BIBLIORVM SACRORVM

CVM GLOSSA ORDINARIA IAM ANTE QVIDEM Á STRABO FVLGENSI COLLECTA NVNC AVTEM NOVIS, CVM GRAECORVM, TVM LATINORVM PATRVM EXPOSITIONIBVS LOCVPLETATA:

Annotatis etiam ijs, quæ confusè antea citabantur, locis:

Et Postilla Nicolai Lyrani: Additionibus Pauli Burgensis ad ipsum Lyranum: ac ad easdem Matthiæ Toringi Replicis:

Per Fratrem Franciscum Feuardentium Ordinis Minorum, Ioannem Dadræum, & Iacobum Cuilly, Doctores Theologos Parisienses:

TOMVS QVARTVS.

Hac sanè quidem Veneta editione à quàm plurimarum dictionum mendis expurgatus, multis quoque verbis, & versibus aliàs prætermissis suppletus.

VENETIIS. MDCIII.

LIBRORVM QVI QVARTO TOMO CONTINENTVR, AVTHORVMQVE QVI IN SINGVLOS CITANTVR SERIES.

ISAIAE.
In quem scripserunt.

A
Ambrosius.
Augustinus.
Athanasius.
Aquila.

B
Basilius.
Bernardus.

C
Chrysostomus.
Clemens Alexandrinus.
Cyprianus.
Cyrillus Alexandrinus.

D
Damascenus.

E
Epiphanius.
Eusebius.

G
Gregorius Magnus.
Gregorius Nazianzenus.

H
Hieronymus.
Hilarius.
Haymo.

I
Irenæus.
Isichius.
Iustinus Martyr.

L
Lactantius Firmianus.
Leo papa.

O
Origenes.

P
Prosper.
Procopius.

R
Rabanus.
Rupertus.

S
Septuaginta interpretes.
Seuerus Antiochenus.
Symmachus.

T
Tertullianus.
Theodoretus.
Theodotion.
Theophylactus.

IN IEREMIAM.

A
Ambrosius.
Aquila.
Athanasius.
Augustinus.

C
Chrysostomus.
Clemens Alexandrinus.

E
Eusebius.

G
Gilbertus.
Gregorius.

H
Hieronymus.

O
Origenes.

P
Paschasius.

R
Rabanus.
Rupertus.

S
Septuaginta interpretes.
Symmachus.

T
Tertullianus.
Theodoretus.
Theodotion.
Theophylactus.

IN BARVCH.

T
Theodoretus.

IN EZECHIELEM.

A
Ambrosius.
Anicetus.
Augustinus.

B
Beda Venerabilis.

C
Clemens Romanus.
Cyrillus Alexandrinus.
Chrysostomus.
Consilium quartū Carthaginēse.
Consilium quartum Toletanum:
Cyprianus.

D
Dionysius Areopagita.

E
Eusebius Emissenus.

G
Gregorius magnus.

H
Hieronymus.

I
Isidorus.

O
Origenes.

R
Rabanus.
Rupertus.
Ruffinus.

T
Tertullianus.
Theodoretus.

IN DANIELEM.

A
Ambrosius.
Aphricanus.
Aquila.
Augustinus.

B
Basilius.
Beda Venerabilis.
Bernardus.

C
Chrysostomus.
Clemens Romanus.
Clemens Alexandrinus.
Cyprianus.

E
Ephrem Syrus.
Eusebius Emissenus.
Cathena Græca.

G
Gregorius.

H
Hieronymus.
Hipolitus.

I
Iosephus.
Irenæus.

L
Lactantius Firmianus.

O
Origenes.

P
Prosper.

R
Rabbi Saabdias.

S
Septuaginta interpretes.
Symmachus.

T
Tertullianus.
Theodoretus.
Theodotio.

IN DVODECIM Prophetas Minores.

A
Ambrosius.
Anastasius.
Athanasius.
Augustinus.

B
Beda.
Bernardus.

C
Catena Græca.
Chaldæus Paraphrastes.
Clemens Romanus.
Clemens Alexandrinus.
Cyprianus.
Cyrillus.

D
Damascenus.
Dionysius Areopagita.
Dorotheus martyr.

E
Epiphanius.
Eusebius.

G
Gregorius.

H
Haymo.
Hebræi.
Hieronymus.

I
Iocacius.
Irenæus.
Isidorus.
Iulianus Pomerius.
Iustinus Martyr.

M
Martialis.

N
Nouatianus.

O
Origenes.

P
Paschasius.
Petrus Venerabilis.

R
Rabbi Ionathan.
Rabbi Samuel.
Rabbi Alfeci.
Rabbi Salomon
Rabbi Brachias.
Rabbi piuhas.
Rabbi Iochai.
Rabbi Cabana.
Rabbi Iudas.
Rabbanu Haccados.
Remigius Antissiodorensis.
Ruffinus.
Rupertus.

S
Septuaginta.
Seuerus.
Strabus.

T
Tertullianus.
Theodoretus.
Theophylactus.

IN LIBROS Machabæorum.

A
Ambrosius.
Arnobius.
Athanasius.
Augustinus.

B
Basilius.
Beda.
Bernardus.

C
Canones Apostolorum.
Chrysostomus.
Clemens Romanus.
Concilium Carthagi. Tertium.
Cyprianus.
Cyrillus Alexandrinus.
Cyrillus Hierosolymitanus.

D
Damascenus.
Dionysius Areopagita.

E
Ephrem Syrus.
Epiphanius.
Eusebius Cæsariensis.

G
Gregorius Nazianzenus.

H
Hebræi.
Hegesipus.
Hieronymus.

I
Iacobus Frater Domini.
Innocentius. Papa.
Iosephus.

L
Lactantius Firmianus.

M
Marcus Euangelista.

O
Optatus Mileuitanus.
Origenes.

P
Petrus Comestor.

R
Rabbanus:
Rabbi Isaac.
Rabbi Simeon.
Rabbi Menachem.
Rabbi Isaac. Abuhal.
Rabbi Isaac Haraurath.
Rabbi Racanati.
Rabbi Rabuenachi.
Rabbi Dauid Kimhi.
Rupertus.

S
Seuerus Sulpitius.
Tertullianus.
Theophilactus.

PROLOGVS SANCTI HIERONYMI IN ISAIAM PROPHETAM.

NEMO cùm prophetas versibus viderit esse descriptos, metro eos æstimet apud Hebræos ligari: & aliquid simile habere de Psalmis vel operibus Salomonis. Sed quod in Demosthene & Tullio solet fieri, vt per cola scribãtur & commata, qui
scripserũt. vtique prosa & non versibus † cõscripserunt. Nos quoque vtilitati legentium prouidentes, interpretationem nouam, nouo scribendi genere distinximus. Ac primùm de Isaia sciendum, quòd in sermone suo disertus sit: quippe vt vir nobilis,
eloquentię. quippiam. & vrbanę † elegantię, nec habens † quidquam in eloquio rusticitatis admixtum. Vnde accidit, vt præ cæteris florem ser-
obseruare. monis eius translatio non potuerit † conseruare. Deinde etiam hoc adijciendum, quòd non tam propheta dicendus sit, quàm Euãgelista. Ita enim vniuersa Christi ecclesięque mysteria ad liquidum prosequutus est, vt non eum putes de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam texere. Vnde conijcio noluisse tunc temporis septuaginta interpretes fidei suæ sacramenta perspicuè Ethnicis prodere, ne sanctum canibus & Margaritas porcis darent, quæ cùm hanc editionem legeritis, ab illis animaduertetis abscõditam. Nec ignoro quanti laboris sit prophetas intelligere, nec facilè quempiam posse iudicare de interpretatione, nisi intellexerit antè quæ legerit. Nos quoq; patere morsibus plurimorum qui stimulante inuidia, quod consequi non valent, despiciunt. Sciens ergo & prudens in flammã mitto manum, & nihilominus hoc à fastidiosis lectorib⁹ precor, vt quomodo Græci post septuaginta translatores Aquilã, & Symmachum, & Theodotionem legunt, vel ob studium doctrinæ suæ, vel vt septuaginta magis ex collatione eorum intelligant: sic & isti saltem vnum post priores habere dignentur interpretem. Legant prius, & posteà despiciant, ne videantur non ex iudicio, sed ex odij præsumptione ignorata damnare. Prophetauit autẽ Isaias in Ierusalem & in Iudæa necdum decem tribubus in captiuitatem ductis, ac de vtroque regno, nunc commixtim, nunc separatim texit oraculum. Et cũ interdum ad præsentem respiciat historiã, & post Babyloniæ captiuitatem reditum populi significet in Iudęam, tamẽ omnis eius cura de vocatione Gentium, & de aduẽtu Christi est. Quę quantò plus amatis, ò Paula & Eustochium, tantò magis ab eo petite, vt pro obtrectatione præsenti (qua me indesinenter ęmuli laniant,) ipse mihi mercedẽ restituat in futuro, qui scit ob hoc in peregrinæ linguæ eruditione sudasse, ne Iudęi de falsitate scripturarum ecclesijs eius diutius insultarent.

VITA ISAIAE EX EPIPHANIO.

Epiph. in lib. de vitis prophetarum.

ISAIAS in Ierusalem nobili genere ortus est, ibiq; prophetauit: sub Manasse rege sectus in duas partes occubuit. Sepultusque est sub quercu Rogel iuxta transitum aquarum, quas olim Ezechias rex iacto obstruxerat puluerẽ. Fontem quippe Deus Siloam causa Prophetæ efficit, quoniam priusquam moreretur, pusillum precatus est, vti vndas illic effingere dignaretur. Et confestim demisit illi cœlitus aquam viuentem, vnde sortitus est locus ille appellationem Siloam, quod si quis interpretetur, sonat demissum. Sub Ezechia quoque rege antequam stagnum piscinasque fabricasset, precibus Isaiæ effectum, vt exigua lympha scaturiret, quod populus in obsidione hostium teneretur, & ne ipsa periret vndis destituta ciuitas. In cuius rei perennem memoriam, populus accuratè prophetam isthic solo cum gloria & honore reddidit, vt per eiusdem intercessiones in consummationem vsque sęculi, aquæ eiusmodi fructus impetretur, cui scilicet vsum referebant acceptum. Extat autem monumentum Isaiæ, finitimum sepulturæ principum, post sepulchra sacerdotum versus Nothum partemque Meridionalem. Solomon enim Ierosolymam construens regum excitauit Mausolea, prout illa Dauid descripserat.

GLOSSA ORDINARIA.

Lib. I. in Isaiam. * RVpertus. Vt materiam huius prophetię quasi breui tabella depingamus, Christi aduẽtum tribus recapitulat periochis, circa quem versatur omnis spiritus prophetici intentio. Prima est quem contra interfectores eius zelo doloris inuehitur, dicens: Væ genti peccatrici. Secunda ab eo quod ait, Cantabo dilecto meo. Tertia ab eo qđ ait, In anno quo mortuus est rex Osias. Quarta ab eo quod ait, Primo tẽpore alleuiata, &c. Quinta ab eo qđ ait, Egredietur virga, &c. Sextam facit recapitulationẽ dicendo, Cõsurge, consurge. Septima sic incipit, Surge & illuminare Ierusalẽ.

POSTILLA NICOLAI DE LYRA SVPER ISAIAM INCIPIT.

Et primo eiusdem Præfatio.

IErusalem Euangelistam. Isa. 41. g. Secundum quod dicit beatus Hieronymus in epistola ad Paulinum de omnibus sacræ scripturæ libris, Isaias nõ videtur prophetiam, sed magis Euangelium texere. propter quod dicit Hiero. in prologo super librum Isaię, quod non tam propheta dicendus est, quàm Euangelista. Et ideo cõuenienter dicitur verbum propositum de ipso: Ierusalem, &c. In quo tanguntur quatuor causæ huius libri Isaiæ, quem præ manibus habemus. s. efficiens, materialis, formalis, & finalis. Efficiens autem causa duplex est. Vna principalis. s. spiritus sanctus, quo inspirante loquuti sunt prophetæ, secundum quod dicitur 1. Pet. 2. Non enim volũtate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines. Et hæc causa tangitur cum dicitur: Dabo, quia cognitionem propheticã dedit Isaiæ, de quo potest accipi quod dicitur infrà 42. b. Dedi te in fœdus populi. Isaias enim inter alios prophetas clarius descripsit mysterium Christi. per quod genus humanum est ipsi Deo fœderatum.

Alia verò causa efficiens instrumentalis est. s. Isaias, qui spiritu sancto dictante hunc librum conscripsit, quæ notatur cum dicitur: Euangelistam. Et cum notatur etiam causa materialis & formalis. Ad cuius intellectum sciendum, quod Euangelista dicitur ab eo quod est bonum, & angelus quod est nuncius. Dicitur autem bonus nuncius triplici ratione. Vna ratio accipitur ex parte mittentis. s. quia à bono domino mittitur. Et secundùm hoc sub nomine Euangelistæ, tangitur causa efficiens instrumentalis huius libri. s. Isaias à spiritu sancto destinatus ad nunciãdum verbo & scripto illa quæ continentur in hoc libro. De quo potest accipi quod dicitur infra 61. Spiritus dñi super me, eò quòd vnxerit, me ad euangelizandum pauperibus misit me. Hęc est litera secundum translationem LXX. Et eadem est sententia in translatione nostra, quæ sic habet: Spiritus domini super me, eò quòd vnxerit me, ad annunciandum mansuetis misit me. Secundo modo dicitur aliquis bonus nuncius, seu Euãgelista ratione boni quod per ipsum nunciatur. Et secundum hoc sub nomine Euangelistæ, materia huius libri designatur, in quo mysterium ipsius Christi quod non solum est bonum, sed etiam optimum describitur: quia sicut dictum est, magis videtur Euangelium quam prophetiam texere. vnde potest dicere illud Luc. 2. b. Euãgelizo vobis gaudium magnum, qđ erit omni populo. Tertio modo dicitur quis Euangelista seu bonus nuncius ratione modi nuntiandi: & hoc est quando non solùm nunciat bonum, sed etiam bono modo. videlicet lucidè & ornatè. Et sic sub nomine Euangelistæ tangitur forma huius libri.

Sciendum tamen, quòd duplex est forma libri. s. forma tractandi, & forma tractatus. Forma tractandi est modus agendi seu loquendi, qui in hoc libro est valde lucidus & ornatus. De claritate autem eius dicit Hiero. in prologo super librum istum de Isaia. Ita enim vniuersa Christi Ecclesiæq; mysteria ad liquidum prosequutus est, vt non putes eum de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam texere. De ornatu verò ipsius dicit in eodem prologo de Isaia. Sciendum, quod in sermone suo disertus sit, quippe vt vir nobilis & vrbanæ eloquentiæ, nec habens quicquam in eloquio rusticitatis admixtum. vnde accidit vt præ cęteris florem sermonis eius translatio non potuerit conseruare. Sic igitur forma tractandi huius libri (quæ est idem quod modus loquendi) designatur sub nomine Euangelistæ, eò quod talis modus est optimus: vt pote lucidus & ornatus, propter quod dicitur infrà 40. b. Exalta vocem tuam qui euangelizas Ierusalem. Ille enim exaltat vocem suam qui ornatè & lucidè annunciat suam intentionem. Forma verò tractatus est diuisio libri. De qua dicetur literam prosequendo.

Causa verò finalis huius libri tangitur sub nomine Ierusalem. Ierusalem enim in scriptura aliquando accipitur pro ecclesia militante, Apoc. 21. a. Vidi ciuitatem sanctam Ierusalem nouã descendentem de cœlo, &c. Aliquando vero pro ecclesia triũphante. Gal. 4. d. Illa quæ sursum est Ierusalem, libera est. Finis autem huius libri duplex est. Vnus propinquus. s. instructio, seu ædificatio ecclesię militantis sub nomine Ierusalem designatæ: propter quod dicitur infrà 40. a. Surge illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuũ, i. prophetia Isaiæ illuminans totum statũ ecclesiæ. Alius aũt est finis vltimus & remotus, videlicet consequutio supernæ beatitudinis in ecclesia triumphante quę per Ierusalem intelligitur, propter quod dicitur infrà 33. d. Oculi tui videbũt Ierusalem ciuitatem opulentam, tabernaculũ quod nequaquam vltrà transferri poterit. Per prophetiam enim Isaiæ videmus nunc per speculum & in ænigmate: sed postea in futuro lucidè videbimus & apertè. Quod nobis concedat, &c.

CAP.

CAP. I.

A Visio Isaiæ, &c. Tria sunt genera visionis. Primum corporale, quo videmus cœlum, & terram, & huiusmodi. Secūdum spirituale, quo videmus sicut in somnijs imagines hoīum & huiusmodi. Tertium intellectuale, quod est ratione per quod creatorem cognoscimus, & Spiritusancto reuelāte intelligimus quodlibet. Videre quoq; sæpe pro intelligere ponitur. Vnde sępe interrogamus, dicentes. Vides.i.intelligis? Prophetæ quoq; hinc videntes dicuntur.i.intelligentes. Hanc visionem vidit Isaias Spiritusancto.s.intimante, quæ superuentura erant intellexit. Vnde in principio non ponit visiones sicut Daniel, neq; dicit quid viderit: sed statim dicit. Audite cœli, & au.percipe terra.

(Quo tempore prophetauerit Isaias.) (Isa.1.c. Isaiæ.)

✱ Basilius. Inter sensus nostros, visus euidentissimam obtinet cognitionem, & intelligentiam. B Quæ.n.formidabilia sunt, nequaquā potest quis auditu nosse perinde, ac visu. Adde quod alia vis nulla ita apprehendit quid expetere debeas, vt visio. Hinc factum est, vt eorum quæ veritate nituntur speculatio, visio appellata sit ob euidentem certitudinē. Ideo vocatur Propheta videns. (1.Reg.9.)

✱ Procop. Quod autem visionis vocabulum initio posuit, libri argumentum indicauit. Neque.n.quam audiendo excepit, sed quam menti impressam habet, sententiam denunciat.

Hieronymus. Non solum Isaias, sed etiam alij qui habent in titu. *visio quam vidit ille vel ille* non inferunt quid viderint (verbi gratia.) *Vidi dominum sedentem*. sed statim narrant, quæ dicta sunt sicut hic. *Audite cœli, &c.* Et hæc dicit Dominus Deus ad Idumæam. Prophetæ.n iure videntes dicuntur, quorum oculi semper ad Dominum, secundum illud. *Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis.* Et alibi. C *Leuate oculos vestros, & videte regiones: quia albæ sunt, &c.* De his oculis dicitur. *Lucerna corporis tui est oculus tuus.* Et. *populus videbat voces*.i. intelligebat. Non ergo ignorabant secundum Montanum qui sic videbant.

(3.Reg.22.c. Deut.32.a. Abdiæ.a. Psal.122.a. Ioan.4.c. Matt.6.e. Exod.20.c.)

Rabanus. Isaias interpretatur Saluator Dñi, Iudas confessio. Ierusalē, visio pacis. Ozias, fortitudo Dñi. Ioathā, perfectio Dñi. Achas, tenens vel robustus. Ezechias Imperium Dñi. Qui.n. præside Dño saluatur, & est filius Amos.i.fortis atq; robusti, cernit spiritualiter visionem cōfessionis, dum antiqua peccata plangit, & pacis, dum post pęnitentiam transit ad lucē, & in æterna pace quiescit, & cuncta illius tempora sub fortitudine Domini transeunt D & perfectione & robore. Et cum omnia fecerit, dicit. Seruus inutilis sum: quod debui facere feci. (Luc.17.e.)

b *Filij Amos.* Amos pater Isaiæ non duodecim Prophetarum tertius est. Diuersis.n. apud Hebræos scribuntur literis. Iste.n. primam, & extremam literam habet Aleph, & Sade. ille autē: Ain: & Samech. Et iste (vt aiunt) interpretatur fortitudo vel robustus. Ille, populus grauis vel durus. Sed iste.s. pater Amos propheta fuit (si Hebræis consentimus) qui patres auos atauósque prophetarum, quorum nomina in principio prophetiæ eorum ponuntur, Prophetas fuisse contendunt.

✱ Basilius. Patris nomen attexuit, vt ostenderet donū prophetalis gratiæ patri prærogatum ad se ēt, velut per manus peruenisse. (vbi supra.)

c *Super Iudam & Ierusalem.* Isaias principaliter de duabus tribubus.s. Iuda & Beniamin loquitur, exceptis decē quæ Israel, & Ephraim E vocantur: quas sub Ozia Rege Iuda, Phul Rex Assyriorum vastare iam cœperat. Denique quinquagesimosecūdo imperij eius anno regnāte in Samaria Phaceæ filio Romeliæ. Theglaphalasar Rex Assyriorum cœpit cum multis alijs Galileam, & omnem terrā Nephthali, & transtulit eos in Assyrios. Ex quo ostenditur vicina euersione Samariæ, ad correctionem duarum tribuū hæc prædicta esse.

(lib.2. de demonst.c.36.) (Variæ lectiones.)

✱ Eusebius. Magnus hic & admirandus Propheta totius prophetiæ argumentum ob oculos posuit, cùm dicit, contra Iudæam, & Ierusalem.

Visio Isaiæ, &c. Pro Iuda in quo signantur duę trib. Lxx. & Theodotio posuerunt Iudæam, quæ significat 12. tribuum totam terram. Et quod ex Hebręo vertimus super Iudam, & Ierusalem, illi posuerunt contra Iudęam, & Ierusalem. Symmachus, manifestius de Iuda, & Ierusalem, F qui nec prospera, nec aduersa in titulo vult demonstrari: sed quod de Iuda, & Ierusalem Propheta prædixerit.

Hiero. Scio quosdam Iudam, & Ierusalem de supercęlestib. interpretari, & Isaiam præferre personam Dñi, qui captiuitatem illorum in terra nostra prænunciet: & reditum ad montem sanctū in nouissimis diebus. Quæ nos ꝯtraria fidei iudicantes, vniuersa despicimus, & sequentes hystoriæ veritatē, quidquid de Ierusalē cęlesti somniant, ad Christi referimus Ecclesiam, & ad eos qui vel ꝑ peccatum ab ea egrediuntur, vel per pęnitentiam reuertunt, de qua. *Surge illuminare Ierusalem: quia venit lumen tuum.*

Incipit liber Isaiæ Prophetæ.

CAPVT I.

¶Verecunde de se quasi de alio. ¶Spiritualis. ¶Hæc est. a ¶Saluator domini. b ¶Fortis vel robusti.

VISIO Isaiæ filij Amos, 1 2 3

a ¶Spiritualiter. b ¶Alij contra. ¶Quasi pondus tribulationis. c ¶Contussionem.

quam uidit, super Iudam, & Ierusalem, 4

a ¶Visionem pacis ¶Beniamin in cuius tribu Ierusalem ¶Populum

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. I.

(Diuisio) ✱ VIsio Isaiæ. *Hic accedendum est ad formam tractatus, quę est diuisio libri. Qui diuiditur in duas partes: quia primò præmittitur quædam breuis præfatio. Secundò subditur narratio, ibi:* Audite cęli. *Circa libri huius expositionē intendo quantum potero prosequi sensum literalem, vitando multiplicationem particularum & concordantiarum: quia per talia magis impeditur intellectus hominis quàm iuuetur. In locis vero quorum intellectus a Iudæis deprauatur, intendo diutius immorari, sicut & feci exponendo libro Psalmorum. Igitur in præfatione huius libri quatuor manifestantur. Primum est ordo huius libri inter alios libros Canonicos, cum dicitur:*

1 Visio. *Idest, prophetia, per quod patet, quod liber iste in ordine librorum prophetalium computatur. Sciendum tamen, quod visio propriè dicta est cognitio prophetica, quæ fit in vigilia prout dictum fuit diffusius in principio libri Psalmorum, vt dictum fuit de diuersis gradibus prophetiæ. Secundum est scriptor ministerialis huius libri, qui manifestatur hic ex duobus, scilicet ex nomine, cum dicitur.*

2 Isaię. *Qui inter alios Prophetas fuit notabilis & famosus. Secundo ex generatione, cum dicitur.*

3 Filij Amos. *Et vt dicit hic Rab. Sa. iste Amos, & Amasias Rex Iuda fuerunt fratres, & sic Isaias fuit de genere Regio. Vnde & dicit Hie. in prologo quod fuit vir nobilis & vrbanæ eloquentię, vt supra allegatum est. Et per hoc patet quod ille Amos est alius ab illo qui inter 12. Prophetas ponitur tertius. quia ille fuit pastor, & rusticanus, vt habetur in principio suæ prophetiæ. Hoc etiam patet per literas Hebraicas quib. scribuntur, quia* אמוץ *Amos pater Isaiæ habet primam literam Aleph, & vltimam Sade, & ideo robustus interpretatur. Alius autem* עמוס *Amos habet primam literam Ain, & vltimam Samech, propter quod auulsus interpretatur. Tertium quod in hac præfatione manifestatur est populus cui Isaias prophetauit, cùm dicitur.*

4 Super Iudam, & Ierusalem. *Ita qđ per Ierusalē, quæ erat ciuitas*

MORALITER.

† 1 *Visio Isaiæ filij Amos, &c.* In hoc c. peccata populi Iudaici arguun. er quē populus Christianus gñaliter significat. Speciali.er tñ clericalis status, ꝑut se extēdit ad prælatos,

a ¶Fortitudinis domini. b ¶Perfectionis domini. c ¶Tenentis vel robu.?: d ¶Imperij domini.

a in dieb. Oziæ, Ioathan Achaz & Ezechiæ regũ 1

¶Mysticè. ¶Attentos facit. b ¶Cœlestes c ¶Historice. d ¶Terreni. ¶Meto nomicos: continens pro contento, cœli i cœlestes. terra habitatores terræ, 2

Iuda. Audite cæli, & aurib. percipe terra, qm̃ 3

cœlum & terram. 4

a *In diebus Oziæ.* Ozias ipse est qui & Azarias. Vno tñ eo
A demq; tpe Isaiam, Hosee, Iohel, & Amos, prophetasse ex regib. qui in titulo ponuntur promptum est cognoscere. Sed principium verbi dñi fuit in Hosee. Quod in titulo sub Ozia, Ioathan, Achaz, & Ezechia prophetasse dr̃, nõ sicut in alijs prophetis quid specialiter sub vno quoq; dictum sit nescimus: quia vsq; ad finẽ voluminis plenè distinguitur. Sciendum quoq; Ezechiam, in Ierusalem 12. anno Romuli (qui nominis sui in Italia condidit ciuitatem) regnare cœpisse, vt nostræ historiæ appareant antiquiores quã Gentiles.

Romulus quo tempore

Vbi suprà

✻ Basilius. Temporum obseruatio non mediocre affert lectori commodum. Per eam. n. dignoscitur ante quantũ temporis post quantum temporis prædicta euenerint. Et quia cum abundasset morb. superabundauit Dei prouidentia. Nonnulli tñ non ascripserunt suis prophetijs tẽpora. Alij aũt barbarorum regna obsignarunt, tanquam cõpertiora, quod eo tempore rerum potirent, vt Aggeus, Zacharias, Abdias, Naum, Abacub, Ionas, & Malachias.

b *Audite cœli, &c.* Suprà quis propheta, cuius filius, quid contra Iudam & Ierusalem, & quo tempore viderit: in titulo
B demonstratum est. Nunc cœlum & terram ad audiendũ prouocat. Inuocauit. n. dñs per Moysen cœlum & terrã: cum populo Israel daret legem suam. *Attende cœlum & loquar, audiat terra verba oris mei.* Post præuaricationem populi eosdem vocat in testimoniũ, vt omnia elementa cognoscant iustè Deum in vltionem mãdatorum suorum ad iracundiam concitatum. Voluit aũt pluraliter cęlos dici, & singulariter intelligi, sicut singulas ciuitates Thebas vel Athenas dicimus vel vocamus. Audite cœli &c. Samaim Hebreum, cœlos pluraliter significat, sicut omnia quæ in syllaba, im, finiuntur masculina sunt & pluralia, vt Cherubim, & Seraphim quæ in, Oth: fœminina pluralia, vt Sabaoth. Audite cęli, &c. Quæ excelsa sunt maiorẽ habent intelligentiam, quæ humiliora terrenã, vñ *Qui habet aures anteriora audiat.* Qui ergo cęlestis est audiat allegoriã, qui terrenus est hystoriam. Quidam cęlum & terrã quasi animantia ad audiendum prouocari putant. iuxta
C

Deut. 32.a.

Luc. 8.a.
Psal. 103.

illud *Qui respicit terram & facit eam tremere.* Cum hoc potestatis Dei sit, nec terrenæ intellignitiæ. D

✻ Chrysostomus. Cum præmiseris ò Isaia. *Visio quam vidit, &c.* & expectaremus visionem dimittens rationales homines, cum irrationalibus disputas? Ita, inquit, qm̃ irrationalibus irrationabiliores facti sunt, deinde Moses volens illos inducere in terram promissionis, prædixit eos expellendos ex illa, si non seruassent legem latam a Deo, & testatus est cœlum & terram.

Ho.3. de pe[...]

✻ Procop Perterret auditores, tanquam ea quæ sensu carent, Dei voces audiant, quas qui ratione præditi sunt repulerunt forsan non auditores fide dignos, sed eorũ quorum erat populũ accusaturus, postulans quæ in cęlo & in terra sunt, virtutes statim appellat, gentes obscurè significando, quæ in illorum locũ vocatę: eorum peruicaciam condemnabũt. Vel certè, cũ eorum qui tunc audierant nullus superstes esset futurus, diuinas virtutes sempiternasq; mũdi partes in testimoniũ vocat. Vel certè qm̃ paucis exceptis oẽs reb. terrenis addicti erant, sic vtrosq; appellauit. Præterea qm̃ creaturę seruierũt potius quã creatori, malitiam cœli & manufacta idola adorantes, eorũ circa hęc impietatem mira prudentia per inuocationem subiunxit. Ideo prophetã quẽdam sic alloquit, *Surge & contende iuditio aduersus montes,* montes appellans impietatem quę in montib. patrat. Ad hęc memorię aculeum ipsi prębuit. Cœlum enim & terra perpetuò, si spectentur, beneficiorum acceptorum obliuionem excutiunt. E

Michex.6.

✻ Clemens. Alexander. *Audi cœlum & ausculta terra.* Auditum appellat intelligẽtiam & cęlum animam eius qui est pręditus cognitione, qui cęli & rerum diuinarum suscepit contemplationem.

Lib.4. Stro[...]

✻ Rupertus Audite cęli. Quasi dicat, Magni oratoris & cõcionatoris cõquestio ista est, cuius oratio verbũ Deus est, cuius cõcio tota in cęlis angelorũ, & in terra hominũ ecclesia est. Idcirco audite cęli, & aurib. percipe terra, vt cũ audieritis, qd dñs locutus, quid dñs cõquestus sit, sitis ad vindictã ò vos cęli, desup ferrei, sis tu o terra subter ęnea. F

Lib. 1. com ment in Isa cap.3.

Dominus

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *uitas metropolis intelligitur rex & sacerdos summus, alijque sacerdotes notabiles & cęteri ibidem habitantes. Per Iudam verò reliquus populus de regno Iudæ: quod dicitur regnum duarum tribuum. Quartum autem est huius prophetiæ tempus, cum dicitur:*

1 In diebus Oziæ, &c. *Tempore enim huius regis cępit prophetizare: licet autem tempore Manasse filij Ezechiæ prophetauerit, tamen de tempore eius non facit mentionem: Tum quia ille pessimus fuit incultu idolorum, & in occisione & persecutione innocentum, vt habetur 4. Regum 21. Tum quia ab eo occisus fuit, eo peccata ipsius & populi arguebat, & ad colorandum suam malitiã fecit eum adduci coram se vt habetur in quodam libro Hebraico, qui vocatur Iethamoth & dixit ei. Dominus dixit Moysi.* Non videbit me homo & viuet. *Exo. 33.d. & tu dixisti.* Vidi dñm sedentem super soliũ excelsum, *vt habetur infrà 6. Moyses dixit Deu. 4.* Non est alia natio tam grandis q̃ habeat Deos appropinquãtes sibi: sicut dñs Deus noster adest omnib. obsecrationib. nostris & tu dixisti. Inuocate eum dũ prope est. *infra. 55.b. per hoc insinuans q̃ parum sit nobis propinquus & sic condemnauit eum ad mortem: & tunc propheta inuocauit dominum, qui aperuit cedrum in loco illo existentem, & intra se occultauit prophetam: sed Manasses hoc miraculo non fuit retractus a malitia sua, sed vna cum arbore fecit eum secari serra.*

Causa mortis Isaiæ.

2 Audite cęli. *Hic consequenter ponitur narratio. Circa quod sciẽdum, q̃ intentio huius prophetiæ est narrare Christi mysterium, vt dictũ est suprà. Quod quidem mysteriũ fuit ad deiectionem superborũ & exaltationem humiliũ, sicut dicitur in cãtico B. Virginis Luc. 1.e.* Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. *Propter quod S. Symeon Luc. 2.c. dixit.* Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorũ in Israel. *Et ideo Isaias denunciando & scribendo Chr. sti mysteriũ simul denunciat & scribit deiectionem peccatorũ superbientiũ & se extollentium, & erectionem humiliũ & iustorum. Et secundum hoc processus libri huius in duas partes diuiditur: quia primò cum Christi mysterio describitur peccatorum dei ectio, secũdò iustorum erectio, secunda incipit 40.c.* Consolamini, &c. *Prima in duas: quia primò cum pertinẽtib. ad Christi mysterium describitur punitio peccatorum quantum ad diuersos populos specialiter, secundò, quantum ad omnes generaliter 23. cap. Prima in duas: quia primò ponitur punitio quantũ ad Iudæos, secundò quantũ ad populos extraneos. cap. 10. ibi.* Vę Assur virga, &c. *Prima adhuc in duas, quia primò cum mysterio Christi describitur punitio regni Iudæ siue duarũ tribuũ. Secũdo, eius liberatio a persequutione duorũ regũ, vt post vinũ mortificatiuũ apponatur oleũ lenitiuũ. Secunda pars incipit 7. cap.* Et factum est. *Prima in duas, qa primò ponitur prophetię denũciatio, secũdo eiusdem confirmatio. 6.c. Prima adhuc in duas, quia primò describitur regni Iudæ punitio, secũdò, per aduentũ Christi ecclesiæ, promotio c. seq. Sciendum tamen q̃ hæc diuisio non est ita præcisa, quin membra diuisionis coincidant frequenter, ita q̃ in vna parte dicitur: ponitur etiam in alia. licet alijs verbis & alio modo: & idem est dicendũ de alijs subdiuisionib. quæ fient pro magna parte. Præsens aũt capitulũ in duas partes diuiditur, qa primò ostenditur populus puniendus pro peccatis in Deum, secundò pro peccatis in proximum, ibi.* Quo modo facta est meretrix ciuitas, &c. *Prima in tres, quia primò ostenditur populi culpa. secũdo, subditur pœna ibi.* Terra vestra deserta. *tertiò consulitur medela, ibi.* Audite verbum domini principes Sodomorum. *Circa primũ declaratur primò peccati grauitas, secundò incorrigibilitas, ibi. Super quo percutiam vos vltra. Circa primũ dicit propheta.* Audite cœli. *i. Angeli qui sunt ciues cœlesti.*

Intentio Isaiæ.

Diuisio

3 Et auribus percipe terra. *i. homines habitantes in ea: vtrãque enim naturam. s. Angelicam & humanam voluit habere in testem.*

4 Quoniam dominus loquutus est. *Cuius verbum attentè est audiendum. Quia autem dixit subdita.*

✻ Filios

MORALITER.

† clericos & religiosos, quorum mala hic secũdũ sensum mysticum arguuntur: & primò contra eorum peccata cœlum & terra pro testimonio inuocantur, cum dicitur. *Audite cœli, &c.* Et subditur in Dei persona.

† *Filios*

a ¶Non vobis qui indigni estis:sed mihi. ¶Scilicet hoc b ¶Iudæi:quos filios dignanter vocat. c ¶Non genui secundum quos iam q n natus est ex Deo, non peccat. ¶Beneficijs quasi paruulos d ¶Miraculis.

a dominus loquutus est. Filios enutriui & exalta 1 2
a ¶Præcepta mea abijciendo, & prophetas contemnendo. ¶Qui tanta eis feci. ¶Credendo. b ¶Qui de Iudæis crediderunt.
b c ui, ipsi autem † spreuerunt me. Cognouit bos 3 4
a ¶Christum
d possessorem suum, & asinus præsepe domini 5
a ¶Quem exaltaui.
sui, Israel autem me non cognouit, & populus 6 7
f a ¶Scilicet. b ¶Cum dolore pronunciandum c ¶Ergo Æternam damnatio minatur æternum interitum, quia nolunt credere aduentum filii Dei non erunt redempti. d ¶Non filijs. 8
g meus non intellexit. Væ Genti peccatrici, po 9
a ¶Vos ex patre diabolo estis. Et Genimina viperarum ¶Immobili. quis vobis ostendit fugere a ventura ira? 10 11
h i pulo graui iniquitate, semini nequã filijs sce- †
a ¶Iudæis, qui prius filii Dei beneficio, & filijs iniquitatis suo vicio. ¶Quia. ¶Adorantes idola, filium Dei non recipientes. 12
k leratis. Dereliquerũt dñm, † blasphemauerũt 13

a *Dominus loquutus est.* Nõ vobis, sed mihi, vt quod in spiritu audiui referã vobis qui ipsum audire nõ meremini.
A ✱ Basilius. *Quia dominus locutus est.* Neglectum transmittere nec velle audire sermones dñi, res est prorsus plena formidinis & expauescenda.
b *Filios enutriui.* q. d. Ego eos adoptaui in filios, & appellaui primogenitos, & ipsi nec sicut bruta animalia beneficijs sunt victi, vt intelligerent nutricium suũ. Nec comparat eos cani sagacissimo animali, qui pro paruo cibo tecta dominorum defendit, sed stolido sensui bouis, & asini, quorũ alter terram vertit, alter homines subuehit. Vnde & iumenta appellãtur, quia homines iuuant. *Filios enutriui.* Ab hoc loco narrant quid dominus loquutus est ad filios Israel quos seruos communi lege condidit, sed in
B filios conuertit, dicens. *Filius meus primogenitus Israel.* Apostolis quoq; dicitur. Quia si fecerint voluntatem dñi, non dicãtur serui, sed amici. Primogenitus aũt dr̃ Israel, ne superbiat: quia sunt & secundi filij ex Gentib. & tamen fm mysteria scripturarũ non accipiunt hæreditatẽ primogeniti, sed secundi. Non Cain munera, sed Abel dño placuerunt. Nec Ismael, sed Isaac cepit hæreditatem. Nec Esau primogenitus: sed Iacob benedictionem arripuit. Ruben quoq; postposito, benedictio seminis transfertur ad Iudam. Iudæi ergo iuxta vocationis ordinem fuerunt primi, & caput vocati. Nos secundi, & cauda dicti: versi sumus in caput. & filij Dei appellamur, vnde. *Dedit eis potestatem filios Dei heri.*
✱ Basilius. Generationis duę sunt nobis species. Vna, qua operib. conformamur Deo. Altera introitus ad hanc vitam, vt est illud. *Hic liber est generationis cæli & terræ.* Vtramque obijcit & exprobrat, qđ ex nihilo cõditi, ad imaginẽ insuper Dei facti sint. Hoc n. est genitos esse & exaltatos.
✱ Theophylactus. Cur Iudæi non vocabant patrẽ Deũ, cum scriptura dicat. Ipse est pater tuus, &, Deum qui te genuit, dereliquisti. Etsi hæc dicta sint de illis, nemo tamẽ inuentus est, qui in orationibus Deum vocaret patrem, vt nos vocamus post baptismta.
✱ Rupertus. Quid dominus conquestus est? Filios enutri
C ui, &c. Enutriui, inquã, in Abraham, Isaac, & Iacob, benedicẽdo & multiplicãdo. Exaltaui in Moyse, Iosue, & Dauid, educẽdo illos mirabiliter de terra Aegypti, diuidẽdo illis terrã, decorãdo illos regalibus victorijs, regia ciuitate Dauid & tẽplo. Parũ est aũt q̃ spreuerunt me, q̃ dixerunt præ-

præter Cæsarem, non habere se regem quod prælecto Barraba, crucifixerunt me. Hoc attoniti audite cœli, & stupefacta terra, reuerendo indignamini. D
c *Cognouit bos, &c.* vnde. *Non arabis in vitulo simul & asino:* sicut Ebion qui confudit Euangelium & vetus testamentum: *Beatus qui seminat super omnẽ aquam vbi bos calcat & asinus.* idest, in eloquijs diuinis scilicet sanctarum scripturarum veteris, scilicet & noui testamenti, & calcat aquam occidentis literæ, vt fructũ metat spiritus viuificantis. Bos, ad Israel refertur, qui legis portauit iugũ quasi animal mundum. Asinus, significat Gentilem populum peccatorum onere grauatum, cui dicitur: *Venite ad me, qui laboratis & onerati estis.*
✱ Origenes. Venerunt pastores, & inuenerunt Mariã & Ioseph, & puerũ Iesum, E iacentem in præsepio: illud erat, de quo propheta vaticinatus est, *Cognouit bos, &c.*
✱ Rupertus. Dicat aliquis filiorum eiusmodi, Quid mirum si spreuimus? Non cognouimus. Venisti nimium occultus. Ad hæc, *Cognouit bos, &c.*
d *Asinus.* Gentilis vel conuersus lasciuus, antè immundus, peccatis oneratus, qui incarnationem Christi credidit, qui natus statim reclinatus est in præsepio, vt carnis suæ fræno reficeret vniuersos.
e *Israel.* Scribæ & Pharisæi clauem scientiæ & legis habentes. Vnde Israel, Deum videntes, appellati sunt.
f *Non cognouit me.* Cuius. s. diem vidit Abrahã & lætatus est: cuius aduẽtũ chorus proph. expectãdo vaticinatus est.
g *Væ Genti, &c.* In hoc titulo personam, causam, tempusq; commemorat. Secundò, attentos fecit. Tertiò, narrat quid locutus dñs. Quartò, quasi excessibus Gentẽ increpat peccatricem. *Væ Genti, &c.* Aeternum minatur interitum: quia respuunt filium qui salutem attulit.
✱ Basilius. Acerrima est hæc obiurgatio, quod tota gẽs nuncupetur peccatrix, quasi ne vnus quidem in tota gente bonus sit. Populus insuper plenus peccatis, quasi nullum non genus iniquitatis ab illo exerceatur.
h *Iniquitate.* vnde *Iniquitas sedet super talentum plumbi.* vnde alibi. *Quasi onus graue grauatæ sunt super me.*
i *Nequam,* Alij, pessimorum, vt non seminis sit vicium, sed maliciæ eorum qui voluntate propria Deum dereliquerunt. Non n. boni & mali diuersa putanda est natura.
k *Blasphemauerunt.* Dicentes. *Dæmonium habes.* Et. *Samaritanus es tu.* Et. *Non habemus regem nisi Cæsarem.* Et. *Nonne hic est filius fabri?* F
☞ Abalie-

Marg.: defecerunt me (vel cõrauc. in me); Io. 4. f.; 15. b.; Gen. 4. a.; 17. d.; 40. a.; 49. a.; Io. 1. a.; Deut. 32. b.; 2. Cor. 8. epist. ad Rom.; Vbi supra.; Io. 2. a.; Deut. 32. b.; Isa. 42.; Mat. 11. d.; Hom. 13. in Lucam.; Irritauerũt.; Vbi supra.; Io. 8. g.; Diuiso; Zach. 5. a.; Psal. 37; Io. 8. f.

✱ NICOLAVS DE LYRA.

1 Filios enutriui. *s. populum Israel pascendo manna in deserto & terram lacte & melle fluentem ei conferendo.*
2 Et exaltaui. *Regnum Amorrhæorum & Chananæorum eis tribuendo, vt patet in libris Numerorum ex Iosue.*
3 Ipsi aũt, &c. *Idolis seruiendo ad quæ declinauerũt post mortem Iosue vt patet in libris Iud. Reg. & 1. Para. Quorum cæcitatẽ arguit consequenter comparando eos ad bruta animalia rudissima, dicens.*
4 Cognouit bos possessorem suum. *Quia seruiendo ei in aratro recognoscit pabuli sibi exhibiti beneficium.*
5 Et asinus præsepe domini sui. *Inquantum seruit domino in deportandis oneribus pro pabulo, quod recipit in præsepio suo.*
6 Israel autem me non cognouit. *Mihi seruiendo pro tot & tantis beneficijs a me sibi impensis.*
7 Et pop. meus *i. populus Israel qui a Deo recepit legẽ specialẽ.*
8 Non intellexit. *Mea beneficia & præcepta intra se legendo, & recolendo, ideo subditur.*
9 Væ genti peccatrici. *i. peccato assuetæ sicut dicitur aliquis artifex ex arte iam acquisita per operis exercitium.*
10 Populo graui iniquitate. *Quia peccatum quod per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit.*
11 Semini nequã filijs sceleratis. *Quia per talia homines efficiuntur semen diaboli & eius filij, sicut per contraria bona opera efficiuntur filij Dei. Et illa peccata magis explicat in speciali, dicens.*
12 Dereliquerunt dominum. *Eius cultum debitũ negligẽtes.*
13 Blasphemauerũt, &c. *Eius bonitati detrahẽtes. Et dicitur hic sanctus Israel ipse Deus, q est sanctus sanctorũ. Et dicebatur sanctus Israel speciali modo: eò q̃ illum populum elegerat ad suum cultum.*

MORALITER.

† 1 *Filios enutriui* s. clericos generaliter sumptos. Ipsi namque præ cæteris catholicis pane Sacræ Scripturæ & Eucharistiæ sacramento sunt nutriti.
2 *Et exaltaui.* A tempore Constantini Imper. qui multũ honorauit statum clericalem, & dotauit tẽporalib bonis
3 *Ipsi autem spreuerunt me.* Mandata mea transgrediendo manifeste.
4 *Cognouit bos possessorem suum, & asinus.* Per bouẽ & asinũ intelliguntur simplices Christiani. Per Israel (qui vidẽs Deũ interpretatur) clerici, & specialiter theologi Frequenter aũt cõtingit, q̃ Christiani simplices deuotè recognoscũt beneficia Dei, & clerici, & p̃bẽdati, & eleuati a Deo, sũt ingrati Propter quod Augu. cum legisset vitam Pauli simplicis dixit. Surgunt indocti & rapiunt cœlum, nos autem cũ literis nostris mergimur in infernum.
9 *Væ Genti peccatrici.* s. inuerecundæ: propter quod inuerecũda meretrix peccatrix vocatur: & sic est de apostatis religionis & de alijs exponentib. se inuerecundè peccatis.
10 *Populo graui iniquitate.* Cuiusmodi sunt mali prælati, & mali religiosi, quia quãto status altior, tãto casus grauior.
11 *Semini nequam.* i. peccantib. ex certa malicia, q̃ magis cõtingit hominib. literatis: & sic non peccant ex ignorãtia.
† *Filijs sceleratis.* i. sceleribus assuetis, q̃ frequenter cõtingit malis clericis, eò quòd non timent iudicium mortis.
12 *Dereliquerunt dominum.* Per peccatum omissionis.
13 *Blasphemauerunt.* i. Deum sanctificãtem populum Christianum per peccata commissionis.

A a *Abalienati sunt.* Qui dicebantur pars & filij Dei. Dicitur de eis, *Filij alieni mentiti sunt mihi.* vnde. *Nemo mittens manum suam ad aratrum,&c.* vnde Apostolus. *Ad priora se extendens, posteriorum oblitus.*

Io.19.c. Mat.13.g. Psal.17.g. Luc.9.g.

✻ Procopius. Istæ calamitates non possunt nisi ad ca tãtum referri tempora, quæ salutarem Christi necem secuta sunt, quibus gentẽ tradi contigit. Neque.n. in aliquo Iudæi grauius peccare potuerũt, quam cum dixerunt, Tolle, tolle, crucifige eum, &c.

† vltra addetis.

b *Super quo percutiã vos,&c.* Q.d. Frustra percussi vos: disciplinam nõ recepistis: quare & zelus meus recedet a te. Tale est illud. *Nõ est firmamentum in plaga eorum.* Sæpe percutit Deus, vt corrigat. His autem qui incorrigibiles sunt, dicit. Super quo percutiam? Q.d. Non inuenio medicinam quam adhibeam vobis: omnia membra vulneribus plena sunt. ad

Psal.72.a. †integrum. Hierony.

a ¶Sanctorum Christum.s.qui Deum videntes sanctificat. b ¶Nemo mittens manum suam ad aratrum.

a sanctũm Israel, abalienati sunt retrorsum. Su 1

b ¶Alias. In quo. a ¶Multiplicantes b ¶Præuaricationi. 2

per quo percutiã vos † vltrà, addentes præua- 3

a ¶Metaphora. b ¶Principes doctores. c ¶Consuetudine peccandi ¶Impietate.

c ricationem? Omnẽ caput languidũ, & omne 4

a ¶Sapientia: quia per affectum in corde & sapientia. ni quia intelligunt: & sua & aliorum peccata plangunt. b ¶A minimis vsque ad summos 5

cor mœrens. A planta pedis vsque ad verti- 6

a ¶Populo vel capite vel corpore. b ¶Mentis: quia medicum occiderunt. 7

c ¶Maliciæ. d ¶Inuidiæ. 8

d cem, non est in eo † sanitas. Vulnus, & liuor, †

a ¶Superbia Iudæorum. b ¶Lxx. non est malagma imponere neque oleum neque alligaturas. c ¶Fasciis orationum. 9 10

& plaga † tumens, non est circumligata, 11

12

B hibui sæpius curationem, modo nullam partem corporis reperio, quæ nõ sit iam percussa, & plagis plena. Vel, nullas inuenio plagas quibus confringam duriciam vestram. Eò n. crescit duricia, quo maiora adhibeo flagella. Quòd autem iam non sit locus medicinæ aptus ostendit sic.

✻ Basilius. Hæc vox hominis est non habentis in promptu quid statuat, ac desperantis correctionem, quemadmodum in Ezechiele, *Zelus meus recedit a te, non t.bi irascar amplius.* Porrò afflictionum quædam contingere creduntur fortuitò, nonnullæ propter peccata, quædam ad morum correctionem, aliæ pro exterrendis & è terra delendis his, quorum spes correctionis deplorata est.

Ezechiel

✻ Rupertus. Ac si dicat, non peccastis per infirmitatem non errastis per ignorantiam. Si ita esset, scirẽ vnde vos percutere deberem, nunc autem vnde vos percutiam vltra, addentes præuaricationem, addentes, inquam, peccato, defensionem peccati?

Vbi su.c.4.

c *Omne caput languidum.* Sicut lætitia animi aliqñ dolores corporis mitigat, etsi accedat langor mentis duplicať infirmitas: firmitas, & sicut si caput dolet, oĩa membra sunt debilia. Ita si principes & doctores iustitiam seruassent, populus vtcunq; medicinã habuisset. Sed quia oẽs infirmati sunt ablata est medicina animarum, vnde. *A planta pedis,&c.*

Iniusticia princi pũ qd operatur.

C D

✻ Procopius. Quidam (omne caput languidum) vnum quemque sigillatim hominem intelligunt, quomodo & illud. Sumite initium ab omni congregatione Israel per capita ipsorum, tanquã nullos, qui minas istas effugere possit reperiatur.

d *Vulnus, & liuor,&c.* Q.d. Aut vulneribus hiant corpora, aut verberibus liuẽt: aut plagis tumẽt; quod proprie extremæ captiuitati cõuenit, cui nullum remediũ est in qua impletur illud. *Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt.* Vulnus baculo, liuor virgis, plaga gladio, plerunque baculo. Sciendum hæc prædicta esse de domini aduentu & vltima captiuitate Romanorum.s. quando iam nullam curationem receperunt, quia verũ, & pium medicum ad se missum occiderunt.

Psal.13.a. † recens, niora. E

✻ Procopius. Vulnus est continuitatis in corpore solutio, cum parte quadam modica connexio sciinditur: quo possunt ecclesiæ significari dissidia. Liuor autem plagæ vestigium subcruentum, cum teli quidem impetu contũditur corpus, sed coit parte aliqua, vnde subdola & fallacia corda innuuntur. Plaga denique tumens seu phlegmone, tumor ingens, cum indebiliorem partem decombit humor, & affectam calore præter naturam accendit, vnde elatio animi notatur.

✻ Rupertus. Malum est vulnus, peius liuor, pessimum plaga tumens. Malum est peccato saltem ad horam vulnerari, peius malo huius liuescere pessimum cum tumore superbiæ, culpam defendere. Talis vestra insania est. Non est circuligata,&c. Volui circumligare, & ad pœnitentiã astringere, & noluistis euangelij ligamenta suscipere. Effudi de latere meo sanguinem, medicamentum salutis æternæ, & noluistis accedere. Dedi oleum, i. Spiritussancti gratiam credentibus, ita vt loquerentur omnibus linguis idiotæ, & noluistis audire. ✻ Nec

Vbi supra.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Abalienati sunt retrorsum. *A Deo recedentes, & honorẽ sibi debitum dijs alienis tribuentes.*

2 Super quo percutiam. *Hic consequenter tangitur peccatorum incorrigibilitas, cum dicitur.* Super quo percutiam vos vltra, *quasi dicat, frustra, quia non sequeretur correctio vestra, ideo subditur.*

3 Addentes præuaricationem. *q.d. ex percussionibus meis non estis emendati, sed magis & magis peiorati, sicut Pharao rex Aegypti. Quod ostenditur consequenter in diuersis populi statibus cum dicitur.*

4 Omne caput,&c. *Et per caput intelligitur rex & principes qui sunt capita populorum, & dicit.*

5 Languidum. *Quia languor est infirmitas incurabilis, & per hoc ostenditur eorum vita mala incorrigibilis.*

6 Et omne cor mœrens. *Per cor intelliguntur doctores & sacerdotes: quia sicut ex corde procedit sensus & motus ad alias partes corporis, sic per doctores & sacerdotes debent alij accipere sensum bonæ cognitionis, & motum sanctæ operationis, accipiendo ab eis doctrinam & exemplum virtutis. Sed contrario dicitur hic.* Omne cor mœrens. *Non mœrore contritionis de peccatis: sed mœrore qui est defectus doctrinæ & virtutis.*

7 A planta pedis, &c. *Per hoc intelligitur reliquus populus procedendo a minoribus vsque ad maiores.*

8 Non est in eo sanitas. *s. gratiæ & virtutis. Et per hoc intelligitur q ibi sit contrarium .i. infirmitas culpæ ad mortem gehennæ deducentis. Et hanc infirmitatem specificat, dicens.*

9 Vulnus,&c. *i. peccatum patens.*

10 Et liuor. *i. inuidia latens.*

11 Et plaga tumens. *i. peccatum superbiæ inflans.*

12 Non est circumligata. *Ligatura legis diuinæ a peccato retrahentis.*

✻ Nec

MORALITER.

† 1 *Abalienati sunt retrorsum.* Apostatæ religionis.

2 *Super quo,&c.* Hic consequenter describitur incorrigibilitas prædictorum cum dicitur. *Super quo percutiam vos, vltrà addentes præuaricati.* Q.d. Hoc esset frustra quia non sequitur ex hoc emendatio pœnitentiæ, sed magis peioratio culpæ. Percussa est.n. ecclesia in schismate Græciæ, & in amissione terræ sanctæ. & non est sequuta humiliatio pœnitentiæ, sed augmentatio pompæ.

4 *Omne caput languidum.* i. prælati languentes ambitione; quia nihil eis sfficit.

6 *Et omne cor mœrens.* Per quod significantur doctores Theologi a quibus, sicut ex corde, debet sensus bonæ cognitionis per eorum doctrinam procedere, sed docent modo vana & curiosa pro maiori parte.

7 *A planta pedis vsque ad verticem* .i. a minoribus vsq; ad maiores.

8 *Non est in eo.* i. in corpore ecclesiæ.

† *Sanitas.* Dispositionis debitę. Per hoc autem q dicitur omne caput & omne cor, non includuntur boni vt dicetur infra: sed est hyperbolæ ad designandum multitudinem malè se habentium, vnde subditur.

9 *Vulnus.* s. discordiæ, eo quòd diuidit mentes sicut vultus corporis carnes.

10 *Et liuor.* Inuidiæ.

11 *Et plaga tumens.* superbiæ. Hęc.n. peccata regnant in clericis prædicto modo sumptis.

12 *Non est circumligata.* Dei timore a peccato retrahente.

† Nec

a Nec cura medica. vnde: *Curauimus Babylonem & non est curata.* vrbem .s. confusionis, & viciorum. Legimus quoque descendentem a Ierusalem in Iericho a latronibus vulneratum: a Samaritano curatum, & post austeritatem vini infusam olei molliciem. Et notandum, ꝙ ex quo dicit: In quo percutiam vos, &c. hucusque nō est curata medicamine neque fota oleo, translationem seruauit: & irremediabilem Iudęorum captiuitatem expressit.

b *Terra vestra deserta, &c.* Hæc sub Babylonijs partim completa sunt incensis ciuitatibus, Ierusalem subuersa, regionem Iudęorum Samaritanis incolentibus, Leonibus etiam terram vastantibus, sed omnino sub Romanis. Omnipotens Deus Ierusalem, & templum, & populum deseruit, cuius ipse custos fuit, cū afferret fructus boni operis. vnde: *Nisi dominus custodierit ciuitatem frustra vigi. &c.*

a ¶Bonorum operum. b ¶Pœnitentiæ, vt lachrymis compunctionis eorum duritia molliretur.

nec† curata medicamine, neque fota oleo.

a ¶Ideo. b ¶Erit.

Terra vestra deserta, ciuitates vestræ succensę

¶Babyloniorum vel Romanorum. a ¶Samaritani vel Romani.

sunt igni. Regionē vestram corā vobis alieni

¶Reuera.

deuorāt, & desolabit sicut in vastitate hostili,

a ¶Ab hominibus, vel a Deo b ¶Ierusalem, vel templum.

Et derelinquetur filia Siō vt vmbraculū in vi-

a ¶Vinea vindemiata, de qua: Vineam de Aegypto transtulisti.
b ¶Quod ablato fructu custodes vacuum reliquerunt.

¶Collectis frugibus.

nea, & sicut tuguriū in cucumerario, & sicut

a ¶Christus, de quo: Dominus virtutum ipse est rex gloriæ.
¶Ergo.

ciuitas† quæ vastatur.† Nisi domin⁹ exercituū

ceptam vrbem auditas esse sacerdotibus angelorum voces, quę ab ea discedendum monerent.

c *Filia Sion, &c.* Affectu pijssimi patris. Et, *Omnes enim natura filij Dei sumus.* sed nostro vitio alieni efficimur. Vnde Babylon sæpe filia nuncupatur.

Hieor. Per Sion (quæ est speculatio & pomorum paradisus, dicitur & vinea) anima accipitur quæ in contemplatione debet cōsistere, & fructus acceptabiles afferre cui si mens .i. *nus* præsit, habet Deum custodem mentis. Si autem vitia & peccata tanquam bestiolæ, virtutum germina depasta fuerint, illico Deum custodem amittit. *Vinea domini Sabaoth dom⁹ Israel est.* Postquam ergo vastauit eam aper de silua, & vindemiauerūt transeuntes viam derelicta est a domino.

✱ Iustinus. *Terram vestram alieni deuorant.* Lege cautum erat, ne quis Iudæorum pedes inferret in vrbes Iudææ post crucem domini, post vastatas vrbes Iudææ, & si quis introisset, plectebatur capite.

✱ Tertullianus. Populus Israel secundum sua merita, in sanctam ciuitatem ingredi prohibebatur, secundum verba prophetarum. Vestram regionem in conspectu vestro alieni comedent.

✱ Eusebius. Legibus imperatorum, post vastitatem inuectam ab Adriano Iudæa Iudæis inaccessa.

Alleg. Qui de sanitate pristina corruerunt, & contrarijs potestatib. traditi sunt. omnia bona eorum in desertum veniunt, & prioris iustitiæ Deus nō recordabitur, & igne diaboli oīa succendentur & fiunt pabulum bestiarum. de quib. dicitur: *Ne tradas bestijs animas confitentes tibi.*

c *Derelinquetur.* Vnde. Surgite eamus hinc. Et alibi: *Relinquitur vobis domus vestra deserta.* Et alibi: *Reliqui domum meam, &c.*

✱ Procopius. Est uerò derelictionis absolutę signum, desertum vineę tentorium. Quamdiu enim fructus habet vinea, a custode habitatur tentorium, ijsque collectis desertum relinquitur. Sic gens vniuersa cum fructus edebat, diuinum constabat templum, indeque veluti de specula, illius nomine excubias agebat Deus, qui ait, *Ego ero ei murus igneus in circuit.* Itaque angelicis virtutibus tanquam vallo cingebatur. Narrat Iosephus ante ceptam

d *Nisi dominus.* Hoc ex persona prophetæ, & fidelium ex eadem plebe. *Nisi dominus.* Hic ostenditur quæ contra Iudam & Ierusalē dicta sunt, ad captiuitatem Romanorum esse referenda, quando in apostolis reliquiæ Iudæorum saluæ factę sunt, & in vna die crediderunt tria millia, & in toto orbe Euangelium seminatum est. Dominus Sabaoth: quod. Lxx. pro locorū qualitate, vel dominum virtutum, vel dominum omnipotentem transferunt. Christus enim qui dicit. *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra,* sicut Deus Dei, & dominus domini, sic omnipotens, filius omnipotentis est.

✱ Procop. Fortassis verò illud est, quod se Abrahamo & semini eius daturum pollicitus est. Tanquam enim de vno dixit Christo videlicet, qui ne Sodomis & Gomorrhæ similia paterentur prohibuit. Semen autem ēt Apostolorum chorus intelligendus est, non quidem tanquam impiorum. sed prophetarum potius, qui vniuersę gentis salute deplorata, a Deo consolationem adepti, ab eo semine, quod de se in lucem proditurum erat, illuminati sunt.

✱ Ruper. Non dicatis, ira hęc grandis nimis, multitudo malorum nostris meritis maior, nam nisi dominus reliquisset nobis semen, nisi prædestinasset, vt reliquiæ ex nobis saluę fierent, non gladij Romanorum interficeremur, non captiui in oēs gētes duceremur, sed sicut super Sodomam & Gomorrhā pluit sulphur, ita iustissimè super nos in vindictā sui sanguinis pluisset sulphur & ignis.

Audite

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Nec curata medica. *i. verbo & exemplo sacerdotum & doctorum.*

2 Neque fota oleo. *i. operibus misericordiæ, quæ impetrant remissionem culpæ. Dan. 4. c. Peccata tua eleemosynis redime.*

3 Terra vestra. *Hic consequenter subditur debita pœna. Circa quod sciendum, ꝙ sicut dicit Rab. Sal. Isaias dixit ista duabus tribubus tēpore Ezechiæ decem tribubus iam antè captiuatis, & de terra sua translatis in Assyrios, vt habetur. 4. Reg. 18. Et ideo propheta primò reducit ad memoriam illam destructionem. secundò comminatur regno Iudæ similem, ibi: Et derelinquetur. Circa primum dicitur:* Terra vestra. *idest terra decem tribuum quæ dicitur hic pertinere ad regnum Iudæ, quia sibi debebatur de iure eo quòd fuit de regno Dauid & Salomonis, sed tempore Roboam rebellauit, vt habetur. 3. Reg. 12.*

4 Deserta. *idest derelicta ab habitatorib. suis in Assyrios translatis. vt dictum est.*

5 Ciuitates vestrę succensę igni. *Ab Assyrijs terrā Israel destruentibus. Et dicuntur hic ciuitates illius terrę pertinere ad regnū Iudæ ratione dicta. Et eodem modo intelligitur quod subditur.*

6 Regionem vestram, &c. *s. Samaritani qui erant Gentiles, illuc adducti per regem Assyriorum, vt habetur 4. Reg. 17.*

7 Et desolabitur sicut in vasti. hostili. *idest hostes remanebunt in ea: & ita factum est: quia filij Israel in Assyrios translati nunquam postea redierunt ad terram illam: vnde litera Hebraica sic habet:* Et desolabitur sicut in versione extraneorum, *quia illa terra fuit simpliciter versa ad extraneos. qui non erant de Gente Israel.*

8 Et derelinque. *Hic propheta consimilem pœnam quantum ad aliquid comminatur regno duarum tribuum, dicens:* Et derelinquetur filia Si. *idest Ierusalem, metropolis in regno Iudæ derelinquetur a suis habitatoribus transferendis in Babylonem per Nabuchodonosor regem, & per consequens aliæ ciuitates eiusdem regni.*

9 Vt vmbraculum in vinea. *derelinquitur a custode ipsius vindemia collecta: quia non habitat ibi vltra.*

10 Et sicut tugurium in cucumer. *Cucumeribus collectis derelinquitur a custode. Est autem cucumerarium locus vbi crescunt cucumeres.*

11 Sicut ciuitas quę vastatur. *Ciuibus inde captiuatis. Sed quia ista captiuitas reducta fuit in terram Iudæ per Cyrum regem qui dedit populo Iudę licentiam redeundi in terram suam. Ideo subditur.*

12 Nisi dominus exercituum, *idest angelorum.*

✱ Reliquisset

MORALITER.

† 1 *Nec curata medicamine.* i. amore Dei ad bonū attrahēte.

2 *Neque fota oleo.* Misericordię veniam impetrante.

3 *Terra vestra deserta.* idest animarum cura neglecta.

5 *Ciuitates vestre suc. igni.* scilicet luxurię, auaritię, & superbię propter defectum custodię.

6 *Regionem vestram coram vo. alieni deuorant.* Idest demones a Deo alienati subditos vestros sibi incorporant.

8 *Et derelinquetur filia Sion.* idest ecclesia.

9 *Vt vmbra. in vinea.* quę derelinquuntur a custodibus fructibus collectis, sic rectores ecclesiarum collectis pecunijs parum aut nihil curant de animabus.

12 *Nisi dominus exercituum.* idest aliquos bonos in quolibet ecclesię statu quorum mentis alij supportantur.

† 1 Quasi

a *Audite verbum.* Saluatis reliquijs per apostolos, ad Scri-
A bas & Pharisæos & populum clamantem. Crucifige cru-
cifige. sermo conuertitur. *Audite verbum.* Hoc ad Iudæos
illius tẽporis, specialiter pertinet ad Scribas & Pharisæos
Luc.23.c. & ad populum clamantem: *Crucifige crucifige eum.* Sicut.n.
Sodomitæ publicè pecca-
bant cogitantes consilium
pessimum cõtra virum iu-
† superstites paucos. stum Loth: & sine verecun-
Gen.19.b. dia dixerunt: *Educ viros qui*
ingressi sunt ad te, vt abutamur a
eis. Si isti contra Christum
inuerecundè dixerunt: *Ve-*
nite cogitemus contra iust m co
gitationes. Et *reus est mortis.* &
huiusmodi. Vnde in sequẽ-
Iere.18.c. tibus: *Iniquitatem suam sicut*
Isa.3.b. *Sodoma prædicauit,* non ab-
B scondit. *Audite verbum domi*
ni. Tradunt Hebræi Isaiam, b
quia hoc dixerat occisum, c
vel quia dixerat. *Vidi domi-*
num, &c. Cum dixerit domi
infra.6.a. nus ad Moysen: Non vide-
Exod.33.d. bit me homo & viuet: & non poteris videre faciem
meam. Nec considerant quidem faciem vel pedes domi-
ni vel suos. In Hebræo enim ambiguè dicitur Seraphim
texuerunt: & media tamen eius Isaias se vidisse scripsit.
Angeli tamen etiam, minorum in ecclesia, semper videt
faciem Dei: homo autem redire nõ potest. *Videmus enim*
1. Cor.13.d. *nunc per speculum in ænigmate, &c.* Quando vero de homini-
bus in angelos proficimus, gloriam Dei reuelata facie spe-
culamur, licet secundũ proprietatem naturæ nulla crea-
tura possit videre faciem Dei: & nunc mente cernitur,
quando inuisibilis creditur.

✻ Procopius. Separato quod nobis relictum est semi-
ne, aptè reliquis principibus huiusmodi nomina attri-
buit, Sodomorum. quoniam vt erat vrbs illa præcipua,
ita quoque nequitia præter cæteros abundabat, ipsiusque
principes, scelere & maleficio longè populũ superabant.
Conuenienter autem & populum addidit, quod quem-
C admodum illi incorruptè iura dicentem Lothum reiece-
runt, his verbis lacessentes, ingressus es vt aduena nũquid
vt iudices? Sic & iustum illi iudicem recusarunt, cum di- D
cerent *Tolle, tolle,* crucifige. Præterea in externos illi fuere
iniurij: hi verò in eum qui in propria venerat. Illi item
in Angelos: isti in Deum ipsum. Ipsa etiã Hierosolyma,
propter impietatem euaserunt. Nam sicut in ipsis ne de-
cem quidem probos repe-
rit Deus, sic & in Hieroso-
lymis mira erat integrorũ
virorum paucitas. Porro
principes tanquam acutio
res audiendi verbo præuo-
cat, quod ad mentem refer
tur magis. populus autem
crassiores, attendendi, aut
vt alij reddiderunt, aurib.
percipiendi, quod tenuem E
sonum auribus capere &
haurire significat. Possunt
præterea non malè ista in
insolentes ecclesiæ præfe-
ctos, & in ex lege popu-
lum torqueri.

b *Plenus sum.* q. d. Putatis
me indigere his vel dele-
ctari. Ego autem plenus sum. i. nullo indigeo. Mea enim
est terra & plenitudo eius. Vel: plenus sum, idest tædio
affectus, quia non benè offertis.

c *Holocausta arietum, &c.* vsque Iudicare pupillo, &c. Sa- Psal.23.a.
crificia Iudæorum respuit, obedientiam Euangelij com- Psal.9.g.
mendat. *Holocausta arietum, &c.* Vltimam templi destru-
ctionem indicat, quæ in perpetuum perseuerat. Post Ba-
bylonicam enim captiuitatem a Zorobabel templum
ædificatum est. Et in eo diu sacrificatum est.

✻ Procopius. Merito in principes & subditos, qui ad-
uersus Christum talia ausi sunt, sermonem instituit. Ita-
que non amplius addit, remittam peccata vestra. Remi-
sit enim his qui in Babyloniam abrepti fuerant, cum
anni septuaginta præterijssent, at his qui Christum cruci-
fixerunt, remissurum negat, quanquam vltimis tempo-
ribus saluandæ sint reliquię. Causam affert, cum ma-
nus eorum plenas esse sanguine Christi cędem innuens, F
adiungit.

Alle.

a Reliquiæ Israel saluæ fient. b ¶ Apostolos & sequaces eorum, vnde alij. c ¶ Mortui in peccatis similiter. d ¶ Muti a laude Dei. Sodoma enim muta interpretatur, Gomorra aspera.

reliquisset nobis † semen quasi Sodoma fuisse 1
a ¶ A[illegible] enormitate peccatorum b ¶ Ne autem pereatis. 2
mus, & quasi Gomorra similes essemus. Audi 3
a ¶ Mente. b ¶ Q. Qui vos iactatis filios Abrahæ. c ¶ Cui simile: Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.
te verbum domini principes Sodomorum,
a ¶ Auribus saltem exterioribus. b ¶ Vos ex patre diabolo estis
percipite auribus legem Dei vestri populus 4
a ¶ Ad quid? b ¶ Q. si legem non seruatis, quare offertis?
Gomorræ. Quo mihi multitudinem victima 5
a ¶ Non meorum quem offenditis. b ¶ Qui timendus est.
rum vestrarum, dicit dominus. Plenus sum, 6
holocausta arietum, & adipem pinguium, &
sanguinem vitulorum, & agnorum & hirco- 7

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Reliquisset nobis semen. *i. aliquos de regno Iudę redeuntes sub Zorobabel duce & Iesu sacerdote, qui reędificauerunt templum & postea ciuitatem tempore Neemię.*

2 Quasi Sodoma fuisse. *i. destructi irreparabiliter, sicut* Sodoma & Gomorra, *& aliæ tres ciuitates fuerunt subuersę absque reparatione, Gen.19.*

3 Audite verbum domini principes Sodomorum. *Hic consequenter ponitur medela contra prædicta mala. Et primò falsum remedium excluditur, secundò verum consulitur, ibi: Lauamini. Circa primum sciendum quod habitatores regni Iudæ, qui pro maiore parte erant ita mali, vt prędictum est. Tamen credebant malitiam suam expiari sacrificijs & alijs huiusmodi quæ fiebant in templo quod erat in Ierusalem. Et hoc est falsum, sicut dicitur Prou.15.b.* Vi-
Diuisio. ctimæ impiorum abominabiles domino. *Et hoc est quod hic dicit propheta satis diffusè. Et primò excludit sacrificia, secundò festa solennia, ibi: Neomeniam. tertiò orationum suffragia, ibi: Et cum extenderitis. Circa primum excitat maiores populi ad intelligendum, dicens:* Audite verbum domini principes Sodomorum. *idest, similes illis quia publicè & inuerecundè faciebant mala supradicta, sicut Sodomitæ, vt habetur Gene.19. Et ideò dicitur infra.3.b.* Peccatum suum sicut Sodoma prędicauerunt, nec absconderunt. *Consequenter excitat minores dicens.*

4 Percipite auribus, &c. *Et vtitur hoc modo loquendi: quia sicut populus erat subiectus principibus, ita ciuitas Gomorrę erat subiecta Sodomæ, quæ erat metropolis in quinque ciuitatibus subuersis. Vlterius proponit intentum, dicens.*

5 Quo mihi multitudinem, &c. *i. in quo placent mihi. q. d. nullo modo, ideo subditur.*

6 Plenus sum. *i. talibus non indigeo, sed magis abhorreo, sicut homo plenus cibo abominatur ipsum. Ideo subditur.*

Sacrificior. reprobatio. 7 Holocausta arietum. *De istis enim speciebus animalium fiebant sacrificia maiora. Et per reprobationem istorum intelligitur etiam reprobatio minorum, quæ fiebat de turturibus & columbis. Dicebantur autem holocausta, quæ totaliter incendebantur ad honorem diuinum. De sacrificijs autem pro peccato vna pars erat in vsum sacerdotum. Et similiter de sacrificijs pacificorum vna pars erat in vsum sacerdotum, & alia in vsum offerentium, sed in omnibus sacrificijs eius adipis & sanguinis erat totaliter prohibitus, quia adeps cremabatur in altari holocaustorum & sanguis effundebatur ad crepidinem illius altaris, vt habetur in Leuitico.*

✻ *Cum ve-*

MORALITER.

† 2 *Quasi Sodoma.* idest totaliter destructi.

3 *Audite.* Descripta cleri malitia, hic subditur medela, primò tamen excluditur falsa, quę consistit in diuinis obsequijs peruersè factis, cum dicitur: *Audite verbum domini principes.* Ezech.16.f. dicitur: *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, saturitas panis & ocium, & manum pauperi non porrigebant.* Hæc autem vitia in clero regnant, scilicet gastrimargia per excessiua & delicata conuiuia, quod per saturitatem panis intelligitur, eò quod in sacra scriptura nomine panis intelligitur omnis cibus, & acidia per ocium significata, & crudelitas erga pauperes quorum sunt ecclesiæ bona, pręter conuenientem victum & vestitum ecclesię ministrorum.

5 *Quo mihi multitudinem victima.* idest sacrificia vestra inquantum sunt ex vobis mihi non accepta.

7 *Holocausta arietum, &c.* Per omnia legis sacrificia figuratum fuit Eucharistiæ sacramentum, sicut vnum perfectum per multa imperfecta: quod licet sit optimum, tñ non proficit, sed nocet offerentib. & sumentib. indignè.

† *Neomeniam*

Alleg. *Holocausta arietum*. Potest & de illis accipi, qui cũ Dei præcepta despiciant, volunt illum multitudine sacrificiorũ placare, & peccandi licentiam emere. Vel qui rapinam & auaritiam altari offerunt, & pauperib tribuunt.

a *Nolui*. Præterito vtens, ostendit se nunquam Iudæorum sacrificia amasse, sed propter significatum ad tẽpus sustinuisse: & vero sacrificio impleto, pro nihilo reputasse.

✱ Basilius. Illud nolo, dici conuenit in eos qui ad insumendas impensas profusiores quidem sunt, non tamen ipsos iniquè gestorum pęnitet. Quamobrem scriptura non reprobat victimas, sed eas reijcit quæ Iudaico ritu offeruntur.

✱ Rupertus. Olim nolui, sed tamen tuli.

b *Cum veniretis*. Hæc sacrificia non quæsiuit Deus quasi indigeret, sed ne dæmonibus immolarent, & vt per carnalia & typica ad spirituale. & verum sacrificium facilius peruenirent.

c *Quis quæsiuit*. Audiant hoc Ebionitæ, q post Christi passionem putãt legem esse seruandam. Audiant hoc eorum socij, qui Israelitico tantum generi custodiendam decernunt.

d *Neomeniam, &c.* Festum nouę lunæ, quod celebrabant in principio mensium Neos nouum, mene luna. vnde: *Buccinate domino in Neomenia tuba.*

✱ Orig. Quoniam in loco sancto, in die festiuitatis occiderunt Dominũ meũ Iesum Christum, dicit Isaias. Neomenias & sabbata & dies festos vestros odiuit aĩa mea.

✱ Idem. Iudæorum est, dies certos & ratos obseruare, & ideo dicit Deus, *Neomenias, &c.* Christiani omni die carnes agni comedent, & verbo Dei pascentur.

¶Vnquam.
a rum nolui. Cum † veniretis ante conspectum 1
b ¶Quia lex spiritualis est.
c meum, quis quæsiuit de manibus vestris hęc, 2
¶Sic. ¶Ergo.
vt ambularetis in atrijs meis? † Ne offeratis 3
a ¶ nutile. b ¶Quia. ¶Vestrum. c ¶Quia non pura intentione. 4
vltra sacrificiũ frustra. Incensum abominatio 5
est mihi. † Neomeniam & sabbatum & festi- 6
d a ¶Neomenia, iubileum b ¶Non sustinebo amplius, quia iniqui sunt cœtus vestri. 7
uitates alias non feram. Iniqui sunt cœtus ve 8
e a ¶Neomenias. b ¶Non meas. c ¶Non meas. 9
f stri. Calendas vestras & solennitates vestras 10
a ¶Qui male vtimini. ¶Supradicta 11
odiuit anima mea. Facta sunt mihi molesta. 12
g a ¶Laborare me fecistis. b ¶Expectans vestram conuersionem. c ¶Quod faciebant quasi imitantes Moysen, qui orabat contra Amalech eleuatis manibus 13
† Laboraui sustinens: Et cũ extẽderitis manus 14
a ¶R.f. an misericordiæ. b ¶Iniquis. c ¶Etiam vel ideo.
h uestras, auertã oculos meos a vobis: et cũ multi 15
¶Quare quia. ¶Opera.
plicaueritis orationẽ, nõ exaudiam. † Manus 16
i a ¶Peccato, vnde: Libera me de san. Deus Deus sal. meæ, i. de peccatis. b ¶Lachrymis pœnitentię ¶Facite lignos fructus pœnitentiæ. 17
enim vestræ plenæ sanguine sunt. † Lauamini, 18

e *Iniqui sunt cœtus vestri, &c.* Quia spiritales hostias non offerunt, vnde: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.*

f *Odiuit anima mea.* Antropolpatos: Non quòd animam habeat, sed nostro loquitur more, quasi omnino odiui.

g *Laboraui, &c.* Symmachus. Defeci miserans: quasi dicat. Non potui vltra misereri, quia post seruos filium occidis sicut illud Hoseę: *Perditio tua Israel: tantum in me est auxilium tuum:* quod est: Pereas Israel, qui non tuo merito, sed meo tantum saluatis auxilio.

h *Manus enim, &c.* Prophetarum, tandem domini eorum. vnde: *Implete mensuram patrum vestrorum.* Illi interfecerunt prophetas, vos iugulate filium patrisfamilias. Vtendum est hoc testimonio contra eos qui cum quotidianis operibus sanguineas manus habeant, in oratione dies noctesque inuigilant.

i *Lauamini, &c.* Q.d. Hoc odiui: placet veritas Euangelij.

Laua

Margin: A, B, C, D, E, F; ...eneritis. ...mos.5.f. ...re.6.c. Contra Ebio... Psl. 80.a. In cap.28. Numer. Hom. 10. in Genesim: Psal.50.d. † Iere.6.e. Hoseę 13. c. Matth. 23.d. † infra. 59.a. † De pœn. dist.3.c.Lauamini.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Cum veniretis ante conspectum meum, &c. *i. ad talia offerendum sacerdotibus in introitu atrij sacerdotum, quod dicebatur esse in conspectu domini, eo quòd erat ante templum, vbi dabantur diuina responsa.*

2 Quis quæsiuit hæc de manibus vestris. *quasi dicat, ego non quæsiui.*

3 Vt ambularetis in atrijs meis. *Hoc dicitur, quia pręter atrium sacerdotum in quo offerebantur sacrificia, erant duo alia. Vnum, in quo orabant mundi, & aliud, in quo orabant immundi.*

4 Ne offeratis, &c. *quasi dicat talis oblatio vobis non valet, sed magis nocet: eò quòd polluti peccatis ad loca sancta acceditis.*

5 Incensum. *idest oblatio thymiamatis in altari incensi intra templum: quæ oblatio erat sacrificiorum oblatorum sub diuo consummatio, secundum quod dicitur: Heb.9.* In priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes.

6 Neomeniam, &c. *Hic excludit solennitates, dicens:* Neomeniam, *idest festum quod fiebat in nouilunio apud Iudæos propter beneficium diuinæ gubernationis, eò quòd in nouilunio frequenter apparet mutatio temporis. Et dicitur a neos quod est nouum, & mene defectus, eò quòd nunc renouatur lumen lunæ, quod defecerat.*

7 Et sabbatum, &c. *Quod est festum apud Iudæos in memoriam beneficij creationis, vt habetur Gen.2.*

8 Et festiuitates alias, &c. *scilicet Pascha, Pentecostes, tubarum, expiationis & tabernaculorum, de quibus dictum fuit plenius Leuit.23.*

9 Non feram, &c. *Loquitur scriptura de Deo ad modum hominis aggrauati onere. Et per hæc omnia & similia ostenditur quòd talia non erant Deo placita, sed magis displicentia.*

10 Iniqui sunt cœtus vestri, &c. *In octaua enim die festi tabernaculorum fiebat festum cœtus siue collectæ.*

11 Calendas vestras, &c. *idest principia mensium: per quod signatur idem quod supra signatum est per Neomeniam.*

12 Et solennitates vestras. *omnes generaliter.*

13 Odiuit anima mea. *Et patet ex dictis sententia.*

14 Et cum extenderitis. *Hic excludit orationum suffragia, dicens:* Et cum extenderitis, &c. *ad me deprecandum.*

15 Auertam oculos meos a vobis. *Sicut homo auertit faciẽ suam ab eo quem non vult exaudire. Ideo subditur:* Et cum multiplicaueritis orationem non exaudiam. *Et subdit omnium prædictorum rationem.*

16 Manus enim vestrę. *i. opera vestra, quæ per manus designantur, eò quod manus est organum organorum 3. de anima.*

17 Plenæ sanguine sunt. *Idest peccatis enormibus. Erant enim homicidæ & idololatræ, & pauperum oppressores. Prædicta enim sacrificia & huiusmodi non habebant efficaciam ex opere operato, sicut sacrificium nouæ legis, sed tantum ex fide & deuotione offerentium. Fides autem erat in eis amota per idololatriam, & deuotio per malitiam obstinatam.*

18 Lauamini. *Hic consequenter vera medela consulitur scilicet per veram pœnitentiam & boni operationem. Et hoc est quod dicitur:* Lauamini. *a peccatorum maculis lacbrymis contritionis.*

✱ 1 Mundi

MORALITER.

† 6 *Neomeniam.* per istas solennitates veteris legis significata fuerunt noui testamenti festa, quorum tamen obseruatio per vacationem a terrenis operibus non valet, nisi fiat cessatio a peccatis, quæ tamen frequenter magis fiunt tunc quam in diebus alijs.

14 *Et cum ostenderitis.* in oratione.

15 *Auertam oculos meos.* quia non est speciosa laus in ore peccatoris.

18 *Lauamini.* Exclusa falsa medela hic consequenter ponitur vera, cum dicitur. *Lauamini.* per veram pœnitentiam.

† Mundi

a ¶ Ne recidatis. ¶ Innocentia vitæ b ¶ Hoc modo lauamini.
c ¶ Opus. d ¶ Iniquatum. ¶ Si cogitatis, saltem ne perficiatis.
mundi estote, auferte malum † cogitationũ 1 2
a ¶ Non mearum. b ¶ Quæ abominatio est mihi. c ¶ Vos baptizati.
a vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere 3 4
a ¶ Declina a malo. ¶ Fac bonum. b ¶ Hoc modo. c ¶ A sapientibus, quorum est iudicare, vnde Salomon sapientiam postulauit ad iudicandum populum
b peruersè, discite benefacere. † Quærite iudi- 5
c a ¶ Violenter. b ¶ Idest iudicio subuenite si eius causa bona est: quia dicitur. Ne parcas pauperi in iudicio. c ¶ Idest pauperi. 6
d cium, subuenite oppresso, iudicate pupillo 7 8
a ¶ A violentia. b ¶ In iudicio. c ¶ Cum hæc bona feceritis.
d ¶ Contra me in iudicium. e ¶ Quasi ingratum. ¶ Si non remunerabo.
defendite viduam: et venite, * & † arguite 9
e a ¶ Qui non mentitur. b ¶ Quasi hæc feceritis. 10
me dicit dominus. Si fuerint peccata ve- 11
a ¶ Vnde: Asperges me domine hyssopo. Et alibi: Vestimenta eius alba sicut nix.
f stra, vt coccinum, quasi nix dealbabuntur:
g & si fuerint rubra sicut vermiculus, velut

Lauamini sanguine Christi, aqua baptismi. Mũdi estote,
A manentes in innocentia vitæ. Baptismus enim solummodo potest esse in remissionẽ peccati, vnde: *Nisi quis renatus, &c.* Et alibi: *Ite docete omnes Gen. bapt. e. in no. pa. &c.* (Ioa. 3. a. Matth. 28. d.)

Ordo præcipuus. Non sufficit, lauamini, nisi adiungatur, mundi estote: vt post lauacrum aquæ, cordis habeant puritatem. *Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deũ vi.* (Matth. 5. a.) (†operum vestrorum.) Habita autem cordis puritate, de mentibus suis debent malum auferre, non solum in conspectu hominum, sed etiam in conspectu Dei, cui nihil potest celari. († 87. dist. c. defensionis. Ioa. 5. c.)

✱ Procopius. Quare cum ea admissione quæ medelam nõ ferant, etiamsi orationes suas multiplicarent, (*infra 49. c. † disceptemus.)
B eos se non exauditurum dixit eosdem iam tanquam sanare possit, alloquitur. Nimirum quod in lege deficiebat, aduentu suo suppleuit Christus, non corporis, non vestium imperata lotione, sed animorum per baptismum purgatione, & ad virtutum superstructionem adhortatione.

✱ Lactantius. Et dixit Esdras ad populum. *Hoc Pascha Saluator noster est & refugium nostrum, cogitate, & ascendet in cor vestrum, quoniam habemus eum humiliare in ligno, & post hec sperabimus in eum, ne deseratur hic locus in æternum tempus. Dicit dominus Deus virtutum si non credideritis ei, neque exaudieritis annuntiationem eius eritis derisio in gentibus.* Vnde apparet, Iudæos nullam aliam spem habere, nisi se abluerint a sanguine, & sperauerint in eum ipsum quem negauerunt. (Lib. 4. c. 18.)

a *Quiescite agere peruersè.* illud Euangelij sonat: *Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare.* Recedens ergo a vitijs discat bonum, quærat iudicium, oppresso subueniat: pupillum viduamque defendat. Si autem hæc fecerit, peccata quæ prius in modum coccini sanguinea fuerant, dimittentur, & opera sanguinis in vestes domini mutabuntur, quæ de agni vellere confecta sunt: quem sequuntur in Apocalypsi qui splendent candore virginitatis. (Apoc. 14. a.)

b *Discite benefacere.* Non confisi naturæ, virtus est discenda & imitanda. vnde: Iesus filius Sirach: *Desiderasti sapientiam, serua mandata, & dominus tribuet tibi eam.* Et Isaias: *Omnis qui non didicerit iustitiam super terram, veritatem non faciet.* Discenda est ergo iustitia, & magistrorum terenda sunt limina. (Eccl. 1. d. Isa. 6. b. secũdum lxx.)
C

c *Quærite*

c *Quærite iudicium, &c.* Victimis Iudæorum Euangelica succedũt mandata. Pupillis & viduis prouidetur, vt securi de coniugibus & liberis martyres ad bella procedant. D

d *Iudicate pupillo.* ✱ Tertullianus. Duo ista nomina pupillus & vidua, quo magis habetur despectui hominibus, eò magis diuinæ misericordię sunt curę. (Lib. 1 ad vxorem.)

e *Defendite viduam, & venite, &c.* ✱ Ambrosius. In nullo Iudæi grauius dominum læsisse prodũtur quã quod viduę gratiam minorumque iura violarunt. Hæc sola causa delicti inuidiam mitigatura memoratur, si honoretur vidua, in honoribus ęqui iustitia iudicij deferatur. *Iudicate pupillo, iustificate viduam. venite disputemus.* (lib. de vid.) E

✱ Gregorius. Quid est quod dominus cum agere sanctè vsq; præceperis, adiuuat, venite & arguite me? nisi quod apertè insinuat quantam bonis actibus fiduciam præstet, ac si planè dicat, Recta agite, & animaduersionis meæ motibus, nõ iam per deprecationis meritum, sed per fiduciam autoritatis obuiate. (Lib. 9. mor. cap. 20.)

✱ August. Quid est disputatio hominis ad Deum, nisi confessio peccatorum? confitere quod est, & disputasti cũ illo, disputa ergo cum Deo, hoc est, te illi iudica scienti, vt ille se tibi iudicet nescienti. (in Psal. 10.)

✱ Procopius. Postulat pro sua clementia coram nobis argui, vt quanta ille contulerit, quanta quoque ipsi repo suerimus beneficia demonstret. Multis verò in scriptura locis, Deum habemus pari veluti conditione in iudiciũ cum hominibus descendentem. Ait enim propheta ipse, *dominus veniet in iudicium cum sacerdotibus, &c.* Sed sunt ista scripturis vsitatæ personarum fictiones, vt defensionis eius quæ ab operibus est, nobis curam inijciant. Neque enim quidquam tum audiemus vel dicemus. Erit autem tunc iudicium *inter se inuicem cogitationum accusantium, &c.* (Isa. 3. Rom. 2.)

f *Vt coccinum, &c.* Idem est coccus & coccinum & vermiculus, grande, scilicet peccatum, & homicidium & adulterium, &c. Quod autem per niuem, hoc per lanam significatur, purgatio, scilicet, & ablutio peccatorum.

g *Quasi nix.* Quia frigidi erunt contra incentiua vitiorum. Et velut lana, quia vestiti contra frigus perfidiæ.

Lana F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Mundi estote. *idest a recidiuo cauete.*
2 Auferte malum cogitationum, &c. *quia non sufficit munditia exterior sine interiori.*
3 Ab oculis meis. *Homo enim videt ea quæ patent, sed Deus intuetur cor. 1. Reg. 16. b.*
4 Quiescite agere peruersè. *a malo declinando.*
5 Discite benefacere. *in bonis operibus vos exercendo. Istæ enim sunt duæ partes iustitiæ, scilicet declinare a malo, & facere bonum.*
6 Quærite iudicium, &c. *idest executionum debitę iustitiæ.*
7 Subuenire oppresso. *eum reuelando.*

8 Iudicate

8 Iudicate pupillo. *idest pro pupillo in causa sua iusta.*
9 Defendite viduam. *contra eam calumniantem. Istas autem personas exprimit, quia frequenter iniustè patiuntur calumniam, eò quòd non possunt se defendere: & ideo indigent iudicum & potentum sustentatione.*
10 Et venite. *idest si ita feceritis, tunc poteritis conqueri, nisi a Deo releuemini: propter quod subditur de reuelatione a peccatis, cum dicitur.*
11 Si fuerint peccata, &c. *Isti duo colores hic positi sunt valde tenaces & mansiui, & ideo per hoc intelligitur quòd peccata quantuncunque sint grauia ex genere, & habitata ex consuetudine, diuina gratia purgabuntur. Secundò subditur de releuatione a corporalibus miserijs, cum dicitur.*

✱ Si volue-

MORALITER.

† 1 *Mundi estote.* idest a recidiuo cauete.
2 *Auferte malum.* Nam exterior munditia sine interiori non est Deo accepta.
4 *Quiescite.* quia declinare a malo & facere bonum, sunt duæ partes iustitię.
6 *Quærite iudicium.* Iustitiam exequendo.
7 *Subuenite oppresso.* scilicet peccatis ipsum dirigendo vel iniurijs ipsum adiuuando.
8 *Iudicate pupillo.* ipsum in iure suo fouendo.
9 *Defendite viduam.* ab iniuriante ipsam.
10 *Et venite & arguite.* si vobis non benefaciam.
11 *Si fuerint.* per ruborem coccini & vermiculi, significatur sanguinis effusio. Est igitur sensus: si peccata vestra sic horrida fuerint, sicut effusio sanguinis innocentis, tamen expiabuntur.

† *Si volue-*

a ¶Per liberum arbitrium. ¶Quasi in vestra voluntate est. b ¶Obedieritis.
a lana alba erūt. Si volueritis & audieritis,me, 1
b a ¶Viuentium, vel præsentis vt saltem Iudæi præsentibus inuitati obediant.
c bona terrę comedetis. Quòd si nolueritis,& 2
¶Vindictam. ¶Sic. 3
d me ad iracundiam ꝓuocaueritis,gladius de- 4
a ¶Quæ veritate ne dubitetis. b ¶Verbum patris:vel propheta per quem Deus 5
loquitur sua secreta, cuius sententia permanentibus peccatis non mutatur.
uorabit vos. quia os domini loquutum est.
a ¶Admirantis. b ¶Non tam opere quam mente recedendo à Deo. ¶Olim.
e Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis 6
f ¶Veri. a ¶Tanquam in domo sua. 7
g plena iudicij? Iustitia habitauit in ea,nūc au 8
a ¶Quia prophetas & dominum prophetarum occiderunt b ¶Vere ibi iu- 9
stitia, sed homicidæ:quia argentum,&c. ¶Eloquia diuinæ scripturæ in †
fordes prauæ doctrinæ sacerdotum & Pharisæorum.
h tem homicidæ. Argentum tuum versum est 10
11

a *Lana alba.&c.* De qua fiat vestis Christi,vnde. *Quotquot* A *baptizati estis,Christum induistis.* Et alibi: *Viuit Dominus,quia bis sicut vestimento indueris.* [l.3.d] [fra 49.c]

* Procopius. Aiunt quidam sacrosanctum lauacrum satis esse,vt quasi nix dealbemur: quomodo nulla adeo ꝑtinacax macula existit, vt Deo mūdāte elui nō queat, Paulo teste in hæc verba. *Vbi abundauit delictum,superabundauit, & gratia.* alij in eo purgandi vim admittunt, sed tamen operibus ad tantum splendorē, qualia sunt pupillo iudicare &c. opus esse contendunt. Est porrò purpura rubrius coccinum vnde istud ad niuem, illam autem ad lanam retulit. Ideò autem rubro colori peccata assimilat, quod ad ani- B mas nostras lepræ instar se habeant, eiusque alia quidem pertinax, veluti in coloribus nunquam deponatur, alia autem in summa cute hærens facilè eluatur: quomodo promptè vel difficulter ab animo,pro eorum ratione solent peccata remoueri.

b *Si volueritis & audieritis,&c.* Liberum arbitrium reseruatur,vt non ex præiudicio Dei,sed ex singulorum meritis præmia vel pœnas sequi probetur.

c *Terra.* Cum cætera elementa sunt in motu,terra immobilis stat. Ideo per eam significatur soliditas æternæ beatitudinis.

d *Gladius.* Babyloniorum vel Romanorum,vel Dei: pestilētia.s.mortalitas:fames,pœna æterna:quidquid enim affligit gladius solet dici.

e *Quomodo facta est.* Hæc ad tempora prophetæ:sed specialiter ad incarnationem Christi referuntur quando penitus recesserunt a Deo Barrabam eligendo,filium Dei occidendo.vnde admirans ait. *Quomodo facta,&c.* [z.27.b]

C f *Ciuitas fidelis.* Lxx.addiderunt Siō propter manifestiorē sensum. Sion mons est in quo Ierusalem condita est. Sed D postquam a Dauid capta est ciuitas, appellata est ciuitas Dauid, in qua sancti viri fuerunt dum habuit tabernaculum domini. Et postea templum quando Nathan & alij prophetauerūt:& super choros, Asaph & Idithun, Ethā, Eman, & filij Chore constituti sunt:vt paulatim a sacrificijs victimarum ad laudē Dei transiret religio. [Sion ciuitas Dauid.]

Moraliter. Anima fidelis & plena iudicij dū Deo obedit, Deus in ea habitat: qui est iustificans iustitia. Si autem a Deo recedit non loco: sed merito habitatur a malignis spiritibus,qui sunt homicidæ animarum.

* Basilius. De ecclesia aliquando dicitur, (absit vt de nostra.) *Quomodo facta meretrix,&c.* idque ob repudiatū fidei verbū, cui ab exordio iuxta patrum traditionem spōsalitio iure copulata est, E qui eum exhibuerunt vni viro virginem castam. Multa admittit & versi coloria semina verbi ecclesia, ab illis inducta, qui puritatem sacramentorum contaminant, & dogmata impietatis diseminant, ad extremam animarū perniciem, homicidæ non modo corporum, sed animarum.

g *Iustitia.* Iustitia,in Hebræo sedek, quod magis iustum significat: vt intelligamus dominum commoratum in eade quo: *Iustus autē quid fecit.* quod in Ezechiele per Oolibā significatur, quod interpretatur tabernaculum,vel tabernaculum meum in ea. [Psal.10.a]

h *Argentum,&c.* Clari scilicet & lucidi ad vitia sunt reuersi. Argentum tuum,&c. vnde: *Eloquia domini,eloquia casta, argentum,&c.* [Ezec.23.a]

* Basilius. Hoc est sermo fidei vestræ quasi moneta adulterina,reprobus est, nec retinet exactam figuram re- F giæ imaginis.

In

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Si volueritis & audieritis me. *Præceptis meis obediendo.*

2 Bona terræ commedetis. *Per hoc etiam intelliguntur alia bona spiritualia,quæ in talibus promissis sunt principaliter intellecta:quia prēmium non debet esse minus bonum quàm meritum, sed maius: bona autem temporalia sunt minora bona quàm opera virtutum.*

3 Quod si nolueritis. *Pręcepta mea transgrediendo.*

4 Gladius. *Aduersariorum vestrorum.*

5 Deuorabit vos,&c. *Mortem temporalem inferendo,& ad mortē gehennæ deducendo, quæ sub morte temporali intelligitur. Gentes autē rudes quales erant in veteri testamento,potissimè non attendunt,nisi bona & mala sensibilia: & ideo in diuinis promissionibus, & comminationibus prophetæ mala & bona sensibilia exprimeban sub illis,intelligendo spiritualia & æterna.*

6 Quomodo facta est. *Hic consequenter ostenditur populus iustè puniendus pro peccatis in proximum. Et primò describitur culpa, secundo pœna,ibi:* Propter hoc ait dominus. *Circa primum primò describitur hominum vulgarium culpa,cum dicitur.* Qūo facta est. *idest,plena meretricio per peccatum adulterij, secundum qd dicitur Ierem.5.c.* Equi amatores in fęminas & emissarij facti sunt,vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. *Et hoc est valde graue peccatum contra proximum,quia fit sibi iniuria in re sibi charissima: scilicet in vxore, quæ est vna caro cum ipso,Gene.2.d. Et in prole quæ substituitur falsa.* [Peccatum adulterij quā graue.]

7 Ciuitas fidelis. *i.prius conseruans fidelitatem matrimonij.*

8 Plena iuditij. *Tempore Dauid & Salomonis. ideo subditur.*

9 Iustitia habitauit in ea. *Nunc autem homicidę,vt expositū est supra. Consequenter describitur culpa doctorum & sacerdotum, cum dicitur.*

10 Argentum tuum. *idest,lingua doctorum & sacerdotum, secundum illud Prouer.10.c. Argentum electum lingua iusti.*

11 Versum est,&c. *Idest,à veritate in falsitatem per malam legis expositionem.*

* Vinum

MORALITER.

† 1 *Si volueritis, & audieritis me,bona terrę comedetis.* scilicet terræ viuentium per fruitionem beatam.

3 *Quod si nolueritis.* Sequitur.

4 *Gladius deuorabit.* scilicet sententiæ meæ. Ite maledicti in ignem æter.&c.Mat.25.d.

6 *Quomodo facta est.* Hic post peccata clericorum arguūtur peccata laicorum,cum dicitur: *Quomodo facta,* idest inuerecundè peccans.

7 *Ciuitas fidelis,* idest communitas populi credentis. De cuius fidelitate pristina dicitur Act.4.f. *Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna.*

9 *Iustitia habitauit.* scilicet legalis quæ continet omnem virtutem.

† *Nunc autem.* quia Christiani quærunt se mutuò iugulare.

10 *Argentum tuum.* idest veritatis eloquium,Prou.10.c. *Argentum electum lingua iusti.*

11 *Versum est.* idest falsitatem.

† *Vinum*

A a *In scoriam*. Scoria, Hebraicè siggim: quod est rubigo metallorum: vel purgamēta & sordes quæ igne excoquuntur.
b *Vinum tuum, &c.* Alij. Caupones tui miscent vinum aqua. Symmachus. Vinum tuum mixtum est aqua.

Moraliter. Vinum tuum mixtum est aqua: quia præcepta sanctæ scripturæ quibus corrigere debet auditores, ad illorum voluntatem emollit sensu suo admixto vinū corrumpit.

† 88. dist. c. eiiciens in fi. Psal. 11. b

Moraliter. Vinū tuum, &c. Hæretici quoquè Euangeliū corrumpunt, pessimi caupones de vino aquam facientes, cum aquam in vinum verterit dominus, quod miratur Architriclinus. Et regina Saba in conuiuio Salomonis collaudans pincernas & ministros vini.

Ioan. 2. b 1. Par. 9. a

a ¶ Austeritatis legis cum mollicie pharisaicæ traditionis vel hæreticæ peruersionis. b ¶ Scribæ & Pharisæi. ¶ Sacerdotes qui debebant iudicare populum.

a in scoriam: vinum tuum mixtum est aqua. † Principes tui

a ¶ In Christum non credentes in beneficentes. b ¶ Scribarum & Pharisæorum. c ¶ Quia. d ¶ Non enim accipiunt munera, sed diligunt: peccatum enim est in voluntate, non in re.

b infideles socij furum. Omnes diligunt munera, sequuntur

c a ¶ A quo nihil sperant b ¶ Acquisitiue. c ¶ Quæ inferanda. d ¶ Ded gnantur audire.

d retributiones. † Pupillo non iudicant, & causa viduæ non

a ¶ Qui potens & timendus.

ingreditur ad eos. Propter hoc ait dominus Deus exercituū

a ¶ Spiritualiter Scribis & Pharisæis: quibus dicitur; Væ vobis Scribæ & Pharisæi. Et alibi: Generatio praua signum quærit. b ¶ Idest.

e fortis Israel: Heu ego consolabor super hostibus meis, et

f a ¶ Extendam ad puniendum. ¶ Scilicet. b ¶ Vindictam, quam patiendo diu quasi plicatam tenui.

g vindicabor de inimicis meis. Et conuertam manum meā

a ¶ Puniendam b ¶ Purgando igne tribulationis. c ¶ Sordes vitiorum. d ¶ Tunc.

h ad te, & excoquam ad purum scoriam tuam, et auferam

B c *Socij furum*. Accipientes à scribis & Pharisæis munera, quæ pauperibus auferebant. In passione quoque domini infideles fuerunt nolentes credere in Christum, & socij furum scribarum & Pharisæorum, & Iudæ proditoris.

Hieron. *Socij furum, &c.* Nos quoq; debemus cauere ne ab illis accipiamus munera, qui de lachrymis pauperū cōgregant diuitias, ne simus socij furum, & ne dicatur de nobis: Si videbas furem currebas cum eo & cum &c.

Psal. 49. c

✱ Basilius. Fures censendi sunt, quibus ductandi exercitus demandata est prouincia, aut certè hi qui assumpto principatu ciuitatum & gentiū clanculum quidem suppilant, quæ autem ad rempub. attinent, extorquent vi. Et qui præsidet ecclesiæ munera accipit, ad suam oblectationē & vsum, obtento interim prætextu honoris istius se contingentis, rationes præsidentiæ, aut quod inire rationem debeat, concreditæ sibi dispensationis in vsus pauperum ecclesiæ, is planè furti est particeps.

d *Sequuntur retributiones*. Quia amicos non putant nisi qui donant, quorum non os, sed manus considerant. Et tantum quorum marsupia exhauriunt sanctos iudicant. Illis donant a quibus sperant, illis fauent, illos extollunt, vel laudant eorum causam.

C Summachus. Vicissitudines vel vltiones, vt ille quoq; in culpa sit, qui malum pro malo exigit, dentē pro dēte, oculū pro oculo, non audiens illud: *Si reddidi retribuentib. mihi mala*. Vel illud: *Percutienti se dabit maxillam, &c.* Euangelico enim viro dicitur. Qui te percusserit in dexteram, præbe ei & aliam maxillam. idest patienter tolera.

D Psal. 7. b Thren. 3. d Matt. 5. f

e *Fortis Israel*. Lxx. Væ fortes Israel. q. d. *potētes potenter tormenta patientur. Cui plus datur, plus exigitur ab eo.* Quod contra principes ecclesię dicere possumus qui dignitatem destruunt operib. vel moribus.

Sap 6. b

✱ Basilius. Væ potentibus, necobediētibus, infirmiorib. enim parabilis est venia. Væ, quia cū præualeant, subleuare inopiam pauperum, opibus abutūtur. Vt etiam ei qui altero solertior, abutitur naturæ beneficio, ad indaginem diuinorum. Væ item his qui obtentam ecclesiæ dignitatem non adornarint conuersatione.

E

f *Heu ego*. Affectu pij patris eos (licet inimicos) plangit & percutit, quia pereunt & pœnitere nolunt.

✱ Basilius. Vtique Deo sunt inimici, qui iniqua perpetrant. Inimica est summo bono malignitas, iusto illi iniustitia, sancto immunditia, veritati mendacium. Ob hæc non conquiescet furor meus, quandiu fuerint inimici.

g *Consolabor, &c.* Vltione consolatur quippe super hostibus suis, dum qui in prosperitate beneficia Dei cognoscere dedignantur, supplicijs & afflictionibus corriguntur.

h *Et excoquam*. Quia supra nominauerat argentum, seruat metaphoram. *Excoquam, &c.* Igne tribulationis sordes & vitia purgando, vt separato stanno, purum remaneat argentum, quod absque igne fieri non potest. vnde: *Quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum*. Et alibi. *Frumentum congregabit in horrea, paleas autem comburet igni inextinguibili*. In quo significat eos tormenta passuros.

Mal. c. 3. Matt. 3. c

✱ Basilius. Vide quàm fœlicem exitum sortiatur iustū iudicium, ac supplicia ad rectitudinē iudicij inuecta. Nō cōquiescet furor meus. Iudiciū faciā. Inducā manū. Igne F

examiantly-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Vinum tuum. *idest correctio populorum per doctores & sacerdotes, secundum quod dicitur Luc. x. in parabola sauciati infundens oleum & vinum, vbi per vinum intelligitur correctio, eò quod est mortificatiuum.*

2 Mixtum est, *idest relaxatum a correctione debita, quia doctores culpabiles non habent frontem corrigendi peccatores. Consequēter describitur culpa principum, cum dicitur.*

3 Principes tui. *in regimine populi.*

4 Socij furum. *Sustentantes eos, eò quod communicant furtis eorum.*

5 Omnes diligunt, &c. *Per auaritiam.*

6 Sequuntur retributiones, &c. *Peruertentes iustitiā. ideo subditur.*

7 Pupillo non iudicant, &c. *Dando pro eo sententiā iniustā.*

8 Causa viduæ non ingreditur ad illos. *Quia non vident inde lucrum temporale consurgere.*

9 Propter hoc ait dominus Deus exercituum. *Hic consequenter describitur pœna debita, cum dicitur: Propter hoc ait dominus Deus exercituum: idest Angelorum.*

10 Fortis Is. *i. potens ad puniendum malos de Isr.*

11 Heu. *Pro malo populi mei.*

12 Ego conso. super hostibus meis. *Et subditur modus consolationis.*

13 Et vindicabor de inimicis meis. *Et accipitur hic & pro idest. Passiones enim irascibilis terminantur in passionibus concupiscibilis. Iratus enim delectatur cum punit iniuriam sibi illatam, & sic ira terminatur in delectationem.*

14 Et conuertam manū meā. *potestatem meam punientem.*

15 Ad te. *Debite puniendum. ideo subditur.*

16 Et excoquam ad purum scoriā tuam, &c. *Loquitur de Deo admodum aurifabri, qui per virtutem ignis consumit quicquid est impuritatis in auro vel argento, & sic purgatur. Sic in proposito per ignem tribulationis immissæ à Deo Iudæis per regem Babylonis fuit purgatus populus Iudæorum, qua purgatione facta reductus est à captiuitate Babylonica. ideo subditur.*

✱ Et

MORALITER.

† 1 *Vinum tuum*. Debitæ correctionis.

2 *Mixtum est*. Indebitæ remissionis.

3 *Principes tui*. Data sibi potestate abutentes.

4 *Socij furum*. sustinentes vsurarios & alios malos propter temporale lucrum.

5 *Omnes diligunt*. Iustitiæ peruersiua.

6 *Sequuntur retributiones*. peruersè iudicantes.

7 *Pupillo non iudicant*. s. pro eo in iure suo.

8 *Et causa viduę*. Quia non vident ibi lucrū temporale.

9 *Propter hoc ait Dominus Deus exercituum*. descripta malitia hic ponitur debita pęna, cum subditur.

† *Heu ego*. Faciēdo vindictā de eis. Loquitur enim Deus de ipso ad modum hominis, qui delectatur se vindicans de suis inimicis.

14 *Et conuertam manum meam*. puniendum secundum ordinem iustitiæ meæ.

16 *Et excoquam*. Hoc maximè fiet tempore Antichristi, cuius persequutio fiet ad purgationem populi Christiani.

† *Et re*

examinabo, vt purum denique exhibeam. Sic peccatoribus indignatur Deus, vt eos beneficentia sua afficiat. Neque enim ad extremam inanitionem eos plectit, sed castigat ad morum correctionem. Infert autem ignē hunc vt ad nihilum perducat quod malum per ignita diaboli iacula insertum est animę non habenti fidei clypeum.

a *Stannum tuum.* Falsam doctrinam Scribarum, & Pharisæorum, quę est similis ueræ, sicut stannum argento. Et dabo puram, & perfectam legis, & Euāgelii scientiam.

* Septuaginta. Et auferam omnes iniquos a te. Basil. Ingens beneficiū confertur animæ, quæ per occasionem peruersè præsidentium desciuit a Deo, quādo ab ea auferūtur iniqui præsides. Ob hoc & signa quędā circum Ecclesiam statuuntur, quæ deprehensos in interdictis peccatis arcent ab ingressu, & segregant à reliquo corpore Ecclesiæ. Sed hęc iniqui irrident non intelligentes quia istæ declinationes separationis ea subindicant, quæ in tremendo Dei iudicio fient. Porro quantum noxæ resiliat, ex eo quod non tolluntur de medio iniqui docuit Apostolus, Corinthios increpans, quod luctum non emisissent, ut tolleretur de medio eorum qui eiusmodi malitiam esset operatus.

b *Et restituam indices, &c.* Non solum post captiuitatem, ut Zorobabel, Esdram, & alios, qui vsque ad Hircanum præfuerunt populo, sed & post aduentum Domini Apostolos & alios Ecclesiæ doctores.

* Basilius. Cur omissis Regibus meminit iudicum? An quia Reipublicę administratio per iudices fuerit liberior, quod populus tunc solum Deum agnoscebat Regem? Tandem regum institutio illorum temeritate successit. Quare non Reges, sed iudices pollicitus est, cupiens eorum libertati consulere. *Nam non erat Rex in Israel, sed vnusquisque quod placebat, hoc faciebat.* Aut certè ex quo opus non erat Regum serie post aduentum veri Regis, qui pollicitus est se iudices exhibiturum prioribus nihilo dispares, idque propter discipulos, de quib. *sedebitis, &c. iudicantes super duodecim tribus.*

a ¶ Moyses, & Aaron, & Gedeon, Iosue, & filij.
omne stannum tuum, & restituam iudices tuos, vt fuerunt 1
a ¶ Qui c[illegible] D[illegible], & secreta tibi aperiant. ¶ Illis restitutis
prius, & consiliarios tuos sicut † antiquitus. Post hæc voca 2
a ¶ Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. b ¶ Christi. c ¶ In Christum credens.
d ¶ Non omnis, sed in discretione credentium, & non credentium reliquiæ Israel saluæ fient. 3
e ¶ Sanguine filii.
beris ciuitas iusti, vrbs fidelis: Sion in iudicio redimetur, & 4
a ¶ Ad fidem Christi Apostoli, & alii prædicatores. ¶ Ab infidelitate. b ¶ Quæ abducta est per iniustitiam. ¶ Sed. c ¶ Dominus. ¶ Per Romanos, vel in inferno. d ¶ Prælatos. 5
† reducent eam in iustitiam. Et conteret † sceleratos, & pec 6
a ¶ Subiectos. ¶ Qui in Christi morte consenserunt, & credere noluerunt. b ¶ Contritis peccatoribus, qui Dominum dereliquerunt. ¶ Merito. ¶ Permanentes in malitia sua. ¶ Hic & in futuro. ¶ Saluatis bonis. c ¶ Intus, & exterius. ¶ Erubescendo. 7
catores simul, et qui dereliquerūt dn̄m, cōsumētur. † Con- 8
a ¶ More prophetico cito mutat personam. b ¶ Locis voluptuosis.
fūdent. n. ab idolis qb. sacrificauerūt. Et erubescetis sup hor 9
a ¶ Luxuriæ veteræ. b ¶ Cum defecerit uobis aqua sapientiæ, cum aridi, & steriles eritis. c ¶ Infructuosi.
tis quos elegeratis, cum fueritis velut quercus defluentib. 10
a ¶ Qui debuistis esse hortus conclusus, fons signatus. b ¶ Sapientiæ. ¶ Infructuosi. c ¶ Tunc. d ¶ In persecutione, & captiuitate. e ¶ Superbia. ¶ In qua confidebatis.
foliis, & velut † hortus absq; aqua, et erit fortitudo vestra 11 12

c *Ciuitas iusti, vrbs fidelis Sion, &c.* Ecclesia in qua reuocantur ad iustè uiuendum. Est enim ciuitas congregatio hominum ad iustè uiuendum.

* Procop. Nō amplius meretrix, sed recenti nomine, iustitię ciuitas, non homicidii sed iustitię plena, non ciuitas tantum, sed ciuitatum magistra uocabitur, eritque reliquis dux, & auctor salutis, quippe quę de se cœtus eorum, qui solitario uitæ genere delectantur, tanquam colonias emittet.

d *Velut quercus defluen.* Sicut a quercu ariditate concussa, defluunt folia, & sicut hortus non valet proferre fructus herbarum nisi irrigetur aqua. Ita uos nisi habueritis folia verborum Dei, quæ non marcescunt, & aquam spiritualis intelligentiæ, non potestis bona operari, sed omnes labores vestri ariditate deficient. Vsque hodie Iudæi legentes scripturas sanctas terebinthus sunt, uel quercus secundum Symmachum, uel ficus secundum Euangelium. In qua Dominus poma quæsiuit, & non inuenit, & æterna ariditate damnauit. Ipsaque folia, & pompam uerborum iam amiserunt, hortus quoq; irriguus, s. scientia scripturarum, uel paradisus (alia litera) diuersarum arborum, quia sine gratia spirituali nec olera afferunt, quæ infirmus manducet. Matt.21.b.

* Basil. Qui gloriam per succum aucupantur ab hominibus, post occultorum manifestationem, cum fuerint omnia nuda, prębebunt de se tale spectaculū, quale quercus, aut therebinthus spoliata foliis.

Vt

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Et restituam iudic. tuos. *s. Zorobabel. & Iesum filium Iosedech, Macbabæos, & similes.*

2 Et consiliarios tuos. *s. Esdram & Neemiam: Aggeum, & Zachariam prophetas.*

3 Post hæc vo. ci. iusti. *Dei.*

4 Vrbs fidelis. *In diuino cultu.*

5 Sion in iudicio redimetur. *Per Sion, vbi erat templum ad quod populus tenebatur ter in anno conuenire, intelligitur ipse populus, qui redemptus fuit de Babylone per uiam iustitiæ, inquātum pro culpa sustinuit pœnam debitam. Et quod per Sion intelligatur populus, ostenditur per hoc quod subditur:*

6 Et reducent eam. *Mons enim Sion, qui est immobilis nō fuit translatus nec reductus, sed populus.*

7 Et conter. *quia illi, qui erant in peccatis suis obstinati, fuerunt mortui partim in captione Ierusalem, & terræ in circuitu, & partim in captiuitate Babylonis.*

8 Confundentur enim ab ido. *Videntes per experientiam, quod non poterant eos iuuare contra Babylonios.*

9 Et erubescetis super hortis. *ad colendum ibi idola in locis amœnis & delitiosis, ubi etiam suam luxuriam exercebant in veneratione idolorum, & Priapi maximè, unde & dicebatur Deus hortorum.* Priapus.

10 Cum fueri. velut quercus deflu. *i. morti propinqui: sicut folia defluunt a quercu, cum incipit mortificari.*

11 Velut hortus absque aqua. *In quo mortificantur seminata & plantata.*

12 Et erit for. *i. applicata debitæ pœnæ.*

* Et

MORALITER.

1 *Et re.* Quia tempus pœnitentiæ dabitur electis ab Antichristo deceptis, ideo subditur:

2 *Post hæc vocaberis ciuitas.*

5 *Sion in iudicio redi.* Ecclesia militans per pœnam debitam expiabitur.

6 *Et redu.* s. Enoch, & Elias per suam prędicationem: & hoc quantum ad electos.

7 *Et conte.* i. dæmones, & peccatores obstinatos, dicens illud Matt. xxv. d. *Ite maledicti in ignem ęternū, qui paratus est diabolo, & angelis eius.*

8 *Confundentur enim ab ido.* Nam idolum auari est pecunia, & luxuriosi ribalda.

9 *Et erubescetis.* Ad exercendum lasciuiam & gulam.

10 *Cum fue. ve. quercus.* i. propinqui gehennę igni, sicut quercus desiccata combustioni.

11 *Et uelut.* s. gratiæ.

12 *Et erit fortitu.* i. non potens resistere.

† Et

a *Vt fauilla.* ✻ Basil. A Vel hinc liquet, sua cuiq. opera cām sup peditatura esse mole stiarū, q̄ in supplicio illo erūt, dum nos ip sos reddimus futuræ con- †qui facit eū.

a ¶ Symmachus purgamentum stupæ. ¶ Cito consumetur. b ¶ Fortitudinis, vel ido- lolatriæ. ¶ Omnia munimina (alias molimina.) c ¶ Scilicet. d ¶ Nullius momenti.

a vt fauilla stuppæ, &† opus vestrū quasi scintilla, & succen 1

a ¶ Ab hostibus uel a domino. b ¶ Fortit do, opus, vel idolum. c. Ierusalem in qua idolum. ¶ Quod dominus incendit. 2

detur vtrumque simul, & non erit qui extinguat. 3

conflagrationi idoneos. Alleg. vel Moral. Hæc oīa de cōtrariis dogmatib. possūt accipi qa & magistri & discipuli pariter sunt perituri, & op⁹ eorum, cibus ignis. D Allegor.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et opus, &c. q̄a opus demeritoriū generat tribulationis īcēdiū.
2 Et suc. vtrū. s. in igne gehennæ quātum ad obstinatos in malis.
3 Et non erit qui extinguat. *quia ille ignis est perpetuus. Potest ēt hoc referri ad ignem, quo Nabuzardam incendit domum Domini, & domum Regis, & domos Ierusalem per circuitum. 4. Reg. vlt. Et sic ille ignis non fuit extinctus ab homine, sed solum per consumptionem combustibilis materię.*

Moraliter. *MORAL.* 1 *Et opus vestrum.* s. malū. 2 *Et scintilla &c.* Igne gehennæ. 3 *Et non erit qui extin.* eo q̄d est durationis æternæ.

ADDITIO I.

In cap. i. Isaiæ vbi dicitur in Postilla. Tertium quod in hac prefatione manifestatur est populus cui Isaias prophetauit.

B *Queritur hic quare nō fecit mētionē in hac p̄fatione de Regibus Israel, vt de Ieroboā filio Ioas, q fuit cōtēporane⁹ Hoseæ. Regi Iudæ, sicut Hoseas fecit in sua p̄fatione. Similiter quare Isaias nō facit hic mētionē de Samaria, nec de Israel, sicut Hoseas fecit, licet multa Isaias de his p̄phetauerit, prout patet infr. vij. c. & xvij. & in aliis locis. Ad q̄ solet dici, q̄ Isaias prophetauit principaliter contra duas tribus. & ideo earū Reges, & suā metropolim. s. Ierusalem tantum in titulo habet: Sed Hoseas cōtra vtrosq; prophetauit. Sed vlterius circa hoc posset dici, q̄ cū Isaias prout dicit Hiero. in prologo de aduētu Christi, & vocatione Gentiū, & alijs mysterijs nouę legis, quasi historiā Euangelicam videatur texere, ideo de Iuda, a quo Christus descendit secundum carnem, & de Iudæa, in qua natus est, passus, & sepultus, &c. de quibus principaliter intendit, tantummodo facit mentionem alijs dimissis quasi incidētaliter ab eo introductis.*

ADDITIO II.

In eodem c. 1. vbi dicitur in Postilla. Circa primum dicit propheta: Audite cæli. *i. Angeli.* ✻

Quod in hoc capitulo continetur circa deiectionem populi Iudaici, & causam ipsius & eius medelā: Postillator exponit de captiuitate Babylonica, & eius causa similiter in remedio, ut patet in Postil. Quę quidē expositio videtur a plano sensu literæ deuiare, nam causa præcipua p̄dictæ captiuatis fuit peccatū idololatriæ, ut patet iiij. Reg. & ij. Para. tamē in p̄senti c. nō exprimitur hoc peccatū vt causa, sed vt defectus diuinæ cognitionis, & alia huiusmodi: Licet enim in fine capituli dicatur: Confundentur. n. ab idolis quibus sacrificauerūt *hoc non ponitur vt causa, prout ibidem declarabitur. Item quia Iudæi in captiuitate Babylonica fuerūt purgati a peccatis p̄dictis scd̄m Postillatorem antequam reducerētur ad terram promissionis: quod est contra illud quod dicitur:* Super quo

C percutiā vos ultra addentes præuaricationē: *quod exponitur etiam secundū eū de incorrigibilitate eorū, vt patet in Postilla. Itē quia manifestum est, quod Iudęi redeuntes de captiuitate Babylonica pro maiori parte non fuerunt purgati, seu mūdati a peccatis: sed erant implicati abominationibus Chananæorū, & Amorrhæorum, vt habetur expresse Esdræ. ix. quod non consonat huic, quod in loco dicitur:* Et ecce excoquam ad purū scoriā tuā, & auferrā omne stannū tuū: *Quod exponitur in Postilla sic, quod sicut per virtutem ignis cōsumitur quicquid est impuritatis in auro, & argēto, sic per ignē tribulationis immissæ a Deo Iudæis per Reges Babylonis, fuit purgat⁹ populus Iudæorū qua purgatione facta reductus est a captiuitate Babyl. Hæc in Postil. Ex quibus, & alijs quæ patebūt prosequēdo veram expositionem videtur præsens capitulū exponendum de Iudæis circa finem templi secūdi in Iudæa, & Ierusalem residentib. qui Christū negātes dereliquerunt Dominū, & blasphemauerūt sanctū Israel, & alienati sunt retrorsum, prout litera sonat, & historiæ Euangelicæ testantur, & etiam experientia certificat.*

Ad cuius expositionis ulteriorē declarationē considerādum est, quod Isaias tanquā propheta Euangelicus prosequitur in principio suæ prophetiæ, vbi intēdit agere de eiectione populi Iudaici, & vocatione Gentiū, eundē ordinē, quē Christus in Euangelio pronosticauit. s. q̄ abiectio Iudæorū ex eorū demeritis precedere, debebat vocationē Gentiū. vnde Matth. xxi. d. Christus loquens cum doctoribus, & principibus sacerdotū eis proposuit parabolā de patre familias, qui plātauit uineā, & sepe circūdedit, &c. Ex qua parabola, & eius expositione concludit, ideo dico vobis, q̄ auferetur a uobis regnum Dei, & dabitur Gēti faciēti fructus eius, unde & Isaias sequēs modum Euangelicū de simili parabola vineæ Iudæis improperauit. inf. v. c. vt ibid. patebit. Et ideo in hoc loco, quod denūtiat uocationem Gentium, ut patet in principio sequentis ca. præmisit expressam reprobationem Iudæorum circa quod decemnouem facit.

Primo. *Primo. n. testimonia inuocat cęlestiū, & terrestriū, dicens,* Audite cæli, & auribus percipe terra. *Cuius ratio secūdū glossam talis est. Nam sicut populo Israeli per Moysen dictum fuit: Audite cęli, quę loquor, & audiat terra uerba oris mei. sic post præuaricationem populi eosdem uocat Isaias in testimonium, ut omnia cognoscāt Deum in ultionem mandatorum suorum ad iracundiā concitatū, unde aduertenti utrūque capitulū, s. illud Deut. xxxij. & primū Isaiæ, satis patet, q̄ ea q̄ in illo c. pronosticatur p̄ modū propheticæ monitionis p̄senti c. denūtiantur tanq̄ procedentia ad executionem.* E

Secundo *Cōsequēter secūdo ostēdit breuiter suæ attestationis materiā dicēs,* Filios enutriui, & exaltaui, ipsi aūt spreuerūt me. *In quibus verbis epilogat cōpendiosè multa, q̄ fuerūt in carmine Mosaico supradicto, tanq̄ præambula ad deiectionem populi illius. Dictū est .n. ibi:* Nunquid non ipse est pater tuus q possedit, fecit, & creauit te, &c. *In quo ostenditur ipsos fuisse filios Dei per creationem, similiter & per adoptionem cū dicit:* Pars aūt Dñi populus eius. *Similiter ibi facit mentionem de educatione, nutritione, & exaltatione eorū, cū dixit:* Circūduxit eū & custodiuit, &c. Cōstitues eos p excelsam terrā &c. *ad quæ uerba alludit Isa. d.* Filios enutriui & exaltaui, ipsi uero spreuerunt me.

Tertio. *Consequenter tertio, quia secundum Apostolum Ro. xi. c.* Cæcitas ex parte contingit in Israel, ut plenitudo Gentium intraret. *ideo ostendit quod predictū peccatū pertinet ad cæcitatem, & de hoc dicit.* Cognouit bos possessorem suum, &c. *q. d. etiam si non haberent lumen naturalis rationis, sed solum sensualem cognitionem, sicut bruta, adhuc debuissent cognoscere ex instinctu naturali benefactorē suum, & nutritorem, cum bos & asinus rōnem non habentes hoc cognoscant, & sic manifestè concluditur p̄dictum peccatum pertinere ad cæcitatem, nō solū mentis, sed etiam sensus.* F

Quarto. *Cōsequenter quarto ostendit ex quibus causis deuenerūt ad tantā cæcitatem. Et de hoc dicit:* Væ Genti peccatrici. *Vbi tria assignat, ut causas seu occassiones incurrendi p̄dictū cæcitatis peccatū. s. de nō cognoscendo Christum. Prima est, quia Gens illa pro maiori parte tantā cōsuetudinem habebat peccādi, q̄ iā inerat eis habitus vitiosus, ad peccatū inclinās per modū naturæ. Et de hoc dicit:* Væ Gēti peccatrici. *vnde nō dicit:* Væ Gēti *peccāti, sed* peccatrici, *vt significet actū cōuersum in habitū. Secūda, quia ut dicit Grego. Peccata grauia suo pōdere in alia trahūt. Et de hoc dicit: Populo graui iniquitate. q. d. peccata huius populi tā grauia fuerūt, q̄ ex magno pōdere ad tā magnā cęcitatem eos deduxerūt. Tertia, quia licet populus ille a sanctis Patriarchis descenderit, tamen tota fere multitudo populi descendebat secūdū carnem ab illis qui frequenter & enormiter in Deū peccauerūt, ut illi qui fecerūt vitulū in Oreb, Exod. xxxij. Similiter in sepulchro cōcupiscentię, & apud aquas cōtradictionis, & in pluribus alijs, ut patet in libris Mosaicę legis, & Iudicū, & Regū. Et de hoc dicit: Semini neq̄ filijs sceleratis. q. d. nō immeritò ad tantā cęcitatem deuenit ille populus, quia quasi a natura secundū suam generationem inest eis peccare in Deum.*

Quinto. *Cōsequenter quinto declarat illud q̄ prius dixerat. Spreuerūt me. Et de hoc primo dicit:* Dereliquerunt Dñm, *quia dixerūt Ioan. xix. c.* Nō habemus Regē, nisi Cæsarē. *Scdo, qa blasphemauerūt sanctū Israel, quia dixerunt Ioan. viij. f. Samaritanus es, & dęmoniū habes. Tertio, quia cū ipsi a veris prophetis eruditi semp expectabāt Messiā de genere Dauid, cū tamen eis adesset p̄sentialiter, dicentes. Matt. xiij. g.* Nōne hic ē filius fabri. *de quo dicit:* Alienati sūt retrorsum: *quia spreto uero Christo adhęserūt cuidam pseudo Messię qui dicebatur Bencozba, ut patet in Thalmud. Vel aliter in quodā libro qui dicitur Cabrid. Ex qua adhæsione fuerunt ex eis multa millia interfecta, ut ibidem & sic alienati sūt retrorsum.*

Sexto. *Consequenter sexto ostendit ipsos esse incorrigibiles per flagella seu tribulationes sibi a Deo inflictas, seu infligendas de quo dicit: Super quo percutiam uos, &c. Ad quod sciendum quod in temporibus q̄ ante Christi aduentum seu passionem p̄cesserunt, cum ille populus frequenter peccasset, Deus puniebat eum uarijs, & diuersis modis, ad finem, ut ad pœnitentiam reuerterentur. unde Deut. viij. c.* Sicut pater corrigit filium suū, sic Dominus Deus tuus corrigit te. *Pater enim flagellat filium, ut corrigatur, sed in hoc peccato, q in Christo cōmiserūt, q̄ est summū peccatū iā Deus non punit illos tanq̄ filios, vt corrigantur, sed tanq̄ hostes, ut pęnā pro predicto peccato scd̄m ordinem suæ iustitię patiantur. Iuxta illud Matt. xxi. d.* Malos malè p̄det, & uineā suā locabit alijs agricolis, *ideo dicit:* Super quo p̄cutiā vos. *q. d. qua de causa habeo vos percutere, quia iā non est causa correctionis, cum ex p̄cussionibus magis deteriores estis effecti. Quia omne caput languidum, & exponatur prout in Postilla vsque ibi:* Terra vestra deserta.

Septimo *In quo consequenter septimo destructionem Ierusalem, & templi, & totius regionis Iudææ per Romanos propriè prenosticat, ideo dicitur. Et desolabitur, sicut in uastitate hostili, scilicet irreparabiliter. Iuxta illud Danielis. ix. g.* Et finis eius vastitas.

Et

A *Et subdit:* Et derelinquetur filia Sion *.s. Ierusalem, vel templũ, quæ non solum ab hominibus, sed à Deo fuit derelicta. Iuxta illud Matth. 23. d.* Relinquetur vobis domus vestra deserta.

Consequenter octauo vt ostẽderet, quod licet maior pars & principalior apud Iudęos prędicta scelera & pœnas incurrissent, nihilominus aliquæ reliquię paruę vt semina ad salutem remanserunt. ideo subditur: Nisi dominus reliquisset nobis semen, &c. *Vbi glossa. Hic ostenditur quę contra Iudã & Ierusalem dicta sunt, ad captiuitatem Romanorum esset referenda, quando in Apostolis reliquię salutę factę sunt, & in vna die crediderunt tria milia, & in toto orbe Euangelium seminatum est. hęc in glossa.*

Consequenter nono vt ostendat quod prędictę reliquię seminales non erant de maioribus seu principalibus, nec in tanta quantitate, vt dicerentur populus. Ideo subditur: Audite verbum domini principes Sodomorum, percipite legem Dei vestri populus Gomorrę *q. d. Licet dominus reliquerit semẽ ex vobis, adhuc tamen principes Sodomorum sunt, & populus communiter populus Gomorrę. Vnde glossa. In hoc, saluatis reliquijs per apostolos, ad Scribas & Pharisęos & populum clamantem: Crucifige: sermo cõuertitur, dicens:* Audite verbum domini principes Sodomorum, &c. *Sicut enim Sodomitę publicè peccabant & sine verecundia dixerunt ad Loth.* Adhuc viros qui ingressi sunt ad te, vt abutamur eis. *Gen. 19. b. Sic isti inuerecundè contra Christum dixerunt principes:* Reus est mortis. *Et populus.* Crucifige eum. *vnde de ipsis dicitur infra.* Iniquitatem suam quasi Sodomam prædicauerunt, *vt in tertio capitulo. Hęc in glos.*

B *Consequenter ostendit decimo, quod nõ solum prędicti principes populus erant à Deo eiecti, sed etiam ceremonialia & obseruantię legales erant euacuãda post passionem Christi: Quod declarat in duobus. Primo, in victimis & holocaustis & alijs sacrificijs, & hoc cum dicit:* Quo mihi multitudinem sacrificiorum, & victimarum vestrarum &c. *Secundò, in obseruantijs festiuitatum veteris legis, ibi:* Neomeniam & sabbatum &c.

Circa primum sciendum, quòd licet in dictis quorundam prophetarum inueniantur aliqua dicta, quę videntur sonare, quod sacrificia veteris legis non erant Deo accepta, vt in Psal. Non in sacrificijs tuis arguam te, &c. *& Iere. 7. e. dicitur:* Holocaustomata vestra addite super sacrificia, & comedite carnes. *non tamen expresse leguntur huiusmodi sacrificia prohiberi, sic vt non offerrentur, prout in hoc loco. vbi non solum Isa. dixit:* Quo mihi multitudinem sacrificiorum & victimarum vestrarũ. *In quo ostenditur, quod Deus eis non indigeret, sed etiam superaddit expressam prohibitionem, ne vltra talia offerret. vnde dicit:* Ne offeratis vltra sacrificium frustra. *In quo ostenditur manifestè, quod post tempus istud de quo propheta hic loquitur, non erat licitum offerre sacrificia legalia, & huiusmodi: & sic oportet quod hoc intelligatur de vltima destructione templi per Romanos, quando obseruatio legalium erat mortifera secundum doctores: non autẽ de destructione Chaldaica, quando legalia non erant euacuata. vnde glossa in hoc loco vltimam templi destructionem indicat. Post Babylonicam enim captiuitatem à Zorobabel templum ędificatum est, et*

C *in eo diu sacrificatum est Deo. hęc in glossa.*

Circa secundum dicitur: Neomeniam & sabbatum & festiuitates vestras non feram, &c. *vsque ibi:* Laboraui sustinens. *in quo ostenditur obseruantiarum euacuationem circa festiuitates quas non solum dicit fore inutiles, sed & nociuas. vnde de eis dicit:* Odiuit anima mea, &c. *et sic patet, quod ista intelliguntur post passionem Christi, & diuulgationem euangelij, quando huiusmodi obseruantię sunt mortiferę. Consequenter vndecimò dicitur:* Cùm extenderitis manus vestras, &c. *Vbi notandum, quod non prohibuit eis orare sicut fecit in sacrificijs, dicens:* Nõ offeratis vltra. *Nam orare Deum non pertinet ad ceremonialia veteris Testamẽti seu ad eius obseruantias. Nec fuit determinatus certus modus seu forma orandi in veteri lege: vt sic esset ceremoniale seu figuratiuum, sed orare pertinet ad pręceptum Charitatis, seu religionis: & ideo non fuit euacuatum per nouam legem, sicut sacrificia & festiuitates. vnde non prohibet eorum orationes: sed solum comminatur, quod non essent impetratiuę. vnde dicit:* Cùm multiplicaueritis orationem non exaudiam. *Cuius rationem subdit dicens:* Manus vestræ plenæ sanguine sunt. *Vbi glossa: sanguine prophetarum tandem domini. vnde:* Implete mensuram patrum vestrorum. *hęc in glossa: & Matth. 23. d. Et subditur:* Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est ab Abel iusto, &c.

Consequenter duodecimũ ponit remediũ ad prędicta dicens: Lauamini, & mundi estote: *Quod intelligitur secundũ glossam de lotione baptismi, per quem rite susceptum omnia peccata mũdantur: Et quia post baptismum oportet facere dignos fructus pœnitentię: in quo primo requiritur recedere a malo, ideo dicit:* Auferte malũ cogitationũ vestrarũ ab oculis meis, &c *Vbi notandum secũdũ gloss. quod malum non solum debet auferri à conspectu hominum, sed etiam à conspectu Dei quem nihil potest celari: In quo agitur de directo contra hypochrisim Pharisęorum & Scribarum, quorũ ma-*

litia tempore passionis Christi maximè vigebat. de quibus ipse dicit Matth. 23. a. Omnia opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus. *Cętera exponantur prout in Postilla vsque ibi, quia os domini loquutum est.* D

Consequẽter terdecimò dicit: Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis. *In quo sermonem suum dirigit ad ciuitatem Ierusalem, sicut direxerat sermonem ad Iudam, cum dixit;* Audite verbum domini principes Sodomorum & populus Gomorræ, *& sic videtur tenere ordinem sui tituli. vbi dicitur;* Visio Isaiæ quam vidit super Iudam & Ierusalem. *Et procedit admiratiuè, dicens.* Quomodo facta est meretrix. *Vbi glossa, nõ tã corpore quam mente recedendo à Deo qui quidem recessus licet possit intelligi per idololatriam vel alia peccata quę separant hominẽ à Deo quę contigerunt etiam tempore Isaię tamen secundùm gloss. specialius ad tempus incarnationis Christi refertur, quando penitus recesserunt ab ipso Christo vero Deo, & Barrabam vt liberaretur eligendo, filium Dei interfecerunt quod maxima admiratione dignum est. & ideo dicit. Quomodo. Et quia istud scelus pręcipuè processit à falsa suggestione Sacerdotum, seu scribarum, vel doctorum. Ideo subdit.* Argentũ tuũ versum est in scoriam, *per falsas legis interpretationes & traditiones iniquas. vnde eis dicebat Christus Matth. 15. a.* Irritũ fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras. *Cętera exponantur prout in postilla vsque ibi;* Et conuertam manum meam & excoquam ad purũ scoriam tuam, *quod non intelligitur impletum fuisse in captiuitate Babylonica, quia ibi populus non fuit purgatus, vt patet ex supradictis, sed debet intelligi de purgatione facta pot passionem Christi per ignem Spiritussancti, de quo propriè põt dici.* Excoquam ad purum scoriam tuam. *quia tunc discipuli fuerunt omnino purificati à sorde peccati, quod per scoriam intelligitur, vel per stannum argento mixtum.* E

Consequenter decimoquartò dicit. Et restituam iudices tuos vt fuerũt prius. *.s. vt Moyses & Aaron & Iosue, vt in glossa.* Et consiliarios tuos, *sicut antiquitus. Et intelliguntur secundum glossam, qui consilia Dei, & secreta populo aperiunt quod propriè pertinet ad apostolos, non autem ad Zorobabel nec Esdram & huiusmodi, qui nulla secreta consilia leguntur aperuisse populo; sed solũ legem Mosaicam plenè legisse.*

Sequitur decimoquintò. Post hoc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis. *quia post prędicta ecclesia quę intelligitur per Ierusalẽ vocatur ciuitas iusti. scilicet Christi, & vrbs fidelis, scilicet in eius fide fundatà.*

Cõsequẽter 16. dicit. Siõ in iudicio redimetur, & reducet eam in iustitiam. *quę quidẽ redemptio non põt intelligi de Babylonica, quia non fuit per iustitiam facta, sed per Dei misericordiam. Vnde Zach. 1. d. de reędificatione templi secundi dicitur.* Hęc dicit dominus. Reuertar ad Ierusalem in misericordijs, domus mea reædificabitur in c. *Cuius ratio est. nam Esdrę 9. de populo iam reducto in Ierusalem legitur.* Nõ est separatus populus Israel & sacerdotes & Leuitæ à populis terrarũ, & de abominationib. eorũ. *Chananęis videlicet & Ethęis &c. Et ibidem infrà Esdras cõfitẽdo peccata populi tẽpore sacrificij vespertini Dei dicebat.* A dieb. patrũ nostrorũ & nosipsi peccauimus grauiter vsq; ad diẽ hanc. *Malachias etiã qui fuit de redeuntibus à captiuitate Babylonica in primo tempore templi secundi de multis grauibus increpabat populum dicens in primo capitulo sacerdotibus.* O sacerdotes qui despicitis nomen domini. *& in secundo capit.* Vos autem recessistis de via scandalizastis plurimos in lege. *Et ibidem arguebat populum de peccato infidelitatis seu blasphemię dicens eis in capitulo tertio in eo quod dicitis. Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu domini, & talis placet ei. Quę quidem verba manifestè derogant diuinę bonitati & iustitię, quia sunt blasphemię. Ex quib. & alijs similib. satis patet, quod populus ille non fuit redemptus à captiuitate Babylonica per viam iustitię, sed in miserationibus Dei, vt dictum est. Redemptio autem de qua hic agitur, proprie intelligenda est ad literam de redemptione ecclesię per mortem Christi. Quæ quidem redemptio fuit in iudicio diuino. .s. discretionis, quo iudicio iusto licet nobis occulto, quos elegit vocauit, &c. secundum Apostolum ad Rom. 8. f. Et de hac propriè intelligitur.* Sion in iudicio redimetur. *Et quia hęc redemptio Sion. s. ecclesię per mortem Christi fuit facta per iustitiam, non per potentiam, vt magister in tertio per autoritatem Augu. declarat. ideo subdi.* Et reducet eam in iustitia: *quod non potest competere reductis à captiuitate Babylonica, vt dictum est. Vnde & alij qui expositores Hebręorum moderni, vt tam Rabbi Dauid quam Hug. omnia ista applicant ad tempus Messię, non ad redemptionem Babylonicę captiuitatis.* F

Cõsequenter 17. dicit. Et cõteret sceelestes. *i. sceleratos* & peccatores simul, & qui dereliquerũt dñm consumentur: *quę verba referuntur ad ea quę prius dixerat circa principium ca. vbi dixit.* Væ Genti peccatrici, &c Filijs sceleratis, &c. dereliquerũt dominum. &c. *Et est sensus, sicut iudicio discretionis diuinę Sion redimetur, vt dictum est, quod intelligitur de electis, sic*

eodē iudicio cōterentur scelerati, & cōsumentur qui dereliquerūt
A dominū, quod impletur in perfidis Iudæis & alijs Christum malitiose negantibus, qui quotidie consumuntur, vt infra dicetur.

Consequenter decimooctauo dicitur: Cōfundentur.n.ab idolis, quib. sacrifi.&c. quod prima facie videtur contra prædictam expositionem. Nam vt dictum est in templo secundo pro maiori & principali parte non fuerunt idololatræ. Ad quod dicendū q hoc intelligitur secundum falsam assertionem Iudæorum, qui cū interrogantur de causa huius diuturnæ captiuitatis in qua sunt, respondēt q causa est idololatria quam commiserunt patres eorum in templo primo, & etiam peccatū vituli quod fecerunt in Oreb: quod est manifestè falsum. Non enim punit Deus filios pro patribus vltra quartam generationem, vt patet Exod.20. præsertim cum filij non sunt imitatores paternorum scelerum, vt est in proposito. Iudæi enim in hac captiuitate existentes non sunt idololatræ, sed propriè imitātur scelus patrum approbantes occisionem Christi, & hoc est quod dicitur hic: Confundentur enim ab idolis quibus sacrificauerunt. quasi diceret: hi qui dereliquerunt dominum consumentur, q non confundentur. s. pœnitentes de hoc q Christum dereliquerunt, sed potius confunduntur ab idolis quibus sacrificauerunt, hoc malitiose fingentes ratione prædicta. Et eodem modo intelligendum est quod subditur: Et erubescetis super hortis quos elegeratis.

Consequenter decimonono dicitur. Cum fueritis velut quer-
B cus defluentibus folijs, & velut hortus absq; aqua: vbi declarat illud quod dixerat parum supra. Qui dereliquerunt dominum consumentur. Quæ quidem consumptio fit tribus modis, quorum duo sunt in hac vita. Consumuntur enim perfidi Iudæi in sua malitia perseuerātes, velut quercus defluentibus folijs, quia status eorum quasi vetustate consumitur. Iuxta illud Hebr.8.D. Quod veterascet prope interitum est. Consumūtur etiam alio modo velut hortus absque aqua. s. sapientiæ seu gratiæ. Tertio modo cōsumitur status prædictorum finaliter in igne gehennæ inextinguibili. de quo dicit. Et erit fortitudo vestra vt fauilla, &c. Et exponatur secundum primam expositionem, quæ ponitur in postilla.

Replica. Circa Isaiam prophetam & primum eius cap. Cum Postillatores exponit de Iudæis tempore primi templi peccantibus, & punitis pro peccatis suis, & reductis ad captiuitatem Babylonicā. Qualiter etiam S.Tho. hoc capitulum exponit. Burg. immemor prologi sui valde redarguit Postillatorem, quia sæpe dicta sancti Tho. declinat, quæ tamen vt ipse dicit sunt igne charitatis examinata, & naturalis rationis dictamine multipliciter purgata: ipse hic eum & Postillatorem redarguit, tanquam eos qui à plano sensu literæ deuiarum pro eo, quia vt dicit culpa deiectionis hic descripta fuit idololatria. quod in hoc capitulo non assignatur. Hoc & quædam alia mouent ipsum ad exponendum præsens capitulum de Iudæis circa finem templi secundi in Iudea, & Ierusalem residentibus, qui Christum negantes dereliquerunt dominum: blasphemauerunt sanctum Israel, &c. prout litera sonat, & euangelicæ hystoriæ testan-
C tur, & experientia certificat. Sed huic expositioni obuiant multa, quæ primo ponentur, de hinc respondebitur ipsius motiuis.

Quomodo ad primum primo obuiat, quia dicitur in litera de tēpore huius deiectionis, quòd eo tempore oblationes, festiuitates, sabbata, &c. enumerata fuerint Deo molesta, eiecta & reprobata. Tempore autem secundi templi Deo fuerint accepta tanquam grata vt patet à capitulo 10. Neemiæ, & infra, & Esdræ tertio libro à capitulo octauo vsque ad finem libri. Et de redeuntibus à captiuitate Babylonica exponitur ibidem ad literam id quod in hoc capitulo
3.Esd.8.f continetur, videlicet: Nisi reliquisset nobis dominus semen, &c. quia dicitur cap.8. quòd orauit Esdras dicens: Et nunc quanta misericordia facta est super nos abs te domine Deus vt relinqueres radicem nostram, &c. quæ in illo capitulo continentur. Similiter in isto capitulo continetur: Conuertam manum meā
Ibid.9.g ad te, & excoquam ad plenum scoriam tuam. Esdras ad literam exponere videtur de redeuntibus à Babylonica captiuitate, vt patet cap. vlt. 3. Esdræ, vbi cum Esdras nihil irreprehensibile in populo reperisset, nisi quòd haberent vxores alienigenas, ad eius persuasionem dimiserunt eas cum prole. Quibus factis & sacrificijs consummatis dixit Esdras. Ite manducate nunc: sanctus enī hic dies est domino. Nolite contristari, dominus enim clarificauit vos. Ex quibus patet quòd deiectio de qua dicit hoc cap. fuit dicta de captiuitate Babylonica, & clarificatio de reditu ab ipsa captiuitate. Nam re vera deiectio & sacrificiorum & festiuitatum detestatio, prout hic enumerantur non possunt intelligi de tempore secundi templi, & circa eius finem, prout Burg. quia statim ante Christi natiuitatem ceremonialia legis erant accepta Deo, vt patet Luc.1. de Zacharia patre Ioannis Baptistæ, cuius oratio tēpore incensi fuit exaudita, quando meruit etiam angelum videre, immo & dominus noster Iesus Christus tempore templi secundi nō venit soluere legem, sed implere: & ipse iussit discipulos ad diem festum ascendere, & ipse ascendit, opera legis fecit, Pascha manducauit, prout in historia euangelica clarè continetur: & Apostoli post mortem Christi multa legalia seruauerunt, vt patet in epistolis Pauli, & actibus apostolorum. Nam & si in morte Christi legalia

fuerunt mortua, ante publicationem tamen euangelij non erant mor- D
tifera prout haberi potest ex epist. ad Gal. & alibi. Legalia enim toto tempore templi & vsque ad mortem Christi valuerunt. assistente opere operante, scilicet fide & deuotione, quo tempore idololatria publica non permittebatur. Detestatio igitur legalium, de qua in hoc cap. dicitur, tempore secundi templi non habuit locum, sed tempore primi templi, quando reges & populi fuerunt idololatriæ dediti, tunc deficientes fide.

Secundum quod obuiat expositioni Burg. trahitur ex hoc cap. in quo dicitur: Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis. Meretricium autē & adulterium in scriptura pro idololatria ponitur: quæ tempore secundi templi locum non habuit; immo præsides illius temporis eam ex corde persequebantur. Quod autem Burg. meretricium illud exponit de Iudæis negantibus Christum & petētibus Barrabam, non videtur rationabile: quia meretrix & adultera dimissio vero sponso adhæret alieno. Iudæi autem Christo abiecto ex malitia petierunt Barrabam, nō vt ei ex amore adhærerent, vt adulteræ consueuerunt. Et hoc innuitur cum dicitur: Ciuitas fidelis. Non enim fidelitatem quam ad Deum habere debuerunt, ad Barrabam conuerterunt, cum eum non fidelitate sed malitia saluarunt à morte. Tempore autem primi templi ille passus locum habet, quia tempore Dauid fuit ciuitas fidelis per cultum vnius Dei veri, sed temporibus multorum aliorum regum facta est meretrix & infidelis defluens ad idola, ideo assignatur pro Babylonicæ deiectionis culpa & causa. E

Tertium quod obuiat expositioni Burg. dicitur in hoc cap. Et restituam iudices tuos sicut prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus, quia apostoli de quibus Burg. exponit non erant tales iudices & populi consiliarij, sed potius à populo reputati aduersarij qui etiam non fuerunt sicut prius & antiquitus: quia populus antiquitus consensit in iudices, & stetit eorum sententiæ & dictamini. Apostolis autem & verbis & factis manifestè contradixerunt. Item iudices antiquitus consiliarij cum populo remanserant, & pro populo quantumcunque peruerso intercesserant, sicut Moyses qui dixit domino: Aut dimitte noxam populo, aut dele me, &c. Apostoli autem monitu Spiritussancti ab eis recesserunt
dicentes: Quia indignos vos fecistis regno Dei, ecce cōuer- Exod.32.c
timur ad Gentes. Act.13.g. Non enim est bonum iudiciū. & consiliariorum bona conditio, eos quibus consulendum est relinquere, sed vsque ad mortem consulendo non deficere ita fecit & docuit apostolorum magister dominus Iesus. Exponitur igitur hic passus de Ierusalem terrestri & iudicib. Zorobabel, Neemia & cæteris. Nam exponere de ecclesia prout Burg. & Gl.ord. est potius literam mysticare, quam ad literam sensum exponere, &c.

Quo ad secundum videndum de motiuis. Burg. Non enim concludit primum eius motiuum, cum dicit causam huius deiectionis fore. quia non cognouerunt dominum, igitur non idololatria. Illa enim consequentia non valet, quia potius ex antecedente infertur oppositum quam propositum. Cum enim Deus à viatore cognoscitur per fidem, & in litera assignatur defectus cognitionis, igitur & fidei. F
Defectus autem fidei reducitur ad idololatriam: quia nemo latriæ colit nisi eum quem Deum fortè fide cognoscit. nihil enim amatum, nisi cognitum. Quia igitur verum Deum fide non cognouerunt: sequitur quòd nec verum Deum coluerunt, & per consequens idola, quod est propositum. Veritas huius consequentis patet ex litera huius ca. vbi dicitur. Confundentur ab idolis quibus sacrificauerunt, &c. Sed Burg. huius dicti extortam ponit expositionem dicens, quod Iudæi confunduntur ab idolis non quibus ipsi sed patres eorum sacrificauerunt tempore primi templi. Ista autem expositio lædit fidem nostram, quia fauet Iudaismo moderno, qui falsam excusationem huius extremæ eiectionis sumunt ab idolis patrum suorum. Vt etiam Burg. dicit: Quando enim quæritur à Iudæis causa tam extremæ & protensæ captiuitatis eorū respondent, vt Burg. quòd est culpa patrum colentium idola: sic autem se falsè excusando non erubescunt, sed gloriantur, quòd non sit ex demeritis eorum ista captiuitas: & per hoc persuadent simplicibus quod per patientiam sustinent hanc captiuitatem pro peccatis non suis, sed aliorū: & sic per falsam excusationem sibi formant vanam spem: cui Burg. hic seruit. Non igitur confunduntur & erubescunt ab idolis sic expositis, sed potius vt dictum est sperant & gloriantur.

Nec valet Burg. secundū motiuū, quia dicitur in litera: Excoquā ad purum scoriam tuā ex quo arguit, quia Iudæi in captiuitate Babylonica non fuerunt emendati. sed manserunt incorrigibiles, ppter hoc quod dicitur in eodem cap. Super quo percutiā vos vltra addētes præuaricationē. Dicta igitur depuratio scoriæ non habet locū in Babylonica captiuitate. Respondeo hic q Burg. hic sicut multoties facit literæ trāspositionē. Nā illud super quo percutiam vos, pertinet ad Iudæorum captiuandorum incorrigibilitatem. Hoc autem quod dicitur in fine capituli. Excoquam ad purum scoriā tuā, secundum Glos. nihil pertinet ad purificationem reductorū de captiuitate, de qua purificatione allegatum est supra vltimum capit. Esdræ tertio. Nunc autem nititur Burg. improbare emendationem reductorum à captiuitate per incorrigibilitatem nondum

captiuo

A captiuorum. Videat Burg. grandi pensor quantũ valeat. Ex mutatione n. temporum, causarum & circumstantiarum sæpe in scripturis taliter in consonantia reperiuntur. sicut Matth. 26. d. statim correpto Petro & discipulis, quia dormierunt, postea sequitur: Dormite iam & requiescite. Et statim sequitur: Surgite eamus. Nec valet replica Burg. ꝙ populus reductus non fuit purgatus, sed potius implicatus abominationibus Chananæorũ: quia dictum est supra, quod ad persuasionem Esdræ dimiserunt vxores cum prole. & sic clarificati fuerunt prout dicitur in loco per Burg. allegato. s. 2. Esdræ vl. c. Cũ aũt Burg. dicit illam purificationem ad apostolos pertinere, nõ videtur verũ ad literam: quia litera dicit de purificatione ciuitatis Ierusalem, ideo subditur post purificationem. Ciuitas iusti, vrbs fidelis, cuius ciuitatis ad literam apostoli, nec erant ciues, nec pars principalis, nec fortassis integralis, nec quantitatiua. Si dixeris, ꝙ ciuitas accipitur pro ecclesia, cuius ciues & principes erant apostoli, non nego secundum sensum allegoricum, sed non ad literam. Nec valet tertium motiuum Burg. sumptũ ex hoc capitulo. cum dicitur: Sion in iudicio redimetur, & reducet eam in iustitia. Arguendo sic: Captiuitas Babylonica non est reducta per iustitiam, sed potius per misericordiam. Respõdeo, ꝙ hoc argumentum fundatur super falsa imaginatione. Sonat. n. quasi misericordia & iustitia in omnibus operib. diuinis non concurrant, quod est contra magistrum, in 4. distin. 46. D
Vnde & si vna videatur redundare in vno effectu, alia in alio, manent tamen semper inseparabilia secũdũ sanctos doctores: Misericordia exhibetur sine meritis, iustitia aũt pro meritis aut demeritis. Nunc igitur genus humanũ non meruit redemptionẽ per Christum factam. ideo dicit Apostolus ad Titum. 3. b. Secundũ misericordiam suã saluos nos fecit, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos. Male igitur nititur probare Burg. ꝙ sit facta p Christi iustitiam nobis occultam, quia contradicit Apostolo in multis locis dicenti, ꝙ solum secundũ misericordiam. Id igitur quod hic dicitur secundum expositionem Postillatoris populũ de Babylonica captiuitate iudicio & iustitia redemptũ, est verum, inquantum pro sua culpa sustinuit pœnam debitam, concurrente tamen misericordia in punitione citra condignũ. Et cũ Burg. in hac materia vltimo adducit, quod videlicet populus reductus a captiuitate Babylonica nõ fuit immunis a peccato: idem potest argui de populo per Christũ redempto in ecclesia, qui non fuit sine peccatis, sicut patet de primo redempto latrone: & hodie in sagena ecclesiæ capiuntur pisces, boni cũ malis admixti, qui omnes sunt per Christum sufficienter redempti.

CAP. II.

a Venturum in carne visibile. Scilicet. b Intellexit. c ... hat a natura dignum ꝙ viderit cui oportet credi.

a Verbum quod vidit Isaias filius 1
Amos super Iudam & Ierusalem.

a Idest de Iuda & Ierusalem.

CAP. II.

a Verbum quod, &c. * Chrysosto. (Hom. 3. in Matth.) Cur tam sæpe in ꝓphetis iterantur hæc verba. Dixit dominus, factus est sermo domini. Quoniam Spiritussanctus descendebat quidem in prophetam, sed rursus recedebat. Quomodo dicitur ergo, factus est sermo domini, ostenditur quia Spiritussanctus qui recesserat, rursum veniebat. vnde Ioannis 1 dicitur de Christo, *super quem videris Spiritum sanctum descendentem & manentem.*

B * Procopius. De Iudæa ista sunt inscripta: quia cum gentibus de quibus sermo est, Iudæos etiam ad veritatis notitiam vocat, his verbis, *& nunc domus Iacob, venite & ambulemus in luce domini.* Vel intelligitur hoc de Iudæa alia, & Ierusalem alia recentem enim legem, aliudque verbũ & montem nouum alium, anteà quidem obscurũ nũc verò illustrem, domumq; Dei gentibus notam: non Iudæis inducit.

* Basilius. Quid est quod alibi, verbo adijcitur, illud domini, alibi verò nõ. vt verbum domini quod factum est ad Osee. Hic item, verbum quod factum est ad Isaiam. Hæc causa est. Nam quando concionẽ habituri erant ad populum impersuasibilem, contradicentem, & qui prorsus desciuerat a Dei cultu, silentio præmebant nomẽ domini suum sermonem hac temperie moderantes, vt cõmodius exciperetur. Quapropter ex ꝑsona dñi concionabantur apud eos. E

* Hieronymus. In prima visione post comminationem prospera promittuntur. *Restituam iudices tuos, vt fuerunt prius &c.* In ista post prospera aduersa nunciantur. *Ecce dominator dominus exercituum auferet à Ierusalem, & Iuda validum & fortem, &c.* Ergo iuxta Hebraicum, & in illa & in ista nõ contra Iudam & Ierusalem intelligendum est: vel pro Iuda & Ierusalem vt voluere. Lxx. sed secũdum Symmachum de Iuda & Ierusalem, in qua possunt læte & tristitia contineri. Et notandum, quia ibi visionem vidit, hic verbum quod erat in principio apud Deum. Et in illa Iudæis comminans, venit ad salutem gentium. In ista autem à gentium salute incipiens, punito Israele ex vtroque pariete credentes in ecclesia congregat. Quando hæc fiant, ostendit: cum verbum fiet caro quod vidit idest intellexit Isaias. Cætera enim verba audiuntur, non videntur. de hoc enim dictum est: *Super terram visus est, & cum hominibus conuersatus est.* & de hoc subdit: *Et erit in nouissimis die, &c.*

a In

C

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

* Verbum quod vidit Isaias. *Postquam propheta descripsit regni Iudæ deiectionẽ, hic consequenter describit regni Christi, i. ecclesiæ erectionem.* (Erectio ecclesiæ.) *Et diuiditur in duas partes: quia primo hæc erectio describitur. & secundo propheta ad describendum prædictã deiectionem reuertitur. ibi:* Proiecisti enim. (Diuisio.) *Prima pars à Christianis & Iudæis de tempore Christi exponitur, contrario tamen modo, quia Christiani dicunt hanc scripturam fuisse impletam in aduentu Iesu Nazareni, quem confitentur esse Christum in lege & prophetis promissum. Iudæi verò dicunt ipsam implendam fore tempore Messiæ, quem expectant: quia Iesum Nazarenum negant esse Christum. Et arguunt ex litera huius partis. Primo: quia dicitur hic:* Et erit in nouissimis dieb. præparatus mõs domus dñi &c. (Iudæorum rationes, Messiam venisse negantes impugnant.) *& sic in nouissimis diebus litera huius partis est implenda. Dies autem Iesu Nazareni non fuerunt nouissimi, quia post mortem eius fluxerũt multi anni. s. 1293. ergo nõ fuit Christus: sed alius expectatur qui erit in nouissimis. Itẽ subditur:* Mons domus dñi in vertice montiũ, & eleuabitur super colles, *& sic in aduentu Christi mons Sion eleuabitur in altum, quod nõ est adhuc factum, ergo, &c. Item sequitur.* Et fluent ad eum oẽs gentes. *s. per credulitatem in Christum. Hoc aũt non est factum de Iesu Nazareno, quia Saraceni, tartari, & plures Gentiles alij, & etiam Iudæi pro maiori parte non crediderunt in Iesum Nazarenum, ergo, &c. Item sequitur:* Et cõflabũt gladios suos in vomeres, & lãceas suas in falces. Nõ leuabit Gẽs cõtra gentẽ gladium, &c. *Ex quo videtur, quod in aduentu Messiæ debeat tanta pax esse in mundo, quod cesset vsus armorũ, & materia eorum in instrumenta pro agricultura cõuertatur. Ista non solũ possunt solui, sed etiam in aduersarios retorqueri, saltem pro magna parte. Ad primum dicendum, quod nouissimum vno modo accipitur simpliciter & absolute, & sic tempus nouissimum seu dies nouissimi dicitur tempus futurum prope iudicium.* (Nouissimi dies.) F *Alio modo accipitur respectiue, & sic tempus gratiæ seu aduentus Christi dicitur nouissimum, quia legi euangelicæ alia non succedet. propter quod argumentum non valet: quia istud tempus nouissimũ habet longum tractum. Sicut vltima ætas hominis aliquando tantũ durat quantum omnes aliæ præcedentes. Itẽ Gen. 49. a. dicitur.* Cõgregamini filij Iacob, vt annunciẽ quæ ventura sunt vobis in dieb. nouissimis, &c. *Et oĩa illa iam diu sunt adimpleta. etiam secundum opinionem Iudæorum. sicut ibidem fuit expositũ. Propter quod ex illo verbo:* In nouissimis dieb. *non habent argumentum. Item ibid. subditur.* Nõ auferetur sceptrũ de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est. *idest, Christus. Vnde in translatione Chaldaica quæ tantæ autoritatis est apud Hebræos: qd nullus vnquã fuit ausus ei contradicere, habetur Messias. i. Christus, vbi nos habemus qui mittendus est. Cum igitur sceptrum & dominatio sint totaliter ablatæ a Iudæis, & iam diu est, sequitur quod aduentus Christi transit in præteritum. Et cum fuerit ablatum tempore Herodis ad quem deuolutum fuit regnum Iudæorum, cum esset alienigena, & tempore ipsius natus fuit Iesus Nazarenus: sequitur quod fuit & est vere Christus, quia illo tempore nullus alius apparuit qui ex doctrina & operib. dici posset Christus: & sic argumentum reducitur ad propositum nostrum. Ad secundũ dicendum, quod ratione illius dicti aliqui doctores hebræi dixerũt,*

* quod

MORALITER.

† 1 *Verbum quod vidit Isaias, &c.* Principium huius capituli literaliter exponitur de dilatione militantis ecclesiæ. Anagogicè, (Anagogicè.) verò potest exponi de dilatione triũphantis Christo cum electis, qui à principio mundi detenti fuerant in limbo illuc ascendente: & sic dicitur,

A a *In nouissimis.* Hierony. De quibus Iacob dixit filijs suis: *Congregamini vt annunciem vobis, quod futurum sit in nouissimis diebus.* Et paulò post. *Non deficiet princeps de Iuda, donec veniat cui prosimum est.* Inde Iohannes: *Nouissima hora est,* in qua .s. *lapis abscisus de monte sine manibus creuit in montem magnum.*

Gen.49.a Ioh.2.c Dan.2.g.

b *Mons.* Montes, angeli, prophetæ, patriarchæ, apostoli, martyres, & alij qui miraculis effulserunt. Colles, minores à maioribus lumen accipientes. vnde: *Saliens in montibus, transiliens colles.* Et alibi: *Montes in circumitu eius, &c.*

†Mic.4.a Cant.2.b Psal.124.a

* Tertulianus. Mons hic Christus est, sine manibus præcisus, implens omnem terram: apud Danielem ostensus.

li. aduersus Iudæos.

* Procopius. Montem dixit ecclesiam Christi, de qua quæ supra montem est, ciuitatem abscondi non posse legimus. Monti porro, Christi comparatus est in terram descensus, quia mons est quod in terra multum eminet, ipsaque dñi caro, terra alioqui naturæ cõmunione existens per eã quã habet cũ Deo affinitatẽ, sursum assumpta eleuataque est, quã qui imitantẽ

B montes illi, & petræ domum Dei fulcientes vocantur. qualis Petrus extitit qualis est itẽ quisquis super hæc caduca euectus rerũ diuinarũ cognitione pfruitur. Iidem vero ipsi montium vertices, in quibus constructa est domus domini eleuata super colles, idest, terræ cumulos, modicè quidem a terra elatos. Christus vero super omnes colles eleuatur.

a ¶Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filiũ suum. b¶In vltima ætate. c ¶Prædestinatus a Deo. agnus occisus ab origine mundi.

a †Et erit in nouissimis diebus præparatus 1
a ¶Quem quasi lapidem vidit Daniel abscissum de monte sine manibus, & c edisse in montem magnum: b ¶Ecclesiæ.
mons domus domini in vertice mõtium: 2
b a ¶Desiderio fidei. b ¶Cito abunde. †
& eleuabitur super colles. Et fluent ad
c a ¶Incarnatum. b ¶Plures de gentibus. c ¶Postula a me. & dabo tibi gentes. d ¶Passibus fidei. Iudæi. 3
d cum omnes gentes: & ibunt populi 4
a¶Non omnes, quia pauciores de Iudæis. b ¶Non contenti propria salute hortabuntur se inuicem. vnde. Venite ascen &c.
multi, & dicent: Venite, ascendamus 5
¶Christum. ¶Dei. a ¶Ecclesiam. b¶Iunioris populi. i. Christiani per Iacob significati.
e ad montem domini, & ad domum Dei

D Psal.124. Ioh.1.b Psal.eod.

c *Et eleuabitur.* Super omnes sanctos, quia de plenitudine eius omnes accipiunt (de quibus: Montes in circumitu eius) qui a monte Christo montes dicuntur.

d *Et fluent.* *Procopius. Venient enim salutari prædicatione vocati quoniam prædicabitur euãgelium hoc in vniuerso mundo, Cæterum quo pacto venturas gentes omnes, deinde multas ambulaturas significat? Nimirum, vt ad fidem, quod præcedit, quod sequitur autem ad vitæ genus referatur. Fidem.n. nulli non profitemur, cum tñ sm præcepta non omnes ambulemus. At vero vrgentes multas dixit, cum paucos esse, qui viam inueniant, testetur Dominus? Quia aliud est, gẽtem dicere vniuersam, aliud subiectam genti multitudinem. Sunt ergo gentes multæ. inter quas non desunt, qui rectè viuant, ex illis aũt, qui singularem gentium nomine cõtinentur, pauci.

Et erit. &c. illud (et) accipi debet p... qm causa e... additur cu... vastanda e... Ierusalem... scil. crescer... ecclesia D... & lex euan... lica.

E e *Domum.* Quod ideo dicitur, vt vetus testamentum suscipiamus, non secundum Manicheum aliam quam domum Dei Iacob quæramus.

Matt.6.a

Vias suas. quas alij triuerunt. Dominus quoque ascendens in montem docebat discipulos suos. Prius ergo discendæ viæ. post ambulandum in semitis.

☞ *De Sion*

NICOLAVS DE LYRA.

* *quòd in aduentu Messiæ mons Sinai & mons Thabor & mons Carmeli qui sunt prope montẽ Sion sunt adducendi diuina virtute & super illos mons Sion debet poni: vt sic impleatur quod dicitur: Erit mons domus domini in vertice mõtium, &c. Sed hoc dictũ reprobat Ra. Sa. super locũ istũ, dicens: Quod talis eleuatio non est intelligenda secundum loci mutationem, sed per signorum operationem, quia maiora signa fienda sunt tunc in monte Sion, quã in alijs tribus sunt facta. Et in hoc dicit veritatem: sed in hoc deficit, quod dicit futurum quod per Iesum Nazarenum fuit factum, quod sic patet: Maius signũ factum in monte Sinai, fuit datio legis per angelum loquentem in persona domini Act.7. maius signum sine comparatione fuit, quòd Christus verus homo, verus Deus, in templo docuit legem euangelicã: in quo legitur pluries docuisse. Quod quidem templum erat in monte Sion, vt frequenter dictum est, vbi etiam cæcos & claudos curauit, & multa alia miracula fecit: Vbi etiã ianuis clausis ad discipulos*

C *intrauit, suam resurrectionem manifestando: Et ibi super apostolos, aliosque discipulos, spiritumsanctum in die pentecostes misit. Quod fuit maximũ miraculũ, s. quod homines simplices & illiterati oẽs scripturas intelligerent, & linguis omniũ gentium loquerentur. Et per hoc patet, quòd maiora fecit Iesus nazarenus in monte Sion, quam vnquam fuerunt facta in tribus montibus prædictis. Ex quib. cõcluditur Christum venisse in persona Iesu Nazareni. Ad tertium dicẽdum. quod hoc signum omnes, non distribuit pro singulis generibus singulorum, quia de omnibus Gentibus aliqui conuersi sunt ad fidem Christi, etiam à tempore apostolorum, sicut diffusus declaratum fuit Psal. 18.a. super illud verbum:* In omnẽ terram exiuit sonus eorum: *Sicut hæc propositio vera est: Omne animal fuit in arca Noe, quia aliqua indiuidua de singulis generibus animalium fuerũt ibi. Ad fidem verò Christi non solũ aliqui de gentibus singulis, sed multi sunt cõuersi. Et quia secundum expositores catholicos & Hebreos prædicta distributio sic est intelligenda, ex hoc cõcluditur Iesum Nazarenum esse vere Christum. Ad quartum dicendũ, quod per hoc quod dicitur, Non exercebũtur vltrà ad prælium, non habetur quod post aduentum Christi nullum debeat esse prælium, sed quod debet esse magna pax tẽpore sui aduentus, & ita fuit: quia Christus fuit natus tempore Cæsaris Augusti, subiectis omnibus gentibus Romano imperio & pacatis intantum, quod sub eo numeratus fuit totus orbis, vt habetur Luc.2. Et durauit ista pax per magnum spatium temporis, Nec plus habetur per illam dictionem vltra: loco cuius ponitur in Hebreo* עוד *od. & similiter 4.Reg.6.e. habemus: Et vltrà non venerunt latrones Syrię in terram Israel, quia cessauerunt venire per aliquod tempus, tamen postea pluries venerunt, vt patet ex 4.Reg. Similiter Genes.35.b. dicitur ad Iacob:* Non vocaberis ultra Iacob, sed Israel. *& tamen postea vocatus est Iacob multoties. Per hoc concluditur Iesum Nazarenum esse verum Christum, quia natum tpe maximè pacis, & temporibus à prophetis prænuntiatis. Ex prædictis patet sententia huius partis. Tamen adhuc ad maiorem intellectũ discurrenda est breuiter applicando ad propositum, s. de ecclesiæ promotione, & præmittitur breuis præfatio, cum dicitur:* Ver. quod vidit Isaias filius Amos super Iudam & Ierusalem. *q.d. verbũ quod subditur est notabile, quia de maxima rè, & ideo maximè attendendum. Et quid sit illud ostenditur, cum dicitur.*

1 Et erit. *i. tempore gratiæ, quod dicitur nouissimum, vt prędictum est. Et hoc modo dicitur, 1. Ioh.2.c. Nouissima hora est.* F

2 Præparatus mõs. *i. ecclesia, quæ dicitur hic domus domini, Tũ quia fundata fuit per prædicationem Christi, & eius miracula in mõte Sion, vbi erat templũ domini, vt prędictum est. Tũ quia ecclesia quæ est domus domini, dignitate excellit omnem aliam congregationem à principio mundi ad Dei cultum ordinatam.*

3 Et eleuabitur. *i. super terræ principes, quia tempore Constantini ceperunt se supponere iugo Christi.*

4 Et fluent. *i. aliqui de omnibus gentib. vt predictũ est. Vel potest dici quod hęc est locutio hyperbolica, ad designãdum multitudinem Gentilium, quę fidem Christi suscepit, Iudęis pro maiori parte excęcatis in infidelitate remanentibus. secundum illud ad Rom. 11.c. Cęcitas ex parte contingit in Israel, donec plenitudo gentium intraret. sicut dicitur. Omnes de ciuitate currunt ad tale spectaculũ ad signãdũ multitudinem currentium, licet aliquando maior pars remaneat.*

5 Et dicent: Venite, ascendamus ad montẽ, domini, &c. *Quia illi qui recipiebant fidem Christi, hortabantur alios ad similiter agendum.*

*Et do-

MORALITER.

†1 *Et erit in nouissimis pręparatus mons.* idest Christus. de quo dicitur Dan.2.e. Lapis qui percusserat statuam, factus est mons magnus.

2 *Domus domini.* i. triumphantis ecclesię.

† *In vertice montium, &c.* idest angelorum. Psal.124.a. Mõtes in circumitu eius, i. angeli, vt exponit Augustinus. Homo nãque Christus est super omnes angelos exaltatus. Et quia triũphans ecclesia nõ solũ est dilatata per sanctos ascendentes cum Christo, sed etiã per illos qui post eius ascensionem susceperunt eius fidem, subditur.

4 *Et fluent ad eum omnes gentes, &c.* Credendo. nam aliqui ex omnibus gentib. in Christum crediderunt a tẽpore Apostolorum, & credentes alios exitauerunt ad credendum. In quorum persona subditur.

† *Venite ascendamus ad montem, &c.* & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. per Apostolos & successores eorum.

† *Quia*

A a *De Sion.* Non de Sina petra, sed de monte Sion in quo Ierusalem, in qua templum & religio Dei. Dominus quoque in templo docuit, quod non oportuit propheta mori extra Ierusalem. c.13.g.

b *Lex & verbum.* Sicut suprà verbum & legem simul posuit, vt principes audirent verbū, legem populus aure perciperet. Qui.n. fecerit legem, perueniet ad verbū Dei, exibit lex ď verbo quasi de fonte, vt alios irriget.

✱ Iustinus. Verbum domini ait propheta exijsse de Ierusalem, quod sic factum esse videmus. A Ierusalem.n. viri duodecim numero profecti idiotæ, dicēdi imperiti & rudes, sed nixi ope diuina, conuerterūt totum orbem: missi enim sunt a Christo, vt docerent omnes gentes sermonem Dei. Apolog 2. pro Christianis. ligones.

B

a ¶Cum fuerimus in domo Iacob. b ¶Faciliora mandata quibus gradiamur ad eum. c ¶Post.

a Iacob, et docebit nos vias suas, et ambulabi-

b a ¶Arctioribus. b ¶Venite ascendamus. c ¶Vetus, spiritualiter intellecta.

mus in semitis eius: quia de Sion exibit lex, &

a ¶Euangelium. b ¶Scilicet. c ¶Primitiua ecclesia quæ est speculatio & visio pacis. ¶in qua religio. d ¶Super peccatis: pro diuersitate enim meritorum, diuersitas pœnarum erit. e ¶Gentiles crediturus. Qui non credit iam iudicatus est

c verbū domini de Ierusalem. Et iudicabit gen

a ¶Corrigendo, quia Dei filium non receperunt. b ¶Iudæos ¶Id-c.

d tes, & arguet populos multos. Et cōflabūt gladios suos in vomeres, & lāceas suas in falces.

a ¶Sicut prius: & si enim prælia postea, nunquam tam grauia.

e Nō leuabit gens cōtra gentē gladiū, nec exer-

¶Mecum.

f g cebūtur vltrà ad præliū. Domus Iacob venite,

¶De virtute in virtutem.

h & ambulemus in lumine Dei nostri. Proiecisti

c *Iudicabit inter gentes.*

✱ Tertullianus. Iudicabit inter gentes de errore earum intellige, & concident machœras suas in aratra, animorum nocentium, & linguarum infestarum, & omnis malitiæ ingenia conuertent in studia modestiæ & pacis. 3. contra [Iudæ]orum.

✱. Procopius. *Iudicabit inter gentes,* secernens sibi dignos, & eligens vocatos, *redarguet populum multum,* i. nō credentē, tanquam sua ipsorum culpa pereuntem.

d *Et conflabunt gladios suos.* Omne studium bellandi vertetur in pacem, quòd incarnato domino aperte factum est. Tanta enim ante eum in orbe discordia fuit vsq; ad vigesimū annum Octauiani Cæsaris, sub quo natus est vt non esset de prouincia in prouinciam transitus. Eo autem nato, qui est pax nostra, qui fecit vtraq; vnum, in cuius natiuitate angeli cecinerunt; *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis,* omnia bella cessauerūt, & agriculturæ exercitatæ sunt. [...]c vniuersi totius [...]ndi quan[...]uit. [L]u.2.c. [...].2.b.

Spiri-

Spiritualiter gladij mutantur in vomeres, & lanceæ in falces, cùm seditiones discordiarum & iræ pelluntur, & duritia cordis vomere, idest verbo Dei frangitur, & spinæ vitiorum eradicantur, vt semen sermonis crescat, & tandem labores manuum nostrarum manducemus in tempore messionis, scilicet mortis. D

1 e *Non leuabit gens cōtra, &c.*

✱ Iustinus. Olim ante Christi tempora, multis bellis se conficiebant gentes: temporibus Christi, nō solum non bellabant cum inimicis, verùm libenter moriebantur, & subibant omne cruciamentorū genus ne viderentur mentiri aut decipere, in his quæ de Christo pollicerētur, cùm de Christianis haberetur quæstio, aut cum tormentis veritas fidei quęreretur. Apolog.2. pro Christ.

2 3 4 5 6 7 E

8 f *Domus Iacob, &c.* Post vocationem gentium & ostēsionem montis Dei, inuitat populum suum qui est de Iacob, vt exiens de tenebris infidelitatis suscipiat lumen Christi.

✱ Iustinus. Necesse est duas hic intelligi domus Iacob, alteram secundum carnem, alteram secūdum spiritum. Nec enim par erat eandem & vnam domum Iacob ad promissa admitti, & ad Dei hæreditatem: & rursus repudiatam dici: *dereliquit enim populum suum domum Iacob.* In dialogo cū Triphone. Psal.33.a.

g *In lumine. Dum lucem habetis, credite in lucem. Accedite ad eum, & illuminamini, &c.* Quasi d. *qui malè agit, odit lucem: sed venite mecum, ambulemus in luce domini qui dicit: Ego sum lux mundi, &c.* Ioan.12.f. Io.3.c. Ibidem. 8. b.

h *Proiecisti enim.* Postquam exhortatus est vidit in spiritu duritiam eorum, & subitò oculos mentis ad dominū conuertens ait: *Proiecisti enim, &c.* Quasi dicat, & ideo hortandi: quia *Proiecisti, &c.*

Quia

C

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et docebit nos vias suas & ambulabimus in semitis eius. *Quia adulti venientes ad fidem Christi, antequam baptizarētur, catechizabantur, & instruebantur de his quæ pertinent ad fidē.*

2 Quia de Sion exibit lex, &c. *Hoc non est referendum ad credentes, quasi sit verbum ipsorum: sed est verbum Isaiæ reddentis causam & modum de dicta multitudine gentium ad fidem Christi conuertenda: quia de Ierusalem & Iudæa exierunt apostoli, aliique discipuli ad prædicandum gētibus fidem Christi, propter quod dicitur Act.13.g. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quia repellitis illud: & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes: sic enim præcepit nobis dominus.*

3 Et iudicabit gentes. *iudicio discretionis, quo per prædicationem apostolorum aliquos de gentibus vocauit ad fidem, alijs in infidelitate dimissis. Quod quidem iudicium iustum est, licet nobis occultum.*

4 Et arguet populos multos. *de infirmitate & alijs malis suis sicut patet in actibus Apostolorum & legendis sanctorum.*

5 Et conflabunt gladios suos in vomeres, &c. *Hoc dicitur ad designandum diuturnitatem pacis, quæ fuit vbique tempore natiuitatis Christi, vt prædictum est, & durauit in Iudæa, de qua terra Isaias principaliter loquebatur a 20. annis & plus ante natiuitatē Christi vsq; post mortē eius per 40. annos vel circiter sub dominio Romanorum, vt potest colligi ex dictis Iosephi & aliorum historiographorum, sed Iudęi finaliter rebellātibus Romanis, destructi sunt & captiuati per Titum anno 42. a passione Christi. Verisimile autem est quod in pace tam longa cessantibus bellis multa arma & instrumēta bellica fuerūt cōuersa in instrumēta agriculturę apta, sicut sensibiliter videtur in terris, vbi post bella sequitur pax diuturna.*

6 Non leuabit gens, &c. *Hyperbole est ad designādum pacis diuturnitatem, prout cōmuniter dicitur de aliquo negotio, quod protrahitur vltra modum consuetum. Istud negotium nunquam terminabitur, licet aliquando terminetur infra annum vel infra mensem seu etiam in minori spatio secundum conditionem negotij. Et hic modus loquendi hyperbolicus, frequens est in prophetis.* F

7 Domus Iacob venite. *Hic post conuersionem Gentilium ponitur conuersio Iudæorum, qui circa finem mundi recipient fidem Christi generaliter: & a tempore Christi vsq; nunc recipiunt eā aliqui particulariter. Et quia ad hoc inducti sunt per doctores cōuersos ad fidem de Gentilitate vel in se, sicut patet de Augustino & Ambrosio, & alijs multis, vel in parentibus suis, sicut est de illis doctoribus, qui nati sunt de parentibus Christianis: tamen parentes eorum propinqui, vel longinqui fuerunt de Gentilibus conuersi ad fidem Christi, & in persona talium dicitur hic Iudęis:* Domus Iacob. i. *in lumine fidei Christianę.*

8 Proiecisti.n. populum suum. *Aliqui doctores nostri hanc literam & sequentem vsque ad sextum caput exponunt consequenter ad precedentem, referrendo eam ad tempus Christi, dicentes q in istis capitibus describitur pęna Iudęorum propter mortem Christi. Sed hoc non videtur mihi, quia hic pręmittitur culpa pœnę quę describitur in sequentibus. Culpa autem ista est principaliter multiplicatio idololatrię, vnde subditur:* Et repleta est terra. *A tēpore autem Christi & antè per longum tempus vsque ad destructionem ciuitatis Ierusalem per Romanos, quę fuit inducta propter mortem Christi vt patet Lu.19. non fuit idololatria apud Iudęos, imò etiam mirabiliter horruerunt, intantum quod cùm Herodes sub quo natus fuit Christus, supra portam templi posuisset aquilam auream, quod* ✱ *est* Iudæi imagines idolorum valde detestātur, vbi & qu.

MORALITER.

† 2 *Quia de Sion exibit lex & verbum domini de Ierusalem.* i. ecclesia.

3 *Et iudicabit gentes.* s. iudicio discretionis, quo credentes a non credentibus discernuntur.

4 *Et arguet populos multos.* de peccatis commissis per prædicatores veritatis.

5 *Et conflabunt gladios suos in vome. &c.* propriè dr̄ de doctorib ad fidem conuersis de Gentilib. & Iudæis, qui gladijs scripturarum fidem impugnabant ante conuersionem suam, & conuersi vsi sunt scripturis ad agri ecclesiastici culturam.

6 *Non leuabit gens contra gen. gladium, &c.* Hoc intelligitur de Iudæis & gentibus in vna ecclesia charitate coniunctis, qui prius aduersabantur sibijpsis.

7 *Domus Iacob.* i. supplantatores vitiorum.

† *Ambulemus in lumine Dei nostri.* hic per fidem, & postea per apertam visionem.

8 *Proiecisti.* Hic reuertiē propheta ad scribendū punitiones & peccata Iudæorū, per quæ significant punitiones, & culpæ malorum Christianorum, cum dr̄: *Proiecisti.n. po. tuum.* de terra sancta, & de Aphrica in multis locis.

A a *Quia repleti sunt, vt olim, &c.* Romanis. s. eijcientibus Iudæos, in Iudæa habitauerunt alienigenæ, vndecunq; adducti à Tito & Vespasiano, vel cæteris principibus. Vel, priusquam a Babylonijs vastarentur, hæc commiserunt sub impijs regibus.

D qui erant ab ipso nascendi principio a Deo alieni, alienigenæ nuncupantur, & ob id forsan quod aucta fornicatione, de mulieribus alienigenis nati essent.

d Allegorice. *Pueris alienis*, vel satellitibus dæmonum. Habent enim pueros sicut & Christus, qui dicit: *Pueri mei quos dedit mihi dominus.* Isa. 18. d.

✠ Procopius. Quanta mala pariat diuinatio (habet .n. causam cur a Deo relinquantur) eorum exemplo intuere, qui fidem professi eiusmodi rebus agitantur. Videtur autem Philistinorum inuentum esse diuinatio, vt Caldæorum astrologia, Aegyptiorum incantatio & veneficium, Cretensium, auguratio.

✠ Basilius. Ne quæso te dedas huiusmodi diabolicis artib. Diabolus.n. mox, vt animam sic ductilem acceperit ad perditionem, nil illi indulget, nec remittit impetum. Tanta proinde

¶Naturam. a ¶Scilicet. ¶Quendam. ¶Cui deberent esse similes. b ¶Et merito proiecisti: quia.

a enim populum tuum domum Iacob, quia 1

a ¶Iniquitate & dolis. b ¶In Ægypto, vel in terra promissionis, temporibus iudicum. c ¶Qui a garritu auium futura prædicunt vel præsagiunt.

†repleti sunt vt olim, & augures † habue- 2

a ¶Lxx. Alienigenæ, vnde: alienigenæ mihi subditi sunt. ¶Vel Palestini. alia litera: qui huic superstitioni maxime seruiunt. b ¶A Deo recedendo: vel Gentilibus quos emebant ad abutendum c ¶Libidinose.

b runt vt Philistijm, & pueris alienis adhæse- 3

c

a ¶Quum abundent diuitijs, cupidi sunt & auari. b ¶Tamen.

d runt. Repleta est terra argento & auro, et 4 5

e

a ¶Semper auarus eget. b ¶Cupiditatis thesaurum. Auarus nõ implebitur diuitiis

non est finis thesaurorum eius. Et repleta † 6

a ¶Victorum vel Iudæorum. b ¶Quia non est dignum numero quod contra Deum est. c ¶Hi in curribus, & hi in equis. nos &c.

f est terra eius equis, & innumerabiles qua- †

a ¶Nimiam abundantiam sequitur idololatria. b ¶Terreni.

drigæ eius. Et repleta est terra eius idolis: 7

e *Repleta est terra.* Et Romanorum, & Iudæorum auaritia suggillatur. Græcæ .n. & Latinæ testantur historiæ nihil vtraque gente auarius esse. Inter idola auaritia condemnatur, vnde Paulus: *Auaritia quæ est idolorum seruitus.*

Romani & Iudæi auari. Colla.

✠ Procopius. Diuitiarum studium quàm graue malum sit, ex eo ostẽdit, quod in tantorum scelerum numero & hoc etiam crimen haberi voluit. Est enim que iniuste partis opib. caret ad pietatem dux & magistra paupertas, diuitiæ verò cõtumelię & iniuriarum adhortatrices. E

†abundantiam plusquam Orientalis ... tijs. † sunt.

B est inimici aduersus hominem proteruia, vt in felis aut mustelæ figura se ostentet, nonnunquam vt canis se discerpens, sub hominis etiam forma diluculo cõspicitur, vt is fuerit ex maximè beneuolis.

b *Vt Philisthijm.* Philisthijm qui hodie Palesthini, quia p. literam sermo Heb. non habet, sed pro ea Philisthijm Græco vtitur.

c *Pueris, &c.* Victorum significat libidinem in Iudæam gentem. Græci .n. & Latini diu hoc vitio laborauerunt: sed sub Constantino Imperatore & coruscante euangelio, cum cæteris deleta est turpitudo hæc.

✠ Procopius. Septuaginta. Et filij alienigenæ nati sunt in ipsa. Cũ.n. sceleratos mores semel amplexa est ciuitas, ad posteros tanq̃ in legẽ, parentũ flagitia transeunt; sicq;

f *Equis & innumerabiles.* Et hoc contra dominum, qui multiplicari currus prohibuit & equos. Hæc enim animalia data sunt ad adiuuandum, non ad superbiendũ, vnda & iumenta dicuntur.

Allegorice. *Fallax equus ad salutem* Et alibi. *Equum & ascensorem deiecit in mare.*

Opus manuum suarum, &c. Allegoricè. Omne dogma contrarium veritati adorat opera manuum suarum: & incuruatur homo colligatus a diabolo, nec erigitur nisi a domino. Sicut mulier euangelica, quam alligauit satanas.

a *Incur-* F

C NICOLAVS DE LYRA.

est signum Romani dominij, eo quòd regnũ Iudæ receperat a Romanis, non ad hoc q̃ illa aquila adoraretur, sed solùm ad portæ decorem, & imperatoris honorem, & tamen Iudæi zelo legis accensi, dicentes non esse licitum aliquam imaginem quacunque de causa esse in templo vel circa templum, illam ad terram deiecerunt, scientes tamen quòd ex hoc imminebat eis mortis periculum, sicut & cõtigit: quia plures rationes huius facti fuerunt ab Herode occisi. Item tempore Tyberij sub quo passus est Christus, Pilatus Iudææ præfectus imaginem Cæsaris portari fecit in Ierusalem. Quod cum cognitum fuisset a Iudæis, in magna multitudine venerunt ad Pilatum, rogantes vt illam auferret, asserentes non esse eis licitum aliquam imaginem esse intra ciuitatem. Et Pilatus videns multos esse paratos magis mori quam permittere imagines in ciuitate, fecit illos in Cæsaream deportari ad præcauendum dissensionem populi. Et simile factũ legitur tpe Caij qui successit Tyberio, eò q̃ Petronius Iudææ præfectus volebat imaginem Cæsaris ad Ierusalem portare, vt refert Iosephus libro de Iudaico bello. Et ideo saluo meliori iudicio, mihi videtur q̃ hæc litera & sequens vsque ad 7. cap. referenda est ad tempus pręcedens captiuitatem Babylonicam, quæ fuit inducta super Iudæos maximè propter idololatriam, quæ tunc in eis multum viguit vt patet ex 4. Reg. & 2. Paralip. Igitur secundum hanc sententiam litera ista in qua Isaias reuertitur ad describendam punitionem regni Iudææ, quam describere suprà inceperat, vt suprà dictum est. Primò in duas partes diuiditur, quia primò exprimitur culpa. Secũdò subditur pœna debita, ibi: Non ergo dimittas. Circa primum dicit propheta: Proiecisti.n. populũ tuum, domũ Iacob. *i. proijcies. Loquitur enim de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ, quę fuit impleta quando Nabuchodonosor Iudæos de Ierusalem & de Iudæa eiecit; & captiuos in Babylonem duxit. Consequenter ostenditur ratio dictæ captiuitatis, cùm dicitur.*

Iudæi indignationẽ imperatorũ propter repulsionem imaginũ incurrerunt.

Diuisio.

1 Quia repleti sunt, &c. *In Hebræo habetur: Repleti sunt ab Oriente idest magica arte, quæ reperta fuit in parte Orientali respectu Iudææ, vnde & Balaam ariolus & magus habitabat in partib. Orientis, vt habetur Numeri 24. Et eadem sententia est in translatione communi, cum dicitur.* Quia repleti sunt, vt olim. *quia a tempore iudicum Iudæi cœperunt magica vti.*

2 Et augures. *i. diuinos diuinatione superstitiosa: cùm augurium propprie est diuinatio per garritum & volatum auium.*

3 Habuerunt, vt Philisthijm. *qui talibus intendebant. Sciendũ tamen q̃ aliqua diuinatio per garritum & motum auium est licita, videlicet inquantum se extendit cognitio naturalis. Aues.n. & bruta animalia citius sentiunt immutationem aeris, eò quòd non habent intellectum distrahentem vim sensitiuam. Et secundum talem immutationem incipiunt garrire, vel moueri de loco ad locũ aliter quàm antè: ad hoc quod sequitur pluuia vel siccitas, vel ventus, vel huiusmodi, secundum diuersitatem naturæ auium vel brutorum. Et ex tali experientia cognoscunt homines, quod talis garritus seu volatus est signum effectus naturalis sequentis. Et hoc modo etiam nautæ pronosticant de futura tempestate per motum delphinorum in superficie maris. Sed si diuinatio talis extendatur ad actus humanos qui dependent ex libero arbitrio, superstitiosa est talis diuinatio, qua vtebantur Iudęi sicut & Philisthæi.*

Diuinatio per augurium an licita.

4 Et pueris alienis adheserunt. *exercentes in eis vitium Sodomiticum, vt dicunt communiter expositores nostri. Rab. Sa. verò exponit aliter dicens, quod Iudęi acceperunt vxores alienigenas idolorum cultrices, sicut dicitur de Salomone 3. Reg. 1. a. Et filij qui nascebantur, ex eis sequebantur idololatriam matrum, & sic Iudęi faciebant filios alienos a cultu Dei.*

5 Repleta est terra argento & auro & non, &c. *In hoc tangitur peccatum auaritię ad quod Iudęi semper fuerunt proni.*

6 Et repleta est terra eius equis, &c. *In hoc tangitur peccatũ diffidentię, quia in defensione per talia contra aduersarios magis cõfidebant, quàm de diuino auxilio.*

7 Et repleta est terra eius idolis. *Hic tangitur peccatum eorum multiplicis idololatrię & quantum ad idolorum fabricationẽ, & quantùm ad venerationem, ideo subditur.* Opus manuũ suarum adorauerunt. *Et subditur.* ✠ 1 Et

MORALITER.

† 1 *Quia repleti sunt vt olim* .i. sicut olim eiecti fuerunt Iudęi de terra sancta propter eorum peccata, sic & Christiani tempore Cosdroe, & postea tempore Saladini.

2 *Et augures habuerunt, &c.* vtendo diuinationibus superstitiosis.

† *Et pueris alienis adhęserunt.* in vitio contra naturam: Hęc enim vitia dicuntur fuisse in illa terra, antequam a Saracenis caperetur.

5 *Repleta est terra.* s. ecclesię.

† *Auro & argento & non est finis thesaurorum.* quia satiari non potest cupiditas multorum.

6 *Et repleta est.* adhuc.

† *Terra eius equis.* multis & magnis ad pompam.

† *Et innumerabiles quadrigę eius* .i. summarijs propter supellectilis abundantiam.

7 *Et repleta est terra eius idolis.* Idest pastoribus fictis, secundum illud Zachari. 11. d. O pastor & idolum derelinquens gregem.

† *Auro-* † *Opus*

a *Incuruauit ſe*. Vbi quoniam templum & religio Dei, ibi ſtatua Adriani & idolum Iouis.vnde : Cum videritis abominationem deſolationis ſtãtem in loco ſancto, &c. (Matt.24.b.)

A ✻ Baſilius. Exaggeratio eſt malitiæ, quod vir qui longè erat princeps dono intelligentiæ & idem præualebat in digerendis operib. ſuis, propriæ dignitatis oblitus, ſe eò deiecerit, vt adoraret idola. Is inquam, qui imago eſt & gloria Dei, Chriſtum habens ſupra ſe caput infra idolum ſe ſubſtrauit.

¶ Ne His adde,quia vir. Hoc omnem vincit calamitatem.

b *Non ergo*. Non maledicit Iſaias,ſed benedicit:quia imprecatur eis quod iuſtũ eſt,& oẽ iuſtum bonũ eſt. Sed de Romanis melius intelligitur,ne propheta contra populum ſuum imprecari videatur. Ab eo loco quo dictũ eſt:Repleti ſunt, vt olim vſq; ad hunc locũ:

B quidam tam ad Iudæos referunt vt diximus: quam ad Romanos Chaldæoſq;, qui Iudæis captiuatis,terrã eorum incoluerunt, & repleti ſunt idolis,&c.

✻ Hieronymus. Septuaginta verterũt. Non dimittam eis. Si Deus loquitur, ita intelligendum eſt, quia tanta fecerunt non parcam eis. Si propheta, ſic ſentiendum, ne ergo dimittas eis quia tanta ſcelera perpetrarunt.

a ¶Et. ¶Statuas & huiuſmodi. ¶Admirabilis dementia. Quid melius:quod factum eſt,an qui fecit.

opus manuum ſuarum adorauerunt,quod fe †

a ¶A dignitate ſua, vnde:Homo cum in honore eſſet non intellexit. b ¶Terrenus fide quare homo ab humo dicitur.

a cerunt digiti eorũ. Et incuruauit ſe homo,& 1

a ¶Qui virtuoſus eſſe videbatur,quia vir a virtute. b¶Quia tanta commiſerunt. c¶Alias dimittam,ſecundum LXX ex perſona Dei.

b humiliatus eſt vir.† Non ergo dimittas eis.In † 2

a ¶Quia non vis conuerti.b¶Tunc dicent montibus:Cadite ſuper nos:& collibus cooperite nos.c ¶In ſpeluncis quod & factum eſt, ſicut hiſtorici narrant 3

c d gredere in petrã,& abſcondere in foſſa humo †

a ¶Babyloniorum vel Romanorum, per quos Deus probauit ſe timendum & glorificandum.

e f à facie timoris domini, & à gloria maieſtatis 4

a ¶Et tunc. ¶Superbia b¶Potentis. c¶Vaſtantibus Romanis,vel Babylonijs. 5

g eius.Oculi ſublimis hominis humiliati sũt,& 6

a ¶Nobilitas generis b¶Quia nemo iram eius effugiet. ¶Malis humiliatis. 7

h incuruabitur altitudo virorũ:exaltabitur au- 8

a ¶Quando per Romanos vel Chaldæus ſe vindicabit.b¶Ideo hæc venient 9
c¶Qui ſuperbis reſiſtit humilibus autem dat gratiam vnde.Quia omnis qui ſe exaltat,humiliabitur. 10

i tẽ ſolus dominus in die illa. Quia dies domi-

a ¶Sacerdotes,ſcribas & phariſæos : vel dies iudicij ſuper diabolum & membra eius. Qui ſe exaltat,humiliabitur.

ni exercituũ ſuper omnem ſuperbum† & ex- 11

¶Veniet. a ¶Cum ex ore infantium & lactentium laus perficitur, vt inimicus deſtruatur.

celſum:& ſuper omnem arrogantem,& † hu 12 13

a ¶Nobilitate ſuperbos. 14

k miliabitur : & ſuper omnes cedros Libani

f *Et a gloria maieſtatis eius*. Quia veniet cum poteſtate magna,& maieſtate. D

Moraliter. Abſcondere in foſſa hu. *Intra in cubiculum, & clauſo oſtio ora patrem, &c.* Vel in foſſa humo abſconditur, qui intra ſpeluncam carnis malam occultat quæ cogitat, ne per operationem carnis prodeant foras. (Luc.21.c. Matth.6.a.)

† g *Oculi ſublimis,&c.* Nec diuitiæ,nec potentia,nec nobilitas generis quenquam ſaluabit,omnibus ſuperueniet vna captiuitas. Poſſunt, & de iudicij die hæc accipi, cum omnis creatura in conſpectu Dei humiliabitur, & nihil ſe eſſe ſentiet comparatione eius.

h *Exaltabitur autem ſolus in die illa.*

✻ Baſilius. Ad diem omnium vltimam, quam neque nox intercidet, non extrudet tempus aut definiet. Die igitur illa exaltabitur Dominus ſolus quia celſitudo & faſtus ſuperborum concidet. (Lib.4.c.67.)

✻ Irenæus. Significatur his verbis quoniam poſt paſſionem,& aſſumptionẽ omnes qui contra Chriſtũ fuerunt, ſub pedibus eius ſubijcientur a Deo, & ipſe Chriſtus ſuper omnes exaltabitur. E

† humiliatum

c *Ingredere in petram*. Allegori. Confuge ad Chriſtum. De quo alibi: Petra autem erat Chriſtus. Et Pſal. *Petra refugiũ herinacijs*. (Allegorice 1.Cor.10.a. Pſal.103.c. Pſal.5.d.)

d *Abſcondere in foſſa humo*. Allego. In protectione carnis eius in cruce foſſæ vnde *Foderunt manus me. & pe. &c.*

✻ Baſilius. Nemo ſcripturæ calumniator,putet eã hoc loco conſulere ineundam fugam a facie timoris domini vt ſe abſcondant in petrarum concauitatibus. Quo ibo a

C ſpiritu tuo? &c. Melius fortè innuit liberationem malorum quæ ſupra enumerata ſunt,vt ingrediantur in tegumentum petræ,hoc eſt, ſe ſubſternant ſolido fundamento fidei,qua in Chriſtum credimus. Illis ait ingredere,& abſcondere in terra,hoc eſt,vos ipſos ſepelite. Cur id? Vt conſepulti per baptiſmum & commortui in nouitate vitæ ambuletis,mortui peccato.

e *A facie timoris domini*. Ab ira iudicij.

i *Domini exercituum*. Vbicunq; de victoria vel vindicta domini loquitur,dominum exercituum eum commemorat,ne dubitemus de eius victoria, cuius tanta eſt potentia. (Pſal 8.a. Ibid.36.g.)

k *Cedros Libani. Vox Domini confringentis cedros.* Et, *Vidi impium ſuper exaltatum & eleuatum ſicut cedros Libani,& tranſiui, & ecce non erat*. Sunt tamen cedri boni odoris, qui cum Apoſtolo dicere poſſunt: *Chriſti bonus odor ſumus*. Vnde cedri Libani quas planta. &c. Et alibi: *Ponam in terram abſque aqua cedrum,& buxum*. Libanus mons eſt Phœnicis regionis,cedros habens excelſas ſuper omnes arbores. Baſan, regio Arabiæ,cui Rex Og imperauit. Quercus habet glandiferas,qui cibus eſt porcorum,non hominum. Per cedros Libani,de nobilitate ſuperbi : Libanus.n.candidatio. Per quercus Baſan(quę ignominia interpretatur)qui in cœno libidinis volutantur,accipiuntur: quorum fructus dæmonum cibus eſt,non hominum. (2.Cor.2.d. Iſa 41.c. ſecũdum LXX. Deute.3.a.) F

Proco-

f Et

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et incuruauit ſe homo. *Idolis inclinando. Omnia.n.iſta peccata multiplicata fuerunt inter Iudæos ante captiuitatem Babylonicam,vt patet.4.Regum.& maximè tempore Manaſſe,4,Reg.21.*

2 Non ergo dimittas eis. *Præmiſſa culpa,hic conſequenter deſcribitur pœna,& primò in generali,ſecundo magis in ſpeciali,c.ſequenti. Prima in duas:quia primò deſcribit pęnam,ſecundo oſtendit medelam,ibi. Quieſcite Circa primum dicit propheta: Non ergo dimittas eis,quaſi diceret: Ex quo faciunt iſta turpia, vt præmiſſum eſt, non eſt dimittendum tantum dedecus culpæ ſine decore iuſtitiæ. Conſequenter conuertit ſermonem ſuum ad populum dicens.*

3 Ingredere in petram,& abſcondere in foſſa &c. *Quia multi de populo timore regis Nabuchodonoſor & exercitus eius abſconderunt ſe in cauernis petrarum,& in foſſis terræ.*

4 A facie timoris domini.*i. ipſius Nabuchodonoſor a Deo miſſi ad puniẽdum prædicta peccata, qui fuit in hoc flagellũ domini.*

5 Et a gloria maieſtatis eius.*i. a maieſtate eius glorioſa, quia fecit Nabuchodonoſor venire cum valde magna & excellenti poteſtate cui nullus de regno Iudæ potuit reſiſtere,ideo ſubditur.*

6 Oculi ſublimis hominis.*i. Sedeciæ regis,qui eleuatus in ſuperbiam rebellauerat Chaldæis.*

7 Humiliati ſunt. *Quia fuit captus & exoculatus,vt habetur 4.Reg.25.*

8 Et incuruabitur altitudo virorum. *Quia viri bellatores fuerunt occiſi & captiuati.*

9 Exaltabitur autem ſolus dominus in die illa.*i. tunc apparebit eius potentia in puniendo peccatores. Ideo ſubditur.*

10 Quia domini exercituum.*i.tempus vindictæ eius.*

11 Super omnem ſuperbum.*i. corde elatum.*

12 Et excelſum.*ſ.ex ambitione.*

13 Et ſuper oẽm arrogantẽ *i.ſuperbè loquentẽ contra Deum.*

14 Et ſuper omnes cedros Libani ſublimes & erectas,& ſuper omnes quercus Baſan,*i. machinamẽta ex talibus lignis non potuerunt eos defendere.*

✻ 1 Et

MORALITER.

† *Opus manuum ſuarum adorauerunt*. Scilicet illi qui eos elegerunt.

1 *Et incuruauit ſe homo*.a rectitudine rationis.

† *Et humiliatus eſt vir*.i.deiectus a ſtatu virtutis.

2 *Non ergo dimittas eis*.ſine debita punitione.

3 *Ingredere*. Deſcripta culpa,hic ſubditur medela,cùm dicitur:Ingredere in petram.Ideſt Chriſtum,per pęnitentiam recurrendo ad ipſum.

† *Abſcondere in foſſa humo*.i.in carne Chriſti confoſſa clauis & lancea.

4 *A facie timoris domini,& a gloria maieſtatis eius*.ſ. in iudicio finali,in quo Chriſtus apparebit in maieſtate.

6 *Oculi ſublimis hominis humiliati ſunt,& incuruabitur altitudo virorum*.i.ſuperbi tunc humiliabuntur.

10 *Quia dies domini exercituum ſuper omnem ſuperbum*. ſcilicet corde.

12 *Et excelſum*.i.abutentem poteſtatem.

13 *Et ſuper omnem arrogantem*.locutione.

14 *Et ſuper omnes cedros*.i.principes ſuperbos.

A ✻ Procopius. Eos per Libanos cedri intelligit, qui fastu occecati intumescunt. Nã & ipsæ proceræ valde sunt nec vsibus idoneos fructus gerunt, vixque vel senescunt vel putrescunt. Erat verò omni idololatriæ genere refertissimus libanus. Hinc & quæ in eo vagabantur, malas potestates: credi significant.

a *Montes excelsos*. Pro varietate virtutum, alij bonorũ montes, alij colles appellantur. Pro diuersitate vitiorũ, alij impiorum montes, alij colles, quib. dr: *Ego inducam super vos gladium, &c.* Ezech.2.b.

b *Et super omnem turrim*. Ad literam. Venientibus Romanis, & turres & muri funditus euersi sunt. Allego. Quia qui vita, & virtutib. eminebant, vel preeminere debebãt, in illa die subuertantur. Turris, vel ad munitionem vrbis est, vel ad speculum fit. Hanc computatis sumptibus debemus ædificare omnes. B Sed si superbierit, cadet super eum a quo ædificata fuit: sicut illa in Siloa vel Ierusalem quæ 18. homines interfecit. Muri ecclesiæ, sapientes viri & omni ratione firmati, ne dogma peruersum præualeat veritati, vnde dominus ad Ierusalẽ loquitur. *Super manus meas depinxi muros tuos.* Allegoricè. Isa.49.d. secũdum LXX.

[a ¶Scilicet ¶Nobilitate: b ¶Superbia. c ¶Luxuriosos qui fructificant porcis.i.dæmonibus.]

sublimes[a] & erectas[b], & super omnes quercus[c]

[¶Superiores.]

a Basan. Et super omnes montes excelsos, & su-

[¶Superbos.]

b per omnes colles eleuatos, & super omnẽ tur-

rim excelsam, & super omnem murũ muni-

[a ¶Eos qui manibus lucra sectantur.]

c tum, & super omnes naues Tharsis, & super

[a ¶Templum quod valde pulchrum, virgines & iuuenes. b ¶Humana ratione constructũ erigens se cõtra rationẽ Dei. c ¶Alij venũdati, alij occisi, alij fame mortui]

d omne[a] quod visu pulchrũ[b] est. Et incuruabitur

[a ¶Potentia, nobilitas.]

e omnis subli[a]mitas hominũ, & humiliabitur

[a ¶Idest altus apparebit, vel in iudicio.]

altitudo virorũ, & eleuabitur dominus solus

[a ¶Cum dederit inimicos suos in captiuitatem. ¶Idola. ¶Hoc ad vtrunque.]

f in die illa. Et idola penitus conterentur. Et in

[a ¶Idest latibula cordium in quibus condita sunt. b ¶Vt abscondantur præcipitijs terræ hiantis.]

troibunt in spelũcas petrarũ, & in voragines

[a ¶Immissæ a domino. b ¶Quando apparebit gloriosus qui contemnebatur.]

terræ a facie formi[a]dinis dñi, et a gloria ma-

[a ¶Qui videbat dormire b ¶Per Romanos vel Chaldæos vel i iuditio. c ¶Terrenos]

iestatis eius: cum surrexerit percutere terram.

[¶Promissionis. ¶Captiuitatis.] [a ¶Falsa dogmata. b ¶Eloquentiæ.]

g † In die illa proijciet homo † idola argenti

[a ¶In quibu confidebant. b ¶Sapientiæ.]

sui & simulacra auri sui, quæ fecerat sibi,

naues onere nimio grauatę facilè subeunt naufragium, ita corpora multa alimonia obesa, per voluptatem illecebras, in voraginem perditionis demerguntur. D

d *Tharsis*. Cuiuslibet maris. Heb. n. quodcunque mare Tharsis appellant, & quascunq; congregationes aquarũ maria. Iuxta illa: *Congregationes aquarũ appellauit maria.* Si cut narrat Iosephus, aduenientib. Romanis, q in portib. erãt cõprehensi sunt, & naues eorum succensæ. Gen.1.b. Iosephus

1 Heb. putant lingua sua mare propriè Tharsis appellari Si aliter dicitur, Syrũ est.

2 e *Incuruabit. omnis*. Alleg. Humanus sermo rationabilis videtur, si non sit diuinæ scientiæ comparatus. Allegoricè.

3 Cum autem mendacium veritati, quasi stipula igni appropinquauerit, voratur

4 & deperit: & dogmata falsitatis quæ idola vocantur,

5 ab eo quoq; quo conficta erant, penitus cõterentur.

6 f *Et idola penitus*. Hoc in captiuitate Chaldæorum, quando Iudæorum idola

7 comminuta sunt, & in Babylonem asportata metal- E

8 la. In vltima. n. captiuitate non leguntur Iudæi idola coluisse. Ideo commistim

9 de vtraq; & de die iudicij

10 † cum dicat hoc specialiter ad priorem sensum referendum est.

✻ Procopius: Murus est ars differendi, eos qui dogmata diripere, & dissoluere conantur, propulsans. Inde & vrbis Ierosolimitanæ muri in Domini manibus descripti esse dicuntur. Hiericontinæ autem sola Iosue voce deiecti, prostratique. Superius ergo excelsa quæ essent sola reprehensa sunt, hæc autem quæ robur aliquod celsitudini coniunctum nacta sunt, .i. qui persuadendi facultate potentes attolluntur, excelsi muri nomine a propheta figurate designati, in die Domini perdendi veniunt. 2.Pa.20.g. Ibidem 9.e. † infrà 31.d. † Omnia.

c *Naues*. Habuit Iosaphat naues quas mittebat in Tharsis, sed contritæ sunt in Asiongaber. Habuit & Salomon naues quæ ibant in Tharsis, & reuertebantur, cum argẽto, & auro, & ebore, & simijs. Sed quia vterq; peccauit, alius voluptate Gentilium feminarum, alius regis Samariæ societate: vterq; ad ethnicos refertur & hæreticos, in C quibus fulgor tantum eloquentiæ & sensus diabolica arte constructus, & sermo mortuus: quod significatur in ebore, & similitudo humanæ rationis, quam veneramur in simijs, vnde: *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis.* Sũt & naues bonæ, de quib. dr: *Qui descendunt mare in naui, &c.* 3.Reg.11.a. Psal.47.b. Psal.106.c.

✻ Basilius. Per naues corpora designantur, per quæ iactãtur hoĩes, in salsuginosa huius vitæ fluctuatione, vt. n.

Beda. Aedificauit Salomon rex in Ierusalem Astaroth idolum Sydoniorum, &c. vbi (ni fallor) ostenditur, quia Salomon nunquam perfectè pœnituit, quia idola quæ edificauerat, non deleuit. 3.Reg.11.b. Salomon an pe nituerit.

✻ Basilius. Quandoquidem scriptura multis locis edisserit de Christi in carnem aduentu, & de eo quod ad iudicium venturus est nonnũquam de vtroque enunciat. Quæ autem nũc occurrunt de primo aduentu: studium .n. illud, quod manufactis idolis adhibebatur in nihilũ abijt. Non iam significes & statuarij, non etiam quæcunque olim erant venerationi, pari studio perfruuntur sed in spelæa & cauernas deiecta sunt.

g *In die illa*. Allegoricè. Argentum, eloquentia, aurum sapientia, quę a Deo dantur hominibus vt seruiant Deo, & de Deo loquantur. Illi verò abutuntur in idolorum simulatione, vnde: *Dei eis argentum & aurum: ipsi vero inde operati sunt Baal.* Cum ergo quis perterritus primum in spelunca pectoris sui idola condiderit, & in voraginibus terrę absconderit, non audens proferre quod malè finxit, secundus profectus est vt proijciat, & in se esse non patiatur. Allegorice Osee.2.b. F

a Vt

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et super omnes montes excelsos, & super omnes colles eleuatos, *i. fortalitia in rupibus, & locis quasi inaccessibilibus destruentur per regem Babylonis, quantuncunque sint fortia in muris. Ideo subditur*. Et super omnem turrim excelsam, & super omnem murum, &c.

2 Et super omnes na. *quia Sedeciæ & populo suo defecerunt omnino victualia, Ier.51. quæ solebant apportari in copia per naues Tharsis.*

3 Et super omne quod vi. &c. *quia Chaldæi abstulerunt de regno Iudæ quicquid erat pretiosum & pulchrum.*

4 Et incurua om. sub ho. *i. deijcietur per captiuitatem & mortem.*

5 Et eleuabitur do. *exponatur vt suprà.*

6 Et ido. pe. con. *quia Chaldæi confregerunt ipsa, portantes secum aurum & argentum & alia metalla, Iere.52.d.*

7 Et introibunt in spe. pe. *ibi fugientes & se abscondentes a Chaldæis, vt prædictum est. nam & ipse Sedecias rex fugit per viã subterraneam, vt dictum fuit 4. Reg. 25.*

8 A facie formidinis domini, *sic est in Hebræo, & exponatur vt supra.*

9 Cum surrexit percutere terram. *s. Iudæ per Nabuchodonosor, tanquam per suum flagellum.*

10 In die illa proijciet homo id. ar. sui. *quia plures de populo fugientes portabant secum talia. Sed quia propter pondus impediebantur a velocitate fugæ, proiecerunt ea ne caperentur a Chaldæis, sicut proijciuntur merces in mari, ne homines submergantur.*

✻ 1 Vt

MORALITER.

† *Et super omnes quercus Basan*. i. super luxuriosos, eò q Basan interpretatur pinguedo.

1 *Et super omnes montes excelsos & super omnes colles*. i. super prelatos maiores & minores superbos.

† *Et super omnem turrim excelsam*. i. doctorem superbum.

† *Et super omnem murum*. i. congregationem superborum.

2 *Et super omnes naues Tharsis*. i. superbientes de fortitudine classis.

4 *Et incuruabitur omnis sublimitas*. i. superbia quocunque modo facta.

6 *Et ido. pe. conte*. i. pastores ficti, & religiosi falsi.

7 *Et intro. in spe. &c*. i. intrarent si possent.

10 *In die illa proijciet*. i. proijcienda cognoscet.

† *Idola ar. sui, &c*. i. fictiones sanctitatis & sapientię, quas faciunt hypocritę, vt honorentur ab hominibus: parum, aut nihil de cognitione veritatis habentibus: p p quod per talpas & vespertiliones significantur & ideo cum dr.

† Vt

A a *Vt ador. tal.* Non in te, ſed ſicut talpæ ſimulacra gentium oculos habent & non vident. Et ſicut veſpertiliones quę lucē fugiunt, cęcę.n.ſunt. Sic omnia dogmata veritati cōtraria: quibus proiectis ingrediūtur: qui preiecerant in fiſſuras petrarum, & in cauernas ſaxorum vt non in puluere & vili luto, ſed in firma ratione verſentur, & inueniant ſibi diuerſa virtutum foramina, quibus ad veritatem peruenitur. D

ſſuras.

quo repu

s eſt ipſe.

a vt adoraret talpas & ueſpertiliones. Et ingre- 1
dietur † fiſſuras petrarum, & in cauernas ſaxo- 2
rum à facie formidinis domini, & a gloria ma
ieſtatis eius, cùm ſurrexerit percutere terram.

a ¶Hic verſu in LXX. non habetur. b ¶Chriſto.

b Quieſcite ergo ab homine, cuius ſpirit⁹ in na 3 4

a ¶Quieſcite quia Deus. b ¶Secundum diuinitatem. c ¶Creditur ab Apoſtolis & alijs ſanctis.

c ribus eius eſt: quia † excelſus, reputatus eſt ipſe. 5 6

b *Quieſcite er.* Quia hæc euenient niſi quieſcatis. Quieſcite ergo ne ſæuiatis in Chriſtū, qui purus homo videtur: quia ſpirat naribus, & viuit ſicut alij homines. Pſal.112.a.

c *Excelſus.* Excelſus ſuper oēs gentes dominus. Et ipſe fundauit eā altiſſimus. Ibid.89.a. Hebræum tamen excelſum ſignificat. non excelſus. Ipſe eſt enim ipſa altitudo, non tantummodo altus.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vt adoraret talpas & veſpertiliones. *In talibus enim imaginibus per artem negromantiæ factis dęmones aliquando dabant reſponſa.*

2 Et ingredie fiſ. pe. *Exponitur vt ſupra quia eſt replicatio einſdem ſententiæ ad maiorem terrorem.*

3 Quieſcite ergo ab homine. *Hic conſequenter oſtendit medelam contra prædicta mala pœnę. ſc. ceſſationem a prouocatione iræ diuinæ maximè per peccatum idololatriæ, & hoc eſt quod dicitur:* Quieſcite ergo ab homine. *Ideſt a Deo, eius offenſam cauendo. Scripturæ enim veteris teſtamenti ſacra frequenter loquitur de Deo more humano. Et ſimiliter vocat eum aliquando hominem vel virum, & maximè, quia erat humanandus. vnde dicitur Exod. 15.a. Dominus quaſi vir pugnator. In Hebręo habetur, Dominus vir pugnator, ſiue quaſi. Et ſicut ibi vocatur vir pugnator, ita hic homo iratus, quaſi ad vindictam paratus, ideo ſubditur.* B

4 Cuius ſpiritus. *i. anhelitus.*

5 In na. &c. *Homo.n. iratus emittit anhelitū fumoſum per nares.*

6 Quia excelſus reputatus eſt ipſe. *ab Angelis ſanctis, qui eum ſummè reuerentur, & multo fortius debet timeri & reuereri ab hominibus cauendo ab offenſa ipſius. ſecundum Hebręos litera eſt iſta.* Quieſcite ab homine cuius ſpiritus in narib. eius eſt. *quia in quo appretiatus eſt ipſe, & ſecundum ipſos non intelligitur de Deo, ſed de homine mortali, & ideo non eſt ponenda ſpes in eo, ſed in Deo, & hoc eſt quod dicitur:* Quieſcite ergo ab homine, cuius ſpiritus in naribus eſt. *i. qui viuit per reſpirationem aeris, & ſic eſt fragilis & mortalis ſicut alia animalia reſpirantia: quia in quo appretiatus eſt ipſe? quaſi diceret, in nihilo reſpectu Dei. Et ex hoc ſubintelligitur, quod adhuc idola quæ ſunt ab eo facta, ſunt minus appretianda, vt exponit Rab. Sal. & rationabiliter quantum ad hoc: quia effectus non excedit ſuam cauſam efficientē, ſed magis deficit ab ea.* E

MORALITER.

† 1 *Vt ado. exponendum eſt.* ideſt, adorare faceret. ſ. ſeipſum a prædictis.

3 *Quieſcite.* Hic ponitur medela contra mala prædicta cum dr: Quieſcite &c. i. Chriſto eius offenſam cauendo.

4 *Cuius ſpiritus, &c.* i. acriter puniens peccata. Talis enim puniens fumum de naribus emittit.

6 *Quia excelſus, &c.* ſ. a Deo patre qui conſtituit eū iudicē oīum. Ioa. 5.d. Pater non iudicat quenquam, ſed omne iudiciū dedit filio, q iudicabit in forma humana glorioſa.

CAP. III.

a ECce enim. Hucuſque de iudicio dici putant, qđ ſequitur de captiuitate vētura: quam alij ad Babylonios, alij ad Romanos referūt. Sed melius eſt cūcta referri ad paſſionē Chriſti, poſt q̄ oēs gratiæ donationes a Iudęis ablatæ ſūt.

duerſus

ꝫ.

* Tertullianus. Quoniā adhuc contendunt Iudæi, recognoſcant exitum ſuū, quem prædictum erat a C prophetis eos poſt aduentum Chriſti eſſe relaturos, ob impietatem qua ipſum deſpexerunt, & occiderunt. Primum enim ex qua die nationes ſecundum vaticinium Iſaiæ, in fine ſecundi capitis, recepta luce euangelij abiecere idola, abſtulit dominus a Iudæa inter cætera, ſapientem architectum qui ędificat eccleſiam Dei, & ciuitatem ſanctam, & domum domini. Nam ſtatim apud ipſos gratia Dei deſijt eſſe.

* Procopius. Abſoluto de vltionis die ſermone, alium exorditur de pęnis a vetere populo auferēdis, quod aduerſus iuſtum conſilium inierunt.

CAP. III.

a ¶Quia noluiſtis quieſcere ab homine tali, ſed fudiſtis ſanguinem iuſtum. ¶Ideo moneo. b ¶Cui nemo reſiſtit.

a ECce enim dominator do- 1
minus exercituum aufe- 2

a ¶Duabus tribubus. ¶A ſacerdotibus. b ¶A principibus.

ret a Ieruſalem & a Iuda 3 4

a ¶Omnia eis languida, omnia infirma quia Chriſtum occiderunt in quo ſolo confortatio.

validum & fortem: omne 5 6

a ¶Per panem quicquid comeditur, hoc Iudæis ſic abſtulit dominus vt & filios deuorarent. ¶Qui de cælo deſcendit, qui confirmat cor hominis. b ¶Per aquam quicquid bibitur. ¶Qui biberit ex hac aqua, ſitiet iterum.

robur panis, & omne robur aquæ, & for- 7

* Hieronymus. Ordo eſt, quoniam noluiſtis ceſſare ab homine, cuius ſpiritus eſt in naribus, qui excelſus reputatus eſt, ſed è contrario fudiſtis eius in ſāguinē, & cogitaſtis in eū conſilium peſſimum. Ideò fructum adinuentionum veſtrarum comedetis. Nihil apud Iudæos poſt paſſionē domini forte & validum, ſed oīa infirma & lāguida.

b *Omne robur pa.* Allego. Diuina ſcriptura, quando attritione expoſitionis indiget, cibus eſt, quando facile & ſine labore ſumitur, potus. Hanc abſtulit Deus Iudæis, & dedit gentibus. vnde: *Auferetur a vobis regnum Dei, &c.* Et alibi: *Mittam famem in terram, non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Dei.* Habent Iudæi panem, habent & aquas: ſed ſine fortitudine vel robore. Legunt ſcripturas, & non intelligunt: tenent membranas, ſed Chriſtum ibi ſcriptum fugiunt: & lacte aluntur quaſi paruuli, non ſolido cibo: quia fortitudinem perdiderunt, infirmi ſunt, & oleræ comedunt. Atheltarum ſolidus cibus eſt, qui vitam ſuſtentat, cor confirmat. Matth.21.d. Amos.8.d. F

Hiero-

a *Virum*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

* ECce enim do. *Hic conſequenter deſcribitur pœna comminata magis in ſpeciali. Et primo propheta oſtendit propoſitum, ſecundo ad hoc inducit exemplum parabolicum cap. 6. tertio confirmat dictum ſuum, capit. 6. Prima in duas, quia primo pœna deſcribitur, ſecundo ab ea pars populi excipitur, ſequenti ca. ibi: In die illa erit germen domini. Prima ad huc in duas: quia primo deſcribitur pœna ſexu virili. ſecundò in muliebri, ibi. Et dixit dominus Deus pro eo. Prima ad huc in duas: quia primò deſcribitur pœna. ſecundo ſubditur cauſa, ibi:* Ruit enim Ieruſalem. *Circa primū premittitur pœna tranſmigrantiū, & ſecundo ſubditur pœna remanentium, ibi:* Et dabo pueros, &c. *Circa primū dicitur.*

1 Ecce enim dominator. *quantum ad actum gubernandi.*

2 Domi. *quantum ad poteſtatem.*

3 Exercituum. *Ideſt Angelorum qui ſunt executores diuinę voluntatis.*

4 Auferet. *per Chaldęos in hoc ſibi miniſtros.*

5 A Ieruſalem & a Iuda validum. *quantum ad agilitatem membrorum.*

6 Et fortem. *quantum ad robur.*

7 Omne robur panis & omne robur aquæ, &c. *Quia in Ieruſalem obſeſſa a Chaldęis defecit omnino cibus & potus vnde deberet robur bellatorum ſuſtentari.*

*1 Et iudi-

MORALITER.

† 1 *Ecce Dom.* Hic propheta deſcribit magis in ſpeciali pœnam malorum Iudæorum, per quam ſignificatur punitio malorum Chriſtianorum, cum dicitur.

2 *Do. ex. au.* ideſt auferri permittet.

5 *A Ieruſalem.* ideſt ab eccleſia metropoli & circunſtante diœceſi.

† *Validum.* ad ſuſtinendum pro iuſtitia laborem.

7 *Omne robur panis.* i. ſpiritualis nutrimenti, eò qđ in ſcriptura per panem & aquam, oīs cibus & potus ſignatur.

5 *A Ieru-*

† 1 *Et virum*

A a *Virū bellatorem.* Non est apud Iudęos qui pro lege bellet qui f m eam iudicet: omnes enim vani & stulti sunt.
b *Et ariolum.* Quia aliqn̄ vera ariolantur vt Balaam, & diuini quinque vrbium Palæsthinorum, quorū consilio arca domini remissa est. q.d. Et veri prophetæ & falsi auferentur a Iudæis.
Num. 24.c. 1. Reg. 6.a.
c *Senem.* Quem LXX. presbyterū transtulerunt. Gloria senis canicies. i. sapientia, de qua: Canicies hominum prudentia est. Solus Abraham presbyter. i. senex appellatus est, quia paucioribus annis quam multi qui ab Adam vsque ad Sem vixit. Roboam perdidit regnum quia presbyteros audire noluit.
Proue. 2. c. d. Eccle. 25. a. 3. Reg. 12. b.
d *Principem super quinquaginta, &c.* Allego. Princeps pœnitentiæ, & eorum qui saluantur per pęnitētiam Christus est. vnde dicitur: *Quod si quinquaginta viri iusti inueniantur in ciuitate,* saluanda sit. Iubileū quoq; quinquagenarius significat, cuius Christus est princeps, sicut sabbathi & aliarum solemnitatū. vnde: *Dominus est filius hominis etiam Sabbathi.* Pœnitentialis Psal. quinquagesimus ponitur: *Miserere mei Deus.* Per quinquagenariū a parte totum intellige. Per hos omnes principes intellige ablatos, & ideo nō est mirum, si apud eos omnis dignitas perit, quib. non conceditur bellandi potestas.
Allegoricè. Gene. 18.d. † pueri. B † eriget se in solescet. Matth. 12. a. Psal. 50.
e *Prudentem.* Doctorem vel auditorem. Primus. n. beatus est, qui sapiens est. Secundus qui sapiētem audit. Prudentem LXX. auditorem: qui in ecclesia necessarius. Vnde sacerdotes olim constituti sunt, qui discernerent quo spiritu prophetæ loquerentur.
f *De architectis.* Ipse Christus fabri filius dr̄. & in Paralipomenon vallem artificum legimus. Ibi quippe erant artifices quos non inflabat scientia, sed humilem Christū sequebantur. vnde: Ego sum minimus Apostolorum.
Matth. 13. g. Allegoricè. 1. Paralip. 4. c. 1. Cor. 15. b. 3. Reg. 12. b.
✠ Ambr. *Abstulit Iudæis.* nobis dedit. inuenimus, Iudæorū spolia multa, pentateuchū Mosis, Regnorū libros, prophetas, psalmos, prouerbia, inuenimus admirabilē consiliariū Christū, Paulū prudentē architectū, sapientē auditorē populū Christianū, qui nouit ea quę leguntur audire, Iudęus hēt libros, sensum librorū non habet, hēt prophetas, non habet quem illi prophetarūt Iesum Dominum.
C

a ¶Vt nemo possit resistere hostibus visibilibus, siue inuisibilibus, qui vsque hodie sæuiunt. b ¶Quia Romanos iudices post captiuitatem habuerunt. c ¶Iam non est propheta: & nos non cog. amplius.

tem & uirum bellatorem, & iudicem & pro- †
¶Moribus. 1
phetam & ariolum & senem: Principem super 2
a ¶Quinquagesimum caput accipiunt Læuitæ ianitores. b ¶Qui sola vultus reuerentia solet honorari. c ¶Vt inconsulte omnia præcipitent. 3
quinquaginta & honorabilē vultu, & consilia 4
a ¶Principem artificum, fuit Beseleel. b ¶Quibus perditis omnis ædificandi gratia ad ecclesiam translata est vnde. Sicut sapiens architectus fundamentum posui. c ¶Qui scilicet exercitatus sit in lege & euangelio. 5 † †
rium, & sapientem de architectis, & prudentē 6
a ¶His ablatis quos dederam. b ¶Moribus non ætate. c ¶Væ ciuitati, cuius princeps iuuenis est, & princeps mane comedit. 7
eloquij mystici. Et dabo pueros principes eo- 8
a ¶Lasciui fluxi imbelles. b ¶Tunc. c ¶Vbi non est gubernator, corruit populus.
rum, & † effœminati dominabūtur eis. Et † cor 9
¶Contra. a ¶Coram. 10
ruet populus, uir ad vir: vnusquisque ad pro- 11
a ¶Quem debet diligere sicut semetipsum. b ¶Sine ratione. c ¶Aetate vel morib. 12
ximum suum: † tumultuabitur puer contra se- 13
a ¶Genere vel vita. b ¶Alij alios non communiter eligunt. †
nem, & ignobilis cōtra nobilem. Apprehendet 14

g *Et dabo pueros.* Cum cætera in persona † sua dixisset, subitò inducit dominum loquentem pro maiori authoritate, *Dabo, &c.* Talis fuit Roboam qui secutus est consilia iuuenum, cum quadraginta duorum annorum regnum cepisset. Salomon aūt. 12. annorū, nec tamen iuuenis dictus est, quia sapiēs. Daniel quoq; ante iudiciū puer, postq̄ iudicauit, senex presbyter dictus est, quia sapiens. Inde prohibet Apostolus episcopū eligi neophytum, ne superbiat sicut diabolus. vnde: *Videbam satanam sicut fulgur de cœlo cadentem.*
D † populi. Dan. 13. 1. Tim. 3. b. Luc. 10. c.
h *Effæ.* LXX. illusores. Quales, i. illuserunt concubinæ Leuitæ in Gabaad effœminati deliciosi facti in fœminas. Alleg. Magistri quoque populorum illusores sunt, qui deuorant populū Dei sicut escam panis, & peruersè scripturas interpretant. Sic & in ecclesia pp̄ peccata populi auferūtur boni principes, religiosi, doctores, consiliarij, & prudentes. Consurgit puer contra senem, nullusq; ordo honoratur. Sanctus ecclesiæ status confunditur.
Iudic. 19. Allegoricè. † vi faciet affliget. E
i *Puer cōtra senem.* Basil. Metuo, ne mala hæc ad nos vsq; perueniant, vel ēt adsint nunc tēporis. quo pueri quidem ætate adolescētes, morib. aūt iuniores, presbyteros offendant ecclesiæ, minimè agnoscentes eorū facta, nec obseruantes decorum ordinem ecclesiæ: cumq; ipsi flagitiosè vixerint etiam bellum inferant his qui probè vixerint.
k *Apprehendet.* Ad litteram. Dum Iudæi Romanorum obsidione clauderentur, in tres partes diuisi erant. Alij templum arcemque tenebant, alij superiorem partem ciuitatis, alij inferiorē, & quos volebant, sibi præficiebant, etiam vernaculos patrum suorum dicentes. Vestimen. i. est prin. no. & c. rui. autem hęc sub ma. tua. Hoc est victū habes & vestimentum, princeps esto noster, dūmodo a fame eruas nos, & ruina nostra tuo sustentetur auxilio.
Diuisio Iudæorum.
✠ Basilius. Verus princeps non per hęc externa insignia dignoscitur, cuiusmodi sunt purpura, torques, sed quia virtutē obtinet principe dignā. Præsenti quidē loco argumentū quod possit gerere principatū, sumitur non ex eo quod aīam expoliuerit, sed ab ambitu & cultu vestimētorū. Oremus & nos, vt qui præsunt ecclesijs, aut qui duces
F

g *Et*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et iudicem. *Idest iudices ad quos referebantur casus varij in Ierusalem de alijs ciuitatibus.*
2 Et prophetam. *idest prophetas falsos qui decipiebant Sedeciā regem & populum, asserentes quod non traderentur in manu regis Babylonis, vt habetur Ierem. 37.*
3 Et ariolū. *i. ariolos, qui immolando dæmonib. in aris diuinabāt.*
4 Et se. *quia Chaldęi nō deferebāt ętati aut dignitati. īō subditur.*
5 Principē su pp quinqua. & hon. vul. & ɔsi. *i agibilib. dubijs.*
6 Et sapientem de archi. *idest principales in mecanicis.*
7 Et pruden. elo. my. *i. doctores magnos qui intelligebant legem et prophetas: nō tantùm secundū sensus literales sed etiam mysticos. Quod autem de omnib. statibus prædictis multi fuerunt ducti in Babylonē cum Ioacim Rege Iuda, patet 4. Reg. 24. Et dicitur illa captiuitas propriè trāsmigratio, quia Ioacim reddidit se regi Babylonis.*
8 Et dabo pueros principes eorū. *Hic cōsequenter ponitur pęna remanētium. Et primo a transmigratione Ioacim vsq; ad destructionem ciuitatis sub Sedecia, secundo post destructionē, ibi: Apprehendet. Circa primo sciendum, quod tunc populus remanens fuit pessimè gubernatus: propter quod in populo surrexerunt contētiones & diuisiones & aliæ miseriæ, ita quod illi qui ducti fuerant in Babylone iudicabantur melioris conditionis quam illi qui remanserant, & hoc est quod dicitur: Et dabo pueros principes eorum quia post Ioacim prædictum regnauit filius eius 18. annorum. & post illū Sedecias. 21. annorum, & sic fuerunt iuuenes ætate, & iuniores moribus, & per consequens fuerunt pessimi.*
9 Et effo. do. eis. *qa fuerūt ignorātes, et mutabiles sūt sicut mulieres: Vterq; .n. rebellauit regi Babylonis in malū suū et totius populi.*
10 Et cor. po. *in peccata et miserias pp̄ defectū regiminis, secundū quod dicitur Prou. 1. b. Vbi non est gubernator, populus corruet.*
11 Vir ad virum. *Idest contra virum. ideo subditur.*
12 Tumul. puer. con. se. &c. *subtracta oī reuerentia & honore.*
13 Et ignobilis cōtra nobilē. *subtracto timore ex defectu regētiū*
14 Apprehendet. n. vir fratrem suū. *Hic describitur miseria*

MORALITER.

† *Et virum bellatorem.* contra vitia.
1 *Et iudicem.* scilicet iustum.
2 *Et prophetam.* idest prædicatorem deuotum pro salute animarum, & non propter quæstum.
3 *Et ariolū.* i. diuinatorē superstitiosū, in quo cōfidūt mali Christiani. pp̄ quod in pœnam eorum dr̄ hic auferri.
4 *Et senem.* moribus & ætate. nam in ecclesia præficiuntur iuuenes, quantum ad vtrunque.
5 *Principem super quin.* i. dominantē quinq; sensib. cū obseruatione decalogi: quinquies. n. decē faciūt quinquag.
† *Et honorabilem vultu.* i. verum religiosum.
† *Et consiliarium.* i. confessorem discretum.
6 *Et sapientem de architectis.* Ille est qui disponit opus, & alij exequuntur. ideo per ipsum significatur doctor scribendo, cuius scripturā alij exequuntur legendo vel prædicando. 7 *Et prudentem eloquij mystici.* i. exponere scientē scripturā literaliter & mysticè. Dictæ namq; personę pro magna parte defecerunt pro peccatis ecclesiæ. 8 *Et dabo.* Hic ponitur mutatio q̄ nō est dexteræ excelsi, cum dr̄: *Et dabo pueros.* s. moribus, ętate, & scientia. 9 *Et effœminati.* delicijs & lasciuia. 10 *Et corruet populus vir ad, &c.* Prouerbiorum 11, b. *Vbi non est gubernator, populus corruet.*
12 *Tumultuabitur puer cōtra senē.* qd̄ frequēter fit in religione. 13 *Et ignobilis* morib. † *Cōtra nobilē.* i. bene morigeratū.
14 *Apprehendet. n. vir fratrem suum, &c.* Sequitur: *Et dicet ve-* † *stimentum*

6 *Et*

duces sunt populi, non quidem testificationem reportēt ab externo cultu aut habitu sed ab ipsa veritate

A

a *Respondebit.* Hoc in Hebræo non est, sed de LXX. hoc additur. Secūdū Hebræum.n. ita iungitur: In die illa dicet.

b *Non sum me.* Non statim multitudinis iudicio acquiescamus, sed electi ad principatum, mensuram nostrā nouerimus, quia Deus superbis resistit, humilib. aūt dat gratiam. Multi esurientes & nudi, cum nec spirituales cibos, nec Christi tunicam habeant, alijs vestimenta promittunt & alimoniam, & vlcerosi se esse medicos iactant, non timētes quod dicitur: *Nequæras iudex fieri, ne fortè non possis auferre iniquitates.*

c *Ruit enim Ierusalem.* Ex persona prophetę Quasi dicat. Ideo nō inuenient, qui velit eis subuenire, quia dominum blasphemauerūt, dicentes: *Dæmonium habes*, & huiusmodi.

B

d *Quia lingua.* Quamuis Romani quantū ad se pro tributo quod negabatur, in obsidionem venerunt, tamen præcipuè mors domini causa fuit.

e *Agnitio.* Agnoscent, propter peccata sua hoc contigisse, vel ante oculos mentis super peccata sua habebunt.

✻ *Septuaginta.* Cōfusio siue pudor vultus eorum restitit eis, vel stetit contra eos.

✻ Basilius. Hoc est nulla illis relinquit fiducia oculos sustullendi oculos ad Deum, ꝙ peccatum eorū non qualecunque, sed tale, vt meritò comparetur Sodomitis, quod quidem non clam aut suppudescentes commiserunt, immo ea palam omnibus prodiderunt. Dixerunt enim ad Loth: *Vbi sunt viri qui ingressi sunt ad te?*

C

Moraliter. — Sap.4.d. — Eccl.7.a. — Ioan.8.f. — testificabi[illegible] contra eos — [illegible]

¶ Etiam. ¶ Vernaculum.
vir fratrem suum, domesticum patris sui, & di- 1
¶ Ideo.
cet: Vestimentum tibi est, princeps esto no-
a ¶ Penuria. b Defensione. c ¶ Electus in principem
a ster: ruinā autem hæc sub manu tua. † Respon 2
a ¶ Non sufficio mederi miseriis vestris. ¶ Solus Christus sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum. 3
b debit in die illa, dicens: Non sum medicus, & 4 5
a ¶ Qui sufficiat mihi & vobis.
in domo mea non est panis, neque uestimen- 6 †
¶ Ergo.
tum. Nolite constituere me principem populi. †
¶ sine auxilio. a ¶ Beniamin. ¶ Ipsa ciuitas. b ¶ Iudæa prouincia. c ¶ Iuco 7
c Ruit enim Ierusalem, & Iudas concidit. quia 8
d a ¶ Crucifige crucifige eum. Sanguis eius super nos & super fil. nost.
b ¶ Possum destruere templum hoc manu factum.
lingua eorum & adinuentiones eorum contra 9
¶ Mansuetum. a ¶ Ad iram. b ¶ Respectum misericordiæ.
dominum ut prouocarent oculos maiestatis †
a ¶ Quia ¶ Quia Christum in carne videntes credere noluerunt. b ¶ Quando positi in miseriis, agnoscent se propter necem filij Dei hæc sustinere. 10
e eius. Agnitio vultus eorū † respondebit eis, & 11
a ¶ Polluti Sodomiæ eo vitio vel edicto. b ¶ Clamantes, Crucifige cru. ¶ Inuerecūde. †
f peccatum suum quasi Sodoma prædicauerūt 12
a ¶ Secunda post naufragium tabula est, impietatem abscondere. b ¶ Ergo.
c ¶ Non solum corpori. d ¶ Quasi, Merito suo punientur.
g nec absconderūt. Væ animæ eorum quoniam 13
a ¶ Pro peccatis. b ¶ Sua. c ¶ Lectores, Laudate iudicium domini & iustitiam. 14
d ¶ Christo cui iudicium est datum. e ¶ Iuste iudicauit.
reddita sunt eis mala. Dicite † iusto quoniā be- 15
a Mercedem. b ¶ Quæ seminauerit homo, hæc & metet. †
h ne, quoniā fructum adinuentionum suarum 16
a Iusto bene, qui impio væ malum quia in quo væ semper durat. b ¶ Tendenti.
c ¶ Quia principem suum Romanæ potestati tradidit: & ipse subiacebit ei.
¶ impius. †
comedet. Væ impio † in malum: Retributio 17

✻ Greg. Nazian. vt Sodomitæ quorum scelera vulgatissima sunt toto orbe, pœna tamen multo nobilitatior, igne & sulphure consumpti sunt, ita Iudæi, quorū facinus illud immane crucis domini, toto orbe nobilitatum est, & pena incendij vulgatissima, ferro, fame & incendio sunt consumpti, & Sodomitis similes effecti.

D — In laudem Athanasij.

f *Et peccatum.* Moraliter. Peccatum suum quasi Sodoma prædicat nec abscōdit, qui peccati sui exemplo tanquam fœtore alios corrumpit.

g *Væ animæ eorum.* LXX. Væ aīæ eorum, quoniam cogitauerunt consilium pessimum contra semetipsos, dicentes: *Alligemus iustum, quoniam inutilis est nobis.* — Sap. 1.c.

✻ Basilius. Cōsilia.n. aduersus inita, in capita maligne consultantium retorquētur, quemadmodum tela quæ semel inciderint in corpus solidum, nec cedens, sed repercussiuū, in suos iaculatores resiliunt.

E

h *Fructū adinuentionum, &c.*

✻ Basilius. Illorum operum fœtus sunt, captiuitas, dispersio, templi euersio, delapsus a priore gloria, confusio vultus eorū, non sinens tollere ad Deū aciem mentis.

✻ Hieronymus. Iuxta septuaginta interpretes, qui dixerunt: *Væ animæ eorum, quoniam cogitauerunt consilium pessimum dicentes: Alligemus iustum quia contrarius est nobis: itaque fructus operum suorum comedam*, perspicue dicitur de Christi passione, quod inierint consilium pessimum. — Ex his lege 70. vsos testimonium Sapientiæ.

Populum

F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ remanentium post ciuitatis destructionem, quia illi qui euaserant per diuersas societates, fugiebant ad loca deserta, et erant positi in tāto timore & miseria, ꝙ nullus volebat recipere curā regiminis alicuius turmæ, seu societatis, & hoc est quod dicitur: Apprehendet enim vir fra. suum. *vt sit sub cura & protectione eius. ideo subditur.*

1 Et dicet: vestimentum, &c. prin. esto. no. *Qui sumus omnibus denudati, in ciuitate enim cæcorum monoculus est rex.*

2 Ruina autem hæc. *Scilicet populi nostri.*

3 Sub manu. *idest, sub cura tua sit.*

4 Respondebit. *Hoc renuendo, dicens.*

5 Non sum me. *i. non habeo potestatē nec scientiā vos saluādi.*

6 Et in do. mea non est pa. *idest, in tanta paupertate sum sicut & vos, ideo nolo vobis præesse.*

7 Ruit enim Ie. *Hic consequenter ponitur causa pœnæ prædictæ. Licet enim sit superius posita causa, tamen hic replicatur & adducitur alia. Causa autem ista fuit multiplicatio peccatorum, inter quæ primò ponuntur peccata contra Deum. secundo contra proximum: ibi. Populum meum. Circa primum dicitur:* Ruit enim Ierusalem. *quantum ad ciuitatem & populum.*

8 Et Iudas concidit. *i. regnum Iudæ, cuius metropolis erat Ierusalem, & subditur causa, cum dicitur.*

9 Quia lingua eorum, &c. *Per hoc quod dicitur:* Lingua. *ostenditur quòd erant blasphemi. Per hoc autem quod subditur.*

10 Et adinuentiones. *ostenditur, quòd non peccabant ex passione, vel ignorantia, sed studiosè, & ex certa scientia siue malitia, quod erat grauissimum.*

11 Agnitio vultus eorum. *Idest, ita erunt excæcati in malis quòd malitia relucebit in vultibus suis, sicut luxuria meretricis relucet in facie eius. Et non solummodo in eorum vultibus, sed etiam in verbis, & gestibus, ideo subditur.*

12 Et peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt. *inuerecundè & publicè peccando.*

13 Væ animæ eorum. *Propter culpam, & etiam penam sequentem. ideo subditur.*

14 Quoniam reddita. *Scilicet mala pœnæ pro malis culpę. Veruntamen, quia, qui fuerunt iusti ii inuenerunt tunc Babylonios propitios, vt patet de Ieremia, Ierem. 40. ideo subditur.*

15 Dicite iusto quoniam bene. *Scilicet sibi erit.*

16 Qm̄ fructum adinuentionum, &c. *i. retributionem bonorum suorum percipiet. Et contrariū dicitur de impio cum dicitur.*

17 Væ impio in malum. *Et patet sententia.*

✻ Populum

MORALITER.

† stimentum est tibi: princeps noster esto. Sic eligūtur modò præsidentes in ecclesijs communiter. s. ratione propinquitatis, sanguine vel natione. Quod notatur cum dicitur: *Apprehendet vir fratem suum, &c.* Vel ratione lucri temporalis: quod notatur cùm dicitur: *Vestimentum tibi est.*

4 *Respondebitque.* Idest, debet respondere.

5 *Non sum medicus.* i. habens scientiam aīas medicandi.

6 *Et in domo mea non est panis.* Scilicet sacræ scripturę, quo possem subditos pascere.

† *Neque vestimentum.* Scilicet virtutum.

† *Nolite constituere me.* vobis pastorem. Sed oēs quantuncunque defectuosi respondent sicut rhamnus, Iudic. 9. b. *Si vere me regem constituitis, venite, & sub vmbra mea requiescite.*

7 *Ruit enim Ierusalem.* Hic consequenter ponitur causa dictæ punitionis, quæ fuit peccatum contra dominum, ideo subditur.

† *Lingua eorum, &c. contra do.* Blasphemando.

10 *Et adinuentiones eorum.* Ad nouitatē malorū studendo.

11 *Agnitio vultus eo.* i. eorū malitia aperta in mō & verbo.

† *Respondebit eis:* Pœnā debitā sustinendo. ideo subditur.

13 *Væ aīæ eorum.* Quod est comminatio eternæ pœnæ.

15 *Dicite iusto, &c.* Supple erit sibi in retributione.

† *Fructum adinuentionum.* Quæ sunt in bono.

† *Comedet.* In beata fruitione.

17 *Væ impio in malum.* Scilicet in pœna gehennæ.

† Populum

a *Populum meum.* ✻ Hierony. Loquitur sermo prophetiA cus contra Scribas & Pharisæos, qui turpis lucri gratia, vt acciperent decimas & primitias filiū Dei negauerunt. Caueamus ne simus exactores in populo, ne iuxta impium Porphirium matronæ & mulieres sint noster senatus, quæ dominentur in ecclesijs: & de sacerdotali gradu fauor iudicet fœminarum.

Porphirijstultitia. † populi mei exactores pueri sunt.

b *Popule meus.* ✻ Basilius. Qui adolescentulis subijciuntur, qui iugo premuntur illusorū, & ab exactorib. ad vltimum vsque culmum exiguntur, qui penuria rerum quib. exoluant debita, in seruitutē redacti sunt, libertatē insuper per immodicā seruitutē perdidere, digniores sunt quorū misereantur exactores, quam vt eos beatificent.

† ductores tui.

Iere. 6.d. Ezech. 11. d. Ioa. 14.a.

c *Et viam gressuum,* &c. *Interrogate quę sit via bona, & ambulate in ea.* Sed si errauiB mus, audiamus dn̄m in Ezechiele dicentem: *Dabo eis viam alterā.* De qua: *Ego sum via, veritas & vita.*

✻ Procopius. Vias confundebant, qui vmbris acquiescere docebāt. Neque verò parū nocet, qui adulatoriè beatos dicit, cum adempto scelerum sensu, quæ ad pœnitentiam ducit, viam claudat. Parit.n. afflictio humilitatem, timorem autem & superbiā fœlicitatis prædicatio.

† confunditis

† fallacib. oculis.

a ¶Operationum. b ¶A domino. ¶Verba domini. c Bene quia.

a enim manum eius fiet ei: † populum meum 1

a ¶Non doctores. ¶Scribæ & Pharisæi exhibentes primitias & decimas, qui docere debuerant. b ¶Eorum, vel ipsi effœminati.

exactores sui spoliauerunt, & mulieres domi- 2

a ¶Quasi: Sed ne creda. eis, quia Popu. me. b ¶Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. ¶Sacerdotes adulantes eis, quibus accipiunt. 3

b natæ sunt eis. Popule meus † qui beatum te di- 4

a ¶blandis verbis. b ¶Ne laudes hominem in vita sua. ¶Rectitudinem operum.

cunt, ipsi te decipiunt: & viam gressuum tuo- †

c a ¶Male laudando.

rum dissipant. Stat ad iudicādum dominus, & 5

d ¶Tandem. ¶Aeternum.

stat ad iudicandos populos. Dominus ad iudi

a ¶Prophetis & patriarchis vnde. Quando sederit cum senatoribus terræ.

cium veniet cum senibus populi sui & princi

a ¶Apostolis. De quibus, Constitues eos prin. s. o. t. b ¶O Pharisæi & scribæ. c ¶Violenter exigendo decimas, & huiusmodi.

e pibus eius. Vos enim depasti estis vineam meā, 6

f a Domum Israel. b Sensu vel spiritu, qui soluere si poterat nec se defendere. ¶Innocentis. c Est. d ¶Quasi. Ideo damnabit vos in iudicia. Nanque o principes.

g & rapinam pauperis in domo vestra. Quare

a ¶Vel affligitis alia litera. b ¶Orphanorum, viduarum. 7

atteritis populum meum, & facies pauperum 8

a ¶Fame attenuatis. vnde. Demoliuntur enim facies suas, &c. b ¶Quem timere debetis.

† commolitis, dicit dominus exercituum? Et 9

a ¶In superbiam.

h dixit dominus Deus: Pro eo quod eleuatę sunt 10

a ¶Minores ciuitates, vici, oppida, quæ in libro Iesu filiæ nominantur. b De vitio in vitium. c ¶In quo notatur superbia.

filiæ Sion, & ambulauerunt collo extento, 11

a ¶Signis lasciuiæ. b ¶Ludendo.

& † nutibus oculorum ibant, & plaudebant, 12 13

✻ Basilius. Perspicuum est in nos intendi sermonem D hunc, qui quidem in presbyterij ordinē cooptati sumus. Vestræ fidei concredidi vineam istam, vt eam excoleretis, vos aūt in vepres redactam absumpsistis. Fit aūt hoc, dum docemus quæ non conueniunt, dum palmites aridos, & fructu vacuos exhibuerimus, dum populi vitia non extinxerimus, dū exemplo vitæ nostræ solutioris, sinimus per multa admitti præter decorum.

f *Vineam meam.* Vineam de Aegypto transtulisti. *Vinea domini Sabaoth domus Israel est.*

Psal. 79.a. Infra 5.b.

g *Quare atteritis pop. meum.* Nostri quoque principes cùm pauperes delinquentes publicè arguant & confundant, diuitibus peiora peccantibus nec nutum faciunt. In quorum domib. rapina pauperum, dū ecclesiæ opes sibi thesaurizant, & in delicijs abutuntur. Quæ ad sustentationem E pauperum dantur, & sibi reseruāt, vel propinquis distribuunt, & aliorum inopiam, suas vel suorum diuitias esse faciunt.

h *Pro eo quod eleua.* Hoc ad vxores Scribarum, & Pharisæorum præcipuè: & ad alias quoque potest referri, ob quarū delicias & luxū, viri earū pauperes expoliabant. Ne se ergo immunes existimarent a peccato, dicit dn̄s: *Pro eo, &c.*

d *Stat ad iudicandum.* Iam quasi iratus. Non sedet paratus vnicuique reddere secundum opera sua. Vel, Non sedet adhuc vt in præsenti iudicet, sed stat, considerans & discernens omnium opera, quasi adhuc pœnitentię locus est, & spatium reseruat. Populus qui propter imperitiā, & simplicitatē deceptus est, ad huc vocatur, vt saluetur. Non sedet dominus quasi iudicās, sed stat ad iudicandū, volens populum stare, cuius via dissipata est. Cōtra prinC cipes & presbyteros venit, vt iudicet, dans eis locum defensionis. vnde: *Vt iustificeris in sermonibus tuis.*

Psal. 50.a.

✻ Tertullianus. Sgnificat iudicium quo constitutus est dominus in iudicio, atque ex inde omne scriptum prophetarum passionis suæ impleuit.

lib. 4. contra Martionem. Tertull. sumit adiudican(dum) passiuè.

✻ Iustinus. Stat ad iudicandos populos, idest, propediē seniores & Scribas & Pharisæos ad iudicium vocabit, immisso Romanorum exercitu.

Dialo. cum Tryphon.

e *Vos enim depasti.* Hieron. Reor hoc fuisse inter senes & principes veteris populi, quod inter præsbyteros & episcopos nostri temporis.

✻ Basilius. Quamuis sermo præcedens acriora quędam insinuet, continet tamē quiddam per vtile onerosæ multitudini. Vitam.n. mulierum procacium ad moderationem reuocant, quę ipso habitu aspectu, incessu, stolaque ad talos demissa suam ostentant procliuitatem ad libidinem explendam. *Collo extento.*

✻ Idem. Nam quæ pudica est mulier, præ pudore incedit oculis in terram demissis, *Nutibus oculorum.* Probatio redditur mulieris fornicariæ ad opera ipsa anhelantis fascino ac noxio aspectu. Ipso enim contuitu obscœnam F denuntiat impuritatem. Iactu enim oculorum sagittam planè exitialē emittit, vt basiliscus qui aspectu solo suos corrumpit spectatores. An non etiam filiæ ecclesiæ ob eadem in ius vocatæ sunt?

✻ Tertullianus. Caput maritis subijcite, & satis ornatæ eritis, Manus lanis occupate, pedes domi figite, & plusquam in auro placebunt. Vestite vos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitiæ, taliter pigmentatę Deum habebitis amatorem.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Populum meum. *Hic consequenter ponuntur peccata contra proximum cùm dicitur:* Populum meum exactores sui. *idest, superiores qui erant tyranni non principes.*

2 Spoliauerunt. *Bonis suis.*

3 Et mulieres dominatæ sunt eis. *Quia pertrahebant viros suos ad idololatriam.*

4 Popule meus, &c. *Isti erant falsi prophetæ promittentes eis prospera, ex quorum promissione populus rebellauit regi Babylonis, & sic cum ciuitate perijt. Et quia hoc factum fuit iudicio diuino. ideo subditur.*

5 Stat ad iudicandum. *i. ad punitionem malorum paratus. Et quia ista mala erant principaliter in superioribus, vt dictum est, sequitur:* Dominus ad iudicium. *s. vt iudicet eos de suis tyrannidibus, ideo subditur verbum ipsius Dei ad eos dicentis.*

6 Vos enim, &c. *i. populum Israel, qui dicitur vinea domini infra cap. 5.b. cuius bona deuorabant principes, & populus remanebat pauper & nudus. ideo subditur:* Et rapina pauperis in domo vestra.

7 Quare atteritis, &c. *Angarijs, & iniurijs.*

8 Et facies paupe. *i. macie attenuatis, quia in tantum rapiebant bona populi, quòd non remanebat ei sufficientia victus.*

9 Et dixit do. *Hic consequenter describitur pœna in sexu muliebri. Et primò quantum ad subtractionem ornamentorum. secundò quantum ad mortem virorum, ibi: Pulcherrimi quoque viri. Circa primum præmittitur insolentia mulierum, cum dicitur.*

10 Pro eo quod eleua. *Elatione mentis.*

11 Et ambul. exten. col. *Quod est indiciū interioris elationis.*

12 Et nutibus oculorum ibant. *Impudicè respiciendo.*

13 Et plaudebant. *Dissolutè ludendo.*

MORALITER.

† 1 *Populum meum.* scilicet principes & prælati tyrānidem exercentes.

3 *Et mu.* i. principes & prelati per mollitiem carnis effœminati.

4 *Popule meus.* Adulando.

† *Ipse te deci.* in malis nutriendo, & a bonis peruertendo.

5 *Stat ad iudicandum.* s. ad puniendum prędictos malos. *Ad iudi. ve.* i. cum Apostolis, & eorum imitatoribus.

6 *Vos enim.* i. populum Christianū vos tyrannides.

9 *Et dixit dominus.* Hic consequenter ponitur malitia & punitio mulierum, cùm dicitur.

10 *Pro eo quòd.* i. malè Christianè superbiendo.

11 *Et amb.* Superbiam cordis exterius ostendendo.

12 *Et nutibus oculorum ibant.* Impudicè inspiciendo.

13 *Et plaudebant.* Dissolutè ludendo.

† *Pedibus*

Moraliter. *Pro eo, quod eleuatæ sunt.* Corripiũtur animæ quæ in superbiã eriguntur & non virilem duritiã, sed dissolutionẽ fœmineã sectãtur, & perdũt ornamenta virtutũ, quę torqbus, monilibus, armillis, & huiusmodi describũtur. Contra quoque fœminas hæc dicuntur, quæ ambulant extento collo nutu, signisq; loquuntur.

a *Decaluabit.* Quod occultũ est patebit, & fœda caluicies apparebit. Nihil enim opertũ est, quod non reueletur.

b *In die illa.* scilicet Babylonicæ captiuitatis. Vel verius quando capti sunt à Romanis, & omnia ornamenta perdiderunt. Siue metaphoricè mulierum, idest vrbium ornamenta destructa sunt, quæ in plateis, porticib' foro & gymnasiis, & in mœnibus publicis. Moraliter, quoque ad animã hæc referimus.

c *Calceamentorum.* Quæ in solitudine nõ sunt attrita, sed ita, vt extraxerunt de Aegypto, per quadraginta annos in deserto habuerũt. His calceãtur qui agni carnes sunt comesturi. Calceati pedes in præparationem Euangelii pacis. *Calceamentorum.* Hæc durare non possunt, si extento collo ambulatur. Si pedib' vestimẽta trahuntur, vt pro munditia matronali terræ spurcitia vertatur.

In pedib. calceamẽ habebant gammata. | Ich. 10. c. | B | Mt. 29. a. | Id. 12. b. | Lu. 6. c. | Pura & … | … | … calci-

a ¶ Vt etiam incessu videntes allicerent.

debãt, & ambulabant, † pedibus suis, & com-

a ¶ Ornate rapina pauperum. b ¶ Vt pro ornatu sit ignominia.

a posito gradu incedebãt: Decaluabit dominus

a ¶ Quo peccata deteguntur.

verticem filiarum Sion, & dominus † crinem

a ¶ Romanis irruentibus.

b earum nudabit. In die illa auferet dominus

a ¶ Lunulæ Ecclesiæ ornamenta, quæ à sole iustitiæ illuminantur.

c ornamentũ calceamentorum, & lunulas, &

a ¶ Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia mẽtis b ¶ Quælibet ornamenta. c ¶ Brachiorum, scilicet bona opera. Has accepit Rebecca in sponsalibus. d ¶ Capitis in quo est omnis sensus.

torques, & monilia, & armillas, & mitras, &

a ¶ Crinium quæ & scrinones dicuntur ¶ In quibus discretio no. b ¶ Talorũ, similes armillis, vnde: Pes non offendit. Et, Eruerunt pedes meos à lapsu. c ¶ Colli, quæ & auri & argenti texuntur virgulis, scilicet sensu, & sermone.

discriminalia, & periscelides, & murenulas, &

a ¶ In quibus muscum portabant, & alia odoramenta vt simus bonus odor Christi. b ¶ Ab auribus. ¶ Ne audiamus iudicium sanguinis, sed qui habet aures, audiendi audiat.

d olfactoralia, & inaures, & anulos, & gemmas

e a ¶ De quibus: Ibunt de virtute in virtutem. b ¶ Quibus humeri, & in quibus opus & pectora, in quibus sensus proteguntur

in fronte pendentes, & mutatoria, & palliola

a ¶ Quibus præceptorum omnium regula stringitur. b ¶ Videmus enim quasi per speculum, &c. c ¶ Subtilia velamina.

f & linteamina, & acus, & specula, & sindones

a ¶ Quibus operiuntur humeri. ¶ Quibus tegimur contra ardorem vitiorũ. ¶ … ¶ … ¶ Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices &c.

g & vittas, & theristra. Et erit pro suaui odore

h a ¶ Vitiorum, & peccatorum. b ¶ Aurea. ¶ Veritatis. ¶ State accincti lumbos vestros in virtute. c ¶ Peccatorum quo quisque constringitur ¶ Mendacii. d ¶ Torta, & reflexo ¶ Pro virtute vitium

fœtor, & pro zona † funiculus, & pro crispanti

a ¶ Capitis deturpatio b ¶ Quæ eum locum tenet in fœminis quem rationale in episcopis. ¶ Pro castitate amissa.

i crine caluitium, & pro fascia pectorali † cili-

a ¶ Pœnitentis iudicis. b ¶ Iuuenes. ¶ Iustitia iusti non liberabit eum. ¶ Romano.

cium. Pulcherrimi quoque viri tui gladio ca-

¶ Bellatores

dent, & fortes tui in prælio. Et mœrebunt atq;

k a ¶ Quod oculis cernimus. ¶ Vrbs funditus euersa est, vel plebs omnimo deiecta

l lugebũt portæ eius, & desolata in terra sedebit.

d *Anulos.* Quib' signamur ad militiam Christi, quẽ pater signauit. vnde: *Tu signaculum similitudinis.* Filius quoque prodigus cum stola anulum recepit, & calceamenta.

e *Gemmas in fronte.* Quibus ora nostra decorantur, & caput De quo. *Sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam bar. Aaron, &c.*

f *Linteamina.* Hieronymus vt latis in dño perfruamur deliciis. Vnde. *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

g *Vittas.* Quæ animũ huc, illucque fluentem cõstringunt.

h *Theristra.* Vestis muliebris tenuissima, & visui peruia æstati idonea, & inde nominatur: † theria enim æstas dicitur:

i *Fascia pectorali ciliciũ.* Qua castigãtur vbera, ne exuberent. *Despondi enim vos, &c.* Et alibi: *In Aegypto mammæ tuæ confractæ sunt.*

k *Et mœrebunt atque.* Quicũque locum suum diabolo dederit, & cor suum omni custodia non seruauerit, lugebunt portæ eius, & absente sponso semper in luctu erit, & corruens in puluerem sedebit.

l *Lugebunt portæ eius, & desolata in terra sedebit.* Metonomicos, iudices, reges, principes, qui solebant sedere in porta, vnde: *Aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta.*

D | Ezech. 8. c. | Luc. 15. c. | Ezech. 23. a. | † Nates. | Psal. 132. a. | Psal. 35. b. | E | † Theros. | 2. Cor. 11. a. | † Cingulũ facci adustio pro pulchritudine viri. | Psal. 68. c.

d *Anu* … Cap.

C

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ambulabunt. *curiosè, & lasciuè incedendo per quæ prouocabuntur homines ad luxuriã, ideo subditur pœna debita cũ dicitur*

2 Decaluabit Dominus: *auferendo naturale ornamentum: quia crines à natura dati sunt mulieri in ornatum.*

3 Crinem earum. *declarando falsitatem capillorum extraneorum ad compositionem capitis additorum.*

4 In die illa. *scilicet diuinæ punitionis.*

5 Auferet dñs. *quia mulieres sotularibus curiosis vtebantur.*

6 Et lunul: *idest incisiones ad modum lunæ factas in sotularibus, vt dicunt aliqui. Alij vero dicunt, quod lunulæ erant quædam paruę bullę aureę dependentes circa collum.*

7 Et torques. *idest ornamenta in superiori parte vestimentorum facta circa collum, & descendentia vsque ad pectus, sicut, & diuisio vestium erat in superiori, parte pectoris.*

8 Et monilia. *ad coniungendum illam diuisionem.*

9 Et armillas *quę sunt ornamenta brachiorũ circa scapulas, ideo dicuntur ab armo.* 10 Et mitras. *idest cucufas.*

11 Et discriminalia. *idest pectines.* 12 Et periscelides. *quæ sunt ornamenta brachiorum, vel propriè manuum.*

13 Et murenulas. *quæ fiebant in finibus vestimentorum contextę ex diuersis coloribus: ideo vocabantur murenulæ.*

14 Et olfactoriola. *idest vasa parua argentea, vel aurea, vbi reponebantur redolentia ad magis homines prouocandum.*

15 Et in aures. *idest ornamenta aurium.*

16 Et anulos. *idest ornamenta digitorum.*

17 Et gẽmas in fronte pendentes. *habebãt enim serta in quibus erãt gẽmę positę pendentes in fronte.* 18 Et mutatoria. *idest diuersa vestiũ paria.* 19 Et palliola. *i. exteriora vestimenta.*

20 Et linteamina, *idest interiora iuxta carnem.*

21 Et acus, & specula. *instrumenta sunt, cum quibus mulieres optabant ornamenta corporibus suis.*

22 Et syndones. *idest subtilia velamina, quibus operiuntur humeri in terra illa.* 23 Et vittas. *idest pepla.*

24 Et theristra. *Est autem theristrum vestis linea, qua vtũtur mulieres in ęstate, & dicitur à tero teris, quia teruntur, vt ibi fiãt rugę multę, & tenues ad curiositatẽ.* 25 Et erit. *mulieribus prędictis.*

26 Pro suaui. *ex infirmitate, & miseria. Et quia multæ fuerunt in carcerate in locis fœtidis.* 27 Et pro zona. *quo ligabãtur, vt captiuæ.* 28 Et pro crispanti. *quia trahebantur per capillos, ex infirmitatibus, & miserijs fluebant capilli de capitibus suis.*

29 Et pro fascia *Est autem fascia pectoralis vitta tenuis, & delicata, cũ qua stringũtur mãmillæ, ne ex sua grossitie turpitudinẽ ingerant. Oĩa enim ista inflicta sunt mulieribus tẽpore captiuitatis Babylonicæ.* 30 Pulcherrimè. *Hic consequenter describitur earum pœna ex morte virorũ. Et primò circa hoc ostenditur propositum secundò infertur quoddã correlariũ, ibi: Et apprehendent: circa primũ dicitur:* Pulcherrimi quoq; viri tui. *idest iuuenes cũ quibus mulieres impudicę deliciabantur:* 31 Gladio cadent. *s. per Chald.*

32 Et fortes tui in prelio. *non potentes se defendere.*

33 Et mœrebunt. *scilicet Ierusalem, & aliarum ciuitatum. Quæ dicuntur lugere metaphoricè propter populi destructionem, sicut pratum videre dicitur, quãdo floret.*

34 Et desolata. *Quia muri per Chaldęos fuerant ad terrã deiecti,*

F

MORALITER.

† *Pedibus, &c.* ad luxuriã homines prouocãdo, Seqr̃ pœna

2 *Decaluabit. i.* manifestabit earũ vilitatẽ latentẽ, scilicet earũ adulteriũ, & fornicationẽ, & sic quicquid boni videbatur in eis, amouebitur per earum infamiã, ideo subdit

4 *In die illa.* Per ista ornamenta significantur oẽs conditiones, quæ videbantur in eis bonæ, & auferuntur per malum infamiæ, ideo sequitur.

25 *Et erit pro suaui.* scilicet famæ præcedentis.

Fœtor. scilicet infamiæ, 27 *Et pro zona.* Nam omnia quæ videbantur in eis bona propter infamiam sequentẽ ficta fuisse iudicantur, & falsa.

Pulcherrimi viri tui. scilicet linguæ: nam propter adulterium vxorum suarum vituperantur.

ADDITIO.

In cap. vbi dicitur in postil. Et prophetã. i. pphetas falsos. *Hoc quod dicitur hic: Et prophetã secundũ glo. intelligitur de vero propheta, prout planè litera sonat, quia exponitur secundum illud quod dicitur in Psal.* Iã nõ est ppheta, & nos nõ cognoscet amplius: *vnde secundum hoc, hæc prophetia, q̃ incipit ab illo loco:* Ecce. n. dominator dñs. *non pertinet ad statum Babylonicę captiuitatis, in qua multi fuerunt prophetę, vt Ierem. Ezech. Dan. & huius-*

A *& huiusmodi vnde aspicienti bene singula quę de hac materia continentur in hoc ca. magis videntur pertinere ad statum huius captiuitatis, in qua nullum robur habent, seu valetudinem, nec prophetam, nec ariolum, & sic de singulis hic contentis. Quæ in glo. propriè applicantur huic statui eorum hodierno, & specialiter cũ redditur causa huiusmodi pœnarum, cum dicitur.* Ruit Ierusalem, *& concidit Iudas, quia lingua eorum, & adinuentiones eorum contra Deum, propriè videtur competere Iudæis modernis, qui quotidie in suis expositionibus, & scripturis conantur adinuenire aliqua falsa contra Christum. Similiter quod sequitur:* Peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, *non nisi eis propriè competit, qui publicè approbant quantum in eis est occisionem Christi, non abscondentes aliquid de malicia ibidem perpetrata. Vnde expleta miseria eorum, tam in sexu virili, quam in fæmineo statim prophetat de fælicitate eorum, qui saluati sunt de Israel, abiectis non credentibus & hoc cum dicit in cap. seq. §. 4. In die illa erit germen domini in* D *magnificentia, & gloria, &c. exponatur prout in postilla.*

REPLICA. Inc. 3. postil. & Burg. differunt in applicatione: quia postill. applicat ad captiuitatem Babylonicã, similiter, & S. Thom. Burg. autem applicat ad captiuitatem Iudæorum hodiernã. Sed cum Postillator exponit primam partem huius cap. Quod Deus auferet à Ierusalem fortem, validum, & prophetam, scilicet falsum, in quo confidere solebant, & fuerunt decepti. Bur. di. secundũ gl. intelligi debere de vero propheta, Et ex hoc arguit, quod hoc ca. in captiuitate Babylonica locum non habuit, in qua quam plures sãcti prophetæ fuerunt, scilicet Ierem. Baruch, Ezechiel, Daniel, &c. Soluat hoc argumentum Thomista, qui exponit de captiuitate Babylonica, & cum hoc de propheta de instinctu diuino. Postil. autem exponit de propheta falso: ideo argumentum est contra eum, nisi quantum est de gl. per Burg. allegata, quam, & Burg. & postil. nõ reputant authenticam.

CAP. IV.

T apprehendent septem 1
a ¶ Christum solum, qui sine peccato.
mulieres virum vnum
a ¶ Cum incuruabitur altitudo virorum.
in die illa dicentes: Pa-
a ¶ Non indigemus tuo vel veste.
¶ Noster cibus est panis, qui de cælo descendit: sermo Dei mulierum panis. & pater.
nem nostrum comede- 2
a ¶ Sermone Dei quo ornantur singulæ harum mulierum.
mus, & vestimentis nostris operiemur: tan-
a ¶ Vt omnes dicamur nomine tuo, idest omnes vocemur Iesus, vt omnia in omnibus nomen tuum fiat. b ¶ Vt imperfectio legis in euangelio compleatur ¶ Iesus.
tummodo inuocetur nomen tuum super nos 3
a ¶ Captiuitatis.
aufer opprobrium nostrum. In die illa erit 4 5

Cap. IV.

a *ET apprehendent septẽ.* Cũ Nabuchodonosor Sedeciã regem, & principes Iudęorũ, &
B tribũ Iudę, & Beniamin captiuauit (alię enim 10. iam abductæ erant vltra montes Mędorũ, & Persarũ nec postea reuersæ sunt) potuit fieri, vt multò plures mulieres remanserint, & septẽ
b vnũ apprehenderint, dicẽtes: Panẽ, & vestimentum
c habemus, ne sine semine moriamur, & hoc maledictum legis incurramus, scilicet:
d *Maledicta sterilis, quæ nõ dimiserit semẽ super terram:*
e aufer opprobriũ sterilitatis à
f nobis. Inuocetur nomen tuum super nos, vt vir dica-
C ris noster. Septenarius, & denarius numerus propter Sabbatum, & decalogum Iudæis familiaris est. Tamen iuxta ambiguitatem Hebræi sermonis quo verbũ sabba nunc septem, nunc plures, nunc iuramentum interpretatur, hoc loco plures possumus intelligere.

✠ Cyrillus: Cum finisset dñs minas aduersum Iudæos qui Christum in lucẽ sustulissent, & aduersus fœminas Iudæas quæ vt lasciuarent luxu, gẽmis, ac margaritis niterent, non induere Christum, & suis viris causa fuere, vt plebem a Christo auerterent. Subiungit Propheta tantã vastitatẽ per Rom. futurã, vt virorũ mira paucitas sit.

Infra 11. a. *Septem mulieres.* Septẽ dona Spiritussancti. *Spiritus sapiẽtię, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eũ spiritus timoris domini.* Quæ mulieres dicuntur. quia nemo generatur Deo, nisi per spiritum. Et pluraliter, quia plura sunt dona, cum spiritus vnus

Allegor. Septẽ dona Spiritussancti septẽ mulieres sũt. vnde: *Requiescet super eũ spiritus domini, spiritus sapientiæ, &c.*
Zach. 6. c. vir autẽ Christus dicitur, vnde Zachar. *Ecce vir oriẽs est nomen eius.* In die illa, idest, dominice incarnationis apphendent septẽ dona Spiritussancti virũ vnũ scilicet Christũ, quia nullũ aliũ inuenerunt, in quo requiescerent. vnde: *Super quem videris spiritum descendentẽ, & manentẽ, &c.* Hi sũt
Zach. 3. d. septẽ oculi, de quibus Zachar. *Super lapidẽ vnũ sunt septẽ oculi,* & in vno aureo *cãdelabro lucernę septẽ, suffusoria septẽ.* Nec tunc primũ spiritus eũ replẽuit, quando super eũ baptizatũ in colũba apparuit sed in tẽpore conceptionis.

Moral. Apphẽdent, vt firmiter teneãt, & nõ dimittãt.

Eccl. 7. c. Omnes viros transeunt, vsque ad Christum nullũ apprehendunt. *Non est enim homo, qui nõ peccet.* In homi-
E nibus alijs hospitium habet spiritus tribulationis, non mansionem quietis. Fuit enim in prophetis, & in alijs iustis: sed quia homines, & ideo peccatores, in eis fuit, sed non mansit. vnde de solo Christo: *Super quem videris spiritum descendentem, & manentem, hic est qui baptizat.* Ioan. 1. c.

Quæst. 47. ex vet. test. Apoc. 1. c. August. Septẽ mulieres, septẽ Ecclesiæ sũt qbus scribit Ioan. in Apoc. per quas oẽs designantur. Hæ apprehenderunt Christum per fidem post ascensionem, per Apostolorum pdicationem.

b *Panẽ nostrũ.* Panis noster Xp̃s est, virga de radice Iesse, & flos mulierũ panis pater est, sicut, & Christi, q ait: *Meus cibus est, vt faciã voluntatẽ patris mei. Panẽ nostrũ comedemus.* Corpus Xp̃i. c *Vestimẽtis nostris operiemur.* ornamẽtis virtutũ.

Ioan. 4. e. d *Inuocetur nomẽ tuũ.* A Christo dicamur Christiani.
F e *Aufer opprobriũ.* quod patimur à Iudæis tãquã sine Deo
Ephes. 2. d sine lege, vnde: *Iã non estis hospites, & aduenæ, &c. Panẽ nostrũ comedemus, &c.* Quod est Spiritũ sanctũ, cum patre, & filio ęqualiter possidere omnia, & nihilo indigere. Inuocetur nomen tuum super nos, hoc est à te dicũtur Christiani, q nostra habitatione cupiũt perfrui: Aufer opꝓbriũ nostrũ, ne amplius fœtore vitiorũ expulsi, à cordibus hominũ sæpe cogamur mutare hospitium.

Aufer. Quia cõsurgẽt cõtra sapientiã falsæ doctrinę, & cõtra cæteras mulieres idest, virtutes. Vnicuiq; suũ insurgit cõtrariũ, cùm nomẽ earũ falsæ virtutes subripiunt.

Vbi supra. f *In die illa erit germen.* ✠ August. In illo die in quo promissum Dei adimpletum est, & fidei sacramentum declaratũ hominibus illuminati sunt homines super terrã, vt per cognitionẽ creatoris purificati, qui rei fuerãt mortis, fierẽt æternæ vitę hæredes.

Lib. 2. de monstr. c. 37. ✠ Euseb. In die illa in qua prędicta cõplebuntur, de vocatione gentium. de ruina Iudęorũ, splendebit Deus super terrã, ad exaltandum, & glorificandum residuum quod fuerit in Sion, & quod fuerit residuũ in Ierusalem.

Homil. 3. Ezech. ✠ Gregor. Pro nobis incarnatus est, fructus terræ factus est nobis, sed iã fructus terræ sublimis, qui homo natus in terra super Angelos regnat in cœlo. ☞ In spi-

NICOLAVS DE LYRA. Cap. IV.

✠ 1 ET apprehendẽt. *Hic ex dictis concluditur correlarium. Circa quod sciendũ, quod in hebręo non incipit hic caput. Sed litera ista:* Et apprehendent, &c. *immediatè coniungitur cum pręcedenti absque alio spatio vacuo intermedio, quod est signum alterius sententię, seu capitis apud Hebræos: ideo est conclusio sequens ex pręductis. Ex hoc enim quòd dictum est, quòd viri interficerentur in pręlio, sequitur quòd multæ remanerent mulieres sine viris: quia mulieres non sic interficiuntur in pręlijs. Et hoc est quod dicitur.* Et apprehendet septẽ &c. *quærentes eũ habere sponsum. Et quia sponsum pertinet prouidere vxoribus, & filijs de necessarijs, quod est difficile pro tot vxoribus: & sic vnus vir tenueret coniũgi tot vxoribus, ideo hoc remouetur, cum subditur,*

2 Panẽ nostrũ. *prouidebimus nobis, & filijs de victu, & vest.*
3 Tantũmodo inuocetur. *scilicet quòd simus vxores tuę.*
4 Aufer opprobriũ. *scilicet sterilitatis, & nihil plus petim⁹ à te*
5 In die illa. *Hic incipit caput in Hebręo: quia ibi pręmittitur.* ✠ *spatium*

MORALITER.

† 1 *Et apprehendent.* Aliquãdo cõtingit, quod meretrices ad Christũ deuotissimè reuertũt, sicut patet de Maria Mag. & de Maria Aegypt. & alijs plurib. & de talib. põt exponi q dicit. Et apphẽdẽt septẽ mulieres virũ, secundũ q dicit B. Greg. hom. 25. quia septẽ diebus omne tẽpus cõprehenditur, rectè septenario numero vniuersitas figurat. Gregor. Per septẽ mulieres, vniuersitas meretricũ ad Christũ reuertẽtiũ designat: ideo dicit, q apphẽdẽt virũ vnũ, idest Christum De quo dicit 2. Cor. 11. a. *Despondi vos vni viro virginẽ castã exhibere Christo.* Licet enim virginitas quãtũ ad id q est corporis recuperari nõ possit, tamen quantũ ad id, quod est ex parte mentis, põt reparari, dicentes.
2 *Panem nostrum comedemus.* idest nolumus amplius otiose viuere, sed de laboribus nostris.
3 *Tantummodò inuocetur nomen tuum super nos. Idest nobis*

a *Et erit.* ✻ Eusebius. Illi sunt quos appello residuum,
A qui ex vastitate Iudæi, inuicta à Romanis relicti fuerint
supra. in populum Dei, Apostoli discipuli omnes & fideles, re
liqui autem fame, aut incendio, aut peste, aut ferro ab-
sumpti sunt, aut pulsi bonis omnibus per totum orbem
sunt dispersi, soli Apo-
stoli, & fideles seruati ex il
la clade, per omnes terras il
lustres, & incliti sunt facti,
in ædificatis ecclesijs.
b *Qui scriptus est.* ✻ Basil:
In superna Ierusalem credi
bile est esse librum viuen-
tium, in quo conscripti sūt
Christi discipuli. *Gaudete e-*
nim, ait, *quia nomina vestra scri*
.c. 39. *pta sunt in cælis.*
c *Si abluerit.* ✻ Iren. Cū ve
nit plenitudo tēporis ipsū
verbū p seipsum abluit sor
r viuen des filiorū Sion, cū lauit pe
uando. des, discipulorum, vt q ser
B uieramus mortis, ablatis
quæ sunt mortis, in vitam
veniremus Dei, qui enim
pedes lauit discipulorum,
totum sanctificauit cor-
pus, & tunc ministrauit e-
scam, idest, vitam.
de pe- ✻ Clem. Alexandr. Opti-
ca. 9. mum lauacrum expurgat
sordes animæ, estque spiri-
tale, de quo dicit apertè p-
pheria. *Abluit dominus sor-*
des filiorum, & filiarum Israel, & mundabit sanguinem ex medio D
ipsorum, sanguinem iniquitatis, & sanguinem Prophetarum. Pur-
gationis autem modum subiunxit dominus dicens: *In*
spiritu iudicij, & in spiritu vstionis.
d *In spiritu iudicij, &c.* scilicet tribulationis, & passionis,
quibus purgantur electi.
vnde: *Vasa figuli probat for-*
nax. Vnde Ioannes: *Ego ba-*
ptizo vos in aqua, ipse in spiri
tusancto, & igne. Homo enī
aquā tm̄ tribuit, Deus Spi-
ritumsanctū, qui sordes ab
luit, & peccata sanguinis.
Spiritus ardoris, q datur
in baptismo. Ex tūc.n. ap- † Gloria.
paret, quibus pœna sit p̄de
stinata, quibus corona.
e *Et creabit: Septuaginta. Et*
veniet, & erit omnis locus mon
tis Sion. ✻ Hyppolitus Chri
stus à Prophetis dictus est
veniens, & quoties veniet
absolutè legimus, de Chri-
sto intelligi debet.
✻ Basilius. Post expiatio-
nem in quę lauacrum rege
nerationis fit, veniet tēpus E
quando omnis locus con-
uenietur monti Sion.
f *Nubē* idest obumbratio-
nē spiritus psperis ne eleuē
t̄, sicut filijs Israel in nubes † Vbicunque in eo congregationes fiūt.
in die erat, ignis in nocte.
Et fumū

a ¶ Aperiatur terra, & germinet Sal. Filius. ¶ Reliquię Israel sal. fi.
b ¶ In Hoc quod Deus: Domine dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra.

germen domini in magnificētia, & gloria, & 1

a ¶ Filius Mariæ. ¶ De fructu ventris tui ponam su. se. t. ¶ in eo quod ho- 2
mo, &c. b ¶ Super omnes Angelos, & homines. c ¶ Ab eo. d ¶ Qui crediderunt in eum, alijs tristitia vt scribis, & pharisæis.

fructus terræ sublimis, & † exultatio his, qui 3

a ¶ Ab eo. b ¶ Hoc scilicet. c ¶ Non omnes, sed reliquiæ. 4

saluati fuerint de Israel. Et erit: omnis qui re- 5

a ¶ A non credentibus abiectus. b ¶ Ecclesia, quæ Deum contemplatur, & pacis visione perfruitur.

a lictus fuerit in Sion, & residuus in Ierusa-

a ¶ A Christo Christianus. b ¶ Scilicet Apostoli, & alijs fideles, de quibus. Nisi dominus exercituum reli. no. se. qua so. fu. c ¶ Prædestinatus.

b lem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est †

a ¶ In libro vitæ. ¶ Gaudete. quia nomina vestra scripta sunt in cœl. 6
b ¶ Quod erit. ¶ Cælesti. c ¶ Quia affirmatiuum. Q Vere abluet in baptismo.

c † in vita in Ierusalem. † Si abluerit domi- 7

a ¶ Vitiorum b ¶ Animarum c ¶ Ecclesiæ. d ¶ Prophetarum quem funderunt ipsi. & patres eorum. Et illum de quo dixerunt; Sanguis eius super nos. & super filios nostros.

nus sordem filiarum Sion, & sanguinem Ie- 8

a ¶ Per pœnitentiam, vnde: Lauamini mundi estote. b ¶ Leuiora.

d rusalē lauerit de medio eius, in spiritu iudicij

a ¶ Grauiora. ¶ Feruentis charitatis, qua sanguinem fudit. 9
b ¶ Vetera transierunt in Christo est noua creatura.

e & spiritu ardoris. Et creabit dn̄s super omnē 10

a ¶ A fidelibus filijs Israel. b ¶ Nubes aderat in die, ignis in nocte. 11

f locū montis Sion, & † vbi inuocatus est, nubē 12
13

NICOLAVS DE LYRA.

* *spacium vacuum. Superius enim descripta est punitio malorum, & hic consequenter ponitur consolatio bonorum fienda per Christum: Quia sicut dictum est supra modus Isaiæ est cum alijs, qui tractat si mul describere mysterium Christi quod intendit principaliter. Et*
C *Hebræi residuum huius capitis referunt ad tempus Messiæ. Vnde quod dicitur hic:* In die illa erit germen domini, &c. *In translatione Chaldaica qui apud Hebræos dicitur Thargum, & est au-*
iu.o. *thentica, apud Hebræos dicitur: In tempore illo erit Messias domini, &c. & ideo expositores Latini hoc exponentes de prosperitate redeuntium de captiuitate Babylonica magis Iudaizant, quantum ad hoc, quàm Hebræi. Igitur secundum hanc sententiam hæc litera in duas partes diuidit, quia primò ponitur dicta consolatio bonorum quantū ad eorū exaltationē, secūdo quantū ad diuinā protectionē,* ibi: Et creauit. *Circa primū dicitur;* In die illa erit germē, &c. *idest tempore gratiæ, quæ dicitur dies propter claritatem notitiæ ad Rom. 13. d.* Nox præcessit, dies autem appropinquauit.

1 Germen domini. *Idest Christus, qui dicitur germen domini quia non fuit conceptus virili semine, sed virtute Spiritussancti.*

2 In magnificentia, & gloria. *in miraculorum operatione, in sua resurrectione, & ascensione.*

3 Et fructus terræ sublimis. *idest virginis, de qua dicitur in fra, 45. b.* Aperiatur terra, & germinet Saluatorem.

4 Et exultatio his, q saluati fuerint de Israel. *idest Apostolis, & alijs fidelibus, qui post Christi resurrectionem viso domino gauisi fuerunt, Ioan. 20. e. Et in die Penthecostes recepto Spiritusancto. Act. 2. a.*

5 Omnis, qui relictus fuerit in Sion, &c. *idest in Ecclesia, vt dictum est supra 2. cap. Sed hoc est intelligendum de illis, qui in Ecclesia sunt numero, & merito, & ideo sequitur.*

6 Omnis, qui scriptus est in vita. *idest in libro vitę, propter quod Rab. Sal. sic glossat, omnis scriptus, scilicet sæculi venturi.*

7 Si abluerit dominus. *Hic accipitur si, pro quia.*

8 Sordem filiarum Sion. *idest ecclesiam spiritu iudicij: quia Christus per viam iustitiæ pro nobis satisfecit.*

9 Et spiritu ardoris. *Quia hoc fecit ex maximo feruore charit.*

10 Et creauit, *Hic consequenter ponitur consolatio bonorum,* F *quantum ad diuinam protectionem. Circa quod sciendum, quod in exitu de Aegypto dominus protexit filios Israel per colūnā ignis & nubis. Exod. 13.* Tollensque Angelus domini qui præcedebat castra filiorum Israel, abijt post eos, & cum eo pariter columna nubis: *Sequitur:* Et erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem, ita quod ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent. *Fuit etiam postea columna nubis in protectionem contra æstum solis de die, & columna ignis contra tenebras de nocte: & hoc fuit in figura gratiæ Spiritussancti dandę Christo discipulis in signo visibili. Act. 2. quæ protegit ardorem contra concupiscentiam, & illuminat contra tenebras ignorātię: quę tanto melior est ista columna ignis & nubis quanto veritas est melior vmbra. Et ad literam: signum illud gratię Apostolis datę habuit speciem ignis lucentis, non comburentis. Potest etiam probabiliter dici, quod apparuit ibi nebula lucida in signum diuinæ præsentię specialis per gratiam, sicut in dedicatione templi Salamonis 2. Reg. 8. & in erectione tabernaculi, Ex. 40 de quo potest exponi quod dicitur Act. 2.* Et impleuit totā domum, vbi erant sedentes, *secundum hoc igitur dicitur:* Et creabit dominus, *idest creauit, loquendo de futuro per modum prę teriti propter certitudinem prophetiæ.*

11 Super omnem locum mortis Sion. *idest ecclesiæ militātis quæ Sion dicitur, vt ostensum est supra cap. 2. & quia ad literam in monte Sion fuit missus Spiritussanctus in signo visibili super Apostolos in die Pentecostes, vt dicit Hieron. in epistola ad Paulinum de omnibus sacræ scripturæ libris.*

12 Et vbi inuocatus est. *& pro idest vbi inuocatus est fidelibus, quia est locus orationis.*

13 Nubem per diem, & fumum. *idest gratiam Spiritussancti modo prędicto protegentem.* * Super

MORALITER.

† sufficit tibi per pœnitentiam reconciliari. Et quoniam plurimæ tales Christo reconciliatæ, fecerunt fructum bonorum operum multiplicem ex dono gratiæ diuinę, ideo subditur.

1 *Germen domini in magnificentia & gloria, &c. & exultatio his, qui saluati fuerint.* Idest sanctis qui gaudent cum Angelis de bonis operibus pœnitentium, Luc. 15. b. Gaudiū erit Angelis Dei, super vno peccatore pœnitentiā agente. Et quia tales pœnitentes, cum ciuibus cœlestibus ascribuntur, sequitur.

† *Sanctus vocabitur omnis qui scriptus est in vita in Ierusalem.* Et quoniā nihil coinquinatum in Ierusalem supernam admittitur, sequitur.

7 *Si abluerit dominus sordem filiarum Sion, & sanguinem Ierusalem lauerit de me.* Scilicet inferioris. Et subditur modus ablutionis cum dicitur.

In spiritu iudicij. Idest perfectæ contritionis, & satisfactionis.

9 *Et spiritu ardoris.* Idest feruentis amoris, Luc. 7. g. *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit.*

10 *Et creauit.* Post pœnitentium conuersionem hic ponit Propheta bonorum consolationem dicens: *Et creauit dominus, &c.* Idest ecclesiæ militantis.

12 *Vbi inuocatus est.* Nomen eius per officium solemne.

13 *Nubem per diem.* idest Eucharistię sacramentū q dici-
† tur nubes

a *Et fumum, &c.* vnde: *Do-*
A *mus impleta est fumo*. Et ali-
Exod. 13. d. bi: *Qui tangit montes, & fu-*
Isai. 6. d. *migant*.
Psal. 103. b. b *Super omnem enim*. Plurimi Iudeorum: & hec, & quibus sunt sociata de Babylonica captiuitate, & de reditu in Ierusalem sub
†Tegmen. Zorobabel, & Esdra, &

a ¶ Per diem sol non vret te, neque luna per noctem. b ¶ Compunctionis vn de lachrymę. c ¶ Ad illuminationem ne viam perdant. d ¶ Deus noster ignis consumens est.

per diē, & fumum: & splendorē ignis flāman-

a ¶ Aduersitate, ne frangantur. ¶ Ecclesiæ.

tis in nocte. Sup omnē enim gloriā protectio.

¶ Christi. ¶ Ecclesia. ¶ sub protectione Dei. ¶ Erit. a ¶ persecutionis.

Et tabernaculū i vmbraculū diei ab estu, & in

a ¶ Deus meus adiutor, &c. b ¶ Protegat in velamento alarum tuarum. c ¶ Impetu persecutorum. d ¶ Minori persecutione.

†securitatē & abscōsionē à turbine & à pluuia

Nehemia intelligunt. *Super* D
omnem enim, &c. Hunc lo-
1 cum Iudæi ad Antichristū
2 referunt quem turbinem,
3 & tempestatem significari
4 conijciunt, seque virtute diuina ab eo defendi con-
5 fidunt. Nos autem ad pri-
mum Christi aduentum.
6

NICOLAVS DE LYRA.

1 Super oēm enim. *columnæ ignis, & nubis datæ filijs Israel.*
2 Protectio. *s. Spiritussancti, quia excedit eā vt veritas vmbrā*
3 Et tabernaculum. *scilicet Spiritussancti.*
4 In vmbraculum. *contra concupiscentiæ æstum.*
5 Et in securitatem, & absconsionem. *superbiæ.*
6 Et à pluuia. *carnalis lasciuię. Vel à turbine persecutionis q non timebant Spiritusancto roborati.* Et à pluuia. *prosperitatis temporalis, ne per eam mollificetur homo ad vitia Ra. Sal. dicit hic quod per turbinem, & ignem, & huiusmodi intelliguntur gehennę pœnę, inducens ad hoc istud Psal. 10. b. Pluet super peccatores laqueo ignis, sulphur & spiritus procellarum, &c. & quantum ad hoc conuenit mecum: quia gratia Spiritussancti protegit ab illa pœna, & maximè gratia consummata, quę est ipsa gloria.*

MORALITER.

tur nubes refrigerans concupiscentiæ æstum, & ignis flā mans propter charitatis incendiū: ideo dicitur amoris sacramentum. Dicitur etiam fumus, scilicet incensorum quia celebratur cum orationibus sanctorum Apoc. 8. a. *Et ascendit fumum incensorium de orationibus sanctorum.*

1 *Super*

1 *Super omnem gloriam.* idest super locum ad Dei gloriā consecratum, cuiusmodi est ecclesia materialis.
2 *Protectio.* idest Xps in sacramēto q protegit à dęmone
3 *Et tabernaculum.* Scilicet cupiditatis.
5 *Et in securitatē, &c.* tribulationis per virtutē patientiæ. E
6 *Et à pluuia.* scilicet carnalis concupiscentiæ, per virtutem continentiæ.

B

CAP. V.

a *Cantabo dilecto, &c.* Canticū aliquādo in lætitia, aliquādo in tristitia, vt hoc, scilicet quòd ille cōposuit, qui vi-
dens ciuitatē fleuit, dicens:
Luc. 19. g. *Quia si cognouisses, & tu, &c.*
✱ Theodoret. Cantāt etiā homines Threnos, & versus lugubres, & elegias, q bus deploratur calamitas eorum quos diligunt.
Patruelis mei. ✱ Rupertus. Patruelis prophetæ est ordo leuiticus, & sacerdotalis. Ipse etiā propheta de tribu fuit Iuda, patruelis eius quodammodo fuit Leui.
†Ierem. 2. d. ✱ Hieronymus. Cantabo omnipotenti Deo patri cā
† Platis vitis ticum Christi qui est patruelis meus.
optimæ. b *In cornu.* ✱ Basilius eximia laus paucis cōprehensa verbis. Cornu reliqua parte corporis est eminentius, ac solidius, simul ornamentum affert capiti, simul verò armatura est ad repellendas iniurias. Quin etiam sua siccitate est torridū, quia omni humore caret: eo q; cornigera animalia nō ad cornu matris impetu feriuntur, sed nullo licet docēte matris māmā regrūt, locū humidū, & pinguē. Declarat hic sermo q Iudæorū regio esset ex se ad vtraq; sufficiēs, quę eos protegeret ab hoste, simul, & capax esset eorū qa eā incolere vellent huic coniunxit vtraq; particulam in cornu & in loco fertili.
Vineā electā. Alia editio, vineā Soreth, quod est gen' vltis optimæ, & vberrimæ perpetuis fructibus. Cū cta q de vinea dicūtur: ad statū animæ referuntur, quæ à Deo plantata non attulit vuas sed labruscas: & tradita est bestiis conculcanda, nec imbrem doctrinæ suscepit, qui dona præterita contempsit. Basi- F

*Nunc de vinea
† Amici
†. I. Ioc de pingu

CAP. V.

a ¶ Populo Iudęorum, vel Deo patri.

Cantabo * dilecto meo 1

a ¶ Carmen lugubre. b ¶ Filii patrui.
¶ Christi ex eadem gente qua ego generati quod canticum ipse composuit vineæ suæ.

canticum † patruelis mei 3

a ¶ Vinea domini Sabaoth domus Israel est.

vineæ suæ. Vinea fa- †

a ¶ Hic est filius meus dilectus.
b ¶ In potentia in robore. c ¶ Vnxit te Deus oleo lætitiæ præ con.

cta est dilecto meo in † cornu filio olei 4 5

a ¶ Custodia Angelorum. b ¶ Idola lapidea, & omnia diuinū cultum impedientia. c ¶ Abiecit.

Et sepiuit eam, & lapides elegit ex ea, 6 7 8

a ¶ Lege instruendo. b ¶ Ex omnibus gentibus.
¶ Non ex quolibet germine, vel genere.

† & plantauit † vineam electam. Et ædifi- 9 10

C

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. v.

✱ Cantabo. *Postquā propheta descripsit punitionē regni per verbū narratiuum, hic consequenter hoc idē facit per exemplum parabolicū. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur parabola, secundo arguitur multiplex populi culpa ibi:* Væ qui coniūgi. *Prima in duas, quia primò sub parabola vineæ describitur ingratitudo populi, & secundo rectitudo diuini iudicij, ibi:* Et nunc ostē
Diuisio. dam. *Circa primum, sciendum quod parabola ista est de vinea cū magno sumptu, & diligentia exculta, quæ tamen fructum non fecit & sic à domino vineę contempta fuit, & derelicta: & per vineam*
Vinea dñi. *intelligitur populus Israel, vt habetur infra eod. cap.* Vinea autē domini exercituū domus Israel est, *quam vineam Deus excoluit suis beneficijs, & tamen ad idololatriam declinauit, & sic eam contempsit subtrahendo suum auxilium, & per consequens tradidit in manibus aduersariorum, dicit igitur.*
1 Cantabo. *idest altè pronunciabo.*
2 Dilecto meo. *idest pro dilecto meo, in persona eius loquens, sicut apparebit infra, & iste dilectus intelligitur Deus, qui sic vocatur in libro Canticorum quasi per totum.*
3 Canticū patruelis, &c. *idest quod cantauit de vinea sua. In scriptura aliquando accipiuntur parabolę, seu similitudines ex rebus gestis, & ideo dicunt aliqui, & satis probabiliter, quidam patruelis Isaiæ, idest filius patris sui habuerat vineam cum magno sūptu, & labore excultā, & acquisitam, & tamen fuit sterilis, propter quod de ipsa sicut de re insolita fecit dictamen, quod vocatur hic cāticum, & quia Isaias similiter locutus est hic de populo Israel sub nomine vineę, ideo subditur.*
4 Vinea facta, &c. *idest Deo, qui dicitur dilectus ratione dicta.*
5 In cornu. *idest in loco excelso, & eminenti, quia Ierusalem metropolis in Iudæa erat in alto loco respectu terrę adiacentis, saltem quantum ad illam partem in qua erat templum, & domus regia in monte Sion.*
6 Filio olei. *idest in loco pleno oliuis, ex quorum fructu exprimatur oleum. Vnde & iuxta Ierusalem est mons Oliueti sic nominatus à fertilitate olei, & tali modo loquendi dicitur aliquis filius mortis, quia plenus est scelere, pro quo dignus est morte.*
7 Et sepiuit eam. *mandatis legis, & sua & angelica protectione*
8 Et lapides. *Chananęos cultores lapidum de terra illa eijciendo, vt habetur lib. Iosue.*
9 Et plantauit vineā. *idest populū Israel, quem ad cultum suum præ cęteris populis elegit, & in terra promissionis plantauit.*
10 Et ędificauit turrim in medio. *idest tēplū ad modū turris*

✱ *factum*

MORALITER.

1 *Cantabo.* hic arguitur ecclesiæ malitia sub vineæ para-
† bola, cū dicitur *Cantabo d.* idest pro Christo, qui dilectus in canticis nominatur.
3 *Canticum,* scilicet lugubre de ecclesiæ sterilitate.
† *Patruelis mei.* idest Xpi, q est naturalis filius Dei patris.
† *Vineę suæ.* idest de vinea sua, quæ est ecclesia. Et subdit c antici forma cū dicitur:
4 *Vinea facta est dilecto meo.* idest Christo.

5 *In cor-*

5 *In cornu.* i. in charitate, & pietate potēti, sicut dicit Act.
4. f. *Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna.*
7 *Et sepiuit eam.* Custodia angelica, vnde ecclesia primitiua ante subuersionem Iudeæ per Roman. angelico monitu transiit in regnum Agrippę, & ibi fuit saluata.
8 *Et lapides elegit ex ea.* idest malos amouit, scilicet Ananiam, & Saphyram, vt habetur Act. 5. & alios similes.
10 *Et ędificauit, &c.* idest Euang. & doctrinam Apostolorum, quæ sunt turris contra insultus hæreticorum.

† MORA-

D

A ✱ Basilius. Nõ cessat vbique scripturæ vitibus nostras animas comparare. Eas circundedit septo, tum ea securitate quæ ex præceptis resultat, tum ipsa angelorum custodia. *Immittet enim se aut medium se constituit angelus Domini in circuitu timentium eum.* Deinde quasi valla, siue perticas nobis defixit, positis in ecclesia primum Apostolis, secundò, prophetis, tertiò doctoribus. Exemplis veterum sensus nostros in sublime erexit, neque permisit nos in humũ esse deiectos. Vult etiã nos quasi clauiculis, amplexibus charitatis proximis inniti.

(om. 5. exa- eron. — Psal 33. — expectauit.)

a Quin & à nobis deposcit, vt dum defodimur, sustineamus. Defoditur autem anima, dum se exuit mundi curis. Opus est etiam, vt ne vitem hanc nostram sinamus sarmẽtis noxiis syluescere, & luxuriari, ostentationem, & laudem fugientes.

B ✱ Idem. Turris in medio ædificata, templum est in medio Iudææ. Torcular ipse synagoga, vel præparatio p legis obseruationẽ.

(Lieum loci. — paftation. — ir_ucã cap. a)

✱ Ambros. Torcular sic dictum est, vt psal. de torcularibus, eo quod in his mysterijs dominicæ passionis sint, modo musti sancto spiritu feruẽte prophetarum, redundantius æstuauerint.

a ¶ Templum. ¶ In qua fruges reconderem; & insidiantes bestias prospicerem b ¶ Altare vbi fundebatur sanguis hostiarũ. c ¶ Vt in eodem loco vuæ præmer.

cauit turrim medio ei⁹, & torcular extruxit in 1

a ¶ Fructus bonorum operum. b ¶ Labruscæ dictæ, quia in labris viarum nascuntur ¶ Amaritudinem vitiorum.

a ea. Et † expectauit vt faceret vuas, & fecit labru

a ¶ Quia feci quod debui.

scas. Nunc ergo habitatores Ierusalem, & viri 2

b a ¶ Audita ratione mea, cui non contradicit vinea. b ¶ Creationis beneficio. 3

¶ Vltra. 4

Iuda iudicate inter me, & vineã meam. Quid †

Supradicta. a ¶ Q. Hoc videor fecisse forte vltra debitum 5

est quod debui vltra facere vineę meę, & non

c a ¶ Benecolendo.

feci ei? An quòd expectaui vt faceret vuas, & fe

d a ¶ Tanquã inculta b ¶ Quia pro bonis mala reddit, hoc iudicium subiicit.

cit labruscas? Et nunc ostendam vobis, quid 6

e a ¶ Non alius. Cui nemo resistit. b ¶ Transeamus ab his sedibus c ¶ Auxiliũ ang.

ego faciam vineę meę. Auferam sepem eius, 7

a ¶ Gen. ous. b ¶ Idem est, sed repetitio, confirmatio est.

& erit in † direptionem: diruam maceriã eius, 8

a ¶ Relinquetur domus vestra deserta.

& erit in conculcationem, & ponam eam de 9

a ¶ Falce verbi Dei, & cum peccauerit, non corripietur. b ¶ Admonitione timoris non humiliabitur. 10

sertam. Non putabitur, & non fodietur, & a- 11 12

a ¶ Opprimetur multitudine peccatorum. 13

scendent super eam vepres, & spinæ, & nubi- 14

a ¶ Prædicatoribus qui pluunt verbis, coruscant miraculis, fulgent virtutibus b ¶ Doctrinæ guttas. 15

f bus mandabo ne pluant super eam imbrem.

respondebo pro vobis.

e *Auferam, &c.* Vt scilicet qui Deum non senserunt per beneficia sentiat per supplicia: & ideo minatur pœnatur, vt conuertatur ad pœnitentiam.

✱ Basilius. Clementiæ diuinæ erga homines, peculiare hoc est, nõ clã aut silẽter ingerit supplicia, sed intendens cõminationes, ea pdicit astore, per hoc peccatores inuitans ad pœnitentiam. (Matth. 21.)

✱ Chrysostomus Cũ tanta ederentur à Christo miracula, cùm vox patris de cœlo delapsa, filium suũ testaretur, cur Iudæi nõ crediderũt; Neqtas quomodo crediderunt, sed an oĩa facta sint, quæ illis fidem facere debuerint. Vnde propheta. *Quid debui facere, & nõ feci.* (Hom. 12. in Matthæum. — 9. Reg. 18. a.)

E f *Et nubibus.* Quæ sub Elia (quia oẽs idololatræ erãt) tribus annis, & sex mensibus non pluerunt, ne pro vuis afferrent spinas: sed p ariditate rogarent eum, q dat imbres virtutum, vnde. *Ponam vobis cælum ferreum, & terram æneam:* Et alibi. *Erit cælum super caput tuũ æreum, & terra subter te ferrea. Et nu. manus.* Hoc post ascensionem domini, qñ nec prophetas habuerunt, & apostolos repulerunt, de quibus dicitur: *Qui sunt isti, qui vt nubes volant.* (Leuit. 26. c. — Deut. 28. b. — Infra. 60. b.)

✱ Procopius. Quoniam viticolæ hic nulla mentio habetur ob id Christus ipse apponit parabolam vbi addit quod deesse videbatur, dum populi principibus vineam suam se locasse significauit.

a *Labrus.* Hebraicè beusim באשים.

b *Nunc ergo hab. &c.* Similiter Nathan Dauid interrogat. vt de se tanquam de alio sententiam proferat. vnde *Malos malè perdit, & vineam suam locabit alijs agricolis.* Agricolæ Apostoli sunt. (eg. 12. a. — Math. 21. d. — lota.)

c *An quod expectaui, &c.* Hoc secũdũ quosdã suprà apud se dixit, hic vero quod cogitauerat, alios interrogat.

C d *Et nunc osten. vo. q. d.* Quia non vultis respondere, ego

✱ Theodoret. Nubes appellat prophetas, & Apostolos, quia sicut nubes baiulant pluuias & effundunt eas super terras, sic prophetæ & Apostoli accipiunt verba a Spiritusancto & effundunt ea super rationalẽ creaturã.

✱ Tertull. mãdatum est nubib ne pluerent imbrem, i. cœlestibus beneficijs ne prouenirent domui Israel, fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronauerat, & ita subtractis prioribus charismatis, lex & prophetæ vsque ad Ioannem fuerunt, & piscina Betsaida vsque ad aduentum Christi, curãdo inualetudines ab Israel desijt a beneficijs. ☞ Do. Israel.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *factum, sicut dictum fuit. 3. Reg. 6. quod fuit ædificatum per Salomonem in Ierusalem in medio Iudææ existente tãquam metropoli.*

1 Et torcular extr in ea. *i. altare holocaustorum, quod dicitur hic torcular, eo quod ibi effundebatur sanguis victimarum, sicut in torculari sanguis vuarum.*

2 Et expecta. vt fa. vuas. *i. opera bona Deum colendo.*

3 Et fecit labruscas. *idest opera inutilia, & nociua ad idololatriam declinando.*

4 Nunc ergo habi. Ierusalem, &c. *Hoc dicit inducendo populum ad considerationem prædictorum beneficiorum.*

5 Quid est quod vl. de. fa. vi. meæ. *Q. d. nihil defuit ex parte mea, quin deberet facere optima opera, & fecit pessima.*

6 Et nunc ostendam. *Hic consequenter describitur rectitudo diuini iudicij, quia propter ingratitudinem debet contemni, & in manu aduersariorum dimitti, ideo subditur.*

7 Auferam sepem eius. *i. verum legis intellectum, non quia Deus inducat aliquem ad errorem seu falsum æstimandum, sed quia sacerdos & legisperiti declinauerunt ad v ti i, propter qd Deus iu-stè retraxit ab eis lumen suæ gratiæ: & sic ex sua defectibilitate ceciderunt in errorum cęcitatem.*

8 Et erit in di. *Quia dæmones ex hoc habuerunt super eos potestatẽ diripiendo spiritualia bona, & dispositiones ad ipsa scilicet bona.*

9 Diruam. ma. eius. *Scilicet meam protectionem, & angelicam custodiam subtrahendo.*

10 Et erit in com. *idest in depressionem ab aduersarijs, & maximè à Babylonijs qui terram destruxerunt, & populum partim occiderunt & partim captiuauerunt.*

11 Et ponam eam deser. *à Protectione mea.*

12 Non putabitur. *Quia ad verba prophetarum noluerunt se corrigere auferendo mala vitæ suæ.*

13 Et non fo. *Quia fossorio diuini timoris non fuerunt retracti ab iniquitatibus suis.*

14 Et ascendent su *idest calamitates pungentes, & miseriæ: et quia ad literam populo ducto in captiuitatem vepres, et spinę creuerunt in terra pro defectu culturę.*

15 Et nubi ma. &c. *Quia in terra illa secuta est siccitas magna.*

✱ Vinea

MORALITER.

† 1 *Et tor. extruxit in ea.* i. constantiam martyrum, propter quam expressus est sanguis eorum.

2 *Et expecta. vt fa. vu.* idest, opera bona per imitationem prædictorum.

3 *Et fecit la.* Nam multi qui sunt de ecclesia numero, sed non merito carent fructibus bonorum operum.

4 *Nunc er. ha. Ierusalem.* i. vos angeli & sancti qui habitatis in Ierusalem superiori.

† *Iudicate inter me. & vi. meam.* Angeli namq; & sancti iudicant cum Deo de agẽdis in mundo, sicut dicitur Dan. 4. c. *In sententia vigilum decretum est sermo sanctorum:*

5 *Quid est quod vl. &c.* q. d. nihil omisi de pertinentibus ad eius fructificationẽ, sed ipsa defecit per seipsam Oseę. 13. *Perditio tua ex te Israel, tantummodo ex me auxilium tuum.* Et subditur punitio cum dicitur

7 *Auferam sepem eius.* i. angelorum custodiam, qui aliqñ ab hac custodia se retrahũt diuino iudicio propter hominum malitiã. Vnde in persona eorũ dicitur, Ierem. 51. a. *Curauimus Babylonem, & non est sanata, derelinquamus eam.*

8 *Et erit in di.* Per dæmones & malos homines.

9 *Diruam maceriam eius.* i. dirui permittã virtutũ clausurã.

10 *Et erit in com.* s. dæmonum & infidelium.

12 *Non putabitur.* falce correctionis.

13 *Et non fodietur.* fossorio diuini timoris.

14 *Et ascendentur super eam vepres, & spinæ.* s. multiplicium peccatorum.

15 *Et nubib. mã. ne pluant super imbrem.* subtrahẽdo fructi-

A a *Do. Israel &c.* Ex quo diuisum est regnũ, decẽ tribus Israel dictæ sunt. duæ autẽ Iuda, in quibus reges de Iuda regnauerunt. Cuius viri germen delectabile Deo, quia apud eos erant sacerdotes Leuitæ viri religiosi, quoniã hæc Isaias loquebatur, vel quia Christus ex eis natus est.

Genes. 4. b. — b *Ecce cla.* Vel clamorem pro iustitia fecerunt, quia Christũ interfecerunt, cuius sanguis clamat ad dominũ: *Vox sanguinis fratris tui Abel clam. ad me de terra.*

† Vir. — c *Væ qui coniun.* Hoc specialiter ad Iudæos qui auarissimi: Generaliter ad oẽs auaros. qui aliorum necessitatem, suam faciunt voluptatem. *Væ qui coniun.* Cõtra hæreticos hæc dicũtur, qui domos domibus idest dogmata dogmatibus coniungunt, similes viro stulto, qui ædificat domũ suã super arenam. Coniungũt autem noua veteribus, donec deficiat terra, sensus scilicet & sermo humanus.

† Donec non sit locus. — Matth. 7. d. — B

† Domini exercituum. — * Gregor. Nazianz. Non cumulabit domos supra domos, neque agris agros adiunges, neque opprimes pauperes. Nobis plura imperat Christus, vt nos proprijs spoliemus dem' pauperibus, sic expediti magis baiulabimus crucem.

† Bathum. — d *In auribus.* Quasi diceret propheta, hæc verba interioribus auribus audiui, q̃ sunt domini exercituum.

e *Nisi domus, &c.* Pompa scilicet, & structura hæreticorum verborum, & dialectica argumenta. Agricultura quoque, & ædificatio hæreticorum eradicabitur. Et de denario, & tricenario numero (in quo prophetauit Ezechiel, & dominus baptizatus est) redigentur ad ephi qui ad comparationem multiplicis numeri vnione constringitur, quia de vinea Sodomorum, vinum eorum, & vua

Ezech. 4. b. Luc. 3. e. Deut. 32. e.

a ¶ Metaphoram exponit. ¶ Hoc faciam vineæ meæ: Vinea enim. b ¶ Decem tribus, vel totus populus

a Vinea enim domini † exercituum domus 1

a ¶ Duæ tribus. b ¶ Quia separatis alijs tribubus postea pullulauit. c ¶ Comparatione Israel qui vitulos colebat: vnde prius captiuatus. d ¶ Dei.

Israel est, & † viri Iuda germẽ delectabile eius 2

¶ Vuas.

Expectaui vt faceret iudiciũ, & ecce † iniqui- 3 4

a ¶ Labruscæ. b ¶ Susciperet. c ¶ Christum suscipiendo. d ¶ Tolle crucifige eũ.

tas: et iustitiam, & ecce clamor. Væ qui con- 5 6

b c iungitis domum ad domum, & agrum agro 7

a ¶ Et deficiente terra, & non impletur auaritia.

copulatis † vsque ad terminum loci. Nũquid 8

a ¶ An propter vos solos tanta terra creata est. ¶ Aliis exclusis ¶ Spatiosæ

d habitabitis vos soli in medio terræ? In aurib. 9

a ¶ Adhuc sonantia. ¶ Aposiopesis. Q non requiescet ira mea: Nisi, &c. ¶ Quæ sunt. ¶ scilicet.

meis sunt hæc, † dicit dñs exercituum. Nisi 10

e a ¶ Post captiuitatem. b ¶ In quibus delectamini.

domus multę desertę fuerint grandes, & pul

a ¶ Qui sacratus numerus est. b ¶ Centum viginti pedum in longum. Iugera vbi x. iuga boum operabantur.

f chrę, & absq; habitatore. Decem .n. iugera vi 11

a ¶ Non plus. ¶ In quo baptizatur dominus. b ¶ Corus scilicet, qui Hebr. gomer ¶ Qui solebant multiplicari decrescent.

nearũ faciũt † lagũculã vnam, & triginta mo-

a ¶ Nimia sterilitate. b ¶ Alias ephi, qui est mensura aridorum ¶ Studiose

g dij semẽtis facient modios tres. Vę q̃ † cõsurgi 12

¶ Hebraice, sicheram

tis mane ad ebrietatẽ sectandã, & potandum 13

a ¶ Ad omnia vitia. b ¶ In augmentum luxuriæ.

vsque ad vesperam, vt vino æstuetis. Cithara 14 15

& lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in 16 17

tis, quãdo ingredimini in tabernaculum:

D & vua eorum vua fellis.

* Basilius. Plerumque Dei iustitia futurum illud anticipat iudicium, & ædes priùs numerosa hominũ turba cultas, succedente licet luculento annonæ prouentu eò tamen adducit, vt destituat habitatoribus, quod ędificatę sint sumptibus per iniustitiam comparatis.

† Sabahot. — f *Decem enim iugera.* Sterilitas terræ, quæ captiuitatẽ secutura est, ostenditur.

† Plaga. — g *Væ qui consurgitis*, q.d. Captiuitas imminet, vos tamen luxuriæ vacatis. vnde *væ vobis.* Nostris quoque prælatis hæc dicuntur, qui de mane bibunt vsque ad vesperam, qui delicijs occupati, ex creaturis non intelligunt creatorem, nec considerant opera eius. vnde: *Verbo domini cœli firmati sunt, &c. Vę qui surg. ma. ad ebriet.* &c. Omnis perturbatio animi, ebrietas est, quę conficitur de vino furoris draconum, & veneno aspidum. Hoc multi bibunt, de mane vsque ad vesperã E idest ab adolescentia, vsq; ad senectutem. Alij hora tertia, sexta, nona, vel vndecima suscitantur ab hoc vino. Et dicitur eis illud: *Expergiscimini qui ebrij estis à vino.* Super hoc vinũ pluitur sulphur, & ignis à domino, quicunque ergo ex eo biberit comburetur. vnde: *Vinum & siceram non bibetis, quãdo ingredimini in tabernaculum:* Requirunt citharam & psalterium, cuius repertor Tubal de stirpe Cain generatus. Hæc musica instrumenta rex Babylonis habuit, quibus populi prostrati in terram, adorabant statuam auream. Infœlicissimi enim sunt qui ad senectutem gula, & ebrietate, & diuersis voluptatibus occupati, non intelligunt in se opera domini.

Psal. 32. b. — Ioel. 1. b. — † Consurgũ — Leuit. 10. — Genes. 3. d. Hic notat infamia. — Dan. 3. a. — F

Et opus

C

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vinea enim domi &c. *in hoc ostenditur, quod parabola prædicta intelligitur de populo Israel, & sic est exposita.*

2 Et viri Iuda. *hoc potissimè dicitur pro Christo, quia erat de tribu illa secundum carnem nasciturus.*

3 Expectauj vt faceret iudicium. *iustam sententiam proferendo, quod pertinet ad iudices, quorum est iudicare.*

4 Et ecce iniquitas. *idest iustitiæ inæqualitas: quia peruertebant iudicia in fauorem patris, & propter munera.*

5 Et iusti. *idest opera iustitiæ in populo cõmuni viuendo iustè ad inuicem.*

6 Et ecce clamor. *de iniurijs vnius contra alterum.*

7 Væ qui coniungitis. *Hic consequẽter arguitur populi multiplex culpa. Et primò propheta arguit culpam, & comminatur pœnam coniunctim, secundò prosequitur pœnam separatim, ibi: Ideo iratus est. Prima in tres: quia primò arguit populum de cupiditate. secundo de carnalitate, ibi: Væ qui consurgitis, tertiò de superbiæ vanitate, ibi. Vę qui trahitis, & in qualibet parte comminatur pœnam. Circa primum dicit:* Væ qui coniungitis, &c. *Iudęi enim semper fuerunt ad auaritiam proni, & ideo in illo populo multi per potentiam usurpabant possessiones aliorum, & aliqui per fraudulentias.*

Diuisio. — Iudæi auari.

8 Nunquid habitabitis, &c. *q. d. videmini hoc quærere, & tamen terra fuit data à Deo filijs Israel communiter pro habitatione pauperum sicuti, & diuitum. Et subditur comminatio pœnæ, cũ dicitur:*

9 In auribus meis sunt, &c. *Quia exaudiuit iniustè oppressos ad vindicandum: ideo subditur, clamorem iniustè oppressorum.*

10 Nisi domus multę desertæ, &c. *idest sicut fuerant malè acquisitæ, & hoc impletum est quando populus ductus fuit captiuus.*

11 Decem enim iugera vinearum faciunt, &c. *idest sicut vineę, & agri fuerunt malè acquisiti, ita efficientur steriles in pœnam. Est autem iugerum spatium terræ, quod par boum in die arare consueuit.*

12 Væ qui consurgitis manè. *Hic consequenter arguit populum de carnalitate dicens:* Væ qui consurgitis mane, &c. *Sic enim solent facere illi, qui fuerunt ebrij præcedenti vesperè, eò quod in mane sunt sitibundi.*

13 Ad ebrietatem sectandam. *Sicut præcedenti. Ideo subditur.*

14 Et potandum vsque ad vesperam. *Et quia ex tali potatione calefit caro, & inducitur ad luxuriam, & ad alia mala, scilicet ad rixas, & ad homicidia, & consimilia, ideo subditur.*

15 Vt vino æstuetis. *Et potest teneri hic ly, vt vno modo causaliter, quantùm ad illos, qui sic vacabant potationi, vt ad mala sequentia essent magis apti, & proni. Alio modo consecutiuè, quia talia mala nata sunt sequi ex ebrietate: etiam si inebrians se inebriare non intendat.*

16 Cithara, & lyra. *Ad excitandum luxuriam per dissolutionem.*

17 Et vinum. *scilicet forte, & electum.*

9 In — * 1 Et opus

MORALITER.

† feram doctrinam, quòd iam pro magna parte factum est, quia multi doctores catholici, & prædicatores Deo permittente, & diabolo procurante, magis student curiositati, quàm vtilitati.

7 *Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrũ agri copulatis.* Hic arguũt aliqua mala in speciali. Et primò mala cupiditatis possessionũ, & domorũ, cùm dicit: *Vę qui coniungitis &c.* quod frequenter contingit in Christianis principibus prælatis & religiosis. Et subdit debita pœna, cù dicit.

10 *Nisi domus multę fuerint desertæ grandes, & pulchrę, &c.* Hoc enim videmus frequenter accidere, quòd ædificia magna iniquè constructa propter ruinam sunt derelicta & possessiones magnæ desertę.

12 *Vę qui consurgitis.* Hic arguit vitiũ carnalitatis, & ineptę lętitię, & patet sententia. Et subditur pœna cũ dicit.

† 1 Propte-

a ¶ Vosipsosquare creati sitis, vel quod dominus facturus est vobis, præuidere negligitis.
a conuiuiis vestris, & opus domini non respicitis, nec 1
¶ Ergo.
b opera manuum eius consideratis. † Propterea captiuus 2
a ¶ A Romanis, vel diabolo. b ¶ Quia noluit habere. c ¶ Futurorum vel præsentium. 3
ductus est populus meus, quia non habuit scientiam,
a ¶ Gehennæ. ¶ Reali vel veri i Dei. Non in solo pane viuit homo. 4
& nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti 5
a ¶ Realiter, vel doctrinæ super aquam refectionis edu. me. b ¶ Supra dicta. c ¶ Vt multitudinem recipiat. d ¶ Affectum deuorandi, non quod habeat animam, sed secundum humanam consuetudinem dicitur.
exaruit. Propterea dilatauit infernus animam suam, & ape †
a ¶ Insatiabiliter. 6
ruit os suum † absque vllo termino, & descendentes fortes
¶ Populi. a ¶ Superbi. ¶ Nobiles. ¶ infernum. b ¶ Tunc. c ¶ A superbia.
eius, & sublimes eius, gloriosiq; eius ad eum. Et incuruabi-
a ¶ Minores, quia intelligent se mortales, qui modo offeruntur tanquam nunquam morituri. b ¶ Minores. c ¶ Elatorum. 7
tur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium depri
a ¶ Cum supradicta impleta fuerint. b Qui despiciebatur. ¶ Qui iniustus videbatur. c ¶ Nolite ante tempus iudicare. ¶ Iustus es domine rectum iudicium. ¶ Iusto.
mentur. Et exaltabitur dominus exercituum in iudicio, & 8
a ¶ In se. b ¶ Sanctus apparebit. ¶ Sanctificetur nomen tuum. c ¶ Facta. d ¶ Tunc. ¶ Illis remotis. e ¶ Doctrina patris.
Deus sanctus sanctificabitur in iustitia. Et pascentur 9
a ¶ Electi mansueti. b ¶ Capacitatem. c ¶ Scripturas a Iudæis delertas. d ¶ Spiritualis intelligentiæ. ¶ Non hœdi.
agni iuxta ordinem suum, & deserta in vbertatem ver- †
a ¶ Gentes.
sa aduenæ comedent. Væ qui † trahitis iniquitatem 10 11

a *Et opus Domini.* * Basil. Qua .n. temporis parte possent
A & isti, quis de Deo edoceri? mane. Sed cōfestim vt sōno
Vbi supra. à se excusso surrexerunt consectantur sicerā. Media die?
Sed tunc augescit libido bibendi. Vesperene? Sed & tum
bibunt. Et quidem illos destituit dies, non eos deseruit
ebrietas.

* Idem. Nomen τῆς πρωίας matutini diluculi, quo fiat explanatius, sciēdū quia à tenebris regressio est, siue eius q vitio adolescētiæ priuatē vsu rationis aut certè πρωία dicitur eius qa ab ignoratione Dei reuocatur, inditur primarius aditus ad cognitionem veritatis. Hæc colliges ex prophetis: *Emitte mane prophetas*: Et illud: *Mane exaudies vocem meā. Manè astabo tibi, & videbo. Deus Deus meus ad te de luce vigilo, in matutino interficiebam oēs peccatores terræ. Ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinū lætitia,*

† Præter morem. *Psal. 5.* *Ibidem.* *Psal. 62.* *Psal. 100.* *Psal. 29.*

B

b *Propterea, &c.* Moraliter. Quicquid de populo Iudæorum diximus, ad eos, qui delicijs sæculi occupantur referamus. Qui non respicientes opera Dei, in peccatum ducuntur captiui, nec habent scientiam Dei, & pereuntes fame, & siti operū, & virtutū detrahuntur in gehennam in perpetuū cruciandi, pro potentia, & superbia miserabiliter humiliati.

I dest pergi in iniqui-

C D E F

* Procopius. Quod infernum animam dilatasse, ait, id vt eorum, qui perierunt, cruciatus exprimeret, addidit. Neque enim hunc animal quod in mortuos dilatetur existimandum est. Deinde cū os ei attribuit, locum quedā in ipsis terrę visceribus caliginosum, peccati autores descendentes excipientem significat.

c *Et exaltabitur, &c.* * Idē. Exaltatur in iudicio Deus, propter iustā, de quib. dictū est, meritorū retributionē. Deū preterea singulis rebus bene gestis exaltamus.

† 11. q. 3. c. ve quæ dicitis.

d *Et pascentur agni.* Iuxta historiā idē est quod supra, regionem vestram alieni deuorant coram vobis.

e *Aduenę. Auferetur à vobis regnū Dei & da. fa. fru. eius.*

f *Væ qui trahitis.* Hæc ad principes Iudæorum, qui vaticinia prophetarū negligentes, peccatis peccata annectabant. *Vę, qui trahitis.* Dicunt hęc ad principes Iudæorum, q sępè ad pœnitētiam vocati, vsque hodie perseuerant in blasphæmijs, & ter per singulos dies in omnibus synagogis sub nomine Nazaræorum anathematizant vocabulum Christianorum.

Matth. 21. d. Iudę qualiter & quotie Christianorū vocabulum anathematiz.

a *In funiculis vanitatis*

NICOLAVS DE LYRA.

C 1 Et opus domini non respicitis. *Nihil agendo ad eius honorem, siue obsequium, cum tamen ab eo habeatis abundantiam temporalium.*

2 Nec opera manuum eius considerabis. *scilicet qualiter puniuit acriter vitium carnalitatis propter ipsum mundum diluuio submergendo, Gen. 7. & quinque ciuitates igne, & sulphure succendendo, Gen. 19. Consequenter subditur cum dicitur.*

3 Propterea captiuus ductus est populus meus. *idest ducetur. Isaias enim loquebatur de futuro per modum præteriti propter certitudinem euentus.*

4 Quia non habuit scientiam. *Applicando ingenium suū ad diuinum obsequium, & ad iudicia sua considerandum in punitione carnalitatum, vt dictum est.*

5 Et nob. eius interierūt fame, &c. *Quia in obsidione ciuitatis suo Sedecia defecerūt omnino victualia, vt habetur 4. Reg. 25.*

6 Propterea dilatauit infernus animā suā. &c. *idest capacitatem suam: & est locutio metaphorica, qa infernus non habet animā propriè loquendo. Accipitur autem infernus in scriptura dupliciter. Vno modo pro fossa, vbi ponuntur mortuorum cadauera. Alio modo pro loco, vbi descendunt animæ damnatorū ad purgādū, & generaliter illorum, qui non admittuntur statim ad gloriā. Et quia tūc nullus ad eam admittebatur, quantumcunque iustus, ideo tunc omnes mortui, quantum ad animas ad infernum descenderūt & corpora eorum partim fuerunt sepulta, & partim in fossatis proiecta, & putrefacto: & sic infernus vtroque modo hic accipitur. Cętera patent vsque ibi.*

7 Et incuruabitur homo, & humiliabitur, &c. *idest deijcientur totaliter à sua superbia.*

8 Et exultabitur dominus exercituum in iudicio. *idest per hoc quod iudicium prædictum faciet de peccatoribus, manifestabitur celsitudo ipsius.*

9 Et pascentur agni. *idest, comedentur agni filiorum Israel ab hostibus, vt ponunt doctores nostri.*

10 Et deserta in vbertatem versa aduenæ comedēt. *hostes scilicet, quia non solum comederunt Babylonij animalia Iudæorum, sed etiam terrę nascentia. Rab. Sal. ad contrarium sensum exponit istam literam sic: Et pascentur agni, idest iusti, quia filij Israel ducti in Babylonem habebant victum sufficientem secundum ordinem suum, idest secundum sui status decentiam. Hoc de Daniele patet, & socijs eius, Daniel 1. & de Ioacim rege 4. Regum vlt. Et idem est dicendum de alijs iustis saltem pro maiori parte. Et deserta in pinguedinem versa, idest, domos peccatorum pinguibus plenas. Aduenę comedent, idest iusti de Israel inter Gentiles vt aduenę habitantes. Sed melius videtur intelligi de filijs Israel reuersis de captiuitate Babylonica, vt sit sensus, Deserta in pinguedinem versa, idest, fructus terrę Israel, quę fuit deserta tempore captiuitatis, quia mansit inculta, & ideo quando incepit coli à reuertentibus de captiuitate, protulit fructus vberiores, & meliores.* Aduenæ comedent. *idest filij Israel de captiuitate reuersi, qui fuerant aduenę in Babylone.*

11 Vę qui trahitis iniquitatem. *Hic consequenter propheta arguit*

MORALITER.

† 3 *Propterea captiuus ductus est populus meus.* Dicitur enim quod ante captionem Achon talia vitia vigebāt ibi, & in alijs locis pluribus captis à Saracenis.

4 *Quia nō habuit scientiā.* scilicet practicā bene operandi.

5 *Et nobiles eius interierūt fame.* in carceribus reclusi.

† *Et multitudo eius siti exaruit.* propter labores magnos, & duros a Saracenis sibi impositos.

6 *Propterea dilatauit infernus animam suam.* hoc dicitur ad significandū dānatorū multitudinem. Matth. 7. b. *Lata est porta, & spatiosa via, quę ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam.* Et quia sicut mali puniuntur, ita iusti premiantur, Ideo subditur.

9 *Et pascentur agni.* idest innocentes in pascua cælesti.

† *Iuxta ordinē suū.* idest secundū qualitatem meritorum.

10 *Et deserta in vbertatem versa aduenę comedent.* idest scripturam veteris testamenti à Iudæis quantum ad intellectū sanum desertam, Gentiles comedent per spiritualem intelligentiam. Consequenter arguitur superbia malorū Christianorum, cum dicitur.

11 *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis.* Superbia namque trahit post se multa peccata: propter quod dicitur initium omnis peccati, vt dicitur Eccles. 10. b.

a ¶ Vinculum peccati, ¶ Corrigiam secundum.Lxx.
b ¶ Peccatis onerati.

in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plau
a ¶ Væ vobis. b ¶ Non putatis iram Dei venturam, sed prophetias frustra minari.

stri, peccatum. Qui dicitis: Festinet: & citò ve-
a ¶ Captiuitas quam prædicit vos Prophetæ. b ¶ Si verum sit.

niat opus eius, vt videbamus: & appropiet &
a Quod vos soli contemplamini. b ¶ Qui modo non credimus.

veniat consilium sancti Israel, & sciemus il-
a ¶ Consilium. b ¶ Mortificant animas, quæ moriuntur, & viuificant quæ non viuunt. c ¶ Iniustum. ¶ Barrabam. ¶ Diabolum. d ¶ Iustum. ¶ Christum: Ego sum pastor bonus.

lud. † Væ qui dicitis malum bonum & bo-
a ¶ Diabolum, qui est nox, & tenebræ, transfigurat se in Angelũ lucis, vnde: Quæ societas lucis ad tenebras?

num malum, ponentes tenebras lucem &
a ¶ Christum; Ego sum lux mundi. b ¶ Falsitatem.

lucem tenebras; ponentes amarum in dul-
a ¶ Veritatem.

ce, & dulce in amarum. Vę qui sapien-
a ¶ Superbi cordis. b ¶ Nolite esse prudentes apud vosmetipsos.

tes estis in oculis vestris, & coram vobis-
a ¶ Vnde supra; Væ qui consurgitis mane ad sectandam ebrietatem. b ¶ Potentior iudicatur magis ebriosus.

metipsis prudentes. Væ, qui potentes estis

A a *In funiculus Sanitatis*. In quibus erant, quibus dixit dominus: Exite. Vacca quoque rufa, nec iugum traxit, nec funiculis fuit alligata. Achitofel quoque, & Iudas, quorum alter Dauid, alter Christum prodidit, longo fune trahentes peccata, suspendio perire, tanquam malũ conscientiæ possent præsenti morte finire, putãtes post mortẽ nihil esse. *Funes peccatorũ circũplexi sunt me. Et funibus peccatorũ suorũ quisque constringitur.* Merito iniquitas in funiculis vanitatis trahitur, quia peccata peccatis cõnectuntur, & inania sunt, vt fila aranearum. Sed si exire voluerimus, tanquã solidissimis vinculis tenemur.

Ioan. 2. c. Num. 19. a. 8. Reg. 27. f. Matth. 27. a. Psal. 118. Prouerb. 5. d.

B ✱ Basilius. Exẽplũ huius sẽtentiæ. Sit aliquis propẽsus ad lubricitatem explẽdam. Obserua per quot sibi asciscit peccatũ luxuriæ, primũ corpus suũ cõponit. Crines hoc modo ei circũtondentur, taliter verò veste amicitur. Per hæc ostentat ambitiosam, & superfluã curam ac studiũ suæ honestatis. Deinde suppeditat pecunias, vt redimat fruitionem pulchritudinis scorti. Verba adornat, compotationes, & conuiuia. His omnibus sibi accersit flagitiũ prostitutæ pudicitiæ. Hic est, qui attrahit peccatũ in funiculo lõgo.

In Psal. 108. ✱ Augustinus. In modum funis qui ex pluribus minimis crescit in multum, peccata semper tanquam longo fune tenduntur.

b *Festinet, &c.* ✱ Procopius. Diuinam iram prouocabãt his verbis, prophetarũ minas, & Saluatoris ipsius easdẽ inculcantis magna perfidiæ contumacia in suam perniciem inuocantes. Inde quidam propheta imprecatur his verbis. *Væ desiderantibus diem domini.*

Amos. 5. Matth. 27. b. c *Vę qui dicitis, &c.* Hoc specialiter contra Iudæos, qui Barrabam elegerunt, Christũ condemnauerũt. Generaliter ad oẽs, qui iniustũ iustificant, iustũ condemnant. Malũ, tenebras amarũ, in simili significatione, & figura ponuntur. In Barraba diabolum intelligimus, de quo *Libera nos à malo.* D

Allegor. Væ qui dicitis, &c. Omnia dogmata veritati contraria, amara sunt, Matth. 6.
1 veritas dulci. Cauendũ est
2 ergo ne pro veritate sequamur mendaciũ pro luce,
3 tenebras. *Multæ viæ videntur*
4 *rectæ, & nouissima eorũ in inferno*. Est iustus, qui perit in Eccles. 7. c.
iustitia sua, cui dicitur: *Ne* Ibidem.
sis nimis iustus, vnde: *Non de-* Deuter. 5.
5 *clinabimus ad dexterã, neq; ad*
6 *sinistrã*: Difficile enim vita † 11. q. 3. qui dicitis.
7 mus hoc male dictũ, cùm
8 malis adulemur propter
9 potentiam, & bonos de-
10 spiciamus propter ino- E
11 piam, vnde: Aquila signi Matth. 15.
12 ficãtius: Væ, qui dicitis ma
13 lo, bonus es: & bono, ma-
14 lus es. Scribę quoque, &
15 Pharisæi verba Saluatoris
16 non recipientes, sed tradi-
17 tiones hominum, & fabu
18 las aniles, fecerunt bonum
19 malum, & malũ bonum.
20 d *Vę qui sapientes estis*. Despecta Dei sapientia, de vestra apud vos extollimini. Sapientia est diuinarũ humanarumq; cognitio rerum. Prudentia tantùm est humanarum secundum Stoicos. Hæc contra Scribas, & Pharisæos, qui habent clauem scientiæ, nec intrant ad Christũ, nec permittunt intrare. Luc. 11.

✱ Basilius. Sapiens apud semetipsum est, quicunque proprio sensu vtitur, & non secundum fidem verba Dei loquitur. *Væ qui sapientes.*

✱ Rupertus. Sexies hoc capitulo væ Spiritussanct. per prophetã clamat. *Vę qui cõgiũgitis domũ, vę q cõsurgitis mane* ☞ *Væ qui* F

NICOLAVS DE LYRA.

C

* *guit populum de peccato superbiæ, quæ trahit hominem ad alia peccata, secundum quod dicitur Eccl. 10. b.* Initium omnis peccati superbia. *Et hoc est, quod dicitur.* Væ qui trahitis iniquitatem, *vobis aggregando eam.*

1 In funiculis vanitatis. *idest superbiæ, quæ est occasio omnium aliorum peccatorum, vt dictum est.*

2 Et quasi vinculum plaustri peccatum. *idest procedendo vlterius ad peccata grauiora. Vinculum enim plaustri est grossius quam funiculus, & sic per hanc similitudinem designatur, quod superbia, primò est occasio peccatorum minorum, & postea maiorum, & sic erat in populo regni Iudææ, intantum quod inciderat in errorem circa diuinam prouidentiam, tenendo quod Deus non haberet prouidentiam de istis inferioribus, nec per consequẽs inferre propter ea, quę fiunt hic aliquam pœnam, ideo subditur.*

3 Qui dicitis. *diuinam iustitiam deridendo.*

4 Festinet, & cito veniat, &c. *Propheta enim comminabatur eis pœnam à Deo inferendam pro malis suis: Et ipsi deridendo respondebant.* Festinet, & citò veniat opus eius. *idest pœna, quam comminamini nobis, quasi dicant non timemus eam, vnde de ipsis dicitur Ezech. 19. d.* Dixerunt: dereliquet Dominus terram, & non videt nos. *Et ex hoc errore ceciderunt vlterius in aliud malum, dicentes quod cultus diuinus non erat alicuius valoris hominibus. Hoc enim sequebatur ex eo, quod ponebant Deum non habere prouidentiam de humanis actibus, & è contrario cultum idolorum dicebant esse bonum, quia in illis dabantur aliquando responsa hominibus de agibilibus, & tanquam esset ibi aliquid numinis habens prouidentiam de actibus humanis, & hoc est quod dicitur.*

5 Væ qui dicitis malum. *idest cultum idolorum.*

6 Bonum. *idest vtilem hominibus.*

7 Et bonum. *scilicet diuinum cultum, qui est bonus secundũ veritatem.*

8 Malum. *idest esse nullius vtilitatis.*

9 Ponentes tenebras. *erroris.*

10 Lucem *scilicet veritatis.*

11 Et lucem. *scilicet fidei.*

12 Tenebras. *esse ignorantiæ.*

13 Ponentes amarum. *idest idololatriam, quæ ducit ad gehẽnę amaritudinem.*

14 In dulce. *tanquam per eam homo consequatur optatum finem.*

15 Et dulce. *idest, ipsam latriam, quæ coniungit summo bono.*

16 In amarum. *quod sit ibi labor inutilis, & expensæ, & ex hoc sequebatur, quod isti sic errantes suam scientiam præferebant notitiæ prophetarum contrarium asserentium, ideo subditur.*

17 Væ, qui sapientes estis. *idest cognoscentes diuina, non secundum veritatem, sed tantùm secundum opinionem vestram, ideo subditur.*

18 In oculis vestris. *scilicet, & sicut se æstimabat scientes circa diuina. ita & circa humana falso tamen, ideo subditur.*

19 Et coram vobismetipsis prudentes. *Prudentia enim est propriè circa agibilia, humana. Ex prædictis autem erroribus sequebatur, quod absque vllo timore implicarent se peccatis carnalibus, ideo subditur.*

20 Væ qui potentes estis ad bibendum vinum. *De hoc enim iactabant se, quod vnus poterat tantum bibere, quantum plures alij: & sic poterant eos inebriare.*

✱ Qui

MORALITER.

† 3 *Qui dicitis:* deridendo pœnas scriptas, & prædicatas pro peccatis reddendas.

4 *Festinet, & citò veniat opus eius, vt videamus, & appropiet.* Peccatores enim obstinati non timent alia.

5 *Vę qui dicitis bonum malum, &c.* Hoc enim faciunt Aduocati mali, falsas causas scienter sustinendo, & legitimas impugnando.

17 *Vę qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes.* Isti sunt vani doctores relinquentes vtilia & curiosa docentes.

20 *Væ qui potentes estis.* Isti sunt ebriosi.

† *Qui iusti*

a ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscen
b dam ebrietatem Qui iustificatis impium pro 1
c munerib. & iustitiã iusti aufertis ab eo. Propter
hoc sicut deuorat stipulã † lingua ignis, & † ca- 2
d lor flammæ exurit, sic radix eorum quasi † fa 3
uilla erit, & germen eorum vt puluis ascẽdet. 4 5
Abiecerunt enim legem domini exercituũ, 6
et eloquium sancti Israel † blasphemauerunt. 7 8
e f Ideo iratus est furor dñi in † populo suo, & 9
g extendit manum suã super eum, & percussit 10 11
eum. Et conturbati sunt montes, & facta sunt 12 13
morticina eorum † quasi stercus in medio pla
tearum. † In his omnibus non est auer- 14 15
sus furor eius, sed adhuc manus extenta. 16

(Interlinear glosses:) a Draconis. b In hoc fortitudinem vestram iactatis. a Iustitiam habere dicitis. a Non causam pendantes, sed munera. Quod iuste ei iud caretur. b Propter prædictas iniquitates. a Ignis æterni. b Opus malum. Non sic impij non sic, sed tanquam puluis quem proijcit, &c. Et merito. a Nouam. s. euangelij. a Ideo. b Iidem. Quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes. a Propter peccata principum. b Vindicta. Domine non in furore tuo arguas me. Et Ieremias: Corripe me dñe in iudicio, & non in furore. c Ante in patribus. Iacob funiculus hæreditatis eius. a Percussurus. b Filium, vnde, Brachium domini cui reuelatum est. Et alibi, Manus domini tetigit me. c Populum. a Populum. Inde. Hyperbolice præ magnitudine malorum. a Prostrata a Romanis. Sed. Quia illi non sunt conuersi. a Potentia percutiendi. b Tanquam adhuc percussura.

✠ *Væ qui trahitis. Væ qui dicitis malũ, &c. Væ qui sapientes, &c. Væ qui potentes, &c.* Duo væ præterea sunt subaudienda, in
A his duabus iræ sententijs, *Qui dicitis, festinet, &c: Qui iustificatis impium, &c.* Planè hæc omnia de cantico sunt, quod dilecto suo cantare proposuit, quæ & malis decantat agricolis, i. interfectoribus eiusdem dilecti Scribis & Pharisæis. Testificatur ipse dilectus qui cãtata sibi ab ipso propheta totidem væ, i. octo, recantat, cum dicit post parabolam de vinea. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi, qui clauditis regnũ cælorũ, &c. Væ vobis hypocritæ qui comedi tis domos viduarum, &c. Væ vobis qui circuitis mare & aridam, vt faciatis vnum proselytum, &c. Væ vobis duces cæcorum qui dicitis, Quicunque iurauerit per templum, &c. Væ vobis hypocritæ, qui decimatis mẽtham, &c. Væ vobis hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis, &c. Væ vobis hypocritæ,*
B *qui similes estis sepulchris dealbatis, &c. Væ vobis hypocritæ, qui ædificatis sepulchra mortuorum.*

Matth. 23. Summæ. Pusillas. Damnæ. Pro redo. Pulsi suã.

a *Ad bibendum vinum, &c.* Allegoricè. Vinũ quodlibet vitium. Ipsi .n. ebrij inebriant populos, vt bacchantes contra dominum clament. Sacerdotes ingressuri tabernaculum non debent vinum bibere & siceram, nec Nazarei, quibus nec vua passa, nec acetum ex vino datur. Vnde: *Noli vinum dare regibus.* ne .s. obliuiscantur sapientiam, ne qui plus possunt cæteris vitijs, & ira præcipuè subiectis, noceant. Miscet autem siceram, qui cum ebrietate plenus sit, vmbras quasdam & imagines virtutum mentitur.

Leu. 10. b. Num. 6. a. Prou. 31. a. Infra 9. c. & o.

b *Ebrietatem.* Vinũ cõtinet vnũ vitium. Ebrietas (quę Hebraicè sicera) significat omnia quæ statũ mẽtis euertunt. Ex abũdantia panis & vini peccatum Sodomorũ creuit. D

c *Qui iustificatis impium pro muneribus.* Suprà dictum est, quia pro vuis attulerunt spinas, & fœnum, & ligna, & stipulas, & vepres arsuros: quia non tantùm ista fecerunt, sed & legem abiecerunt, & eloquium Dei blasphemauerunt. De quibus. *De Sion exibit lex, & verbum domini de Ierusalem.* Supr. eo. b.

✠ Irenęus. Væ vobis Scribæ & Pharisæi, qui cœpistis a tempore legis cõtemnere Deum, diligere munera, absoluere nocentes, innocentes opprimere, vnde nunc in maximo omniũ crimine, vestra non trepidauit audacia, cum Christum dominum morte fæuissima multastis, nocentẽ Barrabam liberastis. Lib. 4. c.

d *Radix eorum.* Praua cogitatio, ex qua procedit opus tanquam germen. Vnde Apostolus: *Ne qua radix amaritudinis sursum germinans, &c.* Supra 2. a. Heb. 12. d.

E c *Ideo iratus.* Notandum, φ non exprobrat idololatriam, &c. peccata, sed φ abiecerunt legem euangelij, & blasphemauerunt sanctũ sermonẽ domini. Qui iratus fuerat contra principes & potentes, qui erant sapiẽtes sibi & munera sequentes: quos deuorauit lingua ignis, vt potentes potenter tormenta patiantur. †contempserunt. Blasphemia non idololatria Iudæis inproperatur. † sicut excisio in fasciculus ad incẽdium proiectus. Sap 6. a.

f *Iratus est.* Non φ humanis subiaceat passionibus: sed qui delinquimus, nisi dominum irascentem audierimus, non timemus. Vnde: *Patientia Dei ad pœnitentiam te adducit: tu autem secundum duritiam tuam & impœnitens cor the. tibi iram in die iræ.* Rom. 2. a.

g *Et percussit, &c.* Futura quasi præterita dicit prophetali certitudine, vnde: *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea po. &c.* Psal. 68. a.

✠ *Et si-*

C

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Qui iustificatis impium. *dando sententiam iniquam pro eo contra iustum pauperem. Consequenter propter prædicta subditur debita pœna, cùm dicitur.*

2 Sicut deuorat stipulam lingua ignis *In Hebræo & in libris correctis habetur:* Propter hoc sicut deuorat stipulam lingua ignis. *Quando enim ignis modicum tangit stipulam, quasi lambendo statim exurittur. Et sic dicit propheta, quòd pœna prædictorum peccantium citò veniet a Deo, ideo subditur.*

3 Sic radix eorum quasi fauilla erit. *i. totaliter exterminabitur sicut arbor, cuius radix est totaliter incinerata.*

4 Et germen eorum. *i. proles eorum.*

5 Vt puluis ascendet. *quia sicut puluis eleuatus in aere per ventum ad alium locum dispergitur, sic filij eorum extra terram suã fuerunt ducti in captiuitatem. Cuius causa adhuc repetitur in generali, cùm dicitur.*

6 Abiecerunt enim legem domini. *eam absq; timore trãsgrediendo.*

7 Et eloquium sancti Israel. *i. ipsius Dei: quod per prophetas eis mandabat.*

8 Blasphemauerunt. *verba eorum deridendo, secundum quod habetur. 2. Paralip. 45.*

9 Ideo iratus est. *Hic consequenter propheta comminatur pęnã populi separatim. Et primò pœnam quæ præcessit captiuitatem Babylonis. Secundò pœnam huius captiuitatis, ibi:* In his omnibus. *Circa primum dicitur:* Ideo iratus est furor domini. *propter peccata prędicta.* In populum suum. *i. contra regnum Iudę, vbi erat templum domini.* F Diuisio.

10 Et extendit manum suam super eum. *multipliciter affligendo populum & principes per reges Assyriorum & Babylonis ante captiuitatem Babylonicam, vt patet 4. Reg. & 2. Paralip.*

11 Et percussit eum. *s. populum.*

12 Et conturbati sunt montes *.i. principes. nam & Manasses rex Iuda tunc fuit captus & catenatus ductus extra terram suam per regem Assyriorum, vt habetur 2. Paralip. 33. Et similiter Ioathan filius Oziæ per regem Aegypti. 4. Reg. 23.*

13 Et facta sunt morticina eorũ quasi stercus in medio platearum. *quia Iechonias rex Iuda fuit occisus, & cadauer eius extra muros Ierusalem protractum sicut dixerat Ierem. de eo. 22. c. e.* Sepultura asini sepelietur. *& ita fuit de pluribus alijs.*

14 In his omnibus. *Hic consequenter describitur pœna Babylonicæ captiuitatis, cùm dicitur:* In his omnibus. *i. ex pœnis prædictis a Deo illatis.*

15 Non est auersus furor eius. *quia ex pęnis illis populus non fuit emendatus: sed magis obstinatus in malo, vt patet ex 4. Reg. & 2. Paralip. ideo subditur.*

16 Sed adhuc manus eius extenta. *ad puniendum populi obstinationem per exercitum regis Babylonis, ideo subditur.*

✠ 1 Et ele-

MORALITER.

1 *Qui iustificatis impium, &c.* Isti sunt iudices iniqui.

† *Propter hoc.* Hic ponitur pœna pro prædictis, cùm dicitur: *Propter hoc sicut deuorat stipulam, &c.* quia prædicti malefactores sunt digni pęna infernali, & etiam imitatores eorum, ideo subditur.

4 *Et germen eorum, &c.* Et subditur causa cùm dicitur.

6 *Abiecerunt enim legem domini. s. euangelicam, quæ tradi*ta est immediatè a domino Iesu Christo, propter quod multi Christiani ab infidelibus grauiter sunt afflicti in terra sancta & alijs locis pluribus, prout frequenter superius expressum est. Sed quoniam adhuc restat maior tribulatio Antichristi tempore futuro, sequitur.

13 *In his omnibus non est auersus, furor eius sed adhuc, &c.*

a Eleuabit signum.
A ✻ Basilius. Prædicit Romanum exercitū, in extrema illa obsidione. In eo enim procinctu bellico, formulæ militares & delectus legionum complebantur ex gentibus tum è lōginquo accitis, tū è vicino. Porrò hoc signum est crucis signū eius qui per eam dilatatus est. Et quidem gentes ad fidē accitæ sunt, B Ierusalem verò solo adæquata. Sanè illi tam citò veniebant ad bellum, vt eis in obliuionem veniret ratio parādi commeatus.
b *Et sibilabit ad eū de finibus terræ, &c.* Hebræi hunc locū de

† Tribulatio.

a ¶Quia eloquium domini blasphemauerunt. b ¶Vocationis, quo congregabit Romanos contra Iudæos. c ¶Romanorum. d ¶Hoc est signum. e ¶Inspirabit.
a Et eleuabit signum in nationibus procul, et sibilabit ad
b a ¶Romanum exercitum congregandum. b ¶Percepto signo. c ¶Non sua, sed Dei tr... potentia. 1 2
eum de finibus terræ: & ecce festinus veniet velociter. 3
a ¶Hyperbolice. b ¶Tanto itinere aliquis. c ¶Vt videtur pro desiderio efficiendi. d ¶Exercitu. e ¶Ardore præliandi. 4 5
Non est deficiens neque laborans in eo: non dormita- 6
a ¶Nocte, vt semper parati sint. 7
bit, neque dormiet, neque soluetur cingulum renum 8
a ¶Vetustate Plus solito durabunt omnia. b ¶Qualitas armorum describitur.
eius, neque rumpetur corrigia calceamenti eius. Sagittæ
a ¶Non remissi.
eius acutæ, & omnes arcus eius extenti. Vngulæ equorum
a ¶Infatigabiles. b ¶Currnum. 9
eius ut silex, & rotæ eius quasi impetus tempestatis. Rugi- 10
a ¶Metaphora: Non tam ad pugnandum quam ad prædandum. & deuorandum sicut leo veniet. 11
tus eius vt leonis, rugiet vt catuli leonum. Et frendet 12
a ¶Iudæos & sua. b ¶Cupide. 13
& tenebit prædam, & amplexabitur, & non erit qui eruat:
a ¶Strepitus victorum.
& sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris. Aspi- 14
a ¶Tunc. ¶Compatiendo adiungit se populo suo propheta. ¶Qui modo superbi. b ¶Desperatio. c ¶Spei quam in domino habuimus. 15
c
ciemus in terram, & ecce tenebræ † tribulationis, & lux 16
a ¶Tribulationis.
obtenebrata est † in caligine eius.

de Babylonijs intelligunt: Nos autē D consequentia attēdentes Romanos intelligimus, qui in finib. terræ commorantur. Vnde Italia eò quòd ibi Hesperus occidat, olim dicta est Hesperia. Si.n. de Babylonijs sermo esset, prophetali consuetudine dixisset: Vocabo eum qui est ab aquilone, eò quòd iuxta Iudææ situm E Assyrij atq; Chaldæi in Septentrionali plaga sint. Vel apertius Babylonios Assyriosq; demonstrasset.
c *Aspiciemus.* Non ausi respicere cęlū, cuius habitatorem Deū offendimus.

CAP.

† in cælis.

NICOLAVS DE LYRA.

C
✻ 1 Et eleuabit. *i. faciet eleuari.*
2 Signum. *i. vexillum, ad congregationem bellatorum.*
3 In nationibus procul. *quia ex longinquis partibus venit ille exercitus contra Ierusalem.*
4 Et sibilabit ad eum de finibus terræ. *i. faciet eum venire.*
5 Et ecce velociter, &c. *quia ille exercitus quamuis fuerit valde magnus, tamen fuit in breui tempore congregatus: & citò venit ad Ierusalem, quia non fuit impedimentum in via. Quod declarat consequenter, di.*
6 Non est deficiens neque laborans in eo. *Ex tanta.n. voluntate veniebant contra Ierusalem, quòd quasi non sentiebant labo rem, & sic tollitur impedimentum lassitudinis.*
7 Non dormitabit. *i. cum magna solicitudine festinationis veniet, & sic tollitur impedimentum pigritiæ.*
8 Neq; soluetur cingulum renum eius. *& sic tollitur impedimentum, quod aliquando prouenit in exercitu ex dissipatione armorum ad sustinendum. Similiter & impedimentum armorū ad inuadendum, cum subditur:* Sagittæ eius acutæ. *Similiter tollitur impedimentum, quod aliquando prouenit ex defectu equorum, cum dicitur:* Vngulæ equorum eius, vt silex. *q.d. in via non læden tur quamuis cum festinatione veniant.*
9 Et rotæ eius. *i. currus eius, in quibus pugnabant antiquitus.*
10 Quasi impetus tēpestatis. *i. terribiles ad modum tempestatis, cui non potest resisti humana virtute.*
11 Rugitus eius. *q.d. non flectetur misericordia, vnde & rex Babylonis filios Sedeciæ regis occidi fecit in eius oculis, & postea oculos eius eruit, & nobiles de regno Iudæ captos occidit. 4. Reg. vlt. Sedeciam autem exoculatum duxit ligatum in Babylonem, & populū terræ captiuum, vnde subditur.*
12 Et frendet. *per iracundiam.*
13 Et tenebit prædam. *quia nec a Deo nec ab homine fuerunt de manibus eius saluati.*
14 Et sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris: *quia in tanta destructione fuit magnus clamor & terribilis tam ex parte Babyloniorum se ad cædem populi exhortātium, quam ex parte morientium & aliorum in captiuitatem ductorum, ideo subditur.*
15 Aspiciemus in terram, & ecce. *præ confusione non potentes oculos sursum leuare, & associat se propheta cum eis, eò quòd erat pars illius populi, quamuis mortuus fuerit diu ante istam captiuitatem, scilicet tempore Manasse regis, vt dictum est suprà, cap. 1.*
16 Et lux obtenebrata est in caligine eius. *quia tribulatio illius captiuitatis fuit tanta, quod tota gloria quæ fuerat in populo Israel videbatur simpliciter extincta.*

F

✻ In

MORALITER.

† 1 *Et eleuabit signum in nationibus procul, &c.* f. eleuari permittet, s. ad congregandum exercitum Antichristi de diuersis partibus mundi.

5 *Et ecce festinus veniet velociter.* nam in breui tempore vltra humanam æstimationem aggregabitur sibi multitudo magna & ad bellum expedita, ideo subditur.
6 *Non est deficiens neque laborans, &c.*

5 Et

† In an-

CAP. VI.

a A IN anno,&c. Ozias ipse est Azarias, qui cum teme rè sacrificium offerret, lepra percussus est. Eo regnante prædicta visa sunt, quo mortuo Isaias vidit dominum sedentem super solium excelsum. Morali. Dum.n. Rex leprosus.i. diabolus regnat in nobis, nec dominum in sua maiestate videre, nec mysteria Trinitatis possumus agnoscere: sic filij Ierusalē mortuo Pharaone ad dominū potuerūt clamare Ezechiel mortuo Phacea pessimo principe, cadens in faciē ex celsa voce clamat ad dn̄m. (4. Reg. 15. a.)

* Origenes. In dieb. Regis iniqui & pessimi non potuit Isaias videre visum, non potuit videre Dn̄m sedentem super thronum excelsum. Sed ex quo mortuus est rex nequam, tunc potuit videre Propheta visionem Dei. (Homil. 1. in Iudicum.)

* Chrysostomus. Regnāte Rege impio Deum non B videbant, quia nobis erat iratus, venit mors impij & soluit iram. Vide Domini benignitatem, non erant hæc benefacta, alia mala non irrogabat, tantum expectauit, vt exiret impurus. Sed vide Dei clementiam non irrogat pęnam vrbi, quam quę solet irrogari inter amicos ęquales cum incidit aliqua offensio, abstinente conuictu & cōsuetudine, sublata causa simultatis, reditur in gratiam. (Homi. 4 & 5. in hoc c.)

b *Rex Ozias*. Rex, s. leprosus, qui sacerdotium, vsurpauit. (2. Para. 26. c.)

c *Vidi dominum*. Christum. s. vnde Ioa. *Hæc dixit Isaias, quādo vidit gloriam eius*. Et Paulus in Actibus Apostolorum. *Bene locutus est Spiritussanctus per Isaiam: Aure audietis & non intelligetis, & videntes, videbitis, & non perspi. &c.* Visus est filius in habitu regnantis. Locutus est Spiritussanctus pp consortium maiestatis, vnitatemq; substantiæ. *Deū nemo vidit vnquam*, s. oculus carnis. Pōt aūt quis eum videre oculis cordis, sicut vidit Isaias, vnde: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. Vel certè non in natura sua, sed in subiecta creatura visus est a Prophetis. (Ioan. 12. f. Act. 28. f. — D — Ioan. 1. b. Matt. 5. a.)

CAP. VI.

¶Extat liber Hiero. de hac visione.

IN anno quo mortuus 1
a ¶Regnum peccati. b ¶Sub quo præcedentia sunt visa. c ¶Regnante filio Ioathan qui fecit rectum in conspectu Domini.
a est Rex Ozias, b uidi Do- 2
a ¶Filium. b ¶Quasi regnantem. c ¶In habitu regnantis,
c minum sedentem super
a ¶Angelos in quibus sedet, & per quos sua iudicia decernit. b ¶Non modo in hominibus regnantem. 3 4
d solium excelsum & eleuatum, & plena erat 5
a ¶Ecclesia. ¶Quæ sursum non quæ deorsum, quam sapiens mulier ædificat, insipiens dissipat b ¶Regnante. ¶Maiestas superiora, angeli inferiora replent c ¶Agmina Angelorum vel miracula. d Inferiora Deo.
e domus à maiestate eius: & † ea, quæ sub 6
a ¶Ministerio suo. ¶Inuertis donis. b ¶Idest, Ecclesia quæ deorsum. ¶Moraliter Fact templum vt impetraris. c ¶Duo scilicet vel duo sunt testamenta, quod melius est Ardentes, vel incendentes amore Dei. ¶Vnde: Et ministros suos ignem vrentem. 7
f ipso erant, replebant templum. Seraphim 8

* Eusebius. Hoc caput simillimus est initio Euangelij Ioannis. *In principio erat verbum*. Nam sicut postquā demonstrauit Deum rerū omnium effectorem & autorem, subiecit. *Et verbum caro factum est*, ita Isaias, vbi describit Deum sedentem super solium excelsum, dicit cap. 7. illa verba. *Verbum caro factum est*. Quid.n. aliud sonat. *Ecce Virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel?* Quid aliud sonat. *Emmanuel*, quā, *Verbum caro factum est*. (lib. 7. de demonstr. c. 1.)

F d *Super solium excelsum, &c.* Qui videt Dominum regnantem in cœlestibus virtutibus, videt eum super solium excelsum & eleuatum, quæ sunt throni & domi. &c. (†fimbriæ ei⁹.)

Moraliter. Daniel vidit Dominum sedentem, sed non super solium excelsum. Et alibi dicitur. *Sedebo, & iudicabo populum in valle Iosephat*. Qui peccator est, videt Dominum sedentem in valle Iosaphat, i. iudicij. Iustus vt Isaias super solium excelsum. Dum consideras quomodo humana dispensat, & pro nostra salute descendit ad terras, vides humilem & proximum terræ thronum eius. (Dan. 7. c. Ioel 3. c.)

e *Domus a maiestate eius*. Superna Ecclesia plenè cognoscit maiestatem eius, idest, quantus ipse est, quod non facit ea quæ deorsum.

f *Seraphim*. Seraphim interpretatē incendiū. De quo: *Ignē veni mittere in terram, &c.* Et: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis,* (Luc. 12. f. Ibid. 24. c. Psal. 11. b.)

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VI.

* IN anno. *Hic consequenter Isaias confirmat dictum suum. Nam posset aliquis dicere, q verbum eius non esset autenticum, eò q prædicta non dixisset Spiritusancto: propter quod in hoc capite ostendit se locutum fuisse spiritu diuino. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur diuina apparitio. Secundò Isaiæ legatio, ibi:* Et dixi. (Diuisio)

C *Ad intelligentiam primæ partis sciendum, quòd Isaias visione imaginaria vidit Dominum in specie cuiusdam magni viri sedentis, cuius sedile erat in cælo, & scabellum pedum eius in templo, secundū quod dicitur infrà 66. a.* Cœlum mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorum: *& duos Angelos stantes in vtroq; latere eius, & intellexit significationem visionis: aliter non esset visio prophetica, sicut Pharao qui vidit spicas, Genes. 41. & Balthasar, qui vidit manum scribentem in pariete, Dan. 5. b. Visione imaginaria ille dormiens, iste vigilans: nauter tamen fuit Propheta: sed Ioseph, & Daniel qui visiones intellexerunt, vnde dicitur Dan. 10 a.* Intelligentia opus est in visione. *sicut diffusius dictum fuit in principio libri Psalmorum. Vbi dictum fuit de modis & gradibus prophetiæ tanquam præambulum ad omnes libros Prophetarum. Igitur circa istam visionem Isaiæ quæ fuit intellectualis & imaginaria. Primò ponitur apparitio diuina. Secundò Angelica, ibi* Seraphim. *Circa primum primò notatur tempus, cùm dicitur.*

1 In anno quo mortuus est, &c. *Secundū quod dicit Ra. Sa. Iste non fuit annus mortis Oziæ Regis, accipiendo mortem pro separatione animę a corpore, sed annus quo fuit a Deo percussus lepra, eò q voluit sibi officiū sacerdotale vsurpare, vt habetur 2. Para. 26. c. quia ex tunc mundo reputatus fuit mortuus: quia ex tunc habitauit in domo sequestrata, & Ionathan filius eius regebat palatium, & iudicabat populum terræ, vt habetur 4. Reg. 15. & 2. Parali. 26. Huic autem dicto Rab. Sa. consonat litera sequens in hoc cap. vt videbitur. Consequenter ponitur ipsa apparitio Dei, cùm dicitur.*

2 Vidi Dominum. *Secundum Dionysium in 3. c. cælestis Hierarchiæ, angelus fuit, tamen Dominus nominatur, eò q ad repræsentandum persona Domini apparebat, & in eius persona loquebatur, sicut & Angelus loquēs Moysi in monte Sinai, Dominus nominatur, vt patet in Exodo in plurib. locis. Quòd autem fuerit Angelus habetur Act. 7. e. vbi dicitur de Moyse:* Hic est qui fuit in Ecclesia in solitudine cum Angelo, qui loquebatur in monte Sinai, & cum patribus nostris. *quia præcepta decalogi dedit audiente populo, vt habetur Exod. 20.* E

3 Sedentem. *Sedere aūt propriè est iudicantis: illa autem apparitio fiebat ad proferendum sententiam contra Oziam Regem thurificare volentem de præsenti: quia tunc lepra fuit percussus, vt dictū est: & contra populum de regno Iudę de futuro, vt videbitur infrà: & ideo illa apparitio fuit in effigie hominis sedentis. Per illam ēt apparitionem in effigie hominis sedentis significabatur Deus humanandus in persona filij. Et hoc est quod dicitur Io. 12. vbi allegatur scriptura, quæ ponitur infrà in hoc capite.* Excęca cor populi huius, &c. *Et subdit Euangelista.* Hoc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.

4 Super solium excelsum. *Hoc est suprà expositum.*

5 Et plena erat domus. *i. templum a Salomone ædificatum, ibi enim fiebat illa visio.*

6 A maiestate eius. *Quia ab illa effigie videbatur fulgor mirabilis procedere. Sciendum quod istud.* Et plena erat domus a maiestate, *non est in Heb. nec in libris correctis.*

7 Et ea, quæ sub ipso erant, &c. *In Heb. habetur.* Et oræ eius replebatur templum. *Et accipitur hic oræ, pro finib. vestimentorū seu vestimenti sui. Illa. n. effigies apparebat quasi induta ad honestatem: & finis vestimenti descendebat vsq; ad templi pauimentū, sicut communiter fit de oris vestimentorum hominum sedentium.*

8 Seraphim. *Hic consequenter describitur apparitio Angelica cū dicitur.* Seraphim stabant. *sic. n. apparebant tanquam parati ad*

† M O R A L I T E R.

1 *In anno, &c.* Per Oziam Regem & leprosum, signatur diabolus, de quo dicitur Iob 41. d. q *ipse est Rex super omnes filios superbiæ.* Ipse etiam est leprosus, inquantum peccatū eius est incurabile. Ipse verò fuit mortuus in Christi passione, inquantum eius potestas fuit notabiliter diminuta sicut de homine multùm deiecto dicitur, q ipse est mortuus Et in illo anno homo Christus fuit ad dexteram patris in cęlestibus assumptus, & sic visus a credētibus per fidem, & a beatis per apertam visionem, ideo subditur.

2 *Vidi Dominum sedentem super solium, &c.* s. cœlestis.

6 *A maiestate eius.* Nam ciues cęlestes reficiunē interius in aspectu suæ deitatis, exterius in aspectu suæ humanitatis.

7 *Et ea quę sub ipso erant, &c.* i. Spiritussanctus ab ipso procedens in signo visibili repleuit collegium Apostolorū, Act. 2 a. *Et repleti sunt omnes Spiritusancto, &c.*

8 *Seraphim stabant super illud, &c.* s. templum. Nam an-

A nobis,cùm aperiret,&c.Et,*eloquia Domini argẽtum igne examinatum*.Est ergo salutare incendium in sacris Scripturis,quibus peccata purgantur. Vel initium oris,quod significat linguam Hebræam, qua vetus Testamentum scriptum est. Incendium ergo,& initium oris duo sunt testamẽta, quæ circa Deum stant, & per ea cognoscitur.

Allegorice. Duo seraphim,duo sunt testamenta inuicẽ se aspiciẽtia,per omnia.s.conuenientia, quibus media tantũ cognoscimus. †suos

Origenes.Duo seraphim Dñs meus Iesus & Spiritussanctus.Ne putes Trinitatis † discindere naturam, sed nominũ seruantur officia. Quod Hier. impium dicit. †designare. †Apoc.4.e.

a ¶Angeli super Ecclesiam tanquam custodes. b ¶Templum.

a stabant super illud : sex alæ vni, & sex alæ al-

a ¶Quia quæ ante mundum fuerunt nescimus. b ¶Dei, non suam.

b c teri. Duabus velabant † faciem eius, & dua-

a ¶Post hæc quæ futura sunt quis pronuntiabit. b ¶Media aperiendo. ¶Quia. per duo testamenta semper ad superna prouehimur.

d bus velabant pedes † eius, & duabus vola-

a ¶Inuicem se ad laudem Dei cohortantes. b ¶Vetus testamentum continetur in nouo,& econuerso.

e bant. Et clamabant alter ad alterum, & dice-

a ¶Pater. b ¶Filius. c ¶Spiritussanctus. d ¶Non Domini vnus in substantia. ¶Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ.

f bant: † Sanctus Sanctus Sanctus, Dominus

Quidam dicunt seraphim virtutes in cœlo Deo assistẽtes, & laudantes, quæ in ministeria mittuntur, maximè ad eos qui purgatione indigent,& propter peccata aliqua ex parte supplicijs.

Psal.79.a. B Hiero. Cherubim,multitudo scientiæ,super quos Dominus in modum aurigæ sedere ostenditur, vnde. *Qui sedes super Cherubim ma.co.eff.be.& ma.* Seraphim autem præter hunc locum in scripturis Canonicis me legisse non memini.Errant ergo qui in precibus solẽt scribere.Qui sedes super Cherubim & Seraphim.

a *Stabant*.i.stant assistentia Deo,volant demonstrantia Deum, nudant quasi medietatẽ: non manifestant q̃ velata sunt, nõ velãt quæ nota sunt.

b *Sex alæ vni*.Hiero. Victorinus duodecim Apostolos intelligit. Nos aũt duodecim lapides altaris quos ferrũ non tetigit. Et duodecim gemmas in diademate sacerdotis. Deut.27.a. Exod.39.b

Alas habere dicuntur angeli:quia in superiorib.commorantur,vel propter velocem in omnibus discursum, sicut & venti alati dicuntur. Infrà 41.f.

c *Duabus velabant faciem eius*. Ante hæc quæ fuerunt nescio,ex his quæ sunt,Deum intelligo,vnde Isaias: *Priora annuntiate mihi,& nouissima quæ erunt,& dicam quod dij estis*. Seraphim,i.prædicta testamẽta duab.alis suis(doctrina.s. sua,quæ habet alas:quia leuat ad cęlũ,& duas: quia duo sunt testamenta. Vel duas alas,quia docent dilectionem Dei & proximi)velabant faciem Dei,i.nihil docẽt quod ante

C

D ante mundum fuerit.Angeli quoque & prædicatores nihil inde docent,similiter velant pedes.

d *Velabant pedes*. Quid post hunc mundum futurum sit,ignoramus: media tamen quæ sex diebus,vel ætatib. facta sunt,vel fiunt,cognoscimus tantum.*Duabus velabãt*.

1 quia de præsenti tantum-
2 modo notitiam habemus.
3 Hieron. Hebræus meus
4 longè alia via ingressus est. †faciem suam
Ait.n. nullum prophetarũ
5 extra Isaiam vidisse sera-
6 phim circa Deum stantia,
7 & nec ipsa quidẽ seraphim alibi lectitari.De hinc con-
8 summationis & captiuitatis Ierusalem, quæ sub Na-
9 buchodonosor facta est signum esse præmissum. Ab

Ozia quippe sub quo prophetare orsus est vsq; ad Sedeciam,qui extremus regnauit: & qui cæcus in Babyloniã ductus est fuisse Reges vndecim,& duodecimum Godoliam, quem constituerat Rex Babylonis super terram, quem interfecit Ismahel filius Nathanael inter medias epulas reliquiarum patriæ parricida. Et has esse 12.alas ex quib. quatuor faciem velent,sicut in quibus E dam exemplaribus inuenitur, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim Regibus quatuor iustos tantùm fuisse constat: Oziam, Ioathan,& Ezechiam, & Iosiã, qui sublimes per singulas captiuitates glorificare audent Dominum.*Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth*.Reliquos verò propter peccata faciem velare,& alios quia in captiuitatem ducti sunt, pedum vela reuestigia.Superliminare verò sublatum,& domum impletam fumo(sicut suprà diximus) euersionem Ierusalem, & incendium templi exposuit: Forcipende qua altaris carbo comprehensus est, & labia purgata,propriam Isaiæ asserit passionem.quia sub Manasse interfectus est, & tunc verè purgatus labijs dixi ad Dominum.*Ecce ego,mitte me*.

e *Et clamabant*.Non leuiter dicunt,sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant: Sanctus Sanctus Sanctus,quia & ipsa s Seraphim sancta: Sanctius .n. his nihil est. Mirantur aũt,quod de filius tantùm se humiliauerit,& crucem subierit,& terrenis innotuerit.

f *Sanctus Sanctus,&c*.Mysteriũ Trinitatis.In vtroq; testamento

F

NICOLAVS DE LYRA.

ministrandum Deo,& exequendum eius imperium. Sciendum tamẽ quod non erant de superiori ordine,qui dicitur ordo seraphim: sed erant de Angelis qui mittuntur in ministerium ad exteriora: nominantur tamen seraphim ab effectu propter purgationem labiorum Isaiæ per incendium,sicut dictum est de alio Angelo,quod nominabatur Dominus,eò quòd loquebatur in persona eius.

1 Super illud.*s.super templum,vt dicunt expositores nostri:tamen in Hebræ.habetur,desuper ei.i.Domino:quia stabant super templum parati ei obsequi,ideo sic apparebant,quòd vnus erat ad dexteram Dei,alius ad sinistram.*

2 Sex alæ vni.*Per alam contemplatio designatur,vt dicit Greg. super Ezech. Igitur per duas alas superius erectas intelligitur contemplatio diuinorum,quæ sunt supra naturam Angelicã. Per duas protensas inferius ad cooperiendum corpus,& pedes ipsorum seraphim,cognitio eorum quæ sunt inferiora Angelis designatur,p duas medias ad volandũ extensas,cognitio angelicæ naturę,ideo subditur*

3 Duabus velabant.*In Hebræo habetur:* Faciem suam.*s. ipsorum Seraphim secundum Hebræos, non quod essent extensę ante faciem eorum,sed super capita,quasi transuersaliter,& sic velabant caput superius: & per consequens faciem,quæ est pars capitis.*

4 Et

4 Et duabus velabant.*In Hebræo habetur*.Pedes suos.*idest, ipsorum seraphim: quia transuersaliter versus inferiora protendebantur:& sic corpora seraphim,& pedes velabant.* Et hoc *ad quandam decentiam & honestatem. Apparebat.n. in figura humana, quæ honestior apparet operta quàm nuda.*

5 Duabus.*Scilicet alijs medijs.*

6 Volabant.*Ad designandum,q Angeli semper sunt parati ad diuina ascendere, & ad inferiora descendere secundum Domini voluntatem:ideo volatus in medio loco disponitur,quasi ad vtrumque paratus.Et ad melius capiendum posui hic figuram secundum intentionem Hebræorum.*

7 Et clamabant alter, &c.*i. simul concorditer,vel quia vnus primò dicebat,& postea idem alius repetebat,sicut duo chori in Ecclesia aliquando idem dicunt alternatim.*

8 Sanctus Sanctus Sanctus.*Secundum Hebręos dicitur ter sanctus ad maiorẽ diuinę sanctitatis expressionem,sicut Iere.22.g.dicitur.*Terra terra terra, audi verbũ Dñi.*ad excitandum maiorẽ attentionem.Secundũ vero Doctores Catholicos hic dicitur ter sanctus,ad designandum in Deo personarum trinitatem,& subditur.*

9 Dominus Deus exercituum. *Ad designandum essentię vnitatem.*

Plena

†

MORALITER.

gelorum custodia stabat super Apostolorum collegia. Vel per templum intelligitur Ecclesia.Per Seraphim Prę lati, qui super curam Ecclesiæ debent stare, & non exterius euagare.

2 *Sex alæ vni,&c.* Per quas designantur eorum motus ad bonum. Nam per duas alas super caput erectas significatur motus contemplationis in Deum. Per duas protensas versus pedes, motus compassionis ad proximum.Et per duas medias,motus debitæ considerationis circa seipsum.

7 *Et clamabant alter ad alterum,& dicebant*. Nam excitare mutuò se debent ad laudandum Deum trinum & vnũ, ideo dicitur ter Sanctus,& semel Dominus.

† *Et com-*

a ¶Olim notus in Iudæa Deus. In tempore gratiæ, plena est omnis terra. vnde: Domine dom. noster quam admir. est nomen tuum in vniu. terra. b ¶ Non tantum Iudæa.

a Deus exercituum : plenaᵃ est ᵇomnis terra glo- 1

a ¶Christi. b ¶ Sciſſo velo. ¶ Vicina templi per Romanos euerſio ſignatur vnde: Relinquetur vo. dom. veſtra deſer. c ¶Vt ſint altiora. vnde: Tollite port princ. p. veſtras. d ¶Duorum teſtamentorum.

b riaᵃ eius. Et ᵇcommota ſunt ſuperliminaᶜria ᵈcar- 2

a ¶Chriſti & Spiritusſancti. ¶ Multitudinis. ¶ Transeamus ex his ſedibus. b ¶Templum. ¶ Aenigmatica. ¶Iacob.

dinum à uoce claᵃmantis, & ᵇdomus impleta 3

a ¶Igno antiæ & infidelitatis, vel per fumum incendium templi prædicitur. ¶Emiſſione ignis, fumus enim vapor ignis eſt. 4
¶Mortua Ozia b ¶Quia Oziam & alios libere non reprehendi, ideo cum angelis Deum laudare nō merui, & timeo ne dicatur mihi, quare tu enarras iuſtitias meas. c ¶A laude Dei. vide quantum ſe humiliat, agnoſcit peccata, ideo mundatur.

eſt fumoᵃ. Et dixi: † Vęᵇ mihi, quia taᶜcui: quia 5 6

a ¶ Indignus laudare Deum videre. ¶ Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris. b ¶Sicut apoſtoli pollutis pedibus, quos dominus lauit.

c uir polluᵃtus ᵇlabijs ego ſum, & in me- 7

a ¶Quibus idola laudauit. ¶ Non plus quam ſe vel minus accuſat populum. ¶ Populus impœnitens, immunditiam labiorum ſuorum neſciens, non meretur purgationem. 8

d dio populi polluta laᵃbia habentis ego ha-

a ¶Tamen. b ¶Cum pondere pronuntiandum.

e bito : ᵃet regem dominum exercituum uiᵇ- 9

a ¶Tamen. b Ideſt miniſterium compleuit. ¶ Sponte, quia huic mancipatus officio. c ¶Purgandum. d ¶ Chriſtus a patre miſſus.

di oculis meis. Et uoᵇlauit ad meᶜ unuᵈs 10
11

mento trinitas prædicatur, dn̄s Chriſtus, ſ. qui hic quatuor literarum eſt: quod propriè de Deo ponitur, Iod He: Iod He. i. duo ia. q̄ duplicata ineffabile nomē Dei faciunt.

A

in ancorato. ✱ Epiphanius. Seraphim cum ter clamant Sanctus Trinitatem declarant, non enim per duas voces, neque per quatuor Deum glorificāt, neque per vnam ſolā ſed per tres, & ſingulis vocibus numero ſingulari vtuntur, non enim dicitur, ſancti, ſancti, ſancti, vt multas perſonas ſingulari numero deſignent, patrem & filium & ſpiritumſanctum. Et in clauſula orationis, dominus Deus Sabaoth, vt trinitas perſonarum, & deitatis vnitas declaretur.

li.3.c.19. ✱ Damaſcenus. Teſtatur totus diuino numine afflatus patrū chorus, quod ſancta illa Seraphim per triplicem ſanctitatem, tres ſuper eſſentialis diuinitatis perſonas nobis ſubindicent, per vnam autem dominationem, vnam diuinæ Trinitatis ſubſtantiā imperiumque declarent. Quin etiam narrat eccleſiaſtica hiſtoria, cum plebs Conſtantinopolitana, ob minas quaſdam diuinitus intentatas, ſupplex Deo preces adhiberet, puerum quendam è plebe in ſublime raptum fuiſſe, atque angelis quibuſdā magiſtris ter ſanctum hunc hymnum didiciſſe, *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, miſerere nobis.*

B

a *Plena eſt omnis terra.* Et implebitur cum hoc impletum fuerunt. *Fiat voluntas tua, &c.* Adhuc voluntas patris in cęlo eſt, quæ in terra nondum impleta eſt: vt credatur, ſcilicet in terra, quòd nondum in omni terra habuit. Primò in omni terra gloria domini prædicatur, & poſtea templum fumo repletur, quia prius euangelium toto orbe prædicatum eſt, & tunc templum a Romanis incenſum eſt, poſt 42. annos a paſſione domini.

b *Superliminaria.* In veteri teſtamento locutus eſt dominus ad oſtium tabernaculi, quia nondum introduxerat in ſancta ſanctorum, i. in cœlum, ſed Chriſto ad terras deſcendente ſuperliminare quaſi obſtaculum quoddam ſublatum eſt, & totus mundus impletus eſt, fumo, i. gloria Dei. *Deus noſter ignis conſumens eſt.* Sed quia totā ſubſtantiam eius capere non poſſumus, leuior quædam & quaſi rarior natura in mundo diſpergitur quaſi fumus, quē capiētes dicimus. *Ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus.*

C

✱ Cyrillus. Ante crucem domini perceſebre illud templum fuit: cæterum poſt crucem, poſtquam Iudæi Euangelij lucem recipere noluerunt, dereliquit dominus domum ſuam & tranſiuit ad gentes, & oīs terra repleta eſt gloria domini, omnis Iudæa vaſtata eſt, & templum incēſum, quod ſignificāt verba illa, *Superliminare templi concidit, fumoque impletum eſt.*

D

✱ Procopius. Talibus & aſyli fiduciam, templo videlicet ſpoliato, ademptā iri, & domum conflagraturā, cum gentibus innotuiſſet Chriſtus, ſignificabat. Quo tempore, non vna amplius, ſed plurib. & præſtantiorib. per orbem vniuerſum conſtructis domibus, diuinitatis ipſius gloriæ apparuit.

c *Pollutus.* hoc dicit pro ſocietate populi, cum quo cogebatur loqui. Noxium eſt cum peccatoribus viuere. E
Qui tangit picem, coinquinabitur ab ea. Eccl. 13.a.

in Apologetico. ✱ Gregorius. Nazianzenus. Iſaias antequam videret gloriam domini, Iudeos reprehenderat, ſe non reprehenderat, vt verò vidit, cœpit dicere, ò miſer ego, Væ mihi quia tacui.

✱ Procopius. Comparata hominum natura cum ea quam viderat, miſerum ſe exclamat, non animi, non corporis vniuerſi, ſed labiorum impuritatem confeſſus, niſi quis ex parte totum intelligat. Conſcientiæ ſpiculo ſe iam compungi, ait propheta, qui hymnum duo dicentibus poteſtatibus, eadem ipſe cū illis perſonare non valeat, qui ingratam Deo in ore peccatorum laudem eſſe non ignoraret. Sed præter eas rationes, modeſtiæ cauſa propheta ſeſe populo admiſcet. Fortaſſe verò humanæ naturæ morbum cōfitetur, iuxta Dauidicum illud, *Omnis homo mendax.* Pſal. 115.

Hom. 10. in Leuiticum. ✱ Origenes. Apparet verbo tenus peccaſſe prophetam, alioqui dixiſſet, quia immundum corpus habeo, vel immundos oculos, ſi peccaſſet in concupiſcentia, vel immundas manus, ſi in rapiendo.

d *Ego habito.* Nota cum peccatoribus non eſſe morandum.

e *Et regem dominum exercituum vidi oculis meis. Et volauit ad me vnus.* Sic Abraham poſtquam vidit dominum, & vocem eius audiuit, ſe cinerem & puluerem eſſe confitetur: quia quantacunque ſit hominum dignitas, vileſcit in comparatione eius. Gen. 18.d. F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Plena eſt omnis terra, &c. *quia in omnius creaturis relucet virtus & bonitas ipſius.*

2 Et commota ſunt, &c. *quia hæc viſio facta eſt die percuſſionis Oziæ, vt dictum eſt ſupra, & tunc fuit terræmotus terribilis, ſecundum quod habetur Zach. 14. a.* Et fugietis ſicut fugiſti a facie terræmotus in dieb. Oziæ regis Iuda : *qui terræmotus factus fuit ad oſtendendum indignationem domini contra præſumptionem Oziæ. Ex illo autem terræmotu, moti fuerunt parietes templi, & per conſequens ſuperliminaria & cardines oſtiorum.*

3 A voce clamantis. *quia talia fiunt in inferiorib. per angelos.*

4 Et domus. *ad deſignandum incendium futurum domus domini per Chaldæos, vt habetur. 4. Reg. vlt.*

5 Et dixi. *Hic conſequenter deſcribitur Iſaiæ legatio. Et primò deſcribitur diſpoſitio debita, ſecundò, legatio ſibi iniuncta, ibi:* Et audiui. *Diſpoſitio autem iſta facta eſt primò per Iſaiæ contritionem de eo quòd peccauerat per omiſſionem, ideo dicit.*

6 Væ mihi quia tacui. *à reprehenſione vel repreſſione Oziæ regis de ſua præſumptione. erat enim Iſaias de genere regio vt dictum eſt ſupra 1. cap. & propter hoc magis poterat ad regem accedere, & defectus ſuos ſibi oſtendere, quam alius de populo: ideo peccauit hoc omittendo, ideo ſubditur.*

7 Quia vir pollutus, &c. *Sicut enim polluuntur labia loquendo quod non decet ita etiam tacendo quod dici debet.*

8 Et in medio populi, &c. *non ſolum per omiſſionem, ſed etiā per commiſſionem, quia multi de populo iſto erant blaſphemi, vt dictum eſt ſupra.*

9 Et regem dominum exercituum. *ideſt angelorum.*

10 Vidi oculis meis. *q. d. ex quo ſum peccator, iſta viſio nō eſt mihi ad profectum, ſed ad interitum. Et ſic etiam dixerat Manue ad vxorem ſuam, Iud. 13. d.* Morte moriemur, quia vidimus dominum. *Secundo eſt Iſaiæ diſpoſitio per angelum purgantem eius peccata, hoc tamen fuit ſolum inſtrumentaliter, quia ſolius Dei eſt purgare peccata principaliter. Dicit igitur.*

11 Et volauit, &c. *Per iſtum volatum intelligitur velocitas angelica ad exequendum domini mandatum ſeu beneplacitum.*

✱ Et in

MORALITER.

† 2 *Et commota ſunt ſuperliminaria, &c.* Per ſuperliminaria ſignificantur intellectus & volūtas ſuperiores animæ potentiæ. Per cardines, electio boni & deteſtatio mali. Per vocem clamantis, vox prædicatoris, per quam intellectus & voluntas auditorum moneri debent ad eligendum bonum, & deteſtandum malum.

4 *Et domus impleta eſt fumo.* quia domus conſcientiæ debet impleri fumo pœnitentiæ.

5 *Et dixi. Væ mihi.* Per Iſaiam qui tacuit, donec purgatū ſe cognouit, ſignificatur prædicator, qui conſcius ſibi de peccato mortali debet a prædicatione ceſſare, donec purgatus ſit vera confeſſione vel ſaltem contritione, aliter verbum Dei tractaret indignè, Pſal. 49. c. *Peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras iuſtitias meas, &c.*

4 Et

† Excæca

A a *De seraphim*. Seraphim per, m, in masculino genere. per, n, in neutro genere plurali dicimus. Seraphim tamen singulariter dici potest, sicut cherubim & cherub.
b *Et in manu eius*. i. operatione eius, i. Christi. Calculus, i. charitas, quem forcipe, i. doctrina duorum testamentorum, de altari tulerat, & Isaiæ in exemplum posuerat.
c *Calculus*. LXX carbunculus, lapis ignitus, qui propter flammeum colorem igneus dicitur. † carbo
d *Forcipe*. Hæc est scala Iacob gladius bis acutus. Hęc sunt duo minuta, quæ mittit paupercula in Dei dona. Hic est stater duorum denariorum, qui in ore piscis repertus pro domino, & Petro redditur. Nouum testamentum habens vtraque, mandata, s. sua & veteris testamenti, Dei sermonem duplici acie præceptorum comprehendens. Gen. 28.c. Luc. 21.a. Matth. 17.d. † 8.q.1.c. in scriptur. Act. 8.f. Apoc. 2.c. Psal. 17.b.
B e *De altari*. Quod Ioannes vidit in Apocalypsi, quod est plenum calculis ignitis, quibus possunt peccata purgari, vnde: *Carbones succensi sunt ab eo*. Et alibi: *Ignem veni mittere in ter.* Luc. 12.f. † impingua Psal. 119.a.

a ¶ Similitudinem hominis vidit ne timeret b ¶ Igitur sermo Dei.
de seraphim, & in manu eius † calculus, quem 1
a ¶ Duobus testamentis quæ Spiritussancti vnione sociantur. a ¶ Quo à vitijs circumcidit, ne amplius immundus sermo exiret. b ¶ Quod apparuit in visione. ¶ In altaris purgantur labia. c ¶ Calculo.
forcipe tulerat de altari, & tetigit os meum, 2 3
a ¶ Quasi: Ne timeas. b ¶ Igni tribulationis, scilicet vel charitatis ardore c ¶ Sic.
& dixit: Ecce tetigi hoc labia tua, & aufe-
a ¶ In alios. b ¶ In nos.
retur iniquitas tua, & peccatum tuum mun-
a ¶ Non populo indigni, scilicet qui non confitentur sicut tu. b ¶ Spiritussancti.
dabitur. Et audiui vocem domini dicen- 4
a ¶ Substantiæ vnitas. b ¶ Ad prædicandum populo meo. c ¶ Acquisitiue ¶ Personarum pluralitas.
tis: † Quem mittam & quis ibit nobis? & 5
¶ Auisum. ¶ Quia purgatus. a ¶ Ergo.
dixi: Ecce ego sum, mitte me. Et dixit: Vade, 6
a ¶ Christum prædicantem. ¶ Permissiue, non imperatiue. 7
& dices populo huic: † Audite audientes, & 8
a ¶ Quasi: quia non vultis. non intelligitis. b ¶ Deum in homine. c ¶ Hominem ¶ Christum corporaliter. 9
nolite intelligere: & videte visionem, & no- 10
a ¶ Deum. b ¶ Quasi: Si vis mundum saluari, quod volo & ego. ¶ Quod iustum est precatur, non imprecatur. c ¶ Tam nunquam.
lite cognoscere. † Excæca cor populi huius, 11

f *Ecce tetigi labia tua*. vnde: *Quid detur tibi, aut quid adijciatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatorijs*. Hic est sermo Dei, de quo dicitur: Habes carbones ignis: sedebis super eos, hi erunt tibi in adiutorium.
g *Et auferetur iniquitas*. Ieremias qui puer erat ideo penè immunis a peccato solius manus attactu purgatur. Ad Isaiam verò qui dicit, vir pollutus labijs ego sum: angelus cum calculo mittitur. Iere. 1. b.
h *Quem mittam*. Non cogit, sed voluntatem quærit: voluntas enim sola præmium meretur. Isaias autem tanquam purgatus, offert se spontaneus.
✱ Procopius. Hęc vox probantis est, & alacritatem illius prouocantis, boniq; instituti tanquam mercedem pollicentis.
Orige. Nota filius a patre missus, solus hic dimittit peccata quę dimittit tota trinitas. Qui. n. in vno credit in omnibus credit: ne putes filium quasi minorem a patre missum. Simile dictum: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ego & pater vnum sumus*. Vnum, propter naturam sumus, propter diuersitatem personarum. Sic iubente domino trinitas imperat. Genes. 1.b. Ioa. 10.f. C
i *Mitte me*. Putat se bonum nuntiaturum, & ideo dicit: *Mitte me*. & ideo se vltrò offert. Sed quia audiuit: *Dic populo huic: Auribus audietis, & non intelligetis, &c.* cùm postea dicatur sibi: clama: non statim clamat, sed interrogat, quid clamabo? Ieremias quoque cui dictum est: *Accipe calicem, & propinabis omnes gentes, &c.* libenter accipit. Cum verò audit, primò propinabis Ierusalem, respondit: *Decepisti me domine, &c.* Nos autem dicimus non temeritatis esse, sed obedientiæ, quod se obtulerit. D Iere. 25.d
✱ Procopius. Cum duo distinctè, quem mittam, & quis ibit, essent postulata, vnica ambobus responsione satisfecit, cum ecce ego domine mitte me, non autem amplius iterum se, adiecit. Est .n. in nostra situm potestate, Apostolatum admittere. Vires autem ad obeundum sufficere, Dei vnius qui istam gratiam largitur. Humanæ itaque imbecillitatis conscius, nihil ad id respondens, soli Deo reliquit, & quod sibi non arrogauit, domino largiente accepit. sum
k *Audite Audientes*. Lucas secundum LXX. in Actib. apostolorum: *Aure audietis, & non intelligetis*, & similia. In quo facilis interpretatio, quæ dicit quid populo facturus sit. Quam interpretationem Paulus quoq; in epistola ad † Hebræos posuit. Vnde ei contradicitur, quia Hebræis testimonijs non vtatur. Nec Iudæi ante scripturam falsauerant. Dominus enim & Apostoli hoc non tacuissent: nec apostoli vel euangelistæ ita protulerunt, vt Iudæi falsaturi erant. Tradunt autem Lucam medicum fuisse, & magis Græcas literas quam Hebræas nouisse. vnde in vtroque volumine secularem redolet eloquentiam, & magis Græcis quam Hebraicis vtitur testimonijs. † Mat. 13 E † Ro. 11 Colos. 4.
✱ Origenes. Prophetizat hoc loco de his, quæ in aduentu Christi erant futura, audituros Iudæos Christum corporaliter, non audituros spiritualiter. Siquidem cum audirent dominum meum Iesum Christum, vocem tantum audierunt non sensum. Et hæc de aduentu domini esse dicta ipse saluator ostendit, cum ait. *Bene prophetauit de vobis Isaias, aure audietis.*
✱ Procopius. Christus siquidem quia luxerat, ita animis omnium illucebat, vt cæcis visum etiam restitueret. At qui oculos claudere voluerunt, videntes ipsi non viderunt, idest, cum videre possent, noluerunt. Efficitur autem istud vel cum eius quod cernitur contemptu, oculos auertimus, vel cum ea quæ videmus, non videre simulamus. F
l *Excæca, &c.* Cui simile: *Suscitaui te: vt ostendam in te virtutem meam. Et dedi eis oculos, vt non videant: & aures, vt non audiant. Excæca cor populi, &c.* Præuidens Propheta cæcitatem superuenturam in Israel, ut plenitudo gentium intraret ad fidem, dicit. Exod. 9. Ierem. 5.
Domine

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et in manu eius calculus. *i. carbo ignitus. Calculus enim plura significat. Vno enim modo significat lapidem paruulum. Alio modo significat numerationem. quia antiquitus solebant homines cum lapillis numerare. Significat etiam carbonem ardentem, & etiã quædam alia vnde versus:* Calculus est ratio, numerus, sententia, carbo. Calculus est pondus, minimus lapis, ensis acutus. *Per calculum autem istum significabatur prophetiæ donum tunc Isaiæ datum.*
2 Quem forcipe tulerat de altari. *s. holocaustorum, vbi erat ignis continuus vt habetur Leuit. 6. Sciendum tamen, quòd non accipitur hic altare seu carbo, materialiter, quia ista fiebant visione imaginaria, sicut dictum est, qua videbatur angelus accipere carbonem de altari holocaustorum.*
3 Et tetigit os meum. *ad designandum purgationem peccati sui per taciturnitatem prædictam, ideo subditur:* Et auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum, &c.
4 Et audiui vocem. *Hic consequenter describitur legatio iniuncta Isaiæ a domino. Primò quantum ad illud quod pertinet ad afflictionem malorum, secundò ad consolationem bonorum, ibi.* Et multiplicabitur. *Primum describitur cum dicitur:* Et audiui vocem domini. *apparentis in effigie prædicta.*
5 Dicentis. Quem mittam, & c. *Hoc non quæsiuit ex ignorantia, sed ad conuenientius iniungendum negotium Isaiæ se offerẽti ad obediendũ, sicut Gen. 3. b. dicit Dominus Adam:* Vbi es? *vt ex eius responsione conuenientius argueret eum de transgressione.*
6 Et dixit, &c. *paratus ad obediendum.*
7 Mitte me. *nec se offerendo peccauit, quia ante dispositum se vidit per purgationem prædictam.*
8 Et dixi. Vade *ad arguendum peccata regum Iudæ. Ex hoc dicũt Heb. & rationabiliter, vt videtur, quod istud qđ dicitur in hoc. c. precessit tẽpore ea quæ scripta sunt supra a principio huius libri, in quibus Isaias arguit multipliciter peccata eius populi ad ea quæ arguenda missus fuit a Deo, sicut alij prophetæ. Et in hoc cap. ponitur prima eius missio, ut videtur. Nec obstat quòd vltimò scribitur, quia frequenter in sacra scriptura scribuntur posterius prius facta, & econuerso. vt frequenter dictum est supra in alijs libris canonicis.*
9 Et dices populo, &c. *auribus torporis.*
10 Et nolite intelligere. *idest, noletis. Non enim incitauit eos Propheta ad non intelligendum, & non obediendum sed prædixit hoc futurum, prænuntiando, scilicet populi obstinationem in malo. ideo subditur.*
11 Excæca cor populi. *idest denuntia ad excæcandum per errorem in intellectu.*

5 Dicentis ✱ Et aures

MORALITER.

† 11 *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua*, idest excæ- † candum

A Domine excæca cor populi huius. Quasi dicat: Si totum mundum saluare desideras, excæca cor populi huius. Si enim
n. 11.d. populus hic excæcatus fuerit, gentes illuminabũtur. Nec
est Dei crudelitas, sed misericordia, infidelibus excæca-
. 13 g. tis humiles illuminare. vnde: *Quoties volui congregare filios*
n. 11.d. *tuos, &c.* Et, *Conclusit Deus omnia sub peccato, vt omnium misereatur.* Et paulò post. *O profundum diu itiarum sapientiæ, & scientiæ Dei.*
em.

a *Et conuertatur.* Quamuis graue peccatum sit, si conuertatur quis, potest saluari: Sed hi pro magnitudine sceleris, pœnitentia sunt indigni vnde: *Volui congregare filios tuos, & nolebas.*
13.g.

b *Et adhuc.* Et pro.i. adhuc ex gente decimatio, quasi adhuc decima pars illius gentis remanebit.

B * Theodoretus. Describit propheta mala quæ patentur Iudęi, vt voluntatis rebelles pœnas luant, qua dominum audire noluere, & ipsos ait sibi futuros causam tantorum malorum, vt incendio, gladio, fame, peste absumantur.

a ¶Cordis. b Peccato. c ¶Interiores. d ¶Ostio peccatorum, e Quasi vellet si vellet.
& aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne
forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, 1
¶Expositio est. a ¶Intelligendo.
a & corde suo intelligat, & cõuertatur, & sanem
a ¶Conuersum b Condolendo populo meo. c ¶Excæcabitur
eum. Et dixi: Vsquequo domine? & dixit: Do- 2
a ¶ A Romanis solæ fiant c hoc est absque habita. &c ¶Sint. 3
nec desolentur ciuitates absque habitatore, &
domus sine homine, & terra relinquetur deser
¶A terra sua. ¶Iudæos. ¶In terra aliena nascendo in seruitutem.
ta, & longè faciet dominus homines, & multi 4
¶Alias deserta a ¶A Deo b ¶Vbi erat. c ¶Vbi captiua tenebitur.
plicabitur quę derelicta fuerat in medio terrę.
a ¶Tamen. b ¶Vix in ea decima pars remanebit, vel in toto orbe, vel in Iudæa c ¶Iterum sub Adriano. ¶Reliquiæ Israel saluæ fient.
b Et adhuc in ea decimatio: & conuertetur, & 5
a ¶Sine folijs & fructu. 6
c erit in ostensionem, sicut terebinthus, & sicut 7
a ¶Aridi b ¶Apostoli & alij fideles. vnde Nisi dominus Sabaoth reli no. se &c.
quercus quæ expandit ramos suos. Semen san 8
a ¶Per fidem, ne cadat per infidelitatem.
ctum erit id quod steterit in ea.

c *Et erit.* Sub Adriano Iudæa iterum vastata est. l. verò D
anno post captiuitatem Romanorum. Prohibiti enim sunt publicis legibus Iudæam intrare.

* Eusebius. Post cladem inuectam Iudææ a Vespasiano, residuum fore decimam partem Iudæorum in vrbi- Lib. de demõstrat. cap. 38.
bus Iudææ, & postea rursum futurã sub Adriano in pabulum ignis, vt quercus & terebinthus, qñ cadunt de loco suo auulsæ.

* Procopius. Non iam amplius eos vineam domini Sabaoth, non vt Dei paradisum, non vt oliuam pulchram, nõ vt palmam, aut cicurratarũ arborum aliquam, sed veluti glandem, non eam quidem sibi constantem amplius, sed deciduam, relictaque theca. Humi iacẽtem, vel tanq̃ terebinthũ amaros fructus edentem, prędicit. Nec his absimilẽ fore Iudęorũ gentem, imò dete- E
riorẽ, cũ & suas isti regiones occupent, & solito naturę ordine fructus edãt, illis cõtra, sua ẽt nihil illis tale producẽte exciderint.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et aures eius. *Idest, aggrauandas denuntia in affectu per obstinationem. Circa quod sciendum, quòd talis excæcatio & obduratio non est a Deo directè, sed ex liberi arbitrij defectibilitate. Homo enim auertens se a Deo, meretur vt iustè Deus retrahat gratiam suã ab eo cuius effectus est illuminare intellectum, & mollificare affectum, & ideo ipsa subtracta homo excæcatur & obduratur ex sua malitia. Hoc ad literam fuit impletum, quando ad prædicationẽ Christi Iudæi pro magna parte fuerunt obdurati, secundum quod dicitur expresse, Ioa. 12.* Propterea non poterant credere, quia dixit Isaias. Excæcauit oculos eorum: & indurauit cor eorum, &c. *Et sequitur.* Hoc dixit Isaias, quando vidit gloriã eius. *scilicet Christi* & locutus est de Deo. *Cognouit enim tunc*
C *Trinitatem personarum, & filium incarnãdum, vt prædictum est, et sic tunc vidit gloriam Christi, idest, eius diuinitatem.*

2 Et dixi. Vsquequo domine. *Scilicet, durabit hæc excęcatio & obduratio.*

3 Et dixit: Donec desolentur, &c. *Quod impletum fuit tempore Titi, qui destruxit ciuitatem & templum & terram Iudæorũ, & duxit populum captiuum, & dispersit per orbem, vt non habitaret amplius in Iudæa. ideo subditur:* Et longè faciet dominus homines.

4 Et multiplicabitur, &c. *Hic consequenter Propheta denuntiat in consolationem credẽtium, quod frequenter fit in hoc Propheta & alijs, s. denuntiatio consolationis bonorum iuxta denuntiationem desolationis malorum, vt opposita iuxta se posita magis elucescant, & hoc est quod dicitur.* Et multiplicabitur, &c. *Quia ante aduentum exercitus Romanorum contra Iudæam, Christiani qui erant ibi per admonitionem angeli transierunt in regnum Agrippæ, qui erat confœderatus Romanis, et sic fuerunt derelicti alijs partim captiuatis, & partim trucidatis, qui postea multiplicati sunt per orbem vniuersum, vt patet ad sensum.*

5 Et adhuc decimatio in ea. *Quia decimæ dantur a fidelibus ecclesiæ.*

6 Et conuertetur. *Ab abiectione, & paucitate, & persecutione, quam passa est ecclesia. Primò a principibus Iudęorum, vt patet Act. 8. & in pluribus locis alijs eiusdem libri: & postea ab imperatoribus Romanis, & eorum præfectis, vt in sanctorum legendis, & in chronicis habetur.*

7 Et erit in ostensionẽ sicut terebinthus. *Quod impletum videmus maximè a tempore Constantini, in quo incepit ecclesia notabiliter & mirabiliter exaltari & dilatari.*

8 Semen sanctum erit id quod ste. *Quia fideles non multiplicantur per generationem carnalem: sed per gratiam sanctificantẽ in baptismo. veruntamen quia excæcationis & obdurationis Iudęorum tempore prædicationis Christi & Apostolorum eius figura fuit obduratio prædecessorum suorum tempore prædicationis Ieremię et aliorum prophetarum, qui fuerunt inuenti tempore destructionis factæ per Nabuchodonosor regem Babylonis. ideo litera ista potest exponi pro illo tempore, licet principalis intentio prophetæ feratur ad obstinationem Iudæorum tempore prædicationis Christi & Apostolorum. Et secundum istam sententiam, dicitur:* Et dixi: Vsquequo domine. *supple durabit ista excæcatio & obduratio?* Et di- F
xit: Donec desolatæ sint ciuitates absque habi. *Quod adimpletum fuit tempore Cedeciæ, quando rex Babylonis destruxit ciuitates regni Iudæ, & populum duxit captiuum in Babylonem, ideo subditur:* Et longè faciet dominus homines, & multiplicabitur. *Hic consequenter propheta denuntiat consolationem bonorum, & istud fit frequenter in hoc libro & in alijs libris prophetalibus iuxta consolationem malorum, denuntiando consolationem bonorum, vt opposita iuxta se posita magis elu. & hoc est quod dicitur.* Et mul. *idest, terra Iuda, quæ derelicta fuerat a suis habitatoribus in captiuitatem ductis: multiplicabitur adhuc in hominibus animalibus, & alijs bonis, quod impletum fuit post captiuitatis reditum sub Zorobabel, & Nehemia, & Machabæis. In medio terrę, hoc dicitur, quia Iudęa est in quarto climate terræ habitabilis. Et adhuc in ea decimatio, idest, adhuc dabuntur ibi decimæ bonorum Sacerdotibus & Leuitis Deo ministrantibus, sicut habetur Nehemiæ 10. Et conuertetur a captiuitate in prosperitatem. Et erit in ostensionem sicut terebinthus, &c. quia prosperitas eorum post tantam captiuitatem fuit magis admirabilis: & hoc tempore Machabęorum, quando recuperauerunt ciuitatem & templum contra Antiochum regem tunc valde potentem.* Semen sanctum erit, id quod ste. in ea. *Quia post reditum captiuitatis Babylonicę nõ legitur Iudęorum populus ad idololatriam declinasse, nisi aliqui pauci ex violentia regis Antiochi, vt habetur 1. Machab. & 2. & tunc etiam aliqui licet pauci comparatiuè respectu totius populi acceperunt aliquas conditiones Gentilium, faciendo sibi pręputia, palestrã, & ephebiam, vt habetur 1. Machab. 1. Non tamen dicitur ibi, quòd declinauerunt ad idololatriam.*

MORALITER.

† candum denuntia, si perseueret in malitia, propter quã Deus retrahit gratiam suam, & sic excæcatur mens peccatoris & obstinatur, quod debet prædicator denuntiare populo ut caueat a malo. Et consequenter subditur remedium, cùm dicitur.

3 *Donec desolentur ciuitates, absque.* Idest, homines peccatores per amaritudinem pœnitentiæ. Et quia sequitur ad hoc bonorum operum fructificatio, subditur.

4 *Et multiplicabitur quæ derelicta fuerat.* A Deo propter peccatum.

7 *Et erit in ostensionem sicut terebinthus.* Nam bona fructificatio peccatoris per pœnitentiam conuersi proponitur alijs in exemplum pœnitendi, vt patet de Magdalena.

Cap. * Cap. res

A ADDITIO I.

In cap.6. vbi dicitur in postilla: Posset enim aliquis dicere, *quòd verbum eius non esset autenticum.*

Isaias in principio suæ prophetię dixit: Audite cæli, & auribus percipe terra: quoniam dominus locutus est: & ideo nullus posset dicere ei, quòd verba illa dixisset spiritu suo, & non spiritu Dei: nisi taliter contradiceret suæ prophetiæ: quam qui negaret, similiter posset negare præsentem visionem, & ideo nõ oportet dicere, quòd hęc visio ponitur ad confirmationem prædictorum, sed est visio per se reuelata prophetæ.

ADDITIO II.

In eo.c.6.ubi dicitur in post. Sicut Ier.22.dr: Terra terra terra.

Quod legitur in Iere. Terra, terra, terra, audi verbum dñi. *Non oportet vt intelligatur ad excitandam maiorem attentionem sicut Iudęi dicunt; sed ad denotandam terræ cui loquebatur, expressam distinctionem. Erat enim terra cui loquebatur tripartita, cuius vna pars dicebatur terra Iudæę, alia Galilęę, alia verò trans Iordanem, vt patet in libro qui dicitur Canhedrin. Unde ad denotandam talem diuisionem ter nominat terram, & ideo in hoc loco cum seraphin ter sanctus clamabant, ad literam planè intelligendum est ad designandam trinam distinctionem in diuinis personis, prout fides catholica tradit. Vnde & quodlibet istorum trium nominum in concreto significat sanctitatem, vt denotetur pluralitas suppositorum, quæ concretiuè intelliguntur. Verbum autem substantiuum ibi sub-*
B *intellectum, in singulari numero ponitur, vt essentiæ vnitas intelligatur. Et notandum ꝙ quidam expositores Hebręorum attẽdentes, ꝙ in vnitate diuina quę summa est, periculum esset iterare nomina quę omnino similia essent, ex quo necesse erat vt intelligeretur aliqua pluralitas, ideo aliter interpretati sunt hęc dicta, scilicet, vt sanctus qui in primo loco dicitur: & etiam sanctus qui in secundo loco dicitur, intelligantur in vocatiuo casu, sic ꝙ vterque seraphin clamabat ad alterum, dicens:* O sancte sanctus dñs Deus exercituum, &c. *& hoc audent dicere, eò quod in lingua Hebraica in his nominibus non est differentia casualis. Sed hoc nõ valet aspicienti proprietatem harum dictionũ, prout hoc ponuntur. vnde translatio Chaldaica ista tria nomina de Deo intelligit: & ideo hę due ex-* D
positiones quas postillator ponit, non debent intelligi quasi indifferenter consonent literę: sed prima expositio non est verè literalis, sed quasi a veritate literę fugitiua. Secunda autem catholica, & propriè literalis. Unde magister in 1.di.2. Inter alia testimonia trinitatis quę in veteri testamento inueniuntur, hanc autoritatem tanquam à literali sensu sumpta allegat.

ADDITIO III.

In eo.c. vbi dicitur postil. Et dixit, Vade ad arg. peccata re. &c.

Licet Isaias in pręcedentibus argueret multipliciter populum de peccatis eorum, nunq̃ tamen eorum obstinationem prenũtiauit, quę obstinatio in hac visione fuit primò sibi reuelata, cum dicitur: Audite, & nolite intelligi, &c. exceca cor populi huius. *Unde non est necesse dicendum, quod hęc visio pręcedat alias prophetias predictas, sicut Hebręi minus rationabiliter dicunt. nã in pręcedentib. arguebat peccata, et scelera populi de mandato Dei, vt dictũ est. In hac autem visione sibi iniunctum est, vt excęcationem & indurationem eorum futuram, tempore aduentus Christi eis prenuntiaret.*

ADDITIO IIII.

In eod.cap. vbi dicitur in postil. Et adhuc decimatio in ea, &c.

Ubi nos habemus: Et adhuc decimatio in ea. *in Hebreo habetur quędam dictio quę licet deriuetur à decem, tamen nõ significat decimationem, sed significat denam.i. numerũ denariũ in genere fœminino, & est sensus scdm Hebreos, ꝙ a tempore huius visionis adhuc remanebant decem reges in Iuda vsq; ad transmigrationem Ba-*
bylonis inclusiuè. qui quidem reges apud eos sunt Ionathã, Achaz, E
Ezechias, Manasses, Amon, Iosias, Ioacim, Iechonias, Sedecias. Totest etiã aliter intelligi iste numerus denarius, vt referatur ad illud quod legitur Gen.8. vbi Deus cõcessit Abrahe, quod si inuenirentur in Sodomis decem iusti, parceret toti ciuitati pro eis. vnde in hoc loco dominus dicebat Isaiæ quod licet populus esset ita malus: sicut populus Sodomorum, prout supra dixerat 1.cap. Audite verbum domini principes Sodomorum. *tamen adhuc remanebat in ea, scilicet Iudæa & Ierusalem dena videlicet iustorum, qua volebat eos sustinere & tolerare donec conuerterentur.*

CAP. VII.

a *E*T *factũ est in diebus Achaz, &c.* a Quæ supra scripta sunt vsq; ad b locum sub Ozia & c Ioathan filio eius, visa sunt quæ sequuntur sub Achaz rege impijssimo, q a Deo derelictus ab inimicis expugnatur.

b *Achaz.* Qui clausit ianuas
C tẽpli, & Baalim adorauit, filium suũ idolo cõsecrauit, altare æneum abstulit, & altare idolorum in templo posuit. Iure ergo a domino derelictus est, *& surrexerunt aduersus eum inimici.* 2.Par.28

c *Ascendit.* secundò. Primò .n. Assyrij tribu Iudæ multos ĩterfecerãt, & captiuos ĩ Damascũ duxerãt: & hac fiducia reuertunt̃ tpe Achaz sed nõ p̃ualẽt auxiliãte Deo, nõ meritis Achaz, sed sola misericordia Dei. F
Ascendit. ☞ *Rasin*

CAP. VII.

1 ET factum est in diebus
2 Achaz filij Ioathan, filij
3 Oziæ regis Iuda, ascendit
Rasin[a] rex Syriæ, & Phacee[b] filius Romeliæ rex Israel in Ierusalem ad præliandum contra eam, & non

a Idest, rex Aran. b ¶Qui ante cxx. milia bellatorum percusserat de Iudæa, & ducenta milia mulierum, puerorum & puellarum, cum infinita præda in Samariam duxerat.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VII.

* ET factum est. *Postquam Isaias denuntiauit regni Iudæ punitionem, hic denuntiat eius liberationẽ a persecutione duorum regum, vt tanquã bonus Samaritanus post vinũ mortificatiuum infundat oleum lenitiuum.* Luc.10.f. *Sciendum tamẽ, quod principalis intentio prophetę est denuntiare Christi aduentũ qui interponitur. vnde dicit Ra.Sa. super 9.ca.Zach. Quòd vniuersi prophetę non sunt locuti, nisi super annos redẽptionis, & ad dies Messię, quod est intelligendum de principali intento. Et ideo pars ista in tres diuiditur.* Diuisio. *quia primò in signum dictę liberationis denuntiatur Christi incarnatio. secundò eius resurrectio, se.ca. tertiò eius ascensio, ca.9. Sciendum tamen ꝙ hęc diuisio non est pręcisa, quia in secunda et tertia parte fit mentio de contentis in prima quantum ad aliquid, quia prophetę frequenter replicant idem, alio tamen modo: quia modo exhortatiuo loquuntur. Præsens autem ca. in tres partes diuiditur: quia primò ponitur regni Iudæ imminens periculum. secundò promittitur liberationis beneficium, ibi:* Et dixit dñs. *tertio datur huius liberationis signum, ibi.* Et adiecit. *Circa primum præmittitur tempus cũ dicitur.*

1 Et factum est. *Quia quarto anno regni sui factum est illud quod sequitur.*

2 Filij Ioathan, filij Ozię. *Secundũ quod dicit Ra.Sa. hic exprimuntur pater & auus ipsius Achaz, ad ostendendum quod beneficium diuinum factum ipsi Achaz, prout in hoc c. describitur, non fuit factum propter bonitatem ipsius Achaz, cum esset idololatra pessimus, vt habetur 4.Reg.16. & per consequẽs indignus diuino beneficio. sed factũ est propter meritum patris sui Ioathan, qui fuit bonus & iustus, vt habetur 4.Reg.15. Et Oziæ aui sui, qui dictus est etiam Azarias, qui fuit etiam bonus & iustus, vt habetur 4.Reg.15. Veruntamen postea anno 22. regni sui superbiuit, & officium sacerdotale sibi vsurpare voluit: propter quod a Deo lepra percussus fuit, quam patienter portauit habitans in domo sequestrata, & sic peccatum eius purgatum fuit per pœnitentiam & pęnam illatam.*

3 Ascẽdit Rasin rex Syrię & Phacee fi.Ro.&c. *Isti duo reges*

* non

MORALITER.

† 1 *Et factum est.* Per Ierusalem significatur anima fidelis secundum sensum moralem, in qua ciuitate debet Christus regnare, contra eam venit Rasin, qui interpretatur iniquus.i. non æquus, & signat superbiam. Nam superbus vult alios excedere, & sic refugit æqualitatem, & Phacee qui interpretatur oris apertio, & signat auaritiã. vnde auarus dicitur quasi æris auidus: & sic os apertum habere dicitur: quia nunquam pecunijs satiatur. Et hæc duo vitia dicuntur hic titiones fumigantes & caudas habentes: titiones, quia concupiscentiam inflammant, fumigantes, quia mentis oculos tanquam fumus excæcãt: & caudas habentes, quia post se alia vitia trahunt. De superbia namque dicitur, Eccl.10 b. *Initium omnis peccati superbia.* De auaritia. 1. ad Tim.b. *Radix omnium malorum, est cupi.* Per Isaiam verò dictam ciuitatem assecurantem, prędicator significatur veritatis, dans pro signo liberationis conceptionem & natiuitatem spiritualem Christi in hominibus bonæ voluntatis. Per Achaz verò recusantem signum, significatur peccator obstinatus in malo. De bello verò vitiorum contra Ierusalem moralem dicit Bern. super Missus est: Venit auaritia, & vendicat in me sibi sedem, iactantia cupit dominari, superbia vult mihi esse rex, luxuria dicit: ego regnabo, ambitio, inuidia, & iracũdia certam in memetipso, cuius potissimum esse videar, ego quantum valeo resisto, renitor quãtum iuuor, dñm meũ Iesum reclamo, & dico, non habeo regẽ nisi Iesum.

† *In die*

☞ *Rasin rex.* Hic est rex Arā qui interpretatur excelsus, sa
A piētia, f. seculari tumidus. Et Phacee fili' Romeliȩ (rex. f.
decem tribuum f'm prophetam Osee) rex hæreticorū.
Hi. f. vt expugnent ecclesiam, consentiunt. Quod audiēs
domus Dauid. i. simplex populus Christi pertimescit, qa
nō arboribus frugiferis, sed
infructuoso cōparatur sal-
tui. Hæretici. n. & Gentiles
argumentorum gladijs pu-
gnant contra domū Dauid,
cū disentiant sibi. vnde: Fa-
cti sunt amici Herodes, &
Pilatus in passione Christi.
a *Egredere.* Tropo. Conside
randum est, quod impio re
gi Isaias iubetur occurrere,
erigens vel exurgēs de loco
suo, non in principio aquæ
ductus, sed in extremis fini- a
bus piscinæ superioris, quæ b
erat ī agro Fullonis, vbi sor
des & maculæ purgabātur. c
Quamuis. n. Achaz regna-
B retur super Iudam, quia im d
pius erat, in extremis finib.
piscinæ morabatur. Deus
ergo non tā eius misceretur,
quam populi sui. Caudas ti e
tionum fumigantiū vocat
sapiētiam secularem, & hȩ-
reticum sermonem quorū
finis exustio est. Qui frustra
inierunt consilium, vt ascē-
derent cōtra Iudā & pone-
rent super eum filium Ta-
beel, i. bonū Deum. Vterq;
enim doctrinam suā putat
optimam: sed Deo iuuante
non stabit consilium eorū.
Quandiu autem stabit mundus & quæ sunt eius, in finibus suis dominantur. Cum autem finis mundi aduenerit, hoc est 65. annis, & tam mundi rex, quæ 6. diebus factæ sunt: quam omnia quæ ad 5. sensus pertinent, finem acceperunt, vniuersa soluentur. Quod Gentiles, & hære-
C [illegible] tici

a ¶ Quia dominus auxiliatus est, vt filium suum de virgine nasciturum hac occasione nuntiaret.

potuerunt debellare eam. Et nuntiauerunt 1

a ¶ Regiæ. f. b ¶ Idest in Pace, & amicitia vnita est cum x. tribubus. quorum rex erat Phacee filius Romeliæ.

domui Dauid, dicentes: Requieuit Syria su- 2

a ¶ Idest, x. tribubus quæ adhæserunt Roboam, qui fuit de tribu Ephraim. 3
b ¶ Propter hunc nuntium. c ¶ Regis.

per Ephraim, & commotum est cor eius, & 4 5

¶ Domus Dauid, a ¶ Folia arborum. ¶ Infructuosa. 6

cor populi eius, sicut mouetur ligna syluarū 7
à facie venti. Et dixit dn̄s ad Isaiam: Egredere 8
in occursum Achaz tu † & qui derelictus est 9
Iasub filius tuus ad extremum aquæ ductus 10

a ¶ Scilicet. ¶ Idest, quæ extra ciuitatem erat, rari.n fontes erant in montanis.

piscinæ superioris in via agri Fullonis, & 11

Idest, pauorem cordis ne prodas. 12

dices ad eum: Vide vt sileas. Noli timere, & 13

a ¶ Mala quæ iam passus es. ¶ Iam finiendis.

cor tuum ne † formidet à duabus caudis titio- 14

¶ Scilicet ne timeas. 15

num fumigantiū istorū in ira furoris Rasin 16
regis Syriæ, & filij Romeliæ, eò quòd consi- 17 18
lium inierit contra te Syria in malum, &

a ¶ Subditi. b ¶ Prȩlatus. c ¶ Quia Iudæa montosa.

Ephraim, & filius Romeliȩ, dicentes: Ascenda 19

a ¶ Quiescentem, dormientem. b ¶ Trahamus in potestatem nostrā. 20
¶ Vel auellamus.

mus ad Iudam, & suscitemus eum, & euella- 21 22
mus eum ad nos, & ponamus regem in me- 23

tici non credunt: & ideo nō intelligunt iuxta Septuagin- D
ta quæ dicuntur, qui dicunt: *Aure audietis.*
* Procopius. Non defuerunt qui typum baptismatis pi
scinam habere docuerunt.
b *Derelictus est.* A fratre suo Rabsace, qui ad Assyrios trā
sierat, vt tradunt Hebræi.
c *Iasub filius tuus.* Qui inter-
pretatur reliquus comes &
conuertens, quia populus
Iuda de manibus duorum
regum liberandus erat.
d *In via.* Ibi Rabsaces,
postea ex præcepto Senna-
cherib Dei populū blasphe
mauit.
e *Duabus caudis.* Duæ cau-
dæ titionum, Rasin rex Sy-
riæ, & Phacee filius Rome
liæ: quia in illis finitum est
regnum Syriæ & Samariæ: † & Sear Iasub.
Nam Theglathpharnasar
interfecit Rasin, & Osee in-
terfecit Phacee, & pro eo re
gnauit nouem annis, & ob E
sessus à Salmanasar tribus
annis, captus est: & ductus
cum decē tribubus in mon
tes Mœdorum, & Persa-
rum.
* Procopius. Fumigan- † mollescat.
tes titiones reges vocauit,
tanquam qui luce ipsa, iam
vtendi facultate extincta,
priuentur. Per hoc autem
titiones, nec plausibiles gē-
tium nugas vereri amplius
nec male sentiētium homi
num blasphemias metue-
re monemur. Priuari enim
titiones non communi modo plantarum vita destituti, sed ligni etiam robore, ipso denique qui solet in igne relucere, splendore, hoc solum habent virium, vt à quibus præhensi fuerint, eosdem queant denigrare tantū, & intuentium oculis lacrymas prouocare.

☞ *Tabeel.* F

NICOLAVS DE LYRA.

* *non venerūt tunc similiter contra regem Achaz, sed quilibet per se & successiue, & licet nō expugnauerint Ierusalem ciuitatem regiā, tamen de regno Achaz duxerunt magnam prædam, quia non poterat eis resistere in campo, secundū quod dicitur. 1. Paral. 28. a.* Tradiditque eum dominus Deus in manu regis Syriæ, qui percussit eum, magnamque prædam cœpit de eius imperio. *Et subditur ibidem.* Manibus quoque regis Israel traditus est, & percussus est plaga grandi.

1 Et nuntiauerunt, &c. *idest, Achaz, qui descenderat de domo Dauid & populo eius.*

2 Dicentes. *Quia exercitus duorum regum non possunt sic congregari, quin currat rumor, & potissimè ad illos contra quos intendunt bellare. Et quis fuerit ille rumor, subditur.*

3 Requieuit Syria. *idest, rex Syriæ.*

4 Super Ephraim. *i. super regnum Israel, siue decem tribuum, quia Ieroboā primus rex fuit de tribu Ephraim, vt habetur 3. Reg. 11. & alij post eū cōmuniter. Per hoc aūt quod subditur:* Requieuit Syria, &c. *intelligitur confederatio duorū regum ad veniendū simul contra regnum Iuda, ex hoc enim quod quilibet eorum per se victoriam habuerat contra Achaz, cogitauerunt quod ambo simul possent destruere regnum & transferre ad alium, vt habetur infra.*

5 Et commotum est cor eius. *Scilicet Regis Achaz.*

6 Et cor populi eius. *Præ nimio timore.*

7 Sicut mouentur ligna. *Eò enim* q *fuerant debellati à quolibet rege per se, vt dictum est, in campo, fuerunt valde territi, credentes quod non possent resistere ambobus simul, etiam in ciuitatibus munitis & fortalitijs.*

8 Et dixit dominus. *Hic consequenter promittitur liberationis beneficium, cum dicitur:* Et dixit dominus ad Isaiam. *pro cōsolatione regis & populi, licet non meruisset, vt prædictum est.*

9 Egredere in occursum, &c. *Dicunt aliqui expositores nostri, quod Rabsaces erat filius Isaiæ, qui nō fuit honoratus à rege Iuda secundū decentiam sui status, cum esset de genere regio, sicut & pater suus, vt supra dictum est, propter quod indignatus transtulit se ad regem Assyriorum, qui posuit eum inter principes sui exercitus, secundum quod habetur 4. Regum 18. & ideo subditur hic: Tu & qui derelictus est Iasub a fratre suo ad alienigenas transeunte. Et dicunt ibi expositores hoc dictum Rabsacis haberi ab Hebræis, sed vbi habeatur nescio. vnde & Ra. Sa. aliter exponit secundum interpretationem huius nominis Iasub, qui interpretatur reuersus, & sic dixit dominus: tu & qui derelictus est Iasub filius tuus, quasi dicat dominus: pauci de populo Iudæ qui reuertentur ad me per pœnitentiam, ad dictum tuum erunt tibi sicut filius tuus Iasub. In scriptura enim sacra ille qui per doctrinam suam aliquos conuertit ad Deum, dicitur pater eorum, & ipsi eius filij. secundum hunc modum dicit Apostolus 1. Corint. 4. d.* In Christo enim Iesu per euangeliū ego vos genui.

10 Ad extremum, &c. *Erant enim ibi duæ piscinæ, vbi colligebantur aquæ, & vna erat superior altera, ita quòd de ipsa fluebat aqua in aliam, sicut fit frequenter in stagnis.*

11 In via, &c. *idest, per quam itur ad agrum illum, vbi Fullones pannos ab eis lotos in piscina extendebant ad desiccandum.*

12 Et dices ad eum. *Ex parte mea.*

13 Vide vt sileas. *idest, sis in bona pace & quiete, ideo subditur:* Noli timere, &c. *Sequitur.*

14 A duabus caudis. *idest, exercitibus reges sequentibus.*

15 Titionum fumigantium, &c. *Titiones fumigant, quando extinguitur flamma. & quia gloria regis Syriæ, & regis Israel erat extinguenda, sicut denuntiat propheta in hoc cap. ideo æquiparat eos titionibus fumigantibus.*

16 In ira furoris Rasin regis Syriæ. *idest, regni eius.*

17 Et filij Romeliæ. *idest, regis & regni Israel. supple in ira istorū contra te.* Noli timere, *eò quòd consilium inierit contra te Syria in malum. Et Ephraim, idest, regnum Israel.*

18 Et filius Romeliæ. *idest, rex eius.*

19 Dicentes: Ascendamus ad Iudam. *Similiter & concorditer, & dicit:*

20 Ascendamus. *Eò* q *regnum Iuda est in eminentiori loco quā regna Syriæ & Israel.*

21 Et suscitemus eum. *A sua quiete ipsum impugnando.*

22 Et euellamus, &c. *i. auferamus & ditioni nostræ subijciam'.*

23 Et ponamus regem. *idest, Romeliæ, qui vocatur hic Tabeel, vt dicit hic Ra. Sa.*

* Hæc

A a *Tabeel.* Tabeel bonus Deus,q.d. Ibi ponamus idolum Dei nostri. Vel ad literam,filium hominis,sic vocat.
b *Adhuc sexta,&c.*q.d. Interim cōtenti erunt finibus suis, & Damasco tanquam metropoli Syriæ imperabit Rasin & caput ciuitatū Ephraim Samaria erit, & in ea interim regnabit filius Romeliæ.
c *Sexagintaquinque anni.* A vigesimo sexto anno regni Oziæ quando lepra percussus est, ex tūc Ioathan filius eius regnauit xxvij. annis, patre adhuc viuente: Post mortem eius xvj. post quē Achaz aliis xvj. Postea regnante Ezechia sex annnis. Ephraim,idest x.tribus in captiuitatem ductæ, cessarunt esse populus.
Li.7 demonstrat.cap.2. d *Si non credideritis.* ✱Eusebius. Valde necessario propheta virginis partui & natiuitati Emmanuelis Dei, inter homines prætulit. *Nisi credideritis non intelligetis.*
†,Intelligetis.
B ✱ Idem.Vnde sunt qui ex circuncisione,cum Christū non credant,hæc non intelligunt, quem hic propheta vaticinetur.
e *Pete tibi signum.*Vt qui prophetæ non credidit,domini autoritate terreatur.q.d.difficile videtur tibi, quòd regna potentissima breui finiantur,& tu libereris & populus tuus: sed pete tibi signum.
Psal.134.b Ibid.104.a *Pete tibi signum.* Moyses accepit signum de terra. vnde: *Misit signa & prodigia in medio tui Aegypt.* Ranas, locustas, cynifes,& cynomiam:de cœlo grandinem,ignem,& tenebras triū dierum.
Isa.38.b Ezechias quoque accepit signū de cælo,quando sol x.lineis regressus est.
Iosue.10.e. Et Iosue in Gabaō & Hailon stantibus sole & luna.
1.Reg.28.b Pleriq; putant Saulem signū accepisse de terra & de pfundo inferni, qū per incātationem visus est Samuelē suscitasse.
Ionæ 2.a Ionas de abysso & mortis
C

D mortis faucibus liberatus, signū inferni & accepit & dedit. Quia prioribus prophetæ non credidit verbis,iubetr signum petere,cuius autoritate cogatr credere. q.d.Vis vt scindatur terra,& pateant inferi,qui corde terræ esse dn̄r an aperiantur cœli:ad quod vtrunque mortem domini, & ascensionem respicit.vnde: *Qui enim descendit,ipse est, & quia ascendit.* vnde: *Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum?*hoc est,*Christum deducere,aut quis descendit in abyssum, hoc est Christum de mortuis ducere.* Ephe.4. Baruch
f *Non petā.* Non humiliter, sed superbè. Multi enim leguntur à dn̄o signa petiuisse & accepisse: sed Achaz ita respondit tanquam autoritatem habens. *Non tentabis dominum Deum tuum.* Vel timuit q̄ in signo Deus glorificaretur, & idola vilificarentur. Veriortia de Achaz. Matt.4.
E ✱ Augustinus.Achaz apud Isaiam timet signum petere, ne Deum tentare videatur, cū hoc enim dominus admoneat per prophetam, credo existimans,q̄ ab ipso ppheta exploraretur vtrū præcepti memor esset, quo tentare Deum prohibetur.
✱ Epyphanius. Qd Achaz per humilitatem respondit. L.1.qu per Ge 63.
*Non petam.*hanc regis humilitatē duobus signis remunerat dominus, qui prius vnum tantum erat pollicitus. Largitur enim dominus duo ab excelso,verbum suū quod misit a profundo,carnem quam propria voluntate verbum assumpsit.
g *Audite ergo domus Dauid.* ✱Procopius.Achaz veluti colloquio indignum dedignatus, qui suam alioqui contumaciam pietatis fuco prætexerat, ad domum Dauid ex quo secundum carnem Christus oriturus, ad ipsam primum peruenturus erat,sermonem conuertit. In anc
Ecce
F

dio eius filiū Tabeel.Hæc dicit dominus De⁹: 1
¶Quod minatur.
Non erit istud, & non stabit:sed caput Syriæ 2
¶Erunt. 3
Damascus,& caput Damasci Rasin.Et adhuc 4
5
sexaginta & quinq; anni,& desinet Ephraim 6
esse populus:& caput Ephraim Samaria,& ca 7
8
a ¶Domino per prophetam hæc prædicente, Achaz & populus non futura credidit,vnde addit: Si non credide. ¶O viri Iuda.
put Samariæ filius Romeliæ.Si non credideri 9
a ¶In terra vestra,sed & vos captiuabimini.
tis,nō † permanebitis.Et adiecit dominus lo-
a ¶Liberationis vel victoriæ. b ¶Qui auxilium pollicetur. 10
qui ad Achaz,dicēs:Pete tibi signum a domi- 11
a ¶Non ab idolis quæ adoras. ¶In optione tua ponitur. b ¶Ab inferis.
c ¶De cęlo,vel vt Elias de cœlo, Moyses veniat ab inferis. 12
no Deo tuo in pfundum inferni, siue in ex-
¶Cum debuit obedire. a ¶Alias exaltabo.Hebræum enim vtrunque significat.Isaias. 13
celsum suprà.Et dixit Achaz: Non petam, & 14
a ¶Quia Achaz non vult audire:
nō tentabo dominum. Et dixit: Audite ergo 15
16
a Vnde Christus nasciturus. b ¶ Quasi, Non solum prophetarum dicta contemnitis,sed etiā iubenti domino con radicitis.
domus Dauid. Nunquid parū vobis est mole
a Prophetis,quorum verba contemnitis. b ¶Inuidentes eius signis & gloriæ. 17
¶Onerosi: vnde:Laboraui sustinens. 18
stos esse hominibus,quia molesti estis,& Deo
¶Scilicet nescitis molesti. 19
meo? Propter hoc dabit dominus ipse vo- 20

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Hæc dicit dominus Deus. *Cuius verbū nō pōt esse falsum.*
2 Non erit istud. *Scilicet q̄ transferatur ad eos regnum tuum.*
3 Non stabit.*idest consilium eorum non habebit effectum.*
4 Sed caput Syriæ Damascus. *Et non Ierusalem.*
5 Et caput Damasci Rasin. *q.d. non erit caput, seu dominus Ierusalem.vnde subditur.*
6 Et adhuc sexaginta & quinque annis. *idest,regnum decem tribuum.*
7 Esse populus & caput Ephraim Samaria.*idest.Samaria desinet esse metropolis in regno Ephraim.*
8 Et caput Samariæ filius Romeliæ. *idest, filius Romeliæ desinet esse caput in regno Ephraim: quia in fine 65. annorum Osee rex Israel satis citò fuit captus,& in captiuitatem ductus cum populo suo per Salmanasar regem Assyriorum,vt habetur.4.Reg.18. Sciendum tamen,quòd isti 65. anni non sunt numerādi ab illo anno, quo Isaias loquebatur ista: quia a principio regni Achaz cui loquebatur,fluxerunt tantum 22.anni. Achaz enim regnauit 16. annis tantum, vt habetur 4.Reg.16.cui successit Ezechias,in cuius anno 8.Captus fuit Osee, vt habetur 4.Reg.18. & ideo dicit Ra.Sa.q̄ numerandi sunt a tempore quo Amos cępit prophetare,qui prophetizauit contra regnum Syriæ,& contra regnū Israel, & cępit pphetare per duos annos ante terræmotū, quādo Ozias voluit thurificare,vt dictū est supra, & sic prophetizauit duobus annis antequam Ozias percuteretur lepra. Vixit aūt leprosus 25.annis, cui successit Ioathan filius eius in regno 16.annis,& post ipsum Achaz 16. & Ezechias 6.annis ante captionem Samariæ, qui simul iuncti faciūt 65.ann. Alij vero dicūt, q̄ isti anni sunt numerandi à tempore quo Ozias fuit lepra percussus,eò q̄ ex tūc reges Israel & Syriæ acceperunt frontem insistandi regnū Iuda, eò quòd rex erat percussus lepra:sed dicunt eum vixisse leprosum 27. annis, & sic in idem redit quantùm ad numerum annorum,& ante filius Romeliæ fuerat occisus ab Osee,& sic desierat esse caput Samariæ.*
9 Si non credideritis. *Scilicet in veritate.hoc dicit Isaias, qa sciebat Achaz idololatram pessimum,verbis suis non crediturum. Quod patet ex hoc,quia de diuino auxilio diffisus,refugit ad auxilium regis Assyriorum,vt habetur 4.Reg.16.*
10 Et adiecit domi. *Hic dictæ liberationis ponitur signum & diuiditur in duas partes,quia primo ponitur signum liberationis ab hostibus tempore Achaz,secundo tempore filij sui Ezechiæ,ibi: Adducet dominus.Prima in duas,quia primò promittitur signum. secundò datur,ibi: Ecce virgo.Circa primum dicitur:*Et adiecit dominus loco ad Achaz. *per Isaiam.*
11 Dicens:Pete tibi signum. *Liberationis tuæ & populi tui, vt prædixi.*
12 A domino Deo tuo. *Et non ab idolis, quæ tu colis.*
13 In profundum inferni. *Secundū Ra.Sa.hic accipitur infernus pro fossa siue sepulchro,idest, Pete tibi signum per resuscitationem alicuius mortui.*
14 Siue in excelsum supra. *Sicut factum fuit tempore Iosue per stationem solis,Iosue 10.c.*
15 Et dixit Achaz:Non petam. *Et secundū quod dicit Rab.Sa.cùm esset idololatra pessimus,signum renuit,volens quòd aliquid ad Dei gloriam monstraretur,ideo subditur.*
16 Et non tentabo dominum. *Fuit excusatio ficta ad cooperiendum malum suum:propter quod Isaias intulit,dicens.*
17 Nunquid parum vobis,&c.*idest,prophetis,quos sæpe molestabant deridendo,affligendo,& aliquando occidendo, vt patet 4.Reg.& 2.Paral.in pluribus locis.*
18 Quia molesti estis,& Deo meo. *Signum ab eo oblatum renuendo,ne nomen eius glorificetur.*
19 Propter hoc. *idest,ad declarationē nominis sui principaliter.*
20 Dabit dominus ipse vobis. *Scilicet liberationis vestrę cōsequenter quamuis sitis ingrati, quia Deus multa bona facit ingratis & inuitis.Vnde dicitur Matth.5.* Pater vester cælestis solē suum oriri facit super bonos & malos.

9 Si ✱ Ecce

a *Ecce virgo concipiet*. Hebraicè alma, Latinè quoque al-
A ma dr̄ sancta. Omnium penè linguarum verbis vtuntur Hebræi. Vnde in canticis de Græco φορίον idest ferculū fecit rex Salomon. Sic enim Hebræo legimus: Alioquin q̄ nouitas est miraculi, si iuuencula conceperit, vt metiunt Hebræi? Alma tñ virginem nubilem & adolescētulam significat. Non amplius loquetur vobis per ænigmata: *Ecce virgo concipiet*, hoc erit nouum & mirabile. Iudæi mentiuntur adolescentulam concipere, sed alma
B quod in Hebræo scriptum est, lingua Punica virginem sonat. Alma apud Hebræos adolescentula dicitur. vel abscondita, idest apocrypha quæ nunquam virorum patet aspectibus. *Ecce virgo conc.* Hebræi de Ezechia hoc dici putant, quia eo regnante Samaria capta sit. Sed Achaz filius D
Ioathan regnauit annis 16. cui successit Ezechias filius, & regnauit annis 29 qui erat 25. annorum cum regnare cœpisset. Quomodo ergo primo anno Achaz dicta est ad eum ꝓphetia de Ezechia nasciturο, qui iam erat nouem annorum, nisi fortè sextum regni Ezechiæ annum, quo capta est Samaria, infantiā eius applicari dicant: Non ætatis, sed imperij: Quod violēter esse extortum etiā stultis patet.

a ¶Salutis & liberationis. ¶Hoc scilicet.

bis signum. † Ecce virgo † concipiet & pariet filium: & † vocabitur nomen eius

a ¶De quo: Osculetur me osculo oris sui. Et dñs virtutum ipse est rex gloriæ. b ¶O Iuda. ¶In periculis. ¶Alias bit virgo. secundū Hebræum n. vtrumque significat. vocabitur autem, quod in Matthæo est, in Hebræo non habetur, sed Matthæus sensum non verba sequitur

* Tertulianus. Signum à Deo, nisi nouitas aliqua monstrosa tam dignum nō fuisset. Denique Iudæi hic reuincuntur quod nihil signi videri possit res quotidiana, iuuenculæ, scilicet prægnatus & partus. E

a Emmanuel

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ecce virgo. *Hic consequenter ponitur signum, & quia scriptura ista multipliciter peruertitur à Iudæis, intendo hic aliquantulū immorari, & sic procedam: Quia primò ponam obiectiones quibus*
C *nituntur ostendere, ꝙ non possit intelligi de Christo ad literam. Secundò ponam falsas expositiones eorum, & eas excludam. Tertiò ponam expositionem catholicam & veram. Quartò obiectiones Iudeorum soluam.*

Circa primum arguunt ex hoc quod dicitur hic: Dabit dominus ipse. *vobis signum, scilicet liberationis Achaz & populi sui à duobus regibus regnum eius destruere volentibus, vt dictum est. Iesus autem Nazarenus natus fuit post tempus Achaz per quingētos annos & amplius, vt posset de facili ostendi per tempora regnorum: sed dimitto propter prolixitatem vitandam, & quia hoc conceditur ab omnibus Christianis: ergo conceptio, seu natiuitas Iesu Nazareni nullo modo fuit signum dictę liberationis. Item ex hoc quod dicitur:* Ecce virgo concipiet, & pariet filium, &c. *arguunt, quia in Hebręo habetur:* Ecce alma concipiet, & pariet &c. *quod nomen significat virginem, sed adolescentulam: quod nomen indifferenter dicitur, de virgine & corrupta. Quod Christiani negant de Maria, quam dicunt virginem concepisse. Item ex hoc quod sequitur:* Et vocabitur nomen eius Emmanuel, *& in Hebręo habetur:* Et vocabit ipsa, scilicet alma, nomen eius Emmanuel. *Iesus autem Nazarenus non fuit vocatus à matre sua, nec etiam ab alijs Emmanuel, sed Iesus, vt patet ex euangelijs eorum: ergo hęc litera non potest intelligi de ipso. Item arguunt ex hoc quod subditur in hoc capite:* Antequam sciat puer vocare patrem & matrem &c. *Ex quo patet, quod in puero de quo fit hic sermo, fuit ignorantia quod Christiani negant de Iesu Nazareno, dicentes eum habuisse plenitudinem scientię ab instanti conceptionis inquantum homo: & inquantum Deus ab æterno.*

Circa secundum sciendum quod propter ista quæ dicta sunt, aliqui Hebręi exponunt scripturā istam de Ezechia filio regis Achaz qui post dictum prophetę natus fuit, vt dicunt in signum liberationis regni Iudæ à prędictis regibus. Et ad hoc inducut quod habetur infra sequenti cap. Et erit extensio alarum eius implens latitudinem terrę tuę ò Emmanuel. Ezechiass autem fuit dominus terrę post Achaz patrem suum. Sed hoc dictum reprobat Rab. Sa. per hoc, quia Ezechias erat 25. annorum quādo cępit regnare post Achaz patrem suum immediatè, vt habetur 4. Regum 18. Achaz vero regnauit 16. annis tantum vt habetur 4. Reg. 16. ergo in principio regni Achaz antequam diceretur ista prophetia, Ezechias iam erat natus & erat 9. annorum & sic non potest hęc scriptura intelligi de Ezechia. Et adhuc ad dictum Rab. Sa. potest addi, quia secundum ipsum & secundum doctores catholicos prophetia ista fuit dicta quarto anno regni Achaz & sic Ezechias tunc nō solum habuit nouem annos, sed etiam tredecim, ergo nō potest intelligi de eo. Propter quod Ra. Sa. dicit, quod hęc prophetia intelligenda est de filio Isaiæ. Dicit enim quod Isaias acceperat in vxorem quandam iuuēculam, & quod iam conceperat de eo: vnde dicit, quod talis est litera: Ecce adolescentula concepit, & pariet filium, *& denuntiatio huius partus fuit signum ab eo prędictum quia de puero existente in matris vtero nescitur, an sit masculus vel fœmina: & ideo quando certitudinaliter prędicitur, signum est credibile, quod illud quod promittitur ad tale signum sit futurum, vt sit sensus verbi Isaiæ:* Ecce adolescentula concepit & pariet filium; *& quādo in natiuitate eius videbis verbum meum verificatum, scias te à duobus regibus te inuadere disponentibus cito liberandum. Et ita fuit vt hic Rab. Sal. prosequitur: quia cito post ad petitionē Achaz rex Assyriorum venit in Damascum contra Rasin regem Syrię, & eum interfecit, & populum eius transtulit in Cyrenen, vt habetur quarti Regum, decimosexto, & eodem anno vt dicit Osee filius Ela coniurauit contra Phacee filium Romelię regem Israel, & eum interfecit, vt habetur quarti Regum 16. Ad suum autem propositū confirmandum adducit illud quod scribitur cap. seq.* Et accessi ad F
prophetissam, & concepit & peperit filium. *Ex quo patet, quod ista adolescentula de cuius conceptu, & partu fit hic sermo, fuit vxor Isaię, ad quam accessit maritali affectu. Et puer cōceptus, & natus de ea fuit filius eius. Sed ista expositio non potest stare, quia cap. sequenti dicitur de puero nato. Et erit extensio alarum eius, idest exercitus regis Assyriorum implens latitudinem terrę tuę ò Emmanuel. & loquitur ibi de terra regni Iudę, cuius nunquā fuit dominus Isaias nec filius eius: & sic Emmanuel de cuius conceptione, & natiuitate fit hic sermo, non fuit filius Isaię. Item quod dicit denuntiationem natiuitatis pueri in sexu masculino esse signum à domino promissum videtur falsum, quia de mandato domini dixit Isaias;* Pete tibi signum à domino Deo tuo in profundum inferni, &c. *per resurrectionē mortui vel per aliq̄ mutationem notabilem & supernaturalem in cursu cęlesti, vt dictum est supra. Et idem dicit Rab. Sa. & sic illud signum debuit esse aliquid valde magnum, & excedens totam creaturę facultatem, cuiusmodi non est talis denuntiatio: quoniam aliquando medici experti per aliqua signa & experientias pręcognoscunt sexum pueri nascituri. Et si dicatur, quòd non cognoscunt per certitudinem: tamen negari non potest, quin dęmones pręcognoscant certitudinaliter, cùm ad hoc se extendat eorum notitia naturalis, quę remansit integra in eis: & per consequens tale signum potest certitudinaliter prędici à diabolo. Item quarti Regum decimoseptimo, dicitur, quòd Osee filius Ela regnare cępit anno 12. Achaz, & secundum hoc Phacee filius Romelię vixit vsque ad 12. annum Achaz. Et sic falsum videtur, quod dicit Ra. Sa. ipsum interfectum ab Osee eodem anno, quo natus fuit Emmanuel, qui secundum eum natus fuit anno Achaz iiij. vel v. ad tardius. Item cap. 8. dicitur:* Antequā sciat puer vocare patrem & matrem, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum. *Sed non legitur Samaria spoliata à rege Assyriorum, ante nonum annum regni Osee, in quo fuit capta à Salmanasar rege Assyriorum, vt habetur 4. Reg. 18. licet Osee antè fuerit tributarius regis Assyriorum, & sic à natiuitate pueri de quo est hic sermo, quòd fuit filius Isaię secundum dictum Ra. Sal. vsque ad captionem Samarię fluxerunt anni 17. scilicet 8. de regno Achaz: & 9. de Osee, vt patet per prędicta, quia puer fuit natus 4. anno Achaz vel 5. ad plus: & Osee cœpit regnare 12. anno Achaz: vt dictum est. ante vero 17. annos puer scit vocare patrem & matrem. Si autem dicatur quod Osee cępit regnare 4. anno Achaz, vt dicunt aliqui adhuc sequitur qd puer in spoliatione Samarię habuit 9. annos ante quos puer scit vocare patrem & matrem ad tardius. Item quod assumit ad confirmationē sui propositi, cū dicitur:* Et accessi ad ꝓphetissam &c. *magis est ad oppositum, vt ostendetur ea. sequenti.*

Circa tertiū accipiendū est, quod dicitur Matth. 1. d. Hoc autē totū factū est, vt adimpleretur quod dictum est à dño per prophetam dicentem: ecce virgo habebit in vtero & pariet filiū & vocabitur nomē eius Emmanuel. *Ex hoc patet, ꝙ ista scriptura Isaię loquitur de domino Iesu Christo, cū Matth. Apostolus & euangelista, Spiritusſancto plenus magis quā fuerūt prophetę veteris test. dicat eā fuisse impletam in natiuitate Christi. Et secundum hoc sic exponitur à doctoribus catholicis.* Ecce virgo concipiet & pariet filium, *idest beata virgo Maria à prophetis denuntiata, quę concepit & peperit manens virgo.*

2 Et vocabitur nomen eius Emmanuel, *quia vocatus est Christus, quod est nomen significans duplicem naturam in vno supposito, diuinam, scilicet & humanam, & hoc idem significat Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus.*

* Buty-

a ¶Nobiscum Deus, quod in destructione duorũ regũ patebit. b ¶A parte totũ idest omnem cibum homini idoneum, in quo verus homo monstratur. c ¶Et etiam Deus erit, vt scilicet.

a Emmanuel Butyrũ & mel comedet, vt sciat 1

a ¶Herodem, scribas & Pharisæos. ¶Nunquam vitiorum patet affectibus. 2
b ¶Pastores, Magos. c ¶Benedico: audite domus Dauid signum vestræ liberationis.

b reprobare malum, & eligere bonum: Quia 3

a ¶Antequam fiat Deus homo.

antequam sciat puer reprobare malum & eli-

a ¶Anno sexto regni Ezechiæ ab Assyrijs capta est Samaria.

c gere bonũ, derelinquetur terra quam tu de-

a ¶Quasi Hi non sunt tibi metuendi, sed Assyrius. b ¶Veniente Assyrio illis superatis, in Emmanuelis liberabeis præsentia, ¶Vnde derelinquetur terra ab his regibus.

testaris, à facie duorum regũ suorum. Addu- 4
cet dominus super se, & super populum tuũ 5

a ¶Tribulationis & captiuitatis. b ¶Iam mali.

& super domũ patris tui dies, qui nõ venerũt 6

a ¶Nabuchodonosor cum quo venerunt Medi & Persæ. & Aegyptij & Chaldæi, 7

à dieb. separationis Ephraim à Iuda cũ rege 8

A a *Emmanuel.* Quidam Isaiam duos filios habuisse dicunt, Iasub & Emmanuel. Emmanuel de vxore prophetissa generatum in typum saluatoris. Et Iasub qui interpretatur relictis vel conuertens in typum Iudaici populi qui relictus est, & postea reuersurus Emmanuel, idest nobiscum Deus) gentium vocationẽ significat, propter quã verbum caro factum est.

Lib. de Trinitate. * Tertulianus. Quomodo inquit Isaias, vocabis nomen eius Emmanuel, idest, nobiscũ Deus, sic Christus ipse dicit. Ego vobiscũ sum vsque ad cõsummationem seculi. Est ergo nobiscum Deus, & quoniam nobiscũ est Christus, est nobiscum is, cui nomen est, nobiscum Deus.

Lib. 4. cap. 12. * Lactantius. Emmanuel nunquam est vocitatus, sed Iesus, qui Latinè dicitur salutaris siue saluator, quia B cũctis gentibus salutifer venit. Sed propheta declarauit hoc nomine q̃d Deus ad homines ĩ carne vẽturus esset.

b *Reprobare malum.* q d. in pãnis infantiæ positus habebit boni mali q; discretionem. His verbis percipimus saluatoris infantiã diuinam in eo non minuisse sapientiam. Luc. 2. Quãuis dicatur: *Puer autem proficiebat ætate & sapientia*, vt veritas humani corporis probaretur. Infantia enim non D præiudicabat diuinæ sapientiæ.

* Irenæus. Diligenter significat Spiritussanctus, hunc L natum è virgine Deum esse, cum dixit. *Vocabitur Emmanuel*, idest, Deus inter homines, & declarat hominem esse, appellat enim infantem cum dicit, *Butyrum & mel comedet*, & cum dicit, *priusquã cognoscat bonum aut malum*. Hæc enim omnia sunt infantis.

c *Derelinquetur. &c.* quasi dicat Terra Syriæ & Samariæ ab inuocatione nominis eius vastabitur, & domus Iuda à duobus regibus liberabitur.

Lib. 7 … * Eusebius. En deletum est regnum Samariæ, & regnum Damasci, hoc signũ datum erat aduentus Christi, hoc signum completũ vides ò Iudææ, aduenit ergo Christus. Vides hæc omnia E completa, puerum è virgine natum, qui melle & butyro pastus, qui infantiæ tẽpus excessit, vt reliqui infantes, in quo dolus non sit inuẽtus, vides duo regna deleta. Si vides hæc duo regna stare, expecta adhuc dum veniat Messias, sin vides hæc iã olim diruta, venit ergo Messias.

Muscę

C NICOLAVS DE LYRA.

1 Buty. & me. co. *hoc dicitur ad denotandum veram eius humanitatem quæ talibus nutritur maximè in pueritia.*

2 Vt sci. re. ma. *li vt, non tenetur ibi causaliter, sed consecutiuè, quia ab infantia sua habuit plenitudinem scientiæ ad reprobãdũm malum, & eligendum bonum, loquendo de scientia humana. Et quia istam habuit ab instanti conceptionis & non ante ideo subditur.*

3 Quia an. pu. sci. re. ma. &c. dere. ter. &c. *idest odio habes tanquam tibi nociuam, scilicet terram Israel & terram Syriæ.*

4 A fa. du. reg. su. *quia rex Assyriorum regem Syriæ interfecit, & populum eius transtulit in Cyrenen, vt dictum est supra, & postea Osee regem Israel cepit, & populum eius transtulit in Assyrios, vt habetur 4. Regum 18.*

Signum futuri euentus. *Circa quartum dicendum. Ad primum quod in sacra scriptura ponitur duplex signum alicuius euentus. Vnum pronosticum, quod est indicatiuum effectus futuri, sicut Iudic. 6. datum fuit signum Gedeoni in vellere indicatiuum suæ victoriæ futuræ: & tale signum frequentius datur in scriptura. Aliud est signũ rememoratiuum effectus preteriti, sicut Exo. 3. c. dixit dominus Moysi:* Hoc habebitis signum quod miserim te, cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo super montem istũ. *idest immolabis Deo de ista missione, quæ tibi imponitur ad liberationem populi reddendo gratias Deo. Et sic patet quod istud fuit signum rememoratiuum missionis præteritæ. nec obstat magna distantia temporis, quia signum rememoratiuum ita respicit præteritum in magna distantia, sicut in parua, sicut & signum pronosticum respectu futuri. Sciendum etiam quod liberatio regni Iudæ à persecutoribus fuit signum figuratiuum saluationis mundi fiendæ per Christum. & quia Achaz erat incredulus verbo prophetæ, vt dictũ est supra, conuenientius fuit, vt sibi daretur signum rememoratiuũ futurum in longinquum, vt ipse in propria persona non videret sicut in mente non credebat: illi tamen qui descenderunt de eo viderunt, vt Maria, & Ioseph. ideo signanter propheta non direxit verbum ad Achaz, dicens:* Audi Achaz: *sed ad domum Dauid di.* Audite ergo domus Dauid. *de qua domo fuerunt Ioseph & Maria, non tamen ad eos refertur quod ibi dicitur:* Nunquid parũ vobis &c. *Sed illud quod subditur:* Dabit dominus vobis signũ.

Ad secundum dicendum, quòd almuth in Hebręo significat abscõsionem, & inde dicitur alma, abscondita, quod significat iuuẽculam aspectibus hominum absconditum, ita quòd de eius pudicitia & integritate non dubitatur, maximè quando prẹponitur litera He, tũc sic sonat haalma. Nec inueniuntur in tota sacra scriptura aliquæ sic scriptæ, nisi tantum tres. Rebecca, Gen. 24. b. vbi dicitur de ea, Puella decora nimis, virgo pulcherrima & incognita viro. *Et sequitur ibidem:* Puella quæ egredietur, ad hauriendã aquã. *in Hebræo habetur:* Haalma quæ egredietur, &c. *Et Maria soror Moysi, Exod. 2. b. vbi dicitur de ea:* Et fuit puella, & vocauit matrem pueri. *In Hebręo habetur:* Iuit haalma, &c. *& ista quę scribitur in hoc capite: ideo. cum duæ primæ fuerint virgines purissimæ, quando nominatæ fuerunt nomine haalma. idem tenendum est de ista.*

F

Nominis positione modo… *Ad tertium dicendum, quòd duplex est nomen alicuius, scilicet impositionis, & naturę sicut sortes est nomen impositionis, homo vel hoc nomen homo nomen naturæ. Iesus fuit nomen impositum ipsi Christo, vt patet Luc. 2. Emmanuel autem est nomen naturę, seu proprietatis, Significat enim nobiscum Deus, vt dictum est supra, & hoc est proprium nomen ipsius Christi, in quo diuina natura & humana sunt coniunctę in eodem supposito. Et hoc modo vocatus est pluribus alijs nominibus proprietates eius significantibus, sicut vocatus est lapis, Daniel 2. & Dauid Osee. 3. & nomine domini tetragrammaton. Ierem. 23. b.* Et hoc est nomen quod vocabunt eum dominus iustus noster. *vbi habemus, dominus, in Hebręo habetur nomen domini tetragrammaton, & pluribus alijs nominibus consimiliter nominatur in scriptura.*

Ad quartum, iam solutum est ex his quæ dicta sunt, quia licet in Christo non fuerit aliqua ignorantia, tamen factus est homo in tempore, & sic habuit scientiam infusam in tempore, & antequam illã haberet, liberatio populi per Isaiam denuntiata fuit impleta.

5 Adducet dominus. *Sciendum, quod pars ista ad finem capitis multipliciter exponitur a diuersis: Sed vnam tantum expositionem intendo prosequi, quę rationabilior mihi videtur, & eam prosequitur Ra. Sa. videlicet quod in hac parte describitur signum liberationis a Deo factæ tempore Ezechię filij Achaz, quia rex Assyriorum cum magno exercitu venit contra eum, cui Ezechias resistere non potuit via humana, & ideo conuertit se ad diuinum auxilium implorandum: & ideo misit dominus angelum suum, qui vna nocte percussit in exercitu regis Assyriorum centũ octogintaquinque millia bellatorum. Quod videns rex mane territus & confusus fugit ad terram suam cum paucis, & ibi interfectus fuit à filijs suis. 4. Regum 19. Igitur secundum hoc residuum huius capitis in duas partes diuiditur, quia primo tangitur hoc factum in generali. secundo, explicando partes eius in speciali, ibi: Et erit. Circa primum dicitur ipsi Achaz:* Adducet dominus super te. *quia Theglathphalnasar rex Assyriorum vastauit terram eius nullo resistente, & eum afflixit, vt habetur. 1. Paralip. 28.*

6 Et super do p. tui. *idest super Ezechiam filium tuum & eius populum. Ezechias enim fuit iustus & bonus: & ideo magis designatur hic per auum suum Ioathan, qui fuit iustus, quã per Achaz patrem suum, qui fuit pessimus, cùm dicitur.* Super do patris tui. *scilicet Ioathan: de qua domo exiet Ezechias filius tuus.*

7 Dies qui non vene. à diebus separationis. *Ista separatio fuit facta tempore Roboan, vt habetur. 3. Regum 12. à tempore illo vsque ad tempus Ezechiæ non venerunt dies ita terribiles & cõsolabiles diuersis respectibus, sicut venerunt tempore Ezechiæ, quando Sennacherib venit vltimò ad destruendum eius regnum. ideo subditur.*

8 Cum rege Assyriorum. *quoniam in aduentu eius ad Ierusalẽ fuerunt illi dies ratione eius & formidinis exercitus, & pro Rab-*

* *saci*

a *Muſcæ*.i. Aegyptijs populo imbelli & idololatria ſor-
A denti. Legimus ab Aegyptijs Ioſiam occiſum,& populorum Iſrael ſubiugatum, ne multo poſt tpe Nabuchodonoſor cum innumerabili exercitu cepit Ieruſalem, templum ſuccendit, & habitatores Aſſyrios in Iudæa poſuit.

a;5.d. 1;56.a

✲ Procopius. Muſcarum nomine, militares Aegyptiorum copias intelligit, vel quod idolorum cultui intẽti, ſanie & cruore gaudentes muſcas imitantur, vel quod eorum ita multitudinem, vociſque exilitatẽ demonſtrat. Oſtendit autem Dei nutu, tanquam ſibilo, non ab omni quidem Aegypto, ſed ab ipſius parte aliqua, vt Iudæam inuaderent, excitos Aegyptios. Vẽ-
B turos etiam Aſſyrios ait, quos apum nomine ſignificat, vel ꝑpter militaris aculei vſum, & imperium in gentes reliquas, vel propter coloris in apibus varietatẽ & pulchritudinem, qualibus veſtiri ſolent Aſſyrij quos facta in Iudæam impreſſione, in vetita abſconditaque loca penetraturos, nedum ab vrbibus eſſe temperaturos dicit, ideſt, omnem regionem ita perſcrutaturos, vt nihil eos lateat quod occultum ſit.

b *Nouacula.* Rex Aſſyriorum (qui in Ieremia, columba Dei vocatur) in eo, & in his qui trans flumen ſcilicet Aſſyrijs ſunt, radet dominus, in Iudæa caput & pilos pe. ſcilicet omnem fortitudinem regum, & principum, & ſubiectorum.

c *Et erit in die illa.* Poſt ſubuerſionem vrbis Nabuzardã princeps militiæ, quem Lxx. Archimarum vocant: pauperes

peres reliquit, qui vineas & agros colerent. Vnde Godo-
D lias de regio genere, qui eis præpoſitus erat, dicit: *Seruite regi Babyloniæ, & bene erit vobis*, quo tempore tanta ſolitudo in Iudæa fuit, vt nec greges ouium haberent, nec armenta boum. 4.Reg.25.f

a ¶Inſpirabit.
a Aſſyriorũ. Et erit in die illa: ſibilabit dñs mu- †
a ¶Nili.
ſcæ quę eſt in extremo fluminum Aegypti, &
a ¶Aſſyrijs vel Chaldæis nimium ferocibus & iaculis potentibus. ¶Me aphoram proſequitur. in huiuſmodi enim locis muſcæ apeſque congregantur.
api quæ eſt in terra Aſſur, & veniet & requieſ-
¶In terra tua.
cent omnes in torrentibus† vallium, & in ca-
uernis petrarum, & in omnibus† frutetis, & in
vniuerſis foraminibus. In die illa radet domi-
a ¶Quia data eſt ei Aegyptus pro labore quo ſeruiuit domino apud Tyrum. b ¶Alias conducta alia litera. c ¶Euphraten.
b nus in nouacula acuta in his qui trans flu-
a ¶Vt nihil forte, nihil pulchrum remaneat, ſed effœminatis hominibus imo ignominioſis mulieribus comparentur.
men ſunt, in rege Aſſyriorum caput & pilos
a ¶Decorem & virtutem. b ¶ideſt cum omnia tranſlata fuerint in Chaldæam. ¶Tempore gratiæ.
c pedum & barbam† vniuerſam. Et erit in die

✲ Procopius. Poſt Chriſti natales hoſtilis exercitus omnibus viribus fractis &
1 diſſipatis, in ſponte factis re
2 ceptaculis colligentur Iſrae
3 lis filij, tumq; captiuitate li
4 berati, magno inſidiantis re
5 gis dedecore requieſcent.
6 Quo tempore tanta anno- †deſertorum
† næ feracitas futura eſt, vt q †ſpinis.
† vaccam vnam & oues duas
† poſſederit, ei in alimoniam
7 ſit ſatis. Deinde vt Iudæos ſi
8 gnificet, ſermonem de mil-
9 le vitibus inſtituit. Vineam E
de Aegypto tranſtulit. Hæc
10 enim bene culta multos &
11 ſuaues fructus edebat, ſed
12 neglecta tandem in amato
13 rem deſiit.
14 * Euſebius. Dies illa aduẽtꝰ Lib.2.de dæmonſt.ca.39.
Saluatoris noſtri eſt. In illa enim die qui relictus fuerit de totius gentis interitu, hoc eſt, quicunque ex his in Chriſtum crediderit, nutriturũ iuuencã boũ & duas oues pṛdicit, & ex ijs butyrũ & mel comeſturum. Hæc ſi myſtice contẽplaberis, intelliges in Apoſtolis ſuum finem accepiſſe. Quorum ſinguli in ſuis eccleſijs binas oues, hoc eſt binos ordines inſtar ouiũ ad gregem Chriſti conuenientes, alterũ quide in primis elementis verſantem, alterum qui iam per lauacrum ſit illuſtratus: ac præterea iuuencam vnam, ideſt, eccleſiaſticũ principatum: diuinis & rationalibus cibis nutrientes, fœcundum ex illis lac & mel perceperunt.

Tropolo.

NICOLAVS DE LYRA.

* C *facis blaſphemationibus fuerunt terribiles & triſtabiles. Sed ratione miraculoſæ liberationis fuerunt conſolabiles.*

1 Et erit. *Hic deſcribitur factum per partes in ſpeciali. Et primò quantum ad aduentum exercitus. ſecundo quantum ad percuſſionẽ ipſius, ibi.* In die illa radet. *tertio quantum prouiſionem victus Ezechiæ, & populi eius, ibi.* Et erit. *Circa primum dicitur.*

2 In die illa. *ideſt in tempore illo, quia congregatio tanti exercitus non potuit fieri vno die.*

3 Sibilabit domi. *ideſt inſpirabit voluntatem veniendi contra Ezechiam.*

4 Muſcæ quæ eſt in extremo. *Per muſcam intelligitur hic populus Aegypti, qui cum magna turba venit cum Sennacherib cõtra Ezechiam, vt dicunt aliqui. Sed hoc videtur falſum, quia Rabſaces tunc volens terrere Ezechiã & populũ eius dixit 8. Reg. 14.e.* In quo confidis, vt audeas rebellare? an ſperas in baculo arũdineo atq; cõfracto Aegypto? *Hoc aũt non dixiſſet, ſi populus Aegypti eſſet in exercitu cũ Sennacherib contra Ezechiam, & ideo alij exponunt de rege Aegypti qui alio tẽpore venit contra Iudæam, ſ. tempore Ioachaz filij Ioſiæ, quem vinxit & impoſuit terræ centum talenta argenti, & talentum auri 4. Regum 23. Sed videtur mihi quod melius poteſt exponi de populo Lybiæ, qui erat ſubiectus regi Aſſyriorum, & ideo venit ad eius exercitum. vnde nõ dicitur hic: Sibilabit dominus muſcæ quæ eſt in Aegypto: ſed, quæ eſt in extremo fluminum Aegypti. Et vocatur ille populus muſca, ad deſignandum quod venit cum magna turba ſicut muſcæ. Dicitur autem hic fluminum Aegypti, quia in Aegypto rarò pluit, ſed terra irrigatur per irrigationem Nili, qui ad hoc ab incolis per multos diuiditur riuos, vt habetur Deu. 11.*

5 Et api quæ eſt in terra Aſſur. *Vocatur ille populus Aſſyriorum apis, non a dulcedine mellis, ſed ab aculeo: quia ille populus pupugit alias nationes ĩ circuitu, eas pſequẽdo, vt habetur. 4. Reg. 8*

6 Et

6 Et venient & requieſcent oẽs in torrentibus &c. *Per hoc deſignatur quod eſſent occupaturi & deuaſtaturi omnia loca regni Iudæ. ſicut factum fuit tempore Ezechiæ, excepta Ieruſalẽ quã Sennacherib non cepit Deo exercitum eius percutiente.*

7 In die illa. *Hic conſequenter deſcribitur iſta percuſſio, quia dominus miſit angelum, & percuſſit in caſtris Aſſyriorum 185. milia ita quod corpora redacta fuerunt in cineres, intactis veſtibus & armis: quo viſo rex Sennacherib fugit, & diuino iudicio in terra ſua gladio filiorum ſuorum interfectus fuit 4. Regum 19. & hoc eſt qđ dicitur hic:* In die illa. *ideſt in tempore quo Sennacherib veniet contra Ieruſalem, vt deſtruat eam.* F

8 Radet do. *ideſt acuta: quia illud quod acuitur, ſuper cotem, deducitur. Per nouaculam acutam quæ velociter ſcindit multitudinẽ pilorum. intelligitur diuina potentia, per quam velociter cecidit rex Sennacherib & exercitus eius.*

9 In his qui &c. *ſcilicet Euphraten vltra quod erat terra Aſſyriorum reſpectu Ieruſalem.*

10 In rege Aſſyriorum. *hoc dicitur ad excipiendum alios populos, qui habitant vltra Euphraten, qui non venerunt cum Sennacherib ad deſtruendum Iudęam.*

11 Caput. *ideſt regem, qui à filijs ſuis interfectus fuit, vt dictum eſt.*

12 Et pilos pedum. *ideſt pedites de ſuo exercitu,*

13 Et barbam vniuerſam. *ideſt equites, qui erant circa regem adhærentes ei, ſicut barba capiti.*

14 Et erit in die illa. *Hic conſequenter deſcribitur prouiſio victus circa Ezechiam & populum eius: quia licet exercitus Sennacherib terram Iudæę in circumitu Ieruſalem deſtruxerit, & bona partim vaſtauerit, & partim rapuerit, tamen dominus de victu Ezechiæ & populo ſuo ꝓuidit, vt dictũ fuit 4. Reg. 19. exponẽdo illud:* Hoc erit ſignum comede hoc anno quod reperis, &c. *& quantum ad hoc dicitur hic:* Et er. in die il. *tempore poſt deuaſtationem per Sennacherib.*

✲ 1 Nutriet

MORALITER.

† *In die illa ſibila dominus muſcæ &c.* Per muſcas & apes pũgentes ſignificantur contentioſi & detractores, qui dicuntur hic requieſcere.

† *In torrent. val.* quoniam ſunt impetuoſi. propter quod ſignant domus potentum.

† *Et in cauer.* ideſt in domibus clauſtralium.

† *Et in omnibus frutet.* quæ ſunt parua nemora: propter quod

quod ſignificant habitationes vulgarium. In omnibus. n. iſtis locis vigent uitia contentionis, & detractionis. Et ſubditur dictorum uitiorum punitio, cum dicitur.

7 *In die il. ra. do.* ideſt grauiter puniet prædicta uitia in maioribus qui per caput ſignificantur, & in mediocribus q per barbã, & in minorib. q p pilos pedum intelliguntur.

14 *In die illa.* Hic deſcribitur modus viuendi bonorũ, cũ dicitur: *In die illa nutriet homo.* ideſt rationabiliter uiuens.

A Tropolo. Nutriet homo vix vnā vaccam, & duas oues, ſcilicet, munda animalia habent Iudæi, vt lacte nutriantur infantiæ, non ſolido cibo, vt comedāt verborum mella de labijs meretricis, ideſt doctoribus prauis, nec habeant vinum quod lętificat cor hominis. Sed opera eorum vertā tur in ſpinas, & vulnerentur ab eis, qui ſagittant in obſcuro rect. cor. ſi voluerīt altius ſapere, quam

a ¶ Rarus habitator. b ¶ Vnam tantum, quia pauper. ¶ Carnem Robuſtam vnitatem. †
c ¶ Vnde paſcatur & veſtiatur. ¶ Duos ſimplices affectus, ad dominum, ſcilicet & proximum.
illa: nutriet homo vaccam boum, & duas oues, & præ 1 2
a ¶ Quia multa paſcua & pauca animalia. b ¶ Doctrinæ euangelic. c ¶ Agreſte.
vbertate lactis comedet butyrum. Butyrum enim & mel 3 4
a ¶ Præ inopia panis.
manducabit omnis homo, qui relictus fuerit in medio ter- 5
a ¶ Deficiente vino, deſertis vineis ſingulæ vites ſingulis ementur argenteis.
ræ. Et erit in die illa: omnis locus vbi fuerint mille vites, 6
a ¶ Ementur. b ¶ Vineæ. c ¶ Timore latronum.
mille argenteis: & in ſpinas, & in vepres erūt. Cum ſagittis 7
a ¶ In agros viſcendos.
& arcu ingredientur illuc. Vepres enim & ſpinæ erunt in 8
a ¶ Frunt tales.
vniuerſa terra. Et omnes montes qui in ſarculo ſarientur, 9
non veniet illuc terror ſpinarum, & veprium, & erit in 10
a ¶ Cætera terra. ¶ Alias am. b ¶ Tantum: non in habitationem hominis. 11
paſcua bouis, & in conculcationem pecoris.

D tur, & ſpinis quæ oriuntur in manibus ebrij: nec terra eorum vel doctrina a rationabili animāte, ſed à bobus, quorum curam non habet Deus, & a brutis animalibus conculcetur.

a *Comedet butyrum.* Delectabitur in paſſione Chriſti, vel ſua. Butyrum enim ex multis confectionibus efficitur.

b *Et om. mon. qui in ſar. ſar.* relictis campeſtribus metu hoſtium ad montana

B deberent, vt laborantes in ſcripturis myſticum poſſint inuenire. Non fruges afferant, ſed vepribus compleantur confugient, aſpera montium manu propria excolentes, vitam miſeram ſubſtentabunt. Cætera erunt in paſcua. E

Pſal. 10.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nut. ho. *i. vaccam vnicam ſibi remanentem de magno armento boum cæteris raptis & conſumptis ab exercitibus Sennacherib.*
2 Et du. oues. *ſibi remanentes de magno grege ouium, cæteris conſumptis ab Aſſyrijs.*
3 Et præ vber. *Quia dominus dabit benedictionem ſuam: & ſic habebunt tantū de lacte, quod ſufficiet ei ad ſuſtentationem domus ſuæ in tantum, quod non ſolum comedet lac, ſed etiam pinguedinem lactis, quæ colligitur in butyro. Aliqui autem exponunt hoc ad oppoſitum dicentes, quod per hoc exprimitur defectus victus illo tēpore propter vaſtationē terræ, ſic exponentes:* Comedet butyrum. *propter panis defectum: Sed litera precedens videtur repugnare vbi dicitur.* Et præ vbertate. *& ſimiliter ſubſequens, cum dicitur.*
4 Butyrum enim & mel co. *vel māducabit. Vbicunq; enim iſta duo iunguntur in ſcriptura, ſignificant abundantiam bonorum terræ: vnde & terra promiſſionis ad ſui commendationem frequenter dicitur in veteri teſtamento fluens lacte & melle.*
5 Om. ho. qui relictus fue. in me. ter. *i. homines iuſti viuentes vita humana, & non beſtiali. iſti fuerunt relicti in medio terræ Iudææ euadentes gladium Sennacherib: ſed mali qui erant in peccatis obſtinati, fuerunt per eum exterminati: & iſtis iuſtis remanentibus fuit ſufficienter prouiſum de victu.*
6 Et erit in die &c. mil. vi. *valentes mille argenteos.*
7 Et in ſpinas &c. *propter defectum colentium, quia ſicut dictū eſt multi perierant per exercitum Aſſyriorum Rab. Sa. aliter exponit dicens quod tempore Ezechiæ poſt mirabilem liberationem ab exercitu Sennacherib, vt prædictum eſt, Ezechias induxit populum ad legis ſtudium, & vt magis poſſent in hoc proficere, abſtraxerūt ſe à vino, ita quod parum aut nihil bibebant, & ſic remanſerunt vineæ incultæ.*
8 Cum ſagittis & arcu ingredien. il. *propter feras & ſerpētes ibi latentes inter fruteta ibidē creſcentia. ideo ſubditur:* Vepres enim & ſpinæ.
9 Et omnes montes qui ſarculo ſarientur. *ideſt ſpinis & vepribus purgabuntur: ad hoc quod poſſit ibi bladum ſeminari.*
10 Non veniet illuc terror ſpinarum & veprium. *Quia Deo faciente ſeruabitur terra in puritate ſua, vt ſic faciat fructum bonum & multum. ideo ſubditur.*
11 Et erit in paſcua bouis & in cōculcationem pecoris. *ideſt, ita erit fertilis in fructu, quod non ſolum ſufficiet ad ſuſtentationem hominum, ſed etiam animalium domeſticorum.*

C F

* CAP.

MORALITER.

† *Vaccam boum.* ideſt corpus ſuum non ad luxuriandum, ſed ad ſeruiendum domino ſecundum ſtatum ſuum.
2 *Et duas oues.* ſcilicet intellectum pabulo ſacræ ſcripturæ, & voluntatem cæleſtium deguſtatione, quantum pertinet ad ſtatum præſentis vitæ.
3 *Et præ vber. lactis.* ideſt diuinæ conſolationis.
4 *Comedet butyrum.* ideſt ſentiet excellentem ſuauitatem cœleſtium.

† MORA-

ADDITIO. I.

In cap. 7. vbi dicitur in poſtilla: & dixit Achaz: Non petam. *In hac reſponſione Achaz rectè intellecta non recuſauit petere ſignum, timens ne aliquid ad Dei gloriam monſtraretur, vt Rab. Sa. dicit. Potuiſſet enim Iſaias virtute diuina oſtendere aliquod ſignum etiam Achaz nolente. Sed hæc reſponſio aliter exponi poteſt, & planius. Pro quo ſciendum, quod aliqui quærunt à Deo ſigna non tentādo quaſi dubitantes de diuina potentia, ſed vt firmius verbis diuinis adhæreant, vt patet de Gedeone, Iudic. 6. cap. & de Ezechia, infra 38. & de multis iuſtis. Alij verò ſigna quærunt, quaſi volentes experientiam ſumere de diuina potentia, de qua dubitant: & hoc eſt propriè tentare Deum, ſicut legitur de Iſraelitis, Num. 14. d.* Tentauerunt me decies. *Alij verò in tanta infidelitate ſunt excæcati, quod nolunt tentare Deum: ſed quaſi certificati de impotentia ſeu improuidentia Dei, credunt quòd de hoc non requiritur tentatio, ſicut nullus ſenſatus tentat, an ignis calefaciat, cum ſit certus de hoc. Et iſto modo Achaz peſſimus tanquam non ſolum dubius de fide, ſed tāquā certus de oppoſito dicit, non petam, & non tentabo dominum, quaſi diceret. Nec primo modo quod eſt petere ſignum, nec ſecundo modo quod eſt tentare, ego volo ſigna. In quo manifeſtè oſtendebat nullam habere fidem nec confidentiam de Deo. Vnde notandum, quod cū Iſaias dixerat ſibi:* Pete tibi ſigna a domino Deo tuo, *correſpondēter debuiſſet dicere: Non petam, & non tentabo dominum Deum meum, ſed in ſua reſponſione peſſima reſcindit Deum meum, meum, vt manifeſte oſtenderet, quod Dominus de quo Iſaias loquebatur, non erat Deus ſuus, ſcilicet Achaz. Ex quo Iſaias conſequenter intulit:* Nunquid parum vobis eſt &c. *Infidelitas enim quam Achaz oſtendebat in prædicta reſponſione, maxime offenſa Dei erat.*

Quærere ſignū a Deo.

ADDITIO. II.

In eodē c. 7. vbi dicitur in poſtil. Et ſi dicatur quod nō cogno. &c. *Poſito quod dæmones præcognoſcunt certitudinaliter de aliqua muliere prægnante, an ſit paritura maſculum vel fœminam, ex eorū notitia naturali quæ integra in eis remanſit, vt poſtillator dicit: adhuc poteſt negari quod de muliere quę nōdum concepit, dæmones ex ſua notitia naturali pręcognoſcant an conceptura ſit & paritura: cū dęmonum cognitio naturalis nō ſe extendit ad futura merè contingentia. & ideo cum in propoſito Iſaias loquebatur de virgine quæ nondum conceperat, ſed conceptura erat. Non enim dixit:* Ecce virgo concipit, *ſeu concepit, ſed* concipiet. *Non obſtante ratione poſtillatoris, adhuc videtur cauillatio Iudæorum in ſuo vigore: ad quam euacuandam videtur aliter dicendum. Pro quo attendendum eſt, quod ex contingentibus quæ ęqualiter ad vtrumlibet conſueuerunt ſe habere non poteſt ſumi rationabiliter certificatio alicuius propoſiti dubij: etiam ſi ab aliquo antequam contingat prænoſticetur, v. g. Si aliquis dicat alicui de aliqua re dubitanti.* Crede mihi hanc rem tibi dubiam: *in cuius ſignum do tibi quod ſemel proijcias taxillos, & in illa eiectione vnica tua puncta erunt paria, manifeſtum eſt quod poſito quod paria eijciantur, dubitans ſi ſit diſcretus, non certificabitur de dubio ſuo: quia ad talem prænoſticationem nō requiritur aliqua ſupernaturalis cognitio, ſed poteſt rationabiliter æſtimari quod fuit caſualiter facta. vnde in propoſito quod mulieres cōmuniter pariunt maſculos vel fœminas, caſualiter poſſet quis verā partem prædicere ſine hoc quod ſibi credatur in alijs dicendis. Vnde ridiculum videtur, quod in materia tam ardua & dubia tale ſignum offertur ad certificationem.*

De futuris contingentibus.

ADDI-

ADDITIO III.

A In eodem ca. vbi dicitur in postilla: Vt sciat reprobare malum.

Notandum, quòd in hoc quod dicitur: Vt sciat reprobare ma. &c videtur propheta alludere ad hoc quod dicitur Genes. 3. a. Eritis sicut dij, scientes bonum & ma. Primum enim Adam scientiam boni & mali illicitè appetiuit scilicet vt esse sicut Deus. vnde ibidem dicitur: Eritis sicut dij, scientes bonum & malum. & sic lapsus est in peccatum superbiæ, volens se adæquare Deo, sed secundus Adam scilicet Emmanuel de quo hic agitur, non habuit scientiam boni & mali, nisi vt sciret reprobare malum & eligere bonum quasi dicat licet iste virginis filius de quo loquor, butyrum & mel comedet tanquam verus homo, in hoc tamen differt à primo homine: quia ille bonum & malum scire appetiuit, vt æquaretur Deo: iste vero vt sciret reprobare malum & eligere bonum, quod intelligitur de malo culpæ, quod est simpliciter & verè malũ. † Malum verò pœnæ, est malum secundum quid tantum. Et notandum quòd si scire intelligatur hic de scientia experimentali, sic in prædictis verbis inuenitur impeccabilitas Christi, etiam secundum humanam naturam. Isto enim modo sciuit Christus malum, quia peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. infra 53. c. Sed tantum sciuit reprobare malum culpæ scilicet. Item notãdum, quòd vbi nos habemus. Vt sciat re. ma. &c. Heb. litera habet: quia scit. vel eo quòd scit. secundum quod inuenitur quòd scientia
B eligendi bonum, & reprobandi malum fuit in ipso Emmanuel antequam butyrum & mel comederet, scilicet ante natiuitatem suam sicut causa præcedit effectum. Et sic virtute huius literæ habetur, ꝙ ante natiuitatem suam habuit scientiam reprobandi malum, & eligendi bonum: quod non competit alteri puro homini.

ADDITIO IIII.

In eodem ca. vbi dicitur in postilla: Circa quartum dicendum. Ad primum: quod in sacra scriptura ponitur duplex signum.

Signum indicatiuum alicuius effectus dupliciter datur in scriptura. Vno modo cum signum datur in præsenti vt aliquid credatur. & hoc vel fiendum in futuro, vt de signo dato Gedeoni & similibus. Vel iam factum in præterito sicut apertio terræ deglutiens Datham & Abirõ, fuit signum vt populus crederet, quòd Deus miserat Moysen ad probandum & gubernandum populum, Num. 16. Alio modo cum signum datur in futuro, quòd in futuro cum venerit credatur. vnde Iob 13. d. Et tunc dixi vobis antequã fiat, vt cum factum fuerit credatis. Et isto secundo modo intelligitur hoc quod dicitur hic: Ecce dabit dominus ipse signum. Non enim istud signum dabatur in præsenti, nec præsentibus, sed futuris de domo Dauid, quibus hoc signum innotuit scilicet beatæ Virgini & Ioseph, & sic non requiritur, vt hoc signum dicatur memoratiuum, sed verè prænosticum. Sed contra hoc dicent Iudæi: quòd hoc signum impertinenter seu inutiliter ponitur in hoc loco, cum solum in futuro in magna distantia temporis erat dandum, nec est rememoratiuum præteritorum secundum hanc positionem. Ad quod dicendum, quòd hoc interponitur hic ad exprobationem maiorem
C incredulitatis ipsius Achaz, qui omnipotentiam diuinam & eius prouidentiam intantum contempsit, vt signum peteret à Deo, & ẽt tentare dedignaretur: vt supra in prima additione istius ca. vnde. Quia opposita iuxta se posita clarius elucescunt propheta introduxit hoc signum q. d. O domus Dauid quæ nunc tã incredula es, ꝙ dedignaris petere signum à Deo, &c. adhuc erit tẽpus in quo dabitur domui Dauid signum altissimum & profundum. s. Ecce virgo conci. &c. ꝙ signum simpliciter ab angelo propositum, tam mirissimũ & supernaturale illa virgo de radice Iesse electissima ꝑ fidẽ purissimã maximè meritoriè acceptabit. vnde de illa dicitur, Luc. 1. Beata quæ credidisti, &c. & sic in domo Dauid incredulitas seu infidelitas ipsius Achaz iuxta fidelitatem syncerissimam virginis gloriosæ posita, clarius illucescit. Itẽ prædicta prænosticatio Isaiæ & si non esset vtilis ipsi Achaz & etiã suis cõtemporaneis, fuit tamen maxime vtilitatis futuris, præsertim his qui fuerunt contemporanei Christi & posteris, quibus ab ipso Christo dicitur: Scrutamini scripturas, in quib. putatis vos vitã æternã hr̃e, &c. Iob. 5. f. Huiusmodi. n. scrutantes cum inueniunt concordantiã huius dicti prophetici: Ecce virgo concipiet. cum dicto euangelii: Ecce concipies in vtero, &c. ad verã fidem attrahũtur, vel in ipsa fortius cõfirmãtur: & ideo notãter dixi Mat. in hoc loco. Vt impletur qđ dictũ est per prophetã. quasi dicat. Attendite concordantiam prophetici vaticinij cum euangelico testimonio.

ADDITIO. V.

In eodem cap. vbi dicitur in postilla: Ad secundum dicendum: Alma significat absconsionem.

Circa hoc ꝙ dicitur in Heb. haalma. Attendendũ est ꝙ alma significat virginẽ absconditam: vt dicitur in posti. Sed hoc ꝙ additur ha, est quoddã syncathegorema connotans ꝙ virgo illa de qua agitur aliqua rõne est notior cæteris propter aliquã præeminentiam. Vel quia de ea iã facta est mentio: prout super Psalterium in additionibus, supra Psal. 8 largius est oppositum. Ex quo aliqua difficultas in proposito videtur emergere circa significationẽ propriã huius dictionis haalma. Dicunt. n. aduersarij, ꝙ tpe Isaiæ non erat nota beata virgo, cum nondũ esset in rerũ natura, nec de ea iam esset facta aliqua mẽtio D in scripturis sacris. vnde nõ de illa propriè põt intelligi ly haalma, sed de alia tẽpore Isaiæ apud eos quibus loquebatur nota, seu cæteris notior. Ad ꝙ respondendũ secundũ Ray. Martinũ in pugione, in tertia parte dist. 3. ca. 8. ꝙ iam longe ante Isaiam Salomon de cuius stirpe nascitura erat expressa, de ipsa fecit mẽtionem. s. Prouer. 30. cap. vbi dicitur: Tria sunt mihi difficilia, & quartum penitus ignoro. Viã aquilæ in cæ. &c. & viam viri in alma. i. in virgine abscondita seu secreta: vbi prædictus autor prædictas quatuor vias applicat, quatuor vijs Christi. s. ascensioni viam aquilæ. Viam quoque Christi de cruce ad sepulchrum, quod erat excisum in petra. de quo tertio die resurrexit viæ colubri supra petrã applicat. Viã etiam Christi per tempestates & fluctuationes huius mundi transeuntis, viæ nauis in medio maris applicat. Viam vero Christi, in vtero virgini, incarnati, viæ viri in alma applicat: Quã viam, ipse Salomon dicit se penitus ignorare. s. quomodo absque humano semine virgo posset concipere perfectum Deum & hominem. vnde Isaias non dixit: Ecce alma concipiet sed haalma tanquã de nota, de qua iam Salomon longe ante fecerat mentionẽ, loqueretur. Sed ex hac expositione licet vera & rationabili Iudæi sumunt occasionem subsannandi seu blasphemandi puritatem & sanctitatẽ virginis gloriosæ. Dicunt. n. sic legatur series textus prout iacet in litera, Prou. 30. & ibi inuenitur: quod cum dixisset sapiens. Viã viri in alma. statim sequitur: Sic est via mulieris adulteræ, quæ comedit & tergit os suum, & ait: Non fecit iniquitatẽ. E
Ecce inquiunt, ostenditur manifestè, quod alma in hoc loco non põt esse nisi corrupta, eo quod mulieri adulteræ comparatur. Ad quam obiectionem prædictus autor respondet: quod verba Salomonis in dicto libro parabolicè intelligi debent, sicut ipse liber parabolæ Salomonis intitulatur. vnde frequenter vnum prætenditur, & aliud intenditur, ut pertinet ad parabolicam locutionem: unde via mulieris adulteræ, intelligi debet hic non femina adulterans, sed plebs Iudaica, de qua infra Isa. lvij. a. Accedite huc filij auguriatricis, semen adulteri & fornicariæ. Ex quo & alijs similibus patet, ꝙ mulier adultera in sacra scriptura sæpe accipitur pro synagoga Iudaica: Quod ex multis rõnibus prædictus autor ibidem confirmat. Vnde quemadmodum via aquilæ in cælo, & via serpentis in petra, & via nauis in aquis, & via viri in alma, mirabiles seu difficiles fuerunt Salomoni, atque distantes ab intellectu eius, sic fuit apud eũ mirabilis, & valde distans à ratione via istius adulteræ nequissimæ scilicet synagogæ: Non. n. Salomonis ratio debuit aut potuit capere malitiæ immensitatẽ, impietatis profunditatem, & perfidiæ pertinacitatẽ, qua hæc adultera verum Messiam Christum dominũ innocentem condemnaret, & Barrabam seditiosum & homicidam peteret. Quia etiam fatuitate seu insania, vel qua inuidia diabolica stimulata potuit Messiã repellere, cæcos illuminantem, claudos curantẽ, mortuos resuscitantem, & innumera miracula facientem: Barrabam verò qui nihil tale vnquam fecit, pro Messia suscipere. Bene igitur Salomon celsitudinẽ sanctitatis supradictorum quatuor & profunditatem & immensitatẽ, fatuitatis huius adulteræ considerantis, vehementer admiratus subiunxit: Sic est via mulieris adulteræ F sic. s. admiranda ad intelligendum difficilis, & vltra modum stupenda, quæ panem tot mendaciorum comedit: & comedere tam auidè non desinit, & tamen quasi tergens os suum, ac si nihil insaniæ vel iniquitatis fuerit operata, erubescere nescit. vnde Ierem. 3. b. ei dicitur: Frons mulieris meretricis facta est tibi. renuisti erubescere. quæ & alia ad hæc pertinentia largius ponuntur à prædicto autore lib. 2. vbi supra.

ADDITIO VI.

In eodem capite vbi dicitur in postilla: Et erit in die illa omnis locus vbi fuerunt mille vites.

Ad intelligentiam huius quod dicitur: Et erit in die illa oĩs locus vbi fue. mi. vi. mi ar. &c. Attendendũ, ꝙ in vastatione facta per exercitũ Sennacherib fuerit vineæ decisæ intantũ, ꝙ non poterant ex eis incolæ habere fructũ vsq; ad longũ tempus, & ideo dimittebantur incultæ: & sic crescebant in eis spinæ & vepres & feræ syluarum, quæ in eis degebant. Et hoc est ꝙ dicit. Oĩs locus vbi fuerint mille vites, mille argenteis. i. dato ꝙ vites fuerint ita bonæ, ꝙ aliàs valerent mille argenteos, tamen ex defectu culturæ in spinas & in vepres erunt: qua ratione cum sagittis & arcubus ingredientur illuc, s. timore ferarũ. Et quia hoc non tantum erat in vineis, sed etiam in omnibus locis planis terræ, ideo dicit: Vepres. n. & spinæ erunt in vniuersa terra. s. planæ. Sed quia multi tempore belli relictis campestribus metu hostium ad montana confugerunt, & aspera montiũ propria manu excolebant, ideo in his locis motosi, in primis refugium habuerunt seminandis bladis & pro pascuis animalium: eò ꝙ illa loca alta erant culta etiã tempore belli, sic ꝙ non erant spinæ ibi & vepres: & hoc est quod dicit: Et oẽs mõtes qui in sarculo sarientur, non veniet illuc terror spinarum & veprium ratione iam dicta, & erit in pascua bonis, &c.

Replica. In c. 7. cum postil. illum passum: Nõ petam, & nõ tẽtabo dominum, &c. exponit sicut communiter exponit Burg. tanquam Ismahel contra omnes exponit, quòd Achaz ideo petere noluit,

A *noluit, quia p certo tenuit Deum Israel nihil posse. Sed illa expositio nō videt verisimilis: nā auus et pater Achaz, Ozias & Ioathā fuerāt boni cultores Dei, vt habetur 4. Reg. 15. Et Achaz, viginti annorū erat, antequam pater eius moreretur, & fortassis viuebat adhuc Ozias auus Achaz qui fuit à domino lepra percussus, quod etiam Achaz latere nō potuit. Et quarto anno regni Achaz hæc recusatio signi oblati facta est, vt patet, non est igitur verisimile, q infra tam breue tempus de notitia Dei, & eius potentia per patrem à proculdubio instructus, quia dicitur bonus. 3. Reg. 15. potuerit transire ad illam certitudinē impotentiæ Dei, quam Burg. describit in Achaz fuisse. Stat enim idololatriæ deditos de Dei bonitate, potentia & auxilio diffidere, imò & desperare sine tali certitudine. Non. n. potest in intellectu quantumcunq; deprauato talis poni certitudo sine rōne manifesta, vel authoritate, quæ in proposito assignari nō possunt;* D *certum enim est, q Achaz idololatrando habuit effectum deprauatum, sed non intellectum: quia nulla ratio eum ad idololatriam mouit, sed sola malitia quæ est prauitas voluntatis contra dictamen rectæ rōnis: ideo dicitur de ipso 4. Reg. 16. q ambulauit in vijs regum Israel; qui quamuis essent idololatræ, hoc non processit ex rōnis prauitate: sed affectionis: quia fecerūt vitulos colēdos, ne populus iret Ierusalem ad cultum veri Dei, & rediret sic per assuefactionem ad regnum domus regis Dauid, prout habetur, 3. Reg. 12. imo & Iorā filius Achab, cum esset cultor idolorum, sciuit tamen dominum & eius potentiam, quem tamen nō coluit. vnde dixit:* Heu, heu, heu. Congregauit nos dominus tres reges, vt traderet in manu Moab, *prout dicitur. 4. Reg. 3. b. Modicum valet quod Burg. hic exponit. Sed nihil probat.*

CAP. VIII.

a *ET dixit dominus: ad me: Sume tibi.* Primū propheta pdicit Achaz futura:

CAP. VIII.

¶Sub alia figura partus virginalis describitur. ¶O Isaia. a ¶Grandia, sonantem.

a ET dixit dn̄s ad me: Sume tibi librum grandem, 1

B post, ipse dn̄s præcipit vt signū petat, inde ad domum Dauid verba cōuertuntur, & virgo paritura filium promititur, & filius nasciturus. Quo filio inuocato subuertatur Samaria, & Syria à rege Assyriorum, qui postea capiat Iudæam, & in solitudinem vertat. vnde rursum partus virginalis describitur.

* Cyrillus. Nouus liber & magnus, hic dr̄ nouum testamentum, non. n. ad instar veteris nouū est conscriptum.

* Procopius. Quoniam omnium aures ea ferre non poterant, prophetæ librum ipsum, siue codicem siue dicit, membranam, siue volumen, vt reliqui transtulerunt, sumere præcipit. Quem nouum & magnum dicit, vt recentis magnique testamenti tanquam priore antiquato, figura adumbret. Tibi, addidit, vt credentes, ab infidelibus distingueret. Dicitur verò hic liber magnus, quod legalis historiæ humilitatem minimè complectitur. Rursus stylo hominis dixit, quòd humana dialecto vulgoque intelligibili euangelij verba conscribantur. Fortasse, tamen de vnigeniti diuinitate, vt de eiusdem incarnatione scribere, humani styli opus non fuerit. Nouit enim filium nullus, nisi pater & cui Deus reuelare voluerit. E

b *Velociter*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VIII.

* ET dixit dominus, &c. *Antequam descendam ad diuisionē*
1 *huius capitis & eius expositionem per partes. Primò videndum est, quid sit tenendum de puero, de quo fit sermò in hoc ca. cum dicitur:* Et accessi ad prophetissam & concepit filiū, &c. *& dixerunt aliqui, quòd iste fuit filius Isaiæ de sua vxore quæ vocatur hic prophetissa, & hoc dictum videtur sequi Thomas de Aquino in quadam postilla, quæ sibi attribuitur tanquam ex eius dictis*
C *reportata, vbi soluuntur argumenta quę solent fieri ad cōtrarium.*

Ad quod primò arguitur per illud quod dicitur hic: Dicitur. n. Adhibui mihi testes, & accessi ad prophetissam &c *Isaias autem cum esset honestus & sanctus, nullo modo induxisset testes sui concubitus cum vxore. Item per hoc quod dicitur:* Adhibui mihi testes fides Vriam sacerdotem, &c. *Iste enim Vrias fuit idololatra: quia fecit altare ad similitudinem altaris quod erat in Damasco ad cultum idoli: & super istud offerebat holocausta & victimas, vt habetur. 4. Regum 16. c. & sic non potest ad literam dici testis fidelis. Item quia subditur:* Et Zachariam filium Barachiæ *qui fuit in duodecim prophetis vndecimus, & nondum erat natus: quia prophetauit tempore Darij regis persarum, cuius tempore consummatum fuit templum vt habetur. i. Esdræ 6. A quarto autem anno regni Achaz in quo dictum fuit ista prophetia vel cito post vsq; ad illud tempus fluxerunt anni 267. & sic nullo modo tempore Isaiæ potuit induci testis: & assumptum declaratur sic: quia Achaz regnauit 16. annis 4. Regum 16. & sic à tempore huius prophetiæ de regno eius remanebant 12. anni. Cui successit Ezechias regnans. 29. ann. 4. Regum 18. post quem Manasses regnauit. 55. ann. 4. Regū 21. Post quem Amon duobus 4. Regum 21. d. post quem Iosias. 31. 4. Regum 22. a. Post quem Ioacim. 11. 4. Regum 23. Post quem Sedechias 10. 4. Regum 24. Postea secutum est tempus captiuitatis Babylonicæ 70. annorum secundum communem computationē vsque ad annum primum Cyri, à quo etiam vsque ad consummationē templi post reditum captiuitatis Babylonicæ fluerunt anni 46. Iob. 2. d.* Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, &c. *quia anni simul iuncti faciunt numerum prædictum. Ex quo arguitur, quòd non potuit Isaias ipsum adducere in testimoniū. Secundum autem computationem Hebræorum, quam frequenter secutus sum, fluxerunt pauciores anni; sed per hoc non infringitur argumentum: quia secundum breuiorem computationem à tempore quo Isaias dixit.* Et adhibui mihi testes, &c. *vsque ad Zachariam filium Barachiæ fluxerūt 200. & plus. Nec potest dicere, quòd Zacharias filius Ioiadæ, qui Matth. 23. d. dicitur filius Barachiæ, fuerit ille testis: quia ante mortuus erat per 100. annos & amplius: Quod patet sic quia post Ioas qui interfecit hunc Zachariam regnauit Amasias filius eius 29. annis. 4. Regum 14. Et post eum Ozias. 52. ann. 4. Regum 16. Post eum Ioathan 16. ann. 3. Regum. 16. Post eum Achaz 4. annis, antequam Isaias diceret prophetiam istam, vt dictum est supra, qui anni simul iuncti faciunt annos 101. Item arguitur per hoc quod subditur antequam sciat puer vocare patrem & matrem & auferetur fortitudo Damasci & spolia Samariæ, &c. quæ spoliatio facta fuit 6. anno Ezechiæ, vt dictum est ca. præcep. Et sic puer natus tunc habuit 19. annos ad minus 12. de regno Achaz, vt prædictum est, & 6. de regno Ezechiæ. Puer autem scit vocare patrem & matrem antequam habeat tot annos, & sic non esset verum quod dicitur:* Antequam sciat puer vocare patrem & matrem &c. *Igitur propter ista tenent doctores catholici communiter, quòd illud quod dicitur in hoc ca. de puero prædicto non sit intelligendum ad literam de filio Isaiæ. Sed hoc soluit Thomas sic.* F

Ad primum dicit, quòd inductio testium non fuit ad videndum concubitum Isaiæ, sed scripturam eius: quia dictum fuit sibi à domino: Sume tibi librum grandem, & scribe in eo, &c.

Ad secundum dicit, quòd Vrias sacerdos fuit testis fidelis non ratione vitæ, sed officij dignitate: & quia à rege Achaz fidelis reputabatur, quia similiter erat idololatra.

Ad tertium dicit, quòd iste Zacharias neuter fuit illorum, qui alligati sunt, sed alius illius temporis qui sic nominabatur. Cuius ratio potuit esse duplex. vt dicit. Vna quia fuit de genere Zachariæ prophetæ, quem interfecit Ioas rex Iuda, vt habetur 2. Paral. 24. qui dicitur filius Barachiæ, Matth. 23. & sic iste qui fuit tempore Achaz fuit nominatus eodem nomine: quia consuetudo fuit apud Hebræos nominibus eorum, qui fuerant autentici in illo genere pueros nominare. Alia, quia iste Zacharias fuit similis in sanctitate & authoritate illi quem interfecit Ioas: & sic appellatus est nomine illius quamuis habuerit aliud nomen proprium, sicut in euangelio Iohannes Baptista vocatur Elias propter similitudinem officij, quia Iohannes præuenit Christi primum aduentum, sicut Elias præueniet secundum.

Ad quartū, q ista spoliatio Samariæ, de qua hic agitur, non fuit illa quæ facta fuit. 9. an. Osee. & 6. Ezechiæ, sed ista q̄ facta fuit per Theglatphalnasar quæ præcessit iram, quia fuit facta in diebus Phaceæ, secundū quod dicitur 4. Reg. 15. f. In diebus Phaceæ regis * Israel

---

MORALITER.

1 *Et dixit ad me: Sume tibi librum grandem.* Hoc dicitur doctori theologiæ & auditori, qui debent accipere Bibliā quæ grandis est liber multitudine verborum: & grandior profunditate sententiarum.

† *Et scri-*

A a Velociter spolia. Hoc nomen pueri.q.d. Ne patiaris vltrà diabolum regnare. Et non angelos non prophetas mitte: sed ipse descende.

a ¶Ne publice prædices arcanum nouæ natiuitatis. b ¶More hominum, quòd scilicet intelligi possit. c ¶Verba patris ad filium. d ¶Captiuam reduc captiuitatem. ¶Homines.

a & scribe[a] in eo stylo[b] hominis[c] † velociter[d] spolia

* Procopius. Scribit vt citò spoliorum direptionem faciat. Instare.n.tempus, quo regem vtrunque ab Assyrio

rio Emmanuelis opera, D quem in pugna Iudæos in 1 uocare iussit, ista pati de- 2 ceat. Ipso deinde aduentu velox quidam & corusca- tione celerior per orbem vniuersum sæculi huius & tenebrarum principem spolians, euangelicæ doctrinæ splẽdor illuxit. ☞ Vriam

NICOLAVS DE LYRA.

Israel venit Teglathphalnasar rex Assur, & cepit Ahion, &c. & hoc fuit antequam puer natus sciret vocare patrem & matrem. Hoc dictum videtur nimis fauere errori Hebræorum, qui dicunt quod in istis trib. casibus. s. 7. 8. & 9. non fit mẽtio de Christo.

* Ad excludendum verò hanc falsitatem, & ad declarandum veritatem, primò ponenda est hic translatio Chaldaica, quæ apud Hebræos dicitur Thargum, & est tantæ autoritatis apud eos, quòd nullus fuit ausus contradicere. Est etiam in passibus obscuris, qualis est iste declaratiua veritatis Hebraicæ.

Sciendum igitur, ꝙ vbi nos habemus hic: Et adhibui mihi testes fideles Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, & accessi ad prophetissam, &c. Illa translatio sic habet. Et contestatus sum ex parte mea testificationes malas, quas dixi vẽturas in prophetia Vriæ sacerdotis. Ecce futurum est quoq; sic omnem consolationem B quam dixi venturam in prophetia Zachariæ filij Barachiæ ego adducturus sum: & accessi ad prophetissam & concepit, &c. Ex ista translatione patet, quòd non est verbum Isaiæ, cum in prophetijs istorum duorum testium nihil dixerit vel fecerit, nec impletione eorum: sed ipse Deus qui illustrando mentes, prophetas cõstituit: & prædicta ab eis impleri fecit, & per consequens illud quod loco illius habemus: Et adhibui mihi testes fideles, Vriam, &c. Nõ est verbum Isaiæ testes ad scripturam suam seu concubitum inducentis, sed magis ipsius Dei introducentis dictos prophetas ad prænuntiandum istud quod præordinauit futurum: & per consequens illud quod subditur in eadem serie. Et accessi ad prophetissam non est verbum Isaiæ ad suam vxorem carnaliter accedentis, sed ipsius Dei, qui sicut prophetas illustrando testes suos constituit, ita sua gratia virginem fœcundauit, vt patet Luc. 1. Secundò, ex thargũ prædicto patet ꝙ Vrias qui hic testis inducitur non est ille Vrias sacerdos qui fuit tẽpore Achaz: quia ipse fuit pessimus idololatra, Iste aũt hic dicitur domini propheta: & hoc concedit Ra. Sa. super locum istũ, dicens, ꝙ iste Vrias qui hic testis inducitur, fuit Vrias filius Semei qui prophetauit in nomine domini tempore Ioacim filij Iosiæ, vt habetur Iere. 26. Dicit ẽt ꝙ Zacharias qui inducitur hic testis secundus, fuit ille qui in duodecim prophetis est vndecimus, de quorum testimonijs postea dicetur. Sed ex dictis sequitur, ꝙ ista inductio testium non est corporalis, nec in præsenti facta sed spiritua C lis & de futuro in longinquum, quia quarto anno regni Achaz, in quo Isaias dixit illa quæ ponuntur in hoc ca. & præced. vt supra dictum est, vsq; ad principium regni Ioacim sub quo Vrias prophetauit, vt prædictum est, fluxerunt anni 129. vt pot videri per tempora regum suprapositorum in hoc c. & multò plures fluxerunt vsq; ad tempus secundi testis. s. Zachariæ filij Barachiæ. s. anni 267. secũdum omnem computationem, & secundum breuiorem 200. anni et plus, & suprà declaratum est: & per consequens cũ testes debeant respondere rei testificatæ, accessus ad prophetissam non fuit corporalis nec de præsenti, sed spiritualis & de futuro in longinquum, secundum quod habetur Luc. 1. d. Spiritussanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Quod autem beata Virgo Maria prophetissa fuerit, patet Lu. 1. vbi prophetauit de sua veneratione futura, di. Beatam me dicent omnes generationes: quia de omnib. gentib. sunt aliqui Christiani dicentes eam beatam, & non solum a Christianis dicitur beata, sed etiam a Sarracenis est.n.in Alchorano Mahumeti: Dixerunt angeli. O Maria vtiq; Deus elegit te vt purificaret te, & elegit te claram super mulieres sæculorum. Item ibidem: Dixerunt angeli: O Maria Deus annuntiet tibi verbum ex ipso, nomen eius Iesus filius Mariæ & erit honorabilis in hoc sæculo, & in futuro. Itẽ ibidẽ. Dixit ipsa: Deus meus qũo erit mihi filius & non tetigit me homo? Dixit: sicut Deus creat quod vult, cum decreuit vtiq; acquiratur dicit.n. Esto, & erit: Et hoc modo dixit Gabriel Mariæ, Lu. 1. d. Non erit impossibile apud Deum omne verbum. Item in eodem cantico prophetauit Maria de futura reprobatione Iudæorum, & vocatione gentium dicens. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles, & sic patet eam fuisse prophetissam. Nunc videnda sunt testimonia testium suprà inductorũ. Et quia per prophetiam Vriæ non habemus scriptam explicitè, sicut nec de multis alijs prophetis vt patet ex decursu libri Regum, ideo recurrendũ est ad illud quod de eo dicitur Iere. 26. f. Fuit quoq; vir prophetans in nomine domini Vrias filius Semei, & prophetauit aduersus ciuitatem istam, & aduersus terram hanc iuxta vniuersa verba Ieremiæ. Ex quo habetur quod prophetauit destructionem ciuitatis Ierusalem & Iudeæ per Chaldæos futuram sicut & Iere. Et hoc est quod dicitur in translatione Chaldaica suprà posita, & contestatus sum. ex parte mea testificationes malas, quas dixi venturas in prophetia Vriæ sacerdotis. Prophetiam autem Zachariæ filij Barachiæ habemus duodecim prophetarum in quo Zachariæ 9. ca. dicitur. Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: Ecce rex tuus venit tibi iustus & saluator, ipse pauper & ascendens super asinam, &c. quod intelligitur de Christo etiã secundum Hebræos, vt plenius ostendetur, quando ad locum illum deuenerimus domino concedente: & hoc est quod dicitur in translatione Chaldaica suprà allegata. Ecce futurum est quoq; omnem consolationem quam dixi venturam, in prophetia Zachariæ filij Barachiæ ego adducturus sum: quæ consolatio implenda dicitur in aduentu Messiæ ab ipso Zacharia, vt dictum est: ideo statim subditur de E aduentu eius in mundum. Et accessi ad prophetissam. i. beatam Virginem: & concepit & peperit filium. Et ex dictis patet qđ impletio prophetiæ Vriæ de destructione ciuitatis fuit certum signum de impletione prophetiæ Zachariæ futura pro Christi aduentu. His igitur prædictis patet, ꝙ solutiones Thomæ ad rationes supra inductas ad probandum, ꝙ litera huius ca. non posset nisi de filio Isaiæ intelligi non valent: quia falsum assumunt. Discurrendum tamen est per singulas ad maiorem declarationem veritatis. Cum.n. dicitur in prima, ꝙ testes fuerunt inducti ad videndum scripturam, patet falsum, quia nondum erant nati, nec fuerunt vsq; ad tempus post, valde lõgum. Item si fuissent præsentes, adhuc nõ valeret, quia postquàm dixerat: Adhibui mihi testes, Vriam &c. non dixit: & scripsi, sed accessi ad prophetissam &c. Similiter cum dicitur in secunda, ꝙ Vrias fuit testis fidelis ratione officij & reputationis regis: quia ille Vrias non ponitur hic testis, vt patet per prædicta, & sic falsum assumit. Nec fidelitas quam allegat, est secundum veritatem, sed secundum falsam hominum æstimationẽ. quæ a prophetis sanctis non reputatur. Quod similiter in tertia dicitur tempore Achaz fuisse quendam prophetam nomine Zachariam filium Barachiæ, videtur fictitium, quia de scripturis non habet autoritatem: & ideo eadem facilitate contemnitur, qua probatur. Et dato ꝙ talis tunc fuisset, tamen non fuit ille qui hic testis inducitur vt patet per prædicta. Similiter qđ in quarta dicitur Theglathphalnasar spolia Samariam, ad quod probandum allegatur 15. c. 4. Reg. F ex codẽ loco apparet falsitas huius dicti: quia ibidem dicitur, quod cepit aliquas ciuitates in extremitatibus regni Israel existẽtes, sed ad Samariam quæ erat metropolis non accessit nec per consequens spoliauit. His præ libatis ad expositionem huius ca. accedamus in quo (vt suprà dictum est) denuntiatur Christi resurrectio futura Diuisio. ad spoliationem inferni principaliter & per consequens ad significandum tanquam per signum rememoratiuum spoliationis duorũ regum, scilicet Israel & Syriæ. Et diuiditur in duas partes, quia primò denuntiatio signi, secundò occultatio mysterij, ibi: Liga testimonium. prima adhuc in duas, quia primo ponitur signi denuntiatio. Secundò ad propositum applicatio, ibi: Et dixit. Circa primum dicit Isaias: Et dixit dñs, &c. In Hebræo habetur, rotulum grandem, qui dicitur grandis, quia ibi scribendum erat mysterium Christi resurgentis, quod est maximum.

1 Et scri. in eo. i. clarè & planè, ita ꝙ quilibet homo ẽt parum literatus possit legere & intelligere, vnde & in trãslatione Chaldaica habetur: Scribe in eo expositè. Sciendum tamen, ꝙ hoc non intelligitur quantum ad mysterium resurrectionis Christi: quia quantũ ad hoc ponitur hic: Breuiter & celatè: sed non quantum ad captiuationem & spoliationem regum Israel & Syriæ: quæ clarè & lucidè ponuntur infra eodem cap. Sicut.n. dictum est c. præced. hoc dicens fuit, vt regi Achaz incredulo daretur signum, cuius non intelligeret principale intentum: & tamen cum hoc ex Dei liberalitate perciperet de propinquo liberationis suæ effectum: quia secreta fidei incredulis sunt celanda, vnde dicit Saluator, Matth. 7. Nolite sanctum dare canibus.

2 Velociter spolia de. Istud conuenit Christo resurgenti, qui tunc celeriter spoliauit infernum: & in hoc fuit signum rememoratiuum spoliationis duorum regum, & èconuerso. Hæc spoliatio fuit signum pronosticum spoliationis fiendæ per Christum.

* 1 Et ad-

MORALITER.

1 Et scribe in eo stylo homi. exponendo lucidè & clarè.

a ¶Diabolo. b ¶Idem eſt. c ¶Ego Iſaias. Huius rei.
detrahe, citò prędare. Et addhibui mihi teſtes 1
a ¶Lux domini. b ¶Propter doctrinam legis. ¶Qui vere fuit ſacerdos, legem docens & cuſtodiens. ¶Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam. c ¶Memoriam domini ¶Quem prophetam fuiſſe conſtat. d ¶Benedictio domini.
a fideles Vriam ſacerdotē & Zachariā filiū Ba-
a ¶Dignum accedendi me fecit. b ¶Quæ prophetauit, dicens Magnificat anima mea dominum. c ¶Ideſt concipere fecit. vnde Spirituſſanctus ſuperueniet in te, & virtus, &c.
rachiæ Et acceſſit ad prophetiſsā, & concepit 2
b a ¶Quod concepit de Spirituſancto. b ¶O Iſaia.
c & peperit filiū. Et dixit dominus ad me: Vo- 3
a ¶Pueri. ¶Qui conceptus eſt de Spirituſancto. b ¶Aſcēdens in altum capti. du. ca. 4
ca nomē eius, accelera ſpolia detrahe, feſtina †
d a ¶Infernum. b ¶Nedum natus populum ſuum ſola inuocatione ſaluabit. ¶Erat homo. c ¶Secundum humanitatem. d ¶Deum. ¶Vel Ioſeph putatiuè. 5
e pdāri, quia antequā ſciat puer vocare patrem 6
a ¶Mariam. b ¶A Theglathphalnaſar.
ſuum & matrē ſuam, auferetur fortitudo Da 7
a ¶Per regem Aſſyriorum Salmanaſar. b ¶Aſſyrius dirigens vel elatus. 8
maſci, & ſpolia Samariæ, coram rege Aſſyrio- 9
rum. Et adiecit dn̄s loqui ad me adhuc dicēs:
¶Tranſlatiuè.
a ¶Decem tribus. ¶Quæ per horas ebulliunt. 10
f Pro eo quod abiecit populus iſte aquās Siloe, 11

A a *Vriam, &c.* Vrias, lux domini. Zacharias, memoria domini. Barachias benedictio domini: his teſtibus natiuitatis domini comprobatur. Vnde duobus teſtibus euntib. in Emaus incipiens a Moyſe, & prophetis, quæ de ſe dicta erant, diſſeruit. (Luc.24.b.)

✻ Procopius. Erant tunc temporibus hiſtoria teſte, Vrias quidē ſacerdos, propheta autem Zacharias. Vixit enim Ezechiæ ætate, vt in Paralipomenonis habetur. Hos autem non ſine arcano ſenſu teſtes appellat. Lex enim Vriæ nomine, quam pontifex ipſe docebat, ſignificatur, ſicut per Zachariam, prophetæ.

b *Ad prophetiſſam.* Ad Spiritumſanctum, a quo omnis prophetia, quæ Græcè neutri generis pneuma, Hebraicè fęminini Ruha, Latinè maſculini generis eſt, & ideo diuerſis poſitionibus ſortitur, nullius eſt.n. Vel ad Mariam quam prophetiſſam fuiſſe nemo dubitat.

B ✻ Tertulianus. Eſaias futurum non quaſi futura prædicit, ſed quaſi iam facta. Nam cum nondum acceſſum eſſet ad Mariā, Acceſſi, inquit, ad prophetiſſam. (Libr. de tri.)

✻ Epyphanius. Hæc Eſaias futura prædicit, quæ complenda erant de filio Dei, inquiens, Ecce virgo in vtero habebit. Et quoniam virgo erat quæ peperit, & Deus inter homines qui natus eſt, ne dubitaret propheta de modo huius natiuitatis, eam videt in viſione, & narrat de Spirituſancto futuram. Ingreſſus inquit, ad prophetiſſam. Quibus verbis prænunciat ingreſſum Gabrielis ad Mariam. (hæreſis contra Collyridianos.)

✻ Procopius. Itaque Chriſti matrem, tanquam ſpirituſſancti participem, nominat, iuxta illud, *Spirituſſanctus deſcendet in te, &c.*

c *Et concepit, &c.* Tropologicè in anima virgine (nec polluta ſorde) de Spirituſancto ſermo Dei conceptus, dæmones ſpoliat, & ſibi facit ſeruire vniuerſa. Et cùm ex parte videat & prophetet, antequam ſit perfectus, & merito Deum patrem, & matrem ſuam vocat Ieruſalem cæleſtem, quaſi infantia vincit Damaſci fortitudinem. ideſt, ſapientiam ſecularem & aufert ſpolia Samariæ, quibus hæretici eccleſiam ſpoliant, dicentes: *Non eſt nobis pars in Dauid, &c.* Præſente rege Aſſyriorum diabolo, qui non poteſt eis auxiliari, tales filios & virgo Maria & ſanctæ mulieres generant. Sara. i. principes, & Rebecca. i. patientia, vxores patriarcharum. (Tropolog.) (1. Reg.12.d.)

C d *Spolia detrahe.* ✻ Ireneus. In ipſo ſuo ortu ſpoliabit homines, auferet ignorantiā ipſorum, ſui cognitionē prębebit, quod verba illa ſignificant, *Velociter ſpolia detrahe.* (Lib.3.c.18.)

Euſe-

✻ Euſebius. Spolia his verbis appellat omnes eos qui abducti ab errore dæmonum adhæſere Chriſto. (Lib.7.c.) D

e *Puer.* Auguſtinus. de quo dicitur, priuſquam ſciat puer bonum aut malum contemnet malitiam. Hæc duo aliter ſciuntur: per prudentiam boni, & aliter per experientiam mali. Per prudentiam boni malum ſcitur, & non ſentitur. Tenet enim bonum, ne ſentiatur malū. Per experientiam mali ſcitur bonum. Qui.n. amiſerit ſentit, cui amiſſo bono malè fuerit. Puer ergo antequam ſciret per experientiam bonum quo careret, aut malū quod amiſſo bono ſentiret, cōtempſit malum, vt eligeret bonum, idē noluit amitere ꝙ habebat, nec ſentiri amittendo ꝙ amittere non debebat. (Lib.8. de ... ad li... c.14.)

✻ Idem. Priuſquam ſciat vocare patrem & matrē, ideſt, antequam per humanam carnem verba proferret humana, accepit virtutem Damaſci, illam. ſ. vnde Damaſcus præſumebat, præſumebat auro, aurum accepit a Magis, & ſpolia Samariæ, ijdē ipſi magi erāt. Samaria pro idololatia poſita eſt, vna vrbs idolis ſeruiēs pro omnibus. Debellaturus igitur Chriſtus gladio ſpiritali vniuerſum orbem, hęc prima ſpolia abſtulit in hac terra, nondum loquens per linguam, locutus eſt per ſtellam. (Sermon in feſto ...phaniæ.) E

✻ Euſebius. Puer Chriſtus tradidit virtutem Damaſci Romanis, & deleuit duo regna. (Vbi ſup. in Anco...)

✻ Epiphanius. Cur Chriſtus qui ſapientia patris eſt, eſſet, qui homines loqui docuit, neſciuit vocare patrē aut matrem. Si natus locutus eſſet, phaſma videretur, & ficta eius natiuitas non vera: & ideò ordinem naturæ in his exteris ſequi voluit, vt verum ſe eſſe hominem probaret.

Allegoricè. Aquas Siloe. In quib. cæcus ſe lauit & vidit. Quia aliter, non ſanatur cæcitas Iudæorum, niſi doctrina Chriſti quæ ſine ſtrepitu & clamore leniter fluit. (Allegori... Io.5.a.)

Anagogi. Hæreticus qui iungit ſibi auxilium ſapientiæ ſecularis, & Ieruſalem, i. eccleſiam vult oppugnare, relinquit aquas Siloe, qui interpretatur miſſus, & qui ſalit in vitam æternam, & traditur principi Aſſyriorum, i. diabolo ducendus in profundum peccatorum. Hic.n. auſus eſt dicere illud. *Hæc omnia tibi dabo, ſi procidens adoraueris me.* Iudam quoque, i. domum confeſſionis conatur intrare: & per negligentes vſq; ad collum venit, credentes in Chriſto cupiens ſuffocare, ſed non poteſt, quia Iudas habet ſecum præſentem Emmanuel. (Anagogi.) (Mat.4.b.) F

f *Aquas Siloe.* ✻ Procopius. Aquæ Siloe quæ cum

☞ ſilen-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et adhibui mihi teſtes fideles. *Verbum eſt ipſius Dei, vt prædictum eſt, & de fidelitate & teſtimonijs ipſorum teſtium dictum eſt.*

2 Et acceſſi ad prophetiſſam. *i. Virginem Mariam, vt prædictum eſt.*

3 Et dixit dominus, &c. *Hic conſequenter ponitur ſigni adaptatio & ſecundò ſubditur ratio dicti, ibi :* Et adiecit. *Circa primū dicitur.*

4 Voca nomen eius. *ſ. pueri nati. Loquitur tamen hic ſcriptura de futuro per modum præteriti, propter certitudinem prophetiæ, vt frequenter ſuprà dictum eſt.*

5 Accelera ſpolia detrahe. *Quia hæc proprietas competit Chriſto, vt dictum eſt.*

6 Quia antequam ſciat puer vocare, &c. *ſ. ſcientia creata vt dictum eſt cap. præcedenti, vnde idem eſt ac ſi diceret :* Antequam

quam fiat homo.

7 Auferetur fortitudo Damaſci. *quæ eſt ciuitas metropolis in regno Syriæ.*

8 Et ſpolia Samariæ coram rege Aſſyriorum. *qui citò poſt interfecit Raſin regem Syrię, & poſtea cepit Oſee regem Iſrael & Samariam, vt dictum eſt capite præcedenti.*

9 Et adiecit dominus loqui ad me adhuc dicens. *Hic conſequenter ponitur ratio dicti, videlicet quare regnum Iſrael fuit ita vaſtatum. Et primò ponitur deſtructionis ratio, ſecundò regni Iudæ afflictio, quaſi per quandam redundantiam: quia erat immediatè coniunctum regno Iſrael, ibi : Et ibi : Tertiò, vtilis monitio, ibi: Hæc.n. Ratio verò vaſtationis regni Iſrael fuit, quia receſſerat a regno Iudæ, & a Dei cultu colendo vitulos aureos, & confitendo in regibus idololatris, ſcilicet Syriæ & hoc eſt quod dicitur.*

10 Pro eo quod abiecit populus iſte. *i. populus Iſrael.*

11 Aqua Siloe, &c. *regimen regni Iuda, & Dei cultum: qui erat*

✻ *magis*

MORALITER.

† † *Accele. ſpo. detra.* Studium.n. ſacrę ſcripturę ad hoc ordinari debet, vt diabolus ſpolietur animabus quas decepit. Sed

Sed quia multi recuſant hunc modum docendi, recurrendo ad doctores curioſos & inutiles. Sequitur.

10 *Pro eo quòd ab po. iſte a. Siloe. quæ vadunt cum, &c.* i. modū docendi moralem & ſine oſtentatione.

† *De*

A silentio fluunt, Christum innuunt qui fons est aquæ salientis in vitam, qui non dum in lucem editus, nec gentibus adhuc prędicatus cum populo tamen latenter uersari eorumque animas irrigare & pascere soli tus esset. Extitit pterea quie tus eius & sine strepitu aduentus.

✻ Eusebius. Minatur Deus interitum his qui non receperunt Siloam, i. missum Emmanuelem illum prophetissa Maria prognatum, aquas illas potabiles & fœcundissimas Euāgeliorum, & minatur interitum illis qui præoptarunt regem gētium idololatrarum Cæsarem potius quam Christū.

B a *Aquas fluminis.* Exercitū Sennacherib, cuius potentia occupans terram Samariæ inundationi fluminis comparatur.

b *Congrega. popul.* Quasi cōtra Emmanuel nihil potestis. Hoc etiam omnis terra procul cognoscat. *Congre. po pul.* Hoc testimonio contra superiores vtimur. Quamuis .n. fortes esse & nos in lapsis superare videantur, vincuntur tamē in his qui pro Christo sanguinem fuderunt, & post bella pax ecclesijs redditur, & omnia consilia contra Emmanuel dissipantur. Contradicentes quoq; veritati vtiliter audiunt, quia tandem ratione superantur: & ne velint in

C

cingite vince- ... 1. 32.a ... ß ap- ...derat ...manú, 1.

a ¶Reges de Iuda qui quiete & legitimè regnabant. b ¶Regem Syriæ.
quæ vadunt cū silētio, & assumpsit magis Ra-
a ¶Phacee regem Israel.
sin & filium Romeliæ: propter hoc ecce ad-
a ¶Exercitum Sennacherib. b ¶Assyrij
a ducet dominus super eos aquas fluminis for-
a ¶Impetuosi & diuturni. b ¶Scilicet. ¶Qui non seruient regibus quos elegerunt, sed seruiunt Assyrio.
tes & multas, regem Assyriorum, & omnem
a ¶Principes qui hostibus resistere debuerunt:
gloriam eius. Et ascendet super omnes riuos
a ¶Summariæ. ¶Alias omnes Terras.
eius, & fluet super vniuersas ripas eius: & ibit
a ¶Quia non tunc capiet eum, ¶Vicinam significat captiuitatem.
per Iudam inundans, & transiens vsque ad
a ¶Suffocationem. b ¶Vsque adeo se extendit. c ¶Principum.
collum veniet. Et erit extensio alarum eius
a ¶Iudææ.
implens latitudinem terræ tuæ ò Emmanuel.
a ¶Sarcasmos, hostilis irrisio ¶Irrisoriè. b ¶Syriæ & Samariæ. c ¶Tamen. d ¶Cognoscite. e ¶Non modo Syria & Sammaria
b Congregamini populi, et vincemini: & audi-
a ¶Non solum vicinæ.
te vniuersæ procul terræ. † Confortamini &
a ¶Quamuis multi, quamuis fortes, quamuis accincti tamen vincemini. b ¶Vnde supra Ascendamus ad Iudam, &c.
vincemini: accingite vos & vincemini. Inite
a ¶Contra Emmanuel b ¶Ponam scilicet regem filium Tabeel.
consilium, et dissipabitur: loquimini uerbū,
a ¶Interpretatio Emmanuel. b ¶Contra quem nihil potestis. ¶Prædicta.
& non fiet quia nobiscum Deus. Hæc enim
a ¶Opere & virtute.
ait dominus ad me. † Sicut in manu forti e-
a ¶Isaiam. b ¶Ad hoc scilicet erudiuit me Beatus vir qui non abijt in cō. &c. c ¶Praua. d ¶Nempe ... e ¶Dominus dico, dicens mihi & alijs prophetis.
rudiuit me, ne irē in uiā populi huius dicens.
a ¶Alias. Non b ¶Est timenda c ¶Sed hoc magis considerate: Omnia enim.
c Ne dicatis, coniuratio. omnia enim quæ
a ¶Iuda b ¶Contra me.
loquitur populus iste, coniuratio est. Et ti-
a ¶Populi.
d morem eius ne timeatis neque paueatis.

in mendacio vincere, quia D
1 peruersitas non potest rectum superare.
2 ✻ Basilius. Vocem hanc
3 crediderint prosilijsse & es
† se relatam ex prægestienti ac profusiore gaudio eorum, qui Christi quidem
† aduentum agnouissent, intellexissent verò quam sit
4 gentibus formidabilis &
expauenda virtus sanctæ
5 crucis. Ideò ait, Scitote gen
6 tes & vincimini, vt succumbentes gloriosæ & vobis vtili victorię, abducami E
ni in captiuitatem ad obe-
7 8 dientiam Christi.
c *Ne dicatis.* q. d. Non ti-
9 meatis duorum regum ad uersus Iudam coniuratio-
10 nem. Coniuratio est con-
11 sensus multorum in ma-
12 lum.
13 d *Ne timeatis neque paueatis.* Psal. 110.b.
14 Tu & qui tecum sunt Ibid. 117.b.
15 populi, quia videntur ti-
16 mendi: quia principium
17 sapientiæ timor domini.
18 ✻ Basilius. Locus hic bi-
19 fariam intelligitur. Aut. n. gentibus loquitur dicens. *Ne timorem eius timueritis,* quo nunc vobis timetis im-
20 peritè, ne vos dedatur præ-
21 stantiori vitæ. Aut certè ser
22 mone in populum deflexo iuuehitur, & coarguit,
23 quod illi quidem de vobis
24 talia suspicati sunt. Vos ve-
25 rò concinnatas a gentibus
26 aduersum vos insidias ne F
metuatis.

In

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *magis in quiete & mansuetudine, maximè tempore regum bonorum, vt Dauid Salomonis, & similium.*

1 Et assumpsit magis Rasin. *regem Syriæ.*

2 Et filium Romeliæ. *de protectione eorum magis confidendo quam de Deo.*

3 Propter hoc ecce adducet dominus. *i. aduersarios cum fortitudine & impetu venientes: propter hoc subditur exponendo.*

† Regem Assyriorum. *i. potentiam exercituum eius.*

4 Et ascendet super omnes riuos eius. *i. destruet totum regnum Israel, sicut inundantia aquarum destruit omnia quę inuenit.*

5 Et ibit. *Hic consequenter ponitur regni Iudæ afflictio per redundantiam, cum dicitur: Et ibit per Iudam inundans, quia exercitus Assyriorum qui destruxit Samariam in regno Iudæ, multa vastauit quasi per quandam redundantiam.*

6 Et transiens vsque. *i. intantum affliget regnum Iuda, q̄ vix poterit sustinere: quod factum fuit tempore Ezechiæ, vt dictum est ca. præcedenti.*

7 Et erit. *i. exercituum eius, quia ad literam cohortes pugnatorum vocantur alæ.*

8 Implens latitudinem terræ tuæ. *i. Iudææ, quam Assyrij vastauerunt.*

9 O Emmanuel. *i. Christe, vt dictum est c. præce. cuius dicitur illa terra specialiter, quia ibi fuit natus, conuersatus, & passus. Sed quia Sennacherib rex Assyriorum cum suo exercitu fuit diuinitus debellatus, vt dictum est, ideo subditur.*

10 Congregamini populi. *quia Sennacherib populus multos adduxit secum qui fuerunt deuicti per angelum.*

11 Et audite vniuersæ. *Istud. n. factum tanquam valde mirabile fuit diuulgatum valde longè.*

12 Con-

12 Confortamini. *Confidentes in virtute vestra. i. confortabimini, quia propheta non induxit eos ad præsumptionem de sua virtute sed eam prædixit futuram.*

13 Et vincemini. *virtute diuina.*

14 Accingite vos. *ad vincendum secundum æstimationem vestram.*

15 Et vincemini. *secundum veritatem.*

16 Inite consilium. *de captione Ierusalem.*

17 Et dissipabitur. *s. consiliū vestrum a Deo, cuius causa subditur*

18 Quia nobiscum Deus. *in adiutorium nostrum vos debellās per angelum suum.*

19 Hæc. n. *Hic consequenter ponitur vtilis monitio videlicet, quod populus Iudæ non timeat ab humana persecutione, sed solùm Deum, & hoc est quod dicitur:* Hęc. n ait dominus ad me, &c. *i. ostendit mihi fortitudinem suam, qua potest protegere omnem hominem in se confidentem.*

20 Ne irem in via, &c. *i. timendo aduentum duorum regum, sic populus regni Iudæ timuit valde, sicut dictum est c. præc. de Achaz & populo eius.* Et commotum est cor eius, & cor populi eius, sicut mouentur ligna a facie venti.

21 Dicens. *s. Dominus.*

22 Ne dicatis coniuratio. *i. non timeatis a coniuratione regum Israel & Syriæ contra vos.*

23 Omnia enim. *i. populus Iudæ.*

24 Coniuratio est. *i. multùm loquitur de coniuratione duorum regum contra se. sicut homines multum timentes de periculo aliquo super se venturo quasi continuè loquuntur de ipso. Et quia iste timor erat malus, ideo subditur.*

25 Et timorem eius *i. illius coniurationis.*

26 Ne ti. *sed quid sit timendum ostenditur cum subditur.*

✻ Do-

MORALITER.

† 1 *Et assumpsit magis Rasin.* qui interpretatur varians eos, i. doctores per varias & dubias doctrinas discipulos variantes.

2 *Et filium Romelię* qui interpretat̄ magister frāgēs laborātes, s. verborū extraneorū multitudine, p̄ sua ostētatione.

3 *Adducet dominus.* i. adduci permittet.

† *Aquas*

† *Aquas fluminis fortes.* i. doctrinas erroneas a diabolo excitatas, quę per regē Assyriorū designantur, ideo subditur.

† *Regem Assyriorum.* Sed qm̄ veritas pręualet, ideo sicut veritas fidei præualuit tpe Arrij & aliorum hæreticorum, ita præualebit in futuro per Dei gratiam, ideo subditur.

10 *Cōgregamini, &c.* i. vos doctores peruersi per Dei gratiā eritis cōfusi. Sed quia Deus ex hoc debet laudari, sequit:

A a *In lapidem*. Quem reprobauerunt ędificantes, hic factus, &c. Et hoc loco sumit Apostolus testimonium, quod *Christus factus sit Iudeis scandalum, Gentibus autem stultitia.*

† palatium refugij.

b *Duabus domibus*. Vel in duabus familijs, Samai. s. & Helles, ex quibus scribæ & Pharisæi. Hi duo non multo priusquam dominus nati sunt in Iudæa. Horum scholam suscepit Achibã, quem magistrum Aquilæ proselyti autumant. deinde † Achir cui successit Ioanna filius Zachæi, & post eũ Eliezer, & per ordinem Telphor, & Ioseph Galileus, & vsque ad captiuitatem Ierusalem Iosue. Samai, dissipator. Helles, prophanus, qa per traditiones suas legis præcepta dissipauerunt & maculauerunt.

†Machir.

c *Signa legem*. q. d. Aperi eã B domine discipulis meis. i. Apostolis, & apostolicis viris. Vel, lex & prophetæ vsque ad Ioãnem ligati sunt, vt non intelligant. Pro discipulis .n. iuxta Hebraici sermonis ambiguitatẽ possumus ẽt doctrinas intelligere

Matt. 11. b. †Heb. 2. c.

d *Pueri mei vnde. Qui non ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt.* Et. *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in*

Io. 1. b. Gal. 4. c.

¶Sed timete dominum ex. a ¶Et. b ¶In vobis.
Dominum exercituum ipsum sanctificate, & 1
a ¶Dominus. ¶Sit. b ¶Corpore. ¶Beatus vir qui timet dominum. c ¶Mente. d ¶Ita.
ipse pauor vester & ipse terror vester: et erit 2
a ¶Fidelibus. ¶Sed erit.
a vobis in † sanctificationem: in lapidem autẽ 3 4 5
a ¶In fidelibus de duabus & decem tribubus.
b offensionis & petram scandali duabus domi-
a ¶Qui Christum non receperunt.
bus Israel, & in laqueum & in ruinam habitã 6
a ¶Præcipua. b ¶In lapidem. ¶Per infidelitatem. c ¶Non omnes: quia reliquiæ saluæ fient.
tibus Ierusalem. Et offendent ex eis plurimi, 7
a ¶Ruina æterna. b ¶Gladio & fame c ¶Peccatorum funibus. d ¶A Romanis.
& cadent, & conterentur, & irretientur, & ca-
a ¶Ergo. ¶Deus ad prophetam. ¶Ne videant. ¶Quia Christum nolunt suscipere. ¶Ea quæ tibi testor. b ¶Visionem. c ¶Idest absconde. Quod enim signatur absconditur. ¶Figuris. d ¶Veterem.
c pientur. Liga testimonium, signa legem in dis 8 9
a ¶Vel in doctrinis meis: alia litera. b ¶Propheta. Q quia præcipis signari & abscondi Iudæis ergo expe.do. c ¶Iesum Emmanuel quem promittit venturum: qui erit nobis in sanctificationem. †
cipulis meis: expectabo dominum qui abscõ- 10 11
a ¶Cognitionem. b ¶Iudæis non credentibus.
dit faciem suam a domo Iacob, & præstola- 12
a ¶Hoc repetit vt addat de prophetis præstolantibus. b ¶Præstolabor dominum. c ¶Præstolabuntur.
d bor eum. † Ecce ego & pueri mei, quos mihi 13
a ¶Socios. ¶Ad quid: ¶Prophetæ in signum futuri præcesserunt. ¶Idest vt signa & portenta faciant. 14
e dedit dominus in signum & in portẽtum Is- 15
Quasi hoc fiat. ¶Ecclesia.
rael à dño exercituum qui habitat in monte 16 17

in vobis. Alij prophetæ, & D eorum discipuli. Legunt hoc quidam de duobus filijs Isaiæ, quos genuit de prophetissa: sed falsò. Paulus in epistola ad Hebræos (licet eam inter canonicas scripturas non recipiat Latina consuetudo) hoc testimonium ex persona saluatoris ponit: *Ecce ego & pueri mei*. i. Apostoli qui in portẽtum secularis sapientiæ, & superbiæ Iudæorum fuerunt. *Stulta. n. & infirma elegit Deus, vt fortia, & sapientia confunderet.*

Heb. 2. 1. Cor.

✱ Basilius. Conuictis incredulis, loquitur Deus in propria persona. Equidem inquit, illi recesserunt in manu forti a via populi eius, assimulantes se operiri, velle dominũ, qui auertit faciem suam a domo Iacob. Ego autẽ complexos E fidem erga me & recens regeneratos eos asciscam mihi quos viscerib. misericordiæ excalefaciens offeram patri.

e *In signum & portentum.*

✱ Idem. Signa & portenta fuere miracula quæcunque palam ab Apostolis edita, ad manifestandum omnibus diuinam vnigeniti maiestatem.

Pro

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Dominum exercituum. *i. angelorum.*
2 Ipsum sanctificate. *ei seruiendo.*
3 Ipse pauor vester, &c. *Offensam illius solicitè cauendo.*
4 Et erit vobis, &c. *vos confirmando in bono, si ei credetis.*
5 In lapidem autem, &c. *Quas iusto iudicio fecit ruere. Et istæ duæ domus fuerant domus Phacee filij Romeliæ, quam fecit ruere per Osee filium Ela. 4. Reg. 15. & domus Osee filij Ela, quam cum toto regno Israel fecit ruere per Salmanasar regẽ Assyriorum. 4. Reg. 18. Et quia in regno Iudæ erant aliqui mali & increduli qui ruerũt gladio Sennacherib ex diuino iudicio, ideo subditur,*
6 Et in laqueum & ruinam habitantibus Ierusalem. *Quia tamen boni remanserunt salui tempore Ezechiæ, ideo subditur*
C 7 Et offendent, ex eis plurimi. *non dicit omnes, quia sicut dictum est boni sunt saluati.*
8 Liga testimonium. *hic ponitur occultatio mysterij Christi in principio huius cap. positi. Et primò præcipitur ista occultatio, secundo prohibetur superstitiosa inquisitio, ibi:* Et cum dixerint. *Circa primum dicitur Isaiæ a domino:* Liga testimonium. *i. inuolue prophetam obscuritatibus propter incredulos, quibus talia sunt celanda, vt dictum est suprà.*

Diuisio.

9 Signa legem, &c. *i. designa legem euangelicam dandam discipulis meis, i. apostolis alijsque Christi discipulis, qui prædicando legem euangelicam obscuritates propbetiarum aperuerunt & declinauerunt, ostendentes eas in Christo impletas, vt patet in Actibus apostolorum, sicut fuerat a Deo præordinatum, & hoc modo fuit dictũ, Da. 12. c.* Vade Daniel, quia clausi sunt signatiq; sermones vsq; ad præfinitum tempus.
10 Expectabo dominum, &c. *Verbum est Isaiæ respondentis, expectabo dominum, scilicet Iesum Christum in carne venturum.*
11 Qui abscondit, &c. a domo Iacob, *i. a populo Iudaico descendente a Iacob: quia in aduentu eius populus ille pro maiori parte fuit cæcatus per infidelitatem, secundum quod dicitur Rom. 11. c. Cæcitas ex parte contigit in Israel, &c.*
12 Et præsto. eum, *i. patienter expectabo eius aduentum, licet differatur in tempus longum.*
13 Ecce ego, &c. *Aliqui exponunt hoc de duobus filijs Isaiæ. s. de Iasub, & de eo qui vocatus est* accelera spolia detrahe, *in principio huius cap. quem dicunt fuisse filium Isaiæ: Sed istud ostensum est esse falsum. Item isti magis Iudaizant in hoc quam Ra. Sa. Hæbreus qui dicit hoc esse intelligendum de discipulis prophetarũ, qui dicuntur eorum pueri seu filij: quia sunt ab eis in lege diuina instructi. Et per talem modum dicit Apostolus 1. Cor. 4. d.* In Christo Iesu per euangelium ego vos genui, *& secundum hoc dicit Isaias:* Ecce ego & pueri mei. *i. discipuli, quorum aliqui habuerunt spiritum prophetandi. ideo subditur.* F
14 Quos dedit mihi dominus. *à quo est prophetiæ spiritus.*
15 In signum & portentum. *Fuerunt. n. prophetæ contempti, & vilipensi, & multi eorum occisi. de quorum numero fuit Isaias in signum Christi passuri, cuius erant nuntij.*
16 A domino exercituum. *i. angelorum.*
17 Qui habitat, &c. *ibi enim tunc erat propitiatorium, quod sedes Dei dicebatur vt dictum fuit Exod. 25. & inde diuina responsa dabantur.*

✱ Et cum

MORALITER.

1 *Dominum exercituum.* i. angelorum.
2 *Ipsum sanctificate, &c.* i. laudate & timete.
4 *Et erit vobis, &c.* i. vos confirmans in sanctitate.
5 *In lapidem, &c. duabus do. Israel habi. Ierusalem.* Per duas domos possunt intelligi clerici & laici, per inhabitantes Ierusalem, religiosi. De statibus enim istis plures carent erroribus decepti, maximè tempore Antichristi, non tamen omnes, ideo subditur.
7 *Et offendent ex eis plurimi, Liga testi.* Quoniam cõtra mala futura maximè tempore Antichristi, per prædicatores muniendi sunt simplices Christiani: ideo dicitur cuilibet prædicatori: *Liga testimo.* scilicet apostolorum, qui per orbem facti sunt testes Christi, Act. 1. a. *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.*
9 *Signa legem.* euangelicam.
† *In discipulis meis.* i. in veris Christianis. Et subditur eorum responsio.
10 *Expectabo dominum.* ad iudicium venturum.
11 *Qui abscondit faciem suam a Iacob.* i. populo Iudaico. Et subditur in persona prædicatoris.
13 *Ecce ego, & pueri mei.* i. fideles a me edocti.
15 *In signum, &c.* s. Christi ad iudicium venturi. Et quoniam circa tempus Antichristi surgent multi prophetæ falsi, vt habetur Mat. 24. Ideo sequitur.

† Et

a *Pro viuis,& mortuis,&c.* ✻ Origenes Mortui sunt dæmones priuati vera vita. Nolite ergo mortuos sciscitare de viuis negotijs. Legem enim suscepistis. O vos quibus persuadere non potuit, vt quęreretur ista de ventriloquis,& de terra clamantis vanis sermonibus, sermonem & legem, suscipiētes eam in adiutorium legis vestræ, attendite. In lege vestra scribitur: Non sequaris idola, iuxta legē facientes,nō attendatis ventriloquis,neque his qui de terra clamant.

b *Non erit eis*. Hoc est si populus iste noluerit veritatem a Domino quærere, non habebit Christum, scilicet lumen veritatis, quam negligit.

c *Regi suo*. Diabolo, & paternis traditionibus, idest, antiquis erroribus.

✻ Procopius. Quisquis enim Dei lege despecta, dæmonum fraude elusus, scandalizatur, verbi ille fame, ecstasi præterea & exacerbatione eo vsque laborabit, vt Regem suum, vel vt habent 70. interpretes, Principem, legesque patrias conuitijs insectari non dubitabit.

(margin: ...quærimur, ...gantur. ...nem. ...tratus. ...rsa.)

a ¶Propheta, ò discipuli, ò Prophetæ, vel Christus ad discipulos. ¶Syri vel decem tribus. ¶Consilium. ¶Non ab Isaia.

Sion. Et cum dixerint ad vos: Quærite à pythonibus,& a

¶Insanientes. ¶Respondete.

diuinis,† qui strident incantationibus suis. Nunquid non

a ¶Vno & vero cum vos a multis & falsis requiratis. b ¶Quasi:cum vos de viuis, quæritis notitiam a simulachris similibus mortuis.

populus à Deo suo requiret visionem pro viuis ac mortuis?

a ¶In qua inuenietis veritatem. ¶Recurrite. b ¶Scripturæ quæ non fallit. c ¶Gentes audiunt diuinos: tu autem non ita. ¶Increduli.

ad legem magis,& ad testimonium. Quòd si nón dixerint

¶Faciemus scilicet. a ¶Christus. ¶Non. ¶Lux.

iuxta verbum hoc, non erit eis matutina lux, & transibit

a ¶Congregationem vel terram. b ¶In damnationem. c ¶Panem verbi Dei. d ¶Fame corporali vel spirituali. ¶Si vero non fuerint saturari, murmu-

per eam, † & corruet, & esuriet: & cum esurierit irasce-

a ¶Blasphemabit. b ¶Principem populi tui non maledices. c ¶Si vndecunque veniat auxilium.

tur,& maledicet Regi suo & Deo suo: Et suspiciet sursum,

a ¶In tribulatione. b ¶Vndique malum.

& ad terram intuebitur: & ecce tribulatio, & tenebræ,† &

a ¶Formido. b ¶Cæcitas indurati cordis.

dissolutio,& angustia, & caligo † persequens: & non pote-

a ¶Errat. ¶Donec conuertatur.

rit auolare de angustia sua.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18

† & obscuratio angustiæ.

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et cum dixerint. *Hic consequenter superstitiosa inquisitio prohibetur, cùm dicitur:* Et cum dixerint ad vos. *Scilicet homines idololatræ & superstitiosi.*

2 Quærite à pytho. *Responsum de occultis & futuris. Dicuntur autem pythones, qui diuinant quodam modo speciali, scilicet per apparentem suscitationem alicuius mortui, sicut dictum fuit diffusius. 1. Regum 28. b. Dicuntur autem diuini generaliter diuinatores superstitiosi.*

3 Qui strident, &c. *Quia vtuntur quibusdam nominibus, & verbis ignotis, & subditur responsio populi fidelis.*

4 Nunquid, &c. *Q.d. Sic respondebitis talibus malis persuasoribus.* Nunquid non, &c. *q.d. Sic: quia infideles requirunt hoc a Deo suo falso, & sic debent fideles quærere a Deo suo vero, ideo subditur.*

5 Ad legem magis. *Idest, ad legem diuinitus datam, & ad testimonium prophetarum a Deo inspiratorum magis est recurrendum, quam ad pythones & diuinos.*

6 Quòd si non dixerint. *Idest, fecerint.*

7 Iuxta verbum hoc. *Scilicet ad pythones, & diuinos contra verbum hoc.*

8 Non erit eis matutina lux. *Idest, vera Dei cognitio, & diuina consolatio, sicut accidit tempore Regis Sedechię, ideo subditur.*

9 Et cum esu. irasc. *Quia tunc propter obsidionem longam Nabuchodonosor, præualuit fames in ciuitate. 4. Reg. 25. a.*

10 Et maledicet regi suo, &c. *Quia multi valde de populo Iuda ducti impatientia maledicebat Sedechiæ, sub quo venerat eis ista miseria, & etiam Deo, dimittendo legem eius, & ad ritum Gentilium transeundo.*

11 Et suspiciet sur. *Quasi quærens a Deo auxilium necessitate compulsus, & hoc dicitur pro populo qui cum Sedechia remāsit in ciuitate & in lege.*

12 Et ad ter. *Præ confusione & desperatione, ideo subditur.*

13 Et ecce tribulatio. *Quantum ad afflictionem corporum.*

14 Et tenebræ. *Quantum ad deiectionem mentium.*

15 Et dissolutio. *Virium ex timore.*

16 Et angustia. *Scilicet mentis, eò quòd non apparebat via euasionis.*

17 Et caligo persequens. *Quia Sedechias, & viri bellatores de nocte fugerunt & Chaldæi eos insecuti sunt.*

18 Et non poterit auolare, &c. *Quia Sedechiam comprehenderunt. 4. Reg. 25.*

✻ Cap.

MORALITER.

† 1 *Et cum dixerint ad vos, &c.* Nolite credere, sed verbis Domini & Apostolorum, ideo subditur.

5 *Ad legem magis, &c.* Supple est recurrendum.

6 *Quod si non dixerint.* Idest, fecerint.

7 *Iuxta verbum hoc.* Scilicet recurrendo ad verbi Christi, & Apostolorum.

8 *Non erit in eis matutina lux.* Scilicet gratiæ per quam in nobis oritur sol iustitiæ.

9 *Et cum esurierit, &c.* Scilicet credēs falsis Prophetis propter defectum veræ doctrinæ.

10 *Et maledicet Regi suo.* Christum blasphemando.

11 *Et suspiciet sursum.* Idest, ex nulla parte habebit auxilium, sed ineuitabile tormentum.

† MORA-

ADDITIO I.

In cap. 8. vbi dicitur in postilla. Hoc dictum videtur fauere nimis errori Hebræorum.

Ea quæ continentur in postil. sancti Tho. vel quæ ei attribuuntur, non videntur fauere errori Hebræorum in aliquo. Nam in hoc loco postquam posui expositionem Hebræorum, intelligentium quòd iste puer qui vocatur: Accelera, spolia detra, &c. *intelligitur fuisse filius Isaiæ. Consequenter ponit contra eos obiectiones quæ in hac postil. continentur, postea ponit expositionem glossæ communis, scilicet quod hoc intelligatur de Christo, qua posita subiungit hæc verba. Hæc autem expositio non est tantæ authoritatis sicut superior, quæ fuit supra cap. 7. de alio signo: quia magis extorta est, & ex scripturis non habet autoritatem. Vnde quidam dicunt non esse incōueniens si hoc intelligatur ad literam de filio Isaia: ita tamen quod puer ille sit figura Christi. Hæc ille. Ex quibus verbis patet manifestè, quod ipse non improbat illam expositionem, quæ dicit ista intelligi de Christo ad literam, sed dicit quod non est tantę autoritatis sicut superior: Cuius rationem reddit manifestam. Nam prima habet autoritatem ex Euangelio Matthæi primo d. hoc totum factum est, vt impleretur quod dictum est per Prophetam:* Ecce virgo concipiet. *Sed expositio huius nō habet tantam autoritatem, cum in sacra Scriptura non contineatur, quod hoc quod dicitur hic:* Accessit ad prophetissam, *intelligatur de Beata Virgine, & sic manifestum est, quod non est tantæ autoritatis sicut præcedens. Item principale fundamentum, quod ponit postil. ad firmandum hanc expositionem, est illud qd continetur in translatione Chaldaica: ex qua concludit & bene, quod hoc qd dicitur hic:* Accessi ad prophetissam: *non est verbum Isaiæ, sed ipsius Dei. Et quia hoc fundamentum, licet sit verum: non tamen est tantæ autoritatis, sicut si in litera cōtineretur. Ideo, verba sancti Thom. prædicta vel eidem attributa sunt manifestè rationabilia, nec in hoc fauetur errori Heb. Nam illa quæ continentur in 7. & 9. cap. necesse est, vt intelligantur de Christo ad literam, sed ea quæ continentur in hoc cap. 8. non habentur ex necessitate literæ, vt intelligantur de Christo ad literam: sed autoritate Chaldaicæ translationis, vt dictum est.*

ADDITIO II.

in eod. c. vbi dicitur in postil. Similiter quòd in 4. Reg. dicitur Theglathphalnasar spoliasse Samariam, vt in 4. Reg. dicitur. Licet Theglathphal. non expoliasset Samariam, quia tamen aliquas ciuitates regni Israel cuius Samaria est Metropolis cepit: satis verò posset dici, quod expoliauit Samariam: licet non totam nec totum regnum expoliasset, sicut qui expoliat aliquem de aliquibus bonis suis, dicitur ipsum expoliasse, quamuis non ex toto.

ADDI-

A ADDITIO III.

In eodem cap. vbi dicitur in postil. In quo vt supra dictum est, denunciatur Christi resurrectio futura.

Ea quæ continẽtur in hoc cap. non videntur pertinere ad signum indicatiuum nec rememoratiuum: non enim in hoc cap. dicitur: Dabit vobis signum, *sicut in præcedenti, vt patet discurrenti literam, & ideo licet expoliatio duorum Regum fuit figura expoliationis inferni per Christum fiendæ, sicut historiæ veteris Testamenti fuerunt figuræ eorum quæ contigerunt in nouo, non tamen ex hoc dicuntur fuisse data tanquam signa indicatiua seu rememoratiua.*

ADDITIO IIII.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. Et erit vobis in sanctificationem.

Hoc quod dicitur hic: Et erit vobis in sanctifi. & in la. &c. *Propriè videtur referendum ad tempus aduẽtus Christi in carnem, in quo tempore fuit Christus, in sanctificationem credentibus, & in lapidem offensionis & petram scandali duab. domibus Israel, scilicet regali & sacerdotali quas propter suam incredulitatem iusto iudicio fecit ruere. Et vtraque earum consueuit dici domus in scriptura, vnde in præcedenti cap. Audite nunc domus Dauid, quod intelligitur de domo regali, & in Psalm. Domus Aaron benedicite Domino: intelligitur de domo sacerdotali. Dicere autem quòd istæ duæ domus intelligantur de domo Phacee filij Romeliæ, & de Osea filio Ela, qui fuerunt Reges Israel, non videtur cõuenienter dictum.* B *Nam sicut in regno Iuda licet fuerint multi Reges successiuè, non tamen propter hoc dicuntur multæ domus, sed domus Dauid tantum. Sic dicendum est de Regibus Israel. Sequitur:* Et in laqueum, & in ruinam habitantibus Ierusalem: *quia in ciuitate Ierusalem vbi Christus passus fuit, multi ruerunt per infidelitatem, non tamen omnes, & ideo sequitur: Et offendent ex is plurimi, idest, nõ omnes. Secundum istam expositionem propriè sequitur immediatè:* Liga testi, &c. *quod intelligitur de occultatione mysterij Christi, de quo statim in præcedentibus agitur, & exponatur sicut in postil.*

ADDITIO V.

In eod. cap. 8. vbi dicitur in postil. Non erit eis matutina lux.

Secundum glossam quod dicit hic: Matutina lux, *intelligitur ipse Christus, & hoc est propriè dictum. Nam Christus est lux vera, quæ illuminat omnem hominem, Ioan. 1. a. Et dicitur* matutina, *quia ante omnem lucem creata. Vnde hic Propheta reuertitur ad declarationem eorum, quæ supra dixerat:* Erit in sanctificatione, *scilicet credentibus.* Et in lapidem offensionis, *scilicet non credentibus. Et primo agit de secundo vsque ad finem. Secundo verò de primo a principio sequenti cap. vsque ibi:* Zelus Domini faciet hoc. *Vnde circa primum cùm dixisset:* Non erit ei, *scilicet populo non credenti.* Matutina lux, *idest Christus, ne fortè qui æstimaret* C *quòd hoc contingeret illi populo incredulo, eò quod non habuissent præsentiam prædictæ lucis, ideo dicit:* Transibit per eam. *vnde Luc. 4. e.* Iesus transiens per medium illorum ibat. *Et hoc quod dicitur, per eam, intelligitur Iudæam, vel Ierusalem, de qua dicit:* Et corruet & esuriet, *quod potest intelligi ad literam de tempore obsidionis Ierusalem Romanos, & sequitur:* Et cum esuriet, irascetur & maledicet Regi suo & Deo suo, *quod propriè intelligitur de Christo cui maledicebant sicut & hodie, & sequitur:* Aspiciet sursum, *idest, pro auxilio diuino seu cælesti.* Et ad terram intuebitur. *Pro subsidio terreno. Et quia neutrum inueniebant, ideo sequitur:* Et ecce tribulatio & tenebræ *scilicet ignorantiæ & infidelitatis. Et dissolutio, scilicet virium seu virtutum. Et angustia præcipitationis seu perplexitatis. Et caligo persequens, scilicet cæcitas indurati cordis. Et non poterit auolare de angustia: quocunque remedio, & sic Propheta declarat illud quod dixerat de Christo.* Quia in lapidem offensionis, & in petram scandali habitantibus Ierusalem, *vt supra. Et sequitur in sequẽti cap.* Primo tempore alleuiata est, &c. *In quo declarat primũ quod dixerat, scilicet:* Et erit in sanctificatione *scilicet credentibus, de quibus per oppositum dicit:* Videret lucẽ magnam, & lux orta est eis: *& incipit à tempore prædicationis Christi, & ab initio miraculorum eius, de quo dicit:* Primò tempore alleuiata est, &c. *& exponatur sicut in postil. &c.* D

REPLICA. *In cap. 8. cùm postillator amore veritatis fidei Christianæ permotus diceret sanctum Thom. nimis fauere errori Iudæorum, exponendo principium huius cap. de filio Isaiæ quemadmodum Iudæi faciunt: quod tamen verè exponi debet de Christo spoliãte infernum, &c. Burg. assumit certamen pro sancto Thom. asserens quod in nullo fauet Iudæorum falsæ expositioni. Quod quàm verum sit, patet ex hoc primo: quia friuolis & falsis assertionibus nititur soluere argumenta Catholicorum quæ fieri consueuerunt contra illum Iudæorum errorem. Secundo, quia non roborauit argumenta Catholicorum, nec aliquid facit pro vera Christianorum expositione, sed literam præsentem diuidit, exponit, concordat quantum potest pro perfidia Iudæorum. Tertio, quia dicit Catholicam expositionem extortam. Demum quia dicit eam non esse tantæ autoritatis, sicut illã supra cap. 7. vbi ille passus:* Ecce virgo concipiet, *exponitur de Christo autoritate Euãgelistæ. Sed quæro: Ista autoritas q̃ præfert, an sit apud Iudæos autentica magis an apud Christianos? Sed certum est quod apud Iudæos, quia translatio Chaldaica cui innititur expositio huius literæ, est apud Iudæos maximæ autoritatis. Exemplum autem cui innititur 7. cap. expositio nullius autoritatis est apud Hebræos: igitur maioris autoritatis est apud Iudæos expositio huius loci quam 7. cap. Ad faciendum enim fidem infidelib. per Euangelium, quòd non recipiunt nihil cõcludimus, nisi cum hoc innitamur eorum fundamentis, quæ negare consueuerunt. Nec valet quod Burg. ponit contra replicam postil. de spolio facto per Theglathphalnasar: quia per hoc spolium non est ablata fortitudo Damasci & Samariæ, prout innititur in litera, sed fuit particularis inuasio facta tempore Oziæ & Ioatham. Quid autem hoc pertinet ad filium Isaiæ de quo Iudæi falsè exponunt, & sanctus Tho. approbat. Sed quia postil. hic expositionem sancti Tho. Burg. oppidò offensus nescit in hoc cap. pacificè loqui: quia nescit tolerare Theologicum modum loquendi post. quo dicit destructionem duorum regnorum fore signum prænosticum destructionis spoliactionis inferni. Spoliationem autem inferni fore signum rememoratiuum spoliationis, de quibus hic dicitur ad literam, quod ægre ferens Burg. facit argumẽtum suum consuetum a modernis hæreticis receptum: Hoc non ponitur in textu, igitur non est, &c. quia, vt inquit, de signo nulla fit mentio. Quamuis autem in litera etiam non fit mentio de figura, dicit tamen Bur. quod vna spoliatio est figura alterius. Nunc autem figura est significatiua figurati. Significatiuum autem, & signum quantum distant, dicat Burg. grandi pensor.* E F

CAP. IX.

a PRimo tempore. Hæ duæ tribus ab Assyrijs in captiuitatem ductæ sunt, & sic terra pondere peccatorum releuata: postea reliquæ, quæ habitabant trans Iordanem & in Samaria. Regio ergo populi prius in captiuitatem ducti, & quæ erant in tenebris angustiæ, vidit prius lucem prædicantis Christi. a b

✣ Septuagin. Hoc primũ bibe velociter fac. Regio Zabulon & terra Nephthalim.

✣ Eusebius. Tu prima bibe poculum Euangelij, & crede citò ò terra Zabulon. Sunt verò hi qui in his verbis significantur, & qui ex gentib. in Christũ Dei crediderunt, & Saluatoris nr̃i Discipuli atq; Apostoli, quos de terra Zabulon & Nephthalim, p̃conis sui Euãgelij elegit.

b *Terra Zabulon.* In qua Chrs primũ p̃dicauit, & miracula fecit:

CAP. IX.

a ¶Dominicæ incarnationis. ς Onere peccati releuata..

PRimo tẽpore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephthalim, 1 2 †

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IX.

* 1 PRimo tp̃e alleuiata est terra Zabulon, &c. *Antequam descẽdam ad diuisionem huius cap. Sciendũ quod Iudæi & alii qui expositores Catholici in hoc eos nimis sequentes exponunt principium huius cap. ad literam de captiuitate duplici filiorum Israel. Prima aũt fuit facta per Theglathphalnasar Regem Assyriorum, qui captiuauit duas tribus vltra Iordanem, & transiens Iordanem* * captiuauit

MORALITER.

† 1 PRimo tempore. Hoc literaliter exposui de credentibus ad prædicationem Christi, quorum aliqui in fide steterunt, & aliqui ab ea recesserunt. Moraliter autem potest exponi de religionem intrantibus, quorum aliqui ibidem proficiunt, & aliqui deficiunt, vnde dicit August. Sicut non inueni meliores illis qui in monasterijs profecerunt, ita non inueni deteriores his qui in eis defecerũt. Hæc igitur litera mistim exponitur de istis, & de illis. Et quantum ad proficientes in principio tantum, dicitur: *Primo tempore.* Idest, in principio professionis.

2 *Alleuiata est terra Zab.* Qui interpretatur habitaculum pulchritudinis. Ideo per terram Zabulon significantur illi qui per pulchritudinem conscientiæ, Deo præparant habitaculum pulchrum cordis.

2 *Et terra Neph.* Qui interpretatur dilatatio, pp quod per † terram

fecit: Ibi enim aquas in vinum conuertit, Apostolos A elegit, vnde: *Principes Zabulō, & Principes Nephthalim.*

a *Via maris.* Mare in hoc loco lacus Genezareth, qui Iordane influente efficitur. In cuius littore est Capharnaum, Tyberias, Bethzaida & Corozain, in quibus Dominus maximè commoratus est, & sic populus qui ambulabat in ten. vidit lu. magnam.

b *Galilææ Gentium.* Galilææ duæ sunt. Vna Gentium, vicina Tyrijs in tribu Nephthali. Altera circa Tyberiadē, & stagnum Genezareth in tribu Zabulon.

c *In regione vmbræ mortis.* Hieronymus. In vmbra mortis sunt, qui in peccatis adhuc viuunt. *In regione vmbrę mortis.* Qui iam cum mortuis operib. ad inferna descenderunt.

a ¶Idest, generali captiuitate. b ¶Plurimis in errore manentibus, grauiter afflictiua. ¶Fœcunda facta est frugibus fidei. c ¶Genezareth.

a & nouissimò aggrauata est via maris trás Ior-
a ¶Quæ est, scilicet. b ¶Quia multæ gentes habitabant ibi. c ¶Israel vel 1
quarumlibet Gentium. 2
b danem Galilææ Gentium. Populus qui am- 3
a ¶Ignorantiæ. b ¶Christum, qui dicit: Ego sum lux mundi. ¶Erat lux 4
vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.
bulabat in tenebris, vidit lucem magnam: 5
¶Peccati. a ¶Christus.
c habitantibus in regione vmbræ mortis lux 6
a ¶Notitia tua. b ¶Vox Apostolorum ad Christum ad lucem ortam. 7
c ¶Gentiles. 8
d orta est eis. Multiplicasti Gentem, non ma- †
¶Apostoli. ¶O Christe.
e gnificasti lætitiam. Lætabuntur coram te, 9

d *Non magnificasti lętitiam.* D Nobis de salute Iudęorū. Quamuis enim gaudeant de Gentium conuersione, dolent tamē de Iudęorum repulsione, vnde Apostolus: *Optabā esse anathema pro vobis.* Rom. 6. a.

e *Lætabuntur coram te, &c.* Propheta ad Christum de discipulis.

✻ Procopius. Ad verbum, quòd septē ea in regione, & quinque panibus cōsecratis, tantam hominū turbam saturauit. Ad sensum autem, quia Apostoli ipsi, nō aliter quam messores Gentium messem operati sunt.

✻ Idem. Spolia, idest, hominū animas, quibus vi apud se prædonum more, potestates abutebantur.

✻ Idem. Lætantur illi quidē qui Christi adhęc vsq; tē- pora

d Non

B

E Diuisio.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *captiuauit multos de terra Zabulon & Nephthalim, vt habetur 4. Reg. 15. & de hoc exponunt quod dicitur in principio huius cap. Primo tempore, idest, prima captiuitate: Alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephthalim, scilicet a pondere peccatorū, habitatoribus suis in captiuitatē ductis. Postea verò Salmanasar rex Assyriorum cepit Oseæ Regem Israel, & residuum populi quod remanserat trāstulit in Assyrios, vt habetur 4. Reg. 18. & de hoc exponūt quod subditur: Et nouissimò aggrauata est via maris trans Iordanem Galileæ Gentium: quia aggrauata fuit tota terra per Domini flagella in captiuitatem ducta. Dicitur autem illa terra via maris, quia est ibi via publica ad portandum merces a Iordane ad mare Mediterraneum, & econuerso. Sed ista expositio videtur inconueniens. Primò quia implicat contraria saltem in modo loquendi, quia primam captiuitatem nominat alleuiationem, & secundam aggrauationem, cū tamen fuerunt eiusdem rationis. Item quia si loqueretur de secunda captiuitate, cum dicitur:* Et nouissimò aggrauata est, &c. *Non fieret ibi mentio de Galilaea, quæ in prima captiuitate fuit captiuata saltem in magna parte, sed magis de Samaria quæ erat ciuitas Metropolis regni, & principaliter fuit obsessa & capta per Salmanasar. Tertiò quia Matthæus 4. cap. dicit hanc prophetiam fuisse com-* C *pletam ad literam in Christo, dicens sic de Christo:* Et relicta ciuitate sua Nazareth venit, & habitauit in ciuitate Capharnaum maritima in finibus Zabulon & Nephthalim, vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetā: Terra Zabulon & terra Nephthalim, via maris trans Iordanē Galilææ Gentium. Populus Gentium qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam, &c. *Item cum omnes expositores Catholici dicāt, quòd necesse est de Christo intelligi illud quod dicitur supra 7. cap.* Ecce virgo concipiet, & pariet, &c. *eò q̄ dicitur Matthæi 1. d. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam, dicentem:* Ecce virgo habebit in vtero, & pariet filium, &c. *Eadem necessitate compellitur quilibet Doctorum Catholicus exponere de Christo quod dicitur hic:* Primo tempore alleuiata est, &c. *cùm Matthæus dicat hoc impletum esse in Christo. Igitur sequendo sententiam Beati Matthæi præsens cap. in quo ponitur mysterium Christi, quantum ad eius exaltationem in signum liberationis regni Iuda, in duas partes diuiditur: quia primò ponitur Christi exaltatio. Secundò dicta liberatio, ibi:* Verbum misit Dominus. *Circa primum sciendum, quòd Christus fuit exaltatus primò quantum ad declarationem suæ deitatis in prędicatione sua & miraculis. Secundò quantum ad exaltationem humanitatis ad dexteram patris. Primo igitur ponitur primum, & secundò secundum, ibi:* Paruulus. *Circa primum sciendum, quod ad prædicationem Christi aliqui Iudæi crediderunt, & in fide permanserunt: aliqui autem obstinati in sua malitia remanserunt, & aliqui a principio credentes postea ad vomitum reuersi sunt: & de istis mistim loquitur hic Propheta. Circa primum dicitur:* Primo tempore alleuiata est terra, &c. *quia ibi Christus circa principium suæ prædicationis publicè frequenter docuit & miracula fecit, vt dicit Matth. & supra allegatum est: & sic fuit terra illa alleuiata a iugo diaboli per potestatem Christi. Veruntamen quia plures eorum reuersi fuerunt ad vomitum: ideo subditur.*

1 Et nouissimo. *Idest, circa finem prædicationis Christi.*

2 Aggrauata est via maris. *Quare autem illa terra dicatur via maris, supra expositum est. De ista autem aggrauatione habetur Matth. 1. c. vbi dicitur: Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius, & ideo subditur:* Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida: quoniam si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. *Istæ autem ciuitates erant supra mare Galilææ in finib. Zabulon & Nephthalim. Et postea subditur de Capharnaum: vbi Christus habitauit circa prædicationis suæ principium, vt supra dictum est:* Et tu Capharnaum nunquid exaltaberis vsque ad cœlum, & vsque in infernum descendes? *quia per prædicationem Christi primo fuit dispositæ ad consecutionem beatitudinis credendo, & postea depressa per demeritum damnationis ad vomitum redeundo, sicut dictum fuit plenius super Matth.* Matth. 11. e. F

3 Galilææ Gentium. *Salomon enim dedit Hiram Regi Tyri 20. oppida in Galilæa. 3. Reg. 9. b. Et ideo illa pars vocata est Galilęa Gentium: quia Hiram erat Gentilis.*

4 Populus, &c. *Ignorantię & erroris.*

5 Vidit lucem magnam. *Idest, Christum, qui est lux mundi per prædicationem & miracula propria virtute facientem.*

6 Habitantibus, &c. *Error enim & ignorantia sunt quasi mortis vmbra.*

7 Lux orta est eis. *Scilicet veritas Euangelica. Vel potest hæc litera referri ad patres detentos in limbo inferni, quibus lux orta fuit, quando Christus ad eos descendit post passionem suam.*

8 Multiplicasti, &c. *Hoc refertur ad illos qui Christo prædicāte primo crediderunt, & postea ad vomitum reuersi sunt, vt prędictum est, & ideo ex eis non fuit materia lætitiæ. Et consequenter subditur de credentibus, & in fide permanentibus.*

9 Lætabuntur coram te, &c. *Messores enim in plenitudine messis, & victores in spolijs diuidendis valde lætantur. Et ita fuit*

✻ de

MORALITER.

† terrā Nephthalim significantur illi, qui dilatantur in operibus bonis. Per hoc igitur quod dicitur: *Primo tempore alleuiata est terra.* Significatur quòd isti in professione alleuiantur a pondere terrenorum per votum voluntariæ paupertatis.

1 *Et nouissimo aggrauata est via maris.* Per mare tumultuosū, significatur præsens sæculum. Ideo via maris est vita sęcularis ad quam nouissimò reuertuntur, deficientes in religione per apostasiam, vel in habitu religionis ducentes vitam sęcularem, quod notatur cum subditur.

3 *Trans Iordanem Galilęę Gentium.* Galilæa namque volubilis interpretatur. Nam ex volubilitate mentis procedit, quòd tales a bono proposito sic mutantur.

4 *Populus qui ambulabat in tenebris.* Scilicet peccatorum ante religionis ingressum.

5 *Vidit lucem magnam.* Ingrediendo & profitēdo per inspirationem diuinam.

6 *Habitantibus in regione vmbrę mortis, &c.* Repetitio est eiusdem ad maiorem expressionem.

8 *Multiplicasti Gentem.* Scilicet religiosam. Sed quoniam aliqui deficiunt, vt dictum est, ideo subditur malis.

† *Non magnificasti lętitiam, &c.* Et de bonis subditur.

9 *Lętabuntur coram te.* Spirituali deuotione.

† *Sicut*

pora extiterunt, quia iugum quod spolijs imminebat, vir
A gamque ipsam, quæ ceruicibus suis sublata vident.
a *Iugum enim.* Habet Christus iugum, sed suaue: & dia-
Matth. 11.d. bolus, sed importabile onere. Et Christus principatum su
per humerum, in quo crucē portauit, & diabolus in hu-
mero virgā, qua superbit.
b *Exactoris.* Ipsius, s. exigē-
tis. Quotidie enim numū
peccati quem primo homi
ni cōmisit, a posteris cum
vsura exigit.
✠ Procopius. Historiæ
Num. 31. Madian meminit Numero
rum liber & Iudicum Nu-
merorum, vis verbis: *Pugna
runt aduersus Madianitas, sicut
præceperat Mosi Dominus, tru-
† omnis qui pugnat, pugnat. cidaruntq; quicquid erat mascu-
lini sexus, ipsos denique Madia-
nitarum reges.* Iudicum au-
Iudic.8. tem, vbi Gedeonem ita lo-
quentem facit. *Surgite: Tra-
B didit enim in manus nostras Madianitarum castra Dominus.*
c *Quia omnis vio. præ.* Ac si dicat: Genus humanum quod
diabolus deprædatus est, auferet ei Dominus violenter,
idest, potenter, & ipsum cum tumultu detrudet in infer-
Psal.9. num. Vnde tam de ipso quam de membris eius dicitur:
Perijt memoria eorum cum sonitu.
✠ Procopius. Q.d. Quoniam animæ ornatum, & virtu-
tis amictum deprædari ausus est diabolus, ideò restituēt
deinde restitutionis tempus metuentes, cupient, si nati
essent, igne potius esse combusti, quam Saluatorem om-
nium intueri.
Ioan. 8.f. d *Vestimentum mistum.* Diabolus qui plenus omniū san-
guine, qui homicida ab initio. Vel homines, quibus dia- D
bolus tanquam veste circundatur, quorum manus plenę
sunt sanguine.
e *Paruulus enim.* Procopius. Intulit quem exhorresceret.
Quia pijs natus est nobis filius. Ter in hac prophetia fi-
lius & puer nominatur.
Hic igitur nobis a Deo, qui
fidem illius amplectimur,
datus, nostroque non suo
nomine, natus, appellatio-
num varietate abundans, *victo pta pr
magni etiam consilij ange-
lus nuncupatur.
✠ Ambrosius. Distingue Lib. 3. cap. 4.
singulorum momēta. *Puer
natus est nobis, filius datus est no
bis:* & si ex patre natus, non
est nobis natus, sed datus:
quia nō filius propter nos,
sed nos propter filium. Ne-
que enim nobis natus est, † s.q. nos fi.
qui ante nos natus est, & to
tius est conditor creaturæ. *Puer natus est nobis,* non Iudæis,
nobis, non Manichæis, nobis, non Martionitis. Nobis,
hoc est, credentibus, non incredulis. Et ille quidem miseri E
cordia sua omnibus natus est. Sed perfidia hæreticorum
fecit, vt non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est.
Nam & lumen diei oriri iubetur super bonos & malos,
sed oriri non videntibus, non videtur.
✠ Idem. Ex illo puero qui antequam sciret vocare pa-
trem, aut matrem cœpit spolia Damasci, sancti vocati
sunt pueri. Ipse enim Christus est puer, qui natus est no-
bis, qui nos docuit pueritiam esse virtutē, iuxta hoc pro-
phetissa illa sacrata *Maria virgo, accepit Israel puerum suum.*
a Princi-

a ¶Gentis quam ad fidem colligunt, vnde, Messis quidem multa, operarij vero pauci. ¶Messores.
sicut qui lætantur in messe: sicut exultant vi- † †
a ¶ Apostoli, qui carnem & diabolum vicerunt. b ¶Alios Pastores, alios Doctores, & huiusmodi. c ¶Genus humanum a diabolum ablatum.
ctores capta præda, quando diuidunt spolia. 1
¶Dominationem a ¶Diaboli. b ¶Potestatem.
a Iugū enim oneris eius, & uirgā humeri eius, 2
¶Imperium a ¶O Emmanuel. b ¶Quam fecit, scilicet & sine sanguine a Gedeone victi sunt Madianitæ, in quo Christi victoria significatur.
b & sceptrū exactoris eius superasti, sicut in die 3
Madian. Quia † omnis violēta prædatio cum †
c tumultu, & vestimētū mistū sanguine erit in 4 5
d ¶Gehennæ. a ¶Erit. ¶Aeterni. b ¶Qui pugnabit pro nobis. ¶ Secundum carnem. 6
e cōbustionē et cib. ignis. Paruulus enim natus 7 8

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *de discipulis Christi, quando in die Pentecostes receperunt plenitudi nem Spiritussancti, alta voce, & varijs linguis loquentes magnalia Dei, Act. 2. b. Et huius lætitiæ subditur ratio, cum dicitur.*

1 Iugum enim oneris eius. *Idest, veteris legis, de quo onere dicitur Act. 15. c. quod hoc est onus, quòd nec nos, nec patres nostri portare potuimus.*

2 Et virgam hu. eius. *Idest, Scribarum & Pharisæorum, qui*
C *supra onus legis addebant ordinationes populo graues, secundum qd dicitur Matt. 23. a.* Alligant. n. onera grauia & importabilia, & imponunt ea super humeros hominum: digito autē suo nolunt ea mouere. *Ab istis autem oneribus fuit liberatus fidelis populus per libertatem Spiritussancti, quæ est in lege noua.*

3 Et sceptrum, &c. *Secundum quod dicit Iosephus lib. de Iudai*
Dissipatio Ierusalem. *co bello, post ascensionem Christi Iudæa fuit multis dissensionibus intraneis dissipata, & erant ibi aliqui tyranni, qui populum vexabant multipliciter, & rebus spoliabant, & maximè populum credentem in Christum, vt patet in Actibus Apostolorum, a quibus fidelis populus fuit liberatus per exercitum Romanum venientem cōtra Iudęā: quia tunc admonitus fuit per angelū, vt transiret in regnum Agrippæ, qui erat confœderatus Romanis, vt habetur in Ecclesiastica historia: & exactores prædicti fuerunt destructi, & ciuitates eorum succensæ igni.*

4 Sicut in die Madian. *Ista fuit victoria Gedeonis, de qua habetur Iudic. 7. quæ fuit sibi prænuntiata per angelum, sicut et fidelis populus liberatus fuit per denuntiationem angeli in regno Agrippæ, vt dictum est, & exactores eorum occisi per exercitum Romanorum, & ciuitates eorum succensæ, & bona eorum, ideo subditur.*

5 Quia omnis, &c. *Idest, acquisita cum clamore & rapina.*

6 Et vestimentum, &c. *Idest, vestimentum occcidentis & occisi, quia non solum vestimenta occisorum inquinantur sanguine, sed etiam cum hoc vestimenta occidentium.*

7 Erit in cōbustionem. *Quia Romani incendentes Ierusalē & alia loca, vbi erant prædicti exactores, & tyranni simul cōbusserunt vestimenta illorum tyrannorum, & ea quæ rapuerant ab alijs, quorum multos interfecerant, vt habetur libro de Iudaico bello. Ex hoc autem quod dicitur hic:* Et erit in combustionem. *Illi qui exponunt hunc passum de exercitu Sennacherib ab angelo percusso, vt supra dictum est 7. cap. videntur contradicere textui. Dicunt enim, quod angelus percussit exercitum plaga ignea, sic tamen quòd corpora bellatorum erant incinerata, arma tamen & spolia remanserunt intacta, ita quòd populus Ezechiæ exiens ad colligendum spolia, valde faciliter accipiebat ea remanentibus cineribus. Illud autem quod comburitur, & est cibus ignis, non sic remanet intactum, sed conuertitur in ignem, sicut cibus in cibatum.*

8 Paruulus. *Hic consequenter ponitur exaltatio Christi secundū* F
humanitatem in sua ascensione. Sciendum tamen, quòd Ra. Sa. & Iudæi moderni sequentes ipsum exponunt hunc passum de Ezechia Rege Iuda, literam corrumpendo. Dicit enim quod hæc est litera Hebraica: Infans natus est nobis: filius datus est nobis, & erit principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater sempiternus, Principem pacis. *Et talis corruptio potest de facili fieri in Heb. quia hæc dictio* ויקרא *vaiquare, quæ significat, & vocabitur, & ויקרא vaiqra, quæ significat & vocabit, eisdem literis penitus scribuntur in Heb. sed variè sonant propter aliam & aliam punctuationem. Item similiter quod dicit Principem pacis in accusatiuo pro nominatiuo faciliter fit in Heb. quia nomina sunt apud eos indeclinabilia, sicut apud Latinos cornu & gelu. Igitur sic exponit autoritatem prędictam: Infans natus est nobis, & filius datus est. Quasi diceret Propheta, licet Achaz sit idololatra pessimus: tamen filius eius Ezechias qui erit Rex noster post eum, erit bonus & iustus. Et vocabit nomen eius admirabilis, &c. idest, Deus noster, qui est admirabilis consiliarius, Deus fortis, pater sempiternus, uocabit, scilicet Ezechiam Principem pacis: quia faciet pacem in diebus suis, ita quòd nomina deitatem exprimentia non referuntur ad puerum natum: Sed quod iste corrumpat literam ponendo vocabit pro vocabitur, patet ex translatione LXX, interpretum, qui fuerunt Hebræi & valde literati, quorum translatio talis est: Puer natus est nobis, & filius datus est nobis, cuius imperium super humerum eius, & vocabitur nomen eius magni consilij angelus, ita quòd pro istis dictionibus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sęculi, Princeps pacis, posuerunt hoc solum, magni consilij angelus. Cuius causa fuit secundum quod Diuus Hieronymus dicit in*
✠ *epistola*

MORALITER.

† † *Sicut qui lętantur in messe.* Ex bonorum fructuum collectione.
† *Sicut exultant victores.* De mundo, carne, & diabolo triumphantes, ideo subditur.
1 *Iugū enim oneris eius.* Scilicet carnis aggrauantis.
2 *Et virgam humeri eius.* Idest, mundi, qui humeris seruorum suorum imponit graue iugum.
3 *Et sceptrum exactoris eius.* Idest, dæmonis, de quo dicitur Iob. 41. d. quod ipse est Rex super omnes filios superbię.
† *Superasti, sicut in die Madian.* Idest, ex diuina virtute, sicut Madian fuit superatus a Gedeone. Iudicum cap. 7. f. ideo subditur.
8 *Paruulus enim natus est uobis, &c.* Idest, Christus, cuius virtute diabolus est superatus.
† 4 Et v.

a ¶ Saluandis. b ¶ Dei. c ¶ A Deo sola gratia. ¶ Quamuis sit Deus.
est nobis,& filius datus est nobis. Et factus est 1
a ¶ Crux per quam exaltauit illum Deus, & donauit illi nomen quod est super omne nomen b ¶ Præter præmissa nomina his sex nominibus appellabitur. 2
principatus super humerum eius, † & voca- 3
a ¶ Quia Deus, & homo quod inauditum. b ¶ Lxx. magni consilii Angelus. 4
bitur nomen eius admirabilis, consiliarius, 5
a ¶ Creator omnium b ¶ Cui resistere potest. c ¶ Quia sine fine beneuolus. d ¶ Qui fecit vtraque vnum. ¶ Qui reconciliauit nos Deo, & Angelis.
Deus fortis, pater † futuri sęculi, Princeps pa- 6
a ¶ In fidelibus. ¶ Per prædicationem Apostolorum, & successorum. b ¶ Postula à me, & dabo tibi gentes. c ¶ Sanctorum licet aliquando tribulentur. ¶ Eius. 7 8
cis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis 9
a ¶ Quod in captiuitate Babylonia fuerat dissipatum. b ¶ Iudæos, vel potius, in humilibus, sicut fuit Dauid. 10
non erit finis. Super solium Dauid, & super 11
a ¶ Ecclesiam, quæ significatur per regnum Dauid.
regnum eius sedebit, vt cōfirmet illud, & cor 12
a ¶ Beati qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam in omni tempore. b ¶ Incarnationis tempore.
roboret in iudicio, & iustitia amodo & vsque 13
a ¶ In sæcula sæculorum b ¶ Charitas, non hominum merita. c ¶ Quem ad æmulationem prouocauerunt in his qui non erant dii.
in sempiternum. Zelus Domini exercituum
14

☞ a *Principatus super hu.* Dū A duceretur ad patibulum, portauit crucem, in qua meruit principatum.

Dialog. 2. Christia. ✱ Iustinus. Significatur a his verbis vis sanctissimæ crucis cui Dominus subiecit humeros.

p. 23. ✱ Theophylatus. Quoniam crux Iesu fuit gloria, meritò dicitur principatus ipsius, siue principatus dignitas, & ipsius principatus insigne crux ipsa est, vt senatorum insigne prætexta fuit: & consulum, & Imperatorum duodecim fasces, Regum insigne, diadema & sceptrum. b

aduer. Iudæos. ✱ Tertullianus. Quis omninò Regum, insigne B potestatis suæ humero præfert? & non aut capite diadema, aut manu sceptrū? c sed solum nouus Rex nouorum æuorum Christus Iesus, nouæ gloriæ potestatē humero extulit, crucem scilicet, vt secundum prophetiam regnaret à ligno.

Septuaginta. Magni consilij angelus. Quod in Hebræo non habetur, sed nominum maiestate perterriti nō ausi sunt de puero dicere, qđ apertè Deus appellādus sit. Ideò pro his sex nominib. hoc posuerūt, magni cōsilij angelus.

✱ Tertullianus. Dictus D est magni consilij angelus, idest, nuncius: magnum enim cogitatum patris super hominis restitutione annūciaturus sęculo venit. ✱ Augustinus. Nec mirādum, quia angelus Dei dictus est Christus. Sicut enim seruus propter formā serui, in qua venit ad homines, dictus est, sic angelus propter euangelium quod nuntiauit hominibus. Nā Euangelium bona nunciatio est, & angelus nuncius.

Lib. de carne Christi.

† De sacra vnctione ca. vnico

Lib. 18. de ciuit. c. 35.

b *Deus fortis.* ✱ Procopius Symmachus, Theodotiō, & aquila vno consensu quod habent 70. *Deus fortis* reddiderunt, tanquam de E puero qui nasceretur, Dei nomē vsurpare vererentur. Penitius autem interpretes 70. vt Dei maiestatem decuit ad ea, quæ de eo dicerentur, mentis aciem intendētes, quod est apud Hebræos el, meritò *Deum* reddiderunt, quia *Princeps pacis* dictus est, & *Princeps futuri sęculi*, & pacem habere nullo fine terminatam.

c *Zelus Domini.* Cœpit Emmanuel prophetia, vbi dicitur *Pete tibi signum à Deo.* Hic finitur.

☞ ✱ Proco-

✱ NICOLAVS DE LYRA.

epistola ad Desiderium, quæ præponitur in Biblijs principio Genesis: quia transtulerant libros veteri Testamenti Ptolomæo Regi, qui erat Philosophus, & vnius Dei cultor. Et ideo vbi in Hebræo fit mentio de deitate Christi, sicut fuit in hoc loco tacuerunt, vel aliter transtulerunt, ne Ptolomęus crederet eos ponere duplicem deitatem & vt secretum fidei non aperirent Gentili, patet tamen ex eorum translatione, quod in hebræo habetur, & vocabitur, *& non vocabit, & quod illud quod sequitur:* Admirabilis, consiliarius, C Deus fortis, &c. *Refertur ad puerum natum, & quod in fine autoritatis non habetur, Principem pacis, in accusatiuo, sed Princeps pacis in nominatiuo, quia loco omnium istarum distinctionum ponitur in translatione Septuaginta*, Magni consilij Angelus, *in nominatiuo. Item hoc idem patet per translationem Chaldaicam, quæ authentica est apud Hebręos, vt dictum est supra præcedenti capite, quæ talis est:* Infans natus est nobis, & filius datus est nobis, & recipiet super se legem ad seruandum eam, & vocabitur nomen eius ab ante mirabilis consilio, Deus fortis, permanens in sæcula, sæculorum Messias, in cuius diebus multiplicabitur pax super nos. *Ex hoc patet manifestè, quod passus iste loquitur ad literam de Christo, qui expectabatur in lege, & Prophetis ad salutem mundi venturus. Quod autem in hac translatione ponitur:* Et recipiet super se legem ad seruandum eam, *loco cuius in hebræo habetur.* Et erit principatus super humerum eius, *conuenit ipsi Christo, qui factus est sub lege, vt dictum est ad Galat. 4. Et qui dicit de seipso, Matth. 5. b.* Non veni soluere legem, sed adimplere. *Quia etiam in ea dicitur:* Et vocabitur nomen eius ab ante admirabilis, &c. *Conuenit Christo, qui vocatus fuit ab angelo Iesus antequam in vtero conciperetur vt dicitur Luc. 2. in quo nomine quod salus interpretatur, omnes conditiones hic tactæ implicite continentur. Igitur remota falsa expositione accedamus ad veram, quæ est de Domino Iesu Christo, cuius hic introducitur principatus, verumtamen præmittitur eius natiuitas, cùm dicitur:* Paruulus enim natus, &c. *Qui verè fuit paruulus in humanitate. Et loquitur hic Propheta de futuro per modum præteriti, propter certitudinem prophetiæ. Et subditur eius magnitudo in deitate.*

1 Et filius. *Scilicet naturalis ipsius Dei patris, & per consequens sibi æqualis.*

2 Datus est nobis. *Secundum quod dicitur Ioan. 3. b.* Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, &c.

3 Et factus est principatus super humerum eius. *Crucem sibi baiulando, vt dicitur Ioan. 19. Per quam potestates aereas debellauit, & regnum suum potenter intrauit, Luc. vlt. d.* Oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam.

4 Et vocabitur nomen eius admirabilis. *miracula faciendo*

5 Consiliarius. *Consilia Euangelica præceptis decalogi superaddendo.*

6 Deus fortis. *Infernum spoliando*

7 Pater futuri sęculi. *Electos ad ciuitatem cęlestem admittendo*

8 Princeps pacis. *Scilicet internæ, quantum ad cōscientiam, & F supernę quantum ad cælestem gloriam, propter quod in eius natiuitate angeli cantauerunt:* Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. *Luc. 2. b.*

9 Multiplicabitur eius imperium. *Vnde dixit Matth. vlt. d.* Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra.

10 Et pacis non erit finis. *Scilicet pacis cælestis ab eo datæ, quę est æterna. Et ex hoc patet, quod hæc littera non potest intelligi de Ezechia rege Iuda, quia pax parum durauit sub eo, scilicet per quindecim annos, vel circiter, quia Manasses filius eius fuit pessimus in principio regni sui: propter quod turbata fuit pax regni, & ipse fuit in captiuitatem ductus, vt habetur 2. Paralip. 33. Sciendū autem, quod vbi dicitur hic:* Multiplicabitur eius imperium &c. *In hebræo habetur:* לםרבה Lemarbeh, *quod significat ad multiplicandum: Et ponitur ibi litera* ם *Mem clausa in medio dictionis cōtra naturā suā: quia semper ponitur in fine dictionis, & nunquam in medio, nec in principio. Et hoc ad denotandum, quod Christus de quo Scriptura hic loquitur, natus fuit contra cursum naturæ de virgine clausa.*

11 Super solium Dauid, & super regnum eius. *Videlicet cæleste figuratū super soliū Dauid, vel* Super soliū Dauid. *idest, super Ecclesiam militantem per regnum Dauid figuratam.*

12 Vt confirmet illud, & corroboret. *Et hoc patet, quod non est hic sermo de regno Dauid, & de regno Ezechiæ ad literam: quia illud regnum non fuit confirmatum.*

13 In iudicio & iustitia amodo, & vsque in sempiternū. *Sed Ecclesia sic est à Christo confirmata, non solum triumphans, sed etiam militans propter quod dicit Christus, Matth. vlt. d.* Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad finem sæculi.

14 Zelus Domini exercituum, &c. *Zelus est amor singularis.*

Datus ✱ Ex amore

MORALITER.

† 4 *Et vocabitur nomen eius admirabilis.* Facit enim mirabilia in bonis religiosis, eos de terrenis cœlestes faciendo.

5 *Consiliarius.* Eos ad consiliorum obseruātiā inducēdo.

6 *Deus fortis.* Patientiā in aduersis præbendo.

7 *Pater futuri sęculi.* Filijs charissimis bona futuri sęculi reseruando.

8 *Princeps pacis.* Scilicet triplicis quia dat pacem cōscientiæ internam, & cum proximo pacem fraternam, & finaliter pacem gloriæ supernam.

9 *Multiplicab. eius imp.* Scilicet multiplicatione Sanctorū.

14 *Zelus Domini exerci. faciet hoc.* Idest, eius charitas ad genus humanum.

reser- † 1 *Verbum*

☞ * Procopius. Sic de puero prophetiam concludit. Ze-
A lus Domini. Zelus inquam, bonus eique congruens maximè qui à diabolo in potestatem redactos eripere, & saluare satagat. Aliter ipsum ad æmulationem prouocauerunt Israelitæ: *Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non est Deus*, ait Moses: *Et ego prouocabo eos, in eo, qui non est populus.*

a *Ver.mi.do.* Verbũ hebraicũ דבר Dabar per tres consonantes scribitur: Daleth, Beth, Res. Si legat̃ Dabar, verbum significat, si Debet mortẽ, & pestilentiã. Vnde quidã ambiguitate decepti mortẽ dicunt esse missam. Verbũ præceptũ ad literã, vt de Iuda Reges fierẽt, qui omni Israel imperarẽt. Cecidit autẽ Israel, idest, in decẽ tribus, quæ neglecto Dei mandato domum Dauid abiecerunt, & Ieroboã de tribu Ephraim elegerunt. (3.Reg.12.c.)
B vnde & Ephraim cognominatæ sunt. Spiritualiter autẽ verbum Euangelij misit dñs in Iacob, idest, in Apostolos, & alios, & cecidit in Israel. Præuaricatum est, scilicet ab incredulis. Vel verbũ, idest, filiũ misit in Iacob scilicet populum Iudæorum, & cecidit in Israel, quia gẽtes eum receperunt. *Verbum misit Dom. in Iacob*, idest, in ecclesiam, scilicet quæ priorem populum supplantauit. Et cecidit in Israel, idest, in hæreticos, qui Deum videre se iactant. Sciant itaque Principes eorum, & omnes qui habitabant in Samaria, idest, qui legem se custodire dicunt, & in vbertate virtutum esse, & fructus afferre iustitiæ (Ephraim namq; interpretatur vbertas) qui scilicet despiciunt Ecclesiam, & simplicitatem eius putant imperitiã.

(Lib 2. in Isai. cap. 4.) b *Populus Ephraim.* * Rupertus. Populus Ephraim re-
C ctè intelliguntur oẽs super quos lapis iste cecidit, quos verbũ istud terribili casu contriuit, tã Iudæi, quàm hæretici. Quare? Quia Ephraim cũ hæc prophetia scriberetur, scissus erat à domo Dauid, & aureos vitulos colebat, relicto tẽplo Dñi. Igitur sciet omnis populus Ephraim, quia malũ est eis cæcidisse in ipsis verbum istud quod Dominus misit propter superbiã ipsorũ, qua dicunt. *Lateres ceciderunt.* Per contemptum lateres, & sycomoros vocant Iu- D
dæi, qui in Christum credunt, omnesque hæretici Catholicos, qui suæ sectæ non sunt.

c *Lateres ceciderunt* Dicebant superius: *Ascendamus ad Iudam, & suscitemus eum, &c.* Nunc despectiuè de Iuda, & Beniamin. *Lateres ceci.* Reges Iudæ, infirmi scilicet imbecilles in manu hostiũ. Sed cum subiugati fuerint nobis, quadris lapidibus ædificabimus, ex fortibus, & bellicosis Principibus populum muniemus.

d *Cedros.* Idest, inuincibiles ex nobis Principes inuasimus eis.

e *Et leuabit.* * Rupertus. (Vbi supra.) Re vera Rasin, idest, sapiẽtiam secularem cuius vtebatur auxilio, eleuauit super eum, in quemcumque cecidit hoc verbum. E

f *Et inimicos eius in tumul. &c.* * Idem Nam dũ in sapientia seculari confidunt aduersarij verbi, per eandẽ sapientiã destruuntur. Etenim aduersus Christũ cõcorditer dimicãt, sed inter se implacabilem trahunt discordiam. Vnde postea dicitur: *Vnusquisque partem brachij sui vorabit.* Quod tripliciter intelligitur primum de bellis Samariæ ciuilibus, dum alij pro alijs Regibus dimicant, & suis interfectis regibus in Iudæ expugnatione cõcordant. Secũdò in Ierosolymitano excidio, vbi inuenitur triplex intus discordia dũ inter se dimicant, & in rebellionem pertinaciter currendo, Romanorum iram cõcorditer prouocant, vt irato Deo nullam hominum mereantur clementiam. Tertiò de rixis hæreticorum in se inuicem, & tamen dũ seipsos cõtraria sentiendo dilaniant, concordi tamen malignitatis spiritu, aduersus Catholicam debacchantur Ecclesiam.

g *Syriam ab Oriente.* Vox Prophetæ. Hoc est quod supra dixit, sciet omnis Ephraim, quod scilicet adducet dominus Syriam ab oriẽte, quæ ante amica, & Philisthiim ab occidente. Quod factum est, quando Sennacherib cepit Syros, & Philisthæos, & cum illis irruit in decem tribus.

(† Loco e plantabit.) († Simul congregabit.)

a ¶ Mittet filium saluare mundum. b ¶ Propheta reuertitur ad euersionem Ephraim, & Rasin. c ¶ Iudam vel in omnes tribus. ¶ Frustratum.
faciet hoc. Verbum misit Dominus in Iacob, 1
a ¶ Alias decem tribus. ¶ Ideo quod Rasin, & Syri, scilicet qui erant ei amici, quandoque contra eos pugnabant, vt in sequentibus ostendetur:
& cecidit in Israel. Et sciet omnis populus 2
a ¶ Decem tribuum, quæ ex multitudine superbiæ erant contra Iudæam. 3
Ephraim, & habitãtes Samariam in superbia 4
a ¶ Quia plures quam Beniamin, & Iuda, vel quia coniuncti Rasin, & Assyriis. 5
b ¶ Infirmi, fragiles, qui & sycomori. 6
& magnitudine cordis, dicentes: Lateres ce- 7
a ¶ Fortibus. b ¶ Ecclesias nostras.
ciderũt, sed quadris lapidibus ædificabimus: 8
a ¶ Ficus fatuas, infructuosos scilicet, & fatuos. b ¶ Hostes, Philistiim, Rasin, & Syri. c ¶ Quas conteret dominus, vnde: Vidi impium superexaltatum.
sycomoros succiderũt: sed cedros † immuta- 9
a ¶ Propheta contra Assyrios, & Rasin. ¶ Exaltabit. b ¶ Sennacherib. c ¶ Secularis sapientiæ in quo confidebat Ephraim. ¶ Assyrios. 10
bimus. Et eleuabit Dominus hostes Rasin su- 11
a ¶ Belli
per eum, & inimicos eius † in tumultum ver- 12
a ¶ Quæ scilicet debellauit Iudam.
tet. Syriam ab Oriente, & Philistijm ab 13
a ¶ More ferarum. 14
Occidente, & deuorabunt Israel toto ore. 15

☞ a *Et dihoc prædixerat Eliseus 4.Reg.8.dicens Asaheli.* Scio quæ facturus sis filijs Israel mala: ciuitates eorũ munitas igne succendes, & iuuenes eorũ interficies gladio, & paruulos eorum elides, & prægnantes diuides. F

NICOLAVS DE LYRA.

* *Ex amore autem singulari ipsius Dei ad genus humanum impletum est, Christi mysterium, propter quod dicitur ad Heb.2.* Nusquam Angelos appræhendit, sed semen Abrahæ.

1 Verbũ misit do. *Descripta Christi exaltatione, hic consequenter ponitur liberatio regni Iudæ à Regibus Israel, & Syriæ ipsum persequentibus, & destruere volentibus, vt supra dictum est ca.7. Et remouet hic Propheta tria, in quibus confidebant illi Reges, scilicet primò eorũ ad inuicẽ confœderationem. Secundò personarum reputationem, ibi:* Et disperdet. *Tertiò populi multiplicationẽ, ibi:* Succensa est. *Circa primùm dicitur:* Verbũ misit dñs, &c. *Per hoc verbum intelligitur prophetia Isaiæ contra regnum Israel, & quia Iacob vocatus fuit Israel, ideo subditur.*

2 Et cecidit in Israel: *Tanquã pondus destruens illud regnum.*

3 Et sciet. *Per experientiam suæ deiectionis.*

4 Omnis po. Ephraim. *Idest, regni Israel. qui sic nominatur, eò quod primus Rex Ieroboam fuit de tribu Ephraim.*

5 Et habitantes Sama. *Quæ erat Metropolis in illo regno quam cepit Salmanasar, & populum captiuauit 4. Reg.18.*

6 In superbia, &c. *Antequã per Salmanasar caperentur.*

7 Lateres cecide. *Per lateres hic intelliguntur Reges Israel, sub quibus regnum fuerat attritũ, videlicet tẽpore Ioachaz, & ante, secundum quod dicitur, 4.Reg.13.* Attriuerat eos Rex Syriæ, & hoc prædixerat Eliseus 4.Reg.8.dicens Asaheli. Scio quæ facturus sis filijs Israel mala ciuitates eorũ munitas igne succendes, & iuuenes eorũ interficies gladio, & paruulos eorum elides, & prægnantes diuides.

8 Sed quadris lapidibus. *idest, Reges fortiores habebimus, sicut murus de lapidibus quadris fortior est, quam lateritius. Quod dicebant de Phacee, & filio eius, quẽ intẽdebãt facere Regẽ in regno Iuda, vt dictũ est supra 7.cap. Et idem significat, quod subditur:*

9 Sycomoros succi. *idest, Reges parui valoris transierunt.*

10 Sed cedros immu. *idest altiores, & potẽtiores statuemus. Intendebant enim sibi subiugare regnum Iuda, vt dictũ est supra. Et quia talia præsumebant ex confidentia Rasin Regis Syriæ, qui erat eis confœderatus, ideo hanc confidentiam remouet Propheta dicens.*

11 Et eleuabit Domi. *Scilicet Assyrios, qui interfecerunt eum, vt habetur 4. Reg. 16.*

12 Et ini. eius, &c. *Hoc est in præliũ contra eum quod committitur cum clamore, & tumultu. Et quia capta Syria Rex Assyriorũ adduxit inde bellatores contra regnum Israel, ideo subditur.*

13 Syriam ab ori. *Supple faciet dominus venire. Et dicit ab oriẽte, quia Syria est in parte Orientali respectu regni Israel.*

14 Et Philist. ab occidente. *Quia terra Philisthinorum existẽs super mare Mediterraneũ, est in parte Occidẽtali respectu dicti regni*

15 Et deuora. *idest, destruerunt ipsum toto affectu, & conatu.*

* 1 In

MORALITER.

1 *Verbũ misit Dominus.* Residuũ huius capitis exponit̃ ad literã de deiectione regni Israel, per quã Eccl. deiectio à statu virtutis mysticè designatur, cũ dicit̃: *Verbũ misit dominus in Iacob.* Idest, cõtra Iacob, qui supplantans interpretatur, ideo per Iacob Principes, & prælati superbi qui cõculcant sibi subditos significantur. †

2 *Et ceci.* Idest, contra Doctores vanos, qui doctrinã vtilẽ antiquorũ cõtemnunt, & nouitates inutiles ad sui iactantiam anteponunt, ideo subditur.

6 *In superbia, &c. Lateres ceci, &c.* idest, doctores, q nos pcesserũt respectu nostri rudes fuerũt. Sicut lateres respectu lapidũ quadror. & sycomori respectu cedror. parũ valẽt

11 *Et eleuabit, &c.* Qui interpretat̃ varietas: & signat quærẽtes opiniones varias, & nouas, ad sui ostentationem.

13 *Vertet Syriã.* Syrij, interpretãt̃ sublimes, & Philistiim, cadẽtes. Et vtraq; interpretatio congruit dæmonibus, per superbiã sublimes sunt: tamẽ de cœlo empyreo ceciderunt

15 *Et deuorabit.* Quia dæmones super incorporant sibi superbos Ecclesiæ.

6 In

† Et po:

a *Et disperdet dominus, &c.*
A Tropologicè. Auferet dominus caput & caudã. Maiorẽ scilicet, & minorem. Caudã dicendo, hęreticos non homines, sed iumẽta demonstrat, quæ hoc mẽbro tegunt stercora, & arcẽt altera parua animalia. Incuruantẽ, & deprauãtẽ quia verba legis, vel pręcepta subuertunt, & rectã deprauant viã. Lõgęuũ quoque qui caput est, & pseudoprophetã, idest, caudã disperdet, magistros pariter, & discipulos, & q̃ propter munera laudant, & q̃ laudati non agunt pœnitẽtiã. Ideo in iuuenibus non lætatur dñs, quia: *vę ciuitati cuius Rex iuuenis est*, & q̃ Deũ patrẽ, vel sponsum verum
B perdiderunt misericordiã non impetrabunt. Omnis verò hæreticus hypocrita est, & quicquid loquitur, stultitia est. Iam extendit dñs manum suã ad puniẽdũ, & spinas impietatis eorũ flãma vorax consumet, & verba absque virtutibus (quæ infructuosè saltui comparantur) fumo superbiæ inuoluentur. Ad eorũ pœnas contromiscet terra, & decepti populi æternis tradẽtur ignibus, vel ardoribus: quia turpis lucri gratia, nec suis parcent, sed certatim deceptos prædãtur, relinquentes bona, sequentes mala: & nũquã satiãtur erroribus, seipsos deuorant, & cõtra ecclesiã pariter dimicant. Propter
C luxuriam autem, & voluptatẽ, & deceptorũ prædã, inter se discordant, & de vna hæresi duas faciunt.

a ¶ Tamen. ¶ Vnde Dominus: Sine causa percussi filios vestros, disciplinam non recepistis. ¶ Dei.
† In omnibus his non est auersus furor eius, 1
¶ Dei.
sed adhuc manus eius extenta, & populus 2
a ¶ Quia b ¶ Dominum. ¶ Qui percutit, & ipse medetur 3
non est reuersus ad percutientem se, & do- 4
¶ Vel ex. ¶ Ideò. 5
a minum exercituum non inquisierunt. Et dis 6
a ¶ Principes b ¶ Populum, 7
perdet Dominus ab Israel caput, & caudam † 8
a ¶ Quod iustum est. b ¶ Alias refrenantem. ¶ Verba legis. c ¶ Simul.
b † incuruantem, & deprauantem in die vna.
a ¶ Princeps.
c Longæuus, & honorabilis, ipse est caput: &
Propheta docens mendacium, ipse est cauda.
a ¶ Si cęcus cæcum duxerit am. in fo cadunt. b ¶ Intœlicem. ¶ Infidelem.
¶ Popule meus, qui beatum te dicunt seducunt te.
Et erunt, qui beatificant populum istum se- 9
¶ Simul ¶ Quia scilicet non reuertuntur ad Dominum.
ducentes, & qui beatificantur, † præcipitati. 10
a ¶ Talis populi.
Propter hoc super adolescentulis eius non 11
a ¶ Alias delectabitur.
lætabitur Dominus, & pupillorum eius, & vi- 12
duarum non miserebitur. Quia omnis hy- 13
a ¶ Aliud simulans, aliud agens, & præferens castitatem, & lasciuiens, ostentans paupertatem marsupium replens. 14
pocrita est, & nequam, & vniuersum os lo-
¶ Ergo.
cutum est stultitiam. In omnibus his non est 15
auersus furor eius, sed adhuc manus eius ex-
a ¶ Non cessat ferire.
tentã, & populus nõ est reuersus ad percutien
a ¶ Omnia mala eorum consumentur super ipsos.
tem se. Succẽsa est enim quasi ignis impietas: 16
a ¶ Alias veprem. ¶ Non agrum cultum.
vepres, & spinam vorabit, & succendetur in 17
a ¶ Non infructuosis arboribus. ¶ Vbi habitabunt bestiæ b ¶ Igne supposito. 18
c ¶ Altitudine. ¶ Omne enim quod in sublime consurgit, superbum potest dici ¶ Quia.
densitate saltus, & † conuoluetur in superbia 19
¶ Timore.
fumi. In ira dñi exercituũ † cõturbata est terra, 20
a ¶ Obsessus à Romanis. b ¶ Materialis, vel infernali. ¶ Quia. 21
d & erit populus quasi esca ignis. Vir fratri suo 22

b *In die vna.* ⁂ Procopius.
D Quod una die dicit, certũ quoddam, & statum Romani belli tempus significat. Quidam tamen ex quo ad eos, quod missum est, verbum peruenit, oẽm peruersum ordinẽ ipsorũ cõfusum iri significari volũt Deinde capitis, & caudæ nomine, animal ratione carens innuit, cui populũ similẽ fecit, aut certè ratione p̃ditũ, & quod ea destituitur: aut denique principẽ, & subditorũ quẽlibet.
c *Longæuus.* ⁂ Idem. Hoc ad sacerdotes retulit, quos ita cõpellasse Apostolos legimus. *Principes populi, & seniores, si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi, &c.* Est autẽ caput populi sacerdos, cũ tanquam in vno corpore consideratur cauda autẽ, qui iniqua docet Propheta, nullũ in populo gradũ, vel ordinẽ sortitus, nisi quem sua autoritate vaticinãdi spiritum ementitus, falsò sibi arroget, qualis Hieremiæ, Micheæq; temporibus Ananias, & alij extiterunt. E
† Perditi.
d *Vir fratri suo.* * Procopius. Fame enim tanquam rabie huc illuc acti dentibus in quoslibet irruent. Imò ne à suis quidem ipsi carnibus abstinebunt, sed in se inuicem, qui fratres sunt, in singulos, singuli, & in alterum gemini consurgent, non aliter quã olim sese mutuo Ephraim, & Manasses, & ambo simul F Iudam adorti sunt. Sunt autem, vel Saluatoris ore significata, cum se non, vt pacem in terram, sed vt gladium mitteret venisse, pronũtianit

b *In die*

⁂ NICOLAVS DE LYRA.

1 In omnibus his. *scilicet percussionibus regni Israel.*
2 Non est auersus furor eius. *scilicet domini.*
3 Sed adhuc. *Ad amplius puniendum, scilicet per Salmanasar Regem, qui postea captiuauit regnum Israel. 4. Reg. 18.*
4 Et populus. *scilicet Israel.*
5 Non est reuersus. *Per pœnitentiam, & emendationem.*
6 Ad percu. se. *scilicet ad dominum cuius voluntate, & permissione fiebat punitio illa.*
7 Et disperdet *Hic consequenter Propheta excludit secundum de quo confidebant scilicet personarum reputationem, quia confidebant de principibus & militibus prouectis ætate & fortibus armis, quod excluditur cũ dicitur:* Et disper. do. *Secundò etiam confidebant in Prophetis falsis, qui propter quæstum sequebantur Principes & milites, falsò eis prospera promittendo, quod excluditur, cum dicitur.*
8 Et cau. *Dicuntur autem Prophetę falsi, cauda: quia propter lucrum principibus adhærebant, sicut vulgariter adhærentes alicui Principi, dicuntur eius cauda, & in ista cauda per mendacia sua incuruabat eos a rectitudine iustitię, & refrenabat eos a Dei reuerentia & timore.*
9 Et erunt qui. *s. Prophetæ falsi promittentes eis prospera.*
10 Et qui beati. *Quia vtrique fuerunt captiuati.*
11 Propter hoc. *Quia ante ætatem adultam fuerunt partim occisi & partim captiuati.*
12 Et pupillorum. *Et multò minus aliorum, quia, istis propter debilitatem in potentiam esset magis parcendum.*
13 Quia omnis. *Scilicet de populo Israel.*
14 Hypocrita. *Per iustitiæ simulationem, quia secundum quod dicit Ieronymus. Simulata sanctitas duplex est iniquitas. Et dicit Propheta:* Oĩs, &c. *Quia licet in populo illo essent aliqui boni, vt Tobias & similes ei, tamen erant ita pauci, quod non computabantur, quia illud quod modicum est nõ reputatur, vt habetur 2. Physi.*
15 In omnibus his. *Exponatur vt supra.*
16 Succensa est. *Hic excludit consequenter tertium de quo confidebant, scilicet populi multitudinem, dicens:* Suc. est enim, *idest, impietas populi Israel prouocauit iram Dei contra se quasi ignem ardentem.*
17 Vepres. *Idest, populum omnem.*
18 Et suc. in den. sal. *Q. d. densitas multitudinis eis nõ valebit.*
19 Et con. *Idest, maiores de populo in fumo superbiæ laborantes simul punientur cum populo. Et quia non solum imminebat eis malum ab aduersarijs intrinsecis, sed etiam ex dissensionibus intrinsecis, quę sunt magis periculosę. Ideo subditur.*
20 In ira Domini exer. con. est ter. *In seipsa.*
21 Et erit populus. *Idest materia diuinæ vltionis.*
22 Vir fratri suo. *Propter intrinsecam dissensionem.*

* 1 Et

MORALITER.

† 4 *Et popu.* Idest, ad Deum per pœnitentiam, qui permisit talem percussionem.
7 *Et disper. do.* Idest, a populo Christiano.
† *Caput & cau.* i. malos Principes & Prelatos, & obsequẽtes eis, & q̃m ista cauda deprauat eos adulationib. suis, & incuruat eos a rectitudine rationis iõ subditur: *Incuruantem & depra.* & vtriq; erunt præcipitati in fossam inferni.
11 *Propter hoc super ado.* Nã subditi mala superiorũ imitantur. Grę. in pasto. Cum pastor perabrupta graditur, cõsequens est, vt ad pręcipitiũ grex sequatur, iõ sequitur.
13 *Quia omnis hy.* Et subditur obstinatio, cum dicitur.
15 *In omnib. his.* Sequitur: *Non est re.* pp quod sequitẽ pęna.
18 *Succensa est, &c.* Idest, igni gehennæ deputata.

† 1 *Ea*

tiauit. Innuit autẽ A acerbo eos alioqui inter ſe odio laborantes, inſtruendis proximo inſidijs coituros tamen, & ipſum Iudã, ideſt, verum Dei cultum profeſſi, obſeſſuros. Vitium enim

† Supra, 5. f. Infra 10. a.

a ¶ Iuſtitiam. b ¶ In iuſtitiam. c ¶ Delectabitur malitia, & non ſatu. ¶ Quia ſemper cupit mala.

non parcet, & declinabit ad dexterã, & eſuriet, & comedet 1
ad ſiniſtram, & non ſaturabitur. Vnuſquiſq; carnẽ brachij 2

a ¶ In proximos ſæuiet ſcilicet. ¶ Qui de vno vtero nati, & eodem parente. b ¶ Simul. ¶ Quamuis inter ſe diſcordes, tamen concordes contra Iudam.

ſui vorabit Manaſſes Ephraim, & Ephraim Manaſſen, & 3

a ¶ Pugnabunt. b ¶ Vitia conſumens.

ipſi contra Iudam. † In oibus his nõ eſt auerſus furor eius,

a ¶ Ad perſequendum, ſicut illi ad peccandum.

ſed adhuc manus eius extenta.

alioqui male ſecũ D conſentiens in virtute coit tamen oppugnãda, verbi gratia, audacia, & timiditas inter ſe cõtrariæ ſunt, mediam tamen fortitudinẽ obſidere videbis.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et de. *In hoc comminatur ei Propheta malum famis, quod aliquando magis nocet quàm gladius, vt dicit Vegetius libro de re militari.*

2 Vnus. *Ideſt, illum de quo prius confidebat, ſicut de brachio, & hoc propter diſſenſionem intrinſecam, ideo ſubditur.*

3 Manaſſ. Eph. *Iſtę enim duæ tribus deſcenderunt de duobus filijs Ioſeph. Cætera patent ex dictis.*

ADDITIO.

In cap. 9. vbi dicitur in poſtilla. Item hoc idem patet per tranſlationem Chaldaicam.

Ra. Mo. Aegyptius in quadam ſua epiſt. in qua tractat de Meſſia, dicit quod ſex nomina, quæ hic ponuntur, ſcilicet Admirabilis conſiliarius, &c. *ſunt nomina pueri nati. Idem tenet Ra. Abenhazra in ſua expoſitione, licet poſtea extortè referant ſignificata horum nominum ad Ezechiam.*

REPLICA. *Circa principium 9. cap. vel ſecundum aliquas Biblias circa finem 8. cap. circa illum paſſum:* Primo tempore alleuiata eſt terra Zabulon. *Bur. fortaſſis pœnitentia ductus: vel in defenſionem Iudaiſmorum attediatus, commendat præter (imò contra ſuum morem) expoſitionẽ poſtil. & ad eum dirigit, non obſtante quod poſtil. in ea parte ſanctũ Thomam ſatis reprehendit.*

Cap. X.

Prou. 13. b. B a

VAe qui con. Anagogè. Omnis hęreticus iniqtatẽ ſcribit, & decipit pauperes, non diuites, vnde. *Redemptio animę viri propriæ diuitiæ. Pauper autem nõ ſuſtinet comminationem.* humilis vero citò ſcandalizatur: & vidua, quę virũ perdidit Deũ & pupillus, qui patrẽ amiſit creatorẽ, vnde: *Deum, qui te genuit dereli. & oblitus es domini creatoris tui.* Quid ergo facient in die iudicij, cum tantos deceperint, & calamitatis de longe venientis Ad iuſtũ dicitur: *Propè eſt verbum Dei in ore tuo.* Et alibi *Regnum Dei intra vos eſt.* E cõtra calamitas hęreticorũ de longe venit, multo tempore præparata. Ad quem confugient cùm fictũ habeant Deum? Cui tradent gloriam ſuam cum ſimulata ſint omnia? Non poterunt euadere vinculũ quo plurimos ligauerunt, cum ſingulis quoque interfectis cadent, & in aliorum, nece pereunt. Et cum multa patiantur, dieſque viſitationis aduenerit, nõ erit finis interitus eorũ, ſed ſemper ſibi impendentem manum Dei pertimeſcunt.

Deut. 13. c. — Rom. 10. b. Luc. 17. e. — † Niſi cum incuruabitur ſub vinculo, & cadetis inter occiſos. — C † 23. q. 5. c. finali.

✻ Baſilius. Sunt nonnulli, qui indignum cenſent maiorum

CAP. X.

¶ Propheta contra Scribas, & Phariſæos, qui traditiones in ſuas præponũt legi Dei. ¶ Cõminatio contra duas tribus.

VÆ qui condunt leges ini 1

a ¶ Traditiones. Vnde: Donum quodcunque ex me tibi proderit, cum Dominus dixit: Honora patr. tuum & matr.

quas: & ſcribentes iniuſti 2
tiam ſcripſerunt, vt op- 3

a ¶ Iniuſto.

primerent in iudicio pau-

a ¶ Peruertendo.

peres: & vim facerent cauſę humilium populi

a ¶ Quæ non habent defenſorem.

mei, vt eſſent viduę præda eorum, & pupillos

a ¶ Condolendo. ¶ Et quia tales eſtis vos Scribæ, & Phariſæi. b ¶ Vltionis.

diriperent. Quid facietis in die viſitationis, & 4

a ¶ Sennacherib, vel a Romanis, vel iudicij æterni longe ante prædicti. b ¶ Qui Deum offenditis. 5 6

calamitatis de longe venietis? † Ad cuius con 7

a ¶ Q. Nihil proficient vobis diuitię. 8

fugietis auxilium, et vbi derelinquetis gloriã

a ¶ Et ad eius confugiatis auxilium. b ¶ Captiuitatis hoſtium.

veſtram, † ne incuruemini ſub vinculo, & cũ 9

a ¶ Pro. b ¶ Sicut ſupra dictum eſt contra Samariam. 10

interfectis cadatis. † Super omnibus his non 11

a ¶ Etiam in hoſtiũ terra punit eos.

eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus 12

a ¶ Perditio imminet. b ¶ Ideſt, Aſſyrio. c ¶ Quia in ea corrigo.

eius extenta. † Væ Aſſur: Virga furoris 13

iorũ inſiſtere veſtigijs, & q̃ ab ijſdẽ tradita sũt dogmata cõſectari. Iſti ſunt q affectãt autores videri exercitandarũ hæreſeõ. Aduerſus hos detorquet, & peruenit illud væ. Tales ad ſe rapiũt eos, qui laborãt inopia fidei, animaſq; viduatas veraci ſpõſo peruertũt. Qui in etiã ſi quẽ viderint deſtitutũ Dei præſidio ob peccatũ hũc etiã deputant quaſi p̃dã ſibi deſtinatã pollicentes omnẽ impunitatẽ, vitãque voluptate diffluentem ſi modo ſuis dogmatibus aſſentiantur. E

b *Et ſcribentes iniuſti.* ✻ Epyphanius. Iſaias clamat audacter? *Vę ſcribentes iniquitatẽ.* Iniquè enim, & malitioſè Iudæi, Apoſtoli, & ſcripturæ verba exponentes mentiũtur, poſt ſalutis noſtræ myſteriũ oeconomiæ Chriſti Dei noſtri. Syn. 2. act. 6. — † 9. q. aliorum

c *De longè venientis.* ✻ Baſilius. Nam quæ primas obtinent partes bonitatis, nobiſque ſalutẽ conciliant, prope nos ſunt; & in intimis: *Regnũ Dei intra vos eſt.* Quæ autem ſaluti ſunt cõtraria, è longinquo veniunt, & à nobis extrema ſunt. † Sup. 9. d. F

d *Væ Aſſur.* Hucuſq; cõtra decẽ, & duas tribus, ſequens prophetia cõtra Aſſyrios ſcribit. Dicit Dominus ad Sẽnacherib

✻ NICOLAVS DE LYRA.

Cap. x.

VAe qui con. *Hic conſequenter Propheta concludit ex prædictis concluſionem, ſcilicet populi Iſraël exterminationem propter quod iſta littera, in aliquibus Biblijs antiquis eſt de cap. 9. In qua Propheta primò rememoratur Principum Iſrael malitiam, dicens:*

1 Væ qui con. *Eas inſtituendo.*

2 Et ſcri. *Eas in poſterum confirmando: & hoc ad depreſſionem ſubiectorum, quod eſt proprium tyrannorum, ideo ſubditur.*

3 Vt op. *Et patet littera vſque ibi.*

4 Quid fa. *Vbi denunciat pœnam debitam.*

5 In die vi. *Qua Dominus viſitauit peccata veſtra, ea per Aſſyrios puniendo, ideo ſubditur.*

6 Et cala. de lon. *Quia exercitus Aſſyriorum venit de longe cõtra regnum Iſrael.*

7 Ad cuius confu. *Ad euadendum Aſſyriorum gladium.*

8 Et vbi derelin. *Per modũ cuſtodiæ, & depoſiti ſeu ſaluationis.*

9 Nec incur. ſub vinculo. *Ducti in captiuitatem vinculis alligati.*

10 Et cũ inter. cada. *Quia populus Iſrael ab Aſſyrijs partim captiuatus fuit, & partim occiſus. Et dicit Propheta:* Ad cuius, &c. *Q. d. Nullus poterit vos liberare ab iſtis malis, quia Deus ſic decreuit.*

11 Super omni. his. *Scilicet Dei contra vos.*

12 Sed adhuc ma. *Ad vltiorem punitionem: quia decem tribus in captiuitatem ductæ, ibi fuerunt in magna afflictione, nec inde poſtea redierunt ad terram ſuam, vt dicunt Iudæi.*

13 Væ Aſſur. *Ibi ſecundum aliquos incipit cap. 10. In quo Propheta incipit deſcribere punitionem extraneorum. Et primò Aſſyriorum, qui captiuauerunt regnum Iſrael. Secundò Babyloniorum, qui captiuauerunt regnum Iuda. 13. cap. Tertiò, aliorum de afflictione Iudæorum gaudentium. 14. capit. ibi:* In anno quo. *Prima in duas, quia primò Propheta deſcribit Aſſyriorum exterminium:* Diuiſ

✻ *ſecundo*

MORALITER.

1 *Væ Aſſur.* Vbi ſecundum litteralem ſenſum incipit Propheta

† deſcri-

rib. & populi eius. In quo
A secularis sciētia significat.
Eum. Comminatur dominus Sē
nacherib, licet enim permi
serit ei debellare decem tri
bus non tamen voluit vt
penitus contereret, sed fla-
gellaret, & conculcaret, vt
lutum platearum. Ille autē
immodicè elatus, assigna-
uit hoc suis viribus, & non
Deo. & non solum capti-
uauit, sed partim deleuit.
❧ Theodoretus. Quæren-
dum, cur ministri diuinæ
iustitiæ puniantur. Quia
vtitur dominus malis ho-
minibus, vt quibusdā car-
nificibus, ad irrogandas pę
nas, armatque eos aduersū
impios, hi verò non vt ser-
uiant Deo ea faciunt, neq;
putant se illa ope Dei fecis
B se, sed viribus suis, ideò
luunt pœnas.
a *Ipse autem.* Sic philosophi
sic hæretici, & sic persecu-
tores Christiani nominis:
cum Deus aliquos eis ver-
berandos permittit, in om
nes sæuiunt, nec verberare
sed occidere cupiūt: & pau
cis superatis in omnes au-
daciam sumunt.
b *Nunquid nō principes mei simul.* Ordo. Reges sunt
mei principes, idest mihi
serui entes. Multos enim re
ges secum adduxit, quos
subiugauerat.
* Procopius. Calana ci-
uitas est, in qua turris extructæ facinus confusio lingua-
rum secuta est.

a ¶ Per quem flagello.
mei, & baculus ipse est. In manu † eius indi-
a ¶ Complebitur. b ¶ Quæ inter me, & idola claudicauit, quæ se facturam mea præcepta mentita est.
gnatio mea, ad gentem fallacem mittam eum 1
& contra populum furoris mei mādabo illi, 2
a ¶ Decem tribum. b ¶ Non interficiat sic populum meum
vt auferat spolia, & diripiat prædam: & po- 3
nat illum in cōculcationem quasi lutum pla-
a ¶ Assur. ¶ Quasi; Modum iræ meæ excessit, & etiam in gentes plurimas furorem extendit.
a tearum. Ipse autem nō sic arbitrabitur, & cor 4
eius non ita æstimabit: sed ad conterendum 5
erit cor eius, & ad internecionem gentium
¶ Sennacherib.
b non paucarum. Dicet enim: Nunquid non 6
principes mei simul reges sunt? Nunquid nō 7 8
a ¶ Seruit mihi. ¶ Ciuitates gentium quas subegerat.
vt Carchamis sic Calano: & vt Arphad, sic
¶ Cepi. a ¶ Seruit mihi.
c Emath? Nunquid nō vt Damascus, sic Sama-
a ¶ Admiratiuè legendum est. b ¶ Potentia.
d ria? Quomodo inuenit manus mea regna ido 9
a ¶ Scilicet sicut regina idola. b ¶ Subiugabo.
li, sic et simulacra eorum de Ierusalem, & de 10
a ¶ Idest sicut cepi Samariam cum idolis suis, sicut Ierusalem captam, quæ eosdem veneratur deos.
Samaria. Nūqd non sicut feci Samarię & ido 11
a ¶ Hoc non Permisit dominus propter Ezechiam.
lis eius? sic faciam Ierusalē, & simulacris eius? 12
¶ Hoc dicit Isaias. ¶ Per Sennacherib. Quæ dispensauit.
Et erit cū impleuerit dominus cuncta opera 13
e a ¶ Hæc dicit dominus. ¶ Vindicabo. 14
sua in monte Siō, & in Ierusalem. Visitabo su 15
f a ¶ Lxx. Se um vel mētē magnā. ¶ Opera. b ¶ Superbi. c ¶ Qui intātū superbit. 16
per fructū magnifici cordis regis Assur, & sup 17
a ¶ Superbus est in oculis suis. 18
gloriam altitudinis oculorū eius. Dixit enim: 19

c *Damascus.* Damascus est D
metropolis in Syria: hāc cō
didit Eliezer seru⁹ Abrahæ
in hac regnauit Rasin.
d *Quomodo inuenit manus.*
Vox Sennacherib admirā
tis potentiam suam. Plenè
dicta compleuit. Omnes † Diuidat.
enim ciuitates decem tri-
buū, & Iuda, & Beniamin
præter Ierusalem deprǣda
tus est: & ipsius patrem in-
feriorem, quam tradidit ei
Sobna scriba.
e *Cum impleuerit dominus.*
Subuersionis, scilicet vrbis
etiam obsidionem quādo
venit Rabsases, & fecit ea,
quæ in sequentibus com-
memorantur.
f *Visitabo super fructum.* Tro Tropolo.
pologicè. Cum Samaria, E
& Ierusalem iram domini Locutio prophetarum.
sustinuerint, & se in idolo
rum fabricatione errasse
senserint: tunc destruetur
sensus magnus Assyrio-
rum, qui in tantam con-
tra dominum inflatur su-
perbiam, vt sapientiæ suæ
æstimet contra cessura. Et
quamuis sint excelsa dog-
mata, & dialectica arte mu
nita, concutienda tamen
& penitus destruenda, vt
(tanquam pulli) non va-
leant in sublime consurge
re, & necdum animata in-
sensibilia esse, atque torpē-
tia, quod in ouis significa-
tur: nec mutire quidem,
nec mouere linguam contra sui sermonis fortitudinem
audeant.

c *Dama-* ☞ a *Ganni-*

C F

NICOLAVS DE LYRA.

secundò reuertitur ad describendum Christi mysterium, quod erat suum principale intentum, cap. seq. Prima in duas: quia primò describit Assyriorum punitionem, secundò populi Iudæ confortationem, ibi: Propter hoc dicit dominus. *Prima adhuc in duas: quia primò describitur Assyriorum culpa, & secundò pœna, ibi:* Propter hoc mittet. *Circa primum sciendum, quòd culpa Assyriorū fuit in hoc, quòd potestate sibi à Deo concessa ad puniendum populum Israel, & etiam aliorum peccata, abusi fuerunt dupliciter. Vno modo attribuendo victorias illas virtuti suæ, & non diuinæ. Secundo, quia illa potestate vtebantur cum nimia crudelitate. Primo ergo describitur causa dictæ potestatis à Deo, in cuius persona dicitur* Væ Assur: *quia instrumentum fuit Dei ad puniendum illos, qui per peccata sua enormia prouocauerant iram Dei.*

1 Ad gentem fallacem. *idest ad populum Israel, vbi erant falsi prophetæ decipientes principes, & principes defraudabant inferiores per iniquas leges, vt prædictum est.*

2 Mittam eum. *vt puniat eum spoliando bonis, & annihilando. ideo subditur.*

3 Et ponat illum. *quod sine resistentia conculcatur. Consequēter tangitur abusus huius potestatis, cum dicitur,*

4 Ipse autem non sic arbitrabitur: *quod sua victoria sit virtute mea.*

5 Sed ad conterendum erit cor eius. *Abutendo sibi concessa potestate ex nimia crudelitate. Et secundò hoc attribuendo potestati suę, ideo subditur.*

6 Dicet enim. *corde, & ore iactando.*

7 Nunquid non principes. *idest ęquales regibus, vel maiores vnde dixit Rabsases Ezec. regi 4. Reg. 18. e.* Quomodo potestis resistere ante vnū satrapam de seruis dn̄i mei minimis?

8 Nunquid non vt Carchamis. *Nomina sunt ciuitatum regalium quas caperet rex Assyriorum.*

9 Quomodo inuenit manus mea. *Ea mihi subijciendo.*

10 Sic, & simulacra eorum de Ierusalem. *Nam in Ierusalem tempore Ezechiæ non erat simulacra secundum veritatem, quia Ezechias ea abstulerat: sed tantum secundum reputationem regis Assur: quia idem reputabat cultum quæ fiebat in templo domini, & cultum idolorum in alijs terris.*

11 Nunquid non sicut Samariæ. *Quia iam eam destruxerat, & inde simulacra aurea abstulerat.*

12 Sic faciam Ierusalem. *quam proponebat destruere, & templum domini: sed quia frustratus fuit ab intento, vt habetur 4. Reg. 19. ideo subdit Propheta.*

13 Et erit. *scilicet aliter, quam cogitet.*

14 Cum impleuerit dominus cuncta opera sua in monte Sion. *Affligendo eam propter aliqua peccata.*

15 Visitabo super fructum. *idest opera mala.*

16 Magnifici cordis. *idest superbi.*

17 Regis Assur. *Puniendo eum de malitia sua. Et mutat hic Propheta modum loquendi de persona propria ad dominum, quod frequenter fit in Prophetis, qui à Deo inspirati loquebantur. Et ideo locutio Prophetarum est locutio diuina, sicut operatio instrumenti, est etiam operatio artificis.*

18 Et super gloriam altitudinis. *Hoc dicitur, quia superbia citius, & magis apparet in oculis, quàm in alijs partibus corporis.*

19 Dixit enim. *Ex superbia cordis.*

❧ 1 In for-

MORALITER.

describere culpā, & pœnā regis Assur, p quē Antichrist⁹ mysticè signatur. nā Assur tollens robustū interpretatur: Antichristus verò robur auferet principiū aliorū, ideo (subdit.
† *Baculus, &c.* Ad percutiendū alios potētes.
4 Ipse autē non sic arbitrabitur, scilicet quod sit ex pmissione diuina, sed imputabit ex sua superbia.
8 *Nunquid non vt Carchamis sic Calano, & vt Arphad sic, &c.* Per hoc signantur reges, & regna, quos sibi subijciet Antichristus.
13 *Et erit cum compleuerit dominus cuncta opera sua, &c.* scilicet punitionem malorum per Antichristum, sicut per flagellum suum.
15 *Visitabo super fructum magni cordis regis Assur, &c.* Idest puniam superbiam Antichristi victoriam attribuentis suæ potestati. ideo subditur.

¶ Non Dei.
a In fortitudine manus meæ feci, & in sapien- 1
a ¶ Multa regna deuicit, eorum terminos abstulit: & sub potestate sua omnia conclusit. 2
3
tia mea intellexi, & abstuli terminos populo- 4
rum, & † principes eorum deprædatus sum,
¶ Solio.
& detraxi quasi potens in sublimi residentes. 5 6
a ¶ Impotentes se tueri. ¶ Imbellem. b ¶ Potentia.
Et inuenit quasi nidum manus mea † fortitu 7
a ¶ Metaphoram prosequitur. b ¶ Nidi. alias, viuas. sed falso.
dinem populorũ, & sicut colliguntur oua quæ 8
a ¶ A matre. b ¶ Deficientibus regibus. ¶ Habitatores.
derelicta sunt, sic vniuersam terram ego con- 9
a ¶ Manum contra me.
gregaui, & non fuit qui moueret pennam, & 10 11
a Quasi; Nec flere audent nec gemere. ¶ Mutiret. ¶ Sed.
b aperiret os, & ganniret. † Nunquid gloriabi- 12
c tur securis contra eum, qui secat in ea? Aut 13
exaltabitur serra contra eum, à quo trahitur?
a ¶ Sic Sennacherib contra dominum.
Quomodo si eleuetur virga contra eleuan-
a ¶ Quasi Quod esse non potest.
tem se, & exaltetur baculus qui vtique lignũ 14
a ¶ Qui se gloriatur; Propter hoc. 15
est. Propter hoc mittet dominator dominus 16
a ¶ Principibus bellatoribus b ¶ Per Angelum clxxxv. millia interfecit. 17
exercituum in pinguibus eius tenuitatem: & 18
a ¶ Sub vestibus. b ¶ Multitudo enim populi, gloria regis est. c ¶ Sicut. ignis comburens. 19
d subtus gloria eius succensa ardebit quasi com- 20 21
a ¶ Angelus qui succendit eos, qui Iudæis custodiendis deputatur.
e bustio ignis: & erit lumen Israel in igne, & san 22 23
a ¶ Idem est. ¶ Adiutor eorum b ¶ Israel.
ctus eius in flãma: & succēdet, & deuorabitur 24 25
a ¶ Diuitiæ. b Eius. ¶ Iniquitates, & peccata. c ¶ Multitudo exercitus.
f spina eius, et vepres in die vna, & gloria saltus 26 27

A a *In fortitudine.* ✻ Hylarius. Hæc superbientis diaboli vox est, qui Deo, ac domino nostro Iesu Christo, ostensa terrenorum imperiorũ gloria, dicere ausus est; *Omnia hęc tibi dabo si cadens adoraueris me.* Non esse autem hunc solitarium, sed plures ei adesse spiritualium nequitiarum ministros, per eum docemur, qui ait, *Discedite à me maledicti, &c. quem pręparauit pater meus diabolo, & angelis eius.*

In Psal. 118.

Matth. 25.

✻ Rupertus. Assur diabolus est, cuius tyrannidis similitudo pcessit in Assur. Primò enim tanquã virga furoris dom. & baculus indignationis eius ad gētem fallacē missus est, ad gentē decem tribuum Israel vitulos aureos fallaciter adorātem, & contra illũ populũ mandauit ei dominus, vt auferret spolia. Fecit, & psperatus est: Ipse autē non sic arbitrabatur, sed applaudebat sibimet tãquã si glorietur securis cõtra eũ, q secat. Tādē venit Angelus dñi & percussit in castris Assyriorũ 185000. Sic dominus B diabolum ad gentē fallacē misit. Ille verò non sic arbitratur, & cor eius non ita assignat. Nec enim ita seruit vt Deo cõferri velit, nō ita veritatis rebelles æterna morte captiuat, vt iustitiã Dei facere intendat. Et nũc interim facit, & prosperatur, omnem gentem fallacem captiuando, quia per mittitur. Futurum autem est, vt meritas excipiat pœnas, quia Iudam quoque & Ierusalē aggredi ausus est, quia catholicæ cõfusionis ecclesiam subuertere conatus est. *Egredietur Angelus domini, & castra eius percutiet.*

Lib. 2. comment. In Psal. ca. 5.

† Substantiã.

† 21. dist. c. 23. q. 5. c. remittitur peccata.

b *Ganniret.* Gannire est vulpium, † vel vt alij auium.

† Velut garrire ouium.

c *Nunquid gloriabitur securis contra.* Quasi dicat, sicut hæc inanimata tantùm sunt instrumenta nihil facientia per se, sed per eum, qui mouet ea, sic nec Sennacherib per se sed per Dei virtutem operatus est: vnde & gloriatio eius stulta, & vltione digna. *Nunquid gloriabitur.* Diabolus, securis, serra, & virga dicitur: quia per illum infructuosæ arbores succinduntur, diuiduntur, & serrantur incredulorum duritia: & percutiuntur virga, qui non recipiunt D disciplinam. Hæretici quoque sensum quem à Deo accipiunt, peruertunt, & loquuntur contra Deum à quo cõditi sunt: & linguæ ministeriũ quo dominus laudandus est in blasphæmiam conuertunt.

d *Et subtus gloria:* Dicit Hieronymus secũdũ Hebræos corpora interfectorum cælesti igne exusta, & in puluerem redacta, vestimenta illæsa: & venientes Iudæi vestium summitate arrepta puluerem excutiebant.

Idem. Quidam volunt hunc regem significare cõtrariã fortitudinem, & eũ esse Assyriorum principē, sicut legitur: *Princeps Persarum, & Mædorum, & Græcorũ,* Et eum volunt propter superbiã sensũ magnũ vocari, & iudicio gehennæ tradi, *quæ præparata diabolo, & angelis eius.* Lumen autē Israel, E & sanctum, idest ipsum dominum succendere vepres & spinas, & omnem Assyrij potentiam, & innumerabiles populos ad nihilũ deducendos: tunc enim timore perterritum quasi colubrum tortuosum, & fugitiuum imminentes pœnas velle vitare. Qui autem de saltu, & de confusione eius lignisque perituris potuerũt euadere, eos dignos esse qui numerentur, & scribantur à puero, cuius principatus super humerum eius.

† Sel rũ, id fauro quæ posu

✻ Procopius. Placet nonnullis inter honorem, & gloriam aliquid interesse. Gloriam enim à populo, honorem verò à bonis tantum deferri. Item, quæ laudem à quibuslibet aliquando. Præmium autem virtutis esse honorarium.

e *Et erit lumen.* Dicunt Hebræi, quòd Michael Archangelus fuerit, cui commissa est custodia illius gentis, sicut Daniel dicit.

f *Et gloria saltus.* Carmelus mons magnus, fœcundus arboribus. Quasi exercitus innumerus (sicut ligna syluarum) & corpore, & anima peribit.

a *Ad car-* F

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 In fortitudine manus meæ, *& non diuinæ.*

2 Feci. *scilicet victorias prædictas.*

3 Et in sapientia mea intellexi. *qualiter talia essent agenda.*

4 Et abstuli terminos. *Adiungendo regno meo.*

5 Et detraxi quasi potens. *idest propria potentia captiuaui.*

6 In sublimi residentes. *idest in solio regali.*

7 Et inuenit, &c: *idest ita faciliter eos debellaui, sicut pulli existentes in nido capiuntur.*

8 Et sicut colliguntur oua, &c. *scilicet à matre fouente, quæ colliguntur absque difficultate.*

9 Sic vniuersam terram, &c. *idest habitatores, & diuitias vniuersæ terræ.*

10 Et non fuit, qui moueret pennam. *idest manum contra me. Prosequitur metaphoram suam de auiculis inuentis in nido.*

11 Et aperiret os. *Ad contradicendum.*

12 Et ganniret. *idest conqueri audiret. Consequenter arguitur eius superbia, cùm dicitur.*

13 Nunquid gloriabitur securis contra eũ, qui secat in ea, &c. *Attribuendo sibi sectionem, & non artifici mouenti eam quasi diceret, sic est in proposito, rex enim Assur attribuebat sibi victorias diuina virtute factas, cum tamen ipse non esset nisi solum instrumentum Dei, vt supra dictum est:*

14 Propter

14 Propter hoc. *Præmissa Assyriorum culpa, hic consequenter denuntiatur pœna, cùm dicitur:* Propter hoc: *idest, propter superbiam prædictam, & gloriationem falsam.*

15 Mittet dominator. *idest Angelorum: & per consequens nullus potest ei resistere, cum etiam Angeli sibi seruiant.*

16 In pinguibus eius. *idest principib⁹ suis, & bellatorib⁹ robustis*

17 Tenuitatē. *idest defectum roboris per angelum suum, qui vna nocte interfecit in castris Assyriorum 185. milia bellatorum, vt habetur 4. Reg. 19. g.*

18 Et subtus gloria eius, *idest sub armis, & vestibus.*

19 Succensa ardebit. *quia eorum corpora, sic combusta fuerunt, quòd in cineres fuerunt redacta, intactis armis, & vestibus secundum aliquos, vt dictum est supra cap. 7. a.*

20 Et erit lumen Israel. *idest angelus custodię illius populi deputatus, qui dicitur fuisse Michael Dan. 12. a.*

21 In igne. *idest in percussione Assyriorum per ignē modo dicto.*

22 Et sanctus eius. *idest idem Angelus.*

23 In flamma. *idest per flammam eos interficiet.*

24 Et succendet, & deuorabi. &c. *idest maiores sui exercitus*

25 Et vepres. *idest minores.*

26 In die vna. *idest simul. Illa enim percussio fuit de nocte: quia tamen est pars diei naturalis dicitur hic.* In die vna.

27 Et gloria saltus. *idest principes sui exercitus.*

✻ 1 Et

MORALITER.

13 *Nunquid gloriabitur securis, &c.* Quasi diceret: Non.

14 *Propter hoc.* Scilicet propter hanc superbiam.

15 *Mittet*

15 *Mittet dominator dominus.* super eam pœnam debitam.

19 *Et subtus gloria eius succēsa ardebit.* Nã in mõte Oliueti cũ exercitu suo fulminabit, paucis exceptis de qbus subdit.

† *Præ-*

A a *Ad carnem.* Hæretici quoque cum ecclesiastica doctrina illuxerit, & eorum decipula patuerit, ad tantam venient solitudinē, vt de saltu & infructuosis arboribus, & innumerabili multitudine, vix pauci resideant, qui eorum sequantur errorem.

b *Reliquiæ ligni saltus, &c.* ✻ Euseb His verbis paucitatem Iudæorum, qui interitum sint euasuri vna cū vrbis Ierusalem incendio ostendit Hi verò, inquit, q residui fuerunt, numerus erunt, hoc est, non plures quam vt numero comprehendi possint, vtpotè, qui & pauci, & facilè numerabiles futuri sunt. Non plures igitur extiterunt Iudęorum multitudini cōparati qui in Christū crediderūt.

c *Puer scribet eos.* ✻ Idem. Ille scilicet puer de quo dictum est: *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & antequam sciat puer vocare patrem, aut matrem*, qui paucos illos scripsit ad vitam.

✻ Basilius Per puerum significantur præsides ecclesiæ, quibus reuelantur arcana, & quæ peccatores prorsus latent, quorum nemo testis esse potest, præter B eum, qui occulta cordiū vniuscuiusque scrutatur. Hic, inquā, scribet tales per peccatum alioqui obliteratos, ac denuò illos priori libro inscribet, quod incēdiū fugerint seseque expurgarint austeritate pænitentiæ. Vel pusio ille est quē Magi adorauerunt, qui ascribit libro vitę eos qui p pęnitentiā proprius pertingunt ad cognitionē Dei.

d *Et erit in die illa.* Cum Phacee & Rasin vellent venire, & duas tribus captiuare, misit Achaz ad Regem Aegypti, dicens: *Seruus tuus sum, veni, & aufer iugum Phacee, & Rasin de collo meo.* Ille autem non liberauit eos, sed dominus propter Dauid seruum suum, quo mortuo, Ezechias filius eius regnauit pro eo, & omnia simulacra quę impius Achaz vbicunque posuerat, confregit, & populū quem ille ad ritus gentium peruerterat, ad Deus reuocauit. Quod audiens Sennacherib, iratus est valde. Cumq; iam Syros, & Philisthæos haberet, & decem tribus captiuasset, cū innumerabili multitudine Ierusalē aggressus est. Alias .n. ciuitates Iudææ iā antè vastauerat. Inde dicit duabus tribubus, vt nō confidant in Assyriis, & Aegyptijs, qui sępè eos percutiebant, sed in Deo suo spem ponant.

D e *Reliquiæ conuertentur.* Secundum Iosephum innumerabili Iudæorum multitudine occisa, intelligimus paucos in Apostolis, & Apostolicis viris esse saluatos. Iosephus lib. 10. cap. 1.

✻ Eusebius. *Quasi arena.* Nam cum duo promiserit Deus

a eius, & † Carmeli eius ab anima vsque ad car- 1
a ¶ Percussio enim exercitu, fugit terram suam, & in Niniue 2
adorans Deum suum. à filijs suis occisus.
nem consumetur: Et erit † terrore profugus, 3 4
a ¶ Exercitus innumerabilis, vt ligna syluarum. b ¶ Decem.
tantum cum eo fugerunt: vt tradunt Hebræi.
b & reliquiæ ligni saltus eius, præ paucitate nu 5 6
a ¶ Poterit scribere. b ¶ Qui ante innumerabiles.
c ¶ Fugato Assyrio. ¶ Tempore
c merabuntur, & puer scribet eos. Et erit in die 7
d a ¶ Pauci remanentes ¶ Idest de decem tribubus. 8
illa, non adijciet residuum Israel, & hi, qui fu- 9
a ¶ Elapsi in Ierusalem ad Ezechiam. ¶ Confidere. ¶ Assyrio.
gerint de domo Iacob, inniti super eo, qui 10
a ¶ Ex amico factus inimicus, qui enim prius pro eis Damascum cepit, & Rasin interfecit.
percutit eos, sed innitetur super dominū san 11
a ¶ Qui sanat ¶ Sanctificat. b ¶ Vero corde.
ctum Israel. In veritate reliquiæ cōuertentur: 12
a ¶ Conuertentur. b ¶ Qui potest liberare.
e reliquiæ, inquam, Iacob ad dominū fortem.
a ¶ Propheta in aduentu Christi. ¶ Pauli. b ¶ Apostoli.
† Si enim fuerit populus tuus Israel, quasi are- 13
a ¶ Ad Christum. ¶ Euangelii
f na maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Con- 14
a ¶ In duobus mandatis legis. b ¶ Inundare faciet, quia, in omnem terram exiuit sonus eorum: Et in fines orbis terræ verba eorum.
g summatio abbreuiata inundabit iustitiam. 15

Abrahæ, de his qui ab illo orituri erant, vnum quod futuri essent sicut stellę cœli, alterum, quod tāquam arena maris. Dei quidem amici, quales fuerunt illi veteres, & Prophetæ, & Apostoli luminibus cęlestibus ipso splendore comparantur. Reliqui verò terreni .s. atque in humū spectātes, arenæ similes habentur

✻ Procopius. Sunt verò, & hæc verba in eam, quæ est ad Romanos, epistolam paucis immutatis, à Paulo transumpta. Neque enim vt solemus, ille cuiusquam verba sequitur interpretis, sed Hebræa Hebreus ipse ad arbitriū exprimit. Prohibet autem mirari, quod à puero describi paucos audiamus, cum nomine quidem permultos, sed opere paucos Christum profiteri certum sit At est salutis cōsequendæ optima ratio, si legis domum ipsasque Prophetarum sanctiones paucis E euangelij capitibus complectaris. *Diliges enim, ait, Dominū Deum tuum, & proximum sicut teipsum.* Rom. 9. † Rom. 9. f. Matth. 22.

f *Consummatio abbreuiata.* Perfectio eorum, quæ de Christo erant tam longo tempore ante prædicta tribus annis, & dimidio completa.

✻ Eusebius. Euangelicam prædicationem perspicuè significat, in qua omni Mosaico ambitu sublato, qui imaginibus, & signis, & corporalibus adorationibus constabat, breuitate præditum euangelij verbum in omnes homines emissum, prophetię veritatem comprobauit.

✻ Procopius. Qui perficit, & opere legem tuetur, diffusam eius latitudinem breuibus præceptis, & capitibus complectens, eum esse reliquias illas, quæ saluandæ sunt credimus. *Omnia, ait, quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis.*

g *Iustitiam*, quia iniustè occisus, mortem, & diabolum iustè vicit, & mundum redemit morte.

a Noli

C NICOLAVS DE LYRA. F

✻ 1 Et Carmeli eius. *idest acies bellatorum.*

2 Ab anima vsque ad carnem consumetur. *quia animæ eorum descenderunt ad ignem gehennæ, & carnes fuerunt incineratæ. Quia tamen vestes remanserunt intactæ, ideo dicitur hic.*

3 Vsque ad carnem. *scilicet inclusiuè, quia combustio illa non processit vsque ad vestes, & arma.*

4 Et erit terrore profugus. *quia Sennacherib vidēs in mane plagā illatam, territus fugit ad terram suam cum paucis. Ideo subditur.*

5 Et reliquiæ. *idest residui de suo exercitu, qui nō fuerūt percussi*

6 Prę paucitate numerabunt̄. *citò & de facili. Ideo subditur*

7 Et puer scribet eos. *idest scribere poterit: quia potest facere vnum modicum simplicem tractum, cuius figura est litera Iod apud Hebræos, quæ in numeris significat decem apud eos, & tot euaserunt cum Sennacherib.*

8 Et erit in die illa. *idest tempore illo Sennacherib fugato.*

9 Non adijciet. *idest, illi qui euaserant manum Salmanasar, quando cepit Samariam, & regem Israel, & non audebant intrare regnum Iuda propter inimicitias, quæ fuerant intèr regnum Israel, & Iuda. Sed post recessum Sennacherib Ezechias assecurauit eos per epistolas: & sic venerunt in Ierusalem in Deo confidentes propter percussionem prędictam.*

Vel aliter, & melius vt credo, exponitur hoc de regno Iudæ, quātum ad ciuitates alias à Ierusalem, vnde habitatores fugerant timore Sennacherib. & plures eorum non fuerant ausi venire in Ierusalem, vel non poterant, & sic alibi latebant: sed fugato Sennacherib redierunt ad loca sua, de Domino confidentes audito miraculo.

10 Inniti super eo, &c. *idest, super regem Assyriorum, in quo tempore Achaz, & populus Iuda fuit confisus, & ad petitionem Achaz regem Syrię interfecit, & regnum Israel in parte spoliauit vt habetur 4. Reg. 16. sed postea de amico factus inimicus inuasit regnum Iuda tempore Sennacherib.*

11 Sed innitetur super dominum, &c. *Quia visa mirabili percussione Sennacherib, ex tunc firmiter confisi fuerunt de Deo, qui sanctificat Israel. ideo subditur:*

12 In veritate reliquiæ conuertentur, &c. *quia Iudęi, qui remanserant, ad Deum veraciter conuersi sunt.*

13 Si enim fuerit populus, &c. *idest in magna multitudine.*

14 Reliquiæ conuertentur ex eo. *Quia pauci remanebunt, scilicet ad Deum verè conuersi: quia post captiuitatem regni Israel per Salmanasar regem Assyriorum, & post vastationem regni Iudæ per Sennacherib remanserunt pauci Iudæi respectu multitudinis eorū, quę fuerat temporibus præteritis.*

15 Consummatio abbreuiata est. *quia exterminatio exercitus Sennacherib, quę facta est in breui tempore, scilicet in vna nocte fecit inundare, idest abundare iustitiam in Iudæis, quia viso miraculo laudauerunt Deum fideliter, & ex corde. aliqui verò libri habent, inundabit, & falso ex vitio scriptorum propter similitudinem literarum. Et quia illa exterminatio facta fuit virtute diuina, vt prædictum est. ideo subditur.*

✻ 1 Consum-

MORALITER.

† 6 *Præ paucitate numerabuntur.* i. de facili: & qa remanentes detecta falsitate Antixpi firmiter adhærebunt. ideo sequitur.

8 *Et erit*, &c. scilicet inniti falsitati, sed diuinæ veritati Residuum autem huius capitis, est quædam replicatio sententiæ prędictæ, ideo pertranseo.

† Infra 28. f.

a *Conſummationem enim.* Ad
A literam. Fecit, quia tantam multitudinem præter decẽ occidit breui ſpatio vnius noctis.

b *Noli timere.* Anagoge. Præcipitur populo eccleſiæ, ne timeat aduerſarios, qui ad pugnandum ſemper parati ſunt, & multa diſputatio ne animas ſubuertũt. Ideo enim contra populũ Dei † pauci illam poteſtatem accipiunt, & non tam gladio quam virga percutiunt, qa in via Aegypti ambulauerunt, & non ſunt confiſi in domino. Cum autẽ reuerſi fuerint, & viã Aegypti dereliquerint, flagellum Dei in iudicio ſuſcitabitur contra aduerſarios. Madian nã que ex iudicio interpretatur, vt ſpiritu oris eius, & oleo miſericordiæ iugum hoſtium computreſcat.

† Puſillam.

Iudic. 7.

† Ad conſummationem eorum.

B c *Super te in via Aegypti.* Captiuatis decem tribubus reuerſus eſt per ciuitates Iudæ, & Beniamin, quæ erant in via Aegypti, quas ſubuertit. Vel captis ciuitatibus Iudę, & Beniamin, etiã parte Ieruſalẽ inferiore, reuerſus eſt in Aegyptũ. Cũque iterum rediret ad Ieruſalem captiuandam, ciuitates, quæ remanſerant, & in via ab Aegypto venientib⁹ in Ieruſalem, erant, cepit, & ſubuertit.

†Propter pinguedinem.

d *Paululum modicumq́;* Hoc longo tempore poſt completum eſt: ſed omnia ſæcula ęternitati (in qua omnia præſentia ſunt) comparata momentanea ſunt.

† Recenſuit exercitũ ſuũ. Diuiſio.

† Tranſierunt vadum in Gabaa diuerſoriorũ pernoctarunt.

e *In pe-*

a ¶ Vt ſupra, vel quæ prædicta erant de ſua paſſione, & reſurrectione, humani generis liberatione, tribus diebus conſummauit.

a †Cõſummationẽ enim, & abbreuiationem 1

a ¶ Ieruſalem dicitur vmbilicus mundi, ideſt in medio omnis terræ.

dominus Deus exercituum faciet in medio

a ¶ Vt ſcilicet non timeat Ezechias.

omnis terræ. Propter hoc hæc dicit dominus 2

b Deus exercituum: Noli timere populus meus 3 4

a ¶ Ideſt ab Aſſyrijs. b ¶ Deprecando non penitus delendo. Ieruſalem enim liberabo propter Dauid ſeruum meum.

habitator Sion ab Aſſur: In virga enim per- 5 6

¶ Non percutiet.

c cutiet te, & baculum ſuum leuabit ſuper te in 7

d via Aegypti. Adhuc enim paululum, modi- 8

cumq́; & conſummabitur indignatio mea, 9

a ¶ Aegyptiorum, Aſſyriorum, & Sennacherib. ¶ Vox prophetæ.

& furor meus † ſuper ſcelus eorum. Et ſuſci- 10 11

¶ Sennacherib. ¶ Vltionem.

tabit ſuper eũ dominus exercituũ flagellum 12

a ¶ Sicut Madianitæ à Gedeone ſine ſanguine Iudæorum victi ſunt. b ¶ Vbi occiſus eſt.

iuxta plagam Madian in petra Oreb, & vir- 13

a ¶ Pot nam. b ¶ Rubrum.

e gam ſuam ſuper mare, & leuabit eam in via 14

a ¶ Quia ſperaſti in Aegyptijs. b ¶ Cum ab Aegypto redierit. c ¶ Hoc ſcilicet quod au. d ¶ Sennacherib, occiſo exercitu eius ab Angelo.

f Aegypti. Et erit in die illa, auferetur onus 15 16

a ¶ Auferetur ſic quia, computre.

eius de humero tuo, & iugum eius de collo

a ¶ Deficiet dominatio à præſentia miſericordiæ Dei. b ¶ Viam Sennacherib ab Aegypto vſque in Nobe deſcribit propheta.

g tuo, & cõputreſcet iugum † à facie olei. Veniet 17 18

a ¶ Feſtinanter. ¶ Curſim. ¶ Nolens ibi manere ¶ Alias Maioth. b ¶ Ciuitatem.

in Aioth, tranſibit in Magrõ, apud Machmas 19

a ¶ Fiduciam habens capiendæ vrbis. ¶ Quaſi rediturus cito. ¶ Sarcinas. b ¶ Sennacherib cum ſuis ſarcinis depoſitis. ¶ Prædictas ciuitates: vel magnas & peruenerunt in Gabaa, & dixerunt, Gabaa ſe. no.

† cõmendabit vaſa ſua. † Tranſierunt curſim, 20

a ¶ Vbi paululum refecit exercitum. ¶ Hinc enim diuertit. ¶ Alias. Gabee. b ¶ Pauefacta. c ¶ Quia vicina. d ¶ Sedes regia.

h Gabaa ſedes noſtra. Obſtupuit Rama: Gabaa 21 22 23

e *In petra Oreb, & virgam* D
✻ Procop. Vbi *in loco aſflictionis.* habet 70. *In Sur Oreb* interpretatus eſt Symmachus, ne illam, quæ Gedeone Madianitarũ duce, ſed quę per Moſen inflicta eſt plagã intelligeremus. Sur enim ipſe ſoluendo vocabatur, eratque monti nomen Oreb, cum & eodem tempore ſunt maſculi omnes, ipſique adeò Madianitarum reges interruptione deleti.

Nume.

f *Virgam ſuam in mare.* Quaſi: Antequam veniat ſuper te aggredietur Tharacam regem Aethiopiæ, & tranſibit mare rubrum, & leuabit virgam ſuper Aegyptũ & ſic cum multo exercitu reuertetur contra Ieruſalẽ.

g *Et iugum eius de collo tuo.* 4. Re
✻ Procopius. Habet Regũ hiſtoria Aſſyrium tributi E nomine trecenta auri talẽta Ezechiæ imperaſſe, ad quorum ſolutionẽ ſacros theſauros, & regios neceſſe fuit exhauriri, quod iugi nomine non immeritò ſignificatum eſt.

h *Computreſcet iugum à facie.* Homil. in eua
✻ Gregor. Sub iugo quippe tenebamur dæmoniacę dominationis, ſed vncti ſumus oleo Spiritus ſancti. Et quia nos gratia libertatis vnxit, dominationis dæmoniacæ iugum putruit, Paulo atteſtante, qui ait, *vbi ſpiritus domini, ibi libertas.*

a. Co

h *Tranſierunt curſim. Gabaa ſedes, &c.* Præteritum pro futuro more prophetico.

Confor- F

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Conſummationem enim, & abbreuiationem dominus Deus exercituum faciet in medio. *Ideſt in Iudæa, quæ eſt in quarto climate terræ habitabilis, quæ diuitur in ſeptem climata: & ibi fuit percuſſus exercitus Sennacherib ex diuina iuſtitia. Sicut enim pater pius gaſtigato filio proijcit virgam in ignem, ſic pater miſericordiarum Deus Sennacherib cum ſuo exercitu, qui erat virga domini ad gaſtigandum populum ſuum, vt prædictum eſt, facta debita gaſtigatione proiecit in ignem materialem, & in ignem gehennę, vt prædictum eſt. Sennacherib tamen in perſona propria non fuit combuſtus corporaliter, ſed fugiens ad terram ſuã ibi interfectus fuit à filijs ſuis miſerabiliter 4. Reg. 19.*

2 Propter hoc. *Poſita Aſſyriorum punitione, hic conſequenter ponitur Ezechiæ, & populi ſui conſolatio, ſecundò ponitur reditus Sennacherib in Iudæam, & ſui exercitus percuſſio ibi:* Veniet. *Circa primùm dicitur:* Propter hoc, *ſcilicet propter punitionem Aſſyriorum à Deo prædictam.*

3 Hæc dicit dominus. *Cuius verbum eſt infallibiliter verum.*

4 Noli timere populus meus. *quia ibi vigebat diuinus cultus ideo ſpecialiter dicitur Dei populus.*

5 Ab Aſſur. *Ideſt à rege Aſſyriorum, & eius virtute.*

6 In virga enim percutiet te. *Ex mea ordinatione ad tuam caſtigationem, & non ad delectionem.*

7 Et baculum ſuum leuabit. *Ideſt ſuper Ieruſalem.*

8 In via Aegypti. *Sennacherib enim cum eſſet in Iudęa eam deuaſtans, audiuit nuntium de Taracha rege Aethiopum, quòd egreſſus erat de terra ſua ad pugnandum contra eum, vt habetur 4. Reg. 19. & tunc receſſit de Iudæa, vt iret obuiam ei, & ſic via ſua erat verſus Aegyptum: & tunc miſit nuntios, & litteras, quibus comminabatur Ezechiæ, & populo eius de deſtructione eorum in ſuo reditu, & hoc eſt quod dicitur:* Et baculum ſuum leuabit ſuper te in via Aegypti, *ideſt exiſtens in via verſus Aegyptum comminabitur tibi, verumtamen, quia illa comminatio non habuit effectum, quia in illo reditu exercitus Sennacherib fuit percuſſus per Angelum, vt habetur infra. Ideo dicitur:* Leuabit baculum ſuum: *Et non dicitur percutiet, quia illa comminatio non habuit effectum. Ideo ſubditur.*

9 Adhuc enim paululum. *Quia poſt paucos annos redit Sennacherib ſcilicet poſt duos, vt dictum fuit 4. Reg. 19. & tunc fuit percuſſus eius exercitus: Ideo ſubditur:*

10 Et conſummabitur indignatio mea. *Ideſt vindicta.*

11 Et furor meus. *Scilicet Sennacherib, & ſui exercitus:*

12 Et ſuſcitabit ſuper eum dominus. *Ideſt Angelum percutientem ipſum.*

13 Iuxta plagam Madian in petra Oreb, & virgam ſuam ſuper. *Quia percuſſio exercitus Sennacherib fuit miraculoſa, ſicut & percuſſio Madianitarum, de qua habetur Iudic. 7. f. Et percuſſio Aegyptiorum in mari rubro de qua habetur Exod. 14. ideo ſubditur*

14 Et leuabit eam in via Aegypti. *Hoc eſt, ſicut leuauit potentiam ſuam ad percutiendum Aegyptios perſequentes Hebræos in via maris rubri exeuntes de Aegypto, vt habetur Exod. 14.*

15 In die illa. *Scilicet percuſſionis exercitus Sennacherib.*

16 Auferetur onus eius. *Ideſt grauamina, quę tibi inferebat.*

17 Et computreſcet iugum à facie olei. *Ideſt diuinę miſericordię, quia dominus condeſcendens Ezechiæ interfecit exercitũ Sennacherib per Angelum, & ipſum Sennacherib per filios ſuos, vt dictum eſt ſuprà.*

18 Veniet in Aioth. *Hic deſcribitur reditus Sennacherib in Iudæam, vbi tunc fuit eius exercitus percuſſus, cum dicitur.* Veniet in Aioth. *Nomina ſunt ciuitatum per quas veniebat contra Ieruſalem.*

19 Apud Machmas commendabit vaſa ſua. *Ibi enim in quodam fortalitio repoſuit partem ſupellectilis ſuę, vt expeditius veniret ad deſtruendum Ieruſalem. Ideo dicitur.*

20 Tranſierunt curſim. *Quia feſtinanter ibãt verſus Ieruſalẽ.*

21 Gabaa ſedes noſtra. *Ideſt, illuc poterimus venire ad figendũ tentoria hoc dicebat Sennacherib ad incitandum exercitum defeſtinatione cõtra Ieruſalem.*

22 Obſtupuit Rama. *Ideſt habitatores eius audientes aduentum Sennacherib, quia Rama eſt ciuitas prope Gabaa.*

23 Gabaa Saulis fugit. *Ideſt habitatores eius non audentes ex-*

✻ *pectare*

A a *Confortamini adhuc dies est.* Postquam Sennacherib tetendit in Nobe tentoria, volens mane expugnare Ierusalem, non cessauit vsque in mediam noctem minari desolationem Ierusalē, dicens: En, ista sola ciuitas liberari de manu mea poterit?

b *Ecce dominator dominus exercituum, &c.* Dixit pueri nomen de virgine nasciturus, s. Emmanuel, & postea in vtero prophetissæ concepti, i. accelera, spolia detrahe fe. præ. & quod esset lapis offensionis duabus domibus Israel. Sed nunc antequam dicat, quod de Iesse, & Dauid sit nasciturus, per translationē describit eius passionē.

✻ Procopius. Ad gentes iam sermonem conuertit. Erant.n. ipsarum principes despecto conditoris cultu B idola amplexi, & animi feroci-

a ¶Quia duæ sunt huius nominis. b ¶Hoc audito. ¶Ergo. ¶Nimio vlulatu hinnes. ¶Equorum more.

Saulis fugit: Hinni voce tua filia Gallim at-

¶Ciuitates Israel per quas transiuit. a ¶Idest declina te diligenter impetum currentis. b ¶Quia. ¶Iam. ¶Fugit. ¶Ciuitates Iudæ Medemena & Gabbim.

tende Laisa, paupercula Anathoth. Migrauit

a ¶Quasi: Qui habitatis in collibus. quod significat Gabim b ¶Sennacherib ad exercitum dicit. ¶Arma capite.

a Medemena, habitatores † Gabim, conforta-

¶Quasi: sufficit hora diei vt in Nobe figat tentoria. b ¶Ciuitas in [illegible], de qua fuit Gesbi vnus de triginta principibus Dauid.

mini, adhuc dies est vt in Nobe stetur. Agita-

a ¶Minas, ostentæ. b ¶Sion mons est, in cuius colle Ierusalem est.

bit manum suam super montem filiæ Sion,

a ¶Prophetia de passione domini. ¶Sed. b ¶Pater.

b collem Ierusalem. Ecce dominator dominus

a ¶Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. ¶In passione. b ¶Corpus Christi terrenum.

exercituum † confringet lagunculam in ter-

a ¶Quia terræ motus factus est magnus, monumenta aperta sunt. b ¶Iudæi. c ¶In vindictam passionis Christi. ¶A terra sua. d ¶Superbi.

rore, & excelsi statura succidentur, & subli-

¶Deiicientur. a ¶[illegible] vocat Ierusalē propter multitudinem populi translatiuè.

mes humiliabuntur, & subuertētur condensa

¶Romanorum. a ¶Ierusalem vel templum. b ¶Sacerdotibus. vnde: Aperi libane portas tuas, & deuoret ignis gressus tuos, & cedros tuas.

saltus eius ferro, & libanus cū excelsis cadet.

rocitate valde tumidi. Aiūt D
1 .n. nonnulli quia de Salua-
2 toris aduentu sermonem
instituat, eorum qui legis
vmbra superbè olim glo-
3 riabantur, euersionem de-
4 nuntiare. Per Libanum aūt
5 quod cum excelsis cadet,
templum ipsum cū elatis
6 tumidisq; sacerdotib. intel
7 ligit. Libanum ēt Ierusalē
8 nuncupare solet scriptura,
9 vt Zacharias, *Aperi Libane portas tuas & depascatur ignis* Zach. 11.
cedros tuas. Vbi supra.
10 ✻ Rupertus. De confra-
ctione lagunculæ diuersa †excindit ramum in robore.
11 diuersorum sententia est.
Alij volunt per hanc Chri-
sti passionem significari, quod
12 volēte Deo caro eius mor
13 ti tradita sit, vt Iudæorum
14 sublimitas destruatur, &
15 excelsi corruant in terrā & E
Libanus cū suis cedris suc-
16 cidatur. Alij volūt hunc lo
cum dici etiam de Assyrio.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *pectare aduentum Sennacherib. Et dicitur Gabaa Saulis, quia Saul eam inhabitauit, vt habetur 1. Reg. 22. Et tempore eius fuit ibi sedes regia.*

1 Hinni voce tua. *i. geme præ anxietate & aduētu Sennacherib*

2 Filia Gallim. *Gallim est mons in quo est ciuitas, quæ dicitur filia montis illius, eo quod est ibi fortalitium, vnde ciuitas illa defenditur, sicut filia per matrem.*

3 Attende Laisa. *s. aduentum Sennacherib, vt ibi caueas.*

4 Paupercula. *ciuitas est vnde fuit Ieremias propheta, quæ dicitur paupercula, quia fuit ab exercitu Sennacherib spoliata.*

5 Migrauit Medemena. *i. habitatores eius fugerunt præ timore Sennacherib.*

6 Habitatores Gabim. *similiter fugerunt. Quod autem sequitur, dicitur in persona Sennacherib festinantis versus Ierusalem, dicentis exercitui suo.*

C 7 Confortamini. *Talis .n. mutatio in modo loquendi fit frequenter in prophetis, est enim Nobe locus prope Ierusalem, ad quam euertendam festinabat, ideo subditur.*

8 Agitabit manum suam. *i. sui exercitus virtutem.*

9 Super montem filiæ Sion. *quia ciuitatem & templū intendebat destruere quod erat in monte Sion: sed quia fuit defraudatus ab intento ex percussione sui exercitus per angelum, etiam antequā obsideret Ierusalem, vt dictum fuit 4. Reg. 19. Ideo subditur.*

10 Ecce dominator dominus. *i. exercitus Sennacherib virtutem. Laguncula.n. fit de terra, ideo significat humana corpora, quæ a domino sunt de terra, corpora verò bellatorum Sennacherib fuerūt in cineres redacta.*

11 In terrore. *quia Sennacherib mane consurgens, & contritionē sui exercitus videns territus fugit.*

12 Et excelsi statura. *i. principes sui exercitus.*

13 Succident. *i. interficientur ab angelo, sicut arbor quæ succiditur*

14 Et sublimes humiliabuntur. *i. superbi, quia Sennacherib cum paucis fugit, a superbia sua deiectus.*

15 Et subuertentur. *i. multitudo sui exercitus destruetur virtute angeli. Quæ hic dicitur ferrum metaphoricè, quia ferrum domat omnia, vt habetur Dan. 2. f. Et nulla virtus humana potest resistere virtuti angelicæ.* F

16 Et libanus. *i. Sennacherib cum principibus suis: fugiens. n. ad terram suam interfectus fuit ibidem.*

ADDITIO.

In cap. 10. vbi dicitur in postilla. Quod autem sequitur de persona Sennacherib.

Hoc quod dicitur. Confortamini, adhuc dies est, &c. *Similiter potest intelligi in persona Isaiæ fuisse dictum, sicut & præcedentia & sequentia vsq; ad finem capitis. Ad quod sciendum, quod postquam propheta denuntiauit reditum Sennacherib in Iudæam nominans ciuitates, per quas veniebat contra Ierusalē, dicens: Veniet in Aioth, & ostendens quō ciuitates obstupebant, & aliqui fugiebant præ timore suorum, vt cum dicit: Obstupuit Rama, Gabaa Saulis fugit, migrauit Medemena similiter & habitatores Gabim, scilicet fugerunt, prout in postil. Consequenter reuertitur propheta ad confortandum eos, similiter ad consolandum a prædicto timore & fuga, dicens: Confortamini: adhuc dies est, vt in Nobe stetur. Et est sensus: Nolite timere tumultum huius inimici Sennacherib, quia adhuc est dies, scilicet in propinquo, vt in Nobe, quæ est quædam villa parua, quæ erat sacerdotum. Stetur, scilicet securè & sine fuga sublato timore: & quomodo hoc fiat, declarat subdens: Agitabit manum suā scilicet dominus Deus super montem filiæ Sion, & collem Ierusalē, scilicet ad protegendum eā. Et qualiter hæc protectio fiat, ostēdit dicens: Ecce dominator dominus exercituū, confringet lagunculā, scilicet exercitum Sennacherib. Et exponantur cætera sicut in postilla.*

CAP. XI.

☞ E*T egredietur virga.* Hieronymus. Vsq; ad principiū visionis Babylonis prophetia est de Christo, quam per partes explanamus, ne lectoris memoriam confundamus.

a *Egredietur.* Virgam & florē Iudæi ipsum Christum interpretantur, quia in virga, regnantis potentia: in flore, pulchritudo. Nos per virgam, ☞ Mariam

CAPVT XI.

¶Sed prius. ¶Quia. ¶Prophetia de natiuitate. a ¶Tumidis. ¶Maria. b ¶De stirpe Dauid

ET egredietur virga de radice Ies- 1

a ¶Christus virtutum flos, corona angelorum, ferculum electorum. ¶Mansuetus. b ¶Iesse. †

se, & † flos de radice eius ascendet. 2

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XI.

✻ ET egredietur. *Hic propheta reuertitur ad describendū Christi mysterium, quod erat suum principale intentū. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur huius mysterij descriptio, secundò subditur gratiarū actio pro tanto beneficio, ca. se. Prima in tres: quia primò describitur ipsius Christi natiuitas, secundò eius sanctitas, ibi: Et requiescet, tertio sublimitas, ibi: In die illa. Circa primū sciendū quòd istud caput exponitur ad literā de Christo a doctor. b. Hebræis & catholicis, vnde in trāslatione Chaldaica sic habetur: Exibit rex de filijs Isai, & Messias de filijs filiorū eius, &c. Iudæi tamen hoc expectant futurum. Christiani verò hoc dicunt esse impletum in Iesu Nazareno. Et secundum hoc dicitur hic.*

1 Et egredietur virga. *i. virgo Maria, quæ dicitur virga gracilis paupertate & humilitate flexibilis pietate.*

2 Et flos de radice eius ascēdet. *i. Christus, qui dicitur flos vōne*

MORALITER.

† 1 *Egredietur virga.* Caput istud literaliter exponitur de Christo. Moraliter autem potest exponi de bono ipsius vicario, scilicet de bono Papa in tota ecclesia, & episcopo bono in dioecesi vna; & primo quantum ad eius creationem, cum dicitur: *Egredietur virga* Idest pastor bonus cuius est ferre virgam pastoralem.

† *De radice Iesse.* i. incendij. nam ex inspiratione spiritussancti debet institui.

2 *Et flos de radice eius ascendet.* i. puritas, & decor sanctitatis apparebit in operibus suis.

A Mariã intelligimus, cui nullus frutex adhæsit. vnde: Virgo concipiet & pa. fil. & florem Christum, qui dicit: *Ego sum flos campi & lilium conuallium.* In euangelio Nazareorũ (quod Hebraicè scriptum est) ita habetur? Factum est autem cum ascendisset dominus de aqua, descendit fons omnis spiritus, & requieuit super eum, dixitq; illi: Fili in omnibus prophetis expectaui te vt venires, & requiescerem in te. tu es .n. requies mea, & tu es filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum.

Supra. 7.c. Canti. 2.a.

Hom. 9. in Numeros. * Origenes. Dicitur Christus exire virga, & flos ascẽdere, quia singulis diuersus efficitur: ei qui segnior est & negligentior fit Christus virga ascẽdet sed exit. Exeũdum namque est qui segnior est, de eo statu in quo est, & transeundum ad alium in quem virga compellit. Ei vero iusto qui sicut palma floret, dicitur Christus ascẽdere vt flos, vsquequo afferat fructus spiritus, qui sunt charitas, gaudium, pax.

B

lib. de carne Christi. ✻ Tertulianus. Ipse Christus est flos de virga, nata de radice Iesse: radix autem Iesse, genus Dauid, virga ex radice, Maria ex Dauid: flos ex virga, filius ex Maria, ipse erit & fructus ventris: flos .n. fructus, quia per florem & ex flore omnis fructus.

lib. 3. off. c. 14 ✻ Ambrosius. Virga est verbum directum, regale, plenum potestatis, insigne imperij: virga serpens facta est, qm̃ qui erat filius Dei, homo factus est ex virgine, qui quasi serpẽs exaltatus ĩ cruce, medicinã vulnerib. infudit

Sermone 8. de tempore. ✻ Augustinus. Virga crucis mysterium præferebat Si cut .n. per virgam Aegyptus decem plagis percutitur, ita per crucem totus mundus humiliatur & vincitur. Et sicut Pharao & populus Aegyptius affligitur per virgam, vt populum Dei dimittat, ita diabolus & angeli eius fatigantur per crucis mysterium, vt a Dei cultu reuocare non possint populum Christianum.

lib. 2. cõmenta in Isa. Sap. 6. ✻ Rupertus. Vide quàm pulchra oppositio. Supra ostẽdebatur ille spiritualis Assur, virga furoris domini, & in manu eius baculus indignationis eius. Ecce autem virga gratiæ (Maria) virga requiei domini, & in illa flos in quo habitet.

a *Et requiescet.* quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis, vnde: *Super quem videris spiritum descendentem.*

b *Spiritus.* Sicut sermo dñi, lux, vita, & resurrectio vocatur, sic spiritus sapientiæ intellectus consilij, & for. scientiæ & pie. &

C

a ¶A conceptione perpetua. ¶Christum. b ¶In quo est libertas, quia spiritus dominus est.

a Et requiescet super eum spiritus[b] domini, spi-

a ¶Ipse enim Dei virtus & Dei sapientia est. ¶Vnde: Omnia in sapientia fecisti.

b ritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij

a ¶Vnde: Non accepistis spiritum in timore, sed spiritum adoptionis, in quo clamamus Aba pater.

& fortitudinis, spiritus scientiæ & † pieta-

a ¶In effectu initialis. b ¶Casti permanentis.

c tis, & replebit eum spiritus timoris domini.

d Non secundum visionem oculorum iudi-

a ¶Dicentibus: Magister scimus, quia verax es, &c. Respondit: Quid me tentatis hypocritæ. b ¶Exteriorum.

* cabit, neque secundum auditum aurium

D pie. & timoris domini. Non qꝫ diuersus sit iuxta differentias nominum, sed vnus & idem est fons cunctarum virtutum. Sine Christo ergò nec sapiens quis est, nec intelligens, nec consiliarius, nec fortis, nec eruditus, nec timore domini plenus. Hi sunt septem oculi in lapide vno secundum Zachariam. Zach. 3. d.

✻ Gregor. Nazianzenus.

1 Operationes Spiritussancti (arbitror) Isaias appellat spiritus, quos septem dicit, Orat. in Pentecostem

2 & infra requieuisse ait super dominum septem spi-

3 ritus idem propheta Isaias.

✻ Procopius. Hæc non sibi sed nobis, qui summa

4 bonorum penuria labora-

5 mus, assumpsit.

✻ Rupertus. Spiritus intellectus in eo requieuit,

6 sciuit .n. quib. aperiret mysteria Dei, quibusve loqueretur in parabolis, nec dæmones admittebat confitentes ipsum esse Deum, nec indignis loquebatur mysteria Dei, imò prohibebat sanctum dari canibus. Spiritus quoq; consilij requieuit, vnde: *Hæc abscondebat sapientibus & reuelabat paruulis.* Spiritus quoq; fortitudinis, cuius sibi conscius, nemo, ait, *potest rapere de manu patris mei.* Spiritus sciẽtiæ, quia de omni scriptura tẽpori vel rei congruas proferebat sententias, ita vt mirantes dicerent aduersarij, *Quo hic literas scit?* Spiritus pietatis, quia semper intentus fuit, vt vitam daret mortuis, mitemq; patientiam habẽs, reddidit bona pro malis. Spiritus timoris domini, ita vt pro delitijs haberet, cum voluntate patris saturari opprobrijs, dicens semper verbis & factis, Pater non mea sed tua voluntas fiat. E

†timoris domini. hic se benefstem in te domini Voi sup. *suorum

c *Et replebit eum spiritus.* Spiritualiter propter paruulos qui timore indigent, quem foras mittit perfecta charitas Qui .n. timet, pœnam habet, & non est perfectus in charitate, vnde. *Timorem domini docebo vos.* 1. Io. 4. d. Psal. 33. Act. 10.

d *Non secundum.* Non accipiet personã, quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente quæ timet Deum, acceptus est illi, vnde ait: *Væ vobis scribæ, & Pharisæi.* Matth. Ibidem. F

✻ Irenæus. Secundum id quod verbum Dei homo erat ex radice Iesse, & filius Abrahæ, requieuit spiritus Dei super eum spiritus sapientiæ & intellectus. Secundum quod Deus erat, non secundum gloriam iudicabat neq; secundum loquelam arguebat, non .n. opus erat illi, vt quis testimonium ei diceret de homine, cum sciret ipse quid esset in homine.

✻ Ruper-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *ritatis: quoniam nullum peccatum actuale seu originale habuit in eo locum. Et quia protulit fructum nostræ salutis. Hebræi autem exponunt vtrumque de Christo, qui dicitur hic virga, propter regiam dignitatem & flos, propter vitæ puritatem. Et dicitur ascendisse de radice Iesse, quia pater Dauid vocatus fuit Isai & Iesse: Christus autem descendit de Dauid secundum eos.*

Diuisio.

1 Et requiescet super eum. *Hic consequenter describitur ipsius Christi sanctitas: Et primò in seipso, secundò in corpore eius mystico, ibi: Et erit iustitia. Circa primum dicitur:* Et requiescet. *qa in baptismo eius apparuit spiritussanctus in specie columbæ super eum Mat. 3. ad designandũ plenitudinẽ omnis gratiæ in eo, ideo subditur*

2 Spiritus sapientiæ. *i. dator sapientiæ, vel Spiritus qui est sapientia, & sic intelligitur de alijs, cum dicitur.*

3 Et intellectus. *Et enumerantur hic septem dona spiritussancti quorũ sufficientia sic accipitur. Dona .n. Spiritussancti perficiunt animam, ad hoc qꝫ sit bene mobilis secundum instinctum ipsius Dei, tãquam a quodam motiuo principio superiori, secundum illud Ro. 8. c.* Quicunq; enim spiritu Dei agũtur, hi filij Dei sunt, *& ideo dona sunt in ratione, & volũtate. Ratio verò speculatiua est, & practica & in vtraq; cõsideratur apprehẽsio veritatis, quæ pertinet ad inuentionem & iudiciũ de veritate. Ad apprehensionẽ igitur veritatis perficitur speculatiua ratio per donum intellectus: practica verò per donum consilij. Ad rectè verò iudicandũ speculatiua ratio perficitur per donũ sapientię, practica verò ꝑ donũ scientiæ. Voluntas autem in his quæ sunt ad alterum perficitur per donum pietatis. In his autem quæ sunt ad seipsum perficitur per donum fortitudinis contra terrorem periculorum. Cõtra concupiscentiam vero inordinatam delectabilium perficitur per donum timoris, secundum illud Prou. 16. a.* In timore domini declinatur a malo, *& sic patet quòd dona se extendunt ad omnia ad quæ se extendunt virtutes intellectuales & morales. Ista autem dona perfectissimè fuerunt in anima Christi, quæ fuit perfectissima in omnibus donis & charismatibus spiritussancti.*

4 Non secundum visionem oculorum. *s. corporalium.*

5 Iudicabit. *Quod exponit Ra. Sa. dicens, quòd Messias iudicabit per scientiam Dei in eo existentem, per quam cognoscet quis sit innocens, & quis reus: & in hoc benedicit: Sed secundum catholicos ista scientia Dei existens in Christo duplex est. Vna increata, quæ conuenit ei inquantum Deus, de qua dicitur 1. Regum 16. b.* Homo videt ea quę patent, Deus aũt intuetur cor. *Alia creata quę competit ei inquantum homo, diuinitus tamen ei data, & ista scientia se extendit ad omnia quæ cognoscit Deus scientia visionis scilicet ad omnia quæ sunt, fuerunt vel erunt, secundum quamcunque differentiam temporis quantumcunq; sint occulta. Et sic de vtraque scientia verificatur in Christo, quòd per scientiam Dei in eo latẽtem cognoscit cordium occulta. Et ad idem refertur quod subditur.*

6 Neq; secundum auditum aurium. *i. non indigebit edoceri de veritate ab aliquo, quia per seipsum cognoscet & hoc impletum fuisse dicitur in Christo, Ioan. 2. d. Opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.*

✻ 1 Sed

MORALITER.

† 1 *Et requiescet super eum spiritus domini, &c.* i. Spiritussancti septiformis gratia.

4 *Non secundum visionem oculorum iudicabit, &c.* i. sine personarum acceptione.

1 † Et

A ✻ Rupertus. Omnia quæ de hac virga & flore eius dicuntur repugnantia ſunt, dictis Aſſur arrogantis. Dicebat ille, *Nunquid non principes mei ſimul reges ſunt?* De iſto aūt ſpiritusſanctus dicit, *Non ſecundum viſionem oculorum iudicabit, neq; ſec. aurium auditum aurium arguet*. Hoc veriſſimè dictum eſt. Non. n. ſ m perſonam primatos quoſlibet elegit, quos faceret ſenatores cęli, quib. daret claues regni ſui. Non ſecundum auditum aurium arguit, vt loquentes aſſumeret, quos faceret cauſidicos veritatis ſed idiotas, & homines ſine literis. Et iudicauit in iuſtitia pauperes, Apoſtolos .ſ. quos iudicauit iuſtitia fidei, per quā Abraham iuſtificatus eſt, & Petrus ob fidei confeſſionem.

> a ¶Spiritu, quorum eſt regnum cœlorum.
>
> a arguet: ſed iudicabit in iuſtitia pauperes, ¶Apoſtolis.
> & arguet in æquitate † pro manſuetis ter-
> a ¶Corrigendo. ¶Doctrina euangelij. b ¶Terrena opera. ¶Terrenos. c ¶Lxx. verbo. d ¶Ideſt potentia ſui præcepti. ¶Solo verbo ſuo. ideſt præcepto.
> b ræ. Et percutiet terram virga oris ſui, † et ¶Sancto.
> a ¶Increpaſti gentes & perijt impius. ¶Antichriſtum ſecundum Apoſtolorum.
> c ſpiritu labiorum ſuorum interficiet im-
> a ¶Percuſſo impio. ¶Iuſti omnes. vnde: His omnibus velut veſtimento veſtieris.
> d pium. Et erit iuſtitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius.
> a ¶Saulus cum Anania, & huiuſmodi. b ¶Superbus. ¶Qui non mutabant varietatem.
> e Habitabit lupus cum agno, & pardus

a *Arguet*. Phariſæos & reprehendentes Apoſtolos, quando in ſabbatho ambulātes per ſata: ſpicas vellentes manibus confricabant, & manducabant.

✻ Clemens. Alexan. Vide pædagogi curam, ſapientiā, & poteſtatem. *Non ſecundum opinionem iudicabit, neque ſecundum loquelam arguet, ſed iudicabit humili iudicium & arguet peccatores terræ.* Et per Dauid, *Caſtigans caſtigauit me dominus, & morti non tradidit me*. A domino. n. caſtigari, & tanquam pædagogo erudiri, eſt a morte liberari.
B

b *Virga oris ſui*. Poteſt per virgam ſententia iudicij intelligi. In principio. n. prædicationis dixit: *Penitentiam agite, appropinquabit enim regnū cœlorum.* Et ſubiunxit: *Omnis arbor quæ non facit fructus bonos, exc. & in ignem mittetur.*

c *Interficiet impium*. Si. n. Michael interficiet (vt quidam dicunt) ipſe Deus tamen in Michaele hoc faciet.

d *Fides*. Fideles bene operando adhærebunt ei qui factus eſt ſapientia, iuſtitia, & ſanctificatio, qui ait: *Ego lux & vita*. *vnde: Veritas de terra orta eſt*. Et alibi: *State ergo accincti lumbos veſtros in veritate.*

e *Lupus cum agno*. Paulus cum Petro, vnde: *Beniamin lupus rapax*. Et: *Paſce oues meas*. [*Habitabit lupus cum agno*. Nota agnus & hædus habitant cum lupo & pardo, ſed lupus & pardus, agni & hædi imitātur innocentiā .ſ. Chriſtum.

Hieron. *Habitabit lupus*. Iudæi noſtri Iudaizantes contēdunt, q in aduentu Chriſti quē expectant, in fine mundi om-
C

omnes beſtiæ manſueſcent. Quos interrogamus: ſi omnia ad literam accipimus, quō rebus incorporeis (iuſtitia .ſ. & veritate) renes domini circuncidentur? & quid dignum ſit maieſtate domini, vt lupus & agnus paſcantur & ſimilia. Si aūt reſponderint hæc pro beatitudine futura, vt homines ſecuri fruātur bonis, audiant nihil bonum niſi virtutem eſſe, & nihil malum niſi vitium. Vnde: *Cohibe linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum: declina a malo, & fac bonum*. Diuitiæ aūt & ſanitas corporum, & omniū abundantia his contraria, etiam apud philoſophos, nec bona dicuntur, nec mala. Vnde Stoici: qui in pleriſque noſtro concordant dogmati, nihil dicunt bonum, niſi ſolam honeſtatem & virtutem, nihil malum niſi turpitudinem.
D

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

† Propter manſuetos. Pſal. 33. c.

† 2. Theſ. 2. b

Bonū & malum quomodo & quæ dicantur.

✻ Euſebius. Quæ de feris manſuefaciendis, in eius aduentu per prophetam dicuntur, per figuram referri poterunt ad mores immites, & ad victus hominum feros qui per Chriſti doctrinam feritatem priorem abiecerint. Horum figuratus ſenſus aperietur, ſi quis radicem Ieſſe & virgam & florem ad ſenſum conuertens interpretetur, exponeturque quo pacto intelligatur iuſtitia latera cinxiſſe, & veritate lumbos in ſuiſſe. Sicut. n. hæc non aliter poſſumus quam per figuratam locutionem interpretari, ita accipere oportet, quæ varijs in locis ſub animalium nominibus proferuntur.
E

Lib. 7. de demonſtr. c. 9.

✻ Origenes. Exiſtimarunt Iudæi lupum in aduentu Chriſti paſci cum agnis, pardum requieſcere cum hędis, vitulum paſci cum leone. Horum igitur nihil geſtū eſſe ſecundum hiſtoriam peruidentes, in quib. præcipuè ſigna aduentus Chriſti obſeruanda credebant, ſuſcipere præſentiam domini noſtri Chriſti nolebant.

Lib. 4. periarchon. c. 2.

Vitulus & ouis, humiles & innocentes, carnem ſuam Deo mortificando conſecrantes. Hæc. n. animalia ſacrificijs ſunt deputata. Hanc diuerſorum morū coniunctionē in linteo quod Petro de cęlo quatuor initijs demiſſū eſt, per quæ quatuor mundi plagas intelligamus: erant ibi quadrupedia, & ſerpentes, & beſtiæ, & volucres cęli, figurari non dubitamus, vt quod arca in diluuio, hoc præſtet eccleſia in mundo. ☞ Leo

Act. 11. a.

✻ NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed iudicabit *ſ. euangelicos, iudicans eos diuitijs cæleſtibus dignos, Matth. 5. a.* Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.

2 Et arguet. *Quod fuit impletum, quando Phariſæos arguit pro apoſtolis, quos falſo notabant de tranſgreſſione ſabbathi, Mat. 12. a.*

3 Et percutiet terram. *i. homines terrenos.*

4 Virga oris ſui. *i. doctrina ſui arguendo eorum peccata.*

5 Et ſpiritu labiorum ſuorum, &c. *i. Antichriſtum, ſecundum quod dicitur 2. Teſſa. 2. b.* Tunc reuelabitur ille iniquus, quem dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui.

6 Et erit iuſtitia. *Hic conſequenter deſcribitur ſanctitas in Chriſti corpore myſtico, cū dicitur:* Et erit iuſtitia cingulū lumb. eius.

7 Et fides. *i. iuſti & fideles adhærebunt ſibi, ſicut cingulum & lumbare adhærent homini. Vnde translatio Chaldaica hic habet: Et erunt iuſti circumcirca ei, & agentes fideliter appropinquantes ei, & hoc patet impletum in apoſtolis alijſque diſcipulis & fidelibus ſibi per fidem & charitatem adhærentibus.*

8 Habitabit lupus. *Ex hoc. n. & ſequentibus dicunt Hebræi, quòd in aduentu Meſſiæ ſiue Chriſti, animalia quantumcunq; ferocia ſic domeſticabuntur, quod non nocebunt ad inuicem, nec etiam hominibus. Et ex hoc arguunt, quòd Ieſus Nazarenus non fuit Chriſtus in lege & prophetis promiſſus: quia iſta domeſticatio non eſt adimpleta temporibus eius. Sed Ra. Mo. iſtud dictum improbat, quantum ad domeſticationem animalium dicens: Nō aſcendat ſuper cor, quòd in diebus Meſſiæ deficiet aliquid de via huius ſęculi, vel innouetur aliquid de operibus ſex dierum: ſed ibit mundus iuxta ſolitam viam & per conſequens animalia remanebunt in conditionibus ſuis naturalibus. Et ſic ex dicto Ra. Moy. p. tet defectus argumenti. Similiter patet ex textu, quia a principio huius capitis loquitur metaphoricè, cum dicitur: Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, &c. vbi dicunt Hebræi: Et botrus de radice eius aſcēdet, & ſecundum eos Meſſias ibi nominatur virga & botrus metaphoricè. Similiter quod dicitur; Et erit iuſtitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renū eius. ſecūdum Hebræos iuſti, & fideles Meſſiæ adhærētes dicuntur metaphoricè, & eius cingulum & cinctoriū, vt allegatum eſt ſupra per trāslationem Chaldaicam: & eadē ratione quod immediatè ſequitur.* Habitabit lupus cū agno. *eſt metaphorica locutio: per quam intelligitur pacifica conuerſatio, & cohabitatio fidelium in primitiua eccleſia. ſecundum quod dicitur Act. 4. f.* Multitudinis aūt credentiū erat cor vnū, & aīa vna, nec quiſquam eorum quæ poſſidebat, aliquid ſuum eſſe dicebat: ſed erant illis omnia communia. *& ſic quantuncunque fuiſſent ante diſcordes in actibus & moribus, vel modo viuendi, recepta fide Chriſti, & gratia ſpiritusſancti fiebant concordes in actib. moribus, & modo viuendi. & hoc eſt, quod dicitur:* Habitabit lupus. *Ideſt ille qui prius fuit raptor ſeuerus.*
F

Dicunt Hebræi quòd ... Criſtū, quòd nō fuerit Meſſias.

9 Cum agno. *ideſt cum innocente & manſueto. Poteſt ēt hoc exponi ſpecialiter de Paulo, qui fuit de tribu Beniamin, Phil. 3. a. Beniamin verò vocatur lupus. Gen. 49. d. Beniamin lupus rapax etc. & Paulus poſt conuerſionem ſuam habitauit quietè cum Anania ſimplice & innocente. Quia enim homines nominētur nominib animalium patet, Gen. 49. vbi Iudas vocatur leo, Dan coluber, & Beniamin lupus. Hoc etiam patet ex cōmuni modo loquendi hominum: quod raptor vocatur lupus, iracundus canis, & mitis agnus, & ſic de alijs ſecundum diuerſas conditiones.*

10 Pardus. *ideſt habens maculas diuerſas ex diuerſis erroribus*

MORALITER.

† 3 *Et percutiet terram.* ideſt cupidos terrenorum.

4 *Virga oris ſui.* ideſt ſententia ex ore ſuo procedente.

6 *Et erit iuſtitia cingulum lumborū eius.* ideſt iuſti, & fideles adhærebūt ſibi, ſicut cingulū vel lūbare adhęret corpori.

8 *Habitabit lupus.* ideſt feritatem magnorum ſuis monitis, & doctrinis reduces ad manſuetudinem, ita quòd habitabunt pacificè cum ſimplicibus perſonis.

a *Leo quasi bos, &c.* Principes enim huius seculi, & simplices, alij historiæ superficie sunt contenti: triticum.n.& medullam idest, interiorem sensum non intelligunt.

A

Historia oblectæ simplices

b *Infans.* Christus, vel Apostoli, malitia paruuli, sensu perfecti: qui dæmones eijciebant de corporibus obsessis.

repleta est vniuersa terra scientia domini, sicut aqua multa cooperit mare, ecclesiã quæ toto orbe continetur, pia doctrina, deiq; cognitione, quicquid habet scelerata vita salsuginis, multa veluti fluminis innundatione deleturam, significat. D

✱ Procopius. Per aspidũ foramina & cubilia, hæreticorum latibula effugiaq; intellige in quæ qui in Christo pueri existunt, tuto manus inijcere possunt.

† Infra 65. d.

Regulus

c *Reguli.* Regulus rex omnium serpentium, qui flatu & visu non solùm cætera, sed & aues volantes necat, & diabolum significat. Sancti ergo ablactari, qui scilicet iã solido cibo possunt vti, gaudent mittere manũ prædicationis in cauernis aspidis & reguli, vt diabolũ eijciant de obsessis corporibus scilicet.

† Vacca

† lactens

d *Manum.* i. diuinam potẽtiam in comprehensum exinde aspidem vel regulũ idest, diabolum tradet captiuum. B

e *Quia repleta.* More suo in fine prophetalia verba panduntur, ne ad literam accipiantur.

✱ Procopius. Per montẽ sanctum & ecclesiam intelligit. Quod autem addidit, reple-

† Ro.15.c.

a ¶Humili peccatore in ecclesia. ¶Qui immolatus in pascha, non qui a sinistris. b ¶Nobilis atque ferox. ¶Prius ferocissimus. c ¶Innocens pauper.

cum hædo accubabit. † Vitulus & leo & ouis 1

a ¶In ecclesia. b ¶Petrus piscator & Andreas & alij. 2

c ¶Ducet. ¶In viam pacis. 3

simul morabuntur, & puer paruulus mina- 4

a ¶Innocens. b ¶Horrendus. c ¶Verbo Dei. 5

bit eos. † Vitulus & vrsus pascentur simul, re- 6

a ¶Familiæ disciplinæ domini coniunctæ, ipsis inter se coniunctis. 7

b ¶Rex. c ¶Rusticus. 8

a quiescent catuli eorum, & leo quasi bos co- 9

a ¶Intellectum simplicem. ¶Non carnes. b ¶Alias ablactabitur

c ¶A motus a carnalibus desiderijs. 10

b medet paleas. Et delectabitur † infans ab vbe- 11

a ¶Malorum corda. b ¶Diaboli. ¶Occulte sæuientis, 12

c re, super foramina aspidis: & in † cauernam 13

d a ¶Aperte ferientis. b ¶Diaboli. c ¶Prædicationis. 14

reguli qui ablactatus fuerit, manũ suã mittet.

a ¶Serpentes. Diaboli. b ¶Aliquem fidelem.

Non nocebunt, & non occident, in vniuerso 15

¶Ecclesia. a ¶Per apostolos. b ¶ In omnem terram exiuit

c ¶Euangelij.

e mõte sancto meo: qa repleta est terra scientia 16

a ¶Terram scilicet fluctibus. ¶Alias res.

dñi, sicut aquæ maris operientis. In die illa 17

a ¶Scilicet prædicta fient. b ¶Erit ¶De Iudæis credentibus. 18

c ¶Vt omnia trahat ad se. d ¶Crucis 19

f † radix Iesse qui stat in † signum populorũ, ipsũ 20

f *Qui stat in signum.* vnde: *Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui cõtra dicetur.* Lxx. Qui consurget vt sit princeps gentium, in ipsum gentes sperabunt, & erit requies eius honor, i. mors eius gloriosa. Postquam de natiuitate eius & de cæteris sacramentis dictum est, venit ad mortem quæ requies dicit, quia in Christo vita perpetua idẽ significat sepulchrum.

Luc. 2.

✱ Procopius Quæ de feris anteà tropicè dixerat apertè iam ad gentes referri significat. inde fit, vt quotquot in Christum gẽtes & populi crediderunt oẽs mortis eius salutare signum gestare videamus. E

† cauerna

✱ Eusebius. Solus.n. Christus, vbi a morte surrexit, non Iudaico populo, sed vniuersis gentib. imperauit, adeò quidem vt ne vlla interpretatione indigere videatur oraculum.

Erit

† vexilli

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Cum hædo. *i. cum simplici fideli.*

2 Accubabit. *i. commorabitur pacificè post suam conuersionẽ ad fidem Christi: & sic intelligitur de sequentibus, cum dicitur.*

3 Vitulus. *i. homo prius superbus.*

4 Et leo. *i. prius superbus.*

5 Et ouis. *i. innocens.*

6 Et puer paruulus. *i. Christus, qui suprà. 9. cap. vocatur paruulus, ducet eos ad voluntatem suam, quod adimpletum est in illis qui obediunt ei per fidem.*

7 Vitulus. *i. petulans, vt dictum est.*

8 Et vrsus. *i. ille qui prius fuit gulosus, & post fidem sobrius.*

9 Pascentur. *vniformiter viuendo, quia sicut dictum est, in primitiua ecclesia omnia erant illis communia.*

C 10 Simul requiescent catuli eorum. *i. filij & familiæ ipsorum.*

11 Et leo quasi bos, &c. *i. superbus & delicatus, cum rustico fideli, victu simplici erit contentus. Quod impletum fuit in primitiua ecclesia, vt dictum est, & quotidie impletur in religionibus, vbi nobiles & ignobiles, literati & illiterati victu simplici vniformiter sunt contenti.*

12 Et delectabitur, &c. *i. de nouo renatus per baptismum.*

13 Super foramina aspidis. *i. super personas a dæmonib. obsessas, inde dæmones eijciendo, secundum quod dicitur Mar. vlti. d.* Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur. In nomine meo dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent, &c.

14 Et in cauernam reguli. *Repetitio est eiusdem sententiæ per alia verba, quia dæmon qui prius vocabatur aspis, hic iam vocatur regulus, qui est serpens venenosus.*

15 Non nocebunt & non occident. *i. in ecclesia quæ dicitur mons sanctus, ut dictũ est suprà 2.c. In primitiua enim ecclesia credentib. dabatur potestas super dæmonia, sicut dictum est. Et quia ista procedebant ex receptione fidei ad prædicationem apostolorũ per orbem, ideo subditur.*

16 Quia repleta est terra, &c. *i. euangelio Christi.*

17 Sicut aquæ maris aperientis. *Quia tempore apostolorum fuit publicata fides catholica per orbem vniuersum, sicut declaratum fuit Psal. 18. super illud.* In omnem terram exiuit sonus eorum, &c. F

18 In die illa radix Iesse. *Hic consequenter describitur sublimitas Christi, ad quam peruenit inquantum homo per suam benedictam passionem, secundũ quod dicitur Phil. 2. a.* Humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen quod est super omne nomen, &c. *Et describitur primò eius exaltatio secundò exaltationis diuulgatio, ibi:* Et erit. *Circa primum dicitur:* In die illa radix Iesse. *i. Christus egrediens de radice Iesse, vt dictum est in principio huius capi. Et ad hoc denotandum vbi translator secundum proprietatem grammaticæ debuit dicere, quæ, in fœminino genere: dixit qui, in masculino: quia Christus naturam humanam accepit in sexu perfecto ideo subditur.*

Diuisio.

19 Qui stat in signum populorum. *i. in signum salutis gentium: & hoc fuit in sua passione impletum, quando fuit eleuatus in cruce propter quod dixit saluator, Io. 3. b.* Sicut exaltauit Moyses serpentem in eremo in ligno, ita exaltari oportet filium hominis vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. *De exaltatione aũt serpẽtis a Moyse dicitur, Num. 21. b.* Fac serpentem æneum, & pone eum, pro signo, & qui percussus aspexerit eum, viuet. *Qui serpens æneus fuit figura Christi passuri, quoniam sicut per aspectum illius serpentis saluabantur homines a morsib. serpentum, sic qui fide intuentur mortem Christi sanantur a morsib. peccatorum, sicut dictum fuit plenius Num. 21. & Io. 3.*

20 Ipsum gentes deprecabuntur. *Quia post Christi resurrectionem & ascensionem Gentiles conuersi ad fidem per prædicationem apostolorum deprecati sunt ipsum deuotè.*

✱ Et erit

MORALITER.

† 6 *Et puer paruulus minabit eos.* i. ipsemet bonus pastor qui puer est per innocentiam, & paruulus, per humilitatem.

11 *Et leo quasi bos.* i. potentissimis cibis simplicibus erit cõtentus, hoc potissimè fuit in ecclesia primitiua, in qua omnia erant cõia. Hoc ẽt in religione, in qua nobiles genere contenti sunt cibis illorũ, qui sunt de humili plebe.

12 *Et delectabitur infans,* i. prælatus bonus vel doctor vel confessor, qui dr̃ infans per innocentiã, magis delectabitur extrahendo impios a malitijs suis, quam sugẽdo lac diuinæ contemplationis: cuius dulcedo aliquando est interrumpenda propter necessitatem fratris.

15 *Non nocebunt, &c.* s. impij ad bonum conuersi.

18 *In die illa radix Iesse.* i. bonus prælatus vel doctor vel confessor.

19 *Qui stat in signum, &c.* ad congregandum eos charitate, & animandum eos verbo, & exẽplo, ad pugnandũ cõtra vitia, sicut vexillũ erectũ congregat & animat bellatores

20 *Ipsum gentes, &c.* vt pro ipsis dominum deprecetur.

† *Et*

A a *Erit ſepulchrum eius glorioſum.* ✻ Hieronymus. Venerabantur quondam Iudæi ſanctam ſanctorũ, quia ibi erant Cherubim & propitiatorium, & arca teſtamẽti, manna, virga Aaron, & altare aureum. Nonne tibi venerabilius videtur ſepulchrum domini? quod quotieſcunq; ingredimur, toties iacere in ſyndone cernimus Saluatorẽ. Cuius ſepulchri gloria, multo antequam exciderctur a Ioſeph, ſcimus Iſaiæ vaticinio prophetatum, dicentis: *Et erit requies eius honor.* quòd ſcilicet ſepulturæ domini locus eſſet ab omnibus honorandus.

b *Reſiduum.* Apoſtolus: *Reliquiæ ſaluæ fient.* Tradunt.n. hiſtoriæ, quòd Apoſtoli toto orbe diffuſi prædicauerunt euangelium: & quidẽ

B Perſas Indoſque penetrauerunt, vt Aethiopia manum daret Deo.

c *Signum.* Crucis in qua eſt victoria, vt ſciant omnes in quo diabolus ſit victus.

✻ Euſebius. Apoſtoli ex diuerſis tribubus oriundi, vna vocatione, vna gratia atque vno ſpiritu digni effecti, omnem zelum abiecere, quo inter ſe diſſidebant duodecim tribus, vna eadẽque ſententia, non ſolum continẽtem terram, ſed inſulas peragrarũt, & omnes hominum animas deprædati ſunt, eas ducentes captiuas, vt imperio Chriſti ſubijcerentur.

d *A quatuor plagis.* Hoc in Pentecoſten videtur impletũ. Vnde: *Erant in Ieruſalem Iudæi viri religioſi ex omnibus nationibus.* Ex his crediderũt vna die tria milia, alia de quinque. Quatuor plagas mundi, Orientem, Occidentem, Meridiem, & Septentrionem ſignificat, vt totius mundi vocatio demonſtretur. D

a ¶ Poſt reſurrectionem & aſcenſionem. b ¶ Tunc. c ¶ In quo iacuit. ¶ Mors ſepulti.

a gentes † deprecabuntur: et erit † ſepulchrum 1

a ¶ Honorabitur ab omnibus. b ¶ Cum ſteterit Ieſus in ſignum populorum.

eius glorioſum. Et erit in die illa adijciet do- 2

a ¶ Qui primum per ſe, ſecundo per Apoſtolos vel in prædicatione Eliç & Enoch, quando reliquiæ Iſrael ſaluæ fient. b ¶ Primo enim Apoſtolos cum paucis poſſedit, poſtea multa milia Iudæorum. 3

minus ſecundò manum ſuam ad poſſidendũ 4

a ¶ Qui ſuperſunt tantis cladibus. b ¶ Iſrael. c ¶ Non occiſum. 5

b reſiduum populi ſui, quod relinquetur ab Aſ- 6

a ¶ Nomina terrarum & ciuitatum. 7

ſyrijs & Aegypto, & a Phetros, & ab Aethio-

pia, & ab Elam, & à Sennaar, & ab Emath, &

a ¶ Ne tantum videatur Orientales ſignificare. b ¶ Occidentalis. c Per Apoſtolos. d ¶ Gentes.

c ab inſulis maris. Et leuabit ſignum in natio- 8

a ¶ Primo. vnde: Vobis oportet primum prædicare verbum Dei. b ¶ Diſperſos de decem tribubus. c ¶ De Iuda & Beniamin.

nes, & congregabit profugos Iſrael. Et diſper- 9

d ſos Iuda colliget à quatuor plagis terræ, & au 10

e ¶ Olim. 11

feretur zelus Ephraim, & hoſtes Iuda peri-

bunt: Ephraim non æmulabitur Iudam, & Iu

a ¶ Celeriter deſiderio prædicando.

f das non pugnabit cõtra Ephraim. Et volabũt 12

in humeros Philiſthijm per mare, ſimul præ- 13

a ¶ Diabolo auferent. b ¶ Orientales. ¶ Per iſtas gentes homines intelligimus c ¶ Qui ante inimici. d ¶ Latitudo ſcilicet gens Arabiæ quæ ante dedita idololatria. ¶ Implebunt.

dabũtur filios Oriẽtis Idumæa & Moab † prç- 14

g ceptum manus eorum: & filij Ammon obe-

✻ Procopius. Quemadmodum ex quo Babylonica ſeruitute Iudas & Ephraim liberati ſunt, non ſeorſum amplius, aut diuiſa imperij ſede, habitaſſe, ſed Hieroſolymis oẽs ſub vno Zorobabele qui de ſtirpe Dauidica prodierat, ſub ipſo item Ieſu Ioſedechi filio vixiſſe leguntur. Sic ex quo venerandæ crucis erectũ ſignũ eſt, omnes reſtituta prius quæ mente concepta, non cernitur oculis, libertate, in fidei communionem coiuiſſe, & in vnam Chriſti eccleſiam, nemo non videt. E

† requies eius in gloria.

e *Et auferetur, &c.* Quando Iſaias hoc prędicebat, inter duas & decẽ tribus diſcordia inexorabilis erat, credẽtes aũt pacificati sũt in fide Chr̃i & vnitate charitatis. Infra. 60. b.

f *Et volabũt.* Apoſtoli, de quibus: *Qui ſunt iſti qui vt nubes volant.* Sæpe.n. nauigio inſulas adierunt, inter quos & Philiſthinorũ, quib. verbũ vitç annũtiauerunt, & fidei ſubiugauerũt. Quod Pauli exẽplo cõijcimus, qui nauigabat ad multas inſulas, & vt ipſe ſcribit, ad Hiſpanos. Act. 8. g. Rom. 15. a.

† erunt immiſſio.

g *Præceptum ma. &c.* Quod præcipiunt operantur, & verbo docent & exemplo.

Linguam

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et erit ſepulchrum eius glorioſum. *Tum quia licet mors Chriſti fuerit contemptibilis, ſepultura tamen eius fuit honorabilis, quia in ſepulchro nouo lapideo & cum linteaminibus & aromatib. pretioſis, vt habetur Ioan. 19. g. Tum quia fideles per orbem exiſtentes, etiam magni & nobiles vadũt ad eius ſepulchrum venerãdum.* C

2 Et erit in die illa. *Hic conſequenter deſcribitur exaltationis diuulgatio, quæ facta eſt per prædicationem Apoſtolorum, aliorumque Chriſti diſcipulorum per orbem, cum dicitur.*

3 Adijciet dominus, &c. *Quia primò prædicauerat per ſeipſum, & ſecundò prædicauit per Apoſtolos ſuos alioſque diſcipulos.*

4 Manum ſuam. *i. virtutem ſuam, prædicationem iſtam confirmando miraculis, ſecundum quod dicitur Mar. vlt. d.* Illi autem profecti prædicauerunt vbique domino cooperante, & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis.

5 Ad poſſidendum. *Per fidem & charitatem.*

6 Reſiduũ populi ſui. *i. electos qui ſunt pauci reſpectu aliorũ.*

7 Relinquetur ab Aſſyrijs & ab Aegypto, &c. *Nomina ſunt diuerſarũ terrarum et locorum, ex quib. per prædicationẽ Apoſtolorum aliqui ſunt vocati ad fidem Chriſti, & per iſta intelliguntur alia loca, quæ non exprimuntur, ad quæ peruenit prędicatio eorum. Hebræi verò exponunt hoc de ſua congregatione in Iudæa tempore Meſſiæ, quem expectant. Sed huic expoſitioni quę falsò innititur fundamento, cum aduẽtus Chriſti tranſierit in præteritum repugnat etiam textus. Primò per hoc quod dicitur hic:* Adijciet dñs ſecundò, &c. *Quia primò Iudæi fuerunt adducti in Iudæam de Aegypto, et ſecundò de Babylone. Si autem reducerentur iterum ab hac diſperſione in qua ſunt, diceretur:* Adijciet tertiò. *Secũdò quia iſta diſperſio in qua ſunt, facta fuit per Romanos, qui tamẽ nõ numerantur hic inter populos, cùm dicitur:* Ab Aſſyrijs & Aegypto, *principaliter enim tunc nominarentur Romani.*

8 Et leuabit ſignum, &c. *Ideſt, virtutem crucis faciet prædicari per Apoſtolos alioſque diſcipulos, quam prædicationem etiam ſignis confirmabit. Quod iam eſt impletum, vt dictum eſt.* F

9 Et congregabit profugos, &c. *Ideſt, illos qui fuerant prius fidem profeſſi, & poſtea facti profugi a cultu Dei, & diſperſi per varios errores, colligent in vnitate fidei catholicæ.*

10 A quatuor plagis terræ. *Ideſt, ex omni parti terræ.*

11 Et auferetur zelus Ephraim. *Per hoc intelligitur mutua concordia & amicitia Chriſtianorum, maximè in primitiua eccleſia, vt dictum eſt ſupra.*

12 Et volabunt in humeros Philiſthijm per mare. *Poſt reſurrectionem.n. Chriſti & aſcenſionem Philippus prędicauit in ciuitatibus Philiſthinorum vt habetur Act. 8. g. vbi dicitur:* Philippus autem inuentus eſt in Azoto, quæ eſt ciuitas Philiſtinorum, & pertranſiens euangelizabat ciuitatibus cunctis, &c. *Terra autem Philiſthinorum eſt ſupra mare Mediterraneum, & ſunt ibi portus & naues, in quibus aliqui de Apoſtolis & diſcipulis Chriſti fuerunt deportati ad prędicandum in alijs terris, vt patet de Paulo & Barnaba, & pluribus alijs. Et hoc eſt quod dicitur hic:* Et volabunt in humeros Philiſthijm per mare. *ideſt, expeditè nauigabunt in eorum nauibus. Quæ dicuntur hic humeri metaphoricè, eò quod ſuper humeros portantur onera ſicut & ſuper naues. Præſens enim caput vbique loquitur metaphoricè.*

13 Simul prędabuntur. *Quia aliqui eorum nauigauerunt verſus Orientem, & prædicantes ibi fidem rapuerunt inde prędam, conuertentes aliquos ad fidem qui prius erant in poſſeſſione diaboli.*

14 Idumæa & Moab, &c. *Quia in iſtis terris ad prędicationem Apoſtolorum aliqui crediderunt ad obedientiam fidei venientes.*

✻ Et deſo-

MORALITER.

† 1 *Et erit ſepulchrum eius glorioſum.* Ideſt, mors eius erit coram Deo pretioſa. Pſal. 115. b. *Pretioſa in conſpectu domini mors ſanctorum eius.* Poteſt autem hoc ſpecialiter exponi de epiſcopis & doctoribus canonizatis, ad quorum ſepulchra deuotè vadunt fideles orandi cauſa.

2 *Et erit in die illa.* Hic ponitur reuocatio electorum ab Antichriſto deceptorum per prædicationem Enoch & Eliæ & ſuorum diſcipulorum, cùm dicitur. *Et erit in die illa, adijciet dominus ſecũdo manum ſuam.* Prima namque vocatio fuit per prædicationem Chriſti & Apoſtolorum eius & diſcipulorũ eius. ideo dr̃ hic ſecundò.

7 *Quod relinquetur ab Aſſyrijs & ab Aegypto, &c.* Ideſt, ab omnibus partibus, in quibus erunt aliqui Antichriſto conſentanei.

11 *Et auferetur zelus Ephraim, &c.* Quia tunc omnes credentes ad eorum prædicationem erunt vnanimes.

12 *Et volabunt in humeros Philiſt.* Per humeros qui ſupponũtur oneribus naues ſignificantur, in quibus onera magna portantur.

A a *Linguam maris*. Quæ idola laudabat. Mare i. populus Aegypti, qui super omnes idola colit, vt cùm laudet & timeat, & idola condemnet & abijciat.

b *Et leuabit*. Vt Idumæa, & Moab, & filij Ammon tradent manus Apostolis, sic & Aegyptij.

c *Et percutiet*. Idest, minuet pro vno septem principes ponendo. Vnũ regem habebat Libya, & alium Pentapolis, alium Thebaidis, aliũ Alexandria, aliũ Aegyptus. *Et percutiet, &c.* Cùm hæc Isaias prædiceret, nondum Nilus diuisus erat, quẽ postea Alexander in septem riuos diuisit. Regnante aũt Octauiano Augusto, & Christo nato, cum primum facta est descriptio, regnum Aegypti in morte Cleopatræ destructum est, & diuisum est in septem principes. Nilus quoq; qui antequam ab Alexandro diuideretur, immeabilis erat, cum Romani riuos ampliassent, penè exsiccatus per imas valles serpebat, vt siccis pedibus transirent.

*eis. † populi. † eius Luc. 2. a.

a dientes * erunt. Et desolabit dominus† linguã 1
a ¶ Hoc mare magnum & spatiosum, &c.
b maris Aegypti: & leuabit manum suam su- 2
a ¶ Regnum Aegypti b ¶ Romanos adducendo.
c per flumẽ in fortitudine † spiritus sui, & per- 3
cutiet eum in septem riuis, ita vt trãseant per 4 5
d ¶ Apostoli. a ¶ Non fugienti ¶ Prædicatoribus.
eũ calceati. Et erit via residuo populo † meo, 6
a ¶ Despicietur a superbis. b ¶ Sine impedimento.
c ¶ Percussa lingua, arefacto flumine
e qui relinquetur ab Assyrijs sicut fuit Israel in 7 8
a ¶ Per mare rubrum.
die illa, qua ascendit de terra Aegypti.

d *Vt transeant per eum, &c.* Sub metaphora Nilus diuisus, & in parte cæsus dicitur vt Apostoli calceati, idest, securè & sine impedimento prædicantes libere possent discurrere ad vltimas partes Aegypti Romanorum virtute pacati. Ante natiuitatem dñi non licebat de gente in gentẽ trãsire, quod post passionem eius licuit, domino euangelio viam præparante. D

* Theodoretus. Regno Aegyptiorum diuiso a Romanis in prouincias septẽ, extenuata eorum potentia est, & peruia facta verbi prædicatoribus.

†orã H. linguas lant pro torij, g guatun ſtar in procur.

e *Sicut fuit Israel.* * Procopius. Quando enim mare rubrum transierunt, alacres carmen a propheta editũ, huic non multũ dissimile quod ita incipit (*Cantemus domino.*) in lætitiæ signum cantauerunt. Cum enim de gentium conuersione ecclesias facerent, tanquam eis de mari tempestuoso sublatis, Ecce aiunt, *Deus meus Saluator meus.*

d Vt

* Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

*B 1 Et desolabit dominus. *i. Nilum, qui ingreditur mare Mediterraneum transiens per Aegyptum. ideo subditur quasi expositiuè.*

2 Et leuabit manum suam super flu. *Et accipitur hic &, pro idest, ita quod illud quod prius dictum est desolatio linguæ maris, dicitur hic percussio fluminis.*

3 In fortitudine spiritus sui. *Quia dedit virtutem hoc faciendi, quod subditur.*

4 Et percutiet eũ in septem riuis. *Alexander. n. magnus per magnum tempus post Isaiam, & per aliquod tempus ante Christi aduentum, vt facilius cum exercitu suo accederet ad Alexandriam, & ad aliquas alias ciuitates Aegypti, fecit diuidi Nilum in septem portiones intra mare Mediterraneum separatim cadentes.*

5 Ita vt transeat per eum calceati. *i. vt per ipsum possint homines transire faciliter. Et istud fuit prænosticum, quòd prædicatores euangelij transirent faciliter per orbem remotis impedimẽtis virtute diuina. Quod patet ex hoc, quòd adhuc viuente beato Petro fides catholica diuulgata est versus Occidentem vsque ad mare Oceanum. Quod patet ex hoc quod missi a beato Petro ad prędicandum, fundauerunt ecclesiam Senonis, quæ tunc erat Metropolis Frãciæ in honore beati Petri viui. Cum igitur Apostoli alijque discipuli exiuerunt de Ierusalem ad prædicandum per orbem, quæ est in quarto climate, & sic in medio terrę habitabilis: sicut tunc viuente Petro di-* C *uulgata est fides catholica versus Occidentem vsque ad Oceanum, qui est terminus terræ habitabilis: ita tenendum est eam fuisse similiter diuulgatam ad alias partes orbis. Et propter velocitatem huius diuulgationis subditur.* E

6 Et erit via, &c. *i. electis meis ad fidem vocandis.*

7 Qui relinquetur ab Assyrijs. *Idest, a dæmonibus eam prius possidentibus.*

8 Sicut fuit Israel. *i. sicut diuina virtute remota fuerunt impedimenta exitus Israel de Aegypto, sic diuina virtute remouebuntur impedimenta ab electis exeundo de ignorantia & errorum tenebris, quod impletum est in prædicatione Apostolorum aliorumque Christi discipulorum, vt visum est. Aliter exponitur ab illo loco: Et desolabitur, &c. Ita ꝙ per linguam maris Aegypti intelligitur ipsa Aegyptus, quæ est prope mare, & sic lingit ipsum. Per flumen potestas regia, quæ fuit fortis & magna: propter quod Cæsar Aug. sub quo natus fuit Christus diuisit eam in septem principatus: & sic fuit multùm diminuta ne possent rebellare. Et talis subiugatio huius regni, & aliorum imperio Romano, fuit quædã dispositio ad hoc, quod prędicatio euangelij fieret liberè per orbem. Vnde dicit Leo Papa in sermone de Apostolis Petro & Paulo: Dispositioni diuini operis maximè congruebat, vt multa regna vno confœderarentur imperio, vt citò peruios haberet Apostolos prędicatio generalis, quos vnius tenebat regimen ciuitatis. ideo subditur.* Et erit via, &c. *& exponatur vt supra: Et hoc maximè fuit impletum tempore Constantini, qui voluit per orbem ecclesias licitè fabricari, & fidem Christi prædicari.* F

* Cap.

MORALITER.

portantur. Est ergo sensus, quòd discipuli Enoch, & Eliæ in nauibus Philisthijm ibunt ad partes longinquas, vt reducant deceptos ab Antichristo & discipulis eius.

1 *Et desolabit dominus linguam maris Aegypti.* Per mare Aegypti, quæ interpretatur tenebra, significatur Antichristus & discipuli eius, qui erunt amari & tenebrosi erroribus lingua verò ipsorum desolabitur, quando falsitas ipsorum detegetur.

2 *Et leuabit manum suam.* i. super Antichristi persecutionẽ.

4 *Et percutiet eum.* Idest, totaliter auferet eam. Nam vniuersitas Septenario numero designatur, eò quòd reuolutione septem dierum comprehenditur omne tempus.

6 *Et erit via.* Idest, electis ab Antichristo deceptis erit libera redeundi ad Christum per pœnitentiam veram.

* MORA-

ADDITIO I.

In cap. 11. vbi dicitur in postil. Et egredietur, &c.

Licet materia huius ca. quæ est de mysterio Christi secundum omnes expositores, multum distat tempore & ratione a materia immediatè præcedenti, in qua agitur de interitu Sennacherib & suorum, continuatur tamen in litera per interpositionem huius coniunctionis copulatiuæ, & cum dicitur: Et egredietur. *Non enim dixit solũ: Egredietur virga: sed cum additione, & dicens:* Et egredietur. *vnde huius copulatiuæ superadditæ aliqualis ratio est quærenda, quę videtur talis esse. Nam in pręcedenti cap. propheta pręnosticabat populo liberationem a Sennacherib & exercitu suo, per quam habituri erant pacem temporalem & tranquillitatem, quia licet esset valdè grata & miraculosa, non tamen erat tam excellens nec fructuosa, sicut liberatio fienda, per Christum, in qua pax perpetua & spiritualis danda erat, & ideo propheta postquam descripsit primam liberationem, adiungit secundam. q. d. Hec liberatio a Sennacherib licet magna, ad modicum tamen reputatur respectu alterius liberationis per Christum fiendę, de qua dicitur:* Et egredietur, &c. *eo modo quo Christus dixit discipulis et apostolis Luc. 10. c.* Ecce dedi vobis potestatem, &c. *sed in hoc nolite gau*de. &c. *ideo gratiarum actionem in sequenti cap. subdit pro hoc vltimo beneficio.*

ADDI-

ADDITIO II.

In eo. ca. vbi dicitur in postil. Et anumerantur hic 7. *dona spiritus sancti.*

Sufficientia donorum sancti spiritus quam pos. hic ponit, est vera & propria. Et ponitur sub eisdem verbis in prima secundæ, q. 68. ar. 4. secundum quam huiusmodi dona se extẽdunt ad omnia ad quæ se extendunt virtutes intellectuales & morales, prout dicitur in pos. Sed statim animum pulsat quędam inquisitiua quęstio. s. talis: Cur non ponuntur aliqua dona pertinentia ad Theologicas virtutes, cum virtutes Theologicę maximè ordinant nos ad Deum? Ad quod dicendum secundum Tho. ibidem, quod virtutes Theologicę præsupponuntur ad dona sicut radices quędam donorum. Non enim mouetur animus a Spiritusancto, nisi ei secundum aliquem modũ vniatur: sicut instrumentum non mouetur ab artifice, nisi per contractũ vel aliquam aliam vnionem. Prima autem vnio ad Deum est per fidem, spem & charitatem. vnde omnia dona pertinent ad has tres virtutes tanquam ab eis deriuata.

Consequẽter circa hoc quod dicit pos. quod ista dona perfectissimè fuerunt in anima Chri. &c. Videtur quærendum, quod licet hoc sit verissimum, quomodo tamen hoc posset ostendi per literam, cum de quolibet viatore in gratia existente verificatur, quod requiescit super eum spiritus domini, sapientię & intelle. &c. Ad quod videtur dicen-

A *dicendum, quod plenitudo horum donorum in Christo ex hoc cōside ratur, quod ab ipso gratia Spiritussancti deriuatur in membris suis. s. in corpore suo mystico. vnde cum Ioa. dixisset de eo:* Plenum gratiæ & ver. *subiunxit:* Et de plenitudine eius omnes accepimus. *Ioan. 1. Quam quidem plenitudinem propheta ostendit infra cum dixit.* Erit iustitia cingulum lumborum eius, &c. *Quod exponitur de iustis & fidelib. adhærentib. Christo sicut cingulum & lumbare adhæret homini. Ex qua metaphora satis patet, quod omnes iusti seu fideles habent virtutem fidei & iustitiæ, & alia huiusmodi ex adhærentia ad ipsum. Ex quo patet intentum. s. quod ista habet Christus plenariè, vt ab ipso in alijs deriuentur.*

Consequenter videtur quærendum, quare sex dona, hic primò enumerata ponūtur vnitim. Non enim dicit spiritus sapientiæ & spiritus intellectus, sed spiritus sapientiæ, & intellectus. Similiter non dicit spiritus consilij, & spiritus fortitudinis, sed spiritus consilij & fortitudinis; & sic de alijs duobus. Ad quod dicendum, quod in combinatione innuitur connexio donorum ad inuicem, eo modo quo virtutes cardinales vno modo probantur connexæ; ex hoc quod vna earū D *quodammodo per aliam perficitur. vnde Greg. in 1. Moral. de huiusmodi donis Spiritussancti loquens dicit: Minor est sapientia si intellectu careat, & valde inutilis est intellectus, si sapientia non subsistit. Vile est consilium, cui opus fortitudinis deest, & valde fortitudo destruitur, nisi per consilium fulciatur. nulla est scientia si vtilitatem pietatis non habeat, & valde inutilis est pietas, si scientia discretionis caret, timor quoque ipse si non has virtutes habuerit, ad nullum opus bonæ actionis surgit hęc ille.*

ADDITIO III.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. Et auferetur zelus Ephraim.

Exemplificat propheta mutuam concordiam seu amicitiam Christianorū adinuicem per hoc q dicit: Auferetur zelus Ephraim. *quia secundum glo. quando Isaias hoc prædicebat: inter duas & decem tribus discordia inexorabilis erat, credentes autem pacifici sunt in Christi fide & vnitate charitatis, prout patuit in primitiua ecclesia, quando* multitudinis credentium, erat cor vnum & anima vna, *Act. 4. f.*

CAP. XII.

a Confitebor tibi. *Sicut transito mari rubro, dixerunt. Cātemus dño, &c. Sic regno mundi destructo dicit ecclesia: Confitebor tibi.* 1.2.

B ✻ Theodoretus. Hoc canticum habet significationē beneficij accepti a domino, quo redempti sumus. Nam qui salutem sunt assecuti per Christū authorem huius salutis agnoscētes, quas possunt gratias agunt.

b *Saluator meus.* ✻ Procopius. Non est prætermittendum, si ad Hebræa verba respicias, &c. hic communi omnium salutis autore Iesu, mentionem fieri, cū vbi saluatoris vocem vsurpamus, Iesum Hebraica habeant. Prophetiam. n. quæ de radice Iessæ habetur, Iesu saluatoris appellatione destitui, cum de eo esset instituta, nequaquā decebat.

c *Quia fortitudo mea & laus.*

CAP. XII.

a T dices in die illa: Con- 1
a ¶Laudabo.
fitebor tibi domine, quo- 2
a ¶Iuste ¶Qui merui.
niam iratus es mihi: con- 3
a ¶Sed. ¶In misericordiam.
uersus est furor tuus, & 4
a ¶Scilicet redimendo. b ¶Iam verbum caro factum est.
consolatus es me. Ecce 5
a ¶Iesus qui saluum faci. po. à pec. eorum. b ¶Non timebo quid faciat mihi homo. 6
b †Deus saluator meus: † fiducialiter agam, & 7
a ¶Quia non confidam in idolis, nec timebo non timenda scilicet diabolum ¶Non idola. ¶Incarnatus.
c nō timebo. †Quia fortitudo mea & laus mea 8
¶O fideles. 9
dominus, & fact⁹ es mihi in salutē. Haurietis 10
a ¶Doctrinæ. b ¶Flumina de vent e eius fluent aquæ viuæ. ¶Euangelio. ¶Non de flumine Aegypti quo i percussum est. c ¶Ipse enim saluum faciet populum suum a pec eor. 11
d aquas in gaudio de fontib. † saluatoris, & di- 12
a ¶Vos reliquiæ Israel, conuersis gentibus. b ¶Relictis idolis, eum laudando, vos accusando. c ¶Vt Iesus saluet vos. †
cetis in die illa: †Cōfitemini dño, & inuocate 13 14
a ¶Solius cui cantandum est. b ¶Prædicate. c ¶Infidelibus. 15
nomē eius. Notas facite in populis †adinuen 16

C ✻ Procopius. Quæ in Aegypto accidisse legimus, a saluatoris in terra nobiscum peregrinatione differre nihil videntur. Tum enim sub sensum cadentis, hoc autem loco Pharaonis mente comprehensi seruitutis iugum excussum est. Tum in sanguinem rursus aqua mutari visa est, quæ iam sacri baptismatis ope salutaris est effecta. Tum qui Israelem persequebantur, in rubri maris vndis extincti sunt: cum qui huius vitæ fluctibus agitabantur, Sanctorum discipulorum præceptis adiuti, in- E columes enatarint Non defuit tum copia grandinis calamitosa: cum nunc in eorū montes fœcundans illabatur imber. Profundæ tunc †confidam. tenebræ. sed iam in Christo lucis fulgor amplissimus. Luxerunt sua Aegyptij primogenita, sed per eum iam qui primus ex mortuis excitatus est, salui incolumesq; remanserunt.

d *De fontibus saluatoris.* vnde: *Benedicite domino de fontib. Israel. De fontibus saluatoris.* Ne videretur alter esse, quam quem supra nominaui Emmanuel: *Spolia detrahe,* ab eo quem Gabriel virgini prænuntians Iesum vocauit sic: F *Et vocabis nomen eius Iesum.* Ideo saluatorem quoque appellat, vt prophetia cum euangelio conueniat. (Supra 8. a. — Luc. 1. d.)

✻ Procopius. Fontes salutis sunt, vel Apostoli, vel libri, qui spiritu dictante tanquam imbre, cœlitus immissi sunt.

Hie-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XII.

✻ E T dices. *Descripto Christi mysterio, hic consequenter describitur gratiarum actio pro tanto beneficio, cùm dicitur.*

1 Et dices in die illa. *Idest, tempore gratiæ Christi reuelatæ, quod tempus vocatur dies, Rom. 3.* Nox præcessit, dies autem appropinquauit.

2 Confitebor tibi do. *Confessione laudis & gratiarū actionis.*

3 Quoniam iratus es mihi. *Propter peccata mea, me puniendo in captiuitate Babylonica, & in persecutione Antiochi illustris, & pluribus temporibus alijs.*

4 Conuersus est furor tuus. *In mansuetudinem.*

5 Et consolatus es me. *Per tuam benedictam incarnationem. ideo subditur.*

6 Ecce Deus saluator meus. *Visibiliter apparens in carne assumpta.*

7 Fiducialiter agam, &c. *Amplius retardari a vita beata, quæ per Christum fuit aperta. Sic enim confitebatur primitiua ecclesia sub Apostolis in Ierusalem congregata, quę pro maiori parte erat de gente Iudæorum, vt patet in Actibus Apostolorum.*

8 Quia fortitudo mea, &c. *idest, dans mihi fortitudinem in aduersis.*

9 Et laus mea dominus. *Quia virtute diuina in primitiua ecclesia fideles non solum patienter sustinebant tormenta, sed gaudenter, & cum laudibus diuinis.*

10 Et factus est mihi. *Quia immediatè transibant ad vitam cœlestem, quod non fiebat sanctis veteri testamenti.*

11 Haurietis aquas. *Idest, vos catholici haurietis dona Spiritus sancti de sacramentis nouæ legis, in quibus confertur gratia, quod non fiebat in sacramentis veteris legis.*

12 Et dicetis. *Exhortando vos mutuò ad laudem diuinam.*

13 Confitemini domino. *Eius beneficia recognoscendo.*

14 Et inuocate nomen eius. *Ipsum deuotè laudando.*

15 Nota facites in populis. *Idest, in omnibus gentibus per prędicationem euangelicę veritatis.*

16 Adinuentiones eius. *Idest, modos mirabiles humanæ salutis, quos adinuenit diuina sapientia in filij Dei incarnatione, prędicatione, passione, resurrectione, & ascensione.*

✻ Memen-

MORALITER.

† 2 *Confitebor tibi.* Hic consequenter ponitur gratiarum actio ecclesię à persecutione Antichristi liberatæ, cum dicitur: *Confitebor tibi.* flagellando per Antichristum pro culpis meis.

5 *Et consolatus es me.* In beneficio liberationis & gratiæ tuæ donis. ideo sequitur.

11 *Haurietis aquas.* Scilicet gratiæ & glorię.

† *De fontibus saluatoris.* i. de plenitudine suæ pietatis.

12 *Et dicetis.* Inducendo vos mutuò ad confessionem diuinæ laudis.

15 *Notas facite, &c.* i. varios modos saluandi electos.

† *Annun-*

A Hier. Liberis allegoriæ spatijs in Isaia euagatur, & interpretatis nominib. ingenium suum facit ecclesiæ sacramẽtum. Eusebius Pāphili historicam expositionẽ promittens, oblitus proposit ĩ Origenis mortem excidit.

a ¶Mandatum nouum do vobis vt dili. inuicem. b ¶Excelsus dominus & humilia respicit.
a tiones eius: mementote, quoniam excelsum est nomen, 1
a ¶Soli⁹ cui cantandum est. b ¶Mortem morte vicit, carnem in cœlo vexit, & huiusmodi.
eius. Cantate domino, quoniam magnificè fecit, annun- 2
a O Apostoli. b Magnalia eius. c ¶In omnem terram exiuit sonus eorum. d ¶Vbi misericordia eius. e ¶Ergo tibi. ¶Alijs. f ¶Deum tuum. a ¶ Dei tui. b ¶Idest, primitiua, vel ecclesia de gentibus, ecclesia Catholica.
tiate hoc in vniuersa terra. Exulta & lauda † habitatio Siõ, 3 4
a ¶Olim tamen notus in Iudæa. b ¶Qui sanctificat Israel.
quia magnus in medio tui sanctus Israel. 5 6 7

† habitatrix.

a *Mementote quoniam excelsum, &c.*
✱ Theodoretus. Celebrate memoria exaltationẽ miraculorũ, & crucis exaltationẽ, qua nomẽ dñi exaltatũ est.

D

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Mementote quoniam. *Vnde Philip. 2. b.* Dedit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genuflectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei patris.

2 Cantate domino. *Ponendo naturam humanam in Christo ad patris dexteram.*

3 Annunciate hoc. *Quod impletum est per prædicationẽ Apostolorum aliorumq; Christi discipulorum per orbem vniuersum.*

4 Exulta. *In corde.*

5 Et lauda. *In ore.*

6 Habitatio Sion, *idest, ecclesia, quæ vocatur Sion, Heb. 12. f:* Accessit ad Sion montem & ciuitatem Dei viuentis cœlestem Ierusalem, &c.

7 Quia magnus in medio tui sanctus Israel. *i. Christus sanctificans fidelem populum, qui nunc Israel appellatum, vt frequenter supra dictum est. Potest etiam hæc litera referri ad montem Sion, in quo erat templum, vbi legitur Christus frequenter prædicasse & miracula fecisse. Ibi etiam Apostolis suam resurrectionẽ manifestauit, & super eos Spiritumsanctum in signo visibili misit, vt dicit Hier. in epistola ad Paulinum, de omnibus sacræ scripturæ libris.*

B MORALITER.

† 3 *Annunciate hoc in vniuersa terra.* i. nõ solum in terra morientium, sed etiam in terra viuẽtium, in qua sancti Deo de suis beneficijs regratiantur. ideo subditur.

4 *Exulta & lauda habitatio Sion.* Idest, habitatores cœli.

7 *Quia magnus, &c.* Idest, sanctificans Israel.

E

ADDITIO.

In cap. 12. vbi dicitur in postil. Haurietis aquas de fontibus Saluatoris.

Hoc quod dicitur: Haurietis aquas cum gaudio de fontibus Saluatoris, *posset exponi magis propriè ad literam de aqua baptismi, qui est ianua sacramentorum, in qua gratia salutaris confertur, & dona Spiritussancti dantur.*

REPLICA. *In cap. 12. vbi postil. exponit illum passum:* Haurietis aquas de fontib. Saluatoris. *de gratia Spiritussancti & donis quæ in euangelio dicuntur aquæ viuæ, quæ hauriuntur de fontibus. i. sacramentis, quæ fontes Saluatoris hic dicuntur: Burge. dicit quod magis propria est expositio de aqua baptismi, quæ est ianua sacramentorũ. Sed expositio Bur. q̃ dicit magis propriam, possumus dicere magis extortam rõne illius termini aquas. Nam non refert an aqua baptismi hauriatur ex fontib. vel fluminibus: Et quia vult suã expositionẽ fore magis propriam, cùm dicit baptismum fore ianuã sacramentorum, idcirco sensus esset: Haurietis ianuam ex fontibus. Quanta sit huiusmodi expositionis proprietas patet etiam parum intelligenti. Et cum omnes communiter catholici, exponant ly fontibus Saluatoris pro sacramẽtis, improprijssima esset Burg. expositio. Haurietis aquam. i. baptismum ex fontibus Saluatoris. i. sacramẽtis. Qua ratione enim baptismus hauriri deberet ex alijs sacramentis eadem ratione & fortiori alia sacramenta hauriri deberent ex baptismo quia omnia illa sacramenta ritè suscepta baptismum præsupponunt: cum baptismus est vnus de fontibus sacramentalibus. Improprijssima igitur videtur expositio Burg. qua significatur, haurietis fontem ex fontibus, sic igitur Burg. sæpe mouetur lana caprina.*

CAP. XIII.

¶Hoc est miseria. ¶Corde.
a Nus Babylonis, quod vidit Isaias fi 1
a¶ Babylonem superbam. ¶ Tenebras tribulationis vel fumo incendij: multi enim succensi incendio eius. 2
b lius Amos. Super montem † caligi- 3
a ¶O prædicatores. ¶Mœdi & Persæ. b ¶Crucis victoriæ. 4
c nosum leuate signum, & exaltate vocem: 5 6

† eleuatum.

CAP. XIII.

Babylon. a ONus Babylonis. Babylõ metropolis Chaldęorum, cuius muri 16. milia assuum, per quadrum ab angulo in angolum, qui est similiter 64. milia. s. 40. duabus leucis & duabus vnius leucæ partibus tendebãtur. Ibi turris trium milium passuum in altitudine. i. duabus leucis a lato in angustum coartata. Et quia ibi cõfusum est labium, Hebraicè Babel, Græcè dicitur Babylon. Ibi Nabuchodonosor rex potentissimus, qui inter cæteras terras etiam Iudæam captiuauit, in cuius consolationem per Isaiam illius desolationis Spiritussanctus longè antè prædicit, sic: *Onus Babylonis.* i. mundi: qui linguas, opera, mentesq; cõfundit: Cuius rex, velut Nabuchodonosor, qui dicit: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me.* (Matth. 4. b.)

C

✱ Procopius. Babylon hæc si ad historiam spectes locus ipse est, in quo linguas eorũ qui turrim ædificabant, confusas esse accepimus. Quod si arcanum postulas intellectum, mentem optimè Babylonem dixeris, quę suis confusa malis Deo semper aduersatur, quæque confictis dogmatibus alienis, dum illis delectatur eleuatur.

F

b *Montẽ cal.* Mysteria ecclę: Posuit tenebras latibulũ suũ. (Psal.)

✱ Procop. Est ad Mœdos & Persas sermo prophetæ directus, vt tanquam Babylone iam potiti, victoriæ symbolũ in altum attollant, & tropheum vrbe infœlici vidẽdum aperte proponant, de qua in hęc verba apud eundem legimus. *Quomodo captus est, & contritus malleus vniuersæ terræ?* (Infra lib. 3.)

c *Leuate.* O angeli, & o pphetę, pdicate eius desolationẽ.

✱ Gregorius. In scriptura sacra cum numero singulari mons ponitur, aliqñ incarnatus dñs, aliquando ecclesia, aliquando

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIII.

✱ ONus Babylonis. *Postquam propheta denuntiauit punitionẽ Assyriorum, qui captiuauerunt decem tribus, hic consequẽter denuntiat punitionem Babyloniorum, qui captiuauerunt regnũ duarum tribuum. Et primò denuntiat Babyloniorum destructionem. secundò Iudæorum consolationem, ca. se. Prima in tres partes. quia primò describitur vastantis exercitus conuocatio. Secundò, Babyloniorum afflictio, ibi:* Vlulate. *Tertiò, sequens desolatio, ibi:* Et erit. *Circa primum dicitur.* (Diuisio.)

1 Onus Babylonis. *Miseria eam opprimens.*

2 Quod vidit Isaias. *i. præuidit in spiritu futurum.*

3 Super montem. *idest, contra Babylonem timore superbię eleuatam.*

4 Caliginosum. *idest, erroribus obtenebratam.*

5 Leuate signum. *idest, vexillum præcedens exercitum.*

6 Et exaltate vocem. *Exhortando ad prælium.*

✱ Leuate

MORALITER.

† 1 *Onus Babylonis.* Hic ad literam describitur destructio Babylonis. Per Babylonem quæ confusio interpretatur, ciuitas diaboli quæ est malorum hominum congregatio, significatur. Hæc autem ciuitas dupliciter debellatur. Vno modo per conuersionem malorum ad bonum: qđ fit per prædicationem, & orationem bonorum. Aliò modo per punitionem obstinatorum. Quantum ad primũ modum dicitur. (Modus debellandi ciuitates diaboli.)

3 *Super montem cœli.* Idest, super populum superbum peccatis obtenebratum.

5 *Leuate signum.* Scilicet crucis vós prædicatores in principio vestræ prædicationis vos signando.

6 *Et exaltate vocem.* Exhortationis. Isa. 58. *Quasi tuba exalta vocem tuam: & annuntia populo meo scelera eorum.*

† Leuate

A aliquando testamẽtum Dei, aliquando apostata Angelus, aliquando quilibet hereticus designatur. Hoc loco verò sub Babylonis regis specie, de antiquo hoste prædicatoribus dicitur: *Super montem caliginosum leuate signũ*. Prædicatores quippe sãcti, super caliginosum mõtem signũ eleuant, quando cõtra satanæ superbiã qui sæpe sub nebula simulationis, abscõditur, virtutem crucis exaltant.

B * Procopius. Qui magna vocis contẽtione crucem prædicat, is in monte signum eleuare, idest, potenti oratione Christi mortem amplificare posse dicitur, & promissiones planas apertasque reddere.

a ¶Prædicando de altis. ¶Opera bona faciendo. b ¶Hostes Babylonis contra ipsam adiuuando. ¶Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. c ¶Babyloniæ. ¶Scripturæ sacramenta. d ¶Persarum & Mœdorum. ¶Cyrus & Darius. e ¶Vt venerent. ¶Inspirando.

leuate manum, & ingredietur portas duces. Ego mandaui

a ¶Mœdis & persis obedientibus mihi. In comparatione Babylonis. b ¶Ministris. c ¶Sicut Paulum. ¶In hoc mihi seruientes. d ¶Vindicta. ¶Ostensa, vt timerent postea.

† sanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea exul

a ¶Vnde: Sancti estote: quoniam ego sanctus sum. b ¶Non in fortitudine sua. c ¶Impetum & multitudinem hostium describit. ¶Audita. ¶Consona. vnde ad ipsum dicamus omnes. d ¶Mœdorum & Persarum. ¶Babylonis. ¶Sanctis.

tantes in gloria mea. Vox multitudinis in montibus quasi

a ¶Multorum. b ¶Audita est. c ¶Magistrorum. ¶Darij, Cyri, & aliorum cum eis. d ¶Discipulorum.

populorum frequentium, vox sonitus regum gentium

a ¶Omnis potestas a Deo. b ¶Mœdis & persis.

a congregatarum. Dominus exercituum † præcepit militiæ

a ¶A finibus terræ ad tecla. b ¶A summo cœlo egressio eius. ¶Qua finibus terræ. c ¶Veniet.

belli, venientibus de terra procul. A summitate cæli domi

a ¶Bellatores. ¶Cyrus & Darius. b ¶Terrena sapientes. c ¶Ergo ò Babylonii. ¶Pœnitendo.

b nus, & vasa furoris eius, vt disperdat omnem terrã. Vlula-

a ¶Vltionis. ¶Iudicii, vel mortis cuiusque. b ¶Metaphoram bellatoris seruat. c ¶Vastabitur scilicet Babylon.

te, quia propè est dies domini, quasi vastitas a domino ve-

a ¶Conturbate manus dissolutas. b ¶Chaldæorum. c ¶Pauore inimicorum.

c niet. Propter hoc omnes manus dissoluentur, & omne cor

¶Deficiet. a ¶Conscientia peccati. b ¶Tunc. ¶Conscientiæ. ¶Ventris. c ¶Aliorum membrorum.

hominis contabescet, & conteretur. Torsiones & dolores

a ¶Eos scilicet. b ¶Incomparabiliter. c ¶Et. ¶Videns eum in eisdem tormentis.

d tenebunt, quasi parturientes dolebunt. † Vnusquisque ad

b *Militiæ belli*. Præ- D
dicatoribus instru-
1 ctis armatura Apo-
2 stoli, vt omnes inter
3 ficiant erigentes se
4 contra scientiã Dei.
5 c *Vlulate quia prope*
6 *est*. * Basilius. Ex
quo die dictus est
7 dies domini appro-
8 pinquare multum
† intercessit temporis,
† eius propinquitatẽ
9 contestantibus pro-
phetis omnibus, vt
10 nemo à spe excide-
ret, quasi ob diutur
11 nam extractionem
12 temporis possit de-
13 prehẽdi imparatus.
14 Et si communis ille
15 dies consummatio-
16 nis totius mundi se- E
† rius foret venturus,
17 suus alioqui singu-
18 los quosque nostrũ
manet exitus, qui
19 quidem vniuscuius
que est consumma-
tio, proinde è vicino adest.

a *Vox multitudinis*. * Procopius. Promiscuam eorum vocem ostendit, qui in prælio sunt, hominum, equorum, vincentium, fugientiũ, qualem paucorum nullus dixerit.

b *Militiæ*

d *Dissoluentur, &c.* Quia nullum opus Dei iustitia dignũ reperietur. vnde: *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens*. Et: *Si iniquitates obseruaueris domine domine, &c.* Psal. 142.a Ibid. 129.a

Com-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Leuate manum. *In signum confidentię & victorię obtinendę. ideo subditur.*

2 Et ingrediantur. *Scilicet Babylonis tanquam victores.*

C 3 Duces. *Scilicet Persarum & Mædorum: quia Cyrus rex Persarum, & Darius rex Mædorum cum suis exercitibus Babylonem ceperunt, vt habetur Dan. 5.*

4 Ego mandaui, &c. *Hebręi dicunt, citatis meis. Dictio enim Hebraica quę ponitur hic, ęquiuoca est ad citationem & sanctificationem. Hebręi tamen videntur hic melius dicere, quia exponentes translationem nostram dicunt:* Mandaui sanctifi. meis. *idest, ministris meis. Inspirauit enim dominus voluntatem & audaciam Persis & Mædis pugnandi contra Babylonem.*

5 Et vocaui fortes meos. *Dando eis fortitudinem.*

6 In ira mea. *i. ad exequendum punitionem a me dispositam.*

7 Exultantes. *i. in victoria gloriosa a me concedenda. vel quia Cyrus rex Persarum illam victoriam attribuit glorię diuinę vt habetur 2. Paral. vlt. & 1. Esd. 1.* Hæc dicit Cyrus rex Persarum: Omnia regna terræ dedit mihi dominus, &c.

8 Vox multitudinis. *idest, maximi exercitus contra Babylonem venientis.*

9 Vox sonitus. *i. Cyri regis Persarum, & Darij regis Mædorum. Et quia fortè isti aliquos alios reges adduxerunt secum.*

10 Dominus exercituum. *Quia militibus & bellatoribus inspirauit voluntatem & audaciam veniendi contra Babylonem.*

11 De terra procul. *Non abhorrẽtes laborem itineris. Et quia non solum homines fuerunt executores diuinę iustitię contra Babylonem, sed etiam angeli. ideo subditur.*

12 A summitate cœli, &c. *idest angeli, qui sunt quędam instrumenta ad exequendum diuina iudicia.*

13 Vt disperdat omnem terram. *scilicet Babylonis. Et est locutio hyperbolica, ad denotandum magnitudinem ciuitatis Babylonicæ & populi multitudinem, sicut aliquando dicitur: Parisius est totus mundus.* F

14 Vlulate. *Hic cõsequenter describitur Babyloniorum afflictio. Et primò quantùm ad eorum anxietatem, secundò quantùm ad eorũ pœnę acerbitatem, ibi:* Ecce dies domini. *tertiò quantùm ad aduersariorum ferocitatem, ibi:* Ecce ego. *Circa primùm dicitur:* Vlulate. *scilicet ò vos Babylonij. Vlulatus qui est clamor confusus, indicium est magni timoris prohibentis formare vocem distinctam.*

15 Quia prope est dies domini. *Idest, punitionis eius super vos.*

16 Propter hoc omnes manus dissoluentur, &c. *A sua virtute prę cordis timore, quia timor retrahit spiritus & calorem à membris exterioribus, & sic remanent frigida & trementia, & per consequens inualida.*

17 Et omne cor hominis contabescet. *Idest, conteretur prę tristitia.*

18 Torsiones & dolores, &c. *idest, Babylonij affligentur prę angustia: sicut illi qui patiuntur talia.*

19 Vnusquisque, &c. *Non potẽs eum iuuare, nec ab eo iuuari.*

* Facies

MORALITER.

1 *Leuate manum.* Bonæ operationis. Nam in prædicatione plus mouent facta quam verba.

2 *Et ingrediantur. i.* Prædicatores qui sunt duces verbi diuini: sicut dicitur Act. 14. de Paulo quod erat dux verbi, ingrediantur aures audientium ad mouendũ corda per efficaciam prædicandi.

4 *Ego mandaui.* Idest, prædicatoribus deuotis inspiraui spiritum prædicandi.

5 *Vocaui fortes meos.* idest, prædicatores, qui ad sustinendum aduersa debent esse fortes.

6 *In ira mea.* Contra vitia.

7 *Exultantes, &c.* Quia veri prædicatores non quærunt gloriam propriam. Et quoniam in principio prædicationis debet fieri oratio communis, subditur.

8 *Vox multitudinis.* Scilicet orantis.

† *In montibus.* Nam oratio est ascensus mentis in Deum.

† *Frequentium populorum.* Nam minores & maiores in prædicatione debent orare.

10 *Dominus exercituum pręcepit, &c.* Hic ponitur secundus modus debellandi ciuitatem diaboli, s. per punitionem obstinatorum, quòd erit maximè in iudicio finali: in quo executores erunt angeli, & ideo sequitur: *Dominus exercituũ pręcepit militię belli, &c.* idest, angelis sanctis vt retrudãt damnatus in inferni pœnis. Et quia nullus poterit resistere, ideo subditur.

† *Omnes manus dissoluentur.* Quia nec alium iuuare, nec ab eo iuuari poterit. ideo subditur.

19 *Vnusquisque ad proximum suum stupe. &c. Quoniã stellę cæli & splendor earum non expandent lumen suum.* i. angeli sancti nõ agent amplius vt reducant peccatores ad gratiæ statum.

8. *Vox*

† *Obserr-*

a *Combustæ*. Quasi carbo- a
A nes nimio dolore: vel in re. Multi enim fuere combu- b
sti. *Combustæ &c.* Igne quem sibi succenderunt: quia dicere non possunt: *signatum est super nos lumen vultus tui domine. Et: Nos autem reuelata facie gloriam domini contemplantes.*

Psal.4.b
1. Cor.3.d

b *Ecce dies domini.* *Basilius. Superius dixit. *Prope est dies domini*, hic autem, *dies domini venit*, ad ponendam terram in solitudinem. Hinc obseruа vtramque hanc incisionem prophetiæ, non de eo- c
dem die debere ennarari. d
Prior enim illa de consummatione cuiq; nostrum pro
B pria intelligenda *venit*, quæ è e
vicino adest, hæc autem de die vniuersali. Forsan dies illa peculiariter dicitur dies, f
propter continuam vnionẽ sui status & perpetuæ tranquillitatis. Nulla enim intercipietur nocte, non vespe g
ra vlla certo circumscribet eã limite, quòd eo die, quæ eatenus delituerant occulta tenebrarum in apertam lucem proferentur. h

† superborũ vel fortium.
† Pretiosioré faciã virum.

c *Obtenebratus est sol.* Possunt hæc ad diem iudicij referri, quando omnia luminaria obtenebrari videbuntur cõparata splendori Christi.

d *Et visitabo super orbis ma.* Vindicabo vt corrigam, vehementer autem super im-

Oseæ.4.d

C pœnitentes. *Iratus.* (inquit) *non visitabo super filias vestras cum*

a ¶Pro nimia miseria.
proximum suum stupebit facies combustæ 1
a ¶Quia. b ¶Captiuitatis, vel iudicii generalis. c ¶Pœnitentibus.
vultus eorum. Ecce dies dñi veniet crudelis 2
a Æstimatione malorum. b ¶In inferno quis confitebitur tibi? Non est tempus pœnitendi, sed pœnæ. 3
& indignationis plenus, & iræ furoris quæ ad 4
a ¶Quæ peccatorum pondere grauabatur. ¶Babylonis. b ¶Vt deletis sceleribus sola iustitia regnet in terra. 5
ponendã terram in solitudinem, & peccato- 6
a ¶Contritione expellendos. b ¶Alias eã. c ¶Principes. ¶Babylonis.
res eius conterendos de terra: quoniam stellæ 7
a ¶Afflictis videntur omnia tenebrosa b ¶Super Babylonem. 8
cæli & splendor earũ non expandent lumen
a ¶Aduenientibus Mædis & Persis. b ¶Eis etiam. c ¶Balthasar rex in corde suo. d ¶Regina. 9 10
suũ. Obtenebratus est sol in ortu suo, & luna 11
non splendebit in lumine suo. Et visitabo su- 12
a ¶Babylonis: pro nimia multitudine populi. b ¶Visitabo.
per orbis mala, & contra impios iniquitatem 13
eorum. Et requiescere faciã superbiam † infi- 14
delium, & arrogantiam fortium humiliabo.
a ¶Tunc. ¶Rarior. b ¶Post destructionem. c ¶In terra perseuerans: Cum venerit filius ho. pu. ne fi inter. d ¶Quarum rubrum. 15
† Pretiosior erit vir auro, & homo † mundo 16
a ¶Hyperbolice. b ¶Videbitur captiuus moueri. 17
obrizo. Super hoc cęlũ turbabo: & mouebit 18
a ¶Non solum homines.
terra de loco suo propter indignationem domini exercituũ, & propter diem iræ furoris
a ¶Babylon. b ¶Cœlo & terra commotis. c ¶Leonem.
eius. Et erit quasi damula † fugiens, & 19
a ¶Lupum. b ¶Errabunda i. discipuli. c ¶Nisi dominus de quo: A domino egressus hominis dirigetur. ¶Ad defensionem vel salutem. 20
quasi ouis, & non erit qui congreget.
a ¶Liberatus a falsis magistris.
Vnusquisque ad populum suum conuerte- 21
a ¶Vnusquisque auxiliator, vel qui à Babylonijs captiui tenebantur. b ¶De qua orti sunt. ¶Qui venerant ad auxilium. 22
tur, & singuli ad terrã suam fugient. Omnis 23

cum forni. fuerint, &c. De his D
autem qui in Christo sunt crediturі, dicitur: *Visitabo in virga iniquitates eorum: Misericordiam autem mea non auferetur ab eis.*

Psal.88

e *Et requiescere,* q.d. Hoc faciam: vt qui superbit, humilietur. vnde: *Deus enim superbis resistit: humilibus autem dat gratiam: ante ruinam exaltabitur cor.*

Iaco.4 Pro.16

*Basili⁹. Sicut exorto sole, tenebræ euanescunt, ita cõtumax superbia iniquorũ pessum it, iustitia Dei de ea vltionem exigente.

f *Pretiosior erit vir auro, &c.* Omnia rara pretiosa, idest, E
vir Babylonis rarius inuenietur auro. Similiter dicitur sermo domini pretiosus, idest, raro inueniebat. In die quoque iudicij visitabit dominus mala orbis, & quiescere faciet arrogantiã dæmonum, & pauci inuenientur electi propter persecutionem Antichristi.

† auro

g *Cælum turbabo, &c.* Non quod animata sint, sed propter indignationem domini, qui respicit terram, & facit eam tremere. Forsitan imminente captiuitate, cœlum tonando, & terra concutiendo mota est. Potest & de die iudicij legi.

Psal.103
† attoni

h *Damula fugiens.* Damula, diabolus est vel praua do- F
ctrina, cuius magistri in damula significantur, quæ Græcè dicitur: δορκάς.

Ecce

* NICOLAVS DE LYRA.

1 Facies combustæ, &c. *Quia Persæ & Mœdi incenderunt Babylonem: & multi fuerunt ibi combusti.*

2 Ecce dies. *Hic consequenter describitur afflictio Babyloniorum ex pœnæ acerbitate cum dicitur:* Ecce dies domini. *idest, punitionis eius.*

3 Veniet crudelis. *Ipsis Babylonijs præ acerbitate punitionis, ad quod designandum subditur.*

4 Indignationis plenus, &c. *Ad hoc enim ponuntur tot verba quasi eiusdem significantia, vt designent maiorem exaggerationem pœnæ.*

5 Ad ponendam terram. *Scilicet Babylonis.*

6 In solitudinem. *Occisis incolis.*

7 Quoniam stellæ cæli. *idest, principes magni.*

8 Et splendor earum. *idest, sapientia eorum.*

9 Non expandent lumen suum. *Quia fugiet ab eis mens, & consilium contra imminens periculum.*

10 Obtenebratus est sol. *idest, Balthasar rex qui occisus fuit, Dan.5. Et tamen adhuc erat prope principium regni sui.*

† Babylonis magnitudo.

11 Et luna non splendebit. *Idest. regina non procedet vlterius in apparatu regio.*

12 Et visitabo. *Hoc dicitur in persona domini.*

13 Super orbis mala. *idest Babylonis. Et propter hoc aliqui dicunt hic, vrbis & male: quia in Hebræo est orbis. Et dicitur de Babylone hyperbolicè, sicut dicitur: Parisius totus mundus, quia Babylon erat valde magna: Vnde dicit Philosophus in libro politicorũ, quod erat magis regio clausa muris quam ciuitas, eò quod excedebat notabiliter magnitudinem ciuitatis. Dicit enim Hie. quod muri erant in quadro ædificati, & quodlibet latus habebat 16. miliaria, quæ faciunt octo leucas.*

Naum

14 Et requiescere faciam. *Quia Babylonij erant idololatræ, vt patet in Daniel.*

15 Et arrogantiam. *Iactabant enim se de fortitudine.*

16 Pretiosior erit vir auro. *Idest rarior, eo modo loquendi quo dicitur: Omne rarum pretiosum, quia valde pauci de Babylonijs remanserunt viui.*

17 Et homo mundo. *Idest, auro puro & rutilante. Et dicitur obrizum, ab ob, & radio radias.*

18 Super hoc cœlum. *Locutio est hyperbolica, ad significandum magnitudinem iræ Dei contra Babylonem.*

19 Et erit quasi damula fu. *Scilicet exercitus qui venerat aliunde ad auxilium Balthasar.*

20 Et quasi ouis. *Fugiens lupum.*

21 Et non erit qui congre. *Ad reducendum eos in Babylonis auxilium. ideo subditur.*

22 Vnusquisque ad populum suum conuertetur, &c. *Quia timore perterriti fugerunt ad loca sua vnde venerant.*

23 Omnis qui inuentus. *Remanens enim Babylonijs.*

* Occide-

MORALITER.

† 10 *Obtenebratus est sol.* idest, Christus non in se sed peccatoribus: qui non videbunt eum amplius.

11 *Et luna non splendebit.* idest, virgo Maria peccatoribus non condescendet: quia suo filio conformis erit.

16 *Pretiosior erit, &c.* Quia pauci erunt virtuosi & saluati respectu multitudinis damnatorum, Math.7.b. *Lata est via, & spatiosa porta, quæ ducit ad mortem, & multi intrant per eam, &c.*

18 *Super hoc cœlum tur. &c.* Matth.24.a. *Erunt terræmotus per loca, & virtutes cœlorum mouebuntur.*

19 *Et erit quasi damula fu.* Scilicet si posset.

22 *Vnusquisque ad po. &c.* Quia similes in culpa, similiter punientur.

23 *Omnis qui inuentus fuerit.* s. in peccato mortali.

† Occi-

a *Ecce ego suscitabo,&c.* Legimus in Genes. 10.a. Quod & Madai filius Noe autor Mœdorum fuit: qui interpretatur mensura, siue a potente vel forti. Igitur contra Babylonios qui mente confusi sunt, suscitantur à potente, & forti Deo fortitudines ad puniendum, quæ reddant vnicuique secundū opera sua. *In qua enim mē sura mensi sunt, remetietur eis.*

* Procopius. Quod ait Mœdos gentem diuitijs abundātem pecunias aspernari, ideo facit, vt ab illis spem omnem amputet redimendi expugnationem & seruitutem.

b *Et erit Babylon illa ciuitas,&c.* Non postea reædificata est, sed dicitur in medio eius esse lacus serpētibus plenus, & arbusta in quibus odibiles bestiæ & aues, & venatio regia, & inhabitabilis est ppter portenta. Duæ ciuitates apud Mœdos dicūtur factæ ex ea, Ctesiphontes & Seleucia scilicet. Notandum, quod per sermonem domini vrbe confusionis euersa, vt Sodomæ, & Gomorrhæ comparetur: non habitabitur a sanctis ibi, sed bestiæ requiescent. Quicquid enim hæretici loquuntur in synagogis satanæ, non est doctrina domini, sed vlulatus dæmonum, & pilosorum, quos imitatur Esau. Syrenes quiescent in delubris voluptatis, quæ dulci & mortifero carmine animas trahūt in profundū, à lupis & canibus deuorandas.

c *Bestiæ,&c.* Per has omnes bestias lucis refugas, dæmonum vel angelorum fortitudines intelligimus, quibus ad puniendum traduntur. Iob 39. b.

a ¶ In hæresi. b ¶ Ab hostibus. c ¶ Scilicet. ¶ Malus vt viuat bonus. ¶ Verte impium, & non erit: d ¶ Resistere voluerit.

qui inuentus fuerit, occidetur, & omnis qui superuenerit, 1

a ¶ Spirituali. b ¶ Qui non venerunt ad perfectam charitatem. ¶ Beatus qui tenebit & allidet paruulos suos ad petram. c ¶ Vt perfecti sint. d ¶ Magistrorum. 2

cadet in gladio. Infantes eorum allidentur in oculis eorum, 3

a ¶ Opes, vtensilia. ¶ Ecclesiæ b ¶ Praua sapientia & doctrina peruersa tuæ conce. dolo. & pe. ini. 4 c ¶ Hostili libidine. d ¶ Enim. 5

diripientur domus eorum, & vxores violabūtur. Ecce ego 6

a ¶ Inspirando. b ¶ Babylonios. ¶ Terrena amantes. c ¶ Dæmones, vel prædicatores qui seculari scientia non delectantur. d ¶ Nitorem eloquij, in quo sibi applaudebant. e ¶ Desiderio occidēdi. 7 8

suscitabo super eos Mœdos, qui argentum non † quærant, 9

a ¶ Acumen ingenij: sed tamen pœnis delectantur. b ¶ Sacræ scripturæ. c ¶ Vt fiant magistri. d ¶ Nec innocentibus parcent.

nec aurum velint: sed sagittis paruulos interficient, & la- 10

a ¶ In errore. b ¶ Non ad voluptatem sed ad salutem.

ctantibus vteris non miserebūtur, & super filios non † par

a ¶ Suscitatis Mœdis b Mundus. c ¶ Olim.

cat oculus eorum. Et erit Babylon illa ciuitas gloriosa, in

a ¶ Quasi dæmoniorum. ¶ Transibit mundus & concupiscentia eius; Vide cœlum nouum & ter no.

regnis inclyta, in superbia Chaldæorum subuersa: sicut 11 12

subuertit dominus Sodomam & Gomorrham. Non habi 13

¶ Vnquam. ¶ Vsque in finem. 14

tabitur vsque † in finē, & non † fundabitur vsque ad gene- 15

a ¶ Quia videt eam desertam. b ¶ Christus. vnde psalmus; Facite iter illi, & c. cœlum cœli ad ori. ¶ Occidentalis qui ad finem tendunt; obliuiscens præterita, tendit in priora. 16 17

rationem & generationem. Nec ponet tibi tentoria Arabs

a ¶ Fessi. Angeli qui præsunt humano generi. b ¶ In mundo scilicet. c ¶ Ne tradas bestijs animas confitentium. 18

nec pastores requiescent ibi: sed requiescent ibi bestiæ, &

a ¶ Vbi lætabuntur b ¶ Babyloniorum. c ¶ Vel draconum vicorum. 19

replebuntur domus eorum draconibus. Et habitabūt ibi

a ¶ Aues solitudinem amantes a parte totum. b ¶ Lxx dæmones. ¶ Alias stabunt c ¶ Adinuicem. 20

struthiones, & pilosi saltabunt ibi, & respondebunt ibi

a ¶ Vox lamentabilis. b ¶ Quæ auditores ducunt ad mortem. c ¶ In quibus luxuriabantur. 21 ¶ Vbi Deum maxime offenderunt 22

vlulæ in ędibus eius, & † syrenes in delubris voluptatis. 23 24

* Theodoretus. Incorporea dæmonū natura est. Solēt autem decipere homines, & se illis sistere varijs figuris. Posuit ergo nomina dæmonibus, qualia vulgus agnoscit, onocentauros, veteres nominabāt empesas, nunc appellāt onoscelidas: Syrenas dæmones nominat, qui omni voluptatum genere animos hominum demulcent.

d *Struthiones.* De quibus in Iob satis tractatū est, quæ de terra altius non eleuātur, cum pennas habere videantur.

e *Pilosi.* Syluestres homines hispidi, quasi & incubones vel Satyri, vel genera dæmonum. Pilosi dæmones sunt cum subhirci figura appareāt. † habitabitur

f *Vlulæ in ædibus.* Magnitudinis coruinę, sed maculis respersæ, quæ rostro in palude sito horrendū strident.

g *Syrenes.* Sunt serpentes cristati & alati, velut alij pisces marini in specie muliebri, vel portenta diaboli, quæ dulci cātilena decipiunt homines huius seculi naufragium non clausis auribus transeuntes.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Occidetur. *A Mœdis & Persis.*
2 Et omnis qui superuenerit. *Vt Babylonios adiuuet.*
3 Cadet in gladio. *Aduersariorum.*
4 Infantes eorum. *Scilicet Babyloniorum.*
5 Allidentur. *Contra parietes.*
6 In oculis eorum. *Quod videre est grauissimum.*
7 Diripientur domus eorum. *i. opes & vtensilia domorū.*
8 Ecce ego. *Hic describitur afflictio Babyloniorum ex persequētium ferocitate, cum dicitur.* Ecce ego susci. super eos, *idest Babylonios.*
9 Mœdos qui. *Ita quod præ desiderio occidēdi, retardabuntur prædari, ideo subditur.*
10 Sed sagittis paruulos. *Et tamen talibus personis ad se defendēdum inualidis solet parci in bellis, & per hoc arguitur maior crudelitas, contra viros defendere se potentes.*
11 Et erit. *Hic post occisionem Babyloniorum describitur ciuitatis destructio totalis absque spe reædificationis, cum dicitur:* Et erit Ba.&c. *Quia de ea gloriabantur Babylonij propter murorum fortitudinem & populi multitudinem.*
12 In regnis inclyta. *Idest, nominata propter nobilitatem suā in omnibus regnis.*
13 In superbia Chaldæorum. *Quia de ipsa se iactabant.*
14 Subuersa. *idest, destructa, & deiecta a statu suo.*
15 Sicut subuer.&c. *idest, irreparabiliter. ideo subditur:*
16 Non habitabitur. *Ab hominibus.*
17 Non fundabitur. *Ad sui reædificationem.*
18 Nec ponet ibi,&c. *Arabes tunc temporis habitabant in tabernaculis, frequenter mutantes loca pro pastu animalium, per hoc ergo quod dicit:* Nec ponet,&c. *Designatur destructio Babylonis totaliter, quia sicut erit inepta habitationi hominum, ita & pascuis domesticorum animalium. ideo subditur.*
19 Sed requiescent ibi be. *Scilicet feroces & venenosæ, & etiam monstruosæ, ideo subditur.*
20 Et replebuntur.&c. *Aues sunt magnæ solitudinem amātes.*
21 Et pilosi saltabunt. *i. vulpes & lupi, vt dicunt aliqui. Alij verò dicunt quod pilosi hic accipiuntur pro quibusdam animalibus monstruosis, quæ in parte habent effigiē hominis, & in parte bestiæ. Alij vero dicunt, quod pilosi hic accipiuntur pro hominibus syluestribus, quibus multitudo, & magnitudo pilorum est pro indumentis. Alij verò dicunt, quod pilosi hic accipiuntur pro dæmonibus incubis. Sed istud non est verisimile, cum locus ille sit inhabitabilis naturæ humanæ vt prædictum est. dæmones autem non habitant inter bestias, quæ peccare non possunt, sed inter homines eos ad peccatum pertrahere nitentes.*
22 Et respon. *Aues sunt magnitudinis coruinæ, sed maculis respersæ, quæ fixo in palude rostro strident horrendæ. ideo dicuntur vlulæ, ab vlulatu dictæ.*
23 Et syrenes. *Dicit Hiero. quod sunt serpentes alati & cristati. Alij vero dicunt, quod sunt pisces marini, in forma muliebri in parte superiori apparentes. Sed quicquid sit de talibus piscibus, tamen non accipiuntur hic syrenes pro eis, quia si sint tales pisces habitant in mari, & non in ciuitatibus destructis.*
24 In delubris voluptatis. *In templis dolorum in quibus Gentiles exercebant voluptatem carnis, vt in tēplo Priapi & Veneris.*

MORALITER

† 1 *Occidetur.* Morte gehennæ
4 *Infantes eorum,&c.* idest, imitatores paternorum scelerum cum eis cruciabuntur: quod erit ad aggrauationē pœnæ ipsorū. pp quod diues epulo petebat, vt fratres sui nō venirent cum eo ad locum tormētorū, Luc. 16.g.
8 *Ecce ego susci.* idest, dæmones qui non curant de bonis temporalibus, sed tantum de animabus.
11 *Et erit Babyl.* Cuius gloria est quasi momentanea in hoc mundo, erit subuersa in inferno.
16 *Non habitabitur vsque in finem.* Idest, à pœnis non liberabitur, sed erit cum dæmonibus. ideo sequitur.

A ADDITIO

In cap.13.vbi dicitur in postil. Et pilosi saltabunt ibi. *idest, vulpes & lupi.*

In Heb.ponitur quædam dictio quæ sonat שעירים *seirim, quod est plurale huius nominis* שעיר *Seir, & habet multipliceē significationē. Vno modo significat pilosum. vnde Gen.27. de Esau qui erat vir pilosus, in Heb.dicitur Seir. Alio modo significat idem quod hircus caprarū. vnde Leuit.16.b.vbi dicitur:* Et à multitudine filiorū Israel accipiet duos hircos. *vbi in Heb. habet Seirim. Alio modo significat dæmonē. Leuit.17.b.vbi dicitur.* Nō immolabunt vltra victimas dæmonib. *in Heb.dicitur Seirim. In hoc vero loco dicitur:* Seirim saltabūt ibi. *quia secundū translationem Lxx. interpretū intelliguntur tertio modo s.dæmones idem secundū trāslationem Chaldaicam, idem etiam secūdum omnes expositores Hebræorum. Nec obstat quod obijcit postillator dicens, quod cū ille locus sit inhabitabilis naturæ humanæ, dæmones nō habitarēt ibi. &c.* D *Nam licet ciuitas Babyloniæ fuerit penitus destructa, prout habetur in hoc cap. terra tamen Sennaar vbi sita erat Babylon, non legitur hic destruenda, imò fuit habitata à multis hominibus, specialiter à Iudæis, qui remanserunt ibi post captiuitatem Babylonicam, & etiā qui ibi redierunt post passionem Christi, & ibidem fabricauerunt illud opus catholicæ fidei inimicum. s. Thalmud Babylonicū, prout plenius domino concedente declarabitur, Zacha.5.vbi de hoc ad literam agitur. Et quia illud opus fuit maximè diabolicum, ideo cōgruè dicit propheta, quod in illa regione Babylonis dæmones saltabunt. s. procurantes fieri illud pernitiosum opus.*

Replica. *In cap.3. pilosus exponit Burg. saltantes in terra Sennaar pro dæmonibus habitantibus ibi: vbi vt dicit, fabricatum est opus diabolicum Thalmud Babylonicū, transeat illud cōtra Iudæos.*

CAP. XIIII.

Prope est, vt veniat tempus. Allego. a Tempus incarnationis: Sic.n. misertus dominus Iacob, idest noui populi. B de Israel elegit Apostolos & alios quos requiescere fecit super humum suam, idest, b ecclesiam.

Nota. b *Iacob.* Nota proprietatem verborum. Iacob qui adhuc in lucta est, miseretur. Israel qui post victoriam nomen c accepit, elegit.

† faciam.

† tollent.

c *Adiungetur aduena, &c.*

✱ Procopius. Quem hic aduenam, Græce γειώρας dicit, proselytum ceteri interpretantur. At non proselytum nonnulli simpliciter, sed qui agrorum cultui incumbat. d Est igitur propriè γειώρας idē e quod vernaculus & indigēs. Futurum enim erat qui de Babylonijs indigenæ Iudæos sequerentur, apud illos proselytorum nomen haberent.

Lib.3.aduersus Martionem. ✱ Tertulianus. Esaias ipsos quoq; proselytos ait pro Christum accessuros ad Deum & nationes, quod sumus nos.

C d *Seruos & ancillas.* Legi obedientes de vtroque sexu: vel in tantum exaltati sunt, vt post captiuitatem de gentibus seruos, & ancillas haberent, secūdum Hebræos.

CAP. XIIII.

a ¶Deo cui omnia præsentia sunt. b ¶Quasi hoc cito.

a Prope est ut veniat tempus, 1
a ¶Captiuitatis, vel ruina hæreticorum.
eius, & dies eius non elon- 2
a ¶Deserta Babylonia. ¶Primo anno Cyri, qui Iudæos captiuos soluit de captiuitate Babylonis.
gabuntur. Miserebitur e- 3
a ¶Eorum qui supplantant vitia.
nim dominus Iacob, & eliget adhuc 4
a ¶Apostolos videntes Deum mente. ¶Eos qui redierant cum Zorobabel & alijs ducibus.
de Israel, & requiescere eos † faciet super 5
a ¶Ecclesiam. ¶Terram viuentium. b¶Gentilis. c¶Qui redierunt. ¶Electos.
c humū suam. Adiungetur aduena ad eos, & 6
a ¶Fide. b¶Affectu, non captiuitate. c ¶Reuertentes.
adhærebit domui Iacob. Et † tenebunt eos 7
a ¶Gentiles. b¶Aduenas. c¶Ecclesiam ierusalem. d¶Prodest malis serui re bonis. vnde Esau dicitur. Fratri tuo seruies. 8
populi, & adducēt eos in locū suum. Et possidebit eos domus Israel super terrā domini in
a ¶Vinculis fidei, vel in tempore Assueri, vel Holofernis.
d seruos & ancillas: & erunt capientes eos qui 9
e a ¶Sophismatibus, b¶Pœnitentiæ seruituti c¶Qui omnia lucri causa faciunt. 10
se ceperant, & subijcient exactores suos. Et e- 11
a ¶O Israel & Iacob. ¶Ecclesia.
rit in die illa cū requiē dederit tibi Deus à la- †
a ¶Quo contra hæreticos, vel quoslibet alios compugnasti. b¶A violentia qua tractus es in captiuitatem. c¶Falsi dogmatis ¶Chaldæorum. 12
bore tuo, & à concussione tua, & à seruitute 13
a ¶Hoc erit. b¶Non simpliciter historiam. ¶Sermonem hæreticorum. 14
dura qua ante seruisti, sumes parabolā istam 15
a ¶Erroris vel confusionis
f contra regē Babylonis, & dices: Quomodo 16

c *Et erunt capientes eos, &c.*

✱ Hieronymus. Locum istum Iudæi interpretantur carnaliter, quod postquam reuersi sunt de Babylone, fa- E ctum esse dicere non potuerunt. Neque enim Babylonij seruierunt eis, qui eos prius ceperant: neque victis Babylonijs, domus eorum possederunt, neque habuerūt eos in seruos, & ancillas.

f *Quomodo, &c.* Admirando quomodo vastator terrarū, & tributis cuncta opprimēs sit contritus, & ad nihilum redactus. Et possunt hæc in persona electorum in die iudicij de diabolo legi, vel de Nabuchodonosor, vt fabulantur Hebræi: *Quomodo.* A domo Dei iudicium incipit. Ezec. vnde. *A sanctis meis incipite.* Pro diuersitate enim peccati disponitur ordo iudicij, ut qui minus deliquerunt, ante purgētur: nouissima autem inimica destruetur mors.

✱ Athanasius. Postquam tu domine ab illo extorsisti chirographum quod erat cō- tra nos, idque affixisti cruci, omnes sathanæ insultant, dicentes. Quomodo cohibitus est exactor, coercitus ille qui instabat. ✋ Exactor.

1 Co. Lib. &c. F

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XIIII.

✱ Prope est. *Hic consequenter propheta denuntiat Iudæorum consolationem. Circa quod primò nuntiatur eorum liberatio de captiuitate Babylonica. secundò cōtra hostes insultatio, ibi:* Et erit. *tertio, insultationis cōfirmatio ibi:* Non vocabitur. *Circa primum dicit.*

1 Prope est ve. *i. liberationis Iudæorum de Babylone, quæ facta est in principio regni Cyri, vt patet Esdræ 1. Sed quia hoc fuit Cyro inspiratum a Deo vt ibidē dicitur: Suscitauit dominus spiritum Cyri regis Persæ. ideo subditur.*

2 Miserebitur. *i. populi regni Iudæ descendentis a Iacob.*

3 Et eliget adhuc. *Paucus de regno Israel cum Zorobabel reducendo. Capta.n. Samaria, & translato inde populo per Salmanasar, aliqui euadentes manū eius intrauerunt regnū Iudæ ibidem habitātes vsque ad captiuitatem Babylonis: & sic cū illis de regno Iudæ fuerunt captiuati, & cum redeuntibus de captiuitate redierunt.*

4 Et requi. eos. *Tpe Zorobabel, Esdræ, Nehemiæ & Machabeorū.*

5 Adiungetur. *Quia aliqui de Gentilibus conuertebantur ad Iudaismum per vnius Dei cultum & isti dicebantur aduenæ.*

6 Et tenebunt. *i. dabunt eis in via securitatem.* 7 Et addu. *Quia Cyrus dedit eis conductū.* 8 Et possidebit eos. *In Iudæa quæ erat diuino cultui deputata.* 9 In seruos. *Hoc dicitur quantum ad pauperes Gentiles: qui iuncti sunt eis ad seruiendum.*

10 Et erunt ca. *Hoc fuit impletum tempore Machabæorū, qui regnum Iudæa recuperauerunt à Græcis, multis eorū occisis & captis, & aliquibus eorum in seruitutem redactis, vt patet 1. Machab. & 2.*

11 Et erit. *Hic consequenter ponitur insultatio cōtra hostes. & primò insultatio viuorum. & secundò mortuorum, ibi: Infernus. Circa primum dicitur:* Et erit in die il. *i. tempore reductionis captiuitatis Babylonicæ.* 12 Cum requiem *s. itineris quando ductus fuisti in Babylonem.* 13 Et à con. *Quia captiui ducūtur impellendo, & cōcutiendo.* 14 Et à ser. *s. in Babylone.* 15 Sumes par. istā. *Quæ sequitur cōtra regē Babylonis. Et dicit regem indefinitè, quia aliqua de his quæ sequuntur verificantur de vno rege, & aliqua de altero.*

16 Quomodo ces. *Quia rex Babylonis per violentiam bona aliorum rapiebat.*

✱ Quieuit

MORALITER.

† 1 *Prope.* Sicut dies iudicii erit tristabilis reprobis. sic erit cōsolabilis electis, propter quod saluator loquēs de signis præcedentib. dicit Apostolis, Lu.21.e. *His aūt fieri incipientib. respicite & leuate capita vestra.* i. exhilarate corda, vt exponit beatus Greg. & hoc describit in hoc ca. Moraliter intellecto, ideo subdit: 2 *Miserebitur.* i. cuiuslibet qui studet supplantare vitia: quia Iacob supplātator interpretat. 4 *Et requie.* idest in terra viuentiū, q̄ debet supplantatoribus vitiorū. 5 *Adiungetur.* Nam ex gentibus & Iudæis facta est vna ecclesia militans, & etiam triumphans. 7 *Et adducet.* Multi nāque Iudæi conuersi sunt ad fidē per doctores ecclesiæ ex gentibus oriundos.

11 *Et erit.* Hic ponitur insultatio contra diabolū & eius exercitum: & primò ab electis cum dicitur.

† *In die illa.* Scilicet in beatitudine superna:

15 *Sumes par. istam.* idest, contra principem dæmonum.

16 *Quomodo.* Per pœnas corporales quæ hic exprimūtur, q̄ † non

a *Exa.* Qui exigit vsque ad nouissimũ quadrantem à debitoribus suis. qui dicunt illud: Dimitte nobis debita. Huic tradentur debitores huic tradidit Paulus Corinthum fornicantem.
b *Baculum.* Vocat Nabuchodonosor, vel diabolum, quia sicut per illum flagellantur à Deo impij, sic per hunc in pœnis inferni, vel quotidie in peccati suggerẽdo, isidiãdo.
c *Abietes quoq;* Principes diuersarũ gentium ab illo afflicti. Vel filij quorum patres interfecit.
d *Ex quo dorm.* Quia victo forti & direptis vasis eius satellites corruerunt. vnde: *Ite in ignem æternũ, qui paratus est diabolo, & angelis eius.* Nota, mors dormitio dicitur.
e *Qui succidat.* vnde psal. *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei.* Has aliquando peccantes tradit dñs supplicio conterẽdas. Vnde dicitur: *Conteret dominus cedros Libani.*

a ¶Pœnarum diabolus, vel retributorum: vel Nabuchodonosor. b ¶Pecuniæ vel peccati. c ¶sic scilicet

cessauit exactor, quieuit tributum? Contriuit dominus 1
a ¶Diabolum Vel Nabuchodonosor. b ¶Qui nolunt iustitiæ ferre iugum leue. 2
baculum impiorum, virgam dominantium, cedentem po- 3
a ¶Sua vel dor b ¶Morte æterna. c ¶Quia sui recte cere, non emendare. 4
pulos in indignatione plaga † insanabili, subijcientem in 5
a ¶Hoc contrito. ¶A labore. 6
furore gentes, persequentem † crudeliter. Conquieuit & 7
a ¶A fletu. b ¶Quæ seditione plena erat. c ¶In damnatione eius. d ¶Lætabitur iustus cum viderit vin &c. e ¶In domini virtute sublimes. 8
siluit omnis terra, gauisa est, & exultabit: abietes quoque 9
a ¶O diabole vel Nabuchodonosor. b ¶Dicentes, c ¶Somno mortis. 10
lætatæ, sunt super te, & cedri Libani. Ex quo dormisti, 11
a ¶Occidat. b ¶Pœnalis locus vel diabolus, qui præpositus est inferis. 12
non ascendit qui succidat nos. Infernus † subter te con- 13
a ¶In amaritudinem versus. ¶Conturbari potuit. b ¶Nabuchodonosor. 14
¶Terrenos principes ge enim terra. 15
turbatus est, in occursum aduentus tui, suscitabit tibi † gi- 16
a ¶Animæ eorum quos interfecerat. b ¶In aduentu principis, vt eius pœnam merentur cuius honorabant potentiam. ¶Consolati in pœnis eius. 17
gantes. Omnes principes terræ surrexerunt de solijs suis: om 18
¶Etiam. ¶Surrexerunt. 19
nes principes nationum. Vniuersi respondebunt, & dicent
a ¶O Nabuchodonosor. ¶Morte æterna. ¶Vel vi. b ¶Vt quos in terra secreuit dignitas, apud inferos societ pœna c ¶Quos occidisti. 20
tibi: Et tu vulneratus es sicut & nos, nostri similis effectus es.
¶Quia. a ¶Quia subiectis gentibus lætabaris. ¶Morte. b ¶Mortuum peccatis. 21
† Detracta est ad inferos superbia tua: † concidit cadauer tuũ 22
23

f *Infernus.* Habitatores vel principes eius inferni subter te Sub terra enim est infernus, i quo visus est diues ille a Lazaro. vnde dominus vinctos suos eruit, vinctũ diabolum dimisit.
g *Omnes principes.* Etsi hæc facta non sunt, tamen fieri potuerunt. Solatium est malorum inimicos habere socios pœnarum.
h *Vulnera es.* Qui immortalis, & Deus videbaris. Nos pro imbecillitate sensuum putabamus non posse resistere potentiæ Dei, & te solum in altitudine tua permanere.

† Indecliuabili.
Psal 28 a
Luc. 16. f
Zach. 9. c
† Etiam fontus nablorũ tuorum.

Subter-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quieuit tributum? *quod imposuerat super alias gentes & regna, & hoc fuit potissimè tempore Nabuchodonosor, qui fuit potentissimus inter reges Babylonis.*
2 Contriuit dominus baculum. *idest virtutem.*
3 Impiorum. *idest Babyloniorum. Et hoc fuit impletum in Balthasar, quem dominus per Cyrum & Darium expugnauit & occidit, Daniel. 5.*
4 Virgam dominantium. *idest sceptrum Babyloniorum, qui dominabantur multis gentibus.*
5 Cedentem populos. *idest superbe.*
6 Plaga in sanabili. *quia non poterant eis resistere.*
7 Subijcientem in furore gentes. *quia victorys sibi à Deo cõcessis abutebantur in crudelitate nimia.*
8 Conquieuit & siluit omnis terra. *idest habitatores omnis terræ habitauerunt in pace regno Babylonis deiecto.*
9 Gauisa est. *in corde.* Et exultauit. *in signo exteriori. Exultatio enim dicitur quasi extra saltatio.*
10 Abietes quoque. *idest principes magni terræ.*
11 Letatæ sunt super te. *idest ex tua deiectione, dicentes.*
12 Ex quo dormisti. *somno mortis.*
13 Non ascendit qui succidat nos. *idest impugnet: prosequitur enim parabolam de arboribus magnis principes significantibus, vt dictum est.*
14 Infernus. *Hic consequenter ponitur insultatio mortuorum. Et primo contra animam. secundo quantum ad corporis sepulturam, ibi:* Omnes reges, alias principes. *Prima in duas, quia primo ponitur insultatio contra regem Babylonis. secundo occasione huius fit transitus ad casum dæmonis, ibi:* Quomodo corruisti, *aliàs* cecidisti. *Circa primum sciendum, quod Heb. & aliqui expositores catholici, exponunt locum istum de anima Nabuchodonosor descendente ad pœnas damnatorum. Sed saluo meliori iudicio, istud non videtur mihi conuenienter dictum: quia Daniel 3. Nabuchodonosor reuersus de amentia videtur ex tunc vixisse in confessione laudis diuinæ. vnde ibidem dicitur:* Igitur post finem dierũ ego Nabuchodonosor oculos meos ad cęlum leuaui. & sensus meus redditus est mihi, & altissimo benedixi, &c. *& postea subditur in fine capitis.* Nũc igitur ego Nabuchodonosor laudo & glorifico & magnifico regẽ cęli: quia opera eius vera, & oẽs viæ eius iudicia, & gradientes in superbia potest humiliare. *& sic videtur vitam suam in bono terminasse, quia vlterius non fit mentio de reciduo ad malum. vnde & in decretis 23. quæst. 4. cap. Nabuchodonosor, dicitur, quòd fecit pœnitentiam fructuosam. Et ideo dicendum est, quod hoc refertur ad Balthasar nepotem suum qui in contemptum Dei fecit apportari vasa consecrata diuino cultui, & bibit in eis, & principes eius, vxores, & concubinæ. propter quod interfectus fuit eadem nocte, Daniel quinto, & secundum hoc dicitur.* Infernus, *idest, diabolus qui præest inferno.*
15 Subter te. *quia infernus dicitur esse in terræ profundo.*
16 Conturbatus est, in occursum aduentus tui. *i. cõmotus & intentus eo modo loquendi quo communiter dicitur: quando aliquis magnus & pessimus homo moritur, quod dæmones sunt multum occupati circa receptionem, & deductionem animæ eius: prophetæ enim aliquando vtebantur modis istis communibus loquendi.*
17 Suscitabit tibi gigantes. *idest animas gigantum in inferno existentes, qui fuerunt mali homines, Genesi sexto ad insultandum tibi.*
18 Omnes principes terræ. *scilicet defuncti.*
19 Surrexerunt de solijs suis. *idest de locis in inferno sibi deputatis: & eodem modo exponitur quod subditur.* Omnes principes nationum.
20 Et dicent tibi. *insultando.*
21 Et tu vulneratus. *idest deiectus in infernum ab honore tuo mundano.*
22 Concidit cadauer tuum. *per mortem corporis.*
23 Subter te sternet tinea. *qa cadauer hominis mortui vermificat circumcirca. Aliqui tamen referũt hoc ad vermem cõscientiæ, qui cõtinuè remanet in damnatis. Si autem aliquis vellet exponere*

prædicta

MORALITER

non habent locum in dæmonibus, signantur pœnæ spirituales, maiores, quæ sunt dæmonibus corpora non habentibus, affliguntur tamen ab igne corporali. Et quoniam sancti in punitione malorum ex diuina iustitia lætantur, sicut dicitur Psalm. 57. b. *Lætabitur iustus cum viderit vindictam:* & hæc lætitia designatur cum dicitur: *Sumes.* Consequenter ponitur insultatio damnatorum contra principem inferni & eius exercitum de augmentatione pœnæ dæmonum, eò quòd induxerunt damnatos ad peccatum, sicut angelorum gloria crescit de saluatis per mysterium eorum: & hæc insultatio damnatorum cum dicitur: *Infernus sub, &c.*

a ¶Omnis pęna diabolis requies per contrarium erit.
b ¶Qui super regum pectora recumbebas. c ¶Cum prius pallia auro gemmisque distincta. ¶Per tineam & vermes inferni tormenta designat.

a Subter te sternetur tinea; & operimentū tuū 1
a ¶De solio potentiæ.
erunt vermes. Quomodo cecidisti de cœlo
a ¶Nabuchodonosor aliis regibus gloriosior, vt Lucifer stellis splendidior. 2
b ¶Factus hesperus modo occidens.
b Lucifer, † qui mane oriebaris? Corruisti in 3
a ¶Ante calum vel post.
terram qui vulnerabas gentes, qui dicebas in 4
a ¶Cum subiecerim mihi terram, quid restat nisi in cœlum conscendam.
b ¶Non infra. ¶Quæ non ceciderunt. ¶Idest Iudæos qui & astra cœli, Dei cognitione fulgentes. 5
c corde tuo: In cœlum conscendam, super astra 6
a ¶Ecclesia. Non potest abscondi ciuitas supra montem posita: ¶Sion vbi templum in quo est testamentum, quod est in latere aquilonis. 7
8
d †Dei exaltabo solium meum: sedebo in mon- 9
te † testamēti, in lateribus aquilonis. Ascen- 10
a ¶In firmamento erat in cœlum vbi est domini solium cupiebat ascendere. 11
b ¶Diabolorum.
e dam super altitudinem nubium, similis ero 12
f a ¶Vt sicut ille prophetas & apostolos habeam. b ¶Nabuchodonosor vel diabole. ¶Qui se exaltat humiliabitur. ¶A tanta altitudine.
g h altissimo: Veruntamen ad infernum detra-
a ¶In pœnis. 13
i heris, in profundum laci. Qui te vide-

A a *Subter.* Putredo tinea & operimentum vermium, pœnæ æternę sunt quas propria genuit conscientia. Vel suppliciorū materia, quæ ex proprijs peccatis nascitur. Sicut enim quandiu humor est in cadauere, vermes nascūtur ex putredine, sic ex ipsa materia peccatorum gignuntur supplicia. Requies diaboli, lectulus tentationis, qui dicebat Christo: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me.

Matt.4.g Lib.10.de de monst. ca.vlt.

* Eusebius. Credibile est Christum cruci affixum vidisse infernas belluas formidabiles, de quibus Isaias ad eum qui de cœlo ceciderat Luciferum sermonem intendens, ita loquebatur, *Infernus subter te conturbatus est in occursum tui, suscitati sunt tibi omnes gygantes*. Hæc itaque omnia conspiciens, suū extrinsecus cruci affixum corpus in orbem cigentia, seq; aduersus ipsum comparantia, multitudinem eorum collectā describit, sic dicens, *Circundederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me.* Etenim dum animam humanam & cæteris similem putabant, aperuerant os suum vt quemadmodū alias hominum animas consueuerant, ita hanc deuorarent.

† furore filij. † cœli. †Ecclesiæ. Psal.21.

B b *Qui mane ori.* Hi sunt falsi apostoli, operarij mendaces q transfigurantur in Apostolos Christi qui solium superseminant dormientibus prælatis, & nolentibus, vel non valentibus resistere.

Alle. *Lucifer qui mane orie.* Diabolus in exordium mundi creatus, vel inter angelos gloriosus sed corruit secundum illud. *Videbam Satanā sicut fulgur de cœlo cadentem*, qui prius cogitabat: In cælum conscendam super astra cæ. ad soliū Dei. s. Post lapsum quoq; arrogat idem sibi, vnde & gloriatur ascendere super angelos in cęlum, vel super nubes, corda scilicet electorum & sedere in monte testamēti in ecclesia, & in lateribus aquilonis in frigidis.

Matt.13.d allegorice. Lucæ 10.c

* Origenes. Manifestè ostenditur de cœlo cecidisse is qui prius erat lucifer & qui mane oriebatur. Si enim, vt quidam putant, aliqua natura tenebrarum erat, quomodo ante fuisse lucifer dr̄? vel quomodo poterat oriri manè

Lib.1. periarchon cap.5.

C qui

qui nil in se habebat ex luce? Quod autē apostata sit iste, i. refuga, etiam Dominus in Iob ita dicit, *Educes draconem in humo apostatam*, idest, refugam. Certum est autem quia draco ipse diabolus intelligitur. Si ergo contrariæ virtutes refugæ nominantur, immaculatæ fuisse aliquando dicuntur. Immaculatum autem esse præter patrem, & filium, & spiritum sanctum nulli substantialiter inest, sed sanctitas in omni creatura accidens est, quod autem accidit, decidere potest. D

c *In cælum conscendam.* In firmamento erat, in cęlū vbi est dn̄i soliū cupiebat ascendere. Hęc oīa ad hæreticos, sunt referenda, qui cū deorsum sint, cū principe suo iactant se excelsos esse.

d *In lateribus aquilonis.* vnde: Ab aquilone exardescunt mala, & succendētur olla Ieremiæ. De quo: *Dicā aquiloni da.* Idest, redde captiuos.

E e *Nubium.* idest prophetarum de quibus: *Mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem. Et veritas tua vsque ad nubes.* Iudas nubes fuit cum alijs Apostolis, sed vitio suo diabolum ascensorem suscepit.

f *Veruntamen ad infernum detraheris.* Qui per virtutes potuisti ascendere, per vitia cades. Sancti habent pennas colūbæ & aquilæ, vt volent & requiescant. Impij quasi plūbū merguntur in aquis vehementibus, & descendunt in pfundum quasi lapis. Iniquitas sedet super talētum plūbi.

g *Detraheris.* Inuitus Christus descendit voluntarius.

h *Profundum.* Ad infimas & pessimas pœnas. Quantò enī gradus altior, tantò casus grauior.

i *Laci.* Idest inferni. vnde. *Cum descendentibus in lacum factus sum, &c.* & posuerunt me in lacu nouissimo. Sicut lacus aquas, sic infernus animas suscipit: & ad quem Banaias descendit tempore niuis, & leonem interfecit. Hæretici relinquunt fontem aquæ viuæ, & fodiunt sibi lacus contritos, qui aqua non volent continere. Vnde, sicut refrigerat lacus aquas, sic malitia habētes se, qui nec calidi nec frigidi sunt, idest nec credūt, nec omnino

Sanc Dec stan. Iere Isai. Sup Psal. Zach.

NICOLAVS DE LYRA.

* *prædicta ad literam de anima Nabuchodonosor, dicendū esset, quòd ista prophetia Isaiæ non fuit prædestinationis, quæ semper impletur, sed comminationis, quæ aliquando non impletur, sicut Ionæ 3.b. dicitur: Adhuc 40. dies & Niniue subuertetur: quæ tamen non fuit subuersa. Talis enim prophetia non denuntiatur prout est in diuina præsentia, quæ est immutabilis, sed secundum merita vel demerita hominum, quæ mutabilia sunt. Secundum enim demerita Niniuitarum Niniue erat subuertenda, sed quia egerunt pœnitentiam ad prędicationem Ionæ, non fuit impleta cōminatio subuersionis dictæ. Sic in proposito: Nabuchodonosor enim antequam propter peccata sua percuteretur amentia, meruerat pœnnā gehennæ, & quòd sibi fieret talis insultatio a dānatis. Veruntamen quia post amētiā recognouit dei potentiā, & egit pęnitentiā fructuosam, vt dictum est supra, ideo pœna per Isaiā cōminata nō fuit impleta. Et licet sic posset dici, videtur tn̄ mihi, ꝙ prima expositio melior est, & magis cōsonat textui.*

1 Quomodo cecidisti de cæ. *Hic cōsequēter occasione regis Babylonis agitur de casu dæmonis secūdū regulam exponēdi sacrā scripturam, quæ dicitur de diabolo & eius corpore, quam inter alias ponit Aug. 3. de doctrina Christiana, & Isid. de summo bono. 20. cap. Et illas ego posui in principio Gene. pro expositione totius sacræ scripturę. Ista aūt regula quā hic vtendum est, intelligitur per hoc quod diabolus est caput omniū iniquorum, secundū quod dicit Greg. hom. 10. Et ideo propter connexionē capitis ad mēbra & econuerso, scriptura sacra aliquādo sub vno contextu de vno trāsit ad aliud, & ecōuerso: & hoc modo Isaias hic loquens de rege Babylonis, qui erat diaboli membrum simpliciter quantum ad ipsum Balthasar, & ad tempus quantum ad ipsum Nabuchodonosor, transit ad loquendum de dæmone dicens:* Quomodo cecidisti. de cœlo. *scilicet empyreo.*

2 Lucifer. *i. pulchrior inter angelos, sicut Lucifer quæ est stella matutina pulchrior est inter stellas: ideo alio nomine vocatur Venus a venustate.*

3 Qui mane oriebaris. *Quia inter creationem eius quæ dicitur hic ortus, & lapsum fuit tempus modicum.* F

4 Corruisti in terrā. *Quia proiectus fuit in hoc aere caliginoso.*

5 Qui vulnerabas gen. *i. angelos alios quibus ipse fuit occasio cadendi. Angeli. n. boni & mali frequenter apparuerunt in specie humana, & ideo nomine gentiū, & hominū nominātur, sicut Act. 1. b. de duobus sanctis angelis dicitur.* Ecce duo viri astiterūt iuxta illos in vestib. albis &c. *& de diabolo dicit saluator, Mat. 13. d.* Inimic⁹ homo superseminauit zizaniā in medio tritici.

6 Qui dicebas in cor. tuo. *superbiendo.*

7 In cęlum asc. *Idest super alios angelos. Sic. n. voluit præesse alijs angelis indebite, scilicet vt sibi exhiberent honorē soli Deo debitū, & nulli subesse, non simpliciter, cum sciret se non posse esse absque dei manutenentia, sed quantum ad regulam agendorum.*

8 Sedebo in monte te. *idest in cælo empyreo, vnde procedūt omnia quæ in terris fiunt tanquam de aula summi imperatoris.*

9 In lateri. aqui. *Quia licet secundum Philosophū altitudo mūdi sit in polo antarctico, tamen secundū apparentiā hominum est in polo opposito, scilicet arctico: quia iste polus est nobis semper manifestus, & super nostrū hemisphæriū eleuatus & circa ipsum videntur moueri stellæ. Polus aūt antarcticus est semper nobis occultus. Vel aliter:* Sedebo in mon. te. *i. super ecclesiā quæ dicitur mons supra c. 2. & sic dicitur mons noui test. Super personas enim ecclesiasticas appetit diabolus maximè dominari.* In lateribus aqui. *i. in cordibus frigidis ex defectu charitatis.*

Virgi Hic nobis sublir illum dib. videt

10 Ascendā su. al. nu. *idest angelorum. Qui dicuntur nubes metaphoricè propter velocitatem motus, sicut, & supra dicuntur astra propter claritatem naturalis intellectus.*

11 Similis er. al. *Appetijt enim similitudinem diuinā, vt prædictum est.*

12 Ver. ad. in. *quia sicut culpa eius fuit grauior, ita pœna maior.*

13 Qui te viderint. *idest angeli sancti, qui viderunt eum caden-* * tem

omnino non credunt, sed per teporem & simulationem
A fidei a domino reijciuntur.
a *Est vir.* Non Deus vnde: Inimicus homo superseminauit zizaniam.
b *Vrbes.* Ecclesias, vt faceret synagogas diaboli, & hæretica prauitate pollueret mũditiam fidei.
c *Vinctis eius non.* Quos soluunt Apostoli imitatores magistri, qui ait: *Quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cælis.* Soluũt autem sermone Dei, & testimonio scripturarũ, & exhortatione virtutum. *Vinct. eius.* Immensa eius crudelitas designatur, qui non modò captiuos catenis onerabat, sed in tenebris recludebat, vt nec Euilmerodach filio suo
B aperiret.
d *Omnes reges.* Hieronym. Reges gentiũ quibus Deus gentes crediderat gubernãdas, qui concussi sunt à Nabuchodonosor, nec tamen subuersi: quorum non regnat peccatum, quia cor eorum in manu dei erat, minimè corruerunt. quomodo enim Deus deorũ Christus: sic Dominus dominãtium & rex regum. Hi requieuerunt in gloria sua: vnusquisque in domo sua: quæ apud patrem diuersæ mansiones sunt: & pro varietate virtutum varietates mansionum, sed Nabuchodonosor, nec in morte quiescit à cruciatibus.

¶ Cordis intuitu. ¶ Humilitate.
rint, † ad te inclinabuntur, teque prospi- 1
¶ Dicentes. a ¶ Dicens Ero similis altissimo b ¶ Terrenos quibus dicitur: Terra es & in terram ibis.
a cient. Nunquid iste est uir qui conturbauit ter 2
a ¶ Non subuertit, vnde. Mei autem pene moti sunt pedes &c. b ¶ Reges quorum cor in manu dei. c ¶ Virtutibus fugatis. 3
ram, qui concussit regna, qui posuit orbẽ de- 4
a ¶ Vitijs. b ¶ Quibus Christus dixit: Exite & his qui in tenebris sunt reuelamini.
b vnde: Dirupisti vincula mea. Et alibi, Dominus soluit compeditos. ¶ Peccati 5
c sertum, & urbes eius destruxit, uinctis eius nõ 6
d aperuit carcerem? Omnes reges gentium uni- 7
a ¶ Quieuerunt. b ¶ Cælesti. c ¶ Quia.
uersi dormierunt in gloria, † unusquisque in 8
a ¶ In domo patris mei mansiones multæ sunt ¶ Dormiuit. ¶ Sepulchro. b ¶ Sepultura Nabuchodonosor c ¶ Quia sepultis regibus quos occidisti, tu insepultus abijcieris, vel si omnes animæ aliquam requiem quandoque accipiant, tu nunquam.
e domo sua, tu autem proiectus es de sepulchro
a ¶ Quæ in radice nascens, arbori affert sterilitatem, digna incendio. b ¶ Sanguine 9
occisorum. c ¶ Sanie eorum qui scilicet sunt.
tuo quasi stirps † inutilis pollutus, & obuo- 10
11
a ¶ Tuo scilicet.
lutus cum his qui interfecti sunt gladio, & de- 12
a ¶ Inferni. b ¶ Sed tu existens quasi cadauer. 13
scenderũt ad fundamenta laci. Quasi cadauer
f a ¶ Quod omnes fugiunt. b ¶ Quia tu magister, illi discipuli. Cui plus creditur, plus exigetur ab eo. c ¶ Id est non eris cum eis quos occidisti socius in sepultura
g † putridum non habebis consortium, neque
a ¶ Hoc de diabolo, & Nabuchodonosor. b ¶ Non alienam tantum.
h cum eis in sepultura. Tu enim terram tuam di
a ¶ Etiam tuam. idest terrenos homines. b ¶ Modo propheta in tertia persona loquitur de Nabuchodonosor ¶ De diabolo potest etiã dici Non vocabitur in æternum. 14
i sperdidisti, tu populum tuum occidisti. Non
k a ¶ Quia potentia illius omnino periit. b ¶ Dæmonum.
l uocabitur in æternum semen pessimorum 15

rodach filium suum (qui eo interuallo septem annorum D
regnauit) in carcerem misisse, & eum ibi cum rege Ioachin in vita patris fuisse. Quo mortuo cum non auderet regnum suscipere dicens: pater meus, quando vult moritur, & resurgit, consilio Ioachin. ccc aues de diuersis partibus mundi exquisiuit, & corpus effossum in minutias discerpsit, & vnicuique partem alligauit. Dixit enim Ioachin, cum aues simul cõuenerint hę, reuiuiscet pater tuus.

De Nabuchodonosor in frusta concisus a filio.

f *Quasi cadauer.* Multitudine peccatorum putruerũt & *corruptæ sũt cicatrices meę.* Psal. 37. b
Virtus suauis odoris est, vnde. *Sicut vnguentum in capite*, & odor tuus suauis, & facies tua speciosa. Psal. 132. b
neque. † vir.

g *Consortium.* Scilicet sepulturæ. Altera est enim pœna autoris, altera eius qui ab authoritate cõpulsus.
E
Hic est gladius quo vulnerati sunt plurimi, & interfecti. vnde: Gladium suũ vi. ar. su. teten.
h *Tu enim terram.* quasi: In superbia tua regnum Chaldęorum destructum est, quod adhuc mansisset, nisi superbia tua non fuisset. Psal. 7. c
Matt. 11. d
neque.
i *Populum.* Quem tibi Deus commiserat corrigendum, & regendum: vnde audet dicere illud: Hæc omnia mihi tradita sunt.
k *Occidisti.* Non Deo reseruans viuos, sed pœnæ tuæ præparans socios.

e *Tu au.* Videtur fabulæ cõsentire, qua dicunt Iudæi Nabuchodonosor in statum pristinum regressum Euilmerodach

l *Nõ vocabitur.* Ideo non vocabitur in æternum, quia ipse semen

C F

NICOLAVS DE LYRA.

* *tem, & vident eius damnationem.*

1 Ad te inclinabuntur. *per considerationem diuinæ iustitiæ dicentes.*

2 Nunquid iste. *Idest cælum empyreum, quod dicitur terra viuentium.*

3 Qui concussit. *Idest ordines Angelorum: quia de omnibus ordinibus aliqui ceciderunt cum eo. Angeli verò in scriptura dicuntur reges, quia per eos regitur tota corporalis creatura: & per consequens ordines Angelorum dicuntur regna. Vel potest istud intelligi de terra habitationi hominum deputata, cuius pacem diabolus nititur perturbare & frequenter perturbat.*

4 Qui posuit orbem desertum. *quia ante mortem Christi omnes decedentes trahebat ad infernum.*

5 Et vrbes eius destruxit. *idest loca diuini cultus, quæ frequenter destruxit a deo permissus.*

6 Vinctis eius non aperuit carcerem. *idest eos detinuit. Quòd autẽ inde aliqui sunt amoti in resurrectione Christi, fuit contra eius voluntatem. Aliqui verò expositores exponunt de rege Babylonis ad literam dicentes sic:* Quomodo cecidisti Lucifer. *i. rex Babylonis gloriosior regibus alijs, sicut Lucifer alijs stellis:* Qui mane oriebaris, *quia licet regnum Babyloniæ fuit valde gloriosum, tamen in hac gloria durauit tp̃s modicum, quia primus rex gloriosus legitur fuisse Nabuchodonosor, cui successit Euilmerodach filius eius, & isti successit Balthasar eius filius, vt declaratũ fuit diffusius, Dan. 2. & in isto defecit regnũ Babyloniæ, & translatũ fuit ad Mædos, & Persas, Dan. 5.* Corruisti in terrã. *deiectus a regni dignitate.* Qui vulnerabas gentes, *ex nimia crudelitate.* Qui dicebas in corde tuo: In cęlũ ascendã, &c. *Opinio enim erat Gentilium, quòd post dignitatem regni in vita præsentem transferebantur ad cęlum secundum quod dicitur 2. Mach. 11. e. Patre nostro inter deos translato.* Sedebo in monte testamenti. *i. super Ierusalem extendam regnum meum, sicut & factũ est, quando cepit Sedeciam.* In lateribus aquilonis. *quia Ierusalẽ dicitur esse in latere aquilonari montis Sion.* Ascendam super altitudinẽ nubium. *idest prophetarum:* Similis ero altissimo. *i. monarcha in mundo, sicut ipse est in cælo.* Verumtamen ad infernũ detraheris, *inuitus.* In profundũ laci, *qui plus se exaltat per superbiam magis deijcitur per pænã: quod impletum fuit in Balthasar, vt supra dictum est.* Qui te viderint, ad te inclinabuntur, *quasi dicat. ita profundè deijcieris, quod qui te voluerit videre, oportebit se inclinare.* Nunquid iste est qui conturbauit terram. *i. habitatores terræ.* Qui concussit regna, *subijciẽdo ea violenter suo imperio. Rex enim Babylonis multa regna imperio suo subiecit armorum violentia.* Qui posuit orbem desertũ *pro magna parte, interfectis incolis.* Et vrbes eius destruxit, *sicut patet de Ierusalem, & de multis alijs quas destruxit rex Babylonis.* Vinctis eius. *i. ab eo.* Non aperuit carcerem, *dimittendo eos etiam post longam macerationem, & secundum istam expositionem litera ista dicitur de dæmone figuraliter tantum. Prima tamen expositio magis consonat dictis sanctorum.*

7 Omnes reges. *Hic consequenter ponitur insultatio contra regem Babylonis quantum ad sepulturam. Et intelligatur pars ista de Nabuchodonosor, de quo dicunt Hebræi, quod ipso mortuo Euilmerodach filius eius, quem incarcerauerat propter mala, quæ tempore amentiæ patris fecerat, timens ne resurgeret à morte, sicut redierat de amentia, de consilio Ioachin fecit eum de sepulchro extra trahi, & particulatim etiam diuidi, & vulturibus dari, vt sic ipsis auolantibus partes non possent iterum congregari: secundum hoc dicitur:* Omnes reges gentium, &c. *sommo mortis.*

8 In gloria. *idest honorificè sepulti.*

9 Tu autem proiectus, &c. *Modo prædicto.*

10 Quasi stirps inutilis. *Quæ ad nihilum est vtilis.*

11 Pollutus. *Scilicet sanie: quia cadauera sic extracta saniè sunt polluta.*

12 Cum his qui, &c. *quorum cadauera remanent insepulta, & sic a bestijs & auibus deuorantur.*

13 Et descenderunt ad fundamenta laci, *quia carnibus deuoratis ossa remanentia per inundatiam pluuiarum trahuntur ad lacus, & paludes descendunt ad fundum. Cætera patent ex dictis.*

14 Tu enim. *Posita insultatione contra regem Babylonis, hic cõsequenter ponitur insultationis confirmatio, per hoc quòd denuntiatur terminatio regni: & primo confirmatur verbo. secundo exemplo ibi:* Iurauit dominus. *Circa primum dicitur.* Tu enim terrã dis. *idest eius perditionem meruisti. Et similiter exponitur quod subditur.* Tu populum tuum, &c. Diuisio.

15 Nõ vocabitur, &c. semen pessimorum, *regnũ Babylo-*

A semen pessimorum est. Non quòd semen malum sit per se, Deus enim fecit omnia bona. Sed ab his qui voluntate pessimi sunt, ortum est semen malum, quod voluntate non natura fit. vnde: *Semen Chanaan & non Iuda.* De bonis dicitur: *Per euangelium ego vos genui.* Omnes concordant historiæ, quòd occiso Balthasar, nullus postea de progenie Nabuchodonosor, regnauit. Deleta est omnis progenies pro superbia & impietate patris.

Gen. 1.d — Dan. 13.f — 1.Cor. 4.d

* Basilius. Malorum operum abolitio hic accipitur per filiorum iugulationem vt non mediocrem vtilitatem eius qui genuit patris. Hoc igitur loco tropologia in se complectitur amorē erga homines latentē multos, dum iubet semini nequam, quatenus fieri potest vt se alleuet excusso graui onere vitiorum suorum. Qui enim se informarint ad similitudinem maligni patris, suntque effecti filij nequitiæ, par est, vt omnem eam animæ suæ propaginē trucident, nempe peccata.

† in inimicis. — † filium & nepotem. — † scopis dissipationis.

B a *Iniqui.* LXX. Pro iniquitate patris tui. Quod quidā non intelligentes, draconē qui regnat in mari, quem Leuiathana appellant, Hebræi volunt esse patrem diaboli, secundum illud: *Quia mendax est & pater eius.* quod malè intelligendo deprauant.

Ioh. 8.f.

b *Et ponam.* Nihil est in ea, nisi venatio regia: & coctilibus muris post annos plurimos refectis inclusa.

c *In pos. hericij.* Mundus quoque ab hericio & paludibus possidetur modò. idest ab immundis spiritibus, sed in fine mundi scopabit, idest purgabit eum dominus igne purgatorio.

C d *Iurauit Dominus.* Hucusq; de Babylone, & regibus eius & populis, nunc de Sennacherib, & quæ tunc imminebant super Assyrios, qui Samariam Iudæamque vastauerunt præter Ierusalem, & in superbiam contra Deum elati. Vnde vna nocte 185. millia de eis ab Angelo sunt percussa. Et hoc in terra Iuda & in mōtibus eius sicut dominus prædixerat. D

a ¶ Et ideo. b ¶ Cogitationes opera mala ex impiis patribus nata. c ¶ Nabuchodonosor. ¶ Pro.

a Præparate filios eius occisioni † in iniquitate 1

a ¶ Q. occidentur ne consurgant vltra. ¶ In regnum.

patrū eorum. Non cōsurgent, nec hæredita-

a ¶ Patris. ¶ Sanctorum.

bunt terram, neque implebunt faciem orbis

a ¶ Domini. ¶ Nisi dominus custodierit ciuitatem. ¶ Vel tis. ¶ Pro quia. b ¶ Non est perfecta hominis Victoria. ¶ In Cyro & Dario. c ¶ Filios scilicet Nabuchodonosor.

† ciuitatum, & consurgam super eos dicit do-

a ¶ Vt non nominetur domina regnorum.

minus exercituum, & perdam Babylonis nō-

a ¶ Filios scilicet. b ¶ Ne vltra pullulent in vrbibus domini. ¶ Vel ait

men & reliquias, & † germen & progeniem,

a ¶ Non contentus his. 2

b dicit dominus. Et ponam eam in possessio- 3

a ¶ Hic etiam cætera monstra intellige. ¶ Vel ibus. b ¶ Quibus circundantur diuites. c ¶ similitudo, vt omnes quasi sordes auferantur.

nem hericij, & in paludes aquarum, & scopa- 4

a ¶ Vt pereant Babylonia semina ¶ Vt nihil remaneat nisi hericius.

c bo eam † in scopa terens, dicit dominus exer-

a ¶ Immobiliter statuit. ¶ Q. his peractis iuramentum domini complebitur.

cituum. Iurauit dominus exercituum dicens;

d a ¶ Q. Non aliter potest fieri. ¶ Aposiopesis: Q. Non credideritis mihi: si hoc non fecero. b ¶ Vel statui. 5

Si non vt putaui, ita erit: & quomodo mente 6

a ¶ Scilicet & [illegible] contrarium fortitudinem.

tractaui, sic eueniet, ut conteram Assyrium in 7

a ¶ Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes.

terra mea, & in montibus meis conculcem 8

a ¶ Sanctis. Iudæis b ¶ Afflictionis graue. 9

e eum, & auferetur ab eis iugum eius, & onus 10

a ¶ Assyriorum & Sennacherib vel diaboli. b ¶ Ne terreant amplius. 11

illius ab humero eorum tolletur. Hoc consi- 12

a ¶ Si non vt putaui. &c. b ¶ Ad protegendam omnem terram.

f lium quod cōgitaui super omnē terrā, & hæc 13

a ¶ Idest Sennacherib, vel manus, scilicet mea. est extenta ad protegendū omnem gentem. b ¶ Quasi dicat; Propheta, & hoc mutari non potest.

est manus extēta super vniuersas gentes. Dn̄s 14

a ¶ Quasi dicat: Nullus.

enim exercituum decreuit, & quis poterit in-

a ¶ Decretum eius. b ¶ Ad percutiendum. ¶ Nemo.

firmare? Et manus eius extenta: & quis auer-

g a ¶ Impiis. ¶ Contentio vel possessio. 15

h tet eam? In anno quo mortuus est rex Achaz

e *In montibus.* Nota proprietatem, in terra conteritur, in montibus, ab ipso domino cōculcatur. Cum enim omnes inimici positi fuerint sub pedibus Christi, *vt nouissima destruatur mors,* tunc auferetur a sanctis iugum Assyrij. Hostis temerarius non solum terram Dei, & humiliora occupare festinat: sed & eos qui virtutibus profecerunt, de quibus dicitur. *Fundamenta eius in montibus sanctis.*

4.Re — † pro quia — 1.Co — Psal.

f *Hoc consilium.* idest, Auferatur iugum eius, est meū consilium. Hoc consilium quod cogi. super om. te. Gētes Assyriorum scilicet, vel omnium qui subiecti sunt Sennacherib, vel diabolo. E In fine visionis aperitur, quod latebat dominum, scilicet cogitasse consilium super omnem terram, & eleuata manus eius super omnes gentes non Babyloniam tātum: vnde ostenditur, quæ dicta sunt, generaliter ad orbem terrarum pertinere.

g *In anno quo mortuus.* A principio libri hucusque sub Ozia, Ioatham, Achaz, vaticinatus est Isaias vsque ad finem sub Ezechia prædicta, & partim completa.

h *Achaz.* Quo viuente, regnante, in peccatoribus: nec pondus contra alienigenas, nec sermo Dei (iuxta Septuaginta) fieri poterat ad prophetam. F

Ne læte-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Præparate filios, &c. *Quia Balthasar fuit interfectus, & tota cognatio eius, & translatum fuit regnum. vt prædictum est, & sic patet litera vsque ibi.*

2 Et ponam eam. *idest Babylonem.*

3 In possessionem hericij. *Quia facta est inhabitabilis hominibus. Est autem hericius animal spinosum.*

4 Et scopabo eam. *Auferendo peccatores de ea, sicut de domo auferuntur sordes cum scopa.*

5 Iurauit dominus. *Hic prophetiæ veritas de destructione Babylonica confirmatur. exemplo scilicet regis Assyriorum, quem Deus destruxit ante destructionem regni Babylonis: & vtramque destructionem prædixit Isaias in pluribus locis. Et hæc destructio regis Assyriorum ponitur ab eo prima, in signum certum destructionis Babylonicæ futuræ. Quasi diceret: Cum videritis dictum meum impletum de rege Assyriorum, sciatis ipsum certitudinaliter implendum de regno Babyloniorum, & secundum hoc dicitur:* Iurauit dominus. *idest firmiter statuit.*

† 6 Si non vt putauit ita erit, &c. *idest in præsenia mea disponi.*

7 Sic eueniet. *Et quid sit illud subditur.*

8 Vt conteram Assyrium in terra mea. *idest in Iudæa, vbi vigebat diuinus cultus: & ideo dicitur terra Dei specialiter.*

9 Et in montibus meis. *Quia Iudæa est terra montosa.*

10 Conculcem eum. *Quia Angelus domini, de exercitu Assyriorum existente in Iudæa percussit 185. millia bellatorum, vt patet 4. Regum 19. g.*

11 Et auferetur ab eis iugum eius. *Scilicet ab Ezechia, & populo ipsius.*

12 Hoc consilium quod cogi. super omnem terram. *Scilicet ab Assyrijs depressam, & grauatam, quod ab eo auferetur iugum Assyriorum, & per hoc quod dicitur hic:* Hoc consilium quod cogitaui. *patet quòd est hic prophetia prædestinationis: & per consequens infallibiliter implenda, vt patet ex prædictis.*

13 Et hæc est manus. *idest, virtus domini.*

14 Extenta super vniuersas gentes. *Ad liberandum eas de oppressione Assyriorum. Cætera patent.*

15 In anno quo mortus est rex Achaz. *Postquam propheta denuntiauit punitionem Assyriorum qui captiuauerunt regnum Israel, & Babyloniorum qui captiuauerunt regnum Iuda, hic consequenter denuntiat punitionem aliarum gentium de afflictione vtriusque regni gaudentium, & affligentes adiuuantium. Et primo denuntiat punitionem Philistinorum, & secundo aliorum, capite sequenti & vltra prout patebit prosequendo. Circa primum sciendum, quod tempore Achaz fortitudo regni Iudæ fuit multum debilitata propter eius malitiam: quia Phacee filius Romeliæ occidit de regno Iuda 120. milia: & propter Philistijm intrauerunt regnum Iuda, & acceperunt plures ciuitates, & habitauerunt in eis. 2. Paral. 28. & de hoc lætabantur, sed mortuo Achaz, Ezechias filius eius fuit bonus, & iustus, fortificauit regnum, & preualuit aduersus Philistheos: secundum quod dicitur 4. Regum 18. b.* Ipse percussit Philistheos vsque ad Gazam, & omnes terminos eorum a turre custodum vsque ad ciuitatem munitam. *Et hoc denuntiat hic propheta futurum ad populi Iudæ consolationem, & Philistinorum * desola-*

11 Et

A a *Ne læteris*. Rege mortuo inimici lætantur, quasi aliquid lucri facturi nouis reb Hinc Philistæi quos Achaz afflixit, de morte eius lætantur, & Iudæis insultant, quia maturo rege perdito, subiaceant eius filio, quo regnante se putant fines eorum posse inuadere.

b *Virga percussoris*. Abiecto iugo Dei, primum in cogitationibus nostris radicatur semen colubri, post de semine pessimo nascitur regulus qui est rex serpentum, qui flatu & visu homines occidere dicitur. Hæc sunt peccata varia de prauo thesauro cogitationum ad opus pessimum prorumpentia. Hæc cùm regnauerint in his, quia Deo sunt alieni, egredientur serpentes pennati, vt non sufficiat cogitasse vel fecisse quæ mala sunt, sed patrocinia malorum quærant, & hæreses cõfingant. B Possunt hæretici per pennatos serpentes intelligi, qui se eleuant contra scientiam Dei & venenato ore absorbent volucres. i. ad excelsa volare cupientes. *Quē diligit dominus, corripit, &c.* Quasi filios erudit nos Deus, qui visitat in virga iniquitatis. Hęc est virga & iugum quod vult imponere ceruicibus omnium, vt deposito iugo Assyrij portent iugum Christi, quod si quis abiecerit vel contriuerit, statim de radice colubri tortuosi egredietur regulus, & aspides secundum LXX. & de eis serpentes volantes, vel qui absorbeant volucres.

c *Inte-*

c *Interire faciam*. ✠ Basilius. Qui sermonibus nutriuntur improbatæ doctrinæ, fami & inediæ traduntur, ad animarum suarum vtilitatem. Siquidem periuria magistri instruentis ad malitiam, ansam vtique præbet animabus, vt reualescant & salutem consequantur. D

a ¶Idest hæc visio. ¶Lxx. verbum. b ¶De morte Achas. c ¶Cadens potione.

a †factum est onus istud. Ne læteris Philisthęa 1

¶Ex hoc. a ¶Virga tua & baculus tu. ¶Achaz. 2

b omnis tu, quoniā cōminuta est virga percus- 3

a Achaz qui Philisthæus momordit seu non absorbuit. 4

soris tui. De radice enim colubri egredietur 5

a ¶Ezechias ¶Sicut basiliscus solo flatu vel visu. Plus enim omnibus Philisthæos percussit b ¶Lxx. volantes serpentes. 6 7

regulus, & † semen eius absorbens volucrem. 8

a ¶Cum te absorbuerit. ¶Dominus pascit me, & nihil mihi deerit. b ¶Iudæi. de quibus Filius meus primogenitus Israel c ¶Spiritus qui non abijciunt iugū.

Et pascentur primogeniti pauperum, & pau 9 10

a ¶Spiritu qui ponunt in Deo spem suam, non in diuitijs. b ¶Absque pauore ¶Pastore pro eis solicito. c ¶In pace cum Lazaro in sinu Abrahæ.

c perēs fiducialiter requiescent, & interire 11

a ¶Verbi Dei b ¶Fortitudinem tuam.

faciam in famē radicem tuam, & reli- †

a ¶Qui relinquentur ab Ezechia ¶Abijcientes iugum. b ¶Ne quid de malo semine germinetur. ¶Per Assyrios & Chaldæos. c ¶Ergo. d ¶Qui habitatis in portis ciuitatis Philisthinorum

d quias tuas † interficiam. Vlula porta, cla- 12

a ¶Vel ciues b ¶Quia ¶Ab Assyrijs c ¶Nihil in ea diuinæ sapientiæ.

ma ciuitas, † prostrata est Philisthæa omnis.

a ¶Auitus exercitus Sennacherib vel fama b ¶Nemo enim sine peccato, nec infans vnius diei.

e f Ab aquilone enim fumus veniet, † & non est

a ¶Fumi. b ¶Cum Philisthæa corruerit, & fumus eius vniuersa penetrauerit.

qui effugiat agmē eius. Et quid respōdebitur 13

d *Vlula*. Quasi Philisthæi plorate miseriam vestram, quæ venit per Sēnacherib. *Vlula porta, clama ciuitas.* Philisthæi potione cadentes inebriati scilicet calice Babylonis, & vino in quo est luxuria. Hi tamen propter cætera vitiatum propter ebrietatem regnum Dei perdiderunt. Præcipitur ergo eis, vt *vlulet porta eorum*: porta hæreticorum, os blasphemum, ciuitas, anima malis cogitationibus repleta. Ephes. 5. d.

e *Ab aquilone enim fumus*. Exardescentib. sagittis diaboli qui noxius oculus, & contrarius lumini. Ab aquilone olla Ieremiæ succenditur. vnde in Prouerbijs: *Aquilo ventus durus nomine autem dexter.* E Ierem. 1. c. Prou. 25. d.

f *Non est qui effugiat agmen eius*. Nullus præter Ierusalē. Et si quæsierunt angeli qui præsunt Assyrijs, cur sola saluetur? Respondebitur: *quia dominus fundauit Sion, &* Et sicut Ieremias catenas ligneas posuit super colla eorum, qui ad se missi fuerant. Dicit Isaias ad dominum: Quid respondebitur nuntijs diuersarum gentium, si quæsierint super aduentum Sennacherib? Cui dominus, quòd ipsi capiendi, & sola Ierusalem sit liberanda. Iere. 27. a. † vt ne vel vnus solus mā serit in cœtibus eius.

Nun-

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *desolationem. Et primò notat tempus, di.* In anno. *i. anno primo Ezechię, qui mortuo Achaz regnauit immediatè.*

1 Factum est onus istud. *i. facta est reuelatio Isaię de Philisthinorum punitione, ideo subditur.* C

2 Ne læteris Philisthæa omnis tu. *i. nulla ciuitas tua lętetur quia omnis non, & nullus æquipollent: vnde quod dicitur hic omnis ciuitas non lætetur, secundum ordinem constructionis idem est acsi diceretur: nulla ciuitas Philisthinorum lętetur. s. de hoc quod subditur.*

3 Quoniam comminuta est virga. *i. potentia.*

4 Percussoris tui. *i. Iudæ, quòd ante tempus Achaz consueuit te percutere & subijcere, sicut patet tempore Dauid 2. Reg. 5. & tēpore Ozię, vt habetur 2. Para. 26. vbi dicitur de Ozia:* Egressus est, & pugnauit contra Philisthijm, & destruxit murum Geth, & murum Ianniæ, murumq; Azoti, *tamen propter malitiam Achaz tempore eius diminuta fuit potentia regni: sed iterum fortificata tempore Ezechię, ideo subditur.*

5 De radice enim colubri. *i. de ipso Dauid, & aliorum regum potentum.*

6 Egredietur. *non nascendo, quia iam erat in primo anno regni sui, sed ad bellandum contra vos ò Philisthęi.*

7 Regul. *id est. Ezechias, qui plus nocebit vobis quam pręcedētes sicut regulus qui idem est quod basiliscus, quasi rex serpentum (à βασιλεύς Græcè quod est rex Latinè) plus nocet quam alij serpentes, quia interficit flatu, & visu. Nec mirandum est, quod Dauid sanctus, & Ezechias deuotus nominantur colubri, & reguli nominibus, quia hoc est propter nocumenta quę fecerunt infidelibus sicut & Sanson (qui in catalogo sanctorum ponitur. Heb. 11.) nominatur coluber & cerastes. Gen. 49. secundum omnes expositores.* E

8 Et semen. *i. deprimens Philisthinorum superbiam nimis eleuatam ex victoria tempore Achaz habita.*

9 Et pascentur primogeniti. *i. Iudęi tempore Achaz depauperati releuabuntur tempore Ezechię.*

10 Et pauperes. *Interfecto exercitu Sennacherib per angelum, & Philisthęis per Ezechiam depressis, ideo subditur.*

11 Et interire faciam, *i. virtutem Philisthinorum in obsidione propter defectum victualium.*

12 Vlula porta. *i. custodes portarum & habitatores ciuitatum propter miseriam in vobis futurā. Ab aquilone enim fumus veniet, .i. exercitus Ezechię tendens ad terram Philisthinorum, quia Geth & alię ciuitates Philisthinorum suprà positę, quas destruxit Ezechias declinant versus australem partem respectu Ierusalem. vnde mouit se exercitus Ezechię: vt dicit Ra. Sal. alij verò exponunt de exercitu Assyriorum & Babyloniorum, qui venerunt a parte aquilonari ad destruendum terram Iudęorum: sed prima expositio magis consonat præcedentibus & subsequentibus, vnde subditur.*

13 Et quid rñdebitur nuntijs gentis. *i. nuntijs Ezechię, &*

✠ *principum*

MORALITER.

2 *Ne lęteris Philisthęa*. Philisthæa interpretatur cadens potione, ideo signat quamlibet personam in potu excedentem, ideo subditur: *Ne lęteris*. nam lætitia proueniens ex tali excessu, & etiam talis excessus prouenit ex defectu debitæ correctionis, ideo subditur.

3 *Quoniam com. vir. est*. i. tui correptoris qui te minus debitè correxit. Et quoniam ex potu excessiuo oriuntur frequenter alia peccata grauiora. Sequitur.

5 *De radice colubri*. i. vini, eò quod de ipso scribitur Prou. 23: d. *Ingreditur blandè, sed in nouissimo mordebit vt coluber.*

6 *Egredietur*. i. peccatum grauius, vt adulterium vel homicidium.

8 *Et semen eius absorbens volucrem*. i. intellectum qui natus est sursum in Deum eleuari, sed absorbetur per excessiuam potationem vini.

9 *Et pascentur primogeniti pauperum*. ab excessu potus abstinentium, & dicuntur hic primogeniti vires animi quæ reficiuntur, & saluant in sobrietate. Eccl. 31. d. *Sanitas animę & corporis sobrius potus.*

11 *Et in fame radicem tuam*. idest, Humidum radicale in quo consistit vita, & hoc consumpto per ebrietatem, substantia tua consumitur Eccles. 9. a. *Operarius ebriosus non locupletabitur.*

† *Et reliquias tuas*. idest prolem tuam, quia consumpta patris, substantia, filij non habent vnde sustententur in vita.

A a *Nuntijs gentis.* Angelis qui præsunt ciuitatibus & gentibus: singulis mirantibus, cur sola Sion amaritudinem sumi vitauerit vel euaserit.
b *Fundauit Sion.* Super fundamentum prudentiæ, iustitiæ, fortitudinis, temperantiæ quę sunt Christus, vnde *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est: Qui autem fatuus est, ædificat super arenam.* D

a ¶Hoc scilicet respondetur.
a nuntijs gentis? Quia dominus fundauit Sion 1
a ¶Et ideo saluantur. ¶Spiritus.
b & in ipso sperabunt pauperes populi eius. 2

1.Cor. Matt.7

NICOLAVS DE LYRA.

* principum eius, qui discurrentes per Iudæam prædicabant dicentes: Reuertimini ad dominum Deum Abraham Isaac & Israel, & reuertentur ad reliquias quæ effugerunt manus regis Assyriorum, &c. 1. Paral. 30. Et subditur responsio.
1 Quia dominus fundauit Sion. *Eligens locum illum ad suum cultum.*
2 Et in ipso sperabunt. *Quia non solum illi de regno Iudæ, sed etiam multi de regno Israel venerunt ad Ezechiam in Ierusalē confidētes de diuina protectione vt ibidem subditur: sic exponit Ra. Sa. Aliqui verò expositores nostri exponunt de nuntijs Sennacherib, quos misit in Ierusalem ad terrendum Ezechiam & populum eius, vt habetur 2. Para. 2. Et responsum fuit eis, quòd non traderent se regi Assyriorum: sed magis confiderent de diuina protectione contra eum: Ezechia ad hoc adhortante populum, vt habetur ibidem.*

ADDITIO I.

An aliqua mora inter creationem & lapsum angeli Philosoph.

In cap. 6. vbi dicitur in postilla: Qui mane oriebaris, *quia inter creationem eius.*

B *Duplex est opinio circa hoc: an aliqua mora fuit inter creationē & lapsum angeli. Probabilior tamen est, et magis sanctorum dictis consona quòd statim post primū instans suæ creationis diabolus peccauit: vnde de eo Io. 8. dicitur* ꝙ in veritate non stetit. *Nec obstat, quod inter quælibet duo instantia temporum est dare tempus medium, prout probatur in sexto Physicorum. Nam hoc habet veritatem de tempore continuo, in angelis tamē qui non sunt subiecti cælesti motui (qui per tempus continuū mēsuratur) tēpus accipitur pro ipsa successione operationū intellectus seu affectus & ideo inter operationes tales licet non sint simul, non requiritur dare tēpus mediū. vt in prima parte. q. 63. ar. 6. in respōsione ad vltimum argumentū.*

ADDITIO II.

In eodem cap. vbi dicitur in postilla: Sic enim voluit præesse alijs angelis.

Licet angelus malus sciret se non posse esse absq; Dei manutenentia, nihil tamen prohibet, vt ipse vellet nulli subesse simpliciter. Voluntas enim quandoque est impossibilium præsertim voluntas damnata, sicut in diabolo.

ADDITIO III.

In eodem cap. vbi dicitur in postilla. Aliqui verò expositores exponunt de rege Babylonis.

Hoc quod dicitur. Qūo cecidisti lucifer, *magis propriè videtur exponendum de angelo lapso quam de Nabuch. Cuius ratio est:*
C *Nam Nabuch. prout dicunt historiæ: fuit primò homo infimæ cōditionis: & ideo non mirū si post suam magnam exaltationē cecidiset cū res faciliter conuertuntur in naturam suam, præsertim cum bona fortunæ sint valde mutabilia secundum Philosophū. vnde non videtur dignum tantæ admirationis, quod cecidisset, vt de eo diceretur:* Qūo cecidisti lucifer, *sed potius esset admirandum, quomodo ascendisset ad tātam sublimitatem: sed de angelo primo peccāte valde propriè conuenit admirari: qui fuit in tāta puritate naturę, quòd cæteras creaturas excedebat, præsertim cū secundū quosdā in gratia fuit creatus. Et de eo legitur Ezec. 28. c.* Tu signaculū Dei fuisti, &c. *De tali igitur merito admiratur propheta dicens.* Qūo cecidisti lucifer! *Non, n. est modicæ admirationis, vt creatura tā pura in naturalib. & etiam in gratia creata, quæ nullum habebat impedimentum, nec contrarium, sic cecidisset ab altissimo loco in profundissimum. Sed de Nabuchodonosor rationabiliter cōtingit per oppositum admirari. Vnde de eo propriè intelligitur illud quod infra dicitur:* Nunquid iste est vir, qui conturbauit terrā qui cōcussit regna &c. *q. d. non modicæ admirationis est, quod natura tā contemptibilis attingeret ad faciendum tam magna & insolita: quæ quidem admiratio est opposita admirationi prædictæ.*

REPLICA. In c. 14. Burg. circa casum & ortum luciferi voluit aliquid dicere cum suo autore, quomodo statim post primum instans suæ creationis peccauit, quasi motus spirituum mensuretur tempore in quo: non enim ponitur communiter prius & posterius instans nisi naturæ, perfectionis, vel originis: non successionis, quia eadē est mensura operationis rei quæ est naturæ. Cum igitur natura angeli secundū esse sit indiuisibilis, erit etiam indiuisibilis secundum operari quò ad mensuram successiuam quæ indiuisibilis est, & ex diuisibilib. esse non potest. Ponentes igitur morulas aut duas aut tres aut quatuor inter creationem, & lapsum angeli, oportet habere respectū ad ordinem naturæ, quæ est ordo permanentium: quia secundum illum ordinem prius est esse quam bene esse: nam non conuertitur subsistēdi consequentia: & ita non est apud intelligentem terminos capibile angelum fuisse bonum vel malū, nisi præintelligatur fuisse. Si igitur accipitur illa bonitas & malitia tanquā moralis, tunc est solū bonus vel malus vsus liberi arbitrij & sic habemus duas morulas ante appositionem vel negationem gratiæ, qua apposita vel negata oportet ponere tertiam, quia nō potest intelligi aliquem esse bonum bonitate gratuita, nisi præintelligatur bonus bonitate naturali. Et sic de malitia. In hac autem tertia morula omnes tam boni quam mali fuerūt in via, quia in statu merendi & demerendi: quia meritum beatitudinis non est sine gratia: oportet igitur assignare quartam morulā, in qua fuerunt in termino meriti: vel demeriti, quia non est intelligibile stāte lege ordinata, quòd quis sit in termino præmij, nisi prius fuerit in via meriti, nisi qs cū Hug. & magistro velit dicere in angelis præmium præcessisse meritū, sed in hoc magistri illi non tenētur: de quo vide circa quartā dis. 2. libri sententiarum. Illas autem oēs morulas possibile est esse in eodem instanti tempore, etiam si plures ponerentur secundum ordinem naturę perfectionis vel originis. Sed de angelorum motib. & operationib. per tpa & loca dicendum, quod non mensurarentur successionib. sed solum coexistentijs, & præsentijs sicut fluxus aquarum circa planum, & motus sphęrici in plano vide Scotum circa dist. 4. & 5. lib. 2. Et cum postilla vult luciferum sic superbisse, quod nulli voluit subesse, hoc intelligendum esse nō simpliciter, quia sciuit se sine Dei manutenentia esse non posse. Bur. aūt dicit, ꝙ voluit simpliciter, ex hoc medio, quia voluntas est impossibilium. Ad hoc medium respondet postillator, ꝙ potest esse verum in ordine agendi, sed non essendi: Sciens. n. modum essendi secundum ordinem essentialis dependentiæ, qui immutabilis est, ille scit fore ens prohibitum, vt in illo ordine noluit subesse. Non est igitur ad illud voluntas sed in ordine agendorum sunt multa impossibilia, non simpliciter sed sibi: & ad ea bene fertur præsumptio voluntatis qualis fuit in proposito, &c. In locis medijs vsq; ad cap. 26. multa dicit Burg. Quæ quamuis sint aliæ applicationes, non tamen contra postillatorem quia eadem litera varijs expositionibus sine absurditate applicari variè potest. E F

CAP XV.

a ONus Moab. Hæc est visio Isaiæ habita de onere, i. de destructione Moab. Moab filius Loth, cuius progenies & prouincia Moab vocata est: In ipsa est ar. quæ nūc Ariopolis metropolis.

CAP XV.

a ¶Bene quia Moab de incestu filiæ nocte conceptus est: vel nox magnitudinem mœroris significat.
a ONus Moab. Quia nocte vastata est 1 2

Onus

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XV.

* 1 ONus Moab. *Hic post denuntiationem punitionis Philisthinorum propheta denuntiat punitionem Moabitarum, qui descenderunt à Loth, cui Abraham pater Iudæorum fecit multa bona educendo eum de Aran, & inde ducendo eum in Aegyptum & reducendo, Gen. 12. & liberando eum de manu Amraphel, qui duxerat eū captiuum, Gen. 14. & per preces suas liberando eum de subuersione Sodomorum, Gen. 8. & ideo Moabitæ debebāt filios Israel diligere: sed ipsi ecōtrario tāquam reddentes malum pro bono gaudebant de eorum afflictionibus, & fauebant eorum afflictoribus, & ideo propheta hic denūtiat eorum vastationem. Et circa hoc primò vastationem eorum denuntiare incipit. Secundò causam cuiusdam dicti sui reddit in principio sequentis cap. Tertiò ad propositum redit, ibi:* Audiuimus. *Circa primum incipit denuntiare eorum vastationē duplicem. primò per Assyrios. secundò per Babylonios, ibi:* Ad torrentem. *Circa primum dicit.* Onus Moab. *i. eius vastatio mihi reuelata. supple est quæ sequitur.*
2 Quia nocte vastata est. *Ar. nomen est ciuitatis regiæ in regno illo.*

* Moab

MORALITER.

† 1 *Onus Moab &c.* Per Moab q ex patre interpretatū, puersitas Iudæorum signatur, quib. dr̄ Io. 8. f. *Vos ex patre diabolo estis. & desideria, &c.* 2 *Quia nocte vastata est Ar.* Per Ar quę

A Onus Moab, eſt circuncisio carnali & ſpiritualis. vnde: Nos ſumus circuncisio, qui ſpiritu domino ſeruiuimus. Ad differentiam ſpiritualis Iſrael dicitur: Videte Iſrael ſecū dum carnem: Sic Moab ſpiritualiter accipitur, (qui interpretatur de patre, vel aqua paterna) de inceſtu, & ebrietate generatus: qua ſi abſente, & neſciente patre. *Moab*, autor ſenſus, qui videtur de Deo patre naſci. Sed quia aduerſarius eſt populo Dei, de inceſtu in ſpelunca, & nocte generatur. Mœrore ergo noctis ſempiterno perijt, ſicut Aegyptij vigilia matutina nocturno. ſ. tempore, Loth quoque Sodoma pereunte venit in Segor, & ortus eſt ſol. vnde: *Non ſumus filij noctis, neque tenebrarum.* Et alibi. *Nox præceſſit, dies autem appropinquabit, &c.*

a *Ar.*i. aduerſarius: ſapiētia ſecularis quæ aduerſaria Deo. Cuius murus dialectica arte conſtructus nocte vaſtatur & conticeſcit. B Hiſtorialiter. Quia Moabitæ gauiſi ſunt de captiuitate Iſraelitarū, ſicut & Philiſthiim, quod paſſuri ſunt, prædicitur eis. Et ſciēdum, quòd primò ab Aſſyrijs, poſt a Chaldæis vaſtati sūt.

a Prouincia Arabiæ. b Non auſa rebellare.
a Ar: Moab † conticuit: quia nocte vaſtatus eſt 1
a Dialectica arte conſtructus. b In perpetuum. c Ad plorandum. ubi prius ad immolandum. d Regia. 2
b † murus, Moab conticuit. Aſcendit † domus 3
a Ciuitas nobilis: Aduerſæ ſapientiæ. b Idolorum. c Ad plangendum mala. 4
c & Dibon ad excelſa in planctum, ſuper Na- 5
a Quod interpretatur ſeſſio vel prophetia b Ciuitate nobili. Deſaltu. c Tota prouincia. 6
d bo & ſuper Nedaba Moab vlulabit. †In cun- 7
8
a Antiqui in afflictione & luctu capita barbasque radebant. vnde Iob. Tonſo capite corruit in terram. 9
e ctis capitibus eius clauicium, & omnis bar-
In publico. a Pœnitentiæ.
ba radetur. In triuijs eius accincti ſunt ſacco: 10
Omnimodus.
f ſuper tecta eius & in plateis eius omnis 11
a Cogitationes.
g vlulatus deſcendit in flatum. Clamabit Eſe-
Ciuitates prouinciæ Moab.
a Aſcenſio. b Factum vel mandatum.
bon & Eleale, vſque Iaſa audita eſt vox 12
a Moabitarum. Malum. b Etiam non ſolum ſenes.
h eorum. Super hoc expediti Moab vlu- 13
a Compaſſio, quia Dei creatura, quia eſt miſerandus & hoſtis.
i labunt, anima eius vlulabit ſibi. Cor 14
a Idest fortitudo vel termini eius deſerti erunt vſque ad Segor, quæ eſt in fine.
meum ad Moab clamabit: uectes eius uſque 15

b *Quia nocte vaſtata eſt.*

✻ Baſilius. Quod noctu erogatur ſupplicium, atrocius eſſe ſolet & amarulentius. Qui enim interdiu quauis afflictatur calamitatu, lucem ipſam habet qua ſe ſoluetur.

c *Aſcendit domus.* Ad excelſa, in quibus ſuperbierat, vt non immolet, ſed vt plangat vbi peccauerat.

✻ Septuaginta. Contriſtamini in vobiſipſis, peribit.n. & Dibon, vbi altare veſtrum.

✻ Baſilius. Ad aſſumendam triſtitiam quæ ſecundum Deum eſt, inuitat eos qui per multiuarias excogitationes hu- C mani intellectus in errores prolapſi ſunt, nec ſe permiſerūt moderationi & præſidio Spiritusſancti, vt in terram deiecti eiularent ob peſtilentes ſuos doctores. Nomine Nabo tales mihi innuere videtur ſcriptura.

d *Dibon.* Fluxus eorum: Mendaciū tranſit & fluit, & nūquam in eodem ſtatu permanet: Sermo aūt domini eſt compactus, & ſtabilis. Vnde manna videtur quaſi glacies non fluit ſed conſiſtit.

e *Super Nabo.* Hieronymus. Quia & omnis prophetiæ huius vnus eſt ſenſus, non eam per partes laceraui *Nabo* ſeſſio vel prophetia. *Medaba.* de ſaltu: Eſebō, cogitationes: Eleale, aſcenſio: Iaſa, factum ſiue mandatum: Segor, parua:

ua: Luith, genę: Oronaim, foramem mœroris: Nērim, D pardi vel præuaricatores: Gallim vituli, vel arenarum cu muli: Elim, arietes vel fortes: Dibon, ſufficiens mœror. Quia ergo peruerſum dogma, quod ſine Dei inſpiratione humano ſenſu in tenebris erroris naſcitur, nocte vaſtatū eſt, & argumēta eius .i. muri eccleſiaſtico ſermone deſtructa ſunt, & conticuerūt, & ad pęnitentiam verſa ſunt, ſuper Nabo, i. prophetiam & ſeſſionem †in Baith. .i. magiſtros eorum, & Medaba vbi eſt ſaltus infertilis, & habitatio beſtiarum erit vlulatus & plāctus: & †Iere. 28. ſ. Ezech. 7. e. de capitib. eorū ornamenta eloquentiæ, tollentur, vt nudi maneāt & deformes. Et ſi quid virilitatis in barba habere videbatur, raſū a viro eccleſiaſtico, effęminatum & debile comprobetur. In triuijs quoq; eorum, & diuerticulis errorū dum fingit vnuſquiſq; quod vult, eccingetur ſacco pœnitentiæ: & ſuper tecta, i. E dogmata in quib. ſe ſublimes eſſe credebāt, & in plateis quia latam ingrediuntur viam, quæ ducit ad mortem, erit vlulatus Neq; aſcēdent in ſuperbiam, ſed deſcendent in fletū, tunc intelligent cogitationes ſuas vanas (quod Eſebon ſignificat) & vanum aſcenſum ſuperbiæ, quod Eleale ſonat, & vox eorum audietur vſq; ad mala opera quæ fecerint, & mandatum quod putabant Dei propria confeſſione damnantes. Propterea vectes. i. qui firmi fuerunt in Moab, & errorem ſuum intellexerunt, vlulabūt, & ſpem profectus habere incipient, Gen. 14 c. cùm anima eorum vlulauerit ſibi. Vnde propheta compatientis affectu: *Cor meum ad Moab clamabit*

f *Omnis vlulatus.* Alia litera: Omnis vlulat. Moab. ſ. & ſic F deſcendet in fletum. Quaſi: Aſcendit ad excelſa, vt ante idola ploret. Sed cùm ibi nullum auxilium reperiret, dedit ad fletum in terram vel in domum ſuam.

g *Clamabit Eſebon.* A principio regni quod eſt in Eſebon, vſq; Iaſa ciuitatem, vbi finitur, vbiq; clamor, vbiq; luctus.

h *Expediti Moab vlula*, Ab vxorib. fortes bellatores. Inde dicitur Abraham vernaculos domus ſuæ elegiſſe expeditos, ideſt, ſine vxoribus.

i *Cor meū ad Moab. Vt. ſ. prouocem eos ad pœnitentiam.* Vectes eorū. i. firmamenta quæ in hæreſib. habere videbantur ad Segor, i. ad paruulam peruenient: vt non robuſti, ſed fragiles videantur. Segor aūt. i. parua pęnitentia, ſi perſeuerauerit perducet eos ad perfectam ſalutem, quod in vitula trium

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Moab conticuit. *tanquam confuſus, & non potens rebellare. Et accipitur hic Moab pro populo Moabitarum.*

2 Quia nocte vaſtata eſt murus. *i. fractus ab Aſſyrijs, eò quod cuſtodes muri non poterant ita defendere de nocte, ſicut de die.*

3 Aſcendit dominus &c. *i. regis familia.*

4 Et Dibon. *i. habitatores Dibon.*

5 Ad excelſa. *vbi erant eorum idola.*

6 In planctum. *q. d. non ad ſacrificandum pro victoria, ſed ad flendum pro deiectione ſua.*

7 Super Nabo & ſuper Medaba. *nomina ſunt ciuitatum ab aduerſarijs eius captarum.*

8 Moab vlulabit. *præ dolore emittens, ſ. ſonum confuſum.*

9 In cunctis capitib. eius caluicium, &c. *quia in ſignum triſtitię deponebantur capilli & barba, ſicut dicitur de Iob.* Tonſo capite corruit in terram, *vel quia antiquitus capita, & barbæ captiuorum radebantur. vnde dicitur Deu. 32. f.* De cruore occiſorum, & de captiuitate nudati inimicorum capitis.

10 In triuijs eius accincti sūt ſac. *in ſignū triſtitiæ vel captiuitatis, ſicut dictū eſt de capillis. Quia. n. homines in ſignū triſtitiæ induerent ſe ſacco, patet Eſther 4. a. vbi dicitur:* Quæ cū audiſſet Mardochęus, ſcidit veſtimēta ſua, & indutus eſt ſacco: *& in plurib. locis ſimiliter ſacco veſtiebantur captiui bonis veſtibus ſpoliati.*

11 Super tec. eius, &c. *In hoc tangitur magnitudo doloris ex magnitudine clamoris.*

12 Vſq; Iaſa. *quæ eſt ciuitas in extremitate regni Moab.*

13 Super hoc expediti, &c. *Et dicuntur hic expediti iuuenes fortes, carentes vxoribus & liberis: & ex clamore iſtorum intelligitur maior clamor aliorum.*

14 Cor meū, &c. *Verbum eſt prophetę compatientis eius miſeriæ, cuius cauſa dicetur ca. ſe.*

15 Vectes eius &c. *fortes illius populi, qui deberent eſſe clauſura & defenſio alijs, fugerunt vſq; ad Segor Vitulā propter luxuriæ petulentiam. Et dicitur vitulam in fœminino, quia ſexu maſculino vtebantur habitatores eius pro fœminino infecti vitio Sodomitico.*

MORALITER.

† erat metropolis in terra Moab ſignat Ieruſalē metropolis Iudęę. Per hoc ergo quod dr hic nocte vaſtata eſt Ar, ſignificatur, quod propter noctem erroris Iudęorū contra Chriſtū deſtructa fuit Ieruſalē per exercitū Romanorū, & aliæ ciuitates Iudææ per ciuitates Moab hic nominatas ſignatę per clamores aūt & vlulatus Moabitarum, ſignantur fletus & clamores Iudęorum in deſtructione ipſorum.

9 *In cunctis capitibus calu. &c.* per hoc ſignatur diſtractio captiuorum, nam Iudæi per Romanos partim fuerunt interfecti, & partim in ſeruitutem venditi, & per orbem diſperſi. Per hoc autem quod ſequitur infra.

Gen.15.b. trium annorum ſignificatur. vnde, Abrahę præcipitur, vt offerat vitulum & arietem, & hircum trium annorũ,
A perfectum ſcilicet ſacrificium, vt hæres domini eſſe mereatur. Cum autem egerint pœnitentiam per Luith.i.genarum lachrymas, ad altiora conſcendunt, & quaſi mœroris foramine & introitu, clamorem contritionis leuabunt ad dominum dicẽtes: *Sacrificium Deo ſpiritus cõtribulatus, cor cõtritum.* (Pſal.60.d.) Et hoc fiet, quia doctrina hæreticorum qui pardis & præuaricatoribus comparantur) deſerta erit. Omnis quoque herba & germen, & quicquid in ſermone eorum viride videbatur exaruit, & ſecundum magnitudinem peccatorum a Deo viſitati ſunt, vt quem per beneficia non ſenſerant, per flagella
B cognoſcant. Ducuntur denique per vallem vel torrẽtem ſalicum, vt nullus in eis fructus hæreticorum remaneat. Hanc.n.ſeminis harum arborum dicũt eſſe naturam, vt qui illud in poculo hauſerit careat libe ris. Vnde ſancti. *In ſalicibus in medio eius.*i.Babylonis.*ſuſpendimus organa noſtra.* (Pſal.136.) Omnes terminos Moabitarũ clamor circumiuit, ad pœnitentiam vocantium, vt offerre poſſint per vlulatum ſuum vitulos labiorum, & peruenire ad fontem dominicorum arietum vel fortiũ:
C quia Elim vtrunque ſignificat: Aquæ verò Dibon (quod interpretatur ſufficiens mœror vel dolor) quæ multos ſua aſperſione polluerant, arguentur deceptis populis nõ ſaluti fuiſse, ſed ſanguini. Vnde propheticus ſermo promittit, vt ſuperfluentes lacrymas (qđ interpretatur Dibõ) non vnum mœrorem, ſed plura mœroris additamenta
D congeminent, vt cum plenam egerint pœnitentiam & fugerint de Moab leonem principem habere mereãtur, quẽ Septuaginta dixerunt Ariel qđ interpretatã leo Dei.

†triennem

†Berelim

a ¶Ideſt paruulam peruenient, vt non robuſti, ſed fragiles videantur. ¶Trium annorum.

a ad Segor vitulam † conternantem, Per aſcen-

a ¶Genæ ¶Cliuus enim obuius captiuis per quem trahebantur & per ciuitatem ſuam Oronaim. b ¶Foramen mœroris

ſum enim Luith flens aſcẽdit, & in via † Oronaim

a ¶Luctum.

clamorem cõtritionis leuabunt. Aquæ

a ¶Pardi vel præuaricatores.

b enim Nemrim deſertæ erunt, quia aruit her-

a ¶Arborum, vinearum.

ba, defecit germen, viror omnis interijt. † Se-

a ¶Secundum quantitatem morbi curatio medici. ¶Peccati. ¶Vitio.

c cundum magnitudinem operis, & viſitatio

a ¶Flumina Babylonis, vnde In ſalicibus in medio e.ſuſpen.orga.noſtra.

d eorum ad torrentem ſalicum ducẽt eos, quoniam circumiuit clamor terminum Moab.

a ¶Oppidum. ¶Vituli vel arenarum cumuli. ¶Moab.

e Vſque ad Gallim vlulatus eius, & vſque ad

a ¶Arietes vel fortes.

f † puteum Elim clamor eius: quia aquæ † Di-

a ¶Sufficiens meror. ¶Moab.

bon repletæ ſunt ſanguine. Ponam enim ſu-

a ¶Fluentes lacrimæ. b ¶Doloris. ¶Hæc ſcilicet.

per Dibon additamenta his qui fugerint de

a ¶Hoſtem ſæuientem vel beſtias quæ deuorant Chaldæos. b ¶Quæ remanſerunt immittam in Chaldæos.

Moab leonem & reliquijs terræ.

a *Ad Segor.* Hieronymus. Segor eſt ex.v.vrbibus Sodomorũ, quę propter Loth (Gen.)
1 liberata eſt. Vitulam, pro-
2 pter luxuriam conternantem, non conſternantem,
3 vt quidam legunt, ſed falſo. Tradunt Hebræi, ꝙ his (†Aron)
concuſſa, tertio terræmotu
4 corruerit. Vel conternan-
5 tem dicit robuſtam, ſunt
6 .n. animalia robuſta tertio anno ſicut homo 30.& poteſt intelligi quod robuſta manſiſſet, ſi poſt liberatio- († pro quod fecit uitiat ad torr ſalicum rent)
7 nem non peccaſſet.
8 b *Nemrim.* Nemrim oppi-
9 dum, eſt ſuper mare. & ha-
10 bet fontes multus, & aquas E
11 ſed ſalſas & amaras, & ideo ſteriles. Et notandum quia non ideo aruit herba in Moab, quod aquæ ſalſæ &
12 amare eſsẽt in oĩ Moab, ſed (†Dim fra.)
13 aquæ ſalſæ & amare erunt
14 in oĩ Moab ſic ut aqua Memrim: & iõ areſcet herba. (Pſal.8 Luc.1)
c *Et viſitatio eorum.* Viſitatio in malo. *Viſitabo in virga iniquitates eorũ:* Viſitatio ĩ bono. *Viſitauit nos oriẽs ex alto.*
15 d *Ad torren.ſali.* Hactenus de captiuitate Moabitarum per Aſſyrios, modo, de illa quæ per Chaldæos.
e *Vlula eius.* Quaſi ideo vlulabit Moab, quia vbi luxus prius, & delectatio propter irrigua, & fontium amœna, ibi modo riui ſanguinis.
f *Aquæ Dibon.* Dibon ſilentium, Dibon flens, & tamen vna eſt ciuitas.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Conternantem. *Quia terræmotu corruit in ſubuerſione Sodomæ. Hebræi dicunt: Vitulam* שלישית *Seliſiiath. Et dicit Rab. Sa. quod eſt ciuitas fortis in terra Moab: propter quod dicitur Seliſiiah ad quam Moabitæ fugerunt propter eius fortitudinem: & hoc videtur verius, quia alia Segor erat ſubuerſa.*
2 Per aſcenſum.n.Luith. *Nomen eſt montis, ad quem fugit pars populi Moab.* 3 In via Oronaim. *Nomen eſt loci, per quem incedebant fugientes & clamantes.*
4 Aquæ enim Nemrim. *Nomen eſt territorij abundantis in fontibus, & per conſequens bene habitabilis.*
5 Deſerte erunt. *Ab habitantibus, inde fugientibus, quaſi diceret: multo fortius alia loca remanebunt deſerta. Et ſubditur cauſa.*
6 Quia aruit herba defecit germen. *i. iuuenes fortes & robuſti de Moab perierunt.*
7 Secundum mag. operis. *i. malitiæ eorum per culpam.*
8 Et viſitatio eorum. *ſ. per pœnam ex vindicta diuina, quę correſpondet malitię.*
9 Ad torren. *Hic conſequenter denuntiatur vaſtatio Moabitarũ per Babylonios, cum dicitur:* Ad torren.ſa. *i. ad terram Babylonis quæ abundat fluminibus & ſalicibus, ſecundum quod dicitur pſalm. 136.a.* Super flumina Babylonis &c. *Sequitur:* In ſalicibus, in medio eius, &c. 10 Ducent eos. *ſ. Babylonij.* F
11 Qm̃ circumiuit clamo. *Quaſi diceret, in tota terra Moab erit clamor partim morientium, & partim fugiẽtium, ideo ſubditur*
12 Quia aquæ Dibon. *Nomen eſt fluminis in terra Moab.*
13 Repletæ ſunt ſanguine. *Interfectorum.*
14 Ponam.n. ſuper Dibon addita. *ſ. ſanguinis, quia poſt effuſionem ſanguinis per Aſſyrios addita eſt effuſio per Babylonios. ideo ſubditur:*
15 Leonem. *i. Nabuchodonoſor, qui vocatur leo. Iere.4.b.* Aſcẽdit leo de cubili ſuo, *& hoc propter crudelitatem eius & audaciam: & quia forſitan portabat leonem in armis ſuis depictum, ſicut rex Romanorum aquilam.*

† *MORALITER.*

12 *Aquæ Dibon repletę ſunt ſanguine.* Signatur multiplex effuſio ſanguinis ipſorum.

CAP XVI.

a Emitte agnum. Idcirco prophetę vix intelligũtur, (Quare prophetæ difficulter intelliguntur.) a quia & pſonas et numeros et tẽpora ſubitò cõmutant: & de qualibet re trãſeunt ad aliam. Dũ .n. modò loqueretur Iſaias de captiuitate

CAP. XVI.

¶Chriſtum. a ¶Data eſt mihi omnis poteſtas in cæ. & in ter.

1 Emitte agnũ dñe † dominatorem terræ
1
3

(Domi †domi)

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVI.

1 Emitte. (Diuiſio) *Hic conſequenter redditur ratio cuiuſdam dicti in capite prçcedenti. Dixerat.n. Iſaias: Cor meum ad Moab clamabit ſcilicet per compaſsionem: & ideo hic reddit huius compaſsionis cauſam. ſ. propter Chriſtum, quem propheta videbat naſciturum de populo Moab per Ruth. Moabitidem quam acceperat Booz in vxorẽ, ex qua genuit Obed, & Obed Ieſſe ſiue Iſai, qui fuit pater Dauid, Ruth vltimo: de quo deſcendit Chriſtus. Igitur circa hũc Iſaias primò denuntiat Chriſti natiuitatem, ſecundo eius regiam dignitatem ibi:* Et præparabitur. *Prima in duas: quia propheta primò facit quod dictum eſt ſecundò quoddam correlarium infert, ibi.* Et Erit, *Circa primum ſciendum, quod antiqui patres multum deſiderabant Chriſti aduentum: ideo propheta denuntiat Chriſtum per modũ deprecantis dicens.* 2 Emitte agnum domine. *i. ò tu domine pater emitte Chriſtum qui dicitur agnus. Io. 1. Ecce agnus Dei, &c.*
3 Dominatorem terræ. *Propter quod dicitur Mat. vlt.d. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.* ✻ De pe-

† *MORALITER.*

1 *Emitte agnum domine.* Iſtud caput literaliter expoſui de Chriſto, & Moabitis, miſtim tamen. Exponendo tamen miſticè, primò ponam totum quod pertinet ad Chriſtum, per quem ſignatur hic bonus prælatus, eo quod eſt Chriſti vicarius ſiue ſit ſecularis, ſiue religioſus. Igitur cum dicitur: *Emitte agnum.* vox eſt eccleſiæ viduatæ Deũ deprecantis pro bono paſtore qui ſit dulcis & manſuetus ſicut & Chriſtus dicit. Matth. 11.d. *Diſcite a me, quia mitis ſum, & humilis corde.*

2 *Do.ter.*i.carnis ſuę, p rigorẽ diſciplinę: Talis erat Paulꝰ: iõ

cum

† dicebat

Moab & miseriis, inspiratò conuertit oculum mentis ad natiuitatem Christi, & cœpit Moab alloqui. q.d. Ne desperes, age pœnitentiam, quia licet captiuandus, de tua tamen progenie nascetur agnos qui tollet peccata mundi, qui dominetur in toto orbe.

a *Petra deserti.* Ruth. s. quia iuxta præceptum dñi Moabitæ vsq; ad decimam generationem non ingrediūtur ecclesiam Dei. Ruth Moabitis, Booz nupsit, ex quo Obed genuit, ex quo Iesse pater Dauid, de cuius semine virgo Maria processit, quæ concepit & peperit Christum. Sicut. n. Christus pro vtroque populo venit, sic de vtroq; nasci voluit.

b *Ad montem filiæ Sion.* Ierusalem, vel potius ad ecclesiam, quę est in contēplatione, tanquam speculationis filia. In Ierusalem quoque maximè prędicauit, miracula fecit, passus est, mortuus est, & resurrexit, & genus humanum redemit.

c *Sic erunt.* Sic in captiuitatem transibunt per Arnon: qui est terminus Moabitarum & Amorrhæorum.

d *Arnon.* (quę interpretatur illuminatio) eorū, qui derelictis erroribus, transcendunt ad scientiam veritatis.

e *Ini consilium.* Nihil agas sine consilio, nec circumferaris omni vento doctrinæ, sequere magni consilij angelū.

f *Coge consilium.* De vagis. s. & errantib. ecclesiā faciendo.

g *Pone quasi noctem.* Tabernaculum. s. in quo quiescere te putabas, quod erat noctis & tenebrarum: pone in Meridie, i. in clarissimo lumine, in quo abscondere debes de errore fugientes, & prius vagos vltra non prodere. Pone in Meridie, dum erit persecutio Iudæorū. Pone ò tu Moab vmbram, i. defensionem, quasi noctem, i. securam absconsionem Iudæis. Notandum, quia antè vastata est Ierusalem ab Assyrijs, & post a Chaldæis quam Moab. Ideoq; præcipitur ei, vt fugientem populum Dei apud se recipiat & abscondat.

✻ Basilius. *Facite operimentū luctus ipsi semper.* Qui pro his quæ iniquè gesserunt, contristantur, ita vt ad beatū luctū pertingant, tales faciunt tegmen luctus. Quales ego vidi, qui mœrore oppressi seipsos in domūcula includerent, omnemq; aditum includerent, ne qua lux transradiaret, & quodammodo de seipsis vltionem expeterent.

h *Profugi mei.* Qui me fugerunt, qui de ecclesia egressi sunt, qui sensum suū sunt secuti non doctrinam spiritussancti.

a ¶ Ruth Gentili: Gentes enim lapides pro Deo colebant, & ideo à Deo desertæ erant. ¶ Redit a captiuitatem Moab.
b ¶ Hæc scilicet.

a de petra deserti ad montem filij Sion. Et erit 1
b a ¶ Qui fugerit de Moab. ¶ Accipit rem. b ¶ Sicut. c ¶ Citissime. 2
Ne a Moabitis serpentibus deuorentur.
sicut auis fugiens, † & pulli de nido auolantes, 3
a ¶ Ciuitates vel viri & mulieres. ¶ Animæ Moabitæ.
c sic erunt filiæ Moab in transcensu Arnon. 4
d a ¶ O Moab. b ¶ Præuide quomodo possis euadere. 5
e Ini consilium, † coge consilium, pone quasi 6
f a ¶ Securam absconsionem. b ¶ In aperta persecutione. 7
g noctem vmbram tuam in meridie. Absconde 8
a ¶ Iudæos. b ¶ De loco ad locum. c ¶ Hostibus. d ¶ Quia vastata Ierusalem. 9
fugientes & vagos ne prodas. Habitabunt 10
a ¶ Quia confinis es eis b ¶ Cum diabolus cœperit persequi. 11
h apud te profugi mei. Moab esto latibulum
a ¶ Assyrij & Chaldæi. ¶ Diaboli. b ¶ Quia. ¶ Consumptus occisus. ¶ Sennacherib. ¶ Qui ad aduentum agni, qui ortus de petra deserti venit ad montem Sion.
i eorum à facie vastatoris. Finitus est enim
a ¶ Potentia diaboli comparatur pulueri. b ¶ Quia miseros fecit. 12
† puluis, cōsummatus est † miser, defecit q con 13
a ¶ Vastando. b ¶ Terrenos. ¶ De primo aduentu. c ¶ Illo consumpto. 14
d ¶ Patris. ¶ Omnes enim peccauerunt & egent gloria Dei. e ¶ Regnum sempiternum ¶ Filij.
k culcabat terrā. Et preparabitur in mīa solium, 15

✻ Hieronymus. Vastata. n. Ierusalem & omni Iudæa quę confinis est Moabitis, ad te meus populus transmigrabit: esto igitur latibulum eorum, nec timeas impetū vastatoris, quia sicut puluis citò transibit. Quidam hūc locum male de Antichristo interpretantur, vt putent sanctos eo tempore propter viciniam vrbis Ierosolymæ ad Arabas trāsituros, & nunc eis præcipi ne prodant fugientes ad se.

Mystice. Consideremus a principio huius oneris, quomodo Moabitæ per gradus & ordinem pœnitentiæ fiant Israelitæ, & fugiant quasi auis, & volent quasi pulli de nido, vt trāscendant per Arnon, & habitent in monte filiæ Sion, & diaboli vel Antichristi potestate contrita, Christus in his regnet, & solium suum ponat qui saluati sunt misericordia atque iustitia. *Non enim pater iudicat quenquā, sed omne iudicium dedit filio.*

† vastans, calcator cōsumptus est a terra.

Ioan. 5. d.

i *Finitus est enim pul.* Subitò transit ad interfectionem Sennacherib, qui puluis & miser, quia gloria eius tanquam puluis, quem proijcit ventus a facie terræ, & miserabiliter ab hac luce migrauit, occisus a filijs suis in templo Dei sui.

Psal. 1. b.

k *Et præparabitur.* Iudæi exponunt hoc de Ezechia, qui post mortem Sennacherib in pace regnauit. Sed melius ad Christum referuntur, & quædam ad primū quædam ad secundum referuntur aduentum. ✻ Finito enim Antichristi puluere, qui conculcabat vniuersam terram, rex Christus adueniet, qui sedebit in tabernaculo Dauid, & in die iudicij reddet cunctis pro operibus suis.

4. Reg. 19. g.

Sede.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 De petra deserti. *Locus est in terra Moab, de qua fuit Ruth. Vnde dicit Hieronymus in epistola ad Paulinum de omnibus sacræ scripturæ libris. Ruth Moabitis Isaiæ explet vaticinium dicentis: Emitte agnum domine, &c.*

2 Ad montem filiæ Sion. *Idest, ad Ierusalem, in qua erat tēplum in monte Sion. vbi beata virgo obtulit filium suum, Luc. 2.*

3 Et erit sicut auis. *Hic propheta ex dictis infert correlarium, videlicet, quod sicut ipse compatiebatur populo Moabitarū propter Christum: ita econuerso populus Moab debebat compati populo Iudæorum, ex quo descendit Christus per Booz: sicut & ex Moab per Ruth, vt dictum est. Addit etiam propheta aliam rationem compatiendi, scilicet propter angustiam quam Moabitæ erant passuri. Afflicti enim solent alijs afflictis compati. Et hanc rationem premittit dicens.* Et erit si. auis fu. *scilicet timore, ne capiatur.*

4 Sic erunt filij Moab. *scilicet fugientes ne capiantur ab Assyrijs & Babylonijs.*

5 In transcen. Arnon. *fluuius est in finibus Moabitarum.*

6 Ini con. *cum sapientibus Moab.*

7 Coge consi. *idest, congrega in loco secreto ad videndum, quo modo possis effugere manus vastatoris. Et consequenter dat modum, dicens.*

8 Po. qua. no. *i. fac latibula, in quibus possis filios Israel fugientes abscondere in meridie, ita quod ibi lateant, ac si esset tempus noctis: & ideo subditur.*

9 Absconde fugientes. *eis compatiendo.*

10 Et vagos ne pro. *scilicet persecutoribus tradendo. Et quod de filijs Israel intelligat, subdit.*

11 Habitabunt apud te profu. mei. *i. fugientes de populo meo timore Sennacherib: quia licet non ceperit Ierusalem tamen vastauit alias ciuitates Iudæę, vt habetur 4. Reg. 18. & de illis multi fugerunt ad terram Moab. Et vlterius denuntiat propheta casum Sennacherib de propinquo futurum, & Moabitę non retrahantur a receptione populi Israel timore Sennacherib, dicens.*

12 Finitus est enim puluis. *i. in propinquo est exercitus Sennacherib terminandus qui dicitur hic puluis, eò quòd corpora bellatorum fuerunt redacta in cinerem, vt dictum est supra.*

13 Consummatus est miser. *idest, Sennacherib est in proximo occidendus à filijs suis in terra sua.*

14 Defecit qui conculcabat terram. *scilicet Sennacherib, qui subijciebat sibi habitatores terræ.*

15 Et preparabitur. *Hic describitur ipsius Christi regia potestas, cum dicitur:* Et præparabitur in miseri. so. *quia post resurrectionem Christus ascendit in cælum, & sedet ad dexteram patris, vt habetur Mar. vl. d. cuius regnū est in dulcore misericordiæ, vsque ad iudicium extremum, in quo erit tempus iustitiæ, ideo sequitur.*

✻ Iudicans

MORALITER.

† dicebat 1. Cor. 9. d. *Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar.*

1 *De petra deserti.* idest, de solitudine contemplationis.

2 *Ad montem.* i. ad regimen ecclesiæ: ad hoc enim tales sunt præficiendi, qui hauserunt in exercitio studij sacræ scripturę quod possunt in populum sibi creditum effundere per doctrinam. Et quia secundum Greg. in bonis rectoribus debet esse iustè consulens misericordia, & piè seuiens disciplina: ideo subditur.

15 *Et præparabitur.* Quoniam aliqui sunt nimis tardi iustitiam exequendo, ideo sequitur.

† Et velo-

A a *Sedebit super eum.* Quiescens & iudicans, super corda bonorum.

b *Audiuimus superbiā Moab.* More scripturæ, quia læta nuntiauerat, ne negligentes faceret, comminatione terret.

† Iere. 48. c. ✻ Basilius. Aduersus mūdi principē hęc dicta sunt, qui primus apostasiam designauit, & superbia elatus suum contempsit creatorem. Hic qui instigat antistites hæreseon, vt in excelso iniqua loquantur, qui quidem si qñ eò se demiserint, vt essentiantur propositæ quæstioni, ille docet quidem non excuti oportere ac liberari rationem sermonis, imò verò cum qui præualet coarguere absurditatem dogmatum ipsius, debere potius incessi contumelijs.

†Super dolia Ciraharesath loquimini, verumtamē per cusu.

B Ioan. 10. b.

c *Et indignatio.* Contra Deum in cœlum posuit os suum prophetis detrahens. Illud euangelicum apponens *Omnes qui venerunt ad te ante me fures fuerunt, & latrones.* Moysen & Dauid homicidas vocat, Iosue sanguinarium.

Vlu-

a ¶ Vt post misericordiam iudicet, & quærat iustitiam, & reddat vnicuique secundum opera sua. b ¶ In ecclesia. ¶ Quod corruerat & suscitatum est.

a & sedebit super illud in veritate in taberna-

a ¶ In secundo aduentu. b ¶ Dicens malis. Ite in ignem æternum. Bonis. Venite benedicti patris mei perci. &c.

culo Dauid iudicans & quærens iudicium, & 1

a ¶ Vn cuique secundum opera sua b ¶ Hoc iterum de Moab. ¶ Vox sanctorum, qui de Moab saluati sunt, & superbiam in eius experti

b velociter reddens, quod iustum est. † Audiui 2

a ¶ Hæreticorum simplicitatem ecclesiæ irridentium. 3

mus superbiam Moab, superbus est valde.

a ¶ Præcipitata audacia Plus audet quam possit.

c Superbia eius & arrogantia eius & indigna- 4

a ¶ Vltra suam fortitudinem superbit. b ¶ Quia contra Deum superbit. 5

6

tio eius, plusquam fortitudo eius. Idcirco vlu 7

¶ Ad se inuicem. b ¶ Moab. 8

d labit Moab ad Moab, vniuersus ululabit. 9

a ¶ Qui confidunt & gloriantur in munitione murorum.

e †His qui lætantur super muros cocti lateris, 10

a ¶ O prælati ecclesiæ uel de Moab saluati. b ¶ Mortem captiuitatem. ¶ Hæreticorum iaculis factas. c ¶ Vici & villæ.

f loquimini plagas suas: quoniam † subur- 11

a ¶ Ciuitas nobilis, sicut & Sabama. b ¶ Dei auxilio, vel combusta igne diuino. c ¶ Præcipue. 12

13

bana Esebon deserta sunt. Et † vineam 14

a ¶ Multitudinem populi. b ¶ Principes Assyriorum vel Chaldæorum. ¶ Apostoli vel apostolici viri. Vel sic distingue: Et vinea Sabama domini gentium. c ¶ Habitatores. i. Sabama ceciderunt. 15

g Sabama domini gentium exciderunt: 16

d *Vlulabit.* Alter ad alterum omnes scilicet hæreticorum & philosophorū diuersitates cōtra se in tormentis mugient. D

e *Super muros.* Non ædificatos quadro lapide, sicut templum Dei sunt, in quo simili lapides positi, vt nec malleus auditus sit nec securis. 3. Reg.

f *Suburbana Esebon.* Omnes cogitationes eorum (quod significat Esebon) non pertinet ad ciuitatem Dei de qua: *Fluminis impetus lætificat, ciuit. Dei.* Sed suburbana sunt, vt ad vrbem domini pertinere crebantur. Psal.

g *Sabama.* Attollens altitudinem. Qui in altum se erigit, & superbiæ turrem vsque ad cœlum extruere cupit, præcipuè comburitur. *Sabama.* Nō solum extollens altitudinem, sed etiam conuersio aliqua: quia videtur in regione Moabirica ad domini seruitutem aliqua ex parte velle conuerti. Domini ergo gentium, vineę Sabama exciderunt flagella. † arua † pla nes o E

Erra-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Iudicans & quærens iudicium. *scilicet extremum.*

2 Velociter reddens, quod iustū est. *quia in breui tempore dabitur sententia pro iustis:* Venite benedicti, &c. *& contra iniustos:* Ite maledicti, &c. *Matth. 2. d. vnde versus:* Mortis vel vitę breue verbū, ite venite. Dicetur reprobis ite, venite pbis. *Totum autem istud de capite præsenti exponit. Rab. Sa. de Moab ad literam continuando capite precedenti. Ad cuius intellectum sciendum, quod Mesa rex Moab soluebat pro tributo regi Israel centum milia agnorum, vt habetur 4. Reg. 3. tamen postea mortuo Achaz negauit: et quia ex tunc populus Moab erexit se in superbiam, de qua dicitur in parte sequenti. audiuimus superbiā Moab super est valde: ideo Isaias volens eius superbiam repellere, improperat ei tributum istud dicens:* Emitte agnum domine dominator terræ. *nomina enim Hebræa sunt inclinabilia. ideo de facili dicit potest dominator pro dominatorem, sicut hęc nomina cornu & gelu indifferenter accipiuntur in casu accusatiuo & nominatiuo apud Latinos. Et est sensus secundum Rab. Sal. Emitte agnum. quasi diceret propheta, quid superbis popule Moab contra regnum Iuda contemnendo, quia ille qui fuit dominator, & dominus in terra vestra, scilicet rex vester aliquādo misit pro tributo regi Israel: Agnum. i. agnos accipiendo singulare pro plurali, sicut Exod. 8. f.* Venit musca grauissima, *i. multitudo muscarum. De petra deserti: idest, de tali loco terræ Moab. vnde mittebantur agni prædicti. Ad montem filiæ Sion. idest, ad Samariā quæ ædificata fuit in monte empto a Somer. 3. Reg. 16. & erat metropolis in regno Israel. Et dicitur mons filię Sion, quia omnes ciuitates totius Iudæę fuerunt sub Ierusalem, in qua est mons Sion vsque ad diuisionem regni tempore Roboam. Et erit propoter superbiam Moab. Sicut auis fugiēs, &c. quia vastatio hæc fuit eis inflicta, pro superbia sua cum alijs malis. Consequenter ostendit propheta modum euadendi hanc pœnam, scilicet per compassionem ad filios Israel dicens: Ini consilium, &c. exponatur vt supra vsque ibi: Finitus est enim puluis, consummatus est miser, defecit qui conculcabat terram. vbi Rab. Sal. dicit quod hęc est litera Hebraica: Defecit suctio, consummata est mammillam, defecerunt mobilia de terra. Quam literam sic exponit, Defecit suctio, i. animalia quæ antè abundabant in terra Moab. Non sugent amplius lac matrum suarū: consummata est mammilla, idest defecit lac de mammillis animalium: vnde Moabitæ in lacte & butyro solebant abūdare. Defecerunt mobilia de terra, i. animalia quæ gradiuntur super terram: quia hostes deduxerunt ea per prædam: hanc enim pœnam comminatur eis Isaias: & tunc conuertit se ad nuntiandum fortificationem regni Iudæ tempore Ezechiæ dicens:* Et præparabitur in misericordia solium, *quia ex Dei misericordia exercitus Sennacherib ab angelo percussus fuit, & ipse fugiens ad terram suam ibi interijt: & tunc Ezechias in pace & gloria regnauit, vt habetur 2. Paral. 32. Et sedebit super illud in veritate. vnde dixit:* Fiat pax & veritas in diebus meis. *4. Reg. 20. dicit. In tabernaculo Dauid, idest in ciuitate quam ædificauit Dauid iudicans et quęrens iudiciū, &c. quia ipse fuit iustus, & in alijs iustitiam seruauit.*

Versus. C Diuisio.

3 Audiuimus. *Quia secundum expositores Hebraicos & Latinos Moabitę non fecerunt secundum monitionem Isaiæ de cōseruando fugitiuos de populo Israel: ideo non euaserunt pœnam comminatam: & ad hoc designandum reuertitur hic propheta ad describendum eorum pœnam & culpam. Et primò prædicit exterminium. secundò excludit eorum remedium, ibi:* Et erit. *Circa primum dicit:* Audiuimus superbiam Moab. *per famam volantem.* F

4 Super eius. *In factis.*

5 Et arrogan. eius. *In verbis.*

6 Et indignatio eius. *In exterioribus signis.*

7 Plusquam fortitudo eius. *Est enim modus superbi plus æstimare de se, quam sit in veritate.*

8 Idcirco. *idest propter istam superbiam.*

9 Vlulabat Moab ad Moab. *Quęrentes abinuicem auxilium, nnn inuenient.*

10 His qui lætantur super muros. *Tales enim muri fiebāt antiquitus, scilicet de lateribus coctis, & in fortiuudine talium murorum gloriabuntur Moabitæ.*

11 Loquimini. *O vos prophetæ*

12 Plagas suas. *idest miserias eis superuenturas.*

13 Quo. suburbana Esebon. *Nomen est ciuitatis famosę in terra illa*

14 Deserta sunt. *A suis habitatoribus inde fugientibus.*

15 Et vineam Sabama. *Ciuitas erat in Moab abundans in vineis.*

16 Domini gentium exciderunt. *idest, Assyrij primò, & postea Babylonij. Et dicuntur vtrique domini gentium, quia temporibus suis multas gentes subiecerunt suis dominijs.*

* Flagel-

MORALITER.

† *Et velociter reddens quod iustum est.*

Audiuimus superbiam Moab. Hic ponitur expositio mystica, quantùm ad Moabitas per quos signātur Iudæi, vt dictum est capite præcedenti. Sic ergo dr: *Audiuimus superbiam Moab.* idest, Iudæorum primò Christum eis missum despiciendo & crucifigendo. & secundò Romanis rebellando, vt dicit Iosephus libro de Iudaico bello.

9 *Vlulabit, etc.* Per qđ designatur contētio Pharisæorū & Saducęorū de resurrectione mortuorū, vt habet Act. 23.

10 *His qui lætantur.* Ex confidentia namque fortalitiorum rebellauerunt Romanis.

13 *Quoniam suburbana Esebon.* Per ista loca signantur Iudææ ciuitates desertæ per Romanos.

† *Super*

a *Errauerunt*. Lustrantes vniuersam terram Moab.
b *In deserto*. Vt tandē quos interficerēt, non haberent.
c *Propagines*. Metaphorā vineæ prosequitur.
d *Transierunt mare*. Vt mirabilia domini viderent in profundo tentationum liberati ex eis.
e *Vine*. Vinea Moab, ex vicinia loci talis est, qualis Sodoma. vnde: *De vinea Sodomorum vinea eorum.*
f *Sabama*. Qui se extollit contra sententiam Dei.
g *De Car*. Carmelus mōs est inter Phœnicem, & Palæsthinam imminens Ptolomaidi, in quo Elias orauit. Et ponitur sæpe pro qualibet fertilitate. Vnde & hic: *Aufertur lætitia & exul. de Carmelo*.i. fertilitas in qua læ tabantur Moabitæ.
h *Exultabit*. Quia spiritalis circuncisionis notitiam se habere iactant hæretici.
i *Vocem*. Ne draconis venena inde exprimantur, & bibentes interficiantur.
k *Venter meus*. Prophetæ qui tanquā cithara musica arte compositus, & de Dei timore concipiens multos liberos generat, vt omnis chorda sonum suū reddat.
l *Et viscera*. Sicut cithara sonum compositum non emittit, si vna chorda rupta fuerit, sic spiritualis venter prophetæ, si vna chorda virtutum defuerit, dulce melos non resonabit, nec ad lateritium murum cunctis clamabit visceribus. Philosophorum quoque sententia est, hærere sibi inuicem virtutes. Et Iacobus: *cui vna deest, desunt omnes.*
m *Sancta sua*. Ad sanctam scilicet ecclesiæ, quæ conabitur

a ¶ Ne ex alijs hæresibus aliæ nascerentur in infinitum: exciderūt flagella eius &c.
b ¶ Etiam. c ¶ Ciuitas. ¶ Quod est fortitudo eorum, idest ac fortissima quæque hæreticorum dogmata in quibus confidunt. ¶ Domini gentium.

† flagella eius usque ad Iazer peruenerunt: er-

a ¶ Pessimæ radices. b ¶ Excisis scilicet flagellis. ¶ A Deo. ¶ Fugitiuos. intellige.

a rauerunt in deserto propagines eius, † relictæ

a ¶ Sed. ¶ Domini gentium. ¶ Ducti in Babyloniam. b ¶ Tentationibus seculi. Veni in altitudinem maris & tempestas demersit me. c ¶ Malo.
d ¶ Isaias. ¶ Vt mecum plorent. ¶ Fortitudinem scilicet hæreticorum quæ se extollit contra scientiam Dei.

b c sunt, transierunt mare. † Super hoc plorabo

a ¶ Defiens scilicet Iazer. b ¶ Abundanter super captiuitatem tuam flebo.

d in fletu Iazer, & vineam Sabama: Inebriabo

a ¶ Cogitationes eorum, quibus ad excelsa conscenderunt. ¶ Ascensio.

e te lachryma mea Esebon & Eleale, quoniam

a ¶ Quæ nascitur in vallibus Raphaim.

f super † vindemiam tuam & super messem tuā

a ¶ Dominorum gentium. ¶ Assyriorum: Chaldæorum diripientium bona Moabitarum b ¶ Hæreticorum, vt audiant, Beati qui lugent.

† vox calcantium irruit. Et auferetur lętitia &

a ¶ De scientia falsi nominis. ¶ Moab.

exultatio de Carmelo, & in uineis non exul-

a ¶ Aeterno silentio tacebunt. ¶ Quoniam.

g tabit, neque iubilabit. Vinum in torculari nō

h ¶ Moab. a ¶ Celeuma, quod consueuerant vindemiantes cantare.

calcabit, qui calcare consueuerat: uocem cal-

a ¶ In fortunio. ¶ Destructo Moab. & falsa lætitia in luctum mutata. ¶ Sensus. b ¶ Conuersus.

i k cantium abstuli. † Super hoc uenter meus ad

a ¶ Pœnitentem. b ¶ Plangendo. ¶ Luctum. c ¶ Cordis interiora. vnde: benedic anima mea domino & omnia quæ vi.

l Moab, quasi cithara sonabit, & uiscera mea

a ¶ Fragilem. b ¶ Ciuitatis quæ de lateribus. c ¶ Vanum esse. ¶ Ipsi.

† ad murum cocti lateris. Et erit: cùm appa-

a ¶ Frustra. b ¶ In montibus & tectis. ¶ Dogmatibus quæ putabat excelsa.

ruerit quod † laborauit Moab super excelsis

a ¶ Tunc. b ¶ Idola quæ sancta putabat. c ¶ Pro liberatione.

m suis, ingredietur ad sancta sua ut obsecret,
n & non ualebit. Hoc uerbum quod locutus

a ¶ Contra. b ¶ Ex quo creatus est. Ait enim dominus: Moabitæ & Ammonitæ non intrabunt in ecclesiam meam. Vel ex quo præsciuit ea.

o est dominus ad Moab ex tunc: & nunc

a ¶ Hoc de Babylone. b ¶ Non pluribus.

p locutus est dominus: dicens: In tribus

tur sua facere, nō preualebit: non enim statim per-
1 fectè virtutem capimus.
2 n *Non valle*. In eis .s. non
3 inuenient auxilium, in q-
4 bus sperabat, & sic appa-
5 ruit, qa incassum colebat.
o *Hoc ver*. In proœmio .s.
vbi dr: *Onus Moab*. Ex tunc,
6 ex quo .s. loqui cœpit, vt
7 omne quod dixit vnum
8 verbum, idest, vna senten
9 tia sit. Hoc verbum proœ
10 mium reddit epilogum.
11 Quod enim ibi cœperat,
12 hic est completum.
p *In tr. a*. q. d. Sicut pauci
racemi remanēt post vin
13 demiatores, ita ex multi-
14 tudine Moab pauci effu-
15 giēt hostes. *In tr. a*. Prophe
tia contra Philistheos, &
Moabitas mortuo Achaz,
cœpit dirigi. Et potest in-
telligi, quia ex tunc tertio
anno Moabitę fuerunt va
16 stati, ac si diceret: Sicut
mercenarius expectat fi-
nem anni, vt recipiat mer
17 cedem operis, sic Moab
18 post tres annos delebitur
19 ab Assyrijs. Potest de Ba- † ad Cir hares
20 bylone intelligi, quia post
21 captam Ierusalem tertio † lassatus fuerit.
anno a Chaldæis uastanda sit, vel quod in tribus
22 annis nulla requies sit dan
23 da eis. Sicut misericordia
24 Dei in pondere est & mē
sura, sic in Iudæis cruciatus & supplicium: vt cum
25 tres anni transierint, qui-
26 bus relinquetur paruus
27 & modicus, inglorius esse desistat. Moab igitur q externus erat, nec de populo Dei, sed relicto errore conuersus tribus annis tantum paruus & modicus & inglorius relinquitur. de quibus: *Cogitaui dies antiquos annos æternos in mente habui.* Psal. 76. b.

Mercer-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Flagella eius. *i. palmites, qui vulgariter vocantur flagella, et sic est in Hebræo: tamen accipiuntur hic palmites metaphoricè, pro populo illius ciuitatis quæ abundabat in vineis, vt dictum est.*
2 Vsque ad Iazer peruc. *Fugiendo aduersarios.*
3 Errauerunt in deserto. *Homines enim præ timore fugiētes de facili errant propter mentis perturbationem.*
4 Propagines eius. *idest, viri fortes.*
5 Relictæ sunt. *Scilicet a Deo tanquam inutiles.*
6 Transierunt mare. *Idest, Euphratem ducti in captiuitatem ad terram alienam. Et vocatur hic fluuius Euphrates mare, propter eius magnitudinem, secundum morem Hebraici sermonis, quo cōgregatio aquarum mare vocatur, secundum illud Gen. 1. a.* Congregationesque aquarum appellauit maria.
7 Super hoc plorabo. *Hoc dicit propheta compatiens populo Moab ratione supradicta.*
8 In fletu. *i. veraciter, & non fictè compatiens.*
9 Iazer. *Est nomen ciuitatis in Moab.*
10 Et vineam Sabama. *i. super Sabama ciuitatē, vineis abundantem, quia illæ ciuitates fuerunt destructæ. Et eodem modo exponitur quod subditur.*
11 Inebriabo te. *Esebon & Eleale sunt nomina ciuitatum in Moab. Et causam suæ compassionis subdit.*
12 Quoniam super vinde. *Vnde debebas viuere.*
13 Vox calcantium irruit. *s. hostium sibi rapientium.*
14 Et auferetur læti. *Locus est in Moab fertilis in vino et blado.*
15 Et in vineis non exultabit. *Quando. n. vindemia est abundans & messis, & colligitur pacificè, homines exultāt & cantant: & ideo quando ab aduersarijs partim occiduntur, & partim fugantur, & messis, & vindemia ab aduersarijs capitur, tunc habetur materia tristitiæ & ploratus.*
16 Super hoc venter meus. *mens mea, eo modo loquendi, quo dicitur de aliquo parum literato: Parum habet in ventre.*
17 Ad Moab quasi cithara so. *emittendo vocem lugubrem gemitus, sicut in fletu mortuorum aliquando cantabatur carmen lugubre in cithara.*
18 Et viscera mea. *mouebuntur per compassionem.*
19 Ad murum cocti late. *idest, ad Moabitas qui habitabant in ciuitatibus clausis talibus muris, vt supra dictum est.*
20 Et erit. *Hic consequenter propheta excludit remediū, dicens:* Et er. cum apparu. quod labo. Moab. *scilicet in vanum ad defendendum.*
21 Super excelsis. *i. ad idola in montibus posita, quæ reputauit sancta. ideo dicitur hic:* Sancta sua. *non simpliciter & absolutè, sed cum determinatione eius, quod est sua.*
22 Vt obsecret. *pro sua liberatione.*
23 Et non valebit. *quia idola nullā habent virtutem adiuuandi.*
24 Hoc ver. quod. *i. de punitione Moab absque retractatione.*
25 Ex tunc. *i. ab æterno, quia ex tunc omnia futura disposuit. Ra. Sa. exponit: Ex tunc, idest, ex tempore quo Moabitæ conduxerūt Balaan ad maledicendum populo Israel, Num. 22. disposuit Deus hanc pœnam super Moabitas futuram: non tamē intelligit per hoc, quod aliqua nouitas sit in Deo, sed quia illud factum fuit dispositiuum seu meritorium respectu pœnæ quæ hic describitur.*
26 Et nunc lo. est do. *s. per me prophetam suum dicens.*
27 In tri. annis. *Aliqui numerāt istos tres annos a morte Achaz.*

MORALITER.

† 16 *Super hoc venter meus*. Gemendo per cōpassionem, sicut in cithara cantatur lugubre carmen, licet. n. destructioni Iudæorū parū aut nihil esset compatiendū, tñ compatiendum erat sanctitati locorum, in quib. Christus fuerat cōceptus, natus, oblatus & sepultus: propter quod Christus preuidens hanc destructionem fleuit per cōpassionem, Luc. 19. g. *videns Iesus ciuitatem sanctam, fleuit super illam, &c.*

MORA-

a ¶Profectus est Moab: vt qui habuit multos comites erroris, hic inquatur cum paucis.

annis quasi anni mercenarij auferetur gloria 1
Moab super omni populo muto, & relinque- 2
¶Humilitate. 3
tur in eo sicut racemus paruus & modicus,
nequaquam multus.

A a *Mercennarij*. Falsa doctrina omnia lucri causa facit. *Mercennarius enim videt lupum venientem, & fu.* Et idō dictum est: Aduenam & mercennarium sacerdotē de sanctis non comedere, sed seruos sanctorum esse participes: quia non pro dilectione domini, sed pro mercede cuncta faciunt, vt lanis vestiantur, & lac mulgeant. Similiter, qui facit eleemosynam, vt laudetur ab hominibus, recipit mercedem suam: quia mercennarius est. Qui castum se simulat, habens aliud in corde, supplicia peccatoris recipit. Ideo in comparationem duorum malorum leuius peccatum est apertè peccare, quam sanctitatem simulare. D

Exod. 12.g.

NICOLAVS DE LYRA.

Sed hoc non videtur verum: quoniam vastatio Moabitarum fuit post destructionē regni Israel, ut patet ex supradictis. Samaria verò metropolis in regno Israel fuit capta, & populus captiuatus 6. anno Ezechiæ 4. Reg. 18. & per consequens 6. anno post mortē Achaz: et ideo alij numerant a captiuitate regni Israel: alij a captiuitate regni Iudæ. Ra. Sa. autē exponit aliter dicens, quod Salmanasar trib. annis pugnauit contra Samariam, & tandem eam cepit 4. Reg. 8. & in suo exercitu erant Moabitæ stipendiarij: & sic exponit quod dicitur hic: In tribus annis. *idest, pro tribus annis quibus Moabitæ cum Salmanasar impugnauerunt filios Israel.*

B 1 Quasi anni mercennarij. *i. anni qui fuerunt Moabitis quasi mercennarij, eò quod pro stipendijs erant ibi.*

2 Auferetur gloria Moab. *per vastationem terræ suæ. q. d. illud factum eorum in tribus annis dictis fuit causa punitionis suæ a Deo, & sic per hoc, quod dicitur hic in tribus annis, non præfigitur tempus suæ punitionis, sed assignatur eius causa partialis, quia conductio Balaam prædicta, & ista impugnatio populi Israel concurrerunt ad hoc: & etiam Moabitarum superbia, vt dictum est.*

3 Et relinquetur. *quia pauci de Moabitis effugerunt manus vastatorum: vel quia aliqui pauci vel pauperes a vastatoribus fuerunt dimissi pro cultura terræ, sicut Nabuzardan destructa Ierusalē duxit populum reputationis in Babylonem & de pauperibus terræ reliquit vinitores & agricolas, vt habetur Iere. vlt.* E

ADDITIO.

In cap. 16. vbi dicitur in postil. Ex tunc, *idest, ab æterno: quia ex tunc omnia futura disposuit.*

Expositio Ra. Sal. videtur irrationabilis. Tum quia Deus vsq; ad tertiam & quartam generationem punit peccata patrum in filios, vt patet Exo. 20. & ideo iam transiuerāt multò plures generationes a tempore conductionis Balaam, vt manifestum est. Tum quia alia peccata hic expressa sufficiunt ad promerendam talem punitionem, scilicet pugnatio filiorum Israel fugientium, & etiam superbia ipsius Moab, quæ maximum peccatum est. vnde quod dicitur: Ex tūc melius exponitur secundum postil. scilicet ab æterno, scilicet secundum diuinam præscientiam.

CAP. XVII.

a ¶Ethnicorum qui antè fidem Christi amici erant sanguinis & crudelitatis: & opera digna planctu & sacco agebant.

a ONVS Damasci. Ecce 1
a ¶Gentes. s. quæ conuersæ non erunt in pristina conuersatione. De vocatione enim gentium hic agitur.
Damascus desinet esse
a ¶Potens nobilis.
ciuitas, & erit sicut acer-
a ¶Grex fidelis de multis collectus. b ¶Viuorum. c ¶Iudæorum excæcatorum. d ¶Ista euersa. e Ab hominibus.
uus lapidum in ruina. Derelictæ ciuitates A- 2
a ¶Regio Syriæ, in qua plures ciuitates. ¶Mirica. b ¶Infructuosæ. ¶Scilicet ecclesiasticis. c In pascua. d ¶Mente pacata. e ¶Tanta solitudo erit vt nec latro timendus sit.
b roer gregibus erunt, & requiescent ibi, & non 3
a Quia dominus inter eos, præsente pastore non timebunt lupos. 4
b ¶Damasci. ¶Dei.
erit qui exterreat. Et cessabit † adiutorium ab 5
a ¶Scribis & Pharisæis, qui contrarij populo Dei.
b ¶Cessabit. c Eorum qui de gentibus crediderunt. 6
c d Ephraim, & regnum à Damasco: & reliquiæ 7

CAP. XVII.

a *Onus Damasci. Ecce Damascus*. Damascus metropolis Syriæ, quam condidit Eliezer seruus Abraham, cuius rex Rasin semper præbebat auxiliū decem tribub. contra Iudam. Ideo spiritus sanctus minatur ei captiuitatem p Isaiam. Per eam autem, to C tam intelligimus prouinciam. Damascus fugēs sanguinem vel bibens, vel sanguinis osculū, quia ibi occidit Cain Abel, vel sāguis cilicij. Hi. n. qui multū sanguinē fundebant, pœnitētiam agere debuerant: qd significatur per cilicium. Sed quia non egerunt pœnitentiam captiuati sunt.

Gen. 4.b.

† munitio.

✻ Procopius. Quod Damascum non futuram esse ciuitatem ait ad tempora Romana referri potest, cū ab ipso saluatoris aduentu singuli reges vbiq; sublati sint.

b *Aroer gregibus*. Mirica quæ est arbor infructuosa nascens in desertis & † salsosis locis. q. d. Omnes Syri fructuosi erunt & desolati. Alij dicunt ex hac arbore maleficis artibus odia concitari.

c *Reliquiæ Syriæ*. Ironicè. Pro ignominia. q. d. Sicut F filij Israel in captiuitatem ducti sunt, quia spem suā non in Deo, sed in hominibus posuerūt: Sic Syri qui promittebant auxiliū eis, vt separarent illos a cultu Dei, quod & fecerunt, ambo ergo captiuati ignominiosè.

d *Et regnum*. Vt peccatum non regnet in ea quæ prius sanguinem diligebat.

Et erit

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVII.

✻ ONus Damasci. *Hic ponitur punitio Syrorum, populum Israel ad peccatum inducentium, quia Phacee rex Israel fuit confœderatus regi Syriæ, vt dictum est supra. c. 7. & sicut communicauit ei in amicitia, ita & in idololatria. Similiter Achaz rex Iuda fecit sibi fieri altare holocaustorum in Ierusalem ad similitudinem altaris, quod erat in Damasco, vt habetur 4. Reg. 16. Diuiditur autem præsens ca. in tres partes: quia primò describitur punitio Syrorum, filios Israel ad peccatum trahentium, secundò, filiorum Israel in ipsis confidentium, ibi.* Et erit. *& tertiò Assyriorum vtrosque vastantium, ibi:* Væ multitudini. *Circa primū dicitur:* Onus Damasci. *idest, punitio Syriæ a Deo præuisa, quia Damascus erat metropolis in Syria.* Ecce Damascus desinet esse ciuitas *scilicet notabilis, vt exponunt aliqui, eò quod Theglathphalnasar qui interfecit Rasin Regem Syriæ nō legitur eam destruxisse. Sed illud quod subditur, videtur repugnare:* & erit sicut aceruus lapidum in ruina. *& ideo dicendum quod Damascus fuit destructa per Theglathphalnasar, vel alium sibi succedentem, & postea rædificata, sicut de Ierusalem legitur, quod fuit bis destructa, & bis rædificata.*

Diuisio.

2 Derelictæ ciuitates Aroer. *Nomen est regionis in regno Syriæ in qua sunt plures ciuitates. Aroer autem prout est nomen vnius ciuitatis, est in Iudæa.*

3 Gregibus erunt. *Scilicet gregibus aduersariorum.*

4 Et requiescent ibi. *Et non erit qui exterreat. s. de Syris: quia populus Syriæ fuit translatus Cyrenem, vt habetur Amos 1. Et quia Syri erant confœderati regno Israel, vt dictum est supra 7. c. ideo subditur.*

5 Et cessabit adiutorium ab Ephraim. *i. a regno Israel nominato ab Ephraim, eo quod Ieroboam primus rex fuit de illa tribu.*

6 Et regnum a Damasco. *Eò quod nomen regium fuit ablatum per Theglathphalnasar.*

7 Et reliquiæ Syriæ sicut glo. *i. isti & illi captiuabuntur* ✻ *paucis*

MORALITER.

† 1 *Onus Damasci*. In hoc ca. literaliter intellecto describitur punitio Syriæ, per Damascum eius metropolin intellectæ, propter hoc quòd Israel ad peccatum idololatriæ pertraxit, & punitio Israel quòd in hoc sibi consensit, & punitio Assyriorum qui captiuauerunt: vtrosque tamen iniqua voluntate. Moraliter per Damascum quæ sanguinem bibens interpretatur, signatur quilibet, qui labore & sanguine simplicium nutritur & potatur sicut est malus dominus per tirannidem, & quilibet deceptor per fraudem, & vsurarius per cupiditatem. Per Israel assentiens Damasco signantur ministrantes prædictis in opere malo. Per Assur qui captiuauit vtrosque, signatur princeps superior malus, qui spoliat multos sua cupiditate & potestate.

MORA-

a *Et erit in die illa.* Cum Syria vastata fuerit ab Assyrijs, & Damascus desierit esse ciuitas. Tres similitudines, sententia pœnè vna. Sicut enim rarissimæ spicæ manus fugiunt metentium, & pauci racemi (qui à remanendo dicti) manus vindemiatorum, & paucæ oliuæ remanent post excussionem oleæ, sic pauci remanebunt in Damasco, & in tota Syria primũ venientibus Assyrijs, & post Chaldæis. Sub captiuitate enim Assyria, pauci, q terram excolerent remanserunt. Alij in Cyrenem trãslati, quæ est regio vltra Aegyptum.

✲ Procopius. Vocat *gloriam Israel*, regnum ipsum, ipsum sacerdotiũ, ipsam sãctificationẽ, ipsum lege imperatum cultum, ipsam prophetãdi gratiam, ipsam libertatem populi, quibus vt statim Deus priuatus est populus, ita regnum, ipsa amisit Damascus, ideoque (*in die illa*) quo Saluatoris aduentum designaret, adiunxit.

b *Emarcescet*: Non habebunt Prophetas, nec signa nec virtutes, nec regnum, nec sacerdotium: sed omne corpus gentis immarcescet.

c *In messe.* De gentibus dicitur: *Messis quidem mul. op. autem pau.* Illi verò pauperes, messis reliquias, quæ per Apostolos saluatæ sunt, & rarissimas spicas legunt. Nec in montibus, sed in valle Raphaim, idest, in humilitate, literæ veritate. Raphaim enim gigãtes sonat.

✲ Procopius. Spicæ nomine discipulorũ cœtum, de quibus superius illud vsurpauit, *Nisi dominus reliquisset nobis semẽ*, intellexit Apostolorum autem, vocationẽ, cõgruè valde, & ipsam gentium, quę deorum multitudinẽ amplexatæ fuerãt conuersionem proponit.

d *Sicut excussio*. Percussio populo Iudæorum, oliua quæ sub Moyse sexcenta milia armatorum habuerat, & sub Dauid numerante Ioab innuentem populum, vix paucos fructus saluatori obtulit.

e *Duarum, aut trium*. Pauli, & Barnabę. Et trium Petri, & Iacobi, & Ioannis, qui in monte transfiguratum dominum conspexerunt, & Archisynagogi filiam suscitari viderunt. Act. 9. c. & 13. a Matth. 17. a Marc. 5. d.

f *Siue quatuor*. Hi sunt reliqui nouem, in quibus Iudæ proditoris Matthias locum obtinuit. Hi pro diuersitate gratiarum nobis ignoti, in quatuor, aut in quinque separati sunt, vt euangeliorum numerum, & legis in se volumina demonstrarent tãquã prædicatores vtriusque testamenti. Act. 1. d.

a ¶ Scilicet sicut prius fuere filij Israel regno Iudæi ablato & gentibus traditio.
Syriæ sicut glória filiorum Israel erunt, dicit
a ¶ Per Prophetas scilicet promisit. b ¶ Tunc. c ¶ Syria, & Damascus in quibus gloriabatur.
1 dóminus exercituum. Et érit in die illa átte-
a ¶ Gloriosi enim in toto orbe erant. ¶ Fortitudo fiduciæ eius. b ¶ Idest Iudæorum. c ¶ Alias pin ues eius carnes marcescent, sed falso.
2 nuabitur glória Iácob, & pinguédo carnis eius
¶ Hoc scilicet.
3 emarcescet. Et erit sic congregans in messe
quod restiterit, & brachium eius spicas leget.
4 Et erit sicut quęrens spicas in valle Raphaim:
a ¶ Qui salutati fuerint. b ¶ Et erit.
5 & relinquetur in eo † quasi rácemus, ét sicut
6 excussio oleę duarum, aut trium oliuarum in
summitate rami, siue quatuor, aut quinque
a ¶ Qui mentiri nescit.
in cacuminibus eius fructus eius, dicit dómi-
a ¶ Qui Saluator est Iudæorum. b ¶ Deleta Damasco, & Syria. c ¶ Humiliabitur. d ¶ Gentilis conuersus.
7 nus Déus Israel. In díe illa † inclinábitur hómo
a ¶ Deum, & idola abiecerunt. ¶ Templum.
ad factórem suum, & oculis eius ad sanctum
¶ Idolorum.
Israel respicient, & non inclinabitur ad altaria
quę fecerunt manus eius, & quæ operati sunt
a ¶ Qui relictus fuerit. b ¶ In quibus sacrificare consueuerant.
8 digiti eius: non respíciet lúcos, & † delubra In
a ¶ Robustæ. ¶ Israel. b ¶ Ab hominibus timore Romano um.
9 die illa erũt ciuitátes fortitudinis eius déreli-
a ¶ Ab Amorrhæis.
10 ctæ sicut † aratra, & segetes quę dérelictę sunt
a ¶ Impetu. b ¶ Plebs. c ¶ Et merito.
à faciẽ filiorum Israel. Et eris déserta quía
a ¶ Vnde Israel me non cognouit, &c. ¶ Q. Hæc est causa omnium malorũ. b ¶ Quare eduxit ab Aegypto. ¶ Quem tibi lex, & Prophetę prænuntiabant. c ¶ Contra ferocissimas gentes.
óblita es Dei saluátoris tui, & † fórtis adiutoris
a ¶ Quia oblita es. Ironia Q. An propterea. b ¶ Prædicans vnum Deum.
11 tui non es recordata. Proptérea plantábis plã-
a ¶ Sed hoc non potius. b ¶ Quod hostis colligat.
12 tationem † fidelem, † gérmen aliénum se-
a ¶ In synagoga Sathanæ. b ¶ Ideo. c Q. quia oblita es domine salu. tuum. ¶ Pro vite optima nascetur labrusca.
13 minábis. † In diẽ plantationis tuæ líbrusca, 14

g *In die illa inclinabitur* .q.d. Dominus esuriens vix paucas oleas reperit in populo Iudæorum, & subintrauit plenitudo gentium. Reliquię decem tribuum, quæ postquam maxima pars in Assyrios est captiua ta, propter Idola, quæ colebant, vnum in Dan, alterum in Bethel Ezechiæ regis literis commonitæ, ad dominum conuersæ sunt, & ad templum Dei in Ierusalem venerunt, sicut legitur in Paralipomenõ, & idola abiecerunt. 2. Paral. 30. a.

h *In die illa erunt*. Irruẽtibus Assyrijs, & vastantibus non solum Damascũ, sed & terram x. tribum.

✲ Procopius. Sicut enim prius ab Amorrhæis dereli ctę sũt vrbes, vt in eas indu cereris, sic te expulso easdẽ occupabũt alij, cũ vtriusq; expulsionis cã sit impietas.

i *Aratra*. Amorrhęorum. Hoc contra decem tribus, q.d. Sicut olim venientibus filijs Israel relictis aratris fugerunt Amorrhæi, sic modo decem tribus venientibus Assyrijs. † Virgultũ, & rami, qui derelicti sunt.

k *Plantationem fidelem*. Plantatio fidelis est, quãdo quis plantat, & colit, & fructu colligit. Plãtatio infidelis & germẽ alienũ, quãdo alien⁹ colligit. *Oĩs plãtatio qua plantauit pater meus eradicabitur.* † Petræ fortitudinis tuæ. Matth. 15. b.

l *Germen alienum*. Non recipiens patrem, quia nõ recipis filiũ: q enim credit in patrẽ credit in filium. Germẽ alienum blasphemiæ contra Christum.

✲ Proco-

† In die plantationẽ tuam crescere acies & mane se motuũ germinare facies, at eo die quo colligendus erit fructus habebis infirmitatum, & dolores languetis.

NICOLAVS DE LYRA.

a paucis euadẽtib⁹ fugiẽdo, & sic factũ est qa sicut Teglathphalnasar captiuauit populũ Syriæ, sic Salmanasar regnum Israel, vt habetur 4. Regum.

1 Et erit. *Hic consequenter describitur punitio regni Israel, eo ꝙ confidebat de adiutorio Syrorum, plus quã de Deo, & ad eorum idololatriã trahebatur. Et diuiditur in tres partes, quia primò Propheta denuntiat punitionis effectum, secundò, eius fructum, ibi:* In die illa inclinabitur: *tertio, redit ad denuntiandum destructionem regni Israel, ibi:* In die illa ciuitates. *Circa primum dicitur:* Et erit in die illa, &c. *idest regni Israel, & hoc per destructionem Syrorum, de quorum confidentia gloriabatur.*

2 Et pinguedo carnis eius marcescet, *idest diuitiæ eius deficient. Vnde de aliquo diuite homine dicitur communiter, quod est pinguis: & hoc fuit quando Salmanasar cępit Samariam, & populum captiuauit, & sic diuitias regni sibi rapuit.*

3 Et erit sicut congregans. *idest, pauci de populo Israel euadent sicut spicæ remanentes post terga metentium paucæ sunt.*

4 In valle Raphaim. *Locus est in Iudæa, vbi Philistæi venerunt ad pugnandum contra Dauid 2. Regum 5.*

5 Et relinquetur: *in eo qui remanent post vindemiatores.*

6 Et sicut excussio oleę. *est autẽ olea fructus oliuæ. Per ista intelligitur, ꝙ pauci numero euaderent manus Salmanasar, sicut post vindemiatores remanent pauci racemi, & paucæ oleæ post excussionem oliuarum.*

7 In die illa incli. *Hic ostenditur huius punitionis fructus, quia illi, qui euaserunt fugiendo, postea venerunt in regnũ Iuda sub Ezechia rege, & seruierunt domino idolis dimissis, & hoc est, quod dicitur:* In die illa. *scilicet ad dominum, & patet littera ex prædictis.*

8 In die illa erunt ci. *Hic redit Propheta ad denuntiandũ destructionẽ regni Israel, dicens:* In die illa erunt, *scilicet Samaria, & aliæ ciuitates munitæ.* 9 Derelictæ. *ab habitatoribus suis in captiuitatẽ ductis.* 10 Sicut aratra, & segetes. *Quia sicut filij Israel non potuerunt defendere ea, quæ erant in campis, ita nec seipsos in ciuitatibus muratis. Et huius destructionis causa subditur.* Et eris deserta, quia oblita es Dei Saluatoris tui, &c.

11 Propterea plantabis plantationem. *Secundum expositores nostros, Propheta irrisoriè hoc dicit, eò quod subditur.*

12 Et germen. *Scilicet à fide, & moribus.*

13 Seminabis. *Et ad hoc concordat, quod subditur:*

14 In die plant. *idest vitis syluestris, & inutilis. Et per ista designatur populi Israel malitia, Ra. Sa. aliter exponit dicens, ꝙ Propheta hic loquitur de præterito per modũ futuri cum dicitur: Propterea plantabis plantationem fidelẽ, quia Apostolus, Israel fuit plantatus in sãctis patriarchis, sed postea declinauit ad idololatriã, ideo subditur:* Et ger. alie. se. In die plant. *idest receptionis legis diuinę in monte Sinai, quia dominus plantauit Israel tanquam vitem specialem per legis dationem, ita quod plantatio hic accipitur aliter quã primò:* Labrusca: *quia tunc fecit sibi vitulum conflatilem.*

7 In die

✲ Et mane

A ✻ Procopius. Iudęorum apparet infidelitas, quod plantationem infidelem, vnde ipsos errasse certum est, plantauerunt. Quod si mutata sententia, ait, ad exorientem mũdo euangelicæ lucis, solisque iustitiæ matutinam horam intuens, semen aliud nempè verbi Dei, adieceris, florebit in te ad messem, & alios tanquam transmissa in filios hæreditate docebis.

eam se iam multitudinẽ conuertit, quæ Damasci, cæterisque locis perfidiam seruans, Christi Ecclesiam essent oppugnatura, quam sicut mare fluctibus agitatum, cum idololatria liberatam ad Euangelij prædicationẽ admitti contigerit, conturbatam iri, multarumq; gentium humerum, velut aquam sonitum edituram esse significat. Vt enim maris terga cum ventis agitantur, sursum eleuantur, & sonitu aures audientiũ obtundunt: Sic quęque incredulitate remansi multitudo, si ab inuisibilibus gentibus vexetur, eorũ aduersus ecclesiã rebellionẽ, & impetũ sonitu demõstrabit, quorũ quidẽ furorẽ per mare fluctuans, minas autẽ aduersus fideles per resonantem aquam significauit. D

a *Mane semen tuum*. Cum s. visum fuerit germen, & aliquam vmbram habere pietatis, dũ homines ab idololatria retrahis. Cũ ad fructũ colligendũ veneris, dolebis, cernẽs populũ gentiũ tibi pręlatũ vnde: *Tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo.* Volebãt enim oẽs sancti cum ramis oleastri radicem saluari.

Rom. 9. a.

B b *Væ multitudini.* Sẽnacherib, & exercitui eius, quem congregauerat cõtra populũ Dei, minatur sermo propheticus. Cũ tãta enim multitudine venit, sonitus eius comparetur sonitui maris. *Væ mult.* Dixit gentiũ vocationẽ, Iudæorũ abiectionẽ, & in paucis electionẽ. Sed quia de gentibus multi vocati, pauci electi, nec oĩum est fides, incredulis gẽtibus væ pdixit, q psecuti sũt populũ Dei, q cõparãtur fremẽti mari, cũcta opprimere, & occupare cupienti.

† Gluma.

† Priusquam mane.

✻ Procopius. Explicata gẽtiũ cõuersione, Iudæorũq; in Christum peruicacia, ad

a ¶ Idest. primum semen tuum pulchrum erit, & deficiet cum maturuerit: vel ante tempus florebit, & ideo non valebit. b ¶ Ab hostibus, vel sicut dictum est.

a & mane ne semen tuũ florebit. Ablata est mes 1

a ¶ Cum deberet in horreum recondi, b ¶ Gratiarum spiritualium. ¶ Ideo. c ¶ Qui seminauit, 2

b sis in die hęreditatis, & dolebis grauiter. Væ 3

a ¶ Persequenti. ¶ Quia multi vo. pau. ele. b ¶ Viuentium cum Sennacherib. 4

multitudini populorum multorum, † vt mul 5

titudo maris sonantis, & tumultus turbarũ, 6

a ¶ Aquę multæ populi multi. b ¶ Contra Sanctos. ¶ Voce cons[o]na impietatis.

sicut sonus aquarum multarum. Sonabunt

a ¶ Venientes cum Sennacherib.

populi sicut sonitus aquarum inundantium,

a ¶ Dominus occidendo exercitum. b ¶ Autorem seditionis diabolum. ¶ Sennacherib domus tanti exercitus. c ¶ A populo Dei. ¶ In Niniuen. ¶ Vt religetur in abysso. ¶ Ab Ierusalem, vel de mundo. ¶ Tanto fortius, quanto excelsior

& increpabit eum, & fugiet procul. Et rapie- 7

c tur † sicut puluis montiũ à facie venti, & sicut 8

a ¶ Separatus à populo Dei. ¶ Qui de terra consurgit, b ¶ In extrema parte. noctis. c ¶ Consummationis.

turbo coram tempestate. In tempore vesperi, 9

a ¶ Multitudinis Angelo percutiente. ¶ Ex conscientia peccati. b ¶ Similiter turbatio. ¶ In die resurrectionis. c ¶ Exercitus ¶ Lxx. Non erit. Quomodo ergo pœnitebit, & archangelum fastigium obtinebit.

& ecce turbatio: † in matutino, & nõ subsistet. 10

a ¶ Vox Christiani populi. ¶ Hæc quæ supradicta.

Hæc est pars eorum, qui vastauerunt nos, & 11

a ¶ Aeternus interitus. ¶ Aeternam damnationem recipient in futuro.

d fors diripientium nos.

c *Rapietur.* Raptus est à Ierusalem, quando cũ paucis fugit in Niniuẽ. De mũdo rapt⁹ est, quãdo à filijs suis citò occisus est, vt patet.

† Sicut tus m nabun

E d *Hæc est pars eorum qui vastauerunt.* Propheta ex persona Israel. q. d. Sic solet Deus beare inimicos nostros.

✻ Procopius. Ne ergo quotiescunque, vel perturbationibus in nobis tãquã fluctibus excitatis, vel exterius rationibus admotis, animum nostrũ malę obsidebunt potestates, metuamus, sed Ezechiam secuti, Deum inuocemus, qui timorem domini amplexos, & ab eiusdẽ Angelo sopiri, & liberari nõ dubitamus.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et mane semen t. flo. *idest ante tempus debitum: & sic fructu carebit. Hoc modo populus Israel glorians de confidentia Syrorum inconuenienter effloruit, & ideo pœna secuta fuit, vt prædictũ est, ideo subditur.*

C 2 Ablata est m. *Scilicet Israel de Assyrijs.*

3 In die hæ. *Hebræi dicunt:* In die infirmitatis, *quia virtus populi Israel tunc fuit infirmata, & annihilata, ideo subditur:* Et dolebit grauiter. *Secundũ autem translationem nostram sic exponitur:* In die hæreditatis. *idest tempore, quo debebat colligi messis, & recondi in horreis, & sicut hæreditas possideri.*

4 Et dolebit grauiter. *Scilicet Israel ex malis sibi illatis. Causa autem diuersitatis huius literę est: quia dictio Hebraica quæ ponitur hic, scilicet* נחלה Nahelah *æquiuoca est ad infirmitatem, & hæreditatem.*

5 Væ multitudini. *Hic describitur punitio Assyriorum regna Israel, & Syriæ vastantium, cũ dicitur:* Væ multitudini populorũ multorũ, *qui venerunt cũ Sennacherib contra Ierusalem. Et ponitur hic væ, pro onere, quia idem important in proposito.*

6 Vt multitudo maris sonantis. *In processu enim exercitus fit magnus tumultus ex collisione armorum, & motu curruum, & sonitu buccinarum, & maximè quando exercitus est valde magnus, qualis erat exercitus Sennacherib.*

7 Et increpauit eum. *per angelum tuum percutiendo eius exercitum 4. Reg. 18.*

F 8 Et fugiet procul. *quia Sennacherib visa plaga cum paucis fugit ad terram suam valde velociter, ideo subditur.* Et rapietur sicut puluis montium.

9 In tempore vesperi, &c. tur. *quia percussio dicta facta fuit de nocte, quæ incipit à vespere.*

10 In matu. & non sub. *quia Sennacherib in mane videns plagam sui exercitus fugit, vt dictum est. Et concludit Propheta.*

11 Hæc est. *Idest pœna dicta est illud, quod iustè redditur inimicis nostris.*

Cap. XVIII.

a *Væ terræ.* Quia de cæteris persecutoribus ecclesiæ dixerat, addit de hæreticis, qui cymbalũ dicuntur charitatem domini nõ habentes. vnde: *Si charitatem non habeam factus sum velunt ęs so. sicut cymbalum tinniens.* Nec tamen cymbalum, raucum concrepans, sed propter leuitatem sermonis discurrentis, cymbalum alarum, quæ est trans flumen Aethi. omnes enim sua impietate vincunt. Dicit Epicurus non esse prouidentiam, & voluptatem summum bonum, sed illi peiores, qui prouidentiam recipiunt, & auctorem accusant, quasi † errando inutilia fecerit.

† Inumbranti alijs.

1 Cor. 13. a.

Epic

CAP. XVIII.

a ¶ Aegypto scilicet quæ in vmbra alarum suarum promittit auxiliũ, sicut Damascum decem tribubus.

VAe terræ † cymbalo alarum, quæ est 1

a ¶ Idest, riuos Nili, qui per Aethyopiam fluit. b ¶ Hæreticus. ¶ Aegyptius populus. ¶ Mundo. 2 3

trãns flumẽ Aethiopiæ, qui mittit in mari le- 4

a *Væ terrę cym. ala.* Cõuertitur iterũ ad Aegyptũ, & vocat eum

† Cr

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XVIII.

✻ VAe terræ cymba. *Ra. Sa. exponit hoc caput de destructione exercitus Gog Magog, per regem Messiam quem Iudæi expectant futurum. Sed exp. innitur falso fundamento, cum aduentus Christi transierit in præteritum: & ideo expositores nostri dicunt, quod Isaias incipit hic scribere punitionem Aegyptiorum, qui tempore Sedeciæ fecerunt populum de regno Iuda confidere in suum auxilium, & sic rebellauit contra regem Babyloniorum, propter quod captiuatus fuit populus, & destructa ciuitas, & templ um. Sic igitur præsens caput in duas partes diuiditur: Quia primò describitur Aegyptiorum præuaricatio, secundo pœnæ comminatio ibi:* Omnes habitatores. *Circa primùm dicitur:*

Diuisio.

1 Væ terræ. *Scilicet Aegypti.*

2 Cymbalo alarum. *Dicitur autem Aegyptus alarum cymbalũ, quia rex Aegypti denuntiando regno Iudæ magna promissa faciebat ipsum in vnum in vanum confidere sub alarũ suarũ vmbra.* Quę est trans flumẽ Aethiop. *Istud flumen est Nilus diuidens Aegyptum ab Aethiopia, & per ipsam transiuit Alexander Magnus de Aethiopia in Aegyptum.*

4 Qui mittit in mari ligatos. *Idest nuncios per mare ad regem Iudeæ ipsum assecurando.*

✻ In va-

MORALITER.

† 1 *Væ terrę.* In hoc cap. & duobus sequẽtibus describit ad literam terã præuaricatio Aegyptiorũ, & punitio eorũ in hoc q fuerunt tribus vicibus debellati, semel per regem Babylonis:

☞ cum cymbalum alarum. Nilus enim (qui, & Geon) flu-
A uius immensus per Aethiopiam, veniens, & per Aegyptum fluens, hic antequā diuideretur magno sonitu per montana descendens, sonitum similē sonitui alarū multarū grandiū auium dabat. Ideoq; multitudo illius populi alarū cōparatur sonitui.
Velox quippe, & concitus auium volatus sono cymbali cōparatur. vel simpliciter Nilus citissimus sonitum alarū in modicū cymbali habet. Vel cymbalum alarū, quia sicut auis citò trāsuolat, sic citò Nilus fruges generat. Vel per cymbalū alarum, auxilium, & protectionem, quam duabus tribubus illi promittebant accipiamus secundū illud: *Sub vmbra alarū tuarū pro. &c.* Ideo minatur Aegyptijs, quia sicut Syri decē tribubus, ita Aegyptij promittēdo auxiliū Iudæis, timorē domini abstulerunt eis.
✲ Oecumenius. Inuenimus in veterum cōmentarijs ꝙ sacerdotes, scribæ, & seniores, q̃ Hierosolyma habitabāt, exaratas literas ad oēs nationes transmitterēt ad Iudæos vbicunque terrarū dispersi essent, Christi doctrinā calumniantes, atque adeo alienam, atque epistolis admonebāt
B ne illam susciperent, quod Isaias significat his verbis: *Væ terræ nauium alæ, quæ mittit per mare pacta, vel concordias, & epistolas papyraceas super aquas.* His enim verbis significat, ꝙ vltra Aethiopū regiones, & nouissimos terræ fines sonus malitiæ eorū, qui Iudæam inhabitabant per quædam velut alata nauigia processerit, & illorū legati litteras papyraceas deferētes, super aquas nauigantes, mareque transeuntes vbique terrarum discurrebant, sermonem de Christo calumniantes.
✲ Gregorius. Terra illa cui vę dicitur, est homo damnatus, qui alarum cymbalum vocatur, quia hi, qui per superbiam in altitudinem cogitationis euolant, eundem peruersum hominem prædicando sonant.
a *In vasis papyri*. Idest in nauibus de papyro factis, quæ tantæ sunt magnitudinis secundū historiā Alexandri, vt naues fiant ex eis, vel chartis de papyro factis, quas per legatos mittebant, vel, indiculorum capsulis de papyro factis. *In vasis papyri*. Qui hæreticorum portant volumina, rectè vasa papyri, idest chartacea super aquas portare dicuntur, quæ cito delentur, libri enim vicino humore obscurantur, & delentur, ita doctrina eorum, quæ in principio fortis videtur, pertransit, & labitur.
✲ Gregorius. Per papyrum secularis scientia designatur. Vasa papyri sunt corda doctorū secularium. In vasis papyrī legatos mittere, est prędicationem suā in sapiētum carnalium sensibus ponere, & defluentes ad culpā populos vocare.
D
b *Ite Angeli.* ✲ Procop. Ite tanquam hoc primū ad Saluatoris discipulos referat quos vt à Iudęorū distingueret Apostolis, hoc nomine appellauit. Neque ab istis illa dissentiunt, quibus eos Christus ad perditas primū Israelis oues, tum ad gētes iubet ꝓficisci. Quod vt fieret facilius, & expeditius, nihil ꝙ iter impediret, assumere, non aurū, nō argentum, non ferrum, non peram, non tunicas duas non baculum, non calceos possidere permisit.

†Ex quo fuit & vltra.

a ¶ Nuntios ad duas tribus. ¶ Discipulos. b ¶ Qui mittit dicens.
a gatos, & † in vasis papyri super aquas. Ite an- 1
a ¶ O nuntij mei. b ¶ Israel. c ¶ A Deo & partim à terra sua. d ¶ Ab Assyriis.
b geli veloces ad gentem † conuulsam & dilace 2 3
a ¶ Quoniam dum Deum habebat protectorem. 4
ratam ad populum terribilem, † post quem 5
a ¶ Eius potentiæ comparandus. b ¶ Auxilium nostrum. ¶ Vel Dei. c ¶ A diuersis gentibus. 6
c non est ālius: ad gentē expectātem, & concul- 7
a ¶ Reges, & principes. 8
d catam cuius diripuerunt flumina terram eius. 9
¶ Exponit. ¶ Etiam. Vbi inuocatum est nomen domini. ¶ Scilicet
Ad montē nominis dn̄i exercituū montē Siō. 10
e a ¶ In persona Dei. ¶ q. d. Attendite omnes gentes.
Omnes habitatores orbis, q̃ moramini ī terra 11

Anagogice.

Allegoricè. Ironicè discipulis hæreticorū hęc dicūtur, qui, operarij sub doli transfigurati in Apostolos lucis Ite ad gentē euulsam, à Deo scilicet, laceratā morsib⁹ hæreticorū populū horrēdū, nihil horribilius, blasphęmia, quæ ponit in cœlum os suum. Post quem non est alter. Omne enim peccatū comparatū blasphæmiæ leuius est.
c *Gentem expectantem, & conculcatam.* Omnes enim hæretici sibi promittunt ingentia, sed à dæmonibus conculcantur, cuius terram diripuerunt flumina: non de cœlo, sed de terra. Quæ enim terra est ad quā turbidus sermo hæreticorum non perueniat. Itaque omnes, qui morantur in orbe terrarum, ad signum hæreticorum, quod quasi in montibus eleuatum est, oculos erigunt, & clangorem tubæ, idest doctrinam eorum audiunt.
d *Flumina, &c.* ✲ Procop. Vt populum fidelem bono animo esse faciat, fluuiorum nomine, eorum multitudinē intelligens. Sicut enim infideles antea agitato mari similes fecit, sic & fideles iam dulcibus aquis sedatisque fluminibus comparauit. De his alibi legimus: *Eleuauerunt flumina vocem suam.* Et, *Flumina plaudent manu.* Ideo nimirū, quod cum prius minimè habitarentur à Deo alienos esse, & regionē pietate carere contingebat, quam iā ipsaq; adeo flumina vestra habitari faciet Euangelij promulgatio. Ita deinde crucis manifestum signum futurum est, vt in monte eleuari: ita rursus buccinæ sonus ingens futurus vt ab omnibus, qui attendere velint, exaudiri facilè vestra faciat prędicatio.
e *Ad montem.* Exponit Isaias ad quam terram nuntios mittant. Vel, Aegyptij: q. d. quærentibus nuntijs, quo mittantur, exponit ad montem nominis domini exer. ironicè.
F

☞ Ego

NICOLAVS DE LYRA.

1 In vasis papyri: *Idest in nauibus de papyro factis. Est enim species iunci ita magni, quod inde poterant fieri nauiculę, vt dicunt aliqui, vel vt dicunt alij:* In vasis papyri. *idest litteris in papyro scriptis, quas portabant dicti nuntij: videtur tamen mihi quod papyrus non accipitur hic pro iunco realiter, sed tantum similitudinariè, scilicet pro ligno complanato, sicut iuncus habet superficiē planam, & absque nodis. vnde & Gen. 6. c. vbi dicitur:* Fac tibi arcam de lignis leuigatis. *idest dolatis, & complanatis, vt dictū fuit ibidem. In hebræo habetur:* De lignis Gofer: *Et ista eadem dictio ponitur hic, vbi enim nos habemus: In vasis papyris, in hebr. habetur: in vasis Gofer, & secundum Hebræos significat iuncum, non tamen realiter, sed similitudinariè accipitur hic, & ibi modo dicto Arca enim Noè, quæ fuit tantæ quantitatis non potuit fieri de iuncis.*
2 Ite Angeli veloces, *idest nuntij.*
3 Ad gētē cōuulsam. *Idest ad gentē regni Iudæ, vt patebit ex fine huius partis. Hęc enim gens fuit multipliciter conuulsa, & dilacerata, & frequenter, scilicet à Regibus Israel, Aegypti, Syriæ Assyriorum, & Babyloniorum, vt patet 4. Reg.*
4 Ad populū terribilē. *non a potestate sed à miseria sibi superueniente: quia populus cadens in infortunijs, & miserijs, ex sui consideratione incutit terrorem alijs, ne similiter eis contingat.*
5 Post quem non est, &c. *Scilicet miserabilior.*
6 Gentem expectantem. *Scilicet auxilium ab Aegyptijs cōtra regē Babylonis: sed q̃a illa expectatio fuit frustra, ideo subditur.*
7 Et conculcatam. *Ab exercitu Babylonis.*
8 Cuius diripuerunt flumina. *Idest impetus aduersariorū.*
9 Terram eius. *Et quę sit illa terra, subditur.*
10 Ad montem nominis domini, &c. *Quia in Ierusalem erat templum nomini Dei dedicatum.*
11 Oēs habitatores. *Hic cōsequēter ponitur Aegyptiorū punitio. Circa quam sciendū: quod punitio Aegyptiorū posita in hoc cap. & duobus sequentibus communiter exponitur à doctoribus nostris de punitione Aegyptiorū, quæ facta est per Assyrios, sed saluo meliori iudicio videtur mihi, quod melius exponatur de triplici punitione Aegypti: quarum prima secundum ordinem historiæ facta fuit per Assyrios, secunda per Babilonios, tertia per Romanos. Et primò hic ponitur secunda secundò tertia cap. secun. & tertiò prima cap. 20. Scriptura enim sacra non semper procedit secundū ordinem historię, & maximè in Prophetis sed frequenter prius facta posterius scribuntur vt patet quasi in omnibus libris sacrę Scripturæ.*

Aegyptiorū punitio.

✲ *Rationa-*

MORALITER.

† lonis. & hoc describit in hoc c. cuius cā fuit, q̃a p literas, & nūtios Iudæis auxiliū ꝓmiserūt, sed nō impēderūt: & sic Iudæi sub eorū falsa cōfidētia fuerūt p Babylon. deuastati. Myſticè vero p Aegyptios q̃ tenebrosi interpretātur hæretici diuersis errorib⁹ obtenebrati signāt. Per Iudęos antè ab Aegyptijs deceptos, simplices Xp̄iani ab hęreticis decepti designāt. Et q̃a hæretici p magnas, & falsas ꝓmissiones decipiūt simplices, ideo terra Aegypti p q̃ hæresis designāt, cymbalū alarū vocāt, eò ꝙ hæretici habēt magna verba, sed veritate, & pietate vacua 1. Cor. 13. a. *Si linguis hominū loquar, & Angelorū, charitatē autē non habeā, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens.* Per cōsolationem autem Iudæorum in fine capitis positam cum dicitur.

† *In tem-*

a *Ego quiescam, & cõsiderabo in loco meo, &c.* ✻ Septuaginta. In mea ciuitate. ✻ Procopius. De qua scriptũ est, *Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei*. Nec est φ in ea vulgare lumẽ expectes, sed quale meridiana luce: nul lo intuentium dispendio roris nube temperatum conspicitur.

Psal 86.

b *Nubes roris*. Grata messoribus fatigatis, quibus refrigerium præstat, & stipulam arentem facit humectando secabilẽ: sic sermo meus cõtra Aegyptũ, gratus omnib⁹ erit in me credẽtib⁹ & Assyrijs à me eis data victoria.

c *Ante messem*. ✻ Procopius. Atque hæc quidem erunt, inquit, ante messem, vt in Dei ecclesijs spicarum more florentes significaret, sicut antea, cum lætabuntur coram se, tanquam qui lætantur in messe, dixit quas etiam regiones albescere, & operarijs multis indigere, ipse docuit Saluator. Atque hæc quidem de Dei ciuitate ante consummationem futura sunt.

a ¶ Victoriæ Assyriorum. b ¶ Alias nationibus. ¶ Aegyptiorum. c ¶ Quæ cogitauerim super Aegyptios. ¶ Alias quod cogitauerunt super Aegyptum. d ¶ Qui. e ¶ Incipientibus pugnare Assyrijs.

cùm eleuatũ fuerit signum in montibus videbitis: et clan- 1 2

gorem tubæ audietis, quia hæc dicit dominus ad me: Ego 3 4

a ¶ Finem rei. b ¶ Quæ in Ecclesia fiunt. c ¶ Cælo. ¶ Ecclesia. d ¶ Ita vniuersa perlustrat, vnde. Nec est qui se abscondat à calore eius.

quiescã, & considerabo in loco meo: sicut † meridiana lux 5 6

a ¶ Sic dominus habitatores ecclesiæ refrigerat quo præsente cuncta florescunt. b ¶ Consummationem. ¶ Maturitatem.

clara est, & sicut nubes roris † in die messis. Ante messem 7 8 9

a ¶ Aegyptius. b ¶ Ante tempus consummationis. c ¶ Ante tempus, & ideo inutilis. d ¶ Vnde: Quotquot perfecti sumus, hoc sentiamus. e ¶ ideo.

enim † tot⁹ effloruit, & immatura perfectio germinauit, et 10 11

a ¶ Quasi inutiles. ¶ Ne totam massam modicum fermentum corrumpat. b ¶ Habitatores. c ¶ Assyriorum. d ¶ Ab Assyrijs.

præcidentur ramusculi eius falcibus, & quæ derelicta fue- 12

a ¶ A corpore Ecclesiæ. ¶ A Chaldæis. ¶ De terra sua. b ¶ Deuorandi interfecti.

rint abscindentur, & excutientur, & relinquentur simul 13

a ¶ Quæ iuxta viam comedunt sementem. b ¶ Quibus traditur anima non confitens. c ¶ In prosperis.

auibus montium, & bestijs terræ: & æstate perpetua erunt 14 15

a ¶ Populum occisum. b ¶ Alias illum.

super eum volucres, & omnes bestiæ terræ super eum 16

a ¶ In aduersitate.

hyemabunt. In tempore illo deferetur munus, domino 17 18

a ¶ Israel. b ¶ Ab Ecclesia per hæreticos. ¶ Ad tempus, & à terra sua, & à Deo. ¶ Ab hostibus. c Morsibus hæreticorum. d ¶ Blasphæmia.

exercituum à populo diuulso, & dilacerato, à populo ter- 19 20

¶ Hostibus. a ¶ Iam terribilis. b ¶ Dei auxilium. ¶ Promissa falsa. c ¶ Tamen.

ribili post quem non fuit alius: à gente expectante et con-

a ¶ A dæmonibus. ¶ Ab hominibus. b ¶ In partes varias. c ¶ Reges, & principes diuersarum gentium.

culcata, cuius diripuerunt flumina terram eius: ad locum

¶ Scilicet. ¶ Ecclesiam.

nominis domini exercituum montem Sion.

d *Ramusculi*. Inutiles. vnde: *Ego sum vitis vera, & pater meus agricola est: omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum, & omnem, qui fert fructum purgabit eum.*

Ioan. 15

e *Et omnes bestiæ terræ*. Hyperbolicos. Neque enim omnes bestiæ terræ super eum hyemabunt. Sed significat & occisionem immensam, & bestiarum multitudinẽ maximam superuenturam, quibus æstate, & hyeme cadauera sufficiant in escam.

f *In tempore:* Reuertitur Propheta ad populum Israel, & promittit ei, bona, dicens: In te. quasi dicat, Vastata Aegypto, non separabit vltra Iuda in vmbra eius: sed fidei, & bonorum operum domino offeret munus. Quod impletum est lxx. annos post captiuitatem sub Zorobabel, & alijs ducibus.

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Rationabiliter etiam primò ponit Propheta punitionem per Babylonios factam, continuando se ad partem præcedentem, in qua posuerat præuaricationem Aegyptiorum, præbendo confidentiam falsam Iudæis rebellandi contra Babylonios, & ideo immediatè subiunxit punitionem Aegyptiorum per ipsos. Et diuitur in duas partes, quia primò ponitur Aegyptiorum punitio, secundò Iudæorum consolatio, ibi:* In tempore illo. *Circa primum dicit Propheta: Omnes habitatores orbis, idest Aegypti, & est locutio hyperbolica ad denotandum magnitudinem illius regni, & multitudinem populi, sicut dicitur: Parisius est totus mundus.*

1 Cum eleuatum fuerit signum. *i. vexillum regis Babylonis*
2 In montibus. *idest in fortalitijs in alto situatis.*
3 Videbitis. *ad desolationem vestram.*
4 Et clangorem tubæ audietis. *ad concitandum bella contra totam terram Aegypti residuam.*
5 Ego quiescam. *à tota protectione Aegyptiorum.*
6 Et considerabo in loco meo *idest in me ipso.*
7 Sicut meridiana lux clara est. *Quia omnia nuda, & aperta sunt oculis domini.*
8 Et sicut nubes. *Quæ refrigerat messores à labore & calore, ita refrigerabo Babylonios à labore belli, vt de facili possint eos deuincere, & detruncare.*
9 Ante messem enim. *idest ante perfectionem.*
10 Totus effloruit. *scilicet populus Aegypti.*
11 Et immatura perfectio germinauit. *idest ante tempus debitum: & sic citò corrumpetur, ideo subditur.*
12 Et præcidentur ramusculi eius falcibus. *i. populus Aegypti etiam vsque ad minimos interficietur.*
13 Et relinquẽtur simul auibus. *scilicet cadauera Aegyptiorum ad eis deuoranda.*
14 Et æstate perpetua. *idest vna æstate integra.*
15 Erunt super eum volucres. *quia inde satis habebunt ad comedendum pro illo tempore.*
16 Et omnes bestiæ terræ. *idest satis ad comedendum per totã hyemem habebunt. Per æstatem enim hic positam, & hyemem, intelligitur tempus vnius anni, vt dicit Rab. Sa.*
17 In tempore illo. *Hic consequenter describitur consolatio Iudæorum facta per Cyrum regem Persarum, qui dedit licentiam Iudæis redeundi in Iudæam: & vasa templi remisit cum eis, vt habetur 1. Esdræ 1. & hoc est quod dicitur. In tempore illo, quia postquam Nabuchodonosor debellauerat Aegyptum, tempore Balthasar nepotis sui regnum Babyloniæ fuit ad Medos, & Persas translatum.*
18 Deferetur munus. *i. vasa à Cyro remissa, vt dictũ est: & etiã quia Iudæi remanentes in Babylone miserunt ad locũ diuini cultus per Iudæos illuc redeuntes munera plurima, vt habetur 1. Esdræ 1.*
19 A populo. *scilicet regni Iudæ.*
20 Diuulso, & dilacerato. *modò supra exposito.*

✻ Cap.

MORALITER.

† 17 *In tempore illo deferetur munus domino exercituum.* signatur euersio Iudæorum à sua perfidia ad fidem Christi, & maximè circa finem mundi.

MORA-

MORALITER autem per Aegyptios, qui induxerũt Iudæos ad rebellandum Babylonis, signantur illi qui suis persuasionibus simplices inducunt ad rebellandum superioribus suis, & tunc nullum ferunt eis auxilium, & sic rebellantes remanent confusi.

✻ MORA-

ADDITIO.

In cap. 18. vbi dicitur in po. Circa primum dicitur: Væ terræ *scilicet Aegypti.*

Hoc cap. 18. quod incipit. væ terræ cymbalo alarũ, *videtur propriè exponendum de filijs Israel, qui fuerunt transmigrati per Salmanasar regem Assyriorũ, vt habetur 4. Reg. 17. vbi dicitur.* Et trãstulit Israel in Assyrios, posuitq; eos in Hailã, & in Habor iuxta fluuiũ Gozã in ciuitatibus Medorũ: *qui tẽpore Alexandri Magni reclusi fuerunt miraculosè ad orationem ipsius Alexandri, vt narrat Iosephus: ita quod locus ille in quo sunt, est immeabilis: egredientur tamen circa finem mundi magnam hominum stragem fa-*

gem facturi, prout habetur in historia Scholastica. Vnde de istis A videtur agere Propheta in hoc capite, cum dixit: Væ terræ cymbalo alarum. De gente enim seu terra, quæ est in valde remotis, seu in locis communiter intransibilibus, non habetur notitia, nisi quasi in sono cymbali, qui de longinquo sentitur: & quando quis de illa parte longinqua venit quasi etiam volare dicitur, vnde Deut. 8.c. dicitur: Adducet Dominus super te gentem de longinquo in similitudinem aquilæ volantis: & hoc est, quod dicit: Væ terræ cymbalo alarum. Idest, væ terræ ita remotæ & exclusæ à conuersatione hominum communi, quòd quasi cymbalo sonus eius euenit per volatum alarum, & sequitur. Qui est trās flumina Aethiopiæ. alludendo ad illud quod dicitur cap. supra dicto 4. Regum 17. quod fuerunt transmigrati trans flumina Gozam, quæ hic videntur vocari flumina Aethiopiæ. Vnde Propheta hic non nominat proprio nomine terram nec ciuitates, in quibus erant, sicut nec fuerunt nominatæ in propria historia sua transmigrationis supra dicta. Et sequitur. Qui mittit in mari legatos, & in vasis papyreis super aquas. Pro quo sciendum, quod illi de decem tribubus sic exterminati, & reclusi veri similiter creditur, quod desiderant scire ea quæ geruntur circa illos, qui in his partibus remanserunt in Iudea. Tum quia multi de illis decem tribubus remanserunt in Iudæa, & in alijs dispersi partibus fugientes à Rege Assyriorum, vt patet de Tobia, qui erat de tribu Nephthali: & sic de alijs: Tum quia illi licet pro maiori parte fuerunt idololatræ, tamen spectabant Saluatorem seu Messiam, sicut & alij de genere Iacob: & ideo aliquando mittebant nuntios versus Ierusalem, vt aliquid scirent ex prædictis: sed quia hoc non poterant facere per terram propter reclusionem, nitebantur hoc facere, per aliquas aquas subterraneas seu occultas. Et in vasis papyreis, idest, in fiscellis scirpeis. Dictio enim Hebraica, quæ hic ponitur, non consonat in aliquod dictioni quæ ponitur Gene. 6. cum dicitur. Fac tibi arcam de lignis leuigatis, ibi enim dicitur de lignis Goffer,
B hic autem de lignis Gomæ, & est dictio eadem omnino ei quæ ponitur, Exod. 2. vbi dicitur: Fecit fiscellam scirpeam & liniuit eam. Vnde dictio Gomæ quæ hic & ibi in Exod. ponitur, significat iuncum. Sunt enim aliqui iunci marini ita duri, quod possent ex eis fieri aliqua vasa ad nauigandum per flumina. Et quia huiusmodi iunci licet duri, non tamen habent duritiam lignorum, & ex quibus nauigia fiunt: & ideo dicunt Hebræi, quod tutius nauigatur in eis per aliquas ripas fluminum, eo quòd non ita citò franguntur, sed quandoque cedunt tangenti; & ideo talibus nauigijs mittebant legatos suos, vt securius per loca subterranea seu occulta transire possent. Hoc autem quod dicitur in mari, intelligendum est de congregatione aquarum, prout sæpe consueuit dici in Scriptura. Quid autem deberent facere isti nuntij subdit, cum dicit. Ite ad gentem conuulsam & dilaceratam. Idest, ad Gentem Iudæorum prout in postil. declaratur, & sequitur. Ad populum terribilem. Gens enim Iudæorum licet propria potestate non esset terribilior alijs, potestate tamē diuina frequenter mirabilia pro eis operante terribilis erat, vt patet Iosue 2.a. de Raab dicente exploratoribus, quod omnes habitatores terræ Chanaan timebant eos propter transitum Iordanis, & huiusmodi. Et ideo dicit. Post quem non alius, scilicet terribilior in signis & prodigijs. Et sequitur. Gentem expectantem, scilicet Saluatorem & Redemptorem. Et conculcatam cuius diripuerunt flumina terra eius. q. d. quantumcunque conculcata est ab impetu aduersariorum, semper est expectans suam liberationem à Deo. Et vt ostendat in qua terra esset illa gens conuulsa & dilacerata & expectans, subdit: Ad montem nominis Domini exercituum montem Sion. In illo enim loco vbi est inuocatum nomen Domini, habitabat illa gens ad quem mittebant illi qui trans flumina Aethiopiæ recludebantur: & sequitur. Omnes habitatores orbis qui moramini in terra, &c. Quæ quidem verba secundum omnes expositores intelliguntur esse dicta per Prophetam
C in persona Domini: Ad quorum declarationem attendendum, quod in his quæ dicta sunt, exprimitur ratio huius legationis. Dicit enim: Ite Angeli veloces ad Gentem conuulsam. Non autem dicit quid illi Angeli seu nuntij debebant nuntiari illi Genti cui mittebantur, vel qui ab eis debebant scire: sed hoc aliqualiter inuenitur in hoc quod dixit supra. Ad Gentem expectantem. q. d. sciatis ab eis si illud quod expectant à Deo, habeant in re, vt & nosipsi participemus eorum redemptionem. Ad quod respondetur in persona Dei. Omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, cum eleuatum fuerit signum in montibus, videbitis, & clangorem tubæ audietis. Cuius sensus est, quod redemptio veri Messiæ, scilicet Christi, quam omnes fideles expectabant, ostendenda erat publicè omnibus habitatoribus orbis in duobus principaliter. Primo in leuatione signi crucis, vnde. Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Ioann. 12.c. Secundò in D
prædicatione vniuersali Apostolorum, & discipulorum Christi per orbem diuulgata, de quo dicit. Et clangorem tubæ audietis. q. d. nuntijs missis prædictis, non oportet vos mittere ad inquirendum de tempore expectationis redemptionis vestræ: quia hoc publicabitur omnibus commorantibus in terra prædictis duobus modis. Potest etiam referri hoc quod dicitur: Cum eleuatum fuerit signum in montibus, videbitis, ad exaltationem crucis per victoriam Constantini Imperatoris, quæ per totum orbem salutiferè fuit diuulgata, & sic in hoc quod dicitur. Omnes habitatores orbis, &c. Ostenditur quod Saluator non erat sic expectandus, vt circumiret per orbem ad saluandos eos qui saluandi erant prout quidam Hebræorum erroneè putabant, sed per eleuationem signi, & auditum clangoris tubæ supradictis salus erat per orbem & vsque ad reclusos prædictos extendenda. Ad quod amplius declarandum subdit: Quia hæc dicit dominus ad me quiescam & considerabo in loco meo. Et est sensus: quia postquam passio Christi fuit celebrata, non oportebat vt Christus per mundum discurreret, sed vt iam quiesceret à laboribus, de quo dicit. Quiescam & considerabo, idest, prouideret suæ Ecclesiæ ipso sursum in loco suo ad dexteram patris existente, de quo dicit. Et considerabo in loco meo. Et quia hæc consideratio seu prouisio fit mediante lumine fidei, & feruore charitatis ab ipso Deo infusis, ideo subdit. Sicut lux clara est, & meridiana. vt per hoc quod dicitur: Lux clara, intelligatur lumen fidei, & per hoc quod dicit, meridiana, feruore charitatis. sicut feruor diei viget præcipuè sole existente in meridie. Et quia ex istis virtutibus quæ à Deo quiescente, & considerante in loco suo in Ecclesia infunduntur, deriuantur dona Spiritussancti, qui sui roris aspersione Ecclesiam fœcundat, ideo subdit. Et sicut nubes roris in die messis. Et sequitur. Ante messem enim totus effloruit, in quo Propheta insinuat istis trans flumina Aethiopiæ existentibus, quo tempore, & modo ad Christum accessuri erant, & hoc erat suum principale intentum, quod quidem tempus erit circa finem mū- E
di, vt dictum est. Finis enim mundi dicitur messis, Matth. 13.d. Sinite vtraque crescere vsq; ad messem. Et est sensus: Ante messem, idest, ante finale iudicium, ille populus florebit, idest, tendet ad fructificandum in bonis operibus, & cultu Dei, sicut flos tendit in fructum. Et dicit, effloruit, præteritum pro futuro. Et ne cum dicitur, totus. intelligatur pro toto illo populo nemine deficiente, ideo subditur. Et immatura perfectio germinabit. quia non omnes venient ad maturitatis perfectionem. Præcidentur ramusculi eius falcibus, &c. Quia illi ramusculi qui sunt quasi inutiles præscindentur, & quæ derelicta sunt abscindentur, scilicet à corpore Ecclesiæ, & excutientur, scilicet de terra sua in qua sunt reclusi. Et sequitur. Derelinquentur simul auibus montium, vsque ibi. Super eum hyemabunt. In quo prædicit strages & morticina, quæ debent fieri in sua excussione, prout dictum fuit in principio huius expositionis. Et quia tam de excutientibus quàm de obuiantibus erant multi mortui, ideo dicit: Derelinquentur simul, scilicet ab vtraque parte pugnantium. Sequitur. In tempore illo deferetur munus, &c. in quo Propheta postquam prædixit modum suæ egressionis, subdit tempus suæ conuersionis ad Christum, dicens: In tempore illo, scilicet ante messem (vt expositum fuit) deferetur munus Domino exercituum, scilicet per latriæ cultum. A populo diuulso & dilacerato, &c. Scilicet à reliquiis populi Iudæorū: & etiam ab illis qui excutiendi sunt à terra trans flumina Aethiopiæ supradicta. De vtrisque enim possunt propriè poni illa quæ hic traduntur. Nam tam illi de decem tribubus, qui vltra flumina prædicta existunt, vt est dictum, quam illi de duabus tribubus, propriè possunt dici Gens conuulsa, & dilacerata expectans & huiusmodi. F
vt patet intuenti. Et sequitur: Ad locum nominis Domini in Sion, scilicet ad ecclesiam. Concordat autem hæc sententiæ seu expositioni quod legitur Sophoniæ cap. 3.b. Vbi sic vltra flumina Aethiopiæ inde supplices mei filij dispersorum meorū deferent munus mihi. Ad quod sciendum, quod ibi loquitur de statu finali quomodo omnes Gentes reducendæ sunt ad verū cultum diuinum, vnde immediatè ante dicitur. Tunc reddam populis labium electum, vt vocent omnes in nomine Domini, & seruiatur in humero vno. Et ibidem vocat illos qui sunt extra flumina Aethiopiæ, s. illos de decem tribubus prædictis supplices Dei inquantum ei humiliabuntur per pœnitentiam de præteritis. Dicit etiam eos filios dispersorum meorum, eò quòd descendūt ab illis qui dispersi fuerunt per Assyrios ex sententia diuina, de quibus concludit, quòd ex tunc deferent Deo munera parisormia, sicut hic dicitur. In illo tēpore deferetur munus Domino exercituum a populo diuulso, &c.

CAP. XIX.

A a ONus Aegypti,&c. Sciendum multa quæ hic dicũtur ad Aegyptum historialiter pertinere. Sed & hic & in alijs locis scripturarum multa ponuntur, quæ non possunt iuxta historiã stare, vt rerum necessitate cogamur altiorũ intelligentiam quærere. ✱ Procopius. Superioribus, quæ mari fluuioque Aegypti conuenirent (vnde & eorum qui Christum annuntiarent, viam fore perfacilẽ patuit) allata sunt. Iam Aegyptijs quæ faustissima impendeant, istis demonstratur. Inscribitur autem Aegypti visio, non aduersus Aegyptum, vt superiores nonnullas, vel quod perspicatiori mente quę dicũtur, intuitura sit Aegyptus, vel quod Aegypto quæ conducant, prophetia contineat. Quid enim quàm quòd in ea peregrinatus est Dominus, habebat beatius?

B b *Ecce Dominus ascendet, &c.* Aegyptus tenebræ vel mœror, significat hunc mundũ ante aduentum Domini infidelitate tenebrosum, quẽ Christus ingressus in leui nube, idest, corpore nulla grauato corruptione. Et tunc idola sunt commota, idest, confracta, & ab hominibus ad Christum venientibus abiecta. Quæ hic de Aegypto dicuntur, tam ad eius destructionem, quæ per Assyrios, quàm ad Christi aduentum referuntur. Nubem.n. leuẽ, dicit exertiet Assyriorum velocem. Dicit ergo, non per Angelum percutiet Dominus Aegyptum, sed ipse ascendet super exercitum Assyriorũ velocissimum: & sic ingredietur Aegyptum, &c. Ascendet autem inspirando, & in bello vires ministrando, vt percutiat Aegyptũ quæ seduxerat populum suum promittendo auxilium. Simulachra Aegypti mota sunt, idest, cõfracta ab Assyrijs. Vel forsitan Domino cooperante dæmones, qui erant in idolis, non poterant dare responsum Aegyptijs superuenientibus Assyrijs. Dominus quoque super nubem le-

C uem ascendet, corpus humanum assumpsit non grauatũ corruptione virilis commistionis, & cũ Maria & Ioseph

D in Aegyptum fugit, & tunc forsitan simulachra Aegypti corruerunt, & dæmones in eis obmutuerunt, & corda sapientium Aegypti pauore tabuerunt. ✱ Eusebius. Hæc prophetia exitum sortita est, qñ Angelus in somnis Ioseph, dixit. *Surgens, accipe puerum & matrem eius & fuge in Aegyptũ.* ✱ Procopius. In nube, idest eò quòd de Spiritu sancto sanctaque Virgine assumpsit, corpore veniet. Vt enim aere terræque exhalatione nubem, sic Spiritu Sancto terrenaque substantia Domini corpus constare credimus: quo cum veheretur puer, in Aegyptum venit, vt eam maximis beneficijs cumularet.

c *Simulachra Aegypti.* Idololatria fractam se sentiens, vt etiam magis a dæmonibus docti, vel iuxta prophetiam Balaam intelligentes natum filium Dei, qui magicam destrueret artem, in Bethleem venerunt, & puerum adorauerunt. ✱ Origenes. Dominus sedet in nube pusilla, quia *nõ est inuentus dolus in ore eius:* vt destruantur manufacta eorum, & pereant idola ipsorum, & pereat idololatria, & fugiant ex Aegypto dæmones, vt pro multitudine abominationum, multitudo exuberet Ecclesiarum, vt pro multis vitijs multa sit sanctitas.

d *Et cor Aegypti.* ✱ Procopius. Quod superatũ iri cor Aegyptiorũ dixit, nõ diuinę pdicationi reluctaturos, sed pulchra vtiliq; rõne in victoriã sese præbituros significauit. Alij cordis nomine, latẽtes in simulachris dęmones, ideò significari putant, quod ex quo tẽpore Ecclesias eos habere contigit, eorundẽ fraudes excidisse paulatim videamus.

e *Et cocurrere facia.* Vnde in Euangelio: *Non veni pacẽ mittere in terrã, sed gladiũ: veni.n. separare hominẽ à patre suo, &c.* ✱ Eusebius. Confirmat propheticam prædictionem etiã ipse Saluator noster in Euangelijs, dicens: *Tradet frater fratrem in mortem, &c.*

f *Et dirũpetur, &c.* Diuidet in cõtraria voluntas Aegypti, vt non

[Margin: Libro decimo cap. 1. Matt. 2. — Num. — Mat. — E — † Ex Hom. diu. — Matt. vbi su. Matt. — † destruam. — Matth.]

CAP. XIX.

a ¶ In Heb. Massa. ¶ Alii assumptio. Lxx. visio. b ¶ Mundi.

ONus Aegypti. Ecce Dominus 1
a ¶ Exercitum Assyriorum, vel carnem pondere peccati immunem. Corpus sanctæ virginis.
ascendet super nubem leuem, 2
a ¶ Ad literam vel mundum. ¶ Sic.
& ingredietur Aegyptum, &
mouebuntur simulachra Aegypti à facie eius, 3
a ¶ Scilicet sapientes. b ¶ Deficiet.
& cor Aegypti tabescet in medio eius. Et con- 4
a ¶ Ciues contra ciues, cum alii se tradere cupiebant, alii contradicebant.
currere faciã Aegyptios aduersus Aegyptios, 5 6
& pugnabit vir contra fratrem suum, & vir
a ¶ Non credentes contra credentes.
contra amicum suum, ciuitas aduersus ciuitatem, regnum aduersus regnum, & † dirumpetur spiritus Aegypti in visceribus eius, & 7
a ¶ Quo rebellare conantur. b ¶ Obstinati in malo. ¶ Quærent quare hæc fient.
consilium eius † præcipitabo, & interroga- 8
a ¶ Hęc Assyriis superuenientibus, & in Domini aduentu simili modo gerebantur.
bunt simulachra sua, & diuinos suos, & py- 9

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIX.

✱ 1 ONus Aegypti. *Hic consequenter denuntiatur punitio Aegyptiorum per Romanos, & primò ponitur dicta punitio. Secundo Iudæorum consolatio, ibi:* In die illa erunt: *Circa primum sciendum, quòd Antonius collega Augusti Cæsaris (sub quo natus fuit Christus) amore Cleopatræ Reginæ Aegypti captus, repudiauit vxorem suam, Augusti sororem, & Cleopatram accepit: & Augusto bellum induxit, à quo tamen fuit debellatus & capta Aegyptus. Et quia tempore Augusti Christus fuit natus, & in Aegyptum portatus, ideo ab hoc incepit Propheta, dicens:*

[Margin: Diuisio.]

2 Ecce Dominus ascendet, &c. *Assumendo sibi carnem humanam. Quæ dicitur nubes: quia formata fuit Spiritus sancti virtute, sicut nubes sursum generantur in aere virtute solis. Et leuis, quia non fuit aggrauata pondere peccati originalis.*

3 Et ingredietur Aegyptũ. *Fugiens psecutionẽ Herodis. Mat. 2*

4 Et mouebuntur simulachra, &c. *Quia eo egrediente Aegyptum, simulachra corruerunt, vt dicitur in Scolastica historia, in signũ destructionis idololatriæ per prædicationem Euangelij destruendæ.*

5 Et cor Aegypti tabescet. *Hoc refertur ad Antonium Regem & Cleopatram Reginam, quia sicut cor mouet alia membra, sic populum Aegypti mouebant Rex & Regina. Et bene dicitur:* Tabescet in medio eius. *quia exercitu Aegypti debellato, Antonius fugiens seipsum interfecit, ne caperetur ab Augusto, & similiter Cleopatra excitauit serpentem venenosum ad se mordendum. & sic morsu serpentis interijt.*

6 Et concurrere, &c. *Quia aliqui eorum timentes Augusti potestatem iunxerunt se ei, & sic pugnabant contra alios Aegyptios, qui erant cum Antonio.*

7 Et dirumpetur spiritus Aegypti. *Idest fortitudo eius.*

8 Et consilium eius. *Quia Antonius intendebat Augustum deijcere ab imperio, & accidit econtrario.*

9 Et interrogabunt simulachra sua. *Quia Antonius & Cleopatra in talibus confidebant.*

✱ Et tradam

MORALITER.

1 *Onus Aegypti.* Principium huius capitis literaliter exposui de translatione Saluatoris in Aegyptum propter persecutionem Herodis, vt habetur Matt. 2. Mystice per hãc translationem signata fuit translatio verbi Dei (eo quòd Christus est Dei verbum) ad Gentiles, Iudæis persequentibus Apostolos prædicãtes: propter quod Paulus & Barnabas constanter eis dixerunt, Act. 13. *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniã repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitę, ecce conuertimur ad Gentes: sic enim præcepit nobis Deus.*

[Margin: † Mystice.]

4 *Et mouebuntur, &c.* Quæ corruerunt ingrediente Domino Aegyptum, vt dicitur in Scholastica historia: per hoc autem signata fuit idololatriæ deiectio per prędicationem Apostolorum.

5 *Et cor Aegypti, &c.* Hic describitur percussio Aegypti per Romanos. Et sicut in parte præcedenti per Aegyptũ signata fuit Gentilitas ad quam uerbum Dei transijt per prædicationem Apostolorum, ita hic per Aegypti percussionem à Romanis, fuit persecutio credentium ex Gentilitate a Romanis Imperatoribus, & eorum ministris. In qua persecutione multi fuerunt mortui corporaliter, & aliqui spiritualiter apostatantes à fide Christi suscepta. Et quoniam Imperatores dicti eorum ministri Gentiles erant, ideo subditur.

6 *Et concurrere faciam Aegyptios, &c.* Scilicet permissiuè.

7 *Et interrogabunt simula. sua.* s. manentes in infidelitate.

† In die

C vt non magna sentiant sicut ante, sed spirituali gladio separati, consilium suum cognoscant præcipitatum esse.

A * Eusebius. Licet planè Aegyptios & omnes symulacrorum cultores, eumq; qui in ipsis vim suam exercet superstitionis spiritum, intueri perturbatos, & multũ cõsultantes & comminiscẽtes cõtra Christi doctrinam vt eã extinguant, disp ergi, & dissipari ab eo qui ait in prophetia: *Et con. u. babitur spiritus Aegyptiorum in eis, & consilium eorum dissipabo.* Cumque innumerabilia sint, quæ interrogẽt in oraculis, nihil tamen amplius ex illis habent.

a *Et tradam Aegyp.* * Procopius. Ab aduentu Saluatoris Cęsare Augusto imperante, Aegyptiaci regni cœpit abrogatio. Primus enim

B iste deuictam Aegyptum Romano adiecit imperio.

b *Dominorum crudelium.* Multis dominis Aegyptus tradita est. Primum Assyriis, post Nabuchodonosor, tertio Alexandro, ad vltimũ Romanis, Antonio & Cleopatra ab Augusto superatis. Chaldæi crudeliores, Romani potentiores.

c *Et arescet.* Fieri solet, vt cum ira Dei captiuitas venit, vt indignationem eius pestilẽtia subsequatur, & contra pecca

C tores elementa deseuiant. Veniente ergo captiuitate per Chaldæos vel Romanos, forsitan, & Nilus, & fontes siccati sunt. Hyperbolicos quoque propter nimiam tribulationem flumina possunt

possunt dici defecisse, & fontes aruisse & riuuli. D

* Cyrillus. Putabant Aegyptij se posse effugere seruitutis iugum, quod septem Nili alueis maximis, & nauigabilibus tota Aegyptus cincta erat, vt neque Augustum timeret, neque Vespasianum: fefellit eos spes, omnes enim fluuij aruerũt & paludes sunt exiccatæ, vt Nili aluei facile pedibus traijcerentur.

Metaphoricè autem in flumine siccato, regnum desolatum intelligimus in riuis duces, in calamo, & in iunco Aegypti abundantiam: horum enim fertilissima est Aegyptus.

d *Stulti.* Adueniente captiuitate Babylonica vel Romana, omnia magorum defecerunt consilia. E

e *Principes Thaneos sapientes consil. Phar.* Humilis mandati. Omnes enim hæretici cõtrariam altitudini humilitatem docent, & ad inferos detrahunt, & humilis mandati, & deiecti sunt principes.

f *Filius sapientium.* Hæc dicebat vnusquisque Pharaoni, filius sapientium ego, vt commendaret cõsilium suum. Quasi viriliter debes pugnare contra Assyrios vel Romanos, quia filius sapientiũ ego filius regũ antiquorũ. Aegyptij nanq; heroas F & Deos magnos autores suæ gẽtis fuisse iactãt Isim & Osirim & Tiphonem.

g *Regum antiquorũ.* Quasi dicat. Habeo scientiam scripturarum cum sapientia seculari.

tertia eius cõtrita.

†consilium in auatum.

†præuersitatum.

a ¶ Qui & ventriloqui. b ¶ Tamen. c ¶ Q Nihil proderit cum hæc fecerint. d ¶ Mundum.
a thones suos, & ariolos: et tradam Aegyptum in manu 1
a ¶ Chaldæorum scilicet. b ¶ Dæmonum, vt discant non blasphemare.
c ¶ Diabolus, de quo dicitur: Cum fortis ar. cu. atrium suum, &c.
b dominorum crudelium, & rex fortis dominabitur eorum, 2
a ¶ Cuius dicere est facere. b ¶ Dominante rege forti. c ¶ Doctrina secularis.
d ¶ Mariorũ de Iacu.
ait dominus Deus exercituum. Et rarescet aqua de mari, & 3
c ¶ Nilus ¶ Diabolus a quo omnia mendacia. b ¶ Cætera. ¶ Nilus septemfluus.
fluuius † desolabitur atque siccabitur, & deficient flumina.
a ¶ Tandem. b ¶ Qui de turbidis aquis Nili implebantur. c ¶ Sermo vacuus.
Et attenuabuntur, & siccabuntur † riui aggerum. Calamus 4
a ¶ De quo charta fit. ¶ Lxx Papyrus, qui videbatur habere medullam, & non est vacuus, sed fragilis & cito marcescit.
¶ Siccabitur. ¶ Riuu. & fons ¶ Arefacto capite.
& iuncus marcescet, † nudabitur alueus riui a fonte suo. Et
a ¶ Irrigata aquis Aegypti.
omnis sementis irrigua siccabitur: arescet, & non erit. Et 5
a ¶ Flebunt. ¶ Siccitatem fluminum. ¶ Aegypti, qui contrarij sunt piscatoribus euangelij.
b ¶ Ad decipiendum, ut decipiant occultè.
mœrebunt piscatores, & lugebunt omnes mittentes hamũ
a ¶ Aquas turbidas. b ¶ Publice loquentes in synagogis satanæ, & adducentes deceptorum greges. c ¶ Aegyptiarum.
in flumen, & expandentes rete super faciem aquarum emar-
a ¶ Vt faciant uestes sacerdotum. b ¶ Illud.
cescent. Confundentur qui operantur linum, plectentes & 6
a ¶ Ad faciendas sagenas. b ¶ Argumenta. ¶ Vestimenta, uel qui texebant ex iunco diuersi generis vascula. c ¶ Aegypti. d ¶ Arenua. e ¶ Mœrebunt. ¶ Omnes s. insidiæ piscatorum Aegypti destruentur.
d texentes † subtilia. Et erunt † irrigua eius flaccentia, omnes 7
a ¶ Viuaria. b ¶ Animis. c ¶ Erunt. s. eo tempore.
e qui faciebant lacunas ad capiendos pisces. Stulti principes 8
a ¶ Metropolis Aegypti in qua Moyses multa signa fecit. b ¶ Opinione. c ¶ Regis Aegypti, qui dissipator & diuisus. d ¶ Inutile
Thaneos, sapientes consiliarij Pharaonis † dederunt consi- 9
a ¶ Qui perdidit dominus sapientiam sapientium. b ¶ O hæretici sicut soleris.
c ¶ Qui ab initio doctrinam apostolicam mihi tradiderunt.
f lium insipiens. Quomodo dicetis Pharaoni, filius sapien- 10 11
a ¶ Sum. b ¶ Eorum. s. qui reges sunt philosophorum. c ¶ O! Aegypte, o hæretici, o Pharao.
d ¶ Qui contemnebant ec. 'esiæ simplicitatem.
g tium ego, filius regum antiquorum? Vbi nunc sunt sapien 12
a ¶ Si possunt. b ¶ Facturus in consummatione.
tes tui? Annuntient & indicent tibi, quid cogitauerit do- 13
a ¶ Cui non potest resistere. b ¶ Mundum. c ¶ Quideo non possunt, quia. ¶ Vt supra
minus exercituum super Aegyptum. Stulti facti sunt prin- 14
a ¶ Qui putabantur sapientes. b ¶ Defecerunt. c ¶ Eloquentię, quæ sonat os vel ex ore. ¶ Ciuitas magicis artibus olim dedita.
cipes Thaneos, † emarcuerunt principes Mempheos,
a ¶ Mundum vel regnum. s. mundanæ sapientiæ. b ¶ Regnum more Hebraico.
deceperunt Aegyptum angulum populorum eius. Do- 15 16
a ¶ Bibendum Vnde: Tradidit illos in reprobum sensum. b ¶ Aegypti.
c ¶ Erroris. d ¶ Sapientes.
minus miscuit in medio eius spiritum † vertiginis, & errare 17

Ebrius

* NICOLAVS DE LYRA.

1 Et tradam Aegyptum. *Quia multi Aegyptij in illo bello fuerunt occisi. Et quia capta Aegypto à Romanis, fuerunt ibi positi prę fecti Romanorum, qui super eos ponebant graue iugum.*

2 Et rex fortis dominabitur eorum. *Scilicet Augustus qui imperator fuit potentissimus.*

3 Et arescet aqua de mari, &c. *Per hoc intelligitur desolatio terræ Aegypti, quæ ex vna parte est sup. mare, & ex alia sup Nilũ.*

4 Calamus & iuncus marcescet. *Per hoc designatur, quod gaudium & lætitia deficient de Aegypto, quia viror iunci & calami lętitiam significant. vnde paratum virens communiter dicitur ridere.*

5 Et mœrebunt piscatores. *Multi enim illius artis erant in Aegypto, eo quod abundat aquis. habet enim mare ex vna parte, & Nilum ex altera.*

6 Confundentur qui operantur. *Idest, qui faciebant opera subtilia de ligno.*

7 Et erunt irrigua eius. *Idest, arentia.*

8 Omnes qui faciebant lacunas. *Idest viuaria, per ista quæ dicta sunt intelligitur, quod omnes artifices Aegypti per Romanos spoliarentur & vastarentur. Et consequenter idem ostendit de principibus & maioribus, cum dicitur.*

9 Stulti principes Thaneos. *Dicti a Thanis ciuitate Aegypti valde nobili.*

10 Sapientes consiliarij Pharaonis. *Antonium vocat Pharaonem quia omnes reges Aegypti ab antiquo & tempore Isaiæ vocabantur Pharaones.*

11 Dederunt consilium insipiens. *Scilicet Antonio de mouendo prælium contra Augustum.*

12 Quomodo dicetis. *Allegabant enim, quod in Aegypto viguerat sapientia ab antiquo, vt habetur 1. Metaph. & quòd illud regnũ erat valde antiquum, et antiquius quàm regnum Romanorum, quod incepit tempore Achaz regis Iudę, vt habetur in historia Scholastica, & sic dicebant, quòd nomen monarchiæ ibi poneretur. Et quia accidit contrarium, ideo subditur.*

13 Vbi nunc sunt sapientium. *Quasi dicat: Apparet eorum insipientia.*

14 Annuntient. *q. d. Non poterunt, & patet litera vsque ibi:*

15 Deceperunt Aegyptum. *Scilicet consiliarij prædicti, & subditur modus deceptionis.*

16 Angelum populorum eius. *Angelus qui duabus lineis concurrentibus efficitur, hic dicitur coniunctio Antonij & Cleopatræ, & sic est sensus, quòd decipiendo Cleopatram & Antonium, deceperunt per consequens totam Aegyptum.*

17 Dominus miscuit in medio eius. *Idest, controuersiæ, & erroris. hoc enim fecit dominus permissiuè propter mala Aegyptiorum punienda.*

10 Sapien-

a *Ebrius & vomens.* Furore draconum, vt tandem post vomitum intelligant ebrietatem suam. Quandiu enim ebrij fuerint, nec principium habebunt, nec finem.

b *Refrenantem.* Haymo. Pro eo quod Hieronymus debuit transferre incuruantem & lasciuientem, idest, senẽ & puerum, ambiguitate deceptus transtulit incuruantem & refrenantem. Quod est venientibus Assyrijs, vel Chaldæis nõ erit Aegypto opus, i. consilium, quod aut caput habeat, aut finem, aut senibus conueniat, aut paruulis, quorum alij senio † deficiunt, alij præ lasciuia q̃d faciant, nesciunt.

† desipiunt.

c *Mulieres.* Quas amat Aegyptus, quas solas vult Pharao viuere necatis viris. Diabolus virtutes interficit, vitia conseruat.

d *Terra Iuda Aegypto.* Scientia scripturarum lex & Prophetæ, Euangelia erunt Aegypto in festiuitatem cum se cognouerit. Vel in timorem, cum se mendacia habuisse intellexerit.

e *In pauorem.* Alij in festiuitatem, sed secundum Hieronym. melius est in pauorẽ, vel formidinem, q.d. cũ Aegyptij quasi mulieres timore hostiũ dissoluti fuerint, tunc terra Iuda erit Aegypto in pauorem. Recordabitur enim quia tanta mala passa sit, quia Iudæos à cultu Dei auertit, promittẽdo auxilium eis, vnde & sequitur. Omnis qui illius fuerit record.

f *Quinque ciuitates.* Quidam quinque libros Moysi intelligunt, qui in Alexãdria prius translati sunt. Sed hæc melius ad Domini aduentum referuntur. In die illa, s. per Domini passionẽ, erunt quinque ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chananæa. Aegyptus quæ est mœror vel tenebræ, mundus est, Chanaan commutata. Quinque ciuitates, quinque sensus corporis, quarum vna solis est, s. oculi quibus lumen aspicimus. Qui verò vitijs seruiunt, sensus corporis à prauis voluptatibus nõ custodiunt, lingua Aegyptia loquũtur: quia in tenebris peccatorum morãtur. Qui verò operam tribuunt virtutibus, lingua Chananitidi commutata, scilicet loquuntur: quia de vitijs ad virtutes commutantur.

† iucundamur.

g *Lingua Chananæa.* Quæritur, cur nõ lingua Hebręa, sed Chananitide loquãtur quinq; ciuitates Aegypti? Quia. s. Hebræus trãsitorẽ sonat, qui de loco trãsit ad locũ. Quãdiu ergo in Aegypto huius mũdi sumus, lingua Hebræa loq̃ nõ possumus, sed lingua Chananitide, q̃ inter Hebræã linguã, & Aegyptiam media est, & Hebrææ magna ex parte cõfinis. Chanaã interpretatur cõmotio, vel quasi respondens. Qñ de Aegypto recedim⁹ cõmouemur, & quasi rñdimus Dñi volũtati. Sed q̃a adhuc in seculo sumus, lingua Hebræa loq̃ nõ possumus. Vidẽtes mulierẽ ad cõcupiscendã, loquũtur lingua Aegyptiaca, & audientes iudicium sanguinis. Et qui primis delectantur vnguentis, & quorum Deus venter est, gustus eorum Aegyptiaca lingua loquitur, & qui tactu immundo delectantur.

Quæ

Chanaan.

Philip.

fecerunt Aegyptum in omni opere suo, sicut
a ¶ Vnde, Væ qui ebrij sunt absque vino.
a errat ebrius & vomens. Et non erit Aegypto 1
a ¶ Consilium. b ¶ Principium. c ¶ Finem.
opus quod faciat, caput & caudam † incur-
a ¶ Senem. b ¶ Lasciuientem. c ¶ Quando miscebit Dominus spiritum erroris. ¶ Captiuitatis per Assyrios, vel Chaldæos, vel Romanos.
b uantem & refrenantem. In die illa erit Aegy-
a ¶ Infirma, imbellis. ¶ Timida euomito furore. b ¶ Admirando.
c ptus quasi mulieres, & stupebunt & timebunt 2
a ¶ Præsentia. b ¶ Suppliciorum, mouebit enim Dominus manum, vt percutiat Aegyptum. c ¶ Vindictæ commotæ à Domino per Sennacherib, vel Nabuchodonosor, vt percutiat Aegyptum. 3
à facie commotionis manus Domini exerci-
¶ Vel vi. ¶ Dominus. ¶ Aegyptum.
tuum, quam mouebit ipse super eam: & erit
a ¶ Alias festiuitatem. ¶ Aegyptius.
d terra Iuda Aegypto in pauorem. Omnis qui
e ¶ Terræ Iudææ. a ¶ Principium sapientiæ timor Domini, tota die vel quotidie hæreticus a recordatione Ecclesiastici viri pauet. 4
illius fuerit recordatus, pauebit a facie consilij 5
a ¶ Vt Aegyptium per Assyrios, Chaldæos, Romanosque deleret.
Domini exercituum, quod ipse cogitauit su- 6
¶ Aegyptum.
f per eam. In die illa erunt quinque ciuitates in
terra Aegypti loquentes lingua † Chana- 7 8
g a ¶ Dei omnipotentis recordantes, non dæmonum.
næa, & iurantes per Dominum exercituum,

a In die.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et non erit Aegypto. *Idest, populus Aegypti non habebit se intromittere de Rege præficiendo, qui per caput designatur, nec de familia eum sequente, quæ dicitur cauda, nec de iudicibus & præfectis populum gubernãtibus, eum refrenando ab iniurijs inferendis, & pœnis incuruando pro illatis, quia capta Aegypto per Augustũ, gubernatio Aegypti deuoluta est ad Imperium Romanum, quòd ponebat ibi præfectos, & iudices.*

2 In die illa. *Idest, Aegyptij erunt totaliter subiecti Romanis, sicut mulieres viris.*

3 Et timebunt. *Idest, potestates eius quam tribuit Augusto cõtra Aegyptum, quia omnis potestas à Deo est.*

4 Et erit terra Iuda. *Imputando vastationem suam euenisse propter mala quæ fecerat Antonius, in terra Iuda, qui Antigonũ descendentem à Machabæis interfecit, & Herodem alienigenã Regem Iudææ instituit, vt habetur in Scholastica historia.*

5 Omnis qui illius fuerit recordatus. *De malis quæ fecit Antonius in Iudæa, & de illis qui propter hoc venerunt in Aegypto.*

6 Pauebit a facie consilij Domini. *Timens eius iudicia.*

Diuisio.

7 In die illa. *Hic consequenter describitur Aegyptiorum reuelatio per susceptionem fidei & cultus diuini, quę præualent omnibus temporalibus bonis. Et diuiditur in duas partes, quia primò describitur ista receptio fidei ab Aegyptijs. Secundò ab Assyrijs, ibi:* In die illa. *Circa primum sciendum, q̃ aliqui Hebræi, & similiter aliqui Catholici, in hoc eos sequentes, exponunt partem istam de Onia sacerdote, qui de Iudæa cum pluribus alijs intrauit Aegyptum, dicens se velle implere prophetiam Isaiæ, quæ ponitur hic. Et cũ Rex Aegypti honorificè eũ recepisset, & ciuitatem ad habitandum concessisset, erexit ibi altare Domini hostias & oblationes offerens super illud: Sed hoc non videtur verum. Primò quia hic dicitur:* Erunt quinque ciuitates, &c. *Oniæ verò non legitur, nisi una tantum ciuitas assignata. Secundò quia illud factum Oniæ non fuit laudabile, sed magis uituperabile, secundum quod dicitur Daniel. 11. c.* Filij quoque præuaricatorum populi tui extollentur, vt impleant visionem, & corruent. *Quod exponitur de hoc facto Oniæ. Non enim licebat Iudæis erigere altare & sacrificare, nisi in Ierusalem, & maximè post templi Salomonis ædificationem. Factum autem quòd hic dicitur commendabile est, & Deo acceptum, ut patebit literam prosequendo. Rab. Sa. aliam expositionem ponit, dicens: quòd Sennacherib vltimò veniens contra Ierusalem adduxit secum aliquos Principes de Aegypto quos ceperat in bello contra Tharacam Regem Aethiopię, quem iuuabant, de quo bello habetur 4. Regum 19. Et illos Principes adduxit secum compeditos, ut ostenderet eos Ezechiæ, & populo eius ad terrendum eos: Sed quãdo exercitus Sennacherib fuit percussus ab Angelo, ipsi fuerunt saluati, & per Ezechiam à uinculis liberati, & sic reuertentes in terrã suam fecerunt altaria ad colendum Deum Israel, qui eos liberauerat de manu Sennacherib, & sic exponit literam istam.*

8 Erunt quinque ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chananæa. *Sed contra hoc est quod subditur:* loquentes linguam Chananæam, &c. *Idest, Hebraicam: quia terra Chanaan tunc & à lõgo tpe antè ab Hebræis habitabatur. Si aũt dictũ Ra. Sa. esset uerum, Propheta diceret:* Loquentes linguam Aegyptiacam, &c. *Si autem dicatur, quòd duxerunt secum Hebręos ad faciendum diuinum officium in Aegypto, non ualet: quia non erat eis licitum ibi erigere altare, ut dictum est, & sic factum eorum esset uituperabile. Nulla etiam scriptura canonica, nec historia famosa de hoc aliquid dicit, & ideo illud dictum uidetur esse fictitiũ. Propter quod pars ista exponitur de receptione fidei Christianę ab Aegyptijs, q̃ Beatus Simon Apos. prędicauit in Aegypto, quæ ei sorte aduenit, ut habetur in legenda sua. Et similiter Marcus Euangelista secundum quod dicit Hieronymus libro illustrium uirorũ, & tũc ipsi ordinauerunt ibi Ecclesias, & erexerunt altaria in nomine Domini Iesu Christi. Et secundum hoc dicitur hic.* In die illa. *Idest, tempore Christi, qui natus fuit sub Augusto.* Erunt quinque ciuitates. *Idest, Hebraica. In Aegypto enim erant multi Iudęi, qui* * *fuerant*

MORALITER.

† 7 *In die illa.* Hic describitur reuelatio Aegypti per susceptionem fidei Christianæ per prædicationem Simonis Apostoli, & Beati Marci Euangelistæ, sicut plenius dixi in expositione literali. Et quoniam hæc expositio est etiam spiritualis, ideo pertranseo, de alia hic ponenda.

† MORA-

a ¶ Iuſtitiæ quo oculi illuminati ciuitatem videant. b ¶ Poſt paſſionem Domini.
a Ciuitas ſolis vocabitur vna. In die illa erit al- 1
a ¶ Per hoc omnia altaria habemus, quæ in mundo ſunt, vel per altare fidem ſuper quam ſacrificamus Deo bona noſtra quæ agimus, 2
tare † Domini in medio terræ Aegypti, &
¶ Mundi. a ¶ Scriptus literis Hebraicis, Græcis, & Latinis, Ieſus Nazarenus Rex Iudæorum. b ¶ Fidei vel mundi. c ¶ Altare vel titulus.
b titulus Domini † iuxta terminum eius: & erit 3
a ¶ Paſſionis, reſurrectionis, & crucis. b ¶ Omnium Gentium, quæ hic Aegyptus appellantur.
in ſignum & in teſtimonium Domino exer-
a ¶ Apoſtoli vel alij. ¶ In cordibus ſuis aba Pater.
c cituum in terra Aegypti. Clamabunt enim 4
a ¶ Patrem. b ¶ Perſecutionis.
ad Dominum a facie tribulantis, & mittet eis 5
a ¶ Auxilium ſeu, quoties enim auxiliatur quaſi a patre mittitur. b ¶ Vt liberati cognoſcant Dominum, & cognoſcantur ab ipſo 6
ſaluatorem, & † propugnatorem qui liberet 7
a ¶ Mundo ¶ Qui liberati fuerunt.
eos. Et cognoſcetur Dominus: ab Aegypto, 8
a ¶ Perſecutores, ſcilicet ſuperati uirtute Dei, & ideo conuerſi
Et cognoſcet Aegyptij Dominum in die illa,
a ¶ Corpore & ſanguine Chriſti. ¶ Spiritualibus ſacrificium Deo ſpiritus contr. b ¶ Bonis operibus.
& colent eum in hoſtijs, & in muneribus: &
a ¶ Sicut in baptiſmo. ¶ Vouete, & reddite Deo vo. b ¶ Rei vota.
d vota vouebunt Domino & ſoluent. Et per- 9
a ¶ Quem diligit Dominus, corripit. ¶ Percuti patietur. ¶ Tradet paſſionibus Martyres, qui paulo ante de mundo. b ¶ Martirij
cutiet Dominus Aegyptum plaga, & ſa- 10
a ¶ In reſurrectione ¶ Laſſos coronando æterna ſanitate fouendo b ¶ Si aliqui forte receſſerunt a Deo. ¶ Pœnitendo. ¶ Sanati.
nabit eam, & reuertentur ad Dominum: & 11
a ¶ Interim ſemper miſericordia indigemus, & nullus finis clementiæ. ¶ Veniam tribuendo. b ¶ A peccato. c ¶ In aduentu Domini.
e placabitur eis, & ſanabit eos. In die illa 12
a ¶ Primis credentibus b ¶ Conuertendos in prædicatione Aegyptiorum, vt veniant cum eis in Aegyptum, tandem in Iudæam.
erit via de Aegypto in Aſſyrios, & intra-
a ¶ Conuerſis ¶ Quæ prius conuerſa.
bit Aſſyrius in Aegyptum, & Aegyptius
a ¶ Prædicando vt eos ... faciant.
f in Aſſyrios: & ſeruient Aegyptij Aſſur. 13

A a *In die illa*. Hoc non intelligens Onias ſacerdos, cùm veniſſet in Aegyptum cum multitudine Iudæorum ſm Ioſephum ædificauit templum Domino, & altare in ciuitate Heliopoli, tanquam implens vaticinium Iſaiæ, cõtra hoc præceptum faciens. Non ædificabitis mihi altare per omnes vrbes veſtras, ſed in loco quem elegero. Sciendum autem quia non ſolum Heliopolis, ſed quatuor huic vicinæ quæ iuxta † Rinocoluram ſunt ſitę lingua Chanaan, i. Syra loquuntur. Putant quidam Nabuchodonoſor Syros & Arabes in eas ciuitates tranſtuliſſe, & eos vſque hodie linguam propriã tenuiſſe.

✠ Auguſtinus. *Annuncia mihi, quem diligit anima mea, vbi paſcas, vbi cubas in meridie.* Iſta eſt Eccleſia quæ loquitur, & quærit vbi ſit in Eccleſia in meridie. Per meridiem, Aphricam intelligere B non debemus: Aphrica .n. in parte quidem meridiana mundi eſt, ſed ad Aphricum non ad auſtrum, vbi verè meridies eſt. Ibi.n. Sol facit medium diẽ, ſub qua cęli plaga potius Aegyptus inuenitur, vbi mille ſerui Dei per eremum in ſancta ſocietate viuunt. Nam de Aegypto Iſaias prophetat: *Illo die erit altare in regione Aegyptiorum, &c.* Quare ergo non communicant Eccleſiæ, quæ prædicta eſt, Aegyptiorum? aut ſi præfiguratione prophetica, Aegyptus mundum ſignificat, quare non communicant Eccleſiæ orbis terrarum?

b *Et titulus* Titulus Domini Euangelica doctrina & Apoſtolica, quæ eſt vſque ad terminos terræ, vnde: *In omnem terram exiuit ſonus eorum.* C Vel titulus iuxta terminum fidei, operatio bona, quæ quantum & fides extendi debet, vel imitatio paſſionis Chriſti.

c *Clama enim*. Cum Euangelica doctrina creuerit, & perſecutio ingruerit, tunc qui crediderint, clamabunt ad D Deum patrem.

d *Et percutiet*. ✠ Theodoretus. Regni ablationem appellat Propheta plagam, voluit enim Dominus Aegyptũ eſſe ſub Romanorum imperio, cum reliquis nationib. vt Apoſtolorum prædicationi peruia eſſet, ſanationem nominat Dei cognitionem, deleuit.n regnum Aegypti Dominus, & traduxit Aegyptum de impietate ad pietatem.

e *In die illa*. Ante aduentũ Domini ſingulæ nationes ſuos habebant Reges, nec licebat de vna regione tranſire ad aliam: quia exploratores timebant. Romani aũt omnes in vnam redegerunt omnia quibus vnita ſunt, & maximè poſtquam crediderunt. Ad Euphratem verò vſque ad Tigrim regio Aſſyriorũ fuit, & quos antiqui Aſſyrios vocant, nos Syros, partem ponẽtes pro toto. Poſt Domini ergo paſſionem vias patuit de Aegypto in Aſſy- E rios, & Aegyptij in Aſſyriã liberè tranſeunt, & maximè negotiatores, qui de regno in regnum diſcurrũt.

† Domino.

f *Et ſeruient Aegyptij*. Non ꝙ poſtea illi fuiſſent ſubiugati, ſed quia legiones Romanorum inſtructæ Syro milite, cuſtodiebant Aegyptum. Vel, quia vtraque gens ſibi inuicem exhibuit ſeruitiũ reciprocãdo commerciũ. Sicut in libro Machabæorum legitur, ꝙ Iudæorum regnum ſibi Aſſyrij & Aegyptij alternis vendicabant vicibus. In Domini verò aduentu neq; illis neq; his, ſed Romanis ſeruiebat, eiuſdẽ cũ ipſis ꝯdõnis.

✠ Procopius. Quod Aſſyrijs ſeruire Aegyptios inquit, F vel charitatis ſeruitutem intellexit, vel quod nonnullis placet, id ideo dixit, vt miſſum Romano nomine Syrorum in Aegyptum exercitum, Syroq; Duce aliquo in ſeruitutem redactos Aegyptios ſignificet.

a In die

NICOLAVS DE LYRA.

fuerant illuc diſperſi tempore Machabæorum & antè, qui credẽtes ad prædicationem Simonis Apoſtoli, & Marci Euangeliſtæ fuerunt ab eis ordinati, & diſpoſiti ad regimen & doctrinam Aegyptiorũ in Chriſtum credentium, & ad celebrandum diuinum officium in lingua Hebraica. Poteſt etiam dici, quòd Aegyptij ad fidem conuerſi Deum laudabant Hebraica lingua: quia in primitiua Eccleſia baptizatis per impoſitionem manuum Apoſtolorum dabatur Spiritus ſanctus in ſigno viſibili, & loquebantur varijs linguis, vt habetur Act. 8. & 19. Fit autem hic mentio magis in ſpeciali de lingua Hebraica, quam de alijs: quia illa eſt lingua prima, & fuit omnibus cõmunis vſque ad ædificationem turris Babel, vt habetur Geneſ. 11. Et exprimuntur hic quinque ciuitates tanquam principales in quibus Euangelium prædicatum eſt in Aegypto, licet in pluribus alijs locis eiuſdem regni prædicatum fuerit tempore Apoſtolorum.

1 Ciuitas ſolis vocabitur vna. *Dicunt aliqui ꝙ hæc eſt Alexandria, quæ dicitur ciuitas ſolis, i. Chriſti, qui eſt Sol iuſtitiæ, eò ꝙ fides Chriſti ibi viguit tpe Marci Euangeliſtę ſub quo fideles viuebant in Alexandria, habentes omnia communia eo modo quo legũtur vixiſſe ſub Petro in Ieruſalem, Act. 4. propter quod Philo diſertiſſimus Iudæorum, librum compoſuit ad commendationem vitę ipſorum, vt dicit Hieronym. in libro illuſtrium virorum. Alij verò dicunt, quod ciuitas ſolis hic dicitur Heliopolis, quæ eſt ciuitas in Aegypto. Et dicitur ab Helios, qui eſt ſol, & Polis quod eſt ciuitas. Et de hac hic fit ſpecialis mentio, eo quod ſacerdotes ibi manſerunt ab antiquo, vt habetur Gen. 41.*

2 In die illa erit, &c. *Dedicatum in honore Chriſti, ideo ſubditur.*

3 Et titulus iuxta Domini terminum, &c. *Illud poteſt referri ad Chriſtum, ita quod iſte titulus ſit Ieſus Nazarenus Rex Iudęorum, qui in termino vitę Chriſti paſſibilis fuit poſitus ſuper crucem. Signum autem crucis ponitur in altaribus & locis Chriſti nomine dedicatis. Poteſt etiam referri ad terram Aegypti, vt ſit ſenſus, quod fides Chriſti fuerit prędicata per totam Aegyptum, vſque ad terminos eius.*

4 Clamabunt enim ad Dominum. *Scilicet Aegyptij.*

5 A facie tribulantis. *Scilicet dęmonis.*

6 Et mittet eis, &c. *Videlicet Ieſum Chriſtum ab eis receptum per veram fidem, ab Apoſtolis ab eo miſſis prædicatam.*

7 Qui liberet eos. *De tenebris erroris & poteſtate dęmonis, ideo ſubditur.*

8 Et cognoſcetur Dominus ab Aegypto. *Hoſtia noui Teſtamenti eſt Euchariſtia. Quę dicitur hic hoſtię in plurali: quia ſuccedit omnib. hoſtijs & ſacrificijs veteris Teſtamẽti. Poteſt ẽt hoc referri non ſolũ ad Euchariſtiam ſed ẽt ad orationes et ſuffragia Eccleſię, quę dicuntur hoſtię, Pſal. 9. d. Sacrificium laudis honorabit me &c.*

9 Et percutiet Dominus, &c. *i. temporali pœna, vt dictum eſt, ad eius caſtigationem.*

10 Et ſanabit eam. *Per veram fidem.*

11 Et reuertentur ad Dominum. *Veraciter & perfectè, ideo ſubditur:* Et placabitur eis, & ſanabit eos.

12 In die illa erit via de Aegypto in Aſſyrios, &c. *Quia prędicatores Euangelij de vna terra diſcurrebant ad aliam, & econuerſo, vt patet in Actibus Apoſtolorum in pluribus locis.*

13 Et ſeruiunt Aegyptij Aſſyrijs *ſ. ex mutua charitate:*

3 Et

A a *In die illa erit.* Non vicissim ab Assyrijs Aegyptisque medius vexabitur, sed erit tertius cũ ipsis seruiens, scilicet Romanis.

* Cyrillus. Dictus est Israel primogenitus in filijs, postquam aũt in filium Dei est debacchatus, post nationes collocat, sortitus post Gẽtes s m locum. Post-

a ¶Vt omnem massam suæ benedictionis fermento misceat.

a In die illa erit Israel tertius Aegyptio & Assyrio,

a ¶Benedicitur in toto mundo in Apostolis & alijs nucibus, quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem. ¶Erit. b ¶Populo c ¶A quo. ante maledicebatur.

benedictio in medio terræ cui benedixit Domi-

a ¶Societate Israelis. b ¶Sit. ¶Vt scilicet populus Dei sit Aegyptius, & opus manuum eius Assyrius, Israel autem hæreditas.

b nus exercituum, dicens: Benedictus populus

a ¶Quia in ipso clementiam suam demonstrauit.

meus Aegypti, & opus manuum mearum † Assyrius: hæreditas autem mea Israel.

a ¶Quia ibi natus, nutritus, passus est, & cætera nostræ redemptionis, mysteria consummauit. b ¶Qui mente conspicit Deum, solus potest dicere: Pars mea Deus.

quam .n. intrauerit plenitudo Gentiũ, Israel saluus fiet. Aduerte hoc loco Israelem tertium nominari 1
post Assyrios & Aegyptios, affecit .n. cruce Dominum, & positus est in dorso iuxta illud: *Quoniam pones eos dorsum.* 2

b *Benedictus.* Hę regiones præ omnibus alijs monarchis abũdauerant, & ideo benedici meruerunt. †A

NICOLAVS DE LYRA.

* *quia in primitiua Ecclesia fideles vndecunque essent quando conueniebant adinuicem, viuebant in maxima concordia, vt patet Act. 4 Et ad hoc refertur quod subditur.*

1 In die illa erit Israel tertius Aegyptio & Assyrio. *Quia Apostoli fuerunt de Israel. Et per prædicationem Euangelij coniunxerunt diuersos populos adinuicem mutua charitate, ideo subditur.*

2 Benedictio in medio terræ cui benedixit. *Quia benedictio Dei datur existentibus in charitate. Et his dictis patet sententia literæ sequentis.*

ADDITIO

In cap. 19. vbi dicitur in postil. Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis.

Vertigo prout in hoc loco competit, significat cõuolutionem seu congyrationem, quæ quandoque fit in cerebro a morbo, sicut in terra fit a vento, prout medici tradunt. Vnde qui talem morbum patitur, non potest rectè iudicare de agendis, sed erat sicut ebrius, prout dicitur in litera.

CAP XX.

B * IN anno. * Procopius. Aegyptiorum per Assyrios expugnationem prędicit, qui de eorum pace supra disputauit. His ergo quę longo postea tempore euentura essent, per ea quæ iãiam instabant, fidem afferre dicemus. Quæ.n. de prospero rerũ successu edicta sunt ad ea Saluatoris tempora, quibus in Aegypto tãquam leni nube, peregrinaturus esset referenda fuerunt. Quo de autem nunc C agitur, id ipsum Prophetæ ætate factum est. Prædicuntur verò ista de Iudæis, qui instantem ab Assyrijs expugnationem, Aegyptiorum auxilio arcere se posse confidebant, cum Azotum iã illi, vrbem Palestinæ maximam & munitissimam cepissent, vt vicinorum malis deterriti, desperato omni humanæ opus momento, ad Dominum conuersi, ingruentia damna valeant effugere. Ita verò de istis ait quidã Propheta. *Et erat Ephraim columba amens & vecors.*

In anno. Assyria nomina sunt hæc: Thartan, turris, vel superfluus, vel elongans. Sargon, Princeps horti. Rex Assyrius, s. sensus magnus habet plurimos duces, quorũ vnus est Thartan, elatus in superbiam in scelere longè procedens, qui mittitur ad expugnandam Azotum, quę Hebraicè dr̃ *Esdo.* i. ignis generationis. Dux nãq; Regis Assyrij expugnat eos qui seruiunt generationi & libidini.

a *In anno.* Azotus, vrbs Palestinorum potentissima de quinque quam Sargon qui & Sennacherib (sex enim nominibus dictus est secundum Hieronymum) misso Thartan Duce exercitus expugnauit & tenuit. Quando autem capta est, locutus est Dominus in manu Isaiæ verbis conueniente opere, opera enim his attestabantur, quæ per eum loquebatur Dominus. E

b *Cum misisset.* Pulchrè Rex Assyriorum Sargon, idest, Princeps hortorum dicitur, cui similis est Achab. Qui vineam Naboth in hortum vertere cupiebat, quod ille tropologicè intelligens, maluit mori, quàm facere, ne paterna hæreditas & possessio antiqua in Regis impij mutaretur delicias.

CAP. XX.

a IN anno quo ingressus

a ¶Turris, superfluus, vel elongans. b ¶Ignem generationis.

est Thartan in Azotum,

a ¶Princeps hortorum Sennacherib.

b cum misisset eum Sargon Rex Assyriorum, & pugnasset contra Azotum & cepisset eam, in tempore il-

a ¶Opere verb s concordante

lo locutus est dominus in manu Isaiæ filij

a ¶Cilicium Hic enim habitus Prophetæ plangentis peccata populi.

c Amos, dicens. Vade & solue saccum de lubis

a ¶Quibus securus contra serpentes, & scorpiones huius eremi. b ¶Solue calceamenta de pedibus tuis Locus enim in quo stas, terra sancta est.

tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis.

1 c *Vade & solue.* Præcipitur Prophetæ, vt sacco calceamentisque depositis incedat nudus & discalceatus, in signũ Aegyptijs & Aethiopibus, qui Dei populum 2
persecuti sunt. Aegyptus.n. prosequens, vel tribulans. Aethiopes humiles & deiecti. *Qui enim se exaltat, humiliat.* Hi ducendi sunt in ca- Luc. Psal.
3 ptiuitatẽ tribus annis tormenta passuri: De quibus: Annos æternos in mẽte habui. Nec putemus parua esse supplicia, sed magnis elongata erunt temporibus. In ipsa autem captiuitate Aegypti iuuenes, s. malitia roborati, senes qui ad perfectæ ætatis vitia peruenerunt, ibunt nudi, vt omnia eorum scelera pateant. Nihil enim occultum, quod non reueletur. F Mat.

* Proco Propheta qui vno tm̃ pallio antea eoq; trito & crasso, vtebatur, pp summum sapientiæ studium & dolorem quo de Israelis impietate angebatur: eo ẽt nũc exuere se, nudusq; & sine calceis, quo futuræ Aegyptiorum calamitatis specimen edat, Hierosolymã redire iubetur ad metus.n. incussionem, insusitatus hic habitus, nudo sermone his præcipuè futurus efficacior, qui Prophetarum monita ita parui penderent, vt alium eos errorem sibi annũciare, iuberent, quo absurdam illi insusitatamq; vestitus formã intuiti, ad eius postulãdã cãm, inuitarent.

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XX.

* IN anno. *Hic consequenter ponitur punitio Aegyptiorum facta per Assyrios. Et diuiditur in duas partes: quia primo ponitur* Diuisio. *punitio Aegyptiorum. Secundo, ex hoc sequens stupefactio Iudæorum, ibi:* Et timebunt. *Circa primum præmittitur tempus reuelationis factæ de ista punitione, cùm dicitur.*

1 In anno quo, &c. *Quæ est ciuitas Philistinorum, quam cepit iste Thartan Princeps militiæ Regis Assyriorum.*

2 In tempore illo, &c. *De punitione Aegyptiorum.*

3 Vade. *Propheta.n. aliquando denuntiabant prophetiã suã non solùm verbis, sed ẽt aliquando & sensibilibus signis, sicut Ieremias posuit catenas in collo suo, ad designandũ, q̃ sic ducerentur cõcatenati illi cõtra quos pphetabat. Ie. 27. Et sic Isaias iuit nudus et discalceatus.*

MORALITER.

† 1 *In anno quo ingres. &c.* Per Regem Assyriorum diabolus signatur, eò q̃ est *Rex super oẽs filios superbiæ*, vt dicitur Iob 41.d. Per Thartan qui interpretatur superfluus, signatur cupiditas, quæ non est contenta necessarijs nec sufficientibus, sed semper quærit superflua. Per Azotum, quę interpretatur incendiũ, charitas intelligitur. Per hoc igitur, q̃ Rex Assyriorum misit Thartan ad percutiendum Azotum, signatur q̃ diabolus excitat cupiditatem in hominib. ad destruendũ in eis mutuã charitatem: quia cupiditas est venenũ charitatis. Greg. ho. 29. Antiquus hostis dũ mentẽ nostrã ad rerũ temporaliũ dilectionẽ trahit infirmiorem ꝯ nos proximũ excitat, q ea ipsa q̃ diligimus, auferre moliatur. Nec curat antiquus hostis hæc faciẽs, vt terrena tollat, sed vt charitatẽ in nobis feriat, &c.

1 *Vade & solue saccũ de lũbis tuis.* Per hoc q̃ Isaias Propheta iuit nudus, tunc & discalceatus, signatur q̃ prædicator veritatis crescentib. vitijs per defectũ charitatis, sicut dr̃ Mat. 24. a. *Et quoniã abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.* Debet plus solito magis austerè viuere, vt cõtra vitia efficacius pædicet verbo & opere. Per hoc ẽt, q̃ per illam nuditatẽ Isaiæ, signata fuit captiuitas Aegyptiorũ & Aetiopũ, qui tenebrosi interpretãtur, signatur q̃ peccatores tenebris peccatorum excæcati, ducentur per diabolum in captiuitatem inferni, nisi pęniteant ante mortẽ.

† Nudam

¶Prophetæ non solum verbis, sed factis futura prædicebant, sicut in hoc loco.
a ¶Tribus diebus.
Et fecit sic: vadens nudus & discalceatus. Et dixit
Dominus. Sicut ambulauit seruus meus Isaias nu-
a ¶Non quod tribus annis, nudus ierit, sed dies per annos possunt intelligi. Vnde ad Ezechielem Dominus dicit: Diem pro anno dedi tibi.
dus & discalceatus, trium annorum signum & 1
a ¶Aethiopes erant sociati Aegiptijs. b ¶Humilem & deiectam, quia propter superbiam humiliata est.
portentum erit super Aegyptum & super Aethio-
a ¶Tribus annis sicut seruus meus nu dus ambulauit tribus diebus.
piam: Sic † minabit Rex Assyriorum captiuitatem
a ¶Minabit. b ¶Ma[illegible]tia robustum.
Aegypti, et transmigrationem Aethiopiæ, iuue-
a ¶Inuc etatū dierum malorum. b ¶Captiuitatem dico. ¶Nihil opertū quod nō reueletur
nem & senem, nudam & discalceatā, discoopertis †
a ¶Per quas egreditur stercus. b ¶Demonstrandam. c ¶Iudæi.
natibus ad ignominiam Aegypti. Et † timebunt, 2
¶Pudore a ¶Cum viderint confusam. b ¶In qua sperabant.
& confundentur ab Aetiopia † spe sua: & ab Ae- 3
a ¶In cuius auxilio gloriabatur. b ¶Ideo. c ¶Non aduena & peregrinus, sed mansionarius. d ¶Ierusalem quæ persecutionibus & fluctibus incessante tundebatur 4
¶Insula quasi in salo. ¶Seculi.
gypto gloria sua. Et dicet habitator insulę huius in 5
a ¶Tam fragilis b ¶Ad quales, & fragiles, & infirmos qui se non poterant liberare.
die illa: Hæccine erat spes nostra? ad quos confu-
gimus in auxilium, vt liberarent nos a facie Regis
a ¶Nullo modo. ¶Cum hi capti sint.
Assyriorum. Et quomodo effugere poterimus nos?

a *Et fecit sic.* Mira obedientia, solo cilicio induebatur vir nobilissimus, vt Hebræi tradunt. Cuius filiam Rex Manasses accepit in coniugium, nō erubuit nudus incedere, nihil honestius iudicās, quam Domino obedire.
b *Discalceatus.* Notandū quod antequam capiatur Azotus Propheta sit sacco vestitus, † calceatis pedibus: vt plangat eos qui ardentibus sagittis diaboli vulnerati sunt, & libidini seruiunt, & calcare possit super serpentes & scorpiones, qui sūt in eremo huius sæculi, vbi omnium bonorum est sitis. Postquam autē Azotus captus fuit, in signum captiuitatis Aegypti & Aethiopiæ, discalceatus & nudus vadit. Sacco. n. vestitus, & pelle opertis pedibus non potest in terra sancta, ad quam festinat, vel stare, uel ambulare.
c *Ad ignominiam.* Quia pascha Domini comedere non poterant, quod comedit lumbis accinctus, baculum tenens manu, calceatis pedibus, ne per huius sæculi solitudinem transiens a serpētibus mordeatur. (Exod. 12.)
d *Hæccine erat* Admirāda Dei prouidentia omnia regna contra se inuicem superbientia destruxit. Israel contra Dei voluntatem, in Damasco Syrisq; sperauit, & ideo vtrique captiuati ab Assyriis. Iudas verò in Aethiopibus & Aegyptijs, & ipsi quoque victi ab Assyrijs & Chaldæis Assyrij quia de se præsumpserunt, a Chaldæis periērūt. Chaldęi & Babilonij erecti cōtra Dominum Mœdis, & Persis subiugati sunt, & hi Alexandro Magno. Qui cum se tanquam Deum extulisset, veneno enectus est, & regnum eius in partes scissum, & post a Romanis subiugatum. Romanum imperiū quod quasi ferreis dentibus, & vnguibus carnes sanctorum lacerauit, ex magna parte iam perijt. In fine ex toto peribit, cùm regnum Christi illuxerit.

†captiuos ducet Rex Assyriorū Aegyptios, & expulsos ex Aetiopia.
† horrescent.
† aspectu suo

NICOLAVS DE LYRA.

tus ad designādū, quod Aegiptij & Aetiopes nudi & discalceati ducerētur in captiuitatē per Regē Assyriorū. Et patet litera hoc excepto.
1 Trium annorū, &c. *Quod exponitur sic, quod hoc fecit Isaias per tres annos antequam accideret istud factum, quorum numerus incipit ab illo tempore quo Thartan intrauit Azotum. Rex enim Assyriorum ibi existens in Iudæa & eam deuastans: audiuit de Rege Aetiopum quòd egressus erat ad impugnandum ipsum, & cum eo erat Rex Aegypti, & tūc recessit de Iudæa, & illos Reges debelauit & populum duxit captiuum in fine trium annorum post quam Isaias prædixerat hoc. Ra. Sa. dicit, quod ly trium annorū, non solùm refertur ad tempus reuelationis factæ Isaiæ vsq; ad eius impletionem, vt dictum est, sed etiam refertur ad factum Isaiæ, s. quod tribus annis iuit sic nudus & discalceatus. Sed hoc non est verisimile, quod Dominus tandiu faceret eum incedere taliter, maximè cū esset de stirpe regia. Et ideo alij expositores dicunt, quod iuit sic tantum tribus diebus in signum trium annorum dictorum, sicut dicitur Eze. 4. b. Diem pro anno dedi tibi.*
2 Et timebunt. *Hic consequenter ponitur stupefactio Iudæorum qui confidebant in adiutorio Regum Aegypti, & Aetiopiæ contra Regem Assyriorum. Et ideo quando sciuerunt eos captiuos a Rege Assyriorum, & fuerunt territi & stupefacti, & hoc est quod dicitur.* Et timebunt, & confundentur, *scilicet Iudæi.*
3 Ab Aetiopia spe sua. *i. de cuius auxilio sperabant.*
4 Et ab Aegypto gloria sua. *i. de cuius auxilio gloriabantur.*
5 Et dicebat habi. &c. *i. populus regni Iudæ. Qui dicitur insula eò quòd est inter duo maria, s. mare mortuum ab Oriente, & Mediterraneum ab Occidente. Dicunt tamen aliqui, quod dicitur insula, eò quòd concutiebatur hinc & inde tribulationibus, sicut insula fluctib. sed prima expositio est magis literalis. Cætera patent ex dictis.*

MORALITER

† *Nudam & discalceatam discoopertis natibus ad ignominiam.* Per quæ signatur omnis boni subtractio, & extrema confusio in damnatis.

CAP. XXI.

a ¶A Deo & [illegible] minibus. ¶In quo non habitat Deus.
b ¶Mundi, vnde: Qui descendunt in naui.
c ¶Vox Babylonis. d ¶Tentationum.
Onus deserti maris. Sicut turbines 1

CAP XXI.

Onus deserti maris. Babylonis, pro multitudine populi dicta mare, vnde: *Desertum faciet Dominus mare eius.*
* Procopius. Conferunt isthæc nonnihil ad Aegypti visionem, quantumuis secundum quosdam peculiaris Babyloni visio habeatur, vt Babylonijs Iudæos, minimè confidere doceat, qui & ipsi capientur. Sic. n. apud Prophetam quendam legimus: *Aegyptum inuocabat, & ad Assyrios profecti sunt.* Tanquam causis allatis, quibus ab Assyrijs vrbem & templū cōtigit expugnari, adhortarētur. (Oseæ. 7.)
2 Sin autem eos qui sunt accuratiores, sequamur, post designatū Aegypti & Aetiopiæ per Assyrios expugnationem, qualia expugnatores ipsos maneant, declarat. Iusta. n. sentētia Deus Aegyptios Assyrijs, Assyrios Mędis, Mędos Persis, Persas denique propter fastum & superbiam alijs euertendos concessit.

De

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XXI.

* Onus deserti maris. *Præsens caput in tres partes diuiditur: quia Propheta primò loquitur cōtra Babylonios. Secundò cōtra Idumæos, ibi:* Onus Du. *Tertiò cōtra Agarenos, ibi:* Onus in Arabia. *Circa primum sciendum, quod spiritus prophetiæ non semper adest prophetis: & quādo tangit mentē Prophetæ de aliquo negotio futuro, non sēper reuelat oēs conditiones, sicut plenius dictum fuit in principio libri Psalmorum, cū ageretur de vario tactu Spiritus sancti circa mentes Prophetarū. Et inde est, quod de eodē negotio pluribus vicibus tangit aliquando mentes Prophetarum, reuelando vna vice, quod non erat in alia reuelatū: & sic Prophetæ frequēter idem repetunt, addendo ad ea quæ prius dixerant, vel magis explicādo quàm prius fecerant: & sic est in proposito. Superius enim Isaias destructionem Babylonis denuntiauerat 13. c. 14 & hic eandē destructionem repetit explicando aliqua quæ non fuerant prius taliter explicata. Et diuiditur in duas partes secundū duo quæ hic explicātur. Secundum ponitur ibi:* Babylon dilecta. *Prima in duas, quia primò ponitur dicta explicatio. Secundo Prophetæ compassio, ibi:* Propterea. *Circa primum dicitur.* (Diuisio.)
1 Onus, &c. *i. Babylonis, vt patebit ex seq. et secūdū aliquos dicitur hic mare propter populi in ea existentis multitudinē. Et mare desertum, eo quod Propheta denuntiabat eā deserendam a suis habitatorib. Sed mihi videtur melius hic dici desertū maris, vel mare desertū, ad explicandū modū captionis Babylonicæ, quæ non fuerat superius explicatus. Persæ. n. & Mœdi obsidentes Babylonem, & non potentes eā capere propter murorum altitudinē & spissitudinem, lōgè a ciuitate diuiserunt fluuiū Euphratē, qui per arcus transibat per mediam ciuitatem in multos riuos ita quod intrauerunt ciuitatē per arcus illos. Et sic dicitur Babylon desertum maris propter attenuationem Euphratis, qui est magnus fluuius: propter quod dicitur hic mare more Hebraici sermonis, quo congregatio magna quæ mare vocatur, secundum illud Gen. 1. Congregationesq; aquarum appellauit maria.*
2 Sicut turbines. *Africus. n. est ventus lateralis inter Meridie*

MORALITER.

† 1 *Onus deserti.* Per desertū maris signat mūdus, qui put sonat in malū 1. Io. 5. d *Totus mundus in maligno positus est.* Et dici-

A a *De deserto venit.* In quo Dominus tentatus, in quo israelitæ percussi a serpentibus.

Matt.42.
Num.11.b.

b *Qui incredulus.* Generalis sententia, quasi culpa singulorum est, quod in tēpestate opprimunt.

c *Ascende Aela.* LXX. Aelamitę, & legati Persarū. Aelamitę, despiciētes *Ascende.* q.d. O Persæ & Mœdi nolite timere, equos ascendite, Babylonem obsidete. *Ascendete.* Dei fortitudine cōfixus, audacter contra aduersarios loquitur.

B d *Omnem gemitum.* Quo te & alias Gentes gemere faciebat. Vel, vt nullus iam gemat pressus potentia Babylonis. Vel tantis malis sit afflicta, vt contra te gemere non audeat.

e *Pone mensam.* q.d. O Persæ & Mœdi sumite cibum, præparantes vos ad bellum, contemplamini in specula, quę exarata sunt in pariete: Mane, Tethel, Phares,

a ¶Vnde venti vehementissimi. b ¶Sic de deserto Mœdorum, & Persarum mihi vastitas irruit.

a ab Africo[a] veniunt, de deserto[b] venit, de terra horri-

¶Mihi. a ¶Quantis tentationibus mundus plenus sic. ¶Captiuitatis. b ¶A Deo. c ¶Domini vel Deo. ¶Darius uel Cyrus ¶Isaiæ.

b bili. Visio[a] dura nuntiata[b] est mihi. † Qui incredulus

a ¶Contra Dominum suum Balthasar, occidendo illum quamuis Deo permittente. ¶Quod incredulo congruit. ¶Me.

est infideliter[a] agit, & qui depopulator est vastat.

a ¶Vox Domini ad Persas & Mœdos. b ¶Despicientes, qui scilicet tentare solent & contemnere. ¶Prouincia Persarum & ciuitas. c ¶Babylonem. d ¶Ciuitas in Mœdia. e ¶Maris vel duræ diuisionis.

c Ascende[a] Aelam[b], obside[c] † Mede[d], omnem gemitum[e]

d a ¶Vox Prophetæ, quia Babylon sic conteretur, b ¶Quia lumbi mei agentes pœnitentiam non voluptate vt prius, sed dolore pleni sunt.

eius cessare feci: Propterea[a] repleti[b] sunt lumbi mei

a ¶Tantæ miseriæ. b ¶Mulier cum parit tristitiam habet, quia venit hora eius.

dolore: angustia[a] possedit me, sicut angustia[b] partu-

a ¶In tristitiam vel in terram. b ¶Miseriam Babylonis. ¶Visionem duram. ¶Vel turbatus.

rientis. Corrui[a] cum audirem[b], conturbatus sum

a ¶In spiritu. b ¶Angustiæ vel oculi caligauerunt præ lacrymis.

cum viderem[a]. † Emarcuit cor meum, tenebræ[b]

a ¶Mentem meam vt turbatus nescirem pene quid cernerem. b ¶Mundus qui in maligno positus. c ¶Quondam. ¶Vnicuique sua species facta est, vt homo homini d ¶Dei uel Prophetæ.

stupefecerunt me[a]. Babylon[b] dilecta[c] mea[d] posita est

a ¶Isaiæ. b ¶Quia subuersa. Quomodo tam cito potuit a superbis euerti. c ¶Dominus ad Prophetam. d ¶Domini, cuius cibo saturatus quæ ventura sunt mondo contemplatur acutius. e ¶O Balthasar. ¶O Babylon. ¶Ventura vt annunties, dicens: Comeden. & biben.

e f mihi[a] in miraculum[b]. Pone[c] mensam[d], contemplare[e]

in pariete, prospicite D

1 quia Deus regnum hu-
2 ius numerauit. Surgite
3 postquam comederetis,
4 & biberetis, arma arripi
5 te, Babylonem debellate.
6 Comedite & bibite cre-
† dētes sanguinem & cor-
7 pus Domini, vt princi-
pes Ecclesiæ sitis, *vt clypeum fidei & armaturam.*
8 Pauli arripiatis, in quo
9 ignea tela diaboli restrin
10 gatis.
11

†infideliter ... stans v... Ephes.

†Med...

✠ Procopius. Sunt qui verba hæc (pone mensam) ad Aelamitas Mędos, Persarumque legatos, qui Babylonem inuasuri sunt, & hic ad bellum, certamque futuræ victoriæ spem, non secus atque ad epularum luxū riem inuitantur, esse existiment.

12
13
†

E

† Err... meū terruit crepu... delide... posuit in terr... Dan.5.

f *Contemplare, &c.* Quid post mensam ingruat ei. Vel, Contemplare ô Balthasar quid scripserit in

14
15

pariete: Mane, Tethel, Phares,

Specula

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *& Occidentem. Et dicunt hic aliqui expositores, quod Persæ & Mœdi ex illa parte venerunt contra Babylonem, sed hoc non videtur verum, quia regiones Mœdiæ & Persidis magis declinant ad oppositam partem, & ideo per hoc quod dicitur hic.*

1 Ab Africo. *Non designatur terminus seu plaga, vnde venit exercitus contra Babylonem, sed magis designatur modus veniendi: quia Africus est ventus tempestuosus generans turbines, fulgura & tonitrua, quæ sunt valde terribilia. Et ex hoc Persæ & Mœdi venerunt contra Babylonem quam destruxerunt & populum occiderunt, vt prædictum est supra cap.13.*

2 De deserto venit. *Quia inter Babylonem & locum vnde venit exercitus, erat quoddam desertum per quod transit.*

3 De terra. *i. de Mœdia & Perside, quæ erat horrendæ Babylonis.*

4 Visio dura. *Contra Babylonios.*

5 Nunciata est mihi. *Et quæ sit illa, subditur,*

C 6 Qui incredulus, &c. *In Heb. habetur.* Contēnens contēneris, *vel* decipiēs, decipieris, deuastans deuastaueris. *Qd exponit Rab. Sa. de regno Babylonis, & regno Persarū: qa post regnū Babyloniæ quod contempsit seu decepit, & deuastauit multas prouincias, surrexit regnum Persarum sub Cyro, qui sibi subiecit regnū Babyloniæ & deuastauit, secundum quod dicitur infrà 33.a.* Væ qui spernis, nonne & ipse sperneris? Væ qui prædaris, nonne & ipse prædaberis. &c. *Et ad eundem sensum reducitur translatio nostra.* Qui incredulus est infideliter agit. *Hoc dicitur de Balthasar Rege Babylonis, qui fuit idololatra pessimus, vt habetur Dan.5. & sic fuit incredulus, vel quia dictum Iere.29. de regni sui terminatione credidit esse falsum, propter quod fecit illud conuiuium magnum, Dan.5. Egit ēt infideliter, quia vasa diuino cultui dedicata applicauit vsibus communibus in illo conuiuio.*

7 Et qui depopulator est vastat. *Quod intelligitur de Cyro, qui Babylonem et multas alias Prouincias depopulauit et vastauit.*

8 Ascende Aelam. *Regio est Persidis, cuius bellatores cū Cyro ascenderunt contra Babylonem.*

9 Obside Męde. *In Hebræo & in libris correctis habetur* Mędc, *quoniam Persæ & Mœdi obsederunt Babylonem.*

10 Omnem gemitum eius cessare feci. *i. faciam de propinquo, eò quod Babylonij a vobis capti, non audeant coram vobis conquerit præ nimio timore & depressione.*

11 Propterea. *Hic consequenter ponitur Prophetæ compassio: quia licet odiret Babyloniorum militiam, diligebat tamen naturam, & ideo compatiebatur miseriæ eius quam videbat futuram. Et propter hoc dicit Propheta:* Propterea repleti sunt lumbi mei dolor, &c. *Et patet litera vsque ibi.*

12 Tenebræ stupefecerunt me. *i. miseriæ venturæ super Babylonem stupefecerunt me præ admiratione.*

13 Babylon. *Hic ponitur secundum, explicans captionis Babylonicæ modum. Et primo ex demerito Balthasar Regis. Secundo, quātùm ad modum exercitus contra eum venientis, ibi.* Hæc enim dixit, *Circa primum dicitur.*

F 14 Pone mensam. *In hoc alloquitur Balthasar qui fecit grāde conuiuium, Dan. 5. Dicunt enim aliqui, quod Cyrus & Darius fuerunt in hoc conuiuio inuitati a Balthasar, eo quod dolosè simulauerunt se velle pacificare cum eo, & sic recedere cum amicitiæ fęderet propter quod Balthasar fecit eis conuiuium. Sed hoc non videtur verum: quia Dan.5. dicitur.* Balthasar Rex fecit grande conuiuium optimatibus suis mille. *Si aūt fecisset illud conuiuium Cyro & Dario Regibus, principaliter fuissent expressa eorum nomina, propter quod dicunt Hebræi, quod fecit illud conuiuium suis principibus, æstimans dictū Iere. fuisse falsum determinatione regni sui, quia terminum positū Iere.29. credidit esse transactum, pp ꝙ in Dei contemptum fecit apportari vasa Dei in illo conuiuio. Et quia ex hoc meruit a Deo condemnari, vt ibidem dicitur, ideo sequitur.*

15 Contemplare. *Scilicet manum scribentem sententiam Dei contra te, contra candelabrum in superficie parietis aulæ regiæ, cuius scriptura & expositio diffusè ponuntur, Dan.5.*

✠ 1 Comeden-

MORALITER:

† tur desertum, eò ꝙ est moribus incultus, peccatorū spinis & vepribus repletus. Et desertum maris, eò ꝙ est turbinibus causarum turbatus, contra ipsum dicit prædicator veritatis, ꝙ turbines veniunt contra ipsum, i. horribiles pœnæ, nisi pęniteat verè, ideo subditur.

6 *Qui incredulus est.* Verbis prædicatoris.

† *Infideliter agit.* In peccatis perseuerādo. Et quia talis perseuerantia cōtemptum parit, sicut dicitur, Prou.18.a. *Impius cùm in profundum peccatorū venerit, contemnit,* ideo sequit

8 *Ascende Aelam.* Qui interpretatur despiciens, propter quod significat contemptum.

9 *Obside Męde.* Quæ interpretatur fames antiqua. Et significat ambitionem qua parentes primi voluerunt esse sicut dij, Gene.3. Item Męd eba aliter interpretatur, aquæ eminentes, ideo signat profundum peccatorum.

10 *Omnem gemitum eius cessare feci.* Per defectum pęnitentiæ, & qm̄ prædicator de talib. angustiatur, ideo sequitur

11 *Propterea repleti sunt lumbi mei dolore.*

13 *Babylon dilecta mea.* Idem signatur nomine Babylonis, quod prius signatum est per desertum maris, s. mundus peccatis plenus, de quo dicitur: Babylō dilecta mea, non propter culpam, sed propter naturam.

† *Posita est mihi in miraculum.* i. admirationis materiam, s. quomodo liberum arbitrium, quod est ordinatum ad bonum, sic obstinatè conuertitur ad malum.

14 *Pone mensam.* Idest, sacram scripturam, tu prædicator qui designaris per Isaiam.

15 *Contemplare in specula.* Diligenter videndo ipsam.

† Comeden es

a *Speculatorem.* Speculantes dicuntur prophetæ. vnde A ad Ezechielem: *Speculatorem dedi te domui Israel.*

b *Ascensorem.* Cyrus princeps imperabat Mędis & Persis post mortem Darij auunculi sui. Hunc ergo ascensorem vidit propheta cum Mœdis & Persis vcnientē contra Babylonem cū Dario auunculo suo. Asinus regnū Persarū est, quod ante Cyrum ignobile fuit & nullius dignitatis: Camelus, regnum Mœdorū, quod semp potentissimū. Quidam ascensorem asini secundū euangelium, & Zachariam prophetam, Christum dicunt. Ascensorem cameli. contrariam fortitudinem propter fœditatem tortuosi aīalis. Alij verò duos ascensores, literæ. l. & spiritus ad duo referunt testamenta.

c *Leo.* Idē leo pro virtute animi, qspeculator progatiua contemplationis.

d *Super speculam domini.* Idest per diem in contemplatione positus diebus ac noctibus paratus audire & loqui quæ præceperit. D

e *Stans totis noctibus.* Vt me custodiam ab omni peccato, vt sim dignus audire verbum domini.

f *Ecce iste venit vir.* Quod sequitur, se vidisse significat, venire, scilicet saluatorem super bigam sedentem, & duobus animalibus, idest asino & camelo vnum currum iungentem.

g *Cecidit cecidit.* Cyro & Dario Babylonem vastātibus, etiam idola sunt confracta templo Beli subuerso, & igne concremato.

h *Tritura mea.* quasi dicat: O popule, qui recondendus es in horrea mea, quem triui varijs angustijs, vt excuterem paleas & triticum purū, conferrē in horrea, quæ audiui a domino ex Deo Israel, &c. † Iere. 51. i. Apo. 14. c. E

a ¶Vos Dari & Cyre cum rege comedentes & bibentes surgite & interficite dominum vestrum.
a in specula: † comedentes & bibentes, surgite principes, 1
¶Vel accipite.
† arripite clypeum. Hæc enim dixit mihi dominus: Vade, † 2
a ¶In corde tuo, idest diligenter intuere quæ mundo uentura sunt.
b ¶Temetipsum. ¶Christum in quo ventura speculamur. ¶Spiritu prophetiæ. 3
& pone speculatorem, & quodcunque viderit annuntiet.
a ¶Speculator: ego scilicet. b ¶Bigam quæ duobus equis trahi solet.
c ¶Videlicet qui est pro equis ascensor asino & camelo abutebatur.
b Et vidit currum duorum equitum ascensorem asini, & as- 4
a ¶Speculator.
censorem cameli, & contemplatus est diligenter multo in- 5 6
a ¶Christus qui & speculator. ¶Vel ego. b ¶Exponit quis sit speculator.
c tuitu. Et clamauit leo. Super speculam † domini ego sum 7 8
a ¶Isaias. ¶In lum ne scilicet domini constitutus: vnde ventura prospiciam.
b ¶Officium mihi iniunctum vt scilicet in tenebris sæculi prospiciam ventura. 9
d stans iugiter per diē, & super custodiam meā ego sum, stans 10
¶Firmus. a ¶Non solum in prosperitate b ¶Leo qui supra clamauerat.
e f totis noctibus. Ecce iste venit vir ascensor bigæ equitum, & 11
a ¶Mihi verba eius audire cupienti. b ¶Iam in præsentia Dei. ¶In aduentu meo primo, 12
& pœnitus in leccando. c ¶Totius orbis confusio. d ¶Falsa dogmata, acuto acumine dialecticæ scripta & rethoricis floribus colorata.
g respondit, & dixit: † Cecidit cecidit Babylon, & oīa sculptilia 13 †
a ¶Qui de terra est, de terra loquitur. b ¶Vox prophetæ vel Christi: quasi quæ debui feci tibi.
& ne dicas non fuisse dictum c ¶O Ierusalem multis tribulationibus triturata. 14
d ¶Idest templi constructi in area. Ornæ Iebusæi qui & Aureuna. 15
h deorū eius cōtrita sūt ī terrā. Tritura mea & filia areæ meę, 16
a ¶Non sunt mea verba crede domini enim sunt qui nescit fallere. ¶Vel alij. 17
quæ audiui à dño exercituum Deo Israel, annunciaui vobis. 18

d *Super* … Onus

NICOLAVS DE LYRA.

1 Comedentes & bibentes surgite principes. *q.d. propheta, non est vobis tempus festinandi, sed magis vos defendendi quia eadem nocte Persæ, & Mædi intrauerunt ciuitatem modo supradicto, & interfectus fuit Balthasar cum populo suo, Dan. 5.*

2 Hæc enim dixit mihi. *Hic consequenter propheta explicat modum veniendi Persarum, & Mædorum contra Babylonem di.* Hæc enim dixit mihi. *d cuius verbum non potest esse falsum.*

3 Vade & pone speculatorem. *Dicunt Hebræi, quod iste fuit Abacuch propheta, eo quod subditur infra: Super speculam domini ego sum stans, &c. Cuius sententia ponitur, Abacuc. 2. ex persona ipsius dicta, sed melius intelligitur de ipsomet Isaia, vt habetur ex fide huius partis. Sic igitur exponitur:* Vade & pone speculatorem. *scilicet teipsum ad videndum & nuntiandum populo tuo quę ventura sunt super Babylonem.*

4 Et vidit. *Loquitur de seipso quasi de altero. Et hic modus loquendi frequens est in prophetis & etiam in euangelijs.*

5 Currum duorum equitum. *Idest Cyri regis Persarum, & Dary regis Mædorum, qui erant iuncti quasi duæ rotę in vno curru ad currendum contra Babylonem.*

6 Ascensorem asini. *Vidit enim visione imaginaria duos equites, quorum vnus equitabat asinum, & alter camelum: et intellexit, quod equitans asinum significabat Cyrum pręsidentem regno Persarū: quod vsque ad tempus Cyri fuerat humile & subiectum, & quòd ascensor cameli (qui est animal nobile & magnificum) significabat Darium præsidentem regno Mædorum, quod a longo tempore fuerat nobile & magnum.*

7 Et contemplatus est diligenter. *Ad percipiendum reuelationem diuinam sicut bonus discipulus ad intelligendum magistri sui doctrinam. vnde dicit infra. l. b. Mane erigit mihi aurem, vt audiam eum quasi magistrum.*

8 Et clamauit leo. *Quia sicut rugitus leonis est terribilis, sic prophetia sua erat terribilis Babylonijs.*

9 Super speculam domini ego sum stans, &c. *Paratus ad videndum illud quod mihi ostenditur.*

10 Et super, &c. *Vt per defectum seu peccatū meū diuinis reuelationibus non ponam impedimentum. Et subditur visio sibi ostensa.*

11 Ecce iste venit. *scilicet contra Babylonem.*

12 Vir ascensor. *Idest Cyrus in proximo accepturus super duo regna dominium. Vel aliter:* Vir ascensor. *i. viri ascensores, accipiendo singulare pro plurali. sicut Exod. 8. f.* Venit musca grauissima, *idest, multitudo muscarum: & isti viri sunt Cyrus & Darius, ita quòd per bigam equitum idem intelligitur quod supra per currum duorum equitum.*

13 Et respondit & dixit. *scilicet Isaias propheta, qui nominatus est hic speculator, vt dictum est.*

14 Cecidit cecidit Babylon. *& duplicatur cecidit, ad maiorē affirmationem, vt communiter exponitur. Rab. Sal. dicit quòd duplicatur ad significandum duplicem Babyloniæ casum, vnum a Cyro et Dario, a quibus capta fuit & incensa, alium a domino a quo postea subuersa est totaliter quod est inhabitabilis facta vt dictū est supra 13.* Erit Babylon subuersa, sicut subuerti dominus Sodomam, & Gomorrham. F Duplex Babylon.

15 Et omnia. *Quia Persi & Mædi ea confringentes, aurum & argentum asportauerunt. Consequenter Isaias conuertit se ad loquendum de regno Iudæ, dicens.*

16 Tritura mea. *In Hebręo habetur* filius, *idem tamen significatur vtroque vocabulo. Propheta enim populū regni Iudæ vocat trituram suam, & filium seu filiam areę suæ, per quod intelligitur granum purum a palea excussum. Intentio enim eius erat excutere a populo illo omnem malitiam, & castigare eos per aliorum flagellationem ab eo denuntiatam. Ideo subditur.*

17 Quæ audiui. *Qui fallere non potest, nec falli.*

18 Annuntiaui vobis. *in veritate pro vestra correctione. Et per hoc patet, quod tota pars ista a loco illo:* Vade & pone speculatorem, &c. *intelligitur de Isaia, & non de alio propheta.* *Onus

MORALITER.

1 *Comedentes & bibentes, &c.* idest vos prædicatores sacra scriptura refecti, & principes in exercitu Christiano constituti, Psal. 43. d. Constitues eos prin.

† *Arri. cly.* scilicet orationis deuotæ ad resistendum potestati diabolicæ.

2 *Hęc enim.* per sacram scripturam, vel specialem inspirationem.

3 *Vade & pone speculatorem.* idest intellectum tuum ad intelligendum.

4 *Et vidit.* per duas currus rotas, duo testamēta designantur, per duos equites Christus & Moyses intelliguntur.

6 *Ascensorem asini.* Christū, qui pullū asinę dr equitasse, Mat. 21.

† *Et ascensorem cameli.* scilicet Moysen populi Iudaici ducem. Camelus enim est animal gibosum: ideo signat populum Iudaicum superbum contra Deum.

9 *Super speculam domini, &c.* ad sciendū eius voluntatem.

11 *Et ecce venit, &c.* i. viri, accipiendo singulare pro plurali, sicut dicitur, Exod. 8 f. *Venit musca grauissima,* i. multitudo muscarum. Et isti viri sunt Christus & Moyses.

† *Et dixit.* idest dixerunt contra peccatores obstinatos, contra quos Christus & Moyses locuti sunt.

14 *Cecidit cecidit Babylon.* Primus enim casus est in culpā mortalem, & secundus in gehennam.

15 *Et omnia sculptilia, &c.* Sculptile namq; luxuriosi est ribalda, & auari pecunia: & sic de alijs in quib. finē ponunt peccatores, quæ cōterunt cū in morte penitus auferunt.

16 *Tritura mea.* i. gens a me percussa, sed non emendata.

17 *Quæ audiui, &c.* s. pœnam æternam obstinatis.

18 *Annuntiaui.* hoc. n. annuntiare debet pdicator veritatis.

† *Onus*

A a *Onus Duma.* LXX. Idumææ, quę est prouincia Sarracenorũ. Duma, regio Idumeæ: habitatores eius de progenie Esau, qui Edom & Seir. Idumæi autẽ ab Assyrijs & Chaldæis expugnati sunt, sicut & duę tribus. Qui videntes post lxx. annos duas trib. a seruitio liberari, & se in captiuitate teneri, cum de eadẽ stirpe fuerint, implorabãt auxilium dñi: & hoc est, Onus Duma ad me clamat.
b *Ad me clamat.* Deus, s. custos meus die ac nocte me ad pñtiam vocat, vt relinquens Seir (qui interpretatur hispidus & pilosus) reuertar apud eũ habitaturus. Duma similitudo vel silentiũ. Idumæa terrena. Possumus ergo dicere, ꝙ ad similitudinẽ populi Israel vocetur gentiũ multitudo: & vbi prius fuerat silentiũ legis Dei, ibi sit clamor confessionis. Põt & ecclesia narrare, ꝙ dñs de Seir, i. de terrenis locis ad se clamet, & ad salutẽ prouocet, & dicat ad eũ: O custos, qui de nocte consurgens versaris in tenebris, q es in carne absq; peccato carnis, qua cã voluisti humanum corpus assumere.

† quid

† in Arabia pernoctabitis

† Theman

B

¶Adhuc captiuus qui est rex Seir.

a Onus Duma, ad me clamat ex Seir. Custos 1

a ¶Liberas populum tuum, quasi illis dormientibus pro ipsis vigilas, quare & nos de eodem genere similiter non liberas. b ¶Deus omnipotens. 2

b c quid de nocte: custos † qui de nocte dixit 3 4

a ¶Deus omnipotens. b ¶Tempus liberationis populo meo. c ¶Tribulatio Idumæis. d ¶Me. e ¶Toto corde. 5 6

d custos: venit mane & nox. Si quęritis q̃rite: 7

e a ¶Relinquẽtes idola. ¶Pęnitendo. b ¶Etiam sic. c ¶Ad me. ¶De captiuitate. 8

f conuertimini, et uenite. Onus in Arabia, 9

a ¶Ad vesperum demora fle. & ad matu. læ. 10

g In saltu † ad uesperam dormietis in semi- 11

h a ¶O Ismaelitæ. ¶Non expectetis donec veniat. b ¶Populo meo fugienti ad vos. c ¶Quia in saltu fuit. d ¶Doctrinæ. ¶Baptismo. ¶Non solum panem.

i k tis Dodanim. Occurrentes sitienti ferte a-

l a ¶Qui habetis lumen scientiæ scripturarum, & charitatis. b ¶Meridianam. c ¶Deus ab austro veniet. d ¶Verbi Dei. ¶Non tantum cum aqua.

m quam qui habitatis terram † austri: cum

¶Populo lasso.

panibus occurrite fugienti. A facie enim 12

a ¶Hæreticorum: doctrinæ gentium: blasphemiæ Iudæorum. b ¶Ad auxilium vestrum. c ¶Babyloniorum. Quo multos videte interfectos cecidisse in prælio.

gladiorum fugerunt, a facie gladij imminentis,

a ¶Super ceruices. b ¶Elamitarum qui sagittarij optimi, & venerunt cum Chaldæis.

nentis, à facie arcus extenti, à facie grauis

D cedant properè, suaq; ibi propugnacula tueãtur. tanto cu stode nocte, & die vsi hortatur. Iam ergo, ait, non ab alio quam a me qui eget auxilium quęrat. Mecum habitet, qui salutis suæ curam habet. Illis enim suam operam auxiliumque pollicetur, si apud eum velint permanere.
d *Venit mane, &c.* Quasi populo meo dabo lumen lætitiæ reuertenti a captiuitate: vos aũt in nocte captiuitatis derelinquã, quia exultastis super contritionẽ populi mei: quia. n. Idumæi de captiuitate Israel sunt lætati, ideo & ipsi sunt captiuati.
e *Si quæritis.* Si q̃ritis meum auxilium in necessitate: *quærite.* similiter ĩ ꝓsperitate. *Conuertimini* ad me corde. *Venite,* operatione, & sic audiã vos.
f *Onus in Arabia.* Arabes sũt Saraceni ab Ismaele, & Cedar filio eius, qui melius ab Agar matre sua, Agareni: sed maluerunt vocari Saraceni quasi Saræ liberæ, non Agar ancillæ, sint filij. Hi cũ debuissent panẽ & aquã dare Iudęis fugientib. a facie Chaldęorũ, panem pręben tes aq̃ subtraxerunt, vt siti magis inardescerẽt perirẽt. Quapropter & ipsi in captiuitatẽ ducti. Inde alloquitur Deus Iudæos fugientes sic.

E

Luc. 10. f. Ioan. 9. f.

Dixit custos Samaritanus, s. qui vulneratũ portauit proprijs humeris ad stabulum. Venit mane & nox, gentibus scilicet sol iustitiæ, Iudæis tenebræ. Vnde: *Vt non videntes videant, & videntes cæci.* Loquitur deinde gentibus. Si me quæritis, studiosius quærite.
✠ Theodoretus. Seir mons Idumæorũ erat, ab Esau nomen traxit, qui pilosus erat, Sei. n. Hebræa vox Latinè pilosum significat. Et qm̃ timentes hostes ad muros excubias faciebant, nocte & die, & clamabant, & sic territuros se hostes putabant. Hos propheta obiurgans, ait. Custodite ꝓpugnacula, & custodite quid nocte fiat, rectè. n. istud facitis, quod pro patrię muris consistitis, si tamen salutem quæritis, ad me venite, ne fidatis vestris viribus, si ad me confugitis, vos defendam.
c *Custos quid de nocte.* ✠ Gregorius de nocte custos venit, quia humani generis protector & manifestus in carne apparuit, & tñ hũc pressa ꝑfidię suę tenebris Iudea minimè cognouit. Vbi bene ex voce custodis additur, Venit manè & nox, quia per eius ꝑsentiã & noua lux mũdo inclaruit, tñ in corde infidelium vetusta cæcitas remansit.
C ✠ Procopius. Hos q Idumęorũ metu terrẽtur, vt ad se ac

g *In saltu ad vesperã.* O Iudęi qui obsidionẽ Babyloniã fugietis in saltu, i. in siluis Saracenorũ dormietis, fugientes Chaldęos ĩ semitis Dodanim, qđ interpretat̃ i ꝓpinquos vel cognatos, i. ĩvia q̃ ducit ad ꝓpĩquos vestros Saracenos
h *Vespera.* Quæ est principium noctis. Qui peccare incipit, in vespera est, qui ad summum venit, in media nocte. Media nocte primogenita Aegypti occiduntur. Petrus negat, luce iam vicina pœnitet.
i *In semitis.* Quia vespera principium malorum. Lxx. In via Dedan, quod interpretatur iudicia. Quot. n. peccatorum genera, tot iudicia. Qui peccatorũ ingrediuntur viã non in agris consitis dormiunt: sed in saltu infructuoso: vbi vepres, spinę, bestiæ. Is saltus plures deuorauit de exercitu Absalonis, quã gladius qñ contra patrem rebellauit.
k *Occurrentes sitienti ferte.* Hoc contra eos potest dici, qui ocio & desidiæ se tradiderunt & propria salute contenti sunt, nec pœnitentibus & conuersis manum porrigunt.
l *Sitienti ferte aquam.* Fatigatis fratribus ardore solis & sitis ferte aquam, ne in solitudine pereant.
m *Qui habitatis.* ✠ Gregorius In terra Austri habitant, F

Exo Mat

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Onus Duma. *Hic propheta scribit cõtra Idumęos, qui post captiuitatẽ regni Iudę fuerũt captiuati a Nabuchodonosor: et postea liberatis Iudęis per Cyrũ ipsi nõ fuerunt liberati: pp quod conquerebantur, cũ descendissent de Isaac per Esau, sicut filij Israel per Iacob: sed hoc nõ valebat, quia nõ fuerãt ita pœnitẽtes et conuersi ad Deũ sicut Iudę, & hoc est quod dr:* Onus Dama, *i. Edom. noĩa. n. Hebraica aliqñ variãtur a parte principij et a parte finis, sicut & Latina. vnde sicut idem nomen est Colinus & Nicolaus, sic Edom & Duma.*
2 Ad me clama, &c. *i. populus Idumæorũ in captiuitate detẽtus. Edom. n. & Seir noĩa sunt eiusdẽ terrę. Ad me clamat pro sua liberatione. Ra. Sa. dicit ꝙ iste clamor intelligitur orõ angeli præsidentis populo Idumęorũ. Angeli. n. sancti Deum deprecantur pro populis, quorũ custodiæ sunt pręfecti, vt habetur, Dan. 10.* 3 Custos. *i. domine, qui es custos oĩum scd̃m illud, Ps. 126.* Nisi dñs custodierit ciui. 4 Quid de nocte. *i. quantum remanet de nocte huius captiuitatis.* 5 Dixit custos. *idest dominus loquens per Isaiam.*
6 Venit mane, &c. *i. mane cõsolationis, et nox tribulationis inducũtur a Deo scd̃m merita et demerita hoĩum. q. d. si vultis exire d captiuitatis nocte.* 7 Cõuertimini, &c. *ad me veraciter et ex corde. Ideo subditur:* Si q̃ri. quæri. 8 Onus in Arab. *Hic propheta scribit cõtra Agarenos qui magis propriè sic nominãtur q̃ Saraceni, eo ꝙ descẽderũt ab Abrahã ꝑ Ismaele ancillę Agar filiũ: sed ipsi vsurpauerũt sibi nomẽ a Sara, q̃ fuit libera. Tpe. n. quo Nabuchodonosor vastauit Iudęã multi de Iudęis fugerũt versus Arabiã, vbi habitabãt Agareni credẽtes se ibi habere aliqđ refugiũ, eo ꝙ descenderant ab Abrahã, sicut et ipsi ecõtrario fuerunt eis duri. pp quod propheta denũciat eorũ punitionẽ, dicẽs:* Onus in Arab. *Circa qđ sciẽdũ, ꝙ duplex est Arabia. s. superior et inferior. Inferior aũt propinqua est Iudææ ad q̃ fugerũt Iudæi: et illa fuit captiuata a Nabuchodonosor pp duritiã prędictã et nõ alia: & ad hoc denotandũ dr hic:* Onus in Arab. *i. in vna parte Arabię, et nõ in tota: & non dicit onus Arabiæ sicut onus Babylonis, & aliorũ. Consequẽter describit fugã Iudęorũ, dicens.* 9 In saltu ad, &c. *pp defectũ hospitij, quia nõ recipient vos Agareni.* 10 In semitis Dodanim. *Nomen est loci ad quẽ est via per saltũ illũ.* 11. Occurrentes sitienti, &c. *idest, ò vos Agareni, qui habitatis in plaga australi respectu Iudææ occurrite misericorditer Iudęis fugientibus, qui sunt cognati vestri.*
12 A facie. n. gladiorum fugerunt, &c. *q. d. ista fuga non procedit ex* ✠

MORALITER.

† 1 *Onus Duma.* Sicut dictũ fuit in expositione literali, Edõ & Duma idẽ significat. Edõ interpretat̃ terrenus: & iõ significat inordinatã cupiditatẽ terrenorũ, & ideo cum dr̃. *Onus Duma ad me clamat.* idẽ est ac si diceretur: grauitas peccati cupidorum expetit punitionẽ per iustitiã diuinam, sicut dr̃ Gen. 4. b. *Ecce vox sanguinis fratris tui Abel. cl. ad me de terra.*
3 *Dixit custos.* idest dominus de quo dicitur Psal. 126. a. *Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eã.*
6 *Venit mane, etc.* i. prosperitatẽ cupiditatis terrenę sequit nox gehennę, sicut patet Luc. 16. de diuite epulone. Quia tñ hęc pœna põt euadi per veritatẽ pœnitentię, subditur.
† *Si quæritis quærite, &c.* i. si quęritis veraciter eualere pœnam gehennæ, cõuertimini per veritatem pœnitẽtiæ, & venite per opera misericordiæ. 8 *Onus in Arabia.* hic loquitur propheta cõtra Saracenos, quos denuntiat per gladiũ exterminandos. per quod significatur illud quod dixerũt aliqui doctores nr̃i de lege Mahumeti, qđ sicut per gladium incepit, & ꝑ gladiũ tenetur, ita ꝑ gladiũ terminabit.
† *MORA-*

qui in ecclesia positi, superni spiritus charitate perflātur. Fugit autem qui huius mūdi mala euadere concupiscit. Qui ergo in terra Austri habitat, fugienti cum panibus occurrat, i. is qui iam sancto spiritu intra ecclesiam plenus est, cū qui mala sua euadere nititur, eruditionis alloquio cōsoletur. Fugienti.s. cū panibus occurrere, est metuenti æterna supplicia, doctrinæ sacrę escas offerre: & modo tumorē terrore cōprimere, mō pauorē exhortatione refouere.

a *Adhuc in vno, &c.* q. d. Quia non habuisti in eos misericordiam prope sustinebitis captiuitatis miseriam. Post annum a Iudaica captiuitate & Ierusalem subuersione, hi quoque vastati sunt.

a ¶Occurrite fugienti, quoniam. ¶Q Ne despiciatis miseros: cito enim veniet dies vestra, &c. ¶Futura.

prælij. Quoniam hæc dicit dominus ad me: 1

a ¶Captiuitatis eorum sustinebit vos dominus.

Adhuc in vno anno † quasi in anno mercen- 2

¶Post annum.

narij, & auferetur omnis gloria Cedar: & 3 4

a ¶Saraceni re iti ab Assyrijs: qui sagittarij sunt sicut Ismael pater eorum, quia in solitudine morantur.

† reliquiæ numeri sagittariorum fortium de 5

a ¶A Babylonijs. ¶Omnium.

filijs Cedar imminuentur: Dominus enim 6

a ¶Propriæ qui scilicet est, merces videntium Deum.

Deus Israel locutus est.

* Procopius. Aperit quæ fugientibus Israelitis præstare docuerat. Vos.n. ait o Thæmanitę, in itinere Dedā fugientib. obuiam prodire, & ea quib. egebūt offerre oportuit. Quod humanitatis officiū cū a vobis neglectū sit, nō dubiū est, quin anno consequēte, qn̄ diuinę prędictionis manet indubitata fides, damna grauissima patiemini. Possunt & hæc de his intelligi sæuiente in ecclesiam persecutione, dū Christiani esse se simulant, rectè sentientes cum hæreticis oppugnant, quorum flagitium non diu postea diuinæ iustitiæ vindicta vltura est.

b *Quasi in anno mercennarij.* quod est: Quomodo mercennarius annū suum putat velocem, & breuē omnem laborem, dum inhiat ad mercedem, sic & vobis minimum restat spatium, quia prope est excidium. Sicut.s. annus mercennarij citò prętερit, qui tantum expectat mercedem laboris vel semper laborat, vt labo ris mercedem recipiat: sic gloria Cedar, qui interpretatur tenebrę. vnde; *Habitaui cum habitantibus Cedar.* Psal. 118.b. Omnis quoque sagittariorum, idest diuersorum dogmatum numerus, qui in saltu Arabiæ vulnerabat, redigetur in nihilum, cū fugientes fuerint de saltu libertati & aquas baptismi acceperint, panemque cœlestem comederint.

NICOLAVS DE LYRA.

cedit ex pusillanimitate, sed ex necessitate. propter quod debetis eis magis compati. Et quia hoc non fecistis, ideo subditur pœna vestra cum dicitur.

1 Quoniam hæc dicit dominus. *Cuius dictum non potest esse falsum.*

2 Adhuc in vno anno. *idest post captiuitatem Iudæorū per vnum annum tantum stabitis in gloria & potestate vestra.*

3 Quasi in anno mercennarij. *i. sicut mercēnarius considerat finem anni in quo locatus est ad seruiendum & recipiendū præmium, sic ego considero reddere vobis pœnam pro vestra duritia et nequitia statim illo anno transacto. Ideo subditur.*

4 Et auferetur omnis, &c. *idest terræ Agarenorum sic nominatæ a Cedar filio Ismaelis per vnum annum enim post captiuitatem regni Iudæ captiuauit eos Nabuchodonosor.*

5 Et reliquiæ, &c. *Erant enim Agareni exercitati in arte sagittandi, sicut & Ismael eorum pater, vt dicitur Gen. 21. d.* Factusque est iuuenis sagittarius.

6 Dominus enim Deus. *Cuius verbū est stabile & firmum, & in hoc ostendit propheta, quòd hæc est prophetia prædestinationis, quæ infallibiliter adimpletur.*

CAP. XXII.

a *Onus vallis.* Ierusalem quondā domina gentium, ciuitas regis magni, nūc despectiuè dicitur vallis. non enim vallis est, quia in monte est. sed quia humilis est facta, & vilis subdita idolis, sicut & castellū despectiuè dicta est. Ite in castellum, quod cōtra vos est, & bene vallis visionis. Ibi enim prophetę fuerūt, qui visiones videre meruerūt. Nec pertinent hæc ad obsidionem quæ facta est a Sennacherib tempore Ezechię, sed magis ad eam quæ tempore Sedechiæ a Nabuchodonosor facta est. Onus hæreticorum, qui de sublimi sensu scripturarum ad infima corruerunt.

* Procopius. Vallem ideo Ierosolyma nominat, quod ad Sionis radices sita sit.

a *Vallis. visi. LXX.* Sion idest speculę, scilicet ecclesię. vnde: *Constitutus sum rex ab eo super Sion mon. &c. Qui cōfidunt in domino, sicut mons Sion.* Et: *diligit dominus por. Sion super omnia tabernacula Iacob.*

CAP. XXII.

ONVS vallis visionis. 1

a ¶Vox prophetæ ex persona spiritussancti. ¶Non tantum. alijs. 2

Quidnam quoq; tibi est, 3

a ¶Opinione tua, vnde potius humiliatis. b ¶Inter alios

quia ascendisti & tu om- 4

a ¶Pluraliter, quia multa hæreticorum varietas. ¶Ad excelsa.
b ¶Prius lætitiæ, post tristitiæ.

nis in tecta clamoris 5

a ¶Multitudine deceptorum ¶Populosa. b ¶Tempore Dauid & Salomonis. ¶Superbia. Inflati enim tument, & sanctiora se inuenisse gloriantur.

c plena: vrbs † frequens, ciuitas exultans. 6

* Procopius. Nō simpliciter dixit Sion, vel vallē Siō vt p illo vitę genere & excelso quo vtebant antea excidisse, & in profundis iā vitiorū vallibus iacere doceat. Est .n. Sion mons peraltus, vbi constructum fuerat domini templū. Significat etiam Sion verbū Dei a cuius fide qui deflexerunt, in ipsa valle, quę Sioni adiacet, prostrati sunt. Virtuti enim cuilibet malitia semper adiacet, in istamque delabatur necesse est, qui illa excidit, quales existunt, qui a fide in incredulitatem deturbati, inter gentes exteras Iudæi numerantur, qui tamen in tam infœlici rerum successu ita intumescunt, vt a propheta audiant. *Quid tibi est, quia ascendisti omnes in tecta vana*, & aduersus Christum, Tolle tolle crucifige clamare, ijsque vocibus totam vrbem replere, non desijstis?

b *Quidnam tibi quoque.* q. d. cum philosophia & sapientia sęcularis de sublimibus disputans, simplicitatem ecclesię contemnat, cur tu quoque sectaris excelsa? Psal. 124. a.

c *Plena.* doctrina hęreticorum plena est multiloquio & clamore. Ibidem. 86. a.

* Proco- Inter-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXII.

ONus vallis. *Hic inter punitiones aliarum gentium resumit propheta punitionem regni Iudæ, addendo aliqua quæ non fuerunt superius dicta. Et diuiditur in duas partes, quia primo propheta loquitur contra regnum, secundo cōtra sacerdotium, ibi:* Hęc dicit dominus. *Prima in duas, quia primò describitur regni Iudæ punitio, secundo subditur punitionis ratio, ibi.* Et reuelata est. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur denunciatio pœnæ. secundo subditur compassio propheta, ibi:* Propterea dixi. *Circa primum dicitur.*

1 Onus vallis. visi. *Licet.n. Ierusalem quantum ad vnam partē sit in monte, tamen vna pars eius est in valle. Et quia propheta hic denuntiat futuram eius deiectionem per Nabuchodonosor regem, ideo potius nominat eam nomine vallis quam montis.*

2 Visionis. *quia multi prophetę visiones habuerunt de eius destructione.*

3 Quidnam tibi quoque est. *idest qua de causa.*

4 Quia ascendisti, &c. *idest ad sacrificandum idolis super tecta domorum, vt dicunt communiter expositores nostri: & in hoc tangitur culpa ciuitatis propter quam destructa fuit .s. idololatria. Rab. Sal. exponit, quòd appropinquante exercitu Nabuchodonosor ad Ierusalem homines ascendebant super tecta domorum, quæ sunt plana in terra illa ad considerandum indè magnitudinem exercitus: & ad proijciendum inde contra aduersarios lapides & spicula cum machinis ad hoc ibi dispositis.*

5 Clamoris plena. *quia in præparatione fit clamor populi.*

6 Vrbs frequens, &c. *idest quæ fuisti exultans ex frequentia populi in te habitantis.*

* Inter

MORALITER.

1 *Onus vallis.* visi. Hic ad literam loquitur propheta contra Iudaicum populum. Mysticè verò contra malum populum Christianum, qui per Iudaicum signa 1. Corinth. 10. c. *Omnia in figura contingebant illis.* Qui

† populus

a *Interfecti tui.* Vallis.scilicet Sion,voluntate propria ad hæreticos.s.transierunt, Comparatione eorum qui post prelium victi sunt, infœlicius vulnerantur, qui sponte se tradunt.Quomodo in martyrio qui post pœnas negat, leuius punitur, quam qui sine necessitate Christum abnegat.

† alias nō habet tui mortui.

† a iaculatoribus.

✻ Procopius.Quādo peccatum ad mortem est, quo anima interit,dicitur interfici, non interfici ferror.

in cap.9. Genesis.

b *Cuncti principes,&c.*Sicut in Ieremia legitur: Sedechias nocte per muri foramen cum principibus exiuit & aufugit, sed in campis Ierichontinis capti, ad Nabuchodonosor (qui tūc erat in Reblata: ibi enim manens exercitum suum ad capiendam vrbem præmiserat)adducti sunt. Hic Sedechiæ filios ante ipsum occidi fecit, ipsi oculos eruit, & excæcatum secum in Babylonem duxit.Principes autem & alij qui cū eis capti sunt,aut occisi,aut dure ligati, & in Babylonem ducti sunt.

Iere. 39.b.

† diruens murum, & clamor ad montem.

alias habet a.

✻ Procopius. His verbis significat nō futuros reges amplius apud Iudæos, nec duces,nec prophetas,nec sacerdotes.

c *Fugerunt.*In fuga concordes, quorum princeps est dracho fugiens, coluber tortuosus.

d *Amarè flebo.* ✻Chrysostomus. Mos est prophetarum & iustorum omnium, non solum pro his tantum dolere, qui sibi proximi sunt, sed pro reliquis omnibus. Sic Isaias, Non valebitis consolari me in contritione filiæ generis mei.

✻ Pro-

a ¶Maxima sine certamine & contentione ab hæreticis supplantatur pars. b ¶Sed fame & siti. c ¶Quia omnes fugerunt.

a Interfecti tui non interfecti gladio, nec mor- 1

¶Enim. a ¶Hæreticorum. ¶A nobis exierunt,sed ex nobis non fuerunt 2

tui † tui,mortui in bello. Cuncti principes tui 3

a ¶Ad synagogam sathanæ ab ecclesia. b ¶Capti a Chaldæis. ¶Vinculis diaboli. vnde: Anima nostra sicut passer cre. est de la. c ¶Quia obturauerunt aures suas, ut non audirent bonum.

b fugerunt simul, † dureq́, ligati sunt. Omnes 4

a ¶Quos decipiunt hæretici se inuenisse gloriantur. b ¶Laqueis. peccati. c ¶Cum principibus.

c qui inuenti sunt vincti sunt pariter procul

a ¶A domino. b ¶Quia fugiunt. c ¶Ego Isaias. d ¶Consolantes. ¶O comprophetæ. e ¶Vnde: Quis infirmatur, & ego infirmor?

fugerūt. Propterea dixi, recedite à me, amarè 5

a ¶Vastitatem populi mei. ¶Sic Samuel plangebat Saul,& Ierusalem Christus. b ¶Inclinari ad me ægrotantem nimio dolore.

d flebo. Nolite incumbere, vt consolemini me

a ¶Non filij: qui virilitatis perdidit dignitatem. b ¶Scilicet. mm net quæ singulorum operum demonstret.

super vastitate filiæ populi mei. Dies enim 6

a ¶Non Ierusalem: quæ visio pacis, sed antiqui nominis hiebus quod interpretatur conculcatio.

interfectionis & conculcationis, & fletuum

a ¶Oritur. b ¶Non in monte visionis. c ¶Ierusalem.

e † domino Deo exercituum in valle visionis, 7

a ¶Faciens scrutar, omnino destruatur. b ¶Hæreticorum contra ecclesiam constructum. c ¶Extitit.

† Scrutans murum, & magnificus super 8

a ¶Doctores qui se in Christo monte consistere gloriantur. vnde, Venite ascendamus ad montem, &c. ¶Templum quod euerti fecit. ¶Vel tes. b ¶Contra pupuium meum. 9

f montem, & Elam sumpsit pharetram, † & 10

a ¶Templi auro vestiti.

g currum hominis equitis, & † pariete nudauit 11

a ¶Fortitudo Chaldæorum. b ¶O im delectabiles. c ¶Humilia dogmata. 12
d ¶O Ierusalem. e ¶Chaldæorum quos non potuit, capere ciuitas. 13

clypeus:Et erunt electæ valles tuæ plenæ qua- 14

a ¶Quæ cum Pharaone submerguntur. b ¶Quos intrare potuerunt. c ¶Ne quis effugiet & saluetur.

drigarum, & equites ponent sedes suas in 15

a ¶Ne conclusos in te patiantur exire. b ¶Tunc. ¶Ingredientibus Chaldæis. c ¶A Deo per ecclesiasticos viros. d ¶Secretum eorum, qui in fidei confessione sunt.

h porta:et reuelabitur operimentum Iudæ. Et 16 17

a ¶O vallis Sion. ¶In lumine veritatis. ¶Euersum. b ¶Euersum. ¶Armaturam fidei apostoli.

i videbis in die illa armamentarium domus 18

✻ Procopius. Iudæorum grauem casum intuitus propheta, luctu ad calamitatis modum temperato, gentis instar non repudium tantum, sed vrbis etiam expugnationē, trepidationem, ciuium errationem, & derelictionem significat.

e *Et fletum* LXX.Erroris. Non quòd fletus & error a domino sit, sed occasione scripturarū quas dedit eis legendas, nascitur erroris occasio: & possunt dicere. *Quare nos errare fecisti a via tua?* Vnde? *Dedit dominus spiritum † erroris,&c.*

Isa.6; ibidem † supo

f *Elam.*Ciuitas in Persida prouincia in qua optimi sagittarij. *Elam sumpsit pharetrā.* Elam ascensus eorum, i.superbia hæreticorum sumpsit pharetram. *vt sagittet in obscur.rec.cord.*

✻ Procopius. Per calamitates,inuisibiles potestates,quibus a Deo Iudæi traditi sunt, designat, qui nominis proprietate ideo contemptores sonant, quod percuntium salutem aspernati, cuiquam non parcant.

† cum bus accinct Psal. Cyre uit cly

g *Parietem.*Ecclesiæ firmamenta,clypeo suo,idest impugnatione nudauit.

h *Operimentum:* Templū quod a gentibus & pollutis ante opertum & clausum erat.

i *Armamentarum.* Iuxta templum erat domus quā ædificauit Dauid ad reponenda arma in cuius circumitu arbores multæ. Vnde dicitur domus saltus. Ipsa quoque non lapidea, sed lignea fuit: ex humore enim cementi & lapidum (vt aiunt) eruginat ferrum.

☞ *Et congre-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Interfecti tui.*de populo tuo.*

* 2 Nō interfecti gladio.*tuo:q̄ est mors breuis,sed fame q est mors diuturnior,scd̄m quòd dr 4.Reg.vlt.a.Præualuit fames in ciuitate.*

3 Cuncti principes tui fugerunt.*s.Sedechias & viri bellatores.vt habetur ibidem.*

4 Dureque ligati sunt: *quia exercitus regis Babylonis comprehendit Sedechiam,& eos qui erant cum eo.*

5 Propterea dixi.*Hic consequenter ponitur compassio Isaiæ propter malum quod videbat futurum genti suæ,cum dicitur.* Propterea dixi recedite a me.*q.d. nolo consolationem humanam,& patet litera vsque ibi.*

6 Domino Deo exerci.*i. a domino Deo exercituū ordinata est.*

7 Dies interfectionis. *populi mei.*

8 Scrutans mu *s.dn̄s faciens scrutari per Chaldæos & destrui.*

9 Et magnificus super montē.*s.Sion,vbi erat templū & domus regia cum magnis sumptibus & laborib. ædificata: quæ oīa in momēto destructa fuerūt a Chaldęis,magis uirtute diuina q̄ humana pp idololatriæ peccata.Rab.Sal.dicit ꝙ ab illo loco:* Propterea dixi,&c. *verba sūt ipsius Dei cōpatiētis populo suo ī afflictione posito. Vnde & in lib.qui apud Hebręos dr Berakaoth.i.benedictionū, dicitur,ꝙ qn̄ Deus recordatur de destructione tēpli et captiuatione Iudęorū flet et lachrymę eius cadūt ī mare,sed hoc dictū falsū est et puerile.*

10 Et Elam sumpsit pharetram.*idest, Elamitæ qui sunt optimi sagittarij sumpserunt pharetras ad veniendum cum Nabuchodonosor contra Ierusalem.*

11 Et currū.*i.currus ad portādū arma et alia necessaria exercitus.*

12 Et parietem nudauit clypeus. *idest clypei pendentes ad parietes inde fuerunt assumpti a bellatoribus Nabuchodonosor,vt venirent ad bellandum contra Ierusalem.*

13 Et erunt electę valles tuę. *idest in quibus crescebat triticum & vinum in abundantia.*

14 Plenæ quadrigarum. *omnia terræ nascentia conterentiū.*

15 Et equites ponent sedes suas: *idest,custodias suas.*

16 In porta.*i.in portis Ierusalem,ita ꝙ nullus posset ingredi ad auxiliandum, nec exire ad alij significandum, alias fugiendum.*

17 Reuelabitur. *Hic ponitur destructionis Ierusalem ratio duplex.Secunda ponitur ibi: Et vocabit. Prima ratio fuit,quia non confidebant de Deo,sed magis de propria virtute & industria ad resistendū Nabuchodonosor: & hoc est quod dicitur:* Et reuelabit, &c *s.templum quod propter sanctitatem sui sic erat opertum,quod oli sacerdotes intrabant:sed tunc fecerunt inde fortalitium.*

Aliat rele. est v.

18 Et videbis in die, &c.*i. locum vbi reponebantur arma a tempore Salomonis.vt illis te munias contra Chaldæos.* ✻Et scil-

MORALITER.

† populus Christianus dicitur vallis visionis, eo quòd in multis declinauit ab eminentia,virtutis,licet informi fide maneant saluatoris. Et primò prophetat cōtra regnū, & secundò contra sacerdotium ibi: *Hæc dicit dominus.* Circa primum ad literam describitur destructio regni Iudæ per Nabuchodonosor tempore Sedechiæ.4.Reg.vlt.per qd̄ significata fuit destructio regni Ierosolimitani per Saladinum tempore Guidonis regis anno domini 1177.ga tamen valde compatiendū est & dolendum,& sequitur.

5 *Propte-*

5 *Propterea dixi, &c.* Et sicut destructionis factæ sub Sedechia fuit duplex causa scilicet falsa confidentia de auxilio Aegypti,& derisio prophetarum,prout describitur hic ad literam, sic destructionis factæ sub rege Guidone fuit duplex causa.s.falsa confidentia qua magis confidebant Christiani de virtute propria quam diuina, vt dicit episcopus Athonensis in libro de gestis transmarinis: & derisio prædicatorum ad pœnitentiam eos inducētium: ipsi vero per contrarium vitam voluptuosam ducebant. Ideo subditur.

† *Et ecce*

a *Et congregastis.* Terra promissionis quamuis vberrima, magnâ penuriâ, aquæ sustinebat, & maximè Ierusalē. Ideo faciebāt cisternas ad colligendas aquas. Fluuius enim Iordanis inter Galilæam, & Iudæam fluit. Siloa autē ad radicē mōtis Siō oritur. In Ierusalē duæ piscinæ erant. Inferior quæ ab hostibus capi poterat, superior quæ non poterat.

* Procop. Piscina illa nihil aliud, quam scripturæ diuinitus inspiratæ sermo, quem auersati, alienam aquam quæsierunt, *docentes disciplinas, mandata hominū & auertentes verbum domini propter traditionem suam.* De quibus Hieremias, *Me reliquerunt fontem aquæ viuentis, &c.*

b *Et destruxistis, &c.* * Idē. Iudæi ciuitatis domos in muri sui cōstructionē euerterūt. Nā vsurpatas scripturę sācte voces excogitatis à se fabulis muniuerūt, nihil omnino de Deo solliciti, à quo per sanctos homines scriptura vetus, ipsa nimirū de Spiritus sancti fontibus piscina profluit.

c *Et lacum.* Non puteum, qui aquam vitalē habet, & æternā: sed lacus cōtritos q continere nō valent aquā.

d *Inter duos muros:* Scilicet, & nouū, & vetus testamentū fecerūt sibi nouas aquas quas interiores putant, & maiora continere mysteria, quàm vetus testamentum.

e *Et vocabit dominus Deum exercituum.* Quotidie prouocat dominus hæreticos ad pœnitentiam, & ad fletum. *Beati enim flentes, quoniam ipsi ridebunt.* Et ad planctum: ne dicatur eis: *Lamentauimus vobis, & non planxistis.* Et ad caluitium: vt opera multis radāt, & de corpore suo quid quid non viuit auferant. *Et ad cingulum sacci.* ne pro cingulo veste cingantur. Cùm Nabuchodonosor (sicut Ieremias ostēdit) cœpisset obsidere ciuitatē misit dominus Ieremiam ad Sedechiā & ad Iudæos, vt pœniterēt & misereretur eorū: sed vilipendentes, & desperantes dicebant: Comedamus, & bibamus, cras enim moriemur.

* Procopius. Deus illos ad resipiscēdū hortabatur: cōtra illi omnino, tāquā propriè salutis, & iudicij illius quod post hanc vitam futurum est, abiecta ratione fecerunt: ideoque contigit, vt ista Paulus vsurparit. Si mortui non resurgunt, edamus & bibamus, cras enim moriemur.

* Clemens Alexandrinus. Hi non cras morituri erūt, sed hæc dicentes mortui erant Deo, sepeliētes mortuos suos, hoc est, seipsos in mortem defodientes.

f *Moriamini.* Vitijs autē cū eis ad inferos descendatis. Hoc non solū de hæreticis, sed de omni eo potest intelligi, qui negligens peccata sua desperatione peior fit, & voluptatibus irretitus peccato blasphemiam iungit, vt omnem sensum viuentiū putet finiri morte, secūdū illud Epicuri. Post mortē nihil est, & mors ipsa nihil est. Quæ hic dicūt nō pertinēt ad captiuitatē factā tēpore Ezechiæ.

Matth. 21. a. — Hierem. 34. a. — † Vocauit. — Lib. 1. pedag. cap. 1. — † 1. Cor. 15. d. De pœn. dis. 2. cap. si enim versic. Petrus quoq; meis vox. Sobna. — Epicuri ferētia.

a ¶ In quo consistit turba gentium, vnde: Inuenimus eam in campis siluæ: b ¶ Tunc. c ¶ Scismata, scilicet Ecclesiæ, quæ multiplicasti, vt deceptos congregares. d ¶ Ierusalem.

saltus, & scissuras ciuitatis Dauid videbitis: 1

a ¶ Scissuræ. b ¶ Vos. s. qui vidistis scissuras Ciuitatis Dauid. ¶ Intra ciuitatem per occultos meatus. ¶ In lacum vnum.

a quia multiplicatę sunt Et congregastis aquas 2

a ¶ Doctrinæ ¶ Non superioris. ¶ Quæ de terra habet aquas. ¶ Quæ auferri poterat. ¶ Ecclesię. b ¶ V. numero & mensura dispensaretur.

piscinę inferioris, & domos Ierusalem numerastis, & destruxistis domos ad muniendum 3 4

a ¶ Contra hostem. a ¶ Concilium maligantium: b ¶ Piscinæ inferioris. c ¶ Fluere. d ¶ Noui & veteris testamenti. ¶ Duos, quibus ciuitas cingebatur. alij infra primum murum, alij habitant infra secundum. e ¶ Vt neutrum haberetis dum vetus reprobat, quia nouum probatur testimonijs veteris.

b murum. Et lacum fecistis inter duos muros, 5 6

a ¶ Restaurastis. b ¶ Quæ diu non habuerat aquas. c ¶ Secundum. neglexistis.

c d & aquam piscinae veteris: & non inspexistis 7 8

a ¶ Datorem legis. ¶ In quo magis sperandum. b ¶ Aquam. ¶ Ante vltionem.

ad eum qui fecerat eam, & operatorem eius 9

a ¶ i. e. ¶ Omnino neglexistis. b Dominus exercituum. dicitur quoties aliquid magnum potenter factum laudatur.

e de longe non vidistis. † Et vocabit dominus 10

a ¶ Oculorum.

Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad 11 12

a ¶ Manuum. ¶ Antiqui pœnitentes, & caput tondebant, & barbam radebant, & sacco induti in cinere sedebant.

planctum, & ad caluitium, & ad cingulum 13

a ¶ E contra. Quasi contra dominum monentem pœnitentiam, & tristitiam: habuere gaudium, & lætitiam.

sacci: & ecce gaudium, & lætitia: occidere 14

vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes,

a ¶ Dum in hoc sæculo sumus, delitijs affluamus. Crastinum enim, idest futurum tempus illie fenlu est vel erit. ¶ Quasi omnia morte finiantur, contra Deum blasphemiam loquuntur.

& bibere vinum. † Comedamus & bibamus 15

cras enim moriemur. Et reuelata est in auri- 16

¶ Hæc blasphemia. a ¶ Hæc vox Domini est.

bus meis vox domini exercituum. Si dimit- 17

a ¶ Aposiopesis. Q. d. Non dimittetur.

f tetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini, 18

¶ Mihi. ¶ Mihi.

dicit dominus Deus exercituum. Hęc dicit 19

* Sobnam

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et scissuras ciuitatis Dauid videbitis. *Ad reparandum & ponendum ibi defensores contra Chaldæos, propter loci debilitatem.*

2 Et congregastis aquas piscinæ inferioris. *Ad prouidendum hominibus, & iumentis de potu, & tempore obsidionis.*

3 Et domos Ierusalem numerastis. *Ad sciendum quot essent ibi personæ, & qualiter possent eis victualia sufficere.*

4 Et destruxistis domos ad muniendum murum. *Idest muros Ierusalem ad fortificandū eos de lapidibus, & lignis inde assumptis: & etiam ne hostes possent ibi habere latibula. Loquitur tantum hic de domibus quæ erant in suburbijs, quæ solent destrui ante aduentum aduersariorū, ne sint ciuitati obsessæ in nocumentū.*

5 Et lacum fecistis: *Idest, fossam in qua aqua curreret:*

6 Inter duos muros. *Ad murorum maiorem fortitudinem. Ciuitas enim clausa erat triplici muro.*

7 Et aquam piscinæ veteris. *Scilicet in statum pristinum restituistis. In obsidione enim plus indiget ciuitas aqua, eò quòd plures conueniunt ibi ad defensionem ciuitatis: & ideo quædam piscina quæ alio tempore non erat necessaria, propter quod fuerat derelicta imminente obsidione fuit reparata.*

8 Et non suspexistis ad eum, qui fecerat eam: *Scilicet Ierusalem.*

9 Et operatorem eius de longe. *Quia ab æterno præordinauit ibi ponere templum suo nomini dedicatum.*

10 Non vidistis. *Ad eius auxilium recurrendo. Hoc ponitur ad ostendendum, quod alias talis preparatio pugnæ esset licita, & bona, sicut Ezechias diligenter se præparauit ad resistendum Sennacherib, vt habetur 4. Reg. & 2. Paral. quia principaliter de Deo confidit, & illud quod erat humanę prouidentiæ non omisit: sed isti diuinum auxilium totaliter neglexerant in sua virtute, ac prouidentia confidentes.*

11 Et vocabit dominus. *Hic ponitur secunda causa destructionis Ierusalem scilicet contemptus verbi diuini per prophetas eis dicti, & hoc est quod dicitur.* Et vocabit dominus. *scilicet per Prophetas.*

Secunda causa destructionis Ierusalē.

12 In die illa. *Scilicet ante destructionem Ierusalem.*

13 Ad fletum, & ad planctum, &c. *idest ad debitam contritionem, & satisfactionem de peccatis, vt euitaretur pœna diuinæ vltionis.*

14 Et ecce gaudium, & lætitia. *Per contrarium in contemptū verbi Prophetarum eos ad pœnitentiam reuocantium.*

15 Comedamus, & bibamus: cras enim moriemur. *Hoc enim inter epulas derisoriè dicebant, eo quod prophetę cōminabātur eis captiuitatem; & mortem nisi pœniterent: Et quia talis contemptus malum eorum aggrauabat supra modum, ideo subditur.*

16 Et reuelata est in auribus, &c. *prouocari p talē cōtēptū.*

17 Si dimittetur, &c. *idest nō dimittetur, accipiendo si pro non.*

18 Donec moriamini. *Non solum corporis morte, sed etiam gehennę. Et accipitur hic donec, absque temporis determinatione sicut Psalm. 109 a.* Donec ponam inimicos tuos scabellū pedum tuorum.

19 Hæc dicit. *Hic consequenter loquitur Propheta contra sacerdotium, & primò contra Sobnam in speciali, secundo contra alios magis in generali, ibi:* In die illa. *Prima in duas, quia primò ponitur ipsius Sobnę deiectio. secundo Eliachim substitutio ibi:* Et erit *Circa primum sciendum, quòd iste Sobna, & ei adhærentes suadebant Ezechię, quod redderet se, & ciuitatem Sennacherib, vt dicunt Hebrei. Isaias autem persuadebat contrarium. Et quia Sobnæ non fuit factum consilium, ideo partim motus indignatione partim timore ne Sennacherib ex magnitudine potentiæ temporalis ciuitatem caperet armis, finaliter cum suis occultè exiuit, & se reddidit Assyrus, & inde ductus in eorum terram ibi mortuus fuit, & hoc est quod prædicitur in hic Isaię à domino.*

Diuisio.

11 Et — * Vade

MORALITER.

† *Et ecce gaudium, &c. Hęc dicit dominus, &c.* Hic Propheta contra sacerdotium, & Sobnam præpositum tēpli significatur malus prælatus in ecclesia Dei. Cui dicitur.

† Quod

A a *Sobnam.* Vertere nunc, vel conuerſio, interpretatur: Cui dicitur: vt conuertatur de lege ad Euangelium & relictis figuris transeat ad verum ſacrificium. Sobnas, ſuperbus, lupus rapax, hic timore perturbatus inferiorem partẽ vrbis tradidit exercitui Sennacherib. vn, de ei dñs hæc mala minatur.

b *Quid tu hic?* Ac ſi diceret: Cur tibi vis ædificare domum occidentem literã: & tabernaculũ tuũ quod nõ habet fundamentum in petræ figurę firmitate: quod non tam tabernaculum & domus, quam ſepulchrum & memoria appellandum.

† ad eum.

c *Coronans coro. te:* Qui. ſ. quondam habebas coronam põtificis, & ſanctificationem in lamina auri (in qua ſcriptũ erat nomen Dei) tribulatione & anguſtia coronaberis.

† profectione viri, i. vehementi, & amiciet te amiciendo.

Exod. 28. f.

B d *Tribulatione.* Pro lamina aurea in qua ſcriptum erat nomẽ domini, quã in fronte portabat ſacerdos ſemel in anno.

e *Quaſi pilam.* Sicut ſphera in loco decliui & ſpacioſo ſtare non poteſt, ſic populus tuus in orbis terminos diſpergetur.

f *Et expellam te, &c.* *Inde diſcimus adepto nos in alios dominatu, nec inflari oportere, nec diuini iudicij obliuiſci. Rectè autem ad ea, quæ de Sionis valle dicta ſunt, & iſta quoque adduntur quibus ad dominicæ paſſionis tempus relatis, qui tum veluti Sobnas iſte, non ſuperbimõ & arrogantes, ſed auari ex Moſaicæ legis præſcripto ſacerdotij munere fungebãtur corporaliter, exciderint.

g *Seruum meum Eli.* Per Sobnam ſuperbũ, Scribæ & Phariſæi. Per Eliachim iuſtum & humilem (qui interpretatur Deus reſurgens) Chriſtum intelligimus, qui die tertia reſurrexit, & ſacerdotio Iudæorum reprobato, ſacerdos factus eſt in æternũ ſecundum ordinem Melchiſedech. Hic eſt pater habitantibus in Ieruſalem i. in eccleſia Eliachim, Deus reſurgens vel Dei reſurrectio. Filiũ Helchiæ ideſt patris domini.

h *Clauem.* Per clauem quam ſuper humerum portat, ſceptrum regni, & ſignum victoriæ. i. crucem poſſumus intelligere: q̃ Chrs ipſe in ſuo proprio portauit humero. vnde: Factus eſt principatus ſuper humerum eius.

i *Dom. Da.* Domum Dauid vocat domum dñi, in qua erat

¶O Iſaias.
dominus Deus exercituum: Vade, & ingredere ad † eum 1
a ¶Sermo. ſcilicet Iudaicæ legis, & ratio quæ verſata eſt in lectione veteris teſtamenti. b ¶Domini. c Scilicet.
a qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam præpoſitum tem-
a ¶Facis in domo mea. b ¶Q. ita ſedes hic quaſi aliquis hic diu ſtare poſſit.
b pli, & dices † ei: Quid tu hic, aut † quaſi quis hic? Quia ex- 2
a ¶In ciuitate. b ¶Non timens captiuitatem. c ¶Vt etiam ſepultus ſuperbias. 3
cidiſti tibi hic ſepulchrum, excidiſti in excelſo memoria- 4
a ¶Sepulchrum. b ¶Sed. ¶Q. Noli laborare de occiſione ſepulchri: quia transferet dominus ſacerdotium tuum.
le diligenter in petra tabernaculum tibi: Ecce dominus a- 5
a ¶Captiuum b ¶Facile ſine labore. c ¶Qui nutrit gallinæ filios.
ſportari te faciet, † ſicut aſportatur gallus gallinaceus: & 6
a ¶Leuiter ſuper humerum leuatum.
quaſi amictum ſic ſubleuabit te. † Coronans coronabit te 7 8
a ¶Quæ facile ima petit b ¶A monte gloriæ in vallem ignorantiæ & ignominiæ.
c tribulatione, quaſi pilam mittet te in terram latam & ſpa- †
d a ¶Cum litera tua. b ¶Potentia. ¶Quo ante inclytus ferebaris. c ¶Reddita tibi. d ¶Splendor ſcilicet 9
e domus domini vertetur in ignominiam.
cioſã ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ, et ignomi- 10
a ¶Ceremonijs ſcripturarum. Translato ſacerdotio neceſſe eſt, vt legis translatio fiat. 11
nia domus domini tui. Et expellam te de ſtatione tua, & de 12
f a ¶Depoſitionis tuæ. ¶Te eiecto de miniſterio. b ¶De quo: Magnum eſt tibi vocari ſeruum meum 13
miniſterio tuo deponã te. Et erit in die illa, vocabo ſeruũ 14
g a ¶Vnum, ſcilicet de 24. ſacerdotibus, qui poſt Sobnam pontifex factus, quia iuſtus. b ¶Vt epiſcopatum tuum accipiat a! 15
meum Eliachim filium Helchiæ, & induam illum tunica 16
a ¶Vt quod habebas in litera. ille poſſideat in ſpiritu.
tua, & cingulo tuo confortabo eum, & poteſtatem tuã da- 17
a ¶Tu lupus rapax. b ¶Viſione pacis. i. eccleſia.
bo in manus eius, & erit quaſi pater habitantibus Ieruſa- 18
a ¶Vbi eſt vera fidei confeſſio. de qua: Fides tua te ſaluum fecit. b ¶Scientiam ſcripturarum. †
h lem & domui Iuda. Et dabo clauem domus Dauid 19
i

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Vade ingredere ad Sobnam prępoſitum templi. *ideſt ſummum ſacerdotẽ, vt dicunt aliqui Hebræi. Alij verò dicunt, quòd erat theſaurarius & cuſtos vaſorum templi domini. Primi tamen videntur melius dicere, quia infra dicitur quòd Eliachim filius Helchiæ fuit ſubſtitutus loco eius, qui Eliachim fuit ſacerdos ſummus tempore Ezechiæ. vt dicit hic Ra. Sa. & ſcriptura hoc ſatis innuit in hoc cap. & 4. Reg. 19.*

Theſaurariũ iſtum.

2 Quid tu hic. *ſcilicet agis in templo Dei indignè miniſtrando.*

3 Aut quaſi quis hic? *quaſi diceret, facto te oſtendis ac ſi eſſes de genere regis Dauid ideo ſubditur.*

4 Quia excidiſti tibi, &c. *Aedificauerat enim ſibi ſepulchrum notabile in ciuitate Dauid inter ſepulchra regia. vt poſt mortẽ eſſet in memoria celebri, ſicut & Ioiada ſumus ſacerdos fuerat ibidem ſepultus propter bonitatẽ ipſius, vt habetur ſecundo Paralip. 24. ſed non erat ſimile de iſto: pp quod priuatus fuit intento, ideo ſubditur.*

5 Ecce dominus aſportari te faciet. *ab Aſſyrijs.*

6 Sicut aſportatur gallus gallinaceus, &c. *i. per caſtrationem in puſillanimitatem gallinæ reductus. Et in hoc deſignat propheta, quòd partim erat ex timore ſe Aſſyrijs redditurus.*

7 Et quaſi amictum ſic ſubleuabit te. *ideſt faciliter & ſine reſiſtentia.*

8 Coronans coronabit te tribulatione. *i. vndiq; ſuſcitabit tibi tribulationes ſicut corona caput circundat.*

F

9 Quaſi pilam mittet te. *quæ a ludentibus proijcitur de manu ad manum: Sic iſte Sobna primò redditus manibus maiorũ, fuit poſitus ad manus minorum, qui duceret eum ad terrã Aſſyriorum.*

10 Ibi morieris. *& non hic vbi ſtatuiſti tibi ſepulchrum.*

11 Ibi erit currus glorię tuę. *conuerſus in ignominiam.*

12 Et in ignominia domus domini tui. *quia eius ignominia redundabat in templum domini, cui fuerat præpoſitus.*

13 Et expellam te de ſtatione tua. *ideſt, de dignitate ſacerdotali, in qua credis ſtabiliri.*

14 Et erit. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Eliachim ſubſtitutio, cùm dicitur.*

15 Vocabo ſeruũ meũ Eliachim. *i. mihi fideliter ſeruiẽtem.*

16 Et induam illum tunica tua. *ideſt tunica ſacerdotali hiacynthina.*

17 Et cingulo tuo. *De pręcioſitate materiæ, & ſpecioſitate formę iſtorũ ornamentorũ ſummi ſacerdotis dictũ fuit diffuſe Exo. 28.*

18 Et erit quaſi pater habitantibus Ieruſalem. *ideſt habens curam de eis paſtoralem.*

19 Et dabo clauem domus Dauid. *ideſt templi, quod dicitur hic domus Dauid, eo quòd pręcepit ipſum fieri per Salomonem filium ſuum, & pręparauit expenſas pro magna parte, & tradidit Salomoni deſcriptionem templi & edificiorum circa ipſum, vt habetur. Paralip. 28.*

✻ 1 Super

MORALITER.

† 2 *Quid tu hic.* q. d. non deberes in hac dignitate ſtare.

3 *Aut quaſi quis hic.* quaſi dicat, non es vere prælatus, ſed phantaſticus. Zach. 11. d. *O paſtor & idolum derelinquens gregem.*

4 *Quia excidiſti tibi hic ſepulchrum.* q. d. in inferni pœna erit ſepultura tua. Sicut Luc. 1. f. dicitur de diuite epulone: *Mortuus eſt diues, & ſepultus eſt in inferno.*

5 *Ecce dominus aſportari te faciet.* de pręſenti ſæculo per mortem.

6 *Sicut aſportatur gallus, &c.* qui non facit opera galli, ſed gallinæ: Sic malus prælatus non facit opera prælati ſcilicet verbo & exemplo docere, ſed magis opus muliebre viuendo delitioſe.

8 *Coronans coronabit te tribulatione.* i. vndique tribulabit ſicut corona circundat caput.

† *Mittet te in terram latam.* i. in gehennæ pœnam. Mat. 8. b. *Lata eſt via & ſpatioſa porta quæ ducit ad perditionem.*

10 *Ibi morieris.* morte ſecunda.

† *In die illa, &c.* Contingit autem aliquando ex Dei beneficio, quod optimus prælatus ſuccedit peſſimo, & ſic dicitur.

14 *Et erit in die illa vocabo ſeruum meũ.* i. bonum prælatũ.

18 *Et erit quaſi pater habitantibus Ieruſalem.* i. religioſis.

† *Et domui Iuda.* ſęcularibus actiuis.

19 *Et dabo clauem.* ſcilicet ſcientię & potentię.

† *Et ſi*

erat aurea clauis. a *Et aperiet:* Vnde: *Qui aperit, & nemo claudit, claudit, & nemo aperit.* Quod in passione reserauit: claudi non poterit, quod in cæremonijs clausit, nemo aperiet. b *Et suspendam super* Vnde in Euangelio: *Omnis populus pendebat ex eo.* Hodie quoque ad verbum sapiētiæ eius pendent. c *Auferetur paxillus.* Quæ hic dicūtur, nō pertinēt ad captiuitatē Sobnæ, sed Sedechiæ, quæ vltima. Et notandum cum supra per paxillum Eliachim intelligeret, modo ipsum sacerdotium post mortem eius destructū. Adueniente.n. captiuitate tēpore Sedechiæ sacerdotio carebant. *Aufe- retur paxillus: Cum plenitudo gentium intrauerit, &c.* Antichristus venerit in pdicatione Elię, Iudæi conuertentur ad fidem.

† Filij, & nepotes.

Rom. 31. d.

* Onus.

a ¶ Sanctam Scripturam. ¶ Vnde: Aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas.
a super humerum eius: & aperiet, & non erit, qui claudat, & 1
¶ Metaphoricè firmamentum. 2
claudet, & non erit qui aperiat. Et figam illum † paxillum 3
a ¶ In ecclesia vbi conuentus fidelium. b ¶ Ideo. c ¶ Caput, scilicet ecclesiæ. ¶ Vt pro ipso tota eius familia honoretur. d ¶ Ecclesiæ. ¶ Angelorum, & sanctorum.
in loco † fideli: et erit in solium glorię domus patris sui, &
a ¶ Attendere faciam ad doctrinam eius electos. b ¶ Quasi paxillum, sicut in postibus insignia suspenduntur,
b suspendam super eum omnem gloriā domus patris eius: † 4
a ¶ Etiam suspendam. ¶ Cordium. b ¶ Apostolos, & omnes credentes. c ¶ Suspendam. ¶ Benedicite Deo de fontibus Israel: in his miscuit vinum suum sapientia. d ¶ Apostolis & aliis, qui vinum doctrinæ ministrant ecclesiæ.
vasorum diuersa genera: omne vas paruulum à vasis crate 5
a ¶ Cantorum qui dulci modulatione corda auditorum delectant, & ad Dei amorem iuuitant.
rarum vsque ad omne vas musicorum. In die illa, dicit do- 6
a ¶ Transferetur ad Iudeos. 7
c minus exercituum, auferetur paxillus, qui fixus fuerat in- 8
a ¶ Ecclesię gentium. b ¶ Refrigescet charitas multorum. c ¶ Infidelitate. ¶ Multi enim timore deficient. d ¶ Fide. ¶ Id est per. †
loco fideli, & frangetur, & cadet, & peribit * quod pependerat in eo, quia dominus locutus est. 9

NICOLAVS DE LYRA.

1 Super humerum eius: *quasi habens onus curæ templi, & totius populi.*

2 Et aperiet, &c. *Hoc dicitur ad ostendendum superioritatem eius ad disponendum de ingressu templi, & ministeriꝫ ibidem exercēdi. Ex quo satis ostenditur, ꝙ fuit in summo sacerdotio constitutus*

3 Et figam illum, &c. *Idest principalem in templo domini.*

4 Et suspendā super eū omnē gloriā domus patris sui: *Idest omnes alij sacerdotes, & leuitę innitentur eius potestati, sicut appensa in paxillo innituntur ei.*

5 Vasorum diuersa genera, &c. *per hoc innuens, quòd omnia essent sub ordinatione, & potestate sua.*

6 Vsque ad omne vas musicorum. *Vasa musicorum dicuntur, hic instrumenta, in quibus cantores cantabant diuinas laudes: modo loquendi Hebraico quo instrumentum cuiusl bet artificis dicitur vas eius: vnde & 1. Reg. 20. g. vbi dicitur:* Dedit ergo Ionathas arma sua puero. *In hebręo habetur,* vasa sua.

7 In die illa. *hic loquitur Propheta etiam contra alios sacerdotes in generali, secundum quòd dicunt expositores nostri communiter dicentes, quod hic prophetizat de abiectione sacerdotum tempore Sedechiæ, quando templum fuit combustum, & sacerdotes in captiuitatem ducti, cum dicitur.*

8 Auferetur paxillus. *i. Iosedech. qui tūc fuit summus sacerdos.*

9 Et peribit, &c. *idest alij, sacerdotes, & ministri innitentes ei sicut principali. Ra. Sal. verò hoc exponit de eiectione sacerdotij minus generaliter, referens hanc scripturam ad ipsum Sobnā, de quo supra fecerat mentionem in speciali, & hoc iterum, vt ostendat deiectionem aliorum sibi adhærentium cum eo, & secundum hoc, cum dicitur:* Auferetur paxillus. *intelligitur ipse Sobna, qui fuit sacerdos summus:* Qui fixus fuerat, &c. *idest constitutus in summo sacerdotio templi, & propter hoc oblatus à domino, quia ministrabat infideliter, & indignè.* Et peribit, &c. *idest adhærentes sibi, & videtur ista expositio melior quàm prima, quia literę præcedenti magis consona.*

MORALITER.

3 *Et figam eum paxillum.* Ad debiles supportandum.

7 *In die illa dixit, &c.* Idest Prelatus malus.

† *Qui fixus, &c.* Quantum ad officium, tamen indignè propter abusum.

9 *Et peribit, ꝙ pependerat in eo.* i. omnis adherēs sibi in malo.

CAP. XXIII.

ONvs *Tyri.* Tyrus nobilissima ciuitas Chananæorum. Cū hęc Isaias prædicebat insula magni maris erat post autē longo tempore Nabuchodonosor voluit eam continētem terræ facere, sed multò frustratus labore non potuit. Qui autem in ciuitate erant, cum non possent resistere, qui naues potuerunt habere fugerunt in Aegyptum, & in Moab & in vicinas regiones. vnde Nabuchodonosor furore succensus, naues succendit, ciuitatem subuertit, captiuos abstraxit, sicut patet in sequenti. Et in Chaldæam reuerso datum est ei à domino pro Tiro regnum Aegypti reædificata Tyro. Post. 70. annos cùm Alexander pergeret ad captiuandam Aegyptum dimisit ibi partem exercitus, & terræ eam æquare voluit, & non potuit. Aegypto verò subiugata, Aethiopes, & multas alias gentes secum adduxit, & lapidibus, & arboribus continentem terræ fecit, ciues cœpit, ciuitatem subuertit. Nunc autem Isaias de illa captiuitate agit quam Nabuchodonosor fecit. Hoc verò ideo accidit, quia cū Ierusalem caperetur, & populus eius in captiuitatem duceretur, à Chaldęis, tempore Sedechiæ, Tyrus quæ debuit compati, cœpit insultare. Hanc miseriam prædicit Isaias. *Onus Tyri, &c.*

✠ Procop. Prophetæ de gētibus futūra prænūtiant, quo Deum meminerint non suū tantū existere, sed eiusdem obiri prouidentia oīa, semperq; pœnas impietatis à reliquis gentibus reposcere, sicut nunc à Tyrijs, qui in Dei populū non tanquam suo scelere laborantē, sed Dei impotētia à quo salutē expectarēt, cōtumeliosè insultabāt.

a *Vlulate,* In Græco apertius: Vlulate naues Carthaginis vos, s. q Tyrū venire cōsueuistis causa negotiationis. Carthago, Colonia fuit Tyrijs ab eis constructa, & culta.

b *Naues maris.* Hebraicè Tharsis, idest exploratio gaudij, vel contemplatio, quia gaudij, vel contemplatio, & letitiæ vertetur in lachrimas.

CAP. XXIII.

¶ Quæ Hebraicè ... Latinè ... significat animā vitijs occupa... a ¶ Animæ mundanis curis dedit, & diuitijs intētę.
b O Nus Tyri. Vlulate naues maris, quia 1
a ¶ Tyrus. ¶ Mundus. b ¶ Aurum, & negociatio. 2
a vastata est † domus vnde venire cōsueuerant: 3 4 5

a Tacete

NICOLAVS DE LYRA. Cap. XXIII.

ONvs Tyri. *Ad intelligentiam huius capituli sciendum, quod Tyrus fuit ciuitas sita in mari mediterraneo vndique mari circunclusa: tamen ex vna parte non multum distabat à litore: & ideo erat aptissima ad receptionem nauium propter quod afferebantur ibi multa mercimonia: vnde processu tēporis fuit multū ditata, & in superbiam eleuata. propter quod diuino iudicio bis fuit euersa. Primò per Nabuchodonosor, qui vt eam facilius posset capere, voluit eam contiguare terræ implendo spatium intermedium lapidibus, & lignis, & terra: sed hoc non potuit: veruntamen nauigio eam cœpit, & subuertit: postea reędificata iterum per Alexandrum Magnum fuit euersa, qui per multitudinem populi cum eo existentis contiguauit eam terrę: & sic eam cœpit sine nauigio. De prima verò euersione agitur in hoc capitulo, & specialiter ratione captiuitatis Iudaicę, quia regnum Tyri, & regnum Iudæ fuerunt ad inuicem confœderata tempore Salomon. 3. Reg. 5. & ideo captiuitatis Iudæis debuerunt compati ratione antiquæ confœderationis: sed contrario magis gauisi fuerunt eos deridentes, propter quod Propheta hic denuntiat Tyri deiectionem. Et diuiditur in duas partes: quia primò denunciatur huiusmodi deiectio, secundò eiusdem restitutio, ibi:* Et erit. *Prima in duas: quia primò denuntiatur destructio Tyri, secundò à quibus debeat destrui, ibi:* Ecce terra Chaldæorum. *Prima adhuc in duas, secundum duo, quæ simul describit cum Tyri destructione. Primum est tristitia amantium, secundum fugam inhabitantium: ibi:* Transite maria. *Circa primum dicitur:*

Virgil. 1. Aeneidos.

1 Onus Tyri. *idest eius depressio, quæ subditur.*

2 Vlulate. *præ tristitia.*

3 Naues maris. *idest ò vos nautę, quia ponitur hic continens pro contento, sicut frequenter in scriptura accipitur domus, vel ciuitas, pro habitantibus in domo, vel ciuitate. Et subditur causa huius tristitiæ cum dicitur:*

Diuisio.

4 Quia vasta, &c. *idest, Tyrus, in cuius domibus solebatis recipi.*

5 Vnde venire consueuerat. *supple vobis cōsolatio. Nauigā-*

MORALITER.

† 1 *Onus Tyri.* In hoc capit. secundū sensum literalē describitur Tyri destructio per Chaldęos, & eius reparatio per

† dominum

a *Tacete*. ✠ Procopius.
A Antea enim ferocientes, cũ verbis vterentur arrogãtibus, nunc abiectos, & depressos silere iubet oratio.
b *Negotiatio*. Negotiatores, scilicet insulæ sunt de Sidone, quæ interpretetur venatrix, in qua venatores pessimi. Vnde: *Anima nostra sicut passer erepta, &c.* Qui habitãt in Insula, negotiatoribus huius sæculi similes sunt, qui omni vento doctrinæ cedunt, & de alijs vitijs ad alia transeunt.

† Negotiatores.

Psalm. 123. a.

c *Semen Nili messis fluminis fruges, &c.* Sic construitur: Semen Nili fluminis erat messis, & fruges eius, scilicet Tyri terra Chananeorũ in qua Tyrus est, infertilis est Aegyptus quam irrigat Nilus fertilis frugib⁹, quas
B Tyrus ab Aegyptijs commutabat.
d *Mare*. Sæculi scilicet in quo parua animalia cum magnis, draco (quem dominus formauit ad illudẽdum ei) videns à venatoribus Christi capi: qui à dæmonibus fuerunt capti, dicit cõtrariæ fortitudini venatorum, (quam significat Sidon) erubesce Sidon.
✠ Theodoretus. Confitetur Tyrus malis oppressa, se non peperisse illam multitudinem ciuium, & opũ nec se sua potentia compa rasse imperium, sed diuino beneficio. Deus ergo inquit, largiebatur dona hæc omnia, non ergo pariebant.
✠ Procopius. Sunt qui putant hæc verba Tyri esse Sidonem

† Exultans à diebus antiquis antiquitas eius.

a ¶ Gracia. ¶ Græci mercatores nuntiauerunt destructionem Tyri. b ¶ Carthaginensibus. ¶ O Tyri.
a de terra Cethim reuelatũ est eis. Tacete q̃ ha- 1
¶ Pœnitentiam agite. a ¶ In mundo, tentationibus concesso. b ¶ Tyrus. colonia Sidonis. Sidonii vero causa negotiandi veniebant Tyrum. c ¶ Sidonij, Carthaginenses, Græci, maxime Aegyptij.
2
b bitatis in insulã, † negotiatio Sidonis. Trans- 3
a ¶ Si congelasceres non poterit, scilicet mare nauigari omnia congelascent. b ¶ Diuitijs. c ¶ Etiam.
4
fretantes mare repleuerũt te in aquis multis, 5
a ¶ Quæ non habet de cœlo pluuiam, seu de terra, ideoque cum sementibus est peritura. ¶ Et. ¶ Tyri.
c semen Nili, messis fluminis fruges eius: & fa- 6
a ¶ Quia di it omnibus, b ¶ Quæ debuisti defendere Tyrum quasi coloniam tuam.
cta est negotiatio gentium. Erubesce Sidon, 7
a ¶ Marium negotiatores. ¶ Sæculi. b ¶ Habitantium in mari. c ¶ Vox doloris. d Partus meus Apostolico partu deletus est. ¶ Comparatione, scilicet eius, qui dicit Filioli mei, quos iterum parturio.
d ait mare fortitudo maris dicens: Non partu- 8
a ¶ Sed ille qui dicit. Lac dedi vobis potum non escam.
e riui, & nõ peperi, & non enutriui iuuenes, nec
a ¶ Sed ille qui dicit: Despondi enim vos vni viro, virginem castam exhibere Christo. b ¶ Quia ante occisæ, vel raptæ ¶ Fatuus. c ¶ Propheta: ¶ H. c. ¶ Quod passa est Tyrus.
f ad incrementum perduxi virgines. Cum au- 9
a ¶ Quæ hebraicè mesrai, idest tribulans, & coartans. ¶ Quæ vicina, & amicitiis commercii coniuncta. b ¶ Quia idem se passuros intelligent.
ditum fuerit in Aegypto dolebunt, † cùm au- 10
a ¶ Subuersa. b ¶ Ad verum, scilicet gaudium. c ¶ Hebraicè Tharsim, quod est contemplatio vel exploratio gaudii. c ¶ Qui habetis naues. d ¶ Qui remanetis captiuandi.
g dierint de Tyro. Transite maria, vlulate, qui 11
a ¶ Tyro. ¶ Qui omni parte tentationum fluctibus exponitur, recedite ergo ab ea. b ¶ Ciuitas. 12
h habitatis in insulã. Nunquid non hæc vestra 13
a ¶ Cuius gloria in confusione. b ¶ Deponite vetere ho. cum actibus suis. 14
est, quæ gloriabatur à diebus pristinis in an- 15
a ¶ Quia cæteris antiquior, & ditior. ¶ Veteri errore. ¶ Vetustate peccati. b ¶ Quæ gloriatur in superbia. c ¶ In Chaldæam. Hoc de illis, qui in ciuitate capti.
tiquitate sua? Ducent eam longe pedes sui 16
a ¶ Vt recedat ab angustia, & Christi Euangelio colla submittat. ¶ Vt sit aduena & incola Saluatoris. b ¶ Vox Spiritus sancti. d ¶ Nullus nisi dominus subaudi. c ¶ Malum. d ¶ Principes Tyri
ad peregrinandum. Quis cogitauit hoc super 17

D donẽ alloquentis, tãquam ira quoque ipsam inuasura sit. Ad eam igitur insulares, quos maris nomine intellexit, Tyro iam capto accedunt, & fastum eius mouent concidisse: cũ Tyrus maris robur alioqui, suam ipsa vastitatem intuita, non meliori conditione esse se, quam quæ omnino nec pepererint nec iuuenes aut virgines eduxerint, fateatur. Nonnulli tamen personæ fictionem, & tanquam maris ipsos lugentis quod virginibus, & iuuenibus destituta sit, vocem esse volunt.
e *Non parturiui*. q.d. Nihil profuit parturisse, peperisse, enutrisse iuuenes: quia Tyrus sine defensione capta est.
f *Cum auditum fuerit in Aegypto, &c.* Tum de omnibus vitijs. Tum de hære- E sibus hoc sentitur, quia vna capta, alia pertimescit & in alterius confusione, altera se capiendam sentit.
g *Transite, vlulate, qui habitatis*. Sicut supra dictum est, cum non possent Nabuchodonosor resistere, se stinauerũt, qui potuerunt naues conscendere: alij remanserunt in ciuitate.
h *Nunquid non hæc vestra est, quæ gloriabatur à diebus pristinis in antiquitate, &c.*
q. d. Hæc ideo præcipio, quia vrbs vestra Tyrus deposito errore veteri, transibit ad veritatem.

F ¶ Principes

C

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *tes enim per mare multum consolantur, quando veniunt ad portum bonum, & quietum. Et est hic modus loquendi truncatus; quem oportet perficere per aliquem supple tionem, & tali modo loquendi vtitur hic Propheta, quia modus loquendi dolentium est in truncatione verborum dolore impediente perfectam expressionem.*

1 De terra Cethim reuelatum est eis. *In illa enim terra Tyri habebant amicos, vt videbitur infra, & illi præscientes apparatum Nabuchodonosor ad veniendum contra Tyrum, prænuntiauerunt eis, vt se munirent: tamen quia hoc non valuit eis, ideo subditur.*

2 Tacete, qui habitatis in Insula. *Idest in Tyro mari circumclusa, quasi dicerent, non loquimini de defensione, quia non valebit vobis.*

3 Negotiatio Sydonis. *Multi enim mercatores de ciuitate Sidonis frequentabant Tyrum, propter quod dicitur hic, negotiatio eius.*

4 Transfretantes mare repleuerunt te. *Diuitijs in suis nauibus apportatis.*

5 In aquis multis. *idest venientes per multas partes maris.*

6 Semen Nili messis fluminis, fruges eius & facta, &c. *In Aegypto raro fit pluuia, sed fluuius Nili diuiditur per riuos ad hoc, vt fructificent semina in terra proiecta, vt habetur Deuter. 11. & ideo fruges Aegypti dicuntur fruges fluminis Nili, & quia ibi crescunt in magna abundantia ferebantur inde ad Tyrum per nauigium.*

7 Erube-

7 Erubesce Sidõ ait mare fortitudo maris dicẽs. *idest Tyrus quæ vocatur hic mare, eo quòd erat mari circumclusa.* Erubesce Sidon, *quia deiecto Ciuitatis Meropolis cuiusmodi erat Tyrus respectu Sidonis, cedit in confusione aliarum ciuitatum. Et modus destructionis subditur, cùm dicitur in persona Tyri.*

8 Non parturiui, *quia in eius obsidione, & destructione multæ mulieres passæ fuerunt aborsum: & multi de pueris natis, & de iuuenibus, & de virginibus mortui fuerunt ante ætatem adultam, & debitum incrementum.*

9 Cum auditum fuerit in Aegyptum. *quod destructa fuerit Tyrus.*

10 Dolebunt: *eo quod habebant cum Tyrijs amicitiam propter abundantiam frugum quam ibi adducebant ad vendendum.*

11 Transite. *Hic cum destructione Tyri denuntiantur fuga inhabitantium cùm dicitur:* Transite maria. *fugiendo per nauigiũ ad diuersa loca.*

12 Vlulate: *Præ confusione, & tristitia.*

13 Qui habitatis in Insula: *Idest in Tyro quę dicitur insula ratione predicta.*

14 Nunquid non hæc vestra est. *Supple ciuitas. Et est modus loquendi truncatus eadem ratione qua superius.*

15 Quæ gloriabatur à diebus pristinis in antiquitate sua? *quia multa tempora cucurrerant à sua fundatione, & nullus potuerat eam debellare.*

16 Ducent eam pedes sui longè ad peregrinandum. *idest habitatores eius.*

17 Quis cogitauit hoc super Tyrum? *quasi dicat, nullus homo cogitasset, quod sic posset destrui. Cuius ratio subditur.*

✠ Quon-

MORALITER.

dominum: & sanctificatio diuitiarum eius domino post † septuaginta annos.

Moraliter autem per Tyrum qui interpretatur angustia, peccator signatur, qui peccatorum aculeis cruciatur Isai. 48. d. *Non est pax impijs dicit dominus.* Per Chaldæos, eius destructores, signantur dæmones ipsum spoliantes gratuitis, & in naturalibus vulnerãtes, sicut signat Luc. 10. c. per parabolã illius, qui incidit in latrones. Per reparationẽ verò Tyri post anno 70. signatur peccatoris restitutio ad statũ gratiæ pœnitentia perfecta. Septuaginta namque resultant ex ductu denarij, qui signat perfectionẽ, eo quod est limes numerorum. Per septenariũ qui signat vniuersitatem, eo quòd omne tempus reuoluitur septẽ diebus: & sic septuaginta perfectam pœnitẽtiam signat de peccatis omnibus. Per hoc autem, quod subditur:

† Et rur-

a *Principes institores eius inclyti terræ,&c.* Inter alios nego tiatores,vel etiam in regnis.

b *Ad ignominiam deduceret, &c.* Non dñs ignominiæ autor est,sed quod ignominiosum est ostẽdit, ſm illud: *Contaminatione contaminabit eum,* non ꝙ sacerdos cõtaminationis autor sit: sed ꝙ ostendit contaminatum eum quem mundum putabant multi.

* Procopius Graue & periculosum, sanctis ipsis, cũ flagellantur,insultare, vel ꝙ ipsos semper tueri cõsueuit, manum defatigari & imbecilliorem fieri putare, non aũt potius a Deo ſæpe aduersa immittẽte tentari credere. Sunt enim iniquis ista respondẽda. *Nolite inique agere, & delinquentibus: Nolite exaltare in altum cornu vestrũ,* cum ea de causa Tyri splendor in ignominiam dedecusq; conuersus sit.

c *Flumen.* Babyloniorum. *Super flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus, dum recordaremur Sion.*

d *Cingulum vltra tibi.* Fortitudo resistendi. Cingulo .n. lumbos restringimus. Inlũbis fortitudinem habere dicimur.

e *Conturbabit regna.* Scilicet Aegyptiorũ & Moabitarũ, & aliarũ in circumitu. Tyro .n. capta & subuersa, alia regna cõturbata sunt timore. Regnũ quoq; Aegypti pro subuersa Tyro datũ est Nabuchodonosor. vnde in Ezechiele: *Fili hominis, Nabuchodonosor seruo meo, nõ est reddita merces pro seruitute qua seruiuit mihi contra Tyrum: da ergo ei Aegyptum pro Tyro.*

f *Chanaan.* Allego. Omnis anima in seculi fluctibus posita, vento doctrinæ agitata, Chanaan appellatur, quę fluctuatio vel commotio interpretatur, vnde *Semen Chanaan, & non Iuda.* D

g *Filia Sidonis.* In terra Chanaan sunt Tyrus, & Sidon, vnde: Mulier Chananæa exiuit de finibus Tyri & Sidonis occurens saluatori. Dan.13.f. Matt.15.b.

h *Transfreta.* Sæpe videmus quosdam a proposito suo transire ad aliud, a militia ad negotiationem: a causis ad arma mutant industriã, vt mutẽt infœlicitatẽ. Sed Deo dispẽsante, omnia eueniunt cõtraria: vt per miserias coacti non in se, sed in domino creatore confidãt.

i *Talis populus non fuit.* Vsq: ad mortem Nabuchodonosor fortissimi super omnes Chaldæi & Assyrij, postea populus Græcorum & Romanorum fortior fuit.

k *Suffoderunt.* Quando Nabuchodonosor Tyrum inuasit nauigio, non solum murũ, sed & domos suboertit, & quæ erat negotiatio ciuitatũ facta est ꝑ septuaginta annos siccatio sagenarũ. E

l *Naues maris,&c.* Hebraicè Tharsis, quod consummatio vel letitia interpretatur. Sex diebus mundus factus est, qui postea consummabitur. Omnia autem bona seculi incerto nauium cursui comparantur: quia cito peritura: & cuncta nauigantium fortitudo soluetur. vnde: *Ciuitates magnas firmas ascendit sapiens, & destruxit munitiones earum.* Quidquid enim hæreticorum & sapientię secularis arte componitur, vir ecclesiasticus destruit & subijcit sibi. Prou.21.d. F

† eam nauib. erexerunt arces eius.

Septua-

a ¶ Tanquam reginam aliarum ciuitatum, vel quia in medio quasi corona aliarum cingebatur. b ¶ Horum principum tota cura in negotiationibus opes quærere.

Tyrum quondam coronatam cuius negotia 1

¶ In omni terra. a ¶ Non cæli, qui terrena tantum sapiunt.

a tores principes institores eius inclyti terræ? 2

a ¶ Consilium s.

Dominus exercituum † cogitauit hoc, vt de- 3

a ¶ Ab altitudine gloriæ. b ¶ Eius qua contra Deum in superbiendo gloriatur.

b traheret superbiam omnis gloriæ, & ad igno 4 5

a ¶ Pro gloria. ¶ Confusos.

miniam deduceret vniuersos inclytos terræ.

a ¶ Chananæorum festinando ad cælum. b ¶ Quod citissime nauibus transitur c ¶ Mundi.

c Transi terram tuam quasi flumen † filia maris 6

a ¶ Iustitiæ. ¶ Nisi transieris. b ¶ Quia ¶ O Tyre ¶ Vindictam.

d non est † cingulũ vltra tibi. Manum suam su 7 8

a ¶ Peccandum. b ¶ Dominus. c ¶ Diaboli vel mundi

e per mare extendit, & conturbabit regna. Do- 9 10

a ¶ Inspirauit Nabuchodonosor b ¶ In terra

f minus mandauit aduersus Chanaam, vt cõ 11 12

a ¶ Ipse Nabuchodonosor. b ¶ Chanaan ¶ Dominus.

tereret fortes eius, & dixit: Non adijcies vl- 13 14

a ¶ In diuitiis. b ¶ A diabolo ¶ Ab hominibus accusata quasi superba.

tra vt glorieris calumniam sustinens virgo 15 16

a ¶ Turpitudini & voluptati tradita. ¶ Colonia Sidoniorum. b ¶ Græciam. ¶ Congelascens. c ¶ D... eu. nauigio fugerunt.

g h filia Sidonis. In Cethim consurgens transfre 17 18

a ¶ Quia capietur a Nabuchodonosor b ¶ Quæ interpretatur quasi vlcera. ¶ Quia transieris ad Chaldæos: ne: ibi requiesces in vbertate eorum.

ta: ibi quoq; non erit requies tibi. Ecce terra 19

a ¶ Homo fortissimus & potentissimus. ¶ Ideo cadet. Nisi dominus ædificauerit domum 20

i Chaldæorum, † talis populus non fuit, Assur 21

a ¶ Dæmones ¶ Chaldæi 22

fundauit † eam. In captiuitatem traduxerunt 23

a ¶ Secundum opinionem. b ¶ Tyri. c ¶ Insidiose. d ¶ Non solum murum. ¶ Conscientias

k robustos eius, suffoderunt domos eius, posue

¶ Tyri. a Quia non erat fundata su.fir.pe. b ¶ Nautæ ¶ Hebraice tharsis. quod consummatio vel lætitia sonat.

l runt eam in ruinã. Vlulate naues maris, quia 24 25

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quondam coronatam. *Idest super alias ciuitates reginam propter diuitias eius & fortitudinem.*

2 Cuius negotiatores principes. *Idest, equales magnis principibus terræ vel maiores.*

3 Dominus exercituum cogita hoc. *Inspirando Nabuchodonosor audaciam inuadendi eam. Et subdit causam.*

4 Vt detraheret super. omnis glorię. *Idest, Tyri quæ dicitur hic omnis gloria hyperbolicè, ad designandum magnitudinem superbiæ eius, sicut de aliqua ciuitate in qua multum viget superbia dicitur vulgariter, quod in ea est superbia totius mundi. Et eodem modo intelligitur quod subditur de nobilibus Tyri.*

5 Et ad ignominiam deduceret. *Consequenter denuntiat velocitatem fugæ habitantium in Tyro dicens.*

6 Transi terram tuam quasi flumen. *Idest, ad modum fluminis continuè & velociter currentis.*

7 Filia ma. *O tu Tyre, quæ dicitur filia maris, eo quòd erat mari circunclusa, vt dictum est suprà.*

8 Non est cingulum vltra tibi. *Idest, fortitudo resistendi, quæ designatur per cingulum militare.*

9 Manum suam. *Idest potestatem suam.*

10 Super mare extendit. *Scilicet Tyrus quæ per nauigium suum habebat in mari magnam potestatem.*

11 Conturbauit re. *Per potentiam suam iniuste deprimendo. Et quia hæc fuit vna causa suæ subuersionis, subditur.*

12 Dominus man. *Idest, aduersus Tyrum quæsita est in terra Chanaam: Filij enim Israel non potuerunt expellere totaliter Chananæos. vnde dicitur Matth.15.b.* Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis: & ecce mulier Chananæa a finib. illis egressa, &c.

13 Vt conter. for. *Per Nabuchodonosor.*

14 Et dixit. *scilicet dominus.*

15 Non adijcies vltra vt glorieris,&c. *Idest, in tantam superbiam eleuata.*

16 Calumniam sustinens. *A Nabuchodonosor.*

17 Virgo filia Sidonis. *Dicitur autem filia Sidonis, quia Sidonij existentes prope illam insulam ędificauerunt eam de pręcepto regis Assyriorum, cui tota terra illa fuit subiecta longo tempore. Et ideo vnus rex Assyriorum considerans quòd illa insula erat aptissima pro portu nauium, fecit eam ędificare per populum propè existentem.* Sidon ædificauit Tyrum.

18 In Cethim,&c. *Fugiendo. Ibi enim habebant Tyri amicos, & ideo ibi fugerunt aliqui pro receptaculo habendo: quia tamen hoc non valuit eis, Ideo subditur.*

19 Ibi quoque non erit req. *Quia Nabuchodonosor misit ad terram illam, vt redderentur sibi fugitiui de Tyro. terra illa non fuit ausa eos retinere.*

20 Ecce terra. *Hic consequenter propheta denuntiat a quibus Tyrus foret destruenda scilicet a Chaldęis & hoc est quod dicitur: Ecce terra* Caldæorum talis. *Parata ad inuadendum Tyrum.*

21 Talis populus non fuit. *Idest tam fortis & crudelis.*

22 Assur fundauit eam. *Aliqui expositores per ly eam intelligunt Chaldæorum terram: sed hoc non est verum, quia Gene. decimo.b. dicitur.* De terra illa egressus est Assur. *i. de Chaldęa, & iste Assur fuit filius Sem, & ab eo denominatus est populus Assyriorum, vt dictum fuit diffusius, Genesis decimo. Sed per ly eam potius accipiendum est Tyrum: Et quia procedente tempore quidam rex Assyriorum fecit ędificari eam, & ideo dicitur hic de ea:* Assur fundauit eam. *Sed quia destructa fuit postea per Chaldęos, ideo subditur.*

23 In captiuitatem traduxerunt robustos eius. *Et patet litera.*

24 Vlulate naues maris: *Idest, nautę, vt expositum est in principio huius capituli.*

25 Quia deuastata est fortitudo vestra. *Idest, Tyrus in qua erat portus solennissimus.*

a *Septuaginta annis.* Tyrus quondam angustiata dimittitur, vt expleto solitudinis tempore carmen meretricum

A in laudes Dei vertat, citharam assumat, omnes chordas concinentes habeat, vt postquàm bene cecinerit, apud Deum in memoria sit quæ pp fornicationem obliuioni tradita fuit in pristinum restituatur: & mercedes cõgreget dño. Quis ergo non habeat spem salutis si bene cecinerit, si chordas, i. virtutes bene cõposuerit? vnde: *O filia Tyri, in muneribus vultũ tuum deprecabuntur, &c. & concupiscet rex decorem &c.* (Psal. 44. c.)

* Theodoretus. Immensa domini misericordia; ipsi Tyrij per immensa seculorum spatia peccauerant, dñs circumscribit tempus vltionis. Vita vnius regnis aut potius vita vnius hominis annis septuaginta, & frænat Iudæorum superbiam. Nã quod tempus præfiniuit

B Babylonicæ captiuitati, & vastitati Hierosolymorũ, idẽ præfinit vastitati Tyri. Idem enim, & Iudæorum, & gentium Deus, & ipsius est terra, & plenitudo eius.

* Procop. O Tyre, tamdiu castigaberis quamdiu vrbs ipsa Deo constituta. In quã quia insurrexisti æquales cum ea pœnas quoq; luitura es. Iugũ .n. seruitutis 70. annos passa est, quod tempus humanæ vitæ ad Dauide præscribitur. (Psal. 89.) Idem & regni longissimi tps est. Quod si in quibusdam definitur a Deo, non tñ adimpletur numerus. Neq; ob id commouearis, cum Deus suæ prædictionis non subiaceat terminis. Bonus.n. cum sit, & tempora definit, & clades minitatur, non tanquam illaturus re uera, sed vt timore, ad vitæ pœnitentiam adigat. Quod ex decreto annorum septuaginta aduersus Ephraim numero, apud Isaiam perspicuũ fuerit, qui ad triginta postea reuocatus est. Deinde & Daniel cum captiui populi malitiam augeri intueretur, dominum, ne ad definitum in eos annorum numerum aliquid adijceret, deprecatus est. (Daniel. 9.) Deus.n. pro vitæ pœnitentia vel pertinacitate, decretis temporib. vel adijcit, vel adimit. Vt accidit Noe tempori (Gen. 7.)

C bus, cũ hominũ vitam centũ viginti annorũ esse statuisset, pro sua in eos beneuolẽtia breuiorem esse voluit, vt calamitates ingruentes auerteret, præsentesq; temporis progressu maiores fieri prohiberet. A Niniuitis aũt cum pœnitentiam egissent, non alia ratione decretas certo dierum spatio minas remouit, quam solet medicus a significata antè vel sectione, vel vstione abstinere, cũ facta ẽ corporis ĩ melius mutatio. (Ion.) D

Septenarius & septuagesimus, qui vel singulis diebus vel septem decadib. perficitur, perfectã significat pœnitentiã, vt tempore pœnitentiæ expleto iure Tyrus ad antiquum statum restituatur.

b *Canticum meretricis.* Quæ ab amatoribus derelicta solet carmina in consolationem componere, & præterita commemorare, sic & Tyrus reuersa.

c *Sume tibi citharam.* Quæ de hoc onere sequuntur ad reuersionem Tyri spectant. E

d *Bene cane, frequenter, &c.* Admonet eam cãticum miseriarum suarũ semper cantare, ne iterum eadem patiatur. Dicunt.n. hanc esse musicæ naturam, si lætum inuenerit, lætiorem facit, si tristem, tristiorem reddit.

e *Et erunt negotiationes eius, & mercedes eius.* Sicut dicit Hieronymus in Ieremia, reuersus filijs Israel de captiuitate sub Zorobabel & Neemia. Tyri quoq; non longo tempore post reuersi cũ eis amicitia coniuncti sunt, nec iam diuitias retinebant, sed in Ierusalem domino offerebant: quarum pars in templum ornandum, pars sedebat in vsum sacerdotũ: & sic erant sacrificatæ domino mercedes eius. Ad prædicationem ẽt Pauli Tyrij & Sidonij conuersi sunt, & ecclesias ædificando, & prædicatoribus necessaria ministrando, mercedes dño sacrificauerunt.

* Procopius. Non fuerit ea pœnitentia indignum, quæ musica præstantiore excitatur, Christianam vitæ rationem intelligere. Itaque & Aquilas ipsa & Hebraica lectio, nulla articulorum verbique omnis facta mentione: *Et erit emporium eius, & merces sancta domino, dixerunt.* Neque enim totum eius emporium neq; merces tota, sed pars primitiarũ nomine consecrabitur, quod F

¶ Tyrus.

deuastata est fortitudo vestra. Et erit in die il- 1

a la: in obliuione eris ò Tyre septuaginta an- 2

a ¶ In obliuione sunt post mortem eius: & si tantum vixerit in regno, quod nunquam legimus. ¶ Cito obliuiscuntur. ¶ Reædificatæ.

nis, sicut dies regis vnius. Post septuaginta 3 4

a ¶ Versum in laudes Dei.

b autem annos erit Tyro † quasi canticum me- 5 († veluti.)

a ¶ Quæ prius a vero sponso recesserat. b ¶ Isaias dat ei consilium vt pœniteat, & iudicium euadat. c ¶ Vt bene tendantur chordæ. d ¶ Cantando miserias tuas. ¶ Imitando bonos,

c retricis. Sume citharam circumi ciuitatem

a ¶ Prius. ¶ Ecclesia. ¶ De labijs huius meretricis stillat mel, in prouerbijs. b ¶ Ab amatore. ¶ A Deo. c ¶ In laudes Dei: corde, voce, opere.

d meretrix obliuioni tradita. Bene cane, fre-

¶ Domini. ¶ Apud Deum.

quenta canticum, vt memoria tui sit. Et erit 6

a ¶ Perfectæ pœnitentiæ. b ¶ Benefaciendo. c ¶ Verus medicus.

post septuaginta annos visitabit dominus

a ¶ Sicut templum desolatum. b ¶ Pœnitentem. c ¶ Quas habuerat antè. d ¶ Non alienos quas prius habuit.

Tyrum, & reducet eam ad † mercedes suas: & 7 († merces)

a ¶ Tempus f. b ¶ Negotiabitur. ¶ Quia multi ad infidelitatem redeunt.

rursum erit cum fornicabitur cum vniuersis 8 (· erit cum)

¶ Non cæli. a ¶ Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bo. marga, &c.

e regnis terræ super faciem terræ. Et erunt ne- 9

¶ Perseuerantium. a ¶ In misericordia pauperum.

gociationes eius, & † mercedes eius sanctificatæ domino. Non condentur neque repo

¶ Auare. a ¶ In thesauris qui fiunt in terra. a ¶ Iudæorum sacerdotibus, vel prædicatoribus. Veris pauperibus

netur, quia his qui habitauerunt coram do-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et erit in die illa. *Hic consequenter agitur de Tyri reædificatione, & primò in temporalib. secundò in spiritualibus, ibi:* Et erũt. *Circa primum tangitur primò vastationis Tyri duratio. cũ dicitur:* (Diuisio.)

2 In obliuione eris ò Tyre, &c. *Quia non venient ibi homines ad habitandum.*

3 Sicut dies regis vnius. *Scilicet ipsius Dauid, vt dixit Rab. Sa. qui vixit septuaginta annis, vt habetur secundo Regum 5.*

4 Post septuaginta annos. *Scilicet vastationis Tyri.* (Meretricum laqueus.)

5 Erit Tyro quasi canticum meretricis. *Meretrix enim derelicta suo amasio solet conari ad cantandum melodiose, ad reuocandum amasium ad se. Et in hac metaphora intelligitur desideriũ illorum qui remanserant de fugitiuis Tyri ad reædificationem ipsius, vt sic mercatores de diuersis regnis iterum venirent ad Tyrũ. Ideo subditur.*

6 Et erit post septuaginta annos: visitabit dominus Tyrum. *Faciens eam reædificari.*

7 Et reducet eam ad mercedes suas. *Illic apportatas de diuersis regnis.*

8 Et rursũ fornicabitur, &c. *Quod põt intelligi de fornicatione corporali, quia mercatores elongati a suis vxoribus sic solent fornicari, & de fornicatione spirituali, quia illa ciuitas idololatriæ fuit dedita vsque ad tempora Christi.*

9 Et erũt negotiationes eius. *Hic incipit versus in Hebræo in quo describitur reædificatio Tyri in spiritualib. cũ dicitur:* Et erũt negotiationes eius & merces eius sãctificatæ in dño, &c. *Quod dicunt aliqui impletum fuisse tempore Neemiæ post reditum captiuitatis Babylonicæ dicẽtes, quod tũc in Tyro fuerunt homines deuoti, & offerentes munera domino in Ierusalem ad eius obsequiũ & sustentationem ministrorum: Sed quia hoc nõ apparet ex his quæ scripta sunt in Esdra & Neemia, nec ex historia Iosephi, seu alia historia autentica, ideo videtur mihi saluo meliori iudicio, quod impletio huius prophetiæ reduci debeat ad tẽpus Christi, in quo multi de Tyro deuote venerunt ad audiendum prædicationem Christi: vt habetur Matthæi tertio & Lucæ sexto & reliqui de Tyro postea crediderũt ad prædicationem discipulorum Christi, se & sua ad obsequiũ Dei deuote offerentes: Huic etiam expositioni concordat Rab. Sa. quantum ad aliquid, dicens quòd hęc prophetia implenda est in aduentu regis Messiæ qui diuitias Dei cultorib. applicabit. Sed in hoc discordat, quòd dicit implendum de futuro, quod in rege Christo de pręterito est adimpletum.*

* Cap.

MORALITER.

† 8 *Et rursum fornicabitur cum vniuersis.* Significatur. Quòd habituatus in peccatis post pœnitentiã verã aliquando recidiuat pp habitum inclinantẽ qui non statim tollitur p pœnitentiam: sed quoniam talis recidiuatio per opera misericordiæ sanatur. Ideo subditur.

9 *Et erunt nego. &c.* propter quod dr Dan. 4. c. *Peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum.*

MORA-

quod vel nunc in Dei eccle siis, quæ ibi habentur quoti die licet intueri. Adducunt autẽ his, q corã dño habitãt idest

a ¶ In vsum. b ¶ Sancta. c ¶ Frange esurienti panem tuum.
mino erit negociatio eius, vt manducet in sa-
a ¶ Cum videris nudum operi eum. ¶ In omni via sua.
turitatem, & vestiantur vsque ad vetustatem.

idest, altari præfectis, cum domini decreto statutum sit, *vt qui Euangelium docent, de Euangelio viuant.* D

Cap. XXIIII.

E. dominus nudabit, &c. Post speciale gentiũ singularum corre ptionẽ Iudeæ, Babylonis, Philisthijm, Moab Damasci, Israel, Aegypti deserti maris, Arabiæ, Idumeæ, vallis visionis, & Tyri: quod totus orbis in consummatione passurus sit de scribit. Nec de singulis gentibus, sed de cunctis pariter agit. Prius, quæ sunt impiorum tormenta, quomodo transeat cœlũ, & terra, & deducantur peccatores in infernũ. post, quomodo sancti rapiantur obuiam dño in aera. De speciali ergo descriptione transit ad generalem, quæ est quarta regula Tyconij, de specie enim & genere agitur, nec persona mutatur. *Ecce do. nudabit.* A specie ad genus transit, descripto enim speciali onere Babyloniorum, Assyriorũ, Aegyptiorum, & multorũ aliorum, ad generale onus iudicij extremi transit.

* Ambrosius. Quasi manu sanctus propheta demonstret, quasi oculis aduenientẽ videat iudicij diem, ita dicit: *Ecce dominus, &c.*

* Procopius. Quod se reuelaturum faciem terrę dicit, demõstrat se pœnas exacturũ, & impietatẽ, q̃ olim sub cuiusq; psona latebat, proditurum se, & redarguturũ.

b *Et erit.* Oẽs similiter, vel p bonis remunerabunt vel pro malis dãnabunt. Nulla diuersitas erit inter nobilẽ, & ignobilẽ, sacerdotẽ, & laicũ seruũ, & dñum, &c. Oẽs enim ex æquo stabunt ante tribunal Christi. nec erit acceptio per-

CAP. XXIV.

a ¶ Vt omnia pateant. ¶ His Habitatoribus.
a ECCE dominus nudabit 1
a ¶ Commutabit per ignem in melius. vnde: Vidi cœlum nouum, & terram nouam. 2
terram, & dissipabit eam,
a ¶ Lxx. reuelabit, vt procedant mortui de sepulchris. ¶ Igne comburendo, vt tanquam aurum clariorem, & pulchriorem restituat.
& affliget faciem eius, 3
a ¶ In diuersa loca bonorum vel malorum. ¶ Separabit oues ab hœdis.
b & † disperget habitatores eius. Et erit sicut po 4
a ¶ Sine acceptione personæ. 5
c pulus, sic sacerdos: & sicut seruus, sic domi-
nus eius: & sicut ancilla, sic domina eius: si-
cut emens, sic ille, qui vendit: sicut † fœnera-
a ¶ O…neum, idest tuum.
tor, sic is qui mutuum accipit: sicut † qui re-
¶ Igne incendij.
petit, sic qui debet. Dissipatione dissipabit
a ¶ Habitatorum suorum. ¶ A domino. b ¶ Q. Hoc sine dubio fiet. Dom… …
d terra, & direptione prędabitur: Dominus e-
a ¶ Per prophetas. b ¶ Lugebit. ¶ Extrema gaudia luctus oc.
c ¶ De… …
nim locutus est verbum hoc. † Luxit, & deflu- 6
a ¶ Terren… b ¶ … videbatur. 7
xit terra, & infirmata est: defluxit orbis, & in- 8
a ¶ Idest infirmabitur in die iudicij. b ¶ Potentes superbi. Deus superbis re… hu… autem dat gratiam. c ¶ Terreni.
firmata est altitudo populi terrę: & terra † in- 9
a ¶ … ¶ Propter … qui sanguinem sau… … miscuerunt, & sanguinem interfectorum ad dominum clamare fecerunt.
terfecta est ab habitatoribus suis, quia trans- 10
a ¶ Scriptas vel naturales. b ¶ Quia totus mundus prius accepit naturalem legem, sed postea lex per Moysen data est quæ prima dissipata est. ¶ Legem, c ¶ Consuetudinis. 11
gressi sunt leges, mutauerunt ius, dissipaue- 12
a ¶ Pactum amicitię quod deberet esse sempiternum.
b ¶ Ite maledicti in ignem æternum.
e runt fœdus sempiternum. Propter hoc maledi 13

personarũ apud Deũ. vnde Iob. *Paruus, & magnus ibi sũt. & seruus non timet dominũ suũ.*

Rom. 14. b. Col. 3. d. Iob. 3. c.

* Procopius. Dei furore illorum nobis ostẽditur meritũ, qui patiuntur quo omnes siue excelsi, siue humiles fuerint, similes habẽtur. Eximiorum enim, & magnarum rationem non solet hostis habere, sed vsitatũ ordinem confundere.

* Theodoretus. Post resurrectionem Christi, huius p̃sentis vitæ mutatur facies, & cessat dignitatum varietas, non enim est seruus, & liber in Christo Iesu? Et erit sicut populus, sic sacerdos, quia qui sacerdos erit, amouebitur sacerdotio, & qui ex media plebe erit, sacerdos, fiet sicut seruus, sic dominus eius, quia seruus fiet dominus in aduentu Christi, & dominus fiet seruus. E

Quod alij referunt ad secundũ Christi aduentum Theodoretus refert ad primum.

c *Sic sacerdos.* Bonus populus cũ bono sacerdote percipiet coronam vitæ, mali simul sustinebunt tormenta gehennæ sine acceptione personæ.

† Destructa est, ruit.

d *Terra.* Terrena opera ad nihilum redigentur, vt abolita imagine terreni hominis permaneat imago cœlestis. Caro enim, & sanguis regnum Dei non possidebunt, quia mortale hoc induet immortalitatem.

e *Maledictio vorabit terram.* Sicut in principio benedixit Deus omni creaturę, sic in fine maledicit his qui terreni sunt: nec peregrini, sed habitatores terrę: & q in ea peccant obliti conditionis suę, contra se mutuo debacchantes. Et pauci remanebunt, qui habeant imaginẽ cœlestis. F

1. Cor. 15. f. Ibidem.

Luxit

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XXIIII.

ECce dñus. *Aliqui expositores dicunt, quòd hoc capitulũ exponendũ est ad literalẽ de destructione Idumæorũ, quã supra tetigit propheta breuiter capitulo 21. Sed hic resumitur, vt diffusius pertractetur. Sed hoc dictũ non habet apparentiã, quia nec ex litera huius capituli nec ex circunstantia habetur aliquid per quod intelligi debeat de Idumæa. propter quod B. Hieronymus dicit quod propheta hic loquutur ad literam de euersione generali totius mundi in iudicio finali, ita quòd in præcedentibus propheta locutus fuerat de subuersione diuersarum gentium in speciali scilicet Iudęorum, Babyloniorum, Aegyptiorum, & huiusmodi, vt patet ex præcedentibus. Hic autem loquitur generaliter de subuersione mundi circa finale iudicium. Et quia illud iudicium erit ad ignominiam iniquorum, & gloriam iustorum, ideo sic proceditur. Quia primò ponuntur pertinentia ad istud iudicium. Secundo propheta insurgit ad Dei preconium capit. sequen. Prima in duas, quia primò ponuntur quædam iudicium antecedentia, & secundò, consequentia, ibi:* Et erit. *Prima in duas, quia primò describitur tribulationis circa finem mũdi acerbitas. secundo eius ineuitabilitas, ibi:* Formido. *Circa primũ sciendum, quod tribulatio mundi præcedens iudicium, licet futura sit horribilis iniustis, tamẽ erit iustis materia consolationis, propter quod saluator Luc. 21. de hoc loquens, dixit Apostol:* His autẽ fieri incipiẽtibus respicite, & leuate capita vestra. *i. exhilarate corda, vt exponit Greg. hom. 1. Et ideo hic primò ponitur malorum tribulatio. Secundò iustorũ consolatio, ibi:* Quia hæc erunt. *Prima in duas, quia primo ponitur malorum afflictio, secundò lætitię subtractio, ibi:* Luxit vindemia. *Circa primum dicitur:*

1 Ecce dominus nudabit terram. *Quia per ignem conflagrationis, pręcedentem iudicium a statu suo immutabitur.*

2 Nudabit terram, & dissipabit eam. *Herbis, & arboribus.*

3 Et affliget faciem eius. *Quia igne prædicto superficies eius cremabitur. Et accipitur hic afflictio metaphoricè, sicut & per oppositum dicitur terra, vel pratum ridere, quando virescit.*

4 Et disperget habitatores eius. *Quia tunc omnes morientur vt resurgant in iudicio.*

5 Et erit sicut populus. *Idest, quantum ad hoc non erit acceptio conditionis, status, aut sexus.*

6 Luxit, & defluxit. *Idest habitantes in terra.*

7 Defluxit orbis. *A statu suo.*

8 Et infirma. *Quia defecit in hominibus dominium, & principatus.*

9 Et terra inter. *Idest habitatores terræ.*

10 Ab habitatoribus suis. *Idest, propter peccata inhabitantium, id … f…bitur.*

11 Quia transgressi sunt leges. *Diuinas, mutauerunt ius bonæ consu…tudinis quę est ius humanum.*

12 Dissipauerunt fœdus sempiternum. *Facientes contra ius naturæ, quod in mentibus humanis indelebiliter est scriptum.*

13 Propter hoc maledictio. *Scilicet Dei.* * Vora-

MORALITER.

1 *Ecce dominus, &c.* In pcedẽtibus Isaias denũtiauit diuersarum gentiũ, & regnorũ subuersionẽ, & hoc est secũdũ

A a *Luxit vindemia, infirmata vitis est.* In cōsummatione mūdi præteritarum deliciarum recordatio erit materia cruciatuum. vnde: Purpurat⁹ diues qui receperat bona in vita sua eleuans oculos de inferno cernit Lazarum in requie. vnde: *Væ vobis, qui saturati estis, quia esurietis.*

Luc. 19. f.

Luc. 6. d.

† Cessabit.

b *Ingemuerunt omnes, qui lætabuntur, &c.* Hoc testimoniū ingerimus, eis qui in conuiuijs nō solum gula, & ebrietate, sed auribus luxuriantur vt per omnes sensus animæ fortitudo molescat.

c *Attrita est Ciuitas vanitatis.* Mundus in quo omnia vana vanitas vanitatum & omnia vanitas.

Ecclesiast. 1. a.

Matth. 7. b.

d *Clamor erit super vino.* Per vinum, errorem. ebrij enim errant. Per plateas (quæ græcè à latitudine dicuntur) spaciosam & latam viam; quæ ducit ad mortē, accipimus. Super hiS ergo qui errauerūt in lata, & spatiosa via huius sæculi, in die iudicij clamor doloris erit.

B

† Sicut excussio oleæ.

e *In medio terræ.* Ierusalem quæ est (vt aiunt) vmbilicus terræ. Et autumant multi, quod dominus iudicaturus, super montem Sion ex quo ascendit, in aere sedebit, in nube veniet. vnde: *Quemadmodum vidistis eum eun. in cæ. sic veni.* Et alibi. *Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus.*

Matth. 13. c.

Act. 1. b.

† Exultabunt hi, qui erunt ab Occidente.

f *Quomodo si paucæ oliuæ, &c.* Paucis relictis, cùm persecutio vorauerit terram, tanta erit sanctorum paucitas, tanta pressura, vt tententur etiā electi si fieri possit: & paucitas eorum baccis oliuarum

C

¶ Terrenos.
ctio vorabit terram, & † peccabunt habitato- 1
a ¶ Stupebunt in die nouissimo. b ¶ Amatores. 2
res eius: ideoq; insanient cultores eius, & re-
a ¶ Alijs damnatis. b ¶ Multi vocati, pauci electi. c ¶ Amator vini, & ebrietatis, Ebriosi regnum Dei non possidebunt. ¶ De vinea Sodomorum vinea eorum. ¶ Lugebit.
a linquentur homines pauci † Luxit vindemia, 3
a ¶ Risus dolore miscebitur.
b infirmata est vitis: ingemuerunt omnes, qui
lętabantur corde. † Cessauit gaudium tympa- 4
norum: quieuit sonitus lætantium, conticuit
a ¶ Quia. ¶ Alias cantico. b ¶ Sicut ante.
dulcedo citharæ. Cùm gaudio non bibent vi-
a ¶ In die iudicij amara pro dulcibus bibent. b ¶ Omnis ebrietas quæ statum mentis euertit, homines vigilare non patitur.
c num amara erit potio bibentibus illam. At- 5
a ¶ Quælibet spiritualis, vel Babylon. b ¶ Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. c ¶ Quæ modo marmore, & ebore decoratur.
trita est ciuitas vanitatis, clausa est omnis do- 6
d mus nullo introeunte. Clamor erit super vi- 7
¶ Erroris, a ¶ Non in angusta via, quæ ducit ad vitam. b ¶ In cælos. ¶ Transit in dolorem.
no in plateis, deserta est omnis lætitia trans- 8
a ¶ Quondam celeberrima.
latum est gaudium terræ. Relicta est in vrbe 9
a ¶ Miseria. ¶ Habitatorum. b ¶ Per quas affluebant agmina populorum. 10
solitudo, & calamit. opprimet portas; quia 11
a ¶ Prædicta. b ¶ Impleta: c ¶ Contat de totius orbis interitu hoc nunciari.
e hæc erunt in medio terræ, in medio populo-
a ¶ Fit. ¶ In die iudicij, b ¶ Si pauci electi post separationē malorum.
f rum. † Quomodo si paucę oliuæ quæ reman 12
serunt excutiantur ex olea, & racemi cū fue-
¶ Pauci. ¶ In sublime.
rit finita vindemia, & leuabunt vocem suam, 13
a ¶ Dominum ¶ Beati, qui habitant in domo tua domine in se. se. lau. te. b In sanctis. c. Veniens in gloria patris cum angelis d ¶ Christus.
g atque laudabunt: cum glorificatus fuerit do- 14
a ¶ De mundo liberati. b ¶ Lætabuntur ineffabili lætitia. 15
c ¶ Quia audistis præmium vestrum, & supplicium reproborum.
h minus, † de mari hinnient. Propter hæc † in 16
a ¶ Vestris. b ¶ O Apostoli doctores Ecclesiæ. ¶ Qui in scripturis sacris eruditi estis. ¶ Qui gloriatur, in domino glorietur c ¶ Non vos. d ¶ Eccle. ¶ Nō in vna 17 18
doctrinis glorificate dominum, in insulis 19
a ¶ Sæculi. b ¶ Prædicate. ¶ Non nobis domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. c ¶ Vox electorum in die iudicij. ¶ Lxx. Ab alijs terræ vox eorum de quibus supra: Leuabunt vocem suam, &c 20
i maris nomen domini Dei Israel. A finibus 21

rarissimis comparetur, quibus excussis vix paucæ remanent in cacumine arboris: collectis quoque racemis vix pauci remanent in vitibus vacuis. D †

†

* Procopius. Qui pietatē colunt, non patitur dominus in istas minas incurrere. Non enim cum impijs iustos perditurus est dominus. Quod Ezechielis voce didicimus: *Fili hominis, inquit, terra in qua iudicium iudicio, sanguinis est.* Quod si in medio eorū fuerint Noe, & Daniel, & Iob, illi quidē pro sua æquitate seruabuntur, sed terra erit in interitum. Per Noem, fide probatos, per Danielem, prudentes, & perspicaces, per Iobū, qui manent infracto aduersus oīa animo intellexit. E

g *Atque laudabunt: cum glorificatus fuerit dominus.* Laudabunt qui poterunt remanere, & pressuram Antichristi fugere, vel ardorem imminentis gehennæ.

h *Hinnient.* Equorum similitudine, lætitia gestientes magnitudine.

i *A finibus terræ laudes audiuimus, gloriam iusti.* In Hebræo, *alis terræ.* Alæ autem vel fines terræ, prophetæ sunt, & Apostoli, qui de terrenis ad cælestia volant, & quibusdam præceptorum finibus viuendi modū terminant. Dicunt ergo sancti Sicut à Prophetis, & Apostolis audiuimus, sic modo impletum videmus. †

Secre-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vorabit terram. *Idest homines terrenos.*

2 Et peccabunt, &c. *Quia appropinquante iudicio abundabit iniquitas, & refrigescet charitas, Matth. 24. a.*

Diuisio.

3 Lux. vindemia: *Hic consequenter describitur subtractio gaudij: & primò ex defectu vini, quod solet esse materia gaudij secundum illud Psal. 103. b.* Vinum lætificat cor hominis, *ideo dicitur:* Luxit vinde. *Secundò ex subtractione ludi recreatiui cùm dicitur:* 4 Cessauit gau. tym. *Et patet litera. Tertiò, ex destructione habitaculi, cum dicitur:*

5 Attrita est ciui. *Idest, qualibet ciuitas mundi quæ dicitur vanitas, Ecclesiast. 1. a* Vanitas vanitatū dicit Ecclesiast. &c.

6 Clausa est omnis domus, &c. *quia deficient homines.*

7 Clamor erit super vino, *idest, ex defectu vini: per quod intelligitur defectus cuiuslibet potus.*

8 Deserta est omnis lætitia. *In præsenti vita.*

9 Trāslatū est. *Ad locū beatorū, vbi solū remanebit gaudium.*

10 Relicta est in vrbe so. *Idest in vrbibus, accipiendo singulari pro plurali, sicut Exod. 8. f.* Venit musca grauissima, *idest multitudo muscarum: Sciendum etiam, quòd propheta loquitur de futuris per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ. Et quia talis modus loquendi frequenter est in prophetis.*

11 Quia hæc erunt. *Hic consequenter describitur iustorum cōsolatio, qui nunc sunt depressi, sed in iudicio erunt exaltati. Et diuiditur in duas partes, in partem principalem, & incidentalem. secunda ibi:* Væ mihi. *Circa primum sciendum, quòd electi ad gloriam erunt valde pauci respectu damnatorum, secundum quod dicit saluator, Matt. 7. b.* Lata porta, & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt, qui intrant per eam. Quam angusta porta & arcta via, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt, qui inueniūt eam. *Et hoc quod dicitur hic:* Quia hæc erunt in medio terræ. *Iudicium enim vltimum dicit futurum prope Ierusalem, quæ est in medio terræ habitabilis, quia est in quarto climate.*

12 Quomodo si pau. oli. *Fructus enim remanentes in oliua post excussionem, & racemi remanentes in vinea post vindemiationem sunt valde pauci respectu collectorum: sic electi in iudicio erūt valde pauci respectu aliorum, & de istis paucis subditur.*

13 Hi leuabunt vocem suam. *Ex magno affectu.*

14 Atque laudabunt. *Cum toto conatu.*

15 Cum glorificatus fuerit do. *Idest, cum dominus Iesus Christus in iudicio apparuerit in forma humanitatis gloriosa.*

16 Hinniēt, *i. Signa lętitiæ ostēdit, sicut equus hinniēs ex lætitia.*

17 De mari. *i. quia tunc transferentur de hoc mūdo qui est ad modum maris tēpestuosi, ad portum gloriæ in anima, & corpore. Et quia hoc est valde desiderabile, ideo admonet propheta fideles, vt se, & alios ad hoc disponāt per prædicationem, & susceptionem fidei catholicæ, dicēs:* 18 Propter hoc. *i. vt cū electis in iudicio exultetis.*

19 In doctrinis glorifica dominum. *Quod fecerunt Apostoli aliique discipuli Christi.*

20 In insulis maris. *Qui prædicauerunt non solum habitantibus in arida, sed etiam in insulis maris, vt patet de Paulo in Actibus Apostol. & in pluribus locis: Et quia publicatio Euangelij processit ad omnes partes orbis, ideo subditur:*

21 A finibus terræ. *Scilicet diuinas.*

Audiui

MORALITER.

† sensum literalem. In hoc autem cap. denunciat ad literam, vt videtur generalem mundi subuersionem, per tribulationem Antichristi, & per ignem conflagrationis aduentum iudicis præcedentem: qui erit ad gloriam electorum, & ignominiam iniquorum: & sic literaliter exposui: propter quod sensus literalis est etiam moralis, & ideo de moralitate non mihi videtur hic aliquid addendum, nisi quòd ista prædicta sunt à propheta, vt quilibet ex istorum consideratione se præpararet per opera iustitiæ, vt venientem videat iudicem, consolabitur & securè.

* MORA-

a *Secretum meum mihi*. Nec potest plenius enarrare prę-mia bonorum, nec pœnas malorum quę præuidet per spiritum: & inde dolet dicens: *Væ mihi*.

b *Formido, & fouea*. Possunt hæc tam ad tempora martyrum quàm ad tempora Antichristi referri. Imminente enim persecutione multi formidine tormēti, Christum voce. & non corde negabant, & post pœnitere nolebant, & sic in foueam cadebant, post instante diabolo in laqueum æternæ damnationis, sic etiam fiet in tēpore Antichristi.

* Seuerus Antiochenus. Habitator terrę est, qui à cogitationibus, & meditatione rerum cœlestium auocatur, terrenis cogitationibus implicatus, & excogitat rationes aduersum veritatem. Hic enim propriè habitat in terra, veluti clauis quibusdam affixus solo, & humanis cogitationib' grauatus, ad cœlum animum tollere non potest, hos perdet Deus.

c *Apertę sunt, &c.* Vt videat Deus iniquitates Antichristi & iudicet. Dum enim non punit peccata, se videre ea dissimulat.

d *Fundamenta terræ*. Principes sæculi, terrena opera.

e *Confractione confringetur*. Nō quòd terra redigatur in puluerē, vel nihilū, sed quia omnia terrena transibunt. Et quomodo ebrius nescit quid agat, sic oēs qui versantur in terra maiorū magnitudine ebrij erunt, & stupebunt ad omnia.

f *Tabernaculum vnius noctis*.

Quod

a ¶ Prædicari. b ¶ Quia omnia prædicta impleta. c ¶ Christi iustificantis omnes. d ¶ Hæc dicentibus alijs.

terræ laudes audiuimus, † gloriam iusti: Et di- 1

a ¶ Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, &c. b ¶ Soli non possunt effari. ¶ Q. Quantę pœnę ante oculos meos versantur ¶ Est. 2

a xi, † Secretum meum mihi, secretum meum

a ¶ Hęc est causa luctus. Ideo. b ¶ Legem scriptam vel naturalem.

mihi. Vę mihi. Pręuaricantes pręuaricati sunt, 3

a ¶ Exaggeratio est. 4

& præuaricatione transgressorum præuari-

a ¶ Et ideo. ¶ Q. non differtur pœna, nec prędicitur futura.

b cati sunt. † Formido & fouea & laqueus super 5

Amator. a ¶ Hoc est, qui se putauerit fugisse ex alio, incidet in aliud.

te, qui habitator es terrę. Et erit qui fugerit à

¶ Vel voce.

facie formidinis cadet in foueā: & qui se † ex- 6

a ¶ Volet explicare. b ¶ Et ideo non euadet. ¶ Vt despiciat dominus omnia peccata quę prius ignorare videbatur, quia non puniebat.

plicuerit de fouea tenebitur laqueo, quia 7

a ¶ Fenestrę Antichristi. b ¶ Ideo. c ¶ Qui respicit terram, & facit eam tremere 8

c cataractę de excelsis apertę sunt: et concutien 9

a ¶ Terræ motus magni erunt per loca.

d tur fundamenta terræ. Confractione confrin

e getur terra, cōtritione cōteretur terra. Com-

a ¶ In re vel habitatores: Omnia enim in momento transibunt.

motione cōmouebitur terra, agitatione agi-

tabitur terra sicut ebrius, & auferetur quasi ta 10

a ¶ Vt non resurgat. id est non sit habitatio hominum in ea.
b ¶ Pondere, quæ in Zacharia sedet super talentum plumbi.

f bernaculū vnius noctis. Et grauabit eā iniqui 11

a ¶ Idest, non erit terrena conuersatio, vel pristinæ vitæ status.

tas sua, & corruet & non adijciet vt resurgat. 12

a ¶ Quasi ægrotantes. ¶ Vindicando. Visitabo in virga iniquitates eorum, &c.
b ¶ Prophetas Antichristi & dæmones qui in aera discurrent.
¶ Iudicij.

g Et erit in die illa, visitabit domin⁹ † super mi- 13

h a ¶ Aereas potestates, vel quoslibet terrena amantes. 14

i litiam cœli in excelso, & super reges terrę, qui 15

a ¶ Prouincias. b ¶ Quia non seruauerunt sanctum gradum.
¶ Animæ illorum.

k sunt super terram. Et congregabūtur † incon 16

a ¶ Colligati. ¶ Similes in pœna, quia similes in culpa. b ¶ Inferni Lacum aperuit & effodit eum, &c. ¶ Ite in ignem æternum.

l gregatione vnius fascis in lacum. Et clauden 17

a ¶ Euoluti sæcul. b ¶ Euocabuntur ab infens vt receptis corporibus statim ad pœnas retrudantur.
¶ Vsque ad iudicium.

m tur ibi in carcere, & post multos dies visita- 18

Quod à viatore trāsfertur, vt nullum remaneat vestigium, sic transibit figura huius mundi, & erit terra deserta vt nō sit habitatio amplius hominum in ea. D — 1. Cor. 7. f. † In gloria.

g *Et erit, &c.* q. d. Fenestrę cœli apertæ sunt, vt prospiciente domino terrena peccata, omnis figura terrenorum operum prætereat, & corruat, neque in pristina statura resurgat. Visitabit ergo dominus in die illa super militiā cœli, vt nō solū terrena, sed cęlestia iudicet.

h *Super militiam. Inebriatus est in cælo gladius meus. Astra nō sunt munda in conspectu eius. Et in Angelis suis reperit prauitatem.* — Isa. 34. a. Iob. 15. b. Ibidem 4. d.

i *Reges terræ. Rectores tenebrarum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus.* vnde in Daniel. *Exijt in occursum mihi princeps regni Persarum, & princeps regni Medorum.* — Ephes. 6. b. Dan. 10. c. E. Matth. 25. d.

k *Et congregab.* Hieronym. Origenes dicit, quòd post hanc sententiā: *Ite maledicti in ignem ęternum*: post multos dies, idest post mille annos visitandi, & liberandi sunt. Sed hoc Ecclesia nō recipit. Dictum est enim. *Ibunt impij in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam.* Quod autem æternum est omni fine caret, & sicut gaudium ęternum, ita & supplicium. — Ibidem. Matth. 25. d.

l *Vnius fascis in lacum.* vnde *Alligate ea per fasciculos ad cōburendum.*

m *Et post multos.* Notādum quòd nō addit a dño vel ab Angelis, sed absolutè visitabūtur. Ex qua ambiguitate verbi, & remediū pōt intelligi & correctio. s. quòd postquàm iusti p̄mia receperint F

illi in

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Audiuimus glo. *s. Christi, cuius gloria vbiq; terrarū est prædicata. Et quia mysteriū Christi erat occultū, & secretū tempore veteris testamenti: propter quod LXX. Interpretes pro eo quod habetur, supra 9. cap. de Christo:* Et vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis *transtulerunt*. Et vocabitur nomen eius magni consilij angelus. *Ideo dicit hic propheta*.

2 Et dixi: Secretum meū. *Et duplicatur ad maiorem affirmationē. Vel quia duplex continebatur secretū, ibi: Vnum, personæ, in qua duplex coniungitur natura scilicet diuina, & humana, quod est valde arduum. Aliud temporis, quia determinatum tempus sui aduēt. erat valde occultū.* Vę mihi. *Hæc est pars incidētalis in qua propheta deplorat casum populi sui, quia in aduentu Christi pauci Iudæi crediderunt, & multi remanserunt excæcati: & per consequens sorte & gaudio electorum priuati, quod præuidens propheta, dicit:* Væ mihi. *ex casu populi mei.*

4 Præuaricantes præuaricati sunt. *Hic quater ponitur præuaricatio: Quia Primò p̄uaricati sunt Iudæi, Christi humanitatē blasphemantes:* Ecce homo vorax, & potator vini publicanorū, & peccatorū amicus. *Matth. 11. c. secūdò eius diuinitatem, miracula virtute diuinitatis facta, dæmonibus attribuentes, Luc. 11. b.* In Beelzebub principe dæmoniorū eijcit dæmonia. *Tertiò, mortem eius procurante. Quartò, ipsum in suis discipulis persequentes, vt patet in Actibus Apostolorum in pluribus locis.*

5 Formido, & fouea, &c. *Postquā supra circa malos descripta est pęna acerbitas, hic cōsequēter describitur ei⁹ immutabilitas, vel ineuitabilitas cū dicitur:* Formido, & fouea, & laqueus sup te, q habitator es terræ. *Generaliter etiā dicitur hic:* Formido. *Ex p̄secutione Antichristi, qua aliqui nimis formidātes cadēt in foueā transgressionis ei obedientes. Ideo subditur:* Qui fugerit, &c.

6 Et qui

6 Et qui se explicauerit &c. *Post mortē Antichristi de transgressione pœnitendo, quia secundū sanctos, & doctores nostros post mortem eius dabitur aliquod tempus pœnitentiæ deceptis ab eo.*

7 Tenebtiur laqueo. *id est igne cōflagrationis, quantū ad oēs generaliter, vel sententia damnationis, quantū ad reprobos partialiter.*

8 Quia cataractæ de ex. &c. *idest talis punitio veniet à Deo cui resisti non potest.*

9 Et concutientur fun. ter. *quia per terræ motū montes adęquabuntur terræ planæ. ideo sequitur:* Cōfractione confringetur terra, &c. *Et patet littera vsque ibi.*

10 Et auferetur quasi, &c. *Quod non habet stabilitatem: q. d. firmitas terræ non poterit resistere volontati diuinæ.*

11 Et grauabit eā iniquitas sua. *A suo statu pristino.*

12 Et non adijciet, vt resurgat. *Ad hoc, quod sit apta habitationi hominū, & animalium: quia cessabit motus cæli, & generatio & corruptio in elementis: tamen terra innouabitur, & meliorabitur sicut & cætera elementa.*

13 Et erit. *Hic ponuntur consequentia ad diuinum iudicium scilicet retrusio dæmonum & damnatorum in infernum: & deductio electorum ad cælum empyreum. Primùm ponitur cum dicitur.*

14 In die illa, *idest super dæmones in qbus remanserunt, idest naturalia integra, & in quibus cōuenerunt cū angelis sanctis, & sic sunt de militia cæli, vel qui habitant in hoc aere caliginoso vnde dicūtur aereæ potestates, & hoc modo possunt dici militia cæli, sicut dicuntur aues cęli, eo quòd volitant per cęlum, aereum.*

15 Et super re. *i. super tyrānos: & p cōsequēs sup oēs alios malos.*

16 Et congregabuntur, &c. *i. in infernum, vbi simul detrudētur dęmones, & dānati secundū quod dicitur Matth. 25.* Ite maledicti in ignē ęternū, q parat⁹ est diabolo, & angel⁹ eius, &c.

17 Et claudentur ibi. *Quia inde non poterunt egredi.*

18 Et post multos. *Visitatio Dei aliquādo accipitur in bonū, sicut*

A illi in perpetuis pœnis visitentur. Et tamen sciendū, ꝙ iudicium Dei humana nō potest scire fragilitas, nec de pœnarum magnitudine, vel mensura ferre sententiā: qđ dñi arbitrio derelictum est.

Pœnarum infernaliū magnitudinē humana fragilitas scire non potest.

Rom. 8. d.

a *Et erubescet.* Vnde creatura ingemiscit & parturit. Cernens homines, scilicet qui suo fruebātur lumine, nihil dignum Dei bonitate

a ¶ Non lucem amittendo: sed in comparatione veræ lucis quæ Christus est, tanquam nihil lucendo.

a buntur. Et erubescet Luna & cōfundetur Sol, 1

a ¶ Peracto iudicio ablatis impijs ne videant gloriam Dei.

cum regnauerit dominus exercituum in mō- 2

a ¶ Cani hominis sapientia est. ¶ Patriarcharum, Prophetarū, & Apostolorum. ¶ Cælesti.

b te Sion, & in Ierusalem, & in cōspectu senum 3 4

¶ Ea gloria quam videbunt soli filij Dei.

suorum, fuerit glorificatus.

D fecisse, qui solē suū oriri facit. Quomodo si dispēsator veniēte Domino cernat familiā varijs subijci cruciati bus. Vnde: *Sol obscurabitur, & luna non dabit lucem suam.*

Matth. 5.

Matth. 24.

b *Senum.* Qui imitantur vetustum dierum, quales presbyteros iubetur Moyses eligere, qualis fuit Abraham mortuus in senectute bona.

Exod. 18. Genes.

NICOLAVS DE LYRA.

cat Luc. 1. f. Visitauit & fecit redēptionē plebis suæ. *Et hoc modo dicitur hic eā accepisse Origenes, dicēs, quod post magnū circulum annorū saluabuntur damnati, & dæmones: quod est contra dictum Saluatoris allegatum, Matth. 25. d.* Ite maledicti in ignē æternum, &c. *Alio modo accipitur visitatio Dei in malū pœnæ, sicut infra 27. g.* Visitabit Dominus in gladio suo duro, &c. *Et hoc modo accipitur hic secundum doctores catholicos. Et est sensus:* Post multos dies visitabuntur. *Id est, post quodcūque tempus datum in pœna detinebuntur. Sciendum tamen quòd sic in Hebræo habetur,* de diebus multis, *vel* à diebus multis visitabuntur. *Id est, pro peccatis diebus multis perpetratis punientur, scilicet pro peccatis perpetratis à principio mundi. Consequenter ponitur secundum de gloria bonorum, cum dicitur.*

1 Et erubescet luna. *Non quia tunc lumen eorum minuetur, sed magis augmentabitur, vt habetur infra 30. f.* Et erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis septempliciter. *Sed dicuntur hic erubescere metaphoricè, quia lumen eorum quasi nullum erit respectu luminis patriæ secundum quod dicitur Apoc. 21. g.* Ciuitas non eget sole neque luna vt luceant in ea, sed claritas Dei illuminabit illam, & lucerna eius est agnus.

2 Cum regnauerit dominus exercituū. *Id est angelorum.*

3 In monte. *Scilicet cælesti de qua dicitur Gal. 4. d.* Illa quæ sursum est Ierusalem libera est, quæ est mater nostra.

4 Et in conspectu senum suorum. *Scilicet patriarcharum, prophetarum, & aliorum sanctorum.* Fuerit glorificatus.

ADDITIO I.

B *In cap. 24. vbi dicitur in postill. ideo subditur:* A finibus terræ laudes. *Scilicet diuinas, &c.*

Hoc quod dicitur: A finibus terræ laudes audiuimus, &c. *Sequendo expositione postilla, quæ est vera, potest referri ad hoc quod dixerat paulo ante, quia hæc erunt in medio terræ.*

Pro quo sciendum, quod hic propheta dolet de hoc quòd pauci de gente sua scilicet Israel adhæserunt doctrinæ Christi: cum tamen in medio eorum Christus conuersatus est, & illi qui longe erant scilicet in insulis, & extremis terræ in magna copia ipsi Christo adhæserunt, vnde cùm dixisset suprà: quia hæc erunt in medio terræ scilicet Ierusalem, quæ vt dicitur in glo. est vmbilicus terræ à qua pauci exclusi sunt, scilicet Apostoli, de quibus dicit: Hi leuabunt vocem suam, &c. *Per quorum doctrinam glorificatus est Deus etiam in insulis maris scilicet in remotis. Nunc autem subdit:* A finibus terræ laudes audiuimus gloriam iusti. *q. d. admirando in medio terræ, vbi salus fuit celebrata. Iuxta illud Psalm.* Operatus es salutem in medio terræ, *non fuerunt nisi pauci inuenti, sicut racemi finita vindemia: & tamen è finibus terræ, idest ab extremis laudes audiuimus gloriam iusti, scilicet Christi. Et quia hoc contigerat eo quòd propter peccata illius populi secretum Christi à seculis non cognouerat. Ideo subdit:* Secretum meū mihi. *Et est sensus, secretum scilicet mysterium Christi meū, scilicet quod prophetizo mihi, idest, non eis profuit, sed mihi illud quod habetur supra 6. cap.* Excæca cor populi huius: *Et duplicat ista verba scilicet secretum meum mihi, quia non solum verbis, sed etiam rerum figuris huiusmodi secretum prophetauerat: Et sequitur:* Væ mihi. *ex compassione gentis suæ, vt dictum est. Cætera exponantur, prout in postilla.*

E

Psalm.

CAP. XXV.

A *Domine Deus, &c.* ✱ Procopius. Absoluta disputatione de vniuerso piorū, & impiorū iudicio cuius finē Xpi regnū secutū est in his Deū laudare, & glorificare ꝓphetes aggreditur.

-es tu

C b *Cogitationes anti.* ✱ Idem. Huius cōsilij antiquitatem Christ⁹ meminit, cum dixit, *Possidete regnū quod vobis paratū est, à constitutione mundi.* Et Paulus: *Sicut elegit nos in ipsa mundi cōstitutione, vt sancti, & immaculati in cōspectu eius essemus in charitate.* Quod si eos sequaris, q ad Xpi aduentū ista retulerūt, cōsilij antiqui tatē expressit Simeō, dicēs: *Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciē omniū populorum.* Et Zacharias, *Et erexit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à sæculo sunt prophetarum eius.*

Matth. 25.

Ephes. 1.

Luc. 2.

Luc. 1.

CAP. XXV.

a ¶ Hæc Isaias de die iudicij, vel de passione domini gratias agens patri. ¶ Ergo

a Domine Deus meus † es 1

a ¶ Prædicando magnitudinem tuam. b ¶ Gratias agam. 2 3

tu, exaltabo te, & confitebor nomini tuo, quo- 4 5 6

a Retribuendo vnicuique secundum opera sua.

niam fecisti mirabilia, &

a ¶ Quos prædestinauit, hos & magnificabit. b ¶ Ab æterno. c ¶ Veritate impletas, quando dicetur: Venite benedicti &c. d ¶ Hoc est, est, e ¶ Causa quare confiteatur, & quæ sint mirabilia & cogitationes antiquæ.

b c † cogitationes antiquas fideles amen. Quia 7

a ¶ Ierusalem, b ¶ Ruinæ, c ¶ Idest.

posuisti ciuitatem in tumulum, vrbem forte 8 9

a ¶ Humiliasti. b ¶ Iudæorum. ¶ Filij alieni mentiti sunt mihi. Et alibi. Vos ex patre diabolo estis.

d in ruinam, † domum alienorum vt non sit

e ciuitas, & in sempiternum non ædificetur. 10

c *Amen.* Hebræum, quo sępe dominus vtitur in Euangelio: *Amen amen, idest, verè verè dico vobis.*

✱ Procopius. Horū bonorū euentū, quia quàm celerrimè intueri cupit, fiat dñe deprecatur. Precatur autem corū nomine, qui beatitudine potiti sunt, de reliquis q in mortali vita ante præterierūt, *Posuisti ciuitates in tumulū,* adijciens: vt eū etiā ideo laudaret, ꝙ impias Atheorum hominū ciuitates euertit, mala eorū opera fortasse, ipsasq; aduersarias potestates, vrbiū appellatione significās, quas murū, & vrbē sæpe vocauit, ꝓpter robur.

F

† con quæ d longe firma

† pala

d *Ciuit.* Euersa à Nabuchodonosor, restituta est à Neemia, & à Iesu sūmo sacerd. Euersa à Roman. restituta est ab Aelio Adrian. sed nō in eodē loco, nec in statū pristin.

e *Et in sempiternum.* Vt mille annorū regnum, & aureæ Ierusalem, & gēmatæ fabula quiescat.

Amen *Et faciet*

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XXV.

* Domine Deus *Hic consequenter insurgit propheta ad Dei præconium ex visione prædicta, & primò ponitur prophetæ præconium. secundò cęlestiū ciuium, ibi:* Super hoc laudabit. *Circa primum dicit propheta:*

Diuisio.

1 Domine. *Ratione generalis gubernationis.*

2 Deus. *Ratione creationis.*

3 Meus. *Ratione specialis illuminationis.*

4 Es tu. *& non alius.*

5 Exaltabo &c. *Collaudando te assiduè.*

6 Quoniam fecisti mira. *In damnatione malorum, & glorificatione iustorum.*

7 Cogitationes. *Quia ista disposuisti ab æterno.*

8 Fideles. *Quia vniuersę vię Domini misericordia, & veritas.*

9 Quia posuisti, &c. *Quod exponunt aliqui doctores nostri de destructione Ierusalem facta per Titum & Vespasianum. Sed huic dicto obuiat quod sequitur.*

10 Vt non sit Ciuitas, &c. *Ierusalē autē reędificata est post illā destructionē, sed ad hoc respondent quòd est alia penitus ciuitas*

MORALITER.

† 1 *Domine Deus meus, &c.* In principio huius capituli secundum sensum literalem ponitur gratiarum actio prophetæ de sibi facta diuinitus reuelatione, sicut dicitur Dā. 2. Ponit gratiarum actio de visione Nabuchodonosor reuelata Danieli. Et in hoc Moraliter docemur quod de omni cognitione veri, maximè circa diuina debemus Deo regratiari.

† *Super*

A a *Et faciet dominus.* ✠ Procopius. Ne de se ista vsurpari putarēt Iudæi, gratiā q̄ in cæteras gētes diffusa est, his uerbis adijcit, *Et faciet &c.* & bibent uerę uitis uinū illud, qđ se nō prius bibiturū affirmauit Christus, donec nouū cū aptis in cælo sumeret.

B Qui ad incarnationē Christi ista referunt, per mōtem, ecclesiā designatā dicunt, quæ & specula & pacis visio pp dogmatū altitudinē, aīarumq; quietē vocat. Per vinum aūt & vnguētū mysticā vnctionē, & salutarē sanguinē.

D *Lib. 1. de demonstr. c. 10*

✠ Euseb. Huiusmodi erāt Isaiæ mirabilia quæ bonę cuiusdam fragrantiæ, vnguentiq; vnctionē, nō Israel, sed omnibus gētib. pmittebant: ex quo non immeritò ppvnguēti vnctionē Christianorum appellationem cōsecuta sunt. Sed vini quoque lætitiam gentibus vaticinatur, in eo noui testamēti, qđ à Christo cōditū est subobscurè significās qđ sane apud oēs gētes in presenti tpe perspicuè celebratur.

E *Prædicitur Eucharist.*

temen … *lo ficco.* … *m. 26. d.* … *feum extrum, & … in mō … velı- … elamen … oest obfa … mnium … potum, … otrimen- … quod o- … ri omnes … nis.*

a ¶ Destructa Ierusalem ¶ Hac vindicta. b ¶ Gentium. c ¶ In passionibus pro nomine Christi. d ¶ Ecclesia. e ¶ Gentilium.

Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas gentium robustarum 1

a ¶ Principium sapientiæ timor domini, &c. ¶ Videns vltionem in Iudæos. ¶ Illis blasphemantibus. 2
b ¶ Christo. ¶ Vt in Zacharia, Hebraicè Hebion. i. est pauper super pullum asinæ sedet s. Christus.
c ¶ Idest Christo, qui dixit: Vulpes foueas habent, &c. Beatus qui intelligit super egenum & paupe.

timebit te. Quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tri- 3

a ¶ Passionis. ¶ Patibuli. b ¶ Iudaici impetus. c ¶ Protectio. ¶ Quando dixit: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. d ¶ Mortis vt non deficeret & die tertia resurgeret. 4

bulatione sua, † spes à turbine vmbraculum ab æstu. Spiritus enim 5 6

a ¶ Iudæorum. b ¶ Insaniens. c ¶ Non subuertens. d ¶ Iesum in passione immobilem. e ¶ Deficiunt patientes. 7

robustorum quasi turbo impellens parietem. Sicut æstus in † siti, tu 8

a ¶ alias, tu. b ¶ Iudæorum. c ¶ Moriuntur vites. 9

multum alienorum humiliabis: & † quasi calore sub nube torrēte 10

a ¶ Opinione sua. b ¶ Sagittæ paruulorum factæ sunt pl. eorum. c ¶ Redit ad diem iudicij. ¶ In die iudicij. d ¶ Post passionem domini. 11

propaginem fortium marcescere facies. Et faciet dominus exerci- 12

a ¶ Non Iudæis tantum. b ¶ Electis ex omni populo. c ¶ Sion. ¶ In ecclesia cælesti: vel vt aiunt super montem Sion sedens vt prædictum est iudicabit. d ¶ Omnimodam beatitudinem vnde: Satiabor cum ap. glo. tua. Et alibi: Torrente voluptatis tuæ po. eos. 13

tuum omnibus populis in monte hoc conuiuiū pinguium, conui 14

a ¶ Holocausta medullata, & vi. vindemiæ defecatæ. ¶ Purissimæ sine fece. 15

uium vindemię pinguium medullatorū, † vindemiæ defecatæ. Et 16

a ¶ Antichristum secundum quosdam. b ¶ Mortis vel peccati vel diaboli. hoc enim vinculum primum omnibus colligatum erat a primo parente. c ¶ Absorpta est mors in victoria tua. 17

præcipitabit in mōte isto faciem vinculi colligati super omnes po 18

¶ Idest. a ¶ Ab initio. ¶ Dominus iuste iudicans, vel diabolus. b Graue iugum super filios Adæ c ¶ In die iudicij.

pulos, & telam q̄ orditus est super vniuersas nationes, prę cipitabit 19

a ¶ Dissolutionem animæ & corporis omnino tam bonorum, quàm malorum. ¶ Vt amplius non sit dissolutio animæ & corporis. b ¶ Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Et illud Absterget Deus omnem lachry. 20

mortem in sempiternum. † Et auferet dominus Deus † lachrymam 21

¶ Sanctorum. ¶ Seruitutem diaboli. ¶ Sanctorum. 22

ab omni facie & opprobrium populi sui auferet de vniuersa terra, 23

† *sicut æstus in vmbra nubis, palmitem tyrannorum amputabit.*

† *Apoc. 7. d. & 21. a.* † *omnem.*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *& in alio situ. Quod arguitur ex hoc quod Christus passus fuit extra Ierusalem. vt habetur Io. 19. & Heb. 13. Loca autem vbi passus fuit & sepultus sunt clausa intra Ierusalem quæ nunc est. Sed hoc non videtur valere, quia historiographi dicunt Ierusalem, quæ nūc est, esse in eodem situ cum præcedenti: hoc excepto quòd a parte Aquilonari murus fuit dilatatus ad includendum loca prædicta, & ideo nomine* C *huius ciuitatis intelliguntur omnes ciuitates mundi, accipiēdo singulare pro plurali, quæ omnes destruntur in fine mundi, sicut dictū est cap. pręcedenti. Propheta enim in hoc ca. gratias agit de visione sibi facta, prout continetur præcedenti cap. & ad talem destructionem sequetur alia reædificatio.*

1 Super. *Hic consequenter ponitur gratiarum actio cælestiū ciuiū, & primò de sua promotione, secundo, de dæmonum depressione. c. 27 Prima in duas: qa primò gratiarū actio de beneficijs collatis in terra. secūdo de collatis in cælesti patria. ca. se. Circa primū ponitur gratiarum actio de quadruplici beneficio. s. de duplici euasione mali, & de duplici consecutione boni. Et secundum hoc pars ista in quatuor diuiditur, & patebunt partes prosequendo. Primū malū est persecutio tyrānorū huius mūdi, a qua sunt penitus liberati, et hoc est quod dicitur hic:* Super hoc. *i. cælestis qui non pōt amplius a suo statu deijci.*

2 Ciuitas gen. Ro. *i. ciuium cælestium. Et est replicatio eiusdem sententiæ ad maiorem affirmationem.*

3 Timebit te. *s. timore filialis reuerentiæ, qui timor remanebit in patria, secundum illud Psal. 18.* Timor dñi sanctus permanet in seculum seculi. *Et huius laudis & reuerētiæ subditur ratio cū dicitur:* 4 Quia factus. *Præstans ei patientiam contra tyrannos pauperes spoliantes.* 5 Fortitudo egeno. *Quia cōculcabatur a diuitibus in pręsenti vita.* 6 Spes. *i. superborum rabie.*

7 Vmbraculum ab æstu. *Cupiditatis antiquorum. vnde subditur, quasi expositione præcedentium.*

8 Spiritus enim, &c. *Id est, tyrannorum potentium.*

9 Quasi tur. &c. *Quia impellunt iustos et innocētes p tyrānidē*

10 Sicut æstus in siti. *Sicut. n. homo sitiens ab æstu aggrauatur, sic pauperes per tyrannidem iniquorum, quæ tamen a Deo destruetur, ideo subditur.* 11 Et quasi calore. *i. tyrannorum.*

12 Marcescere facies. *i. deficere faciet. Nubes enim multum calefacta sub sole immitit calorem inferius super terræ nascentia: ex quo aliquando subito marcescunt & desiccantur, sic virtus diuina aliquando repente destruit potentiam iniquorum.*

…cunda pars 13 Et faciet. *Hæc est secunda pars, in qua ponitur consecutio primi boni, quod respicit refectionē animæ in sacramento Eucharistiæ: qđ instituit dominus in cœna imminente sua passione: & quantum ad hoc dixit propheta:* Et faci. *Id est, Christus rex angelorum.*

14 Omnibus. *i. electis suis qui assumuntur ex omnibus populis.*

15 In monte. *i. in monte Sion, vbi dicitur dominus fecisse cęnā discipulis suis.* 16 Conuiuium pinguium. *i. conuiuium excellentissimū, habēs in se omne spirituale delectamentū, quod designatur p delectabilia corporalia hic expressa. Tunc enim dedit discipulis suis corpus suū in cibū, & sanguinē in potum: & hoc sacramentū est animæ maxime refectiuū & per apostolos suos, & discipulos fecit, & facit hoc cōuiuiū ministrari omnib. Christianis per orbem diffusis. Aliqui aūt exponunt istud conuiuiū de conuiuio a Iudæis facto pro gaudio de interfectione Holofernis: sed hoc nō videtur benedictū. Tū q illa historia nō est de canone, nec apud Hebræos habetur. Tū quia ista expositio non se habet consequenter ad præcedētia. & ideo melius exponitur primo modo sequendo Alexandrum.*

17 Et præcipitabit. *Hęc est tertia pars in qua ponitur euasio secundi mali. s. persecutionis antichristi quæ grauior erit omnibus præcedentibus, cum dicitur.* Et præcipitabit &c. *idest, in monte Sion in quo fuit tēplum, vbi statuet antichristus sedem suā. secundū quod dicitur 2. ad Thess. 2. b. de antichristo, q* extolletur supra omne quod dr̄ Deus aut qđ colitur, ita vt in templo Dei sedeat *& Christus eum, ibi interficiet. vnde ibidem subdit apostolus: quòd* dominus Iesus interficiet eū spiritu oris sui. *Secundum alios verò hoc erit in monte Oliueti in illo loco vbi dominus ascendit in cęlum, & istud communius tenetur.* F

18 Faciem vinculi &c. *idest, faciem antichristi, qui erit quasi quoddam vinculum constringens omnes populos sub sua potestate.*

19 Et telā quam orditus est. *i. processum suū & intentionem.*

20 Præcipitabit. *Hæc est quarta pars in qua ponitur cōsecutio secundi boni. s. incorruptio corporis. Et diuiditur in duas partes. quia primò propheta describit consecutionem huius boni secundi. Secundo redit ad describēdum deiectionem antichristi, ibi:* Et triturabit. *Circa primum dicit:* Pręcipitabit &c. *Quia in iudicio omnes resurgent ad vitam immortalem: ista tamen immortalitas corporis erit in augmentū pęnæ dānatorū: sicut erit in augmētum gloriæ beatorum.* *Diuisio.*

21 Et auferet dominus Deus. *qđ partim habet veritatem in reprobis, sicut & in electis. Tunc enim cessabit omnis generatio & corruptio. & ideo nō erit resolutio lachrymarū a cerebro, nec defluxus earum per oculos, tamen in eis erit turbatio cerebri, & dolor capitis & tristitia mentis. & consilia, quæ possunt esse absque corruptione. secundum istū intellectum dicitur Mat. 13. g.* Ibi erit fletus & stridor dētiū. *sed in electis non erūt lachrymæ corporales seu mētales, nec dolor aliquis in corpore seu mēte: sed plena delectatio vtrorūq;. Ideo subditur:* 22 Et opprobrium. *i. electorum, quoniam frequenter opprobria sustinent in pręsenti vita.*

23 Auferet de vniuersa. *Conferendo eis honorem cęlestem.*

MORALITER

1 *Super* Istud literaliter exposui đ sāctis laudātib. Deū de euasione duplici mali. s. psecutionis tyrānorū pteritæ, & psecutionis Antichristi futurę. Et de duplicis boni collatione. s. sacri Eucharistię de pterito, & immortalitatis gl'ę de futuro. Et sic sēsus lr̄alis, ē ēt spūalis, nec occurit mihi aliud addēdū, nisi q p hoc docemur Deo gr̄as agere đ cuiuslibet mali euasione, & cuiuslibet boni consecutione.

a *Et dicent in illa die, &c.*
A * Theodoretus. Saluati p Christū, cū videant sperata bona post hāc vitā, hoc cantico Saluatori grās agūt. Hic inquiūt, laborū fructus, lętitia sempiterna, beatitas, & voluptas nullo clausa fine.
* Irenęus. Sicut aduenien te perfecto, non alterum patrem videbimus, sed hūc quem nunc videre concupiscimus: *Beati.n. mūdo corde, quoniam ipsi Deū videbunt.* ita neque alium Christum & Dei filium, sed hunc qui ex Maria natus est, vt ait Isaias, *Ecce dominus Deus noster.*

† expectabimus & cū sal uauit.

Lib.4.c.22.

b *Et triturabitur Moab, &c.*
Licet generaliter de cōsummatione mūdi loqueret, ne tū pśentia omnino negligere videret, nominat Moab
B inimicū Israel: qui fecit eū fornicari cū Madianitis & ɔsecrari Beelphegor, q interpretat Priapus. Contra quē Ieremias loquēs, ait: *Egredietur Chamos in captiuitatem sacerdotes eius & principes illius simul.*

† sterquilinio.
† in medio eius.

Iere.48.b.

a ¶ Ero mors tua ò mors. b ¶ Absorpta morte liberati. c ¶ Tremenda.
a quia domin⁹ locutus est. Et dicent in die illa: 1
a ¶ Quem increduli hominem tantum putauerunt. b ¶ Est. c ¶ Patiendo vnde: Expecta dominū & viriliter age, & con. &c. ¶ Verbis eius credidimus.
Ecce Deus noster iste, † expectauimus eum, & 2
a ¶ Promissa complendo. ¶ Est. b ¶ Ergo.
saluabit nos. Iste dominus, sustinuimus eū, et 3 4 5
a ¶ Corpore. ¶ De faucibus mortis erepti. b ¶ Mente. c ¶ Salutatione.
exultabimus & lętabimur in salutari eius: 6 7
a ¶ Potentia diuinitatis, quæ ante in membris suis laborabat. b ¶ Sion.
¶ Ecclesia. ¶ De diabolo & principibus eius. ¶ Comminuitur amissa potentia.
quia requiescet manus domini in mōte isto. 8 9 10 11
a ¶ De patre. ¶ Diabolus. ¶ Christo.
b Et triturabitur Moab sub eo, sicut teruntur 12
a ¶ Ritu Palestinæ. b ¶ Sicut solent qui labuntur.
paleæ in † plaustro. Et extendet manus suas 13 14
c ¶ Domino. ¶ Totum corpus.
† sub eo, sicut extendit natans ad natandum: 15
¶ Dominus. ¶ Diaboli. ¶ Operum potentiæ.
& humiliabit † gloriā eius cum allisione ma- 16 17
a ¶ Satellites. b ¶ imitatorum quibus quasi muro cingitur.
nuum eius. Et munimenta sublimium muro 18
d a ¶ O principes dæmonum. ¶ In baratatrum.
rum tuorum concident, & humiliabuntur, 19 20
& detrahentur † in terram vsque ad puluerem.

1 Et iterū: *Confunditur Moab in Chamos.* Ex vno idolo & dæmone qui ei pręsidebat, indicat oēs contrarias fortitudines humiliandas, & in infernū deducendas, & ad instar pulueris conterēdas. Moab filius Loth à quo Moabitæ qui sēper filijs Israel infesti fuerunt: & Balach rex eorū cōsilio Balaā filios Israel allexit in peccatū. Per Moab igit recte intelligim⁹ diabolū, filijs Dei sp aduersariū.
D Ibidem

c *Paleæ in plaustro.* Ferratis plaustris teruntur paleæ, vt eas facilius animalia & pascant & ruminent.

d *Et munimenta.* * Procopius. Discas porrò ab vno, qualia dæmones ipsi ēt, qui reliquas gētes in fraudē deduxerunt, passuri sunt. Id. n. colligendū relinqui ,ppheta nobis voluit. At illis deletis
E regnabit in suos Chrs, in cęlesti illa Ierusalē quā Iudæa nomine appellabit sequenti capite, vrbis amplitudinem innuens.

† sub eius ... bitis suarum
† ad

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et dicent. *s. iudici, quando videbunt Christum in forma gloriosa, & dicentem eis.* Venite benedicti patris mei, &c. *Matt.25.*
2 Ecce Deus noster. *Visibilis in demonstrata humanitate.*
3 Expectauimus eum. *Per veram spem.*
4 Et saluabit nos. *Sicut promisit.* 5 Iste *Scilicet omnium.*
6 Sustinuimus eū. *i. patiēter sustinuimus aduersa propter ipsum:*
7 Exultabimus. *Gaudio exterius, quia exultatio dicitur quasi extra saltatio.* 8 Et lætabimur. *Interius.*
9 In salutari eius. *i. in salute æterna nobis ab eo concessa.*
10 Quia requiescet. *Id est, potestas eius.*
11 In monte. *Id est, in monte Sion, qui imminet valli Iosaphat, vbi tenebitur finale iudicium, vt habetur Iobelis 3. Et tunc requiescet ibi Christi potestas qua damnati detrudentur in infernum, & electi in anima & corpore transferentur ad cœlum.*
12 Et triturabitur. *Hic redit propheta ad describendum deiectionē antichristi, quam supra tetigerat in breui. Dicit igitur.* Et tri. Moab. *Id est, antichristus: Nec mirandum si sic nominatur, quia prophetæ (& maxime Isaias) frequenter metaphorice loquuntur. Antichristus verò erit totaliter à dæmone obsessus, & opera eius fient virtute dæmonis: & ideo nominatur hic Moab: qui interpretatur ex patre, quia erit filius perditionis, vt dicit Apostolus, 2. ad Thessal. 2. & sic erit ex diabolo sicut ex patre, eo modo loquendi quo saluator dixit Iudæis, Ioan. 8. f.* Vos ex patre diabolo estis.

Antichristi deiectio.

13 Sicut teruntur. *Quia virtus eius totaliter annihilabitur.*
14 Et extendet. *Scilicet antichristus.*
15 Manus suas. *Per hoc enim intelligitur, quod valide à Christo percutietur, sicut aliquando inter homines alicui dicitur: Ego percutiam te ita valide quod extenderis ad modum natantis ranæ. Prophetæ enim frequenter vtuntur communi modo loquendi.*
16 Et humiliabit. *Scilicet Christus.*
17 Gloriam eius. *Scilicet antichristi, qui se ostendet tanquam sit Deus prænimia superbia, vt dicitur 2. ad Thessal. 2. b.*
18 Cum allisione manuum. *Id est, ministrorum eius.*
19 Et munimenta sublimi. *O antichriste.*
20 Concident, &c. *Quia omnia per quę credebat stabiliri in potestate sua deficient. Cætera patent.*

ADDITIO.

C *In c.25. vbi dicitur in postill.* Quia posuisti ciuitatē in tumulū. *Hoc quod dicitur:* Quia posuisti ciuitatē in tumulū. *proprie potest intelligi de destructione Ierusalē per Romanos, prout doctores nostri exponunt: Nec obstat quod obijcit postillator, dicens: quod Ierusalem postea fuit reædificata ab Adriano: quia hoc non fuit in statum pristinum, scilicet vt ibi fieret cultus Dei, prout in veteri testamento ad quem cultum templum in illa ciuitate constructum fuit & ordinatū, vt habetur 3. Reg. 8. Vnde secundum philosophum, vnumquodque est secundum illud quod est principale in eo. Et secundum hanc expositionem hoc quod sequitur:* Super hoc laudabit te populus fortis, & ciuitas gentium robustarum timebit te. *propriè intelligitur de ecclesia militante, quę est fortis propter tolerantiam martyriorum pro nomine Christi: quę quidem fortitudo non ita fuit inuenta in populo veteris testamenti: Qua quidem expositio videtur magis consona literę. Cętera autem exponentur prout in postilla, correspondent predictis.* F

CAP. XXVI.

a IN die illa, &c. Hoc ad pręsentem ecclesiam potest referri, & ad diem iudicij. Nunc ecclesia canticū nouum cantat Christi natiuitatem, passionē, resurrectionem, ascensionem. Vetus namque & antiquum hominem ad inferna descendere, nouum ad cęlum ascendere.

Vrbs

CAP. XXVI.

a ¶ Cum Moab fuerit humiliatus. b ¶ Nouum. c ¶ Quia non potest cantari canticum Domini in terra aliena.
a IN die illā cātabitur cāticū istud in terra 1 2 3

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXVI.

* IN die illa. *Hic consequenter ponitur gratiarum actio de beneficijs collatis in cœlo. Et primò ostenditur propositū secundò concluditur duplex correlariū, ibi:* Morientes. *Prima in duas quia primò ponitur apertio ianuę electis. secundo, eiusdem clausio reprobis, ibi:* Cum feceris iudicia. *Prima in duas, quia primò ponitur apertio beatitudinis, secundo, ratio huius apertionis, ibi:* Semita iusti. *Circa primum dicitur.*
1 In die illa. *scilicet peracto iudicio.*
2 Cantabitur canticum istud. *ab electis.*
3 In terra. *quę interpretatur confessio, id est, in terra viuentium vbi est iugis confessio diuinę laudis, secundum illud Psal. 83. a.* Beati qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te, *Et ideo terra Iuda secundum sensum literalem hic metaphoricè accipitur, & sequitur forma cantici, cùm dicitur.*
* Vrbs

MORALITER.

† 1 *In die illa.* In hoc capitulo iuxta literalē sensū describit gratiarū actio sanctorū, & eorū exultatio de Dei bñficijs in cœlo receptis, quę sunt admissio eorū ad gloriā & exclusio reproborū ab ea: ga sicut sancti lætantur de propria gloria, sic ēt lætātur de diuina iustitia in reproborū pęna. Psal. 57. *Lætabitur iustus cum vindictam.* & sic sensui literali nō videtur addendum, nisi q per ipsum debemus excitari ad imitandum vitam sanctorum, vt cum ipsis possimus ad gloriam admitti, & multorū vitā deuitare, ne socij simus suæ pęnæ.

† MORA-

a *Vrbs for.* Vox iustorum, & nunc, & in futuro.

A

* Procopius. Est autem cāticum eiusmodi, Ecce ciuitas munita, Salutare nostrum. Neque enim munita inferior ista in terris, vi capta sæpius & expugnata, sed superior illa & munita & Salutare, quod Iesus vocabulo apud Hebręos significatur,) dici queat. Est enim ipse beatorum saluator, ciuitas, murus & circummurale. Cuius portarum appellationem, mansionum ibidem existentium aditus nos decet intelligere, ꝙ nō Iudæis, non Israeli, vel quibuslibet alijs simpliciter, sed ijs tantum qui iustitiā, veritatem & pacem colūt, aperiri iubet.

B

b *Aperite portas.* Hoc canticum repente mutat personas.

c *Portas.* iustitiæ Vnde. *Aperite mi. portas iustitiæ.* Portæ vitæ & iustitiæ, fides, charitas, humilitas & cæteræ virtutes. Et portæ mortis, iniquitas, infidelitas, & cæt. vitia. Qui liberatur de portis mortis, potest ingredi portas vitæ. qui has nō fuerit ingressus, non inueniet vnam portam. de qua: *Hæc porta domini, iusti intrabunt in eam.* Per plures margaritas, ad vnā margaritā venit: & per multas

C

a ¶ Confessionis. ¶ Protectio. ¶ Hoc est canticum Sanctorum Christi b ¶ O. c ¶ Christus. ¶ Est.

a Iuda. Vrbs fortitudinis † nostræ Sion saluator 1

a ¶ A Christo. b ¶ Operatio: ¶ Fides. ¶ Non sufficit fides nisi bonis operibus consumetur. ¶ De viuis lapidibus. c ¶ Prophetæ d ¶ Deus ad angelos. 2

b ponetur in ea murus & antemurale. Aperite 3

a ¶ Opera virtutum. b ¶ Electi. ¶ Non Iudæus, quia reus. c ¶ Omnes viæ tuæ veritas ¶ Euangelium.

c portas, & ingredietur gens iusta, custodiēs ve- 4

a ¶ Responsio populi ¶ Cultus idolorum. b ¶ Nobis. c ¶ Idee. d ¶ Quietem animæ & corporis e ¶ Pacem relin vo. pa me. do. vob. 5

d ritatem. † Vetus error abijt, seruabis pacē, pa- 6

a ¶ Ecce meritum. ¶ In te domine speraui, non confundar in æternum. b ¶ Propheta. 7

cē quia in te sperauimus. † Sperastis in domi- 8

a ¶ Qui scilicet, retributor est æternus. b ¶ Semper. c ¶ Et merito. d ¶ Sperantes. ¶ Cuius auxilium in perpetuum. ¶ Qui perseuerauerit vsque in fi. sal. erit. ¶ Sperate. 9

nō in sæculis æternis, in domino Deo forti in 10 11

a ¶ Iudæos humiliabit aduersarios vestræ prædicationis. b ¶ Superbos ¶ Qui se exaltat, hum.

perpetuum. Quia incuruabit habitātes in ex- 12

a ¶ Romam secundum Iudæos. Ierusalem secundum nos quæ occidit prophetas. b ¶ Sub Babylonis prius. c ¶ Per Vespasianum & Titum post.

celso, ciuitatem sublimem humiliabit. Humi- 13
liabit eam vsque ad terram, detrahet eam vs-

a ¶ Causa quare conculcetur. b ¶ Christi quem iniuste damnauerunt.

e que ad puluerem. † Conculcabit eam pes, pes 14

a ¶ Ego sum pauper & dolens: sa. t. Deus, &c. b ¶ Qui excusserant puluerem super eam. c ¶ Propheta ¶ Doctrina. ¶ Rectæ viæ Domini, & iusti ambulabunt in eis. ¶ Christi 15

f pauperis gressus egenorum. Semitā iusti recta 16 17

¶ Idem.

est, rectus callis iusti ad ambulādum. Et in se- 18

a ¶ Vox sanctorum in die iudicij. ¶ In Euangelio in quo omnia iudicia tam veteris quam no. testa. b ¶ Pariter expectauimus.

mitā iudiciorum tuorū domine sustinuimus 19
te, nomen tuum & memoriale tuum in desi- 20

a ¶ Nostræ. b ¶ Propheta. ¶ Ergo.

g derio animæ. Anima mea † desiderauit te in 21

a ¶ Lauabo per singulas noctes lectum meum. ¶ Tribulatione. Per diem sol non vret te, neque luna, &c. idest nec prosperis, nec aduersis moueberis. ¶ Vel nocte & die idest. omni opere.

nocte, sed spiritu meo in præcordijs meis † de 22 23

per multas portas, ad eum qui dicit: *Nemo venit ad patrem, nisi per me.*

D

Ioan. 14. a.

† est nobis salus fecit nobis muros & ante murale.

d *Pacem.* Repetitio, confirmatio est. Hanc habet ille de quo dicitur? *Homo homo filiorum Israel.* Et alibi: *Vir vir cuius vxor cubile maculauerit*, vt duplex homo & duplex vir pacem consequatur duplicem.

Ezech. 14. a. Nu. 5. b.

e *Conculcabit eam pes, &c.* Quia *Omnis qui se exaltat humiliabitur.* Etiam ad contrarias fortitudines hæc referre possumus.

Luc. 18 c.

† fide domino in perpetuū, quia in domino Deo positū est omnis mundi robur.

f *Egenorum.* Apostolorū, quos expulerunt Iudæi de finibus suis, qui Domini imitantes paupertatem priuilegium virtutis eius consecuti sunt.

E

g *Aīa mea desiderauit, &c.* Non caro. vnde, *Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuū. Caro concupiscit aduersus spiritum.*

Psal. 41. a. Gal. 5. c.

✻ Gregorius. Anima mea, &c. quasi dicat, In hac obscuritate vitæ præsentis videre te appeto, sed adhuc infirmitatis nubilo circūscribor. Nox quippe est vita præsens, in qua quandiu sumus, per hoc quod interna conspicimus, sub incerta imaginatione caligamus.

Lib. 23. moral. cap. 21.

† callem iusti pōderabis recte.

† est desiderium.

† desiderabit.

F

† mane quæram.

Misereatur

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vrbs forti. no. *idest ciuitas cælestis, cuius excellentia non potest verbis humanis exprimi: propter quod non nominatur hic. Quod enim in aliquibus libris ponitur hic Sion, additum fuit ab aliquo expositore secundum suam imaginationem: quia non est in Hebræo, nec in libris correctis.*

2 Saluator in ea, &c. *idest erit nobis pro omnimoda protectione.*

3 Aperite. *de plano & liberè.*

4 Gens. *pro qua habitatur diuina sentētia.* Venite benedicti, &c. *loquendo de ingressu electorum generaliter in corpore & anima: tamen à tempore passionis Christi aperta fuit ianua, & ingressi sunt electi quantum ad animas, & aliqui etiam quantum ad corpora ex gratia speciali, vt piè creditur de beata virgine, & de beato Ioanne eius ministro, ab aliquibus.* 5 Custodiens. *vitæ & doctrinæ.*

6 Vetus. *quandiu homines sunt in præsenti vita possunt errare, sed in beatis Deum clarè videntibus est impossibile. Et quia non solum ibi est clara visio, sed etiam perfecta fruitio totaliter quietans appetitum, ideo subditur.*

7 Seruabis. *& est vox sanctorum ad Christum: Et pacem duplicatur propter quietem duplicis appetitus intellectiui & sensitiui, per gloriam corporis & animæ.*

8 Quia in te, &c. *tanquā in redemptorē nostrum & glorificatorē.*

9 Sperastis in Domino. *Vox est prophetæ alloquentis sanctos.*

10 In sæculis æternis. *idest ad consequendum ab eo vitam æternā.*

11 In Domino Deo, &c. *per cuius fortitudinem reprobi tenebuntur in pœnam perpetuam, ideo subditur.*

12 Quia. *Idem superbos dæmones, & etiam tyrannos, & potissime Antichristum superbissimum, & sibi adhærentes.*

13 Ciuitatem, &c. *idest, ciuitates accipiendo singulare pro plurali vt frequenter dictum est, in quibus abundat superbia & alia vitia.*

14 Conculcabit. *idest pedes, & quorum sunt isti pedes subditur.*

15 Pes pau. *Sic est in Hebræo & in libris correctis. Et iste pauper est Christus etiam secundum quod exponit hic Ra. Sa. adducens ad hoc pro concordia illud Zach 9. b.* Ecce rex tuus venit tibi iustus, & saluator ipse pauper, &c. *Sed reducit ad hoc primū Christi aduentum, in quo dicit orbem ei subiugandum. Sed in hoc falsum dicit, quia primus eius aduentus transiit in præteritum, & fuit in humilitate. Secundus autem erit in potestate: de quo loquitur hic scriptura, cum dicitur:* Conculcabit. *s. Christi, qui in primo suo aduentu dixit vitam pauperem.*

16 Gressus. *i. Apostolorum, qui propter Christum omnia temporalia reliquerunt: propter quod et in iudicio assessores erunt. secundum quod ipse dicit Matth. 19.* Ecce reliquimus omnia, &c. *Sequitur* Sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israel. *Et sic superbi huius mundi, erunt pedibus eorum subiecti.*

17 Semita iusti. *Hic consequenter ponitur ratio apertionis ianuæ cælestis, quæ duplex. Prima & principalis, est meritum Christi: per quod aperta est generaliter quantum est ex parte Dei, qui vult omnes homines saluos fieri. Secunda, est meritum electorum, quo aperitur electis se disponentibus ad ingressum, & non reprobis. Primum tangitur, cùm dicitur:* Semita iusti. *i. via Christi quam tenuit & docuit. Et dicitur semita propter altitudinem consiliorum. Dicitur autem Christus iustus absolutè, quia per excellentiam, scilicet formaliter & effectiuè, quia alios iustificat.*

18 Recta est. *distorsionem nullam habens à rectitudine virtutis, omnes enim aliæ leges ab Euangelica permittunt aliqua mala, sicut manifestè patet de legibus humanis quæ permittunt meretrices in ciuitatibus, & plura alia quæ non possunt corrigi lege humana, vt dicit Aug. Similiter de lege Mosaica quæ permittit vsuras cum extraneis, & libellum repudij ex parua causa: sicut diffusius declaraui in principio Matt. Lex ante Euangelica nullam perfectionem virtutis omittit, nec aliquid illicitum permittit. Secundum autem tangitur cum dicitur in persona electorum.*

19 Et. *idest in via euangelica te sequendo.*

20 Susti. *idest propter te sustinuimus tribulationes & opprobria.*

21 No. *scilicet Iesus.*

21 Et. *vnde dicit Bern. Iesus mel in ore, melos in aure, iubilus in corde, ideo subditur in persona cuiuslibet iusti.*

22 Anima mea. *s. præsentis vitæ in qua videmus per speculum & in ænigmate. Desiderium enim propriè loquendo est rei non habitæ, sicut delectatio rei præsentis, & ideo electi in vita præsenti, propriè loquendo Deum desiderant cui desiderio succedit fruitio.*

23 De mane vigilabo ad te. *id est, à mane iuuentutis incipiam te quærere.* Cum feceris. *Descripta apertione ianuæ cælestis electis hic consequenter describitur eiusdem clausio iniustis. Clauditur autem aliquibus iniustis simpliciter, aliquibus ad tempus, primò ergo ponitur primum, secundò secundum, ibi:* Domine dabis. *Circa primum sciendum, quòd clauditur simpliciter & ad semper*

Psal. 129.a. A a *Misereatur.* Dominus ad prophetam. An misereatur impio.i.ita vt discat.scilicet clementiam meam,dum ipse saluatur quasi hoc melius est.

b *Et non discet iust.&c.* q.d.quomodo poterit nosse tuam iustitiam,expertus tuam clementiam?

c *Domine dabis*. Notandum,quòd postquam opera nostra reddiderit nobis,pacem etiam daturus sit.& quòd ideo postulent pacem,quia operatus sit in eis:Dicunt se,scilicet tormenta sustinuisse, vt post misericordiam consequantur. D

✻ Procopius. Postulat propheta à Deo,vt eis ipse secum pacem largiatur.

c *Et non vide.* Dominus ad prophetā, quasi melius est, vt videat, & erubescat de malis suis. Et non q.d. ad pœnam sufficit ꝙ non videbit me regnantem in celo cum sanctis meis. Lxx. Auferetur impius, vt non videat claritatem Dei.

✻ Quoniam cum primum iudicia tua venerunt in terram iustitiam didicerunt. † misericordia assecutus est impius. †non reuerebitur maiestatem domini. †vbi debebat recta facere.

✻ Procopius. Pōt & istud in diabolum vecordesque Iudęos vsurpari. Cum.n.his Deus minitetur,qui iustitiā non didicerunt, ea prophetæ, quæ ab incredulitate Iudæorū profecta est,in recordationem subit ignoratio. Dei siquidē filius,patris manus, qua cūcta effecta sunt, appellatus, ideoq; incarnatus,vt terræ incolas per fidē B iustificaret mirabilia operabatur. Sed prærterq̃ quod nō credebant,Samaritanū, Dæmoniacū, temulentum, fabriq; filium, contumeliosè vocabant. Inde est,quod cōuersa ad patrē oratione cum dā sic alloquitur, *Domine excelsum brachium tuū*, & nesciebant:quia tanq̃ vulgarē aliquem hoīem despiciebant, quem ab operibus cognoscere debuerant.

†sed tamen solum tui memores sumus

a ¶Prosperitate. b ¶Deus Deus meus, ad te de nocte vi. &c. c ¶Pro merendum. d ¶Propheta ad dominum. ¶Non ante. e ¶Vltiones ¶In die iudicij.

mane vigilabo ad te, ✻ cum feceris, iudicia tua 1

a ¶Sola vexatio dat intellectum auditui. ¶Iudæi. b ¶Quomodo temptant iniustam.

in terra, iustitiam discent omnes habitatores 2

a Cuilibet, vel qui cultum Dei non habet. b ¶Propheta ¶Nisi flagellaueris, non aget pœnitentiam. ¶Ex persona humana impatientiæ.

orbis. †Misereamur impio,& non discet iusti- 3
4
a ¶Cum dolore pronuntiandum. ¶Apostolis, & alijs, in quibus impij iniquè egerunt. & ideo sentient tuam iustitiam. 5

a b tiam facere. In terra †sanctorum iniqua gessit, 6

a ¶Filium qui pater dedit iudicium ¶Propheta respondet. b ¶In iudicio. 7

c & †non videbit gloriā domini. Domine † exal- 8

a ¶Potentia b ¶Gloriam Dei patris, nec ad pœnitendum hoc lumine fruantur c ¶Dominus ad prophetam: imo videant me exaltatum & gloriam electorum meorum. ¶Inuidentes mihi & meis

tetur manus tua, & non videant: videant & 9

a ¶Pœnitentiæ qui eos cruciet, qui talem dominum perdiderunt. 10
¶Inuidiæ vel gehennæ. 11

d confundantur zelantes populi, & ignis hostes 12

a ¶Et sanctorum meorum. ¶Ergo ¶Propheta congaudens. b ¶Tunc. c ¶Quæ exuperat omnem sensum, quæ post cuncta tribuenda est. 13

tuos deuoret. Domine dabis pacem nobis: o- 14
e 15
¶Vel in.

mnia enim opera nostra operatus es nobis: 16

a ¶Quia. ¶Tu es b ¶Ex persona Iudæorum qui post passionem domini ad fidem conuersi sunt. ¶Idola vel dæmones eis assidentes.

f Domine Deus noster, domini possederunt 17

a ¶Qui solus & verus Deus. b ¶A Christo Christiani dicti.

g nos absque te: † tantum in te recordemur no- 18

a ¶Propheta. ¶In peccato. b ¶In gloria nisi pœniteant. c ¶De fortitudine superbientes.

minis tui. Morientes non viuant, gigantes 19
20

Potest & istud ad se retulisse propheta videri, quasi inter multa Dei inter se beneficia: istud maximum profiteatur, si genti suæ pacem impetret, patrem rursus & cum fortè appellauit, de quo legimus, *Ipse est pax nostra.* *Ephes. 2.*

✻ Cyrillus. Quoniam nihil per legem perfectū est. (Nam eius iustitia non potuit humanū genus ad pietatē reducere) idcirco cum dixit Isaias, Domine pacem da nobis, spiritum sanctum nobis dari deprecamur, per quem à seruitute peccati patri reconciliemur. *Libro Ioan.* *†excel* E

f *Domine possederunt*. Dæmones quos in idolis coluimus. Lxx. Domine extra te nescimus alium. Non absolute aliū, sed extra te. Pater .n. in filio & filius in patre.

✻ Aug. Lxx. posside nos. Vox est ecclesiæ, Dñe possi de nos. Hanc hæreditatem non moriens pater filio reliquit, sed ipse filius sua morte mirabiliter acquisiuit, cū resurrectione possedit. *In Ps.*

g *Tantum in te recor.te.* Non aliud petimus, nisi vt post errores digni simus, qui nominis tui recordemur.

Lib. cōtra sermonem, Arianorum cap. 1.

✻ Augustinus. Formam namque Christi filij hominis, tunc ab eo iudicandi videbunt, iuxta illud: *videbunt in quem confixerunt*. Dei formam in eodem ipso Christo, qua æqualis est patri, non videbunt, iuxta illud, *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei.*

Damnati formam filij hominis nō Dei videbunt in iudicio.

d *Confundantur zelantes.* Lxx. Zelus apprehendet populum ineruditum.

✻ Procopius. Erubescent rursum, cum in patris gloria venientem intuebuntur. Nunc autem, & tunc etiam gentes æmulabuntur, cum igni perpetuò tradentur. *Ipsi enim,* scribitur, *ad æmulationem me prouocauerunt in eo quod non erat Deus, sed eos ipse in non gente prouocabo.* *Deut. 32.* C

h *Morientes non viuant.* ✻ Procopius. Aiunt nonnulli mortuos hic intelligi, qui vt lazarus, essent in vitam reuocati, quos quia nullus suscitare medicus potuisset, ad Israelem aduertere & Christum confiteri debuisse. *Lib. 1 cap. 1*

✻ Gregorius. Quos mortuos, nisi peccatores, nominat? Et quos gigantes, nisi eos qui de peccato superbiunt, appellat. Illi autem non viuunt, quia peccando vitam iustitiæ amiserunt. Isti etiam resurgere post mortem nequeunt, quia post culpam suam inflati ad pœnitentiæ remedia non recurrunt. F

Perdidisti

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *semper malis in sua malitia perseuerantibus, & sic morientibus. & isti sunt propriè qui non corriguntur diuinis flagellis, nec etiam beneficijs. & hoc est quod dicitur primò de flagellis.*

1 Cum feceris iudicia tua in terra. *Flagellando peccatores.*

2 Iustitiam discent. *idest iustitiam tuam discent per experientiam flagelli, non tamen per emendationem peccati, sicut Pharao expertus fuit diuina flagella, non tamen ad sui correctionem, sed magis ad obdurationem. Secunda, de beneficijs, cùm dicitur in persona Dei.*

3 Misereamur. *& loquitur in plurali, propter trinitatem personarum. Vel est sermo Dei ad angelos, qui sunt executores suorum beneficiorum.*

4 Impio. *obstinato.*

5 Et non discet iustitiam. *Reuertendo ad ipsam pro beneficijs diuinis sicut patet de Pharaone, a quo Deus frequenter ex sua misericordia retraxit pœnas inflictas: & tamen ex hoc non fuit reuersus ad statum iustitiæ.*

6 In terra sanctorum iniqua gessit. *Non retractus ex loci sanctitate, quia talis peccat ex contemptu & ideo subditur.*

7 Et non videbit gloriam domini. *Quia nunquam admittetur ad gloriam paradisi.*

8 Domine exaltetur manus tua. *Idest potestas tuæ iustitiæ.*

9 Et non videant. *Idest vt non illuminentur à te propter suum demeritum.*

10 Videant. *Scilicet meritum sanctorum.*

11 Et confundantur. *Sicut de Cain dicitur, Gen. 4.a.* Iratus est Cain vehementer & concidit vultus eius, *quia Deus respexerat ad Abel & ad munera eius, vt ibi præmittitur.*

12 Zelantes populi. *Id est illi qui inuident fraternæ gratiæ.*

13 Et ignis, scilicet, *infernalis.*

14 Hostes tuos deuoret. *Non per eorum consumptionem, sed per continuam afflictionem.*

15 Domine dabis pacem nobis. *Hic consequenter ostenditur quibus malis ianua cœlestis ad tempus plauditur, scilicet quandiu manent in peccatis, sed cum pœnitent, à Deo visitati, eis aperitur. Et hoc est quòd in eorum persona dicitur:* Domine dabis pacem nobis, *nos reconciliando. Et quia hoc prouenit ex diuina gratia, subditur.*

16 Omnia enim opera nostra. *Scilicet, meritoria.* Operatus es nobis. *Quæ non sunt meritoria, nisi ex acceptatione diuina, & gratia per quam sunt acceptabilia, a solo Deo in nobis efficitur.*

17 Domine Deus noster, possederunt nos domini, &c. *Id est, spiritus maligni qui sunt alieni a te, possederunt nos vt seruos. quia* qui facit peccatum, seruus est peccati, *Ioannis octauo.*

18 Tantum in te recordemur nominis tui. *Ita quòd de cætero non seruiemus nisi tibi.*

19 Morientes non viuant gigan. *Hic ex prædictis cōcluditur duplex correlariū. Secundū ponitur ibi:* Dñe in angustia, *Superius locutus fuerat propheta de resurrectione generali oīum, quę non erit similis in reprobis & in electis, vt patet ex supradictis. Ideo cōcludit quod reprobi non resurgent ad gloriam, sed ignominiam & pęnam. & hoc est quod dicit propheta:* Morientes non viuant. *vita glorię. hoc dicit optando ex conformitate suę voluntatis ad diuinam iustitiam, secundum illud Psalm. 57.b.* Lætabitur iustus, cum viderit vindictam. *Et loquitur hic de morientibus in peccato mortali.* *Q. fiet ctio.*

20 Gigantes. *Qui fuerunt incompositi moribus & tyranni.*

✻ Non resur-

a ¶ Ad gloriam in iudicio nisi humilientur. b ¶ Quia mortui in peccato, & fortes in malo, vel hæresi. c ¶ Vindicabis in iudicio.
non resurgant. Propterea visitasti, & cōtriui- 1 2
¶ Alias res. a ¶ De terra viuentium.
a sti eos, & perdidisti omnē memoriā eorum. 3
a ¶ Et merito, quia sæpe indulsisti do. gēti. &c. b ¶ Humano generi. ¶ Quia. ¶ Peccatrici. ¶ Ab eis
b † Indulsisti dn̄e gēti, indulsisti genti. Nūquid 4
¶ Non. a ¶ Elongari permisisti, vt permaneant in errore. b ¶ Omnes nationes.
glorificatus es? Elongasti oēs terminos terræ. 5 6 7
a ¶ Q. Percute eos domine, quia nisi in angustia non requirent te.
Domine in angustia requisierunt te, † in tri- 8 9
a ¶ Idest quia aliter non possunt doceri tribulati, si præsumentes palam clamare, murmurent ad te. 10
c bulatione murmuris doctrina tua eis. Sicut
a ¶ Q. Sicut mulier appropinquans ad partum dolore exclamat, sic nos in angustia requirimus te.
quę concepit cum appropinquauerit ad par-
tum dolens clamat in doloribus suis, sic facti 11 12
¶ Fortitudinis. ¶ In persona martyrum.
d sumus à facie tua domine, concepimus, & 13
¶ In agone. a ¶ Sanctum, vt in tormentis ardentes spiritu perseuerarent.
e † quasi parturiuimus, & peperimus spiritum
a ¶ Non carnis filios. ¶ Et tamen b ¶ Cum benefeceritis dicite, quia serui inutiles sumus.
f † salutis. Iustitiā non fecimus in terra, ideo nō 14 15
a ¶ Sed præualuerunt nobis. b ¶ Terrena amantes. c ¶ Sed. ¶ Sanctis parturientibus, & habitatoribus terrę conuertentibus. ¶ Resurgent martyres tui.
g ceciderunt habitatores terræ. Viuent mortui 16
a ¶ Nō absolutæ. b ¶ Socij. nam & ipse serra lignea sectus est. c ¶ À morte 17
¶ O martyres. ¶ A somno mortis. 18
tui † interfecti mei resurgent. Expergiscimini 19
¶ Dominum. ¶ Puluis iam facti. 20
& laudate, qui habitatis in puluere, quia 21
a ¶ Misericordia tua irrigans fidē, & perducens ad operationem, sicut ros semē. 22
b ¶ Raphaim. ¶ Corpora superborum cum animabus. 23
h ros † lucis ros tuus, † & terram gigantum 24

A a *Perdidisti omnem.* Lxx. masculinum eorum, Hisdem enim tribus literis, zai & caph & res hebrēū scribitur sed quādo memoriale dicimus legitur zachar: quādo masculinū zachor. Hac ambiguitate Saulē arbitrantur esse deceptū, quādo de Amalech interfecit omne masculinum, Deo enim præcipiente, vt deleretur omnis memoria Amalech, non tā errore, quā cupiditate prædæ pro memoria masculinum interpretatus est contra illud: *Nolite errare, Deus non irridetur.*

B b *Nunquid.* Non pænitentiam egit. & hoc est: *Nūquid, &c.* q. d. Securitas negligentiam, negligentia contemptum parit.

c *Sicut quæ.* * Origenes. Sicut fœmina grauida viro fit, quæ cum parturit, clamat ad dominum quod acerrimi oboriuntur dolores, sic anima cęlesti semine grauida, cum conceptū Dei verbum in opere producit sæuos dolores suffert, & ad Deum clamat. Conceperat illa fœlix anima de dilecto, id est, de Christo, *Tolle crucē tuam, & ambula.* Et, *Potestis bibere calicem, quē ego bibiturus sum.* Et, *Nolite timere eum, qui corpus occidit.*

d *Concepimus.* * Augustinus. Omnis homo concipit animo, neque vllus potest esse sine cōceptu, sed alij cōcipiunt de diabolo, iuxta illud, cōcepit dolorē, & peperit iniquitatē. Alij cōcipiūt de Christo, vt à timore tuo in vtero concepimus, &c. D

C

e *Et peperimus.* Alij distinguūt sic: *Et peperimus spiritum* idest, sufficientem ex nobis, sed ex te salutem non fecimus in terra.

f *Spiritum salutis.* Vt tota mente credamus, & per quē beneficia non sensimus, per tormenta discamus. † Effuderunt orationē quā do correctio tua fuit eis.

g *Viuent.* * Procopius. Quia spiritum salutis in terra pariturum dixit, mortem autem his, qui in terra degunt superiorem apparet, tanquam existat aliquis, qui vbi sit euangelici præconij vtilitas, vbi salutis spiritus quærat, defensione adducta resurrecturos mortuos significat. E

h *Ros lucis.* * Procopius. Resurrectionis causa illis erit ros ille tuus, id est à te effusum verbum illud vnigenitum quod viuificat guttas suas in proprios mortuos instillans eadem opera & eorum quæ humanitus admiserunt, medelam adferet, & eorum qui in terra dispersi sunt, resurrectionē corporum largitur, non aliter quam ros ille oculis subiectus solet, quē paulatim cœlo demissum, commissa terræ semina n utrire videmus. † Terra proijciet mortuos

Augu- F

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Non resurgant. *Scilicet ad gloriam, sed magis ad pœnam. Ideo subditur.*

2 Propterea visitasti, & contriuisti eos, *per pœnā duram.*

3 Et perdidisti omnē memoriā eorū. *Secūdū illud Prou. 10. b.* Nomen impiorum putrescet. *quia si remanet aliqua eorum memoria, non est eis ad honorem, sed ad confusionem.*

4 Indulsisti genti, &c. *Punitionem eorum differendo vt haberent locum pœnitendi. Sed quia tales dilationes beneficio abusi sunt, subditur.*

5 Nunquid glorificatus es. *Scilicet ab eis p pœnitentiam q. d. non. Ideo subditur.*

6 Elongasti. *Scilicet, à te.*

7 Omnes terminos terræ. *Idest obstinatos in peccatis, in quacunque parte orbis.*

8 Domine in angustia. *Hic ponitur secundum correlarium, scilicet, quòd electi resurgent ad gloriam. Et diuiditur in tres partes, quia propheta primò describit circa resurrectionem, iustorū desiderium. Secundò, resurrectionis actum, ibi:* Viuent mortui, *Tertiò, terminum, ibi:* Vade popule meus. *Desiderium autem resurrectionis ad vitam beatam consurgit principaliter ex duobus: Primū est afflictio, quam iusti sustinent de communi cursu in præsenti vita. secundum quod dicitur 2. Timoth. 3. d.* Omnes, qui piè volunt viuere in Christo persecutionē patientur. *propter quod dicit Greg. Mala quæ nos hic comprimunt ad Deum ire compellunt, & hoc est quod dicitur hic:* Domine in angustia *positi electi tui in vita pręsenti.* Requisierunt te *desiderantes vitam futuram ex toto corde.*

9 In tribulatione murmuris. *Idest in tribulatione quæ de communi cursu est occasio murmuris in tribulatis.*

10 Doctrina tua eis. *Scilicet valet in dando eis patientiā, quia tamen non aufert totaliter tristitiam sensibilem, licet diminuat. Ideo subditur:* Sicut quæ concepit. &c.

11 Sic facti sumus. *Et associat se propheta iustis positis in tribulationibus & merito, quia post multas tribulationes fuit serratus, vt dictum fuit supra capitulo primo.*

12 A facie. *Hic ponitur secundum ex quo consurgit desiderium futuræ vitæ scilicet claritas faciei diuinę, cuius aspectus est desiderabilis intantum, quod* in eā desiderant Angeli prospicere. *1. Petri 1. & hoc est, quod dicitur:* A facie tua Domine. *id est ex pulchritudine faciei tuæ.*

13 Concepimus & quasi, &c. *Hic est punctus in Hebręo & in libris correctis: & per spiritum hic intelligitur feruens desiderium, & benedicitur:* Parturiuimus, & peperimus, *In partu enim est afflictio, & tamen cum peperit mulier, sequitur delectatio, secundum illud Iob. 6.* Mulier cū parit tristitiam habet: cum autem peperit puerum, iam non meminit pressurę propter gaudium. *sic desiderium visionis diuinæ in pręsenti habet aliquid afflictionis, ratione dilationis, quia* spes, quæ differtur affligit animam, *Prouerb. 14. b. & habet aliquid delectationis propter spem consequendi optatum: sed cum venerit visio diuina: tunc erit delectatio summa absque vlla tristitia.*

14 Salutes non fecimus, &c. *Sic est in Hebręo, & libris correctis. Et est sensus, per ea, quę fecimus non obtinemus, nec obtinere possumus in terra. Salutes idest, animę, & corporis beatitudines: quia primò requiritur mors generalis omnium, ad quam sequetur correctio mortuorum quę in electis erit ad gloriam animæ & corporis. propter quod subditur.*

15 Ideo non ceciderunt. *per mortem corporalem.*

16 Habitatores terræ. *generaliter, & tenetur hic ly ideo consecutiuè, & non causaliter.*

17 Viuent mortui. *Postquam descripsit propheta desiderium resurrectionis, hic consequenter describit eiusdem resurrectionis actum dicens:* Viuent mortui. *Vita glorię quantum ad electos de quorum resurrectione fit hic sermo, ideo subditur.*

18 Interfecti. *propter Deum, & iustitiam.*

19 Resurgent. *Et dicit mei, se eis connumerando, quasi de sua morte prophetando, quia fuit serratus, sicut dictum est in principio huius lib. de præcepto Manasse regis idololatræ pessimi, eo quod ipsū & alios Idololatras arguebat. Consequenter conuertit sermonem ad electos resuscitandos, dicens:*

20 Expergiscimi. *A somno mortis.*

21 Et laudate. *Deum de vestra glorificatione futura.*

22 Qui habitatis in puluere. *quantum ad corpora in cinerem redacta. Consequenter alloquitur Deum, ex cuius virtute fiet resurrectio mortuorum dicens:*

23 Quia ros. *idest sicut ros cœlestis est suauis terræ nascentibus qui facit ea de terra resurgere, sic benignitas tua erit suauis electis dormientibus, quos faciet ad gloriam resurgere. Et e contrario hæc resurrectio erit terribilis damnatis, ideo subditur:*

24 Et terra gigantum. *idest peccatorum, qui per potentiam fideles oppresserunt.*

13 Con-

* Detrahes

A * Augustinus. Sicut rore madefacta semina germinant, & exurgunt, sic rore sancti spiritus ossa fideliũ, visitata cum suo corpore, in æternã gloriã germinabunt.

Sermon.2.de consolatione mortuorum.

a *Vade popul⁹ meus.* * Procopius. Cubiculorum nomine intelligit mansiones illas quæ apud patrem multę, singulis pro meritorum ratione tributæ sunt: Sunt tñ qui dicant, Dei personã eos demulcentẽ introduci, qui saluatorẽ spiritũ cunctis anuntiantes, grauibus malis mor-

B tique

a ¶ In batratrum. b ¶ Dominus ad martyres ¶ O martyres.

a detrahes in ruinam. Vade populus meus,

a ¶ Cum oraueris intra in cubiculum tuum, &c. b ¶ Pone domine custodiam ori meo. ¶ Sepulchra c ¶ Sepulchrum.

intra in cubicula tua, claude hostia tua super

a ¶ Fruere bono conscientiæ. b ¶ Vsque ad iudicium. c ¶ Ad comparationem æternitatis. ¶ Idest quasi breue tempus est. d ¶ Reddam ipsis secundum opera sua.

te, abscondere modicum ad momentum do-

a ¶ Quam Thesaurizant sibi impœnitentes.

nec pertranseat indignatio. † Ecce enim do-

a ¶ In die iudicicij videbitur egredi malis scilicet. b ¶ Misericordia pietas locus eius. c ¶ Vindicando.

minus egredietur de loco suo, vt visitet ini-

a ¶ Terrenorum amatoris. b ¶ Habitatorem.

quitatem habitatoris terræ contra eum &

¶ Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra.

b reuelabit terra sanguinem suum, & non ope-

¶ Martyres.

riet vltra interfectos suos.

tique futuri erant obnoxij, D
1 omnesque vnius nomine
2 verbis istis cõpellare, per cubicula, sepulchra significan-
3 do.
* Gregorius. Cubicula ingredimur, cum secreta mẽ- Lib.4.M cap. 26.
4 tis nostræ intramus. Ostia
5 autem claudimus, cum illi-
6 cita desideria coercemus.
7 b *Reuelabit terra.* Terreni † M
8 tunc non poterunt celare,
9 quos occiderunt, quia tunc omnia aperta. Vel terra quę suscepit sanguinem marty-
10 rum & operuit tunc reuela-
11 bitur quando resurgent. E

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Detrahes in ruinam. *Id est gehennam. Et accipitur hic terra pro peccatoribus in ea habitantibus eo modo loquendi, qui dicitur: Terra destructa, quando eius habitatores destruuntur.*

2 Vade. *Hic consequenter describitur resurrectionis tempus. Posset enim aliquis credere ex prædictis, quòd esset propinquum tempus resurrectionis, quòd non est verum: sed erit in fine temporis, ideo dicitur:* Vade populus meus, *prius recedendo de vita præsenti.*

3 Intra cubicula tua. *Idest sepulchrum quantum ad corpus. & purgatorium, quantum ad animas electorum, qui tamen habent aliquid purgandum in futuro. Vel limbum patrum quantum ad purgatas & ante apertionem ianuæ per mortem Christi, vel cœlum empireum, quantum ad purgatas post apertionem ianuæ.*

4 Abscondere. *Quia defuncti ab hominibus huius vitæ sunt absconditi.*

C 5 Modicum ad momentum. *Quia tempus vsque ad iudiciũ respectu æternitatis est modicum, &c. Hoc modo dicitur animabus electorum desiderantibus vltimum iudicium: Apocal. 6. c.* Et dictũ est illis, vt requiescerent tempus adhuc modicum, donec compleantur cõserui eorum, & fratres eorum.

6 Donec pertranseat indignatio. *Idest electorum perturbatio per tribulationes Tyrannorum, & maximè Antichristi tempore. In aliquibus libris additur, mea. sed non est in Hebræo, nec in libris correctis.*

7 Ecce enim dominus. *Iesus Christus.*

8 Egredietur de cœlo suo. *Idest de cœlo empyreo ad iudiciũ veniendo: Quantum enim ad humanitatem egredietur, & veniet per localem motum. Quantum verò ad deitatem quæ est vbique egredietur per nouum effectum.*

9 Vt visitet iniquitatem habitatoris terræ. *Id est iniquitates peccatorum terrena amantium.*

10 Et reuelabit terra sanguinem suum. *Id est mortem & depressiones fidelium, quia tunc manifestabuntur omnia latentia.* E

11 Et non oportet vltra interfectos suos. *Quia de cætero non committentur talia.*

* Cap.

ADDITIO I.

In cap. 26. vbi dicitur in postilla Nomen tuum, *scilicet Iesus & memoriale tuum:*

Quomodo Deus nomen suum proprium, scilicet Tetragrammaton reseruauit Moysi. Exod. 3. d. legitur sic: Hoc est nomen meum in æternum, & memoriale meum in generatione, & generationem: *Vbi in additione ibidem fuit notatum quod hoc dicitur: Hoc est nomen meum, refertur ad nomen Domini Tetragrammaton: quod propriè significat essentiam diuinam, prout ibidem fuit expositum. Et quod sequitur: Hoc est nomen memoriale meum, refertur ad nomen Iesus, quod est conforme maximè nomini Tetragrammaton, prout ibidem fuit declaratum. Et de hoc propriè intelligitur illud ad Philip. 2. b.* Et donaui illi nomen, quod est super omne nomen. *Vnde in persona expectãtium, seu desiderantium Christi aduentum Isaias dicebat in hoc loco:* Domine sustinuimus te nomen tuum & memoriale tuum desiderium animæ. *q. d. desideramus notitiam non solum nominis tui. scilicet, Tetragrammatõ nobis in veteri testamento propositi, sed etiam notitiam memorialis tui. quòd scilicet est hoc nomen Iesus, vt dictum est, de quo plenius habetur in prædicta additione.*

ADDITIO II.

In eo cap. vbi dicitur in postil. Indulsisti domine genti,

Vbi in translatione nostra dicitur: Indulsisti domine genti, &c. *In Hebræo habetur sic:* Addidisti domine genti, addidisti, glorificatus es, elongasti omnia extrema terræ, *& secundum istam literam propheta loquitur de additione gentium ad populum Israeliticum: Et est sensus:* Addidisti domine genti. scilicet *Israeliticæ, gentes aliarum nationum. Et quia ex hac additione Deus fuit magis glorificatus inquantum non solum laudatus est in Iudæa, sed etiam à solis ortu vsque ad occasum. ideo subditur:* Addidisti glorificatus es. *Et ne ex hoc intelligeretur, quòd omnes indifferenter fuerunt additi per veræ fidei susceptionem. Ideo subdit:* Elongasti omnia extrema terræ. *scilicet infideles, & reprobos.*

ADDITIO III.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. Vade. *Hic consequenter describitur resurrectionis tempus.*

Si propheta in hoc quod dicit: Vade populе meus intra in cubicula tua, &c. *intendisset excludere, ne aliquis diceret propinquum esse tempus resurrectionis, vt postil. dicit, sic valde impropriè diceret: Abscondere modicum ad momentum. Istæ enim dictiones significant breuitatem temporis, non autem prolixitatem seu dilationem. Hoc autem quod dicitur:* Claude ostia tua super te, *non videtur pertinere ad intrãtem in sepulchro, vel in limbo, vel in empyreo. vnde melius videtur dicendum, quod quia propheta immediatè ante locutus fuerat de resurrectione electorum dicens:* Viuẽt mortui, &c. *quod in magnum gaudium vertitur electorum, ideo de persecutione Antichristi quæ modicum ante tempus resurrectionis futura est, quæ inter alias est maxima vt habetur Daniel 12. eos monet. q. d. eis, de hoc quod vobis prophetico debetis exultare cũ tremore, vt sitis parati ad persecutiones futuras patienter tolerandas, quæ sunt propinquæ prædictæ resurrectioni. Et qualiter debeãt se præparare ostendit, dicens:* Vade populе meus, intra in cubicula tua, *scilicet ad orandum Deum eo modo quo dicitur Mat. 6. a.* Intra cubiculum tuũ, & ora patrem tuũ. *Oratio enim est maximum remedium in tribulationibus. Iuxta illud Psal. 119.* Ad dominum cum tribularer clamaui. *Item monet eos, vt à Deo petant ne ex vehementia tribulationis aliqua verba prorumpant in Dei offensam, seu in veræ fidei derogationem. Et de hoc dicit:* Claude hostia tua super te. *Quę quidem clausura a Deo impetratur per orationem iuxta illud Psal. 140. a.* Pone domine custodiã ori meo, & ostiũ circũstantiæ in labijs meis *Item monet eos vt abscondant se à sæuissimis contradictionibus aduersantium, quod non nisi virtute diuina fieri posset. iuxta illud Psal. 30. f.* Abscondisti eos in abscondito faciei tuæ à contradictionibus hominum, &c. *Et quia tempus huiusmodi periculosissimæ persecutionis Deus abbreuiabit propter electos, vt Mar. 13. ideo propriè subdit:* Modicum ad momentum.

REPLICA. *In cap. autem 15. cum post. dicit circa illum passum* Abscondere modicum *ad momentum, de tempore iudicij exponendo, quod à tempore prophetiæ est modicum respectu æternæ durationis. Burgensis dicit impropriissimè sic dici: quia ille dictiones significant breuitatem temporis: Sed illa obiectio est contra rotundum textum in multis locis sacræ scripturæ. Dicitur enim supra cap. 2. de tempore Christi. Erit in nouissimis diebus, post quos tamen multa centena annorum fluxerunt. & Ioã. in Canonica:* Filioli nouissima hora est, *quæ tamen propriissimè ab omnibus exponuntur de multis centenis annorum qui restant, & sic de alijs locis scripturæ.* F. I

CAP. XXVII.

a ¶ Animaduerte.
a IN die illa visitabit do- 1
a ¶ Verbo id est filio per quem iudicabit pater. b ¶ Impius.
minus in gladio suo du- 2
a ¶ Vt omnes comprahendat. b ¶ Vt nemo resistat
ro, & grandi & forti, 3
a ¶ Leuiathan additamentum eorum, per antiphrasim: cum enim se addere promittat, minuit.
b ¶ Serpit ne audiatur. 4
b super leuiathan serpentem 5
a ¶ Malleum vniuersæ terræ. ¶ Alias claudentem: eo quòd carcere suo multos clauserit. b ¶ Qui in veritate non stetit. c ¶ Qui dirigi non potest virga directionis. ¶ In accipiendo. †
c vectem & super leuiathan serpentem tortuo- † 6
d a ¶ Qui absorbuit Ionam. b ¶ Mundo falso, & amaro. 7
e sum,& occidet cetum, qui in mari est. In die 8
a ¶ Vinea facta est dilecto. ¶ Olim in Prophetis,& alijs sanctis. ¶ Populus Iudæorum. b ¶ Inebriata. c ¶ Canticum dolor. d ¶ Domino.
f illa † vinea meri cantabit ei. Ego domi- 9
¶ Quia. a ¶ Vel modo ab omnibus aduersis, vel obseruo dans locum pœnitētiæ: b ¶ In iudicio. c ¶ Quia conuerti non vul. ¶ Calicem væ. 10
nus, qui seruo eam: † repente propinabo ei, 11

CAP. XXVII.

A a IN die illa, &c. Tradunt Hebræi diabolū (id est criminatorem, quòd græcum nomen est) hebraicè dici sathan. id est aduersarium. vnde. *Stabat sathan a dextris eius, vt aduersetur ei*. Dicitur & belial. id est apostata. id est præuaricator, & absque iugo vnde: *Quæ communicatio Christi ad belial?* Dicitur quoque, & alijs nominibus vnde: *super aspidem, & basiliscū &c.* Et alibi: *Qui capturus est magnum cetum.* Itē: *Nunquid capies leuiathā hamo.* Et alibi: *Draco iste, quem formasti ad illudendū.* factus est enim, vt angeli illudāt ei. vnde Apostoli accipiunt potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones: quia ergo ab eo loco scilicet, Dominus dissipabit terram, & nudabit eā, vsque ad præsens capitulū contra totum orbē in consummationem mundi iudicium prædictū est, & nouissimus inimicus destruetur mors: contra diabolum extrema sententia est, vt inducatur gladius super eū.

B

* Procopius. Moses in genesi fraudem serpentis recitasse contentus, quid eum supplicij maneret prætermisit quod nūc propheta facit. Virga Dei recta, at serpens totus vbique sinuosus & prauus, humi deinde in ventrem & pectus repens, omnium calces obseruans, post impiorum hominum interitum duro illi & magno, validoq; gladio tradetur: cuius nomine verbum Dei viuens & efficax & quolibet gladio acutiùs significatur. Quo quidē gladio eum interficere in priori aduentu Saluator noluit, sed adoriri tantum, eiusque vires infringere & conculcare. Sed interficiet tandem pœnitus in mundi consumatione.

b *Super leuiathan.* Greg. in moral. Draco vt fertur in terra serpit, natat in aquis, volat in aere. Inde Diabolus, & serpens, & cetus, & leuiathan.

c *Vectem.* Lxx Fugitiuū. Tūc. n. fugiet, q fugere nesciebat nesciēs illud: *Quo ibo à spiritu tuo, &c:* Vnde qdam pulchrè lusit in gigantomachia: *Quo fugit Encelade? quascunque accesseris oras, sub Ioue semper eris.* Leuiathan additamentū eorum interpretatur quorum, nisi hominum? Rectè autem additamentum eorum dicitur, quia postquā primā culpā mala suggestione intulit, hanc quotidie augere grauibus persuasionibus non desinit. Leuiathā qppe iste in eo quod se homini tradere spopōdit tortuosis ad eum finibus irrepsit. Et dum falso impossibilia pmittit, vera & possibilia sustulit. quærendum nobis, cur qui serpentē dixerat & tortuosum illi subiūgebat, interposuit vectem? Nisi fortè: quod in serpentis tortitudine fluxa mollicies, in vecte autē est duritiæ rigiditas. Vt ergo hunc, & duorum signaret & mollem: & vectē nominat, & serpentem. Durus quippe est per malitiā mollis per blandimentum Vectis dicitur, quia vsq; ad necem percutit. Serpens autē quia insidias molliter infundit.

E

d *Serpentem tortuosum.*

* Basil. Serpens dicitur tortuosus, quod peccati dux sit & varios habeat flexus ad uaria uitiorum genera, ad hæc & ad illa pugnantia, & sibi contraria, nec vnquam recta via ingrediatur, sed flexa ad hæc & illa maia, vt serpens tortuosus incedit capite in hanc, vel illam partem lateribus in partes obliquas in contrarias partes cauda: ita qui serpentem sequitur intortam viam sequitur, per omnia vitiorum genera, quædam etiam contraria. Qui Deum sequitur, rectas facit semitas.

e *Cetum* Hebr. tannim, Vnde Heb. fabulabantur leuiathan habitare sub terra, & in æthere: tamin verò in mari. f *Vinea meri cantabit.* Cui Hieremias propinat calicem meracissimum. Merum græcè purum latinè.

* Procopius. Post prænuntiata mysteria euangelica aduentus Christi, desidero, inquit dominus, cantare contra vineā meā pulchrā id est, contra synagogā, quā cap. 5. dixit: vineam domini Dei Sabaoht.

Margin: Zachar. 3. a. — 2. Cor. 6. c. — Psalm. 90. c. — Iob. 40. c. — Psalm. 103. c. — Apocalyp. 1. a. — Luc. 10. c. — Calabunt vvæ, quæ vina — In lib. de paradiso ca. 13. — † In momento irrigabo eam. — m. 48. b. — Hiere. 25. d.

C ☞ An po- F

* NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XXVII.

IN die illa. *Postquam descripta est gratiarum actio de promotione electorum, bic consequenter ponitur gratiarū actio de deiectione dæmonū. Et diuiditur in duas partes, qua primo ponitur huiusmodi deiectione. secūdo soluitur duplex quæstio, ibi:* Ego Dominus. *Circa primum dicitur:*

1 In die illa. *Scilicet iudicij generalis.*
2 In gladio, &c. *quantum ad pęnę asperitatem.*
3 Et grandi. *quantum ad eius latitudinem.*
4 Et forti: *quantum ad immutabilitatem.*
5 Super leuiathan, &c. *per leuiathan, qui hic bis ponitur, & per cetum, idem intelligitur, scilicet diabolus vt dictum fuit diffusius Iob. 40. & dicit hic leuiathan vectem propter eius fortitudinem, secundum quod de eo dicitur. Iob. 41. d.* Non est potestas super terram, quæ ei comparetur.
6 Tortuosum. *propter eius caliditatem ad decipiendum.*
7 Et occidet cetum, &c. *idest diabolum, qui habitat in hoc aere caliginoso tanquam in mari tempestuoso: non tamen intelligitur eius occisio per mortem naturę, cum hoc modo sit immortalis, sed per mortem gehennę, quia tunc ibi retrudetur, nec poterit inde exire & homines tentare, seu ad peccatum inducere, quod erit sibi graue: & in hoc crescet pœna eius quę etiam portat modo ignē suum secū crescet etiā pęna sua accidentalis ex dānatione hominum quos inducit ad peccatū, sicut & gloria sanctorū angelorū ex gloria electorū, quos inducit ad bonū.* 8 In die illa, *deiectionis dęmonis.* 9 Vinea meri. *In Hębr. habetur, vinea vinosa. Ex quo patet, φ meri hic non est nomen propriū, sed cōmune, & significat hic vinum purū, & optimū. Vinea igitur meri, hic accipitur societas supernorū ciuiū, in quibus nihil erit impurū: & ipsi Deū laudabunt de deiectione dęmonū.* 10 Ego do. *Hic consequenter soluitur duplex quęstio oriens ex prędictis, secunda soluitur ibi:* Quis dabit me. *Prima quæstio oritur ex hoc, quod hic dicitur: vinea meri societas electorū quia ex quo fuerunt à Deo ita electi, & dilecti ab ęterno, videretur alicui extraneū, quomodo Deus permittit eos tribulari in hoc mundo, secundū quod dicitur 2. Tim. 3 f.* Oēs qui piè volunt viuere in Christo persecutionē patientur. *Et respondet do. ad hoc quod talis permissio nō est ex odio, sed magis ex dilectione, ne ex psperis in superbiā eleuentur, & per exercitiū patientię in bono custodiantur, secūdū dictū saluatoris Luc. 21. a.* In patiētia uestra possidebitis animas uestras. *& hoc est φ dicitur hic:* ego do. q seruo eā. *s. vineā meā quę est vniuersalis ecclesi. eo quod a primo Abel iusto vsq; ad vltimū electū, qui in fine mundi nasciturus est, quot electos ptulit tot palmites misit, vt dicit Greg. hō. 7.* 11 Repēte p ei. *s. potū tribulationis sōnib. pdictis, ideo subditur.* ✻ Ne

MORALITER.

† 1 *In die illa visitabit dom. &c.* Hic ad literā describitur deiectio dęmonū, quæ fiet in iudicio finali, & qm̄ secundum Greg. hō. 10. omniū iniquorū caput est diabolus: & huius capitis mēbra sunt oēs iniq. ideo cap. istud moraliter pōt exponi de eiectione iniquorū q simul cū dæmonib⁹ tūc deijciēt in pęnā gehēnę. & sicut dicit. *In die illa.* s. iudicij finalis. 2 *Visita. do. in gla. suo du.* Iste gladius est illa terribilis sentētia, q ponit Mat. 25. d. *Ite maledicti in ignē ęternū, qui paratus est diabolo, & angelis eius, &c.* 5 *Super leuiathā* Qui interpretatur additamētū eorū, ideo signat peccatorē addētē peccato peccatū † *Serpentē vectē.* Id est in peccatis firmatū per malū habitum acquisitū, sicut vectis firmat ostium. † *Super leuiathā serpētē tor.* Sicut. n. peccator dicit leuiathā eo φ addit peccatū peccato, sic dicit serpēs ex peccati veneno. Et etiā tortuosus, quia declinat à diuinæ legis & rationis recto iudicio. 7 *Et occidit cetū, qui est in mari,* idest tyrannū, qui deuorat simplices: sicut cetus maris pisces. 8 *In die illa.* sicut in die finalis iudicij reprobi cōfundētur sic iusti exaltabūt. Ideo dicit: *In die illa, &c.* id est Ecclesia Xpi à peccato purissimi. † *Cantabit ei.* gratias agēdo sibi. 9 *Ego do. q seruo eā.* à neqtia hęreticorū, dādo sibi verā sapientiam: & à violentia tyrannorū dando sibi patientiā. 10 *Repēte ppinabo ei.* potum aduersitatis temporalitatis.

✻ Neforte

a *An potius.* Vox patris de liberatiuè more nostro, qui magna facturi deliberam⁹. q. d. Mittam filium ad incarnandũ? *An potius te fortitudinem meam.* Vt scilicet potius id agat fortitudo mea, vt irã differã, & saluem eos per Euangelij clementiam, qui nõ sunt saluati auctoritate legis.

b *Israel*, id est populus Iudæorum conuersus, videns doctrina filiorum suorum orbem floruisse.

c *Et implebũt.*

✱ Procopius.

Simile est, quod dixit Dauit. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Sunt .n. sudorũ Apostolicorũ credentes ipsi, quos gaudiũ, & coronã vocauit Apost.

d *LXX. Nunquid sicut ipse percussit, & ipse sic percutiet.*

✱ Procopius. Sensus est. Nũ malum malo gentibus pensarunt, qui pacem eis annũtiantes, grauissima quæque ab eisdem passi sunt.

e *Idcirco.* q. d. Ideo dimittetur iniquitas domui Iacob: & cæt. propter merita, scilicet Apostolorũ, qui per mundum idolorum altaria comminuerunt.

☞ Con-

† Faciet. † Fructu. † Ipse eam iudicabit solũ in propaginibus eius spacium iugeri, & auferet vẽto suo duro tẽpore quo flat. Durus † posuerint. † Calcis. Psalm. 18.

† Vt pr… † Eò …niet, qu… dicabit … † Perc… ab eo. † suos. † Et sic …bitur. † Aufer… nem fr… peccat…

a ¶ Aliqua aduersitate. b ¶ Ne vastet eam aper de sylua, & aliæ bestiæ. c ¶ Quasi toties irritatus non indignabor quando que. ¶ Vt sciam ferire, & reddere secundum opera sua. ¶ S… nunquid indignatio.

ne fortè visitetur contra eam, nocte, & die seruo eam indignatio nõ

a ¶ Quasi: Iniquitas vestra b ¶ M… & misericordem modo. c ¶ Per antiphrasim. ¶ Per anphiacticos. d ¶ Deũ… duriũ & crudelem, vt vincam naturam meam, e ¶ Conculcabo eam.

est mihi? Quis † dabit me spineam & veprem? in prælio gradiar su-

a ¶ Quam ante seruaui. b ¶ Destruam. c ¶ Filium. ¶ Christus Dei virtus, & Dei sapientia.

per eam succendam eam pariter. An potius tenebo fortitudinẽ meã?

¶ Non quia. a ¶ Carne assumpta mundum reconciliabit mihi, b ¶ Propheta de Apostolis. c ¶ Apostoli. ¶ Ad prædicandum. d ¶ Desiderij. ¶ De Sion exibit lex, &c.

Faciet pacem mihi, pacem faciet mihi. † Qui egredientur impetu

a ¶ Tunc. ¶ Fide b ¶ Operatione. ¶ Apostoli.

à Iacob florebit, & germinabit Israel, & implebunt faciem or-

a ¶ Prædicationis. ¶ In omnem terram exiuit sonus eorum, &c b ¶ Sicut immisericorditer crucifixerunt eum, & martyres eius occiderunt. c ¶ Populum Iudæorum.

bis † semine. Nunquid iuxta plagam † percutientis se percus-

¶ Minimè. a ¶ Martyres. b ¶ Tam crudeliter. c ¶ Non diu enim sustinuit eos, sed quia non egerunt pœnitentiam, tandem in men. contra men. ¶ Pœne.

sit eum? Aut sicut occidit interfectos † eius, sic occisus est. † In men-

a ¶ Culpæ. b ¶ Cum Apostoli ad gentes transierint. c ¶ Per Romanos, vel in die iudicij. d ¶ Ierusalem. e ¶ Dominus. ¶ Quid retribuit eis

sura contra mensuram cum abiecta fuerit iudicabit eam Medita-

a ¶ Opinione malorum. b ¶ Suæ passionis, vel suorum. ¶ Persecutionis quando ardentior est indignatio.

tus est spiritu suo duro per diem æstus. † Idcirco super hoc di-

a ¶ Iudæis de quibus Apostoli. b ¶ Non aliis. ¶ Idest vt virtutes præbeat & vitia resecet. c ¶ In alijs, vel in alijs.

mittetur iniquitas domui Iacob, & iste † omnis fructus, vt aufera-

a ¶ Chorus Apostolorum. b ¶ Idolorum.

tur peccatum eius. Cùm † posuerit omnes lapides altaris, sicut

a ¶ In quibus sacrificabant dæmonibus.

lapides † cineris allisos, non stabunt luci, & delubra.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ne fortè visitetur. *Idest ne ex prosperis insolescat. & sic pro insolentijs visitetur contra eam in die iudicij.*

2 Nocte, & die. *Idest tempore aduersitatis & prosperitatis sub paterna disciplina.*

3 Indignatio non est mihi. *Idest hoc non facio ex ira, seu indignatione, sed ex paterna correctione.*

4 Quis dabit. *Hic soluitur secũda quæstio, qa videretur alicui, quod pro merito iustorum de populo Israel, & maximè Apostolorũ parcendum fuisset alijs eiusdem populi de captiuitate, quæ facta est per Romanos, & sic in hac quæstione proceditur, quia primò ponitur ad vtramque partem ratio. Secundò ponitur quæstionis solutio, ibi:* Nunquid iuxta est. *Primò arguitur, quòd non debuit parci, sed magis pro multitudine malorum iusti cum eis debuerunt affligi, sicut frequenter factum fuit in veteri testamento: & hoc est, quod dicitur in persona domini.* Quis da. *ad succedendum ciuitatem.*

5 In prælio. *Scilicet Romanorum, qui captam ciuitatem incenderunt.*

6 Gradiar. *Eam calcando per Romanos.*

7 Succendam. *Scilicet fideles in Christum tunc credentes cũ infidelibus in sua cæcitate obstinatis q. d. hoc videretur decens iustitiæ meæ, sicut succensa fuit Ierusalem per Caldæos: & multi iusti fuerunt ibi mortui, & captiuati occasione iniustorum.*

8 An potius. *Hic ponitur argumentum ad oppositum scilicet quod debeat parci malis, cum dicitur:* An potius timetur. *Id est retinebo.*

9 Fortitudinem meam. *Cessando à punitione sub spe correctionis: ideo subditur:*

10 Faciet mihi pacem. *Et pro Apostolorum aliorumque Christi discipulorum meritis, propter quod subditur:*

11 Qui egredientur. *Scilicet ad prædicandum fidem catholicam per orbem.*

12 Impetu. *Idest cum feruenti desiderio.*

13 A Iacob. *Idest à populo Israel cuiusmodi fuerunt Apostoli, & alij septuaginta discipuli: qui pro maiori parte fuerunt Iudæi.*

14 Florebit. *In Apostolis scilicet floribus sanctæ vitæ, & doctrinæ.*

15 Et implebunt. *Scilicet verba Euangelicæ doctrinę, secundum quod dicitur in parabola seminantis, Luc. 8. a.* Semen est verbum Dei.

16 Nunquid. *Hic ponitur solutio in qua sic proceditur, quia primo soluitur quantum ad malos, secundò quantum ad bonos, ibi:* Et erit. *Circa primum primò ostenditur, quod pro prædictis non est malis parcendum, secundò soluitur argumentum, ibi:* Idcirco. *tertiò ponitur malorum exterminium, ibi:* Ciuitas. *Circa primum dicitur:* Nunquid iuxta plagam percutientis se. *idest populi Iudaici dum Christum crudeliter affligerent.*

17 Percussit eum. *q. d. non ante Ciuitatis destructionem.*

18 Aut sicut occidit. *Idest Apostolos Christique discipulos à Iudæis occisos, quos occiderunt Iudæi & persecuti sunt grauiter, vt patet Act. 7. de Stephano. & 2. de Iacobo, & 8. de persecutione generali Christianorum, & in pluribus locis de persecutione Pauli, & aliorum Apostolorum.*

19 In mensura contra mensuram. *Quasi diceret, non cõuenit diuinæ iustitiæ, quod tanta facinora transeant absque debita pœna. ideo subditur.*

20 Meditatus est in spiritu. *Idest disposuit diffinitiuè ista punire.*

21 Idcirco. *Hic soluitur argumentum ad oppositum de merito Apostolorum cum dicitur:* Idcirco super hoc. *Idest propter meritum Apostolorum.*

22 Dimitte. iniqui. *prædicta.*

23 Domui Iacob. *Idest, Iudęis in sua malitia obstinatis.*

24 Et iste omnis fructus. *Idest ne totus fructus meriti apostolorum quod dimittatur alijs Iudæis dictum peccatum. Et vlterius specificat meritum istud dicens:*

25 Cum posue. *Scilicet prædicatio Apostolorum:*

26 Omnes lapides altaris. *Idest altarium idolorum.*

27 Sicut lapides cineris allisos. *Per prędicationem enim Apostolorum fuit cultus idolorum multum destructus per orbem etiam ipsis viuentibus: & quasi totaliter ablatus per successores eorum, ideo subditur:*

28 Nõ stabunt luci, & delubra. *Vbi exercebatur idololatria. Nec potest illud intelligi de idololatria Iudęorum, quæ à reditu captiuitatis Babylonicæ non legitur in populo Iudaico fuisse* ✱ *nisi*

15 Et im-

MORALITER.

1 *Ne fortè visitetur.* In condemnatione iudicij finalis.

2 *Nocte, & die seruo eam.* Nocte aduersitatis, ne per impatientiam frangatur, & die prosperitatis, ne per superbiam eleuetur.

4 *Quis dabit me spinam.* Hic vsque ad finem capituli secundum sensum literalem tractatur vna quæstio scilicet vtrum Deus parcere debuit Iudæis Romanorum propter bonos eiusdem populi, scilicet Apostolos, & alios credentes ex Iudaismo? & respondetur quod non, quia fuerunt Christi persecutores, & Apostolorum aliorumque credentium in Christum. Iudæi tamen credentes in Christum, tunc fuerunt saluati ab illa persecutione: nam monitu angeli transierunt in regnum Agrippæ qui confœderatus erat Romanis: & sic fuerunt ibi saluati, vt dicitur in Ecclesiastica histo. Moralitas autem huius est, quod firmiter est adhærendum Deo: nã adhærentes sibi semper saluat spiritualiter, & aliquando etiã corporaliter, sicut patet in proposito exemplo.

✱ MORA-

a *Conterentur.* Sicut Delbora ad bellum iuit, & populum ad ignominiam Iudæorum iudicauit, & imminente Chaldæorum captiuitate viris tacentibus Olda prophetauit: Sic iminẽte captiuitate Romanorum veniebãt fortè mulieres & docebant eos.

b *Mulieres.* diuersæ synagogę. Vel apertæ mulieres, quæ nudatis pectorib. sanguinantes ferunt lacertos.

* Tertullianus. Reuertentes quoque a sepulchro mulieres, & ab illa Angelorum visione prospiciebat Isaias *Mulieres*, inquit, *veniẽtes* à visione, venite ad renuntiandam scilicet domini resurrectionem.

* Origenes. De istis mulieribus (Maria Magdalenæ, & Maria Iacobi) prophetasse referunt Isaiam, Mulieres venientes ad spectaculũ, venite, vocat enim mulieres vt relinquant populum insensatum & accendant ad nouum testamentum, aspiciant passionem Christi.

* Procopius. Quoniam populus Apostolorũ prædicationi nõ credebat, quã auidè gentes recipiebant mulieres ob id diuinus cõpellat Spiritus. Apostolos enim tanquam noctu corpus sustulissent, falso accusabant. Ideoque minimè suspectos testes ad eorum refutandam vesaniam testes ciet. At mulieres primę resurrectionis fidẽ arripiũt, quia mulier prima serpentis deceptioni patuit.

c *Docentes eam.* Magna infœlicitas populi, & reprehensio a mulieribus, lamẽtationis carmina discere.

d *Ab alueo.* LXX. ab Euphrate vsque Rinocorulã. Est enim riuus, non magnus, qui diuidit terrã promissionis & Aegyptum, (super quem ciuitas Rinocorula sita est, quasi ab eo quo incipit vsquequo terminatur. *Ab alueo. flu.* Euphrate. scilicet vnde a flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Alij Iordanem putant, & nota quod in terminis Iudeæ, fluuius appellatur, in Aegypti finibus torrens, quia habet turbidas aquas, & non perpetuas.

a ¶ Ierusalem. b ¶ Olim. ¶ Custodia angelorum. c ¶ Per Romanos, quia filium Dei occidit. d Quondam. ¶ In qua habitabat speciosus forma præ filijs hominum.

a Ciuitas enim munita † desolata erit, † speciosa 1
a ¶ Adeo. ¶ Surgite eamus hinc. b ¶ Ab hominibus. 2
relinquetur, & dimittetur quasi desertum. 3
a ¶ In vinea illa b ¶ Romanus exercitus. vnde: Vastauit eam aper de sylua. ¶ Titus. de quo: Singularis ferus deuastauit eam. 4
Ibi pascetur uitulus, & ibi accubabit, & con- 5
¶ Magnates. a ¶ Quibus consumptis cito moritur vinea. b ¶ Metaphora. ¶ Morte plebis eius. 6
sumet † summitates eius. † In siccitate messis 7
¶ Dolore. a ¶ Vndique. ¶ Itinere, fame, & squalore confectæ. 8
b illius conterentur mulieres venientes & do-
a Ideo docebunt mulieres ¶ Non vult esse. b ¶ Intelligens creatorem: 9
c centes eam. Non est enim populus sapiens, 10
propterea non miserebitur eius qui fecit eum, 11
& qui formauit eum, non parcet ei. Et erit in 12
a Captiuitatis. b ¶ Terram Iudæorum. c ¶ Vt in Iudæa quæ quondam fuit terra promissionis, nullus reperiatur sermo doctrinæ vel scientiæ scripturarum. vnde suadet vt non attendamus Iudaicis fabulis, & mendacijs hominum. ¶ Ab Euphrate. 13 14
d die illa, † percutiet dominus ab alueo flumi-
a ¶ Nilum. b ¶ Ad fidem.
nis vsque ad torrentem Aegypti, & vos con-
a ¶ Pauci scilicet. ¶ Veri Israelitæ. 15
gregabimini vnus & vnus filij Israel. Et erit in 16
a ¶ Post ascensionem vel subuersionem Ierusalem. b ¶ Ab apostolis. c ¶ Prædicatione Euangelica d ¶ Gentes. ¶ Ad fidem. 17
die illa, clangetur in tuba magna, & venient
a ¶ Per Idolatriam. b ¶ Ab ortu solis vsque ad occasum. ¶ Per hos enim omnes gentes significat. 18
qui perditi fuerant † de terra Assyriorum, &
a ¶ A Deo.
qui eiecti erant † de terra Aegypti, & adora-
¶ Ecclesia. ¶ Scilicet
bunt dominum in mõte sancto in Ierusalem.

† habitaculũ dimissũ erit.

† Præ ariditate rami eius.

† in terram

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

nisi tempus modicum, & per violentiam & in pacis scilicet tempore Antiochi illustris, qui cogebat Iudæos idolis immolare, vt patet. 1. & 2. Machab. Nec quod dicitur: Cum posuerit omnes la. al. si. lapi. cineris, *potest conuenienter exponi de destructione tẽpli per Romanos, vt volunt aliqui dicere, quia statim subditur:* Non stabunt luci, & dc. *per quod intelligitur idololatria, quæ nullo modo tunc erat apud Iudæos: & ideo intelligitur de destructione idololatriæ Gentilium per prædicationem apostolorum vt dictum est.*

1 Ciuitas. *Hic ponitur Iudæorum exterminium quantum ad obstinatos. cum dicitur.* Ciuit. enim munita. *scilicet Ierusalem.*

2 Desola. er. *per Romanos qui eam destruxerunt.*

3 Spaciosa relin. *i. Ierusalem quę antè erat ciuitas spatiosa relinquetur a suis habitatoribus: quia a principio obsidionis vsque ad finem, multi fuerunt mortui gladio & fame & peste, scilicet decies centum milia, vt dicit Egesippus libro. 5.*

4 Et dimit. qua. de. *quia alij fuerunt in captiuitatem ducti, & ciuitas fuit destructa, ita quod non erat habitationi hominum apta.*

5 Ibi pascetur vi. *scilicet populus Romanus qui dicitur hic vitulus propter carnis petulantiam. Ibi enim fuit pastus. i. diuitijs ciuitatis repletus.*

6 Et ibi accu. *i. poterit secure dormire: quia eorum aduersarij erant mortui vel captiuati, vt dictum est.*

7 Et consumet summitates eius. *idest, templum & ędificia in circumitu, quę erãt in monte Sion, qui est superior pars ciuitatis.*

8 In siccitate messis illius. *i. ex defectu victus in Ierusalem.*

9 Conterentur mulie. ve. scilicet *in Ierusalem ad diem festum. vnde refert Egesippus lib. 6. quod quędam mulier de vltra Iordanem venerat in Ierusalem & cum alijs fuit ibi obsessa, & angustia famis constricta coxit proprium filium & comedit. Et idem credibile est de pluribus alijs, licet non fuerint deprehensę, quia talia enormia fiunt clanculo.*

10 Et docen. eam. *Sicut est in Heb. & libris correctis: Et accipiuntur hic docentes, ipsi sacerdotes, qui ex officio habebant docere populum: & isti fuerunt tunc contriti, quia cum a Tito postularent misericordiam, iussit eos occidi, dicens eos degeneris esse animi, quia templo & numini cuperent superuiuere. Et causa subditur.*

11 Non est e. po. sa. *Idest, habens Dei sapiẽtiam, quę sapida est: sed tantum terrenam sapiẽtiam quę est aĩalis & diabolica, Iac. 3. d.*

12 Propterea non mi. *& patet litera.*

13 Et erit. *Hic soluitur quęstio quantum ad bonos qui de Iudęis crediderunt Christo, qui destructa Iudęa fuerunt saluati in vita, ideo dicitur:* Et erit. *scilicet quod sequitur.*

14 In die illa percutiet. *Et dicitur hic Alueus fluminis, locus vbi oritur Iordanis. Torrens autem Aegypti dicitur Rinocorula, qui est paruus fluuius in extremitate Iudęæ in parte australi versus Aegyptũ. Ortus Iordanis est in termino Iudeę in parte aquilonari in radicibus montis Libani, vt dicit Hiero. & sic designatur hic terra Iudęę percussa à Romanis.*

15 Et vos congregabimini vnus & vnus. *idest pauci respectu multitudinis percussę & captiuatę.*

16 Filij Israel. *idest vos in Christum credentes fidem Patriarchę Iacob, qui alio nomine dicitur Israel imitantes. Scribitur enim in Ecclesiastica histo. quod ante obsidionem Ierusalem per Romanos, fideles qui erant in Ierusalem & Iudęa fuerant admoniti per angelum, vt transirent in regnum Agrippę qui erat confœderatus Romanis: & sic fuerunt ibi saluati.*

17 Et erit in die illa, clangetur in tuba. ma. *Per hanc tubã intelligitur edictum Aelij Adriani Imperatoris Romani qui Ierusalem destructam per Titum reædificauit, & suo nomine Aeliam appellauit: Sed postea magis tenuit nomen antiquum, & ipse edicto publico prohibuit ne aliquis Iudęus ibidem habitaret, sed fuit permissa ipsis Christianis ad habitãdum, vt dicit Hugo Floriacensis lib. 4. Et tunc in Ierusalem confluebant vndecunque Iudęi ad Christum conuersi. eo quòd diligebant locum illum, ideo subditur.*

18 Et venient qui perditi fuerant de terra Assyriorum & qui eiecti. *quia in istas terras per captiuitates pręcedentes multi Iudęi fuerant ducti & habitabant ibidem, qui per prędicationem apostolorum & aliorum discipulorum fuerunt conuersi ad fidem & sic veniebant in Ierusalem ratione dicta. Et per istas duas terras intelliguntur etiam alię in quibus Iudęi captiuati habitabant. Potest etiam hęc litera intelligi de ecclesia nomine Ierusalem significata secundum quod dicitur Apoc. 21. a.* Vidi ciuitatem sanctam Ierusalem nouam descendentem de cœlo, &c. *ad quam peruenerunt per fidem multi de omnibus terris. qui prius erant perditi, per errores & idololatriam Deum adorantes fideliter & deuote: & hoc adoratione latrię.*

* CAP.

CAP. XXVIII.

A a *Væ coronæ super.* Huc vsque ad cõsummationem mundi, dictum est, ab hoc loco: Ecce dominus dissipauit terram & nudauit eam. *Væ coronæ.* Dicamus prius historiam, deinde Tropologiam, tãdem vaticinium prophetale *Væ.* Superius de die iudicij, de subuersione Ierusalem de cõuersione gentium, nũc agit contra decem tribus quæ Ephraim dñr: Vel Ieroboã qui de tribu Ephraim primus super eam regnauit vel a Iosue qui Moysi successit. Hæc corona sũpbiæ, quia de multitudine superbierant, quæ est quasi corona regis. *Multitudo.n. populi gloria regis.* Flos decidit quia a gloria sua cito decidunt. vnde spiritussanctus. Væ coronæ superbiæ. Secundum prophetiam. *Væ coronæ.* Scribæ & Pharisæi qui iuxta LXX. dicuntur mercenarij Ephraim, pp Iudam, qui de tribu Ephraim, & vico eiusdem tribus Scarioth, dñm vendidit, qui vere flos apostolicæ doctrinæ decidit ftr per montem pinguissimũ. vñ: Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, ĩ vertice. s. vallis Gethsemani fm Hebræum, vbi dñm tradidit, quæ dicitur vallis pinguiũ: propter vbertatem & Scribas & Pharisæos, qui ibi dñm comprehenderunt. vnde *Tauri pingues obsederunt me.* Ebrius autem fuit Iudas, non vino, sed auaritia, & diaboli cibo: qui post buccellã intrauit in ipsum, & penitus deuoratus est, quia orõ eius in peccatũ cõuersa est, nec pñitẽ fructũ salutis habuit.

Prou.14.d.

†domini scilicet dies.

B

† in terra in fortitudine.

Deut. 32.b.

Matth. 26.d.

Psal.21.c.

* Procopius. Væ coronæ superbiæ, quam superbi & insolentes Iudæi imposuere Dño. Mercenarij Ephraim, Iudæi qui mercede conduxistis Iudam. D

* Eusebius. Ephraim. Sapienter omnem populum Iudaicum Ephraim nominauit, non autem Israel, ne veneratione digniores calumnietur appellationes. Inuenies autem in alijs quoque prophetijs, totam gentem Ephrain cum multa calumnia & accusatione nominari. Cũ igitur post reditum de Babylone, non amplius itidem vt prius, in tribus diuisus esset populus, per Ephraim intellige eos qui Ierusalem inhabitant.

Lib.c. fti.a.c.

† qu.

b *Vallis pinguissimæ.* Getsemani fertilitate frugum, per eam erat eis ascensus in ciuitatem, & ibi figebant aliqui, ludi causa, tentoria dum in ciuitate morabant. E

† per

c *Ecce validus.* * Cyrillus. Significat propheta Iudæos daturos pœnas impietatis in Christum, & vtitur similitudine grandinis, & aquę omnia vastantis, quæ tanto impetu omnia obruit, vt natantium manibus locum non relinquat, nec liceat natando effugere periculum.

d *In die illa.* Secundũ prophetiam, cũ dominus Scribas & Pharisæos, & Iudam proditorẽ subuerterit, erit corona glẽ his q de Iudeis crediderint. i. apostolis, & spũs iudicij, inspirans ecclesiæ prælatis, & fortitudo bellatoribus, ad se qui est porta, reuertẽtib. Scribæ. n. & Pharisæi vino & sicera inebriati sũt. *Tropo. In die illa.* Hæreticis, a diabolo deuoratis, dñs erit cora-

Tro

CAP. XXVIII.

a ¶Magistris erroris. b ¶Posuerunt in cœlum os suum. c ¶Vitijs. ¶Vino. fornicationis, idololatriæ.

a Væ coronæ superbiæ ebrijs 1

a ¶Hæreticorum. b Quia de gloria domini excident de flore & spe cœlesti.

Ephraim, & flori decidenti, 2 3

gloriæ exultationis eius, † q 4 †

a ¶Ebrij. b ¶Tempore Dauid vocati a rege vel exigente solemnitate, non enim ibi habitabant neque ad eam sortem pertinebant. ¶Id est culmine superbiæ. c ¶Ierusalem, quæ erat super Gethsemani. d Quia non tenuẽ Manna & humilitatem ecclesiæ sequuntur, sed in monte pinguissimo tanquam ebrij vertantur.

b erant in vertice vallis pinguissimæ † errantes à

a ¶Idololatriæ. b ¶Irruet super eos.

c vino. Ecce validus & fortis † dominus sicut 5

a ¶Exercitum Sennacherib significat. b ¶Violentiam notat.

impetus grandinis, turbo confringens, sicut

a ¶Irruens multitudo. b ¶Quæ omnia obuia trahunt.

impetus aquarum multarum inundantium, 6

a ¶Decem tribus leuiter captiuaturus. b ¶Diaboli. ¶Assyriorum.

† & emissarum super terram spaciosam. Pedibus conculcabitur corona superbię ebriorum Ephraim, & erit flos decidens gloriæ exultationis eius, qui est super verticem vallis pin-

a ¶Malum præmaturum, vel aliquid huiusmodi. ¶Quasi: Dulcissimus cibus diaboli erunt.

guium, quasi temporaneũ ante maturitatẽ au 7

tumni. Quod cùm aspexerit, uidens statim vt 8 9

a ¶Cupide, sic deuorabuntur decem tribus. b ¶Deletis scilicet tribubus ab Assyrijs.

d manu tenuerit, deuorabit illud. In die illa erit 10

* Pro-

C

*

Diuisio.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXVIII.

Væ coronæ superbię. *Superius locutus est propheta contra duarum tribuũ persecutores, hic propheta contra prophetarũ cõtemptores. Et diuiditur in duas partes, quia primò propheta prophetat cõtra contẽptores præsentiũ, secundò futurorũ. 30.c. Prima in duas: quia primo prophetat contra contemptores de decem tribubus, secundò contra eos de duabus. ibi:* In die illa. *Circa primum dicitur.*

1 Væ coronæ superbiæ. *idest regno decem tribuum quod intantum superbierat, quod prophetas domini omnino contempserat, & prophetis idolorum adhæserat.*

2 Ebrijs Ephraim. *quia illud regnum non solum infectum erat per peccatum superbiæ, sed etiam gulæ, & luxuriæ, & denominatur ab Ephraim illud regnum, quia primus rex, scilicet Ieroboam fuit de tribu Ephraim.*

3 Et flori decidenti. *Per hoc designans, quod destructio illius regni erat propinqua, quæ facta fuit per Salmanasar regem Assyriorum 9. anno Oseæ regis Israel 4. Reg. 18.*

4 Qui erant in ver. *Ista vallis secundum Rab. Sa. est vallis Zereth fertilissima existens in regno decem tribuum.*

5 Ecce validus. *Cui nullus potest resistere.*

6 Sicut impetus. *Per hoc intelligitur exercitus Salmanasar, instinctu diuino venturus cum magna fortitudine ad destruendum regnum Israel, ita quod Ismaelitę non possent resistere, sicut factum fuit: ideo subditur:* Pedibus conculcabitur, *& patet ex dictis litera vsque ibi.*

7 Quasi temporaneum. *idest primitiuum.*

8 Ante matur. autum. *idest ante maturitatem de cursu cõi.*

9 Quod cum aspe. *Et est sententia, quod sicut aliquis videns fructum aliquem maturum ante alios, vt pomum vel ficum vel huiusmodi, ex desiderio nouitatis, statim accipit & comedit, sic Salmanasar, & eius exercitus cum magna auiditate destruendi regnum Israel venturi erant de propinquo: & sic contigit: quia populũ partim occiderunt, & partim captiuum duxerunt in Assyrios, & terrã populauerunt alienis gentibus. 4. Reg. 18.*

10 In die illa. *Hic consequenter prophetat cõtra contemptores, qui erant de duabus tribubus, & primò contra maiores populi specialiter. secundò contra totum populum communiter capit. sequenti. Prima in duas, quia primò vt appareat contemptus grauior, præmittit Dei beneficium eis exhibitum. secundò propheta prędicit eorum interitum, ibi:* Verum hi. *Circa primum sciendum, quod captiuatis decem tribub. per Salmanasar, Sennacherib voluit destruere regnũ Iudę, sed angelus domini percussit eius exercitum, ita quod oportuit eum fugere ad terrã suam, vbi a filijs suis fuit interfectus. 4. Reg. 19. Et tunc Ezechias rex Iudę cum populo suo & spolijs mortuorum fuerunt valde ditati, & sic habuerunt duplicem materiam gaudij, scilicet de morte aduersariorum suorum, & de spolijs eorum, & hoc quod dicitur. In die illa, &c. idest angelorum.*

Diu

* Corona

*

MORALITER.

1 *Væ coronę superbię.* Postquam Isaias prophetauit cõtra diuersas gentes, hic ad literam prophetat contra prophetarum contemptores. Et primò contra illos de regno Israel, per quos signantur in ecclesia sacerdotes, & clerici peruersi, qui prædicatores ueritatis pauperes contẽnunt, impediũt, & affligũt, sicut Amasias sacerdos Samariæ frequẽter afflixit Amos prophetã dñi, & Ozias filius eius ipsum vecte per tpa transfixit, ut dicit Hieron. in prologo super Amos pphetã. Talib. ergo clericis mysticè dr hic. *Væ coronę superbię.* q̃ fuit primo signũ humilitatis, sed nũc abutunt ea mali clerici p signo sũpbiæ & malignitatis.

2 *Ebrijs*

2 *Ebrijs Ephraim.* idest excedentibus in cibis & potibus.

3 *Flori decidẽti.* Nã tales exciderũt ab honestate clericali.

† *Glorię ex. eius,* idest dæmonis, qui gaudent in rebus pessimis, inter quas est deiectio clericalis sanctitatis.

4 *Qui erant in ver.* Hoc dr̃ propter plenitudinẽ diuitiarũ Ecclesiæ, quibus mali abutuntur ad carnalitatẽ & superbiam deducendam propter quod subditur pœna, cũ dr̃.

5 *Ecce validus & fortis dominus.* Ad puniendum tantum malum.

10 *In die illa.* Sicut. n. mali clerici cõtẽptores bonorũ sũt acriter puniẽdi, ita boni ab eis cõtẽpti sũt magnifice præmiandi, iõ subditur: *In die illa.* i. reddens prẽmiũ gloriosũ.

* *Residuo*

corona gloriæ his qui in ecclesia commorantur, multitudine errantium pauci sunt. Est autem spiritus iudicij, sordes lauans filiarum Sion, & fortitudo reuertentibus, de bello quo diabolum vicerunt, ad portam quæ est Christus, cui omnia tribuunt. *Verum hi quoque præ vino ne. &c.*

A

Vinum est quod de vinea fit. Sicera, omne quod inebriare potest, quam propriè Aquila ebrietatē transtulit. Sacerdos & propheta nescierunt, præ ebrietate, &c. Tales fuerunt Prisca & Maximilla & Mōtanus, qui nesciebant quid dicerent. Inebriantur vino, qui scripturas malè intelligūt, & peruertunt. Scira qui seculari scientia abutuntur.

a *Fortitudo reuertentibus.* Non leguntur bella Ezechiæ, sed dominus pro eo bellū gessit, interfectis 185. milibus Assyriorum, quorum Iudæi spolia collegerunt: & ad portas Ierusalē cum gaudio reuersi sunt.

b *Omnes enim.* Deum scripturarum non digerunt cibos, nec corpori faciunt vitales, sed immaturos & fœtentes egerunt, vt in eis dominus nullum inueniat locum.

B

c *Ablactatos a lacte auulsos.* Alios non, quia portare nō possunt. Hi enim sunt qui iā solido cibo vti possunt. Alijs dicit Apostolis: *Lac de di vobis potum non escam.*

✱ Ambrosius. Ablactatos a lacte, hoc est eos qui prima infantie alimenta transissent, cibo iam habiles fortiori. Exemplo sit quod ablactatus Isaac patriarcha, tantus euaserit, vt adhuc inter rudimenta primæ ætatis positus, nequaquam gladiū percussuri patris horruerit. Plures filios habuit Abrahā, sed in hoc solo legitur fecisse epulum magnum, & benè magnum, quia typus erat eius quem semper epulantur corda iustorum.

D

(¶ Quasi ex auro & gemmis.)
dominus exercituum corona gloriæ, & ser-
(a ¶ Ex floribus. b ¶ Duabus tribubus quæ non sunt captiuatæ ab Assyrijs tempore Ezechiæ.)
tum exultationis residuo populi sui, & † spi-
(a ¶ Ipse Deus inspirando quomodo iudicet. b ¶ Ezechiæ. c ¶ Regni.)
ritus iudicij sedenti super thronum, & forti-
(a ¶ Interfectione Assyriorum. b ¶ Ierusalem.)
a tudo reuertentibus de bello ad portam. Ve-
(a ¶ Duæ tribus. ¶ Sicut aliæ tribus. ¶ Quia Iuda & Beniamin legem præuaricati sunt, & ipsi in captiuitatem ducti sunt. b ¶ Fornicationis. c ¶ Creatorem, qui sæpe liberauit eos)
rum hi quoque præ vino nescierunt, & præ
(a ¶ A via Dei. b ¶ Iniquus. c ¶ Falsus.)
ebrietate errauerunt. Sacerdos & propheta
nescierūt præ ebrietate, absorpti sunt a vino,
(¶ A via Dei.)
errauerunt in ebrietate, † nescierunt viden-
(a Deum qui omnia videt. b ¶ Iustum.)
b tem, ignorauerunt iudicium. Omnes enim
(a ¶ Super quas comedebant ante idola. b ¶ Omni immunditia.)
mensæ repletæ sunt vomitu sordiumque, ita
(a ¶ In eis. b ¶ Domino. c ¶ Dignum doctrina domini. d ¶ Dominus.)
vt non esset vltrà locus. Quem docebit scien-
(a ¶ Quod audierit a domino. ¶ Qui habet aures audiendi audiat, aut quod auribus hauserit, corde intelligat. ¶ Verbum caro factum est.)
tiam, & quē intelligere faciet auditum? Abla-
(a ¶ Sicut Isaac, propter cuius auulsionem Abraham lætus fecit grāde conuiuium. ¶ Idem. ¶ O propheta.)
c ctatos à lacte, † auulsos ab vberibus, † quia
(a ¶ Responsio prophetæ: vel ipsi derisoriè repræsentant verba prophetæ.)
d manda, remanda, manda, remanda, expecta,
(a ¶ Maneas in expectatione.)
reexpecta, expecta, reexpecta, modicum ibi,
e modicum ibi. † In loquela enim labij,

✱ Chrysostomus. Ait dominus esse docēdos eos,
1 qui subeunt omne discrimen, etiamsi expectat eos *(in beatos Iob & Abraham.)*
2 Satham, vt excribret eos.
3 Quandiu .n. imperfecti sumus, nobis parcitur: & quā
4 diu lactamur paternè fouemur:
5 vbi aūt perfectiores fa-
6 cti fuerimus, perfectorum certamina subimus. Et non dixit, ablati ab vbere, sed
7 auulsi, coguntur enim fide-
8 les, vt recedant a lactendo,
9 vt eant per omni discrimē. *(1. Cor. 3. a.)*
10 d *Quia manda, remanda, man-*
11 *da, remanda, expecta, reexpecta,*
12 *expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi*, quasi dicat vos
13 non potestis doceri, quia ir-
14 ridētes prophetas (per quos prędicit dominus vobis ma-
15 la superuentura vt pœniten- E
16 tiam agatis & liberemini) opponitis: manda remanda: quasi dicat. O propheta
17 præcipe quod vis, minare
18 quæ vis: hæc tamen non eueniunt quæ minaris.
e *In loquela enim.* quasi dicat. Malo vestro hæc dicitis,
19 quia non prænuntiabit vobis dominus amodò mala,
20 sed statim inferet. Et hoc est: In loquela enim labij, &
21 lingua altera loquentur ad populum istum, &c. *(Quia balbutientib. labij.)*

✱ Chrysostomus. Quomodo Apostoli attraxere tot nationes, qui non nisi vnam linguarum habebant, nempe

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Corona gloriæ. *quantum ad maiores.*

2 Et sertum exultationis. *quantum ad minores, quia corona fit de auro, & argento & gemmis: sertum verò de floribus.*

C

3 Residuo pop. *i. duabus tribubus quæ remanserant alijs captiuatis.*

4 Et spiritus iudicij *.i. inspirantis voluntatem iudicium faciendi.*

5 Sedenti super iudicium. *Sic est in Hebræo, & in libris correctis, idest, Ezechiæ regi qui fuit iustus.*

6 Et fortitudo. *.i. populo Ezechiæ, qui exijt ad colligendum spolia Assyriorum, vt prædictum est. Et redijt ad portam ciuitatis Ierusalem plenus diuitijs aduersariorum, & ideo dicitur hic. Reuertentibus de bello, & non bellantibus: quia illam victoriam non fecit dominus per homines, sed per angelum.*

7 Verum hi quoque. *Hic præmisso beneficio denuntiatur interitus ratione ingratitudinis. Et primò ponitur interitus duarū tribuum factus per Chaldæos, secundò per Romanos. ibi:* Propter hoc audite. *Prima in duas, quia primò propheta describit eorum culpam secundò debitam pœnam. ibi:* Et erit. *Circa primum dicitur:* Verum hi. *idest illi de duabus tribubus.*

8 Præ vino nescierunt. *Quia exposuerunt se epulis & potib. & alijs malis, & cito Dei beneficium obliti fuerunt, ideo subditur.*

9 Sacerdos & propheta. *Qui deberent alios de Dei beneficijs instruere, & ad Dei laudem inuitare.*

10 Nescierunt præ, &c. *Et loquitur hic Isaias de prophetis falsis.*

11 Absorpti sunt. *Inculcatio est verborum idem significantiū ad ostendendum magnitudinem excessus eorum in talibus.*

12 Nescierunt videntem. *idest verum prophetam secundū quod dicitur 1. Reg. 9. b.* Qui enim hodie dicitur propheta, olim appellabatur videns. *Sacerdotes enim mali & prophetæ falsi, veros prophetas domini contemnebant: ideo subditur.*

13 Ignorauerunt iudicium. *Quia nolebant dirigi per verba sanctiorum prophetarum.* F

14 Omnes .n. &c. *ex nimio expulationis & potationis excessu.*

15 Ita vt non esset &c. *scilicet mundus a talibus sordibus: Et quia talis excessus causat cæcitatem intellectus, sic econtrario abstinentia clarificat, secundum quod dicitur. Dan. 1. de ipso & socijs eius, qui fuerunt valde abstinentes, vt ibidem dicitur;* Pueris autem his dedit Deus scientiam & disciplinam in omni libro & in omni sapientia, &c. *ideo subditur.*

16 Quem docebit, &c. *.i. per sacrarum scripturarum studium.*

17 Et quem intelligere *.i. verba doctorum vel etiam angelorum reuelantium & respondet.*

18 Ablactatos a lacte. *.i. segregatos a delectationibus carnalibus, quæ sunt circa cibos & venerea. Et quia deienti dilectionibus carnalibus sunt adhoc inepti, ideo subditur.*

19 Manda, remanda, &c. *sic enim loquebantur sacerdotes mali & prophetæ falsi deridendo verba prophetarum sanctorum quæ non intelligebant. Circa quod sciendum, quod prophetæ nitebantur populum retrahere a malis aliquando comminando eis mala si in malis perseuerarent: & tunc vtebantur verbo mandati sicut supra.* 5. *b.* Mandabo nubibus ne, &c. 13. *a.* Mandabo militiæ belli. *Aliquando verò promittendo bona si a malis desisterent, & tūc vtebantur verbo expectationis sicut Abacuch.* 2. *a.* Si moram fecerit expecta eum, &c. *& ideo sacerdotes mali & prophetę falsi eos deridendo dicebant,* Manda re. *& subditur.*

20 Modicum ibi. *q.d. de comminationibus eorum seu promissionibus modicum aut nihil vidimus impletum.*

21 In loquela .n. *In Hebræo habetur: In balbutiendo. Balbutiēs enim satis mouet labia, sed tamen loquitur malè intelligibiliter.*

✱ Et in

MORALITER.

† 3 *Residuo populi sui .i.* pauperibus religiosis fideliter laborantibus in ecclesia Dei, verum tamen quia aliqui eorū irretiti sunt vitijs prædictis, ideo subditur.

6 *Verum*

7 *Verum hi.* Propter quod mouetur quæstio, cū subdit.

16 *Quem docebit .s.* salutis: non solùm speculatiuè, sed etiā practicè. Et respondetur cùm subditur.

18 *Ablactatos a lacte, &c. ab vberibus .i.* separatos a delitijs carnalibus, cuiusmodi sunt boni religiosi & studiosi.

A nempe Iudæi cam acceperant a spiritu sancto gratis multi iugarũ dona linguarum, & hoc quoque prophetę dicunt, duo hæc declarantes, scilicet, quod linguarũ varietatem acceperint Apostoli, & cum attraxerit omnes gentes, non attraxerit Iudæos. B *Invarijs linguis & in labijs alijs loquar populo huic, & non sic*

† hæc requies

Lib. 6. in lib. 3. Reg. cap. 2.

† Ro. 9. g.

a ¶Incredulum. b ¶Populo. c ¶Dominus. d ¶Vos benefacientes.
& lingua altera loquetur ad populum istum, cui dixit: Hæc est re-
a ¶Laborare me fecistis in iniquitatibus vestris. Et alibi: Laboraui fusti. ¶Me.
b ¶In bonis operibus vestris. ¶Anima iusti sedes sapientiæ est.
queis mea, reficite lapsum, & † hoc est meum refrigerium, & no-
a ¶Quod irrident. b ¶Scilicet.
luerunt audire. Et erit eis verbum domini manda, remanda, man-
da, remanda, expecta, rexpecta, expecta, rexpecta, modicum ibi,
a ¶In interitum. b ¶Euntes. c ¶Boni cadunt in faciem, mali retrorsum.
modicum ibi, vt vadant & cadant retrorsum, & conterantur & illa-
a ¶A Babyloniis vel Romanis. b ¶Quia illusistis.
queentur & capiantur. Propter hoc audite verbum domini viri il-
a ¶Pontifices, Scribæ, & Pharisęi. b ¶Principes.
lusores, qui dominamini super populum meum qui est in Ierusalẽ.
a ¶Obliti enim beneficiorum meorum. ¶Opere non sermone. b ¶Semel salutem desperauimus.
¶Immolantes dæmonibus sicut aliæ gentes. c ¶Diabolo. ¶Vt descensuri ad inferos leuius nominamur.
a Dixistis enim: Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno feci-
a ¶Pacis actum. b ¶Ergo. ¶Captiuitatis. c ¶Ante mortuos.
mus pactum. Flagellum inundans cũ transierit, nõ veniet super nos,
a ¶Idest frustra spem in Deo habuimus & in lege eius. b ¶Diabolum. c ¶Diabolo, qui est pater mendacij.
¶Quia mortui iminentem captiuitatem declinauimus.
quia posuimus mendaciũ spẽ nostrã, & mẽdacio protecti sumus. Id-
a ¶Quia desperastis. b ¶Misericors & miserator. c ¶Vobis nolentibus.
d ¶Quasi sapiens architectus fundamentum posui.
circo hæc dicit dominus Deus: † Ecce ego mittam in fundamentis.

D *non sic me exaudient, dicit Dominus.*
a Percussimus fœdus. ✻ Gregorius. Cum morte fœdus percutere, est mala audacter perpetrare, & ea semper agẽda promittere. Mala quippe indesinenter faciunt, sed diligendo quod faciunt, quasi a mortis amicitia se nunquam recedere pollicẽtur. E *Lapi-*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et in lingua altera. *idest extranea.*
2 Loquetur ad populum istum. *& est sensus, quòd sicut loquela balbutientis & loquentis alicui in lingua sibi extranea non est sibi intelligibilis, sic verbum domini per prophetas loquentis non intelligebatur saltem quantum ad effectum a contemporibus prædictis. Et ponitur exemplum cum subditur.*
3 Cui dixit. *scilicet dominus.*
4 Hæc requies mea. *idest impletio meæ voluntatis.*
5 Reficite lapsum. *idest afflictis impendite opera misericordię*
6 Et hoc est refrigerium meum. *secundum illud Mat. 25. d. Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.*
7 Et noluerunt audire. *mihi obediendo, & sic factum est eis verbum domini quasi non intelligibile.*
8 Et erit eis. *Hic consequenter ponitur pœna debita ex Dei iustitia per Chaldæos inflicta. Circa quod sciendum, quòd Sedechias rebellauit regi Babylonis ex confidentia adiutorij per regem Aegypti: et* C *ideo veniente rege Babylonis contra eũ misit pluries ad regẽ Aegypti, ad habendum auxilium, & ille pluries promisit, & de terra sua exiuit ad hoc agendum, sed non perfecit, quia rediit in Aegyptũ, vt habetur Iere. 27. & sic Sedechias fuit defraudatus a suis petitionibus & promissis regis Aegypti: & hoc sibi improperatur hic, sicut ipse & sui improperabant prophetis domini, quòd verba eorum nõ haberent effectum, vt prædictum est, & hoc est quod dicitur:* Et erit eis verbum domini. *eos deridendo.*
9 Manda remanda. *regem Aegypti pro succursu habendo.*
10 Expecta rexpecta. *eius aduentum sicut dixit promittendo.*
11 Modicum ibi, modicum ibi. *i. nullum remedium habebis ab eo, ideo subditur.*
12 Vt vadant. *in rebellione sua procedendo,*
13 Et cadant retrorsum. *tanquam victi.*
14 Et conterantur. *fame & gladio quantum ad mortuos.*
15 Et illaqueentur, & capiantur. *quantum ad cæteros in captiuitatem Babylonicam in vinculis deductos.*
16 Propter hoc. *Hic consequenter cõtra illusores veritatis prædicitur afflictio per Romanos. Circa quod sciendum, quòd illa afflictio fuit quædam figuratio iudicij finalis: propter quod apostoli simul quæsierunt de tempore vtriusque, Mat. 24. a.* Dic nobis quãdo hæc erunt. *s. destructio ciuitatis & templi? & quod signum aduentus tui, & consumationis sæculi? Et Christus ad vtrumque simul respondit, Matth. 24. & Mar. 13. & Luc. 21. Et ideo primò ponit hic afflictionem primam, secũdò secundã, ibi.* Et nunc. *Circa primũ sciendum, quòd prima afflictio facta est propter maliciam Iudæorũ contra Christum, vt habetur manifestè Luc. 19. & ideo hic primò ponitur contra Christum Iudæorum malignitas. Secundò ipsius Christi firma stabilitas, ibi:* Idcirco, *tertio pœnæ Iudæorum acerbitas ibi:* Et ponam. *Circa primum dicitur:* Propter hoc. *propter destructionem ciuitatis per Chaldæos, quæ contigit propter illusores prophetarum, vt dictum est.*

Diuisio.

17 Audite verbum domini viri illusores. *s. veritatis quales fuerunt sacerdotes & legisdoctores tẽpore Christi: propter quod dixit eis, Mat. 15. a.* Irritum fecistis mandatum dñi pp traditionem vestram. *Doctrinam enim Christi verissimam illudebant*
18 Qui dominamini super, *tunc enim Sacerdotes & Scribæ regebant populum.*
19 Dixistis enim. *i. facto ostendistis.*
20 Percussimus fœdus. *Ille. n. qui habet fœdus vel pactũ cũ alio, non timet ab eo. Est igitur sensus. Vos ostẽdistis per facta, quod non timueritis mortem naturæ nec gehennæ: quia ita obstinatè persecuti sunt Christum innocentem vsque ad mortem, ac si nullam pœnam timerent, inde sequitur in præsenti vel in futuro: ideo subditur.* F
21 Flagellum inundans. *super alios:* Et *intelligitur hic flagellum inundans exercitus Romanorum, qui afflixit totum mundũ.*
22 Non venient super nos. *destruendo nos, & captiuando.*
23 Quia posuimus mendacium. *Ad hoc enim procurauerunt mortem Christi, vt euaderent flagellum exercitus Romani, vt habetur Io. 11. c.* Si dimittimus eum, sic omnes credent in eum, & venient Romani & tollent nostrum locum, & gentem. *Hanc aũt mortem procurauerunt per mendacia accusantes eum coram Pilato, eò quod prohibebat tributa dari Cæsari: & quod volebat se facere regem vt habetur Luc. 23. Sciebant autẽ ista esse falsa, quia responderat eis contrarium Mat. 22. c.* Reddite quę sunt Cæsaris, &c. *& quod fugerat populum qui volebat eũ regem constituere, Io. 6. b. hoc enim fuerat ita publicum, quod non poterat eos latere, & sic per talia mendacia procurando mortem Christi, credebant euadere insultus Rumanorum, per hoc tamen accidit eis contrarium, vt prædictum est.*
24 Idcirco. *Hic ponitur consequenter ipsius Christi stabilitas, quia per afflictionem & mortem a Iudæis sibi procuratam peruenit ad stabilitatem immortalitatis corporis, & hoc est quod dicitur* Idcirco. *i. propter nequitiam Iudæorum prædictam.*
25 Hæc dicit dñs Deus. *Cuius verbum non potest cassari.*
26 Ecce ego. *Verbum illud est patris de filio vel totius Trinitatis de homine Christo. Secundum enim omnes expositores Hebraicos & Latinos scriptura hæc loquitur de Christo.*
27 Mittã in fundamẽtis Sion. *i. ecclesię militãtis, quę fundata* ✻ *fuit*

MORALITER.

† 8 *Et erit eis verbum domini manda.* ad literã describitur pęna veritatis illusoribus inflicta per Chaldeos, quæ fuit breuis respectiuè: quia durauit tantum septuaginta annis secundum numerum maiorem, & quinquaginta duobus tantum secundum minorem: propter quod Mora. signat pœnam quæ illusoribus veritatis aliquando infligitur a Deo in præsenti.

16 *Propter hoc audite.* Hic ad literam describitur pœna veritatis illusoribus inflicta per Romanos, scilicet Iudæis obstinatis, quæ fuit & est longa, quia iam durauit, 1262. annis. scilicet anno domini 1307. nec adhuc apparet aliquod signum liberationis ipsorum: propter quòd moraliter signat pœnam æternam, veritatis illusoribus infligendam.

24 *Idcirco, &c.* Posita pęna illusorũ veritatis, hic ɔsequẽter † descri-

16 Pro-

a *Lapidem. Lapidem quem ædificantes reprobauerũt, hic factus est in caput anguli*, viri, scilicet illusores.

* Cyrillus. Dicitur Christus lapis angularis, qui fecit vtraque vnum, qui in se populum gentium, & populum Israel coniunxit, & ex vtroque vnũ populum fecit, & idem fundamẽtum est dictũ, quod *fundamentũ aliud nullus potest ponere, præter id quod positum est, qui est Christus Iesus.*

b *Sola vexatio,*

* Gregorius. Hoc de reprobis dixit propheta, quia videlicet

A

a ¶Ecclesiæ. b ¶Christum. c ¶Gentes & Iudæos copulantem. d ¶A Deo. e ¶Quo redimitur mundus.
a Sion lapidem angularem, lapidem probatum pretiosum, † in fun-
a ¶Ecclesiæ. b ¶Scilicet. c ¶In illum. ¶LXX. non confundetur. ¶Si moram feceritis expecta eum. ¶Quærere retributionem. ¶Per filium meum.
damento fundatum. † Qui crediderit non † festinet, & ponam † in
a ¶Meo, quia pater non iudicat quemquam. ¶Iusto examine. b ¶Vt reddat vnicuique secundum opera sua. c ¶Multitudo tormentorum.
pondere iudicium, & iustitiam in mensura. Et † subuertet grando
a ¶Ipsum diabolum. vel ipsos qui in eo spem habuerunt. b ¶Diabolum quem putabant protectionem suam. c ¶Tribulationum.
spem mendacij & † protectionem. Aquæ inundabunt, & delebitur
a ¶Amicitiæ. b ¶Quod percussistis cum diabolo.
fœdus vestrum cum morte, & † pactum vestrum cum inferno non
a ¶De quo dixistis: Non veniet super nos. ¶Mortis vel captiuitatis Sennacherib vel Nabuchodonosor. b ¶Vel venerit. c ¶Conculcabit vos cum transierit.
stabit. Flagellum inundans, cum transierit, eritis ei in conculca-
a ¶Quia. b ¶Destruet
tionem. Quandocunq; pertransierit, tollet vos. Quoniam mane di-
b a ¶Diluculum quasi dubia lux. b ¶Continue. ¶Tam in prosperis quam in aduersis sentietis domini iram
luculo pertransibit in die & in nocte, & tantummodo sola vexatio
a ¶Faciet vos intelligere vera esse quæ dixerunt prophetæ. b ¶Vestro. c ¶Non capiet me & adulterum ¶Dominu ad Ierusalem quasi ad vxorem. d ¶Metaphora pudici mariti & adulteræ vxoris.
intellectum dabit auditui. Coangustatum est enim stratum, ita vt
a ¶Nemo potest duobus dominis seruire. Non potestis Deo seruire & Mammonæ. ¶Quasi abijce idola, vt meis fruaris complexibus.
† alter decidat, & † pallium Breue vtrunque operire non potest.
a ¶Quia lapidem recipere noluerunt. b ¶An stabit sicut stetit in monte? Quasi non pugnabit pro vobis sicut fecit contra Philisteos & Gabaonitas. c ¶Iratus est, Iosue pugnante & dicente: Stet sol & luna, & spatio vnius diei stetit sol, & de alienigenis perieruut multi.
c Sicut enim in monte † diuisionũ stabit dominus, sicut in valle quæ

B

delicet æterna non intelligũt nisi cum pro temporalibus iam sine emẽdatione puniuntur, tunc iniquus æstuat & infructuosæ pœnitentiæ se ignibus inflammat, duci ad supplicium timet, præsentem vitam ex desiderio retinet. Lxx. *Discite audire angustiati.* q.d. pleni malis intelligetis completas prophetias, & discetis credere prophetis.

D

E

c *Sicut enim.* Philisthęos ꝯgregatos super veniens Dauid auxilio domini diuisit viuos a mortuis, & peruersa loca dispersit, vnde locus ille Baalpharasim nomen

† turbetur
† ad funiculũ, vel adamussim.
† verret, purgabit.
† operimentũ angustium.
† Perazim
Psalm. 117. c.
2. Reg. 5. c.

NICOLAVS DE LYRA.

fuit in Sion per prædicationem Christi: quia pluries in templo existente in monte Sion prædicauit: Et quia in monte Sion suam resurrectionem discipulis manifestauit: & ibidem super apostolos spiritumsanctum in signo visibili misit.

C 1 Lapidem. *idest Christum, qui dicitur lapis Daniel. 2. c.* Lapis qui percusserat statuam, factus est mons manus.

2 Lapidem probatum. *multis persecutionibus in sua passione, & approbatum a Deo Patre, & quod hoc intelligatur de Christo ad literam etiam secundum Iudæos, patet per translationẽ Chaldaicam quæ sic habet:* Ecce ego statuens in Sion regem Messiam regem potentem angularem, *quia ex Iudæis & Gentibus tanquam ex duobus parietibus simul iunctis fecit vnam ecclesiam, secundum quod dicitur Io. 10. c.* Alias oues habeo quę nõ sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.

3 Pretiosum. *Humanitas enim Christi coniunctione ad deitatem habet quodammodo infinitum valorem.*

4 In fundamento fundatum. *Hoc dicitur, quia apostoli aliquando dicuntur ecclesiæ fundamenta, Apoc. 21. d.* Murus ciuitatis habens fundamenta duodecim: *tamen hoc eis solum conuenit inquantum innituntur ipsi Christo.*

5 Qui crediderit. *Hoc potest referri ad dictum Isaiæ, & sic est sensus:* Qui crediderit. *mihi denuntianti aduentum Christi primum.*

6 Non festinet. *Sic intelligendo verbum meum, ꝙ Christus statim sit venturus, quia adhuc est longum tempus. A tempore Isaiæ vsque ad tempus Christi fluxerunt anni quingenti vel circiter. Alio modo potest referri ad ipsum Christum, & sic est sensus, qui crediderit, scilicet doctrinæ Christi: quia pluries locutus fuit de aduẽtu suo ad iudicium, vt patet ex prædictis.* Non festinet. *imo expectet patienter tempus a Deo determinatum, vnde & apostolis quærentibus de tempore huius aduentus, Act. 1. a. respondit:* Non est vestrum nosse tempora vel momenta, &c.

7 Et ponam. *Hic consequenter describitur pœnæ Iudæorum acerbitas, pro morte Christi nequiter procurata, cùm dicitur.* Et ponam. *idest puniam eos secundum demerita.*

8 Et subuertet grando. *idest exercitus Romanorum cum magno strepitu veniens ad modum grandinis descendentis.*

9 Spem mendacij. *quia sperabant euadere insultum exercitus Romani, mendaciter procurando mortem Christi, vt prædictum est.*

10 Et protectionem. *ex hoc mendacio speratam.*

11 Aquę

11 Aquæ. *tribulationum.*

12 Inundabunt. *idest simpliciter auferent, sicut aquæ inundantes rapiunt quæ inueniunt: ideo subditur.*

13 Et delebitur. *quia vos inuadet ineuitabiliter: a principio enim obsidionis per Romanos fuerunt decies centum milia mortuorum, vt dictum est supra.*

F

14 Et pactum vestrum. *quia obstinati in sua infidelitate detracti fuerunt secundum animas ad pœnam gehennæ.*

15 Flagellum inundans. *i. exercitus Romanorum valde potẽs.*

16 Dum transierit. *ad terram vestram.*

17 Eritis ei in conculcationem. *quantum ad mortuos.*

18 Quandocunque. *quantum ad captiuos.*

19 Quoniam mane. *idest quocunque tempore vel hora venerit, continget vobis sine dilatione ista miseria.*

20 Et tantummodo. *Prædixit enim Christus hanc destructionem pluries: vt patet in Euangelijs: sed noluerunt credere donec senserunt per experientiam.*

21 Congustatum. *idest cor humanum non potest capere simul Deum & diabolum, sed suscepto diabolo per peccatum, exit Deus: & econuerso suscepto Deo per charitatem, exit diabolus.*

22 Et pallium breue. *scilicet amoris.*

23 Vtrunque operire. *quia diabolus non potest operari pallio charitatis, nec Deus pallio amoris malè inflammantis: & quia Iudæi a se eiecerant Deum humanatum, & per consequens receperant diabolum dominum ex quo merito debebat sequi dicta punitio.*

24 Sicut enim. *hic tanguntur breuiter duę historiæ. Prima habetur 2. Reg. 5. vbi dicitur, quod virtute diuina Philisthæi veniẽtes contra Dauid fuerunt debellati & fugerunt relinquentes idola sua, & tunc dixit Dauid: Diuisit dominus inimicos meos sicut diuiduntur aquæ, & propter hoc vocatus est locus ille Baalpharasim, idest campus diuisionum secundum Hebræos. Secunda historia habetur Iosue. 10. c. vbi dixit Iosue:* Sol ne mouearis contra Gabaon, *& sic stetit sol immobilis donec fuerunt eius aduersarij totaliter debellati. Est ergo sensus quod sicut tunc dominus ostendit iram suam tempore Dauid contra Philisthæos, & tempore Iosue contra Chananæos, sic ostendit iram suam contra illusores veritatis prædictos: ideo subditur.*

25 Vt faciat opus suum. *idest vindictam de peccatoribus. Quia tamen puniri non est sibi proprium, sed magis misereri & parcere, secundum quod dicit ecclesia.* Deus cui proprium est misereri semper & parcere. *punire autem conuenit ei per accidens scilicet propter hominum malitiam, ideo subditur.*

* Alienum

MORALITER:

describit stabilitas veritatis catholicæ, suprà petrã firmã scilicet

.s. Christum fundatæ, propter quod sensus literalis est ẽt spiritualis, nec occurrit alius cõuenientior hic ponẽdus.

nomen accepit.
a *Alienum opus.* Opus proprium Dei est misereri, parcere, condonare. Non suum sed alienum, est irasci, punire.

† Quod proprie non est opus eius.

Hom. 6. in Ezechielem.

Greg. In mundū veniet, vt faciat opus suum, s. redimat genus humanū. Sed ab ipso est alienum opus eius Non conuenit .n. deitati conspui, flagellari, crucifigi.
b *Et nunc nolite.* ✱ Theodoretus. Monet ipsos ne lætentur & exultent, neq; fidant proprijs viribus, ne hæc vaticinia eos opprimāt, & ne implicentur his malis quæ dicta sunt. Ait enim propheta, hæc omnia quæ dixit audiuisse a Deo, cuius sermo verus est.

†segnatum. †aperteam.

B

†tribula

✱ Cyrillus. Non oportet Christo illudere & insultare, ne permittat vos Deus permanere in vinculis legis veteris, & non illustrari luce euangelica.
✱ Procopius. Est enim lex ipsa vinculum, quæ iustum quidem efficiat neminem, sed ad pœnas veluti constrictos seruet. Quin & Dauid ipse cum ad gratiam per fidem alacriter properare suaderet, *Dirumpamus vincula eorum*, inquit.

Psal. 2.

c *Consumationem, &c.* ✱ Procopius. Idest, compendiosam

a ¶Hoc est, irascetur nunc vt tunc contra impios vt faciat opus suum? Non quia non est opus Dei perdere quos creauit. b ¶Non, quia alienum.
a est in Gabaon irascetur, vt faciat opus suum? † Alienum 1
¶Idem repetit alijs verbis. Non, quia.
est opus eius, vt operetur opus suum? Peregrinum est opus
a ¶Vos qui dicitis: Manda remanda. b ¶Prophetis. c ¶Super vos. vt non euadatis. ¶Funibus peccatorum suorum quisque constringitur.
b eius ab eo. Et nunc nolite illudere, ne fortè † constringan- 2
a ¶Peccatorum uel captiuitatis quæ iam non differtur ¶b Quasi: Cito veniet vestra captiuitas, ut audiui a domino, vel dies iudicij. 3 4
c tur vincula vestra. Consummationem enim † & abreuia- 5
tionem audiui à domino Deo exercituum super vniuer- 6 7
a ¶Iudæorum vel omnium. b ¶Ideo. c ¶Viri illusores. ¶Scribæ & Pharisæi.
sam terram. Auribus percipite & audite vocem meam, 8
a ¶Diligenter. b ¶Semper.
d attendite & audite eloquium meum. Nunquid tota die 9
a ¶Arator. b ¶Non. c ¶Sed. ¶Cum trah. d ¶Cum sarculo & rastro.
arabit arans, vt serat? proscindet, & sarriet † humum suam? 10
a ¶Communicauerit æquauerit. b ¶Superficiem. ¶Gith, genus leguminis simile cimino in quantitate, sed nigri coloris, & in pane dulcorando spargitur. 11 12
e Nonne cùm adæquauerit faciem eius, seret † gith, & ci- 13
a ¶Conuenienti loco. Non eadem tellus parit omnia. 14
minum sparget, & ponet triticum † per ordinem, & hor- 15
a ¶Viciam enim in circumitu messium solet seminari.
deum † & milium & † viciam in finibus suis? Et erudiet il-
¶Agricolam. a ¶Discretione, vt discrete & tempestiue vnumquodque fiat, alias faciat.
lum Deus suus, in iudicio docebit illum. Non enim in 16
a ¶Cum trituræ tempus fuerit.
† serris triturabitur gith, nec rota plaustri super ciminum
circumhibit: sed in virga excutietur gith, & ciminum in ba
a ¶Serris & palustro.
culo, panis autem comminuetur. Verum non in perpe- 17 18
a ¶Quia saluabuntur si pœnituerint salutem in die iudicij. ¶ Aliud est enim esse impium, aliud peccatorem esse. b ¶Panem.
tuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota
a ¶Serræ summitatibus. b ¶ Rota plaustri. ¶ Alias hæc dissipatio. ¶Hæc dispensatio.
f plaustri, nec vngulis suis comminuet eum. Et hoc à domi- 19
no Deo exercituum exiuit, vt mirabile faceret consilium, 20
a ¶Secundum quam plus exigit ab eis, qui plus acceperunt.
& magnificaret iustitiam. 21

sam fidei gratiam, D quæ exiguis verbo rum periodis comprehensa, non vt a Mose lex illa tantū Iudæis, sed cunctis terræ habitatorib. data est.
d *Nunquid tota.* Pius & misericors Deus genus humanum, vt fructum boni operis afferat, arat vt agricola vomere prędicationis, proscindit verbere tribulationis, nunc peste, nunc captiuitate corrigit, & hoc est: *Nunquid tota.*
e *Gith, & ciminum.* Gith & ciminum, quæ in virga excutiuntur, Gētes, quæ cognitionem Dei non habent, intelliguntur quæ minus punientur. Triticū & hordeum vnde panis fit. Iudęi pręeminentes cognitione Dei: Vel, mali prælati ecclesiæ, & principes huius seculi, qui punientur grauiorib. tormentis. *Vel, gith, &c.* Simplices & idiotę, qui fidem acceptā malè viuentes corrupere. Frumentum, ecclesiæ Sacerdotes, clauem scientiæ habentes.
f *Et hoc a domino Deo exiuit.* ✱ Procopius. portentum & admiratione dignum vocat, quod Israeli tantis peccatorū sordib. inquinato, misericordiæ locus pateat.

†forti †abb aut †& cc †vicia E †me F

CAP.

C

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Alienum est. *q.d. opus puniendi non inest ei ex sua conditione, sed ex malorum transgressione.*
2 Et nunc. *Hic consequenter agitur de punitione quæ erit in finali iudicio, cùm dicitur:* Et nunc. *idest post destructionem ciuitatis per Romanos.*
3 Nollite illudere. *virtutem Euangelicæ prædicationis.*
4 Ne forte. *pœna irremediabili in iudicio finali. ideo subditur.*
5 Consumationem enim. *scilicet mundi,* & abbreuiationem. *idest infra breue tempus respectu æternitatis.*
6 Audiui a domino. *qui est regula veritatis.*
7 Super vniuersam terram. *malos generaliter puniendo pœna irremediabili, & bonos præmiando gloria interminabili.*
8 Auribus percipite. *idest attendite diligenter ista. Et ponit exemplum ad hoc sensibile: & primò quantum ad præmiationem bonorum, dicens.*
9 Nunquid tota die. *idest singulis diebus continuè.*
10 Arabit arans. *vt serat semen suum in agro.*
11 Proscindet. *cum aratro vel ligone.*
12 Et sarriet. *idest purgabit a sentibus & herbis nociuis. q.d. non. ideo subditur.*
13 Nonne cùm adæquauerit faciem eius. *idest superficiem terræ perfectè disposuerit ad recipiendum semina.*
14 Seret gith. *secundum glossam genus est leguminis cimino simile.*
15 Et ponet triticum. *i. ponet semina ordinatè secundum variam dispositionem terræ, cuius vna pars est apta vni semini, altera alteri. Per hac intelligitur, quòd Christus qui est agricola agri sui qui est ecclesia peracto finali iudicio ponet electos suos in distinctis mansionibus gloriæ secundum varia eorum merita: propter quod dicit Io. 14.a.* In domo patris mei man. multæ sunt.
16 Non enim in serris. *Hic ponitur exēplum de punitione malorum, quia terræ nascentia collecta non similiter triturantur seu excutiuntur vniformiter, sed aliqua cum leuiori instrumento, vt potè cum virga, vt ciminum & similia. Alia autem triturantur cum instrumentis ferreis & ponderosis. Similiter in finali iudicio, vbi erit vniuersalis peccatorū collectio, non omnes vniformiter punientur, sed aliqui grauius & alij minus grauiter secundū eorū demerita. Et secundum hoc intelligitur ista parabola. Nec mirandū, quod per eadem semina intelligantur iusti premiandi & peccatores puniendi: quia hoc est propter identitatem naturæ in ipsis, sed est varietas in meritis & demeritis.*
17 Panis autem. *idest triticum vnde fit panis, quod comminuitur inter molas.*
18 Verum non in perpetuum. *Hoc refertur ad pœnas temporales, quibus Deus secundum ordinem sapientiæ suæ aliquando punit peccatores ad correctionem eorum, vel ad terrorem aliorum, & talis punitio cessabit in iudicio, & succedet pęna æterna, quā Deus committet executioni dæmonum quibus erunt subiecti in pœna qui ante fuerant eis subiecti in culpa.*
19 Et hoc a domino Deo. *tanquam verbum irretractabile.*
20 Vt mirabile faceret. *quia nullus scit in qua parte sit futurus scilicet præmij vel pœnæ finalis.*
21 Et magnificaret iustitiam. *quia finale iudicium omnibus apparebit iustum.*

Dan varia

✱ CAP.

ADDITIO I.

† *In cap. 28. vbi dicitur in postilla.* Qui crediderit non festin. *Vbi dicitur in translatione nostra:* Non festinet. *in Hebræo habetur quoddam verbum quod significat indifferenter, nō festinet, vel non*

non festinabit. Et in secundo significato est sensus: Quòd qui crediderit doctrinæ *Christi, de quo hic loquitur non festinabit ad credendum eo quòd doctrina Christi maximè est supra sensum hominis. Vnde, & discipuli Christi,, qui eius doctrinam continuè audierunt, & eius miracula viderunt, non tamen festinauerunt credere, vnde eis dicitur etiam post resurrectionem:* O tardi corde ad credendum.

ADDITIO II.

In eo cap. vbi dicitur in postilla. Sicut enim in monte diuisionum.

Ad vlteriorem declarationem huius quod dicitur hic: Sic enim in monte diuisionum, &c. vsque ad finem considerandum, quod hæ duę historiæ q̃ hic tangũtur, scilicet de monte diuisionis, & de valle Gabaon, videntur propriè referendæ ad duos aduentus Christi, in quorum vtroque iudicium mundi consideratur. Nam in primò fuit iudicium discretionis, seu separationis, secundum quod separati fuerunt credentes ab infidelibus. De quo iudicio Ioan. 12. e. Nunc iudicium est mundi, *& ad hoc iudicium refertur, quod dicitur hic: Sicut in monte diuisionum stabit dominus, idest iudicio discretionis, seu separationis. In secundò verò aduẽtu erit vniuersale iudicium in valle Iosaphat, in quo iudicium finaliter reprobos punientur. Ad quod iudicium refertur illud, quòd hic dicitur: Sicut in valle, quæ est in Gabaon irascitur: quia in eodem iudicio sol iustitiæ stans ad iudicandum contra damnatos irascetur, scilicet signa iræ ostendendo. Et quia in primo aduentu opus redemptionis humani generis, Christus expleuit per passionem, quam sustinuit, quę nõ conuenit eius deitati, ideo subditur:* Vt faciat opus suum, alienum est opus eius: *vbi glossa: & est Gregor. In mundum veniet vt faciat opus suum, scilicet redimat genus humanum, sed ab ipso alienum est opus eius. Non enim conuenit deitati conspui, flagellari, crucifigi. Hæc in glo.*

Et notandum, quòd iste modus exponendi huius quod dicitur: Alienum est opus eius, &c. *Videtur verior, quam dicere quod punire non est proprium Deo, sed magis parcere, & misereri, prout in postilla. Tunc quia licet verum est, quod Deo proprium est misereri inquantũ ad ipsum propriè pertinet releuare defectus aliorum, non tamen videtur concedendum, quod opus puniendi peccatores est alienum à Deo: cum hoc opus pertineat ad veritatem iustitię, quæ Deo maximè competit, vt sacra scriptura in quam plurimis locis testatur. Tum quia opus puniendi transgressores est bonum simpliciter, licet secundum quid scilicet respectu puniti habeat rationem mali scilicet pœnæ. Constat autem, quòd omne opus bonũ Deo maximè competit, & sic patet quòd punire delinquentes secundum ordinem diuinę iustitiæ non est dicendum esse alienum opus Deo, licet misereri sit Deo maximè proprium.*

In secundo verò aduentu, quia iudicium vniuersale competit Christo etiam secundum, quod homo. Vnde Ioã. 5. c. Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. *Quę quidem potestas etiam se extendit ad Angelos, vnde Apostolus 1. Corint. 6. a.* Nescitis quoniam Angelos iudicabimus. *scilicet auctoritate Christi, ideo sequitur: vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius. Nam sicut alienum est, idest non conueniens deitati flagellari, & crucifigi, ita peregrinum est humanitati omnes homines, & Angelos iudicare nisi ex vnione ad verbum, & alijs gratijs in Christo singularibus hęc ei competerent. Et quia ista sic sunt alta supra sensum hominum, vt in infidelibus lumine fidei carentibus, quandoque ludibria videantur, ideo subditur:* Et nunc nolite illudere, ne fortè constringantur vincula vestra. Consummationem enim, & abbreuiationem audiui à domino. *q. d. propter tales illusiones ordinata est à Deo consummatio abbreuiata. Quod intelligitur de captiuitate Babylonica, vel Romana. Et quia ad credenda illa, quę dixerat de Christo esse aliena, & peregrina, videntur dispositiones humanæ, & diuina auxilia, ideo subditur:* Auribus percipite, &c. Nunquid tota die arabit arans, &c. *Quod quidem exemplum non videtur referendum ad finalem præmiationem bonorum. Tum quia in futura remuneratione valdè impropriè electi dicerentur poni, vt semina. Semina enim, dicuntur esse in hac vita, in scriptura, vt cum dicitur in Psalm.* Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua. *Fructus verò seminum, propriè dicuntur esse in vita alia in qua manipuli rerum seminatarum portantur, vnde dicit:* Venientes venient cum exultatione portantes manipulos suos. *Tunc quia hic dicit Propheta:* Et ponet triticum per ordinem, & hordeum, &c. *statim subiungit:* Et erudiet illum Deus suus in iudicio docebit illũ. *Constat autẽ, quod in finali statu beatorum cessat eruditio, & doctrina, quia tunc omnes electi erunt perfectè in domino docti, vt infra 54. cap. Et ideo hoc exemplum videtur potius esse referendum ad illa, quæ facit Deus misericorditer circa genus humanum, vt credant quę ad salutem pertinent, & bonum fructum afferant more boni agricolę, qui multa; & diuersa opera in agrum suum facit, vt bene fructificet. vnde in hoc loco glo. sic dicit:* Pius, & misericors dominus *genus humanum, vt fructum boni operis afferat, arat vt agricola vomere prædicationis, proscindit verbere tribulationis: nunc peste, nunc captiuitate corrigit, & hoc est quod dicit:* Nunquid tota die. *Hęc in glos. Vbi notandum, quod in hoc quod dicitur:* Nũquid tota die. *secundum hanc expositionem, quę valde propriè est Propheta monet auditores, quos ante ad attentionem excitauerat supra dicens:* Auribus percipite, &c. *vt æstiment, quod sicut agricola non tota die arat, sic Deus non semper faciet dispositiones istas sed tantum vsque ad tempus futurum, ex qua consideratione auditores discreti ad pœnitentiam reuocantur. Quod autem sequitur in litera:* Non enim in serris triturabitur Gith, &c. *referendũ videtur ad diuersum modum mortis electorum.*

Posset enim aliquis quęrere, ex quo omnes iusti cum de hac vita transeunt sunt in statu gratię, per quam vitam mærentur, quare aliqui eorum moriuntur, in maximis tormentis, & alij leuiter hãc vitam transeunt? ad quod respondendum per exemplum de collectione fructuum diuersorum. Quorum aliqui cum duritia, & asperitate colliguntur, sicut bladum de quo fit panis. Alij verò leuiter per leuem excussionem virgæ, vel baculi, & hoc est quod dicitur: Nõ enim in serris triturabitur Gith, nec rota plaustri super ciminum circumibit, *supple sicut super bladum: sed in virga excutietur Gith, & ciminum in baculo, scilicet leuiter, panis ante comminuetur, scilicet serris, & plaustris, prout in glos. Sed quia posset quis dicere, quòd licet res quæ deducit in exemplum sit vera, tamen ad propositum non videtur pertinere, eo quòd videtur iustitię Dei esse inconsonum, quòd in his qui in statu gratiæ exeunt de hac vita, tanta inueniatur diuersitas in ipso modo mortis: Ad quod dupliciter respondet. Primò dicens:* Verumtamen non in perpetuum triturans triturabit. *quasi dicat momentanea sunt ista tormenta respectu perpetuæ pręmiationis, in qua omnia reducentur ad veram iustitiam. Secundò respondet sic. Et hoc à domino Deo exercituum exibit, vt mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam. quasi dicat secundum consilium diuinum, mirabile, ista exeunt, vt magnificet iustitiam. Glossa interlinearis secundum quam plus exigit ab eis, qui plura acceperunt.*

REPLICA. In cap. vigesimo octauo circa illum passum: Alienum opus est. *Postillator dicit, quòd per hoc intelligitur opus iustitię Dei quod est alienum, inquantum alienum distinguitur contra proprium, idcirco sicut Deo proprium est misereri, ita punire dicitur hic Deo alienum, quia etiam punit circa condignum. Burgen. instat rationibus, quæ ex dicto postillatoris sunt solutę. Nam cum dicit iustitiam, & veritatem, secundum quam punitur iniquus bonum simpliciter, &c. Non negat postillator: sed loquitur solum secundum comparationem proprij, vt distinguitur contra alienum, qui sunt modi dicendi. Dicitur ergo quòd secundum esse iustitia, & veritas, & misericordia sunt vnum in Deo & æque propria secundum esse, sed non secundum dici, argumentum igitur quod facit Burg. contra postil. & sanctum Thom. optimè reducitur contra expositionem Burg. quam dicit veriorem quamuis in continuam. Exponit enim Burg. illum passum de opere redemptionis dicens: Id opus Deo esse alienum, nam non conuenit deitati conspui, flagellari, crucifigi. Tunc arguitur sic: Ita verè, & catholicè dicimus: Deum consputum, flagellatum, & crucifixum: sicut de Virgine natum, & neutrum est alienum, nisi vt distinguitur contra proprium idioma: Communicatione enim idiomatum ita verum est Deum conspui, sicut à puero secundum Damasce. stellas creari. Et mirandum, quod tam solubili ratione Burg. contra suũ magistrum sanctum Thom. laborat, quem tamen præ cunctis colere consueuit Burg. etiam notat postillatorem exponentem seminationem, pro retributione finali. Burg. enim vult, quod semen serendo, vt faciat fructum, pertinet ad præsentem vitam, non futuram, & maximè quia de significato per semen sequitur:* Erudiet illum Deus, & docebit illum. *Nam eruditio, & doctrina, prout ipse vult, cessabunt in futura vita, quando omnes erunt perfecti. Sed & illud videtur impropriè appropriari præsenti statui. nam si modi seminandi, & plantandi propter fructum, qui venit à fruitione habent aliquam appropriationem ad statum viæ, in quo est fructus & fruitio imperfecta, multo maiorem habent appropriationem ad statum gloriæ in quo est fructus, & fruitio perfectissima. Et si Christus seminat iustos in terra morientium, proprijssimè eos plantat, & seminat in terra viuentium. Et saluo iudicio meliori minus eruditè videtur dictum, in vita beata eruditionem, & doctrinam cessare, quia sic dicens destruit actus hierarchicos, qui actus non distrahunt à perfectione, vt dicit Beatus Dionysius de cælesti hierarchia: nec dicit imperfectionem in vita beata accipere doctrinam, sicut nec esse: Ideo sicut Christus accepit à patre esse, ita, & doctrinam: & in hoc sensu dicit Ioan. 7.* Mea doctrina non est mea, *secundum expositionem beati Hilarij ab hoc loco vsque ad cap. 43. Multa dixit Burg. quæ non sunt contraria postillato. nisi secundum aliam applicationem, quę vt dictum est supra non variant catholicam veritatem.*

CAP. XXIX.

A VAE Ariel. Ad Ierusalem compa- a
tietis affectu. *quia* b
si cognouisses, & tu,
Ariel. leo Dei. Leo enim
Dei Ierusalem potētissima c
& fortissima fuit.

Luc. 19. g. 2 Reg. 5. b. 1. Par. 11. b.

✻ Procopius. Aiunt nōnulli vrbem id nominis ob id sortitam esse, quod ipsa Dei auxilio non aliter quam leo sibi reluctantes dissiparet. Ipsam autem quæ alienigenarum erat, & Iebus vocabatur, tum demum Dauid expugnauit, cum cæcos & claudos reluctantes, internecione deleuit. Ad hunc modum Christus eius incolas cęcos & claudos esse ostendit, cū eos rectè incedere diuinūque lumen admittere nolle Scribas, & Pharisæos testatus est. Hinc illa Dauidis *Filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.*

† Eris. 2. Reg. 5. B Psalm. 17.

b *Expugnauit.* Cum potētissima esset, repugnantibus cæcis, & claudis, quando Ioab primus domatum excelsa conscendit.

† Dispergentium. † Gluma.

c *Additus est annus.* Cùm captiuati essent à Nabuchodonosor, neque templum habebant neq; sacrificium, & hoc per multos annos, & hoc est annus ad annum additus.

d *Quasi Spheram in circumitu tuo.* Templi similitudinem retinentis antiquam, non magnificentiam.

✻ Theodoretus. Quo hic prædictum est, factum narrat Luc. dicēs, Nūc abscōditū est à te, quod tūc nō planè

CAP XXIX.

¶ Quia omnis gloria tua auferetur à Chaldæis, & Romanis. a ¶ Templum, & altare.

VAE Ariel, Ariel ciuitas 1
† quam expugnauit Da- 2
a ¶ Præteritum pro futuro.
uid. † Additus est annus 3
ad annum, solemnitates 4
a ¶ Finitæ sunt, id est perierunt. ¶ Exercitu Chaldæorum.
euolutæ sunt, & circum- 5
¶ Quia diruta.
uallabo Ariel, & † erit tristis, & mœrens, & 6
a ¶ Sub Iesu Sacerdote magno. b ¶ Vmbrā tamen antiquæ retinens dignitatis. c Hæc ad Romanam obsidionem.
¶ Quasi circundabunt te inimici tui vallo, & coangustabunt te vndique.
erit mihi quasi Ariel. Et circundabo quasi 7
d spheram in circumitu tuo, & iaciam contra 8
te aggerem, & munimenta ponā in obsidio- 9 10
a ¶ Terrenis, quæ ante de cælestibus per prophetas, & patriarchas.
e nem tuam. Humiliaberis, de terra loqueris, & 11 12
a ¶ Significat de illo populo magos futuros vt Simeon Magus.
de humo audietur eloquium tuum. Et erit 13 14
f quasi phythonis de terra vox tua, & de humo
g eloquium tuum mussitabit. Et erit sicut pul- 15
a ¶ Innumerabilis. b ¶ Romanorum.
uis tenuis multitudo † ventilantiū te, & sicut 16
a ¶ Quæ semper in motu pertransit, & ideo non potest numerari.
† fauilla pertransiens multitudo eorū qui cō-
a ¶ Calamitas. b ¶ Quia subito obsessi sunt ante expectatum.
tra te preualuerunt. Eritq; repente, confestim
a ¶ In vltione. b ¶ Quod auditum est ante aduentum Romanorum, & terra mota est.
h à domino exercituū visitabitur in tonitruo, 17
a ¶ Etiam elementa vindicabunt auctorem.
& cōmotione terræ, & voce magna turbinis
a ¶ Fulguris. ¶ Templum significat comburendum. b ¶ Homines. c ¶ Quia sibi, & suis dijs hoc assignauerunt nec Deum cuius nutu, & virtute hoc egerant, glorificauerunt.
& tēpestatis & flāmmę ignis deuorātis. Et erit 18 19

hic locus Prophetæ, quod D
ipsum rerū euētus aperuit.
✻ Cyrillus. His verbis prędicitur obsidio Ierusalem, quæ facta est post crucem domini.

e *Humiliaberis.* ✻ Cyrillus. Cum arrogantes fuissent Pharisæi, & iactassent superbas voces contra dominum, Hunc nescimus qui sit dæmonium habet. Aue rex Iudæorum & similes voces, qui fenestris & de tectis supbo eloquio tonabant, deprimentur, & de terra, inquit, loquentur.

† In q straſua † Tamē nuarin cetis: angust

f *Phythonis, &c.* Phytonissa, quæ erat in Endor p necromantiam Samuelē, immo dæmonem suscitauit: & huiusmodi futura prædixit in populo illo. Mania, insania. vnde Manichæos, Manthos, diuinatio

1. Reg.

g *Et erit sicut puluis.* ✻ Augustinus. Loquens de illo qui conuitiabatur Dauid, Ecce quomodo probatur Deum vti cordibus malorum ad commodum bonorum. Sic Iuda tradente Christus est vsus, sic Iudæis crucifigentibus Christum, sic diabolo pessimo vtitur ad sanctorum vtilitatem, qui tamen merito omnes suas pendunt pœnas: Sic vsus est dominus exercitu nationum, & Romanorū armis ad vastitatem Iudę, alioq paratis ad cędē.

E Lib. d libero cap. 2

h *In tonitruo.* Visi sunt Romani irruere cum tonitruo, & terra moueri eorum aduentu, & cum flamma ignis quia & ciuitatem succenderunt, & templum.

Obstupe-

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XXIX.

✻ C VAE Ariel. *Hic consequenter loquitur Propheta cōtra illusores veritatis generaliter. Et diuiditur in duas partes: quia primo declarat suum propositum, & secundò remouet dubium ibi:* Propter hoc. *Prima adhuc in duas, quia primo comminatur populo captiuitatem per Chaldæos, secundò per Romanos, ibi:* Obstupescite. *Prima adhuc in duas, quia primò populo comminatur, secūdò, ipsum aliqualiter consolatur more Samaritani post vinū mordicatiuū infundēs oleū lenitiuū, secūda, ibi:* Et erit. *Circa primū dicitur.*

Diuisio.

Ariel.

1 Væ Ariel. *Et quid per Ariel intelligatur ostēditur, cū subditur*
2 Ariel ciuitas, quā expugnauit Dauid. *Scilicet Ierusalem, quam expugnauit in principio regni sui inde eijciēs Iebus. 2. Reg. 5.*
3 Additus est annus ad annū. *q. d. appropinquat finis durationis Ierus. qa Chaldæi destruxerunt eam tēpore Sedechiæ Regis.*
4 Solēnitates, &c. *Quia destructo templo per Chaldæos cessauerunt, vnde in Hebræ. habetur:* Præcisæ sunt, *& loquitur Propheta de futuro per modum præteriti, propter quod subditur.*
5 Et circumuallabo Ariel. *idest Ierusalem, quæ à Chaldæis fuit obsessa in circumitu. 4. Reg. vltimo.*
6 Et erit tristis, &c. *ex fame, & gladio superueniente.*
7 Erit mihi. *Scilicet Ierusalem.*
8 Quasi Ariel. *hoc dicitur ad exprimendū quare Ierusalem hic vocatur Ariel in loco isto. Ariel enim secundum heb. signat altare holocaustorum: & hoc etiam habetur Ezech. 43. per hoc autē quod dicitur de Ierusalem hic:* Erit mihi quasi Ariel, *intelligitur q̄ sicut altare holocaustorum erat opertū, & circundatū carnibus animaliū immolatorū, quia vna pars ponebatur super altare cremanda. aliæ autem partes dimittebantur circa altare distribuendæ Sacerdotibus, & Leuitis ministrantibus, & aliquæ etiam offerentibus scilicet de hostijs pacificis: in destructione Ierusalem per Chaldæos Ciuitas fuit plena cadaueribus mortuorum intus, & circa, & sic exponit Ra. Sa.*

9 Et circundabo, &c. *Reuertitur Propheta ad describendū obsidionis modū: quia sic fuit obsessa à Chaldæis, quòd nullus poterat egredi ad fugiendū, nec aliquis exterior intrare ad ciuitatis auxiliū.*
10 Et iaciam contra te aggerem. *Scilicet terram, lapides, & ligna, ad implendum fossata.* 11 Et munimenta ponā, &c. *id machinas ad destruendum muros.* 12 Humiliaberis. *Deiecta à regno.* 13 De terra loqueris. *Quia vulnerati ad terram cadentes gemitus emittebunt.*
14 Et erit quasi, &c. *Vox enim requisita per artem Phytonicā est vox mortuorum, vel potius dæmonum ad similitudinem mortuorum apparentium, & loquentium, vt dictum fuit 1. Reg. 8. & per hoc dat intelligere populi mortalitatem, ita quòd non audiretur vltra vox eius, nisi per modum Phytonicum.*
15 Et erit sicut. *Hic consequenter Propheta populum regni Iudæ aliqualiter consolatur, denuntiando Babyloniorū destructionem, qui quamuis secundum ordinem diuinæ iustitiæ Ierusalem destruxerint magis virtute diuina, quam humana, tamen hoc iniqua voluntate fecerunt, & factum illud propriæ virtuti attribuerūt: propter quod postea per Persas, & Medos etiam deleti fuerunt: & hoc est quod dicitur:* Et erit. *qui a vento rapitur, & dispergitur.*
16 Multitudo. *idest Chaldæorum captiuitatem te deducentium & patet littera vsque ibi.*
17 Visitabitur. *Per hoc intelligitur multitudo, fortitudo, & crudelitas exercitus Persarū, & Medorū vēturi in breui cōtra Babylonē,*
18 Et flammæ, &c. *Quia capta Babylone incenderunt eam.*
19 Et sicut erit sicut somniū, &c. *Quia sicut somnians aliquādo somniat se comedere, & bibere, & in delitijs esse, & in hoc delectatur.*

Somn

MORALITER.

† 1 *Vę Ariel.* In hoc ca. literaliter intellecto prædicit duplex destructio Ierusalē, ,ppter veritatis illusionē. Prima facta fuit p Chald. quo tēpore fuerūt illusores veritatis, sicut patet illusione verborū Ier. & aliorū sanctorū ,pphetarū, sicut scribit 3. Reg. Secūda distructio fuit p Rom. ,ppter illusionē veritatis à Xpo eiusq; discipulis pdicatæ. Per primā, cui9 captiuitas fuit breuior, vt dictū est c. præcedenti

A a *Obstupescite & admiramini*. Post subuersionem Ierusalem & tépli, idest, Ariel contra Scribas & Phariſæos ꝓphetia dirigitur.

* Origenes. Dissoluimini & ecstasin patimini, idest, populus dissoluatur animo & mente pro multitudine peccatorum, & ecstasin patimini, i. extra se sit impios mentis, insaniat contra Saluatorem: inebriamini, i. sit ebrius contra Christum.

b *Claudet oculos*.

* Idē Idest, claudet dominus oculos Iudæorum, &

B claudet prophetarum & principum oculos, qui pollicebātur videre se occulta & abdita scripturarum.

c *Signatus est enim*. Hæc impleta sunt, quando & dignitatem & sacerdotiū amiserunt, & ciuitas destructa est & templum a principibus Romanorum.

* Eusebius. Quæ tandem sigilla nisi prophetarum obscuritates? quas cum planè bene notas haberet Isaias, dixit, Et erunt verba hæc tanquam verba libri signati. Non ergo

a ¶Quasi nihil & inane cito peribunt. b ¶Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos.
sicut somniū visionis nocturnæ multitudo omnium gentium quæ † dimicauerunt contra Ariel: & omnes qui militauerunt & obsederunt & præualuerunt aduersus eam. Et sicut somniat esuriens & comedit, cùm autē fuerit expergefactus, vacua est anima eius. Et sicut somniat sitiens & bibit, & postquam fuerit expergefactus lassus adhuc sitit, & anima eius vacua est, sic erit multitudo omnium gentium quæ dimicauerunt contra montem Sion. Ob-
a ¶Anima eius vacua est. ¶Scribæ & Pharisæi. b ¶Miseriam vestram.
a stupescite & admiramini, † fluctuate & vacillate, inebria-
a ¶Sed a dolore. b ¶Stupore mouemini malorum, vel pœnitentes, vt euadatis.
mini, & non à † vino, mouemini, & non † ebrietate. Quo-
a ¶Alienationem mentis. b ¶Quia videntes saluatorem, clausistis oculos ne videretis.
b niam miscuit vobis dominus spiritum soporis. † Claudet
a ¶Cordis. b ¶Sed. ¶Qui debent preuidere. ¶Per quos scientiam Dei videbatis. ¶Lex & prophetę vsque ad Ioannem. c ¶Qui debent defendere.
oculos vestros, prophetas & principes vestros, qui vident
a ¶Abscondet & auferet. b ¶Non omnibus. c ¶Prophetarum. d ¶Obscura
visiones operiet. Et erit vobis visio omnium sicut verba
a ¶Totius sanctæ scripturæ quæ vnus liber. quia vno spiritu scripta. b ¶Scribis qui se iactabant intelligere.
libri signati, quem cùm dederint scienti literas, dicent: Le-
a ¶Obscurus.
c ge istum. Et respondebit: Non possum, signatus est enim.
a ¶Vetus testamentum. b ¶Laico vel Gentili.
Et dabitur liber nescienti literas, diceturque ei, lege, & re-
a ¶Multo leuius est imperitiam legis confiteri, quam iactare prudentiam, nec posse quod dicitur scire. b ¶Quia idola non colit. ¶Appropinquamus Deo mente, non corpore, vnde solus Moyses appropinquauit ad Deum.
d spōdebit. Nescio literas. Et dixit dominus: Eo quòd appro

ergo vt clauderet D visionem aut prophetiā venit Christus, sed vt aperiret potius. Omnes .n. de ipso prophetiæ, inanes & imperfectæ manserunt, donec ille seipsum ostendens, omnib. q̄ de ipso p̄dicta sūt, finem imposuit.

* Origenes. Sed & Isaias, quod ænigmata sint quę scripsit, declarat, inquiens. Erunt verba libri huius verba libri signati, eo quod figuris perplexus est, & ænigmatib. inuolutus.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17

d *Eo quòd appropinquat populus iste*. Do- E minus in Euangelio Matthæi vtitur hoc testimonio: *Populus iste labijs me honorat, cor autem eorum longe est a me: frustra autem colunt me docentes doctrinas & præcepta hominū*. In quo notandum Euāgelistas & apostolos, non verbū de verbo expressisse, nec Lxx. interpretes securos esse, quorum iam editio legebatur, sed quasi Hebræos & lege instructos sine damno sensuum verbis proprijs vsos.

Hom. 13. Numeros.
†37.d.c. vno.
†Clausit.
Matth. 15. a.

Labijs

NICOLAVS DE LYRA.

* *lectatur: sed hæc delectatio modicum durat quia vigilans sentit se esurientem & sitientem: sic gloria regni Babylonis modico tempore*
C *durauit respectu aliorum regnorum, quia incepit esse gloriosum sub Nabuchodonosor & sub nepote eius Baltasar defecit illud regnum: & secundum istam sententiam patet litera sequens.*

1 Obstupescite & admiramini. *Hic consequenter propheta comminatur destructionē per Romanos, quę facta fuit. 42. anno post passionem Christi: & illo tēpore aliqui de Iudæis, licet pauci comparatiuè, receperunt fidem Christi, & alij remanserunt in sua infidelitate excæcati. Primò igitur propheta denuntiat dictam destructionem, secundò malorum excæcationem, ibi.* Claudet oculos vestros. *Tertiò bonorum illuminationem, ibi:* Nonne adhuc. *Circa primum dicit propheta:* Obstupescite & admirāmini, &c. *Præ magnitudine mali super vos venturi.*

2 Fluctuate, &c. *Quia sicut dicit Iosephus: Imminente obsidio ne Ierusalem a Romanis, Iudæa dissensionibus interius erat lacerata, & aliqui sequebantur vnum tyrannum, & alij alium: appropinquantibus etiam Romanis aliqui consulebant, quòd ciuitas redderetur eis, alij autem contrarium, & sic totus populus erat in quadam fluctuatione & vacillatione.*

3 Inebriamini. *per defectum sensus & consilij.*

4 Et non a vino. *sed a stupore vos conturbante.*

5 Mouemini. *de vno proposito ad aliud.*

6 Et non in ebrietate. *sed scilicet ex perplexitate.*

7 Quoniam miscuit vobis, &c. *idest mortis, quæ sopor nominatur: & iste potus fuit eis propinatus a Romanis, qui populum in maxima multitudine occiderunt, & residuum captiuauerunt, vt dictum est supra c. 27. e.*

8 Claudet. *Hic consequenter ponitur malorum excæcatio. Et primò quantum ad maiores, secundò quātum ad vulgares, ibi:* Vę qui profundi estis. *Prima in duas, quia primò ponitur malorum excęcatio, secūdò excæcationis ratio, ibi.* Et dixit dn̄s. *Circa primū dicitur:* Claudet oculos vestros. *idest excęcabit sacerdotes, & Scribas, qui debent vos dirigere, sicut oculi cætera corporis membra. Sciendum tamen, quod Deus non est causa excęcationis directè: sed indirectè inquantum iuste a malis subtrahit gratiam suam mentis illuminatiuam.* F

9 Prophetas. *imminente enim euersione Ierusalem apparuerūt plura signa huius euersionis, vt dicit Iosephus: quæ tamen aliqui tanquam prophetæ falsi interpretabantur in contrarium, scilicet in bonum ciuitatis futurum.*

10 Et principes vestros. *Quia decepti a talibus prophetis rebellauerunt Romanis.*

11 Et erit vobis visio, &c. *s. prophetarum antiquorum, qui prophetauerunt de aduentu Christi, & de destructione ciuitatis & templi propter eius mortem.*

12 Sicut verba libri signati. *Qui non potest legi quandiu est sigilatus, ideo subditur.*

13 Quem cum dederint. *Sic enim respōdent Iudæi moderni. Multi enim doctores eorum qui præcesserunt, determinauerunt tempus Messiæ vnus post alium, & omnes defecerunt: quia tempora ab eis præfixa transierunt, secundum quod dixit Ra. Sal. super Danielē. Et causam huius defectus dicunt doctores moderni, scilicet quod sermones prophetarum sunt clausi.*

14 Et dabitur liber. *scilicet apertus prædicatione Christi & apostolorum.*

15 Nescienti literas. *Quia quando simplicibus Iudæorum fit mentio de aduentu Christi præterito & de similibus, dicunt se non esse peritos in lege. Sed magistri eorum scirent de talibus respondere quorum erroribus firmissime adhærent.*

16 Et dixit dominus. *Hic ponitur causa dictæ excæcationis, scilicet hypocrisis siue simulata sanctitas, quæ secundum Hieronym. est duplex iniquitas: & maximè etiam vigebat in Sacerdotibus, Scribis & Pharisæis tempore Christi, vt patet ex decursu Euangelij: & hoc est quod dicitur.*

17 Eo quod appropinqua. popu. &c. *falsè simulando iustitiā*

* Et timue-

MORALITER

† cedenti, signatur pœna temporalis, quæ aliquando infligitur illusoribus veritatis. nam & tunc fuerunt tempora liter afflicti. Per secundam verò quæ est diuturnior, signatur gehennæ pœna, quæ est illusoribus veritatis permanentibus in sua malitia reseruata.

A a *Labijs suis.* LXX. Labijs suis me honorat, cor autē eius longe est a me: frustra autem colunt me, docentes præcepta hominum atque doctrinas.
†Matth. 15. a. Marc. 5. b. 8. dist. c. fin.
Lib. 4. cap. 26 * Irenęus. Verba legis enū tiabant Iudæi, erant aūt sine charitate, & pp hoc iniusti in Deum & in proximos, docebant doctrinas hominum, i. presbyterorū quas finxerant, vt frustrarent legē Dei, ne ei essent subiecti, hoc est. n. quod a Paulo dr̄, *ignorantes iustitiā Dei, & suam volentes statuere iustitiæ Dei non erant subiecti.*
† Abdi. 1. c. 1. Cor. 1. c.
b *Peribit enim.* Ab loco hoc Apostolus testimonium ponit: *Perdam sapientiam sapientium, & intellectū prudentium reprobabo:* alijs verbis eundem sensum.
1. Cor. 1. c.
†Ecc. 23. c.
B Verè grande miraculū fecit Deus in populo vt eodem tempore ciuitas arderet, & templum corrueret, & omnis magistrorum scientia deperiret.
in c. 15. Mat.
* Origenes. Perdidit dominus sapientiam Iudæorum, non est. n. sapientia apud ipsos, quemadmodum neque prophetia. Sapientiam .n. ipsorum obscurauit Deus, vnde non splendet vt olim.
†Infr. 23. dist.
c *A domino abscondatis.* Quasi non videat Deus. Hoc error Adam & Eua absconderūt se. Cain quoque dixit: a facie tua abscondar.
Genes. 3. b. Ibidem, 4. b.
* Cyrillus. Profundi estis corde, vt a dn̄o abscōdatis consilium, quādo. s. proditorem Iudam conduxistis, vt dominum dolo teneretis dicentes, *ligemus iustum, quia inutilis est nobis.*
d *Peruersa est, &c.* vt creator ignoret creaturam, vnde populus: *O homo tu qui es? qui respondeas Deo, nunquid dicit figmentum factori suo, quare me sic fecisti?*
Suprà 2. Rom. 9. d. in c. 9. epi sto. ad Tim.
* Ambrosius Ostendit contra autorē opus eius q̄ri nō posse
C

a ¶Tantum, non corde.
a pinquat † populus iste ore suo, & labijs suis
a Quia non credidit in filium: & qui non credit in filium, nec credit in eum qui misit illum.
glorificat me: cor autem eius longè est à me:
a ¶Traditionibus Scribarum & Pharisæorum qui iustitiam suam volentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. b ¶Non Dei.
& timuerunt me mandato hominum & do- 1
ctrinis, ideo ecce ego addam, vt admiratio- 2
nem faciam populo huic miraculo grandi &
a ¶Scribis & Pharisæis qui sapientiam Dei non receperunt.
b stupendo. † Peribit enim sapientia à sapienti- 3
a ¶Qui in litera continetur.
bus eius, & intellectus prudentium eius ab-
a ¶Ne eum reperiant qui in lege continetur. b ¶Defecerunt scrutantes scrutinio. ¶Celantes iniquitatem vestram. ¶Sapientes seculi, hæreticorum magistri, Iudæorum & Pharisæorum.
scondetur. Væ qui profundi estis corde, vt à 4
a ¶Secretum. b ¶Quia.
c domino abscōdatis consilium, quorum sunt 5
a ¶Abscondito. b ¶Mala. c ¶Tanquam Deus non videat etiam.
in tenebris opera, & dicunt: † Quis videt nos,
a ¶Qui tam astute colamus consilia
d & quis nouit nos? † Peruersa est hæc vestra 6
cogitatio, quasi si lutū cōtra figulum cogitet,
& dicat opus factori suo, non fecisti me: &
¶Opus.
figmentum dicat fictori suo, non intelligis.
a ¶Prædicatione apostolorum.
e † Nonne adhuc in modico & in breui con- 7
a ¶Gentes candidæ & mundæ. b ¶Hebraicè, Chermel. ¶Scientiam veræ circuncisionis. c ¶Iudæi exterius circuncisi in gentes syluestres infructuosas.
f uertetur Libanus in Carmel, & Carmel in sal 8
¶Intelligent. a ¶Gentes qui non audierunt legem Dei.
g tum reputabitur? Et audient in illa die surdi 9
a ¶Vetus & nouum testamentum Scribis & Pharisæis signatum. b ¶Ignorantiæ. c ¶Peccatorum.
verba libri, & de tenebris & caligine oculi cæ- 10
a ¶Gentium b ¶Mysteria fidei. c ¶Sibi. ¶Confluentibus Gentibus ad fidem. d ¶Apostoli vel ipsi Gentiles. 11
corum videbunt. Et addent mites in dn̄o læ- 12 13
a ¶Beati pauperes Spiritu. b ¶In Deo, qui sanctificauit eos. 14
titiam, & pauperes homines in sancto Israel 15

posse. In potestate .n. autoris est, qualem velit condere creaturam. Vasa enim omnia vnius sunt substantiæ, sed differunt honore, voluntate autoris: sic cum omnes ex vna & eadem massa simus in substantia, & cuncti peccatores, alijs miseretur, alijs non miseretur, non sine iustitia. In figulo. n. sola valuntas est, in Deo voluntas cum iustitia. D
e *In modico & in breui.* Modicū & breue ex quo hoc prædictum est vsque ad ascensionem domini: Omnia .n. tempora æternitati comparata, breuia sunt & momentanea.
f *Libanus in Carmel.* Libanus mons in Phœnicia, Carmel in confinio Palestinæ & Phænicis est. Est & alius vbi Elias habitabat in terra promissionis eiusdē nominis. Libanus candidatio. Carmel, scientia circuncisionis: in quo fuit Nabal, homo stultus, maritus Abigail: quo mortuo nupsit Dauid. Illo .n. viuente, virū Dauid accipere non poterat, ne vocaretur adultera si esset cum adultero viro.
* Theodoretus. Vos ò Iudæi repellam cito & assumā nationes. Nationes. n. appellat libanum, qui non Iudæorum sed Gentium mōs est. Carmel verò mōs est Iudæę. Allegoria autem docet commutationem Iudæorum cum gentibus, vt relinquantur Iudæi, assumantur gentes. Dabitur libano, idest gentibus, Carmeli gratia, idest, Iudææ gratia, quod Carmelus mons est Iudææ. Et Carmelus, hoc est, Iudæi, erunt in saltum, erunt inculti cultura cœlesti.
g *Et audient.* * Procopius. Idest, qui prius in caligine & tenebris versabant, libri lucē intuebunt, qui aūt prius Dei arcana & mysteria spectabant, in eisdē cęci euadent.
Consumptus E

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et timuerunt me mandato hominum & doctrinis. *propter quod Christus improperat eis Matth. 15. a.* Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.
2 Ideo ecce ego addam. *ad cæcitatem eorum: propter quod subditur.*
3 Peribit enim sapientia a sapientibus. *Idest illis qui sunt in statu sapientum, sicut erant Sacerdotes, Scribæ & Pharisæi.*
4 Væ qui profundi estis. *Hic consequenter ponitur excæcatio vulgarium. Tempore .n. Christi in Iudæis erat vna secta Saduceorum qui negabant spiritum & angelum, & per consequens resurrectionem futuram. Act. 23. & per consequens negabant punitionem omnem post vitā istam: & per hoc processit error in vulgarib. hominibus, quod Deus non intromitteret se de humanis actibus puniēdis neque agnosceret, & hoc est quod dicitur:* Væ qui profundi estis corde. *intantum secundum æstimationem vestram, quod diuina scientia non attingit ad ipsum.*
5 Quorum sunt in tenebris opera. *intantum, quod non sunt Deo occulta secundum errorem vestrum, & absurditatem: Hanc arguit propheta, dicens.*
6 Peruersa est hæc vestra cogitatio, &c. *pp quod Ierem. 18* sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel.
7 Nonne adhuc in modico & breui. *Hic consequēter ponitur simplicium illuminatio: Sicut .n. in aduentu Christi Sacerdotes, & Scribæ qui erant literati, fuerunt suis demeritis excæcati, sic apostoli alijque discipuli Christi, qui prius erant simplices illiterati, fuerunt diuinitus illuminati: pp quod dicit saluator Matth. 11. d.* Cōfiteor tibi domine pater cæli & terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis *& hoc est quod dicitur hic.* Nonne adhuc in modico & in breui. *quia illuminatio apostolorum fuit statim post Christi resurrectionem: tunc enim* aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, *Luc. vltimo.*
8 Conuerte Libanus, &c. *In Hebręo habetur:* In nemus reputabitur. *per Carmel intelligitur hic mons Carmeli, vbi Elias interfecit prophetas Baal, qui locus est aridus & sterilis. Libanus autem est nemus vbi arbores sunt pulchræ & aromaticæ. Per hanc igitur parabolam intelligitur, quòd Sacerdotes & Scribæ qui erant magnæ reputationis & autoritatis, annihilarentur per excæcationem: & tandē per occisionem in destructione ciuitatis per Romanos: & apostoli alijq; discipuli Christi, quia nullius erant reputationis eleuarentur per illuminationes diuinas & operationes miraculosas, vt patet in actibus apostolorum in pluribus locis. Et quia per eorum prædicationem conuersi sunt Gentiles ad fidem, ideo subditur.*
9 Et audient in die illa surdi. *idest Gentiles qui prius erant idololatriæ dediti.*
10 Verba libri. *scilicet veteris ac noui testamenti.*
11 Et de tenebris, &c. *errorum scilicet & ignorantię.*
12 Oculi cæcorum. *idest Gentilium.*
13 Videbunt, & addent mites. *i. apostoli quibus dixit Christus, Matth. 11. d.* Discite a me, quia mitis sum, &c.
14 In domino lætitiam. *de conuersione Gentium ad fidem.*
15 Et pauperes hominum. *i. paupertatem Euangelicam sequentes; quia in primitiua Ecclesia omnia erant fidelibus communia, quasi renuntiando proprietatis, Act. 4.*

* Quoniam

a *Consumptus est illusor.* * Idem. Iudæi, s. qui Christũ contumeliosè, adorti, ista iactare ausi sunt. *Num hic est fabri filius? quomodo igitur dicit, de cælo descendi, &c.*
b *Et declinauerunt frustra a iusto.* Dæmones conati sũt declinare iustum a iustitia, sed frustra. Melius est n. legere, iustum q̃ a iusto. Vel, Scribæ & Pharisæi declinauerunt frustra a iusto dicentes: *Non habemus regem nisi Cæsarem.*
c *Redemit Abraham.* De igne Chaldęorum. Legitur .n. Chaldæos Arã & Abraham in ignem proiecisse, eo q nollent eum colere. Aram autem ibi expirauit, Abraham illesus exiuit. vnde: *ego dominus qui eduxi te de vr Chaldęorum.* Ignis enim lingua eorum vr dicitur.
d *Confundetur Iacob.* * Procopius. Hoc est, prædicta gentium

a ¶In morte Christi. b ¶Princeps mundi.
a exultabunt, quoniam defecit qui præualebat, consum- 1
a ¶Consumptus est. b ¶Deceptor humani generis. c ¶Ministri diaboli. 2
¶Alias festinabant.
matus est illusor, & succisi sunt omnes qui uigilabant su- 3
a ¶Admonebant. b ¶Iudæos. c ¶Blasphæmiæ, in Beelzebub princ. de & huiusmodi.
¶ Suggerendam.
per iniquitatem, qui peccare faciebant homines in verbo, 4
a ¶Christum, vel quemlibet iustum peccatores corrigentem.
b ¶Voto non facto: Sed ipsi declinauerunt frustra a iusto.
b & arguentem in porta supplantabant, & † declinauerunt 5
frustra a iusto. Propter hoc hæc dicit dominus ad domum 6
a ¶Hoc tempore scilicet Isaiæ. 7
b ¶Mente super iniquitate sua.
c Iacob, qui redemit Abraham. Non modo confundetur 8
d a ¶Pœnitendo. b ¶Quasi: Tunc pœnitebit.
Iacob, nec modo vultus eius erubescet, sed cùm uiderit fi-
a ¶Apostolus. b ¶ Scilicet. ¶Ipse fecit nos & non ipsi nos.
lios suos opera manuum mearum, in medio sui sancti- 9
a ¶Vnde: Repleti sunt omnes Spiritusancto loquentes magnalia Dei. vnde: Confusi Iudæi dixerunt: quid faciemus viri fratres. Quibus Petrus: Scio fratres, quia per ignorantiam, fec. 10
b ¶Prophetæ. ¶ Apostoli. c ¶Christum de Iacob. 11
ficantes nomen meum, & sanctificabunt semen Iacob, & 12
a ¶ Patrem & Filium & Spiritumsanctum. b ¶Tunc. c ¶Iudæi idola colentes. 13
Deum Israel † prædicabunt, et scient errantes spiritu intel- 14
a ¶ Mysticum. b ¶Qui semper contra dominum murmurauerunt. ¶ Spiritualiter. 15
e lectum, & mussitatores discent legem. 16

17

D gentium vocatione, vestrique reiectione, quo tpe ista prænuntiãtur non erubescitis, ait, tanq̃ minimè futura credatis, sed fidem vobis faciet suo tpe rerũ euentus. Tum demum n. erubescẽt filij vestri, cũ Deũ Iacob, alienigenis laudari viderint.

† frustra declinare fecerunt iustum.

* Cyrillus. Non cum primum Iudæi impiè egerint in Christum, sua peccata cognoscẽt, sed temporis progressu, cũ ex Iudæis nati videbũt opera mea cõuersum orbem, idola cõtrita, demptum errorem gẽtium.
e *Mussitatores discẽt.* * Procopius. Hi s. qui Christo obstrepebant, q nondum annos quinquaginta adeptus, Abraham vidisse diceret, quod sabbatum solueret, quod patrem suum Deum appellans, æqualem se Deo faceret.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quoniam defecit qui præualebat. *Cętus Sacerdotũ Scribarum, & Pharisæorum qui in destructione ciuitatis fuit occisus.*
2 Consummatus est illusor. *Illuserunt enim multipliciter doctrinam Christi.*
3 Et succi. sunt omnes. *quia tota eorum intentio versa erat ad auariciam, & rapinam.*
4 Qui peccare faciebant homines, &c. *quia quærebant de ore Christi discipulorumque eius aliquid calumniabile rapere, vt patet in Euangelio, & in actibus apostolorum in pluribus locis.*
5 Et arguentem. *scilicet Christum arguentem eorum vitia in palam.*
6 Et declinauerunt. *idest à Christo qui dicitur iustus Anthonomasicè, eo quòd alios iustificat, quem negauerunt coram Pilato.*
7 Propter hoc. *Hic remouetur quoddam dubium circa prædicta de excæcatione sapientum, & illuminatione simplicium, ne fortè crederet aliquis, quòd hoc deberet accidere propè tempus Isaię. ideo remouet hoc, cum dicit.*
8 Non modo confundetur Iacob. *idest populus Iudaicus, qui maiori parte aduentu Christi fuit excęcatus, & per Romanos per orbem in captiuitate dispersus, vbi multas confusiones sustinet, & ideo determinatio huius temporis subditur. cum dicitur.*
9 Sed cum viderit filios. *i. apostolos qui fuerunt de gente ista.*
10 Opera manuum mearum. *Quia per infusionem Spiritussancti de idiotis, & timentib. fecit eos sapientissimos & constantes.*
11 In medio sui. *Et hoc fiebat potissimè in die Pentecostes. Act. 2*
12 Et sanctificabunt. *idest sanctum prædicabunt.*
13 Semen Iacob. *i. Christum, quem Iacob patriarcha prædixit venturum ad sanctificandum mundum, Gene. 49. b.* Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.
14 Et Deum Israel prædicabunt. *Gentib. per orbẽ dispersis.*
15 Et scient errantes spiritu. *i. Gentiles prius multis erroribus implicati intellectum legis & Euangelij.*
16 Et mussitatores. *i. qui prius erant ociosi & vanis occupati.*
17 Discent legem. *Mosaicam & Euangelicam, & hoc patet impletum iam per orbem quasi vniuersum.*

* CAP.

MORALITER.

7 *Propter hoc hęc dicit dominus.* Hic ad literam prędixit Isaias tempus excęcationis Iudæorum futurum tempore illuminationis apostolorum qui fuerunt de eodem populo, per quod Moraliter signatur quòd prædicator veritatis catholicæ, qui per Isaiam figuratur, annunciando virtutes & præmia bonorum debet simul denunciare vitia pœnasque malorum. Nam opposita iuxta se posita magis elucescunt: & sic mali habent maiorem occasionem conuertendi se ad bonum, & boni ad magis proficiendum.

* MORA-

ADDITIO.

In cap. 29. vbi dicitur in postilla. Propter hoc hic remouetur quoddam dubium, &c.

Hoc quod dicitur: Propter hoc hęc dicit dominus ad domum Iacob, *propheta videtur remouere quandam opinionem erroneam. Posset enim quis dicere, quòd cum Pharisęi, & Scribe de quibus statim supra agit. qui tantum errauerunt declinando a Christo & eum negando, & huiusmodi, descenderunt de Iacob secundum carnem quòd hęc redundaret in confusionem Iacob patris eorum, sicut dicit Prou. 17. Sed hęc propheta improbat, dicens:* Propter hoc. *i. propter peccata & scelera prædictorũ Pharisæorum & Scribarum non modo. i. non hac ratione confundetur Iacob, i. patriarcha pater eorum. Nec modo vultus eius erubescet, & est eadem sententia sub diuersis verbis. Cuius rationem subdit, dicens:* Sed cum viderit filios suos, &c. *sic est in Hebręo, & est sensus: Non habet Iacob rationem qua confundatur ex hoc nec erubescat, quia cum viderit filios suos scilicet apostolos ab eo descendentes tam secundum carnem quam secundum fidem sanctificantes nomen meum, quia repleti Spiritusancto loquebantur magnalia Dei, Act. 2. b.* Et sanctificabunt sanctum Iacob, & Deum Israel. Prædicabunt. *i. prędicabunt quòd Christus sanctus sanctorum de Iacob descendit, et ipse fuit promissus, quod in magnam gloriam ipsius Iacob vertitur. Non autem in confusionem, pręsertim cum per huiusmodi prędicationem idololatrę venerunt in cognitionem veritatis de quo dicit. Et scient errantes spiritu intellectum. Similiter & mussitatores. s. plurimi ex Iudęis contra Deum murmurantes.* Discent legem. *scilicet spiritualem per apostolos prędicatam.*

CAP XXX.

Væ filij deser-tores dicit dominus. Post prophetiā cōtra Ariel & cætera, vsque ad hunc locum vaticinatur, quę post 150. annos (quæ fuerunt inter Isaiam & Ieremiā) probantur esse completa. De his dicit, qui spreto cōsilio Dei & Ieremiæ post mortē Godoliæ quem reliquis prę fecerat Nabuchodonosor fugerunt in Aegyptum: & hoc est.

† tegerent tegumentum.

✱ Procopius. Luget eorum vicem, qui Ieremię non crediderint, & qui antea filiorum ordini ascribebantur, prævaricatores nunc appellat, qui a Deo ita ad impietatem defecerint, vt suos ipsi liberos mactare, nedum præfectis repugnare non dubitarint.

Væ filij desertores. Tropol. *Væ filij desertores*. Omnes.s. qui Dei religione contempta ineunt consilium non per dñm, & addunt peccata pec catis, vt superati blanditijs peccatorum recipiant etiam prauitatem dogmatum, & descendant in tenebras Aegypti quærentes Pharaonis auxilium qui regnat in Aegypto. cuius fortitudo ducit in opprobrium sempiternum. Sunt enim in Thaphnis idest in mandato humili & deiecto, principes eius qui

CAP. XXX.

Dei consilij & Ieremiæ.

Væ filij desertores dicit domi 1
nus, ut faceretis cōsilium, & 2

a ¶Sed contra b ¶Prauum demonstrat consilium.

non ex me, & † ordiremini 3

a ¶Qui monebat manere non fugere ¶Metaphora. 4

telam, & non per spiritum 5

a ¶Contentionis & superbiæ. b ¶Vetus.

meum, ut adderetis peccatum super pecca- 6

a ¶Quasi: Ambulabitis, Ab Isaia enim vsque ad Ieremiam, cuius tempore hoc factum est. 161. anni sunt.

tum. Qui ambulatis, ut descendatis in Aegy- 7

a ¶Ieremiam prophetam, prophetæ enim os domini sunt. vnde: Os domini locutum est. b ¶Quia quod interrogantes audierant neglexerunt.

ptum, & os meum non interrogastis, spe-

a ¶In fortitudine tua domine habemus fiduciam. b ¶Pharao nomen dignitatis regiæ, sicut Augustus Cæsar:

rantes in auxilium in fortitudine Pharaonis,

¶Protectione.

habentes fiduciam in umbra Aegypti, &

a ¶Qui & Mephres sicut alius Nechao proprie.

erit uobis fortitudo Pharaonis in confusio- 8
nem, & fiducia umbræ Aegypti in ignomi-

a ¶Ironia. ¶Emphaticos, cum irrisione legendum est. ¶Alias Ierant. b ¶Alias Thamnis

niam. Erant enim in Taphnis principes tui, 9
& nuncij tui vsque ad Anes peruenerunt. 10
11
Omnes confusi sunt super populo qui eis pro- 12

qui frustra laborabāt super populo. Sanctos magistros adiuuat discipulorum salus, perditio seductorum perditioni quos.

b. *Qui ambulatis*. Vt dicit Hiero. Ieremias cū eis iuit, & super portam ciuitatis Thaphnis lapides composuit, & dicit: Hęc dicit dominus: *Ecce ego adducam Nabuchodonosor seruum meum, & ponet sedem suam super hos lapides & comprehendet vos pariter cum omnibus Aegyptijs, in quibus confusi estis & peribitis fame, captiuitate dura, gladio, eo quòd noluistis audire vocē meā, vt habitaretis in terra vestra.*

Iere.

c *Os meum, &c.* ✱ Procopius Videtur contra historiæ fidem os meum non interrogastis, habere Isaias, cum illos per Ieremiam Deum constet consuluisse. Verum non interrogauit, qui aliter quam decuit, aut ei penitus non credat, consuluit.

d *Erant enim in Thaphnis.* quasi dicat, An ideo recessistis a me ut fugeretis vsque in Thaphnis & Anes. † Thaphnis ciuitas in qua magi contra Moysen signa fecerunt. Anes in finibus Aegypti sita est, forsitam timore turbati non ausi sunt in Thaphnis manere: fugerunt & vsque ad Anes.

† Tha Anes

LXX.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXX.

✱ Væ filij desertores dicit dominus. *Hic consequenter Isaias loquitur contra irrisores prophetarum futurorum & potissime Ieremiæ qui prophetauit tempore captiuitatis Babylonicæ. Isaias verò ante prophetauit per plures annos. Interfectus enim fuit circa principium regni Manassæ, vt dictum fuit supra 1. c. A principio verò regni Manassæ vsque ad destructionem ciuitatis Ierusalem per Chaldæos fluxerūt anni 110. quia Manasses regnauit 55. annis. Amon. 2. Iosias 31. Ioakim. 11. Sedechias. 11. Secundum igitur, quòd regnum Israel & regnum Iuda fuerunt destructa ex cōfidentia adiutorij regis Aegypti. Expositores igitur nostri communiter exponunt hoc capitulum ad literam de Iudæis qui euaserunt manus regis Babylonis: sed interfecto Godolia quem rex Babylonis præfecerat terræ Iuda, transierunt in Aegyptum timore Chaldæorum contra mādatum domini factum eis ex ore Ieremiæ vt habetur Ier. 4. Sed hoc dictum non videtur verum, quia de ipsis descendentibus in Aegyptum dicitur infra cap. isto: Nuncij tui vsque ad Anes peruenerunt, quæ est ciuitas Aegypti: illi autem qui interfecto Godolia transierūt in Aegyptum, non fuerunt illuc sicut nuncij ad redeundum, sed sicut fugitiui ad illic manendum. propter quod Ra. Sa. exponit hoc ca. de Osea rege Israel, qui misit nuncios ad regem Aegypti pro auxilio habendo contra regem Assyriorum, vt sic liberaretur a tributo, quod sibi reddebat singulis annis, vt habetur 4. Reg. 17. Et licet litera posset ad hoc applicari, videtur tamē mihi, ꝙ melius debeat intelligi de Sedechia rege Iuda, qui ex confidentia regis Aegypti rebellauit Nabuchodonosor regi contra consilium Ieremiæ, vt habetur Iere. 37. Et pro isto auxilio habendo misit frequēter Sedechias solennes nuncios ad regem Aegypti: sed defraudatus fuit ab intento: quia rex Aegypti non adimpleuit permissum deferendo ei auxilium: Igitur secūdū hanc sentētiam procedit sic propheta, quia primò comminatur pœnam regno Iudæ propter confidentiam in Aegyptijs secundò, idē facit regno Israel ca. se. Et prima in duas quia primò comminatur illis de regno Iuda afflictionem, secundò denunciat eis consolationē oleum infundens post vinum. secunda ibi:* Propterea expectat dominus, *Prima in duas. quia primò arguit culpam, secundò subdit debitam pœnam, ibi:* Ppropterea hæc dicit. *Prima adhuc in duas, quia primò arguit confidentiam eorum super Aegyptum. secundò Dei contemptum, ibi: Nunc ergo ingressus Circa primum dicit.*

1 Vę filij desertores dicit dominus. *consilij Ieremiæ & aliorum prophetarum domini.*

2 Vt faceretis consiliū. *De requirēdo Pharaonis auxilium.*

3 Et non ex me. *Quia prophetæ domini hoc non consulebant, sed magis disconsulebant.*

4 Et ordire, &c. *idest faceretis processum ad rebellandum Chaldæis.*

5 Et non, &c. *sed per spiritum mendacem in ore prophetarum falsorum Iere. 28.*

6 Vt adde. *Quia primò diffisi fuerunt de diuino auxilio, secundò nimis confisi de humano. ideo subditur.*

7 Qui ambulatis. *Et patet litera ex dictis vsque ibi.*

8 Et erit vobis fortitudo Pharaonis. *Quia ex confidentia eius falsa rebellauerunt Chaldæis, qui venientes destruxerunt ciuitatem & templum, & partim occiderunt, & partim captiuauerunt confusibiliter populum.*

9 Erant enim in Tanis. *Aliqui libri habent: Ierāt, quod fuit sic dictum ab aliquibus correctoribus, eo quod subditur:* Vsque ad Anes peruenerunt, *& male: quia in Hebręo & in libris correctis habetur.* Erant enim in † Thaphnis. *quæ est ciuitas nobilis Aegypti.* † Thar

10 Principes enim & nuncij tui, &c. *missi tanquam solennes nuncij.*

11 Vsque ad Anes peruenerunt. *Primò enim inuenerunt regem Aegypti in Thaphnis, sed antequam responderet eis, transtulit se ad Anes: quæ etiam est ciuitas Aegypti: sic secuti sunt eum ad habendum eius responsum.*

12 Omnes confusi sunt super populo. *scilicet dicti nuncij: quia non habuerunt inde aliquod remedium, sed confusionem, & cum hoc magnum damnum. ideo subditur.*

✱ Onus

MORALITER.

† 1 *Væ filij desertores dicit dominus.* In hoc cap. secundum literalem sensum arguūtur filij Iuda de hoc, ꝙ confidentes de Aegyptijs rebellauerunt Nabuchodonosor regi cui seruire iurauerant per dñm Deum: vt habetur 2. Paralip. in fine: Nec ista rebellio profuit eis, sed multum nocuit. Moraliter aūt per istos qui dñr hic filij desertores, signant claustrales, qui ex confidentia secularium claustrū deserunt: quod in eis confusibile est, & noxiū. Primò spiritualiter: quia sunt fractores voti & excommunicati. ruunt ēt de peccato in peccatum tanꝗ derelicti a Deo, & potestati dæmonum subiugati. Secundò nocet eis corporaliter, quia seculares in quib. confidebant frequenter attediātur de ipsis & expellunt eos a se: aliqui pp expēsas, &

† aliqui

A Lxx. Quia sunt in Tanis principes Angeli. * Iustinus. vt intelligas Angelos malos tenuisse Aegyptum, citabo tibi Isaiam testem, qui Angelos malos habitasse in Tanai, regione Aegypti ait.

* Procopius. Cum ante de Aegypto Propheta disputaret, principes Taneos defecisse commemorauit. Nec immeritò, cum de Saluatoris aduentu verba faceret. At hic de Ierem. tẽporibus loquens, non defecisse dicit sed quosdam esse principes Angelos malos, eos ipsos intelligens, quos principes Taneos nominauit, dæmones scilicet, qui cuncta in Tani infestarent, in qua tũ regia Pharaonis habebat.

a *Onus iumentorũ*. Post decem onera diuersarum gẽtium, vndecimũ onus reliquarum duarum tribuum ponit, quę remanserunt du B cto Sedechia, & alijs principibus in Babylonem.

Iumentorũ. Lxx. quadrupedũ in deserto. Oẽs q creatore deserto sæculi erroribus se dederũt, quadrupedes in deserto sæculi sunt, à quo frustra quærũt auxiliũ qui Deũ dereliquerunt.

* Procopius. Quadrupedũ nomine innuit animalia illa, quæ apud Aegyptios pro dijs habebantur.

b *In terra*. Eremus per quã Pontif. Ioanna filius Chareæ, & alij duces traduxerũt reliquias in Aegyptum cõtra præceptum Domini, vel ipsa Aegyptus in qua multas tribulationes, & angustias substinuerunt.

* Procopius. In tribulatione enim & angustia, locũ sibi & aspidẽ & leones & si q̃ sũt illis mala similia, repererũt: quorũ imagines ea, q̃ ab illis in deos assumũt animalia C extiterũt. Iisdẽq; vrbes etiã de leonũ, de canũ, de crocodylorum,

¶ Quia.
desse non poterat. Non fuerunt in auxilium,
& in aliquam vtilitatem. Sed in cõfusionem,
a ¶ Duæ tribus. ¶ Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus. b ¶ Quia in australi parte habitabant.
a & in opprobrium. Onus iumentorum Austri. 1
a ¶ Metaphoricos. ¶ Ierusalem, vel populus. ¶ Ioanna, & alii principes.
b In terra tribulationis, & angustię, lęęna, & leo 2
a ¶ Venenatis venenati. b ¶ Generatio viperarum. c ¶ Cito transiens sicut patres eorum. d ¶ Secum in Aegyptum. 3
ex eis vipera & regulus volans, portantes su- 4
a ¶ Equorum, asinorum. b ¶ Aurum & argentum, &c. 5
per humeros iumentorum diuitias suas, &
super gibbum camelorum thesauros suos, ad 6
populum qui eis prodesse non poterit. Ægy-
a ¶ Adueniente Nabuchodonosor. b ¶ Quia in Aegyptiis vanum auxilium.
ptus enim frustrà & vanè auxiliabitur. Ideo
a ¶ In Aegypto, non constantia belli.
clamaui † super hoc, superbia tantùm est, 7
c a ¶ Ergo ¶ In terra sua. b ¶ Aegyptum.
quiesce. Nunc ergo ingressus scribe ei super 8
a ¶ Vt in perpetuum maneat. 9
buxum, & in libro diligenter exara illud, & 10
a ¶ Scriptum illud. b ¶ Cum uenerit Nabuchodonosor cum res completa fuerit. c ¶ Prophetalis ueritatis. 11
erit in die nouissimo in testimonium vsque 12
a ¶ Dicens: Non manebimus hic, sed in Aegyptum fugiemus. 13
in † æternum. Populus enim ad iracundiam 14 15
a ¶ Me. ¶ Qui semper rebellis, & incredulus. b ¶ Dixerunt enim Ieremiæ: Ora pro nobis dominum ut dicat nobis quid agere debeamus, & audire noluerunt.
d prouocans est, & filij mendaces, filij nolentes
a ¶ Si promittunt se bene facturos, cito deficiunt. b ¶ Futura. ¶ Ieremiæ, & Baruch, & Olde. ¶ Spiritu prophetico, propria industria. ¶ Nolite annũtiare nobis uerbum Domini, non enim audiemus.
audire legem Dei. Qui dicunt videntibus, 16
nolite videre, & aspicientibus, nolite aspice-
a ¶ Vt maneamus hic. b ¶ Vt eamus in Aegyptum.
re nobis ea, quæ recta sunt, Loquimini nobis
a ¶ Sinite nos errare.
placentia, videte nobis errores, † auferte à
a ¶ Quam docetis. b ¶ Auferte à me ueritatem hanc. c ¶ Tandem.
me viam, declinate à me semitam, cesset à 17

lorũ deq; ceterorũ eiusmodi nominibus vocatas extruxerunt, in quas diuitias suas Iudæi cõportabãt. D

c *Nunc ergo*. Dominus ad Ieremiam, vel ad Isaiam secũdũ Hebræos. Vnus enim spiritus est in Prophetis, & apud Deum omnia tempora sunt coniũcta. Dominus ad Ieremiam: O Ieremia ingressus cũ eis in Aegyptum scribe diligenter quę mandaui eis, vt non fugerent scilicet in Aegyptum, sed manerẽt in terra sua, vt sit scriptura hęc in testimoniũ quia benefeci eis, bene docui, & ipsi spreuerunt.

* Procopius Tanquam n. certis temporibus, hęc euẽtura esse non dubitet, scribi imperat, vt ex conuenienti eorum exitu, nõ falso prædicta esse appareat. Vel certè quia eos non adeò viua vox quæ repræhenduntur, ac quę literis consignantur vrget oratio, ista conscribi imperauit, fortasse verò, & id fecisse videatur, vt eorũ de quibus loquitur scriptura, sterilitatem, & inopiam buxo notaret. E

d *Et filij mendaces filij nolentes audire legem Dei*. Tropologicè. Omnis hæreticus filius appellatur. Ex nobis enim exierunt, sed non fuerunt ex nobis, qui interioribus auribus nolunt audire legẽ Dei. Sed prælatis dicũt. Nolite nobis videre quæ recta sunt, nec minari gehennæ flammas, sed promittite nobis regna cælorum. Ad populũ quoq; Ecclesiæ negligẽtẽ, austeritatẽ magistrorum fugientem, & adulationem quærentem, hæc referuntur. (Ioan. 8.)

† Recedite de via, declinate de semita. Auago.

* Procop. Mendaces appellat, qui Moysi legẽ rogãti oĩa q̃ iussisset dñs Deus rata habere se, & obseruaturos esse professi, lege tamen idola prohibente, Deo relicto ad idola confugerunt. F

Pro eo

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Onus iumentorum austri. *Idest iumentorum portantium onera versus Aegyptum, quæ est in parte australi respectu regni Iudę. Munera multa, & magna pro habendo eius auxilio, & vnde portarentur subditur.*

2 In terra tribulationis. *Idest in regno Iudæ, cui imminebat magna tribulatio, & angustia à Nabuchodonosor rege.*

3 Leęna, & leo: *Idest rex Sedechias, & regina.*

4 Ex eis vipera, & regulus, &c. *Idest, filij ex eis nati veneno maliciæ pleni.*

5 Portantes super humeros, &c. *Filij enim regis aliquando mittebantur ad quęrendum tale auxilium, vel potest exponi de quibuscunque uuncijs à rege, & regina missis, & propter hoc dicuntur esse ex eis.*

6 Super gibbum camelorum. *Habet enim camelus gibbum super dorsum, super quem ponitur sella, & onus: Cætera patẽt ex dictis vsque ibi.*

7 Superbia tantum est. *Ex magna enim superbia procedebat, quod ipse Sedechias, & populus eius nolebant seruire regi Babylonis, secundum consilium Ieremiæ à domino sibi reuelatum.*

8 Quiesce. *A quęrendo tale auxilium ab Aegyptijs contra regem Babylonis, & seruias ei in pace.*

9 Nunc ergo ingressus. *Hic consequenter arguitur populus de contemptu Dei, & prophetarum suorum. Primò tamen introducitur Deus loquens ipsi Isaiæ dicens:* Nunc ingressus, *scilicet tu Isaia locum vbi scribis tibi à domino reuelata.*

10 Scribe ei. *Idest populo Iudę.*

11 Super buxum. *In Hebræo habetur:* Super tabulam, *sed Hieron. transtulit buxum, eo quod tabulę ad scribendum fiunt cõmuniter de buxo.*

12 Et in libro, &c. *Scilicet per notarium tuũ. Habebant enim Prophetę aliquando notarios, seu Baruch fuit notarius Ieremiæ vt habetur Ierem. 36. & magis probabile est de Isaia, qui fuit nobilis, & de stirpe regia, quod habuit notarium scribentem in volumine illud quod Propheta prius scripserit in tabula pro exemplari.*

13 Et erit, &c. *Et vocatur ibi nouissima dies, in qua Ciuitas fuit destructa per Chaldæos: tunc enim impleta fuit comminatio pœnę hic posita.*

14 Vsque in æternum. *Idest vsque ad finem mundi: quia semper erit prophetia Isaiæ in testimonium malitię illorum contra quos loquebatur, ideo subditur.*

15 Populus enim ad iracundiam, &c. *Scilicet ipsum Deũ per malitiam, & contemptum.*

16 Qui dicunt videntibus. *Idest viris Prophetis: quia verba eorum verissima reputabant inania, & falsa. Et patet littera vsque ibi.*

17 Cesset à facie nostra sanctus. *Idest Deus sanctificans Israel, ex tali enim contemptu verbis, & factis ostendebant, quod Deus deberet eos dimittere propter malitiam suam.*

* Propter

MORALITER.

aliqui propter conscientiam timentes excommunicationem, & aliqui propter vtrumque, & sic defraudati ad latrocinia se ponunt, vel celebrant excommunicati vel alia mala perpetrant, & aliqui egestate compulsi reuertuntur, & grauiter, ac confusibiliter puniuntur.

* Expectat

a ¶ Præsentia. b ¶ Monita eius. ¶ Propterea hæc dicit dominus. c ¶ Quia reprobastis illum.
facie nostra sanctus Israel. Propterea hæc dicit san-
a ¶ Nolentibus se ingerat, vt quem neglexistis commin entem, sentiatis punientem, vt habitare tis in terra vestra. ¶ Alias ex. ¶ Hoc. b ¶ Habentes fiduciam in Ægyptiorum calumnia atque mendacio.
ctus Israel. Pro eo quòd reprobastis verbum, & sperastis
a ¶ Deceptionem. b ¶ Superbiam Ægypti. ¶ Spe. ¶ Tumultu.
in † calumniam & † tumultum, & innixi estis super eo.
a ¶ Transgressio præcepti. b ¶ Muri c ¶ Vt ipsi cadatis subito.
Propterea erit vobis iniquitas hæc, sicut † interruptio cadens † & requisita in muro excelso. Quoniam subito dum
a ¶ Muri. b ¶ Alia similitudo.
non speratur veniet contritio eius, & comminuetur sicut
a ¶ Sic nec de vobis aliquid utile remanebit persequente Nabuchodonosor.
conteritur lagena figuli contritione per valida, & non inuenietur de fragmentis eius testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fouea, quia
a ¶ Qui per me & Ieremiam vobis loquitur. b ¶ Quasi: Pœnitentiam agite antequam veniat captiuitas.
hæc dicit dominus Deus sanctus Israel. † Si reuertamini &
a ¶ In terra vestra. b ¶ Quietis. c ¶ Fixa in me & non in Ægypto.
quiescatis, salui eritis. In silentio & in spe erit fortitudo
a ¶ Obedire mihi. b ¶ Manebimus hic. c ¶ Ægyptiorum.
vestra. Et noluistis, & dixistis: Nequaquam, sed ad equos fu-
a ¶ Concito gradu pergemus ad eos.
giemus. Ideo fugietis. Et super veloces ascendemus. Ideo
a ¶ Chaldæi quos effugere non poteritis. ¶ Aegyptij in quibus confiditis
velociores erunt qui persequentur vos. Mille homines
¶ Chaldæi.
à facie terroris vnius, & à facie terroris quinque fu-
a ¶ Pauci in signum tantæ captiuitatis. b ¶ Fixus in signum naufragii.
gietis, donec relinquamini quasi malus nauis in verti-
a ¶ Potentiæ Dei demonstrandæ. & cuius sermo compleatur meus an illorum
ce montis, & quasi signum super collem. Propterea

A a *Pro eo quod reprobastis verbum.* Hæretici quoque & omne dogma contrarium veritati confidunt in calumnia, & mendacio, propterea impietatis eorum ciuitas destruetur, quam scilicet ædificauit Cain, cui veniet repentina perditio cum capta fuerit ab ecclesiasticis viris, & ideo destructa, & comminuta, B vt nihil remaneat in ea, quod possit ignem emortuum reaccendere, & saltem cœnosam, & paruulam aquã sitientibus præbere.

† violentia.

† quæ se pandit.

b *Sicut interruptio cadens.* Quasi quomodo interruptio muri altissimi, qui longam traxit ruinam difficile instaurari, & pristinũ decorem recipere potest, sic veniet vobis repẽtina contritio.

c *Quia hæc dicit dominus Deus sanctus Israel.* Anagoge. Omnes nes ad pœnitentiam, D præcipue, & maxime hæreticos hortatur: quia si reuersi à vitijs ingemuerint, & pœnitẽtiam egerint, salui erunt. Illi contrario confidentes in falsis magistris, & in incertis seculi equos Aegyptios desiderãt, & eorum velocitate lætãtur, quos multiplicare dominus prohibuit. Ideo ecclesiastici viri persequẽtur eos, & vnius bellatoris vocem, vel quinque, quod ad mentem, & ad quinque sensus referre debemus mille homines, & incomposita turba fugientiũ sustinere non poterunt. E ✻ Procopius. Si enim resipiscẽtes, ait, Hierosolymis quieti, nec amplius de Aegyptiaca profectione solliciti manseritis, in pace non tantum & requie saluabimini, sed in spe vobis erit fortitudo vestra.

† pe... † r... De...

† In... & r...

Plorans F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Propterea erit, &c. *Descripta populi malicia. Hic consequenter denunciatur debita pœna, cum dicitur.*

2 Pro eo quod reprobastis verbum hoc. *i. verbum domini per prophetas dictum.*

3 Et sperastis in calumnia. *Quærendo occasionem recedendi à seruitute regis Babylonis: cui tamen Sedechias rex & principes iurauerunt seruire, vt habetur 2. Paral. vlt.*

4 Et in tumultum. *scilicet exercitus regis Aegyptiorum, quẽ sperabant venire ad eorum auxilium, in magno fragore armorum, & pompa.*

5 Et innixi estis super eo. *Magis quam super diuino auxilio.*

6 Propterea erit iniquitas hæc. *De transgressione iuramenti & de contemptu Dei.*

7 Sicut interruptio cadens. *Quæ quanto cadit a loco altiori, tanto magis opprimit illa super quæ cadit: & per hoc intelligitur quod iniquitas esset causa destructionis ciuitatis & populi. Et patet litera vsque ibi.*

8 Et non inuenietur de fragmentis eius testa. *idest, non remanebunt aliqui residui de populo in terra Iuda, qui possint eam operari quia illi quos dimisit Nabuzardan ad colendum terram, mortuo Godolia fugerunt in Aegyptum timore Chaldæorum.*

9 Quia hæc dicit dominus Deus sanctus Israel. *Qui non potest mentiri.*

10 Si reuertamini. *Per pœnitentiam ad Dei misericordiam.*

11 Et quiescatis. *a rebellione contra regem Babylonis.*

12 Salui eritis. *Ita enim prædicauit Ieremias regibus & populo regni Iudæ, vt patet in multis locis suæ prophetiæ.*

13 In silentio. *i. humiliter & pacifice seruiendo regi Babylonis secundum domini voluntatem.*

14 Et in spe. *diuini auxilij non humani.*

15 Erit fortitudo vestra. *Conseruans ciuitatem & populum à destructione: sed quia Sedechias noluit credere Ieremiæ & populus eius. ideo subditur:* Et noluistis.

16 Et dixistis nequaquam. *Scilicet faciemus Ieremiæ consilium.*

17 Et ad æquos fugiemus. *i. ab equitibus Aegypti refugium & auxilium quæremus.*

18 Ideo fugietis. *Quia deficiente auxilio Aegypti & rupta ciuitate, Sedechias rex & viri bellatores fugerunt nocte. quarto Regum vltimo.*

19 Et super veloces ascendemus. *i. si rex Babylonis aduersus nos præualuerit, per velocitatem equorum nostrorum euademus manum eius. Quod excludit dicens.*

20 Ideo velociores erunt qui persequentur vos. *Quia Chaldæi insequentes Sedechiam fugientem ipsum comprehenderunt. quarto Reg. vlt.*

21 Donec relinquamini quasi malus nauis. *In signum naufragij præteriti.*

22 Et quasi signum super collem. *Vbi aliquando in sublimitate arboris magnæ ascendit speculator ad videndũ si hostes veniant & ex qua parte: & sic dat signum fugiendi illis pro quibus speculatur, & ad quam partem debeant fugere, ne cadant in manibus hostium: & ipse etiam velociter descendens fugit cum alijs: Sic fuerunt illi qui remanserunt de populo Iuda, quorum aliqui fuerunt ducti in Babylonem in signum victoriæ Chaldæorum, & destructionis Iudeæ, sicut malus est signum naufragij præteriti: & alij fugerunt in Aegyptum, timentes contra se aduentum Chaldæorum.*

23 Propterea expectat dominus, &c. *Hic consequenter propheta post vinum mortificatiuum infundit oleum lenitiuum denuncians populi consolationẽ. Circa quod sciendum quod hanc partem exponunt doctores nostri communiter ad literam de redemptione populi Iudæ de captiuitate Babylonica facta per Cyrum, destructo regno Chaldæorum, vt habetur Esdræ primo. Sed huic expositioni non videtur litera bene consonare in pluribus locis, vt pote quod dicitur infra: Plorans nequaquam plorabis. i. post reditum de captiuitate Babylonica materiam tristitiæ non habebis, vt isti exponunt: Contrarium videtur Neemi. primo vbi dicitur, quod populus reuersus de Babylone erat in afflictione magna & opprobrio. Item quod subditur postea: Et dabit tibi dominus panem artum, & aquam breuẽ, idest in redeundo de Babylone sustinebis penuriam victus. Secundũ istos hoc non bene consonat prædictis ab eis. scilicet quod non haberent materiam tristitię. Item ei quod postea subditur. Et dabitur pluuia semini tuo & cętera quod exponunt de magna abundantia in terrę fructibus & animalibus. cuius contrarium videtur post reditum, Neemię quinto capite. vbi dicitur, quòd multi de populo disponebant vendere filios & filias suas in seruos, & ancillas pro victu habendo. Item quod dicitur: & non faciet auolare à te vltra doctorem tuum, scilicet Esdram, vt dicunt quod non videtur verum, quia Esdras non semper stetit cum eis, sed pauco tempore, quia post alios longo tempore venit de Babylone, & non multum superuixit. Item ꝙ infra dicitur.* Et erit lux lunæ sicut lux solis, &c. *exponunt dicentes, quòd hoc intelligitur de maiori lætitia quam habuerunt post captiuitatem quam ante: tantus tamen excessus lę-*

✻ *tię non*

a *Plorans nequaquam plorabit.* Iudæi referunt hoc tempus
A ad illud, quãdo sub Zorobabel & Iesu magno Sacerdote post 70. annos redierunt de captiuitate Ierusalem, & bona fleuerunt quæ prius habuerant nos autem omnes promissiones quæ excedunt mediocritatem illius temporis ad Christi referimus aduentum: In quo captiuus quondam populus passione dñi liberatus, habitat in Sion & in Ierusalem in specula scilicet & visione pacis, i. ecclesia.

b *Et dabit tibi do. etc.* * Procopius. Per
B panem artum seu afflictionis, intelligit principium reuersionis quo tempore a vicinis affligebantur. Deinceps enim illis omnem vbertatem & copiã denuntiat, imprimisque errore carẽtem securitatem, quamuis non defuturi sint, qui auertere, & in vias quaslibet inducere conentur.

c *Et erunt oculi tui, &c.* * Procopius. Auersi a Deo sumus, & tamen non auertitur vnde per Isaiam dicitur. *Et erunt oculi, &c.* Quasi in faciem suam homo monitus est, quando ad iustitiam conditus, præcepta rectitudinis accepit. Sed cum hæc eadem præcepta contempsit, quasi conditori suo dorsum mentis in faciem dedit. Sed ecce adhuc post tergum sequitur & monet: quia iam & a nobis contemptus est, & tamen nos vocare non cessat. Quasi dorsum ei in faciem dedimus, cuius verba despicimus. Sed stans post tergum nos auersos reuocat. D

d *Post tergum.* Prima conditione quasi in facie Adam audiuit a domino: *Crescite & multiplicamini, & replete terrã.* (Gene. 1. d.) post peccatum quasi post tergum positus, maledicta terra in opere tuo. (Gene. 3. c.) Huius casu nos omnes retrocedimus, & modo audiuimus a domino: *Conuertimini ad me, & ego con. ad vos.* (Zacha. 1. a.) Et alibi: *Conuertimini ad me in toto corde uestro, etc.* (Iohel. 2. c.) E vt his monitis anteriora petamus: & hoc est: Aures tuæ audient verbũ mo. post tergum.

e *Neque ad dexteram.* In vtraque parte quidquid supra modum est, in vitio est. *Neque ad dexteram, &c.* declinandum est sed via publica gradiendum idest regia quę non fallit.

f *Et contaminabis laminas.* Idola scilicet quæ ad similitudinem veritatis artifex lingua composuerit in splendore eloquentię, quod significat argentum, & in ratione sapientiæ quod significat aurum: comminues & disperges, & immunda iudicabis.

(† angustiæ & aquam oppressionis. Num. 20. c.)

¶Quasi: Hæc venient nisi pœnitentiam egeritis: Propterea ex do.
a ¶Pœnitentiam vestram. b ¶In misericordia, Superexaltat misericordia iudicium. ¶Vel in cruce, vt omnibus parcat.

expectat dominus, vt misereatur vestri, & ideo exaltabitur 1 2
a ¶Filius. Pater enim non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio.
parcens vobis, quia Deus iudicij dominus. Beati omnes 3
a ¶Expecta dominum, & viriliter age. &c. ¶Recta spe, b ¶Ecclesiæ quæ est modo in speculatione. c ¶Cœlesti, vbi est vera visio pacis.
qui expectant eum. Populus enim Sion habitabit in Ieru- 4 5
a ¶Ante. ¶Conuersus. b ¶In Ierusalem. ¶Absterget dominus omnem lachrymam ab oculis eorum. ¶Fletus tuus vertetur in gaudium. c ¶Quotidie. d ¶In die iudicii omnino.
salem. Plorans nequaquam plorabis, miserans miserebitur 6
a ¶Plenam miseratione. b Orationis. c ¶Ierusalem. d ¶Si digna audiri. 7
e ¶Ecce Adsum. ¶Magis re quam uoce.
tui. Ad vocem clamoris tui statim vt audierit, responde- 8
a ¶Iudæi dicunt, quod egressuri de captiuitate inopiam cibi & potus passi sunt.
b ¶Doctrinam Euangelij quæ duobus mandatis coarctat omnia mandata veteris testamenti.
bit tibi. Et dabit † tibi dominus panem † artum, & a- 9
a ¶Scriptura vbi obscura panis, vbi est aperta aqua. b ¶Recedere.
c ¶Magister vester vnus est Christus.
quam breuem, & non faciet auolare à te vltra doctorem 10
a ¶Cordis b ¶Modo in spe tandem in re.
tuum, & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, & 11
¶Interiores. ¶Exaudient. ¶Christi. 12
a ¶Christus ad credentes loquitur.
¶Ego sum via veritas, & vita.
aures tuæ audient verbum monentis post tergum. Hęc 13 14
a ¶Me imitamini. vnde: Vende omnia quæ habes & sequere me. Et alibi: Qui mihi ministrat, me sequatur.
De virtute in virtutem.
b ¶Noli esse nimium iustus c ¶In manum declines.
via, ambulate in ea, neque ad dextram, neque ad sini- 15
a ¶Conuersus ad fidem reputabis omnia idola contaminata sculptilia & conflatilia.
stram. Et † contaminabis laminas sculptilium argenti 16

Et da- F

C

NICOLAVS DE LYRA.

* *tię non videtur bene prædictis concordare, & maxime quia nunquã redierunt ad tantam prosperitatem sicut fuerant ante de multo: maximè tempore Dauid & Salomonis, et aliorum regum plurimorum. Et ideo saluo meliori iudicio, videtur, ꝙ Iudæi melius quantum ad aliquid exponant partem istam, sc. de redemptione eorum fienda per Christum: sed in hoc errant, quòd expectant futurum, quod iam transiit in præteritũ. Igitur accipiendo ab eis quod est verum, & falsum respuentes, exponamus literam de redemptione facta per Christum. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur redemptio facta per Christũ in suo aduentu primo, secundò fienda in secundo, ibi:* Et erit. (Diuisio.) *Prima hic prædicitur ab Isaia cùm dicitur:* Propterea. *Idest propter mala vestra multiplicata.*

1 Expectat dominus, vt misereatur vestri. *Idest differt redemptionem vestram perfectam per Christum fiendam: veruntamen quia non aufert eam, subditur.*

2 Et ideo exaltabitur parcens vobis. *quia tempus sui aduentus erit tempus magnæ misericordię: veruntamen non erit sine iustitia, quę semper Dei misericordiam concomitatur. ideo subditur:* Quia Deus iudicij dominus.

3 Beati omnes qui expectant eum. *firmiter credendo eius aduentum.*

4 Populus enim Sion. *i. fidelis & catholicus.*

5 Habitabit in Ierusalem. *i. ecclesia, secũdum quod dicitur ad Heb. 12. f.* Accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem. *Et quia ad literam in monte Sion incepit fides catholica per prędicationẽ Christi in propria persona, et permissionẽ Spiritussancti super apostolos, vt dictũ fuit supra 2. c.*

6 Plorans nequaquam plorabis. *pro dilectione Christi venturi, pro qua suspirabant ingemiscentes patres veteris testamneti.*

7 Miserans miserebitur tui. *intantum ꝙ exponet se morti.*

8 Ad vocem clamoris. *In primitiua ecclesia, et per longũ tps postea, sancti viri habebant frequentissimè ad vota diuina responsa.*

9 Et dabit tibi dominus panem artum. *i. ex Dei gratia eris contentus paruo victu, alias parco, sicut patet in diuersis ecclesiæ viris perfectis, & religiosis.*

10 Et non faciet, &c. *i. Christum, qui dicit de seipso Matt. 23. a Vnus est magister vester Christus. Et de sua permanentia dicitur Matt. vlt. d.* Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem sęculi. *Secundum enim diuinitatẽ vbique est per essentialem præsentiam & potentiam: & in ecclesia sua per specialem gratiam, & secundum humanitatem in eucharistiæ sacramento, in quo corpus est ex vi sacramenti, & anima & diuinitas ex concomitantia inseparabili post resurrectionem. In translatione Chaldaica sic habetur:* Et non recedet vltra diuinitas eius. *Ex quo patet, quòd non potest conuenienter intelligi de Esdra doctore, sed de Christo conuenit optime.*

11 Et erunt oculi tui, &c. *idest Christum, qui apparuit visibilibus etiam oculis corporalibus in forma humanitatis, & in sacramento sub specie panis.*

12 Et aures tuæ audient verbum. *scilicet Euangelicum.*

13 Monentis post terg. *i. ad sequendũ vestigia Christi prędicantis in persona propria primo, & postea in apostolis alijsq; discipulis.*

14 Hæc via. *scilicet fides catholica.*

15 Ambulate in ea. *qui ecclesia nunquam declinabit generaliter a fide catholica.*

16 Et contaminabis laminas. *Quia Gentiles ad prædicationem apostolorum confregerunt idola sua materiam & ornamenta idolorum pauperibus erogantes.* * Egre-

MORALITER.

† 1 *Expectat dominus.* Hic ad literã post filiorũ Iuda increpationẽ, propheta denunciat eorũ consolationem per Christũ futurã, more boni Samaritani post vinũ mordicatiuũ infundentis oleũ lenitiuũ. Moraliter aũt põt exponi consequẽter ad prędictã de apostatis expositionẽ. nã aliq eorũ ex diuino respectu verè pœnitẽtes reuertunt, & impositã sibi pœnã non solũ patienter sustinent, sed ẽt maiorẽ accipiunt ex seipsis, & sic magis proficiunt in bono virtutis, q̃ aliqui qui nũquam per apostasiam ceciderũt. vnde Greg. exponens illud Luc. 15. b. *Gaudium erit in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta iustis.* Dux in prelio militem illũ plus diligit, qui post fugã reuersus, hostẽ fortiter premit: q̃ illũ qui nunq̃ terga præbuit, nec vnq̃ aliquid fortiter fecit. Sic & agricola illam terrã plus amat, quæ post spinas, vberes fructus facit, quã illam quę nunquam spinas habuit, nec vnquam frugem vberem producit. De talib. subditur: Erunt oculi tui, &c.

† *Ecce*

a *Et dabitur plu.* In Regum volumine scriptum est, quia A interfectis ab Elia pseudo prophetis data sit pluuia terræ Israel, & panis Elisæi Et postea saluatoris vberrimus fuerit, atque pinguissimus, & tantam plenitudinẽ habeat, vt multa hominum milia saturata sint. In præsenti quoq; loco non datur pluuia semini spirituali, & panis terræ vberrimus atq; pinguissim⁹, nisi idola deargentata & deaurata fuerint, cõminuta & reputata in sterquilinium: nisi.n. vitia abiecerint, virtutes non subeunt.

3. Reg. 18.g. 4. Reg. 4.g. Ioan. 6.b.

b *Pascentur.* Quidam hæc hyperbolicos Cyri tempori bus qui captiuitatem populi relaxauit, in Iudæa completa, contendunt.

†pabulũ mundum. † quod ventilatum est ventilabro & vanno.

c *Commixtum migma.* Isaac hordeum seuit, quia apud B Allophylos erat: & centenariam hordei frugem recepit. Et Hoseę, choro & dimidio hordei adulteram conduxit. Saluator quoq; quinque milia virorũ, quinque sensus corporis & legẽ Moysi sequentium, hordeaceis panib. saturauit, qui in alio loco, frangens septem panes & in frustra comminuens, quatuor milia triticeis panibus repleuit, qui Euangelicum numerum sequebantur. Huiusmodi populi, partem comedunt palearum in quibusdam sequentes literam: & per paleas & hordeum paulatim proficiunt, & transeunt ad frumentum.

Gen. 26 c. Oseæ. 3.a. Ioan. 15.d. Matth. 15. d. † contritio.

(a ¶Ornamentum.)
tui, & vestimentum conflatilis auri tui, & disperges ea sicut immundiciam menstruatæ.
(a ¶O Isaia vel Ieremia. b ¶Populo credenti d: Gentibus. c ¶Grat a Spiritussancti. d ¶ prædicationi.)
a Egredere, & dices ei. Et dabitur pluuia semini 1
(a ¶In quacunque Gente. b ¶Ego sum panis viuus.) 2
tuo ubicunque seminaueris in terra, & panis 3
(a ¶In cordibus sanctorum. b ¶Gratia & pinguedine spiritussancti.)
b frugũ terrę erit vberrimus & pinguis. Pascen 4
(a ¶Pane verbi Dei. b ¶Ecclesia. c ¶Cum idola confregeris. d ¶Mitis corde, qui sequitur agnum quocunque ierit, & semper ad dexteram est.)
tur in possessione tua in die illa † agnus spa-
(a ¶Apostoli duces gregis. b Filij scilicet Iudæorum qui per asinam, vel Gentilium, qui per asinæ pullum significantur. ¶Subiecti. c ¶Vt fructificent.)
ciosè, & tauri tui & pulli asinorũ, qui operan- 5
(a ¶Ecclesiam, uel vnusquisque corpus suum. b ¶Historiam cum spirituali sensu. c ¶Migma est hordeum cum palea.) 6
c tur terram † commixtum migma comedent, 7 8
(a ¶Scripturæ b ¶A Spiritusancto examinatum. c ¶De die iudicij.)
d † sicut in area ventilatum est. Et erunt super 9 10
(a ¶Sanctos uirtutibus eminentes. vel plus uel minus, uel expositores diuinorum eloquiorum.)
omnem montem excelsum, & super omnem
(a ¶Doctrina Euangelij.)
collem eleuatum riui currẽtium aquarum in 11
(¶Iudicij.)
e die interfectionis multorum, cùm ceciderint 12
(a ¶Dæmones, munimentum malorum, & principes huius sęculi. b ¶Post iudicium, & cælum erit nouum & terra noua. Quia enim propter hominem facta in eius lapsu peiorata sunt, sol & luna suo lumine minorata.)
turres. Et erit lux lunę sicut lux solis, & lux so 13
(¶Finitum pro infinito. a ¶Scilicet quando creatus est mundus.)
f lis erit septẽpliciter, sicut lux septem dierũ, in
(a ¶Scilicet. b ¶Sanando. c ¶Mortalitatem peccati & omnes miserias. d ¶Absolute, ut omnes Deo seruientes significet. ¶Sanctorum. ¶Fugiet dolor & gemitus.)
g die quã alligauerit dñs † vulnus populi sui, &
(a ¶Bonis promittit præmia, contemptoribus minatur supplicia.)
h percussurã plagæ eius sanauerit. Ecce nomen 14

montes & colles aquis fluẽtibus irrigentur. Nos montes & colles intelligimus, qui virtutibus eleuãtur, & qui esuriunt & sitiunt iustitiã, quos dominus prouocat ad bibendum. Qui.n. biberit de aquis eius, non sitiet in æternum. vnde: *Benedicite domino de fon. Israel.*

D Ma Ioa Ps. Ma

e *Interfectionis multorum.* Multi enim sũt vocati, pauci verò electi. Turres, potestates dæmonum, vel superbi, de quibus Psalm. *Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros Libani.* Has turres ædificare cupiebant qui mouerunt pedes suos ab oriente, quorum linguæ in Babylone confusæ, & super quos cecidit turris in Siloe.

†po Psa

f *Et erit lux.* Cũ præmium laboris percipient, quia creatura liberabitur a seruitute corruptionis. Non mirum si luna solis fulgorem recipiat. Quia iusti fulgebunt sicut sol.

M E

g *In die illa.* Augusi. Hic dies potest intelligi, quo promisit dominus sanare contritionem populi sui. Hunc opinor esse diem, de quo Zacharias. *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitauit, &c.* Et Simeon. *Hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorũ.* Hæc ruina est pharisæorum & principum quos significauit Isaias per turres. Si quis aũt salutem hanc in secundo aduentu continere intelligat, in vtraque tñ aduentu maximè in secundo, sol conuertetur in tenebras, quomodo ergo augebit solem, & lunam die quo visitabit Dñs populũ suum, quando vtroque in tempore quo cœpta est liberatio populi & adimpleta est solem & lunam non minui sed contenebrari ligamus, nisi plane solem & lunam sanctis comparatos intelligamus, iuxta illud. *Tunc iusti fulgebunt sicut sol, &c.*

qu ex sta Lu

d *Et erunt.* In die iudicij super montes & colles erunt riui currentium aquarum, quia bona opera sanctorum clarebunt, quæ obseruantes mãdata impleuerunt, & doctrina Euangelij appropinquante die iudicij, prædicatione Eliæ & Enoch penè per oẽs gentes abundabit. *Et erunt super.* Iudæi, multos interfectos, & ruentes turres, ad Romanum referunt imperium. vnde: *Vt qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat:* quod eo tempore tanta beatitudo fuerit populo Israel, vt non solum valles & campestria, sed montes

2. Thess. 2.b.

h *Ecce nomen domini.* Filius in nomine patris. vnũ.n. nomen est patris & filij & spiritussancti. vñ: Baptizãtes eos in no-

Ma Ibi F C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Egredere & dices ei. *idest idololatriæ, quæ cessauit quasi in vniuerso orbe.*

2 Et dabitur pluuia semini tuo vbicunque seminaueris in terra. *Semen parabolicè dicitur hic verbum Euangelicum, secundum quod dicit saluator in parabola seminantis Luc. 8.b.* Semen est verbum Dei. *Et recipientibus ipsum per fidem, data est pluuia gratiæ Dei. Et per talem modum dicitur Deuteronom. 32.a.* Concrescat vt pluuia doctrina mea.

3 Et panis frugum terræ erit vberrimus & pinguis. *Iste est panis Eucharistiæ, qui dicitur panis frugum terræ, quia materia huius sacramenti est panis triticeus de terra productus, & continet iste panis pinguedinem gratiæ diuinæ.*

4 Pascentur in possessione tua in die. *i. Christus. de quo dr Ioa. 1.d.* Ecce agnus Dei qui tollit pecca. mun. &c. *Pascitur spaciose in dilatione castitatis Ecclesię, secundũ qđ dicitur Can. 2.d.* Qui pascit in lilijs, donec aspiret dies & inclinent vmbrę.

5 Et tauri tui. *i. Apostoli.*

6 Et pulli asinorum. *alij inferiores prędicatores.*

7 Qui operãtur terrã. *laborãdo in agro dñico verbo & exẽplo.*

8 Commixtum, &c. *Glossa super istum locum dicit, ꝙ migma est hordeum mixtum cum palea: & eam sequuntur expositores nostri. Sed huic dicto videtur contrariari quod subditur.*

9 Sicut in area ventilatũ est. *i. purgatum a palea. Quid autẽ intellexerit Hiero. per migma, nescio. Sed in Heb. habetur sic: Mixtum fortè comedent. i. commixtionem diuersorum granorum absque aliqua corruptione in sua bonitate manentiũ: Per quod metaphoricè intelligitur congregatio fidelium ex Iudęis & Gentilibus & varijs nationibus, qui incorporati sunt ecclesiæ per prędicationem apostolorum aliorumque prędicatorum.*

10 Et erunt super omnem. *Per montes excelsos intelligun tur apostoli, per colles, qui sunt montes minores prędicatores alij.*

11 Riui currentium aqua. *i. abundantia sanæ doctrinę, eo modo loquendi quo dicitur supra 11.* Repleta est terra scientia domini, sicut aquę maris operientis

12 In die interfectionis. *Idest tempore destructionis Ierusalem, in qua erant multæ turres, quę cum muris destructæ fuerunt per Romanos, & illo tempore multum viguit prædicatio Euangelij per aliosque discipulos Christi.*

13 Et erit. *Hic denunciatur liberatio fidelium in secundo aduentu Christi, tunc enim liberabũtur à pœnalitatibus vitę præsentis. Et diuiditur in duas quia primò ponitur huiusmodi liberatio, secundò dæmonis abiectio ibi: Ecce nomen. Circa primum sciendum, quòd secundum sanctos doctores & catholicos, in finali iudicio mundus innouabitur & meliorabitur ad augmentum gloriæ electorum, qui in elementis & corporibus cælestibus melioratis videbunt clarius relucẽtiã diuinæ virtutis & bonitatis, scđm illud Sap. 13.a.* A magnitudine speciei creaturæ poterit cognoscibiliter creator horũ videri. *Decor aũt corporũ cælestium maximè consistit in luce, & ideo tunc augebitur, & hoc est quod dicitur:* Et erit lux lunæ sicut lux solis, &c. In die q. al. do. vul. po. sui. *qa fideles resurgent in corporib. gloriosis ab oĩ corruptione et pœnalitate liberatis.*

14 Ecce nomen. *Hic cõsequenter agitur de deiectione demonis. Sciendum tamen, quòd Hebr. & expositores nostri exponunt partem*

Diu Mu uab

MORALITER.

† 14 *Ecce nomen domini.* Hic ad literã describit deiectio dæmonis in iudicio finali. Et sic expositio ista nõ solũ est literalis, sed ẽt spũalis, pp quod aliam addere nõ oportet.

† *MORA-*

in nomine Patris, & Filij, & Spiritussancti: non in nominibus, sed in nomine quod est Deus.
a *Spiritus eius velut torrēs inundans.* Sicut torrens inūdans cū peruenerit vsq; ad collum, animantem suffocat, sic spiritus iræ Dei, in iudicio impios suffocabit: Finem omnium venisse significāt, sicut torrēs suffocat eū ad cuius collū peruenit, sic Dei iudicium neminē transibit impunitum.
b *Quod erat in maxillis.* Vt pro voluntate diaboli circunferrentur, hæc perdet Dominus in die iudicij, vel in prædica-

a ¶Ad damnandum malos, & remunerandum bonos. b ¶Post multa tempora. c ¶In vindicta more nostro. d ¶Reprobis.

Domini venit de longinquo, ardens furor eius, & grauis ad por-

a ¶Verba. b ¶Filij. c ¶Dicendo: Esuriui, & non dedistis mihi manducare, &c. d ¶Ite maledicti in ignem æternum.

tandum. Labia eius repleta sunt indignatione, & lingua eius quasi

a ¶Diabolum & membra eius.

a ignis deuorans. Spiritus eius uelut torrens innundans usque ad me

a ¶Diabolum qui subiectos trahit in ruinam. ¶Dominationem.

dium colli, ad † perdendas Gentes in nihilum, & frænum erroris

b quod erat in maxillis populorum. Canticum erit uobis sicut † uox

c sanctificatæ solennitatis, & lætitia cordis sicut qui pergit cum tibia

a ¶Iudæi in templum, sancti in cœlum ¶Redit ad pœnam malorum. b ¶Venit hora, vt omnes qui in monumentis sunt audient vocem filij Dei, & procedent, &c. c ¶In iudicio.

d ut intret in montem Domini ad fortem Israel. Et auditam faciet

a ¶Pater. b ¶Vltionem malorum. c ¶Filij qui & verbum. d ¶Ite maledicti in ignem æternum. e ¶Filij:

Dominus † gloriam uocis suæ, & terrorem brachij sui ostendet in

a ¶Ite maledicti in ignem æternum. b ¶Ignis succensus est in fu. meo, & ar vsque ad inf. &c.

comminationem furoris, & † flamma ignis deuorantis. † Allidet

a ¶In circumitu eius tempestas valida. b ¶Lapidatione tribulationis. ¶Sententia terribili.

in turbine, & in lapide grandinis. A uoce enim Domini † patebit

a ¶Diabolus & membra. b ¶Vltionis. c ¶Hoc contra Origenem. d ¶Percussio vltionis æternæ. e ¶Non transitorius.

Assur uirga percussus, & erit * transitus uirgæ fundatus quam re-

a ¶Vt non transeat. ¶Diabolum. b ¶Lætitia sanctorum. ¶Lætabitur iustus cum viderit vindictam.

quiescere faciet Dominus super eum, in citharis, & tympanis, & in

a ¶Reprobos. ¶Dæmones. b ¶Ite maledicti in ignem æternum qui præparatus est diabolo. c ¶Ab initio.

bellis † præcipuis expugnauit eos. Præparata est enim ab heri

dicatione Apostolorū, cū
1 Gentes ad fi-
2 dē venerint,
3 & idola relin
4 quent.
5 c *Canticū erit*
6 *vobis*. Post
7 pœnam ma-
8 lorū agit de
9 gloria sancto
10 rum. Sicut fi-
11 lij Israel tran-
12 sito mari ru-
13 bro, cum vi-
14 dissent Pha-
15 raonē & Ae-
gyptios sub-
16 mersos, cū læ
17 titia dixerūt:
18 *Cantemus domi*
19 *no gloriose enim* Exod. 15.a.
20 *&c.* Sic in die
21 iudicij transi
22 to mundo, &
23 damnato dia
24 bolo & mem
bris suis, san-
25 cti cum lætitia exultabunt in Dei laudibus, eodem modo in conuersione Gentium.
d *Sicut qui pergit.* Preceptum est filijs Israel, vt decimam bonorum
Exod. 22.d. Leui. 27. d. Num. 18.d.

NICOLAVS DE LYRA.

tem istam ad literam de deiectione Sennacherib Regis Assyriorum venientis contra Ierusalem, quando exercitus eius percussus fuit ab angelo, sic quod corpora bellatorum fuerunt incinerata intactis vestibus & armis, sicut dictum fuit supra septimo capitulo, & ad hoc satis posset applicari litera. Sed contra hoc videtur, quod dicitur hic in principio: Ecce nomen Domini venit de longinquo. Ex quo videtur Isaias loqui de tempore longinquo, quod est tempus iudicij finalis, & non de propinquo seu præsenti, cuiusmodi fuit dicta percussio Sennacherib, quia fuit tempore Isaiæ vt habetur 4. Regum 19. Item quod dicitur in fine huius ca. Præparata est enim ab heri Tophet, &c. idest pœna gehennalis, secundum quod dicitur ab omnibus expositoribus Hebræis & Latinis. ideo videtur Isaias hic loqui de tempore finalis iudicij, in quo dæmones cū damnatis retrudentur in inferno. Et hanc sententiam sequitur hic magister Alexander de Ales, qui fuit maximus theologus temporibus suis. Igitur secundum hanc sententiam hæc pars in tres diuiditur partes: quia primò describitur aduentus iudicis terribilis impijs, secundò delectabilis iustis. ibi: Canticum erit, & tertio vt abiectiuus dæmonis. ibi: Et auditam. Circa primum dicit Isaias: Ecce nomē domini. *quia in iudicio apparebit dominus, quia iudicatus fuit coram Pilato, vt seruus, & abiectus:*

1 Venit de longinquo. *quia a tempore Isaiæ erat magna distantia vsque ad tempus iudicij.*

2 Ardens furor eius. *quia ignis conflagrationis præcedet aduentum iudicis.*

3 Et grauis ad portandum. *quia terribilia signa apparebunt prope iudicium.*

4 Labia eius repleta sunt. *contra reprobos, contra quos proferet illam sententiam: Ite maledicti, &c. Matth. 25. d.*

5 Et lingua eius quasi ignis deuorans. *quia per sentētiam ab eo prolatam deducentur ad ignem gehennæ interminabilem.*

6 Spiritus eius. *i. eiusdem indignatio contra reprobos.*

7 Velut torrens inundans vsque. *quia non poterunt punitionem eius euadere.*

8 Ad perdendas gentes. *s. quantum ad reprobos.*

9 Et frenum erroris. *quia cognoscent se errasse. illa tamen cognitio non erit eis vtilis, sed magis afflictiua per remorsum cōscientiæ, de quo dicitur infra vlt. g.* Vermis eorum non morietur.

10 Canticum. *Hic describitur dictus aduentus delectabilis electis qui tunc lætabuntur non solùm de sua glorificatione, sed etiā de reproborum punitione, applaudendo diuinæ iustitiæ: & hoc est quod dicitur:* Canticum erit vobis. *scilicet electis.*

11 Sicut vox. *sic est in Hebreo.*

12 Sanctificatæ solennitatis. *s. solennitatis Paschalis, in qua filij Israel laudauerunt dominum pro suo exercitu de Aegypto, in quo figuratus fuit exitus electorum de omni pœnalitate, quando ad cœlum transferentur gloriosi in anima & corpore.*

13 Et lætitia cordis. *Ly sicut importat hic æqualitatem, quia lętitia electorum tunc excedet omnem lætitiam quæ potest exprimi à nobis: sed propheta vtitur talibus exemplis hominibus cognitis: quia secundum quod dicit Greg. Balbutiendo prout possumus, excelsa Dei facta resonamus.*

14 Et auditam. *Hic consequenter ostenditur dictus aduentus, vt dæmonis abiectiuus: quia tunc auferetur eius potestas inducendi homines ad peccatum. Et quia tunc cùm reprobis retrudetur, in infernum, ex quorum pœna augebitur pœna dęmonum, sicut gloria angelorum augmentabitur ex gloria electorum, quos induxerunt ad meritum. ideo dicitur:* Et auditam faciet dominus gloriam vocis suæ. *dicens electis: Venite benedicti. &c.*

15 Et terrorem brachij sui ostendet. *in dæmonum deiectione.*

16 In comminationem furoris. *cum dicet:* Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius, *Matth. 25. b.*

17 Et flamma ignis. *s. gehennæ.*

18 Allidet in turbine & in lapide grandinis. *per ista quæ sunt hominibus terribilia intelligitur terror iudicis.*

19 A voce enim domini. *idest sententia iudicij.*

20 Patebit Assur. *i. diabolus, qui hic ad literam intelligitur sub nomine regis Assur, qui multum afflixit populum domini, sicut supra 14. ca. sub nomine regis Babylonis significatur diabolus ad literam, vt dictum fuit ibidem.*

21 Virga percussus. *idest virga diuinæ sententię.*

22 Et erit transitus virgæ fundatus. *Idest firmus & stabilis, quia illa sententia erit irretractabilis, ideo sequitur.*

23 Quam requiescere faciet dominus super eum. *quia pœna illius sententiæ tenebit eum depressum in perpetuum.*

24 In tympanis & cytharis, in bellis precipuis expugnauit eos. *Per ista intelligitur electorum lętitia de potestate dęmonum eiecta, secundum quod dicitur Apoc. 12. c.* Audiui uocē magnam de cœlo dicentem: Nunc facta est salus & virtus & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius, quia proiectus est accusator fratrum nostrorum.

25 Præparata est. n. ab heri Tophet. *Idest gehennę pœna, secundū expositores Hebręos et latinos. Tophet enim vno modo significat laxationem vel ampliationem: & ideo sic nominatur gehenna: quia omnis homo, qui non restringit fomitem suum, sed magis laxat ei habenas, cadit in gehennam, vt dicit glossa Hebraica. Dicitur autem preparata ab heri, idest a secunda die creationis mundi, vt dicunt aliqui, quia ab illa die non fuit nudiustertius, sed tantum heri. Sed hoc non est verisimile, quia secunda die facta fuit distinctio cæli siderei ab aquis inferioribus, & superioribus, vbi non est gehenna, sed circa centrum terrę, vt dicunt sancti doctores. Item ratio eorum magis concludit contrarium, quia si secunda dies fuit prima habens heri: sequitur quòd non ipsa fuit primum heri, sed magis dies precedens: & ideo melius dicitur: quod heri hic accipitur pro* Tophet.

 * princi-

bonorum suorum A dño offerret, datorem bonorũ glorificãtes, sic sancti in iudicio offerẽt manipulos suos exultantes

† etiã ipsi regi.

a ¶Vallis gehennæ. b ¶Omnipotenti. c ¶Impiis.
Tophet, † a rege præparata: profunda & dilatata, nutri- 1
a ¶Impij. b ¶Ira. ¶Metaphora flatu enim, & voluntate domini succendetur. 2
menta eius ignis & ligna multa, flatus domini sicut torrẽs 3
a ¶Quod flammas excitat vel excutit. ¶Gehennam. 4
a sulphuris succendens eam. 5
6

tantes, & Deũ laudantes, & Gentes cõuersæ similiter.
D
a *Sulphuris.* In inferno fœtor intolerabilis & inextinguibilis ignis.

NICOLAVS DE LYRA.

* *principio temporis, in quo Deus cœlum creauit & terram, ita quod sicut tunc fecit cœlum empyreum pro electis, ita & infernum pro reprobis.*

1 A rege præparata. *Idest a Deo qui regit vniuersa: quia sicut fecit habitationem electis in cœlo empyreo, sic etiam reprobis in inferno. In Hebræo habetur. regi præparata: idest dæmoni & angelis eius, qui dicitur rex super omnes filios superbiæ, Iob. 41.*

2 Profunda. *quia dicitur esse circa centrum terræ.*

3 Et dilatata. *quia multi vadunt ad perditionem, secundum dictum saluatoris, Mat. 7.*

4 Nutrimenta eius ignis & lingua multa. *per hoc designatur acerbitas pœnæ.*

5 Flatus domini. *idest effectus suæ iustitiæ.*

6 Sicut torrens. *per hoc etiam ostenditur horror illius pœnæ, & quod impediri non possit, eo quod procedit secundum ordinem diuinæ iustitiæ.*

ADDITIO I.

B *In c. 30. vbi dicitur in postil.* Plorãs nequaquam plorabit. *Licet patres veteris testamenti desiderassent aduentum Christi, non tamen leguntur pro dilatione huius aduentus plorasse. vnde hoc quod dicitur:* Plorans nequaquam plorabit, *videtur intelligẽdum de sanctis ecclesiæ Christi, qui persecutiones aduersariorum pro amore Christi gaudenter tolerabant, sicut de apostolis legitur Act. 5. g.* Ibant Apostoli gaudentes, &c. *Et de sanctis martyribus frequenter legitur, quod tormenta sibi illata lætanter sustinebant. Et de istis dicit:* Plorans nequaquam plorabit. *Patres verò antiqui testamenti tribulationibus aduenientibus anxiabantur, & quandoque plorabant, vt patet de Iacob Gen. 37. & de Ezechia infra 38. Ratio autem huius differentiæ videtur esse passio Christi, quam sancti ecclesiæ considerant, vt iam experti. Antiqui verò considerauerunt, vt futurum, nondum factum. Constat autem, quòd in ea quæ sunt in actu magis mouent quàm ea quæ sunt in potentia.*

E

ADDITIO II.

In eodem cap. vbi dicitur in postil. Et frænum erroris. *quia cognoscent se errasse*

Hoc quod dicitur: Et frœnum erroris, quod erat in maxillis populorum canticum erit vobis, &c. *continuatur sub vna sententia. Ad quod sciendum, quòd diabolus ante eius eiectionem seu reclusionem, sic dominabatur suis possessis, quòd trahebat eos ad libitum suum, sicut ascensor trahit equum cum freno. vnde in glo. vbi dicitur: Et frenum erroris: dicit dominationem diaboli, qui subditos trahit ad ruinam. Quod quidem frenum erroris in canticum erit vobis scilicet eo modo quo dicitur:* Cantemus domino, gloriosè enim honorificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare. *Cætera exponantur prout in postilla.*

CAP. XXXI.

a *Væ qui descẽdũt in Aegyptũ.* Egit a de gloria bonorũ & de pœna reproborum, nũc reuertitur ad reliquias quæ remanserunt in terra Iuda ducto Sedechia & b alijs in Babylonẽ. c Sed prius monuit, ne irent in Aegyptum: modo quia ierũt minatur malum.

†respexerunt
† exquisierũt

CAP. XXXI.

¶Timore Chaldæorum. ¶Præcepta domini contemnentes.
¶Sperantes in idololatris, qui cultum Dei habere se iactant.
Væ qui descendunt in Aegyptum, ad 1
a ¶Quærendum. b ¶Non in domino: Fallax equus ad salutem.
auxilium in equis sperantes, & haben- 2
Aegyptiorum Equum & ascensorem proiecit in mare.
tes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt, & super equitibus, quia præ- 3
ualidi nimis, & non † sunt confisi su- 4
a ¶Qui manentibus in terra sua, per Ieremiam promittebat auxilium.
per sanctum Israel, & dominum non † requisierunt. Ipse
a ¶Omnipotens. b ¶Nabuchodonosor, vel absolute malum. idest rem, non personam. 5
c ¶Quæ loquutus est per Ieremiam & Isaiam. 6
autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit. 7
a ¶Faciendo irrita. b ¶Tribum Iuda. c ¶Incredulorum. 8
Et consurget contra domum pessimorũ, & cõtra auxilium 9
10

cerdotibus dictum est.

c *Ipse autẽ sapiens.* vnde Ierem. *Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit car. &c.* Et alibi. *Vana salus hominis.* Possumus hoc intelligere super eos qui in persecutionis tempore non confidunt in domino, sed in sæculi auxilio, nescientes Abraham in Aegypto periclitatum, & in luto & in latere seruisse ibi, Dei populum, quæ spiritualiter dicitur fornax ferrea. Vnde in Apocalyp. locus vbi crucifixus est dominus, specialiter vocatur Sodoma & Aegyptus.

b *Non sunt confisi super sanctum Israel.* Non exquisierunt corde, sed verbis: Dixerunt enim ad Ieremiam: *Ora pro nobis dominum quid agere debeamus*, & noluerunt obedire. Cui simile: *Deum non inuocauerunt.* Quod de malis Sacerdo-

Ier. 42. d.
Psal. 13. b.
C

F

Quia

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXI.

* VAE qui descendunt. *Postq̃ locutus est Isaias cõtra regnũ Iudæ, eò quod ex diffidẽtia diuini auxilij recurrerunt ad humanũ tempore regis Sedechiæ: hic ex simili cã loquitur contra regnũ Israel tpe Hoseæ, qui vt euaderet reddere tributũ regi, quod regi Assyriorum dare consueuerat, misit nuncios ad Susach regẽ Aegypti, & sic ex eius confidentia rebellauit. pp quod Salmanasar rex Assyriorũ venit contra eũ, & regnũ eius destruxit, vt habetur 4. Reg. 17. Scdm hoc igitur, istud capitulũ diuiditur in duas partes, quia primò ponitur destructio regni Israel ex dicta cã. Secũdò saluatio regni Iudæ pro tunc rõne opposita, ibi:* Quia hęc dicit. *Circa primũ sciendũ, quod sicut regnum Israel fuit destructũ ex mala confidentia super Aegyptum, sic rex Aegypti cum suo exercitu fuit ductus a Nabuchodonosor rege Babylonis quarto anno Ioachim filij Iosiæ, vt habetur Iere. 46. & hoc, quia falsam fiduciam dederat regi Israel, & vtrumque istorum denũciat Isaias hic, et patet litera ex dictis paucis exceptis.*

Diuisio.

1 Væ qui descendunt in Aegyptum. *s. de populo Israel.*

2 Habentes fiduciam super quadrigis quia multæ sunt. *ad portandum arma & omnia exercitui necessaria.*

3 Et super equitibus quia præualidi. *tunc enim Aegyptij erant in armis famosi.*

4 Et non sunt confisi super sanctum Israel. *idest super Deum qui sanctificat Israel.*

5 Ipse autẽ sapiens. *i. ipse Deus cuius sapientiæ nõ est numerus.*

6 Adduxit malum. *s. pœnæ super regnum Israel.*

7 Et ver. sua quæ per prophetas dixit de destructione regni Israel,

8 Non abstulit. *s. ab effectu, sed ea impleuit.*

9 Et cõsurget, &c. *i. regnũ Israel. qui vitulos aureos adorabant.*

10 Et contra auxilium. *Idest contra regem Aegypti, regi Israel auxilium promittenti.*

* Aegy-

MORALITER.

† 1 *Væ qui descendunt in Aegyptum, &c:* Hic ad literam arguitur populus Israel, eò quòd ex confidentia regis Aegypti rebellauit regi Assyriorum: propter quod fuit a rege Salmanasar captiuatus. Moraliter, per hoc signantur illi qui procedunt ad bellum, magis confidentes de apparatu magno in equitibus & cæteris bellicis dispositionibus quam de Deo, propter quod frequenter superati leguntur, & per experientiam videntur. Per hoc etiam significantur illi qui in bella contra vicia nimis confidunt de virtute propria, propter quod aliquando dimittuntur cadere in vicia enormia, vt sic cognoscant propriam fragilitatem, & humilientur, & in bonum melius reformentur, propter quod subditur: *Conuertimini sicut in profundum recesseratis filij Israel.*

† MORA-

a *Quia hæc dicit.* Hoc de illis qui cum Sedechia in captiuitatẽ ducti post 70. annos domino miserante reuersi sunt, cæsis in Aegypto Israelitis & Aegyptijs, in quorum auxilio confidebant.

b *Quomodo si rugiat leo.* ✱ Procopius. Leonẽ ferunt postquã rugitu primũ greges, & pastores terruerit, eosdẽ aggredi. Ad hunc modum & dominus ipse postquam minas proposuit, non pœnitentes vlciscitur, quod vel in superbientib. Assyrijs videas: atq; etiam cũ ab accolarũ iniuria, quam post reuersionem patiebatur, Israelẽ tueri placuit. Non desunt q similitudinem leonis ad Israelitas referant, qui nc ferarum quidem metum erga Deum ducem suũ retinuerunt. Vnde & in eos se leonum more gesturum significat. Alias si pœnitere & resipiscere contigerit, eosdem se auis instar, quæ pullos tuetur esse ꝓtecturum.

c *Sic proteget dominus.* Ita fecit dominus contra Samaritanos, qui impedire conati sunt ædificationem templi. Et in tempore Machabæorum in paucis multos fudit.

✱ Procopius. Quidam hæc incidisse putant in ea tempora, quibus Ierosolymorum ecclesiam Christus ipse protexit. Tum demum enim ad ipsam verbum rediit, cum sublato idolorum cultu, & Assur ipse intelligibilis, non viri gladio, sed verbo diuino percussus, cum suis potestatibus in abyssum detrusus est.

d *Conuertimini.* In prophetia nec temporis nec historiæ ordinẽ seruat: locutus est de illis qui sub Iesu Sacerdote magno reuersi sunt de captiuitate, modo reuertitur ad tẽpora Ezechiæ. Admonet autem propheta tribũ Iuda & Beniamin, vt anteq̃ Sennacherib reuertens de Aegypto cũ Assyrijs veniret in Ierusalẽ sicut in ꝓfundo malorum recesserant, sic toto affectu mentis redirent.

✱ Procopius. Symmachus. Pœnitemini filij Israel, sicut de transgrediendo ꝓfunde cogitastis. Significat autẽ eos, quæ mala sunt, altè cogitare, quæ Dei autem, superficie tenus ĩquirere & meditari.

e *Ignis est in Si.* Sion ecclesia in qua ignis & caminus qui deuoret peccatores sci licet ligna, fœnum, stipulamque consumat.

✱ Procopius. Loqtur de Deo, qui Babylonium sustulit. Atq; hoc igne illos comburit, qui eius vrbem & ecclesiam ausi sunt contemnere, de qua dictum legimus, *Gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei.* Et, *Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ Dei.* Est enim ignis in ipsa quidem, & clibanus, vt vniuscuiusque animæ ligna, fœnum & stipulam comburere valeat.

(Margin: Ioheli. 2. b. Esa. 5. f. — Psal. 86. Psal. 44.)

[a Aegyptiorum. b Aegyptius. c Fragilis. d Inuicibilis.]

1 operantium iniquitatem. Aegyptus homo & nõ Deus, &

[a In quibus confi. b C... deficiens. c Laxabit habenas.]

2 equi eorũ caro & non spiritus. Et dominus inclinabit ma-

[a Aegyptius. b Iudæus.]

3 num suam, & corruet auxiliator, & cadet cui † prę-statur (†est auxilio.)

[A Nabuchodonosor.]

4 auxilium, simulq; omnes consumẽtur. Quia hęc dicit do-

[De tribu Iuda.]

5 minus ad me: Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis

6 super prędam suam, cùm † occurrerit ei multitudo pasto-

[Confisus viribus.]

rum, à voce eorum non formidabit, & a multitudine eo-

[Miserando.]

rum non † pauebit, sic descendet dominus exercituum vt

[a ... defensor. b Non contra.]

prælietur super montem Sion, & super collem eius. Sicut

[a Sicut gallina congregat pullos. Sicut aquila prouocat pullos suos ad volandum. Super pullos. Vt princeps strenuus & prouidus.]

aues volãtes, sic proteget dominus exercituum Ierusalem,

[a Pœnitentes pugnante domino pro vobis.]

protegens & liberans, transiens & saluans. Conuertimini

[a Qui in profundo consilio & peccato recessistis a domino. b Conuertimini: si enim conuersi fueritis. In die illa, &c.]

7 † sicut in profundum recesseratis filij Israel. In die enim

[a Monente Ezechia cum liberasset eũ dominus de manu Assyriorum. Vel secundum quosdam post reditum a Babylonica captiuitate vsque ad aduentum domini nunquam filij Israel idola coluerunt. b Pro quo ... capta est ciuitas vestra.]

8 illã abijciet vir idola argenti sui, & idola auri sui, quæ fe-

[Sub patre Ezechia. a Assyrius cuius metu fugitis.]

cerunt vobis manus vestræ in peccatum. Et cadet Assur

[a Sed Dei qui nocte vna, clxxxv. milia ex eis percussit.]

9 in gladio nõ viri, & gladius non hominis vorabit eum, &

[a Sennacherib cum paucis. b Vectigales Nabuchodonosor, & postea Medis & Persis.]

10 fugiet non a facie gladij, & iuuenes eius vectigales erunt:

[a Exercitus. b Angeli. c Deficiet.]

11 & † fortitudo eius à terrore transibit, & pauebunt † fugien- (†a vexillo.)

[a Et decem (vt aiunt) qui reuersi sunt cum eo. b Supradicta, scilicet prom... c Vt aduersarios consumat, sicut flamma stipulam, vel ligna. Dilectionis in præsenti eccle... quæ speculatur in futura.]

12 tes principes eius. Dixit dominus cuius ignis est in Sion,

[a Plenitudo ardoris & charitatis in cælesti patria, vbi pacis vera visio plena est.]

13 & † caminus eius in Ierusalem.

¶ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Aegyptus homo. *Et sic est sub Deo ad puniendum illum pro libito suæ voluntatis.*

2 Et nõ Deus. *Vt posset saluare regẽ Israel contra ordinem Dei.*

3 Et equi eorum caro, &c. *Idest, spirituales substãtiæ: cuiusmodi sunt angeli, qui sunt exercitus Dei.*

4 Et dominus inclinabit manum suam. *Ad accipiendum de vtroque rege vindictam, ideo subditur.* Et corruerunt, &c.

5 Simulque omnes consumentur. *Ly simul, non importat identitatem temporis, quia duo reges prædicti tunc, scilicet eodem tempore non fuerunt debellati, vt patet ex prædictis: sed designat similitudinem pœnæ vtriusque regis.*

6 Quia hæc dicit. *Hic consequenter ponitur saluatio regni Iudæ pro tunc ex causa opposita, scilicet ex vera confidentia in domino. Ezechias enim qui tempore Hosee regnauit, vt habetur 4. Reg. 18. totam confidentiam suam posuit in domino: & ad hoc induxit etiã populum suum, propter quod dominus modo mirabili liberauit eum de manibus Sennacherib regis Assyriorum, 4. Reg. 19. Et hæc saluatio describitur hic diffusè. & primo prophetice, secundo historicè, c. 36. Prima in duas, quia ponitur modus dictæ saluationis in generali, secundo magis in speciali, cap. seq. Prima in duas: quia primo ponitur regni Iudæ saluatio, secũdo Sennacherib deiectio, ibi:* Et cadet. *Circa primum ponitur exemplum de leone, qui non dimittit prædam timore pastorum sibi occurrentium: sic dominus constanter & sine impedimẽto protexit & saluauit Ierusalem contra Sennacherib & eius exercitum. Et sicut aues volantes non habent timere arcum sagittatoris, sic nec habitantes in Ierusalem impetum Sennacherib regis, & sic patet litera vsque ibi.*

7 Conuertimini sicut in profundum recesseratis filij Israel. *Hoc dicitur, quia populus Israel dum transferebatur in Assyrios per Salmanasar regem: aliqui de illo regno euaserunt, latitantes vbi poterant: sed postea venerunt ad Ezechiam regem, & reiecta idolatria, conuersi fuerant ad verũ Dei cultũ, ideo subditur.*

8 In die illa abijciet vir idola argenti sui, &c. *i. despiciet pro amore cultus diuini.*

9 Et cadet. *Hic consequenter ponitur Sennacherib deiectio, quæ facta fuit per hoc ꝙ angelus domini percussit in exercitu eius 185. milia. Quod dicens Sennacherib cum paucis fugit tertius. & hoc est quod dicitur:* Et cadet Assur. *idest, exercitus Assyriorum.* (Diuisio.)

10 In gladio non viri. *Sed angeli.*

11 Et fugit. *Scilicet rex Sennacherib.*

12 Non a facie gladij. *Scilicet aduersariorum suorum, sed ex terrore suprad. cto.*

13 Et iuuenes eius. *idest, tributarij qui antea tributum ab alijs accipiebant.*

14 Et fortitudo eius, &c. *Quia amplius non terrebit populos in circumitu, sed magis econuerso: ideo subditur vt dictum est.*

15 Et pauebunt fugientes. *Scilicet cùm rege Sennacherib, vt dictum est.*

16 Dixit dominus cuius ignis est in Sion. *Quia in altari holocaustorum quod erat in monte Sion, erat ignis perpetuus, qui nutriebatur à Sacerdotibus. Leuit. 6.*

17 Et caminus eius in Ierusalem. *Hoc dicitur pro altari incensi, ad quod ingrediebantur omni die sacerdotes, vt ibi comburerent thymiama ad consumandum sacrificia, vt habetur ad Heb. 9.*

CAP. XXXII.

A a *Ecce in iustitia regn.* Finita prophetia de his qui in Aegyptum descenderāt, incipit de aduentu Christi & Apostolorum eius.

†locus in quo quis se abscō dit.

* Procopius. Lxx. isthæc cum prędecēdentibus iungūt. Cum enim præmisissent beatum existere q in Sione semen haberet, & domesticos in Ierusalem, ordine iā. Ecce enim res iustus regnabit, adiunxerunt. Alij ea de quib. agimus, alterius principis esse voluerunt. Tanquam igitur ea quę Ieremiæ temporib. essent euentura, absoluisset, alium iam de Christi diuina in terris apparitione, sermonem exorditur solum enim iustum inter mortales regem fuisse, Apostolos aūt ecclesiæ ipsi cū iudicio præfuisse notū est.

†scopuli grauis.

†festinabit loqui nitida.

B

Christus solus rex iustus.

b *Et erit sicut.* quasi dicat. Sic erit tutus in tribulationib. sicut

CAP. XXXII.

a ¶Non accipiet personam. b¶Christus. c¶Apostoli. 1
a Ecce in iustitia regnabit rex, & princi- 2
a ¶Iusto b ¶Populus fidelis.
b pes in iudicio præerunt. Et erit vir 3
a ¶Dæmonum.
c sicut † qui absconditur à vento, & †
a ¶Huius mundi. b¶Irrigatio doctrinæ.
d celat se à tempestate. Sicut riui aqua- 4
a ¶Ecclesiæ.
rum † in siti, & vmbra † petrę prominentis in ter- 5
a ¶Vnde: Beati oculi qui vident quæ vos videtis. b¶Apostolorum credentium. c¶Corde.
ra deserta. Non caligabunt oculi videntium, & aures 6
a ¶Qui prius surdæ erant. b ¶Domino prædicante. c¶Ante.
¶Idiotarum vel Gentilium. ¶Stulta & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia. 7
audientium diligenter auscultabunt, & cor stultorū in- 8
a¶Domini. b ¶Quæ Christum sonare non poterat. c ¶Prius. ¶Quantum ad verba fidei. 9
d¶Expedite. e¶Suggerente spiritu. 10
telliget scientiā, & lingua balborū† velociter loquetur & 11
a ¶Aperte. b¶Philosophus. Sapientia huius mundi stul. est apud De. c¶Sapientiæ.
planè. Non vocabitur vltrà is qui insipiens est† princeps, 12
a ¶Scribæ & Pharisæi, qui fraudulenter legem Dei interpretantur. b¶In lege.
c ¶Qui ibi trepidauit vbi non erat timor.
neque fraudulentus appellabitur maior. Stultus enim fa- 13
a ¶Dæmonium habet & huiusmodi. b¶Dixit insipiens in corde suo. Non est Deus. 14
c ¶Scimus quia verax es. &c. 15
tuū loquetur, & cor eius faciet iniquitatem, vt perficiat 16
†simulationem, & loquatur ad dominum † fraudulēter, 17
a¶Pane verbi Dei. b¶Auertendo à prædicatione Christi. c ¶Populi. 18
¶Doctrinæ.
& vacuam faciet animam esurientis, & potum sitiēti au- 19

sicut qui ventum & D turbinem fugiens tuto se abscondit loco. & qui fontes purissimos inuenit in deserto, qui solis ardorem suum prominenti deuitat saxo.

c *Et celat se à tempestate.* * Procopius. Ex his eos etiam q aduersum se coierant, cum nondum pati statuisset, nihil profuturas tentationes vocabat. Itaque cum saxis peteretur idipsū nihil faciēs, medium pertransibat illæsus. Hinc illa Dauidis. *Nihil proficiet inimicus in eo, &c.*

†in de

Psal

d *Sicut riui aquarum in siti, &c.*

* Idem. Multos in scriptura vocari fluuios reperias, quales fuerunt sancti, qui discentium sitim leuare conantes, his Dauidis verbis iudicantur. Eleuauerunt flumina vocem suam. Claræ siquidem fuerūt & ad audiendum faciles Apostolorum voces.

E

† lib que cere gnis

† im tern

T in-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXXII.

* Ecce in iustitia regnabit. *Hic prosequitur prædictū magis in speciali. Et diuiditur in duas partes: qa primo describitur iustitia Ezechiæ, propter quam facta fuit tunc dicta saluatio. Secundò, malitia Sennacherib, propter quam facta est eius deiectio. cap. seq. Prima diuiditur in duas partes, quia primo describitur iustitia Ezechię quę meruit dictam saluationem. Secundo, malitia Manasses quæ demeruit regni Iudæ destructionem ibi:* Stultus. *Circa primū dicitur:*

1 Ecce in iustitia regnabit rex. *s. Ezechias qui fuit iustus.*

C 2 Et principes in iudicio præerunt. *Ab eo informati & inducti.*

3 Et erit vir sicut qui absconditur. *Secundum hanc literam ly vir refertur ad quemlibet de populo Iudæ qui fuit protectus ab impetu & tempestate Sennacherib meritis Ezechiæ. In Hebræo autem habetur. Et erit vir sicut absconsio à vento, &c. Et sicut ly vir refertur ad Ezechiam, qui dicitur vir à virtute. Et absconsio, idest protectio: à vento, idest tempestate ad ipsius Sennacherib populum siue exercitum, vt dictum est.*

4 Sicut riui aquarum in siti. *Sunt valde amabiles & vtiles, sic Ezechias populo suo.*

5 Et vmbra petræ prominentis in t.d. *Ex siccitatibus, & caloribus maximis: Nam talis vmbra est valde delectabilis hominibus ibi quiescentibus. sic Ezechias populo suo.*

6 Non cali. ocu. vi. *Quia Isaias illo tempore multas habuit reuelationes & claras, & alij prophetę qui tunc temporis erant.*

7 Et aures audientium diligenter auscultabunt. *Quia Ezechias, & eius populus verba Isaię deuotè receperunt.*

8 Et cor stultorum. *Idest, illorum qui fuerant stulti tempore præcedenti scilicet tempore Achaz patris Ezechię qui fuit idololatra pessimus.*

9 Intelligentiam. *tēpore Ezechię, q fuit deuotus & studiosus.*

10 Et lingua balborum *Idest, illorum qui tempore Achaz non audebant Deum laudare manifestè, & idololatriam detestari.*

11 Velociter loquetur & planè. *promptè Deum confitendo, & idololatriam manifestè detestando.*

12 Non vocabitur vltrà is qui insipiens est. *scilicet Achaz qui a vera sapientia decidit per idololatriam.*

13 Neque fraudulentus app. *Idest, Achaz qui fraudulenter. Respondit Isa. supra 7.b. Non petam, & non tentabo dominum. in hoc fraudulenter simulans Dei reuerentiam, cum tamen ob hoc recusaret signum à Deo dari, ne ex hoc glorificaretur nomen domini, vt dictum fuit ibidem.*

14 Stultus. *Hic consequenter ponitur malitia Manasses filij Ezechię: propter cuius malitiam destructa fuit ciuitas per Chaldęos 4. Reg. 25. Et primò describitur eius transgressio, secundò ciuitatis destructio, ibi:* Mulieres. *Circa primum sciendum, quòd sicut Isaias describendo iustitiam Ezechię simul tetigit malitiā Achaz patris sui, sic describendo malitiam Manasses tangit iustitiam Iosię nepotis sui, vt opposita iuxta se posita magis elucescant. Dicit igitur:* Stultus, *scilicet Manasses: qui ad idololatriam declinauit super omnes, quia idololatria non solum est stultitia, sed magis insania.* F

15 Fatua loquetur. *Quia per verba sua seduxit principes & habitatores Ierusalē, vt declinarent cum eo ad idololatriā. 2. Par. 24.*

16 Et cor eius faciet iniquitatem. *Quia ex magna libidine talia faciebat.*

17 Vt perficiat simulationem. *Ostendendo se quærere bonum commune, vt per cultum omnium idolorum impetraretur à multis dijs auxilium, sicut de ciuitate Romana dicit Leo Papa, quod magnā arbitrabatur se suscepisse religionem, cùm nullius Gentis respueret falsitatem.*

Ro stul De

18 Et loquatur ad dominum fraudulenter. *Quia cū hoc qd adorabat idola, adorabat etiam Deum, vt sic haberet gratiam aliquorum principum, qui à cultu Dei non totaliter recesserant.*

19 Et vacuam faciet animā esurientis. *Quia ad cultum multorum deorū dicebat requiri magnas expensas. Et sub isto prętextu leuabat à populo magnas pecunias, vnde pauperes grauabantur.*

* Fraudu-

MORALITER.

1 *Ecce in iustitia regnabit rex.* Hic ad literā agit de virtute regis Ezechiæ, p quē bonus rex signat. de quo dr: *Ecce in iustitia regna. rex.* Quæ sicut dicit Philosoph. 5. æthico est præclarissima virtutū, propter q decet statū regis præclarū.

Philosophus.

2 *Et principes.* Nā mēbra regni debent capiti conformari.

3 *Et erit vir*, idest, quilibet de populo subdito.

† *Sicut qui absconditur.* Quia quando rex, & principes sunt boni, subditi sunt in magna securitate positi.

6 *Non caligabunt ocul. viden.* idest talis regis consiliarij non sunt per auaritiam excæcati.

7 *Et aures audientium diligenter auscultabunt.* Idest, populus subiectus erit ad obediendum paratus,

10 *Et lingua balborum velociter loquetur & planè.* Idest, simplices de populo poterunt iustitiam suam in iudicio proponere sine aduocatorum consilio, qui magis suis fraudulentijs impediunt quam expediunt noticiam veritatis.

12 *Nō vocabitur vltra is qui insipiens est.* Tales. n. in statu suo non sunt nisi æquiuoce, sicut princeps lapideus aut depictus, imo peius: qa nulli nocet taliū malicia, ideo subdit.

† *Frau-*

A a *Princeps verò ea quę digna.* ✻ Procopius. Duces enim nobis Apostolos rex iustus largitus est, qui in psalmis ita loquitur: *Tu vero homo vnanimis dux meus, & notus meus.* Nulla autem hic omnino vel Israelis, vel Iacobi, vel Iudæ mētio facta reperitur, quòd de Christo & ecclesiæ præfectis homo instituitur, ī qua germē illud beatorū hominum fructus adeò vberes edidit, vt orbē vniuersum sua benedictione repleuerit.

b *Mulieres.* Matronas alloquitur captiuādas à Romanis vt pœniteant. Vel, per mulieres synagogas notat, vel vrbes Iudææ. *Mulieres opulentæ surgite.* Post vocationē Gentiū quib. Christus ī iu-

B stitia imperauit ad mulieres opulentas sermo dirigitur.

✻ Tertulianus. Qđ diuites Christo mulieres adhærebant, quæ & de facultatib9 suis ministrabāt ei, iter quas & vxor regis procuratoris, de pphetia est. Has enim vocabat per Isaiam: *Mulieres diuites exurgite, & audite vocem meam,* vt discipulas primo, de hinc vt operarias, & ministras ostenderet. *Filiæ in spe audite sermones meos.*

c *Post dies & annum.* Vnde: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Et alibi: *Annum placabilem domino.* D 2.Cor.6.a Esa.61.a

Post dies. idest, prædicationem Christi. Qui enim impœnitentes fuerunt, & si non illico captiuati, tamen illico cōturbati, quia noluerunt recipere prædicationem dñi. Luc.23.d

¶ Doctoris. a ¶ Corda vel auditores. Qualis magister, talis discipulus. b ¶ Argumenta concinnauit quibus probaret non esse Christum, vnde ad Nicodemum: Scrutare scripturas & vide quia propheta à Galilæa non surgit.
feret. † Fraudulēti vasa pessima sunt. Ipse enim cogitatio- 1
¶ Simplices. 2
nes cōcinnauit ad perdendos mites in sermone mēdacij, 3
a ¶ Christus pauper pro nobis, b ¶ Iesus qui & pauper. c ¶ Ego à Deo processi & veni. Ego, & 4
pater vnum sumus, & huiusmodi. ¶ Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi.
a † cùm loqueretur pauper iudicium. † Princeps verò ea quę 5
a ¶ Apostolos. b ¶ Quasi solicitus pro nobis omnibus. 6
digna sunt principe cogitabit, & ipse † super duces stabit. 7
a ¶ Olim. b ¶ A vitijs. c ¶ Post ruinam. d ¶ Correctionem. 8
b Mulieres opulētæ surgite, & audite vocem meā, filiæ con- 9
¶ In diuitiis. a ¶ Duos annos & dimidiū & annum, hoc est post tres annos & dimidiū. †
c fidētes percipite auribus eloquium meum. Post dies & an- 10
a ¶ Adimpleta. 11
d num, & vos conturbabimini cōfidentes. Consummata est 12
a ¶ Captiuitas. b ¶ Et hæc est vltima & perpetua. ¶ Alias antis. c ¶ Super miseria vestra. 13
enim vindemia, collectio vltra non veniet. Obstupescite 14
a ¶ Quondam, & ideo miserabiliores. b Pectora nudate ¶ Hoc enim habet alia editio.
¶ Pœnitentes.
opulentæ conturbamini confidentes. Exuite vos, & † con- 15
a ¶ Super peccato vestro. ¶ Cilicio. b ¶ Filios. 16
fundemini, accingite lumbos vestros super vbera, plangite 17
a ¶ A qua exules. b ¶ Fluente lac & mel. c ¶ Domo Israel. 18
e super regione desiderabili, super vinea fertili. Super hu- 19
a ¶ Iudæ & Beniamin. 20
mum populi mei spinæ, & vepres ascendent, quantò 21
a ¶ Ciuitates aliarum tribuum. b ¶ Olim. 22
magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis.

d *Super vbera plangite.* Filię Ierusalem nolite flere sup me, sed super vos ipsas flete, & super filios vestros.

e *Super humum populi mei.* Gregorius. Allego. Humanum quippe sui populi dominus electorū, omnium mentes vocat, super quas spinas, & vepres ascendere perhibet, quia nec ipsas quoque esse sine punctionibus vitiorum videt. E Domus gaudij ciuitatis exul, est mens prauorum, quæ dum ventura supplicia conspicere negligit: in carnis voluptate se deferens inaniter hilarescit. Ait ergo: Si & illorum mētem vitia deprimūt, qui se pro cœlestis patriæ desiderio affligunt, quibus culpis subtracti sunt qui sine formidine se in carnis voluptate derelinquunt.

† Liberalis. † propter liberalia facta clarus surget.

† confundimini.

c *Post* ... ☞ *Onagrum* F

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Fraudulenti vasa pessima sunt. *Idest, ministri Manasses regis sunt pessimi. Apud Hebræos enim instrumenta cuiuslibet artis dicuntur vasa, & quia Manasses rex per ministros suos suam malitiam exercebat tanquam per instrumenta. ideo dicuntur hic vasa pessima.*

2 Ipse enim. *Scilicet Manasses.*

3 Cogi.con. *Idest, machinationes suas malas verbis iustitiæ apparentis colorauit.*

4 Ad perdendos mites. *Idest innoxios, secundum quod dicitur 4.Reg.21.c.* Sanguinem multum innoxium effudit Manasses in sermone mendacij. *idest, per mendacia. sermonibus iustis & apparentibus colorata, sicut dictum fuit supra. 1.cap. quod Isaiam condemnauit ad mortem quasi zelo legis. Et idem credendū est, quod fecit de multis alijs.*

5 Cum loqueret.paup.iu. *Idest, diceret veritatem. Eo enim quod Isaias & alij prophetę eius malitiam veraciter arguebāt, quęrebat occasiones interficiendi eos. Consequenter transit propheta ad describendum iustitiam Iosiæ, qui per duos annos post mortem Manasses regnauit dicens.*

6 Princeps verò. *Idest Iosias.*

7 Ea quæ digna sunt principe cogitabit. *quia à iuuentute sua cępit esse multum sollicitus de cultu Dei, & cōi bono regni sui.*

8 Et ipse super duces stabit. *Quia nobiles Iuda ad cultum Dei induxit, & toto tempore regni sui in hoc eos stabiliuit.*

9 Mulieres opulentæ. *Hic consequenter subditur ciuitatis, & regni Iudæ destructio & secundò restitutio, ibi:* Et erit. *Circa primum dicitur:* Mulieres opulentæ. *Habitatores enim Ierusalem tempore Sedechiæ vocat mulieres, eò quod non habuerunt virtutem se defendendi velut effœminati.*

10 Filiæ c. *in fortitudine murorum, & in auxilio Aegyptiorum, vt patet ex supradictis cap.30.*

11 Percipite auribus eloquium meum. *Quasi dicat: Cordibus vestris deberet esse impressum. Et quid sit illud, subditur.*

12 Post dies & annum. *Per hoc intelligitur aliquod tempus certū & determinatum, vt dicit Rabi Salomon. Sed est sensus, sicut dies addentur ad dies præcedentes & annus ad annū, sic multiplicabuntur vestrę iniquitates, quousq; veniat destructio per Chaldęos.*

12 Et vos contur.confi. *Idest, vos qui modo confiditis vt securi, eritis vltra modum conturbati.*

13 Consumata est enim vin. *Quia ducetur populus in captiuitatem, & sic non erit qui vltrà colat terram, nec per consequens qui fructus colligat.*

14 Obstupescite. *Præ nimio terrore vobis imminente.*

15 Exuite vos. *vestibus gloriosis.*

16 Et cōfundemini. *induētes vos vilib. & asperis, ideo subditur.*

17 Accingite lumbos vestros. *scilicet cilicis.*

18 Super vbera. *i. signum planctus & doloris ostendite. Hebręi dicunt hic: Super agros plangite, quia dimittentur inculti & deserti & consonat hoc literæ sequenti, cum dicitur.*

19 Super regio.de. *Idest, Iudæa, quæ frequenter in scriptura dicitur fluens melle & lacte pro sua fertilitate.*

20 Super humum po.mei. *i. super terram habitantium in locis campestribus, vbi solent esse homines innocentes & sine malitia.*

21 Spinæ & ve. as. *Propter cultorum absentiam, qui ducentur in captiuitatem.*

22 Quanto magis super omnes do.gau. *Idest, hominum vacantium gaudijs & delicijs, quales de communi cursu sunt homines habitantes in ciuitatibus magnis. In Hebræo sic habetur: super humum populi mei spinæ & vepres ascendent, & etiam super omnes domos, &c. Et sic est sensus contrario modo: Quasi diceret: Non est mirum, si super terram Iudæ inducā talem destructionem, quia etiā hoc faciam in Ierusalem meo cultui electam, & in domibus templi vbi solent Leuitę canere in domino exultantes.*

✻ Domus

MORALITER.

† 1 *Fraudulenti vasa.* Quia simplices decipiūt. ideo subdit.

4 *Ad perdendos mites in sermone mendacij.* Et quoniam vxores talium de rapinis gaudent, ad eas viros suos excitant. ideo subditur.

9 *Mulieres opulentæ.* de rapina.

† *Audite vocem meam.* Et quæ sit illa subditur.

12 *Post dies & annum.* Idest tempore à Deo determinato acriter puniemini. Et subditur ad hoc argumentum cum dicitur.

20 *Super humum populi mei spinæ & vepres.* Idest super populum Deo seruientem tribulationes aliquando veniunt, & multò magis punientur tyrāni & eorum familiæ, qui de bonis alienis lautè viuunt & dolosè.

a *Onagrorum.* Quorumlibet syluestriũ animalium, & auiũ quæ ibi longo tempore habitauerunt.
A

† Palatium. arx & munitio.

Allegor. Pagani bestialiter insanientes, diuersa portenta ibi coluerunt.

b *Donec effundatur.* Spiritus sanctus pdicante Elia & Enoch descendat super nos sicut in Pentecoste super Apostolos. Adiungit autem se propheta compatiẽdo illis.

† vos.

† Agrum cultum.

† s. q. 4. ca. in loco.

c *Desertum.* Solitudo, scilicet Gẽtium vertetur in diuitias Israel, & Israel reputabitur in Gentes.
B

d *Et cultus iustitię.* Vt in silentio oremus, non in plateis, non clamantes, non in multiloquio. vnde: *Tu autẽ cum oraueris itra i cubiculũ, &c.*

Matt. 6. a

✠ Gregorius. Cultus iustitię silentium, videlicet indicans, quia mens à iustitia desolatur, quando ab immoderata locutione non parcitur. Hinc Iacobus: *Sit omnis homo velox ad audiendũ, tardus ad loquendum.*

3. par. pastor. admonit. 15.

Iacob. 1.

a ¶ Domus mea domus orationis vocabitur. ¶ Relinquetur domus vestra deserta. ¶ Templum. ¶ A Deo, Surgite eamus hinc. b ¶ Domorum. c ¶ Ab habitatoribus.

† Domus enim dimissa est, multitudo vrbis relicta est

a ¶ Ex densitate veprium & spinarum. b ¶ Palpabiles. c ¶ Abdita, & secreta loca templi & mysteria. d ¶ Scilicet.

† tenebræ & palpatio factæ sunt super speluncas vsque in

a ¶ Manebit captiuitas. ¶ Erunt.

a æternum. Gaudium onagrorum pascua gregum donec ef

a ¶ Vnde: Mittam vobis spiritum veritatis. ¶ Vt supra. b ¶ Repulsis Apostolis à Iudæis, & transeuntibus ad Gentes.

b c fundatur super † nos spiritus de excelso. † Et erit desertum

¶ Per fidem.

in † Charmel, & Charmel in saltũ reputabitur. Et habita-

¶ Gentibus. a ¶ Filius, cui datum est omne iudicium.

bit in solitudine iudicium, & iustitia in Charmel sedebit.

a ¶ Quæ exuperat omnem sensum. ¶ Reconciliatione cum Deo. Christus enim reconciliauit nos Deo. ¶ Iustificantis. b ¶ Erit.

d † Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ † silentium et

a ¶ In spe. ¶ Securi in æterna pace requiescunt b ¶ In plateis iudicando. c ¶ Gentes.

securitas vsque in sempiternum. Et sedebit populus meus

¶ Honestate. a Est sanctis data pax mentis & requies, etiam in hac vita. b ¶ Mysterijs veteris & noui testamenti.

e in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in re-

a ¶ Torrente voluptatis tuæ potabis eos. b ¶ Miseriæ & nunc quotidie, à Romanis in die iudicij c ¶ Populo Iudæorum syluestri mente viuentium. ¶ Omnino,

f quie opulenta. Grando autẽ in descensione saltus, & hu-

¶ Destruetur. ¶ Ierusalem. O Apostoli. ¶ Verbum Dei.

g militate humiliabitur ciuitas. Beati qui seminatis super

a ¶ Corda Gentium emollita ¶ Scripturæ. b ¶ Vinculis præceptorum. c ¶ Iudæi qui iugum legis diu sustinuerunt. ¶ De vtroque populo congregatur ecclesia. d ¶ Gentilis qui sine lege & ratione.

omnes aquas, † innectentes pedem bouis & asini.

e *In tabernaculis.* Iã in mẽsionibus celi cõfidenter habitat. vnde: *In domo patris mei mansiones multæ sunt.* Vel, in ecclesijs quæ in domino fiducialiter sperant.
D

Ioan. 14

f *Grando.* q. d. Cum populus Christian⁹ in pulchritudine pacis sederit, tunc ira Dei in saltũ sæuiet.

† Sup.

✠ Procopius. Quidam per grãdinem Dei irã intelligunt, per quam credentibus in eũ tantũ conseruatis, Romanorũ prædæ patuerũt.

† quia

g *Beati qui seminatis.* Hieronymus. In expositione Ecclesiasticis. Ille magister dignus beatitudine habetur, qui super irriguum pectus seminat audientium, tam de Iudæis, quã de Gentibus populo congregato.
E

✠ Procopius. Per bouem enim quia purus est, & in sacrificium offertur, Israel significatur, vt per asinum gentes. Ideoque ex legis præscripto, quod primum asini peperissent, in oues commutari solere reperimus.

† im.

e In

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Domus. n. dimisa est. *s. domus regia à Sedechia fugiente relicta. Et loquitur de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ.*

C 2 Tenebræ & palpatio factæ sunt. *A volentibus introire.*

3 Super speluncas. *Hoc est cellaria & foueas ex ruina ædificiorũ.*

4 Vsq; in æternum. *In Hebræo habetur, vsq; in seculum. i. vsque ad tempus a Deo præordinatum de eius reædificatione.*

5 Gaudium onagrorum. *Hic consequenter agitur de populi reparatione vsq; ad finẽ huius capituli. Et exponunt aliqui doctores nostri totum istud de tempore reædificationis templi & ciuitatis per Zorobabel, Neemiã, & alios sanctos patres eiusdẽ temporis. Sed cõtra hæc videtur, quia in reditu captiuitatis populus nunquam fuit in tanta prosperitate temporali, & spirituali, qualis describitur in hac parte, vt videbitur: propter quod Ra. Sa. exponit partẽ istam de tempore magnæ fœlicitatis & prosperitatis q̃ expectant Iudæi habere in aduentu Messiæ, & ideo de dictis eius quod falsum est, relinquẽdo. s. quod Christus in mundum sit venturus, videtur mihi locus iste exponendus de statu prospero, quem fecit nobis Christus Oriens ex alto. Propheta tamen continuando dicenda dictis, recolit afflictiones populi a tempore suo futuras, vsq; ad aduentum Christi dicens:* Gaudium onagrorum pascua gregum. *Greges hic dicũtur Iudęi, qui quamuis quantum ad multos essent idololatriæ, & peccatis alijs multiplicati, tamen multi de illis erant boni, & cultores Dei. Onagri autem dicuntur hic reges infideles, qui eos seruituti subiecerunt, & afflixerunt. s. primò Babylonij, postea Persæ, & Mædi, tertiò Græci, & quartò Romani: ita quod a tempore captiuitatis Babylonicæ vsq; ad tempus Christi fuerunt subiecti aliqui istorum successiuè, & si fuit aliquod interuallum: fuit tamen ita modicum respectiuè, quòd quasi non est computandum. Et isti onagri gaudebant rapere bona Iudæorum vnde deberent viuere.*

6 Donec effundatur super nos spiritus de excelso. *Quod fuit impletũ, quando post Resurrectionẽ & glorificationẽ Christi Spiritus sanctus effusus est sup Apostolos aliosq; discipulos in signo visibili, Act. 2. qui est spiritus perfectæ libertatis secũdum illud 2. Cor. 2. d.* Vbi spiritus domini. ibi libertas.

7 Et erit desertum. *i. Gentilitas, quæ fuit inculta & deserta non habens legem diuinam, & prophetas.*

8 In Charmel. *i. abundans in bonis spiritualibus, sicut Iudæa quantum ad bonos, vnde accipitur hic Charmel pro Charmelo, qui est in regno Iudæ: & erat locus fertilis.*

9 Et Charmel in saltũ reputabitur. *i. Iudæa meliorabitur quantum ad suscipientes Christi fidẽ, quia apostoli & alij 70. discipuli, qui ferè omnes fuerant Iudæi, fuerunt magnæ arbores in ecclesia Dei, quæ dicitur eius saltus, per eos. n. publicata est fides per orbem: Ideo subditur.*

10 Et habitabit in solitudine. *i. in Gentilitate quæ prius erat inculta, vt dictum est.*
F

11 Iudicium. *i. executio iustitiæ quæ est per fidem.*

12 Et iustitia. *Scilicet Euangelica.*

13 In Charmel se. *i. in credentibus ex Iudæa: ex quibus & Gentibus facta est vna Ecclesia.*

14 Et erit opus iustitiæ pax. *Quam Christo nato Angeli clamauerunt, Luc. 2. b.* Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus, &c.

15 Et cultus iustitiæ silen. *In prosperis cauendo a verbis iactatorijs, & in aduersis a murmuratorijs.*

16 Et securitas vsq; in sem. *Quia in primitiua Ecclesia ita erãt firmati virtute Spiritus sancti, q̃ tormenta non timebant, sed magis in eis gaudebant, Act. 5. Et quia ex hac vita trãsibant ad securitatẽ & gaudium cæleste amoto impedimento per Christũ, ideo subditur.*

17 Et sedebit populus meus. *Quia pax cælestis ex nulla parte impedietur seu obscurabitur.*

18 Et in tabernaculis. *i. in mansionibus diuersis secundum varietatem meritorum de quibus dicitur Ioa. 12.* In domo patris mei mansiones multæ sunt.

19 Fiduciæ. *q̃a oẽs sunt ibi certi de suæ beatitudinis æternitate.*

20 Et in requie opulenta. *Quia ibi totaliter quietabitur appetitus, secundum illud Psal. 16. d.* Satiabor cùm apparuerit gloria tua. *Et quia post glorificationem Christi destructa fuit Ierusalem in vindictam mortis Christi, ideo subditur.*

21 Grando autem. *i. multitudo exercitus Romani.*

22 In descensione. *i. in deiectione templi & domus regiæ, quæ dicuntur saltus, eò quod ligna illius ædificationis apportata fuerunt de saltu Libani.*

23 Et humilitate humiliabitur. *s. Ierusalem quæ fuit destructa & proiecta ad terram. Et quia illo tempore fides catholica fuit valde publicata per orbem, ideo subditur.*

24 Beati qui seminatis. *s. verbum Euangelicum, Luc. 8. b.* Semen est verbum Dei.

25 Super omnes aquas. *i. super omnes populos, Gentiles, & Iudæos, Apoc. 17. b.* Aquæ multæ populi multi. *Patet autem q̃ propheta loquitur hic metaphoricè, quia semen materiale non seminatur super aquas materiales.*

26 Innectentes pedem bouis, & asini. *i. indifferenter & sine acceptione, docentes fortes & debiles literatos & simplices.*

MORALITER.

† 4 *Gaudium onagrorum.* Residuũ huius capituli ad literã exponitur de saluatione facta per aduentum Christi: propter quod non indiget alia expositione spirituali

† *MORA-*

a CAP. XXXIII.

A Væ qui prædaris. Cō-
tra Sennacherib a
possunt hęc etiam
referri ad quemlibet rapto-
rem, & ad ipsum diabolū.
✽ Cyrillus. Consolatur
credentes, dicens. Væ illis
qui vos faciunt miseros,
vos autem nemo miseros
reddet: pati.n propter Chri-
stum, parit sanctis gloriam
persequentibus exitium.
b *Domine miserere nostri.* In
persona populi obsessi a b
Sennacherib, vel potius A-
postolorum, & omnium
fidelium. c
✽ Procopius. Apostolo-
rum voce præces fundit,
quòd sublatis impijs a qui- d
bus oppugnabantur, salutē
a Deo cōsecuturi sint. Qui-
dam locum hunc sic expli-
B cant. Cum neq; minis, neq;
promissionibus persuade-
retur populus, tanquam e
vnicum superesset plagarū
remedium, eius commise-
ratione commotus, præces
ad Deum fundit propheta,
significans completas esse
ab his iniquitates, pœnasq;
mereri. Sed tua, inquit, mi-
seratione his opus est, qui
afflicti in te spes suas collo-
carunt. Da igitur eis salutē f
qui propter metum tuum
obstupuerunt. Hæc dicit,
non tanquam Deum rerū
ignarum docere videatur, sed vt exemplum populo, quę
ad salutem faciunt postulandi proponat.
C c *Mane.* Qui de exercitu Sennacherib remanserunt, so-
cios

CAP. XXXIII.

¶Alios.
Væ qui prædaris, † nonne 1
a ¶a domino occisis 185 milibus.
& ipse prædaberis? Et q 2
a ¶Quia non Deo, sed tibi attribuis.
spernis, nonne & ipse 3
sperneris? Cum consum- 4
maueris deprædationē,
deprædaberis, cum fati-
a ¶Tædio multarum victoriarum ab Ægypto rediens.
gatus desieris contemnere, contemneris. Do- †
a ¶Libera nos de manu Assyriorum. b ¶Protectorem non idola.
mine miserere nostri, te enim expectauimus,
a ¶Defensio nostra. b ¶Alias: eorum secundum Hieronymum, scilicet. expugnatio inimicorum. c ¶In prosperitate.
esto brachium nostrū in mane: † & salus no-
a ¶Obsidionis. b ¶Magni consilij.
stra in tempore tribulationis. A voce † Angeli 5
a ¶Scilicet Assyrij vel quilibet persecutores. b ¶In sanctis quos liberat. ¶In vltione malorum magnus & altus apparet dominus.
fugerunt populi, & ab exaltatione tua disper- 6
a ¶Quilibet persecutores. b ¶O Assyrij. ¶A Iudæis. ¶Victis Gentibus.
c ¶Vel vestra facta. 7
sæ sunt Gentes. Et congregabuntur spolia ue- 8
stra, sicut colligitur bruchus, † uelut cùm fos- 9
a ¶In hoc miraculo.
sæ plenæ fuerint de eo. Magnificatus est domi- 10
a ¶Montis Sion, vel cælorum, vel in cordibus electorum.
b ¶Per Ezechiam qui populum Dei iuste iudicauit, & ab idololatria reuocauit.
nus, quoniam † habitauit in excelso, impleuit 11
a ¶Ecclesiam. b ¶Fidelis populus. c ¶In tempore accepto exaudiui te. 12
Sion iudicio & iusticia, & erit † fides in tem-
¶Alias, suis. a ¶Iudæorum. ¶Sunt. b ¶Diuinarum rerum, vt idololatriam abominantes ad dominum conuersi sunt 13 14
poribus tuis. Diuitiæ † salutis sapientia & 15
a ¶Humanarum rerum ne Assyrijs se traderent. 16
scientia, timor domini ipse est thesaurus 17

cios mortuos viderunt, & D
in fugam versi sunt.
✽ Procopius. Adijcit in
tempore tribulationis salu-
tem fieri, iuxta illud. *Cum* 2.Cor.
infirmor, tunc potens sum. Et il-
lud, *Sufficit tibi gratia mea. Vir-
tus enim mea, in infirmitate per-
ficitur.*
d *Angeli.* Michaelis. s. qui
princeps Iudæorum, vel Ga-
brielis fortitudo, & dux
præliorum.
e *Bruchus.* Ex locusta bru-
chus nascitur, & quousque
alas habeat sic vocatur. Cū
autem alæ crescere cœpe-
rint, atelabus dicitur cum
planè volare cœperit, & est †attamen
locusta, & dicitur: Nocet
enim bruchus plus quam
atelabus vel locusta, qui E
alis caret, nec moueri po-
test: & sic vbi insederit ni-
hil reliqui .i. residui facit.
Ideo fiunt fossæ & obruun-
tur locustæ, ne a vento ra-
piantur in mare, & ad ter-
ram reiectæ, ex ouis quę vi-
uæ conceperant, mortuæ † secundū incessum locustarum incedens per eū.
etiam bruchos gignant.
✽ Procopius. Quasi Deus
eos qui dispersi sunt in gen-
tes, alloqui videatur. Nunc †veritas
autem congregabūtur spo-
lia vestra, ait, quasi iamiam †salus
captū iri significet. Quòd
vt facilius persuadeatur,
non aliter quàm a ludenti-
bus locustæ capiuntur, sic
eorum animas tāquam ludicrum aliquod in satanæ po-
testatem venturas esse asserit.
f *Tuis.* O Ezechia. Vel, suis secundum alios, F
scilicet

NICOLAVS DE LYRA. Cap. XXXIII.

✽ Væ qui prædaris. *Hic consequenter describitur in particulari saluatio prædicta regni Iudæ quantum ad malitiam Sennacherib, quia in exercitu eius fuerunt Idumæi, qui semper fuerunt Iudæis infesti, sicut Esau a quo descenderunt fuit infestus Iacob, a quo descenderunt Iudæi, ideo propheta primò inuehitur contra Assyrios, secūdo contra Idumæos, ca. sequenti. Circa primum sciendum, quòd pręsens cap. ab expositoribus nostris secundum literam refertur totum ad tempus Ezechię, in quo deiectus fuit Sennacherib, & populus Iudę liberatus. Ra. Sa. vero exponit ad literam totum istud cap. reducēdo ad tempus Messię, in quo expectant Iudęi de omnibus Gentibus triumphare, & eis simpliciter dominari. Videtur autem mihi, quòd expositores nostri melius dicant, Et secundum hoc pręsens capitulū diuiditur in duas partes, quia primò ponitur Sennacherib deiectio, secundò status Ierusalem melioratio, ibi:* Respice Sion. *Prima in duas, quia primò describitur deiectio Sennacherib regis. Secundo Sobnę sibi adhęrentis, vt dictum fuit suprà 22. ca. secunda ibi:* Audite. *Circa primum sciendum, q̄ ad deiectionem Sennacherib secuta est exaltatio populi Iudę, & ideo propheta mixtim loquitur de vtroque. Primo tamen inuehitur contra Sennacherib, dicens.*

1 Væ qui prædar. *s. populum domini.*

2 Nōne & ipse præ. *Quasi diceret, sic: quia exercitu eius percusso ab Angelo. 4. Reg. 11. populus Ezechiæ exiuit ad colligendū spolia*

3 Et qui spernis. *s. ipsum Deum, contra quem blasphemias dixit & scripsit, vt habetur 4. Reg. 19.*

4 Nonne & ipse spe. *s. a domino & populo tuo, quia percusso suo exercitu fugit confusus ad terram suam, vbi fuit interfectus a filijs suis. Consequenter propheta conuertit sermonē ad Deum pro liberatiōne populi, dicens.* Domine mise. no. *& patet litera vsq; ibi.*

5 A voce Angeli. *Percutientis exercitum Sennacherib.*

6 Fugerunt po. *Quia Sēnacherib cū illis qui remanserunt fugit.*

7 Et ab exaltat. tua. *i. ab ostēsione tuæ virtutis ī Angelo pcutiēte*

8 Dispersæ sunt Gentes. *s. Sennacherib cum exercitu suo: quia aliqui mortui remanserunt, & alij fugerunt. In Heb. habetur: A voce multitudinis fugerunt populi, & secundum hoc istud refertur ad exercitum Sennacherib. Quem populi audientes superuenire, non audebant expectare quia plurimos deuicerat, & expugnauerat. Ab exaltatione tua, i. a potestatis tuę ostensione ò tu Sennacherib. Dispersę sunt Gentes per diuersas vias fugientes.*

9 Et congregabuntur spolia, &c. *i. faciliter & in magna copia: quia exercitus Sennacherib fuit sic percussus quod corpora erāt incinerata, sub vestibus & armis illæsis, & ideo faciliter & copiosè colligi poterant.*

10 Magnificatus est dn̄s. *In percussione Sennacherib mirabili.*

11 Quoniam habitabit in excelso. *i. in cælo empyreo, vbi specialiter relucet excellentia suę gloriæ: licet secundum potentiam, præsentiam, & essentiam sit vbique.*

12 Impleuit Sion iudicio, & iusti. *In diebus Ezechiæ qui fuit iustus, & principes suos ad iustitiā induxit, vt habetur in principio pręcedentis ca.*

13 Et erit fides. *i. fidelitas.*

14 In temporibus suis. *s. Ezechię: hoc enim petiuit, vt habetur infrà 39. d. Fiat tantum pax & veritas in diebus meis.*

15 Diuitiæ salutis sapientia, & scientia. *i. in cognitione rerum diuinarum.*

16 Et scientia. *In cognitione humanarum.*

17 Timor domini ipse est thesaurus eius. *s. Ezechię, qui pręposuit ista omnibus bonis temporalibus. Consequenter reuertitur ✽ propheta*

MORALITER.

† 1 *Vę qui prędaris.* Hoc ad literā exponit de rege Sennacherib, q superbè Deū blasphemauit, & populū Israel afflixit multipliciter & spoliauit. Mysticè verò p̄t exponi de Antichristo, de quo dr̄ 2. Thes. 2. b. *Quia aduersatur & extollitur suprà omne quod dicit Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat tanquam sit Deus.* Ipse ēt populū Dei multū affliget & spoliabit, tñ finaliter destructur sicut dr̄ ibidem. Quem dn̄s Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui. Et hoc faciet Christus ad pręces fideliū ab Antichristo afflictorum, in quorum persona subdit. † *Dn̄e miserere nostri, &c.* Et qm̄ s'm cōem opinionē per angelū de mādato Chr̄i fulminabit, & magna pars sui exercit⁹ & alij fugient territi: pp q eorū spolia remanebūt fidelib. post mortē Antichristi remanentib. ideo subditur.
5 *A voce Angeli fuerunt populi* .s. Antichristo coniuncti,

scilicet liberati populi.

A a *Eius*. Scilicet salutis: Sine timore .n. neque sapientia, neq; scientia quidquam prodest, vnde: *Habebis multa bona si timueris Deum*. Et, *Initium sapientiæ timor domini*.

Tob.4.d. Psal.110.b.

† nuncij eorũ

† deuastauit Libanum & succidit.

b *Pactum*. Quod pepigit dominus cum Abraham .s. *Multiplicabo semẽ tuũ sicut stel.&c.* Et alibi *Habitabis in loco isto amodo & vsq; in sempiternum*.

Gen.22.c. Zacha.11.a.

c *Libanus*. Templum vnde: *Aperi Libane portas tuas, & deuoret ignis cedros tuas*. Et in Ezech. Aquila magnarum alarum venit ad Libanum, & tulit medullam cedri.

Ezech.17.a. Deut.3.a.

B

† calcis.

d *Basan*. Regio Og, quã dedit Moyses trans Iordanem duabus tribub. & dimidiæ: hæc quoque vberrima. Carmelus mons terræ promissionis fertilissimus. Per hæc ergo debemus intelligere Iudæos omnem fertilitatem amisisse.

e *Nunc consurgam*. ✱ Procopius. Hortatur vt secundũ illum & gloriosum aduentum cogitent, quod diuinitate tum dæmum Deis intueri expeririq; licebit, cũ glorificabitur. Nonnulli hæc ad pœnas referri volunt, quibus expugnata & direpta ciuitate, eorum in se cõtumeliam vltus est, quo tempore gloriam eius, quem cruci affixerunt, prophetarum qualibet lõgè superiorem esse patuit.

a ¶Reuertitur ad vltimam captiuitatem. b ¶Apostoli. ¶Beati oculi qui vident quæ vos vi. Et in Euangelio: Ecce ego mitto ad vos prophetas, sapientes & Scribas c & Imminente captiuitate inter Gentes. d ¶Nuncij, expulsi a Iudæis. e ¶Recõciliationis inter Deum & homines.

a eius. Ecce † videntes clamabunt foris, angeli pacis amarè 1

a ¶De perditione suæ Gentis. b ¶Post captiuitatem Romanorum. c ¶Vnde Viæ Sion lugent, eo quod non sint, qui veniant ad solennitatem d ¶Qui solebat venire ad solennitatem. 2

flebunt, dissipatæ sunt viæ, cessauit transiens per semitam: 3

b a ¶Secundum opinionem hominum. b ¶Domini. c ¶Dominus. d ¶Iudæorum. e ¶Eos. 4

irritum † factum est pactum, proiecit ciuitates, non repu- 5

a ¶Sed iumenta, quia bestiali more viuentes non reputauerunt eum Deum, nec timuerunt. b ¶Terreni. c ¶Templum. 6 7

c tauit homines. Luxit & elãguit terra, † cõfusus est Libanus 8

a ¶Ne ibi exaudiantur preces à domino sicut ante. b ¶Prouincia inter Ioppen & Lydam, ibi. campi fertiles & latissimi. 9

& obsurduit. Et factus est † Saron sicut desertũ, & concussa 10

d a ¶Regio Og. b ¶Contra Iudæos, vel a morte, vel a patientia. ¶Quia apostolos recipere noluerunt.

e est Basan & Carmelus. Nunc consurgam dicit dominus, 11

a ¶In cruce. b ¶In Gentibus spretus a Iudæis, vel ascendens ad cælos. c ¶O Iudæi. d ¶Inuidiæ contra apostolos.

nunc exaltabor, nũc subleuabor. Concipietis † ardorem, & 12

a ¶Verba blasphemiæ inania vt stipula, quibus tantum nutriatur inuidia. ¶Sed. Malus. 13

parietis stipulam, spiritus vester vt ignis vorabit vos, & 14

¶Post captiuitatem a ¶Pauci relicti in memoriam. b ¶Peccata Iudæorum. 15

erunt populi quasi de incendio † cinis: spinæ † congregatæ 16

¶Gehennæ ¶O gentes a ¶Hinc vel a Deo. b ¶Inimicis meis Iudæis. 17

igni conburentur. Audite qui lõgè estis quæ fecerim, & 18

a ¶In hac vltione & timete. ¶Moabitæ. ¶Deleti. 19

cognoscite vicini fortitudinem meam. † Contriti sunt 20

a ¶Qui Deum occiderunt. b ¶Romanorum. c ¶Scribas, & Pharisæos. ¶Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocri. 21

f in Sion peccatores, possedit tremor hypocritas. Quis 22

a ¶Deo b ¶Peccata vel peccatores, & nunc & in futuro. 23

poterit habitare de vobis cum igne deuorante?

f *Quis poterit*. Dei magnalia narratus & Deũ ignẽ vocat, sm illud: *Deus noster ignis con. est*. Et ipse: *Ignem veni mittere in terram: & quod vt.ni. vt ardeat*.

Deut. † qui Luc. E

✱ Lxx. *Quis annũciabit vobis quia ignis ardet? quis annũciabit vobis ignem æternum?*

† fecit † plan † exc † con

✱ Procopius. Locum æternum cũ intelligit, qui satanæ & angelis eius præparatus est. De his alibi propheta: *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur*. Quis igitur annunciauit vobis æternum locum? Prophetæ.s. & Apostoli, qui de iudicio publicè docuerunt, vt a futuris pœnis deinceps caueremus. *Et ex-*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *propheta ad narrandum afflictionem populi per Sennacherib, dicẽs:*

1 Ecce videntes clamabunt foris. *Litera est intricata, quia li foris reducitur ad videntes. Speculatores.n. existentes in alto, videbant foris longè exercitum Sennacherib: & sic denuntiabant Ezechiæ regi & populo suo, vt præseruarent se.*

C

2 Angeli pacis. *i. nuncij Ezechiæ quos misit ad loquendum cũ Rabsace de pace, vt habetur infrà 36.*

2 Amare flebunt. *Quia propter blasphemias contra Deum dictas a Rabsace, scissis vestibus flentes ad Ezechiam redierunt.*

3 Dissipatæ sunt viæ. *Ab exercitu Sennacherib.*

4 Cesauit transiens. *s. de populo Iudæ: quia nullus audebat timore Assyriorum per terram ire.*

5 Irritum factum est pactum. *Primò.n. Sennacherib fecit pactum cum Ezechia, sed fregit illud, vt dictum fuit 4. Reg. 18.*

6 Proiecit ciuitates. *Quæ erant in regno Iudæ circa Ierusalẽ.*

7 Non reputauit ho. *s. quòd possent sibi in aliquo resistere.*

8 Luxit & elanguit terra. *Scilicet Iuda.*

9 Confusus est Libanus & obsurduit. *In Hebreo habetur: Et præcisus fuit, qa ibi exercitus Sẽnacherib præcidi multa ligna ad faciendũ machinamẽta, et ex tali decisione fuit Libanus deturpatus*

10 Et factus est Saron sicut desertum, & concussa est Basan, & Carmelus. *Ista.n. loca erant fertilia, sed per exercitum Sẽnacherib fuerunt deuastata. Sciendum ẽt, q̃ Carmelus non accipitur hic pro monte Carmeli, in quo Elias occidit prophetas Baal, & erat in regno Israel: sed accipitur pro Carmelo vbi manebat Nabal, qui erat mons fertilis, & erat in regno Iuda, & consequenter ponitur vindicta de maleficijs Sennacherib.*

11 Nunc consurgam dicit dominus. *Ad percutiẽdum Sennacherib & exercitum eius, quia nunc est tempus.*

12 Concipietis ardorem. *Ex maleficijs enim vestris sequitur demeritum.*

F

13 Et parietis stipulã. *i. vt efficiamini sicut stipula applicata igni*

14 Spiritus vester. *i. voluntas vestra mala.*

15 Vt igni vora. vos. *i. meretur, vt igne consumamini: & ita factum fuit: quia exercitus Sennacherib sic percussus fuit ab Angelo, q̃ corpora eorum redacta fuerunt in cineres, ac si fuissent igne materiali combusta: ideo subditur.*

16 Et erunt populi. *Exercitus Sennacherib.*

17 Quasi de incen.ci. *i. vt cinis remanens de incendio.*

18 Spinæ congregatæ. *i. bellatores Sennacherib qui pungebant populum domini.*

19 Igni comburentur. *Non solum ex percussione Angeli, vt dictum est, sed etiam igne inferni.*

20 Audite. *Hic consequenter describitur deiectio Sobnæ pontificis, qui consulebat ciuitatem reddi Assyrijs: Et quia hoc non fuit factum, partim indignatione, partim timore, cum sibi adhærentib. ad Assyrios transiuit occulte, & ei successit in pontificatu Heliachin, vt dictum fuit supra 22. & hoc est quod dicitur hic:* Audite qui longe estis. *Et in hoc notat magnitudinem rei nunciandæ.*

21 Contriti sunt in Sion peccatores. *i. Sobna et ei adhærẽtes*

22 Possedit tremor. *Quia erant in statu ministrandi domino, & sic apparebant boni & deuoti exterius: sed ipsi nihil habebant interius dignum Sacerdotio. Et consequenter conqueritur de ista dignitate Sacerdotali, cum dicitur.*

23 Quis poterit habitare de vobis, &c. *i. digne ministrare in altari holocaustorum, vbi erat ignis perpetuus: Leuitic. 6. Et eadem sententia replicatur cum subditur.*

✱ Cum

MORALITER.

† 1 *Ecce videntes clamabunt foris.* Hic reuertitur propheta ad denunciandum mala quæ faciet Antichristus ante mortem suam, dicens: *Ecce videntes clamabunt foris*. i. homines literati clamabunt contra Antichristum in oratione secretè, qui tunc non audebunt loqui contra eũ publicè.

2 *Angeli pacis amare.* Quia religiosi occultantes se gemẽt.

3 *Dissipatæ sunt viæ cessauit transiens per semitam.* Quia fideles non audebunt per terram transire.

5 *Irritum factum est pactum, proiecit.* Nam ecclesia quantum poterit, destruet, quæ signatur hic per Libanum, Saron & Carmelum. Et quia de mandato domini fulminabitur, vt dictum est, sequitur.

11 *Nunc consurgam dicit dominus, &c.* Patet litera quæ de facili potest ad propositum applicari.

21 *Contriti sunt in Sion peccatores.* Hic describitur ad literã abiectio Sobnæ pontificis qui Sennacherib adhæsit, per quẽ mysticè signatur quilibet prælatus malus, qui timore mortis Antichristo adhæserit. Sed quia tunc electi firmiter stantes merebuntur gloriam cæli, sequitur.

23 *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante.* i. firmiter stare in Antichristi tribulatione.

† *Quis*

a *Et excutit manus suas ab om.* ✱ Gregorius. Quia non solum fraus in acceptione pecuniæ est, munus procul dubio vnum non est. Tres vero sunt acceptiones munerum, ad quas ex fraude festinatur. Munus namq; a corde est, captata gratia a cogitatione. Munus ab ore, est gloria per fauorem. Munus ex manu, est premium per dationem. Sed iustus quisque ab omni munere manus excutit, quia in eo quod rectè agit, nec ab humano corde inanem gloriam, nec ab ore laudem, nec a manu donationem recipere quærit.

b *Qui obturat, &c.* ✱ Idem. Quid est obturare aures suas ne audiat sanguinem, nisi peccatis suadentibus, quæ de carne & sanguine nascuntur, non præbere cōsensum? Et quid est ne malum videant, oculos claudere, nisi omne quod recti tudini aduersum est, non approbare? Iste in excelsis habitabit, quia quamuis eum adhuc caro in inferioribus retinet, mentem iam in sublimibus fixit. Munimenta saxorum sublimitas eius, quia qui obiecta desideria terrenæ conuersationis calcat, ad supernam patriam per præcedentium patrum exempla se subleuat.

c *Sanguinem.* Lxx. iudicium sanguinis. Omnis iniquitas & oppressio, & iniustitia iudicium sanguinis est & sine gladio voluntate interficit.

d *Munimenta saxorum.* ✱ Cyrillus. Petra dominus noster Iesus Christus est, in quo, tanquam in spelunca quadam, ecclesia

---

a ¶Spiritus sancti qui peccata & n'sumit. fideles incendit.
† Quis habitabit ex vobis cū ardoribus sem-
a ¶Hic scilicet. b ¶Semper diligendo. ¶De virtute in virtutem. c ¶Pluribus. d ¶Semper non semel.
piternis? Qui ambulat in iustitijs, & loquitur
a ¶Quæ ex ... mater calumniæ, quia ex alterius damno alterius pecuniæ coaceruantur. b ¶Innocentia.
veritatem, qui proijcit auaritiam ex calum-
a Oris, manus, officij. ¶Munera excæcant oculos sapientium.
a nia, & † excutit manus suas ab omni munere.
a ¶Peccato consentiat.
b Qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem
a ¶Capitis & cordis. ¶Auerte oculos meos, ne vi.va. ¶Felix conscientia quæ nec aud.t nec aspicit malum. ¶Talis. ¶In cælis cum domino.
c & claudit oculos suos, ne videat malum. Iste
a ¶Exempla. b ¶Sanctorum qui sunt fundati supra firmam petram.
d in excelsis habitabit, munimenta saxorum
a ¶Prouectio (alias profectio) ad Deum. b ¶Verbi. c ¶A Deo: d ¶Doctrinæ.
e † sublimitas eius. Panis ei datus est, aquæ eius
a ¶Absque hæresi. b ¶Omnipotentem. ¶Deum ipsum. c ¶In deitate. d ¶Oculi eius. ¶Perfecto iudicio.
† fideles sunt. Regem in decore suo videbunt,
a ¶Nunc in spe, in futuro in re. vnde: Credo videre bona domini in terra viuentium. b ¶Ideo. ¶Si vis habitare cum Deo
f & † oculi eius cernent terrā de longè. Cor tuū
a ¶Principium sapientiæ timor domini. ¶Sanctitas in timore custoditur. b ¶Philosophus. ¶Quasi non habitat cum Deo.
g meditabitur timorem. † Vbi est † literatus? vbi
a ¶Scriba & Pharisæus, legem superflua expositione onerans. b ¶Sensu. ¶Insipientium.
est legis verba ponderans? vbi est doctor par-
a ¶Gregem philosophorum. b ¶In ecclesia sanctorum.
uulorum? Populum † imprudētem nōn vide-
¶Idest. a ¶Logicæ. b ¶Non sapientiæ. c ¶Sicut Platonis, Aristotelis, Tulij facundiam & subtilitatem p... intelligunt.
bis populū † alti sermonis, ita vt nōn possis in
a ¶Populo.
telligere, † disertitudinem linguę eius, in quo

---

ecclesia est, iuxta illud: *Tu es Petrus, & super hanc petram, &c.* Matth. 16.

e *Panis ei datus.* ✱ Iustinus. Contra Thryphonem.
Prophetia hæc de pane est, quē dedit nobis Christus, & de suo quod facere iussit in suam commemorationem.
✱ Procopius. Ecclesiæ in colis, panis vitæ Christus ipse a patre, & aqua fidelis diuini baptismatis, vnde sumentibus, omnis manat securitas, sēper suppeditant.
✱ Idem. Regem videbūt dominum, qui etiam terrā mansuetorum nondū adepti, ipsam mentis oculis in hac vita mortali Deum piè reueriti, procul intuebuntur. Sunt qui de longè ad impios referant, dum terram quidem promissionis visuros, sed ea non potituros putant.
✱ Gregorius. Regem in decore videbunt, quia redēptor noster in iudicio a reprobis homo videbitur forma seruili, sed ab electis in decore suo, in ipso fulgore diuinitatis. Vbi suprà.

f *Terram.* Viuentium. *Beati mites, quoniam ipsi pos. ter.* Matth. 5. a.
vel in cælo positi, terrena despiciunt.

† Scriba? vbi est sitor vbi numerans turres?
† blæsum linguæ.

g *Vbi est literatus.* ✱ Procop. Reprobis, quia malis doctorib. crediderunt ita exprobrat, vbi sunt qui literam legis tantum nouerint? Vbi nam illi inquit iudicij die parebunt, qui assentando pessimè discipulis consuluerunt?
✱ Chrysostomus. Gentiles & Iudæos simul reprehendit. Quis. n. philosophus, quis Iudæorum doctrina eruditus, salutem dedit, & docuit veritatem nisi Christus Hom. 4. in 1 Corinth.
Taberna-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cum ardoribus sempiternis? *Subditur responsio.*
2 Qui ambulat in iusti. *Quantum ad perfectionem vitæ.*
3 Et loquitur veritatem. *Quantum ad sanitatem doctrinæ.*
4 Qui proijcit aua. &c. *Ita q̄ nullā habet notā auaritiæ, rapiē do aliena per violentiam, nec ēt accipiendo dona contra iustitiam.*
5 Qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem. *i. sermonē de sanguine effundendo per mortē innocentis vel eius mutilationem.*
6 Et claudit oculos suos ne videat malum. *i. mulierē alienam ad concupiscendum.*
7 Iste in excelsis habi. *i. talis dignus est fungi summo Sacerdotio in monte Sion vbi erat templum: & talis fuit iste Eliachim, qui in hoc officio successit Sobnæ.*
8 Munimenta saxorum sublimitas eius. *Salomon. n. ædificauit templum in monte Moria de lapidibus magnis, & præciosis, 4. Reg. 5. Et ædificia ad templum pertinentia: & ibi erat habitatio summi Sacerdotis.*
9 Panis datus est ei, &c. *Nomine panis & aquæ intelligitur omnis cib. & potus in scriptura. Vnde 2. Reg. 6. a. Pone eis panem & aquā. Et subditur: apposita est eis magna ciborū præparatio. Summo autem Sacerdoti debebantur primitiæ fructuum & animalium.*
10 Regem in decore videbunt. *s. Ezechiam gloriosè regnantem post Sēnacherib deiectionem, vt habetur 2. Para. 32. & in hac gloria viderunt ipsum Eliachim pontifex, & alij ministri templi.*
11 Oculi eius. *Scilicet Eliachim.*
12 Cernent terram de longe. *Quia de monte Sion, vbi erat eius habitatio, poterat videri Iudæa pro magna parte.*
13 Cor tuum. *O Eliachim: mutat. n. propheta modum loquendi de tertia persona ad secundam: quod fit frequenter in prophetis.*
14 Meditabitur timorem. *Scilicet domini ex casu prædecessoris sui, & ideo subditur.*
15 Vbi est literatus, &c. *i. vbi est modo Sobna prædecessor tuus in officio pontificis: pp quod debuit esse literatus ad ponderandum.*
16 Legis verba. *Ad docendū ignorantes, qui dicuntur hic paruuli q. d. perijt in terrā alienā, vt habetur suprà 22. ideo subditur.*
17 Populum imprudentem. *i. Sobnam & sibi adhærentes.*
18 Non videbis. *Amplius in templo domini.*
19 Populū alti sermonis. *i. profundi, sicut dicitur Io. 3 b. Puteus altus est. Et dicitur hic profundus sermo, qui propter extraneitatem non est intelligibilis. Et populum talis sermonis vocat hic propheta Sennacherib & Assyrios, quos intendebat Sobna introducere intra ciuitatem & templum: sed defecit a proposito.*
20 In quo nulla est. *s. in Sennacherib & populo eius, quia vera sapientia non potest esse in infidelibus.* ✱ Respice

MORALITER.

† *Quis habitabit ex vobis, &c.* In tentationib. demū semper ardentiū, quia portant ignem suum secū, & Antichristi tribulatione astabunt sibi in persecutione: & respondet.
2 *Qui ambulat in iustitijs.* Iste supple in Antichristi tribulatione poterit stare, ideo subditur.
7 *Iste in excelsis habita. muni. saxorū subli. eius.* i. firmitas thronorum: nam sancti secundū qualitatem meriti assumuntur ad ordines angelorum.
9 *Panis ei datus est.* i. Christus, qui est panis viuus.
† *Aquæ eius fideles sunt.* i. dona Spiritussancti. Vnde dicit Saluator, Io. 7. f. *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum.*
10 *Regem in decore videbunt.* visione clara & beatifica.
11 *Oculi eius terram cer. de longe.* s. terram viuentium, quia viuentes in corpore mortali cælestia meditant: Et per oppositū subditur ad literam de Sobnæ eiectione, per quē malus prælatus signatur: propter quod de eo mysticè dr̄.
15 *Vbi est literatus* i. vbi est malus prælatus qui scripturam scire debuit, & verba legis ponderare, & paruulos docere, cui quæstioni potest responderi: *Absconditus est in inferno inferiori*, quia quanto status altior, tanto casus grauior ideo de ipso & existentibus cum eo subditur.
17 *Populum imprudentem, &c.* i. prælatum damnatum cum familijs suis non videbis amplius in magnificentijs suis.
19 *Populum alti sermonis.* i. superbum in verbis quales sunt mali prælati & adhærentes sibi.
20 *In quo nulla est sapientia.* s. de sursum descendens. Sed illa quæ est terrena animalis & diabolica. Et qm̄ opposita

11 Oculi

a *Tabernaculū quod.* Tabernaculum qđ habuerūt Iudæi per eremum de loco ad locum translatum est. Primum in Silo, deinde in Nobe: de Nobe in Ierusalem ad Moysi sepulchrū, vt dicit liber Machabæorum. Ecclesia autem immobilis fundata est supra firmam petrā. ✠ Procopius Veteris igitur Ierusalem, quæ toties oppugnata sit, tabernacula ceciderunt. At noua ciuitas, quia super petram stat, ipsis persecutionum temporibus immobilis manet. Neque enim portæ inferi aduersus eam prævalebunt.

Iosu.18.a. 1.Mac.2.b. Psalm.9.b. Iexte.

b *Locus fluuiorum.* ✠ Procopius. His verbis prædictæ ciuitatis dominū fore locum fluuiorum indicat, vt meritò vsurpetur, Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Fluuiorum etiam nomine angeli ipsi ecclesiæ custodes, Euangelistæ, & Apostoli, & Prælati intelliguntur, qui Christi ouile diuinis ab vno lateribus, irrigarunt.

c *Dominus enim.* Iudicabit orbem terræ in iustitia.

d *Laxati sunt funiculi tui, &c.* Redit ad terrenam Ierusalē, & loquitur de ea sub specie nauis. Superiora dicta sunt de vrbe solemnitatis nostræ, quam dominus fluuiis suis circundat.

e *Sic erit malus tuus.* ✠ Procopius. Sermone in Iudæos translato, in nauis metaphora immoratur. Vt enim ventis vehementius sæuientibus, cum vela contrahi nequeunt, eorundem impetu malus inclinatus, naufragium efficit: sic & tibi quoque accidet.

†habi. †vere. tis.

a ¶Quantum ad Deum, sed tantum verba. b ¶Perdam sapientiam sapientium, &c. c ¶Quicunq; iustus. d ¶Præsentem ecclesiam, in qua vera est solennitas.

nulla est sapientia. Respice Sion ciuitatem solēnitatis no- 1

a ¶Cordis. b ¶Nanque. c ¶Cælestem. d ¶Quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor ho. &c.

stræ. Oculi tui videbunt Ierusalem † ciuitatem opulētam, †

a ¶Ecclesiam præsentem significatam in tabernaculo Moysi. b ¶Sicut tabernaculum Iudæorum translatum est. ¶A fide, a charitate.

tabernaculum quod nequaquam transferri poterit, nec 2

a ¶Metaphora. ¶Doctores quibus fixa tenetur. b ¶Præcepta quibus extensa dilatatur.

auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi 3 4

¶Non in conuenticulis hæreticorum. 5

eius non rumpentur, quia † solummodo ibi magnificus 6

a ¶Videtur. ¶Ibi. b ¶Prophetarum, Apostolorum c ¶Expositores

dominus Deus noster. Locus fluuiorū riui latissimi & pa- 7

a ¶Plane exponentes b ¶Locum. c ¶Diaboli dominatio. d ¶Nauis tres ordines remorum habens, idest diabolus, qui tres partes mundi, Asiam, Africam, Europam, suo subiugauerat imperio.

tentes, non transibit per eum nauis remigium, neq; trie- 8

a ¶In superbia. b ¶Sicut olim. c ¶Vox congratulantis ecclesiæ.

ris magna transgredietur eum Dominus enim iudex no- 9

a ¶Legis naturalis, Euangelicæ, Mosaicæ. b ¶Reges eos in virga ferrea.

ster, dominus legifer noster, dominus rex noster. Ipse sal- 10 11

a ¶A diabolo. ¶Nihil timendum est. b ¶Dilatata fortitudo populi ad pugnandum contra Romanos.

uabit nos. † Laxati sunt funiculi tui, sed non prævalebunt. 12 13

a ¶Templum altissimum in quo olim vela preciosa. b ¶Vt non appareant signa ruinæ eius, quia non relinquetur lapis super lapidem. ¶A Romanis. 14

Sic erit malus tuus, vt dilatare signum non queas. Tūc di- 15 16

Claudi

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Respice. *Hic consequenter describitur ciuitatis melioratio, quia per deiectionem Sennacherib fuit mutata de timore in securitatem, de tristitia in lætitiam, & de penuria in abundantiam. Primò igitur hæc melioratio describitur. Secundò propheta contra Sennacherib iterum inuehitur, ibi: Laxati sunt. Circa primum tangitur primò melioratio quantum ad diuinum cultum, cùm dicitur:* Respice Sion ciuitatem solemnitatis nostræ. *Vocabatur enim illa pars ciuitatis Ierusalem, vbi erat mons Sion, ciuitas Dauid: in illa erat templum, vbi celebrabantur solemnitates per annum, scilicet Paschæ, Pentecostes, & Tabernaculorum, in quibus populus de tota terra debebat conuenire: quod non poterat propter exercitum Sennacherib existentem in Iudæa: sed ipso deiecto venerunt vndique gaudenter. Secundò ponitur melioratio, quantum ad abundantiam cum dicitur.*

2 Oculi tui videbunt. *Quia de spoliis exercitus Sennacherib omnes de ciuitate fuerunt repleti & ditati. Tertiò, quantum ad securitatem, cùm dicitur.*

3 Tabernaculum quod nequaquam transferi poterit. *Vocat hic templum Salomonis tabernaculum, quod dicitur immobile ad differentiam tabernaculi Moysi, quod transferebatur de loco ad locum, vt patet in libro Numeri. Et ad idem pertinet quod subditur.*

4 Nec auferentur claui eius in sempiternum. *In tabernaculo enim Moysi parietes erant de tabulis simul coniunctis per incastraturas & claues qui amouebantur de locis suis, quando tabernaculum deponebatur, & portabatur ad alium locum. In templo enim Salomonis parietes erāt interius de lignis laminis aureis opertis, & erāt ibi claui positi, vt inseparabiliter manerēt ibi.*

5 Et omnes funiculi eius non rumpentur, &c. *Idest, stabilitas templi per impetum Sennacherib non dissoluetur. Et causa subditur.*

6 Quia solummodo ibi magnificus dñs Deus, &c. *Quia magnificè deiecit Sennacherib cum exercitu sine opere humano.*

7 Locus fluuiorum riui latissimi & patentes. *Hoc refertur ad illud quod fecit Ezechias propter exercitum Sennacherib, quia aquam de ciuitate Ierusalem egredientem extra, ipse retinuit ad implendum fossata, & piscinas magnas sicut stagnum: & residuum aquæ quod non poterat ibi capi: fecit ibi decurrere per alium locum, vt sic exercitus Assyriorum nullum inde haberet solatium, ideo subditur.*

8 Non transibit per eum nauis remigium. *Quia sic disposuit Ezechias aquas illas, quòd erant ad munimentum ciuitatis, & in nullum auxilium aduersariis, quia non deseruiebant eis ad potum nec ad nauigium, vt sic cum nauigio possent obsidere vel intrare ciuitatem. Et quia omnia ista attribuenda erant bonitati diuinæ principaliter, ideo subditur.*

9 Dominus enim iudex noster. *i. iudicabit pro nobis contra Sennacherib.*

10 Dominus legifer noster. *Quia ab eo recipimus legem in monte Sinai, vt habetur Exod. 20. & Deut. 5.*

11 Dominus rex noster. *Reges enim Iuda non erant nisi eius vicarii.*

12 Ipse saluabit nos. *In aliquibus libris interponitur veniet, sed non est in Heb. nec in libris correctis.*

13 Laxati sunt. *Hic propheta iterum inuehitur contra Sennacherib, cuius exercitus percussus fuit ab angelo antequam obsederat Ierusalem, vt dictum fuit 4. Reg. 18.c. Disponebat tamen de propinquo obsidere eam figendo tentoria ibidem, ideo dicitur:* Laxati sunt funiculi tui. *idest, dispositi, vt cum eis figantur tentoria circa Ierusalem.*

14 Sed non prævalebunt. *Quia non obsedit eam.*

15 Sic erit malus. *Malus hic dicitur lignum longum quod in medio tentorii erigitur sicut malus in medio nauis: Et quia desuper ponitur signum vel vexillum illius cuius est tentorium, sicut in summitate mali nauis ponitur signum aliquod. Ligna autem tentoriorum Sennacherib circa Ierusalem non fuerunt erecta nec signa supra posita, ideo dicitur:* Vt dilatare sig. &c.

16 Tunc diuidentur spolia. *Scilicet Assyriorum: quia habitatores Ierusalem percusso exercitu Sennacherib exierunt ad prædam.*

✠ Præda-

MORALITER.

† iuxta se posita magis elucescunt, ideo propheta consequenter inducit ad contemplationem gloriæ cælestis, dicens.

1 *Respice Sion, &c.* Nam ibi est laus iugis.

† *Ciuitatem opulentam.* Idest, in omnibus bonis plenam.

3 *Tabernaculum quod nequaquam transferri poterit.* Per quod significatur securitas sempiterna. Et subditur causa cùm dicitur.

10 *Dominus legifer noster, &c. Laxati sunt fu. tui.* Hoc ad literam dicitur de Sennacherib, per quem sicut dictum est Antichristus signatur cuius funiculi ad capiendum omnes fideles extendentur.

14 *Sed non prævalebunt.* Nam electi saluabuntur, propter quos breuiabitur eius persecutio, vt dicitur Matth. 23. ideo subditur.

15 *Sic erit malus tuus vt dilatare signum nequeas.* Aliquando namque sic impeditur virtus nautæ, quòd non potest velum leuare: & tunc impeditur eius nauigatio, sic Antichristi virtus auferetur, & cessabit eius persecutio.

16 *Tunc diuidentur, &c.* Ab Antichristo raptarum, quæ diuidentur fidelibus post Antichristi mortem.

† MORA-

a *Claudi diripient.* ✻Theodoretus. Romani claudi appellantur & debiles ad tantum opus, quibus tamen Dominus tantum robur dabit contra Iudæos, vt claudi & debiles, quod eo iam tempore Romanorum vis elanguerat, vt supra dictum est, velociores fuerint aquilis, neque quisquam illorum ad illud opus elanguescet.

✻ Procopius. Gentes quę prius propter idololatriam claudicabunt, prædam facient, ea quæ Dei sunt, lucratæ, quibus Satana deuicto, peccatorum remissionem sunt cōsecutæ, quam non est consequutus Israel.

¶Diuitiarum tuarum. a ¶Romani in se, fortes in domino vires subministrante.

uidentur spolia prædarum multarum, claudi 1

a ¶Vicino ¶Nemo Romanorum de infirmitate conquaeretur. ¶Romanus.

diripient rapinam, nec dicet † vicinus, relan- 2 3

a ¶Colenda: ¶Contaminatione Iudæorum. ¶Quia secutus est Dei voluntatem.

gui. Populus qui habitabit in ea, auferetur ab 4

a ¶Peccatum illius stragis. 5

eo iniquitas.

† inhabitator.

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Prædarū multarum. *Tum quia magna fuit multitudo percussorum. s. 185. milia quia apportauerant ibi spolia quæ in alijs locis Iudææ rapuerant. Tum quia rex Sennacherib, & fugientes cum eo nihil secum asportauerunt, vt velocius fugerent. Et quia ad tale lucrum cucurrerunt homines etiam debiles, ideo subditur.*

2 Claudi etiam, &c. *i. illud quod Assyrij aliunde rapuerant.*

3 Nec dicet, &c. *i. ex longa infirmitate præcedente non detinebitur, quin cum alijs vadat ad prædam prout poterit.*

4 Populus qui habitauit in ea. *i. in Ierusalem.*

5 Auferetur ab eo iniqui. *s. idololatriæ, quæ ibi viguerat ante tempus Ezechiæ, propter quam ciuitas meruerat subuerti: sed propter bonitatem Ezechiæ qui abstulit idololatriam, & reduxit populum ad Dei cultum, dicta pœna non fuit inflicta.*

✻ Cap.

ADDITIO.

In cap. 33. vbi dicitur in postilla: Audite. Hic consequenter describitur.

B *Ab hoc loco in quo dicitur: Audite qui longè estis: incipit capit. secundum Hebræos, & continuatur vsque ibi: Auferetur ab eo iniquitas. Quod quidem capit. propriè videtur exponendum de eiectione Pharisæorum respuentium doctrinam Christi, & de prosperitate adhærentium Christo, & de quibusdam ad hoc pertinentibus. Dicit enim.* Audite qui longè estis. *i. post longa tempora. Quæ fecerim. Glo. inimicis meis Iudæis. Et cognoscite vicini. s. contemporanei. Fortitudinem meam, in hac vltione.* Conterriti sunt in Sion peccatores. *In Hebręo habetur.* Timuerunt in Sion peccatores, *quia & vt in Ioan. 11. dicitur.* Timuerunt ne perderent gentē & regnum *si Christo adhæsissent.* Possedit tremor hypocritas, *scilicet Pharisęos & Scribas, quos frequenter Christus hypocritas nominat, prout in multis locis Euangelij habetur, qui principaliter prædictum timorem habuerunt. Et quia in hoc trepidauerunt timore, vbi non erat timor, quia potius debuissent timere offensam Dei, & pœnas perpetuas quas propter hoc incurrebant, ideo quasi in persona eorū propheta subdit dicens:* Quis poterit habitare, &c. *ex vobis cum ardoribus sempiternis Q. propheta: Magis essent timendi ardores gehennæ sempiternę, quam bona temporalia perdere per Romanos, præsertim cum ille cui non fictè sicut Pharisæi. sed rectè in iustitijs ambulat & loquitur veritatem, scilicet absque hypochrisis fictione, securus ab aduersitatibus periculum quo ad spiritualia inducentibus, de quo dicit:* Iste in excelsis habitabit munimenta saxorum, *scilicet exempla sanctorum.* Sublimitas eius. *idest protectio eius apud Deum. Si autem quæratur, in quo reficitur talis antequam habitet in excelsis, subdit dicens:* Panis ei datus est, *scilicet panis viuus qui de cœlo descendit.* Aquæ eius fideles sunt. *scilicet doctrinæ spirituales, iuxta illud Iob. 7. f.* Aquæ viuę fluent de ventre. *Quę autem sit ista præmiatio huius iusti de quo loquitur cum dicitur, habitabit in excelsis, subdit dicens:* Regem in decore suo videbūt oculi tui, *scilicet regem Christum in deitate, in qua visione clara tota merces consistitur secundum Aug. vel peracto iudicio oculi eius videbunt regem Christum indutum decore humanitatis assumptæ. Et quia hoc maximè longe est a statu huius vitæ, ideo subdit: Oculi eius cernent terram de longe, scilicet terram viuentium: Et sequitur:* Cor tuum meditabitur timorem. *s. admirationis. Quæ quidem admiratio consurgit ex hoc & illi qui videbantur prudentes, & speculatiui in præsenti statu, non videntur attingere ad cernendam illam terram de longe, & de hoc dicit. Vbi est literatus? idest, philosophus secundum glo. Vbi est verba legis ponderans? scilicet, Pharisęus, & Scriba, qui verba legis potius quam mentem legis ponderabant. vnde Matth. 12. a. & Luc. 13. curare hominem in Sabbatho dicebant illicitum esse. Vbi est doctor paruulorum? scilicet, legisperitus, qui dicitur doctor paruulorum, eo quòd dicitur ad Gal. 3. d.* Lex pedagogus noster fuit in Christo. *Populum impudentem, scilicet incompositum in moribus.* Non videbis. *scilicet in illa terra longinque, populum alti sermonis, ita quòd non possis intelligere disertitudinem linguæ eius, quod secundum glo. intelligitur de rethoricis, vt Tullius, cuius facundiam & subtilitatem sermonis secundum glo. pauci intelligunt. In quo nulla est sapientia, scilicet quantum ad diuina: Quæ omnia ponuntur ad designandum, quod doctrina Christi non in persuasibilibus humanę sapientię verbis sit, sed in doctrina & veritate, vt in 1. ad Cor. 2.*

Consequenter dicit: Respice Sion. *In quo propheta loquitur peccatoribus, & Pharisęis qui timuerunt Gentem perdere et regnū* E *propter adhęsionem Christi, ostendens eis hunc timorem esse vanū, cum ecclesia Christo adhærens habet opulentiam, & firmitatem nō obstātibus aduersarijs. Et de hoc dicitur:* Respice Sion scilicet. *O Pharisæe hypocrita.* Respice Sion ciuitatem solennitatis nostræ, *scilicet ecclesiam militantem.* Oculi tui videbunt Ierusalem, *scilicet huiusmodi ecclesiam.* Habitationem opulentiā, *scilicet in qua nihil deficit de necessarijs ad salutem.* Tabernaculum quod nequaquam transferri poterit, &c. *Ecclesia enim militans licet Tabernaculum dicitur, respectu triumphantis, non tamen transfertur de loco ad locum sicut Tabernaculum Iudęorum factum in deserto: quia immobilis est tanquam fundata super firmā petram. Quod intelligitur de Ecclesia spirituali præsenti, quę in fide Christi fundata est. Et ideo rationem huius immobilitatis subdit, dicens: Quia solummodo ibi magnificus dominus Deus noster, supple est proprium fundamentum. Et quia in hac Ecclesia viget sana doctrina, plana & patens, sine aliquo artificio seu industria humana, ideo subdit:* Locus fluuiorum riui latissimi, & patentes, non intrabit per eum nauis remigum nec trieris magna transgredietur eum, *quia non per artificia magna nec parua huiusmodi doctrina acquirenda est.* Dominus enim noster Iudex, dominus legifer noster, &c. *q. d. Totum regimen huius Tabernaculi seu Ecclesię est in Deo, à quo speramus salutem, &* F *ideo hoc Tabernaculum est intransferibile, quia non per industriā humanam, sed per prouidentiam diuinam regitur.*

Consequenter dicit. Laxati sunt funiculi tui, sed non præualebunt, &c. *q. d. O Pharisęe contrarium prędictorum tibi contingit, quia cum magis respiceres ad humana subsidia, quam ad diuina, funiculi tabernaculi tui sic laxati sunt, quod iam non possunt vlterius pręualere.* Sic erit malus tuus: *Quod intelligitur de templo in quo vela preciosa pendebant, quod destructum fuit irreparabiliter per Romanos, & spoliatum, de quo dicit:* Tunc diuidentur spolia prædarum multarum: *Quę quidem spoliatio deuenit ad tantam facilitatem, quòd etiam infirmi vel debiles ea diriperent, & de hoc dicit:* Claudi diripient rapinam. *Et quia in hac vastatione Ierusalem, & templi per Romanos discipuli Christi non fuerunt læsi: quia inspiratione diuina recesserunt ad terram Aggrippę, ideo dicitur:* Non dicet vicinus, elangui. *discipulos enim Christi vocat vicinos illius Ierusalem materialis. non autem ciues, quia non erant cum eis vniti. Qui quidem discipuli non solum fuerunt non læsi in illa persecutione Ierusalem, sed indulgentiam peccatorum ibidem consequuti sunt: ideo subdit:* Paulus qui habitat in ea auferetur ab eo iniquitas. *scilicet ex merito passionis Christi ibidem celebratę. Et attendendum quod prędicta expositio non solum est propria & vera, sed magis literalis quam illa quę continetur in postil. Nam hoc quod dicitur in principio huius prophetię:* Possedit timor hypocritas, *proprius verificatur de Pharisęis qui hoc nomine sępe à Christo vocantur, & qui perniciose timuerunt ne tollerentur ab eis regna per Romanos, quam de Sobna de quo non legitur quòd timuisset, nec quod fuisset hypocrita. Similiter magis proprię dicitur.* Tabernaculū quod nequaquam transferri poterit, *de Ecclesia quam de templo Salomonis: quod non post multa tempora fuit penitus destructum, & sic de alijs vt patet intuenti.*

CAP. XXXIIII.

a A Ccedite.✻Procopius, Supra etiam cũ a Hieroſolymorũ obſidionẽ vaticinaretur, iudicium adiunxit, quod in omnes gentes futurum eſt, vt facit hoc loco. Cenſent nõnulli Iudaicæ ſynagogæ naufragio, gentiumque vocatione præmiſſis, (multos.n. claudos prædas facturos dixit.) iſtis neceſſariũ qui olim claudicarunt, de Dei in oẽs iudicio cathecheſin
B inſtituere, & tanquã longè a ſe propter idololatriam remotas gentes, vt accedant, in clamare. Nõ deſunt, qui ideo ad Aſſyrios, quod Hieruſalem ſuis ſe viribus, non cõcedente Deo, expugnaſſe putarent, referri exiſtiment, & ab his ad vniuersũ iudici ſermonẽ traduci. Ita.n. & Saluatorem aiũt, in Euangelio poſtquam monuiſſet quæ Hieroſolymis euentura eſſent, ſubiungere de vniuerſo.

CAP. XXXIIII.

¶ De die iudicij generaliter a ¶Gentiles. b ¶Retributionem iuſtam Iudæis redditam c ¶Iudæi.
A Ccedite Gentes, & audite, & populi 1
a ¶Habitantes in ea.
attendite, audiat terra & plenitudo
a ¶Idem ſed repetitio confirmatio eſt.
eius, orbis & omne germen eius, quia 2
a ¶Vindicta. b ¶Generaliter in iudicio
indignatio domini ſuper omnes Gen-
a ¶Specialiter.
tes, & furor ſuper † vniuerſam militiã 3
a ¶Dæmonum. b ¶Dicens: Ite maledicti in ignem æter. c ¶Iuſto iudicio. d ¶Dæmones. e ¶Quos diabolus vel mali homines exemplo interfecerunt.
eorum. Interfecit eos, & dedit eos in occiſionem. Interfecti 4
a ¶In infernum. b ¶Peccatoribus. c ¶Peccatorum. 5
eorum proijcientur, & de cadaueribus eorum aſcendet †
a ¶Decident. b ¶Tyranni. ¶Vel angeli, qui ſingulis Gentibus præſidebant. c ¶Quos occiderunt. 6
fœtor. Tabeſcent montes à ſanguine eorum, & tabeſcet 7
a ¶Dæmonum aeriorum. b ¶Virtutes cœlorum mouebuntur & cadent ſtellæ de cœlo. c ¶Aerij.
omnis militia cœlorum, & cõplicabuntur ſicut liber cœli & 8
a ¶Dæmonum. ¶Sub autumno.
omnis militia eorum defluet, ſicut defluit folium de uinea 9
a ¶Impletus malitia peccanti. ¶Sanguine interfectorum. b ¶Aere in quo dæmones habitant c ¶Vltio. 10
& de ficu: quoniam inebriatus eſt in cœlo gladius meus. Ec 11
a ¶Poſt pœnam dæmonum. b ¶Terrenam militiam. ¶Idumæus terrænus c ¶Interficiendum. †
ce ſuper Idumæam deſcendet, & ſuper populum interfe- †
ctionis meæ ad iudiciũ. Gladius * domini repletus eſt ſan- †
a ¶Peccatis. b ¶Iniquitate ſuperborum. c ¶Simplicium. ¶Subiectorum. d ¶Principum libidinoſorum. 12
guine, incraſſatus eſt adipe de ſanguine agnorũ & hircorũ, 13
a ¶Potentiorum ducum. b ¶Tormenta. 14
de ſanguine medullatorum arietũ. Victima enim domini 15

b Omnis militia cælorum. Sol & luna & ſtellę obſcurari videbuntur, clareſcente vera luce, quæ eſt Chriſtus. Spiritus quoque mali amiſſa poteſtate in inferno recludentur. D

c Et complicabuntur ſicut liber. Non.ſ. interibunt, ſed poſtquã oĩa peccata aperta fuerint & derelicta, complicabuntur libri, q aperti fuerãt, vt vltra in eis nõ ſcribantur delicta. vide: Iudicium ſedit, & aperti ſunt libri. Complicabũtur ſicut liber cœli.

E Aer iſte igne inuoluetur, & plicari videbitur ſicut liber. Poſtquam.n. omnia peccata aperta fuerint & relicta cõplicabuntur libri qui fuerant aperti: nihil .n. poſtea ſcribetur in eis. Hic Daniel: Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt.

✻ Epihanius Quoad cœlum & terra durent, erunt corpora in terra, qñ verò venerit eis qui cœlũ plicat, & librum & terrã concutit reſurgent mortui.

b Omnis

In Boſra F

C

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXIIII.

✻ 1 A Ccedite Gentes. *Hic propheta comminatur Idumæis qui fuerunt contrarij Iudæis, cum tamen debuiſſent eos iuuare, eo quòd a duobus gemellis fratribus deſcenderent, ſ. Eſau & Iacob.* Diuiſio. *Primò tamen propheta comminatur omnibus exiſtentib. in circuitu regni Babylonis generaliter Secundo Idumæis ſpecialiter. ibi:* Ecce ſuper Idumæam. *Circa primum dicit:* Accedite Gentes, &c. *& per hoc, inſinuat, quòd vult dicere magna, ideo ſubdit.*

2 Quia indignatio, &c. *quas ſcilicet rex Babylonis virtute armorum ſibi ſubiecit, quæ fuerunt multæ valde, ſecundum quòd diffuſius exprimitur Iere. 25.*

3 Et furor. *quia non potuerunt ſibi reſiſtere virtute armorum: & bene ponitur hic indigatio domini, quia Nabuchodonoſor non fecit illas victorias virtute propria, ſed inquãtum erat flagellum Dei ad puniendum peccata illius temporis.*

4 Interfecit eos. *ideſt interficiet, loquendo de futuro per modum præteriti.*

5 Interfecti eorum proijci. *beſtijs & auibus inſepulti.*

6 Et tabeſcent montes, &c. *per hoc deſignatur multitudo interficiendorum.*

7 Et tabeſcet oĩs militia cęlorum. *quod exponit Ra. Sa. de angelis pręfectis ad cuſtodiam dictarum Gentium quos dicit ſimul puniri & contriſtari cum Gentibus quibus præſunt: quod eſt erroneũ: Illi enim ſunt angeli beati, & ideo non poteſt eis aliquid contingere quod ſit contrarium voluntati ipſorum: & ideo in nullo triſtantur, nec grauantur de punitione temporali ſeu æterna Gentium quas cuſtodiunt: quia talia procedunt ſecundum ordinem diuinæ iuſtitię, cui per oĩa ſimpliciter et aſſentiunt: & ideo aliqui expoſitores hoc exponunt de dæmonibus. Sed non videtur rationabiliter dictum, quia de talibus occaſionibus non triſtantur, ſed magis delectantur, ideo per militiam cœli ſol & luna & alia aſtra notabilia intelliguntur, quæ frequenter in ſacra ſcriptura militia cœli dicuntur. Huiuſmodi verò aſtra multi Gentiles antiquitus colebant ſicut deos: & ideo metaphoricè dicuntur tabeſcere in deſtructione Gentium ea adorantium, eo quòd apparet manifeſtè, quod non poterant eas ſaluare.*

8 Et complicabuntur quaſi liber cœli. *In libro enim plicato quæque ſcripta ſunt non poſſunt legi: & eodem modo dicitur hic quòd Gentiles ex conſtellationibus futura prænoſticantes non poterant ibi videre infortunia ſeuperuentura per Nabuchodonoſor.*

9 Et omnis militia eorum defluet. *ideſt influentia ſtellarum eis non proficiet.*

10 Quoniam inebriatus eſt in cœlo gladius meus, *i. gladius vindictæ meæ ex ordinatione cæleſti ſeu diuina extentus eſt ad ad afflictionẽ Gentium, & effuſionem multi ſanguinis eorum.*

11 Ecce ſuper Idumæam aſcen. *Hic conſequenter propheta inuehitur contra Idumæos ſpecialiter. Et diuiditur in tres partes, quia primo comminatur eis hominum occiſionem. Secundò terrę deſtructionem, ibi: Et conuertentur: & tertiò ponit vtriuſque dicti confirmationem, ibi: Requirite diligenter. Circa primum dicit in perſona domini:* Ecce ſuper Idumæam. *& patet litera vſque ibi.*

12 De ſanguine agn. *i. minorum.* 13 Et hirc. *i. mediocrum.*

14 De ſanguine medullat. arie. *maiorũ in potẽtia et diuitijs.*

15 Victim. enim do. *i. interfectio peccatorum ex ſnia domini.*

✻ In Boſra

MORALITER.

† 1 *Accedite Gentes.* Hic ad literam deſcribitur perſecutio generalis aliarum gentium per regem Babylonis quæ cõfuſio interpretatur. ideo per ipſum diabolus ſignatur, qui eſt rex inferni, vbi nullus eſt ordo, ſed ſumma confuſio. Ipſe vero perſequitur generaliter genus humanum cum potentia, nequitia, & aſtutia, propter quod ſolliciti debemus eſſe de bona reſiſtentia, ideo dicitur: *Accedite Gentes.* ſ. ad reſiſtendum impugnationi dæmonum.

2 *Quia indignatio, &c.* Dicitur autem dominus Gentibus indignari, inquantum permittit homines a dæmonibus grauiter tentari.

3 *Et furor, &c.* Ideſt ſuper magis perfectos, quos Deus aliquando permittit tentari grauius: & patet in negatione Petri.

5 *Interfecti, &c.* peccato mortali.

† *Proijcien.* in foueam inferni.

6 *Tabeſcent montes, &c.* quia & religioſi qui per montes ſignantur dolent de damnatione hominum.

8 *Et complicabuntur, &c.* i. viri perfecti, quorum conuerſatio in cœlis eſt. Qui dicuntur hic complicari ex timore propriæ fragilitatis & diuinæ ſeueritatis.

11 *Ecce ſuper Idumæam.* Hic ponitur perſecutio ſpecialis Idumæę quæ ſanguinea interpretatur, & ſic dicitur: *Ecce ſuper Idumæam deſcendet.* ſcilicet: ira Dei inquantum permittit eam peccatis enormibus maculari.

† *Et ſuper populum, &c.* i. ſuper clerum qui dicitur populus interfectionis.

† *Ad iudicium.* quia iuſto Dei iudicio ſic permittitur ſpiritualiter iugulari, & ſic iuſtius puniẽtur, vnde ſubditur.

† *Gladius domini, &c.* Per ſanguinem ſignantur peccata iracundiæ, inuidiæ, & huiuſmodi. Per adipem verò peccata

a *In Bosra.* In ciuitate mundi contra Deũ munita. Bosra enim † munita vel ex Deo. Mundus.n. voluntate domini firmatur. Vnde. *Ipse super maria fun.eum. Et ego confirmaui columnas eius.* Bosram & Edom, Hebræorum magistri Romam volunt intelligi, & omnia de ipsa dici quæ sequenti cõtinẽtur capitulo.

b *Quia dies vltionis domini annus retributionis.* Post generalẽ mũdi vltionem, ad Ierusalẽ reuertitur, cui primũ loquebatur, & destructionẽ eius plano sermone describit, quæ facta est a Romanis.

c *Et cõuertentur torrentes eius in picem.* Hyperbolice, sæuiciam Romanorũ & prouinciæ & ciuitatis & templi significat incendium.

B

d *Et Hericius.* Gregorius. Per Hericiũ impuræ mentis sese que callide defendẽtis duplicitas designatur. Hericius cũ apprehenditur, caput & pedes conspiciuntur, sed apprehensus in spheram colligitur. Caput cernitur & pedes, cum quo initio peccator ad culpam venerit, vel quibus vestigijs culpa perpetrata sit, cognoscitur. Sed adddductis excusationibus, & initia iniquitatis, & vestigia abscondũtur, cũ is qui corrigit cuncta quę prius nouerat amittẽs tergiuersatione prauæ defensionis inuolutũ intra cõsciẽ-

C

tiam peccatorẽ † cõperit. Maliciosę n mẽtis duplicitas sese intra se colligens, abscõditur in tenebris defensionis.

D

e *Ibis.* Auis aquatica serpentibus inimica: Has aues dicit Iosephus a Moyse delatas in bellũ contra Aethiopes: quia serpentes abundant in terra illa: per q̃ aditus erat.

f *Nobiles eius.* Apostoli enim iam transierant ad Gentes: Alij fideles admonitione Spiritussancti, imminente captiuitate transierunt Iordanem in regnum Agrippę qui pacem habebat cum Romanis.

g *Spinæ & vrticæ et Paliurus in munitionibus.* Moraliter. Gregorius. Quid per spinas, nisi punitiones vitiorum? Quid per vrticas, nisi peccatorum prurigines? In domibus Babylonis spinæ & vrticæ pullulant: quia in confusione mentis reprobæ, & desideria cogitationũ surgunt que exasperãt, & peccata operum quæ pungunt. Paliurus tanta spinarum circundatione densescit, vt pro asperitate vix tangi possit. Intus vrtica & spina nascitur, sed vtrunque exterius per paliurum munitur, quia minores iniqui mala quælibet faciunt, si ea nequissimi maiores tuentur.

E

h *Et erit.* Greg. in Mora. Contra peruersam mẽtem sub

☞ Iudææ

F

[Margin: 12. — † al. stad. — † al. ars. — † al. ercãit. — † opetit. — Ibis. — Iosephus c.7. — Lib. 33. mor. cap. 5. — † vlula. — Lib. 8. moral. cap. 15.]

a ¶Quis est iste qui venit de Edom tin. ve. de Bosra. b ¶Mundos, sanguineo vel terreno. Edom namque sanguineus vel terrenus. c ¶In infernum.

a in Bosra, & interfectio magna in terra Edom. Et descen- 1 2

a ¶Monarchiam mundi obtinentes ut Nero. b ¶Principes alij.

dent vnicornes cum eis, & tauri cum potentibus. Inebria- 3 4

a ¶Infernus. b ¶Malitia. c ¶Idem. d ¶Superbia.

bitur terra eorum sanguine, & humus eorum adipe pin-

a ¶Veniet. b Sanguinis Christi. c ¶Tempus prædicationis Christi contempti à Iudæis, quod in iudicio retribuet eis, & in tempore captiuitatis.

b guium. Quia dies vltionis domini annus retributionis iu- 5

dicij Sion. Et conuertentur torrentes eius in picem, & hu- 6

c mus eius in sulphur, & erit terra eius in picem ardentem, 7 8

¶Assidue.

nocte & die non extinguetur in sempiternum. Ascendet 9

a ¶Signum & memoria illius incendij. ¶A Iudæis.

fumus eius à generatione in generationem, desolabitur in

a ¶Decreuerunt Romani vt nemo Iudæorum reuerteretur ad terram natiuitatis suæ. b ¶Iudæus libere sicut ante.

d sęcula sæculorum, non erit transiens per eam, & posside- 10 11

e ¶Iudæam. ¶Solitarius.

bunt illam † Onocrotalus, & Hericius & † ibis, & coruus ha- 12 13

a ¶Vbi templum prius & sedes regia. b ¶Pœna secundum mensuram culpæ.

bitabunt in ea. Et extendetur super eam mensura, ut redi- 14 †

a ¶Diuinæ iustitiæ quæ non potest immutari ¶Certentari regula.

f gatur ad nihilũ, & perpendiculũ in desolationẽ. Nobiles 15 †

a ¶Christum. ¶Cœli. b ¶Scribæ, & Pharisæi, & Sacerdotes.

eius † nõ erũt ibi, regem potius inuocabũt, & oẽs principes 16 †

a ¶Quondam ornatissimis. b ¶Pro diuitijs.

g eius erũt in nihilũ. Et orientur in domibus eius spinæ, & ur 17 18

a ¶In templo, in domo regia. b ¶Ibi. c ¶Signa extremæ solitudinis.

h ticæ, & Paliurus ĩ munitionib. eius, & erit cubile draconũ, † 19

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 In Bosra. *De hac enim ciuitate fuit Iobab rex Edom, Gen. 36*

2 Et descendent vnicornes. *Idest superbi & ceruicosi.*

3 Et tauri cum potentibus. *Idest indomiti.*

4 Inebriabitur terra eorum sanguine. *In hoc notatur magnitudo effusionis sanguinis humani cuius causa subditur cũ dicitur.*

5 Quia dies vltionis domini. *Sic enim fuerunt puniti Idumæi, eo quòd fuerunt molesti & aduersarij Iudæis, quorum ciuitas Metropolis fuit Ierusalem in qua erat mons Sion:*

6 Et conuertentur. *Hic consequenter propheta comminatur eis terræ destructionem cum dicitur.* Et conuertentur torrentes eius in picem. *i. in corruptionem et amaritudinem ex multitudine sanguinis ibidem decurrentis, & cadauerum ibidem proiectorum.*

7 Et humus eius in sulphur. *hoc est in fœtorem ex cadaueribus exhalantem.*

8 Et erit terram eius in picem ardentem nocte & die. *quia habitacula illius terræ fuerũt combusta ab aduersarijs ita faciliter, ac si essent linita pice.*

9 Non extingue. *opere humano: Ignis.n. ille non fuit extinctus ab incolis qui erant pro maiori parte interfecti & residui fugitiui vel capti, nec ab aduersarijs qui ignem accenderant, sed solum cessauit per defectus materiæ combustibilis. Vel potest dici, quòd in aliqua parte illius terrę in signũ diuinæ vindictę apparuit ignis exiens* de

de venis sulphureis terræ qui adhuc perseuerat sicut est in Sicilia in monte Aethna, ideo subditur: Ascendet fumus eius.

10 Non erit transiens per eam. *quia euacuabitur ab incolis.*

11 Et possidebit eam Onocrotalus. *auis est immunda: Et dicitur ab onos quod est asinus, eo quòd habeat faciem aliquo modo similem asino, vt habetur in libro: qui dicitur catholicon. Hebræi tamen dicunt hic Noctua, quæ est auis volans de nocte.*

[Margin: Onocrotalus.]

12 Et Hericius. *animal est paruum spinosum.*

13 Et ibis. *i. Ciconia: Hebræi dicunt monedula: per ista designatur vastatio terræ, quia ista habitant in locis desertis.*

14 Et extendetur super eam mensuram. *i. destructio erit, & vastatio secundum mensuram peccatorum, ideo sequitur.*

15 Nobiles eius non erunt ibi. *Quia erunt interfecti vel capti, ideo subditur.*

16 Regem potius inuocabũt, & omnes principes eius erunt in nihilum. *Idest, regem Babylonis cui erunt subiecti inuocabunt, vt eorum misereatur, quia tamen non inuenient apud eum misericordiam subditur:* Et erunt, &c.

17 Et orientur in domibus eius. *ruinosis & derelictis.*

18 Spinæ & vrticæ, & Paliurus in munitionibus eius. *Carduus est spinosus, cum quo parantur panni.*

19 Et erit cubile draconum. *Per omnia ista intelligitur quod terra ad solitudinem redigetur.*

✻ Et occur-

MORALITER.

cata carnalis concupiscentiæ, quæ vigent in clericis & in obstinatis, qui punientur pœna Gehennæ.

2 *Et descendent vnicornes cum eis.* Per vnicornes & tauros signantur dæmones cum eis puniendi.

4 *Inebriabitur terra eorum sanguine.* Per terram intelliguntur laici terrenis actibus implicati, qui peccatis inficiuntur clericorum dicentes: Quare non faceremus, quia clerici, & religiosi talia faciunt, qui sunt doctores nostri?

6 *Et conuertentur torrentem eius in picem.* i. doctrinæ ecclesiæ in contemptum & vtilitatem. Greg. Hom. 37. Cuius vita despicitur: restat vt eius prædicatio contemnatur.

7 *Et humus, &c.* i. corpus quod de humore post eius resurrectionem ardebit igne gehennę fœtido & æterno.

10 Non

10 *Non erit transiens.* quia nullus euadere poterit de gehenna.

11 *Et possidebunt eum Onocrotalus.* per hæc animalia signantur diuersa dæmonia.

14 *Et extendetur, &c.* scilicet diuinæ iustitiæ.

† *In desolationẽ.* s. finalẽ & cõsummatã. sicut per oppositũ gloria sanctorum est gratia consummata, ideo subditur.

15 *Nobiles eius.* idest virtuosi de ecclesia.

† *Non erunt ibi.* sed in gloria cœlesti.

16 *Regem potius inuocabunt.* i. Deum continuè laudabunt.

† *Et omnes prin. &c.* i. oẽs in ecclesia superbè dominantes:

† *In nihilum.* idest totaliter deiecti.

17 *Et orientur in domibus eius spi.* per quæ designantur diuersæ pœnæ quę sunt in gehenna.

19 *Et erit cubile draco.* i. dæmonum diuersorũ. Et qm̃ hæc

† scriptæ

a ¶Inuicem. b ¶Monstra dæmonum.
& † pascua struthionum, & occurrent † dæmo- 1
a ¶Ex asino per quem stulti & libidinosi, & tauro per quem notantur superbi his dæmones occurrunt, suggerendo, adiuuando. b ¶Secundum aliquos simea secundum alios syluestres, homines, vel incubones.
nia onocentaurus, & pilosus clamabit alter ad 2
Cætera habet fæminea pedes æquinos.
a alterum. Ibi cubauit Lamia, & inuenit sibi re- 3
a ¶Spinosus.
quiem. Ibi habuit foueam Hericius, & enu-
triuit catulos, & circunfodit & fodit in vmbra
a ¶Auis rapax. b ¶Clamauit
eius. Illud congregati sunt milui alter ad alte-
a ¶O venturi b ¶Hoc scilicet quem a domino didicit. 4
rum. Requirite diligenter in libro domini, & 5
a ¶Monstris. b ¶Par parem, quia dominus adduxit vtrumque. 6
legite, vnum ex eis non defuit, † alter alterum 7
a ¶Audiam quid loquatur dominus Deus. 8
non quæsiuit, quia † quod ex ore meo proce- 9
a ¶Christus. 10
dit ille mandauit, & spiritus eius ipse congre- 11
a ¶Monstra. b Quis ibi maneret. ¶Quasi: Eius decreto omnia complebuntur & 12
ordinem suum non relinquent. c ¶Potentia. 13
gauit ea, & ipse misit eis sortem, & manus e- 14
a ¶Possessionis. 15
ius diuisit eam illis in mensuram, vsque in æter
a ¶Non monstra, sed eorum significata.
num possidebunt eam, in generatione & gene-
a ¶Omnes bestiales monstruosi.
rationem habitabunt in ea.

☞ Iudææ specie dicitur. *Erit* A *cubile draconum*. Quid per dracones nisi malitia? Quid verò Struthionis nomine, nisi hypocrisis designatur? Struthio namque speciem volandi habet: quia & hypocrisis cunctis intuentib. imaginem de se sanctitatis insinuat, sed vitam sanctitatis ignorat. In peruersa ergo mente draco cubat, & Struthio pascitur, quia & b latens malitia callidè tegitur, & intuentium oculis simulatio bonitatis antefertur. Quid vero onocentauri nomine nisi & lubrica vita signatur & elati? Græco, quippe eloquio ὄνος dicitur asinus & appel- B latione asini, luxuria designatur. Onocentauri ergo subiecti sunt luxuriæ & vitijs. Inde ceruicem erigũt, vnde humiliari debuerũt. Vnde bene subiungitur: *Et pilosus clamabit alter ad alterũ.* Qui alij pilosi nomine figurantur nisi hi quos græci πλάνος latini verò incubos vocãt? Quorum nimirum forma ab humana effigie incipitur, sed bestiali extremitate terminatur. Pilosi ergo nomine cuiuslibet asperitas designatur: quę & si quando ab obtentu rationis incipitur, semper tamen ad irrationabiles motus tendit. Quasi homo in bestiam desinit cum culpam per imaginem rationis inchoans, vsque ad irrationabilem effectum trahit. Pilosus alter ad alterum clamat, cum perpetrandã malitiã prouocat. a *Ibi cubauit Lamia.* ✠ Gregorius. Per lamiam hypocritæ designantur. Lamia enim humanam dr̃ habere faciem, corpus autem bestiale: hic & omnes hypocritæ, in prima facie quod ostendunt, quasi ex ratione sanctitatis est, sed bestiale est corpus quod sequitur, quia valde iniqua sunt quæ sub boni specie moliuntur. b. *Illuc.* Expulso populo Iudęorum, sub bestiarum & portentorũ nominib. idololatras, & superstitiosos in Ierusalem habitatores significat: & hos onocratalos, Hericios † ibim & coruum, dracones & struthiones onocentaurosque, & dæmonia lamiam appellat, quã quidam Hebrçorum furiam suspicantur. Et reuera si consideremus de diuersis Gentibus adductas Ierusalem colonias, & secundum ritum prouinciarum suarum singulas prouincias familiasque propriorum dæmonum coluisse portenta. Hęc omnia habitasse firmabimus in Ierusalem.

† mansio.

† os ipsius mãdauit.

Onocentaurus.

D

† bestres lis & ris p. Lib. cap.

Tro. † vr que cio desr E † ibi

☞ Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et occurrent dęmonia onocentaurus. *Secundum expositores nostros dicuntur hic dæmonia dęmones incubi vel homines siluestres: Onocentauri autem animalia monstruosa in parte superiori* C *similitudinem hominis habentia. in inferiori asini: ideo dicitur ab onos quod est asinus: Hebræi sic dicunt: Et occurrent Martine cattis siluestribus: Et dicuntur Martine apud eos animalia similitudinem habentia cum simijs, sunt tamen caudata.*

2 Et pilosus clamabit alter ad alterum. *i. vlulabit: Et dicuntur hic pilosi secundum Hebræos animalia ferociora & pilosa, sicut lupi & huiusmodi.*

Lamia.

3 Ibi cubauit lamia & inuenit sibi requiem. *est animal monstruosum habens in superiori parte similitudinem mulieris, & in inferiori pedes equinos. Cætera patent ex dictis.*

4 Requirite diligenter in libro domini. *Hic consequenter ponitur prædictorum confirmatio, cùm dicitur.* Requirite diligẽter in libro domini. *i. in hoc libro Isaiæ qui scripsit ipsum Spiritusancto dictante, prout dictum fuit in principio huius libri.*

5 Et legite. *scilicet futuris temporibus, & inuenietis quod.*

6 Vnum ex eis. *quæ prædixi ventura supra Edom.*

7 Non defuit. *quin sit adimpletum.* F

8 Alter alterum non quæsiuit. *hoc est, dictum hoc non contigit ex casu nec ex humana industria, sed ex ordinatione diuina, ideo subditur.*

9 Quia quod ex ore meo procedit. *prophetando.*

10 Ille. *scilicet Deus.*

11 Mandauit. *mihi inspirando.*

12 Et spiritus eius ipse congregauit ea. *scilicet animalia monstruosa prædicta.*

13 Et ipse misit eis sortem. *scilicet ad locum habitandum.*

14 Et manus eius diuisit eam illis in mensuram. *idest singulis secundum suæ naturæ conuenientiam.*

15 Vsque in æternum possidebunt eam. *In Hebræo habetur:* Vsque in sęculum, *quod propriè significat tempus. 50. annorum. Aliquando tamen accipitur in scriptura pro maiori parte, aliquando pro minori: vnde non accipitur hic pro duratione perpetua, quia Idumæa post destructionem dictam per Nabuchodonosor fuit postea habitata ab hominibus & prædicta animalia inde eiecta.*

* Cap.

MORALITER.

† scripta sunt in nouo ac veteri testamento, subditur.

4 *Requirite diligenter.* vt per bonam considerationem istorum possitis pœnam euadere tormentorum.

MORA-

ADDITIO.

In cap. 34. Accedite gentes.

Istud cap. (in quo propheta inuitat omnes Gentes ad audiendum, & indignationem domini super omnes Gentes comminatur, & consequenter restringit se ad Idumæam tantum, de cuius vastatione plura & principalia quæ in hoc cap. continentur, denuntiantur) secundum postil. in postilla sua principaliter exponitur de Idumæis ab Esau descendentibus, eo ꝙ fuerunt contrarij Iudæis, cum tamen debuissent eos iuuare, eo quòd a duobus gemellis fratribus descenderant, prout in postilla largius continetur, quòd non videtur rationabiliter dictũ. Tum quia per præambulum huius prophetiæ datur intelligi, quòd indignatio Dei de qua hic agitur, sit maxima respectu prędictarum quę in prophetijs pręcedentibus fuerunt tradita. Dicit enim. Accedite gentes, &c. Audiat terra & plenitudo eius, orbis terrarum, & omne germen eius. *Quę verba quę tam maximam attentionem denunciant, & totum orbem terrarum ad audiendum excitant, non leguntur in alijs prophetijs Isaiæ, in quibus de destructione Babyloniorum Assyriorum & Aegyptiorum & aliorum agit. Ex quo videtur, quod in hoc c. de acerbiori & duriori indignatione Dei tractet. Tum quia fraternitas gemella Esau & Iacob, quam allegat ad hoc, quod debuissent Idumæi adiuuare Iudæos, nunquam fuit causatiua amicitię, sed potius causauit inter eos magnam inimicitiam tam in suis primordijs, vt patet, Genesis 25. cap. vbi de ipsis gemellis in vtero exeuntibus dicitur.* Collidebantur in vtero eius paruuli, *quam in processu in suis posteris. vnde Exod. 17. Primus aduersarius qui exiuit obuiam populo Israel ad pugnandum cum eis, cum exirent de Aegypto, fuit Amalech filius Eliphaz primogeniti Esau: vnde. secundo Regum octauo. b. dicitur de Dauid:* Posuit in Idumæa custodes, statuitque præsidium, & facta est vniuersa Idumæa

A Idumæa seruiens Dauid. *Ex quo patet, quod istæ duæ Gentes Israel, scilicet & Idumæa nō habebāt se ad inuicē, vt fratres, sed potius vt aduersarij, prout fuit prophetatum de eis, Gen. vbi supra.* Duo populi ex ventre tuo diuidentur, populusq; populū superabit. *Non ergo ex tali fraternitate videtur sequi, quod Idumæi tam acerbissimè debuissent puniri, eò quod non adiuuissent Israelem.*

Vnde aliqui expositores nostri hoc cap. videtur exponere principaliter de finali iudicio, in quo oēs reprobi punientur ex omnibus nationibus. Et licet huic expositioni plurima, quæ in hoc cap. cōtinentur concordēt tamē non consonat ei hoc quod dicitur infra Regē potius inuocabunt, cum in iudicio, nec post iudicium non sit aliud regnū, nisi regnū Christi, quē non possunt inuocare damnati, in quibus malignitas odij semper permanet, vt in 4. sententiarū dist. 47.

Rab. Sal. verò, & cōmuniter omnes Hebræorū expositores, hoc cap. exponunt de Romano imperio, seu regno. Vnde glo. nostra per Bosra, & Edō, Hebræorū magistri Romā volunt intelligi, & omniā de ipsa dici quæ continentur in seq. cap. Hec gl. Circa quā attendēdū, quòd per Romā intelligunt ecclesiā Romanā, cuius caput in terris est Roma, quā dicunt esse destruendā per Messiā ab eis expectatum. Quod quidem regnum Ecclesiæ dicunt esse præfiguratum per
B *quartam bestiam, Dan. 4. cap. quæ destruenda est per vnum regnum incorruptibile à Deo suscitandum, prout ibidem habetur, in qua expositione duo falsa præsupponunt. Primum, scilicet quòd regnum Christi., seu ecclesiæ sit figuratū per quartam bestiam in visione Danielis contentam. Quòd est manifestè falsum, prout plenè fuit expositum in additione super Dan. cap. supradicto. Secundum præsupponunt, quòd populus Christianus est Idumæus, & sic tenent in omnibus suis libris tam Thalmudicis. quàm alijs, vnde in hoc cap. Ra. Caun. sic dicit, quod regnum Romanum, & omnes qui tenent legē Nazareni pro maiori parte sunt Idumæi, licet eis fuerunt aliquæ nationes admixtæ. Similiter dicit, quòd Cæsar, & omnes Reges, qui fuerunt ante eum in Roma sunt Idumæi. Ad quod probandum nihil allegat, sed solum suam fabulosam narrationem præsupponit tanquam veram: cuius falsitas tamen est manifestissima. Christiani enim si dicantur descendere secundum fidem, tunc principaliter descendunt à Christo, cuius fidem, & denominationem tenent qui de Dauid, & per consequens de Iacob descendit, non autem de Esau. Si autem loquentur de descensu secundum carnem, tunc de omnibus nationibus sunt indifferenter, vnde Petrus Apostolus. Act. 10. c.* In veritate comperi, quòd non est acceptor personarum Deus, sed in omni gente, &c. *Paulus etiam ad Rom. 10. Inquit,* Non est distinctio Iudæi, & Græci. *Dicere ergo quòd per Idumæam intelligatur Christianitas, seu Ecclesia Romana, non solū non habet fundamentum, sed etiam manifestè est falsum.*

Et notandum quod in hoc loco, sicut in aliquibus alijs verificatur de eis illud Psalmistæ: Gladius eorū intret in corda ipsorū: *Nā si benè considerentur scripturæ, Idumæa in hoc loco, & in alijs similibus, significat ad literā Synagogā Iudæorū, quæ per peccatū negationis, & occisionis Christi facta est ecclesiæ Dei inimica: sicut Idumæa ab Esau descendens, aduersatrix fuit ipsi Ierusalem.*

Ad cuius declarationem ostendendum est quomodo Idumęa, quādoque sub metaphora literaliter significet prædictam Synagogam Iudæorum. Secundò, qualiter litera huius cap. applicetur Idumeæ in hoc sensu sumptæ. Circa primùm sciendum, quòd secundum Isidorum. 7. Ety. Esau primogenita sua propter escam fratri suo maiori vendidit, ac postmodum paterna benedictione sibi promissa priuatus est: signat eundem populum Israeliticum, qui à Deo, vt Exod. narrat liber, primogenitus filius nuncupatus est: Qui etiam propter præsentis seculi lucra non solum primatus sui honorem amisit, verumetiam, & regni cœlestis præmium præparatum adipisci non meruit Domino exprobrante cum dicitur: Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti, facienti voluntatem eius. *Hæc ille. Ex quo per locum ab oppositis per quem, sicut propositū de proposito, sic & oppositum de opposito verificatur, quòd sicut primogenitura, & benedictio Esau primogeniti secundum carnem transiuit in Iacob minorem, sic primogenitura, & benedictio Synagogæ Sathanæ primogeniti secundum carnem, transiuit in ecclesiam ætate minorem: & sic in Israelicam dignitatem gentium transiuit plenitudo, intantum quòd Gentes, veram fidem ipsius Iacob recipiētes populus Israelis dicantur, vnde infra 44. a. de Gentili ad fidem accedenti legitur:* Et in nomine Israelis assimilabitur. *Sic eadem ratione descendentes à Iacob secundum carnem, & ab eius fide recedentes, sicut est Synagoga Iudæorum Christum negātium, & crucifigentium, in abiectionem transeunt Idumeticam: vnde, & nomen Idumææ sibi vendicauerunt, quæ ab exordio fuit Israeli inimica, & ideo Apoc. 2. c. de ipsis dicitur:* Qui dicunt se Iudęos & non sunt, sed sunt Syuagoga Sathanæ.

Et notandum, quòd exordium huius distinctionis scilicet Synagogę, & ecclesiæ propriè figuratur in exordio horum duorum fratrū scilicet Esau. & Iacob Gen. 25. Si diligēter attēdatur: omnia enim horum fratrum gesta principaliter fuerunt figratiua, vt ibidem in additione dictum fuit. Sicut enim ibidem collidebant in vtero paruuli, sic hic in vtero materno, scilicet in gremio sacræ scripturæ, D *quæ est mater vtriusq; cū ex ipsa scriptura sacra materiā vitæ spiritualis sumit. In quo quidē vtero tā Synagoga, quā ecclesi. cōtinuè colliduntur, repugnantes sibi inuicē in eius intellectu. Sicut etiā primò egressus est Esau, secūdò verò Iacob, sic & hic Synagoga patrū scilicet antiqui testamēti primò egressa est. Cōsequēter verò ecclesia Christi, scilicet noui testamenti. Sicut etiā ibi Iacob egrediens, plātā fratris tenebat manu, sic Ecclesia in primo suo exordio quæ incepit à passione Christi, quodāmodo ritum Synagogę tenebat in obseruātijs legalibus. Nā à tēpore passionis Christi vsq; ad diuulgationē Euangelij secundū Aug. licet legalia mortua erant, nō tamē mortifera. Vnde, & Paulus circūcidit Timoth. Sicut autē ibi post egressū totaliter sunt diuisi, vnde dicit:* Duo populi ex ventre tuo diuidentur: *Sic, & hic Ecclesia, & Synagoga omnino sunt diuisæ in fide, & moribus. Sicut etiā ibidē dicitur populus populū superabit, & maior minori seruiet: sic Synagoga, quæ est maior natu ecclesiæ; quæ minor est natu seruit. Ex quibus patet intentū, scilicet quod sicut vniuersalis ecclesia Gentiū vnitate fidei Christi adunata, verè, & propriè dicitur Israel, & domus Iacob (de quā Angelus ad virginē:* Regnabit in domo Iacob in ætern. *Luc. 1. c.) sic & Synagoga Sathanę, scilicet Iudæorum quæ domui Iacob, scilicet veræ ecclesiæ est inimica, Idumęa dici debet.*

Item ad hanc veritatem confirmandam facit quoddam valde notabile, quod habetur ex codicibus eorum valde autenticis. Tradūt enim, & firmiter credunt, quod doctrina Thalmudica nefanda eorū E *fuit data Moysi à Deo in monte Synai oretenus. Quę quidem doctrina falsa, & Pharisaica redacta fuit in scriptis per quendam qui dicitur apud eos Ra. Iudanasci, qui totam illam doctrinam accepit à quodam qui dicebatur Ra. Mayr. à cuius auctoritate dependet illa doctrina: sed constat per eos quod Ra. Mayr. ille qui fuit principalis autor erat Idumęus natione, & recepit fidem, & ritum Iudeorum per tempus post passionē Christi: vnde & proselytus Idumęus apud eos dicitur, quę omnia habentur in diuersis locis in Thalmud & epilogantur per ordinem in summa Rabbi Moysi Aegyptij: quę apud eos est solemnissima in prologo suo vbi agit de autoritate Thalmudicę doctrinę.*

Ex quo patet, quod sicut ecclesia Christi dicitur ecclesia Apostolica, eo quod doctrinam Euangelicę legis recepit à Christo mediantibus Apostolis sic Synagoga Iudęorum, qui doctrinam Thalmudicā habent pro lege, dicenda est Idumęica, eo quod recepit doctrinam illam mediante illo Rabbi Mayr Idumęo: & sic habetur primum intentum.

Circa secundum dicitur in litera: Accedite gentes, & audite, populi attendite: audiat terra, & plenitudo eius: *in quo inuitat propheta omnes gentes ad audiendum sententiam latam contra Idumęam, scilicet Synagogam. Nam sicut passio Christi per Synagogam malitiosè procurata, fuit diuulgata per orbē per predicationem Apostolorum, & sic condecens est vt pœna Idumęę, scilicet* F *Synagogę, omnibus gentibus insinuaretur ad laudem diuinę iustitię: & sequitur: Quia indignatio Domini super omnes gentes. Ad quod sciendum, quod sicut cum Israele de Aegypto exeunte, multum vulgus promiscuum exiuit, vt habetur Exod. 12. sic cum ipsis ascendentibus de Babylonia multi se miscuerunt, vt patet Esdr. 5. idcirco tēpore passionis Christi dicuntur fuisse in Ierusalē de cunctis nationibus, vt habetur Act. 2. Et quia de ipsis multi adhęserūt Synagogę: vnde in lapidatione Stephani Act. 6. c.* Surrexerunt quidam de Synagoga, quæ appellabatur libertinorum: *ideo dicit:* Indignatio domini est super omnes gentes, *vt intelligatur distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum: Fuit etiam Synagoga postmodum per orbem terrarū ignominiosè dispersa, prout fuit pronosticatum per Moysen, Deuteron. trigesimooctauo, & sic vindicta de ipsis inflicta publicatur per omnes Gentes. Qualis autem fuerit hęc uindicta declarat dicens. Interfecit eos, &c. Quod primum impletum fuit per Romanos, qui capta ciuitate Ierusalē innumerabiles occiderunt. Consequenter post modicum t.ps in ciuitate quę dicitur Bieher, vbi falsum Messiam super se posuerunt & postea à Romanis obsessi & capti, multa millia ex eis cum suo Messia fuerūt occisi, prout in historia Iosephi, & in alijs Thalmudicis historijs narratur. Et quia taliū cadauera propter eorum multitudinem insepulta remanebant. ideo subdit interfecti eorum proijcientur, & de cadaueribus eorum ascēdet fœtor: Quę quidem interfectio seu occisio non cessat, sed quodammodo continuè durat, cum per internalla temporum quandoq; in Gallia, quandoq; in Anglia, aliquando in Hispania, & sic de alijs nationibus multa millia occiduntur à regib. seu à populis. Nam vt hęc vindicta esset in memoria hoīum, & non traderetur obliuioni, disposuit Deus, quod in processu tēporum, & in diuersis nationibus seu regionib. exerceretur, & nō simul de terra delerentur, prout propheta orauit in Psal. dicens:* Ne occidas eos, s. simul ne fortè obliuiscantur populi mei, *prout fuit ibi expositum in additione.*

Sequitur in litera & tabescet omnis malitia cœlorum, scilicet dęmonum aereorum secundum glossam: quia deficientibus membris eorum, quodammodo videntur tabescere vel annihilari

de quo

A de quo dicit : Et non complebuntur, ſicut nubes cœli, quia ſicut in libro complicato nihil apparet legendum, ſic non apparebũt huiuſmodi aer. poteſtates, ac ſi eſſent vetuſtate ad conſumptionẽ tẽdentes, de quo dicit : Et omnis militia eorum defluet, &c. & ſequitur: Quoniã inebriatus eſt in cœlo gladius meus: quia ſcilicet per cæleſtem ſententiam inebriatus eſt ſanguine interfectorum gladius diuinæ vindictæ modo prædicto, & ſequitur : Et deſcendet ſcilicet, gladius meus de cœlo ſuper Idumęã ſcilicet ſynagogam prædictam. Et ſuper populum interfectionis meæ, ſcilicet qui me interfecerunt ad iudicium, ſcilicet diuinũ manifeſtandum.

Et quia hæc vltio ſe habebat extendere ad omnes tàm maiores, quã minores, ideo ſequitur: Gladius domini repletus eſt sãguine, &c. vſque ibi: Victima enim domini in Boſra. Ad quod ſciendum, quòd Boſra eſt ciuitas regia in terra Idumææ, vt habetur, Geneſ. 36. Et ſicut hic, Idumæa accipitur pro ſynagoga rationibus iam dictis, ſic Boſra pro eodem accipitur, ſub alia tamen ratione. Boſra enim interpretatur vindemiata. Nam Vatir in Hebr.
B ſignificat vindemiam. Synagoga enim ante aduentum Chriſti dicebatur vinea domini, ſupra 5. cap. Vinea domini domus Iſrael eſt. Quæ quidem vinea licet ante habuiſſet palmites cum racemis, ſeu fructum, tamen poſt paſſionem Chriſti nihil in ea remanſit boni fructus, ſicut in vinea poſt vindemiam nihil fructus remanet, qua conſideratione propriè dicitur Boſra ſcilicet vindemiata. Cętera patent ex dictis vſque ibi: Quia dies vltionis domini, ſcilicet ſanguinis Chriſti, prout in gloſ. Annus, ideſt tempus retributionum iudicij Sion, quia non ſolùm Idumæa, ſcilicet ſynagoga perſecuta eſt Chriſtum caput, ſed etiam membra ſuæ Eccleſiæ, quæ per Sion deſignantur. Vnde Matth. 23. Cùm reprobaſſet ſynagogam Iudæorum ex perſecutione Prophetarum, & huiuſmodi dicens: Ecce ego mitto ad vos Prophe. &c. Et ex illis occidetis in ſynagogis veſtris ſubdit : Vt veniat ſuper generationẽ iſtã oĩs ſanguis innoxius, q̃ effuſus eſt à ſanguine Abel iuſti, &c. Ex quo patet, quod vindicta omnis ſanguinis effuſa iuſtorum Eccleſiæ ab Abel incipientis, deſcendere debet ſuper Synagogam, quę per Idumęam hic intelligitur, & ſequitur: Et conuertentur torrẽtes eius in picẽ, & humus eius in ſulphur, &c. Et aſcendet fumus eiꝰ in generatione, & generationẽ: Per torrẽtes enim intelliguntur doctrinæ, quæ à ſacra ſcriptura fluunt per veros do-
C ctores, ſicut ſupra cap. 33. de ſimili dicitur : Locus fluuiorũ riui latiſſimi, & in ſequenti cap. dicitur. Et torrentes in ſolitudine; vnde torrentes Synagogæ, quæ in antiquis fluebant à ſanctis Prophetis, & doctoribus in aquas ſaluberrimas, poſtea conuerſi ſunt per doctrinam Phariſaicam, & Thalmudicam in picem, & ſulphurem, quæ generant fætorem. Ad cuius intellectum notanda sũt aliqua de multis, & innumerabilibus quæ in eorum doctrinis abſurda, & nefanda leguntur:

Fabuloſa, & irridenda opinio Iudæorũ de pænitẽtia Dei propter templi deſtructionem.

Ad quod ſciendũ, quòd ſynagoga Iudæorũ poſt paſſionẽ Chriſti intantum fuit excęcata, quod in ſua Thalmudica (quàm falsè Dei legem vocant) multa tradiderunt maximè abſurda de Deo: vnde in libro, qui dicitur Baratoch Rabbini eorum planè dicunt, quòd Deus in qualibet vigilia noctis dolens de deſtructione templi ſui, & captiuitate Iudæorum rugit vt leo, & dicit de ſeipſo: Væ mihi, qui deſtruxi domũ meã, & cõbuſſi tẽplũ meũ, & captiuaui filios meos inter gentes ſæculi. Et hanc ſententiã multis, & varijs modis replicãt. In principio etiam libri Abodozera, quærunt

Iob. 40.

quid facit Deus in duodecim horis diei; Ad quod reſpondent, quod in tribus horis primis ſedens ſtudet in lege, & in tribus ſecundis iudicat vniuerſum mundum, in tribus tertijs paſcit totum mundũ, in tribus quartis illudit Leuiathan, iuxta illud Iob : Leuiathan iſtum, quem formaſti ad illudendum ei, dicũt tamen, quòd à die, qua templum eſt deſtructum: non fuit ludus, nec riſus corã Deo, ſed fletus, & planctus, iuxta illud Iſaiæ: Vocabit dñs exercituum in die illo ad fletum, & ad planctum, &c.

Conſequenter ibidem quęrunt: Quid facit in duodecim horis nocturnis: Et reſpondent alia ſimilia in fatuitate: vnde quilibet habens vſum rationis admirari debet de tanta cęcitate, quomodo illi, qui gloriantur habere legem Dei, attribuant verò Deo, qui nec in dijs habet ſimilem paſſionem fletus, & planctus, & huiuſmodi, quas peſſimæ idololatræ ſuis dijs non attribuunt. Et quod deterius eſt, quod Rabbini eorum determinant in libro qui dicitur Hulin, quod Deus peccauit faciendo lunam maiorem ſole in quantitate, pro cuius peccato, ſcilicet Dei expiando, dicunt, quod offerebatur tertio kalendas: hircus caprarũ de quo habetur. Numer. 28. O mira, & brutalis inſania, quæ Deo audet attribuere, quòd etiam beatis minimè competit, prout eſt, væ, quod miſeriam ſignificat: quæ aliena eſt à quolibet beato. Similiter, & peccare, & expiatione pro peccato indigere, & huiuſmodi, quæ horrenda ſunt, & ſtupenda. Sed ſunt nonnulli modernorum, qui ad has inſanias colorãdas, dicunt quòd prædicta, & multa ſimilia, quæ in Thalmud, de Deo dicuntur, ſunt Metaphoricè intelligenda, eo modo quo ſacra ſcriptura Deo attribuit pænitere, vt Gen. 6. & iraſci, vt Num. 22. & in alijs quamplurimis locis, quæ & ſimilia intelligenda ſunt ſimilitudinariè ſcilicet, quod ſe habet in effectibus ſuis de quibus in illis locis agitur, ad modum tales poſſeſſiones habentis. Quæ quidẽ D cauillatio non valet. Tum quia licet in ſacra ſcriptura prout Prophetæ quandoque more humano loquuntur, talia quandoque tradẽtur, in dictis tamen expoſitorum ſacræ ſcripturæ talia non ſunt admittenda, cum ad expoſitores pertineat, vt ſacram literam exponant, non ante quòd talia tradant in actis ſuis, quæ ſunt errorum inductiua ſicut prædicta. Tum quia pænitere, vel iraſci, aut moueri & huiuſmodi, quæ in ſacra ſcriptura Deo attribuuntur, importãt aliquid quod in hominibus eſſet laudabile. Pænitere enim in homine, qui peccatum commiſit laudabile eſt. Iraſci etiam ſecundum moderationem rationis, vt iuſtitia exerceatur, eſt laudabile. Moueri etiam ad bona proſequenda & mala fugienda laudabile eſt: & talia Deo attribuuntur, vt bonum quod important, homines conentur imitari. Sed miſerum eſſe, vel peccare, nihil boni importat, ad quod imitandum homines prouocari debeant: & ſic talia Deo attribuere ſtultiſſimum eſt.

Sunt etiam in prædicta Thalmudica doctrina nefanda quædam fœtida, quę aures cuiuſcunq; modeſti offendunt: quorũ multa epilogat magiſter Raymũdus in pugione 3. parte diſt. 3. cap. 20. Et quia talia non ſunt digna repetitione, ſeu relatione, ideo illa omitto. Sed ſolùm ex his infero, quòd talis doctrina manifeſtè eſt abſurda, & fœtida: de qua propriè dicitur hic: Et aſcendet fumus eius, ſcilicet horridus, & fœtidus modo prædicto.

Sunt etiã in iurib. eorũ Thalmudicis multa iniquiſſima, & naturalis dictaminis rationi omnino inconſona, vt plenius declarabitur Deo duce ſuper Zachar. cap. 5. vbi propriè agitur de hac materia: E ideo ad præſens omitto.

Et ſequitur: Et deſolabitur in ſęcula ſæculorum. ſcilicet Ieruſalem illa materialis à Iudæis ſecundum gloſ. Non erit tranſiẽs per eam, quia Romani decreuerunt, vt nemo ex Iudæis reuerteretur in terram ſuam, prout in gloſ. Et poſſidebit illam Onocrotalus, & Hericius. Per aues, & animalia, quæ in hoc cap. ponuntur, intelliguntur vitioſi homines, ſicut communiter exponitur Deu. 14. vbi horum, & ſimilium eius prohibebatur. Sicut per coruum intelliguntur illi, qui ſunt voluptatibus denigrati, vel qui ſunt expertes bonę affectionis, quia coruus ſemel emiſſus ab arca non eſt reuerſus: Et in miluo qui maximè vtitur inſidijs, deſignantur fraudu F lenti. Iſta enim vitia ſimilia frequenter in Synagoga Iudæorum inueniuntur, quæ poſtquam à Chriſto receſſit, nunquam ab ea reuerſa eſt; ſaltem vniuerſalitr, & quę fraudulentijs frequenter vtitur & ſic de alijs animalibus hic expreſſis, intelligenda ſunt vitia, quę vt per ſua animalia hic expreſſa deſignantur, ſed etiam alia, quę hic non exponũtur intelligantur ineſſe eis, ideo ſubdit: Requirite diligenter in li. domini, ſcilicet Moſaicę legis. Et legite: Vnum ex eis non defuit. ſcilicet ex auibus, & animalibus immundis contentis in lege, quia omnia ſecundum eorum ſignificata modo prędicto vbi manent. Quę omnia dicuntur in eis durare in ſecula ſeculorũ ſcilicet durante eorum perfidia, ſicut Prou. 31. dicitur de bibente vinum, quod doloris eius non recordatur amplius. ſcilicet ebrietate durante. Et ſecundum hoc exponi poteſt reſiduum huius cap. conformiter ad prędicta, exceptis duob. paſſibus qui ſpecialiter ſunt exponendi.

Primus enim dicit: Nobiles eius non erunt ibi: regem potius inuocabunt, & erũt omnes principes eius in nihilũ. Ad quod ſciendũ, quod Iudęi ſcientes ſe confuſos in negatione Chriſti per prophetiam patriarchę Iacob dicentis: Non auferet ſceptrũ de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat, qui mittendus eſt, ſcilicet Chriſtus, prout in eorum Thargum, ſcilicet in translatione Chaldaica exponitur, eo quòd iam à magnis tẽporibus ablatum eſt ab eis ſceptrum, & ducatus, tamen Meſſiã non habent, ideo ſingunt quòd illi, qui regunt eos in hac captiuitate, per Thalmudicam doctrinam dicuntur habere ſceptrum, & ducatum, prout tradunt in libro qui dicitur Canhedrin, quod tamen euacuat propheta dicens: Nobiles eius non erunt ibi. quaſi dicat. Ad C ducem, ſeu ſceptrum habentem nobilitas pertinet: quam tamẽ ipſi non habent, ſed regem potius inuocabunt. Manifeſtè enim confeſſi ſunt coram Pilato. Non habemus regem niſi Ceſarem, & etiam ex tunc vbicunque ſint, ſunt ſub poteſtate regia alicuius dominantis, ſeu regentis. Et ſic patet, quod falſum eſt dicere ſe habere ſceptrũ, & ducatum preſertim cum etiam Scribę, & Phariſei, ſub cuius doctrina ſunt, iam à longo tempore defuerunt. Et de hoc ſubdit: Et erunt omnes principes eius in nihilum. Gloſſ. Scribæ, & Sacerdotes, & Phariſei.

Secundus paſſus eſt, cum dicit: Et piloſus clamabit alter ad alterũ. Circa quod ſciendũ eſt, q̃ piloſus in hoc loco intelligẽdus eſt dæmon. Eadem enim dictio ponitur hic & Leu. 17. vbi dicitur. Nõ immolabũt vltra victimas dęmonibus: & eſt ſenſus: nã fabricatores Thalmudicę facultatis, vel potius falſitat. habebãt duos dæmones maximè ſibi familiares, quorũ vnus vocabatur Benthamalehon, & alius Ioſepheda, & cũ iſtis maximè cõuerſabantur prout in multis locis ipſius Thalmud habetur: & etiã narratur ab eis q̃ ſemel fuerat à Ceſare prohibitum, ne illam Thalmudicam doctrinã diuulgaret, & tamen ad conſilium, & procurationem prędictorũ dęmo-

A demonnm huiusmodi prohibitio fuit reuocata, & sic Thalmudica doctrina recuperata fuit dęmonū procuratione. Quę quidem histor. narratur per extensū in lib. textuali ipsius Thalmud, qui dicitur Mehila, qui est authenticus apud eos, secundū quòd propriè dicitur ꝙ in Idumęa s. synagoga Sathanę. Et pilosus alter clamat ad alterū s. vnus dęmon ad aliū consociū ad opus suum explendū, seu recuperandū. Posset etiam hoc intelligi de duobus diabolicis hominibus, qui inter cęteros persecutores Christi, & Ecclesię perniciosiores cēsentur. Primus seu principalior in primitiua synagoga sathanę fuit Schariothes, de quo Christus. Qui tradid. me ti. &c. vnde à Xpo diabolus nominatur, Ioan. 6. g. Nōne 12. elegi & vnus ex vo. &c. Alter verò pilosus potest intelligi Antichristus, qui principalior erit in psecutione vlt. eccl. & virtute dęmonū miracula saltem apparentia, de quo Apost. 2. ad Tess. 2. b. ꝙ secundū operationē Sathanæ, &c. & sic pilosi clamabant alter ad alterum, licet valde remoti in tempore: quia affectiones eorum diabolicæ ad inuicē correspondent, nitentes s. Christū, & Ecclesiā subuertere, alter s. in ca. alter verò in omnib. membris vniuersaliter sibi contra tēporaneis. Si autem obyciatur contra expositionem prædictam, ꝙ videtur esse mystica non literalis, eo quod Idumęa propriè significat illam terram Seir, quam Esau possedit: similiter Bosra ciuitas principalis D in ea existens, vnde quod per ista intelligitur Synagoga, videtur pertinere ad sensum mysticum, seu spiritualem; & sic de multis in hoc cap. contentis secundū prędictam expositionem. Dicendum, igitur quod in dictis prophetarum multa traduntur parabolicè, seu metaphoricè, sicut suprà 5. Vinea domini accipitur pro domo Isr. & 25. per Moab intelligitur Antichristus ad literam, vt ibidem habetur in postil. vnde & in hoc loco, quia litera huius cap. non bene adaptatur nec propriè Idumææ, nec Romæ, nec alijs de quibus dictū est, sed Synagogæ Sathanæ modo prædicto. Idcirco de illa exponitur ad literam, quia in locutione parabolica, vt dictū fuit suprà in quęstione supra prologum Gen. sensus literalis est non ille, qui significatur primò per vocem, sed ille, qui per res intenditur significari, prę sertim cum in hoc loco multa inueniuntur huic veritati consona: vnde & in alijs locis frequenter accipitur Idumea pro Synagoga pdicta, vt infra 53. a. Qui est iste, qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra? & in alijs locis, vt ibidem Deo dāte videbitur, & eadem est ratio de alijs in hoc cap. parabolicè contentis.

REPLICA. Sed in cap. 34. recedit à postil. qui exponit hoc ad literam. Burg. ipse autem per allegoriam satis extensam ponit propositiones Thalmudicas, & alia mira, de quibus non iudi.

B

CAP. XXXV.

a LÆtabitur. Exposita captiuitate Iudæorum agit de conuersione gentium.

* Iustinus Deserta appellat nationes, quod Dei viri cognitionis essent expertes, & destitutæ cœlestibus bonis, quibus læta nūtiat, quod omnia bona, quę apud Iudæos erant, ad illos essent transferenda p Apostolos, qui dixerunt. Ecce conuertimur ad gentes.

* Euseb. Hoc loco palā salutaris Dei canitur aduentus, qui multa bona sit allaturus surdis auditum, cæcis visum, &c. Desertū verò oraculū significat eam, quæ de gentibus collecta est, ecclesiam, quæ cum antea sine Deo esset per eos, de quibus nunc agitur, euangelium accipit.

CAP. XXXV.

Gentilitas. a A Deo. Sine Christo, qui dicit. Ego sū via, veritas, & vita Sine doctoribus veritatis. b Idem.

1 LÆtabitur a deserta &
2 inuia b, & exulta-
3

* Theodoretus. Desertum sitiens dicitūr, quod non fuit irriguum Prophetarum vaticinijs, & pluuia cœlesti Desertum, quod Dei agriculturam non acceperit, huic læta nuntiat, & gaudere iubet, & lætari. Lib. 6. de demonstr. c. 21.

E

* Eusebius. His verbis significat prophetia, non ipsā Ierusalem, neque Iudęam sed ipsarum gentium terram, cui diuina cognitio exhibēda sit. Carmel enim & Saron externarū gentiū loca erant. Et hęc quidē ad verbū. Ad sensum autē dicendū est, quod hi, q prius animis excæcati erant, adeò vt ligna & lapides, necnō dęmones loco summi Dei colerent, his omnibus malis per Saluatoris doctrinam liberentur, & multo pręstantiorem q̃ ea est, q̃ ad corpus pertinet salutem, opemq; recipiunt. Vbi supra.

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XXXV.

LAetabitur. Andreas, & aliqui expositor. cathol. in hoc ipsū sequentes exponūt istud cap. ad literā nimis Iudaicè s. de prosperitate Iudęorum post reditū de Babylone, sed hoc non videtur rationabiliter dictum, quia ab illo tempore, vsque ad Christū fuerunt in seruitute quāuis in terra sua, sicut dictū fuit supra 22. Fuerunt etiam in multis afflictionibus, & angustijs, vt patet in lib. Esdr. & Neemiæ, & Dan. & ideo psperitas, & iucūditas, q̃ in hoc ca. describuntur, ad tempus illud nullo modo referri videntur. Si faciet autē quòd immo, quia hic est hyperbolica locutio, sicut dicitur de alba muliere, quod est albior niue, quamuis multum deficiat à niuis albedine, hic non videtur conuenienter dictum in proposito, quia magnificum, & pium decet plus conferre quam promittere, vel saltē non minus, & minus punire, quam comminari: Deus autem magnificētissimus, & pijssimus est: ideo eius promissiones de bonis non videntur rationabiliter exponi per restrictionem impletionis, nisi aliquādo appareat manifestè, quod sic debeant exponi, vt propter demeritum manifestè superueniens, propter quod bonum promissum iustè rescinditur, vel totaliter aufertur: comminationes tamen de malis rationabiliter aliquando excessum, siue restrictionem exponuntur secundum qualitatem, & mensuram peccatorum ipsorum delinquētium: propter ꝙ Ra. Sal. hoc cap. exponit de fœlici statu quem expectant Iudęi in aduentu Messię. Igitur dimittendo quod falsum est in dictis eius s. ꝙ Christus sit adhuc venturus in mundum, & accipiendo quod verum est, s. ꝙ hoc cap. sit ad tempus Christi referendū potest sic continuari ca. pręcedenti, in quo Propheta denuntiauit destructionem Idumææ ad consolationem Iudęorum. Hic consequenter denunciat eis consolationem perfectam Christi tempore credentibus affuturam. Et diuiditur in tres partes, quia primò consolatur eos de futura multiplicatione: secundò de credentium roboratione, ibi: Cōfortate manus. Tertiò de dęmonum deiectione. ibi: In cubilibus. Ad euidentiam primi sciendū, ꝙ in Senhedrin Ierosolymitano (qui apud Hebręos est liber autenticus) dicitur: quod quinque res notabiles defuerunt in secundo templo per Zorobabel ędificato, quę fuerant in templo Salomonis. Primùm est ignis continuus in altari holocaustorum, qui tunc per pluuiam, vel ventum non extinguebatur, quamuis etiam sub dio. Secundùm est arca testamenti, vnde dicitur Ierem. 3. e. In illis diebus non dicent arca testamenti domini nec ascendet super cor. nec recordabūtur illius, &c. Tertium est vnctio regum, & Pontificum, quia Pontifices, qui fuerunt post captiuitatem Babylonicam non fuerunt instituti per vnctionem sacram, sed instituebantur frequenter per Reges, quibus Iudæi erant tributarij, qui frequenter vendebant summum sacerdotiū. Similiter toto illo tempore Iudęi reges non habuerunt nisi aliquos paucos parum ante tempus Christi: & illi non fuerunt per vnctionem instituti. Quartum est Spiritussanctus seu diuinitas, quę pro tanto dicebatur in templo Salomonis habitare, quia ibi à summo sacerdote audiebantur diuina responsa non autem in F secundo templo. Quintum est. אורים ותמים Vrim, & Thummim pro quo ponitur in latino doctrina & veritas. Exod. 28. & secundum Iosephum erat quidam fulgor subito prosiliens de lapidib. rationalis & superhumeralis: quādo Deus acceptabat preces summi Sacerdotis de quo dicit Iosephus. 3. lib. antiquitatis Iudaicæ, ꝙ defecit per ducentos annos anteq̃ inciperet scribere librum illum, quem incepit scribere anno quadragesimosecūdo a passione Christi vel circiter, quia librū illum obtulit Vespasiano imperatori: qui cœpit imperare anno dominicę incarnationis 71. & sic secundū ipsum cessauit per magnum tempus ante Christum: & adhuc per maius tps ante cessauit secundum librum præallegatum: & secundū hoc dicitur. Iosephus.

1 Lęta. deser. Idest, Iudęa, quę fuit deserta à Deo quantum ad quinque prędicta.

2 Et in via. Tempore enim primi templi prophetę discurrebant per Iudæam populum a malis retrahendo, & bonum exhortando. Tēpore verò secundi templi non leguntur habuisse nisi Aeggeum, Zachariā, & Malachiam, qui prophetauerunt tpe rędificationis templi secundi: sed postea populus Iudaicus caruit prophètis talib. per 300. annos & amplius, vsque ad tps Ioannis Baptistę, qui cœpit pœnitentiam predicare, & aduentū Christi nunciare: Lęta. deser i. Iudęa quę fuerat prędicto modo deserta. Et in adentu Christi habebit materiam gaudij quantum ad defunctos quos Christus de limbo patrum transtulit ad gloriam, & quantum ad viuos credentes in eum, ꝙ potissimè fuit impletum quādo recepto Spiritussancto in diē Pentecostes confidenter, & magna voce laudabant dominum. act. 2

3 Et exultabit solitudo. i. gentilitas, quę ad modum solitudinis caruerat cultu legis & prophetarum, cum gaudio suscepit fidem Christi ad prędicationem apostolorum.

MORALITER.

1 Lętabitur deserta. Istud cap. literaliter exposui de ecclesia tēpore Xpi ex Iudæis, & gētibus collecta: & sic sensus literalis est etiā spiritualis, potest tñ cū hoc exponi moraliter de quolibet peccatore ad Deū cū magna pœnitētia reuertente, & sic aliquādo plus in merito proficit, quā ille qui

a *Saron.* Populi Iu-
A dæorum. vnde: *Erit*
Isai. 32. d. *Sar n sicut desertum.*
b *Videbu t gloriam.*
Lib. 4. contra Martionem. ✱ Tertul. Quam gloriā? Turbam miraculorum. vt paralytici tollant grabatum, & ambulent cæci videant.
Lib. de incar. verb. c *Confortate manus.* ✱ Athanasius. Hęc prophetia Deum aduenire denũciat signaque, & aduētus eius tempus significat.
In cap. 7. Iud. ✱ Origenes. Exigite demissas manus
† Retribués.
B venisti ad aquã baptismi, istud est certaminis, & pugnæ
† Laudabit. spiritalis principiũ aduersus Zabulum si remissior fueris, si flecti facilè potueris quomodo aduersus astutias Zabuli stabis.
In psal. 47. ✱ Ambrosius. Dũ ad perfectionē desiderant Dei famuli peruenire, comma cerant corpus suũ castigando seuerius: Hoc faciunt in Spiritusancto, & valido. Etenim spiritus consilij, vt nimia abstinentia dissoluat corpus suum, quo omnes eius eua-

a ¶ Cum odore opinionis bonæ Christi bonus odor sumus Deo. b ¶ Sicut lilium inter spi. sic ami. mea inter fi. c ¶ Fidem, spem, operationem. 1
bit solitudo, & florebit quasi lilium Germinans germina 2
a ¶ Spe. ¶ Ade. 1asi utis cognitionem. b ¶ Deum. c ¶ Templi legis. d ¶ Gentis. 3
bit, & exultabit lętabunda, & laudans. †Gloria Libani data 4
a ¶ Fertilitas terræ promissionis ¶ Erit desertum in Carmelo. ¶ Veræ circuncisionis. 5
¶ Apostoli, & alij spirituales b ¶ Vnam substantiam patris, & filij, & Spiritussancti.
¶ Quomodo pater in filio. & filius in patre. Spiritussanctus in vtroque
a
b est ei, decor Carmeli, & Saron. ipsi videbunt gloriam do- 6
a ¶ O Apostoli, & alij sancti b ¶ Gentilium. ¶ Vnde: Extende manum tuam
c mini, & decorem Dei nostri. Confortate manus dissolu- 7
a ¶ Arentes à bono opere. b ¶ Gressu claudicantes inter idola diuersis erroribus, c ¶ In fide veritate. d ¶ O doctores ¶ Hoc scilicet. e ¶ In fide. f ¶ Spe 8
d tas, & genua debilia roborate. Dicite †pusillanimes, confor- 9
a ¶ Insidias diaboli, aduersa mundi: quia timor vnius Dei alios expellit. 10
b ¶ Causa securitatis. ¶ Quia. c ¶ Christus, cui pater dedit iudicium.
d ¶ In iudicio. 11
tamini, & nolite timere. Ecce Deus noster ultionem addu- 12
a ¶ Malorum. b ¶ Causa securitatis c ¶ Bonos. d Ad literam. ¶ In primo aduentu, vt lumen veritatis aspiciant. 13 14
cet †retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit nos. Tũc ape- †
a ¶ Exteriores, & interiores. b ¶ Sine lumine veritatis. c ¶ Vtraque. d ¶ Ad uerba Dei. 15
e ¶ De vitijs ad virtutes. de mundo ad cœlum. 16
rietur oculi cęcorũ, & aures surdorũ patebũt. Tũc saliet si- †
a ¶ Sine ingressu adei, & operis. b ¶ In laude Dei. c ¶ Quorum Sathanas ora concluserat. d ¶ Emanentes. †
cut seruus claudus, & †aperta erit lingua mutorũ, quia scissę sũt 17
a ¶ Gentium. b ¶ Baptismi, c ¶ Abundantes doctrinæ veteris testamenti. ¶ Gratiæ spiritualis. d ¶ Sine rore gratiæ. 18
in deserto aquæ, & torrentes in solitudine, & quę erat arida in 19
a ¶ In plenitudine scientiæ. ¶ Idem b ¶ In cordibus. 20
stagnũ, & sitiēs in fontes aquarũ: In cubilib. in quib. prius 21
a ¶ Dęmones. b ¶ Quibus scribatur fides domini, & fessa prius membra quiescent. 22 23
c
f dracones habitabãt, orietur viror calami, & iũci, & erit ibi 24

euacuent voluptates, vt dicatur eis cõualescite manus remissæ, & genua dissoluta. Cũ enim solutus quis fuerit ab ista compage terrena, tunc fortius ad vitam consurgit æternam.
D
d *Dimitte pusillanimes.* ✱ Euseb. Vos qui prius pusillo eratis animo, nullus vos capiat timor eorum, qui euangelicæ prædicationi resistunt, verum contra hos quoque robur accipite, & ne timete.
E
e *Viror cal mi.* Impletio scripturæ, quæ per calamum, & intentionis adiutorium, quæ per iuncũ. Calamus enim, & iuncus iuxta aquas oriuntur, & virent.
f *Et erit ibi semita, & via.* ✱ Athan. Cõsiderent filij Israel viã quam dereliquerũt, Deum esse, qui dicit, Ego sum via. Deus porrò trinus: & vnus est, & ideo ter repetita via est.

Non

C

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et flore quasi lilium. *decore sanctitatis, & odore bonę famę.*
2 Germinans germina. *per talem replicationē, & reduplicationem intelligitur multitudo Gentilium recipiens Christi fidem.*
3 Et exultabit lætabunda. *corde.*
4 Et laudans. *ore.*
5 Gloria libani, &c. *per ista tria loca, quæ alijs in Iudæa fuerũt amæna, & fertilia, intelligitur quod quidquid erat pulchritudinis, & amœnitatis in sanctitate, & honestate in Synagoga, translatum est ad ecclesiam ex Iudæis, & gentibus congregatam.*
6 Ipsi videbunt gloriam dñi. *idest ipsius Christi, quem viderunt Apostoli, alijque discipuli oculis corporeis, quantum ad humanitatem, & oculis mentis quantum ad deitatem. Ioan. 1. b.* Vidimus gloriã eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, &c. *Viderunt etiam gloriam eius in miraculorũ operatione, & resurrectione eius & ascensione. Gentiles etiam postea ad fidem conuersi viderunt gloriam eius in miraculis factis per Apostolos in nomine Christi.*
7 Confortate manus dissolutas. *Hic consequenter denuntiatur materia gaudij ex roboratione credentium, cum dicitur.* Cõfortate. *Et est verbũ prophetæ ad Apostolos:* Confortate manus dissolutas. *idest Gentiliũ qui ante erãt tardi, & pigri ad opus bonũ*
8 Et genua debilia. *Gentilium.*
9 Roborate. *verbo, & exemplo ad quæcunque aspera pro Christo sustinendum.*
10 Dicite. *idest communiter prædicate.*
11 Pusillanimes. *tempore præcedenti.*
12 Confortamini. *in virtute Christi.*
13 Et nolite timere. *scilicet tormenta tyrannorum. Cuius causa subditur.*
14 Ecce Deus noster vltionē adduceret retributionis. *super vestros persecutores.*
F
15 Ipse veniet, & saluabit nos. *per passiones modicas ad gloriam deducendo, & sic factum fuit in primitiua ecclesia, & per longum tempus postea: quia multi Gentiles ad Christum conuersi: ita erant in domino confortati, quod non timebant tormenta, sed magis appetebant, vt patet in legendis multorum sanctorum.*
16 Tunc aperientur oculi cæcorũ, & aures surdorũ patebunt. *ista enim miracula facta fuerunt per Christum, & postea per Apostolos, & alios credentes in nomine Christi, vt patet in Euang. & Actib. Apostolorũ. Et fuerunt facta spiritualiter in illuminatione infidelium fidem recipiendo. Et aures eorum fuerunt apertę mandatis Christi obediēdo. Et claudi sanati per viam morũ incedēdo, & multi loquelã receperunt, fidē liberè confitēdo. Cuius causa subditur:*
17 Quia scissæ sunt in deser. *Iudęæ, & Gentilitatis, vt patet ex supradictis.*
18 Aquæ. *scilicet sacramenti baptismi.*
19 Et torrentes in solitudine. *idest variæ gratiæ Spiritussancti, de quib. dicitur. 1. Co. 12. a.* Alij datur sermo sapiētiæ, &c.
20 Et quæ erat arida in sta. & si. in fon. aqua. *Per hoc notatur plenitudo gratiæ datæ tempore ecclesiæ primitiuę.*
21 In cubili. *Hic consequenter denuntiatur materia gaudij ex dęmonum deiectione, cum dicitur:* In cubili. *idest in phanis, & tēplis idolorum.*
22 In quib. habitabãt dracones. *idest dæmones in idolis responsa dantes, & aliquando in talibus locis apparuerunt dæmones in specie draconum.*
23 Orietur viror calami, & iunci. *Quia idolis inde abiectis talia loca frequenter per Apostolos, aliosque discipulos diuino cultui applicabantur.*
24 Et erit ibi semita. *quantum ad obseruationē consiliorum.*

✱ Et via

MORALITER.

† innocentiam seruauit, vt dictum est suprà 30. c. propter quod dicitur Ro. 2. d. *Vbi abundauit delictum superabundauit & gratia.* Et de tali conuenienter potest dici: *Lætabitur deserta, & inuia, &c.* quia persona prius à Deo deserta lętabitur in domino, & germinat in bono; propter quod subditur de talium præmio.
6 *Ipsi videbunt gloriam domini.* facie ad faciem: Et quoniam tales non sibi tantum proficiunt per vitæ meritum, sed etiam alijs per exemplum. ideo subditur.
7 *Confortate manus dissolutas.* ad bene operandum. Et subditur præmium, cum dicitur.
† *Deus ipse veniet, & saluabit nos. Tunc aperiēt oculi.* Qui prius erant clausi ad videndum ea, quæ sunt salutis.
† *Et aures, scilicet surdorum patebunt.* ad audiendũ Dei verbum cum effectu impletionis.
† *Tunc saliet, sicut ceruus claudus.* ad ambulationem velociter in via morum.
† *Et aperta erit lingua mutorum.* ad Deum magnificè laudandum.
17 *Quia scissæ sunt in deserto aquæ.* idest dona gratiæ diuinę.
21 *In cubilibus in quibus prius dracones habitabant.* idest mentibus humanis in quibus habitabant dæmones per culpam.
23 *Viror calami, & iunci.* Per pulchritudinem mentis, & exterioris honestatis vt sit locus aptus diuinæ habitationi.

† *Et au-*

† Et via

a *Non transibit.* ✠ Cyril-
A lus. Hæc via euangelica
his qui nondum emun-
dati sunt sacro baptisma a
te, inaccessa est.

a ¶ In solitudine gentium. b ¶ Christus. ¶ Ego sum via, veritas, & vita c ¶ Illa
semitā & via, & viā san 1
a ¶ Sancta. b ¶ Gentibus.
ctorum vocabitur. Nō †
a ¶ Ecclesia. b ¶ Beati immaculati in via. ¶ Diabolus homicida ab initio. c ¶ Fides Christi,
transibit per eam pollutus, & † haec erit vobis 2
a ¶ Ad Deum. b ¶ Gentes ante idola pro creatore colentes. Stulta mundi elegit Deus, vt confundat, &c.
directa via, ita vt stulti nō errent per eā. Non 3
a ¶ Princeps dæmonum: qui circumit quærens quem deuoret. 4
b ¶ Satellites diaboli. c ¶ Vestigium colubri non inuenietur in petra. 5
erit ibi leo, & mala bestia nō ascendet per eā,

a ¶ De virtute in virtutem. b ¶ A vinculis peccati, & erroris. ¶ Per fidem expulsus. D
6 nec inuenietur ibi. Et ambulabunt q liberati
a ¶ Sanguine agni. b ¶ Per pœnitentiam.
fuerint & redempti à domino, cōuertentur,
7 a ¶ Sic. b ¶ Ecclesiam. c ¶ Dei. d ¶ Spe æterni boni.
8 et venient in Sion cū laude & lætitia sempi-
a ¶ Mentem. b ¶ Cursum consum. fidem ser. &c.
9 terna super caput eorum. Gaudium, & lętitiā
a ¶ Aeternaliter. ¶ Cum venerit in cœlestem; gloriam vel Ierusalem. b ¶ Ab eis. ¶ Succedente gaudio, nunc in spe in futuro in re.
obtinebit, & fugiet dolor, & gemitus.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et quia. *quantum ad obseruationem mandatorum.*
2 Et Hæc erit, &c. *perueniendi ad beatitudinem.*
3 Ita vt stulti. *idest simplices, & illiterati etiam,*
4 Non errent per eam. *Frequenter enim contingit, quòd simplices directus incedunt per hanc viam, vnde cum Augustinus legisset vitam Pauli Monachi simplicis, dixit: Simplices, & illiterati rapiunt cœlum, & nos cum literis nostris trahimur ad infernum. Et non transibit per eam pollutus. Ex hoc patet, quod Propheta non loquitur hic de via materiali, per quam indifferenter transit pollutus & mundus. Et sic metaphoricè loquitur Propheta in præcedentibus, & sequentibus, cum dicit.*
5 Non erit ibi leo, &c. *Per hoc intelliguntur dæmones, qui in primitiua eccl. fugabātur p credētes, Mar. vlt. d.* Signa eos, q crediderint hæc sequēt. In nomine meo dęmon. eijciēt, &c.
6 Et ambulabunt. *per viam iustitiæ.* qui li. fue. *a dæmonis seruitute.*
7 Et redempti, &c. *Iesu Christo suo sanguine pręcioso.*
8 Côuertēt, &c. *idest ad Eccle. militātē, primò, postea ad triumphātē, secundū quod dicitur Hebr. 12. f.* Accessistis ad Siō mōtem, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem, &c.
9 Et lętitia sempiterna sup caput eorū. *Ex hoc, & pluribus alijs in hoc cap. positis videtur, quod hoc capitulum referri nō possit ad tempus Iudæorum de captiuitate Babylonica redeuntium.*

MORALITER.

† 1 *Non transibit per eam pollutus.* idest diabolus.
B 2 *Et hęc erit vobis directa via.* idest exemplum directiuum ad bonum. Nam moralibus magis mouent operum exempla, quam verba, ideo subditur.
3 *Ita vt stulti, &c.* Simplices enim, qui non possunt capere verba prædicatorū, bene capiunt opera bona ipsorum
4 *Non erit ibi leo.* idest dæmon ad nocendum, licet sit ad exercitium. E
5 *Et ambulabunt,* scilicet de virtute ad virtutem.
7 *Et venient, &c.* Finaliter ad videndum Deum deorum in Sion. cuius visio habet annexam lætitiam sempiternā

ADDITIO.

In cap. 35. vbi dicitur in postilla. Igitur dimittendo, quod falsum est in eius dictis.

Præsens capitulum bene, & propriè videtur exponi à postil. sed circa eius continuationem ad præterita attēdēdū est, q in ca. 33. p̄cedenti ab illo loco in quo dicitur: Audite, qui longè estis, &c. *vt dictū est, incipit cap. secundum Hebr. vsque ad finem illius cap. Propheta tractauit de deiectione, & reprobatione Pharisęorum, doctrinam Christi respuentium, & de prosperitat. adhærentium Christo, & de quibusdā ad hoc pertinentibus, vt ibidem fuit ostensum.*

In ca. verò pręcedenti s. 34. specialius agit de destructione Synagogę Iudæorum quę per Idumęam ibi designatur, & de pluribus ad hoc pertinentibus, vt ibidem fuit largè ostensum.

In præsenti verò cap. tractat de consolatione, & statu credentium in Christo. Vt sic opposita iuxta se posita clarius elucescant. Et exponatur totum præsens capitulum sicut in postilla.

Cap. XXXVI.

a ET *factum est.* Libri Regum, & Paralip. cōsentiunt sexto anno regni Ezechiæ venisse Salmanasar regē Assyriorū, & ex parte maxima 10. tribus transtulisse vltra mōtes Medorū, & Persarū, cū qbus, & Tobias captiuatus: sicut habeť in lib. ei⁹: Post Salmanasar Phul, qui, & ipse populū ex parte captiuauit. post Teglatphalasar, & Sargō successerunt vsq; ad Sēnacherib, q quartodecimo anno regno Ezechiæ ascendit. Sed quomodo tot reges tantillo spacio? Sed tradunt Hebræi, quod tot nominibus dictus sit vnus Sennacherib, nec est dissimile veri. Sacra narrat hist. primū Phul. Assyriorū regē sub Manahē rege Isr. vastasse. x. tribus Secundū Teglatphalasar, sub Phacee filio Romeliæ venisse in Samariā. Tertiū Salmanasar sub Osee rege Israel totam cæpisse Samariā. Quartum fuisse Sargō, qui expugnauit Azotū. Quintū Asaraddon qui translato Israel, Samaritanos cultores misit in Iudęā Sext. Sennach. qui sub Ezechia rege Iuda capta Lachis, & multis alijs, Ierusalem obsedit.

b *Rabsacē.* ✱ Procop. Hūc aliquē ex captiuis x. tribubus extitisse, ideò colligim⁹ qđ Iudæorū dialecto vteretur.

4. Reg. 15. d. Ibidem E. 4. Reg. 17. a. F Esai. 20. a. 4. Reg. 17. d. 4. Reg. 18. c.

CAP. XXXVI.

¶ Decem tribubus captiuatis, & ciuitatibus Iudæ vastatis, ad Ierusalem peruenitur.

1 ET factum est in quartodecimo anno Regis Ezechiæ, ascendit Sennacherib Rex Assyriorum super omnes Ciui- 2
tates Iuda munitas, &
cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rabsacen 3
a ¶ Quam tunc expugnabat.
de Lachis in Ierusalem ad Regem Ezechiam
¶ Multitudine.
in manu graui, & stetit in aquæductu piscinę 4
a ¶ Erat enim & inferior. ¶ Vbi Fullo manebat. 5
superioris in via agri Fullonis. Et egressus est 6
7

Sobna

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXVI.

✱ ET factum est. *Superius Isaias descripsit liberationē Ezech. & populi per modū prophetię. Hic cōsequēter eam describit & per modum historię. Circa quod sciendum, quod Ezechias misit magnas pecunias regi Assyriorum tali pacto, quod à terra eius recederet, & ipsum pace dimitteret, vt dictū fuit 4. Reg. 18. scilicet accepta pecunia pactum fregit, nitens Ierusalem destruere, & populum transferre, & ad terrendum Ezechiam, & populum suum verbis comminatorijs misit Rabsacem cum magno exercitu ante Ierusalem. Circa hoc igitur sic proceditur, quia primò ponitur dicta comminatio, secundò Ezechię liberatio cap. seq. Prima diuiditur in tres, quia primò ponitur dicta comminatio. secundò comminati postulatio, ibi:* Et dixit Eliachim. *Tertiò petitionis refutatio, ibi:* Et dixit ad eos. *Prima in duas, quia primò pręmittuntur quędam pręambula secundò, comminatio dicta, ibi:* Et dixit ad eos Rabsaces. *Circa primum præmittitur tempus, cum dicitur:*
1 Et factum est, &c. *Secundo, locus, ibi:*
2 Super omnes, &c. *Excepta Ierusalem, & paucis fortalicijs.*
3 Et misit rex Assyriorum. *vbi remansit cum parte exercitus ad expugnandum locum istum.*
4 In manu graui. *i. in tanta potestate, quod Ezechias se non poterat in campo sustinere: ideo tenebat se inter muros Ierusalem.*
5 Et stetit, &c. *Illum enim aquæductum, qui exibat extra ciuitatem diuerterat Ezechias, vt dictum est supra 33. tamen locus retinebat nomen aquæductus.*
6 In via agri fullonis. *sic nominati, eo quod fullones extendebant ibi vestes ad desiccandum.*
7 Et egressus est ad eum. *ad tractandum de pace de consensu vtriusque partis.*

MORALITER.

† 1 *Et factum est.* Huius historiæ, quæ ponitur in hoc capit. & duobus alijs immediatè sequentibus sensus mysticus positus est 4. Regum 18. capit. 9. & 20. propter quod hic pertransco.

✱ 1 Quastio

a ¶ Summus Pontifex, qui Sobnæ superbo successit. ¶ Lxx. Grammaticus.

a ad eum Eliachim filius Helchiæ, qui erat super domum, & Sobna 1

a ¶ Cancellarius Regis. b ¶ Hunc alij filium Isaiæ autumant: alii Sama item fuisse, & ideo loqui Hebraice 2

Scriba, & Ioahe filius Asaph à commentarijs. Et dixit ad eos Rab- 3 4

¶ Timorem incutit. ¶ Verba regis.

b saces: dicite Ezechiæ: Hæc dicit rex magnus rex Assyriorum

Quæ est ista fiducia, qua confidis, † aut quo consilio, vel forti- 5

a ¶ Cum prius tributa reddideris, vnde modo securitatis mex merito motus incurrit.

tudine rebellare disponis? Super quem habes fiduciam, quia re-

a ¶ Negando tributa. b ¶ Falsum. c ¶ Ex copia aquarum Nili, multæ arundines sunt ibi, per quas subsanando designatur fortitudo Aegypti.

c cessisti à me: Ecce confidis super baculum arundineum confra-

ctum istum super Ægyptum, cui si † innisus fuerit homo, in-

¶ Ent. ¶ Non potens sustinere.

trabit in manum eius. & perforabit eam, sic Pharao rex Ægypti

a ¶ O Ezechia.

omnibus, qui confidunt in eo. Quòd si responderis mihi, in do- 6

¶ Hoc verum. a ¶ Dominus. ¶ Hoc falsum.

mino Deo nostro confidimus, nonne ipse est cuius abstulit Eze- 7

a ¶ Quæ Achaz pater eius construxit, & Ezechias destruxit abiectis idolis, sed quod fecit causa religionis, ille in sacrilegium peruertit.

chias excelsa, & altaria, & dixit Iudæ, & Ierusalem: coram altari

¶ Solo.

isto adorabitis? Et nunc † trade te domino meo regi Assyriorum, 8

a ¶ In persona regis. b ¶ Paucitatem significat obsessorum.

& dabo tibi duo milia æquorum, † nec poteris ex te præbere ascé- 9

a ¶ Quasi: Me famulum Sennacherib minimum, non poteris sustinere, quomodo sustinebis ipsum. 10

d sores eorum. Et quomodo † sustinebis faciem iudicis vnius lo- 11

ci ex seruis domini mei minoribus? Quod si confidis in Ægy- 12

a ¶ Quasi frustra. b ¶ Respicite ad hoc si responderis mihi in domino Deo confidimus. c ¶ Satis astute.

pto, in quadriga, & in æquitibus, & nunc nunquid sine domi 13

¶ Non. ¶ Quia.

no ascendit ad terram istam, vt disperderem eam? Dominus 14

dixit ad me: Ascende super terram istam, & disperde eam. Et

a ¶ Quasi, quid necesse est populum falsis commouere terroribus, & vanam iactare virtutem.

dixit Eliachim, & Sobna, & Ioahe ad Rabsacen. Loquere ad ser- 15

a ¶ Chaldæa. b ¶ Eam quæ vtrisque communis est. c ¶ Hebraicè loquebatur, vt astanti populo terror incuteretur.

uos tuos Syra lingua, intelligimus enim, ne loquaris ad nos

Iudaicè in auribus populi, qui est super murum. Et dixit ad eos 16

e a ¶ Arroganter. b ¶ Elatus in superbiam, ex nunciorum humilitate, omnes quasi vnum alloquitur.

Rabsaces: Nunquid ad dominum tuum, & ad te misit me domi- 17

nus meus, vt loquerer omnia verba ista, & non potius ad viros 18 19

a ¶ Obsessi. b ¶ Fame. c ¶ Siti compulsi. d ¶ Quæ fluit ad pedes.

f qui sedent in muro, vt comedant stercora sua, & bibant † vrinam 20 21

A a *Sobna.* Sobna Scriba, aliâs nô superbus, qui vt tradũt Hebræi cômi natione Rabsacis perterritus inferiorẽ partem ciuitatis tradidit, arce remanẽte & templo.

b *Hæc dicit:* Sicut forsan à patre audierat, hæc dicit dominus: & vt verba eius habeant maius pondus. Notat arrogãtiam. Hæc dicit rex magnus quasi cõtraria fortitudo.

B ✱ Procopius. Superba valde, & insolẽs propheteque maximè contraria, vox illa Rabsacæ, cum pro hæc dicit dominus, rex magnus vsurpauit:

✱ Idem. Prouocat Ezechiam ad pugnẽ discrimẽ. sed ei sic respondereq̃t Ezech: *Hi in curribus, & hi in æquis.* Psal. 19.

c *Ecce confidis.* C Mentitur plane. Nusquam enim legitur Ezechiam in Aegypto spem posuisse.

† Dixi, vel puto: consilium & vis tua ad bellum tantũ modo est in labijs tuis.

† Innixus.

† Fideiussorẽ da, vel da vadem.

† siquidem.

† Vertere facies faciẽ ducis vnius.

d *Nec poteris.* D Nõ ex imbecillitate, sed pceptorũ dñi obseruatione qui per Moysen de rege Israel præcepit dicens: *Non multiplicabis tibi æquos, & currus, nec vxores plurimas.*

e *Iudaicè in auribus populi.*

✱ Epiphan. Qui spiritalẽ impugnãt Ierusalem, vide licet catholicam ecclesiã configurãtur quodammodo his, qui terrestrem Ierusalem oppugnant, studẽt enim patrũ vti sermone, E queadmodũ Rabsaces aliquando Hebraica lingua cõtra Israelẽ vsus est, si qui dẽ contra patres, & catholicã ecclesiam Hæret. patrũ doctrinã, & ecclesiasti vocẽ vsurpant. Sed à fructibus eorum, inquit dominus cognoscetis eos.

F f *Vt comedant stercora sua, &c.*

✱ Chrysost. Queadmodũ sordes, & limus aures corporis obstruũt, sic mere-

In N node Acti

† Ac Hon Mat

d Nec

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Qui erat super domum. *s. domini. quia erat summus Sacerdos, vt dictum est supra. 33.*

2 Et Sobna Scriba. *idest scriptor animalium, & iste est alius ab illo, de quo habetur supra. 22. qui ante Eliachim fuit summus Sacerdos.*

3 Et Ioahe filius Asaph a commentarijs. *i. Cancellarius regis. Et est a cõmentarijs vnum nomen indeclinabile & communis generis. In Hebræ. tamen habetur,* recordator. *Et vt dicit Ra. Sa. habebat officium reducendi ad memoriã casus tractandos coram rege, & secundum debitum ordinem prout casus debebãt prius vel posterius x d i.*

4 Et dixit ad eos. *Positis quibusdam præambulis, hic cõsequenter describitur comminatio Rabsacis ex parte regis Assyriorum loquentis.*

5 Quæ est ista fiducia qua confidis *scilicet te posse resistere. quasi dicat nulla est. quia si confidis de auxilio humano per regem Aegypti, illud nullum est, ideo subditur:* Ecce confidis super baculum arun. *& patet litera vsque ibi.*

6 Quod si responderis mihi. *vbi excludit ab Ezechia auxilium diuinum, dicens.*

7 Nonne ipse est cuius. *Quasi dicat non debes a Deo sperare auxilium, cuius dimisisti cultum. iste tamen Rabsaces dicebat falsum, quia post ædificationem templi per Salomonem non fuit Iudæis licitum alibi offerre sacrificia, nisi in casu ex dispensatione diuina, sicut Elias obtulit in monte Carmeli. 3. Reg. 18.*

8 Et nunc trade te. *i. obliga te per cautionem sufficientem.*

9 Et dabo. *Vnde Hebr. habetur:* Sis vadiatus. *s. pro duobus milibus equorum quos tradam tibi.*

10 Nec poteris. *Quasi dicat in toto populo tuo non inuenies tot homines, qui sciant & possint equitare.*

11 Et quomodo sustinebis faciem iudicis, &c. *Quasi dicat nullo modo, quia quilibet eorum habet satis plures equites in acie sua.*

12 Quod si confidis. *i. in adiutorio Dei & regis Aegypti simul excluditur hoc dicens.*

13 Dominus dixit ad me, &c. *hoc falso dicebat ad terrendum Ezechiam.*

14 Et dixit Eliachim. *Hic consequenter ponitur Ezechię petitio per nuncios suos facta, cum dicitur.*

15 Loquere ad seruos tuos. *quę non erat intelligibilis populo communi. Et erat petitio rationabilis, quia talis tractatus debet esse secretus quousque sit perfectus, & firmatus.*

16 Et dixit ad eos Rabsaces. *Hic consequenter ponitur dictę petitionis refutatio, cum subditur.*

17 Nunquid ad dominum tuum. *scilicet Ezechiam.*

18 Et ad te. *eius nuncium.*

19 Misit me dominus meus. *q. d. non, sed magis ad populum.*

20 Vt comedant stercora sua. *idest nisi reddant se voluntariè, ita diu erant obsessi, quod non habebunt aliquid ad comedendum, & bibendum.*

21 Et bibant vrinam pedum suorũ. *idest fluentẽ ad pedes* ✱ *suos*

8 Et

pedum suorum vobiscum? Et stetit Rabsaces, & clamauit voce 1
a ¶ Vt populus intelligeret, & timeret.
magna Iudaicè, & dixit. Audite verba Regis magni, regis Assyrio-
a ¶ Vt fortitudo contraria ei de qua dicitur: Hæc dicit Dominus Deus Israel. b ¶ Confortando.
¶ Accusatio Rabsacis testimonium est Ezechiæ, quod in domino confisus populum confortauerit.
c ¶ Quamuis promittat.
rum. Hæc dixit rex: Non vos seducat Ezechias, quia non poterit
a ¶ Suo.
eruere vos, & non vobis tribuat fiduciam Ezechias super domino, 2
a ¶ Conijciebat, vel audierat ab aliquo Ezechiam. sic persuadere populo
dicens: Eruens liberabit nos dominus, non dabitur ciuitas ista
in manu regis Assyriorum. Nolite audire Ezechiam. Hæc enim
a ¶ Minis miscet blanditias, vt quos non vincit terrore, vincat promissione.
b ¶ Quæ in benedictionem vestram pronciat.
a dicit rex Assyriorum: Facite mecum benedictionem, & egredi-
mini ad me, & comedite vnusquisque vineam suam, & vnus- 3
quisque ficum suam, & bibite vnusquisque aquam cisternæ suæ
a ¶ Ab Aegypto. Illuc enim ire decreuerat capta Lobna. b ¶ Quisque desiderat terram, in qua natus est 4
donec veniam, & tollam vos ad terram, quæ est vt terra vestra,
a ¶ Terram Medorum promittit, quæ est cultu, & situ terræ Iudæorum similis, æqualis enim inueniri non potest.
terram frumenti, & vini, terram panum, & vinearum. Nec † con- 5
¶ Qui multi, quanto minus vnus. 6
turbet vos Ezechias, dicens: Dominus liberabit nos. Nunquid
liberauerunt dij Gentium vnusquisque terram suam de manu
a ¶ Antiochiæ, & aliarum Ciuitatum.
regis Assyriorum? vbi est Deus Emath, & Arphat? Vbi est Deus 7 8
a ¶ Multi dij, etiam quos ante captiuitatem decem tribus coluerunt, & ideo perierunt. b ¶ Cuth eos coluerit.
Sepharuaim? Nunquid liberauerunt Samariam de manu mea?
b Quis est ex omnibus dijs terrarum istarum, qui eruerit terram
a ¶ Similiter. b ¶ Vnus, cum multi non poterunt decem tribus liberare.
suam de manu mea, vt eruat dominus Ierusalem de manu mea?
a ¶ Ne stulto respondeas iuxta stultitiam suam, ne videaris ei si. Non succendas carbones.
Et siluerunt, & non responderunt ei verbum. Mandauerat enim 9
a ¶ Ne alternando plura populum seduceret, vel maiores blasphæmias inferret, vnde. Non succendas carbo ign. b ¶ Hieron. Perspicua relinquentes, latentia differamus.
c eis rex, dicens. Ne respondeatis ei verbum. Et ingressus est Helia-
chim filius Helchiæ, qui erat super domum, & Sobna Scriba, & 10
a ¶ More suæ gentis audita blasphæmia.
Ioahe filius Asaph à commentarijs, ad Ezechiam scissis vestibus, & 11
nunciauerunt ei verba Rabsacis.

meretricij cā A tus, & huius sæculi fabulæ aures mentis, ne D. Paulū aut Ioannem audiamus. cū publicè legūtur in ecclesijs, sed confabulemur, & quasi stercus auribus nostris immittūt negotia humana, & quod barbarus ille minabatur dicens, comedetis stercus vestrum, id nūc multi nō verbo, sed re in vobis faciunt imò etiā multo foedius. Nā B fornicarij cātus, multo magis quam stercora sunt abominabiles.

a *Facite mecū benedictionem, &c.* Laudate me, benedicite me. Vel sicut habet alia editio. Facite quod vobis vtile est, vt me recipiatis, & pax maneat vobiscū.

b *Nunquid liberauerunt dij, Gentium vnusquisque, &c.*

✱ Procopius. Malè autem se ciuitatem adoriri se colligit in hunc modum. Si magnus est, & Iudæam tueatur aut eo nolente eam sumus adorti, & nulla est eius potētia: aut eodē D volente accessimus, & eadem quoque sicut alijs potiemur. Itaq; & Israelē fratrem vestrū bello superatum captiuū habemus, ne alios iam qui sui nō essent Deum tradidisse asseratis. Sed Israelem iā à Deo propter idololatriam iā alienū fuisse ignorabat. Ita deinde ratiocinatur. Si alios sui non seruarunt dij, neq; dominus Iudæos, quem cæteris præstare non video.

† Sinatis, vt verbis cludas

E

c *Et siluerunt, & nō respōderūt ei verbum. Mādauerat enim, &c.*

✱ Procop. At nihil ad blasphemias ist. respōderi passus est, pius rex ne ad maior. prouocaret iuxta illud: *Ne succendas carbones peccatoris.* Inutile siquidem fuerit cum illis quibus est animæ salus deplorata, verbis decertare, quos silentio præstat retundere, sermonisque veritate in nobis tandiù præmere, donec idoneo tempore à Deo in eos excitemur.

Eccl. 8.

Cap.

F

✱ NICOLAVS DE LYRA.

suos. Hominibus enim in timore, & angustia magna positis solet fluere vrina versus pedes, & per hoc innuit famem, & anxietatem eis futuram in obsidione, nisi reddiderint se.

1 Et clamauit, &c. *Ex hoc dicunt doctores quòd iste erat apostata à Iudaismo.*

2 Non vos seducat Ezechias. *Promittendo vobis auxilium à domino futurum.*

3 Facite mecum benedictionem. *ad reddendum vos mihi voluntariè.*

4 Et comedite, &c. *idest habitate pacificè, & quietè in terra ista.*

5 Donec veniam & tollam vos. *quasi dicat hic est modus regum Assyriorum, scilicet transferre Gentem sibi subiectam de terra sua natiua ad aliam, vt de eius obedientia sit magis securus iam enim ante fecerat hoc rex Assyriorum de Hosee rege Israel, & eius populo, vt habetur 4. Reg. 18.*

6 Ad terram, quæ est vt terra vestra. *idest similis in fertilitate, & amænitate: propter quod talis translatio non debet verbis esse grauis.* Nec conturbet vos Ezechias. *retrahendo vos ab isto, quod vobis offero.*

7 Dicens dominus liberabit nos. *Quasi dicat poterit: quod nititur probare cum dicitur.*

8 Nunquid liberauerunt dij gentium. *Quasi dicat cum essent multi dij, non potuerunt defendere cultores suos contra regē Assyriorum: ergo Deus vester qui vnicus est, vt dicitis, non poterit vos defendere. sed istud argumentum nullum est, quia illi non erant dij veri, sed falsi, & nullius virtutis. Deus autem verus vnicus est, & potentiæ infinitæ.*

9 Et siluerunt de manda. regis Ezechię. *Timebant enim ne si responderent, quod Rabsaces multiplicaret verba blaspæmiæ contra Deum.*

10 Et ingressus est Eliachim filius. *vt referret Ezechiæ Rabsacis verba.*

11 Scissis vestibus. *Hic erat modus Iudæorum, quòd scindebant vestimenta sua in signum doloris, quando contra Deum blasphæmiam audiebant. Vnde, & summus sacerdos imponens Christo, quod blasphæmasset scidit vestimenta sua, vt habetur Mar. 14. g.*

Sciadere vestes.

✱ Cap.

ADDITIO.

In cap. 36. vbi dicitur in postil. Et nunc tradite domino meo, &c. *Dictio Hebraica, quæ hic ponitur, vbi nos habemus:* Nunc trade te, *propriè significat mixtionem. Et est sensus: Et nunc admisce te domino meo, idest sis de societate eius, & ipse dabit tibi plus de equis quàm tu poteris habere de ascensoribus: & pa tet litera.*

A a CAP. XXXVII.

ET factum est cùm audiuisset rex Ezechia, Scidit vestimenta sua. Scindunt vestes, quia audierant Rabsacen blasphemantem. Scidit rex credẽs ex peccatis suis, & populi hoc prouenisse.

✻ Chrysostomus. Prophetis mos est dicere Deus me⁹ quamuis totius orbis est dominus, sed peculiare hoc est amori, vt ex communibus propria faciat.

c *Pro reliquiis.* Iam enim decem tribus adductæ. ciuitates Iudæ, & Beniamin vastatæ. pars etiam inferior ciuitatis in man⁹ hostium tradita ab impio & supbo pontifice Sobna.

D

b *Isaiam filium Amos.* In libr. Regum legitur, qui misit ad Isaiã prophetam. Sed hic, quia de se Isaias texit historiam, non prophetã, sed filiũ prophetæ se nominat.

c *Dies tribulationis, & correptionis, &c.* ✻ Procopius. Quasi dicat. euasimus parturienti, neq; tamen dolores ferre valẽti similes, qui dicere nequamus. *A timore tuo domine concepimus, & doluimus, & peperimus spiritum salutis.* Itaque Deum tuum ait, Deum nostrum nominare ausi non sumus.

d *Si quomodo audiat De⁹ tuus* ✻ Eucher. Nõ enim audem⁹ dñm oĩũ nostrũ dñm discẽte quo irascere, tãta patimur, sed tuum dicimus dominum, & hanc habemus vltionis fiduciam, quod viuens Deus blasphematur à cultore idolorum. Cumque venissent serui regis ad Isaiam, præuenit eos Isaias, & iam absentem regem audierat, & dicit quid respondere debeant domino suo.

† Prophetæ.

B

Isaiæ 26.

† Agendum, corripiendũ.

CAP. XXXVII.

a ¶ Blasphemiam Rabsacis. b ¶ Peccato suo irascens, quo putabat affligi Ciuitatem.

ET factum est cùm audisset rex Ezechias sci- 1

a ¶ Posita regali veste, & purpura

dit vestimenta sua, & obuolutus est, sacco, & 2

a ¶ Ad auxilium orationis fugit.

intrauit in domum domini. Et misit Elia- 3 4

chim, qui erat super domum, & Sobnam

Scribam, & seniores de sacerdotibus opertos

a ¶ Non stolis. ¶ Habitu miserabili.

b saccis, ad Isaiam filium Amos † prophetam, & dixerunt ad eum 5

a ¶ Conquastio. b ¶ Nostræ. c Diuinæ, d ¶ Hostium.

c Hæc dicit Ezechias. Dies tribulationis † & correptionis, & blas- 6

a ¶ Per similitudinem parturientis doloris significant suos. ¶ Quasi non possumus dicere. A timore tuo concepimus domine, & peperimus spiritum salutis. b ¶ Consilia nostra.

phemiæ dies hæc: Quia venerunt filij vsque ad partum, & virtus 7 8

a ¶ Explendi. ¶ Quasi fortassis audiet. b ¶ Non audemus dicere nostrum, quem iratum sentimus.

d non est pariendi. Si quomodo audiat dominus Deus tuus verba 9 10

Rabsacis, quem misit rex Assyriorum dominus suus ad blasphe- 11

a ¶ Quia vindicare potest. ¶ Ad

mandum Deum viuentem: & † exprobrandum sermonibus quos au

a Nostram latentem.

e diuit dominus Deus tuus. Leua ergo orationem pro reliquijs, quæ

a ¶ Omnes duces regis, serui consiliarij, amici. Vnde ab Autalone dicitur Chusi. Quare non Iuisti cum amico tuo. b ¶ Nota humilitatem non se prophetam dicit.

f repertæ sunt. Et venerunt serui regis Ezechię ad Isaiam. Et dixit ad 12

a ¶ Non meo. ¶ Meus, & eius.

eos Isaias. Hæc dicetis domino vestro. Hæc dicit dominus: Ne ti- 13

a ¶ Comminationem. b ¶ Famuli.

meas à facie verborum, quę audisti. quibus, blasphemauerũt pueri 14

a ¶ Non te. b ¶ De Taracha, vt patebit in sequenti.

regis Assyriorum me. Ecce ego dabo ei spiritum, & audiet nun- 15

a ¶ Chaldæorum. b ¶ Duo dicit, quod desiderabat audire, ipsum scilicet à periculo liberandum, & hostem in terra sua moriturum.

g cium, & reuertetur in terrã suam, & corruere eum faciam gladio in 16 17

a ¶ Domino permittente venit ipso præcipiente recessit.

h terra sua. Reuersus est autẽ Rabsaces, & inuenit regẽ Assyriorum ad- 18 19

a ¶ Præliantem. b ¶ Iam super ita Lachis vbi eum dimiserat. ¶ vbi putabat eum esse. ¶ iam capta, vel deserta. c ¶ Sennacherib.

uersus Lobnã. Audierat enim, quod pfectus esset de Lachis. & audiuit 20 21 22

Leua oculos, &c. ✻ Procopius. Quasi dicat, o Propheta, Te, qui nostrum omnem populum in hostium iam potestatem venisse nõ ignoras, pro nobis qui reliq sumus, orare deprecamur.

f *Et dixi.* Orationem eorũ præueniẽs, in spiritu cũcta præsciens.

g *Ecce ego dabo ei spiritum, &c.* Quasi dicat. Non dicã vniuersa, quę Assyrio faciã, ne meam videar iactare potentiã. Sed hoc vnum: *Ec. ego da.*

h *Et inuenit.* Pugnasse Sennacherib regem Assyriorum contra Aegyptios, & obsedisse Pelusium, iam que extructis aggeribus vrbe capienda, venisse Tarachã regem Aethiopiæ in auxilium, & vna † nocte in Ierusalem 185. milia de Assyrio exercitu corruisse, narrat Herodotus, & Berosus Chaldaicæ scriptores historiæ.

E

✻ Orauit

C F

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XXXVII.

✻ ET factum est. *Hic consequenter describitur ipsius Ezechiæ liberatio, & primò ponitur eius liberatio ab hoste, secundò ab infirmitate cap. seq. Prima in duas, quia primò circa hoc ponitur prophetica denunciatio, secundò angelica executio, ibi:* Egressus est. *Prima in duas, secundũ duplicem denunciationem, secunda ibi,* Reuersus est. *Prima in duas, quia primò ponitur Ezechiæ humilis petitio, secundò, Isaiæ consolabilis responsio, ibi:* Et dixit. *Circa primum dicitur:*

Diuisio.

1 Et factũ est, &c. *Eadẽ causa qua, & nuncij sui, vt dictum est.*

2 Et obuolutus est sacco. *idest, veste cilicina humiliando se coram domino, ideo subditur:*

3 Et intrauit, &c. *Ad ipsũ deprecandũ humiliter, & deuotè.*

4 Et misit, &c. *quia magis cõfidebat de meritis Isaiæ, quã de suis*

5 Filiũ Amos prophetã. *Ita habent aliqui libri. quod factũ est ab aliquibus correctionib. eo q̃ iste Amos fuit propheta, sicut dictũ fuit in principio huius: sed melius dicitur hic prophetã, vt referatur ad Isaiã, sicut & 4. Reg. 19. in principio, vbi tractatur ista historia.*

6 Dies tribulationis, &c. *scilicet mei, & totius populi.*

7 Et blasphæmiæ. *contra Deum.*

8 Dies hæc. *s. in qua Rabsaces dixerat prædicta, quæ erant ad afflictionem regis Ezechię, & populi, & vituperium Dei.*

9 Quia venerunt, &c. *in tanta afflictione sumus positi, vt mulier existens in afflictione partus cui deficiunt vires pariendi.*

10 Si quomodo, &c. *Sic legẽda est ista litera ibi incipiẽdo.* Leua ergo ad do. orat. pro re. quæ rep. sunt. *i. pro Iudęis q̃ remanserũt in regno Iudę, qui sunt valde pauci cõparatiuè ad tẽpora præterita: quia iam decem tribus erant captiuatæ.* Si quomodo audiat dominus Deus tuus., *idest quem tu colis sollicitè.*

11 Verba Rabsacis. *vt sic moueatur contra Assyrios pro verbis blasphematorijs, & liberet nos ab eis.*

12 Et dixit ad eos Isaias. *Hic consequenter ponitur Isaiæ consolabilis responsio, cùm subditur.*

13 Ne timeas, &c. *idest propter verba Rabsacis.*

14 Quibus, &c. *quia verba illa exprimebant Deum Israel esse impotẽtẽ, eo q̃ non posset saluare Ezechiã de manu regis Assyriorum, & sic sequebatur, quod esset impotentior homine mortali.*

15 Ecce ego, &c. *idest perturbationem mentis.*

16 Et audiet nuncium. *de Taracha rege Aethiopum inuadere regnum suum, vt habetur parte sequenti.*

17 Et reuertetur in terram suam. *ad eam defendendam.*

18 Et corruere, &c. *Hoc non fuit in ista reuersione: quia redijt p defensione terræ suæ, sed in alia, qui debellato rege Aethiopum, postea venit in Iudęam ad destruendam Ierusalem: Et percusso suo exercitu ab Angelo fugiens, redijt in terram suam, & tunc filij eius interfecerunt eum gladio, vt habetur in fine huius capituli.*

19 Reuersus est, &c. *Hic ponitur secunda denũciatio prophetica de liberatione Ezechiæ, & populi sui. Et primò circa hoc ponitur cõminatio Ezechię per regẽ Assyriorũ. Secundò eius deuota oratio corã rege cęlorũ, ibi,:* Et tulit Ezech. *Tertiò consolatio eius per prophetam conscium secretorũ diuinorũ, ibi:* Et misit Isaias. *Circa primũ notatur locus cũ dicit.* Reuer. est au. Rab. *peracto suo nuncio.*

20 Et inuenit, &c. *vbi erat fortalicium.*

21 Audierat enim, &c. *ipsa expugnata.*

22 Et audiuit. *scilicet Sennacherib.*

✻ De Ta-

a ¶Nuntios. ¶Hoc scilicet.
A de Tharacha rege Aethiopiæ, dicentes: Egres- 1
sus est, vt pugnet contra te. Quod cùm audis- 2
a ¶Vt quos non reperat viribus, sermone terreret.
set, misit nuncios ad Ezechiam, dicens: Hæc
dicetis Ezechiæ regi Iudæ † loquentes: Non te 3
decipiat Deus tuus, in quo tu cõfidis dicens:
Non dabitur Ierusalem in manu regis Assy-
riorum. Ecce tu audisti omnia quæ fecerunt 4
a ¶Patres mei.
omnes reges Assyriorum omnibus terris quas
a ¶Solus. ¶Ab vno.
subuertunt: & tu poteris liberari? Nunquid e-
a ¶Cultores suos. b ¶Multi.
ruerunt eos dij Gentium quos subuerterunt
a ¶Reges Assyriorum ¶Scilicet. b ¶Subuerterunt.
patres mei, Gozá, & Aron, & Reseph, & filios
a ¶Orientalis regionis.
Eden, qui erát in Thalasar? Vbi est rex Emath
¶Gentes vel secundum alios ciuitates.
B & rex Arphat, & rex vrbis Sepharuain, Ana &
a ¶Epistolas.
Aua? Et tulit Ezechias † libros de manu nun- 5
a ¶Contra Sennacherib blasphemias, solita arma arripuit. 6
ciorum, & elegit eos, & ascendit in domum 7
domini, & expandit eos coram domino, & 8
a ¶Cõfortatus, Isaia dicente: Ne timeas.
a orauit ad dominum,
a ¶Hominum & angelorum. 9
dicens: Domine exer- 10
cituũ Deus Israel, qui
sedes super Cherubim,
tu es Deus solus om-
nium regnorum terræ:
tu fecisti cælum, & ter
a ¶Ergo.
rã. Inclina domine au- 11
a ¶Exaudiendo. b ¶Miserando.
rem tuã, & audi. Aperi
oculos tuos, & vide: &
a ¶Vindicando.
audi omnia verba Sé-
nacherib q̃ misit † ad
blasphemandũ Deum
a ¶Non idola, non imagines mortuorum.
viuentem. Verè enim
domine desertas fece-
¶Idem coniiciunt de nobis.
runt reges Assyriorum
terras, & regiones ea-
¶Idola. ¶Et merito.
rum, & dederunt Deos earum igni. Nõ enim
a ¶Idola, & imagines mortuorum.
¶Scilicet.
erant dij, sed opera manuum hominum, li-
¶Alias des. ¶Ideo. ¶Sic.
gnum & lapis & comminuerunt eos. Et nũc
domine Deus noster salua nos de manu eius,
¶Sic. ¶Nomini tuo da gloriam.
12 & cognoscant omnia regna terræ, quia tu es
a ¶Non iuit, quia tam audacter orauerat, nec ad se vt prius miserat.
Deus solus. Et misit Isaias filius Amos ad Eze- C
13 ¶Per nuncios
chiam, dicẽs: Hæc dicit dominus Deus Israel.
14 Pro quibus rogasti me de Sennacherib rege E
¶Sententia.
15 Assyriorum, hoc est verbum quod loquutus
a ¶O Sennacherib.
est dominus super eum. Despexit te, subsan-
16 ¶Quando nuncij Ezechiæ non responderunt nuncijs tuis.
a ¶Non corrupta cultu idolorum.
17 b ¶Fugientem 185. milibus interfectis.
nauit te virgo filia Sion: potest te caput † mo- †mouebit
a ¶Ezechias ad Sennacherib.
18 ¶Non mihi sed Deo.
19 uit virgo filia Ierusalem. Cui exprobrasti; & d
¶Per seruos tuos.
20 quem blasphemasti, & super quem exaltasti
21 ¶Proprium superbiæ est supercilia erigere.
uocem tuam, & † leuasti altitudinem oculo- †eleuasti
a ¶Non ad me.
rum tuorum? Ad sanctum Israel. In manu
a ¶Non tua propria, vt maior esset atrogantia.
¶Non mihi.
22 seruorum tuorum exprobrasti domino, & di
23
24 xisti: In multitudine quadrigarum mearum e F

a *Orauit.* Iã securior de liberatione. Ante.n. ascendit, sed non legitur orasse: quia pro peccatis suis metuebat hæc fore.
b *Vere.n.domine.* Multis probatur historijs venisse reges Persarũ in Græciam, & subuertisse & spoliasse templa.
c *Et misit.* Historia libri Regũ, & Paralipomenõ admiscetur prophetiæ, qa & prophetia de liberatione vrbis, de interitu Assyrij, de reuersione solis, & de annis Ezechiæ additis.
C
d *Filia Ierusalẽ.* Quę prius D nõ respõderat iã certa d † vt probris afficeret. vltione, secura de pœna.
e *In multitudine quadrigarum.* * Theodoretus. Gloriatur se deiecisse cedros & cupressos, i. reges & satrapas deturbasse solio regio, libanum attondisse,

NICOLAVS DE LYRA.

*1 De Taracha rege, &c. *s. nuncios, qui ad hoc venerant ad eũ, dicentes quod sequitur.*

2 Egressus est, &c. *Quod cùm audisset misit nuncios ad Ezechiam, ne glorietur aut assecuretur in aliquo propter recessum Sennacherib de Iudæa, asserens pro certo, quòd rediret cõtra eum & populum suum in tanta fortitudine, quod non posset ei resistere, non solùm virtute humana, sed nec etiam diuina: ideo subditur.*

3 Non te decipiat, &c. *Et sic blasphemauit Deum tanquam falsiloquum, & impotentem, & ad hoc inducit rationem, cum subditur.*

4 Ecce tu audiuisti. *aliàs nosti: & est eadem ratio quæ posita est capitulo præcedenti a Rabsace dicta.*

5 Et tulit Ezechias, &c. *Hic consequenter ponitur ipsius Ezechiæ deuota deprecatio cùm dicitur:* Et tulit Ezechias. *idest, accepit.*

6 Libros. *i. literas regis Assyriorum, qui ei comminabatur literis, & verbis ad maiorem assertionem.*

7 Et ascendit, &c. *ad deuotius deprecandum ex sanctitate loci.*

8 Expandit eos, &c. *s. Ezechias, quia continebant blasphemias contra ipsum, vt sic indignaretur contra regem Assyriorum.*

9 Domine exercituum. *i. Angelorum.*

10 Deus Israel, &c. *Propiciatorium.n. quod sedes Dei dicebatur super alas Cherubim ponebatur, vt dictum fuit Exo. 25. & per hoc designabatur quod præerat omni Angelicæ creaturæ.*

11 Inclina domine. *i. effectum tuæ iustitiæ ostende contra Sennacherib te blasphemantem: Cætera patent vsque ibi.*

12 Cognoscant, &c. *Conterendo Sennacherib, qui Deos aliarum Gentium destruxit.*

13 Et misit. *Hic consequenter ponitur Ezechiæ consolatio per Isaiã ruinam Sennacherib de propinquo futuram denunciando. Et primò dicta ruina prædicitur, secundò ad hoc signum mirabile inducitur, ibi* Tibi autem. *Circa primum dirigitur primò verbum ad Ezechiam, cum subditur.*

14 Hæc dicit dominus. *Cuius verbum non potest esse falsum.*

15 Pro quibus rogasti me, &c. *Sunt exaudita.*

16 Despexit te. *In corde suo virtutem tuam pro nihilo reputando.*

17 Et subsannauit te. *sensibili signo. Subsannatio.n. propriè dicitur contemptus qui fit per rogationem nasi.*

18 Virgo filia Sion. *i. habitatio templi in monte Sion, mihi dilecta sicut filia. Et dicitur virgo propter integritatem fidei, quæ semper remansit ibi in aliquibus, & maximè etiam tunc vigebat tempore Ezechiæ.*

19 Post te caput mouit. *Comminando a longè.*

20 Filia Ierusalem. *Quæ dicitur virgo & filia ratione iã dicta, quia Ierusalẽ fuit ciuitas electa ad Dei cultum, vt habetur 2. Paral. 6. Consequenter Isaias dirigit sermonem ad Sennacherib, dicens.*

21 Cui exprobrasti, &c. *Comminando & blasphemando ex nimia superbia. Et respondet propheta.*

22 Ad sanctum Israel. *i. ad Deum sanctificantem Israel. Vel sic Ad illum quem Israel adorat vt sanctum sanctorum: & sic superbisti contra Deum, & non contra hominem tantum.*

23 In manu seruorum tuorum. *vt patet de Rabsace præcedẽti capitulo, & de alijs nuncijs a Sennacherib missis, vt habetur in isto capitulo. Et iste fuit maior contemptus, quàm si Sennacherib hoc fecisset in propria persona, sicut dare alapam alicui per personam vilem, quàm si aliquis notabilis hoc faceret manu propria.*

24 Et dixisti. *Præsumptuose attribuendo tibi victorias quas diuina virtute habuisti. Ideo subditur.* In multitudine quadrigarũ mearum.

A diſſe,i. nationes vaſtaſſe, quod libanus nationum infideliũ a mons ſit celeberrimus. Carmelum,i. Iſraelem, quod Carmelus Galilææ mõs ſit.

a *Et exſiccaui*. Tantus fuit exercitus,vt fluenta exſiccarent, & ideo puteos,aquę inopiam facerent.

✻ Procopius. Sequitur alia de ponte & fluminibus exſiccatis iactatio,qualia ab Aſiæ regibus fa- B cta narrantur, legimus.n.& fluuios põte iunxiſſe, & Xerxẽ Heleſpontum, & exhauſtos bibentiũ multitudine amnes fluere deſiiſſe. Sed nõ tua ſunt, inquit, iſta.Ego.n.laborum illis patiendiq; terminũ defixi. At tu quæ mihi iamdudũ certa conſtat,de impiarum gentium interitu, ſententiam meam non vides. Qui verò de Samaria, & Iudæa dici arbitrantur, Decebat te,aiunt, Prophetas meos euoluere, & quæ de illis prædicta ſunt,quæq; teipſo nunc vſus, tanquam inſtrumento, re ipſa compleo & præſto,intelligere. Eos.n.clemẽtia mea veluti manu,diu tutatus,poſtquam ad ſaluatorem ſuum redire nolle animaduerti,ad te remiſi,neq; prius in tuam poteſtatem venerunt.

b *Superbia*. Non vltrà ſuſtinebo,vt ſcias te non viribus tuis

C

Iuuenalis. Credit olim velificat us athos epotaq; flumina cælo prandente † munitos

† ſine viribus.

† decidua, & anno ſecundo ſponte naſcẽtia.

¶Ieruſalem. ¶Id eſt templum.
ego aſcendi altitudinem montium, † iuga Libani, & ſuc- 1 2
a ¶ ... ntes reges. Iudæis parentes.
cidam excelſa cedrorum eius, & electas abietes illius, & in 3
¶Domum domini. a ¶Populum,
¶Metaphoricos. Quaſi in tranſitu reges, & regiones ſubegi cum habitatoribus ſuis.
troibo altitudinem ſummitatis eius, ſaltum Carmeli eius. 4
a Ego fodi & bibi aquam, & exſiccaui veſtigio pedis mei 5 6
¶Populos. a ¶Dominus ad Iſaiam. b ¶In ſpiritu. c ¶Ab æterno.
omnes riuos † aggerum. Nunquid non † audiſti quę olim 7
a ¶Prædeſtinaueriin. b ¶Ab initio. c ¶Malum, quod per Sennacherib infertur. Non in hoc quod malum, ſed quod iuſtum & omne iuſtum bonum. 8
fecerim ei? Ex diebus antiquis ego † plaſmaui illud, & 9 10
a ¶Idem ſuper eum. b ¶Hoc malum. c ¶Meritis exigentibus. d ¶Principum.
nunc adduxi, & factum eſt in eradicationem collium cõ- 11 12
a ¶Intra ſe.
pugnantium, & ciuitatum munitarum. Habitatores ea- 13
a ¶Retracta ab auxilio earum. b ¶Mea. c ¶Sub aduentu eius. d ¶Tremore.
rum breuiata † manu contremuerunt, & confuſi ſunt, fa- 14
a ¶Cito conſumpti peccatis impedientibus. b ¶Non oliuæ non vineæ, nec fructuoſis arboribus comparantur. c ¶Termia (alias, Temna) quæ meſſem impedit
cti ſunt ſicut fœnum agri & gramen paſcuæ, & herba te- 15
a ¶In manu Sennacherib. b ¶Ante mortis tempus. c ¶Babylonis.
ctorum quæ exaruit antequam matureſceret. Habitatio- 16
a ¶O Sennacherib. b ¶Inde. c ¶In terram Iudæorum.
nem tuam, & egreſſum tuum, & introitum tuum ego co- 17 18
a ¶Prophetas cognoſcere feci & annunciare. b ¶Qua dixiſti. Quis Deus poterit liberare vos de manu mea 19
gnoui, & inſaniam tuam contra me. Cùm fureres aduer- 20
a ¶Quando dixiſti: In cælum aſcendam, ſupra ſidera cæli, ponam ſedem meam. b ¶Potentia diuinitatis te refrænando. 21
b ſum me, ſuperbia tua aſcendit in aures meas. Ponam ergo 22
c a ¶Quibus blaſphemaſti me. b ¶A Ieruſalem in terram tuam. 23
circulum in naribus tuis, & frænum in labijs tuis, & redu- 24
a ¶Propheta ad Ezechiam per nuncios. 25
d cam te in viam per quam veniſti. Tibi autem hoc erit ſi- 26 27
a ¶Salutis & eorum quæ futura prænuncio. b ¶Quæ ſeuerant ſcilicet antequam veniret Aſſyrius. 28
e gnum. Comede hoc anno † quæ ſponte naſcuntur, & in 29
¶Fugato Aſſyrio. 30
f anno ſecundo pomis veſcere. In anno autem tertio ſemi- 31

tuis hæc potuiſſe, ſed arbitrio meo. Merebantur.n. impiæ Gentes & infructuoſæ arbores, vt parte, quaſi ſuccidentur.

c *Ponam, &c*. Grego. Quaſi diceret cogitando inſidias ſuſpiras, ſed explere q̃ appetis non valendo, omnipotentiæ meę circulũ in naribus portas, vt cum bonorum mortem ardentius anhelas, ab eorum vita vacuus redeas.

✻ Theodoretus. Vt brutum tractat dominus eum, qui anima rationali pręditus: rationem corrumpit. *In camo & fræno maxillas eorum conſtringe, qui non approximant ad te.*

d *Tibi autem*. Omnia hæc per nũcios propheta ad Ezechiam loquitur qui Sẽnacherib dixerit, quid ei dominus reſponderit. Nunc ad ipſum verba cõuertit,ne dubitet ventura quæ prædixit. In hoc.n. maximè prophetis credebatur: quia non ſolum lõgè poſt futura, ſed in proximo complenda teſtabantur.

c *Comede hoc anno*. ✻ Procop. Q.d. Si quo tibi ſigno ad eorũ fidem quæ dicta ſunt, opus eſt, ſcito te anno iſto reb. quæ ſponte naſcunt, victurum, qui terram colere ppter hoſtes nõ poſſis. Iſtorum aũt reliquijs anno ſcđo nutrieris.

f *Et in anno*. ſ. iminẽte meſſe irruerũt Aſſyrij, & vaſtauerũt meſſes

lib. 13. † lat... † tau... † p...

E

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ego aſcendi altitudines montium.*i. Iudææ quæ eſt terra montuoſa.*

2 Iuga Libani.*i. montem Sion vbi erat templum, quod dicitur hic Libanus, eò q̃ erat ædificatũ de lignis Libani, vt habetur 3. Reg. 5. Et loquitur de futuro per modum præteriti, quia præ ſuperbia credebat certitudinaliter hoc futurum eſſe, ac ſi iam feciſſent: veruntamen quia realiter non erat factum, ideo ſubditur per modum futuri.*

3 Et ſuccidam, &c. *Templum.n.erat ædificatum, partim de lignis cedrinis, & partim de abiegnis.*

4 Saltum Carmeli eius. *ad deprædandum animalia quæ ibi depaſcebantur in magna copia.*

5 Ego fodi, &c. *ſ. puteos & ciſternas de nouo. Et cauſa ſubditur*

6 Et exiccaui. *q.d. Tanta eſt multitudo exercitus mei in hominibus, & animalibus, quod aquæ præexiſtentes ibi non ſufficerent.*

7 Nunquid non audiuiſti. *tu Sennacherib.*

8 Quæ olim fecerim. *Creando mundum de nihilo. Vel aliter, & melius, vt videtur.* Quæ olim fecerim. *transferẽdo regna de Gente in Gentem pro voluntate mea? quaſi diceret ſic, vt ex annalib. & chronicis in conſpectu tuo lectis, ſicut & de Aſſuero legitur Eſther 6. in aliquib. libris addatur ei. Sed non eſt in Hebræo, nec 4. Reg. 19. vbi ponitur iſta hiſtoria: ſi tamen addatur non eſt referendũ ad regem Aſſyriorum, vt aliqui expoſitores dicunt, ſed ad genus humanum cuius Deus tranſtulit poteſtates & regna, vt dictum eſt.*

9 Ex diebus antiquis.*i. ab æterno.*

10 Ego plaſmam illud.*i. diſpoſui fiendum quidquid fit ſucceſſione temporum.*

11 Et nunc adduxi. *ſ. victorias quas per patres tuos & te feci propter peccata hominum puniẽda, ſecundum quod dicitur ſuprà decimo. b.* Væ Aſſur, virga furoris mei, & baculus ipſe eſt.

12 Et factum eſt, &c. *i. principum ad inuicem diſcordantium: quia aliqui volebant ſe reddere, alij verò contradicebant.*

13 Habitatores earum, &c. *poteſtate eorum diminuta.*

14 Facti ſunt ſicut fœnum agri, & gramen. *in quo non eſt potentia reſiſtendi.*

15 Et herba tectorum. *Quę defecit antequam veniret ad perfectionem.*

16 Habitationem tuam.*i. regno tuo.*

17 Et egreſſum tuum. *ad veniendum contra populum meum.*

18 Et introitum tuum. *intra Iudæam.*

19 Ego cognoui.*i. antè diſpoſui.*

20 Et inſaniam tuam contra me. *Vt permitterem hoc te facere: quia Deus non eſt actor mali culpæ, niſi tantũ permiſſiuè.*

21 Cum fureres, &c. *meam maieſtatem blaſphemando.*

22 Superbia tua. *qua facta prædicta attribuiſti tuę virtuti.*

23 Aſcendit, &c. *Quaſi dicat tempus eſt te reprimendi & puniẽdi, ideo ſubditur.*

24 Ponam ergo, &c. *ſicut fit bubalis, vt iugo ſupponantur.*

25 Et frenum, &c *ſicut equis indomitis.*

26 Et reducam te. *malis gradibus tuis.*

27 In via per quam veniſti. *vt habetur infrà eodem cap.*

28 Tibi autem, &c. *Hic ad prędictorum confirmationem datur mirabile ſignum, cùm ſubditur.*

29 Comede hoc an.*i. ſine cultura hominis: & illa fuerunt quę germinauerunt ex granis contritis ab exercitu Sennacherib, qui vaſtauit & diripuit bona terrę, quando iuit ad pugnandum contra regem Aethiopię vt dictum eſt, quia ſicut dicunt Hebręi ex illis granis tot bona creuerunt, quòd totus populus Ezechię potuit vno anno ex illis viuere.*

30 Et in anno, &c. *dicit Ra. Sa. q̃ exercitus Sennacherib pręciderat arbores fructuoſas, & ipſe Ezechię promittitur, quòd miraculo ſè facerent ramos ita magnos, quod de fructibus ibi naſcentibus populus anno ſecundo poterit ſuſtentari.*

31 In anno autem, &c. *Quaſi dicat. O tu Ezechia cũ videris iſta* ✻ duo

13 Habi-

A messes, & vineta, & olivueta: & ob nimiam obsidionem, quod ex granis repertum est, habuerunt in victum primo anno, & secundo: quia .n. in anno obsidionis serere non potuerunt, quæ repererunt ex pomis, & frugibus sumpserunt.

¶Quæ vastatæ sunt.
nate, & metite, & plantate vineas, & comedite fructum
a ¶Reliquiæ Iudæorum quæ se euasuras non credunt: sed tantam recipient abundantiam, vt quasi arborum fertilissima pomis repleantur.
earum. Et mittet id quod saluatum fuerit de domo Iuda,
¶Idem est. a ¶A simili arboris fructuosæ.
a & quod † reliquum est, & mittet radices deorsum, & fa- 1
a ¶Quia & decem tribus, & ciuitates Iudæ vastatæ.
ciet fructum sursum. Quia de Ierusalem exibunt reliquiæ, 2
a ¶Saluati. b ¶Dilectio & misericordia, non eorum merita.
c ¶Qui contra aduersarios zelatus est populum tuum 3
& saluatio de monte Sion. Zelus domini exercituum fa-
b ciet istud. Propterea hæc dicit dominus de rege Assyrio- 4 5
¶Quamuis obsideas.
rum. Non † introibit ciuitatem hanc, & non iaciet ibi sa- 6 7
a ¶Vnde quenquam occidat.
gittam, & non occupabit eam clypeus, & non mittet in 8 9
circuitu eius aggerem. In via qua venit, per eam reuer- 10
tetur, & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit dominus. 11
c Et protegam ciuitatem istam, vt saluem eam propter 12
a ¶Non merito vestro. ¶Nota ibi aliquos esse & fide & opere hæredes Dauid.
b ¶Pro bonis patribus etiam malis filijs miseretur Deus
me, & propter Dauid seruum meum. Egressus est autem 13
a ¶Dei potentia sine vlnere occidit & in cinerem redegit.
Angelus domini, & percussit in castris Assyriorum, cen-
a ¶Sennacherib, & pauci cum eo decem tantum, vt tradunt Hebræi, & Israelitæ.
tum octogintaquinque milia. Et † surrexerunt mane, &
a ¶Mortui erant. ¶A Iudæa.
d ecce † omnes cadauera mortuorum. Et egressus est & a-
bijt, & reuersus est Sennacherib rex Assyriorum, & habita 14
a ¶Contemptor veri Dei quasi victor.
uit in Niniue. Et factum est cùm adoraret in templo 15
e Nesrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

a *Et mittet, &c.*

✻ Gregorius. Radicem nomine latentes cogitationes accipimus, quę in occulto prodeunt, sed in ostensione operum per apertum surgūt, sicut de verbi semine per prophetam dicitur. *Et hoc quod saluatum fuerit, &c. mittet radices deorsum, & faciet fructum sursum.* Radicē quippe deorsum mittere, est cogitationem bonam in abditis fructificare, Fructum verò sursum facere, est per efficaciam operis B recta quæ cogitauit ostendere.

✻ Eusebius. Manifestissimè hæc Apostolorum domini, & discipulorū electionem significāt. Hi enim relicti ex populo Iudæorum radicem deorsum agunt, hoc est, doctrinā toto orbe dissemināt, vt toto orbe euāgeliū radices agat fortissimas & faciat semē sursū ad cęlestia promissa, & ad mansiones cœlestes vberem fructum præmittant.

b *Propterea.* Reuertitur ad propositum, & post futurorum spem metum excutit præsentem. Nec enim tanta erit lætitia de his quæ promittebat futura, quanta de imminentibus cura.

C c *Propter me.* Significat, quia non ex merito suo sed Dei clementia conseruantur, imo & patris eorum Dauid memoria. In quo admonentur suæ negligentiæ, & fidei illius atq; iustitiæ quam tantum diligit Deus, vt posteros sanctorum merito eorum tueatur.

✻ Chrysostomus. Magnum indicium diuinæ misericordię, quod cum non inuenit homines viuos & fiducia præditos, qui possunt intercedendo veniam obtinere, confugit ad defunctos, & per illos inquit se remissurum D peccata, quemadmodum Ezechiæ dicit, protegam ciuitatem hanc propter me, & propter Dauid puerum meū. Olim enim mortuus erat Dauid.

✻ Idem. Venit ad Ezechiam Isaias, & dicit (ne putaret ille quia iustitia sua exauditus est, & certè iam defecerat Dauid, & habebat multos annos requiescens) Quid ergo dicit ei. Protegam hanc ciuitatē propter me & propter Dauid seruum meum. Dauid mortuus est, & merita eius vigent. O rem admirabilem? O ineffabilis clementia Dei, homo mortuus viuo patrocinatur. O iustorum & post consummationē inexpugnabilis pugna virorum.

Hom.2. in Psal. 50. Sanctorum merita & intercessio quātum prosint.

✻ Idem. Habet res ista (scilicet orationes, & eleemosynæ pro defunctis) non nihil consolationis. Audi quippe quid Deus dicit. Protegam ciuitatē istam, &c. Si memoria duntaxat iusti tantum valuit, quando & opera pro eo fiunt, quid non poterunt? F

Hom.3. in c. 1. ad Philip. E

-mittet

†surrexit.

✻ Procopius. Hinc omnes intelligant, quantum pietas ipsa valeat, quæ posteris etiam indignis salutem pariat.

d *Et reuersus.* Ideo reseruatus, vt sciat potentiam Dei & blasphemantia comprimat ora: & prædicit maiestatem illius quem ante despexerat.

Filij Sennacherib quare fugerunt.

e *Filij eius.* Inuidentes (secundum traditionem Iudæorum) Asaraddon fratri suo, & ex altera matre, quem ob amorem matris sibi decreuerat in regnum succedere. Et quia ille iam cœperat regnare, fugerunt occiso patre. In hoc nequior populo suo ostensus, quia non in terra sua ab ipso percussus: sed ad gloriam Dei (sicut Pharao inter multas plagas) reseruatus a filijs in templo Dei sui occidendus.

Ara-

✻ NICOLAVS DELYRA.

duo signa, scias ruinam Sennacherib futuram in principio anni tertij quando reuertetur ab obsidendum Ierusalem, ita quòd ipso defectio poteris tute seminare & metere & viuere quietè, ideo sequitur. Et mittet. *Subditur.*

1 Radices deorsum. *i. stabilietur in terra.*

2 Et faciet fructum sursum. *i. opera sancta.*

3 Quia de Ierusalem exibunt reli. *i. duæ tribus quæ remanserant, alijs decem captiuatis, & istæ duæ tribus timore Sennacherib intrauerunt Ierusalem fugiendo de circunstantibus locis timore Sennacherib: sed exercitu eius percusso exierunt inde securè ad loca sua redeuntes.*

4 Et saluatio, &c. *quia orationes Ezechiæ ibidem in templo stātis & sacrificia Sacerdotum cum precibus Isaiæ meruerunt illam saluationem populi de manu Sennacherib.*

5 Zelus domini. *vindicans blasphemia Sennacherib.*

6 Propterea hæc dicit dominus. *cuius verbum non potest esse falsum.*

7 Non intrabit ciuitatem. *vt credit.*

8 Et non iaciet, &c. *quia non permittetur tantū appropinquare, vt hoc possit facere.*

9 Et non occupabit eam clypeus. *i. bellatores clypeati ad inuadendum ciuitatem parati, vnde 4. Reg. 19. g. dicitur. Et non occupabit eam munitio, quia sicut dicit Ra. Sa. adhuc exercitus Sennacherib non erat antè Ierusalem: quia fuit percussus in Nobe, quæ non multum distat a Ierusalem & huic consonat quod dictum est supra decimo. g.* Adhuc dies est, vt in Nobe stetur. *Et dicitur ibi Nob locus ille quem Ra. Sa. vocat Nobe.*

10 Et non mittet in circumitu eius aggerem. *ad implendum fossata.*

11 In via qua venit. *quia compulsus fuit fugiendo redire in terram suam, vt habetur parte se.*

12 Propter me. *idest propter meam iustitiam demonstrandam in Sennacherib destructione, & gloriam meam in templi protectione.*

Diuisio.

13 Egressus est autem Angelus domini, &c. *Præmissa denunciatione prophetica de ruina Sennacherib. Hic consequenter ponitur executio Angelica, vbi primo ponitur percussio exercitus, cùm dicitur.* Egressus est autem. *Secundò percussio regis, cum dicitur.*

14 Et egressus est & abijt, & reuersus, &c. *de Iudæa confusibiliter fugiens.*

15 Et factum est, &c. *Dicunt aliqui, quòd hoc fuit quia ordinauerat Asaraddon regnaturum post se, istis duobus .s. Adramelech, & Sarasar filijs suis postpositis: & sic interfecerunt eum desiderio regnandi. Sed huic videtur obuiare quod subditur.*

pabit

a ¶Non Angelus, à quo percussis alijs. patricidio filiorum reseruatus est.
percusserunt eum gladio, fugeruntq; in ter- 1
a ¶Qui misit samariæ cultores ne inculta remaneret.
ram Ararath: & regnauit Asaraddon filius
eius pro eo.

Ararath

A a *Ararath*. Regio Armeniæ campestris, per quam fluit Araxes incredibilis vbertatis ad radicem Tauri montis, qui illuc vsque tenditur. Arca verò Noe non ad montes generalis Armeniæ delatata est, quæ appellata est Ararath, sed ad montes Tauri altissimos qui imminent campis Ararath. D

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Fugeruntq; in terram Ararath. *i. Armeniæ, & sic videtur quòd non interfecerunt eum cupiditate regnandi: propter quod Ra. Sa. aliam causam assignat dicens, quòd principes regni sui erant turbati contra eum, eò quod filij eorum & amici fuerant mortui propter eius superbiam & blasphemiam contra Deum Israel, vt dictũ est: propter quod tractabant de morte ipsius. Quod cùm ad aures eius peruenisset intrauit tẽplum Dei sui, orans & promittens quod si periculum hoc euaderet, in eius honorem duos filios prædictos sacrificaret: quod intelligentes filij eum interfecerunt, ne ab eo occiderentur: & huic consonat quod dicitur. Cùm adoraret.*

CAP. XXXVIII.

¶Idest quibus mortuus est Sennacherib.
IN diebus illis ægrotauit 1
Ezechias vsque ad mortem Et introiuit ad eum
Isaias filius Amos † propheta, & dixit ei. Hęc dicit
a ¶Quis in regno succedat, &c. 2
dominus. † Dispone domui tuę; quia
b morieris tu, & non viues. Et conuertit 3

CAP. XXXVIII.

Prou. 3. b.

a IN *diebus illis ægrotauit*. Quia de victoria dignas Deo grates nõ retulit, sed in superbia euanuit, sicut, Reg. & Paralip. liber aperit vnde. Quem Deus diligit, corripit, ne eleuetur in superbiam post incredibiles triumphos.

† prophetæ

B † Præcipe.

b *Morieris tu*. Cui simile. Niniue subuertetur: & multa sub comminatione prædicta, nec impleta non Deo mutante sententiam, sed prouocante nos ad sui notitiã. Dominus enim patiens est super malicia.

Psal. 50. b.

Augustinus. In Psal. 50. *Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi*. Super hoc incerto Niniuitæ pœnituerunt: dixerunt. n. Quis scit si conuer. & ig. Deus? Stetit ergo Niniue, an ueria est? Aliter videtur hominibus, aliter Deo Ego autem impletum esse quod propheta prædixit video. Respice quę fuit Niniue, & vide quia euersa est in malo, ædificata est in bono. Sic dictum est Ieremiæ. *Ecce dabo tibi eradicare, & rursus ædificare & plantare*. Inde est etiã illa vox. *Ego percutiam, & ego sanabo*.

Ionæ. 3. d.

Iere. 1. b.

Deut. 32. f.

lib. 2. de mirabilibus sacræ scripturæ ca. 28.

* Idem. Ezechias ne de victoria aduersus Sennacherib esset eleuatus, & forsitan etiam gratiarum actione exiguus, in grauissimi languoris morbum incidit, Ad quẽ in ipso languore visitandum, Isaias propheta veniens, dixit dispone domui tuæ, &c. Quo tristi nuntio per motus ad parietem faciẽ suã conuertit, lachrymabilemq; prouita precem fudit. Non quod de suo, vt pote perfectus, merito in conspectu conditoris sui incertus fuit, sed quia in Christi venturi generatione sui generis prosapiam in throno Dauid lucernam non dereliquit.

Gregorius cum prophetia rerum euentus immobili veritate pronunciet, falsum videtur quod Isaias ait ad regem ægrotantem. *Dispone domui tuæ, quia morieris, & non viues*. cum regi pœnitenti & oranti quindecim annos addiderit dominus ad vitã Similiter de Iona dicitur quod prædicauit Niniuitis. *Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur*. & tamen postea ante 40. dies Niniuitę misericordiam Dei consecuti sunt. Sed dicendum est ꝙ prophetæ in libro ipso præscientiæ Dei vbi omnia scripta sunt legentes, non omnia percipiebant, sed quædam, & eodem modo quo Deus permittebat. Legerat n. Isaias in illo libro, quòd rex Ezechias secũdum opera quæ fecerat longiorem nõ merebatur vitam: & secundum rei physicam viuere non poterat. Sed non legerat, quòd per lachrymas & orationes esset impetraturus. Legerat similiter Ionas in eodem libro quod Niniuitarum nequitia secundum hoc quod agebant quadragesima die complenda erat & ita ciuitas eorum destruenda. Sed illud non legerat quod per suam commonitionem essent acturi pœnitentiam & ita misericordiam consecuturi. Vterq; igitur quod legerat prædicauit, & quantum ad eos pertinebat, incommutabilis erat veritas, quia neminem intẽdebant fallere. Dicit. n. August. Quicunque sic credit vt loquitur, & si non vera loquitur, tamen fideliter loquitur. E

Ionæ. 3. b.

C Prophetæ quali cognitione prophetias enũcient

Deus etiam secundum quod Gregorius dicit, sententiam mutat, sed non consilium. Sententiam debemus intelligere sensum verborum, consilium verò ab æterna dispositione est. Sententiam verò seruis suis Deus reuelauerat, non tamen consilium: sed vt eorum comminationibus pœnitentiam incuteret populis suis, & sic eorum misereretur. Videtur tamen, quòd ea verba quæ dixerunt in libro vitæ non legissent. Cum enim Isaias simpliciter diceret, morieris & non viues, & Ionas. Niniue subuertetur, & ista non essent futura, non videntur illa esse in libro Dei, quæ non erant futura. Sed sciendum est, quòd Deus duobus modis aliquas res cõsiderat secundum merita & secundum rei naturam (quæ dicuntur causæ inferiores esse) & secundum suum consilium. Vnde Ezechiam moriturum Deus præuiderat secundum meritum, vel s'm physicam, licet non futurum & nõ moriturum, vel secundum consilium suum. Vtrũque igitur scriptum erat in libro vitæ, sed alterum suo prophetæ permisit legendum, alterum verò non permissum est. Verũ dixit, nec est deceptus quia sic legit, nec est mentitus quia sic credidit: & secundum illas inferiores causas locutus est, quamuis simpliciter & sine additamento. Si quis videret cæcum & diceret. Iste amplius non videbit, etiam si diuino consilio lumen reciperet: ille non mentiretur, quia rei physicam est secutus. Eodem modo, & Ionas subuersionem Niniuitarum vidit in mente diuina quæ F

tamen

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXVIII.

* IN diebus illis ægrotauit Ezechias vsque ad mortem. *Post liberationem Ezechiæ ab hoste, hic consequẽter ponitur eius liberatio ab infirmitate. Circa quod primo ponitur eius mirabilis sanatio, secundo reprimitur ex hoc insurgens elatio, cap. seq. Prima in tres, quia primo denuntiatur sanatio, secundo interponitur Ezechiæ oratio ibi.* Scriptura. *tertiò sanationis executio, ibi.* Et iussit. *Prima in duas: quia primò sanatio denunciatur, secundò, ad hoc signum mirabile datur. ibi.* Hoc autem. *Circa primum præmittitur infirmitas, secundo nunciatur sanitas, ibi.* Et factum est. *Circa primum dicitur.*

1 In diebus illis ægrotauit Ezechias vsq; ad mortem. *i. taliter, quod non poterat curari per naturam. Dicunt autem aliqui, quod hoc contigit ei eo quod non reddiderat gratias domino sufficiẽter de percussione exercitus Sennacherib. Sed hoc improbat Rab. Sa. per hoc quod Isaias dixit sibi postea. Et de manu regis Assyriorum eruam te, & ciuitatem istam. Ex quo videtur, quod illa percussio exercitus fuit post infirmitatem Ezechiæ, & non ante, propter quod dicit hoc ei accidisse: eo quòd noluerat vxorem accipere, quod tamen facere tenebatur, vt linea Dauid in regno per ipsum continuaretur: propter quod conualescens accepit vxorem de qua genuit Manassen. Et huic dicto concordare videtur quod habetur 4. Regum 21. vbi dicitur quod Manasses erat duodecim annorum cùm regnare cœpisset immediatè post mortem Ezechiæ, qui vixit quindecim annis post sanationem istam, ideo dicit Ra. Sa. quod illud quod sequitur.*

2 Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues. *i. fac testamentum tuum. Isaias Ezechiæ tertia die ante percussionem exercitus Sennacherib, & tertia die sequenti qua fuit illa percussio facta, Ezechias sanatus ascendit in domum domini, vt habetur 4. Reg. 20.*

3 Et conuertit Ezechias faciẽ suã ad parietẽ, & orauit ad

* domi-

tamen futura non erat quia illud quod vidit, secundum
A merita eorum vidit. Quòd verò conuersi sunt consilio
Dei fuit, quod ipse non vidit.

a *Ad parietem.* templi, scilicet iuxta quod Salomon extruxit palatium.

b *Obsecro domine.* Iturus ad dominũ narrat opera sua. Fœlix conscientia quæ in tempore malorum potest recordari bonorum.

Obsecro domine. audiens se moriturum, non annos plurimos petit, sed Dei iudicio dimittit quid præstare velit. Nouerat Salomonem Deo placuisse. quia non petierat ampliores annos vitæ.

c *Et quod bonum.* Idola patris sui destruxit, ostia domus domini quæ ille clauserat aperuit: serpentem æneum quem in Gabaon Iudæi adorabant cõminuit, & in ventum sparsit.

d *Et fleuit.* Fleuit quia moB riebatur sine filijs, & promissionem patrib. suis factã timebat perituram pro peccatis suis: de qua ad Dauid: *Cum dormieris cum patrib. tuis suscitabo semen tuum quod egredietur de lumbis tuis, & ponam illud super thronum Israel in sempiternum, & erit mihi in filium, & ego ero illi in patrem.* Alij asserunt etiam sanctos morte terreri pro incertitudine iudicij. Notandum autem, quòd dies mortis non necessitate singulis præscita sit, sed volũtate Dei & ignotis mortalib. causis vel viuat aliquis vel moritatur, præsertim cùm nunc statuta mortis necessitas differatur & post mortem plurimos resuscitatos legamus.

e *Et factum est verbum domini.* Præpostero ordine hic refertur historia, quæ in Regũ volumine cõsequentius legitur.

f *Ecce ego adijciam super dies.* Secundum quod visum est. In præscientia enim in qua & hi anni erant, nihil additũ est. Præsciebat enim Deus, eum quidem vsque ad mor-
C tem infirmitate animi affligendum, sed oratione & pœnitentia conualiturum. Dicunt quidam quod malè viuendo, nõ mereatur quis ad vitæ suæ terminũ peruenire, vel bene agendo, ante tempus mereatur rapi ad præmia D vitæ, vnde: *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Psal. 54.d. Et illud: *Raptus est ne malitia mutaret cor illius.* Sap. 4.d. Historia libri Regum & Paralipom. prophetiæ mixta est, quia & prophetia historiæ copulata, de liberatione vrbis, de interitu Assyrij, de reuersione solis, & de annis Ezechię additis.

a ¶Quia ad templum ire non poterat. ¶Domus vel templi. ne gemitus audiatur vel lachrymæ videantur.

Ezechias faciem suam ad parietem, & orauit
a b ad dominum, & dixit: Obsecro domine me- 1
mento quæso quomodo ambulauerim corã

a ¶Religionis. b ¶Non claudicans post idola. Quis enim gloriatur mundum se habere cor?

c te in veritate, & in corde perfecto, & quod
d bonum est in oculis tuis fecerim. Et fleuit Eze

¶Priusquam exiret mediam partem atrij.

e chias fletu magno. Et factum est verbum do-
mini ad Isaiam dicens: Vade & dic Ezechiæ: 2

a ¶Cuius promissionem desideras. opera testaris. Fecit enim rectum sicut Dauid pater eius.

Hæc dicit dominus Deus Dauid patris tui:

a ¶Quia ambulasti in veritate & in corde perfecto. b ¶Quia fleuisti fletu magno.

f Audiui orationem tuam, & vidi † lachrymas
tuas. Ecce ego adijciam super dies tuos quin- 3

¶Quos non postulasti. ¶Insuper regni securitas promittitur.

decim annos, & de manu regis Assyriorum 4
eruam te, & ciuitatem istam, & protegam

¶Iudæi semper quærunt signum.

g eam. Hoc autem tibi erit signum à domi- 5
no quia fecit dominus verbum hoc quod lo-
quutus est: Ecce ego reuerti faciam vm- 6
bram linearum, per quas descenderat in

a ¶A decima enim hora in primam, & pene duplicatus est dies.

horologio Achaz in sole retrorsum decem
lineis: & reuersus est sol decem lineis per

a ¶LXX. oratio: sed hoc melius, quia præterita narrat de beneficio agens gratias.

gradus quos descenderat. Scriptura Eze- 7
chiæ regis Iuda, cùm ægrotasset & conualuis-

† lachrymam tuam.

✻ Procopius. Ex his demonstratur vitam non fati necessitate claudi, sed a Deo quibus nouit ipse rationibus, aut in lucem educẽdo, aut tempora metiendo aut pro voluntate deniq; ætatis extremum producendo, de finiri: cũ solus vitæ nostræ tempora dimẽsus, iam iam morituros, sicut Ezechiam non excitare tantum & recreare, sed extinctos etiam in vitam reuocare valeat.

g *Hoc autem tibi erit signum a domino quia fecit dominus verbum hoc quod loquutus.* præsentis scilicet temporis & futuri, vt quomodo sol reuertitur ad exordium sui. ita Eze E chię vita ad euolutos redeat annos. Nobis quoq; in Hebdoade & Ogdoade viuentibus post resurrectionem Chri uitę spatia protelẽtur.

✻ Augustinus. Cùm Isaias duas prophetias sibi cõtrarias eadem ora protulisset, necesse erat ut alteram quę facienda esset, signi ostensione firmaret. Vnde ut rex quod dicebatur indubitanter crederet, solis in ortum ab occasu per decem horas, cursũ recidiuo Deus tramite, retorquet, quatenus inde ueluti mane iterũ festinare inciperet, qui diei totius exceptis duabus horis spatium consummasset. Per quas duas horas ut multi æstimant, celeri cursus de occasu in ortum reuertitur, ut dies integra rursum sine interueniente nocte in ortu innouaretur, ut scilicet dies duos etiam in hac uice in una luce concluderet. Quomodo & sub Iesu filio Nun in illo prędicto bello moram fecisset indubitanter & hac uice luna reuerti minimè dubitatur, quatenus ne quicF quam ut prędiximus in cyclorum cursibus, conturbaretur. Vnde in hac reuersione conuenit solẽ non mutasse, sed suo

Lib. 2. de mirabilib. sacræ scripturæ c. 28.

NICOLAVS DE LYRA.

dominum. *vt oraret secretius & deuotius, & non impediretur ab assistentibus.*

1 Obsecro domine memento quęso quomodo ambulauerim coram te in ueritate & in corde, &c. *Hoc non dixit ad iactantiam, sed magis ad gratiarum actionem, recognoscens quod hoc processit ex bonitate diuina, ut sic gratus de præcedentibus, vlteriorem gratiam impetraret.*

2 Et factum est uerbum domini ad Isaiam dicens. *Hic consequenter denunciatur eius sanitas, & patet litera vsque ibi.*

3 Ecce ego adijciam super dies tuos. *quos iam perfecisti.*

4 Quindecim annos de manu regis Assyriorũ eruam te, &c. *Ista fuit prophetia prædestinationis, quæ est, quando fit reuelatio prophetæ alicuius futuri: prout est in dispositione diuina et eius præscientia: & hæc infallibiliter impletur quia diuina præscientia est immutabilis. prophetia autem supra posita qua dixit:* Morieris tu, & non uiues. *fuit prophetia comminationis quæ est quando reuelatur aliquid futurum, non prout est in mente diuina, sed prout est in causis inferioribus: & sic erat de infirmitate Ezechiæ, quę erat incurabilis per naturam, non tamen per hoc excludebatur diuina virtute curaretur & ideo talis prophetia non semper impletur.*

5 Hoc autem tibi erit signum a domino quia faciet dominus uerbum hoc, &c. *Hic consequenter datur signum mirabile ad confirmationem dictæ prophetię, quę erat prędestinationis, cum dicitur in persona domini.*

6 Ecce ego reuerti faciam umbram linearum per quas descenderat in horologio Achaz, &c. *Et hoc patet, quod illud horologium erat ad solem ad cognoscendum horas diei per vmbram, & dicunt aliqui, quod duæ lineę faciebant vnam horam: & secundum hoc illa dies artificialis fuit augmentata decem horis tantum. s. quinque horis in ingressu solis versus orientem & quinque horis redeundo ad locum vbi inceperat retrocessio. Alij verò dicunt, & conueniens videtur, quod quęlibet linea faciebat vnã horam: & sic illa dies artificialis fuit augmentata viginti horis, decem retrocedendo ad orientem, & decem redeundo ad locum pristinum, & sic illa dies artificialis fuit triginta duarum horarum. quia antequã sol retrocederet, habuerat decem horas, & postea per retrocessum & regressionem viginti: & tandem duas habuit sole tendente ad occasum. Et hec videtur opinio Dionisii in epistola ad Policarpum, vbi loquens de ista retrocessione solis, dicit sic: Sol cum decima hora esset Deo præcipiente repedauit ad orientem alijs decem horis designatis, deinde rursus decem horis alijs ad occidentem currente sole: sed & residuis diei duabus horis, &c.*

7 Scriptura Ezechię regis Iuda cũ ęgrotasset, &c. *Hic interponitur oratio Ezechiæ pro gratiarum actione de sua sanatione, & ✻ primò*

sed suo conditori in omnibus naturaliter præcepto obedire. Conuenienter aűt tale signum regi in mortis expectatione posito, aptissimum euenit, quod dominus per solem fieri taliter, per solem congrua dispensatione disposuit, quoniam sicut sol in procinctu occasus sui positus, in diei initiű reducitur, sic rex in mortis expectatione constitutus, quasi ad incipiẽtis vitæ gaudia reuocatur. Tantű quoque temporis, idest, quindecim annos dominus addidit, quatenus nasciturus tűc filius consumpto illo tempore regnum defuncti patris valeret gubernare.

† Carebo residuo.
† dominum
† orbis
† Habitatio, vel tempus meum.
† consumes.

B a *Ego dixi.* Cum Deus Ezechiæ sine labore victoriam dedisset, nec ille ei cődignas gratias reddidisset, infirmitate coactus laudes persoluit, quas in prosperitate neglexit, & postquam conualuit, quæ in angustia cogitauerat, dicit: *Ego dixi in dimidio.* Sancti implent dies suos sanctos: Abrahã, mortuus est plenus dierum senectute bona, peccatores in dimidio dierum moriuntur.

b *In dimidio dierum meorum.* vnde. Viri impij & dolosi non

a ¶ Desperando. ¶ In angustia.
a set de infirmitate sua. Ego dixi: † In dimidio 1
a ¶ Quia non complebo numerum annorum meorum sicut patres mei. b ¶ Steti vt ia quæ portæ inferi.
b dierum meorum, vadam ad portas † inferi. 2
a ¶ A domino. b ¶ Ob superbiam mihi ablatum. c ¶ Apud me.
c † Quæsiui residuum annorum meorum. Di- 3
a ¶ Damnatus apud inferos. b ¶ Beatitudine. 4
c ¶ Sanctorum. 5
xi: Non videbo † Deum in terra viuentium, 6
a ¶ Timet, ne aspiciat cum sanctis Dei, & habitet in requie, & Deum videat. b ¶ Christum nobis promissum, verum hominem & verum Deum. c ¶ Ipsum Christum vel quemlibet iustum.
d non aspiciam hominẽ vltra, & habitatorem 7
a ¶ Aeternæ. ¶ Vel: Quietis generatio ablata est, vt sic incipiat versus. b ¶ Filiorum. c ¶ Mihi.
† quietis. † Generatio mea ablata est, & † con- 8
a ¶ Plicata fit generatio mea, ne extendatur in posteros.
uoluta est à me, quasi tabernacula pastorum. 9
e 10
a ¶ Ante tempus. b ¶ Tela imperfecta.
Præcisa est uelut a texente uita mea: † dum 11
a ¶ In iuuentute. b ¶ Dicebam. ¶ More infirmi, qui finiri vel mutari sperat infirmitatem suam mutatione temporis.
adhuc ordirer succidit me: de mane vsq; ad
a ¶ O domine. b ¶ Et de nocte, spera. vsque ad ma. ¶ Sicut Iob qui in die expectabat noctem & econuerso, vt anxius.
vesperã † finies me, sperabam vsq; ad mane,
a ¶ Sed. b ¶ Omnipotens. c ¶ Omnia comminuens d ¶ Non solum carnes. e ¶ Suspensiue dicit. Quasi aut mane aut vespere dabis mihi finem.
quasi leo sic contriuit oĩa ossa mea. De mane
a ¶ Hoc dicebam. b ¶ Ad matrem clamat, vt escam percipiat.
f vsq; ad uesperã finies me, sicut † pullus hirun-

non dimidiabűt dies suos, quia nõ implent opera virtutum, nec pœnitendo emẽdant delicta.

c *Ad portas inferi. Quæsiui.* vbi cőstituta est domus omni viuenti ante aduentum Christi.

d *Quietis.* Quidam codices habent, quieuit generatio mea, quod & Hieronym. aliquando transtulit, deceptus ambiguitate verbi, & postea correxit.

e *Quasi tabernacula pastorum, &c.* ✱ Isichius. Præsenti sæculo quasi tabernaculo vtimur. Sic enim Isaias appellauit dicens. Quieuit generatio mea, ablata & conuoluta est a me quasi tabernaculum pastorum. Non ergo transitum vel decursum eius ignoramus, diuitias congregantes, vel domos ædificantes, sed quemadmodum Paulus ait. intẽdamus quia tempus breue est, vt ementes sicut non ementes simus.

f *Sicut pullus hirundinis, &c.* ✱ Theodoretus. Leuatus morbo & restitutus vitæ, ait imitaturum se auiculas, & semper Dei laudes cantaturum.

Respondebit

C

¶ Vtrum autem ista dies sub Ezechia fuerit maior quam illa quæ prolongata fuerit tempore Iosue dictum fuit Iosue cap. 10.

NICOLAVS DE LYRA.

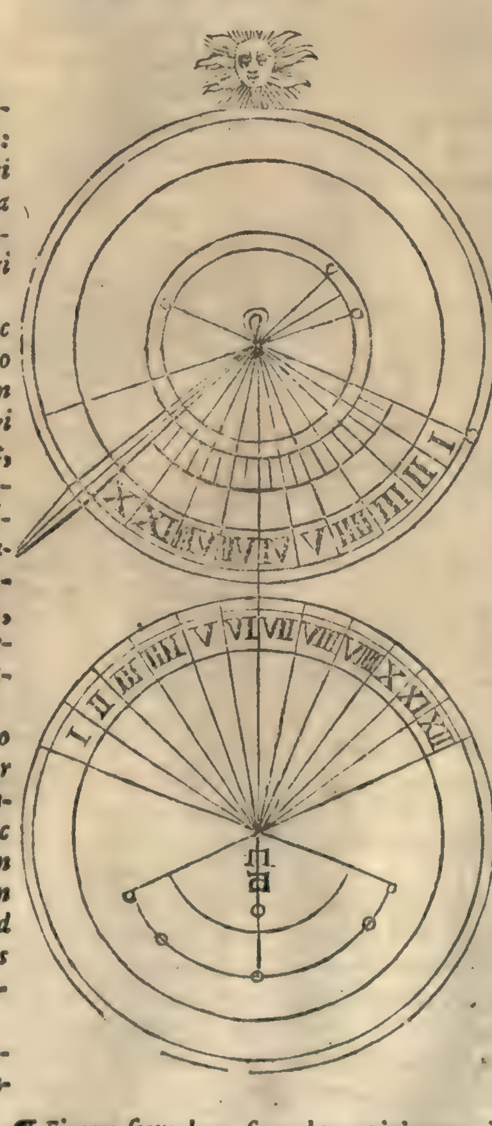
✱ *primò præmittitur titulus cum dicitur:* Scriptura, *&c. secundò tractatur, cum dicitur:* Ego dixi. *Et diuiditur in duas partes, quia primò Ezechias recolit anxietatem animi in qua fuerat. secundò bonum quod Deus sibi per Isaiam promiserat, ibi: Tu autem eruisti. Circa primum dicit.*

Diuisio.

1 In dimidio dierum meorum. *Tunc enim Ezechias erat in trigesimonono anno vitæ suæ. Quod sic patet, quia quarto Regum decimooctauo. c. dicitur quòd Ezechias erat viginti quinque annorum, quando regnare cœpit, & vigintinouem annis regnauit, simul iuncti faciunt quinquagintaquatuor annos, a quibus si subtrahantur quindecim, quibus regnauit post infirmitatem istam, remanent triginta nouem, & sic erat in trigesimo anno, quando infirmatus fuit: quod est quasi medium vitæ hominis secundum cursum naturæ.*

2 Vadam ad portas inferi. *In Hebræo habetur* שאול *seol, quod aliquando accipitur pro fossa vel sepulchro, & sic accipitur quantum ad corpus Ezechiæ. Aliquando autem accipitur pro inferno, & sic accipitur quantum ad animam eius: Accipiendo tamen infernum pro limbo patrum, & ideo non dicitur hic ad in infernum, sed ad portas inferi, quia limbus ille a sanctis dicitur esse in parte superiori inferni.*

3 Quæsiui residuum annorum meorum, &c. *idest mecum considerabam, quot annis possem viuere per naturam.*

4 Dixi. ¶ *Figura secundum secundam opinionem, in qua quælibet linea fecit vnam horam.*

4 Dixi. *Audito verbo Isaiæ: morieris tu, &c.*

5 Non videbo dominum. *idest templum domini.*

6 In terra viuentium. *inter omnes viuentes.* non aspiciam hominẽ vltra, &c. *in præsenti vita.*

7 Et habitatorem quietis. *idest populum regni mei habitantem in pace mortuo Sennacherib: hoc dicebat Ezechias, quia iam Isaias sibi dixerat hoc ante ruinam Sennacherib & liberationem ciuitatis, & populi, vt patet capit. præcedenti: & ideo graue erat Ezechiæ illud bonum tempus non videre.*

8 Generatio mea ablata est. *idest non habeo filium mihi succedentem in regno, & hoc consonat dicto Rab. Sal. supra posito, quòd non habebat adhuc filium.*

9 Et conuoluta est a me. *ne extendatur vltra per generationes futuras, sicut pallium plicatum non extenditur.*

10 Quasi tabernacula pastorum. *Quod quando mutant, locum deponunt & plicant ad alibi portandum*

11 Præcisa est velut a texente vita mea: dum adhuc ordirer succidit me: de mane vsque ad vesperam finies me, sperabam vsque ad mane, quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. De mane vsque vesperam, &c. *idest in medio processus. sicut tela aliquando scinditur a texente, dum est adhuc in fieri.*

12 Sicut pullus hirundinis sic clamabo. *clamans pro pastu recipiendo a matre.*

Meditabor

a *Respondebit mihi.* Quod erraui emendabo, tu esto fideiussor & protector. *Nõ est enim volentis neque currentis, sed Dei miserentis.*

b *Cum ipse.* Hec mihi iustè. q. d. nihil restat nisi patiẽter sustinere, & ipsũ † fortem exorare qui fecit quod voluit.

c *Recogitabo.* Quod præteritum est non adiuuat sustinentẽ. Vnde stulta est Epicuri sententia, qui asserit recordatione præteritorũ bonorum mala præsentia mitigari.

d *In amaritudine animæ.* q. d. Et hi etiam in amaritudine, q̃a præsens tribulatio nihil boni præteriti sentit, & semper humana fœlicitas aliquibus aspergitur aduersis.

✻ Bernard. Olim prædictum est, & nunc tempus impletionis aduenit, Ecce in pace mea amaritudo amarissima. Amara prius in nece martyrum, amarior in conflictu hęreticorum, amarissima nunc in morib. domesticorum.

¶Ad Deum. a ¶In domino. b ¶Gemitu compunctus.
dinis, sic clamabo: meditabor vt columba. Attenuati sunt 1
a ¶Ad dominum: vnde auxilium. b ¶Violentiam infirmitatis vltra vires corporis. c ¶Plus quam possunt merita. 2
oculi mei suspicientes in excelsum. Domine vim patior, 3
a ¶Vel sponde idem est. b ¶Factori meo. c ¶In se reuertitur. d ¶Figulus luto. 4
a † responde pro me: quid dicam, † aut quid respondebit 5
¶ Vel fecerim. ¶ Alij Reputabo. a ¶Etiam infideles. 6
b mihi cùm ipse fecerit? † Recogitabo tibi omnes annos 7 8
a ¶De statu humanæ vitæ philosophatur iam securus.
c
d meos in amaritudine animæ meæ. Domine si sic viuitur, 9
a ¶Fragilis & caduca vita & miserijs plena, vt scilicet facile cadat.
b ¶Seueritate tua, & culpa mea. c ¶Sic. d ¶Misericordia.
& in talibus vita spiritus mei: Corripies, me et viuificabis 10
¶ Salutem & vitam dando. a ¶Percusso enim Assyrio pax erat in populo. 11
me: ecce in pace amaritudo mea amarissima. Tu autem 12
a ¶Corrigendo. ¶ Per flagella. b ¶Modo in inferno præsentis vitæ vel futuræ. 13
c ¶Ne memineris. 14
eruisti animam meam, ut non periret, proiecisti post ter- 15
a ¶Vel sensum tuum vel meum. b ¶ Ne ego aspicerem, ea, sed tuam misericordiam. 16
c ¶Reprobi semel damnati.
e gum tuum omnia peccata mea. Quia non infernus confi- 17
a In inferno autem quis confitebitur tibi? ¶ Laudando. b ¶Diabolus.
tebitur tibi, neque mors laudabit te: non expectabunt qui 18
a ¶Qui omnino damnati. b ¶ Inferni. c ¶Filij liberationem qui dicit: Ego sum via veritas & vita. d ¶ Nunc protectione tua.
f descendunt in lacum ueritatem tuam. Viuens uiuens ipse 19
a ¶In futura requie. ¶ Laudando. b ¶Liberatus ab hostibus gratias ago.
c ¶Bonus vt Dauid. 20
confitebitur tibi, sicut & ego hodie: pater filijs notam fa- 21
g a ¶Illis quos post genuit, quia tunc non habebat filios. ¶Cultum veræ religionis. 22
b ¶Ergo. c ¶Ab Assyrio a morte animæ. 23
ciet ueritatem tuam. Domine saluum me fac, & Psalmos 24
a ¶Ego & populus meus, laudant vsque hodie Iudæi: & si non prosit illis. 25
b ¶Templo. 26
nostros cantabimus cunctis diebus uitæ nostræ in domo 27
¶Corde. a ¶Famulis regis. b ¶ Vt Dei mirabilior esset potentia: Morbo enim regio secundum Symmachum laborabat, cui nocent omnia dulcia vel tacta, vt aiunt, vel gustata.
domini. Et iussit Isaias, ut tollerent massam de ficis, & ca- 28
a ¶Domino inflictum: non corpus totum.
h taplasmarent super vulnus eius, & sanaretur. Et dixit Eze- 29
a ¶Histeron Proteron. Ante enim hæc dicta sunt quam de sanitate & oratione præcesserunt.
chias: Quod erit signum, quia ascendam in domum domini?

h *Super vulnus eius.* Aiunt Hebrei † Sin vlcus sonare non vulnus: quod Aquila & Symmacus morbum regium interpretati sunt: Alij, non vlcus sed apostema suspicati sunt, qui iuxta artẽ medicorum siccioribus ficis & contusis subueniatur. quibus sanies in superficiem cutis prouocatur: nec spernendam esse medicinam, cùm Deus fecerit eam.

† Sum. Attenuati sunt.

† & dixit mihi, & licet qd dixit.

Eccl. 38. a.

✻ Basilius. Omnẽ incolumitatis suæ spem habere in manibus medicorum, planè iumẽtorum simile sit. Omnes autem penitus quæ ab illis proficiscuntur, vtilitates fugere, hominum est valde in sua sententia peruicatiũ. Ezechias massam ficorum illam, neutiquam præcipuam sanitatis suæ causã fuisse arbitratus est, neque salutem corporis sui, quam recuperauerat, illi acceptam tulit, sed ad Dei gloriã, et qđ ficos creasset, gratiarũ actionẽ adducit.

in regulis fusius disputatis interrog. vltima.

e *Quia non infernus confitebitur.* Sine fine damnati, neque in inferno pœnitentiã agunt, neq; laudes Deo referunt.

f *Viuens viuens, &c.* Non infernus vel mors.

g *Pater filijs.* vnde: interroga patrem tuũ & annun. &c.

✻ Procopius. Cum miraculum edere statuisset Deus, ficum illi, quæ vulnerum dolorem augere maximè solet, in remedium tradidit, quo pede vtens, in templum postea ascendere valeat profitetur.

h Super | Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Meditabor. *in gemitibus multis.*
2 Vt columba. *quæ habet gemitum pro cantu.*
3 Attenuati sunt oculi mei, &c. *quia ex diutina attentione oculorum ad aliquid debilitatur virtus visiua.*
4 Domine vim patior. *ratione infirmitatis ad mortem me ducentis.*
5 Responde pro me. *Sic est in Hebræo, & in libris correctis. quasi dicat non possum mortem euadere, nisi negotium meum accipias super te.*
6 Quid dicam. *creatori meo.*
7 Aut quid respondebit. *sicut figulus luto quasi dicat non habeo de factis suis contendere.*
8 Cum ipse fecerit. *me creando. Vel aliter:* Cum ipse fecerit: *hanc infirmitatem, suo iusto iudicio mihi inferendo pro delictis meis: & ideo non habeo nisi illa referre humiliter coram ipso. ideo subditur:* Recogitabo, &c.
9 Domine si sic, &c. *vt. s. constitutus sim in tali angustia.*
10 Corripies me. *i. corripias, ita quod hæc infirmitas non sit mihi ad mortem, sed ad correctionem.*
11 Et viuificabis me. *i. viuifices, Hebræi enim non habent optatiuum, sed loco eius vtuntur futuro indicatiui.*
12 Ecce in pace. *i. tempore pacis mihi annuntiatæ per Isaiam super deiectione Sennacherib de propinquo futura.*
13 Amaritudo mea amarissima. *i. amaritudo mortis mihi imminentis, nisi tu iuues me valde augmentabitur, eo quòd per mortem priuabor ab assecutione & beneficio dictæ pacis.*
14 Tu autem. *Hic consequenter Ezechias recolit beneficium a Deo sibi præstitum de prolongatione suæ vitæ, dicit.* Tu autẽ eruisti animam meam. *idest vitam meam.*
15 Vt non periret. *per mortem.*
16 Proiecisti post tergum, &c. *quasi nolens ea videre amplius ad puniendum: & sic viuificasti me, non solum corporaliter sed etiam spiritualiter.*
17 Quia non infernus confitebitur tibi. *Post mortẽ enim non habet locum confessio peccatorum.*
18 Non expectabunt, &c. *i. infernum damnatorum.*
19 Veritatem tuam. *idest effectum tuæ veritatis qua promisisti salutem humano generi per Christum, quia non eduxit illos qui ibi detinebantur.*
20 Viuens viuens ipse, &c. *ad confessionem enim peccati requiritur vita præsens, quia non habet locum post mortem, vt dictum est. Ad confessionem laudis requiritur vita gratiæ, quia non est speciosa laus in aure peccatoris, Eccl. 15. b. ideo duplicatur ly viuens.*
21 Sicut & ego hodie. *confitebor vtroque modo. Fecit enim hanc orationẽ post conualescentiam de infirmitate, vt prędictum est.*
22 Pater. *scilicet quicunque de populo Israel.*
23 Filijs. *scilicet suis.*
24 Nota faciet, &c. *qua sanasti me sicut dixisti per Isaiam, & hoc narrabunt patres filijs suis ad gloriam tuam. Et quia Ezechias semper indigebat diuino auxilio etiam post sanationem, ideo conclu dit in fine.*
25 Domine saluum me fac. *quia ex te pendet salus corporis mei & animæ.*
26 Cunctis diebus. *i. in aliqua parte duorum singulorum.*
27 In domo domini. *vbi est locus deputatus orationi, & sic oratio cæteris paribus est magis exaudibilis ibi quam alibi.*
28 Et iussit. *Hic ponitur executio sanationis Ezechiæ, quę tamẽ ordine tẽporis pręcessit orationẽ prędictam, vt patet ex pręcedentib. & etiam ex sequentibus. Dicit igitur:* Et iussit Isaias vt tollerẽt massam de ficis, &c. *Dicunt aliqui & satis apparenter. quod emplastrum de ficis de natura sua erat aggrauatiuum illius infirmitatis, & ideo iussit propheta apponi. vt sanatio mirabilior appareret.*
29 Et dixit, &c. *Istud refertur ad illud quod ponitur supra. Hoc autem tibi erit signum, vbi propheta respondet ad quæstionem Ezechiæ hic motam. Scriptura enim sacra non semper obseruat ordinem temporis, sed frequenter prius dicta vel facta posterius scribuntur, & econuerso.*

17 Quia | ADDI-

A ADDITIO I.

In cap. 38. vbi dicitur in postil. Hic consequenter datur signum mirabile.

Licet communis expositio doctorum sanctorum circa hoc signum factum Ezechiæ sit conformis huic quod exponitur in postilla, multa tamen occurrunt in hoc maxima admiratione digna, prout in additione super 4. Reg. 20. cap. vbi de hoc eodem signo similiter tractatur fuit largè ostensum. vnde ad prædictas admirationes tollendas, & ad veritatem literæ prout planè sonat prosequendam, salua semper sanctorum autoritate & absque aliqua temeraria assertione, hoc signum aliter videtur exponendum, prout ibidem planè fuit declaratum. Vide ibi.

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in postilla. Et dixit Ezechias.

Licet frequenter in sacra scriptura non seruetur ordo temporis. vt dicitur in postilla, tamen quod quæstio iam determinata & satisfacta statim sine medio iteretur, non recolo me vidisse. vnde de hoc quod dicitur hic: Dixit Ezechias: *aliter videtur posse exponi. Ad quod sciendum, quòd vbi nos habemus hoc interrogatiuum, scilicet,* D Quod erit signum? *in Hebræo habetur hæc dictio* מה *mah. Quæ vno modo significat hoc idem quod in translatione nostra, scilicet interrogationem de signo habendo. Alio modo hæc dictio mah accipitur comparatiuè seu admiratiuè sicut ibi:* Quam dilecta tabernacula tua: *vbi loco* quam *ponitur hæc dictio* mah *& est sensus: Sunt valde dilecta? vel mirabiliter dilecta. Et similis dictio, scilicet mah & sub eodem sensu ponitur ibi:* Quam dulcia faucibus meis. *& ibi:* Quam bonum & quam iucundum. *& in multis alijs. Vnde in hoc loco hæc dictio Mah non videtur transferenda sub primo sensu, scilicet interrogatiuo, sed sub secundo sic, scilicet.* Dixit Ezechias. *Quod signum quod ascendam in domum domini, idest quam mirabile seu notabile signum est, quod datur mihi ad hoc quod ascendam in domum domini. Et sic verba Ezechiæ in hoc loco posita non signant quæstionem seu petitionem signi, cum iam illud habuerat, sed potius significant acceptationem signi iam dati seu admiratione de tanto signo: & sic hæ narrationes in proprio loco ponuntur.*

CAP. XXXIX.

a ¶Assyrio interfecto Ezechia sanato. ¶Alia litera Moradach.
a IN tempore illo misit Merodach Baladã 1
a ¶Epistolas.
filius Baladan rex Babylonis libros &
munera ad Ezechiam. Audierat enim
a ¶Oblationem munerum, & sanitatis congratulatione.
quòd ægrotasset & conualuisset. Lætatus
est autem super eis Ezechias, & osten-
a ¶Secundum Epiphanium præclaram domum in qua sepeliebantur corpora regum. b ¶Thesauros & vndique aromata multa.
dit eis cellam aromatum, & argenti, & auri & odoramen- 2 3
¶Cellaria.
torum & unguenti optimi, & omnes apothecas supelle-
ctilis suæ, & † uniuersa quæ inuenta sunt in thesauris eius.
a ¶Rex quelibet, Hebræa vel Hebraica consuetudine.
Non fuit uerbum quod non ostenderet eis Ezechias in
a ¶In thesauris suis.
b domo sua, & in omni potestate sua. Introiuit autem Isaias 4
propheta ad Ezechiã regem, & dixit ei: Quid dixerũt uiri
a ¶Duo quærit. b ¶Multo labore. ¶Vnum respondet alterum tacet. ¶Cum pondere superbiæ.
isti, & unde uenerũt ad te? Et dixit Exechias: De terra lon- 5
a ¶Non dicit ad laudandum Deum pro signo. b ¶Quæ potentissima.
ginqua uenerũt ad me, de Babylone. Et dixit: Quid uiderũt
a ¶Pretiosa.
in domo tua? Et dixit Ezechias. Omnia quæ in domo mea
a ¶Mirabilis.
sunt, uiderunt. Non fuit res, quam non ostenderim eis in
a ¶Tu qui secreta alienigenas reuelasti.
c thesauris meis. Et dixit Isaias ad Ezechiam: Audi verbum 6
a ¶Prædicit pœnam sceleris.
domini exercituum: Ecce dies ueniẽt, & auferẽtur omnia
quæ in domo tua sunt, & quæ thesaurizauerunt patres tui
vsq; ad diem hãc in Babylonẽ. Nõ relinquetur quidquam,

CAP. XXXIX.

a IN tempore illo. Superius dictũ est, B quia Asaraddõ, Sennacherib successit, qui imperabat Assyrijs, & Babylonijs. hic autem quia Merodach, qui misit nuntios ad Ezechiam illo adhuc viuente, rex erat Babyloniorũ. Sed duo regna erant, & ille preerat Assyrijs, hic Babylonijs. Ferunt autem historiæ, quòd Merodach pater Nabuchodonosor fuit, qui regna illa subiugata vniuit. Venerunt aũt nun- C tij, quia portentum in sole viderant, & astronomi erant, & arte sua cognoscere non poterant. venerunt ergo in Ierusalem vt hoc a prophetis & sapientib. discerent. Tradunt Hebræi ideo ægrotasse Ezechiã, quia post inauditam victoriã domino laudes nõ cecinerit, sicut Moyses subuerso Pharaone, & Delbora interfecto Sisara, & Anna nato Samuele. vnde fragilitatis suæ commonitus est per infirmitatem. Rursumque post corporis sanitatem & signi magnitudinem offertur alia occasio superbiæ: quam vt prudens Dei cultor debuit vitare, nec E diuitias quas Deo tribuente possidebat, alienigenis mõstrare. Nos quoq; secundum Tropologiam non debemus Margaritas ante porcos ponere, nec sanctum canibus dare. *Qui enim fidelis est, spiritu abscondit negotia.* Qui verò hoc fecerit, virtus illius eneruatur, & perit posteritas, & amisso virili robore in muliebrem redigitur mol- F liciem.

† omnia.

Exod. 15. a. Iudic. 5. a. 1. Reg. 2. a.

b *Et in omni potestate sua.* In thesauris domus domini, in quo præcipuè ostendit. Hoc enim non erat potestatis eius. Iam tamen de valuis illis tẽpli auri laminas tulerat.

c *In thesauris eius.* Tacet de thesauris domini, metuens reprehendi, quòd scilicet ostendit eis quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: vnde infert Isaias: Audi verbum domini, &c.

Erunt

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXIX.

1 IN tempore illo. *Postquam descripta est Ezechiæ mirabilis sanatio, hic consequẽter describitur ex hoc consurgens elatio. Et diuiditur in duas partes: quia primò huiusmodi elatio describitur, & secundò reprimitur,*
Diuisio. Introitu autem. *Circa primum sciendum, quòd Babylonij circa cursum siderum erant intenti. Vnde & astronomia ibidem primò fuit inuenta, scilicet in Chaldæa, cuius Metropolis est Babylon, & ideo quando perceperunt retrocessionem solis prædictam contra cursum naturæ, fuerunt solliciti quærere qualiter hoc acciderat: & cum audissent hoc accidisse in sanatione Ezechiæ, de consilio sapientum rex Babylonis misit libros, i. literas ad Ezechiam ad sciendum de retrocessione solis mirabili, secundum quòd dicitur 2. Paral. 32. g. vbi dicitur, quòd nuntij regis Babylonis missi fuerunt ad Ezechiam, vt interrogarent ipsum de portento quod acciderat super terram: & misit munera in signum reuerentiæ.*

2 Lætatus est, &c. *Lætitia inepta procedente ex elatione: ex hoc quòd talis rex & tantus & de tam longinquis partibus misisset sibi nuntios solennes & munera. vnde subditur.*

3 Et ostendit eis, &c. *Dicit Ra. Sa. quòd non solum ostendit eis diuitias regni sui ad suam iactantiam, sed etiam ea quæ secretissimè & reuerentissimè seruabantur in templo, scilicet sacram vnctionem regum & pontificum, tabulas testimonij & legem, quæ non erant Gentibus ostendenda, & hoc notatur cum subditur:* Non fuit verbũ, &c. *Et subditur.* In omni potestate sua.

4 Introiuit. *Hic consequenter reprimitur dicta elatio per reprehensionem prophetæ, cum dicitur:* Quid dixerunt viri isti. *Non quæsiuit ex ignorantia, quia totum erat sibi a Deo reuelatum: sed vt ex responsione Ezechiæ conuenientius argueret eum.*

5 De terra, &c. *q. d. hoc mihi fuit ad magnam gloriam: & ideo ostendi eis totius regni magnificentiam.*

6 Ecce dies veniẽt, & auferent. &c. *Istud fuit cõpletũ, quando Nabucho-*

MORALITER.

† 1 *In tempore illo misit Merodach Baladan filius, &c.* Per illum regem Babylonis, qui misit nuntios & literas ad Ezechiã: ex qua missione Ezechias licet esset bonus & sãctus, tñ fuit † in vanam

a *Et erunt eunuchi.* Tradunt
A Hebræi hoc impletum esse in Daniel & eius socijs, qui capto Ioakim filio Iosue, cum suo populo sunt capti & in Babylonem ducti, & eunuchizati vel euirati, nō tamen putandum quòd eunuchi fuerint corpore, sed mente, sicut *qui se castrauerūt propter regnum cælorum.*
b *Fiat tantum pax.* Debuit peccatum suum cū Dauid confiteri, & iram Dei remouere a posteris, aut compati

a ¶Cuius sententia est firma.
dicit dominus. Et de filijs tuis, qui exibunt de 1
a ¶De semine tuo.
te, quos genueris tollent. Et erunt eunuchi in
a ¶Iustus.
palatio regis Babylonis. Et dixit Ezechias ad 2
a ¶Iustum. ¶Est.
Isaiam: Bonum verbum domini quod locu-
a ¶Ab Assyrijs. b ¶Religionis.
tus est. Et dixit: Fiat tantum pax & veritas in 3
diebus meis.

Cum Moyse, qui dicit: *Dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro quem scripsisti.* Quod quia non fecit, propterea non respondet ei, sed conuersus ad populum dicit. Consolamini, &c. D

Exod. 32. a

* Ambrosius. Non vtiq; iustus Ezechias ærumnam captiuitatis in filios incidisse gaudebat, sed voluntati domini obuiare non poterat, & ideo mandata eius æquanimiter accipiebat vt seruulus.

Lib. 1. ca. 7 de Iacob & vita beata.
† tantum.

NICOLAVS DE LYRA.

* *Nabuchodonosor rex Babylonis tempore Sedechiæ in Babylonem transtulit de Ierusalem quidquid erat ibi pretiosum, vt habetur 4. Regum vlt.*

1 Et de filijs tuis qui exibunt de te. *hoc fuit impletum in Daniele & socijs eius, qui fuerunt de semine regis Iudæ, & ducti in Babylonem tēpore Ioakim, & ibi nutriti & eruditi, vt possent stare in palatio regis, vt habetur Daniel. 1.*

2 Et dixit Ezechias. *Pœnituit enim de sua elatione, & sic acceptauit domini sententiam super se & super regnum suum: propter quod pęna ista non fuit dilata vsque ad tempus Ioakim regis & Sedechię. quod postquam sibi dictum fuit per Isaiam, respondit.*

3 Fiat tantum pax. *recognoscendo in hoc beneficium diuinum de prædictæ pœnæ dilatione.*

MORALITER.

† in vanam gloriam eleuatus, signatur diabolus, qui mittit adulatores ad hominem virtuosum. ex quorum adulatione in gloriam erigitur. Per hoc autem quod Ezechias
B ostendit eis thesauros suos, & quæcunque habuit pretiosa, signatur quod virtuosus adulationibus deceptus merita sua manifestat ad sui gloriam: & sic ammittit ea per diuinam sententiam. Matth. 6. a. *Amen dico vobis receperunt mercedem suam.* Et Greg. Homil. 37. Deprædari desiderant qui thesaurum in via publicè portant. E

CAP. XL.

Consolamini. q.d. Quia rex vester non compatitur vobis, consolamini Christo. Potest ad Gentes referri, de quib. dominus per Zachariam. *Ego congregabo populum orientis, et erunt mihi in populum, & ego ero illis in Deum.*

* Procopius. Qui sunt isti consolatores? Ipsi nimirum qui cōsolatorem spiritum habētes, ista a Saluatore audierunt. *Ego rogabo patrem meum, & alium paracletum dabit vobis.* Qui ergò paracletum acceperunt, Dei populum non Israelis, non Iacobi, nō Iudæorum denique, sed alium consolari iubentur, de quo Zacharias, *Gaude filia Sion, quia ego venio & habitabo in medio tui, dicit dominus. Et confugient gentes multæ ad dominum in die illa.*

* Chrysost. Puniri non esse malum disces ex propheta, q docet pœnā Deo nos cōciliare, irāque dñi dissoluere his verbis, cōsolamini, consolamini populū meū sacerdotes.

a *Loqui. ad cor.* Ad cor loquitur qui mœstum consolatur, sicut de Sichen dicitur: *Locutus est Sichen ad cor eius, & consolatus est eam.*

b *Ierusalem.* Ierusalem a Chaldæis & Romanis corpore, & anima, Ecclesia à persecutoribus corpore cruciata, animo angustiata.

CAP. XL.

Consolamini consolami- 1
¶Fidelis.
ni † popule meus, di-
a ¶Eliachim & Iudæorum fideles. vel Apostoli, & Gentium doctores. ¶Aliis.
cit Deus vester. Loqui- 2
a ¶Ablande consolando.
mini * ad cor Ierusa- 3
a ¶A tristitia & idololatria. ¶Iudæos & Gentiles.
lem, & aduocate eam, quoniam, com- 4
a ¶Afflictio, & quies reddita. b ¶A domino baptismo, vel in martyrio.
pleta est † malitia eius, dimissa est iniqui- 5
a ¶Quia. b ¶Qui scit voluntatem domini sui, & non facit, vapulabit multis. 6
tas illius. Suscepit de manu domini du-
plicia pro omnibus peccatis suis. Vox cla- 7 8

c *Malitia eius.* Malitia afflictio sicut illud: *Si est malum in ciuitate q nō faciat dominus.*

Amos 3. b.
† populum meum.
Marc. 2. a

d *Dimissa est.* Causa consolationis, remissio peccatorū, causa remissionis quia suscepit duplicia. Notandum, quòd non soluuntur peccata nostra, nisi de manu dñi susceperimus ea. Nec idem & solui peccata & dimitti, cui enim dimittuntur solutione non indiget: vnde: *Dimittuntur tibi peccata tua.* Cui autem soluūtur, propterea soluuntur, qa purgata sunt & soluta per pœnas.

† i. benigne blandè.

* Cyrillus. Quemadmodum charissimum filium pater castigans, pro magno peccato, pęna leuissima præ amore videtur sibi duplo grauiores pœnas intulisse, quam pro sceleris grauitate filius commeruerat: Sic dominus.

* Chrysostomus. Ille beatus qui hic pœnas luit, vt peccatis omnibus depositis, probatus migret & mundus, ac insons hoc propheta dicit quod suscepit de manu domini duplicia pro omnibus peccatis suis.

Hom. 5. ad populum.

e *Vox clamantis.* Huius vocis memores Iudæi miserunt ad Iohannem, vt interrogarent eum: Tu quis es?

Iohan. 1. c
F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XL.

Consolamini. *In præcedentibus huius libri, Isaias cum mysterio Christi denuntiauit peccatorum punitionem, hic consequenter describendo idem mysterium, denuntiat iustorum consolationem. Et diuiditur in duas partes: quia primò inducit eos ad expectandum promissa diuina. Secundò magis in speciali prosequitur illa 45. cap. Prima adhuc diuiditur in tres secundum tria ex quibus inducit rationem ad dicta promissa expectandum: Quia primò inducit hoc ex diuina potestate. Secundo ex eius charitate, cap. seq. Tertiò ex eius veritate. 44. cap. Prima in duas: quia primò denuntiat consolatoris personam, secundo declarat eius potentiam, ibi:* Quis mensus est. *Prima adhuc in tres, quia primò alloquitur populum verbis consolatorijs, secundo denuntiat personam præcursoris, ibi:* Vox clamantis. *tertiò personam Christi consolatoris, ibi: Super montem. Circa primum dicit.*

1 Consolamini consola. *replicat hoc verbum, quia promittit eis duplicē cōsolationem, s. in bonis temporalibus & spiritualibus.*
2 Loquimini. *vos prophetæ.*
3 Ad cor Ierusalem. *id est, ad consolationem fidelium.*
4 Quoniam completa est. *id est terminata.*
5 Malitia eius. *quia peccatum Adæ per Christum fuit amotum.*
6 Dimissa. *quia Christus contra peccata personalia attulit remedium, quod loquitur hic propheta de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ.*
7 Suscepit de manu. *Id est, duplicem consolationem per Christū, scilicet in collatione gratiæ, & apertione gloriæ, sicut pro peccatis accepit duplicem pœnam, scilicet corporis & animæ.*
8 Vox clamantis. *Hic consequenter introducitur persona præcursoris, scilicet Iohannis Baptistæ, de quo intelligitur ad literam hæc scriptura, vt patet Ioh. 1. & Matt. 3. pp̄ter quod aliqui doctores catholici malè videtur dicere exponēdo hunc passū ad literā de reditu*

MORALITER.

† 1 *Consolamini.* Capitulum illud literaliter exposui de consolatione populi facta per Christum in aduentu suo primo, quæ duplex est, scilicet ex collatione gratiæ, & gloriæ per apertionem ianuæ cęlestis. sicut dicitur Ioh. 1. b. *Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum.* deo dicitur hic bis, *consolamini.* Semel pro consolatione gratiæ, & semel pro collatione gloriæ in apertione ianuę cælestis. Et sic patet, quòd hæc expositio non solum est literalis, sed etiam spiritualis: propter quod de alia spirituali pertrāseo, maximè quia alij expositores communiter exponunt hoc cap. ad literam de consolatione facta populo Iudæorum per Cyrum regem Persarum quando dedit eis licentiam redeundi in Iudæam: Et expositionē quam hic posuit dicunt esse mysticam tantum, sed contrarium ego ostendi per textum Euangelij.

† MORA-

* Augustinus. Desertum A & solitudo gentilium populus est, vacua enim timore Dei pectora, & Spiritusancto carentia, deserto comparantur: desertus enim est hic mundus, ab omni cultura fidei, & timoris Dei, peccatorum spinis obsitus, squallebat tanquã ager incultus, nullã bonorũ operũ fœcunditatem afferebat.

† Expurgate. Sermone de S.Ioh.Bapt.

Luc. 13.e.

a *Omnis vallis exaltabitur. Qui se exaltat, hu. & qui se hu.&c.* Hoc vsque hodie in deserto Gentilium Ecclesiarum clamant magistri.

* Theodoretus. Hæc verba cursus euangelicæ prædicationis significant, cũ mõtes humiliandos propheta dicat, & valles implẽdas, vt recta & plana sit via prædicationi euangelicæ.

†gratia misericordia.

b *Et videbit omnis caro.* De B primo aduentu subito ad secundum raptus dicit: *Et videbit omnis caro.*

†Dei nostri manet. supra.6.

c *Os domini.* Prophetæ qui prędicauerunt futurũ Christum, salutare Dei nostri.

d *Quid clamabo.* Non sine causa quærit: cum enim se sponte obtulit, dicens: *Ecce ego mitte me*: populo suo dura nuntiauit, & nunc idem metuit.

1.Cor.15.f. Homo fœnũ & caro dicit.

e *Omnis caro.* Qui portat imaginem terreni, & vitijs seruit, fœnum & flos pręteriens. Qui custodit imaginem cęlestis caro est, sed quæ cernit salutare Dei, quæ quotidie renouatur secũdum imaginem creatoris: & tandem incorruptibilis & immortalis gloriam mutat non naturã. Fœ-

a ¶Apostoli. ¶Iohannis. ¶Christi. b ¶Iudææ vel gentium. c ¶Bona opera quibus dominus ad vos ingrediatur.

mãntis in deserto. † Parate viam domini, re-

a ¶Cogitationes. b ¶Christi.

ctas facite in solitudine semitas Dei nostri.

a ¶Iudæus vel Gentilis humilis simplex. ¶Fide, opere. b ¶Elatus.

a Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons &

a ¶Superbus b ¶Corda tortuosa. c ¶Ad fidem & operationem.

collis humiliabitur, & erũt praua in directa.

a ¶Ferocia: b ¶Mollia & mansueta. c ¶In prædicatione: in baptismo quando aperti sunt cæli, & spiritus super eum mansit. d ¶Filius de quo pater: Exurge gloria mea.

& aspera in vias planas. Et reuelabitur gloria

a ¶In iudicio, vel in primo aduentu. b ¶Homo non spiritus prius, quia spiritum non habebat.

b domini, & videbit omnis caro pariter quod

a ¶Prophetæ. ¶Christi. b ¶Mihi. c ¶O Isaia. d ¶Ad Iudæos vel ad omnes.

c os domini locutũ est. Vox dicentis: Clama, et

d a ¶Homo, b ¶Fragilis.

e dixi: Quid clamabo? Omnis caro † fœnum,

a ¶Iuuentus, potentia & cætera omnia vanitas vanitatũ, & omnia vanitas.

& omnis †gloria eius quasi flos agri. Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos, quia spi-

¶Sententia vitam præsentem excussit.

ritus domini sufflauit in eo. Verè fœnum

f est populus. Exsiccatum est fœnum, & ce-

a ¶Iuuentus quæ seruit vitijs, præcipue libidini. b ¶Regnabit.

cidit flos, verbum autem † domini stabit

g a ¶Alias: Verbum Dei manet in æternum. b ¶Christum: vt nihil annuncies, nisi quod ab ipso habes.

in æternum. Super montem excelsum

Fœnum nascendo habet vi D
1 rorem: crescendo decorem
2 deinde florem tandem ar-
3 dore solis siccatum redigi-
4 tur in puluerem Sic homo
per ætatum successiones
5 amittit decorem, & cadit
6 in mortem.
7 * Augustinus. Totus splẽ-
8 dor generis humani, honores, diuitiæ, potestates, triũphi, minæ, tumores, flos fœ-
9 ni est, multi anni tibi viden-
10 tur florentis domus aut fa-
11 miliæ, in cõparatione ęter-
12 nitatis, quasi flos est agri, p-
exiguo tempore transeunt
13 flores. Cognouit ergo pater
14 figmentum nostrum, quia
15 fœnum sumus & ad tẽpus
16 florere possum⁹, & misit no-
17 bis verbum suum, & fecit
illud fratrem fœno nostro,
18 verbum caro factum est no-
li mirari, quia fœnum tuũ,
19 idest, caro tua facta est parti- E
ceps ęternitatis illius, factus
est ille prius particeps fœni
20 tui.
f *Verbum autem domini.* Ver-
21 bum Christus cum corpo-
22 re suo, quod est Ecclesia.
g *Super montem excelsum.*

Greg. Qui cęlesti prædicatione vtitur, ima iam terrenorũ operũ deserens in rerũ culmine stare vr: tanto q; facilius subditos ad meliora pertrahit, quanto per vitæ meritum de supernis clamat. Illa nanque vox auditorũ cor libẽtius penetrat, quam dicentis vita commendat: quia quod loquendo imperat, ostendendo adiuuat vt fiat. Vnde in lege præcipitur armũ dextrũ & separatũ dari Sacerdotib. * Ambro-

C F

NICOLAVS DE LYRA.

captiuitatis Babylonicæ, in hoc magis Iudaizantes quantum ad aliquid, quam Hebræi: qui hunc passum & totum cap. exponunt ad literã, referendo ad tempus Messiæ, dicentes q tunc superficies terræ habitabilis complanabitur diuinitus per eleuationem valliũ & depressionem montium, vt sic amotis omnibus impedimentis Iudæi p orbem dispersi possint faciliter in Iudæa congregari, & sic exponũt q hic dicitur: Omnis vallis imple, &c. *Sed deficiũt dupliciter. primò quia aduentum Christi dicũt futurum, qui iam transiit in præteritum. Secundo quia literalem sensum hic accipiunt secũdum significata vocum, cum dicitur:* Omnis vallis imple, &c. *quod nõ est verum in locutione parabolica, sicut Iudi.9.b. cum dicitur,* Ierunt ligna ad arborem Rha.&c. *Sensus literalis ibi non est de arboribus materialibus per voces significatis, quia sic scriptura esset falsa, sed de Abimelech & viris Sichem, qui ibi per arbores metaphoricè significantur. Quod aũt sit hic metaphorica locutio patet non solum per dicta doctorum catholicorum, sed etiam per dicta Ra.Mo. dicentis.* Non ascendat super cor, quòd *in diebus Messiæ deficiat aliquid de via huius seculi, vel innouetur aliquid de operibus sex dierum, sed ibit mundus iuxta solitam viam, & per consequens non est intelligendum, q in aduentu Messiæ fiat talis cõplanatio mõtium & vallium, nisi intelligatur de aduentu Christi ad iudicium, quia tunc innouabitur mundi status. Sed Iudæi hoc modo nõ intelligunt, sed de aduentu eius in mundum, vt satis patet ex prædictis. Igitur sequendo sententiam Euangelistarum, passus iste exponendus est ad literam de Iohanne Baptista, & eius prædicatione cum dicitur:* Vox clamantis. *idest Iohannis prædicantis.*

Matth 3.b Marc.1.a Lucæ.3.f Ioh.1.c

1 In deserto, *idest in Iudæa, quæ dicitur desertum ratione dicta superius in prin.35.cap. Et quia ad literam Iohannes incepit prædicare in deserto Iudææ, vt habetur Matth.3.a. vbi dicitur.* In dieb. illis venit Iohan. Bapt. prædicans, &c.

2 Parate. *Prædicatio enim eius & suus baptismus erant quædam dispositiones populi ad suscipiendum de propinquo fidem Christi venturi, vt patet ex decursu Euangelij. Et di.*

3 Viam domini. *quantum ad mandata decalogi.*

4 Semitas. *quantum ad consilia euangelica.*

5 Omnis vallis. *idest humilis.*

6 Et omnis, &c. *i. superbus, quia sicut dictum fuit in prin. huius libri, per aduentũ Christi, superbi deiecti sunt & humiles exaltati.*

7 Et erunt praua. *Idest homines deprauati ex cõsuetudine peccandi.*

8 Indirecta. *idest ad rectitudinem iustitiæ reducti.*

9 Et aspera. *idest crudeles & duri.*

10 In vias planas. *idest mansuetudinem deducti. sicut patet de Paulo, qui factus fuit agnus de lupo. Potest etiam hoc aliter exponi de operibus pœnitentiæ, quæ videntur dura & aspera, sed per gratiã Christi facta sunt credentibus leuia: vnde dicit August. Omnia seua & immania leuia & propè nulla facit amor.*

11 Et reuelabitur gloria domini. *idest Dei filius, qui dicitur gloria patris, eo quòd gloria secundum Tullium est clara notitia cũ laude. vnde gloria dicitur quasi quædam claria: c. mutata in g. Illa autem quæ ad notitiam pertinent in diuinis, filio appropriantur, & ideo sicut dicitur sapientia patris, ita eius gloria.*

12 Et videbit omnis caro. *idest poterit videre.*

13 Quod os domini, &c. *Cuius verbum deficere non potest ab impletione.*

14 Vox dicentis. *scilicet domini loquentis ad Isaiam, vel ad Iohannem Baptist.*

15 Clamabo. *idest publicè denuntia.*

16 Omnis caro fœnum. *idest nullam firmitatem, seu stabilitatem ex se habens, & accipitur hic caro pro omni homine carnaliter viuente, secundum quòd dicitur 1.Corint.15.f. Caro & sanguis regnum Dei non pos.*

17 Et omnis gloria. *Quoniam repente deficit ex modico calore febrili ex voluntate Dei. ideo subditur.*

18 Quia spiritus domini sufflauit in eo.

19 Vere fœnum est populus. *per hoc ostenditur manifestè, q propheta loquitur hic metaphoricè, vt prædixi.*

20 Verbum domini. *Quod potest intelligi de verbo increato, secundum quod dicitur Ioh.1.a.* In principio erat verbum. &c. *& de verbo creato per prophetas dicto. quod infallibiliter impletur in prophetia prædestinationis, vt dictum est suprà frequenter.*

21 Super montem. *Hic consequenter introducitur persona cõsolatoris, scilicet domini nostri Iesu Christi, & est verbum domini ad Isaiam vel potius ad Iohan. Baptist. cum dicitur.*

22 Super montem excelsum. *asc. i. ad præeminentiam sanctitatis vitæ. tu scilicet Iohannes de quo dicit Saluator Matth.11.* Inter natos mulierum non surrexit maior Iohan. baptista.

* Qui

✱ Ambrosius. Ascende in montem, vt excelsorum vertice possis eminere meritorum, Deus enim montium & non Deus vallium est: Ascende eò vbi Christus sedet ad dexteram Dei, cuius fundamenta in montibus sanctis, & montes in circuitu eius. Mons tuus Paulus, mons tuus Petrus est, supra illorum fidē, mētis tuæ locato vestigium.

a *Sion.* Per Sion, & Ierusalē, apostolos & alios doctores intelligit, quos admonet, vt quę à dño acceperant prædicent, & culmina virtutū ascendentes, verbo & exēplo doceant.

b *Ecce dominus, &c.* ✱ Procopius. Eius aduentum indicat, quo mercedem vnicuique secūdū opera persoluturus est. Sunt qui ad priorē aduentum ista referant, in quo non vt ex ꝓphetis aliquē, qui miracula edentes putabantur ipsū venturum demonstrēt, cum sua vnius potestate morbos, & dæmones corporibus Christus abegerit.

c *Gregem suum, &c.* nunc contemplatione, in futuro ipsa visione: nunc docendo postea saluando vel satiando.

d *Fœtas.* doctores filios quotidie Deo parturiētes. vñ apostolus: Filioli mei, quos iterū parturio.

e *Quis mensus est.* Ne de vocatione Gentium dubitetur, magnitudo vocantis describitur.

f *Pugillo.* Pugillus cōtractis digitis pugnus palmus, à pollice vsque ad minimū digitū extenta manus: vt per palmū, & pugillū cęlos extentos & globū terræ nouerimus.

a ¶Bona nuntias. b¶ Nota quod Sion quæ est mons iubetur montem ascendere, idest Christum. ¶O. c ¶Vt multi audiant.

a ascende tu quę euangelizas Sion, exalta in fortitudine vo- 1

a¶ Prædicationem. b¶ O. c¶ Persecutorum sæuitiam, diaboli astutiam.

cem tuam quę euangelizas Ierusalem, exalta, noli timere. 2

a ¶ Ecclesiis vel synagogis. b¶ Vnde: non sum missus, nisi ad oues quæ perierant domus Israel. c ¶ Apostoli de secundo aduentu. d ¶ Vobis promissus ò Iudæi, vel Gentes, suscipite illum.

b Dic ciuitatibus Iudæ: Ecce Deus vester. Ecce dominus 3

a¶ Quem spreuistis, quasi vilem & debilem. b¶ Fortitudo. c¶ Qui formam serui accepit. 4

Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabi- 5

a¶ Retributio omnium. b¶ Potestas iudicij.

tur. Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. Si- 6

¶ Propheta de primo aduentu. a¶ Sed prius. ¶ Qui venturus est in maiestate. ¶ Ego sum pastor bonus. b¶ Fortitudine. c¶ Ex omnibus Gentibus. 7 8

c cut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congrega- 9

a¶ Pasce agnos meos. Mites, non superbos. b¶ Protectione. c¶ Ad cœlum.

d bit agnos, & in sinu suo leuabit, fœtas ipse † portabit. Quis 10

a¶ Facile. Mensuras enim & pondera omnium nouit.

e mensus est pugillo aquas, & cœlos palmo † ponderauit? 11

f ¶ Metaphora. a¶ Super nihilum. b¶ Potestas trinitatis. c¶ Libratos suo pondere fecit.

Quis appendit † tribus digitis molem terrę, & librauit in 12

¶ Nullus. a¶ In creando. ¶ Verbo domini cœli firmati sunt. & spiritu oris. &c.

pondere montes, & colles in statera? Quis † adiuuit spiri- 13

g tum domini, † aut quis consiliarius eius fuit, & † ostendit 14

a¶ Quid ageret. b¶ Qualiter operari debuisset.

illi? Cum quo iniit cōsilium? & quis instruxit eum, & do-

a¶ Regulam operandi.

cuit eum semitā iustitiæ, & erudiuit eum scientia, & viam

¶ Nullus. a ¶ Quia. b ¶ Idola colentes vel omnes. c ¶ Gentes. ¶ In comparatione eius. d¶ Quæ cadens pro nihilo ducitur.

h prudentię ostendit illi? Ecce Gentes quasi stilla situlę, & 15

a ¶ Quod velut ex nihilo in vtranque partem inclinatur. 16

quasi † momentum stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi 17

a¶ In comparatione eius. b ¶ Hoc addit vt Gentes ab idololatria reuocet auferendo victimas: quia nec ligna nec animalia sufficiunt. c ¶ Hostiarum ignem. 18

i pulius † exiguus & Libanus nō sufficiet ad succendendum, 19

k & animalia eius non sufficient ad holocaustum. Omnes 20

g *Spiritum domini.* *Spiritus domini super me, eo quòd vn. me ad annuntiandum mansuetis mi. me: Et requiescet super eum spiritus domini.* D Isa. 61. a. supra. 11. a. Rom. 2. in cātica.

h *Ecce gentes.* ✱ Origenes. Omnes gentes apud dominum, sunt vt stilla situlæ. Ipse dominus pro omnium salute factus est stilla situlæ. Quid enim nō factus est, vt nos liberaret? Nos inanes, ille se exinaniuit: nos stilla situlæ, ille stilla factus est, vt per eum à vestimentis nostris odor stillæ procederet, iuxta illud, *Myrrha & gutta & casia à vestimentis tuis.*

✱ Clemens. Alexādr. Qui Christo nō crediderint, vt sputum reputabuntur, & vt stilla cadi supuacui ad salutē, & reiecti vt sputum ex corpore ecclesiæ. Lib. 6. Stromaton. † ante se ducet. † præpatauit.

i *Quasi puluis exiguus.* Hebræi hoc verbo tenuissimum puluerem significari putant qui magis sentitur quam videtur. Hūc ergo forsitam cū Epicuro suo Democritus atomos vocat multa autem sunt nomina, q̄ ita leguntur in Græco, & in Hebræo ꝓpter interpretandi difficultatem, & tā Grecæ, quam Latinæ linguæ paupertatē. E † Sp. 9. c † direxit. Rom. 11. d.

k *Libanus non sufficiet.* Libanus mons maximus, & pascuis vberrimus & arboribus: Sed etsi omnia ligna succidantur ad succendendum, & omnia animalia immolentur ad holocaustum, ad implendam vel placandam tamen maiestatis potentiam non sufficiunt.

C g *Spiri-* Cui F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui euangelizas Sion. *Idest populo Iudaico: & dicitur Euāgelizas, quia prædicatio Iohannis ad Euangelium pertinet.*

2 Exalta noli timere. *Iohannes enim timore Herodis aut Phariseorum & Sacerdotum non destitit à constanti veritatis denuntiatione.*

3 Ecce Deus vester. *idest Deus humanatus. Sic enim denuntiauit Iohannes Iohan. 1. d.* Ecce Agnus Dei qui tollit peccata mundi. *Nomine agni exprimens humanitatem: & per ablationē peccati eius diuinitatem.*

4 Ecce dominus Deus, *In aduentu enim suo Christus egit miracula stupenda quæ fieri non poterant, nisi virtute infinita.*

5 Et brachium eius dominabitur. *Per brachia enim eius in cruce extensa peruenit ad gloriam suæ resurrectionis, & sic ad dominum plenæ potestatis. propter quod tunc dixit Matth. vlt. d.* Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.

6 Ecce merces eius cum eo. *Quia virtute diuinitatis de se poterat dare gratiam in præsenti & gloriam in futuro.*

7 Et opus illius cum illo. *idest in voluntate & potestate.*

8 Sicut pastor. *vnde dicit de seipso Iohann. 10.* Ego sum pastor bonus.

9 In brachio suo. *Per hoc designatur Christi pietas ad fideles suos, propter quod ibidem dicit:* Et animam meam po. pro oui. meis.

10 Quis mensus est pugillo. *Hic consequenter ponitur potestas consolantis, ad ostendendum, quòd de eius promissione nullus debeat dubitare, cum sit potens adimplere. & diuiditur in duas, quia primò declaratur eius potestas contra idololatras, ei creaturam adæquantes. Secundò contra pusillanimes Iudæos de ipso minus debito confidentes, ibi:* Leuate. *Prima in duas: quia primò dicta potestas ostenditur. secundò ex hoc idololatria arguitur, ibi:* Cui ergo. *Circa primum dicitur.* Quis mensus est pugillo. *idest valde faciliter: aquas quamuis sint multæ & magnæ.*

11 Et cęlos palmo. *idest sine difficultate aliqua. sicut illud quod continetur in palma.*

12 Quis appendit tribus. *idest valde faciliter. Quando enim aliquis vult leuare aliquod ponderosum, apponit duas manus: sed quando est valde leue, apponit tantum duos vel tres digitos. Per hoc autem ostenditur Christi potestas, qui virtute diuinitatis omnia ista fecit. Vtitur autem hic scriptura verbis ponderis & stateræ, quia Deus omnia disposuit in numero, pondere, & mensura. Sap. 11. d. propter dictam potentiam subiungit.* Diuisio.

13 Quis adiuuit spiritum domini. *quasi minus potentem. quasi dicat nullus.*

14 Aut quis consiliarius eius fuit. *quasi haberet sapientiam diminutam. Et patet litera vsque ibi.*

15 Ecce gentes. *omnes generaliter.*

16 Quasi stilla situlæ. *idest cadens de situla, quæ nullius momenti reputatur.*

17 Et quasi momentum stateræ. *idest lingula stateræ, quæ valde de facili ad vtranque partem mouetur, de se nullam habens stabilitatem.*

18 Ecce insulæ quasi puluis exiguus. *In conspectu eius.*

19 Et Libanus non sufficiet ad succendendum. *idest si aliquis vellet facere sibi sacrificium debitum, omnia ligna non sufficerent ad ipsum cremandum, nec per consequens omnia animalia sufficerent ad offerendum sibi debitum holocaustum.*

20 Omnes gentes, &c. *Quia ex se non habent aliquod esse.*

✱ Omnia

A a *Cui ergo similem fecistis.* Tropologicè. Increpantur principes hereticorum qui diuersa idola de corde suo fingunt, vel eloquij venustate, idest argento, vel sensus splendore qui significatur in auro, vel ligno imputribili quę viliora sunt dogmata, quæ dialectica firmant arte ne corruant.
* Clemens Alexan. Antisthenes Socraticus vocem illam propheticam circumlocutione exprimens quæ dicit, cui me assimilauistis, dicit dominus, ait eum nulli esse similem, quoniam nemo potest eum discere ex similitudine & imagine.
* Damascenus. Extremæ dementiæ, & impietatis fuerit, diuinum numen fingere. Hinc est quod in veteri testamēto minimè tritus imaginum vsus erat.
B Postea quam autem Deus homo factus est, miracula edidit, passus, crucifixus est, resurrexit, & assumptus est, literarū quidem monumentis ad alendam memoriam nostram, & doctrinam eorum qui tū aderant, ista mandata sunt: vt ea quæ non vidimus audientes, ac credentes, beatitudinem eam quā dominus prædicauit assequamur. Verum quia nō omnibus hoc cōtigit, vt literas norint, idcirco patribus visum est, vt refricandæ memoriæ causa, hæc tanquam præclara quædam trophæa in imaginibus pingerentur.

Lib. 5. Stromaton.
†Thesaurari* qui est super oblationes, lignum imputribile.
Lib. 4. de fide cap. 17.
†audietis.
† globum.
†Stelam, pellem.

b *Nunquid.* stultitiam Gentium redarguit, vt ab idololatria recedant.
c *Forte lignum.* Hebraicè mesuchan, quod genus ligni est imputribile, de quo maximè idola fiunt. hoc autem dicit D vt idolis reprobatis suscipiatur doctrina Euangelij & reueletur gloria domini, vt videat omnis caro salutare Dei.
d *Ab initio.* Legis Moysi vel à principio mūdi in ipsis creaturis quæ omnes suum suo modo prædicant artificem.
e *Super gyrum.* Hinc nonnulli terrā quasi pūctū & globum esse contendunt.
f *Quasi locustæ.* In eius comparatione vel considerata terræ magnitudine.
g *Tabernaculū.* Hinc quoque in similitudinem sphęræ cęlū esse contendunt, & eius Hemisphæriū terris imminere.
h *Qui dat secretorum.* *Stultam fecit Deus sapientiam huius mundi*, & hoc est: *Qui dat secretorum scrutatores.* Quasi dicat. Non sint. E
* Theodoretus. Sic Sennacherib, sic Nabuchodonosor sustulit Deus, significatq; propheta non dimensam esse potentiam Dei operibus, multò maiora potuit, voluntate solla fecit, q̄ fecit omnia. Nam (inquit propheta) omnia quæcūque voluit, Deus fecit, non quæ potuit omnia, sed quæ voluit. potuit enim multò plura facere, facit autem quæ recte se habere iudicauit.
i *Cui assimilastis me, & adæquastis me dicit Sanctus*, q.d. Quare similitudini Deum comparatis, nec ex creaturarum magnitudine Deum creatorem intelligitis? si nō creditis verbis, credite oculis vestris, & elementorum omnium seruitute omnipotentiam domini cogitate.
In nu-

a¶Quæ sub cælo sunt. b¶In comparatione eius.
Gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum
a¶Simulacro. b¶Vnum qui omnia fecit.
a & inane reputatæ sunt ei. Cui ergo similem fecistis Deum, 1
a¶Qui spiritus est, in omnibus et & vbique. b¶Dominus ad omnes Gentes.
b aut quam imaginem ponetis ei? Nunquid sculptile et con- 2
¶simile Deo qui vbique. 3
flabit faber, aut aurifex auro † figurabit illud, & † laminis
a¶Non. b¶Durabile. vnde factum simulachrum duret in longum.
c argenteis argentarius? † Forte lignum & imputribile ele-
a¶In hac arte.
git artifex sapiens: quærit quomodo statuat simulachrū,
¶ad Gentes. ¶Naturali ratione idola nihil esse, & me Deum æternum esse. 4
quòd non moueatur. Nunquid non scietis? Nunquid nō 5
a¶Saltem secundum legem scriptam quæ hoc prohibet.
d †audistis? Nunquid nō annuntiatum est vobis ab initio?
a¶A domino fundata. b¶Omnia regit & ambit. 6
Nunquid non intellexistis fundamenta terrę? Qui sedet 7
a¶Terræ. b¶Quid ergo superbiunt? 8
e super † gyrū terrę, & habitatores eius sunt quasi locustæ. 9
a¶Etiam. b¶Tenues, subtiles. c¶Sub eis quasi sub tabernaculo habitant homines, supra angeli & sancti. 10
f Qui extendit velut † nihilum cœlos, & expandit eos quasi 11
¶Etiam. 12
tabernaculum ad inhabitandum. Qui † dat secretorum
a¶Philosophos. b¶Omnes mortui obliuioni dati. c¶Principes. d¶Quia transeunt cito. 13
g h scrutatores quasi non sint, iudices terrę velut † inanes fe- 14
a¶Firmato scilicet. 15
cit. Et quidem neque plantato, neque sato, neque radica- 16
a¶in præsenti vita. b¶statu. c¶Spiritus Dei.
to in terra trunco eorum, repentè flauit in eos, & arue-
a¶Mortui. ¶Transiui & ecce non erat. b¶Repentina sententia. c¶Ab hac vita. d¶Cum tanta sit potentia. e¶Deorum vestrorum. f¶O Iudæi vel Gentiles idola colentes.
i runt: & turbo quasi stipulam auferet eos. † Et cui assimi- 17
a¶Singulariter. 18
lastis me, & adęquastis me dicit Sanctus? Leuate in ex-

C F

NICOLAVS DE LYRA.

* *Omnia ista inducuntur ad ostendendum, quod in nullo indiget alterius auxilio, seu consilio.*

1 Cui ergo similem fecistis Deum? *Hic consequenter ex dictis idololatria reprehenditur, in qua cultus soli Deo deditus creaturæ impenditur, & sic ei secundum reputationem idololatrę adęquatur, propter quod dicitur* : Cui ergo similem fecistis Deum? *Hoc dicitur contra idololatras credentes aliquid diuinitatis esse in imaginibus factis.*

2 Aut quam imaginem. *Et hoc dicitur contra idololatras, qui imaginibus non attribuebant aliquid numinis, sed quibusdam dijs inuisibilibus in imaginibus repręsentatis : ponebant tamen pluralitatem Deorum.*

3 Nunquid sculptile conflabit faber. *Omnia ista inducuntur hic ad ostendendum, quod idola nullam stabilitatem habent à se, sed magis ab artifice. Et cum omnes Gentes quasi nihil reputatę sint respectu Dei, vt prędictum est, ex hoc concluditur quod idola adhuc minus sunt reputanda, ideo subditur.*

4 Nunquid non scietis. *Illud quod dictum est de idolis, quod sensibiliter potestis experiri.*

5 Nunquid non audiuistis. *q. d. sic quia in libris Gentilium & chronicis semper fuit facta mentio de ortu idololatrię per opus hominum, vt magis videbitur cap. sequenti.*

6 Nunquid non intellexistis. *q. d. intelligere debuistis, quòd a solo Deo habeat stabilitatem: cum nihil sit sub ea sustentans eam.*

7 Qui sedet super girum terræ. *Tanquam princeps terrenus.*

8 Et habitatores. *idest homines ei subditi.*

9 Sunt quasi locustæ. *respectu Dei.*

10 Qui extendit velut cælos. *Cum sint naturę vel materię subtilis, quę dicitur quasi nihil, eo quòd non est palpabilis : eo modo loquendi quo aer nihil vocatur propter suam subtilitatem. Vnde dicitur communiter nihil in puteo esse, cum tamen sit plenus aere. In Hebręo habetur.* Qui extendit velut telam cęlos. *Et sic plana est litera & sequentibus consona, cum subditur.*

11 Et expandit eos. *Loquitur hic de cęlo secundum apparentiā visus, quia extrema cęli in circumitu orizontis nostri videntur super terrā figi, & medium quod est super capita nostra in altum erigi. & sic habet apparentiam tabernaculi extenti.*

12 Qui dat secretorum scrutatores. *idest sapientes in speculabilibus.*

13 Iudices terræ. *idest prudentes in agibilibus.*

14 Velut inanes fecit. *idest nullius reputationis in Dei comparatione: quod ostendit per simile, cum subditur:*

15 Et quidem. *idest, certè.*

16 Neque plantato neque sato. *idest sicut plantula non radicata adhuc nec firmata terra à modico vento eradicatur, sic etiam omnes prędicti quantumcunque magni ad nutum Dei eradicantur, & tolluntur de vita pręsenti, & ideo in fine concluditur.*

17 Et cui assimilastis me, & adæquastis dicit sanctus? *Quasi diceret, talis assimilatio est valde erronea.*

18 Leuate in excelsum oculos vestros. *Hic consequenter ostenditur Dei potestas contra Iudęos de Deo minus debito confidentes, & primò ad considerationem diuinę maiestatis inducuntur, cū dicitur :* Leuate in excelsum oculos vestros. *idest ad opera cęlestia.*

* Et vi-

a *In numero.* Illi numerata sunt, quæ Abraham numerare non potuit: & ter uiunt delegato officio, vt sol cursum cæli vno expleat anno, & cętera suo modo.
b *Militiam eorum, &c.* Angelos scilicet, vnde: *Millia millium ministrabant ei.* Inde & dominus Sabaoth dicitur, idest militiæ, vel exercituum vel virtutum.
c *Quare dicis, &c.* Cū hæc propheta diceret decem tribubus iā captiuatæ erāt, duæ restabant captiuandæ. In captiuitate autē omnes desperantes, dicebant terrena: Deus non considerat, nec curat quid quisq; faciat. Ideo sine rege, sine iudicice sumus, & immerito affligimur.
d *Via mea.* Bona opera non pertinent ad Deum terrena, non considerat quid quisque agat. Inde iniustè opprimimur, quasi iumenta & pisces, sine rectore.
e *Creauit.* Omnia nouit, omnia continet, omnia maiestate sua dispensat.

a¶Cœlum. b¶Intelligite saltem per creaturas. c¶Quæ in cœlo. d¶Ille scilicet qui edu.
celsum oculos vestros, & videte qs creauit hęc: qui educit 1
a¶Qui numerat multitudinem stellarum. ¶Angelos & stellas. b¶Cœlorum. c¶Stellas. 2
a in numero † militiam eorum, & omnes ex nomine vocat. 3
b ¶Quasi omnipotens
Præ multitudine fortitudinis, & roboris virtutisque eius, 4
a¶Ex omnibus his. b¶Alienum à numero & à cogni eius. c¶Ergo. ¶Cum tanta [illegible] Dei magnitudo, cum eius nutu regantur omnia ¶Vel eis d¶Duæ tribus.
c neque vnum reliquum fuit. Quare dicis Iacob, & loqueris 5
d 6
a¶D[illegible] tribus iam in captiuitatem ductæ. b¶Non videt eam. c¶Meo. d¶Qu[illegible] a præiudicauit me. 7
Israel, abscondita est via mea à domino, & à Deo meo iu- 8
¶Vel ibit. a¶Forte. b¶In scripturis.
e dicium meum transiuit? Nunquid nescis, aut nō audisti? 9
¶Hoc scilicet. ¶Vnus est. a¶De nihilo.
f Deus sempiternus dominus, qui creauit terminos terrę nō 10
a¶Quia caro non est b¶Quia spiritus omnipotens est. c¶Quia omnia nouit. 11
deficiet, neque laborabit, neque est inuestigatio sapientiæ 12
a¶In S[illegible] hæsitanti. b¶Fidei & operis. c¶In mundo fortes 13
eius. Qui dat lasso † virtutem, & his † qui nō sunt fortitudi- 14
a¶Sed. ¶Ex toto damnati. b¶A pueritia. ¶Qui pueriliter viuunt. c¶In infirmitate. 15
g nem & robur multiplicat. † Deficient pueri & laborabūt, 16
a¶Qui fortes & sani. ¶Vitiis feruentes: b¶Animæ & corporis. c¶In hac vita. d¶Non in se 17
& iuuenes † in infirmitate cadent. Qui autē sperant in do- 18
h a¶Quibus volent ad Deum. 19
i mino, mutabunt fortitudinem: † assument pennas sicut 20
a¶Innouati. b¶Ad Deum c¶Omnia hæc habitantes: d¶Proficient. ¶Quia in æternum viuent. 21
aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt, & non
deficient.

f *Sapientiæ eius.* Ex hoc loco aliud apostoli sumptum videtur: *incomprehensibilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius:* q. d. Solus Deus æternus, impassibilis, cætera oia deficient. Rom. 11. d
g *Deficient pueri.* qui scilicet gaudent corporis sanitate, & pueritiam & adolescentiam putant esse perpetuam.
h *Mutabunt.* Vt sint fortes in Deo, fient debiles mundo, & post mortem carnis fient immortales.
i *Sicut aquilæ.* Sicut Aquila secundum Physicos alliso ad silicem rostro, vetustate nimia adunca innouatur: sic q vetustatem peccati per petram, quæ est Christus mortificāt mortui mundo innouantur Deo, vnde: *Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua.* Psal. 102. b

† quibus non est fortitudo.
Aquilæ renouatio.
lassabuntur.
† ascendet ta lis.

* Procopius. Sic ergò & in hac vita singulorum quoddam iudicium est, vt in futura vniuersorum, etiamsi ita esse minimè arbitreris ò Israel. indeque ista tibi reliquisque gentibus congrua denuntio. Innouamini ad me insulæ.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et videte quis creauit hæc. *idest, ex hoc considerate magnitudinem creatoris, secundū qđ dicitur Sapien. decimotertio. b.* A magnitudine enim speciei & creaturæ poterit cognoscibiliter creator eorum videri.
2 Qui educit in numero militiam eorum. *idest multitudinem stellarum inordinatè in suo cursu procedentium.*
3 Et omnes ex nomine vocat. *Quia omnia cognoscit perfectè vsque ad minima:*
4 Præ multitudine forti. *Ista tria in Deo sunt vnum, tamen in nobis differunt. Fortitudo enim respicit magnitudinem & correspondentiam membrorum, robur fortitudinem ossium, & neruorum, virtus magnitudinem effectuum.*
5 Neque vnū reliquū fuit. *i. nulla res quantumcunque modica latet potentiam & scientiam diuinam. ideo concluditur:*
6 Quare dicis Iacob. *idest popule Iudaice descendens à Iacob.*
7 Abscondita est via mea. *idest opera mea.*
7 A domino. *idest. non reddet pro eis mercedem.*
8 Et à Deo meo iudicium. *idest, non faciet vindictam de iniuriis mihi illatis. Ex hoc videtur, quod in populo illo erāt aliqui q deciderant in illum errorem, quod Dei prouidentia ad actus humanos nō se extenderet: Vel dicendum, quod propheta vtitur communi modo loquendi, quo homines in afflictione longa positi dicuntur à Deo derelicti & traditi obliuioni.*
9 Nunquid nescis aut non audisti. *Et quid sit illud subditur.*
10 Deus sempiternus. *idest sua deitate.*
11 Dominus qui creauit terminos terræ. *& sic dicitur dominus, ex tempore quo habuit creaturam subiectam. q. d. ista debuisti scire, quia Moyses tibi annuntiauit in principio Genesis.*
12 Non deficiet. *in opere gubernationis.*
13 Neque laborabit. *quia lassitudinem operando non incurrit.*
14 Neque est inuestigatio sapientiæ eius. *s. ad perfectū, quia excedit inuestigationem humanam in infinitum, Rom. 11. d.* O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, &c.
15 Qui dat lasso virtutem & his qui non sunt. *producendo eos de non esse ad esse.*
16 Deficient pueri, *scilicet moribus & sensu.*
17 Et iuuenes. *idest insolentes.*
18 In infirmitate cadent. *primo in culpam & postea in pœnā.*
19 Qui autem sperant in do. *& non in seipsis præsumptuose.*
20 Mutabunt fortitudinem. *quia qui erant prius debiles ad grauia sustinendum, gratia diuina efficientur fortes.*
21 Assument pennas sicut aquilæ. *idest qui prius erant tardi & pigri ad bona opera, efficientur veloces ad ipsa: Et hoc videtur impletum in vete. & no. testa. per successiones generationum in illis qui veraciter conuersi sunt ad Deum.*

CAP.

ADDITIO. I.

In cap. 40. vbi dicitur in postil. Super montem, *hic consequēter introducitur persona consolatoris.*

Licet expositio postillatoris de hoc quod dicitur; Super mōtē excelsum, &c. *sit satis cōsona literæ & veritati secundū translationem nostrā, secundum tamen Heb. veritatem non totaliter consōnat literæ. Pro quo sciendum quod Grammatica Hebraici sermonis in multis deuiat à Grāmatica Latina, & specialiter in hoc, quod secundum Grāmaticam Hebraicā in verbis habetur differentia inter sexum masculinum & fœmininū, sicut nos habemus in nominibus, & hoc secundū quālibet differentiā trium personarum. Verbi gratia, aliter dicitur a fœmina. ego comedo quā à masculo, & sic in secūda & tertia persona. Similiter in hoc pronomine tu tui, &c. est differentia inter sexum masculinum & femininum. Loquens. n. cum masculo aliter pronominat tu quam si cum fœmina loqueretur: & hoc est valde manifestum cuicunque habenti aliqualem notitiam in illa lingua. vnde in hoc loco vbi dicitur.* Super montem excelsum ascende, *ly* ascēde *est feminini generis, nō masculini. Similiter ly* tu, *& ly* Euāgelizas, *& ly* exalta, *& sic de cæteris verbis & pronominibus hic contentis quæ omnino pertinent ad fœmininū genus vsque ibi:* Ecce Deus vester, *& ideo vt magis proprie hæc verba secundum veram literam Hebraicam intelligantur, referenda sunt ad beatam virginem & ad sanctam Elisabet, secundum ea quæ traduntur de eis, Luc. 1. vt sit sensus quod Isa. in persona domini dicit Beatæ virgini.* Super montē excelsum ascende tu quæ Euāgelizas Sion, *s. Beata virgo: quod impletum est quando concepto filio Dei in vtero virginali Maria exurgens perrexit in montana, vbi manifeste patet quod ascendit in montem excelsum. nam Iudæa vbi Zacharias manebat, erat altior Galilæa, à qua recessit Maria. Christus enim de Galilæa in Ierusalem pergens dicebat.* Ecce ascēdimus Ierosolymam, *& quia de Galilæa in Ierusalem beata virgo non per planam viam, sed per montana iuit. ideo propriè ei dicitur.* Super montem excelsum ascende.

Et quia in sua salutatione ad Elisabet nō solū mater, sed etiam infans in vtero eius Christū instinctu spiritussancti cognouit; quia vt dicitur Luc. 1. d. Factū est cū audiuit salutationē Mariæ Elisabet exultauit īfans cū gaudio. *In quo designatur gaudiū de presentia domini, ideo de beata virgine in ipsa sancta salutatione pro-*

priè intelligitur. Quæ Euangelizas Sion. *scilicet, quę nuncias bona sanctis animabus, scilicet Elisabet & Iohanni.*

Cōsequenter propheta in persona domini alloquitur ipsam Elisabet di. Exalta vocē tuā quæ Euangelizas Ierusalem: *quod impletū est quando Elisabet exclamauit voce magna Euāgelizādo ipsi Ierusalem videlicet beatæ virgini dicēdo:* Beata quæ credi. qm̄ perfi. in te quæ dicta sunt tibi à domino. *Luc. vbi supra.* (Luc. 1. c.)

Consequenter propheta in persona domini alloquitur virginē di. Exalta, noli timere. *In quo innuit canticū eius altiori voce formādum, quam cum primo solum salutando Euangelizauit. q. d. Non tātū loquere voce submissa, prout sufficit ad cognatæ tuæ salutationē, sed etiam exalta vocem, s. prout requiritur ad modum cantici: per quod canticum ciuitatibus Iudæ, idest ecclesiis præsentibus & futuris annuncies præsentiam filij Dei in te incarnati, & hoc est quod dicit:* Dic ciuitatibus Iudæ: Ecce Deus vester. *quod continuè impletur in ecclesiis, cū per canticū prædictum solemniter memoratur, seu annūciatur aduentus domini in eadē virgine: Interposuit tamen ibi propheta.* Noli timere. *quia virginalis pudicitia pauida est, & timida. vnde angelus ei dixit:* Ne timeas Maria. *Et etiā vt innueret, quod tanta erat humilitas virginis, quod non præsumebat canticum publicè cantandum formare nisi Spiritussancti instinctus eam †tangeret, seu moueret de quibusdam aūt in cantico virginis contētis, quædā innuēdo propheta hic ponit: vt cū dicit.* Ecce dn̄s in fortitudine veniet, & brachiū eius dominabitur. *Quæ quidem verba videntur correspondere huic, quod dicitur in cantico.* Fecit potentiā in brachio suo. *Vtrobique. n. datur intelligi, quod incarnatio filij Dei pertinet ad infinitatē diuinæ potentiæ. Et sequitur.* Ecce merces eius cum eo. *In propheticis. n. locutionibus promittebatur incarnatio filij Dei quasi merces à Deo danda in futurum. sicut Gen. 22. d. Abrahæ dictū fuit:* Benedicētur in semine tuo oēs Gentes, *sed in prædicto cantico hæc merces, vt iam data annūtiatur, vnde dicit:* Suscepit Israel puerū suū: *cui correspondēt verba prophetæ. di.* Ecce merces eius cū eo. *Et quia vt dicit Grego. in benedictione cerei: Nihil nobis nasci profuit, nisi redimi profuisset, ideo subdit:* Et opus illius corā illo, *s. opus redemptionis, quod maximè pertinet ad diuinā misericordiam: quæ inter diuina opera pręeminet, vnde Psal. 144. b.* Miserationes eius super oīa opera eius: *& ideo in cantico cum dixisset.* Suscepit Israel puerū suū. *subdit:* Recordatus est misericordiæ suæ. *Sequitur.* Sicut pastor gregē suū pascet: *In quo innuit propheta, quod Christus se haberet, vt pastor ad gregem suū: non vt ad gregem alienū sicut mercenarius. cui non est cura de ouibus, Iohan. 10. b. quod correspondet huic quod dicitur in cantico,* Sic locutus est, &c. *Ad patres. n. semper se habuit Deus vt pastor cū proprio grege. vnde Psal. 94. b.* Nos aūt populus eius, &c. *Cætera exponantur, vt in postil. Quę quidem expositio non solum videtur consona literæ, sed in se rationabilis. Isaias. n. qui Euangelicus propheta dicitur, vt in prologo & in proœmio, sicut de voce Baptistæ in deserto clamantis historiā prophetice texuit, vt statim supra sic nō immeritò de voce virginis salutantis & cantantis propheticam historiam prædicere debuit: præmittit tamen historiam de voce Baptistæ, quamuis ordine temporis posterior fuit, eò quòd illa fuit omnibus notior: A notioribus enim incipit processus disciplinæ, prout in primo Physic.*

A B D

ADDITIO. II.

In epist. cap. vbi dicitur in post. Præ multitudine fortitudinis, & roboris.

Vbi nos habemus: Præ multitudine fortitudinis, *Hebraica litera sic habet.* Præ multitudine & fortitudine roboris & virtutis nec vnus defuit. *Cuius sensus potest esse talis, quòd militia cælestis quæ in tanta multitudine est, considerari debet quòd quælibet stella habet fortitudinem, scilicet potentiam & virtutem actiuam ad influendum in istis inferioribus, vnde. Genes. .de sole. & luna & stellis dicit.* Posuit ea in firma: cæ. &c. *& in Psalm.* Solem in potestatem diei, &c. *& sic diuinam potentiam, & scientiam commendat propheta, non solum ex numerosa multitudine cælestis militiæ, sed etiam ex fortitudine, & robore, & virtute influxiua eis à Deo collata, à quibus nulla stella quantumcunque modica deficit, quin habeat aliqualem potentiam; ex quibus excitatur magis humana mens ad considerandum magnitudinem potentiæ creatoris.* E

CAP. XLI.

a¶Audi Israel & tace. b¶Ad audiendum per apostolos.
1 TAceāt ad me in sulę, & Gen
2 a¶Qui erant fortes in mundo, sint fortes in Deo. Fortitudo mundi voluntatem implere, Dei mortificare.
tēs mutent fortitudinē. Ac
3 a¶Fide ad me. b¶Aliis prædicent.
4 c¶Vt discernant inter Deum & idola, & vtrum Deus omnia iustè dispouat.
cēndant & tunc loquantur: simul ad iudiciū
a¶Nisi ego. b¶In Iudæam (quæ est in orientali plaga) Christum incarnari, mori, suscitari voluit. c¶Vel iustitiam.
5 propinquemus. Quis suscitauit ab oriente iu
a¶Inspirando. & de sepulchro. di: Exurge gloria mea exurge: Et securus respondet: Exurgam diluculo. b¶Obediens vsque ad mortem.
6 stum, vocauit eum vt sequeretur se?

Taceant insulæ. a Quia ī salo Gētes, scil. quæ salsis, & amaris fluctibus seculi tūduntur.

b ✻ Theodoretus. Insulas ecclesias vocat, quod vt insulę tumidos fluctus maris excipiunt, & frangunt, sic ecclesiæ persequentium tēpestates & procellas perferunt, & super petram idest, Christum sunt collocatæ. C

c ✻ Procopius. Tacere insulas iubet, vt sermoni & salutari prædicationi se attētas præbeant, insularum nomine, conflatas è gentibus ecclesias intelligens, in quas huius vitæ nequitia, tanquā maris salsilago vndis & fluctibus vndique insurgit. Nōnulli insularū appellatione, ciuitates & pagos aliqn̄, qui vastis incultisque terris ambiantur (quales in Idumæorum, & Moabitarū solitudine esse dn̄r) intelligi, quos velut in exēplū cæterarū nationū assumit, vt gentiū assumptionē ex parte indicet, quas errore veteri relicto, ad vitæ nouitatem transire significat.

b *Accedant.* ✻ Theodoretus. His verbis pcipit Apostolis & ecclesiæ principib. consentire omnes summo consensu in doctrina Euangelica, & euāgelium omnibus gentibus prænuntiare. F

c *Quis susci. ab or.* Quidam Hebræorum hoc ad Cyrū regem Persarum referunt, quod suscitatus sit aduersus Babylonios ab oriente, qd̄ ei fecerit dominus parere plurimas gentes, subijciens gladio & arcui eius. Sic quoque cętera ad ipsum referunt quòd scilicet, Babylonijs idola non profuerunt humano studio facta. Alij Hebræorum hoc ad Abrahā referunt, qui vocatus sit iustus ab oriente. i. de Chaldęis: q solus iustus inuētus sit: & secutus est Deū. Egrediens de terra sua, & tradidit eis reges q (Gen.)

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLI.

✻ TAceant ad me. *Postq; propheta induxit populū Israel ad certā expectationē promissorū ex diuina veritate, hic cōsequenter idē facit ex eius charitate, q amicos nō defraudat à promissi cōsecutione. Et diuiditur in duas partes, quia primò ostenditur Dei dilectio ad dictū populū ex beneficijs quæ ei in patrib. cōcessit. Secūdo, ex proprio filio quē ei pmisit c. seq. Prima in tres secūdū tria beneficia. Secūdū ponitur ibi: Et tu Israel. Tertiū ibi: Prope facite. Circa primū sciendū, quod primū beneficiū fuit collatū in Abrahā, quē Deus separauit ab īfidelib. educēdo eū primò de Vr Chaldęorū, Gen. 11. c. Et secūdo Arā Gen. 12. & p cōsequēs populū ab eo descēdētē p Isaac & Iacob ab infidelib. separauit: pp quod & legē ei in mōte Sinai specialiter cōcessit: pp quod dicitur Psal. 147. b. Nō fecit taliter omni nationi, & iudicia sua nō manifestauit eis. Et diuiditur in duas, quia primo ponitur huiusmodi separatio secūdo cōtra idololatras inuectio, ibi.* Viderūt. *Circa primum primò ad huius considerationem inducit di.* 1 Taceāt ad me. *i. habitatores insularum.* 2 Et Gētes: *Terram aridā habitātes.* 3 Fortitudinē mutēt. *Vt qui erāt fortes ad mala, sint fortes ad bona.* 4 Accedāt & tūc, &c. *Si habent aliquid iustū pro se secundo beneficiū recolit di.* 5 Quis susci &c. *i. Abrahā, vt exponunt cōiter catholici & Hebræi quem dominus vocauit primò à Chaldæa. vt dictū est. & postea Abraham, & vtraq; regio vergit ad orientem respectu Iudææ, quā dominus ei repromisit, Gen. 13.* 6 Vocauit eum. *Per viam fidei & obedientiæ, vnde & ex fide secundū mādatū Dei voluit filiū immolare, Gen. 22. & ad Heb. 11. & ideo dominus ei astitit ipsum protegendo, propter quod subditur.* (Dit.)

✻ Dabit

MORALITER.

1 *Taceant ad me.* Hic primò ponitur quædā excitatio audientium ad intellectū dicendorū quæ sunt duo secundum sensum literalem huius cap. Primum est vocatio Abrahæ à domino, quæ habetur Gene. 12. per quā mysticè signatur institutio debita boni prælati, de qua dicitur. †

(Apo. 1. d.) 2 *Quis suscitauit.* Dr̄. n. bonus prælatus suscitari ab oriente pp splendorem sapientiæ, & iustus propter rectitudinem vitæ, q debent attendi in institutione prælati, quia ponit in statu pfectionis exercendæ. Quod quidē exercitiū pręsupponit perfectionis habitū acquisitum, ideo subditur. 6 *Voc. eum.* s. Christus, vt sequeretur se. Iesus. n. non venit ad acquirendū in se perfectionem quā habuit ab instāti conceptionis, sed ad perfectionē alijs cōmunicandam.

† *Dabit*

contra Sodomā & Gomor
A rā venerant, & fecit eos ante gladiū, & arcū eius quasi puluerem & stipulam persecutus est illos, reuersus est in pace, nec lōgi itineris cursum sensit, & hoc nec suis viribus, sed domini misericordia fecit, qui ab initio cognouit hæc.

* Origenes. Putabamus Christum ab Apostolo tm̄ dictum iustitiam, sanctificationem & redemptionē, & sapientiam, & fortasse ille à prophetis accipit, nouit ille etiam animatam esse iustitiam & viuentem, i. vnigenitum Dei filium, qui est vinens iustitia & sanctifica-
B tio, id. n. est illud Isaię. Quis surgere fecit ab oriente iustitiam, & vocauit ad pedes suos? Vocauit autē Christū pater ad nostrā salutē, vt ad nos iter faceret, & descenderet ad nos de cœlo.

a *Dabit in conspectu eius, &c.* * Theodoretus. Reges amouebit solio, qui edebāt omne cruciamentorum genus in Christianos, & persequentes ecclesiam, ecclesia demum vicit, & persecutores suos superauit.

* Procopius. Quāquā reges terræ delectos audis & more pulueris & paleę disiectos, intellige tñ præcipuè aereas potestates & principes tenebrarum, qui reges terræ erāt.

b *Semita in pedibus.* Laborem vel lassitudinem eius vitæ
C non sentiet, *Exultauit ad currendam viam.*

a ¶ Postula à me & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam.
b ¶ Conuersos. ¶ Vinculis fidei.
a Dabit ī cōspectu ei⁹ Gētes, & regēs obtinēbit. 1
a ¶ Pater. b ¶ Contrarias potestates. c ¶ Verbi.
Dabit quasi puluerē gladio eius sicut stipulā 2
a ¶ Prædicationi. b ¶ Filij. c ¶ Filius. d ¶ Aduersarios. e ¶ De mundo ad patrem.
vēto raptam arcūi eius. Persequētur eos, trān- 3
a ¶ Pacem relinquo vobis. pacem meam do vobis. 4
b sibit in pāce: semita in pedibus eius non ap- 5
a ¶ Prædicta. b ¶ Per. c ¶ Ad se
parebit. Quis hęc operatus est & fēcit, vocans 6
a ¶ Omnes. b ¶ Mundi. c ¶ Feci, quia primus, &c.
generationes ab exordio. † Egō dominus, pri 7
a ¶ Sine principio. b ¶ Sine fine. c ¶ Gentes, vel ecclesiæ. 8
c mūs, & nouissimus ego sum. Viderunt insulæ 9
a ¶ Initium sapientiæ timor domini. b ¶ In omnem terram exiuit sonus eorum. c ¶ Audita prædicatione apostolorum. 10
& timūerunt, extrēma terræ obstūpuerūt: ap-
a ¶ Fide ad eum. b ¶ Fidelium.
propinquauerunt, & āccesserunt. Vnusquisq;
d a ¶ In hoc. b ¶ Verbo & facto. c ¶ Infirmo.
prōximo suo auxiliabitur, & frātri suo dicet,
a ¶ In domino Deo viuo & vero, quia idola dii non sunt, sed opera hominū & est, confortauit. b ¶ Deum suum studiose faciendo.
confortāre. Confortāuit † faber ærarius 11
a ¶ Formam simulacri. b ¶ Cum idola colebantur. 12
percutiens eum malleo, qui cūdebat tūnc 13
a ¶ Glutinum hoc. 14
temporis, dicens glutino bonūm est, & con- 15
a ¶ Deum. b ¶ Quolibet impulsu. †
fortauit eūm clauis, vt non mōueretur. †

* Theodoretus. Tanquam D summa pax esset, & non insurgeret aduersus Apostolos orbis, peragrauere totū orbem Apostoli. *Psal. 18.*

* Cyrillus. Sic percurrere orbem tanquam si per planam viam esset iter, quod nostro creatori nemo possit resistere.

c *Viderunt insulæ.* i. Gentes in circumitu: & illius virtute perterritæ sunt, & extrema terræ i. Sem filius Noe, qui in extremo terrarum ipse cū patre & fratrib. diluuiū euasit, vsque ad tēpus illud reseruatus quem Melchisedech intelligi volunt, & venisse obuiā Abrahæ de prælio reuertenti, & eū benedixisse & Dei bñdictionib. ro- E borasse. Ipsum quoq; fabrū esse ærariū, qui Abrahā cōflauerit & malleo suæ artis ad meliora ꝑduxerit, & dixerit: Bonum est vt timori Dei glutineris, & ei iūgaris, & confortauit eum clauis præceptorum, vt in timore domini permaneret. *† infr. 44. a*

* Cyrillus. Postquam viderunt gentes Christū oculis mentis & gloriam ipsius, timuerunt ab extremis terræ, vsque ad extrema, per vniuersum orbem, & aggregatæ sunt & appropinquauerunt Christo per fidem & purgationem peccatorum.

d *Vnusquisque, &c.* * Cyrillus, Christi mysteriis initiatus dicet alijs qui colerit idola, faber fabrescit hoc idolum, F

† faber lignarius auri fabrum, & lapidicida fabrū laminarum. qui dicit de sede idoli bene se habet consolabitur illum qui affigit idolum clauis, ne vacillet.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Dabit in cōspectu. *Et loquitur hic propheta de præterito per modum futuri, sicut frequenter fit in prophetis: & hoc fuit impletū quando Abraham cum .ccc. vernaculis suis quatuor reges fortes debellauit, Gen. 14. a.*

2 Dabit quasi puluerem. *quia eos facillimè debellauit diuina uirtute sibi assistente.*

3 Persequetur eos. *Quia persecutus fuit fugientes vsque Soba & Phęnicem Gene. 14.*

4 Transibit in pace. *Quia nullus de suis in bello illo cecidit.*

5 Semita in pedibus eius. *Quia valde faciliter ad bellum iuit & rediit, sicut de homine faciliter transeunte & leuiter, dicitur, ꝙ non figit vestigium in terra, vel non tangit terram.*

6 Quis hæc operatus est. *q. d. Deus, & nō homo ideo subditur.*

7 Vocans generationes. *s. ad fidem & amicitiam suam.*

8 Ab exordio. *scilicet temporis quod patet in Abel iusto, Seth, Noe, Abraham, & sic de alijs.*

9 Ego dominus. *Et ideo possum vocare ad meam amicitiā quos volo sine iniuria cuiuscunque cum nulli tenear, sed omnes id quod sunt tenēt a me, ideo subditur:* Primus & nouissimus ego sū.

10 Viderunt. *Hic consequenter per oppositū ponitur inuectio cōtra factores & cultores idolorum. Circa quod sciendum, quod sicut di. Eusebius in chronica sua anno. 7. Abrahæ Ninus rex Assyriorū condidit Niniuem, & ipse incepit idololatriam, quia fecit imaginē Belo patri suo defuncto, cui exhibebat tantam reuerentiam, quod parcebat reis fugientibus ad ipsam, vt dicitur in Schola. historia: propter quod dicti confugientes inceperunt adorare illam imaginem, & ad imitationem huius facti alij fecerūt imagines charis suis defunctis. Et sicut imago facta à Nino vocabatur Belus, & fuit primum idolum: sic hoc nomen deriuatū est ad alia idola, vt potè Bel, Baal, Baalim, Beelphegor, & Beelzebub, & huiusmodi secundum diuersitates Gentium & linguarum: & quia hoc fuit multiplicatum tempore Abrahæ vt dictum est, ideo iuxta ipsius fidelitatē arguitur hic idololatria istorum, & hoc est quod dicitur:* Viderunt insulæ & timuerunt, extrema terræ obstupuerūt: appropinquauerunt. *i. habitatores insularū & aliarū terrarū viderunt reuerentiā idolis à potentibus exhibitā: & sic in timore positi cōfugerant ad ipsa veneranda, vt sic eis parceretur: ideo subditur:* Appropinquauerūt & accesserunt, *s. ad idola.* Vnusquisq; proximo suo, &c. *quia quando aliquis habebat amicum in periculo positū, consulebat sibi refugere ad idolum: Et quia exemplo Nini alij potentes fecerunt idola per manus tamen artificum, ideo subditur.*

11 Confortauit fab. *Ad cuius intellectum sciendum, ꝙ in fabricatione idoli de metallo per malleationē tres operarij sunt necessarij. Primus est ille, qui materiā in igne calefactam cum martello ducit ad formam partium idoli. Secundus est qui partes sic formatas cū martello cum lima polit. Tertius est qui partes sic præparatas ad inuicem consolidat, & coniungit, & hoc notatur cum dicitur.* Confortauit fab. *Et construitur sic litera: Faber ærarius, idest metallicus, Percutiens malleo, idest martello scilicet materiam ducendo ad idoli formam. Confortauit, idest efficaciter monuit.*

Tres operarij ad fabricationem idoli.

12 Eum qui cu. *idest cum lima poliebat. Cudere enim in vna significatione idem est quod polire qui dicitur in libro Catholicon.*

13 Tunc temporis. *idest, tempore Abrahæ quo fabricatio idolorum cępit multiplicari ut dictum est.*

14 Dicens. *iste qui poliebat erat dicens supple consolatori.*

15 Glutino bonum est. *i. bonum est partes idoli conformatas*

** & politas*

M O R A L I T E R.

7 *Dabit in conspectu.* Quia debet cognoscere statum sibi subiectum, paruorum & magnorum.

2 *Dabit quasi.* Per gladium qui propè percutit signatur doctrina per verbum, per arcum verò qui à longè ferit doctrina perscriptū: Vtroq; nāq; modo sancti prælati, vt Aug. Greg. & alij, hæreses & uitia destruxerunt, quibus alij prælati debent quantum bono modo possibilè est conformari.

4 *Transibit.* Nā de prælato dr̄, 2. Tim. 2. d. *Seruū Dei nō oportet litigare, sed mansuetū esse ad omnes, salua tamen iustitia;* aliter non esset mansuetudo vera, sed pusillanimitas detestāda.

5 *Semita in pedibus.* Per semitam quę est parua uia declinans via communi, signatur declinatio aliqua a cōmuni doctrina ecclesiæ, quæ quantūcunq; paruā in prelato non dēt esse. Et qa promotio prælati talis a Deo, subditur.

6 *Quis hæc.* & sequitur.

9 *Ego dominus.* Vnusquisque proximo suo, &c. hoc ad literam exponitur de fabricantibus idolum, per quod signatur malus prælatus, de quo dicitur, Zach. 11. d. *O pastor & idolum relinquens gregem.* ideo per istos fabricantes idolum signantur illi qui laborant ad promouendum prælatum indignum. Et subditur. modus.

13 *Dicens glutino bonum est.* Tales enim faciunt colligationes, ut obtineant multitudine, ꝙ non possunt ratione.

† *Confortauit eum clauis.* scilicet aureis & argenteis per dona superioribus facta.

† *Vt non moueretur.* Idest, pp insufficientiam iustè repelle

& vos decepit qui hanc tam bellam figuram lapide, & ligno expressit, quid vos innuat lapides colere & ligna.

a *Et tu Israel serue meus.* Dominus ad apostolos effectuose. Iudæi autem hoc ad se referunt. Nota quòd prophetia ordinem historię non seruat. Post vocationem enim Gẽtium, prædicitur vocatio apostolorum. *Et tu Israel.* Carnali Israel dictum est: *Quare dicis Iacob, & loqueris? Abscondita est via mea à domino, &c.* Nunc ad spiritualem loquitur qui domini suscepit aduentũ. Hũc primò seruum: deinde electum: tandem semẽ Abraham vocat. Prius enim spiritum seruitutis in timore accepimus, postea electi in amicitiã Dei iungimur. * Theodoretus. Interim propheta accusat Israel, interim commendat & laude prosequitur, neque pugnantia dicit inter se, nam ex Israel fuere fideles qui credidere Christo, & ex Israel fuere qui Christo Crucifixere.

b *Et à longinquis.* Iam vsque ad extrema Iudæi dispersi, & inde ad fidẽ multi vocati. vnde: *vobis oportebat primum loqui verbum, &c.* Act.13.g

† quia. † infr.43.a Nota. † terrearis. † suscepi te dextera iusti tuæ meæ. Sup.40.g † nihil viri bellantes. † viri ex Israel. † vt trahan, vt tribulam nouam, habẽtem ora. † quisquilias. † ees.

a¶Verè. b¶Prius spiritu timoris. c¶Luctator contra dæmones. d¶Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, &c. e¶Carne & fide.
Et tu Israel serue meus Iacob quẽ elegi, semen Abraham 1 2
a¶Spiritu Charitatis. b¶In cuius fide. c¶Et similes. d¶Vbi dispersus eras.
amici mei, † in quo apprehendit te ab extremis terræ & à 3 4
¶Finibus. a¶Spiritualiter qui & alijs prædicaturus.
longinquis eius vocauit te, & dixi tibi Seruus meus es tu: 5 6
a¶A facie persecutorum. b¶Ecce ego vobiscum sum vsque ad consumma.
elegi te, & non abieci te. † Ne timeas, quia ego tecum sum: 7 8
a¶A me. b¶Via veritas & vita. c¶Ne vincaris. d¶Vt vincas.
ne † declines, quia ego Deus tuus. Confortaui te, & auxilia 9 10
a¶Potentia filij mei. b¶Ideo.
tus sum tibi, & † suscepit te dextera iusti mei. Ecce con- 11 12
a¶Intus. ¶Aduersarij tui populus Iudæorum. b¶Exterius. c¶Iudæi & Gentes.
fundentur & erubescent omnes qui pugnãt aduersum te. 13
Erunt quasi non sint, & peribunt † viri qui cõtradicũt ti-
a¶Vidi impium super exaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani. Et transiui & ecce non erat, & quæsiui eum, & non est inuentus.
bi. Quæres eos, & nõ inuenies, viros rebelles tuos, & erunt 14
quasi non sint, & veluti † cõsumptio hominis bellantis ad 15
a¶Quasi non debes timere. b¶Protector.
uersum te: quia ego dominus Deus tuus apprehendẽs ma-
a¶Operationem. b¶Ne timueris. c¶Vel vabo.
nũm tuam, dicensque tibi; Ne timeas, ego adiuui te. Noli 16
¶Quamuis vilis. Ego sum vermis & non homo, oppro. ho. & abiectio plebis. ¶Mundo. a¶Non alius.
timere vermis Iacob, † qui mortui estis ex Israel. Ego au- 17
a¶Sanguine filii. b¶Qui est.
xiliatus sum tui dicit dominus, & redemptor tuus sanctus
a¶Vt conteras contrarias potestates.
Israel. Ego posui te † quasi plaustrum triturans nouum 18
¶Reges.
habens rostra serrantia. Triturabis montes, & commi- 19
a¶Duces, comites. b¶Separans triticum a palea.
nues, & colles quasi † puluerem pones. Ventilabis eos, 20
a¶Superbia eorum. b¶Fide bonorum: & potentia miraculorum, dispersione malorum.
& ventus tollet, † & turbo disperget eos, & tu exultabis 21
a¶Gentes magistrum veritatis non habentes.
in domino, & in sancto Israel lætaberis. Egeni & pauperes 22

c *Ecce confundentur.* * Theodoretus. Hæc propriè conueniunt sanctis Apostolis & martyrum victricibus palmis, nam qui illis aduersabantur, in ignominia sũt sempiterna.

d *Vermis Iacob.* Vermes dicuntur Apostoli tanquam eius imitatores q dicit: *Ego sum vermis & non homo.* Et sicut vermis penetrat terram, sic prædicatio eorum corda audientium. * Theodoretus. His verbis significat numerum credẽtium, si cum cæteris, qui non crediderunt, cõferantur, fuisse perexigium, quod significauit paulus cum dixit, reliquias fuisse saluas, reliquos obcæcatos.

e *Qui mortui estis ex Israel.* sicut ille qui dicit: *Quotidie morior propter vestram gloriam fratres:* Et alibi: *Viuo autem iam non ego: viuit vero in me Christus.*

f *Ego posui te quasi plaustrum.* Vir ecclesiasticus habetur prædicationis rostra serrantia in plaustro nouo, quod non

† omone. Psal.21. † Cor. Gal.2.d

NICOLAVS DE LYRA.

* *& politas adinuicẽ cõiungere glutino. i. forti iunctura. Ita quod accipitur hic glutinum pro illo metallo, quo consolidantur partes ad inuicem. Et vocatur Gallicè* soudure: *vnde in Hebręo sic habetur:* Dicẽs consolidatori: bonũ hoc. *s. quod fortiter consolides partes idoli & sic præparatas, sic enim mutuò se exhortabantur artifices propter maius lucrum habendum, & propter gratiam dominorum.*

1 Et tu Israel. *Hic recolitur secũdũ beneficiũ exhibitũ populũ tẽpore Moysi, scilicet eductio de seruitute Aegypti. Et diuiditur in tres partes: quia primò describitur hic exitus, secundo aduersariorũ casus, ibi:* Ecce confundentur. *Tertio Hebręorum profectus, ibi* Egeni. *Circa primum dicitur in persona Dei:* Et tu Israel serue meus. *q. d. ex quo eduxi te de seruitute Aegypti, factus es specialiter seruus mihi.*

2 Iacob quem elegi. *Esau reprobato, secundum quod dicitur Malach. 1. a.* Iacob dilexi, Esau autem odio habui. *Et accipitur hic Iacob pro populo descendente ab eo.*

3 Semen Abraham amici mei: *quia amore mei paratus fuit filium vnigenitum immolare.*

4 In quo apprehendi te. *idest mibi appropriaui eius meritis.*

5 Ab extremis terræ & à longinquis eius vocaui te. *quia Abraham fuit vocatus de Chaldæa, vt dictum est supra.*

6 Seruus meus. *exponatur vt supra.*

7 Ne timeas. *minas Pharaonis.*

8 Quia ego tecum sum. *te protegens & defendens.*

9 Ne declines. *à verbis Moysi serui mei.*

10 Quia ego Deus tuus.

11 Confortaui te, *scilicet per eum. ideo subditus.*

12 Et suscepi te dextera iusti mei. *idest Moysi, ad extrabendum te de seruitute Egypti.*

13 Ecce confundentur. *Hic consequenter ponitur aduersariorũ casus cum dicitur:* Ecce confundentur. *quia Pharaò cũ suo exercitu persequens Hebræos, submersus fuit in mari rubro, Exo. 14.*

14 Quæres eos. *quia sicut dictum fuit Exo. 14. mare proiecit Aegyptios mortuos ad litus ad quod transierant filij Israel, vt sic essent certi de morte eorum; & vt haberẽt spolia. ideo dicitur:* Quæres eos. *inuestigando preciosa quę erant super defunctorũ corpora.*

15 Et non inuenies. *Nõ dicit: Nõ inuenies eos, absolutè, sed, non inuenies viros rebelles tuos, i. te persequentes, quia iã erant mortui: & sic non poterãt amplius eos persequi, & sic patet litera vsq; ibi.*

16 Noli timere vermis Iacob. *qui fuisti inter Aegyptios reputatus vilis sicut vermis.*

17 Qui mortui estis ex Israel. *idest reputati vt mortui in seruitute Aegypti. quia seruitus est mors ciuilis. Et quia non solum Aegyptij aduersarij erãt Heb. sed etiam Chananæi qui postea ab Hebręis fuerunt debellati, vt patet lib. Iosue ideo subditur.*

18 Ego posui te quasi plaustrum. *Sicut enim tale plaustrum ductum super segetes conterit eas, sic populus Israel contriuit Chananæos. ideo subditur.*

19 Triturabis montes. *idest maiores: Iosue enim debellauit. 31. reges, Iosue. 12.*

20 Et colles. *idest minores principes.*

21 Et tu exultabis. *Expulsis Chananęis de terra promissionis.*

22 Egeni & pauperes quærũt aquas, & nõ sunt. *Hic descri-*

MORALITER.

† retur vel promotus deponeretur: Sed qa bonus plãtus ta lib. cautelis & fraudulentijs non fulcitur, indiget diuina cõsolatione ꝯ insurgentes iniustè, ideo sibi dr̃ à domino.

1 *Et tu Israel.* per veritatis notitiam.

† *Seruus meus.* per debitam obedientiam.

2 *Iacob.* per vitiorum supplantationem.

† *Quem elegi.* promouendo ad prælationem.

3 *Semen Abrahã amici mei.* imitando suam perfectionem. Et subditur.

7 *Ne timeas quia ego tecum sum.* te protegens contra insurgentes tibi iniustè.

22 *Egeni.* Hic secundum sensum literalem describitur exitus Israel de Aegypto & progressus eius per desertum: per quæ signatur exitus hominis de peccato, & progressus eius per desertum pœnitentiæ vt sic perueniat ad gloriam per terram promissionis signatã; & sic dicitur: *Egeni.* idest peccatores in spiritualibus egentes.

† *Quærunt*

A non operatur in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus conterit incredulorum corda durissimã separans triticũ a palea, montes collesque comminuens, i. hæreticorum qui comminuti, in puluerem rediguntur, & nihil esse di cuntur, vt malè congregati bene diuidantur.

afflictionibus proximorum compati sciunt, eorumq; tri D bulationem per compassionem temperant per oliuam misericordes accipimus. Per abietem, quæ valde crescendo ad aeris alta sustollitur, nisi hi designati sunt qui intra ecclam adhuc in terrenis corporib. positi cęlestia cõtem

a *Ponam desertum.* ✱ Procopius. His verbis innuitur Spiritussanctus, qui vitales aquas in ecclesiam ex veteris & recẽtis scripturæ fontibus effundit, vbi desertã anteà viri sancti fluuiorũ instar irrigant. Videas.n. ecclesiam aquis olim & Deo omniq; bono destitutam, abunde nunc irriguam, vegetas animas & sublimes è terra attollere.

b *Dabo in solitudinem cedrũ.* Arborum varietates diuersitatem spiritualis gratiæ significat, ne saltẽ vna chorda de cithara domini & aliqua virtus gratiarum ecclesiæ deesse videatur: quarũ sublimitatem ad cœlestia festinantem illuminat lignũ oliuæ, fomes lucis, requies laborantis vel lassati.

c *Spinam & myrtum & lignum oliuę.* Lxx. Sethim quę est arbor albæ spinæ similis miræ & lenitatis & pulchritudinis & imputribilis, de qua arca facta est. Ex hac etiã terra dicta est Sethim. Spina primo homini in pęnam fuit data, vnde: *Cũ operatus fueris terram, non da. fru. su. sed spi. & tri. ger. ti.* Gentib. pro gloria prædicatores spinę sunt, qui subditorum vicia non palpant sed pungũt. Myrtus Aromatica species imputribilis fessa membra consolidat & reparat. & ideo consolatores sanctæ C ecclesię significat. vnde apostolus: *benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi.*

✱ Gregorius. Per spinam signati sunt doctrinæ spiritualis viri, qui dum de peccatis & virtutibus disserũt, modo æterna supplicia minantur, modò celestis regni gaudia promittunt corda audientiũ pungũt. Myrtus verò tẽperatiuę virtutis est, ita vt dissoluta mẽbra cõstringat. Per myrtũ ergo signati sũt, q afflictio-

a ¶A Philosophis. b ¶Doctrinæ. c ¶In philosophis. d ¶Ideo.
quærunt aquas & non sunt, lingua eorum siti †
a ¶sine lege & prophetis. b ¶Alius non potest. ¶Et.
aruit. Ego dominus exaudiam eos, Deus Is- †
¶Omnino.
rael non derelinquam eos. Aperiam in † su- †
a ¶Gentibus superbis. b ¶Prædicatores a Christo flumine. De quo flumen Dei repletum est aquis ¶fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. c ¶Humilium.
premis collibus flumina, & in medio campo †
a ¶Benedicite Deo domino de fontibus Israel. b ¶Gentes c ¶Abundantiam cælestis sapientiæ. d ¶Qui sitit veniat, & bibat.
rum fontes. Ponam desertum in stagna aqua- 1
a ¶Idem. b ¶Doctoribus c ¶Qui bibet ex hac aqua non sitiet in æternum. d ¶Irrigata terra oriuntur arbores
rum, et terram inuiam in riuos aquarum. Da
a ¶Gentium. b ¶sanctos in æternu uicturos, in quibus opinionis bonæ odor. c ¶Prædicat in reprehensionem. ¶Misericordes.
bo in solitudinem cedrum & † spinam & myr
a ¶Gentium.
tum & † lignum oliuæ. Ponam in deserto ab-
a ¶Altissimos quorum conuersatio in cælis est. b ¶Diuites seculi qui si sunt in se fructuosi, fuerunt tamen prædicatores, sicut vlmus vitem. c ¶Humiles si de virentes. d ¶Minores exempla maiorum.
ietam, vlmum, & buxum simul, vt videant
a ¶Memoriter. b ¶Idest. intelligentes imitentur.
& sciant, & recogitent & intelligant pariter,
a ¶Mirabilis Deus in sanctis suis.
quia manus domini fecit hęc & sanctus Israel †
a ¶Ipse fecit nos, & non ipsi nos b ¶Mirabile. c Quasi eamus in vijs, vt respondeamus, quare non intellexistis, quod manus domini fecit hoc. ¶O Gentes, quæ credere despicitis aliis credentibus sicut scriptum est: Israel esse credentem & non credentem.
creauit illud. Prope facite iudicium uestrum, 2
a ¶Quare non vultis credere. ¶Consilia rationis quare veritatem non suscipiatis.
dicit dñs: afferte † si quid fortè habetis di- 3
a ¶Iudicent idola si debeant coli: an ille. b ¶Idoli in quibus confiditis. ¶Os habent & non loquentur.
cit rex Iacob. Accedant & annuntient uobis 4
a ¶Filij aduentum: Fidem Gentium: Introitum suum. b ¶Quomodo mundus factus ex nihilo.
quæcunque uentura sunt. † Priora quæ fuerũt 5
a ¶Idola b ¶Si potestis. ¶Vt colamus vos. c ¶Vos deos esse
nunciate, & ponemus cor nostrum, & scie- 6
a ¶Finem cuiusque.
mus nouissima eorum, & quæ uentura sunt
indicate nobis. Annunciate quæ futura sunt
¶Sic.
in futurum, & sciemus quia dij estis uos. Be- 7
¶Alio signo demonstrat idola Deos non esse.
ne quoque aut malè si potestis facite & lo-

plantur. Per vlmũ seculariũ mẽtes expressæ sũt. Buxus q̃ in altum non proficit & sine fructu viriditatem hẽt, eos designat, qui intra sanctam ecclesiam adhuc ex ætatis infirmitate bona operã ferre non valent, sed tamen parentum fidelium credulitatem sequentes, fidem perpetuæ viriditatis tenent.

d *Vt videant.* ✱ Procopius. Intelligent Dei opus esse qui viderint Iudæos, olim diuinis donis exuberantes, exaruisse contra verò gentes quæ more pecudum viuebant, & cęlestiũ bonorum inanes, omnib. ornamentis cœlestium virtutum excellere. Nam hãc duorum populorum tantã mutationem quis facere potuisset nisi Deus?

e *Nunciate.* Significat, quia idola nec audiendi nec respondendi habent facultatem nunciate futura vt rerum euentib. vestram monstretis potentiam. Notandũ post aduentu Christi conticuisse idola, futurum scientiam promittẽtia. De Christo quoq; & de apostolis, & de sua abolitione nihil potuerunt prædicere multò minus ergo aliena bona vel mala nũciare potuerũt. Si quid aũt prædixerunt, semper mendacium veritati adiunxerunt, & sic sentẽtiã temperauerunt, vt quidquid eueniret oraculo conueniret. vt hoc, Aio te Aeacida Romanos vincere posse. Patet q̃ idola post aduentũ Christi vocẽ amiserunt.

f *Si potestis.* Neq; dæmones possunt nisi Dei permissione q̃ assidẽt idolis, qui nec porcos, nec sancti Iob iumenta potuerunt disperdere sine Dei permissione. Paulus quoque tradidit Sathanæ quosdam.

Marginalia: † supinis; † arborem pinum; Idolorum vaticinationes cessarũt post Christi aduentum; † 26.q.5.c.x.; 1. Cor.5.b.

Suscitaui.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *bitur profectus filiorũ Israel per desertũ, vbi filij Israel primò passi sunt aquæ defectum, sed dominus suppleuit nõ solũ semel, sed pluries vt patet. Exo 15.17. & Nu. 20. & hoc est q̃ dicitur.* Egeni & pauperes quærunt aquas, & non sunt. *Et patet litera vsq; ibi.*

1 Dabo in solitudinem. *In deserto. n. illo vigebat ardor solis: sed dominus prouidit de vmbraculo per columnã nubis. Exo. 13. d. Et secundũ hoc dicitur.* Dabo in so. ce. *i. vmbraculum ita bonum vel melius quam facerent arbores istæ. Vmbraculum. n. nubis erat excellentius, quia datum diuina virtute non naturæ, ideo subditur.* Et intelligant pariter, *quia manus domini fecit hæc.*

2 Prope facite iu. ve. di. do *Hic recolitur tertiũ beneficium populo exhibitũ tpe Zorobabel, s. liberatio de captiuitate Babylonica. Et diuiditur in duas partes, quia primo contra idola quæ vigebant in Babylone ponitur inuectio. Secundò subditur populi liberatio ibi.* Suscitaui. *Circa primũ dicitur.* Prope facite iudicium vestrum. *i. declarate iustitiam vestram, si habetis ò Babylonij.*

3 Afferte si quid habetis. *s. iustitiæ & veritatis.*

4 Accedant & nuncient vobis. *s. idola vestra, de quib. cõfiditis*

5 Quæcũq; neutra sunt. *q̃ est propriũ diuinitatis, ideo subditur.*

6 Et sciemus. *Quia dij estis vos ò idola.* 7 Bene quoq; aut ma. *q. d. non potestis, quia sensu & intellectu caretis, ideo concluditur.*

MORALITER.

† † *Quærunt aquas.* scilicet gratiæ.

† *Et non sunt.* Donec fuerunt debitè contriti: sed nunc habebunt ideo subditur.

† *Aperiam in supremis.* Per quod signatur effectus Angelorum ad hoc quòd pœnitentes proficiant in gratia.

† *Et in medio camporum.* i. doctrinas prædicatorũ ad promouendum bonum pœnitentium.

† *Ponam desertum.* i. cor pœnitentis quod prius erat a me derelictum.

† *In stagna aquarum.* per abundantiam charismatum, s'm illud Rom. 5. d. *Vbi abundauit delictum superabundat & gratia.*

1 *Dabo in solitudinem.* per istas arbores signantur diuersæ virtutes, quæ cum gratia infunduntur.

† *Et sanctus Israel creauit illud.* i. Deus sãctificãs populũ suũ.

2 *Prope facite iudiciũ vestrũ.* Hic ad literã describitur destructio Babyloniorũ per Cyrũ qui fuit figura Christi, ideo mysticè signatur hic confutatio Scribarum & Pharisæorũ per Christũ vt patet in Euangelio. Sic ergo dr̃ eis deridẽdo. *Prope facite iudiciũ vestrũ.* Nitebant. n. ostendere iustitias coram hominibus ad quærendam vanam gloriam.

† *Annuntient vobis, &c. ventura sunt.* q. d. non potuerũt prænuntiare aduentum Romanorũ ad destructionẽ ipsorũ.

7 *Bene quoque aut ma.* q. d eis non poteritis resistere.

1 *Dabo*

A a *Suscitaui.* Adhuc contra idola loquitur & contra cultores eorũ post Christi aduentum quibusdam in errore manentibus suscitatur populus nationum. Hebræi suscitari ab aquilone, & venire ab ortu solis Assyrium, & Persam interpretantur, qui Ierusalem venerunt & principes illius conculcauerunt, nullumque idolorum quæ colebant, hoc sciuit esse venturum, nisi solus Deus, qui vltus est eos pro peccatis suis. *Suscitauit ab aquilone, & veniet ab ortu solis.* Gentes quæ frigidæ torpentes, sine calore dilectionis, vt credant in eum qui venit ab ortu solis, vnde suprà. Quis suscitauit ab oriẽte iustũ.

† veniet super principes.

B † Ego primus sum qui dixi ad Sion ecce hic sum. & mittam nuncios ad Ierusalem, qui afferant bona nuncia ei. Sup. 41. d.

† sciret aliquid. Suprà. ea.

a ¶ Agenda vel futura prædicite sicut ego. b ¶ Quis debet coli. c ¶ Idolum nihil est.
quamur, & videamus simul. Ecce vos estis ex nihilo, &
¶ Quia dij putamini quod nihil est. a ¶ Abominabilis.
opus vestrum ex eo quod non est. Abominatio est qui
a ¶ Fecit & coluit. b ¶ Quasi, Ego autem. c ¶ A quo exardescunt mala: d ¶ Christus. e ¶ Quia Iudæa in oriente. f ¶ Christi. ¶ Vt relictis idolis vnum Deum colant. vnde: Ego in nomine patris mei veni. ¶ Vel vit
a elegit vos. Suscitaui ab aquilone, & veniet ab ortu solis. Vo
a ¶ Seculi. b ¶ Tanquam vas figuli confringes eos.
cabit nomen meũ, † & adducet magistratus quasi lutũ, &
a ¶ Figulus. b ¶ Vt faciat aliud vas in honorem aliud in contumeliam.
b velut plastes conculcans humũ. Quis annũciauit ab ex-
a ¶ Ista quæ adhuc futura Quasi præterita dico me fecisse. b ¶ Quia. c ¶ Ex dijs vestris.
ordio, vt sciamus & a principio, vt dicamus, iustus es? Non
a ¶ Præterita. b ¶ Futura. ¶ Quia muti. c ¶ Quia surdi.
c est annuncians neque prædicens, neq; audiens sermones
a ¶ Primogenitus meus. b ¶ Prædicatores. c ¶ Vobis ad auxilium. d ¶ Ecclesiæ.
d vestros. † Primus ad Sion dicet: ecce adsum, & Ierusalem
a ¶ Bona annunciantes. b ¶ Ego omnipotens. c ¶ Idolis.
euangelistas dabo. Et vidi & non erat ex istis quisquã qui
a ¶ Prædicendi vel respondendi. b ¶ A cultoribus.
† iniret consilium, & interrogatus responderet verbum.
¶ Idolorum cultores. ¶ Cultus, vel ipsum idolum. ¶ Inutile.
e Ecce omnes iniusti, & vana opera eorum: uentus & inane
simulacra eorum.

b *Quis annunciauit ab exordio.* q.d. Nullus in Gentibus fuit qui annunciauerit aduentum filij. Si est autem qui annũciauerit, dicemus, quia iustus est. In aduentu filij, dæmones q in idolis ventura nũciabãt obmutuerãt. c *Audiens sermones vestros.* quia bruta Gentilium corda errorẽ suum intellexerunt, & vaticinia falsa reliquerunt. D

d *Primus ad Sion dicet.* Ecclesiam significant, ecce astiterunt filij, s. tui quos per fidem meam donaui tibi. scil. Apostoli quorum prędicatione nati sunt tibi filij. E

e *Ecce omnes iniusti.* Quidquid de idolis vel de Gentibus diximus, ad hæresiarchas & prauitatis dogmata referamus, quia Christo pacem ecclesiæ nunciante, & veritatem monstrante, ipsi errores sequuntur, & vento & turbini comparantur.

CAP.

C

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ecce vos. *Vos.i. Babylonij.*

2 Et opus vestrum. *idola vestra quæ fecistis.*

3 Ex eo quod. *i. nullum habens fundamentum seu firmamentum, conuertit sermonem ad idola dicens.*

4 Abominatio est. *i. suprà modum abominabilis Deo, ideo dicitur abominatio in abstracto, sicut excellens in liberalitate dicitur liberalitas.*

5 Qui elegit vos. *i. quicunq; reputauit vos tanquam Deos suos.*

6 Suscitaui. *Hic consequẽter ponitur liberatio populi de Babylone, quæ facta fuit per Cyrum, & hoc est quod dicitur.* Suscitaui *s. Cyrum ei voluntatem inspirando pugnandi contra Babylonem.*

7 Ab aquilone. *regio .n. Persidis est quasi in medio aquilonis, & orientis: medium autem ab vtroque termino nominatur, & ideo aduentus Cyri contra Babylonem dicitur hic esse ab aquilone & ab oriente. Vel quia Darius rex Mædorum venit cum Cyro contra Babylonem & regnum vnius magis declinat ad orientem, alterius autem ad aquilonem.*

8 Vocauit nomen meum. *i. confitebitur, confessus.n. fuit Cyrus se obtinuisse monarchiam virtute Dei cæli, vt patet. 1 Esd. 1. a.* Hæc dicit Cyrus rex Persarum Omnia regna terræ dedit mihi dominus Deus cæli, &c.

9 Adducet ma. *potentes Babylonis.*

10 Quasi lutum. *conculcans eos & deijciens.*

11 Quasi annunciauit ab exordio. *i. antequam fieret. q.d. hoc non fecerunt idola Babyloniæ, quia non prædixerunt casum illius terræ, ideo subditur.*

12 Nõ est annũcians. *consequenter ostenditur quis annunciauit.*

13 Primus. *i. ipse Deus qui est primus & nouissimus, vt dictum est suprà eo. cap.*

14 Ad Sion dicet. *i. ad populum Iudæ denominatum a loco principaliori, in quo vigebat cultus Dei.*

15 Ecce adsum. *ad vestram liberationem per Cyrum seruũ meũ.*

16 Et Ierusalem Euangelistam dabo. *i. prophetam hoc bonũ prænunciantes. Et ponitur hic Euangelistã in singulari pro plurali, sicut Exo. 8. f.* Venit musca grauissima. *i. multitudo muscarum quia Deus per plures prophetas hanc liberationem prænunciauit.*

17 Et vidi. *s. reuelationem a domino mihi factam. Et est verbum Isaiæ cui plures reuelationes fuerunt factę de ista liberatione, vt patuit ex pręcedentibus, & magis apparebit ex sequentibus.*

18 Et non erat ex istis. *i. ex Babyloniæ idolis.*

19 Quisquam qui iniret consilium. *pro liberatione cultorũ suorum.*

20 Et interrogatus. *a suis cultoribus.* responderet verbum. *ideo concluditur.*

21 Ecce omnes iniusti. *s. Babylonij.*

22 Et vana opera eorum. *i. idola ab eis facta, ideo subditur.* Ventus & inane simulacra eorum.

* CAP. F

MORALITER.

† 1 *Ecce vos estis ex nihilo.* Fingebant n. bonitatem quæ fictio nihil est.

5 *Abominatio est qui elegit vos.* i. ille qui elegit imitari fictionem vestram, abominabilis est apud Deum.

6 *Suscitaui ab aquilone.* s. Christum hominem, qui fuit cõceptus in Nazareth, & nutritus est in aquilonari partæ terræ promissionis.

† *Et veniet ab ortu solis.* quia fuit Baptizatus in Iordane, qui est terminus orientalis terræ sanctæ, & inde venit prędicandum in alijs partibus Iudææ. ideo subditur.

7 *Vocauit nomen meum.* ipsum prædicando.

8 *Adducet magistratus quasi lutum.* Scribas & Legisperitos confutando, vt patet in pluribus locis Euangelij.

11 *Quis annunciauit.* s. aduentu Christi q.d. Vos Sacerdotes & Legisperiti non annunciastis ideo subditur.

12 *Non est annuncians, &c. Primus ad Siõ dicet ecce adsum.* Christus. n. declarauit aduentum suum per scripturas Sacras, & opera miraculorum.

16 *Et Ierusalem Euangelistas dabo.* s. Christum qui pluries in Ierusalem prædicauit.

17 *Et vidi, & non erat.* i. Legisperitis superbis.

19 *Quisquam qui iniret consilium.* de salute animæ suæ, sed de humilibus peritis venerunt aliqui ad Christum, sicut Nicodemus. & Nathanael & plures alij.

† *Ventus & inane.* i. Legisperiti superbi, erant simulachra, quia falso fingebant sanctitatem.

MORA-

ADDITIO I.

In c. 41. vbi dicitur in post. Bene quoq; aut malè si potestis facite.

Vbi nos habemus bene quoq; aut malè si potestis facite in Heb. habetur. Bene quoq; aut male potestis facere, cuius sensus est ꝙ propheta idola a. loquebatur. Sic nunciet. s nobis quęcunq; ventura sũt & sciemus quia dij estis vos, & sciemus etiam quod bene aut malè potestis facere. Et ratio est, quia sicut per annunciationem futurorũ si hoc fecissent idola, sciretur quod essent dij: cum scire futura sit proprium diuinitatis: eadem ratione sciretur quod possent bene vel male facere sicut dij, vnde cum dicitur. Et sciemus quod dij estis, *ista copulatiua, &, coniungit similes orationes, scimus ꝙ dij estis vos & sciemus ꝙ bene & malè potestis facere: sed propheta concludit, quod quodlibet prędictorum est falsum. d.* Ecce vos estis ex nihilo, s. ò idola. *Et opus vestrum ex eo quod non est quia, s. nec indicatis futura, nec potestis bene facere & ideo concludit.* Abominatio est qui elegit vos: *exponatur prout in postil.*

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dicitur in postil. Primus. *i. ipse Deus.*

Vbi in translatione nostra dicitur. Ecce adsum. *quod est verbũ primę personę singularis numeri. In Heb. habetur.* Ecce adsunt. *ꝙ est tertię*

A est tertiæ personæ pluralis numeri: & est sensus secundũ gl. ꝙ primus .s. Deus ad Sion,.i. ecclesiam dicet. Ecce adsunt.s. filij tui quos per fidem meam dedi tibi,.s. Apostoli, quorum prædicatione nati sunt tibi filij,& sic quod sequitur. Et Ierusalem Euangelistam dabo intelligitur propriè de Euangelistis Christi qui a Deo fuerunt Dati Ierusalem.i. ecclesiæ ad annuncianda bona spiritualia a Christo sibi data. Et sequitur. Et vidi & non erat,&c. quia nullus fuit ex idolatris nec ex incredulis, qui iniret consilium ad redemptionem animarum, nec responderet verbum. Cum omnes essent iniusti & vana opera eorum, & sequitur. Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus. quod exponitur de Christo ad literam prout in postil. Et sic continuatur cap. sequens cum præsenti. D

CAP. XLII.

a ¶Fillius secundum humanitatem.

Ecce seruus meus † susci- 1
a ¶In die ascensionis b ¶Ex milibus ad redemptionem Israel.
piam eum : † electus 2
a ¶Hic est filius meus dilectus. ¶Qui Dei virtus & sapientia. b ¶In quo omnes virtutes.
meus, complacuit sibi in 3
b illo anima mea. Dedi spiritum meum su- 4
a ¶Quod ante nesciebant. b ¶Quæ crediderunt. Iudæis excæcatis. c ¶Per Apostolos. ¶Per singulos.
per eum, iudicium Gentibus proferet. Non 5
a ¶Sicut ouis ad occasionem. ¶Mitis & mansuetus b ¶In iudicio. c ¶Vnde Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Fuit tamen in confinio Tyri & Sydonis,& Cesareæ Philippi: sed eas non intrauit. 6
clamabit, neque † accipiet personã, nec audie 7
a ¶Iudæa. 8
c tui uox eius † foris. Calamum quassatum nõ 9
a ¶Quia misericors peccatoribus. b ¶Propinquos extinctioni. 10
d cõteret, & linum fumigans non extin- 11
a ¶Secundum opera cuiusque. b ¶Filius. c ¶Vltimum.
e guet. In ueritate educet iudicium : non 12
f a ¶Semper enim hilaris, semper & iucundus fuit. 13
† erit tristis neque turbulentus, donec ponat 14

CAP. XLII.

a Ecce seruus. Notandum quia Apostoli, Iacob Israel, & semen abrahæ appellantur, quibus postea quasi seruis & hominibus dicitur. Noli timere vermis Iacob,&c. Christus autem nõ semen Iacob vel Israel, sed seruus dicitur. Vnde Ecce: seruus meus,&c. Humiliauit .n. se.for.ser. acci.

B ✻ Hilarius. Hic dicitur Christus dilectus & a Deo & paternę beneplacitus voluntati, & plenus Spiritusancto secundum humanitatem, nempe quod habebat Spiritumsanctũ qui in eo habitabat corporaliter.

✻ Procopius. Iacob ipsum appellauit, tanquam qui de sanguine Iacob secũ dum carnem natus esset. Addidit suscipiam eum, simul.n. cum eo pater operabatur, tãquam propria virtute & potẽtia res magnas patraret. Est verò electus tanquam qui formæ pulchritudine mortales omnes superaret, & acceptus tanquam qui diligeretur.

b Dedi spiritum. In conceptione. Vnde. Spiritus sanctus superueniet in te, &c. Et in baptismo claruit, cum spiritus in specie columbæ super ipsum requieuit.

✻ Theodoretus. Licet Spiritussanctus sit datus patrib. sanctis, plenitudo tamen tota Spiritussancti data est Christo, quia in eo habitauit corporaliter. Est.n. Deus & homo, & in filio pater est & Spiritussanctus.

c Calamum. Scribas, & Pharisæ. extra nitidos, intus vacuos, qui idola non colebãt vnde nitebant, sed fidẽ nõ habebant vnde vacui. Hos non contriuit, sed ad pęnitentiam vocauit. Calamũ ergo secundum istos, & regnum Iudæorũ dicit quassatum : quia iam alienigena regnabat.

✻ Chrisostomus. Cum ipse dominus tam potens esset vt tanquam arundinẽ & eam quidem contritam, posset contere omnes Iudæos, & sicut linum fumigans iam & pene consumptum igni posset consumere, nam illorum iram accẽsam & furorem linum fumigans appellauit, quod apud dominum omnis illorum furor tã debilis erat quam est linum fumigans, non extinguet tamen illos, præ immensa humilitate & mansuetudine. E

✻ Eusebius. Calamũ quassatum colligauit, & nõ fregit.i. infirmos & debiles corroborauit morbo affectos nõ pdidit, sed valentes effecit, morbo pulso, perturbationibus animi inquinatos, & fumigantes prauis cupiditatibus, & affectibus animi non pessundedit neque pœna affecit merita, sed extinctis prauis cupiditatibus sanauit.

d Linum fumigans Sacerdotium iam pęnè extinctum: de lino autem fit sacerdotale vestimentum.

e Educet iu. Iudicabit,.s. nõ metuens Scribas, & Phariseos.

f Non erit tris. Hoc Matth. nõ posuit, siue inter iudiciũ & iudi- F

Matth. 3. d. † vnitar ei.

† Matt. 12. b. 2. q. 7. c. non si in fi.

Lib. p de demonst. c. 15.

Mat. 12. b.

C

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XLII.

✻ Ecce seruus. In præcedenti ca. ostensa est dilectio Dei ad populum Iudaicum ex beneficijs quæ ei in patribus concessit, hic cõseq̃uẽter idem ostenditur ex filio quẽ ex ei dilectione misit, secundũ quod dicitur Ioan. 3. b. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret,&c. Et diuiditur in duas partes: primò agitur de filij missione, secundò de fidei multiplicatione, ca. seq. Prima adhuc in duas quia primò describitur huius beneficij magnitudo, secundo malorum ingratitudo ibi. Hæc verba. Prima in tres: quia primo prædicitur filij Dei aduentus, secundo malorum casus, ibi. Dominus sicut fortis, tertio iustorum prosper status, ibi. Et educam. Prima adhuc in tres qa primo describitur filij mittẽdi cõditio, scdo pdicitur eiusdẽ missio, ibi. Hęc dicit dñs, tertio inducitur gratiarũ actio, ibi. Cãtate domino. Circa primũ sciendũ, ꝙ litera ista secundum Latinos, & Hebræos est de Christo ad literã intelligẽda, & hoc patet Mat. 12. b. vbi ista litera allegatur impleta in Christo : & hoc ẽt patet per translationem Chaldaicam, quæ vocatur Thargũ apud Hebræos, & est tantæ autoritatis apud eos quod nullus fuit ausus ei contradicere: propter quod aliqui doctores catholici exponentes passum istum, & totum capitulum de Cyro rege qui Iudæos liberauit a captiuitate Babylonica, malè dicunt, & quantum ad hoc magis Iudaizant quam Hebræi exponentes ipsum de tempore Christi: tamen hoc expectant in futurũ & malè, quia transit in præteritũ. Igitur sequendo dictũ beati Mat. Apostoli & Euãgelistę exponatur de Christo, vt verbũ patris, cũ dicitur. Ecce seruus meus. qa licet ab æterno fuit in forma Dei, in tẽpore tamẽ accipit formã serui, vt habetur Phil. 2. a. 1 Suscipiã eũ. Quia humanitas Christi assumpta est in vnitatẽ suppositi diuini. Per hoc.n. quod dicitur. Suscipiã eũ. Non est intelligendũ, ꝙ pater naturã humanã assumpserit. quia solus filius est humanatus sed hanc assumptionem tota trinitas fecit. 2 Electus meus. ad redimendum humanum genus. 3 Cõplacuit sibi in illo. Per hoc intelligitur patris ad filiũ dilectio perfecta. 4 Dedi spiritum.i. plenitudinem gratiæ Spiritussancti in anima Christi, Io. 1. b. Vidimus eũ quasi vnigenitum a patre, plenũ gratiæ, & veritatis. 5 Iudiciũ. Iudiciũ.n. extremum denunciauit hominib. futurum, vt patet Mat. 25. Item in forma humanitatis in qua iudicatus fuit corã Pilato, feret sententiam in vltimo iudicio : hoc excepto ꝙ tunc apparebit in forma gloriosa. Act. 1. b. Hic Iesus qui assumptus est a vobis sic veniet.s. ad iudiciũ, sicut vidistis eũ ascẽdentẽ.i. in forma humanitatis gloriosa in qua ascendit in cœlum. 6 Non clamabit. Clamore contentiones licet clamauerit clamore prædicationis, Io. 7. f. In nouissimo festiuitatis die stabat Iesus & clamabat,&c. Et clamore orationis, ad Heb. 5. Cũ clamore valido, & lachrimis offerens. 7 Neq; acci. per.s. c indũ ꝙ dicitur Mat. 22. b. Nõ respicis personã hoĩum. 8 Nec aud. v.s. vox prędicationis extra Iudęa, qa in persona propria non prædicauit pręterquã Iudęis: nisi rõ vt pote Samaritanis, Io. 4. q tamẽ erãt in parte Iudęi, qa recipiebãt quinq; libros Moysi: & pp hoc dicit Mat. 15. c. Nõ sum missus nisi ad oues q̃ perierũt domus Israel. 9 Cala.i. populũ Gẽtiliũ vacuũ a fide ad modũ calami & cõquassatũ varijs errorib. idololatrię. Hũc calamũ non cõtriuit, sed magis resarciuit vocãdo ad fidẽ p apostolorũ p̃dicationẽ. 10 Et li. fu i. populũ Iudaicũ modicè aut nullius potestatis cõtra exercitũ Romanorũ. 11 Nõ ex. Quia ignis p Romanos accẽsus in Ierusalẽ nõ fuit extinctus, nisi per cõsumptionẽ cõbustibilis materię. 12 In ve. Quod intelligitur de iudicio discretionis quo aliquos vocauit, & vocat ad fidẽ suo iusto iudicio, alijs dimissis: & de iudicio extremę examinationis: in quo procedet secundũ lineã ęquitatis. 13. Nõ erit tri. In animo. 14 Neq; tur. In exteriori signo.

MORALITER.

† 11 Ecce seruus meus. Illud capitulum & duo sequentia exponunt ad literam communiter doctores nostri de liberatione populi Iudaici, de captiuitate Babylonica per Cyrum, & de multiplicatione eiusdem populi post eius dẽ populi reditum in Iudæam, & de eius prosperitate tẽporali. Mysticè vero exponunt dicta capitula de Christo & pṗperitate spirituali populi Christiani. Ego verò sequẽdo dictũ B. Mat. Apo. dicentis 12 c. hanc literã Ecce ser. me. impletã de Christo fuisse exposui dicta capitula literaliter ð liberatiõe fidelis populi facta p Chrũ, & de multiplicatione eiusdẽ populi p p̃dicationẽ apploꝝ, & de ei9 spirituali prosperitate: pp ꝙ de alia expõne spũali pertranseo, maximè qa expositio mea ab alijs mystica nominat.

iudicium media scriptoris errore sublata sunt. Est autem sensus, æqualitatem vultus omni tempore conseruabit.
A Quod de Socrate falso gloriantur Philosophi, quòd .s. plus solito nec tristis fuerit nec lætus.

Socratis facies semper æqualis.

a *In t.'ndi.* vnde. *In iudicium ego veni in hunc mundum, vt qui nō vident videāt, &c.*

Ioan.9.g. in Matth.

dicendum est gloriam alteri vel alij non dabo, quā filio, & Spirituisancto, quarum duarum personarum mentio facta est. D

Rom.7.

g *Vobis faciam.* Vt sciatis quia ego dominus non est alius præter me: & qui priora cernitis impleta, credatis quæ polliceor futura.

a ¶Terrenis. b ¶Nouissimum. c ¶Euangelium. d ¶Gentes vndique tribulationibus percussæ. e ¶Superiora,

a in terrā iudicium, & legē eius insulę expectabunt. Hęc di 1

b a ¶Ne dubites de autore. b ¶Creatæ lesii et omnium. ¶In habitaculum angelorum. d ¶Vt ex creaturis creator intelligatur. 2

cit dominus Deus, creans cælos, & extendens eos: †firmans

a ¶Super inane. b ¶Quotidie. c ¶Animam secundum illud. Et inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.

terrām, & quæ germinant ex ea, dans statum populo qui

¶Sanctum a ¶Virtute rationis b ¶Terrenitatem. c ¶Omnium.

est super eam, & spiritum calcantibus eam. Ego dominus 3

a ¶O fili. ¶A Iudæa in Gentes. b ¶Vnde: Pater iuste, mundus te non cognouit. c ¶Pater in me manens, ipse facit opera. d ¶A morte.

c vocaui te in iustitia, & apprehendi manum tuam, & serua 4

a ¶Qui omnia conserues. b ¶Implendum sicut pepigeram populo meo Israel. 5
¶Quæ erant in tenebris. 6

ui te. † Et dedi te in fœdus populi, in lucem Gentium, vt 7

d a ¶Cordis. b ¶Infidelium. c ¶Dæmonum. 8

e aperires oculos cæcorum, & educeres de †conclusione vin 9

a ¶Funibus peccatorum. b ¶Peccati. ¶Ignorantiæ ¶Non alius.
¶Glorificaui, & iterum glorificabo. 10

ctum, de domo carceris sedētes in tenebris. Ego dominus 11

f a ¶Dominus. b ¶Præter te cui daturus sum. 12

hoc est nomen meum. † Gloriam meam alteri non dabo, 13

¶Idolis. a ¶A prophetis prædicta.

& laudem meam sculptilibus: quæ prima fuerunt ecce 14 15

a ¶In filio impleta. b ¶Euangelium, repulsionem Iudæorum, subuersionem Ierusalem, conuersionē Gentium. c ¶Fiant actu.

venerunt: noua quoque ego annūcio, antequam oriantur 16

a ¶Noua hæc. b ¶O Apostoli Euangelium prædicate. 17

g audita vobis faciam. † Cantate dño canticum nouū, laus 18

h a ¶In miraculis laus eius. A solis ortu & ab occa. lauda. no domini. In omnem terram exiuit so eorū, &c. 19
A summo cœlo egressi eius. b ¶Seculi tempestates c ¶Laudet 20

i eius ab extremis terræ Qui descenditis in mare & plenitu

a ¶Diuersæ ecclesiæ vel Gentes. b ¶Laudet & lætetur leuet vocem in laudem: quia liberauit & lætetur de salute sua.

do eius, insulæ & habitatores earū. Leuet desertū, & ciuitas 21

a ¶Ecclesijs. b ¶Qui non solebat. c ¶Tenebræ, idest. Gentes Deum ignorantes. d ¶Dominum.
e ¶Gentes. f ¶Christi. ¶Ciuitas in Palestina, sed hic duritiam Gentium significat. 22

k ei⁹, in †domib. habitabit Cedar. Laudate habitatores Petrę 23

✱ Chrysostomus. Semper mansuetissimus erit dominus? Nequaquam. Sed cū omnia optatum finem fuerit consecuta, tunc illos puniet donec eijciat iudicium, irroget pœnas.

b *Legem eius insulæ.*

✱ Procopius. Insularū appellatione ecclesias ipsas, quæ a fide alienis tanquam mari vndique obsidentur, intelligimus, legē autem nouum testamentum.

†infr.49.b.

c *Iusticia.* Iustum fuit vt trāsiret per Apostolos ad Gentes contemptus a Iudæis.

Act.13.g. †infr.48.b. Vbi suprà. B

d *Oculus cæcorum.*

✱ Eusebius. Eorum vtiq; qui quōdam mente excæcati erant, neq; eorum modo, sed ēt qui ipsum corpus perdidissent qui vinculis & catenis peccatorum in tenebris & ignoratione veræ pietatis prius versabantur, per eundem a peccatis soluti, lumen cognitionis libertatemq; a Deo accipere meruerunt.

†149.a. † villis quas

e *Vinclum.* Funibus peccatorum in Euangelio quem Sathanas vinxerat, dominus soluit.

dialogo cum Tryphone.

f *Alteri.* Filius & Spiritussanctus in deitate a patre alter non est, & ideo eandem & gloriam & laudem habet.

✱ Iustinus. Facta est mentio Patris & Filij & Spiritussancti. Aut fateatur Iudæus in scriptura esse pugnantia, aut dicen-

h *Nouum.* In nouitate spiritus non in vetustate literæ, nec solum in veteri testamento, sed etiam in nouo.

†expande

✱ Procopius. Canticum nouum canere mortales omnes præcipit, cum principatus eius summaque eius potestas per orbem vniuersum glorificetur: His .n. totus refertus est, q de Christi nomine Christiani appellanē

i *Qui descenditis in mare.* Prius piscatores piscium post hominum vnde ad literā multa maria trāsierunt, vnde. *Euntes in mūdum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ.*

Mat.4.c. Marc.1.c. F †carcere

✱ Procopius. Hi sunt Apostoli qui nauigādi peritia mare superarunt. Qui mare deinde nobis circunfusum oberrantes, Christū quidē alias insulis, alias ēt vltra Italiā, & Hispaniam promulgarunt Nauigarunt verò huius vitæ pelagus dum, ecclesias gentiū, quæ vitæ huius insultib. tanquam vndis & ventis quatiebantur, in insulis docueruut. De quo sunt illa Dauidis Hoc mare magnum & spatiosum, &c.

Psal.10[6]

k *Cedar.* Filius Ismaelis. Saraceni ab eo, q melius Agareni sed nomine libere velauerunt ignominā ancillæ. Ismael .n. filius ancillæ Agar fuit, ab hac Saraceni. Duodecim .n. duces genuit Nomine quoq; eius ipsa dicitur prouincia.

Gene. F

C

De ver-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *gno. hoc tamen non est intelligendum de tristitia naturali quæ passio existens in parte sensitiua: illa .n. assumpsit ad ostendendum in se veritatem humanæ naturæ. Mat.26.d.* Tristis est anima mea vsque ad mortem: *sed de tristitia obnubilante rationem quæ in eo, non habuit locum vbi habemus.* Non erit tri. *In Heb. habetur nō obscurabitur donec ponat in terra iudicium. Quod potest intelligi de duplici iudicio prædicto.*

1 Et legem eius. *Quod patet impletum in Sicilia, Anglia, Cipro, & alijs insulis quæ legem Euangelicam receperunt. Etiam aliquę a tempore Apostolorum, vt patet in Actibus apostolorum in pluribus, locis, quomodo Paulus prædicauit in insulis.*

2 Hæc di. *Hic consequenter describitur ipsa missio, cum dicitur.* Hæc di. *q.d. sicut creauit omnia de nihilo sua virtute infinita, ita eadem potestate mittit filium in mundum, ideo subditur.*

3 Ego do. *quia Christus mundum redemit per viam iustitiæ satisfaciens pro peccato plenissimè.*

4 Et ap. ma. tu. *Humanitas .n. Christi est instrumentum diuinitati coniunctum: & ideo non mouetur ad aliquid, nisi secundum motū diuinitatis.*

5 Et ser. te. *Recipiendo animam tuam in morte, secundum quod saluator petijt Luc.13.g.* Pater in ma. tu. &c.

6 Et dedi. *quia per mortem eius sumus Deo reconciliati.*

7 In lu. *Recipientium fidem ad apostolorum prædicationem.*

8 Vt aperires. *i. gentium qui prius erant errorib. excæcati, quia ad literam Christus multos cæcos illuminauit corporaliter.*

9 Et educ. *i. patres de limbo qui tenebantur sicut in carcere reclusi.*

10 Sedentes, &c. *quia carebant claritate diuinæ visionis.*

11 Ego dñs hoc est nomen *.s. simpliciter, & absolutè. Alij autem dicuntur domini diminutiuè & participatiuè.*

12 Gloriam meam. *i. honorem mihi soli debitum.*

13 Alteri non dabo, &c. *Concedendo, q hoc possit licitè fieri.*

14 Quæ prima fuerunt. *s. nunciata per Moysen.*

15 Ecce venerunt. *sicut patet de ingressu terræ promissionis, & pluribus alijs per Moysen nunciatis quæ impleta sunt a tempore Isaiæ, & suprà.*

16 Noua quoq; ego annūciabo. *s. de missione filij in carnem.*

17 Antequam oriantur. *i. incipiant fieri.*

18 Audita vobis faciam. *Per Isaiam ad Alios prophetas.*

19 Cantate. *Hic consequenter ponitur gratiarum actio pro tanti beneficij promissione, cùm dicitur.* Cantate dominum cantic. nouum. *pro nouitate tanti mysterij, vnde & nato Christo nouum canticum cantauerunt Angeli Luc.2.*

20 Laus eius, &c. *quia in omnibus terræ partibus sunt aliqui fideles Christiani laudantes. Et quia Christus laudandus est, non solū in arida, sed etiam in mari & eius insulis, ideo subditur.* Qui descenditis in mare, &c.

21 Leuet desert. *idest, Gentilitas exurgat ad fidei Christianæ statum.*

22 In domibus habitabit Cedar. *Cedar fuit filius Ismaelis, Genes.25.b. & ideo per ipsum designatur populus Ismaelitarum, qui antiquitus habitabat in tabernaculis: vagando de loco ad locū, & per hoc metaphoricè populi Gentiles in diuersis erroribus vagātes, qui modo per fidem habitant in domibus Christi. i. ecclesiis per fidem charitate formatam.*

23 Laudate habitatores petræ. *Dicit Ra. Sa. quod per hoc intelligūtur mortui sepulchra lapidea inhabitātes, quos dicit suscitādos in aduentu Messiæ. Sed hoc iam est adimpletum, quia Christus La-*

✱ *zarum*

a *De vertice montiũ.* super montem excelsum.ascen.tu.q.e.Sion. *De vertice montis.* De altitudine virtutis & contemplationis, vt etiam exemplo doceant quæ prædicant.

b *Vociferabitur.* vnde: *Ipsi me prouocauerunt eo qui non erat Deus.* Et ego in Gēte stulta irritabo eos.

c *Sicut parturiens.* Partum cōsilij mei profundam in lucem sicut mulier infantem, sic profe ram dissimulatum dolorem.

* Tertullianus Licet Deus sit patiēs, tamen per Isaiam cōminatur patientiæ finem. Tacui, nunquid & semper tacebo & sustinebo? Quieui velut parturiens, exurgā & arescere faciam.

* Procopius. Patienter egi, satis superque peccātes ferens. Ipso deinde passionis tempore, calumnijs impetitus, tacui.

* Augustinus. Amas Deum, quia dulcis est, time quia rectus est. Tāquam māsuetus dixit, Tacui: sed tanquam iustus nunquid semper tacebo? Quod enim modo sustinet peccantes, iudicaturus est contemnentes.

d *Dissipabo.*

a ¶Apostoli & alij. b ¶In auditoribus.

a de uertice montium clamabũt. Ponent domino gloriam,

a ¶Gentibus. ¶ Describit Saluatoris aduentum & comparat cum viro fortissimo contra aduersarios pugnaturo. b ¶Qui videbatur debilis.

& laudem eius in insulis nunciabũt. Dominus sicut fortis

a ¶De captiuitate Iudæorum. ¶ A misericordia, opinione, non re. b ¶Contra inimicos suos. c ¶Vltionis. d ¶Dicens: Vos ex patre diabolo estis

egredietur, sicut uir † præliator suscitabit zelum. Vocifera-

a ¶ Iudæos. b ¶Per Romanos c ¶O Iudæi

b bitur, & clamabit super inimicos suos † confortabitur. Tā

a ¶Expectans pœnitentiam vestram. b ¶Tamen dolorem. ¶Aperiam quæ cogitaueram.

cui † semper, silui, patiens fui: sicut † parturiens loquar.

a ¶Consilia vestra b ¶Vos omnino delebo. c ¶Maiores. ¶Superborum varietates.

c d Dissipabo & absorbebo simul: desertos faciam montes † &

a ¶Mediocres. b ¶Populum. c ¶Romanos ¶Tunc. d ¶Flumen sapientiæ.

colles, & omne † gramen eorũ exsiccabo. Et ponam flumi

a ¶Gentium. b ¶Doctrina Iudæorum prophetas legentes non intelligant. c ¶Gentes

na in insulas, & stagna arefaciam. Et † educam cæcos in

a ¶Christum qui est via veritas, & vita. b ¶ Modo. ¶Proficere.

e uiam quam nesciunt: in semitis quas ignorauerunt ambu

a ¶Non est volentis neque curr. sed Dei miserent. b ¶Ignorantiam. c ¶Gentibus. d ¶Vt in vete.testa. lumen Christi accipiant.

lare eos faciam. Ponam tenebras coram eis in lucem, &

a ¶Corda eorum b ¶Prædicta. c ¶Vt territi pœniteant. ¶ Non futura promitto, sed promissa iam reddo. d ¶In correctos.

praua in † recta. Hæc uerba feci eis, & non dereliqui eos:

a ¶Sed ipsi ¶His auditis. b ¶Etiam apostolos expellendo. c ¶De gentibus quæ prædicantibus apostolis credere noluerunt. d ¶Gentes. ¶Confundantur omnes qui adorant sculptilia.

f conuersi sunt retrorsum. Confundantur in cōfusione qui

¶Sed.

confidunt in sculptili, qui dicunt conflatili, uos dij nostri.

a ¶Auribus cordis. b Mente c ¶Lumen verum. d ¶Expositio.

g Surdi audite, & cæci † intuemini ad uidendum. Quis cæ-

a ¶Israel qui domino prius seruiuit. ¶Non Gentes, vt mentiuntur Iudæi. ¶Prophetas.

cus nisi seruus meus, & surdus, nisi † ad quem nuncios

¶ Modo. ¶Sub peccato.

meos misi? Quis cæcus † nisi qui uenundatus est & quis

a ¶Prius b ¶O Israel. c ¶Intelligis. d ¶Legem & prophetas

cæcus nisi seruus domini. † Qui uides multa, nonne

a ¶Quæ ibi præcipiuntur. b ¶De quo supra: Audietis auditu, & non intelli. c ¶Corporis. d ¶Obedies.

custodies? Qui apertas habes aures, nonne audies?

d *Dissipabo.* * Procopius. Montium nomine populi prīcipes, sicut per fœnum eorūdem peccata intelligit, Paulo suffragante: *Si quis ædificauerit super fundamentum istud, ligna, fœnũ, calamũ, &c.* Populum tāquam fœnum exaruisse dixit. Deinde fluuiorum appellatio ne legis doctrinam designat.

1. Cor 3.

e *In semitis.* In cognitione prophetarum, qui sunt semitæ ad Christum cū eius natiuitatem, resurrectionem, & ascensionem prædicunt.

f *Confundãtur. Cum plenitudo gentium intrauerit, tunc etiam* Israel conuersus, erroris sui pœnitebit, qui idolis ante seruiuit.

Rom. 11. c.

* Procopius. Re vera enim cum ab idolorum cultu, ad pietatē gentes transijssent, Iudæi confusi sunt, sed iam desierunt confundi, qui cęcos olim, iam nūc visum adeptos intueantur.

g *Et cæci.* Ille præcipuè cæcus dicitur: qui ante vidit: ille impropriè, qui nunquam. Ita Iudæus propriè. Gentilis impropriè.

† roborab. † pariens. † excelsos. † ducam. † nuncius meus, quē misi. † Etiam cum multa videris, nihil tamē obseruas: & quamuis aperiat aures nihil tamen exaudit.

Laqueus

NICOLAVS DE LYRA.

* *rarum suscitauit de monumento, & eo resurgente multa corpora sanctorum resurrexerunt de monumentis, Matth. 27. f. Potest etiam aliter exponi de terra Moab, quæ petra nominatur supra. 16. a.* Emitte agnum dn̄e dominatorem terræ de petra deserti, &c. *Et de terra illa aliqui crediderunt ad prædicationem discipulorum Christi in domino exultantes.*

1 Ponent domino gloriam, &c. *Scilicet discipuli Christi gloriam eius prædicantes.*

2 Dominus sicut fortis egredietur. *Hic consequenter prædicitur malorum casus, cum dicitur:* Dominus sicut fortis egredietur. *in exercitu Romanorum propter incredulitatem Iudæorum.*

3 Sicut vir. *Scilicet in Romanis ad destruendum ciuitatem & populum.*

4 Vociferabitur. *Et quid dicet subditur.*

5 Tacui. *Coram Pilato a Sacerdotibus accusatus falso.*

6 Semper silui. *De iniurijs mihi illatis.*

7 Patiens fui. *expectans eorum pœnitentiam.*

8 Sicut parturiens loquar. *q. d. non possum nec debeo vltra continere me a punitione eorum. ideo subditur.*

9 Dissipabo & absorbebo, &c. desertos faciam mōtes. *Idest, maiores.*

10 Et colles. *Idest, mediocres.*

11 Et omne gramen eorum exsiccabo. *Idest, maiores de populo destruam.*

12 Et ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam. *Subtrahendo ab eis omnes delectationes & diuitias.*

13 Et educam cæcos. *Hic consequenter describitur saluatio credentium, cum dicitur.* Et educam cæcos. *idest, Gentiles erroribus cæcatos.*

14 In viam quam nesciunt. *Per obseruantiam mandatorum.*

15 In semitis quas ignorauerunt ambulare eos faciam. *Per obseruantiam consiliorum.*

16 Ponam tenebras coram eis in lucem. *Per diuinorum cognitionem.*

17 Et praua. *ex consuetudine peccandi.*

18 In recta. *Per operum rectificationem.*

19 Hæc verba feci eis. *Supra posita est diuini beneficij magnitudo in filij missione: hic consequenter ponitur malorum ingratitudo ex sua obstinatione cum dicitur:* Hæc verba feci eis. *filium scilicet eis mittendo.*

20 Et non dereliqui eos. *sed ipsi me. ideo subditur.*

21 Conuersi sunt re. *Per infidelitatem. Et quia aliqui de Gentilibus fuerunt contra fidem Christi obstinati propter idola Christum persequentes, ideo subditur.*

22 Confundan. confusione qui con. in scul. *& aliqui de Iudæis ideo subditur.*

23 Surdi audite. *Scilicet verba prophetarum ad vos missorum qui annunciauerunt Christi aduentum.*

24 Et cæci. intuemini ad viden. *Scilicet impletionem propheticarum de Iesu Nazareno. Et quia Iudæi pro maiori parte remanserunt in sua cæcitate, ideo subditur.*

25 Quis cæcus nisi ser. &c. *Idest populus Iudaicus diuinæ seruituti specialiter obligatus a tempore susceptæ legis. Et subditur.*

26 Nisi qui vnum. est. *Scilicet populus Iudaicus in destructione Ierusalem per Titum in vindictam mortis Christi. Dicit enim Hugo Floriacensis, quòd Romani multa cæda Iudæorum fessi quærebant quibus captiua mancipia venderent. Sed quia plurimi venales & pauci inueniebantur emptores, non defuere qui triginta mancipia vno numismate mercarentur: sicut econuerso Christum emerant triginta numismatibus.*

Iudæi vēditi

27 Quis cæcus nisi seruus domi. *Idest, populus Iudaicus, qui fuit specialiter ad seruitutem Dei obligatus, ab illo tempore quo Deus percussit primogenita Aegypti.*

28 Qui vides multa. *In lege & prophetis scripta.*

29 Nonne custodies. *q. d. melius deberes custodire quam alij, sed tu magis deuiasti.*

30 Qui apertas habes aures. *Idest, qui frequenter aperuisti aures ad audiendum legem & prophetas.*

31 Nonne audies. *q. d. audisti aure corporis, sed non mentis.*

¶Tamen. a ¶Gratis. b ¶Populum

†Et dominus voluit, & sanctificaret eum, & 1

a ¶Operiundo. b ¶Ita enim ¶ De vicijs ad virtutes. 2

magnificaret legem & extolleret. Ipse autem 3

a ¶Inobediens. b ¶Spiritibus immundis. c ¶Ab aliis Chaldæis, Romanis

populus direptus, & vasta-

a ¶Impedimentum ne credant in Christum. b ¶Insipientium

tus. †Laqueus iuuenũ om- 4

a ¶In corde & cor. locuti sunt. ¶In abscon dito cordis: Scimus, quia verax es.

nes, & in domib. carcerũ 5

a ¶Hostium. b ¶Nec propheta, nec dux qui intercedat ad dominum pro eis, sicut Moyses & alij.

absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est 6

a ¶prædam inimicorum b ¶Domino.

qui eruat in direptionem, nec est qui dicat,

a ¶Eis libertatem. b ¶Sanum pauci audiant.

redde. Quis est in vobis 7

a ¶Quod prænuncio.

qui audiat hoc: attendat

A a *Laqueus iuuenum.* Reuertitur ad prædicationem dñi, increpans Scribas & Phariseos: Hi enim erant laquei simplicib. ne ad dominũ conuerterentur.

b *Quis est.* Hortatur eos propheta, vt saltẽ aliqui audiãt, & cãsã captiuitatis intelli-

†Attamen bene ei vult dominus ob iustitiam suam, & magnificabit & glorificabit legem suam.

8 & auscultet futura? Quis intelligãt & caueãt. D

¶Romanorum.

dedit in direptionem Iacob, & Israel vastan-

¶Pater. ¶Non alius. a ¶O... ... filium.

9 tibus? Nonne dominus: ipse est cui † pecca-

¶Quia ¶Mand... ¶Et.

10 uimus? Et noluerunt in vijs eius ambulare,

¶A filio a ... angelium.

11 non audierunt legem eius.

¶ deo a ¶Per Romanos. ... op...lum.

12 Et effudit super eum indignationem furoris sui, &

a ¶Famem, gladium, captiuitatem.

13 forte bellum: & combussit eum in circumitu, &

a ¶Hoc esse in vltionem mortis Christi. b ¶Igne materiali & tribulationis.

14 non cognouit: & succen-

¶Se punitum, quia non recepit Dei filium.

dit eum, & non intellexit.

c *Super eum.* Vt qđ prius tacuerat, iam non taceret nec verbis, sed tormentis corriperet.

d *Et non cognouit.* Sicut historiæ tradunt, nec Gentes hoc fieri in vltionẽ filij intellexerunt; nec Iudæi malicia sua excæcati.

†Qui l... is capt... omnes ... uernis ... clusi ... carcerib...

B E

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et dominus voluit vt sanctificaret eum. *Scilicet populũ Iudaicum, mittens eis filium suum.*

2 Et magnificaret legem. *In Christo implens eam, secundum quod ipse dixit Matth. 5. b.* Non veni soluere legem, sed adimplere.

3 Ipse autem populus direptus & vastatus. *Per Romanos propter incredulitatem suam.*

4 Laqueus iuuenum omnes. *Idest, a iuuenibus ducti sunt, ligati scilicet a bellatoribus.*

5 Et in domibus carcerum. *Pro magna parte positi.*

6 Facti sunt in rapinam, nec est qui eruat. *Adhuc enim sunt in hac captiuitate, quæ iam durauit per annos 1252. Scilicet anno domini 1327. quo liber iste fuit scriptus.*

7 Quis est in vobis qui audiat hoc. *Auribus mentis, quasi dicat pauci.*

8 Quis dedit in direp. Iacob. *Et respondet:* Nonne dominus. *Iesus Christus.*

9 Ipse est cui peccauimus. *Eum negando coram Pilato, & mortem eius procurando. Et loquitur de futuro per modum præteriti in persona Iudæorum, qui post destructionem ciuitatis non crediderunt in Christum.*

10 Et noluerunt in vijs eius ambu. *Scilicet increduli sequendo Christum per opera bonæ vitæ.*

11 Non audierunt legem eius. *Scilicet Euangelicam, sed magis respuerunt eam.*

12 Et effudit super eum indigna. *Per exercitum Romanorum.*

13 Et combussit, &c. *Quia Romani non solum combusserunt Ierusalem, sed & alias ciuitates in circumitu.*

14 Et non cogn. *Scilicet quòd hoc esset in vindictam mortis Christi, & sic etiam in infidelitate permansit.*

F

CAP. XLIII.

CAP. LXIII.

ET nunc hæc dicit dominus 1

¶Prius. b ¶Luctatorem. c ¶Post.

creans te Iacob, & formans te 2 3

a ¶Contemplatorem. b ¶Sanguine filij.

Israel. Noli timere quia rede- 4 5

a ¶Quasi familiarem, vt inevitanter prædices, nihil formides. b ¶O Israel.

mi te, & uocaui te nomine 6 7

a ¶Seruus. b ¶Per hæc ... tormenta apostolorum, & aliorum prædicatorum significat

tuo, meus es tu. Cum transieris per aquas 8

C a ET *tunc hæc.* Superius locutus est de captiuitate Iudęorum, & malicia eorum qui credere noluerũt, nunc primitiuam alloquitur ecclesiam, quæ est de Iudæis, vt creatorem animæ suæ & corporis intelligant:

b *Creans te Iacob.* Iacob supplantator, Israel vir videns Deum. Hi sunt apostoli & apostolici viri, qui & vicia supplantauerunt, & Deum videre meruerunt.

c *Noli timere quia redemi te.* * Procopius. Ego sum qui feci te, feci te, animam ad meum exemplar & ad imaginem expressio, corpore autem de terra creato & assumpto. Ego, inquam, qui & sanguinem meum tua causa effundens redemite, peculumque existere mihi volui. Hic ergo per me dignus habitus, perge quo iuberis itinere proficisci, euangelium deprædicans. Quod si insurgũt nonnulli, confide, *Ecce enim ego vobiscum sum, dies omnes ad consummationem vsque sæculi.*

d *Per aquas, &c.* Secundũ Hebręos: Per aquas Aegyptij magnitu-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLIII.

* Diuisio. ET nunc. *Postquam actum est cap. præcedenti de missione filij Dei. Hic consequenter agitur de multiplicatione fidelium. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur Gentium illuminatio. Secundo Iudæorum excæcatio, ibi:* Hæc dicit. *Prima in duas: quia primò ponitur multiplicatio fidelium. Secundo huius multiplicationis effectiuum principium, ibi.* Quis in vobis: *Circa primum sciendum, quod fides multiplicata est per opera miraculosa virtutem totius naturæ transcendentia, quibus visis infideles cõuertebantur ad Christum, vt patet in Actibus apostolorum in pluribus locis, & in sanctorum legendis. Et ideo primo ponitur hic talis operatio. Secundò fidelium multiplicatio, ibi:* Dedi propiciationem. *Circa primum dicitur.*

2 Hæc dicit dominus. *Sicut enim fides patrum sanctorum a Iudæis transijt in Christianos, sic & nomina, secundum quod dicitur capitulo sequenti. Ille vocabit in nomine Iacob, & hic scribet manu sua domino, et in domino Israel assimilabitur, vt plenius ibi dicetur. Et ideo nominibus Iacob & Israel intelligitur hic populus Christianus, cum dicitur.*

3 Creans te Iacob. *Idest, deducens ad esse gratiæ per fidei susceptionem.*

4 Et formans te Israel. *In moribus per Apostolorum prædicationem.*

5 Noli timere. *Inter pressuras primitiuæ ecclesiæ.*

6 Quia redemi te. *Sanguine meo.*

7 Et uocaui te nomi. tuo. *Idest, nomine Christiano.*

8 Cum transieris per aquas. *i. per tribulationes temporales.*

* Tecum

A ❧ magnitudine Nili. Per flumina Chaldæi: quia apud eos sunt flumina multa Per ignem (quia crudeles & igniti) Macedones designantur. Per flammam (quæ omnia consumit) Romani. Hæc quoque regna prædicando transierunt apostoli, & dominus vbique cum eis.

✱ Gregorius. Illos flumina operiunt, quos actiones huius sæculi meritis perturbatione confundunt. Nam qui sancti spiritus gratiam tenet in mente, trāsit aquas, & tamen fluminibus non operitur, quia etiam inter medias populorū turmas, sic peragit gressus sui itineris, vt non submittat actionibus sæculi caput mentis.

B a *Dedi propiciationem.* Vt inde acquiras tibi misericordiam & coronam, prædicādo, scilicet, Aegyptijs & Aethiopibus (qui pene vltimi) & Sabæis. est autem Saba ciuitas in finibus Aethiopiæ sita. *In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fi. &c.*

✱ Procopius. Me igitur imitatus, qui sanguinem meū redemptionis tuæ propitiationem esse volui, fias & tu impiorum propitiatio, qui per te vocati, ad extremas orbis partes propagantur, quorū tibi exēplū Aegypti ipsi Aethiopesque & Syenē incolūt vel Saba, esse queant. Tantū enim a me glorificatus es, vt cæteros omnes per te vocari voluerim. Est verò Saba, gēs illa Aethiopiæ, ex qua reginam ad Salomonem profectam legimus.

Ex quo audierunt à domino: *Euntes in mundū vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ. Illi autem profecti præ-*

C b *Ab*

a ¶Tutor.
tecum ero, & flumina non operient te. Cùm 1
a ¶Anima. quamuis corpore.
ambulaueris in igne, non cōbureris, & flam- 2
a ¶Noli timere.
ma nō ardebit in te: quia ego dominus Deus
a ¶Quia tecum sum vsque ad consummationem sæculi.
b ¶Qui prædicatorem te facio.
a tuus sanctus Israel saluator tuus. Dedi † pro- 3
¶O Israel. ¶Conuertendo.
piciationem tuam Aegyptum, Aethiopiā, & 4
a ¶Pro tua vtilitate b ¶Pro illis conuersis.
Saba pro te. † Ex quo honorabilis factus es in 5
a ¶Non hominum. ¶Ideo. b ¶Prior. vnde: Ipse prior dilexit nos.
oculis meis & gloriosus, ego dilexi te. Et dabo 6 7
a ¶Vnde habes mercedem. b ¶Conuersos in prædicatione tua. c ¶Salute.
homines pro te, & populus pro anima tua. 8 9
a ¶Ergo. b ¶Aduersa mundi.
b † Noli timere, quia ego tecū sum. Ab Oriēte 10
a ¶Ad ecclesiam. b ¶[illegible] tuos in fide. ¶Similes tibi.
adducam semen tuum, & ab Occidente con- 11 12
a ¶Diabolo, redde quod captiuasti.
c gregabo te. Dicam Aquiloni: Da, & Austro:
a ¶O Israel. b ¶Prædestinatos. c ¶Ab extremis terræ. ¶Qui eratis de longe, prope facti estis sanguine Christi.
Noli prohibere. Affer filios meos de longin- 13
a ¶Animas vel mulieres sanctas. b ¶Adducam.
quo, & filias meas ab extremis terræ. Et om- 14
nem qui † inuocat nomen meum, in gloriam
a ¶Corpore. b ¶Anima. c ¶Fidelem.
d meam creaui eum, formaui eum, & feci eum. 15 16
a ¶O fili. b ¶Ab infidelitate mentis. c ¶Corporis.
e Educ foras populum cæcum, & oculos habē- 17 18
a ¶Mente. b ¶In corpore. c Post vocationem Iudæorum.
f tem: surdū & aures ei sunt. Omnes Gētes con- 19 20
a ¶In ouile ouium vnus & vnus pastor. b ¶Prius. c ¶Iudæi prædestinati.
gregatæ sunt simul, & collectæ sunt tribus. 21 22 23

b *Ab Oriēte. Multi venient ab Oriente & Occidente, & recum. cum Abraham, Isaac, & Iacob, ab omnibus. s. mundi partibus.* D Matth. 8. b.

✱ Procopius. Confide, nā & ipse filios tuos, quos Deo opitulante, per orbem vniuersum propagasti, in meam cœlestem ciuitatem sublimis per aerem angelicis virtutibus, tāquam pennis, subnixos, congregabo.

† precium tuum.

c *Dicam Aquiloni.* Gregor. Aquiloni dicitur da. cum offerre Deo suæ fidei munera Gentilitas imperatur. Austro autem iubetur ne prohibeat, quia Hebræis in lege confidentibus præcipitur, ne vita Gentium contemnendo repellant, &c.

Moraliter.

d *Creaui eum.* Procopius. E Ait se populum creauisse, quomodo legitur in Psalmis: *Et populus qui creatur, laudabit dominum.* Quod idem planè est, ac si recreari, & ita ad imaginem Dei reuocari dixisset, vt veteri homine deposito, nouus euadat. Est enim in Christo noua quædam creatio. Iuxta illud: *Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini.*

Psal. 101. Rom. 12.

e *Educ foras.* Vox patris ad filium de Iudæis mente cæcis. Et nota prius esse factā vocationem Iudæorum, deinde Gentium. vnde & Paulus: *Vobis oportebat primò loqui verbum Dei.*

Act. 13. g.

f *Omnes Gentes.* Propheta ad Gentes increpans de idololatria & admirās, quòd nullus in Gentibus hoc præscire potuit: sed tantum populus Dei, qui legem Dei accepit. prophetas habuit. vnde: *Notus in Iudæa Deus*

Psal. 75. a.

❧ Proco- F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Tecum ero, & flum. non ope. te. *Idest, ad literam multi Christiani super aquas ambularunt ad confirmationem fidei.*

2 Cum ambul. in igne non combur. & flām. &c. *Dicit hic Rabbi Sal. tempore futuro, quod vocat tempus Messiæ: accendetur ignis diuinitus comburens alios populos, & non lædens Iudæos. Sed quod expectat futurum, iam transiit in præteritum: quia multi christiani ab infidelibus in ignem proiecti fuerunt diuinitus liberati, & frequenter carnifices combusti.*

3 Dedi propicia. tuam. *Hic consequenter ponitur fideliū multiplicatio cùm dicitur:* Dedi propiciationem tuā Aegyptum. *Glossa dicit hic, & similiter magister Alexander de Ales, quòd hoc intelligitur ad literam de conuersione Aegypti & Aethiopiæ ad fidem Christi. & sic est sensus:* Dedi propi. tuam Aegyptum. *idest, dedi Aegyptum similem tibi in propiciatione incorporando eum Christo per fidem, qui est propiciatio pro peccatis totius mundi. 1. Ioa. 4. & in hoc alloquitur Deus ecclesiam primitiuam, quæ primò fuit in Iudæa collecta, & inde ad alias nationes dilatata, sicut dictum fuit supra cap. 2. Nominatur autem hic specialiter Aegyptus & Aethiopia, quia ibi satis citò fides fuit multiplicata: in Aegypto sub Marco & Alexandria, & per beatum Matth. in Aethiopia, rege cum vxore & filio baptizato & populo suo ideo subditur.*

4 Aethiopiam & Saba. *Nomen est ciuitatis in Aethiopia, vt dicit hic glossa.*

5 Pro te. *Scilicet dilatanda dedi. Et per istas duas terras intelliguntur aliæ ad quas dilatata est fides ecclesiæ.*

6 Ex quo honorabilis factus es. *Tu popule meus: hoc potissimè impletum fuit in Christi incarnatione, accipiendo. s. naturam humanam de Iudæis in vnitate personæ, quem honorem non fecit angelis, ad Heb. 2. a.* Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahæ.

7 Dilexi te. *Dando animam meam pro te.*

8 Et dabo homines. *Scilicet ad mortem multo fortius.*

9 Pro te. *Conseruanda & dilatanda, sicut patet de Iuliano Imperatore, qui cum magna parte exercitus Romani perijt in bello contra Persas, eo quòd firmiter statuerat in suo reditu destruere ciuitatem Cæsaream cum populo Christiano ibidem existente sub Sancto Basilio episcopo, & multi etiam Imperatores Romani, vt Nero, Domicianus, & plures alij perierunt, eo quòd mouerant persecutiones contra ecclesiam. Ideo subditur.*

10 Noli timere. *Pressuras quæ in primitiua ecclesia fuerunt magnæ.*

11 Quia ego tecum sum. *Te protegendo & multiplicando. vnde & illis pressuris multum creuit ecclesia in Gentibus, constantiam martyrum & miracula Dei quæ circa eos fiebant admirantib. & sic ad fidem Christi conuertebantur. Ideo subditur.*

12 Ab Oriente adducam semen tuum. *Ista adductio, seu congregatio fidelium non est intelligenda per localem motum, sed quia sunt aggregati Christo capiti per vnitatem fidei & charitatis, Ideo dicitur Matth. 8. b.* Multi venient ab Oriente & Occidente, &c.

13 Affer filios. *Hic accipitur longinquitas non secundum distantiam loci, sed peccati quod facit homines a Deo elongari.*

14 Et omnem qui inuocat nomen meum. *Ex quo patet quòd non loquitur de populo Iudaico tantum, sed de omni aduenienre ad fidem.*

15 Creaui eum. *In esse gratiæ, quæ est per creationem.*

16 Formaui eum. *Moribus.*

17 Et feci eum. *Deducendo ad perfectionis statū. ideo subditur.*

18 Educ foras. *Idest, extra errorem.*

19 Populum cæcum. *Prius.*

20 Et oculos habentem. *Nunc per fidei susceptionem.*

21 Surdum. *Scilicet, prius per inobedientiam.*

22 Et aures ei sunt. *Nunc per obedientiā, & intelligētiam. Et intelligitur hoc de Iudæis ad fidem Christi conuersis, qui præcedenti capitulo vocati sunt cæci & surdi. Et quia ecclesia non solum ex Iudæis est collecta, sed etiam de omnibus Gentibus: ideo subditur.*

23 Omnes Gentes congregatæ sunt. *Scilicet, in vnitate fidei Christianæ. Et cum dicitur hic:* Omnes Gentes. *Est distributio pro generibus singulorum: quia in ea congregati sunt aliqui de omnibus Gentibus.*

✱ Quis in

A * Procopius. Quod dixit congregatæ sunt, more prophetico extulit, vt congregatum iri demonstret. De futuris enim tanquam de præteritis, vsitatè scriptura loquitur, cuius generis illud est: *Dorsum meum præbui in flagella.* Et illud, *Partiti sunt vestimenta mea.*

Psal. 37. Psal. 21.

a *Quis in vobis.* * Procopius. Hæc locutus est Deus, tanquam qui de corũ euentu quæ prædicit, nil ambigat cum dæmones ipsi, falsò pro dijs habiti, ignorata futurorũ prædictione, vos in fraudem inducant. His enim Ethnicos erudit, dum eos in sermonem inducẽs, futura se prænosse prophe- B tarum suorum testimonio demonstrat. Quis autem dęmonibus testis erit, tale aliquid eos ex sese de Christi aduentu, deq; suo ipsorum interitu prædixisse?

† Osee. 13. b.

b *Vt sciatis, & credatis, &c.* * Procopius. Fides enim cognitione, fide autem intelligentia comparatur. Nisi enim credideritis, inquit, non intelligetis.

c *Non est forma.* Quidam codices habent, plasmatus: sed non conuenit bene. sic tamen potest exponi: Ante me non est formatum idolum, quia feci hominem iustum a quo iniustè formatum est idolum.

† descendere faciam fugitiuos.

d *Ego annunciaui & sal.* Per prophetas natiuitatem filij. vocationem Gentium, expulsionem dæmonum.

† vehementibus.

e *Non est qui de manu.* * Procopius. Hinc est illud quod de suis ouibus dicebat Saluator: *Et ego dedi eis vitam* C *sempiternam, neque peribunt in sæculum, neque eas abripiet quisquam de manu mea.*

Ioan. 10. † robustoque

f *Hæc dicit dominus silua. &c.* Hæc, scilicet, quæ sequuntur: Pater ad apostolos. Propter vos qui. s. testes mei estis, qui. s. Euangelium prædicatis. Quibus dixit: Noli timere.

Supra eo. 2.

g *Chal-*

a ¶Deorum vestrorum. b O gentes. c ¶Quod dico. d ¶Præterita.

a Quis in vobis annunciet istud, & quæ prima 1

a ¶ Sicut Deus noster. b ¶Ipsi dij testimonijs se probent. 2

sunt audire vos faciet? Dent testes eorum & 3

a ¶Veri dij probentur. b ¶Ita. c ¶Quod dubitent. d ¶Veros Deos esse. e ¶ O Prophetæ, o Apostoli. 4

¶Quasi ipsi non habent. sed Vere vos test. me &c.

iustificentur, et audiant & dicant. Vere vos te 5

a ¶Pater. b ¶Christus. 6

stes mei, dicit dominus, & seruus meus quem 7

a ¶Ex omnibus in salutem omnium. ¶In quo complacui. b ¶Hæc omnia scilicet fient. ¶Qui prius bruti & insensibiles. 8 9

b elegi, ut sciatis, & credatis mihi, & itelligatis, 10

a ¶Solus. b ¶Deus c ¶Ego omnia creaui, quia: Ante me, &c. d ¶Qui sum principium, &c. e ¶Alienus rei.

c quia ego ipse sum. Ante me nõ est formator 11

a ¶Quia hunc ... ¶Quia. ¶Non alius. b ¶Repetitio, confirmatio est

Deus, & post me non erit. †Ego sum, ego sum 12

a ¶Quia vnum in substantia pater, & filius, & Spiritussanctus. vel sine me non est filius, qui est mundi salus 13

dominus, & non est absque me Saluator. Ego 14

a ¶In filio genus humanum. b ¶Præteritum vel futurum annunciaui. 15

annunciaui, & saluaui, auditum feci, & non 16

d a ¶Prophetis & Apostolis prædicantibus. b ¶ Scilicet Deus, sed ego tantum. c ¶Prophetæ & Apostoli, quia ego prædixi non alius.

fuit in uobis alienus. Vos testes mei dicit dominus, & ego Deus: & ab initio ego ipse, &

a ¶Potestate ¶Qui ab initio prædico futura b ¶Salutem gentium.

e non est qui de manu mea eruat. Operabor, &

a ¶Opus. b O Apostoli. c ¶Per filium. ¶ Alias redemptor.

f qs auertet illud? Hęc dicit dominus Saluator 17

a ¶Filium. b ¶Mundum confutum peccato.

vester sanctus Israel. Propter vos emisi in Ba- 18

a ¶Abstuli. ¶A cordibus hominum. b ¶ Impedimenta principum dæmonum. c ¶Dæmones per fluctus huius sæculi miseras animas circunducentes & inde gloriantes. 19

bylone, & †detraxi uectes uniuersos, & Chal- 20

a ¶Non alius. b ¶Hoc decreui 21

g dæos in nauib. suis gloriantes. Ego dominus

h a ¶Sanctificans vos. b ¶Contemplatur vos. c ¶ Regens vos

sanctus uester, creãs Israel rex uester. Hæc di- 22

a ¶Iordanis vel Arnon, vt exitus de Aegypto, introitus in terram promissionis haberetur ex miraculo.

i cit dominus, qui dedit in mari uiã, & in aquis 23

a ¶De Aegypto. b ¶Currus.

†torrentib. semitam. Qui eduxit quadrigam 24

a ¶ Equites. b ¶ Idest. c ¶Scilicet magnum. d ¶ Omnes. e ¶Somno mortis.

& equum, agmen †robustumq;, simul obdor 25

a ¶Ad bonum suum. b ¶Impetu aquarum. c ¶In momento succisum, vel igne corruptum.

mierunt, nec resurgent: contriti sunt quasi

g *Chaldeos in nauibus.* Secũdum historiam Chaldæi abundant fluminibus, & strenui sunt nauibus & inde gloriantur. D

Chal... tæ op...

* Procopius. Vos cum corripere statuissem, Babylonijs tradidi. Postea cum in libertatem assererẽ, eos etiam a quibus passi estis, vltus sum. Chaldæis ipsis qui iuxta habitant, partim in fugam versis, partim verò vinctis, & nauibus in captiuitatem abductis.

h *Ego dominus sanctus vester.* Olim filijs Israel, modo vobis apostoli, in mundo expulsis dæmonibus & omnibus victis principibus.

i *Qui dedit in mari viã. &c.*

* Procopius q. d. Olim E siquidẽ & ego te ex Aegypto eduxi per mare, in qđ Pharaonis exercitum ita demersi, vt in profundo sepultus, inde postea non resurrexerit, quo factum est, vt flammæ non absimiles extincto lino comparẽtur, quod vt facilè incendium concipit, ita nullo negotio, nuda tantum solaque manu restringitur. At eduxi, inquit, non è mari solum, sed per aquæ semitam etiã, idest, per Iordanis fluuium. Quomodo autem eduxit currus? Certum est Pharaonem sua tantum voluntate Israelem persecutum esse, cum a Deo in hunc modum audiuerit, *In hoc excitã ui te, vt ostendam in te potentiã meam.* Sic & eos qui rerum humanarum curas fugiũt, vel ipso insequente diabolo liberabit Deus, sic item huius vitæ iter, tanquam maris æstuosi, ne fluctibus eius absorbeantur, desiccatis quæ occurrunt, tentationibus, per uiam faciet, vt in terra deserta panem de cœlo edere, aquamque de petra libare, idest, Christi participes fieri valeant. F

Exo...

☞ *Facio*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quis in uobis. *Hic consequenter describitur, dictæ congregationis effectiuum principium. s. ipse Deus, qui talia potest prædicere, & sic efficere: Non autem idola quæ a Gentibus colebantur, & hoc est quod dicitur hic:* Qui in vobis: *Idest, in dijs Gentium.*

2 Annuciet istud. *Quasi dicat nullus: quia futura contingentia certitudinaliter prædicere est proprium Dei per se, vel prophetas suos. ideo subditur.*

3 Dent. *Scilicet dij Gentium.*

4 Testes eorum. *Idest prophetas eorum.*

5 Et iusti. *Idest, examinentur. vtrum sint veri vel falsi.*

6 Et audiant. *A dijs suis futura contingentia.*

7 Et dicant. *Et alijs ex nomine deorum suorum. q. d. non poterũt, sed ego potero, ideo subditur.*

8 Ve. vos te. *Et est verbum Dei ad prophetas suos, & maximè ad apostolos, qui fuerunt testes eius, secundum quod dicitur Act. 1. a.* Eritis mihi testes in Ierusalem & in omni Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.

9 Et seruus meus quem ele. *Idest, quemcunque elegero ad seruiendum mihi supple erit testis meus.*

10 Vt sciatis & credatis mihi. *Cum videritis impleta quæ ante denunciaui.*

11 Ante me non est formator Deus, & post me non erit. *Quia ipse est solus æternus a parte principij, & etiam a parte finis proprie loquendo de æternitate.*

12 Ego sum. *Non habeo esse aliunde sed ex me.*

13 Ego sum dominus. *Quia omnia alia habent a me esse.*

14 Ego an. *Scilicet salutem generis humani per prophetas.*

15 Et saluaui. *Per Christum sicut promiseram.*

16 Et non fuit in vobis. *Scilicet Deus qui talia nunciaret. Cætera patent ex dictis.*

17 Hæc dicit dominus. *Hic consequenter ponitur Iudæorum excæcatio ex ingratitudine procedens. Et ideo diuiditur in duas partes, quia primò ponitur beneficiorum Dei magnitudo. Secundo Iudęorum ingratitudo, ibi:* Non me. *Prima in duas, quia primo ponitur beneficia veteris testamenti. Et secũdò noui, ibi:* Ne memineris. *Inter beneficia exhibita Iudæis tempore veteris testamenti, ista fuerunt magis famosa & nota. scilicet liberatio de captiuitate Babylonica. Primò igitur hic recolitur secundum cum dicitur.* Diu.

18 Propter vos. *Scilicet liberandos.*

19 Emisi in Babylonem. *Scilicet Cyrum & Darium cum exercitibus suis.*

20 Et detraxi vectes. *Idest, clausuras in quibus confidebant.*

21 Et Chaldæos in nauibus suis gloriantes. *Quia debellauerunt plura regna non solum bellis campalibus, sed etiam naualibus consequenter recolitur primum beneficium, cum dicitur.*

22 Hæc dicit dominus. *Diuidendo mare rubrum vt præberet filijs Israel transitum per siccum.*

23 Et in aquis tor. *Desiccando Iordanem fluuium in transitu arcæ. vt habetur Iosue 3.*

24 Qui eduxit quadrigam & equum. *i. currus & equites Aegyptiorum ad insequendum filios Israel intra mare rubrum.*

25 Simul obdormierunt. *Somno mortis, quia fuerunt submersi in aquis. Exod. 14.*

14 Ego

* Ne memi-

a *Facio noua.* Multa, quæ reficiunt animas, non corpora: olim de petra vnum tātum produxi fontē ad corpora reficienda.
b *Dracones, & ſtruthiones.* Maligni, venenoſi, q in ſolitudine Gentium morabantur, idololatriæ ſanguine mortūq; feritate beſtiales. Struthio ſpeciem alarū habet, volatu caret. Sic hipocrita ſpeciē ſāctitatis habet, rem autem non habet.
c *Non me inuoca.* Ad Iudæos loquitur, qui ante aduentū domini idola coluerūt. Vel ad eos qui poſt aduentum credere noluerunt.
✱ Procopius. q. d. Cum enim mihi feræ ipſæ, & ſtruthiones etiam benedicerēt, tacuiſti ſolus, meq; omninò non eſſe inuocandum cenſuiſti.
d *Nec laboraſti.* Non feci te laborare poſt aduentum filij, vt pręcioſa quęque offerres, quia: *Sacrificium Deo ſpiritus con. &c.* Vel non laboraſti in me tantum quia idolis offerebas.
e *In thure.* Per thus, & calamum, qui eſt ſurculus arboris aromaticæ, omnia aromata accipe.
f *Veruntamen ſeruire.* ✱ Gregorius Hęretici verba iuſtorum ad ſenſum proprium rapere conantur, & ſcripturæ ſacræ conditorem quaſi vi opprimunt, quia eius ſenſum in verbis ſacri eloquij inflectere conantur, qui dicit: *Seruire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis.*
g *Ego ſum.* q. d. Feciſti me laborare ſub onere peccati tui. Ideo iam non ſeruum meum, non puerum voco ſed ſimpliciter appello Iacob, & Iſrael, vt oſtendam, & arguam peccatores.
h *Reduc me.* Bona, quæ feci tibi. *Quid vltra debui facere tibi, &*

a ¶ O Apoſtoli. b ¶ Supradictorum, quia maiora faciam. & vos ipſi.
linum, & extincti ſunt. Ne memineritis prio- 1
a ¶ Parua maiorum comparatione. b ¶ Miremini. ¶ Quia.
rū, & antiqua ne intueamini. † Ecce ego facio 2
a ¶ Magis miranda.
noua, & nunc orientur: vtiq; cognoſcetis ea.
a ¶ Gentium. ¶ Totius mundi non tantum in mari rubro. b ¶ Chriſtum c ¶ Doctrinæ.
Ponam in deſerto viam, & in niuio flumina. 3
¶ Tunc: a ¶ Quod non ante. b ¶ Beſtialis. 4
Et glorificabit me beſtia agri, dracones, & 5
¶ Hypocritæ. a ¶ Eorum. b ¶ Veteris, & noui teſtamenti c ¶ Idem.
ſtruthiones quia dedi in deſerto aquas, et flu-
a ¶ Ariditate rationis b ¶ Aquæ viuæ. c ¶ Fideli ſcilicet.
mina in inuio, vt darem potum populo meo, 6
a ¶ Scilicet b ¶ Gentilem c ¶ In fine, d ¶ Natiuitatis paſsionis, re. aſ.
electo meo. Populū iſtum formaui mihi lau- 7
a ¶ Alijs b ¶ Sed idola. c ¶ Corde.
dem meam narrabit. † Non me inuocaſti Ia- 8
¶ Pœnitendo.
a ¶ Laudantibus beſtiis. b ¶ Impleto ſignificato. Vnde: Sacrificiū, & ob: no. &c.
cob, nec laboraſti in me Iſrael. Non obtuliſti 9
a ¶ Tantum, ſed idolis, ego non quæro partem, ſed totum. b ¶ Vnde ſupra Vt quid mihi multitudinem victimarum veſtrarum dicit dominus. 10
mihi arietem holocauſti tui, & victimis tuis 11
a ¶ Nec requiſiui à te præcioſum aliquid, in quo parando laborares.
non glorificaſti me. Non te ſeruire feci in ob-
a ¶ Tali. ¶ Spiritus contri. &c. b ¶ Tibi. c ¶ Sic oblato.
latione, nec laborem tibi praebui in thure. Nō
a ¶ Poſt aduentum Chriſti, vel non tantum mihi, ſed idolis. ¶ Incenſum abominatio eſt mihi.
emiſti mihi argento calamum, & adipe victi-
a ¶ Non mearum. b ¶ Non placuerunt mihi. c Sed idola. d ¶ Diu expectaui te ad pœnitentiam, vt coactus dicerem: laboraui ſuſtinens.
marum tuarum non inebriaſti me. Verunta- 12
¶ Idem.
men ſeruire me feciſti in peccatis tuis: præ- 13
a ¶ Suſtinendi. b ¶ Quia induratus es in nequitia tua.
buiſti mihi laborem in iniquitatibns tuis.
a ¶ Iudæos hortatur ad pœnitentiam, & promittit veniam. ¶ Pius ſum. b ¶ Miſericors. c ¶ Si conuerſus fueris. ¶ In aſperſione ſanguinis no. teſt. delens antiquum chirographum.
Ego ſum, ego ſum ipſe q deleo iniqtates tuas 14
a ¶ Non propter te, quia miſericors ſum. b ¶ In baptiſmo dimiſſorum. c Poſt dignos fructus pœnitentiæ. 15
ꝓpter me, & peccatorū tuorū nō recordabor.
a ¶ Ego, & tu quis recte egerit videamus.
Reduc me in memoriā, & iudicemur ſimul, 16
a ¶ Quaſi, quia nil habes quod dicas contra me. ¶ Quid poteris ſcilicet. b ¶ In iudicio. c ¶ Ego loquar, vt tu ſcias quæ pateris, ſuſtinere iuſte, & me ſola clementia miſereri d ¶ Adam, vel Abraham. 17
narra ſi qd habes, vt iuſtificeris. Pater tuꝰ primꝰ 18

bi, & non feci? Vel ſi quid iuſti habes, ego libenter recipiam. D
✱ Gregorius. *Ego ſum, qui deleo iniquitates tuas, & memor non ero. Tu autem memor eſto.* Audi qua conditione iniquitatum tuarum ſe eſſe immemorem dicat, videlicet, ſi memor fueris. Caue ergo ne vnquam quod deliquiſti à memoria excidat, aut aliqua obliuione peccata tua obliteres.
✱ Ambroſius. Graue eſt hoc iudicium, cum dominus poſtulat de ſe cōtra hominē iudicari. Quid enim reſpondeas ei, qui tibi vniuerſa contulis, qui te creauit, & ſuo ſanguine redemit? & tu tradis te vt ſeruias eius inimico? Ille tibi peccata dimiſit, & tu grauiora cōmittis, vocauit te in iudiciū, veniens quid reſponſurus es ei? qui niſi iterū atque iterū tibi donet, perijſti E
✱ Chryſoſtomus. Quemadmodum peccatorū memoria iuſtificat, ita bonorum operum deſtruit: hæc iuſtis conſuetudo, vt ſuorū peccatorum ſemper ſunt memores, virtutis ſuæ rarò aut nunquam.
✱ Ambroſius. Cur baptizatis, ſi per hominem peccata dimitti non licet? In baptiſmo vtique remiſſio peccatorum eſt. Qui intereſt vtrum per pœnitentiam an per lauacrum hoc in Sacerdote ſibi datum vendicent? Vnum in vtroque myſterium eſt. F
i *Narra ſi quid.* Septuaginta de ſuo addiderūt. *Dic tu prior iniquitates tuas, vt iuſtificeris.* Narra tu prior. Si prior dixero, oppones forſitan, vel ſapientia mea, vel fortitudine verborum.
k *Pater tu.* Abrahā ſ. qui dño terrā ꝓmiſſionis pollicēte reſpon-

Iſai. 5. b. — In Pſal. 50. — In Pſal. 36. — In Pſal. 50. — Lib. 1. de pœnit. ca. 7 Cōtra hæret. qui ex hoc loco ſ... docent Sacerdotibus non eſſe con fitenda peccata.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ne memineritis. *Hic recoluntur beneficia noui teſtamenti, cum dicitur:* Ne memi. prior. *Ideſt prædictorum beneficiorum q. d. licet fuerint magna, tamen in comparatione ad beneficium incarnationis ſunt modica, aut nulla, ideo ſubditur.*
2 Ecce ego fa. noua. *Secundum quod dicitur Ier. 31. d.* Creauit dominus nouum ſuper terram, mulier circundabit virum. *ideſt, Chriſtum in vtero ſuo ab inſtanti incarnationis virū perfectum virtutibus, & ſcientijs.*
3 Ponā in deſer. viā. *Scilicet perfectionis, & iuſtitię. Et vocatur hic deſertum Iudæa, & Gentilitas, ſicut dictum eſt ſupra 35.*
4 Et inuio flu. *ideſt, ſpiritusſancti dona. Vnde dicit Saluator, Ioā. 7. f.* Qui credit in me, flumina de vētre eius fluēt aquę viuæ. *Quod exponens Euangeliſta ſubdit. Hoc autem dixit de ſpiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*
5 Et glori. me beſtia agri. *ideſt, illi, qui ante conuerſionem beſtialiter, & crudeliter viuebant.*
6 Vt da. potum po. meo. *Chriſtiano.*
7 Electo meo. *Ad vitam beatam. Hoc additur, quia non omnes Chriſtiani ſaluabuntur, ſed tantum electi.*
8 Non me inuo. *Hic ponitur Iudęor. obſtinatorum ingratitudo, cum dicitur:* Non me inuoca. Iacob. *gratias agendo de tantis beneficijs.*
9 Nec laboraſti. *ideſt, nec laborē magnū ſubſtinuiſti in Hebręo habetur:* Quia laboraſti. *Exponitur tamen ad eundem ſenſum ab Hebræis ſic: Quia laboraſti, ideſt, citò attediatus, & fatigatus fuiſti ſeruiendo mihi.*
10 Non obtuliſti mihi arietem. *Hoc refertur ad beneficium liberationis de Aegypto. ſecundum quod dicitur Iere. 7. e Non pręcepi eis in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocauſtomatum, & victimarum, &c.*
11 Non emiſti mihi, &c. *Scilicet in exitu de Aegypto. Eſt autem calamus vna de quatuor ſpeciebus aromaticis, quæ ponebantur in Thymiamate.*
12 Verumtamen ſeruire me feciſti in peccatis tuis. *ideſt pro peccatis tuis expiandis. Hoc perfectiſſimè fuit impletum in Deo & homine Chriſto, qui formam ſerui accepit, vt pro peccatis noſtris ſatisfaceret.* Calamus.
12 Præbuiſti mihi laborem. *ideſt, fuiſti mihi occaſio, vt laborem paſſionis ſuſtinerem.*
14 Ego ſum. *Et non alius.*
15 Qui deleo iniquitates tuas propter me. *ideſt, ex miſericordia mea, & charitate, & non propter tua merita, ideo ſubditur.*
16 Reduc me in memoriam. *Scilicet alicuius meriti, propter quod deberem talia pati, quaſi dicat, non poteſt, ideo ſubditur.*
17 Narra ſi quid habes, vt iuſtifice. &c. *Si autem dicatur, quod patres hoc meruerunt, conſequenter hoc excluditur, cum dicitur.*
18 Pater tuus primus peccauit. *Dicit Rab. Sa. q iſte pater fuit Abraham*

☞ reſpondit: *In quo ſciam, quia*
A *poſſidebo eam?* Pater, vel ipſe
† Principes. Abraham, qui peccaſſe dicitur in promiſſione filij dubitando, vel populus in deſerto contra Deum murmurando. q. d. cognoſcet de peccatoribus generatũ.
a *Increpantes*. q. d. inter partes, ſcilicet pacem ferentes.
✻ Procopius. Eſt hic triplex ordinis oratio, patrum interpretum, & principum quorum alij quidem imperandi

a ¶ Moyſes & Aaron, ad aquas contradictiones, qui medii ſunt inter me, & te.
a peccauit:† & interpretes tui prȩuaricati ſunt 1
a ¶ Contaminari permiſi, ne intrarent terram promiſſionis. 2
b ¶ Mo. ſen, & Aaron.
in me. Et contaminaui principes ſanctos, de- 3 4
a ¶ Ne quis intraret in terram promiſſionis, præter Ieſue & Caleph. 5
¶ Quorum corpora proſtrata ſunt in deſerto
di ad internecionem Iacob, & Iſrael in blaſphȩmiam. 6

perandi, alij ſcripturas in- D
terpretandi munere fungerentur: alij etiam ætate tantum cęteros anteirent, quorum ſcelere periiſſe Iſrael in opprobriumq; vel blaſphæmiam incidiſſe dicit. Vna deinde tria hæc accipias ſignificatione, ſi quos erudire ſubditos, & inſtituere diceret, quia ipſi deliquerunt, venia indignos exiſtimes.

☞ Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Abraham, qui peccauit quando dixit, Geneſ. 15. b.* Domine Deus, vnde ſcire poſſum, quod poſſeſſurus ſum eam? *dubitans de diuino promiſſo. Sed quia ibi tenui contrarium, ſicut, & alij doctores catholici, & maximè, quia ibidem premittitur:* Cre-
B didit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiã. *Ideo melius, dicitur, quod iſte pater primus intelligitur Adam, de quo certum eſt quòd peccauit tranſgrediendo Dei mandatum, Gen. 3. Et quia peccatum eius tranſit ad poſteros, non ſic autem peccata aliorum parentum, ideo fit hic ſpecialis mentio de eius peccato.*

1 Et inter. *ideſt, Moyſes, & Aaron, qui verba domini referebant ad populum, & e conuerſo verba populi, ad Deum.*

2 Prȩ-

2 Præuaricati ſunt in me. *Aaron in fabricatione vituli. Exo. 31. & vterque ſimul ad aquas contradictionis, Num. 20.*

3 Et conta. *ideſt, contaminatos oſtendi.*

4 Principes ſanctos. *Scilicet Dauid in adulterio Bethſabeæ, & homicidio Vrię, & Ezechiam in elatione, quando nuncij Regis Babylonis fuerunt ad eum miſſi, 4. Reg. 20.*

5 Dedi ad interne. Iacob. *Per reges Aſſyriorum, & Baby-* E
lonis; vt patet ex ſupradictis, & propter peccata populi, & principum.

6 Iſrael in blaſphȩmiam. *Ex hoc enim quod Deus Iſrael, non liberauerat ſuum populum, Gentiles dicebant eum impotentem. Aliqui etiam de populo Iſraelis impatientia fracti prorumpebant in blaſphȩmiam Dei.*

✻ Cap.

ADDITIO I.

In cap. 43. vbi dicitur in poſtill. Vere vos teſtes mei dicit dominus. *Sicut Apoſtoli fuerunt veri teſtes Chriſti, prout allegatur in poſtil. per illud quod dicitur Act. 2. a.* Eritis mihi teſtes in Ieruſalem. *Sic, & potius Chriſtus teſtis Dei dicitur: vnde de*
Ioan. 9. g. *Chriſto, ad literam dicitur.* Ecce teſtem gentium dedi eum *Et in Euangelio*: Ego ad hoc veni in mundum, &c. *vnde quod dicitur hic.* Et ſeruus meus, quem elegi, *ſcilicet erit teſtis meus, intelligendum eſt propriè ad literam de Chriſto.*

ADDITIO II.

In eodem capitulo vbi dicitur in poſtilla: Conſequenter hic excluditur, cum dicitur. Pater tuus.

Quod autem dicitur hic. Pater tuus primus peccauit: *Rectè*
C *exponitur de Adam, ſicut in poſtil. prout verba planè ſonant. Adã enim fuit primus pater ſimpliciter, & peccauit, Gen. 3. Sed quod ſequitur,* Et interpretes tui præuaricati ſunt in me: *Non benè exponitur de Moyſe, & Aaron. Tum quia Moyſes, & Aaron prophetæ domini dicuntur, non interpretes gratia enim prophetandi diſtinguitur à gratia interpretandi, vt patet per Apoſtolum. 1. Corin. 12. Tum quia licet Moyſes, & Aaron peccaſſent, nunquam tamen præuaricati dicuntur fuiſſe in Deum, præuaricari enim addit ſuper rationem peccãdi, ſic quod prȩuaricari importat tranſgreſſionem legis præ alijs, vt habetur in Catholicon. Quod non poteſt dici de Moyſe, cuius peccatum ad aquas contradictionis non fuit ita graue, vt oſtenſum eſt in additione Num. 20. Et ideo videtur aliquid hic dicendum. Pro quo attendendum eſt, & Propheta hic facit mentionem de duobus peccatis, quę ad poſteros tranſierunt, & de pęnis illis peccatis correſpondentibus. Primum eſt peccatum. Adę, quod tranſiit ad poſteros per originem, ſecundum eſt peccatum Phariſæorum, legem diuinam peruersè interpretantium, quibus Chriſtus*
Peccata parẽtum ad poſteros tráſierũt. *Matth. 15. a.* Irritum feciſtis mandatum Dei, &c. *Quod quidem peccatum tranſiit ad poſteros, non per originem, ſed doctrinę ſucceſſionem. Falſa enim interpretatio legis per Phariſæos primo inuenta tranſit in poſteros, ſcilicet, in Iudæos hodiernos eam ſuſcipientes. vnde iſti Phariſęi propriè dicuntur interpretes, non enim ſuam doctrinam tradunt vt Prophetæ, ſed vt legis expoſitores, ſeu interpretes: Qui quidem propriè dicuntur prȩuaricati in Deum, quia præ alijs tranſgreſſionem legis committunt per falſam interpretationem. De quorum falſa & peruerſa doctrina dictum fuit ſupra in additione cap. 34. Et vlterius dicetur Deo duce infra Zach. 5.*

De pœna autem primo peccato correſpondente, ſcilicet, Adæ dicit propheta: Et contaminaui principes, &c. *vbi in Hebræo habetur:* Et prophanaui principes ſanctorum. *Et eſt ſenſus, quod propter peccatum Adæ principes ſancti. ſcilicet Patriarchæ & alij iuſti, qui debuiſſent gaudere diuino conſortio, fuerunt a Deo prophanati carentes diuina viſione quaſi prophani.*

De pœna autem correſpondente ſecundò peccata dicit: Et dedi ad internecionem Iacob. *Scilicet per Romanos, qui exequentes vindictam ſanguinis Chriſti (qui per maliciam Phariſæorum fuit effuſus recipientium ipſum ſanguinem ſuper ſe, & filios ſuos) ipſum Iacob, ideſt, populum Iſraeliticum, ad internecionem dederunt, & principes Iſrael in blaſphemiam: quia ſunt à Deo condemnati tãquã blaſphemi Dei.*

Conſequenter autem vt oſtendat Propheta, quòd Iacob, qui datus eſt ad internecionem, & Iſrael in blaſphemiam, diſtinguitur à vero Iacob, qui eſt populus fidelis, & à vero Iſrael, qui eſt à Deo electus: Ideo ſubdit in principio huius cap. ſequentis. Et nunc audi Iacob ſerue meus, & Iſrael quem elegi. *q. d. tu Iacob, ſerue meus, ſcilicet populus fidelis, quia infideles Iſrael non vult vt in glo. Et Iſrael quem elegi, ſcilicet prędeſtinando. q. d. non loquor Iacob prædicto in præcedentibus, qui tantum ſecundum carnẽ* F
Iacob dicitur, qui datus eſt ad internecionem, nec Iſraeli qui in blaſphemiam, ſed Iacob ſeruo meo, & Iſrael quem elegi. Et huic ſententię concordat gloſ. & ſequitur: Hæc dicit dominus. *In quo prædicit quomodo Iacob ſeruus, & Iſrael electus à Deo erant ſaluandi ſcilicet per aquam baptiſmi, & infuſionem Spiritusſancti dicens:* Effundam enim aquas ſuper ſitientem, &c. Effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum. *Exponatur totum ſicut in poſtilla.*

REPLICA. In cap. igitur 43. cum dicitur. Verè teſtes mei eritis, & ſeruus meus quem elegi. *Burg. dicit illud vltimum ad literam propriè intelligi de Chriſto contra expoſitionem poſtillatoris. Sed hoc videtur periculoſum, ſicut periculoſum eſt dicere Chriſtum propriè creaturam: quemadmodum Arrius, qui propter hoc crepuit, & eius diffuſa ſunt viſcera, ita dicere Chriſtum ſimpliciter, & propriè ſeruum, cum ſit filius, & hæres per Deum, ad Galat. 3. a. Nam ad Philip. 2. dicitur accepiſſe formam ſerui, ex hoc non debet dici ſeruus, ſicut miſſus in ſimilitudinem, & formam carnis peccati nullo modo dicendus eſt peccator. Et ſi aliquando dicitur ſeruus, vt infra 49. hoc debet accipi ſpecificatiuè. Scilicet in quantum homo, vel ſecundum ſimilitudinem, ſed propter hoc non debet concedi ſimpliciter ſeruus, ſicut nec creatura niſi cum reduplicatione ſpecificatiuè tenta.*

In eodem cap. Burg. nota poſtil. &c. quia dicit Moyſen, & Aarõ interpretes. Primo, quia fuerunt Prophetæ domini: Sed ex hoc non benè infert, igitur non ſunt interpretes. Nam dominum Ieſum prophetam omnium prophetarum Euangeliſta non dedignatur dicere interpretem, quia interpretabatur ſcripturas, Luc. vlt. Secundò obijcit Burg. quia hic dicuntur prȩuaricati, quod de Moyſe, & Aaron dici non poteſt. Reſpondeo, quod Aaron præuaricator fuit in fabricatione vituli, & vterque ad aquas contradictionis: quorum peccata ſic fuerunt grauia, vt eorum occaſione terram promiſſionis ingredi non permittebantur à Deo, vt patet Num. 20. Nec Burg. his motiuis inualidis ſolum impugnat poſtillatorem, ſed etiam ſanctum Thomam cum poſtil. in hoc concordem.

De

CAP. XLIV.

A a ET nunc audi Iacob. Primos fideles de Iudæis alijs obduratis cum quodam priuilegio nominis, & dignitate honoris alloquitur Apostolorũ scilicet chorum. *Aud. Iacob serue meus*. Prima seruitus secunda electio.

b *Ab vtero auxiliator tuus*. In quo fratris plantam arripuisti, vel in principio ecclesiæ manus persecutorũ euasisti.

c *Et rectissimè quem elegi*. Israel secundũ Hebraicam veritatem, rectus, vel rectissimus. Quòd ante, vir videns Deũ dicitur, non à proprietate, sed à sono vocis habetur.

d *Effundam spiritum meum*. Scilicet in baptismo per impositionem manuum.

✻ Procopius. Vocat Dei benedictiones, multiplicem spiritus largitionem, & gratiã. Alij enim datus est sermo sapientiæ, &c.

e *Quasi salices iuxta præterfluẽtes aquas*, Salix arbor infructuosa, sed citò crescit, maximè si iuxta aquas sit, & aiunt Physici, quia si quis eã sumpserit, vel cibo, vel potu, sterilem eum facit, bene ergo Gentes significat, quæ ante steriles iuxta fluẽta Euangelij, citò crescẽtes fructificauerunt contra naturam. Vel vtriusque populi vocationẽ hic possumus

CAP. XLIII.

a ¶ Mandata mea. b ¶ Fidelis, quia infidelis Israel non vult.

ET nunc audi Iacob serue 1

¶ In prædestinatione.

meus, & Israel quem ele-

gi. Hæc dicit dominus fa

a ¶ In corpore. b ¶ In anima. c ¶ Antequam esses

ciens, & formans te, ab

vtero auxiliator tuus.

a ¶ Crudelitatem eorum. ¶ O Israel.

Noli timere serue meus Iacob, & rectissimè 2

a ¶ Veteris testamenti, & noui. 3

quem elegi. Effundam enim aquas super sitiẽ 4

¶ Idem, a ¶ Gentilitatem. ¶ Sine humore dilectionis. sapientiæ, & gratiæ. 5 6

tem, & fluenta super aridam effundam spiri- 7

a ¶ Filios spirituales. b ¶ Gratiam quæ cor auditoris illuminat, per quã sermo prędicationis fructificat. 8

tum meum super semen tuum, & benedictio- 9

a ¶ Sic. b ¶ Bono opere. ¶ In baptismo renati.

nem meã super † stirpem tuam: et germinabũt 10

a ¶ Sanctos fide viuentes. b ¶ Tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum.

inter herbas quasi salices iuxta prẹterfluentes

a ¶ Fidelis b ¶ Operibus iustitiæ confisus. c ¶ Non seruus Idolorum, quia ab illo factus, & ab ipso redemptus. d ¶ Alius fidelis ad pœnitentiam, vt vitia supplantet.

aquas. Iste dicet, domini ego sum: & ille voca- 11

a ¶ Idem. b ¶ Ostendet etiam opere. c ¶ Lxx. Manu sua, vt de tyrocinio se Christi militem glorietur 12

bit in nomine Iacob. Et hic scribet manu sua 13

a ¶ Secundum Hebræum domini scilicet ego sum, b ¶ Si non carne erit secundũ nomen Israel, scilicet vir videns Deũ, nunc spe, & fide, tandẽ ipsa re.

domino: & in nomine Israel † assimilabitur. 14

Hæc dicit Dominus rex Israel, & redemptor 15

a ¶ Qui crediturus est. ¶ Qui filii aduentum suscipiet. b ¶ Omnipotens. c ¶ Virtutum. d ¶ Ante me nullus Ego sum Alpha, & Omega, principiũ, & fin.

eius dominus exercituum. * Ego primus, & 16

a ¶ Post me nullus. b ¶ Quia puer quem elegi in me Deus est. c ¶ Naturaliter. d ¶ In idolis.

ego nouissim⁹: & absq; me nõ est Deus. Quis 17

† Cognominabitur.

† Supra 41.d. & infra 48.b.

accipere p herbas. Scilicet D multitudinẽ gentiũ ad fidẽ venientem. Per salices verò primitiuam de Iudæis Ecclesiam, quę citò credidit p̄dicantibus Apostolis.

✻ Procopius. Per salicem vitalem facultatem indicat qua genus hoc plantæ recreat semper, & viret, fontibus enim perpetuò, & fluuiorum ripis adnascitur.

✻ Hilarius. Salicum natura est hæc, vt licet arefactæ sint, si modo aqs alluantur reuirescant, reuiuiscũt: deinde scissæ in humido fixæ radicibus, sese ipsæ demergant. vnde mortui peccatores illis cõparantur, q aqua baptismatis, & aqua Spiritussancti sacramẽto pœnitentiæ reuiuiscũt mortui. E (In Psal. 136.)

f *Iste diceret*. Credentiũ varietatem describit.

g *Et in nomine Israel assimilabitur*. Vt recipiant legem, & prophetas, & Spiritussancti gratias, quæ Israeli promissæ sunt.

h *Ego primus, & ego nouissi*. Post vocationem gentium quæ abiectis idolis crediderunt, agit contra eos, qui cõuerti noluerunt.

i *Absque me non est Deus*. Nõ dicit se solũ esse, sed præter virtutẽ, & sapientiã suã nullum extenrũ Deũ esse, deorum multorum opinionẽ, & simulacra condemnans.

Nolite

C — F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLIV.

1 ET nunc audi Iacob. *Superius Isaias induxit populum ad expectationẽ diuinorũ promissorũ ex diuina potestate & eius charitate: hic facit illud idem ex diuina veritate cuius est implere promissa: & diuiditur in tres partes, quia primò declaratur diuina veritas ex impletione promissi. Secundò ex defectione idoli, ibi:* Hæc dicit dominus rex. *Tertiò, ex liberatione populi, ibi: Hæc dicit dominus redemptor. Circa primam partem sciendum, quod aliqui doctores catholici eam exponunt de liberatione populi à captiuitate Babylonica quam promiserat Deus ante per Prophetas, & de prosperitate eius temporali, & spirituali post illum reditum. Sed quia populus non legitur tunc tantam prosperitatem habuisse, sicut dictum fuit supra 35. ideo Rab. Sal. exponit eã magis catholicè quantum ad hoc de impletione promissionis factæ ipsi Iacob, Gen. 29. c.* Erit semen tuum quasi puluis terrę, dilataberis ad Orientem, & Occidentem, &c. *Quam promissionem Rab. Sal. dicit implendam tempore Messiæ per conuersionem aliorum ad eius fidem, & in hoc verum dicit: Sed quod expectat futurum iam transiit in præteritum, vt ostendetur, igitur sic exponatur.*

Et nunc. *Primò excitat attentionem per hoc insinuans, quod denunciaturus sit aliquid magnum.*

2 Nolite timere, &c. *Alloquitur populum nomine Iacob à quo descendit. Et rectissimè Iacob dictus est altero nomine Israel, qui interpretatur directus cum Deo, vt plenius ostendi Gen. 32. ideo loco Israelis dicit hic.*

3 Rectissimè quem elegi. *Esau reprobato.*

4 Effundam enim aquas. *Diuinæ gloriæ.*

5 Super sitientem. *Scilicet Iudæam.*

6 Et fluenta. *Sanę doctrinæ.*

7 Super aridam. *idest Gentilitatem, vtraque enim supra nominata est deserta, & solitudo 35. & eadem ratione dicitur hic: Sitiẽs & arida. Et quod per aquas intelligatur diuina gratia, ostenditur cum subditur.*

8 Effundam spiritum. *Idest, super hominem Christum, qui secundum carnem descendit de semine Iacob, & ab instanti incarnationis fuit repletus Spiritussancto.*

9 Et benedictionẽ meã, &c. *idest, super Apost. & alios Christi discipulos, qui fuerunt Iudęi in principio super quos est effusa diuina benedictio in effusione Spiritussancti super ipsos in signo visibili.*

10 Et germinabunt inter her. *Quod glossat sic Ra. Sal. idest in medio Esau: per quem intelligit Romanum imperium.*

11 Iste dicet domini ego sum. *Isti erunt iusti perfectè.*

12 Et ille vocabit in nomine Iacob. *Isti sunt paruuli filij impiorum, idest, Iudæi descendentes à malis patribus, & sic paruuli sunt in notitia legis, tanquam malè edocti à parentibus. Vel quia communiter Romanos designat sub nomine impiorum paruulos intelligit filios Romanorum tempore Messię crediturorum.*

13 Et hic scribet, &c. *Isti sunt viri pœnitentię, seu reuersionis*

14 Et in nõie Israel assimilabit. *in Hebręo habetur p̄nominabitur. Isti sunt conuersi de gentibus. Hęc est glo. Ra. Sal. & patet quod litera ista etiã accipiendo secundũ expositionẽ suam est impleta, licet hoc non intendat: quia in Ciuitate Romana quę est Metropolis Romani imperij, tantum creuit fides catholica, quod Romana sedes facta est caput populi Christiani. Viri autem perfecti veraciter dicũtur Apostoli, qui fuerũt in gratia confirmati. Et de quolibet istorũ dicitur.* Iste, dicet dñi, ego sum, *scilicet Apostolus ad Euangeliũ eius prædicandũ. Similiter multi filij Iudęorum, & etiam Romanorum fidem Christi receperunt per baptismũ. Item à principio Ecclesiæ multi delicati facti sunt viri pœnitentiæ accipientes religiosum statum, conuersi etiam ex Gentibus apparent per totum mundum. Patet etiam, quod nomina Israel, & Iacob communicantur Gentilibus conuersis ad fidem.*

Diuisio.

15 Hæc dicit do. *Hic consequenter ostenditur diuina veritas ex defectu idolorum. Et primò ostendit idolorum defectũ, secundò reuocat Iudæos ad verum Dei cultum, ibi:* Memento horũ. *Prima adhuc in duas, quia primò ostenditur idolorum defectus, secundò fabricandi modus, ibi:* Quis formauit: *Circa primum, vt opposita iuxta se posita magis elucescant, primò ponitur diuinę excellentię singularitas, cùm dicitur.*

16 Ego primus. *Vt per hoc magis appareat idolorum defectibilitas, cum dicitur.*

17 Quis similis mei. *q. d. nullus, sed sunt dij falsi, quod probatur per hoc, quod subditur.*

9 Et

✻ Vocat

A a ¶ Ea, quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. b ¶ Ego creaui omnia ex nihilo. [illegible]

similis mei? Vocet,& annunciet,& ordinem 1

a ¶ Ab Adam, vel ex quo elegi populum [illegible]

exponat mihi, ex quo costitui populum † antiquum: ventura & quæ futura sunt, annun- 2

† Sæculi.

a ¶ O fideles. b ¶ [illegible]

cieteis. Nolite timere, neq; cotbemini. ex tunc audire te feci, & annu- 3

a Nolite timere. O Israel simulacra, quæ in monte Sinai nihil esse didicistis.

a ¶ O Apostoli. b ¶ Quia Deus sum omnium.

ciaui: vos estis testes mei. Nuqd est Deus † absque me, & formator quem ego no nouerim? 4 5

† Præter.

a ¶ Factores non solum idola. b ¶ [illegible]

plastę idoli oes nihil sunt, & † amantissima 6 7 8

† Concupiscibilia.

a ¶ In die iudicii, vel quolibet tempore [illegible]

B eorum non proderunt eis. Ipsi sunt testes eorum, qui non vident, neq; intelligunt, vt confundantur. Quis formauit Deum, & sculptile 9 10

conflauit ad nihil vtile? Ecce omnes participes eius cofundentur. Fabri enim sunt ex ho- 11

minib. Coueniet om 12 nes, stabut, & pauebut, 13 & confundentur simul 14

Faber ferrari⁹ lima operatus est: in prunis, & i mallis formauit illud, & operat⁹ est i brachio fortitudin. suę. Esuriet 16 & deficiet, non bibet aquā, et † lassescet. † Arti 17 15

b Esuriet, & deficiet. Fame,& siti artificis, & artis vtilitas demonstratur. Quidquid de idolis dictum est, ad hæreticorum referri potest principes qui simulacra dogmatum suorum artifici corde componunt & venerantur ea, quæ se simulasse sciunt. Nec sufficit eis error proprius, nisi simplices eorum adoratione decipiant, qui quęstum pietatem putat C & deuorant domos viduarum abutentes vulgi imperitia: ita dialectica arte quasi terebro, & li- b

† Lassus erit.
† Sap. 13. c.

fex lignari⁹ extedit normam, formauit illud in 18 19 runcina. Fecit illud † in angularibus, & in 20 circinio tornauit illud, & fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitante in domo. Succidit cedros, ta- 21

& lima, & runcina formant Deum suum, & malleis cudant, & inaurant Rethorici sermonis venustate: quorum Deus venter est, gloria in confusione eorum. D

† Cæteri
† Dolabra circino pinxit.

a ¶ Aliud. b ¶ In quadrato, vel rotundo. c ¶ Vt quanto pulchrior. [illegible]

lit illicem, & quercum, † quę steterat inter ligna saltus. Plantauit pinum quam pluuia nutriuit, et facta est hominibus in focum. Supsit ex eis, & calefactus est, & succedit, & coxi panes. de reliquo autem operatus est Deum & adorauit, & fecit sculptile, & curuatus est ante illud. Medium eius combussit igni, & de medio eius carnes coxit, & comedit: coxit pulmentum, & saturatus est: & calefactus est, & dixit? † Vah calefactus sum: vidi focum: Reliquum autem eius Deum fecit, & sculptile sibi. Curuatur ante illud, & adorat illud, & obsecrat, dicens: Libera me, quia Deus meus es tu. Nescierunt, neque intellexerunt; † obliti enim sunt ne videant oculi eorum, & ne intelligant corde suo. Non recogitat in mente sua, neque cognoscunt, neque sentiunt, vt dicant. Medietatem eius combussi igni, & coxi super carbones eius panes, & coxi carnes, & comedi, & de reliquo eius idolorum faciam. Ante

† Et o... [illegible] E
† Eug...
† Q... sunt vtu...
F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Vocet & annunciet. *i. ordinatè referat illa quæ feci a principio mundi ante hominis conditionē, quæ non potuerunt sciri per hominem nisi ex diuina reuelatione, sicut factum est Moysi qui in principio Ge. ordinatè narrat creationem mundi.*

2 Ventura, &c. *i. contingentia futura quæ soli Deo sunt nota. q.d. hæc non potuerunt facere idola sed ego possum. Ideo subditur.*

3 Ex tunc audire. *Idest, ante per longum tempus scilicet illud quod erat sic futurum.*

4 Vos. *Scilicet prophete* estis te. mei. *quod talia ante aduentum vobis nunciaui.*

5 Nunquid est Deus. *q.d. non.*

6 Plastæ idoli. *Idest, formatores idolorum. Et declinatur hic plastes, huius plaste.*

7 Omnes nihil sunt. *Idest, nullius virtutis ad faciendum aliquid numinis.*

8 Et amantissima eorum. *Idest, idola sua.*

9 Ipsi sunt testes eorum. *Ex hoc enim quod fecerūt ea de materia insensibili & inanimata, possunt veraciter testificari, quod in eis non est virtus visiua nec intellectiua, & sic debent in seipsis confundi de cultu eorum.*

10 Quis formauit Deum. *Hic consequenter ponitur circa idola formationis modus vt per hoc quilibet aduertat quòd nihil est ibi diuinitatis. quia illud quod fit per artificium hominis non potest esse nobilius ipso. sed est vilius & defectibilius, idolum est huiusmodi. ergo. &c. Virtutem huius rationis deducit hic diffusè. Et primò in formatione idolorum metallicorum, cum dicitur;* Quis forma. Deum, *q.d. nullus. nisi secundum reputationem suam, qua idolum reputat esse verum.*

11 Fabri enim. *scilicet idolorū sunt ex hominibus, idest, de numero hominū, & sic non possunt facere aliquid maius homine.*

12 Conuenient omnes. *Homines ad iudicium extremum.*

13 Et pauebunt. *A facie domini.*

14 Et confundentur simul. *per eius sententiam.*

15 Faber ferrarius. *Totum hoc inducitur ad ostendendū quomodo idolum de metallo formatur labore hominis, & per consequens est aliquid minus ipso.*

16 Esuriet, & deficiet, *scilicet faber ferrarius, & per hoc ostēditur diligentia artificum ad faciendum idol.: tum propter lucrum tum propter gratiam dominorum.*

17 Artifex lignarius. *Hic inducitur virtus prædictæ rationis quantum ad idola lignea labore artificum facta, & patet sententia aliquibus paucis exceptis quæ discurrentur.*

18 Et extendit normam. *in Hebræo habetur, lineam, quia primum in factione idoli lignei est extendere lineam super lignum secundum quantitatem idoli formandi.*

19 Formauit illud, & c. *Est autem runcina instrumentum ad cauandum ligna.*

20 Fecit illud in angularibus. *in idolis enim fiunt multæ figuræ angulares. Cætera patent vsque ibi.*

21 Succidit cedros, &c. *Ista inducuntur ad ostendendum quod Idola aliquando fiunt de vili materia, & applicabili foco pro necessarijs hominis, & ideo non est applicabilis ad hoc quod fiat ibi aliquid numinis, & sic patet fatuitas colentium, propter quod in fine includitur.*

✱ Cor

a *In dextera mea.* ✻ Procop. Dexteræ nomine vnigeni-
A tum filium vsitatè appellauit: qui siue Deus, siue domin⁹ siue lux, siue virtus, siue rex, siue mundi opifex, siue vita nominetur, verè, & propriè istis oībus significat, q̄ dæmonibus, & idolis falso tribuūt. Natura enim ex Deo De' est rum subuersione, & Israel pœnitentis redemptione. nūc D autem de potentiæ suæ magnitudine, ne quis dubitet de saluatione quam promittit

f *Qui dico.* de restaurat. q̄ facta est à Zorobabel alijs ducibus, Cyro pmittēte loqt', cū tñ adhuc implēda esset captiuitas.

b *Memento horum.*
✻ Idē. Optimè verò in obliuiosum Israelem, memento verbū vsurpauit, formatus. n. in filiū nō debuit idola mutua amplecti, vt dignitatis obliuisceret. *Qui enim nouit voluntatem domini, nec facit eā vapulabit multis.* Eorū deinceps quæ admiseris, quantumlibet eadē obliuioni me traditurum pollicear, etiam te volo meminisse.

c *Formaui te, &c.*
✻ Idem. Dicit verò in filiū per legē formatus. Vt. n. Ada-
B mus ipse de terra, oīsq; deinceps in vtero formatus est infans: Sic, & qui in Christo degunt, per Spiritussancti participationē in eiusdē speciē efformātur, iuxta illud: *Filioli, quos iterum parturio, donec informetur Christus in vobis.*

d *Iubilate extrema terræ:* Angeli, qui habitatoribus terræ præsunt. Vel Apost. vel Prophetæ sup quos & alij esse constant. vnde: *Superædificati super fundamentū Apo-*
C *stolorum, & Prophetarum, &c.*
✻ Procopius. Voce exili, & præpedite fuit Moses, quod legem in Iudæa tantū exaudiri necesse esset, ipsi autē pcones Christi buccinatores, magnaq; alta & voce pditi, vt eū vbiq; annūtiarent

¶ Absit. a ¶ Vnde Flaccus irridens simulacra gentium: Olim truncus eram ficulnus inutile lignum.
b ¶ Homo rationalis. ¶ Absit quia. c ¶ Deus ergo non est.

truncum † ligni procidam: † Pars eius cinis est. Cor insi- 1

¶ Non sapiens. ¶ Quod tamen deberet.

piens adorauit illud, & non liberabit animam suam, neque 2

a ¶ Forsitan. b ¶ Quia idolum nihil est quod facio. c ¶ In opere meo. d ¶ Tu autem.
e ¶ Idolum nihil est, quod facis. Et ideo abiice memor creatoris tui, ne taceas iniuriā tibi, vt adores opera manuum tuarum.

a b dicet: fortè mendacium est in dextera mea. Memento ho- 3

a ¶ Idolorum.

c rum Iacob, & Israel, quoniam seruus meus es tu. Formaui 4

a ¶ Ideo. b ¶ Non idolorum. c ¶ Ergo. d ¶ Creatoris tui. e ¶ Facile.

te seruus meus es tu Israel. non obliuiscaris mei. Deleui, vt 5 6

a ¶ Quæ solis calore dissoluitur. b ¶ In proximum, vel vento raptante tenuatur. c ¶ In teipsum.

nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua. Re-

a ¶ Pœnitendo, quod si feceris, cœlum, & terra, & omnia elementa in salute tua lætabuntur.
b ¶ Sanguine filij. c ¶ Ideo. d ¶ Angeli.

uertere ad me, quoniam redemi te. Laudate cœli, quoniam 7

a ¶ Misericordiam cum Iacob. b ¶ Angeli, vel potestates quibus portantur fundamenta terræ
c ¶ Superiores sancti.

d † fecit dominus: iubilate extrema terræ. Resonate montes 8 9

a ¶ Lxx. colles. ¶ Populi fideles, idest mediocres. b ¶ Electi iustitia præditi. c ¶ Morte vnigeniti

laudationem saltus & omne lignum eius, quoniam redemit 10

a ¶ Apud Deum, & homines. 11

dominus Iacob, & Israel gloriabitur. Hæc dicit dominus, 12

e a ¶ Antequam esses. b ¶ Quasi bene hoc possum facere, quia extendi cœlos.

redemptor tuus, & formator tuus ex vtero. Ego sum domi- 13

a ¶ Filium non excludit, nec Spiritumsanctum, quia vnum, sed idolum.

nus faciens omnia, extendens cœlos solus: † stabiliens, ter-

a ¶ Deorum. b ¶ Præter filium, qui in me. c ¶ Præcipue in aduentu filii.
d ¶ Prædicta à diuinis vel facta, huiusmodi enim ante aduentum multa mirabilia fecerunt.

ram, & nullus mecum, irrita faciens signa diuinorū, & ario- 14 15

los in furorem vertens. Conuertens sapientes retrorsum, & 16

a ¶ Ostendens, quia humanis cogitationibus Dei sapientia non comprehenditur.
b ¶ Scilicet. c ¶ Per mundum. ¶ Euangelii prædicandi. d ¶ Christi.

scientiam eorum stultam faciens. Suscitans verbū serui sui, 17 18

a ¶ Voluntatis Dei. b ¶ Apostolorum & prædicatorum. c ¶ Opere. d ¶ Etiam.
e ¶ Quasi hoc ego feci.

& consilium nunciorum suorū complens. Qui dico Ieru- 19

f a ¶ A fidelibus tam Iudæis, quam gentibus b ¶ Ecclesiis in confusione hoc fundatis. 20

salem, habitaberis, & ciuitatibus Iuda, ædificabimini, & 21

a ¶ Mundo, ¶ Habitatoribus vel amatoribus suis. ¶ Peccanti, idest Babyloni. 22

deserta eius suscitabo. Qui dico profundo, desolare, & 23

a ¶ Tigrum, & Euphratem. ¶ Sapientiam mundi potentiam regum. b ¶ In meis. Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.

flumina tua arefaciam. Qui dico Cyro pastor meus es, & 24 25

a ¶ Dimittendo populum meum.

g omnem voluntatem meam complebis. Qui dico Ierusa- 26

¶ A Iesu Sacerdote magno, & aliis redeuntibus à captiuitate.
b ¶ Sub Cyro tantum templi fundamenta facta sunt, vel iacta.

h lem ædificaberis, & templo, fundaberis.

g *Flumina tua.* Sub Dario f. & Cyro nepote eius. Nocte. n. qua ab eis Balthasar occisus est, Euphrates fluuius q per mediā ciuitatē fluebat ab eorū exercitu in riuos diuisus est vt per eius alueū ciuitatē ingrederentur.
✻ Procop. Nonnulli per abissum, seu pfundū populi frequentiā, qui Babylonia continebatur innui putauerunt: per fluuios autē gētes in eandē cōfluētes, quas vndiq; in auxil. accersiuerat E atq; hæc quidē illi. Cæterū q ad vos Babyloniosq; attinet oē ego illud inquit viri vsus ministerio prestitero cuius nomen longe ante vobis esse ignotum nō patior, Cyrum appellans, quem con filiorum meorum ministrum præficiam, sapientiaque ornabo, vt quæ aduersus Babylonem agi, quomodo populus liberari, & Hierosolymorū ciuitas, ipsumq; templum instaurari de F beant, intelligat.

† Expandens

h *Et templo fundaberis* Iosephus. Postea quā Cyrus Isaiæ pphetā sibi à captiuis demonstratā legisset hęc ipsa agnouit eaque, qui suo nomine ante ducētos & decem annos essetappellatum videret magna alacritate imperata prestitit hoc est, templi fundamenta iecit.

Lib. 11. Antiquit. cap. 1.

e *Hæc dicit dominus redemptor, &c.* Supra locutus est idolo- ☞ Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cor insipiens adorauit, &c. *Adoratione latrię.*

✻ 2 Neque dicet. *scilicet idolū quod de se est mendaciū, quia est fictio eius quod non est.*

3 Memento horum, &c. *Hic ex prędictis inuitat populum suum ad veri Dei cultum, dicens.*

Memēto, &c. *i. huiusmodi errorū ad euitandum idololatriam.*

4 Quoniam seruus, &c. *eo q eduxi te de Aegypti seruitute.*

5 Formaui te. *Dando tibi legem in monte Sinai.*

6 Deleui, vt nubem iniquitates tuas. *Quando veraciter pænituisti, ideo subditur:* Reuertere ad me quoniam, &c.

7 Laudate cœli. *i. Angeli sancti, qui estis ciues cœlestes.*

8 Iubilate, &c. *i. vulgares homines, qui sunt extremi in populo.*

9 Resonate montes. *idest maiores.*

10 Saltus, & omne lignum eius, *idest mediocres.*

11 Quoniam redemit, &c. *Redemptione perfecta per filium suum. Et loquitur de futuro per modum pręteriti propter certitudinem prophetię.*

12 Hæc dicit dominus. *Hic consequenter ostenditur diuina veritas ex liberatione populi de captiuitate Babylonica, quam prædixit per prophetas, & sic adimpleuit, & primo ostenditur Dei potentia ad hoc agendum cum dicitur.*

13 Ego sum dominus, &c. *Quasi diceret multo plus possum, quam populum liberare de captiuitate Babylonica.*

14 Irrita faciens signa diuinorum, &c. *Quia carent effectu.*

15 Et ariolos. &c. *Adducēs contrarium illius quod prędicunt.*

16 Conuertens sapientes retrorsum, *idest, Astrologos, qui de futuris contingentibus asserunt per constellationes, & deficiunt.*

17 Suscitans, *idest implens in effectu.*

18 Verbum serui tui, *scilicet Moysi, cuius verba id impleuit educēdo populū de Aegypto, & ad terrā promissionis introducendo.*

19 Et cōsiliū, &c. *illud, quod secretè reuelauerat prophetis suis.*

20 Qui dico. *Longe antequam veniat.*

21 Ierusalem habitaberis. *Per Neemiam.*

22 Et ciuitatibus Iuda, &c. *Per populum de Babylone redeuntem ad ciuitates suas, & loca.*

23 Quid dico profundo, &c. *i. fluuio per Babylonē transeunti quem exercitus Cyri longe à ciuitate diuisit in plures partes, & sic intrauit per eius alueum ciuitatem, vt dictum est supra 11. cap.*

24 Qui dico. *Cyro nominem eius prędicendo longe ante eius conceptionem.*

25 Pastor meus es. *Coram gerens de ouibus meis, s. Iudæis.*

26 Et omnem voluntatē, &c. *puniendo Babylonios pro peccatis suis, & populum meum liberando, Esdr. 1.*

ADDITIO.

A In cap. 42. vbi dicitur in postilla. Quis formauit. *Hic consequenter.* *Cum Gentiles non solum idola manufacta colebant, sed etiam solem, & lunam, & stellas. Deut. 4. non videtur ratio Prophetæ quæ ex fornicatione idolorum per artificium hominis sumitur sufficere, cum prædicta cælestia non sunt per manus hominum fabricata, ad quod dicendum, quod colentes talia semper faciebant aliqua humano artificio, quibus credebant influentias cælestes ad se attrahere, & ideo ratio Prophetæ, contra eos militat.* D

CAP. XLV.

a ¶ Idest regi.

Hæc dicit dominus Christo † meo Cyro, cuius 1 2

a ¶ Dux auxiliator, vt nullus resistere queat.

apprendi dexteram, vt subijciam ante faciem 3

a ¶ Chaldæos, Babylonios, Medos, & alios multos.

eius Gentes, & † dorsa

a ¶ Ante eum in fugam. b ¶ Alias coram eo.

regum vertam. Et aperiam ante eum ianuas, 4

¶ O Cyre.

& portæ non claudentur. Ego ante te ibo, & 5

a ¶ Babylonios, & Chaldæos.

† gloriosos terræ humiliabo. Portas æreas 6

a ¶ Tibi. b ¶ Omnis potestas à domino Deo est.

conteram, & vectes ferreos confringam. Et 7 8

dabo tibi thesauros absconditos, † & arcana 9

a ¶ Antequam sis: prædicendo, quæ futura sunt tibi.

secretorum, vt scias quia ego dominus qui voco nomen tuum, Deus Israel propter seruum 10

a ¶ Non propter te

11

Cap. XLV.

Allegoricè. a Hæc dicit domin. Allegorice Posa sumus hæc de ecclesiast. viro dib cere, cui Deus dat sermonem & sapientiam, vt contrarias sectas sua dispositione subuertat, sicut Stephano, cuius non poterant inimici resistere sapientiæ: & c vt reges .i. patriarchas singularum hæresum suæ subijciat d potestati. & aperiat, atque confringat quod dialectica arte vi debant conclusum, & in medium proferat arcana hæreticorum superans, & conuincens. vel Xpi secreta agnoscat, in quo omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi Talem e virum Deus nomine vocat, quia defensor est pueri sui Iacob & electi sui Israel. Hunc suscipit, & assimilat sermoni suo, quod quis cauere debet, ne suum putet esse quod loquitur, ne audire mereatur: Accinxi te, & non cognouisti me. Cum enim omnes docuerit non esse alium Deum, nisi vnum Deum Iacob, & Israel confundetur Marcion duos deos intelligens, vnum bonum, alterum iniustum, alterum visibilium alterum inuisibilium conditorem. Quorum prior lucem faciat secundus tenebras. Ille pacem, hic malum. cum vtrunque pro diuersitate meritorum vnus Deus, idemque condiderit.

† Suo.

Act. 6. c.

B † Tortuosa recta faciam.

Col. 2. a.

Contra Marcionem.

Christus. b *Christo.* Apud Romanos diadema, apud Iudæos vnctio, & Reges facit, & Sacerdotes, à qua & Christi dicuntur. Cyrus Christus, non vnctione, sed dignitate.

Lib. de vnit. Trinit. ✻ Athanasius. In libro Psalmorum inueniemus, dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam, donec ponam, &c. & apud Isaiam: Hæc dicit dominus Christo meo, cui tenui dexteram, vt obaudiant eum omnes gentes.

Pro C... Tertu... Athan... Lact. A...

c *Et dorsa regum.* Quæ ciuitas illi non patuit? Quis regum terga non vertit, quamuis muri antea inexpugnabiles, non sunt eius obsidione subuersi? hæc autem completa plenius inuenies in historia Xenophontis. † Lum... ✻ Augustin. Nonne reges terræ vides, qui ante persequebantur Christianos, nunc Christianos esse? Nonne vides eos, qui humiliabant ecclesiam, humiles intrare ecclesiam? Nonnè ipsos defensores vides, quos ante habuit persecutores? E

d *Et aperiam* ✻ Idem. Audis, quia, qui miserat, & comitatur, & præcedit, mittit, & non discedit, insuper & præcedit. Parum est quia non discedit, insuper, & præcedit. Iam tu discerne, quod sit maior, quod potior, ego nullam discretionem inuenio, sed æqualitatem conspicio. Fil. dicit de patre, misit me: Pater filio dicit, ego ante te ibo: æqualitas hoc exhibet non disparitas Ibidem

e *Thesauros absconditos.* Cunctarum vrbium, vt abiectis idolis, beneficijs inuitatus, vnum Deum sentires, qui ante prædixit nomen tuum antequam esses.

✻ Procopius. Nonnulli per thesauros eos innui arbitrantur, qui vel maximè potentes, Cyro cum exercitu aduentante, in speluncis se se abdiderunt, in quibus, & ipsi cum regem latere non potuissent, facibus accensis reperti sunt.

Et voca-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLV.

C ✻ Hæc dicit dominus. *Postquam Isaias induxit populum ad expectandum diuina promissa tanquam certitudinaliter ad implenda, hic consequenter prosequitur magis in spirituali illa beneficia. Et primò quantum ad liberationem malis. Secundò quantum ad conseruationem in bonis, cap. 56. Prima in duas, quia primò promittit eis liberationis beneficium. Secundò excludit huius liberationis impedimentum ca. 50. Prima adhuc in tres, quia primò præsignat liberatorem. Secundò detinentium destructionem, ca. 2. Et tertiò prædixit Iudæorum liberationem cap. 48. Prima in tres, quia primò* qui contradixit. *Et tertiò denunciat liberationem: ibi:* Hæc dicit: *Prima in duas, quia primò describitur liberatoris potestas. Secundò eius natiuitas ibi:* Rorate cœli: *Prima adhuc in duas, quia primò prænunciat liberationem. Secundò refellit contradictorem, ibi:* Væ *ponitur liberatoris virtus. Secundò consequens fructus, ibi: vt sciant circa primum sciendum quod Rab. Sal. exponens hanc literam.*

Diuisio.

1 Hæc dicit dominus Xpo meo, *sic enim est in Hebræo, dicit hic Ra. Sal. magistri nostri, sic dixerunt, idest sic exposuerunt, & vocat magistros suos doctores Hebræorum antiquos, quorum plures fuerunt ante Christi aduentum, Deus sanctus, & benedictus dicit Messiæ suo idest Messiæ in lege, & prophetis promisso. Apponens ego te ipsi Cyro, idest designans te per Cyrum, ex quo patet, quod secundum intentionem antiquorum Hebræorum per Cyrum. hic introductum, liberatorem populi de Babylone principaliter intelligitur Christus mundi Saluator, & per saluationem populi de Babylone partialem, intelligitur principaliter saluatio mundi generalis, Sciendum tamen, quod figura non correspondet in omnibus figurato, quia tunc non esset figura, vel similitudo, sed identitas, & ideo Cyrus non fuit Christi figura in omnibus quæ de eo dicuntur, vtpotè in illis quæ sunt imperfectionis, vt cum dicitur:* Non cognouisti me. *quod dicitur de Cyro tantum, & è contrario illa, quæ sunt perfectionis simpliciter: intelligenda sunt de Christo solum. Et sic in hoc cap. aliqua dicuntur ad literam de Cyro tantum: & aliqua de Christo, seu tempore Christi tantum aliqua de vtroque, scilicet in quibus, Cyrus fuit Christi figura, & verificantur de vtroque, principaliter tamen de Christo, siue de redemptione facta per Christum.* F

2 Cuius, *scilicet Cyri.*

3 Apprehendi dexteram. *Dans ei fortitudinem ad Babyloniorum, & aliarum gentium subiectionem.*

4 Et aperiam ante eum ianuas. *idest faciam aperiri: quia dominus tantum immittebat timorem aliquibus quòd recipiebant Cyrum in dominum sine contradictione.*

5 Ego ante te ibo. *Formidinem tuam populis incutiendo.*

6 Et gloriosos terræ humiliabo. *eos tibi subijciendo.*

7 Portas æreas conteram. *scilicet ciuitatum tibi resistentium.*

8 Et dabo tibi, &c. *A regibus Babylonis, & alijs.*

9 Et arcana secretorum. *i. preciosissima magis secretè seruata.*

10 Vt scias quia ego dominus. *transferens regna, & potestates de gente in gentem secundum voluntatem meam hoc enim recognouit Cyrus, vt habetur 1. Esdr. 1. Hæc dicit Cyrus rex Persarum.* Omnia regna terræ dedit mihi dominus cæli, &c.

11 Propter seruum meum Iacob. *idest propter populum descendentem à Iacob per te liberandum.* ✻ Et vo-

MORALITER.

1 *Hæc dicit dominus.* Christo meo. Capit. istud literaliter exposui partim de Cyro, & partim de Christo. Moraliter autem potest exponi de quolibet doctore notabili catholico, specialiter autem de Paulo Apost. vel August. qui per Cyrum significatur, eo quod Cyrus hæres interpretatur: Talis autem sanctus hæres est æternæ vitæ, & sic dicitur de eo: *Hæc dicit dominus Christo meo, Cyro cuius apprehendi dexteram.* Dans ei contra fidei aduersarios potentiam, & virtutem.

Vt subijciam ante faciem eius gentes. Eas iugo Christi per fidem, & mores subijciendo.

Et dorsa regum vertam. Idest dæmonum, eos ab obsessis corpore, vel mente repellendo, qui dicuntur reges, & principes. Eph. 6. b. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ.*

4 *Et aperiam ante eum ianuas.* idest intellectus literales, & mysticos sacræ scripturæ.

5 *Ego ante te ibo.* in doctrina dirigendo.

6 *Et gloriosos terræ humiliabo.* superbos hæretic. confutando.

7 *Portas æreas, &c.* obstinatos ad pœnitentiam reducendo.

8 *Et dabo tibi thesauros absconditos, &c.* scilicet gratiæ, & gloriæ 1. Cor. 2. b. *Oculus non vidit, & auris non audiuit, &c.*

11 *Propter seruum meum Iacob, &c.* idest propter salutem populi

a ¶ Vt liberes eum à captiuitate, agnoscens quæ pro eo tibi bona fecerim, & facienda prædixerim.
a meum Iacob,& Israel electum meum. Et voca 1
¶ Quod est Cyrus, ¶ Tamen.
ui te † in nomine tuo: † assimilaui te, & non 2
a ¶ Vnum Deum: sed idola adorasti, quæ nihil profuerunt tibi.
cognouisti me. Ego dominus, & non est am- 3
a ¶ Alius. b ¶ Fortitudine multarum gentium. ¶ Virtute, vt regna subiiceres.
b plius. Extra me non est Deus. Accinxi te,& nõ 4
a ¶ Qui hæc dedi tibi. b ¶ Hæc feci. c ¶ Totius orbis. 5
c cognouisti me ut sciant hi, qui ab ortu solis & 6
¶ In filio pater filius in patre. vnde: Ego, & pater vnum sumus.
qui ab occidente, quoniam absque me nõ est 7
¶ Discretiuè.
d Deus. Ego dominus,& nõ est alter: † formans 8
a ¶ Deum vel liberationem. ¶ Res scilicet inter se contrarias: sicut enim luci contrariæ sunt tenebræ, ita paci bellum. b ¶ In hoc probatur.
e lucem,& creans tenebras, faciens pacem, & 9
a ¶ Quia ego domi. fa. omnia hæc. 10
f creans malum. Ego dominus faciens omnia 11
a ¶ Veniat Gabriel mittat nobis rorem, scilicet annunciet salutem. b ¶ Nunciando.
g h hæc. † Rorate cœli desuper, & nubes pluant 12
a ¶ Christum, vel iustitiam b ¶ Veritas de terra orta est, &c. ¶ Maria ad credendum. c ¶ Iesum, vnde: Ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum.
iustum, aperiatur terra, & germinet Saluato-
a ¶ Omnis b ¶ Mundo c ¶ Cum eo. d ¶ pater.
rem: & iustitia oriatur simul. Ego dominus 13
a ¶ Secundum humanitatem. b ¶ Deo creatori. 14
i k creaui eum. Væ qui contradicit factori suo: 15

a *Et vocaui te*. Sicut vocaui Abrahã Isaac,& Iacob,& mul
A tos ante pdixi, vt Isaac,& Iosiã, ne ille esse videaris in cuius typũ pcessisti,& nõ cognouisti me. *Et vocaui te in nõie.* Assimilaui te filio meo in nõie, scilicet Cyrus enim hæres, qa auunculi hæreditatẽ suscepit Xps quoq; hæres est secundũ illud. *Postula à me, & dabo tibi Gentes, &c.* Cyr⁹ quoq; Xps dignitate imperij. Filius autem Christus oleo lætitiæ vnctus præ participibus suis.

b *Extra me*. Quia filius, & Spiritussanctus in patre præter sermonẽ qppè, & rationẽ, virtutẽque meam,& sapientiam quæ in me est, nõ est alius Deus.

c *Vt sciant*. Esd. dicit Cyrum scripsisse oĩbus gẽtibus nõ esse Deũ nisi Deũ Israel, vel ex captiuorum liberatione Dei clemẽtia,& potẽtia omnibus magis nota Iosephus
B autẽ in lib. Antiq. ideo populum fuisse dimissum, qa Cyrus legit in lib. Isaiæ, quę de eo dominus per prophetam dixerat ante.

d *Formans, lucem, &c.* Gregorius non mala, quæ nulla sua natura subsistunt, creãtur à Domino, sed creare se mala dominus indicat, cum res, benè creatas nobis malè agentibus in flagellũ format. vt ea ipsa,& per dolorẽ quo fuerint delinquẽtibus mala, sint,& per naturam qua existunt bona, vnde venenum quidem mors est homini,& vita serpenti. *Formans lucẽ, &c.* quia cũ p flagella exterius doloris tenebræ creantur, intus per eruditionem lux mentis accenditur. *Faciens pacem*, quia tunc nobis

nobis pax cũ Deo redditur cũ hæc, quæ benè sunt condi- D
ta, sed non concupita, in ea, quę nobis mala sunt flagella vertuntur.

✻ Chrysostomus. Mala non intelligit propheta auaritiã, aut rapinas, aut aliquid eius notæ, sed plagas, quę diuinitus inferuntur. Hæc sunt quæ dominus creat mala, pestilentiæ, fames,&c. Hom. 23. in Matthæum.

e *Tenebras*. Noctẽ, vel captiuitatẽ. Quasi pænitentes misertus à captiuitate reduco iratus peccantes captiuo. † Deus.

f *Malum*. Bellũ, scilicet afflictionẽ secundũ quod dicitur: sufficit diei in malicia sua. Confundantur ergo q Deũ malorũ conditorẽ arbitrantur: Hic.n. malũ non contrarium bono sed p afflictione ponitur, & bello.

g *Rorate celi*. De aduẽtu Xpi per Cyrũ significari, quia à captiuitate diaboli liberabit gen⁹ humanũ, cõueniẽ E
ter adiũgit. Vel possunt hęc hærere superiorib⁹ vt Cyro captiuitatẽ laxãte metonomicos cælũ,& terra lętẽtur

h *Et nubes*. Prophetæ corda nostra salutari pluuia irrigantes,& Xpi natiuitatẽ, & resurrectionẽ, & ascensionẽ annunciãtes, vnde: *Mãdabo nubibus meis ne plu. super eã imbrem*; Et alibi: *Veritas tua vsque ad nubes*.

i *Creaui eum, qui*. scilicet vermis fuit, & germinatus de terra legitur secundum humanitatem.

k *Væ qui contradicit*. q. d. Credite, quæ prædico Christum scilicet venturũ, quia: Væ qui contradicit factori suo, vel Cyrum, cui per liberationem populi mei omnia regna substernam. Supra 5.b. Psalm. 35.b.

Proco-

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et vocaui te,&c. *i. nomen tuũ reuelaui longè ante tempus tuũ.*

2 Assimilaui te. *Notabilibus personis, quoque nomina prædixi ante tempora eorum, vt Ismaeli. Gen. 16. & Iosuæ 3. Reg. 13.*

3 Non cognouisti me. *Quia adhuc non eras.*

4 Accinxi te. *Fortitudine ad bellandum gentes, & regna.*

5 Et non cognouisti me. *Etiam postquam dedi tibi fortitudinem, quamuis enim Cyrus recognouerit omnia regna à Deo sibi data, vt prædictum est, tamen non cognouit eum tanquam solum adorandum, quia colebat idola.*

6 Vt sciant. *Hic consequẽter ponitur potestatis Cyri sequẽs fructus scilicet in liberatione populi Iudæ de Babylone, & in confessione potestatis diuinę, quia sicut habetur 1. Esdr. 1. a. Cyrus verbis, & literis significauit per totum suum imperium monarchiam à Deo sibi datã, & ab eo sibi mandatũ fuisse de templi reædificatione, & ad hoc faciendũ populũ Iudæ ad terrã suam remittere, & hoc est quod dicitur:* Vt sciãt hi, q ab ortu solis,& qui ab occidente, *idest per totum imperium Cyri per literas eius missas, modo prædicto.*

7 Qm absq; me non est Deus. *Qui possit tot, & tanta facere.*

8 Formans lucem. *Iudęis ipsos de carceribus educendo.*

9 Creans tenebras. *Babylonijs, ipsos per Cyrum destruendo.*

10 Faciens pacem. *Iudæis reuertentibus in Ierusalem.*

11 Et creans malũ. *scilicet pęnæ ad punitionem peccatorum.*

12 Rorate cæli. *Hic consequenter describitur liberatoris natiuitas, sicut dictum est: principalis intentio prophetæ est hic designare Christum per Cyrum, & sic designatur hic Christi natiuitas per natiuitatem Cyri. Primò ergo exponatur figura. Ad cuius intellectum sciendum, quod Astyages rex Mædorum, & Persarum vidit in somnis de genitalibus suę filiæ vitẽ oriri qui totã Asiã occupabat, & dictum fuit sibi à coniectoribus de ea filium nasciturum quo totam terram illam occuparet, quod impletum fuit in Cyro filiæ Astyagis filio, & ideo natiuitas Cyri hic describitur sub metaphora* F
vitis, seu plantę orientis de terra, ad quam requiritur influentia cælestis, & dispositio terrę per descensum super eam, & pluuiæ, & roris, & hoc est, quod dicitur: Rorate cæli desuper. *rorem, & influentiam emittendo:* Et nubes pluant iustum. *idest disponant materiam ad ortum iusti, idest Cyri, qui vocatur hic iustus, inquantum fuit executor diuinæ iustitiæ erga Babylonios.* Aperiatur terra. *idest Astyagis filia,* & germinet Saluatorem, *idest Cyrũ ad saluandum populum Iudæ à Babylonica captiuitate.* Et iustitia oriatur simul. *i. virtus exequendi iustitiam meam:* Ego domin⁹ creaui. eum. *dando ei imperium, sicut Papa, vel Imperator dicitur creari, quando promouetur ad talem dignitatem. Consequenter exponatur litera de re signata, idest de Christi natiuitate.* Rorate cœli. *Terra ista germinans Saluatorem, est beata virgo concipiẽs Saluatorẽ mundi, non ex virili semine, sed virtute Spiritussancti tã q rore cęlesti. Et quia principalis intentio prophetæ hoc est significare ideo sub isto sensu, hanc autoritatẽ allegaui in aliquibus locis.*

13 Et iustitia oriatur. *Idest gratia iustificans. Ioa. 1. e. Gratia & veritas per Iesum Christum facta est.*

14 Ego dñs. *Quantum ad humanitatẽ, quę est creatura Dei.*

15 Vę qui contradicit. *Hic Propheta increpat contradictorem, seu impeditorem Astyages enim audiens expositionem somnij prædicti, timens ne regno priuaretur filiam suam dedit vxorem cuidã plebeio militi, vt si filius de ea nasceretur non haberet inimicos potẽtes, qui iuuarent ipsum ad obtinendum regnum: cum hoc etiam fecit diligenter obseruari tempus impregnationis filiæ suę, & partus & puerum natum fecit sibi apportari, quem cuidam principi occidendum tradidit. Ille autem compassus, tradidit eum cuidam famulo, vt secreto eum ad nemora portaret, & eum ibi dimitteret. Quod cum factum fuisset, canicula pastorum iuxta nemora habitantium, quæ catulos nutriebat, diuina prouidentia horis competentibus accedebat ad puerũ, & eũ lactabat: quã sequens pastor mirãs ad quid nemora intraret, inuenit puerũ, quem vxori suę tradidit nutriendũ,* Cyri educatio p canem.

MORALITER.

† puli Christiani, qui dicitur Iacob quãtum ad actiuos,& Israel, quantum ad contemplatiuos.

2 *Assimilaui te*. mihi per gratiam.

3 *Et non cognouisti me*. Ante vocationem tuam.

6 *Vt sciant, hi, qui ab ortu solis, & qui &c.* Scilicet per doctrinam tuam verbo,& scripto.

7 Quo-

7 *Quoniã absque, &c.* Hoc enim docuerũt Paulus,& Aug.

8 *Formans lucem*. prosperitatis.

11 *Et creans tenebras*. Aduersitatis: & quoniam talis doctor datur Ecclesię ex beneficio diuinæ gratiæ. Sequitur.

12 *Rorate cæli desuper, &c. Væ qui cõtradicit factori suo.* Nã cõtradicendo tali doctori contradicit Deo, q dedit illũ,& q pater est Ecclesię filios generando,& mater eos nutriẽdo,

a ¶ Ipsa est. b ¶ Fictilibus, Samos ciuitas est: vbi singulorum ars reperta est. c ¶ Homo

testa † de Samijs terræ. † Nũquid dicet lutum 1 2

a ¶ Deo.

figulo suo, quid facis, & opus tuum absque

a ¶ Omnipotenti. b ¶ Filium æqualem patri.

manibus est? Vę qui dicit patri: Quid generas, 3

a ¶ Mariæ. vnde: Natum de muliere, factum sub lege. b ¶ Cum ex viro non concepe it.

a & † mulieri quid parturis? Hæc dicit domi- 4

a ¶ Plasmator. b ¶ Mysteria

b nus sanctus Israel plastes eius. Ventura inter- †

a ¶ Ironicè. ¶ O Iudæi. b ¶ Adoptiuos, qui per filium credituri quomodo debeamus eos regere.

rogate me super filios meos, & super opus

a ¶ Ironicè. ¶ Præcipite, quasi ignoranti quomodo creata disponam.

manuum mearum mandate mihi. Ego feci 5

a ¶ Tanquam dominum. b ¶ Hominibus habitandam.

terram, & hominem super eam creaui ego.

c Manus meæ tetenderunt cęlos: & omni mili- 6

a ¶ Stellis, & Angelis. b ¶ Quæ faciant. c ¶ A mortuis. ¶ Mortuus est propter peccata nostra: & resurrexit propter iustificationem nostram.

d tiæ eorum mandaui. Ego suscitaui eum ad iu 7

¶ Opera. a ¶ Christi non Cyri.

e stitiam: & omnes vias eius dirigam. Ipse ædi- 8

f a ¶ Supra firmam petram; & portæ inferi non pręualebunt aduersus eam. b ¶ Quæ in monte posita non potest abscondi. ¶ Ex Gentibus, & Iudæis ecclesiam, c ¶ Exules à paradiso, & captiuos pro primi hominis peccato.

ficabit ciuitatem meã, & captiuitatem meam 9

a ¶ Liberam in patriam. b ¶ A nobis ei dato. c ¶ Sed gratis misericordia pura.

dimittet, non in precio neque in muneribus 10 †

¶ Gratia salui facti sumus, Gratis accepistis, gratis date.

dicit dñs Deus exercituum. Hæc dicit dñs

a ¶ Cultus Idolorum, cui Aegyptus præcipuè subdita. b ¶ Terrena. c ¶ Ad Deum conuersæ.

g Deus: Labor Ægypti, & negociatio Æthiopię 11

¶ Cessabunt adueniente Christo. a ¶ Sabaim quæ, & Saba, vnde. Omnes de Saba venient, aurum, & thus deferentes. ¶ Per Aegyptios, & Aethyopios, & viros Sabaim de toto mundo collecti intelliguntur. 12

b ¶ Potentes c ¶ O fili. d ¶ Per fidem. 13

& Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & 14

a ¶ Imitantes. b ¶ Proficientes. c ¶ Præceptis Dei. 15

tui erunt. Post te ambulabunt: vincti manicis 16

✠ Procopius. Illis succenset, qui post tantas promissiones ad eum non festinãt qui tanquam omniũ Deus, cum populum aliquandiu afflixit, admittit rursum, tẽploque, & vrbe in melius præparatis, quæ cõtrita fuerant, non aliter quam figulus instaurat. Sumus enim luti instar qui de terra fingimur, si ad omnium opificem figulum respicimus.

A

† Cum figulo luti. † Rom. 9. d.

† Matt.

a *Mulieri quid parturis?* Vir mulieris potens, mulier viri potens.

✠ Procopius. Non desinũt enim Deo sic cõuitiari nõ nulli, Ecquidnam vita ista opus fuit? Ecquid est hæc administratio? Ecqua illorum vtilitas?

b *Plastes eius.* Filij, secundũ humanitatem in vtero virginali, vnde: *Spiritussanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, &c.*

Luc. 1. b.

B

c *Et omni militia.* Hac occasione putant quidam astra esse rationalia, aiunt enim quia insensatis non mandaret aliquid, quæ mandata non intelligerent.

d *Ego suscitaui.* q. d. Qui supradicta feci: quid mirum si & filium mittam in mũdum vt redimat genus humanum, & à mortuis suscitem eum?

† Deus.

✠ Procopius. Commodius de Christo, quam de Cyro hoc interpretatur, cũ de se ita loquatur: *Ego constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius.* Cuius fine controuersia rectæ viæ, sunt,

Psalm. 2.

sunt, quique veram ciuitatẽ extruxit, dicens: *Super hãc petram ędificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam*, quæ viuis lapidibus constans expugnari non potest.

D

Matt.

e *Vias eius dirigam. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.*

1. Pet.

f *Ipse ædificabit.* De quo dictum est: *Non cognouisti me:* Nec ipse ædificauit ciuitatẽ vel templum, sed permisit ædificari. Nec in eius tempore hoc consumatum est, sed Assueri.

Esai.

g *Labor Aegypti:* Cultus idolorum. Multum enim laborabat in exequendis idolorum sacrificijs. Sed Apostolis prædicantibus conuersi sunt, & præ omnibus regnis abundant ibi religiones monachorum, *vt vbi abundauit delictum superabundet & gratia.*

Rom. E

✠ Hilarius. Quis tandem existimandus est labor Aegypti, & mercatus Aethiopum & Sabaim? Recordemur orientis magos adorãtes dominum, & numerantes, & laborẽ veniendi vsq; in Bethleem Iudeę, tanti itineris metiamur, labor Aegypti, labor sæculi est, Aegyptus enim pro mũdo ponitur, & pro sæculo. Ita cũ magi Aegyptij Sabei, idololatræ, abdicato errore dominũ adorant, pro omni mundo ponuntur, qui idololatria relicta dominum adorat, & labores, & negociationes suas domino dicat.

Lib. 4 Trinitat.

Tantum

F

C

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *vocans eum Spartacum: quia Spartes lingua Persica canem signat, sed postea ab eodem principe cui traditus fuerat occidendus vocatus fuit Cores, quod signat hæredem in illa lingua quasi dicat quantumcunque reluctetur Astyages, iste erit hæres. Et hoc modo scribitur in Hebræo: sed quãdo transfertur ad Latinum, vocatur Cyrus. sicut hoc nomen Saul translatum ad Latinum pronunciatur & scribatur Saulus, & iste Cyrus postea obtinuit monarchiam: Et illa quę dicta sunt hic de Astyage & Cyro habẽtur in scholastica historia. Igitur: cum dicitur,* Væ qui contradicit factori suo. *In hoc increpatur Astyages, qui volebat diuinam prouidentiam impedire.*

1 Testa de Samijs terræ, & c. *i. opus terrenum seu testeum: quod dicitur de Samijs, eo quod in Samo insula primò fuit repertum.*

2 Nunquid dicet lutum *i. sicut lutum nõ potest aliquid cõtra figulum, sic nec tu potes impedire voluntatem meam et propositum.*

3 Væ qui dicit. *In hoc increpatur Astyages, qui generationem & educationem Cyri nitebatur impedire vt dictum est.*

4 Hæc dicit dominus. *Hic consequenter ponitur liberationis vtilitas. Et primò quantum ad Iudæos. secundò quantum ad Gentiles conuersos, ibi: Congregamini. Prima in duas: quia primò ponitur Iudęorum liberatio. secũdò huius liberationis confessio. secunda ibi:* verè tu es Deus. *Circa primum primò declaratur potestas diuina ad suscitandum Cyrum liberatorem Iudęorum, cum dicit.*

5 Ego feci terrã, & hoĩem super eã creaui. *& patet litera.*

6 Et

6 Et omni militię eorum mandaui. *Idest cursum syderum disposui & ordinaui.*

7 Ego suscitaui eum. *s. Cyrum eadem potestate.* Ad iustitiã. *scilicet faciendam de Babylonijs.*

8 Ipse ædificabit ciuitatem meam. *i. licentiabit reędificare. Et loquitur de reędificatione Ierusalem. Circa quod sciendum, quod hæc reędificatio potest dupliciter intelligi. Vno modo quantum ad domos inhabitantium: & sic Cyrus dedit licentiam reędificandi Ierusalem, quia mandauit reędificare templum ad Dei cultum & sic concessit quod Sacerdotes & ministri & alij indifferenter habitarẽt ibi. Alio modo accipitur reędificatio quantum ad muros ciuitatis et portas: & hoc modo fuit reędificata per Neemiam de licentia & voluntate regis Artaxerxis.*

9 Et captiuitatem meam. *i. Iudęorum in me credentium.*

10 Dimittet. *gratis. Et quia ex hoc facto potestas Cyri fuit ampliata, ideo subditur.*

11 Labor Aegypti. *i. preciosa pro quib. Aegyptij laborauerunt.*

12 Et negociatio Aethiopiæ. *i. preciosæ diuitiæ Aethiopum, quæ de longe per mercatores ibi apportatę sunt. Et quia non solum diuitiæ istę sed etiam domini earum facti fuerunt subiecti Cyro in premium liberationis Iudęorum de Babylone, ideo subditur.*

13 Viri sublimes. *i. reges & principes dictarum terrarum.*

14 Ad te transibunt. *Idest sub domino tuo.*

15 Post te ambulabunt. *te sequentes vt dominum.*

16 Vincti manicis. *idest compedibus manualibus.*

✠ Pergent

MORALITER.

† *Ventura interrogate.* per orationem deuotam, & non diuinos per obseruationem superstitiosam.

5 *Ego feci.* & sic possum respondere de omnib veritatẽ.

7 *Ego suscitaui eum.* s. doctorem bonum, ad iustitiam operandam & docendam.

8 *Ipse ædificabit ciuitatem.* s. ecclesię militantis.

9 *Et captiuitatem meam.* populũ meũ eruendo a peccatis. *Non in precio.* quia scriptum est Matth. 10. a. *Gratis accepistis, gratis date.*

11 *Labor Aegypti.* Per hoc significãtur laborantes diuersis vi-

sis vicijs, Sap. 5. b. *Lassati sumus in uia iniquitatis et perditionis, &c.* Per Aegyptum. n. quę tenebræ interpretatur, vicium luxuriæ designatur, Iob. 24. c. *Oculus adulteri obseruet caliginem.* *Per Aethiopiam detractio, quę denigrat fratris famã.* Per Sabaim, idest clamantes, aduocatorum malitia designatur qui per clamores veritatem subuertere nituntur.

13 *Viri sublimes.* per superbiam.

14 *Ad te transibunt & tui erunt.* per verã humiliationem.

15 *Post te ambulabunt.* tuam sequendo doctrinam.

16 *Vincti manicis pergent.* idest operibus vinculo charitatis, quæ est vinculum perfectionis, Colos. 3.

† Te adora-

a Tantum in te est Deus. ✱ Tertullianus. Dicendo Deus in te & tu es Deus, duos ꝑponit Christum, & Spiritum sanctum.
✱ Ambrosius. In te est Deus, quoniã in filio pater. Scriptum est .n. pater, qui in me manet & ipse loquitur. Et ego in patre, & pater in me est.
b Non in abscondito. olim in mõte Sinai vni tantum populo dixit. Non erunt tibi dij alieni. Euangeliũ autẽ per apostolos omnib. Gentib. prædicauit, vnde. In omnem terram exiuit sonus eorum.
✱ Procopius. Diuiniũ Euangeliũ omnib. explicauit. Mosis .n. oracula sermone quidem & characteribus Hebræis, locis inuijs & aqua destitutis clanculũ edita reperias: Christi autem Euangelium omnium gentium linguis & literis celebratum.
c Non dixi. Primùm quidem ad Iudæos veni: & vt vmbram

a ¶De virtute in virtutem. b ¶Abiectis idolis. c ¶Non aliud a te. d ¶Dicentes.
a pergent: & te adorabunt teq; deprecabuntur. Tantùm in 1
a ¶Filius: Ego in patre & pater in me est. b ¶Ego & pater vnum sumus. c ¶Verus. 2
te est Deus et non est absque te Deus. Verè tu es Deus ab- 3
a ¶In carne. b ¶Ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum. ¶Ideo. c ¶De confusione. 4
sconditus: Deus Israel saluator. Confusi sunt & erubuerũt 5
¶Traditi in manus Romanorum. a ¶Scribæ & Pharisæi qui finxerunt dominum furtim ab apostolis sublatum: vt sic facerent errare populum.
omnes simul, abierunt in confusionem fabricatores † er- †
¶Sed. ¶Vere. ¶Per fidem.
rorum. Israel saluatus est in domino salute æterna. Non 6
a ¶O Apostoli, & alii fideles. ¶Qui erubuerit me coram hominibus, erubescam, &c. 7
b ¶Patientes pro nomine meo, quia hic etiam securi de præmio. 8
confundemini & non erubescetis vsq; in sæculum sæculi.
a ¶Omnium creator, omnium æqualiter Deus est: Omnium ego saluator esse debet, vt non respuat Aegyptum vel Aethiopiam, vel quaslibet barbaras Gentes ¶hæc dicit dominus. Hoc contra idolorum cultores.
Quia hæc dicit dominus creans cælos, ipse Deus formans 9
a ¶Hominum habitaculum, qui filium adorarent, & intelligerent creatorem, & idola contemnerent. ¶Plasmator.
terram & faciens eam, ipse plastes eius. Non in vanum †
a ¶Hominibus creatorem agnoscentibus.
creauit eam, sed vt habitetur formauit eam. Ego dominus,
¶Vno tantum.
b & non est alius. Non in abscõdito locutus sum in loco ter 10
a ¶Quia regnum cælorum promisi.
c rę tenebroso. Non dixi semini Iacob frustra, † quærite me. 11
a ¶Deus Apostolis, Iudæis abiectis. Euntes in mundum vni. prædic Euang. omni creatu. b ¶In vnum ouile.
d Ego dominus loquens iusticiã, annũcians recta. Congre- 12
¶O Gentes, quia Iudæi nolunt. a ¶Non loco sed merito. ¶Paulatim & per partes Gentes significat credituras. b ¶Fide ad me. c ¶Sanguine meo.
gamini, & venite: & accedite simul, † qui saluati estis ex 13
¶Simulacrum.
e Gentibus. Nescierũt qui leuãt signũ sculpturæ suæ, & rogãt 14
a ¶Se vel alios. b ¶Vos tamen ò Apostoli anuunciate opportune & importune. 15
f Deum nõ saluantem. Annunciate, & venite & cõsiliamini 16

D vmbram legis relinquentes, veritatem sequerentur admonui vñ. Nõ sum missus nisi ad oues quæ perierunt do. Is. Matt. 15.
✱ Procopius. Non dixi semini Iacob frustra quærite me. Euangelium siquidem vobis ipse antè omnes promulgaui, ac ne pietatem frustra colere videremini mercedem etiam vitam æternam pollicitus sum. † sculptilium
d Annuncians recta. Vt creatura creatorem adoret, vt relictis figuris sequatur veritatem Euangelij.
E e Nescierunt. Noluerunt scire quidã remanentes in errore, simulacrorũ scilicet onere grauati, & sperantes in quibus non est salus. † quærunt † abiecti Gentium.
f Consiliamini. Vt omnes per mundũ euntes idem annuncietis. Hic .n. simul simbolum composuerunt de trinitate, & vnitate, de communione ecclesiæ de generali resurrectione. Symbolum Apostolorũ.

Prędixi.

F

C NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Pergent *Quia aliqui eorum sicut ducebantur compediti, ad declarationem victoriæ Cyri.*
2 Et te adorabunt. *Supplicitet post ulando a te misericordiam.*
3 Verè tu es. *Hic propheta conuertit sermonem ad Deum per modum gratiarum actionis confitendo, eius diuinitatem & potestatẽ pro liberatione populi sui, dicens.*
4 Tantum in te, &c. *i. nullus est Deus nisi tu qui potes facere talia. Et quia diuinitas Dei non patet hominum oculis, ideo subditur.* Verè tu es Deus, &c. *ex hoc consequenter inuehitur contra idololatras, di.*
5 Confusi sunt, &c. *i. idolorum. Et vocantur hic fabricatores non solum artifices facientes idola, sed etiam illi qui faciunt fieri, vt adorent ea. Et isti dicuntur hic confusi, quia per idola sua non potuerunt saluari de manu Cyri.*
6 Israel saluatus, &c. *i. per virtutem domini omnipotentis.*
7 Salute æterna. *Ex hoc videtur, ꝙ istud sit referendum ad salutem factam per Christum, quia illa quę facta fuit tempore Cyri, non fuit talis: quia postea populus Israel fuit multum afflictus tempore Antiochi illustris, & post captiuatus per Romanos. Et si dicatur quod hic in Hebræo habetur: Salute holamim, i. salute seculorum: quæ non importat æternitatem, sed tempus longum: hoc remouetur: per illud quod subditur.*
8 Non confundemini. *In Hebræo habetur. Vsq; in sæcula & vltrà. Et talis locutio vbique in sacra scriptura importat æternitatem a parte finis secundum doctores Hebręorum. Et ꝙ Deus sit potens ad dandam talem salutem, ostenditur cum subditur.*
9 Quia hæc dicit dominus creans cęlos. *de nihilo virtute sua infinita. & patet litera vsq; ibi.*
10 Non in abscondito locutus sum. *dando filijs Israel legẽ, sed in monte Sinai in aperto.*
11 Non dixi semini, *adimplendo præcepta mea pro modico pręmio, sed pro magno valde. s. ęterna salute. Sicut .n. suprà frequenter dictum est. Vbicunque lex vetus pro virtutum operibus* (*de quibus sunt mandata legis*) *promittit pro pręmio bona temporalia, sub illis intelliguntur ęterna bona principaliter promissa: quia diuinum pręmium principale, non est minoris bonitatis quàm meritum, sed maioris. Bona autem temporalia sunt minora bona, quàm opera virtutum: propter quod non sunt eorum principale pręmium.* Virtutũ opera temporalia remunerare non sufficiunt.
12 Congregamini. *Hic consequenter agitur de salute Gentium: Et exponunt partem istam aliqui doctores nostri de Gentilibus conuersis ad Iudaismum, quando viderunt liberationem eorum per Cyrum: & sic cum eis venerunt in Ierusalem. Sed hoc non videtur bene dictum: quia illi fuerunt pauci, vt patet in libro 1. Esdrę. Conuersio autem istorum de quib. est hic sermo, se extendit ad omnem nationem & linguam, vt patebit prosequendo literã. Et ideo intelligenda est de conuersione Gentilium ad fidem Christi per prędicationem Apostolorum, & secundum hoc dicitur.* Congregamini & venite. *i. venite per fidem. Congregamini per charitatem.*
13 Qui saluati estis ex Gentibus. *Et quia non omnes crediderunt ad prędicationem Apostolorum, sed multi in idololatria remãserunt, ideo subditur.*
14 Nescierunt. *intelligere veritatem fidei.*
15 Qui leuant. *In Hebręo habetur. Qui leuant lignum sculpturę suę. Et credo, quòd aliquis scriptorum posuit, s, pro, l, tamen est eadem sententia, quia per lignum vel signum intelligitur idolum sculptum quòd a suis cultoribus leuatur in altum, vt reuerentius adoretur.*
16 Annunciate, & venite. *adinuicem conferendo.*

Quis

MORALITER.

† 2 *Te adorabunt teq; deprecabuntur.* adoratione duliæ tantũ.
4 *Tantum in te Deus est.* supple per verum cultum latriæ, de quo dicitur vera cõfessione. *Tu es Deus absconditus.* sub assumpta humanitate.
5 *Confusi sunt, &c.* Hic ex prædictis ponit inuectio ꝯ rebelles Christo: & consolatio credentiũ in ipsum, cùm dr̃ *Confusi sunt & erubuerunt omnes simul abierunt, &c.* subditur. *Fabricatores errorum.* Isti sunt Iudei dimittentes mãdata Dei ꝑp traditiones Scribarum, & Pharisæorum, Mat. 15.
6 *Israel saluatus. i.* populus Christianus in Christo dño.
Non in vanum creauit eam. s. viuentium terram: sed vt habitetur a sanctis post hanc vitam.
10 *Non in abscondito locutus sum.* Io. 18. d. *Ego palam locutus sum mundo.*
11 *Non dixi semini Iacob frustra, quęrite me.* Hoc dicitur propter Apostolos & alios credentes de Iudaismo, quorum fides non est frustrata.
12 *Congregamini, & venite.* Hoc dicitur propter credentes ex Gentibus, ex quibus cum Iudæis facta est vna ecclesia.
Nescierunt qui leuant signum. i. idololatriæ nesciunt Chri-

a ¶In vnum. b ¶Nisi ego qui Abrahæ dixi. In semine tuo benedicentur omnes Gentes, & alia similia. Et qui dixi. Non erunt tibi dij alieni, &c. ¶Ore prophetarum.
simul. Quis auditum fecit hoc ab initio? Ex túc prædixi illud. Nun- 1
¶Ergo. ¶Quia. a ¶In patre enim filius, & in filio pater. 2
quid non ego dominus, & non est vltrà Deus absqueme? Deus
a ¶Non vnius Gentis, sed totius mundi, cui dicitur. Conuertimini ad, &c. b ¶Ergo. ¶Ab idolis. c ¶A morte gehennæ.
iustus & saluãs nõ est præter me. Conuertimini ad me, & salui eritis 3
a ¶Postula a me, & dabo tibi Gen. hæred. tuam b ¶Non idola. c ¶Quia non est maior.
ommes fines terræ: quia Ego Deus, & non est alius. In memetipso 4
a ¶Immobiliter statui, vt firmissimum solatium haberetis. b ¶De salute Gentium,
iuraui: egredietur de ore meo † iustitiæ verbum, & non reuertetur. 5
a ¶Non idolis sicut ante. b ¶Corporis, & mentis. ¶Genera hominum c ¶Firmiter mihi obediens tanquam iurauerit: debet enim sermo Christianorum esse, est est: non, non.
quia mihi † curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. † Ergo 6
a ¶Christiani. ¶Non Iudæorum. b ¶Legis, non figuræ. c ¶In iudicio per vniuersum orbem. d ¶Christum. 7
in domino dicent: Meæ sunt iusticiæ & † imperium. Ad eum † ve- 8
a ¶Gentes vndique fide, & opere. ¶Tunc. In iudicio. b ¶Quem fructum habuistis tunc in his, in quibus nunc erubescitis? c ¶Pœnitentes super errore suo qui Euangelio repugnabant. d ¶Obstinati. 9
nient, & confundentur omnes qui repugnant ei. In domino iustifi- 10
a ¶Per baptismum ¶Per pœnitentiam. b ¶Videant opera vestra bona & glor. pat. vest. qui in cæl. est Et alibi; Laudabuntur omnes recti cor. d ¶Apostoli. s. & eorum filij quorum prædicatio in toto orbe vberes fructus attulit. 11
cabitur, & laudabitur omne semen Israel.

A a *Prædixi illud.* Gentes esse saluandas, sed idolũ nihil esse: quando locutus sũ Abrahæ, vel quãdo legem dedi.

b *Egredietur.* in mundum visibiliter in carne.

† in iustitia Oratione de quinque hæresibus.

† curabunt omnia genua Rom. 14. b.

* Augustinus. Qui est, non reuertetur? Ne Sabellianus dicat. Ipse est pater, q filius. Egressũ B verbum non reuertet, quia pater pater est, & filius filius est.

c *Iustitiæ verbum.* filius, donec obedientiam impleuerit, vel sermo prædicationis non completus fuerit. Iustitiæ verbum, filius qui sapiẽtia patris, vel sententia iustificandarũ Gentium vel rerum.

d *Curuabit. omne genu. In nomine domini Iesu omne genu flectetur cæl. ter. & infern.* Mos ecclesiasticus est Christianos Christo genua flectere, quod Iudæi superbiam mentis demonstrãtes omnino non faciunt.

Philip. — † vere — † for[s] venie[nt] — E

e *In domino dicent.* Omnes Gentes etiam Barbaræ, non in Synagogis, sed in ecclesijs confitentes.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quis auditum. *i. euentum futuri contingentis longè antequã veniret.*

2 Ex tũc prædixi. *i. inuenietis per dicta prophetarum, quòd ego solus talia prædixi, qui sum solus Deus saluans: & ideo consequenter inducuntur omnes generaliter ad cultum vnius veri Dei, cùm dicitur.*

3 Conuertimini *i. habitantes in omnibus finibus terræ.*

4 In memetipso. *Hoc dicitur ad ostendendum certitudinem illius quod denunciatur. Vnde adhuc subditur.*

C 5 Non reuertetur. *incassum, sed implebitur. Et quid sit illud subditur.*

6 Quia mihi curuabitur. *per adorationem latriæ, cuius signũ exterius est genuum flexio, vt dictum fuit plenius Esther. 3. a. Et iurabit omnis lingua. Ista nunc sunt adimpleta, quia per orbem cessauit idololatria, & ab omnibus colitur vnus Deus, licet vario modo à Christianis, Iudæis, Saracenis, & alijs. Alio modo potest intelligi de solis Christianis, quia de omnibus Gentibus & linguis aliqui credunt in Christum, ipsum venerantes tanquam verum Deum, & adhuc plures credent circa finem mundi. Ex dictis concluditur.*

7 Ergo in domino dicent. *i. potuerunt dicere.*

8 Meæ sunt iustitię. *quia principes mundi pro magna parte submiserunt colla iugo Christi, & obediunt eius vicario summo pontifici. Et adhuc plures venient ad fidem in posterum, vt dictum est, ideo subditur.*

9 Ad eum venient. *de suis pristinis erroribus.*

10 Omnes qui repugnant ei. *per infidelitatem seu malã vitã.*

11 In domino iustificabitur. *Semen Israel dicitur hic omnis fidelis, qui imitatur fidem ipsius Israelis, qui de aduentu Christi prophetauit Gen. 49. prout dictum est capitulo præcedenti.*

F

* CAP.

† *MORALITER.*

stum. Licet. n. idololatria pro maiori parte cessauerit per prædicationem Euangelij tñ adhuc dicuntur esse aliqui habitantes in parte aquilonari, qui nominantur Linicarij, & adorant pro Deo diei primum viuens quod occurrerit eis in mane: quorum dij non possunt annũciare futura, sicut annunciat Deus verus. Ideo subditur in persona eius. *Conuertimini ad me, & salui eritis.*

MORA-

ADDITIO I.

In cap. 45. vbi dicitur in postilla Assimilaui te.

Vbi translatio nostra habet. Assimilaui te. *in Hebr. habetur.* Cognominaui te. *& est sensus, quia non solum Deus nomen Cyri reuelauit longè ante tempus suum, sed etiam cognomen, vocans eum pastorem, vt su. 43. d. qui dico Cyro,* Pastor meus, &c.

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dicitur in postil. Et hoc est, quod dicitur. Rorate cę.

Hoc quod dicitur. Rorate cæ. *valde extortè exponitur de natiuitate Cyri, in qua nihil noui euenit præter illud quod in cæteris hominum natiuitatibus contingit. Illud. n. quod narratur de canicula eum nutriente seu lactante, quod videtur in eo singulariter contigisse non pertinet ad eius natiuitatem, sed ad eius educationem, & ideo quòd hic dicitur.* Rorate cæli desuper, &c. *de nullo planè potest intelligi ad literam, nisi de Christi conceptione, quem rorante Spiritusancto Beata Virgo germinauit. Nec etiam quod sequitur.* Et iustitia oriatur simul. *potest dici de ortu Cyri, in quo nulla est iustitia orta. Vnde hæc autoritas nullo modo est applicabilis nisi ad ortum Christi, & ideo ab vniuersali ecclesia in diuinis officijs solũ ad istum trahitur propositum, q propriè continuatur ad immediatè sequentia. Ad quod sciendum, q contra mysterium Christi duplex impugnatio surrexit. Prima, s. per corporalem persecutionem, incœpit ab Herode volente Christum occidere, ne perderet regnum Iudeæ. Secunda est persecutio spiritualis, quæ incœpit a Phariseis doctrinã Christi impugnantibus, s. negando eius diuinitatem, similiter & matris virginitatem. Vnde propheta in hoc loco alludens istis duabus impugnationib. Circa primã dicit.* Væ qui contradicit factori suo, *quod propriè exponitur de Herode, qui audiens natiuitatem Christi miraculosè magis ostensam, & ore suo confitens se adoraturum Christum, temerariè nixus est contradicere diuinæ ordinationi per occisionem puerorum, & hæc fuit prima persecutio Christi corporalis. De persecutione autem spirituali di.* Væ qui dicit patri, quid generas? & mulieri quid parturis? *quod denotat impugnationem Iudæorum seu hæreticorum contra duplicem natiuitatem Christi, scilicet æternam & temporalem. In hoc enim quod di.* Væ quid dicit patri quid generas? *intelligitur ille qui patri omnipotenti dicit.* Quid generas. *s. æqualem tibi filium? & est error negantium generationem æternam in diuinis. In hoc autem quod sequitur.* Et mulieri quid parturis? *intelligitur ille qui negat natiuitatem Christi temporalem fuisse sine semine virili. Talis enim dicit mulieri, s. Mariæ, quid parturis? s. si hominem non cognouisti. q. d. hoc nullo modo posset esse. Et patet, q expositio horum versuum prędicta magis propria est literalis, quam allia quæ de Astyage & somno eius loquitur.*

Impugnatio contra mysterium Christi quæ & quotuplex.

Pri[ma perse]cuti[o]

REPLICA. In cap. 45. Burg. singulariter mouetur contra Postil. ipsum capitulum exponentem multum distinctè, dicens q in eo quædam dicuntur tantum de Cyro, in quibus non gerit figuram Christi, sicut cum dicitur. Non cognouisti me, q sine absurditate Christo non potest applicari. Quedã autem dicuntur de Christo tantum, quędam de vtroque, principaliter tamen de Christo tanquam per Cyrum figurato, & sic exponit illum passum. Rorate cæli de super, &c. *Qui nihil absurditatis est in vtraq; expositione. Burgen. autem dicit: sed nihil probat, quod de Cyro exponi non possit. Quod autem inquit, ecclesia vtitur illo passu in diuino officio. Si illa ratio valeret: Psalmus* Domine probasti, *in officio diuino assumi non deberet, qui de Dauid ab omnibus exponitur tanquam figura, & sic de quampluribus alijs locis Psalmorum & Sacræ Scripturę.*

CAP. XLVI.

A Onfractus est Bel. Post vo-
a cationẽ Gẽ-
tium subijcitur de-
structio idolorum.
b Nabo. Nabo est
aurũ, Nabo est ido-
lum. Sed hic magis
interpretatio nomi
nis operatur. Dici-
tur.n.prophetia vel
diuinatio: Et nota
cum dixit. *Cõfractus est Bel & Adiecit.* Cõ
tritus est Nabo. de
specie ad genus trã-
siuit significans qđ
post ascẽsionem do
mini per predica-
tionem Apostolo-
rum, idola destru-
B cta sunt: & prophe-
tia dæmonum, & di
uinatio magorũ ad
nihilũ deuenerunt.
c *Contritus est Dagõ.*
* Procopius. Al-
ludit Isaias ad histo
riam quæ capta ar-
ca & ad idolum in-
troducta cecidisse
ipsum & cõtritum
fuisse doceat.
* Idem. Placet nõ-
nullis Deum quæ
sua sunt, manere sẽ
per, indicare: quæ
autem idolorũ fal-
sa omnia existere,
C & in nihilum abire. Est enim idem perpetuò Deus
eiusque nunquam, vel sententia, vel natura immu-
tatur.
d *Bestijs, & iumentis.* Bestias .n. & iumenta adorabant, &
regio

CAP. XLVI.

a ¶Saturnus primum idolum Babyloniorum, inde ad alias Gentes translatum, in tanta veneratione habitum est, vt etiam filios suos ei immolarent. b ¶Prophetia vel diuinatio.

a † Onfractus est Bel, contritus est Na- 1

a ¶Deorum. b ¶Adoranda, non hominibus. Homo enim cum in honore esset, non intellexit, &c. Et alibi. Similes illis fiãt qui faciũt ea. 2

b bo: † facta sunt simulacra eorum be- 3

c ¶Alias opera. a ¶Pondus metalli.

d stijs & iumentis. Onera vestra graui 4

a ¶Onerosa, simulacra sunt scilicet tantum. 5
b ¶Portantium sacerdotum. c ¶Defecerunt scilicet in aduentu Christi. d ¶Omnino.

pondere vsq; ad lassitudinem † contabuerunt et contrita 6

a ¶Ideo. ¶Se.

e sunt simul. Non potuerunt † saluare portantem, & anima †

a ¶Colentium vel idolorum. ¶Dæmonum. b ¶Pro precio metalli primo captiuantur. 7
c ¶Iuda & Beniamin. ¶Propinquitate carnis & sanguinis.

f eorum in captiuitatem ibi. Audite me domus Iacob, & 8

a ¶Feces reliquiarum. b ¶Decem tribuum, quæ iam abductæ in Assyrios. 9
c ¶Etiam peccantes. d ¶Misericordia. 10

g omne residuũ domus Israel. Qui portamini à meo vtero,

¶Non quod ineffabilis maiestas membra habeat, sed per membra nostra, affectus eius discimus.
a ¶Egredientes de Ægypto. b ¶Clementia quasi a matrice. c ¶Vestram.
d ¶Creator omnium suæ parcit creaturæ. ¶Scilicet qui dixi Moysi: Ego sum qui sum.

qui gestamini a mea vulua. Vsq; ad senectam ego ipse, & 11

a ¶Vestros, finem scilicet mundi b ¶Vos. ¶Protegam vos. ¶Donec plenitudo Gentium intrauerit, & tunc vos quoque intretis:
c ¶Vos. d ¶Expectabo.

vsque ad canos ego portabo. Ego feci, & ego feram: ego

a ¶Si conuersi fueritis. b ¶Quia hæc omnia feci vobis.

h portabo, & saluabo. † Cui assimilastis me, & adæquastis, & 12

a ¶Ad idola facienda. b ¶Quamuis carum, quamuis absconditum.

cõparastis, me. & fecistis similem? Qui † confertis aurũ de 13

a ¶Vt sciatis quantum quisque obtulerit. b ¶Precio.

sacculo, & argẽtum in statera ponderatis, conducentes au 14

a ¶Cuius est facere, non fieri. b ¶Facto Deo. c ¶Omnes. d ¶Deum talem.
e ¶Quia per se moueri non potest.

rificẽ vt faciat Deum, et procidunt & adorant. Portãt illum 15

a ¶Sacerdotes. b ¶Positus.

in humeris gestãtes, & ponẽtes in loco suo. & stabit, ac de

regio eorũ plerisq; D
oppidis ex bestijs &
iumentis quæ ado-
rabant nomina im
posuit, vt.s. Leona-
ta a Leone, & alia
huiusmodi.
e *Et anima eorum.*
Non ꝙ simulacra
habeant animã, sed
metaphoricè, & ani
ma & membra, ea-
rum rerum dicunt,
quæ & sensu & mẽ
bris carent, vñ *Mors & vita in manib. linguæ.* Vel est sensus
ꝙ error idololatriæ
grauissimum onus
Gẽtibus fuerit, quę
cultores suos de-
pressit ad terram, &
saluare animas non
potuit, quas diabo- E
lo & dæmonibus
subiugauit.
f *Domus Iacob.* Nõ
dicit Iacob serui
mei electi mei cum
adiectione honoris
sed simpliciter: & al
loquitur tanquam
carnales & receden
tes a mandatis suis.
g *Qui portamini.*
Qui gestamini tan-
quam fœtus conce
ptus per desertum
vsq; ad terram pro-
missionis. Diu.n.pa
tienter eos expectauit: & in terra promissionis, & post
passionem per 42. annos.
h *Cui assimil.* In eos præcipuè inuehitur, qui tpe Achaz, &
Eze. idola coluerunt in angulis plateãrũ in hortis, in lu F
cis super domos.

Iuuenalis Ver. Qualia clemens Aegyptus simulacra collit.

† deciderunt incuruata sũt Prou. 18. d.

† extrahitis.

Memen-

NICOLAVS DE LYRA.

* Onfractus est. *Post liberatoris præsignationem, hic consequenter propheta denunciat hostium, s. Babyloniorum destructionem. Et diuiditur in duas partes, quia primò denũciatur destructio idololatriæ, & populi, secũdò cessatio regni. c. seq. Prima in tres, quia primò dicta destructio denunciatur, secũdò populus ad cultum latriæ reuocatur, ibi.* Audite me. *tertiò liberatio ei promittitur, ibi.* Recordamini. *Circa primum præmittitur idolorum destructio, cum dicitur.*

1 Confractus est Bel. *alias conflatus, quod erat principale idolum Babyloniorum, & loquitur de futuro per modum præteriti.*

2 Contritus est Nabo. *Aliud idolum minus principale. Dicunt tamen aliqui, quod Nabo non est nomen proprium sed appellatiuũ: & signat prophetiã siue diuinationẽ, & sic est sensus. Cõfracto idolo nomine Bel, cõtrita est prophetia seu diuinatio, quam sacerdotes Beli fingebant. Vel quia dæmones in idolis aliquando dabant responsa.*

3 Facta sunt simulacra eorum bestijs & iumentis. *i. similia eis, quia carentia intellectu. Consequẽter denunciatur destructio idololatrantium. Circa quod sciendum, ꝙ Sacerdotes idolorum quærentes fugere de Babylone, quando capta fuit per Cyrum, secum portabant idola: & sic propter pondus a veloci cursu fuerunt impediti: & sic cum idolis capti & destructi, & hoc est quod dicitur.*

4 Onera vestra graui. *idola.*

5 Graui pondere vsq; ad, &c. *Vos a cursu impedientia.*

6 Contabuerunt & contrita sunt simul. *i. vna vobiscum.*

7 Anima eorum. *s. sacerdotum & idololatrarum.*

8 In captiuitatem ibit. *Quia aliqui eorum fuerunt capti viui, & in captiuitatem deducti.*

9 Audite me domus Iacob. *Hic consequenter reuocat populũ Iudæ ad verum cultum, quia multi fuerunt idololatræ ante captiuitatem Babylonicam, vt patet 4. Reg. in pluribus locis. Et ex hoc probabile videtur, quod multi eorum qui fuerunt ducti in Babylonem, sequebantur Babyloniorum idololatriam. Et ad reuocandum eum primò ostenditur affectus Dei ad ipsum, cum dicitur in persona Dei:* Audite me domus Iacob. *Sequitur.*

10 Qui portamini, &c. *i. q afficior ad vos, sicut mater ad filios*

11 Vsq; ad senectam. *i. istam affectionem ego continuabo. Consequenter reuocat populum ab idololatria, dicens.*

12 Cui assimilastis me. *fabricando vobis idola: ideo subditur.*

13 Qui confertis. *q. d. quamuis diligitis aurum sicut auari, tamẽ ita fuistis ad idololatriam proni, quòd ibi posuistis aurum vestrum.*

14 Conducentes aurificem. *Et consequenter ostendit idolorũ impotentiam, dicens.*

15 Portant illum in humeris. *propter quod in fine cõcluditur.*

* Redite.

MORALITER.

1 *Confractus est Bel.* qui deuorator interpretatur: ideo per ipsum gulosus & ebriosus signatur, & sic in corpore & anima frãgitur: quia sicut dicitur Eccl. 31. d. *Sanitas est animæ & corpori sobrius potus.* Et per oppositum excessus in cibis & potibus est infirmitas corporis & animæ.

2 *Contritus est Nabo.* qui interpretatur superueniens, pp quod signat superbum, qui supergredi vult oẽm alium, & sic cõteritur in mente: quia non põt ad hoc attingere.

3 *Facta sunt simulacra eorum.* Simulacra Gastrimargi sunt imaginationes de cibis & potib. & simulacra superbi, sũt imaginationes de excellentijs indebitis, & honoribus, quæ confringuntur, nam a Deo grauiter puniuntur.

4 *Onera vestra graui pondere, &c.* hoc de peccatorib. in quorum persona dr̃. Sap. 5. b. *Laßati sumus in via iniquitatis, &c.*

Non potuerunt saluare portantem .s. in vita præsenti, quia magis accelerant mortem.

9 *Audite me domus Iacob.* i. supplantatores viciorũ & contemplatores diuinorum, qui per Iacob & Israel signant̃.

12 *Cui assimilastis me.* Hic increpantur homines mali, qui non solum æquant hoĩem mortalem Deo, sed ẽt præponunt magis timentes offensam mali principis vel prælati, quam offensam Dei: propter quod eis dicitur in persona Dei. *Cui assimilastis.* q. d. in hoc fecistis pessimè.

13 *Qui confertis.* Isti sunt mediatores simoniæ, vt per munera hẽant sibi fauorabilẽ prælatũ, qui non sit nisi idolũ sicut dicitur Zach. 11. d. *O pastor & idolum relinquens gregẽ.*

15 *Portant illum.* excusando suos defectus ne deponant̃.

a *Mementote istud*. Quia vos genui, & vsq; ad senectam portaui. deserite idola quæ fecistis, & ad vnius Dei cultum reuertimini.
b *Ad cor.* Intellectum, qui quasi bestiæ vixistis, simulacra venerantes, vt furiosi in ligna & lapides impingẽtes.

Et Ioan. Filioli inquit, nouissima hora est.
c *Consilium.* redimendi mundum per filium, quasi con silium meum statutum nunc dico, vt cum videritis effe ctum, sciatis nullum esse Deum nisi qui futura cognouit, & fieri præcepit.

in Psal. 76. * Augustinus. Redite præuaricatores ad cor, quo itis? quo curritis? redite a vijs vestris, & redite ad me qa ego sum via & veritas, quo curritis? nõ solum a Deo sed a vobis fugitis. redite ad cor scrutamini spiritum vestrum, recolite annos æternos, inuenite misericordiam Dei circa vos, attẽdite opera misericordię ei⁹. († roborate vos.)
* Procopius. Prædicta Babylonis vltione Israelitas recreat Deus, qui nõ odio sed salutis amore prouocatus: ad Israelitarum pœnas accessit non aliter quam ad amputandum vel vrendum medici. († iustum.)
c *Annuncians*. Per prophetas, vt cum prędicta impleuero per diuinationem .i. prophetam prędicentem futura probem diuinitatem meam.
d *Nouissimum*. *Nos sumus in quos fines sæculorum deuenerunt.* Et alibi. *At vbi venit plenitudo temporis misit Deus filium suum.* (1. Cor. 10. c. Gal. 4. a.)

a ¶Per se. ¶Pedes habent, & non ambulabunt. b ¶Cultores.
loco suo non mouebitur. Sed & cum clamauerint ad eũ, †
a ¶Aures habent, & non audient. ¶O idololatræ.
non audiet, de tribulatione non saluabit eos. Mementote † †
a ¶Prædictum. b ¶In fide Christi pœnitentes. ¶Ne subitus idololatriæ vos turbo subuertat. c ¶Naturalis legis & scriptæ.
istud, & † confundamini: redite præuaricatores ad cor. Re 1 2
a ¶Quæ bona fecerim vobis, ex quo eduxi vos de terra Ægypti. b ¶Ab initio mundi. ¶Non alius. c ¶Verus, quia illa dedi. d ¶Et si dij manufacti.
cordamini prioris seculi, quoniã ego sum Deus, & non est 3 4
a ¶Quia scilicet. b ¶Mundi: vel Abraham cui dictum est: in semine tuo benedicentur omnes Gentes.
vltrà Deus, nec est similis mei, annũcians ab exordio no 5
a ¶Filij aduentum: Electionem apostolorum: Vocationem Gentium.
uissimũ, & ab initio quæ nondum facta sunt, dicẽs: Consi- 6
a ¶Impletum b ¶Idest. c ¶Hominis saluatio. d ¶In filio.
lium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet. Vocans ab 7
a ¶Iudæa enim (in qua natus est ab oriente est. b ¶Christum. Vnde Iob: Semitam ignorauit auis. c ¶Idest. d ¶Mundo qui longe a cælo. e ¶Filium in quo mihi complacui: Vocaui ad cælum in ascensione.
oriente † auem, et de terra longinqua virum † voluntatis 8
a ¶Per prophetas de aduentu filij, de redemptione mundi. b ¶In filio. c ¶Consilium. d ¶Secundum humanitatem. e ¶Secundum voluntatem meam.
meæ, Et locutus sum & adducam illud creaui, & faciam il 9
a ¶Domus Iacob, & residuum domus Israel. b ¶Christo, qui omnes iustificat. 10
lud. Audite me duro corde, qui lõgè estis a iusticia. Prope 11
a ¶Faciam. b ¶Mittam filium scilicet in mundum. c ¶A te. d ¶Filius, quia saluum faciet populum suum a peccatis eorum. 12
feci iusticiam meam, & non elongabitur, & salus mea nõ 13 14
a ¶In Iudæa in qua natus est. b ¶Filium. vnde: Viderunt oculi mei salutem. ¶Idem.
morabitur. Dabo in Sion salutem & † in Israel gloriã meã. 15 16

f *Vocans ab oriẽte*. Auem secundũ Hebræos Cyrum regẽ Persarum, vel Dariũ regem Mędorũ, qui citissimè ab oriente aduolauerunt, & cõtra Babylonios volũtatem domini impleuerunt. Nos verius referimus hæc ad Christum, qui quasi citò volatu sua fide per Apostolos tantum mundũ impleuit, vnde Balaam. *Orietur stella ex Iacob*. Et alibi. *Oriens nomen eius*. Et quem magi ab oriente veniẽtes adorauerunt. (Nu. Zac. Mat.)
g *Duro corde*. Qui semper resistitis veritati: primò prophetis, tandem & filio. (Act. † con Io. 8 Io. 1)
h *Dabo in Sion*. Lxx. salutare, & Israeli gloriam meam, filium, scilicet qui dicit. Non quæro gloriam meam. Et pater in me manens ipse facit opera In Sion, quia in Iudæa natus, passus. Vel, per Sion significat ecclesiam in speculatione positam. († In)

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Redite præuaricatores *.i. idolorum fabricatores, & cultores.*
2 Ad cor. *cogitando, q̃ in idolis nihil numinis sit seu virtutis.*
3 Recordamini prioris. *Hic denũciatur liberatio populi: primò tamẽ ostẽditur Dei potẽtia ad hoc agendũ, cũ dicitur.* Recordamini prioris seculi. *i. creatoris mũdi, q̃ à me creatus est, iõ subditur.*
4 Quoniam ego sum Deus solus. *creator, & ideo possum populum meum liberare, & liberationem prædicere, ideo subditur.*
5 Annũcians ab exordio nouissimum. *i. antequam fieret annunciaui principium rei & terminũ, sicut patet Gen. 15. vbi simul denunciat Abrahæ descensum Iacob & filiorum eius in Aegyptũ, & afflictionem eorum ibidem & liberationem. Et eodẽ modo Isaie, reuelauit futuram captiuitatem populi per Nabuchodonosor, & liberationem per Cyrum. Et q̃ istud sit certum, ostenditur consequenter cum dicitur.*
6 Consilium meum stabit. *de liberatione populi per Cyrum.*
7 Vocans ab oriente auem. *idest, Cyrum ad modum auis velociter venturum.*
8 Virum voluntatis. *i. executorem meæ voluntatis.*
9 Creaui. *i. creandum disposui.*
10 Et faciam illud. *voluntas mea non potest impediri. Et ad huius considerationem excitat Iudæorum attentionem di.*
11 Audite me duro corde. *i. qui habetis durum cor. Propter quod dicit dominus Exo. 32. c.* Cerno, quod populus iste duræ ceruicis sit.
12 Prope feci. *i. fiendam disposui.*
13 Iusticiam: *in Babyloniorũ destructione, & vestra liberatione.*
14 Dabo in Sion salutem. *reædificando ibi templum ad nominis mei cultum, per quem cultores consequuntur salutem.*
15 Et in Israel. *sic est in Hebr. & in libris correctis, i. in populo imitante fidem eius.*
16 Gloriam meam. *Quod fuit impletum imperfectè in liberatione facta per Cyrum, & perfectè in liberatione facta per Christum, de qua est principalis intentio huius capituli, vt dictum est.*

MORALITER.

† *Sed & cum clamauerim.* pro aliqua tribulatione ecclesiæ. *Non audient.* i. remediũ adhibere non poterit neq; sciet. *Mementote.* verè pęnitendo de promotione talis prelati.
3 *Recordamini prioris seculi*. i. tẽporis ecclesiæ primitiuę, in qua non promouebant nisi digni rõne vitæ & sciẽtię qui personam Dei verè repræsentabant: ideo sequitur.
4 *Quoniam ego sum Deus & non.* annũcians per bonos prælatos voluntatem meam.
7 *Vocans ab oriente auẽ.* i. bonum contemplatiuum, vt ab oriente contemplationis descendat ad ecclæ regimen pp populi necessitatem: & sic solebat fieri, vt patet de beato Greg. S. Martino, & multis alijs. Et qa tales, ecclę sunt vtiles, ideo subdit: *Dabo in Sion salu ẽ, & in Israel gloriam meam.*

CAP. XLVII.

a Descende sede, &c. Quia oẽs creaturę Dei sumus. Nec iuxta hæreticos, natura Babylonis dãnabilis: vel ob luxuriã & ornatũ potentissimę vrbis, quę iã senex & vicina occasui virgunculam se & puellam iactat.

CAP. XLVII.

a ¶Inuehitur in Babylonem & Chaldæos. ¶O Babylon de solio regni. 1
b ¶Vt captiua. c ¶Sterilis a bono opere. d ¶Plebs Babylonis. 2
Descende sede in puluere uirgo filia Babylon, sede in 3

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XLVII.

* 1 Descende. *Hic consequenter describitur deiectio Babyloniorũ quantum ad cessationẽ regni. Et diuiditur in tres partes quia primò ponitur huiusmodi cessatio, secundò subditur huius pœnæ rõ ibi:* Iratus. *& tertiò excluditur eius euasio, ibi:* Sta cum incanta. *Circa primum dicit* Descende. *de dignitate regni.* (Diuisio)
2 Sede in puluere. *tanquam vilis & abiecta.*
3 Virgo filia Babylon. *i. ciuitas Babilonis, & dicitur virgo, quia alias non fuerat violata siue capta ab aduersarijs.*

* Non

MORALITER.

† 1 *Descende sede in puluere.* filia Babylon. quę confusio interpretatur: ideo per filiam Babylonis persona peccatrix, q̃ est digna confusione significatur sicut 2. Reg. 12. b. dr. *Vir mortis est vir ille*, i. dignus morte. igitur tali peccatrici personæ dicitur. *Descende.* de sublimitate superbiæ.
2 *Sede in puluere.* per iugem meditationem mortis tuæ, quia puluis es, & in puluerem reuerteris.

† 1 *Non*

* Procopius. Regno personam tribuens, filiā Babylo-
A nis & virginem: magnitudine virium, tāquam q; ipso ęta
tis flore tumidam & elatam appellauit, quam è sublimi
descendere imperat. Nonnulli filias Babylonis aut etiam
mulieres voluit intelligi, quas a mœdis captas, in seruitu-
tē ire significat: quorum descensu, gloriæ & luxuæ, libertatisq; & diuitiarū in contraria mutatio demonstratur.

Moraliter. Gregorius. *Descen. &c.* Hoc loco humana mēs, virgo non incorrupta (vt arbitror) dicitur, sed infœcunda. Et quia Babylon cō fusio interpretatur, rectè in fęcūda mēs filia Babylonis vo-
B catur, quæ in eo ꝙ nequaquam bona opera germinat (dū nullo ordine rectæ vitę componitur) quasi matre confusione generatur. Sin autem virgo non infœcunda dicitur, sed corrupta, postquam statum salutis perdidit, ad cō fusionis suæ cumulū appellatur, qđ fuit, descēde: In alto quippe humanus aīus stat, qñ supernis retributionib. inhiat: Sed ab hoc statu descēdit, cū turpiter † vict⁹ sese defluē tib. mūdi desiderijs subijcit cui mox bene additur: *Sede in pul.* Descendens. n. in puluere residet quia cęlestia deserēs terrenis cogitationib. aspersus in infimis vilescit. *Sede in terra.* quia de cœlesti cōuersatione noluisti te erigere: sub temetipso in terrenis prostratus humiliare. Vnde necessa riò subditur: *Non est soliū filię Chaldæorum.* Chaldæi: feroces interpretantur: valde aūt feroces sunt qui voluptates pro prias sequentes, nec suis motib. parcere sciunt. Sed filia ferocium solium non habet, quia mens quæ ad amorem mundi ex prauis desiderijs nascitur, atq; eisdem obscuratur: in eo quod se terrenis desiderijs subijcit, sedē amittit: & quasi a iudicis sui sessione repellitur, qui per exte-
C riores cōcupiscentias vagatur: & sępe iusto iudicio in sua ipse voluntate relinquitur & sub ea quę anxiè appetit laboriosa mundi ministerium relaxantur. *Quia vltra non vo. mol. & te.* Constat nimirum, quia tenerę filię suę parentes parcunt, nec duris atq; seruilib. operib. hanc affligunt. Oīpotens ergo Deus quasi teneram filiam vocat, qñ dilectā cuiusq; aīam a laboriosis hui⁹ mūdi seruitijs reuocat, ne dū ab exteriorib. afficit, ab internis desiderijs obduretur.

a ¶Vt ancilla, quia non est so. b ¶Dignitas regni. c ¶Quia a Chaldæis condita.
a terra: non est solium filiæ Chaldęorum, quia ultra non uo 1 2
a ¶Delicata, delicijs affluens. b ¶Quæ paulo ante regina. c ¶O captiua: hoc est enim opus captiuorum.
b caberis mollis & tenera. Tolle molam, & mole farinam 3 4
a ¶Dominis tuis mœdis & persis victoribus. b ¶Vt mulier videaris.
Denuda † turpitudinem tuam, discooperi † humerum, re 5 6
a Libidini victorum. b ¶ vel vt transeas flumina eundo in captiuitatem c ¶Tygrim, Eufraten, Chobar. ¶Hostibus.
uela † crura, transi flumina. Reuelabitur ignominia tua, & ui 7
a ¶Miseria captiuitatis. b ¶Ex te. ¶ Vindicabo enim populum meum quem oppresisti, si enim præcepi vt affligeres, non tamen vt opprimeres omnino.
c debitur opprobrium tuum. Vltionem capiam, & † non re 8
a ¶A seruitute captiuitatis. ¶Vox populi. post lxx. annos de captiuitate redeuntis b ¶Hominum & angelorum.
stet mihi homo. Redemptor noster dominus exerci- 9 10
a ¶Quia. ¶Est. b ¶Qui dicit Sancti estote, quoniam ego sanctus. c ¶Præ confusione ne videaris.
d tuum, nomen illius sanctus Israel. Sede † tace & intra in 11 12
a ¶Præ confusione lucem ferre non sustinens. b ¶Quia constructa a Chaldæis. ¶ Sicut ante.
tenebras filia Chaldæorum, quia non uocaberis ultra 13 14
a ¶Aegyptiorum, Assyriorum & aliorum. ¶Quia. ¶Iudæos.
e domina regnorum. Iratus sum super populum meum: 15 16

Sed Chaldęorum filia mollis & tenera nō vocatur, quia D
mens prauis desiderijs dedita, huius sęculi labori relinquitur vt foris mundo velut ancilla seruiat, quia intus Deum nequaquam vt filia amat: vnde & molam tollere & farinam molere perhibetur. Mola in gyro ducitur, & farina profertur. Vnaquęque autem huius mundi actio mola est, quę dum multas curas congerit, humanas mētes quasi in gyrum vertit, atque ex se farinas proijcit, quia seducto corde semp minutissimas cogitationes gignit. Nōnunquam verò qui ętus alicuius momenti creditur: positus in qualibet actione denudatur. *Denud. turpi.* Inani
E quippe ministratio ne operis turpido denudatur, dum vilis abiectaq; mens in actionis ostentatione cognoscitur, quę quieta prius magna putabatur. Humerum mens discooperit, qñ opus suum quod ignorabatur ostendit. Crus reuelat, qñ quibusdam desideriorū passib. lucris mundi inhiat, manifestat. Flumina ēt transit: qñ actiones huius seculi quę quotidie ad terminum defluunt, indesinenter appetit, dumq; alias reliqt, alias sequit. quasi de flumine ad flumē trāsit.

† plantam pedis.

† non occurrā tibi fi... homo.

† tacens.

a *Non vocaberis mollis.* Metaphoricè. Solent regine molles esse & delicatę, nec seipsas ferentes prę teneritudine. sub hac specie alloquitur Babylon.

b *Farinam.* vel coitum prębe Mędis & Persis, qui in hoc feruentissimi sunt. Secundum hoc dicunt Hebræi, ꝙ Philisthęi Samsonem erutis oculis molere cogerunt, idest cum mulieribus suis coire, vt ex eo susciperent homines magnæ & inuincibilis staturæ.

Samson coactus molere.

c *Et non resistet.* sicut Moyses Deo volenti delere filios Israel. Significat autem angelum Babyloni prępositum: quī cum alijs ait: *Cur auimus Babylonem, & non est sanata.*

Exo. 32. Iere. 51.a.

d *Sede.* Sermo ad Babylonem refertur, & quasi quondā reginā, modo ancillam alloquitur. Sede humilis & vilis: Tace vt tristis considerans miseriam tuam.

e *Iratus sum.* Causam reddit quare Chaldæos ita afflixerit, ne sine causa fecisse videretur qui nihil sine causa operatur, & vt cognoscant Chaldęi, quia non in viribus suis superauerunt populum Dei. *Subito*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non est solium. *i. regni thronus.*
2 Filię Chal. *i. Babylonis, quę erat Metropolis in Chaldęa.*
3 Quia vltra. *i. regina seu domina, quę solent esse delicatę, sed magis seruituti subiecta. iō subditur.* 4 Tolle. *quod est officium ancillæ.*
5 Denuda. *In Hebręo habetur,* denuda ligaturam tuā. *i. ornamentum capitis, quod descendit vsque ad humeros: ideo subditur.*
6 Discooperi. *Per ista designatur applicatio ad opus seruile. Cum enim ancillę ad talia se applicāt, tales coopertures amouent. Et eadem sententia importatur per literā communē cum dicitur:* Denuda, &c. *quia ornamenti ablatio est quędam turpitudinis denudatio.*
7 Reuela, &c. *q. d. in captiuitatem duceris peditando, & sic oportebit te eleuare vestes, & discooperire partes inferiores ad transeundum aquas & flumina.*
8 Vltionem capiam. *de malis tuis.*
9 Redemp. no. *Prius locutus est propheta in persona domini, nūc loquitur in propria persona dicēs:* Red. no. *de Aegypto et Babylone.* F
10 Dominus, &c. *idest, angelorum.*
11 Nomen. *Et sic est in Hebræo, ita quòd nomen domini hic dicitur dominus exercituum, i. angelorum.*
12 Sanctus Israel. *i. sanctificans Israel.* 13 Sede tace. *tanquam confusa. Et redit hic propheta ad loquendum in persona domini.*
14 Et intra. *Quia multi de Babylonijs in captiuitatē ducti fuerunt & incarcerati in locis tenebrosis.* 15 Iratus sum. *Hic consequēter ponitur dictę punitionis ratio, quę triplex est. Prima accipitur ex crudelitate quam Babylonij exercuerunt in populum regni Iudæ, & hoc est quod dicitur in persona domini:* Iratus sum. *de prætęrito.*
16 Super populum meum. *propter eius peccatum.* 1 Con-

Quare Chaldæi puniti.

MORALITER.

1 *Non est solium.* tibi. scilicet in cœlis.
† 3 *Quia vltra.* i. non debes vacare carnalib. delicijs, sed austeritatib. pœnitentiæ pro peccatis cōmissis. iō subditur.
4 *Tolle molam.* idest conterere carne.
5 *Denuda turpi.* peccati spirtualis per veram confessionē.
6 *Discooperi.* abijciendo a te peccati sarcinam.
7 *Reuela crura.* confitendo peccata carnalia.
† *Transi flumina.* carnis illecebras dimittendo.
† *Reuelabitur.* in foro conscientię Sacerdoti, ne manifestetur in iudicio finali.
8 *Vltionem capiam.* per pœnitentię pœnam.
† *Et non resistet.* Nam vtens ratione non renuit pœnā pęnitentię, sed magis acceptat satisfaciens diuinę iustitiæ.
13 *Sede Tace.* per veram humiliationem.
14 *Et intra.* peccatorum tuorum.

† *Non vocaberis.* i. non quæras ultra per superbiam eleuari, sed magis humiliari. Aliter potest dici sic. In hoc enim c. ad literam prēnunciatur destructio Babyloniorum propter tria. Primū est quia victoria de Iudęis habita, vsi fuerūt nimis crudeliter & durè, partim occidendo, & partim captiuando. Secundum, quia vsi sunt ea nimis superbè: attribuentes eam totaliter virtuti proprię. Tertium, quia ad habendum ipsam usi fuerunt diuinatiōnib. superstitiosis. Per hoc autem moraliter docentur bellatores, ut victorijs habitis vtantur temperatè. s. cū moderamine misericordię, & ꝙ vtantur humiliter. s. attribuēdo victoriam virtuti diuinę. tertiò cauendo ne in talib. vtantur aliqua superstitiosa obseruatione, ne sicut Babylonij tradantur confusibiliter manib. inimicorum suorum, & sic primò temporaliter, & post ęternaliter confundantur.

† Non

† MORA-

A a ¶A te contaminari permisi. b ¶Sed. c ¶Scilicet vt flagellares, non vt occideres.
Cõtaminaui hęreditatem meam, et dedi eos 1
a ¶Nullius misertaes.
† manum tuam. in†manu tua. Non posuisti eis misericordias. 2
a ¶Etiam qui miserandus & hosti. b ¶Crudelitas
Super senem aggrauasti iugum tuũ valde, & 3
a ¶Superbia. b ¶Semper regnabo. 4
dixisti: In sempiternum ero domina. Non po 5
a ¶Quę modo pateris. b ¶In prosperis. euitamus aduersa. 6
suisti hęc super cor tuum, neque recordata es
¶Recogitans futura. a ¶Venturi mali ¶ideo. b ¶Prædicenda. c ¶Delitijs affluens
†eius. nouissimi † tui. Et nunc audi hęc delicata &
a ¶Nihil metue s.
habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo:
a ¶Domina mundi. b ¶Qui regnet.
ego sum, & non est præter me amplius. Non
a ¶Sine rege. b ¶Quia Semper erit qui regnet ex me. ¶Ergo.
sedebo vidua, & ignorabo sterilitatẽ. Veniet

a *Subitò*. Ex improuiso irruẽte Cyro & Dario. Non.n. metuebat vt a Mœdis & Persis (qui illius cõparatione nullius erat fortitudinis, & ipsi subiecti) posset superari.

tibi hæc duo subitò in
a ¶Populorum, quasi filiorum.
die una, sterilitas & ui 7
a ¶Regis. 8
† integrè. duitas. † Vniuersa ve- 9
a ¶A me & prophetis prædicta.
nerunt super te, pro-
a ¶Non solum propter credulitatem & superbiam tuam. b ¶Quia scilicet in magis & in maleficijs tuis & eorum consilijs confidis.
B † maledicorũ pter multitudinem † maleficorum tuorum,
a ¶Quia mentientes, te semper regnaturam, duram & superbam faciebant. 10
† fortitudinẽ. & propter duritiam incantatorum tuorum
a ¶Regnandi. b ¶In consilio maleficorum tuorum. 11
vehemẽtem. Et fiduciam habuisti in malicia
a ¶Qui corrigat ea quæ facio. b ¶Arioli, magi, aruspices. 12
† Ier. 49. c. tua, & dixisti: Non est qui uideat me. † Sapien 13
a ¶Diuinatio, astrorum aspectio. ¶Quod peius.
† rebellare, fecit te. tia tua & scientia tua hæc † decepit me. Et di-
a ¶Domina mundi.
xisti in corde tuo: Ego sum, & præter me non 14
¶Regnatura.
est altera. Veniet super 15
a ¶Retributio mali quod fecisti.
b te malũ, & nescies, or-

b *Nescies ortum*. Ex inspe rato veniet calamitas, nec a Magis nec diuinis prædi-

a ¶Initium. b ¶Mali. c ¶Irruent mali:
tum eius: & irruet super te calamitas, quã
a ¶A te expellere.
non poteris expiare. Veniet super te miseria
a ¶Modo ¶Itonia. b ¶Contra Cyrum & Darium. c ¶In quibus confidis.
16 repente quam nescis. Sta cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficorũ tuorũ,
a ¶Multitudinis. b ¶A principio regni, eorum consilio cuncta disponis.
17 in quibus laborasti ab adolescentia tua, si for
18 a ¶Potes.
19 tè quid prosint tibi, aut si possis fieri fortior:
a ¶Sed. b ¶Quibus prius multas Gentes superasti ¶Ironice.
†Defecisti in multitudine consiliorum tuorũ.

prædicta, despectum.n. D & subiectum populum non timebant.

¶A Astrologi.
20 Stent & saluent te augures cęli, qui contemplabantur sydera, & supputabant menses, vt ex eis annunciarent
a Quæ dominus cogitauit super te. b ¶Illis tacentibus propheta ventura annunciat.
21 ventura tibi. Ecce facti sunt quasi stipula:
a ¶Impotentes, resistere.
a ¶Ciuitatis, vel tribulationis. b ¶Vobiscum.
22 ignis combussit illos.
a ¶Etiam. b ¶Virum.
23 Non liberabunt aĩam suam de manu flãmæ:
a ¶Diuina sapiẽtia, qua possint videre & euadere, & frigus erroris expellere.
nõ sunt prunę quibus calefiant, nec focus, vt

c *Augures cœli*. Astrologi, qui per stellas arbitrãtur oĩa regi. Q.d. Quare non prouiderunt oĩa tibi? Hi vulgo appellãtur matematici, qui cursu astrorũ res mundanas putant regi. vñ: *Ab oriente venerunt Magi dicentes: Vidimus stellam eius in oriẽte*. Vel, a vaticinio Balaã prouocati, qui ait: *Orietur stella ex Iacob*.

d *Facti sunt quasi stipula*, etc. lxx. Habẽs carbones ignis, sedebis super eos, hi erunt tibi in adiutoriũ. Quasi, Gazareni & Magi per errorẽ ducunt te ad superbiã. Incendiũ aũt Babylonis, per supplicia vocat ad pñiam. ☞ Cap.

a ¶Vt possint excutere tenebras, sed vnde consumantur. b ¶Sic deest lumen veræ sapientiæ tibi. c ¶Inutilia.
24 sedeant ad eum. † Sic facta sunt tibi in quibus
a ¶Magi. ¶Incantatores tui mendacia tibi credentes.
25 cunque laboraueras. Negociatores tui ab ado
a ¶A principio regni. b ¶Te seducentes. c ¶Diuersa secta.
26 lescentia †tua, vnusquisque in via sua errauẽ-
a ¶Ex eis. b ¶A miseria.
27 runt: nõn est qui saluet te.

* NICOLAVS DE LYRA.

C 1 Contaminaui, &c. *idest contaminari permisi Ierusalem & templum a Babylonijs ingredientibus & succendentibus vtrumque 4. Reg. vlt. b.*
2 Non posuisti eis. *crudeliter vtens victoria a me tibi data.*
3 Super senem aggra. *cui propter ætatem omnes debent compati.*
Secunda ratio. 4 Et dixi. *Hic ponitur secunda ratio, quæ accipitur ex Babyloniorum superbia, cum dicitur:* Et dixisti. *præ nimia elatione.*
5 In sempiternum, &c. *aliorum regnorum.*
6 Non posuisti, &c. *scilicet quòd in momẽto deijcere te possum a dignitate & confidentia tua, & patet litera vsque ibi:* Veniet tibi hæc duo subito: *& quæ sint illa subditur.*
7 Sterilitas. *idest carentia prolis per interfectionem habitantium in te.*
8 Et viduitas. *i. carentia dominij.*
Tertia ratio. 9 Vniuersa. *Hic ponitur tertia ratio, quæ accipitur ex maleficorum multiplicatione, cum dicitur:* Vniuersa venerunt. *Et dicuntur malefici, qui vtuntur inuocationibus dæmonum.*
10 Et propter duritiam. *qui deludunt sensus humanos.*
11 Et fiduciam habuisti, &c. *in ipsa perseuerando absque timore. Cuius ratio subditur.*
12 Et dixisti, &c. *Ille enim error erat tunc in Babylone scilicet quòd diuina prouidentia ad actus humanos se non extendat: & sic tollitur timor domini.*
13 Sapientia tua, &c. *Et bene dicitur, tua, quia non erat vera scientia nec sapientia, sed deceptio.*
14 Præter me, &c. *similis in potestate & dignitate.*
15 Veniet super te malum, &c. *& ideo non poteris tibi prouidere. In Hebræo habetur: Et nescies requirere ipsum. hoc est, nõ prouidebis, & sic remedium quærere non poteris. Cætera patent ex dictis.*
16 Sta cum incantatoribus, tuis. &c. *Hic consequẽter excluditur dictæ pœnæ euasio: Et hanc excludendo ponit tria, per quæ regnum Babylonis confidebat manere in sua potentia. Primum erat multitudo incantatorum & maleficiorum per quorum artes & opera credebant se posse scire occulta & futura: & sic cauere pericula: hoc autem excluditur cum dicitur;* Sta cum incantatorib. tuis & cum multitudine malefico. *quasi dicat per eos non stabit.*
17 In quibus laborasti, &c. *hoc est a principio, ex quo Babylon fuit fundata: vnde & Necromantia cępta fuit in Chaldęa.*
18 Si fortè quid prosint tibi. *eorum scientia, quasi diceret, non proderit.*
19 Aut si possis fieri fortior. *te muniendo contra futura pericula tibi per eos prænunciata: quasi diceret non quia te præmunire non poterunt: ideo subditur,* Defecisti in, &c.
Secundum. 20 Stent, &c. *Hic excluditur secundum, de quo confidebant, s. scientia astrologorum & diuinorum, ad præcognitionem futurorum hoc excludit dicens:* Stent & saluent, &c. *i. diuinantes de futuris per motum cœli, q.d. nihil poterunt indicare tibi: ideo subditur.*
21 Ecce facti sunt, &c. *i. materia ad incendium parata.*
22 Ignis combussit eos. *quia perierunt in incendio Babylonicæ ciuitatis.*
23 Non sunt prunæ. *i. ille ignis non erit ad recreationem sicut ille qui fit in camino hyeme, sed ad exterminationem.*
24 Sic facta sunt tibi. *idest data combustioni.*
Tertium. 25 Negociatores tui. *Hic excluditur tertium de quo confidebãt Babylonij, s. multitudo & potentia mercatorum, quibus abundabat illud regnum, qui discurrebant ad diuersas partes per mare & per terram, & inde diuitias multas apportabant ad muniendum regnum Babylonicum. Explorabant et cõditiones aliarũ Gentium, quod multum faciebat ad stabiliendum regnũ suum: hoc igitur excluditur cũ dicitur:* Negocia. &c. *i. quos habere consueuisti a fundatione tua.*
26 Vnusquisque. *i. in itineribus suis & operibus & ideo ex supradictis concluditur.*
27 Non est qui saluet te. *s. in omnibus illis per quos confidebas saluari & stabiliri, vt patet per exclusionem eorum ex prædictis.*
* Cap.

CAP. XLVIII.

a A *Vdite hæc*. Consuetudo est vt quando agitur de carnali Israel, simpliciter & sine nominis adiectione Iacob vel Israel dicatur, sicut in hoc loco, vbi eos alloquitur, qui nomine tenus Iacob vel Israel appellantur.

b *Et de aquis Iuda*. Iudæ facit mētionem, quia decem tribubus captiuatis, Iuda & Beniamin & læuitæ in terra promiss. manebāt & Regem de Iuda habebant.

c *Et Dei Israel. Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est a me.*

✻ Procopius. Quemadmodum falso Israelitæ vocabantur, qui nominibus his erant indigni: sic cum iurarent Deique Israel recordarentur, labijs ipsum honorabant, qui corde ab eodem semoti erant.

d *De ciuitate enim sancta*. Ac si dicat: Habitatores Ierusalem vos esse iactatis, & domini Sabaoth habere priuilegium, cum cassa vobis, Iacob, Israel, & sanctæ vrbis, & Dei omnipotentis assumatis vocabula.

e *Priora ex tunc*. Prædixi Babylonios superandos, & repente faciam quod minatus sum: vt venerint quæ prædicta sunt, scias nec fortuitò nec deorum tuorum nutu accidisse.

CAP. XLVIII.

¶ Quid dicam? Ac si dicat, quæ Babyloni prædixi necesse est impleri: vos autem audite attentius quæ sum dicturus.

A Vdite hæc domus Ia- 1
a cob, qui vocamini nomi-
a ¶ Solo. ¶ Non Iacob, non Israel, qui non habetis opus nominis.
¶ Iuda & Beniamin & Leui.
b ¶ Semine, carne scilicet non fide.
b ne Israel, & de aquis Iuda 2
a ¶ Non in honorem domini, sed in confirmationem vestri mendacij quia idola adoratis, quorum abominatione præceptum est, vt iuretur per nomen domini.
c existis, qui iuratis in nomine domini, & Dei 3
Israel recordamini, non in ueritate neque 4
lionice. a ¶ Sicut iactant. b ¶ A Ierusalem Ierosolimitæ.
d in iustitia. De ciuitate enim sancta uocati 5
a ¶ Protectorem. ¶ Fundati 6
sunt, & super Deum Israel † constabiliti sunt, 7
a ¶ Cuius nos scilicet testes sumus. b ¶ Est. c ¶ Antiqua
e dominus exercituum nomen eius. Priora ex 8
a ¶ Ex quo cœpi loqui contra Babylonem, Onus Babylo. &c. ¶ Prophetis.
tunc annunciaui, & ex ore meo exierunt, & 9
a ¶ Chaldæorum subuersio, vestra reuersio.
audita feci ea: repéte † operatus sum & uene- 10
a ¶ Quasi pro vili te tua loquor. b ¶ Incredulus.
f runt. Sciui enim quia durus es tu, & neruus 11
a ¶ Irreuocabilis superbia. b ¶ Inuerecunda.
ferreus ceruix tua, & frons tua † ærea. Præ- 12
g a ¶ Futura tibi & Babyloni. b ¶ Ex quo cœpi loqui contra Babylonem, per prophetas ne for d.ido. mec &c.
dixi tibi ex tunc, antequam uenirent indi-
a ¶ Vt Cyrus & Darius de Babylonijs me vindicarent.
caui tibi, ne fortè diceres: idola mea fece- 13
runt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia
a ¶ Per prophetas complenda. b ¶ Impleta.
mandauerunt ista. Quæ audisti uide om- 14
a ¶ Filijs vestris quæ ventura erant super Babylonem, sed celastis veritatem. 15
nia. Vos autem non annunciastis. Audi- 16
a ¶ De miseris Babylonijs ¶ Nō quod de Aegypt. eduxerim huiusmodi. b ¶ A me. 17
h ta feci tibi noua ex tunc, & † conseruata 18

Priora miracula. s. quæ feci in medio eorū ex quo ab Aegypto exierūt: & imminente captiuitate a Nabuchodonosor. Nunc aūt antequam captiuentur prædicit eorum liberationem, & Chaldæorum vastationē: vnde repente. s. quæ ventura prædico, operatus sum. D

✻ Procopius. Ostendit Deum de se antè non ad ostentationem sed vtilitatē futura prædicere, partim quidem ut rerum euētum idolis non ascribant, partim verò vt de futuris edocti resipiscerent.

f *Neruus ferreus*. Hinc Stephanus: *dura ceruice & incircumcisi cor.* † innixi Act. 17. f.

g *Frons tua ærea*. vnde Ezechiel: *Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, &c.* Et Ieremias: *Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluit, eru.* Ezech. 3 b. Iere. 3. b. E

h *Et conseruata sunt*. Quasi dicat. Plurima annunciaturus eram, sed quia non recordaris quæ dico, quæ dicturus eram reseruo. † ænea.

✻ Procopius. Sed quærunt nonnulli quomodo se noua fecisse asserat, cum docente Ecclesiaste, *nihil nouum sub cœlo sit.* Christi igitur mysterium, longe ea quæ cernitur creatura maius, quod a Paulo etiam absconditum nominatur, intellexit.

Propter

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLVIII.

A Vdite hæc. *Postquam Isaias propheta denunciauit Babyloniorum destructionem, hic consequenter denunciat populi Iudæ liberationem, qui captiuus a Babylonijs tenebatur: Et diuiditur in duas partes: quia primò excitat audientium intellectum: secundò prosequitur propositum, ibi:* Priora. *Circa primum recolit duo de quibus gloriabantur, & quæ debebant eos mouere ad bonum. Primum est, nobilitatis ortus, quæ debet mouere ad bonum: vnde dicit Boetius. 3. de consol. quod in nobilitate generis istud est optimum: quia per hoc est imposita ipsis nobilibus quædam necessitas ne a maiorum suorum probitate degenerent, & quantum ad hoc dicit.*

1 Audite hæc. *i. qui descendistis a tanto patriarcha, & ab eo vocati estis filij Israel.*

2 Et de aquis, &c. *i. de tribu nobiliori filiorum Israel: quia erat regia. Secunda est, sanctitatis cultus, quia soli Iudæi dicebantur præ alijs cultores Dei, & quātum ad hoc dicit.* 3 Qui iu. *quasi ad eius reuerentiam homines enim per maiorem sui iurant, Heb. 6. c. Sed quia reuerentia debita non est in illicito iuramento, sed magis irreuerentiæ, ideo ad remouendum eorum falsam gloriam subdit.*

4 Non in ue. *Et sic eos notat de iuramento falo, quod caret veritate, & de iuramento iniquo, quod caret iustitia.*

5 De ciuitate, &c. *i. Ierusalem ad cultum Dei electa.*

6 Vocati sunt. *i. denominati ciues, de quo similiter gloriabātur.*

7 Et super Deum. *quia legem eius seruare promiserunt. & hoc etiam debebat eos mouere ad bonum.*

8 Priora. *Hic exequitur propositū. s. de populi liberatione. Circa quam primò ponitur liberantis conditio, secundò subditur ipsa liberatio, ibi.* Congregamini. *Cōditio aūt liberantis est, quod sit sciens & potens ad hoc: & ideo primò ostenditur ipsius Dei scientia, & secūdò ipsius potentia, ibi:* Audi me. *Prima in duas. quia primò Dei scientia ostenditur, secundò quædam obiectio soluitur, ibi:* Pro. nomeum. *Circa primum sciendum. quod Dei scientia ostenditur dupliciter, vno modo ex certa reuelatione contingentium futurorum, alio modo ex occultatione eorum, secundum ponitur, ibi.* Audita feci. *Circa primum dicitur in persona domini:* Priora ex tunc. *idest antequam fierent.* F

9 Annunciaui. *sicut patet, Gen. 15. d. vbi denunciauit Abrahæ peregrinationem seminis sui futuram in Aegyptum: & inde redituram quarta generatione: & sicut denunciauit, ita postea in effectum produxit, ideo subditur.* 1 Repente, &c. *Et causa huius reuelationis & consimilium subditur.* 11 Sciui enim, &c. *s. ad credendum veritatem & pronus ad idololatriæ falsitatem. ideo.*

12 Prædixi. *scilicet longè factum.*

13 Ne fortè diceres. *si euenissent absque mea denunciatione.*

14 Quæ audisti. *per me reuelata.*

15 Vide omnia. *sicut prædixi adimpleta & sic potes scire, quod ego feci & non idola.*

16 Vos autē. *sed ego qui hęc reuelaui Abrahę et alijs prophetis.*

17 Audita feci. *Hic ostenditur propositum ex aliquorum occultatione. Sicut enim Deus aliqua reuelauit Iudæis antequam fierent, ne idolis eorum adscriberentur, vt dictum est: ita aliqua non reuelauit eis, ne pręcognitio idolis adscriberetur: & hoc est quod dicitur:* Audi ti. fe. &c. *i. antequam fierent, vt dictum est parte præcedenti: & sic continuat se ad præcedentia.*

18 Et conseruata sunt. *i. nota apud me tantum.* ✻ Quæ

MORALITER.

† 1 *Audite hæc.* In hoc c. secundum sensum literalem describitur duplex liberatio. Prima est liberatio Iudæorū a captiuitate Babylonica, quæ fuit facta per Cyrū. Secunda est liberatio fidelium oīum a seruitute dęmonis, quæ facta est per Christum. Prima verò fuit figura secūdæ: & ista secunda quæ est liberatio a dæmonis seruitute figura est tertiæ liberationis. s. a corruptióne præsentis miseriæ: quæ erit in futura resurrectione: Sicut. n. ea quæ fuerunt in ve. test. figurauerunt ea quæ sunt in nouo sēm quod dicitur 1. Cor. 10. c. *omnia in figura contingebant illis:* sic ea quæ fiunt in ecclesia militante, suo modo figurāt & repræsentant ea quæ sunt in ecclesia triunphante. Vnde dicit Hugo de sancto Victore: Supernæ matris gaudia repręsentat ecclesia. In ecclesia verò triumphante nulla est figura, sed oīa sunt ibi clara absque ænigmate. ideo de ciuitate cœlesti dicitur Apo. 21. *Et templum non vidi in ea: dominus. n. omnipotens templum est eius.* Igitur prima liberatio mysticè exponitur de secunda: & iō sicut Cyrus primā liberationem fecit, & per nuncios & literas in suo imperio publicauit, vt habetur 1. Esdræ 1. sic Christus qui secundam liberationem fecit, eam in orbe per apostolos suos & discipulos alios publicauit: sicut dicitur Mar. vlt. d. *Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ, &c.*

† Secun-

a *Propter nomē meū.* A Scilicet ne violaretur. *longe faciam feci.* s. furorem meum ne disperderem te, quia adorasti vitulum: *& laude mea.* vt me. s. laudares: *Infrenabo te.* lege mea.

lib. 5. contra celsum.

✱ Origenes Ignē Deus mundo illaturus est, non vt coquus aliquis, sed vt beneficus erga eos, qui dolore afficiendi sunt & igne indigent, vnde sacræ literæ truciora quędam edicunt, vt eos perterrefaciāt, qui aliter nequeunt a peccatis auerti, qđ docet Isaias, *Propter nomen meū ostendam tibi furorem meum, & gloriosa mea inducam super te, ne te perdam.* B

† purgaui. † ex camino afflictionis. † propter me † supra 42.

b *In camino paupertatis.* Purgando per paupertatem, diuitias tuas dando hostibus, vel in Aegypto, vbi ostenditur diuitijs & paupertate plerosque tentari.

✱ Procopius. Fornacem paupertatis, seruitutis locū appellat, in quo eos q ad eam adacti sunt, etiam mendicare necesse sit. D

c *Audi me Iacob.* Eisdē adhuc loquitur quibus dixerat: *Audite me domus Iacob*, qui vocamini nomine, non re Israel. *Multi .n. vocati, pauci verò electi.* Ideo non electos. quia nondum Saluatorē receperant, sed vocatos appellat.

d *Ego ipse.* ✱ Procopius. Eos ad suę diuinitatis meditationē inuitat, cum se principium non habere significat legitur verò de vnigenito, *Ego primus & vltimus*: qđ non obscurè significauit, cum vixisse se & mortuum fuisse adiecit. Et .n. idem vitæ initium & finis, quia seipsum exinaniuit, vt serui formam acciperet. E

e *Congregamini omnes vos.* Quid ergo gloriatur terra & cinis ignorans fragilitatem suam?

☞ *Annun-*

a ¶A me. b ¶Apud me antequam fiant. c ¶Cognouisti. d ¶Quo creata sunt.
sunt quæ nescis. Nunc creata sunt, & non † extunc & ante
a ¶Quo impleantur. ¶A dijs tuis. ¶A dijs meis.
diem: & non audisti ea, ne fortè dicas: ecce ego cognoui,
a ¶Ex quo apud me fuerunt. b ¶Audiens ea.
ea. Neque audisti, neque cognouisti, neque extunc aperta
a Cordis vel corporis. b ¶Legem Moysi. c ¶In aduentu filij legem Euangelij.
est auris tua. Scio enim, quia præuaricans præuaricaberis,
a ¶Ex quo legem accepisti, quia illico idolum adorasti b ¶Quando de Aegypto liberatus, quasi meo utero conceptus es. ¶Alias ventre. c ¶Ne vilescat. ¶Non tuum meritum.
a & trāsgressorem ex utero uocaui te. Propter nomen meum
a ¶... ¶Differendo. b ¶Feci scilicet ne disperderem. ¶Reducendo a captiuitate.
c ¶Vt me laudes d ¶Freno legis, vt quasi iumentum me sequaris.
longè faciam furorem meum: & † laude mea infrenabo
a ¶Fornace tribulationis. b ¶Quia non es purgatus.
te, ne intereas. Ecce † excoxi te, sed non quasi argentum,
a ¶Misericordiam meam. b ¶Non pro meritis vestris libero vos.
b elegi te † in camino paupertatis: propter me, propter me
a ¶In gentibus quasi impotens liberare. ¶Laudem. ¶Idolo b ¶Ne videatur oppressisse populum Dei.
faciam, ut non blasphemer, † & gloriam meam alteri non
a ¶Carnalis. b ¶Nomine non re. c ¶Ad pœnitentiam, & salutem. ¶Viuus.
c dabo. Audi me Iacob, & Israel quē ego uocō. † Ego ipse, ego
d ¶Initium. a ¶Finis. ¶Mortuus. ¶Quia viuo & fui mortuus. b ¶Filius. vnde: Omnia in sapientia fe.
primus, & ego nouissimus. Manus quoq; mea fundauit ter
a ¶Filius b ¶Cœlos. c ¶Coram me.
rā, & dextera mea mēsa est cęlos. Ego uocabo eos, & stabūt
¶Vt meæ pateant visioni. a ¶Cœli vel omnis creaturæ, vel filij Israel.
b ¶Quæ dicturus sum. c ¶Cœlis vel creaturis.
simul. Congregamini omnes uos, & audite, quis de eis
e

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Quæ nescis. i. *in effectu posita.*

2 Non ex tunc. *i. longè antequam essent horam in qua facta sunt illa cognouisti. Cuius ratio subditur.*

3 Ne fortè dicas ecce, &c. *per me vel per idola antequam fierent, ideo subditur.*

C 4 Neque audisti. *ab idolis tuis.*

5 Neque cognoui. *per te ipsum.*

6 Neque ex tunc, &c. *& subditur causa.*

7 Scio enim, &c. *i. scio pronitatem tuam ad idololatriam.*

8 Et transgressorem, &c. *alias de ventre. i. de deserto in quo portabam te, quasi mater puerum in ventre: ibi enim fabricauit populus Israel vitulum conflatilem, & adorauit hostias immolando, Exo. 32. & ideo aliqua sunt illi populo celata vel velata vsque ad horam euentus, ne ex pronitate eius ad idololatriam attribueret idolis istam præcognitionem.*

Iudæorū populo ingrato Deus quare tot beneficia contulit.

9 Propter nomen meum. *Hic remouetur quædam obiectio. quia posset aliquis dicere ex quo Deus præsciuit maliciam & pronitatem huius populi, non debuit eis tot bona fecisse: hoc remouet dicens, ꝙ illa non fecit propter populum, sed propter nomen suum, & hoc est quod dicitur:* Propter nomen meum longè faciam. *i. feci. Et loquitur de præterito per modum futuri. sicut frequenter fit in prophetis: Quia tunc penitus non te deleui, vt seruarem promissum meum ad Abraham, Isaac & Iacob de conseruando semen eorum: propter quod dicente domino Moysi, Exo. 32. c.* Cerno quòd populus iste durę ceruicis sit, dimitte me vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos. *Moyses orauit dominum dicens:* Quiesca t ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. Recordare Abraham, Isaac, & Israel seruorum tuorum quibus iurasti, &c.

10 Et laude mea, &c. *Idest in frena subigam. occupando te in ceremonijs.*

11 Ne intereas, &c. *s. Idolis: ista fuit vna de causis multiplicationis ceremonialium.*

12 Ecce excoxi te. *per tribulationes multiplices in deserto, et postea in terra promissionis per reges Assyriorum & Babyloniæ.*

13 Sed non quasi argentum. *q. d. semper in te remansit aliquid impurum.*

14 Elegi te, &c. *i. in Aegypto, vbi in paupertate & afflictione coquebas latere in camino.*

15 Propter me, &c. *i. propter honorem meum seruandum: Et duplicatur propter me, ad maiorem assertionem.*

16 Faciam *s. liberationem tuam & saluationem.*

17 Vt non blasphemer. *a dicentibus, quòd non tenerem ad patres prædictos fidelitatem.*

18 Et gloriam meam. *idest cultum mihi debitum.* F

19 Alteri non dabo. *i. dari licitè non concedam.*

20 Audi me. *Hic consequenter ostenditur potentia Dei liberātis, & hoc ex creatione rerum de nihilo, ad quam requiritur potentia infinita: quia inter nihil & aliquid non est proportio aliqua: & hoc est quod subditur.*

21 Ego ipse. *& non alius supple est creator.*

22 Ego primus & ego nouissimus. *a quo dependet omne esse creatum.*

23 Manus quoque mea. *hoc dicitur: quia terra est pars infima mundi, sicut fundamentum in domo.*

24 Et dextera mea mensa est cœlos. *In Hebræo habetur:* Palmizauit cœlos. *idest palmo mensurauit: per quod intelligitur facilitas mensurationis, sicut est in eo quod mensuratur palmo hominis.*

25 Ego vocabo eos. *i. corpora cœlestia imponendo eis propria nomina, Psal. 146. a.* Qui numerat multitudinem stellarū, & omnib. eos nomina vocat.

26 Et stabunt simul. *Idest parati sunt ad obsequium meum: & sic ostenditur Dei potestas non solum ex rerum creatione, sed etiam ex earum gubernatione.*

27 Congregamini omnes vos. *Postquam Isaias denunciauit Dei liberantis conditionem, hic consequenter denunciat ipsam liberationem: & secundò liberationis modū & ordinem, ibi:* Egredimini. *Circa primum sciendum quòd liberatio populi de Babylone facta per Cyrum, figura fuit liberationis a potestate dæmonis factę per Christum: & ideo primò ponitur liberatio prima, & secundò secunda, ibi:* Accedite ad me: *Modus est enim istius prophetæ, vt frequenter dictum est supra denunciando statum illius populi, simul denunciare mysterium Christi. Circa primum dicitur:* Congregamini omnes vos. *i. vos Iudæi.*

28 Et audi. *Vocem domini loquentis per os prophetæ.*

29 Quis de eis *idest de Chaldæis, de quibus supra fecerat mentionem.*

✱ Annun-

MORALITER.

Mysticè.

† Secunda verò liberatio mysticè exponenda est de terra. Christus n. per passionem suam aperuit gloriæ ianuam, & tunc liberati fuerunt patres in limbo detenti, & cum Christo resurgente surrexerunt aliqui: sicut dicitur Matth. 27. f. *Multa corpora sanctorum surrexerunt, &c.* Et hęc resurrectio particularis, figura fuit resurrectionis generalis, quę erit in fine mundi: & tunc creatura quæ ingemiscit & parturit, liberabitur a seruitute corruptionis in libertatem glorię filiorum Dei, vt dicitur ad Rom. 8. & hęc sufficiant pro mysticatione huius capituli.

† MORA-

a *Annunciauit hæc.* A Quòd Cyrus Babylonē destrueret, vel quòd filius meus de virgine nasciturus esset.
b *Dominus dile. eum.* Hæc ꝓpriè ad Christū ptinent. Possunt tamē ad Cyrum referri, & ad Darium vsque ad locum illum: Directa est via eius.
c *Suam.* quia capiet eam. Vel filius in mundo redimēdo eum, qui & Chaldæos, scilicet dæmones eiecit: vnde, princeps huius mundi eiicietur foras.
d *Vocaui eum:* Cyrū, vel filium, per Gabrielem dicens: *Et vocabis nomen eius Iesum.*

a¶Cyrum & Darium. quia dimisit populum suum.
a annunciauit hæc? Dominus dilexit eum: faciet volunta-
b ¶Quia interficiet eos.
c tem suam in Babylone, & brachium suum in Chaldęis.
a¶De Cyro per prophetas meos vel de filio. b¶Proprio nomine per Isaiam antequam nasceretur. c¶Scilicet filium in carnem mihi.
d Ego ego locutus sum & vocaui eum, adduxi eum, & † di-
¶Ab oriente contra Babylonios. a¶Non Cyri, qui idololatra, sed Christi qui peccatum non fecit. nec inuentus est, &c. b¶Filius ad Gentes: Venite ad me omnes qui labor, & onerati estis; & ego refi. vos.
recta est via eius. Accedite ad me, & audite hæc. Non à
a¶Multi enim audierunt quæ Moysi in monte Sina locutus sum.
principio in abscondito locutus sum. Ex tempore ante-
a¶Quæ facta sunt. ¶In patre b¶pater. c¶Incarnari constituit. d¶Filium
quam fierent, ibi eram: & nunc dominus Deus misit me,
a¶Conceptus est de Spiritu sancto. b¶Apostolos alloquitur. c¶Sanguine.
& spiritus eius. Hęc dicit dominus† Deus redemptor tuus
e ¶Euangelium
sanctus Israel: Ego dominus Deus tuus docens te vtilia,
¶Prædicationis. ¶Optantis affectu. a¶Monte. ¶O Israel vel apostoli.
† gubernans te in via qua ambulas. Vtinā attendisses man
f a¶Quia in de. b¶Abundans. c¶In cælo.
data mea. Facta fuisset sicut flumen pax tua, & iustitia tua
a¶Hyperbole: Huc illucque redundans. b¶Innumerabilis. c¶Spirituale apostolicum.
sicut gurgites maris. Et fuisset quasi arena semen tuum,

e *Misit me.* Totam trinitatem breuiter plenè, & apertè distinguit.
* Procopius. Ego cum patre tunc aderam, cum de rebus istis consilium agitaret. Iam verò & me pater ipse & sanctitatis eiusdem spiritus, ad ea quæ ab ipso decreta sunt exequenda, mittēdum censuit.
f *Ego dominus.* Qui Israel futura ꝓmitto. Reddit causam quare eos prius afflixerit.
g *Et fuisset quasi arena semen.* * Procopius. Per semen eos in

† prosperabitur.
† Deus.

B — E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Annunciauit hæc. *s. mala eis futura per Cyrum. q. d. nullus ēt de idolis hæc annunciare potuit.*
2 Dominus dilexit eum. *s. Cyrum. Circa quod sciendum, ꝙ diligere est velle alicui bonum. Deus autem promouit Cyrum ad dignitatem regni de statu infimo & vili: vt dictum fuit, suprà 45. & sic dilexit eum quantum ad bonum regni & Monarchiæ, non tamen quātū ad bonū gratiæ & gloriæ: quia licet Deū cæli confessus fuerit, vt habetur 1. Esdr. 1. tamē cū hoc idola coluit. vt dictū fuit supra 45. c*
3 Faciet voluntatem, &c. *s. dedi in Babylone Chaldæos propter peccata sua puniendo secundum ordinem diuinæ iustitiæ, & Iudæos inde liberandos.*
4 Ego ego locutus sum. *in persona Dei hoc dicitur, qui mentiri non potest.*
5 Et vocaui eum. *ad dignitatem regni.*
6 Adduxi eum. *contra Babylonem.*
7 Et directa est via. *per victoriam sequentem.*
8 Accedite. *Hic consequenter denunciatur liberatio à potestate dæmonis figurata per liberationem à captiuitate Babylonis. Hæc autem liberatio facta est per missionem filij Dei in mundum: ideo primò describitur hæc missio, secundò facta per eū liberatio, ibi:* Hęc dicit. *Circa primum est aliquantulum immorandū, quia ibi exprimitur sanctæ trinitatis mysteriū. Sciendum igitur ꝙ illud quod hic dicitur:* Nō à principio, &c. *secūdū doctores catholicos & Hebræos intelligitur de datione legis in mōte Sinai, quæ nō fuit data occultè sed manifestè, intantum ꝙ totus populus audiebat vocem domini loquentis quantū ad decem præcepta decalogi. vt habetur Exo. 22. & sic quod dicitur hic:* Nō a principio &c. *non est verbum Isaiæ qui legē nō dedit, sed ipsius Dei: & in hoc conueniunt catholici & Hebræi: quod autē subditur.* Exten. an. fie. ibi erā. *i. antequā lex daretur. Et in Hebræo habetur.* A principio sui esse ego ibi. *i. a principio dationis legis. Qd exponūt aliqui Hebræi de persona Isaiæ dicentes, ꝙ omnes prophetæ fuerunt in monte Sinai, & ibi acceperunt à Deo prophetias suas, sicut Moyses legem: futuris tamen tēporibus secundum ordinationem Dei ab eis pronunciandas, & secūdū hoc subdit Isaias.* Et nūc dn̄s Deus misit me, & spiritus eius. *s. ad denunciandū prophetiā quam tunc acceperat. s. ipso tempore dationis legis: Sed istud dictum est falsum, quia post dationem legis Isaias fuit natus. s. per 600. annos & amplius: multi etiam prophetæ adhuc posterius. s. Ieremias Ezechiel, Daniel, Aggæus, Zacharias, & plures alij. Si autem dicatur quod animæ prophetarum extunc vel ante fuerunt creatę, & sic fuerunt ibi prophetæ secundum animas. Hoc non solū est contra doctores catholicos & Philosophos (qui dicunt animam hominis non præcedere corpus duratione) sed etiā cōtra aliquos doctores Hebræos: vnde super illud Zachar. 12. a.* Ego formās spiritū hominis in medio eius. *vbi translatio nostra habet:* Fingens spiritū eius in eo, *dicit quędā glo. Hebraica, ꝙ creator creat animā cum perfectione figuræ corporis humani: & ita dicūt philosophi: quia anima est actus primus corporis physici orga. & c. 2. de anima. Hoc etiam apparet Gene. 1. vbi dicitur ꝙ formato corpore Adæ,* Deus inspirauit in faciē eius spiraculū vitæ. *Ergo quod dicitur hic:* Ex tpe antequā fierent ibi erā, *vel à principio sui esse. Ego ibi: non potest intelligi de Isaia: hoc etiā patet in quodam libro apud Hebræos autentico, vbi ista litera inducitur, dicta in persona Dei, sicut & præcedens immediatè. s.* Non à principio in abscondito locutus sum, *& eodem modo quod subditur in eodem contextu, & sub eodem versu. Et nunc misit me dominus, &c. in persona Dei dicitur: Si enim ad personam Isaiæ referretur, esse ibi principium noui versus, vt esset distinctio inter personas loquentes: nunc autem in Hebræo vnicus est versus qui ibi incipit:* Accedite ad me, &c. *terminatur, ibi.* Et tunc dominus Deus misit me, & spiritus eius, *inclusiuè. Et dictis patet mysterium sanctę Trinitatis, quia hic expressè dicitur Deus missus a Deo & spiritus eius, inter missum & mittentem est personalis distinctio, & sic apparet distinctio personalis ipsius filij missi à patre & Spiritusancto, à quibus missus est in carnem pro mundi salute; Resumatur ergo litera à principio, cum dicitur;* Accedite. *hoc verbum est filij Dei, vt patet ex prædictis, qui excitat attentionem audientium ad significādum ꝙ vult dicere aliquid magnum scilicet sanctæ trinitatis & incarnationis filij mysterium.*

Trinitas.

9 Non à principio. *scilicet dationis legis.*
10 In abscondito, &c. *quia in manifesto eam dedi. Circa quod sciendum, quod licet lex illa fuerit data a tota trinitate, cuius opera sunt indiuisa, tamen ista datio appropriatur filio. Sicut enim illa quæ pertinent ad potentiam appropriantur patri & quæ ad bonitatem Spirituisancto, ita quę pertinent ad sapientiam appropriantur filio: cuiusmodi est datio legis & propheticæ cognitionis & similiū.* F
11 Ex tempore antequam. *cum patre & Spiritusancto secundum diuinitatem.*
12 Et nunc. *idest tempore gratiæ.*
13 Dominus. *idest Deus pater.*
14 Misit me. *ad humanitatis assumptionem.*
15 Et spiritus eius. *qui est tertia in trinitate persona.*
16 Hæc dicit. *Hic consequenter describitur liberatio facta per filium incarnatum, & hoc per suam sanctam doctrinam & opera, cū dicitur.* Hæc dicit. *i. Dei filius incarnatus, qui redemptor est mūdi, & vnus Deus & dominus cum patre & Spiritusancto.*
17 Sanctus Israel. *idest sanctificans Israel.*
18 Ego dominus. *ratione deitatis.*
19 Docens te vtilia. *i. Euāgelica cōsilia, quæ licet non sint necessaria ad salutem, disponunt tamen ad perfectionem Christus enim quantum ad moralia præcepta non addidit nisi consilia.*
20 Gubernans. *in præsenti vita quæ est via ad patriam, & quia licet doctrinam Christi plures Iudęi acceperint, tamen multo plures recusauerunt, vt patet in Euangelijs & Actibus apostolorum, ideo subditur.*
21 Vtinam attendisses. *quantum enim ad credenda Christus plura docuit tanquam de necessitate salutis, vt de articulo sanctæ trinitatis, & incarnationis, de baptismo, & consimilibus.*
22 Facta fuisset. *Videlicet quantum ad pacem temporalem, quia Romani non venissent ad destruendum locum & Gentem, quæ destructio fuit in vindictam mortis Christi, & quantum ad pacem internam conscientię, & pacem supernę glorię finaliter consequendā, sicut angeli clamauerunt in natiuitate Christi credentibus affuturā. Luc. 2. b.* Gloria in altissimis Deo, & in terra pax, &c.
23 Et iustitia. *idest valde abundans, quia iustitia quę est per fidem Christi, illa est iustitia abundans.*
24 Et fuisset quasi arena sem. tuum. *i. filij tui, & filij fuissent* * multo

intellige, qui non
A ex ſanguinibus, ſed ex Deo nati ſunt. Iudæos enim corporaliter propagari etiã ſi prophetiæ non paruerint ꝑpagari cõtigit. Neque enim magnum quid conſequentur, ſi qua ratione videmus ĩ vermibus effici, corpore multiplicentur.
a *Non interierunt.* De Aegypto venientib. ad literam. De captiuitate autem Babylonis redeũtib. hoc in re impletum fuiſ-
B ſe non legimus, ſed hyperbolice accipiẽdum eſt ſicut cætera multa: Apoſtolis autem gratia ſpiritus ſancti de Chriſto profluxit. *Non ſitierunt.* fideles de mũdo mente exeuntes, ſatiati acqua ſapiẽtiæ.
b *Scidit petram.* Petra erat Chriſtus. Scinditur in partes ſermo diuinus, vt quem totum ſuſcipere non poſſumus ꝑ partes ſumamus.
c *Et fluxerunt aquæ.* Vnus militum lancea latus eius aperuit, & cõtinuo exiuit ſanguis noſtræ redemptionis, & aqua baptiſmi, baptiſmum, & martyrium dedicans nobis.

¶Idem: Filioli mei, quos iterum parturio, d nec fer &c. a¶ Arenæ. b¶ Semen. c¶ Semper eſſent veri Iſraelitæ, vel Chriſtianum nomen: A Chriſto enim omnes filij Apoſtolorum Chriſtiani dicuntur.

& ſtirps vteri tui vt lapilli eius. Non interiiſſet, & nõ fuiſ- 1
a¶ Iſrael b¶ O Iudæi de Babylone ꝑ e mittente Cyro. vel fideles de mundo. 2
ſet attritum nomen eius à facie mea. Egredimini de Baby 3
a¶ Si non corpore vel mente. b¶ O Iudæi liberationem: vel O vos apoſtoli animarum redemptionem. 4
lone: fugite à Chaldæis. In voce exultationis annunciate: 5
a¶ Prædicando. 6
auditum facite hoc, & efferte illud vſq; ad extrema terræ.
a¶ O Iudæi, vel apoſtoli. b¶ Precio ſanguinis. ¶ De Babylone vel de mundo. c¶ Ad literam. ¶ Vel ſupplantatores viciorum. d ¶ Egreſſi de Babylone ſub Zorobabel & alijs ducibus. Egreſſi de Aegypto non ſolum ſitierunt ſed murmurauerunt.
a Dicite: Redemit dominus ſeruum ſuum Iacob. Non ſitie- 7
a¶ Seculi. b¶ De Babylone, vel de mundo. 8
runt in deſerto, cum educeret eos: aquam de petra produ- 9
a ¶ De Aegypto venientibus ad literam. b¶ Permiſit ſcindi c¶ Latus Chriſti d¶ Ablutionis. e¶ Chriſtus, qui eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum.
b
c xit eis: & ſcidit petram, & fluxerunt aquæ. Non eſt pax
a¶ Incredulis qui in errore ꝑſeuerant, qui de petra bibere non meruerunt. 10
impijs dicit dominus.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* multo plures quam ſunt: quia in deſtructione Ieruſalem ꝑpter Chriſti mortem multi Iudęi fuerunt interfecti, videlicet decies centum milia à principio obſidionis vſque ad finem: & in captiuitatem ducti nonaginta ſeptem milia, vt dicit Egeſippus illorum temporum vicinus li. 5

Numerus interfectorum Iudæorũ Egeſippus.

1 Et ſtirps vteri tui. *ideſt filij & filiæ.*

2 Vt lapilli eius. *i. maris. Repetitio eſt eiuſdẽ ſententiæ. Vocantur etiam hoc ſemen & filij & filię omnes qui credidiſſent doctrinæ Iudęorum, ſi fidem Chriſti recepiſſent.*

3 Non interiſſet. *i. non fuiſſet deſtructio iam dicta.*

4 Egredimini. *Poſtquam Iſaias denunciauit duplicem liberationem. ſ. per Cyrum, & per Chriſtum hic conſequenter deſcribit vtriuſque ordinem ſiue modum: & primò primæ, ſecundò ſecundæ*
C *cap. ſeq. Circa primũ dicit.* Egredimini de Babylone. *Quaſi dicat. prope eſt deſtructio eius per Cyrum & exercitus ipſius.*

5 Fugite a Chaldæis. *quia non ſolum ciuitas metropolis fuit capta a Cyro, ſed etiam tota regio.*

6 In voce exultationis annunciate. *ſ. hanc deſtructionem applaudendo diuinæ iuſtitię: & etiam liberationi Iudæorum quę poſt deſtructionem facta eſt per Cyrum.*

7 Dicite Redimit. *ſ. in liberatione de captiuitate Babylonica, reducite etiam ad memoriam tanquam grati liberationem de ſeruitute Aegypti.*

8 Non ſitierunt in deſerto. *cũ exirent de Aegypto: per hoc non excluditur ſitis generaliter, quia filij Iſrael exeũdo de Aegypto paſſi ſunt pluries ſitim in deſerto, vt patet Exo. 15. & 17. & Nu. 20. ſed excluditur ſitis ducens ad periculum mortis. Et quia dominus ſubuenit eis, ideo ſubditur.*

9 Aquam de petra. &c. *vt patet Exod. 17. & nu. 20.*

10 Non eſt pax impijs. *quia quantumcunque dominus prӕſtaret eis hæc beneficia & plura alia, fuerunt tamen multi mali in populo Iſrael contra dominum murmurantes, qui mortui fuerunt vagabundi in deſerto, vt habetur Num. 14. Non enim poteſt iſtud de productione aquę de petra exponi conuenienter de reditu captiuitatis Babylonice, quia non legitur tunc dominum talia feciſſe. Et nõ eſt veriſimile, quòd Eſdras & alij, qui idẽ reditũ deſcripſerũt hęc tacuiſſent, & ideo melius exponitur modo dicto de reditu de Aegypto.*

* CAP.

ADDITIO. I.

In capit. 48. vbi dicitur in poſtil. Propter nomen meum longe faciam.

Quod in propheticis ſcripturis frequẽter ſit ſermo de futuro per modum pręteriti, ratio eſt propter certitudinem prophetię prout communiter dicitur, ſed quod de pręterito per modum futuri fiat ſermo: hęc ratio non ſufficit, ſed aſſignanda eſt alia.

ADDITIO. II.

In eodem capitulo vbi dicitur in poſtilla. Et laude mea infrenabo te.

Per diuinam laudem homo aſcendit in Deum per affectum, intantum, quod per hoc retrahitur ab his quę ſunt contra Deum: & hoc eſt quod hic dicit propheta. Laude mea infrenabo te, *ne intereas ſecundum ſanctum Thom. in 2. 2. q. 91. quę videtur magis propria expoſitio quam illa quę in poſtil. continetur de laude.*

ADDITIO III.

In eo. ca. vbi dicitur in poſt. Et dextera mea mẽſa eſt cælos.

Per hoc quod dicitur. Dextera mea palmizauit cœlos, *ſecundum Hebraicam literam, non ſolum intelligitur facilitas menſurationis, ſed etiam menſurationis debita congruentia, ſeu coaptatio ad rem quę ędificari intenditur, ſicut ille qui palma aliquid mẽſurat, ſic vt non excedat, nec deficiat ab intento, ſecũdum illud, Sap. 11. d.* Omnia fecit dominus numero, põdere & mẽſura.

Replica. In cap. 48. Poſt. exponit illum paſſum: Propter nomen meum furorem meum longe faciam. *Ideſt, feci, ponendo futurum pro pręterito. Burg. dicit vſitatum in prophetis ponere pręteritum pro futuro. propter certitudinem prophetię: Sed ponere futurum pro pręterito habet aliam rationem, quam tamen non aſſignat: poteſt autem pręter alias rationes dici, quòd prophetę vtuntur, & ſacra ſcriptura de Deo loquentes verbo omnium tẽporum indifferenter: quia ęternitas ſoli Deo conueniens coexiſtit omnibus differentijs temporum, ſicut dictum eſt ſupra Exòd. 30.*

In eodem capit. vbi dicitur. Et laude mea infrenabo te ne intereas. *hoc frenum dicit poſtil. ceremoniales obligationes quib. populus tenebatur, ne ad idola deflueret. Burgẽ. autem hoc factum paruipendens dicit illam laudem fore aſcenſum mentis in Deũ per affectum tam feruidum, vt per hunc tanquam per frenum retrahatur ab his quę ſunt contra Deum. Sed manifeſtum eſt ex litera, quòd illi Iudęi de quibus hic dicitur, huiuſmodi affectum non habuerunt ad Deum: quia coluerunt Deum timore ſeruili. Dum enim tribularentur ad dominum clamauerunt, vt dicitur de hoc populo in multis locis ſacrę ſcripturæ. Tempore autem proſperitatis defluxerũt ad idola: ideo dicitur de eodem:* Populus hic labiis me honorat, &c. *Vnde alia eſt laus Dei quę procedit à libera voluntate, quã quę à ſeruili obligatione. Prima non habet rationem freni ſed libertatis, quia fit amore iuſtitię. Secunda habet rationem freni quia fit timore pœnę. Prima non retrahit à malo, ſed tendit in bonum quod fit liberè ſine freno. Secunda autem retrahit à malo, ſed non afficitur ad bonum. Et quod de prima hoc non dicatur, ſed de ſecunda probat ſanctus Thom. exponens hunc locum & dicens: Infrenabo, ideſt. obligabo te ad ceremoniales laudes meas, ne ſacrificia idolis offerens intereas. Et adducit ad id concordantiam Pſal.* In chamo & freno maxillas eorum conſtringe. *Puto hic & alias oculos Burg. odio & liuore cęcatos vt videre non potuit, quòd vilipendendo poſtil. ſanctum Thom. vilipendit: cuius tamen dicta diu in prologo ſui operis igne charitatis examinata, & naturalis rationis dictamine multipliciter purgata, & tamen hic Burg. pro ſui erroris confirmatione allegat ſanctum Thom. ſecunda ſecundæ q. 91. eum ſic relinquat in contradictione.*

Mat. Pſal. 3.

CAP. XLIX.

A *Vditæ insulæ.* Post reliquiarum Israel vocationem & infideliū abiectionem (de quibus: *Non est pax impijs dicit dominus*) sub insularum nomine alloquitur in persona filij ecclesias de Gentibus.

b *Attendite populi.* ✻ Procopius. Intuere vti de præsentibus loquatur dominus, deque alio domino, per ea quæ sequuntur, suam ipse natiuitatem & seruitutem, cæteraque eiusmodi explicans, disputet, cum ait. *Dominus de vētre vocauit me. de vtero matris meæ recordatus est nominis mei.* Habuit.n. ante incarnationis tempus, nomina naturę suę cōgrua, De⁹, vita, lumen, sapiētia, virtus, & similia, sed Christus, & Iesus & nobiscum Deus, ad ea quæ œconomiam secuta sunt tempora, referūtur vnde sunt & illa. *Et paries filium & vocabis nomen Iesum*, cuius vt interpretationem doceret, ipse enim populū suum à peccatis eorum liberabit, adiunxit. At nobiscum Deus, ex naturæ & œconomiæ ratione inditū est, vt Iesus à facultate & viribus.

c *Gladium acutum. Non veni pacem mittere, sed gladium,* malos.s. à bonis separans.

✻ Procopius. Tāquā gladiū acutū esse ait, qui dignos ab indignis separet. nam & ipsa euāgelij ꝓmulgatio, gladius aduersus diaboli tyrannidē extitit. dedit nobis & ipsum spiritus gladiū .i. verbū Dei, cuius ope dæmonū fraudes ꝓpellimus. Cōueniet & sanctis ipsis oratio: indeq; est qđ spiritu oris sui Ananiā & Saphirā petrū interfecisse legimus, quod Ezechiā itē Rabsacę exercitū precibus fudisse quod Paulum denique verbo oris sui Elymā occæcasse. D

CAP. XLIX.

a ¶ Ecclesiæ fluctibus seculi vndique concussæ.

A Vdite insulæ, & attendi- 1

a ¶ Ab extremis terræ.

a te populi de longe. Do- 2

a ¶ Vocabis nomen eius Iesum.

b minus ab vtero vocauit

a ¶ Antequam nascerer.

me: de ventre matris †

a ¶ Per Gabrielem dicens. Vocabis nomen eius Iesum. b ¶ Vt spiritu oris sui interficiat impium. ¶ Verba oris mei. vnde: Gladius spiritus, quod est verbum Dei.

meę recordatus est nominis mei, & posuit os 3

¶ Protectione. a ¶ Potentiæ diuinitatis.

c meum quasi gladiū acutū: in vmbra manus 4

a ¶ Ab omni malo, vt vilitas carnis tegeretur potentia diuinitatis. vnde: Spiritussanctus superueniet in te, & virtus, &c.

d b ¶ Super alias, prophetæ enim & apostoli sagittæ sunt: Sagittæ potentis acutæ.

suę protexit me, & posuit me sicut sagittā ele- 5 6

a ¶ In carne. b ¶ Vnde supra. Tu es Deus absconditus c ¶ Diuinitatem. 7

ctā: in pharetra sua abscōdit me, & dixit mihi: 8

a ¶ Obediens vsque ad mortem. b ¶ De genere Israel secundum carnem. c ¶ Pater in me manens, ipse facit opera. 9

e Seruus meus es tu Israel, quia in te gloriabor, 10 11

d *Sicut sagittam.* ✻ Procopius. Est verò à patre etiam sagitta electa positus, vt eos feriat qui speculis eius digni sunt, quo more se dilectione percussam anima exiuit. idem nimirum in carne, q̄ vt dignis tantum cerneretur. assumpsit tanquam in pharetra reconditus. cant. 2.

✻ Origenes. Quam bonum est, hoc iaculo vulnerari. Hac sagitta vulnerati fuerūt illi qui inter se inuicem conferebant. *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis?* Hom. 2. in cā uca. Luc. 24.

✻ Hilarius. Intelligimus hāc sagittam vtilem esse ad cōfigenda nostra vitia. In pœna conscientiæ malos configit hæc sagitta, in dilectis vitia, & peccata vulnerat & sanat. Estque deuastās carbo & purgans, deuastat malos & purgat bonos. in Psal. 119. E

c *Gloriabor.* Quod non in alijs seruis. *Pater glorificaui nomen tuum.* Et alibi: *Exurge gloria mea &c.* Ioh. 17. a Psal. 56. q.

✻ Procopius. Corpore quidē quod à seruis dixerat, seruus dicatur Christus, genere aūt, quod ab Israele, Israel. Sed tanquam Dei virtus rebus ipsis quæ operatur, eum cuius virtus est gloria afferat, in forma serui factus.

☞ *Et ego*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLIX.

A Vdite insulæ. *Hic consequenter describitur modus .s. secūdæ liberationis factę per Christum. Sciendū tamen, quod aliqui doctores catholici totū istud capitulum exponunt de liberatione facta per Cyrum. Sed istud non videtur verū, quia populus de Babylone rediens non fuit in tanta prosperitate, quanta describitur hic: imo fuit in multa angustia, & paupertate, sicut dictum est sup. 35. c. & in pluribus alijs locis. Præterea sic exponentes magis Iudaizāt quātum ad hoc quam doctores Hebræorum antiqui, qui aliqua dicta in hoc c. referent ad tempus Christi .s. illud:* Dedi te in lucē Gentiū, vt sis salus mea vsq; ad extremū terræ, *& per consequēs alia quæ annectuntur huic sententiæ, consequenter vel antecedēter. Quòd aūt ita sit, patet in gl. magna super Gen. 41. c. vbi mouetur talis quęstio de Messia: Poterit ne dici, q̄ redemptor cū venerit, sit leuans facies .i. acceptor personarum secundū modū loquendi Hebraicū: & respondetur ibi: Absit: sed oēs confitentes ei corde & ore & operibus saluabit, sicut scriptum est Ier. 23. b.* In dieb. illis saluabitur Iuda & Israel, &c. *ac si dicat: Confitentes ei: & sic dicitur Isa. 49. b.* Dedi te in lucē Gētiū, vt sis salus mea vsque ad extremū terræ: *Hæc gl. secundū oēs doctores catholicos intelligitur ad literā de Christo, vt plenius videbimus: quando erimus ibi domino concedente: & per consequens alia quæ ad idē inducuntur de c. isto:* Dedi te in lucē Gentiū, &c. *secundum autorem vel autores illius intelligitur ad literā de Christo. Itē Act. 13. g. hac autoritas:* Dedi te in lucē, &c. *à Paulo & Barnaba inducitur tanquam dicta ad literam de conuersione Gentiliū ad fidē Christi, Item. Ra. Sa. dicit. q̄ habetur versus finem huius ca. Nunquid tolletur à forti præda, &c. intelligitur de Esau, per quē intelligit Romanū imperium, quia cum alijs Iudæis expectat per Meßiam futurū liberari de seruitute in qua sunt: & sic secundum eum referendum est ad tempus Christi: quod verum est. Sed expectant futurū quod per Iesum Nazarenū impletum est: pp quod dicit Mat. 17. d. Ergo liberi sunt filij: & loquitur de tributo Romano imperatori reddendo. Igitur exponendo capitulū secundū hunc sensum in duas partes diuiditur. Quia primo ponitur modus saluationis. Secundò tollitur metus desperationis, ibi.* Et dixit Sion. *Prima in duas, quia primo ponitur Saluatoris conditio, secundo subditur salutis operatio, ibi:* Et ego dixi: *Circa primum dicitur.*

1 Audite insulæ. *Hic excitatur attentio, vt per hoc designetur nunciandæ rei magnitudo.*

2 Dominus ab vtero, &c. *Hoc dicitur in persona Christi hominis, de quo adhuc existente in vtero matris dixit dominus per angelū suum ad Ioseph.* Vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum Mat. 1. F

3 Et posuit os meum. *In quo notatur efficacia verbi Christi ad præscindendum vitia.*

4 In vmbra manus suæ. *i. potestatis suæ.*

5 Protexit me. *non enim fuit captus à Iudæis, nisi quando voluit, & se obtulit, Iob. 18. a.* Dixi vobis. quia ego sum: si ergo me quæritis, sinite hos abire.

6 Et posuit me sicut. *In Hebręo habetur: Claram .i. limatā: per hoc intelligitur puritas & claritas doctrinæ Christi.*

7 In pharetra sua. *i. in sua prouidentia.*

8 Abscondit me. *vsque ad tempus reuelationis meæ.*

9 Et dixit mihi Seruus. *ratione humanitatis in qua accepit formā serui. Phil. 2. a.* Semetipsum exinaniuit for. ser. ac. &c. Christus nominatur Israel.

10 Israel. *sic nominatur Christus, qui de populo Israel natus: & ratione interpretationum, quarum vna est: Videns Deum quia anima Christi vidit diuinam essentiam ab instanti suæ creationis. Alia interpretatio est: Directus cum Deo: quòd optimè conuenit Christo homini, quia eius humanitas est instrumentum diuinitatis coniūctum ei: & sic in omnibus mouetur secundum deitatis instinctum.*

11 Quia in te gloriabor. *Per miracula, diuinę potestatis & excellentiæ demonstratiua.*

✻ Et ego

MORALITER.

1 *Audite insulæ, &c.* Capitulum illud literaliter exponit de modo liberationis factæ per Christum Moraliter autem potest exponi de modo liberationis ecclesiæ per bonum prælatum: Qui primo cognoscit promotionē suā à domino factam dicens.

2 *Dominus ab vtero, &c.* i. de studio sacræ scripturæ vocauit me ad regimē ecclesiæ suæ: & hæc est debita vocatio, nō de curijs principū & tumultib. seculariū negociorū.

† *De ventre, &c.* Repetitio est eiusdē sentētię p alia verba.

3 *Et posuit os meum, &c.* Per sanam doctrinam hæreses, & vicia rescindentem.

4 *In umbra manus, &c.* A dæmonum peruersitate.

6 *Et posuit me, &c.* à longo ferientem: ideo signat doctrinam sanam datam in scripto, quæ nō solum docet pręsentes, sed etiam futuros.

7 *In pharetra sua, &c.* Per specialem mei custodiam.

8 *Et dixit mihi, &c.* Diuina celebrando.

11 *Quia in te glorificabor.* i. per te gloriam meā ostendam alijs exemplo vitæ & verbo doctrinæ. Et quoniā dicitur Luc. 17. c. *Cùm omnia quæ præcepta sunt feceritis, dicite: Serui inutiles sumus.* Ideo subditur verbum boni prælati.

† Ego

A a *Et ego dixi.* Quasi dicat quomodo te glorificaui q magnam partem Iudæorum ad te reuocare non potui? Hic autem liberũ hominis monstratur arbitrium. Dei enim est vocare, nostrum credere: ipso tamen adiuuante, vt iusti voluntatis præmium consequentur.

* Procopius. Putāt nonnulli, *frustra laboraui* ex prophetæ persona dici, sed ꝓpriè magis ad saluatorem referatur, q auditis superiorib. ista reponat. Enim verò pater quomodo in me glorificaberis, cum multis ꝓ salute hominum laboribus sublatis, nihil profecerim, multis adhuc in infidelitate permanentibus & ipsis Iudæis. B

b *Ergo iudicium, &c.* Iudicabit pater, vtrũ omnia fecerim eis quæ debui: *Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti.* Et alibi: *Ego te glorificaui super terram.*

† Parum est legendum est interrogatiuè.

Iohan. 17. a

Ibidem.

† desertos Israel vt reducas.

c *Opus meum.* Alij: Labor & dolor meus: quia fleuit ciuitatem. Et ait in psal. *Quæ vtilitas in sanguine meo?* Iuxta Hebraicum. pendens in cruce longe a salute mea verba lamentationum mearum. D

Psal. 29. b.

d *Glorificatus.* q. d. Ego Iudæos perdidi, sed glorificatus sũ in Gẽtib. vnde: *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*

Parum est. Lxx. magnum. est.

* Procopius. Magnum re vera opus extitit cũ ad seruitutem formatus esset filius, ad humanæ naturæ salutem, quam condidit, serui formam assumere. Atque inde est quod glorificatur, tanq̃ rapinā minimè arbitratus esse se æqualē Deo.

e *Abominatam* Christum, & Nazaræos eius, quos quotidie Iudæi in Synagogis maledicunt: quia propter eos regnũ, locum, & Gentem amiserunt. E

f *Reges.* Propheta ad filiũ. *Reges vi.* te venientē ad iudiciũ. Reges. s. apostoli & alij qui cum domino iudicabunt.

∴ Procopius. Adorabunt omnes tum dæmum præcipuè, cum venerit in patris dextera cum angelis suis.

¶ Patri. a ¶ Quantum ad incredulos. b ¶ Patiendo. c ¶ Quia non profuit eis.

a Et ego dixi. In vacuum laboraui sine causa, & vanè fortitu 1
¶ Moriendo. 2
b dinē meam consumpsi. Ergo iudicium meum cũ domi- 3
a ¶ Quod feci eis. ¶ Coram. ¶ Respondet filio scilicet conquerenti inuacuum laboraui. ¶ Pater. 4
c no, & opus meum cum Deo meo. Et nunc hæc dicit domi
a ¶ Qui ex vtero formatur, seruus, ꝓpe latur vnde: De ventre matris meæ Deus meus es tu. b ¶ Per fidem. c ¶ Errantem in deserto creatore idola colentem vnde: Non veni nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. 5
nus, formans me ex vtero seruum sibi, vt reducam Iacob 6
¶ Tamen. ¶ In vnitate fidei 7
ad eum, & Israel non congregabitur. Et glorificatus sum 8
a ¶ Secundum hominem. b ¶ In resurrectione.
d in oculis domini, & Deus meus factus est fortitudo mea.
a ¶ Consolando, super abiectione populi mei. b ¶ Lxx. Magnum est tibi, vt voceris puer meus. c ¶ Tibi. d ¶ A morte animæ. 9
Et dixit: † Parum est, vt sis mihi seruus ad suscitandas tri- 10
a ¶ Tantum. b ¶ Quæ vicio suo corruerunt. c ¶ Despectiue. ¶ Ad fidem. d ¶ Et ideo ¶ Pro illis. 11
e ¶ O Isaia. ¶ Etiam. f ¶ Vt Gentes illuminatas ad fidem adducas. 12
bus Iacob, & † feces Israel conuertendas? † Dedi te in lucem 13
¶ Meorum 14
Gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Hæc 15
¶ Pater ¶ Fidelium. ¶ Sanctificans. a ¶ Christum. 16
e dicit dominus redemptor Israel sanctus eius, ad contem- 17
a ¶ Vidimus eum despectum, &c. b ¶ Christum, qui ante Pilatum & Caipham tanquam seruus iudicatus est 18
ptibilem animam, ad abominatam Gentem, ad seruum 19
a ¶ Ad literam, vel quorum cor in manu Dei. b ¶ In honorem tuum. 20
¶ Glorificationem tuam impendendo, & salutem Gentium. c ¶ Ecclesiæ. 21
f dominorum. Reges videbunt & consurgent principes, & 22

C

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ego dixi. *Hic consequenter ponitur salutis operatio, & primò respectu Iudæorũ, secundo respectu Gentilium, ibi:* Et glorificatus sum. *Circa primũ sciendum, q labores Christi ieiunando, vigilando, docendo, prædicando, & omnia alia erant ad nostram salutem ordinata, secundum quod dicitur Psal. 73. c.* Operatus est salutē in medio terræ: *& quāuis principaliter missus fuerit ad prædicandũ Iudæis in persona propria, propter quod dicit. Mat. 15. c.* Non sum missus nisi ad oues q̄ perierũt domus Israel: *tamē pauci Iudæi cōparatiuè ad alios crediderunt, & quantum ad illos dicit.*

Diuisio.

2 In vacuum laboraui. *Propter incredulitatem Iudæorum. Et ad idem facit quod sequitur.*

3 Sine causa & vanè. *licet enim mortuus fuerit in ætate virili, tamen ex laboribus videbatur iam antiquus, & in parte consumptus, propter quod dixerunt ei Iudæi, Ioh. 8. g.* Quinquaginta annos nondum, &c.

4 Ergo iudicium. *quia ipse videt, quòd nihil omisi de contingentibus ad salutem Iudæorum.*

5 Formans me. *quia ab instanti incarnationis fuit diuinitus corpus Christi formatũ, & animatum, & sic ex tunc perfectus fuit Christus omnibus scientiis & charismatibus.*

6 Vt reducam Iacob ad eum. *idest populum Israel descendentem à Iacob, ad quem docendum fuit missus, vt dictum est.*

7 Et Israel non congregabitur. *in oculis domini per susceptionem fidei, quia pro maiori parte in infidelitate sua permansit. Sicut enim Iacob & Israel sunt duo nomina vnius personæ, Gene. 32. ita sunt hic nomina vnius populi ab illo descendentis. Potest etiam hæc litera exponi, vt quod dicitur hic.* Vt reducam Iacob ad eum. *intelligatur de illis qui crediderunt ex populo Iudæorum, sicut fuerunt apostoli alijq; discipuli multi, vt habetur in Actibus apostolorum. Et quod subditur.* Israel non congregabitur, *intelligitur de illis qui remanserunt increduli.*

8 Glorificatus sum. *Hic consequenter describitur operatio salutis quantum ad Gentiles, qui fidem Christi receperunt; & diuiditur in duas partes, quia primo describitur huius salutis operatio, & secundò subditur gratiarum actio. ibi;* Laudatæ cæli. *Circa primum dicitur in persona Christi.* Et glorificatus sum. *inter credentes nomen meum, quod factum est virtute Dei patris, ideo subditur.* F

9 Et dixit parum est. *in humanitate assumpta ad suscitandas tribus Iacob de morte infidelitatis ad vitam fidei, secundum quam dicitur. Abac. 2. a.* Iustus autem ex fide viuit.

10 Et feces Israel. *idest vitia.*

11 Conuertendas. *In virtutes.*

12 Dedi te in lucem Gentium. *Per susceptionē luminis fidei.*

13 Vt sis salus mea *idest a me missa & data.*

14 Vsque ad extremum terræ. *Et hoc modo dicit Christus apostolis. Act. 1. a.* Eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.

15 Hæc dicit dominus. *scilicet Deus pater.*

16 Redemptor Israel. *quia dedit filium pro eius redemptione.*

17 Sanctus eius. *idest sanctificator.*

18 Ad contemptibilem animam *i. Christum denominando à parte totũ, qui in humanitate assumpta contēptibilis apparuit infra 53. b.* Quasi absconditus vultus eius, & pe. pectus, &c.

19 Ad abominatam Gentem. *i. primitiuam ecclesiam, quam supra modum abominati sunt principes Iudæorum, vt patet in actibus apostolorũ in pluribus locis. similiter postea multi Romani imperatores, vt Nero, Domitianus, Diocletianus, Maximianus, & multi alij eam totaliter exterminare quærentes.*

20 Ad seruum dominorũ. *i. populum catholicum, quia tunc Christiani frequenter condemnabantur ad metalla fodienda, & alia opera seruilia facienda.*

21 Reges videbunt. *miracula in virtute nominis Christi fienda per apostolos, & eorum successores.*

22 Et consurgent principes. *ad statum fidei Christianæ, quod maxime patuit tempore Constantini.*

* Et

MORALITER.

† 1 *Ego dixi.* In uacuum laboraui, &c.

4 *Ergo iudicium.* i gratiā eius tantum expecto, ideo subdit.

5 *Formans me.* ex infusione suæ gratiæ.

6 *Vt reducam, &c.* s. simplicem baptizatum.

7 *Et Israel.* Literatus superbus cum sanctis nō sociabitur Vnde beatus Aug. cum legisset vitam Pauli simplicis fertur dixisse: Simplices & illiterati rapiunt cęlum, nos autem cum literis nostris trudimur ad infernum.

Augustin. de Paulo simplice.

8 *Et glorificatus sum, &c.* s. in spe, sed quia bonus prælatus non solũ in sua diocesi ꝓficit, sed etiā in aliis. sicut patet de B. August. & Ambrosio & similibus. qui per libros ab eis cōditos proficiũt toti ecclesię Dei, ideo dr̃ à domino sibi.

9 *Parum est, &c.* Sequitur.

12 Dedi te in lucem Gentium, &c.

15 *Hæc dicit dom.* quoniam sub bono prælato proficiunt magni, & parui, ideo subditur. *Hæc dicit dom. &c. ad contemptibilem animam, &c.* in quo notantur parui.

21 Reges videbunt & consurgent principes, in quo notantur magni.

† Et

a In tempore placito. Passionis, resurrectionis in quo placuit a Deo redimere genus humanum. * Procopius. Fuerat enim ante mūdi cōstructionē prę cognitū Christi mysterium, id̄ his emicuit temporibus, q b bus præpotenti placuit. Itaque īcarnationis tēpus diei nomine signi- c ficat, vt Paul⁹: *Ecce nunc tēpus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* b *Super vias pascentur, &c.* * Eusebius. veteri lege cautum erat, ne quis extra Ierosolymitanū templum sacrificia Deo offerret, aut vescere

a¶Te ¶Cum venerit in gloria patris cum angelis. b¶Patrem.
& adorabunt propter dominum, quia fidelis est: & sanctum Israel
a¶In salutem mundi. b¶Pater ad filium. c¶Gratiæ de quo: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc di.s a. d¶Dicentem. Pater clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te. &c.
qui elegit te. Hæc dicit dominus: In tempore placito exaudiui te, &
a¶Humanæ. b¶In cruce. c¶Dicentis: Quare me dereliquisti. d¶Morte superata. ¶A morte superata. e¶Amicitiæ & charitatis.
in die salutis auxiliatus sum tui. Et seruaui te, & dedi te in fœdus po
¶Fidelis. a¶Ad vitam animæ. b¶Iudæorum qui credere noluerunt. ¶Terrenos qui in idololatriæ iacebant erroribus. d¶Gentes: Postula a me, & dabo tibi Gen. hære tu.
puli, vt suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas, vt di-
a¶Per varios errores. b¶Funiculis peccatorum: Funibus enim peccatorum suorum quisque constringitur. c¶Infidelitatis & ignorantiæ, qui lucem videre non poterant. d¶Illuminamini.
ceres his qui vincti sunt, exite: & his qui in tenebris, † reuelamini.
a¶Et sic. b¶Conuersi lumen Christi aspicientes. ¶Doctrinas apostolorum & prophetarum. b¶Dominus pascit, & nihil mihi deerit, &c. c¶Apertis scripturis. d¶Erit. e¶Pasti ante. f¶Panem verbi.
Super vias pascentur, & in omnibus † planis pascua eorum. Non
a¶Aquam sapientiæ. b¶Aduersa seculi non nocebunt. Per diem sol non vret te, neque luna per noctem. c¶Christus qui in misericordia sua redemit.
esurient neque sitient, & non percutiet eos æstus & sol: quia mise-
a¶Benedicite domino de fontibus Israel. Et alibi: Haurietis aquas de fontibus saluatoris. b¶Veteris & noui testamenti.
rator eorum reget eos, & ad† fontes aquarū†portabit eos. Et ponā
a¶Impedimenta mundi, vel apostolos, qui via aliis. ¶Eis. b¶Planam. c¶Gradientes super semitas meas. d¶Quibus paratur via.
omnes montes meos in viam, & semitæ meæ † exaltabuntur. Ecce isti
a¶Ab Oriente. b¶Ad fidem ad vnitatem ecclesiæ. c¶Alii fideles. d¶Quasi ab omnibus mundi partibus. e¶Occidente.
de longe venient, & ecce illi ab Aquilone & mari, & isti de terra
a¶Ergo. ¶Dominum de salute humani generis. b¶O angeli. c¶Habitatores terræ. d¶Ex immensa cordis lætitia. e¶Præ eminentes virtute.
Australi. † Laudate cœli, & exulta terra: iubilate montes laudē: quia
¶Per filium. ¶Pater. a¶Fidelem, qui scilicet ex Iudæis crediderunt. b¶Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. ¶Gentium quæ sine lege & sine Deo. ¶Qui deserti dæmonibus subiacebant.
cōsolatus est dn̄s populū suū, & pauperū suorū miserebitur. Et dixit

c *Et ponam oēs* D *modo.* * Proco. Dicas, & montes peculiariter magis aīas eas quę rerum præclarè gestarum virtutisq; gloria, dum in terris versant̄, in altū erigun̄tur. Humiles † migrate manifestate vos. autē eos quos d̄ quatuor mū̄di cardinibus Spiritussancti participes effectos, diabolica seruitute Christus liberauit. d *Dixit Sion. Ie* † ducet. *rusalem & Siō* E quatuor modis dr̄. Terrena. s. de qua: *Ierusalem quæ occidis prophetas.* Cōgregatio iustorum in terra positorum. vnde. *Diligit dominus portas Sion.* Multitudo cœlestium Matt. 13. d Psal 85. a. Gal 4 d. Apoc. 21. a.

tur ante dominum. Ecce quomodo iam in lege noua, in oībus viis pascuntur, & in oībus viis pascua fideliū sunt. c *Et* virtutum, & sanctorum iam cum domino regnantium. vnde: *Quæ sursum est libera est, quæ est mater nostra.* Et illa quā Iudæi

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Et ado. propter do. *Scilicet patrem.*
2 Quia fide est. *Mittendo redemptorem mundo, sicut patribus promiserat.*
3 Et san. Israel. *idest sanctificatorem eius.*
4 Qui elegit te. *Scilicet Christum hominem ad opus redemptionis humanæ.*
C 5 Hæc dixit do. *idest, Deus pater.*
6 In tempore placito. *idest gratiæ.*
7 Exaudi. te. *Omnis enim creatio Christi ad patrem fuit exaudita quę processit secundum deliberatiuam voluntatem.*
8 Et in die salutis. *idest, in die passionis, qua operatus est salutē in medio terrę.*
9 Auxiliatus sum tui. *Dando constantiam patiendi.*
10 Et serua te. *Recipiendo animam tuam in morte, & priuando corpus à corruptione.*
11 Et de te, &c. *Vt per te Deo fœdere.*
12 Vt su. ter. *idē habitātes in terra à morte culpę ad vitā gratię.*
13 Et possideres hæ. dissipatas. *idest, nationes Gentium diuersis erroribus laceratas.*
14 Vt diceres his qui vin. sunt. *Consuetudine peccandi.*
15 Exite. *Per veritatem pœnitentiæ.*
16 Et his qui in tenebris sunt. *Scilicet ignorantiæ.*
17 Reuelamini. *In veritatis cognitione.*
18 Super vias pascentur. *idest, in obseruatione mandatorum & consiliorum.*
19 Et in omnibus planis. *idest in sanctorum exemplis quæ sunt ita plana quod possunt ab omnibus videri.*
20 Pascua eorum. *Quia magis ædificant exempla quam verba.*
21 Non esurient neque sitient. *Ex hoc enim patet, quod non intelligitur de reditu captiuitatis Babylonicę, quia nunquam sic est impletum: sed de redemptione facta per Christum, quę quidem habet effectum in consecutione vitæ beatę, vbi nullum sentitur malum, & habetur omne bonum. Ideo subditur.*
22 Et ad fontes aquarum potabit eos. *Per quod designatur* F *quies appetitus in bono adepto.*
23 Et ponam omnes montes, &c. *Per hoc intelligitur remotio impedimentorum publicationis Euangelij per discursum apostolorum aliorum quem discipulorum, vt fuit dictum supra 40. c. Ideo subditur.*
24 Ecce isti de longe. *Scilicet ad fidem per prędicationem.*
25 Et ecce illi ab Aquilone, &c. *idest, de omni parte terrę habitabilis aridæ & insularum maris.*
26 Laudate cœli. *Hic consequenter ponitur huius beneficij gratiarum actio, cum dicitur:* Laudate cœli. *idest, angeli qui sunt ciues cœli, & Christo nato gratias agentes cantauerunt.* Gloria in altissimis Deo, &c. *Lucę 2. b.*
27 Et exulta terra. *idest, habitantes in terra, quantum ad minores & mediocres.*
28 Iubilate montes laudem. *Quantum ad maiores.*
29 Quia consola. est dominus. *Per modum prædictum.*
30 Et dixit Sion. *Hic consequenter tollitur metus desperationis: Et primò redemptionis fiendæ per Cyrum secundo respectu redemptionis fiēdæ per Christū: quia istę duæ simul tanguntur à propheta, vt dictum est supra secunda ibi:* Leua in circuitu. *Circa primum dicitur:* Et di. Sion. *idest, illi qui fuerant habitatores Sion.*
* Dereli-

MORALITER.

† 1 *Et adorabunt propter dominum Deum, &c.* Proficientes in bono ex tua doctrina. Et quoniam boni prælati Deum deprecantur pro tali profectu populi sui, subditur.
5 *Hæc dicit dominus. In tempore placito exaudiui te.* idest, homines terrenos a morte culpæ.
13 *Et possideres hæreditates, &c.* idest, animas peccatis laceratas.
14 *Vt diceres his qui vincti sunt.* Cōsuetudine peccandi quę est quædam cathena ligans peccatorem in culpa.
16 *Et his qui in tenebris sunt.* Scilicet ignorantiæ.
18 *Super vias.* s. mandatorum Dei, & consiliorum.
† *Pascentur.* Doctrina tua.
19 *Et omnibus planis.* Idest, sanctorū exemplis quæ de plano etiam à simplicibus capiuntur.
20 *Pascua eorum.* Idest, refectio mentis.
21 *Non esurient, &c.* scilicet illi qui perducti fuerint ad cęli gaudia.
23 *Et ponam omnes montes in viam.* Idest, impedimenta prædicationis auferam, nā & prælati qui ratione status montes possunt dici, dant proficere valentibus autoritatē prędicādi in omnibus partibus suæ diocesis. Ideo subditur.
24 *Ecce isti de longe venient.* & quoniā ex tali profectu laudandus est Deus. Sequitur.
26 *Laudate cœli.* Idest Angeli.
28 *Et exulta terra.* idest, habitatores terræ: nam vtrique debent de conuersione peccatorum gaudere.

Apoc.21.
† Istæ obliuiscentur.

A Iudei,& nostri Iudaizātes, fingunt descendere de cœlo ornatā s̄m Apocalypsim Ioā. Sciendum aūt quia congregatio sanctorum in captiuitate Babilonis,hoc dicit: *Dereliqui me do.*
a *Ecce in manibus,&c.* Ex hoc discimus Ierusalem in regione Palestinæ non esse quęrēdā: quæ totius prouinciæ deterrima, & saxosis mōtibus exasperata penuriam fontium patitur.

† ligabis.

† effugabuntur.

B b *Structores.* Apostoli & alij: Culpa Iudæorum,idest, Scribarum, & Pharisæorū destructa es,prædicatione quorundā Iudæorum.i.apostolorū tam de Iudæis, quam de Gentibus congregata es.

† appropinqua.vade vltra propter me.

† leuo
Lib.1.de vnitate ecclesiæ cap.7.

* Augustinus. Breui ædificaberis (ò ecclesia) ab his a quibus euersa es, idest, a regibus terræ qui prius persequebantur ecclesiam, post adiuuare eam vehementer. Sed quia multi eorū in suis iniquitatibus mortui erant adiūxit, & qui desolauerūt te, discedent a te.
c *Omnes isti congregati.* Iudæi ex omni natione, quæ sub celo est, in die Penthecostes dispersi.n. fuerāt tempore Machabæorum ab Antiocho Epiphane. Ex his crediderunt vno die tria milia,altera quinque milia.Gentesque ex omnibus partibus mundi quotidie congregantur ad fidem ecclesiæ.
D

E

d *Ornamento.* Varijs spiritus sancti gratijs, quibus ornatur sponsæ ambitio, de qua dicitur: *Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato,circundata varietate.*
F

e *Ego sterilis.* Quia post Aggeū,& Zachariā, & Malachiā, qui

(a Congregatio sanctorum. b Captiuam. c Iam diu. d Sed.)
Sion:dereliquit me dominus,& dominus oblitus est mei.Nunquid 1
(Responsio domini natural similitudine vtentis.)
obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vte- 2 †
(a Non. b Tamen. Quasi:Plus aliquid dicam. c Duritia mentis vincens iura naturæ. d Creator. e Creatura. Semper sanctorum animas in medio corde retineo.)
ri sui? †Et si illa oblita fuerit,ego tamen non obliuiscar tui. Ecce in 3
(a Lxx.Super manus meas depinxi muros tuos. b Vt semper videam & memorem te, ne te arbitraris penitus derelictam. c Patriarchæ & prophetæ qui orationibus tui te muniunt.)
manibus meis descripsi te, muri tui coram oculis meis semper. Ve- 4 5
(a Scribæ & Pharisæi traditionibus suis b Prauis exemplis suis doctores praui.vt sequaris traditionibus hominū non legem Dei. c Capti à Romanis d Leuate oculos vestros & videte regiones,quia iā albæ sunt ad messem.)
nerunt structores tui, destruētes te & dissipātes à te exibunt. Leua 6 7 8
(a O apostoli & primitiua ecclesia.)
in circumitu oculos tuos,& vide:omnes isti congregati sunt, vene- 9
(a Iurando securos facit.hoc est iuramentum veteris testamen. b Fidelibus tam Iudæis quàm Gentibus:Fœlix quisquis est,vt ornamentum ecclesiæ dicitur.)
runt tibi. Viuo ego, dicit dominus:quia omnibus his velut orna- 10 11 12
(a Ornaberis. b Ecclesia quæ est Christi corpus: vnde eis tanquam de vna persona loquitur,iuxta primam regulam Ticonij c Infidelium.)
mento vestieris,& †circundabis tibi eos quasi sponsa.Quia deserta 13
(a Sine Deo. b Veniente Euangelio. c Quia subintrabunt fideles.)
tua, & solitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ, nunc angusta erunt præ 14
(a A Romanis b A Deo separabant à falsa doctrina & operatione mala. c Pharisæi & Scribæ. Persecutores.)
habitatoribus: & longè †fugabuntur qui absorbebant te. Adhuc 15
(a O primitiua ecclesia b Quia diu sterilis fuisti. c In Iudæa.in synagogis.)
dicent in auribus tuis filij sterilitatis tuæ. Angustus est mihi locus: 16 17
(a In toto mundo in ecclesijs. b Latius,ne comprimar blasphemiis Iudæorum. c Admirando non valens magnitudinem lætitiæ tuæ ore proferre.)
†fac spacium mihi,vt habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit 18 19
(a Filios. b Eram. c In generatione fidelium. d Deo. d In Babylonem.)
mihi istos? Ego sterilis & non pariens,transmigrata & captiua: &
(a Filios. a A Deo viro meo. Filios. Miratur quomodo tam caritales & tot genuerit)
istos quis enutriuit? Ego destituta & sola,& isti †vbi hic erāt? Hęc di- 20
(a Pater. b Quasi.Non nutreris vnde filios habeas,&c.ecce,&c. c Reuelo,qui exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabunt.)
cit dominus Deus. Ecce †leuabo ad Gentes manū meā:& ad popu- 21 22

C

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Dereli.me.do. *Hoc dicebant Iudæi Babylonem ducti,post destructionem ciuitatis & templi: quod remouetur cum subditur.*
2 Nunquid obliuisci potest. *Et patet litera.*
3 Ecce in manibus meis descripsi te. *Idest,ita te habeo in memoria,sicut illud quod tenetur manu.*
4 Muri tui. *Scilicet ciuitatis & templi.*
5 Coram oculis. *Quia præuideo eorum reparationem.*
6 Venerunt structores tui. *Idest,citò venient.scilicet Zorobabel & Iesus filius Iosedech, ad reædificationem templi,& Neemias ad reædificationem ciuitatis.*
7 Destruentes te. *Idest,conantes te destruere.*
8 A te exibunt. *Quod patet impletum de Samaritanis quos noluerant reuersi de captiuitate associari sibi in templi reędificatione, vt habetur.1.Esdr.4.& similiter.de ædificatione ciuitatis,dixerunt eis Neemiæ 2.d.* Vobis non est pars & iustitia & memoria in Ierusalem.
9 Leua. *Hic remouetur metus desperationis respectu redemptionis fiendæ per Christum. In primitiua enim ecclesia erant credentes pauci,& de humili plebe,& persecutionibus principum oppressi,vt patet in Act.Apo.propter quod æstimari posset de facili,quod totū citò deberet annihilari: & ideo denunciat ecclesiæ primitiuæ multiplicationem magnam fidelium.& primò denunciatur hæc multiplicatio. secundò remouetur quædam obiectio,ibi:* Nūquid tolletur. *Circa primum dicitur:* Leua in circumitu oculos tuos. *idest, ad omnes partes orbis.*
10 Et vide. *multi populi ad te per fidem venientis.*
11 Omnes isti congregati sunt. *In fide formata charitate.*
12 Omnib. his velut ornamento vestieris. *Multitudo enim fidelium est ecclesiæ ornamentum.*
13 Quia deserta tua &. *Sic vocat terram Iudææ,quia post passionem Christi a Romanis fuit destructa.*
14 Nunc angusta erunt. *idest,omnes fideles non possent ibi capi, propter quod apostoli aliique discipuli pro maiori parte egressi sunt inde ad alias partes mundi pro dilatatione fidei.*
15 Et longè fugabuntur qui absorbe. *idest,sitiebantur absorbere quia principes Iudæorum qui conabantur ecclesiam nascentem absorbere,vt patet Act.4.5.& 8.& in pluribus alijs locis, per Romanos partim fuerunt trucidati & partim captiuati.*
16 Adhuc dicent in aurib. tuis,&c. *Idest, paucitatis fidelium.*
17 Angustus est mihi locus. *Quia sicut dictum est, exierunt apostoli per diuersum orbem pro multiplicatione fidelium.*
18 Et dices in corde tuo. *Præ admiratione tantæ multiplicationis.*
19 Transmigrata & captiua. *Quia tempore persecutionis quæ facta est sub Stephano,omnes fideles qui erant in Ierusalem dispersi sunt ad alias regiones præter apostolos, Act.8.illi etiam qui poterant capi,trahebantur ad carceres vt captiui, Act.9. & modus hic multiplicationis ostenditur cum subditur.*
20 Hæc dicit dominus. Ecce leuabo ad Gentes. *Non fiet virtute humana,sed diuina.*
21 Manum meam. *in operibus miraculosis,quibus visis Gentiles conuertebantur.*
22 Et ad po.exal.sig.meum. *Idest,signum crucis.*

* Et

MORALITER.

† *Et dixit Sion.* Aliquando fuit ecclesia in tanta tribulatione,quod videbatur aliquibus Deus eam deseruisse:& † & adhuc magis videbitur Antichristi tempore: propter quod in eius persona dicitur. *Et dixit Sion: Dereliquit me do.* propter quod Deus eam consolatur,dicens.
2 *Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum.* Quasi diceret non,sic nec ecclesiam meam derelinquam.
4 *Muri tui coram oculis meis,* Idest,disposui te claudere clausura virtutum.
6 *Venerunt structores tui.* Idest doctores sacri.
7 *Destruentes te.* idest heretici.
8 *A te exibunt.* A sacris doctoribus confutati. Promittit etiam ei multiplicationem fidelium, & bonorum spiritualium,cum dicitur.
9 *Leua in circuitu oculos tuos & vide:omnes isti,&c.* Et hoc modo literaliter exposui vsque ad finem huius capituli. Nec occurrit mihi alia spiritualis expositio conuenientior hic ponenda,nec eadem ratione in residuo libri huius quod simili modo literaliter exposui,scilicet de Christo & ecclesiæ processu.

6 Vene-

† MORA-

a¶Filium. ¶In vexillo crucis. b¶Crucem. ¶Quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. c¶Tunc. ¶O primitiua ecclesia. d¶Apostoli ad fidem, vel angeli post mortem ad requiem.

los exaltabo † signum meum. et afferent fi-

a¶Filioli mei,quos it.p. b¶Verbo & opere. c¶Fœminas vel animas. ¶Vnde: Lac vobis potum dedi,non escam. 1

lios suos in vlnis, & filias tuas sup humeros

a¶Apostoli. b¶Quorum cor in manu Dei:vnde Abrahæ dicitur. Rex ad Deum tuum nobis es c¶In lacte verbi.

portabunt. Et erunt reges nutricij tui,& regi 2

a¶Supplices. ¶Alias dimisso.

a næ nutrices tuę. Vultu in terra demisso ado- 3

a ¶O primitiua ecclesia in capite tuo,qui est Christus.

b rabunt te,& puluerem pedum tuorũ lingēt.

c a¶Per hæc omnia. b¶Non alius. c¶Trinitas. d¶Super me scilicet.

Et scies quia ego dominus,super quo nō cō- 4

¶In iudicio. ¶Fideles. a¶Per quemlibet sanctorum. 5

fundentur qui expectant† eum. Nũquid tol- 6

a¶Diabolo. Cum fortis armatus custo. atrium suum, in pa sunt omnia quæ possi b¶Humanum genus. c¶Idem. d¶Mundus in maligno positus est.

letur à forti præda, aut † quod captũ fuerit à

a¶Qui audet dicere: Hæc omnia dabo tibi si pro a me.

d robusto, saluum esse poterit? Quia hæc dicit

a¶Humanum genus captiuam duxit captiuitatem. b¶Diabolo. c¶Per filium.

dominus: Equidem & captiuitas à forti tol- 7

a ¶Diabolo. b¶Per sanguinem filij.

letur, & quod ablatũ fuerit à robusto salua-

a¶Dæmones, vel Gentes, vel Iudæos. b¶Iniuste. c¶Et in præsenti & in die iudicij.

bit. Eos verò q̃ iudicauerũt te, ego iudicabo,

a¶In fide. b¶A morte æterna. c¶In præsenti,& in futuro. 8 d¶Contrarias potestates

& filios tuos ego saluabo. Et cibabo hostes 9 10

a¶Pœna carnalitatis,scilicet suis peccatis ¶Non aliena morte,sed propria. 11 b¶Pęna sanguinis quem fuderunt.

e tuos carnibus suis, & quasi musto sanguine 12

a¶Sic. ¶Tunc. b¶Quæ videbit salutare Dei.

suo inebriabũtur. Et sciet omnis caro q̃a ego

a¶In sanguine filij. b¶Qui luctatus sum cum Iacob,vel fortitudinis Iacob auxiliator fui:vt in passione superatus, benediceret crucifigentibus. 13 Pater ignosce illis,&c.

f dñs saluãs te,& redemptor tuus fortis Iacob. 14 15

qui & Esdras, non habuerunt prophetas, qui eos in lege nutrirent, vsque ad Ioānem Baptistam.

a *Reginæ*. Idem, sed magis affectuosè. Vnde: *Astitit regina,&c.* Quæ, scilicet quotidie Christi paruulos nutrit & ad perfectam ætatem ducit.

* Procopius. Summum fore fidelibus honorem demonstrat, quod eorum nutritios reges, & reginas nutrices fore significat. imò, & ipsa gentium imperia, demēsis in pauperes nutritiorum more, distributis, ecclesiæ subseruitura. Aliàs autē & ipsa vehemens sollicitudo, nutritijs gloriam conciliat, qui genuflexo in ecclesia terræ frontem allidunt, puluerem ipsum vt ita dicam, propter fidem delingere gestientes.

B b *Adorabunt*. Venerabũtur secundum illud: *Adorabunt scabellum pedum eius*, in quo pede maiestas indicatur.

c *Puluerem pedum tuorum.* Omnem. s. terrenitatem verbo & exemplo mundabũt, secundum quod dictũ est: *Quodcunque solueris super terrā erit solutum &c.* vnde. *Excutite puluerem pedum vestrorum.*

* Prosper. Prosternent se ad pedes tuos, ò ecclesia. & pedum tuorũ puluerem lingent, idest, basiabunt pedes principum ecclesiæ humiles, cum petent baptisma.

d *Quia hæc dicit dominus.* Respondet quæstioni, quia hæc, scilicet in aduentu suo compleantur.

e *Carnibus suis.* Non aliena morte, sed propria, vt qui carnales sunt, (quia domini spiritum perdiderunt suis carnibus saturentur. Vnde: *Dũ appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas.* Non enī spiritus, qui incorporalis est, sed caro comeditur, ferocium bestiarum patens morsibus. D

Psal. 26. a

f *Fortis Iacob*. Qui dedi fortitudinem Iacob luctandi cum angelo oratione (vt aiunt) non manibus. Volebat enim angelus, qui eum custodiebat in peregrinatione, ad Deum recedere. Euicit autem oratione, vt eum benediceret & audiuit: Si cum Deo fortis es in oratione, scilicet, quantò magis contra homines præualebis? quasi & oratione contra Esau quem metuis, præualebis.

Gen. 32. f.

† me.

† captiuitas iusta euadet?

* Origenes. Tibi præstatur vt deuictis gyganti bus, intres in regnum, qđ illi perdiderunt, vt impleatur quod scriptum est. Quis accipiet à gygante spolia? Vnde dominus dicebat in Euangelio. *Nemo potest introire in domum fortis, &c.* Qui licet propter superbiā suam a domo cœlesti sit deiectus, tu tamen nisi viceris illum, non intrabis in domum fortis. Neque vinci solum, verum & alligari oportet, nisi enim alligetur, haud tutum esse poterit iter nostrum. Nunc ergo quantum ad comparationem humanæ & dęmonicæ naturæ, nos locustæ sumus, & illi gygantes, si vero sequamur Iesum, tanquam nihil erunt in conspectu nostro.

E Hom. 7. in Numeros.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et afferent filios suos. *Quia se & prolem suam offerebant apostolis alijsque discipulis, vt fierent filij ecclesiæ per susceptionem sacramenti baptismatis.*

2 Et erunt reges nutricij tui. *Hoc patet impletum in multis regibus & reginis, qui fidem catholicam suscipientes pascebant pauperes fideles.*

3 Vultu in terra demisso,&c. *Idest habebunt te in maxima reuerentia, quod patet impletum tempore Constantini & aliorum regum Christianorum.*

4 Et scies, quia ego do. *Per experientiam tanti boni.*

5 Super quo non. *Quia finaliter consequuntur expectata.*

6 Nunquid tol. *Hic remouet obiectionē: quæ posset fieri: Et primò ponit eā dicens:* Nunquid tolletur à forti præda. *Tanta. n. erat potestas principum Iudæorum in primitiua ecclesia quòd primò conati sunt ecclesiam absorbere, & multo maior imperatorum Romanorum qui postea idem attentauerunt, vt supra dictum est, quod nō videbatur possibile ecclesiam erui de manibus eorum: Et per fortem hic intelligitur potestas Iudæorum, per robustum potestas Romanorum. Consequenter remouet hanc obiectionem, dicens.*

7 Equidem &c. à for. tol. *quia in vtraque persecutione non solum ecclesia fuit saluata, sed etiam mirabiliter multiplicata.*

8 Eos vero. *Idest, Iudæos & Romanos.*

9 Qui iudicauerunt te. *Iniustè.*

10 Ego iudicabo. *Inferendo pœnam debitam pro peccato: ideo subditur:* F

11 Et cibabo hostes tuos carnibus suis. *Idest, istos satiabo de carnibus illorum, quia Romani multum sanguinem Iudæorum effuderunt. Iudæi etiam inter se multa bella intrinseca tunc temporis habuerunt, vt dicit Iosephus multi etiam imperatores Romani persequentes ecclesiam per senatum ad mortem condemnati sunt, vt patet de Nerone, qui primam mouit persecutionem, & de Domiciano, qui mouit secundam.*

12 Et sciet omnis caro. *idest, scire poterit omnis homo.*

13 Quia ego dominus saluans te. *Tantas enim persecutiones sustinuit ecclesia, quod quilibet rationabiliter scire potest, quod stetit sola virtute diuina.*

14 Redemptor tuus. *Proprio sanguine.*

15 Fortis Iacob. *idest, fortis supplantator diaboli, & sic Iacob est nominatiui casus. vel fortis ad defendendum populum meũ catholicum: & sic Iacob est genitiui casus vel datiui. nomina. n. Iacob & Israel translata sunt ad populũ catholicũ, vt ostensum est supra.*

* CAP.

ADDITIO

In cap. 49. vbi dicitur in postil. Reges videbunt miracula in virtute Christi.

Iste versus. Reges videbunt. *punctuatur sic in Hebræo.* Reges videbunt & consurgent. *ibi punctus. Et est sensus quod reges videntes miracula Christi, seu discipulorum eius. Consurgent .s. ad venerandam doctrinā Christi, eo modo quo dicitur Leui. 19 g* Coram cano capite consurge. *Sequitur.* Et principes adorabunt dominum Deum tuum. *Et est sensus: Principes videbunt miracula supra dicta. Et adorabunt Deum, scilicet qui prius adorabant idola: & est quasi repetitio eiusdem.*

CAP. L.

a ¶Quasi: Nullus. ¶Quasi: Dicitis ò Iudæi me abiecisse matrem vestram, sed ipsa prior abiecit me. 1

a HÆc dicit dominus: †Quis 2
est hic liber repudij ma-
tris vestræ quo dimisi
a ¶Ac si dicat: Libellū repudij ostendere non potestis. Sed dicetis forsitan, quod creditori meo non aliud habens, vos reddiderim.
b ¶Tanquam non habens quid aliud reddam.
eam? Aut quis est creditor meus, cui 3
a ¶Quasi: Ego non vendidi vos, sed vos ipsi.
vendidi vos? † Ecce enim in iniquitati- 4
b a ¶Pro libidine auaritia & huiusmodi. ¶Diabolo. qui animas accepit propter peccata vestra. b ¶Non culpa mea.
bus vestris venditi estis, & in sceleribus ve- 5
a ¶Vltra tenere non potui: volentem abire permisi. b ¶Fornicantem. 6
c ¶In carne.
stris dimisi matrem vestram: † quia veni, &
a ¶Quia omnes quasi bestiæ. ¶Homo cum in honore esset non intellexit. 7
c b ¶Ad pœnitentiam. c ¶Vocantem.
non erat vir: vocaui, & non erat qui audiret. 8
d †Nunquid abbreuiata, & paruula facta est 9
a ¶Potentia. b ¶A diabolo sicut liberaui ab Aegypto. ¶A Babylonijs. 10
e manus mea, vt nō possim redimere: aut non 11
a ¶Populum meum sicut olim.
est in me virtus ad † liberandum? Ecce in in- 12
a ¶Iussione mea. b ¶Aquis. c ¶Si voluero, sicut feci mare rubrum.
d ¶Mundum, vt eius amaritudo siccetur.
crepatione mea desertum faciam mare: po- 13
a ¶Alia sicut Arnon & Iordanem. ¶Prauas doctrinas, de quibus draco dicebat. Mea sunt flumina, & ego feci ea. b ¶In stercore suo.
nam flumina in siccum. Computrescent pi-
a ¶Curiosi. ¶Sicut in flumine Ægypti. b ¶Spiritus sancti gratia.
c ¶Separati a bonis piscibus. d ¶Aquæ viuæ. ¶Sicut in Aegypto arescentibus fluuiis.
f scēs † sine aqua, & morientur in siti. Induam 14
a ¶Aereos b ¶Tribus diebus in Aegypto tenebras palpabiles fecit, vt cœlum sacco opertum videretur.
g cœlos tenebris, & saccum ponam operimē- 15

CAP. L.

A Hæc dicit dominus: *Quis est.* Post vocationem Gētium, post captionem fortis, cuius præda diuisa est Apostolis, loquitur ad populum Iudæorum super Sion quæ superius ait: *Dereliquit me dominus, &c.*

Sup.49.d. Li.6. in Leuiticum. * Isichius. Synagoga repudiata est à Deo suo tāquam a viro suo, qui ei per electionem vir factus fuerat, sed quia postea culpabilem reperit, propterea eam repudiauit. Osee 2. *Iudicate matrē vestram, iudicate quia ipsa non vxor mea, & ego non vir eius.*

Rom.7.c. Ioan.8.d b *Vendidi. Ego autem carnalis sum venundatus sub peccato. Qui facit peccatū seruus peccati est.* Rom.6.d Vnde. *Non regnet peccatum in corpore vestro.*

Lib. de Tobia cap.8. * Ambrosius. Venditur, qui obligatus fœneratori fuerit, & venditur non vno pretio, sed quotidiano, & B qui tali domino animam vendit, non vendit ære, sed culpa & peccato.

Hom.16. in Exod. * Origenes. Diaboli serui fiūt peccatores, & vide qua pecunia eos emat, homicidio, adulterio, furto, hæc n. †in frâ 59.a diaboli est pecunia, fecisti adulterium, diaboli pecuniam suscepisti, in eo enim est diaboli imago & super†saluandum. scriptio. redempti verò sumus Christi sanguine.

† eò quòd non sit aqua Luc.13.g. c *Quia veni &c.* Hoc est, vt sciatis me matrem vestram non repudiasse: sed eam voluntate propria recessisse. Post multa beneficia carnē assumpsi. nec iam per prophetas, sed præsens ipse locutus sum.

d *Non erat vir.* Herodi propter malitiam dictum est: *Dicite vulpi illi.* Et Pharisæis. *Genimina viperarum.* Et de libidinosis. *Equi insanientes in fœminas.* De voluptuosis: *Nolite mittere margaritas ante porcos.* D De impudentibus. *Nolite sanctum dare canibus.* De omnib. in commune: *Visio quadrupedum in deserto.*

e *Vocaui.* q.d. Rationales. *Inclinate aurem vestram in verba oris mei. Qui sitit, veniat & bibat,* & huiusmodi.

Matt. Ieren. Matt. Ibide Isa. dum. Lxx. Psal. Ioan.

e *Nunquid.* Inuehitur cōtra eos qui putabant dn̄m non potuisse liberare populum suū à captiuitate, ponens rationem, & exempla planissima. q.d. Qui olim hæc feci, etiam nunc populum meū liberare nō potui? Vel Qui cœlum, terrā, & maria facio seruire mihi, crucē eua dere non potui? secundum illud: *An putas quia nō possum rogare patrem meum, vt exhibeat mihi plus quàm duodecim legiones angelorum?*

* Augustinus. Vis agnosce re cur te iugo seruitutis addictū redimere noluerit? audi quid dicat, postquā ex probrarat Iudæis cām voluntariæ vēditionis, qđ se. s. fœneratori dæmoni nouo fœno resubinde obligarēt, adijcit E cām esse qđ à peccatis non desisterēt, sequebāt. n. in martyres, postq̄ affecerant cruce regē gloriæ, corrūpebant scripturas, & moliebantur oēs dolos aduersus dn̄m.

f *Induam cœlos tenebris.* Aiūt philosophi non amplius decem stadiis a terra nubes in sublime leuari, & solis splēdorem abscondi: sic excluso cęli lumine, aer inferior obscuratur. *Induam.* Sāctos, scilicet, vt se cognoscāt peccatores. vnde: *Iustus in principio accusator est sui.*

g *Et saccum po.* Vt agant pœnitentiā in timore, & cilicio.

Dominus.

C ——— F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. L.

* 1 HAec dicit dominus. *Superius denunciata est populi Dei liberatio. Hic consequenter ponitur impedimenti remotio. Et diuiditur in tres partes, secundum triplex impedimentum, secunda incipit se. cap. tertia 52. Circa primum sciendum, quòd impedimentum sic excluditur ex parte Dei, quòd econuerso concluditur ex parte populi increduli. Diuiditur ergo in tres partes. quia primò excluditur impedimentum. secundò declaratur propositum, ibi:* Ecce in increpatione. *tertiò concluditur incredulorum interitus, ibi.* Quis ex vobis. *Impedimentum autem posset esse ex parte Saluatoris tripliciter, vt potè si esset nolens, vel nesciens aut impotens ad saluandum, & ideo primò excluditur ab eo defectus voluntatis, cùm dicitur.*

Diuisio.

1 Hæc dicit dominus. *Saluator noster Iesus Christus alloquens Iudæos incredulos.*

2 Quis est hic liber repudij matris vestræ, quo dimisi eam? *quasi dicat non potestis ostendere, quòd ego dimiserim Synagogam matrem vestram propter odium, sicut in lege veteri vir dimittebat vxorem ratione odij, nec etiam propter lucrum meū: Ideo subditur.*

3 Aut quis est creditor meus cui vendidi vos? *A me alienando: & ideo consequenter verum impedimentum concluditur cōtra incredulos, cùm dicitur.*

4 Ecce enim in iniquitatibus. *Idest, pro iniquitatibus vestris.*

5 Venditi estis. *in seruos & ancillas à Romanis.*

6 Et in sceleribus. *Idest, Synagogam. Sciendum, quòd scelus propriè accipiendo est peccatum contra Deum: Iniquitas autem contra proximum, eo quòd sit contra æquitatem iustitiæ. Iudæi autem primò peccauerunt in Christum, vt contra proximum, dicentes:* Ecce homo vorax & potator vni &c. *Et iterum quando proditori emerunt ipsum vt morti traderēt secundum humanitatem: quia diuinitas mori non poterat: & propter hoc venditi fuerunt per Romanos in seruos & ancillas in tantum, quòd non defuerunt aliqui venditores qui triginta pro vno numismate darēt, vt dicit Hugo Floriacen. sicut econuerso, Christum triginta denarijs emerant. Peccauerunt etiam in Christum tanquam in Deum opera miraculosa diuinitatis ostensiua dæmonibus attribuentes, Luc. 11. b.* In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. *Secundo remouetur impedimentum ignorantiæ, cùm dicitur.*

7 Quia veni. *In humanitate perfecta scientijs & virtutibus.*

8 Et non erat vir. *Quia pauci virtutes operum Christi imitabantur.*

9 Vocaui. *per prædicationem claram & efficacem.*

10 Et non erat. *Cum effectu quia comparatiuè multò plures non crediderunt ei. Tertiò remouetur impedimentum impotentiæ, cum dicitur:*

11 Nunquid abbreuiata. *q.d. non & patet litera.*

12 Ecce in increp. *Hic consequenter declaratur propositum, & primo ponitur huiusmodi declaratio, secundo soluitur quędam obiectio, ibi:* Iuxta est. *Declaratio verò ponitur primò quātum ad exclusionem impotentiæ, cùm dicitur.* Ecce in increpatione mea. *idest, in verbo meo.*

13 Desertum faciam mare, ponam flumina in siccum. *idest, siccū potero facere cū voluero, sicut feci in exitu de Aegypto.*

14 Induā cęlos tenebris. *Sic enim fecit tempore suę passionis.*

15 Et saccum ponam operimentum eorum. *Idest, nigredinem. secundò declaratur propositum quantum ad exclusionem ignorantiæ, cùm dicitur.*

* Dominus

a Pater. ¶Homini. b ¶Scilicet. c ¶Scientiam & sapientiam.
a tum eorum. Dominus dedit mihi linguam eruditam, vt 1
a ¶Humanum genus. b ¶In peccatum: in mortem ¶Alias: lassus. c ¶Prædicationis.
sciam † sustentare eum qui lapsus est verbo. Erigit mane, 2
a ¶Sicut magister. b ¶A natiuitate. ¶Vel ab initio prædicationis, c ¶Mentis. 3
d ¶Ego autem a meipso non loquor.
mane erigit mihi aurem, ut audiam, quasi † magistrũ. Do- 4
a ¶Intelligendi. b ¶Voluntati eius. 5
minus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contra- 6
a ¶Recedens ab ipso. b ¶Vltro. c ¶Iudæis vel militibus Romanis. 7
b dico: retrorsum non abij. Corpus meum dedi percutienti- 8
a ¶Quia dabant ei alapas. ¶Hæc omnia in passione impleta sunt. 9
bus, & genas meas uellentibus. † Faciem meam non auerti 10
¶Quia ¶Pater.
ab † increpantibus & cõspuentibus in me. Dominus Deus 11
¶in Passione. a ¶Spe resurrectionis. 12
auxiliator meus, & ideo non sum confusus. Ideo posui fa 13
a ¶irridentibus & percutientibus. 14
ciem meam, ut petram durissimam, & scio, quoniam nõ
a ¶Paratus auxiliari. b Dicens Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.
c ¶Quasi non sim iustus.
confundar. Iuxta est qui iustificat me. Quis cõtradicit mi 15
a ¶In iudicio. b ¶Dicens, me merito crucifixum. c ¶Vt iudicemur simul comparatione non autoritate, secundum illud. Iustificata est Sodoma soror tua ex te. 16
hi? Stemus simul. Quis est † aduersarius meus? accedat ad me
¶Nullus quia.
Ecce dominus Deus auxiliator meus. Quis est qui cõdem- 17
a ¶Aduersarij. b ¶Quia nullus potest iustificari præsente domino. c A Romanis. ¶In inferno. 18
net me? Ecce omnes quasi uestimentum † conterentur, & 19
c a ¶Conscientia peccatorum vel zelus Gentium b ¶Etenim. c Iudæis infidelibus.
d ¶Principium sapientiæ timor domini: sed perfecta. c f.m t. ¶Vt filius patrem e ¶Corde.
d tinea comedet eos. Quis ex uobis timens † dñm, audiens 20
a ¶Pœnitentiam agite, &c. b ¶Secundum carnem. ¶Filij. c ¶Christus abiectus, vnde. Nec reputauimus eum, & non est lu. in eius gloria, s. in populo suo, sicut ait, Non est propheta sine honore, nisi in patria sua. 21
e uocem serui † sui? Quis ambulauit in tenebris, & non est 22
a ¶Ita veniet ei lumen gaudij & lætitiæ. Christus vel Gentilis populus. ¶Ammodo. 23
b ¶Non in idolis. c ¶Vt humana fragilitas diuina maiestate sustentetur.
lumẽ ei? Speret in nominẽ domini, & innitatur super Deũ 24
f a ¶O Iudæi. b ¶Contra vos. c ¶Inuidiæ, vel tribulationis. ¶Fœno, lignis, stipula, spinis, tribulis, vnde in Prouerbiis. In multis [illegible] nis viget ignis:
g suum. Ecce omnes uos accendentes ignem accincti flam- 25
¶Ironice. a ¶In pœni. Dei potentiam discita ad salutem. ¶Internalis. b ¶In tribulatione captiuitatis quam meruistis.
mis. Ambulate in lumine ignis uestri, & in flammis quas

A a *Dominus dedit, &c.* Quamuis possint hæc referri ad Isaiam, propriè tamen referuntur ad Christum. q.d. Qui olim talia operatus sum, & modo similia operari possum, non est potentia imminuta.

b *Corpus meum, &c.* * August. Perpende inter hæc, qui pro nobis talem pecuniam dedit, hoc est, qui flagella pertulit alapas, qui fel bi-
B bit, qui sanguinem pro nobis effudit, & vitam qualem à nobis sit vsurã exacturus, in passione .n. domini ista prophetia cõpleta est. *Corpus meum dedi percutientibus.*

c *Quasi vestimentum:* Vestimentum vetustate & tinea consumitur. Iudæi quoq; quadraginta duob. annis post passionẽ ad pœnitentiam vocati sunt: tãdem negligentes contriti sunt aduenientibus Romanis, & malæ conscientiæ tinea deuorati.

d *Qui ex vobis.* Qui timet non est perfectus in charitate: sed hic timor pro bonitate ponitur. vnde *Beatus vir qui omnia metuit.* i. qui timoratus est in religione Dei. De hoc timore scriptum est. *Timor domini superat omnia.* Et, *initium sapientiæ timor domini.*
D Et alibi. *Non est inopia timentib. eum.* Et, *Timor domini sanctus permanet in sæculum sæculi.* Hic custodit animas sanctorum integras & pudicas, & puras, vnde. *Timete dominum, & date gloriam ei.* Ibidem. 1. b. Psal. 33. b. Ibid. 18. b. Apoc. 14. b.

e *Quis ambulauit in tenebris.* Gentilis populus in tenebris infidelitatis, & nõ est lumen ei Christus, qui dicit. *Ego sum lux mundi.* q.d. Vos me flagellastis, & conspuistis: ego tamen ad pœnitentiam voco. *Nolo.n. mortem peccatoris, &c.* † Mat. 26. g. Ioan. 8. b. Ezec. 18. g.

f *Ecce omnis.* q.d. Nihil prodest exhortatio, nec est spes salutis post scelera. *Omnes declinauerũt simul inutiles facti sunt.* F Psal. 13. a. † veterascent

g *Accedentes ignem.* Ciuitatis ignẽ quo a Romanis succensa est accenderunt, quando cõtra Christum zeli, & inuidię igne exarserunt. Hinc discimus pro qualitate peccati vnumquemque sibi ignem accendere. Et quomodo in eodem loco vel lectulo, alij sani sunt, alij febriunt ex diuersitate humorum diuersa supplicia sentientes. Sic peccatoribus diuersa peccati materia plus vel minus succenditur. † Deum

☞ *In do-* F

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Dominus dedit mihi .*i. loquentem ex interiori cognitione, quia humanitas Christi fuit plena omnibus scientijs & virtutibus.*

2 Vt sciam sustentare. *Sic est in Heb. & in libris correctis, i. monere eum ad tollerantiam patientiæ verbo prædicationis meæ: &*
C *quia in Christo est duplex scientia, vna diuina & æterna, alia temporalis & humana, & vtraque est a patre in filio secundum duplicem naturam, ideo subditur.*

3 Erigit mane. *Ita quod primum mane accipitur pro æternitate, in qua filius habet scientiam diuinam a patre, & secundum pro instanti incarnationis, in quo habuit scientiam infusam, tertiò declaratur propositum quantum ad exclusionem inimicitiæ ex parte voluntatis, per hoc quod Saluator Iesus Christus ex maxima charitate sustinuit passiones multas pro omnibus: cum dicitur.*

4 Dominus Deus. *s. pater.*

5 Aperuit mihi aurem. *Insinuando mihi futuram pro populo passionem meam.*

6 Ego autem non contradico. *Imò dixit.* Fiat voluntas tua. *Mat. 26. loquens de passione sua.*

7 Retrorsum non abij. *Imò quærentibus ipsum ad mortem iuit obuiam, Io. 18.*

8 Corpus meum dedi. *Et patet in Euangelijs.*

9 Et genas meas vel. *Licet non sit scriptum in Euangelijs, quod euellerent eius barbam tamen paratus fuit hoc sustinere, sicut alia maiora, & forsitan sustinuit: quia non omnia sunt scripta.*

10 Faciem meam non auerti. *Hoc patet ex Euangelijs.*

11 Dominus Deus. *s. pater.*

12 Auxiliator meus. *Præbens mihi voluntatem & constantiã patiendi.*

13 Et ideo non sum confusus. *Quia per passionem suam transiit ad gloriam suæ resurrectionis: corpus etiam eius mortuum fuit honorificè sepultum.*

14 Ideo posui faciem meam, vt petram durissimam .*i. me exposui ad sustinendum quæcunquè aspera.*

15 Iuxta est qui iustificat me. *Hic soluitur quędã obiectio. Iudæi enim dixerunt Christo Io. 8. b.* Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. *Et Saluator respondit.* Testimonium perhibet de me qui mecum est pater. *Et ista responsio præuisa in Spiritusancto ponitur hic cum dicitur.* Iuxta est qui iustificat me. *s. pater qui dicitur esse iuxta filiũ faciendo opera diuina per ipsum, propter quod ibidem dixit saluator Io. 10. e.* Opera quæ ego facio in nomine patris mei, illa testimonium perhibent de me.

16 Quis contradicit mihi. *Secundum veritatem. q.d. nullus vestrum, Christus .n. frequenter legitur imposuisse Iudæis silentium, propter veritatis euidentiam.*

17 Ecce do. Deus auxiliator. *In mea passione modo prædicto.*

18 Quis est qui condemnet me. *s. iustè. q.d. nullus. Fuit .n. iniuste condemnatus ad mortem, primò per Sacerdotes, postea per Pilatus: sed ex hoc deportauerunt exterminium, in tantum quod Pilatus per Tiberium Imperatorem fuit missus in exilium, & ibi ignominiosè mortuus & Sacerdotes per Titum fuerunt interfecti in destructione templi. Dixit enim iustum esse sacerdotes cum templo perire: ideo subditur.*

19 Ecce omnes quasi vest. &c. *Quantum ad mortuos in exilio.*

20 Tinea comedet eos. *Quantum ad interfectos gladio, sicut tinea consumit vestimentum quadam violentia.*

21 Quis ex vobis timens dominum. *Hic consequenter concludit incredulorum interitum. Et primo arguit eorum culpam, dicens.* Qui ex vo. ti. do. au. vo. ser. sui. *i. Christi, ratione formæ serui assumptæ.*

22 Quis ambulauit in tenebris. *s. ignorantiæ.*

23 Et non est lumen ei. *Si credidit verbis Christi q.d. nullus, ideo subditur.*

24 Speret in nomine domini. *s. quilibet fidelis. Secundo subiungit pœnam, cùm dicitur.*

25 Ecce omnes vos accendentes ignem. *i. ex incredulitate vestra meruistis quod succendamini cum ciuitate & regione vestra*

a *In doloribus dormietis*. Quia nec beneficijs, nec tormētis A
Iudicium

a ¶Peccando. b ¶Potentia. c ¶Christi. d ¶Malum afflictio.
succedistis. † De manu mea factum est hoc vobis. In
a ¶Vastationis & captiuitatis, vel inferni.
a doloribus dormietis.

tis Dei filium suscipere voluerunt, vnde. *Ite maledicti in ignem æternum.* D
Matt

NICOLAVS DE LYRA.

& sic fuit factum per exercitum Romanorum. Et quia factum est hoc secundum ordinem diuinæ iustitiæ, subditur.

a De manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.

mietis. *i. moriemini. Nunquam.n. populus Iudaicus tot & tantos dolores sustinuit, sicut in obsidione & destructione Ierusalem per Titum, vt patet per Iosephum libro de Iudaico bello, & alios Historiographos illis temporibus vicinos.*

CAP. LI.

1. Cor. 10. a.

A *Vdite me qui sequimini q.*

a *Attendite ad pe.* Christum de qua. *Petra autem erat Christus:* vnde exci. est. a Christo Christiani dicti.

✱ Hieronymus. Hoc considerate ꝙ cum Abraham esset centum annorum, & sterilem haberet vxorem, multiplicauerim filios eius quasi stellas cæli. Si ergo de vno homine tanta populorū nata sunt millia, quid mihi grande est vt instaurem ruinas Sion, & deserta eius mutem in paradisū voluptatis. B

b *Et ad cauernam laci.* Propter fossionē lateris Christi. De qua præcisi estis, quando exiuit sanguis redemptionis, & aqua baptismatis. Vel, sepulchrū domini, de quo resurgens innumerabiles filios genuit. Vel, ecclesia quæ diu sterilis, de qua quotidie excidimur, idest, nascimur per lauacrum baptismi.

✱ Pro-

CAP. LI.

¶Quasi, quia alij nolunt, vos saltem Apostoli: Aud. ¶Corde alijs dormientibus in dolore. ¶Per fidem. ¶Imitamini.
a ¶Christum.
a A Vdite me qui sequimini quod † iustū 1
a ¶Apostolos, & Apostolicos viros significat. b Non terrena.
est, & quęritis dominum. Attendite 2
a ¶Abraham fide firmum. b ¶Nati.
ad petrām vnde excisi estis, & ad ca-
a ¶Saram. b ¶Lege generandi
b uernam lāci de qua præcisi estis. At- 3
a ¶Christum patrem multarum Gentium. b ¶Ecclesiam quæ prius sterilis.
tendite ad Abrāham patrem vestrum, & ad Saram quę pe 4
a ¶Solum, Exi de terra tua & de cog. tua. b ¶In operibus suis. 5
perit vos. Quia vnūm vocaui eum, & benedixi ei, & mul- 6
a ¶In substantia & filijs. b ¶Quasi. Qui olim Abraham multiplicaui, & consolatus sum: ecclesiam quoque & multiplicare & consolari possum. c ¶Ecclesiam. 7 8
tiplicāui eum. Consolabitur ergo dominus Sion, & con-
a In Apostolis. b ¶Supplebit ruinas Iudæorum multitudine Gentium. c ¶Quasi: Quæ prius erat a Deo deserta, ipso inhabitante erit deliciosa, virtutis afferens flores & poma perfectionis.
solābitur omnes ruinas eius. Et ponet desertum eius quasi 9
delicias, & solitudinem eius quasi hortum domini. Gau- 10
a ¶Pro beneficiis Dei.
c dium & lætitia inuenietur in ea, gratiārum actio & vox
a ¶Dei. b ¶Ergo diligenter. c ¶Apostoli. ¶Gentes, vel reliquiæ Israel. vnde Lætamini Gentes cum ple. eius, &c. d ¶Fideles.
d lāudis. Attendite ad me popule meus, & † tribus mea me 11 12
a ¶Euangelij. b ¶Decretum, scilicet, vt Iudæis credere nolentibus, Gentes ad fidem vocentur.
audite. Quia lēx à me exiet, & iudicium meum in lucem 13 14
a ¶Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. b ¶Supradictus filius. Hæc autem pater de filio dicit. ¶Cito nascetur filius de Virgine, vt impleantur quæ promitto.
c ¶Genitus a patre sine tempore.
e pōpulorum requiescet. Propè est iustus meus, egressus est 15

✱ Procopius. Erat petra docente Paulo Christus ipse, cui mortem obeunti manus & pedes clauis esse transfossos scriptura test atur. Significatur itē per foueā latus ipsum hastæ mucrone vulneratum. Per hæc enim parta salus est ipsaque etiam ecclesiæ constituta plenitudo, non aliter quam ex Abrahamo & Sara infinita illa multitudo. E

c *Gaudium, & læti.* Nota in Sion quæ comparatur paradiso Dei, tantum debet esse gaudiū, & lætitia & confessio & vox laudis, vt ꝙ in cęlo facturi sunt cum Angelis, in terra iugiter meditent̄.

d *Attendite ad me.*

✱ Augustin. Quis tam surdus, quis tā demens, quis tam mēte cæcus, vt istis euidētib. testimonijs obloquat̄, nisi qui nescit qd loquat̄?

e *Iustus meus.* Omnes iustificans, vel iustitia eleganter: non vt vna Gens, sed totus orbis saluetur.

Cęli F

C

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. LI.

Diuisio

✱ A Vdite me qui sequimini. *Hic remouetur secundum impedimentum ex dilectione promissi. Ex hoc.n. quod liberatio per Christum fienda tantum differebatur, æstimabant aliqui Iudæi, ꝙ illa liberatio nulla foret: ideo hoc remouetur in hoc capitulo. Et primò confertur spes assequendi promissum. Secundò, aufertur timor circa malum pœnæ huic liberationi annexum, ibi.*

1 Audite me qui. *Primum facit dupliciter, s. exemplo, & verbo. Secundum ibi: Attendite ad me. Circa primum sciendum, quod Abrahæ facta fuit promissio de obtentu terræ Chanaan, Gen. 15. & tamen ista promissio non fuit impleta tunc, sed post quadringentos annos, vt habetur ibidem: tamen finaliter fuit impleta propter fidē Abrahæ & Saræ, quæ eiusdem fidei fuit. Et hoc concluditur, ꝙ dilatio aduentus Christi non debuit Iudæis diffidentiam inducere. Primò igitur circa hoc ponitur exemplum: cùm dicitur:*

2 Attendi. ad pe. *i. ad Abraham, & Saram, vt exponitur postea, cum dicitur.*

3 Atten. ad Abraham patrem. *Et vocatur Abraham petra propter fidei firmitatem.*

4 Quia vnum. *i. solum sine prole.*

5 Et bene. ei. *Conferendo ei bona temporalia, & spiritualia.*

6 Et multiplicaui eum. *In multitudinem populorū per Isaac, Ismaelem & alios filios eius. Consequenter concluditur intentum. s. de consolatione populi per Christum, cum dicitur.*

7 Consolabitur ergo. *i. ecclesiam, quæ vocatur Sion, eò ꝙ ibi incœpit. Vt dictum est, supra 2. c. & in pluribus alijs locis.*

8 Et consolabitur. *Ex diuersis erroribus orta in populo Iudæorū ex mala doctrina doctorum, quos amouit Christus per suam doctrinam propter qđ dicit Saluator de eis Mat. 15. b.* Cæci sunt, & duces cæcorum.

9 Et ponet desertum eius quasi delicias. *Quia Iudæa bonis spiritualibus erat deserta: sed per Christum fuit adimpleta potissimè per infusionem Spiritussancti super credentes in signo visibili Act. 2. & in pluribus alijs locis.*

10 Gaudium, & lætitia. *Quia Spiritussancto repleti loquebantur magnalia Dei, lętanter, manifestè, & constanter.*

11 Attendite. *Hic consequenter remouetur dictum impedimentum verbo, & primò remouetur impedimentum, secundò confirmatur dictum ibi.* Leuatæ. *Remouetur autem impedimentum in hoc ꝙ asseritur aduentus Christi de propinquo, & primò excitatur attentio cùm dicitur.* Attendite. *quia nunciantur hic magna & ardua, s. lex Euangelica, cùm subditur.*

12 Quia lex a me exiet. *Et quod de lege Christi intelligatur, ostenditur cum dicitur.*

13 Et iudicium meum. *Scilicet secundum legem meam.*

14 In lucem populo. *Quod non potest intelligi de lege Mosaica, quę fuit data vni populo tantum, sed lex Christi diffusa est per orbem vniuersum. Ra. Sa. etiam dicit hic quòd istud erit quando dictum Sophonię implebitur 3. cap. vbi dicit dominus.* Tunc reddam populis meis labium electum, vt inuocent omnes nomen domini, & seruient ei humero vno. *Quod secundum omnes expositores catholicos & Heb. refertur ad tempus Christi, ex hoc patet, quod aliqui expositores catholici in vno magis Iudaizant hic quantùm ad hoc, quàm Hebrei exponentes, quod dicitur hic.* Quia lex a me exiet, &c. *dicendo quòd intelligitur de edicto Cyri per totum imperium suum publicato, quòd Iudæi redirent libere in terram suam. Consequenter exprimitur legislator, cùm subditur.*

15 Propè est. *i. Christus qui dicitur iustus absolutè & antonomaticè, eò ꝙ non solum est iustus formaliter, vt alij: sed etiam effectiuè, alios iustificando.*

✱ Et bra-

a ¶Qui saluum faciet po.su.a pec eo. b ¶Virtus. ¶Apostoli iudicantes 12.tri.Israel. c ¶In nouissimo die.
saluator meus: & brachia mea populos iudicabunt. Me in-
a ¶Gentes, vel ecclesiæ: vel sanctorum animæ. b ¶Ipse erit expectatio Gentium. c ¶Filium per quem 1
omnia feci. d ¶Patienter expectabunt. e ¶O Gentes vel ecclesiæ. 2
sulę expectabűt, & brachium meum † sustinebunt. Leuate 3
a ¶Mentis. 4
in cœlum oculos vestros, & videte sub terra deorsum, quia 5
a ¶Aerei. b ¶Secundum figuram, non secundum essentiam. c ¶Cœlum & terra transibunt. 6
cęli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum at- 7
a ¶Qui ibi inuenientur. b ¶Ex hoc habemus quod cætera non in nihilum redigentur, sed in melius mutabuntur. ¶Secundum figuram & vetustatem c ¶Filius, de quo: Viderunt oculi mei sa.tu. Et alibi: Salutare tuum expectabo domine.
teretur, & habitatores eius sicut hæc interibunt. Salus au- 8
a ¶Ideo. b ¶Idem 9
tem mea in sempiternum erit, et iustitia mea non deficiet. 10
a ¶Quia lex a me egredietur, &c ¶Intelligite. b ¶Christum vel iudicium, quo discrete omnia faciatis.
c ¶Fideles. d ¶Euangelium. ¶Lex Dei eius in corde ipsius, &c e ¶Non in ore tantum. 11
Audite me qui scitis † iustum: populus meus lex mea in cor 12
¶O Apostoli. a ¶Nolite timere eos, qui corpus occidunt. Contra persecutores, quos futuros fore præsciebat exhortatur eos. 13
de eorum. Nolite timere opprobrium hominum, & blas- 14
a ¶Quasi: cito transibunt, & opprobrium eorum: Sicut vestimentum vetustate & tinea corruptum.
phemiam eorum ne metuatis. Sicut enim vestimentum, 15
a ¶Conscientiæ qui non moritur.
sic comedet eos vermis: & sicut lanam, sic deuorabit eos ti
a ¶Iniquę mentis. b ¶Christus
neā. Salus autem mea in sempiternum erit, & iustitia mea 16
a ¶Prioris populi & posterioris, qui aduentum illius receperunt, de quo supra. Prope est iustus meus. b ¶In æternum. c ¶De solio paternæ gloriæ. d ¶Redimendo genus humanum. 17
in generationes generationum. Consurge consurge, 18
a ¶Diuinitatis contra principem mundi. b ¶O fili. ¶Genus humanum redimendo.
Induere fortitudinem brachium domini Consurge si- 19
a ¶Ab Aegyptiis liberando. b ¶Et sicut. ¶Sicut patribus nostris ostendisti potentiam tuam.
cut in diebus antiquis, † in generationibus sæculo-
a ¶O fili. b ¶Cum patre. c ¶Diabolum.
rum. Nunquid non tu percussisti † superbum, vulnerasti 20
a ¶Pharaonem vel Diabolum. b ¶O fili. Quasi: Qui hæc fecisti hoc quoque facturus es. c ¶Rubrum. ¶Huius sæculi. d ¶Doctrinam philosophicam. e ¶Secularis profunditatis.
draconem? Nunquid non tu siccasti mare, aquam abyssi 21

a *Cæli sicut fumus.*
A De sanctis scriptű est: *Omnes quidem dormiemus, sed nō omnes immutabimur.* Quanto magis ergo de cœlo, sole, & stellis credendum est? qñ luna solis lumē accipiet, & sol septuplo fulgore rutilabit. vnde: *Omnis creatura ingemiscit, & parturit expectans liberationem filiorum Dei,* vt. s. mutentur in melius non solum animæ, quæ immortales erunt, sed & corpora quorű substantia clarificabitur. Quidā tamen perire & inueterascere ꝑ abolitione
B & morte accipiűt.
b *Et habitatores.*
* Chrysostomus. Hęc Isaias, dixit, nō quod omnimodā perditionem significet, non. n. eűdem cum cœlo ac terra patientur interitű, qui terram inhabitant hoīes, sed temporalem, per quam ad incorruptionē commutabuntur.
c *Nolite timere opp.*
* Tertullianus.
Beati eritis cum vos odio habebunt homines & exprobrabunt. *Et eiicient nomen vestrum velut malum, propter filium hominis.* Quod idem est cum hoc, *Ne metueritis ignominiam ab hominibus, & nullificatione eorum ne minuamini,* quibus ver
C bis ad tolerantiam hortatur martyres & fideles.
* Chrysostomus. Multi propter hæc opprobria animas
D perdiderunt, & beato Iob amicorum opprobria vermibus & vlceribus molestiora erant, & plerique Iudęorű propter gloriam populi, noluerunt credere, ne a synagogis eiicerentur, ideo Ioannis 5. dicitur. *Quomodo potestis credere gloriam inuicem accipiētes?* & multos nouimus, qui oīa grauia contempserűt, & a gloria victi sunt.

expectabűt.

d *Consurge.* Vox prophetæ & fidelis populi aduentum Christi deprecātis, in quo promissum erat auxilium.
E * Procopius. Iudęos ad pœnitentiam proposita vtilitate inuitat, & qđ excitari postulat, spontaneű fuisse lapsum demonstrat. Si. n. ab alio impediretur, ad hunc ipse nō ad illos de exurgendo sermonē dirigeret. Quis. n. lapsus, etiamsi membrum fregerit, non totis viribus excitari se contendat?

† Rahab. i. Aegyptum.

* Rupertus. Quasi diceret. Quid tandiu te contines in sinu patris. ò brachium Domini, ò dextera domini? Cur te quiescente tandiu superabit fortis armatus, princeps mundi huius? Consurget & induere fortitudinem: induere pulchram & fortem dilectionem, pulchram & for
F tem obedientię charitatem.

Quis

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Et brachia mea populus. *idest Apostoli qui dicuntur brachia corporis ecclesiæ, sicut & Christus caput, quibus dicitur Matthæi decimonono. d.* Cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes iudicantes duodecim tribus, &c.

2 Me insulę. *i. Gentiles vt dicunt Hebræi.*

3 Expectabunt. *sicut dicitur Genes. 49. b.* Et ipse erit expectatio Gentium.

4 Et brachium meum. *idest Christum, qui brachium domini dicitur infra. 53. cap. vt videbitur.*

5 Sustinebunt. *legem eius recipiendo.*

6 Leuate in cœlum. *Hic consequenter ponitur confirmatio dicti per stabilitatem ipsius Christi. cùm dicitur:* Leuate in cœlum. *idest, considerate instabilitatem superiorum & inferiorum corporum.*

7 Quia cœli sicut fumus liquescent. *Aduentum enim Christi ad iudicium præcedet ignis conflagrationis, purgans cælű aereű, & terram. Vel, si intelligatur de cœlo sydereo. per hanc liquefactionem intelligitur cessatio a motu, qui cessabit in finali iudicio.*

8 Habitatores eius sicut hæc interibunt. *quia in igne conflagrationis morientur omnes qui tunc viui reperientur.*

9 Salus autem mea in sempiternum. *i. Christus, qui dicitur salus a Deo data.*

10 Et iustitia mea. *idest Christus similiter qui propter excellentiam iustitiæ non solum dicitur iustus in concreto, sed etiam iustitia in abstracto.*

11 Audite me. *Hic consequenter tollitur timor mali annexi Receptioni enim fidei Christi annexa erat perpessio mali pœnæ. propter quòd Saluator dicebat Apostolis, & per consequens fidelibus aliys, Ioannis decimosexto. a.* Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. *Et hoc patuit in persecutionibus ecclesiæ præteritis, & in persecutione Antichristi magis apparebit. Primò ergo tollitur timor persequentium generaliter, secundò Antichristi specialiter, ibi:* Quis tu vt timeas, &c. *Primus autem timor tollitur per hoc quòd illæ persecutiones ostenduntur paruæ & breues, &c. & consolatio futura est perpetua, ideo dicitur:* Audite me qui scite iustum. *idest Christum per fidem cognoscitis.*

Diuisio.

12 Lex mea. *s. Euangelicam, vt declaratum est supra.*

13 In corde eorum. *radicata & firmata.*

14 Nolite timere opp. *propter Christum, sed magis gaudete, quod fuit impletum Actuum quinto. g.* Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. *& idem apparuit & apparet in multis sanctis.*

15 Sicut enim vesti. *idest citò morientur persecutores, & rodent eos vermes.*

16 Salus autem mea. *idest Christus.*

17 In sem. e. *saluans fideles suos salute æterna: & ideo aduentum eius desiderans Isaias propheta orando exclamat di.*

18 Consurge consurge. *& dupliciter propter duplicem Christi aduentum, primum, & secundum.*

19 Induere fortitudinem brachium domini. Consurge. *ad saluandum populum tuum: & ad hoc adducit exemplum præteritorum temporum dicens.*

20 Nunquid non tu percussisti superbum. *i. Pharaonem, qui superbiuit contra dominum, dicens.* Nescio dominű, & Israel non dimittam, Exod. 5. a. *Dicitur etiam draco propter malitiam qua filios Israel opprimebat iniustè. Exod. 1. propter quod dicitur de Pharaone Ezech. 29. a.* Draco magne qui cubas in medio fluminum.

21 Nunquid non tu sic. mare. *vt habetur Exod. 14.*

* Et nunc

a ¶De quo Veni in profundum maris, & tempestas demersit. b ¶Huius sæculi.
vehementis? Qui posuisti profundum maris viam, vt transirent libe
a ¶Ab Aegyptijs. b ¶Sine fine fil ij. c ¶Ad viam iustitiæ.
rati. † Et nunc qui redempti sunt à domino reuertentur, & uenient
a ¶Præsentem ecclesiam & in beatitudinem æternam. b ¶Beati qui habitant in domo tua domine. c ¶Quæ non deficiet. d ¶Montes.
in Sion laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorum. Gaudium
a ¶In cœlo b ¶Filius. Quasi: In uocastis me, & Ego consolabor vos &c. c ¶Quia alius non potest. d ¶Non per prophetas sed per memet ipsum. e Abstergere Deus omnem lachrymam ab oculis eorum. ¶Ipse Deus misericordiarum & consolationis.
& lætitiam tenebunt: fugiet dolor & gemitus. Ego ego ipse consola
a ¶Quasi: Dixi: Nolite timere opprobria hominum & blasphemias, quomodo ergo timetis quæ tam cito arescunt ad instar fœni?
bor uos. Quis tu ut timeas ab homine mortali, & a filio hominis: q
a ¶Hominem timens. b ¶Ab a. factoris.
quasi fœnum ita arescet, & oblitus es domini creatoris tui? Qui te-
a ¶Incredibili virtute suspendit. b ¶Stabili mole. c ¶Passionis.
tendit cęlos & fundauit terram, & formidasti iugiter tota die a facie
¶Non ad horam qui veniale a ¶In corpore. b ¶In anima c ¶Quasi non est æstimandum quod cito transit.
furoris eius qui te tribulabat, & parauerat ad perdendum. Vbi est
a ¶Filius. b ¶Secundum humanitatem c ¶Cor superborum, vel internum.
nunc furor tribulantis? Citò ueniet gradiens ad aperiendum, & non
a Peccatores sed vocabit ad pœnitentiam. b Ego sum panis viuus. ¶Corpus & sanguis eius, doctrina Euangelij. c Pater ad filium.
interficiet usque ad internecionem, nec deficiet panis eius. Ego au-
a ¶Secundum carnem b ¶Permitto turbari. c ¶Mundum. d ¶Contra electos & contra ipsum filium. vnde: Et mouebatur aqua Et mirabiles elationes maris, mirabilis in altis dominus
tem sum dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumescunt
a ¶O fili.
fluctus eius: dominus exercituum nomen meum. Posui ver-
a ¶Quidquid filius loquitur, verba patris sunt. ¶Sapientiam, & scientiam. b ¶Protectione diuinitatis.
ba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut
¶A peccato, ne vilesceret humanitas vt tamen verbo. a In fide. b ¶Nouos Apostolos scilicet & alios. c ¶Nouam. d ¶Ecclesiam c ¶Sion ergo non est alia nisi populus Dei.
plantes cælos, & fundes terram, & dicas ad Sion: populus meus
a ¶A vitijs. b ¶A somno peccati ad pœnitentiam. c ¶Potestate.
es tu. Eleuare, eleuare, consurge Ierusalem: quæ bibisti de manu

A a *Quis tu vt timeas ab homine mort. &c.* Increpat fideles, vt nō timeant minas vel tormenta principū: quia omnis caro fœnum. Eos etiā increpat qui in passione fugerunt & perterriti negauerunt, vt erubescant & pœnitentiam agant.

† Sap. 35. b.
Sap. 40 b.
Matth. 26. f.

B * Rupertus. Nemini dubiū quin hæc dicat paraclctus, i. consolator Spiritussanctus, in autem eius cui datur. Omnes enim quotquot fortes in Christo sumus, ex illo consolatore fortitudinem accepimus. Ipsi Petro Spiritus. hæc locutus est, Quis vt timeas ab homine mortali & a filio hominis? Imo quis tu vt timeres a muliercula, ab ancilla ostiaria? Certum quippe est quia Petrus a tali persona timuit,

† Accelerauit incarcera tus, vt soluetur, & non est mortuus in fouea, nec passus est de fectum in cibo suo.

D muit, & oblitus est creatoris sui. Vbi autem consolator datus est, vt iam non timeret Romani Imperij potentiam.
b *Eleuare eleuare.* Eos hortatur ad pœnitentiam, qui in passione negauerunt vel in infidelitate perstiterūt clamātes *Crucifige, crucifige, &c.* Ioa.

E Moraliter. possumus hec iuxta anagogem sup anima intellegere peccatrice, quæ nolens bibere calicem furoris dñi dicit: *Domine ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua, &c.* Si autē biberit, bonum est ei sua sētire supplicia, & dominum audire dicentem: *Cum ira furoris mei transierit, rursum curabo,* & alibi: *Nunquid qui cadit, non resurget dicit dominus.* Ps. Ies. Ie.

* Rupertus.

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et nunc. *idest tempore gratiæ.*
2 Qui redempti sunt a domino. *Iesu Christo.*
3 Reuertentur. *ad vnitatem fidei ecclesiasticæ.*
4 Et venient in Sion. *i. sanctam ecclesiam, quæ vocatur Sion vt prædictum est. Potest etiam per Sion intelligi ecclesia triumphās quæ vocatur Sion in pluribus locis scripturæ. vnde ad Heb. 12. e.* accessistis ad Sion montium & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem & multorum milium agelorum frequentiam: *ad quam perueniunt fideles Christi post hanc vitam: Et huic sensui concordat litera sequens.*
5 Et lætitia sempiterna super capita eorum. Gaudium & lætitiam tenebunt fu. do. *quod non potest haberi in præsenti vita, ideo subditur.*
6 Ego ego ipse. *& non alius.*
7 Consolabor vos. *cōsolatione æterna quæ a solo Deo pōt fieri.*
8 Quis tu. *Hic consequenter amouetur timor Antichristi: & hoc dupli i ratione. Secunda ponitur ibi: Ego autem. Prima autem ratio accipitur ex breuitate temporis, quia licet persecutio Antichristi futura, sit valde grauis: tamen erit breuis tempore propter quod minus timenda. vnde dicitur Matth. 24. b.* Nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro, &c. *dicit ergo.* Quis tu vt timeas. *& alloquitur quemlibet suorum fidelem tempore Antichristi, qui cum sit regeneratus in Christo, non debet timere persecutionem Antichristi timore deficiente a bono.*
9 Ab homine mortali. *Antichristus enim erit homo, purus & cito morietur post assecutionem dominij. ideo subditur.*
10 Qui quasi fœnum ita arescet. *Fœnum enim existens in virore, si superueniat æstus immoderatus facit ipsum arescere. sic Antichristus existens in sua potestate interficietur a Deo repente.*
11 Oblitus es domini creatoris tui? Qui tetendit cęlos. *hoc dicitur pro illis qui cadent a fide vel constantia morum timore Antichristi, ideo subditur.*
12 Et formidasti iugiter tota die. *i. nimis diu et irrationabiliter*
13 A facie furoris eius qui te tribulabat. Tunc. n. erit tribulatio magna, qualis nō fuit a principio mūdi, Mat. 24.
14 Et parauerat ad perdendum. Vbi est nunc furor. *Disponet. n. Antichristus totaliter exterminare populū Christianum.*
15 Cito veniet. *i. velociter attinget gradum suæ potestatis.*
16 Gradiens ad aperiendum. *suum pessimum intentum contra Christum. In Heb. habetur ad laxandum quod exponit Ra. Sa. de laxatione seu defectu virtutis, licet ad alium intellectum. Per hoc igitur secundum intellectum nostrum designatur, q sicut potestas Antichristi cito ascendet, ita cito deficiet, ideo subditur.*

F

17 Et non interficiet vsq; ad internecionem. *s. Christianos morte repentina præuentus. In Hebræo habetur: Et non morietur in terfectione. idest humano gladio.*
18 Non deficiet. *i. non morietur fame, sicut nec gladio, sed domini nostri Iesu Christi verbo, secundum quod dicitur. 2. Thes. 2. b.* Quem dominus Iesus iuterficiet spiritu oris sui, &c.
19 Ego autem sum. *Hic exponitur secunda ratio ad tollendum timorem Antichristi: & accipitur ex consolatione fidelium illam persecutionem sequente, propter quod est minus timenda. Et quia opposita iuxta se posita magis elucescunt ideo primo ponitur magnitudo tribulationis præcedentis. Secundo subditur magnitudo consolationis sequentis, ibi: Idcirco audi. Circa primum Deus pater alloquitur filium qui deiiciet Antichristum, & consolabitur populum suū, cum subditur:* Ego autem sum dominus Deus tuus. *ratione humanitatis tuæ a me creatę.*
20 Qui conturbo mare & intumescunt fluctus eius do. minus. *i. facio tribulationes in mundo venire secundum ordinem sapientiæ meæ & iustitiæ.*
21 Posui verba mea in ore tuo. *Ad nunciandum Euangeliū propter quod dicit Christus Ioa. 7. b.* Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit.
22 Et in vmbra manus meæ protexi te. *a Iudæis volentibus te occidere: quod tamen non permisi fieri ante completionem doctrinæ tuæ, ideo subditur.*
23 Vt plantes coelos. *idest homines contemplatiuos.*
24 Et fundes terram. *i. actiuos. vtramque enim vitam prædicauit Christus, scilicet contemplatiuam & actiuam.*
25 Et dicas ad Sion. *idest ecclesiam.*
26 Populus meus es tu. *per susceptionem baptismi. Ex hoc patet, quod ista verba non sunt ipsius Dei ad Isaiam, vt aliqui exponunt, quia populus Sion non fuit sub dominio Isaiæ. Et quid dicat Christus ecclesiæ in Antichristi persecutione subditur.*
27 Eleuare. *a persecutione temporali ad pacem quantum ad omnes quia illa erit vltima persecutio ecclesiæ.*
28 Eleuare. *de culpa ad gratiam, quantum ad pœnitentes, qui timore Antichristi ceciderant.*
29 Consurge. *ad accipiendum præmium a Christo veniente ad iudicium.*
30 Ierusalem. *i. ecclesia rationibus dictis supra.*
31 Quę bibisti de manu do. *i. ex eius pmissione et ordinatione.*

Calicem

* Rupert. Ista Ieru
A salē vniuersa eccle-
sia est, quæ iacebat
prostrata, per culpā
primæ pūaricatio-
nis, & non erat de
oībus filijs ei⁹ q̃li-
bet iustus, q vniuer
salē eius ruinā resti
tuere esset idoneus
nisi solus iste q p cō
solatore pmittit. Et
si.n. oēs alij q̃tam-
cūq; iustitiā habue
runt, originali pec-
cato non caruerūt. c
B a *Calicē ir.* Solēt me
dici amarissimū an
tidotū quod ex gu-
stu nomē accepit da
re stomacho nauseā
ti, vt noxios humo-
res euomat, & pos-
sit coctos cibus, atq;
digestos in aluū trāsf
mittere, quos phleg
matum magnitudo
digeri non sinebat.
Igit, & Ierusal. quę
bibit de calice furo-
ris dñi, iubet de ebrie
tate cōsurgere: quia e
totū epotauit. Si.n.
adhuc bibere nō cō
surgeret vnde non
patet ꝙ de vlt. capti
uitate hoc dicitur.
b *Filij tui.* * Procopius. Bello enim ingruente in regio-

a ¶ Vastationem per Romanos. ¶ Mortis.
a domini calicem iræ eius. Vsque ad fundum calicis soporis
a ¶ Quasi hanc captiuitatem sustinebis, vsque ad finem sæculi. b ¶ Sicut Moyses, sicut Daniel, & alij prophetæ, qui sæpe Iudæos sustentauerunt: modo autem neque prophetam, neque Sacerdotem, neque consolatorem habuerunt.
bibisti, & potasti vsque ad feces. Non est, qui sustentet eam
a ¶ Tanquam dux, & doctor bene operandi.
ex omnibus filijs, quos genuit: & non est, qui apprehēdat
a ¶ Nam, & Apostoli transierunt ad gentes.
manum eius ex omnib filijs quos enutriuit. Duo sunt quę
a ¶ O Ierusalem. b ¶ Sicut Ierem. & Daniel, & ipse Iesus, qui videns ciuitatem fleuit super illam. c ¶ Duobus quatuor reddidit, sed vastitatem sequitur contritio, famem gladius.
occurrerunt tibi: † quis contristabitur super te? Vastitas, &
a ¶ Idest mors b ¶ Quasi aut nullus, aut rarus.
b contritio, & fames, & gladius. Quis cōsolabitur te? Filij tui
a ¶ A terra sua. b ¶ Mortui insepulti.
c proiecti sunt, dormierūt in capite omnium viarum: sicut
a ¶ Animal immundum, nec sacrificio aptum. ¶ Orix. Lxx. Beta semicocta.
b ¶ Irretiti funibus peccati.
† oryx illaqueatus: pleni indignatione domini, increpatio
a ¶ Quia non habes consolatorem. b ¶ Non habens spirituales diuitias. c ¶ Inebriauit me absinthio
ne Dei tui. Idcirco audi * hęc † paupercula, & ebria nō à vino
a ¶ Scilicet contra Aegyptios, & alios multos.
Hęc dicit dominator tuus dominus, & Deus tuus † qui pu-
a ¶ Tollam, scilicet si pœnitueris. b ¶ Captiuitatem mortis.
d gnauit pro populo suo. Ecce tuli de manu tua calicem so-
a ¶ Si pœnitentiam egeris.
poris, fundum calicis indignationis meę. Non adijcies, vt
a ¶ Reddam eis retributionem suam. b ¶ Persecutorum dæmonum.
bibas illum vltra. Et ponam illum in manu eorum, qui te
a ¶ Suggerendo. b ¶ A naturali dignitate. ¶ Nisi teipsum subdideris, dæmones non nocebunt ibi.
† humiliauerunt, & dixerunt animę tuæ: Incuruare vt trā-
a ¶ Super te. b ¶ Eis calcandum. c ¶ Quę omnibus patet dæmonibus.
seamus, & posuisti vt terram corpus tuum, & quasi viam
transeuntibus.

1 nes extremas se re- D
2 ceperāt, vt essent ad fu
gā capessendā non ad
mala deuitanda para-
3 tiores, metu ipso, tan-
quā beta semicocta
4 fracti, & remissi.
c *Sicut orix.* * Procop.
5 Orygi, idest, qui Iero-
solymitanos cōparat,
6 quod sint diaboli re-
7 tibus implicati, & ob
8 id furori traditi.
9 d *Ecce.* Prædixit capti-
10 uitatem futurā nunc
11 hortat̄ ad pœnitētiam
12 vt euadant.
13 e *Ponā.* secundū lite-
14 rā humiliauerunt eos E
15 Chaldæi, & ipsi humi-
16 liati à Medis, & Persis
17 & humiliauerunt eos
18 Romani, & ipsi in
19 multis humiliati, hu-
20 miliauerunt eos dæ-
21 mones suadendo, vt
22 crucifigerent Christū
23 & ipsi in hoc humilia
24 ti sunt, quia sic pote-
25 statem suam amise-
26 runt, & in iudicio
27 omnino humiliabun-
28 tur.
29 Moraliter autem ani-
30 ma dum peccat diabo
lo subditur captiua
dum pœnitentiam agit eleuatur, & consurgit diabolus
humiliatus ruit.

† Qui iudicabit populum suum.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Calicem iræ eius. *in persecutione Antichristi.*
2 Vsque ad fundum. *per hoc designatur magnitudo tribulationis futurę Antichristi tempore. Sciendum tamen, quod ly vsque ad hic accipitur exclusiuè, quia fundus calicis est Antichristo, & eius satellitibus reseruatus, vt videbitur postea.*
3 Non est qui. *quia nullus de principibus Christianis audebit se opponere, vel resistere poterit Antichristo. Et ad idem facit, quod subditur.*
4 Et non est, qui apprehendat manum eius. *ad educendum eam de tribulatione: licet enim Enoch, & Elias tunc se opponent Antichristo, tamen interficientur ab eo.*
5 Duo sunt. *scilicet mala pœnę.*
6 Quę occurrerūt tibi. *quæ postea subduntur, sed interponitur.*
7 Quis contristabitur. *q. d. nulli, aut pauci, & istud refertur ad illud, quod prædictum est:* Non est, qui sustentet eam: *Quæ autem sint duo mala pœnę prædicta, subditur.*
8 Vastitas, & contritio. *& exponendo subditur.*
9 Et fames. *& pro idest, fames, pro qua posita est vastitas.*
10 Et gladius. *pro quo posita est contritio, ita quod licet ponantur ibi quatuor secundum nomē, sed tamen duo tantum secundum rem.*
11 Quis consolabitur te. *q. d. nulli, aut pauci. Cuius cā subditur.*
12 Filij tui. *qui te possent consolari.*
13 Proiecti sunt. *idest mortui, ideò subditur.*
14 Dormierunt. *somno mortis.*
15 In cap. omni. *carentes sepultura.*
16 Sicut oryx. *animal est immundum, vt habetur Deut. 14. a. & declinatur oryx, orygis.*
17 Pleni indignatione. *hoc dicit secundum æstimationem hominum, quia tribulatio Antichristi principaliter ordinabitur ad purgationem, & meritum electorum, quamuis tunc æstiment homines mundani Deum contra eos esse offensum.*
18 Idcirco. *Hic consequenter ponitur sequens consolatio, cum dicitur:* Idcirco audi. *idest ecclesia tunc depauperanda per Antichristum, eius diuitias accepturum.* F
19 Et ebria. *idest plena.*
20 Non à vino. *sed à tribulationis tormento, hoc dicitur prosequendo parabolam de potatione calicis prædictam.*
21 Hæc dicit dominator tuus. *ad te consolandum.*
22 Qui pugnauit pro populo suo. *in crucis ligno, in humanitate assumpta.*
23 Ecce tuli de manu tua calicem. *idest pœnam tribulationis.*
24 Fundum calicis indignationis meæ. *de manu tua abstuli.*
25 Non adijcies vt bibas illum vltra. *quia tribulatio ecclesię tempore Antichristi erit vltima.*
26 Et ponam illum. *scilicet fundum calicis reseruatum.*
27 In manu eorum, qui te humiliauerunt. *scilicet Antichristi, & satellitum eius.*
28 Et dixerunt animæ tuę, *idest tibi.*
29 Incuruare, vt transeamus. *super te sicut super terram. Intētio enim Antichristi erit totaliter conculcare ecclesiam.*
30 Et posuisti vt terram corpus tuum. *quia corpora fideliū occisorum tunc remanebunt super terram insepulta, vt dictum est, ita quod homines, & bestiæ poterunt super eam transire.*

CAP. LII.

a C*Onsurge, consurge.* Eos hortatur propheta, qui post ascensionem prædicantibus Apostolis crediderunt.

CAP. LII.

¶ Ad virtutes. a ¶ Quia debilitate cecidisti.
a Consurge, consurge, 1

* Procopius. Ideo autē induere fortitudine tua dixit, ꝙ maximas quasdā facultates aīa habeat. Primū qdē, vt se la-
psu

NICOLAVS DE LYRA. CAP. LII.

1 Consurge. *Aliqui expositores catholici exponunt istud capitulum de liberatione populi Iudaici de Babylone facta per Cyrum, de qua frequenter supra dictū est. Sed saluo meliori iudicio nō videtur hoc conuenienter dictū, quia Paulus Apostol. in lege, & prophetis humanitus eductus, & Spiritusancto plenus, illud, quod habetur in hoc cap. Quam pulchri super montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem, & c. allegat hoc dici de prędicatione euāg. Ro. 10. & ideo non videtur cōueniēter exponi de nūcijs Cyri missis p imperium suū ad publicandum edictum de licentia data Iudęis redeūdi in Ierusalem, vt isti exponunt. Item Ra. Sal. super istud cap. dicit quòd istę consolationes vltimę scilicet positæ ab isto loco vsque ad finem libri nō dicuntur nisi super captiuitatem Edom, per quē intelligit Romanum imperiū, quod posuit Iudæos in ista captiuitate in qua sunt, à qua liberari expectant per regem Messiā: & sic secundū eum hoc ca. intelligitur de tempore Christi, & in hoc verū dicit, licet erret expectan-*

excitet: Nā vbi ipsa est pœnarū acerbitas, ibi est, & frequēs consolatio. Deinde vt vires suas instauret ac resumat. Habet per magnam etiam gloriam quod ad conditoris exēplar effecti eo etiā, qui gloria est, potitur.

Epist. 22. * Leo. Nisi Xpm. qs agnoscat, & induat nuptiali nō potest interesse cōuiuio. Caro enim Xpi velamē est verbi quo omnis qui Christū cōfitetur, integrè induitur.

In ca. 13. epistol. ad hom. * Chrysost. Dominū gloriæ regem vestimenti loco tradit Paulus, dicens: *Induimini dominū nostrū Iesum.* Hoc vestimēto indutus, vniuersam virtutē habet, & cū dicit induamini, vndiq; nos illo iubet circundari.

Allegor. Eadē, & de ecclesia possum' dicere (q̄ visio pacis, & specula) si in hæresim corruerit, iubet exire, & pristinæ fidei ornamēta suscipere. Et si fuerit suscitata sanctitatis eius, & cōtinētiæ p̄mia pmittunt, vt p eā nō transeat incircūcisus. & immūdus, φ ad immūdiciæ opera referri pōt. Incircūcisi.n. & immūdi sūt q corporis volupt. & libid. seruiūt.

a ¶ Sion, arx, & ciuitas Dauid. Ierusalem, reliqua pars ciuitatis. b ¶ Virtutibus

a Induere fortitudine tua Sion. Induere vesti- 1 2

a ¶ Et sic eris. b ¶ Dei, vel templi.

b mentis gloriæ tuæ Ierusalē ciuitas sancti quia 3

a ¶ Si pœnitueris, si mandata mea custodieris.

non adijciet vltra, vt pertranseat per te incir- 4

a ¶ Spiritualiter. ¶ Quæ societas lucis ad tenebras, quæ conuentio Christi ad Belial? b ¶ Iudæi. c ¶ Dec ina à malo. d ¶ Peccati.

c cūcisus et immundus. Excutere de puluere, 5 6

a ¶ Fac bonum. b ¶ Quieta mente. c ¶ Captiua. d ¶ Peccata.

consurge, sede Ierusalem. Solue vincula colli 7 8

a ¶ Catenam immittet captiuitas ¶ Effœminatione animi vsque hodie populus Iudæorū Nabuchodonosor iugum portat peccatorum funibus constringitur.

tui captiua filia Sion, quia hęc dicit domi-

a ¶ Vestra sponte. b ¶ Diabolo. c Nullo merito vestro, sed gratuito Dei beneficio.

d nus: Gratis venundati estis, & sine argento 9

a ¶ sanguine filij.

redimemini. Quia hæc dicit Dominus 10

a ¶ In mundum, qui mœror. & tenebræ b ¶ In patribus, ¶ c ¶ Genus humanum

e Deus: In Ægyptum descendit populus 11

a ¶ In Adā. b ¶ peregrinus, quia patria nostra paradisus. c ¶ In terra Gessen.

meus in principio, vt colonus esset ibi 12 13

Moraliter. a *Induere vestimentis* Moral. Aīa quoq; si p pœnitētiā pristinū robur receperit, vocabit habitaculū sancti, & sic fit Tēplum Dei, nec pertransibit per eam incircūcisus, & im

Psalm. 18. d. mundus, de quib. dicit: *Si mei non fuerint dominati, tūc im. e.* Oīa autē quæ promittuntur Sion, & Ierusalem, non vt

Luc. 13. g. Iudæi somniant ad lapides, & cineres illius dicūtur, vt instaurētur in pristinum statum: sed ad populū Ierusalem, quæ occidit Prophetas, corruēs in passione Christi in resurrectione illius est resuscitatus: quādo multa milia de Iudæis crediderunt, & reliquiæ saluæ factæ sunt.

Rom. 9. f. b *Quia non adijciet.* Hæc ad cælestem Ierusalem, quam nullus immundus ingreditur. * Procop. Nā & eā olim vicinæ gētes frequēti exercitu tanq̄ humi iacētē cōculcantes ptrāsierūt. Sed iā velut erectā rebusq; terrenis oppletā puluerē ipsū. i. carnis cō filiū excutere adhortat, quo nōnisi abiecto ad Xpm lic. acced.

D

c *Excutere.* Aīa polluta sordib. cādorē pristinū amittit, sed excutit puluerē cū Apost. qa imaginē terreni acceperat, vt portet imaginē cælestis. De puluere hoc dicitur *Nūqd cōfitebitur tibi puluis, &c.* Soluūt quoq; vincula colli, vt non audeat neruus ferreus collū tuū, sicut monilia, vt graui onere liberata, & recipiēs pristina ornamēta cesset esse captiua, & redēpta ab eo, q venit pdicare captiu. remissionē: nō corruptibilib. argē. & auro, sed sanguine agni, immaculati.

Mat. 1. Co. Psal.

E

d *Gratis.* Nec cōmodū habuistis, nec incōmodū effugistis, cū filiū Dei tradidistis * Ruper. Dictio breuis, sed digna ore dñi. Gratis venūdati estis. Verè gratis, ēptor .n. diabolus, totū venundationis ptiū defraudauit. Co medite, ingt, eritis sicut dij mēdaciū locut' est, nō .n. de hominib. Deos fecit. Ergo nō solū gratis sed dānosè venūdati estis, qa cū potuissetis nō mori, iā secūdū aīā mortui simul etiā secūdū carnes mortal. facti estis. Et sine argēto redimemini. Verè sine argēto, sed nō sine ptio. *Nō corruptibilib. auro, & argento, sed sanguine Xpi redēpti estis dicit petrus.* * August. Quare vēditi gratis, & sine ptio, nō potius donati dicāt? Nā forte scripturarū locutio est, vt vēditus etiā q donatur dici possit, q sensus est optimus. In eo φ dictū est gratis venundati estis, & vendidisti populū tuum sine prętio, quia illi quibus tradidisti populū impijs fuerunt

e *in Aegypt.* Arguit Iudæos, & ventura prędicit, s. quod descen-

C

NICOLAVS DE LYRA.

expectando futurum quod iam est pręteritū. Igitur sequendo sententiam & dictum Ra. sa. in hoc c. quantum ad id φ cōtinet veritatis, potest dici consequenter, quod in hoc ca. remouetur tertium impedimentum liberationis factæ per Christū quantū ad incredulos, quod prouenit ex contemptu humilitatis Christi principes enim sacerdotū & Scribę de aduentu Christi nimis carnaliter sapientes, expectabāt eum temporaliter regnaturum: & dominium à Romanis ablaturū, & ideo cum viderunt eum humilem, abiectum & pauperem, & cōtemptum terrenorum docentem, contempserunt eum, & sic fuerunt cęcat.: & fructu suæ redemptionis priuati: & hoc iustè: quia aduentus eius fuerat prænūciatus in paupertate. Zach. 9. b. Ecce rex tu' venit tibi iustus & Saluator, & ipse pauper, &c. *φ secundū omnes doct. Heb. de aduentu Christi intelligitur. Hoc igitur impedimentum remouetur hic, ostendendo φ humiliatio Christi fuit dispositio ad gloriā, secūdū φ dicitur Phil. 2. a.* Humiliauit semetipsū factus obediens vsq; ad mortē, mortē aūt crucis propter φ Deus exaltauit illū, &c. *& non solū post mortem fuit glorificatus, sed etiam ante operib. miraculosis ad declarationē suæ diuinitatis propter φ Christo petente Io. 12. d.* Clarifica me pater, &c. *responsum fuit:* Clarificaui & iterū clarificabo. *i. clarificaui te in miraculis, & iterū clarificabo per gloriā resurrectionis: & sic est in corpore mystico Christi, φ est ecclesia, quia post depressiones eius per Iudęos & tyrannos eleuata est in magna gloria etiā temporaliter: & ipsis depressionib. fuit multū eleuata spiritualiter in receptione Spiritussancti & in miraculis quę fiebāt p apostolos & alios sanctos in nomine Christi, vt patet in Actib. apostolorū in plurib. locis, & in sanctorū legendis. Secundum hoc igitur præsens capitulum in duas partes diuiditur: quia primò ostenditur propositum in mystico Christi corpore secundò in ipso ca. ibi:* Ecce intelliget. *Prima in*

Diuisio. *duas qa primò describitur ecclesię depressę sublimatio, ibi:* Quā pulchri. *Prima in duas, quia primò ostēditur ppositū, secūdo adducitur exemp. ū, ibi:* Quia hæc dicit. *Circa primū propheta alloquitur ecclesiam primitiuam dicens.* Consurge, consurge. *ad opera virtutum & duplicatur li consurge, ad maiorem excitationem.*

1 Induere, &c. *id tolerandū constāter aduersa qa cito post ascensione Christi ad cęlos, facta est persecutio magna in ecclesia, act. 8. & postea Romę per Neronem & alios plures persecutores ecclesiæ sed qa post persecutionē ecclesię secuta est pax et honor, et ideo subdittur.*

2 Induere vestimentis gloriæ tuæ. *& hoc fuit impletū Constantini imperatoris tempore, qui pacem ecclesiæ per totum Romanum imperium dedit, & mirabiliter eam honorauit.*

3 Quia non adijciet vltra. *sic te calcando & vilificando.*

4 Incircuncisus. *idest persecutor Gentilis.*

5 Et immundus. *i. persecutor Iudæus. Si autem cōtra hoc obijciatur, quod post mortem Constantini Licinius persecutus est ecclesiā et postea Iulianus apostata: dicendum, φ illę persecutiones nō fuerūt tantę φ deijcerent ecclesiam ab honore, nec diu durauerūt. Licinius enim in bello fuit deuictus, apud Thessalonicā capite truncatus Iulianus etiam apostata à sancto Mercurio lancea fuit transfixus. Potest etiā dici φ illa dictio, vltrā, cū dicitur:* Nō adijciet vltra &c. *non importat semper perpetuitatem a parte post, sed durationem tēporis determinatam, & aliquando non multum longam, sicut dictum fuit plenius supra ca. secundo. Toto autem tempore Constantini post eius baptismum vniuersalis ecclesia fuit in pace & honore.*

6 Excutere de puluere. *i. de præsenti abiectione, vel de puluere ad literā. quia multi Christiani fuerant condemnati ad fodiendū & deportandum arenā vnde puluerizabantur: qui omnes fuerunt absoluti de mandato Constantini.*

7 Sede Ierusalem. *in sede honoris, φ tunc fuit impletum quādo Roma quæ erat caput mundi, facta est sedes summi pontificis per Cōstantinum, sede imperiali translata apud Constantinopolim.*

8 Solue vincula colli tui. *quia omnes Christiani in diuersis partib. orbis carcerat', per Constantinum fuerunt liberati.*

9 Gratis venundati estis. *i. sine causa deputati operib. seruilib.*

10 Et sine argento redimemini. *quia Constantinus non accepit inde pecuniam, sed magis econuerso pecunias suas distribuit per orbem ad ędificationem ecclesiarum & sustentationem ministrorum.*

11 Quia hæc dicit dominus Deus. *Hic adducitur exemplum ad propositum & ponitur hic duplex exemplum. Primum est de descensu populi Israel in Aegyptum: cum dicitur:*

12 In Aegyptum descendit populus meus in principio *De quo descensu habetur Genesis quadragesimosexto.*

13 Vt colonus esset ibi. *i. habitator ad euadendū famis periculū sed postea fuit ibi multū depressus & afflictus: sed dominus liberaui eum. Ista tamē liberatio hic non exprimitur quia erat nota & famosa: & ideo satis datur intelligi per hoc φ descensus in Aegyptum tangitur: & idem dicendum de secundo exemplo, cum subditur.*

descenderunt spōte ad Aegypt. tēpore famis post ab Assy-
A riis sine cā oppressi sunt. *In Aegypt. de.q.d.* Aegyptij volue-
rūt populū meū seruituté opprimere.& videbāt aliqd in-
de rationis habere.qa subuenerūt eis in famis necessitate
Sed ego liberaui eū,& eduxi eū p desertū in terrā promis-
sionis. Sed qd causæ est Assyrio,vt etiā in terra sua op-
primat illū,& calumnietur ei
a *Quid mihi est hic.* Nihil hic ait,apud eos reperio. Iuxta illud. Ideo veni, & nō erat homo,vocaui,& nō erat, q audiret.Quod si ad eā q̄ sub Roman.fuit,captiuitatē referas ad gentiū regiones in qb. dispersi vagant,loci particula referetur, nimirū, vt eos ideo in tali rerum statu versari ista,quę pati indicet quod redemptorem suum cruci affixerint.
b *Et iugiter.* ✠ Iustinus. Post dn̄m actū in cruce,vt intellexerūt eū reuixisse, & conscendisse cœlū,vt à Prophetis p̄significatū, nō solū nō doluere ob admissum tam immane nefas, sed elegere viros,quos ex Hierosolym. in oēs terrarū partes mitterēt, qui aduersum Xp̄m,& Xp̄ianos fœdissimos spargerēt rumores,& suos, qui toto orbe terrarū erant dispersi, cōcitarent aduersus dominum: & docerent Christo conuitiari.
c *Quia ego ipse loquebar.* ✠ Eusebius. Docet propheta, q̄ nō alius Christus est sed idē ipse dominus,qui loquebatur in prophetis, inquit, enim,ecce ego,qui loquebar adsum.
d *Quā pul.* De eo,qui supra dixerat. *Ego ipse qui loquebar, ecce adsum*,testatur propheta quod ipse supra mōtes euāgelium prædicauit.
e *Annunciantis.* Christi per semetipsum, per Apost. quibus

bus ait: *Pacē relinquo vobis, pacē meā do vobis.* Super quos dominus sedens prædicabat: Ipsi etiam pedes Christi, prędicationem eius portando. *Ioan.14.d.*

a ¶ Diabolus. ¶ Assyrii cum Nabuchodonosor. b ¶ Adam enim ei nihil nocuerat: quare eum ad peccandum compelleret. c ¶ In terra promissionis.

& Assur absque vlla causa calumniatus est eū. 1

a ¶ Quasi: Quid moror amplius in Iudæa, vbi tam pauci fideles, transibo ad gentes, vnde fideles, transeamus ab his sedibus. 2

a Et nunc quid † mihi est hic,dicit domin⁹ quo 3

a ¶ De terra sua, vel à Deo male viuendo, vnde: Populus meus ablatus est gratis. b ¶ Reges,principes,sacerdotes,per quorum peccata sæpe populus tam corpore, quam anima captiuatur. 4

niam ablatus est populus meus gratis? Domi- 5

a ¶ Populi.

natores eius † iniquè agunt,dicit dominus.Et

a ¶ Ter quotidie maledicunt dominum,& Nazaræos eius. b ¶ In synagogis, vel in Gentibus,vnde, per vos nomen domini blasphematur in gentibus.

b iugiter tota die † nomen meum † blasphema- 6

a ¶ Qui blasphemor à Iudæis. b Fideles à Christo Christiani vocati

tur. Propter hoc sciet populus meus nomen 7

a ¶ Incarnationis. b ¶ Olim per prophetas. 8

c meum in die illa: quia ego ipse,qui loquebar, 9 10

a ¶ Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum. b ¶ Per meipsum. ¶ Propheta de filio. c ¶ Sanctos. ¶ Iudææ, vel Apostolos,virtutibus eminentes. d ¶ Apostoli quorum pedes dominus lauit. 11 12

d ecce adsum. † Quam pulchri super montes pe- 13

a ¶ Nobis b ¶ Cum Deo,& Angelis. ¶ Pacem,his, qui longe, & his qui prope. Hic est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. 14

e des annunciantis, & prędicantis pacem, an- 15

a ¶ Euangelium, gratiam Spiritussancti. b ¶ Nobis. ¶ Quam dedit. ¶ Redemptionem, & beatitudinem.

nunciantis bonum, & prædicantis salutem,di- 16

a ¶ O. b ¶ Victo diabolo. c ¶ Non peccatum. d ¶ Audietur in toto orbe. e ¶ Super muros tuos constituti sunt custodes.

centis: Siō regnabit Deus tuus. Vox specula- 17

f a ¶ Ipsi. ¶ Alte loquentes. b ¶ Prædicationis. In omnem terram exiuit sonus eorum. c ¶ Corda quæ discordat non lauda. d ¶ Dominum.

torum tuorum leuauerunt vocem, simul lau- 18

a ¶ Cordis. b ¶ Facie ad faciem. ¶ Oculi mei semper,ad dominum. 19

dabunt; quia oculo ad oculum videbunt, 20

a ¶ Ad fidem. b ¶ In conuertendo dominus captiuitatem,&c. c ¶ Ecclesiam b ¶ Quia instaurata.

g cum conuerterit dominus Sion. † Gaudete 21

a ¶ Reliquiæ Iudæorum Apostoli,& alii b Per Spiritumsanctum subintrante multitudine Gentium.

& laudate simul deserta Ierusalem, quia con-

¶ Fidelem. a ¶ Sanguine filij.

solatus est dominus populum suum, redemit

✠ Procop. Miratur in quascunq; terras Euangelij præcones abierint,ibidē auditos esse horūq; pedes pulchros appellauit, vt quos Saluator abluisset mūdos esse significaret nō alit. q̄ p mōtes,ipsā p̄dicationis sublimitatē. Pacē verò cū Deo nō vicinis tūn, sed remotis etiā gēti b⁹ euāgelizabāt, q Xp̄m docebāt euāgelizabātitē bona reuera cum beatitudines denunciabant.
✠ Rup. Speciosi pedes, misericordia,& veritas,duob. istis pedib. iste q nūc dicit, ecce adsū.in hūc mūdū venit videl. queadmodū dicit vt q nō vidēt videāt,& q vidēt cęci fiāt. Nā,vt q nō vidēt,videāt misericordiæ est & q vidēt,cæci fiāt veritatis est. Pes iste Iudæos cōtriuit pes ille gentes subleuauit. *† Spernitur.* E
✠ Orig. Euāgelizabāt Apostoli bona s. Iesum.Nec miretur quisq̄ si nōie bonorū numero multitudinis,exposuerimus annūciari Iesum ab euangelizantibus facilè enim intelliges, qūo multa bona sit Iesus vita bonū est Iesus est vita resurrectio bonū est, Iesus est resurrectio: lux mundi bonum est, Iesus est lux vera, veritas, ostium sapientia,potētia,thesaurus denique omniū bonorum Iesus est. *In præfat. In Ioan.*
f *Vox spec.* Apostolorū,& aliorū, q specula sunt semp, vt omnia præuideant, & subiectos promoueant.
g *Gaudete.* Primitiuā ecclesiā cōsolat, de multitudine gētium, q̄ excæcatis Iudęis in locū eor.subintrauerunt *† Sup.49. d.* F
ducto autē populo à Rom. in captiuit. & successis vrbib. habita

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et Assur. *idest rex Assyriorum.*
2 Absque vlla causa calumniatus est eum, *tamen domin. mirabiliter liberauit ipsum tempore Ezechię, vt habetur 4. Reg. Cōsequenter applicantur exempla ad propositum, cum dicitur.*
3 Et nunc quid mihi est hic. *idest in persecutione ecclef. qua si di. decet me eam liberare. Et subditur causa.*
4 Quoniam ablatus est populus meus gratis? *quia in primitiua ecclesia multi fuerunt ablati per occasionem de præsenti vita, & multi de locis suis per incarcerationes, & exilia.*
5 Dominatores eius iniquè agunt. *Quia Iudęi sub quorum dominio primo fuit ecclesia in Ierusalem, & Iudęa, iniquè tractauerunt populum Christianum, & postea Imperatores Romani, & eorum præfecti.*
6 Et iugiter tota die nomen meum blasphematur, *scilicet nomen Christi, qui ab infidelibus magus, & deceptor fuisse dicebatur.*
7 Propter hoc *idest propter iniurias dictas.*
8 Sciet populus meus. *scilicet Christianus.*
9 Nomen meum. *idest efficiam nominis mei per experientiam Ita salus is, sicut vocor Iesus, idest salus, vel Saluator.*
10 In die illa. *scilicet notabili, & famosa, quando Constantin. recepit baptisma.*
11 Quia ego ipse, qui loquebar. *in humanitate assumpta discipulis meis.*
12 Ecce adsum. *per saluationis effectum, & etiam in persona propria, quia Constantinus de baptismo consurgens confessus est se vidisse Iesum Christum.*
13 Quam pulchri. *Hic consequenter describitur ecclesię dilatatio per prędicatione Apostolorum, aliorumque discipulorum, cum dicitur: Quam pulchri. idest valde pulchri.*
14 Super montes. *idest terrenos principes fidem Christi recipientes ad prædicationem prędictorum.*
15 Annunciantis. *idest legem euangelicam, quæ est lex pacis, & amoris. Posset etiam hęc litera exponi de nuncijs Constantini missis per orbem ad denunciandum ecclesiæ pacem. Sed prima expositio magis consonat dicto Apostoli, vt supra dictum est: & etiā literæ sequenti, in qua subditur.*
16 Dicentis Sion regnabit Deus tuus. *Apostoli enim, & alij prędicatores ecclesię prędicauerunt, & prędicant regnum Christi, propter quod dicitur Mat.4.b.* Et prædicabitur in hoc euangelium regni in vniuerso orbe, &c. *vnde in fine legendarum sanctorum communiter ponitur: Regnante domino nostro Iesu Christo, &c.*
17 Vox specu. *idest prælatorum, secundum quod dicitur Ezech. 3.d.* Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel, &c.
18 Leuauerunt vocem. *constanter prædicando.*
19 Simul laudabunt. *concorditer gratias agendo.*
20 Quia oculo ad oculum. *idest sensibiliter.*
21 Cum conuerterit dominus Sion. *videntes multitudinem gentilium conuersam ad Christum: & hoc fuit impletum tempore Constantini. Anno enim quo baptizatus fuit, tanta multitudo credidit, vt ad duodecim millia, & amplius baptizandi adscriberentur, vt habetur in gestis sancti Syluestri, absque mulieribus, & paruulis, ideo subditur.*
22 Gaudete, & laudate simul. *idest loca seruituti Christi dedicata, quæ ante tempora Constantini, ita fuerunt deserta, quod nullus Christianus, nisi furtim audebat accedere, sed Constantinus per totum orbem iussit ea aperiri, & a fidelibus frequentari, & alia de nouo ędificari.*

✠ Parauit

habitator, aut nullus remã A sit, aut rarus. Ecclesia autẽ quæ quondam in eis fuit, †Deondauit. multitudine gentium, & reparata est, & multiplicata est vnde eis, qui crediderũt dicitur: Gaudete, &c.

a *Brachium.* In brachio meo gẽtes sperabunt. Et alibi: *Brachiũ tuum cum potentia.* Psal. 97. Psal. 88. c.

b *Recedite.* Hoc Iudæi ad se referũt qñ pmittente Cyro regressi sunt in Ierusalẽ, & vasa dñi q̃ Nabuchodonos. asportauerat, reportauerũt. Quib. (vt aiunt) mundicia indicitur, vt ab illis sancta vasa referantur. Et qa nõ in tumultu, vel fuga exibunt, pdicit Sed melius ad Apostol. & ad primitiuã ecclesiã hoc referimus. Ante. n. quã Romani superuenirẽt, B & Apostoli in gẽtes sunt di nisi, & alij fideles in regnũ Agrippæ transierunt, à Spiritu sancto admoniti. († 2. Cor. 6. d. 45. dis c. rece dite. 23. d. 4. e. ecce &. c. recedite. 1. Esdræ 1. c. † festinatione)

c *Exite.* in toto orbe euãgelium prædicantes, ite docete omnes gentes. Matth. 28. d.

d *Pollutum nolite.* ✻ Chrisost. Nõ dixit dñs, ne facite immunda, sed maiorẽ diligentiã requirens, dixit ne tetigeritis, ne appropinquaueritis, Nã adulteriũ fornicatio, immũditia carnis est, immũdũq; vero cogitationes & videre intẽperatis oculis dolose agere, vindictã velle animæ inquinatio est, igit, & corpore, & animo vult nos esse mundos. (in c. 6. 2. Co. † corruptus ẽ præ viris aspectus ei⁹ & forma eius præ filijs hominũ Sic asper. † Rom. 15. c. † viderunt in tellexerunt. 1. Cor. 3. d.)

e *Vasa domini.* Tẽplũ domini sanctũ est, quod estis vos, vasa

a ¶ Generalem ecclesiam. b ¶ Incarnari fecit filium vel prædicari vbique
a Ierusalem. † Parauit dominus brachium san- 1
a ¶ Cordium.
ctum suum in oculis omnium Gentium, & 2
a ¶ Corde, uel etiam corpore in iudicio b ¶ Mundi cardines c ¶ Filium
b videbunt oẽs fines terræ salutarẽ Dei nostri.
a ¶ O Apostoli, ne peccatis eorum inuoluamini, uel quilibet sancti.
b ¶ Ierusalem. c ¶ Iudæos morte, & sanguine Christi.
c 3
d † Recedite, recedite, exite inde, pollutum no- 4
¶ Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea a ¶ Ierusalem. b ¶ O Apostoli 5
lite tangere. Exite de medio eius: † mundami-
¶ A uiens, à contrario blasphemantium, in necem quorum, paratur exercitus Romanus, a ¶ Vos plo... quibus dominus, uel arma iustitiæ.
¶ Sicut prius de Aegypto, sed in pace regio ¶ Quamuis enim casi tamen uictores extiterunt. ¶ A Iudæis 6
e ni, qui fertis vasa domini. Quoniam non in
a ¶ Timore b ¶ Vt victi, sed uictores quotidie multi Iudæorum milia fidei subijcientes. c ¶ Ad gentes
† tumultu exibitis, nec in fuga properabitis. 7 8
a ¶ Euntes ad gentes. b ¶ Dux, & moderator.
Præcedet enim vos dominus, & congregabit 9
a ¶ Ex iudæis, & gentibus, ut fiat unum ouile, & unus pastor. b ¶ Velantatem meam. c ¶ Filius obediens usque ad mortem ¶ Dei uerbum, & sapientia.
f vos Deus Israel: Ecce intelliget, seruus meus 10
a ¶ Ideo. b ¶ Ad cœlos, vel per Apostolorum prædicationem. c ¶ Super omnes cœlos ¶ Ad dexteram patris. 11
et exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit 12
a ¶ Admirantes miracula ante passionem. 13
valde. Sicut obstupuerunt super te multi: sic 14
a ¶ In passione. ¶ Quia consputus, flagellatus, crucifixus. Reuera enim speciosus præ filijs hominum. ¶ Vnde maiora miracula. b ¶ Species sine honore. 15
g † inglorius erit inter viros aspectus eius, & for 16
a ¶ Lauabit sanguine proprio, non sicut in lege sanguine agni.
¶ In baptismo.
ma eius inter filios hominum. Iste asperget 17
a ¶ Prædestinatas. b ¶ Super sapientiam eius prædicantib. Apostolis
Gentes multas, super ipsum continebunt
a ¶ Philosophi: quorum sapientia crucis prædicatione subuersa est. b ¶ Gentibus. ¶ Hominum comparatione Iudæorum duritia reprehenditur, de quibus, Auditu, audietis, & non intelligetis. c ¶ Per prophetas. 18
reges os suum. † Quia quibus non est narra-
a ¶ Corde credent b ¶ ... in carne prædicante, de quibus Beati qui non uiderunt, & crediderunt, &c. 19
tum de eo. † videbunt, & quę non audierunt,
a ¶ Fide.
† contemplati sunt.

vasa s. aurea, & argẽtea vnde Paul. vas electionis dicit, vel vasa dñi, armatura Dei, lorica iustitię, clypeus fidei, galea salutis, & gladius spiritus, quod est verbũ Dei. (D. Act. Eph.)

f *Ecce intelliget*, ne dubites qs dixerit, q loquebar, ecce adsũ: Et q sit brachium dñi pater perspicuè docet:

g *Sicut obstu.* Nõ seruat ordo historiæ. Superius. n. loqbatur propheta in persona patris de ascensione filij, & subito ad passionẽ redijt.

✻ Rupert. Mira locutionis forma, mira apostropharum velocitas De tertia ad secund. de secunda protin⁹ ad tertiam dictio refugit psonã cum dixisset, ecce intelligit seruus meus, &c. ad ipsũ apostrophẽ fecit, subiungẽdo, sicut obstupuerũt sup te multi. Et reuera bene, & amicabiliter ad illũ de quo loqbat, se cõuertit, sed sub iiciẽdo, sic erit inglorius aspectus eius noluit dicere tuus, sed dixit eius. Reuerẽ tiã dño pietas exhibuit, qa ueraciter non ipsi aspectus suus, sed hominibus malè uidentibus aspectus eius inglorius fuit.

18 ✻ Procop. Est. n fides intelligẽtiæ radix qa nisi credideritis, inquit, non intelligetis. Quod certè etiã prophetis causã admirationis attulit. Itaq; ait, *Domine, quis credidit auditui nostro*? Vtrumq; enim mirabãtur, & Iudæorum infidelitatem, & gentium conuersionem.

Cap.

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Parauit dñm brachium sanctum suũ. *idest filium, qui dicitur virtus patris* 1. ad Cor. 1. Prędicamus Christum Dei virtutem, &c. *& sic dicitur brachium domini eo modo loquendi quo potestas secularis dicitur brachium seculare.*

2 In oculis. *quia prędicatores à tempore Constantini liberius potuerunt vbique discurrere, & multi valde exemplo imperatoris incitati fuerũt ad fidem Christi conuersi, gentilitate relicta, ideo subd.*

3 Recedite, recedite. *De cultu idololatriæ.*

4 Pollutũ nolite tangere. *idest nolite extendere manus vestras ad opera peccatorum. Et quia ministri ecclesię debent esse mundiores alijs, ideo sequitur.*

5 Mundamini, qui fertis. *qui estis deputati ad cultũ Dei sicut Leuit. in veteri testam. qui portabant vasa cultus tabernaculi.*

6 Quoniam non in tumultu exibitis. *idest per violentiã armorum, quod dicitur propter multos confessores, & ministros Dei incarceratos, quos Constantinus liberè absoluit.*

7 Nec in fuga. *carcerem frangendo, & inde fugiendo.*

8 Præcedet. n. vos dominus. *per Constantinum liberando.*

9 Et congregauit vos. *cum fidelibus alijs ad laudandum Deum in Ecclesijs.*

10 Ecce intelliget, *Hic ostenditur propositum in capite nostro Iesu Christo, qui fuit humiliatus, & exaltatus, vt supra dictum est. Et vtrumque mixtum ponitur hic cùm dicitur:* Ecce intelliget seru. *quia habet scientiam diuinam ab æterno, & humanam ex tempore. Et quod intelligatur de Christo ad literam patet per translationem Chaldaicam, quæ dicitur Targũ apud Hebræos, & tantę autoritatis est apud eos, q nullus ausus fuit ei contradicere, quę talis est hic:* Ecce prosperabitur seruus meus Messias: *propter quod antiqui Hebręi ab illo loco, vsque ad finem 53. cap. exposuerunt ad literam de persona Christi.*

11 Exultabitur. *ad vnitatem suppositi diuini. Vel aliter:* Exaltabitur, *in sua resurrectione.*

12 Et eleuabitur. *in sua ascensione.*

13 Et sublimis erit vald. *sedens ad dexteram Dei patris. Marc. vlt. d.* Et dñs quidem Iesus, postquã locutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet à dextris Dei.

14 Sicut obstupuerũt. *videntes miracula ante passionẽ facta, Mat. 8. d. Porro homines mirati sunt dicentes.* Qualis est hic quia ventí, & mare obediũt ei, *& similiter doctrinam Christi audientes miraculis confirmatam, Mat. 7. d.* Admirabãt turbæ super doctrina eius: erat enim docens eos sicut potestatẽ habens.

15 Sic inglorius erit. *idest vituperatus erit.*

16 Inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominũ: *quando fuit consputus, & colaphis cæsus.*

17 Iste asperget gentes multas. *idest mundabit suo sanguine, & baptismate.*

18 Super ipsum cõtinebũt, &c. *quod videmus impletum in regibus ad fidem conuersis, qui non solum continent ora propria à blasphemijs, sed faciunt etiam suos subditos continere, blasphemos puniendo.*

19 Quia quibus non est. *credendo, & isti sunt Gentiles ad quos prophetæ missi non fuerunt, neque audierunt Christum personaliter prędicantem sicut Iudæi: propter quod dicit Saluator Mat. 15. c.* Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel, *scilicet ad prædicandum in persona propria.*

✻ Cap.

ADDITIO.

In cap. 5. vbi dicitur in postil. Consurge.

In hoc cap 2. videtur propheta quędã præambula præsupponere ad passionem Christi pertinentia, de qua dicturus est apertè, & plenè in seq. ut seq. cap. s. 5. vnde primò hortatur populũ fidelis ad virtutes Cõsurge, consurge: induere fortitudine tua Siõ. *Duplicat autem hoc verbũ, consurge: ad maiorem confirmationem. Vel primum consurge, intelligitur resurrectio à peccatis. Per secundũ vero*

A verò processus ad virtutes: et sequitur, Induere fortitudine tua Sion, *s. fortitudine gratię, per quā resistitur aduersitatibus mundanis, & diabolicis tentationibus, iuxta illud Luc. 6. e.* Estote fortes in bel. &c. *Et quia per talem fortitudinē deuenitur ad statū glorię, prout ibidem sequitur:* Et accipietis regnū æternum. *ideo subditur:* Induere vestimentis gloriæ tuæ Ierusalē ciuitas sancta. *sc. cęlestis, de qua propriè verificatur quod subditur:* Quia nō adijcet vltrà, &c. *quam exhortationem & excitationem iterum ad maiorem confirmationē sub alijs verbis repetit, di.* Excutere de puluere. *s. peccatorū, iuxta illud Psal. 29. c.* Nunquid cōfite. tibi pul. Consurge. *s. ad faciendū bonum.* Ierusalē sede. *s. mente quieta.* Solue vincula colli tui, &c. *s. per contritionem verā per quam vinculæ peccatorū soluūtur. qualiter aūt seu qua virtute possent hmōi vincula captiuitatis peccatorū solui, subdit, di.* Hæc dicit dominus gratis venundati estis, &c. *In hoc enim quod dicit gratis venundati estis, intelligitur venūdatio quæ est per peccatū vnde suprà 50. c. dixerat:* Ecce in iniquitatibus vestris venundati estis. *Nā qui facit peccatū seruus est peccati, Ioh. 8. d. In hoc aūt quod sequitur: Et sine argēto redimemini ostenditur quod passio Christi de qua intēdit in proximo loqui, operata est salutem nostrā per modum redemptionis non corporalis, secundum quam quandoque aliqui pecuniali precio rediмuntur: sed per redemptionem spiritualem. s. per sanguinem preciosum Christi vnde 1. Petri 1. c.* Non corruptibilibus B auro vel argento redēpti estis, sed precioso sanguine agni immaculati & contaminati Christi. *Quæ quidem verba apostoli manifestè correspōdent prædictis verbis propheticis. s. cū dicitur:* Sine argento redimemini. *Et ad declarationem prædictorū subdit:* Quia hæc dicit dominus Deus: in Aegyptū descendit populus meus. *Vbi propheta ostendit differentiā inter captiuitatem Babylonicā & Aegyptiacam, à quibus fuerunt per Deū liberati, & captiuitatem peccati seu diaboli à qua Christus redemit humanū genus per suā passionem. Nā in prædictis duabus captiuitatibus licet essent inter se differentes, quia Aegyptiacā incurrerunt sponte descendentes in Aegyptum, vt coloni essent ibi, vt patet Gen. 46. & sic Aegyptij habuerunt aliqualem rōnem detinendi eos, quia subuenerūt eis in famis necessitate, vt in glos. In captiuitate aūt Babylonicæ quæ significatur hic per Assur, eo ꝙ Assyrij cum Nabuch. venerunt, nō fuit talis causa, vt in terra sua calumniarentur & opprimerent eos, vt in gl. In vtraque aūt captiuitate prædicta quæ solum corporalis erat in manu violenta per coactionem opprimentiū sufficienter fuerunt redempti per potentiā diuinam aduersarios violenter populum Dei detinentes opprimentem vt patet in sacris scripturis de hoc loquentibus. Sed in hac captiuitate, à qua Christus per suam passionem redemit, hoc non solum non congruebat. s. ꝙ Deus* C *per suam solam potentiam diabolū spoliaret, eò quòd humanum genus per peccatum (quod secundum August. non est nisi voluntariū) captiuatum fuit: qua ratione erat iustè sub seruitute diaboli derelictus à Deo, vt tractatur à doctoribus in 3. di. 19. & hoc est quod sequitur:* Et nūc quid mihi est? Hæc dicit dominus, quia ablatus est populus meus gratis. *q. d. & nunc. s. in hac captiuitate hoc non sufficit. sc. per solam potentiam redimere.* Quoniam ablatus est populus meus gratis. *s. spōte tradendo se peccato seu diabolo, qua ratione conueniens est, vt per iustitiam redimatur. Si aūt contra hoc dicatur quòd Christus per suam passionem non solum ab actuali sed à peccato originali principaliter redemit: Quod quidem originale peccatum non est voluntarium in ipsis descendentibus per propagationem. Dicendum quod licet peccatum originale non est voluntarium in ipsis propagatis, fuit tamen voluntarium in primis parentibus à quibus trahunt originem. Et ideo simpliciter dicit:* Ablatus est populus meus gratis. *s. sponte se tradidit diabolo seu peccato. & ideo non per solam potentiam redimendus est sicut in alijs captiuitatibus supradictis, & sequitur:* Dominatores eius iniquè agunt *q. d. licet dominatores eius. s. principes tenebrarum iniquè agunt, deducendo eos ad peccandum, nihilominus quia gratis. s. sponte (vt dictum est) se tradiderunt.* Et iugiter tota die nomen meum blasphematur. *s. eò quod in eis remanet culpa peccati secundum quam Deus offenditur: & ideo dicitur blasphemari, iuxta illud ad Rom. 2. d.* Per vos nomen domini blasphematur in Gentibus. *Ex supradictis igitur concluditur, qđ captiuitas de qua agit non per solam potentiā opprimentē aduersarios redimenda erat sicut aliæ captiuitates, sed per aliquod remedium sufficiens ad tollendam culpam seu maculam peccatorū: & ideo subdit:* Propter hoc sciet pop. meus nomē me. in die illa. *s. propter necessitatē seu congruentiam prædictā sciet populus meus. s. populus nouiter per me redemptus nomē meum. s. nomē Iesus, quod significat redemptorem seu Saluatorem à tali captiuitate diaboli seu peccati iuxta interpretationem huius nominis per angelū factā ipsi Ioseph, Mat. 1.* Ipse enim saluum faciet po. su a p. e. *& sequitur:* In illa die. *sc. tempore gratiæ, quando hoc nomen fuit manifestū. Tps enim gratiæ dies dicitur, iuxta illud ad Ro. 4. d.* Nox præcessit, dies aūt appropinquabit: *Et quia hæc redemptio à Deo vero facta trāscēdit omnes alias redemptiones, quæ factæ fuerunt mediantibus Angelis, seu hominibus modo prædicto, ideo subdit:* Quia ego ipse, qui loquebar

bar: *scilicet per Prophetas*, ecce adsum, *scilicet per carnem assumptam q. d. Redemptiones preteritæ particulares, & corporales per Angelos, seu prophetas in persona mea loquentes factæ sunt, sed hęc redemptio quę spiritualis, atque vniuersalis est oportet, vt per me fiat.* Vnde ego ipse, qui loquebar, ecce adsum. *Item circa hoc, quod dicitur:* Sciet populus meus nomen meum. D *Notandum, quod sicut in redemptione Aegyptiaca fuit Moysi, & deinde senioribus Israel, & deinde populo reuelatum nomen domini Tetragrammaton: secundum cuius veram significationem ad Deū pertinet signa, & prodigia facere facultatem naturę excedentia, quę requirebatur ad illam redemptionem, prout fuit dictum Exod. 3. in additione ar. 7. sic in hac redemptione vniuersali reuelatum fuit nomen Iesus, primò virgini gloriosæ, deinde Ioseph, & alijs discipulis, & fidelib. per quod nomen intelligitur salus, vel Saluator à peccatis, vt dictum est. Sequitur:* Quam pulchri super montes: *vbi postquam Propheta ostenderat, quod prædicta redemptio spiritualis erat ab ipso vero Deo fienda, de publicatione huius redemptionis, dicit:* Quam pulchri super montes. *Ad quod sciendum, quod facta redemptione per passionem Christi, licet pluries suis Apostolis in sua resurrectione apparuit, tamen de apparitione eius facta in monte Galilææ specialem mentionem fecit prædicens mulieribus: Annunciate fratribus meis, vt eant in Galilæam, quæ quidem apparitio fuit in quodam monte Galilęę, vnde Matth. vl. b. Vndecim discipuli abierunt in Galilæam in montem, vbi constituerat illis Iesus de quo propriè potest intelligi istud verbum.* Quā pulchri super mōtes, *idest. super montem, sumendo plurale pro singulari, sicut in alijs multis locis. Et sequitur:* Pedes annunciātis, & prædicantis pacem, *scilicet pedes Christi, qui in illo mōte annunciauit eis, & iniunxit prædicationem Euangelij pacis, di.* E Euntes docete omnes gentes, *s. Euangeliū pacis. Mat. 28. d. Annunciantis bonum, prædicantis salutem: quia tunc dictum fuit eis:* Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. *Mar. vl. d. In quo verbo manifestè prædicauit salutem omni credenti, dicentis:* Sion regnabit Deus tuus: *quia tunc Christus dixit Sion. s. apostolis in quibus præcipuè ecclesia residebat:* Data est mihi omnis potestas, &c. *Mat. vl. d. Si autem quæratur quare pedes Christi singulariter nominauit propheta: dicendum, quòd in hoc designatur adoratio apostolorum fuisse ibi facta vsque ad pedes. eo modo quo de mulierib. ibidem dicitur:* Ille autem accesserunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum: *Et sequitur:* Vox speculatorum tuorū: *quod cōiter exponitur de apostolis & prælatis eis succedentib. Sed saluo meliori iudicio magis propriè videtur exponendum de patrib. in limbo existentib. qui speculatores vocātur in ve. te. Ezech. 3. d. & 31. b.* Fili hominis speculatorem F te dedi. *Isti enim patres dicūtur leuare vocem & laudare præ gaudio suæ liberationis simul, quia coniunctim liberati fuerunt, & beatitudinem sibi promissam & diu spectatam attigerunt. de quo dicit:* Quia oculo ad oculum videbunt. *s. facie ad faciem.* Cum cōuerterit Siō: *Et sequitur:* Gaudete & laudate simul deserta Ierusalem. *quod satis propriè applicatur primitiuæ ecclesiæ, prout in gl.* Parauit dominus brachiū sanctū, &c. *exponatur sicut in postilla, referendo tamen ad tempus prædicationis apostolorū.* Recedite, recedite, exite inde. *exponatur de primitiua ecclesia sicut in gl. quia antequā Romani superuenirent, apostoli & alij fideles à Iudęa quæ contaminata remanserat ex occisione Christi in regnū Agrippæ transierunt, & ad alias Gentes Spiritusancto admonente, vt in historia Ecclesiastica habetur. Sequitur:* Mūdami. *s. à vicijs qui* fertis vasa domini *Per vasa domini secundū gl. intelliguntur sancti. unde Paulus uas electionis dicitur, uel, uasa domini sunt armatura Dei. lorica iustitiæ, clipeus fidei, galea salutis, & hmōi. Et ne quis æstimaret ex hoc ꝙ dixerat:* Recedite, recedite, exite inde *ꝙ in* Ephes. 6. c. *hac redemptione requirebatur recessus corporalis per modum fugæ. sicut in redemptione Aegyptiaca, Exo. 12. ideo subdit:* Quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis. *s. sicut tunc.* Præcedet enim vos dominus *s. ipse Dei filius in persona propria.* Et cōgregabit vos dominus Deus Israel, *in fide & charitate: quis aūt sit iste Deus Israel statim subdit, d.* Ecce intelliget seruus meus, *quem hic uocat seruū, eò ꝙ fuit obediens usq; ad mortē: de qua morte statim in sequenti c. tractat & sequitur:* Exaltabitur. *s. ad cælos secundum glo. quia per obedientiam vsq; ad mortē Deus exaltauit illum. vt habetur Phi. 2. d.* Et eleuabitur super oēs celos, & sublimis erit valde. *quia ad dexterā patris sedens, hęc in gl. Antiqui aūt Hebræorum istas eleuationes exponūt de Messia sic: Exaltabitur, plusquam Abraham, & eleuabitur. plusq̄ Moyses.* Et sublimis erit valde, *plusquam angeli superiores: Ex quo patet, ꝙ Messias de quibus etiam secundum ipsos loquitur propheta, esset sublimior angelis superioribus. Et cùm secundum eos inter naturam diuinam & angelicam non sit medium, consequenter concedere habent, quòd ipse sit Deus, & cum propheta hic vocat eum seruum, quod non competit diuinæ naturæ, sequitur quod in ipso sint duæ naturæ diuina scilicet, & humana: quod tamen ipsi negant licet concedant præmissa. In his enim & similibus non verentur veritati per eos implicitè concessæ contradicere.*

P

CAP. LIII.

A Q*Vis credidit.* Prophe-
a ta in persona ꝓphetarū cōqueritur, ꝙ pauci ex Iudęis crediderūt ꝙ de aduētu filij ab illis audiunt.

† Ioan. 2. f.

* Orig. Hæc interrogatio in sacris literis paucos, aut raros, significat q crediderīt

In cap. 10. ad Rom.

* Chrysost. Induxerāt obiectionē Iudæi, ꝙ si Xp̄s missus est à Deo, & Xp̄s De⁹ est, oportebat, vt oēs illi obedirēt, quomodo Xp̄o nō crediderūt. Respōdet Pau. hoc ipso quod nō obediāt, poterat tibi ò Iudæe eorū, q̄ dicuntur, fidē facere: Nam, & hoc futurū propheta prædixerat, & multo plus q̄ hoc vos enim obijcitis quod nō oēs crediderunt, Isaias plus dicit, domine, qui credidit auditu i nostro.

Iuidem.

† Ascendit.

† Forma quæ faceret vt desiderarēmus eum.

† Despectus & reliqua in nominatiuo. Supra 52. d.

† Et auertebamus facies nostras ab eo adeo erat.

† Plaga percussum.

b *Et brachium do.* Pater filiū suū mundo nunciauit vēturū, & ante scandalū crucis ꝓmisit gloriā resurgētis: Eleuabitur, & exaltabiī, &c. Respondet ergo ꝓphetarū chorus se offic. implesse, &

B brachium dn̄i annunciasse.

c *Virgultum.* Symmac. ram⁹ hominē significans, q processit de vtero virginis.

d *Sitienti.* Aquila, inuia, vbi virginitatis priuilegium demōstratur, qa sine semine de terra prius inuia creatus est.

* Procopius. Radicem illam significat, de qua illud, egredietur virga de radice Iesse.

e Non

CAP. LIII.

¶ Quasi Quam pauci ex Iudæis.
a ¶ His, quæ audiuit à nobis.
† Q Vis credidit auditui 1
a ¶ Filius per quem pater omnia fecit.
nostro? & brachium do- 2
a ¶ Vt crederet, quamuis à nobis audiret.
mini cui reuelatum est? 3
a ¶ Egredietur virga de radice Iesse.
¶ Resurgendo, ascendendo, & mundum fide complendo.
Et † ascendet sicut vir- 4
a ¶ Per omnia placens. b ¶ De vtero virginis mundo à virili concubitu. 5
c ¶ Sicca.
gulū coram eo, & sicut radix de terra sitienti. 6
a ¶ Opinione malorum. b ¶ Nos prophetæ oculis cordis. 7
Non est species ei, neque decor. Et vidimus 8
a ¶ Ei in passione. b ¶ Multo ante uidere
eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus 9
a ¶ A Iudæis pendentem in cruce, & pro nobis maledictum.
b ¶ Vilissimum opinione. c ¶ Omnium.
eum † despectum, & nouissimum virorum, 10
a ¶ Verus homo, verè doluit. b ¶ Pati. ¶ Pro nobis assumptam diuinitate superauit.
virum dolorum, & scientem infirmitatem. 11 12
a ¶ Diuinitas abscondita in corpore. ¶ Vnde supra: Tu es Deus absconditus, & nesciebamus. ¶ Iudæis.
† Et quasi absconditus vultus eius, & despe- 13
a ¶ Multi ex nobis, post tamen credituri. b ¶ Dei filium. c ¶ Sed. ¶ Non putatiue, sed uerè crucifixus, verè doluit. unde: Tristis est anima mea usque ad mor.
ctus: vnde nec reputauimus eum. † Verè lan- 24 15
a ¶ Peccata. b ¶ Non suos. c ¶ Non alius. d ¶ A nobis. e ¶ Non suos,
guores nostros ipse tulit, & dolores nostros
a ¶ In corpore suo super lignum. b ¶ Qui ignorantes peccauimus, sed pœnitentes credimus in illorum enim persona Isaias loquitur.
ipse portauit. Et nos putauimus eum † quasi 16

e *Non est species.* * Procop. Postquā de Saluatoris natiuitate disseruit, eius iam in terra conuersationem explicat.

* Augu. Quæ species illius erat, q̄ non videbatur: quæ vè gloria? Illa nāq; non videbatur, de qua Ioānes. *In principio erat verbum, & Deus erat verbum.* Et de qua Pau. *Quę cum in forma Dei esset, &c.* Hęc species, & hęc glor. nō videbatur, quia dicebāt: *Nōne hic est faber, & fabri filius? nonnè benedicimus nos quia demonium habes?*

f *Vidimus eum.* * Orig. Hęc dicent, qui videbunt gloriā eius, de preteritis tēporibus suis quando non videbatur verbum habere speciem gloriosam.

Idē species inhonesta verbi est, quando prędicamus eum natū, crucifixū, gloria, & aspectus verbi in viris ꝑfectis, si amatores facti sūt pulchritudinis eius.

* Rupert. Hæc, &c. sic legēda sunt, vt humana æstimatio subaudiatur. Nā de veritate rei, certissimus cōtinuò subiungit ꝓpheticus, spirit⁹ verè languor. nostros ipse tulit, & nos reputauimus eū quasi leprosum, ipse autē vulneratus est ꝓpter iniqt. n̄ras, &c. Illa q̄ ante hæc dixerat, sola oculi stultorū viderūt. At tamē præ magnitudine doloris, & iustæ cōpassionis, sese propheta cū istis annumerauit, vidimus inquiens, eū, &c.

a *Liuo-*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. LIII.

* QVis credidit. *Rab. Sal. & Andreas exponūt hoc cap. ad literā de populo Iudæorū, dicentes, ꝙ Propheta de illo loquitur quasi de homine vno eo modo loquendi quo dicitur Exod. 4. f.* Filius meus primogenitus Israel: *sed eorum peruersitas patet ꝑ doctores Hebræorum antiquos, vt dictum est præcedenti cap. Item super illud Genes. 29. e.* Et introduxit eam Isaac, &c. *dicit Rab. Moy. Hic est rex Messias, qui dedit cor suum ad petendum miserationes pro Israel, & ad ieiunandum, & humiliandum se pro eis, si-*
C *cut scriptum est Isa. 53. a.* Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, &c. *Ex quo patet, quod secundum istum doctorem hoc cap. loquitur de Christo ad literam: Hoc etiam patet per scripturas noui testamenti, quæ sunt maioris authoritatis, quamuis à Iudęis non recipiantur. Quod enim dicitur in princ. c.* Domine quis credidit, &c. *Io. 12. dicitur impletum in Christo, & similiter ad Rom. 10. c. Item quod dicitur infra:* Verè languores nostros ipse tulit, &c. *Matth. 8. dicitur impletum esse in Christo. Similiter quod postea subditur:* Sicut ouis ad occisionem ducetur, &c. *vsque ibi:* Qui abscissus est de terra viuentiū. *Act. 8. dicit dict. ad literā de Christo similiter quod postea subditur:* Et cum sceleratis reputatus est. *Marc. 15. dicitur impletum in Christo. Igitur sequendo hanc sententiam, dicendum, ꝙ hic ponuntur remedia contra impedimenta prædicta. sicut fuit supra diuisum c. 50. Et diuiditur in tres partes secundum tria remedia. Secundum ponitur c. seq; tertium vlt. c. Primum autem impedimentum percipiendi fructum redemptionis Christi fuit Iudęorum peccatum, contra quod ponitur hic remediū passionis Christi, quæ sufficit ad delendum oē peccatum quantum est ex se. Et diuiditur pręsens in capitulum in duas partes, quia primò Isaias rei dicendæ designat altitudinem, secundò prosequitur dicendorum ordinem ibi.* Et ascendet. *Circa primum dicit.*

Diuisio

1 Quis credidit, &c. *i. passionis Christi mysterio, quod ego & alij prophetæ audiuimus a Spiritusancto. Pręuidit enim Isaias propheta Iudæos pro maiori parte non credituros, secundum quod dicitur, Ioa. 12. f.* Cum autem tanta signa fecisset coram eis, nō credebant in eum, vt sermo Isaiæ impleretur quem dixit: Domine quis credidit auditui nostro, &c. *sequitur. Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias.* Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, &c. *Et subditur:* Hæc dixit Isaias quando vidit gloriā eius, & locutus est de eo.

Isai. 6. c.

2 Et brachium, &c. *i. filius vt dictum est c. præcedenti.*

3 Cui reuelatum est? *quasi diceret paucis & valde incōpletè.*

4 Et ascendet. *Hic consequenter prosequitur dicendorum ordinem, & primo quantum ad modum nascentis, cum dicitur:* Et ascendet sicut virgultum coram eo, *i. coram Deo patre.*

5 Et sicut radix. *sursum fructificans.*

6 De terra. *i. de virgine non humectata, vel fœcundata humano semine.*

7 Non est. *Hic consequenter prosequitur ordinē suum quantum ad tolerantiam patientis. Et primò describitur eius passio ignominiosa. Secundò, nobis fructuosa, ibi.* Ipse autem. *Tertiò sibi finaliter gloriosa, ibi:* De angustia. *Ista tamen diuisio non est sic pręcisa, quin partes in aliquo coincidant: & sic est cōiter per totum librum istum sicut a principio fuit dictum. Circa primū dicit:* Non est species ei neque decor. *quamuis. n. secundum veritatem Christus in humanitate assumpta fuerit* speciosus forma præ filijs hominum. *Ps. 44. a tamen ista speciositas fuit deturpata alapis in facie eius inflaturam & liuorem causantibus & sputis, eam fœdantibus.*

8 Et vidimus eum. *quia præ horrore auertebant hoīes faciem*

9 Et desiderauimus eum. *Loquitur propheta in persona sua & aliorum sanctorum aduentum Christi desiderantium, secundum quod dicitur Mat. 13. b.* Multi prophetæ & iusti desiderauerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, &c.

10 Et nouissimum virorum. *idest valde abiectum.*

11 Virum dolorum. *i. multi, & magni doloris expertū passiue sicut vir sanguinum dicitur, qui est effusor multi sanguinis actiuè.*

12 Et scientem infirmitatem. *scilicet carnis per experientiam absque tamen peccato.*

13 Et quasi absconditus. *præ verecundiâ.*

14 Vnde nec reputauimus eum. *non tantum scilicet Saluatorem, sed nec etiam alicuius valoris hominem. Et loquitur hic propheta in persona Iudæorum tempore Christi existentium, & connumerat se eis in quantùm erat de populo Iudaico, sicut Daniel connumerat se peccatoribus enormibus, qui fuerant in regno Iudę 9. c. quamuis particeps non fuisset.*

15 Verè lāguores nostros ipse tulit. *idest infirmitates carnis vt famem, sitim, & similia quę vere fuerunt in eo sicut, & humanitas vera.*

16 Et nos reputauimus eum. *idest vilem, & abominabilem ad modum leprosi.*

2 Et

* Et per

a *Liuore*. Perspicuum est, quia sicut corpus laceratū, & flagellatū, ita anima verè doluit pro nobis, ne ex parte veritas, ex parte mendacium in Christo credatur. ✱ Ambrosius. Dominus Iesus, etsi vulneratus est propter peccata nostra, in illa infirmitate non permansit, sed se versauit in melius, ad vniuersorum salutem passione infirmitas est soluta, mors resurrectione & eius liuore sanati sumus. Habēt hoc luctatores, vt se subijciant his quibuscum congrediuntur, atq; luctantur, vt opprimi posse videātur, & subitò quadam arte se versant vt effundāt superiorē, & ita victores euadant. Spiritali palæstra dominus onera nostra suscipiens, in illa se passioni suæ congressione subiecit, & in infirmitatis specie, vt eum aduersarius hominum parē cæteris iudicaret quem facilè posset opprimere: diuinitatis arma deposuit, humanitatis tegmen assumpsit securus victoriæ tentator in costa eum telo militis voluit vulnerare, reputans hunc sicut Adam per costam posse prosterni, sed vulneratus latere dñs Iesus, vitam duxit è vulnere.

b *Omnes nos, &c.* ✱ Augustinus. Totius ecclesiæ vox est, Erraui sicut ouis perdita omnium membrorum Christi vox est, omnes sicut oues errauimus. Hoc Isaiæ loco exposito per Philippum, spado ille Candacis reginæ credidit. Act.8.

c *Non aperuit, &c.* Pilato vel Herodi. Pauca enim respōdit ne differretur salus humani generis.

✱ Procop. Tacuit cum falsa in eum testimonia producerentur. Sciebat.n. cum apud hostes ageretur, nihil esse profuturam defensionē: sed his ferociores aīos effecturā cū se Dei filiū saluatoreq; oīum & redēptorē se diceret.

d *Et quasi agnus*. In cuius figura populus Israel agnū in Aegypto

¶Peccatorem. a ¶Pro peccatis suis. b ¶Abiectum propter nos, quia cum latronibus crucifixus.

leprosum, & percussum à Deo, & humiliatū. 1

a ¶Nos putauimus eum le sed ipse, &c. b ¶Foderunt manus meas & pedes meos. ¶Vt suo vulnere nostra vulnera curarentur

Ipse autem vulneratus est propter iniquita- 2

a ¶Non suis. b ¶Flagellis, alapis, tactus pro nobis maledictum.

tes nostras, attritus est propter scelera nostra.

a ¶Flagellum quo Deo & Angelis reconciliati sumus. b ¶Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. c ¶Virgarum.

a † Disciplina pacis nostræ super eum, & liuo- 3

a ¶Peccato b ¶Misericordia indigemus. ¶Non est distinctio Iudei & Græci. ¶Errati sicut ouis quæ perijt, quæ videlicet humeris pij pastoris est reportata.

b re eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues

a ¶Tradentes eum morti. b ¶Proprium errorem, de crucifixo sentientes diuersa. c ¶A Christo, qui est vera via, clamantes Crucifige, &c.

errauimus, vnusquisque in viam suam decli-

a ¶Pœnam omnium iniquitatum, vel peccatorum nostrorum, quam sustinere nequiuimus, sustinuit homo Deus.

nauit, & dominus posuit in eo iniquitatem 4

a ¶Hostia pro nobis in ara crucis.

omnium nostrum. † Oblatus est, quia ipse 5

a ¶Nemo coegit, vnde Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam b ¶Innocens mansuetus c ¶Pascha nostrum immo.est Christus. 6

c volūit: & non aperuit os suum. † Sicut ouis ad 7

¶Qui tollit peccata mundi.

d occisionem ducetur, & quasi agnus coram

a ¶Non repugnans. sed cum cæderetur a militibus, obmutuit.

† tondente se obmutescet, & non aperiet os

a ¶Ideo. ¶Passionis. b ¶Iniusto. c ¶In resurrectione, quando data est illi omnis potestas in cælo & in terra.

e suum. De angustia & de iuditio sublatus est. 8

a ¶Diuinam vel humanam, quam nemo ratione humana comprehendit vel differit. b ¶Rarus aut nullus. 9

f

g † Generationem eius quis enarrabit? † Quia 10

a ¶A Iudæis, & si Deo inspirante sciuerit. b ¶Conuersatione hominum. 11
vnde. Eradamus eum de terra viuentium. ¶Vt viueret in cælo. 12

abscissus est de terra viuentium: propter 13

a ¶Deiendum b ¶Peculiatis. c ¶Permissione vnde. Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. d ¶Romanis. 14

h scelus populi mei percussi eum. † Et dabit im 15

a ¶Iudæos b ¶Quia vsque ad mortem persecuti sunt eum, & munierunt sepulchrum sigillatum cust. c ¶Quia morti tradiderunt eum.

i pios pro sepultura, & diuites pro morte sua,

a ¶Quod de nullo alio potest dici. Nemo enim mundus a sordibus. b ¶Facto iustus fuit.

eò quòd iniquitatem non fecerit, † neque do 16

a ¶Verbo verus fuit. b ¶Ideo quia. c ¶Pater. d ¶Sola gratia.

lus † fuerit in ore eius, et dominus voluit 17

Aegypto comedit. *Hic est agnus qui tollit peccata mundi, qui occisus est ab origine mundi*, qui carne & sanguine suo nos pascit, & vellere protectionis nos vestit. D Ioan.1.d. Apoc.13.b.

e *De iudicio*. Iudex omniū. iudicij non reperit veritatem, sed sine culpa damnatus est. Vnde admiratur propheta, quod omnium Deus passioni se tradiderit.

f *Generationem*. ✱ Athanasius. Hic qui natus est de virgine. inenarrabilem habet s̄m carnem generationem. Non.n. habet patrem secundum carnem cum per se sit conceptus ex virgine & Spiritusancto. Omniū patriarcharum retexere seriem generationis possumus, Christi nō possumus. Non.n. habet patrem. Stella signat eius natiuitatē quæ de cœlo descendit. lib.1.de incarnatione verbi E † Act.8 f. Luc.8

g *Quia abscissus*. ✱ Procop. Si generationis modus quęratur, ideò enarrari non potest, quod tollitur a terra vita eius, idest, quod eorū qui in terra degunt, ipsa eius sit in carne vita longè excelsior, qui solus peccatum non admisit. quanquam & alias supra omne quod natum est, ipsa vnigeniti sit essentia. †Qui. De pœn.d.3. c.talis.

h *Dabit impios*. idest, Gentes quæ sine pietate Deo patri, quia mortuus & sepultus eos acquisiuit, & diuites Iudæos scilicet diuitijs legis & prophetarum gloriantes. † Et dedit cū impijs sepulturam eius, & cum diuite inter mortuos suos, quā uis iniquitatem, &c. † 1.Pet.2.d.

✱ Procopius. Eos intelligit, qui quę dicta sunt admiserunt. Nam & Romanis ipsi traditi sunt. præterea diuites olim, idest, prærogatiuis superiores cæteris, se pro morte eius traditurum significat, eos intelligens, quæ legali & sacerdotali regiaque etiam dignitate illustres habebantur. Isti siquidem præter admissam cœdem pecunijs non pepercerunt, vt eius resurrectionē occultarent.

i *Diuites*. Scribas & Pharisæos doctrinæ legis diuitijs gloriantes.

a Semen F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et percussum a Deo. *propter peccata sua propria. Imposuerunt.n. sibi Iudæi, quod haberet dæmonium, & quod subuertebat populum, & multa alia crimina, vt patet ex decursu Euangeliorum.*

2 Ipse autem. *Hic consequenter ostenditur passio Christi nobis fructuosa, quia non passus fuit pro peccatis proprijs, sed pro nostris expiandis & hoc est quod dicit:* Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras. *& patet litera. Ra. Sa. dicit, quod istud dicitur in persona Gentilium: Et vocat Gentiles oēs pręter Iudæos, dicens quod in aduentu Messiæ Gentiles videntes Iudæos per eum mirabiliter exaltari, dicent quod afflictiones quas modo sustinent Iudæi in hac captiuitate, fuerunt propter peccata Gentilium: & in hoc sibijpsi contradicit, quia alibi in multis locis dicit, quod hæc captiuitas est propter peccatum vituli conflatilis expiandum, Exo.32.*

3 Omnes nos, &c. *Quia nullus quantumcunque iustus potest euitare omnino peccatum saltem veniale.*

4 Et dominus posuit, &c. *idest pœnam pro iniquitatibus omnium expiandis: Et quia Christus hanc pœnam ex maxima charitate sustinuit ideo subditur.*

5 Oblatus est. *s. ad passionem.*

6 Quia ipse voluit. *propter obedientiam Dei patris & liberationem humani generis.*

7 Et non aperuit os, &c. *verbis recalcitrando, & iniurias pro iniurijs reddendo: sed magis coram falsè accusantibus tacendo, sicut patet ex Euangelys. Cætera patent.*

8 De angustia, &c. *Hic consequenter ostenditur eius passio finaliter gloriosa, quia per eam transijt ad resurrectionis gloriam, Luc.vlt.* Oportuit pati Christū, & resurgere a mortuis, & ita intrare in gloriam suam. *& hoc est quod dicitur:* De angu. *s. mortis.* 9 Et de iudicio. *quo omnes descendentes ex diuina sententia detinebantur in limbo.*

10 Sublatus est. *per potentiam suę resurrectionis.*

11 Generationem, &c. *quod secundum Hier. super Matth. intelligitur de generatione diuinitatis, quę inenarrabilis & incomprehensibilis est non tantum ab hominibus, sed etiam ab angelis.* Generatio Christi.

Ambrosius. Impossibile est scire generationis secretum, mens deficit, vox silet, non mea tantum, sed etiam Angelorum. videtur tamen mihi saluo meliori iudicio, quòd melius exponatur de spirituali generatione per multiplicationem fidelium, ideo subditur.

12 Quia abscissus, &c. *per mortem corporalem, ad quem secuta est multiplicatio fidelium. secundum quod dicitur Ioa.12.d.* Nisi granum frumenti cadens in terra mortuū fuerit ipsum solum manet, si autem mortuum fuerit, multum fructū affert. *Ad generationem vero ęternam filij non videtur habere aliquam conuenientiam quod sequitur:* Quia abscissus est.

13 Propter scelus, &c. *expiandum.*

14 Percussi eum. *i. percuti permisi.*

15 Et dabit, &c. *i. Iudęos impios & auaros dabit in manib. Romanorum in pœnam mortis suæ, quod tempore Titi fuit adimpletū.*

16 Eo quod iniquitatē. *& sic mors eius fuit punitione digna.*

17 Et dñs. *s. pater voluit cōterere eū in infirmitate s. carnis, quia quòd diuinitas patiatur est impossibile. Per hoc autem quod dicitur*

a *Semen longæuum*. Verbum Euangelij.s.quod non veterascet sicut vetus testamentum vnde. *Exijt qui se.se.s.*

A ✱ Procopius. Sensus est. Quantumuis talia admiseritis si quis tamen pro suo peccato hostiam offerre voluerit, .i. eorum quæ peccauit pœnitentiam agere, illud effugiet, quod me sceleratos pro sepultura & diuites pro morte ipsius daturum, interminatus sum, semenq; illud longæuum intuebitur, quo vitam æternã significet.

Luc. 8. a.

† expiatione peccati.

† & videbit dies.

Io. 7. b.

B b *Et voluntas, &c.* Vt quidquid pater voluit illius virtuti bus impleatur, vnde. *Seruaui eos in nomi ne tuo, & quos dedisti mihi custodiui.*

† magnã mul titudinem da bo ei pro spo liis & fortes erunt ei pro præda.

✱ Procopius. Hoc vni tantũ saluatori congruit. Perpetuò .n. patris voluntas in manu eius prosperè successit.

c *Satu-*

¶Perentiam pastorem, &c. ¶Conteri. b ¶Sit. c ¶Carnis. ¶Filius. d ¶Vitam.

a contererere eum in infirmitate. Si posuerit animam suã pro

a ¶Nostro. b ¶Fideles in perpetuum regnantes. c ¶Redemptio humani generis. d ¶Patris.

b † peccato, videbit semen † longæuum, & voluntas domi-

¶Opere. a ¶Implebitur. b ¶Iudæis Prædicando, miracula faciendo, patiendo, requiem in eis non inuenit, vnde. Vulpes foueas habent, &c. Et alibi. Laboraui sustinens

¶Frustra quia noluerunt conuerti.

ni in manu eius dirigetur. Pro eo, quòd laborauit anima

a ¶Ecclesias in toto orbe de Gentibus. b ¶Doctrina. c ¶Non iustificatus sed iustificans.

c eius videbit & saturabitur. In scientia sua iustificabit ipse

a ¶Qui peccatum non fecit. b ¶Filius formam serui accipiens c ¶Non omnes Quia multi vocati, pauci electi. d ¶Pœnam iniquitatum. e ¶Quia illi non poterant. f ¶In corpore suo super lignum

iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse por-

a ¶Quia factus obediens patri vsque ad mortem b ¶Pro Iudæis negligentibus Gentes fideles Postula a me, & dabo tibi Gentes, &c. c ¶Dæmonum. d ¶Apostolis, vt alius Iudæis, alius Gentibus præsit

d tabit. Ideo † dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet

a ¶Genus humanum a diabolo ereptum. b ¶Fiet hoc. c ¶Filius. ¶Sponte. d ¶Vitam.

spolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam suã, † &

a ¶Vnde reputatus sum cum descendentibus in lacum, &c. ¶Latronibus.

¶A Iudæis. b ¶Prædestinatorum. c ¶Sanguine lauit.

e cum sceleratis reputatus est. Et ipse peccata multorum tu-

a ¶Iudæis persecutoribus. ¶Alias orauit.

lit: & pro transgressoribus rogauit.

c *Saturabitur*. Fide gẽtium: vnde esuriens, & sitiens supra puteum Iacob emptis cibis vti noluit, quia iam Samaritanæ & eorũ qui de ciuitate ad eũ exibant, fide satiatus erat. D

d *Fortium diuidet spolia*. Vnde. *Cum diuideret cælestis vel altissimus Gentes*. Et alibi. *Rex virtutum dilecti di*. Et de Paulo. *Mane com.præ. & vesp. di.spo.*

Io. 4. a. Deut. Psal. 6 Gen.

e *Cum sceleratis*. Vt sceleratos a peccato redimeret oĩa omnibus factos. *Peccata enim nostra portauit in cor. suo.* Cuius imitator Paulus ait. *Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrificarem.*

1. Pe. 1. Co.

f *Rogauit*. Pater ignosce illis. Ad hanc vocem secundum Euangelium Nazareorum multa milia Iudæorum astantium circa crucem crediderunt.

Mat. Luc.

❧ CAP. E

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *hic.* Eo quod iniquitatem. *patet falsa expositio Ra. Sa. exponentis hoc c. de populo Iudaico, vt suprà dictum est: quia ab antiquo vsque ad præsens populus ille multas iniquitates fecit contra Deum, & proximum, vt patet ex decursu scripturarum.* Neq; dolus fuerit in ore eius, *quod similiter patet falsum de populo Iudæorum, cum inter omnes homines sint & fuerunt multum mendaces & dolosi, non solum erga alios, sed etiam inter seipsos.*

1 Si posuerit, &c. *Accipitur hic si pro quia, Christus animam suam posuit pro peccato mundi.*

C 2 Videbit, &c. *i. multiplicationem fideliũ qui sunt semen Christi, & hæc multiplicatio secuta est ad mortem eius, vt prædictũ est.*

3 Et voluntas. *de salute mundi.*

4 In manu eius. *i. per ipsum complebitur.*

5 Pro eo quod. *ieiunando, vigilando, prædicando, mortem sustinendo.*

6 Videbit. *resurrectionem suam.*

7 Et saturabitur. *Tunc enim & non antè habuit gloriam in corpore & sic fuit satiatus ex omni parte.*

8 In scientia. *diuina & humana.*

9 Iustificabit ipse. *quia nullus iustificabitur nisi per ipsum. Sed quia multi reddunt se indignos, ideo dicitur hic.*

10 Multos. *& non omnes.*

11 Et iniquitatis. *i. pœnam pro iniquitatibus.*

12 Ipse portabit. *ex obedientia ad patrem & charitate ad hominem.*

13 Ideo dispertiam ei. *i. reddam ei plures de Gentilibus quã ceciderant de Iudæis.*

14 Et fortium. *i. dæmonum, de quorum fortitudine dicitur Iob 41. d.* Non est potestas super terram quæ comparet ei, &c.

15 Diuidet spolia. *extrahendo patres de limbo: quod fecit Christus in sua resurrectione.*

16 Pro eo quod. *Ex maxima charitate.*

17 In mor. *valde acerbam, & cũ hoc confusibilem, ideo subditur.*

18 Et cum. *quia inter latrones fuit crucifixus, vt per hoc particeps maleficij eorum a vulgaribus reputaretur. Ad hoc.n. impetrauerunt Iudæi a Pilato, vt duo latrones cum eo crucifigerentur: sed ex Dei ordinatione etiam hoc factum est, vt hæc scriptura impleretur, vt dicitur Mar. 15. a.* F

19 Et ipse. *quantum ad efficaciam, omnium tamen quantum ad sufficientiam.*

20 Et pro transgressoribus rogauit. *Luc. 23. e. Pater ignosce illis, &c. Et ex hoc patet expositio Ra. Sa. falsa quia populus Iudaicus non orat pro Gentilibus, imò quotidie orat pro destructione Romani imperij, & maximè pro destructione discipulorum Christi secundum quod dicit Hieron. & per eius discipulos intelligunt Christianos.*

✱ CAP.

ADDITIO I.

In c. 53. vbi dicitur in postil. Et dabit impios pro sepultura. *Hoc quod dicitur hic.* Et dabit impios pro sepultura. *non propriè videtur exponi de Iudæis, qui traditi fuerunt Romanis in pœnã mortis Christi, prout in postil. quia si sic debuisset dicere.* Dabit impios pro morte sua, *non pro sepultura quia licet in morte Christi maximè peccauerunt, in sepultura tamen non. Meritoriè.n. & honorificè Christus fuit sepultus vnde Isa. 11. c.* Erit sepulchrum eius gloriosum. *vnde aliter videretur vicendum. Pro quo attendendum est q; sicut aliqui errauerunt circa diuinitatem Christi credentes eum purum esse hominẽ sicut Fotinus & Nestorius, & alij hæretici. Similiter alij errauerunt circa humanitatem, sicut Manichæus, qui euacuabat mysterium incarnationis humanã naturam a Christo auferendo: sic fuerunt aliqui qui negauerunt Christi mortem & sepulturam sicut Saraceni, vnde Mahumetus in suo Alchorano nephãdo dicit expressè, q; Iesus non fuit suspensus, nec mortuus, sed q; sic assimilabatur videtib. s. p apparitionẽ phãtasticam nõ veram: quorum errorem propheta excludit, dicens.* Et dabit impios pro sepultura sua. *Et est sensus, q; impij. s. milites custodientes sepulchrum domini fuerunt testes suæ sepulturæ, & sic dedit impios. s. milites testes pro sepultura sua. Et sequitur.* Et diuitẽ pro morte sua. *s. Ioseph ab Arimathæa qui nobilis decurio erat. Iste .n. fuit testis mortis domini, quia ipse corpus eius petijt, Mat. & sic dedit testem diuitem pro morte sua, vnde notanter posuit impios in plurali & diuitem in singulari, quia custodes sepulchri plures erant, & diues ille vnus tantum.*

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dr̃ in postil. Si posuerit aĩam suã pro peccato. *Vbi nos habemus.* Si posuerit aĩam suam, pro peccato. *In Heb. habetur.* Si posuerit peccatum animam suam. *Ad quod sciendum, quòd hic videtur loqui propheta contra Iudæos, & alios peruersè credentes seu opinantes, quòd Christus pro peccato suo proprio fuisset passus quorum falsam credulitatem seu opinionẽ euacuat propheta per hoc quòd ex morte Christi secutã est propagatio fidelium longæua, & humana vita per ipsum Christum Deum directa. Quod patet ex hoc quòd seruantes legem Christi, & præcipuè eius consilia, non solum vt homines secundum rationem viuunt sed etiam quasi Angeli in cælis conuersantes, vnde Apostolus ad Philip. 3. d.* Conuersatio nostra in cælis est. *Ait enim Hieronym. In carne præter carnem viuere non terrena vita est, sed cælestis, secundum quam sententiam litera sic exponitur.* Si posuerit pro peccato animam suam. *i. si tu infidelis posueris peccatum animam suam. i. si asserueris peccatricem fuisse animam Christi.* Videbit semen longæuum. *quod intelligitur admiratiuè seu interrogatiuè dictum. q. d. quomodo videbit semen longæuum .s. multiplicationem fidelium, quæ secuta est ad mortem Christi quã quidem fideles semen Christi sunt per adoptionem, quæ quidem ratio prophetæ consonat rationi Gamalielis honorabilis legis doctoris qui Act. 5. g. Pharisæis dicebat.* Discedite ab hominibus istis. *s. a discipulis Christi, sinite illos quoniam si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissoluetur. Si vero ex Deo est, non poteritis dissoluere. Si autem contra hoc dicatur, quòd aliquæ sectæ prauæ quandoque durant magno tempore permissione diuina, vt patet de Saracenis. Ad hoc euacuandum inducit propheta aliam rationem. di.* Et voluntas domini in manu eius dirigetur. *Constat autem quod voluntas domini est sanctificatio nostra. 1. ad Thes. 4. a. Sed cum stat, quod sanctificatio humana nunquam in le. ve. nec in aliqua lege seu secta fuit sic frequenter directa in Deum, sicut in sequentib. doctrina & vita Christi reperitur: quorum quamplurimi intantum san-*

A *sanctimoniam sequuntur, q terrena omnino despiciunt, & vsq; ad sanguinis effusionem pro veritate pugnant: & sic voluntas domini in manu Christi directa est, vnde quod dicitur.* Voluntas in manu eius dirigetur. *legatur admiratiuè seu inquisitiuè conformiter ad verba immediatè præcedentia sic. Si posueris tu.s. infidelis peccatum animam suam.s.peccatricem animam Christi.* Nũquid videbit semen longæuum, & nunquid voluntas domini in manu eius dirigetur?

REPLICA.In c.53.cum dicitur. Et dabit impios pro sepultura. *Post.& S.Tho.concorditer exponunt de Iudæis, qui dati sũt in manu Romanorum ob vindictam mortis Christi. Burg.se opponens dicit illam expositionem non propriam, quia vt inquit secundum hoc debuit dicere, dabit impios pro morte non pro sepultura: quia licet in morte Christi valde peccauerunt, non tamen in sepultura. Meritoriè.n.inquit sepultus: ideo dicitur supra.* Erit sepulchrum eius gloriosum. *Sed ista videntur frustra dicta, quia sepultura est consequens mortem: ideo si Iudæi malè egerunt mortem inferendo, peius egerunt mortuo non parcendo: quinimmo fecerũt custodire sepulcrũ ne (prout prædixit) resurgeret, quãuis non crederent resurrectionem futurã. Sed & custodes corruperũt pecunia, ne resurrectionẽ factam publicarent. Infideliter igitur & falsè dicit Burg. quòd Iudæi in sepultura non peccauerunt.* D

Nec valet, quòd allegat sepulturã fuisse honorificam, & meritoriã, quia hoc pertinet ad credentes, non ad perfidos Iudæos quibus hodie sepulcrum Christi non est gloriosum. Et falsum est, q dicit testes sepulturæ custodes fuisse: quia nõ fuerunt positi in testimoniũ: quia ratione notorietatis nõ egebat testimonio, sed erant positi ex cautela contra discipulos, ne furarentur corpus Iesu, vt habetur in historia Euangelica: & sic extortis expositionibus Bur. phantasiatur contra sanctum Tho. & Postillatorem.

CAP. LIV.

a ¶Creatorem tuum. b ¶Ecclesia. c ¶Quia modo paries.
† Audá sterilis quæ non paris: decan- 1
a ¶Nimio gaudio sicut equus ad victoriam. 2
ta laudem & hinni quæ non parie- 3
a ¶Opinione. b ¶Ecclesiæ vel Gentilitatis. ¶Quia & ipsa Apostolos, & per eos genuit multos.
bas: quoniam multi filij desertę, ma- 4
a ¶Synagogæ de qua: Vacua facta est quæ pariebat septem propter mysterium scilicet Sabbati. cui prior populus alligatus erat 5
b ¶Videbatur habere. c ¶Deum.
gis quàm eius quæ habebant virum,
a ¶Cuius dicere facere est. b ¶O sterilis. c ¶Per totum mundum, non in Iudæa tantum.
d ¶Idest ecclesiæ per tabernaculum Moysi figuratæ. e ¶Rubricatas.s. martyres, & hiacinthinas.contemplatiuos. ¶Prædicatores.s. ecclesiam protegentes.
dicit dominus. Dilata locum tentorij tui, & pelles ta- 6
bernaculorum tuorum extende. Ne parcas. Longos
a ¶præcepta diuina. b ¶Rationem & intellectum quibus præcepta consistunt. c ¶Ad omnia loca mundi.
fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida. Ad dexterám 7

B *Lauda steri*lis: Hactenus d a natiuitate passione, resurrectione, nunc de Gẽtium & Iudæorum vocatione. Sterilis Gentilitas: quæ tũc filios non pariebat Deo, quia nec legẽ nec prophetas habebat, nunc autẽ plures generat quam synagoga, quæ se Deum verum habere putat. Vel ecclesia, quę in Iudęis deserta erat: quia ad b ueniente domino filio ei nõ pariebat, vt hoc referamus ad ecclesiam tam de Iudęis quàm de Gentilibus congregatam.

a *Lauda steri.* Apostolus iuxta.70. *Lætare sterilis, quæ nõ paris erumpe & clama quæ non parturis, quia multi filij desertæ, &c.*

E ✻ Ambrosius. Sancta ecclesia immaculata coitu, fęcunda partu, virgo est castitate, mater est prole, nutriet vos virgo, ñ corporis lacte, sed lacte apostolorũ. Virgo est sacramentis & virtutibus: mater est populis, cuius fęcunditatẽ scriptura testatur, quia plures filij desertæ. Nostra virum non habet, habet sponsum sacræ doctrinæ verbis, sine vllo fluxu pudoris, quasi sponso innubit æterno. F

lib. 1. de virginibus.

b *Ad dexteram.n.* ad oĩa loca mundi. Vel nec elata prospeᴉris nec fracta aduersis. Vel, ad bona futurę p̃sentis. *Vnde* ☞ *longitu-*

C

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. LIV.

✻ 1 Auda sterilis. *Aliqui doctores catholici exponũt hoc c. de reditu captiuitatis Babylonicæ, ita q eadẽ gens s. Iudæa dicitur hic habens virum & fœcunda, sterilis & deserta secundum diuersa tempora. Habens virum & fœcunda, à tempore legis datæ: quo fuit tunc desponsata Deo per legis susceptionem: derelicta & sterilis, tpe Babylonicæ captiuitatis. Sed hoc non videtur bene dictum, quia sterili & desertę promittitur hic maior multiplicatio prolis, exaltationis & honoris, quam habenti virum: populus autem reuersus de captiuitate Babylonica nunquam fuit postea in tanta prosperitate quantum ad multitudinem populi, diuitias, honores & huiusmodi, sicut fuerat ante captiuitatem, & maximè tẽpore Dauid & Salomonis: sed fuit in seruitute licet in terra sua & afflictionib. multi, vt dictũ est suprà. 35. Item infrà eo. c. dicitur. Ecce sternam per ordinẽ lapides tuos, & fundabo te in saphiris: in quo denotatur reædificatio ciuitatis & templi multò excellentior quàm antè: Reædificatio verò templi & ciuitatis post captiuitatem Babylonicam nulla fuit respectu illius quæ præcessit. Et ideo Ra. Sa. exponit istud c. de tpe Christi ita quod secundum eum Iudæa dicitur habens virum & fœcunda pro tpe ante captiuitatem factam per Titum. Sterilis & derelicta a viro, pro tpe captiuitatis in qua est modò: sed in aduẽtu Messię erit in maiori prosperitate quasi incomparabiliter, quã fuerit vnquam, sed istud dictum fundatur super erroneum fundamentum. s. c. q Christus sit adhuc venturus: propter quod Paulus Apostolus ad Gal. 4. exponit principium huius c. de vocatione Gentilium ad fidem Christi, quam sententiam intendo prosequi. Igitur ad intellectum dicendorum sciendum, q sicut vna est fides antiquorum & modernorũ, licet sit modo magis explicata, ita est vna ecclesia a principio mundi vsq; ad finem, vnde dicit Greg. Ho. 7. Quis rectius patrisfamilias similitudinẽ tenet. quam conditor noster qui eos quos condidit quasi subiectos possidet in domo? qui habet vineam vniuersalem. s. ecclesiam, quæ a primò Abel iusto vsq; ad vltimum electum, qui in fine mundi nasciturus est quot sanctos protulit, quasi tot palmites misit: & sic vna & eadem ecclesia dicitur sterilis & fœcunda virum habens & derelicta, secundum diuersas Gentes, & tempora: q pro tempore veteris testamenti dicitur fœcunda, & virum habens quãtum ad Iudæos ratione legis acceptæ & diuini cultus; quæ duo viguerunt apud eos. Sterilis & derelicta quantùm ad Gentiles, quorum pauci habuerunt fidem mediatoris, vt Sanctus Iob & aliqui alij: nec data fuit eis lex diuina. Econuerso autem pro tempore noui testamenti in quo pauci de Iudæis comparatiuè, & multi de Gentilibus crediderunt. Secundum hoc igitur dicendum, q in præsenti capitulo ponitur remedium oppositum impedimento liberationis fiendæ per Christum tacto suprà c. 51. quia ex dilatione promissionis dictę saluationis ab aliquibus poterat estimari, licet falsò, quod promissio posset frustrari. In hoc autem c. ostenditur dicta promissio non solùm adimpleri quantùm ad Iudæos omnes, qui credere noluerũt, sed etiam quantum ad Gentiles, quod videntes adimpleri Iudæi qui crediderunt in primitiua ecclesia admirantes & glorificãtes Deum dixerunt.* Ergo & in nationes gratia Spiritussancti effusa est. *Act. 11. g. Secundum hoc igitur præsens capitulum in tres partes diuiditur: quia primo describitur saluationis fiendę per Christum dilatatio, secundo fidelium exaltatio, ibi.* Noli time. *tertio hostiũ prostratio. ibi.* Ecce ego creaui. *Circa primum dicitur.* Lauda sterilis. *i. ecclesia quę fuisti sterilis in Gentilibus tempore veteris testamenti, & dicit.* Lauda. *s. interius corde.* Diuisio

2 Decanta laudem. *exterius ore.*

3 Et hinni in corpore. *quia fortis motus deuotionis redundat exterius in motibus corporis, Psalm. 83. a.* Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum vi. *Et subditur ratio tantę exultationis, cum dicitur.*

4 Quoniam multi. *i. Gentilitatis quę fuit deserta tempore ve. testa.*

5 Magis quam. *i. Gentis Iudaicę, quia in nouo testamento plures sunt fideles de Gentilibus, quam de Iudęis fuerunt tempore veteris testamenti. Et quia ad multiplicationem fidelium sequitur augumentatio diuini cultus, subdit.*

6 Dilata locum *Per locum tentorij intelligitur locus sacrificij, eo q sacrificia in veteri lege fiebant in tabernaculo, accipiẽdo tabernaculum pro atrio sacerdotum, quod erat antè tabernaculum Moysi factum de cortinis, pellibus, tabulis, & similibus ad erectionẽ tabernaculi necessarijs. Locus aũt sacrificij fuit arctus tpe veteris testamẽti: quia non erat licitum offerre sacrificium nisi in Ierusalẽ nec in tota ciuitate, sed in monte Sion, vbi erat tẽplum sed tpe noui testamẽti dilatatus est locus per orbem vniuersum, vbi a Christianis offertur Eucharistia quę est noui testamenti sacrificium, secundum quod fuit prędictum Malac. 1. c.* Ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum, est nomen meum in Gentibus dicit dñs: & in omni loco sacrificatur & offert̃ nomini meo oblatio mũda, &c. *& propter hoc dicitur hic.* Dilata locum. *ad designandum ampliationem cultus diuini.*

7 Ad dexteram. *i. dilataberis ad omnem partem orbis.*

longitudo dierum in dex.eius,et A *in sinistra eius di.& gloria.*

Prou.3.b. lib.25. mor. c.11. ‡dilatabis te, Gregorius. Intrante multitudine Gentium, ecclesia ad dexteram extenditur, dum quosdam iustificandos suscipit. Ad læuam verò dilatatur, dũ ad se quosdam etiam in iniquitatib. permansuros admittit, vnde. Mat.10.b. lib.3. de demonst.c.2. *Multi vocati pauci verò electi.*

†maritus tu' a *Semen tuum.* ✱ Eusebius. Hoc manifestissimè describitur ecclesia ex gentib toto orbe fusa, ab ortu solis vsq; ad occasum, maximè verbis illis, semen tuum hæreditabit gentes. lib.de vnit.ecclesiæ cap.7.

✱ August. Quã multa & quam clara sunt hæc de ecclesia, & tamen resistitur & contradicitur non cuilibet homini, sed spiritui Dei, & euidentissimæ veritati. ‡adolescentiarum, seu iuuenculam.

B b *Noli timere.* Cum turris Babel ædificaretur. Gentilitas quam Deus sibi desponsauerat in Noe & filijs eius, quasi in adolescentia sua fornicans, a domino derelicta est vsq; ad tẽpus incarnationis. Iudaica plebs electa: & ideo illa vidua: ista maritata, vnde: *Pars autem domini populus eius, Iacob funi.h. eius* vnde per Zachariam. *Assumpsi mihi duas virgas. Vnam vocaui decoram.* Gẽtes.s. in Noe & in filijs eius *alteram funiculum .s.* Iudæos quos elegit dñs sibi in confusione linguarũ in familia Heber, vnde ibi habet. Deut.32.b. Zach.11.b. Ibidem. *Et succidi a cultu meo .s.* virgã quæ Deus dicitur, *& adhibui illa mihi*, quæ funiculus.

lib.1. de consensu euangelist.c.32. ✱ August. Ne timeas ò ecclesia hominum minas, & furias, quando in sanguine martyrum tanquam honore purpureo vestieri. Ne timeas preualituras persecutiones aduersum te ne erubescas quod detestabilis sis futura,

a ¶Verbum Euangelij. ¶Apostoli, de quibus. Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen.

a enim & læuam † penetrabis, & semen tuum 1

a ¶Ecclesias, vel Gentes, vel animas. c ¶A Deo prius.

Gentes hæreditabit, & ciuitates desertas in- 2

a ¶Ecclesias de Gentibus. b ¶Erubescentiam. c ¶Sicut ante. 3

b habitabit. Noli timere, quia non confunde- 4

ris, neque erubesces. Non enim te pudebit,

a ¶In ædificatione turris.

quia confusionis adolescentiæ tuæ obliuisce- 5

a ¶Viro tuo sociata per fidem.

c ris, & opprobrij viduitatis tuæ non recordaberis amplius. Quia † dominabitur tui qui fecit te,

a ¶Non idola. ¶Sanguine.

dominus exercituum nomen eius, &

¶Sanctificans. ¶Non iudææ tantum.

redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis

a ¶Mulier derelicta Gentilitas: quia cum idola fornicata b ¶A Deo.

d terræ vocabitur. Quia vt mulierem dereli- 6

a ¶Per pœnitentiam. b ¶Scilicet corde vero. c ¶Ad se.

ctam & mœrentem spiritu uocauit te dominus, & uxorem † ab adolescentia abiectam.

a ¶Auersam. b ¶Ab ædificatione turris, quando adhuc nouella & iuuencula.

¶Quia. a ¶Omnia tempora æternitati comparata quasi punctum sunt b ¶Vsque ad incarnationem.

Dixit Deus tuus. Ad punctum in modico de- 7

a ¶Sine vllis meritis. ¶Misericordia domini plena est terra.

reliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis ab-

a ¶De cunctis terris. b ¶Paruo tempore.

a ¶Propter idololatriam. b ¶Cognitionem.

scondi faciem meam parumper à te, & in mi-

¶Redimendo.

sericordia sempiterna misertus sum tui: Di-

a ¶Quando venit diluuium.

e cit redemptor tuus dominus. † Sicut in die- 8

a ¶Iurauit enim b ¶Et non tum transgressus.

bus Noe istud mihi est, cui iuraui, ne inducerem aquas diluuij vltra super terrã, sic iuraui 9

a ¶Immobiliter.

a ¶O ecclesia cuius misertus sum. ¶Sicut oli n. b ¶Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

vt non irascar tibi, & non increpem te. Mon- 10

tes enim cõmouebuntur, & colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet à

a ¶Quod pepigi tecum sicut cum Noe.

te & fœdus pacis meæ non mouebitur, dixit 11

D quando magnum erit crimen, fieri, vel esse Christianum: confusionem .n. in perpetuum obliuisceris.

c *Opprobrij viduitatis, &c.* lib ✱ Ambrosius. Ideò fortasse vidua dicitur ecclesia, quæ amisit quidem virum secundum corporis passionem, sed in die iudicij filiũ hominis quem amisisse visa est, est receptura, vnde sequitur. Tempus breue dereliqui te, vt gloriosius.s. fidem relictã seruares.

d *Quia, vt mulie.* Qui sequũtur tropologiam & in locis difficillimis ex cursu liberæ disputationis nascentes fugiunt quęstiones, hęc ad animam peccatricẽ referunt, quæ abiecta a Deo fit non ex odio, sed ex dispensatione, vt pressa pondere malorum: ad virum reuertatur pristinũ, & perdita substantia non desperet de patris clementia qui filio reuertenti anulum, stolam osculumq; porrigit. E

e *Sicut in diebus Noe, &c.* Vt credat sanctorum congregatio misericordiam dñi sempiternam, & ad punctũ esse desertos, vt amici Dei fœdere æterno fiant: maiorum ponit exempla.

✱ Augustinus. Nulli nostrum dubium est. per arcã Noe salua rerum gestarũ fide, vt deletis peccatoribus domus iusti a diluuio liberaretur, ecclesiam fuisse figuratam, quod fortè humani ingenij coniectura videretur, nisi hoc Petrus in epistola sua diceret.

✱ Iustinus. Docet nos Isaias diluuium Noe typum esse redemptionis generis humani. Nam Noe iustus Christi typus est, octonarius numerus

C

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et semen. *Quia apostoli & alij fideles acquisierunt ecclesiæ alias Gentes per suam prædicationem.*

2 Et ciuitates. *s. a Deo propter idololatriæ cultum.*

3 Inhabitabit. *fidem ibi seminando.*

4 Noli ti. *quam multiplicatio hominum non est ad lætitiã, nisi sit ordinata ad bonum, secundum quod dicitur suprà 9.a.* Multiplicasti Gentem non magnificasti lætitiam. *Ideo post multiplicationem fidelium, hic consequenter describitur exaltatio eorum. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur remotio cuiuscunq; confusionis. Secundò assecutio honoris, ibi.* Paupercula. *Circa primũ dicitur:* Noli ti. quia non. *Cuius ratio subditur, cum dicitur.*

Diuisio

Iudæorum & Gentiliũ distinctio, quando & per quẽ initiũ habuit 5 Quia confu. *Ad intellectum huius literæ sciendum, q a principio non fuit distinctio Iudææ & Gentilitatis, sed incœpit in Abraham qui circuncisionem accepit in signum distinctionis. Vnde circũcisio sic diffinitur. Circuncisio est signum distinguens Israel a Gentilib. & ideo confusio adolescentiæ Gentilitatis est idololatria, ad quã statim declinauit cultu Dei remanente in Abrahã & suis successoribus per Isaac. Opprobriũ verò viduitatis in Gentilitate accipitur a tpe legis datę, quo pp idololatriã quasi a Deo dimissa est & repudiata ipsa Iudæa ab ipso per legẽ desponsata. Confusio verò adolescentiæ ipsius Iudæę est idololatria, ad quam declinauit post dationẽ legis in deserto, & postea in terra promissionis, vnde dicitur Ier.2.a.* Recordatus sum tui miserans adolescentiam tuam, & charitatem desponsationis tuæ, qñ secuta es me in deserto. *Opprobriũ aũt viduitatis eius est a tpe legis nouæ, quã renuit recipere: & sic derelicta est a Deo & repudiata pro maiori parte. Nũc aũt ita est, q istę cõclusiones & opprobria Gẽtilitatis & Iudęę, nõ sunt recordãda in ecclesia ex Iudæis & Gentilib. cõstituta tpe gratię eo q sunt æquales Iudęi & Gentiles ad participandũ gratiã Christi in via, & gloriã in patria. Et hoc est quod dicit apostolus ad Ro.10.c.* Non .n. est distinctio Iudæi & Græci, nã idẽ dñs oĩum diues in om qui inuocant illũ: *ad Gal.5.a. & 6.d.* In Christo .n. Iesu neq; circ. valet aliquid neq; præp. sed noua crea. *s. per baptismũ regenerata: qui baptizimus est culpę & pęnę deletiuus: & per cõsequẽs cõfusionis & opprobrij, pp quod Iudęi credentes nõ possunt aliquid improperare Gentilib. credentib. de prętęritis, nec econuerso: ideo dicitur* Quia confu. &c. *& patet litera ex prędictis vsq; ibi*

6 Quia vt. *vbi alloquitur ecclesiã prout se extẽdit ad Iudęos, & Gentiles & fideles, qui in presenti vita cõiter affliguntur, vt patet ex decursu veteris ac noui testamenti: ideo assimulatur mulieri derelictę & mærenti. Sed quia ista tristitia conuertitur in gaudium in vita beata, quę a tempore passionis Christi est aperta, ideo subditur.*

7 Ad punctũ. *quia quęcunq; tribulatio vitę prę sentis quasi momentanea est respectu consolationis cęlestis: ideo subditur.* Et in misericordia sempiterna misertus sũ tui. *Notãdũ q in hac parte vbi trãslatio nostra habet.* Quia dominabitur tui, q fecit te, dominus exercituũ nomẽ eius. *In hebræo habetur sic.* Quia domi. tui factores tui dñs exerci. no. eius. *vbi manifestè apparet pluralitas personarum in Deo, cum dicitur in plurali.* Dominator tui factores tui, *& vnitas essentię, cũ subditur.* Dñs exer. nom. eius *ita q nõia pluralis numeri contiũgũtur nominib. numeri singularis*

8 Sicut in *Hic consequenter ponitur confirmatio dicti, & hoc iuramento diuino, cum dicitur.* Sicut in, &c. *Pactum .n. firmum statuit Deus cum Noe de diluuio vltra non inducendo super terram & eodem modo dicitur de tribulatione vlterius non inducenda per ecclesiam, cum dicitur.*

9 Sic iuraui. *Increpatio diuina est tribulatio a Deo immissa: et patet q scriptura loquitur hic de statu ecclesię triumphantis, vbi confusio & tribulatio nullum locum habent, vnde & hęc subditur.*

10 Montes enim. *ante aduentum Christi ad iudicium.*

11 Fędus pacis, &c. *q si intelligatur de fędere gratię non mo*

rus animarum quæ seruatæ sunt in arca Noe, octa-
A ui diei, quo Christus a mortuis resurrexit, figura est. Noe principium instaurationis generis humani: Christus alterius generis fuit principium, eorum qui regenerantur in filios Dei. Et quomodo Noe cum suis ligno quod in aquis fluctuabat, seruatus est, sic ecclesia per aquam baptismi & crucis lignum credēs Christo seruatur.

a *Fundabo te in saphyris.* Hieron. Lxx. Præbebo vel præparabo tibi carbunculum, &c. Carbunculus sermo ignitus. qui fugatis tenebris errorum illuminat corda credentium. Hic est quo Isaiæ labia purgantur, & iuxta Gene. in terra Euilath nascitur. Saphyrus cœli habet similitudinē, significans qui cum Socra-
B te dicūt, Scando aerem solemq; despicio, & cum Paulo: *Nostra conuersatio in cælis est.* Iaspis autē munit propugnacula, qui possunt omnē altitudinem eleuantem se contra scientiam Dei destruere, & mendacium veritati subijcere. Iaspidum multa genera sunt: alius est Smaragdo similis, qui reperitur in fontibus Termodoontis, & vocatur grammatias, qua omnia phantasmata fugari putant. Alius viridior mari, & tinctus quasi floribus qui in Phrygia reperitur in Ida in profundissimis specubus. Alius iuxta Hyberos Hircanosque & mare Caspium, & præcipuè lacum Neusim. Alius niui & spumæ similis est marinæ. clementer mixto colore sub-
C rutilans.

a ¶Quod non merito tuo, sed mea clementia. b ¶O ecclesia. ¶Prius. ¶Sine diuitijs legis & doctrina. c ¶Dæmonum, variorum errorum

miserator tuus dominus. Paupercula tempestate conuulsa 1 2

a ¶Sine patriarchis, prophetis, apostolis. ¶Quæ substantiam in medicis perdiderat. b ¶Spiritusłancti. c ¶In terris cœlestem Ierusalem ædificans, quæ sponsa & vxor agni. d ¶Prædicatorum, continentium, coniugatorum.

absq; ulla consolatione. † Ecce ego sternam per ordinem 3

a ¶Prædicatores. b ¶Saphyrus aerei coloris significat illos qui cœlestem vitam ducunt in terris c ¶Iaspis colore viridis præfert nitorem fidei.

a lapides tuos, & fundabo te in saphyris: & ponam † iaspi-

a ¶Defensionem. b ¶Prædicatores qui alios introducunt. c ¶Vita & doctrina patrum.

dem propugnacula tua, & portas tuas in lapides † sculptos,

a ¶In omnem terram exiuit sonus eorum. b ¶Prædicatores qui vita & doctrina subiectis, & terminum & modum viuendi præscribunt. c ¶Bonis. d ¶Reliquos.

b & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Vniuer- 4

a ¶Discipulos. ¶Spirituales. b ¶Faciam. ¶Erunt omnes docibiles Dei. c ¶Dabo. d ¶Reconciliando Deo & angelis & hominibus.

sos filios tuos doctos a domino, et multitudinē pacis filijs

¶Omni virtute. a ¶Ne calumnieris.

c tuis, & in iustitia fundaberis. † Recede procul à calumnia, 5 6

a ¶Si hoc feceris. b ¶Diabolum membra eius, sed Deum. c ¶Pauor.

quia non timebis, & a pauore, quia non appropinquabit

a ¶O primitiua ecclesia. b ¶Gentilis ante seruiens idolis. c ¶Ad me. d ¶Proselytus ¶Quia alienus fide tua.

d tibi. † Ecce accola veniet, qui nō erat mecū: aduena quon- 7

a ¶Vnitate fidei. b ¶Quia. c ¶Secundum substantiam. d Diabolum. ¶Iniquitatis, & omnium malorum e ¶Suggestione. 8

e dam tuus adiungetur tibi. Ecce ego creaui fabrum sufflan- 9 10

a ¶Igneas prunas, idest incentiua vitiorum. b ¶Inde. c ¶Quodlibet malum. d ¶Vt faciat voluntatem suam. 11

tem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & 12 13

a ¶Bonum, in se malum, b ¶Eorum qui increduli sunt futuri. c ¶Malos. d ¶Diabolus vel hæretici persecutores omnes mali.

ego creaui interfectorem ad disperdendum. Omne uas 14

a ¶Diabolo. b ¶Præualebit.

quod fictum est contra te non † dirigetur: & omnem lin- 15

a ¶Hæreticorum. ¶Philosophorum. b ¶Nunc vel in futuro. c ¶Damnabis vel separabis disputatione conuinctos 16

f guam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæ- 17

a ¶Vita æterna. b ¶Sanctorum. c ¶Vt pro labore æternaliter quiescant. 18

reditas seruorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

rutilans. Hæc diximus. vt omnes spirituales gratias in ec- D
clesiæ propugnaculis cognoscamus, quib. vani timores fugantur, quas qui habet dicit: *Fratruelis meus dilectus, candidus, & rubicundus.* Can. 5. c.

b *Vniuersos fil. tuos doctos.* ✱ August. Illud est certissimum iudicium, quod a Deo didiceritis si id quod diceritis feceritis. Isto modo sunt omnes secundum propositū vocati, sicut scriptum est in prophetis, docibiles Dei. Qui autem nouit quidem quid fieri debeat & non facit, nondum a Deo didicit secundum gratiam sed secundum legem, nō secūdum spiritum sed secundum literam. Lib. 1. de gratia c. 13.

† ex christallo fenestras tuas.
† carbunculi.

c *Recede procul.* Cōsolatus est ecclesiā de Gentibus, promittens ei spirituales gratias: nunc docet quid agat, ne ad uersarios timeat. † Lōgè eris.
E

d *Ecce accola.* Hoc ad se inuertunt Iudæi, tanquam sint futuri proselyti ex Gentibus tempore Christi sui.

e *Ecce ego.* Non quod sim causa perditionis eorum, sed aduersarius pugnans, victis perditionis victoribus causa est præmij. † prosperabitur. † condēnabis

✱ Chrys. Si in hoc Deus nos creasset vt perderet, iure dubitasses de propria salute. Cæterùm quia non ob aliud quam propter bonitatem suam quo bonis fruantur sempiternis, atq; in hoc oīa facit vt salui simus, quis dubitationi relinquit locus? Apistola ad Theodorum lapsum.

f *Hæc est hæreditas.* Ne iustus tribulatus deficiat, addit præmia.

Cap. F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *bitur ab ecclesia militante generaliter, fœdus autem gloria est omnimodo immutabile.*

1 Paupercula. *Hic consequenter ponitur honoris assecutio, vbi primò recolitur præcedens tribulatio, cum dicitur:* Paupercula tempestate. *s. primò fuit, &c.*

2 Conuulsa, &c. *quia ecclesia, vt plurimum fuit & est afflicta, & erit in præsenti vita loquendo de ipsa quantum ad illos qui numero & merito sunt in ecclesia: & hoc præmittitur hic, vt opposita consolatio siue honoratio clarius elucescat, cum subditur.*

3 Ecce ego sternam, &c. *Quod vno modo pōt intelligi de ecclesia militante: & sic lapides isti sunt viri sancti in diuersis gradib. & officijs ecclesiæ constituti, ex quibus ędificatur ecclesia. Alio modo de ecclesia triumphante: & sic lapides isti sunt beati in diuersis mā sionibus & gradibus gloriæ collocati: De quo ædificio habetur Apocal. 21. vnde ibi concluditur:* Et ciuitas non eget sole neque luna, vt luceant in ea. nam claritas Dei illuminabit illam.

4 Vniuersos filios, &c. *Quia in beatitudine cælesti oēs vident in diuina essentia illud quod pertinet ad eorum beatitudinem: & sic sunt edocti a domino immediatè & hoc est quod dicitur Ierem. 31. f.* Et non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens cognosce dominum. Omnes. n. cognoscēt me a minimo eorum vsque ad maximum ait dominus.

5 Recede. *idest recedes.*

6 Procul a calumnia. *quia non habebit locum in patria.*

7 Ecce accola veniet. *idest Gentilis.*

8 Qui non erat mecum. *ante conuersionem ad fidem.*

9 Aduena quondam tuus. *i. qui non fuit natione Iudæus.*

10 Adiungetur tibi. *idest adæquabitur tibi in donis gratię & gloriæ, vt supra dictum est.*

11 Ecce ego. *Hic consequenter describitur hostium deiectio. s. dæmonis & Antichristi, qui erit instrumentum diaboli ad persequendum ecclesiam: & hoc est quod dicitur:* Ecce ego creaui fabrū. *idest diabolum, qui quantum ad naturam quę bona est, a Deo creatus est, sed per suam malitiam deprauatus: de quo dicitur Iob. 41.* Halitus eius prunas ardere facit, *i. tentationes in cordib. peccatorum & persecutiones contra ecclesiam fidelium.*

12 Et proferentem vas in opus suum. *i. Antichristū quem possidebit, & ad persecutionem fidelium applicabit.*

13 Et ego creaui interfectorem ad disperdendum. *idest Michaelem Archangelum cuius ministerio de præcepto domini Antichristus & magna pars adhęrentium sibi interficientur, vt dicunt doctores sancti: ideo subditur.*

14 Omne vas quod factū est cōtra te, *diaboli instigationi.*

15 Non dirigetur. *i. intentio frustrabitur.*

16 Et omnem linguam. *i. aduersantem catholicæ fidei.*

17 In iudicio iudicabis. *quia sancti in extremo iudicio cum domino impios iudicabunt.*

18 Hæc est hæreditas. *Quia per acto iudicio cælestem hęreditatem in corpore & anima possidebunt.* Cap.

ADDITIO.

In cap. 54. vbi dicitur in postil. Quia dominabitur tui qui fecit te dominus exercituum nomen eius.

Vbi translatio nostra habet. Quia dñabitur tui qui fecit te. In

In Heb. habetur: Quia dominator tui, &c. *& sic in hoc loco apparet pluralitas personarum in Deo. Nec inde debet sumi argumentum contra Hebręos, quia forte cederet eis in derisum: sunt tamen multa alia loca in quibus hoc mysterium clarius comprobatur.*

CAP. LV.

A a Omnes sitientes venite. Quia vas fictum cōtra ecclesiam dixerat conterendum, & omnem linguam armatam contra scientiam Dei superandam, prouocat credentes ad fluuium Dei qui repletus est aquis.

Psal. 35. c. Ioa. 7. f. b Ad aquas. Spiritussancti baptismatis. vnde: Apud te est fons vitæ. & in lu. tuo videbimus lu. Et alibi: Si quis sitit ve. ad me, & bi. Has aquas spargunt nubes, ad quas venit veritas Dei.

in sanctum lauacrum. ✻ Gregorius Naz. Si sine labore, sine vllo negotio tāto bono tibi licet potiri, cuius dementię est, tantum bonum differre? Qui sititis venite, ô benignitatem & liberalitatem mirabilē? ô commertij singularem facilitatem? Ipsa voluntas accipienda est tibi pro magno pretio. Sitit dñs sitiri, potū cœlestem propinat his qui tantū volunt bibere, beneficium accepit, qui tantum petit.

Ephes. 2. a. Matth. 10. a. c Et qui non habetis argentum. Gratia salui facti estis. Et alibi: Gratis accepistis, gratis date.

d Comedite. Audiendo, loquendo, legendo, meditando, operando, corde retinēdo. Diuina siquidem scriptura, & potus est, aperta: & cibus, occulta. Ipsa etiam & aqua est & panis qui de cœlo descendit.

e Vinum & lac. ✻ Procopius. Significatur aquæ nomine Euangelij promulgatio: vt uini & lactis mystica regeneratio. Qui. n. aqua & Spiritusancto regeneratur, verbi rationali lacte tanquam recenter nati infantes, nutriuntur, vinumque bibunt, de quo dicitur. Hic est sanguis meus qui pro vobis effunditur. Et verò quibus olim dabatur baptismus, iisdem lac etiam

CAP. LV.

a ¶Tam Iudæi quam Gentiles. b ¶Potum doctrinæ & vete. & nouæ legis.

Omnes sitientes venite ad 1

¶Viuas. 2

aquas: & qui non ha-

a ¶Diuini eloquij. b ¶Fide

betis argentum, prope-

a Nolite timere paupertatem diuini eloquij. ¶Bene viuendo, credendo. b ¶Mente.

rate, emite & comedi-

¶Fide. a Humana sapientia emitur auro & argento. b ¶Argentum vestrum reprobum est.

te. Venite emite absq; argento & absque ulla

a ¶Terrena. b ¶In principio erat verbum, & c. huiusmodi. c ¶Simplicium doctrinam. vnde: Verbum caro factum est. d O Scribæ & Pharisæi, hæretici & philosophi.

commutatione vinum & lac. Quare appen- 3 4

a ¶Nitorem eloquentiæ. b ¶Spiritualibus. qui sequimini literam quæ occidit, non spiritualem intellectum qui reficiat. Hic est Christus qui dicit. Ego sum panis viuus. c ¶Studium scilicet in foliis verborum, quæ autem præteruolant, non animam satiant.

ditis argentum † non in panibus, & laborem

† id est pro re quæ non est panis, & tamen panem esse putatis.

a ¶Auribus cordis. b ¶Aqu.

vestrum non in saturitate? Audite audientes

a ¶Consuetudine. b ¶Christum vel Euangelij verbum.

me, & comedite bonum, & delectabitur in 5

a ¶Charitatis & aliarum virtutum. ¶Et si corpus maceretur. b ¶Quasi humiles. c ¶Audiendi:

crassitudine anima vestra. Inclinate aurem 6

a ¶Fide & opere. b ¶Obedite. c ¶In Deo qui est vita animæ. 7

vestrā, & venite ad me: audite & viuet anima 8

a ¶Sanguine tibi confirmando Euangelium cui non succedet alia lex.

vestra, & feriam vobiscum pactum sempiter- 9

a ¶Non breue sicut populus Iudæorum. b ¶Confirmando. ¶Promissiones sola misericordia tactas. ¶Misericordias domini in æternum cantabo. c Christi. d ¶Veracis.

num, misericordias Dauid fidelis. Ecce te- 10 11

a ¶Ego in hoc natus sum, vt testimonium perhibeam veritati. ¶Omnium quæ promisi. b ¶Fidelium. c ¶Ego pater. d ¶Nemo uenit ad patrem nisi per me. e ¶Legislatorem.

stem populis dedi eum, ducē ac pręceptorem 12

a ¶Non solum Iudæis. b ¶Pater ad filium. ¶O fili. c ¶Propter idololatriam. d ¶Ad Fidem per Apostolorum prædicationem. 13

Gentibus. Ecce † Gentē, quā nesciebas, voca- 14 15

† Gētes quas

bis: & Gentes quæ te non cognouerunt ad te 16

etiam cum corpore & sanguine tribuebatur, quod de more in quibusdam ecclesiis adhuc seruatur.

f Quare appēditis argentum. Pensatis sacra eloquia, sed non refectionem. Qui solā speciem literæ custoditis, de spirituali intelligentia pinguedinem internę refectionis amittitis.

✻ Procopius. Fide. n. non argento emitur. Quamobrem, ait, non in ea studia tēpus impenditis, quibus est nutriendi facultas, sed in externis disciplinis frustra laborantes, ea vobis argento emitis, quæ sub ipsa dictionis venustate, nihil qđ verum sit & mentem nutriat, complectuntur?

g Et feriam vobiscum. Feriri pactum dicitur, eo quòd in pacto confirmando hostis feriatur.

✻ Tertullianus. Vetus testamentum temporale significatur, dum mutabile ostenditur, & dū æternitatem de secundo pollicetur. Nam qui dixerat per Hieremiam. Perficiam domui Iacob testamentum nouum, per Isaiam dixit, Audite me & viuetis, disponam vobis testamentum æternum, adiiciens, Sācta & fidelia Dauid, vt id testamentum in Christo decursurū significaretur, qui ex genere Dauid secūdum Mariam in virga de radice Iesse processurus, figuratè prædicebatur.

h Ecce testem. Prouocauit Iudæos ad credendum, sed quia sciebat illis non credentibus Gentiles esse credituros, dicit se filium misisse qui præcepta ipsius populis nunciaret.

i Ad te current. ✻ Theod. Ad quem hæc possunt referre Iudæi? quem inuocauere gentes & nationes? ad quem accurrere

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. LV.

✻ 1 Omnes sitientes venite. Hic incipit cap. in Hebræo in quo ponitur remedium oppositum tertio impedimento supra posito 52. c. ex contemptu Christi procedente, & ideo hic ponitur eius eminentia. Et diuiditur in tres partes, quia primo describitur eius magnifica liberalitas, secundo ipsius summa dignitas, ibi: Ecce testem. Tertiò excitatur nostra sedulitas, ibi: Quærite dominum. Circa primum dicitur: Omnes sitientes. s. gratiæ in præsenti, & gloriæ in ciuitate cœlesti, per ipsum Christum donandas, secundum quod ipse Ioa. 4. b. Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

Diuisio.

2 Et qui non habetis. q. d. ista non cadunt sub precio temporali, sed dantur ex mera liberalitate diuina.

3 Vinum & lac. per ista quę in nutribilib. sunt præcipua, intelligūtur bona gratię et glorię spūalia animę nutritiua: quia propriū est hominibus ad cognitionem spiritualium per sensibilia deuenire.

4 Quare appenditis, &c. i. ponitis studium & laborem vestrum circa bona temporalia transitoria & deceptoria quæ non reficiunt, sed magis famen & sitim faciunt quia cupiditatem augent. Vnde dicit poeta. Crescit amor numi, quantum ipsa pecunia crescit. Et idem dicit Amb. super Lucam de hydropico: Et idē est de ambitione honorum, & huiusmodi.

Iuuenalis.

5 Et delectabitur, &c. id est gratia pinguedine.

6 Anima vestra. non corpus quod non sentit talia.

7 Inclinate aurem, &c. ad euangelicam veritatem.

8 Et viuet, &c. vita: gratiæ & postea gloriæ, & vnde ista proueniant subditur.

9 Et feriam vobiscum. i. legē euangelicā cui alia nō succedet.

10 Misericordias Dauid, &c. Sic est in Hebræo & libris correctis, i. misericordias Christi fideliter adimplendas. Quod per Dauid intelligatur Christus, patet Oseæ. 3. b. Reuertentur filij Israel & quærent dominum Deum suum, & Dauid regem suum vbi translatio Chaldaica habet. Et obediēt Messię filio Dauid regi suo, & Iere. 30. b. Seruiēt dño Deo suo, & Dauid regi suo quem suscitabo eis. Glo. Hebraica. Obedient Messiæ filio Dauid. Certum est tamen, quod Dauid diu ante erat defunctus, qui isti prophetæ essent, & ideo non intelligitur hoc de ipso sed de Christo ab eo descensuro, scđm quod dicitur Ro. 1. a. Qui factus est ei ex semine Dauid ꝯm carnem: & eodem modo. Hic per Dauid intelligitur Christus. Hoc ēt patet per Paulum Apostolum, qui Act. 13. c. allegat hanc scripturā de Christo dictam, di. Dabo vobis sancta Dauid fidelia, vbi. n. translatio nostra habet hic: Misericordias Dauid fideles. Translatio. LXX. quam allegat Paulus habet: Sancta Dauid fidelia. vt dicitur glossa. Act. 13. c. Ex quo etiam vlterius patet, sententia totius capituli ad literam reducenda est ad tempus Christi: hoc etiam sensit Ra. Sal. vt patet ex supra dictis.

11 Ecce testem. Hic consequenter describitur ipsius Christi sublimitas: & primò in doctrina, cùm dicitur: Ecce testem, &c. i. in veritatis diuinę testimonium propter quod dixit Ioa. 18. g. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Secundò in potestatis eminentia: cum subditur.

12 Ducem ac præceptorem. secundū quod dicitur Mar. vlt. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.

13 Ecce Gentem. Hic mutatur modus loquendi de tertia persona ad secundam, quod frequenter fit in prophetis: & dirigit sermonem ad Christum: dicens: Ecce Gentem. i. populum Gentilem.

14 Quā nesciebas. per approbationem pp eius idololatriam, modo loquēdi quo dicitur fatuis uirginibus: Nescio vos. Mat. 25.

15 Et Gentes quæ te non cognouerunt. per fidem.

16 Ad te current. per celerem conuersionem ad prędicationem Apostolorum.

✻ Propter

accurrere populi? Il- liquidem non pos- sunt hæc ostendere. Nos videmus esse completum, & illū quē nationes adorabant, toto orbe adoratum.

a *Dominum Deum tuum*. Quando pater dicitur, pater Christi secundū diuinitatem dicitur pater gloriæ secundū humanitatem, pater domini nostri Iesu Christi.

b *Quærite dominū*. Hęc pertinent ad Iudæos vel ad Gentes specialiter, & ad vnumquemq; generaliter. Propheta ad Iudæos. *Quærite dominum*. q.d. Gētes suscipiūt misericordias Dauid, & vos dedignamini, sed agite pęnitentiam, & conuertimini dū tempus habetis. Vnde: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*.

✻ Cyrillus. Nunquā in sordido vasculo immittuntur pretiosa vnguenta, idcirco Isaias mundari primò iubet eos, qui Christo per fidem volunt adhęrere.

c *Dum prope*. Ne vestris vicijs recedat qui appropinquat appropinquātibus sibi, & filio reuertē- ti lętus occurrit.

a ¶Domine refugium factus es nobis. ¶Fide. ¶Patrem. b ¶ Secundum humanitatem.

a current † propter dominum Deum tuum & sanctum Is- 1

a ¶In morte. ¶ Hic est filius meus dile. ¶ In resurrectione & ascensione. ¶ Gloria quam habes antequam mundus fieret. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti a patre. &c. b ¶Secundum humanitatem. c ¶Fide, opere, simplicitate. d ¶Dum viuitis. ¶Dum pœnitentiæ locus est. ¶Modo potest inueniri merito fidei. in futuro videbitur, non inuenietur. 2

rael, quia glorificauit te. Quærite dominū dum † inueniri 3

a ¶In veritate. b ¶Dum tempus habetis. c ¶Non est satis quærere dominum, nisi derelinquat impius viam s. a n. ¶ Declina a malo. d ¶Gentilis 4 5

b potest: inuocate eū, dum propè est. † Derelinquat impius

c a ¶Prauam. b ¶Iudæus. c ¶Antiquas pessimas, de quibus: Vt quid cogi. mala in cordibus vestris d ¶Fac bonum. 6

viam suam, & vir iniquus cogitationes suas: & reuertatur 7 8

a ¶Qui non vult mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuat.

ad dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum 9 10

a ¶Multum misericors. b ¶Clementissimus pater. ¶ Consilium domini manet in æternum, cogitationes eius in gene. & gene. c ¶Quasi: Et misereri volo, & possum: non enim cog me. d ¶Immutabiles. 11

d quoniam multus est ad ignoscendum. Non enim cogita- 12

¶Dominus reprobat cogitationes populorum. a ¶Sicut. b ¶Vanæ. c Rectæ. d ¶Sicut. e ¶Prauæ. 13

tiones meæ cogitationes vestræ, neq; uiæ meæ uiæ vestræ

a ¶Angelorum. b ¶Hominum.

dicit dominus. Quia sicut † exaltatur cęli a terra, sic † exal- 14

a ¶Rectæ. b ¶Immobiles & inuestigabiles ¶Prauis. ¶Inscrutabilia eius iudicia.

tatæ sunt uiæ meæ a vijs vestris, & cogitationes meæ a co-

a ¶Quoniam vanæ sunt. ¶Cogitauerunt consilia quæ non po. sta. b ¶De nubibus. c ¶Euangelica doctrina:

gitationibus vestris. Et quomodo descendit imber & nix 15

¶Apostolis a ¶Humore. b ¶Terrenorum corda.

de cœlo, & illuc vltra non reuertitur: sed inebriat terram & 16

a ¶Aqua viua. b ¶Sic. c ¶Fructus iustitiæ. d ¶Qui seminat in lachry. in exul. &c. e ¶Filios spirituales.

† infundit eam, et germinare eam facit, & dat semen se-

a ¶Prædicanti. ¶b Verbi. ¶Doctrinæ. c ¶Exercenti. d ¶Promissio de salute Iudæorum & Gentium.

e renti, & panem comedenti: sic erit verbum meum quod 17

f ¶Filius. In principio erat verbum. a ¶Prophetarum, Apostolorum, humana similitudine. 18

egredietur de ore meo: Non reuertetur ad me vacuū, sed 19

a ¶Vnde: Quæ placita sunt ei facio. b ¶De redemptione humani generis. c ¶ Etiam secundum hominem prædicando ad fidem conuertendo.

faciet quæcūque volui: & prosperabitur in his ad quę misi 20

a ¶Gentes ab idololatria, Iudæi a legis vmbra. b ¶Christo qui est pax nostra. ¶Gratia vobis & pax ab eo. &c. c ¶Ad patriam cœlestem. 21

illud. Quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemi- 22

a ¶Angeli. b ¶Patriarchæ, prophetæ, apostoli. c ¶Læti de salute vestra d ¶Deo. 23

g ni. Montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & 24

a ¶Vel siluarum. ¶Primitiuæ ecclesiæ. ideſt fideles qui erant tanquam lig. quod plant est. s. d. a b ¶Opere. c ¶Spinosis & viciosis. ¶Pro vitijs virtutes. 25 26

h omnia ligna regionis † plaudent manu. Pro † saliuncula 27

cœlo, inquam, vos D enim odistis me, & ego amo uos: vos fugitis, ego voco: vos bellatis aduersum me, ego nihil aliud quam beneficijs vos prosequor.

d *Et quomodo*. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e *Panem comedēti*. Vnde Salomō *Mitte panem tuum super aquas, quia in multitudine dierum inuenies eum*, hoc est panem doctrinæ tuæ & gratiam spirituale cunctis infunde, quia in nouissimo præmia recipies.

f *Non reuertetur*. E Sed postquā meam impleuerit voluntatem in terris, redibit & sedebit a dextris meis s̄m illud: *Sedea dextris meis, etc*.

g *Montes*. s. animæ sanctorū, quæ pro varietate virtutum montes appellātur & colles.

h *Pro saliuncula*. Saliuncula, aculeis & punctionib. plena. Abies, alta, procera, fabricādis domib. apta pice fœcunda.

✻ Procopius. Ac si forte dixisset pro malitia iustitiā, pro lasciuia, temperantiam, pro audacia, fortitudinem, pro stultitia, prudentiā. Inuenias verò & istud in his qui sunt ex Israelis stirpe. Stœba enim quondam & conyza cum essent Matthæus & Paulus, ille quidem publicanus, hic autem persecutor, Christum tamē vbique bene olere curarunt. Gregor. F

[Margin: Iuuenalis. † Inuenitur ipse. † De pe. dist. 1. §. his autoritatibus. Eccle. 11. a. † altiores sūt. Psal. 109. a. † rubo]

d *Non enim*. Ne putetis difficile esse quod spondeo considerate, quod inter mea & vestra consilia multa sit differentia: & quanta naturæ tanta voluntatis diuersitas.

✻ Theodoretus. Multum ab inuicem distamus, toto

NICOLAVS DE LYRA.

1 Propter dominum. *i. patrē, qui est Deus ipsius Christi hoīs.*
2 Et sanctum Israel. *i. Deum sanctificantem Israel.*
3 Quia glorificauit te. *quantum ad gloriam corporis in resurrectione, quam tunc habuit Christus, & non antè: & quantum ad sessionem ad dexteram patris in humanitate, quam habuit in ascensione, & quantum ad operationem miraculorum per Apostolos factorum in nominis Christi inuocatione: quæ videntes populi Gentiles ad Christum conuertebantur, vt habetur in actibus Apostolorum in pluribus locis.*
4 Quærite. *Hic consequenter excitatur humana sedulitas ad quærendum Deum tempore gratiæ ex consideratione suæ liberalitatis, & maiestatis. Et primò fit propositum. secundò declaratur dictum, ibi: Non enim. Circa primum dicitur.*
5 Quęrite dominum. *i. antè quam veniat seueritas iudicij.*
6 Inuocate eum. *per deuotam orationem.*
7 Dum propè est. *ad exaudiendum paratus: Et quia peccatoris oratio non est exaudibilis, ideo subditur.*
8 Derelinquat impius viam suam. *i. opera sua mala.*
9 Et vir iniquus. *Ex hoc patet falsitas Iosephi dicentis, quòd cogitationes intra manentes non sunt peccata.*
10 Et reuertatur ad dominum. *per veram pœnitentiam.*
11 Et miserebitur eius. *dando ei gratiam.*
12 Quoniam multus. *i. pronior quam ad condemnandum.*
13 Non. n. cogitationes meæ. *Hic consequenter declarat dictum suum. Et primò de diuina pietate: dicens:* Non. n. cogitationes meæ. *Cogitationes enim humanæ sunt ad iniurias vindicandum, cogitationes autem diuinæ sunt magis ad miserandum.*
14 Quia sicut exaltantur cęli a terra. *quia cœlum sursum est, & terra deorsum, sic cogitationes diuinæ & opera sunt semper eleuata ad superiora, secundum quod dicitur Prou. 16. a.* Vniuersa propter semetipsum operatus est dn̄s. *Cogitationes autem humanæ & opera tendunt ad deorsum. Gen. 8. d.* Sensus & cogitatio humani cordis prona sunt ad malum ab adolescentia sua. *Secundò quantum ad verbi sui stabilitatem cùm dicitur.*
15 Et qūo descendit imber. *absque effectu: ideo sequitur.*
16 Sed inebriat terram & infundit eam. *& patet vsq; ibi.*
17 Sic erit verbum meum. *per prophetas dictum. Vel aliter* Verbum meum, *ideſt filius, de quo dicitur, Ioan. 1. a.* In principio erat verbum, &c.
18 Quod egredietur. *quia semper nascitur à patre: Ista enim natiuitas mensuratur æternitate, quæ complectitur omne tempus.*
19 Non reuertetur. *Filius enim procedens à patre, & veniēs in mundum, non redyt vacuus in cęlum, sed patres detentos in limbo adduxit secum: ideo subditur.*
20 Sed faciet. *ideſt quæcunque per ipsum fieri disposui. Similiter si hoc referatur ad verbum domini per prophetas dictum, non frustratur effectu à Deo intento.*
21 Quia in lætitia egrediemini. *vos patres in limbo detenti.*
22 Et in pace deducemini. *ad gloriam cæli.*
23 Montes, & colles. *ideſt Angeli superiores, & inferiores eo modo loquendi quo dicitur, Psal. 124. a.* Montes in circumitu eius. *ideſt Angeli, vt dicit glossa Augustini.*
24 Cantabunt coram vobis laudem. *Quia Christo ascendēte cum electis, fuit gaudium, & lætitia Angelis sanctis.*
25 Et omnia ligna. *ideſt omnis creatura etiam insensibilis.*
26 Plaudent manu. *congaudentes suo creatori.*
27 Pro saliuncula ascēdet abies. *ꝑ exponit Ra. Sal. sic ideſt.*

✻Potestas

a ¶Scilicet. ¶Virtutes. ¶Virtutibus exaltati. b ¶Igneis aculeis pleni. ¶Libidinosis cupidis. c ¶Odore virtutum pleni, animarum medici. Myrtus enim est odor aromaticus. vrtica ignea aculeis plena.

ascendet abies, & pro vrtica crescet myrtus.

a ¶Tunc. Commutatus de malo in bonum. b ¶Quia a Christo nominabuntur Christiani, hoc signo insigniti.

1 Et erit † dominus nominatus in signum æter

2 a ¶Nomen Christi. b ¶Vt crucis eius caractere omnes muniantur vel innuantur. ¶Fidelibus.

3 num, quod non auferetur.

A Gregorius. Pro saliuncula ascendit abies. dū in sanctorū corde pro abiectione terrenæ cogitationis altitudo supernæ contemplationis exoritur. Vrtica verò oīno igneæ naturæ a dr: Myrtus verò temperatiuæ fertur esse virtutis. Pro vrticæ ergo crescit Myrtus, cum iustorum mētes a prurigine & ardore vitiorum ad cognitionis temperiem tranquillitatemq; perueniunt: dū iā terrena non appe-

Lib. 18. mor. c. 11.

† domino in nomen vel gloriam.

tunt, dū flāmas carnis desiderijs cælestibus extingūt.
a *Et erit dominus.* Alij. Et erit dñs in nomē & ī signū sēpiternū qđ non deficiet.
* Procop. Vbique enim Christianos a Christo nuncupatos videas, & signum salutis hoc inscubere noīe quod non est vnquam defecturum. Non desunt tamen qui sine appellatione, crucem eam per quam salutem sumus adepti, putent significari.

NICOLAVS DE LYRA.

potestas auferetur ab impijs, & dabitur iustis: Et istud fuit impletū in resurrectione Christi, per quam patres in lymbo detenti fuerūt de potestate dæmonum liberati, & plenius implebitur in iudicio finali, quando dæmones retrudentur in infernum, & omnes electi in corpore & anima transferentur ad cœlum: ideo subditur.

1 Et erit dominus nominatus. *ab omnibus electis.*

2 In signum æternum. *i. in signum salutis æternæ.*

3 Quod non auferetur. *quia perpetuitas in ratione veræ beatitudinis includitur.*

CAP. LVI.

a Hæc dicit dominus. Custodite iudicium. Terminato Gentiū vaticinio, quæ in aduentu Christi de saliuncula & vrtica in abietem myrtumq; mutantur, loquitur ad auditores illius temporis, vt se parēt ad aduentum Saluatoris, qui est misericordia iustitia.

B * Procop. Ad Iudæos iam transit oratio qui prophetę temporibus viuentes, generis nobilitate superbiebant prolisque fœcunditatem pietatis esse præmium existimabāt. Vnde qui alienigenæ eunuchique erant, animis cœcidebant: hi quidem tanquam ignobiles illi autem vt infœcundi liberisq; carētes. Quo fit, vt in morib. ipsis & virtutibus, esse beatitatē demonstret Deus. Neque enim quicquam profecerit, qui prædicta habeat, si iustitia caruerit.

CAP. LVI.

1 Hæc dicit dominus: Cu-
a ¶Iustum.
1 stodite iudicium, & fa-
a ¶Omnes virtutes, aperte totum. omnes enim sibi hærent, vt qui vna caruerit omnibus careat.
3 cite iustitiam: quia iu-
a ¶Cito veniet. b ¶Filius meus saluans iustificans, mundum. c ¶Visibilis mundo appareat.
4 xta est salus mea, vt ve-
a ¶Hominibus. b ¶Quia beati qui custodiunt iu. & faciunt iustitiam omni tempore. c ¶Fortis.
5 niat: & iustitia mea, vt reueletur. Beatus vir
6 a ¶Iudicium & iustitiam. b ¶Interioris hominis. vnde: in Leuitico sæpe homo interior dicitur. c ¶Strenue
qui facit hoc, & filius hominis qui apprehen
a Perstando viriliter insistendo bonis operibus. b ¶Male operando.
7 det istud. Custodiens Sabbatum, ne polluat
¶scilicet
8 illud: custodiens manus suas, ne faciat omne
a ¶Quodlibet peccatum. b ¶Proselytus Gentilis. ¶Per circuncisionem.
9 malum. Et non dicat filius aduenæ, qui ad-
10 ¶Hoc, scilicet. a ¶Cum veniet non dignans me æquali gloria.
11 hæret domino dicens: Separatione diui-
¶Israelitarum.
12 det me dominus a populo suo. Et non
13 dicat eunuchus: ecce ego lignum ari-
14

bus dicitur: *Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret, &c. Ego elegi vos de mūdo, idcircò odit vos mundus.*
* Theodoretus. Cū beatitudinem pro præmio posuerit supradictorum, tunc quia sub lege erant, iubet custodire sabbatum, & sanctificare, & docet sanctificationem sabbati esse, puras manus seruare sceleris, abstinere manum ab omni iniustitia, quod sabbatum consecratum a Deo est ad Dei cultū ad virtutis actus ad celebrationem cœlestiū mysteriorum.
d *Et non dicat.* Hoc contra Iudæos, qui sibi tantum aduentum Christi vendicabant, & alios desperare cogebant. *Sed non est distinctio Iudæi & Græci.*
* Theodoretus. Reprimit Iudæorum fastus dominus qui se iactabant quod ab Abraham traherent originem, & hoc nomine reliquos contemnebant. Ostendit ergo se rationem habiturum sanctitatis & religionis non generis & sanguinis.
e *Eunuchus.* Propter regnū cœlorū, qui mortificāt mēbra sua sup terrā, quales erāt apostoli: Quib. pro difficultate rei admi-

b *Custodite iudicium.* Non accipientes personam in iudicio. Domini.n. iudicium est, qui iudicat iudicantes bona. vnde: *Beati qui custodiunt & faciunt iustitiam in omni tempore.*
c *Custodiens Sabbatum* Hieron. Ne sit, s. de sex diebus quibus factus est mundus. De quib. Apostoli non erant, quibus

Deut. 1. c.
Psal. 105. a.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. LVI.

* Hæc dicit dominus. *Superius propheta consolatus est fideles denunciando eis liberationem a malis. Hic iterum eos consolatur denunciando eis conseruationē in bonis. Et diuiditur in tres partes. Quia primo ponitur huius salutis præparatio. Secundò huius salutis collocatio ca. 59. Tertiò salutis collatæ discretio 63. c. Prima in duas, quia primò ponitur dicta præparatio seu dispositio. Secundò tollitur erroris occasio, ibi:* Et non dicat. *Circa primum sciendum, quòd debita dispositio ad recipiendum salutem per Christum donandam, est quòd homines iustè se habeant erga proximum, & deuotè erga Deum. Primum tangitur, cùm dicitur.*

Diuisio.

1 Custodite iudicium. *quod dicitur iudicibus & maioribus: vt non declinent a rectitudine iudicij timore vel amore.*

2 Et facite iustitiam. *hoc dicitur quantum ad omnes, quia quilibet tenetur viuere iustè cum proximo.*

3 Quia iuxta est salus mea. *i. Christus, per quem a patre data est mundo salus.*

4 Vt veniat. *carnem assumendo.*

5 Et iustitia mea. *i. Christus, qui per viam iustitiæ satisfecit Deo patri. Dicitur autem Christus iustitia & salus, quia perfectio Christi vno nomine non potest explicari, & ideo nominatur pluribus nominibus hic & alibi; Consequenter ponitur secundum de diuino cultu. cum dicitur.*

6 Beatus vir qui faciet, &c. *s. quod postea subditur.*

7 Custodiens Sabbatum, &c. *Per Sabbatum, quod erat ordinatum specialiter diuino cultui, intelligitur omne illud quod pertinet ad diuinum cultum in noua lege.*

8 Custodiens manus suas. *a malis operibus, in quibus maximè est transgressio Sabbati & cultus diuini magis quam in operib. corporalibus vtilitati hominum deseruientibus.*

9 Et non dicat filius aduenæ. *Hic consequenter remouetur error oriens circa prædictā dispositionem. Et diuiditur in tres partes, secundum tres errores: Secunda pars incipit sequenti cap. Tertia 58. cap. Prima in duas, quia primò ponitur erroris remotio. secundò doctorum punitio, ibi:* Omnes bestiæ. *Prima adhuc in duas quia primò error tollitur, secundo cōtraria veritas, ibi:* Quia hæc dicit. *Iste autem error primus procedit ex defectu naturali .s. generis & prolis. Ex hoc enim quod Gentiles conuersi ad Iudaismum non admittebantur ad cœtum Iudæorum æqualiter, quia recipiebantur ad legis obseruantiam: non tamen admittebantur statim ad ea quæ erant honoris. sed aliqui in tertia generatione & aliqui in decima, & aliqui nunquam, vt dictum fuit plenius, Deuter. 23. & ex hoc credebant quod in præmio beatitudinis esset tanta distantia, & hoc remouetur cum dicitur: Et non dicat filius aduenæ, idest. Gentilis natione.*

10 Qui adhæret domino. *per veram fidem.*

11 Separatione diuidet me dominus. *in retributione iustorum.*

12 A populo suo. *scilicet Iudaico Similiter: quia defectus prolis in lege erat vituperabilis, aliqui simplices prole carentes, quamuis essent de populo Israel estimabant se deficere a præmio iustorum: eo quod non multiplicauerant populum, & hoc remouetur cum dicitur.*

13 Et non dicat Eunuchus. *i. impotens ad generandum.*

14 Ecce lignum aridum. *& non faciens prolis fructum: & subintelligitur diminutio mercedis vel ablatio.*

* Quia

rei admirantibus & A dicentibus: *Quis potest saluus fieri?* respōdit Saluator: *Qui potest capere capiat.* Vnde apostolus de huiusmodi eunuchis, idest virginibus dixit: *Præceptum domini non ha. consili. aūt do.* Eunuchi à natiuitate, eunuchi pp regnū cęlorū, oēs consolātur, quia in lege dicebatur: *Maledictꝰ qui non reliquerit semē super ter.* Quod de semine spiritualis operis dicitur, non plis.

a *Quia hæc dicit dominus.* Duo propósuit, proselytos, scilicet, B & eunuchos. Prius eunuchis dat præcepta viuendi, & præmia promittit: post ad proselitos venit quibus similia promittit. Hic ergo loquitur eunuchis desperantes dixerūt: Ecce ego lignum aridum, ne se putent subiacere maledictioni legis.

b *Et filios aduenæ.* Post eunuchos ad aduenas transit, & præmia promitit.

c *In seruos.* Qualis Paulus qui de se ait: Paulus seruus Christi Iesu, & Moyses famulus Dei.

¶Quia sine prole. ¶Vere. ¶Continentibus. ¶Vnde: Beata sterilis. immaculata, quæ non cognouit v rum in delicto, ¶A vicijs cessando,

a dūm. Quia hæc dicit dominus eunuchis. † Qui custo- 1

¶De præceptis mei. ¶Non præcepi. vnde: Qui potest capere capiat. ¶Continentiam. Non quæ pro imbecillitate permisi ¶Omni fide.

dierint Sabbata mea, & elegerint quę ego volui, & tenue- 2

¶Bonum. ¶Quod pepegerunt mecum in baptismo, ¶In domo patris mei man. mul. sunt. ¶In numero prædicatorum. ¶Vt muniant subiectos verbo & exemplo.

rint fœdus meum dabo eis in domo mea & in muris meis 3 4

¶Quod nulla obliuione delebitur. ¶Excellentius, scilicet quam si filios & filias generassent, ¶Christianum quod non deficiet.

locum, & nomen melius† à filijs, & filiabus. Nomen sem- 5

¶Vel is. ¶Gentilis.

b piternum dabo eis quod non peribit. Et filios aduenę qui 6

¶Fide. ¶Dabo. ¶Seruiendo honorando. ¶Quod est Christus. ¶Quasi filij. ¶Christi

adhærent domino vt colant eum, & † diligant nomen eius 7 8 9

¶Fibi. ¶Eunuchum aduenam. ¶Vt supra.

c vt sint ei in seruos: omnem custodientem Sabbatum, ne

¶Semper instet orationi. vnde: Sine intermissione orate.

polluat illud, & tenentem fœdus meum: adducam eos in

¶Christum ipsum: qui mons domini: vel ecclesiam præsentem vel dogma veritatis. ¶In ecclesia vel in æterna beatitudine.

mōntem sanctū meum & lætificabo eos in domo oratio- 10 11

¶Spiritualia. ¶Eunuchorum, qui se totos consecrant domino. ¶Victima à vincendo. ¶Aduenarum qui ad tempus vacant orationi.

d nis meæ. Holocausta eorum, & victimæ eorum placebūt 12

¶Christo. ¶Non figurale templum. ¶Ecclesia extra quam nec sacrificii, nec orationis locus est. ¶Non taurorum non hircorum.

mihi super altari meo: † Quia domus mea domus oratio-

¶Non tantum Iudæis. ¶Hæc promittens.

nis vocabitur cunctis populis, ait dominus Deus qui con 13 14

¶In vnum ouile vnde. Vt filios Dei, qui erant dispersi congrega. in vnum. ¶Israel duodecim tribus per mundum, vel per diuersos errores. ¶Quibus scribit Petrus quasi electis aduenis dispersionis. ¶Dispersis congregatis. ¶Ego pater. ¶Christum. ¶In prædestinatione.

f gregat dispersos Israel. Adhuc congregabo ad eum † cógre 15

¶Gentes sine ratione. ¶Mundi. ¶De longinquo. ¶Iudæum non credentem in Christum. ¶Cœlestem panem. carnem agni.

g gatos eius. Omnes bestiæ agri venite ad deuorandum, vni 16 17

¶Ne tradas bestiis anim. con. ti. ¶Incultæ Gentilitatis. ¶Scribæ & Pharisæi, Sacerdotes, reges, principes, sic & hodie in ecclesia. ¶Quia. ¶Si cæcus cæcum ducat, ambo in foueam cadunt. ¶Deum veram lucem.

uersæ bestiæ saltus. Speculatores eius cęci omnes, nescie- 18 19

¶Sine voce prædicationis contra inimicos. ¶Quia astricti viciis. ¶Prædicare.

runt vniuersi, † canes muti, non valentes latrare, viden- 20 21

relinquit, vt semper vacet orationi. D

Victimam, qui Deo seruit, & quæ mundi sunt disponit iustè. †Si †Bapt.c.3.

e *Super altari meo.* Fidem super quam omnia offeruntur, sine qua impossibile est Deo placere. Vnde: *Iustus autem in fide sua viuet.*

f *Omnes bestiæ.* Vox prophetæ qui aduocat Romanos ad excidium Ierusalem, quibus pene totus orbis seruiebat. Vel per bestias dæmones. quibus ad deuorandum Iudæi traditi sunt. †diligunt Abacuch.2.a

* Procopius. In ferarum enim naturam transierunt, qui sub diaboli tyrannide vitam vixerunt ab omni humanitate alienam, quos tamen ad intelligibilē mensam nunc inuitat, panis vitæ, scilicet comestionē, vt leti illud, *Parasti in cōspectu meo mensam,* vsurpare queant. E †congregationes. Psal.22.

g *Cæci.* Non habentes Christum verū lumen vel fidem & alias virtutes.

* Procopius. Dicūtur hoc loco Iudaicæ gentis principes, custodes cæci, & canes muti non valentes latrare. Sed qui se primi excæcarunt, veramque lucem non admiserunt, cum apertè clamantem audierint. *Ego sum lux mundi.*

b *Holocausta eorum.* *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram. Et exhibeatis corpora vestra ho. Deo vi.* Holocaustum totum offertur Deo & incenditur. Victimæ pars sacerdotibus datur. Holocaustum Deo tribuit, qui mundum relin-

Canes. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia hæc. *Hic consequenter contraria veritas asseritur, videlicet quod eunuchus, & Gentilis veniens ad fidem tantum bonum consequetur gratiæ in præsenti & gloriæ in futuro. cęteris tamen paribus quantum recipiet Iudæus natione & dotatus multa prole, & hoc patet impletum in noua lege, Act. 10. g. vbi Spiritussanctus in signo visibili descendit super Cornelium & alios Gentiles cū eo existentes. sicut ceciderat super apostolos & alios fideles de Iudęis existentes. propter quod dicit Paulus apostolus Rom. 10. c.* Non est distinctio Iudæi & Gręci. nam idem dominus omnium diues in omnes qui inuocant illū. *& hoc est quod dicitur.* Quia hæc dicit dominus. *idest debitè Deum coluerint.*

2 Et elegerint quæ ego. *scilicet iustè viuere cum proximo.*

3 Et tenuerit. *i. legem Euangelicam per quam Deo fœderamur.*

4 Dabo eis in domo. *i. ecclesia militātē, vt dictū est supr. 2. c.*

5 Et in muris meis. *i. in ecclesia triumphante, quæ per muros intelligitur, eo quòd violentia non potest ibi inferri.*

6 Locum. *recipiendo gratiam in pręsenti & gloriam in futuro.*

7 Et nomen melius. *Istud propriè refertur ad illos qui se castrauerunt propter regnum cælorum, & per castitatis obseruātiam, quæ melior est & magis meritoria quā fœcunditas prolis, secūdum quod dicit Saluator Matth. 19. b.* Sunt eunuchi qui se castraue runt pp regnum cœlorum, qui potest capere capiat. *id tātum bonum propter sui altitudinem non præcipitur sed consuluitur.*

8 Nomen sempiternum dabo eis. *quod non potest intelligi de vita præsenti, vbi non continuatur nomen talium per successionē generationum, sed intelligitur de vita beata. Consequenter ostenditur propositum in Gentilibus, cum dicitur:*

9 Et filios aduenæ. *& patet sententia ex dictis vsque ibi:*

10 Adducam eos. *i. in gloriā cęlestem, vbi nihil admittitur nisi sanctum. Apoc. 21. g.* Non intrabit illā aliquid coinquinatū: *Et præmittitur hic status ecclesiæ triumphantis, eò quòd est primus in intentione. Et subditur status ecclesiæ militantis, cum dicitur.*

11 Et lætificabo eos. *orationes eorū acceptando, ideo subditur.*

12 Holocausta eorum. *& dicuntur hic holocausta & victimæ quæcunque bona ad gloriam Dei facta. Potest etiam hoc accipi specialiter de eucharistia, quæ est sacrificium fidelium, & dicitur holocausta & victimæ in plurali, quia continet in se virtutem omnium sacrificiorum veteris legis modo supereminenti.*

13 Cunctis populis. *sine aliqua acceptatione. propter quod dixit Petrus Act. 10. e.* In veritate comperi, quod non est personarum acceptor Deus, &c.

14 Qui congregat dispersos Israel. *idest omnes electos in vnitate charitatis & fidei.*

15 Adhuc congregabo ad eū oēs, &c. *quia post congregationem fidelium in vita præsenti modo prædicto: fiet iterum congregatio ipsorum in cęlo, & illa congregatio amplius non dispergetur.*

16 Omnes bestiæ. *quia error præmissus procedebat ex ignorātia credentium. Hic cōsequenter ponitur punitio doctorum, qui debebāt eos de contraria veritate docere: & ita fuit in destructione Ierusalē per Titum, qui Sacerdotibus noluit parcere, dicens, iustum esse sacerdotes cum templo perire. Et hoc est quod dicitur:* Omnes bestiæ agri. *idest multitudo exercitus Romani.*

17 Venite ad deuorandum. *idest destruendum sacerdotes, & templum, & causa subditur.*

18 Speculatores eius. *idest sacerdotes & doctores, ad quos spectat pericula pręuidere, & populo nunciare.*

19 Cæci omnes. *idest, cognitione Saluatoris, quē reprobauerūt. quod de ipsis dicitur: Matth. 15. c. Cæci sunt & duces cęcorum.*

20 Canes muti. *quia non latrabant contra populi vitia, eò quod erant similibus & maioribus peccatis irretiti.*

21 Videntes vana. *quia tunc magis studebant in curiosis, vtpotè cursu sydערum, & similibus. quàm in lege & prophetis. pp quod saluator dixit eis Matth. 16. a.* Faciem cœli diiudicare nostis signa autem temporum non potestis. *Et vocat ibi temporum signa quę, de aduentu Christi per prophetas erant dicta.*

* Domi-

a *Canes.* Sicut canes gregem, sic prælati debēt custodire plebem. *Canes impudentissimi.* Quod est Sicut canes sine discretione etiā bonos sæpe persequuntur: sic & Iudæi impudenter clamauerūt: *Crucifige crucifige eum.* nec domini saturati sūt opprobrijs.
* Eusebius. Isaias ipsos canes mutos appellat, oportebat. n. ipsos si nō pastores bonos se præbere, saltem bonos imitari canes & seruare gregem rationalem domini & prudenter latrare agnoscentes domini & pecoris magistrū, ei cauda blandiētes, insidiantibus & exteris allatrare, ipsi rabidorum canum more, non solum allatrarunt aduersus dominum & domesticos eius, sed in ipsos irruerunt & discerpserunt.
b *Venite sumamus.* Sic peruertebāt qui corrigere debuerāt. Et quia omnes peccauerūt: traditi sunt ī man' Romanorū.

†dormitantes. Luc. 13. c. †Iere. 6. c. Sap. 2. b. Lib. 10 c 8 de demon.

a¶Sapientes in mundo. b¶In pecca is. c¶Quibus decipiebantur à dæmonibus. Quasi: non possunt loqui veritatem, sed mendacium.

tes, vana, † dormientes & amantes† somnia, & canes† im- 1
a¶Peccatorum. vnde: Canis reuersus ad uomitum. Et alibi. Qui deuorant plebem meam sicut escam. b¶Qui & canes.
pudentissimi nescierunt saturitatem. Ipsi pastores ignora 2 3
a¶Legis & prophetarum. vnde. Errattis nescientes scripturas. b¶Prauam. c¶Non Dei. d¶Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt.
uerunt intelligentiam. Omnes in viam suam declinaue- 4
a¶Quia uia domini declinauerunt. b¶Quę sua sunt, non quę Iesu Christi quærentes. c¶A principibus. ¶A planta pedis vsque ad uerticem non est in eo sanitas.
runt, † vnusquisque ad auaritiam suam, à summo† vsque 5
a¶Populum. b¶Comedamus, & bibamus, cras enim moriemur. c¶Vel siceram. In Hebr. enim sicera est omne quod inebriare potest.
ad nouissimum. † venite sumamus vinum, & impleamur 6
a¶Vnde supra. Nescierunt saturitatem.
ebrietate: & erit sicut hodie, sic & cras, & multo amplius. 7

Moraliter. Venite vitemus exēpla malorum, nec inebriemur vino in quo est luxuria, nec voluptatib. obruamur, nec contra aduersarios muti simus.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Dormientes & amantes somnia. *in hoc notat eos de carnalitate, & etiam de gulositate, cum subditur:* Canes impudentissimi nescierunt saturitatem.

B 2 Ipsi pastores. *idest sacerdotes & doctores, qui pascere debent populum verbo & exemplo.*

3 Ignorauerunt intelligentiam. *veram scripturarū. propter quod Saluator improperat eis. Mar. 7. quòd irritabant mandata Dei propter traditiones suas. & de falso intellectu in scriptura arguit eos in pluribus locis Euangelij.*

4 Omnes in viam, &c. *Et quę sit illa subditur cum dicitur.*

5 Vnusquisque ad auaritiā suam. *Sacerdotes enim & Scribę multū ad auaritiam declinauerunt, & sub specie religionis oblationibus & consimilibus populum multipliciter spoliabant, propter quod statuerant in templo homines qui vendebant oues & boues & numularios, vt dictum fuit plenius Ioh. 2. & Matth. 21. vnde & in libro Heb. quod dicitur Ionia, & est autenticus apud Iudęos, dicitur quod in secunda domo erant auaritię intenti. Et vocatur secunda domus templum in reditu captiuitatis Babylonicę ędificatū, vbi Christus fuit oblatus: & vbi legitur pluries docuisse.*

6 Venite sumamus vinum. *Istud erat verbum eorum semetipsos ad carnalitates inuitantium.*

7 Et erit sicut, &c. *quia semper inueniebant nouos modos extrahendi pecuniam à populo ad continuandum ista, & amplificandum.*

CAP. LVII.

a *Iustus perit.* hęc referunt Iudæi ad Isaiā qui serra lignea sectus est à Manasse īpijssimo r. ge, & alios prophetas quos ipse occidit, appellant viros misericordiæ. Sed verius hoc de illo dicitur q est summè iustus. de quo: *Nihil tibi iusto illi.* Et Pilatus: *Quid faciam de Iesu qui dicitur iustus?*
* Tertulianus. Quis est hic iustus nisi Christus? Venite inquiunt, *auferamus iustum, quia inutilis est nobis.*
b *Et nemo est.* Propter speculatores cæcos & canes mutos.
c *Qui recogitet.* quia cæci & muti ignorantes sapientiam, non cogitant ea quæ Dei sunt.
d *Veniat pax, requiescat in cubili suo, qui ambulauit in.* Propheta precatur ut Christus veniat, & resurgens à mortuis requiescat, incubi. in gloria, s. paternæ maiestatis, vel in ecclesia ī qua īdirectione ambulauit: *quia peccatum non fecit, nec inuent. est dolus in ore eius.*
Lxx. Erit in pace sepultura eius, ablata est de medio.
* Tertulianus. Mortem & sepulturam, & resurrectionem Christi mei, vna Isaiæ voce volo ostendere dicentis, sepultura eius sublata est de medio, neque sepultus enim esset, nisi mortuus, neq: sepultura eius sublata de medio, nisi per resurrectionem.
e *Vos autem.* * Theodoretus. His verbis apertè significantur blasphemiæ editæ à Iudęis in Christum, cum impostorem appellabant & dæmonium habentem, & Samaritanum, & cum ei impientissimè illudebant.

C. Matt. 27. b. Ibidem. c. Sap. 2. †adulteri.

a¶Quia. ¶Christus moritur. b¶Opinione infidelium vel immensitate tormentorum. c¶Reproborum Iudæorum. d¶Eum pro nobis non posse cruciari.

IVstus perit, & † nemo est qui recogi- 1 2
a¶Apostoli misericordia Dei ad nos missi.
tet in corde suo, & viri misericordię 3
a¶De mundo ad Deum per tormenta transeunt.
colliguntur: † quia non est qui in- 4 5
a¶Eos iniuste pati, & ideo iuste coronari. b¶A præsentia peccati: vel quia peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui iustitiæ viuamus.
c¶Vt mala scilicet seculi non videat. d¶Ad dexteram patris.
telligat. A facie enim malitię collectus est iustus. † Ve- 6 7
¶Christus. a¶Ad Gentes per apostolos quibus dictum est: Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. b¶Christi. c¶Æterna beatitudine.
niat pax, requiescat in cubili suo, qui ambulauit in di- 8 9
a¶Recto tramite rediens ad patrem. b¶Sublato iusto, c¶Auscultate verba mea.
d¶Iudaicæ Gentis quæ & idola coluit, & auguria obseruauit.
rectione sua. Vos autem accedite huc filij auguratricis, 10 11 12
a¶Quæ derelicto Deo adheret diabolo. b¶Quæ mæchata est cum ligno & lapide. c¶Nisi super me.
semen † adulterę, & fornicarię. † Super quem lusi- 13 14

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. LVII.

* IVstus perit *Hic remouetur error secundus qui proueniebat ex defectu pœnali. Ex hoc enim quod aliqui cōsiderabant iustos de communi cursu temporaliter affligi prę cęteris, & maximè Christum & apostolos & fideles alios in primitiua ecclesia cogitabant quod esset pro peccatis eorū, & refugiebant vitā & doctrinā ipsorum, ad opposita vitia se conuertentes in nouo & veteri testamento: & secundum hoc pręsens capitulū diuiditur in duas, quia primo error excluditur. secundò malitia eorum arguitur ibi.* Vos autem. *Circa primum dicitur.*

1 Iustus perit. *idest Christus qui morte cōfusibili ex hoc mundo transiut.*

2 Et nemo est qui recogitet. *quod hoc non est propter suum delictum, sed propter nostrum expiandum.*

3 Et viri misericordiæ *i. apostoli aliique fideles ex compassione animarum se laboribus & tormentis exponentes.*

4 Colliguntur. *de vita pręsenti sicut fructus maturi ad reponendum in horreo cælesti.*

5 Non est qui intelligat. *quod hoc sit ad bonum ipsorum, sed magis ad malum vt estimant, quod excluditur cum subditur.*

6 A faciæ enim malitiæ. *hominum pręsentis vitę.*

7 Collectus est iustus. *in horreo cælesti.*

8 Veniat pax. *cal stis super eum.*

9 Requiescat in cubili. *i. in gradu glorię sibi preparato.*

10 Qui ambulauit. *in pręsenti vita.*

11 In directione. *scilicet non declinando a recta via.*

12 Vos *Hic consequenter arguitur errantium malitia, secundò commendatur redeuntium pœnitentia, ibi:* Qui autem. *tertio amborum differentia, ibi:* Non enim, &c *Prima in duas: quia primò arguitur malitia populi Iudaici captiuitatem Babylonicam precedens, secundò subsequens, ibi:* In multitudine. *Malitia autem precedens potissimè fuit idololatria. propter quam secuta est captiuitas, vt patet ex 4. Regum & 2. Paral. & hoc est quod dicitur:* Vos autem. accedite huc filij auguratricis. *idest Gentis Iudaicę, quę fuit multum intenta augurijs tempore Manasse, & aliorum regum malorum.*

13 Semen adulteræ, &c. *sic est in Hebr. & in libris correctis. Vocatur autem hic adulter ipsum idolum, & fornicaria ipsa Iudęa, quæ per idololatriam cum idolo fornicata fuit. & sic posteri eorum dicuntur filij fornicariæ & adulteri, & non solum illi qui fuerunt ante captiuitatem Babylonis, sed etiam illi qui fuerunt post. etiam tempore Christi, quia sicut merita patrum vt Abraham, Isaac, & Iacob recordantur ad laudem bonorum, ita mala idololatrarū improp. malis.*

14 Super quem lusistis? *idest illusistis Christum sputis & colaphis illudendo.*

a¶In passione.¶Conspuendo faciem, vellendo barbam b¶Inclamantes: Crucifige, crucifige. c¶Vnde: Posuerunt os suum in cœlum. d¶Samaritanus tu es, & dæmo. ha. e¶Quasi. Vos ita fecistis, qui estis filij scele. 1

a stis? super quē dilatastis ōs, & eiecistis linguam? Nunquid 2

a¶Vos ex patre diabolo estis. b¶Filij diaboli qui est pater mendacii. Vnde: Mendax est pater eius. 3 4

non vos filij scelesti, semen mendax? Qui†consolamini in 5

¶Alienis. a¶Immolauerunt filios suos & filias suas dę. ¶Diis. b¶Innocentes.

dijs, subter omne lignum frondosum, immolantes paruu 6

a¶Quasi: Derelinquens domum Dei, iuxta torrentes immolasti.

los in torrentibus subter eminentes petras. In† partibus 7

¶O Ierusalem. a¶Cultus idolorum. ¶Diis. b¶Sacrificasti 8

b torrentis pars tua: hæc est sors tua. Et ipsis effudisti libamē

¶Peccatis tuis a¶Vindicando 9

obtulisti sacrificium. Nūquid super his†non indignabor? 10

a¶Quasi: Meritus indignabor, quia. b¶Hoc in tempore Isaiæ, sub rege Achaz maxime c¶Vt idola coleres & luxuriam exercares. 11

c Super montem excelsum, & sublimen posuisti cubile 12

d tuum, & illuc ascendisti vt immolares hostias. Et post 13

¶Tutelæ simulachrum in tuitionem domorum. a¶Idolum in memoria habendum. b¶Etiam.

e ostium & retro postem posuisti†memoriale tuum. Quia 14

¶Me. a¶Diabolum.

†iuxta me discooperuisti, &† suscepisti adulterum. Dila- 15

a¶Vt sis sperers. b¶Vt ad me non redires. c¶Adulterium.

tasti cubile tuum, & pepigisti cū eis fœdus. Dilexisti strā-

a¶Adulterorum b¶Opere. c¶Sine verecundia, vt turpitudinem non absconderes. d¶Diabolico. 16
Diabolus enim rex super omnes filios superbiæ. Idolum Moabitarum, Moloch vel Molon 17
interpretatur rex, qui ornabat se Ierusalem.

tum eorum†manu aperta: & ornasti te regio vnguento, &

a¶Quasi varia ornamenta quæsisti, vt visu & odore adulteros prouocares. ¶Insuper. b¶Ideo. 18

f multiplicasti pigmēnta tua. Misisti legatos tuos procul, et 19

a¶De culmine castitatis in baratrum libinis. b¶Actionis prauæ c¶Declinando ad dexteram vel ad sinistram.

g humiliata es vsque ad inferos. In multitudine viæ tuæ†la- 20

a¶Pœnitendo. ¶Ab opere malo. b¶Abundantiam diuitiarum. ¶Alias. Viam. 21

borasti: nec dixisti:† Quiescām. Vitam manus tuæ inueni- 22

a¶Corde & in ore. ¶Me. b¶Pro diuitiis custodiendis. ¶Quia in diuitijs confidens me rogare noluisti. Et ideo multos timuisti. c¶Hostes vel Deos, à quibus te eas habere putabas 23 24

sti: propterea non rogasti. Pro quo sollicita timuisti? 25

26

a *Nunquid non.* Tropologicè pōnt hæc de hereticis legi, q sunt filij scelesti, mendaces, semens diaboli qui est pater mendacij, qui consolantur se in sectæ suæ simulachris: subter lignū frondosum. s. voluptates suas. Sicut Adam post peccatum abscondit se subter lignum, ne Dei pateret respectui. Hi filios quos deceperūt immolant in vallib. idest in baratro impietatis subter īminentes petras q̄ semper minātur ruinā. Quę pro diuersitate mendacij & varietate peruersorum dogmatum plures dñr petræ. Nos autē vnā petram habemus. q̄ semper populū Dei sequitur de qua populus Israel bibebat cū familiaritate domini fruebatur.

b *Libamen.* Vinum, oleum, & huiusmodi liquores. Sacrificium panis, victima & huiusmodi.

c *Super montem excelsum.* Hæretici quoque qui eleuātur in superbiam qui ecclesiæ humilitate contempta sibi excelsa promittunt, dogmatum suorū montes ascendunt vbi cubile suum dæmonibus prostituunt. Et quia conuersi sunt retrorsum, vxorem Loth imitantes, mutantur in statuam salis habentes imaginem ecclesiasticæ conditura, saporem non habentes qui proiiciuntur foras, vt conculcentur ab hominibus.

d *Et post*

d *Et post osti.* q d Nō solum in montibus idola adorasti, sed etiam post ostiū posuisti, vt ingrediens videres, & semper adorares.

e *Quia iuxta me di.* Metaphora adulteræ sicut supra meretricis, quasi dormiēte viro clam suscipiat adulterum, & discooperiat palliū, dilatet stratum & faciat pactum quasi dotis instrumētum, In quo significat, q etiam in templo simulacrum Baal posuerunt, sicut & meretricem arguerat, quod in introitu domorum & in locis tenebrosis post ostia pstituta sit omnibus exposita intrātibus.

f *Misisti legatos.* Vt afferrēt longinqua idola. quasi nō sufficiant vicina. Et in hoc Babylonios, & Aegyptios Deos significat.

g *In multitudine viæ tuę laborasti.* Qui ambulat via regia non laborat. Vna est via veritatis quæ dicit: *Ego sum via, veritas & vita.* Multæ sunt vię mundanorum. vnde: *Non sicut viæ meæ sunt vię vestrę.*

† coitis cum diis.
Metapho.
† Lapidibus lenibus.
† consolationem acciciā ?
† suffitū tuū.
† ascendisti excelsa.
-fœdus.
E
† defatigasti te.
Ioan. 14. a
Sup. 55. c
Isa. 40.

* Procopius. Quid enim virium habet mortalis Babylonius, si eum Deo conferatur? Scribitur enim de Deo. *Qui continet orbem terræ & habitantes in ea tanquam locustè,* Et, *nonne gentes omnes tanquam gutta de cado, & tanquam saliua, & quasi momentum staturę reputantur.*

Qui F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Super quem dilatastis os? *ipsum diffamādo & vituperādo.*
2 Et eiecistis linguam. *ipsum blasphemādo, quę patent in multis locis in Euangelio. q. d. hoc non fecistis super hominem tantum, sed etiam super Deum saluatorem vestrum.*
3 Nunquid non vos filii scelesti. *idest sceleribus pleni.*
4 Semen mendax. *quasi dicat sic.*
5 Qui consolamini in diis subter. *Ibi enim colebant idola, & in locis vmbrosis iuxta hoc luxuriam exercebant in venerationem aliquorum idolorum scilicet Veneris & Priapi.*
6 Immolantes paruulos in torrentibus. *ita q sanguinē in parte decurrere faciebant intra aquam ad habendū ibi diuinationē,*
7 Subter eminentes. *De rupib. n. solent torrentes descendere.*
8 In partibus torrentis pars tua. *hoc dicitur, quia ad immolandum pueros eligebant talia loca.*
9 Et ipsis. *idest idolis.*
10 Et effudisti libamen. *de parte sanguinis puerorum. Libamē enim est oblatio de liquidis.*
11 Obstulisti sacrificium. *de carnibus eorum.*
12 Nunquid super his non indi. *q. d. sic. Tum propter effusionem sanguinis innocentis. Tum quia hoc fiebat ad impendendum obsequium idolis.*
13 Super montem excelsum. *ad fornicandum per idololatriā.*
14 Et post ostium. *vt sic ingrediendo domum, videres idolum, vt sic non elaberetur de tua memoria.*
15 Quia iuxta me discooperuisti. *loquitur de Iudęa sicut de adultera effrenata, quę in eodem lecto recipit adulterum cum marito: & hoc fuit impletum potissimè tempore regis Manasse, qui posuit idolum in templum domini. 2. Para. 32.*
16 Et pepigisti cum eis fœdus. *scilicet idololatrię.*
17 Dilexi. stra. eorum manu aperta. *scilicet ad faciendum expensas magnas in idololatria.*

17 Et

18 Et ornasti te regio. *sic est in Heb. & in libris correctis.*
19 Vnguento. *quo meretrices pingunt facies suas, vt magis placeant adulteris. & hoc fuit impletum maximè tempore Ioram filij Achaz regis Israel per Iezabel matrem eius quę ad introitum Iehu in Iezrael depinxit oculos suos stibio, &c. vt placeret ei sicut habetur 4. Reg. 9.*

Pingere faciē stibio.

20 Misisti legatos tuos procul. *scilicet ad Theglatphalasar regem Assyriorum tempore Achaz, vt patet. 4. Reg 16. & ad regem Aegypti tempore Sedechię, confidendo de hominibus, & de domino diffidendo: propter quod secuta est captiuitas Babylonica, vt habetur. 4. Reg. vlt. ideo subditur.*
21 Et humiliata es vsq; ad inferos. *In Hebręo habetur: Vsq; scil. quod aliquando accipitur pro fossa, aliquando pro inferno, & vtroque modo accipitur hic, quia in captiuitate Babylonica multi fuerunt mortui in peccatis suis quorum cadauera in fossis fuerunt proiecta, & animę ad infernum descenderunt.*
22 In multitudine. *Hic consequenter ponuntur peccata Iudęorū post captiuitatem Babylonicam, inter quę primū fuit auaritia, vt dictum est supra. & ex hoc processerūt alia, quia secūdū quod dicitur. 1. Tim. 6. b.* Radix oīum malorū est cupiditas. *& hoc est q dicitur.* In multitudine. *quia rectores populi vt sacerdotes & huiusmodi per diuersas vias quęrebant extorquere pecunias à populo.*
23 Nec dixisti quiescam. *quia auaritia semper iuuenescit.*
24 Vitam manus tuæ inuenisti. *idest omnia necessaria ad vitam venerunt tibi ad manum.*
25 Propterea non rogasti. *me deprecando deuotè, quia hominis pleni diuitijs obliuiscūtur Dei Deut. 32. b.* Incrassatus est dilectus & recalcitrauit, īcrassatus, impinguatus, & dilatatus, *s. diuitijs, & sequitur.* Dereliquit Deū factorem suum, &c.
26 Pro quo sollicita timuisti. *Hic incipit versus in Heb. & legatur interrogatiue, vt sit sensus.* Pro quo sollicita timuisti? *quasi diceret, non pro me, nec pro cultu nominis mei, ideo sequitur.*

a Qui autem fiduciam
A habet mei. Qui idola
non coluerunt, vel
in captiuitatē ducti
pœnituerūt: sub Zo
robabel & alijs duci
bus reuersi Deū suū
in loco suo adoraue
runt secundū Heb.
✠ Theodoretus. Ip-
se rerum euētus ve-
ritatem huius ora-
culi comprobat. Nā
credētes Christo vr
bem Ierosolymam
possedere, & toto or
be summo sunt in
honore.
Qui autem fiduciam.
Allegoricè. Qui
in eum, verè confi-
dunt, terram viuen-
tium hæreditabunt
secundum illud: *Cre
do videre bona domini
in terra viuentium.*
B b *Possidebit montem
sanctum tu.* scilicet le-
gem veteris & noui
testamenti vtrumq;
enim in monte da-
tum. Et ad præmio-
rum † altitudinē in-
uitat, vel Christum,
de quo *Venite ascen-
damus ad montem do-
mini.*
c *Et dicam.* Ego Chri
stus scilicet aposto-
lis. *Viam feci.* bene
prædicando, præbete iter in exemplum eis bene operan-
do. auferte offendicula per baptismum peccata abluen-
do, idolorum cultum prædicatione amouendo.
d *Quia hæc dicit.* Increpatione ꝯ Ierusalē finita, veni ad eos
qui confidunt in domino, quorū reuersioni iter iusserat
præ-

† an non ego semper tacerem, & tu nō timeres me.

† dicet.

† mundatè viam.
Psal. 26.d
-dominus.

† multitudinem.

Mich. 4.a

† De pœn. di. 3. c. ialis.
-a te faciem meam.

a¶ Dicens: Omnia quæ locutus est dominus faciemus. b¶ Dicentis honora dominum & confortaberis. c¶ In lætitia tua.

quia mentita es, & mei non es recordata: neque cogitasti

Hoc scilicet, a¶ Dissimulando. Quasi: & si non timore, saltem [...] patientia mea [...] lires. ¶ Ad horam non semper: Tacui: nunquid semper tacebo? b¶ Peccata tua.

in corde tuo, †quia ego tacens, & quasi nō videns, & mei

a¶ Sed. ¶ Qui diu tacui. b¶ Omnibus. ¶ Tandem tradens te Chaldæis, Romanis vel iudicio. c¶ Ironice. d¶ Idola. ¶ Quæ contra me egisti tempore passionis.

oblita es. Ego annunciabo iustitiam tuā, & opera tua non

a¶ In iudicio. b¶ Ad me tempore captiuitatis, vel in die iudicij. c¶ A periculo, d¶ Dij ex diuersis Gentibus acquisiti.

proderunt tibi. Cùm clamaueris, liberent te congregati

a¶ Deos. b¶ In tempore captiuitatis c¶ Impetus ostium. d¶ Idem est.

a tui. Et omnes eos auferet ventus, tollet † aura. Qui autem

a¶ Viuentium, b¶ Ierusalem cælestem, vel scripturas sanctas.

b fiduciā habet mei, hæreditabit terram, & possidebit mon

¶ Christum. a¶ Cyro & principibus eius. b¶ Populo meo repatriandi licentiam date. c¶ Doctores.

c tem sanctum meum, & †dicam: Viam facite, præbete iter,

a¶ Ne impediatis semitam eorum. b¶ Omnia nociua, vel quæcunque difficilia videntur vestra interpretatione dissoluite.

†declinate de semita, auferte offendicula de via populi

a¶ Super omnes Gentes dominus, non loco sed merito eorum in quibus habitat vnde: Exaltabo te domine, quoniam suscepisti me.

d mei. Quia hęc dicit dominus excelsus & sublimis habitās

a¶ Sine fine, sine principio. b¶ Sanctificetur nomen tuum. c¶ Cœlo vel cælestibus.

ęternitatem, & sanctum nomen eius in excelso, & in san-

a¶ Filio vel quodlibet per fidem & dilectionem. b¶ Habitat. c¶ Cor contritum & humiliatum Deus non despicies. d¶ Remissione peccatorum & incremento virtutū.

ctū habitans, et cum cōtrito & humili spiritu, vt viuificet

a¶ Vt consolando de tristitia seculi ad lætitiam, de morte ad vitam transeant.

e spiritum humilium, & viuificet cor contritorum. Non

a¶ Ego. pater excelsus & sublimis. b¶ Ac si dicat, iram & vltionem non semper effundam super eos.

enim in sempiternum litigabo, neque vsque † ad finem

a¶ Sanctus. ¶ Anima scilicet. vnde. Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.

f irascar, quia spiritus à facie mea † egredietur, & flatus ego

a¶ Quia scilicet iniquitatem concupiuit, non vna contentus. b¶ Iudaici populi.

faciam, †propter iniquitatem auaritię eius iratus sum, &

a¶ Ad breue vt sanarem. Per Assyrios, per Chaldæos, tandem per Romanos. b¶ O Iudæę. c¶ Contra te propter idololatriam, & pro nece filii mei.

g percussi eum. Abscondi à te faciem meam, & indignatus

1 præparari. Vnde & D
2 a laudibus Dei inci-
pit, & quæ redeunti
populo promiserit,
cōsequēter ostēdit.
✠ Procopius. Eos in
in hunc modū allo
quitur. Non sum de
3 peccatis omnibus q̄
4 admisistis pęnas sū-
5 pturus, sed vbi vos
6 leuiter castigaro, po
7 puli peccatis condo
8 lere respuens, hos q.
9 dem tanquam reue
10 ra impios, qui non
11 si resipuerint, vltio-
12 ni tradā sempiterne:
13 vobis autem irā re-
mittā, est.n. vt opifi-
cē decet, spiritus ille
14 curæ, quē vobis ipse
largitus sum, queq:
cum hominē crea-
rem, in animam vi-
uentem inspiraui.
15 e *Non enim in sempi-* E
ternum liti. Non in
sempiternum serua
bo iram meam, ne-
16 que causabor cum
creatura mea, sed p
17 cutiam in præsenti,
18 vt sanem in futuro.
19 f *Quia spi.* Pax gau-
20 dium, vita omnium
21 quo sensum dat, &
22 intellectū. q. d. Quia
& spiritum viuificā
tē tribuo, & animā
creo indignum est, vt æternaliter pereant. Referuntur
autem hæc generaliter ad omnes fideles, qui corripiun-
tur in præsenti à domino specialiter ad Iudæos.
g *Abscondi à te, &c.* scilicet auxilium meum, vt amplius
desideres dicens, Ostende faciem tuam, & salui erimus.
✠ *Abijt*

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia mentita es. *scribitur enim Exod. vigesimoquarto a. Ve-*
✠ *nit ergo Moyses, & narauit plebi vniuersa verba domini atque
iudicia. Responditque totus populus vna voce.* Omnia verba do
mini quæ locutus est faciemus: *& sic promisit pro se & pro
sua posteritate legem domini seruare, quod non fecit.*
2 Neque cogitasti in corde tuo. *i. dissimulans punire pecca-
ta vsque ad tempus tamen postea punit grauius, ideo subditur.*
3 Ego annunciabo. *idest manifestabo.*
4 Iustitiam tuam. *i. iniustitiam tuam, quia ironicè loquitur, si-
cut fatuo ironicè dicitur. tu es multum sapiens.*
5 Et opera tua. *idest diuitiæ tibi congregatæ.*
6 Non proderunt tibi. *ideo subditur.*
7 Cum clama. *in angustia obsidionis per Romanos.*
8 Liberent te congregati tui. *scilicet numi aurei & argētei,
quos indebitè congregasti. q. d. non poterunt ideo subditur.*
9 Et omnes eos auferet ventus. *idest Romanorum impetus.*
10 Qui autem. *Hic consequenter describitur reuertentium pœni-
tentiæ; quia ad prædicationem Christi & apostolorum plures de Iu-
dæis crediderunt, & pœnam & per Romanos inflictam euaserunt:
quia ante aduentum Romanorum in Iudæam admoniti fuerunt fide
les per angelum, vt transirent in regnum Agrippæ, qui erat confœ-
deratus Romanis, vt habetur in Ecclesiastica historia. ideo dicitur:*
Qui autem fiduciam habet mei. *idest in me, & non in pecu-
nijs suis, cuiusmodi tunc erant fideles, nihil proprium possidentes, vt
habetur Act. 4.*
11 Hæreditabit ter. *scilicet Ierusalem in qua est mons Sion. Ae
lius enim Adrianus imperator Ierusalem destructam per Titum
reædificauit, prohibens Iudæos habitare in ea: concedens eius habi-
tationem Christianis ideo subditur.*
12 Et dicam. *i. dici faciam per Aelium Adrianum.*
13 Viam facite. *s. quod populus meus Christianus absq; vllo im-
pedimento possit ibi redire. Potest etiam aliter exponi, vt per hoc
quòd dicitur hic. Hæreditabit terram: intelligatur terra viuentium,
quam verè pęnitentes possidebunt. vnde quod subditur postea.*
14 Declinate de semita, auferte offendicula de via popu
li mei. *in Heb. habetur: expedite viā. Quod sic glossat Ra. Sa. Amo
uete de vijs vestris figmentum malum, per quod intelligit inclinatio
nem fomitis ad peccatum, & sic patet, quod secundum ipsum passus
iste non intelligitur ad literam de expeditione viæ materialis in re-
ditu Babylonicæ captiuitatis: vt aliqui expositores nostri volunt di-
cere sed de expeditione vię in reditu ad Deum per pœnitentiam. Et
huic dicto concordat quod subditur.* Quia hæc dicit excelsus &
sublimis habitans æternitatem. *Sequitur.*
15 In sancto habitans & cum cōtritu & humili spiritu
16 Non enim. *Hic consequenter ponitur obstinatorum & pœni
tentium differentia in punitione & remedio. Circa quod sciendum
quod adueniente punitione cessat comminatio & ira punientis prout
quilibet experitur, & hoc modo loquitur dominus dicens:* Non e
nim sempi. liti. *peccatoribus comminando.*
17 Neque vsque in finem, *idest semper.*
18 Irascar. *cuius ratio subditur.*
19 Quia spiritus à facie mea egredietur. *Loquitur de seipso
ad modum hominis punientis, de cuius naribus egreditur fumus &
flatus. q. d. punitione facta cessabit ira mea.*
20 Propter iniquitatem auaritiæ eius. *supple & aliorum ma
lorum ad hanc auaritiam sequentium.*
21 Iratus sum, & percussi eum. *per exercitum Romanorum
Auaritia enim Pharisæorum, & Sacerdotum fuit eis occasio deri
dendi Christum, secundum quod dicitur Lucę. 16. d.* Audiebant
autem hæc omnia Pharisæi, qui erant auari & deridebāt
eum: *& ex consequenti odium contra ipsum conceperunt, ex quo
vlterius eius mortem procurauerunt: propter quod postea à Roma
nis puniti fuerunt.*
22 Abscondi à te faciem meam. *scilicet me gratiam meam
ab eis iustè subtrahendo.*

Adrianus Ierusalem reædificauit.

✠ Et abiit

a *Abijt.* Quod qui A dam intelligens ait: *Tota die contristatus ingrediebar.*
b *Vias eius vidi,&c.* Allegoricè. Videt actiones bonas credentis populi,& reddit consolationem Spiritussancti, qui paracletus idest consolator dicitur, quam Adam per inobedientiam perdidit, pœnitentibus & peccata lugentibus reddit.
c *Creaui.* q.d. Liberationem a captiuitate quam per Ieremiam post 70. annos promisi, opere compleui. *Creaui fructum.* 50.

a ¶Vt non in facie hominum, sed in corde pœniteret. b ¶Amens sicut Cain, cui dictum est Vagus & profugus eris sup. ter. c ¶Actione praua. d ¶Conuersionis. Opera bona. e ¶Iudicij populi.

sum. Et abijt † vagus in via cordis sui. Vias eius vidi, & sana- 1 2 3

a ¶Quem vulneraueram. b ¶Ad patriam. ¶Ad pœnitentiam. ¶A captiuitate, dum in captiuitate fleret peccata sua. c ¶Quem eieceram. d ¶Hæreditatem propriam. e ¶Veras multæ enim falsæ.

ui eum, & reduxi eum, & reddidi consolationes ipsi & lu- 4 5 6

a ¶Populo vel principibus ¶Subiectis. b ¶Malo peccatoris pœnitentiam quam mortem. c ¶Hæc est promissio eius: Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis.

gentibus eius. Creaui fructum labiorum pacem, pacem ei 7 8

a ¶A terra sua. b ¶Non vni tantum Genti, sed toti mundo. c ¶A peccato d ¶Pœnitentem.

qui longè est, & qui propè dixit dominus, & sanaui eum. 9 10

a ¶In circumitu impij ambulant. ¶Iudæi inclamantes, reus est mortis. b ¶Semper turbati, irati. ¶Quia dixerunt: Sanguis eius super nos, &c.

Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non po- 11 12

a ¶Persecutionis. ¶In Christianos. b ¶Maris. c ¶Erunt.s. conculcati, vt lutum aduenientibus Romanis. ¶Dæmonibus. d ¶Peccati.

test: & redundant fluctus eius in conculcationem & lu- 13 14

a ¶Christus. In circumitu impij ambulant.

tum. † Non est pax impijs, dicit dominus Deus. 15

Allegoricè. Quod D de filio per prophetas prædixi, adimpleui, faciens per ipsum pacem iudæis, qui per legem propè, & Gẽtibus, quæ a Deo longè: quia sine lege: & sanaui eum a peccato scilicet vtrunque populum. † rebellis.
d *Impij autem.* Suprà de illis qui in captiuitate pœnitẽtiã egerunt, & ideo liberati sunt & de illis qui post ascensionem crediderũt. Hic de illis speciali ter loquitur, qui in infidelitate sua remanserunt, vnde: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, &c.* †Sup.48.d. Act.13.g. E

B
NICOLAVS DE LYRA.

1 Et abijt vagus. *per diuersa vicia.*
2 In via cordis sui. *pronitatem fomitis sequendo.*
3 Vias eius vidi. *quia omnia nuda & aperta sunt oculis Dei.*
4 Et sanaui eum. *idest dedi pro omnibus sanationis sufficiens remedium.*
5 Et reduxi eum. *per pœnitentiam: quod intelligitur non de omnibus, sed de verè pœnitentibus solum.*
6 Et reddidi consolationes ipsi. *i. donum spiritussancti in signo visibili apostolis alijsque credentibus, Act. secundo.*
7 Et lugentibus eius. *quia eadem die ad prædicationem Petri multi corde compuncti receperunt fidem Christi secundum quod dicitur Actuum secundo g.* Et appositæ sunt in illa die animæ circiter tria millia: *propter hoc subditur.*
C 8 Creaui fructum labiorum. *Idest prædicationis Christi & apostolorum.*
9 Pacem. *scilicet gratiæ in præsenti & gloriæ in futuro. quibus subditur.*
10 Pacem ei qui longè est. *i. populo Gentili ad Christum conuerso, qui legem & prophetas non habuerat.*
11 Et qui prope est. *i. populo Iudaico legem & prophetas habẽti. Hanc autem scripturam inducit Apostolus, Ephe. 2.d. in Christo impletam di. Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longè fuistis. Ex quo patet, quod passus iste non intelligitur ad literam de nũcijs Cyri per regnum suum missis ad denunciandum licentiam datã Iudæis redeundi pacificè in Iudæam, vt aliqui expositores nostri volunt dicere.*
12 Impij autem. *i. Iudæi in sua malitia obstinati.*
13 Quasi mare feruens. *quia persequebantur ad mortem credẽtes in Christo vt patet in Actibus apostolorum in pluribus locis.*
14 Et redundant fluctus in conculcationem & lutum. *Sicut.n. fluctus maris venientes ad littora generant ibi lutũ, quod postea a transeuntib. conculcatur, sic persecutiones a Iudæis illatæ Christianis meruerunt quod conculcarentur tanquam viles a Romanis.*
15 Non est pax impijs. *quia Iudæi qui remanserunt obstinati, sunt per orbem vagi in opprobrio & seruitute graui.*

ADDITIO.

In cap. 57. vbi dicitur in postil. Qui autem habet fiduciam mei.
Cùm hoc quod dicitur hic. Qui aũt habet fiduciã mei. *exponatur de fidelibus Christi nihil proprium possidentibus. Hoc quod sequitur.* Hæreditabit terram & possidebit montem sanctũ meum, *nullo modo intelligendum est de Ierusalem illa materiali: quamuis.n. Adrianus Imperator illam Ierusalem concessisset Christianis ad habitandum, nunquam tamen est dicẽdum quod hæc propheta prænosticauit in præmium fidei & spei fidelibus Christi, vnde tal is expositio tanquam Iudaica est respuenda: & secunda quam ponit Postillator est propriè catholica & vera.* F Isa.40.b.

CAP. LVIII.

a *Clama.* Domi nus ad prophetas, vel ad apostolos: finito s. priori ca. in quo pax iustis, & nulla requies nunciatur impijs.
* Augustinus. Si cui forte displiceo, consideret periculum meum & audiat Deum comminantem. Si non annunciaueris iniquo iniquitatem suam sanguinẽ eius de manu tua requiram. Et iterum, clama ne cesses &c. Satius est fratres hic sustinere paruam amaritudinem, & post ea ad æternam beatitudinem peruenire, quam hic habere falsum gaudium & illic sine fine supplicium.
b *Quasi*

CAPVT LVIII.

a ¶Tu tamen. ¶Aperte abiecto timore prænuncia captiuitatem iam imminẽtem, & multorum necẽ aduentibus Romanis. b ¶A prædicatione. c ¶Vt ab omnibus possis audiri.

Clama ne cesses quasi tuba exalta vo- 1 2

a ¶Quasi. Ad huc potes resipiscere.

cem tuam: & annuncia populo meo 3

a ¶Execrabilia, idololatriam, homicidium, & huiusmodi. ¶Maiora.

scelera eorum, & domui Iacob 4

¶Minora. a ¶Quotidie. b ¶Ore & si non corde ad templum, ad sinagogam conueniendo, legem Dei legendo. 5

peccata eorum. Me etenim de die in diem quærunt 6 7

b *Quasi tuba.* Vbi apostolis dicitur. *In montem excelsum ascẽde tu qui euan. Si.* nec buccina nec tuba assumitur, sed montem iubetur ascendere & propria voce personare. Hic autem, quia & peccatores sunt & deorsum quibus est nunciandum, non iubetur prophetã in montem ascendere, sed tantum vocem suam sicut tuba exaltare, & futura nunciare bella, vt quomodo mortui ad vocem tubæ sunt viuificandi, vnde. *Canet.n. tuba & mortui re.* sic Israel peccato mortuus audiat scelera sua. 1.Cor. 15.g
c *Populo meo.* Ac si dicat videant qualem patrem perdiderunt qui & peccatores populum suum vocat. *Quasi*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. LVIII.

Clama ne cesses, *Hic remouetur tertius error procedens ex defectu morali. Aliqui enim confidentes de apparenti iustitia seu simulata, per hoc præsumebant saluari: & istud multum vigebat tempore Christi, vt patet ex decursu Euangelij, vbi multum arguitur hypocrisis Pharisæorum, Sacerdotum & Legisperitorum. Et secundum hoc istud capitulum in duas partes diuiditur: quia primò falsum remedium excluditur secundò verũ concluditur, ibi:* Nonne hoc est. *Prima adhuc in duas quia primo falsitas ponitur, & secundo excluditur ibi:* Ecce in die. *Circa primum. Deus pater alloquitur hominem Christum.*
1 Clama ne cesses. *prædicationem debitè continuando.*
2 Quasi tuba exalta vocem tuam: *manifestè docendo: hoc enim modo prædicauit Christus, vt patet in Euangelio.*
3 Et annuntia populo meo. *s. Israel.*
4 Scelera eorum. *i. peccata contra Deum commissa.*
5 Et domui Iacob. *qui alio nomine dictus est Israel.*
6 Peccata eorũ. *commissa in proximum huic populo prædicauit Christus in propria persona, propter quod dicit, Mat. 15.c.* Non sũ missus nisi ad oues quæ perierant domus Israel.
7 Me etenim de die in diẽ quærunt. *legẽdo scripturas, de quo*

a *Quasi.* Hoc est quare ego non exaudiam eos sicut illos
A qui in ecclesia iustitiam faciūt, iustè & piè viuentes Christum verum Deum & verum hominem confitentes.

b *Rogant.* Alia temeritas Iudæorum quasi confidentes in conscientia bona iudicium iustum postulant, secundū
Psal.25. illud. *Iudica me domine quoniā ego in inno.m.ingres.sum.*

c *Quare ieiunauimus.* Obliti sunt veteris historiæ, quod dominus non respexit ad
Genes.4.a. munera Cain. eò quod nō rectè diuidebat cum fratre suo cui charitatem Dei inuidebat.

* Procopius. Cum.n.hostes ingruerent, Deum ieiunio demereri se putabant si a cibis, non à vitijs abstinerent idque animæ humiliationem nuncupabant. At quod non aspexisti addit, non Dei ignorationem
B sed infoelicem eorumque sponte admiserunt exitum demonstrat.

De con.dis.5. c.ieiunium. †inuenitis cō cupiscentiam

d *Ecce in die.* Ieiuniū Deo acceptum est non solum a cibis, sed ab omnibus rebus
Hom.16.in Euang. illicitis abstinere.

e *Voluntas vestra.* Gregor. Voluntas ad iustitiam, pignus pertinet ad iram. In cassum per pęnitētiam corpus atteritur, si inordinatis morib. mens vicijs dissipat.

f *Repetitis.* Qui repetit nō habentem, Deo facit violentiam.

g *Nolite ieiunare sicut vsque ad hanc diem.* Ne videatur reprobare ieiunium docet quomodo sit ieiunādum.

Sermo.172. de tempore. h *Nunquid tale est ieiunium.*

* Augustinus. Spiritussanctus per Isaiam ieiuniū probat, cum non solum intermissa corporis refectio est, verumetiam a malis actibus facta discessio. Itaq;
C si neque mens tua grauetur oppressa peccatis, neq; animus tuus vitiorum illecebris, delectet digna Deo exoluisti ieiunia, Cęterū si corpus tuū lōga ieiunia cōsumat, vitia nō detrahis, in malis perseueras, non places, cur corpus fame discrucias, cui turpiter peccando blandiris? D

i *Colligationes.* Peccata intelligimus quę in die ieiunii proximis dimittere iubemur, vt nobis dimittat Deus, vt securi dicamus. Dimitte no.de.&c. Lxx. apertius. Omnē scripturam iniquam conscinde, falsa.s. chirographa, quibus sępe pauperes deprimebant impiè. Si.n. impium est debitum ab eis exigere, qui non possunt reddere, multo magis ab his qui nō debent. Tropologi. Qui ieiunat ab omnibus malis, & vult ieiunium suum respici, non solū declinet a malo, sed & faciat bonum, vt soluat omne vinculum iniquitatis quo simplices hęreticorum ligati sunt fraudibus, vnde. *Declinantes autē in obligationes, adducet dominus cum o.ini.* Huiusmodi.n. qui
E confracti sunt, dimittere debet vir ecclesiasticus, atq; dissoluere omnem scripturam hæreticorum, vnde propheta: *Væ qui scribunt iniquitatem, &c.* Frangat quoq; esurientibus panem doctrinæ. Dominus.n. fractos panes apostolis tradidit, quos eis in 7. sportis & 12 cophinis comminutos atq; confractos in Euangelio nō intergos, sicut erant in lege dereliquit vt haberēt quod pauperibus erogarēt. Quos non habētes calorem fidei, & extra ecclesiam algentes frigore infidelitatis inopes
F atq; peregrinos, inducat in domum ecclesię, & operiat in corruptionis pallio, vt tunica Christi vestiti non maneant in sepulchris: qd de eo legimus qui possessus a demonū legione in monumentis mortuorum habitabat nudos. Cumq; hoc fecerit carnem suam ne despexerit.i. spiritualiter domesticos fidei, quod dixerunt Lxx. domesticos seminis tui ne despexeris.

Frange

a ¶Actiones, voluntates. b ¶Non vere. ¶Quia idola non coluit.
a & scire vias meas volunt. Quasi Gens quæ iu 1
a ¶Christum qui omnes iustificat. Idem est iudicium: quia pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium de.fi. ¶Legem vel veram fidem, de qua iustus viuit. 2
stitiam fecerit, & quæ iudicium Dei sui non
a ¶Voce: vnde: Populus hic labijs me hono, &c. ¶Vt.s.faciam. 3
b dereliquerit. Rogant me iudicia iustitiæ, & 4
a ¶Quasi: ideo non exaudiam. b ¶Cui non loco propinquatur, sed merito. c ¶Iniustitiæ arguunt Deum, quasi non respiciat opera bona ¶Dicētes. d ¶Ventris esuriem putant virtutem, vnde: Ieiuno bis in Sabbato
c appropinquare Deo volunt. Quare ieiunaui 5
a ¶Quasi gratum. b ¶Afflximus ieiunando. c Vitam animalem. 6
mus, & non aspexisti: humiliauimus animas
a ¶Non placuit tibi. b ¶Responsio: ¶Quasi: Ideo non exaudio, quia sine misericordia, & pro laude & pro vana gloria ieiunatis. c ¶Non mei.
d nostras, & nescisti? Ecce in die ieiunij vestri 7
a ¶Ieiunia non contemno sed quæ obsunt ieiunijs. b ¶Carnalis non Dei. ¶In.cibis lautioribus. c ¶Ideo forsitan sæpe ieiunabant vt repetendis debitis vacarent. 8
e † inuenitur voluntas vestra, & omnes † debi- 9
a ¶Cum lite. b ¶Quia. ¶Homo interior vescitur carnibus draconis qui datur in escam populis Æthiopum. c ¶Contra debitores.
f tores vestros repetitis. Ecce ad lites & conten- 10
a ¶Exigentes etiam quæ non commodastis. b ¶Exterius. c ¶Resistentes. d ¶Quod peius est.
tiones ieiunatis, & percutitis pugno impiè. 11
a ¶Quasi si vultis vt exaudiam vos. b ¶Sine misericordia. ¶Pro laude nominum, vt audiatur dum oratis in synagogis & in angulis platearum, vt videamini ab hominibus. 12
g Nolite ieiunare, sicut vsque adhanc diem, vt 13
a ¶Intra in cubiculum, & clauso ostio ora patrem tuum.
h audiatur in excelso clamor vester. Nunquid 14
¶Quare agitis a ¶Totam b ¶Non emendare. ¶Abstinendo a cibis, nō ab illicitis.
tale est ieiunium quod elegi, per diem affflige 15
re hominē animam suam? Nunquid † contor 16
a ¶Inclinando ad pedes, vel in circumitu sicut monachi. ¶Exterius tātum. ¶Hęc bona sunt, & accepta Deo si fiant corde puro. c ¶Induere. 17
quere quasi circulū caput suum, & saccum & 18
¶Alias vi.
cinerem sternere? Nunquid istud vocabis ie- 19
¶Acceptabile Deo. a ¶Non: Sed hoc est magis.
iunium, & diem acceptabilem domino? † Nō 20
a ¶Ostenso quale ieiunium reprobet, quale approbet ostenditur.
ne hoc est magis ieiunium quod elegi? † Dis- 21
a ¶Falsas chartas de quibus dicebant obligatos pauperes. b ¶Non prohibet sua repetere charta. c ¶Idest sine lite. d ¶Chartarum. ¶Falsa.s. chirographa, quibus innocentes opprimebant fœneratores.
i solue colligationes impietatis, solue fascicu- 22

NICOLAVS DE LYRA.

multum gloriabantur: tamen hoc magis faciebant ad habendum dominium super populum, qui tunc gubernabatur per Sacerdotes, & Legisperitos, quam propter notitiam veritatis.

1 Et scire vias meas volunt. *i. prætendunt quod hoc velint.*

2 Quasi Gens quæ iustitiam fecerit. *cum tamen contrariū egerit. Secundo gloriabantur de oratione, & quantū ad hoc dicitur.*

3 Rogant me iuditia iustitiæ. *i. quod iudicem pro eis contra aduersarios .s. Romanos qui eos tenebant subiectos.*

4 Et appropinquare Deo volunt. *s. in iuditio ad allegandum suam iustitiam ideo subditur in persona eorum.*

5 Quare ieiunauimus & non aspexisti? *per exauditionem.*

6 Humiliauimus animas nostras. *i. nosmetipsos in cilicio, & cinere.*

7 Et nescisti? *per approbationem. Quod autem tempore Christi talia ieiunia, facerent patet Mat.9.b. vbi discipuli Ioannis dixeruut Christo.* Quare nos & Pharisæi ieiunamus frequenter, tui autem discipuli non ieiunant?

8 Ecce in die ieiunij. *Hic excluditur remediū falsum per responsionē domini, cū dicitur.* Ecce in die ieiunij vestri inuenit voluntas vestra. *accipitur hic voluntas pro appetitu sensitiuo, quē sequebantur contra dictamen rationis & diuinæ legis, ideo subditur.*

9 Et omnes debitores vestros repetitis. *cum austeritate et impotentes ad soluendum & tempore prohibito .s. anno septimo qui est remissionis, Deut.15.*

10 Ecce ad lites & contentiones ieiunatis. *i. in die ieiunij vestri talia exercetis.*

11 Et percutitis pugno impiè. *iniuriando proximo non solum verbis, sed etiam factis, ideo subditur.*

12 Nolite ieiunare. *per talem modum.*

13 Vt audiatur in excelso clamor vester. *contentiones & brigas suscitando.*

14 Nunquid tale est ieiunium quod elegi. *i. probaui.*

15 Per diem affligere hominem animam suam? *i. seipsū per abstinentiam absque pietate. q.d. non, quia* exercitatio corporalis ad modicū vtilis est, pietas aūt ad omnia. 1. *ad Tim.4.*

16 Nunquid contorquere quasi circulum. *In Hebræo habetur quasi hamum.*

17 Caput suum. *quod faciebant ad ostentationem ieiunij, in hoc designantes dolorem capitis ex ieiunio.*

18 Et saccum & cinerem sternere. *i. pro lecto sibi parare.*

19 Nunquid istud vocabis ieiunium? *s. Deo acceptum, quasi dicat non. ex quo est pietate & virtute vacuum.*

20 Nonne hoc est. *Hic consequenter verum remedium concluditur, & primò quantum ad pietatis exercitium, secundò quantum ad diuinum cultum, ibi.* Si aduerteris. *Quantum ad primum dicitur.* Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? *i. approbaui, s. in quo sit abstinentia a vicijs, & exercitium in operibus pietatis, ideo subditur.*

21 Dissolue colligationes impietatis. *i. cauillationes quibus Sacerdotes & Pharisæi inuoluebant simplices ad pecunias eorum extrahendum.*

22 Solue fasciculos deprimentes. *i. pœnas graues quas imponebant super populum, secundum quod dicitur. Matth 23.a.* Alligant enim onera grauia & importabilia super humeros hominum.

* Dimitte

A ✻ Procopius Erit verum demum iniquitatis vinculū soluere si diuitiarum cupiditatibus te liberes, si qui sunt infirmiores, accusationum inuolucris non implices. Dissolue ergo quas iniquè prauoque animo confectas habes, cautiones, illis remissionem indulge, qui per eas aut per iniquitatis colligationē conteruntur. Dilacera libellos qui iniusta nomina cōplectuntur.

a *Frange esuriente panem*. Panem esurienti frangimus cum Christi fidem (qui panis viuus est) & scripturam sacram (quæ spiritualis est nobis victus) alijs manifestamus. Si non potes totum dare, vel vt multis prosit, *dispersit, dedit pauperibus*. Quod manducaturus eras, si non ieiunares, da pauperibus vt ieiunium tuum non sit lucrum marsupij, sed animæ saturitas.

✻ Gregorius. Qui ergo a paradisi gaudijs per cibum cecidimus, ad hæc inquantum possumus per abstinen B tiā resurgamus, sed nemo sibi abstinentiā sat esse putat, cum per prophetam dicatur, frange esurienti panem tuum. Illud ergo ieiunium Deus approbat quod ad eius oculos manus eleemosynarum alleuat, quod cū proximi dilectione agitur, quod pietate conditur, hoc ergo quod tibi subtrahis, alteri largire, vt vnde tua caro affligitur, inde egētes proximi caro reparetur.

b *Et carnem tuam*. Proximū in necessitate qualibet recognosce similem tibi, considerans te mortalem & passibilem. Vnde. *Visitans speciem tuam non peccabis*.

c *Lumen tuum*. Sicut matutina lux soluit tenebras, ita lumē veritatis fugat errores.

✻ Chrysostomus. Bonitatis misericordia nihil est melius, causa lucis est, & ad futurum quoque lucis causa est. Orietur inquit Isaias matutino tempore lux tua, si misericordiam in proximum feceris, quemadmodum oleum lucem istam conseruat ita eleemosyna magnam nobis & admirabilem in futuro lucem largietur.

---

a ¶Qui pro fame se vendiderunt, quod sæpe faciebant. ¶Fame vel longa seruitute, aliquando enim vltra terminum detinebant eos.

los† deprimentes. Dimitte eos qui † confracti 1

a ¶ ... seruitute. b¶Seruitutis vel peccati. c¶Quasi dicat aliquis. Debitores non habeo, quid faciam, vt suscipiant ieiunium meum? ¶Frange esurienti panem.

a sunt liberos, & omne onus dirumpe.* Frange

a ¶Non alienum. b¶Ne de paupertate causeris. c ¶Egenos & vagos in domum inducimus, cum discordantes in fraternam pacem & charitatis vnitatem renouamus. ¶A quibus non expectas præmium. d¶Hospitales inuicem.

esurienti panem tuum, et egenos vagosque in

a¶Præbe tectum, accipe cælum, si non potes præbere panem. b ¶Conductam si non habes tuam c ¶Fide, virtutibus & operibus.

duc in domum tuam. Cùm videris nudum,

a ¶Verbo & exemplo. b¶Peccatorem tibi similem. c ¶Considerans teipsum ne & tu tenteris.

operi eum † & carnem tuam ne despexeris.

b a ¶Cum hæc feceris b ¶Timentibus nomen meum orietur sol iu. ¶Sicut sol in mane. c ¶Christus.

Tunc erumpet quasi † mane lumen tuum, & 2

c a ¶Remissio omnium peccatorum b¶Ad præsentiam iudicis, ad beatitudinem, vnde. Ecce homo & opera eius. 3

sanitas tua citius orietur. Et anteibit faciem

¶Bona opera. a¶Filius, de quo exurge gloria mea. b¶Vt glorificeris. apud Deum & hominem ¶Misericordiæ in protectione. 4

d tuam iustitia tua, & gloria domini colliget te.

e a¶Corde, ore & opere b¶Cuius voluntatem fecisti. c¶Beneficijs respondendo. 5

f Tūc inuocabis, † & dominus, exaudiet te, cla-

a ¶Ad remunerandum qui astiti in bonis operibus, auxilium. 6

mabis, & dicet: ecce adsum quia misericors 7

¶Deposueris. 8

sum dominus Deus tuus. Si abstuleris de me- 9

g dio tui † catenam, & desieris digitum exten- 10

h ¶Detrahere. a ¶Sed obest. b¶Larga pietate.

dere, & loqui† quod non prodest. Cùm effu- 11

a ¶Panem spiritualem vel corporalem. b ¶Voluntatem compatientem. c ¶Quacunque angustia. 12

deris esurienti animam tuam, & animam af- 13

a ¶Quocunque beneficio non modo sustentando, sed etiam si potes satiando. b ¶Peccatorum fugandis. c ¶Christus.

flictam repleueris, orietur in tenebris lux tua, 14

a ¶Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. ¶Peccata. b¶Claritas iustitiæ. ¶Tunc. ¶Cum tenebræ tuæ erunt sicut meridies. ¶Aeternam. 15

& tenebræ tuæ erunt sicut meridies. Et † re-

quiē dabit tibi dominus Deus tuus semper 16

a ¶Virtutibus vel visione Deitatis. ¶Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum. 17

& † implebit splendoribus animam tuam: &

a ¶Virtutes ne deficiant, vel corpus in die iudicij suscitabit. b ¶Ab igne æterno. c ¶Fidelis vel ecclesia. 18

i

k ossa tua † liberabit. Et eris quasi hortus irri- 19

20

---

d *Iustitia*. Christus qui omnes iustificat, anteibit ad gloriam, vnde. *Vado vobis parare loc*. D Io.14.a.

e *Et gloria domini colligit te*. i. suscipiet ad se, qui dixit. Vbi ego sum: illic & minister meus erit. Io.12.d.

f *Tunc inuocabis*. ✻ Cyprianus. Adesse se promittit & audire & protegere eos qui iniustitiæ nodos de pectore soluunt, & eleemosynas circa domesticos Dei secundū eius præcepta faciunt. Nam dum audiūt quæ Deus præcepit fieri, ipsi quoq; a Deo merentur audiri. Lib. de oratione Dominica

†depressi.

* Nōne hoc f.

g *Catenam*. Peccatorum. Vnde. *Funes peccatorum circumplexi sunt me*. Et. *Funibus peccatorum suorum constringitur quisque*. Psal.118.h. Prou.5.d.

h *Digitum extendere*. Proximos notare, detrahere. Idest non solum non cogites, & non facias hæc, sed ne detrahas.

† & a carne tua non abscondas te.

i *Et ossa tua*. ✻ Procopius. Animæ nutritionem pollicetur vsque ad saginationē ossium quorum nomine virtutes eius ideo significā tur, quod hæ spiritualibus donis impinguentur. *Neque enim solo pane viuit homo, sed omni verbo quod procedit de ore Dei*. cuius formam manna nobis representauit. Hunc igitur cibū quo exciderunt Israelitæ, sibi per fidem gentes assumpserunt. Est verò de ossibus ab ijs mutuata dicendi ratio, qui molliter corpus solent enutrire.

†12 q.2.c.nō estimemus. E Mat.4.

k *Hortus irriguus*. voluptatis paradisus, quem plantauerat dominus Deus a principio, scilicet ecclesiam. Fons in medio Christus est, cuius non deficiunt aquæ doctrinæ spiritualis, quæ ecclesiā irrigant. Et hoc est. *Et erit quasi hortus irriguus*. ò fidelis vel ecclesia.

- quia misericors sum dominus.

✻ Procopius. Hortus diuina Spiritussancti consitione floribus semper & fructibus abundans. Dicitur vero & hortus ipsa ecclesia, cuius hæc verba sunt, *Descendit patruelis in hortos ipsius, vt comedat fructum*: Dicitur & fons quem nulla vnquam aqua defecit. F

☞ *Sicut*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Dimitte eos qui confracti sunt. *ex dura seruitute, Cætera patent vsque ibi.*

2 Tunc erumpet quasi mane lumen tuum. *oriente tibi sole iustitiæ per gratiam.*

3 Et sanitas tua citius orietur. *ab infirmitate culpæ.*

4 Et anteibit faciem tuam iustitia tua. *per angelum custodientem coram Deo præsentata.*

5 Et gloria domini colliget te. *in morte.*

6 Tunc inuocabis. *Hic concluditur remedium verum quantū ad orationem: cum dicitur Tunc inuocabis & dominus exaudiet. s. quando exercueris opera pietatis.*

7 Clamabis. *in feruore orationis.*

8 Et dicet ecce adsum. *per exauditionis effectum. Quod autem subditur.*

9 Quia misericors sum Dominus Deus tuus. *non est in Heb. nec in libris correctis, sed per modū glossæ interlinearis primò fuit positum, postea per imperitiam scriptorum textui insertum.*

10 Si abstuleris de medio tui catenam. *incarceratos relaxando. Vel, catenam vocat cauillationem ad inuoluendum simplices.*

11 Et desieris extendere digitum. *alios de peccatis notando, sicut faciebat Pharisæus, Luc.8 d. Velut etiam hic publicanus.*

12 Et loqui quod non prodest. *alios vituperando, & te commendando, sicut ille Pharisæus dicebat*. Non sum sicut cæteri hominum raptores, adulteri, ieiuno bis in Sabbato, &c.

13 Cum effuderis esurienti animam tuam. *per pietatis affectum. Et ideo subditur.*

14 Et animam afflictam repleueris. *eius defectū subleuando.*

15 Orietur in tenebris lux tua. *i. mutaberis de tenebris culpæ ad lucem gratiæ.*

16 Et requiem. *s. mentis.*

17 Dabit tibi dominus semper. *Ex quo patet, quod non loquitur de requie temporali, quæ frequenter interrumpitur, & maximè iustis qui de communi cursu plus cæteris temporaliter affliguntur: secundæ ad Thimotheum tertio cap.* Omnes qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. *Quod autē in aliquibus libris interponitur: Deus tuus: non est de textu.*

18 Et implebit splendoribus animam tuam. *i. splendoribus diuinæ notitiæ & virtutis.*

19 Et ossa tua libera. *Ab infirmitate corporis.*

20 Et erit quasi hortus irriguus. *i. in bonis operibus fæcundus*

a *Sicut fons.* Assimi
A laberis Christo capiti tuo.
b *Aedifica.* Iudæi referunt hoc ad restaurationem quæ facta est sub Zorobabel & Iesu Sacerdote magno, vel ad illam quã delirant futurã in vltimo. Melius ad ecclesiã hęc referri possunt.
† ate.
† vt non facias
* Theodoretus. Per has similitudines promittit homo bona sempiterna. Nec potes intelligere ędificationes sensibiles: sed spirituales. Quomodo .n. erunt sensibiles: quas nominat sempiternas.
B
c *Fundamenta.* Apostolos, prophetas & similes. Vnde: *Fundamenta eius in montibus sanctis.* Fundamentum autem singulari numero Christus est. Vnde. *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus.*
Psal.86.a.
1.Cor.3.c.
d *Aedifi*-

¶Virtutum floribus & operum fructibus conspicuus. b ¶Christus. c ¶Spiritualium virtutum no. test. d ¶Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. ¶Præter cætera.

a guus, & sicut fons aquarum, cuius non deficient aquæ. Et

¶In ecclesia per fidem. a ¶O Ecclesia. b ¶Conuenticula Iudæorum. ¶Propter infidelitatem. c ¶Multorum. 1

b ædificabuntur† in te deserta seculorum, fundamenta gene 2

c a ¶Vtriusque populi. b ¶O ecclesia. c ¶O Christiane.

d rationis & generationis suscitabis. Et uocaberis. † ædifica- 3

a ¶Prædicator. ¶Confitendo Christum verum Deum & verum hominem. b ¶Doctrinatum quibus munitur ecclesia. c ¶Errorum, vbi non est quies, neque pax qui est Christus. d ¶Ne transgrediaris. ¶Ne malefacias in die Sabbati. 4

tor sepium, auertens semitas iniquitatum. Si auerteris à 5

e a ¶Quiete animæ quæ omni tempore celebranda. b ¶Mei autem pene moti sunt pedes. c ¶Carnis. 6

Sabbato pedem tuum, † facere uolutatem tuam in die san

a ¶Celebrans domino Sabbata delicata. ¶Deo acceptum. ¶Purum. ¶Non tuum.

cto meo, et uocaberis Sabbatum delicatum, & sanctum 7

a ¶In operibus tuis. b ¶Dominum. ¶Vel diem Sabbati. 8

domini gloriosum, & glorificaueris eum, dum non facis 9

a ¶Actiones prauas. b ¶Vt nec scilicet opere pecces, nec voluntate. 10

uias tuas, & non inuenitur uoluntas tua, ut loquaris ser- 11

a ¶Odiosum vel ociosum. b Cum supradicta feceris. c ¶Delectare in domino & dabit tibi pe.&c. d ¶Non mundanis. e ¶In æterna beatitudine. 12

monem: tunc delectaberis super domino, & sustollam te 13

a ¶Æternæ soliditatis hoc enim solum elementum immobile & solidum. b ¶Scilicet patria vera. ¶Quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.

super altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Iacob pa- 14

f a ¶Quasi. Vera sunt hæc omnia Os enim do. b ¶Per prophetam. ¶Sermonem scilicet.

g tris tui. Os enim domini locutum est. 15

d *Aedificator.* D
* Procopius. Materiam rursus ædificare dr, qui ecclesię dogmata dialecticis demõstrationibus tanquam excitato muro obsepit, ne eadem, veluti hortum desertum, quicũq; voluerint peruagentur. Nam & istud ipsum quæ perpetuo deses est anima, patitur, cum eadem hosti cuilibet, siue dæmonẽ siue animæ cupiditatẽ appelles, tandiu peruia est, donec metu Dei tanquam vallo muniatur.
E
e *Iniquitatum.* alias in quietem. s. semitas erroris, in quietẽ vel veram pacẽ.
f *Terræ.* Viuentiũ, q̃ sursum non deorsum, vñ Loth dr: in monte saluũ te fac.
g *Hær edi.* Cælesti, quam dedi Iacob cuius filius es per fidem & operationem, vitia atq; peccata supplantando. Cuius enim si quis imitator fuerit, eius filius dicitur.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et Aedificabuntur in te deserta sæculorum. *i. Gentiles adiungentur tibi in vna ecclesia, qui fuerunt deserti in pristinis sæculis, inquantum caruerunt lege & prophetis.*

* 2 Fundamenta genera. &c. *i. per generationem successionem adduces aliquos ad fidem: quod impletũ est in apostolis, & in alijs credentibus de Iudæis: per quorum prædicationem & doctrinam in scripturis eorum relictam conuertuntur Gentiles ad fidem.*

C 3 Et vocaberis ædificator, &c. *Aedificare sepes materiales est officium pauperum & rusticorum, & ideo non est tale quid quod debeat promitti pro operibus virtutum. Et ideo per sepes hic intelliguntur impedimenta per sanam doctrinam & ordinationes sacras. Et hoc impletum est in apostolis & eorum successoribus, qui per sacram doctrinam & sacræ ecclesiæ instituta, opposuerunt peccatis obstacula. Et ideo subditur.*

4 Auertens semitas in quietem. *Sic est in Hebræo & in libris correctis ad cessationem .n. peccatorum sequitur quies mentis, propter quod dicitur in fine capituli præcedentis. Non est pax impijs, dicit dominus Deus.*

5 Si auerteris. *Hic ponitur verum remedium, quantum ad Dei cultum. Circa quod sciendum, quod per obseruationem Sabbati hic intelliguntur omnia quæ pertinent ad debitum Dei cultum, sicut & in præcepto decalogi, Exo.20.* Memẽto vt diem Sabbati sanctifices. *Ad cuius obseruationem requiritur ab operibus peccatorũ, quæ sunt maximè seruilia, Io.8.d.* Qui facit peccatum seruus est peccati. *Ideo dicitur.* Si aduerteris a Sabbato pedem tuũ, *vt non procedas ad malè agendum. Ideo subditur.*

Sabbati obseruatio.

E

6 Facere voluntatem tuam. *sequendo appetitum tuum irrationabilem. Secundò ad obseruationem Sabbati requiritur occupatio & meditatio circa diuina. Ideo subditur.*

7 Et vocaberis Sabbatum. *i. intendendo ad diuina.*

8 Et glorificaueris. *i. honoraueris debitè obseruando.*

9 Dum non facis vias tuas. *sequendo tuas concupiscentias.*

10 Et nõ inuenitur volũtas tua. *i. effectus sensibilis appetitus*

11 Vt loquaris sermonem. *s. malum contra Deum vel proximum, sed magis sis intentus ad Deum laudandum.*

12 Tunc delectaberis super domino, *sentiens intra te consolationes diuinas.*

13 Et sustollam, &c. *per contemptum terrestrium & appetitum cælestium.*

14 Et cibabo te, &c. *s. in beatitudine celesti. Bona .n. terrena cũ sint multo minora bona operibus virtutum, nõ possunt esse principale præmium promissum patriarchis pro operibus virtutis, sicut declaratum fuit diffusius, Gen.15.*

15 Os enim domini locutum est. *quasi dicat hoc stabile est & firmum.*

ADDITIO.

In c.58. vbi dicitur in postil. Nolite ieiunare.

Vbi translatio nostra habet: Nolite ieiunare. *Hebraica litera habet quædã verba quæ vno modo signãt.* Et nõ ieiunetis. *Et alio modo signant.* & non ieiunatis. *Et si primo mõ intelligãtur, exponuntur sicut in postil. Si aũt secundo modo, sensus est.* Et non ieiunatis. *vt audiatur in excelso clamor vester. i. nõ intenditis in ieiunando, vt audiamini a Deo: quia si sic, cessaretis a contentionib. & iniurijs quæ Deo nõ placẽt. Et hæc ex positio videtur magis propria specialiter pp ly &, q̃ proponitur huic verbo ieiunatis seu ieiunetis.*

CAP. LIX

a Ecce non est. * Procop. Absoluta disputatione de agentium & non agentium prǽmijs & pęnis, nunc contumaces & improbos arguit. Deinde quia bello vrgente ieiunasse se, neq; Deũ tñ ad id aduertisse dicebant, eos propheta reprehendit seruarique ab ipso potuisse demõstra... sed peccatis eorum quominus opem ferat, prohibet.
†Sup.50.a.

Sed ini-

CAP. LIX.

¶Propheta ad Iudæos. a ¶Breuiata potentia ex quo liberauit vos ab Ægypto. b ¶Vos si credideritis.

a †Ecce non est abbreuiata manus dñi, ut saluare ne 1

a ¶Si pure inuocaueris, sicut Moysen & alios olim audiuit. 2

queat: neq; aggrauata est auris ei⁹, ut nõ exaudiat 3

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. LIX.

* Ecce non est abbreuiata. *Postquam posita est præparatio ad salutem. Hic consequenter ponitur salus, & diuiditur in duas partes, quia primò ponitur ipsa salus. Secundò magnitudo ipsius. c. sequenti. Prima in duas, quia primò ponitur salutis necessitas. Secũdo eius æquitas, ibi.* Et vidit dñs. *Circa primum sciendum, quod necessitas ista est propter miseriam culpæ & pœnæ quam incurrerunt Iudæi ex contemptu Christi & de ista eadẽ miseria exponit Ra. Sa. præsens c. & quantum ad hoc conuenit mecum: sed disconuenit in quantum dicit Iudæos ab ea liberari per Christum venturum: cuius aduentus transiit in præteritum Igitur primo ponitur huius miseriæ descriptio. Secundo eiusdem confessio, ibi:* Propter hoc. *Prima in duas quia primo describitur miseria culpæ. Secundo pœnæ, ibi:* Cogitationes. *Circa primum dicitur.*

Diuisio.

1 Ecce non est abbreuiata. *i. minora.*

2 Manus domini. *i. potestas eius.*

3 Neque aggrauata est auris. *q. d. ista miseria in qua estis, non prouenit ex Dei impotentia vel ignorantia ad saluandum, sed ex parte vestra, Ideo subditur.*

a *Sed iniquitates veſtræ.* Oſtendit quare non exaudiri,& in captiuitatem ducti.
b *Manus eius.* Iniquitates per partes exponit, nec idololatriam obijcit quæ tempore Iſaiæ colebatur, ſed ſanguinis effuſionem. Vnde ſupra: *Iuſtus perit, & non eſt qui recogitet.*

✱ Procop. Oua aſpidum fregerunt, qui aduerſariarũ poteſtatum ſemina tanq̃ in vtero ſuo gerebant. Vnde ſunt malitioſa eorum proles & viperarũ genimina nũcupata.
e *Aſpidum.* Aſpis ad primam vocem incantatoris alterã aurem terræ infigit, alteram cauda obturat, ne poſſit incantari. ſic Iudæi

Manus enim veſtræ Ieremiã lapidauerunt, Iſaiã ſecuerunt, Ezechielẽ in Babylone occiderunt, & tandem in filium Dei in clamantes: *Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.*
✱ Procopius. Vbi peccata in vniuerſum accuſauit, eadem ſigillatim recuſet, homicidia & obtrectationes nominatim, non iam idolorum cultum inſectans.
c *Conceperunt.* Qui expectãt Antichriſtum. Quem enim multo labore perquirũt in iniquitate ſuſcipient.
✱ Procop. Concipiũt laborem & pariunt iniquitatẽ, qui dicere non poſſunt: *In timore tuo domine in vtero accepimus & parturiuimus & peperimus ſpiritum ſalutis.* Eſt porro ſcripturæ vſitatum laboris nomine iõ inuidiam ſignificare, quod qui ea laborant, tabeſcant. Conceperunt ergo in Chriſtum inuidiam, & cædem in eundẽ pepererunt.

a ¶Cultus idolorum. b ¶Quaſi murus interpoſitus. ¶ Chriſtus ſoluit parietem medium maceriæ. c ¶Ne vos ſaluet vel audiat.
a ſed iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos & Deum ve- 1
a ¶Non poteſt faciem peccatorum veſtrorum ſuſtinere. b ¶Ne videat turpitudinem veſtram, ſed ſtatim feriat. c ¶Quaſi murus interpoſitus. ¶Pœnitentiam auxilium, gratiam.
ſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à uo- 2
a ¶In tempore tribulationis. b ¶Prophetarum, & ipſius Chriſti.
b bis, ne exaudiret. † Manus enim veſtræ pollutæ ſunt ſangui- 3
ne, & digiti veſtri iniquitate. Labia veſtra locuta ſunt men- 4 5
a ¶Quando dixerunt: Omnia quæ præcepit dominus nobis faciemus. Vel dæmonium habes: & huiuſmodi. ¶Pro Chriſto Antichriſtum ponunt vel promittunt b ¶ Blaſphemiam. 6
dacium, & lingua ueſtra iniquitatem fatur. Non eſt qui in- 7
a ¶Credat in Chriſtum. b ¶Quia elegerunt Barrabam, crucifixerunt Chriſtum. 8
c ¶In idolo: Idolum nihil eſt: vel in neſcio quo Meſſia futuro. 9
uocet iuſtitiam, neque eſt qui iudicet verè, ſed confidunt 10
a ¶Iudaicas fabulas. ¶Chriſtum ter quotidie in ſynagogis blaſphemando, Meſſiam adhuc expectando. b ¶Multo labore mortem Chriſti machinantes. 11 12
c in nihil, & loquuntur uanitates. † Conceperunt † laborem 13
a ¶Parient, ſcilicet ſuſcipientes Antichriſtum. b ¶Conſilia venenoſa. c ¶Manifeſtando. d ¶Conſilia, opera vana & inutilia, muſcas & culices ſcilicet ſtultos & ſimplices capientia.
d & pepererunt iniquitatem. Oua aſpidum ruperunt, & telas 14
a ¶Contra Chriſtum machinantes. b Acquieſcendo. ¶Sicut Abel acquieſcens Cain, dicenti. egrediamur in agrum. c ¶Conſilijs. d ¶Iudæorum. e ¶Morte æterna. 15 16
e araneæ texuerũt. Qui comederit de ouis eorum morietur: 17
a ¶Nutritum ex ouis. b ¶Dum corda iniqua & venenoſa conſilia verbis oſtenderunt, dicentes: Reus eſt mortis. c ¶ Antichriſtum regem omnium malorum. d ¶Conſilia, opera, doctrina. 18
f & quod † confotum eſt, erumpet in regulum. Telæ eorum 19 20
a ¶Animæ. b ¶Contra frigus inferni. c ¶Sanctorum veſtimenta, opera bona. Vnde: Sacerdotes tui induantur. ¶Malis quia. 21
g non erunt in veſtimentum, neque operientur operibus
a ¶Telæ aranearum. b ¶Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt. c ¶Mors Chriſti.
ſuis. Opera eorum opera inutila. Et opus iniquitatis in ma- 22
a ¶Quamuis dicant: Nobis non licet interficere quemquam. b ¶Affectus. c ¶Cum lanternis & facibus ad comprehendendum Chriſtum. d ¶Operando. e ¶Tædioſe Pilatum rogando. 23
nibus eorum. † Pedes eorum ad malum currunt, & feſtinãt,
a ¶Vt vilem aquam. b ¶Chriſti vel prophetarum. vnde: Ieruſalem quæ occidis prophetas, &c. c ¶Contra Deum. Vnde: Eradamus eum de terra viuentium, & huiuſmodi.
vt effundant ſanguinem innocẽtem. Cogitationes eorum,
a ¶Ab hoſtibus a diabolo. b ¶Actionibus prauis pro quibus vaſtati & contriti.
cogitationes inutiles: uaſtitas & contritio in uijs eorum. 24 25

inhærẽtes terrenis, ne locũ & Gentem perderent, metuentes, Chriſti prædicationem repulerũt, venenati venenatorum filij. vnde: *Genimina viperarum.* Matth. 13. d.
f *Erumpet in regul.* Baſiliſcus vnde naſcatur. Ex ouis aſpidis regulus, qui & baſiliſcus, ex Iudęis Antichriſtus. Ex eis eñ naſcetur flatu ſuo .i. ſermone venenoſo multos occidens volantes ad † patriam cœleſtem. †peruerſitatẽ. Occidit .n. baſiliſcus flatu ſuo aues volantes per aera.
g *Telæ aranearum.*
✱ Procop. Lege enim deſpectu, doctrinas & mandata hominum ſibi cõfixerant. Itaq; cum nõ fore telam aranearum in veſtimentum dixit nihil aliud vt placet, quam nullum illis quis gerunt, allatura ornamentum ſignificauit, ſicuti nihil ad ornatũ corporis, quod Deo veſante geſſerat, Adamo contulit.
h *Vaſtitas.* Hoc apoſtol⁹ poſuit ad Romanos, ſicut illud: Rom. 3. b.

d *Oua.* Ex ouo fœtus, ex corde conſilium ex quo actus. Oua ergo ruperunt, dum corda iniqua & venenoſa conſilia verbis oſtenderunt, dicentes: *Reus eſt mortis.*
✱ Procop.

veloces pedes ad effundendum ſanguinem. Quod multi ignorantes de tertiodecimo Pſal. putant ſumptum, qui verſus in editione vulgata additi ſunt, & in Hebraico nõ habẽtur. Pſal. 13. b.
✱ Propter

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed iniquitates veſtræ. *Separantes vos ab eo.*
2 Et peccata veſtra. abſconderunt. *ſ. demeritoriè.*
3 Ne exaudiret. *Quia non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris.*
4 Manus enim veſtræ. *Id eſt, opera veſtra quæ per manus deſignantur, eò quòd manus eſt organum organorum 3. de Anima.*
5 Pollutę ſunt ſang. *ſ. pauperum bona eorum rapiendo.*
6 Et digiti ve. iniqui. *Per hoc deſignantur iuſtitiæ minores, ſicut digitus minor eſt manu.*
7 Labia veſtra lo. menda. *Contra Chriſtum dicendo, quod fuit magus & propheta falſus.*
8 Et lingua ve. iniqui. fatur. *Replicatio eſt eiuſdem ſententiæ ad maiorem aſſertionem.*
9 Non eſt qui inuocet iuſti. *Id eſt, Chriſtum.* Qui factus eſt nobis a Deo ſapientia, & iuſtitia & ſanctificatio, &c. 1. Cor. 1.
10 Neque eſt qui iudic. ve. *De factis Chriſti. Et loquitur propheta quantum ad illos qui ſunt infidelitate obſtinati.*
11 Sed confidunt. *i. in aduentu Meſſiæ futuro, qui iam tranſiit in præteritum, & ideo talis confidentia eſt ſuper nihilum.*
12 Et loquun. vanita. *Quia doctores Iudęorum multoties terminos præfixerunt de aduentu Meſſiæ & omnes tranſierunt tanquam prænunciati inaniter & falsè.*
13 Conce. lab. *Id eſt, excogitauerunt inferre laborem Chriſti & diſcipulis eius.*
14 Et peper. iniquita. *Procedendo ad effectum. vt patet ex euangelijs & Actibus Apoſtolorum.*
15 Oua aſpi ruperunt. *i. conſilia venenoſa contra Chriſtum & diſcipulos eius in effectum exterius produxerunt.*
16 Et telas araneæ texuerunt. *i. adinuentiones falſas contra doctrinam Chriſti, vt ab ea populum auerterent.*
17 Qui comede. de ouis eorum. *Conſentiendo malignis conſilijs ipſorum.*
18 Morietur. *Morte culpæ.*
19 Et quod confo. eſt, erump. in regu. *Quia quidquid procedebat ex dictis conſilijs, totum erat venenoſum.*
20 Telæ eo. non erunt in veſti. *Scientiæ virtutis, quib. animæ veſtiuntur & ornantur: ſed magis ad contrarium.*
21 Opera eorum opera inu. *i. nociua. Minus enim dicendo plus ſignificat. Ideo ſequitur.*
22 Et opus iniqui. &c. Pedes eo. ad ma. cur. *Scilicet ad effuſionem ſanguinis Chriſti & ſuorum diſcipulorum, vt de Chriſto patet in Euangelijs, & in Actibus Apoſtolorum de eius diſcipulis.*
23 Cogitationes. *Hic conſequenter ponitur miſeria pœnę. Dicit enim Ioſephus libro de Iudaico bello, quòd poſt mortem Chriſti ante deſtructionem ciuitatis per Titum Iudæa erat multum lacerata inteſtinis diſſentionibus, & ſic cogitabant ſe mutuo ſpoliare & interficere: Ideo dicitur:* Cogitationes eorum co. inuti. *Id eſt, nociuæ.* Ioſephus.
24 Vaſtitas & contritio. *Id eſt, mutua priuatio rerum & occiſio perſonarum.*
25 In vijs eorum. *Vt dictum eſt.*
✱ Viam

a Propter hoc. A Propheta in persona populi pœnitentis respondet post accusationem quid loqui debeat pœnitentes. ✠ Theodor. Euentus ipse hæc comprobat verissima, Legentes enim scripturam sacram non vident veros scripturæ sensus, & cæcis sunt similes, palpant parietem, & parietem nō vident.

b *Rugiemus quasi vrsi omnes.* Iudæorū meditatio, & doctrina in sacra scriptura rugitui vrsi & gemitui columbæ cōparatur, quasi inutilis & vana sicut & illa. Cōtra subiectos quoque sæuiunt vt vrsi contra maiores vel æquales, gemunt vt columbæ vt illud Ephraim: *Factus est quasi columba non habens cor.* Osee. 8. c.

✠ Theodoretus. Significatur crudelitas Iudæorum & odium quo nos prosequuntur cum se uident in tantis versari

a ¶Christum qui est pax vera, qui ait: Pacem relinquo vob. &c. b ¶Credere nolentes. c ¶Christus. ¶ De quo iudicium Gentibus prot... ¶ Discretio boni & mali vel rectitudo d Operibus. e ¶Actiones.

viam pacis, nescierunt, & non est iudiciū in gressibus eorum. Semi 1 2

a Non natura, sed voluntate. quicquid enim incuruatur de recto torquetur in prauum.
¶A bono in malum. b ¶Imitatur. c ¶Non solum non incedit, sed nescit quid quærere debeat 3 4

tæ eorum incuruatæ sunt eis: omnis qui calcat in eis, ignorat pa- 5 6

a ¶Christum. b ¶Quia ignorauimus pacem. c ¶Transiens ad Gentes. d ¶ Filius cui datum est iudicium. e ¶Fide trahendo.

cem. Propter hoc elongatum est iudicium a nobis: & non appre- 7 8

a ¶Sed Gentes. b ¶ A Gentibus comprehensa. ¶ Christus. c ¶Christum in lege promissum, de quo: Emitte lucem tuam, &c. d ¶In adoctus, Antichristus. c ¶Christum, qui splendor gloriæ, & figura substantiæ patris. 9

hendet nos iustitia. Expectauimus lucem, & ecce tenebræ: splendo 10 11

a ¶Ignorantia, peccata. b ¶Scripturam sacram, Christum in ea non videntes: verba tantum & f... non sensum fructumque quærentes.

rem, & in tenebris ambulauimus. Palpauimus sicut cæci parietem,

a ¶Quia pene oculis etiam visibilis offertur Christus. b ¶In scripturam sacram quæ quasi meridies clara & aperta fenestris. c ¶In toto orbe sole iustitiæ rutilante.

& quasi absque oculis attrectauimus. Impegimus meridie, quasi in 12

a ¶Non intelligentes. b ¶Obscuris mysteriis, quamdiu enim legitur Moyses, velamen super cor eorum est.

tenebris, caliginosis quasi mortui. † Rugiemus quasi vrsi omnes, 13

a ¶Non ... cor. b ¶Christum, de quo: Deus iudicium tuum re. da.

& quasi columbæ † meditātes gememus. Expectauimus iudicium, 14

a ¶Nobis, sed Gentibus. b ¶Vsque ad Gentes. ¶Relinquetur vobis domus vestra deserta.
c ¶Quia & scripturam contempserunt, & autorem occiderunt.

& non est, salutem & elongata est a nobis. Multiplicatæ sunt enim 15 16

a ¶A quibus faciem auertens, ne cernerentur, ne ternes. b ¶Cui nihil occultum. c ¶Secundum iniquitates nostras accepimus

iniquitates nostræ coram te, & peccata nostra † responderunt no- 17 18

a ¶Secundum petitionem nostram: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. b ¶Sunt adhuc.
c ¶Quas putabamus esse iustitiam. d ¶Pœnitentes quando compuncti corde dixerunt. Quid faciemus viri fratres? & huiusmodi.

bis. Quia scelera nostra nobiscū, & iniquitates nostras cognouimus, 19 20 21

a ¶Tradendo Pilato. b ¶Dicendo: Reus est mortis, &c. c ¶A domino. ¶Dicentes: Scimus quoniam Moysi locutus est dominus hunc autem nescimus vnde sit. d ¶Imitantes. vnde: Si quis mihi ministrat me sequatur. Et illud: Post dominum Deum tuum ambu.

† peccare & mentiri cōtra dñm: & auersi sumus, ne iremus post ter 22

a ¶Contra Christum. b ¶Hic homo non est a Deo qui Sabbatum non custodit. c ¶Legis.

gū Dei nostri, vt loqueremur calumniā & transgressionē. Concepi 23 24

a ¶Inuenimus eum subuertentem Gentem nostram. ¶Traditiones hominum. b ¶Ad Gentes.
¶Malitiam. ¶Scienter.

mus & locuti sumus de corde verba mēdacij. Et cōuersū est retror- 25 26

¶Christus a ¶lucem. b ¶Quæ pars iustitiæ cum iniquitate? c ¶A nobis. d ¶In Gentibus. e ¶Quasi Non mansit in eis qui mundi similitudinem & voluptatem sequuntur Scribis & Pharisæis & huiusmodi. f ¶Idem. 27

sum iudiciū, et iustitia † lōgē stetit. Quia † corruit ī plateis veritas, et 28 29

a ¶Quæ in cordibus habitat per fidem, non potuit ingredi propter infidelitatem.
b ¶Corda Iudæorum. c ¶Christus. d ¶Iudæis. e ¶Credendo in Christum. 30

æquitās nō potuit ingredi. Et facta est veritās ī obliuione, & qui re- 31

versari malis, & mala ista sibi inuecta vident p Christum nostrū, per colūbas, loquacitatem Iudæorum in suo luctu significat propheta.

c *Iniquitates.* ✠ Cyrillus. Multis modis fatentur Iudæi se impios fuisse contra Christum. Impietatē enim commiserūt, cum illū suffixere cruci, & eius nomē blasphemarunt. Mentiti sunt cōtra dominum, cum dicebant. *In Belzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Benedicimus nos quia Sammaritanus es, & dæmonium habes.*

d *Veritas in* Christus qui est via, veritas & vita. vnde: *Veritas de terra orta est, & iust. de cæ. pro.* Et notandum, quòd crebrò veritas nominata est in Christi persona monstretur. quam deserentes secuti sunt mendacium.

† gemēdo gememus.

† quòd a domino defecimus, & quod negauimus eum.

† a longè.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Viam pacis nescierunt. *Quia post dissensiones intestinas Romanis rebellauerunt.*
2 Et non est iudicium. *i. executio operum iustitiæ.*
3 In gressibus eorum. *i. in suis processibus.*
4 Semitæ eorum. *A rectitudine iustitiæ & veritatis.*
5 Omnis qui cal. &c. *Per eas procedendo.*
6 Ignorat pacem. *Cum Deo & proximo.*
7 Propter hoc. *Hic consequenter ponitur prædictæ miseriæ confessio. Isaias enim ipsam præuidens eam confitetur se cum illis numerando, eo quod erat de populo Iudaico sicut Daniel. 9. cap. confitetur peccata populi sui numerando se cum peccatoribus, licet esset innocens, & sic dicit Isaias:* Propter hoc elongatum, &c. *Idest, executio iustitiæ actualis.*
8 Et non apprehendet nos iustitia. *Habitualis. Et loquitur de futuro per modum præteriti, propter certitudinem prophetiæ.*
9 Expectauimus. *Idest, Christum qui dicitur lux. supra 49. b.* Dedi te in luce Gentium, &c.
10 Ecce tenebræ. *Quia in aduentu Christi Iudæi pro maiori parte fuerunt excæcati.*
11 Splendorem & in tenebris &c. *Repetitio est eiusdem sententiæ ad maiorem exaggerationem.*
12 Impegimus meridie, &c. *Idest, in tempore lucis gratiæ, quod maxime habuit rationem meridiei tempore prædicationis Christi propter euidentiam miraculorum.*
13 Rugiemus, &c. *Hoc fuit impletum in aduentu Romanorum contra Iudæos.*
14 Expectaui. iuditium. *Idest, quòd fieret nobis vindicta de Romanis nos affligentibus.*
15 Et non est. *Quia econuerso fuerunt destructi a Romanis.*
16 Salu. *Scilicet Christum, quem patres veteris testamenti expectauerunt.*
17 Et elongata est a nobis. *Idest, a Iudæis incredulis propter suam incredulitatem.*
18 Multipli. sunt enim iniqui. no. *Quia Iudæi a Christo elongati ruunt de peccato in peccatum.*
19 Et pec. no. rep. no. *Per miseriam subsecutam.*
20 Quia scelera no. no. *Per miseriæ effectum.*
21 Et iniqui. no. cog. *Idest, ex certa scientia peccauimus, quod est grauius, quam ex ignorantia vel infirmitate.*
22 Et auersi. &c. *Non obediendo doctrinæ Christi.*
23 Vt loqueremur calum. *Cōtra Christū & eius familiam.*
24 Et transgressionem. *Persequendo innocentes ad mortem.*
25 Conce. & locu. su. de cor. *scienter & a proposito.*
26 Verba mendacij. *Contra Christum, vt patet Luc. 23. vbi accusauerunt eum quod prohibebat tributa dari Cæsari, & quod volebat rex fieri, cum tamen de contrario essent certi: quia dixerat eis.* Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, *Matth. 22. c. Et similiter sciens quod venturi essent vt constituerent eum regem fugit in montem Ioa. 6. b.*
27 Et conuersum est retrorsum. *In condemnatione Christi innocentis per Pilatum.*
28 Et iustitia longè ste. *Quia non habuit locum.*
29 Quia corruit in plateis. *Quia Sacerdotes auerterunt populum a veritate contra Christum vt Barrabas liberaretur, & Christus crucifigeretur. Ideo sequitur.*
30 Et facta est. *Quia veritas doctrinæ Christi quam populus audierat, a mente eius recessit per Sacerdotum deceptionem.*
31 Et qui recessit. *De persecutione & morte Christi penitendo. cuiusmodi fuerunt Iudæi, qui contriti fuerunt ad prædicationem Petri, Act. 2. f. vbi dicitur.* His auditis Compuncti sunt corde, & dixerūt ad Petrum & ad reliquos apostolos: Quid faciemus viri fratres? Petrus uerò ait ad illos: Pœnitentiam agite, & baptizetur unusquisque uestrum in nomine Iesu Christi, &c. *Sequitur ibidem.* Et appositæ sunt in die illa animæ circiter tria milia.

✠ Prædæ

a *Et vidit.* Ostenso, quia pœnituerunt, ostendit non placuisse dño pœnitentiam eorũ, quia nõ puro corde plures pœnituerunt.

b *Quia non est vir.* Mente oẽs effœminati sunt, sicut & illud: *Vocaui & non erat qui audiret.*

c *Et salua. sibi.* Pater. s. per filium Gẽtes. *Et iustitia eius*, vel misericordia sẽm Lxx. confirmabit eum, qui voluerit cõuerti: nõ meritò, sed misericordia & iustitia. Iustum .n. est vt pœnitenti creaturæ creator parcat, quę meritis suis saluari non poterat.

d *Et time. qui.* Præmõstrata vindicta Dei in Iudæos per Romanos, describit fidem Gẽtium de quatuor partib. mũdi venientium audita prædicatione Apostolorum.

e *Quasi flu.* Quia citissimè mũdum sua prædicatione & fide impleuit, de quo: *Velociter currit ser. eius.*

✱ Procop. Hoc indicauit in actis, cum essent omnes in vnum congregati, factus est de repente sonus tanquam spiritus violenti, &c. quibus tandem omnes Spiritusancto repletos concluditur.

f *Quem*

a ¶Infidelitatis. b ¶Aliorum Iudæorum qui diripiebant fidelium bona. vnde: Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. c ¶Pœnitentiam eorum infructuosam. d ¶Quia non puro corde.

a cessit a malo, prædæ patuit. Et uidit dominus, & ma- 1

a ¶Qui omnia videt. b ¶Eis. c ¶Qui translatum est ad Gentes. 2
¶Discretio boni & mali. vel inter simplicitatem & duplicitatem. vel in eorum pœnitentia iudicium rectitudinis.

b lum apparuit in oculis eius: quia non est iudicium. Et

a ¶Pater. b ¶In Iudæis. c ¶Sanctus. ¶Sicut Moyses, Dauid, & alij. d ¶Contristatus est 3
de infidelitate eorum. 4

uidit Deus, quia non est uir: & † aporiatus est, quia non est

a ¶Iudæis in infidelitate obstinatis. ¶Interueniens pro eis sicut Moyses in deserto. 5
¶Deo ne percutiat b ¶A persecutione illorum resuscitando a mortuis. c ¶Filium per quem omnia facta sunt. d ¶Idest, filius per quem omnis iustitia.

c qui occurrat, & saluabit sibi brachium suum, & iustitia eius

a ¶In Gentibus per fidem. b ¶Patrem. c ¶Electos suos ab inimicorum persecutione liberando, & pro ipsis pugnando. ipsos saluando.
¶Hoc est, iuste quasi loricatus, & galeatus in vltione inimicorum suorum venit, cum per Romanos euertit Iudæam. 6

ipsa † confirmauit eum. † Indutus est iustitia ut lorica, & 7

a ¶Militibus Romanis

galea salutis in capite eius, Indutus est vestimentis ultio- 8

a ¶Iræ vindictæ. b ¶Paratus armis indutus.

nis, & opertus est quasi pallio zeli. Sicut ad uindictam, 9

a ¶Vt secundum opera sua recipiant. ¶Iudæis.

quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & ui- 10

a ¶Retribuendam. ¶Vt sicut prophetas & ipsum Christum occiderunt, a Romanis occidantur.
b ¶Ciuitatibus Iudæorum. c ¶Mercedem iniquitatis. d ¶Delendo eas. e ¶Sancte, caste, filialiter vnde: Beatus vir qui timet dominum. vel seruili timore.

cissitudinem inimicis suis: insulis uicem reddet. Et time- 11

d a ¶Multi ab Oriente & Occidente venerunt, &c. b ¶Patris. vnde: 12
Manifestaui nomen tuum hominibus.

bunt qui ab occidente nomen domini, & qui ab ortu solis

a ¶Filium cui dicitur: Exurge gloria mea. b ¶Patris. c ¶Autor beatitudinis. ¶Filius incarnatus, vel ad Gentes in prædicatione Apostolorum. d ¶Quia in ipso fons sapientiæ, & doctrinæ, & scientiæ, qui dicit: Si quis sitit, veniat, &c. e ¶Cui nihil resistit. vnde: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.

e gloriam eius. Cùm uenerit quasi fluuius † uiolentus, quem 13 14

f a ¶Amor, bonitas, charitas. b ¶Cum. c Fidelibus Iudæis vel ecclesiæ. ¶Christus.
d ¶Non omnibus.

spiritus domini cogit, et uenerit ✱ Sion redemptor, & † eis 15

a ¶Qui fidem habent, scilicet, & operationem. b ¶Infidelitatis & negationis. 16
c ¶Ad eos qui cum vitijs & concupiscentijs pugnant.

g qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit dominus. Hoc fœ-

a ¶Scilicet, qui redeunt ab iniquitate. b ¶Sanctus a quo prophetia. 17

dus meum cum ejs, dicit dominus. Spiritus meus qui est in 18

a ¶O Isaia. b ¶Euangelium meum cui non succedit alia lex. Vnde Ioannes dicit Euangelium æternum.

te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore 19

h tuo, & de ore seminis tui, dicit dominus, amodo & usque

a ¶Cœlum & terra transibunt, verba autem mea, &c.

in sempiternum.

f *Quem spiritus do.* D
Ad redimendum genus humanum, Spiritussanctus .s. Vnde: *Qui conceptus est de Spiritusancto.* Et, *Requiescet super eum spũs domini, &c.* Isa. 11.a.

g *Hoc fœdus.* vt. s. eos sanguine filij redimam, & ipsi præcepta mea faciãt, & memoriter teneant: & hoc est: *Spi. meus qui est in te.*

† admiratus foret, intercedat.

✱ Procop. Verba quæ locutus est Christus, testamentum meum sunt, inquit, in sempiternum duratura. Ait .n. in hũc modum Saluator: *Cælum & terra transibũt, verba autem mea non transibunt.* Est igitur apertissimum redemptionis argumentum, Spiritusancti participẽ fieri, linguaque ipsa verbũ veritatis accipere. Lũc. 21. E

✱ Cyrillus. *Prophetam, inquit, suscitabo eis, ex fratribus ipsorum, & ponam sermones meos in ore ipsius, & loquetur eis omnia quæ præcepero.*

† hostis. Lib. 1. de spiritu & litera. Deut. 18. † ad eos.

h *Seminis.* Sequẽtium prophetarũ, Apostolorũ, Martyrum, qui eodem spiritu repleti sunt. Spiritus enim sanctus, qui docuit Isaiam: ad alios quoque quasi per successionem transit. Et hoc est, amodo & vsque in sempi.

☞ Cap. F

NICOLAVS DE LYRA.

✱1 Prædæ patuit. *Vt patet Act. 8. a.* Facta est autem in die illa persecutio magna in ecclesia quæ erat Ierosolymis.

2 Et vidit. *Hic consequenter ponitur salutis æquitas per punitionem malorum & saluationem bonorum: hoc enim exigit æquitas: & hoc in destructione Iudææ per Romanos fuit impletum per quã increduli mortui fuerunt & captiuati, & credentes fuerunt saluati. Primò ab exercitu Romanorum: quia monitu angeli transierunt in regnum Agripæ ante aduentum eorum, vt dictum est supra. Postea a Iudæis, quia per eorum destructionem fuerunt liberati a persecutionibus, quas eis faciebant: & reædificata ciuitate Ierusalẽ per Aeliũ Adrianum, eam inhabitare pacificè permissi fuerunt, Ideo dicitur:* Et vidit dominus, &c. *Scilicet quòd fideles a Iudęis incredulis sic affligerentur. Ideo sequitur.*

3 Quia non est iudi. *Eò quod iniustè principes Iudęorum Christianos condemnabant.*

4 Et vidit quia non est. *Idest, quod non apponebatur sibi remedium humana potentia.*

5 Et apo. est. *i. de miseria & infœlicitate eorum molestatus.*

6 Et salua. sibi bra. suum. *Idest, fideles virtute sua.*

7 Indutus est iu. & lo. *Loquitur de Deo ad modum militis armati procedentis ad saluationem populi sui.*

8 Indu. est ve. vltio. *Idest, exercito Romanorum præparato ad punitionem malorum ex instinctu diuino.*

9 Et opertus est, &c. *Idest, Tito qui erat super exercitum, sicut pallium super alia vestimenta. Et vocatur pallium zeli, quia multum fuit sollicitus de captione Ierusalem ad malorum punitionem. Ideo subditur.*

10 Quasi ad retributionem. *Idest, Iudęis in infidelitate obstinatis: Licet enim Titus debellaret ciuitatem, eo quod se rebellauerat Romanis, Deus tamen ad hoc eum instigabat, vt per eum vindicta fieret de Christi inimicis.*

11 Insulis vicem reddit. *Dicuntur autem hic insulæ Ierusalẽ & aliæ ciuitates Iudęę, eo quod sint sitæ inter maria. Tota enim Iudęa secundum suam longitudinem sita est super mare mediterraneũ ex parte occidentis, & in latere opposito habet Iordanem fluuium transeuntem per mare Galilææ & mare mortuum.* Iudææ. situs

12 Et timebunt qui, &c. *Quia a tempore apostolorum fides catholica fuit multum dilatata ad omnes partes orbis.*

13 Cum venerit quasi fluuius. *s. Romanorum exercitus.*

14 Quem spiritus domini cogit. *Quia spiritus domini ad hoc eum instigauit, vt prędictum est.*

15 Et venerit Sion redemptor. *Et est hic Sion datiui casus, per quam intelligitur ecclesia, vt dictum est supra 2. cap. ad quam redimendam venit in passione sua, & iterum venit per effectum in destructione Ierusalem, ad accipiendum vindictam de morte sua veniet etiam ad recipiendum pœnitentes in sua misericordia, & maximè Iudæos feruidè reuertentes ad ipsum detecta falsitate Antichristi per Enoch & Eliam. Ideo sequitur.*

16 Et eis qui redeunt, &c. *Et in hoc sensu allegatur hęc scriptura. Rom. 11. e.*

17 Hoc fœdus meum cum eis. *Quod subditur cum dicitur.*

18 Spiritus meus qui est in tę. *Adhoc enim descendit Spiritussanctus super credentes in die Pentecostes, vt qui prius erant timidi, fierent firmi & stabiles in amore Christi.*

19 Et verba mea quæ posui in ore tuo. *Quia illa ex tunc prędicauit ecclesia, & prędicabit vsque in finem mundi, & tunc gloria & veritas hic prędicata, lucidè apparebit in parria.*

✱ Cap.

ADDITIO I.

A *In c.59. vbi dicitur in post.* Quia corruit in plateis veritas. *Hoc quod dicitur:* Quia corruit in plateis veritas, *proprie videtur exponendum de ipso Christo, qui de se ipso Ioa. 14.a.* Ego sum via, veritas & vita. *Et quod sequitur. Et facta est veritas in obliuionem, bene exponitur de veritate & doctrina Christi, prout in postil. Prima enim veritas prædicta corruit in plateis per mortem. Secunda verò veritas, scilicet doctrinæ facta est in obliuionem.*

ADDITIO II.

* *In eod. cap. vbi dicitur in postil.* Et timebunt qui ab Occidente nomen domini.

Circa hoc quod dicitur: Et timebunt qui ab Occidẽte nomen domini, &c. *Considerandum, quod timor Dei scilicet filialis fuit in toto orbe quantum ad iustos diffusus apostolis prædicantibus, de quo dicitur hic:* Et timebunt qui ab Occidente nomẽ domini, & ab ortu solis gloriam eius. *& hoc principaliter ex quinque quæ hic exprimuntur, licet non seruato temporis ordine.*

Primò, eo quòd manifesta fuit vindicta Dei in occisores Christi de quo dicit. Cum venerit quasi fluuius violentus quem spiritus domini cogit. *Exponitur sicut in postil. Secundo, eo quod venit redemptor ipsi Sion, i. ecclesiæ in tpe determinato a prophetis, de quo dicitur:* Et venerit Sion redemptor. *Tertiò ex hoc quod redemptor ille reconciliauit sibi pœnitentes etiam de populo Iudaico. de quo dicitur:* Et eis qui redeunt ab iniquitate Iacob. *Quarto ex hoc quod Spiritussanctus super apostolos & discipulos descendit, & continuò manet in ecclesia, de quo dicit:* Spiritus meus qui est in te. *Quinto per verba prædicationis Euangelij similiter in ecclesia continuantur, de quo dicit:* Et verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui.

CAP. LX.

a ¶Quæ cecidisti in infidelitate. ¶Quæ iaces in vitus. b ¶Et sic. ¶Fide. c ¶O.

SVrge illuminare Ierusalem, 1
a ¶Homo factus. b ¶Filius Dei c ¶Miraculorum, vel filius Dei. ¶Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei.
quia venit lumen tuum, & glo- 2
a ¶O ecclesia ¶In fide status. 3
ria domini super te orta est. Quia ecce tene- 4
¶Peccatorum. 5
bræ operient terram, & caligo populos: super
a ¶Illuminandam b ¶Sol verus. c ¶Miraculorum, vnde: Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti a patre, &c.
te autem orietur dominus, & gloria † eius in 6
a ¶Quæ prius in tenebris. b ¶Fide, vel Christo qui est lux mundi.
te videbitur. Et ambulabunt Gẽtes in lumine 7
a ¶Constantinus, Eraclius, Theodosius: vel sancti & alij bene regentes. ¶Cor regum in manu Dei est, & quocumque voluerit vertet illud.
b ¶O primitiua ecclesia.
tuo, & reges in splẽdore ortus tui. † Leua in cir 8
¶Mundi. ¶Mentis. ¶Intellige. a ¶In fide sociandi.
cũitu oculos tuos, & vid: oẽs isti cõgregati sũt

CAP. LX.

SVrge illuminare. Hæc referunt Iudæi ad tps Christi sui, quem nos Antichristum dicimus, & intelligũt Ierusalem illam quam auream & ornatam de cœlo autumant descẽsuram. (Apoc. 21.f.) Cuius Ioa. in Apoc. facit mentionem, per quam nos sanctam ecclesiam accipimus. (Iudæorũ opinionis confutatio de aurea Ierusalẽ.) Dicunt. n. quod tunc oẽs Gentes seruient eis, cameli, dromedarij, Madiã, & Effa, omnes de Saba venientes, aurũ deferant & thus, & oues Cedar, & arietes Nabaioth cõgregentur ad offerendum dño super altare templi, qđ tunc extruxerunt: Nos autẽ eorum insanias cõtemnentes, hoc ad ecclesiam primitiuam referimus. Quidam autem hęc oĩa Iudæis carnaliter promissa, dicunt, vt vel pro his suscipiant Dei filium.

* Procopius. Christi aduentu denũciato, eius primum fieri participes Israelitas postulat, iuxta illud: (Matth. 15.) *Non sum missus nisi ad oues quę perierunt domus Israel.*

a *Surge.* In ecclesijs, quæ occidisti in synagogis. Surge in gentibus quæ cecidisti in Iudæis. Surge per confessionem, per virtutes quæ cecidisti per negotiationem per vitia: & cum surrexeris illuminare, idest, accipe Christi fidem.

b *Lumen.* Tibi lõgè ante promissum ad redemptionem tuam venturum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, s. qui dicit: (Ioan. 1.a. Ibidem. 8.b.) *Ego sum lux mundi.* a quo illuminaberis si fidem Christi susceperis.

c *Gloria domini.* Ad illuminãdũ. filius. s. sicut sol ortus illuminat mundum. in cuius figura Moysi & Salomoni alteri tabernaculũ, alteri templũ ædificanti ostẽditur gloria dñi. Gloria quoque dñi fuit mortui resuscitatio, leprosi mundatio, & hmõi.

* Procop. Vide si nõ aperte ipso exurgẽdi verbo mortuorum resurrectionẽ indicarit, quam radijs suis lux ipsa mortuos recreans præbitura est, qui postquam excitati fuerint, eius gloriã intuiti sint. quo factũ est vt statim gloriam dñi in eam apparuisse adijceret, nouã Dei ciuitatẽ, quę sola per Christũ illuminatur, intelligens.

d *Terrã.* Iudeos terrena amãtes, quib. dr: *Bona terræ comedetis,* qđ carnaliter accipiũt.

* Theod. Voluit Deus Babylonem captos ducere Iudæos oẽs, & omnia subuertere vt appareret gloria domini, qũo sine vlla Iudæorum opera, sine vllis armis nutu Dei subuertuntur Babylonij & liberantur Iudæi, & gẽtes infideles ædificandam ciuitatem & templum curant qui typus huius rei erat: Sic. n. Deus permisit omnes gentes esse in tenebris, & persequi ecclesiam cui Christus illuxerat, & fideles esse prædæ nationib. & Iudæis, vt cum ecclesia vinceret & superaret oĩa, Dei opera factũ appareret.

e *Ortus tui.* Quo. s. ex aqua & Spiritusancto nata es, omnes in splendore ortus primitiuę ecclesię ambulamus: quia eandem fidem habemus, eodem baptismo renascimur.

f *Leua in circumitu oculos.* Cui simile: *Leuate oculos vestros & videte regiones, quia iam albæ sunt ad messem.*

NICOLAVS DE LYRA. CAP. LX.

* SVrge illuminare. *Ad intellectum sequentium considerandũ, quod aliqui doctores catholici exponunt totum cap. istud de prosperitate redeuntium de Babylone. Sed hoc non videtur verum quoniam illi nunquam fuerũt in tanta prosperitate, vt prius immo quasi omnia quæ dicuntur hic non possunt exponi de ipsis, nisi valde extortè, quia dicitur hic,* Mirabitur & dilatabitur cor tuum, qñ conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo Gentiũ venerit tibi: *licet. n. aliqui Gentilitate relicta eis adhæserunt, tamẽ fuerunt pauci & paruæ reputationis & virtutis. Item quod postea subditur:* Et ędificabunt filij peregrinorum muros tuos. *quia ipsimet ædificauerunt eos tpe Neemiæ, & cum magno labore & anxietate, ita quòd vna manu faciebant opus, et altera tenebãt gladiũ, Neemiæ. 4. & hoc timore aduersariorum eos impedire volentium. Et quod hic subditur.* Aperientur portæ tuæ iugiter, &c. *quia magis tenebantur clausæ aduersariorũ timore. Item quod postea subditur:* Gens. n. & regnũ, quod nõ seruierit tibi, peribit: *quia illa regna non seruierunt eis, sed magis econuerso. Primò, Persis tributũ reddendo, postea Græcis, & postea Romanis, vt patet ex libris Esdrę & Neemię & Machabęorum & Euangeliorum, & ex libris Iosephi, & aliorum historiographorum. Item expositores isti magis videntur Iudaizare quantum ad hoc quam Hebræi, qui exponunt totum istud capitulum de tempore Christi, vnde Ra. Mo. super Genesim 25. dicit quod illud quod dicitur hic:* Et ambulabunt gentes in lumine tuo. *intelligitur de Messia. Dicunt igitur, quod ea quæ ponuntur hic, implenda sunt temporaliter in aduentu Messiæ. Sed contra hoc arguitur per hoc quod versus finem capituli dicitur:* (Iudæorum error de continua solis statione tẽpore Messiæ.) Non occidet vltra sol tuus, &c. *Quia secundum antiquos doctores Hebræorum aduentu Messiæ non est intelligendum aliquid immutari de cursu mundi, vt dictum fuit supra 11. c. Et ideo quod dicitur hic de statu solis & lunæ, & de diuino lumine, non potest conuenienter referri ad statum huius mundi seu prosperitatem terrenam, sicut Iudæi intelligunt dicentes Messiam temporaliter regnaturũ super oẽs Gẽtes, & quòd tunc Iudæi prosperẽtur eo modo quo in hoc cap. describitur. Igitur dicendum, quod sicut cap. preced. descripta est salus Christi. Ita in hoc consequenter describitur magnitudo salutis huius. Et primò ex parte materię recipientis. Secundo ex parte causę efficientis, cap. seq. Circa primum sciendum, quòd materia siue subiectum recipiens Christi salutem est ecclesia fidelium, quę habet duplicem statum, s. in mundo, quantum ad ecclesiam militantem: & in cœlo, quantum ad triumphantem. Primo ergo ponitur magnitudo salutis ecclesię respectu status primi. Secundo respectu secundi, ibi:* Non audietur. *Prima diuiditur in tres: quia primo describitur prosperitas multitis ecclesię ex fidelium multiplicatione. Secundo ex ecclesiarum ędificatione, ibi:* Et ædificabunt. *Tertio ex honorum assecutione, ibi:* Et uenient. *Circa primum dicitur.*

1 Surge illu. Ieru. *i. ecclesia militans, vt dictum fuit sup. cap. 2. quę surgere cœpit & illuminari a principio doctrinę Christi.*

2 Quia venit lu. tuum. *i. Christus qui est vera lux Ioa. 1. & sup. 49. b. vbi dicitur de Christo:* Dedi te in lucem Gentium, &c.

3 Et glo. do. *i. filius qui est gloria Dei patris, sicut & eius sapientia. Gloria enim a claritate dicitur quasi quędam claria. c. mutata in g. et sic appropriatur filio, sicut & cętera ad notitiam pertinentia.*

4 Super te orta est. *Natura humana assumpta.*

5 Quia ecce tene. ope. &c. *Vbiq; enim extra ecclesiam sunt tenebræ erroris & ignorantiæ.* 6 Et glo. eius in te videbi. *Per operationem miraculorũ gloriam diuinæ virtutis demonstrantium.*

7 Et ambu. Gen. in lumine, &c. *i. in lumine fidei Christianę, quod apparet impletum in diuersis partibus orbis in filijs ecclesię.*

8 Leua in cir. ocu. tuos. *Ad omnem scilicet differentiam orbis respectu Ierusalem vbi primo pręcicatum est Euangelium, & inde alibi per Christi discipulos deriuatum.*

* Filij

a *Filij tui*. Quos in fide genuisti, vnde Paul. *Per Euangelium*
A *ego vos genui*. Primi fideles de Iudæis quando spiritus datus est, erant in Ierusalem viri religiosi ex omni natione quæ sub cœlo est, vel gentes ex omnibus partibus mundi
b *De longè venient*. Quia longè erant à Deo per idololatriã vnde: *Vos, qui eratis longè, facti estis propè*.
c *De latere*. Hieronym. Quidã codices habẽt: *De lat. sur.* Perforato. n. in cruce dñi latere, effluxit sanguis redemptionis & aqua baptism. de quib. facta est ecclesia, sicut ex costa lateris Adæ mater omniũ Eua. Vnũ horum sine altero nõ pdest. Nisi. n. Christi passionẽ, & resurrectionẽ pro nostra redẽptione credamus, quamuis baptizemur, non saluabimur. Nec si hæc credamus, nisi baptizemur. Sed hoc neque in Hebr. neque in Lxx. inuenitur, neque Hieronymi sensus ad hoc inclinatur
d *Camelorũ*. Camel. animal est gibbosum & oneriferũ. Hi sunt diuites onus diuitiarum, & peccatorum gibbum portantes.
* Procop. Diuites & opulẽtos in ecclesia significauit. Nam, & Saluator ipse, cum qui diues sit, camelo cõparauit, cũ facilius esse camelum per foramen acus trãsire dixit, quam diuitem in regnum cœlorum ingredi.
e *Dromedarij*. Dromedarius vel Dromas, vtrumque n. dicitur, est enim animal camelo min. sed velocius, in quo figurantur. Gentes velociter ad fidem currentes.
f *Madian, & Effa*. Regiones trans Arabiam camelis, & dromedarijs abundantes, p quas designãtur oẽs partes mundi de quib. veniunt ad fidẽ Gentes. Madian. iniquitas. Effa, resolutus, vel effundẽs. Saba cõuersatio, vel captiuitas. Diuites ergo, & potentes huius sæculi, & gentes velociter ad fidẽ venientes, resolutis vinculis iniquitatis animas suas domino effuderunt, & reuertentes de captiuitate diaboli, & vanæ conuersationis munus fidei, quæ D per aurum, & orationis mundę, quæ per thus figuratur domino obtulerunt.
g *Omne pecus Cedar congregabitur*. Simplices, qui ante erant tenebræ, & mœror, vnde: *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autẽ lux in domin.* Interpretatur. n. Cedar tenebræ, vel mœror Cedar filius Ismaelis à quo regio nomẽ accepit vbi habitant Saraceni de illius stirpe progeniti. Ephes. 3. b. Gene. 25. b.
h *Arietes*. Prędicatores, greges, duces, filij prophetarũ, qui ea quæ prophetę predixerunt de Christo impleta docuerunt.
i *Nabaioth*. Filius Ismaelis, & interpretatur prophetia.
k *Ministrabunt tibi*. Sãcti episcopi, præsbyteri ministri ecclesiæ corpus, & sanguinẽ Xpi fidelib. administrando
l *Qui sunt*. Admiratur pphetagẽtes tã citò ad fidẽ currẽtes, vel primitiua ecclesiæ.
m *Vt nubes volant*. Greg. Vt nubes volant, pluũt verbis, coruscant miraculis, ad cœlũ volant cõtẽplatione mẽtis. Imbriũ gurgites de nubibus fluunt, quia profundæ prædicationis sequentiũ intelligentiæ origenẽ à sanctis Apost. receperunt, vnde: *Tenebrosa aqua in nubib. aeris*. E
* Ambros. Mortis Xpi similitudini cõsepulti, imaginẽ vitę eius assumpsimus, alas gratię spiritualis accepimus sic igitur volate, vt dicatur de vobis, qui sunt isti, vt nubes volant? sicut colũbæ cũ pullis suis, vt nebulæ vestræ rorent iustitiam, & columbę pariant simplicitatem. Psal. 17. b. Li. de fuga sæculi, cap. vlt.
n *Ad fenestras*. Ad fenestras suas stant sãcti custodiẽtes quinq; sensus corporis, ne per eos tanquam per fenestras intret mors in animas vnde: *Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut col.* Matt. 10. b. Rom. 10. b.
o *Argentum eorum*. Hoc est: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*.

---

a ¶ Ad fidem. b ¶ Fideles in fide fortiores.
a venerunt tibi. Filij tui de longè venient, & fi- 1
a ¶ Paruuli in Christo, quibus dicit Apostolus: Lac de vo. po. non escam. Et Petrus: Quasi modo geniti infantes. ¶ Alias lac sugent. b ¶ Cum eleuabis oculos. c ¶ Multitudinem fidelium.
b liæ tuæ † de latere surgent. Tunc videbis, &
a ¶ Filiis quasi fluuius aquis subitis. b ¶ Multitudinem. c ¶ Præ gaudio. ¶ Vt suscipias hospitem Christum. ¶ Secundum illud: Cor meum dilatatum est. dilatamini, & vos.
c † afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuũ: 2 3 4
a ¶ Per fidem. b ¶ Omnes nationes mundi.
quando conuersa fuerit ad te multitudo ma- 5 6
a ¶ Reges principes. b ¶ Socianda fide. c ¶ Abundantia diuitum ad fidem venientium.
ris, fortitudo gentium venerit tibi. Inunda- 7 8
a ¶ Muneribus suis exornabit. b ¶ Quia. ¶ Gentes. c ¶ Iniquitas.
tio camelorum operiet te, dromedarij Ma- 9 10
a ¶ Resolutus, vel effundens. b ¶ Captiuitas, vel conuersatio. ¶ Alias Epha c Ad fidem. ¶ Fidem, charitatem, & sapientiam.
d e f dian, & Effa. Omnes de Saba venient, aurum 11
a ¶ Sacrificium. ¶ Orationem, vnde: Dingatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. b ¶ Opera filij. Filium in quo laudatur pater. c ¶ Aliis, quasi non contenti sua salute.
& thus deferentes, & laudem domino annũ- 12
¶ Afferte domino fi d. afferte domino, &c.
ciantes. Omne pecus Cedar congregabitur
g h tibi, arietes Nabaioth ministrabunt tibi: Of- 13
a ¶ Arietes, sicut a Paulo Titus, & alii, à Petro Marcus. b ¶ Fide super qua omnia bona offeruntur. c ¶ Ecclesiam.
i k ferentur super placabili altari meo, & domũ 14 15 16
¶ In talibus. a ¶ Gentes.
maiestatis meæ glorificabo. Qui sunt isti, qui 17 18
a ¶ A mundi turbinibus remoti. b ¶ Ad me de toto orbe alis Spiritus sancti. c ¶ Simplices. d ¶ Introitus fidei per quam intrare capiunt in ecclesiam.
l vt nubes volãt, & quasi columbæ ad fenestras 19 20
¶ Vnde: Ipse erit expectatio Gentium. a ¶ Diuersæ gentes. b ¶ Ecclesiæ.
m n suas? Me enim † expectant insulæ, & naues
a ¶ Mundi. ¶ Fidei. b ¶ Gentes.
maris in principio, vt † adducam filios 21 22
a ¶ O primitiua ecclesia. b ¶ Ab idololatria. c ¶ Eloquentia. ¶ Confessio fidei. d ¶ Sapientia.
tuos de longè. Argentum eorum, & aurum
a ¶ Venient, scilicet, vt glorificetur super illos.
o eorum cũm eis, nomini domini Dei tui, 23
a ¶ Per illos. b ¶ Præter cætera bona.
& sancto Israel, quia † glorificauit te.

† illuminaberis & timebis

Filii F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Filij tui de lõge venient. & filiæ tuę de latere. *i. de propè.*
2 Surgent. *Q. d. vtriusque sexus personę nascentur filij & filię ecclesię tam in longinquis partibus quam de propinquis.*
3 Tunc vi. *Multitudinem credentium.*
4 Et afflues. *Consolationibus diuinis.*
5 Et mirabitur. *Ex tam veloci multiplicatione, quia a tempore apostolorum deriuata est fides ad omnes terræ habitabilis partes, sicut declaratum fuit super illud Psal. 18. a.* In omnem terram exiuit sonus eorum.
6 Et dila. cor. tuum. *Præ gaudio.*
7 Quando conuersa. &c. *Idest, habitantium in insulis, sicut patet de Sicilia, Anglia & alijs insulis maris.*
8 Forti. Gen. *Idest, imperium Romanorum, quod toti mundo dominabatur.*
9 Venerit ti. *Quod impletum fuit tempore Constantini.*
10 Inunda. came. ope. te & c. *Constantinus enim imperator & multi alij potentes exemplo sui animati diuitias suas multas per orbem miserunt super talia animalia ad sustentationem ministrorum ecclesię & pauperum Christianorum & ędificationes ecclesiarum.*
11 Madian & Effa. *Hoc dicitur, quia in terris illis specialiter nascuntur talia animalia fortia.*
12 Omnes de Saba veni. *Hoc dicunt expositores nostri communiter impletum in illis regibus qui venerunt ad adorandum Christum natum, & ideo subditur:* Omnes, &c. *Quia populi subiecti in illis regibus virtualiter continebantur.*
13 Omne pe. *Nabaioth & Cedar descenderunt de Abraham per Ismaelem, Gene. 25.* Et isti habitabant in tabernaculis nutrientes pecora: *ideo ex tali occupatione designatur hic cum dicitur:* Omne pecus Cedar. *Quantum ad minores illius populi.*
14 Congregabitur tibi. *In cu. domini. Loquitur enim hic propheta metaphoricè, sicut etiam in multis alijs locis.*
15 Arietes Nabaioth. *Idest, maiores illius populi.*
16 Ministrabunt tibi. *Sicut deuoti filij. De istis enim Gentib. plures crediderunt ad Apostolorum prædicationem, aliorumque discipulorum, licet postea gens illa fuerit infecta perfidia Mahumeti. per istos autem intelliguntur alij Gentiles ad fidem venientes, sed isti specialiter exprimuntur, quia descenderunt de Abraham patre fidei nostrę.*
17 Offerentur super placabili altari meo. *Idest, ipsi Christo, qui est altare & hostia.*
18 Et domum maiestatis meæ. *i. ecclesiam militantem.*
19 Glorificabo. *Miraculis doctrinam ecclesię confirmantibus.*
20 Qui sunt isti qui vt nubes volant? *Idest, apostoli aliique prędicatores per orbem velociter discurrentes ad modum nubium et columbarum, quasi diceret, sunt valde mirabiles.*
21 Me enim insulæ expectant: *Idest, habitatores insularum ad recipiendum fidem, vnde & Paulus in multis insulis fidem publicauit, vt habetur in Actibus Apostolorum.*
22 Et naues. *Per hoc designatur promptitudo eorũ ad credendũ.*
23 Argentum eorum, & aurum. *Quia venientes ad fidem offerebant Deo se & sua, vt habetur Act. 4.*

13 Omne * Etæ li-

a ¶ Hæc ad literam, & ſpiritualiter. b ¶ Gentium. ¶ Conſtantinus, & alii, qui per orbem eccleſias ædificauerunt c ¶ Ne hoſtis poſſit intrare.

Et ędificabunt filij peregrinorū muros tuos, 1
a ¶ Spirituales, & ſæculares. ¶ In Iudæis.
& reges eorum miniſtrabunt tibi. In indigna 2
a ¶ Tribulatione præſenti, vt corrigerem per tyrannos. per captiuitates plurimas, b ¶ In gentibus 3
tione enim mea percuſſi te, & in † reconcilia 4
a ¶ Parati ſuſcipere alios 5
tione mea miſertus ſum tui. Et aperientur 6
a ¶ Miniſtri Eccleſiæ, qui alios introducunt. b ¶ Proſperitate, & aduer. ¶ in gaudio. & tribulatione. 7
portæ tuę iugiter die, ac nocte, nō claudetur, 8
a ¶ Principes, vel Martyres fide fortes, b ¶ Vt Conſtantinus, vel ſancti, qui ſe & alios regunt, & in viam iuſtitiæ dirigunt.
vt aſſeratur ad te fortitudo gentium, & re- 9
a ¶ Ad fidem quaſi captiui. b ¶ Iudæorum vel quælibet c ¶ Regnantes.
ges earum adducantur. Gens enim, & regnum 10
a ¶ Fide; & opere. b ¶ O eccleſia c ¶ Quaſi non ſit. ¶ In die iudicii. d ¶ Gentiles
quod non ſeruierit tibi peribit: & Gentes † ſo
a ¶ Derelictæ à Deo, quem noluerunt ſuſcipere hoſpitem. b ¶ A diabolo, vel igne gehennæ. c ¶ Potentes mundi.
litudine vaſtabuntur. † Gloria Libani ad te 11
a ¶ Fide. b ¶ Fide virentes.
veniet, abies, & buxus, & pinus ſimul ad or-
a ¶ Sapientia, doctrina, & virtutibus. b ¶ Eccleſiam ſcilicet, quam fundauerunt Apoſtoli.
nandum locum ſanctificationis meæ, &
a ¶ Multitudine credentium.
locum pedum meorum glorificabo. Et 12
a ¶ Paſſibus fidei. b ¶ Humiles, vel qui in neceſſitate Chriſtiani ſunt, ne principes offendant. c ¶ Tam Iudæi, quam gentes. d ¶ Perſecutorum.
venient ad te † curui filij eorum, qui humi- 13
a ¶ Sanctos affligendo. b ¶ Venerabuntur. c ¶ Signa, & opera Apoſtolorum. 14
liauerunt te, & adorabunt veſtigia pedum 15
a ¶ Prius ſicut Paulus
tuorum omnes qui † detrahebant tibi, & vo-
a ¶ Vere. ¶ Cum hæc impleta fuerint. b ¶ Non poteſt abſcondi ciuitas ſupra montem poſita c ¶ Speculatricem. ſ. æterne vitæ.
cabūt te ciuitatem domini Sion ſancti Iſrael. 16
a ¶ A Deo. b Ab infidelibus Iudæis, & gentibus 17
Pro eo, quod fuiſti derelicta, & odio habita, & 18
a ¶ Fractis ramis infructuoſis. b ¶ Pro fractis ramis aliis inſertis. 19
nō erat qui per te tranſiret, ponam te in † ſu-

A a *Filij peregrinorū.* Principes gentiū qui per orbem eccleſias ædificauerunt ſicut Cōſtantin. qui Rom. 12. eccleſias in honorē 12. Apoſtolorū fecit & alii multi, q mul tas extruxerunt eccleſias, & neceſſaria præbuerunt

Allegor. Filios peregrinorū, & reges eorū, dicit martyres & doctores gentium, quorum fide & virtutibus ſancta fundatur eccleſia.

* Procop. Hoc etiā nunc cōtigiſſe videas. Præſunt n. eccleſijs Ethnici, ſuaq; eas doctrina, & præceptis obtegunt ne detur verbo alieno & diſſentaneo inſidiarū locus. Et reges eorū aſtabunt tibi. Nā, & hodie quoq; Romanorū copiarū duces, regūq; timor inſidias ab eccleſijs ꝓpellūt, vel certè obedituros ſignificauit. Parent n. ſacroſanctis oraculis, & q cōcionatur eccleſ. oī ratione venerātur, & ſeruāt. Reperias etiā ſecundū hiſtoriā quo tēpore, Cyri Darijque mandato inſtaurata eſt Ieruſalē cōtigiſſe: Alexandrū deinde, vbi ſacrū amictū eſſet intuitus, irā ſtatim qua fuerat accenſus, in adorationem commutaſſe.

† Supra 35. a. B

† curando ſe filij eorum q afflixerunt te

† ſpernebant te.

b *In indignatione.* * Idē. etiā bonitate impulſus vltionē inducit Deus, vt ex pœnarū modo quibus peccantes vlciſcitur, quanta percepturi ſunt, qui rectè fecerint, intelligatur. Si n. minimè iratus vtilitatis noſtræ gratia accedit ad pænā, propter q etiā iratus dicitur? Quāto magis idem qui fons eſt bonitatis, cū iuxta operabimus, noſtri miſerebitur.

c *Gloria libani.* Libanus mons eſt cōfinis terrę promiſſionis: ex quo miniſtrauit Hiram rex Tyri Dauid ad palatium, Salomoni ad tēplū ligna pulchra, & imputribil. Cuius gloria altitudo arborū, & diuerſitas, & beſtiarū copia. Libanus ergo mundus. eius gloria mundi ſublimitas, reges ſ. & principes, qui ad eccleſiam venerunt.

* Procopius. Eos intelligit, qui de gentib ſæculari doctrina inſtructi, orationis induſtria eccleſiā exornant, Deique locum, & pedum eius glorificant, ideſt, eccleſiam ipſam.

d *Abies.* Superbi ſ. diuit. Phi. Diuitias enim, & ſcientiā ſequitur ſuperbia. Cypria. & Hylar. excelſæ in ſæculo arbores, eccleſiā Dei ædificauerunt. Arborū diuerſitas, diuerſos in eccleſia ordines ſignificat. Ex quibus omnibus conſtructa eſt eccleſia miro decore diſtincta.

e *Locū ped.* Eccleſiā, in qua Apoſtoli, qui domini pedes eū ſ. prędicatione circūferētes, vnde: *Inhabitabo in illis, & inambulabo:* Et alibi: *Beati pedes pacem.* i. Chriſtum, *portātes*, vel prædicatores dicuntur pedes qui totum corpus ſ. eccleſiā ſuſtinent inſtitutis miraculis, & exemplis.

f *Ciuitatē do.* Ciuit. n à communione dicitur. Eccleſiā ante omnib. vna, & oīa habēt cōmunia. *Vnus dom. vna fides, & vnū baptiſ.* vnde. *Multitud. credent. c. c. v. & a.*

g *Derelict.* Cū venit Xp̄s, nō erat in Iudæis, vel Gentibus propheta, neque Apoſtolus qui ſollicitè circumiret, & auxilium præberet.

h *Odio habita.* Iudæis, quia fidem Chriſti prædicabat, legis obſeruantias deſtruebat. Gentibus, quia vnum Deū aſſerebat, idola nihil eſſe aſtruebat.

i *Nō erat, q per te trā.* Trāſiret, & benediceret tibi, vnde: *Et non*

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ædificabunt. *Hic conſequenter deſcribitur proſperitas eccleſię militantis in eccleſiarum conſtructione, cum dicitur:* Et ędificabūt filij peregrinorū. *i. venientes ad fidem nati de gentibus, qui fuerant peregrini à lege, & cultu Dei.*

2 Muros tuos. *i. eccleſias materiales ad Dei cultum. Et hoc patet impletum à tempore Conſtantini, vt dictum eſt ſupra.*

3 Reges eorum miniſtrabunt tibi. *Expenſas miniſtrando vt dictū eſt. Pot etiā hoc referri ad reædificationem Ieruſalē per Titū deſtructam quam poſtea quaſi per quinquaginta annos, vel circiter Adrianus Imperator reædificauit, ſic quod loca ſancta paſſion. Chriſti, & ſepulturæ fuerunt incluſa intra ciuitatem per dilatationē muri ex illa parte, quæ prius extra fuerant, vt patet Ioan. 19. Iſte autē Adrianus erat gentilis, & ciuitatem ædificauit per gentiles artifices. Et ſic pōt exponi q dicitur:* Et ędificabūt fi. pere. mu. tu. *i. Ieruſalem,* & reges eo. miniſtra. tibi. *Scilicet expenſas, quia reges terræ reddebant tributum Imperatori, qui eam ædificauit.*

4 In indignatione. n. mea. *cōtra pfidos Iudęos inte habuā es.*

5 Percuſſi te. *Per Titum.*

6 Et in reconciliatione mea, *Erga Chriſtianos fideles.*

7 Miſertus ſum tui. *Reædificando te per Adrianum, qui ciuitatem Chriſtianis conceſſit ad habitandum, & Iudæis habitationem prohibuit. Referendo autem hanc literam ad eccleſiæ ædificationē vt prius, ſic exponenda eſt hæc litera:* In indignatione enim mea: *Quia primitiua eccleſia fuit multum afflicta, primò à Iudæis poſtea à tyrannis, & hoc ſecundum iudicium humanum videbatur procedere ex indignatione Dei, licet hoc eſſet ex paterna caſtigatione, & probatione, ſcriptura autem frequenter loquitur ſecundum mod. m humanum, & ſecundum hoc dicitur hic:* In indignatione enim mea, &c. *Dans tibi pacem ampliationē & honorem tēpore Conſtantini. ideo ſubditur:*

8 Et aper. portæ tuæ iugit. *Quia eccleſias prius clauſas pcepit aperiri, & per imperiū ſuū nouas ędificari. Pōt etiā hoc exponi de apertione ſpirituali, quia eccleſia ſemper eſt aperta ad recipiendum pęnitens: Et quia à tempore Conſtantini cœperunt homines ſine timore confugere ad eccleſiam Chriſti, ideo ſubditur.*

9 Vt auferatur ad te fortitudo gent. &c. *Quia exēplo Conſtantini multi potentes, & reges venerūt ad fidem Chriſti.*

10 Gens enim, & regnum. *Quia nullus poteſt fieri ſaluus niſi efficiatur Chriſti, & eccleſię ſeruus.*

11 Gloria libani ad te veniet. *Quia ad ædificationem eccleſiarum adducebantur ligna electa, & præcioſa per deuotionem imperatoris, regum, & potentum ad hoc ſumptus præbentiū. Poſſunt etiā per iſtas arbores intelligi perſonę notabiles ad ortum eccleſiæ per fidem venientes.*

12 Et loc. ped. meo. *ideſt, eccleſiam militantem, in qua habitat ſpecialiter per gratiam. Dicitur tamen locus pedum Dei eo modo loquendi, quo dicitur infra 66.* Cœlum mihi ſedes eſt, & terra ſcabellum pedum meorum.

13 Et venient. *Hic conſequenter ponitur proſperitas eccleſiæ militantis, quantum ad conſecutionem honoris, cum dicitur:* Et ven. ad te curui. *Facientes reuerentiam tibi.*

14 Filij eorum, qui humilia. te. *ideſt, regum, & tyrannorum. qui perſecuti fuerunt eccleſiam, vt videmus impletum per orbem in fidelibus, qui ex eis deſcenderunt.*

15 Qui detrahebant tibi. *Quia Chriſtianos vocabant magos, & maleficos, vt patet in legendis multorum martyrum.*

16 Pro eo quod fuiſti. *i. permiſſa ab eis affligi.*

17 Et odio habita. *Principibus mundi.*

18 Et non erat. *Ad te temporaliter conſolandum.*

19 Ponam te. *i. in gloriam, & honorem, ita quod ſuperbia non ſonat hic in vitium, ſed in honoris exceſſum.*

8 Et ape-

* Et ſuges

A ... non dixerunt qui præter bant: *benedi. domini super vos.* Præteruntes.n. de more operarijs benedicebāt vnde: Booz dicit messorib. suis: *dominus vobiscū.* Insup superbia aliqñ mala, aliquando bona vnde: Opes superbæ, & iustitia.

a *Pro lignis æs.* Per ligna, & lapides duri, & stulti, & insensati idola colentes, ꝗ credētes, in aliqm vsum eccles. cōuersi sunt, ꝙ signat̃ p æs, & ferrū. Et rursum p aurū, & argētū, dū ad perfect. sensum fidei, & cōfessionē verā accedunt, vel p ferrū & æs habemus, ꝗ alicuius vtilitatis sunt in gentib. secundū ꝗ diuersas gratias fideles accipiūt. Vt alij sonent in prædicatione sicut æs, alij efficiātur doctrina, & sapientia insign. ꝙ p aurū, & argentū significatur, vnde: *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis.* Alij fortes fide, vt Cyprian. & alij martyres, sicut ferrum.

℞ Procop. Significatur oīa per Christū in tantò meliora commutatū iri, quantū est ære ferrū præstantius. Habere enim æs auri quidem speciē, nec aurū tamē esse. Habere, & ferrum argenti propter splendorem

a ¶ Altitudinem. b ¶ Scilicet vt semper gaudeas, c ¶ Gentium. d ¶ Iudæorum.
perbiam sæculorū, gaudium in generationem, & genera-
a ¶ In paruulis. b ¶ Simplicem doctrinam doctorum de gentibus venientium.
c ¶ Doctrina Apostolorum, de quibus: Constitues eos principes, &c.
tionem. Et surgēs lac Gentium, & mammilla regum lacta- 1
¶ Tunc. ¶ Pater. a ¶ In sanguine filij. ¶ A morte æterna.
b ¶ Pretio sanguinis.
beris. Et scies quia ego dominus saluans te, & redemptor 2
a ¶ Fortitudinem præbens luctatoribus contra vitia, ne deficiant in lucta.
tuus fortis Iacob. Pro ære afferam aurum, & pro ferro affe- 3
¶ Brutis. a ¶ Insensibilibus. b ¶ Vt aliquam vtilitatem præbeant ciuitati.
a ram argentum, & pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum.
a ¶ Vindicatorem, sicut in epistola Pauli. Dedit eis operationem iniquitatis, idest operatorem.
b ¶ Christum, vel Apostolos, qui pacem prædicant.
Et ponam † visitationem tuam pacem, & præpositos tuos 4
a ¶ Sub his præpositis. ¶ Ex quo beatitudinem perueneris.
b ¶ Viuentium, vnde: Credo, vide bo. domini, &c. 5
b iustitiam. Non audietur vltrà † iniquitas in terra tua, va- 6
a ¶ Non erit, vnde: Qui posuit fines tu. pacem. b ¶ Replebit. c ¶ Alias Saluator. 7
quod in Hebræo. 8
stitas, & contritio † in terminis tuis: & † occupabit salus
a ¶ Prædicatores, qui etiam portæ. b ¶ Vt qui ingrediuntur portas discant laudare, & confiteri nomini tuo domine. c ¶ In beatitudine æterna.
muros tuos, & portas tuas laudatio. † Nō erit tibi amplius 9
a ¶ Inuisibilis, quia fulgebunt iusti, sicut sol in regno patris eorum. b ¶ Quam modo cernimus.
c sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit
¶ Visio deitatis.
te: sed erit tibi dominus in lucem sempiternam, & Deus
a ¶ Sicut pseudoprophetis, sol occidit misericordiæ: Timentibus dominum semper oritur sol iustitiæ. b ¶ Quia mortuus est semel. ¶ Christus. c ¶ Ecclesia quæ modo videtur crescere, modo minui.
tuus in gloriam tuam. Non occidet vltrà sol tuus, & luna
a ¶ Tibi.
tua non † minuetur: quia dominus erit † in lucem sempi
a ¶ Per diem sol non vret te, neque lu. &c. ¶ In constructione ecclesiæ, vnde: Beati qui lugent, quoniam ipsi consola. ¶ Finientur. Absterget Deus om. la. ab ocu. eorum.
b ¶ Plorat modo ecclesia, & sua, & aliorum peccata, vel quod differtur à gloria.
c ¶ Finito luctu
ternam, & complebuntur dies luctus tui. Populus autem 10
a ¶ Angeli electi. b ¶ Non ad horam. c ¶ Viuentium cum impij ibunt in ignem æter. 11
d ¶ Erunt. ¶ Iusti autem semper videntes creatorem, peccare non poterunt.
tuus omnes iusti in perpetuū hæreditabunt terram, † ger- 12
a ¶ Non quæ eradicabitur. De qua: omnis plantatio quam non plantauit pater meus, eradicabitur. 13
d men plantationis meæ, opus manus meæ † ad glorifican- 14
a ¶ Tunc, vt Paulus. ¶ Humilis, vnde: Qui voluerit maior esse sit vester min. Et alibi: Euge serue bon. & fidelis, &c. b ¶ Vt Chiliarchus. c ¶ In oculis suis.
d ¶ Hæc in fine mundi plenius complebuntur. ¶ Super eos, quos docuit verbo, & exemplo
dum. Minimus erit in mille, & paruulus in Gentem fortis- 15
a ¶ Cum omnia fuerint desperata b ¶ Dies domini sicut fur in nocte veniet.
c ¶ Minimum in mille. &c.
e simam. Ego dominus in tempore eius subito faciam illud. 16
17

dorē, nec esse tamē argentum. D

b *Visitationem tuam.* Xp̄m, vel Apostol. pacificos, & præpositos iustos, vt rectè doceāt, & iudicent.

c *Nō erit.* Hoc de die iudicii. Hoc cap. cogimur q̄cūq; dicta sunt, vel dicenda, ad vlt. tēpus referre qm̄ cœli, terræque, solis, atq; lunæ nobis cessabit officiū, & erit ipse dn̄s lumen in perpetuū Isid. in lib. creaturarū. Post iudiciū sol laboris sui mercedē recipiet, vnde propheta: *Lucebit septempliciter,* & non veniet ad occasū, nec sol, nec luna, sed in ordine, quo creati sunt stabunt: ne impij in tormētis positi sub terra fruāt luce eorū, vnde, Abac. sol, & lu. steterūt in habi. suo E

d *Germē.* Angeli oēs electi, ꝗ fidē, quam habent operib. implent. Ipsi germen plātationis domini & opus manuū ei⁹ ꝗa ab ipso creati, & in ecclesia per fidē plantati ad glorificandū creatorē suū vnde, p Ierem. *Quos ego creaui in laudem & glo. no. &c.*

e *In tēpore.* aduētus Christi, vel in tēpore oportuno, vel p̄finito, cum miserit filius hominis Angelos, & colligent de regno eius omnia scandala

☞ Cap.

† Rapina.
† Vocabis salutē mur. tuos & port. tuas laudem.
† Apoc. 21. g.
Isa. 30. f.
Abac. 3. c.
Iere. 2. d.
† deficiet.
† tibi.
† Virgultum.
† Vt glorificet parna familia.
Isai. 43. b.
Ierem. 13. b.
Matth. 13. f.

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et sug. lac gent. &c. *i. ab eis accipies nutrimenta, sicut videmus impletum in dotatione ecclesiæ de bonis principum.*

2 Et scies q̄a, &c. *per experientiam boni quod faciant tibi,*

3 Pro ære. *in primitiua.n. ecclesia calices, & alia ecclesiæ vasa fuerunt de materia parū p̄ciosa, vt de stāno, cupro, & ferro, & huiusm. quæ postea facta sunt de auro, & argēto, & lapidib. preciosis*

4 Et ponā, &c. *q. d. sicut visitaui te castigando, & probando in persecutionib. ita visitabo te dando tibi pacem, & quietem.*

5 Et præpositos tuos. *idest episcopos, & alios prælatos.*

5 Iustitiam. *s. effectiuè quantum ad omnes, quia officium eorum est docere iustitiam, quæ est per Christ. fidem, & etiam formaliter quantum ad bonos, intantum enim fuerunt iusti, quod vsque ad tēpora satis nobis propinqua omnes ferè episcopi faciebant miracula, & adhuc multi sunt boni.*

7 Nō aud. *Hic cōsequēter ponitur prosperitatis magnitudo, & salutis, quantū ad statū ecclesię triūphantis, quæ aperta est fidelibus à tēpore passionis, & quātū ad hoc dicitur:* Nō audietur vltra iniquitas, &c. *in cælesti patria vbi iniquitas non habet locum, Apoc. 21. g.* Non intrabit in ea aliquid coinquinatum, &c.

8 Vastitas, & contritio. *quia sicut non habet ibi locū culpa, sic nec pœna, sed omnimoda securitas, & exultatio iucunda, ideo subditur.* Et occupabit salus. F

9 Nō erit tibi amplius. *Et hoc est, ꝙ dicitur, Apoc. 21. g.* Ciuitas nō eget sole, neq; luna, vt luceant in ea: sed clarit. Dei illuminabit eā. *Et quia hæc illuminatio est æterna, ideo subditur:* Non occidet vltrà sol tuus, & luna tua, &c.

10 Et cōplebuntur dies: *secundum quod dicitur Apoc. 7. &* 21. Et absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorū

11 Populus autem tuus omnes iusti. *Iustitia consumata, quia beati non possunt vltra peccare. ideo subditur.*

12 In perpetuum hæreditabunt terram. *scilicet viuentium, quę non amittitur nisi per peccatum.*

13 Germē plātationis meæ. *ill: refertur ad hoc ꝙ premittitur: Populus autem tuus, qui est germen plantationis diuinę, primò in terra morientium per gratiam à Deo datam, sed postea transplantabitur in terra viuentium per gloriam, ideo sequitur:*

14 Opus manus meæ. *idest ad gloriam consequendum.*

15 Minimus erit in mille. *ideo dicit Saluator, Mat. 11. b.* Qui autem minor est in regno cœlorum, maior est illo.

16 Ego dominus. *ideo possum hoc facere.*

17 In tempore. *idest in tempore debito, & à me disposito.*

ADDITIO.

In cap. 60. vbi dicitur in post. Qui sunt isti, qui vt nubes volant.

Circa hoc quod dicitur hic: Qui sunt isti, qui vt nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas? *Notandū est, quod discursus Apostolorum assimilatur nubibus, eò quod totum orbem discurrerunt, sicut nubes totum orbem discurrunt, quasi non tendentes ad vnū certū locū, iuxta illud psal.* In oēm terrā, &c. *& de hoc dicit: Qui sunt isti, qui vt nubes volant? Assimilantur etiam columbis: eo quod in suo decursu tetenderunt ad certa loca, & determinata, in quibus locis spiritualiter nidificabant, & fœcundant: & vbi corpora sua in pace requiescunt, sicut Petrus, & Paulus Romæ, & Iacobus in Hispania, & sic de alijs, & de hoc dicit:* Et quasi columbæ ad fenestras suas, *quasi diceret: Licet assimilantur nubibus in discursu vniuersali, & quasi indeterminato, assimilantur tamen columbis in hoc. quod in locum certum tendunt.*

CAP. LXI.

A a Spiritus domini. Christus secundum humanitatē, qui supra dixerat: Ego dominus. in tempore cōgregabo eos, &c.

✻ Ireneus. Verba Christi sunt secundū quod homo erat de radice Iesse, & filius Abrahę, & secūdū hoc requiescebat spiritus Dei super eū, & vngebatur ad euangelizandū hominibus. (Lib. 3. c. 10.)

b *Quod vnxerit me.* oleo lætitiæ, abūdātię gratię. Hieronymus. Hęc vnctio in baptismate cōpleta est, quia spiritus domini in specie colūbæ descendit, & mansit in illo, vnde post baptismatū in Luca inuenitur scriptū: Spiritus domini super me eo quod vn. &c. († Luc 4. c. De sacra vnctione c. vnico. † Dominus.)

✻ Athanasius. Spiritussanctus vnctio est, & signaculū in quo verbum Deus vngit & sanat omnia: verbi enim propriū est Spiritussanctus Vnctio vngentis habet suauitatē, & spiritum, & ideo Christi dicūtur esse participes, Xp̄i bonus odor sumus Signaculū verò, formā Xp̄i signantis habet, & Christi participes fiunt, q signantur († libertatem. Epist. ad Serapionem.) B

✻ Eusebius. Seruator, & dominus noster hac prophetia multò excellentius, quā veteres patres vnctus apparet, qui nō corporaliter vnctus oleo, nec ab hominib' vt cæteri, sed Spiritusancto apparet vnctus, & vnctus à Deo patre, à quo habet esse deitatis. (Lib. 9. de demonstr. c. 10. † Arbores iustitiæ.)

✻ Procop. Est porrò animaduertendū, dn̄m à Dn̄o Spiritusancto vnctū esse, vt in trinitate deitatē agnoscas. Nec verò simili cū veterib. ratione, vnctione esse dicitur, alioqui nihil præter cæter. haberet eximiū, de quo tamen Dauid. Propterea vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. († vt glorificer † longi tēpor. Psal. 44. 2.)

c *Ad annuntiandum.* Lxx. Ad euangelizandum pauperib. ✻ Euseb. Nos appellamur pauperes. quos secundū Deū mendicos Saluatoris alit sermo, doctrina intelligibili, viuifico animorū pastu, vt postea nos sēpiterna vita donet D

d *Captiuis indulgentiam, &c.* ✻ Euseb. Non solū reddidisse visum cæcis dominū videmus iuxta hanc prophetiā, sed cæcas hominū mentes illustrasse Dei cognitione, cum cæcis hominū animis celeste lumē intulit, & reuīctis,
1 & capitis ab inuisibilibus,
2 & dæmoniacis potestatib.
3 & peccatorum vinculis obligatis, libertatem, & remissionē peccatorū prędicauit
4 si prædicationi crederent.
e *Apertionem.* scilicet resolutionem: sic enim
5 Symmachus apertius transtulit.
6 f *Annum placabilem domino.*
7 ✻ Procop. Incarnationis
8 domini tēpus innuit, quo
9 cum in terris versaretur, lucem diei venientibus ad se
9 prebebat. Huic n. tanquam
10 soli iustitiæ, talis est annus debitus, & cōmodus: vel fu-
11 turū sęculū significat, quo
12 tēpore non sol, non luna tibi futura est, inquit, sed do-
13 minus lux ipsa sempiterna. Quo fit, vt annus domini, tā
14 quā ab ipso lucē habeat, & acceptabilis nominetur. Est
15 enim Deo gratus, & acce-
16 ptus, quo laborū suorum
17 mercedē quique accepturi
18 sunt. Alij annū acceptū, ad
19 crucis tēpus referri volue-
20 runt. Tū enim nos esse Deo
21 factos acceptabiles, tum pa-
22 tri per ipsum oblatos.
23 g *Diem vltionis*, dānationis,
24 quæ per Romanos, secūdū
25 illud: *Veniet dies in. & circunc. te ini. &c.* Et, *Cum videritis ab exercitu circundari Ierusalem, &c.*

h *Coronā.* Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

i *Pro cinere.* Pro luctu, & dolore fructuū suorū cū s. viderint gētes ad fidē cōfluētes: habebūt oleū gaudij pro luctu, palliū laudis pro spiritu mœroris. ☞ *Venito-*

CAP. LXI.

a ¶ Quia maior, vna: Requiescet super eum spiritus domini.

† Spiritus domini super me, eò quòd vnxerit me. † Ad annunciandum mansuetis misit me:

a ¶ Gaudium vitę æternæ. b ¶ Humilibus spiritu. vnde: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.

a ¶ Remissione peccatorum. b ¶ Compunctione ¶ Cor contritum. & humiliatum Deus non despicies. c ¶ Dicens pœnitentiam agite.

vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis † indulgentiam, & clausis † apertionem. Vt prædicarem annum † placabilem domino, & diem vltionis Deo nostro. Vt consolarer omnes lugentes, vt † ponerē consolationem lugentibus Sion, & darem eis, coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris. Et vocabuntur † in ea fortes iustitiæ, plantatio domini † ad glorificandum. Et ædificabunt deserta † à sæculo, & ruinas antiquas erigent,

a ¶ sub diabolo, & erroribus variis. b ¶ In carcere infidelitatis & ignorantiæ.

a ¶ Totum tempus, quo in carne conuersatus est, vnde, Paulus de primo aduentu: Ecce enim tempus accep. ¶ Tempus gratiæ, vnde, Ecce tempus accept. b ¶ Fidem, & salutem hominum.

a ¶ Pater enim est Christi Deus secundum humanitatem.

a ¶ Peccata sua, & aliorum, vnde: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

a ¶ Apostolis: vnde: Tristitia est magna, & continuus dolor pro fratribus meis, & optabam anathema esse pro fratribus meis. b ¶ Remunerationem æternam.

a ¶ Habitu luctuoso. b ¶ Vestimentum iucunditatis pro lugubri.

a ¶ Tunc. b ¶ Illo tempore.

a ¶ Ecclesia. b ¶ Apostoli, & alij. c ¶ Ad iustitiam faciendam. d ¶ Sed. ¶ Plantari in domo domini ab ipso. ¶ Deum.

a ¶ Apostoli plantati verbo exemplo. b ¶ A Deo corda gentium, & Iudæorum.

a ¶ Iudæorum infidelitatem.

C

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLI.

✻ Spiritus domini. *Hic consequenter ponitur magnitudo salutis ex parte causæ efficientis quæ Christus est in autore verò salutis requitur clementia, & potentia primum ponitur cap. præsenti, secundum in sequenti:* Propter Sion, &c. *Prima in duas, quia primò ostenditur in Christo pietatis dulcedo, secundò ex hoc oriens ecclesiæ gratitudo, ibi:* Gaudens. *Prima in duas, quia primò ostēditur in Christo dulcedo pietatis ex multiplici afflictorum consolatione, secundò ex fidelium multiplicatione, ibi:* Et vocabuntur. *Circa primum sciendum, quod aliqui expositores cathol. volūt hoc exponere ad literam in pers. Isaiæ dicentis:* Spiritus domini, &c. *s. spiritu prophetiæ:* Ad annunciandum, &c. *scilicet liberationē populi à captiuitate Babylonica, & ad hoc adaptant consequēter literam prout possunt. Sed hoc non potest stare, vt videtur, ex eò quod Saluator Luc. 4. expresse dicit hanc prophetiam in eo fuisse completam. Igitur in persona Christi hominis dicitur hic.* (Diuisio.)

1 Spirit. dn̄i. *quia secundum humanitatem minor est patre.*

2 Eò q̄ vnxerit me: *dominus plenitudine gratię. Ioā. 1. b.* Vidimus eū quasi vnigenitū à patre, plenū gratiæ, & veritatis.

3 Ad annunciandum mansuetis. *idest, Apostolis, & alys doctrinam Christi in mansuetudine suscipientibus.*

4 Misit me. *quantū ad efficaciam, licet missus fuerit ad salutem omnium, quantum ad sufficientiam.*

5 Vt mederer contritis, *quia verè pœnitentibus datur gratia sanans vulnera peccatorum.*

6 Prædicarem captiuis. *i. captiuitate peccati detentis.*

7 Indulgentiam. *per diuinam misericordiam.*

8 Et clausis. *idest patribus in limbo detentis.*

9 Apertionem. *Illos enim inde eduxit Christus in sua resurrectione.*

10 Vt prædicarē annū. *Iste est annus dominicę passionis, in quo Deus placatus est humano generi, soluta emēda pro populi peccato*

11 Et diem vltionis. *Hic est dies iudicij extremi denunciatus à Christo, Mat. h. 25.*

12 Vt consolarer oēs lugentes. *i. lugētes statum præsentis miserię. & dilationē cælestis patriæ. Hoc fecit Christus, Mat. 5. a. dicen.* Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

13 Lugentibus in Sion. *idest ecclesia militante per Sion designata, extra quam luctus non est meritorius.*

14 Et darem eis coronam. *scilicet gloriæ.*

15 Pro cinere. *i. abiectione, Mat. 5. a.* Beati paup. spirit. &c.

16 Oleum gaudij. *idest consolationem mentis.*

17 Pro luctu. *interiori.*

18 Pallium laudis. *idest gaudium exterius.*

19 Pro spiritu mœroris. *i. pro luctu exteriori.*

20 Et vocabuntur. *Hic consequenter ostenditur pietas Saluatoris ex fideliū multiplicatione: Vbi primò ponitur Apostolorū aliorumq; Christi discipulorum prædicatio, & vocatio, per quos fecit Christus hanc multiplicationem, & per hoc intelligitur conditio ministrorum ecclesiæ eis succedentium: cum dicitur:* Et vocabuntur in ea. *idest in ecclesia militante.*

21 Fortes iustitię. *i. Apostoli, & alij discipuli eorūq; successores qui ad maiorem tenentur iustitiam, quam populus communis.*

22 Plantatio domini, *quia Apostoli, & discipuli fuerunt primæ plantæ in horto militantis ecclesię.*

23 Ad glorificandum. *idest gloriam Christi prædicandum, ide subditur.*

24 Et ædificabunt. *idest gentiles reducent ad ædificium ecclesiæ militantis, qui fuerunt quasi à Deo derelicti ab antiquo, eò quod non habuerunt legem, nec prophetas.*

25 Et ruinas antiquas erigent. *idest gentiles erigēt ad statum*

10 Vt ✻ fidei

a Vinitores. Mali cultores vineæ, Scribæ, & Phar. de qb. dicitur: *Malos, malè pdet & vineam suā locabit alijs agricolis.*
b *Vos autē*. Hoc ad pdicatores de gētib. q filij peregrinorū, vel ad Apostolos, de quib dicitur: *Reliquiæ saluæ fient* vt q maioris dignitatis, dicantur Sacerdoti domini, vt istud de filijs Dauid, q erāt sacerdot. in domo domini.
B
c *Partē eorū*. domini. Vnde Psal. *Dominus pars hæredit. meæ, &c.* Quod nemo veraciter dicit, qui aliam partē quærit
* August. Habent sancti ante resurrectionē singulas stolas, quia in sola aīa beati sūt, postea receptis corporib. accepturi sunt binas, qui anima, & corpore immortales beati erunt, vnde: Isaias. *In terra sua duplicia possidebunt.*

a ¶ Per eos, qui ex eo populo crediderunt. b ¶ Diuersas ecclesias diuersarum gentium, vel quinque ... c ¶ ... d ¶ Per diuersos errores ...
& instaurabunt ciuitates desertas. † dissipatas in genera- 1
¶ Gent... a ¶ Recti fide. & opere. b ¶ A Deo. c ¶ Gentes de quibus. multi prædicatores. ¶ Repulsis prauis pastoribus. ¶ Pabulo verbi Dei.
tionem, & generationem. Et stabunt alieni, & pascent pe- 2
a ¶ Simplices, mansuetos, vnde; Pasce oues meas, pasce agnos meos. ¶ Idem. b Cultores ecclesiæ. c ¶ Vineam custodientes, & exultantes. Vinea domini Sab... do. ... 3
cora vestra, & filij peregrinorū agricolę, & vinitores vestri 4
a ¶ Qual. Filij pere ag. &c. Vos autem Apostoli. b ¶ Magistri eorum. ¶ Quia.
erūt. Vos autem Sacerdotes domini vocabimini, ministri 5
a ¶ Martyres omnia superantes. b ¶ O Apostoli delectati; refecti victoria martyrum
Dei nostri dicetur vobis. † Fortitudinem gentium come- 6
a ¶ Exaltabimini. ¶ Quia. b ¶ O Apostoli
detis, & in gloria eorum † superbietis. Pro cōfusione vestra 7
a ¶ De infidelitate iudæor. & apostasia, vel idololatria gent. b ¶ Iudæi, & gentes conuersi ad fidem. 8
† duplici, & rubore laudabunt partem eorum. Propter hoc 9
a ¶ Viuentium, quæ sursum, non deorsum, vnde ad Loth dicitur: In monte saluum te fac. 10
b ¶ Animæ & corporis præmia. 11
in terra sua duplicia possidebunt: lętitia sempiterna erit 12
eis. Quia ego dominus diligens iudicium, & odio habens 13
a ¶ Fidelium 14
rapinam in holocaustum. Et dabo opus eorum in verita- 15
a ¶ Cœlum, & terra trans. ver. autem m. non t. 16
te, & fœdus perpetuum feriam eis. Et scietur in gentibus 17
a ¶ Idem b ¶ Filii in fide.
semen eorum, et germen eorum in medio populorum.
a ¶ Apostolos, & eorum imitatores b ¶ Statim ¶ In fide, virtutibus, miraculis.
Omnes, qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt se- 18
a ¶ In persona ecclesiæ. b ¶ Non quia sim de genere Abrahæ, & aliorum patrum.
mē cui benedixit dominus. Gaudens gaudebo in domino: 19
a ¶ Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum. b ¶ Dominus.
& exultabit anima mea in Deo meo. Quia induit me ve- 20
a ¶ Sacerdotes tui induantur iustitiam. b ¶ Decorauit me Christus subaudi.
stimētis salutis, & indumēto iustitię circūdedit me. † Quasi 21
22

Gēt. baptizāt eos, &c. D
* Procop. Semen, nō corporeū, quo gloriātur Iudei, sed ad ecclesiā relatū q est omnib. cognitū Seminis. n. appellatione, vel doctrinā, vel discipulos licet intelligere, q semē à Deo benedictum existunt. Cuiusmodi sunt sācti monachorū cœtus, de quibus Paul. *Qui Christi sunt, carnē crucifixerūt cū affectib. & cōcupiscentijs.*
† Et quod desertum est à generatione.
† Exaltabimini.
Galat. 5.
h *Gaudēs*. Gaudebo in dominó, non in mūdo, vnde: *Gaudete in domino semper.* E
* Rupert. Aduētus iste, vel psentia Saluatoris, vnde pphe ticus hic sermo est osculum illud est, quod spōsa desiderās dicebat in cāti. *Osculetur me osculo oris sui.* Ecclesia quippe spōsa fidelis, nata in patriarch. sub arata in Moyse, & Prophetis, illud desiderabat voto cordis festinantissimi, vt veniret ipse dilectus, & assumendo carnē, oscularetur eam osculo oris sui. Hoc facto hilariter nunc delectata dicens: *Gaudēs gaudeb. &c.*
Phil. 4. a.
Lib. 2 in Isa. cap. 26.
† Sicut sponsum magnificabit gloriā, & sicut sponsa, quæ adornat ornat. suum
Cant. 1.

d *Quia ego dominus*. q. d. hoc faciet dñs, q magis diligit iustitiā pauperū, & iudiciū verū, quam munera diuitū quę sæpe de rapina sunt, nec magis q̄ scorti præciū, vel Cain sacrificium, vel si quis immolet filium domino placent.
e *In veritate*. Vt in veritate comedant agnum, vt faciant circuncisionum cordium, & q̄ data sunt in figura, omnia in veritate faciant.
f *Fœdus perpetuum*. Euangelium æternum, non vt vetus testamentum, cui succedit Euangelium.
g *Semen eorum*. Fideles, quib. Apostoli semen verbi cōmiserunt, q à domino acceperunt, vnde: *Ite docentes omnes*
C
i *Vestimēt. sal.* virtutib. ipsi Xpo, vnde: *Xpm induistis, &c.* Christus enim est indumentum sanctis, & ipsi ei.
k *Quasi sponsum*. Xps, ecclesiæ sponsus, sed tñ perfectos in ecclesi. eodē nomine dignat. De qb. *Sapientiā loquimur inter perfectos*. Imperfecti spōsa, de qb. dicitur: *Tanquā paruulis in Christo lac vobis potū dedi, non escā.* Ipse ergo sponsus Christus sponsos facit, & sponsas, tamen vna in capit. & in membris est Ecclesia. *Et quasi*
Gal 3. d.
1. Cor, 2 d.
Ibid. 3. a.

NICOLAVS DE LYRA.

fidei, quia ab antiquo fuerunt ruinosi in peccato idololatriæ & alijs multiplicibus peccatis.
1 Et instaurabunt ciuitates desertas & dissipatas. *per idolatriam, quæ per eos fuerunt instauratæ ad latriam.*
2 Et stabunt alieni. *idest Gentes ad fidem conuersi.*
3 Et pascent pecora. *ista deseruiunt ad victum & vestitū. Et per hoc designatur, quod prędicatores Euāgelij possent accipere sumptus ab illis quibus prędicarēt, vt dicit Christus Luc. 10. Et Paulus Apost. 1. Cor. 9. b. Dominus ordinauit his qui Euangeliū annunciāt de Euangelio viuere. Per hoc etiam intelligitur, quòd ministri ecclesiæ habituri essent de iure decimas animalium & terrænascentium, sicut videmus impletum. Et quantum ad illam partem decimam laici dicuntur pascere eorum pecora. idest pro eis:*
4 Et filij peregrinorum. *& sic alieni & peregrini dicūtur hic laici qui non debent ad diuinum ministerium accedere.*
5 Vos autem Sacerdotes. *vos apostoli & alij discipuli & successores vestri dato etiam quod sint ex Gentilitate vocati. A tempore enim apostolorum multi de Gentibus vocati ad fidem fuerunt ab eis instituti Episcopi & Sacerdotes. vt patet de S. Clemēte, Dionisio, Tito, Timotheo, & multis alijs.*
6 Fortitudinem Gentium. *quia ministri ecclesiæ de bonis laicorum sustentantur.*
7 Et gloria eorum. *i. à gloriosis & potentibus laicorum eritis honorati, sicut videmus quod principes prælatos ecclesiæ honorant sicut patres.*
8 Pro confusione. *Istud refertur ad tempus primitiuę ecclesię, in quo qui populo prælatus pręficiebatur, primus ad tormenta ducebatur, & duplex malitia eis imponebatur scilicet sui & populi, quia eis imponebatur quòd essent in se sacrilegi, & quod ab eis alij essent decepti: & sic grauius puniebantur.*
9 Laudabunt par. eorū. *i. vestram, s. mercedem. Et est hic metaplasmus, vt exponunt aliqui. Sed quia iste modus loquēdi videtur extraneus à cōi modo loquendi scripturę sacrę, maximè quia metaplasmus secundum Doctores grāmaticæ est trāsformatio syllabæ in syllabam, vel literę, in literā, vel accidentiū eius causa metri, vel alia causa rationabili: sed quòd fit mutatio dictionis in dictionem, vt dicitur hic, non inueni, ideo potest aliter dici:* Laudabunt partem eorum. *i. suam, quia opprobria & tormenta apostolis & alys ecclesiæ prelatis illata cedebant ad bonum populi.*
F
10 Propter hoc in terra *idest cælesti patria.*
11 Duplicia possidebunt. *idest duplicem gloriam animæ, scilicet & corporis, ideo subditur.*
12 Letitia sempiterna. *Potest ēt hęc duplicitas intelligi in pręsenti, secundum quod dicitur 1. Tim. 5. c.* Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: *quia à populo debetur eis victus & honor. Ex hac aūt litera patet quod dictū est suprà, s. quod præsens ca. intelligi non pōt de prosperitate redeuntium de Babylone: quia prosperitas eorū non fuit dupla respectu temporis captiuitatem præcedentis sub regibus Israel & Iuda, imò multo minor quia quasi continuè fuerūt in afflitione & seruitute, vt dictū est suprà frequenter: nec eorum lætitia fuit sempiterna, sed satis breuis.*
13 Quia ego dominus diligens iudicium. *& ideò sanctis patribus volo reddere duplex præmium.*
14 Et odio habens rapinam in holocaustū. *Non enim vult dominus quod sibi fiat oblatio de alieno.*
15 Et dabo opus eorum. *i. apostolorum & eis succedentium.*
16 In veritate. *i. in prędicatione veritatis catholicę.*
17 Et scietur in Gentibus. *i. successores eorum.*
18 Omnes qui viderint. *Distinctos ab alijs in operibus miraculosis & virtuosis, in quibus apostoli & alij successores communē populum excellebant, & adhuc excellent in multis.*
19 Gaudens. *Hic consequenter ponitur ecclesię gratitudo, cum dicitur.* Gaudebo Gaudens, &c. *Et duplicatur verbū gaudij, quia ex gaudio & gratitudine interiori fit redundantia in signo & opere exteriori.*
20 Quia induit me vestimentis. *i. notitia diuinę gratię & virtutis, quę sunt ecclesię vestimenta & ornamenta.*
21 Et indumento iustitiæ. *i. opere iusto ad proximum.*
22 Quasi sponsum, &c. *Hoc dicitur propter prelatos, qui sunt*

a *Et quasi sponsã*. Al A terius cõparationis ponit exẽpla, quorũ prius ad sponsũ, sequẽs refertur ad sponsam. - enim.

Psal.116.a. b *Et laudem*. suam. vnde: *Laudate dominum omnes gentes*. Et alibi.

a ¶ In perfect's. b ¶ In maioribus. c ¶ In minoribus.

a sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam 1

a ¶ Sanctimonia, sine qua nemo videbit Deum. ¶ Variis virtutibus. b ¶ Cælestibus pluuiis irrigata.

monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, & 2 3

a ¶ Qui fontium, & fluuiorum aquas desiderat.

sicut hortus semen suum germinat, sic domin⁹ Deus ger- 4 5

a ¶ Electorum suorum. ¶ Christum, qui omnes iustificat. b ¶ Non Iudæis tantum in quo percutitur supercilium Iudæorum.

b minabit iustitiam, & laudem coram vniuersis Gentibus. 6 7

alibi: *Domine dominus noster, &c.* Q. d. Sicut terra, & hortus irriguus germinãt, sic ecclesia Spiritusancto fecũdata, reddet dño fructũ laudis, & bonæ operationis. D Psal.

NICOLAVS DE LYRA.

sponsi ecclesiarum sibi commissarum, & in hoc sunt Christi vicarij.

1 Et quasi spons. *Hoc refertur ad populũ prælatis subditum.*

2 Sicut enim terra profert germen suũ. *ex influentia solis.*

3 Sicut dominus Deus. *qui est sol iustitiæ.*

4 Germinabit. *idest germinare faciet.*

5 Iustitiam. *idest, corde & opere.*

6 Et laudem. *in ore.*

7 Coram vniuersis gentibus *per prædicationem Apostolorũ, & aliorum Christi discipulorum, & eis succedentium.*

ADDITIO.

In cap. 61. vbi dicitur in postil. Et in gloria eorũ supbietis. *Vbi in translat. nostra dicitur:* Et in gloria eor. superbietis. *in Hebræo habetur:* Et in gloria eorum exaltabimini: *quod magis concordat sententiæ, quia superbia sonat in malum, non autẽ exaltatio, seu honor.*

B

CAP. LXII.

a *Ropter Sion*. Ppheta in psona, sui impendio exhilaratus ex his oĩb. q̃ mũdo cõfert filius incarnatus. Et hoc est, ppt. Siõ nõ tacebo. quãuis loq prohibeat quãuis mortem minetur. * Procop. Perpetuo se clamitaturũ, ait, præcibusq; efflagitaturum, vt eorũ quæ dicta sunt euẽtũ, intueatur: qui tũ demũ futurus est, cum iustitiam, & salutare Ierusalem mortalibus omnibus illucere contigerit. Non quiescam igitur, inquit, donec ea impleuerit dominus, quæ ipse pollicitus est.

† iustitia. † salus. † declarauit.

b *Lampas accendatur*. Lãpas græcè, flãma, latinè, vnde: *Ignẽ veni mittere in terrã, & quid volo nisi vt ardeat?* Hoc succensi Apostoli loquebantur varijs linguis.

c *Nomẽ nouũ*. Mos est Hebræis ex nouis rebus noua noĩa impo-

CAP. LXII.

a ¶ Ergo. b ¶ Reges, & principes. c ¶ Imo annunciabo aduentum domini. ¶ Sacerdotes.

a Ropter Sion non tacebo, & propter Ierusa- 1

a ¶ A precibus, donec veniat Dei filius, vnde alibi. vtinam dirumperes cælos, & venires. b ¶ Ex vtero virginis

lem nõ quiescam, donec egrediatur, vt splen 2

a ¶ Christus splendor patris, & sol iustitiæ. b ¶ A quo omnis iustitia. ¶ Iesus. c Ecclesiæ. d ¶ Qui dicit: Ego sum lux mundi. e ¶ In cordibus fidelium. ¶ Tunc. 3

b dor † iustus eius, & † saluator eius vt lampas accendatur: & 4

a ¶ Fide, mente. ¶ Vnde. Beati qui non vid. &c. b ¶ Christum c ¶ O primitiua ecclesia ¶ Fideles 5

videbunt Gentes † iustum tuum, & cuncti reges † incly- 6 7

¶ Tunc. a ¶ O ecclesia. b ¶ Christian. & quæ prius non Ierusalem, modo, ecclesia.

c tum tuum. Et vocabitur tibi nomen nouum, quod os do- 8 9

a ¶ Potentia, vel in Christo, qui m nus patr.

d mini† nominauit. Et eris corona gloriæ in manu domini, 10 11

imponere. vt enim aiũt, Abrahã prius dictus est Rã quod indecõiĩciũt. Aeliu filius Barachel Buzites de cognatione Rã. deinde dict' est Abrã, idest pater excelsus tãdẽ Abraham. Sim liter prius Simon postea Petrus. E

* Euseb. Nomen nouũ, qerat apud veteres incognitũ, quodnam esse põt aliud quam à Seruatore nostro Iesu Christo, ductum Christianorum cognomen, toto terrarum orbe benedictum.

* Chrysost. Olim varia, ac differẽtia singuli nomina acceperant, pro ratione rerum, ac virtutum, quibus postea excellere debebant, nunc omnes vno appellamur nomine Christiano omnium maximo, ac præstantissimo, cum quo, & filij Dei, & amici, & corpus Christi dicimur.

d *Corona gloriæ*. De omnibus partibus mundi, quasi corona venientibus fidelibus. *Non* F

C

NICOLAVS DE LYRA. CAP. LXII.

* Propter Sion. *Aliqui expositores catholici exponũt hoc caput, sicut, & præcedens de prosperitate redeuntium de Babylon. dicentes, quod per illud, quod dicitur hic, donec egrediatur, vt splendor iustus eius, &c. intelligitur Cyrus, qui fecit iustitiam eos remittendo, & de captiuitate saluãdo: & sic consequenter literã adaptant ad suum propositum: sed valde extortè in multis, quorum pauca accipiam. Quod. n. subditur hic:* Et eris corona gloriæ, &c. *exponunt de dignitate sacerdotali, & regia. Quod non potest conuenienter dici, quia dignitas sacerdotalis, & regia consistebat in hoc, quod instituebantur reges, & sacerdotes p sacram vnctionem, quæ secundũ Iudæos cessauit à destructione primi templi, ita quòd toto tempore templi secundi p redeuntes de Babylone ædificati, non fuerunt aliqui reges, vel sacerdotes sic instituti. Itẽ toto illo tempore caruerunt regibus vsque ad Aristobolum filium Hyrcani, qui primus sibi diadema imposuit, post quadringentos vnũ & octoginta annos, & tres menses, ex quo populus de captiuitate Babylonica liberatus ad propria remeauit, vt dicit Iosephus 13. libro antiquitatum, cap. 21. Item quod dicitur infra: Si dedero triticum tuum vltra cibum inimicis tuis, &c. exponunt de pacifica collectione terræ nascentium à Iudæis post dictum reditum. Quod nõ est verũ quia frequẽter illo tempore fuerunt molesti à Samaritanis, & alijs gentibus se circumstantibus, nõ solũ in bonis exterioribus, sed etiam in personis. vt patet in lib. Esdræ, Neemiæ Machabæorũ & Iosephi. Regibus etiam Persarum reddebant tributũ de bonis suis & postea Græcis, & Romanis. Propter quod etiam Ra. Sal. & alij Hebræi exponunt istud cap. & præcedens de prosperitate quam expectant eis futuram tempore Messiæ. Propter quod nos qui secundũ veritatem confitemur Christum venisse habemus ipsum exponere de prospe-*

Regum, sacerdotumque institutio vetetesta. quando imperfici cœpit. Iosephus.

de prosperitate ecclesię. Igitur sicut capitulo præcedenti ostensa est clementia Saluatoris in consolationibus, & beneficijs ecclesiæ exhibitis, ita in hoc capitulo, & consimilibus ostenditur eius potentia. & diuiditur in duas partes, quia primò describitur eius potestas, secundò potestatis veritas, ibi: Iurauit dominus. *Circa primum dicit propheta.* D

1 Propter Sion non tacebo, & propter Ierusalem, non quiescam. *idest propter gloriam ecclesię, quam video in futuro. Non cessabo à diuinis laudibus, & precibus.*

2 Donec egrediatur *de sinu patris in mundum.*

3 Vt splendor iustus eius. *i. Christus, qui ratione diuinitatis est splendor patris, & figura substantię eius, ad Hebr. primo a.*

4 Et Saluator eius. *per suã omnipotentiã, propter quã subditur in autoritate allegata ad Hebr. a.* Portansq; omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, &c.

5 Vt lãpas accendatur. *ardore charitatis ad alios accendendũ, sicut de lampade accensa accenduntur alię propter quod dicitur Lucæ duodecimo, f.* Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi, vt accendatur.

6 Et videbunt gentes iustum tuum. *per fidem in prędicatione Apostolorum.*

7 Et cuncti reges inclytum tuum. *Quorum multi receperunt fidem Christi, & omnes recipient ante finem mundi.*

8 Et vocabitur tibi nomen nouum. *scilicet ecclesia Christiana, quæ prius vocabatur Iudęorum Synagoga.*

9 Quod os domini nominauit. *Mat. 16. c. Super hanc petrã idest super me Christum, ædificabo ecclesiam meam.*

10 Et eris corona gloriæ. *i. coronata gloriosè, sicut de notabiliter liberali non solum dicitur, quòd sit liberalis in concreto, sed etiam liberalis in abstracto.*

11 In manu domini. *i. in eius protectione.*

* Et dia-

✱ Cyrillus. Vnamquamque animam & vniuersam ecclesiam, sanctorũ coronæ comparat ex multis floribus contextæ, vel regio diademati lapidib. preciosis radianti.

a *Non vocaberis vltrà derelicta.* Ecclesiã de vtroq; populo alloquitur quasi non hoc vocabulorum fine contenta eris.

✱ Rupertus. Hæc tuæ vetustatis erãt noĩa, & à patre tuo Adam tibi hæreditaria, desolata, derelicta. Non sic vocaberis vltra.

b *Et gaudebit. Propter hoc relinquet homo patrem & matrẽ. Sacramentum hoc magnum est in Christo & in ecclesia.*

✱ Procopius. Descẽdit.n. de cęlis verbũ vnigena, vt ecclesiam fœcundaret, quam ipse sibi virginem castam asciuit, non habentem maculam aut rugam.

c *Super muros tuos.* Apostolos predicatores, qui ecclesiam muniunt, quorum custodes angeli sunt. vnde: *Omnes administratorų spiritus sunt propter eos missi qui hæreditatem capiunt salutis.* Vel muri ecclesiarum, apostolorum discipuli, quorum custodes ipsi apostoli.

Donec

a ¶ Honoris, quod martyres sua varietate distinxerunt. b ¶ Vt filium suum eorum coronet victorijs.

a & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis vltrà

a ¶ A Deo. b ¶ Habitatio. c ¶ Quia Christus in medio tui erit.

derelicta: & terra tua non vocabitur amplius desolata. Sed

a ¶ Dicetur Hæc est quæ voluntatem Dei facit. b ¶ Deo.

vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua† inhabitabitur.

a ¶ Non meritis tuis, sicut olim displicuit: omnes enim tam Iudæi quam Gentiles peccabant. ¶ Deo.

Quia cõplacuit domino in te, & terra tua inhabitabitur.

a ¶ Caste & sanctè sicut Maria cum Ioseph Chrysantus & Daria.

Habitabit enim iuuenis cum virgine, & habitabunt in te

¶ Spirituales. a ¶ Christus de quo. Et ipse tanquam sponsus procedens de thal. suo. b ¶ Ecclesiam de qua Qui habet sponsam sponsus est.

b filij tui. Et † gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit

a ¶ O Ecclesia. b ¶ Omnipotens. c ¶ Deus pater ad Ierusalem. d ¶ O Ecclesia, quæ visio pacis.

c super te Deus tuus. Super muros tuos Ierusalem constitui

a ¶ In prosperitate, b ¶ Aduersitate. c ¶ Vnde: Non possumus non loqui quæ vidimus & audiuimus. ¶ A precibus & à prædicatione.

custodes: tota die & tota nocte, perpetuò non tacebunt.

a ¶ Dicit propheta ad custodes murorum. b ¶ Ergo ò custodes murorum, qui scitis voluntatem domini. ¶ A precibus & à votis. c ¶ Instate oportune, importune, sicut vidua durum iudicem fatigando oratione vicit.

Qui reminiscimini domini, ne taceatis: & ne detis silen-

a ¶ Domino. ¶ Firmando. b ¶ Ecclesiam. c ¶ Eius.

d tium ei, donec stabiliat, & donec ponat Ierusalem laudem

a ¶ Immobiliter statuit. b ¶ Pater.

e in terra. Iurauit dominus in dextera sua & in brachio for-

f titudinis suæ. Si dedero triticum tuum vltrà cibum inimicis tuis,

g ¶ A fide.

micis tuis, & si biberint filij alieni vinum tuum in quo la-

a ¶ Aposiopesis. ¶ Gemitibus, votis, precibus, exercendo corpus totis viribus. b ¶ Episcopi, presbyteri, diaconi, ministri ecclesiæ. ¶ Aduna it consecrando præparant. c ¶ Triticum, virtutes, vel corpus Christi in altari. Satiabor cum apparuerit gloria tua.

borasti. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau-

f *Donec ponat Ierusalem.* Quod est, vel ipsa longè lateq; diffusa, vbiq; laudet, vel vbiq; laudet sẽper creatorẽ suum.

e *Iurauit.* per filiũ. s. qui Dei virtus est & Dei sapientia. † inhabitata 1. Cor. 1. d.

f *In dextera.* in filio vnde: *Oĩa in sapientia fecisti, qui & brachiũ,* & fortitudo patris. vnde: *Omnia per ipsũ facta sunt.* Psal. 103. e. Io. 1. a.

g *Si dedero triticum tuum.* Triticũ Iudęorum & vinũ, sæpe dedi inimicis eorũ. sicut in lib. Iudicũ legitur: quod in tp̃e messis Medianitæ irruebant & eorũ fruges colligebant. Iudic. 6. a. Et qñ captiui ducti sunt, Samaritani q eorũ messes comederẽt, substituti sũt. 4. Reg. 18. Sed in hoc loco intelligit cibũ ecclesię virtutes, & bona opera, corpus Christi & sanguinem.

Idest laudes, opera, quæ cum idolis impenderis, dæmones comedebant. Sed post aduentũ filij dominus delectatus est in eis Triticum ergo & vinum, cibus. s. Iudęorum, corpus Christi & sanguinem significabant. vnde: *Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.* Io. 6. f. Hoc hodie non sumitur ab hæreticis, Paganis, Iudæis inimicis ecclesiæ.

Per

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et diadema regni in manu Dei tui. *Ista secunda coronatio pertinet ad honorem ecclesiæ triumphantis, prima ad honorem ecclesiæ militantis.*

2 Non vocaberis. *à sponso tuo, qui dicit Matt. vlt. d* Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi.

3 Et terra tua non vocabitur amplius desolata. *idest diuinis consolationibus destituta: quæ semper aderunt ecclesię, etiam in pressuris.*

4 Sed vocaberis. *per bona opera mihi accepta.*

5 Et terra tua inhabitabitur. *à fidelibus: Et sequitur iterum post hoc.*

6 Et terra tua inhabitabitur. *per hanc secundam intelligitur terra viuentium, ad quam fideles de præsenti vita transferuntur.*

7 Habitabit enim iuuenis cum virgine. *sanctè & castè, vt Ioseph & Ioannes cum Maria, Valerianus cum Cecilia, & Chrysantus cum Daria, & plures alij hanc perfectionem imitantes, vt habetur in collationibus patrum & in alijs pluribus locis.*

8 Et habitabunt in te filij tui. *per baptismum regenerati.*

9 Et gaudebit sponsus super sponsam. *idest Christus super ecclesiam.*

10 Gaudebit super te Deus tuus. *idest tota Trinitas.*

11 Super muros tuos Ierusalem. *idest constituendos à Deo prædixi, vt sit verbum Isaię. Dicit autem hic glossa Hebraica, quòd per muros intelliguntur hic patres sancti Abraham, Isaac, Iacob & cæteri quorum merita sunt posteris quasi defensionis muri. Et per custodes angeli sancti, eorum merita coram Deo recolentes. Et nos multò fortius secundum veritatem possumus dicere, quòd isti muri sint Apostoli secundum quod dicitur Apocal. 12. d.* Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis nomina duodecim Apostolorum & agni scripta. *Et per custodes intelliguntur angeli ad custodiam fidelium deputati eorum merita coram Deo præsentantes. Et quia pro bono statu ecclesię non solum angeli sunt solliciti, sed etiam homines deuoti. ideò eos exhortando subdit.*

12 Qui reminiscimini domini ne taceatis. *cessando à precibus & laudibus diuinis.*

Donec

13 Donec stabilitat. *contra omnem aduersitatem.*

14 Et donec ponat Ierusalem. *idest ecclesiam.*

15 Laudem in terra. *quod implebitur circa finem mundi quando omnes conuertentur ad fidem Christi.*

16 Iurauit dominus. *Hic consequenter describitur Saluatoris veritas, quia non sufficeret potestas ad saluandum, nisi simul adesset veritas in adimplendo promissum. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur huius veritatis ostensio. secundò ex hoc inducitur quędam salubris monitio, ibi:* Transite. *Primum ostenditur per certitudinem iuramenti, cùm dicitur:* Iurauit dominus in dextera sua. *Idest in filio, qui dicitur eius dextera & brachium, vt suprà 53. a.* Brachium domini cui reuelatum est. Diuisio.

17 Si dedero. *idest non dabo.*

18 Triticum tuum. *Triticum ecclesię est sacramentum Eucharistię in pane triticeo confectum, quod non est infidelibus dandum. Nec per hoc quod additur.*

19 Vltra cibum. *Intelligendum est, quòd antè fuerit eis datũ: quia hęc dictio vltrà, non semper importat talem antecessionem, sicut patet Deuteron. vlt. d. vbi dicitur:* Non surrexit vltrà propheta sicut Moyses, qui posset dominum videre facie ad faciem, sed Deus per angelos, &c. *quia nec similis ante eum fuerat in conditionibus. ibidem expressis.*

20 Et si biberint. *idest non bibent.*

21 Filij alieni. *a fide catholica.*

22 Vinum tuum. *idest Christi sanguinem sub specie vini contentum.*

23 In quo laborasti. *Licet enim summus Sacerdos Iesus Christus hanc consecrationem faciat, tamen Sacerdotes ad hoc laborant ieiunijs & orationibus, & alijs pijs operibus se disponendo, vt verba consecrationis debitè proferant, & sacramentum percipiant.*

24 Quia qui congregabunt illud. *scilicet triticum prędictum.*

25 Comedent & laudabunt dominum. *per congregationẽ. hic intelligitur labor fidelium, disponendo se ad debitè communicandum, sicut dictum est de Sacerdotibus. Nominatur tamen iste labor nomine congregationis: quia istud sacramentum est sacramentũ ecclesiasticę vnitatis. Et etiam circa hoc sacramentum labor fidelium corporalis in pręparatione materię. scilicet panis & vini, in quibus conficitur hoc sacramentum.*

a *Per portas*. Mi-
A nistros ecclesię, qui alios introducunt. Vel virtutes quæ ducunt in cęlum, quasi de virtute in virtutem.
b *Planum facite iter*. auferendo scandala, in baptismo remittēdo peccata.
c *Eligite*. Vel, proijcite secundū LXX. quod est auferte duritiam infidelitatis à cordibus hominum, vel reprobos & duros à contortio fideliū.
d *Dicite filię Siō.* scilicet primitiuę ecclesię, quę ex Iudæis primum. vnde: *Filij matris meæ pugnauerunt contra me*. Vel secundum illud: *Quotquot autem receperunt eum. & cæt.*
e *Et vocabunt eum*. dicentes: Vos estis populus sanctus, vos estis redempti à domino Deo. Sic enim quidam codices habent.

† congregant
† remouere
Psal. 33.b.
† Sup. 40.c.

¶ Vinum. a ¶ Ecclesijs.
dabunt dominū: & qui † comportant illud, bibent in atrijs san
a ¶ Id domo patris mei mansiones multæ sunt. b ¶ O custodes murorum. c ¶ Tanquam vigiles omnia præuidendo, ne ministri vel cadant vel somno torpescant. d ¶ Doctrina & exemplo. e ¶ Rectam.
a ctis meis. Transite, trāsite per portas, pręparate viam populo, pla
¶ Volenti intrare. a ¶ Prædicando. b ¶ Crucis scilicet passionem & resurrectionem annunciando. c ¶ Nationum, non tantum in Iudæa.
b num facite iter, & † eligite lapides: & leuate signum ad populos.
c a ¶ Fidem passionis & resur. b ¶ Per apostolos. c ¶ O custodes vineæ. d Ecclesiæ.
d Ecce dominus auditum fecit in extremis terrę. † Dicite filiæ Siō:
a ¶ Secundo aduentu scilicet in die iudicij cum potestate magna & maiestate. b ¶ Bonorum & malorum c ¶ Potestas iudicandi.
† Ecce saluator tuus venit, ecce merces eius cum eo, & opus illius
a ¶ Apostoli & alij doctores congaudentes eis quos acquisierunt b ¶ Alias populum sanctum redemptum a Deo. Sic habet Hebraica veritas, sicut ait Hieronim. & sensus apertus. ¶ Ecclesia.
c ¶ Sanguine filij. vnde. Venit filius hominis quærere & saluum facere quod perierat. Hæc est enim ouis quam pastor bonus quærere venit, alijs in deserto dimissis.
e coram eo. Et vocabunt eos populus sanctus, redempti à domino. Tu autem vocaberis ciuitas quæsita, & non derelicta.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et qui comportant illud. *scilicet vinum. per comportationem intelligitur hic labor prædictus fidelium.*
2 Bibent in atrijs sanctis meis. *idest in locis diuino cultui con*
B *secratis. Et hoc patet, quod non est hic sermo de pane triticeo & vino communiter accepto, quibus vtuntur homines in locis non sacris, & magis quàm in sacris: quia loca sacra non sunt epulis & conuiuijs communibus apta, nec erant in veteri lege.*
3 Transite. *Hic ex prædictis ponitur monitio siue exhortatio. Ex hoc enim quòd Saluator est potens & fidelis in promissis adimplendis, debent omnes ad ecclesiam transire, cui bona promissa promittuntur & conceduntur: & hoc est quod dicitur:* Transite. *ad ecclesiam militantem.*
4 Transite. *ad triumphantem.*
5 Per portas. *porta militantis est baptismus. Porta triumphantis est extrema vnctio, quæ est sacramentum exeuntium de hoc mundo ad transeuntium ad cęlum.*
6 Præparate viam populo. *Vos prædicatores & sacerdotes sacramenta ministrantes.*
7 Planum facite iter. *amouendo impedimenta quæ sunt peccata. Vnde dicit Rab. Sal. quod hoc dicitur de figmēto malo, per quod intelligit fomitem inclinantem ad peccatum. Et sic patet etiam secundum ipsum, quod non est hic sermo de præparatione materiali.* E
8 Et leuate signum ad populos. *virtutem sanctæ Crucis eis prædicando. Et quia iam factum est quantum ad aliquos credentes in omnibus terræ habitabilis locis à tempore Apostolorum secundum quod diffusius declaraui super illud Psal. 18.* In omnem terram exiuit sonus eorum. *ideo subditur:* Ecce dominus auditum fecit in extremis terræ. *Et subditur.*
9 Dicite filiæ Sion. *idest congregationi fidelium.*
10 Ecce saluator tuus venit. *idest veniet ad iudicium, sicut per incarnationem iam venit in mundum.*
11 Ecce merces eius cum eo. *ad reddendum pęnam vel præmium secundum merita & demerita hominum.*
12 Et vocabunt. *s. angeli sancti, qui erūt executores diuini iudicij.*
13 Eos. *scilicet electos.*
14 Populus sanctus. *eos ad gloriam reducendo.*
15 Tu autem. *scilicet ecclesia.*
16 Vocaberis ciuitas. *scilicet à domino & angelis sanctis.*
17 Et non derelicta. *in manibus dæmonum cum reprobis.*

ADDITIO.

In cap. 72. vbi dicitur in postilla. Et videbunt Gentes iu-
C stum tuum. *Hoc quod dicitur:* Et videbunt Gentes iustum tuum. *pōt intelligi de visione Christi in corpore assumpto, in qua Deus visibiliter cognoscitur. & etiam de visione Eucharistiæ eadem ratione.*

CAP. LXIII.

Angeli admirantur mysteria Christi.

a *Quis est iste.* Quidam angeli non plenè cognoscentes mysterium incarnationis, passionis, resurrectionis, videntes ad coelos ascendere dominum cum multitudine angelorum & sanctorum hominum propria virtute, non auxilio angelorum, admirantur incarnationis, & passionis, & resurrectionis, & ascen-

CAP. LXIII.

¶ Hoc in persona angelorum quasi mysteriū ignorantium, & ideo quærentium. ¶ Quā magnus quam potens, quam admirabilis cum tanto exercitu.

a QVIS EST ISTE

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. LXIII.

1 QVis est iste. *Capitulum istud exponitur de Christo communiter ab Hebræis expositoribus, & Latinis, aliter tamen. Dicit enim Rab. Sal. quòd per Edom cùm dicitur hic:* Quis est iste qui venit de Edom. *intelligitur Romanum Imperium, prout fuit in latitudine sua, quando dominabatur vniuerso orbi, dist. quòd Messias in aduentu suo multos de habitatoribus orbis interficiet, propter hoc describitur hic eius vestimentum sanguine rubricatum, & omnes residuos Iudæis subijciet. & ad hoc aptat literam prout potest. Sed non prosequor hanc expositionem, quoniam fundatur super falsum, cum aduentus Christi transierit in præteritum. Catholici verò communiter exponunt de Christo post passionem suam redeunte ad patrem, sequente in hoc beatos Hieronym. & Dionys. secundum quos illud quod dicitur:* Quis est iste qui uenit de Edom. *est verbum angelorum Christum ascendentem admirantium, & de eius mysterijs plenius doceri & illuminari potentium. aliter tamen: quia secundum Hieron. est verbum angelorum inferiorum quærentium edoceri à superioribus. Secundum Dionys. verò 7. cap. cælestis Hierar. est verbum omnium: quia etiam supremi angeli quæsierunt de prędictis plenius edoceri. Sed istis videtur obuiare dictum Aug. 5. super Gen. ad literam. vbi dicit quod angeli à principio cognouerūt omnia mysteria gratiæ fienda. Cui dicto respondetur ab alijs, quod licet cognouerint dicta mysteria in generali, non tamen quantum ad omnes conditiones particulares, & de istis quęsierunt plenius edoceri. Hanc autē expositionem intendo prosequi per omnia, quia diffusè traditur in glossis & aliorum postillis: ad quas quilibet potest recurrere. nec ipsam intendo in aliquo reprobare, sed tantum per modum inquisitionis scholasticę aliqua circa eā dicere. Primū est, quòd ista expositio in aliquibus videtur extranea, quia secundum ipsam cum dicitur hic:* Quis est iste qui uenit de Edom. *Per Edom intelligendus est locus vnde Christus ascendit, scilicet mons Oliueti uel Ierusalem: quæ est iuxta eum. Quod autem Ierusalem vel Iudæa intelligatur per Edom, videtur extraneū, cum Idumeę semper fuerit Iudeæ inimica, sicut Esau ipsi Iacob. Item quod dicitur infrà. Et aspersus est sanguis eorū super vestimenta mea, sic exponitur ab eis: vt sit verbū Christi de sua passione loquentis. Et aspersus est sanguis eorū, idest sanguis meus qui dicitur eorum, eo quòd est effusus per procurationem Iudæorum. Hoc extraneum videtur, quia non recolo me vidisse alibi in scriptura talem loquendi modum. Item Christo ascendente, mysterium incarnationis iam erat in effectu completum, quantum ad substantiam facti & circunstantias. Talia verò postquam sunt in effectu posita non videntur excedere facultatem cognitionis angelicæ, & maximè, quia angeli etiam inferiores qui mittuntur in ministerium, fuerunt in istis ministri, vt patet de angelis natiuitatem Christi nunciantibus ipsis pastoribus & de angelis apparentibus Mariæ & Ioseph & Magis, & consimilibus, ut patet ex Euangelio in pluribus locis. & ideo dubium videtur, quod ascendente Christo quęrerent plenius edoceri de passione Christi, dicendo:* Quare ergo rubrum est indumentum tuum? &c. *vt dicit expositio ista. Item dato quod non sit ibi aliquod tale dubium seu modus loquendi extraneus, tamen non sumus artati ad tenendum ipsam, vt videtur. Tum quia sacra scriptura expressè non determinat, quod iste debeat esse sensus huius scripturę, sicut determinat de pluribus alijs in hoc libro scriptis, & alijs veteris testamen. locis. Verbi gratia quod dicitur suprà in principio. 61. a.* Spiritus domini super me eò quòd vnxerit me. *Saluator*

Iudæorū opinio de regni Romani depopulatione.

*dicit

ascensionis mysterium, & quomodo sibi & alijs aperiat regnum cœlorum, vnde & angelis dominum comitanti bus dicunt: *Quis est iste*. Et Dauid similiter: *Quis est iste rex gloriæ?* Videtur tamen Aug. dicere super Gene. quod omnes angeli ab ipsa creatione sua, statim cognouerunt in contēplatione sui creatoris quidquid ipse erat facturus.

a Hierony. autem
b apertè declarat quia quidam angeli donec perficeretur mysterium incarnationis ad plenum non cognouerunt.

✠ Athanasi. Verba sunt diaboli ac-
c cedentis ad Iesum tanquam ad hominem, qui non inueniens in eo veteris suæ superseminationis vestigia, & supe-
d ratus in tentatione a domino cum pu
e dore proruperit in hæc verba, Quis est iste qui venit ex Edom, è terra hominum incedens cum tanta potentia & robore? Ideo dominus ait *Venit princeps mundi huius & in me non habet quicquam.*

a *De Edom.* Edom? Ab edulio rufæ lentis, propter quod vendidit primogenita. Vel à calore: interpretatur. n. terrenus, vel sanguineus: & mundū significat. Esau verò quercus vel roboreus. Seir hispidus, i. pilosus. Hic āt non ipsū hominem, sed mundum sm interpretationē significat. Sicut & Bosra. i. munita vel firma, non rem suam hic sed infernum sm suam interpretationem significat, vbi firmiter quasi sub multis custodibus animę tenebant. vnde: *Quis deducet me in ciuitatem munitam?* Vel terrenam Ierusalem, quæ firmissimis muris munita fuit in qua passus est dominus. vnde Homerus: sm Iosephum Ierosolymam inquit, à quo Ierusalē interpretatur munita vel firma. Bosra āt ciuitas neq; in terra promissionis neque in Edom sita, sed in Moab. Venit ergo Christus de mūdo sanguineo, venit de Bosra, tinctis vestibus. i. corporeis mēbris. de ciuitate munita, scilicet Ierusalem, vbi passus. Vel de inferno spoliato

a ¶In cœlum. b ¶Mundo. c ¶Prius sanguine, scilicet in cruce, vel quia etiam tunc apparebant cicatrices eius. d ¶Membris corporeis. e ¶Quis est? f ¶Speciosus forma præ filiis hominum.

qui venit de Edom † tinctis vestibus de Bosra? Iste formo- 1

a ¶Habitu humanitatis. b ¶Vel ambulans super cœlos omnes. ¶Nullo egens auxilio. 2
c ¶Siue in plenitudine diuinitatis suæ. d ¶Alias fortitudinis. e ¶Angelis tacentibus ipse respondet. ¶Cui dictum est iudicium. 3

sus in stola sua, † gradiens in multitudine virtutis suæ. Ego 4

a ¶Reddens vnicuique secundum opera sua b ¶Contra dæmones. c ¶Genus humanum. ¶Homicidas, adulteros, & huiusmodi.

qui loquor iustitiam, & † propugnator sum ad sal- 5

a ¶Rursus quærunt angeli. ¶Si tali es b ¶Sanguine tuo. c ¶Corpus.

uandum. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, 6

a ¶Membra rubra sicut musto nigro sub rubeo ¶Quasi: Tibi non conueniunt illa, sed homicidis & adulteris, & huiusmodi b ¶Interrogantibus respondet Christus tam plene, vt non necesse sit amplius quærere: sic. Ideo scilicet quia. Torcular cal. 7

& vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Tor- 8

a ¶Pressuram crucis sustinui solus ¶Quamuis calcatus tertia die resurrexi. b Omnes Apostolis relicto eo fugerunt. c ¶In adiutorium mihi. ¶Nec Petrus.

cular calcaui solus, & de Gentibus non est † vir me- 9

a ¶Quamuis occisus. b ¶Iudæos dæmones. c ¶Vindicta. ¶Furor subitus, ira longa. vnde: Furor est ira breuis d ¶Auferens dæmonibus mundi principatum, & Iudæis locum & Gentem. Sacerdotium, templum & omnem dignitatem per Rom.

cum. Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos 10

to victor cum fidelibus suis.

D

b *Formosus in stola.* Formosum, calidum. Vnde formosus quasi calidus, quia ex colore rubeus & roseus efficitur vultus, & inde speciosus.

c *Quare ergo.* Tanquam dicant Angeli: Didicimus, quod loqueris iustitiā, & salus † omnium in tuo est arbitrio, sed scire volumus, quare vestimenta tua sint velut musto tincta: & tunica (quæ desuper cōtexta est, & scindi nō potest, & ab vtero virginali tantum cādorem habuerit quantum fullo non potest facere super terram) quare sanguine cruentetur? Magis tibi clementia conuenit quam crudelitas. Quib. respondetur: Ideo, scilicet.

† hominum.

† quisquam.

E

✠ Cyprianus. Qn̄ sanguis vuæ dicitur in illo. *Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ amictum suum*, quid aliud quam vinum calicis domini sanguinis ostenditur? necnon apud Isaiam hoc idem Spiritussanctus de domini passione testatur. *Quare rubicunda sunt vestimenta & indumenta tua, velut a calcatione torcularis pleni & per calcati?* vini vtique mentio est, & ideò ponitur ut domini sanguis vino intelligatur: prędicatur. n. verbis propheticis & præsignificatur quod postea manifestatum est in calice Dominico.

lib. 2. epist. 3.
Gen. 49.

d *Torcular.* Scilicet crucem & omnia tormenta passionis, in quib. quasi prælopressus, vt etiam sanguis fundere tur. Torcular, pro supplicijs peccatorum ponitur. vnde: Ieremias: *Torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda.* Interdū in congregatione nouorum fructuum. Vnde in bonam partem quidam Psalmi, pro torcularibus intitulantur.

Tren. 1. e.

e *Solus.* Solus Samson præcisis crinibus Philistheis exponitur, nec Angelus nec Archangelus vel quilibet cœlestis spiritus. Denique humani generis nullus vel Iudęus vel Gentilis auxiliator, solus pugnat, solus superat.

Iudic. 16. c.

F

a *Asper-*

NICOLAVS DE LYRA.

dicit Luc. 4. c. impletum fuisse in ipso. Tum similiter nec autoritas ecclesiæ determinauit hoc quod viderim vel audierim, sed solum ad hoc habemus autoritates sanctorum Dionisii & Hieronymi: ex quibus non habetur argumentum necessarium, sed tantum probabile, quod sic debeat intelligi, vt habetur in summa Sancti Thomæ parte prima: art. 8. 1. q. Et ideo dicit sanctus Aug. in epistola ad Vincentium donatistam, qui arguebat contra ipsum de dictis sancti Hilarij. Ad quod respondens dicit. Hoc genus literarum ab autoritate canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur tanquam ita ex eis testimonia proferantur, vt contra sentire non liceat, &c. Item de obscura traditione sacræ scripturæ in pluribus locis, & maximè in prophetis vna causa a doctoribus assignatur, vt per studiosos multipliciter exponatur secundum quòd dicitur, Dan. 12. b. Tu autem Daniel claude sermones & signa librum vsque ad tempus statutum: pertransibunt plurimi, & multiplex erit scientia, *i. expositio, vt dicunt doctores nostri. Propter quod absq; præiudicio aliquo expositionis prædictæ intendo aliam prosequi, quę mihi clarior videtur. prædicta verò sic diffusè posui: non solum pro isto loco sacræ scripturę, sed etiam pro alijs, vt diligens lector consideret quæ expositiones, sacrę scripturę necessariò sunt tenendæ, & quę non. Ad euidentiam expositionis ponendæ, considerandum, quod Edom & Bosra in Heb. sunt nomina propria & appellatiua, prout autem sunt propria: Edom est nomen filij Isaac, qui alio nomine vocatur Esau, Gene. 23. & etiam terræ ab eo denominatæ, quę latinè dicitur Idumæa. Bosra vero vel potius Bisra, sic enim scribitur in Hebręo, nomen est ciuitatis, vnde fuit Iobab rex Edom, Gen. 37. Prout vero sunt nomina appellatiua, Edom signat rubedinem, & Bosra munitionem. His igitur prędictis veniamus ad diuisionem. Superius. n. posita est facta per Christum saluatio hic consequenter ponitur saluationis discretio, quę perfectè fiet finali iudicio. Tunc enim Saluator segregabit electos a reprobis, sicut segregat pastor oues ab hædis, Matth. 25. Illud autem iudicium pręcedet persecutio Antichristi & eius exterminium. Et ideo primo ponitur Antichristi exterminatio. secundò iudicij executio, cap. seq. Circa primum sciendum, quòd sicut dicit Methodius martyr, & doctores communiter, ad detegendam Antichristi perfidiam, mittentur a Deo Enoch & Elias. Qua detecta Iudęi conuertentur ad fidem Christi pœnitentiam agentes. Et ideo hic primo ponitur Antichristi deiectio, & secundo Iudęorum conuersio, ibi:* Miserationum domini. *Circa primum Isaias prguidens Antichristi potestatem futuram, & per Christum subito deijciendam, admiratiuè dicit de Christo:* Quis est iste, *i. quam victoriosus.*

Methodius de temporib. Antichristi.

Diuisio.

1 Qui venit de Bosra. *i. de Ierusalem ciuitate munita, in qua Antichristus sedet in templo tanquam sit Deus. 1. Thes. 2. & ipsam muniet ad sui stabilitionem.*

2 De Edom tinctis. *i. rubricatis secundum quod dicitur infra:* Quare ergo rubrum est indumentum tuum? *& per hoc designatur interfectio Antichristi quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui in monte Oliueti iuxta Ierusalem. Et loquitur hic propheta de Christo ad modum hominis victoriosi, cuius vestimenta sunt rubricata sanguine victorum ab eo.*

3 Iste formosus. *i. in humanitate sua gloriosa, quæ est quasi vestimentum factus, & habitu inuentus vt homo.*

4 Gradiens in multitudine. *quia tunc apparebit cum angelorum multitudine. Consequenter ponitur Christi responsio ad quæstionem prophetę dicentis.*

5 Ego qui loquor. *spiritu oris mei interficiendo impium & magnam partem sibi adhærentium.*

6 Et propugnator. *s. electos de persecutione Antichristi. Et consequenter quærit propheta iterum.*

7 Quare ergo. *& patet ex dictis sententia: Et subditur Christi responsio dicentis.*

8 Torcular calcaui. *& accipitur hic continens pro contento, s. torcular pro vuis in torculari calcatis, per quas hic intelligitur Antichristus & satellites eius.*

9 Et de Gentibus. *quia nullus de hominibus poterit deijcere Antichristum.*

10 Calcaui. *i. in vindicta iustitiæ meę.*

✠ 1 Et aspe-

a *Aspersus est.* Sanguis meus, eorum rancore, dæmonũ
A suasione effusus. vnde: *Diabolus misit in cor, vt traderet eum Iu. &c.* Eorum est sanguis suasione fusus, & ipsi ibidem victi & occisi. Similiter sanguis Christi Iudæorum dicitur, quia fuderunt: & inde vindictam sustinuerunt. Et est a simili victoris dictũ & victi, cuius sæpe sanguis super vestimẽta victoris aspergitur.

Ioan. 13. a.

Vergilius 5. Aene. Sanguine cernis adhuc sparsoq; infecta cerebro.

b *Et non fuit qui adiuuaret*, vnde, *Omnes amici mei dereliquerunt me, & noti mei quasi alieni recesserunt a me.*

✻ Procopius. Salus enim exinaniuit semetipsum serui formam accipiẽs. Crucis mortem prætere a pertulit, quã nullus vel angelus vel potestas vel homo fuerat subiturus.

† fulciret.

B ✻ Ambro. Christi passio adiutore nõ eguit, sicut longè antè dominus ipse prędixit: & respexi & non erat adiutor.

de insti. virginis cap. 7.

† potentiam.

c *Et salua.* Hieronymus ad Augustinum & Alipium. Impietatem Sabellij declinantes, tres personas expressas sub proprietate distinguimus, non ipsum sibi patrem, nõ ipsum sibi filiũ, nõ ipsum sibi Spiritum sanctum esse dicentes sed aliam patris, aliam filij, aliam Spiritussancti personã esse. Non enim nomina tantũmodo, sed proprietates nominum confitemur.

Iob. 16. b. secundum literam.

† verè.

† auxiliabitur etiam ipse.

† gestauit.

d *Et conculcaui, &c.* ✻ Rupertus. Duplici contritione
C contriui eos, præsenti furore meo & futura ira mea condemnaui eos. præsenti videlicet furore, vt Romani tollentibus suum & locum & gentem perdant. futura ira, vt vsque ad inferni nouissima descendant.

¶Meus. a ¶Ab eis fusus. b ¶Membra.
a in ira mea. Et aspersus est sanguis eorum super vestimen- 1
a ¶Idest. b ¶Opinione eorum ¶Inquinari permisi.
ta mea, et omnia indumenta mea inquinaui. † Dies enim 2
a ¶In Dæmones vel in Iudæos. b ¶Dum penderem in cruce. c ¶Quia. ¶Tempus acceptabile. d ¶Generis humani.
vltionis in corde meo, annus † redemptionis meæ venit. 3 4
a ¶In cruce vnde: Considerabam ad dexteram & videbam, & non erat qui cognosceret me. b ¶Mihi. c ¶Quilibet. d ¶Adiutorium. vnde: Expectaui qui simul contristaretur, & non fuit, & qui consolaretur, & non inueni.
b Circumspexi, & non erat auxiliator: † quæsiui, & non fuit 5
a ¶Saluationem mihi fecit scilicet resurrectionem. b ¶Verbum carni vnitum, vel fortitudo mea saluauit in hoc omnes prædestinatos ad vitam.
c qui † adiuuaret. Et saluauit mihi brachium meum, & in- 6
a ¶Vindicta in Iudæos & dæmones. ¶Iudæos. 7
d dignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Et conculcaui popu- 8
a ¶Repleui afflictione & miseria per Romanos. 9
los in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea: & 10
a ¶In nihilum. b ¶Iudæorum, vel dæmonum. 11
e detraxi in terram † virtutem eorum. Miserationũ domini 12
a ¶Pressus pondere malorum b ¶Prædicabo quia iustus dominus in omnibus vijs suis. ¶Signa, & miracula. c ¶Bonis vel malis. quæ prodest peccatis nostris. d ¶Pro malis. 13
recordabor, laudem domini super omnibus quæ reddidit
¶Datorum. ¶Alias domus.
nobis dominus, & super multitudinem bonorum domui
a ¶Non eorum merita.
f Israel, quę largitus est eis secundùm † indulgentiam suam,
a ¶Idest. b ¶Vel misericordiarum.
et secundum multitudinem miserationum suarum. Et 14
a ¶Dominus scilicet videns eorum pœnitentiam. b ¶Israel. c ¶Quia scilicet sunt. d ¶Me. ¶Sicut alij. ¶Vel ijs filij scilicet sunt populi non negantis, idest patriarcharum, prophetarum qui in me vere crediderunt.
dixit: † Verumtamen populus meus est, filij † non negan- 15
a ¶Dominus b ¶Pœnitentibus. c ¶In Aegypto, in deserto. 16
g tes. Et factus est eis Saluator: In omni tribuletione eorum 17
a ¶Vel, & ipse, Saluator compassus. b ¶Vnde: Angeli eorum semper vident faciem patris, &c. quia semper in præsentia Dei sunt. 18
h † non est tribulatus, & angelus † faciei eius saluauit eos. In 19
a ¶Non meritis eorum. b ¶Misericordiæ suæ. c ¶Ab Aegypto, & a Babylonia, vel a morte æterna in sanguine 20
i dilectione sua & indulgentia sua ipse redemit eos, & por- 21
a ¶Ab Aegypto in terram promissionis. vnde: Expandit alas suas & assumpsit eos, atque portauit in humeris suis. b ¶Super alias Gentes. c ¶Ab initio ex quo elegit eos in populum. 22 23
tauit eos & † eleuauit eos cunctis diebus sæculi. Ipsi autem 24

e *Miserationum.* Propheta in persona Iudaici populi pœ- D
nitentis, & misericordiam domini recognoscentis.
✻ Rupertus. Q.d. Licet post tot miserationes iram inferat, non tamen mutatus est, neque mutationis arguendus. Nam & multitudine bonorum largitus est domui Israel secundum indulgentiam suam.

f *secundum indulgẽtiam.* Q.d. Ducti enĩ in Babylonem propter peccata nostra, reducti sumus misericordia eius.

g *Verumtamen.* ✻ Rupertus. Q.d. Ego quidem Abrahã Isaac & Iacob elegi, & veraciter dictum est. *Semen Abrahæ serui eius, filij Iacob electi eius*, verumtamen non omnes qui ex Israel, si sunt Israelitæ, sed soli non negantes filij reputantur in semine.

E h *Non est tributus.* Vox quæ est loth, apud Hebr. Ambigua est, & significat, non: vel, & ipse. Vnde vtroque modo possumus legere .s. In omni tribu eorum, non est tribulatus compatiẽdo: sed ad horam distulit auxilium vt cogeret ad rogandum. Vel & ipse tribulatus est, compatiens tandem eorum iniurijs & miserijs. Et misit eis angelũ qui saluaret eos: Michaelem .i. qui præpositus erat illi populo. vnde: *Nemo est adiutor nisi Michael princeps vester, qui astat pro filijs populi mei.* D

i *Et angelus. Septuaginta.* Non legatur, nec ipse angelus sed H
Dominus saluauit eos.
✻ Chrysost. Noli oscitanter dictum percurrere, non angelum neque archangelum neque seruum misisse, sed ipsummet dominum descendisse. F

e *Mise-* ☞ a *Spiri-*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta. *& patet ex dictis sententia.*
2 Dies enim vltionis. *s. sanctorum de imperio Antichristi interfectorum.*
3 In corde meo. *s. firmiter disposita.*
4 Annus redemptionis meæ uenit. *reddendo sibi & satellitibus suis pœnam debitam pro peccatis. Vel aliter: Annus retributionis, idest iudicij generalis.*
5 Circumspexi & non erat auxiliator. *exponatur sicut supra: De Gentibus non est vir mecum.*
6 Et saluauit mihi. *scilicet electos meos de persecutione Antichristi.*
7 Brachium meum. *i. potentia mea.*
8 Indignatio mea. *contra Antichristi mala.*
9 Ipsa auxilia. est mihi. *inquantum ex decentia diuinæ iustitiæ procedit ista vindicta. Loquitur hic propheta de futuro per modum præteriti, vt frequenter fit in prophetis, propter certitudinem prophetiæ.*
10 Et conculcaui populos. *Antichristo adhærentes.*
11 Et inebriaui. *eos auferendo eis sensum et potentiã euadendi.*
12 Et detraxi. *annihilando ipsam.*
13 Miserationum. *Hic consequenter ponitur conuersio Iudęorum ad Christum. vbi primò pro gratia impetranda recoluntur beneficia antiqua, secundò ponitur eorum petitio deuota, ibi:* Vbi est.

Diuisio.

Circa primum recoluntur primò in generali beneficia exhibita Iudæis, cum Isaias dixit in eorum persona: Miserationum domini recordab. *& patet sententia vsque ibi.*
14 Et dixit. *s. dominus.*
15 Verumtamen populus. *i. quamuis sint peccatores in multis etiam a temporibus antiquis, tamen elegi eos in populum a tempore Abrahę, cui data fuit circuncisio, quę est signum distinguẽs Israel a Gentibus.*
16 Filij non negantes. *s. nomen meum in afflictione Aegypti quasi dicat. Decens est propter hoc apud me ipsorum misereri. ideo subditur.*
17 Et factus est. *quam sustinuerunt.*
18 Non est tribu. *s. populus Iudaicus quantum demeruit & ideo subditur.*
19 Et angelus faciei. *i. a facie Dei missus.*
20 Saluauit eos. *secundum quod dicitur Exod. 14. e. Tollensque se angelus domini qui præcedebat castra filiorum Israel, abijt post eos, & cum eo pariter columna nubis vt Aegyptij non possent nocere eis. Et ibidem subditur, vt toto noctis tempore adinuicem accedere non valerent.*
21 In dilectione sua. *gratuita.*
22 Et indulgentia. *remittente eorum peccata.*
23 Ipse redemit eos. *s. dominus, & non ex populi iustitia. Quod patet ex ingratitudine sequenti cum subditur.*
14 Ipsi autem. *s. dominum in fabricatione vituli, Exod. 32. & in multis alijs factis, vt patet in libris veteris testamenti.*

✻ 1 Et as-

a *Spiritum sancti eius*.i.Moysi,vnde. *Exacerbauerunt Moysen in castris,& Ad.sav.domini*. Vel sancti eius,Christi, cui credere noluerunt. Filius enim Dei qui nos redemit, ipsos de Aegypto & mari rubro liberauit. *Spiritum sanctum vel sancti eius*. Quidam codices habent.s.Spiritumsanctum, quem contristat, qui virũ spiritualẽ contristat. vnde. *Qui vos tangit, quasi qui tangit pu.oculi mei*. Vel,angelum in custodiam missum, quem sæpe malè faciendo offenderunt.

b *Ipse debellauit eos*.

✻ Procopius. Ita em̃ sibi loquendum esse existimauit ne quas ipsi pœnas pertulerunt, demonibus attribuerẽt. Siquidem & Iob ipse, licet quæ patiebatur,sibi a diabolo inferri nõ ignoraret,de eo tamen esse sibi tacendum arbitratus. ea Deo ipsi qui fieri permitteret ascribit.

c *Moysi*.quia non est alius qui orat ꝓ eis.

d *Vbi est*. Propheta videns populi sui abiectionem,miseriam & afflictionem iam imminentẽ propter filij Dei negationem cõdolendo exclamat dicens. *Vbi est* Quasi dicat clementia omnipotentis?

Procopius. Non desunt qui pastoris vocabulum ad Iosephum referãt, cuius cum ossa educi curaret dominus,& ea cum illis qui antè captiui fuerant, reduxit, vt sanctorum qui obierunt, non obliuisci se demonstraret. Alij ad Christum de terra ductum retulerunt, siue eius illi resurrectionem,siue ortum de terra spectarent.

Vbi est qui posuit. Moysi scilicet quia orante Moyse,tulit dominus de spiritu eius, & dedit.70.viris.

D

f *Qui scidit aquas ante eos*. Vel dicitur. Cum Moyses mare percusisset, & in duodecim vias scidisset & alijs hæsitãtibus, tribus Iuda ingressa est, & ob regni dignitatẽ adepta est.

a ad iracundiam prouocauerunt, & afflixerunt spiritum 1

a Quia prius amicus infirmos sanando, mortuos suscitando. b Male agentibus. c Opinione. Vltorem mali

b sancti eius. Et cõuersus est eis in inimicũ, & ipse debel 2

a Per Romanos 42.anno ascentionis. Immissis hostibus in eos. b Credere nolentes. Potest enim ad tempus incarnationis hoc referri. c Post flexus ad misericordiam pro Moyse s.suo qui orauit pro eis in deserto: Aut dimitte eis aut dele me de libro quem scripsisti. d Saluati oratione Moysi.

c lauit eos. Et recordatus est dierum † seculi, Moysi & popu 3

a Moses scilicet b Moyse & Aaron, Maria, Vr & alijs.

d li sui. Vbi est qui eduxit eos de mari cũ † pastoribus gre- 4

a In [illegible] bilis misericordia Dei. b Populi c Paracletum. d Filii.

e gis sui. Vbi est q posuit in medio eius spiritum † sancti 5 6

a Vbi est. b De Aeg. pto c Prospere. d Filio qui potentia & virtus patris est. 7
e Vbi est potentia eius qui diuisit mare rubrum in diuisiones?

sui? Qui eduxit ad dexterã Moysen brachio maiestatis 8 9

a In 12 vias. b Mare rubrum. Laudem.

suæ: qui scidit aquas ante eos, vt faceret sibi nomen sem- 10 11

f Profunditates maris.

piternum: qui eduxit eos per abyssos, quasi equũ in de- 12

a Sine impedimento. b Inoffenso cursu. Descenderunt scilicet in terra promissionis 13

serto non impingentem: quasi animal in campo descẽ- 14

a Ideo scilicet offendere non potuit, cum spiritus domini,&c. b Populi. 15
c Sine offensa. d In terram promissionis.

dens, spiritus domini ductor eius fuit. Sic † adduxisti 16

a Tot miracula. b Gloriosum. c In persona pœnitentis populi
Qui tanta fecisti nobis. 17

g h populum tuum, vt faceres tibi nomen gloriæ. Atten- 18

Miseriam nostram. a Miserere, secundum illud. Videns vidi afflictionem populi mei.
b Angelis & alijs iustis.

de de cœlo, & vide de habitaculo sancto tuo, & solio

a Vnde: iam non irascar tibi, & zelus meus recessit a te. Quo dilexisti nos,& patres. 19
b Qui a eduxisti, patres nostros de Aegypto. 20

i gloriæ tuæ. † Vbi est zelus tuus & fortitudo tua, mul- 21

a Affectum circa nos. b Quasi obliuiscetur misereri Deus. 22

titudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum?

a Creator. Augustinus dicit: quia mortui nesciunt, etiam sancti, quid agant viui, etiam eorum filii. 23

† Super me continuerunt se. † Tu enim pater 24

g *Spiritus domini*. Angelus, scilicet, vnde: *Et præcedet te angelus meus*. Spiritus enim, naturæ nomen est, Angelus officij. Exod.14.c

h *Attende de cælo & vide*. Dominus vbique totus, & semper est.vnde. *Cælum & terram ego impleo*. Dicitur tamen sedem habere in cœlo, secundum illud: *Cælum mihi sedes*, quia scilicet in celestibus Angelis, & hominibus iustis (quorum scilicet conuersatio est in cęlis) eius voluntas pręcipuè fit. Iere.23.c.

† pastore.

† sanctitatis tuę.

* Theodoretus. Non quod dominus concludatur cœlo, qui vbique est, sed vt attollat mentes nostras ad celum quæ terrena cogitant,& ea quę cælestia sunt cogitemus non quæ super terram. Simul etiam docet nil abiectum cogitare de Deo, sed intelligere Deũ magnam esse quandam mentem quæ omnia contineat, & eum in cœlo esse dicitur, omnia gubernare declaratur, si cœlum regit & superna omnia. E

† deduxisti direxisti.

infra 66.a

i *Vbi est zelus tuus & fortitudo tua, multitudo*. Quasi dicat. Quia peccauimus,& nos odisse cæpisti,recessit zelus tuꝰ, quo recedente recessit fortitudo, & paternorum uiscerũ superatur affectus.

a Et F

NICOLAVS DE LYRA.

Exod.32. & *in multis alijs factis, vt patet in libris veteris testamenti*.

1 Et afflixerunt spititum sancti eius. *scilicet Moysi, cuius spiritum multoties & multipliciter afflixerunt, vt patet in libris Exod. & Deut. & Nume.*

2 Et conuersus est eis. *s.dominus, non ex odio, sed iustitia puniens eos per vicinos eorum, vt patet libro Iudicum, & postea per reges Aegypti, Assyriorum & Babylonis.4.Regum.*

3 Et recordatus est. *Quia sicut per Moysen liberauit eos de Aegypto, sic postea liberauit eos de captiuitate Babylonica per Cyrum.*

4 Vbi est qui. *Hic consequenter ponitur petitio eorum deuota, & primo pro liberatione à pœna, secundò pro liberatione à culpa, ibi: Tu autem. Circa primum dicitur in persona Iudæorum tempore Antichristi futurorum quantum ad pœnitentes.* Vbi est qui eduxit eos de mari. *scilicet rubro aquas coram eis diuidendo, Exod.14.*

5 Cum pastoribus gregis sui. *i.cum Moyse & Aaron. Psal.76.d.* Deduxisti sicut oues populum tuũ, in manu Moysi & Aaron. *quasi dicat. Ita faciliter posset nos educere de persecutione Antichristi. Et hoc modo subintelligendum est in omnibus sequentibus partis huius.*

6 Vbi est qui posuit in medio eius. *s.populi Israelitici.*

7 Spiritum sancti sui. *scilicet Moysi, cui dedit spiritum prophetandi, & sapientiam & constantiam ad educendum Israel de terra Aegypti.*

8 Qui eduxit ad dexteram. *i.ad partem bonam & prosperã, liberando eum de persecutione Pharaonis eum occidere volentis, Exod.2.*

9 Brachio maiestatis suæ. *i.fortitudine deitatis suæ.*

10 Qui scidit aquas. *s.maris, vt patet ex dictis.*

11 Vt faceret sibi nomen. *Ad gloriam enim nominis Dei recolitur & recoletur in futuris generationibus istud factum.*

12 Qui eduxit eos. *i.per profundum maris rubri.*

13 Quasi equum. *idest promptè & absque aliquo impedimento procedentem.*

14 Quasi animal in campo. *idest in terra plana, vbi non habet obstacula.*

15 Descendens. *i.angelus à Deo missus.*

16 Ductor fuit. *vt patet ex prædictis.*

17 Sic adduxisti. *Istud enim factum fuit reductum ad memoriam vsque nunc, & reducetur in posterum ad gloriam diuini nominis.*

18 Attende,&c. *ad orationem nostram.*

19 Et vide de habitaculo. *afflictionem nostram, sicut alias fecisti ideò subditur.*

20 Vbi est. *quo dilexisti patres electos.*

21 Et fortitudo. *quoties liberasti eos?*

22 Multitudo viscerum tuorum. *idest pietatum quibus eis bona præstitisti.*

Diuisio.

23 Super me. *à condescensione. Ista enim tribulatione mea cessauerunt.*

24 Tu enim. *Hic consequenter petitur liberatio à culpa. Circa quam primo allegatur pietas & potentia diuina, cum dicitur.* Tu enim pater noster. *In generatione enim mater ministrat materiam, & pater dat formam: & ideò in generatione hominis Deus dicitur pater, quia corpori organizato infundit animam creando,*

✻ 1 Ft

a ¶ Iacob scilicet & Isaac quoque adiunxisset, nisi per extrema medium intelligi voluisset.

a noster, & Abraham nesciuit nos, & Israel i- 1
¶ Creator.
gnorauit nos. Tu domine pater noster, & re- 2 3
¶ Redemptor. ¶ Laus.
demptor noster, à seculo nomen tuum. 4
a ¶ Erroris & duritiæ causa videtur, dum non corripit delinquentes.
b ¶ Permisisti. c ¶ Mandatis.
Quare errare nos fecisti domine de viis tuis, 5
a ¶ Indurari permisisti, suspendendo flagella, secundum illud: Indurabo cor Pharaonis, &c.
b indurasti cor nostrum ne timeremus te? 6 7
a ¶ Ad misericordiam. b ¶ Patres nostros. ¶ Abraham & Israel qui non cognouerunt nos. ¶ Scilicet. ¶ Vel possessionis.
† Conuertere propter seruos tuos, tribus hæ- 8 9
¶ Sine pugna, sine labore.
reditatis tuæ. † Quasi nihilum possederunt 10 11
¶ Nos. ¶ Olim. a ¶ Chaldæi, babylonii, Romani.
populum sanctum tuum hostes nostri, con- 12
a ¶ Templum. ¶ Quia.
culcauerunt sanctificationem tuam. Facti su- 13 14
¶ Sine Deo.
c mus † quasi in principio cum non domina- 15
a ¶ Dum populus Dei non vocantur.
reris nostri, neque inuocaretur nomen tuum super nos.

a *Et Abraham ne.* Quasi dicat. Quia te offendimus, filios suos
A non agnoscit esse filios suos, quia scilicet dissimiles illi recessimus à Deo qua de causa non orat pro nobis, quia
Iere. 7 c. nihil impetraret, vnde ad Ieremiam: *Noli orare pro populo isto, quia non exaudiam te:* Peruersi. n. filij oratione sanctorũ patrum non possunt liberari. Vnde ad Ezechielem:
Eze. 14. e *Si fuerint tres viri in medio Ierusalem:* Noe, Daniel, & Iob, filium, & filiam non liberabũt, sed ipsi soli iustitia sua liberabunt animas suas, & de Iacob similiter. Abrahã
Gene. 17. a & 32. f. nesciuit nos, &c. Abrahã de Gentibus ad fidem vocatus est, & pro qualitate prioris, & sequentis cõditionis sortitus est mutationem nominis Iacob quoque vt appellaretur Israel, multo labore acquisiuit. vnde Abraham
† Conuerte. habet tres vxores, Iacob quatuor. Isaac vsque ad finem
B antiquum nomen possedit,
† Paruo tempore possedit populus sanctus tuus. Sup. c. 2. b & ecclesiæ indicans castitatem vna fuit vxore contentus. Isti ergo qui præcantur de peioribus commutationem in meliorẽ statũ eorũ
† quasi a principio nõ fuisses dominatus nostri, & quasi nunquam inuocatũ fuisset nomẽ tuũ super nos. assumunt similitudinẽ quibus læta post tristitia successerunt. Hoc aũt est quod petiuit, vt qui pater eorum est non obliuiscatur filiorum suorũ, ne per ipsos nomẽ Dei blasphemetur in Gẽtibus.
lib. de cura pro mortuis cap. 14. 15. * Procopius. Non enim Abraham quamuis generationis minister, pater noster fuit, sed tu qui de nihilo producens, non modo spirituum omnium pater es, sed animarum etiam quæ sunt ad imaginem procreatæ. Illi enim etsi promissio facta est, nos tamen non vidit.
* August. Quõ quid hic ageretur Abrahã nesciebat? Fatendũ est, nescire mortuos quid hic agatur, sed dum hic agitur, posteà audire ab eis qui hinc ad eos moriendo pgunt: non quidẽ omnia, sed quæ sinũtur indicare, qui sinuntur nunc etiã ista meminisse, & q illos quibus hęc indicant, oportet audire. pñt & ab angelis, qui rebus q agũtur hic, presto sunt, audire aliqd mortui pñt etiã spiritus mortuorũ aliqua quę hic aguntur, spiritu reuelante cognoscere.
b *Quare erra. e.* Paulus ad Corinthios scribens ad vnius. s. populum ciuitatis pro varietate habitantiũ sanctorũ. s. & peccatorum nunc laudat, nunc reprehendit: Sic psens capitulũ quod ex oratione populi Deum deprecantis cõtexitur nũc laudat dñm, nunc accusat, iuxta secundam regulam Ticonij, quæ est de corpore domini.
* Origenes. Figura illa sermonis eius qui scriptus est de induratione, ex quotidiano vsu dicendi ortũ traxit. Indulgentissimus pater aut maritus solent dicere, mea patientia te pdidit, malo te dicere mea facilitas multa.
* Chrysostomus. Peccatũ est pœna peccati, vt apud Isaiam. *Quid errare me fecisti de via tua.*
* Theodoretus. Indurasti. non corripuisti nos dũ peccaremus, & tua licẽtia fecit nos peccare licenter, & sine freno, non castigasti nos, & hinc durũ cor habuimus.
* Procopius. Non quod peccati autor sit Deus, sed quia peccare permittit.
c *Quasi in principio.* Antequam vocares nos in Abraham. Vel cũ in Aegypto colebamus idola sine rege, sine principe, sine prophetis, sine Deo, sine lege Sacerdote, quę partim in aduentu Christi, omnino post eius ascensionem completa sunt. Complentur autem quotidie secundum illam maledictionem: *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* Dum enim permanserint in vetustate legis, nec susceperint veritatem Euangelij, non vocabuntur populus Dei a Christo, scilicet Christiani.

CAP.

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et Abraham nesciuit nos. *quasi dicat ab eo non habemus animam nec a Iacob.*
2 Tu domine. *animam dando.*
3 Redemptor noster. *ipsam iustificando.*
4 A seculo *scilicet patris nostri redemptoris.*
5 Quare errare. *idest permisisti.*
6 De vijs tuis. *idest præceptis & consilijs Euangelicis.*
7 Indurasti cor nostrum. *subtrahendo gratiam tuam cor mollificantem tamen iustè pro nostra incredulitate.*
8 Ne timeremus te. *Non est intelligendum istud causatiuè, sic quod Deus subtrahat gratiam suam, vt per hoc ab hominibus excludat diuinum timorem: sed intelligitur tantum consecutiuè. Ad subtractionem enim gratiæ sequitur subtractio timoris filialis, qui est ei annexus.*
9 Conuertere. *peccata nostra remittendo, & nos iustificando.*
10 Propter. *i. propter merita patriarcarum in fide Christi venturi mortuorum. ideo subditur.*
11 Tribus hæreditatis tuæ. *Et vt petitio sit magis exaudibilis, adhuc recolitur atrocitas persecutionis Antichristi. cum dicitur.*
12 Quasi nihilum possederunt. *scilicet Christianum, ipsum nihil reputando.*
13 Hostes nostri. *s. Antichristus & sibi adhærentes.*
14 Conculcauerunt. *Antichristus enim conculcabit ecclesiam Dei cultum eius auferendo.*
15 Facti sumus. *Quasi dicat tãquam extranei à te dimissi sumus in manibus inimici tui.*

*CAP.

ADDITIO I.

In cap. 63. Vbi dicitur in postil. Primum est, quòd ista expositio in aliquibus videtur extranea.

Expositio sanctorum in hoc loco non videtur extranea, si bene consideretur, sed satis rationabilis, non obstantibus Postillatoris rationibus contra eam factis. Et ideo sicut per modum inquisitionis scholasticæ eam Postillator impugnauit, sic pari modo defendenda esse videtur. Ad hoc quod primò dicit, quod Ierusalem, seu Iudæa non debet intelligi per Edom, cum Idumea semper fuerit Iudææ inimica, dicendum quod descendentes a Iacob secundum carnem, & ab eius fide recedentes, sicut fuit synagoga Iudæorum, Christum negãtium, & crucifigentium: talis synagoga mera transit in Idumiticam inimicitiam contra veram Iudæam: vnde & nomen Idumææ sibi vendicat, quæ ab exordio fuit Israeli inimica, prout plenè declaratũ est supra 34. in additione. vbi ostensum fuit, quòd per Idumæam intelligitur ibi ad literam sub sensu metaphorico synagoga Iudæorum, quę est synagoga Sathanæ, Apocal. 2. cap. Similiter per Bosra eadem intelligitur synagoga ad literam sub alia ratione: vide ibi. Item ad hoc quod dicit quòd ex hoc quod dicitur: Aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, *non rectè intelligitur de sanguine Christi, quia non inuenit talem modum loquendi in scripturis sacris. Dicendum quod sicut in scripturis sacris quandoque attribuuntur Christo aliqua quæ ei non competunt secundum se, sed secundum alias considerationes, vt cum dicitur in Psalm. in persona Christi, Verba delictorum meorum. In quibus verbis Christus dicit delicta aliorum esse sua, in quantum pro eis pœnam sustinuit, vt ipse Postil. ibidem exponit: Sic in hoc loco aspersus dicitur esse sanguis eorum, non quia esset eorum sanguis propriè, sed quia per procurationem eorum fuit effusus: vel etiam quia ipsi fecerunt se obnoxios huius sanguinis, dicentes.* Sanguis eius super nos & super filios nostros. *Item ad hoc quod dicit, quod Christo ascendente mysterium incarnationis iam erat in effectu completum. Dicendum, quod licet angeli visione beatifica mysteria gratiæ cognoscunt. non tamen omnia, neque æqualiter omnes, sed secundum quod Deus voluerit eis reuelare, vt in prima parte. quæst. 57 artic. vlt. in corpore quæstionis. Et ideo cognitio omnium mysteriorum incarnationis Christi videtur excedere facultatem angelicæ cognitio-*

cognitionis. vnde de talibus angeli amplius quærebant edoceri. Dato etiam quod hæc ratio esset valida, tamen adhuc cogeret exponere hāc prophetiam de Christo post passionem suam ad patrem redeunte: & hoc exponendo quod dicitur hic: Quis est iste qui venit de Edō? sit verbum Isaiæ admirantis de victoria passionis, prout Postillator vult secundum suam expositionem. Item ad hoc quod dicit, quòd non artamur ad tenendum expositionem prædictorum sanctorum, dicendum, quod licet verum est quòd ea quæ habentur tantum ex dictis sanctorum doctorum, non sunt tantæ autoritatis, vt ex eis testimonia proferantur, prout dicit Aug. tamen secundum pietatem, seu ex dono pietatis oportet honorare sanctos, & non contradicere temerariè eorum scripturis, prout in 2.2.q.121.ar.2.

ADDITIO. II.

In eo.ca. vbi dicitur in Postilla. Indignatio mea, *contra Antichristi mala.*

Vbi nos habemus: Indignatio mea: *in Heb. habetur:* Ira mea auxiliata est mihi. *Cuius sensus est: Nam secundum philosophū, ad præsentiam vindictæ delectatio sequitur. Quæ quidem vindicta si sit perfecta totaliter excludit tristitiam, in prima secūdæ, quæst. 48. vnde hic loquitur Deus ad modum hominis, qui vindictam perfectā exercens per suam iram ex hoc consequitur quietationem & delectationem: & sic ira auxiliatur irato, de quo dicit:* Ira mea, *seu* Indignatio mea auxiliata est mihi.

ADDITIO III.

In eo.ca. vbi dicitur in Postil. Tu enim pater noster. *In generatione enim mater ministrat materiam.*

Sicut Deus infundit animam corpori organizato creando, ita etiam est creator materię de nihilo eam producendo. vnde secundū considerationem Postillatoris sic pertineret ad Deum respectu hominis ratio maternitatis. sicut & paternitatis. Et ideo aliter videtur dicendum. Pro quo attendendum est, quod ad hoc quod affectum filialem habeamus ad Deum, requiritur donum spiritussancti, scilicet donum pietatis, per quod donum cultum & officium exhibemus Deo, vt patri secundum illud Rom. 7. cap. Accepistis spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus Abba pater: *vnde secundum sanctum Thomam in secunda secundæ, quæst. 121. artic. primo. in responsione secundi argumenti, Deo exhibere cultum vt patri, est excellentius quam exhibere cultum Deo, vt creatori & domino. Et ideo ad proclamandum paternalem pietatem Dei cum dixisset: multitudo viscerum tuorum, &c. subdit:* Tu enim pater noster. *quasi dicat non solum ad te clamamus, vt creatorem, seu dominum, sed vt ad patrem ad quem magis pertinet ostendere viscera miserationum ad filios. & sequitur:* Abraham nesciuit nos. *quasi dicat paternitas tua erga nos non est ita sicut paternitas Abrahæ vel Israelis, quia tu non solum es pater, sed etiam dominus, & redemptor: vnde subdit.* Tu pater noster, redemptor noster a seculo, &c.

Replica. In cap. 63. postillator allegat expositionem beati Dionysii & beati Hieronymi exponentium prout communiter de Christo, post passionem redeunte ad patrem. Sed dicit salua reuerentia sanctorum illā expositionem nec velle sequi, nec reprobare, sed per modum scholasticæ inquisitionis pauca circa eam dicere. Primum quod illa expositio videtur ad literam esse extranea, vbi per Edom accipitur mons oliueti vel Ierusalem, cum Edom fuit Iudææ semper hostis sicut Esau Iacob. Secundo circa hoc quod dicitur: Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea: exponitur quod sanguis Christi dicatur sanguis Iudęorum, quia per procurationem eorum effusus est, dicit postillator se non recolere similem modum loquendi in scripturis. Tertio est sibi dubium, quo ad admirationes hic positas, quas ista expositio dicit esse angelorum, &c. Et finaliter se excusans a sequela illius expositionis dicit: Dato quod non esset talis loquendi extraneitas, non sumus tamen artati ad tenendum illam expositionem: Tum quia sacra scriptura expreßè non declarat, quod iste sit sensus huius scripturæ, & non alius sicut inplerisque locis fit exēplum supra 8. cap. Ecce virgo concipiet: sensus illius determinatur autoritate Euangelij: & sic de alijs. Nec ecclesia determinauit, sed solum habemus ad id autoritatem Dionisii, & Hieronymi: ex qua non habetur argumentum necessarium quamuis probabile prout vult sanctus Thomas. prima parte summæ art. 8. primę questio. in responsione ad secundum argumentum: Et hoc idem vult beatus Augustinus. ad Vincentium Donatistam. qui arguebat contra eum de dictis beati Hilarij: cui respondit beatus Augustinus dicens: Hoc genus scripturarum ab autoritate sacri canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur tanquam ex eis testimonia proferantur, vt contra non liceat sentire. Sic & idem beatus Augustinus libros suos, non vult legi vt necessitatem credulitatis imponant, vt patet in libris. retractationum. Sed his bene dictis, & ad multa valentibus Burgen. se opponit volens dicta motiua postil. euacuare. Ad primum respondet per sensum quem ipsemet dicit metaphoricum. quod per Edō significetur Ierusalem: Quod si ita est, nihil est ad propositū. quia postillator dicit ad literam non ad metaphoram. Nam multa sunt vera per metaphoram quæ ad literam (vt termini sonant) sunt absurda, vt Iudicum 9. b. Ierunt ligna, vt eligerent sibi regem: vnde sicut secundum Burg. & omnes communiter doctores à solo sensu literali sumitur efficax argumentum. igitur etiam à solo sensu literali, non à metaphorico sumitur efficax ad argumentum responsio, quia igitur Burgen. per metaphoram respondet, non euacuat primū postillatoris argumentum. Ad secundum argumentum postil. respondet Burgen. per literæ corruptionem, quia mutat actiuum in passiuum; propheta enim in persona Christi dicit hic de sanguinis effusione quam actiuè Christus fecit, non quam passiuè sustinuit, patet hoc ex litera in qua dicitur. Calcaui eos in ira, & concalcaui in furore meo, & aspersus est sanguis eorum super vestem meam, &c. *Hic fit sermo de ira, furore, & indignatione Christi, quæ in effusione sanguinis Christi qui de corpore eius effusus est locum non habent: quia in ea ex parte Christi, nec fuit ira, nec furor, nec indignatio, sed charitas, patientia, & diuina miseratio. Ad tertium argumentum postilla. Burg. respondet quasi actus aliquis hierarchicus esset inquisitiuus. Quod non videtur verū, quia actus hierarchici sunt superiorum ad inferiores, vt docet beatus Dionysius. Cum igitur non sit minor difficultas in quærendo quam in determinando quæsita, talis igitur actus hierarchicus si esset, non esset inferiorum ad superiores, sed econuerso: Sunt igitur actus hierarchici reuelationes spontaneæ, non inquisitiones exactæ. Sunt etiam beati in his quæ ostenduntur contenti, non inquirendo curiosi: & videtur in hac parte Burgen. postillatorem non rectè vidisse, quando dicit eum sentire, quòd ille inquisitiones sint Isaiæ de victoria paßionis Christi. Non enim postillator hoc dicit, sed dicit quod Isaias admiratur per huiusmodi inquisitiones de victoria Christi contra Antichristū, de qua & Burg. de ratione compulsus dimittendo sententiam sanctorum & sequendo postillatorem exponit hunc passum. Et indignatio mea auxiliata est mihi contra Antichristum inquit. Ad vltimam rationem postil. non rectè innuit Burg. quasi postil. temerariè se opponat dictis sanctorum, quod patet in sua protestatione, quia vt dicit, sine præiudicio sententiæ sanctorum intendo aliam prosequi.*

In eodem cap. vbi dicitur: Tu pater noster es, *Postil. dicit qđ Deus potius dicitur pater hominis, quam mater, quia ministrat formam, mater verò materiam in hominis generatione. Burgen. volens hoc benedictum infirmare, arguit, quod secundum dictū postil. Deus habet ita rationem maternitatis sicut paternitatis, creando materiam ministrat, sicut formam. Respondeo quamuis Deus creauit materiam primam, ex hoc tamen non dicitur mater in generatione hominis quia non componitur homo ex illa materia prima & anima, sed ex corpore & anima: Corpus enim organizatum non est ex nihilo, per consequens non est creatum, sed opere parentum generatum: Parens autem in hoc opere ministrans materiam verè mater dicitur, administrans formam dicitur pater: quia igitur Deus huic corpori generato dat formam, scilicet animam, igitur dicitur pater. Est igitur obiectio Burg. tentatiua sicut in vico straminum Parisius cōsueuit fieri contra beiaunos.*

CAP.

CAP. LXIIII.

A a *Tinam dirumperes.* In persona sua, & omniū prophetarum, aduentum Christi desiderantium loquitur Isaias preuidens aduentum filij abiectionem sui populi, vocationem Gētium: Et hoc est. Vtinam di.ce. Item David: *Inclinauit cęlos, & descendit.* (Psal. 17 b.)

b *Aquæ arderent.* Symmachus. Aquę maris arderent igni. Quod est, populi mūdi inflamarentur igne charitatis. Vnde: *Ignem veni mittere in terrā & quid volo nisi vt ardeat?* & sic notū fieret nomē tuū quod est Christus Iesus inimicis tuis, scilicet Iudæis.

B c *Non sustinebimus.* Nos Iudæi, sed blasphemabimus dicētes: *In principe dæmoniorū Beelzebub e.d.* Hoc .n. dicit ꝑpheta in persona infideliū. (Mat. 12. b) († Cor. 2 b)

d *Descendisti.* Tanquam precibus suis exauditis inquit: Descendisti.

e *Montes.* Amissa potentia: *Nunc princeps huius mun.ey.fo.* Et Iudæis dicitur: *Auferetur a vobis regnum Dei.* sci. sancta scriptura & omnis gloria, & omnis dignitas. († præter. Ioa. 12 e) (Mat. 21. d.)

CAP. LXIIII.

a ¶ Quia hostes nostri conculcauerunt sanctificationem tuam b ¶ Excita domine potentiam tuam & veni. ¶ Propere venie ido, promissa implēdo

a V Tinam dirūperes cœlos, & 1

a ¶ A maiestate (in qua nobis inuisibilis) visibilis in carne. b ¶ Quia si descenderes à facie praesentia.

descenderes, à facie tua mō 2

a ¶ Superbia Iudæorum, vel dæmonum.
b ¶ Lignum, fenum, stipulæ: Deus noster ignis consumens est

tes defluerent, sicut exustio ignis † tabesce- 3

a ¶ Accepta hac sententia, hoc implebitur in die iudicii. Ite in ignem æternum. quotidie tamen partim impletur.
b ¶ Per potentiam, c ¶ Iesus

b rent, aquæ arderent igni, vt notum fieret no- 4

¶ Dæmonibus, Iudæis, quibuslibet aduersariis. 5
a ¶ Gentiles moti ad pœnitentiam. 6

men tuum inimicis tuis, à facie tua Gentes 7

a ¶ Alia translatio habet, commouebuntur b ¶ Tamen. ¶ Inca natus.
c ¶ Mortuos suscitabo, & alia huiusmodi

c turbarentur. Cum feceris mirabilia, † non su- 8

a ¶ Aduentum tuum. b ¶ In vterum virginis, idest verbum caro factum est. 9
c ¶ Præsentia. d ¶ Iudæi, dæmones

d stinebimus. Descendisti, & à facie tua montes 10

e a ¶ A principio mundi. 11

f defluxerunt. † A seculo non audierunt, neque 12

a ¶ Corporis quia non est sonus. ¶ Bona scilicet;
¶ Et. ¶ O.

g auribus perceperunt. Oculus non vidit Deus

a ¶ Vel diligentibus.

† absque te, quæ pręparasti expectantibus te. 13

a ¶ Quia. ¶ Visibilis vt Symeoni, vel in auxilium vt David, Machabæis, & aliis. b ¶ Vt Symeoni de aduentu tuo gaudenti. de quo: Symeon iustus & timoratus, expectans consolationem Israel.

Occurristi lætanti, & facienti iustitiam: in 14

a ¶ Mandatis. b ¶ Vt idem Symeon & Anna. c ¶ Sed. 15

viis tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es, 16

h 17

cognitionem sanctæ trinitatis vnde: *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te. ve. de. & quem mi. Iesum Christum.* Hunc nemo pōt videre. vnde illud: *Deum nemo vidit vnquam.*

* Procopius. Hæc eo fine dixit vt Dei vires cum nullis posse comparari demonstraret. Quod paulus tamē nulla loci violatione, ad bona quæ Deum diligentibus promittuntur, quę nec oculus vidit, nec auris audiuit, retulit: cum nihil huiusmodi in oculorum, vel auriū, sensus cadere animaduerteret. & vero alibi, cum esset ad tertium vsque cœlū euectus, ea se arcana verba audiuisse asserit, quæ etiam homini non liceat: non quod tacere in mandatis haberet, sed quod efferre pro dignitate non posset.

h *Ecce tu.* In persona infidelis populi, qui volens transire ad veritatem Euangelij pœnitentiam præferebat ore, quam non habebat in corde.

* Procopius. Si Deus à nobis ꝑpter iniquitates auertitur, maius in nobis malum innascitur, cū sæpe quidem veluti pædagogus aliqs minari soleat, sæpe etiam ferire, postremo spernere, si noua prioribus semper adijcere peccantem videat. futurum enim est, vt qui talis sit, malorum metu minus afficiatur.

* Chrysostomus. Desertus a Deo homo propter peccatū, cedit cupiditatibus atque consentit & vincitur, à quo enim

f *A seculo.* Hinc Paulus ad Corinthios testimonium sumit, non verbum ex verbo, sed sensum exprimens. (1. Cor. 2. b.)

g *Oculus.* Quia non est corpus vel color. Quod apostolus ponit in cor hominis non ascendit, quia maius, & cor debet illuc dirigi. Parauit enim seipsum cognitionem sui, cogni-

C

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. LXIIII.

* V Tinam. *Aliqui doctores catholici exponunt principium huius capituli de primo Christi aduentu: sed hoc non videtur conuenienter dictum, quia primus Christi aduentus fuit in maxima humilitate, & sic descriptus fuit futurus, Zach. 9. b.* Ecce rex tuus venit tibi iustus & saluator, & ipse pauper, &c. *vnde super illud Gen. 49. b.* ligans ad vitem pullum suum &c. *dicit Rab. Mo. quando veniet rex Messias in Ierusalem ad saluandū Israel, ipse erit cingulans asinum suum, & equitans super eum, vt ducat se cum humilitate, sicut scriptum est Zacha. 9. b.* Et ipse pauper. *Hic autem aduentus eius describitur cum magna potestate, & terrore propter quod magister Alexander de Ales exponit hoc de secundo aduentu eius. s. ad iudicium qui in potestate magna erit & maiestate, Luc. 21. Igitur hanc sententiam sequendo, dicendum ꝙ postquā descriptū est Antichristi exterminium. hic consequenter describitur iudicium: circa quod primo ponitur sanctorum desiderium, secundò ipsum iudiciū, ibi:* Ecce tu iratus es. *Prima in duas quia primò ponitur dictum desiderium. Secundò, huius desiderij motiuum principium, ibi.* A seculo. *Circa primū sciendum quod licet iudicium futurum horrendum sit reprobis, tamen desiderandum est electis qui tunc in anima & corpore beatificabuntur, propter quod Saluator Luc. 21. loquens apostolis de iudicio futuro aiebat:* His autem fieri incipientibus respicite & leuate capita vestra. *i. exhilarate corda, vt exponit Greg.* Quoniam appropinquat redemptio vestra: *Hoc autem præuidens Isaias dicit.* (Diuisio.)

1 Vtinam dirumperes & descenderes. *s. ad iudicium. licet .n. tunc non rumpantur cęli superiores qui non sunt scissibiles tamen cęlum aereum, de quo dicitur in Euangelio.* Volucres cœli, &c. *inflammabitur igne conflagrationis, iudicis aduentum præcedente, secundum quod dicitur Psal. 96. a.* Ignis ante ipsum præcedet, *& sic cœlum aereum quodam modo lacerabitur. Quod dicitur cęli pluraliter, ponendo plurale pro singulari, sicut Exod. 32. b. dicitur.* Isti sunt dij tui. *de vitulo conflatili qui erat vnicus, vel aliter, propter diuersas partes aeris, s. superiorem montes transcendentem, & inferiorem. Ignis enim conflagrationis attinget vtramque partem, quia tantum ascendet quantum aquæ diluuij, quæ 15. cubitis vltra cacumina montium ascenderunt, Gen. 7. d.*

2 A facie tua. *quia ante aduentum iudicis montes terręmotu corruent.*

3. Sicut exustio. *Igne enim conflagrationis materia montium cum alia terra purgabitur.*

4 Aquæ arderent igni. *Quia ille ignis purgabit aquas existentes in superficie terræ.*

5 Vt notum fieret nomen tuum. *i. potestas tua tanquam iudicis venientis.*

6 Inimicis tuis. *Quia antè, timorem tuum a se abiecerunt.*

7 A facie tua. *secundum quod dicitur Luc. 21. c.* Arescētibus hominibus præ timore, & expectatione quæ superueniēt vniuerso orbi. *id est subditur.*

8 Cum feceris. *Prędicta.*

9 Non sustinebimus. *Quia quantumcunque sint tunc tēporis aliqui homines iusti, concutientur tamen horrore ex humana fragilitate. Quod consequenter declaratur per simile, cum subditur:*

10 Descendisti. *in datione legis super montem Sinai.*

11 A facie tua montes defluxerunt. *Quia tūc mons Sinai videbatur tremere & ardere, vt habetur Exo. 20. c. propter quod filii Israel territi & pauore cōcussi steterunt à longè dicentes Moysi.* Loquere tu nobis & audiemus, & non loquatur nobis dñs, ne fortè moriamur: *& ex hoc sequitur, quod maior terror erit, quando veniet ad iudicium: quia illud respectu istius fuit minimum.*

12 A seculo non. *Hic cōsequenter ponitur ratio dicti desiderij. s. ex perfecta beatit. dine quam sancti tunc habebunt in anima & corpore, & non antè.* A seculo non audierunt. *Quia illud bonum est infinitum, & per consequens inenarrabile.*

13 Quæ præparasti expectantibus te. *s. filium tuum, in cuius aspectu reficiuntur beati interius ratione suæ deitatis, & exterius ratione suæ humanitatis, secundum quod dicit Augu. super Ioan. & secundum hoc allegatur hæc autoritas dicta de filio qui est Dei sapientia. 1. ad Cor. 2.*

14 Occurristi. *i. occurres & loquitur de futuro per modum pręteriti propter certitudinem prophetiæ.*

15 Lætanti & facienti iustitiam. *i. cœtui electorum tunc in iudicio apparenti, vt cum lætitia deducantur ad patriam.*

16 In vijs tuis recordabuntur. *Gratias agendo de omnibus bonis quæ eis fecisti.*

17 Ecce tu iratus es. *Hic cōsequenter describitur ipsum iudiciū.*

* Circa

quis deuictus est, huic & seruus addictus est, & fit ei pec- A catum consequens præcedentis pœna peccati.

a *Menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ.* Mene Hebraicè, Luna Latinè. Vnde menstruatæ quæ singulis mensibus solent sanguinis fluxum sustinere: Et tunc viri abstinere debent ab eis. Tunc enim concipiuntur mem bris damnati, cæci, claudi, leprosi, & hu iusmodi: Vt quia pa rentes non erubue- runt misceri in con claui, eorum pecca- ta pateant cunctis, & apertè redarguan tur in paruulis.

b *Ventus.* Cōmotio aeris, vt ibi: *Impera- uit ventis & mari.* Vel spiritus sanctus. *Ad- uenientis spiritus vehe mentis.*

c *Non est qui inuocet.* * Theodoretus. De B cidimus in indolen tiā, vt iam nihil pr- sus sentiamus, vnde in tanta mala inci- derimus, neque sen timus cur hæc sim' passi neq; petimus à te liberari.

Hic enim spiritus pro vento ponitur significatione spiri- tus sancti. Vel, ten- tatio dæmonum, & malorum hominū vt illud: *Venerunt flu- mina, & flauerunt ven- ti:* & hoc est quasi ventus.

a¶Quia scilicet. ¶Vnde hæc mala nobis. ¶Histeron proteron. b¶Peccatis. c¶Gratia tua, non meritis nostris

†& peccauimus: in ipsis fuimus semper† & saluabimur. Et 1

a¶Leprosus. b¶Quo nihil immundius.

a facti sumus vt immundi omnes nos, quasi pannus men- 2 3

a¶Mulieris scilicet veri agni. b¶Sunt. c¶Circuncisio immolatio & oblatio post mortem. d¶Occisi a Romanis

struatæ† vniuersę iustitiæ nostrę. Et cecidimus quasi fo- 4 5 6

a¶Leuiter. b¶impij tamquam puluis quem proiicit ventus a facie terræ ¶In Christum. c¶Tentatio dæmonum, persecutio Romanorum. ¶Folia.

b lium vniuersi, & iniquitates nostræ, quasi ventus abstu- 7 8

a¶A terra nostra, à præsentia tua. b¶Quia sicut folia defluximus. c¶Pro nobis, voce, corde, opere. d¶Fortis in aduersis ad orationem. ¶De ruina iniquitatum.

c lerunt nos. Non est qui inuocet nomen tuum, qui consur 9 10

a¶Precibus ¶Sicut Moyses, ne effundas iram tuam super nos. ¶Vnde. ¶Inueni quem quæsiuit anima mea: tenebo eum nec dimittam. b¶Misericordiam, præsentiam, auxilium.

gat & teneat te. Ascondisti faciem tuam à nobis & allisi- 11

a¶Opere quo vicia nos retinent sicut manibus, vnde: Mors & vita in manibus ling. b¶Vnde: Filios genui & exal &c. Et: Filius meus primogenitus Israel.

d sti nos in manu iniquitatis nostræ. Et nunc domine, pater 12 13

a¶Limus terræ. b¶Plasmator c¶Ideo resistere non possumus voluntati tuæ.

e noster es tu, nos verò lutum, & fictor noster tu, & opera 14 15

a¶Quasi; Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me, &c. ¶Ergo. ¶Operi tuo b¶Nimis.

f manuum tuarum omnes nos. †Ne irascaris domine† satis 16 17

a¶Idest: b¶Etiam secundum iustitiam, quia ferre non possumus. c¶Sed operis tui.

et ne vltrà memineris iniqtatis nostrę. Ecce respice, popu 18 19

a¶Fuimus olim scilicet. b¶Quam fluminis impetus læ. ¶in qua quondam fuit specula virtutis. ¶Sanctuarij templi tui. ¶Ad te.

g lus tuus omnes nos. Ciuitas† sancti tui facta est deserta, 20 21 22

¶A te. a¶Templum.

h Sion deserta facta est, Ierusalem desolata est: domus sancti 23

a¶Vbi sanctificabimur, immolabamus, gloriabamur.

ficationis nostræ & gloriæ nostrę, vbi laudauerunt te pa- 24

a¶Succensa à Romanis.

tres nostri, sancta est in exustionem ignis: & omnia desi-

tu enim pater noster es.

* Procopius. Quem operibus placare non possunt, vt cō D ditorem lenire contendunt, seruari eos postulantes, qui ab ipso primum. Hoc ipsum quod sunt, acceperunt.

e *Opera manuum tuarum.* q.d. Respice opus tuum non merita nostra. Mysteriū trinitatis, recta confessio est ignorantia scientiæ.

f *Ne irascaris domine.* Hoc est, nō vitamus † iram, nec vltrà quæ rimus patientiā, per quam thesauriza- mus nobis iram in die vindictæ. Sed q̄ sumus ne irascaris nobis satis, scilicet, ne tēpore vltionis memineris iniqui- tatis nostræ.

† attamen adiuuisti nos. Rom. 2. a

g *Sion deserta.* Sion & Ierusalem in hoc loco idē significāt, templum, scilicet & E ciuitatem, vbi quō- dam specula virtu- tum & visio pacis. Sed postquam po- pulus Iudæorū ne- gauit regem suum, & addidit illud. *Nō habemus regem nisi Cæ sarem.* Ierusalem: de- serta est a Deo. Vn- de: *Relinquetur vobis domus vestra deserta.* Et illud. *Surgite ea- mus hinc.* Et in tem- plo, auditæ sunt vo ces (sicut dicit Eccle siastica historia.)

† dissoluisti.

† vsque adeo. † domine Ioan 19. c Matt. 13. d

Mar. 14. e

d *Et nunc domine.* Ac si dicat: Si cōsideremus nostra merita, desperandum est: si clementiam tuam qui flagellas omnem filium quem recipis, audemus precos fundere; tu

Transeamus ab his sedibus.

h *Domus.* Allegorice. Domus Dei, ecclesia, vnaquæque F fidelis anima, quæ aliquando ignibus luxuriæ corrumpitur & auaritiæ.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

Circa quod sciendū, quod duplex est Dei iudiciū: Vnū discretionis, quod est vocatio aliquorū ad fidē alijs dimissis iudicio Dei occulto tamen iusto. Et istud iudiciū quantùm ad suū statum potissimum incœpit à principio prædicationis Christi pp quod dicitur Ioann. 12. e. Nunc iuditium est mundi. *secundū quod exponūt sancti. Aliud est iuditium discussionis quo Dei iuditio redduntur pœnæ ac præmia pro peccatis & meritis: Et istud potissimum fiet in iudicio finali, quando in anima & corpore beatificabuntur electi, & cruciabūtur reprobi. A tempore tamen passionis Christi cœpit præmiatio electorum quantum ad gloriam animæ: & punitio reproborum in anima non solum ex tunc, sed etiam antè. De istis autem duobus iudicijs videtur Isaias loqui mixtim vsque ad finem libri. Et diuiditur in duas partes. In prima ponitur Iudæorum querimonia. In secunda domini sentētia ca. se. Circa primū sciendum, quod Iudæi per orbem dispersi frequenter lamentantur destructionem ciuitatis & templi per Titū factam, & suam dispersionem per orbem, precantes in Iudæa congregari, & ciuitatem, & templum sibi restitui. Licet autem dicta destructio & dispersio inflictę fuerint eis propter mortem Christi, vt habetur expressè Luc. 19. tamen hoc non credunt Iudæi, sed attribuunt hoc peccato idololatriæ vituli conflatilis: Inducentes ad hoc illud qd Exod. 32. g. dicitur.* Ego autem in die vltionis visitabo hoc peccatum ipsorum, & idololatriæ antiquorum, *quæ continetur in libris Iudicum & Regum tempore templi primi: & peccatis auaritiæ & odijfraterni, quæ viguerunt tempore templi secundi: & secundum hoc potest hæc litera exponi. In hac igitur querimonia primo ponitur confessio peccatorum, cùm dicitur:* Ecce tu iratus es contra nos. *Et causa subditur cùm dicitur.*

1 Et peccauimus. *q.d. Et iustè iratus es, quia peccauimus, & non solùm de nouo, sed etiam ab antiquo: ideo subditur.*

2 In ipsis, *scilicet, peccatis.*

3 Fuimus. *Tamen de tua misericordia speramus ideò subditur.*

4 Et saluabimur: *Non ex nostra iustitia, sed tua misericordia, ideò subditur.*

5 Et facti sumus vt im. *Immunditia peccati. Potest etiā hoc exponi corporaliter, quia Iudæi per orbem dispersi & alijs Gētibus reputantur viles & abominabiles.*

6 Quasi pannus menstruatæ, &c. *Quia Iudęi modo non possunt sacrificia pro peccatis offerre, quia talia non possunt offerri ab eis nisi in Ierusalem, & sine talibus sacrificijs non reputant se perfectè mundari, & iustificari.*

7 Et cecidimus quasi folium. *De arbore cadens, sic cecidimus ab honore regni & Sacerdotij.*

8 Iniquitates, &c. *Expellendo de terra promissionis ad longinquas partes orbis.*

9 Non est qui. *i. non habemus summum Sacerdotem qui oret pro nobis & offerat sacrificium, vt nobis placeris, secundum quod dicitur Leui. 4. de expiatione peccati totius multitudinis: Et post determinationem sacrificij debiti pro peccato subditur:* Et orante pro eis sacerdote propitius erit eis dominus. *ideo subditur.*

10 Qui consurgat. *Pro nobis.*

11 Et teneat te. *In nostra reconciliatione.*

12 Abscondisti faciem tuam. *Loquitur de Deo ad modum hominis irati, qui nō vult ostēdere faciē suā illis cōtra quos iratus est.*

13 Et allisisti nos. *Idest, confregisti.*

14 In manu iniquitatis. *i. propter iniquitatem nostrā. Consequēter notatur misericordiæ petitio, cum dicitur.*

15 Et nunc domine pater noster es tu. *Per creationem.*

16 Nos verò lutum. *Et fictor noster supple es tu, secundū quod dicitur Iere. 18. a.* Sicut lutum in manu figuli, ita vos in manu mea domus Israel. 17 Ne irascaris, &c. *i. abūdanter.*

18 Et ne vltra memineris. *Ad amplius puniendum.*

19 Ecce respice. *Miseria nostram, & allegatur ratio, cū dicitur.*

20 Populus tuus omnes nos: *Per legem Moysi nobis datam.*

21 Ciuitas sancti tui. *scilicet Ierusalem tuo cultui deputata.*

22 Facta est deserta. *Per Titum.*

23 Domus sanctificationis nostræ. *i. templum, vbi offerebantur sacrificia pro sanctificatione nostra.*

24 Et gloriæ nostræ. *Quia in ipsa gloriabamur super omnia terrena. Cætera patent ex dictis vsque ibi:*

a ¶Sancta sanctorum. 1
A de[a]rabilia nostra versa sunt in ruinas. Nun-
a ¶Ergo. b ¶Miserijs nostris, flagitijs hostium. c ¶A misericordia. 2
d Aduersarijs blasphemantibus 3
quid super h[b]is c[c]ontinebis te domine, ta[d]ce-

a ¶Quasi durus, indignans audire nos. b ¶Humiles. D
c ¶Non more solito. ¶In perpetuum.
4 bis & affliges[a] nos[b] vehementer[c]?

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Nunquid super his. *miserijs nostris.*
3 Continebis te do. *i. nostra consolatione, q. d. non.*
3 Tacebis & affli. nos. *i. affligi permittes ab inimicis nostris.*
4 Vehementer. *i. vltra possibilitatem nostram sustinendi, quasi diceret. non decet te.*

CAP. LXV.

a Isa.63.d. Q*Væsierunt, &c.* Ad hoc respondet filius. Quare nos er. fe. dñe de via? q. d. Si non alieni me quærẽtes tam clementẽ inuenerũt, non est crudelitas mea quę vobis neget auxilium, sed iniquitas vestra, & impœnitens cor vestrũ. vnde: *Populus quẽ non cognoui ser. mihi:* Psal 17 g. *Et Filij alieni men. sunt mihi.* Ibidem.

✱ Procopius Quoniã per preces alij cõfitebãtur, alij autem erroris sui autorẽ B Deum esse exprobrabant, respondet hoc sensu, Qũo ego peccantes contempsi, qui non peccatoris morte sed pœnitentia delector? Qũo in errorem induxi, q vt ad se redirent oẽs hortatus sum? Qũo vos ĩduraui, qui ad longẽ remotos spõte aduolaui? Quomodo deniq; nõ clemens esse potui, qui in alienos talis extitit?

In c.10.epist. ad Rom. ✱ Origenes. Si Isaias sciebat, secundum se esse & interficiẽdum ab impijs: audet tamen & ex persona Christi dicit, Inuẽtus sum à nõ quęrentibus me, certũ est quod gentes erant quæ Christum nec quærere nouerant, inuenerunt tamen. C

CAP. LXV.

a ¶Gentes per fidem. 1
Væsi[a]erunt me qui antè 2
a ¶Antequam homo fierem ¶Populus quem non cognoui ser. mi.
non interro[a]gabant: in- 3
a ¶Misericordem me scilicet.
uen[a]erunt qui non quę- 4
a ¶Ante. b ¶Filius qui ante dixi Moysi: Ego sum qui sum. ¶Formam serui accipiens.
si[a]erunt me. Dixi: Ecce[b] 5
6
a ¶Vt faciam se. cunctis Gentibus vnam Christiani nominis.
a ego, e[a]cce ego, ad Gentẽ † quæ non inuocabat 7
a ¶Quasi largus nihil denegans pœnitentibus.
b nomen meum. Expa[a]ndi manus meas tota 8
a ¶Passionis. b ¶Iudæorum. c ¶Relicto Christo qui est via 9
di[a]e ad popu[b]lum † incredulũ, qui gra[c]ditur in 10
a ¶Lata & spaciosa quæ ducit ad mortem. b ¶Vnde: Populus hic labijs me honorat, cor autem longe, &c. c ¶Prauas. ¶Ab occultis me. mun. me. 11
d ¶Hæc fecit populus.
c vi[a]a non bona post cogit[b]ationes su[c]as. Po[d]pulus 12
a ¶Vindictam. b ¶Studio de iniquitate, vel di. c ¶Aperte quod peius est.
d qui ad ira[a]cũdiam pro[b]uocat me, ante facie[c]m
¶Cui omnia patent. ¶In templo meo scilicet, idola posuerunt, in quo sæpe exhibui præsentiam meam.
a ¶Dijs alienis: idololatriæ iungentes luxuriam.
meam semper, qui immo[a]lant in hortis, & sa- 13
a ¶Dœmonibus. ¶Incensum. 14
b ¶Pro vno altari quod erat in templo, plura faciebant & super sacrificabant.
crifica[a]nt super la[b]teres, qui habitant in sepul- 15
a ¶Mortuorum quæ Iudæi in modum domorum faciunt. b ¶Super pelles scilicet hostiarum, vt futura somnient c ¶Contra præceptum legis.
e chri[a]s, & † in delubris idolorũ dormiu[b]nt: q co[c] 16
a ¶Porcinum.
medunt carnem suillam, & ius pro[a]phanũ in 17
18

descende nunc de cruce, & credimus tibi. Sed audi qd in sapientia Salomonis dicatur quia non inuenietur ab his qui tentant eum, apparebit verò his qui non sunt increduli ad eum.

✱ Clemens Alex. Hoc loco causam reddit vocationis gentium & exclusionis Iudæorum his verbis. qđ populus Iudęorũ non credidit Christo, quin ei cõtradixit, Nõ habemus, inquiens, regem nisi Cæsarem, crucifige, crucifige, sed bonitas Dei in ruina Iudæorum admisit gẽtes infideles, vt ęmulatione gẽtium traheret ad fidem Iudæos quod dixerat Moses, *In gente stulta ad æmulationem prouocabo vos.* E

c *Populus qui ad iracundiam.* Alleg. Omnis hæreticus Deum ad iracundiam prouocat, in falsitate doctrinæ offert immunda sacrificia non in perpetuũ mansura, sed ad instar hortorũ ad breue virentia. Carnis. n. delitijs prouidet vnde: *Omnis caro sicut fœnum.* Hinc quoq; illius apud Græcos sapientissimi laudatur sententia, q omnes seculi voluptates & mundi pompam, & celeriter transeuntem luxuriam, hortos Adonidis vocat. Sacrificãt aũt heretici sup lateres qñ exqsita mẽdacia dialectica cupiunt arte firmare, & in quadrũ extruere, & secti ĩ latere pulueris roborare lineis.

d *Ante faciem.* ✱ Procopius. Per faciem templũ quod sibi cõsecratum est, intellexit quòd etiam per Hieremiã, *Quam dilecta in domo sua fecit, abominationem,* quibus verbis idolum scriptura significat.

e *In delubris.* Delubra à delẽdo dicta, eò q ibi putabatur ablui

Luc.23.e. b *Expandi manus meas.* In cruce orans pro eis: *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Vel, vt eos reciperẽ & collocarem in sinu meo. Vel, beneficia operum largiendo ex quo eduxi eos ab Aegypto. Incarnatus quoque infirmos eorum curaui, mortuos suscitaui, paucis panibus eos paui. Ipsi tamen semper extiterunt increduli.

Vbi supra. ✱ Orig. Hoc est, cũ penderet in cruce, illi non solum nõ inuenerunt eum, sed insuper dixerunt, Si filius Dei es, descende

Margin: † declinant. — † in desertis. pernoctant.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. LXV.

Diuisio. * QVæsierunt. *Hic consequenter ponitur domini sententia & primò, de Gentium vocatione: secundò de Iudæorum reprobatione, ibi:* Expandi. *Sic enim allegat Paulus Apostolus ad Ro. 10. hanc literam dictam esse de vocatione Gentilium, & reprobatione Iudæorum. Circa primum dicitur.*

1 Quæsierunt me. *ad me deuotè per fidem venientes ad prædicationem apostolorum.*

2 Qui an. non inter. *s. Gentiles, quia legem diuinitus datam & prophetas non habebant.*

3 Inue. *scilicet me per gratiam.*

4 Qui non quæsierunt me *scilicet ante prædicationem apostolorum: ideo subditur.*

5 Dixi. *scilicet determinatè diffiniendo.*

6 Ecce ego ecce ego. *& fit duplicatio ad maiorem assertionẽ.*

7 Ad Gen. quæ ne. *quia ante prædicationem apostolorum Gentiles erant communiter idololatriæ dediti: & sic inuocabant idola, & non nomen domini.*

Diuisio. 8 Expandi. *vbi ponitur ista sententia domini quantum ad Iudæos. Et primo ponitur sententia: secundo remouetur Iudęorum falsa fiducia, se. ca. Prima diuiditur in tres, quia primo ponitur multitudinis Iudaicę reprobatio, secundo paucorum electio, ibi:* Hæc dicit dominus. *tertio vtrorumq; retributio, ibi:* Et vos. *ista tamen diuisio non est omnino præcisa, quia in prima parte ponitur aliquid de punitione reproborũ, quia prophetę frequenter de vno trãseunt ad aliud, & èconuerso, & maximè Isaias. Circa primũ dicitur in persona domini.* Expandi manus meas. *volens ad me trahere.*

9 Tota die. *i. ab antiquo vsque ad pręsens, primo per prophetas, posteà per meipsum incarnatum.*

10 Ad po. incre. *i. Iudaicum qui semper fuit durę ceruicis, vt patet ex decursu veteris ac noui testamenti.*

11 Qui graditur, &c. *i. post inclinationem fomitis ad malum et non post leges meas.*

12 Populus, &c. *qui etiam in loco diuini cultus exercebant idololatriam tempore Manasse, & aliquorum aliorum regum, vt patet 4. Reg. & 2. Paral.*

13 Qui immolant in hortis. *vbi colebant idola in locis, s. nemorosis, vbi etiam luxuriam exercebant in venerationem idolorũ, vtpote Veneris & Triapi.*

14 Et sacri. su. la. *i. super tecta domorum, & in loco patenti, ad dandum alijs idololatriæ exemplum.*

15 Qui habitant in sepulchris. *quęrendo diuinationes in mortuis per artem phytonicam, & alijs modis superstitiosis.*

16 Et in delubris idolorum dormiunt. *Ibi. n. antiquitus super corium hostię immolatę dormiebant ad habendum reuelationes in somnijs, sicut legitur de Bruto in historia Britonum.*

17 Qui comedunt carnẽ suillam. *Idolis immolatam: & sic erat ibi duplex transgressio, s. legis Mosaicę, (quę absolutè prohibet talem carnem comedere) & prohibitionis idololatrię.*

18 Et ius propha. in va. co. *i. oblatio de materia liquida, quę fiebat cum oblatione sacrificij de animalibus.*

✱ Qui

ablui anima. Vel, quia propè erant piscinę vbi & Sacerdos lauabatur & hostia. A

✱ Procopius. Sepulchrorum meminit, vt diuinationem ꝑ mortuos innueret. Meminit & speluncarū vbi simulacra in mōte collocabant, aut ēt sacra quædam, mactatis sub proceris arboribus hostijs, faciebant.

Allegor. Hæretici in memorijs magistrorum, & in specubus dormiunt, qui lumen spiritussancti relinquentes, & cœnaculum in quo Apostoli versabātur in diabolitenebris commorātur, & speluncas diligunt de q bus: *Vos autem fi. il. spe. l.* Sōnijs credunt & phantasijs, Carnem porcorum comedunt, de quibus: *Ne mittatis margaritas ante porcos*: & ius prophanum quod in libris eorū hæretica arte conditū est. Vasa eorū immundatā doctrinæ. s. quàm corpora. In tantam quoque amentiam veniunt, vt qui ipsis non fuerit similis, quasi perditum detestentur.

a *In furore meo.* Furorē obliuionem, iram, pęnitudinē, ita in Deo accipere debemus, qūo manus, pedes, oculos, aures, & cętera membra quæ habere dr̄, non ꝙ his pareat perturbationib⁹, qui eas extinguit in nobis, sed per verba nostra Dei intelligimus affectū erga nos.

✱ Procop. Erat. n. ante aduētum veluti quoddā diuinæ iræ principium, sed furorem accendit patratu in Saluatorem facinus, ipseque fumus in ignem mutatus est. Quoniam autem homines ad memoriç subsidium scriptis vti videmus, ab illis tropicè, nulla Deum obliuione laborare demonstrat: *Ecce scriptum est coram me.*

b *Non tacebo.* Qui superius dixit: *Tacui, semper silui, patiens fui*, modo dicit: *Non tacebo.* id est, ne parcam amplius, neq; sustinebo iniquitates eorum.

a ¶Immundi. ¶Alij, nōn manducanti, non adoranti idola.

vasis eorū. Qui dicunt: †recede à me, non ap- 1

a ¶Qui talia agunt, & in alios superbiūnt. 2

propinques mihi: quia† immundus es. Isti fu 3

a ¶Nihil. b ¶Et c ¶Erit. ¶ Gehennę. d ¶In eis. e ¶Semper.

mus erunt in furore meo, ignis ardens tota 4

a ¶Malum eorum vt non obliuiscar. b ¶i. nō dicam: Ite maledicti in ignem æternum.

die. Ecce scriptum est coram me. Non tacebo 5

a ¶In interiora mentis, vt propria torqueantur conscientia. 6

sed reddam et retribuam in †sinū eorum ini-

a ¶Idololatrarum. 7

quitates vestras, et iniquitates pātrū vestrorū 8

a ¶Vt puniamini, sicut illi quos imitati estis, & sic quodammodo eorum filij. 9

b ¶Filios & filias dœmonijs. 10

simul, dicit dominus: qui sacrificauerunt su- 11

a ¶Me despiciendo, & idolis immolando.

per montes et super colles, exprobrauerunt

a ¶Pro culpa pœnam metiendo, vel mensurando. b ¶In anima post iudiciū, & in corpore cum & vermis eorū non morietur, & ignis nō extinguetur.

mihi, et remetiar opus eorum primū in sinu 12

eorum. Hęc dicit dominus: Quomodo si in- 13

a ¶Post tempestatem. b ¶Illæsum. c ¶Volenti tangere 14

ueniatur † granum in botro, et dicatur, ne dis 15

a ¶Sine crescere. b ¶Idest, placuit domino, vt pro benedictione de tanta copia reseruaret illud. c ¶Aliquos reseruando 16

sipes illud, quoniam benedictio est: sic faciam 17 18

a ¶Abraham, Isaac, & Iacob, ad quos facta est promissio, vel propter eos qui inter plurimos peccatores seruiunt mihi. b ¶Genus humanum. 19

propter seruos meos, vt non disperdā totum. 20

a ¶Non deficiet sceptrum de Iuda b Christum quod supra botri granum. 21

Et reducā de Iacob semen, et de Iuda possidē- 22

a ¶Apostolus vnde Leuaui oculos meos in montes, in circumitu eius, &c. b ¶Scilicet hæreditatem de qua; Dabo tibi Gen. he. t. c ¶Scilicet, ecclesiā. 23

tē montes sanctos meos. Et hæreditabūt eam 24

c *Iniquitates patrum ve.* Vt. s. non solùm pro peccatis vestris puniamini, sed etiam pro patrum iniquitatib. quos imitati estis. Aliter. n. non portat filius iniquitatē patris. D *Ezech. 18 d.*

d *Qui s. c. ificauerūt su. mon.* Qn̄, in Bethel & in Dan, aureos vitulos adorauerunt: Hæreticus quoq; cōtemnens simplicitatē ecclesię sacrificat in montibus, & exprobrat Deo dum eius pręcepta cōtemnit. *3. Reg. 12. g.*

e *Quomodo si. q. d.* Propter malos nō perdam bonos: *Sed quomodo si, &c.* Dixerat enim periturum Israel.

f *De Iacob semen.* Semen Iacob & Iudę, Apostoli, possidentes montes, alios. s. credentes virtutibus eminentes. vnde: *Nisi dominus Sabaoth reli. no. se. quasi So. facti essem.* *Rom. 9. f.* *† sinum.*

✱ Eusebius. Pręsignificat propheta pauculas futuras reliquias, & pauculum futurum semen ex Iacob, quod assequatur promissa veterum patrum, & lectos appellat Apostolos, quos habitaturos dicit in monte sancto, hoc est, in ecclesia, & in sylua, hoc est, inter arbores ecclesię. Intelligit ꝑpheta Apostolos & fideles seruādos, reliquos Iudęos delendos & eorum vrbes subuertendas. *Lib. 2. de demonstr. c. 49.* E

g *Montes sanctos meos.* Lxx. Montem meū. s. Christū, q est mons montium. Montes. n. sunt Apostoli, qui de Iudęis possederunt Christum, in quo fundati sunt.

h *Et hæreditabunt:* unde: *Semen Abrahæ serui eius fi. Ia. e. eius.* Quicunque adhuc semen sunt: nec formati in filium, serui domini sunt, quibus dicitur. *Scio, quia semen Abrahę estis n. n. iam*, scilicet filij. Qui autem filius est domini, electus est. unde: *Electi possidebunt Ierusalem, serui habitant in ea.* unde: *Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adop. filiorum Dei.* *Psal. 104. a.* *Ioan. 9. e.* *Rom. 8. c.*

Campe

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui dicunt. *Gentili.*

2 Recede à me. *Reputabant enim Gentiles ita immundos, quòd non communicabant cum eis, vt patet ex libris vete. & no. test. Iste tamen contemptus sic inualuit, & maximè apud Iudęos qui Pharisęi dicebantur, quòd etiam Iudęos contemnebant qui non erant de secta sua: vnde & domino discumbente in domo Matthęi qui erat natione Iudęus, dixerunt, Matth. 9. b. Quare cum Publicanis, &c. & tamen Matthæus erat natione Iudęus: & simile legitur in Euangelio in pluribus locis. Isti enim Pharisęi erant iusti apparenter, sed non realiter. Et quia simulata sanctitas duplex est iniquitas, secundum quod dicit Hieronym. ideo subditur debita punitio, cum dicitur.*

3 Isti fumus erunt in furore meo. *idest materia applicabilis igni gehennę.*

4 Ignis ardens tota die. *i. continuè & absque fine, & sicut dicitur infrà in fine libri: Ignis eorum non extinguetur.*

5 Ecce scriptum est. *Indelebiliter, secūdum quod dicitur Iere. 17. a. Peccatū Iuda scriptum est stylo ferreo in vngue adamantino.*

6 Non tacebo. *Dissimulando.*

7 Sed reddam & retribuam. *Ad intellectum huius sciendū, quòd sicut gloria cuiuslibet beati crescit ex gloria sibi coniunctorum, sic pœna cuiuslibet damnati crescit ex pœna sibi coniunctorū, propter quod diues epulo in inferno positos petijt Lazarum mitti ad fratres suos, vt contestaretur illis, ne venirent in locum tormentorum, Luc. 16. g. & hoc est quod dicitur:* Sed reddam & retribuā in sinu eorum. *idest, Iudęorum reprobatorum generaliter priorum & posteriorum.*

8 Iniquitates uestras. *Hoc dicitur quantum ad Iudęos qui fuerunt post captiuitatem Babylonis, maximè tempore Christi & deinceps.*

9 Et iniquitates patrum. *Ita quòd ex pęna vestra crescit pœna eorum, & econuerso: vt dictum est.*

10 Qui sacrificauerunt super montes. *Istud refertur ad Iudęos illos qui precesserūt captiuitatem Babylonicam qui fuerunt multipliciter idololatrę vt patet in libris Iudicum, Regum, & Paralipomenon. Post captiuitatem verò Babylonicam non leguntur Iudęi fuisse idololatrę, nisi aliqui pauci circa tempora Machabęorum: sed postea agetur de peccatis eorum, & iam in parte dictum est suprà.*

11 Et super colles, &c. *Colendo enim idola faciebant Deo opprobria.* F

12 Et remetiar opus eorum. *Inferendo pęnam secundum mensuram peccati & modum.*

13 Primum in sinu eorum. *Idest, peccatum factum in iuuētute simul puniam cum peccato facto in senectute Vel aliter:* Primum. *i. peccatum patrum in filijs modo dicto.*

14 Hęc dicit dominus. *Hic consequenter circa Iudęos ponitur paucorum electio, scilicet Apostolorum, & aliorum qui crediderunt in Christo, cum dicitur.* Hęc dicit dominus. *Cuius verbū frustrari non potest.*

15 Quomodo si inueniatur granum. *Scilicet, vnum.*

16 In botro. *Post tempestatem, quod est modicum respectiuè.*

17 Et dicatur. *Volenti accipere.*

18 Ne dissipes illud, quoniam benedictio est: *i. donum Dei quod remansit cęteris pereuntibus.*

19 Sic faciam propter seruos meos. *Idest, propter patriarchas & prophetas antiquos.*

20 Vt non disperdam totum. *Scilicet, populum Iudaicum.*

21 Et educam de Iacob semen. *Scilicet, Apostolos, & alios de Iudaismo credentes.*

22 Et de Iuda. *De qua tribu natus est Christus secundū carnem*

23 Possidentem montes meos. *Idest, ecclesiam militantem & triumphantem.*

24 Et hęreditabunt eam. *Scilicet Ecclesiam militantem primò & triumphantem postea.*

A a *Campestria.* Alij saltus. vnde: *Dominus reuelabit condensa siluarum,* vt latrones ibi labitare desistant, & bestiæ venenataq; animalia in ecclesiam Dei transeant.

Psal. 18. b.

b *In caulas gregū.* Alia trāslatio habet, Saronas, quæ est regio inter Ioppem, & Lyddam atq; Ramam fœcūda & pabulosa, sed latronib. infesta: vnde interpretatur vallis effundens sanguinem.

† exercitui celi.

c *Et vallis Achor.* Vbi Achor filius Charmi de spolijs Iericho furatus cum oī domo perijt. Et quia populum turbauit & ibi perijt, vocaī locus vallis Achor, i. turbationis vultus. In quo significatur Gētilitas: sicut & per Sarones, quæ interpretatur vallis fundens sanguinem, quæ effusione sanguinis plena in tumultu & in turbatione vitiorū manebat. Sed Achor versa est in caulas gregum siue ouilia, & in cubile armentorū, idest, ecclesias & requiem prædicatorum & aliorum fideliū, qui designantur per armenta & greges ouium.

Iosue 7. c. † Pro. 2. c. Iere. 7. c.

B d *Armentorum.* Prædicatorum, qui ecclesiam armant & defendunt. Armentum enim dicitur ab armando.

e *Et vos qui dereliquistis, &c.*

Allegoricè. Omnes q ecclesiam deserunt & obliuiscuntur montem sanctum Dei tradentes se spiritibus erroris vel immundis doctrinis dęmoniorum, parāt fortunæ mensam, & nihil ad Deum pertinere credētes, sed vel stellarum cursu vel varietate fortunę omnia gubernari, hi tradentur æternis supplicijs, vt nullus eorum possit euadere.

Mensam fortunæ parare quid sit.

C

a ¶Apostoli. vnde: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. b ¶Fideles.
electi mei, & serui mei habitabunt ibi. Et † e- 1
a ¶Ecclesias. b ¶Fidelium: Quorum cor vnum & anima vna. 2
a runt campestria in caulas gregum, & vallis
b ¶Alibi Achan. ¶Requiem. a ¶Fideli scilicet
c Achor in cubile armentorū populo meo qui
d a ¶Hæc fient eis, scilicet, qui re q̄si. me. ¶Fide & opere.
e ¶O Iudæi.
requisierunt me. Et vos qui dereliquistis do- 3
e a ¶Templum quod in monte, vel cælestem Ierusalem, vel Christum. qui est mons montium.
minum, qui obliti estis montem sanctū meū, 4
a ¶Alia translatio parantis.
f qui ponitis † fortunæ mensam, & † libatis su- 5
a ¶Ne quis euadat. b ¶Qualibet afflictione.
per eam: numerabo vos in gladio, & omnes 7 8
a ¶Chaldæorum Romanorum. b ¶Pressura. non enim omnes occisi sunt vel omnes afflicti. c ¶Præter cætera. d ¶Omnia feci quæ debui.
e ¶Obediendo, sequendo.
in cęde corruetis: † pro eo quod vocaui & non 9
g a ¶Presens nobiscum Emanuel. ¶In parabolis. b ¶Mente.
respondistis, loquutus sum & non audistis: 10
a ¶Insuper. b ¶Idololatriam. c ¶Qui omnia video: vel in templo idola colentes. 11
et faciebatis malum in oculis meis, & quę no 12
a ¶Aliud vult Deus, aliud permittit. b ¶Malum, scilicet. c ¶Vt peteretis Barrabam homicidij & seditionis autorem. 13
luī elegistis. Propter hoc hæc dicit dominus
h Deus: Ecce serui mei comedent, & vos esu-
i a ¶Sanguinem meum. b ¶Aquam viuam.
rietis. Ecce serui mei bibent, & vos sitietis. Ec- 14
a ¶In æterna beatitudine. vnde illud: Gaudium vestrum nemo tollet à vobis. b ¶Videntes alios in locum vestrum successiuè.
ce serui mei lætabuntur, & vos confundemi- 15
a ¶Secundum illud: In secula seculorum laudabunt te. 16
ni. Ecce serui mei laudabunt præ exultatione 17
a ¶In inferno. b ¶Conscientia peccatorum
cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, 18
a ¶Vnde: Ibi erit fletus & stridor dentium, vel in iudicio positus hædis à sinistris, & ouibus à dextris. 19
k & præ contritione spiritus vlulabitis: & di- 20
a ¶Alijs in locum vestrum succedentibus. b ¶Sacrosanctum. 21
c ¶Vt dicantur filij Abrahæ sicut vos olim. 22
mittetis nomen vestrum in † iuramentū ele-

D f *Fortunę mensam.* Deę Aegyptiorum cui in fine anni parabant mensam, omnib. escis refertam, & poculis mulsa mixtis: vel quasi fœlicem annū præbuerit. vel quia futurum fœlicem prębitura sit.

g *Vocaui.* Per Prophetas dicens: *Cōuertimini ad me, & salui eritis.* Et p memetipsū: *Pœnitentiam agite* Et alibi: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis.*

h *Ecce serui mei.* q.d. Non solūm corruetis gladio, p iniquitatibus vestris, sed etiā in præsenti esurietis & sitietis. Gentiles verò ad fidem conuersi in præsenti satiabūtur cibo corporis & sanguine meo & doctrina spirituali, & in fine vel in futuro visione Trinitatis.

✻ Cyprianus. Quod autē Iudęi panem & calicē Christi, & omnem gratiā amissuri essent, nos vero accepturi, apud Isaiam sic dicit dominus: *Ecce qui seruiunt mihi manducabunt, vos autem esurietis.*

i *Comedent.* Corpus meum. Vnde: *Nisi māducaueritis car. fi. ho.* Vel doctrinā spiritualem mysteria fidei, vel in futuro cognitionem diuinitatis. vnde: *Vt edatis & bibatis super men. meam in regno meo.* Et, *Satiabor cum apparuerit gloria tua.*

k *Et dimittetis nomen vestrū.* Vt aliqui affirmantes dicāt: Si aliter fecero, cōtingat mihi sicut Iudæis Romanorum gladio occisis. Vel ita: Iuro per Deum in quē olim Iudæi crediderunt. Vel, quia Deus iuramentum eorum erat, quod Christiani modò iurant necessitate compulsi: Viuit dominus scilicet.

Fortunæ

Et

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Electi mei. *Idest, Christiani veri.*

2 Et erunt campestria in caulas, &c. *Et per greges frequenter in scriptura intelliguntur fideles. Psal. 94. b.* Nos autem populus pascuæ eius, & oues manus eius. *Per caulas igitur in campestribus & vallis ædificatas, intelliguntur ecclesiæ ædificatæ per orbem vbique, in quibus fideles congregantur ad percipiendum sacramenta & diuini verbi nutrimentum. Exprimitur tamen in speciali vallis Achor qui de peccato suo verè pœnitens dedit gloriam Deo, Iosue 7. c. Quia ecclesia est locus receptiuus verè pœnitentium. Designatur etiam hic nomine gregum fideles minores, & maiores nomine armentorum.*

Diuisio.

3 Et vos qui. *Hic consequenter ponitur prædictorum retributio: & primo reproborum & electorum mixtim, secundò electorū separatim, ibi:* Quia obliuioni. *Circa primum dicitur:* Et vos. *colentes idola.*

4 Qui obliti estis montem sanctum, &c. *Vbi erat templū diuino cultui dedicatum.*

5 Qui ponitis fortunæ mensam. *Eò quòd reputabatur dea fœlicitatis temporalis.*

6 Et libatis super eam. *Oblationem de liquidis: in hac idololatria & supradictis fuerunt Iudæi multiplicati ante captiuitatē Babylonicam, quia multi ex eis sequebantur omnimodam idololatriā, vt patet ex 4. Reg.*

7 Numerabo vos ī gladiò. *q.d. Nullus euadet: ideo subditur.*

8 Et omnes in cæde corrue. &c. pro eò quod vocaui. *Per prophetas.*

9 Et non respondistis. *Peccata vestra cōfitēdo, sed magis prophetas derisistis contumaciam augendo, vt patet 2. Paral. vlt.*

10 Locutus sum. *In persona propria in humanitate assumpta.*

11 Et non audistis. *Sed magis doctrinam meam reprobastis, vt patet ex Euangelio in pluribus locis.*

12 Et faciebatis malum, &c. *Bona pauperum rapiendo, & fratres vestros odiendo. Ista. n. duo, scilicet auaritia & odium fraternum, multum viguerunt in populo Iudaico post reditum captiuitatis Babylonicæ, vt dicunt etiam Iudæi, & magis increuerunt imminente tempore Christi.*

13 Et quæ nolui. *Scilicet, falsam apparentiam sanctitatis: propter quod Christus maximè contra hypocrisim prædicauit. Et subditur pœna iuxta bonorum pręmia, quia opposita iuxta se posita magis elucescunt, cùm subditur.*

14 Ecce serui mei. *Per cibum & potum hic intelligitur refectio bonorum in cęlo, quia communiter in scriptura sacra bona spiritualia, & cœlestia metaphoricè per corporalia designātur: & per sitim & esuriem punitio malorum in inferno, vbi est defectus omnis boni.*

15 Serui mei lætabuntur. *In clara visione diuina.*

16 Et vos confundemini. *Confusione extrema deiecti cum dęmonibus in pœnam.*

17 Serui mei. *Etiam laude corporali, quæ secundum doctores erit in patria.*

18 Et vos. *Sicut enim in patria ponitur clamor exultationis, sic in gehenna clamor tristitiæ & desolationis.*

19 Et prę contritione. *Idest, desolatione. Contritio enim meritoria ibi locum non habebit.*

20 Vlulabitis. *Quia vlulatus est vox confusa, & designat magnitudinem angustię & doloris.*

21 Et dimittetis. *Scilicet, execrationis.*

22 Electis meis. *Idest, Christianis, qui sic iurant aliquādo. Si feci istud quod mihi imponitur, suspendar ego per pedes sicut Iudæus.*

✻ Intersi-

a Et interficiet te. Vt vel hîc
A non habeatis qui dicit. *Ego sum via veritas, & vita. Nec vocem in circumcisio, sed concisio.*
✻ Hilarius. Si a seculis Christiani vocabuli beatitudo nunquam fuit, nunc nouũ nomen religionis quod benedicitur super terram.
✻ Cyprianus Quod Christianorum nomen benedicetur in terris, apud Isaiam dicit dominus.
✻ Cyrillus. Nos in nouitate vitæ euãgelicæ quasi corona quadam insigniti nomine Christi, Christiani nominamur, quod est nomen benedictum in terra.
b *Quia obliuioni.* Vt non idolorũ meminerint, & pristini erroris, non obliuione memoriæ, sed successione bonorũ. vñ *In die bona obliuio malorum.* Et alibi. *Afflictio horæ obliuionem facit delitiarũ.*
B Forsitan & in futuro pristinæ conuersationis memoria omnino delebitur.
c *Quia ecce.* Ex angelis. s. & hominibus vnam ecclesiã, & exultabunt & gaudebũt vt ego qui creaui exultem, & gaudeam in eis.
d *Exultationem.* Vniuersæ terræ, vt quæ vetus vnigeniti erat gaudium, noua cunctis nationibus lætitia sit.
e *Gaudiũ.* Qđ vel post resurrectionẽ possumus intelligere, vel post baptismum in prima resurrectione. Hoc ad gñalẽ resurrectionẽ, qua oẽs in perfecta ætate resur-

a ¶Spiritnali gladio in iuditio.
a ctis meis. Et interficiet te dominus Deus, &
a ¶Christiano. b ¶Nomine, vel Christo
seruos suos, vocabit nomine alio. † In quo
a ¶Christianus vocatus & ipsum nomen in terra hac bene custodierit. b ¶Nunc. s. c ¶In futuro, vnde. Venite benedicti patris mei, &c. Et alibi Et benedictionem hæreditate possideatis.
qui benedictus est super terram benedicetur
a ¶Christo. b ¶Fideliter & veraciter. c ¶Veritatem loquitur. d ¶Hac. In die iudicij vere & fideliter Deum laudabit.
in Deo, amen. Et qui iurat in terra, iurabit in
a ¶Succedentibus bonis æternis. Absterget Deus omnem lachrymam ob oculis eorum.
b Deo † amen. Quia obliuioni traditæ sunt an
a ¶Ne sit pars malorum prioris angustie memorati.
gustiæ priores, & quia absconditæ sunt ab o-
a ¶Adiungit se eis, quia & ipse multa pertulit, serra lignea sectus à Iudæis. b ¶Sanctos qui quotidie innouantur vnde: Videbo c.t.
culis † nostris. Ecce enim ego creo cęlos no-
a ¶Meliorando, qualitates mutando: Vidi cælum nouum, & terram nouam Et Apostolus: præterit figura huius mundi b ¶Bonam. ¶Quæ affert fructum in patientia.
uos & terram nouam, & non erũt in memo-
a ¶Mala ornamenta. b ¶In memoriam, scilicet, vestram. ¶Vestrum.
c ria priora, & nõ ascendent super cor: sed gau-
a ¶Sine fine ¶Omnibus rebus à me factis.
d debitis & exultabitis vsque in sempiternum
e in his quæ ego creo. Quia ecce ego creo Ie-
a ¶Cęlestem. ¶Ex angelis & hominibus. ¶Emphasis.
rusalem exultationem, & populum eius gau-
dium & exultabo in Ierusalem, & gaudebo in
a ¶Vbi gaudium & exultatio: contraria enim simul esse non possunt. ¶Absterget Deus omnem la. ab o.
populo meo: & non audietur in ea vox fle-
a ¶Non sicut Iudæi, pro iudicio facie. clamorem. b ¶Omnes. n. resurgemus in virum perfectum in mensuram ætatis ple. Christi.
tus vltrà, & vox clamoris. Nõ erit ibi amplius
a ¶Præ... morte. b Quia nemo morietur.
f infans dierum, & senex qui non impleat dies
suos. † Quoniam puer centum annorum mo
a ¶... hic diu viuat.
rietur, & peccator centum annorum maledi-
a ¶In præsenti. b ¶Virtutes
ctus erit. Et ædificabunt domos, & inhabita-

gent. Et hoc est. *Non erit.* D
1 f *Puer cent. anno. &c.* Ille. s.
2 qui etsi diu, tamen pueriliter vixit, seruiens vitijs: &
3 hoc exponit sic.
4 Greg. *Puer centum annorũ. Et peccator centum annorũ.* Vita quidem pueri longum trahitur, vt a factis puerilibus corrigatur. Sed si a peccati perpetratione, nec temporis lõginquitate cõpescitur: hæc ipsa vitæ lõginquitas quam per misericordiã Dei accepit, ei ad cumulũ maledictionis crescit.
11 ✻ Proco. Infantis nomine gentium populũ intelligit, vt & Dauid, populum qui creatur, laudaturũ dñm affirmat. Et Petrus ẽt, vbi sicut modo genitos infantes rationabile lac & sine dolo concupiscere pcipit. Intelligit porro senis appellatione Iudæũ, veluti tpe superiorem, habita ad ecclesiam ratione, in qua neutrius fore discrimen significat. E
g *Domos.* Virtutes p quib. in cęlestib. requiescent. vñ. *In domo patris mei man. mul. sunt: vnusquisq; propriam mercedem accipiet secundũ proprium laborem.* Tales domos obstetrices sibi dñr ædificasse, qa timuerunt Deũ. Iacob quoque habitat in domo quam Esau qui feris delectabatur possidere non potuit. Ad literam. n. stare non põt. Multi. n. sancti ædificant domos sed non habitant in eis.

Secun-

† Quicunque in terra ista benedicet sibi, in Deo fidelium sibi benedicet: & qui iurat &c. Moraliter. Lib. 17. mor. c. 4.

Io. 14. a. 1. Cor. 3.

Exod. 1. d.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Interficiet. *Quod fuit impletum per Titum.*
2 Et seruos. *In eum credentes.*
3 Vocabit. *Quia vocantur Christiani a Christo.*
4 In quo. *Benedictione gratiæ, quæ datur in baptismo in quo accipitur nomen Christiani.*
5 Benedicetur. *i. benedictione cœlesti, si in gratia perseueret.*
6 Amen. *i. fideliter sic fiet.*
7 Et qui. *i. hominibus aliquid affirmando.*
8 Iurat in terra. *Et non in idolo.*
9 Amen. *i. fideliter debet iurare.*
10 Quia obliuioni. *Hic cõsequenter describitur retributio electorum separatim, tamen aliquid interponitur de punitione malorum, vt videbitur, & primò ponitur retributio quantum ad consecutionẽ boni, cum dicitur. Quia ob. quas fideles sustinuerunt propter magnitudinem gloriæ superuenientis in patria. Et quod sic intelligatur, patet per hoc quod subditur.*
11 Ecce. n. *Quia in futuro innouabuntur corpora cœlestia & elementa, non quantum ad substantiam, sed quantum ad claritatem & decorem, vt sic magis reluceat in eis bonitas diuina ad gloriã Dei, & etiam electorum in ipsis bonitatem Dei clarius contemplantium quam antè: & talis innouatio vocatur hic creatio. Sicut dicitur rex vel papa creari propter immutationem status quamuis eorum substantia non mutetur.*
12 Et non erunt in mem. *Hoc est dictum ꝙ status eorum præcedens nullius momenti reputabitur respectu sequenti.*
13 Sed gaudebitis. *Vox electi.*
14 Vsque in sempiternum. *Quia æternitas a parte post est de ratione beatitudinis.*
15 In his quæ ego creo. *i. in corporibus cœlestibus & elementis prædicto modo melioratis.*
16 Quia ecce. *i. ecclesiam triumphantem. Heb. 12. f.* Accessistis ad Sion montem & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cęlestem, &c. *Non. n. dicitur creari simpliciter, quia cœlum empyreũ a principio mundi fuit factum, & angelis repletum: sed dicitur creari quantum ad nouam exultationem quæ fiet in fine mundi: quia per actũ iuditio electi transferentur illuc in perfecta beatitudine corporis & animæ, & ex hoc crescit gaudium angelorum: ideo subditur.*
17 Et populum eius. *Quia angeli gaudebunt de perfecta beatitudine electorum, & electi de consortio angelorum.* F
18 Et exultabo in Ierusalem. *Non est intelligendum, ꝙ aliquid per hoc Deo accrescat, cum ex seipso sit perfectè beatus, sed quia faciet ciues cęlestes in seipso perfectè exultare, sicut dicitur, Gen. 22. c.* Nunc cognoui. *i. cognoscere feci.*
19 Et non audietur. *Hic consequenter ponitur dicta retributio quantùm ad amotionem mali, cum dicitur.* Et non audietur. *In quo notatur amotio omnis tristitiæ interioris & exterioris.*
20 Non erit. *i. aliquis habens multos dies deficientis tamen in industria vel scientia.*
21 Et senex qui non impleat. *i. habens multos annos in vacuũ transactos, sed plenos meritis: & per hoc a ciuitate cœlesti amouetur defectus notitiæ & virtutis. Et quod sic debeat hæc litera intelligi, patet per hoc quod subditur.*
22 Quoniam puer. *i. qui multum vixit, pueriliter sequens passiones suas.*
23 Morietur, *Morte æterna.*
24 Et peccator centum annorum. *Qui transegit tempus suũ inuacuum a bonis operibus, peccans ex certa malicia.*
25 Maledictus erit. *Illa maledictione quæ habetur. Matth. 25.* Ite maledicti in ignem æternum, &c.
26 Et ædificabunt. *Per hoc remouetur malum infortunij a Ierusalem cœlesti. Circa quod sciendum ꝙ magnum infortunium reputatur inter homines quando quis multum laborat in aliquo, & non percipit fructum: in ædificatione autem domus & plantatione vineę antè quam faciet fructum, est magnus labor: ideò magnum infortunium reputabatur antiquitus, & adhuc reputatur: quando aliquis preuenitur morte antè quam experiatur bonum sequens domus ab eo ędificatæ, & vineæ plantatę propter quod Deut. 20. b. dicitur ꝙ*

a *Secundum.n.* Sicut Christus iam non moritur, mors il
A li vltrà non dominabitur, sed in æternum regnat cum pa
Rom. 6.b. tre, sic & illi. Lignum .n. vitæ Christus est, quod erat in
Gen. 2.b. medio paradisi.s. ecclesiæ. Vnde Salomon. *Lignum vitę est*
Prou. 3.c. *his qui apprehenderunt eam.s.* sapientiam quæ est Christus.

* Theodoretus. Lignum vitę interdictum est Adam ne ad illud manum porrigeret, & vita viueret sempiterna, si ex eius fructu vesceretur, quod nobis promittit. Fuit.n. nobis lignũ vitæ crux domini recepit .n. veluti quendam fructũ admirabilem corpus domini viuificum, in quem fructum qui manus extenderimus & fructũ ederimus, vita sempiterna viuemus.

B b *Opera manuum.* Fidem doctrinam, operationem Apostolorum inueterabunt, vsque ad finem seculi seruando, fideles eorum imitatores.s. Vel secundũ quod quidam codices habent electis meis inueterabunt.i. ęterna liter saluabunt eos opera eorum.s. Apostolorum.

c *Semen benedictorum.* Apostoli, & alij doctores in prædicatione vel in alijs operibus sicut Iudæi, quia æternam mercedem percipient, *quia venient cum exultatione portantes manipulos su.*

Psal. 125.a. Lib. 3. strom. * Clemens Alexãd. Electi mei non laborabunt in vanum, neque procreabunt filios in maledictionem, quia semen est benedictũ a domino, quia regeneratis in Christo proposita merces est. Reliqui maledictionem filios generant, & non intelligunt contra illos esse hanc prophetiam. Hæretici quoque in maledictionem generant: electi non dogmatizant, nec generant in maledictionem.

a ¶Opera bona, vnde. Inebriabuntur ab vbertate d. tuæ. Et alibi Satiabor cum a.g.t. ¶Hæc est vinea quæ ait. Ego sum vitis vera, & vos palmites, & pater meus agricola est.

bunt, & plantabunt vineas, & comedent fru-

a ¶Diabolus.s. b In medio eorum. 1

ctum earum. Non ædificabunt, & alius habi-

a ¶Diabolus i. non deuorabit virtutes eorum. 2

a tabit: non plantabunt, & alius comedet. Se-

a ¶Vitæ. ¶De quo. Iustus vt palma flo. qui.s. quotidie triumphum reportat de aduersarijs suis.

b ¶Fidelis.

† arborum cundùm enim dies † ligni erunt dies populi 3

b mei, & opera manuum eorum inueterabunt 4

¶Vel is. ¶Ergo. 5

electi mei. Non laborabunt frustra, neque ge- 6

a ¶Filios spirituales sicut Rachel carnalem filium. 7

nerabunt in conturbatione: quia semen be- 8

a ¶Apostolorum. 9

c nedictorum domini est, & nepotes eorum

a ¶Sunt domini, vel in æternum gaudebunt. b ¶Ore. c ¶Clamantes corde.

d cum eis. Eritq; antequàm clament ego exau- 10

a ¶Apostolis. b ¶Prædicantibus, vel pro aliquo rogantibus c ¶Quod petierunt dando, miracula faciendo. ¶Sermonem eorum signis confirmando.

e diam, adhuc illis loquentibus ego exaudiam.

a ¶Saulus. b ¶Ananias. c ¶Fide credentium, pane verbi Dei. ¶In aduentu Christi. d ¶Prædicatores corda auditorum vomere prædicationis arantes.

f Lupus & agnus pascentur simul & leo & bos 11

g a ¶Simul in ecclesia. b ¶Simplicem doctrinam cum profunditate mysterij pascentur, sicut quidam codices habent. c ¶Diabolo. 12

h d ¶Leues infructuosi. ¶Impij tamquam puluis quem pro.v.a.f.t. 13
e ¶Vnde. Terram comedes. 14

comedet paleas, & serpenti puluis panis eius. 15

16

D d *Nepotes.* Quos filij eorum in fide genuerunt, sicut Marcus Petri discipulus, & Lucas Pauli filius.
e *Antequam clamen.* In conturbatione, in dolore mẽtis: sed in gaudio & læticia. vnde. Quod .n. est gaudium nostrum aut corona gloriæ, nonne vos? &c. 1. T

* Theo. Sic Hierosolymis carcere concluso Paulo, dixit dominus. Confide Paulo, vt.n. de me testificatus es Hierosolymis, sic oportet Romæ de me testificari. Sic Philippis concussit carcerem & vincula.

f *Lupus.* Lupus Saulus, id est persecutor. de quo. *Beniamin lupus rapax* G

* Theo. Lupus, & agnus, .i. principes & subditi, reges & eorum ciues, sapiẽtes & idiotæ vnam habebunt mensam, doctrinam Spiritussancti. Agnos appellauit viros virtute præditos, lupos, qui plura appetũt. Leones appellauit reges & principes: boues, sacerdotes & antistites: paleas, cibum sacratum sacerdotũ, qui è paleis veteristestamẽti doctrinam euangelicam eruunt.

* Ambrosius. Lupi sunt heretici & persecutores, docere nesciunt, vlulare consueuerunt. Sed nemo moueatur, si mittatur in medium luporum, beneficio Christi lupi mutantur. Beniamin lupus rapax erat, mutatus est, factus est Apostolus.

g *Agnus.* Qui.s. in candidis vestibus sequuntur agnum quocunque ierit. De quibus Petro dicitur. *Pasce agnos meos.*

h *Et leo & bos come.* Vir.s. dissertus & potẽtissimus in seculo, spreta philo. eloquẽtia comedet paleas.i. vtilitatẽ & su perficiem

NICOLAVS DE LYRA.

* *illi qui ædificauerant domos nouas, & plantauerant vineas non in-*
C *trarent ad prælium: sed reuertere ntur ad domos suas ne fortè interficerentur in prælio, & priuarentur bono consequente modo prædicto. Et ex horrore huius infortunij multi postea possent a bello pro republica defendenda retrahi, per hoc igitur quod dicitur hic.*

1 Non ædificabunt. *Datur intelligi, quod nulla infortunia erunt in ciuitate cœlesti. Ista tamen specialiter exprimuntur, quia communius inter homines huius vitę reperiuntur, ideo subditur.*

2 Secundum.n. dies ligni. *De quo ligno debeat intelligi exprimit translatio Chaldaica, quę dicitur Thargum apud Hebręos: & est valde autentica apud eos, quę sic habet. Secundum dies ligni vitę. Per esum.n. ligni vitę durante statu innocentię continuabatur vita humana absque aliqua inueteratione, & illud fuit figura Christi, secundum quod dicit Ioan. in Apoc. vlt. Quo ligno reficiuntur beati interius in aspectu suę deitatis & exterius in aspectu suę humanitatis: ideo subditur.*

3 Erunt dies populi mei. *Quia vita beatorum est perpetua a parte post, sicut & Christus qui per lignum vitę hic intelligitur.*

4 Opera manuum eorum. *i. merita sanctorum tantum durabunt in pręmio pro eis reddito quantum ipsi: secundum quod dicitur Apoc. 14.c.* Opera.n. illorum sequuntur illos. *Per hoc autem quod dicitur hic. Inueterabunt. non intelligitur aliqua corruptio, sed perpetua duratio, eo modo loquendi quo dicitur de Deo, Dan. 7.f.* Donec venit antiquus dierum, & iuditium dedit sanctis, &c. *Per antiquitatem ibi intelligitur ęternitas, & non defectio quę concomitatur antiquitatem communiter dictam, Heb. 8.b.* Quod antiquatur & senescit propè interitum est.

5 Non laborabunt. *i. non laborauerunt, quia frequenter hic accipitur futurum pro pręterito, & econuersò.*

6 Frustra. *Quia consequuntur pręmia,*

7 Neque generabunt. *In conturbatione. i. carnaliter, quam generationem sequitur conturbatio sollicitudinis circa prouisionẽ vxoris, familię, & prolis, quod non habet locum in cœlis, ideo dicit Saluator. Mat. 22.c.* In resurrectione non nubet neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei in cœlo.

8 Quia semen benedictorum domini est. *i. Apostolorum.* F

9 Et nepotes eorum. *Isti sunt electi, per successores & discipulos Apostolorum in fide regenerati. Potest ẽt exponi quod dicitur.* Neque generabunt in cõturbatione, de generatione baptismali. *quę est per gratiam Spiritussancti mentis quietatiuam.*

10 Eritq;. *Hic tertio ponitur retributio electorum, quantũ ad Dei familiarem assistentiam, & mutuam charitatis concordiam. Quantum ad primum dicitur.* Eritq; ante &c. *Clamor.n. orationis est propter impletionem desiderij clamentis. Sancti verò in patria nihil volunt absolutè nisi quod Deus vult: & ideo non orant, nisi pro eo quod estimant Deum velle: & sic Deus exaudit eos antequam clament inquantum in sua dispositione immutabili iam est ordinatum quidquid simpliciter volunt seu optant. Secundum ponitur ibi.*

11 Lupus. *Si hoc referatur ad statum ecclesię militantis, patet sententia ex dictis suprà 11.c. Excepto quod hic additur.* Et ser. ipul. *pa.c. Per serpentem hic intelligitur diabolus, qui sub specie serpentis primos parentes decepit, Gen. 3.* Cuius panis. *i. nutrimentum sunt homines vani & terreni in quib. delectatur, qui nomine pulueris designantur. Si autem referatur ad statum ecclesię triumphantis eò quod propheta semper transit de vno statu ad alium, & econuersò, sic exponatur.* Lupus. *i. ille qui in mundo prius fuit rapax, sed postea penituit bene viuendo.*

12 Et agnus. *i. ille qui bene vixit in innocentia perseuerando.*

13 Pascentur. *Quia in cœlesti patria simul reficiuntur, vt Paulus & Ioannes Euangelista, & consimiles.*

14 Et leo & bos. *i. rex vel princeps secularis, & homo ruralis.*

15 Comedent paleas. *i. similiter reficientur in patria dum tamẽ sint similes in meritis. Etsi dicatur hic, quod per paleam non intelligitur conuenienter refectio cœlestis, dicendũ, quod hic est metaphorica locutio, vt satis patet ex prædictis, quæ non importat semper similitudinem in omnibus: sicut Christus metaphoricè leo dicitur Apoc. 5.b.* Ecce vicit leo de tribu Iuda. *propter eius constantiam, & victoriam, & non quantum ad crudelitatem. Et eodem modo tenet hic propheta similitudinem quantum ad refectionis vniformitatem & non quantum ad palearum vtilitatem.*

16 Et serpenti puluis panis eius. *Exponatur vt prædictũ est.*

* Non

perficiem historiæ cum bobus.i.prædicatoribus ecclesię. A Hęc comedunt leones donec multis laboribus veniatur ad profunditatem mysterij sicut Aug. & Cypria.& alij. *Et serpenti.* ✱ Ambrosius. Damnati serpentis hæc est sententia. Erit tibi terra cibus. Quæ terra, ea vtiq; de qua dictum est. *Terra es,& in terram ibis*, corpus.s. hominis. Manducat terram meam serpens, dentem carni meæ infigat, dicat dominus de me, tibi trado eum, tantum modo animam eius custodi. Quanta vis Christi vt custodia hoīs imperetur ipsi diabolo, qui semper vult nocere.

a ¶Agnis & bobus. b ¶Lupus & leo conuersi.

a Non nocebunt, neque occident in omni mon b 1

a ¶Ecclesia in confessione Christi, qui est mons in vertice montium

te sancto meo, dicit dominus.

a *Neque occident.* Deposita feritate, vel in præsenti, vel in futuro, & hoc est. D

b *In omni monte, &c.* Hoc Iudæi carnaliter accipiunt dicentes, quod in tempore Christi sui tanta pax & securitas sibi erit, vt lupi, & agni, leones, & boues, serpentes, & homines commorentur simul & comedant neq; eis noceant quæ in templo, & in monte sancto habitant. Ex quo colligit, quod omnes alij occidētur. Sed hoc falsum esse ostenditur his verbis. Hæc dicit dñs. *Cœlum se. mea ter. scabel. pe. me. &c.* hoc tñ Iudæi carnaliter intelligūt.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Non nocebunt. *Illa enim ciuitas cœlestis erit immunis à mutuo nocumento, & omnibus modis inuicem consolabuntur.*

ADDITIO.

In cap. 65. vbi dicitur in postil. Benedicetur in Deo. *i. benedictione cœlesti si in gratia perseueret.* Amen.

Ista dictio Amen, non legitur in vete. testam. dici in Dei persona aliqua affirmatiuè annunciantis seu promittentis, sed solum in persona hominis supplicantis, vnde Deuter. 27. c. Respondit omnis populus, Amen. Et Ier. 11. a. Et dixi Amen domine. *i. suppl. c o vt* B *ita fiat, & sic in alijs similibus. Sed in Euangelio hæc dictio frequenter inuenitur dici in persona Christi promittentis seu annunciantis, vt cum dicitur.* Amen dico vobis. *quod denotat promissiones seu assertiones a Christo factas fore veras seu fideliter implendas: vnde Christus propriè potest dici Deus amen, eò quod ipse solus hāc dictionem amen frequentabat promittendo seu asserendo. Et quia eius significationem firmiter obseruat implendo promissa, & ideò postquam propheta dixit quod nomina Iudæorum Christum non recipientium dimitterentur in iuramentum. s. execratorium, eò modo quo dicitur Ierem. 29.* Et assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Iudæ, quæ est in Babylone dicentium. Ponat te dominus sicut Sedechiam, & sicut Achab. quos frixit rex Babylonis in igne: *& subiunxit.* Quòd serui Dei vocarentur nomine alio *s. Christiani. Consequenter dicit, quod Deus etiam sortiretur aliud nomen. s. Deus amen. & hoc est quod dicit.* Qui est benedictus super terram, benedicetur in Deo amen. *quia omnis benedictio gratiæ seu gloriæ non habetur nisi à Deo amen. s. Christo. Similiter qui iurat in terra debet iurare in Deo amen, quia iuramentum pertinet ad latriam, vnde Deut. 6. b. cum dixisset:* Dominum Deum tuum timebis, &c. *subdit:* Et per nomen illius iurabis. *& sic ex prædictis verbis propheta intendit quod omnis benedictio expectanda est à Deo amen. s. a Christo & omnis latria debetur Deo amen. s. ipsi Christo qui dicitur Deus amē ratione prædicta. Et nota quod Deus in ve. le. promittebat bona spiritualia & æterna implicitè, & tamen non totaliter dabat, sed Christus prædicta promissa impleuit, vnde super illud Rom. 1. b.* Ex fide in fidem. *glo. Ex fide promissionis in fidem impletionis: & ideo Deus in vet. test. nunquam legitur dici Deus amen: quia principalia promissa non erant impleta, sed in nouo propriè dicitur Deus amen propter eorum impletionem.* E

REPLICA. In cap. 65. vbi dicitur. Qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo amen. *Vbi Burg. facit vnam extortam expositionem dicens hic amen esse debere cognomen Christi vt dicatur Christus Deus amen propriè, quia frequenter vtebatur illo nomine, vt patet in pluribus locis Euangeliorum. Sed videtur ironia imponere alicui nomen ex aliquo termino per loquelam frequentato, sicut frequenter prædicans de nomine Iesu per discholos nominatus fuit Iesita ironicè. Quid. n. prohibet hic amen accipi significatiuè in propria significatione sine tali abusiua expositione? Postilla. n. expositio valde rationabilis est vsque ad finem huius libri.*

CAP. LXVI.

a Cœlum. Omnes sancti quorū conuersatio in cœlis est. vnde. *Anima iusti sedes est Dei. Cœlū sedes mea. q. d.* Ne putetis hęc ad literam esse complenda. a

✱ Proco. Quia trib. duę cū dimidia non operum suorū & pietatis, sed tēpli Dei virtute, expugnationē se esse vitaturas arbitrabant, ista non sibi sed illis conducere demōstrat, vt cū legalib. inhæserint, non indignos se p̄stent, qui in ipsis habitet. Aduersari se ptereà hostias significat, quę ab animi recti tudine non proficiscantur. b

✱ Origenes. Cum terram scabellū pedū eius appellat dominus, nō ignominiam sed c

CAP. LXVI.

1 Hæc dicit dominus: † Cœ-

a ¶Vbi voluntas mea fit. b ¶Terreni apostatæ angeli quos propria virtute calcauit.

2 lum sedes mea, terra autem scabellum pedum

a ¶Tam magna.

meorum. Quæ est ista

¶Vt in ea includar.

3 domus quam ædificabi-

a ¶Humilis & quietus & tremens sermones meos. ¶Quasi. Nullus quia Omnia, &c.

tis mihi, & quis est iste locus † quietis meæ?

¶A n. c. s.

4 Omnia hæc manus mea fecit: & facta sūt vni

¶Quasi Hæc est quies & sedes mea, non illa quam putatis, de qua. Templum Dei sanctum est quod estis vos.

5 uersa ista, dicit dominus. Ad quem autem re-

a ¶Humilem spiritu. Beati pauperes spi. Et alibi. Cor contritum & humilia. Deus, &c. b ¶Pro peccatis suis & aliorum. ¶Beatus vir qui timet dominum Initium sap tim dom.

6 spiciam, nisi ad pauperculum, & contritum

sed gloriā significat, quæ de Deo modicā aliquā & nouissimā intelligit partē, quę moraliter appellatur pedes eius, q̄ paruam cognitionē habet de Deo, q̄a videmus nunc in ænigmate, & dñm cognoscimus per speculū p̄ visibilia quæ fecit, quæ pedes domini appellamus. vnde ecclesia super terram, appellatur scabellum Dei. †Act. 7. f. F

b *Quæ est ista. q. d.* Putatis me localem, & in templo tantum manentem. Sed quæ est ista domus. &c. † requisitionis.

c *Ad quem, &c.* Ablato altari tēploq; terreno q̄ humana manus construxit, rectè auferent victimæ Iudæorū ne fortè dicerent Non tam sumus stulti, vt Deū putemus hoc

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. LXVI.

Aec dicit domi. *Hic circa prædicta remouetur Iudæorum fiducia falsa. Et primò hæc fiducia tollitur. Secundò propheta ad propositum reuertitur, ibi.* Audite verbum domini. *Circa primum sciendum, quod Iudæi in aduentu Messiæ expectant templum reædificandum, in quo offerentur sacrificia Deo acceptissima: hoc remouet propheta. Et primò confidentiam ædificationis, secundò dictæ oblationis, ibi.* Ad quem. *Circa primum dicit in persona domini.*

2 Cęlum sedes mea: terra aūt scabellum pedum meorū. *Non est per hoc intelligendum, quod in Deo sint lineamēta corporis, sicut intellexerunt aliqui Iudæi, & etiam aliqui simplices Christiani, qui propter hoc dicti sunt antropomorphitæ, vt habetur in Collationibus patrum. Collatione Isaac 2. sed per hoc datur intelligi, quod diuina essentia non est locò comprehensibilis, ideo subditur.*

3 Quæ est ista domus, &c. *i. quam creditis in futuro ædificari pro meo cultu? q. d. in hoc frustra confidite.*

4 Et quis est iste locus quietis. *Alias requietionis meę? q. d. non quiesco nisi in meipso, quia in seipso perfectè beatus est.*

5 Omnia hæc. *q. d. Istis non indigeo, sed econuerso indigent conseruatione mea, aliter redigerentur in nihilum, sicut & ex nihilo facta sunt.*

6 Ad quem autem. *Hic consequenter remouetur confidentia sacrificiorum. Circa quod sciendum, q̄ sacrificia veteris legis ex duobus fuerunt accepta. Vnum erat deuotio & obedientia offerentium, eo q̄ Deus talia præceperat offerri: & secundum hoc motus voluntatis interior ad obediendum Deo erat principaliter Deo gratus: & quantum ad hoc dicitur.* Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum? *i. ad verè humilem.*

hoc loco posse cõ-
A cludi, sed in separa
to ad † glorificandum Deũ loco victimas immolamus sicut in lege præcipitur. ✻ Chrysostomus. Multi sunt modi humilitatis: propheta cum dicit. Super humilẽ & requiescẽtem, non simpliciter humilem significat, sed confractã nobis mentem designat, & nimis confractam, vt in illo, spiritus contribulatus & cor contritũ.

† sacrificandũ Deo.

Hom.6.ex varijs in Matt. † suffumigat thus. † Attamẽ illa

a *Qui immolat bouem.* q.d. Sacrificiũ vestrum nõ placet mihi post immolationem veri sacrificij, in cuius vmbra
B illa sacrificia concessi vobis, & ne immolaretis idolis
b *Canem*. De quo per Moysen. *Non offeres in domo Dei tui mercedem meretricis, neque pretium canis.* Et bene canis & meretrix copulantur, quia similiter libidinantur.

Deut.23.c.

c *Elegerunt in vijs suis.* Nõ mea voluntate, ex quo agnus immolatus est. Vnde. *Pascha nostrum immolatus est Christus.*

1.Cor.5.b. Io.11.

d *Et quæ timebant.* Romanos vnde. *Venient Romani, & tol. no.lo.& Gentem.* Vel famem, pestem, captiuitatem.

a ¶ Misericordiam volo, & non sacrifitium.

a spiritu & trementem sermones meos? † Qui immolat bo-
a ¶ In sacrifitio ¶ Quod prohibitum est.
uem, quasi qui interficiat virum. Qui mactat pecus, quasi
¶ Secundum legem.
b qui excerebret canem. Qui offert oblationem, quasi qui
a ¶ Quod contra legem. b ¶ Vt afferat quod lex præcipit
sanguinem suillum offerat. Qui † recordatur thuris, quasi
a ¶ Laudet, veneretur. b ¶ Supradicta. c ¶ Propria arbitrio. d ¶ Non Dei. s. qui est via
c qui benedicat idolo. † Hæc omnia elegerunt in vijs suis, &
a ¶ In his s. quæ abominari debuerant. b ¶ Animalitas, non ratio. c ¶ Quia sui magis quam Dei amatores. d ¶ Permissione.
in abominationibus suis anima eorum delectata est: unde
a ¶ Dæmonum & Romanorum quibus illudantur. ¶ Scilicet illusores, diabolum, Antichristum malos principes, Sacerdotes, Scribas, & Pharisæos. b ¶ Venite ad me om. qui lab. & one. est. & eg. ref. vos. Et: Pœnitentiam agite.
d & ego eligam illusiones eorum, & quę † timebãt adducam
¶ Eos. ¶ Ex eis. a ¶ Vt supra obediendo, imitando. b ¶ Idem.
eis: quia uocaui, & non erat qui responderet: locutus sum,
a ¶ Exaudierunt. b ¶ Aperte malum suum sicut Sodoma prædicauerunt.
& non audierunt: feceruntq; malum in oculis meis, & quæ
a ¶ Errorem. ¶ Barrabam. b ¶ Propheta ad Apostolos.
c ¶ Reuerentes, venerantes.
nolui elegerunt. Audite uerbum domini, qui tremitis ad
a ¶ Iudæi secundum carnem.
e uerbum eius. Dixerunt fratres uestri, odientes uos, & abij-
¶ Vester.
f cientes propter nomen meum. Glorificetur dñs & † uide-
a ¶ Ipsum in ipsa maiestate. b ¶ Qui talia loquuntur. c ¶ Quia. ¶ Doloris & planctus.
g bimus in lætitia uestra, ipsi aũt confundentur. Vox populi

e *Odientes vos.* Quia de mundo nõ estis, † quia in me creditis quia nomen meũ habetis, a Christo Christiani dicti, vnde. *Iam.n. conspirauerant Iudæi, vt si quis cõfiteretur Christum, extra synagogam fieret.*

† [illegible]
Io.1
Io.9

D

f *Glorificetur.* q.d. Appareat gloriosus, quia est lætitia vestra, vt credamus vobis, qui modo vilem & abiectũ prædicatis. In die iuditij cum venerit in gloria sua potestate magna & ma.& virtute, vel etiã in præsenti, vnde subditur.

E

g *Vox populi de ciuitate.* Adueniente Romano exercitu secũdum Iosephũ diuisi sunt Iudæi in tres partes de principatu contendentes. Alij sibi alium principem præponentes. Pars autem populi & Sacerdotum, tenebant templum, arcem verò & regiam domum pars populi & principum: reliquam verò ciuitatem tertia pars & maximè vulgus. Pugnabant ergo & extrà contra hostes, & intrà contra ciues. Romanis ergo vrbem irrũpentib. audita est vox populi plangẽtis de ciuitate, vox Sacerdotũ, & q cũ ipsis erant de tẽplo.

Vox

NICOLAVS DE LYRA.

C ✻ 1 Et trementem sermones meos. *i. verè obedientem qui reformidat transgredi verba mea ẽt in minimis. Aliud erat fides offerentium. Sacrificia.n.illa fuerunt quædam signa oblationis Christi futuræ in cruce: & ideo talis oblatio erat quædam protestatio huius fidei: oblatio autem Christi in cruce iam transijt in præteritum, & ideò oblatio talium sacrificiorum post publicationem Euangelij est mortifera, si quis vellet protestari quod Christus sit venturus, qui venit: & hoc est quod dicitur hic.*

2 Qui immolat, &c. *Istud semper fuit prohibitum & illicitũ, & eodem modo offerre tale sacrificium post Euangelij publicationẽ*

3 Qui mactat pecus. *i. caprum vel ouem: de istis.n.tribus speciebus animalium. s. bouis, capræ, & ouis fiebant sacrificia veteris legis, sicut dictum fuit plenius super Leuit.*

4 Quasi qui excerebret canem. *Reputabatur.n.canis tantæ vilitatis, quod non solum erat animal immundum ad immolandum & comedendum, sed etiam ad redimendum. Primogenitum.n.asini licet non offerretur, tamen redimebatur oue, Exo.13.b.* Non autẽ primogenitum canis, *sed excerebrabatur.*

5 Qui offert oblationem. *De terræ nascentibus vt de pane, vino, oleo, & thure.*

6 Quasi qui sanguinem suillum offerat. *Quod erat abominabile coram Deo. Tum quia sus est animal immundum secundũ legem. Tum quia idololatræ in suis sacrificijs tali sanguine vtebantur, vt patet 1.Machab.1.*

7 Qui recordatur thuris. *i. oblationis thymiamatis.*

8 Quasi qui benedicat. *i. offerat idolo. Accipitur.n.hic benedictio pro oblatione vel xenio, sicut dicitur 1.Reg.25.e.* Accipe benedictionem quam attulit famula tua, &c.

9 Hæc oĩa elegerunt in vijs suis. *Dimittentes vias Euangelij*

10 Et in abomi. suis. *i. in talib. oblationib. Deo abominabilibus.*

11 Anima eorum delectata est. *Non quia modo offerant talia sacrificia cum offerre sit eis illicitum nisi in templo quod erat in Ierusalẽ quod est destructum, sed quia sperant talia delectabiliter exercere in aduentu Messiæ, vt dictum est. Potest ẽt hoc referri ad tempus quod fuit post publicationem Euangelij in Ierusalem per Apostolos vsq; ad destructionem templi: quia illo tempore offerebant sacrificia, & tempore obsidionis ciuitatis per Titum, vt dicit Iosephus lib.6. de Iudaico bello, quod sacerdotes offerentes sacrificia in altari holocaustorum aliquando interficiebantur lapidibus machinarum.*

12 Vnde & ego eligam. *Frustrando eos sua fiducia.*

13 Et quæ timebant. *s. destructionem templi & ciuitatis si referatur hoc ad tempus immediatè prædictum quod præcessit templi destructionem. Si autem referatur ad tempus sequens hoc exponendum est de eiectione & opprobrio, & alijs malis temporalibus in quibus sunt & erunt, quæ timent Iudæi & timuerunt. Et causa horum malorum subditur, cùm dicitur.*

14 Quia vocaui. *Eos ad fidem in persona propria eis prædicando, & per Apostolos, & eorum successores.*

15 Et erat. *Quia pauci comparatiuè hanc prædicationem receperunt.*

16 Locutus sum. *Repetitio est eiusdem sententiæ ad maiorem exaggerationem.*

17 Feceruntq; malum. *Quia Iudei vsuris, rapinis, & sortilegijs sunt valde intenti communiter.*

18 Audite. *Remota falsa fiducia Iudæorum, hic propheta reuertitur ad propositum, quod est describere duplex Dei iuditium a principio cap.64. vsque ad finem libri, vt dictum fuit ibidem. Et diuiditur residuum huius cap. in tres partes, quia primò propheta describit aliqua pertinentia ad iuditium discretionis, secundò aliqua pertinentia ad iuditium retributionis, ibi.* Lætamini. *tertiò aliqua pertinentia ad vtrumque, ibi.* Et mittam. *Circa primum sciendum, quod iuditium discretionis est quo aliqui Iudæi vocati sunt ad fidem, alijs in sua infidelitate dimissis iusto Dei iuditio, licet nobis occulto. Primò ergo tangitur iudicium discretionis quantum ad dimissos, secundò quantum ad vocatos. ibi.* Antequã. *Circa primum sciendum q Iudęi in infidelitate permanentes fuerunt valde molesti credentibus, vt patet in Actibus Apost. in multis locis. Et hoc est quod dicitur hic.* Audite verbum domini. *Vos Apostoli & alij credentes.*

F

19 Qui tremitis ad ver. *Tanquam verè humiles & obedientes*

20 Dixerunt fra.ve. *i. Iudęi infidelitate obstinati.*

21 Obedientes vos. *Interitus in corde.*

22 Abijcientes. *idest, exterius ingerentes persecutiones in corpore.*

23 Propter nomen meum. *i. quia confitemini me tanquam verum Christum.*

24 Glorificetur dominus. *Istud dicebant ironicè de Christo, vnde. Et ipsi in cruce pendenti dicebant Mat. 27.e.* Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere, &c.

25 Et videbimus in letitia vestra. *q.d. Finis vestrę credulitatis non erit vobis ad Letitiam, sed magis ad tristitiam & confusionẽ. Sed quia accidit contrarium, ideò subditur.*

26 Ipsi autem confundentur. *s. in destructione ciuitatis & tẽpli per Romanos facta post mortem Christi, ideo subditur.*

27 Vox populi, &c. *Clamantis in eius destructione.*

✻ Vox

a ¶Audita est. b ¶Sacerdotum. c ¶Exultationis in Romanis. ¶Audita est. 1
de ciuitate, vox de templo, vox domini red 2
a ¶Pro morte patriarcharum, prophetarum & ipsius Christi. b Iudæis scilicet qui olim filij. ¶Iudæis per Romanos. c ¶Iudæis pro impietate sua damnatis, ecclesia parit. ¶Maria. ¶Primitiua ecclesia. 3
a dentis retributioné inimicis suis. Antequá 4
a ¶Deus pater verbum filium sibi coæternum. b ¶idem. ¶Quasi imperate, citissime. 5
6
parturiret peperit. Antequá veniret † partus 7
a ¶Mariæ. ¶Primitiuæ ecclesiæ. b ¶Deus pater. ¶Genuit sine tempora c ¶Vna die tria millia, alia quinque qui potius voluerunt mori quam a fide Christi & charitate separari. c ¶Fortem filium per quem oīa facta sunt & subsistūt.
eius peperit masculum. † Quis audiuit vnq̃
b a ¶Vt antequam parturiat pariat cum naturaliter parturitio partum præcedat, & in tam breui spacio gignat tot millia hominum.
talé, & quis vidit huic simile? Nũquid partu 8
¶Semel, tanquam omnia sit in lucem fusura a ¶Quam illustrat sol iustitiæ. b Filioli mei quos iterum parturio donec Christus formetur in vobis. c ¶Tota.
c riet terra in dié vna, vt parietur Géns simul? 9
a ¶Quasi: Multo labore genuit in fide. b ¶Apostoli. c ¶Spirituales.
quia parturiuit & peperit Sion filios suos. 10
a ¶Simile. Qui plantauit aurem, non audiet? b ¶Carnaliter.
Nunquid ego qui alios parere facio ipse 11
12
a ¶Spiritualiter filium coæternum & alios spirituales Vnde: Dedit eis potestatem filios Dei fieri. 13
d non pariam dicit dominus? Si ego qui ge- 14
a ¶Quasi non erit.
nerationem † cæteris tribuo sterilis ero? ait

Vox etiã domini audita est in Romanis exultantib. qui etiam nutu Dei venerũt reddentis re.in.i. scilicet Iudæis s. per Romanis.

A ✱ Theo. Describit propheta clamorem & lamentationem futuræ vastationis & depopulationis vrbis Hierosolymorum post crucem domini. Et cum dicit vox retribuetur aduersarijs, meritò illas pœnas irrogatas Iudæis ostendit.

a *Antequam par.* Non paulatim, sed nec multo tempore vt populus Iudæorum creuit ecclesia: sed statim mundus concepit audita prædicatione & peperit masculum quem Pharao & Herodes conabantur occidere, qui in Moyse & in Christo saluatus est in Aegypto. Abraham quoque & Isaac masculos habuere filios. Iacob inter multos filios Dinam genuit, pro qua multa sustinuit. Peperit ergo Sion, idest reliquię Israel masculum, idest Christum qui in toto orbe generator simul quod nullus audiuit: nulla historia narrauit, vt alicuius doctrina omnes simul crederent nationes, & de diuersis Gentibus vna fieret. Vnde: *adorate in conspectu eius vniuersi fines terræ.* Et Dauid inquit, *Spes omnium finium terræ & in mari lon.*

✱ Eusebius. prędicitur hoc loco illud qđ admiratione non solum orbis terrarũ est prosecutus, verumetiam ipse Isaias, dum narrat videtur non satis posse admirari post Christi crucem, intra breuissimum tempus, natũ populum illum nouũ, non † in vno aliquo obscuro terræ loco sed qui sese fuderit toto orbe terrarum. D

† dolor.

✱ Ambr. Habet filios ecclesia sine partus dolore vnde dicitur de ecclesia. Quis † audiuit si parturit terra die vna? Vna die terra non parturit sed parit gratia. Venit paschę dies in toto orbe baptismi sacramenta celebrantur, vno ergo die sine aliquo dolore multos filios, & filias solet ecclesia parturire E

In exhortatione ad virgines.

† Iere. 18. c.

✱ Theodo. Hoc experientia docuit Nam vna concione Petri simul tria hominũ millia conuersi & sacro baptismate regenerati sunt in filios Dei. Et rursum cũ concionaretur, quinq; millia filiorũ simul peperit eccl'a Dei.

Act. 6. c.

b *Masculum.* populum fortem de quo Stephanus. Paulus qui dicit: *Quis nos separabit a charitate Christi?*

Rom. 8. g.

✱ Proc. Non enim mollitie effœminatur Dei populus.

c *In die vna.* Apostolus filios suos tanq̃ vna die simul genuit, quia in Christo qui lux & dies, & in vnitate fidei.

d *Si ego.* q.d. Ego qui omnes creaui homines ex nihilo, creabo mihi ex omnibus Gentibus ecclesiam vnam quę ædificatur de viuis lapidibus. a *Lætamini.*

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vox de templo. *s. sacerdotum, quando templum fuit combustum, & ipsi fuerunt occisi de præcepto Titi, dicentes iustum est sacerdotes cum templo perire.*

2 Vox domini. *i. Romanorum ex victoria exclamantium, vt dicit Iosephus libro de Iudaico bello. Et dicitur vox eorum vox domini, quia in illa victoria fuerunt instrumenta Dei & ministri.*

3 Reddentis retributionem. *i. debitam pœnam.*

4 Inimicis suis. *i. Iudeis qui eius mortem procurauerunt.*

5 Antequam. *Hic agitur de iudicio discretionis quãtum ad vocatos ad fidem: Et quia Christus est caput fidelium, ideò primò agitur de natiuitate Christi, secundo de natiuitate fidelium in generatione baptismali, ibi:* Nunquid parturiet. *Circa primum sciendum, quod pars ista ab Hebræis antiquis & etiam a modernis communiter exponitur de natiuitate Christi. Et quòd debeat sic intelligi, patet per translationem Chaldaicam apud Hebręos autenticam, quæ vbi hic habemus: Antequam parturiret peperit, antequam veniret partus eius peperit masculum sic habet: Adhuc non erat ei veniens angustia redimetur, & adhuc non veniet ei tremor ex doloribus propter partum, reuelabitur rex Messias. Dicunt Iudæi moderni, quòd eadem, die qua fuit destructum templum per Romanos natus fuit rex Messias, sed adhuc non liberauit Iudæos de captiuitate: quia adhuc non habuit licentiam a Deo propter eorum peccata sed statim cum habuerit exequetur, et ideò expectant eum venturum scilicet ad suam liberationem, sicut filius regis natus adhuc magno tempore expectatur ad regnandũ. Sed potest quæri ab eis, vbi stetit tantum temporis, quia a destructione templi vsque nunc fluxerunt anni. M.CCLI. quia templum fuit combustum anno a passione domini. 42. & modo currit annus domini. M.CCC.XXVII. Ad hoc autē respondent variè, quia aliqui dicunt quod est cum angelis, sicut fuit Moses. quadraginta diebus & 40. noctibus cum angelo qui loquebatur ei in persona domini. Act. 7. Alij vero dicunt, quod ipse est Romæ in porta sedens cum pauperibus & leprosis, allegantes ad hoc illud, Isa. 53. a.* Et nos uidimus eum quasi leprosum a Deo percussum & humiliatum, *& intelligitur de Christo etiam secundum Hebræos, vt dictum fuit ibidem. Alij dicunt, quod vadit per mundum in paupertate & afflictione ad satisfaciendum pro peccatis Iudæorum. Sed iste responsiones & consimiles satis apparent friuolæ & falsæ ex eorum variatione. Item secundum eos Messias est purus homo, vt patet ex dictis: & quia reputant eum hominem purum, & per consequens habet senectutem & corruptionem annexã, & ideo nulla apparentia est quod tandiu vixerit. Item extortè exponunt literam istam:* Antequam parturiret peperit. *q.d. dum parturiret scilicet Iudæa vel ciuitas Ierosolymitana sentiēs dolorem de ciuitatis & templi destructione, peperit Saluatorem scilicet. Messiam dicendo quod eadem die fuit dicta destructio & Messiæ natiuitas: quia ista dictio antequam semper denotat temporis antecessionem, & idem est de dictione Hebr. hic posita scilicet, Betherem quæ semper signat ante, & nunquam signant dum vel quando. Igitur accipiendo id quod est verum in hoc dicto Hebræo, scilicet quod iste passus intelligendus est ad literam de natiuitate Messiæ, idest Christi, & dimittendo id quod est falsum, sic exponitur secundũ veritatem:* Antequam parturiret peperit. *idest antequam beata virgo Maria dolorem partus sentiret peperit: quia sicut virgo concepit, ita sine dolore peperit.*

6 Antequam ueniret partus eius. *idest dolor ex partu: & est replicatio eiusdem sententiæ ad maiorem expressionem & confirmationem.*

7 Quis audiuit vnquam tale. *q.d. nullus, quia sicut nulla alia virgo concepit, ita nec sine dolore peperit.*

8 Nunquid parturiet. *Hic consequenter agitur de natiuitate fidelium per regenerationem baptismalem: quia post resurrectionem & ascensionem Christi fideles breui tempore fuerũt valde multiplicati vt patet in Actibus apostolorũ in pluribus locis & in legendis aliorumque Christi discipulorum, ita quod viuente Petro fuit fides publicata in omnibus partibus terræ habitabilis, sicut fuit dictum plenius super illud Psal. 18. a.* In omnem terram exiuit sonus, &c. *& hoc est quod dicitur:* Nunquid parturiet terra in die vna. *idest in tempore breui. Et dicet:* Parturiet. *scilicet ecclesia primitiua quæ fuit in afflictione & persecutione multa.*

9 Aut parietur Gens simul? *i. Gentiles de omnib. partibus.*

10 Quia parturiuit & peperit Sion. *idest ecclesia sic nominata, vt dictum est supra cap. 2.*

11 Filios suos. *in Christo regeneratos. Et quia talis multiplicatio repentina facta est virtute diuina, ideo subditur.*

12 Nunquid ego qui alios parere facio. *idest fœcunditatem naturalem omnibus tribuo.*

13 Ipse non pariam? dicit dominus. *multiplicando fideles dicto modo, quasi diceret, immo sic faciam, ideo subditur.*

14 Si ego qui generationem cęteris tribuo sterilis ero. *Replicatio est eiusdem sententiæ ad maiorem affirmationem. Aliqui autem doctores catholici exponunt hoc de ęterna generatione filij a patre secundum naturam diuinam: sed hæc expositio videtur magis mystica quam literalis.*

✱ Lætamini

a *Lætamini cum.* ô Angeli ô Apostoli tristes de perditio-
A ne Iudæorum infidelium. Lætamini consolati de fide & salute Gentium de quibus ædificatur ecclesia.
b *Vt sugatis.* Fidem simplicium, & opera bona inde delectati. Fides credentium lac & cibus est prędicatorum. Vnde & Christus: *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Vt sugatis & repleamini.* (Ioan.4.d.) Puerpera quæ genuit masculum non caret abundantia lactis in educatione Gentis & paruulorū qui simul nati sunt, vt pberet eis duo vbera veteris & noui testamenti. Et notandum quod paruuli lacte consolationis indigent quasi adhuc in carne versantes: Qui verò post lac consolationis ad solidū cibum profecerunt affluēt delicijs veritatis & scientiæ
B omnimodæ gloriæ.
c *Et mulgeatis.* Sancta ecclesia in omnibus vna in alijs habet, lac, simplicem, s. fidē operationem. In alijs affluit omnimoda gloria, charismatum scilicet abundātia, & diuinitatis scientia & humanitatis Christi; Sancti ergo prędicatores in oībus delectantur tanquam carpētes ab alijs hoc, ab alijs illud.
d *Ab vber.* Ab apostolis & prædicatorib. ad dona Spiritussancti, vel ad doctrinam veteris & noui testamenti. Quod enim prædicant operib. monstrant, vt sic auditoribus, ducatum præbeant.
* Augustinus. Post labores ærumnarum curarumque mortalium consolabimur tanquam paruuli domini in humeri genibusq; portati, rudes enim nos & nouos blandissimis adiuto-
C rijs blandissima illa beatitudo suscipiet.
e *Blandientur vobis.* Sustentantes lac dātes, sicut ille qui dicit: *Obsecro vos. fratres per misericordiam Dei vt exhibe. corda vestra, &c.* Et *Obsecro vos tanquam ad.*
f *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & miserator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blandienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat. Sicut ēt aquila in rupibus inaccessis nidum parat, ne accessus ali- D cui pateat. Et in medio amethistum lapidem qui omnia venena fugat secundum Physicos, propter serpentes arcendos, quædam alia secreta naturæ collocat. Sic ipse in cordibus nostris lapidem. i. fidem suam ponit scilicet, seipsum qui est lapis abscisus sine manib. de mōte quo omnia venena diaboli fugātur. Aquila enim plus omnibus bestijs, & iumentis, pecudibus, auibusque fœtus diligit, vt aiunt qui de animantium scripsere naturis.
g *Videbitis.* O apostoli multitudinem viuentium ad fidem. Et gaudebit cor vestrū de salute illorum, & ossa vestra virtutes germinabunt in aliorum cordibus, fructus bonæ voluntatis & operationis. Sicut enim corpus ossibus, ita anima sustentatur virtutibus.
h *Et ossa vestra.* In die iudicij corpora vestra reuiuiscēt in immortalitate, vt sicut
E corpore & aīa in præsenti vita Deo seruiuistis, sic corpore & aīa præmia recipiatis.
* Theo. Mortuorum significatur resurrectio, vbi instauratione ossium assimilat reuirescenti herbæ postquā fuerit exsiccata & mortua & in terram resoluta.
i *Cognoscetur.* In iudicio scilicet bonis suauis & mittis, impijs vltor, & fortis cognoscetur filius, qui patris manus est, per quē oīa operat.
k *Inigne.* qui æternius erit malis quos inuoluet, & adducet ad supplicium ęternū, quo purgabitur quid in bonis erit purgandum.
* Theod. Videntur his significari ea quæ in sacratis euangelijs dicuntur, videbitis filium hominis venientem in nubibus cœli cum potestate & gloria cum electis, angelis.
l *Quadrigæ eius, Reddet indignatione.* Currus quia tūc triumphaturus, & omnes aduersarios debellaturus nō quod egeat ministerio angelorū.
m *In igne do.* In iudicio. Vel, discretio eius & iustitia monstratur, dum bonos a malis diuidit iusto iudicio, non potentia.

Marginalia: Ioan.4.d. — † pacem. — † super latus. — Lib.20. de ciuitate cap. 21 — Rom.12.a. — Hom.12.a. — † Reddere vt reddat. — 1.Pet.2.b. — Dan. — † le. — † su.

a dominus Deus tuus. Lætamini cum Ierusa- 1
a ¶Quæ ædificatur ex viuis lapidibus. ¶Cœlesti, & ecclesia præsenti ex Gentibus collecta. b ¶In fide filiorum eius.
lem, & exultate in ea omnes qui diligitis eā. 2
a ¶Vero. b ¶De perfidia Iudæorum. Be. t. qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.
Gaudete cū ea gaudio vniuersi qui † lugetis 3 4
a ¶Duobus testamentis ... simpliciū quasi lac infantium. vnde & ipsa consolatur. vel donis Spiritussancti.
b super eam, vt sugatis & † repleamini ab † vbe 5
a ¶Simplicium fidem. ¶Et sic
c ribus consolationis eius, vt mulgeatis, & de
a ¶Fide, virtutibus, operibus, cognitione diuinitatis & humanitatis Christi.
licijs affluatis ab oīmoda gloria eius. Quia
a ¶Extracta per Apostolos ecclesia. b ¶Infundam. c A Iudæis, a me declinantibus.
hęc dicit dominus: Ecce ego declinabo super
a ¶Ierusalem. b ¶Abundantia sanctispiritus, quo pacificamur Deo & angelis. ¶Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et. Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. c ¶Velocissimam fidem. vnde: In auditu auris obediuit mihi. vnde gloriosæ. Gentes sunt
eam, quasi flumen † pacis, & quasi torrentem
a ¶Delectati.
inundantē gloriam Gētium, quam sugetis.
a ¶O Gentes crediture: b ¶O Apostoli
d † Ad vbera portabimini, & super genua blan 6
e dientur vobis. Quomodo sicut mater blan-
f a ¶Et plus vnde: Et si illi obliti fuerint ego tamen non obliuiscar. b ¶In præsenti. vnde: Vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. c ¶Cœlesti.
diatur, ita ego cōsolabor vos, & in Ierusalem
a ¶Præsentia mea. b ¶O fideles in æterna beatitudine Deum scilicet sicuti est. vnde: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt c ¶Gaudium vestrum nemo tollet a vobis. ¶Sine fine.
g cōsolabimini. Videbitis & gaudebit cor ve 7
a ¶Hyeme mortua, verè rediuiua. 8
h strū, & ossa vestra quasi herba germinabunt. 9 10
a ¶In die iudicij, vel hic. b ¶Potentia operatio. vnde: ad Pharaonem per Moysen: Manus domini super te & super populum tuum. c ¶Quibus dicet: Venite benedicti patris mei.
i Et cognoscetur manus domini seruis eius, & 11
a ¶Dæmonibus, Iudæis, operibus reprobis quibus dicet: Ite maledicti in ignem æter.
indignabitur inimicis suis. Quia ecce domi- 12
a ¶Ignis ante ipsum præcedet Et: Ignis in conspectu eius exar. b ¶Ad iudicium. c ¶Angeli in iudicio commitantes eum
k nus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ 13
l a Dicendo: Ite maledicti in ignem æter. ... manducare. 14
ei⁹. Reddet ī indignatiōe furorē suū & incre 15
a ¶Sententia terribilis, quasi ignis deuorabit eos. 16
m pationem suā in flāmma ignis, quia in igne 17

NICOLAVS DE LYRA.

1 Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea. *Hic consequēter agitur de pertinentibus ad iudicium retributionis, & primò retributionis bonorum, secundò malorum siue reproborum, ibi:* Et cognoscetur. *Circa primum dicitur:* Lætamini cum Ierusalem & exultate in ea. *i. cum ecclesia militante ad triumphantem transeunte in finali iudicio.*
2 Omnes qui diligitis eam. *idest habentes veram & firmam charitatem.*
3 Gaudete cum ea gaudio. *Replicatur gaudium propter duplicem lætitiam tunc perfectè habendam, scilicet interius & exterius ex gloria animæ & corporis.*
4 Vniuersi qui lugebatis super eam. *i. afflictionibus tyrannorum, & maximè Antichristi.*
5 Vt sugatis & repleamini ab vberibus consolationis eius. *tot verba consolatiua & affluentiæ boni expressiua ponuntur hic ad designandum excellentiam retributionis cœlestis quæ excedit nostram apprehensionem, sicut dictum est, sup. 64 b.* Oculus non vidit Deus absque te quæ præpara. expec. te.
6 Ad verba. *Ista dicuntur ad exponendum familiaritatem & beneuolentiam Dei erga electos per affectionem matris ad filios.*
7 Videbitis. *i. effectu quod prænunciaui vobis. Vel:* Videbitis *faciem meam clarè & apertè.*
8 Et gaudebit cor vestrum. *quia dictæ visioni annexa est fruitio beata.*
9 Et ossa vestra. *quæ modo sunt in terra partim arida, partim putrefacta.*
10 Quasi herba germinabunt. *in resurrectione futura. vnde & primæ Corinth. 15. b. resurrectio mortuorum assimilatur semini germinanti.*
11 Et cognoscetur. *Hic agitur de retributione pœnę quantum ad reprobos: Et continuando sequentia pręmissis dicit:* Et cognoscetur manus dñi seruis eius. *Sic potestas domini manifeste apparebit in retributione glorię seruis suis & in electis, ita apparebit eius potestas in retributione pœnæ infidelibus reprobis. ideo subditur.*
12 Quia ecce dominus in igne. *quia ignis conflagrationis ante faciem eius ad iudicium venientis precedet, Psal. 96. a.* Ignis ante ipsum præcedet.
13 Et quasi turbo quadrige eius. *i. angeli qui erunt executores diuini Iudicis, & venient cum magna potestate.*
14 Reddet indignatione su. *idest suę iustitię effectum.*
15 Et increpationem suam. *qua dicet reprobis.* Esuriui, & non dedistis mihi manducare. Sitiui, & non dedistis mihi bibere, &c.
16 In flāma ignis. *quia post increpationem dictam proferet contra eos sententiam d.* Ite maledicti in ignē ęter. & c. *vt habetur ibi.*
17 Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē pręcedentem ad*

a *Gladio.* Sententia. vnde: Amos: *Gladio Dei peribunt oēs pec.* A *&c* Dum. n. reddet vnicuique quod meretur, omnes cognoscent illum iustum iudicē, & laudabunt eius iudiciū.
✻ Theod. Vulneratos & gladium nominat rebus corporalibus spiritualia significans, quod Iudæi per corporalia ducendi erant ad spiritualia. Significat autem idē quod Apostolus. *Secundum duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram, &c.*
b *Qui san.* opinione sua in fontibus & baptismatibus quæ sibi in locis amœnis parabant: vbi & luxuriabātur libentius, vt statim se mundarent & abluerent tanquā sic mundari potuissent. Ibi ante idola luxuriabantur cū masculis & fœminis more canum & hoc est.
c *Post vnam intrinsecus.* idest retrò, quod turpè est dicere, sed tamen dicitur ad confusionem eorum qui nec erubescunt facere.
Qui sanctifica. Possumus secundum Tropologiam dicere, omnes voluptatis magis quam Dei amatores dicere sanctificari in hortis in liminibus secundum LXX. quia in mysteria veritatis non valent introire & comedere cibos pietatis quia non sunt sancti corpore & spiritu. Nec comedunt carnē Christi, vt habeant vitam ęternam. *Etenim pasca nostrum immo. est Christus.* qui non foris sed in una domo & intus comeditur.
d *In hor.* non in sacrificio vitulæ rufæ quod præcipiebatur in lege.
e *Ego autem.* Q. d. Ideo uenio ad iudicium cum omnib. Gentibus & linguis vt iudicem simul omnia opera eorum & cogitationes, & reddam eis omnia quæ meretur.
✻ Cyril-

a dominus † dijudicabit, & in gladio suo ad
a ¶ Mult[i] [i]nuenientur qui modo putantur pauci b ¶ Omnes mali damnati.
omnē carnem, & multiplicabuntur interfe-
b cti a domino. Qui sanctificabantur & mun-
a ¶ Alij Ianuam.
c dos se putabant, in hortis post vnam intrinse
d a ¶ Contra legem. b ¶ Cætera prohibita.
cus, qui comedebāt carnem suillam, & abo-
a Quem nos glirem dicimus. b ¶ Omnes.
minationem & murem, simul consumentur
¶ Cui omnia aperta.
e dicit dominus. Ego autē opera eorum & co-
a ¶ Quæ modo latent. ¶ Quæ etiam iudicabuntur. vnde: Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, &c. b ¶ Vnde: Et congregabuntur ante eum omnes Gentes.
gitationes eorum: † venio vt congregem, † cū
a ¶ Quibus cogitationes accusabunt vel defendent. b ¶ Omnes Gentes ad iudicium vel ad fidem. hæc enim pertinent ad primum aduentum & [s]ndem Gentium.
f omnib. Gentib. & linguis. Et venient, & vide
a ¶ Oculis cordis b ¶ Diuinitatem, & humanitatem quæ sup. a omnia. c Qui crediderunt.
g bunt gloriā meā. Et ponā in eis signū, & mit
h a ¶ Apostolos. b ¶ Iudæis. c ¶ Reliquiæ saluæ fient. Nisi dominus Sa. re. no. se. d ¶ Conuertendas. e ¶ Per has omnes mundi partes significantur
i tam ex eis q saluati fuerint ad Gētes, ī mare,
a ¶ Lydi enim periti sunt sagittarij. b ¶ Occidentem scilicet.
in Aphricā & Lydiam tenētē sagittā, in Italiā

✻ Cyrillus. Anacephaleosis totius prophetiæ Isaiæ fit D hoc loco, breuiterq; recapitulatur omnis œconomia redemptionis de qua toto opere Isaias, declaratur vocatio gentiū, declaratur p̄dicatio Apostolorū toto orbe futura.
✻ August. Commemorato vltimo iudicio, recapitulat ab initio gratiam noui testamenti, a primo aduentu vsque ad vltimum iudicium. *Lib. 20. de ciuitate ca. 21.*
1 menti, a primo aduentu vs-
2 que ad vltimum iudicium.
3 f *Linguis.* Quę secundum
4 apostolum non solum ho-
5 minum sed etiam angelo-
6 rū. Vnde intelligimus om-
7 nes creaturas a domino iu-
8 dicandas non solum super
9 terram sed & in mari & in
10 cœlestib. Iuxta illud: *Inebriatus est in cœlo gladius meus, &* *Isa. 34. b.*
11 *vsque ad terram descendit.*
12 g *Et po. in eis si.* Crucis, Christianitatis, salutis: Quo signati in Ezechiele nō interficiū *Ezech. 9. b.* E
13 tur Quo in Aegypto postes *Ex. d. 12. a.*
14 signātur & Israelitæ saluan *Sup. 7. c.*
15 tur. Hoc signum Achaz no- *omnes Gentes & linguas*
16 luit petere quod supponit
17 Isaias: *Ecce virgo concipiet, &c.*
18 h *Et mittam ex eis.* Videtur
19 esse contrarium cum de iu-
20 dicio prius dictum sit reuer
21 ti ad primum aduentum,
22 quo apostoli ad Gentes diriguntur & audiunt: *Ite docete* *Matth. 28. d.*
23 *omnes Gentes.* Sed iudicij dies prædicitur. vt metu futuræ pœnæ perterriti, accipiant aduentum Saluatoris: & apostolorum prædicationem qui sunt præmittendi.
✻ Theodoretus Completa est hæc prophetia, cum Matth. 28. dixit dominus, Euntes docete omnes gentes. Apostoli enim missi a domino promulgauere euangelium apud omnes Nationes.
i *In mare.* Mundum scilicet cuius partes subdit Aphricam, & cæt. meridianam, scilicet plagam in qua Aphrica est.

In equis. F

NICOLAVS DE LYRA.

tem aduentum iudicis. vt dictum est, & ad ignem gehenn. in quem post sententiam iudicis reprobi detrudentur, vt dictum est. Aliqui libri habent. Quia in igne dominus dijudicabitur. & sic est in Hebræo, & est eadem sententia.
1 Dijudicabitur. *idest eius iustitia ostendetur, quia quilibet eius iudicium iustum videbit.*
2 Et in gladio suo. *idest in sententia sua quæ gladius dicitur.*
3 Ad omnem carnem. *idest carnaliter viuentem.*
4 Et multiplicabuntur interfecti a dño. *morte gehennę.*
5 Qui sanctificabātur & mūdos se putabāt. *falso tamen.*
6 In hortis. *i. in locis amœnis vbi colebant idola ad suam sanctificationem secundum suam erroneam æstimationem.*
7 Post vnam intrinsecus. *Sic est in Hebræo & in libris correctis, & est sensus: intrinsecus, idest intra hortos dictos. Post vnam. s. portam vel clausuram & ideo aliqui libri habent post Ianuā. Rab. Sal. sic exponit: Post vnam, idest vna societas post aliam quia nō omnes idololatræ intrabāt simul hortos ad venerationem idoli, sed vna societas primò, qua egressa, alia post intrabat, & sic consequenter.*
8 Qui comedebant carnem suillam. *idolis immolatam.*
9 Et abominationem & murem. *i. animalia immunda secū dum legem, non solum ad offerendum, sed etiam ad comedendum quæ Gentiles sacrificabant idolis, & inde aliquam partem comedebant in venerationem idolorum. Et similiter multi Iudæi hoc faciebant, qui non solum imitabantur Gentiles in idololatria, immo etiā frequenter excedebant vt patet 4. Reg. & 2. Paral. quod dicitur de Iudæa sub nomine Ierusalem, Ezechiæ. 5.* Vt plus esset impia quam Gentes, &c.
10 Simul consumentur dicit. *non per pœnæ terminationem sed magis per eius continuationem, sicut dicitur in fine huius capituli: Ignis eorum non extinguetur. Et istud quod dictum est de idololatria idolorum, referendum est ad illos qui captiuitatem Babyloni cam præcesserunt, vt supra dictum est: Et quod subditur ad eos qui post fuerunt, quia tamen isti & illi fecerunt vnum populum, sub eo dem contextu de primis ceditur ad posteriores, cum dicitur.*
11 Ego autem opera eorum. *i. rapinas & homicidia ex odio fraterno procedentia, quæ vitia viguerūt in ipsis, vt dictum est sup.*
12 Et cogitationes eorum. *ad interficiendum Christū, & etiam Lazarum resuscitatum, eo quod propter eum multi credebant in Christum, vt dicitur Ioa. 11. & 12. & post resurrectionem Christi & ascensionem idem machinati sunt contra apostolos aliosque fideles.*
13 Venio. *ad iudicium extremum.*
14 Vt congregem. *i. in manifesto ponam simul.*
15 Cum oībus. *quia illud erit iudicium generale, et peccata omniū erunt manifesta singulis, vt diuinum iudicium appareat iustum.*
16 Et vide. *quia Christus in iudicio apparebit in forma humanitatis gloriosa, cuius tamen aspectus erit terribilis & tristabilis reprobis & delectabilis iustis.*
17 Et ponam. *s. sanctę crucis, secundū quod dicitur Matth. 24. c. Tunc apparebit signum filij hominis in cœlo, quod exponunt Origenes & Chrys. de signo crucis mirabiliter radiante in iudicio ad gloriam fidelium, & confusionem reproborum, & maximè eorum qui eum crucifixerunt manibus siue linguis, ideò dicitur Matth. 24. c. Et tunc plangent omnes tribus terræ. i. aliqui ex omnib. Gentibus.*
18 Et mittam. *Hic vltimò ponitur simul aliquid pertinens ad iudicium discussionis, prēmittitur tamen illud quod pertinet ad iudicium discretionis. Et subditur illud quod pertinet ad iudicium retributionis, ibi.* Quia sicut ce. *Iudicium autem discretionis separando fideles ab infidelibus factū est executiuè p̄ prædicationem apostolorum aliorumque discipulorum primò Christo credentium qui omnes vel ferè omnes fuerunt Iudæi, & secundum hoc dicitur:* Et mit. &c. *alijs in infidelitate permanentibus cuiusmodi fuerunt apostoli & alij discipuli.*
19 Ad Gentes. *i. ad Gentiles conuertendos. Sic enim dixerūt Paulus & Barnabas Iudæis obstinatis Act. 13. g.* Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes: sic enim præcepit nobis Deus.
20 In mare. *i. ad habitantes in insulis maris, in quib. publicata est fides catholica. primò per Barnabam & Paulum, vt patet in Actibus Apostolorum, & postea per alios prædicatores in diuersis insulis maris.*
21 In Aphricam. *quia beatus Matthæus prędicauit in Aethiopia, & Marchus in Alexandria quę sunt in Aphrica.*
22 In Lydiam. *in qua prædicauerunt etiam alij.*
23 Tenentem sagittam. *Petrus enim et Paulus prędicauerunt*
✻ *Romæ*

A a *In equis.* sunt adducti, qui velociter credunt, & cito ad fidem currunt.

b *In quadrigis & in lecticis.* Philosophos. s. & doctrina & morum honestate fulgẽtes. vnde citius ad doctrinã quatuor Euangelistarũ peruenerunt & quatuor principalibus virtutibus subleuati cœlestia mente attigerunt.

3.Reg.1.a. c *In mulis.* Super quos Dauid & Salomon sedisse leguntur: Qui enim a mundi fœtu steriles sunt domino qui per illos figuratur, quasi mansuetis deseruiunt.

d *In carrucis.* lxx. tectis vehiculis: alij simpliciter vehicu

B lis: Hi sunt quib. dicitur: *Inuicem onera vestra portate.* Gal.6.a.

e *Quomodo.* Q.d. Cum tanta lætitia adducunt apostoli fratres vestros quorum munera, fides, spes charitas, oratio munda, bona opera, &c. vasa pura corda & corpora immaculatá.

f *Inferant.* quod ẽm legem ter in anno faciebant. scilicet in Pasca, in Pentecoste, in festiuitate Tabernaculorum vnde: *Non apparebis in conspectu meo vacuus.*

Exod.23.b. 1.Cor.3.d. 2.Cor.6.d. g *Domum domini. Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Et alibi. *Templum Dei estis & Spiritussanctus habitat in vobis.*

h *Quia sicut cœli.* Q d. Sicut hæc innouata in æternum manebunt immobilia, sic semen vestrũ ò apostoli inno

C uatũ ab oĩ corruptione carnis in æternũ mecũ regnabit.

a ¶Scilicet Athenæ. 1
& græciam, ad insulas longè, ad eos qui non 2
a ¶Vnde quibus non est annunciatum d. eo videbunt. ¶Scilicet. 3
audierunt de me, & non viderunt gloriam 4
a ¶Fideles Iudæi. ¶Missi ad nationes.
meam. Et annunciabunt gloriam meã Gen- 5
a ¶Apostoli. b ¶Fideles c ¶O Iudæi. 6
tibus, & adducent omnes fratres vestros de 7
a ¶Postula a me & dabo tibi Gen. hæ. tu.
a cunctis Gentibus donum domino, in equis 8
a ¶Debiles qui ab alijs portantur. b ¶De quibus. Nolite fieri sicut equus & mulus, &c
b
c & in quadrigis & in lecticis, & in mulis & in
a ¶Qui auxilio adducti aliorum & morum grauitate ornati, deseruiant sapientiæ & prædicationi b ¶Ecclesiam præsentem & futuram. ¶Prius ad præsentem, post ad cœlestem Ierusalem. & hoc est ad montem sanctum meum.
d carrucis ad montem sanctum meum Ierusa- 9
a ¶Quali lætitia scilicet agitur illud quod cum summo gaudio consueuerunt facere.
e
f lem, dicit domiuus: quomodo si inferat filij 10
a ¶Spirituales fructus animæ. b ¶Corpore immaculato. ¶Ecclesiam.
g Israel munus in vase mundo in domum do- 11
a ¶Iudæis. ¶Vel ex vtrisque. ¶Gentibus conuersis reprobata ministerio Iudæorum. b ¶Se & alios sanctificantes. ¶Apostolos & apostolicos viros c ¶Assumptos de mundo in ministros Dei. ¶Qui in abscondito non sequuntur seriem generis sed ordinem fidei.
mini. Et assumam ex eis in Sacerdotes & Le- 12
a ¶Aetei. b ¶Secundum figuram innouati. 13
h uitas, dicit dominus: quia sicut cœli noui & 14
a ¶Beati mites quoniam ipsi possidebunt terram. b ¶Immobilia.
terra noua quæ ego facio stare coram me,
a ¶O apostoli. b ¶Liberatum a seruitute corruptionis. ¶Filij spirituales.
dicit dominus, sic stabit semen vestrum 15
¶Filij Dei. a ¶O apostoli. b ¶Christianum, cui aliud non succedit. c ¶Ecclesia scilicet cœlestis constructa ex præsenti. ¶Spiritualis. 16
i et nomen vestrum. Et erit mensis ex 17
a ¶Carnali. ¶Vt scilicet transeuntis diebus, in quib. factus est mundus, in vero Sabbato quiescamus. b ¶Sabbatissimus qui reseruatur populo Dei. ¶Quasi: Ille quiescet in futuro, qui hic quiescit a malo opere. c ¶In die iudicij.
mense, & Sabbatum ex Sabbato. Veniet 18
a ¶Omnes Gentes quascumque feci. ve. & ado. &c. ¶Et videb. omnis ca. sa. Dei nostri ¶Sancti cum corporibus suis. ¶Etiam mali territi Dei omnipotentiam adorabunt.
omnis caro, vt adoret coram facie mea, dicit
k

D ✱ Aug. Cum de ecclesiæ miseratione perspicua notissima prædixerit vaticinia, quę completa videmus omnia, promisit & fines ad quos per vltimum iudicium facta bonorum malorumque discretione venietur.

Vbi

✱ Tertull. Is finis est prophetiæ Isaię, qui est futurus finis huius mundi. Quando ergo futurum est hoc quod hic prædicitur? Qñ præterierit figura huius mundi, fiet hoc quod dico quando fuerit cęlum nouum & terra noua.

Lib. ... nus.

Quia sicut. Hæc vsq; ad finẽ libri pertinent ad diẽ iudicij.

i *Mensis ex me.* Mene: Græcè, Latinè luna vnde neomenia, quasi noua luna. A mene mensis apud illos qui ini

E tium kalendarum, non ẽm solis cursum & diuersa spacia mensium, sed secũdum lunæ circumitum & terminant, & incipiunt, ꝙ Hebræi faciunt. Per mensem ergo lunam: per lunam (quæ modo crescit, & sicut aiunt Physici & Philosophi a sole quod non habet lumen recipit) ecclesia intelligitur de qua: *Permanebit cum sole & ante lunam.* Et alibi: *Pulchra vt luna, electa vt sol.* & hoc est, erit mẽsis ex mense.

k *Omnis caro.* ✱ August. Hoc dicit, quia ex omni genere hominum populus ille (beatorum) constabit. Non enim omnes homines ibi erunt, quando in pœnis plures erunt. ☞ *Et*

F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *Romæ quæ est caput Italiæ. Et dicuntur hic tenentes sagittam quia multi discipuli Christiani fuerunt facti sub eis Romæ, quos tanquam sagittas domini miserunt in partes longinquas ad prędicandum, vt Dionysium in Franciam. Marcum in Alexandriam, & sic de multis alijs. Quod autem prædicatores verbi diuini sagittæ dicantur patet sup. 49.a. Posuit me quasi sagittam electam, &c.*

1 Et græciam. *in qua Paulus prædicauit, s. Athenis & multis alijs locis, & Ioannes Euangelista in Epheso.*

2 Ad insulas longe. *vt dictum est supra de Paulo & Barnaba.*

3 Ad eos qui non audierunt de me. *i. ad gentiles legem & prophetas non habentes, in quibus fit mentio de Christo venturo.*

4 Et non viderunt gloriam meam. *quia non viderunt Christum docentem & miracula facientem, sicut viderunt Iudæi in quorum terra prædicauit in propria persona & fecit multa miracula, vt patet ex decursu Euangelij: propter quod dicit Matth. 15.c.* Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.

5 Et annunciabunt *s. gloriam meæ resurrectionis & ascensionis, & miracula in nomine meo faciendo ad confirmationem sui sermonis: Et subditur fructus huius doctrinæ, cum dicitur.*

6 Et adducent omnes fratres vestros. *i. Christianos.*

7 De cunctis Gentibus. *fidem Christi recipiendo.*

8 In equis & in. *Non est per hoc intelligendum, quod talis adductio sit per motum localem & instrumenta corporalia, quod patet per hoc quod subditur: Ad montem sanctum meum Ierusalem. quia eadem ratione hic acciperetur Ierusalem & mons Sion ad literam pro ciuitate & templo materialibus, quod non potest dici, quia non posset ibi congregari totus populus Christianus, immo nec etiam Iudaicus per orbem dispersus, & ideo talis adductio seu congregatio intelligenda est in vnitate fidei & charitatis, de qua dicit Saluator Matth. 18.c.* Vbi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, in medio eorum sum. *Et per varios vecturę modos, cum dicitur hic:* In equis & in quadrigis. *intelliguntur ministeria apostolorum & adiutoria angelorum quibus adducti sunt ad fidem, ita quod per equos & quadrigas secundum Hier. intelliguntur auxilia angelorum, eò quod Elias equis & curru igneo legitur raptus in cœlum. 4. Reg. 1. & hoc ministerio angelico. Per lecticas & mulos & carrucas intelliguntur ministeria apostolorum, secũdum tria quæ in eis fuerunt ad conuersionem fidelium. s. sancta conuersatio, sana prædicatio, & per miracula confirmatio.*

9 Ad montem. *i. ecclesiam militantem, vt dictum est sup. c. 2.*

10 Quomodo. *i. apostoli qui fuerunt Israelitæ genere.*

11 Munus. *sic supple accepta est coram Deo conuersio infidelium per laborem eorum, immo multò plus, quia sacrificium Deo acceptissimum est zelus animarum.*

12 Et assumam. *i. ex Gentibus.*

13 Sacerdotes. *quia plures ex ipsis etiam a tempore apostolorum ordinati sunt episcopi, & ecclesię ministri. vt patet de beatis clemente Dionysio & multis alijs. Et hoc etiam dicit quædam glossa Hebraica, Exod. 12. e. super illud:* Hæc est religio Phase. &c. *Et sequitur:* Eadem lex erit indigenæ & colono, qui peregrinatur apud vos: *Gl. Futurum est, vt conuersi de Gentibus sint sacerdotes domino ministrantes.*

14 Quia sicut. *Hic consequenter subditur id quod pertinet ad iudicium retributionis: & primò quo ad bonos, cum dicitur:* Sicut cęno. *quia a statu illius innouationis futuræ: de qua supra dictum, est in perpetuum non mutabuntur.* 15 Sic stabit. *i. adducti ad fidem per vos qui sunt de numero electorum.* 16 Et nomen. *i. apostolorum in perpetuum de ciuitate cœlesti, ideo subditur.*

17 Et erit mensis. *i. perpetua quies & duratio, quæ non possunt a vobis exprimi nec capi nisi per nomina & verba differentias temporis significãtia: & hoc modo de æternitate Dei dicitur Apoc. 1. b. Qui est & , qui erat, & qui venturus est. Aeternitas tamen durationis designatur per hoc quod dicitur:* Mensis ex mense. *Et æternitas quietis, cum dicitur:* Sabbatum ex Sabbato. *Sabbatum enim quietem significat in Hebręo.*

18 Veniet omnis caro. *i. omnis homo existens de bonorum numero, eo modo quo dicitur sup. 40. a.* Videbit omnis caro pariter quod os domini locutum est, *vbi translatio LXX. habet:* Videbit omnis caro salutare Dei nostri, vt adoret coram facie mea, *quæ clarè videtur in patria. Consequenter ponitur retributio malorum, simul cum retributione bonorum cum dicitur.*

✱ Egredien-

ADDITIO.

In cap. 66. vbi dicitur in Postil. Hæc dicit dominus. In hoc cap. vltimo propheta agit de his quæ pri-

a *Et Egredientur electi.* quasi ad videndum non loco, sed
A intelligentia vel visione manifesta, vt ad laudem Dei magis accendantur.
✱ Augustinus. Qui enim erunt in pœnis, quid agatur intus in gaudio domini, nescient, qui vero erunt in illo gaudio, quid agatur foris in illis exteriorib. tenebris scient.
✱ Theodoretus. Hoc ostendit Dominus in euangelio, vbi lazarus mendicus vidit pœnas diuitis.
b *Et vid.* Nō mirum si sancti iam immortales reprobos videant, cum prophetæ adhuc mortales hęc omnia videre meruerunt.

a dominus. Et egredientur & videbūt cadaue- 1
a Omnium reproborum. ¶ Legem naturalem vel scriptam. ¶ Præuaricantes repu.om.pec ter. b ¶ Materialis vel conscientiæ. 2
b ra virorum qui præuaricati sunt in me.✱ Ver-
c *a Sic nec materia eius. b ¶ Materialis vel conscientiæ.* 3
d mis eorum non morietur, & ignis eorum nō 4
a Quia semper erit ei quod consumat scilicet mali perdurātes in pœnis. b ¶ Reprobi electis. c ¶ Lætabitur iustus cum viderit vind.
extinguetur & erunt vsque ad satietatem vi- 5
e *a Sanctis.* 6
sionis omni carni.

burat, ipse inuisibilis constitutus. Nam si vt ait apostolus D
temporalia sunt quæ videntur, quæ autem non videtur, æterna necesse est, si visibilis est ignis ille, temporalis sit, si autem æternus, inuisibilis est, quo puniuntur qui recedunt à Christo.
✱ Ambrosius. Vt ex multa cruditate febres nascuntur, & vermes, qn̄ quis cibum sumit intemperanter, ita si qs peccata peccatis accumulet, nec decoquat ea pœnitētia, sed misceat peccata peccatis cruditatem contrahat veterum & recētium delictorū, igne adūretur pprio, & vermibus consumetur. Ignis est quem generat mœstitia delictorum: vermis est eo quòd irrationabilia animi peccata mentem pungunt, & viscera exedūt, vermes ex vnoquoque nascuntur tanquam ex corpore peccatoris. In cap. 14. Lucæ. * quòd. Matt. 9. g 19. q. 3. cap. quoniam.
✱ Cyprianus. Cremabit addictos perpetua semper gehēna, & voracibus flammis vorax pœna nec erit vnde requiem vel finem possint habere tormenti. lib. contra demetrianum.

c *Cadauera.* quia in æternam damnationem cadent, sm quod & dæmones cadauera possunt dici, secundū quod etiam homines appellantur. vnde: *Inimicus homo hoc fecit.*
✱ Augustinus. *Cadauera virorum.* Virorum, idest, hominū. Nec enim quisquam victurus est, præuaricatrices fœminas in illo supplicio non futuras, sed ex potiore præsertim de quo fœmina facta est, vterque sexus accipitur.
d *Vermis eorum.* Materialis vel conscientiæ. vnde: *Sicut tinea comedit vestimentum, & vermis corrodit lignum, & ignis deuorat ligna, sic mœror & tristitia excruciat cor viri.*
✱ Procopius. Significat vermis appellatione, assiduam eorum quæ singuli peccauimus, in pœnitendo conscientiam: quæ tantorum bonorum priuatione animam remordēs, suorum omnes scelerum recordatione accuset. fuerit deinde ignis inextinguibilis, qui sempiternus à Saluatore nuncupatus diabolo pręparari dicitur.
✱ Origenes. Forsitan talis ignis est hic, vt inuisibilia cō-

e *Ad satietatem.* quia scilicet boni videbunt eos à se iusto Dei iuditio separatos, amissa potentia qua seuiebant cōtra bonos, & vindictam Dei in illos tantam, vt maiorem non exposcant. Qui modò dicunt. *Vsquequo domine non vindicas sanguinem nostrum?* Satiabuntur quoque, de beatitudine sua agentes gratias visa impiorum ineffabili pœna. E Apoc. 6. c
✱ Cyprianus. Spectabitur illic a nobis semper ardēs sempiternis flammis, qui hic nos spectauit ad tempus, & in persecutionibus factis, oculorum crudelium, breuis fructus perpetua visione pensabitur, iuxta illud, *Stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt, &c.* Vbi supra. Sap. 4.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Egredientur. *iusti et beati, non per loci mutationem, sed per consyderationem.*
2 Et videbunt cadauera. *i. corpora damnatorum in gehenna. Et quod iste sit intellectus, patet per boc quod subditur:*
3 Vermis eorum non morietur. *quia vermes corpora mortuorum corrodentes in sepulcbris cito deficiunt cum eis, & in puluerem conuertuntur.*
4 Et ignis eorum non extingue. *Ex quo patet quod dictum est, s. de cruciatu corporum damnatorum in igne inferni, qui est inextinguibilis.*
5 Et erunt vsque ad satietatem. *Idest repletionem & perfectionem.*
6 Visionis omni carni. *idest, omni bomini beato non sic intelligendo, quòd beati delectentur per se in pœnis damnatorum, sed quia talis intuitus damnatorum declarat eis diuinæ iustitiæ exercitium, & diuinæ misericordiæ beneficium, quo pœnas illas euaserunt & propriæ gloriæ augumentum: inquantum maior apparet, comparata ad suum contrarium, quia oppositis iuxta se contrarys maiora & minora videntur. 1. Elencorum. & ex illis tribus beati per se letantur secundum quod dicitur Psal. 57. b.* Lętabitur iustus cum viderit vindictam. *Ecce primum.* Manus suas lauabit in sanguine peccatoris *inquantum Dei misericordia factus est immunis ab illis pœnis. Ecce secundum.* Si vtique est fructus iusto. *Accipitur hic si pro quia. quia per hoc apparet maior fruitio propria, & sic totum cedit in gloriam electorum & ipsius Dei principaliter. Cui est bonor & gloria in secula seculorum Amen.* An beati gaudebunt de pęnis malorum F

mo. cap. tractauit, scilicet de reprobatione Iudæorum & Gentiū vocatione, & de imperfectione, seu euacuatione quorundam contentorum in veteri lege: quæ ad cultum Dei pertinere videbantur; vt sic reprobatio primi status non solum attribuatur peccatis Iudæorum, sed etiā imperfectioni legis antiquæ. de qua apostolus ad Heb. 8. c. Quod autem antiquatur veterascet, & prope interitū est. *Et similiter concludit in fine cap. de statu finali iustorum, & supplicio reproborum. Circa quæ octo facit. Primum ostendit imperfectionem legis circa determinationem solius vnius templi ad diuinum cultum. de quo dicit: Hæc dicit dominus:* Cęlum sedes mea est, & terra scabellum pedum meorum, quę est ista domus quam ędificabitis mihi? *Licet. n. templum à Salomone ædificatū similiter & templum secundum ad diuinum cultum pertinerent: nō tamen huiusmodi domus materiales capaces sunt Dei vt fortè (put habetur in glossa) aliqui stulti, seu nescientes estimabant: non autē sapientes. Nam vt dicitur in 3. Reg. 8. c.* Si. n. cœlum & cęli cęlorum te capere non possunt, quantò magis domus quā ędificaui? *Et hoc est quod dicit propheta:* Cœlum est sedes mea, &c. *quæ est ista domus quam ædificatis mihi? q. d. Ista non sufficient ad habitationem meam: Quæ quidem imperfectio per legē nouam fuit ablata. in qua non fuit tantum vnus locus deputatus ad diuinum cultum. vnde Ioan. 4. e. dicebat Christus Samaritanæ: Venit hora, quādo nec in mōte hoc, nec in Ierosolymis adorabi. pa. etc. Vnde habitatio Dei prout in lege noua declaratur, principaliter cōsistit in corde ad hoc disposito. vnde Ioa. 1. b.* Habitauit in nobis. *in recipientibus Christum per veram fidem: & hoc est quod dicit propheta. Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum & contritum spiritu; q. d. Habitatio mea non est in domo materiali, sed in creatura rationabili quæ est Dei capax. cum per veram humilitatē, & contritionem ad hoc disponitur. vnde: in Psal.* Cor contritū, & humiliatum Deus non despicies. *Sancti enim & iusti in noua lege templum Dei dicuntur primæ Cor. 3. d.* Templum Dei sanctum est quod estis vos. *Possunt tamen ista verba:* Ad quē autem respi. &c. *principalius & magis propriè exponi de Christo, in quo habitat plenitudo diuinitatis, vt dicitur ad Colossen. 2. b* Qui pauper & humilis corde, *non solum simpliciter sed exemplariter fuit. vnde: Mat. 11. d.* Discite a me, &c. *Similiter & trementem sermones meos. s. per summam obedientiam vsque ad mortem crucis, vt ad Philip. 2. a. q. d.* inter omnia q̄ manus mea fecit, & vniuersa quæ facta sunt: *de quibus statim supra fecerat mentionem: hæc est propria sedes mea & quies scilicet Christus pauperculus: non illa quam ædificatis.*

Consequenter secundò postquam ostendit imperfectionem legis antiquæ quo ad templum materiale, hic cōsequenter ostendit ipsius imperfectionem quo ad sacrificia in templo oblata de quo dicit: qui immolat bouem quasi qui interficit virum, &c. *prout in glos. Sacrificium vestrum non placet mihi post immolationem veri sacrificij, in cuius vmbra illa sacrificia vobis concessi. Hæc enim habentur in glos. secundum quam glossam continuantur hæc verba ad istud quod immediatè dixerat: Ad quem autem respiciam? q. d. ad illum. s. pauperculum supradictum respiciam, non solum vt templū meum, sed etiam vt munus mihi suauissimè oblatum. iuxta illud ad Eph. 5. a.* Tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam, &c. *Post hoc sacrificium, qui immolat bouem, quasi qui interficit virum: quia post euangelij publicationem talia sunt pestifera, prout in postil. & exponantur cætera prout ibidem vsque ibi:* Audite verbum domini.

Vbi consequenter tertio propheta declarat falsum motiuū, quod Iudæi habuerunt: vt in abominationibus prædictis permansissent, & infert eorum confutationem. Ad cuius declarationem sciendū, quòd prædicta duo quæ sunt de principalioribus fundamentis fidei legis nouæ. Quorum primum est, quòd Deus dicitur propriè habitare in Christo homine singulari, & excellentiori modo quàm in aliqua alia re, scilicet per vnionem personalem, de quo dicit: Ad quē autem

A autem respiciam &c. vt fuit expositum. Secundum est, quòd sacrificium Christi fuit Deo acceptissimum. propter quod dicitur: Qui immolat bouem,&c. Ista & similia quæ sunt vera fidei fundamenta Iudæi existimant esse valde derogatoria diuinæ excellentiæ. Primum enim credunt implicare, quòd creator sit creatura. Secundum verò ꝙ diuinitas sit passibilis, seu corruptibilis: quorum vtrumque esset manifestè derogatorium diuinæ excellentiæ, si sic intelligeretur, vt ipsi falsè existimant: vnde in hoc loco propheta dirigit sermonem ad discipulos Christi qui reuerenter susceperunt eius verbũ & doctrinam, dicens: Audite uerbum domini, qui tremitis uerbum eius dixerunt fratres, vestri scilicet Iudæi infideles qui fratres sunt secundum carnem, odientes vos & abijciẽtes propter nomen meum: quia Iudæi tantum odium conceperunt de Christo quòd inter se statuerunt, vt si quis confiteretur nomen Christi, extra synagogam eijceretur. & sic de eis propriè dicitur: Abijcientes uos propter nomen meum. Quid autem dixerunt hi fratres odientes subdit, cùm dicitur: Glorificetur dominus. quasi dicant. Absit quòd de Deo glorioso talia dicantur, scilicet, quòd sit homo verus. Similiter & quod sit in sacrificio oblatus, quia ista prout ipsi falsè concipiunt sunt contra diuinam excellentiam, vt dictum est: Quos propheta confutat, dicens in persona sui & iustorũ. Et videbimus in letitia vestra. q.d. veritas prædicatorum elucidabitur in euentu. Primo, quia videbimus in lætitia vestra, scilicet discipulorum, prout infrà co.ca. declarat vbi dicitur: Lętamini cum Iernsalem, vt ibidem exponetur. Secundo pro confusione fra-
B trum odientium prædictorum dicit: Ipsi autem confundentur. de qua confusione statim subdit: Vox populi de ciuitate,&c.

Tria aduersa Iudæis in destructione templi secundi.

Circa quod sciendum, quod in destructione templi secundi tria maximè aduersantia Iudæis concurrerunt. Vnum. scilicet quod ciues eorum adinuicẽ odientes se interficiebant, prout dicit Iosephus, de quo dicit: Vox populi de ciuitate. Secundum erat, quod in templo occurrerunt multa signa diuinæ reprobationis, vt cùm velum templi scissum fuit Mat. 27. f. & alia multa quæ in Thalmud narrãtur ad hæc pertinentia de quo intelligitur illud: Vox de templo. Tertium est vox Romanorum exequentium diuinam iustitiam. de quo dicit: Vox domini reddentis retributionem inimicis suis, & sequitur. Antequam parturiret peperit. Vbi consequẽter quarto propheta agit de natiuitate illius pauperculi, scilicet. Christi de quo antè dixerat: Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum? de quo denunciat, quòd eius natiuitas de Beata Virgine fuit maximè admirabilis, & ideo subdit: Quis audiuit vnquam tale, aut quis vidit huic simile? Subiungit ẽt propheta de regeneratione fidelium, di. Nunquid parturiet terra? & exponatur totum sicut in postilla. Subdit etiam propheta de generatione æterna dicens: Nunquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam? Quidquid perfectionis est in creaturis, peramplius & perfectius in Deo inuenitur seclusa quacumque imperfectione. vnde hæc expositio quæ datur à sanctis doctoribus, in postil. non videtur esse mystica, sed literalis: Nam paternitas, & filiatio per prius & magis propriè dicuntur in diuinis, quã in crea-
C turis. Iuxta illud apostoli ad Ephe. 3. c. Flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi,&c.

Consequenter quinto dicit: Lætamini cũ Ierusalem,&c. vbi extensè declarat illud quod prius de discipulis Christi dixerat. Videbimus in letitia vestra. exponatur totum sicut in postil.

Consequenter sexto declarat extensè ad punitionem fratrum odientium, & abijcientium discipulos Christi propter nomen eius, de quibus dixerat, suprà. Ipsi autem confundentur, & de hoc agit cum dicitur. Et indignabitur inimicis suis. vsque ibi. Simul consumentur dicit dominus. & exponatur totum sicut in postil. Et notandũ quod ex hoc ꝙ dicitur hic: Qui comedebant carnem suillam,&c. Simul consumentur. Expositores Heb. credunt se habere efficax argumentum ad hoc quod status Christianitatis consummãdus est tempore sui Messiæ inaniter expectati, eo quod Christiani vescuntur carnibus suillis, non tamen Iudæi nec ẽt Sarraceni. Sed falsitas eorum declaratur in glos. maiori super Genes. vbi expresse habetur, quod omnia quorum esus erat illicitus in veteri lege debebant esse licita ad esum tempore Messiæ, & specialiter hoc dicunt de porco. vnde hoc quod dicitur: Qui comedebant carnem suillam. exponendum est prout in postil.

Comedere carnes suillas

Consequenter septimo dicit: Ego autem opera eorum. In quo videtur ostendere exordium apostolicę doctrinę, scilicet quomodo processit post resurrectionem Christi. Quod continuatur ad prędicta, specialiter ad illud quod dixerat: Peperit Sion filios suos. Ad quod sciendum, quod prout legitur in actibus apostolorum. 2. eo tempore quo Spiritussanctus descendit in apostolos Christi, erant in Ierusalem habitantes viri religiosi ex omni natione quæ sub cœlo est: qui omnes viderunt gloriam Dei, inquantum videbant ipsos apostolos loquentes varijs linguis magnalia Dei, quod non nisi virtute diuina fieri poterat & hoc est quod dicitur hic: Ego autem opera eorum & cogitationes eorum, scilicet Iudæorum volentiũ supprimere fidei veritatem. vnde & apostolos & discipulos intantũ persequebãtur, ꝙ oẽs erant congregati ꝓꝑ metũ Iudęorũ in eodẽ loco: & sic Deus ex operibus, & cogitationibus prauis Iudæorum bonum elicuit, scilicet congregare apostolos cum omnibus Gentibus & linguis, vt viderent gloriam Dei modo prædicto. Et in hoc quod dicitur. Cum omnibus Gentibus. intelligatur distributio pro generibus singulorum prout in multis alijs locis. Et sequitur: Et ponam in eis signum, scilicet in discipulis, signum sanctæ crucis, quia crucifixum communiter prædicabant, vel signum idest miracula, vel signa q̃ in nomine Christi faciebant. iuxta illud Mat. vl. d. Signa ante eos qui crediderint hæc sequentur. In nomine meo dæmonia eiicient,&c. Et mittam ex eis qui saluati fuerint, vbi in Hebræo habetur. Qui euaserint: quia apostoli & discipuli quasi fugientes euaserunt de persecutione Iudęorum ab Ierosolymis ad Gentes scilicet ad Gentiles. Exponantur cętera, prout in Post. ibi: Et adducent omnes fratres vestros. Quod videtur exponendum de martyribus Christi, qui in diuersis partib. mundi fuerunt pro testimonio Dei interfecti quorum corpora, seu ossa adducuntur frequenter de cunctis Gentibus. In equis & quadrigis,&c. scilicet honorificè & diuersis & varijs modis: ad montem sanctum meum Ierusalem, scilicet ad ecclesiam. Quomodo inferant filij Israel munus in vase mundo in domum domini, quia tanta veneratio fit reliquijs sanctorum in ecclesia, sicut olim fiebat in templo, cum aliquod munus solennissimum ibi offerebatur. Et hic innuit propheta tertium pertinens ad perfectionem noui status. In veteri enim lege corpora, seu ossa mortuorum erant immunda intantùm, quod contaminabantur sacerdotes per contactum mortuorum, vt Leui. 11. a. Sed in noua lege hoc non habetur, immo reliquię sanctorum in altaribus ponuntur. Cuius differentiæ ratio potest esse, quia animæ defunctorum in veteri lege quantumcunque sancti fuissent, separabantur tamen a visione diuina, vnde & corpora eorum merito separanda erant à sanctuario: cuius oppositum est in noua lege, in qua animæ sanctorum beatificè Deo coniunguntur. vnde ad perfectionem sui status pertinent prædicta.

Consequenter octauo dicitur. Et assumam ex his Sacerdotes & Leuitas. In quo innuitur quartum pertinens ad status nouæ legis perfectionem, inquantum Sacerdotium ipsius se extendit ad omnes Gentes, & non coartatur ad certam tribum, sicut in veteri lege. Quæ quidem extensio pertinet ad perfectionem, sicut noua lex perfectior est, quę obligat omnes, quàm lex vetus quæ tantùm obligat populum antiquum.

Et in hoc etiam ostenditur translatio legis antiquæ ad nouam iuxta illud Heb. 7. b. Trãslato sacerdotio necesse est, vt legis translatio fiat: quod tamen Hebræi fatuè negant, de quo non est ad præsens agendum. Cętera exponantur prout in postil.

IN IEREMIAM PROPHETAM PRAEFATIO.

HÆC interpretatio Hieronymi est. Si quid in ea nouerit, secundùm Hebræos codices exploretur. Alia est Septuaginta interpretum Ecclesijs vsitata. Quæ quamuis nonnulla aliter habeat quàm in Hebræis codicibus inuenitur, tamen vtraque, idest secundũ Septuaginta, & secundùm Hebręam, apostolica autoritate firmata est, non errore neque reprehensione superiori, sed certo consilio Septuaginta nonnulla aliter dixisse vel contexuisse intelliguntur. Quod ideò præmonemus, ne quisquam alteram ex altera velit emendare. Quòd singulorum in suo genere veritas obseruanda est.

PROLOGVS SANCTI HIERONYMI. IN EVNDEM.

IEREMIAS propheta cui hic prologus scribitur, sermone quidẽ apud Hebræos Isaiæ, & Hosee & quibusdã alijs ꝓphetis videtur esse rusticior, sed sensibus par est, quippe qui eodẽ spiritu prophetauerit. Porrò simplicitas eloqui. à loco ei in quo natus est accidit. Fuit enim Anathotites, qui est vsque hodie viculus tribus ab Ierosolymis distãs milib. Sacerdos ex Sacerdotibus, & in matris vtero sanctificatus, virginitate sua Euangelicũ virum Christi ecclesiæ dedicans. Hic vaticinari exorsus est puer, & captiuitatẽ vrbis atque Iudeæ, non solũ spiritu sed & oculis carneis intuitus est. Iam decem tribus Israel Assyrij in Mœdos transtulerant, iam terras earum coloniæ Gẽtiũ possidebant. Vnde in Iuda tantum & in Beniamin prophetauit, & ciuitatis suæ ruinas quadruplici planxit alphabeto: quod nos mensuræ metri versibusq; reddidimus. Præterea ordinem visionum qui apud Græcos & Latinos omnino confusus est, ad pridinam fidem correximus. Librum autem Baruch notarij eius qui apud Hebræos nec legitur, nec habetur, prætermisimus pro his omnibus maledicta ab æmulis præstolantes, quibus me necesse est per singula opuscula respondere. Et hoc patior, quia vos me cogitis. Cæterum ad compendium mali rectius fuerat modum furori eorum silentio meo ponere, quàm quotidie noui aliquid scriptitantem inuidorũ insaniam prouocare.

PROLOGVS ALTER.

IOAKIM filius Iosię, cuius tertiodecimo anno pruphetare orsus Ieremias: sub quo & Olda mulier prophetauit, ipse est qui alio nomine appellatur Eliachim, & regnauit super tribum Iuda & Ierusalem annis vndecim. Cui successit in regnũ filius Ioachim cognomento Iechonias, qui tertio menses regni eius die decima captus à ducibus Nabuchodonosor, ductus est in Babylonem, & in loco eius cõstitutus est Sedechias filius Iosiæ patruus eius, cuius anno vndecimo Ierusalem capta atque subuersa est. Nemo igitur putet eundem in Danielis principio Ioachim, qui in Ezechielis exordio IoaKim scribitur. Iste extremam syllabam Kim habet, ille chin. Et ob hanc causam in Euangelio secundum Matthęum vna videtur deesse generatio, quia, secunda thesseredecas in IoaKim desinit filium Iosię, & tertia incipit à Ioachin filio IoaKim. Quod ignorans Prophyrius, calumniam instruit ecclesię, suam ostendens imperitiam, dũ Euangelistam Matthęum arguere nititur falsitatis. Quòdque traditum scribitur IoaKim monstrat non aduersariorum fortitudinis fuisse victoriam, sed domini voluntatis.

ARGVMENTVM IN EVNDEM.

IEREMIAS Anathotites, qui est viculus tribus à Ierosolymis distãs milibus, apud Thamnas in Aegypto à populo lapidibus obrutus occubuit. Iacet verò in eo loco sepultus, quo dum Pharao rex habitauerat. Et quoniam postulatione sua defugatis ab eodem loco serpentibus, Aegyptios à tactu aspidum facit esse securos, magna eum ibi religione Aegyptii venerantur.

A

Homil. 1. in Ieremiam ver. 1.

ORIGENES. Deus ad benefaciēdū promptus est, ad puniendum dissimulator. Cū enim possit reos sine contestatione venturi iudicij punire, nunquam hoc facit, sed etiam si condemnauerit, prædicit vt liberentur per pœnitentiam, quidā nati, fuerant per delictum. Niniuitæ cōdē-

Ionæ 3.b

nati erant peccatores a Deo. Adhuc.n.tres dies,& Niniue erat subuertenda. Noluit enim Deus cū silentio punire damnatos, sed dans eis locum pœnitentiæ misit Hebræum prophetam, qui diceret: Adhuc tres dies & Niniue subuertetur, ne perirent.s. quia condemnati erant, sed agentes pœnitentiam impetrarent misericordiam. Sodomitæ quoque & Gomorræi diuino iam erant exitio destinati, sicut sermo Dei ad Abraham ostēdit: tñ quod suum erat fecerunt angeli volentes eos saluare, qui se indignos salute iudicauerunt,& dicentes ad Loth: Est ne al quis hic tibi gener, aut filij aut filiæ &c. neque ignorabant non esse eos secuturos Loth, sed ostenderunt suam pariter,& eius qui eos miserat benignitatem & amorem. Simile quiddam in Ieremia inuenimus. Notandum est.n. tēpus prophetiæ eius, qñ ꝓphetare cœperit vel finierit. Dicet ergo aliquis: Quid ad me tēpus historiæ quia cœpit prophetare in diebus Iosiæ filij Amon regis Iuda,& vsque ad annum tertiumdecimum in regno eius. Deinde prophetauit in diebus Ioachim filij Iosiæ regis Iuda vsque ad consummationem vndecimi anni Sedechiæ filij Iosiæ regis Iuda: & per tres

Gene.18.c Ibid.19.c

Quod.

Quæstio.

B reges prophetia eius extensa est vsque ad captiuitatē Ierusalem in 5. mense. Cōdemnauerat.n. Deus Ierusalem pp peccata sua & hæc erat extrema sententia sua, vt captiuitati relinquerētur. Sed cum hominum amator sit Deus, nec quemquam velit perire antequam depopulationis tempus instaret, misit & hunc prophetam qui inuitaret ad pœnitentiam. Misit eundem etiam sub secundo rege post primū. Misit quoq; sub tertio. Iam captiuitas imminebat,& adhuc ad salutem hortabitur Deus, tribuens & ante vnum diem locū pœnitentiæ. Vnde scriptū est: vsq; ad captiuitatem Ierusalem & vsque ad quintum mēsem prophetasse Ieremiam. Iam hostium vincula strinxerant manus, & nihilominus hæc dicebat Deus: Ecce captiui facti

Benignissim⁹ Deus ad pœnitentiā hortatur.

facti estis agite (licet serò) pœnitētiam. Rogate me,& ego parcam vobis: possum eruere de captiuitate qui tradidi. Hæc etiam de nobis possumus intelligere. Si peccauerimus, captiui futuri sumus. Tradi.n. peccatorē Satanę nihil distat ab eo quod Iudæi traditi sunt Nabuchodonos. vt sicut illos Deus concessit aduersario pp frequētes impietates: sic nos propter peccata trademur spirituali Nabuchodonosor. Vnde: Quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare. Putas quantum malum est peccare, vt tradaris Satanæ captiuanti animas eorū qui relinquuntur à Deo non sine causa.s. nec sine iudicio. Cum enim miserit pluuiā super vineā,& ipsa ꝓ vua attulerit spinas, quid faciet nisi vt mandet nubibus, ne pluant super vineā imbrem? Propè est ergo & captiuitas nostra, si non egerimus pœnitentiā, vt tradamur.s. Nabuchodon.& Babylonijs quibus iam adiacentibus sermones prophetarū, legis, apostolorū:& ipsius Christi hortant̄ nos ad pœnitentiam, ꝓuocāt ad salutē. Si audierimus, credimus ei q dixit: Et ego pœnitentia agā de omnibus malis quæ locutus sum eis facere.

Hieron. ad Eusebium. Quia volumen est longissimū, & in plerisque historia manifesta in Ieremia latā explanationem non quæras super his maximè quæ iā in alijs prophetis sunt dicta. Vt nihil desit in sensibus cum multū desit in verbis: stamina tibi atq; subtegmina & litia ꝑparabo, tu ipse vestē pulcherrimam conficito. Cæteri ꝓphetæ, vt Isaias, Hosee, Iohel fuerūt ante captiuitatē duarum tribuum.s. Iudæ,& Beniamin. Alij post, vt Daniel Aggæus & Zacharias, Ieremias verò & Ezechias imminēte captiuitate prophetauerūt, alter in terra Iuda, alter in Babylone. Ieremias puer prophetare cæpit, tertiodecimo anno Iosiæ regis Iuda filij Amon: prophetauitq; sub eo decē & nouē annis,& sub Ioachim filio eius annis 11.& sub Sedechia q vltimus fuit regū Iuda annis 11. vsque ad quintū mensem quo à Babyloniis captiuata est Ierusalē. Ioachaz verò & Iechoniæ trini menses (quorum alter in Aegyptum, alter cū matre ductus est in Babylonem) ter, supradictis annis computantur. Ac per hoc ab exordio prophetiæ suæ vsque ad captiuitatem Ierusalē in qua & ipse captus est, ꝓphetauit annis quadraginta,& vno, præter illud tēpus quo in Aegyptū ductus est, ibiq; prophetauit in Thamnis sicut in hoc ipso volumine cōtinetur.

CAP.

LYRANI IN IEREMIAM.

PRAEFATIO.

C

PRophetam in Gentibus dedi te. Verbum propositum scribitur Ier. 1.b. Et dictum fuit sibi à domino. In quo possunt notari quatuor causæ huius libri Ieremiæ quem habemus præ manibus exponendum videlicet. Causa efficiens materialis, formalis,& finalis. Causa vero efficiens duplex est,

Causa efficiens.

Vna principalis,s. Deus reuelans omnia in hoc libro contenta. Alia instrumentalis, scilicet, sanctus Ieremias qui Spiritussancto dictante scripsit librum istum. Et hæc duplex causa efficiens notatur, cum dicitur: Dedi te, ita quod in supposito huius verbi dedi, quod est ipse Deus, exprimitur causa efficiens principalis. In hoc autem pronomine te, causa efficiens instrumentalis. Et de vtraque potest accipi illud quod scribitur Ezech. 3.d. Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel. Ad hoc enim ponitur speculator in excelso, vt à longè speculetur,& quę viderit fideliter annunciet:& sic fecit Ieremias, vt statim videbitur in quodam generali:& plenius in prosecutione libri. Causa verò materialis & formalis possunt notari in nomine prophetę, cum dicitur: Prophetam. Ad cuius intellectum sciendum quod propheta secundum interpretationem nominis dicitur quasi procul fans, quia fatur seu denunciat ea quæ sunt longinqua à naturali co-

Causa materialis.

gnitione humana. Et ista quantum ad præsens sunt in duplici gradu, quia aliqua sunt huiusmodi propter suam eminentiam respectu intellectus nostri, cuiusmodi sunt diuina, ad quæ se habet intellectus noster sicut oculus noctuæ ad lucem solis. 2. Metaphisicæ. Inter ista

Philosophus.

verò valdè longinquum & remotum est à cognitione nostra incarnationis diuinæ mysterium. Ex creaturis enim potest homo deuenire in cognitionem primæ causæ quę Deus est, quantum ad multas eius conditiones,& sic Philosophi concluserunt de Deo plurimas conclusiones. Similiter natura humana per se accepta, non excedit cognitionem nostram, sed vnio naturæ diuinæ & humanæ in supposito verbi supra modum transcendit facultatem intellectus humani. Mysterium autem istud denunciauit Ieremias propheta inter alios valde clare 23.a dicens. Ecce dies veniunt, dicit dominus,& suscitabo Dauid germen iustum & regnabit rex,& sapiens erit & faciet iuditium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda,& Israel habitabit confidenter. Et hoc est nomen quod vocabunt eum dominus iustus noster. Hęc enim autoritas ad literam de Christo dicitur secundum omnes doctores Hebręos & Latinos, vt plenius videbitur ibidem domino concedente. Per hoc autem quod dicitur. Suscitabo Dauid germen iustū, exprimitur humanitas Christi, qui factus est ex semine Dauid secundum carnem ad Rom. 1.a. Per hoc autem quod subditur: Et hoc est nomen quod vocabunt eum dominus iustus noster, exprimitur diuinitas Christi clarius vt mihi videtur quam in alijs libris veteris testamenti: quia vbi habemus dominus, in Hebræo habetur, nomen domini Tetragrammaton, quod secundum antiquos doctores Hebræorum sic etiam appropriatum est altissimo creatori, vt non liceat ipsum nomen de alio dici, prout plenius dicetur domino concedente quando ad locum illum venimus. Et quia Ieremias ita clarè Christi mysterium denunciauit, propheticè potest dici de eo quod scribitur Luc. 1.g. Et tu puer propheta altissimi vocaberis, qui valdè clarè expressit altitudinem suę diuinitatis, & hęc est materia principalis huius libri. vnde dicit Rab. Sal. super 9. cap. Zacharia quod vniuersi prophetæ non sunt locuti nisi de diebus Messię quod est intelligendum de principali intentione eorum, quia de pluribus alijs sunt locuti. Et secundum hoc, Deus humanandus est subiectum in omnibus libris prophetalibus, sicut Deus humanatus in Euangelijs: quia quod prophetę nunciant futurum, Euangelistę narrant factum. Sicut enim Deus sub ratione absoluta est subiectum in tota sacra scriptura, sic est in partibus eius subiectum sub rationibus determinatis, vt dictum fuit plenius in principio Genesis. Alia verò sunt longinqua à cognitione humana propter suę entitatis, & veritatis deficientiam, cuiusmodi sunt futura contingentia, de quibus non est determinata veritas apud nos, sed est determinata apud Deū. Et de talibus est prophetia secundum quod dicit Cassiodorus super Psal. Prophetia est diuina inspiratio rerum euentus immobili veritate denuncians. De talibus verò erat destructio ciuitatis & templi, & captiuatio populi per Nabuchodonosor futura: quam Ieremias prophetice denunciat, & scribit in hoc libro, in tantum quod voluerunt eum propter hoc occidere, secundum quod dicitur infra 26.d. Iuditium mortis est viro huic, quia prophetauit aduersus ciuitatem istam. Et hęc est materia huius libri secū-

dar-

daria sub nomine prophetæ designata. Causa etiam formalis huius libri sub nomine prophetæ designatur. Circa quod sciendum quod duplex est forma libri, scilicet forma tractatus & forma tractandi. Forma tractatus, est diuisio libri per partes & capitula de qua videbitur in prosecutione libri. Forma verò tractandi est modus agendi, qui modus est propheticus describendo diuinas reuelationes Ieremię factas, propter quod de ipso potest dici illud quod scribitur Iob.6.b. Hic est verè propheta. Et dicitur verè propheta, ad differentiam pseudo prophetarum, qui non prophetabant ex diuina inspiratione sicut Ieremias, sed aliqui eorum ex propria fictione propter quæstū. Alij ex reuelatione dæmonum qui sunt mendaces, propter quod falsi erant, vt in pluribus demonstrant prophetię eorum. Causa finalis huius libri est vtilitas vniuersalis ecclesiæ, quę collecta est ex omnibus Gentibus. Et hic finis notatur, cum dicitur: in Gentibus, *idest ad vtilitatem omnium Gentium: propter quod de ipso potest dici illud Isa.49.b.* Dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea vsq; ad extremum terræ, *vt sit verbum domini ad Ieremiam dicentis:* Dedi te in lucē Gentium, *ad illuminandum eos lumine fidei & claritate morum, vt sis salus mea vsque ad extremum terrę & hoc denunciatiuè tantum, quia Christus est salus Gentium effectiuè secundum quod dicitur.* Operatus est salutem in medio terræ. *i. in Ierusalem, quę est in medio climitate terræ habitabilis, in qua operatus est salutem humanam per suam passionem benedictam & resurrectionem & ascensionem in cælum, vbi cum patre & spiritusancto viuit & regnat in secula seculorum Amen.* D Psal.73.c

CAP. I.

a Verba Ieremię. 70. Verbum Dei, quia verba Ieremiæ verbum domini est.

* Hieronymus. Post exordium vaticinationis Ieremiæ. 35. prophetiæ anno, Ezechiel in Babylone his q cum eo captiui erant exorsus est prophetare.

* Theodoretus. Duplici gratia præditus erat propheta, sacerdotali & prophetica, & illam quidem traxit à genere, hanc verò beneficio superno adeptus est. Refert et tempus prophetiæ.

b *In diebus, &c.* Meminit etiam eorum qui deinceps regnarunt ad extremam vsque obsidionem.

b *In diebus, &c.* Hieronymus. Mirabilis Dei clementia. Iā captiuitate vicina, & Babylonio exercitu vallante Ierusalem, nihilominus populum ad pœnitētiam vocat, mallens seruare conuersos, quam perdere delinquentes.

c *Priusquam te.* Non quod ante conceptionem fuerit vt hæretici suspicantur. Sed qa pſciuit eū dominus futurum, cui facienda iā facta sūt: qui vocat ea quæ nō sunt tanquam ea quę sunt. E

* Hier. Priusquā, &c. Quidam hūc locum super saluatorem intelligunt, qui propriè propheta Gentiū fuit & per apostolos oēs nationes vocauit. qui priusquā in vtero virginali formaretur, antequā de vulua exiret sanctificatus est in vtero & notus patri qui semper in patre, & in quo semper pater. Prima parte. curæ pastor. cap.7. Gen.20.

* Origen. Ieremias. hoc præ cęteris decus consecutus est Abrahā propheta nūcupatus est in eo qđ dr̄. *Propheta est & orabit pro te.* Et tñ nō dixit ad eum. *Priusquam te formarem, &c.* Sed posteà in extremo vitæ tempore sanctificatus est Abraham.

* Theodoretus. Electio non iniqua. Hanc enim notitia præcessit. Nouit enim tumque sanctificauit. Nam cognoscit omnia priusquam generentur.

IEREMIÆ PROPHETÆ.

CAP. I.

¶Hæc sunt.
Verba Ieremiæ filii Helchiæ de Sacer
a¶Ecce locus.
dotibus qui fuerunt in Anathot 1
¶Viculus est, in tertio ab vrbe miliario ¶Idest quia. a¶Hoc. 2
in terra Beniamin. Quòd factum 3 4
a¶Quod erat in principio apud patrem.
est verbum domini ad eum in diebus 5
Iosię filij Amon regis Iuda in
tertiodecimo anno regni eius. Et
factum est in diebus Ioachim filij Iosię regis Iuda vsq;
¶Qui vltimus regum Iuda.
ad consummationem vndecimi anni Sedechię filij Iosiæ regis Iuda,
¶Lxx. Captiuitatem.
vsque ad transmigrationem Ierusalem
a¶Quod erat in principio apud Deum, in quo loquuntur Prophetæ.
in mense quinto. Et factum est verbum domini ad 6
a¶Actu. b¶Matris. c¶In præscientia.
me dicens: Priusquàm te formarem in vtero, noui te 7

a *Anti-*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. I.

Verba Ieremiæ. fi. *Liber iste diuiditur in duas partes scilicet proęmium & tractatum. Secunda incipit, ibi:* Et factū est. *Prima in duas, quia primò ponitur autoris notificatio, secundò facta sibi commissio, ibi.* & factum est. *Circa primum notificatur autor, primò ex nomine cum dicitur.*

1 Verba Ieremiæ. *Supple sunt quæ sequuntur in hoc libro. Secundò ex genere, cum dicitur.*

2 Filij Hælchiæ. *Qui fuit etiam propheta, licèt non tam famosus, sicut Ieremias. Et hoc secundū regulam Hebręorum quę dicit, quod quando in principio alicuius prophetię exprimitur nomen patris ipsius prophetę intelligendum est quod & pater fuit propheta.*

3 De Sacerdotibus. *Ex quo patet quoque dignitas sui generis: quia tribus Sacerdotalis commixta fuit tribui regię propter sui dignitatem. Tertiò ex loco, cum dicitur.*

4 In ter. Ben. *Dicit enim Hieronymus in prologo huius libri. quod* Anathot *est vicus tribus milibus distans à Ierusalem in sorte Beniamin situs. Quartò notificatur ex tempore, cum dicitur.*

5 Quòd factum est verbum dñi, &c. *Et sciendum quod istud quod non est pronomen, sed coniunctio. Et ponitur pro quia, & refertur ad id quod dicitur in principio,* verba Ierem. *Et ad ostendēdū, quod hęc verba procedebant ex spiritu diuino, dicitur.* Quod factū est. *i. quia factum est verbū domini ad eum in diebus Iosię, &c. Tacentur hic duo reges quorum temporibus prophetauit, s. Ioachaz & Iechonias filius Ioachin, eo quod quilibet eorum regnauit tantum tribus mensibus: & sic tempus eorum computatur sub alijs regibus vsque ad transmigrationem Ierusalem idest, captiuitatem populi eius & ciuitate destructa per Nabuchodonosor in mense quinto. Contrarium videtur infra 39. vbi dicitur.* Mense 4. 5. die mensis, aperta est ciuitas, &c. *Dicendum, quod mense quarto fuit capta à Babylonijs, vt ibi dicitur, sed ciuitas non fuit destructa, nec populus in Babylonem ductus donec super hoc audiretur voluntas Nabuchodonosor existentis tunc in Antiochia, per nuncios ad hoc missos, qui redierunt mense quinto, vt dicitur hic.*

6 Et factum est ver. do. ad me dicens. *Hic consequenter describitur commissio facta Ieremię de actu prophetandi, cùm ei dicitur a domino.*

7 Priusquam te forma. in vtero noui te: *Noticia prędestinationis, quę est ab æterno.*

* 1 Et tan-

M O R A L I T E R.

† 1 *Verba Ieremię.* Per Ieremiam qui excelsus domino interpretatur, bonus prælatus vel doctor, vel prædicator significatur. Quilibet enim istorum in gradu suo est excelsus domino. Huic autem dicitur à domino.

7 *Priusquam te formarem in vtero noui te. & cætera.* Vterus autem in quo formatur, est studium sacræ scripturæ: & inde exit vel educitur a domino vt applicetur regimini populi vel eius doctrinæ, seu ipsius prædicationi, & propheta constituitur per denunciationem futuræ pęnæ & gloriæ. Per hoc autem quod dicitur.

a *Antequam de vulua.* Hier. Orig. Secundum illud Pauli.
A *Postquã cõplacuit ei qui me segregauit ex vtero matris meæ & vocauit per gratiam suam: vt reuelaret filium suum in me, vt euangelizarem eum in Gentib.* Ioann. sanctificatus quoque in vtero & Spiritumsanctum accipit, & in vulua mouetur, & per os matris loquitur. (Ioan 14.b; Gal.1.c)

✠ Origenes. Etiamsi videris aliquando iuuenem prophetantem, non dubites dicere de eo quia secundum interiorem hominem senuit, vt Hieremiæ accidit. Iuuenis enim erat secundum ætatem corporis, sed quoniam dominus dederat verba sua in ore eius, merito ad eum dicitur Noli dicere quia puer ego sum.

a & antequàm exires de vulua, † sanctificaui te, & pro- 1
a ¶ In vtero vius est libero arbitrio.
phetam in gentibus dedi te. Et dixit: † A a a domine 2
b Deus: Ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Et dixit do- 3 †
a ¶ Qual.: Ne consideres ætatem sani hominis, sapientia eius adhuc erit voluntatem, vt pergas habebis me comitem quo cuncta compleas: Aperi os tuum, & implebo illud.
c minus ad me: Noli dicere, quia puer sum, quoniam ad 4
omnia quę mittam te, ibis: & vniuersa quęcunque mã-
a ¶ Ne consideres multitudinem eorum ad quos loquuturus es, sed me qui tecum sum.
d dauero, tibi, loqueris. Ne timeas à facie eorum, quia
a ¶ Habebis me comitem quo cuncta compleas. b ¶ Non quod persecutionibus & angustijs careat, multa enim passus est, sed vt omnia patienter superet & non cedat. c ¶ Pater
ego tecum sum, vt eruã te, dicit dominus, Et misit do- 5
e *a ¶ Filium per quem omnia. ¶ Vt humanam similitudinem videns non expauescat. b ¶ Vt humanorum artuum similitudinem videns tangi non formidet. ¶ Pater. c Quasi. viriliter age, & confortetur cor tuum.*
minus manum suam, & tetigit os meum. Et dixit ad 6
a ¶ Pater ad filium.
me: † Ecce dedi verba mea in ore tuo, ecce constitui te 7
a ¶ Postula à me & dabo tibi Gentes hære. tuam. b ¶ Mia.
f hodie super Gentes & super regna, vt euellas & de- †

b *A a a do. Deus.* Detestat officiũ quod pro ætate nõ põt sustinere. Eadem verecũdia qua Moyses gracilis, & tenuis vocis se esse dicit: sed ille quasi magnæ, & robustæ ætatis corripitur, quasi puero huic venia datur, qui verecundia, & pudore decoratur. (†Præparaui. †Infra. 14.b; 8 q.1 c. in scripturis. Exod.6.b)

c *Noli dicere.* Gregor. Officiũ prędicationis alij laudabiliter appetũt, ad quod alij laudabiliter cogũt. Isaias enim vltro se obtulit dicens: *Ecce ego mitto me.* Ierem. humiliter reluctat dicẽs: *A a a do. Deus.* Ab vtrisque exterius diuersa vox prodit, sed non a diuerso fonte dilectionis. Duo. n. sunt præcepta charitatis Dei. s. amor & proximi. Per actiuam ergo vitam proximis prodesse cupiẽs Isaias officium predicationis appetit. Per contẽplatiuam Ieremias amore Dei inherere desiderans, mitti ad prædicandũ renuit. Hic ne tacitæ contemplationis lucra loquẽdo perderet: Ille ne damna studiosi operis tacendo sentiret. Sed notandũ, quia qui recusauit, penitus non restitit, & qui mitti voluit ante se per altaris calculũ purgatum vidit: ne aũt non purgatus adire quis sacra mysteria audeat, aut quẽ Deus elegit sub humilitatis specie superbè cõtradicat. Quia ergo difficile est purgatum se cognoscere, prædicationis officium tutius declinatur. Non tñ pertinaciter declinari debet, cum ad hoc suscipiendum superna voluntas agnoscitur. Quod Moyses vtrumque mirabiliter expleuit qui præesse tantæ multitudini, & noluit, & obediuit. Fortè. n. superb. esset, si ducatũ intrepidus susciperet, vel autoris imperio obedire recusaret. Vtrobiq; ergo subiectus, & præesse populis sese mẽtiendo noluit, & tamen de imperantis viribus præsumendo consentit. (Officium prędicandi an sit appetendum; B; Isa.6.c; †36. di. c quæ ecclesiasticis; De maior. & ob. c. solitæ.)

d *Ne timeas.* ✠Theodoretus. Hoc etiam diuino Mosi dixit Dominus. Illi enim ministerium extimescenti ac dicenti. Qui ego sum vt vadam ad Pharaonem; inquit Dominus, *Quoniam ero tecum.* Eandem sacris Apostolis pollicitationẽ dedit ratam ac firmam quos cum iussisset docere omnes gentes, prospeciens quomodo vndecim, & pauperes & facultate dicẽdi destituti vniuersam terram peragrarent, ambiguitatem soluit, excussoque timore dixit. *Ecce vobiscum sum vsque ad consummationem seculi.* (C; Gene.4)

c *Et misit, &c.* Notandum, quod hic manus Dei mittitur quę tangit os Prophetæ. Et dicitur: *Ecce dedi verba mea in ore tuo.* In Isaia scriptũ est. *Et missus est vnus de Seraphim, & in manu habebat carbonem quem forcipe tulerat de altari, & tetigit os meũ, &c.* Quia Isaias perfectę ętatis erat, & immũda labia habebat, & in medio populi polluta labia habẽtis habitabat, mittitur vnus de Seraphim qui nõ manu, sed forcipe & carbone tãgat os eius iniquitates eius auferat. Hic aũt ipsius Dei manus mittitur, non vt peccata auferat, q̃ multa per pueritiã nõ fecerat, sed vt loquendi gratiã tribuat. Ezechiel verò librũ deuorat intus & foris scriptum. s. tam sacramenta diuina, quã simplicem historiã continentem, Ieremiæ os tangitur, & domini verba tribuuntur, vt confidentiam accipiat prædicandi.

f *Vt euellas, &c.* Origenes. Non aliquis existimet triste quiddam Ieremiam recepisse, quia constitutus sit ad eradicationem regnorum & gentium. Bonitatis Dei istud est iudicium, eradicare vitia per sermones, inimica cœlestis regni regna destruere, & bellantes cũ sua gente euertere nationes, eradicare & subuertere.

✠ Idem. Quid eradicat & quid subuertit? Cogitationes pias & castas. Quatuor tristibus duo letæ succedunt. Neque enim poterant ædificari bona, nisi destructa essent mala: nec plantari optima, nisi eradicarentur pessima. *Omnis enim plantatio quam non plantauit pater meus cœlestis, &c.* Et ædificatio quæ non est ædificata supra petram, sed super arenã sermone Dei suffoditur atque destruitur. Illã aũt quã consumet dñs spiritu oris sui, & destruet aduentu præsentiæ suæ, omnẽ, scilicet sacrilegam peruersamq; doctrinam disperdet in perpetuum. Ea verò quæ eleuant contra scientiam Dei, & in sua confidunt sapientia, quæ est apud Deũ stultitia, dissipabit atque deponet, vt pro his ædificentur humilia, & in locum superborum quæ destructa sunt & euulsa extruantur, & plantentur quæ ecclesiasticæ conueniunt veritati, de quibus: *Dei ædificatio estis, Dei agricultura estis.* Multi hunc locum super persona Christi

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et antequam exi. de vul. *Te purgando ab originali in vtero matris per gratiam sanctificantem.*

2 Et prophetæ, &c. *nunc tibi officium prophetandi imponendo. Et quia officium est magnum, ideo subditur excusatio Ieremiæ.*

3 Et dixi A a a dom. Deus. *Et dicunt aliqui expositores, quod hic ter ponitur a: quia Ieremias se excusat à tanto officio propter triplicẽ defectũ. s. ætatis, scientiæ & eloquentiæ: quia adhuc erat iuuenis, sed hæc expositio procedit ex ignorantia Hebraici sermonis vbi ponitur hic vna dictio, & dicitur aha composita ex tribus literis. s. Aleph he & he, quia bis ponitur hæc litera he, & hæc dictio sic sonat a a a. Litera enim he, aliquando sonat in Hebræo sicut a in Latino: & est dicta dictio, interiectio dolentis vel admirantis. Sed quia Deus potest supplere omnem defectum. Ideò subditur.* Noli

4 Noli dicere, &c. *q. d. potens sum cẽm defectum tuum supplere, & te ab impugnationibus eorũ quos tu formidas protegere. sciebat. n. Ieremias quod prophetæ qui ante eum fuerant, persecutiones vsque ad mortem sustinuerant maximè tempore Manasse regis, vt habetur. 4. Reg. Et subditur iniunctio officij, cum dicitur.*

5 Et misit dominus, &c. *Vidit enim imaginaria visione quasi similitudinem hominis Deum repræsentantis, os Ieremię manu sua tangentis, & intellexit quod per hoc designabatur collatio donum prophetiæ sibi datæ à Deo. Ideò subditur.*

6 Ecce dedi, &c. *Et quia Ieremias non solum prophetauit contra regnum Iudæ, sed etiam contra plura alia, vt videbitur infra. ideò sequitur.*

7 Ecce constitui &c. Vt euellas. *idest euellendo denuncies transferendos inde habitatores.* ✠ Vt

MORALITER.

†† *Ecce nescio loqui.* ostenditur quod quilibet reputare se debet insufficientem ad officia dicta, propter quod valentissimi viri leguntur officium pastorale quantum poterant recusasse, scilicet Ambrosius, Gregorius, Augustinus & plures alij. Sed multi valde insufficientes modo se ingerunt impudenter, sicut auicula festinans ad prædam, & muscipulam non attendens.

4 *Noli dicere.* Sciens enim circa se voluntatem domini de sua promotione debet humiliter obedire: & sic fecerunt sancti predicti.

5 *Et misit, &c.* Promotis enim ex ordinatione diuina ipse dat gratiam exequendi debitè officia imposita.

† *Vt euellas.* vicia.

† MORA-

a ¶Regna diaboli. ¶Ecclesiam. ¶Bona.

ſtruas, & diſperdas, & diſſipes, & ædifices, & plantes. Et factum eſt verbum domini ad me, dicens: † Quid tu vi-

a ¶Interrogatione excitat. b ¶Alij amygdalum. ¶De qua Virga tua & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt. Et alibi Quid vultis? in virga veniam ad vos, &c. ¶Peccata.ſ. conſiderat, vt percutiat & corripiat.

a des Ieremiā? Et dixi. Virgām † vigilantem ego video. Et

a ¶Omnia conſiderans.

dixit dominus ad me. Bene vidiſti: quia † vigilābo ego
b ſuper uerbo meo, ut faciam illud. Et factum eſt verbum domini ſecundò ad me, dicens. Quid tu uides? Et dixi.

a ¶Regem Babylonium, & vrbum Ieruſalem ſignificat,

c Ollām ſuccenſam ego video, & faciem eius a facie

Chriſti accipiunt. Ieremias.n. interpretatur excelſus domini, qui deſtruxit regna diaboli, quæ ſibi in excelſo montis oſtenderat, aduerſarias perdidit poteſtates, delens chirographum errorum in cruce. De quib. poſt hiſtoriæ veritatem tropicos dicitur. *Quare fremuerunt Gentes, & populi meditati ſunt inania? Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum.* Pro his euulſis, deſtructis, perditis, & in inferiora detractis ædificatur & plantatur eccleſia Dei. Super Ieremiæ autem perſona nulla dubitatio eſt, qui in manu accipit calicem meri plenum vini, & propinare iubetur omnibus nationibus.

✻ Origenes Dei verba prius eradicant, deſtruunt, perdunt, & poſteà ædificant, & plantāt. Obſeruauimus ſemper in ſcripturis, primum ea quæ videntur triſtia nominari, deinde ea quæ hilariora ſunt, ſecundò dici. *Ego occidā et ego viuificabo.* Non dixit prius ego viuificabo & poſtea occidam. Hæc ſi intelligerent miſerrimi hæretici, nunquam ad nos deferrent crebrò iſta dicentes: videſne Deū legis & prophetarum quō ferus & inhumanus eſt.

a *Virgam vigiliarum.* Virgam vigiliarum. LXX. baculum nuceū propter verbi ſimilitudinem. Vigilia.n. & vigil & vigilare, Hebraicè ſachad dicitur, & nux ſeched. vnde in ſequentib pardus vigilans hoc nomine ponitur. Quod & in Daniele iuxtà Theodotionem ſcriptum eſt, vt ab arboribus ſchino & prino: ille.ſ. & lentiſco ſciſſio, & ſerratio adulteris presbyteris decernatur. Et in principio Geneſeos A viro qui dicitur Is, appellatur iſta mulier quaſi quædam virago. Quidam virgam vigilantem atq; nuceā dominum intelligunt. De quo Iſaias. *Exibit virga de radice Ieſſe.* Vnde. Virga Aaron quæ putabatur emortua, in reſurrectione domini floruiſſe narratur.

✻ Theo. Vigilias appellat excitationem ad vindictam: longanimitatem verò, ſomnum. Inquit.n. beatus Dauid. *Exurge quare obdormis domine.* Et iterum. *excitatus eſt tanquā dormiens dominus.* virga amygdalina indicat obſcurè celeritatē vīdictæ. Siqdē floret hæc arbor ante reliquas arbores

✻ Moraliter. Virgam vigi. *Virga tua & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt.* Ad hoc.n. corripit dominus, vt emendet: D quomodo nux & amygdalum amariſſimum habēt corticem teſtam duriſſimam, vt detractis duris, & amaris, fructus dulciſſimus reperiatur: ſic omnis correctio, & labor continentiæ amara ſunt ad preſens, ſed fructum dulciſſimum pariunt. Vñ vetus illa ſnīa ē. Literarū radices amare, fruct⁹ dulces.

b *Et factum eſt.* Gradatim peccātes corripiuntur, qui noluerunt percutiente virga corrigi vel emendari: mittūtur in Ollā ſuccenſam de qua plenius Eze.

Notent diſcētes.
† infra.24 b.
† ex amygdalo celeriter florentem.
Ezec.24.a.
Iob.40.b.
Ho. 2. in Pſ. 38.

✻ Origenes. Requiramus de iſta ſentētia, quod propterea ſimul virgam oſtendit, & cacabum igne ſuccenſum, vt ſiquidem diſciplinas accipias per virgam, & emenderis, cacabo non indigeas ſuccenſo, ſi verò permanes indiſciplinatus & virga non emendaris.i. verbo correptionis, vel confutatus, vel pœnitens, in cacabum mitteris, & cacabus ſuccendetur.

✻ Idem. Quia [illegible]cramentum ſacerdotale eſt virga nucis, arbitror Ieremiam vidiſſe virgam nuceam, & propheE taſſe de ea, illa quæ ſcripta ſunt vel de virga nucea vel de lebete, ſiue de olla ſuccenſa, quaſi ſi oſtenderet per hæc in virga nucea eſſe vitam, in lebete ſuccenſo eſſe mortem. Vita.n. & mors ponitur ante faciem noſtram. Eſt & vita quidem Chriſtus in ſacramento nucis, mors autem diabolus in figura lebetis ſuccenſi.

Ho. 9. in Nu.

✻ Theodoretus. Vocat lebetem vrbem Ieruſalem: ignē autem regem Babylonium, quem denominat a Babylone, quia Babylon ſita eſt a parte aquilonis ipſius Ieruſalem, quam quidem Ieruſalem Ezechiel etiam lebetem vocat & incolas eius canes.

✻ Greg. Olla ſuccenſa eſt cor humanum, ſæcularium curarum ardoribus, deſideriorumq; anxietatib. eruens. Quia a facie Aquilonis ſuccenditur.i. diaboli ſuggeſtionibus inflammatur. Ipſe enim vocari nomine Aquilonis ſolet, qui dixit. *Sedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis.*

lib.18.mor.c 11.
Iſa.14.

c *Ollam ſuccenſam.* Hinc dominus ad Iob dicit. *De narib. eius procedit fumus, ſicut ollæ ſuccenſæ atque feruentis, halitus eius prunas*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et deſtruas. *quantum ad occidendos.*
2 Et diſperdas. *quantum ad fugientes per diuerſos vias.*
3 Et diſſipes. *quantum ad morientes in fuga vel captiuitate.*
4 Et ædifices, & plantes. *i. denuncies Iudæos reædificandos, & plantandos in terra ſua. Quod impletū fuit tempore Cyri, qui dedit populo licentiam redeūdi in terram ſuam, & reædificandi templum & tempore Artaxerxis qui dedit licentiam Neemię reædificandi ciuitatem Ieruſalem: vt habetur 1. Eſd. 1. & Neemiæ. 1.*

5 Et factum. *Finito proœmio, hic incipit tractatus. Circa quē ſciēdum, ꝙ licet principalis materia huius libri ſit myſteriū ipſius Chriſti, vt ſupra dictum eſt, tamen Ieremias multò diffuſius ſcribit futuram ciuitatis, & templi deſtructionem ꝑꝑ quod melius pōt accipi diuiſio libri ſecundum iſtam materiam. Et ſecundum hoc liber iſte in duas partes diuiditur, quia primò Ieremias hanc deſtructionem futuram denunciat. Secundo, ipſam factam deplorat in Threnis, qui non eſt liber diſtinctius ab iſto, vt patet per Hieronymum in prologo galeato, qui prologus ponitur in principio libri Reg. Prima in duas, quia primo futuram deſtructionem denunciat. Secundò dicta epilogat, c. 3. Prima adhuc in duas, quia primò prænunciatur deſtructio Iudæorum. Secundo aduerſariorum ſuorum, cap. 46. Prima adhuc in duas, quia primò denunciatur dicta deſtructio propheticè. Secundò hiſtoricè cap. 39. Prima adhuc in duas: quia primò oſtenditur deſtructio ciuitatis futura. Secundò ſubditur huius deſtructionis cauſa, ca: ſeq. Prima adhuc in duas, quia primò ponitur dicta oſtenſio. Secundò prophetiæ confortatio ibi.* Tu ergo. *Oſtenſio vero deſtructionis futuræ fuit duplici viſione. Secunda ponitur. ibi.* Et factum eſt. *Prima ponitur, cum dicitur.*

6 Quid tu vi. *Non quærit Dominus ex ignorantia, ſed vt ex eius reſponſione conuenientius eum inſtruat de futura deſtructione ciuitatis. Ideo conſequenter ponitur prophetæ reſponſio.*

7 Vir. vi. *Aliqui ſic exponunt.* Virgam vigiliarum. *i. vigilantium .ſ. latronum qui vigilant de nocte quando alij dormiunt ad faciendum furta, & habent aliquando virgā longā in extremitate vncinum ferreum habentē cum qua extrahunt veſtes vel alias res de domib. per feneſtras, & per hoc vt dicunt deſignabatur futura ſpoliatio ciuitatis per Chaldæos. Sed iſtud dictum proceſſit ex ignorātia Hebraici ſermonis, qui ſic habet hic. Baculum amygdalinum ego video. Et dicit baculum, ad deſignandum percuſſionem ciuitatis futuram. Amygdalinum, ad deſignandum huius percuſſionis accelerationem, eo ꝙ inter alias arbores amygdalus multum accelerat emittere flores. Et ideò cum ſubditur.* F

8 Bene vi. quia vigi. *In Heb. habetur. Quia feſtinabo ego &c. & eadē ſententia eſt in litera noſtra, cum dicitur.* Vir vi. *Et poſtea* Vigi. ego. *per vigilantiam.n. intelligitur feſtinatio, eo modo loquendi quo cōiter dicitur de homine multū feſtinante ad aliquid obtinendum quod vigilat ſuper illud: Sacra Scriptura.n. non ſemper transfertur de verbo ad verbū, ſed aliquando accipiendo ſenſum ex ſenſu.*

9 Et fa. eſt. *Hic ponitur ſecunda viſio, cum dicitur.*

10 Quid tu vi. *Exponitur vt ſupra.*

11 Ollam ſuc Ego ui. *non eſt intelligendum quod viderit imaginaria viſione ollam plenam igne ardente, vt aliqui imaginantur, ſed videbat ollam bullientem, & hoc modo communi verbo dicitur olla ſuccenſa, quando fortiter bullit, vnde in Hebræo habetur. Ollam bullientem ego video.*

12 Et fa. eius. *i. ebullitiones eius quæ apparent in ſuperficie ollæ bullientis. In Hebræo.n. facies ponitur in plurali.*

13 A fa. aq. *a parte aquilonis, olla enim poſita ad ignem quando bullit.*

MORALITER.

1 *Et deſtruas.* Hæreſeos.
2 *Et diſperdas, &c.* malorum colligationes.
4 *Et ædifices.* Virtutes.

† *Et plan.* In eccleſia & bonas perſonas & ſufficientes. Et talis prælatus uidet uirgam uigilantem, quia conſiderat finalis iudicij terrorem.

11 *Ollam ſuc.* i. Pœnæ gehēnalis horrorē, ut ipſe timeat, &

prunas ardere facit, & flamma de ore eius egredietur. Quidam
A hunc locum in bonam partem accipiunt. Quod hi videlicet qui in olla ærea excocti sunt, & per cruciatus purgati, postea principes sint Ierusalem, & postquam dominus fuerit misertus eorum exprobret eis, quia se deserto simulachra coluerunt. Sed hæc violēta, & praua interpretatio est.

lumbos suos. Diaboli.n. fortitudo in lumbis. Vnde. *Lumbi mei impleti sunt illusionibus.* Accinctis lūbis audiat quod scriptum est. *Surge, qui dormis: & illuminabit te Christus*, vt semper vigilans & de somno consurgens imperata faciat, & dicat.

†*soluitur, emittetur.*

a *Habitatores terræ.* De quib. in Apoc. *Væ super habitatores terræ.* Sancti.n. non sūt habitatores terræ sed aduenæ, & peregrini. Vnde vnus eorum dicit. *Aduena ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei.* Et alius. *Parui sunt, & pessimi dies mei quibus ego peregrinor super terram.* Et Petrus. *Electis aduenis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bithyniæ.*

Apoc. 8. d. — Psal. 38. c. — Gen. 47. b. — 1. Pet. 1. a.

b *Et lo.* ✻ Theodoretus. Quid porrò hæc vindicta iustius? Quid hac impietate dementius? B Illi.n. relicto proprio conditore, figmenta sua Deos cōstituerunt. Hic verò post diuturnam patientiam, sæpe numero gratia sua priuauit eos, qua desti tuti, impuris hominibus seruierunt.

† *timeas.* † *ne forte cōterere te faciā ante eos.*

c *Tu ergo accinge, &c.* Iob quoq; præcipitur, vt accingat lumbos suos. Et Apostolus. *State ergo succincti lumbos vestros in veritate, &c.* vt accinctis lumbis, quos Elias & Io. Baptista zonis mortificauere pelliceis, lucernas teneant in manib. suis Euāgelicæ s. prædicationis. Quicunq; prædicaturus est sermones Dei, dēt accingere

Io. 4. a. b — Eph. 6. c.

a ¶Diaboli. ¶De quo Salomon: Aquilo durus est ventus. Nomine autem dexter vocatur ab his qui eius frigore calorem fidei perdiderunt. ¶Aliud ex ... mala.

aquilonis. Et dixit dominus ad me. Ab aquilone † pandetur 1
a ... vniuersæ terræ.
omne malum super oēs habitatores terræ. Quia ecce ego †
a ¶Regi Babylonio subiectos.
conuocabo omnes † cognationes regnorum aquilonis ait
a ¶Vocati. b ¶O... ciuitate. c ¶... suum.
dominus, & venient & ponent vnusquisq; solium suum in 2
a ¶Ne quis ... possit.
introitu portarum Ierusalē, & super omnes muros eius in 3
a ¶Non tantum Ierusalem. b ¶... obsidione vastitas. c ¶Cum ciuitas capta fuerit, ostendam iudicia mea fuisse recta, & recepisse singulos quod merebantur †
circuitu, & super vniuersas vrbes Iuda. Et loquar iudicia 4
a ¶Nullum peccatum impunitum. †
mea cum eis super omnem maliciam eorum qui dereli-
a ¶Quasi. Non pro cæteris vicijs quibus subiacet humana conditio, sed maxime pro idololatria. b ¶Dominum Deum suum. c ¶Quos non coluerunt patres eorum.
querunt me, & libauerunt dijs alienis, & adorauerunt
a ¶Quod fecerunt, non a quo facti sunt. ¶Simulacra Gentium argentum, & aurum op. &c.
opus manuum suarum. Tu ergo accinge lūbos tuos, & sur 5
a ¶Quasi. Fac quod tuum est, paratus sum facere quod meum est.
ge, & loquere ad eos omnia quæ ego præcipio tibi. Ne
a ¶Qui correctionem non sustinent. b ¶Sic. c ¶Videtur facere timere quos relinquit formidini
† formides a facie eorum: † nec enim timere te faciam vul- 6
a ¶Comes & adiutor, quo duce tutus eris. b ¶Donec hodie dicitur in præsenti vita. c ¶Ecclesiam. ¶Vnde. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Et alibi. Ego ciuitas firma quæ non oppugnor.
tum eorum. Ego quippe dedi te hodie in ciuitatem muni- 7
a ¶Quasi. Nec hoc sufficit. b ¶Qui nulla rubigine violatur, non cedit imbribus, & vetustate fit fortior. †
tā, & in columnā ferream, & in murum æneum super om- †
a ¶Talis eris regibus Iuda &c.
nem terram regib. Iuda & Principibus eius & Sacerdotib.
a ¶Quia terrena sapiunt, qui imaginem terreni non cœlestis portant.
& omni populo terræ. Et bellabunt aduersum te, & nō præ †
a ¶In quo vincis fortior omnibus. ¶Ne in tentationibus succumbas.
ualebunt, quia ego tecum sum, ait dominus, vt liberem te 8

d *Ciuitas.* Non domum vnam, nō turrim aut aliqua mœnia sed ciuitatem totam quæ super mōtem posita latere non potest.
e *Et in co.* De qua Apostolus. *Columna, & firmamentum veritatis.* Et petrus, & Iacob. & Ioannes qui putabantur esse columnæ Ecclesiæ. & Paulo, & Barnabæ dederunt dextras communionis.
f *Murum æneum.* ✻ Gregorius Naziāzenus. Murus æneus est ni fallor anima firma & aurea, recensque ad pietatē compacta.
g *Regib. Iuda.* Si quando reges Iuda (qui interpretatur confessio) & principes, & Sacerdotes eius, & populi. epi scopi. s. & presbyteri, & diaconi, & vulgus vile atque ignobile, contra sanctū virum consurgerē voluerunt, fidei firmitatē, habeat nec timeat: in domino speret vt vincat.

h *Et bellabunt, &c.* ✻ Theodoretus. Hanc pollicitationem fecit etiam ecclesiæ. Nam Petro dixit. *Super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam: & portæ inferi non præualebunt aduersus eam.* Non dixit, non pugnabunt, sed pugnando nō præualebunt. Quoniam ex aduerso pugnantes, non sine labore victoriam comparant. CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

bullit, eius ebullitiones incipiunt a parte ignis, & flectuntur ad partem oppositam, & per hoc significabatur quod Chaldæi ciuitatem incensuri venirent a parte aquilonis, & ideo sequitur exponendo dictam visionem

C 1 Ab aquilo. *Et patet litera vsque ibi.*
2 Et po. vnusq so. suum. *i. tentorium suum.*
3 In intro por. *vt nullus possit egredi vel ingredi quin capiatur. Vel ad literam.* solium suum. *quia capta ciuitate sederūt principes in portis, in solijs suis tanquam victores, vt habetur infrà. 31.*
4 Et loquar. *reddendo eis pœnam debitam pro peccatis. Sed quæritur hic, quō Chaldæi dicuntur venisse ab Aquilone, cùm Chaldea sit magis ad orientem respectu Iudeæ. Ad quod dicendum, quod Nabuchodonosor tunc erat monarcha, vt patet Dan. 4. Et sic regna Aquilonis erant sibi subiecta, & pro maiori parte collegit inde exercitum ad veniendum contra Ierusalem, vt sic Chaldeam, dimitteret munitam bellatoribus in sui absentia contra pericula imminentia, quod autem ponitur duplex visio ad significandum idem, s. ciuitatis destructionem, facit ad iudicium veritatis, vt sermo Dei velocius cōpleatur, secundùm quod exposuit Ioseph de duplici somnio Pharaonis, famem futuram significante. Gen. 41.*
5 Tu ergo accinge lumbos. *Hic consequenter ponitur prophetæ confortatio, cum dicitur:* Tu er. ac. *idest sis promptus, & paratus ad exequendum mandatum meum abijciendo à te timorem humanum: propter quod subditur.*
6 Nec enim timere te faciam. *idest permittam, propter quod subditur.*
7 Ego quippe, &c. *q. d. sicut ciuitas munita non potest capi, nec columna ferrea frangi, nec murus æneus penetrari: sic nec poteris à tuis aduersarijs superari. Cuius causa subditur.*
8 Quia ego tecum. *qui sum infinitæ virtutis, & sic possum te in omnibus protegere.*

MORALITER.

† ad hoc alios inducat quia maligni spiritus ad contrariū nituntur. Ideò sequitur.
† *Quia ecce ego, &c.* Per quas signantur congregationes dæmonum Quas dr̄ hic Deus congregare inquantū permittit dæmones suos fideles tentare, sicut patet de S. Iob.
2 *Et ponent, &c.* Per quas signantur Sacerdotes curati, quia ministri sunt sacramentorum, & sic præbent alijs aditum ad ecclesiam Dei.
† *Et super omnes muros eius.* Per quos signantur prælati, & prædicatores, qui debent esse muri ad defensionem populi Christiani: propter quod de malis dicitur Ezech. 13. a. Non opposuistis vos murum pro domo Israel.
† *Et super vniuersas.* i. super aliorum fidelium congregationes. Super omnes.n. prædictos quærunt dæmones dominari, propter quod doctores. & prælati debent ad oppositum coronari: ideò sequitur:
7 *Ego quippe, &c.* recipiendo charitatiuè confugientes ad tuum consilium.
† *Et in co.* ad supportationem debilium.
† *Et in murum.* Resistendo violentiæ tyrannorum. Et subditur diuinum auxilium, cum dicitur.
† *Et non &c.*

ADDITIO

ADDITIO.

A In cap. 1. Ieremiæ vbi dicitur in Postilla. *Filij Elchiæ.* qui fuit etiam propheta.

Quòd sit regula apud Hebræos, Quòd quando in principio alicuius prophetiæ exprimitur nomen patris ipsius prophetæ, intelligendum est quod pater fuit propheta, nullum habet fundamentum in Sacra Scriptura, nec aliquem Hebræorum expositorem me recordar legisse hoc asserentem: licèt in quodam Thalmudico libro hoc legatur quod tamen hoc non est pro regula reputandum, imò secundum Ra. Cimhi, & alios autenticos Hebræorum expositores, Helchias hic nominatus, est Helchias ille summus Sacerdos qui inuenit librum legis tempore Iosiæ, vt habetur 4. Reg. 22. Qui quidem Helchias non fuit propheta: quod patet ex hoc quod ipse cum alijs de mandato regis iuit ad quærendum verbum domini ab Olda prophetissa, vt patet in cap. supradicto.

REPL. In cap. 1. *Ieremiæ vbi postilla. Helchiam patrem Ieremiæ hic nominatum dicit fuisse prophetam iuxtà regulam Hebræorum dicentem patres prophetarum nominatos fuisse prophetas, sed Burg. dicit se illam regulam non legisse, nec regulam esse, dicit tamè in Thalmud reperiri, vnde quia Thalmud apud Iudæos pro lege reputatur: lex autem & regula coincidunt, igitur Burg. negans illud dictum fore regulam concedit ipsum esse regulam ex eò: quia dicit ipsum in Thalmud fore contentum. Assumit autem Burg. quod Helchias hic nominatus non fuit propheta, sed fuit ille summus pontifex, de quo 4. Reg. 22. b. dicitur, quod inuenit librum legis tempore Iosiæ: & ad hoc allegat Rabi Cimhi, & alios. Sed videtur quod Burg. per assumptum illud probat propositum, quia summi pontificis officium fuit prophetare: si enim tempore Christi quando Sacerdotium, & prophetiæ legis debuit obmutescere, ad pontificis officiū pertinebat prophetare, sicut dicitur Io. 11. g. de Caipha: cum esset Pontifex, prophetauit, multò amplius tempore regum quando prophetia fuit in maximo vigore, ad pontificis officium pertinebat prophetare, ergo quia secundùm Burg. Helchias non fuit propheta, cum hoc secundum eundem fuit pontifex, ergo fuit propheta, saltem officio, & si non actu. Et ad hoc tendit argumentum Burg. per quod nititur ostendere ipsum non fuisse prophetam, quia missus est a rege ad Oldam prophetissam ad consulendum. Ad hoc autem communiter dicitur, quod aliqui sunt prophetæ actu, sed non officio vt Dauid, Iob, & quam plures alij. Quidam autem fuerūt prophetæ vtroque modo, sicut Isaias, Ieremias, &c. Quidam autem officio, & non actu, sicut multi summi Pontifices, & sic Helchias. Et ad sedandam Burgensem contentionem potest dici, quòd non est inconueniens vnum prophetam ad alium accedere & ab eo inquirere aliquid sibi non reuelatum, & ab eo instrui, vt patet factum in multis locis tempore regum. In primo lib. Reg. dicitur. Num Saul inter prophetas? qui tamen consuluit Phithonissam: multò rationabilius Helchias existēs propheta potuit consuluere veram prophetissam, quia prophetæ spiritu prophetico non semper tanguntur, nec est in eorum potestate vsus luminis prophetalis, quia donum supernaturale est. Sed quicquid sit de prophetia istius Helchiæ non videtur verisimile hunc summum Pontificem fuisse patrem Ieremiæ, quia pater ipsius hic nominatus dicitur fuisse de Sacerdotibus qui sunt in Anatoth, qui secundum beatum Hieronymum fuit viculus ruralis, & inde accidit ei Ieremiæ rusticitas in eloquio, fuit .n. Anathotes, vt inquit idem beatus Hieronymus. Nec puto verisimile summum Sacerdotem in tali viculo habuisse, sed in ciuitate regia ad reddendum iura in causis perplexis. Nec videtur honestus modus loquēdi literæ beati Hieronymi de patre Ieremiæ si fuisset summus Pontifex: non .n. honestè de summo Pontifice dici potest, quod sit vnus de Sacerdotibus, præsides enim cum simplicibus Sacerdotibus non connumerantur honestè, sicut non decet regem populo connumerari.* E

CAP. II

a Dolescentiam. Plenius hoc in Ezechiele legitur vbi sibi dominus Ierusalem matrimonio copulat, & sub persona vxoris suis iungit amplexibus. Siue vt ardentiorem monstret affectum puellam eā, & adolescentulam, & desponsatam vocat. Quo .n. nondum potiti sumus, ardentius appetimus.

✻ Theodoretus. Adolescentiam vocauit, initium vocationis Iudæorum. Tūc .n. ipse in Aegypto miserè afflicti ingemebant, ipse verò misertus est & ministerio mosis vtens liberauit eos. Istud autem, dilectionē perfectionis iuxtà translationem 70. ironicè posuit. Non enim vnquam Iudæi perfectionē dilectionis habuerunt erga benefactorē quod ex hymnorum autore Dauide discimus, *Dilexerunt .n. eum*, inquit, *in ore suo, & in lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectū cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento eius.* †infra. 5. d.

a Omnes

CAPVT II.

ET factum est verbum domini ad me dicens, † Vade 1 2
a ¶ Altè apertè, vt nemo excusationem habeat ¶ Habitatorum scilicet
& clāma in auribus Ierusalem, dicēs. Hęc dicit dominus. Recordatus sum tui 3 4 5 6
a ¶ Quasi. Hec totum misericordiæ meæ est, non meriti tui.
a † miserāns adolescentiam tuam, & charitatem desponsatiōnis tuæ quando sequuta es 7
a ¶ Qua instar desponsaliorum legis tibi ornamenta, & verborum distribui monilia.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

ET factum est. *Hic consequenter describitur dictæ destructionis causa .s. populi Iudaici malicia. Et diuiditur in duas partes: quia primò Ieremias arguit populi maliciā. Secundò ex hoc patitur multiplicem iniuriam c. 21. Prima in duas, quia primò arguitur populi malignitas. Secundò eius irreparabilitas. 13. cap. Prima adhuc in duas: quia primò Ieremias arguit populi transgressionem. Secundò plangit sibi futuram persecutionem. ca. 11. circa medium, ibi.* Tu autem domine demonstrasti mihi. *Sed istud dictum videtur repugnare ei quod dictum est capitulo præcedenti.* Nec .n. timere te faciam. *i. permittam, quia planctus de malo futuro videtur procedere ex timore. Ad quod dicendum quod sicut dicit Philosophus 2. rethorico. Timor est passio de malo futuro de difficili euitabili, non tamen impossibili: quia si apprehendatur vt impossibile euitari, iam cessat timor, & succedit tristitia: quę est propriè de malo præsenti, quia iam apprehenditur illud malum vt præsens: propter quod iudicati ad mortem cum illuc ducuntur non timent, sed tristantur, & hoc est peius quam timere. Prou. 17. d.* Spiritus tristis exsiccat ossa *Ieremias autem per diuinam reuelationem erat certus de persecutione sibi futura. Et ideò non erat in eò timor de hoc, sed tristitia. Et sic plangebat, quia apprehendebat illam quasi iam præsentem, propter euasionis impossibilitatem. Planctus .n. propriè est de malo præsenti vel preterito secundū rem vel secundum rei apprehensionem. Per prædicta patet solutio argumenti. Prima adhuc diuiditur in duas, quia primò arguitur populi multiplex flagitium. Secundò excluditur ab eò remedium, cap. 5. Prima adhuc in tres: quia primò arguitur populi malicia. Secundò peccandi inuerecundia, c. seq. Tertiò peccantium contumacia, c. 3. Præsens autem capitulum in duas partes diuiditur, quia primo præmittitur Dei & populi mutua dilectio secundo ipsius populi deprauatio: vt grauior apparet ex præcedenti bonitate. Secunda ibi.* Audite. *Circa primum sciendum, quod Deus magnam dilectionem ostendit populo Iudaico, quando sic mirabiliter eduxit de Aegypto & sibi specialiter desponsauit per dationem legis, secundum quod dicitur Psal. 142. b.* Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. *Et è conuerso, populus magnam dilectionem ostendit ad Deum, quando ad mandatum eius exiuit in desertum, vbi victualia non crescebant, nec cibos ad sufficientiam sibi præparare poterant. Et hoc est quod dicitur hic.* F

2 Vade & clama in aurib. Ierusalem. *i. habitatorem eius, ita quod omnes possint audire tam maiores quam minores.*
3 Hec dicit dominus *Cuius verbum non potest esse falsum.*
4 Recordatus sum tui *s. ò Israel.*
5 Mise. ado. tuam. *i. tempus tui exitus de Aegypto.*
6 Et charitatem desp. tuæ. *In legisdatione.*
7 Quando seq. es me in de. *ad dictum Moysi serui mei.*

✻ 1 In

MORALITER.

† 4 *Recordatus sum tui.* Hoc potest moraliter exponi de religiosis generaliter, & de mendicantibus specialiter, quib. ad memoriam reducitur feruor deuotionis suæ in religionis ingressu, vt cōuenientius arguatur tepor, & remissio in progressu. Et sic dicitur in persona domini. *Recordatus, &c.* In principio professionis.
7 *Quando secuta es, &c.* religionis.

a *Omnes qui de.* Hieronymus. Sicut qui primitias deuo-
A rant, non de genere Sacerdotali rei sunt sceleris, sic qui
Psal. 26. a. contaminant Israel, vnde. *Dum appropriant super me nocentes vt edant car. me. &c.* vsq; *ceciderunt.* Neque.n. a supplicio immunes erunt, quia domini sententiam impleuerũt.
Luc. 17. a. *Oportet.n. vt veniant scandala, sed vae ei per quẽ scandalum venit.* Primitiae debentur Sacerdotibus, non hostibus.

✻ Theodoretus. Quandoquidem.n. non tanquam Deo inseruientes, bellũ gerebãt, qui pugnabant aduersus Israelem, sed quasi ipso Deo superiores euadere possent, vt accidit Sennacherib, hac de causa etiam illis minatur vindictam.

B b *Israel.* Hierony. Vtrumque nomen ponitur, Iacob, & Israel, non secundũ
Gen. 32. f. duas & decem tribus, sed iuxta omnem populum: cũ ipse Iacob posteà dictus sit Israel.

c *Quid inuen. patr.* Offensam dicit Deus a patribus factã, non quod peccata patrum filijs imputentur, sed quia filij habentes similitudinem patrum, & suo, & parentum scelere puniuntur. Propter sanctos patres filiorum misereretur Deus.

✻ Theodoretus. Summa Dei humanitas ac beneuolẽtia, qui non vt iudex iudicat, sed quasi reus defensionem proponit, & vult conuinci. Aut quod facere debuerat, & non fecit. Cumque sit Deus sacrosanctus, D iniquis hominibus dicit, quid peccaui? Qua iniuria vos affeci? dicite, redarguite. Quam habentes accusationem patres vestri, me, me benefactorem quidem reliquerunt, idolis autem manifestis seruierunt.

a ¶Fuit tamen ciborum affluentia.
me in deserto, in terrã quae non seminatur. Sanctus Israel 1 2
a ¶Populus enim Gentium post primitias Iudaeorum congregatur. ¶Ergo
a dño primitiae frugũ eius. Omnes qui deuorant eum delin 3
a ¶Quasi. Popule meus quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi. Responde mihi &c. 4
quunt: mala venient super eos, dicit dñs. Audite verbum 5
b dñi domus Iacob, & omnes cognationes domus Israel. 6
c Haec dicit dñs. Quid inuenerunt patres vestri in me iniqui
¶Ideo longo tempore reliquerunt. 7
tatis, quia elongauerunt à me, & ambulauerunt post vani- 8
a ¶Idola, quae non prosunt colentibus sed illis similes sunt, secundum illud. Similes illis fiant qui faciunt ea & omnes qui confidunt in eis. 9 10
tatem, & vani facti sunt? Et non dixerunt vbi est dñs qui 11
a ¶Quamdiu in hoc saeculo sumus. & de Aegypto educimur; paulatim ascendimus. ¶Prius. 12
ascendere nos fecit de terra Aegypti, qui traduxit nos p de- 13
¶Quam sanctus habitare non debet. a ¶Difficultatem notat itineris b ¶In qua semper maiora cupimus, non contenti praesentibus †
sertum, per terram inhabitabilem & inuiam, per terrã sitis 14
a ¶Semper enim in periculo sumus, & laqueos vndique tendit diabolus. 15
& imaginem mortis, per terram in qua non ambulauit 16
d a ¶Vir qui perfectae aetatis in Christo omnes.n. resurgemus in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi domini nostri. † ¶Dei.
e vir neq; habitauit homo? Et induxi vos in terram Carmeli, 17 18

✻ Chrysostomus. Hoc facit, non volens grauiorem in eos reddere sententiam; sed volens eos adducere, vt peccata sentirent, eaq; confiterentur.

d *Neque ha. hom.* Qui semper ad maiora festinat, nõ est .n. perfectio in via, sed in fine, & mansione quę sanctis in cęlis paratur, quib. dicitur. *Qui statis in domo domini, in atrijs domus Dei nostri.* Frustra igitur heretici suspicantur hic perfectam esse victoriã vbi pugna est & nõ victoria, sed certamẽ & incertus exitus futurorum.

e *Et induxi vos.* q.d. Pro labore durissimi itineris, dedi vobis abundantiam omnium rerum, quod significat Carmelis qui Hebraicè Chermel. Latinè, scientia circuncisionis. Quomodo aũt populus ille terram sanctam, & omnium rerum fertilem idololatria polluit, & violauit, sic nos verè circuncisionis accipientes scientiam, comedimus fructum eius, & si negligentia surrepserit, contaminamus haereditatem Dei, & haereditatem illius abominabilem facimus.

Theodo-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 In terra quae non semina. *eò quod est omninò sterilis.*

2 Sanctus Israel do. *q.d. tunc populus Israel fuit domino sanctificatus.*
C

3 Primi. fru. eius. *q.d. sicut primitiae frugum offerebantur domino prae frugib. alijs, sic populus Israel fuit ei applicatus specialiter per susceptionem legis, tunc.n. dixerunt. Omnia quaecunque locutus est dominus faciemus, Exod. 24. a.*

4 Omnes qui deuorant eum delin. *Sicut.n. primitiae non comedebantur licitè nisi a Sacerdotibus & eorum familijs, sic populi terrarum vastante populum Iudaicum peccauerũt quia licet haec punitio procederet a diuina iustitia, tamẽ aduersarij Iudaeorum exequebantur voluntate mala. Ideò subditur.*

5 Mala venient super eos, dicit dominus, &c. *sicut declaratum est multipliciter in Isaia, & adhuc declarabitur infrà.*

Diuisio 6 Audite verbum domini. *hic consequenter describitur populi deprauatio. Et diuiditur in duas, quia primò describitur eius malicia. Secundo remouetur falsa fiducia, ibi.* Si laueris te. *Prima adhuc in tres, secundùm quod malicia populi ex trib. ostenditur. Primò, ex eius ingratitudine. Secundò ex Gentilium comparatione, ibi.* Propterea. *Tertiò ex flagellorum multitudine, ibi.* Nunquid seruus, &c. *Circa primum dicitur.*

7 Quid inuenerunt patres vestri in mei iniquitatis. *q.d. nihil, quia non habet locum in Deo.*

8 Quia elon. a me. *q.d. non fuit defectus ex parte mea, sed sua.*

9 Et ambulauerunt post va. *i. idola quae nullam habent virtutem aut bonitatem.*

10 Et vani fa. sunt. *i. bonitate vacui, sicut & idola: propter quod dicitur, Psal. 113. c. Similes illis fi. qui fa. ea &c. Quòd.n. declinauerunt ad idololatriam, patet Exod. 32. in adoratione vituli, & postea in libris Iudicum, Regum, & Paralipo.*

11 Et non dixerunt. *i. facto non ostenderunt.*

12 Vbi est domi. &c. *quia non ostenderunt se gratos de hoc beneficio.*

13 Qui tradu. nos per deser. *qui erat locus inhabitabilis, & inuius.*
F

14 Per terram sitis. *quia carebat fontibus & fluminibus.*

15 Et imaginem mortis. *propter serpentes & animalia venenosa ibi existentia, Deut. 8.*

16 Per ter. in qua non ambula. vir. *s. antea: & si aliqui ambulauerunt fuerunt ita pauci, quod quasi nihil sunt reputandi, & tamen in tota ista via Deus prouidit bonis de victu, & vestitu, ita quod nihil eis defuit, secundũ quod dicitur Deut. 2. b. Dominus nouit iter tuum quomodo transieris solitudinem hanc magnam per 40. annos habitans tecum, & nihil tibi defuit. Et in hoc maior Dei dilectio apparuit, quod tanto tempore prouidit eis & ita bene.*

17 Et induxi vos. *Mutatur modus loquendi de tertia persona ad primam.*

18 In terram Carmeli. *i. terram Israelis, exprimitur tamen specialiter Carmelus, eò quod est locus fertilis, & amoenus, iste tamen*

✻ Carme-

MORALITER.

† 1 *In terra quae non semi.* Quod de religiosis mendicantibus propriè dicitur. Et consequenter arguitur laxatio, cum dicitur.

7 *Quid inuenerunt, &c.* Et non loquitur de primis patrib. qui fuerunt valdè feruentes, sed de sequentibus qui ceperunt paulatim declinare a prima perfectione.

9 *Et ambulauerunt post vanitatem.* per secularium imitationem.

10 *Et vani facti sunt.* i. superbi & cupidi, ita quòd multi religiosi solo habitu a secularibus distinguntur, & aliqui peiores efficiuntur.

11 *Et non dixerunt vbi est dominus, &c.* i. non recognouerũt beneficium diuinae vocationis ad statum religionis.

13 *Qui traduxit nos per desertum.* prouidendo sufficienter de necessarijs.

† *Per terram inhabitabilem & inui. &c.* hominibus carnalibus & vanis.

14 *Per terram sitis.* i. desiderij patriae coelestis.

15 *Et imaginem mortis, &c.* s. peccato propter quod religiosi dicuntur mortui mundo.

16 *In qua non ambulauit vir.* i. superbus innitens suis viribus.

† *Neque habitauit homo.* carnalibus intentus.

17 *Et indu. vos.* ego dominus.

18 *In te. Car.* vt comederetis degustãdo bona spiritualia per studium Sacrae Scripturae, & orationis deuotae.

† Et

D

✠ Theod. Deinceps diuisim in singulos ordines accusationem depromit.

a *Sacerdotes non dix. vbi est do.* Greg. Nesciri se a Sacerdotibus quæritur veritas, & nescire se principatum nescientium protestatur. Vnde: *Recedite a me operarij iniquitatis, nescio qui estis.* Qui ignorat ignorabitur. Quæ pastorum imperitia sæpe meritis subiectorum congruit qui quamuis lumen scientiæ sua culpa exigente non habeant, districto tamen iudicio agitur vt per eorũ ignorãtiam, & qui sequuntur offendant, vnde: *Si cæcus cæco ducatũ præbeat, ambo in foueã cadunt.* Quasi dicat post multa beneficia dignitatis priuilegia verterunt in contemptum vt sacerdotes dominum non quærerent, doctores legis ignorarent eum qui alios docere deberent, & pastores per negligentiam præuaricatores fierent. Et prophetæ qui in populis disputant non in Deo loquuntur, sed in idolo, vt sua figmenta venerentur. His verbis vtendum est aduersus magistros nostri ordinis qui deuorant populum Dei velut cibum panis, & per mala opera non inuocant nomen domini.

b *Adhuc iudicio contendam.* ✠ Theod. Perseuerat in modestia, non enim dixit, iudicabo vos posterosque vestros, sed iudicio cõtendam vobiscum, quasi diceret iudicium inibo & conuincam transgressores, vt autem demonstret transgressionis grauitatem, hortatur, vt exposcant viuendi rationem gentium, tum orientalium, tum occidentalium.

c *Cethim.* Cethim, vel Italiæ scilicet, vel occidentalium partium quia Iudææ Cyprus insula, in qua vrbs huius nominis vicina est, de qua Zeno princeps Stoicorum.

✠ Theodoretus. Cethim vocat Cyprum adiacentesque ei insulas, Cedar verò eos qui versus orientem solẽ, incolunt desertum.

✠ Chrys. Quod dicit Ieremias huiusmodi est. Illi cum venerantur symulacra, colantque dæmones & adorent, tam constant in errore, vt ne velint quidem illa relinquere & ad veritatem conuerti, vós autem, qui verum adoratis Deum, relicta maiorũ religione vltro ad aliena defecistis, neque tantum religiosæ mẽtis præstatis in veritate, quantum illi præstant in suo errore. Hunc sermonem nostris accõmodemus. Abite in synagogas, & videte nũ Iudæi mutaturi sint suum ieiunium, num illi sub Pascha nobiscum celebrarint ieiunium, num hũc diem umquã prætermiserint. Atqui hoc non est ieiunium, sed legis trãsgressio, sed error & peccatum. Attamen illi nunquam mutarunt. Quando Pascha ieiunium celebrarunt illi? Quando martyrum festos dies nobiscum egerunt? Quando diem epiphaniorũ nobiscum celebrarunt? Illi non accurrunt ad veritatem, & vos ad iniquitatem properatis. E

✠ Idem. *Transite, &c.* Simile quid vobis dico. Cogitate gentilium Philosophos, & tunc scietis quanto digni sumus supplicio, despicientes diuinas leges, cum illi quidẽ pro humana honestate infinitè laborauerint, vos verò neque pro cœlesti regno per exhibeatis. Hom. 28. ad pop. Antio.

d *Et considerate.* Possumus cõtra eos hoc dicere, qui maiori studio sequuntur vicia quam virtutes, quibus dicitur: *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, &c.* Ro m. 6. d.

e *Populus meus.* Vel anthropophormitæ, qui occasione huius testimonij: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem,* immensam & simplicem diuinitatis substantiam lineamentis nostris, & humana figuratione compositam pertinaciter contendunt. Anthropor-phormitarũ hæresis. Gen. 1. c.

¶ Idololatria.

vt comederetis fructum eius & bona illius. Et ingressi cõta- 1
minastis terram meam, & hęreditatem meam posuistis in 2
a abominationem. Sacerdotes non dixerunt, vbi est dominus: 3
& tenentes legem nescierũt me, & pastores præuaricati sunt 4
in me, & prophetæ prophetauerunt in Baal: & † idola secuti 5 6

a ¶ Ne videatur opprimere per potentiam. quasi cum patribus ratione contendit. vnde vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. b ¶ Sæpe hoc fecisse significat. 7

b sunt. Propterea adhuc iudicio cõtendam vobiscum, ait dñs 8

a ¶ Qui similiter pertinaces in malo, occulte, signat quod antiquam in Deum negationem etiam filij eorum in aduentu domini sunt secuti. b ¶ Rem comparat incomparabilem, & verum Deum confert mendacibus

& cum filijs vestris disceptabo. Transite ad insulas Cethim, 9

c a ¶ Hæc est regio solitudinis Ismaelitarum, quos nunc Saracenos vocant, contra quam in partibus extremis Ieremias vaticinatur, de qua dicit Dauid: Habitaui cum habitantibus Cedar.

& videte: & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & 10

d a ¶ Ligneos vel lapideos, aureos, quasi errorem antiquum a maioribus acceptum tenuit cum nullus eorum Deus sit, sed simulacra manu facta. 11 12

videte * si factum est huiuscemodi, si mutauit Gens Deos 13

a ¶ Veritatem in mendacium. 14

e suos. Et certè ipsi non sunt dij. Populus verò meus mutauit 15

a *Obstu-*

NICOLAVS DE LYRA.

Carmelus est alius ab illo Carmelo, qui est in sorte Ephraim, qui est magis sterilis, sicut dictum fuit Isa. 29. Libanus cõuertetur in Chermel, & Chermel in saltum reputabitur.

1 Et ingressi contaminastis. *multis idololatrijs.*

2 Sacerdotes non dixerunt vbi est dominus, &c. *Eum deuotè requirendo.*

3 Et tenentes legem. *Quæ dat mei cognitionem.*

4 Nescierunt me. *Recognoscendo me dominum per debitam seruitutem.*

5 Et Pastores. *idest reges & principes.*

6 Preuaricati sunt in me. *cultum mihi debitum idolis exhibentes.*

7 Et prophetæ prophetauerunt in Baal. *Loquitur de falsis prophetis quos reges & principes fouebant contra veros domini prophetas, vt patet. 3. Regum, tempore Achab. & 4. Regum tempore Manasse, & plurium aliorum, vt patet infra. 20. ca.*

8 Propterea adhuc iudicio contendam. *Hic consequenter arguitur malitia populi Iudæorum in comparatione aliarum Gentium cum dicitur in persona domini:* Propterea adhuc iudicio contendam. *quasi dicat, nolo vos, & filios vestros per violentiam deprimere, sed per viam iustitiæ: quia peiores estis Gentibus alys. Ideo subditur.*

9 Transite ad insulas Cethim. *idest, ad insulas maris mediterranei in quibus habitant Barbari.*

F

10 Et in Cedar mitti. *Idest, ad Agarenos qui descenderunt ab Agar ancilla Abrahę per Ismaelem & Cedar filium Ismaelis.*

11 Et considerate vehe. *idest, toto mentis conatu.*

12 Si mutauit. Gens. *scilicet alia quęcumque a vobis.*

13 Deos suos. *Quasi dicat, non: sed quęlibet Gens alia, illud quod primò coluit tanquam Deum tenuit eius cultum quamuis sint dij falsi.*

14 Populus verò meus. *Idest, populus Israel a me specialiter electus.*

15 Mutauit gloriam suam. *Idest, Deum suum in quo debebat gloriari.*

✠ 1 In idol.

MORALITER.

† *Et in cont. terr. meam.* peccatis vestris.

† *Et hę. meam.* idest religionem.

† *In ab.* angelis & hominibus propter vestram malam conuersionem.

2 *Sacerdotes non dixe. vbi est domi.* idest simplices religiosi qui circa diuinum officium debent esse intenti, non dixerunt illud attentè nec deuotè.

3 *Et tenentes legem.* idest lectores & studentes qui tenent scripturam legendo, sed non operando.

4 *Nescierunt me.* practicè per imitationem.

5 *Et pastores præuaricati sunt.* magis quærentes præesse quam prodesse.

† *Et prophetæ.* idest prædicatores.

† *Prophetauerunt in Baal.* Qui interpretatur deuorator sub prætextu prædicationum quęrentes deuorare domus viduarum.

8 *Propterea adhuc iudic. conten.* Hic arguitur prædicatorum malitia, cum subditur.

12 *Si mutauit Gens Deos suos.* quasi dicat Non. Dij militum, sunt excellentiæ; Dij mercatorum, sunt diuitiæ: Dij carnalium sunt delitiæ, & seruiunt eis immobiliter. Sed religiosi qui elegerunt Christo seruire: ipsum relinquentes quærunt excellentias cum militibus, & pecunias cum mercatoribus & delicias cum carnalibus. Et quoniam hoc est mirabile, subditur. Spiritualium peruersitas ad mũdialia.

† 1 *Obstupe-*

a *Obstupescite cæli.* Hieron. LXX. Obstupuit cœlum, scilicet de quo dicitur: *Attendite cœlum & loquar, & audi cœlum & auribus percipe terra*. Videns præcepta Dei conculcata inhorrescit & stuporem dissimulare nō potest, omnis creatura contremiscit & condolet super peccatis hominum. Aquila & Symmachus. cœlos. LXX. & Theodotion, cęlum, interpretati sunt. Sed samaym Hebręum communis numeri est, & tam cœli quam cęlum eodem dicuntur nomine, vt Thebæ, Athenæ.

Deut. 32. a.

†in rem quæ auxiliari non potest. † vt nam. Exod. 20. a. † timete, de sol.

b *Me dereliq.* Qui præceptum dedi dicens: *Ego sum dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti.* Et secundum ꝙ in eodem loco scriptum est: *Non sint tibi Dij alieni in conspectu meo:* pro quo secutus est dęmones.

† confregerunt tibi verticem. lib. aduersus Iudæos.

✻ Tertullianus. Indubitatè non recipiēdo Christum fontem aquæ viuæ, lacus contribulatos cœperunt habere Iudæi, idest, synagogas in dispersiones gentium, in quibus iam Spiritussanctus non immoratur, vt in præteritū in templo commorabatur ante aduentum Christi.

c *Fontem aquæ viuæ.* Fons perpetuus est & vitales habet aquas. Cisternæ & lacus de torrentibus & aquis turbidis complentur impluuijs.

✻ Theodoretus. Cisternas dissipatas nuncupauit ipsa idola. Siquidem Cisterna manu fit, quæ scaturientem aquam non habet, sed a nubibus partam & vndecunque collectam suscipit. Quod si etiam dissipata & prætersluens fuerit, confestim aquam è cœlo collectam perdit. Huiusmodi est idolorum natura. Suam enim ex materia & artificio substantiam emendicat, & quam ex his comparauit pulchritudinem, tempus delet.

d *Nunquid seruus.* Ex hoc loco Iudæi in superbiam elati dixerunt: *Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam quomodo ergo tu dicis: liberi eritis?* Nescientes, quod omnis qui facit peccatum seruus est peccati & seruiet ei a quo vincitur. Nati de amico Dei Abraham vicio suo quasi filij Cham facti sunt, cui dictū est: *Maledictus Chanaam seruus erit fratribus suis.*

a ¶Mihi scilicet idolum prætulit.
gloriam suam † in idolum. Obstupescite cœli super hoc, 1
a ¶De quibus dicitur, Leuate portæ capita vestra & introibit rex gloriæ. 2
portæ eius desolamini † vehementer dicit dominus. Duo 3
¶Hæc scilicet.
enim mala fecit populus meus. Me dereliquerunt † fon- 4
a ¶Dæmones. b ¶Quia mand. ta Dei non seruant.
tem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ 5
continere non valent aquas. Nunquid seruus est Israel, 6 7
a ¶Interrogat vt respondeat
aut vernaculus? Quare ergo factus est in prædam? Su- 8 9
a ¶Principes Babylonij. b ¶Clamant enim & congregant quæ non pepererunt: faciunt diuitias non cum iudicio.
per eum rugierunt leones, & dederunt vocem suam: po- 10
suerunt terram eius in solitudinem. Ciuitates eius exustæ
a ¶Non habent habitatorem Deum. b ¶Duas maximas ciuitates Aegypti posuit
sunt, & non est qui habitet in eis. Filij quoq; Mempheos & 11 12
Thamneos † constuprauerunt te vsque ad verticem. Nun- 13
quid non istud factum est tibi, quia dereliquisti dominum 14 15
a ¶Quo scilicet sequi debuisti.
Deum tuum eo tempore quo ducebat te per viam? Et nunc 16 17

e *Leones.* Secundum anagogē, leones, intelligimus aduersas potestates vel hęreticorū principes, qui terrā ecclesię desolantes omnes vrbes illius hæreticorum incēdio vastauerunt illo igne, de quo dicitur: *Omnes adulterantes quasi clibanus corda eorum.*

f *Vsque ad ver.* Secūdum illud: *A planta pedis vsque ad verticem capitis non est in eo sanitas.* Tanta fuit libido Aegyptiorum qui sunt magnarū carnium, vt nulli parcerent membro. Iuxta literam hęc ad idola Aegyptiorum referūtur. Spiritualiter ad magistros peruersi dogmatis qui puritatem ecclesię sua polluunt turpitudine:

Greg. *Vsque ad verticem.* Tropo. Constuprari est post malę operationis vsum etiam in ipsa fidei sublimitate corrumpi. Cum.n. nequissimi spiritus vniuscuiusque animum impijs operib. inuoluunt, sed integritatem fidei vitiare non possunt, quasi adhuc inferiora membra polluunt. Qui aūt in fide corrumpitur, iam vsque ad verticē constupratur. Malignus.n. spiritus quę si ab inferioribus membris vsq; ad summa pertingit, cum actiuam vitam polluens, castam celsitudinem fidei diffidentiæ morbo corrumpit.

NICOLAVS DE LYRA.

1 In idol. *Sicut patet Exod. 32. vbi tanquam Deum coluit idolum vituli. propter quod dicitur Psal. 105. c.* Mutauerunt gloriā suam in similitudinem vituli, &c. *Postea verò multis idolis & varijs seruierunt, vt patet in libris Iudicum, Regum, & Paralip. Et quia istud erat valde inhonorabile, ideo subditur.*

2 Obstupe. cæ. *idest angeli superiores & portæ cœli, idest angeli inferiores. Sciendum tamen, quod in Hebræo sic habetur.* Obstupescite cœli super hoc, turbetis ac dissipetis. *Et secundum Hebræos loquitur de cœ o aereo, quod dicitur hic cœli in plurali propter diuersas eius partes, vel accipiendo plurale pro singulari: sicut Exod. 32. b. dicitur:* Isti sunt dij tui Israel. *Et tamen erat ibi tātum vnicum idolum. Dicitur autem cœlum aereum metaphoricè obstupescere quando notabiliter immutatur sicut homo stupidus in facie mutatur, & in modo se habendi, in tempestate & dissipatione quando fiūt ibi tonitrua, procellæ, & fulgura quæ sunt iræ diuinæ signa. Et per hoc vt dicitur Rab. Sal. intelligitur destructio ciuitatis & templi futura per Nabuchodonosor, quę fuit magna tempestas Iudeis, sicut in communi modo loquendi dicitur aliqua Gens vel ciuitas tempestari quando magnum infortunium accidit ei, & huius tempestatis subditur causa, cum dicitur.*

3 Duo enim mala fecit populus meus. *Et quæ sint illa subditur.*

4 Me dereliq. fon. aq. vi. *Sic nominatur Deus, eò quòd est vita per essentiam dans omnibus alijs vitam & inspirationem.*

5 Et fod. sibi. *Idest cum diligentia & labore quæsierunt.*

6 Cisternas dissip. *Idest idola nullam vitæ virtutem in se nec in alijs habentia.*

7 Nunquid. *Hic ostenditur malitia populi ex flagellorum multiplicatione, cum dicitur:* Nunquid seruus. *s. empticius est Israel?* aut vernaculus. *Idest seruus natus in domo, vt sic debeat flagellari? q. d. non est ista causa, & ideo inquiritur de ea cum dicitur.*

8 Quare ergo fa. est in pręd. *alijs Gentibus.*

9 Super eum ru. leo. *idest Assyriorum & Aegyptiorum reges crudeliter ipsum inuadentes, ideo subditur.*

10 Posuerunt terram. *& patet litera vsque ibi.*

11 Filij quoque Memphe. & Tham. *i. Aegyptij sic nominati, quia Memphis & Thamnes erant ciuitates nobiles in Aegypto.*

12 Constuprauerunt te. *i. dissipauerunt te. In Hebręo habetur: Confregerunt te vsque ad verticem: Istud fuit impletum, quando Aegyptij interfecerunt Iosiam regem qui erat caput in Iuda. Et subditur dictorum malorum vera causa, cum dicitur.*

13 Nunquid non est istud factum tibi. *Quasi diceret sic.*

14 Quia dereliquisti Dominum. *Per idololatriam.*

15 Eo tempore. *idest ab illo tempore.*

16 Quo ducebat te per viam. *Scilicet per columnam ignis & nubis præcedendo, vt habetur, Exod. 13. d. Et hoc fuit, quando populus fecit sibi vitulum conflatilem & adorauit vt Deum. Exod. 32. d & postea tempore Iudicum, quando non habebant regem nisi Deū, vt habetur 1. Regum.*

17 Et nunc quid tibi vis, &c. Aquam turbidam? *i. Nili, vt habetur in Hebręo, qui Nilus diuiditur p multos riuos ad irrigādū terram Aegypti: & sic ex cōmixtione terrę fit eius aqua turbida, et* ✻ *per*

MORALITER.

† 2 *Obstupescite cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer dicit dominus. Duo enim mala fecit populus, &c. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ.* Fugientes orationis studium & sacræ scripturæ exercitium.

5 *Et foderunt sibi cisternas dissipatas quæ, &c.* Immiscentes se secularibus negotijs, & Gentilium doctrinis.

11 *Filij quoque Mempheos & Thamneos.* Ciuitates sunt Aegypti, in qua primo fuerunt Philosophi, vt habetur 1. Metaphys. ideò per istos filios intelliguntur Philosophi & eorum doctrina, qua multi abutuntur in theologia: & plus videntur reuereri dicta Philosophorum quam sanctorum, ideò subditur.

12 *Constuprauerunt te vsque ad verticem.* Propter quod subditur.

13 *Et nunc quid tibi vis in via Aegypti, vt bibas aquam turbidam?* idest doctrinam erroribus plenam.

Si laueris

a *Vt bibas aquam turbidam.* Moral. Qui fontem aquæ vi-
A uæ Christum reliquerunt, & hæreticorum lacus sibi fodetur, qui doctrinarum aquas continere non possunt, ne cesse est vt leonib. subijciantur qui redigant eorum terram in solitudinem, & vniuersas ecclesias destruant & vsque ad verticem polluant, & bibant aquas turbidas, & Assyrij fluminis & Aquilonis: vnde exardescunt mala super terram.

b *Et quid tibi cum via Assyriorum, &c.*

* Theodoretus. Quando bello petebantur a Syris vocabant Assyrios in auxilium suum: cum verò assyrij in eos bellum gesserunt, tunc confugebant ad Aegyptios.

c *Arguet te malitia tua* Hieronym⁹. Nota quod malitia & præuaricatio postquam præuaricantem satiauerũt, & instar coturnicũ

vitis aliena. Et notanda creatoris clementia qui est vitis D
vera. Ipse enim discipulis suis & credenti in se populo dedit, vt sint vitis vera, vitis electa, si permanserit in eo quod plantata est.

* Theod. Ad eundem modum magnus ille Moses ait. De vinea Sodomorum, vinea eorũ: & palmes eorũ de Gomorrha. vua eorum vua fellis, & botrus eorũ amarissimus. Vnde etiã fel dño obtulerũt. At quoniam diuinam plãtationem contumelijs affecerunt, suntque in amaritudinem cõuersi & pro vua germinauerunt spinas, Christus qui ẽm carnem ex ipsis natus est seipsum veram vitem appellat, Ego sum vitis vera, eos autem qui crediderunt in eum, nominat palmites. E

a ¶Hebraicè sior. communis editio habet geon — ¶Nilum scilicet cuius aqua turbida.
a quid tibi vis in via Aegypti, vt bibas aquam † turbidam? Et 1
a ¶Euphratis scilicet qui est Assyriorum fluminis.
b quid tibi cũ via Assyriorum, vt bibas aquam fluminis? † Ar- 2
a ¶Alij, Erudiet te prauitas tua.
c guet te malitia tua, & auersio tua, increpabit te. Scito, & vide, 3 4
quia malum & amarum est reliquisse te dominum Deum 5
a ¶Qui principium sapientiæ. b ¶Qui timendus
tuum: & nõ esse timorem eius apud te, dicit dominus Deus 6 7 8
a ¶Quasi. Ad meipsum loquatur.
d exercituum. A seculo confregisti iugum meum, rupisti vin- 9
a ¶Coniugij. b ¶Alias tua c ¶Domino vel marito. — d ¶Amœna & excelsa semper idolis dedicantur.
cula mea, & dixisti: Non seruiam. In oĩ enim colle sublimi, 10 11
a ¶Idololatriæ b ¶Quasi.
& sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix. 12 13
e † Ego autem plantaui te vineam † electam, omne semen ve- 14
a ¶LXX. In amaritudinem vitis alienæ.
f rum. Quomodo ergo conuersa es mihi in † prauũ vinea aliena? Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbã borith, 15
a ¶Quamuis munda in conspectu hominum vt te, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens — b ¶Qui noui cogitationes hominum. 16
g † maculata es iniquitate tua corã me dicit dominus Deus.

† feor, Nili.
† Corripiet.
† firmenta vitis alienæ.

* Orig. Quod dicit, tale est. Ego feci pedes quib. ingrederetur mortale genus qua causa factũ est, vt claudicarent plurimi? Ego feci omnia membra valida atque integra quomodo video in multis debilia, atq; inutilia? Itaque non solum primi hominis anima, sed & vniuersorum ad imaginem & similitudinem Dei facta est, & antiquior est hæc imago quę Dei est, imagine Zabuli quam postea induimus ob peccatum. Vnde debemus valde laborare, vt quomodo delinquentes portauimus imaginem terrestris, ita ad pœnitentiam conuersi portemus imaginem cœlestis, ad quam vniuersa primũ condita creatura est, ob cuius in malum conuersionem, nunc peccantes sermo corripiens ait. *Quomodo conuersa es in amaritudinem, &c.*

Hom. 13. in Ieremiam.

vsque ad nauseam deuenerunt, erudiant agentem pœnitentiam cui imperatur, vt videat quod reliquerit, quid secutus sit, quomodo spernens bona & dulcia mala elegerit & amara: hoc autem totum factũ est quia dereliquit dominum Deum suum.

* Theodor. Non me, inquit vocasti in auxilium sed illos: propterea tradidi te illis. Talequidpiam accidit his, qui Saluatorem crucifixerunt Negantes enim illum, dixerunt se non habere regem nisi Cæsarem. Hac de causa Cæsari tradidit illos.

d *A sec. conf.* Hiero. Potest hoc ad eum dici qui ab initio Christianus & sacris literis ex parte deditus, postea deside rio secularis literaturæ (quę significatur in collibus) & amœnę eloquentię (quæ in frondosis arborib monstratur) prosternit se dęmonibus qui sub occasione eruditionis & sublimis scientiæ polluunt animas credentium & faciunt diuaricare pedes suos omni transeunti.

e *Vineam el.* In Hebræo soreth, quod genus est vitis optimæ de cuius sarculo plantauit Israel, & miratur quomodo nomen verum & electa vinea: in amaritudinem versa facta sit aliena.

f *Quomodo ergo conuer. es.* Nullus securus sit, si plantatio domini, & semen verum, & vinea soreth, intantum vicio suo cõmutatur, vt per amaritudinẽ a Deo recedat & fiat vitis

g *Borith.* Ipsum Hebræum. LXX. verò herbam fullonũ, quæ in Palestina in humidis & virentibus nascitur locis, & ad lauandas sordes eandem vim habet quam & nitrũ.

Borith herba fullonum.

Hiero. Allego. Nitrum nostrum & herba fullonis pœnitentia est. Ecclesiasticus quoque sermo qui arguit & increpat & corrigit delinquentem, mordacioris nitri habet similitudinem. Qui uerò leui peccatorum sorde maculatus est, leuioribus purgatur. Porrò, grauia peccata quæ ad mortem trahunt, nec nitro nec herba Borith dilui possunt sed grauioribus tormentis indigent. *Vnusquisque opus quale sit ignis probabit.*

a Quomodo. F

NICOLAVS DE LYRA.

: *perhibitionem illius aquæ intelligitur petitio subsidij ab illa Gente.*

1 Et quid tibi cum via Assyriorum vt bibas, &c. *fluminis, scilicet Euphratis per terram illam currentis. Terra enim Israel erat sita inter Syriam & Aegyptum, quia ab aquilone habet Syriã, a meridie Aegyptum: & quando infestabantur filij Israel ab vna parte. quærebant auxilium ab altera, & nihil eis valebat, ideo subditur.*

2 Arguet te malitia tua. *Desperantes enim de diuino auxilio recurrebant ad humanum: & ideò iusto Dei iudicio deficiebant cadentes in manibus aduersariorum: ideo subditur.*

3 Scito & uide. *pœna intellectum dante.*

4 Quia malum. *Ex priuatione boni prius habiti.*

5 Et amarum. *Ex incursione mali prius inexperti.*

6 Reliquisse te dominum. *Per idololatriæ cultum.*

7 A seculo. *Idest a principio legis datæ.*

8 Confregisti iugum meum. *Faciendo & adorando conflatilem vitulam, Exod. 32.*

9 Rupisti uincula mea. *Idest præcepta.*

10 Et dixisti. *Facto.*

11 Non seruiam. *Quia seruisti idolis, & numero potest duobus dominis seruire, Matth. 6. c.*

12 In

12 In omni enim colle sublimi & sub omni lig. *In collib. enim colebant idola propter eminent am loci & amœnitatem ibi & in veneratione idolorum, exercentes in condensis luxuriam in veneratione Veneris & Priapi.*

Idolorum cultus quare in collibus celebrabatur.

13 Ego autem plantaui te uineam electam. *In sacris patribus primis, Abraham, Isaac Iacob.*

14 Quomodo ergo conuersa es mihi in p. *Quasi diceret, ex malitia tua.*

15 Si laueris te. *Hic consequenter remouetur falsa fiducia in duobus, quæ excluduntur, secundum ibi:* Quid niteris. *Prima in duas: Quia primo fit ista remotio, secundò pœnæ comminatio, ibi:* Prohibe. *Primum in quo confidebant, erant sacrificia quæ in templo offerebantur pro peccatorum expiatione: quę tamen non valebant absq; debita pęnitentia: ideo subditur.* Si laueris te nitro. *Species est terræ quã vtuntur purgatores vestium: Et dicitur a niteo nites, quia facit vestes nitidas.*

Diuisio.

16 Et multiplicaueris tibi herbam borith. *Quæ similiter habet vim purgatiuam. In Hebręo non habetur herbam sed tantum borith, quod secundum Hebręos significat saponem qui habet vim purgatiuam: Et per ista intelligitur multiplicatio sacrificiorum veteris legis ad expiandum peccata, quæ non valent ad hoc sine debita pœnitentia.*

* 1 Quomodo

MORALITER.

15 *Si laueris te.* Hic aufertur falsa confidentia prędicatorum quę consistit in sequenti confessione & celebratione quę parum aut nihil ualet sine emendatione ideo dicitur: *Si laueris te nitro, &c.* Sed quoniam, aliqui malum suum falsò uolunt excusare. Sequitur.

† Quomodo

a *Quomodo dicis.* Iuxta tropologiam: Impudentiam frontis eorum arguit qui nolunt vitia sua confiteri, operibus ipsis patet: quia non ambulant in arcta & angusta via, quæ ducit ad vitam: sed in lata & spaciosa quam ingrediuntur plurimi quæ ducit ad mortem, quæ signanter, *πολύανδριον* nominata est.

Tropo. Matth. 7.b.

Vel iuxta historiã, qa idololatriæ malo ibi perdita est, & interfecta populi multitudo.

† Domedaria. † tuas.

b *Vide vias tuas*, i. respice conuallem filiorũ Ennon quæ Siloë fontib. irrigatur, ibi cernes delubrum Baal quẽ relicto Deo coluisti.

c *Prohibe ped. tuũ.* Pascha facturi calciamenta iubẽtur habere in pedibus. Et Apostolus prædicat pedes eorum calciatos, qui ad Euangelium præparantur. Nedum per seculi huius solitudinẽ ingrediuntur, venenatis pateant animãtibus, quæ deberent Euãgelico pede calcari & conteri.

Exod. 12. b. Ephe. 6. c. † Deut. 31. c.

✻ *Desperaui.* ✻ Hierony. Conueniunt hæc eis qui hæreticos sequuntur, qui a bono desperant & in suo confortãtur errore. Necesse est autẽ vt qui alienam doctrinam sequitur, alienos diligat.

✻ Theodoretus. Istud extremæ potissimum est impudentiæ, delitiantes bonis erga eũ ingratos esse, a quo dum premuntur inopia, petunt auxilium.

e *Adamaui.* Impudenti confessione putat se crimina deuitare.

f *Quomodo confunditur.* ✻ Hiero. Vti possumus hoc testimonio si quando principes nostri & hi qui in ecclesia putãtur duces, in peccatis turpib. deprehenduntur.

g *Verterunt.* Propicientes sermones meos retrorsum. Quando enim magister præcipit, indicium est obedientis si demisso audiat capite. Si tergũ vertat, contemnentis. vnde: *Verterunt ad me populum retrorsum.* Quasi dicat. In tantum præcepta mea spreuerunt, vt nec audire quidem dignati sunt: sed tumorem animi indicant gestu corporis.

h *Secundum numerum.* Vel eosdem, vel diuersos, singulæ ciuitates colebant Deos, vt nec in impietate videntur habere consensũ: sed pugnans contra se superstitio, errorem sequeretur diuersum.

i *Quid vultis.* Prona est ad excusationem sui humana peruersitas: & qđ meritò sustinet, sibi iniustè uidetur sustinere.

K *Filios vestros.* Vt plagis filiorum disceretis quod austeriori curandi essetis medicamine: & ne forsitan diceretis, peccantes corripere noluisti.

---

a ¶ Quasi munditiam iactas, frustra immunditiam negans, quæ idololatriæ sorde polluta es.

a Quomodo dicis, nõ sum polluta, post Baalim nõ ambulaui? 1

b ¶ LXX Pol andrion quod est sepulchrum multitudinis. b ¶ Conscios oculos aperit negantis, vt uideat quod aspicere erubescit. c ¶ Cursorea.

b Vide vias tuas in cõualle, scito quid feceris. Cursor leuis ex- 2 3

a ¶ Vt expedite feratur ad pabula. b ¶ Quæ audet meretricem loquebatur describit fornicat omnem eius. c ¶ Sic Israel toto impetu ardore desiderio libidinis fertur, & omni Idol...

c plicat vias † suas: onager assuetus in solitudine, in desiderio 4 5

a ¶ Solitariis us ... b Obdurauit.

d aiæ suæ attraxit ventum amoris sui. Nullus auertet eam. Oẽs 6

¶ Fornicantes.

qui quęrunt eã nõ deficient, in menstruis eius inueniant eã. 7

a ¶ Vnde. Qui sitit veniat & bibat.

Prohibe pedẽ tuũ a nuditate, & guttur tuum a siti. Et dixisti: 8 9

a ¶ Desperatione meliorum (alias malorum) negat se facere quod dominus imperauit. b ¶ Quia. c ¶ Deos. ¶ Hæreticos vel dæmones.

Desperaui nequaquã faciã. Adamaui quippe alienos, & post 10 †

Quamuis impudens & procax. †

e f eos ambulabo. Quomodo confunditur fur quando depre- 11

a ¶ Filii qui sunt do. ¶ Deprehensi in idololatria. b ¶ Non modo populus.

hẽditur, sic confusi sunt domus Israel, ipsi & reges eorũ, prin †

cipes & sacerdotes eorũ & prophetę eorũ, dicẽtes ligno, pa-

g ter meus es tu: & lapidi, tu me genuisti. † Verterunt ad me ter

a ¶ Impudentis est, tempore necessitatis ab eo quærere auxilium, quem in pace contempserit. ¶ Quem per beneficia non senserunt patrem, per tormenta sentiunt dominum.

gũ & non faciem, & in tẽpore afflictionis suę dicẽt: Surge & 12

a ¶ Increpatiue: Quasi Deus creator est hominum, homo fecit sibi Deum, ipsa probat necessitas quid possint, quos secutus es ...

libera nos. † Vbi sũnt dij tui quos fecisti tibi? Surgant & libe 13 14

h rent te in tempore afflictionis tuæ. † Secundum numerum 15

a ¶ Tempore afflictionis. b ¶ Quasi: Frustra obijcitis quærimonias, & iniquam causam in iudicem retorquetis: cum impietatis vestræ sit quod patimini.

i quippe ciuitatum tuarum erãnt dij tui Iuda. Quid vultis me 16

cum iudicio contendere? Omnes dereliquistis me, dicit do-

a ¶ Percutiebam vt disciplinam susciperent, sed nihil profeci. b ¶ LXX. Non receptis.

k minus. Frustra percussi filios vestros, disciplinam non recepe 17

✻ *Videte*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quomodo dicis non sum pollu. *Quia peccata negare, & defendere grauius est, quam facere.* 1. *Reg.* 15. *e. Quasi peccatum ariolandi est repugnare, &c. Ideo sequitur.*

2 Vide vias tuas in conualle. *Ennon, vbi filios suos traducebant per ignem offerentes idolis. Rab. Sal. dicit: In conualle Phegor vbi filij Israel commiserunt idololatriam, Nu.* 25.

3 Cursor le. *Quasi dicat sine freno currens istis ad idololatriam. In Heb. habetur:* Chamela leuis retinens vias suas. *idest, modum suum currendi absque obliuione exercens, & est eadem sententia. Et dicunt Hebræi, quod fœmella camela agilior est ad currendum quam masculus.*

4 Onager assuetus in solitudine. *quia ibi conuersatur.*

5 In desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui. *Per talem attractionem sentit a longè fœmellam & sic insequitur sine retinaculo, quasi diceret sic gens Iudaica secuta est idololatriã.*

6 Omnes qui quęrunt eam. *Ad fornicandum cum ea per idololatriam.*

7 In menstruis eius inuen. e. *In lege prohibitum erat, ne mulier tempore menstruorum suorum admitteret concubitum alicuius viri: propter quod nimis luxuriosa reputabatur, quæ tali tempore se exponebat, & per hoc designatur vehementia idololatriæ in populo Israel, quia omni tempore erat ad eã paratus. In Heb. habetur: In mense suo inuenient eam, quod exponens Rab. Sal. dicit quod in vno mense anni onager dormit toto mense, & alio tempore nõ quęritur vel capiatur quia hoc esset pro nihilo, propter eius cursum velocem, sed tunc accipitur faciliter & sine defectu, & hoc (vt dicit) designatur captio gentis Iudaicæ quæ facta est per Nabuchodonosor mense quarto, vt habetur.* 4. *Reg. vlt.*

8 Prohibe ped. tu. *Hic consequenter ponitur pœna comminatio, cum dicitur.* Prohibe pedem tuum. *Quasi dicat, recede ab idololatria, ne ducaris in captiuitatem nudis pedibus & sitiens, sicut solent duci captiui.*

9 Et dixisti, desp. *de remedio, & ideò non dimittam. In Hebræo habetur.* non curo *scilicet comminationem, & magis consonat ei quod sequitur.*

10 Adama. quippe alienos. *scilicet Deos, & talis amor vehemens facit non curare de monitione ad oppositum.*

11 Quomodo confunditur fur quando deprehenditur: *quasi dicat sic confundentur filij Israel, quia inuenientur idola cum a Chaldæis eos saluare non potentia. Et loquitur propheta de futuro per modum præteriti & ideo subditur.*

12 In tempore afflict. dic. *i. tempore obsidionis per Chaldæos.*

13 Libera nos. *Et subditur domini responsio.*

14 Surg. & liber. te in temp. afflict. *quia ipse noluit eos liberare.*

15 Secũdum numerum quippe ciui. *pro domini cultu habebant vnum tantum altare ad immolandum in Ierusalem, ex quo patet Dei contemptus maior. Ideo sequitur.*

16 Omnes dereliquistis me. *sine differentia sexus aut ætatis.*

17 Frustra percussi fi. *quia non est sequuta correctio.*

✻ 1 Deuorauit

MORALITER.

† 1 *Quomodo dicis non sum polluta, post Baalim, non ambu.* Et admonetur humiliatio vero, cum subditur.

2 *Vide vias tuas in conualle, scito quid feceris, &c.* 8. *Prohibe pedem tuum a nuditate.* virtutis.

† *Et guttur tuum a siti.* mundanæ cupiditatis.

9 *Et dixisti.* per obstinationem in malo.

† *Desperaui nequaquam faciam.* Posse seruare perfectionem regularium. Et subditur causa, cum dicitur.

10 *Adamaui quippe alienos & post eos ambu.* idest, mores secularium. Et subditur punitio talium.

11 *Quomodo confunditur fur quando deprehenditur?* Quia cum furto suo ad mortem ducitur.

† *Sic conf. sunt dom. Israel, ipsi & reges eor. principes.* i. religiosi mali in morte, quia cum peccatis suis ducuntur ad mortem gehennæ.

† 1 Vu 30

a *Videte verbum dom*. Moyses videbat vocem dñi. Et Ioannes Apostolus verbum Dei, se vidisse & attrectasse dicit.
b *Nunquid solitudo.* * Theodoret Hæc dicit ironicè. Nũquid ait sum similis idolis? An perinde vt illa, nullũ bonum fructũ eis protuli, ob idque seruitutem meam refugerunt?

* Tertullia. Id est, Nunquid non habeo quos allegã aut vnde allegam, quoniã dixit populus meus non veniemus ad te? Itaq; mi sit ad alios vocandos ex eadẽ adhuc ciuitate.

* Chrysostom⁹. Quod dicit, est eiusmodi Num fui vobis inutilis? Num innumerabilia bona in vos contuli? ipsam naturã mutaui? Non elementa vt vobis seruirẽt composui? Nõ dedi vobis vitam ab humanis labori bus liberam? Proptereà dixit Num solitudo fui domui Israel? Hoc est, non fructus tu[i] innumerabiles? libertatem Aegypti, liberationẽ barbarorum ostensionem miraculorũ, vitam in deserto, hæreditatem Palestinæ, subiugatio nem gentium, cõtinua trophæa, frequentes victorias, miracula incredibilia, terræ fœlicitatem, generis vestri incrementum, q̃ vniuersum orbẽ peruadit, gloriam, alia innumerabilia?

c *Nunquid ob.* Hieronymus. Ornamẽtum suum perdit qui à domino recedit, & intelligentiam doctrinæ, quæ significatur in pectore. Vnde. *Ioannes suprà pectus domini in cœna recubuit*, & Sacerdotibus inter cætera seruatur pectu sculum victimarum. D

Ioh. 1. c.
Num. 18. a.

d *In om.* Istis, siue sub omni quercu alia litera; Hebræorum enim & quercum & ista significat. In amœnis autem locis, vmbra & frondibus immolabant.

e *Et dixisti.* His vtendum est apud eos, qui nolunt peccata sua cognoscere, sed in tempore afflictionis dicunt se immeritos pati. Magisque irã Dei prouocant, dũ alterum (immo maius) peccatum sit quod fecisti, non lugere sed excusationes prætendere. E

f *Ecce ego iudicic.* Hieronymus. Audiat hæresis noua ex veteri, iram Dei esse vel maximam nolle peccatum humiliter cõfiteri, sed impudenter iactare iustitiam.

g *Et ab Aegypto.* Vt Aegyptiorum impetum declinarent ad Assyrios confugiebant qui nihil profuerunt. Ab Aegyptijs enim victi sunt. Rursus, vt iram Assyriorũ fugerent ad Aegyptios fugiebant, sed nihilominus superati sunt. Increpantur ergo quia relicto Deo spem in hominibus ponunt.

a ¶Quem pro peccatis vestris sustinetis. ¶Non sine meritis vestris. b ¶Non meus. c ¶Baal & ariolos. d ¶Non meos. e ¶Vos tamen in scelere persistitis nec prophetarum timore ad meliora reditis.
runt. Deuorauit gladius vester prophetas vestros, quasi leo 1
a ¶Intelligite.
a † vastator † generatio vestra. Videte verbum domini. Nun- 2 3
a ¶Admirando. b ¶Cum idola sequatur, quasi celebritatem vrbium. c ¶Quæ imbrem non recipit doctrinæ d ¶LXX. plena sentium. Non exculta scilicet.
quid solitudo factus sum Israeli, aut terra † serotina? Quare 4 5
a ¶Quondam. b ¶Quod scelestum. c ¶Quod scelestius.
b ergo dixit populus meus, † recessimus, non veniemus vltrà
¶Grauis offensa, nolle placere ei quem offenderis. a ¶Ecclesia quæ mater parit, & virgo est sine macula & ruga.
ad te? Nunquid obliuiscetur uirgo ornamẽti sui, aut spõsa 6
a ¶Hieron quanto longius obliuiscimur Deum, tanto maius peccatum est, cum nec longitudine seculorum possimus excom[...]ri. 7 8
c fasciæ pectoralis suę? Popul⁹ verò meus oblitus est mei die-
a ¶Quasi: Frustra niteris verborum te arte defendere, & quasi bona, opera tua ostendere vt merearis dilectionem, quæ insuper. &c.
bus innumeris. Quid niteris ostendere bonã viam tuam, ad 9
a ¶Alios, vt aliis esses exemplum malorum.
quærendam dilectionem: quę insuper & malitias tuas do- 10
a ¶Tunc. ¶Alias, in manibus. 11
cuisti vias tuas, et in † alis tuis inuentus est sanguis anima- 12
a ¶Quos idolis immolasti, vel exemplo perdidisti. b ¶Quod plerumque accidit latronum insidijs. c ¶Interfectos. 13
rum pauperum & innocentũ. Non in fossis inueni eos, sed †
¶Alias alis. a ¶Quæ supra dixi scilicet. ¶Ob Ierusalem. 14
d in omnibus † quæ suprà memoraui. Et dixisti: Absq; pecca 15
e to & innocens ego sum, & propterea auertatur furor tuus à 16
a ¶Dicit dominus. ¶Ex quo diffiteris. b Non potentia. c ¶Cum maius peccatum sit aliud habere in conscientia, aliud in ore.
f me. Ecce ego iudicio contendã tecum, eò quòd dixeris, nõ 17
a ¶Sæpius. ¶Peccata tua.
peccaui. † Quàm vilis facta es nimis, iterans uias tuas. Et ab 18
a ¶In quo non inuenisti auxilium
g Aegypto confunderis, sicut confusa es ab Assur. Nam 19

† tenebricosa.

† Absq. peccato &c.

a *Super* F

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Deuorauit gladius vester prophetas vestros. *Scilicet Zachariam tempore Ioas, & Isaiam tempore Manasse, & plures alios qui occisi fuerunt ante tempus Ieremię. Ideò subditur.*
2 Quasi leo vastator. *Qui animalia innocentia occidit, vt ceruos & huiusmodi.*
3 Generatio vestra. *Quę semper sitiuit sanguinem innoxium.*
4 Nunquid solitudo factus sum aut terra serotina. *Quasi diceret. Non: imo prouidi et de terra fertili lacte & melle manante.*
5 Quare ergo dixit populus meus. *Quasi dicat nullam causam habuit nisi malitiam suam.*
6 Nunquid obliuiscetur virgo. *Desponsata.*
7 Ornamenti. *Quod dat ei sponsus in desponsatione sua.*
8 Aut sponsa fasciæ. *Idest, ligamenti mammillarum, ne grossities earum indecenter appareat. q. d. Non: & per hoc intelligitur, quòd Gens Iudaica nullo modo debuit obliuisci legis quam Deus dedit ei in ornamentum, quando eam desponsauit in monte Sinai, & præceptorum restringentium indecentiam vitæ. Quia tamen fecit contrarium & longo tempore, ideo sequitur:* Populus autẽ &c.
9 Quid niteris ostendere bonam. *Hic remouetur secundũ, scilicet apparens iustitia per quam suam malitiam palliabant: vnde & rex Manasses occisionem Isaiæ palliauit zelo legis, imponẽs ei, quod contra Moysem locutus fuisset: vt dictum fuit Isa. 1. propter quod dicitur.* Quid niteris. *Quasi dicat frustrà pallias malitiam tuam, quia secundum Hieronymum. Simulata sanctitas, duplex est iniquitas.*
10 Ad quærendam dilectionem. *Allegando quòd deberet te Deus diligere.*
11 Quæ insuper & malit. tu. *Semper in malis crescendo.*
12 Et in alis tuis. *Idest, in Sacerdotibus & regibus per quos debebat populus subleuari sicut auis per alas.*
13 Inuentus est sanguis animarum. *Scilicet prophetarum, & maximè tempore Manasse, vnde dicitur 4. Reg. 21. c.* Et sanguinem innoxium effudit Manasses multum nimis, ita vt impleretur Ierusalem vsque ad os.
† Non in fossis inueni. *Quasi dicat. Ista occisio innocentum non facta fuit in occulto, sed in manifesto, ita quòd non potest negari. Ra. Sa. dicit quòd hęc est vera litera.* Non in fossis inueni eos. *Et est sensus: Non habuisti causam occidendi eos sicut ille qui inuenit furem de nocte domum effodientem, licitè potest eum occidere, vt habetur Exod. 22.*
14 Sed in omnibus, quæ su. m. *Idest, qa inuenisti eos de idololatria tua & alijs malis prædictis te arguentes, ideò occidisti eos: cũ tamen debuisses eorũ verba recepisse cum tremore & reuerentia.*
15 Et dixi. *Post ista flagitia manifesta.*
16 Absque pec. sum. *Quia licet malum sit peccare, grauius tamen est peccata perpetrata mendaciter excusare: ideò subditur.*
17 Ecce ego iudic. *conuincens te de malitia tua & puniens non violenter, sed rationabiliter, & patet litera vsque ibi.*
18 Et ab Aegy. & cæ. ab Assur. *Tempore enim Achaz processerat ista confusio ab Assur, quia spoliata domo domini misit regi Assyriorũ munera, & tamen finaliter non valuit ei, sed magis nocuit: quia iuit obuiam regis Assyriorum in Damascum, vbi videns altare idololatriæ fecit fieri simile in domo domini: quod fuit occasio ruinæ sibi & populo suo. Et eodem modo postea sequuta est cõfusio ab Aegypto tempore Sedechiæ qui ẽt ex confidentia regis Aegypti rebellauit Nabuchodonosor regi: propter quod ciuitatem & tẽplum destruxit, & populum partim occidit, et partim captiuauit, Aegypti rege nullum auxilium tribuente: ideo subditur.*
19 Nam & ab ista. *Scilicet terra.*

12 Et

* 1 Egre-

a *Super caput tuũ.* A More lugentium, vt Thamar ab Amnon corrupta cinere caput sparsit, & manus suprà posuit, & ita reuersa

2.Reg.13.d. † spreuit.

a ¶Aegypto sicut ab Assyriis. b ¶Sæpè frustrata. c ¶Lugentis, quia frustra sperasti auxilium.

a & ab istã egredieris, & manus tuæ erunt super caput tuũ: 1
a ¶Quam in alienis posuisti.
quoniam † obtriuit dominus confidentiam tuam, & nihil 2
¶aduersio Oto.
habebis prosperum. 3

sã est in domum suam. * Theodoretus. Proprium est lugentium manus complicatas imponere capiti.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Egredieris. *In captiuitatem ducta.*
2 Et manus tuæ erunt super caput tuum. *In signum confusionis & tristitiæ, sicut Thamar ab Amnon violata & eiecta posuit manus super caput suum. 2. Reg. 13. d.*
3 Quoniam obtriuit dominus conf. tuã. *Quam habebas in rege Aegypti: Et loquitur de futuro per modum præteriti.*

CAP. III.

a *VVlgo dicitur: si dimis.* Ecce de fornicata & relicta muliere argumentum iustitiæ proponitur, & tamen nobis post lapsum redeuntibus, nõ iustitia sed pietas exhibetur: Vt colligamus, si nobis delinquentibus tãta pietate parcitur, à nobis (nec post delictum redeũtibus) quanta improbitate peccatur: aut q̃ ab illo erit super illos improbos venia, quæ non cessat vocare post culpã? vnde: *Et erunt oculi tui, videntes præceptorẽ tuum, & aures tuæ verbum post tergum monentis audient.* Debemus igitur pietatem vocantis erubescere, si iustitiã noluerimus formidare, q̃a tãtò grauiori improbitate cõtemnitur, quantò contẽptus adhuc vocare nõ dedignat.

B

† præuaricãdo præuaricata est terra hæc? Esa.30.c.

b *Si dimi. vir.* Hoc dicere possumus aduersus eos, qui fidem domini relinquentes & hæreticorum erroribus irretiti post multas fornicationes & deceptionem suarum animarum simulant se reuerti ad pristinam veritatem: non vt deponant venena pectoris, sed vt insinuent alijs.

C

c *Tu autem fornic. es.* Siue: Habuisti pastores multos in offensionem tui, vt Deum. s. offenderes, & qui magistri esse debuerant, vt alios ab omni errore prohiberent, auctores impietatis extiterunt.

d *Tamen reuerte.* Si reuertebaris ad me dicit dominus. Arguit impudentiam meretricis, q̃ post adulteriũ audet reuerti ad virũ.

CAP. III.

a
b VVlgo dicitur: Si dimiserit vir vxorem suam, 1
& recedens ab eo duxerit virum alterũ, nun- 2
quid reuertetur ad eam vltrà? Nunquid non 3 4
a ¶Alij terra, quia terram Israel adulteræ comparabat.
† polluta & contaminata erit mulier illa? Tu 5 6
a ¶Alias pastoribus. Hebræum enim Remi pastores Roma amatores significat.
b ¶Post fornicationem suscipit pœnitentem, & hortatur vt ad se reuertatur.
c
d autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen reuer- 7 8
a ¶O Ierusalem. b ¶Huc illucque.
e tere ad me, dicit dñs: Leua oculos tuos † in directũ & vide 9 10
vbi nũc ꝓstrata sis. In vijs sedebas expectãs eos quasi † latro 11 12
a ¶Sic. b ¶Alias: interfecisti, quia multi idololatriæ malo perierunt.
in solitudine, et polluisti terrã in fornicationib. tuis, & in 13 14 15

c *Leua oculos tuos.* Iuxta anagogẽ: His qui hæreticos errores deserere se promittunt, præcipitur vt leuent oculos in directum. Nisi. n. recta viderint, pristinam prauitatem damnare non possunt.

f *Quasi la.* Sicut solent latrones ad vesperã in desertis locis viatoribus insidiari, sic tu vt cõcubitu tuo animas interficeres fornicantium. Pro latrone, & cornice, in Hebræo & *Arabe*: habetur quod & Arabes significare potest: Quæ Gens latrocinijs dedita, vsque ad terminos Palestinæ incursat, & descendentibus de Ierusalem in Iericho obsidet vias vnde: *Homo quidam descendebat ab Ierusalem in Iericho & incidit in latrones.*

a *Quam-*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

* VVlgo dicitur. *Postquam propheta redarguit populi malitiam. Hic consequenter arguit peccantium inuerecundiam: & hoc sub metaphora mulieris pro sua libidine à marito dimissa. Et diuiditur in duas partes, quia primò arguitur hæc verecundia absolutè, secundò comparatiuè, ibi:* Et dixit. *Circa primum dicitur.*

Diuisio.

1 Vulgo dicitur. *Idest, vulgariter seu communiter.*
2 Si dimiserit vir vxorem suam. *Propter effrenatam eius libidinem.*
3 Et recedens ab eo duxerit virum alterum. *Nolens aliqualiter continere & reconciliationem viri modicum expectare.*
4 Nunquid reuertetur ad eam vltrà? *Scilicet vir primus, quasi diceret, Non: Et causa subditur.*
5 Nunquid non polluta & cõtaminata erit mulier illa? *Quasi diceret, Sic: quia nimis vilificata est: & ex hoc ostenditur Dei clementia, cùm subditur.*
6 Tu autem for. es. *Per idololatriam.*
7 Cum amatoribus multis. *Idest, seruiendo multis idolis.*
8 Tamen reuert. ad me. *Quasi dicat suscipiam te. Quod autem subditur.*
9 Et ego suscipiam te. *In aliquibus libris nõ est de textu: quia non est in Hebræo nec in libris correctis, sed subintelligitur, propter quod aliquis expositor posuit hic per modum glossæ interlinearis quæ postea inserta fuit textus per imperitiam scriptorum.*
10 Leua oculos tuos in directum. *Idest, ad facta tua reconsiderandum.*
11 Et vide vbi nunc prostrata sis. *Quasi dicat, non est locus vbi non exercueris idololatriam.*
12 In vijs sedebas. *Sicut meretrix in biuio, vt se exponat transeuntibus.*
13 Expectans eos quasi latro. *Idest, cum magno fornicandi desiderio, sicut latro expectat aliquem transeuntem desiderans ipsum spoliare.*
14 Et polluisti terram in fornicationibus tuis. *Idest, idololatris.*
15 Et in malitijs tuis. *Peccando contra proximum.*

* 1 Quam-

MORALITER.

† 1 *Vulgo dicitur: Si dimiserit vir vxorem suam, & recedens ab eo.* Hic arguitur inuerecundia malorũ religiosorum sub metaphora meretricis inuerecundæ. Nã aliqui deposita verecũdia ita se gerunt dissolutè sicut seculares: veruntñ quia Deus semper est paratus recipere pœnitẽtes, sequit.

Religiosorũ inuerecũdia.

8 *Tamen reuertere ad me dixit dominus, &c. Leua oculos tuos in directum.* Considerando tuum religionis ingressum habens profitendi propositum.
11 *Et vide vbi nunc prostrata sis.* Deuiando à rectitudine obseruantiæ regularis.
12 *In vijs sedebas expectans eos quasi latro.* Tuis malis exemplis iuniores virtutibus spoliando.
12 *Et polluisti terram in fornicationibus tuis.* Idest, religionem tuam.

† 1 *Quam-*

a ¶Ablata est scilicet omnium rerum benedictio, vt paterentur siccitatem sermonis Dei.
a malitijs tuis. Quãmobrem[a] prohibitæ sunt † stillę pluuiarũ, 1
¶LXX Facies. a ¶LXX. facta est ad omnes.
& serotin⁹ imber nõ fuit. Frõs mulieris meretricis factã[a] est 2
b 3
a ¶Erubescant hæretici, quia ad meliora nolunt conuerti.
tibi: noluisti erubescerẽ[a]. Ergo saltem amodo voca me pater 4
5
c meus, dux virginitatis meæ tu es. Nunquid irasceris in per 6
petuũ, aut perseuerabis † in finem? Ecce loquuta es & feci- 7
¶ Fit hæc prophetia in diebus Iosiæ regis iusti sub quo Ieremias orsus est prophetare. 8
d sti mala & potuisti. † Et dixit dñs ad me, in diebus Iosiæ re- 9
e 10
f gis. Nunquid vidisti quæ fecerit † auersatrix Israel? Abijt 11
¶ Vbi maior voluptas.
g sibimet super omnem montem excelsum, & sub omni 12
†

† in æternũ.

† rebellis.

a *Quamobrem prohib. st.* Gregorius. Aliquando solis nomine claritas prædicatorum designatur, vnde: *Factus est sol vt saccus cilicinus &c.* In extremo enim tẽpore sol quasi saccus cilicinus ostenditur, quia fulgens vita prædicantium ante reproborum oculos aspera & despecta demõstratur. Qui stellarum quoque claritate figurantur, qa dum recta peccantibus referunt, vel prædicãt, tenebras nostræ noctis illustrant. vnde: *Prohibitæ sunt stellæ pluuiarum*. Quia verò sol per diem lucet, stellæ verò per noctẽ, & plerumq; p noctem pręsens vita signatur, & per diẽ, æterna patria: prædicatores sãcti sol nobis fiunt. cũ contemplationem veræ lucis aperiunt: & stellæ cùm per actiuam vitam necessitatibus præsentis vitæ prospiciunt.

b *Frons mulieris.* Hoc possumus dicere de hæreticis, qui in erroribus suis gloriantur. Quia suprà c. 2. g. dixit, *non peccaui*, arguit eam vt mulierem procacem quæ ad nullũ declinare erubescit.

c *Dux virginitatis meæ tu es. Nunquid irasceris in perpetuum, aut perseuerabis in finem? Ecce loquuta es & fecisti mala & potuisti.* Despondit Deus aĩam amplexibus suis, & docet quõ orare debeat & agere pœnitentiã. Quantò aũt ille clemẽtior qui salutis viam post fornicationem ostendit, tantò miserior meretrix quæ non vult recipere sanitatem.

d *Et dixit dominus.* Orig. Fit hæc prophetia temporibus Iosiæ regis iusti, sub quo cœpit Ieremias prophetare. Si intellexisti populos duos, Israel scilicet & Gentium, intellige transmigrationem Israel in populo Iudæorũ. Et de eodem dictum: *dimisi eum, & dedi ei libellum repudij*, vt. s. relinquens firmet exemplum. Iubet lex Moysi, mulieri viro displicenti dari libellum repudij & dimitti, & tunc viro licere vt alteram ducat. Sic intellige, Iudæos accipiẽtes libellũ repudij, & ideò à Deo omninò relinq. Vbi .n. apud eos prophetæ? vbi signa virtutum? vbi manifestatio Dei? Non tẽplum, non victimæ, non alijs eis cultus lege expressus. Eiecti sunt de regionib. suis, & ita dedit eis libellũ repudij. Post eos nos q scripturis in Iudæi vocamur pp tribũ Iuda, ex cuius stirpe Saluator descẽdit cõuersi sumus ad dñm, & nouissima nostra in cõsummatione seculi similia erũt peccatis Iuda imò peiora. vnde: *Cùm multiplicatæ fuerint iniquitates refrigescet charitas multorum. Qui autem perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit.* Et: *Putas veniens filius hominis inueniet fidem super terram?* Si etiam nunc iudicemus fidem nostram, non multitudinem & voluntatem hominum, nõ congregationem videbimus in tãto numero ecclesiarum difficilimè reperiri fidẽ, difficilè .n. est plures esse bonos. vnde: *Multi vocati, pauci electi*. Si ergo dicit: primum dimisi propter peccata Israel, & reliqui eũ in cõtaminatione: Iudas autẽ audiẽs quæ acciderunt Israeli, noluit ad me cõuerti: de nostris peccatis loquitur, qui legẽtes ea quæ passus est populus Iudæorum non timemus, neque dicimus: *Si naturalibus ramis non pepercit, quantò magis nec nobis parcet Deus?* Non .n. tantùm benignus est, & non seuerus. Si benignus tantũ esset, bonitatem eius contemneremus. Si seuerus tantũ, desperaremus. Necessaria est nobis bonitas ob pœnitentiam, & seueritas ob delicta.

D Matth. 24.a. Luc. 18.b. E Matth. 22.b. Rom. 11.

e *Nunquid vidisti quæ fecerit?* Facit comparationem inter duas & decem tribus, quæ iam captiuatæ erant ab Assyrijs. Et cùm hoc duæ tribus vidissent non emendauerũt se, sed deterius fecerunt. Et hoc est quod dicit: *Nunquid vidisti quæ fecerit.*

f *Aduersatrix Israel.* Hieronym. Sub figura duarum sororum loquitur quæ de vna stirpe Abrahæ Isaac & Iacob sunt generatæ. Priorem aduersatricẽ vocat quæ statuit in Dan & in Bethel vitulos aureos. 3. Reg. 12.g.

g *Abijt sibim.* Idem. Secundũ Anagogen de hæreticis prophetia est, qui falsi noĩs sciẽtiam hæretica subtilitate putant se sectari, & ascendunt montẽ superbiæ, & carnis voluptatibus delibuti sub oĩ ligno frondoso & amœno exponunt fornicationem suã. Qui cum tradantur diabolo in interitũ carnis frequenter euenit vt domus Iuda, i. cõfessionis & veræ fidei non terreat exẽplo, sed multò maiora cõmittat, & à fornicatione sua cõtaminat terrã Ecclesiæ, & męchatur cũ ligno & lapide, dogmata Deo cõtraria sequens. Si aũt vir ecclesiasticus corrigere voluerit errantẽ, & putridas carnes resecare, & ad pęnitentiã retrahere eos q sequuti sunt falsitatem, illi nihilominus sub specie ecclesiasticæ veritatis antiquum sequũtur errorẽ. Anago. F Supr. 2.d.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quamobrem prohibitæ sunt stillę. *Sicut patet. 3. Reg. 17. vbi dicitur, quod clausum fuit cœlum propter peccata terræ, sed non dicitur ibi quantùm temporis: sed Iacobi 5. dicitur, quòd non pluit annis tribus & mensibus sex, propter idololatriã & alia peccata tempore Achab & Iezabelis. Consequenter ex prædictis concluditur inuerecundia peccandi, cum dicitur.*

2 Frons mulieris meretricis. *& subditur diuina clementia ad pœnitentiam recipere semper parata, cùm dicitur.*

3 Ergo saltem amodo. *i. post tot & tanta flagitia.*

4 Vocauit pater me⁹. *Recognoscẽdo beneficiũ tuę creationis.*

5 Dux virginitatis meę tu es. *Recognoscendo beneficiũ eductionis tuæ de Ægypto: tunc .n. populus Hebræus communiter erat integer ab idololatriæ peccato vsque ad fabricationem vituli.*

6 Nunquid irasceris in perpetuum? *Recedendo à me per peccatum.*

7 Ecce loquuta es fecisti mala. *i. ore & opere peccasti.*

8 Et potuisti. *Me permittente ex tuo demerito. Quod autem sequitur:* Et pro verbis pœnitentiæ, &c. *vsque ibi:* Quod sermone tractasti *inclusiue, non est de textu: quia nõ habetur in Hebræo, nec in libris bene correctis.*

9 Et dixit dominus ad me in diebus Iosiæ. *Hic consequenter arguitur inuerecundia prędicta cõparatiuè. s. ad populum regni Israel. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur dicta comparatio, & secundò comparantium reuocatio, ibi:* vade & clama. *Circa primum notatur tempus huius reuelationis factę Ieremiæ, cũ dicitur:* Et dixit dominus ad me in dieb. Ios. reg. *s. Iudę. Ante .n. tempore Ezechię regis Iudę Hoseę rex Israel & populus eius fuerat debellatus & captiuatus & ductus in Assyrios propter idololatriam & alia peccata ipsorum, secundum quod dicitur 4. Reg. 18. & hoc est quod dicitur.*

10 Nunquid vidisti. *i. considerasti. Ieremias .n. non vidit oculis suis, nondum .n. erat natus quando populus regni Israel fuit captiuatus, quia hoc fuit sexto anno Ezechię 4. Reg. 18. & ex tunc vsq; ad decimum octauum annum regis Iosiæ, in quo ista reuelatio facta fuit Ieremię vt dicit Rab. Sal. fluxerunt anni. 98. & patet 4. Reg. coniungendo annos intermedios per tempora quibus dicuntur regnasse reges Iuda illius temporis. Ieremias autem adhuc iuuenis cœpit prophetare tempore Iosię, vt dictum est supra c. 1.*

11 Quæ fecerit auer. Israel. *i. populus regni Israel.*

12 Abijt sibimet super omnem montem. *idest exposuit se omni idololatriæ.*

9 Et

✻ 1 Et

M O R A L I T E R.

† *Quamobrem prohibitę sunt stillæ pluuiarũ.* i. distributiones diuinarum gratiarum. Et concluditur propositũ cũ dr̃.

2 *Frons mulieris meretricis facta est tibi.* per inuerecundiã peccandi.

9 *Et dixit dominus ad me in die.* Hic sub metaphora gentis Israel & Iuda põt intelligi transgressio duplicis religionis, s. habentiũ possessiones & mendicantiũ. Per Israel .n. q colebat vitulos aureos, vt habetur 3. Reg. 12. signantur transgressores religionis habentiũ possessiones, qui p vitium proprietatis coaceruant sibi aurũ & argentum: & per hoc vt ascẽdant ad maiorem statum. Ideo subditur.

12 *Abijt sibimet super.* sequendo pompam secularium.

† *Et sub omni ligno frondoso.* ducendo vitam carnalium.

† 1 Et

a *Et vidit.* Idem. Alioru̅ tormenta, alioru̅ remedia sunt. A Cumq; punitur homicida, recipit quidem ipse q̄d fecit sed alij terrentur à scelere. Decē tribubus (q̄ vocabantur Israel) captis ab Assyrijs, in Mœdiamq; translatis, duę tribus Iuda & Beniamin q̄ debueru̅t similia formidare, & tota mēte ad Deu̅ conuerti, vicerunt decem tribuu̅ scelera: vt ēt in tēplo Dei statuā Baal ponerent, quæ in Ezechiele dicitur idolum, & ad zelu̅ & æmulationem dn̄i collocatum.

Pœna vnius merus multorum.

Ezech. 9. b.

† aduersatrix.

b *Et nō timuit, &c.*

* Orig. Si quis nuper emptus, domum emptoris & dn̄i fuerit ingressus suscitatur ab aliquo conseruo, si quis de priorib. seruis offenderit Dominum quid promeruerit, & si voluerit in domo dn̄i perseuerare, cauet ea facere q̄ eos fecisse audiuit q verberibus & tormentis digni fueru̅t. De inde diligētissimè inquirens, quid fecerunt illi qui libertatem à Dn̄o meruerunt, omni labore nititur, vt ea faciat q̄ eos fecisse cognouit. Et nos itaq; qui non eramus serui Dn̄i, sed idoloru̅ & dęmonum, & posteà ex gentibus cōgregati, credidimus in Christu̅, legamus scripturas videamus quis iustificatus sit, qs offenderit Deum, & nitamur ea facere quæ iustos fecisse legimus, & caueamus in hæc incidere in quæ inciderunt. Et qui traditi sunt captiuitati & eiecti de hæreditate Dei.

Hom. 14. in Ieremiam.

B

† misericors.

vbi supra.

c *Et mœch.* Orig. Et mœchatur in lignum & lapidē, &c. Qn̄ peccauimus duro corde contra Deu̅, in lapidem fornicamur. Qn̄ peccauimus in voluptate, męchamur subter omnē lignu̅ nemorosum. Et in his oībus non est cōuersa ad me præuaricatrix Iuda ex toto corde suo, sed in mendacio. Nos quoq; conuersi sumus ad Deu̅, sed ex toto corde, sed in mendacio. Neq; verò ait: *Non est conuersa ad me præuaricatrix Iuda* & tacuit, sed addidit, *ex toto corde suo*, sed in mēdacio, vt ostenderet eos qui nō ex toto corde conuertuntur in mendacio, non in veritate conuerti.

ligno frondoso, & fornicata est ibi. Et dixi cùm fecisset hęc 1 2
a ¶In qua templum & religio imitatione germanæ paulatim recessit à domino.
a omnia: ad me reuertere, & nō est reuersa. Et vidit p̄uarica- 3 4
trix soror eius Iuda, quia pro eo q̄ mœchata esset † auersa- 5
trix Israel dimisissem eā, & dedissem ei libellum repudij, & 6 7
b nō timuit pręuaricatrix Iuda soror eius: sed abijt & forni- 8
cata est ēt ipsa, & facilitate fornicationis suę contaminauit 9
c terram, et mœchata est cum lapide et ligno. Et in oībus his
non est reuersa ad me pręuaricatrix soror eius Iuda in toto 10
corde suo, sed in mēdacio: ait dn̄s. Et dixit dominus ad me: 11 12
a ¶Quia statim in principio perijt.
d Iustificauit aīam suam auersatrix Israel † cōparatione præ †
a ¶Quæ illius cruciatibus potuit emendari. b ¶Alij: lege. ¶Verbum Hebraicum caraina voca, & clama, & lege sonat. 13 14
uaricatricis Iuda. Vade et clāma cōtra aquilonē sermones 15
istos, et dices: Reuertere † auersatrix Israel, ait dn̄s, et † non 16
a ¶Vnde: Auerte faciem tuam à peccatis meis.
e auertam faciem meā à vobis, quia † sanctus ego sum, dicit 17
dn̄s: et nō irascar in perpetuu̅. Veruntamen scito iniq̄tatē
f tuam, quia in dn̄m Deu̅ tuum præuaricata es. Et dispersisti 18
¶Idolis. ¶Vbi delicata est & amœna regio.
vias tuas alienis sub omni ligno frondoso, et vocē meam 19

d *Iustificauit ani.* Iustificata est Sodoma soror tua ex te. Et alibi: *Descendit hic iustificatus in domum suam ab illo.*

d *Vade & clama.*

* Hieron. Contra aquilonem & Assyrios dirigit sermonē, & ad decē & ad duas tribus, & caru̅ cōuersio p̄dicatur.

e *Et non auertā faciē.* Vnde: *Auerte faciem tuā, &c.* Alij verò. *Obfirmabo faciem meā contra vos*, i. nō austeritate iudicis, sed vultu misericordiæ suscipiam vos. Sāctus. n. et misericors sum vt vltrà non meminerim iniquitatis vestræ. Hoc ad hereticos & negligētes in ecclesia referri potest, q quotidie per ecclesiasticos viros ad pęnitentiā vocant, quibus propriè aptatur. *Et vocem meam non audistis.* Oīs au̅t hereticus habitat in aquilone sine fidei calore. Nec illud Apostoli pōt audire: *Spiritus feruentes, &c.* Et q̄a se voluptatib. tradidit à dn̄o recessit, & uias suas alienis dogmatibus dispersit, & uoluptatē sequutus est. Nulla. n. heresis nisi p̄p gulā & uētrē, seducēs mulierculas oneratas peccatis, semper discētes, & nunq̄ ad scientiā ueritatis peruenientes: de quibus uerè dicitur. *Qui deuorant populum meum sicut escam panis.*

f *Veruntamen sci.* Quasi dicat cum misertus fuero tui nō te iustum putes sed semper memento iniquitatis tuæ & superbiæ colla dimitte, ut qui per arrogantiam offendisti, & per humilitatem placare Deum possis.

Con-

NICOLAVS DE LYRA.

C

* 1 Et dixi cum fecisset hęc. *Hoc dixit dominus per Amos & Hoseæ qui prophetauerunt de regno Israel.*

2 Et non est re. *quia ad verba eorum non fecit pœnitentiā, sed magis auxit malitiam.*

3 Et uidit prę. *Idest populus de regno Iudæ qui descenderat ex eisdem patribus: propter quod vocatur eius soror.*

4 Quia p. eo quòd mœ. es. *Exponendo se omni idololatriæ, vt dictum est.*

5 Dimisissem eam. *in manibus regis Assyriorum.*

6 Et dedissem ei. *permittendo, q̄ duceretur in captiuitatem.*

7 Et nō tim. pręua. *ex dicta pœna illata populo Israel et tamē debuisset timere ne accideret sibi simile, quod nō fecit, ideo subditur.*

8 Sed abiit & forni. est. *per idolalatriā timore Dei postposito.*

9 Et in omnibus his. *licet eam reuocauerim verbo prophetarum, & facto punitionis in populo Israel, vt dictum est.*

10 In to. cor. su. sed in mend. *q̄a in populo Iuda erāt multi qui exterius videbātur iusti, & tamen nō erant, vt dictu̅ est c. p̄cedēti.*

11 Et dixit dn̄s ad me. *cuius dictum non potest esse falsum.*

12 Iustificauit animam suam auer. Israel. *Non simpliciter, sed comparatiuè ideo subditur.*

13 Comparatione p. Iud. *Hoc modo dixit Iudas Gen. 38. g. de Thamar:* Iustior me est. *quia minus peccauerat quàm ipse: & sic est in proposito: Tum quia in regno Iuda erat templum & cultus diuinus quo debebat regnum Iuda teneri in timore Dei: tum quia regnum Iuda viderat punitionem præteritam regni Israel: ex qua debebat à peccato retrahi: regnum autem Israel non sic viderat punitionem præteritam regni Iuda.*

14 Vade. *Hic consequenter pōnitur peccantium reuocatio: & primò de regno Israel specialiter, secundò oīum generaliter: ibi:* Conuertimini. *Circa primu̅ dicitur:* Vade & clama. *Et est verbu̅ domini ad Ieremiā, qui (vt dicit Ra. Sa.) fuit missus in terrā Assyrioru̅, q̄ est in plaga aquilonari respectu Iudęæ, vbi populus Israel detinebatur captiuus ad prędicandu̅ eis pęnitētiā. Alij verò dicunt & verisimilius, vt videtur, q̄ fuit missus ad aliquos q de populo Israel effugerāt manus regis Assyrioru̅, & latuerāt in terris circumadiacentib. & postea ad terrā Israel redierāt: & ibi multiplicati fuerāt. Et q̄a erant idololatræ sicut antè captiuitatem fratrum suoru̅. ideò Ieremias iuit ad reducendu̅ eos ab idololatriæ ad Dei cultum q vigebat in Ierusalē, maximè tempore Iosiæ. Terra autem regni Israel est in parte aquilonari respectu Ierusalem & regni Iuda.*

15 Reuertere auer. Israel. *ab idololatria.*

16 Et non auertā faciē, &c. *sed suscipiam vos in misericordia*

17 Quia san. e. *scilicet. Q. d. hoc faciā ex bonitate mea, non propter vestra merita: Et quia ad veram conuersionem requiritur proprij peccati cognitio: ideò subditur:* Veruntamen scito iniquitatem tuam, &c.

18 Et dispu. ui. tu. ali. *i. idolis quę dicuntur dij alieni, & vocat hic vias tuas, i. pedes tuos quibus proceditur per viā. Loquitur. n. hic prophetæ de populo Israel sub metaphora meretricis quæ parata est diuidere pedes suos omni transeunti in concubitu carnali, sicut dicitur Ezech. 16. c.* Diuisisti pe tu. omni transe. &c.

18 Sub. *In talibus. n. locis exercebatur idololatria, & cum hoc aliquando etiam luxuria in venerationem veneris & priapia.*

* 1 Con-

MORALITER.

† 3 *Et vidit præuaricatrix soror eius Iuda.* i. religio, mendicātium. Iuda. n. confessio interpretatur, mendaces autem saltem pro magna parte in confessionibus occupantur.

4 *Quia pro eo quòd mœ.* ruere de peccato in peccatum.

7 *Et ti. non præ. Iuda.* scilicet iudicia mea seuera.

8 *Sed abijt & fornicata est etiam.* sequendo uitia prędicta

9 *Et in omnibus his.* per ueram pœnitentiam.

† *Sed in mendacio.* per falsam sanctitatis simulationem quę secundum Hiero. est duplex iniquitas, ideo sequit̄

12 *Iustificauit animam suam auers.* quia tn̄ Deus paratus e suscipere uerè pœnitentes de religione utraque, sequit̄.

* 1 Con-

a *Conuertimini.* Hieronymus. Iudæi putant hoc completum esse post reuersionem de Babylone sub Zorobabel. Et quòd non omnes fuerunt reuersi, in hoc significari, Assumam vos,&c.Sed melius cōpletur in aduentu Christi quando reliquiæ saluantur. vnde Apostolus. *Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut So. &c.*

* Eusebius. In his quoque conuersionem Israel in aduētu Saluatoris nostri Iesu Christi futuram canit, in qua cum vnum de ciuitate, & duos de familia, & valde paucos elegerit, earum quæ in ipsum crediderint, gentium pastores, cūque in terra gentes in sua ipsorū vocatione futura creuerint, non vltra, inquit, ab eis dicetur arca testamenti Domini, nō enim amplius ad Mosi corporales adorationes recurrent, quippe quibus nouum tradendum sit testamentum.

* Theodor. Figuratè quidem facta sunt hæc sub Zorobabel. Redierunt.n.regnante Cyro Persarū rege, habētes D pastores Zorobabel filium Salathiel, & Iesum summum sacerdotē, filiū Iosedech. Re tñ vera vbi Deus factus est homo prophetia finē accepit. elegit.n. dñs ex Iudæis vnū ex ciuitate, & duos ex cognatione, quos constituit pastores, sacros, scilicet Apostolos.

b *Cūque multiplicati.* †rebelles.
Hier. Alij hoc ad finem temporum re-
1 ferunt, quando sub Rom.11.d
2 intrante plenitudi-
3 ne Gentium, omnis
4 Israel saluus fiet.
5 c *Arcæ te.* Hier. In ar
6 ca quæ custos fuit
7 Mosaicę legis nō ha
8 bebunt fiduciā, sed
9 & ipsi erunt in tem
10 plū Dei. Nec iuxta
11 errātes Nazareos a
12 bolitis inseruient sa E
13 crificijs, sed spiritua
14 lē cibū sectabūtur.
15 d *Vocabunt.* Qui olī
16 dicebāt. *Qui sedes su-*
17 *per Cherubim, manifesta, &c.* Psal.76.a.
Inter duo
18 Cherubim in ꝓpi-
19 ciatorio dñi maiestas apparebat, & loquebatur Moysi & Sacerdotibus, sed modo aliter tempore fidei.

e *In diebus illis.* Hoc propriè in Christi aduentu cōpletur, cum

a ¶Alij vagi & recedentes.
a non audisti, ait dominus Conuertimini filij † reuertentes,
a¶Alias, dominator vestri. b¶In vnitate fidei.
dicit dñs, quia ego vir vester. Et assumā vos vnum de ciui-
¶Non enim omnium est fides.
a¶Mundi. b¶In dilectione Dei & proximi, c¶Carnis. d¶De qua: Gloriosa di.sunt de te ci.De.
tate, & duos de cognatione, & introducā vos ī Sion. Et da-
a¶Apostolos, & apostolicos viros. b¶Credentes. c¶Christi.
bo vobis pastores iuxta cor meū, & pascent vos scientia, &
a¶Non Iudaicis cæremonijs. b¶In toto orbe multiplicato Euangelio.
c¶In omnem terram exiuit sonus eorum.
b doctrina. Cūq; multiplicati fueritis, & creueritis in terra
c in diebus illis, ait dñs, non dicent vltrà, arca † testamenti
dñi, neque ascendet super cor, neque recordabūtur illius,
d nec visitabitur, nec fiet vltrà. In tēpore illo vocabunt Ieru-
a¶Visio pacis. De qua, Factus est in pace locus eius
Ecclesiam. b¶Omnes perfecti credentes, thronus Dei erunt. c¶De toto mundo. ¶Fideles.
salem solium dñi, & cōgregabuntur ad eum omnes Gen-
a¶Ecclesiam. b¶Facientes desideria sua & sequentes errores suos, sed dicent,
Adhæsit anima mea post te, me suscepit dextera tua &c.
tes in nomine dñi in Ierusalem, & non ambulabunt post
e prauitatē cordis sui pessimi. In dieb. illis ibit domus Iuda

NICOLAVS DE LYRA.

1 Conuertimini. *Hic cōsequenter ponitur reuocatio peccantium generaliter. Sciendū tamen, ꝙ aliqui expositores nostri exponūt residuū huius capituli de reditu filiorū Israel de captiuitate Babylonica. Et qa plures eorū remāserūt in Babylone detenti amore prolis quā ibi genuerant, & possessionum quas ibi acquisierant. Ideò subditur.*
2 Et assu. vos vnū de ciuitate, & duos de cogn. &c. *& qd subditur,* Et dabo vobis pastores, &c. *exponunt de Zorobabel, Esdr. Neemia, Aggæo, & Zacharia, qui gubernauerūt populū in tēporalibus, & spūalibus.* Nō dicēt vltra, arca testamēti, *quia in tēplo ab eis reædificato non fuit arca, vt dicunt etiā Iudæi, & habetur. 2. Mach. 1. & sic consequenter adaptant literam ad istud propositū prout possunt. Sed huic dicto obuiat quod subditur,* In tēpore illo vocabunt Ierusalē soliū dñi. *quia non legitur Ierusalem fuisse in tanta solennitate & reuerentia post tēpus captiuitatis Babylonicæ, sed semper vel quasi semper erat subiecta seruituti. primò Persarum, postea Græcorū, & vltimò Romanorū, vt patet ex libris Esdræ Neemiæ, Machabeorum, & ex Euangelijs. Item ꝙ subditur.* Et congregabuntur ad eam oēs Gentes in noīe dñi. *quia non leguntur conuersi ad Iudaismum de Gentilibus nisi pauci. Similiter quod subditur.* In diebus illis ibit domus Iuda ad domū Israel, & venient simul de terra aquilonis ad terram quam dedi. *quia non legitur ꝙ aliqui Iudæi eiusdem temporis iuerint ad reducendum filios Israel de regno Assyriorum, vbi fuerunt ducti per Assyrios. Propter quod Ra. Sa. exponit passum istum de tēpore Christi, & in hoc dicit magis catholicè quàm expositores prædicti. Dicit tamē quod ista sunt implenda de futuro sicut & expectat Christum venturum, cuius tamen aduentus transiit in præteritum. Igitur sequendo dictum eius quantum ad id quod continet veritatis, pars ista in qua agitur de vocatione Christi qui venit vocare peccatores, Mat. 9. diuiditur in duas, quia primò circa hanc vocationē ponitur vocantis benignitas, & secundo Iudæorū malignitas, ibi.* Sed qūo. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur dicta vocatio, secundo circa hoc soluitur quæstio, ibi.* Et dixi, *Circa primum dicitur in persona Christi,* Conuertimini filij reuertentes. *idest verè pœnitentes reuertendo de tenebris ad lucem, de vmbra ad veritatem.*
3 Quia ego vir vester. *i. sponsus. Sic enim habetur in Hebræo, quod optimè conuenit Christo qui sponsus est ecclesiæ, secundum ꝙ dicitur Ioannis tertio. d. Qui habet sponsam sponsus est. Veruntamē quia ad Christi vocationē pauci de Iudæis crediderunt, quibus ipse in persona propria prædicauit, ideò sequitur.*
4 Et assumā vos vnū de ciuitate, & duos de cognatione. *idest, paucos respectu multitudinis in sua infidelitate remanētis. Et istud fuit figuratū in ingressu terræ ꝓmissionis: quia de sexcēt. milib. qui exierunt de Aegypto duo tantū ingressi sunt cā s. Caleb, & Ios.*
5 Et intro. vos in Si. *idest in ecclesiā militantē, quæ dicitur Siō, & Ierusalem, eò quòd ecclesia prout diuiditur cōtra synagogā, ibi incæpit per Christi prædicationem, & miraculorum operationem, vt patet ex Euangelijs, & Spiritussancti missione super Apost. vt patet Act. 2. propter quod de ipsa dicitur, Hebr. xij. f. Accessistis ad Sion montem, & ad ciuitatem Dei viuentis Ierusalem, cælestē, &c.* Sion dicitur ecclesia militans. F
6 Et dabo vobis pastores. *scilicet Apostolos.*
7 Et pascent vos scientia. *idest, fide certa, quæ dicitur scientia propter certitudinem adhæsionis.*
8 Et doctrina. *est moribus sanctis.*
9 Cumque multiplicati fueritis. *scilicet post Christi ascensionem, secundum quod dicitur Act. 6. a. Augebatur numerus discipulorum, idest credentium in Ierusalem valde.*
10 Et creueritis in terra in diebus illis. *Per vocationem Gentilium ad fidem, quod videmus impletum per orbem.*
11 Non dicent vltra, arca testamenti domini. *scilicet, quòd circa eam debeat esse cultus Dei, sicut fuit tēpore veteris testamenti.*
12 Neque ascendet super cor. *idest, fideles non ponent ibi fiduciā, sicut fiebat antiquitus quando portabatur ad bellū, vt saluaret ab inimicis populum Iudæorū, vt habetur 1. Reg. in pluribus locis.*
13 Neque recordabuntur. *Amplius de arca quā fecit Moyses*
14 Nec fiet vltrà. *s. alia noua. Et per ista designatur cessatio ceremoniarum veteris legis quam videmus impletam. Per dicta etiam patet falsitas Iudæorum dicentium, ꝙ in aduentu Messiæ reddetur eis arca testamenti, & altaria holocaustorum & incensi, & cętera ad cultum veteris legis pertinentia.*
15 In tempore illo vocabunt Ierusalem. *idest ecclesiam, vt prædictum est.*
16 Solium domini. *Si hoc referatur ad ecclesiam triumphātē, hoc fuit impletum in ascensione Christi secundū quod dicitur Mar. vlt. d. Et dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet a dextris Dei. Si autem referatur ad ecclesiā militantem, impletum fuit, quādo Christus sedens apostolos docebat, & impletur in Eucharistia quæ reuerenter seruatur in ecclesia, in qua totus Christus continetur.*
17 Et congregabuntur ad eam omnes Gentes in nomine Domini Ierusalem. *idest aliqui ex omnibus Gentibus per fidem charitate formatam.*
18 Et non ambulabunt post prauitatē cordis sui pessimi. *Sequendo idololatriam, sicut ante fidei receptionem.*
19 In dieb. illis ibit domus Iuda ad domū Israel, & veniēt * simul

MORALITER.

† 1 *Conuertimini filij reuertentes, dicit dominus, &c.* Quia tamē pauci comparatiuè reuertuntur. Sequitur.
2 *Et assumam vos vnum de ciuitate, vt duos de cognatione, & introducam.* Malitia namque religiosorum videtur minus curabilis quàm secularium communium, quia quantò status altior tantò casus grauior, & per consequens ad sanandum difficilior.

cum duodecim tribus simul Euangelio credunt, & terrā
A aquilonis relinquunt & diaboli imperium.
* Theodoretus. Istud non contigit post reditum de Babylone. Non enim tunc gentes reliquerunt impietatem. At post Deum & Saluatorem hominem factum, pertulerunt Apostoli pdicationē salutarem in vniuersam terrā, reliquerunt autem pristinum a errorem, qui illi inseruiebāt, b & adorantes Deum concurrunt omnes in Ierusalem tanquam ad soliū c diuinum.

B a *In fil.* In numero filiorū, d qui de Gentib. crediderunt. *Quotquot enim receperunt eum dedit eis potesta. fi. de. fieri.* — † excelsis. — Ioh.1.a

b *Et tribuam.* c — †rebelliones.
* Theodoretus Terrā promissionis ita vocauit. & ipsarum f gentium Deum omnipotentem nominauit, docēs illum esse omnium g Deum, & vniuersorū opificem gentes item adepturas notitiam Dei, & ad eas peruenturam gratiam Sancti spiritus. — †comedit cō fusio.

c *Mulier a.* Semel mixta, videns eum seruire libidini suæ, & in se mutatam legem naturæ per quam quondam viro subiecta fuerat, dicente domino. *Et abs te conuersio eius.*
d *Vox in vijs au.* Libenter suscipit dominus pœnitentem,
C occurrit filio inopia & squalore confecto, pristinis vestibus induit, gratiam reddit reuertenti, si tamen cum ploratu & vlulatu redeat ad patrem. D

a ¶ Durissimi frigoris. b ¶ Promissionis.
ad domū Israel, & venient simul de terra aquilonis ad terram quā 1
a ¶ Sicut promisi. b ¶ Abraham, Isaac, & Iacob. c ¶ Christus. d ¶ Vox Christi. e ¶ Vt fiat vnum ouile. 2
dedi patribus vestris. Ego aūt dixi: Quomodo ponam te in † filios, 3
b ¶ Idest, fortium. 4
a ¶ Viuentium
& tribuā tibi terram desiderabilem, hæreditatem preclaram exer- 5
a ¶ Theodotio. robustissimi. ¶ Christi. b ¶ Qui credit in me, credit in Deum pa. 6
c ¶ O Israel. d ¶ Imitando. ¶ Obediendo. 7
cituū Gentium? Et dixi: Patrem vocabis me, & post me ingredi non 8
a ¶ Non virum. b ¶ In perniciem suam. 9
cessabis. Sed quomodo si cōtemnat mulier amatorem suū, sic con- 10
a ¶ Saluatorem. 11
tēpsit me domus Israel, dicit dominus. † Vox in † vijs audita est, plo 12
ratus & vlulatus filiorum Israel, quoniam iniquam fecerunt viam
¶ Vitio suo. a ¶ Sed. ¶ Quia intellectis patrum peccatis, cum ploratu & vlulatu redeunt ad patrem. 13
suā, obliti sunt domini Dei sui. Conuertimini filij reuertentes, & 14
a ¶ Quibus auersi estis à domino. b ¶ Dicat hoc pœnitens & omnem superbiam relinquens. 15
sanabo † auersiones vestras. Ecce nos venimus ad te. Tu .n. es domi 16
a ¶ Vel altitudo qua superbit contra Deum. 17
nus Deus noster. † Verè mēdaces erant colles, & multitudo mon- 18
a ¶ Non in aliis. b ¶ Vnde scriptum est: Defecerunt scrutantes scrutinio. 19
tiū. Verè in domino Deo nostro salus Israel. Confusio comedit la- 20
¶ Hæreticorum. a ¶ Quos deceperunt. 21
borem patrum nostrorum ab adolescentia nostra. Greges eorū &
a ¶ Qui in heresi profecerant.
armenta eorum, filios eorum, & filias eorum † comedit confusio.
Dormiemus in confusione nostra, & operiet nos ignominia no- 22
a ¶ Christo. ¶ Non solum quando in carne apparuit, sed antequam venerit.
stra: quoniā domino Deo nostro peccauimus nos & patres nostri 23
a ¶ Si crederetis Moysi, forsitan & mihi. &c.
ab adolescentia nostra vsque ad hanc diem, & nō audiuimus vo-
a ¶ Qui parentibus nostris loquebatur.
cem domini Dei nostri.

e *Auersiones ve.* Alij conuersiones, quamuis propria volūtate ad eum conuertamur, nisi tamen ille nos traxerit & cupiditatē nostram suo præsidio corroborauerit, nō possumus esse salui. Intelligim⁹, & de populo Iudæorum ad eum reuertente, & de hæreticis qui dominū dereliquerunt.
f *Confusio. &c.*
* Theodoretus. Demonstrat quantum honoris, excessum idolis tribuebant. Nam non solum boues, & oues, sed etiam filios, & filias adolebāt & quod inde nō modo nullum quæstum faciebant, sed præter interitum animarū, pudorē & confusionem consequebantur. Diuus etiam Apostolus fructum peccati dicit esse pudorem his verbis. *Quem ergo fructum habuistis tunc ex illis, in quibus nunc erubescitis.*
g *Domine.* Vox Israel qui Deum suum non audiuit & hæretici penitentis. Pars enim est salutis peccata nosse & cōfiteri. vnde. *Dic tu prius iniquitates tuas, vt iustificeris.*

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* de terra aquilonis. *Sancti.n.apostoli Simon & Iudas fuerunt de domo Iuda, quia fuerunt cognati germani ipsius Christi, ipsi verò pdicauerūt in Perside, quę est in parte, Aquilonari respectu terræ pmissionis. vnde exierunt Christi discipuli ad prædicādum per orbem vbi erant multi Israelitę qui non redierant de captiuitate & multos de illis adduxerunt ad fidem, sicut & de Gentilibus.*

1 Ad terram quam dedi patribus vestris. *i. ad terram viuētiū, ad quam Christus ascendens in cælum transtulit patres sanctos, qui prius detenti fuerāt in limbo. Illa.n. terra fuit eis promissa principaliter, sicut declaraui plenius Gen.15. Præmium enim à Deo promissum non est minus, sed maius merito, omnia verò bona terrena sunt minus bonum quàm opus virtutis, & ideo quandocunque pro operibus virtutum à Deo promittitur aliquid terrenum, intelligitur principaliter promissum bonum spirituale & æternum.*

2 Ego au. *Hic circa prędicta mouetur quęstio. s. qualiter habeatur fidelium multiplicatio, & hęreditatis cęlestis adeptio, cum dicitur.*

3 Quomodo p. *Et patet ex dictis litera vsque ibi.*

4 Hæredita. prę. *quia ibi clarè videtur Deus facie ad faciem.*

5 Exercit. Gen. *Exercitus Gentium dicuntur hic angeli sancti ad custodiam regnorum, & Gentium deputati, & illorum propriè est hæreditas cęlestis.*

6 Et dixi. *Hic ponitur responsio. sci. quòd duo prædicta habentur per fidem & mores, ideo subditur.*

7 Pa. vo. me. *Non solū corde credendo, sed ore confitendo. ad Ro. 10.b. Corde.n. creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Et quia fides sine operibus mortua est, Iac.2.d. ideo subditur.*

8 Et p. m. *bona opera vsque ad finem continuando.*

9 Sed q. *Hic consequentur circa Christi vocationem ponitur Iudęorum malignitas, cum dicitur,* Sed q. si. *i. maritum suum, vnde & in Hebręo habetur,* socium suum,

10 Sic con. me do. Is. *blasphemando, persequendo, & tandem occidendo. Et quia in vindictam eius sequuta est destructio Iudæorum per Romanos, vt habetur Luc.19. ideo subditur.*

11 Vox in vijs. *Quia destructa ciuitate Iudæi ducebantur captiui ad diuersas partes, suam miseriam deplorantes.*

12 Quoniam ini. *recedendo à Christo, qui est via, veritas & vita. Sed quia post destructionem ciuitatis aliqui de Iudæis Christo crediderunt, tenentes quod propter eius mortem fuisset illa destructio subsequuta, ideo Ieremias hoc pręuidens dicit quantum ad istos.*

13 Conuertimini. *exponatur vt supra.*

14 Et sana. auer. ve. *quibus auersi estis à Christo, & subditur pœnitentium responsio.*

15 Ecce nos veni. *per fidem.*

16 Tu es. *Iudæi enim verè conuersi Christum esse verum Deum confitentur.*

17 Verè men. *i. superbi colles, & montes hic metaphoricè designati, sicut Isa.40.a, Omnis mons & collis humiliabitur, quia prophetæ vt communiter metaphoricè loquūtur, & isti superbi fuerunt Sacerdotes & Pharisæi. qui per suam superbiam Christum contempserunt, & populum per sua mendacia á fide Christi auerterunt, quæ mendacia conuersi de Iudaismo recognoscunt.*

18 Verè in do. *scilicet, Christo.*

19 Salus Israel. *secundum quod dicitur act.4.c. de ipso.* Et non est in alio aliquo salus.

20 Confusio. *i. peccatum in Christum, propter quòd venit super nos confusio.*

21 Comedit. *quia Romani omnia preciosa in quibus laborauerunt Iudæi, & animalia, & filios & filias eorū rapuerūt, & ideò sequitur.*

22 Dormiemus. *quandiu stabimus in infidelitate, ideò subditur.*

23 Quoniam do. d. *Ista sunt verba pænitentium peccata præterita lamentantium, & non solum peccata propria, sed patrum suorum, & patet litera ex dictis.*

*CAP

ADDITIO

A *In cap.3. vbi dicitur in Posti.* Nunquid irasceris in perpet. *Vbi nos hab en.us.* Nunquid irasceris, &c. *In Heb. habetur.* Nũquid irascetur in perpetuum, aut perseuerabit in finem? *Et exponitur sic, q si illa vxor, seu sponsa de qua loquitur conuertere tur ad recognoscendum Deum, tanquam patrẽ suum & ducem virgi nitatis suæ, nunquid Deus irasceretur in perpetuum ita quod non re conciliaret eam? q.d. non, iuxta illud Psalmistæ.* Non in perpetuũ irascetur. &c. *Et hæc sententia videtur magis propria in proposito valde enim impropriè de peccatore inquantũ à Deo recedit dicere tur quòd irascitur, sed potius quòd prouocat Deum ad iracundiam.*

ADDITIO. II.

In eo. c. vbi dicitur in post. Et conuertimini filij reuertentes. *Vbi nos habemus,* reuertentes, *in Heb. habetur,* filii rebelles, *& sic vocant rebelles ad pœnitentiam, ad quam attrahit eos ad hoc quia ego vir vester.*

ADDITIO III.

In eo. ca. 3. vbi dicitur in Post. Et istud fuit figuratum in regressu terræ promissionis.

Non videtur propriè figurari paucitas Iudæorum in Christo cre dentium respectu multitudinis eorum in infidelitate remanentium per Caleb & Iosue prout in postil. Tum quia ibi fuerunt tantum duo de sexcentis milibus virorum, hic autem multò plures fuerunt credẽ tes, scilicet in maiori proportione, vt patet in Actibus apostolorum. Tum quia Moses & Aaron qui fuerunt sancti & non fuerũt ingres si terram promissionis, figurarẽt infideles Christum negantes, quod videtur inconueniens. Sed figura huius paucitatis credentiũ & mul D *titudinis non credentium de Iudæis, propriè præcessit tempore Iero boam. 3. Reg. 12. quando totus populus Israeliticus fuit diuisus in duas partes, quarum maior. s. decem tribus recesserit à regno Da uid, quia fuit figura Christi, & à cultu Dei qui vigebat in templo, & coluerunt vitulos. Minor verò pars, s. duæ tribus adhæserunt re gno Dauid & cultui diuino, prout hæc figura largius tractatur, in pugione, prima parte cap. 2. eam propriè ad propositum adaptando.*

Replica. In capit. 3. Burg. mutat textum translationis nostræ ab actiuo ad passiuum, & sic Postillator vno modo applicat, Burgẽ. alio modo. Veritas est in vtraque applicatione. Sed quòd dicit Burg. in Heb. haberi, rebelles, vbi nos reuertentes, credat Burg. qui voluerit, puto beatum Hieron. Postillatorem & omnes alios ita ignaros He braici sermonis vsque ad Burgen. non fuisse vt interpretarentur re belles pro reuertentes filios.

In eo. cap. postil. dicit paucitatem credentium in Christum ex Iu dæis, figuratam esse paucitatem ingredientium terram promissionis ex ægritudinibus de Aegypto. Burgen. assignat aliam figuram pu- E *tans figuram postil. non esse propriam.*

Ad hoc dicendum, quod vnius facti possunt esse plures figuræ, si cut patet i locis multis sacri canonis. Etiã cũ figura alicuius sit eius Ioan. 6. *similitudo, quæ nõ semper currit quatuor pedibus. Si enim omnis si militudo esset omnimoda, nulla esset similitudo sicut arguit beatus August. Si omnia essent æqualia, non essent omnia. Omnimoda enim similitudo potius esset dicenda identitas quàm similitudo vt dicit Burgensis, Vide circa primum capitulum Hoseę.*

CAP. IIII.

a *Si reuer.* LXX. alia litera, cõuerteris. i. si salutem desideras, & te peccasse dicis plenè, cõuertere, idest, quem negasti crede.

b *Si abstule.* Patet, quia quando moue mur & dicimus. *Mei autem penè moti sunt pedes, pe. eff. sunt gre. mei.* Non ex imbecillitate naturę hoc patimur, sed quia con tra Deum offendicula & idola nostra ponimus.

c *Et iura vi.* Hieron. In suggillationem, scilicet mortuorum deorum, per quos iurat omnis idololatra.

CAP. IIII.

Si reuerti vis à captiuitate.

SI reuerteris Israel, ait dominus, ad me 1
a Prius pœnitendo *b Idola.*
conuertere. Si abstuleris offendicula 2
tua à facie mea, nõ † cõmoueberis. † Et 3
a Despectis ido is per quæ prius iurabas. Iusiurandum vete test. b Hos tres comites habet iusiurandũ: qui si defuerint, periuriũ est. 4
† iurabis, viuit dominus in veritate, &
a Cum hæc scilicet fecerit Israel, cum per apostolos magister Gentium fuerit.
in iuditio, & in iustitia: & benedicẽt † eũ Gẽtes † ipsumq;
a Quia salus ex Israel est. *b Vitæ fidei.*
laudabunt Hæc. n. dicit dominus viro Iuda & habitatori 5
Ecclesiæ.
Ierusalem: † Nouate vobis nouale, & nolite serere super spi 6
a Quæ suffocant semen. *b Mundamini.* *Symmachus. Purificamini.* 7
c Vitia. Symmachus, malitias.
nas. Circuncidimini domino, & auferte prępuția cordiũ
vestrorum viri Iuda & habitatores Ierusalẽ, ne fortè egre- 8
diatur vt ignis indignatio mea, & succẽdatur, & nõ sit qui 9
a Hæc omnia fient. 10
extinguat. Omnia autẽ hęc mala venient propter malitiã

Deũ. Quãdiu. n. illi verũ Dei cultũ retinebãt, pleriq; vicina loca incolentes, religionem edifcebant.

d *Noua.* eradicando vepres, & sentes, vt mũda semina susci piãt arua mũda, nec mittatis margaritas ante porcos, nec san ctum detis canibus. F Non potest animus ærũnis mũdi plenus semen Dei suscipere & fructum facere.

† abominationes tuas. † demigrabos

Matt. 7. a † in & omnes laudabũt se. † se in eo.

*Theodo. Ex colite, inquit, animas vestras, radicitus euelli te memoriam idolorum, hæc enim spi nas appellat.

e *Circunci.* Hier. Viro Iuda & habitatorib. Ierusalẽ præcipitur, vt deserãt occidẽtẽ literã, & sequãtur viuificãtẽ spiritũ.

† de verbo significa. c. 1. † Arate vobis aruum.

* Simul animaduertendum quod iusiurãdum hos habeat comites, veritatem, iudicium atque iustitiam. Si ista defuerint, nequaquam erit iuramentum sed periurium.
* Theodoretus. Adhortatur Iudæos infirmũ adhuc gestantes animũ, iurare per ipsum, vt iusiurandi cõsuetudi ne discerent ipsum solũ adorare. Pollicetur autem modò hæc fiant, quod per ipsum gentes benedicẽt & laudabũt

* Theodor. Docet apertè circuncisionem apparentem, latentis esse figuram, & si adsit interior superfluam esse corporeã. Hinc Apostolus. *Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto, in carne, est circuncisio, sed qui in abscõ dito, Iudęus est, & circuncisio cordis in spiritu, non litera.* Rom. 2.

f *Ne forte.* Hier. Monet & prædicit, ne facere cõpellatur

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

1 SI reuerteris Israel ait dñs ad me. *Postquã Ieremias reprendit populũ de peccandi inuerecundia, hic arguit eũ de cõ tumacia. Et primo dicta contumacia arguitur, secundò pœna debita subiũgitur, ibi.* Annũtiate. *Circa primũ dicitur in persona domini.* Si reuer. Israel. *hic accipitur si p nõ: q a ista reuersio nõ fuit subse quuta, & sic apparet cõtumacia. Et eod. modo accipitur cũ subditur.*
2 Si abstuleris, offen. &c. *i. peccata quibus me offendisti.*
3 Non commoueberis. *de terra tua in captiuitatẽ Babylonicã.*
4 Et iurabis. *hic ponuntur tres comites iuramenti liciti, & quolibet subtracto redditur illicitũ, sicut est iuramentũ mendax, quod ca ret veritate, & iuramentũ iniquũ, vt si quis iuret se hominem occisurum, quod caret iustitia. Et iuramentum incautum, quod caret iuditio discretionis, vt si quis iuret sine causa & ratione legitima.*
5 Et benedicent eum &c. *imprecando sibi bona si fecerit ista. Et mutatur modus loquendi de secunda persona ad tertiam, sed quia hoc non fecit, ideo in captiuitatem ductus fuit. Et per Israel intelligitur, hic populus regni Iudæ, quia Israel est nomen generale ad oẽs Hebræos, & hoc patet per hoc quod subditur.*
6 Hæc en. di. do. *In aliquibus libris interponitur, habitatori, sed non est de textu.*
7 Nouate vobis noua. &c. *est autem nouale terra de nouo culta prius spinis & sentibus plena, & per hoc innuit propheta quod erant inueterati in malitia.*
8 Circuncidi. do. *In circuncisione spirituali quæ placet ei. Et quæ sit illa subditur.*
9 Et aufer. *idest peccata, & consuetudines peccandi.*
10 Ne forte egred. *i. vindicta mea per ignem. Et quia hæc nõ fe-* *cerunt

---

MORALITER.

1 *Si reuerteris.* Hoc literaliter exponitur de cõtumacia Iudæorũ. Moraliter aũt põt exponi de contumacia malorũ religiosorum, quib. dicitur. *Si reuerte.* Et accipitur hic si p non: nam multi apostatæ reuertũtur magis coacti fame & nuditate, quã deuotione, & eodem modo cũ dicitur.
2 *Si abstuleris offendicula.* accipitur si pro non, nè plurimi reuertẽtes de apostasia sic offendũt sicut antea, iõ subdit.
4 *Et iurabis vi. &c.* quia reuertentes, fictè promittunt emẽ dationem vitæ, ideo sequitur.
7 *Noua. vo. noua.* auferentes totaliter pristina vitia.
9 *Auferte præputia cordium vestrorum.* idest malas voluntates ad cauendum recidiuum.
10 *Ne forte egrediatur vt &c.* puniendo vos in gehenna.

quę in Niniuitis probamus, quib. est prædicta sententia,
A vt imminentem furorem declinarent pœnitentia.

a *Ascendit leo.* Hiero. Si quis factor est aut auctor peruersorũ dogmatũ, de eo põt dici, ascendit leo de cubili suo, & prædo Gentium se. le.

Psal.9.e. Ioh.2.a †opetum. b *Et prædo.* De quo dicitur. *Omnium inimicorum suorum dominabitur. Qui gloriatur dicens, Circumiui terram, & perambulaui eam.* Quis est, enim, quẽ diaboli venena non tangunt nisi ille qui ait, *venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quidquam?* (Iob 14.d)

c *De lo. suo.* De abysso, in qua est religandus, in quam ne mittatur exorat. (fleuauit.)

d *Super hoc.* Sine pœnitentia sęuissimam
B bestiam vitare non possumus, & nisi ad Deum, non solum mẽte, sed etiam corpore conuertamur. Dum enim vastatur ecclesia ira Dei est aperta.

✻ Theodor. Prædicit regis fortitudinẽ, tam Ioachim, quàm Iechoniæ succedentis: tandemque ipsius Sedechiæ, prædicit etiam principum & sacerdotum metum.

d *Principum.* qui legem docere debuerunt, & subiectos à leone defendere.

1.Cor.1.c e *Sacerdotes.* Qui putantur esse sapientes. Stultam enim fecit Deus sapientiam huius mundi, quia per illam non cognouerunt Deum.

f *Prophetæ conster, &c.* Aquila, amentes erunt. Quis enim non insaniat, nõ perdat cor, cum principes & reges & Sacerdotes quondam suos sub leone conspexerit.

a ¶In quo confessio Dei.
†cogitationum vestrarum. Annunciate in Iudã & in Ieru 1
a ¶In qua pax. b ¶Cui simile, Exalta in forti. vocem tuam. &c.
salẽm auditũ facite, loqmini & canite tuba in terra, clama
a ¶In vnam fidem. b ¶Quasi si hæreticorum bella consurgunt. Christi munimenta nos teneant. 2
te fortiter, & dicite: Cõgregamini & ĩgrediamur ciuitates 3
a ¶Crucis. b ¶In specula & sublimitate eccle. æ. c ¶Qui timetis. ¶Ad Christi auxilium currite:
munitas, leuate signũ in Sion. †Cõfortamini & nolite sta
a ¶Verũ Nabuchodonosor, qui in mundo isto à me permittitur, vt fortitudo vestra comprobetur. 4
re: quia malũ ego adduco ab aquilone, & contritionẽ ma- 5
a ¶Nabuchodonosor ferus qui tanquam leo circumit, quærens quem deuo. 6
b ¶Idest, de nequitia. vel de inferno, vbi retrudetur. 7
gnã. Ascendit leo de cubili suo, & prædo Gentium se †leua 8
a ¶Scilicet, ecclesiam, vt egressi de ecclesia pugnent contra ipsam. vnde, A nobis exierunt, sed non erant ex no. 9
bit. Egressus est de loco suo, vt ponat terrã tuã in solitudi- 10
a ¶Ecclesiæ. b ¶Cum floreant hæreticorum conciliabula. 11
nẽ. Ciuitates tuæ vastabũtur remanentes absque habitato 12
13
re. Super hoc accingite vos cilicijs, plãgite & vlulate, quia 14
a ¶Lxx, a nobis. b ¶Prædone ecclesiam vastante, ira Dei contra permanente.
nõ est auersa ira furoris domini à vobis. Et erit in die illa, 15
a ¶Inutile erit omne consilium. b ¶Quod debet esse in manu Dei. 16
dicit dñs, peribit cor regis & cor principũ, & obstupescẽt 17
Sacerdotes, & prophetæ cõsternabuntur. Et dixi: Heu heu 18
heu domine Deus. Ergo ne decepisti populum istum & 19
20
a ¶Qui secet & purget vitia, aliter enim pax & promissio non sequitur. 21
Ierusalem, dicens: Pax erit vobis. Et ecce peruenit gladius 22

g *Et dixi, Heu.* Quia supra dixit, *in tempore illo vocabunt Ierusalẽ soliũ domini. &c.* & nunc dicit. *peribit cor regis, &c.* turbatur propheta, & in se putat Deum mẽtitum, nec intelligit illud lõgè post hoc in proximo futurum.

Theodoretus. Hæc non verè dicit propheta, sed qđ pseudo prophetæ mendacium redarguẽs, vsus est his verbis. In tempore illo, dicent populo huic, & Ierusalem qđ spiritus seductionis est in deserto, via filia populi mei non tẽdit ad purum & ad sanctum, nec spiritus plenitudinis veniet ab his mihi. Ipsa experientia dicent, inquit, tempore calamitatum, quod spiritus erroris & seductionis erat ille, qui loquebatur per pseudo prophetas, non purus, nõ sanctus, non spiritus plenitudinis, pro, completiuus trinitatis, a quibus nempe pseudo prophetis, mala ista mihi prouenerunt.

Ventus

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *cerunt in cõtumacia permanentes, ideo sequuta est succensio ciuitatis & templi per Chaldæos tempore Sedechiæ. 4. Reg. vlt. & infra. 39.*

1 Annuntiate. *Hic consequenter sequitur pœna contumaciæ. Et diuiditur in duas, quia primò ponitur comminatio pœnæ, secundò, compassio Ieremiæ, ibi,* Et dixi, *Circa primum dicitur,* Annun. in Iud. *idest omnibus notificate.*

2 Et canite tu. in terra. *ad conuocandum bellatores vndecũq;.*

3 Et dicite, congregami. & ingrediamini ciuitates munitas. *vt ibi possimus saluari.*

4 Leuate signum. *idest vexillum.*

5 In Sion. *vbi erat fortalitium ciuitatis Ierusalem.*

6 Confortami. *ad inuicem.*

7 Nolite stare. *ociosi.*

8 Quia malum. *idest graue bellum, quod non poteritis sustinere, ideò subditur.*

9 Et contritionem magnam. *idest, ciuitatis & templi destructionem, & ideò, quod dicit Iere. Canite tuba, & posteà leuate signũ in Sion confortamini, &c. dicit ironicè quasi dicat sic facietis, sed nihil valebit vobis. vnde subditur.*

10 Ascen. leo de cubili suo. *idest, Nabuchodonosor de regno suo, qui dicitur hic leo, eo quod in vexillo suo habebat imaginem leonis, vt dicunt aliqui, vel propter suam audaciam & ferocitatem.*

11 Et præ do. Gen. se leu. *quia à multis Gẽtib. prædas accepit.*

12 Egressus est de loco suo. *ad veniendum contra Iudæã, ideo subditur.*

13 Vt ponat ter. tuam in soli. *ciuitates destruendo, & habitatores captiuãdo. Et qa hoc fuit Iudæis materia doloris, ideo subditur.*

14 Super hoc accingite vos cilicijs & cætera. *in signum tristitiæ & lamentationis.*

15 In die illa dici. dom. peribit. &c. *quia de nocte fugerunt per locum occultum, tamen non valuit eis, quia comprehendit eos exercitus Chaldæorum. 4. Reg. vlt. & infra. 39.*

16 Et obstupescent Sacerdotes & prophetæ, *quia dixerant Sedechiæ regi, & principibus contrarium.*

17 Et dixi. *Hic consequenter ponitur compassio Ieremię. eo quod erat de populo illo. Et diuiditur in duas, quia primò ponitur ipsius dolor in mente, secundò in corpore, ibi.* Ventrem meum. *Circa primum dicit Ieremias.*

18 Heu. *interiectio est dolentis, & ponitur ter propter triplicem destructionem, scilicet, templi, ciuitatis, & populi.*

19 Ergo ne decepisti popu. istum. *idest, decipi permisisti per falsos prophetas. q. d. sic.*

20 Dicens. *idest, dicere permittens per eos.*

21 Pax erit. *Potest etiam exponi negatiuè.* Ergo ne decepisti *quasi dicat non, sed falsi prophetæ fingentes loqui per te.*

22 Et ecce perue. *i. vsq; ad intima cordium populi & principũ & loquitur de futuro per modum præteriti, ideo subditur,* In temp. il. &c.

✻ Ventus

MORALITER.

† 1 *Annuntiate in Iuda.* Hic prænunciatur punitio contumaciæ religiosorum. Et loquitur propheta ironicè de populo Iuda, cum dicit.

3 *Congregamini.* quasi diceret, nõ poteritis euadere manus regis Babylonis, & per hoc designatũ quod mali religiosi non poterũt euadere manus dæmonis, de quo subditur.

10 *Ascendit leo de, &c.* ad ducendum secum malos religiosos ad infernum.

15 *Et erit in die il. &c. cor. re. & cor principum.* idest, dolebit cor bonorum regentium de perditione suorum subditorum, secundum illud Apostoli. 2. Cor. 11. g. *Quis scandalizatur, & ego non vror?* Ideo in eorum persona dicitur.

18 *Heu heu heu dom. Deus.* Debent enim timere ne contingat hoc ex aliqua negligentia ipsorum.

19 *Ergo ne decepisti populum istum.* idest, decipi permisisti per suggestiones dæmonum dicentium.

21 *Pax erit vobis.* Sic enim suggerunt dæmones hostibus quod non damnabuntur pro suis peccatis.

22 *Ecce peruenit gladius vsque ad animam.* ipsam iugulans morte culpæ, & consequenter morte gehennæ. Et quoniam boni pastores de perditione suorum subditorum non solum dolent mente, sed etiam corpore, quia mo

†tus

a *Ventus vr.* quando.s.peruenerit gladius vsq; ad aīam, & fuerit area consummata tunc vẽtus vrẽs veniet de deserto, qui non eam purget & vẽtilet vt paleis huc illucq; dispersis frumentum in horrea recondatur, sed spiritus plenus nequaquam populo, sed mihi veniet, vt meum triticum dissipetur.

b *Spiri. ple.* Quidã hunc locũ sic exponũt, vt postquã purgata fuerit area, reliquiæ saluæ fiãt. Vnde scriptũ est, *Spiritus plenitudinis veniet mihi*. vnde Euangelista, *De plenitudine eius omnes accepimus*.

c *Et nunc ego*, Apo siopesis sicut ait Vergilius, *Quos ego* sed motos præstat cõponere fluctus. Propheta dicturus aspera retinet se, & tristibus iunxit tristia.

✻ Theod. loquar iudicia mea, &c. hoc est calamitates quas iustè adducam eis.

d *Ecce quasi, &c.* Vẽtura cernit vt præsentia, & Babyloniorũ describit exercituum, cuius curruum rotarũque strepitus tempestati sæuissimæ comparatur, & equorum velocitas aquilis Exercitus diaboli currus s.& equites Pharaonis, quod intelligens vir ecclesiasticus dicit.

e *Væ nobis quo. vasta.su.* credens illi sententiæ Cum conuersus ingemueris, saluus eris. *Væ nobis.* quia Propheta quasi digito demonstrauit, populus ingemiscit. Et non futura, sed iam facta sentit dicens, *Væ no.*

f *Laua à mali.* Respõdet propheta, Immo in propheta dominus, *Laua.* vnde, *Lauamini, mundi estote* scilicet, aqua baptismi, aqua pœnitentiæ salutaris.

g *Vox enim a.* Iuxta situm Iudææ loquitur. Tribus enim Dan iuxta Libanũ montem & vrbem quæ nunc Paneas dr̃ Aquilonem respicit vnde vẽturus Nabuchodonosor.

h *De mon. E.* Post tribũ enim Dan succedit terra Ephraim per quam venitur in Ierusalem.

Allegorice. Venit iudicium domini in terram domino delinquentem cum omni vbertate supplicij.

a ¶ Quia nihil vitale in anima reseruatur.
b ¶ Cum venerit gladius vsque ad animam, & area fuerit consummata.

vsq̃ue ad animam. In tempore illo dicetur populo huic, & Ie-
a ¶ Nabuchodonosor, vel diabolus. b ¶ Non qui purget & ventilet. c ¶ Vbi non est hospitium Dei.
a rusalem vẽntus † vrẽns in vijs, quę sunt in dẽserto viæ filiæ
b populi mei, non ad ventilandum & ad purgandũ. † Spiritus
¶ Et non populo.
c plenus ex his veniet mihi. Et nunc ego, sed loquar iudicia
a ¶ Vt sciant se iustè sustinere quod sustinent b ¶ Quasi digito ostendat.
d mea cum eis. Ecce quasi nubes ascendet, & quasi tempestas
e currus eius. Velociores aquilis equi illius. Vę nobis, quoniã
a ¶ Metropolis Iudæorum.
f uastati sumus. Laua à malitia cor tuum Ierusalem, ut salua
a ¶ Quæ procedunt de corde, cor autem in scripturis sanctis pro anima & sensibus debemus accipere.
g fias. Vsquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ? Vox
¶ Iudicium. ¶ Bel.
h enim annunciantis à Dan, & notum facientis † idolum de
a ¶ Vbertas. b ¶ Audite omnes nationes in circumitu. ¶ Crebro, scilicet.
i monte Ephraim. Concitate Gentes. † Ecce auditum est in
Ierusalem, custodes uenire de terra longinqua, & dare super
a ¶ Vlulantis exercitus.
ciuitates Iuda uocem suam. Quasi custodes agrorũ facti sunt
super eam in gyro, quia me ad iracundiam prouocauit, dicit
a ¶ Cogitationes tuæ. ¶ O Ierusalem.
k dominus. Viæ tuę & cogitationes tuę fecerunt hęc tibi. Ista
a ¶ Per se. b ¶ Interiora animæ penetrauit. ¶ Alias os c ¶ Mentis afflictionem patior.
l malitia tua quia amãra, quia tetigit cor tuum. Vẽtrẽm meũ
uentrem meũ doleo: † sensus cordis mei turbati sunt in me.
Non tacebo, quoniã uocem † buccinæ audiuit anima mea,

i *Concitat. Gen.* aduersarios.s.qui tam diligenter obsideãt, & munitionibus vrbem claudãt, vt magis vineãrũ agrorumque custodes quàm aduersarios putes. Vult dominus nationes omnes in circuitu suam nosse sententiam, & flagellata Ierusalem coactos recipere disciplinam.

✻ Theod Quo.n.
1 pacto, ait, qui semi
2 na vel vineas ob-
3 seruant diligenter
4 ea custodiũt, & p
5 ea transire prohi-
6 bẽt viatores, ita q
7 Ierusalem obside-
8 bũt, nec quẽquam
9 effugere pmittẽt,
10 docet preterea pro
11 pheta, quartus itẽ
12 Regnorum liber,
13 murũ in circuitu
14 cõstruxisse, ex lapi
15 dib. quatuor pedes
16 latis, ne qs habitan
17 tiũ fugã capesseret
18 k *Via tua.* Quidqd
19 mali nobis accidit, vitij nostri est,
20 nõ Dei, qui dulcẽ
21 Deũ vertimus in
22 amaritudinẽ, & cogimus sequire nolẽ
23 tẽ. Nõ virib. hostiũ imputetur hoc, sed culpæ Ierusalẽ. Si
24 .n. in porcos nõ habent potestatẽ dæ-
25 mones, quanto minus in hoĩes quondam ciuitatis Dei.

l *Ventrem me.*

✻ Theod. Deplorat propheta vicẽ Iudęorũ dicens, ventrẽ & sensoria cordis dolere, imitaturq; matrem sese ob filiorũ interitũ laniantẽ, languescit n. ait, anima mea, dilaceratur cor meũ non tacebo, quia vocẽ tubæ audiuit aĩa mea, clamorem belli, miseriam & tribulationẽ resonat.

✻ Gregor. In sacro eloquio nonnunquam venter pro mente poni consueuit. Vnde per Ieremiam dicitur ventrem meum doleo. Quod quia de spiritali vẽtre dixerat adiunxit, Sensus cordis mei conturbati sunt. neq; enim ad salutem populi pertinebat, si propheta ventrem corporeum se dolere prædicaret. Sed ventrem doluit, qui mentis afflictionem sensit. Ad quem sensum dixit Christus, *Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Quia enim de mente fidelium prædicationes defluunt, quasi de ventre credentiũ aquæ viuæ flumina decurrũt.

Ventrem me. Hier. Loquitur hoc dñs, cum seditionem &

† Ventus uehemẽtior his

Malitiæ ex nobis non ex Deo.

Matt. 8. d. † tubæ.

hom. 10. in Ezech.

Ioan. 6.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Ventus vrens, &c. *i. sicut ventus vrens omnia consumens quę crescunt in deserto eo quòd modicum habent de humiditate, propter quod citius desiccantur & consumuntur à vento vrente.*
2 Vię filij po.m. *q.d. sic populus meus cõsumetur. ideo subditur.*
3 Non ad vent. & ad pur. *Sicut in aliquibus terris triticum purgatur à vento, quia granum cum palea proijcitur sursum cum instrumento ad hoc apto, & ventus tulit paleas, & granum cadit in area. q.d. sic non purgabitur populus meus, sed magis consumetur. ideo sequitur.* 4 Spiritus. *idest ventus.*
5 Ple ex his. *scilicet, adustionibus.*
6 Veniet mihi. *idest, ad voluntatem meam.*
7 Et nunc ego. *supple faciam hoc ex odio vel violentia. q. d. Non, sed ex iustitia, & ideo sequitur.*
8 Sed lo. iu. *puniens eos pro iniquitatibus suis.*
9 Ecce quasi nu. *s. tempestuosa quæ subito surgit.*
10 Ascen. *s. exercitus Chaldęorum. Et dicit, ascendet, quia Iudæa est in altiori situ quàm sit regio vnde venit.*
11 Et quasi tem. cur. eius. *ad portandum arma & alia exercitui necessaria, & isti currus propter multitudinem faciebant strepitum magnum & terribilem ad modum tempestatis.*
12 Velo. aqui. equi il. *Hyperbole est ad designandum velocitatem & fortitudinem equorum.*
13 Væ no. *Verbum est prophetæ plangentis miseriam populi sui imminentẽ & consulentis pęnitẽtiam dicentis.* 14 Laua à ma. *vt per hoc rigor diuinę iustitię temperetur.* 15 Vsquequo mo. *q.d. tu nimis tardas agere pęnitentiam, quia in promptu est Dei vindicta, vnde subditur.* 16 Vox e. an. *s. aduentum regis Babylonis.*
17 A Dan. *quę est ciuitas in extremitate aquilonari Iudææ, exercitus enim Chaldęorum venit ex illa parte.* 18 Et notũ fa. ido. *i. regẽ Babylonis, qui se fecit adorari, vt Deũ in statua aurea, Dan. iij.*
19 De mon. Ephra. *Locus est propinquior Ierusalem quàm sit Dan. & secundum quod exercitus Chaldæorum magis appropinquabat, secundum hoc currebant nũcij Sedechię destinati ad hoc ad nunciandum sibi, ideo subditur.* 20 Ecce audi. est in Ier. *vbi erat Sedechias.* 21 Custo. ve. *i. Chaldęos venientes ad obsidendum Ierusalem, & ita diligenter custodientes portas & exitus, quod nullus posset egredi quin caperetur. Cuius causa subditur.*
22 Quia me ad ira. *per idololatriam & alia mala suprà posita.*
23 Ventrem meum. *Hic consequenter ponitur dolor prophetę in corpore. Vehemens enim motus mentis gaudij vel doloris redundat ad corpus. Ideò dicit propheta*, Ven. meum. *q.d. ita affligor in corpore sicut mulier parturiens, vel sicut vir torsiones horribiles sentiens.* 24 Sensus cordis &c. *ex vehementia doloris.*
25 Quo. vocem bucci. audiuit anima mea. *videbat enim in spiritu exercitum Chaldęorum de propinquo inuasurum ciuitatem Ierusalem cum tubis & clamoribus bellicis.*

✻ Con-

MORALITER.

tus fortis animæ redundat ad corpus, ideò in eorum persona subditur postea.
23 *Ventrem meum doleo.* Et subditur causa.

A & discordiam cernit in ecclesia, & in conuenticulis suis clamare perdicem, & in bella conuerti Dei requiem. Vnde sequitur.

a *Vsquequo vi.* Vox prophetæ, & per prophetam Dei, dolentis super contritionem populi sui, cuius viscera ad instar hominis lacerãtur, Saluator in morte Lazari, & sup Ierusalẽ fleuit. Nec dolorem celat silentio, & clangor buccinę & strepitus præliorũ illius turbat affectũ dũ mala malis cumulantur, & vniuersa duarum tribuũ terra vastatur.

D sustineat q̃ formidat, Quidquid secũdum historiã de Iudæa & Ierusalem dicitur, ad ecclesiã Dei referamus, quæ cum Deum offenderit, & vitijs & persecutione vastata fuerit, vbi quondam virtutum cohors & lætitia, ibi multitudo peccatorum & mœror versetur.

clamorem prælij. Contritio super contritionem vocata est, 1

a ¶ Insperato. b ¶ Irruente Babylonio. c ¶ Quondam hospitia in prædam cessere hostium.

& vastata est omnis terra. Repente vastata sunt tabernacula 2

a ¶ Quondam. b ¶ Regem Babylonium, vel à meo seruitio recedentes.

a mea, subitò pelles meæ. Vsquequo videbo † fugientes, au- 3 4

a ¶ Causam præsupponit prædictorum malorum. b ¶ Non natura, sed studio voluptatis.

b diam vocem buccinæ? † Quia stultus populus meus me non 5 6

¶ Facti scilicet. a ¶ Pro sapientibus.

cognouit. Filij insipientes sunt & vecordes. Sapientes sunt 7 8

c d vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. Aspexi ter- 9

a ¶ Habitatore deleto. b ¶ Terroris magnitudinem populo non vidente. 10

ram, & ecce vacua erat, † & nihil: & cælos, & non erat lux in 11

a ¶ Hyperbolicos. 12

eis. Vidi montes & ecce mouebantur, & omnes colles con- 13

a ¶ Conturbari videntur. b ¶ Circumquaque. 14

turbati sunt. Intuitus sum & non erat homo, & omne vola- 15

a ¶ Quod solet habitatores sequi. ¶ Iram Dei sentiunt elementa, & irrationabilia permiscunt animalia. 16
b ¶ Cum homine, perijtque cum pereunte
c ¶ Quia mari magno imminet oleis consitus, arbustis vineisque depressus, alias condensus. 17

tile cæli recessit. Aspexi & ecce † Carmelus desertus, & om- 18

a ¶ Instantia domini. b ¶ Instantia. c ¶ Vitio populi concitatæ, quæ omnium malorum causa.

nes vrbes eius destructę sunt à faciẽ domini, faciẽ iræ furoris

e eius. Hæc enim dicit dominus: Deserta erit omnis terra, sed

tamen consumationẽ non faciam. † Lugebit terra, & mœ- 19

¶ Quia sententia mea ad finem peruenit. 20

rebunt cæli desuper, eò quòd locutus sum. Cogitaui & non 21

f poenituit me, & auersus sum ab eo. A voce equitis & mitten 22

g tis sagittam fugit omnis ciuitas. Ingressi sunt † ardua, & 23 24

ascenderunt rupes. Vniuersæ vrbes derelictæ sunt, & non ha-

a ¶ Quæ culpa clementem Deum amaricasti. b ¶ Sub figura adulteræ alloquitur eam.

bitat in eis homo. Tu autẽ vastata quid facies? Cũ vestieris te 25

h a ¶ Fide sanguinis Christi. b ¶ Meditatione sensus, & intelligentia spirituali. 26

i c ¶ Si habueris studium mysteriorum, & secreta Dei cognoscendi.

coccino, cùm ornata fueris monili aureo, & pinxeris stibio 27

Ioh. 11.d. Luc. 19.g.

† vexillum. † 16. q. 7. c. & hoc diximus.

b *Quia stul. po.* LXX. Quia principes populi mei non cognouerunt. Vt magistrorũ maior sit culpa, quam populi Dei scientiã nõ habentis. Quæ est maior stultitia q̃ boue cognoscente dominum suum, & asino pspe dominu sui, Israel dominum nõ cognoscere, præsentẽ cõtemnere quẽ semp cupiebat videre?

† & desolata Isa. 1. a.

B

† locus fertilis.

† Propter hoc desolabitur.

† syluas densas.

c *Sapiẽtes sunt. &c.* ✱ Theodo. Istud enim est molestissimè ferendum, q hi ad rẽ nobili vtũtur sapientia velut ebrij vino: & homicidæ ferro.

Luc. 16. b. Ibidem. Gen. 3. a.

Sapientes malitiosi, Cui illud simile, *Filij huius sæculi sapientiores sunt filijs lucis in generatione sua*. Et villicus iniquitatis quædã sapientius fecisse narratur, & serpens in paradiso prudentior cunctis bestijs legitur. Illa ergo est vera sapientia, quæ cum timore Dei iungitur. Vbi autem insidiæ & tergiuersatio est, non sapientia, sed versutia & calliditas vocatur.

d *Aspexi ter.* Propheta cernit in spiritu quæ ventura sunt, vt audiens populus terreatur & pęnitentiam agat, vt nõ susti-

✱ Theod. Hæc euenire solent his qui delabuntur in calamitates, quib. lux non videtur esse lux, nec dies esse dies, neq; dulcia, dulcia, sed omnia mutantur eis in contrarium.

e *Hæc.n.di.* Mixta est dñi clementia irę, terra deseritur, sed non consumitur, vt remaneant qui intelligant clementiam eius.

E f *Cogitaui.* Vt prædictam auferrem sententiam, & iræ sæuientis non peruenire ad finem, minatus est dominus per Ionã, sed impendentem gladium lachrymarũ & gemituum magnitudo supauit.

g *A voce equi.* Describit furentis exercitum à cuius timore populus ciuitatem reliquit, & ardua conscendit, sed tamen irã Dei declinare non potuit. Hoc totũ ad ecclesiã potest referri cum Deum offenderit, & aduersarijs tẽpore persecutionis vel vitijs atque peccatis tradita fuerit.

h *Tu autem.* Hiero. Hoc idem dicendum contra eos qui coniugales affectus & verę fidei pudicitiam perdiderũt.

i *Cum vestieris.* Hæc enim & tuis amatoribus præparas, & lectus angustus vtrumque capere non potest. Nec Deus ornamenta suscipit, quibus antè amatoribus tuis placuisti.

✱ The. Solebãt dieb. festis dęmonũ, pulchritudini operã dare,

C NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Contri. super contri. *quia primò vastatus est populus fame secundò gladio.*

2 Repente vastata, &c. *idest, templum vbi erant multa tabernacula.*

3 Sub. pel. meæ. *loquitur de templo Salomonis ad modum tabernaculi Moysi, quod fuit opertum pellibus, vt habetur Exo. xxvj.*

4 Vsquequo vi. fu. *per hoc designat quod populus Israel non posset se defendere.*

5 Stultus populus meus. *falsis prophetis credendo.*

6 Me nõ cog. *verba mea recipiendo, vt hr̃ infrà in multis locis.*

7 Filij insipientes sunt. *nescientes distinguere vera à falsis.*

8 Et vecor. *tanquàm infant pseudo prophetarum dicta sequẽtes.*

9 Sapientes sunt vt fa. ma. *Ista est sapientia mundana, quæ est terrena, animalis & diabolica Iacobi. iij. d.*

10 Aspexi terram. *scilicet, Iudææ.*

11 Et ecce va. erat. *bonis omnibus per Chaldæos inde sublatis & habitatoribus captiuatis.*

12 Et cælos, & non erat lux in eis. *Loquitur metaphoricè, per hoc designans magnitudinem tribulationis imminentis secundum communem modum loquendi, quo positis in angustia magna, dicuntur cæli obtenebrati, Et hic modus loquẽdi frequens est in scriptura.*

13 Vidi montes. *idest, principes Iudææ & bellatores.*

14 Et ecce mo. *ad fugam tanquam viribus dissoluti.*

15 Intuitus sum, & ecce non erat homo. *quia partim fuerũt occisi, & partim in captiuitatem ducti, & per fugam euaserunt pauci. vt habetur infrà. xl. cap. ideò subditur.*

16 Et omne volatile, &c. *per hoc designans euadentes in fuga.* Aspexi,

17 Aspexi, &c. *idest, Iudæa à Carmelo denominata eò quod erat locus fertilis & amœnus, intelligendo tamen de Carmelo qui est in sorte Iudæ, quia alius erat in sorte Ephraim sterilis. Cætera patent ex dictis vsque.*

18 Sed tamen consumationem non faciam. *idest, populo Israel omnimodam destructionem, quia postea tempore Cyri redijt in Iudæam, & reædificauit templum & ciuitatem, vt habetur. j. Esdræ & Neemiæ. quia tamen hoc fuit post. lxx. annos secundum communiorem opinionem, ideò subditur.*

19 Lugebit terra. *tanquam inculta, quæ dicitur metaphoricè lugere, sicut pratũ virens dicitur ridere, & eodẽ modo quod subditur.*

20 Et mœre. cæli desu. *quia ros & pluuia inde descendentes nõ proficiebant ibi propter defectum hominum colentium.*

21 Eò quod locutus sum. *diffinitiuè hanc vindictam inferendo, ideo subditur.*

22 Cogitaui, &c. A voce equitis. *idest, equitum regis Babylonis. Et accipitur hic singulare pro plurali, sicut dicitur Exod. viij. f. Venit musca grauissima, idest, multitudo muscarum.*

23 Fugit omnis ciuitas. *idest, habitatores omnium ciuitatum.*

24 Ingressi sunt ardua. *i. loca inaccessibilia equitib. vbi multi fuerunt fame mortui, non audentes inde egredi ad quærẽdũ sibi victũ.*

25 Tu autem vastata quid fa. *quasi dicat non habebis remedium. vnde subditur.*

26 Cum vestieris te coccino. *Loquitur de Iudæa sub metaphora meretricis se orantis vestibus & iocalibus & vagientis meretricijs, cum subditur.*

27 Et pinxe. stib. *i. farditione, sicut dicitur de Iezabel. iiij. Reg. ix. & hoc ad quærendum gratiam.*

✱ Frustra

MORALITER. † 1 *Contri. super con.* idest mors gehennæ super mortem culpæ.

A dare, vnde reducit eis in memoriam eiusmodi ornamē-ta, docetq; illa omnia inutilia esse & noxia, quæ multum à dæmonibus auxilium compararunt, imò potius illis procurarunt hæc mala.

✱ Clemens Alexandrinus. Ornantur fęminæ vt alijs placeant, quę in facie non in corde gloriātur. Sicut.n. noctę inustę fugitiuū, ita etiā floridi colores adulterā indicant. Nā etsi coccino induaris, & aureo ornamento orneris, & oculos tuos vngas stibio, frustra est pulchritudo tua, dicit verbū per

per Hieremiam, An verò non absurdum est, equos quidem & aues & alia animantia, ex herba & pratis surgere ac euolare proprio ornamēto lætantia, iubis & colore naturali, & pēnis varijs mulierē verò ac si sit bestijs inferior, se eē adeò deformē existimare, vt externa & emptitia pulchritudine egeat. D

a ¶ Cum Deum quasi virum tuum offenderis. b Dæmones.
oculos tuos, frustra cōponeris. Contempserunt te amatores 1
a ¶ Non stupri immunditiam. b ¶ Describit Ierusalem, euigilantem atque clamantem.
a tui, animam tuam quærent. Vocem enim quasi parturien- 2
a ¶ Inter quas poteſt vix respirare. b ¶ Huiusmodi dolorem nondum expertæ. c ¶ Est talis scilicet.
tis audiui, angustias vt puerperæ. Vox filiæ Sion † inter mo- 3 4
b rientes expandentesque manus suas. Væ mihi, quia defecit 5
anima mea propter interfectos.

a *Vocem enim quasi.* Duo exēpla posita sunt, & parturiētis & lugētis, vt qdqd mulier patitur, vel in fętu, vel in morte filiorū, Ierusalē patiatur ī populis. E

✱ Theodoretus.

b *Væ mihi.* Implet legem diuinam *flere cum flentibus*, condolens his qui pœnis affliguntur. Rom.12.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Frustra compone. *cuius causa subditur.*

2 Contempserunt te amatores tui. *idest Chaldæi cum quibus mæchata fuisti per idololatriam.*

3 Animam tuam quærent. *quam auferent de corpore. ideò subditur.*

4 Vocem quasi parturientis audi. *in quo Propheta describit clamorem morientium fame & gladio, & ideò subditur.*

5 Væ mihi. *lamentans interfectionem populi sui.*

An

ADDITIO.

In c.iiij. vbi dicitur in Postil. Circa primū dicit Ieremias, heu, &c. *Vbi dicitur,* heu, heu, heu. *eadē dictio ponitur in Hebræo, sicut in primo cap. vbi dicitur,* A a a. *vnde nec ibi, nec hic ponitur triplex dictio, sed est vna dictio composita ex tribus literis, prout Postillator ibidem exposuit: & eodem modo est in hoc loco exponendum.*

CAP. V.

a C*Ircumite vi.* Grandis amor Iustitiæ vt nō iuxta interrogationem Abrahæ & respōsionē Dei, quòd pro decem viris iustis liberet Deus ciuitatem iamiamq; perituram, sed si vnum inuenerit qui faciet iudicium & quærat fidem.

✱ Theod. Immensa est tum illorum impietas, tum dñi beneuolentia. Illic enim tendunt vnanimiter ad bene agēdum, hic aūt vel vnius beneficio vitam legi consonā agentis, pollicetur omnibus veniam.

b *Dom. oc. t.* Dānantur opera Iudęorū (in quibus iuxta legis ceremonias exultabant) per fidē Christianorū, per quam gratia salui facti sumus.

c *Percussisti eos.* Gre. Oīs diuina percussio, aut purgatorio est nobis vitę p̄sentis, aut initiū pęnæ sequentīs. Propter eos q proficiūt dictū est, *Qui fingis laborē in præ. &c.* quia dū flagellat̄ iniquus & corrigitur, q pręceptū audire noluit, audiuit dolorē, & à malis quasi p̄cepto dolore cohibet̄, de his verò quos dānant flagella & nō emendant, dr̄. *Percussi eos & nō dolue.* Hæc flagella in hac vita inchoant, in ęternum perdurāt. vnde, *Ignis exarsit ab ira mea, & ardebit vsq; ad inferos deorsum.* Et est vnum flagellū quod temporaliter īcipit & æternis cōsummatur supplicijs. Psal.93.d. Deu.32.c. F

d *Et nō do.* Inferūt̄ supplicia vt corrigātur vicia, sed nō emēdatur Ierusalē nec per tormenta.

CAP. V.

a C†Ircumite vias Ierusalem, & aspicite, 1
& considerate, & quærite in plateis e- 2
ius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem † fidem, & pro-
¶ Poterant aliqui in populo cultum Dei simulare, & per dominum iurare: Deus autem non delectatur sermone, sed veritate, & eos diligit quorum verba labiaque consentiunt.
picius ero eis. Quòd si etiam, viuit do- 3
a ¶ Fuit verbum quo dicit, Circumite vias Ierusalem, &c. Propheta loquitur ad dominum.
b minus, dixerint, & hoc falsò iurabunt. Domine oculi tui 4
¶ Alias pro. ¶ Tamen.
respiciunt fidem. Percussisti eos, & non doluerunt, attriuisti 5 6
c ¶ Tamen. a ¶ Super omnia.
d eos, & renuerunt accipere disciplinam. Indurauerunt fa- 7
¶ Impudenter, ne vitia sua erubescerent. a ¶ Saltem pudore. b ¶ Mecum cogitans.
cies suas supra petram, & noluerunt reuerti. Ego autem di- 8 9 10

† veritatem.

☞ For-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. V.

CIrcumite. *Superius Ieremias arguit regni Iudæ multiplex flagitium propter quod meruit supplicium, hic consequenter excludit remedium, & diuiditur in duas partes, quia primò ponitur remedij exclusio. secundò subditur Ieremiæ lamentatio, cap.ix. Prima in quatuor, secundum quatuor remedia quæ excludit in hoc cap. & tribus sequentibus, quæ sunt populi iustitia, Sacerdotum sanctimonia, templi sanctitas doctorum veritas, vt videbitur. Primum autem per quod posset populus habere remedium esset aliquorum iustitia, pro quibus parceret dominus toti populo, sicut Gen. xviij. dñs dixit se velle parcere toti ciuitati Sodomorū pro decem iustis si ibi inuenirentur, & istud remedium in hoc capitulo excluditur. Et diuiditur in tres partes, quia primò excluditur iustitia vulgarium, secundò principum, ibi,* Ego autem. *tertiò, simul istorum & illorum, ibi,* Super quo. *Circa primum dicitur.*

1 Circumite vias Ieru. *quærendo diligenter & non superficialiter.*

2 An inueniatis, &c. *idest aliquos viros iustos in tali numero, quod propter eos decens sit parcere communitati. Non enim accipitur hic virum facientem iudicium pro vnico, quia ibi erat Ieremias & Baruch & Adramelech Aethiops, qui erant iusti. Ad hoc enim quod pro iustitia aliquorum cōmunitati parcatur, sufficiens numerus requiritur. vnde & Abraham petēs a domino vt pro aliquib. iustis parceretur Sodomę, nō fuit ausus vltrà decē descendere, Gen. xviij.*

3 Quòd si etiam viuit do. dixerint. *quasi faciendo reuerentiam nomini diuino.*

4 Et hoc &c. *& sic tale iuramentum reuertitur in diuinam irreuerentiam.*

5 Domi. oculi tui respiciunt fidem. *i. mentis fidelitatem & non tantum verba, secundum quod dicitur. i. Reg. xvj. b.* Homo videt ea quæ parent, Deus autem intuetur cor.

6 Percussisti eos. *Per reges Assyriorum & Aegypti qui ante tempus Ieremiæ afflixerant regnum Iudæ, vt patet .iiij.*

7 Et nō do. *dolore cōtritionis de peccatis suis. Ideò seqtur postea.*

8 Indurauerunt facies suas sup. petram. *inuerecundè & contumaciter peccantes, vt patet per supradicta.*

9 Et noluerunt reuer. *de malitia sua admonita prophetarū.*

10 Ego autem. *Hic consequenter excluditur iustitia principum, cum dicitur.*

✱ Forsi-

MORALITER.

1 *Circumite vias Ierusalem & aspicite.* Hic ad literam excluditur iustitia habitantium pro tunc in Ierusalem, per quam mysticè signatur militans ecclesia, in qua sunt clerici & laici. Et in hoc cap. excluditur iustitia laicorum, & clericorum in capitulo sequenti. nam de vtrisque pauci comparatiuè sunt iusti, & per oppositum concluditur iniustitia eorum. Et quātùm ad laicos vulgariter dicitur.

Quæ

2 *Quærite in plateis Ierusalem, an inuenietis virum facientem Iudicium.* quasi dicat paucos valde inuenietis, Matt. vij. b. *Arcta est via quæ ducit ad vitam, & pauci intrant per eam.*

3 *Quòd si etiam viuit dominus dixerint, &c.* idest, si aliquid sub iuramento promiserint vel dixerint, non tenebunt.

6 *Percussisti eos & non dolue.* idest, flagellis tuis se non emēdauerunt, sed obstinati in suis fecibus remanserunt.

10 *Ego autem dixi.* Hic consequenter ostenditur propositum quantum ad principes de quibus subditur.

a *Forsitan pau. sunt*. Sicut illud, *Mittam filium meum, forsita:*
A *ipsum verebuntur*, Vtitur Deus sermone dubitantis, vt ex ambiguitate sententiæ, & verborum suspensione liberũ hominis monstretur arbitrium.

Matt. 21. d

b *Ecce magis hi simul confre*. Iuxta tropologiam. Qui magni putantur in ecclesia, quia soluũt iugum & rumpũt vincula: tradũtur in ignominias passionum, vt faciant quæ nõ cõueniũt.
✱ Theodoretus. Ista Propheta non protulit simpliciter, sed post promissam dñi clemẽtiam atque humanitatem. Ostendit igitur se quæsijsse,
B queẽadmodũ mandatum ei erat, an vnum saltem reperiret facientem iudicium. & quærentem fidem, at inuenit cũctos iugum legis contriuisse.
c *Vincula*. præceptorum Dei, non Pharisæorum de quibus dicitur, *Dirumpamus vin. eorũ & proijciamus à nobis iugum ipsorum*.

† quia ignorant.
magis.
† deserta incolens.
† rebelliones.
† sociabantur turmatim. Vt equi saturati singulo mane erant.
Psal. 2. a.

xit, ideò de Romano iacet imperio, de quo forsitã dicit. D
✱ Theodoretus. *Omnis qui egressus fuerit ex eis, &c.* Leonem vocat Nabuchodonosor, lupum autem vt puto Nabuzardan coquorum Principẽ, qui posteriore loco missus ciuitatem Dei & templum incendit, pardũ verò existimo vocari Antiochum Epiphanem. Nam Daniel Macedonum regnum vidit assimilatum pardo.
e *Super quo pro. t.* Catalogus peccatorum Ierusalem, dum dicit se Deus ignorare qua ratione possit eis misereri.
✱ Theod. Recensét etiam speciem trãsgressionis. Nõ enim ait, vos soli & filij vestri iuratis per eos qui non sunt dij, sed & alios adiuratis.
f *Saturaui e.* Audiant hoc qui acceptis diuitijs luxuriæ seruiunt.
g *Equi a*. Equis, cũ non vident iumẽtum, non apparẽt genitalia, sed cum vident, imminent & irruunt super eam. Hebraicè mosechim. i. trahentes, vt ostendatur magnitudo genitalium. vnde in Ezechiele, *Quasi asinorum carnes eorum*. Et alibi, *Assimilatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis*.

a ¶ In plebe, scilicet. ¶ Vulgus ignobile, imperitum, si non potest Dei noscere mandata, excusabile est.
a xi, forsitan pauperes sunt & stulti, †ignorantes viã domini,
¶ Qui præsunt populo.
& iudiciũ Dei sui. Ibo igitur ad optimates, & loquar eis. Ipsi
b enim cognouerunt uiã domini, & iudicium Dei sui. Et ecce
a ¶ Magistri peiores discipulis, & quanto in diuitibus maior est autoritas, tanto maior est insolentia peccatorum. b ¶ Legis.
c magis hi simul cõfregerunt iugũ, ruperunt uincula. Idcirco
a ¶ Babyloniorum regnum. b ¶ Mœdi & Persæ, quod significat visa in Daniele.
percussit eos leo de sylua, lupus † ad uesperam uastauit eos,
d pardus uigilans super ciuitates eorum: Oĩs qui egressus fue
¶ Hæc omnia patientur.
rit ex eis capietur: quia multiplicatę sunt præuaricationes
a ¶ Vsu assiduo. b ¶ A domino.
e eorũ, confortatę sunt † auersiones eorũ. † Super quo propi-
a ¶ Non mei.
cius tibi esse potero? Filij tui dereliquerunt me, & iurant in
a ¶ Quibus honorem tribuunt Dei. b ¶ Sine Cerere & Bacho friget Venus. Amica sunt venter & genitalia.
f his qui nõ sunt dij. Saturaui eos, & męchati sũt, & in domo
a ¶ Non homines, vnde: Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.
meretricis † luxuriabantur. Equi amatores in fęminas, & e-
g missarij facti sunt, unusquisq; ad uxorẽ proximi sui hinnie
a ¶ Metaphora. ¶ Quasi equus libidine plenus. c ¶ Visitabo in virga iniquitates eorum. b ¶ Cum hoc feceris visitatione digna es.
bat. Nũquid sup his nõ uisitabo, dicit dominus, & in Gẽte

d *Pardus vigi*. Alexandri impetum significat qui subditis sibi varijs Gentibus, quasi variatus pardus contra Mędos Persasq; arma corripuit. Quia verò non de futuro, sed de præterito, vel iamiamq; de futuris historiam texit,

Et

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Forsitan paupe. sunt & stulti. *vulgares isti. Cuius causa*
C *subditur*.
2 Ignorantes viam do. *quantum ad pręcepta moralia & ceremonialia*.
3 Et iudi. Dei sui. *quantum ad iudicialia, quia tales homines sunt intenti agriculturę & operibus mechanicis & non mandatis Dei audiendis*.
4 Ibo igitur ad opt. *idest, ad regẽ & principes et alios maiores*.
5 Ipsi enim cog. *idest, cognoscere debuerunt*.
6 Viam do. & iud. *exponatur vt suprà De rege enim scribitur Deu. xvij. quod debet habere legem & eam meditari. & idem intelligendum est de principibus*.
7 Et ecce. ma. &c. *idest præcepta moralia & ceremonialia transgrediendo*.
8 Ruperunt vincula. *idest, pręcepta iudicialia quæ erant quędam retinacula à transgressione pęnarum timore, & quia peccatum istorum erat grauius ratione status altioris & maioris cognitionis. ideò subditur quadruplex pęna quę inflicta est Iudęis successiuè secundum diuersa tempora, cum dicitur*.
9 Idcir. per. eos leo de sil. *idest, rex Babylonis, qui per leonem intelligitur, vt dictum est cap. præcedenti*.
10 Lupus ad vesp. *idest, rex Persarum & Mœdorum, quia licet Cyrus fuerit Iudęis beneuolus, tamen post eum fuerunt aliqui alij eis duri, tenentes eos sub seruitute graui*.
11 Pardus vigilans, &c. *ad eos spoliandum. Per hoc intelligitur regnum Gręcorum, & potissimè Antiochi illustris, qui multa mala intulit Iudęis, vt patet. j. Machab. & ij*.
12 Omnis qui &c. *per Romanum imperium per Edom significatum, vt dicit hic & Rab. Sa. & hoc potissimè fuit impletũ quando Titius destruxit ciuitatem & templum, & captiuauit populum Et causa prædictorum subditur*.
13 Quia multiplicatæ sunt præuari. eorum. *ante captiuitatem Babylonicam*.
14 Confortatæ. &c. *post templum dictæ captiuitatis, & potissimè tempore Christi, à quo Iudęi per deceptionem Sacerdotum & Pharisęorum fuerunt auersi, vt dictum est suprà cap. ij*.
15 Super quo. *Hic consequenter describitur malitia omnium laicorum generaliter. Et diuiditur in duas partes, quia primò excludendo iustitiam eorum concluditur opposita malitia, & secundò subditur debita pœna, ibi,* Hæc ergo. *Circa primum dicitur,* Super quo tibi propi. &c. *quasi dicat dominus, ex quo non est iustitia in vulgaribus nec in principibus ex parte populi, non potest tibi remediari, ideo de vtriusque subdit*.
16 Filij tui. *idest, maiores & minores, qui dicuntur filij regni Iudę, & etiam Ierusalem, quæ erat metropolis*.
17 Dereliquerunt me. *per idololatriam*.
18 Et iu. in his. *scilicet idolis ad eorum reuerentiam*.
19 Saturaui eos. *replendo bonis temporalibus*.
20 Et męch. sunt. *per idololatriam, quę est spiritualis męchia & etiam corporalis luxuria, ideo sequitur,* Et in domo meretricis, &c.
21 Equi amatores in fœ. *in hoc notat effrenatam eorum luxuriã, eò quod equi prę ardore libidinis aliquãdo insaniunt post equa.*
22 Vnusquisque ad vxo. &c. *id est, signum luxurię prętendebat inuerecundę*.
23 Nunquid su. &c. *quasi dicat. Sic, Ideò conuertit sermone ad Chaldęos dicens*.

✱ Ascen-

MORALITER.

† 4 *Ibi ergo ad optimates. &c.* Et sequitur.
7 *Et ecce magis, &c.* s. iustitiæ & legis diuinæ.
9 *Idcirco percu. i.* diabolus, qui dicitur leo in quantum percutit principes plaga superbiæ.
10 *Lupus*. inquantum percutit eos subditorum oppressione & bonorum suorum deuoratione.
11 *Par. vigi.* inquantum percutit eos plaga dolositatis & malitiæ. Et subditur eorum pœna cum dicitur.
12 *Omnis qui egressus, &c.* s. de præsenti vita.
† *Capietur. &c.* à dęmonibus & punietur in gehenna.
15 *Super quo*. Hic ostenditur propositum quantum ad vtrosque. s. vulgares & principes simul, & arguuntur de infidelitate, cum dicitur à domino.
16 *Filij tui dereliquerunt me, &c.* Arguuntur etiam de luxuriæ fœditate, cùm dicitur.
21 *Equi amatores in fœminas, &c.* Et subditur pœna cum dicitur.

Om-

† *Ascen*

a *Et dissi.* Audiat ecclesia quam citò muri & propugnacula dissipentur eorum qui non habent spem in domino:& prænaricantur in eum. Sed tamen nõ fiat consummatio propter clementiam iudicis, non propter meritum peccantium.

b *Consummationem.*
✻ Theodoretus. Per hęc designat obscuris verbis reuocationem & secundā instaurationem, sed prædicit aduersorū causam, nēpe quod ingrati in beneficiorum collatorem insolescebant, seque meliores existimabant, quam qui merito afflictiones paterentur.

c *Negauerunt do.etc.* Audiat hoc ecclesia negligens: & prouidentiam Dei refutans quòd & gladiū & famem sustineat, nisi ventura credidit quæ dicuntur.
✻ Theodoretus. Autores eorū erant pseudo prophetæ, quos in sequentib. arguit.

d *In ignem.* vt incre duli sermone tuo crementur. Sicut Deus ignis consumens dicitur: vt cõsumat in nobis ligna, fœnum, stipulam: si supra fundamentū Christi ædificauerimus.

a ¶Quasi: Iam non populus Dei.
b ¶Quod in veteri testamento pro affectu ponitur, in nouo pro veritate. Potestatem habeo ponendi animam meam.
c ¶Vos Gentes de quibus: Percussit leo de sylua, &c.
¶Hiero. Pro vera anima. d ¶Ierusalem.

a tali non vlciscetur anima mea? Ascendite muros eius & dissi 1

a ¶Vt saluentur reliquiæ, & sint qui annuncient in Gentibus gloriam Dei.
b ¶Seueritati miscet clementiam. c ¶Alias, sustentacula, auxilia scilicet.

b pate, cosummationem autem nolite facere. Aufertet† propa- 2

¶Alias propagationes. 3

gines eius, quia non sunt† domini. Prçuaricatione enim prę 4

a ¶Decem tribus. b ¶Duæ 5

uaricata est in me domus Israel & domus Iuda, ait dominus. 6

a ¶Cuius iudicio fiunt omnia, sed casu fiunt. 7

c Negauerunt dominum, & dixerunt: Non est ipse, neque ve- 8

a Quod prophetæ minantur. b ¶Obsidionis 9

niet super nos malum: gladium & famem non videbimus.

a ¶Omnia irrita transierunt. b ¶Domini.

Prophetę fuerunt † in ventm loquuti, & responsum nõ fuit 10

a ¶Quæ sequens sermo describit.

in eis. Hęc ergo euenient illis: Hæc dicit dominus Deus exer 11

a ¶Prophetæ fuerunt in ventum loquuti.

cituum: Quia loquuti estis verbum istud: Ecce ego do verba 12

a ¶O Ieremia. b ¶Quæ scilicet ignis habeant potestatem.

d mea in ore tuo in ignem, & populum istum in ligna, & vora 13

a ¶Quasi. Non in ventum, loquuti sunt prophetæ. b ¶Iam nunc. ¶Babylonis.

e bit eos. Ecce ego adducam super vos Gentem de longinquo 14

a ¶Pro quo in Hebræo Ethan. b ¶Cui quondam dominatus est Nemroth Gigas.

domus Israel, ait dominus: Gentem robustam, Gentem anti- 15

f quam, Gẽtem cuius ignorabis linguam, nec intelliges quid 16

a ¶Armatura Babyloniorum. Assyrij enim & Babylonii. Persæ & Mœdi sagittarij sunt. 17

loquatur. Pharetra eius quasi sepulcrũ patẽs, vniuersi fortes. 18

a ¶Gens prædicta. 19

g Et comedet segetes tuas, & panẽ tuum, deuorabit filios tuos 20

& filias tuas, comedet gregẽ tuũ & armenta tua, & comedet

vineã tuã & ficũ tuã, & cõteret urbes munitas tuas, in quib. tu

eis neque frigidum permanebat, sed sicut ignis consumit omnem materiam, nec immundum quid recipit, ita & hi quorum cor diuini verbi ignis accederit, nõ patientur vltra mundanis sordibus pollui.

e *Gentem de longinquo.* ✻ Theodoretus. Dicit Assyrios, quos appellat gentem antiquam, qđ regnum eorũ sit omnium vetustissimum: vtpote post diluuiũ Nemrod imperauerit. Deinde recitat uocẽ alienæ linguæ, & cum aperto sepulchro pharetrā cõparat, eo quod tela sunt lethifera, ipsi verò iaculandi peritissimi. Enarrat etiam regionis vastationem, depopulationem domorum & hominum stragem.

f *Ignorabis linguã, nec intelliges quid loquatur, &c.* In Hebræo: Non intelliges quid loquatur. Est.n. malorũ solatiũ, si habeas hostes quos rogare valeas qui intelligant preces tuas.

g *Et comedet segetes tuas, & panẽ tuũ, deuorabit filios tuos & filias tuas, comedet gregem tuũ, &c.* Vastitatem terræ describit, interfectionem multorum, abactionem peccorũ, subuersionem vrbium & murorum, quod gladio hostili cuncta capiantur.

✻ Origenes. Quare dixit in ignẽ? Quia sermones quos loquebatur accendebant auditores & nihil tepidum in eis

Verun-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ascen mu. *ciuitatem & Gentem.*
2 Consummationem autem. *idest, totalem populi exterminationem.*
3 Nolite face. *quia illi qui fuerunt ad vitam reseruati & in captiuitatem ducti: postea redierunt in Ierusalem tempore Cyri.*
4 Auferte. pro eius. *i. ramos & non radices: per hoc designans reditum dictum.*
5 Quia non sunt do. *i. seruientes ei.*
6 Præuarica. enim, &c. *i. decem tribus primò quæ erant iam captiuatæ in Assyrios.*
7 Et domus. *i. duæ tribus postea.*
8 Negauerunt do. *s. facto idolis immolando.*
9 Neque ve. super nos ma. *a Ieremia & alijs prophetis nunciatum: sic enim falsò æstimabant, ideo sequitur.*
10 Prope. fue. in ven. *i. pro nihilo: Et responsum non fuit in eis: quia non est sequuta aliqua correctio.*
11 Hæc ergo. *Hic consequenter ponitur debita pena: & primò ponitur huius pœnæ comminatio. secundò comminationis ratio, ibi.* Quòd si dixeritis. *Circa primum dicitur:* Hæc ergo eue. eis. *i. pœnæ quæ sequuntur.*
12 Ecce ego. &c. in ignem. *Verbum est domini ad Ieremiam: qui prophetauit ciuitatem succendendam supra. 1. c.*
13 Et populum istum in ligna *quia multi de populo cum ciuitate fuerunt combusti.*
14 Ecce ego adducam super vos Gentem de longin. *quasi diceret: Non miserebitur vestri ex aliqua familiaritate pristina, sicut solet esse inter vicinos.*
15 Gentem robustam. *cui non poteritis resistere.*
16 Gentem antiquam. *quia Nemroth citò post diluuium regnauit in Chaldæa: quasi diceret exercitata est in armis ab antiquo.*
17 Gentem cuius ignorabis linguam. *& ideo preces tuæ non valebunt apud eam: quia non intelliget te, nec tu eam.*
18 Pharetra eius quasi sepulchrum patens. *quasi diceret: in ea sunt optimi sagittarij, ita quod percussi ab eis statim moriuntur & ad sepulchrum portantur.*
19 Vniuersi fortes. *ad sustinendum belli labores.*
20 Et come. sege. tuas & pa. tuum. *i. destruet omnia bona tua in rebus, prole, & animalibus, & terræ fructibus.*

✻ Verun-

MORALITER.

† 1 *Ascendite muros eius, & dissipate.* auferendo ab eis præsidium Angelorum. Sic in persona eorum dicitur Ierem. 51. a. *Curauimus Babylonem & non est sanata: derelinquamus eam.*
2 *Consummationem autem nolite face.* Hoc dicitur eo quod in vita præsenti potest peccator semper ad bonum reuerti.
8 *Negauerunt dominum & dixerunt.* scilicet factis: de quibus dicitur ad Titum. 1. d. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.*
9 *Neque veniet super nos malum.* Sic enim dicunt aliqui peccatores: Deus non fecit nos ad damnandum: & verũ dicunt, si faciamus debitum nostrum: ideo sequitur.
12 *Ecce ego do verba mea in ore tuo in ignem, & populum istũ in ligna, & vorabit, &c.* Debent enim prædicatores ignem gehennæ obstinatis in malo denunciare.
14 *Ecce ego adducam super vos Gentem de longinquo domus Israel, &c.* idest, dęmones de inferno qui dicuntur hic gens robusta: quia non est potestas super terram quæ eis comparetur: Iob. 41. d. *Et gens antiqua.* Nam a mundi principio peccauerunt.
20 *Et come. segetes.* i. consumet omnia bona tua.

Neque

† MORA-

a *Verunta.* Reliquiæ.s.saluæ fient,vel eorum qui in Babylonem ducti sunt,vel relicti ad culturam terræ Iudææ, vel eorum qui post persecutionis ardorem vel fuga vel confessione fidem Deo seruauerunt.

A

Tropolog. b *Quòd si dixe.* Tropologicè. Potest hoc super Hæreticis accipi de quibus: *A nobis exierunt, sed ex nobis non erãt,&c.* Hæreticos namque proijcit dominus ab ecclesia,qui multo tempore sub nomine eius, mendaciorum suorum simulacra venerati sunt,vt foris ea colant, vt paleæ separentur a tritico.

1.Ioan.2.c.

B

✻ Theodor. Iusta supplicij sententia. Quia meũ, inquit, repulistis regnum, ego vos alijs tradã dominis.

c *Dijs alie. in terra &cæter.* Babylonis, & Chaldęis, quasi dicat. Si vos peregrina religio delectat, quid necesse est longinquum errorem suscipere? Habitate immo seruite his quorum Deos colitis.

C

d *Audi popule stult.* Propriè ad Iudam loquitur, & ad domum Iacob. Israel enim multo iam tempore exaltabat in Assyrijs.

e *Qui non habes cor.* Dat intelligi quòd absque pręcepto,naturaliter debemus intelligere quæ recta sunt.

f *Qui habentes.* Cui simile: *oculos habent,& non videbũt,&c. Similes illis fiant,qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.* Psal.113.b.

g *Qui posui arenam,&c.* ✻ Theodoretus. Ostendit ipsis inanimatis esse magis irrationales,cum mare suos custodiat terminos. Posui autem ei terminos, non murum adamantinum,sed arenam leuissimam,dum tamen exagitatur & turbatur,non egreditur fines.

¶Hostili.

a habes fiduciam,gladio. Veruntamen in dieb. illis,ait domi 1

a ¶Grandis stultitia, nescire cur patiantur,cum tanta commiserunt mala.

b nus,non faciam uos in cõsummationem.† Quòd si dixeri- 2

tis:quare fecit nobis dominus Deus noster hęc omnia? Di- 3

¶Breuis responsio. a ¶Baal vel dijs alienis omnium Gentium.

ces ad eos: Sicut dereliquistis me & seruistis Deo alieno in 4

5

a ¶Iuda.

c terrã uestra,sic seruietis dijs alienis in terra non vestra. An- 6

nunciate hoc domui Iacob,& auditum facite in Iuda,dicẽ-

a ¶Multis modis peccatores retrahit ad salutem,& stultum vocat populũ qui sapientiæ reliquit autorẽ.

d tes: Audi popule stulte qui non habes cor, qui habentes 7

b ¶Qui tanta feci vobis. 8

e a ¶Simulacris similes. c ¶Quasi: Non dilectionem quæram perfectorum, sed timorem insipientium.

f oculos non videtis,& aures & nõ auditis. Me ergo nõ time- 9

10

a ¶Beneficia narrat, vt ingratos arguat.

bitis,ait dominus,& a facie mea non † dolebitis? Qui posui 11

g a ¶Ne littora ingrediatur. b ¶Tam potenti elemento.

arenam terminum mari,pręceptũ sempiternum quod non 12

a ¶Quasi Maria sentiunt quæ non habent sensum.

præteribit:& commouebuntur & nõ† poterunt,& intume 13

a ¶Quoniam meo scilicet.

scent fluctus eius,& nõ transibũt illud. Populo autem huic 14

a ¶Non solum contemnens. b ¶Terga mihi dederunt.

factum est cor † incredulum & exasperans. Recesserunt & 15

16

a ¶Concito gradu. b Nec tacita eos retraxit conscientia.

abierunt,& nõ dixerunt in corde suo: Metuamus dominũ

a ¶Per hæc omnia bona significat.

Deum nostrum,qui dat nobis pluuiam tẽporaneam, & serotinam in tẽpore suo, † plenitudinem annuæ messis custo

¶A nobis.

diẽtem nobis. Iniquitates nostrę declinauerũt hęc, & pec- 17

catanostra prohibuerunt bonũ a nobis, quia inuenti sunt 18

¶Qui aperte negant Deum: Iniquitas atque peccatum, si confiteatur errorem,facile ad misericordiam flectit Deum. 19

in populo meo impij,insidiãtes quasi aucupes,laqueos po 20

h nẽtes & pedicas ad capiendos uiros.Sicut † decipula plena 21

22

auibus, sic domus eorũ plenæ dolo. Ideò magnificati sunt 23

i a ¶Cunctos despicientes. 24

k & ditati,incrassati sunt,& impinguati, & † præterierunt ser

† pauebitis?

† præualebũt

† declinans.

† hebdomadas pręceptorum messis.i. ne pluat tempore messis.

---

g *Iniquitates.* Si quando mare trãscendat terminos,& pluuia retrahitur,manus domini non abbreuiatur, vt ista non faciat. Sed peccata nostra ad nos hæc venientia declinauerunt vt pergant ad alios, qui non peccauerũt. vnde: *Mandabo nubibus meis ne pluãt,&c.* Possumus per imbrem temporaneum & serotinum, legem atque Euangelium accipere,& diuersas vocationes a prima hora vsq; ad vndecimam: in quibus operarijs vineę vnum æternę pręmium promittitur.

h *Sicut deci.* Dum inuicem se uenantur ad mortem, & aliorum damnis atque dispendijs domos suas complent secundum illam philosophorum sententiam: Omnis diues, aut iniquus, aut iniqui hæres. Atque vtinam hæc tantum ab eis fiant qui foris sunt, et non a nobis, & venientium ad nos non manus cõtempletur, sed ora.

i *Incrassati sunt,et* Cui simile: *Incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum. Incrassatus est dilectus & recalcitrauit.*

k *Et impinguati,et præterierũt sermones,&c.* In diuitijs cõfi quasi

---

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Veruntamen in. *exponatur vt supra.*

2 Quod si dxeritis. *Hic consequenter ponitur dictæ commnationis duplex ratio. secunda ibi:* Iniquitates. *Prima ratio accipitur ex peccato idololatriæ, cum dicitur.*

3 Dices ad eos. *tu Ieremia ex domini persona.*

4 Sicut dere. *legem meam transgrediendo.*

5 Et seruistis. *s. in Iudæa.*

6 Sic seruietis. *s. in Babylone, vbi multi de Iudæis translati secuti fuerunt illius terræ idololatriam.*

7 Audi popu. &c. *i. intelligentiam boni. Cor enim frequenter ponitur in scriptura pro mente seu intelligentia.*

8 Qui habentes oculos. *s. carnis.*

9 Non videtis. *oculis mentis.*

10 Me er. *q.d. ne debetis timere, & de offensa mea dolere? Cuius ratio subditur.*

11 Qui po. are. *idest, terram aridam.*

12 Termi. ma. *quem non transit vltra se effundendo.*

13 Et commo. *i. quantumcunque cõmoueantur & intumescant fluctus eius, non tamen transeunt terminum a me præfixum, cum tamen nullam habeant cognitionem.*

14 Popu. au. huic. *ad imaginem Dei facto per rationem & intellectum.*

15 Factum est cor. incre. *verbis meis per prophetas dictis.*

16 Et exasperans. *idest, leges meas transgrediens. Cætera patent in litera.*

17 Iniquitates. *Hic consequenter ponitur secunda ratio, quæ accipitur ex peccato auaritiæ. Et primò continuatur litera hæc præcedenti. cum dicitur:* Iniquita. no. de. hæc. *i. abstulerunt, scilicet a... plitudinem annuæ messis.*

18 Et pec. &c. *scilicet bonum spirituale & temporale, & subditur quomodo.*

19 Quia inuen. &c. insidi. *simplicibus ad eos decipiendum & depauperandum.*

20 Quasi au. *qui student decipere aues, & ideò subditur.*

21 Sicut deci pula. *idest, rete aucupum.*

22 Plena auib. *ab eis deceptis.*

23 Sic domus eo. *idest, bonis simplicium dolosè acquisitis.*

24 Ideo magni. sunt, &c. & pręte. &c. *quia secundum quod dici...*

✻ Apo-

MORALITER.

† 2 *Quòd si dixeritis, quare nobis fecit do. Deus noster hæc omnia?* Et respondetur duplex causa. Prima est multiplicatio peccatorum contra dominum, cum dicitur.

Sicut

4 *Sicut dereliquistis me, & seruistis Deo alieno in terra.* Secunda est, multiplicatio peccatorum contra proximum, q... tangitur cum dicitur postea.

19 *Quia inuen. &c.* s. simplicibus ad defraudandum ... verbis mendacibus.

† *MORA*

quasi dicat: *Anima, multa bona habes posita in annos plurimos: requiesce, comede, & bibe.*

mones meos pessimè. † Causã 1
a ¶Quia dare non potest.
b ¶Iudicis est, aduocatum pupillo dare, & causam eius dirigere.
uiduæ non iudicauerunt, cau- 2
sam pupilli non direxerunt, &
a ¶Quod iustum est.
iudicium pauperum non iudicauerũt. † Nun- 3
¶Peccatis
quid sup his non visitabo, dicit dominus: aut
¶Tam malam.
a ¶Affectus.
super Gentẽ huiuscemodi nõ vlciscetur ani-
4 ma mea? † Stupor & mirabilia
a ¶Quia. De quibus ibo ad optimates.
5 facta sunt in terra. Prophetæ
a ¶Qui futura prædicunt.
b ¶Nemo in his omnibus qui recta sentiat.
6 prophetabant mendacium, &
7 a ¶Qui facienda ex lege decernunt.
8 Sacerdotes † applaudebant ma
a ¶Quasi: Populus non est quoque sine culpa.
b ¶Quondã, sed postquã talia dilexit, meus esse desijt.
9 nibus suis: & populus meus di
10 a ¶Ab eis. ¶Iudicio vel captiuitate scilicet.
11 lexit talia. Quid igitur fiet in nouissimo eius?

a *Stupor, & cæt.* D
* Theod. Quãdo præter omnem spem quidpiã inusitatum videmus, solemus dicere. Hęc res in stuporem me adduxit. Exterritus sum audiens istud.

† Res admiratione digna & turpis.

† accipiebãt

NICOLAVS DE LYRA.

Apostolus. 1. Timoth. 6. b. Radix omnium malorum est cupiditas. *ideo subditur.*

1 Causam. non iudi. *scilicet iustè, sed iniustè propter munera. Aliqui libri habent: Causam viduæ, ly viduæ non est in Hebræo nec in libris correctis.*

2 Causam pupilli non direxerunt, &c. *quia non sperabant inde habere lucrum.*

3 Nunquid super his non visitabo. *quasi dicat immo pœnam debitam inferendo.*

4 Stupor & mirabilia fa. sunt in ter. *et quæ sint illa, subdit.*

5 Prophe. *scilicet falsi.*

6 Prophetabant mendacium. *cum tamen fingebant, quod loquerentur quasi ex ore Dei qui est veritas.*

7 Et Sacerdotes. *Qui præ alijs debent esse intelligentes.*

8 Applaudebant *eorum mendacijs.*

9 Et popu. meus dile. talia. *Quia populus communis pronus est ad mala.*

10 Quid igi. fiet. *vos Sacerdotes & prophetæ falsi.*

11 In nouissi. eius. *s. populi mei, quando per Chaldæos occidetur & captiuabitur. q. d. cum eis confusibiliter moriemini & captiuabimini.*

B

MORALITER. 10 † *Quid igitur.* quasi dicat grauissimè punietur. E

ADDITIO.

In c. 5. vbi dicitur in postil. Domini oculi tui respiciunt fidẽ. *Quod dicitur hic:* Domine oculi tui respiciunt fidem. *proprie potest exponi de vera fide, per quam homo iustificatur, secundum illud Abac. 2. a.* Iustus in fide sua viuet. *Quæ quidem fides non erat in viris Ierusalem, de quibus hic agitur: Quod propheta probat ex hoc quod licet Deus percusserat eos per aduersarios, non tamen dolebant per pœnitentiam eo quod credebant quod hoc non procedebat ex prouidentia diuina, eo modo quod Philisthini dicebãt. 1. Reg. 6. b.* Nequaquam manus eius tetigit nos, sed casu accidit. *vnde perseuerabant in peccatis suis tanquam non essent a Deo flagellati: Et hoc est quod dicitur:* Domini oculi tui respiciunt fidem, *per quam iustus credit, quod tu punis peccatores, quia das vnicuique secundum opera sua, & tu respicis quod isti non habent talem fidem, quod patet ex hoc, quia tu percussisti eos & non doluerunt, sed potius indurauerunt facies suas & noluerunt reuerti, vt patet in litera. Et sic ex sua impœnitentia arguit defectum fidei eorum.*

CAP. VI.

C*onfortamini.* Quia iamiamque ab Aquilone Nabuchodonosor venturus est, ò habitatores Ierusalem, arma † corripite, vt hostibus possitis resistere. Hæc omnia referamus ad ecclesiam, vt si † dereliquerit & persecutionis impetus ingruerit præparet se ad resistendum.

C

a Theodoretus. Hortatur Beniamiticam tribum, quæ
b sibi Iuda copulata erat, denuntiare iuba, vt se præparẽt in aciem, tanquam
c ab Aquilone irrũpant hostes in Ierusalem.

d *Ieru. & in The. &c.* Hieròny. Ierusalem, in tribu Beniamin sita est: Thecuam viculum in monte situm. 12. millibus ab Ierusalem separatum quotidie oculis cernimus. Inter hos alius vicus est qui lingua Syra & Hebræa Bethacaren nominatur in monte positus.

c *Speciosæ.* Describitur pulchritudo Ierusalẽ, quæ est ipsa Sion, vt aliud totam vrbem, aliud arcẽ vrbis sonet. Siõ. n. arx. i. specula interpretatur, & speciosę mulieri cõparat. F

CAP. VI.

¶Ierosolymitæ. a ¶Filij dexteræ.
† Confortamini filij Beniamin † in me- 1
¶Tuba.
dio Ierusalem, & in Thecua clangite 2
a ¶Villa vineæ.
buccina, & super Bethacaren leuate ue
xillum, quia malum uisum est ab aqui
a ¶A quo exardescunt mala super terram.
lone, & contritio magna. † Speciosæ 3
a Sicut ad mulierem amatores
& delicatæ assimilaui filiam Sion: ad eam uenient 4
a ¶Principes. b ¶Exercitus Chaldæorum.
pastores & greges eorum. Fixerunt in ea tento- 5
¶Ad obsidionem viuis. a ¶Princeps. b ¶Turmas suas. ¶Vel am.
ria in circumitu, pascet unusquisque † eos qui sub 6

* Theo. Formosam eam & delicatam vocat, formosam quidẽ ob pulchra ædificia, delicatã verò pp incolas delicatè viuentes. 7

d *Pastore.* Satis eleganter ponitur hic verbũ Hebræum, quod quatuor literis scribitur, res, ain, iod, men. Si eñ legatur Reim amatores: si Roim pastores significat. 8 Vel iuxta metaphoram, pulchræ mulieris amatores, 6 vel iuxta euersionem vrbis, intelligantur pastores, quorum

† de medio.

† Mulieri quietè habitanti in domo.

† in loco suo

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VI.

* C Onfortamini. *Hic consequenter excluditur remedium secũdum. s. Sacerdotum sanctimonia: pro qua parceretur populo, si adesset, sicut ad preces Aaron & oblationem incensi extinctus fuit ignis qui deuorabat populum, Nume. 16. Sed hoc remedium in hoc capitulo excluditur. Quod diuiditur in quatuor partes: quia primo punitio populi nunciatur. Secundò causa punitionis assignatur, ibi.* Omnis calumnia. *Tertiò remediũ per Sacerdotes euacuatur, ibi:* A minore. *Quartò denunciatio punitionis iteratur, ibi:* Properea. *Circa primum dicit propheta.*

1 Confortamini filij Ben. in medio. Ieru. *Ad defendendum te, hoc aũt dicit, quia Ierusalẽ pro vna parte erat in sorte Beniamin.*

2 Et in Thecua clangi. *Thecua. n. & Bethacaren erãt duo fortalia in Iudæa in parte Aquilonari respectu Ierusalẽ: & iõ in illis fuerunt posita armatorũ custodię ad impediẽdũ iter exercitus Chaldæorum venientis ex illa parte versus Ierusalem, vt dictum est sup. c. 1.*

3 Speciosæ & deli. *s. mulieri, quę nõ põt sustinere aliquid laboris.*

4 Assimila. fi. Sion. *i. Ierusalem: Quæ dicitur filia Sion, eò quod templum & regis palatium erant in monte Sion, & Ierusalem intelligitur hic populus habitans in ea: & ideo quod dictum est:* Confortami. *dicitur ironicè. q. d. propheta, sic facietis vos præparantes ad resistendum, sed non poteritis: vnde subditur.*

5 Ad eam, *scilicet Ierusalem.*

6 Venient, &c. *i. principes exercitus regis Babylonis cum aciebus suis.*

7 Fecerunt, in ea &c. *sic eam obsidendo, vt nullus posset egredi ad fugiendum, nec ingredi ad prebendum obsessis auxilium.*

8 Pascet unusquisqne. *principum dictorum.*

9 Eos qui sub manu. *de prædis terræ.*

MORALITER.

1 *Confortam.* Hic excluditur iustitia clericorũ & iniustitia concluditur per oppositũ. Sed quia malitia cleri est occasio trãsgressionis populi, sicut dicit Greg. cũ pastor per abrupta graditur, cõsequens est ut ad præcipitiũ grex sequatur: ideò primò tangitur malũ populi cum dr̃: *Confortamini,* * Santamini, *&c.* literam dicitur ironice: propter quod idem est ac si diceretur: Desolamini, quia traditi estis in manu diaboli. per regem Babylonis designati.

3 *Speciosæ, &c.* quia sicut mulier delicata non potest se defendere, sic nec populus peccatis assuetus potest tentationibus dæmonis resistere, ideò subditur.

rum alii festinant ad polluendum scortum. alij ad vrbis
A excidium.

* Theodoretus. Pastores appellat reges, qui cum Nabuchodonosor militabant: greges verò & ouilia, ipsos exercitus qui sub eis merebant.

igitur crebris angustijs subiacemus, istius versiculi recordemur: per oẽm dolorem & flagellũ erudieris Ierusalẽ.

* Theod. Hæc declarant ineffabilem dñi humanitatẽ, qui comminatus eis dura pollicetur ab his liberationẽ, si mores mutauerint. Quia verò non receperunt exhortationem, conuocat hostes vindemiatores, quib. præcipit, vt omnes eos colligant, perinde ac fructum vineæ.

a ¶Potestate. b ¶Pastores sic dicent gregibus suis. ¶Domini enim imperium est. ¶Firmate. c ¶Ierusalem d Cito.

manũ sua sunt. † Sanctificate super eam bellum, consurgite 1

a ¶Non nocte non per insidias, plena luce pugnemus: nemo enim nobis resistet.

& ascendamus in meridiẽ. Væ nobis, quia declinauit dies, 2 3

a ¶Alij deficiunt. b ¶Cui simile (Maioresque cadunt altis de montibus vmbræ.

quia longiores factæ sunt umbræ vesperi. Surgite, & ascen- 4 5

a ¶Vel fundamenta. ¶Quæ firmitate murorum vallantur. b ¶Quasi: De victoria certi sumus quia dominus præcipit.

damus in nocte, & dissipemus domos eius. Quia hæc dicit 6

a ¶Alias Fodite. ¶Hic significat vrbem non statim, sed longa obsidione capiendam.

dominus exercituum: Cædite lignũ eius, & effundite circa 7 8

a ¶Munitionibus faciendis. b ¶Enim c ¶Dei. ¶Visitabo in virga iniquitates eorum.

Ierusalem aggerem. Hæc est ciuitas † visitationis, omnis 9 10

a ¶Sycophantia ¶Hoc maximum inter peccata. ¶Ergo

calumniæ in medio eius. Sicut † frigidam facit † cisterna 11 12

aquam suam, sic † frigidam fecit malitiam suã. Iniquitas & 13

vastitas audietur in ea, corã me semper infirmitas & plaga. 14

Erudire Ierusalem, ne fortè recedat anima mea à te, ne fortè 15

ponam te desertam terram inhabitabilẽ. Hæc dicit domi- 16

nus exercituum. † Vsque ad racemum colligent quasi in vi-

nea reliquias Israel. Conuerte manum tuã quasi vindemia- 17

¶Vel autem.

tor ad † cartallum. Cui loquar, & quem † contestabor, vt au- 18

¶Quia. a ¶Quia noluni Non posse enim de contemptu & infidelitate descendit.

diat? Ecce incircuncisæ aures eorum, & audire non pos- 19

a ¶Ideo b ¶Quod datum est eis in salutem. c ¶Vitio eorum versum est in pœnam.

sunt. Ecce verbum domini factum est eis in opprobrium, 20

& non suscipient illud. † Idcirco furore domini ple- 21 22

a ¶Propheta ad Chaldæum. b ¶Furorem.

nus sum, & † laboraui sustinens. Effunde super paruu- 23 24

a ¶Nulli parcatur ætati. b ¶Qui ad repugnandum arma corripuerant. c ¶Dulcissima eius nomina pariter sentiunt captiuitatem.

lum † foris, & super consilium iuuenum simul. Vir enim 25

a Væ nec. qui decli. etc. Hierony. Illis dicentibus: Surgite & ascen. isti respondent: Væ nobis, &c. Et est hic sensus: Si per diem hoc patimur, quid per noctem patiemur?

b Surg. et. Qui dixerunt, consurgite & ascendite, &c. Sese illis verbis prouocãt ad bellum: Sur-
B gite & ascendamus in nocte, vt sciant aduersarij non temporis esse victoriã, sed virtutum.

c Sicut frig. Sine calore fidei, ecclesia spiritu feruentes. Mala autem frigida. vnde: *Refrigescet charitas multorum.* Et illud: *Assimilabor descendentibus in lacum.* Semel sufficiat dixisse lacum, nõ stagnum sonare s'm Græcos, sed cisternam, quæ Syro & Hebræo sermone Gab dicitur.

d Iniquitas. Lxx. Impietas & miseria audientur in ea cõtra faciem eius: per omnem dolorem & flagellum erudieris Ierusalem, &c.

e *Erudire Ie.* Hier. Per hoc discimus, quod *flagell.* t *Deus oẽm filium quem recipit.* & iõ plagis & tormentis eruditur Ierusalem vt corrigatur, & non recedat anima Dei ab ea. Si quãdo
C igitur

f *Vsq; ad racemum.* Quasi cum vastata fuerit Ierusalem, reliquiæ saluæ fiet. Vel sic: Ne vnus quidẽ racemus remaneat: & quõ vindemiator, sic quocunque inueneris pertrahe in Babylonem, quasi in cartallum vel in torcular.

g *Incircuncisæ, &c.* Notandum, quod circuncisio in scripturis dr trib. modis: In præputio, in corde, in auribus. vnde: Qui habet aures audiẽdi audiat.

* Theodo. Vocat aures incircũcisas, quæ sine discrimine excipiunt oĩa. Tales erant illi qui facilè quidẽ admittebant pseudo prophetarũ sermones, prolatos delectationis gratia, verbis autẽ diuinis nolebant attendere, sed sugillabant & subsannabãt prophetas.

h *Idcirco furore.* Q.d. Venientem irã Dei prospicio & furore eius & iracundia plenus sum, & vltra sustinere non possum. Nec pro peccatoribus audeo deprecari Deum. Exten-

Marginalia: † Præparate. † scaturire † scaturire. Matth. 24.b. Psal. 28.a. † Racem in doracemibũt sicut vitem. † canistros. † amplius ferre non possũ † furorem. Heb. 12.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Sanctifi. &c. *id est, confirmate, quia sanctum, in vna significatione idem quod firmum.*

2 Consurgite. *Verbum est bellantium contra Ierusalem, & mutuo se exhortantium.*

3 Et ascenda. *muros eius.*

4 In meridie. *in quo designatur desiderium eorum ad bellandum contra ciuitatem, quasi non retracti præ feruore solis ab actu bellandi.*

5 Væ nobis, &c. *& sic non poterimus eam capere ante noctem.*

6 Surgite & ascendamus in no. *Totum istud dicitur ad exprimendum dictum desiderium Chaldæorum, quasi non retrahantur a bello propter tenebras noctis, & quando homines solent quiescere a labore diuino.*

7 Cædite lig. eius. *i. ligna religionis in circumitu.*

8 Et fundite. *id est, effundite.*

9 Circa Ierusalem ag. *i. congeriem de lignis, terra & lapidib. adimplendum fossata.*

10 Hæc est ciui. &c. *i. punitionis a Deo.*

11 Omnis. *Hic consequenter dictæ punitionis assignatur causa, cum dicitur:* Omnis calum. *quia potentiores omnibus modis quærebant occasiones contra minores ad rapiendum bona eorum.*

12 Sic fri. *hoc est dictum, quod charitas in populo erat totaliter refrigidata, & per consequens malitia augmentata, secundum quod dicit Saluator Matth. 24.b* Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. *In Hebræo habetur. Sicut puteus effluit aquam suam. i. continuè, sic populus continuat malitiam suam.*

13 Iniquitas, & vastitas audietur in ea. *i. destructio & plaga.*

14 Erudire Ierusalem. *Verbũ est domini quasi compatientis.*

15 Ne forte recedat anima mea à te. *i. dilectio mea.*

16 Ne fortè po. &c. Vsque ad race. &c. *ly, vsque tenetur hic exclusiuè, & est sensus, quod sicut pauci racemi euadunt manus vindemiatorum, sic pauci Iudæi euadent manus Chaldæorum. ideo subditur.*

17 Conuerte ma. &c. ad carta. *Quod est instrumentum quo portantur vuæ ad pressorium, & est verbum domini directum ad exercitum Chaldæorum, qui partim occiderunt, & partim captiuauerunt ipsum populum ducentes ad pressorium mortis & angustiæ. In Hebræo habetur. Ad iteratas scrutationes, per hoc designatur captiuatio Iudæorum, qui remanserunt cum Godolia, quo interfecto fugerunt in Aegyptum contra consilium Ieremiæ, vt habetur infra. 43. c. & ibi cum Aegyptij perierunt per Chaldæos. vt habetur infra. 44. c.*

18 Cui loquar. *Verbum est Ieremiæ desperantis de Iudæorum correctione: ideo subditur.*

19 Ecce incir. au. eorum. *In Hebræo habetur, obturatæ.*

20 Ecce verb. do. *quod est pessimum: quia peius est ipsum vituperare quam non audire, propter quod subdit propheta.*

21 Idcirco fu. do *i. eius vindicta.*

22 Plenus sum. *quia planè reuelata est mihi sup populũ futura.*

23 Laboraui su. *i. populo meo compatiens.*

24 Effunde. *i. effundens dictam vindictam, et loquitur Ieremia ad dominum.*

25 Su. par for. *q. d. non parces alicui ratione ætatis, sexus, aut conditionis.*

* Et

MORALITER.

† 1 *Sanctificate, &c.* i. firmate. sanctum enim in vna significatione idem est quod firmum, & sanctificare idem est quod firmare. Et subditur causa cum dicitur.

11 *Omnis &c.* ad subuertendum simplices & resistere non

non potentes.

12 *Sicut fri. &c. sic fri. fe. &c.* Per hoc signatur quod abundantia iniquitatis facit refrigerium charitatis, sicut dicitur Matth. 24. b. *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.* Ex hoc autem sequitur obstinatio: propter quod sequitur postea.

† MORA-

a *Extendam.* LXX Eleuabo, vtrumque autem percutientis habitus est. vnde: *Et adhuc manus extenta fine excelsa.*
b *Et curabant contri.* Quasi dicat. Cum tanta facerent mala, tamen prospera quæque populo meo nunciabant, & quasi curare cupiebant vulnus: & ignominiam filiæ populi mei dicentes, pax pax. Hoc propriè de Sacerdotib. & doctoribus intelligendum est, qui diuitibus & honoratis repromittunt prospera & clemẽtem prædicant Deum, magis illos supplicio & Dei iracundiæ præparantes.

bonorum malorumque operum. D
c *State super vias.* Legamus Euangelicam parabolam, in qua negociator bonus oẽs vendidit margaritas, vt vnam emat pretiosam: vt. s. per patriarchas & prophetas veniamus ad eũ qui dicit: *Ego sum via, ve.* vñ: *State super vias, &c.* Matth. 13. f.

a ¶Patet quod senectus non est ætas vltima.
b ¶Quem decrep tum vel depositum dicimus.
c ¶Hæc omnia referimus spiritualiter ad ecclesiam, si dominum offenderit.
cum† muliere capietur, senex cum pleno dierum. Et transi- 1
a ¶Coniux scilicet & possessio.
bunt domos eorum ad alteros, agri & vxores pariter, quia 2
¶Vnde: Vę habitatoribus terræ. a ¶Qui semper in v.t.o.
a extendam manum meam super habitantes terram, dicit do
minus. † A minore quippe vsque ad maiorem omnes auari- 3 4
a ¶Radix omnium malorum auaritia. b ¶Qui mendacium prophetat.
c ¶Qui peruerse interpretantur legem Dicit enim in alio loco propheta: Quærite legem a Sacerdotibus. 5 †
b tiæ student, & a propheta vsque ad Sacerdotem cuncti faciunt † dolum. Et curabant contritionem filiæ populi mei 6
a ¶Omnino.
c † cum ignominia, dicentes. Pax, pax, & non erat pax. Confu- 7
si sunt, quia abominationem fecerunt: quin potius confu- 8 9
a ¶Nec scientiam qui sem nec sensum pœnitentiæ habuerunt. 10
d sione non sunt confusi, & erubescere nescierunt. Quamob- 11
a ¶Qui prius stabant. b ¶Vitijs suis. c ¶Pœnę. ¶A Nabuchodonosor.
rem cadent inter ruentes, in tempore visitationis suæ cor-
a ¶Ruentibus sociati. b ¶Prophetas.
e ruent, dicit dominus. Hęc dicit dominus: State super vias 12
a ¶Sic. b ¶Diligenter inquirite.
c ¶Quæ multorum sanctorum tritæ vestigiis.
& † videte, et interrogate de semitis antiquis, quæ sit 13 14
a ¶In Euangelio.
b ¶Quasi Hęc via inuenta præbet refugium animabus credentium. 15
via bona, & ambulate in ea, & inuenietis refrigerium 16
a ¶Econtrario. b ¶Per viam scilicet Euangelij. 17
c ¶Hæc propheta dicente propriè de perfidia Iudæorum, statim infert. Constitui su. vos spe. 18
animabus vestris. Et dixerunt: non ambulabimus. Et 19
a ¶Scilicet Apostolorum chorum. vnde, Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel. 20
b ¶Dicens
f constitui super vos † speculatorem. Audite vocem tu- 21
a ¶Inuitati ad cœnam noluerunt venire. b ¶Vnde, Ecce conuertimur ad Gentes.
bę, & dixerunt: Non audiemus. Ideo audite Gen- 22

¶ Theodoretus. Conueniebant curare dolores asperiorib. medicamentis, sed pollicitatione pacis attriuerũt eos. Vbi nam ergo sermonum executio? Vident enim lo[c]o pacis, vniuersorum interitum.
Confusi sunt. † De ressius hoc legendum est iuxta Hebraicum sermonẽ. [Si] cũm inquit tantum fecerunt, nũquid confusi sunt? nunquid erubuerunt a sceleribus suis? quin potius peccatum auxere contemptu.
Nescie. Noluerunt: sed nimio cõtemptu & vitio violenti mali nec intelligere quidem poterunt. Grandis impietas nõ solum non cauere sed nec intelligere velle peccata, & nullam habere distantiam bono-

* Theo. Multæ quidem viæ sunt sancti prophetę: via autẽ verè bona, est dominus noster. *Ego sum via veritas & vita.* Ad hanc tamen ducit vnaquæque viarum propheticarum. Sicut enim vna est via quę deducit ad maximas vrbes, quam regiã appellare solem*, ad hanc porrò semitę quędam a pagis & agris defluentes, dirigunt: sic vna est via quę ducit ad patrem, nẽpe vnigenitus filius Dei, at beati prophetę, veluti semitæ quædam ducunt ad hanc eos, quibus per hæc ire libuerit. Ioan. 14. a. Ioan. 14. E
* Clemẽs. Alex. Pulcherrimè dicit Iere. Hæc dicit dominus. State in vijs interrogate semitas ęternas, quę nam sit via bona & in ea ambulate, & inuenietis expiationem aĩabus vestris, interrogate, inquit, & audite ab his qui norunt citra contentionem & decertationem. Lib. 5. stromatum. F
f *Vocem tu.* Hier. Vocem tubæ, mandata Euangelij vel doctrinam

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et transibunt. *i. bona de domibus eorum.*
2 Agri. *bona agrorum, Chaldæi enim non remanserunt in terra a possidendum domos & agros in Iudea.*
3 A min. *Hic consequenter excluditur remedium quod posset haberi per Sacerdotium, & primò propter malitiam eorum, secundò propter displicentiam sacrificiorum. ibi:* Vt quid. *Circa primum dicitur:* A minore quippe. *i. a leuita, qui ministrabat Sacerdoti.*
4 Vsque ad maio. *idest, summum sacerdotem.*
5 Omnes auari. stu. *Varijs cautelis & dolis subtrahendo bona aliorum.*
6 Et curabant, &c. *i. destructionem Ierusalem per prophetas donũ nunciatam.*
7 Cum igno. *idest, cum falsitate.*
8 Dicen. pax pax. *s. populo & ciuitati.*
9 Confu. sunt. *i. confundentur in destructione ciuitatis, quia tũc eorum falsitas apparebit, & ipsi ignominiosè occidentur & captiuabuntur.*
10 Quin potius, &c. *quia ante destructionem ciuitatis apparuit eorum falsitas in multis: de quo non erubescebant, sed magis errorẽ suum mendacijs palliabant.*
11 Quamobrem, &c. *quia in captione Ierusalem fuerunt cum alijs partim occisi & partim capti.*
12 State super vias. *i. varios viuendi modos.*
13 Et videte. *inspiciendo scripturas.*
14 Et interrogate. *a prophetis domini, qui sciunt intellectum scripturarum per reuelationem Spiritussancti.*
15 De semitis anti. *i. antiquorum, scilicet Abraham, Isaac, & Iacob, & aliorum sanctorum patrum.*
16 Et ambu. in ea. *Aliter etiam eius cognitio non proficeret.*
17 Et inuenietis re. &c. *In sinu Abrahæ cum patribus sanctis.*
18 Et dixerunt. *facto.*
19 Non ambulaui. *quia viuebant modo contrario.*
20 Et constitui super vos spe. *s. prophetas sanctos, secundum quòd dicitur Ezec. 3. d.* Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel.
21 Audite vocem tu. *sancti prophetæ, qui dicitur tuba eò quòd sicut tuba materialis non potest emittere sonum nisi insufflata, sic prophetæ sancti loquebantur a Deo inspirati. 2. Pe. d.* Non voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritusancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines.
22 Et dixe. non audi. *quia prophetis non credebant, sed magis eis calumniam inferebant, vt habetur infra. 20. propter quod subditur pœna eorum cum dicitur:* Ecce ego adducam mala, &c.

* Fru-

MORALITER.

† 3 *A mi.* Hic ponitur occasio dicti mali, quæ est malitia cleri, ut prędictum est de qua dicitur: *A mi. s.* clerico habente solum tonsuram.
4 *Vsque ad.* qui habet pontificalem dignitatem.
5 *Omnes aua. stu.* quia per diuersas cautelas pecunias extorquent.

† *Et a prophe. &c.* idest, a simplici prędicatore vsque ad curam habentem.
6 *Et curabant.* excusando potẽtum peccata propter quęstum, propter quod cum ipsis damnabuntur, & grauius: ideo subditur.
11 *Quamobrem cadent inter ruen.* Et quoniam sacrificia talium non valent eis, sequitur postea.

Et † *MORA-*

doctrinam Apo
A stolorum, vnde:
† Cognosce. *In montē excelsum*
Isai. 40. b. *ascende tu qui euan*
gelizas Sion, exal-
† Infra 19. a. *ta sicut tuba vocem*
tuam, qui annun-
cias Ierusalem.
a *Vt qd mi. thus.*
Quasi dicat, fru-
stra mihi ad vn- a
guenta conficiē
Isai. 1. d. da q̄ in lege pce-
pta sunt, suauissi
mi odoris pig-
B mēta cōfertis, &
holocausta suc-
cenditis, qui meā
in lege volūtatē
nō facitis, vnde b
supra *Vocem meā*
Allegor. *non audierunt, &c.*
Alleg. Hoc pro- c
priè cōuenit his,
qui de rapinis &
nudatione mise
rorū offerunt sa
crificia, & elee-
mosynas, & ex d
iniquitate putāt
se redimere pec-
cata cū scriptura
Prou 13.b. dicat: *Redē tio ani*
mę viri proprię di-
uitiæ eius. e
✻ Theod Quod
si regnante lege
hęc iudicata sūt
supflua, frustra
† Via. profectò postea
quā cessauit lex
perseuerarūt Iu-
dæi dare operā
superfluis istis le
galibus tanquam necessarijs.
b *Patres, & f.* Filij patrū sequūtur blasphæmias, quoti-
† Miseria. Matth. 27. c. dic illam imprecationē suscipientes: *Sanguis eius super nos*

a ¶ Alias cognoscite qui pascitis gregem, ò Episcopi scilicet, & præsbyteri.
b ¶ Non iudaica, sed omnium nationum. c ¶ Incredulis.
tes, & † cognoscite congregatio, † quanta ego faciam eis. Audi
a ¶ Totus orbis, sicut illud Isa. Audi cælum, & auribus percipe terra, quæ scilicet dominus populo Iudæorum facturus sit b ¶ Supplicia.
c ¶ Qui non respondet, non audiens. ¶ Non super gentes, quæ vocantur ad veritatem.
terra: † Ecce ego adducam mala, super populum istum, fructum 1
a ¶ Vel auersionum eius, vnde: Labores manuum tuarum, quia manducabis. ¶ Aure cordis
cogitationum eius: quia verba mea non audierunt, & legem 2
a ¶ In domo Domini eruece
b ¶ Vnde thura veniunt, secundum illud Virgilij: Centumque Sabæo thure calent aræ.
meam proiecerunt. † Vt quid mihi thus de Saba affertis, & ca-
a ¶ Hebraice canem pro quo Lxx. & Theodotio cinnamomum transtulerunt.
b ¶ Indiam scilicet vnde, quia per mare rubrum veniunt.
lamum suaue olentem de terra longinqua? Holocaustomata ve- 3 4
a ¶ Non mea. b ¶ Quantum in vobis est. c ¶ Quantum in vobis est.
stra non sunt accepta, & victimæ vestræ non placuerunt mihi. 5
a ¶ Hæc omnia quotidie impleri videmus.
Propterea hæc dicit dominus † Deus: Ecce ego dabo in populum 6 7
a ¶ Nihil in eis forte, sed omnis infirmitas apud eos est.
b ¶ Sanguis eius super nos. c ¶ Quia pariter peccauerunt.
istum ruinas, & ruent in eis patres et filij simul, vicinus, & pro-
¶ Non solum scilicet illi, sed omnes, qui legem sequuntur ad literam occidentem
ximus peribunt. Hęc dicit dominus? Ecce populus venit de ter- 8
ra Aquilonis, & Gens magna consurget à finibus terræ. Sa- 9
gittam, & scutum arripiet, crudelis est, & non miserebitur. 10
¶ Vt etiam voce terreat.
Vox eius quasi mare sonabit, & super æquos ascendent præpara- 11
a ¶ Dat occasionem regendi dominum ad placandum
b ¶ Responsio populi, cui per prophetam dominus comminatus est.
ti quasi vir ad prælium: & aduersum te filia Sion. Audiuimus 12
a ¶ Babylonis. b ¶ Timore non possumus leuare manus.
famam eius, dissolutę sunt manus nostrę. Tribulatio apprehen- 13
a ¶ Dolores parturientis affirmant, nihil esse grauius his, quæ senserunt.
dit nos, dolores, vt parturientem. Nolite exire ad agros, & in
† vineam ne ambuletis: quoniam gladius inimici pauor in cir-
a ¶ Sed. b ¶ Docet, quid facere debeant, conuertantur, scilicet ad pœnitentiā, & hanc firmissimam habeant armaturam.
cumitu. Filia populi mei accingere cilicio, & conspergere 14
a ¶ In Hebræo solitarii ¶ Nihil dolentius, quam vnigenitum, vel solum perdere filium. 15
cinere. Luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum, quia 16
a ¶ Nabuchodonosor, vel Diabolus.
b ¶ Affectuosè, quod super populum venturum est, super se Deus venire testatur. c ¶ Dominus ad prophetam.
repente veniet † vastator super vos. † Probatorem dedi te 17

& super filios nostr.
c *Ecce populus ve*
nit de terra, &c.
Propriè hoc di-
citur de Babylo-
nijs, qui venturi
sunt contra Ieru
salem: Et omnis
armaturæ ordo
describitur, & p-
liantiū impetus,
vt terrore cōmo
ti agant pœnitē-
tiā, & Deum cle
mentissimū pla-
cent.
d *Vox eius quasi,*
&c. Alleg. Hiero
nymus. Possum'
hoc testimonio
abuti tēpore p-
secutionis, quā-
do omnis aduer
sū nos diaboli ra
bies concitatur,
cuius nulla mi-
sericordia est: &
quasi vehemēti
simi maris fluct'
ita opprimū re
sistentes.
e *Nolite exire ad*
agros, & in vinea
&c. Euangeliū
quoq; docet nō
esse exeundū in
agrum, nec de te
ctorum altitudi
ne descendendū
sed illud audien
dum: *In monte sa*
uū te fac. Ad quē
in Isaia, & Mich
iubemur curre
re. Præcepit iuxta literam ne foras exeant ne muros de
serant, sed firmissimè se tueantur munitionibus.
Et

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Fructum cogi eius. *Fructus est vltimum quod de arbore ex*
✻ *pectatur, & similiter pęna, vel pręmium est illud quod pro opere ma*
lo, vel bono vltimò recipitur.

2 Vt quid. *Hic excluditur remedium per sacerdotes quantū ad*
sacrificia per ipsos oblata, quæ non erant iræ Dei placatiua, propter
quod dicitur in persona Dei: Vt quid mihi thus de Saba offer
tis? *In illa enim terra inuenitur thus lucidissimum, quod ponebatur*
in thymiamate cremando in altari incensi. Exod. 30.

3 Et calamū suaue olentē de terra longinqua? *idest, de In*
Calamus. *dia. Est autem calamus arbor aromatica gracilis, & nodosa ad mo-*
dū cannæ, vel arundinis, & ponebatur in sacra vnctione qua vnge-
bantur vasa diuino cultui consecrata, Exod. 30.

4 Holocaustomata vestra. *idest, sacrificia totaliter incensa.*

5 Non sunt accepta. *quia sacrificia veteris legis non erant ac-*
cepta ex seipsis sicut Eucharistia, quę est sacramentum nouæ legis,
sed erant tantummodo accepta ex fide, & deuotione offerentium, sa
Diuisio. *cerdotes autē isti erant infideles, & indeuoti, vt patet ex prędictis,*
& ideo sacrificia, & victimæ eorum non placebant Deo.

6 Propterea. *Hic consequenter excluso remedio ex parte sacer-*
dotum, iteratur denunciatio punitionis. Et primò ponitur hæc itera
tio, secundo infertur quædam conclusio, ibi: Probatorē: *Circa pri*
mùm dicitur: Propterea: *idest, propter mala supradicta.*

7 Ecce ego dabo in populum istum ruinas: *scilicet famis*
gladij, & captiuitatis.

8 Ecce

8 Ecce populus venit de terra Aquilonis. *scilicet exerci*
tus Nabuchodonosor, qui intrauit Iudæam ex illa parte.

9 Gens magna. *idest, fortis, & ad prælium docta.*

10 Crudelis est. *& sic non parcet alicui pietate ducta.*

11 Vox eius quasi mare sonabit. *idest terribiliter sicut sonus*
maris ex vndarum collisione est terribilis.

12 Audiuimus famam eius. *& loquitur Ieremias ex persona*
populi Iudæ.

13 Dissolutæ sunt manus nostræ *prę timore. Timor enim cor*
dis causat tremorem in exterioribus membris. Cęt. patent vsque ibi

14 Filia populi mei: *idest, Ierusalem, quæ dicitur populi filia*
eo quod fuit ab eo ædificata. Vel ad literam. Filia. *idest, filię, acci*
piendo singulare pro plurali, sicut Exo. 8. f. Venit musca gra
uissima. *idest multitudo muscarum.*

15 Accingere ci. *signum tristitię, & doloris: Mulieres enim*
talibus tribulationibus ostendunt maiora signa tristitiæ, & doloris
quàm viri.

16 Luctum vni. f. t. *idest, similem luctui quem facit mater pro*
morte vnigeniti filij sui, qui est maximus, & amarissimus.

17 Probator. *Hic ex prædictis infertur conclusio, scilicet quod la*
bor Ieremię ad reuocandum sacerdotes, & populum de malo ad bo
num, non habuit aliquem effectum, sicut labor examinatoris, seu
probatoris alicuius metalli, quando metallum illud non purgatur
sed magis in scoriam, & cineres consumitur, & hoc est, quod di
cit dominus Ieremię: Probatorem. *idest examinatorem.*

✻ Dedi

MORALITER.

† 2 *Vt quid mihi thus de Saba af.* Circa quod sciendum, quod oīa
sacrificia veteris legis figura fuerunt vnius sacrificij per-
fecti scilicet, Eucharistiæ, quod licet in se sit bonū, & san-
ctū, tamen si offeratur pro obstinatis in malo, eis non va
let, &

let, & offerenti indignè multum nocet: quia *iudicium sibi*
manducat, & bibit. 1. Cor. 11. propter quòd replicatur pœ
na cum subditur postea.

8 *Ecce populus ve.* idest, exercitus dæmonis ad torquen
malum clerum in pœnis: Et subditur causa, quæ est de
speratio corruptionis, cum dicitur versus finem cap.

† *MORA-*

Et probabis. Quaſi dicat. Vt cũ probaueris,& ſcieris viã
A populi delinquentis, tũc intelligas argentũ ære mixtum
nulla ratione purgari. Quomodo enim plumbũ immi-
ſcetur metallis, quæ ſunt adulterata, vt aliena ſeparetur
materia: & ſi fortè purgata fuerint,plumbũ omnino cõ
ſumitur,& in nihilũ
redigitur,ſic doctri-
næ verbũ, & ſermo
propheticus perit in
his,qui audire contẽ-
nunt. Dicamus ſup
his,qui ſicut aſpides
ſurdæ obturant au-
res ſuas, ne audiant
vocẽ incantantium.
Omnes iſti. Gregor.
Principes ſunt à do-
B mino recedentes,&
inobedientes,qui ꝑ
ſeipſos ambulant,& fraudulenter. De hac enim conflatio-
ne legitur: *Habet argentum venarũ ſuarum principia, & auro lo-
cus eſt in quo conflatur.* In argento eloquiũ: In auro, vitę, vel
ſapientiæ claritas ſignatur. Et quia heretici ſic de eloquij
ore ſuperbiunt, vt nulla ſacrorũ librorũ autoritate ſo
lidetur (qui nobis adloquendũ quaſi argenti venæ ſunt,
quia de ipſis loquendi originem trahimus) eos ad ſacræ
autoritatis paginas reuocat, vt ſi verè loqui deſiderant,
inde quid loquantur ſumant. *Et auro locus eſt in quo confla-
tur.* q. d. Vera fidelium ſapientia (cui vniuerſalis eccle-
ſia eſt locus) tribulationem nobis perſequentibus pati-
tur: ſed à cunctis peccatorũ ſordibus perſequutionis no-
ſtræ igne purgatur. Vnde. *Igne probatur aurum,& argentum:
homines verò receptibiles in camino humiliationis.* Vel auro lo-
cus eſt in quo cõflatur: qa quiſqs extra vnitatẽ eccleſiæ, D
patitur, poteſt quidẽ pati,ſed nõ poteſt martyr fieri. Hũc
ergo locũ ò hæretici conflationis,quærite hanc fornacẽ
qua aurum rectè purgatur,inuenite. Si qd pro Deo ama
ritudinis,ſi qd tribulationis extra hunc ſuſtinetis: incẽdi
poteſtis,nõ purgari,
vnde: *fruſtra cõflatõ.
malitiæ enim eorũ non ſunt.*
Et alibi: *Si tradidero
corpus meũ,ita vt ardeã
charitatem autem non
habuero, nihil mihi pro
dest*. Alij .n. de Deo
praua ſentiunt, alij
à proximorum ſo-
cietate diſſentiunt.
Illi errore fidei, iſti
ſchiſmatis diuiſi sũt
Vnde in principio
decalogi vtrorumque culpa reprimitur cum diuina vo-
ce dicitur. *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde,&c.* Sta-
tim ſubditur: *Diliges proximum tuum ſicut teipſum.* Qui enim
de Deo praua ſentit,non eum diligit. Qui ab Eccleſiæ vni
tate diſcordat,proximum non amat.

Martyr. non fiunt extra ecclesiã.

1. Cor.13.b.

† Munitione inquam.

E

Deut.6.a. Matth.22.d.

ᵃ ¶ Incredulo. ᵇ ¶ Quondam. ᶜ ¶ Vt nihil timeas, vllas populi inſidias.

a in pᵃopulo meoᵇ † rᶜobuſtum,& ſcies, & probabis vias eo-

¶ A domino.

b rum omnes iſti principes † declinantes,ambulantes frau- 1

c dulenter,æs & ferrũ vniuerſi ſunt corrupti Defecit ſuffla- 2

¶ Nihil proficiens. ᵃ ¶ Verbum Dei. ¶ Alias argentarius 3

toriũ, in igne conſumptũ eſt plumbᵃum, fruſtra cõflauit 4

ᵃ ¶ Ergo. ¶ Non aurum. 5

conflator. Malitię enim eorũ non ſunt conſumptę. Argeᵃn

¶ Longe à ſe.

tum reprobum vocate eos,quia dñs proiecit illos.

c *Defecit ſufflatorium,&c.* ✻ Theodor. Argentarium fa-
brum vocat ſermonem ad erudiendum aptum: igne ve
rò, & plumbum, ipſam pœnam, conflatorem autẽ ſen-
tentiam diuinam, qua pronuntiator pœna. Solent.n.fa-
bri argentarij,volentes probare argentum, iniicere plũ-
bum, quo per illud abſumatur, quicquid eſt adulterinũ,
Ait igitur dominus volens eos conuertere methodis qui
buſcunque vſus ſum, caſtigationes varias inflixi, & ta-
men curari nequeunt.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Dedi te in populo &c. robuſtum,& ſci. *quia propter qua
ſcunque minas, & perſecutiones non dimiſit arguere eius malum:
Sed quia correctio non fuit ſequuta, ideo ſequitur.*
2 Omnes iſti principes declinantes: *à cultu domini per ido-
latriam.*
3 Aes, & ferrum vniuerſi: *ideſt, corrigibiles: ideo ſubditur:
corrupti ſunt, & non emendati.*
4 Defecit ſufflatorium in igne. *ideſt,nõ habuit effectum ver
bum tuum.*
5 Conſumptum eſt plumbũ. *Loquitur de Ieremia ad modũ
auri fabri, qui fundens aurum,vel argentum in igne, apponit ſimul
plumbum,vel ſtannum,vt calor ignis aurum,vel argentũ non conſu-
mat,ſed magis ſtannũ,vel plumbũ,& ideo quando ſtannũ eſt total.
conſumptũ, ignis conſumit aurũ,vel argentum poſitum in fornace,
& ſic eo conſumpto labor,aurifabri nõ habet effectũ optatũ,ſed ma
gis contrariũ,& ſic Ieremia in correctione Iudæorũ, ideo ſubditur.*
6 Fruſtra conflauit cõflator: *vt patet ſententia ex dictis.*

MORALITER.

†4 *Defecit ſuff'a.* Loquit̃ de Deo, ſicut de aurifabro, qui
purgare volens aurum apponit plumbum,vel ſtannum,
vt ignis conſumat aurum, ſed quando conſumptum eſt
plumbum,tunc conflatio nocet auro ipſo conſumendo.
Deus autem ad purganda peccata aliqñ conflat verbis do
ctorum & aliquando flagellis aduerſariorum, & quãdo
ad neutrum, ſequitur emendatio, fruſtra fit conflatio,&
eſt ſignum quod talis peccator,qui verbis,& flagellis non
emendatur,gehennæ reſeruatur.

ADDITIO.

*In ſexto cap. vbi dicitur in poſtil. ideo ſubditur: Ecce incircun
ciſæ aures eorum. In Heb. in hoc loco non dicitur,aures obturatæ, ſed propriè dici-
tur incircunciſæ aures. Sed quia auris incircunciſa intelligitur habe-
re præputium,quod aures videtur obturare, ideo per incircunciſio-
num aurium intelligitur earum obturatio.*

CAP. VII.

Cap. VII.

Sta in porta domus a
*domini, & prædica
ibi verbum iſtud, & dic
Audite verbum, &c.*
per quam multitu-
do populi ad rogan
B dum dominum in-
greditur, vt hac oc-
caſione audiant, ꝙ
do-

VErbum quod factum eſt ad Ierem. à 1
dño dicens: Sta in porta domus dñi, 2
& prædica ibi verbũ iſtud,& dic: Au-
dite verbum dñi omnis Iuda,qui in-
gredimini per portas has,vt adoretis
dñm. Hæc dicit dñs exercituũ Deus
¶ Clementiſſimus medicus omnes ſanare deſiderat. 3
ᵃ ¶ Quæ modo malæ 4
Iſrael. † Bonas facite viaᵃs veſtras,& † ſtudia veſtra,& † habi 5

dominus præcepit.
Per quod intelligi-
mus duritiã Iudaici
populi, quaſi men-
daces, & veſanos
habuerunt prophe-
tas: & per occaſio-
nem, & celebrita-
tem loci audire co-
gantur verbum do
mini. ✻ Tem-

† Opera.
† Habitare faciam vos.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VII.

✻ VErbum. *Hic conſequenter excluditur tertium remedium, in
quo confidebant Iudęi, ſcilicet ſanctitas templi, propter quam
credebant ab aduerſarijs defenſari. Et diuiditur in duas partes,quia
primò ponitur hæc excluſio, ſecundò dicti confirmatio,ibi:* Tu er-
go. *Prima in duas, quia primò ponitur excluſio remedij, ſecundo
deſtructio templi, ibi:* Ite ad locum. *Prima in duas: quia primò
excluditur fiducia in templo ex omiſſione boni impoſiti, ſecundò ex
commiſ-
ſione mali prohibiti, ibi:* Ecce vos: *Circa primum dici-
tur Ieremię.*
2 Sta in por. do. domini. *vt omnes ingredientes,& egredien-
tes poſſint te audire. Cętera patent vſque ibi.*
3 Bonas fa vi. ve. *ideſt opera.*
4 Et ſtu. ve. *ideſt cogitationes.*
5 Et habitabo vo. in lo. iſt. *veſtras præces exaudiendo, quaſi
dicat, ſi iſta omiſeritis facere, non exaudiam, ideo ſubditur.*

✻ Nolite

MORALITER.

† 1 *Verbum, quod factum eſt ad Ieremiam à domino, dicens.*
In hoc capitulo, ſecundum ſenſum literalem excluditur
falſa confidentia Iudæorum de falſitate templi, qua cre-
debant
debant peccata ſua ſine pœnitentia expiari, quod eſt fal-
ſum. Moraliter autem per hoc ſignantur Chriſtiani, qui
capellas ædificãt de rapinis,vel miniſtris Eccleſię eleemo
ſynas dant: per hoc credentes ſaluari ſine emendatione
peccati: ideo talibus dicitur.

† Nolite

a *Templum domini.* Potest hoc conuenire illis virginibus, A quæ iactant pudicitiam, & impudenti vultu præferũt casti tatẽ, cũ aliud habeãt in cõscientia. Virgo autẽ vera, & cor pore, & spiritu casta est. Quid enim prodest corporis pudici tia si mente corrupta, vel si virtutes defuerint, quas propheticus sermo enumerat? Præcepit isti populo Iudæorũ, & hodie nobis, qui videmur in ecclesia constituti, ne habeamus fiduciã in splendore ædificiorũ, & auratis laquearib. & marmoreis parietibus, B & dicamus: *Templũ domini, templũ domini.* Illud enim verè tẽplum domini est, in quo fides vera, conuersatio sancta, & omnium virtutum chorus.

Virgo mente corrumpitur.

b *Ecce vos.* Frustra eos in tẽplo habere fiduciam hęc peccata demõstrant. Quid enim prodest audacter ingredi limen domus domini, & erecta stare ceruice: & non solum cor, sed & manus habere pollutas? Hæc specialiter accidere in ecclesia nemo dubitat, quando præsentis temporis fœlicitatem considerãtes sua peccata non cõtemnũt. Sed Deũ non videre putant, quia non statim vindicta consequitur. Et in tantam prorumpunt amentiã, vt liberatos se iactent, quia à cultu Dei recesserunt.

† *D. veritis.*

† *Isai. 56. c.*

c *Spelunca latronum facta est domus ista in qua inuocatum est nomen meum, &c.* Hieronym. De hoc loco sumptum puto, quod dicitur in Euang. *Domus mea do. orationis vo. vos autem fecistis illã speluncam latronũ.* Siue vt in alio Euangelio. *Domũ negociationis.* Ecclesia Dei vertitur in speluncã latronum, quã furta, homicidia, adulteria, periuria, sacrilegium, hæreses, & alia scelera versantur in ea, quã do auaritiæ facibus Principes inardescunt, & regum opes, quondam vile aut certè non vile palliolum possidet vnde infert. *Ego eg &c.*

d *Ite ad locum meum in Silo, vbi habitauit nomen meum à principio & videte quæ fecerim ei propter malitiam &c.* Vbi scilicet fuit primũ tabernaculum meũ, vnde: *Et repulit tabernaculum Silo.* Sicut enim in cinerẽ lapsum est, ita templum, cũ simili fuerit

¶ Quia naturale est natale solum diligere, & nihil patria dulcius, Pollicetur præmia obedientibus Habitabo vo. in loco isto.

tabo vobiscum in loco isto. Nolite confidere in verbis mẽ 1
a dacij, dicentes: Tẽplum domini, templum dñi, templum 2
¶ Opera. ¶ Cogitationes.
dñi est. Quoniam, si † benedixeritis vias vestras, & studia 3 4
¶ Hieron. Si iustitiam sequuti fueritis.
vestra: si feceritis iudicium inter virũ, & proximũ ei⁹. † Ad 5 6
a ¶ Qui non possunt se defendere. b ¶ Si mala c ¶ Defendendo.
uenę, & pupillo, & viduæ nõ feceritis calũniam, nec san- 7 8
a ¶ Simplices scilicet scandalizando. b ¶ Peruer. dogmata adorando, quia simulacris in malũ vo. ip.
guinẽ innocentem effuderitis in loco hoc, & post Deos a- 9 10
lienos nõ ambulaueritis in malũ vobismetipsis: habitabo 11
a ¶ Quem vocat. vel vocatis templum domini b ¶ Apostolis, & Apostolicis viris
b vobiscum in loco isto, in terra quã dedi patrib. vestris à sę
culo vsq; in sęculũ. Ecce vos cõfiditis in vobis in † sermo 12
nib. mendacij, qui non proderunt vobis, † furari, occidere, 13 14 15
adulterari, iurare, mẽdaciter libare Baalĩ, & † ire post deos 16 17
alienos, quos ignoratis. Et venistis, & stetistis coram me in 18
a ¶ Post opera mala.
domo hac in qua inuocatũ est nomẽ meũ, et dixistis. Libe 19
rati sumus, eò quod fecerimus oẽs abominationes istas. † Nũ- 20 21
c quid ergo speluñca latronũ facta est domus ista, in qua inuo- 22
catum est nomen meũ in oculis vestris? † Ego, ego sum, e-
a ¶ Quod putaris occultum b ¶ Et prædictis docet fieri pœnitentiam.
d go vidi dicit dominus. Ite ad locum meũ in Silo, vbi ha- 23 24
bitauit nomen meum à principio, & videte † quę fece- 25
rim ei propter malitiam populi mei Israel. Et nunc quia 26 27
¶ Similia scilicet.
fecistis omnia opera hæc dicit dominus, & loqu- 28 29

C

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Nolite confidere in verbis mendacij, *quæ dicebantur à sacerdotibus propter temporale lucrum, & quæ sint illa subditur.*
2 Templum domini. *Sic enim dicebant Sacerdotes, quòd omnia mala remitterentur eis si facerent multas oblationes. Et replicatur ter, vt sacerdotes ostenderent dictum suum magis firmũ, quod tamẽ erat falsum, quia primò requiritur pœnitentia de prę teritis cautela de futuris, ideo subditur.*
3 Quoniã si be. *i. benedictione dignas feceritis.*
4 Vias re. *idest, operationes, & cogitationes vestras. Et explicat magis in speciali, dicens.*
5 Si feceritis. *vos iudices.*
6 Iudicium. *scilicet rectum, quantum ad intraneos, & etiã quãtum ad extraneos, ideo dicitur.*
7 Aduenę *& quantum ad impotentes se defendere, ideo subditur.*
8 Et pupillo & viduæ non feceritis calumniã, *& istud agit iudices, vt in fauorem partis oppositæ non condemnent eis, & etiam alios inferiores, vt non moueant contra eos causas iniustas.*
9 Nec sanguinẽ inno. effuderitis in loco. *vos iudices innocentes condemnando, & vos interiores falso accusando, & in hoc monet eos, quod se habeant iustè erga proximum.*
10 Et post Deos alie. *colendo solum Deum verum, vos bene habentes erga Deum. Ista imponuntur hominibus facienda, scilicet bene se habere in his, quæ sunt ad Deum & in his, quę ad proximum.*
11 Habitabo vobiscum in loco. *Exponatur, vt supra.*
12 Ecce vos confiditis. *Hic consequenter excluditur dicta fiducia ex commissione mali prohibiti, cum dicitur:* Ecce vos confiditis in vo in ser men. *Pseudo prophetarum, & Sacerdotum.*
13 Qui non prodc. vo. *Sed magis nocebunt. Minus enim dicendo plus signat.*
14 Furari. *Per quod nocetur proximo in rebus possessis:*
15 Occidere. *Nocendo ei in persona propria.*
16 Adulterari. *in persona sibi coniuncta.*
17 Iura. mẽdac. *ista sunt peccata contra Deũ directè. Et per hoc designatur quod sacerdotes, & prophetæ falsi informabant populum quod omne peccatum commissum contra Deũ, vel proximũ, remittebatur eis per solas oblationes in templo, quæ cedebant in vsum sacerdotũ in toto, cuiusmodi erant oblationes pro peccato. De oblationibus autem pacificis vna pars cedebat in vsum offerentiũ, ideo subditur.*
18 Et venistis. *cõfidenter, secundum informationem prędictam.*
19 Et dixistis, *factis oblationibus vestris.*
20 Liberati su. *ab omnibus peccatis.*
21 Eò quod fe. abominationes istas. *Quod potest exponi dupliciter. Vno modo sic, eò quòd fecerimus, & c.i. ab omni malo, quod fecerimus absq; alia satisfactione. Alio modo sic, eo quod fecerimus abominationes istas, idest, quod fecimus oblationes in templo, quę secundũ veritatem erant abominationes ipsi Deo, quia de alieno erãt factæ, & mala intentione, ideo subditur.*
22 Nunquid ergo spelunca latronũ facta est do. *q. d. Spelunca enim latronum est eis ad refugium, & ad repositionẽ furtorum, & sic ad templum recurrebant pro salute consequenda, & ibi offerebant prędas, & latrocinia.*
23 Ite. *Hic ex prædictis nunciatur templi destructio, cùm dicit:* Ite ad loc. m.
24 In Si. *quę est ciuitas in sorte Ephraim.*
25 Vbi ha. no. me. à prin. *quia tabernaculũ Moysi, & arca testamenti primo habuerũt ibi stabilẽ mansionẽ, vt habetur Ios.*
26 Et videte, quæ fecerim ei. *quia locus tam erat destructus & cultus domini inde sublatus.*
27 Et nunc fecistis oĩa opera hæc, dicit domi. *i. mala peccata, quæ sunt tanta, vel maiora quàm illa, propter quę destructa fuit.*
28 Et locutus sum ad vos. *per prophetas vos reuocando.*
✱ Man

MORALITER.

† 1 *Nolite confidere in verbis mendacij dicentes: Templũ domini, tẽplũ domini, templũ domini est.* idest, peccata vestra nõ expientur per prędicta absq; debita pœnitẽtia. Et dicitur ter tẽplũ domini, propter tres radices peccatorũ, scilicet concupiscentiã carnis, concupiscẽtiam oculorũ, & superbiam vitę, vitæ. Peccata namq; ex eis procedentia non expiant modum prędictum. Et quoniam ędificia dicto modo cta citò cadere solent, ideo sequitur postea.
23 *Ite ad lo. m.* vbi fuit arca dñi, & tamen fuit destructa propter malitiam populi, & sic tẽporibus moderni destructa sunt loca sancta Iudææ propter peccata gẽtis Christianæ, propter quod sequitur.
† MOR.

ferit habitatio peccatorum. Sicut autem Silo exemplū
A et templi, sic templum vobis, vnde. *Cum venerit filius homi*
s putas inueniet fidem super terram.
f. *Ad vos ma.* Nō ꝙ ei tēpus absq; diluculo sit, sed q̄a post
b. oɔctis quietē, corporis viribus instauratis, aīa hominū ve
entior sit, & non
oluptatib. occu-
ta audire, & fa-
re valeat, q̄ dicū
r vnde: *Mane exau*
s vocem meam: ma
astabo tibi: & vide.
in Isai. *De nocte, si*
diluculo consurgit
piritus me⁹ ad te De⁹
ia lex pręcepta tua
nt super terrā: vnde
b. ij lucis dicuntur,
non noctis, ne-
e tenebrarū, nec
ormiētes. qui sci-
B et mandata Dei
onseruant.
Sicut feci Si. Abie
Silo abiecturus
tēplum abieci
tribus abiectur⁹
duas trib. Quid
uid illi populo
inatur, timeam⁹
nobis, ne simi-
a faciamus.
Theodoretus.
lo locus est situs
itra decē tribus,
quas cum Assy-
duxissent exerci
m, dilectus est e-
um ipse. Suadet
itur domin. ne si
nt templo, sed
itę legitimæ.

a ¶ Vt vos de tenebris liberarem.
tus sum ad vos māne consurgēs, & loquēs, & nō audistis, †
a ¶ Templo in quo confiditis.
a & vocaui vos, & nō respondistis: faciā domŭi huic in qua in
uocatum est nomē meum, & in qua vos habetis fiduciā, &
a ¶ Vt similia peccata pari feriantur sententia.
b loco quē dedi vobis, & patribus vestris, sicŭt feci Silo; & ꝓij
ciā vos à facie mea, sicut proieci omnes fratres vestros vni
a ¶ Decem tribus quibus præfuit Ieroboam de tribu Ephraim.
uĕrsum semē Ephraim. † Tu ergo noli orare ꝓ populo, hoc
c nec assumas ꝓ eis laudē & orōnem, & † nō obsistas mihi: q̄a
d ¶ Intus, & foris.
non exaudiā te. Nōne vides, quid isti faciunt in ciuitatibus
e a ¶ Quasi, nulla est ætas, nullus sexus qui ab ipsa impietate dissentiat.
Iuda, & in plateis Ierus. Filij cŏlligūt ligna, & patres succen-
dunt ignem, & mulieres † conspergunt adipem, † vt faciant
a ¶ Hieronymus. Vel præparationes, idest omne genus sacrificii. b ¶ Lunæ, vel militiæ cœli, idest, omnib. stellis. c ¶ Qui non sunt dii, sed sub nominibus deorum dæmonibus immolant.
d ¶ Sic e ¶ Quam non habeo scilicet
plăcētas † rĕginæ cęli, & libent dijs ălienis, ĕt me ad iracŭn-
a ¶ Quasi. Hæc facientes, non intelligunt misereri quod hæc contentio non me lædat, quem ira non mutat, sed ipsos.
diá prouocent. Nŭnquid me ad iracundiá prouocant, dicit
f a ¶ Deum nunquam lædimus, qui lædi non potest, sed nobis interitum præparamus thesaurizātes nobis iram in die iræ b ¶ Ignominia sempiterna erunt.
dominus? Nōnè semĕtipsos in cŏnfusione vultus sui? Ideo
a ¶ Quasi: Ego naturaliter non irascor, sed illi me ad iracundiam prouocant, vt meam videant mutare naturam, sentient igitur iratum, quod quantum possunt facere nituntur.
hęc dicit domin⁹ Deus. Ecce furŏr meus, & indignatio mea
a ¶ Alias stillabit, idest, moderatam pœnam inferet. Si autem in stilla tanta duritia est, quid si omnis imber fuerit effusus? quod erit in futuro.
g cŏnflatur super locum istum, super viros, & super iumenta
& super lignum regionis, & super fruges terræ, & suc-

tum confidamus, sed, & nostra vt oportet dispensemus, D
certè, & ad meliora semper conuertamur.
d *Et non ob.* Sāctorū preces iræ Dei possunt obsistere, vn-
de Moysi dicit: *Dimitte me, vt percutiā populū istū, &c. Et stetit* Exod. 32. e.
Phinees, & placau. &c. Aarō quoq; accepto thuribulo inter Psal. 105. e.
ignē, & populū ar Nu. 16. g.
surū medius stetit
& ira Dei cessauit
Hierony. Duo † Ge. 28. d.
sunt, quæ obsistūt
orationibus, ne au Duo exaudibilia nō sunt apud dominum.
diātur à domino,
incorreptus scilic.
& permanens er-
ror, & cor impœ-
nitēs. Error enim † non depreceris me.
namque veniam
promeretur, sed q
ab eo veraciter ab
soluitur. Cor verò E
impœnitens in Spi
ritum sāctum pec † Inf. 44. c.
cat quo in vnum
populus Dei con-
gregatur, quo spi-
ritus immundus
eijcitur, quo bapti
zamur, quo pecca
ta oīa dimittūtur,
& quē accipit ec-
clesia: vt cui dimi-
serit peccata di-
mittantur ei, ver-
bū enim valde ma
lum, & nimis im-
pium dicit contra
Spiritū sanctū co-
gitatione, vel lin-
gua, vt secundum
duritiam cordis
thesaurizet sibi i-
ram: hęc impœnitentia, hęc blasphæmia: verbum in Spiritumsanctum remissionem non habet in æternum.

Tu ergo c. Hieronymus Ne videatur propheta rogans non impetrare quod postulat, præcepit dominus ne oret pro populo peccatore, & nullam pęnitentiam agente.

in Chrysostom. Quando sumus negligentes, etiāsi iusti sint, qui pro nobis orāt, etiāsi ꝓphetæ, nulla nobis inde vtilitas, ꝓpterea Ierem. dixit Deus: *Noli orare pro populo hoc &c.* Vnde domini misericordiā, p̄dicit ꝓpheta, vt ne cum

C post orationē nō exaudiat, tribuat hoc suis demeritis, & ideò p̄dicit ei populi malitiā, & ꝓhibet ne pietur. Id sciē-tes vilecti, confugiamus ad Sanctorum preces, & oremus vt pro nobis intercedant, sed non illorum præcibus tantum

c *Non. vi.* Ne putemus crudelem Deum: qui nec rogari patiatur causam, reddit quare non audiat. *Nonne vides.*

f *Nunquid me, &c.* * Theodoretus. De hisce etiam per aliū prophetā ait, Nonne ad iracundiam prouocauerunt F dicit dominus, & non seipsos, vt facies eorum confundātur. Declarat speciem confusionis, & asserit futuram nō solum hominum interemptionem, sed iumentorum, & plantarum perditionem, desertam iri terram.

g *Conflatur.* Hieron. Quasi dicat. Quod diù facere nolui, ☞ vestro

NICOLAVS DE LYRA.

Mane consurgens, &c. *i. diligenter hoc faciens.*

* Et non audistis. *Vos corrigendo.*

Faciā do. huic. *i. templo per Salomonem ædificato.*

Sicut feci Silo *Quod impletum fuit per Nabuchodon. qui destruxit Ierusalem, & templum, vt habetur infra.*

Et proij. &c. *quando de terra vestra in Babylonicam captiuit.*

Sicut proieci, &c. *idest decem tribus, iam enim erant in captiuitate inter Assyrios.*

Vniuersum, &c. *Hoc dicitur, quia illa tribus erat, principalior inter decem, & quia Ieroboam primus rex eorum fuit de tribu Ephraim.*

Tu ergo noli, &c. *Excluso prædicto remedio, hic consequenter ponitur dictæ exclusionis confirmatio. Et hoc ex tribus, quę hic excluduntur: scilicet Ieremiæ oratio, & holocaustorum oblatio, ibi,* Hæc dicit, *& adhæsio populi cum Deo, ibi:* Tōde capil. *Circa primum dicit dominus Ieremiæ.* Tu ergo noli orare pro pop. &c. *& subditur post.*

Et nō subsistas mihi. *rogando, quod non inferam ei prædicta mala.*

o Quia nón exaudiam te. *cuius causa subditur.*

1 Nonne vides quid isti faciunt, &c. *i. quàm horribile. q. d. dignum est, quod puniantur. Et quid sit istud ostenditur.*

2 Filij colligunt lig. *ad coquendū idololatriæ sacrificia, ad hoc enim pueri inducebantur à parentib. vt nutriti in talibus, in senectute non recederent ab eis, secundū quod dicitur Prou. 22. a. Adolescens iuxta viā suā etiam cū senuerit non recedebat ab ea.*

13 Et patres succendunt ignem. *dantes filijs exemplum sic faciendi. cum venerint ad ætatem adultam.*

14 Et mu co. adip. *i. farinam tritici delicatissimam, secundum illud Psal. 147. a.* ex adipe frumenti satiat te. *in qua miscebāt aquam faciendo inde pastam.*

15 Vt faci. p. *idest panes rotundos, & tenues.*

16 Reginæ cœli, *lunæ, & sic patet, ꝙ omnes personæ domus intrinsecę sci. vir, vxor, & proles erant in illa idololatria occupatæ.*

17 Et libent dijs ali. *Libamina sunt oblationes de liquidis, vt de vino, oleo, & similibus.*

18 Et me ad ira pro. *scilicet ad inferendum vindictam, quia ira, & aliæ passiones non sunt in Deo, sed eius punitio dicitur ira, eò quod ad modum hominis irati se habet, quando punit.*

19 Nonne semetips. *supple prouocant.*

20 In confus. vul. sui. *q. d. Sic eo quod procurant per mala sua per me confusibiliter puniri, propter quod subditur.*

21 Ecce furor me. *idest vindicta mea.*

22 Conflatur super loc. ist. *ad destruendum ciuitatem, & templum.*

23 Super viros. *puniendo eos in personis proprijs.*

24 Super iumen. & su. *puniendo eos in bonis omnibus posses.*

25 Hæc dicit dom. exercituū, &c. *Hic consequenter confirmatur propositum per exclusionem holocausti Deo oblati, ita quod non valeat populo ad aliquod remedium, cum dicitur.*

* 1 Holocau-

MORALITER.

† 1 *Nōne vides, &c.* Dicit̄ enim, ꝙ ante destructionē multa peccata, & enormia fiebāt in terra illa. Et qm̄ hoc debet esse causa doloris omnibus bonis, ideò dicitur post.

vestrorum peccatorum multitudine facere cōpellor sup viros, & super iumenta. Cum irascitur Deus etiã homines, & quæ sunt hominis similem seueritatem sentiunt.

a *Quia non.* scilicet. Manifestè ostendit, quia primò decalogũ dederit in lapideis tabulis scriptum digito Dei: & post offensam idolatriæ, caputq; vituli iusserit sibi hostias fieri magis q̃ dæmonib. auferẽs religionẽ purã mã datorũ Dei, & cōcedens sanguinem victimarũ, carniũque desiderium.

* Theodoret. Ex his perspicuum est, superflua legis ob infirmitatẽ Iudęorum adiecta esse. Cum enim in Aegypto didicissent idolis sacrificare desiderans, vt ab hoc ritu recederent, (ꝑ omnes enim prophetas hunc reijcit) sed condescendens cũ infirmitate eorũ, dixit istud comedite carnes: quasi diceret, sacrificia etiã repellens: Non verò de carnibus edere, siquidem volentes in vrbibus, aut pagis suis de carnibus sumere, iubet in lege immolare, & effusio in terram sanguine, desumere nō tanquam de sacrificijs, sed vult de car-

Exod. 32.d.

† Super loca excelsa.

carnibus communibus.

b *A die q.* Omne tempus medium dicet eos per offens dñi transegisse. Necessaria ergo fuit, gratia Euangel. qu eos non merito suo. sed Dei misericordia conseruaret.

* Theodoretus. Traditi sunt enim ob suam iniquitat quandoque Mo bitis, quandoqu Ammonitis inte dũ Madianitis sa pius alienigenis.

c *Et loqueris ad e* Ne dubiteris ind rare ceruices, & Ecce do locum p nitentiæ. Nec ide loquor, vt fia quæ dico, sed qu futura, ideo præ co: Nunc saltei loquere eis verb meis.

d *Hęc est gens.* H in tẽpore proph tarum factũ est in vmbra præce In Christo ple completum est, ius disciplinã n luerunt audire, de eleganter inf tur.

e *Perijt fides, & a ta est.* Quæ p priè Christianc est.

f *Tonde capillu* Apud veteres c suetudo fuit lu tium tondere ca riem, nunc è co tra comam dem tere luctus indic est.

Theo-

a ¶ Furor. b ¶ Quoniam non egit populus in quo possit extingui.

cẽndetur & nō extinguẽtur. Hæc dicit dñs exercituũ Deus

a ¶ Quorum reprobauit templum reprobat sacrificium, & publicè arguit, quia non veneratione sui sed epularum desiderio imolauerunt.

Israel: Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & co- 1 2

a medite carnes, quia nō sum loquutus cũ patrib. vestris & nō 3

prçcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti † de verbo 4 5

holocaustomatũ, & victimarũ, sed hoc verbũ præcepi eis, di 6

a ¶ Mandata in quibus religio pura. 6

cẽs: Audite vocẽm meã, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi

a ¶ Proficientes b ¶ Quasi: vobis prouideo, non mihi, verus dominus sum, non egeo seruorum officiis.

popul⁹ & ambulãte in omni via quã mãdaui vobis, vt bẽne

a ¶ Me dicente audite vocem meam.

sit veb. Et nō aũdierũt, nec inclinauerũt aurẽ suã: sed abierũt

a ¶ Contra illud Apostoli: Quæ retro sunt obliuiscens, in anteriora me extendi. 7

in voluptat. suis, & in prauitate cordis sui mali, fãctiq; sunt 8

a ¶ Præterita cupientes. b ¶ Futura contemnentes. 9

b retrõrsum, & non ãnte, à die qua egressi sunt patres eorũ de 10

terra Ægypti vsq; ad hãc diẽ. Et misi ad vos oẽs seruos meos 11 12

prophetas per diẽ consurgens diluculo, & mittens, & non 13

a ¶ Pate, quia merito stillauit ira Dei super populum contemptorem duræ ceruicis.

aũdierũt me, nec inclinauerũt aurẽ suã, † sed indurauerunt

¶ Tamen.

ceruicẽ suã, & peius operati sunt quã patres eorũ. Et loque-

c ris ad nos omnia verba hęc, & non audiẽt te, & vocabis eos, 14

a ¶ Tamen. b ¶ Tantæ sunt superbiæ, vt dedignentur respondere. ¶ Non populus.

d ẽt nō respõndebũt tibi. Et dices ad eos: Hæc est gẽs, quæ non 15

audiuit vocẽ domini Dei sui, nec recepit disciplinã. Perijt † fi 16

a ¶ Christianorum. b ¶ Filij Dei, fidei confessio. 17

e f dẽs, & ablãta est de ore eorum. Tonde capillũ tuũ, & proij- 18

ce: & sume † in directũ planctum, quia proiecit dñs, & reli- 19

a ¶ Populum Iudæorum, & hoc propriè ad Christi tempus referendum, quando perijt fides, & ablata est de ore populi dominum blasphemantis. 20 21

quit genẽrationẽ furoris sui, quia fecerunt filij Iuda malum 22

C

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Holocaustomata vestra. *Ista erunt sacrificia digniora, eò quòd totaliter incendebantur ad diuinum honorem.*

2 Addite victimis vestris. *Idest, hostiis pacificis, quarũ vna pars cedebat in vsum offerentem, ideo subditur.*

3 Et comedite carnes. *Scilicet holocaustorum q.d. non incendi te pro me, quia in nullo placent mihi, ideò subditur.*

4 Quia non sum loquut. cum patribus, &c. *de ipsis mihi offerendis.*

5 In die qua eduxi eos de terra Aegy. *Sicut patet Exod. vigesimo, vbi Deus dedit præcepta decalogi populo, & de holocaustis non fit ibi sermo.*

6 Sed hoc verbum præcepi eis dicens, Audite vocẽ meã, & ero vobis Deus, & vos eritis mi. *Ex hoc patet Exo. 19. a. vbi dic.* Si audieritis vocem meam & custodieritis pactũ meum, eritis mihi in peculium. Melior est enim obedientia quam victimæ. 1. Reg. 15. c. *Sciendum tamen quòd postea dominus per Moysen præcepit holocausta & victimas sibi offerri à populo, ne talia offerrent idolis ad quod erant proni, & ad experiendum obedientiam populi, & ad præfigurandum futuram immolationem Christi: Et propter hoc dictum est hic:* Non præcepi eis in die qua ed. & cæt. *per quod non excluditur preceptum postea datum.*

7 Et non audierunt. *Obediendo.*

8 Sed abierunt in volupt. *quantùm ad delicias carnis.*

9 Et in prauitate cordis sui mali. *seruiendo idolis.*

10 Factique sunt retrorsum. *à me recedentes.*

11 A die qua egressi sunt patres eorũ de terra Aegypti. *Idest, à tempore illius egressionis quia tunc fecerunt & adorauerũt vitulum conflatilem. Exod. 32. b*

12 Vsque ad hanc diem. *non quia continuè fuerint idololatrę, sed pro maiori parte temporis, vt patet ex libris Iudicum, Regum & Paralip.*

13 Et

13 Et misi ad vos oẽs seruos meos prophetas per dier *Scilicet reuocando. Sic est in Hebræo, & mutatur modus loque di de tertia persona in secundam. Cætera patent ex supradictis: que ibi.*

14 Et vocabis eos. *ad pœnitentiam.*

15 Et non respondebunt tibi. *per correctionem. Propter q post sequitur.*

16 Perijt fides. *Idest, fidelitas populi erga Deum & pro mum.*

17 Et abl. est de ore eorũ. *Quia tantum modo loquuntur do & mendacium.*

18 Tonde. *Hic tertiò confirmatur propositum, excludendo c iunctionem & amicitiam populi cum Deo. Ad cuius intellecti sciendum, quod prophetæ domini non solùm prophetabant ve sed etiam aliquando sensibilibus signis, sicut Ieremias posui collo suo catenas, ad significandum quòd sic ducerentur con nati in captiuitatem infrà. vigesimoseptimo, & sic in prop dominus præcepit Ieremiæ vt tonderet capillos suos, suo capiti hærentes, & ei valde amabiles, eò quòd erat Nazaræus ex v matris suæ, vt dictum est suprà. cap. primo, & sic nouacula non bebat super caput suum ascendere, vt dicitur de Samsone Iudi. motertio, Et hoc fuit ad significandum, quod dominus popu regni Iuda sibi prius adhęrentem & amabilem, separaret & p ceret à se, & hoc est quod dicitur:* Tonde. ca. tu. *idest, capillos: piendo singulare pro plurali.*

19 Et proijce *à te.*

20 Et sume in directum. *Idest, directè aspiciens capillos.*

21 Planctum. *cuius significatio subditur.*

22 Quia proiecit dominus, & reliquit gener. furoris *idest, populũ Iudã quem dilexit prius, quia per mala sua prouoc contra se irã Dei, & ideo hoc dicitur hic generatio furoris Dei, homo dignus morte dicitur filius mortis. 2. Regum 13. C quenter ponitur duplex causa huius protectionis. Prima cũ dic*

* 1 Posueru

MORALITER.

† † *Tōde. capillũ tuũ.* Modus. n. antiquorũ fuit tōdere capillos in

los in signũ doloris & humiliationis, sicut dr de sa Iob: Scidit vestimẽta sua, & tonso capite corruit in t ra.

† *In tem*

a *Posuerunt, &c.* ✻ Theodoret. Hoc ausus est Manasses Ezec. filius. Admissam impietatē etiā ęmulati sunt poste ri. Testis est diuinus Ezechiel, q spiritali modo è Babylone adductus in Ierusalē, se tales in tēplo spectasse memorat iniquitates. Criminatur autē eos, vt qui filios, & filias in holocausta immolauerint dęmonibus.

b *Excelsa To.* Hier. Tophet Hebraicè, latitudo, Lat. q locus est in valle filiorū Ennō. & Hebr. dicitur Gehēnon, i.e.n. vallē Ennō, hominis nomen, vel gratiā sonat, & tradunt Hebræi ex hoc loco dictā gehennā eò q oīs populus Iudęorū, ibi offendens dn̄m peccauit. In quo loco etiam filios suos in igne idolis consecrauerint.

Quæ est in valle. Locum qui Siloe fontibus irrigatur, significat amœnus, atque nemorosus, & vsque hodie hortorum præbet delicias. Hic autem Gentilitatis error oēs prouincias occupauit, vt ad capita fontium, locusque amœnissimos victimas immolarent.

Et filias. Si Iephte obtulit filiam virginē, non sacrificiū Deo, sed animus placuit offerentis. Neque enim si canis, aut asinus, aut immundum quodlibet animal primum occurrisset domino, offerre debuisset. D

e *Quę non pręcepi.* ✻ Theodoret. Qua enim ratione perferrem de huiusmodi homicidio sanciri legem, qui irrationaliū animaliū sacrificia infirmitatis eorum gratia cōcessi?

¶ Vel in templo meo. ¶ Quem nihil latet. ¶ Idola Baal.

a in ocul. meis, dicit dn̄s. Posuerūt† offēdicula sua ī domo, in 1
qua inuocatū est nomē meū, vt pollueręt eā, & ædificauerūt 2
a ¶ Quæ Hebraicè Ramath, siue Aram, Toph alia litera. 3
b excēlsa Tophet, quę est in ualle filij † Ennō, vt incenderent
c filios suos, & filias suas igni, quę non præcepi, nec cogi- 4
d a ¶ Obsidionis scilicet quam à nono anno Sedechiæ regis vsque ad vndecimum perpessi sunt. 5
e taui in corde meo. Ideo ecce diēs veniunt dicit dominus, & 6 7
f non dicent amplius Tophet, & vallis filij Ennon, sed vallis 8
g a ¶ Ob interfectionem plurimorum. b ¶ Tanta erit cædes. c ¶ In loco suæ religionis.
intērfectionis: ēt sepelient in Tophēt, eò quòd non sit loc⁹.
a ¶ Qui sepeliri non poterunt.
Et erit mōrticinium populi huius in cibum volucrib. cœli
a ¶ Quia quisque sibi timebit, vel victus humandi officio. b ¶ Hieronymus. Manifesta transcurrimus, vt in occultis immoremur. 9
& bestijs terrę, & non erit qui abigāt. † Et quiēscere faciā de
h a ¶ Quæ Ierusalem subiacebant.
vrbibūs Iuda, & de plateis Ierusalē, vocē gaudij, & vocē lętitię,
a ¶ Vt mœrore, & gemitu omnia compleantur.
tię, vocē sponsi, & vōcē sponsæ. In desolatione.n. erit terra.

† Hennon.

f *Ecce di. ve.* Qn̄ recessit à fidelitat. dn̄i sui, tūc incępit. Sed cū rex Aegypti veniret, & liberaret Ierusalē, Nabuchodonosor illū fugauit. Postea Nabuzardā obsedit eā, & cepit, & duxit Sedechiā in Anthiochiam, & ibi orbatus. — 4. Reg. 25. b.

E

g *Tophet.* ✻ Idē Dicit arā Tophet, idoli cuiusdā ita vocari, q interpretatur inclusio, siue deuoratio: In hoc porro loco multos ipsorū asserit interficiēdos esse, & pro pabulo, & epulis proponendos auibus, & feris. Quin etiā loci denominationē mutandā, nec vltra vallē filij Ennon esse vocitandā, sed vallem interfectorū. — Ezech. 16. c.

h *Et quies.* Cū locus idololatriæ versus fuerit in sepulc. vt vbi Deū offenderāt, ibi cadauera eorū inhumata iacerēt.

☞ Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

C Posuerunt offen. sua. *idest, idola.*

In domo in qua. *scilicet in templo diuino cultu deputato, vt habetur. 4. Reg. 21. & hoc fuit valde detestandum, sicut cum mulier introducit adulterum in eodem lecto cum marito suo. Secunda ponitur ibi.*

Et ædificauerunt excelsa. *idest, altaria alta, quia locus ille erat in valle, vt patet ex litera sequenti.*

Tophet. *idest idolo Moloch, & secūdum quod dicit hic Ra. Sa. sonat tympanum, seu tympanizationem, eò quod in ritu illius idoli fiebat tympanizatio. Erat enim illud idolum ęreum, & interius cōcauum, & intra concauitatem illam fiebat ignis fortis, & quando idolum erat ignitum, ponebatur puer, qui offerebatur in manibus eius, & tunc sacerdotes percutiebant fortiter tympana, & ne parentes pueri audirent clamorem pueri, & compaterentur, & vt crederent sine dolore corporis animam euolaße. Et istud erat valde horribile scilicet innocentem ad venerationem idoli sic interficere.*

Filij Ennon. *Nomen erat proprium hominis, cuius filius erat dominus loci illius.*

6 Vt in-

6 Vt incenderent filios suos. *modo prædicto.*

7 Quę non pręcepi, nec cogitaui. *Hoc dicitur, quia sacerdotes illius idoli asserebant talem oblationem esse Deo valde acceptū, eò quod Dominus dixit Abrahę:* Tolle filium tuum vgnigenitum, quem diligis Isaac, & offer illum in holocaustum, &c. *Gen. 22. a. quod est falsum, quia illud non fuit dictum Abrahę, vt Isaac moreretur, sed vt Abrahæ obedientia probaretur, propter quod ibidem subditur.* Ne extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quidquam nunc cognoui quòd timeas dominum, &c. F

8 Et non dice. &c. *Licet enim Ennon sit nomen proprium, vt dictum est, tamen alio modo est appellatiuum, & signat consolationē q. d. non vocabitur amplius locus consolationis, sed magis contrarium, scilicet vallis interfectionis quia multi Iudęi fuerunt postea interfecti à Chaldęis.*

9 Et se. in To. *scilicet sepultura asini: sicut dicitur infra 22. de Iechonia. Sepultura asini sepelietur, & hoc patet per hoc, quod subditur:* Et erit morti. popu. hu. in ci. vo. *Cætera patent.*

✻ Cap.

ADDITIO I.

In cap. 7. *vbi dicitur in postil. Et replicatur ter.*

Secundum translationem Chaldaicam replicatur ter templum domini, eo quod ter in anno debebant apparere in templo coram domino, vt patet Deut. 16. per quam trinam apparitionem credebant expiari à suis delictis, quod tamen erat falsum nisi corrigerent vias suas, vt communiter dicitur.

ADDITIO II.

In eo. cap. *vbi dicitur in post.* Reginæ cœli, *idest lunæ.*

Vbi nos habemus Reginæ cæli in Hebr. habetur dictio . . . . Melechet, quę vno modo significat reginam, & alio modo significat opus, & sic non designat vnum certum planetam, sed totum opus cęleste, quod obseruatur ab astronomis secundum certas constellationes: Et quomodocunque sit irrationabile videtur dici, quod luna sit regina cæli, cum sol sit maioris efficaciæ luminis, & virt.

ADDITIO III,

In eo cap. *vbi dicitur in postil.* Quia non sum loquutus de ipsis mihi. *offendis.*

Licet in præceptis decalogi non fiat mentio de holocaustis, nec de sacrificijs, tamen antea, & spiritualiter quando Deus eduxit populū de Aegypto, præcepit eis de agno paschali immolando, quod fuit celebratum in die propria, seu tempore eductionis de Aegypto, vt habetur Exo. 12. Quod quidem sacrificium, vt habetur ibidem, vocatur victima, & hoc fuit primum pręceptum de principalibus datis filijs Israel à Deo per Moysen. Vnde ratio Postillatoris qua dicit, q in hoc quod dicitur Nō pręcepi eis, in die qua eduxi, &c. *non excluditur præceptum postea datum scilicet de sacrificijs: sed pręceptum antea, non videtur sufficere, vt patet: Et ideo aliter videtur hic dicendum. Pro quo sciendum est quòd in præcedenti c. iam dixerat propheta, quòd holocaustomata & victimæ non placebant Deo, eò quòd legem non seruabant: nunc autem arguit eos de hoc quòd immolationes suas seu sacrificia non pro cultu Dei, sed magis pro voracitate sua faciebant. Vnde glo. interlinearis super illud verbum: Et comedite carnes, sic dicit quia non veneratione sui, sed epularum desiderio immolauerunt. Hæc in glo. Vnde cùm dicitur hic:* Holocaustomata vestra addite victimis vestris, &c. *sensus est. quasi dicat. Ex quo ad appetitum vestrum satiandum immolatis, conuenientius est vt non offeratis holocausta quæ totaliter incenduntur, & sic consequenter videntur consumi totaliter in honorem meum, sed addatis ea victimis vestris, vt saturemini carnibus, nam victimæ pro maiori parte cedebant in vsum offerentium. Et sequitur:* Quia non solum loquutus cum patribus vestris & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti de verbo holocaustomatum, & victimarum, *quia tunc non pręcepit eis facere holocausta, & victimas, sed solum victimam: Nam agnus paschalis victima erat, vt patet in pędicto capitulo, Exod. duodecimo, non autem holocaustum. Postea verò cum lapsi fuerunt in idololatriam, Deus pręcepit & holocausta, & victimas sibi offerri à populo, ne talia offerrent idolis, prout in post. & sequitur:* Sed hoc verbum pręcepi eis: Audite vocem meam. *quasi d. vt hoc mandatum de*

A obediendo Deo, in quo verus Dei cultus consistit, semper fuit per se intentum à Deo: non autem holocausta, & victima, &c.

ADDITIO IIII.

In eod. cap. vbi dicitur in post. Perijt fides. i. fidelitas populi. Hoc, quod dicitur hic. Perijt fides. propriè pôt intelligi de fide iustificante, quia qui idola colunt, sicut verũ Deũ, manifestè deficiũt in fide, credentes idolum habere potentiã, seu authoritatẽ diuinam. Et qa duplex est actus fidei, scilicet intrinsecus in corde, quo creditur ad iustitiã, & extrinsecus in ore quo fit cõfessio ad salutẽ. ad Rõ. x. Ideo de primo dicit: Perijt fides, scilicet in corde, de secũdò vero Et ablata est de ore eorum, & istum sensum videtur tenere glossa.

Duplex actus fidei.

ADDITIO V.

In eo c. vbi dicitur in post: Tõde. Hic tertiò cõfirmatur ppos. &c. Hoc q dicitur hic: Tõde capillũ, & pijce, & sume. non sunt verba domini directè ad Ieremia, quia vt dictũ fuit Isa. 40. sup illud verbũ: Super mõtẽ excelsum ascẽde, Verba Hebraica, & B pronomina distinguuntur secundũ sexũ, quia aliqua sunt masculina, & aliqua feminina: Et q hic dicitur: Tõde, & proijce, & sume. sunt fœminini generis in Hebraico in hoc loco, sic quę diriguntur ad fœminam. Et ideo hæc verba intelligenda sunt tanquam dicta per prophetam in persona domini ad ciuitatem Ierusalem, vt scilicet in signum mœroris tonderet capillos. quia, vt dicitur in glos. Apud veteres consuetudo fuit lugentium tondere cæsariem, sicut nunc econtra comam dimittere luctus indicium est. Hæc in glos. &c.

ADDITIO VI.

In eo. ca. vbi dicitur in postil. Et nõ dicetur amplius Tophet, & vallis filij Ennon. Vbi nos habemus: Vallis filij Ennõ, in Hebræo habetur . . . . Geben hinnon vnde ex hoc nomine fuit assumptũ in Heb. gehenna, ad significandũ locũ infernalẽ vbi cruciantur dãnati, & sic habent in Catholicon. Et ratione etiam, quia in hoc loco crudelissimè, & irremediabiliter cruciabantur homines p dæmonũ administrationem, quodãmodo sicut in inferno. Similiter, & Tophet nomen est inferni, iuxta illud Isa. 30. g. Præparata est ab heri Tophet, &c.

REPL. In cap. 7. extraneũ videtur Burg. quod Postil. reginam cœli vocat lunam, eò quod sol sit maioris efficaciæ. Quod argumentũ Burg. modicũ cõcludit, sed vsu loquentiũ philosophorũ, & poetarũ concludit illa ratio p Postillatore. Nã sol dicitur pater, qa generat hominẽ, & nõ hominũ tantũ, sed deorũ. i. aliorũ planetarũ. Et à multis poetis dicitur sol rex, ratione maioris efficacię. Luna dicitur regina, & mater, & bona congruentia quia sol, & luna sunt duo magna luminaria. sol tamen maius, & luna minus, vt patet Gen. 1. Ita in regno magnæ psonę sunt rex, & regina maior tamẽ rex, q̃ regina, &c.

In eo ca. vbi dicitur. Nõ præcepi eis in die, qua eduxi, &c. dicit Postil. per hoc nõ excludũtur præcepta post data, vbi Bur. accipit occasionẽ cõtra Postil, cũ tamen hic, & ille volunt idẽ, vt patet.

In eo. ca. vbi dicitur: Tõde capillos. Burg. hic, & suprà Isa. 4 phãtasiatur de generib. verborum, q videlicet verba sunt masculini generis, & fœminini generis in Grammatica Hebr. sicut nomina in Grammatica Lat. Quod si ita est, puto Beatũ Hieron. & alios non latuisse. Sed glo. quã adducit, non facit pro eo, sed stat cum expositione Postil. q tonsio capitis Ierem. hic præcepta, prænosticè designauit mœrorem ciuitatis, & populi, sicut in ipsius collo catena fuit prænosticum signum captiuitatis, de quo infra vigesimoseptimo.

CAP. VIII.

a IN tẽpore illo, &c. Eijcient ossa. Omnia quæ prophetalis sermo describit, nostro tempore vidimus accidisse, nõ Ierusalem, quæ ista perpessa est à Chaldęis, & Romanis, sed vniuerso orbi, C vt iam lachrymæ aruerint, & mortuorum ossibus cõpleantur omnia.

† Regis.

* Theodoretus. Docet Babylonios irruentes non modo viuos neci tradituros, sed etiam Sacerdotibus, & regibus iamdudum defunctis illusuros, & effossis sepulchris ossa relicturos non sepulta, ita vt exponantur soli, & lunę, & syderib. quorum, inquit dilexerunt adorationem. b De sepul. Quærentes aurum, & argentum, & cæter. quæ in sepulchris, more antiquo ponebantur. c Et dices. Post tanta mala ad pœnitentiam prouocat eos, qui remanserunt. Siue, priusquam veniant, quæ minatus est, hortatur ad conuersionem, & pœnitentiæ locum indicat. d Auersus est, siue auertit. Quasi dicat. Conuersus potest iræ Dei præcibus resistere, & auertere.

CAP. VIII.

a IN tẽpore illo ait dñs: Eijcient ossa † regum Iuda, & ossa principum eius, & os 1 2
¶ Quæ effodit auaritia.
sa Sacerdotum, & ossa prophetarũ, &
b ossa eorum, qui habitauerunt Ierusalẽ
de sepulchris suis, & † expandent ea ad 3
a ¶ Vt quibus seruierant, derelicto Deo, eorum pateant aspectibus.
solem & lunam, & omnem malitiam cœli, quę dilexerũt
& quibus seruierunt, & post quæ ambulauerunt, & quę
quæsierunt, & adorauerunt· Nõ colligentur, & nõ sepeliẽ 4
a ¶ Inhumati. b ¶ Si qui fugere poterunt.
tur, in sterquiliniũ super faciem terrę erũnt. Et eligẽt ma-
c gis mortẽ quã vitã omnes qui residui fuerũt de cognatio 5 6
ne hac pessima, in vniuersis locis quæ derelicta sunt, ad q̃ 7
d eieci eos, dicit dñs exercituũ: Et dices ad eos: Hęc dicit dñs 8
¶ Peccando. ¶ Pœnitendo ¶ A domino. ¶ Ad Deum.
Nũqd qui cadit non resurget, & qui auersus est nõ reuer- 9

a Quare

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VIII.

* IN tẽp. illo. Hic excluditur quartũ remedium s. sapiẽtia doctorum si inesset, per quã populus posset ab errore, & idololatria reduci, & à punitione diuina liberari, sed hoc excluditur in hoc cap. Quod diuiditur in duas partes quia primò prędicitur populi exterminium, secundò excluditur dictum remedium, ibi: Miluus in cœlo. Prima adhuc in duas, quia primò ponitur populi exterminatio, secundò exterminationis ratio, ibi: Et dices. Circa prim. primò ponitur exterminatio quãtum ad defunctos, quorum inter hõies nõ remanent nisi ossa sepulta, & quãtum ad hoc dicitur.

Diuisio.

1 In tẽpore illo. s. destructionis Ierusalem per Chaldæos.

Mos pomposus sepeliendorum apud Iudæos.

2 Eijciẽt. o. r. Mos. n. fuit apud Iudæos sepelire mortuos sumptuosè, vt habetur Io. 19. & maximè personas regum, & Pontificum, & aliorum notabilium, ita quod in capitibus regum ponebant coronas aureas cum lapidibus pręciosis, & anulos in digitis, & circa alias personas ponebant alia præciosa secundum conuenientiam sui status propter quod Chaldæi in destructione Ierusalem, sepulchra talium effoderunt, ossa proijcientes, & iocalia accipientes.

3 Et expandent ea ad so. & lu. q. d. sicut sacrificauerunt soli & lunæ, & cęteris stellis, sic iustum est, quod ossa eorum proijciantur ad solem, & lunam extracta de sepulchris, ideo subditur.

4 Nõ c. &c. de cęt. qa habitatores terrę in captiuitatẽ ducentur

5 In sterq. su fa. t. e. i. putrescent super terram per pluuiam, & niuem desuper cadentem. Consequenter ponitur exterminatio quãtum ad viuos, cum dicitur.

6 Et eligent ma. mo. præ nimia anxietate, & miseria, quã sustinebunt.

7 In vniuers. lo. quæ derelicta sunt ad quæ eieci eos in captiuitatem ductos, vbi dicent mortuos fuisse beatos.

8 Et di. Hic consequenter ponitur huius exterminij ratio, quę est obstinatio populi in peccato, cum dicitur.

9 Nũquid qui c. nõ re. q. d. ille qui cadit ad terrã libenter resurgit, & qui auersus est à recta via, libenter reuertitur ad eam.

* 1 Quare

MORALITER.

† 1 In temp. il. ait do. e. ossa. Per reges, & principes veteris testamenti signantur principes noui testamenti, & per sacerdotes, prælati nostri, & per Prophetas, Doctores, & Prędicatores Catholici: & per habitantes in Ierusalem, Religiosi. Per istorum igitur ossa, quæ post mortem remanent carne putrefacta, signantur eorũ peccata, quæ post mortem remanent punienda. Hæc autem ossa sepulta sunt, quandiu sunt occulta, sed à solem expanduntur, quãdo publicè perpetrantur, quod in multis de omnibus statibus prædictis fit hodie publice namque peccant, & inuerecundè in scandalum magis popularium, ideo subditur.

5 In sterquilinium super. scilicet, per infamiam ipsorum

† inter

a *Quare ergo Q.d.* Quantò eos ad pœnitentiã prouocaui, tantò magis recesserunt, non tam studio peccandi, quam me superandi.

✱ Theodoretus. Manifestè docet nos malitiam non esse opus naturæ sed voluntatis.

✱ Theod. Ab irrationalibus auget accusationem. Iterũ norunt volucres varietatẽ temporũ, & nunc huc nunc illuc trãsuolãtes reperiũt natura quę sibi sunt vsui: isti verò licèt rationis participes, fructum legis non decerpunt. D

d *Propterea da.* Receperunt mercedem suam: & qui verbum domini abiecerunt, ipsi abiecti sunt.

b *Nemo quod bon. Omne genus hominũ pronum est ad malũ. In tempore Saluatoris omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt, non est qui faci. bonum.* Vnde ipse: *Saluum me fac, quoniã defe.sanctus.* Vbi sunt ergo qui dicũt in nostra potestate, omni peccato carere?

c Theod. Hoc Symmachus ita interpretatus est, Agũtur oẽs sensu suo, quasi equus impetu vadens ad præliũ. Recta. n. lege diuina, suas ipsorũ sequuntur cogitationes. Voce tñ græca intelligẽdum est, nullum esse tẽpus ad satietatẽ cursus. Nã equus impetu vtens aut hinnitu exhausto laborem sudat: Hi vero nullã malorum capiunt satietatẽ. B C

Mil.in quasi dic.

a tetur? Quare ergo † auersus est populus iste in Ierusalẽ auer-

¶ Fo... a ¶ Ideo'a vel quælibet praua ve i ati iustitiæque contraria. b ¶ Qui cum possent quasi studiosè iniqua sunt sectati.

sione contentiosa? Apprehenderunt mẽdaciũ, & noluerunt

a ¶ Siue ire... b ¶ Si aliquid boni dicerent.

b reuerti. Attendi & auscultaui, nemo quod bonũ est loquitur.

¶ Ore vel ...ue.

Nullus est, qui agat pęnitentiã super peccato suo, dicẽs: Quid

a ¶ Erecto collo contra Deum.

feci? Omnes cõuersi sunt ad cursum suum, quasi equus impe

a ¶ Cui simile: Cognouit bos possessorem suum, & asi. præse. &c b ¶ Hiero. In ...ere.

c tu vadens ad prælium. Miluus in cęlo cognouit tempus suũ,

turtur, & hyrundo & ciconia custodierunt tempus aduentus

a ¶ Dolenter pronun...dum est. b ¶ ...uperuenturum. c ¶ O vos Scribæ & Pharisæi.

sui, populus aũt meus nõ cognouit iudicium dñi. Quomodo

a ¶ Qui Legis iactatis notitiam & scribitis iniquitatem.

dicitis, sapientes nos sumus, & lex domini nobiscum est. Verè

a ¶ Qui scilicet iudicio suo possunt condemnari, horum sapientia stultitia est. vnde: Qui alium doces, teipsum non doces.

mendacium operatus est stylus mendax Scribarum. Confusi

sunt sapientes, perterriti, & capti sunt. Verbum enim domini

d a ¶ Sed frustra iactat legis notitiam qui operibus destruit doctrinam. b ¶ Vxores alia litera

proiecerunt, † sapientia nullus est in eis. Propterea dabo mulie

a ¶ Hostibus ¶ Possessiones b ¶ Qui in perpetuum teneant. c ¶ Quasi: ipsi sunt causa: nõ mea crudelitas.

e res eorum exteris, agros eorũ hęredib. † Quia à minimo vsq;

a ¶ Quæ est radix omnium malorum. b ¶ Qui debuerat prohibere

ad maximũ auaritia oẽs sequuntur, à propheta vsq; ad Sacer-

a ¶ Aliena rapiunt. b ¶ Vt non sit in ore eorum veritas. ¶ Tales.

f dotẽ cuncti faciunt mendaciũ. Et sanabãt † contritiones filiæ

a ¶ Mentis. b ¶ Corporis c ¶ Imo bellum imminere peccatorum. d ¶ Corporis.

populi mei † ad ignominiã, dicentes, pax pax, cũ non esset pax

e *Agros eorum hæredibus.* ✱ Theod. Hæredes appellauit hostes, vtpotè successuros in dominium possessionum ad eos pertinentium. Idque dicit se facturũ, propter communem omnium sacerdotum & pseudoprophetarum iniquitatem: qui promittentes pacem, impediebant, ne populus pœnitẽtiam ageret. E

f *Et sanabant con.* Quasi dicat. Boni medici aliena vulnera verbis sanare cupiebãt, qui omnibus flagitijs vulnerati erant. Hæc quoq; quotidie in nostro populo cernimus. vnde: *Qui prędicas non furandum, furaris, &c.* Huiusmodi enim cũ peccatores & diuites viderint, sanare contritionẽ cupiunt filiæ populi mei, idest ecclesiæ, & ignominiam eorum qui decipiunt dicentes, pax pax, &c. F

† rebellis est populus iste de Ierusalem rebelliõe fortι?

† sup. 9. b. Isa. 56 d. Rom. 2. c.

† vulnus.

† leni verbo.

...tiam aues sua norunt tempora, vt sciant quando ad calida festinantes loca rigorem hyemis declinare debeant, & ...eris principio ad solitas redire regiones.

✱ Theod.

a Idcirco

NICOLAVS DE LYRA.

Quare ergo auer. est po. iste in Ier *i. à via morum.*

Auersione conten *i. obstinata nolens reuerti. Et subditur huius causa.*

Appre. en. men. *pseudoprophetarum.*

Et noluerunt reuer. *ad meum obsequium.*

Attendi & aud. *Loquitur Deus ad modum hominis emendationem ...antis. Et quia non fuit sequuta, subditur.*

Nullus est quia. pe. *de peccatis præteritis, sed sunt obstinati ...futura perpetranda: ideo sequitur.*

Omnes conuersi sunt ad cursum. suum. *in quo notatur ...bido peccandi & obstinatio maxima.*

Miluus. *Hic consequenter excluditur remedium, quod posset haberi per sapientiam doctorum: & primò hoc remedium excluditur: secundo exterminiũ populi futurum repetitur, ibi:* congregans. *Circa primum præmittitur ignorantia populi per exemplum auium intellectu carentium, cùm dicitur:* Mil. in cæ. cog. te. su. *s. nidificandi & pullificandi.*

Turtur & hyrun. & ciconia cust. tem. ad sui. *quia tempore determinato recedunt & reuertuntur.*

Populus autem meus non co. iu do. *i. eius mandata, pro ...orum transgressione Dominus iudicabit populum & condemnabit: & quia ignorantia populi prouenit ex defectu doctorum, ideo consequenter arguit insipientiam eorum, dicens.*

1 Quomodo dicitis: *Vos scribæ doctores.*

2 Sapien. n. su. *Cognoscentes diuina de quibus propriè est sapientia.*

13 Et rex do. nobiscum est. *i. apud nos est eius intellectus, quod excluditur cùm subditur.*

14 Verè mẽdacium operatus est stylus mendax scribarũ. *quia falsè & extortè legem interpretabantur sicut dictum est cap. pręcedenti de relaxatione rapinarum per oblationes.*

15 Confusi sunt sapientes, perteriti & capti sunt, *i. confundentur, quando cum ciuitate capientur, scilicet cuius contrarium asserebant: Cuius causa subditur.*

16 Verbum enim Domini proiecerunt, & sapientia nulla est in eis. *per prophetas dictum.*

17 Proiecerunt, *tanquàm falsum.*

18 Et sa. e. *scilicet Domini.*

19 Nulla. *sed tantum sapientia quæ terrena est, animalis & diabolica. Iac. 3. d. propter quod subditur pœna, cum dicitur.*

20 Propt. *idest, Chaldæis qui eas violabunt, & postea ducent captiuas.*

21 Agros eorum. *idest, bona agrorum.*

22 Hæredibus. *i. extraneis non modicum tempus, sed ad longum quasi hæreditario iure. Dimisit enim ibi rex Babylonis de pauperib. terræ qui colerent terrã, non sicut Domini, sed magis serui reddendo tributum regi, & post reditum Babyloniæ Iudæa fuit sub seruitute, primò Persarum: secundò Græcorum, & tertio Romanorum. vt patet ex libris Esdræ, Neemiæ, Machabæorum: & etiam ex Euangelijs quantum ad seruitutem sub Romanis.*

23 Quia à mi. *vsque ad locum illum:* Congregans, *expositum est supra 6. circa cap. medium.*

✱ 1 Con-

MORALITER.

...nter habitatores terræ: Et quia plures de talibus in sua ma...cia sunt obstinati, ideò sequitur.

Nullus est qui a pæ. Talis autem obstinatio obfuscat intellectum, non solum quantum ad cognitionem legis diuinæ, sed etiam legis naturæ, ideò subditur.

Mil. in cæ. scilicet ad agendum ea quæ secundum naturam suam sunt conuenientia.

Pop. b. me: idest, legem naturæ scriptam in corde suo, & tamen tales frequenter se iactãt de sapientia sua, quæ terrena est, animalis & diabolica, vt dicitur. Iac. 3. d. peruertit enim legem naturæ quæ dicit: Hoc facias alij quod tibi vis fieri. Hoc non facias alij quod tibi non vis fieri. Propter quod contra sapientiam talium dicitur.

11 *Quom. dic. sapien. nos. su.* quia talis sapientia stultitia est apud Deum propter quod subditur.

14 *Verè men. ope. est sty. &c.* Et subditur ipsorum pœna cùm dicitur.

20 *Propterea dabo mulieres eorum exteris, agros, &c.* Per mala temporalia hic diffusè posita signantur mala æterna iustitiæ subuersoribus infligenda propter quod subditur versus finem capituli.

A a *Idcirco ca.* Vt quorū dignitas excellebat, ēt ruinæ popu li misceantur, quia, s. à minimo vsq; ad max. om. aua. stu.
b *Non est vua, &c.* Quasi dicat. Cum tēpa prætereant, & æstati succedat autumnus: & hyeme arborum cadent fo lia, de longe cuncta videbitis nec ex eis cibum capietis.

aut, quia nostris adtationibus non obtemperant. D
✻ Gregorius. *Immittam, &c.* At si diceret, iusto iudicio immundis spiritibus vos tradam, qui à vobis excuti ex hortatione prædicantium quasi incantantium sermone non valeant.

c *Quare sedem⁹.* Vox populi inducitur rñ dentis, & vicia sua cōfitētis, & sese mu tuò cohortātis. Con ue. & ingre. ciui. mu nit. Vel vnā ciuitatem Ierusalē: iam. n. aliæ captæ fuerant.
✻ Hieron. Personarum mutatio maximè in prophetis difficilem facit intellectū: quæ si in suis locis, & causis, & temporibus reddantur, plana fient quæ obscura videbantur.
B d *A Dan auditus est.* Vbi Iordanis fluui⁹ oritur. Nabuchodonosor describitur à Dā veniens per Phœnicē cū exercitu suo.
e *Mittam vo. se.* Vt insanabiliter percutiant vos. Frustra præces fundunt cō tra serpētē antiquū colubrū tortuosū, qui Dei precepta cō tēpserunt. Sic quoq; qui eloquia Domini contemnunt traduntur aduersarijs
C potestatibus.
✻ Theodo. Serpentes mortiferos vocat ipsos hostes, qui incātari nequeunt, aut,

Consumendo consumā
† deficere
† 1. 14. d. Difficultas intelligendi ꝓphetas vnde sit.
† Qui nō ad mittunt incātationem.

a ¶ Intelligentes abo. quam fece. b ¶ In sceleribus suis. c ¶ Non scilicet. d ¶ Imo in tantam amentiam proruperunt, vt nec confusione cuperent emendare vicia, nec spe veniæ confitere.
a Confusi sunt, quia abominationē fecerunt. Quinimò cōfusione nō sunt cōfusi, & erubescere nescierūt: Idcirco cadent
¶ Captiuitatis.
inter corruētes, in tēpe visitationis suæ corruent, dicit Domi
a ¶ In Ierusalem scilicet vt obsideantur à Chaldæis diu, & fame cruciente. ¶ Vobis.
b nus. † Cōgregās congregabo eos ait Dominus: † non est vua
a ¶ Vos. ¶ Oblectio populo, quia ficus hostium fiunt. b ¶ In hyeme.
in vitib⁹, & nō sunt ficus in ficulnea: folium defluxit, & dedi
a ¶ Quæ præter te cernerent & tangere non auderent & magis dolerent.
c eis quæ ꝑtergressa sunt. Quare sedemus? Conuenite & ingrediamur ciuitatē munitā, & † sileamus ibi: quia Dñs noster
a ¶ Quia non audemus deprecari. b ¶ Quem offendimus.
a ¶ Qui a dulcem Deum nobis amarum facimus.
† silere nos fecit, & potū dedit nobis aquā fellis. Peccauimus
a ¶ Nostræ.
d .n. Dño: † Expectauimus pacē, & nō erat bonū, tēpus medelæ, & ecce formido. A Dan auditus est fremitus equorū eius
a ¶ Omnia formidine plena. b ¶ Quia iam præterita narrat pro veritate rei. c Nabuchodonosor.
¶ Alias hinnientium. ¶ Hyperbole.
à voce hinnituū † pugnatorū eius cōmota est omnis terra. Et venerunt & deuorauerunt terram, & plenitudinem eius,
a ¶ Ierusalem. b ¶ Væ habitantibus terram.
e urbē & habitatores eius, quia ecce ego mittā vobis serpētes
a ¶ Aquila: regulos.
f pessimos, † quibus nō est incātatio, & mordebūt vos, ait dñs.
g Dolor meus super dolorē: in me cor meū mœrens. Ecce vox
a ¶ Quasi: Ideo vox clamoris in Ierusalem, quia rex eius ab ea recessit. ¶ Pater.
clamoris filiæ populi mei de terra lōginqua. Nūquid dñs nō
a ¶ Filius, de quo dicitur: Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. b Recessit ab eis rex, quia ad iracundiam me com.
est in Siō, aut rex eius nō est in ea? Quare ergo me ad iracūdiā
¶ Idolis. a ¶ Gentium ceremonijs.
h cōcitauerūt in sculptilib. suis, & in vanitatibus alienis? Transijt messis, finita est æstas, & nos saluati nō sumus. Super con
a ¶ Anthropos pathos.
tritione filię populi mei contritus sum & cōtristatus: stupor

f *Dolor me.* Ex persona Dñi hæc legenda euersionem Ierusalem plangentis, & eius miseriam non ferentis.
g *Et ecce vox cla.* Describit fletū & vlulatum vrbis ingres- 1
sis hostibus. Hostes 2
venientes de terra 3
lōginqua clamant
cōtra ciuitatem vel 4
ciues contra ho- 5
stes. 6
h *Transijt messis.* Ver 7
ba populi in Ierusa- 8
lem longa obsidio- 9
ne conclusi, quia 10
mutata sunt tempo 11
ra, anni circulus re- 12
uolutus. Spes au- 13
tem nostra irrita.
i *Super contritione.* Domini responsio, qui in afflictione Ie- 14
rusalem videtur afflictus.
✻ Theodoretus. 15
Plangit ꝓpheta cō- 16
missas à populo ini- 17
quitates & earū cau- 18
sa immissas calami- 19
tates recesset vrbem
vocat *filiam popu-* 20
li, quoniam illam ipsi 21
ædificauerunt. *Con-* 22
tritus sum autem, pla- 23
ga ex peccato con- 24
tracta. 25

Nunquid

NICOLAVS DE LYRA.

1 Congreg. *postquam exclusum est doctorum remedium, hic cōsequenter repetit populi exterminium, cum dicitur:* Cong. cong. cos. *quia timore exercitus Chaldæorum de villis campestribus fugerunt Ierusalem.*
2 Non est. u. *idest non erit aduenientibus Chaldæis, qui totum comedent, ideò subditur.*
3 Et de. e. *scilicet Iudæis terræ nascentia in abundantia.*
4 Quæ præt. sunt. *scilicet ab eis & occupata à Chaldæis.*
5 Quar. *s. verbum etiam habitantium extra Ierusalem. q. d. Si tradamus fugere in Ierusalē quæ est ciuitas fortis, & munita, à Chaldæis capiemur.*
6 Et si. ibi. *Modus est enim obsessorum silere de die, vt audiant sonum tubæ, & currant ad locum vbi fit insultus hostium.*
7 Qu. *ad hanc necessitatem nos adduxit.*
8 Et po. dc. *idest, anxietatem amaram dedit nobis: Cuius causa subditur.*
9 Pe. e. *hoc dicebant illi qui peccatum suum recognoscebant.*
10 Expec. *scilicet dicta pseudoprophetarum.*
11 Et n. e. bo. *scilicet pacis quod est summum bonum in vita, sicut dicit Priscianus in minori volumine: Si quæratur quod sit summum bonum in vita bene respondetur pax.*
12 Tem. me. *Aegyp. qui promiserat auxilium Sedechiæ & defecit: ideò subditur.* Et. ec. for. *Cuius causa subditur.*
A Dan
13 A Da. au. est. fr. eq. *Ab illa enim parte intrauit Iudæam exercitus Chaldæorum cum maxima potestate: vt patet litera vsque ib.*
14 Mittam vobis serpen. pessimos. *idest, Chaldæos.*
15 Quib. n. est. inc. *idest, deprecationib. vestris non flectentur a parcendum vobis.*
16 Dolor meus super dolo. *Verbum Ieremiæ dolentis de populi sui culpa, & de superuenienti pœna.*
17 Ec. vox cl. fil. popu. mei. *synagogæ vel congregationis Iudæorum.*
18 De terra longin. *scilicet de Babylone, vbi ducta in captiuitate lamentabatur Ierusalem de destructionem, dicendo.*
19 Nunquid do. non est in Sion. *quasi dicat non, quia templum est destructum, & rex Sedechias captiuatus. Et subditur responsio Domini ad hanc querimoniam.*
20 Quare ergo me ad ira. *quasi dicat ista est dictę destructionis causa. Consequenter ponuntur verba Ieremię lamentantis.*
21 Transijt messis. *idest, tempus quo rex Aegypti debebat nos auxiliari, quia guerrę fiunt in ęstate.*
22 Et nos sal. nō su. *idest, destructi sumus: Minus enim dicēdo plus signat. Ex confidentia enim regis Aegypti rebellauit Sedechias regi Babylonis, & ex hoc sequuta est destructio ciuitatis & populi, vt habetur infrà. 37. & ideò subdit Ieremias.*
23 Su. cont. fil. popu. mei contr. sum. *idest, afflictus corpore*
24 Et contr. *mente.*
25 Stupor. *idest, stupefactio membrorum.*
✻ Opt

MORALITER.

21 *Transijt messis.* idest, tempus merendi.
22 *Et nos saluati non sumus.* quia tempore merendi neglexi- mus bene operari hoc dicitur in persona damnatorum sicut & illud Sap. v. b. *Quid nobis profuit superbia, & diuitiarum iactantia quid contulit nobis, transierunt omnia velut vmbra, lassati sumus in via iniquitatis & perditionis.*
† Qu

3 a *Nunquid resina.*
4 ✻ Idem. Medicos appellat sacerdotes, & doctrinam spiritalē figuratè resinam. Balaad autem vrbs erat sacerdotibus destinata. Con-

a ¶ Medicina pœnitentiæ. b ¶ Propheta, vel Sacerdos quorum medicamine curari debuit.

a obtinuit me. Nunquid resina nō est in Galaad, aut medicus nō
est tibi? Quare igitur nō est †obducta cicatrix filiæ populi mei?

a ¶ Curata. b ¶ Peccati.

1 Conqueritur er- D
2 go quod ciuitas
3 perseuerauerit in
4 delicto, nec peni-
5 tētiam receperit, cum tamen non deessent sacerdotes & præcepta legis.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Obt. me. *præ horrore tanti mali.*
2 Nun. re. non est in Gal. *Per resinam intelligitur gutta aromatica & medicinalis per quam Ra. Sa. hic intelligitur sapientia, & per medicum sapiens, qui curat vulnera vt dicit peccatorum, & talis per Ieremias & etiam Baruch, & alij prophetæ sancti, ideò subditur.* 3 Qua.
3 Qua. ig. non o. *id est, perfectè curata.*
4 Ci. *id est, vulnus.*
5 Filiæ popu. m. *ex quo habetur medicus & medicina, & tacetur responsio, quia loquitur ad modum hominis turbati qui truncat verbum suum, & non complet. Responsio tamen est, quod populus nolebat audire medicum, nec eius recipere medicinam, vt patet ex supradictis.*

ADDITIO.

In c. 8. *vbi dicitur in Postil.* Nunquid resina non est, &c. *Vbi nos habemus:* Resina. *in Heb. habetur* Tori. *quòd significat in Hebræo vbicumque ponitur tyriaca, quæ est medicina ad salutem hominum ordinata specialiter contra venena & toxicationes: & est significatio literæ magis propria in proposito.*

CAP. IX.

Vis dabit. Rex Ierusalē obsessa ciuitate ab hostibus, nocte fregit murū ciuitatis & fugit: & in cāpo Ierichontino captus est cū sequacibus & ductus Antiochiam excæcatus est coram filijs suis.
Quis da. Quasi di. Si totus vertar in fletum, & non sint guttæ lachrymarum, sed abūdātia fluminis dignè tñ flere non potero. Tanta n. sunt mala, vt omnē dolorem sua vincant magnitudine. Hoc autem tam ex persona domini, quam ex persona prophetæ intelligi potest.
b *Quis da. me in so.* Quasi dicat. Melius est habitare in solitudine, quam inter tanta scelera hominum commorari. Vnde in Euangelio: *Vsquequo sustinebo vos?* Et alibi: *Qui intelligit sedebit, quoniam tempus pessimum est.*
c *Quia de malo in.* De malo in malum transeunt peccatores quando idolum idolo mutant, & de peccato cadunt in peius peccatum, vel de obsidione in captiuitatem. De sanctis

CAP. IX.

a Q†Vis dabit capiti meo aquam, & oculis meis 1
b fontem lachrymarum? Et plorabo die ac no 2
cte interfectos filiæ populi mei. †Quis dabit 3 4
me in solitudinem diuersorum viatorū? Et 5
derelinquam populum meum & recedā ab 6
eis: quia omnes adulteri sunt, & cœtus præ- 7
uaricatorum, & extēderunt linguam suam quasi arcum men- 8

a ¶ Vt mereantur audire: terra es & in terram ibis.

c dacij & non veritatis confortati sunt in terra, quia de malo ad

¶ Quasi: Hæc causa malorum.

malum egressi sunt: & me non cognouerunt, dicit dominus. 9

¶ Cognatum fratremque charumque sodalem.

d Vnusquisq; se à proximo suo custodiat & omni fratre suo nō
e habeat fiduciā, quia omnis frater supplātās supplātabit, & om 10

a ¶ Inane nomen amicitiæ, nomen inane fides.

nis amicus fraudulenter incedet: & vir fratrē suū † deridebit, 11

a ¶ Vsus facit magistrum, consuetudo altera natura est. b ¶ Verba mendacij.

& veritatē nō loquētur. Docuerunt. n linguam suā loqui men-

sanctis dr̄. *Ibunt de virtute in virtutem.* De peccatoribus verò: *De malo in malum egressi sunt.* Causa autē malorū est, quod nō cognouerūt dn̄m, & cœtus sūt præuaricātium, & lingua armantiū ī blasphemiā. E Psal. 83. b.
✻ Theodo. Declarat ex his conuersatione carētem nequitiam, quia mala malis succedunt. Horū autem causa est, rerum diuinarū neglectus cū statim adijciet, & ñ cognouerūt me, dicit Dominus. F

d *Vnusquisque se.* Gregor. Callidus hostis cum à bonorum cordibus expelli se conspicit, eos qui ab illis valde diliguntur exquirit, & per eorum verba blandiens loquitur qui plus cæteris amantur vt dum vis amoris cor perforat, facilè persuasionis gladius ad intimæ rectitudinis † intima irrumpat.
e *A proximo suo.* Quia *& inimici hominis domestici eius.* Fratrum quoque gratia rara. *Et tradet pater filium, & filius patrem. Et duo in tres & tres in duo diuidentur.* Vt

† circumueniet. Mich. 7 b. Luc. 12. Ibidem. Eccl. 27. a. † munimina

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IX.

1 QVis dabit. *Postquam Ieremias descripsit malitiam populi, & exclusionem remedij, hic consequenter præ dolore incipit lamentari: & diuiditur in duas partes, quia primò ponitur Ieremiæ lamentatio, secundò populi Iudæ reuocatio, sicut pius pater post increpationem filij, & abiectionem, studet eum reuocare ad bonum, secunda incipit sequenti cap. Prima adhuc in duas: quia primò Ieremias lamentatur, secundò cæteros ad idē hortatur, ibi:* Hæc dicit. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur dicta lamentatio, secundò lamentationis ratio, ibi:* Quia omnes: *Circa primum dicit Ieremias.*
2 Quis da &c. *q.d. vellem totus resolui in lachrymas.*
3 Et plorabo die ac no. *id est, continuè, quantum potest fieri.*
4 Interfe. filiæ pop. mei. *id est, Ierusalem, vt dictum est suprà.*
5 Quis da. me. &c. *Lugentes enim quærunt loca solitaria.*
6 Et de le. pop. meum. *Hoc enim desiderabat propter mala culpæ, quæ videbat inesse populo de præsenti, & mala pœnæ de futuro, vt dicitur posteà: sed de præcepto domini cogebatur ibidem remanere ad arguendum.*
7 Quia oēs. *Hic consequenter ponitur ratio lamentationis: Et est duplex, prima propter malum culpæ præsentis, secunda propter malum pœnæ imminentis: secunda ibi:* Propterea. *Circa primum dicitur:* Quia omnes, &c. *q.d. ex hoc habeo causam lamentandi, & fugiendi.*
8 Et extende linguam, &c. *Verba enim mendacia sunt quasi quædam sagittæ emissæ, & sic lingua ex qua emittuntur arcus dicitur.*
9 Conf. sunt. *in malitia sua, procedentes de malo ad peius.*
10 Vnusquisque se à proximo suo, &c. *quasi dicat vicinitas & consanguinitas non habent aliquam fidelitatem sibi adiunctam: quia vicini, & consanguinei nituntur prodere se ad inuicem, ideò subditur.*
11 Quia omnis frater supplantans. *Duplicatur autem supplantationis verbum, quia multum studebant ad hoc, quod vnus alium deciperet & supplantaret.*

✻ 1 Docue-

MORALITER.

†† *Quis da. &c.* Increpata malitia populi Iudæ, Ieremias hic se conuertit ad lugendum populi sui culpas, & pœnas propter hoc dicto populo infligendas, & in hoc dedit exemplum ecclesiæ prælatis lugendi propter peccata sibi subditorum, & propter pœnas eis infligendas in æternum. nec requiritur hic alia moralitas, quia sensus literalis est etiam moralis.

C a *Vt iniquè agerent laborauerunt*. Gregor. Ac si apertè diceretur. Qui amici esse veritatis sine labore potuerunt, vt peccent, laborant: cumque viuere simpliciter renuunt, laboribus exigunt vt moriantur.

(In pastorali 3 par. admonit. 12.)

b *Et proba. eos.* in fornace tribulationis. *Vasa figuli probat fornax.* vt quidqd in nobis adulteri ne materię est ex coquatur. Argētū enim domini igne ex. pro ter.

(Eccl. 17.a.) (1 Gl. 1. b.)

✻ Theod. Bellū & quæ ex eo nascuntur, appellauit igneam examinationem & probationē Hūc in modum Dauid ex psona eorum qui erant in Babylone, ait. *Quoniā probasti nos Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentū.* Sed illa piorum statū enunciarunt: qui per ignem examinati apparuerūt probi. At hic ignea examinatio declarat quid est reprobum.

(† Cum filia.) († in corde suo.) († assumite.) (Psal. 65.) († habitacula, pascua.) († ita ve)

B c *Nunquid super his.* Sæpe versiculum istum repetit, vt malis corū enumeratis inferat se iustè facere quod facit.

✻ Theod. Absurdū siquidem esset talem iudicē inultā relinquere tantam nequitiam. Visitationē porrò vocauit vltionem. Istud autem *anima mea*, posuit humano more, cum numen diuinum nō constet *anima & corpore*, sed simplex sit incompositum & informe.

(† ita vt) († quos)

D d *Super montes*. Tropologi. Super montes fletus, assumitur, & lamentatio super speciosa deserti, dum peccant principes ecclesiæ nihil, & in ea inuenitur substantiæ Dei nec auditur vox Christi ecclesiam possidentis per Apostolicos viros. Et à volucribus cæli, vsque ad pecora. Ab his scilicet, qui possunt in sublime ascendere vsque ad simplices recesserūt à Deo.

e *Et dabo Ierusalem*. Cum ecclesiastici doctores deficiunt, Ierusalē datur in aceruum arenę vel in trāsmigrationē, vt hæreticus sermo in ea præualeat. Et sic cubile draconum, & ciuitates illius desolentur ne inhabitet sermo diuinus, & qui dicit: *Inhabitabo, & inambulabo in eis.*

f *Cordis sui*. Non in corde nostro, sed in dño confidendū est. Prauū est cor hominis, de quo exeūt prauæ cogitationes.

g *Idcirco hæc dicit dominus*. Potest de vicino tempore prophetari, quo capti sunt à Chaldeis: & propriè de hoc, quo in oibus Gentib. sunt dispersi, & toto orbe diuisi.

a ¶ Student scilicet vt agant iniquitatem. b ¶ O Ieremia. ¶ Vel Ierusalem.
a dacium, vt iniquè agerent laborauerunt. Habitatio tua in me 1
a ¶ Populi dolosi. b ¶ Quotidie peccata augentes. c ¶ Qui hoc prohibui. 2
dio doli, in dolo renuerunt me scire, dicit dominus. Propterea 3
a ¶ Vel igne examinabo. 4
b hæc dicit dominus exercituū: Ecce ego conflabo, & probabo
a ¶ Impudentia. b ¶ Ierusalem 5
eos. Quid enim aliud faciā † à facie filiæ populi mei? Sagitta † 6
a ¶ Non Dei. b ¶ Quia in corde hæreticorum corde loquitur, vnde: Qui loquuntur pacem cum proximo suo: mala autem in cor. ve. as. sub. la e. 7
vulnerās linguā eorū dolū loquuta est. In ore suo pacem cū ami 8
c co suo loquitur † & occultè ponit ei insidias. † Nunquid super 9
¶ Tot & tantis. a ¶ In virga. ¶ Tam iniqua.
his nō visitabo dicit dñs, aut in Gente huiuscemodi nō vlciscе
a ¶ Babylonio cuncta vastante, prophetizatur solitudo prouinciæ
d tur anima mea? Super mōtes † assumā fletū ac lamentū, & super 10
a ¶ Alias defecerunt. 11
† speciosa deserti planctū, quoniā incensa sunt, † eò quòd non 12
a ¶ Homo. b ¶ Non est qui per terram gradiatur ¶ Cælis omnibus nihil remansit quod viuere possit.
c ¶ Vel habitantiæ cuiuslibet scilicet possessionis. d ¶ Iram Dei vniuersa sentiunt.
sit vir pertransiens, & nō audierunt vocē † possidentis à volucre 13
cęli vsq; ad pecora transmigrauerunt & recesserunt. Et dabo 14
a ¶ Ecclesiam. ¶ Vel transmigrationem. ¶ Hæreticorum. 15
e Ierusalem in aceruos arenæ, & cubilia draconū: & ciuitates Iu- 16
¶ Confessionis. a ¶ Deus. b ¶ Interrogat propheta. 17
da dabo in desolationem, † eò quòd non sit habitator. Quis est 18
¶ Propheta. ¶ Scilicet in Ierusalem. ¶ Digne.
uir sapiens qui intelligat hoc, & ad quē uerbū oris domini fiat,
a ¶ Causam aperit. b ¶ Desolata. c ¶ A Deo.
vt annunciet istud: quare perierit terra, & exusta sit quasi deser- 19
a ¶ Omnibus interfectis. b ¶ Inducit propheta dominum respondentem causasque reddentem.
tum, † eò quòd nō sit qui pertranseat? Et dixit dominus: Quia
derelinquerunt legem meā quā dedi eis, & non audierunt vo- 20
¶ Præcepta
cem meā, & nō ambulauerunt in ea, & abierunt post prauitatē
f a ¶ Baal in pluralis numeri, Baal singularis numeri, idolum Sydoniorum. b ¶ Nec parentum error sequendus est, sed authoritas scripturarum & Dei docentis imperium.
cordis sui, & post Baalim, † quod didicerunt à partib. suis. Idcir
g co hæc dicit dñs exercituū Deus Israel: † Ecce ego cibabo po-
a ¶ Necessitatibus & angustijs. 21
pulum istum absinthio, & potū dabo eis aquā fellis, & disper-
a ¶ Magnitudinem malorum & sempiternum exilium aut legis ignorantiam. Pro Christo enim Antichristum sunt suscepturi. 22
h gam eos in Gētib. quas nō nouerūt ipsi & patres eorū, & mittā 23

Gla-

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Docuerunt enim linguam loqui mendacium, &c: *per verba pulchra, & deceptoria sua mendacia colorando, ideo subditur.*

2 Habita. tua in medio doli. *quia quiescentes in suis domib. dolos contra alios cogitabant.*

3 In dolo renuerunt scire me. *idest, mandata mea vt licentius peccarent.*

4 Propterea. *Hic ponitur secunda ratio lamentationis. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur hæc ratio, secundò quæritur huius rationis consideratio, ibi:* Quis est. *Circa primum dicitur.* Propterea. *i. iust propter peccata populi prædicta.*

(Diuisio.)

5 Ecce ego conflabo. *idest, puniam eos debita pœna.*

6 Quid enim aliud faciam, &c. *quasi dicat Tantum dedecus culpæ non debet dimitti sine decore iustitiæ.*

7 Sagitta vulnerans linguam eorum. *quia habebant verba nociua valde, ideò subditur.*

8 In ore suo pa. *nulla enim pestis grauior ad nocendum quam familiaris inimicus: & iste est amicus fictus.*

9 Nunquid super his non visita. *debitam pœnam inferendo quasi dicat. Sic.*

10 Super montes assumam fle. meum. *idest, assumi faciam, & per montes intelligitur Iudea, quæ est terra montuosa.*

11 Et super speciosa deserti planctum, quoniam incensa sunt. *Loquitur de futuro per modum præteriti propter certitudinem.*

12 Eò quòd non sit vir pertransiens. *quia sunt occisi vel captiuati.*

13 Et non audierunt vocem possidentis. *i. ipsius Dei, qui est dominus totius terræ, & specialiter terræ promissionis.*

14 A volucre cęli vsque ad pecora. *idest, à maioribus vsque ad minores.*

15 Transmigra. *in Babyl. Vel, à* volumine cæli. *quia cum hominibus capta sunt pecora, & ad recessum animalium, & pecorum remanet terra deserta: & sic inde fugiunt aues nutrimentum ibi conuenientes non habentes.*

16 Et dabo Ieru in aceruos arenæ. *per destructionem murorum & domorum.*

17 Et cubi. dra. *Animalia enim venenosa habitant in ruinis.*

18 Quis est. *Hic consequenter quæritur huius destructionis consideratio, cum dicitur:* Quis est vir sapiens qui intelligat hoc *idest, consideret dictam destructionem.*

19 Vt annunciet istud. *quærendo quare perierit terra: Et subditur responsio domini.*

20 Quia dereliquerunt legem meam, &c. *& patet litera supradictis.*

21 Ecce ego cibabo populum istum ab &c. *idest, mittam eis tribulationes amaras.*

22 Et disp. eos in Gentibus. *extraneis.*

23 Et mittam eos gladium. *quia multi de Iudæis in via captiuitatis Babylonicę & in termino fuerunt mortui: & similiter de illis qui contra Ieremiæ consilium post destructionem ciuitatis fugerunt in Aegyptum.*

Eò

✻ Hæc

a *Gladium*. Vel materialẽ vel spiritualẽ,quo diuiduntur ne in malũ cõsentiant,sed in eo,qđ mali sunt,dispereant.
b *Et vocate*. Vocate lamentatrices pp futurã captiuitatẽ, & ciuitatis euersionẽ. Lamentatrices vocari iubet, quæ voce flebili,verberatis lacertis ad lachrymas inuitãt. Is.n. mos vsq; hodie pmanet in Iudæa,vt sparsis crinib. mulieres nudatis pectorib. voce modulata populum transfundant in lachrymas.
c *Ocu.no.* Propterea: vel ipse Deus adiungit se compatientis affectui, vt qđ populus sustinet,sustinere & sẽtire ipse dicatur.
d *Quo va.s.* Dicant hoc ĩ psequutione credentiũ tubæ q̃ idcirco vastatę sũt atq; confusæ,quia dereliquerunt legẽ dñi, & deseruerũt tabernacula sua.
e *Aud.er.* Superi⁹ dixit: vocate lamẽtatrices,&c. Nunc quasi præsentes alloquitur in suggillationẽ Sacerdotũ, atq; doctorũ & virorũ oĩum:vt illis a doctrina cessantib.mulieres audiant verbum dñi.
f *Quia ascen.* Quia tãta erit fortitudo, & velocitas hostiũ vt non expectẽt ostiũ,sed p fenestras & tecta cõscendãt.
* Theo.Fenestras vocat erroris commentationes, per quas errorẽ susceperunt,& illius ergò inflicta est pœna. Nec errauerit quispiã qui sensus corporis, appellauerit animæ fenestras,v.g.visum,gustum, olfactum,auditũ & tactum. Per hoc enim vita & mors ingredi possunt. Nam qui temperatè intuetur, consequitur vitam,qui autem intemperatè,decerpit mortem.
* Ambrosius. Fenestra tua est oculus tuus. Si videas malitiam ad concupiscendam, intrauit mors, si audias sermones meretrices,intrauit mors,&c.
g *Loquere*,

g *Loquere,hęc di.* Verbũ Hebraicũ quod trib: literis scribitur daleth,beth,res. Vocales.n.in medio non hẽt pro consequentia,& legentis arbitrio si legatur dabat sermonem significat,si deber mortẽ,si daber loquere. Vñ LXX. & Theodotio iunxere illud in fine capituli qđ sic terminauerunt, vt diceret: Iuuenes de plateis morte. Aquila & Symmachus transtulerunt loq̃re,vt ĩperet dñs ,pphetę.
h *Qua.s.* Quod post tergum metentis quasi inutile negligitur. In quo ostendit tantã in vrbe, & circa futurã cædẽ,vt nõ sit qui sepeliat corruentes.
i *Qui facio misericordiam*. Etsi quædam videantur iniusta, oĩa tñ facit iustè, oĩa prouidè. Vbi sunt ergò qui dicũt hoiem ,pprio regi arbitrio,& sic dãt liberi arbitrij potestatem, ut Dei tollant misericordiam atq; iustitiã? Hoc apostolus ponit testimoniũ dicens: *Qui gloriatur, in domino glorietur*.
k *Ecce di.ve.* Multæ Gẽtium,& maximè Iudæę,& Palestinę cõfines vsq; hodie circuncidũtur & pcipuè Aegyptij, & Idumæi Ammonitę & Moabitæ, & oĩs regio Saracenorũ qui habitant in solitudine & qui attonsi sunt in comã. Non igitur debet gloriari Iuda, si ex lege circuncisus est. Circuncisio enim non prodest, nisi legem obserues.
* Theo. Idumæi quidẽ ducẽtes genus ab Esau, circuncidebantur, iuxta legẽ Abrahæ datã: Ammonitæ uerò & Moabitę,vt uicinitate iuncti, æmulati sunt cognationẽ. Qui ãt ab Ismaele,& Cethura descẽderũt,lege maiorũ circũcidebãt. Hos ergo uocat circũtõsos facie,qa pilos genarũ auellere cõsueuerãt. At Aegyptios incolę populi docuerũt circũcis. Cõiun. ãt eis Iudã,ut reprimeret arrogã.

a post eos gladium donec consumantur. Hæc dicit dominus 1
b exercituum:Contemplamini,& vocate lamentatrices ut ue- 2
(a ¶Vt loquantur.) 3
niant: & ad eas quæ sapientes sunt mittite,& properẽt, fe- 4
c stinent & assumant super nos lamentum. Deducant oculi 5
†nostri lachrymas,& palpebræ †nostræ defluant aquis:quia
(a ¶Vox est lamentantium in Sion.)
d uox lamentationis audita est† de Sion: Quomodo vastati
(a ¶Ipsi sibi respondent b ¶Nostro vitio.)
sumus,& confusi uehementer? Quia dereliquimus terram,
(a ¶Vel deserta. b ¶Quæ quasi prætereuntes quondam possederunt vel possidebant.)
e quoniã deiecta sunt tabernacula nostra. Audite ergo mulie-
(a ¶Viris negligentibus.)
res uerbum domini, & assumant aures uestræ sermonẽ oris
eius,& docete filias uestras lamentum, & unaquæque proxi
(a ¶Causa lachrymarum. b ¶Peccatorum. c ¶Sensus.)
f mam suam planctũ,quia ascendit mors per fenestras uestras: 6
(a ¶Ad interitum animæ. ¶Menses. b ¶Ad disperdendum. ¶Sensus. c ¶Extra Ecclesiam.)
ingressa est domos uestras disperdere paruulos deforis,iuue-
(a ¶Leues qui ambulant spaciosam viam, quæ ducit ad mortem. b ¶Cum hæc completa fuerint. c ¶Cadauera mortuorum.)
g nes de plateis.Loquere:Hæc dicit dominus:Et cadet mortici 7
h num hominis quasi stercus super faciem † regionis, quasi
†fœnum post tergum metentis,& non est qui colligat.Hæc
(a ¶Omnis autem cetur superbia, sola & vera gloriatio est scire Deum & intelligere.)
dicit dominus: † Non glorietur sapiens in sapientia sua, & 8
non glorietur fortis in fortitudine sua & nõ glorietur diues 9
in diuitijs suis: sed in hoc glorietur q gloriatur scire,& nosse 10
i me,quia ego sum dñs,qui facio misericordiam,& iudiciũ, &
k iustitiã in terra.Hæc enim placent mihi, ait dñs,Ecce dies ue- 11
nient,dicit dñs:& uisitabo super oẽm qui†circũcisum habet 12 13
(¶Scilicet. ¶Circuncisum carne non corde.)
præputium, super Aegyptũ & super Iudam,& super Edõ, & 14
(a Gentem significat, non fortitudinem pugnatorum.)
super filios Amnõ,& super Moab,& super omnes† qui attõsi 15
(¶Aliæ. ¶Carnis.)
sunt in comã,habitãtes in deserto: quia omnes Gentes habẽt 16
(a ¶Non carne,quod ad mortem ducit.)
prępucium.Omnis autẽ domus Israel incircũcisi sunt corde.

† vestræ
† in
Liberũ arbitriũ non valet sine Deo.
† terræ
2.Cor. 10.d.
Circumcisio apud Gentes
† dispersos ad extrema mundi.

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hæc dicit dominus exercituum. *Hic consequenter Ieremias alios inducit ad lamentum,dicens*:
2 Contemp. *Idest,considerate mala supradicta*.
3 Et uocate lamen. *Antiquitus enim in lamentationib. vocabantur mulieres carmen lugubre præcinentes ad commouendũ alios ad fletum, eò quod mulieres magis sunt compassiuæ quam viri, & adhuc fit aliquibus terris.* 4 Et ad eas. *In hac arte.*
5 Mitti.& pro. *Q.d.tempus lamentationis instat.Cætera patent in litera vsque ibi.*
6 Quia ascen.mors. *Q.d.nihil valebit claudere ostia vel portas contra Chaldæos, quia ascendent, & intrabunt per fenestras ad interficiendum iuuenes & paruulos.*
7 Et cadet &c. *Q.d.non erit qui sepeliat,ideò subditur.*
8 Non glo.sa. *Hoc dicitur quia illi de regno Iudę iactabant se posse Chaldæis resistere partim per sapientiam doctorum,partim per fortitudinem bellatorum, & partim per munitiones & diuitias in Ierusalem congregatas ista non valebunt vobis.*
9 Sed in hoc glo. *verè.*
10 Scire,&c. *Cauendo offensam meam & recurrendo ad meum auxilium,& non humanum.*
11 Ecce dies uen. *De propinquo.* 12 Et uisi. *Per punitionem.*
13 Super o. *Qui incir.siue sit pputiũ carnis,siue prępntiũ cordis.*
14 Super

14 Super Aegy.&c. *Cum punitione Iudæ populi exprimit hic punitionem aliquorũ populorum,qui erant eis propinqui: & in quib. habuerant fiduciam de adiutorio, & ipsi magis fuerunt eis in nocumentum: propter quod exprimitur punitio eorum.*
15 Et su. o. q. *Isti erant Agareni descendentes de Ismael filio Abrahæ, qui habebant capillos recisos, vsque ad aurem ad modum pugilum. In Hebræo habetur:* Et super omnem angulatum angulo. *Et dicit Ra. Sal. quod per hoc intelligitur populus habitans in deserto iuxta angulum Iudæę.*
16 Quia omnes,&c. *s.carnis, & Iudæi præputium cordis. Secũdum autem,quod vbi nos habemus supra.* Super o.q. &c. *In Hebræo habetur:* Super omnem incircumcisum habentem præputium. *Quia aliqui de populis circumstantibus Iudæã,erant circumcisi in carne, scilicet Ismaelitæ & qui Agareni seu Saraceni dicuntur & similiter Idumæi, sicut Ismael filius Abrahæ, & Esau filius Isaac, a quibus descenderunt, fuerunt circumcisi: & sic quantum ad circumcisionem carnis filij Israel non præcellebant istos populos. Est ergo sententia, quod sicut circumcisio carnis non valebat extraneis,eò quòd erant circumcisi mente per idololatriam, sic non valebat filijs Israel,qui hoc modo erant incircumcisi corde: & secũdum hoc litera quę sequitur:* Quia om. &c. *Sic est exponendo, quod habent prępntium cordis, quantum ad circumcisos carne, vel preputium carnis, & cordis quantum ad alios.*

CAP. X.

A

AVdite ver. &c. Propriè aduers' eos loquitur, qui cœlestia venerãtur: quæ in signum posita sunt annorum & mẽsium & dierum, tanquam ab his regatur genus humanum, & ex causis cœlestium moderentur terrena.

b *Lignum*. Quod de idolis diximus, ad hæreticos referamus. Ipsi enim ingentia permittunt, & simulacra

B

vani cultus de suo corde confingunt. Iactant grandia, & quasi sensibus aureis, & eloqueis argenteis imperitorum aciem, obstringunt: quorum dogmata a suis inuentoribus portantur, in quibus nulla vtilitas, quorum cultura Gentium, propria est & eorum qui ignorant Deum.

c *Argent.*

CAP. X.

AVdite uerbum quod loquutus est do- 1
minus super uos domus Israel. Hæc di-
cit dominus: Iuxta uias Gentium nolite 2 3
discedere, & a signis cœli nolite metue- †
a ¶Humana sapientia. 4
re, quæ timent Gentes, quia leges po- 5
a ¶Inutiles sunt. b ¶Descriptio idolorum. c ¶Materia vilis & corruptibilis 6
pulorum uanæ sunt. Quia lignum de 7
a ¶Qui mortalis imm... facere non potest.
saltu præcidit opus manuũ artificis in ascia. Argẽto & auro †
a ¶Mirabilis potentia idolorum, quæ per se stare non potest. †
decorauit illud, clauis & malleis compegit, ut non † dissol- †
a ¶Quasi pulchritudinem habent materiæ & picturæ ... vile & vitale.
uatur. In similitudinem palmæ fabricata sunt, & non lo- 8
a ¶Vnde O... habent & non loquentur b ¶Fortior ergo qui portat.
quentur, portata † tollentur, quia incedere non ualent. No- †
d lite ergo timere ea, quia nec malè possunt facere nec bene.
e ¶Hæc in LXX. non inueniuntur, sed de Theodotione in plerisque adduntur.
Non est similis tui domine, magnus tu, & magnum nomen 9

† tollentur.

c *Argent. & auro.* Hierony. Vt fulgore materiæ simplices occupet & decipiat. Hic error vsque ad nos peruenit, vt religionẽ in diuitijs arbitremur.

d *Nolite ergo timere.* Solent plerique Gentium, dæmones colere ne officiant, & alios exorare, vt proficiant: vnde Vergilius: Nigram hyemi pecudem, zephiris fœlicibus albam.

e *Nō est similis tui.* Non est similis tui domine, Deorum, scilicet qui ab hæreticis finguntur.

* Theodoretus. Dissoluit hic superbiam Iudæorum quia non dixit, portio domini, populus ipsius Iacob: sed Deum omnium vocauit regem cunctarum, prædicens agnitionem Dei gentibus euenturam.

a *Tuum*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. X.

* 1 **A**Vdite uerbum quod loquutus est dñs super, &c. *Postquam Ieremias deplorauit populi malitiam, hic consequenter reuocat eos ad pœnitentiam. Et primò reuocat eos a seruitute idololatriæ, secundò a transgressione legis diuinæ c. seq. Prima in duas, quia primò ponitur dicta reuocatio, secundò obstinatorum punitio, ibi:* Congrega. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur reuocatio populi, secundò declaratio dicti, ibi:* Quia lignum. *Ad intelligentiam primæ partis, secundum quod Gentiles crediderunt corpora cœlestia esse animata, & non solum esse animata sed habere aliquid diuinitatis, & sic ex libero arbitrio influere in ista inferiora ad causandum effectus prosperos vel aduersos hominibus: & ideò statuerunt ea placare sacrificijs & oblationibus: & istud est falsum, quia vt dicit Damascenus cœli inania sunt, & insensibiles, & sic agunt in hæc inferiora ex necessitate naturæ: & sic offerre eis munera ad placationem ex timore effectuum est erroneum, & superstitiosum ad idololatriam pertinens: & quia Iudæi in hunc errorem inciderant, vt patet ex supradictis. 7. cap. quod faciebant placentes reginæ cœli, ideò ab hoc errore reuocat eos Ieremias, dicens,*

Diuisio.

Error Gentilium circa corpora cœlestia.

C

2 Iuxta vias Gentium. *i. leges & statuta earum.*
3 Nolite dis. *Scilicet idololatriam.*
4 Et a signis cœli. *i. a planetis & constellationibus diuersis.*
5 Noli. metu. *Scilicet metu superstitioso modo prædicto.*
6 Quia leges po. va. sunt. *Quibus statuerunt signa cœli placare muneribus, vt dictum est, per hoc tamen non excluditur metus rationabilis. Licet enim corpora cœlestia sint agentia de necessitate, habent tamen virtutem immutandi elementa, & composita ex eis ad diuersas qualitates: ex quib. disponuntur humana corpora ad varias infirmitates. Sicut ex dominio Martis cholera accenditur, ex qua accensione non solummodo corpora disponuntur ad infirmitatem aliquam, sed etiam appetitus sensitiuus ad iram: ex quo sequuntur vlterius lites & dissensiones, eò quod homines, vt in pluribus sequuntur suas passiones. Soli autem sapientes earum dominantur per rationem. Timor autem homines consiliatiuos efficit, vt dicit Philosophus. 2 Rhetoricæ, ad præcauendum de malis futuris: & ideò timere a cœli constellationibus ad hoc quod homo consulat de habendo remedio contra dispositiones ad infirmitates corporum & malas passiones, & alia huiusmodi quæ possunt ex influentia cœli causari, non est malum sed licitum & honestum & secundum hoc dicit Ptolemæus in centiloquio suo, quod sapiens dominabitur astris: inquantum prouidebit sibi de remedio contra effectus eorum.*

7 Quia lignum. *Hic ponitur declaratio dicti: Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur ista declaratio, secundò infertur quædam conclusio ibi:* Sic ergo. *Dixit enim Ieremias parte præcedenti, quod leges populorum vanæ sunt, quæ sunt de idololatria, & hoc declarat hic diffusè ostendens, quod idola nullam habeant virtutem iuuandi vel nocendi hominibus: sed magis è conuerso, quia homines faciunt idola per artem, & possunt ea dissipare: & hoc est quod dicitur.* Quia lignum de saltu præcidit opus manuum artificis in ascia. *Et patet litera vsque ibi.*

8 In simi. pal. fabrica. sunt. *Quod exponitur vno modo, quia sicut arbor palmæ celata per artem non habet aliquam virtutem faciendi fructum, sic nec idola habent aliquam virtutem faciendi bonum vel malum. Alio modo, quod sicut palma crescit in altum virtute naturę sic idolum metallicum erigitur in altum virtute artis & non propria virtute, & ideò subditur.*

9 Non est simil. tui dom. *Quia omnia agis propria virtute nullo dependens, & ideò subditur.*

* 1 Quis

MORALITER.

† 1 *Audite verb. dom.* Postquam Ieremias luxit populi sui peccata reuocat eũ a sua malitia, & primò reuocat eum ab idololatria, dicens.

2 *Iuxta vias Gentium noli discedere.* Et subditur causa cùm dicitur.

6 *Quia leges populor. vanæ sunt.* Nam inducunt ad seruiendum idolis quæ nihil sunt, vt dicitur 1. Cor. 8. & subditur ratio cum dicitur.

7 *Quia lig. de sal. præ.* Moraliter per saltum, cuius ligna sunt infructuosa, signatur quælibet congregatio quæ in pluribus caret bonis operibus: quod aliquando contingit in religiosis & sæcularibus: Igitur lignum de saltu accipitur, cum aliquis insufficiens scientia pariter & vita, ad ecclesiæ regimen eligitur vel assumitur, vt inde fiat idolum. De quo dicitur. Zachar. 11. d. *O pastor & idolum derelinquens gregem.*

† *Opus ma. artificis.* Talis enim promotio est ab hominibus, & non a Spiritusancto.

† *Argent. & au. decorauit.* Quia tales promotores promouent eum ad congregationem auri, & argẽti, vt habeat partem sibi.

† *Clauis & malleis, &c.* Tales enim promoti non stant in statu pastorali per virtutem intellectualem vel moralem, sed per potentiam temporalem.

8 *In similitu. palmæ fabri. sunt.* Nam qui plantat palmam non comedit eius fructum, quia communiter moritur ante palmæ fructificationem. Similiter qui promouet prælatum inutilem non percipit inde fructum dulcis meriti, sed amarum peccati.

† *Porta. tol.* Nã a promotorib. incõuenienter sustẽtantur.

† *Quia incedere non valent.* Scilicet per viam morum.

† 1 *Doctri*

a *Tuum est.* Quamuis hæretici iuxta sapientiam mũdi quæ destruitur, sibi sapientes videantur, tñ in oĩbus regnis ecclesiam lacerant, nullus similis domino. Vnde: *Peraam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentium reprobabo.*
b *Inuolu. de Thar. affert.* Aliter non decipit, fallitas inuolui tur, veritas aperit.
✻ Theodoretus. Tharsis appellat Carthaginẽ. Eiusmodi enim argentum maximè laudatur. Et proculdubio etiã nunc qui student opibus, Africam inquirunt.
c *Ophir opus.* Vnũ de septem nominibus quib. aurum apud Hebræos appellatur quod dicere possumus obrizum, vt in superficie † pateat quod intus latet.
d *Hiacynthus & purpura, &c.* Vt superficiem intuẽtes decipiant, dũ cœli sibi colorem ostendunt, & cœlestia promittunt.

(de qua dictum est: *Terra es & in terram ibis*) necessariam habemus fortitudinem Dei, sine qua impossibile est exequi quod repugnat carni. Cum autem mortificata fuerint membra supra terram, tunc paret spiritus voluntati. Spiritu enim facta carnis mortificantur. Dominus ergo facit terram in fortitudine sua, quam (sicut scriptum est in Iob) statuit supra nihilum, quo constat in fortitudine Dei immediatè mundi terræ libram sustineri. Veniã & ad orbem terrarum qui Græcè οἰκουμένη hic dicitur, idest, inhabitata. Scio animam inhabitatam. Scio desertã. Si ergo non habet Deum patrem & filium dicentem. *Ego & pater apud eum mansionẽ faciemus*, & Spiritumsanctũ, verè deserta est. Habitata aũt est quæ Deo plena est, & habet Christum & Spiritumsanctum. Hinc Dauid in Psal. confessionis: *Spiritu principali confirma me. Spiritum sanctum tuum ne aufer. a me.* Hæc autem in approbationem huius rei diximus, quod habitata, i. orbis terrarum, in sapiẽtiá Dei fabricata sit. Sapiẽtia. n. auxiliatur iusto super decem potestatem habenti ciuitates: Sapientiam Dei & disciplinã qui abijcit infœlix est, & vana spes eius, labores insensati, & inutilia opera. Laboremus ergo vt habitata anima nostra Dei sapientia erigatur. Cecidit enim de sublimi venientib. nobis in locum miseriarum, cecidit postquam peccauimus. Denique quicunq; vel quidquid est in isto orbe,

Gen. 3. d. secundum aliam literã. Iob. 26. b.
† industriorũ
† verax.
Ioa. 14. c.
† Infr. 51. b. Psal. 50. d.
Luc. 19. c. Sap. 3. c.

a ¶Principium sapientiæ timor domini.
tuum in fortitudine. † Quis non timebit te ò rex Gentium. 1
a ¶In veritate decor, in mendacio turpitudo. 2
Tuum est enim decus inter cunctos sapientes Gentium, & 3
in vniuersis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter insi- 4
¶Simul.
pientes & fatui probabuntur, doctrina vanitatis eorum li- 5
a ¶Vile. b ¶Similis argento eloquentiæ venustate. c ¶Verborum artificio. 6
d ¶Indiæ regio secundum Iosephum, vel quodlibet mare. 7
gnum est, argentum † inuolutum de Tharsis affertur, & au- 8
¶Vel Ophaz 9
rum de Ophir opus artificis, & manus ærarij, hiacynthus & 10
a ¶Putatiue; apud eum enim stulti sunt. ¶Alias sapientum. 11
purpura indumenta eorum. Opus † artificum vniuersa hæc 12
¶Illa mendacia. ¶Illa mortua. 13
dominus autem Deus † uerus est. Ipse Deus viuens, & rex 14
¶Illa transitoria. ¶Terreni. 15
sempiternus. Ab indignatione eius commouebitur terra, &
¶Non populus Dei.
non sustinebunt Gentes comminationem eius. Sic ergo di- 16
a ¶Falsis dijs ista dicenda sunt. 17
cetis eis Dij qui cœlos & terra non fecerunt, pereant de terra, 18
¶Pater. a ¶Filio qui Dei virtus & sapientia dicitur.
& de his quæ sub cœlo sunt. † Qui facit terrã in fortitudine †

e *Cœlos & terram.* Quæ cooperatores Christi, qui dij vocantur & domini, per doctrinam ecclesiasticam partim fecerunt.
✻ Theodoretus. Nam Dei proprium est creare, non ab alio creari. Ideoque si filius est creatus, non est Deus. sin vniuersorum est opifex & conditor, re vera Deus est.
f *Qui facit.* Origenes Dominus qui facit terram in for. &c. Tres quodammodo virtutes Dei assumens propheta, fortitudinem, sapientiam, prudentiam, vnicuique propria opera distribuit. Fortitudini terram, sapientiæ, orbem terrarum, prudentiæ, cœlum. In nostra ergo terra (de

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quis non time. *Quasi dicat, nullus est, qui te non debeat timere.*
2 Tuum est enim. *Idest, honor debetur tibi ab hominibus. In Hebræo habetur: Quia tibi veniet, & subintelligitur, quicunque sapiens ad te honorandum, & sic est eadem sententia, sed translator posuit clarius transferens sensum ex sensu, & nõ verbum de verbo.*
3 Inter cun. sa. *Apud omnes enim Gentes sapientes seu philosophi posuerunt vnam causam primam hominibus præsidentem, & illam dixerunt esse Deum Deorum, & illum præ cæteris honorauerũt. Verumtamen cum vulgaribus hominibus vt communiter adorabãt idola in templis, ideo subditur.*
4 Pariter incipien. & fatui pro. *Dicuntur autem hic insipientes, idolorum factores, & fatui eorum cultores: & vtrique probabuntur: idest, reprobabuntur.*
5 Doctrina vanitatis eorum. *i. doctrina qua asserunt idolum esse Deum vana est, ideo subditur.*
6 Lignum est. *Scilicet idolum interius sed ornatum auro & argento exterius, ideò subditur.*
7 Argen. inuolu. *In Hebræo habetur.* argentum ductile de Tharsis affertur. *Quia ibi inuenitur argentum ductilius.*
8 Et aurum de Ophir. 3. *Reg.* 9. *nominatur locus iste Ophir, & ibi inuenitur aurum valde bonum.*
9 Opus artif. *Supple est idolum ex istis factum.*
10 Hyacinthus & pur. &c. *Idolis enim aliquando fiebant vestes de tali materia.*
11 Dominus autem. *Cœli & terræ.*
12 Deus ve. est. *Isti autem falsi.*
13 Ipse Deus vi. *Isti autem carentes vita.*
14 Et rex sem. *Isti temporaliter facti.*
15 Ab indig. &c. *aliquando inducitur a Deo terræmotus propter hominum peccata.*
16 Et non sustine. &c. *Quæ in terræmotu aliquando subitò moriuntur.*
17 Sic er. *Hic ex prædictis infertur conclusio, scilicet quod idola non sunt veneranda, sed magis vituperanda, & hoc est quod dicitur:* Sic ergo dicetis, &c. *Rab. Sal. dicit, quod hoc est principium literæ missæ a Ieremia Ioakim regi Iuda, & illis qui cum eo iam erant in Babylone, quia de consilio Ieremiæ se tradiderant regi Babylonis, vt habetur.* 4. *Reg.* 14. *vnde & Chaldaicè scribitur ab hoc loco.* Sic ergo dice. *Vsque ibi:* Quæ sub cœlo sunt. *Inclusiuè. Et est sensus secundum Rab. Sal. Cum Babylonij inducent vos ad idolatriam sic dicetis eis.*
18 Dij qui cœlos & terram, &c. *Et patet litera vsque ibi.*

✻ 1 Ad vocem

MORALITER.

† 5 *Doctrina.* Hic moraliter arguitur doctrina curiosa, cũ dicitur: *Doctrina vanitatis eorum.* Scilicet multorum Theologorum qui magis student curiositati quam veritati: & cum maiori pondere allegant autoritates philosophi, & commentatoris, quam dicta nostri Saluatoris.
6 *Lignum est argentum inuolut.* Talis enim doctrina, sicut lignum aridum caret humore deuotionis, & est inuoluta verbis ornatis.
† *De Thar. affer.* Tharsis, explorans gaudium interpretatur, ideò designat doctorem vanum qui non quærit docere vtilia, sed magis curiosis auditoribus placentia.
8 *Et aurum de Ophir.* Quod interpretatur radians, quia non curat de ueritate, sed magis de apparentia famæ.
9 *Opus artificis & non Dei.* Quia talis doctrina non est ex instinctu Spiritussancti.
10 *Hyacinthus & purpura indumentum eorum.* Nam anhelant ad pontificalem ornatum.
11 *Dominus autem Deus.* Hic ostenditur diuina veritas iuxta prædictorum falsitatem, ut opposita iuxta se posita magis elucescant, ideò subditur.
† *Dominus autem Deus verus est.* In factis & in uerbis.
† *Qui facit terram in fortitudine sua, &c.* Idest, terrenos principes ad defensionem bonorum, & punitione malorum.

8 *Et* † 1 *Præparat*

orbe, ante erectionem cecidit. Omnes enim corruimus per peccatum in orbem terrarum. Sed dominus eleuauit iacentes & in prudentia sua extendit cœlum. Non fortitudo, nō Sapientia in cœli extensione assumpta est, vnde: *Dominus sapientia fundauit terra, præparauit aūt cęlos prudentia.*

A

bus silicibus sibi complosis medius ignis elabitur. Moyses nubes erat, & Iesu Naue qui dum sibi colliduntur, ex sermonibus eorum micant fulgura Ieremias quoque & Baruch sibi colloquentes rutilantia fulgura mittunt.

D

d *Et educit ventum de thesaur.* Idem venti qui terras perflant in thesauris Dei non sunt, quia natura eorum manifesta, sed sunt thesauri ventorū, id est, Spirituum: Spiritus sanctus, sapientiæ, intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & spiritus timoris domini. Hi autem thesauri sunt in Christo abscōditi. Inde oritur vt alius sit sapiens alius fidelis & huiusmodi.

* Theodoretus. Thesauri.n. ipsius sunt voluntas eius. *Quia ipse dixit & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt. Et omnia quæcunque voluit, Dominus fecit, in cœlo & in terra.* Verus ergo Deus horum omnium est opifex.

Est ergo aliqua prudentia Dei quā nolo extra Christū requiras. Omnia .n. quę Dei sunt Christus est. Ipse est sapientia eius, ipse fortitudo, iustitia, sanctitas. Ipse etiam prudentia. Sed cū vnum sint in subiacenti, pro varietate sensuum diuersis vocabulis nuncupantur. Aliud .n. significat sapientia, aliud iustitia. Qn̄.n. sapientia dr̄, disciplinis te humanarum diuinarumque rerum instituit. Qn̄ iustitia, distributor, & iudex meritorum significatur. Ita ergo prudentiā eius hic intellige, cum doctrina est & demōstratio bonarum aut malarum rerum aut neutrarum. Sicque nūc cœlum extendisse dicitur in prudentia sua, vnde: *Extendi verba mea, & non attendistis.* Asserit enim quandam esse verborū extensionem, vt cœli. vnde: *Qui extendit cœlum sicut pellem.* Extenditur .n. anima nostra, quæ prius fuerat contracta. Qui autem cœlestem portant hoīem, cœli sunt. Si .n. ad peccatorem dicitur. *Terra es, & in terra ibis:* Cur non dicatur ad iustum Cœlum es & in cęlum ibis? Aut si propter coycum dr̄ ei qui portat imaginem coyci: Terra es, & in terram ibis: Cur propter cœlestem ei qui portat imaginē cœlestis non dicatur. Cœlum es, & in cœlum ibis? Vnusquisque nostrum aut cœlestia facta habet, aut terrena. Si terrena sunt, ad cognatam sibi terram deducunt eum qui thesaurizauit sibi in terra, & non in cęlo. Si verò cęlestia, thesaurizatorē suū ad propinq̄ sibi regionē subuehunt.

† stabiliuit.

† nubeculas.

Sap. 3. c. Deus n. licet vnus diuersis vocabulis significatur.

B

Prou. 1. c. secundum aliā literam.

Psal. 103. a.

Gen. 3. d.

1. Cor. 15. c.

Matth. 6. f.

C

a ¶LXX. & erexit orbem. b ¶Filio. vnde: Ipse enim dixit, & facta sunt, ipse manda. &c. loquens ad filium: Faciamus ho. &c.

sua, † præparat orbem in sapientia sua, & prudentia sua ex

a ¶Omnis doctrina domini de cœlestibus fluit. vnde: Pluuiam voluntariam segregabit Deus

tendit cœlos. Ad vocem suam dat multitudinem aquarū

a ¶De quibus. Mandabit nubibus ne p. &c. b ¶Non a consulibus, non a ducibus, non a diuitibus. beati enim pauperes spiritu, quo. ip. est re. &c. c ¶Cum ardentia hominum corda coruscantis doctrina satiat.

a in cœlo, & eleuat † nebulas ab extremitatib. terrę. Fulgura

a ¶In quibus omnes sunt thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.

b

c in pluuiam facit, & educit ventū de thesauris suis. Stultus

d factus est omnis homo a scientia sua, confusus est oīs ar-

e

f tifex in sculptili, quoniam falsum est quod conflauit, &

¶Sanctus ¶Hæreticus.

g non est spiritus in eis. Vana sunt, & opus risu dignum. In

h tempore visitationis suæ peribunt. Non est his similis

i

a ¶Eorum scilicet qui supplantauerunt Iudæos & destruunt hæreticos. vnde: Dominus pars hæreditatis meæ. b ¶Tam in anima quam in corpore. c ¶Omnis qui directus est in Deo vel sensu cernens Deum, sceptrum est hæreditatis eius

pars Iacob. Qui .n. formauit omnia, ipse est, & Israel virga

¶Sabaoth ¶O Ierusalem.

hæreditatis eius: dominus exercituū nomen illi. Cōgrega

k

¶Agris. a Substantiam. quidquid enim habes confusione dignum est.

de terra † cōfusionem tuā, quæ habitas in obsidione: quia

a *Nebulas.* Quæ nouerunt. s. quibus pluuias suspendāt & quibus impendant. Moyses quasi nubes loquebatur, qui dicebat: *Expectet terra, vt pluuiam verba mea.* Et Isaias: *Audi cœlum, & auribus percipe terra quia dominus loquutus est.*

b *Ab extre.* Qui vult in vobis primus esse, sit omnium nouissimus. Aliter enim nemo fit nubes.

c *Fulgura in plu.* Origenes. Fertur, quod fulgura ex nubium vel imbriū collisione generantur. Sicut ex durioribus

Exod. 9. g. Iob. 29. d. Isa. 1. a.

Mar. 9. c.

e *Stultus. s.* Stultus comparatione Dei. Stultum .n. Dei sapientius est omnibus hominibus sapientib. scilicet, Infatuauit .n. Deus sapientiam mundi, non in sapientia sua Non enim potest sapientia mundi capere sapientiā Dei Non enim dedignatur sapientia Dei ad mundi sapientiā conuincendam tota descendere. Sed modicum quid necessarium fuit, quod fatuum Dei erat. Omnia enim contraria assumpsit Deus, vt contraria dissoluat.

f *Fal. est.* Origenes. Quod ordine suo fingit. Falsum est enim quod conflauit, sicut stultus est omnis homo a scientia, stultum etiam est quod facit.

g *Non est spi. in.* Notandum quod in hoc ca. ventus & spiritus vno nomine apud Hebræos appellantur ruah.

h *Vana sunt.* Aut enim rustica sunt vt lignum, aut pulchro sermone tinnientia, vt argētum, aut de proprio sensu simulata mentiuntur vt aurum.

i *In tempore vi.* Ad tempus valet hæresis, vt qui probati sunt manifesti fiant Cum autem visitatio Dei venerit, & oculus eius cuncta respexerit, omnia conticescent.

1. Cor. 11.

* Theodoretus. In tempore visitationis suæ peribunt Nam Apostolica prædicatio prorsus deleuit eorum memoriam.

k *Congreg.* pręcipit Ierusalē vt quidquid substātiæ fortè habet,

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ad vocem suam dat, &c. *Scilicet aereo, vbi vapores humidi condensantur & nubes in pluuias resoluuntur.*

2 Et eleuat nebulas ad extremitatib. terræ. *Idest, a mari Occano, quod terminat terram habitabilem: inde enim eleuantur nebulæ pro maiori parte.*

3 Fulgura in pluuiam facit. *Quia resolutis in pluuiam nubibus fulgura cessant quæ procedebant ex eis.*

4 Et educit ventum de thesauris suis. *i. de locis occultis.*

5 Stultus factus est homo, &c. *Faciendi idola & colendi.*

6 Vana sunt, &c. *Idest, derisione.*

7 In tempore visitationis suæ. *A Deo.*

8 Peribunt. *Idola & idololatræ.*

9 Non est his. *Scilicet idolis.*

10 Similis pars Ia. *Scilicet ipse Deus, quem solum coluit.*

11 Qui enim formauit omnia ipse est. *s. Deus Iacob.*

12 Et Israel. *i. populus Israel.*

13 Virga hære e. *Idest, pars vel mensura in quātum elegit eum specialiter ad cultum suum.*

14 Domi. exer. *Idest, angelorum.*

15 Nomen il. *Et non alteri. Homines enim bene dominantur hominibus, sed non angelis.*

16 Congrega. *Hic consequenter describitur obstinatorum punitio, & primo quantum ad Iudæos, secundò quantum ad extraneos, ibi Effunde. Circa primum dicitur.* Congrega. de te. *Q.d. veniet tibi confusio ex vniuersis partibus.*

17 Quæ hab. in obsi. *i. tu Ierusalem quę obsidebaris a Chaldæis: & loquitur de futuro per modum præsentis propter certitudinem prophetiæ.*

*1 Ecce

MORALITER.

†† *Præparat orbem.* Idest ecclesiam.

† *In sapientia. s.* Euangelica, & non philosophica.

† *Et prudentia sua, &c.* Idest, homines contemplatiuos extendit ad praxim regiminis ecclesiæ propter populi necessitatem.

1 *Ad vocem suam.* Idest, sanarum doctrinarum.

2 *Et eleuat nebulas.* i. prædicatores ad prędicandum, de quibus dicitur Isa. 60. b. *Qui sunt isti qui vt nubes volant &c.*

3 *Fulgu. in plu. facit.* i. tormenta diuinitus comminata facit per pluuiam lachrymarum: exemplum de Niniuitis pœnitentiam agentibus ad Ionæ prædicationem.

4 *Et edu. ven. de thes. suis.* Idest, multiplex Spiritus sancti donum de sapientiæ suæ occultis.

5 *Stultus factus est om. &c.* Nam ad talia pertingere non potest scientia humanitus reperta.

† MORA

habet, in vrbem munitissimam congreget, & longæ obsidioni præparet alimenta. Non enim Deus sicut prius lõgè post futura minatus, sed statim futura.
a *Væ mihi super contritione.* Cõqueritur Ierusalem quòd vehementer afflicta sit & plaga insanabili.

A

¶Non alius. ¶A terra sua. ¶Quasi funda.
hæc dicit dominus: Ecce ego longè proijciam habitatores 1
¶In vrbem scilicet effugere non valentes.
terræ, in hac vice, & tribulabo eos, ita † vt non inueniantur. 2
¶Verba Ierusalem culpam suam confitentis.
a Vę mihi super contritione mea, † pessima plaga mea. Ego 3
¶Patienter. ¶Iram Dei sustinebo. 4
autem dixi: Planè hæc infirmitas mea est, & portabo illam. 5
¶Habitatio. ¶Quia peccaui ei. ¶Sicut tentorij. 6
b Tabernaculum meum vastatum est: omnes funiculi mei di 7
¶Interfecti.
c rupti sunt, filij mei exierunt à me, & nõ subsistunt. Non est 8
¶Idest qui instauret me, & murorum faciat fundamenta.
qui extendat vltrà tentorium meum, & erigat pelles meas:
¶Metaphora. ¶Principes, quorum culpa populus dispergitur.
d quia † stultè egerunt pastores, & dominum non quæsierũt: 9
¶Populus. 10
e propterea nõ intellexerunt, & omnis grex eorum dispersus 11
¶Propheta loquitur. ¶Babylonij venientis. 12
f est. Vox auditionis ecce venit, & commotio magna de terra 13
¶Habitatoribus interfectis. 14
aquilonis, vt ponat ciuitates Iuda in solitudinem, & habita
g culum draconum. h Scio domine quia non est hominis via 15
¶Babylonij, sed mei meriti, & tuæ indignationis. ¶Huic consonat Dauid: Domine ne in furore tuo arguas me, neque &c.
eius, nec viri est vt ambulet, & † dirigat gressus suos. Corripe 16
i me domine, verumtamen in iudicio, & nõ in furore tuo, ne 17
¶Sed. ¶Non iudicium. 18
fortè adnihilum redigas me. † Effunde indignationẽ tuam
super Gentes, quæ non cognouerunt te, & super prouincias 19
¶Quasi: Tradidisti nos vt emendaremur: illi autem aggrauauerunt iugum suum, nec ætati, nec sexui, nec dignitati, nec loco pepercerunt. 20
quæ nomen tuum non inuocauerunt. Quia comederunt 21 22
Iacob, & deuorauerunt eum, & consumpserunt illum, & † 23
decus eius dissipauerunt. 24

† vt inueniã, scilicet quæ prædixi me missurum.

Psal.36.d

†habitaculũ.

* Theodoret. Contritionẽ vocat peccatum, væ autẽ supplicium. Nequitiã, inquit, tuam secuta est pœna, & grauissimam plagã accepisti.
b *Tabernaculum.* Plãgit Ierusalem tam facilem factam sub uersionem suam, vt non mœnia erutã sed tabernaculũ ablatum putes.
* Theodoretus. Tabernaculum vocat, non modo templum diuinum, sed etiam domos & turres & porticus.
c *Et non subsistunt.* Neq. enim in Chaldæam trãslati sunt, sed magna pars eorum interfecta atque deleta est.
d *Stultè egerunt pastores.*
* Theodoretus. Pastores vocat reges, & sacerdotes. Hi siquidem, & illi errorem prouocauerunt, quæ clarius docet Regum & Paralipomenon historia.
e *Grex.* Hieronym. Lxx. pecora. Quod iuxta historiam stare non potest: In tam longa enim obsidione pecora non durassent.
* Theodoretus. Propterea omnis pastura eorum non intellexit. Hoc loco νομὴν, idest, pasturam vocat non herbam, sed ouilia, & ait imprudentiam pastorum fuisse causam erroris ouium.
f *Vox auditio.* Hæc oĩa quæ præteritus & præsens sermo describit ad persecutionis ecclesiasticæ tempora referamus quãdo tabernacula domini subuertunt, & habitatio ecclesiæ in solitudinẽ redigitur. Quæ omnia culpa pastorum fiunt, qui *stultè egerunt*, & dominum nõ quæsierunt.

D

g *Draconum.* Vel Struthionum. Simmachus, Syrenarum. Vt pro hominibus habitent scilicet dracones, & omnia venenata: Vel struthiones, quæ solitudini familiares in desertis nascuntur, & nutriuntur. Aut Syrenes, s. quędam monstra, & dæmonũ phantasmata.
h *Scio &c.* Erubescãt qui aiunt vnũquemq; suo regi arbitrio. Nõ est enim hominis via eius, &c. vnde Dauid: *A domino gressus hominis dirigetur.*
* Theodo. Nunquã inquit, dñs, irrupisset ille cõtra nos, te volente: & si irrupisset, nequaquam prospere egisset quæ decreuerat, nobis opitulante dextera tua. Scio enim quæ acciderint Sennacherib. Sed obsecramus te, ne ille exigat à nobis pęnas impietatis, verum tu ipse erudias nos paterna castigatione. Porrò perspicuum est ex his quę dicta sunt, & quæ subiiciuntur, clausulam hanc. *Scio Domine*, non subiicere libertatem arbitrij nostri, seruituti naturali, neque res nostras fatali necessitati submittere, verũ disertè nos docere, quò pacto dñs Deus totius mũdi gubernacula tenet, suppeditans bona, & corripiens iustè.

E

i *In iuditio, & non in furore tuo.* Quasi quæ patimur iusta sunt & maiora meremur: sed corripe vt pater filium, nõ affligas vt hostis inimicum. *Castigas enim omnem filium quẽ recipis*, & omni dolore, & flagello emendas Ierusalem. Gentes autem quæ non cognouerunt te non iudicium, sed indignationem merentur.

F

Heb.12.b

Psal.78.b

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ecce ego lon. pro. &c. *Ante enim captiuitatem Babylonis aliqui de regno Iudæ fuerunt captiuati in propinquis regionibus: vt in Aegypto & Syria & similibus, sed Babylonia valdè longè distat a Iudæa.*
2 Ita vt non iu. *Scilicet ab amicis suis. In Hebræo habetur:* Ita vt inueniant, *scilicet pœnam debitam pro peccatis suis, vt dicit glossa Hebraica, ideò subditur.*
3 Væ mi. su. *Loquitur sub persona Ierusalem, seu populi habitantis in ea.*
4 Ego autem. *Vexatione mihi intellectum dante.*
5 Planè hæc in. *idest, pœna ista processit ex culpa mea.*
6 Et portabo. *Mihi a Deo iustè inflictam.*
7 Tabernaculum meum vasta. *idest, templum de quo loquitur ad modum tabernaculi Moysi, quod funibus extendebatur, & pellibus cooperiebatur.*
8 Filij mei. *idest, habitatores mei in captiuitatem ducti.*
9 Quia stultè egerunt pastores. *i. principes & sacerdotes.*
10 Et dominum non quæ. *Per debitum cultum.*
11 Propterea non intel. *Verba prophetarum.*
12 Et omnis grex e. *idest, populus.*
13 Dispe. e. *Partim occisione, partim captiuitate.*
14 Vox audi. *Quia a parte Aquilonis intrauit exercitus Chaldæorum Iudęam ad deuastandum eam.*
15 Scio domine, quia non. *idest, non est in potestate hominis rectè ambulare in via iustitię, nisi per te dirigatur. Quia tamen Deus non deficit alicui, directionem istam debitè petenti, sed multi per sua peccata demerentur a Deo dimitti: & sic erant Iudæi, ideo subditur:*
16 Corripe me do. *De meo errore.*
17 Verumtamen in. *Tua misericordia temperato.*
18 Et non in furore. *Idest, rigore iustitiæ.*
19 Ne fortè ad nihilum redigas me. *Ita quod nullus de populo meo remaneat.*
20 Effunde. *Hic consequenter petitur punitio quantum ad extraneos, qui Iudæam vastauerunt: quia licèt in hoc fuerint executores diuinæ iustitiæ, tamen hoc fecerunt mala voluntate, scilicet ex odio, & suæ virtuti præsumptuosè attribuẽdo quod fiebat a Deo, ideo dicitur.* Effunde indignationem. *idest, punitionem.*
21 Super gentes quæ non cognouerunt te. *Per fidem verã.*
22 Quæ nomen tuum non inuocauerunt. *Sed magis nomina idolorum.*
23 Quia comederunt Iacob. *Populum Israel crudeliter occidendo.*
24 Et decus eius dissipauerunt. *Idest, templum in quo Iudæi maximè gloriabantur.*

ADDI-

ADDITIO

A In cap. 10. *vbi dicitur in postilla. Ad intelligentiam primæ partis: Sciendum quòd Gentiles &c.*

Corpora cœlestia an animata. *Non solum Gentiles, vt platonici posuerunt corpora cœlestia esse animata, sed etiam doctores nostri aliqui hoc sentire videntur, vt Origenes. Hieronymus. Augustinus verò super Gen. ad literam hoc relinquit sub dubio non declinans ad aliquam partem. Dicit etiam in Enchiridio, quod si corpora cœlestia sunt animata, animæ eorum ad angelorum societatem pertinent, sanctus Thomas verò in prima parte. q. 70. artic. 3. in decisione quęstionis in fine dicit, quòd inter ponentes corpora cœlestia esse animata, & ponentes ea non animata, parua vel nulla differentia inuenitur in re: sed in voce tantũ: vnde non debet censeri erroneum dicere quod corpora cœlestia sint animata. Item superstitio idololatrarum non solum se extendit ad colẽdum res animatas: sed etiam res inanimatas & corruptibiles, vt patet Isaię 44. & in multis alijs locis. Et ideo motiuum idololatrandi cum planetis non pendet ex hoc quod credantur esse animata, seu inanimata pręsertim cum secũdum vtramque opinionem moueãtur a substantia apprehendente, &c.*

Rep. In cap. 10. *vbi in principio postil. Ponit notabile verbum, scilicet quod Gentiles crediderunt corpora cœlestia animata, & non solum animata, sed habere aliquid diuinitatis & sic ex libero arbi-*
B *trio influere in ista inferiora ad causandam in hominibus prosperitatem, & aduersitatem, & ideò statuerunt ea placare sacrificijs & oblationibus: hoc autem est erroneum & superstitiosum ad idololatriã pertinens. Et quamuis Burg. inquantum vult esse catholicus hoc totum notabile non audet negare, truncatim tamen postillatoris factũ interpretatus, dicit quod postillator nõ bene dicit esse errorem quod corpora cęlestia sunt animata quia vt inquit Burg. hoc dicunt Orig. & Hieronym. & B. August. relinquit sub opinione. Allegat sanctũ Thomam. in 1. par. q. 70. dicentem, quod inter ponentes corpora cœlestia fortè esse animata, & ponentes cõtrariũ, parua, vel nulla differentia est in re, sed in voce tantũ. Quidquid sit de opinione sanctorum circa illas propositiones, tamen vt Plato, & alij Philosophi posuerũt ex huiusmodi animatione mũdũ fore animal. hoc dicit beatus Aug. 1. retrac. c. 10. nec haberi posse ex ratione, nec scripturę autoritate. Vnde patet ꝙ & si opinabile sit sic dici cœlum vel mundũ animatũ, non est tamen probabile quod sit animal, quia talis anima cœli si ponatur, non tamen est vt pars essentialis cum cœlo constituens vnum per se. Hoc dictum communiter doctores moderni exponentes, dicũt illas corporũ cœlestium animas coniungi solũ vt motores, & coniunguntur illis corporib. secundũ operari, non secundum esse. Ideo dicit B. Aug. in Enchiridio: Si corpora cœlestia sunt animata, animæ eorũ ad angelorum societatem pertinent. Vnde patet esse falsum, ꝙ modica sit differentia tantũ vocis, & non rei inter tales positiones, quia positio Gentiliũ vult tales animas coniungi corporibus, vt constituant vnũ per se tanquam partes essentiales. Positio aũt Christianorũ est secundũ rem contraria, quia tales animæ si sunt, non cõstituũt vnũ, nisi sicut motor & mobile: quod non est vnũ per se, sed per accidens. Inter modernos aũt fortassis verum est, quòd non sit differentia in re inter positionem affirmatiuam, vel negatiuam. Qui enim negant cœlũ animatum, intelligunt secundum esse & propriè, quod autem ponunt, intelligunt secundũ operari tantũ & impropriè. Secundũ enim propriam rationem anima quam ponit Aristotel. 2. de anima. ipsa est actus corporis organici habentis vitam in potentia, quę ratio non conuenit motoribus cœli propriè. igitur non dicuntur animę corporum cœlestium quę non sunt organizata, quia non mixta, sed simplicia, nec habentia vitam in potentia, quia sunt ingenerabilia & incorruptibilia. Patet ex his quam vtiliter Burgen. mouetur contra Postilatorem.*

CAP. XI.

VErbum quod factum est ad Ieremiam à do- 1
a¶ Verbum Berith: Aquila & Symmachus semper pactum Lxx & Theodotion interpretantur testamentum.
mino, dicens: Audite verba† pacti huius, & 2
loquimini ad viros Iuda & habitatores Ierusalem, & dices ad eos: Hęc dicit dñs Deus
Israel: Maledictus vir ꝗ non audierit verba pacti huius qđ 3 †
pręcipi patrib. vestris, in die qua eduxi† eos de terra Aegy 4 †
pti, de fornace ferrea, dicens: Audite vocem meam, & faci 5
¶ Sic scilicet, idest, non aliter.
te omnia quæ pręcepi vobis, & eritis mihi in populum, †

CAP. XI.

a VErbũ. Orige. Quod scilicet in principio apud Deũ. (Ioa. 1. a; Hom. in Ezechi.) Hæc est enim vtilitas prædicãtiũ, si ad singulos fiat Dei verbum. Quid enim prodest mihi eum venisse in mundum, si nõ habeam eum qui factus ẽ ad prophetas? Et discipulis ait: *Vobiscum sum vsque ad consummationem seculi.* (Matt. 28. d)

Verbum quod factum est. Non est positum in titulo, quo tempore, vel quo rege vel quoto eius anno hæc prophetia facta est, sed intelligimus priori prophetiæ & tempori hæc esse iungenda. Vel quod post temporis interuallũ hic sermo domini ad prophetam factus sit. Propriè autẽ nunc ad viros Iuda & Ierusalem sermo dirigitur.

b *Audi. v. Iu.* Alleg. Christianos. s. Christus enim de Iuda ortus est. De quo verè dicitur: *Iuda te laudabunt fratres tui: manus tua super dorsum inimicorum tuorum. &c.* (Allegor. Gen. 49. b)

c *Ierusalem.* Ecclesia, quæ est ciuitas regis magni, & visio pacis. Pax enim in ea multiplicatur & cernitur.

d *Maledi.* Origenes. Iudæi enim maledicti sunt, qui non audierũt testamentum Dei, qñ eduxit eos de terra Aegypti. Nos autem qui in Christo credimus, testamento eius obedimus quod per Moysen traditur. Et nobis hoc dicitur, ne maledicti simus. (vbi sup.)

C e *Eduxi eos.* Hieron. Origenes. Nos quoque eduxit Deus de Aegypto & fornace ferrea, mundo, scilicet & eius angustia. Locus enim vbi crucifixus est dominus, vocatur spiritualiter Sodoma & Aegyptus.

f *Fornace f.* Hieron. Tribulationis & pœnæ magnitudinem significat: non locum aliquem ferri materiæ in pœnam præparatum.

g *Audi. vo.* Ac si dicat: Non generis priuilegio, non circũcisionis prærogatiua, non sabbati ocio, sed propter obedietiam, Israel efficior Deus, & ipse populus meus. Et hic quidem ad seruos loquitur, in Euangelio ad amicos: *Vos amici mei estis si feceritis quæ pręcipio vobis. Iam non dicam vos seruos &c.* Cum autem amici fuerint, de amicis transeunt in filios, vnde: *Quotquot enim receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Amicis autem & filijs præcepit: *Estote perfecti sicut pater vester perfectus est.* Similitudinem imperat non æqualitatem. In lege obedientia mandatorum, hic similitudo Dei.

h *Eter.* Non est Deus omniũ, sed eorũ tantum quibus se largitur.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XI.

* 1 VErbum quod fa. est &c. *Hic consequenter reuocatur populus a legis transgressione. Et diuiditur in tres partes, qa primò ponitur reuocatio domini, secundo rebellio populi ibi:* Et dixit dominus. *Tertio inflictio supplicij, ibi:* Quamobrem: *Circa primum dicitur.* (Diuisio.)

2 Audite verbum pacti huius. *idest, legis, quę fuit quasi quoddam pactum inter Deum & populum.*

3 Maledictus vir qui non &c. *Non solùm aure corporis, sed etiam cordis & impletione operis.*

4 Quod præcipi in die. *idest, in tempore eductionis de Aegypto, quia quinquagesima die a principio egressionis donata fuit lex in monte Sinai.*

5 De fornace. *idest, valde dura, eo quod afflicti fuerunt ibi filij Israel laboribus duris in compositione laterum & decoctione.*

* 1 Vt su-

MORALITER.

1 *Verbum quod factum est ad Ieremiam.* Secundũ sensum literalẽ reuocatũ hic populus Iudaicus à Mosaicæ legis transgressione. Moraliter autem reuocatur populus Christianus à legis Euangelicæ transgressione cum dicitur.

3 *Maledictus vir qui non audiuit &c.* Scilicet ego Christus.

† *Patribus vestris.* idest, apostolis & fidelibus alijs.

† *In die qua eduxi eos.* Sicut enim lex Mosaica data fuit quinquagesima die egressionis populi de Aegypto, sic lex Euãgelica per spiritumsanctum scripta fuit in cordibus apostolorum quinquagesima die eductionis patrum de limbo, quæ dicitur fornax ferrea propter longam detentionem, scilicet à principio mundi vsque tunc.

† *Audite vocem meam, &c.* Mihi fideliter obediendo.

† Vt suscitem

& ego ero vobis in Deum, vt † ſuſcitem iuramentũ quod
a¶Patres ſuſcipiunt in filiis & pr miſſiones Abrahæ implentur in filiis. 1
iuraui p^a^tribus veſtris daturum me eis terram fluentem 2
a¶Hyperbolice. b¶Ideſt, ſicut rebus ipſis hodie comprobatur. 3
¶Lxx. Fiat domine, quod idem eſt. 4
a lacte^a^ & melle, ſicu^b^t eſt dies hæc. Et reſpondi, & dixi: Amen 5
b ¶Frequenter Deus futura prædicit, vt increduli molliantur. Prædicit autem tam in vrbe quàm foris, vt quorum vnum eſt diſcrimen, ſit eadem pœnitentia. 6
domine. Et dixit dominus ad me: † Vociferare oĩa verba 7
hęc in ciuitatibus Iuda, & foris Ieruſalem, dicens: Audite
c verba pacti huius, & facite illa, quia conteſtans conteſtatus ſum patres veſtros in die qua eduxi † eos de terra
¶Sicut ſupra.
Aegypti vſque ad diem hanc. Mane conſurgens conteſtatus ſum, & dixi: Audite vocem meam & non audierũt, nec inclinauerunt aurem ſuam, ſed abierunt vnuſquiſq; in † prauitate cordis ſui mali. Et induxi ſuper eos omnia verba pacti huius quod præcepi vt facerent, & non fece-
a ¶Alii colligatio. Q. pari mente, & ſtudioſe mandata Dei contemnunt.
d runt. Et dixit dominus ad me, Inuenta eſt coniu^a^ratio in vi 8
ris Iuda & in habitatoribus Ieruſalem. Reuerſi ſunt ad ini †
quitates patrum ſuorum priores, qui noluerunt audire †
verba mea. Et hi ergo poſt Deos alienos abierunt, vt ſerui-
¶Decem tribus.
rent eis. Irritum fecerunt domus Iſrael, & domus Iu-
a¶Duæ. ¶Vt quorum eſt commune ſtudium fiat commune ſupplicium.
d^a^ pactum meum, quod pepigi cum patribus eorũ. Quã- 9
obrem hæc dicit dominus: Ecce ego inducam ſuper eos 10
e mala, de quibus exire non poterunt: & clamabunt ad me, 11 12

largitur. Vnde. *Ego ſum dominus Deus tuus ſanctus Iſrael*. Et alibi quoque inquit. *Ero Deus eorum*, Et, *Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac & Deus Iacob*. Quod exponens Saluator ait, *Deus autem non eſt mortuorum, ſed viuorum*. Mortuus eſt, ſcilicet peccator.

a *Lacte, & Melle.* Melle & lacte rerũ omniũ abundantiã ſignificat, ſicut Vergilius: Mella fluunt illis ferat, & rubus aſper amomũ. Vel tropologicè. Terra lacte, & melle manans eccleſia eſt, in qua paruuli nutriũtur lacte donec poſſint ſolidum cibũ accipere.

b *Et dixi.* Vox prophetæ deſiderantis impleri promiſſionem domini. Q.d. Verè domine impleſti quod promiſiſti. Vel fiat do. ideſt, ſemper maneat quod dediſti.

c *Quia conteſtans cõteſtatus ſum patres.* Vſque, vt facerent hæc, in Lxx. non habẽtur. Quod ſequitur: *Et non fecerunt, ab ipſis*: in fine ſuperioris capituli poſitum eſt. *Audite verba pacti huius &c.*

d *Inuenta eſt coniuratio.* Origen. Inuenta eſt colligatio in viris Iuda &c. Si peccauerimus, qui viri Iuda ꝓpter Chriſtum dicimur, de nobis dicitur: *Inuenta eſt colligatio*, vel, *cõiuratio in vi. Iu. & in ha. Ie.* cum in eccleſia tales ſint in quib. reperiatur laqueus iniquitatis, & vincula peccati, de quibus, dicitur. *Vinculis peccatorum ſuorum quiſque conſtringitur. Conuerſi ſunt ad iniquitates patrum ſuorum priorum*. Non ait ſimpliciter *patrum*, ſed addidit *patrum ſuorum priorum*. Duplices enim habemus patres, & vna ſpecies eſt peſſimorũ patrum. Antequam crederemus, diabolus pater noſter fuit, vnde: *Vos ex patre diabolo eſtis*. Cum autem credidimus, facti ſumus filij Dei. Si poſtea peccamus conuertimur ad iniquitates patrum noſtrorum priorum. *Omnis enim qui facit peccatum, ex diabolo natus eſt*. Toties ergo ex diabolo naſcimur quoties peccamus. Infœlix ille q̃ ſemper a diabolo generatur, ille autẽ fœlix qui ſemper ex Deo naſcitur. Non enim ſemel dicam iuſtum ex Deo natum, ſed per ſingula veritatis opera ſemper ex Deo naſcitur. Saluator quoque noſter ſplendor claritatis eſt, ſplẽdor autem nõ ſemel naſcitur & deſinit, ſed quotieſcunque ortum fuerit lumẽ ex quo ſplendor orit̃, toties oriur etiam ſplendor claritatis. Saluator noſter ſapiẽtia eſt Dei, ſapiẽtia verò eſt ſplẽdor æternæ lucis. Sic ergo Saluator noſter ſemper naſcitur: vnde ait: *Ante omnes colles generat me*, non vt quidam malè legũt generauit. Tu ergo in ſimilitudinem eius, ſi tamen adoptionis habes ſpiritum, ſemper generaris à Deo per ſingulos intellectus, per ſingula opera & efficieris filius Dei in Chriſto Ieſu.

e *Clamabunt.* In neceſſitatibus, & nõn exaudiã, quia me audire noluerũt. Qđ & Saul paſſus eſt: Cũ.n. Philiſthęos timeret

Marginalia: Exod. 3.b; Matth. 22.c; Luc. 20.f — Vergilius Ecl. — Ioan. 8.f — Prou. 5.d — † ſtatuam, præſtem. — Ibidem d. — † Prædicã. — † vos — Filij Dei filiique diaboli naſcuntur. — Prou. 8.c — D — E — F

NICOLAVS DE LYRA.

* Vt ſuſcitem iura. *Effectu adimplendo.*
2 Quod iuraui *Abrahæ, Geneſis. 22. & Iſaac. 26. & Iacob. 28*
3 Daturum me. *In quo notatur bonitas terræ.*
4 Sicut eſt dies hæc. *i. ſicut hæc dies oſtendit, q̃ filij Iſrael erãt in terra promiſſionis, quam obtinuerant à tempore Ioſue.*
5 Reſpondi. *Verbum eſt Ieremiæ.*
6 Amen domine. *i. ſit maledictus qui legem non obſeruauerit.*
7 Et dixit dominus ad me. *Hic conſequenter ponitur populi rebellio, quia mandato domini de obſeruatione legis non obedierunt quamuis ſemper admoniti fuerint ad hoc per prophetas, per Moyſen, Ioſue, Samuelem, & alios ſequentes vſque ad captiuitatem Babylonicam: & patet litera huius partis hoc excepto.*
8 Inuenta eſt coniuratio. *In Hebræo habetur.* Inuenta eſt colligatio, *& eſt eadem ſententia. Illi enim qui colligunt ſe ad aliquid malum agendum, ſolent ſe ad hoc aſtringere per iuramentum: & in hoc deſignatur obſtinatio, populi in malo, quod videbatur vnanimiter operari, ac ſi eſſet iuramentò obſtrictus.*
9 Quamobrem. *Hic conſequenter ponitur inflictio ſupplicij, cum dicitur.*
10 Ecce ego inducam ſuper eos mala. *Scilicet famis, gladij & captiuitatis.*
11 De quibus exire non poterunt. *Per ſe nec per adiutores, de quibus confidunt.*
12 Et clamabant ad me. *Neceſſitate compulſi.*

* 1 Et non

MORALITER.

1 *Vt ſuſcitem iuramentum quod.* In iuramento namque diuino facto patribus de terra promiſſionis, intelligebatur principaliter promiſſio de terra viuentium, ſicut oſtendi Geneſis decimoquinto in expoſitione literali, & hæc promiſſio per Chriſtum eſt impleta, ideò ſequitur.

4 *Sicut eſt dies hæc. Et reſpondi, & dixi: Amen domine.* Nam à tempore eductionis de limbo datur fidelibus purgatis vera beatitudo.

8 *Inuenta eſt coniur.* Quoniam multi Chriſtiani & ſpecialiter mali clerici & religioſi declinant à veritate Euangelij, dicitur poſtea: *Inuenta eſt coniuratio.* ideſt, mala colligatio in clericis qui ſignãtur per viros Iuda, ideſt, cõfitens, quia deputati ſunt ad confeſſionem diuinæ laudis.

† *Et in habi. Ie.* Ideſt, in religioſis qui debent eſſe pacifici, & quieti, & tamen multi clerici faciunt litigia & appellationes: etiam multi religioſi ſunt ſuis ſuperioribus rebelles: ideo ſubditur.

† *Reuerſi ſunt ad iniquitates patrum ſuorum priores.* Scilicet Adam & Euæ qui fuerunt Deo inobedientes. Et pœna ſubditur cum dicitur.

† *Inducam ſuper eos ma.* Nam in inferno nulla eſt redemptio. Et de celebrantibus indignè dicitur poſtea.

† Quid

ti meret & verbum Dei accipere non meruisset, conuersus est ad Pithonissam vt ab idolis disceret, quod instātia A orationis & fletuum à domino extorquere debuisset. Vnde dicimus si dominus non exaudierit, non esse cessandum. Citò n. iratus flectitur mutatque sententiam, si qui bus iratus est, commutentur. Totum hoc autē quod nūc dicitur ad Iudam & Ierusalem, pertinet quibus instat captiuitas.

a *Secundum nu.* In libro Regum & Paralipo. inuenimus Iudam, & Ieremiā multò peiora quā Israel fecisse, vt quot habebant vrbes, tot habebāt idolorum species: & quot in vrbe plateæ, & viarum capita, tot in confusionem suam aras haberent, quibus idolis immolarent.

† Sup. 7. c. & 14. b.

† Quid facere dilectus meus vltra in domo mea cum fecerit ipsa tam multis abominationes cum multis? & auferetur caro sancta à te ob maleficia tua in quib. exultasti.

b *Tu ergo.* Præcipitur prophetæ, ne pro B eis oret in quos est iā consummata sententia, ne videatur ratio eius infirma, & meritò non exaudita.

c *Et ne assum. pro eis laud.* q.d. Ne replicando veteris historiæ clementiam qua misereri soleo: & laudando meam nitaris mutare sententiam. Non enim exaudiam eos, qui afflictione coacti clamant. Ex his discimus frustra pro aliquo rogari qui non meretur accipere.

Abusio grandis oblationū Christianorum. Marc. 12 d

d *Quid est.* Hieron. Dicamus hoc principibus ecclesiarū & diuitibus, qui cum aliena rapiant, & malitias cordis sui non auferant, putant se Dei mereri clementiam.

✠ Theodoretus. Vtrumque declarat grauitatem impietatis, tum hoc quod vocata est delicta, tū illud, quod in D templo Dei collocauerit statuas eorum qui nō sunt dij.

e *N unquid car. san.* At nunc publicè offerentium nomina recitātur, & redemptio peccatorum in laudem mutatur, nec Euangelicæ viduæ memoria celebraē, quæ plus omnibus in gazophilatium misit.

& non exaudiam eos. Et ibunt ciuitates Iuda & habita- 1
tores Ierusalem, & clamabunt ad eos quibus libant, & nō 2 3
saluabunt eos in tempore afflictionis eorum. † Secūdum 4
numerum enim ciuitatum tuarum erant dij tui & Iuda, 5
a & secundum numerum viarum tuarum Ierusalem po-
suisti aras confusionis ad libandū Baalim. † Tu ergo noli 6
b orare pro populo hoc, & ne assumas pro eis laudē & orōnē, 7
c quia nō exaudiā in tpe clamoris eorum ad me, in tempo-
re afflictionis eorum. † Quid est quod dilectus meus in
d domo mea facit scelera multa? Nunquid carnes sanctæ 8 9
e f auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es? Oliuam 10 11
†vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit do- 12
g minus nomen tuum. Ad vocem loquelę grandis exarsit 13 14
†ignis in ea, & †combusta sunt fruteta eius. Et dominus 15
h exercituum qui plantauit te loquutus est super te malū, †

(Interlinear: Populus Iuda. — Venerando idola. — Q. multitudine talium sacrificiorum non delentur peccata tua. — Gladio hostium. Vnde: Exterminauit eam aper de Sylua. — Populi. — Non immerito, cum possit Deus facere quæ vult.)

✠ Theodoretus. Clarè nos instruit intentio, & sermo prophetæ, dominū opera bona requirere: Quod etiam Dauid inclamat, *Sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi.* Et iterum. *Quoniam si voluisses sacrificium dedissem. vtique holocaustis non delectaberis Sacrificium Deo spiritus contribulatus &c.*

f *Oliuam.* ✠ Idem. Oliuam formosam vocat, vt inuitaret eam ad ferēdos fructus, quomodo sæpe vocauit eam vineam.

g *Ad vocem lo.* quasi dicat. Exaltatus per superbiam, nō humiliter creatorem & dominatorem tuum intellexisti, sed cōtra dominum granditer loquutus, igne eius succensus redigeris in nihilum.

✠ Theodoretus. Postquam vocauit Oliuam, meminit purgationis. Putationem enim nuncupat purgationem. Sic & dominus in euangelio dicit. *Omnis palmes non ferens fructum exciditur, & in ignem mittitur.*

h *Et dominus.* q.d. Oliuam vberem pul. fru. spe. vo. d. n. tu. atque plantauit te: sed propter vocem loquelæ grandis flamma eius descendit in te.

a *Tu au-*

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et non exaudiam eos. *Quia non promoruerunt.*

2 Et clama. ad eos quibus libant. *Offerendo sacrificia liquida, scilicet idolis.*

3 Et non saluabunt eos. *Qui nullam habent virtutem saluandi.*

4 Secundum numerum e. ci. tu. *Ex quo patet multiplicatio idololatriæ in terra Iuda.*

5 Et secundum numerum viarum tuarum Ierusalem. *Quia in singulis vicis & plateis erant altaria constructa idolis, & maximè tempore Manasse regis, quia idololatriam & alia mala supra modum multiplicauit in Ierusalem vt habetur. 4. Regum 21. Et subditur.*

6 Tu ergo. *Ieremia.*

7 Noli orare pro populo hoc. *q.d. Non est dignus vt preces tuæ pro eis exaudiantur. Et specialis ratio ad hoc subditur.*

8 Quid est quòd dilectus. *idest, populus Israel a me specialiter electus.*

9 In dom. mea. *idest, in templo, meo nomini consecrato.*

10 Facit scelera mul. *ponendo ibi idola tempore Manasse reg. 4. Reg. 21. Et in hoc fuit maximus Dei contemptus, quia simile est ac si vxor introducat adulterum in eodem lecto cum marito.*

11 Nunquid carnes sanct. *Scilicet sacrificiorum mihi oblatorum.*

12 Aufe. a te ma. *quasi dicat. Non: quia talia non placent nisi ex deuotione & bonitate offerentium, propter quod dicitur Gen. 4. a.* Respexit dominus ad Abel & ad munera eius. *Et quia principaliter respexit ad bonitatem offerentis, & ex consequenti ad eius oblationem. Rab. Sal. exponit.* Nunquid carnes sanctę &c. *idest, circumcisio. q.d. circumcisio non liberabit te, nisi cum ea adsint opera iustitiæ.*

13 Oliuam vbe. *In principio enim exitus de Aegypto vsque ad conflationem vituli aurei fuit gratiosus status populi. Vel istud potest referri ad statum ipsius tempore Dauid & Salomonis, eo quod Dauid augmentauit cultum diuinum, & de præcepto eius Salomon ædificauit templum, vt habetur. 1. Paralipom. Et subditur: deterioratio, cum dicitur.*

14 Ad vocem lo. *idest, ipsius Dei cuius magnitudinis non est finis vel ipsius Nabuchodonosor, qui fuit instrumētum Dei in destructione templi.*

15 Exarsit ignis. *Nabuchodonosor enim præcepit incendi ciuitatem & templum: & hoc contigit propter populi peccata. Cætera patent in litera.*

✠ 1 Tu

MORALITER.

8 *Quid est quod dilectus meus.* Signum maximæ dilectionis est quando dominus admittit aliquem ad sui corporis & sanguinis cōsecrationem: pp quod peccata talium scelera dicuntur propter grauitatem, nec per celebrationem expiantur sed magis aggrauantur, ideo subditur.

11 *Nunquid carnes sanctæ.* Scilicet agni immaculati Iesu Christi.

12 *Aufer. à te malic. tuas.* Q.d. non, sed magis multiplicabunt. Et subditur debita conditio clerici & religiosi, cū dicitur.

13 *Oliuam vberem.* Debet enim esse vbera oliua per pietatē, pulchra per conscientiæ puritatem, fructifera per operis boni multiplicitatem, speciosa per conuersationis honestatem, nominata per famæ celebritatem. Et subditur oliuæ dictæ deterioratio, cum dicitur.

14 *Ad vocem loquelæ grandis.* Idest, diabolicæ suggestioni exarsit vinea. Idem signatur hic per vineam quod prius per oliuam, de qua dicitur Isaiæ quinto b. *Vinea domini exercituum domus Israel est.* Sed hæc vinea exarsit igne carnalitatis & cupiditatis.

† *Et combusta sunt.* Idest, omnia Dei dona.

† 1 *Iustus*

a *Tu au.* Iudæi & nostri iudaizātes ad personam Ieremiæ hoc referunt, & propter vaticinium futurorum malorū hæc eum à populo sustinuisse asserunt. Sed quomodo eum crucifixum probant cum scriptura hoc non dicat? nisi fortè dicant populum cogitasse, & non fecisse?

Origenes. Tu autē domine, &c. *Vel notum fac mihi domine & cognoscā.* Iuxta Psal. *Dominus docet hominem scientiam.* Vnde, *Nolite vocari magistri super terram. vnus quippe est magister vester qui in cælis est,* qui, scilicet erudit homines vel per se, vel per filium Erudit etiam per Paulū, per Petrum vel quemlibet sancto... Tantum Deus spiritus, & Deus sermo descendat & doceat. *Notū fac mihi dom. & cog.* q.d. Nō possum scire, nisi tu reuelaueris. Te autem demōstrante video cogitationes singulorū & quid agant, vel cuius sint volūtatis: *Mittamus lignum in panem &c.* Panis Iesu quo nutrimur est sermo eius. Quia vero docente eo, voluerunt quidam scandalū ponere doctrinæ eius crucifigentes eum dixerunt: *Mittamus lig. in panem eius &c.* Cum enim verbo & disciplinæ eius coniungitur crucifixo magistri in panem lignū mittitur, et illi quidem insidiantes dicūt: *Mittamus lig. in pa. eius.* Ego vero immutabile, vel mutabile quoddā inferā, lignū missum in panem eius panē fecit meliorē. i. doctrinam dulciorē. Sicut lignū per Moysen missum in amaram aquā, fecit eam dulcem. Ante. n. quàm mitteretur lignum in panē eius quando tantum erat panis & non lignum, *in oēm terram non exierat sonus eorum.* Sed postquam assumpsit fortitudinem per lignum, in omnem terram, sermo passionis eius seminatus est. Ego autem autumo legem nō intellectam amaram esse aquam. Cum autem venit lignum Iesu Christi, & sermo Saluatoris in eam descendit, dulcoratur.

* Theodoretus. In sequentibus docet propheta quæ commiserunt in seipsum & in Christum, in ipso enim propheta hæc adumbrata sunt. *Domine demonstra mihi & cognoscam.* Ipsa precatio testatur eum non modo referre quæ cōmissa sunt in se. Alioqui nulla reuelatione opus erat, ad perspicienda quæ tum fiebant, cum in eum admitterentur. Reuelatio autem præmonstrat futura.

a ¶Causas tū exponit, ne videatur iniustus. Vnde vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. ¶Studiose.
pro malis domus Israel, & domus Iuda, quę fecerūt sibi ad 1
a ¶Pater. b ¶Secundum hominem. c ¶Quomodo oporteat me loqui.
a irritandū me, libantes Baalim. Tu autem domine demon 2
¶Filio. ¶Iudæorum.
strasti mihi, & cognoui: tu ostēdisti mihi † studia eorū, &
a ¶Crucis.
b ego quasi † agnus māsuetus qui portatur ad victimam. Et 3
a ¶peccatum, vnde; Eum qui non nouerat peccatū, pro nobis peccatū fecit. b Prouerbium fuit in Israel.
nōn cognoui, quia cogitauerunt super me cōsilia, dicētes, ñ
¶Crucis. a ¶Corpus Saluatoris qui est panis qui de cœlo descendit. b ¶Vt nomen eius deleatur.
c ¶Orige. Nisi granum frum. iti cadens in terra mortu. fue. so. ma. Si aūt mor. fue. multū fructū affert.
c † Mittamus lignū in panem eius, & eradamus eū de terra 5
a ¶Filius secundum carnem ad patrem loquitur, & iudicium eius imprecatur
viuentiū, & nomen eius nō memoretur amplius. Tu autē 6
a ¶Reddendo vnicuique quod meretur.
d domine Sabaoth, qui iudicas iustè, & probas renes & cor-
a ¶Eorum, scilicet qui in scelere perseuerant, non qui pœnitent.
b ¶Obstinatis. Pro aliis enim dicit: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. 7
e da videam vltionem tuam ex eis. † Tibi. n. reuelaui causam
a ¶Iudæos. ¶Obedientia. 8
meā. Propter hæc dicit dn̄s ad viros Anathot, qui quærūt 9
f animam tuam, & dicunt, † Non prophetabis in nomine 10
dn̄i, & non morieris in manibus nostris. Propterea hęc di 11
cit dn̄s exercituum: Ecce ego visitabo super eos, iuuenes
morientur in gladio, filij eorum & filiæ eorum morietur
in fame, & reliquiæ non erunt ex eis. Inducam enim ma-
lum super viros Anathot, annum visitationis eorum.

b *Et non cognoui.* * Theodoretus. Istud non cognoui, quadrat prophetæ tristitia non speranti: qui nō diligenter attendebat dominicis promissionibus. Sed cum audisset, *Posui te hodie in ciuitatem munitam*, arbitratus est se nequaquā molestia tentandum: Atqui sermo diuinus non hoc pollicebatur, sed virtus aduersa. Verum sermo prolatus de domino, alium habet intellectum. Tanquam enim agnus, inquit, qui ducitur ad victimam, non nouit quod passurus sit, sequitur ducentes. D Hierem.1. † opera. †& velut bos qui ducitur ad victi. dicentes.

c *Mittamus lignū, etc.* * Idem. Istud omnino non conuenit prophetę. Qui enim fieri poterat, vt lignum immitteretur in panem? At Chrō maximè quadrat. Nam suum ipsius corpus panem appellauit, *Panis, inquit, quem ego dabo, caro mea est.* Panem hunc ligno confixerunt, qui putabant se memoriam illius extincturos. Ioan.6. E

* Tertul. De hoc ligno (crucis) etiam Deus insinuat per Ieremiam quid essetis dicturi. *Venite mittamus in panem eius lignum, & conteramus eum a terra viuorum, & nomen illius non memorabitur amplius.* Vtique in corpus eius lignum missum est. Sic enim Christus reuelauit, panem corpus suum appellans, cuius retrò corpus in pane prophetes figurauit. Lib. aduers. Iudæos.

d *Probas renes.* Theodoretus. Renes vocat, vt sæpè diximus, cogitationes: eo quod concupiscendi vis in renib. sita, frequenter incitat cogitationem.

e *Tibi enim.* Quia non merito meo, sed eorū scelere crucifigor. *Venit princeps mundi huius, & in me non habet quidquā.* Ioan.14.d

f *Propterea hæc dicit dominus.* Videtur hoc superiori sententiæ contrarium, in qua quæ dicta sunt personæ Christi aptamus, non Ieremiæ, qui propriè habitabat in viculo Anathot. Sed per Anathot (quod obedientia interpretatur) Iudæos, & maximè Ierosolimitas intelligimus, qui quondam præceptis domini obedierunt, Sed quia a domino recesserunt, venit in eos extranea sententia, vt iuuenes eorum moriantur gladio, &c. Vt autem nos omnem molestiam interpretationis liberemus, illam regulam sequamur. Quòd omnes prophetæ in typum Saluatoris plæraque gesserunt & quod in præsenti in Ieremia completur, hoc in futurum de domino prophetatur. F

b *Et non*

☞ Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Tu autē. *Superius à principio tractatus huius libri Ieremias increpauit populi Iudæ malitiam, hic consequenter plangit imminentem ex hoc sibi iniuriam. Quia sicut dicit Ioann. os aureū, Incurrit odium qui arguit criminosos: Et diuiditur in duas partes, quia primò plangit suam aduersitatem. Et secundò aduersantium sibi prosperitatem. ca. sequen. Circa primum dicit:* Tu au. do. de mi. *certitudinaliter per tuam reuelationem. Et quid sit illud subditur.*

2 Tu osten. mi. stu. eo. *quia per vias occultas quærebant interficere eum, ideo subditur: Et ego quasi agnus mansuetus.*

3 Et non cogn. *ante reuelationem tuam factam mihi.* Quia co. s. me con. *quod subditur.*

4 Dicentes. *Non est de textu. sed subintelligitur.*

5 Mittamus lignum. *est enim in terra illa arbor nomine taxus venenata, & inde dicitur toxicum, idest, venenū. & toxicoicas, idest venenare, a mutata in o. Et de ligno illius arboris minutatim inciso volebant ponere in cibo Ieremiæ, qui cibus nomine panis intelligitur, vt sic moreretur & amplius eos non argueret.*

6 Tu au. do. *Idest, exercituum per quod angeli designantur.*

7 Videam vl. *Hoc non dicebat zelo vindictæ, sed amore iustitiæ: & maximè quia volebant verbum diuinum impedire.*

8 Propterea hæc dicit do. *Isti enim erant qui principaliter eū occidere volebant. Erat enim Ieremias de eadem ciuitate: & sic frequentius, & acrius eos arguebat, propter quod magis oderant eum: Et quia pp donū prophetiæ sibi magis inuidebant quàm alij, eo quòd inuidia magis est inter compatriotas, & simul habitantes, quàm inter extraneos & longinquos, secundum quod dicit Philosophus. 2. Rhetoricæ. Cuius ratio est, quia inuidia est tristitia de bono alterius inquantum æstimatur proprij boni diminutiuum. Bonum autem, seu excellentia alicuius multum longinqui non apprehenditur sic diminutiuum boni proprij, sicut excellentia propinqui. ideo subditur.*

9 Et dicunt. *ex inuidia moti.*

10 Non prophetabis. *idest, si tu cesses à prophetia sicut & nos, non interficiemus te.*

11 Propterea, &c. ego visitabo super eos. *pœnam debitam inferendo pro sua malitia. & patet litera.*

CAP. XII.

A Iustus qui. tu es d. Contra omnes iniquè agentes disputatio est, sicut in illo Psal. (Psal 72.a) *Quàm bonus Israel Deus his qui recti sunt, &c.* Sed præcipuè contra hæreticos.

(Lib. 1. de prouidentia.) ✻ Chrysostomus. Hæc solis nobis non sunt ambigua, verum & his qui ante nos fuerunt sanctis illis viris. Ait n. Iob, (Iob 21.) *vt quid impij viuunt, diuitiisque veterascunt?* & B. Dauid, (†Iuditia. Psal. 72.) *Paulo minus effusi sunt gressus mei, pacem peccatorum videns.* Post hunc, & Ieremias, *Iustus es domine, &c. Quare via imp. &c.* Ambigebant isti quidem atque inquirebant, sed non ita vt faciũt impij neque n. accusabant Deũ, neque ex his quæ fiũt illius iustitiã reprehendebãt. Sed alius quidem aiebat, (Psal. 35.) *Iuditia tua abyssus multa.* B Hic Ieremias prouidens ne quis suspicaretur, interrogationi iudicium suũ præposuit, dicens. *Iustus es domine,* hoc est Scio quidẽ à te omnia fieri iustè, modũ aũt ignoro quo fiũt.

(Lib. 3. stromatum.) ✻ Clemens Alexandrinus. Prophetę non dicunt semper quæ à Deo audierunt, sed etiam annunciant per antipophoram ea quæ vulgo iactantur à populo tãquam quæstiones quasdam quæ afferuntur ab hominibus, qualis est illud Ieremiæ, *Cur via impiorum prosperatur.*

a *Et tu domine.* Ac si dicat: Non est scandalum si impij vel hæretici tpe florẽt. Licet. n. proficiant, filios faciant, licet propè sis ori eorũ, & lõgè à renibus eorũ, i. a cõsciẽtia: nõ est tñ cõsolatio parua quod signant ad victimã sicut pecora.

C b *Congrega eos.* In pascha, quando oẽs congregabantur ad diem festum, tunc obsessi sunt & ducti in captiuitatem.

✻ Theodoretus. Verbum istud sanctifica, dicit pro segrega. Segregat enim se qui vult sanctificari. Propterea Syrus, *ετοίμασον*, idest, præpara posuit, pro *ἅγιασον*, quod est sanctifica.

c *Occisionis.* Occisio hæreticorum, salus est deceptorum cũ fuerint, scilicet, ecclesiastico iugulati mucrone.

d *Si cum pedibus.* q.d. Si captiuitas vicinarum Gentium te fatigauit Moabitarum, scilicet, Philistiim, Ammonitarum, Idumeorũ quæ propter difficultatem locorum non tam pugnæ quam latrocinio apti sunt.

Theodoretus. Hoc ita interpretatus est Syrus, victa es dum curreres ad dimicandum cum peditibus & quomodo equitibus reluctari poteris. Itaque quod dicit est eiusmodi. Hostes vicini, Moabitæ, Ammonitæ, Idumæi atque alienigenæ, exercitu pedestri bellum gerebant, & tu certans cum eis sæpe numero victa es. Quæ fiet igitur vt resistas Babyloniis cum equestri exercitu in acie prodeuntibus? At secundum interpretationẽ Græcam sic intelligendum est, nempe ob nequitiam tuam cursus labefactauit te, & viribus spoliauit, fortitudine vero destituta, quomodo repugnare poteris & gerere bellũ cũ his qui ingenti equorum numero militant.

e *Quomodo,* i. quid facies, cum ad captiuitatem in Chaldæam venaris? Chaldæi enim & Persæ equis gaudent.

Nam

CAP. XII.

Iustus quidem tu es domine, si disputem 1
tecum, verumtamen † iusta loquar ad te: 2
¶Hæreticorum.
† Quare via impiorũ prosperatur, bene 3
a¶In lege. b¶Spoliando ecclesiam. 4
est omnib. qui præuaricantur, & iniquè
¶Sicut iactant.
agunt? Plantasti eos, & radicẽ miserunt:
¶Decipiendo. 5
a proficiunt, & faciunt fructum. Propè es tu ori eorum, & 6
a¶Vnde: Populus hic me labiis honorat: cor autem eorum longe est a me. ¶Pater. 7
lõngè à renibus eorum. Et tu domine nosti me, vidisti 8
b a¶Filium. Nemo enim nouit filium nisi pater, & nemo nouit patrem nisi filius. b¶In Ierusalem, vel in conciliabula. 9
mẽ, & probasti cor meũ tecum. † Congrega eos, quasi gre 10 11
c a¶A vitiis. ¶Sacrifica virtutibus. ¶Interficiendo sanctifica. Quem enim dominus diligit, corripit, flagellat.
gem ad victimã & † sanctifica eos in die occisionis. Vsque 12
a¶Donec sanimus peccantium mutetur. b¶Sterilis. c¶Quæ in vsu hominum creata sunt, consumuntur pro peccatis eorum. 13
quò lugebit terra & herba omnis regionis siccabitur pp
¶scilicet.
malitiam habitantiũ in ea? Consumptũ est animal, & vo- 14
d a¶Cum omnia Dei prouidentia agantur. b¶Quod passuri sumus. 15
e lucre, quoniã dixerunt: nõn videbit nouissima nostra. Si 16
¶Alias peditibus. ¶Lassitudine. 17
cũ pedibus currẽs † laborasti, quomodo poteris contende- 18 †

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XII.

* Iustus quidem. *Hic consequenter Ieremias plangit sibi aduersantiũ prosperitatẽ. Aliqui tamen expositores dicunt, quod plangit hic prosperitatẽ Chaldæorum, qui erant infideles: sed litera præcedens & subsequens magis cõsonat, quod loquatur de viris Anathot persequentibus Ieremiam, vt dictum est. Et diuiditur in duas, quia primò per modum querimoniæ ponitur Ieremiæ quæstio. Secundò domini responsio ibi.* Si cum peditibus. *Circa primum dicit.*

1 Iustus quidem tu es domine, si disputem tecum. *Hoc enim præmittit Ieremias ne videatur loqui temere de diuinis iudiciis hominibus occultis.*

2 Verumtamen iusta loquar ad te. *non per modum contentionis, seu disputationis, sed per modum humilis quæstionis sicut discipulus quærit à magistro, volens doceri ab eo.*

3 Quare via impiorũ. *i. virorum Anathot me persequentium.*

4 Prosperatur, bene est omnibus qui præuarican. & inique agunt. *i. temporalia bona veniunt eis ad votũ. ideo subditur.*

5 Plantasti eos, & radi. *i. firmati sunt in terra filiis & amicis.*

6 Proficiunt. *in bonis temporalibus.*

7 Et faciunt fructum. *prolem multiplicando.*

8 Propè es tu ori eorum. *Erant enim sacerdotes, vt habetur supra primo ca. erat enim Anathot vna de ciuitatibus sacerdotum, & sic diuinis laudibus laudabant Deum.*

9 Et lõgè a renibus eorũ. *quia erant adulteri, secundũ quod dicitur supra. 5. c.* vnusquisq; ad vxorẽ proximi sui hinniebat.

10 Et tu domine nosti me, vidi. me, & probasti me. *quia nihil eis nocui. sed magis proficere volui.*

11 Congrega eos quasi gre. *hoc dicit zelo diuinæ iustitiæ.*

12 Et sanctifica eos in die. *In Hebreo habetur.* Et præpara eos in die occisionis. *vt tua iustitia impleatur, & ne propter eorum malitiam terra vlterius sterilis reddatur. ideo subditur.*

13 Vsquequo. *Iam enim, vt videtur, dominus induxerat siccitatem, de qua habetur. inf. 14. c.*

14 Consumptum est animal. *victum in campis non inueniens. Et causa huius siccitatis subditur, cum dicitur.*

15 Quoniam dixerunt. *viri Anathot & alij mali.*

16 Non videbit. *scilicet dominus.*

17 Nouissima nostra. *Ad puniendum. Ex quo videtur, quod cecidrant in errorem, quo negatur animæ humanæ immortalitas, & post mortem non remanet punitio aliqua vel illum errorem qui negat diuinam prouidentiam se extendere ad actus humanos, eo quod procedunt ex libero arbitrio & sic non puniuntur à Deo.*

18 Si cum pedibus. *Hic consequenter ponitur domini responsio quantum ad duo secundum ponitur ibi:* Reliqui. *Conquerebatur tẽ Ieremias de viris Anathot cũ persequentibus, & dominus respondet sibi, quod sit grauior passurus di.* Si cũ. *Metaphorica est loquutio & est sensus. Si cum difficultate sustines persequutionẽ virorum Anathot qui sunt quasi pedites & parui momenti, quomodo sustinebis persequutionem regis & principum qui sunt quasi equites respectu eorum? & tamen oportebit te illam sustinere vt habetur inf.*

* Cum

MORALITER.

† 1 *Iustus quidem.* Per hoc autem quod sanctus Ieremias in hoc cap. dominum interpellat cõtra persequutores suos, eis optando pœnam temporalem. d. infra.

11 *Congrega eos quasi.* ostenditur: quod innocentes possunt licitè zelo iustitiæ diuinæ optare pœnas corporales & temporales suis persequutoribus: quia sunt quædam medicinæ, vt sic vexatione dante intellectum corrigãtur vel saltem ad male agendum impotentes efficiantur. Sed quoniam innocentes parati debent esse ad grauiora sustinendum, si dominus voluerit, ideo sequitur.

18 *Si cum.* quod est minus.

† *Quomodo.* quod est grauius q. d. Si pœnalitates vitæ præsentis cum difficultate sustines, quõ pęnas purgatorij poteris sustinere? hæc. n. meditatio, cum maiori potentia sustinere facit vitæ præsentis mala. & quoniam ad idẽ facit passionis Christi memoria, ideo subditur in eius pso

† Le

a *Nam & fratres tui, & do.* Poteſt hoc de Chriſto intelligi, contra quem fratres clamauerunt. *Crucifige eum: Non habemus regem niſi Cęſarem.*

b *Reliqui domum.* vnde. Relinquetur vobis domus veſtra deſerta. Et: *Surgite eamus hinc.*

c *Hęreditas mea quaſi, &c.* Orige. Non eſt mirandũ ſi tunc tru ci beluę comparata ſit hæreditas, cũ vſque hodie ſint leones ĩ ſylua anathematizãtes Chriſtũ, & blaſphemãtes, & fidelib. inſidiantes.

d *Nunquid auis diſcolor hę.* Lxx. Nũquid ſpelũca hienæ hr̃ditas mea mihi? Hiena nocturna beſtia mortuorum deuorat cadauera, & de ſepulchris effodit corpora, & cunctis veſcitur ſordib. cuius immundiciæ Iſrael comparatur.

e *Paſtores multi, &c.* Hierony. Audiant hæc q principes volunt eſſe, & pro cõmiſſis ſibi in die iudicij rõnẽ reddere: ꝓ illos .n. pars dñi cõculcatur atq; polluitur, & vbi quõdã erat Dei hoſpitium eſt habitaculum beſtiarũ. Alij non præpoſitos plebis & ſacerdotes, ſed hoſtiũ principes intelligũt, qui populum Dei diſſipauerunt.

a¶Ideſt, ſi in terra tua aliquam habuiſti fiduciam quid facies cum Iordanem tranſieris? Cum illius gurgites ſuſtinueris.

re cũ equis? Cũm autẽ in terra pacis †ſecura fueris, quid fa

¶Tumore. ¶Etiam. ¶Idumæi. ¶Moab & Ammon qui de Loth.

a cies in ſupbia Iordanis? Nã & fratres tui & domus patris

a¶Cum Chaldæis.

tui, ẽt ipſi pugnauerũt aduerſum te & clamauerũt poſt te

a¶Quaſi conſanguinei nemo nociuior quã familiaris inimicus. b¶Veniens in hunc terrenum locũ.

b plena voce. Ne credas eis cũ loquuti fuerint tibi bona. Re

a¶Ideſt patrem. Pater in me ego in patre. b¶Cæleſtis Ieruſalem. ¶Iacob funiculum hæredi, eius. c¶Vnde poteſtatem habeo ponendi animam meam.

liqui domũ meã, dimiſi hæreditatẽ meam: Dedi dilectam

a¶Iudæorum. b¶Populus Iſrael.

c †animam meã in manus inimicorũ eius: facta eſt mihi hę

a¶Pariter rugiendo, Crucifige eum. b¶Vt quondam dilecta appelletur odioſa.

reditas mea quaſi leo in ſylua. Dedit cõtra me vocẽ, iõ odi

a¶Tantã pulchritudinẽ habuit Iſrael, vt nihil eſſet bonorũ quod nõ fulgeret in eo: ſed nũc Venite, &c.

d ui eã. Nunquid auis †diſcolor hęreditas mea mihi: Nunqd

¶Tamen. ¶Diuerſæ Gentes.

auis tincta per totũ? Venite, cõgregamini oẽs beſtię terræ,

a¶Quoniam Deum ſuum non cognouerunt ¶Iſrael.

e ꝓperate ad deuorãdũ. Paſtores multi demoliti ſunt vineã

¶Sortem.

meã, conculcauerunt partem meam. Dederunt portionẽ

a¶Quondam. b¶Sine Deo.

meã deſiderabilem in deſertum ſolitudinis, poſuerũt eam

¶Ideſt auxilio meo deſtituta.

f in diſſipationẽ, luxitq; ſuper me. Deſolatione deſolata eſt

¶Deum.

omnis terra, quia nullus eſt qui recogitet corde. Sup †omnes vias deſerti venerunt vaſtatores terræ, quia gladius

¶Hoſtes.

a¶A termino vſque ad terminum.

domini deuorabit ab extremo terræ vſque ad extremum

a¶Alij finis. b¶Etiam de vrbe fugientibus. c¶Q Expectauerunt bona, & venerunt mala: proſpera, & ecce aduerſa.

g h eius. Nõ eſt pax vniuerſæ carni, Seminauerunt triticum, &

f *Deſolatione.* Orige. Quoniam Iudæi compleuerunt menſuram patrum ſuorum & addiderunt ad prophetarum occiſionem, etiã Saluatoris: tunc exterminatione exterminata eſt oĩs terra eorũ. Conſidera terram quæ in te eſt, qũo exterminata ſit, & videbis poſt aduentũ Chriſti impleta eſſe quæ dicta ſunt mortificatis mẽbris noſtris ſup terrã. Cũ iã non operetur terra opera ſua, nec fiant apud iuſtum ea quibus caro antea fouebatur, *fornicatio. ſ. immũditia, luxuria, &c.* Vnde. *Non veni mittere pacem, ſed gladium.* Mat. 10. d

Antequam ille veniret, non erat gla-
1 dius ſuper terrã ne-
2 que concupiſcebat
3 caro aduerſus ſpiri-
4 tum, neque ſpiritus
5 aduerſus carnẽ. Qñ
6 aũt venit & docti ſu
7 mus quæ ſunt car-
8 nis vel ſpiritus, do-
ctrina eius quaſi gla
9 dius ĩmiſſus diuiſit
10 terrã. i. carnẽ à ſpiri
11 tu, & exterminauit
12 eam, quia mortifica
13 tionem Ieſu circũfe
14 rimus ĩ corpore no
15 ſtro, & ideo non vi-
16 uimus iuxta carnẽ,
17 viuit autẽ ſpiritus.
18 *ſeminamus non in carne*
19 *ſed in ſpiritu, vt non me*
tamus corruptionem de
20 *carne, ſed de ſpiritu vitam æternam.*

Gal. 5. c. 1. Cor. 17. f Rom. 8. b

g *Non eſt pax. &c.* Caro pacem Dei in ſe recipere non poteſt.
21 *Sapientia enim carnis inimica eſt Deo, & qui in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.*

h *Seminauerunt.* Hoc quoque eccleſiaſticis dicitur, qui verbũ dñi mala conuerſatione diſperdunt. De quibus per Lxx. infertur. Clerici eorum non proderunt eis. Nihil eis enim proderit nomen epiſcopi præsbyteri, & huiuſmodi: ſed magis dignitatib. ſuis grauabuntur. Et: *Potentes potenter tormenta patientur.* Et, *Cui plus committitur, plus ab eo exigitur.* Sap. 6. a

Orige-

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Cum autem, i. in ciuitate Anathot in qua natus, & nutritus fuiſti, & ſic habes ibi parentes & amicos qui aliquam ſecuritatem poſſunt dare tibi, & tamen ibi times.

Quid facies in ſuperb. *i. in Ieruſalem vbi oportebit te ſuſtinere perſequutionem? vt habetur inf. 26. Vocatur autem Ieruſalem hic ſuperbia Iordanis, quia Iordanis fluuius frequenter intumeſcit intantum, quòd exit ripas ſuas, ſic Ieruſalem propter potentiam & diuitias ſuperbierat & metas ſuas circa diuinum cultum ſupra modum exierat ad idololatriã declinando: vt patet ex dictis præceden. cap.*

Nã & fratres. *Idẽ viri Anathot q ſunt ſacerdotes ſicut, & tu.*

Et domus patris tui. *i. aliqui tibi conſanguinei.*

Etiam ipſi pugnauerunt aduerſum & clama. *cum alijs quærentes te intoxicare.*

Clamauerũt poſt te plena. *dicẽtes tibi verba pũgitiua, vel potius verba detractiua q̃ nõ dicũtur ante faciẽ, ſed poſt, ideſt, occultè.*

Ne credas, &c. *Aliquando loquebantur ei pacificè fingentes amicitiam, vt magis eum deciperent.*

Reliqui domum meam. *Hic ponitur ſecundum, de quo reſpondet dominus Ieremię. ſ. de populi Iudæ deſtructione. Et primò denũtiatur hęc deſtructio, ſecũdo ipſius reparatio, ibi:* Et cũ euulſero: *Et ex iſtis duob. apparebit quęſtionis Ieremiæ ſolutio. Circa primũ dicit dom.* Reliqui, &c. *ideſt, templũ meo nomini dedicatum.*

9 Dimiſi. *ideſt, Ieruſalem & Iudęam.*

10 Dedi. *ideſt, ita mihi dilectam ſicut eſt anima mea. Et dicitur hoc ad exprimendum amicitiam Dei erga locũ & gentẽ, ſicut aliqs de amico ſuo ſpeciali dicit.* Talis eſt cor meũ & anima mea.

11 In manus inimicorũ. *i. Nabuchodonoſor & exercitum eius.*

12 Facta eſt mihi hæreditas mea. *i. gens Iudaica, ſecundum quod dicitur Iſa. 19. d.* Hæreditas mea Iſrael.

13 Quaſi leo in ſylua. *i. a me extranea per idololatriam.*

14 Dedit contra me vocem. *dicendo contra me blaſphemiam.*

15 Ideo odiui eam. *dimittendo eam in manibus inimicorum ſuorum. ideo ſubditur.*

16 Nũqd auis. *i. rubricata ſanguine in diuerſis partibus? q. d. Sic, qa regnũ Iuda fuerat afflictũ partialiter ab Aegyptijs & Aſſyrijs.*

17 Nũqd auis. *i. tota ſanguinolenta. q. d. Sic per Nabuchodonoſor, qui totã terrã deſtruxit occidendo & captiuando, ideo ſubditur.*

18 Venite. *properate ad deuorandum carnes occiſorum.*

19 Paſtores. *i. principes exercitus Nabuchodonoſor ſecundũ, ꝙ expoſitum eſt ſup. c. 6. in prin.* Ad eam venient paſtores, &c.

20 Demoliti. *ideſt, populum Iſrael ſicut dicitur Iſa. 5. Vinea domini exercituum domus Iſrael eſt.*

21 Lux. *afflictione dante eis intellectum. Cætera patent vſque ibi.*

22 Seminaue. *Quod exponit Ra. Sa. dicens, quod imminẽte deſtructione ciuitatis Iudæi fecerunt aliqua bona, ſed nõ valuerunt eis, eò ꝙ non fecerant debitam pœnitentiam de malis præteritis, ſecundum monitionem Ieremiæ ſupra poſitam 4. c.* Nouate vobis nouale, & nolite ſerere ſuper ſpinas. *Poteſt etiam hoc exponi, quia dominus ante aduentum Nabuchodonoſor immiſerat ſterilitatem per quam non fuit reuerſus populus ad pœnitentiam.*

* Con-

MORALITER.

10 *Dedi dile. animam meam in manus inimi.* i. plebs Iudaica.

13 *Quaſi leo in ſylua, &c.* rugiens cõtra me neqtia magna.

14 *Dedit contra me vocem.* dicens: *Crucifige crucifige eum.*

15 *Ideo odiui eam.* volendo per Romanos eius punitionẽ. de qua ſubditur.

16 *Nunquid auis, &c.* Fuit. n. plebs Iudaica per Romanos partim rubea ex ſui ſanguinis effuſione, & partim nigra ex ciuitatis cũ populo combuſtione. Et qm̃ principes Romanorũ non ſolũ perſequuti ſunt Iudæam, ſed etiam poſtea grauiter eccleſiã tempore Neronis & aliorum tyrannorum, ideo ſubditur pœna eorum cum dicitur.

★ Origenes. Nos qui
A in clericatus ordine
vobis psidemus nos
Hom 7. se debetis, nō statim
in esse saluandos, qa
clerici sumus, multi
.n. clerici pereunt, &
laici beatissimi repe
riuntur, sed si ordinē
pariter mereamur,
& habeamus. Quia
igitur sunt quidā cle
rici non ita viuentes
vt & ipsi ex ordine
capiant fructum, &
ornamento suæ sint
dignitati, idcirco a-
iunt qui exposuerūt
prophetam nunc di-
centem. *Cleri. eorum non proderunt eis.*
★ Theodor. Admo-
net non esse collocā
dam infertilitate ter
ræ fiduciam, sed in
bonis illius operationibus. Qui enim nequitia vtitur, spi
B nas ex ea colligit.
a *A fructi.* Lxx. A gloriatione vestra, vestibus, s. præciosis.

a ¶ Rerum omnium abundantiam à domino acceperunt.
messuerunt spinas: hæreditātem acceperūt, & non eis pro-
a ¶ Quibus, scilicet cleri non proderunt.
a derunt. Cōnfundemini à fructibus vestris propter irā fu- 1 2
b roris domini. Hæc dicit dominus aduersum oēs vicinos 3
¶ Vel vastant. ¶ Idest. ecclesiam
meos pessimos, qui tangunt hæreditatem quam distribui 4
populo meo Israel. Ecce ego euellā eos de terra sua, & do- 5
a ¶ De faucibus inimicorum hæreticorum.
mum Iuda euellam de medio eorum. Et cùm euulserō eos † 6
cōuertar, & miserebor eorum, & reducam eos † virum ad
¶ Ecclesiam. ¶ Viuentium.
hęreditatem suam, & virum in terram suam. Et erit si eru- 7
a ¶ Redeuntes ab hæreticis. b ¶ In ecclesia. c ¶ Non idolorum quæ de corde finxerunt.
diti didicerint vias populi mei vt iurent in nomine meō, 8
¶ A domino pars populi sui.
viuit dn̄s, sicut docuerūt populum meum iurare in Baal, 9 10
a ¶ Verba mea.
ędificabūtur in medio populi mei. Quod si non aūdierint 11
a ¶ Remanentes in hæresi. a De populo meo. b ¶ Perpetua vt non relinquatur locus pœnitentiæ. Hoc quotidie cernimus & rebus probamus quod hæretici fidei veritatem simulant vt simplices decipiāt, ipsi tamen nunquam redeant.
euēllam Gētē illam euulsione & perditionē, ait dominus. 12

domibus exornatis,
possessionibus mul-
tis, seculari sapien-
tia. *Qui autem gloria-
tur in domino glorietur.*
Et, *in cruce domini no-
stri Iesu Christi.* Et, *in
infirmitatibus suis, vt in
habitet in eo virtus Chr.
sti.*
★ Theodoretus.
Quæ putatis illustra
re vos, verbi gratia
opes, potentiam, hę
vos pudore per fun
dent, dum causam
agetis apud Deum
Eius enim benefici
abundè experti, co
traria illi rependi
stis.
b *Vicinos.* Ad lite
ram. Idumæos, Phi
listiim, Moab, & An
mon.
Allegorice. Hæreticos qui Christiani dicuntur, & ma
gis terræ sanctæ fiunt affines quam habitatores.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Confundemini. *in captiuitatem ducti.*
2 A fructibus: *Idem propter demerita vestra.*
3 Hæc dicit do. *Hic consequenter ponitur populi Iudæ reparatio, & hoc ad consolationē bonorum, sicut præmissa est destructio ad confusionem malorum: Præmittitur tamen destructio aduersariorū, cum dicitur:* Hæc. *Isti erant Idumæi descendentes ab Esau fratre Iacob & Moabitæ & Ammonitæ qui descenderant de Loth nepote Abrahæ propter quod debebant Iudæos diligere, & ipsi econtrario aduersabantur eis, & incitauerunt Nabuchodonosor contra eos & in eius exercitu venerunt contra Iudęam. ideo subditur.*
4 Qui tangunt. Ecce. *quia post captiuitatem Iudæorum ipsi fuerunt satis citò captiuati.*
5 Et domum Iuda. *quia ipsi habitabant circa terram Iuda.*
6 Et cum euul. *scilicet Iudæos.*
7 Conuertar. *& hoc fuit impletū tempore Cyri regi Persarum qui remisit captiuitatē Iudęorū, vt habetur. 1. Esdr. 1. a. & quia p... res de Babylonijs cōuersi ad Iudaismū venerūt cū eis, ideo subditu...*
8 Et erit. *a Iudęis. Aliqui libri habent: Eruti. & malè.*
9 Didicerint. *Idololatriam dimittendo, & vnū Deum colend...*
10 Vt iurent. *Iuramentū enim tale, quando habet circunstanti... debitas, fit in reuerentiam Dei.*
11 Si do. *quia ante cōuersionē inducebāt Iudæos ad ritū Gētile...*
12 Aedifica. *fide moribus & temporalibus bonis.*

MORALITER.

† *Hæc dicit.* Dicuntur autem Romani Christianorum vicini, eo quòd Christiani inter eos habitabant.
† *Euellam.* Plures enim imperatores Romani Christianorum persequutores fuerunt de sua dignitate deiecti, scilicet Nero, Domitianus & plures alij.
6 *Et cum.* s. tempore Constantini, qui baptizatus percep... gratiam Christi, & cum eo magna pars populi Romar...

CAP. XIII.

HAec dicit domi. Vir sanctus lū
C bare Dei dicitur, qui a
de limo terrę assumptus est, & eius consortio copulatur. Et quodammodo quę in ecclesia videntur obscæna maiori diligentia circundat, ne Gentilium & hęreticorum morsibus pateant. Hoc lumbare si aquam tetigerit, & Euphratis fluenta transierit, Assyrio humore imbutū perdit pristinam fortitudinem, & computrescit. Et quamuis redeat in vsum Dei, tamen pristinā pulchri-
Psal. 72. d. tudinem habere non poterit: non Dei duritia, sed sua culpa, quia noluit audire verbum domini. Caueat ergo qui potest dicere: *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Ne fortè per negligētiam illius renibus separetur, & transeat Euphratem & detur potestatem Assyrii regis, & nequaquam in solidissima petra sed in foramine petræ corruptæ atque vitiatæ, hoc est hęreticorum sordib. vitijs occupetur, in tantam veniat putredinem, vt in vsum & cinctorium domini vltrà redire non possit.
a *Lūbare, &c.* Populus Israel est. Qui sicut linū de terra sumptus & illotus nec molliciē hēt, nec cādorē, & tn̄ p... Dei misericordiā Deo adhæsit. Cū aūt peccasset trans... phratē, i. in Assyrios eductus, & ibi absconditus, i. mul... tudine innumerabiliū Gentiū quodāmodo absorptus, nihil

CAP. XIII.

a ¶ Sicut ego filios Israel.
HÆc dicit dominus ad me: Vade & † pōs- 1
¶ Vel cinctorium.
side tibi lumbare lineum, & pones il-
lud super lumbos tuos, & in aquam 2 3
¶ Ne corrumpatur. ¶ Vel cinctorium.
non inferes illud. Et possedi lumbare
iuxta verbum domini, & posui circa lū-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XIII.

1 HAec dicit. *Superius a principio tractatus huius libri descripta est circa populū regni Iudæ malitiæ grauitas, hic consequenter describitur ipsius incorrigibilitas, seu irreparabilitas. Et di-*
Diuisio. *uiditur in septē partes secundum septem modos ostendendi propositum. Partes patebunt prosequendo. Primus autem modus continetur in hoc c. videlicet per parabolam lumbaris putrefacti ad nihilum vltra valentis. Et diuiditur in duas partes, quia primò parabola p... tur ad propositum. secundo ad hoc adducitur exemplum, ibi:* Si... tare potest. *Prima in duas, quia primo parabola ponitur & s... do exponitur. ibi:* Et factum est. *Circa primum dicitur.*
2 Et pones. *te accingendo.*
3 Et in aquam. *ne ex madefactione citius putrefiat, sed m... aliunde, Cætera patent in litera.*

★E

MORALITER.

† 1 *Hæc dicit do.* Per Ieremiam qui interpretatur excelsus dominus noster Iesus Christus ad patris dexteram eleuatus, Mar. vl. Per lumbare verò lumbis eius adhærens, populus Christianus, qui sibi adhæret per fidem formatam charitate. Sed quia multi ab ea declinant, iubetur lumbare poni in Euphrate per qd̄ signatur declinatio ad am... terrenæ cupiditatis & delectationis carnalis, & putre... vitijs. Per foramen petræ in quo ponitur obstinatio... malis signatur, & sic inutilis ad omne bonū homo r... ditur, ideo dicitur: *Et ecce computruerat lumbare,* Ita vt n... vsui aptum esset. Et sequitur pœna cum dicitur.

† MORA

nihil reputatus.
✱ Origenes. Cur cinctorium dicitur lineum? Linum ex terra nascitur: Nam cum semen eius in humum fuerit abiectum, primum in gramine pullulat, deinde demessū transfertur domum, pectitur, lauatur, teritur, tūditur, & ingenti opera excutitur, quo tale fiat ex quo possit cinctorium, aut aliud quid in vsus necessarios operari. Et nos ergo vniuersi q generationem habemus ex terra, aut linum quod in cinctorium Dei pectitur, multa cura indigemus, vt lauemur, vt colorē terræ abijciamus.

Et absconde, &c. Origenes. Iudæi in ligni extiterūt Deo & proiecti sunt ab eo, nobis pro illis accinctus est Deus. Neque enim putandum est cinctoriū abijcientem mansisse incinctum: statim vt illos proiecit, alios sibi contexuit, i. ecclesiam de Gentibus quę ex nigra facta est lucida atque condida. vnde: *Quæ est ista quæ ascēdit dealbata?* Sciat tamen, quia si naturalibus ramis non pepercit, nec sibi parcet si non fuerit ligna lumbos eius: deest, si non adhærens domino, vnus spiritus fuerit Christo.

Et tuli lumbare. In captiuitate. Significat autē, quod propheta in typum domini populum liberat, sed nihilominus peccat. Postea deos alienos sequi

quitur, ad extremum in Dei filium manus mittit, ideo æterna perditione contabescit.
✱ Theodoretus. Per prædicta mirificam Dei bonitatem declarat & copulationis modum edocet, & quod decreuerat eos claros & illustres reddere, at illi per iniquitatem probra sibi contraxerunt.

c *Om. lagun.* Hęc est ebrietas qua obliuiscimur præceptorum Dei, & vitijs atque peccatis humana impletur conditio. Vnde. *Non iustificabitur in cōspectu tuo omnis viuens.* (Psal. 142. a.) Nō ad cōparationē Dei, vt veteres & noui volūt hæretici, & corū patroni, sed ad sciētiā eius. *Homo. n. videt in facie Deus ī corde:* (1. Reg. 16. b.) & qđ nobis mūdum vī, ei immundū deprehenditur. Verbū Hebraicū nebel Aquilæ prima editio, lagūculā Secūda ipsum nebel. Symmachus craterē. Lxx. vtrē. Theodotio vas, interpretati sunt, quod oē vino tm̄ & ebrietate cōpletur. Sumus. n. vas fragile, & thesaurū habemus in vasis fictilib. (2. Cor. 4. b.) in quibus id cōpletur: *Nō habitat in carne mea bonum. Non. n. quod volo bonū, hoc facio, sed qđ nolo malū, hoc operor.* (Rom. 7. d. / Ibidem.) Et: *Miser ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?* (Rom. 7. d.)

d *Ecce ego.* ✱ Theo. Vltionem vocauit ebrietatem. Qui. n. in grauissimas calamitates labunt sunt perturbatis similes, qui præ grauitate doloris lugere nequeunt.

¶ Postquam peccauit.
bos meos. Et factus est sermo domini ad me secundò, dicēs:
a ¶ A te sicut ablatum est à me.
Tolle lumbare quod possedisti, quod est circa lūbos tuos,
a ¶ Quia ego surgam in vindictam. b ¶ Assyrios. c ¶ Prædicta absorbendum.
a & surgēns vade ad Euphraten, & absconde illud ibi in fora
¶ In typo domini.
mine petrę. Et abij, & abscondi illud in Euphrate, sicut prę
ceperat mihi dominus. Et factū est post dies plurimos, di-
a ¶ Sicut ego reducam filios Israel.
xit dn̄s ad me, Surge & vade ad Euphraten & tolle inde
lūbare, quod præcepti tibi, vt absconderes illud ibi. Et abij
¶ In signum captiuitatis
b ad Euphraten & fodi, & tuli lumbare de loco vbi abscon-
derā illud. Et ecce computruerat lumbare, ita vt nulli vsui
aptum esset. Et factum est uerbum domini ad me, dicens: 1
a ¶ Adaptat similitudinem.
Hæc dicit dominus Deus, Sic computrescere faciā super- 2
a ¶ Duarum tribuum Iuda.
biam Iudā, & superbiam Ierusalē multam, populum istū 3
a ¶ Vitia sua sequentes.
pessimū, qui nolunt audire uerba mea, & ambulant in pra 4
uitate cordis sui, abieruntque post deos alienos, ut seruirēt 5
eis, & adorarent eos. Et erunt sicut lūbare istud, quod nulli 6 7
usui aptum est. Sicut enim adhæret lūbare ad lumbos uiri, 8
¶ Decem tribus.
sic agglutinaui mihi omnē domum Israel, & omnem do- 9
¶ Duas tribus.
mum Iuda, dicit dominus, ut essent mihi in populum, & 10
a ¶ Tamen. ¶ Me qui hæc omnia feci.
in nomen, & in laudem, & in gloriam, et non audierunt. 11 12
Dices ergo ad eos sermonē istū, Hęc dicit Dominus Deus 13 14
a ¶ Bonus, scilicet, vel malus. b ¶ Singulorum meritis congruo.
c Israel: Omnis lagūcula implebitur uino: & dicēt ad te, Nū- 15
d quid ignoramus qa omnis lagūcula implebitur vino? Et di 16
a ¶ Non solùm vulgus ignobile.
ces ad eos, Hęc dicit dn̄s, Ecce ego implebo oēs habitatores 17
a ¶ Idest. b ¶ Ecclesiarum. c ¶ Resupini, erecta ceruice, protenso aliqualiculo. i. stomacho.
terræ huius, et reges qui sedent de stirpe Dauid super thro
a ¶ Secundus in ecclesia gradus. b ¶ Qui videntur habere scientiam scripturarum.
c ¶ Pro peccatorum varietate.
nū eius, & sacerdotes & prophetas, & omnes habitatores

☞ Et

NICOLAVS DE LYRA.

Et factum. *Hic consequenter exponitur parabola. & primò quantum ad populi Iudæ culpam, secundò quantum ad pœnam, ibi:* Dices ergo. *Circa primum dicitur.*

Sic computresce. faciam. *eam annihilando & per hoc insinuatur quòd Nabuchodonosor non annihilauit gloriam regni Iudæ virtute propria, sed diuina: sicut lumbare non fuerat putrefactum ex malefactione aquæ nec ex loci conditione, quia erat absconditum in foramine petræ, sed diuina voluntate.*

Populum. *primò propter eius inobedientiam, ideo subditur:*
Qui nol. *Secundò, propter nequitiā in proximum cum dicitur:*
Et ambulant. *ex certa scientia nocumentum inferentes proximis suis in rebus per auaritiam, sicut dictum est supra. vj. c.* A minore vsque ad maiorem omnes auaritiæ student, &c. *& in vxoribus per luxuriam. sup. v. c.* Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat.
Abieruntque post. *per idololatriam.*
Et erunt sicut lumbare istud. *destructi & annihilati.*
Sicut enim, &c. sic agglutinaui mihi. *idest adiunxi mihi.*
Omnem domum Israel, &c. *quantum ad decem tribus.*
Et

10 Et omnem domum Iuda. *quantum ad duas.*
11 Vt essent mihi in populum. *dando eis legem in monte Sinai præ cæteris populis.*
12 Et in nomen. *vt nominarentur specialiter populus Dei.*
13 In laudem & glo. *idest, vt essent famosi per totum orbem supple. si audirent verba mea debitè obediendo.*
14 Et non audierunt, &c. *in contrarium rebellando.*
15 Dies ergo: *Hic consequēter subditur debita pœna, & diuiditur in duas partes, quia primò ponitur denunciatio pęnæ quantum ad omnes generaliter, secundò quantū ad principes specialiter, ibi:* Dic regi. *Circa primum præmittitur parabola, cùm dicitur.*
16 Omnis laguncula implebitur vino, & dicent ad te: nunquid ignoremus, quia omnis laguncula implebitur vino? *Est autem laguncula vas terreum ad reponendum vinum: & quia acceperunt verba prophetæ ad literam, ideo exponit parabolam dicens.*
17 Hæc dicit dominus: ecce ego implebo omnes, &c. *Idest, sicut laguncula materialis impletur vino, sic totus populus regni Iudæ quantum ad maiores & minores & mediocres, replebitur spirituali ebrietate, idest, defectu mentis & corporis ad resistendū aduersarijs sicut ebrietas aufert sensum & mēbrorū vsum.*
✱ Et

MORALITER.

1 *Hæc.* Per vinum enim mordicatiuum signatur pœna, vt patet in littera sequente: & per impletionem lagunculæ magnitudo pœnæ.

a ¶ Idest. b ¶ Vt crescat dolor pœnæ, dum mutuis se non consolantur alloquijs. c ¶ Ebriosos. d ¶ Vt diuersis polluantur erroribus & hæresibus, sut sub nomine Christi diuni ent contra matrem suam ecclesiam.
a Ierusalẽ ebrietate, et dispergã eos† virum à fratre suo, & pa- 1
b tres & filios pariter, ait dominus. Non parcã, & non conce
a ¶ Ergo tam intrinsecus quàm extrinsecus, tam mente, quàm corpore.
dam, neque miserebor, vt non disperdam eos. Audite & au 2
a ¶ In superbiam Q. cogitare fragilitatem vestram, quia nullus est qui pro qualitate peccati hac ebrietate careat 3
ribus percipite, nolite eleuari, quia dominus loquutus est.
c a ¶ Idest agite pœnitentiam. vnde alibi, Date gloriam Deo vestro. b ¶ In die iudicij.
d Date domino Deo vestro gloriam, antequam tenebrescat,
¶ Vobis in Babylone. a ¶ Babylon & omnis regio Chaldæorum, montes caliginosi dicuntur, vnde Isaias, Super montem caliginosum eleuate signum. b ¶ Dæmones qui cruciatibus præpositi. ¶ Vobis. 4
& antequam offendant pedes vestri ad mõtes caliginosos. 5
¶ Hic. ¶ Ibi.
Expectabis lucem, & ponet eam in vmbrã mortis, & in cali
¶ Vt nec gemitus quidem & ploratus liber sit, ne victores offendantur.
e ginem. Quòd si hoc non audieritis, in abscõdito plorabit 6
a ¶ Dei, vel prophetæ. b ¶ Victorum. ¶ Impœnitentium. 7
c ¶ Vnde. ¶ Idest dolorem meum dissimulare non potero.
anima mea † à facie superbiæ.† Plorans plorabit, † & edu- 8
a ¶ Ironice. b ¶ Vox domini ad prophetam. 9
f cet oculus meus lachrymam, quia captus est grex dñi. Dic 10
a ¶ Ioachin. b ¶ Matri eius. ¶ Puluere. 11
g regi & dominatrici: Humiliamini sedete in terra: quoniã
a ¶ Regia dignitas Babylonio tradita. b ¶ Iudæ & Ierusalem quæ ad austrum versa.
descẽdet de capite uestro corona gloriæ vestræ. Ciuitates au
a ¶ Obsidione clausas.
stri clausæ sunt, & non est qui aperiat. † Translata est om- 12
¶ O habitatores Ierusalem. 13
nis Iuda, transmigratione perfecta. Leuate oculos vestros, 14
15

A a *Et disper.* rationabili ira vt reducam ab errore dolorib. & tormentis, qui sermone non potuerunt conuerti.

Hom. 9. ✻ Origenes. Iusti congregantur, peccatores dispergũtur. Scio quosdam reges eos qui imperio suo insidiati sunt ad desertas insulas deportari solitos, & pro magnis supplicijs hoc iubere ne in vno loco exilij penuriã sustineat, sed in aliã partem orbis vxor, in aliã liberi (alter ad alterum.) exterminẽtur, vt ne in calamitatibus quidẽ suis perfruatur solatio, aut pater filij, aut mater filiæ, aut frater fratris. Simili modo peccator per quandã dispensationẽ Dei maiora tormẽta solitudinis pertitur, si solus in exiliũ relegetur, ut emẽdatus in statum pristinum redeat.

B b *Non parcam.* Non (superbiam vestram.) credulitate sentẽtiæ, (deducet.) sed iudicij seueritate. Qui enim trucidarũt, in æternũ peribũt. Hoc iuxta historiã simpliciter accipimus, quod reges & sacerdotes & oĩs populus Ierusalem calice Babyloniæ sit inebriãdus, & captiuitate obruendus. (vbi supra Contra Basilidianos. Translatus)

✻ Origenes. His verbis moti dicũt hæretici (Basilidiani.) Videsne qualis sit prophetarũ & legis Deus, qui dicit se non parciturum? Quomodo potest esse bonus? Accipiam exẽplum iudicis, pro vtilitate communi quibusdã non misc rẽtis. Huic si offeratur latro honesta forma, ætate satis integer, ex alio latere mater expãsis crinibus, deprecetur vt senectutis suæ misereatur, ex alio vxor ne virum suũ interficiat, circunstent & paruuli orbi futuri, quid faciet iudex? Si misertus fuerit, reuertetur homicida ad pristinũ scelus, sin verò iudiciaria seueritate permãserit, vnus hõ interibit, & vniuerso populo prouidebitur. Sic Deus si pepercerit peccatori, & noluerit eũ punire, quis nõ accipiet licentiã similia audendi? Hæc in ecclesia possumus considerare. Peccauit quispiam, & post peccatum postulet cõionem. Si ei conceditur quod rogat, in incommodum oĩum venia procedit, & laxatis frænis sceleribus pãditur via. Sin verò considerauerit populi damnum in vnius venia, non dubiũ est quin faciat eijci vnum de ecclesia, vt multos saluet incolumes. Idcirco ignis æternus præparatus est, non tã ob eũ qui puniendus est, quàm pp vniuersos homines. (Prouer. 21.) *Pestilente flagellato, imprudens callidior erit.*

C c *No. ele.* ✻ Origenes. Cum multis vitijs genus vexetur humanum, hoc peccato (superbiæ) maximè premitur, Nec vnus modus est superbiæ, Alius stultorum more in his affertur quæ magis pudore digna sunt. Alius quasi veri simulatione seductus super his eleuatur, quæ sibi digna gloria putat, cum & in talibus periculosum sit gloriari.

d *Date domino, &c.* Ad pœnitentiam prouocat, antequam ducantur in Babylonem.

Allegorice. Date do. &c Q. d. *Operamini dum dies est: veniet nox, cum non poteritis operari.* Vnde & Isa. *Stellæ cæli non dabunt lucem, & tenebrabuntur orto sole, &c.* Et Sophonias: *Dies tenebrarum & turbinis.*

✻ Origenes. Quo modo damus Deo nostro gloriã? Non verbis & vocibus tantum glorificandus est dominus. Glorifica eũ in castitate & iustitia, & beneficentia. Glorifica eum in fortitudine, patiẽtia, pietate, sapientia, cæterisque virtutibus.

e *Quod si hoc non audieritis.* Dicamus Iudæis & nostris Iudaizantibus, qui literã occidentem sequũtur. *Nisi, scilicet, audieritis in abscondito,* idest, in mysterio, vel secundũ Aquilam *in tenebris,* qua posuit Deus latibulum suum. Et iuxta Salomonem, intellexeritis parabolam & tenebrosum sermonem: plorabit anima prophetæ à facie superbiæ eorum.

f *Captus est,* à diabolo vel Nabuchodonosor, vel, contr tus. Aliquãdo Israel fuit grex domini. Sed quia indignos se iudicauerunt salute, conuersus est sermo ad Gentes: Caueat oleaster in bonam oliuam contra naturam insitus, ne & ipse conteratur.

g *Dic regi & domina.* Verbum Hebræum Gebira, Aquila & Symmachus dñatricem & dñam interpretati sunt. LXX putantes esse Geburoth, potentes dixerunt, *Dic regi & potentibus.* Delirat in hoc loco qui regem Christum, & potẽtes angelos intellexit, vt assumãt corpus humilitatis, in puluere sedeat, & amittant de capite suo coronã & gloriã fortitudinis. Ciuitates quoq; austri clausas, infernũ nulli aperiantur & oẽm gloriam Iudæ esse translatã, in possessione cõpletum est. *Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt. Dic regi & domina, &c.* Manichæus dicebat naturam bonam à Deo creatam, malam verò à diabolo. quod quidã angeli passi sunt pro redemptione dæmon & post iudicium portas inferni claudi, & nullum ibi puniri, quod Origenes sentire videtur, quòd friuolum

Tu

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dispergam eos. *in captiuitatem ad diuersas ciuitates & loca.*

2 Neque miserebor &c. *q. d. bene tamen miserebor in alio, scilicet, postea reuocans ipsos sicut dictum est c. præce.*

3 Audite &c. *Verba sunt Iere. reuocantis populum ab errore.*

4 Date do. Deo ve. &c *confitendo humiliter culpam vestram & eius iustitiam, sicut Iosue dixit Achan. Ios. c.* Fili, Da gloriam Deo, &c.

5 Antequam tene. &c. *idest, antequam tribulatio importabilis super vos veniat.*

6 Expe. lu. *idest, consolationem à rege Aegypti à quo tempore Sedechiæ sperauerunt contra Nabuchodonosor auxiliari.*

7 Et ponet, &c. *quia fiducia fuit eis occasio destructionis, vt dicitur supra frequenter.*

8 Quòd si hoc non audieritis. *in malo perseuerando.*

9 In abscondito plora. &c. *vobis compatiens.*

10 A facie superbiæ. *idest, de malis vobis superuenientibus propter superbiam vestram.*

11 Dic regi. *Post quàm posita est pœna super totum populum generaliter, hic consequenter ponitur quãtum ad principes specialiter cum dicitur,* Dic regi & domina, &c. *quod exponit Rab. Sa. de Ioachin filio Iosiæ & matre eius, qui reddiderunt se Nabuchodonosor, & duxit eos in Babylonem, vt habetur infra xxix. cap. Littera tamen sequens magis concordat quod intelligatur de Sedechia rege & eius vxore, qui captus fuit à Nabuchodonosor & excæcatus.*

12 Ciuitates austri clausæ sunt. *Præ timore Nabuchodonosor venientis contra Sedechiam: & dicuntur hic ciuitates regni Iudæ ciuitatis austri quia regnum Iuda respectu regni Israel est in parte australi.*

13 Et non est, &c. *idest, exire audeat.*

14 Transla. est omnis Iu. *quod fuit sub Sedechia: translatio enim quæ fuit sub Ioachin, fuit tantum partialis.*

15 Leuate ocu. &c. *ab aquilone, exercitus enim Nabuchodonosor venit ab illa parte.*

✻ Vb

a *Tu enim docuisti eos aduersum te, &c.* Quando Ezechias ostendit thesaurum nuncio regis Babyloniæ. *Tu enim, &c.* Audiat hoc ecclesia negligens quæ docet aduersarios suos quomodo possint eam spirituali captiuitate cōprehendere, & pecus eius bestiali crudelitate lacerare.

sibile est: vt non Aethiops vel pardus suam naturam mutare videatur, sed qui in illis operatur. Vnde Apostolus: *Omnia possum in eo qui me confortat.* Et: *Non autem ego, sed gratia Dei.* Et: *Viuo ego, iam non ego, viuit vero Christus.* Et: *Quid habes quod non accepisti? si aūt accepisti, quare gloriaris quasi non acceperis? Non igitur glorietur sapiens in sapientia sua, vel fortis in fortitudine sua,* & huiusmodi, quę in omnibus operatur virtus Christi. D Luc.19.e. Phi.4.c. Gal.2.d. 1.Cor.15.b. 1.Cor.4.b. Iere.9.g.

b *Propter multitudinem iniquitatis tuæ reuelata.* Hierony. Hinc discimus q̄ diu peccata sunt minora Deum pacienter agere, & pęnitentiam nostrā expectare. Si autē delictis delicta copulamus, & cumulos peccatorum facimus, reuelabuntur pudēda nostra vel in hoc seculo vel in futuro. Nihil.n. opertum q̄ non reueletur, q̄n illud Danielis implebitur: *isti resurgent in vitam æternā, & illi in opprobrium & confusionem sempiternam.*

c *Si mutare po. &c.* Hoc testimonio vtuntur qui diuersas naturas asserere conantur, tantā nigredinē vel varietatē peccatorū dicentes, vt in candore & vnius coloris pulchritudinē transire nō possit.

[¶ Chaldæi. a ¶ O Ierusalem. b ¶ Populus. c ¶ A Deo.]
& videte qui veniunt ab aquilone. Vbi est grex qui datus est 1
[a ¶ Inclyta multitudo, quasi tota prouincia in vnum congregata. b ¶ In vinculis Babylonis tua ...]
a tibi, pecus† inclytum tuum? Quid dices cum visitauerit? Tu 2
[a ¶ Ad eorū auxilia cōfugiendo, & idola colēdo qui suo occasione amicitiæ didicerunt, qua venirent ...]
enim †docuisti eos aduersum te, † & erudisti in caput tuū. 3 4
[¶ Captiuitatis]
Nunquid non dolores †apprehendent te, quasi mulierē par 5
[¶ Idest si causam quæris.]
turientem? Quòd si dixeris in corde tuo, quare venerunt mi-
[¶ Respondeo. a ¶ Sublatis vestibus.]
b hi hæc? Propter multitudinem iniquitatis tuę† reuelata sunt 6
[a ¶ Sicut meretricis vt publicè patent fornicatio tua. b ¶ Quæ ipsi non possunt, Deus potest.]
c verecundiora tua pollutæ sunt plantæ tuæ. Si mutare potest 7 8
[a ¶ Niger in peccatis. ¶ Diuersitates vitiorum.]
Æthiops pellē suam, aut pardus varietates suas, & vos pote- 9
[¶ Studio, non natura. a ¶ Quia studio peccandi non potuerunt mutare naturam.]
ritis bene facere, cùm † didiceritis malū. Et disseminabo eos 10
[a ¶ Vnde, Tanquam puluis quem proiicit ventus à facie terræ. b ¶ O Ierusalem.]
quasi stipulam, quæ vento raptatur in deserto. Hæc sors tua 11
[a ¶ Quam elegisti tibi, vnde. In qua mensura mensi fueritis. &c. b ¶ Causa dispersionis Israel.]
parsque mēsurę tuæ à me dicit dominus, quia oblita es mei, 12
[¶ Temporalibus. a ¶ Vel posteriora tua, vt scilicet videat ignominiam suam, & quæ retro esse debent fiant in prioribus.]
d & confisa es in mendacio. Vnde & ego nudaui † femora tua 13
[a ¶ Omnibus. b ¶ Quasi equarum quæ insaniunt ad coitum. Vnde Vergilius Lentum distabat ab inguine virus.]
contra faciem tuam, & apparuit ignominia tua, & hinnitus 14 15
[¶ Non solum in ciuitate: ¶ Idola.]
e tuus, scelus fornicationis tuæ. Super colles in agro uidi abo 16 17
[¶ Ergo. a ¶ Quamuis iactes te sequi vestigia mea, & mei nominis venales confessionem.]
minationes tuas. Væ tibi Ierusalem: Non mundaberis† post 18
[¶ Expectabo, quandiu feram.]
me: Vsquequo adhuc? 19

† vt sint principes super caput tuum.

✠ Theodo. Vetus pfectò sermo, consuetudinem, s. esse alteram naturam. Omnia.n. quæ longa cōsuetudine cōparuit animus, paria censentur cum naturalib. Quapropter minatur se dissipaturū illos īstar stipularum, quæ à turbine vēti huc illuc agitantur. Cęterum recenset multitudinē peccatorū eius temperantiā, temeritatē & idolorum cultum.

† discooperte, sunt fimbriæ tuæ, discoopertę sunt

E

d *Nudaui.* Rogem^9 Christū, vt nec in præsenti, nec in futuro reuelet posteriora nostra, sed deleat iniquitates nostras, & scelera nr̄a apparere nō sinat.

† Postquàm adhuc, scilicet es immūda.

e *Super colles.* Allegoricè, In collibus & in agris fornicatur & nunquā mūdatur qui erecta ceruice per superbiam non humiliatur sub potenti manu Dei, sed confidit in sceleribus suis. Allego.

Non hoc attendentes cùm didiceritis malum. Quidquid enim discitur non naturæ est, sed studij & propriæ volūtatis quæ consuetudine peccādi quodammodo in naturam transit. Sed quod hominib. impossibile est, Deo pos-

✠ CAP.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vbi est grex. *idest, populus. q.d. comparebit in terra tua, sed transferetur ad alienam.*

2 Quid dices, &c. *scilicet Nabuchodonosor te captiuando. q.d. non habebis excusationem, quia dedisti ei occasionem. ideo subditur.*

3 Tu enim do. &c. *idest Babylonis.*

4 Aduersum te. *& hoc primò fuit quando Ezechias omnes quæ in domo sua erāt nuncijs regis Babylonis ostendit, propter quod Isaias eum reprehendens dixit quòd de filijs eius ducendi essent eunuchi in Babylonem, & quod ibi transportarentur bona Ierusalem. Isa. xxxix.c. Secundo hoc fuit quando illi de regno Iudæ miserunt nuncios in Babylonem ad asportandum inde idola sicut habetur Ezechielis xxiij. & sic Babylonij contraxerunt cum eis familiaritatem, & considerauerunt infirma terræ, per quæ possent eam obtinere & habere preciosa quæ ibi viderant tempore Ezechiæ, & postea alijs temporibus.*

5 Nunquid non dolores apprehen. te. *q.d. Sic: Nabuchodonosor te captiuante. & subditur causa cum dicitur.*

6 Propter multitu. iniqui. tuæ. *in proximum & in Deum.*

7 Reuelata sunt, &c. *idest, spoliata es bonis tuis, & loquitur de Ierusalem ad modum meretricis, quæ cum spoliatur ad vituperium incipitur à parte inferiori.*

8 Pollutæ sunt plan. tuæ. *idest, gressus tui, per quos opera designantur. In Hebræo habetur:* Præcisæ sunt plantæ tuæ. *q.d. non poteris vltrà in malis tuis procedere.*

9 Si mutare potest, &c. *Hic adducitur exemplum ad propositum, Et diuiditur in duas: quia primò ad propositum ponuntur duo exempla. Secundò subditur debita pœna, ibi:* Et disseminabo. *Primum exemplum est de Aethiope, qui non potest suam nigredinem immutare. Secundum de pardo, qui non potest mutare varietates pellis suæ, quia vtrumque istorum est à natura. Et sic dicit de Iudæis, quod non poterant reuerti ad bonum propter consuetudinem ad malum, quia consuetudo est quędam natura, vt dicit Philosophus libro de memoria & reminiscentia, & secundum hoc patet litera. Sciēdum tamen quod hęc similitudo non tenet simpliciter, sed tantum secundū quid. Illa enim natura quæ est causa nigredinis Aethiopis in nullo subiacet imperio rationis. Et ideò Aethiops non potest illam immutare quantuncunque conetur ad hoc. Sed habitus ex consuetudine peccandi generatus & per modum naturæ inclinans ad malum, causatur ex inclinatione appetitus sensitiui, qui natus est obedire rationi. Et ideo per conatum liberi arbitrij ad oppositum potest reuerti ad bonum, tamen cum difficultate propter habitum inclinantem ad oppositum: & hoc dicitur impossibile secundum quid, prout dicitur. v. Metaph. Vno modo dicitur impossibile, quod vix potest fieri aut cū difficultate. In exēplis autē positis de Aethiope & pardo, est impossibile simpliciter, secundū naturā tamen quia Deo nō est impossibile.* Philos.

10 Et disseminab. *Hic cōsequēter ponitur debita pęna, cū dicitur:* Et disseminabo, &c. *eijciendo in captiuitatem ad diuersa loca.*

11 Hæc sors, &c. *idest, pœna correspondens peccatis tuis.*

12 Quia obli. es, &c. *Dimittendo cultum diuinum.*

13 Et conf. es, &c. *idest, in idolo.*

14 Vnde & ego nudaui, *idest, inferendo tibi pœnam debitam ostendi peccatorum tuorum turpitudinem. Ideò subditur.*

15 Adulteria tua. *idest, adulterium spirituale per idolatriam, & corporale per luxuriam.*

16 Et hinnitus tuus. *Idest, vtriusque adulterij patens libido.*

17 Super col. *ibi enim colebant idola: Ideò concluditur:* Væ tibi Ierusa. *Et causa subditur:*

18 Non mundabe. post me, *idest, mihi obediendo.*

19 Vsquequo adhuc. *idest, ita cito. Et sic legitur depressiuè. alij autem legunt interrogatiuè quasi dicat Non. est eadem sententia.*

✠ CAP.

ADDITIO.

In cap. xiij. vbi dicitur: In abscondito plorabit anima mea. *Dicit in abscondito se plorare, vt ostendat quod tanta esset superbia inimicorum, quod non auderet liberè plorare, seu gemere ne offenderentur inimici, qui erant maximè superbi, ideo subdit:* A facie superbi.

CAP. XIIII.

A a QVod factum est. ✻ Theod. Omnigenas castigationes infligit eis, vt prauitatis cursum abscindat. Narrat autem propheta luctus & lamentationes quæ acciderunt, ob penuriam imbrium.

b *Luxit.* ✻ Rupertus. Ex quo sic irritum factum est pactum, iam nec prophetia, nec vlla omnino spiritualis gratia Iudæis dat, nulla scientia, nulla sapientia, nec quidquam veri intellectus, ducibus eorum, principibus eorum, magistris eorum inesse comprobatur. Hanc verè magnam & damnosam siccitatem comminatur Isaias, *Mandabo nubibus ne pluant.* (Isa. 5.)

c *Et portę eius.* Sensus. i. per quos aio côcipit disciplina.

d *Et obscuratę sunt.* Iræ Dei vniuersa consentiũt. Vnde, *Sol super peccatores occidit in meridie, & luna, & stellæ nõ dãt lumen suum.* (Amos. 8. c.) Putandum est aũt obsidionis tpe pluuias nõ fuisse, vt obsessi sustinerent sterilitatẽ aquæ. Vno quippe fonte Siloe, & hoc nõ perpetuo vtitur ciuitas, & vsq; in præsentem diem sterilitas pluuiarum non solum frugum, sed & bibendi facit inopiam.

e *Agricolæ.* Quorum vnus ait: *Dei agricultura estis.* Et alibi: *Dei cooperatores sumus.*

f *Nam cerua. &c.* Greg. Nam & cerua & vel ceruę in agro peperit vel pepererunt. Hæc sñia de doctoribus genitos filios incautè deserẽtibus dicitur. Bene aũt ceruis doctores assimilantur, q more ceruarũ intercẽptis vitijs quasi extinctis serpentibus viuũt, & inde acrius ad fontẽ vitæ inardescunt. Vnde. *Sicut ceruus desiderat ad fontem, &c.* Ipsi ẽt dum labentia huius tẽporis momẽta, quasi quędã flumina trãseũt comparientes caritate onera sua sibi inuicẽ supponunt, qa cauta obseruatione custodiũt qđ scriptũ est. *Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legẽ Christi.*

g *Traxe. ven.* Greg. Peruersi quasi dracones trahunt ventũ, cum malitiosa superbia inflãtur.

h *Defe. oculi.* Clarã lucem cernere nõ valentes subtractis rationabilib. cibis. Hæc siccitas sæpe accidit ecclesię, qñ cerui & onagri inueniuntur in populis, & magistrorum penuria contabescunt, sunt qui discant non qui doceat.

☞ Et

CAP. XIIII.

¶ Idest quia.
a VOD factum est verbum domini ad 1
¶ Cultum Dei se prius habere iactãs & confessiorem ve æ fidei.
Ieremiam † de sermonibus siccitatis.
a ¶ Pro fame verbi Dei.
b Luxit Iudæa, & portæ eius corruerunt, 2
a ¶ Peccatis. b ¶ Confusus nõ rationabilis.
c & obscuratæ sunt in terra & clamor Ieru- 3 †
a ¶ Qui ipsi deberent pergere.
d salem ascendit. Maiores miserunt mi- 4 5
a ¶ In quibus sunt omni sapientiæ. b ¶ Quam seguntur inuenisse patriarchæ.
nores suos ad aquam, venerunt † ad hauriendum, non in- (ad fossas)
a ¶ Mino. ea quod aquæ non fuerunt, sed quia illi inuenire non potuerunt †
uenerunt aquã reportauerunt vasa sua vacua. Confusi sunt †
a ¶ Quia reuelata facie non contemplantur gloriam Dei. †
& † afflicti, & operuerunt capita sua propter terræ vestita- † (erubuerunt)
a ¶ Causa. Mundatum quippe est nubibus, ne pluant super eam imbrem. †
b ¶ Non intelligentes sine Dei gratia se nihil proficere. †
e tem: quia non venit pluuia in terram. Confusi sunt agrico- 6
a ¶ Grandis est sterilitas b ¶ Cui assimilantur illi qui venenosa interficiunt. †
f læ, operuerunt capita sua. Nam & cerua in agro peperit & re 7 8
a ¶ Fastus gratiæ. b ¶ Vnde Iob Quis dimisit onagrũ liberũ. c ¶ Plana relinquetes, currere nõ valẽtes.
g liquit, quia nõ erat herba. Et onagri steterunt in rupibus, tra 9 †
a ¶ Trahunt odore nimium †
h xerunt ventum quasi dracones. Defecerunt oculi eorum †
a ¶ Quorum omnium causæ sunt iniquitates nostræ.
quia non erat herba. Si iniquitates nostræ † responde- 10 11
a ¶ Non secundum opera nostra.
rint nobis, domine, fac propter nomen tuum, quoniam 12

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XIIII.

✻ 1 QVod factũ est. *Hic ponitur secundũ, per quod ostenditur peccati Iudæ irreparabilitas per siccitatẽ inductam ad designandum quòd humor gratiæ & deuotionis totaliter defecerat in eis, sicut terrenæ nascentia totaliter desiccata vltrà non virescunt. Circa quod primò ponitur siccitatis reuelatio. Secundò prophetæ deprecatio, ibi:* Si iniquitates. *Tertiò domini responsio, ibi:* hæc dicit. *Et quartò deprecationis iteratio ibi:* Nunquid. *Circa primum præmittitur destructio Ierusalem cum dicitur.*

2 Lu. iu. *i. luget propter mala sibi futura. Loquitur enim de futuro per modum pręteriti propter certitudinem prophetiæ.*

3 Et por. e. *idest, corruent per Chaldæos deiectæ.*

4 Et ob. *i. obscurabuntur, terra, & luto, eò quòd non reuelabuntur, sed putrefient. Neemias enim ciuitatem reædificans, fecit ibi portas nouas, quia priores erant totaliter putrefactæ per longitudinẽ temporis: & subditur de siccitate pręuia dictę destructioni, cum dicitur.*

5 Maiores mi. *Et patet litera vsque ibi.*

6 Nam & cerua. *Vt iret ad quærendum pastum, vt posset nutrire fętum, & quia non inuenit, mortua est fame ex parte vna, & fœtus ex altera.*

7 Et onagri stete. *In Hebręo habetur:* In ripis, *s. fluuiorum, & torrentium desiccatorum. Et traxerunt ventum, idest, attraxerunt aerem ad sui refrigerationem, eò quò d non inueniebant aquam.*

8 Quasi dracones. *Hebet. n. draco multũ de calore intrinseco. Et ideò ad eius refrigeriũ non solũ vtitur potu aquæ, sed ẽt aeris attractione.* 9 Defecerunt oculi eorum. *idest onagrorum.*

10 Quia nõ erat h. *Et sic moriebãtur ex defectu potus et pastus.*

11 Si iniqui. *Hic cõsequenter ponitur prophetæ deprecatio, cu q cõpatiebatur populo suo. Et primò confitetur peccata populi sui, dicẽs:* Si iniqu. *Et ponitur hic si pro quia, quasi dicat ex peccatis nostris sumus conscij, quod meruimus à te puniri, & quamuis esset iustus, connumerat se tamen peccatoribus, eò ꝙ erat de eodem populo*

12 Do. fac. *per tuã misericordiam, non propter nostram iustitiam*

✻ Quare

MORALITER.

† *Quod fac. &c.* Per quam signatur in ecclesia arefactio deuotionis, ideo subditur.

2 *Luxit.* per quam signatur ecclesia per Christum & apostolos qui fuerunt Iudæi in Ierusalem primò fundata: quæ nunc habet lugendi materiam propter ariditatẽ deuotionis & doctrinæ salutaris: nã multi Theologi nimis sũt occupati erga curiosa & inutilia, de quibus nunquã scient veritatem, & dato quod scirent & docerent, nihil proficeret ad animarum salutem. (Theologizantium moderno tempore supuacaneũ studium.)

3 *Et por.* idest, prælati, qui portę dicũtur ecclesię, eò quod per eos alij debent ingredi ad vitã, & ipsi pro magna parte corruerunt per superbiam, sicut angeli superbientes de celo ceciderunt in terram.

4 *Et ob.* istæ portæ per ignorantiam: Et quia magis studẽt ad congregandum pecunias quàm scientiam.

† *Et cla.* idest, murmur populi contra eos: & si tacerent, lapides clamare deberent.

5 *Maio.* Hic ponitur malum sequẽs ex doctrina curiosa, cum dicitur. *Maio.* Nam episcopi aliquos de suis subditis licentiant, vt vadant ad audiendũ doctrinã salutarem: & similiter superiores religionum idẽ faciunt. Et sequitur.

† *Repor* scilicet, salutari doctrina.

† *Confu.* Nam in addiscendis curiosis magnus est labor, & parum aut nihil vtilitatis. Vnde subditur.

† *Oper.* præ confusione. Nam aliquando de communib ad salutem pertinentibus interrogantur, & nesciunt respondere. Et subditur causa.

† *Quia non.* i. doctrina Saluatoris ad aures audientium.

† *Con. sunt agri.* idest, prędicatores, quorum officium est in agro domini laborare, sed nesciunt propter defectum scientiæ: quia lectores non legunt eis vtilia, de quibus debent populum informare. Ideò subditur:

† *Cer. in ag. pe.* idest, simplex persona bonum opus inchoatum citò relinquit.

10 *Quia non erat her.* idest, fomentum vtilis prędicationis.

† *Et ona. ste. in ru.* Per onagros in solitudine commorantes signantur primi religiosi contẽplationi vacantes, tumultus secularium fugientes, sed modo mutatum est prędicamentum: nam multi se ingerunt negocijs secularium vt ascendant ad prelationis statum. ideo dicitur.

† *Tra. ven. quasi dra.* aspirãtes magis præesse quã prodesse

† *Defece.* A contemplatione diuinorum.

† *Quia non erat her.* idest, deuotionis fomentum Et quoniam talis doctrina subtrahitur aliquando propter auditorum defectũ. sicut Ezec. iij g, dicitur: *Linguam tuam adhærere factã palato tuo: quia domus exasperans est.* Ideo subdit.

11 *Si iniq.* Et ponitur hic, si pro non.

† *Quare*

a *Expectatio Israel.* Dicamus & nos in tempore siccitatis, & aquæ penuria. *Tibi peccauimus, & malum coram te fe.* tuũ præstolamur aduentum qui saluas Israel, non suo merito, sed tua gratia.

b *Quasi colo.* Greg. Qui n. vt dominus auditus non est, non possessor agri, sed colonus est creditus: qui quasi viator ad manendum tantummodo declinauit, quia paucos ex Iudæa abstulit, & ad Gentium vocationem pergens iter cœptum peregit.

Theodor. i. Cur nos contemnis, & præte fers morem aduenæ, paruæ facientis domicilia in quibus habitat, tanquã aliena: & viatoris prætereuntis, qui negligit ea quæ occurrunt in vias.

Et quasi viator. Iudæi hunc locum sic exponunt: Quare segregas te a populo tuo, & quasi viator propter vnius horę refrigerium, nõ curas quali vtaris hospitio: sed ad alia trãsiturus non saluas populum tuum, & templum quõdam inclytum tuũ? Nostri de incarnatione dici putant, quod futurus sit Christus peregrinus in terra, & tempore paruo terræ vsurus hospitio, & quasi vir pertransiens ac robustus relicto Israel tendat ad Gentes, vt de loco ad locum, de populo ad populum, de templo ad ecclesiam. D

d *Mouere pedes suos & non quieuit, & domino non placuit.* Notandũ in scripturis sanctis quod semper peccatorum pedes moueantur, & sanctis cum Mose dicatur: *Tu verò hic sta mecũ* Et alibi: *Laudate serui dominum, qui statis in domino domini in atrijs domus Dei nostri.* Et qui turrẽ Babylonis ædificauerũt, ab Oriẽte mouerunt pedes suos. Deut. 5. d. Psal. 134. c.

e *Noli ora.* Stultũ est orare pro eo qui peccauerit ad mortem. Vnde Ioa. *est peccatum ad mortem, non pro illo dico vt roget quis: & est peccatum nõ ad mortem.* Ieiunia & preces & victimæ & holocausta tunc proficiũt; cum a vitijs recedimus, & antiqua peccata deflemus. Si autem in scelerib. permanemus, putantes votis atque sacrificijs redimi aures Dei, vehementer erramus quia Deũ iniquum arbitramur. Qui. n. semel gladio & fami & pesti destinatur. nullis precibus eruitur. Vnde: *Noli orare pro populo isto in bonum.* 1 Ioa. 5. d. E Iere. 14. b.

a ¶Non possumus eavincere, tu vince qui vincere potes. b ¶Peccata quibus auersi sumus a te, & tu a nobis. c ¶Qui scrutaris corda & renes. d ¶In te solum speramus, te expectamus. ¶Vera.

multæ sunt† auersiones nostrę. Tibi peccauimus expectatio

a ¶Vnde: Ad dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me.

Israel, Saluator eius in tempore tribulationis. Quare quasi 1

a ¶In propria venit, & sui eum non receperunt b ¶Qui exultauit vt gigas ad currendam viam suam.

† colonus futurus es in terra, & quasi viator declinãs ad ma 2

¶In Gentibus.

nendum? Quare futurus es velut vir† vagus, & fortis, qui nõ

a ¶Israel. b ¶Relinquens Iudæos. c ¶In Gentibus. ¶Christianum. 3

potes saluare? Tu autem in nobis es domine & nomen tuũ †

¶Ergo. a ¶Quibus aduentum tuum prophetæ ceciderunt †

inuocatum est super nos, ne derelinquas nos. Hęc dicit do 4

a ¶Quærenti quare futurus es quasi colonus, &c. b ¶Q Vis scire rationem ausculta, quia dilex. 5

c ¶A domino. d ¶Affectus. e ¶Non Dei. 6

¶Populus meus.

minus populo huic qui dilexit mouere pedes suos, & non 7

a ¶In Deo qui est vera quies, in quo quiescit Iacob domi, Esau vagatur vt venator. 8

b ¶Idio. c ¶Quoniam diu sustinuit. d ¶Quia impœnitentes obstinantur. e ¶Innumerabilium. 9

quieuit, et domino non placuit. Nunc recordabitur iniqui

a ¶Quæ quasi ægroti & Deum non sentientes, vt peccare desistant. 10

tatum eorum, & visitabit peccata eorum. Et dixit dominus 11

a ¶Frustra. b ¶Pessimo, obstinato. c ¶Quo indigni sunt.

d ¶Impœnitentes.

ad me: †Noli orare pro populo isto in bonum. Cũ ieiunaue 12

a ¶Iustus. b ¶Iniquos. ¶Etiam. ¶Quæ digniora.

rint, non exaudiam preces eorum: & si obtulerint holocau

a ¶Q Peccauerunt ad mortem, semel morti traditi sunt.

stomata & victimas, non suscipiam ea: quoniam gladio &

a ¶Ter contra gladium famem & pestem. 13

& fame & peste ego consumam eos. Et dixi: A a a domine 14

Prophetæ

NICOLAVS DE LYRA.

C

* Quare quasi colo. *Dicitur autem colonus, qui non est de terra natus. Et ideo de facili recedet inde. Et per talem modum loquitur de Deo qui erat recessurus a Iudæa per subtractione auxilij sui contra Chaldæos.*

Et quasi viator. *idest, quare ita parum stabis nobiscum quasi viator qui tantum per vnam noctem manet in domo in qua hospitatur.*

3 Quare futurus es uelut vir vagus. *nos dimittens, & ad alios transiens. In Hebræo habetur:* Velut vir pauidus & fortis, &c. *quasi dicat, quamuis sis potens ad nos saluandum, tamen Chaldæi dicent te pauidum & impotentem nos saluare, & ita dixerunt Chaldæi postea attribuentes victoriam suæ virtuti propriæ propter quod per Persas fuerunt destructi.*

4 Tu autem in nobis es domine. *Hoc dicit, quia in templo erat propitiatorium quasi sedes ipsius Dei, vt dictum fuit plenius Exod. 25.*

5 Et nomen tuũ inno. est super nos. *qua licet sit Deus omnium, tamen vocabatur specialiter Deus Hebræorum. Idola verò dicebantur dij Gentium, & ideo subdit propheta.*

6 Ne derelinquas nos. *in manibus aduersariorum nostrorum. Alio modo exponitur hæc litera:* Quare quasi colonus. *de Christo qui habitauit inter homines quasi alienus Ioa. 1. a.* In propria venit, & sui eum non receperunt. Et quasi viator de. *quia Christus non habuit proprium domicilium, Matt. 8. c.* Filius hominis non habet vbi caput suum reclinet. *& ideo declinabat ad domum Marthæ & aliorum deuotorum ad hospitandum.* Et ve. vir. u a. *quia discurrebat per Iudæam ad prædicandum.* Et uir. for. qui non potest sal. *In passione enim sua non fuit vsus sua fortitudine propter quod deridebant eum, dicentes:* Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. *Matth. 27. e. & hæc expositio magis consonat huic literæ precisè & secundum hoc dicitur ab aliquibus expositio literalis et præcedens figuratiua, quia prophetæ nunciando populi captiuitatem futuram, per Christum redemptionem intermiscebant, vt patet in pluribus locis. Considerando verò literam præcedentem & subsequentem, dicitur ab alijs prior expositio literalis, & ista mystica.* F

7 Hæc dicit dominus. *Hic consequenter ponitur domini responsio, & secundò circa hoc prophetæ admiratio, ibi.* Et dixi. *Circa primum dicit Ieremias explicans domini responsionem:* Hæc dicit dominus. *Ieremias enim rogauerat pro populo, & ideo populo fit responsio.* Diuisio.

8 Qui dilexit mouere pedes suos. *ad quærendum aliunde idola, sicut dictum fuit supra cap. præced.*

9 Et non quieuit. *in cultu diuino.*

10 Et domino non placuit. *i. displicuit.*

11 Nunc recordabitur. *inferendo pœnam absque retractione, et ideo prohibetur propheta pro eis orare, cũ dicitur:* Et dixit, &c.

12 Cum ieiunauerint, non exaudiam preces eorum. *quasi dicat, pro afflictione sua corporali & pro precibus & sacrificijs non dimittam punitionem. Ideo subditur:* Quoniam gladio & fame & peste ego consumam eos.

13 Et dixi: A a a domine Deus. *Hic consequenter ponitur prophetæ admiratio de tanta populi sui destructione. cum subditur.*

14 A a a domine Deus. *Dicunt aliqui, quòd hic ponitur ter, a, contra tria væ posita, Ezech. 23. in simili materia. Sed hoc procedit ex ignorantia Hebraici sermonis, sicut dictum fuit plenius, supra capite primo, quia hic & ibi est vna dictio, quæ sic sonat: Aba, & est aduerbium admirandi. Cuius causa subditur.*

* Prophetæ

MORALITER.

† 1 *Quare quasi colonus.* Hoc exponitur de domino nostro Iesu Christo qui Deus est ab æterno. ideo dicitur. *Quare quasi colonus.* Humanitatem assumendo.

2 *Et quasi viator declinans ad manendum.* scilicet, in aliena domo Matthæi 8. c. *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos, filius autem, &c.*

† Velut

3 *Velut vir vagus & fortis.* idest, discurrens hinc & inde ad prædicandum.

† *Et fortis.* secundum deitatem.

† *Qui non potes saluare.* Secundum Iudęorum errorem, qui putabant eum purum hominem. Ideo derisoriè dicebant. Matth. 27. e. *Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere.* Ad quęstionem uerò factam respondetur ueraciter, quod hęc omnia sustinuit pro nostra salute.

† MORA-

a *Prophetæ dicunt eis,&c.* Audiant hæc magistri qui peccantib. & in vitijs permanentibus prospera pollicentur. Multis tales hodie sunt, qui non curant vndecunq; sit oblatio, consulentes suæ auaritiæ, vt quidam fecisse dr: qui persuadebat vt secreta confiterentur peccata corā Deo ante altare: & ipse ex aduerso sedebat: & audiebat, & hanc se caritatē dabat: Tantummodo largas eleemosynas facite & luthert.

Spiritualium abusio suadē tium eleemosynas elargiri.

g *Nunquid proijciens abiecisti Iudā? aut Sion abominata.* Vt vbi fuerat cultus Dei & tranquillitas, ibi sit seditio & hostilis fremitus. Si qñ nostra Sion noster q; Iudas abominabilis abijcitur, nequaq̄ miremur, sed dicamus qd sequitur.

h *Cognouimus domine,&c.* Q.d. Et nos & patres nostri eadē dementia Dei præcepta neglexímus, & impleta est in nobis mensura patrū nostrorū, & quod illis defuerat, peccato nostro cumulatur. Vnde & de Iuda dicitur: *In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu domini, & peccatu matris eius non deleatur: fiant contra dominum semper,&c.*

i *Patrum nostrorum quia peccauimus tibi,&c.* Vnde: *Implete mensuram patrum vestrorum.* Nondum venerant ad iniquitatis cumulum, quod in Christi morte completum est.

k *Solij gloriæ.* Templi vel cuiuslibet sancti, in quo sicut scriptum est: *Thronus eius in terra allisus.* Tunc alliditur atq; destruitur cùm a eo multitudine peccatorum Deus offenditur. Sed qui culpa perditur, diuina clementia sustentatur, quę mutatur in ueritate sententię, irritum faciat dominus pactū suū quo nobis pollicitus est salutem.

l *Nunquid sunt sculptilib. Gentium qui.* Post multos varios que sermones redit ad titulum prophetiæ quo scriptū est: *Factum est verbum domini ad Ieremiā de sermonib. siccitatis.* Q.d. Dæmonum simulacra pluuiam dare non possunt: tu ergo da, cuius omne bonū est, sine quo dari non pōt. Heretici quoq; pluuiā doctrinę dare non possunt, quamuis cœlos esse glorientur. De quib. dicitur: *Cæli enarrant gl. D.* Tu solus es qui populum tuum potes instruere, & diuisiones gratiarum dare expectantibus te. Cap.

b *Hæc dicit dominus.* Caueāt pseudoprophetæ, ne qui decipiendo lactant populum Dei, & ipsi pereant cum deceptis, & iaceant insepulti, & non sit qui operiat ignominiam eorum puluere pœnitentiæ.

†Infra 23. d. & 27.c. & 29.b.

c *Deducant oculi mei.* Dupliciter hic loc⁹ intelligitur. Quòd vel ipse Deus populum suum plangat & flere non desinat, vel imperet populo vt lachrymis effluat. Alij ex persona prophetæ hæc dici arbitrantur.

B

d *Quoniam cōtritione magna,&c.* Iusta causa plangendi, virgo contrita, filia percussa, populus deletus.

e *Si egressus,&c.* Audiant hoc prophetę nostri & sacerdotes, quod nec foris nec intus, propter negligētiam eorum sit vlla securitas. Qui foris sunt ab eis scandalizantur, & eos qui intus sūt, fame perire patiuntur. Sed qui autores fuerūt peccandi, in tormētis sint primi.

C

f *Propheta quoque.* Qui prophetabant prospera & legis mādata aperire debebāt, abie. in ter. quā ign.i captiuati sunt.

✠ Theod. Beatus Dauid ꝓpheta, & d. Ezechiel sacerdos & propheta & alij plurimi fuerunt participes aduersorum. Deus.n. volens iuuare & consolari profanos illos, misit cum illis prophetas, velut quosdam pædonomos & preceptores, ne prorsus ad impietatem declinarent.

A

(¶Pseudo. a ¶Tormentorum Dei. a ¶Ecclesiæ vel Ierusalem. ¶Verbi Dei.)

a Deus, prophetæ dicunt eis: Nō videbitis gladium, & fames 1
in vobis nō erit: sed pacem veram dabit in loco isto. Et dixit
dominus ad me: Falsò ꝓphetę vaticinātur in nomine meo. 2

(a ¶Sponte venerunt, non audiendi. a ¶Non prophetam. b ¶Vel landitijs seducunt ... in domini tollentes. a ¶Non Dei.)

†Nōn misi eos, & non pręcepi eis, neque loquutus sum ad
eos visionem mēdacem & diuinātionem †fraudulentam, &
b seductionem cordis sui prophetant vobis. Idcirco hæc di-

(¶Dicentes. Hæc dicit dominus.)

cit dominus de prophetis qui prophetant in nomine meo,
quos ego nō misi, dicētes: Gladius & fames nō erit in terra

(a ¶Qui calcauerunt mandata Dei.)

hac. In gladio & fame cōsumentur prophetæ illi, & pōpuli 3

(a ¶Quantos cernimus iacere in vijs Ierusalem insepultos: & recipere sua mala.)

quib. prophetauerunt, erunt proiēcti in vijs Ierusalem præ

(a ¶Puluere pœnitentiæ. b ¶Deceptæ plebes.)

fame & gladio, & nō erit qui sepēliat eos, ipsi & vxores eo-

(¶Genimina viperarum. a ¶Idiotæ. b ¶Abundanter. c ¶Quod meruerant.)

rum filij & filiæ eorum, & effūndam super eos mālum suū.

(¶Vt vestiri. ¶Assiduè.)

c Et dices ad eos verbum istud: †Deducant oculi mei lachry- 4

(¶Lachrymæ pondera vocis habent.)

d mam per noctem & diem, & non taceant, quoniam contri

(a ¶Non leue, non vile quod plangitur. b ¶Quoniam, non idololatria polluta. ¶Cuius ætati & teneritudini, & integritati naturaliter condoletur. c ¶Intolerabili.)

tione māgna cōtrita ē virgo filia populi mei, plaga pēssima

(a ¶Ecclesiam.)

e vehemēter. Si egrēssus fuero ad agros, ecce occisi gladio: &

(a ¶Ecclesiam. b ¶Vix ossibus hærentes. c ¶Verbi Dei. d ¶Q. Ne mireris plebem & vulgus ignobile.)

f si introiero ciuitātē, ecce attenuāti famē. Prōpheta† quoque

(a ¶A domino. b ¶In æternum. c ¶Debito dignitatis officio. d ¶Miratur propheta, quod Deus sic Iudam abiecerat.)

g & sacerdos abiērunt in terrām quam ignōrabant. Nūnquid 5

(a ¶Tam repente. b ¶Duas tribus in quibus religio & templum domini.)

proijciens abiēcisti Iudām, aut Sion abominata est anima

(¶Plaga insanabili.)

tua? Quare ergo percussisti nos, ita vt nulla sit sanitas? Expe- 6
ctauimus pacem, & nō est bonum, & tempus curationis, & 7

(¶Vt non tu rat cultus.)

h ecce turbatio. Cognouimus domine impietates nostras, ini 8
quitates patrū nostrorū, quia peccauimus tibi: Ne nos des 9
i in opprobriū propter nomen tuū, † neq; facias nobis con-

(a ¶Templi, vel cuiuslibet sancti. ¶Salutis promissæ.)

tumeliā. Sōlij gloriæ tuæ recordare, ne irritū facies fœdus 10 11 12
K tuū nobiscū. Nūquid sunt† in sculptilib. Gentiū qui pluant, 13

(¶Cæli.)

l aut cęli possunt dare imbres? Nōne tū es dominus Deus no 14 15 16

(a ¶In quo spes nostra ad quem conuertimus vota.)

ster, quem expectauimus. Tū enim fecisti omnia hæc. 17

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Prophetę di. *Et subditur responsio domini, cū dicitur:* Et dixit dom. ad. *Et primo quantū ad prophetas populum decipientes cum dicitur.* 2 Falsò prophetæ,&c. *Et patet litera. Secundò, quantum ad populum a falsis prophetis deceptum, cum dicitur.*

3 Et populi. *erunt proiecti mortui. Et patet litera. Tertiò, quantū ad Ieremiam pro populo orantem, cùm dicitur.* 4 Et di. ad eos ver. ist. Dedu. ocu. m. la. *q.d. propheta: ex quo non possum pro vobis exaudiri, non restat mihi l. chrymari, cætera patent in lit.*

5 Nunquid. *Hic ponitur ipsius Ieremiæ deprecatio iterata, quis .n. dictū esset sibi, quod non exaudiretur quin populus captiuaretur, tamē in aliquo sperabat pęnā differri vel diminui. Et habetur simili ter. 2. Reg. de Dauid, qui licet audiuisset a Natan ꝓpheta ꝙ puer natus de Bethsabee moreretur, tñ ipso ægrotāte, ieiunabat et orabat pro eius sanatione. Similiter Samuel postq̄ cognouit Saulē abiectū esse a domino, tamen lugebat eū. 1. Reg. 15. Dicit igitur Ieremias lamētando.* Nunquid. *Et duplicatur verbū abijciendi ad designandū abie-ctionis magnitudinē.* 6 Expectauim. *Per auxiliū regis Aeg...* 7 Et quia nō. *magis sunt in nocumentū, vt sequēter dictū est ...*

8 Cognouimus. *Hoc dixit Ieremias in persona sua & aliorum bonorum peccata populi confitentium.*

9 Ne nos des in oppro. *Quod inuocatum est super nos, vt ... dictum: q.d. quodammodo redundaret in te.*

10 Solij glorię tuę. *i. templi vbi est propitiatorium tanquam sedile tuum.* 11 Recordare. *temperando rigorem iustitiæ ...*

12 Ne irritum facias,&c. *Quod in monte Sinai elegisti nos specialem populum. Et vt impetret aliquam misericordiam confitetur Dei magnificentiam, dicens.*

13 Nunquid sunt in scul. *q.d. Non, sed tu das pluuiam.*

14 Aut cœli possunt dare imbres? *q.d. Nullo modo sine ...*

15 Nonne tu es. *q.d. sic.*

16 Quem expectauimus. *Saluatorē in nostris tribulationibus.*

17 Tu enim fecisti omnia hęc. *s. cælos & imbres & omnia aliqua sunt in cælo & in terra.*

✱ Cap

CAP. XV.

T dixit dominus ad me: 1
a ¶ Pro populo. b ¶ Cui dictum est. Dimitte me, &c.
¶ Qui iræ Dei pro populo leguntur restitisse, & iam impendentem sententiam averisse.
Si steterint Moyses & 2
Samuel coram me non
a Quia consummata sunt scelera populi. 3
est † anima mea ad po- 4
a ¶ Ergo. ¶ Ostende eiectos. b ¶ Quia indigni. c ¶ Non loco sed voluntate. quanquam legamus, & Adam, & Cain, esse eiectos a facie domini.
pulum istum. Eijce illos a facie mea, & egre- 5
diantur. Quod si dixerint ad te, quo egredie-
mur? Dices ad eos: Hæc dicit dominus: † Qui 6
ad mortem, ad mortem: & qui ad famem, ad †
famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuita-
tem. Et visitabo † super eos quatuor species, 7
dicit dominus. Gladium ad occisionem, &
canes ad lacerandum, & volatilia cœli & be-
stias terræ ad deuorandum & dissipandum,
& dabo eos in † feruorem vniuersis regnis 8
terræ propter Manassen filium Ezechiæ re- 9
gis Iuda super omnibus quæ fecit in Ierusa-
lem. Quis enim miserebitur tui Ierusalem? 10
aut quis contristabitur pro te? Aut quis ibit 11
¶ Quia.
ad rogãdũ pro pace tua? Tu reliquisti me di- 12 13
a ¶ Nemo mittens manum ad aratrum, &c. b Manus extensa, percutientem significat, interfectio peccatorum iram consummatam.
cit dñs, retrorsum abijsti. Et extẽdã manum

CAP. XV.

a Et dixit dominus. Greg. Omissis tot patribus, soli Moyses & Samuel ad medium deducuntur, quorum mira obtinendi virtus ostenditur, dum nec ipsi posse intercedere dicuntur. Q.d. Nec illos audio, quos propter magnũ petitionis suæ meritum minime contemno. Quid est ergo quod Moses & Samuel cæteris patrib. in postulatione præferũtur, nisi quod isti duo tantummodo in omni testamẽti veteris serie etiam pro inimicis orasse leguntur? Vnus a populo lapidibus impetitur, & tamen pro lapidatoribus precatur. Alter ex principatu eijcitur, & ait: *Absit a me hoc peccatum, quid cessem orare pro vobis.*

* Theodoretus. His demulcet prophetam. Ne putes, inquit, quod per tui contemptũ supplicationẽ non susceperim: quia neq; his acquieuissem supplicantibus, qui tanta ediderunt miracula.

* Chrysostomus. Dicet quispiã, ergo nihil prosunt orationes? Quinimò iuuant plurimum, sed tum cum aliquid & nos boni peragimus. Nam operantib. nobis cooperantur & iuuant. Quod si deses manebis & otiosus, nihil magnæ vtilitatis cõsequere. Nam si possent aliorum preces desides nos & pigros subleuare ad cœlos, quid impedit quominus & ipsi gentiles omnes Christi fidem cõsequantur? Nonne pro vniuerso orbe oramus. Sic sancti prohetæ, qui pro amicis exauditi sunt, nequiuerunt tamen Iudæos perdendos tutari ac saluos reddere. Si steterint (inquit) Moses & Samuel non id assequẽtur. Hæc cum ita esse intelligamus, sanctorum preces minus erunt per nos negligendæ, neq; illis prorsus erit confidendum, ne fortè his fisi inerti otio torpeamus, quorum altero verendum est ne segniores reddamus, & frustra patiamur insidias, altero ne è maximo lucro excidamur, quinimò hortemur cæteros pro nobis orent, & manus porrigant.

b *Si steterint Moyses.* Q.d. Nec illos modo pro amicis audio, quos magnæ virtutis merito, orare etiã pro inimicis scio, &c. Virtus ergo veræ orationis est celsitudo charitatis: & tunc quisque quod rectè petit adipiscitur, cũ eius animus non in petitionis odio inimici fuscatur. D

c *Et visitabo super eos.* Quatuor plagas quib. populos Iudæ traditus est, etiam Ezechiel propheta demonstrat, gladium, pestilẽtiam, & famẽ, bestias, & captiuitatẽ. Inter bestias autem canes quoq; & volatilia intellige quibus laceranda, & deuoranda & dissipanda corpora tradita sunt. Neque.n. fieri poterat, vt creatore neglecto non vniuersa creatura cõsurgeret in peccatores.

d *Et dabo eos in feruorem, etc.* Hoc sub Babylonijs ex parte completum est, & nunc expletur in toto, qñ pessimum regem & qui Ierusalẽ a porta vsque ad portam repleuit cruore, iustorum populus impius imitatus est. Ex quo discimus regum ac principum ac præpositorum scelere populosq; plerumque deleri. E

†voluntas. †Zach.11.b. 2.Paral.25. †eos quatuor flagellis.

e *Propter manassen.* Legimus in dierũ volumine Manassen post captiuitatem, & pœnitentiam reuersum in Ierusalẽ regnasse. Sed qũo sanctorum merita ad posteros descẽdunt, sicut Dauid & cęterorum, sic peccatorũ flagitia, si liberi nepotesq; similia gesserint ad posteros perueniũt. Iste Manasses nequissimus fuit, Isaiã serra lignea secuit, Amon filiũ suũ per ignem traduxit ad honorem idolorũ & Tophet.

f *Quis enim miserebitur tui.* Nullus offenso Deo potest rogare pro flagitijs peccantium, quia nec tam clemens potest esse creatura quam creator, nec tam alienus externis, quam dominus suis misereri.

* Theodoretus. Quis miserebitur, &c. Q.d. vniuersis hominibus iusta perpeti videberis. Solent enim homines cum quempiam eorum qui nequissimè viuunt, plecti viderint, non solum condolere sed etiam congratulari his qui læsi sunt, tanquam ab eius nequitia liberatis. F

g *Retrorsum abijsti, &c.* Cum iuxta Apostolũ posteriora obliuiscens ad priora se extendere debuit, Aegyptias carnes desiderauit. Philip.3.c.

☞ *Multiplicatæ*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XV.

1 ET dixit dominus. *Hic ponitur tertium ad ostendendum peccatum Iudæ irremediabile quantum ad pœnam temporalem, scilicet, per exclusionem orationis Moysi & Samuelis, quorũ tamen orationes fuerunt valdè efficaces. Et diuiditur in tres partes, quia primò ponitur populi reprobatio. Secũdò reprobationis ratio, ibi:* Tu reliquisti. *Tertiò Ieremiæ lamentatio, ibi:* Væ mihi. *Circa primum dicitur in persona domini.*

2 Si steterint Moyses & Samuel. *qui sunt valde amici mei.*

3 Coram me. *i. ad præcandum pro populo isto.*

4 Non est anima mea. *idest, voluntas mea ad parcendum ei. Ideo subditur.*

5 Eijce illos. *i. tu Ieremia denuntia eos deijciendos de terra sua. Et quod ista eiectio sit dura subditur.*

6 Qui ad mortem, ad mortem. *Quia in obsidione Ierusalem aliqui fuerunt mortui infirmitate & peste, aliqui gladio, & aliqui fame & reliqui in captiuitatem ducti.*

7 Et visitabo super eos quatuor species dicit dominus. *idest, quatuor modos consumendi eos, qui patent in litera.*

8 Et dabo eos in feruorem vniuersis regnis terræ propter. *in Hebræo habetur:* In commotionem. *quia vbicunque audiebatur eorum destructio, fiebat in hominibus cordium commotio siue concussio, quæ vocatur hic feruor.*

9 Propter Manassen. *Qui supra modum irritauit dominũ, idololatriã multiplicando, & sanguinem innoxium effundendo 4. Reg. 21.*

10 Quis enim miserebitur tui Ierusalem? *q. d. Nullus, post tanta mala in te perpetrata.*

11 Aut quis contristabitur pro te? *q.d. quilibet iustus magis lætabitur de impletione diuinæ iustitiæ.*

12 Aut quis ibit ad rogandum pro pace tua? *q. d. nullus, ex quo oratio Moysi & Samuelis est exclusa.*

13 Tu reliquisti. *Hic consequenter ponitur dictæ reprobationis ratio, cum dicitur:* Tu reliquisti me. *Et patet litera vsque ibi.*

* Labora-

MORALITER.

†1 *Et dixit dominus, &c.* Ex hoc patet, quod oratio iustorum facta pro peccatoribus obstinatis, non habet pro ipsis effectum. Ideo subditur.

Hæc dicit dominus, &c. Per septem quę ponuntur hic possunt notari septem vitia capitalia, propter quę damnantur peccatores obstinati, per mortem (quę facit computrescere) luxuria. De qua dicit Greg. in moralibus: Iumenta in suo stercore computrescere, est in fœtore luxuriæ vitam finire. Per gladium, ira: quæ facit insurgere ad occisionem. Per famem, insatiabilis auaritia. Per captiuitatem, animum deprimentem accidia. Per canes corrodentes, mordax inuidia. Per volatilia, nimis eleuans superbia. Per bestias terræ deuorantes, vorax gula,

† *Multipli-*

a *Multiplicatæ sunt mihi.* Diuersis medicaminibus cupit Deus saluare peccantis, vt qui contempserant blandientem, timeant minantem.

b *Septem.* Verbum Hebraicum Saba, vel septem, vel, iuramentum, vel plurimos sonat. Vnde. LXX. Aquila & Theodotio, septem interpretatur: apud Symmachū, in plurimos, transfertur. Alij hæc ad Synagogam referunt, quæ infirmata est ecclesia crescente, Vnde: *Sterilis peperit septem vel plurimos, & quæ multos habebat filios infirmata est.* Inde occidit sol iustitiæ, in cuius pennis est sanitas. Cōfusa est in æternum spirituali gladio perdens populum suum.

1.Reg.2.a.

Mala. 4.

c *Væ mihi ma.* Pōst hoc Synecdochicos de Ieremia intelligi, qui non in toto orbe terrarum sed in Iudæa iudicatus sit. Verè autem domino competit qui ait. *In iudicium ego in mundum istum veni, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant.* De quo scriptum est: *Positus est hic in ruinam & resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur.* Quis enim Philosophorum, quis Gentilium, quis hæreticorum non iudicat Christum, ponendo ei legem nascēdi, patiendi, & resurgendi, & substantiæ, variè de eius essentia opinando? *Væ mihi.* Non mirum, iuxta humanitatem Christum dicere: *Væ mihi, &c.* Cum alibi apertè dicant: *Væ mihi, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, & racemum in vindemia, &c.* Et ne putemus vilitatem gemituum referri ad Dei verbum, quis sit iste qui plangit, statim indicat: *Væ mihi anima, quia perijt reuertens de terra.* Non quòd diuidamus personas vt impij, sed quòd vnus atque idem filius Dei & hominis, nunc iuxta carnem, nunc iuxta deitatem loquitur.

Ioan.9.g.

Luc. 2.e.

Mich.7. a.

Ibidem.

✱ Chrysostomus. Hæc omnia quasi monstra quædam tragedijsq; simillima sancti exprimūt, vt tu postea discas, non in delitijs egisse vitā, sed innumera tolerantes, in agone certasse. Et patiebatur quidē Ieremias, vt homo, sustinebat autem quasi amicus Dei.

a ¶LXX. nequaquam vltra dimittam eos. b ¶Q. defeci crebro eis ignoscendo, vel lassus sum super eos ad salutem prouocando. c ¶Dispersi vt purgarem aream meam.

meā super te & interficiā te. † Laboraui rogās. Et dispergā eos

a ¶Vt quasi . . . odo internis limina calcarent b ¶Vt coacti necessitate malorum fugerēt impendentia mala.

ventilabro in portis terræ. Interfeci & perdidi populū meū,

a ¶Q. idest non prodest pro eis rogare, quia nec reuertuntur, nec pœnitent. b ¶Malis. ¶Interfectis viris.

et tamen a vijs suis non sunt reuersi. Multiplicatæ sunt mihi

a ¶Idest, matres, perdit . . liberis senserim vastantem.

viduæ eius super arenam maris. Induxi eis super † matrem a-

a ¶Clara luce, non nocte, non insidijs, sed aperta via. b ¶Iuda peccatoris populi. c ¶Vt quanto subitum malum, tanto difficilius effugiam.

dolescentis vastatorem meridie, misi super ciuitates repente

a ¶Liberis orbata ¶Vel abiecit vacua facta est. ¶Vel plurimos.

b terrorem. Infirmata est quę peperit septē: defecit anima eius.

¶Lætitiæ. a ¶Clara luce b ¶In fortitudine sua.

Occidit ei sol cum adhuc esset dies: confusa est, & erubuit. Et

a ¶Vt mortem & iram Dei nullus effugiat.

residuos eius in gladium dabo in cōspectu inimicorū meo-

a ¶Sapientia vel synagoga.

c rum, ait dominus: Væ mihi mater mea. † Quare genuisti me

d virū rixæ, virum discordiæ in vniuersa terra? Non fœneraui,

1
2
3
4
d *Non fœnera.* lxx. Non profui, neq; mihi profuit quisquā. Theodotio,
5
6 Non debui, neque
7 debuit mihi quis-
8 quam. Quorū om-
† niū hic sensus est.
9 Nullus dignè æra
10 mea suscepit, nec
11 fœnerauit mihi
12 quisquam in pau-
13 perib. confouen-
14 dis, me sibi debito
15 rem faciēs. *Non fæ*
16 *deraui.* vel, *Non pro-*
17 *fui.* Nullus. n. vo-
18 luit tantum accipe

re, quantum ego dare, nec profuit mihi quisquam. Salus creaturę, lucrum est creatoris. Vnde: *Non debui.* i. nemo mihi dedit quantum volui, nec me sibi debitorem fecit, nec debuit mihi quisquam. Q. d. quomodo mihi vsuram debere potuit, qui fœnus non est dignus accipere.

✱ Theodor. τὸ ὠφέλησα, Syrus interpretatus est ἐνόχλησα, dicit igitur. Non profeci nec fœneraui: multos tamen comparaui comitatores assiduos, superbè se esse efferentes. Consilia enim vt plurimum parere solent contumacias. At verò iuxta Græcam interpretationem, ita debet intelligi, nempe, dignus sum lamentatione, frustra ęditus in hanc vitam, quia nulli profui, nec ab alijs emolumētum adeptus sum: maledicta duntaxat refero ab audientibus prophetas.

☞ *Omnes*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Laboraui rogans. *In Hebræo habetur:* Laboraui recogitans, pluries punitionem differendo, tuam emendationem expectando, *& ad eundem sensum pertinet litera ista:* Laboraui rogans. *i. laborare feci prophetas reuocando populum dulciter per deprecationis modum.*

C

2 Et dispergam. *Ventilabro iustitiæ meæ.*

3 In portis terræ. *Eijciēdo eos ad diuersas partes et longinquas.*

4 Interfeci & disperdidi populum meum. *Per flagella multiplicia eos castigando, & tamen non sunt emendati.*

5 Multiplicatæ sunt mihi viduæ. *maritis earum interfectis.*

6 Super arenam maris. *Hyperbole est, ad denotandum magnam multitudinem virorum interfectorum.*

7 Induxi eis super. *i. adolescentium, accipiendo singulare pro plurali. Et hæc mater dicitur Ierusalē, quæ erat mater totius terrę.*

8 Vastatorem meridie. *i. palam & manifestè.*

9 Misi super ciuitates. *alias.*

10 Repente terrorem. *audita destrutione Ierusalem.*

11 Infirmata est quæ peperit septem. *Aliqui libri habent additum, Filios, sed non est in Hebræo nec in libris correctis. Per istam infirmitatem intelligitur terra decem tribuum, quæ iam erat captiuata per regem Assyriorum, & per septem quos pepererat, intelliguntur septem cognitiones regum malorum qui ibi regnauerāt, vt dicit hic Rab. Sal. s. Ieroboan, & domus sua. Baasa, & domus sua, Amri. Iehu, Manahem, Phacee, & Oseæ cum domibus suis.*

12 Occidit ei. *quia regnum Israel fuit captiuatum, cum adhuc regnum Iudæ stabat in prosperitate sub Ezechia rege.*

13 Et residuos eius. *i. illos de regno Iuda qui dicuntur eius residui, quia vtrumque regnum erat pars eiusdem populi, scilicet, Hebræo.*

14 In gladium dabo. *per Chaldæos.*

15 Væ mihi. *Hic consequenter ponitur Ieremiæ lamentatio. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur eius lamentatio. secundò domini consolatio, ibi:* Dicit dominus. *Circa primum dicit Ieremias:* Væ mihi mater. *Hoc dicit propter persequutionem virorum Anathoth contra ipsum, vt dictum est supra cap. 11. ideo subditur.*

16 Quare genuisti me. *quia ipsum persequebantur verbis & factis.*

17 In vniuersa terra. *s. illa, quia non intelligitur generaliter. Et consequenter ostendit quòd non erat ex culpa sua, dicens.*

18 Non fœneraui. *non commodaui q. d. nullum tractatum de re temporali cum eis habui vnde possent me odire, & persequi.*

✱ Omnes

MORALITER.

† 5 *Multiplicatæ sunt.* Hic describitur malum prouenīens ex defectu prælatorum, cum dicitur: *Multiplicatæ sunt mihi viduæ.* Nam ecclesiæ multæ derelictę sunt a suis pastoribus quantum ad fructum animarum, sed non quantum ad leuationem pecuniarum quas expendunt excessiuè in principium negotijs. Et alij, quod peius est in venationibus, & aucupijs, & alij quod pessimum est in rebus bellicis, non pro sua ecclesia defendenda, sed frequenter pro alia indebita causa & in alijs maleficijs.

7 *Induxi.* permissiuè.

† *Super matrem adolesc.* idest, populi ignorantis & insolentis.

8 *Vastatorem meridie.* i. dæmonium meridianum deuastans bonum populi propter defectum pastoris boni.

11 *Infirmata est* i. ecclesia quæ tempore boni sponsi pariebat multos filios bonos, infirmata est quę peperit septem sponsi defectuosi.

11 *Defecit anima eius.* i. deuotionis spiritus.

12 *Occidit ei sol.* Cum adhuc esset dies, idest, tempus bene operandi. Et sic dicit Saluator Ioan. 9. a. *Me oportet operari opera eius qui misit me donec dies est, &c.*

15 *Væ mihi.* Verba sunt Ieremiæ ad literam conquerentis de persequutione sibi mota a suis ciuibus propter prophetiam veritatis. Et in hoc signat quemlibet prædicatorem vel doctorem bonum, qui propter doctrinam veritatis fit odiosus malis hominibus, & persequutiones patitur ab ipsis. Sed quoniam dominus tales consolatur sequitur.

† *Dicit*

a *Omnes maledicunt mihi.* Hæretici, scilicet peruersè credẽdo: peruersus blasphemando.

Omnes male. Hieron. Pro eo quod nos iuxta Hebraicũ interpretati sumus: *Omnes maledicunt mihi vsque ad hoc.* In tempore tribulationis aduersum inimicũ. In vulgata editione reperi: Fortitudo mea defecit in his, q maledicũt mihi. fiat dñe dirigẽtib. illis si non astiti tibi in tẽpe afflict. eor. & in tẽpe tribulationis eor. in bono cõtra inimicũ q d. Fortitudo mea defecit in his, q maledicũt mihi, nõ enim intelligũt virtutẽ meã quæ in infirmitate perficit, & quãtò plus mihi maledixerunt, tantò mea in illis defecit amplius fortitudo. Igitq; vel propheta, vel dñs, & ait: *Fiat domine dirigentibus illis.* Hoc est. Eueniant mihi maledicta, quæ loquuntur inimici, & illi dirigantur in bonũ si nõ in tẽpore tribulationis eor. & angustię, qñ eos vastabat inimicus, steti in conspectu tuo, & rogaui te pro illis, & dixi: *Pater ignosce illis, quod enim faciunt, nesciunt.* Sed, & Ieremiam depræhendimus sæpe in hoc volumine rogasse pro populo.

b *Si non reliquiæ.* Responsio domini ad id, quod Ieremias supradixerat: *Væ mihi mater mea, &c.* q.d. Noli considerare præsentia tantum, sed futura. Reliquię enim tuæ in bonum, & cæt. In pręsenti quoque cum te cuperent inimici opprimere, occurri tibi, & protexi te. *Si non reliquiæ tuæ in bonum.* De Xpo quoq; secundũ humanitatẽ possunt hæc dici: *Si non reliquię:* Possunt hæc de Ieremia accipi, qui pessimo tempore, imminenteq; captiuitate prophetare compulsus est, & dura perpeti à populo non credente.

c *Nunquid fœderabitur ferrum ferro.* q.d. Nec doleas quod populus tuus inimicus sit, te.n. dura nuntiante non potest amare qui durus est, vel Babyloni, qui ab Aquilone veniunt, & sunt vt ferrum durissimum, huic populi duriori, & indomito in similitudinem æris non poterunt amicitia copulari. Vel, ferrum durissimũ, idest, populus Isr. Dei cognitione indignus est, qui in tantã peruenit malitiam, vt duriori metallo, idest, ære circundatus sit. D

a nec fœnerauit mihi quisquam. Oẽs maledi- 1
b cunt mihi dicit dñs. Si nõ reliquiæ tuæ in bo
nũ, si non occurri tibi in tempore afflictio- 2 3
c nis, & in tempore tribulationis † aduersus 4
inimicum. † Nunquid fœderabitur ferrum 5
a ¶ Omnem substantiam.
ferro ab Aquilone, & æs? Diuitiãs tuas, & 6
d thesauros tuos in direptionem dabo gratis, 7
¶ Inimicis tuis.
e †in omnibus peccatis tuis, & in omnibus
terminis tuis. † Et adducam inimicos tuos 8
f de terra quam nescitis, quia ignis succensus 9
a ¶ Fœlix conscientia quæ propter Deum patitur opprobrium. 10
est in furore meo, & sup vos ardebit. † Tu scis
g dñe, recordare mihi, & visita me, & tuere me 11 12
ab his qui persequuntur me. Noli in † pa- 13 14

d *Et thesauros.* Origen. Vnus thesaurus est Ieremias, alius Isaias, vel Moyses, & cæteri. Hos thesaur. abstulit Deus Iudæis, & dedit nobis, vnde *Auferetur à vobis regnũ Dei, & dabitur gẽt. fal. f.e.* Primũ *credita sunt illis eloquia Dei,* & postea data nobis. Habẽt quidem legem, & prophetas, sed non intelligunt.

Hom. 11. in Ieremiam.
Matth. 21. d.
3. Cor. 1. d.
†Putas quod ferrum, aliqd possit contra ferrum.

e *In omnibus peccatis tuis.* idest propter peccata tua quę in oẽs terminos tuos peruenerunt, quia scilicet quantũ in te est interfecisti sapientiam, & veritatem. Si quidẽ Christus sapientia est. & veritas. Oĩa ergo perdiderunt, & resurgens Xps non apparuit vltra interfectorib. suis sed tñ credentibus.

† Et transire faciam te ad inimicos tuos in terrã.
E
† Deut. 32. c
† Longanimitate.

f *Ardebit.* Non potest extingui, quiam materiam præbuisti ardoris, vt meus ignis tua quę in te sunt ligna cõsumat, & fænum, & stipulã. Nõ est ergo causa ardoris in domino. Sed in his, qui fomenta ministrant incendio.

g *Noli in patientia tua suscipere me.* Vox Xpi q. d. Longanimis fuisti semper huic populo delinquenti, sed quia etiã contra me erexit temeritatẽ suã, noli iã esse longanimis. Si autẽ consideres tempora dominicę passionis, & ruinę Ierusalẽ, videbis, quia omnino patiens fuit A xv. an. Tyberij Cæsaris, vsque ad subuersionẽ templi numerantur anni quadragintaduo. Quia spacium pœnitentiæ oportebat dari propter eos, qui per Apostolos erant credituri.

✱ Theodoretus Nonnulla habent βάλλε, hoc est, ne magna tolerantia vtens, & punire sontes differens, nos læsos discuties.

☞ *Non*

C

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Oẽs maledicũt mihi. *Et hoc erat quia vitia eorũ arguebat. Incurrit enim odiũ: qui arguit criminosos, vt dicit Ioan. os aureum.*

2 Dicit dñs. *Hic ponitur primò domini consolatio, & secundò prophetę petitio, ibi:* Tu scis: *&* tertiò domini responsio: Propt. hoc *Circa primum dicitur in persona domini consolantis Ieremiam.*

Si non reliquiæ tuæ in bonũ. *idest, nisi finis huius negocij eueniat ad bonum tuum, supple non credatur mihi. Et est modus loquendi, qui apud Hebræos dicitur truncatus vbi oportet aliquid supleri. Et eodem modo etiam cum dicitur.*

Si non occurri tibi, *occurram.*

In tẽpore afflictionis, *in Hebr. habetur :* Si nõ feci tibi occurrere, &c. *Et est eadem sententia, quia dominus potest occurrere per se, vel per alium. Et exponit istud Ra. Sa. dupliciter. Vno modo de Sedechia rege Iudæ, qui tempore suę afflictionis misit nuntios ad Ieremiam rogans, vt oraret Deum pro ipso, & populo suo, vt habetur infra 21. qui Sedechias dicitur hic inimicus Chaldæorum ipsũ obsidentium, vel Ieremiæ, quia permisit incarcerari, vt habetur infra 37. cap. cum tamen ex officio regis debuissent eum defendere. Alio modo de Nabuzardan, qui destructa ciuitate, & populo captiuato, occurrit Ieremiæ dando ei munera, & libertatem eundi, vel manendi vbi vellet, vt habetur infra 40. quando Sedechias, Sacerdotes, & falsi prophetæ inimici Ieremiæ in angustia, & afflictione erant.*

5 Nunquid fœderabitur ferrum: *Ferrum hic accipitur primò pro rege Aegypti, & iterum pro rege Babylonis, quia vterque rex erat fortis: Aes verò per Sedechia rege, qui erat debilior, est igitur sensus: Nunquid rex Aegypti, & Sedechias facient pacem cum Nabuchodonosor? qui dicitur ferrum ab Aquilone, eo quod venit contra Ierusalem ex illa parte, quasi dicat, non pacificabuntur: quia sic prophetia tua inueniretur falsa, & magis persequerentur tamquam prophetam falsum conuictum. Ra. Sal. dicit quod hęc est litera vera :* Nunquid conteret ferrũ ferro ab Aquilone, & æs? *Ratio huius diuersitatis est, quia verbum Hebraicum hic positum à Hieronymo æquiuocum est, & signat associationem, & confractionem. Primam significationem sequitur translatio nostra. Secundum verò Rab. Sal. & secundum eum per ferrũ primo positum intelligitur rex Aegypti, de cuius auxilio cõfidebat Sedechias. Per ferrum secundò positum, rex de Babylonis, & per æs ipse Ieremias, qui in fine huius cap. vocatur murus ęreus, & sic est sensus: Nunquid rex Aegypti per suam fortitudinem conteret regẽ Babylonis, & te, qui prophetizas pro rege Babylonis contra Sedechiam, & regem Aegypti? quasi diceret, non, imo accidit contrarium. Ideo subditur conuertendo sermonem ad regnum Iuda.* F

7 Diuitias tuas, & thesauros tuos in direptionem dabo gratis. *idest, pro nihilo Sedechias enim vnam partem misit regi Aegypti, vt auxiliaretur sibi, & nihil ei valuit, vt habebitur infra aliam verò partem rapuerunt Chaldęi.*

8 In omnibus peccatis tuis, *idest, pro peccatis tuis accident tibi hæc.*

9 Et in omnibus terminis tuis, *sicut in omnibus terminis tuis statuisti idola, vt habetur supra cap. 11.*

10 Ignis succensus est in furore meo, *idest, zelus vindictæ meę.*

11 Et super vos ardebit. *idest, vindictam meam non euadetis.*

12 Tu scis domine. *Hic consequenter ponitur prophetę petitio, quando dixerat sibi dominus, quod finis suus esset bonus, ipsum cõsolando, ideo petit huius consolationis accelerationem, dicens:* Tu scis domine. *innocentiam meam, supple.*

13 Recordare mihi. *me citò consolando, & de aduersarijs liberando.*

14 Noli in patientia tua suscipere me. *i. diù supportando aduersarios meos, vnde in Hebręo habetur:* Noli in prolongatione tua suscipere me, *idest, meam petitionem exaudire in longinquum.*

✱ Scito

MORALITER.

† 2 *Dicit dominus.* idest, non dubites quin opus tuum habebat finem bonum.

2 *Si nõ*

3 *Si non occurri tibi.* idest occurram.

4 *In tẽpore afflictionis.* dãdo tibi patientiæ virtutẽ, & meã cõsolationẽ, ideo sequit postea: *Et fa. est mi. v. tuum in gau.*

† *MORA-*

A a *Non se.* Hebræi arbitrãtur hæc ex psona Ierusalē dici, φ sola sederit amaritudine repleta, & dolor eius ppetuus: Et sicut aquæ prtrāseūt, sic verba pphetarū, q pspera promittebāt, trāsierūt mēdaciter. Sed melius à ppheta, vel à viro sancto hęc dicūtur, q nō sedit in cōcil. Iudæorū, Præstet nobis dñs nō sedere in cōsilio Iudæorū & eorū, q futura nō cogitāt. pstet nobis aduersis non credere, sed semper Dei sentētiā formidare, & cū ppheta dicere: Solus sedebā quia amaritudine repleta ē aīa mea. gaudeāt illis lusib. nob. autē bonū sit adhærere Deo & ponere spē nostrā in eo, saturari opprobrijs, & expectare sententiā iudicis, q opere mostrabit oēm amaritu. instar fuisse fluētium aquarum.

Sedere in cōcilio Iudæorū duplici sensu intelligitur.

† Cætu.

Vbi supra.

B b *A fa.* Orig. Facies manus Dei est ipsa pcussio iusti iudicij q supbientē hominē à paradiso expulit in hāc cæcitatē psentis exilij. Cōminatio verò eius est terror adhuc presētis supplicij. Post faciē ergo manus, ad huc nos minæ terrificant, quia post experimētum iudicij nos pœna pręsentis exilij percutit, & si peccare non desistimus, æternis adhuc supplicijs adijcit.

c *Sol-s se.* Greg. q. d. Dū considero qd iā per iudicij experimētū patior à tumultu desideriorū tēporaliū, trepidus mentis recessum peto, quia adhuc acrius illa, quę minaris ęterna supplicia formido.

d *Si separ.* Greg. Vilis quippe est Deo psens mūdus, præciosa est ei mūda aīa. Qui ergo pciosū à vili separat, quasi os dñi vocatur, qa p eū dñs verba sua exerit, q ab amore psentis sęculi loqndo, q pōt, humanā animam euellit. * Chrysost. Qui educit ptiosum à vili, quasi os meū erit Hoc est, q ab errore ad veritatē manū duxerit, vel à peccato ad virtutē pximū induxerit, pro virili humano me imitatur.

e *Quasi os meū.* Cōsideremus quantam mercedē habeat sermo doctoris, si ab errore quępiā liberare voluerit, & de peccantium numero reuocare. * Theod. Nō exiguā induit, mercedē cōseruo tibi, qui tantū laboris suscepisti. Nā si quempiā errantem conuerteris multā apud me fiduciam consequeris, q indicat clausula, *ante faciē mea stabis*. Et si quemquā ex impijs conuerteris, ac persuaseris, vt amplectatur quæ tendunt ad meliora, ori meo assimilabere.

tiētia tua suscipere me. Scito quoniā sustinui propter te op 1
¶Veri. a ¶Quos meo oreloquebaris b ¶Idest, versi sunt mihi in cibum. Symmachus: suscipiam eos, subaudis in gaudium qui fuerant in opprobrium.
probriū. Inuēti sūt sermones tui, & comedi eos. Et factū est 2
¶Alijs domini. a ¶Quando gauisus sum, quia propter nomen tuum dura passus sum. 3
mihi verbū tuū in gaudiū & lętitiā cordis mei: qm̄ inuocatū 4
¶Non sedi cum consilio va & cu m ini geren non intro. Hinc Iesus se resurrexisse docens, ait: Dimittentur vo. domus v. d reliquit enim sermo diuinus consilium Iudæorum 5
tū est nomē tuū super me, dñe Deus exercituū. Non sedi in 6
a ¶Non habere consortium malorum. b ¶Dum impendentem mihi manum tuam semper expecto.
†concilio Iudętiū, † & gloriatus sum a facie manus tuę. †So 7
a ¶Solitarius sum ego donec transeam. b ¶Quasi in concilio ludentium sedere nolui, sed amaritudinem meam deuoraui, vt in futuro præparem gaudium mihi. 8
c ¶Non habui interualla doloris, nec vlla remedia expectaui.
lus sedebā, quoniā † amaritudine replesti me. Quare factus
¶Præualuerunt qui me contristabant. 9
est dolor me⁹ † perpetuus, & plaga mea desperabilis renuit 10
a ¶In hoc est consolatio, sicut enim aquæ deficiunt, sic impetus inimicorum te adiuuante peribit.
curari? † Facta est mihi quasi mendaciū aquarū infideliū. 11
a ¶ Patet quod propheta superiora dixerit, cui dominus respondit. b ¶ Populum à peccatis. c ¶ De tribulatione in lætitiam.
Propter hoc hæc dicit dñs. Si conuerteris, conuertam te, & 12
a ¶ Sicut Angeli stant in conspectu Dei videntes faciem eius. b ¶ Sermonibus tuis. 13
c ¶ Sanctum. d ¶ Peccatore. 14
ante faciē meam stabis: & si separaueris præciosum à vili, 15
a ¶ Quod Ne putes boni operis non esse mercedem. b ¶ Præceptis meis copulaberis. 16
c ¶ Imitatores tui erunt, non tu eorum.
quasi os meū eris. Cōuertentur ipsi ad te, & tu nō conuer- 17
a ¶ Ne reformides, dicens: Quare factus est dolor meus perpetuus. 18
b ¶ Vt contra aduersarium omni robore resistas.
teris ad eos. Et dabo te populo huic in murū æreū † forrem, 19
& bellabunt aduersum te, & non præualebunt: quia ego te 20
cum sum, vt saluem te, & eruam te, dicit dñs. Et liberabo 21
a ¶ Meo sanguine, vel in præsenti auxilio. 22
te de manu pessimorum, & redimam te de manu fortium. 23

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

C 1 Scito quoniam. *q. d. citò debes adhibere remedium.*

2 Inuenti sunt, *scilicet veritate pleni.*

3 Et comedi eos, *idest suscepi tanquam cibum suauem.*

4 Et factum. *s. à principio quando misisti me ad arguendum populū, cuius correctionē sperabā, eoq; dixisti supra 3. a.* Tu autem fornicata es cū amatorib. multis, tamē reuertere ad me. *Et sic exponit Ra. Sal. aliter exponitur sic:* Et factū est, *qa materia gaudij debet esse homini, quādo illustratur reuelatione diuina, & maximè in iuuentute sua, sicut fuit de Ieremia: vt habetur suprà 1. cap. Et huic expositioni concordat litera sequens cum subditur.*

5 Qm̄ inuo. *eo quod sum institutus, & vocor propheta domini. Et quia prophetæ se abstrahebant à vanitatibus mundi, vt essent magis apti ad percipiendum illuminationes diuinas, ideo subditur.*

6 Nō sedi, &c. gloria. sum. *in te, non in mundana vanitate, verūtamen, quia processu tēporis reuelata est Ieremiæ destructio ciuitatis, & templi diffinitiuè, ita quod sciuit illam prophetiam esse prædestinationis: de qua tamen in principio nesciebat, vtrum esset prædestinationis, vel tantū cōminationis: quia sicut in cognitione naturali est processus de cognitione minus determinata ad magis determinatam, vt habetur primo Physicor. Sic frequenter fit in cognitione supernaturali, qui processus est per reuelationē diuinā, ideo sequ.*

7 A fac. ma. tuæ. *i. propter cognitionem vindictę tuę futuræ.*

8 Solus sedebam. *tanquam tristis, & mœrens.*

9 Quoniam amaritudi. *reuelabo destructionem ciuitatis, & templi diffinitiuè, & subditur.*

10 Quare fact. &c. *idest, absque consolatione temporibus meis, quia videbat quod ciuitas, & tēplū non reedificarētur tempore suo.*

11 Facta est mihi, &c. *Dicuntur aquæ infideles, torrentes, qui ad tempus fluunt aquis, quæ adueniēte siccitate deficiunt, & per hanc similitudinem insinuat propheta, quod consolatio temporalis sibi deficiebat, quando ea indigebat, sicut aqua torrentis magis esset necessaria in ęstate, quam in hyeme.*

12 Propter hoc. *Hic cōsequēter ponitur dom. respōsio, in qua promittitur pphetæ superna cōsolatio, q̄ est sūmè appetēda cū dicitur*

13 Si cōuerte. *s. aliquos de malo ad bonū p tuam exhortationem.*

14 Cōuertā te. *s. ad me dando tibi internam consolationem.*

15 Et ante faciem meam stabis. *æternaliter videndo clarè faciem meam cum Angelis.*

16 Et si separaueris. *idest, prędestinatos à præscitis.*

17 Quasi os meum. *q. d. in hoc loqueris pro me, qui prędestinatos ab ęterno ad gratiam voco in tempore. Ille enim, qui loquitur rege, dicitur os regis.*

18 Conuertentur ipsi ad te. *Malū dimittendo, & te imitando.*

19 Et tu non conuerteris. *idest, ad eorum malitiam præcedentem, quasi dicat, dominus, non debes dimittere prędicationē ex hoc quod pauci tibi credunt. Et multi propter hoc te oderunt, & quero tecum contra eos, ideo subditur.*

20 Et dabo te populo huic in murū ęreum, *intantū, quod non habebis eos timere. Cuius causa subditur.*

21 Quia ego tecum sum. *Qui sum virtutis infinitę.*

22 Et lib. te de ma. pes. *i. sacerdotū, & pseudoprophetarū, q sub specie sanctitatis decipiebant populū, & dicebant Ieremiā esse pptā falsum, & hoc est pessimum sub specie sanctitatis agere malum, vt dicit Hieron. Simulata sanctitas duplex est iniquitas.*

23 Et redimā te de manu fort. *i. regis, & principū, qui persequebantur Ieremiā ad instinctū sacerdotum, & fals. prophetarum*

MORALITER.

† 16 *Et si se.* Hic ostēdit meritū boni prædicatoris, vel doctoris, cū dicit: *Si separaueris pciosū à vili.* i. aīas Xpi sanguine præcioso redēptas à vilitate peccati per tuam doctrinam.

17 *Quasi os meū e.* Quia verbū boni predicatoris, est verbum Saluatoris. Matt. 10. c. *Non enim vos estis qui loquimini sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis.*

20 *Et da. &c.* æs. n. est solidū, durabile, & sonorū, sic prædicator, vel doctor bonus in aduersis est solid⁹ p patientiā, durabilis p cōstantiā, & sonorus p eloquentiam efficacem

ADDITIO.

In cap. 15. vbi dicitur in postil. Propter Manassen, &c.

Hoc quod dicitur hic. Propter Manassen, &c. *videtur esse cōtra illud, quod habetur Deut. 24. e.* Non occidentur filij pro patribus. *Ad quod dicendum secundum glossam quod quomodo iustorum merita ad posteros descendunt, sicut David, & cæterorum, sic peccatorum flagitia si liberi, nepotesque similia agere ad posteros perueniunt.*

tribus

CAP. XVI.

ET *factū est verbū domini ad me dicens: Non accipies vxorē.* Instante captiuitate, ne sup ppriū dolorē, vxoris quoque & liberorū miserijs torquearis. Bene ergo Apost. iubet: *Quia tēpus breue est, & consummatio imminet, vt q vxores habēt, sint quasi nō habē.* doloris. Præcipitur ergo prophetæ, ne quēquam de populo consoletur, ne inimicorū Dei conuiuiis misceatur, ne ista celebret in mortuorū funeribus. Aliud enim est mori cōmuni lege naturæ, aliud Dei occubuisse sententia. Ieremias iuuenis ad prædicandū missus est à dño, vnde, ait: D

.7. c.

✱ Theod. Denuntiat ei ne ducat vxorē, nèue procreet liberos: eò quòd parētes, & liberi tradēdi sint fami, pesti, cædi, ac seruituti.

b *Mortibus ægrotatio*[nū]: Nota q longa in[f]irmitate tabescere [i]ra Dei est: vnde Io[r]am filius Iosaphat [i]nfirmitate cōsumi[t]ur. Et Apostol ait: [I]deo inter vos multi in[fir]mi, & imbecill. &c.

21. c. 1. b.

c *Ne ingrediaris do.* [V]nde: *Cū huiusmodi, [n]ec cibū sumere.* Nec [hu]ebes dicere ei aue. [A]postolis quoq; in[t]erdictū est, ne quē[q]uam in itinere sa[lu]tent: vnde, & Eli[s]æus salutationem [G]iæzi interdicit: [M]os autē est lugen[ti]ū ferre cibos, & [p]ræparare cōuiuiū [q]uæ parētalia vocā[t]ur eò quod à parē[ti]bus ista celebran[t]ur: vnde alibi: *Date [vi]num his, qui sunt in [l]uctu, vt obliuiscantur dolo-*

.d. 2. .e. B 2.3.

A a a domine, nescio loqui. Et virgo fuit, & castus, & sine liberis, vt expeditius prædicaret. Supra 1. a.

d *Neque plangentur.* Modus fuit apud veteres, & vsq; hodie permanet in q[ui]busdā Iudæorum, in luctu lacertos incidere, quod etiam legimus Iob fecisse: interdicitur ergo pphetę ne panem inter eos frangat, ne ingrediatur domū conuiuij, ne misceatur eis, quos Dei sētentia execrauit. Si autem de lugentib. hoc dicitur, quid fiet de hæretic. quorum sermo serpit, vt cancer, & quotidie deceptorum funera prosternunt in ecclesia. E

Lacertos in luctu incidere. Iob. 1. d.

e *Ecce ego auferam.* Si quoque peccanti ecclesiæ aufert De⁹ omne gaudium, & omnem lætitiam. de quo dicitur gaudete in domino sēper, &c.

† Luctus: † Condoleas eis. † Non extendent se super luctum. Philip. 4. a.

CAP. XVI.

E
T factum est verbum domini ad me, di 1
a ¶ Non quod prohibuisset prophetæ vxorem accipere, sed populo dictum est.
cens: Nō accipiēs vxorē, & non erunt ti- 2
bi filij, & filię in loco isto. Quia hęc dicit 3
dñs, super filios, & filias qui generantur
in loco isto, & super matres eorum, de
b quorum stirpe sunt nati in terra hac. Mortibus ægrota-
tionum morientur. Non plangentur, & non sepe- †
a ¶ Præ multitudine morientium. b ¶ Q[uia] in sterquilinio iacebunt cadauera volatilibus, & bestiis terræ laceranda.
lientur, in sterquiliniū super faciē terrę erunt, & gladio, & †
fame consumentur, & erit cadauer eorum in escam volati †
libus cæli, & bestijs terræ. Hęc enim dicit dominus: Ne in- †
c grediaris domum † conuiuij neque vadas ad plangendum 4
neque † consoleris eos, quia abstuli pacem meam à popu- 5
¶ Quia misericordia indigni sunt.
lo isto, dicit dominus: misericordiam, & miserationes. Et
a ¶ Nulli parcam ætati. b ¶ Sepultura quoque carebunt.
morientur grandes, & parui in terra ista. Non sepelientur,
d neq; plangentur, & non se incident, neq; caluicium fiet pro 6
eis. Et † non frangēt inter eos lugenti panē ad consolandū 7 8
super mortuo, & nō dabūt eis potum calicis ad cōsolandū
super patre suo, & matre. Et domū cōuiuij non ingrediaris
vt sedeas cum eis, & comedas, & bibas. Quia hæc dicit do
minus exercituum Deus Israel: Ecce ego auferam de loco
e isto in oculis vestris, & in dieb. vestris vocem gaudij, & vo-

Sed

C F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVI.

a ET factum est. *Hic ponitur quartum, per quod ostenditur peccatum Iudę irremediabile quantum ad euasionem pœnæ, scilicet, mortalitas hominum futura sine retractione. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur huius mortalitatis denuntiatio. Secundò ipsius causa, vel ratio, ibi:* Et cum annuntiaueris: *Circa primum dicit dominus Ieremię.*

Non accipies vxo. *Ex hoc loco dicunt doctores, quod Ieremias mortuus fuit virgo: quia non est aliquo modo verisimile, quod cognouerit mulierem fornicariè, cum fuit sanctificatus in vtero matri vt habetur supra prim. capit. & illustratus dono pphetię à iuuentute vsq; ad mortē. Sed contra hoc posset obijci quod subditur.*

In loco isto: *Ex quo videtur, quod alibi accepit vxorem. Ad quod dicendum, quod argumentum est magis ad oppositū quam ad propositum: quia cum dicitur.* In loco isto. *intelligitur tota Iudęa quę per Nabuchodonosor fuit vastata, & multò magis excludūtur ab eo nuptiæ in terra aliena, scilicet, in Aegypto vbi descendit cum populo Iudæ fugitiuo, vt habetur infra 43. Nec habuit ibi materiam, Lætitiæ seu nuptiarū, seu magis tristitiæ, & miseriarū pro culpa populi, quam arguebat, & pro pœna sequente quam præuidebat cętera patent vsque ibi.*

4 Ne ingrediaris domum. *Scilicet gaudiosi, quasi dicat, non imminet tempus gaudij, & doloris.*

5 Neq; vadas ad plangendū. *scilicet, mortuòs: Tum quia non vacabat alicui plangere amicum mortuum propter continuū insultū Chaldæorum: Tum quia præ nimia angustia melioris conditionis reputabantur mortui, quàm viuentes, cætera patent vsque ibi.*

6 Non se incident. *in Hebręo habetur.* Lacerabunt vnguib.

7 Neque caluicium fiat pro eis. *idest, eradicatio, seu tonsio capillorum, talia enim fiebant tunc in luctu mortuorum.*

8 Et non frangent inter eos lugenti panem, &c. *Conueniebant enim amici defuncti ad manducandum, & bibendum cum filio eius, vel alio repræsentante personam defuncti ad consolationem pro morte eius, & adhuc fit in pluribus terris. Per hoc autem, quod hic dicitur talia non fient, designatur quod non vacabit alicui flere mortuos, nec flentes consolari rationibus prædictis.*

✱ Et cum

MORALITER.

† *Et factum est verbum domini ad me dicens: Non accipies vxo[re]m.* Vxor, accipienda est vera sapientia. sicut dicitur [S]ap. 8. a. *Hanc quæsiui mihi sponsam assumere.* Et per opposi[t]um mundana sapientia, (quæ vt dicitur Iacobi 3. d. *[es]t terrena animalis diabolica*) est mulier refutanda. Et sic di[ci]tur hic.

[2] *Non accipies.* idest, non facies opera à sapientia mun[d]i procedentia, quæ sunt fraudes, lites, contentiones, & [si]milia.

† *Mortibus.* Et dicit mortibus propter mortem culpæ, & [m]ortem gehennæ, quibus moriuntur, tales filios facientes.

† *Non sepelientur.* Per occultationem, nam talia veniunt ad communem notitiam. ideo subditur.

† *In sterquilinium.* per scandalum, & infamiam.

† *Et erit cadauer eorum.* idest, animæ eorum in peccatis putrefactæ tradentur dæmonibus, qui per volucres designantur, Matt. 13. a in parabola seminantis, cum dicitur *Et volucres cæli comederunt illud*: idest, dæmones, vt Saluator exponit ibidem. Et quia in inferno nulla est consolatio, ideo subditur.

4 *Ne ingrediaris domum conuiuij.* per quod intelligitur exclusus omnis modus gaudij. Residuum huius capituli ad literam, est repetitio punitionis Iudæorum per Chaldæos, per quam signantur pœnæ damnatorum per spiritus malignos, quæ, non est à nobis plenè explicabilis: ideo pertranseo.

MORAL.

a *Sed & vos,&c.* Ne fortè dicerent: Iniuſta ſnīa eſt patrē A comediſſe vuā acerbā, & dentes filiorum obſtupeſcere.
Ierem. 31. b *Ecce dies veniunt,&c.* Prædicuntur miracula, quæ iuxta literam ſub Zorobabel & Ieſu pontifice partim cōpleta ſunt ſpiritualiter plenius in Chriſto complenda *Ecce dies veniunt,&c.* Poſſumus hoc de perſecutionibus dicere, quę populo noſtro accidere à dieb. Neronis vſq; ad tēpora Maximiani Miſertus enim dñs populo ſuo, reduxit eos in terram ſuā, ideſt, eccleſiam quā dedit patrib9 eorū, ideſt, apoſtolis & apoſtolicis viris.

c *Ecce ego mittam piſcatores.* Iudæi putāt piſcatorum noīe ſignificari Chaldęos, & p venatores Romanos, qui de mōtibus collibuſque, & de cauernis petrarum venati ſunt infoelicem populum.

† Duritiem.

B ✽ Origenes Si quis conſideret diſcipulos Saluatoris, vt habeant nō ſolùm gratiā ſermonis ita ſcripturarū ratione cōtextā vt retia quę poſſint ſup humanas animas gyro artificis circunfundi, videbit quō vſq; in præſentem diē Saluator mittat hominum piſcatores, inſtituēs eos animas liberare de mari, & ex acerbiſſimis fluctib ad aurā producere liberiorem Verùm illi piſces, cum ſagittis, hamis, retib9, extracti de aqua fuerint, moriūtur: Apud nos verò cū aliquis fuerit ſermonis reti cōprehēſus, & educt9 de mari ſæculi moritur quidem ille, ſed peccato, ſed mundo, vt do, vt conſurgens Chriſto Deo viuat.

Hom. 11. in Ieremiam.

† Etiam.

D d *Cauernis p.&c.* Apoſtolis & apoſtolicis viris: *Petra enim Chriſtus,* ſed & Petro donauit, vt petra vocaretur, in cuius ſenſibus requieſcentes rectè dicūtur tranſlati de petra. Et oſtendit vel apoſtolos vel qui poſtea venāti ſunt, peccata habuiſſe, & recepiſſe duplices iniquitates ſuas.

✽ Origen. Qđ eſt foramen petræ? Vide eum (Chriſtum) apud Deum patrē verbū Deum, videbis integram petrā. vide diſpenſatione aſſūpti corporis videbis formā petræ, quod per poſteriora Dei iuxta poſſibilitatē imbecillitatis ſuę humanus īuetur aſpectus. Hoc.n. eſt quod ait, videbis poſteriora mea. Hęc eſt vna petra Cæteræ petrę & cauernę ſunt prophetarū & apoſtolorū chorus, qui oēs imitatores Chriſti petræ ſunt.

e *Duplices iniquitates & peccata eorū.* Quia *ſeruus ſciens & non faciens voluntatē domini, vapulabit multis.* Dignū eſt enim eos q de Gētibus ſūt ſimplicia peccata recipere, & nos duplicia. vnde: *Voluntariè nobis peccantibus, non relinquitur hoſtia pro peccatis.*

✽ Theodoret Quaſi plenus humanitate, vltionem vocat peccatorum duplicationē. Non enim ad iuris normam & rationem pares perſoluerunt pœnas.

f *Domine fortitudo.*

✽ Euſebius. In his verbis dñs aliū prędicatur, patrē videlicet ac Deū vniuerſi, illic ſanè vbi incipiēs ait, *Dom. fortitudo mea & robur,&c.* *Ad te*

a ¶ Qui habet ſponſam, ſponſus eſt.
cem lętitiæ, & vocem ſponſę. Et cum annuntiaueris popu 1
lo huic oīa verba hæc, & dixerint tibi, quare loquutus eſt
dominus ſuper nos oē malum grande iſtud? Quæ iniqui-
tas noſtra, aut quod peccatum noſtrum, quod peccauimus
domino Deo noſtro? Dices ad eos: Quia dereliquerunt me 2
a ¶ Qui præſunt in eccleſia b ¶ Quorum Deus venter eſt, auaritia, luxuria, & huiuſmodi.
patres veſtri, ait dominus: & abierunt poſt Deos alienos, & 3
a ¶ A quo quis vincitur eius ſeruus eſt b ¶ Adorat quiſque quod diligit. c ¶ Sacerdotum eſt propriū, non ſolum docere, ſed etiam facere legem: vt non ſolum verbis, ſed etiam exemplis gregem doceant.
ſeruierunt eis, & adorauerunt eos, & me dereliquerūt & legem meā non cuſtodierunt. Sed & vos peius operati eſtis 4
a ¶ Semel a domino derelicti faciunt quæ non conueniunt.
quàm patres veſtri. Ecce enim ambulat vnuſquiſque poſt
a ¶ De quo exeunt cogitationes peſſimę. ideo ab eccleſia ſeparantur, vt vadant in terram longinquam quam nec ipſi nec patres eorum nouerant antequam peccarent.
† prauitatem cordis ſui mali, vt me non audiat, & eijciam
vos de terra hac in terrā quam ignoratis vos & patres ve- 5
a ¶ Qui non ſunt dii, ſed putantur b ¶ Perſeuerantiam peccandi oſtendit, dum in diebus flagitijs, in noctibus ſeruiunt lib d ¶ D j c ¶ Quicquid ergo peccemus imperium dæmonum eſt, qui nunquam dan. vobis requiem, ſed ſemper compellunt delictis cumulare delicta
ſtri: & ſeruietis ibi dijs alienis die, ac nocte, † qui non da-
a ¶ Manifeſte populo reſtitutio prædicatur. 6
bunt vobis requiem. † Propterea ecce dies veniunt dicit 7
dñs, & non dicetur vltra. viuit dñs, qui eduxit filios Iſrael 8
¶ Per Moyſen, & Aaron. a ¶ Cyro rege Perſarum laxante captiuos.
de terra Ægypti, ſed viuit dominus qui eduxit filios Iſrael
a ¶ Quod non ſub Cyro, ſed ſub Chriſto completum eſt, vnde: Cum plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Iſrael ſaluus fiet.
de terra Aquilonis, & de vniuerſis terris ad quas † eieci eos:
& reducam eos in terram ſuam, quam dedi patribus eo-
¶ Enim. a ¶ Apoſtolos Venite poſt me, faciam vos fieri piſcatores hominum.
rum. Ecce ego mittam piſcatores multos dicit dominus, & 9
a ¶ Eccleſiaſticos viros, vel Angelos. qui poſtquam conſummatio aduenerit venentur ſanctos.
piſcabuntur eos. Et poſt hęc mittam eis multos venatores,
¶ Dogmatum. a ¶ Bonorum operum. 10
& venabuntur eos de omni monte, & de omni colle, & de 11
cauernis petrarum, quia oculi mei ſuper oēs vias eorū. Non
ſunt abſconditę à facie mea, & non fuit occulta iniquitas 12
¶ Quia poſtea bona recipient.
eorū ab oculis meis. Et reddam primū duplices iniquitates
a ¶ Vt ſubditus fiat omnis mundus Deo, & non merito, ſed miſericordia conſeruetur. 13
& peccata eorum, quia contaminauerunt terram meam in
morticinijs idolorū ſuorum, & abominationibus ſuis im- 14
a ¶ Chriſte. Domine refugium factus es nobis. 15
pleuerunt hęreditatem meam. Domine fortitudo mea, & 16

C

NICOLAVS DE LYRA.

✽ 1 Et cum annuntiaueris. *Hic conſequenter ponitur dictæ mortalitatis ratio. Et diuiditur in duas, quia primò explicatur cauſa. Secundo replicatur pœna ibi:* Et eijciā. *Prima pars patet vſq; ibi.*

Diuiſio.

2 Quia dereliquerunt me patres veſtri. *negligendo diuinum cultum.*

3 Et abierunt poſt Deos ali. *Per idololatriam, hoc patet Exo. 32. in adoratione vituli conflatilis, & in libro Iudicum quaſi per totum.*

4 Sed & vos peius operati eſtis. *qui non ſolùm coluiſtis idola, ſed etiā ea poſuiſtis in templo domini, vbi habetur 4. Regū 21. quod non fecerunt patres veſtri, & in hoc etiam eſtis obſtinati. Ideo ſubditur.* Ecce enim vnuſquiſque.

5 Et eijciam vos de terra *Hic conſequenter replicatur pœna: Et diuiditur in duas, quia primò ponitur Iudęorū reprobatio, Secundò Gentium vocatio, ibi:* Domine fortitudo. *Circa primum dicitur:* Et eijciam vos de terra hac. *Hoc fuit impletū quando Nabuchodonoſor in Babyloniā tranſtulit populum, vt habetur infra 3.*

6 Et ſeruietis ibi dijs alienis. *Quia multi Iudæorum adhæſerunt idololatrię Babyloniorum.*

7 Qui non dabunt vobis. *quaſi dicat, ibi affligemini valde dura ſeruitute. ideo ſequitur.*

8 Ecce dies veniet. *Per hoc innuit ſeruitutē Babylonicam fore duriorem Aegyptiaca, quia faciet obliuiſci ſeruitutis Aegyptiacæ & liberatio de Babylone liberationem de Aegypto. Motus enim maiores repellunt minores, libro de ſomno & vigilia.*

9 Ecce ego mittam piſcatores, *ideſt, Chaldæos qui ceperunt habitatores Ieruſalem tanquam piſces concluſos intra rete.*

10 Et poſt hæc mittam. *quia rex Sedechias & viri bellatores & plures alij de Ieruſalem fugerunt per viam occultam, ſed Chaldęi ad modum venatorum inſequuti ſunt eos, & ceperunt, vt habetur 4. Reg. vlt.*

11 Et venabuntur eos de omni monte, &c. *ideſt, de omnibus latibulis, vbi refugient.*

12 Quia oculi mei ſuper omn. *ideſt, ſuper omnia mala opera ſua ad puniendum.*

13 Et reddam primum duplices iniquitates. *ideſt, peccata cordis, & operis ipſorum. Vel peccata contra Deum, & proximum puniam debitè antequam reuocem eos de Babylone.*

14 Quia contaminauerunt terram, &c. *ſcilicet Iudam, quæ erat diuino cultui deputata ratione templi quod erat in ea.*

15 In morticinijs idolorum. *ideſt, in animalibus idolis immolatis.*

16 Domine fortitudo. *hic iuxta deiectionem Iudæor. ponitur erectio Gentiliū ad fidē, ſicut fit in plurib. locis in prophetis. Et quia iſtud fuit ex maxima Dei miſeratione, & potētia: ideo prophet.*

✽ *poten*

A *Ad te gen. ven.* Postquã eiectus est Israel, & à piscatorib. venatoribusq; translatus, Gentiũ multitudo consequen- ...r vocatur, & pristinum confitetur errorem.

Ab extrem. Primi ...rræ sunt sapiẽtes ...eculi nobiles d iui ...s, optimates. Sed ...xtrema, idest, stul- ...t mũdi elegit De', ...fortia qq; cõfun- ...t. *Veni gen.* i. ab his ...ui sunt nouissimi ...per terram, & fa- ...ti, & ignobiles, ... abiecti. ...Theodoret. Mul- ...antè, ait, prædico illis futura, & prædoceo eos, quæ sit

potentia mea, qua nimirum per abiectos, & paucos homines, procuraturus sum conuersionem gentium. D

c *Deos.* Non solum de corporis simulacris faciunt sibi

a ¶ Vnde, Redimentes, tempus quia dies mali sunt.

a robur meũ, & refugium meũ in die tribulationis. Ad te gẽ-
b tes veniẽt ab extremis terrę, & dicẽt: Verè mendaciũ posse-
derunt patres nostri, vanitatẽ, quæ eis nõ profuit. Nunqd

a ¶ Sugillant ignorantiam tam suam quam maiorum suorum, qui putauerunt homines facere Deos, cum Deus faciat homines.

c faciẽt sibi homo deos, & ipsi non sunt dij? Idcirco ecce ego

a ¶ Passiones completa. b ¶ Non in vmbra, & imagine vt prius. c ¶ Christũ qui virtus, & Dei sapientia:

ostendam eis per vicem hãc, ostendam eis manum meam

¶ Ostensa manu. a ¶ Illud audientes: Pater manifestaui nomen tuum hominibus.

& virtutem meam, & scient quia nomen mihi dominus.

1 homines deos, sed
2 & de corde confin-
3 gunt. Omnes Phi-
4 losophi, hæretici,
5 qui varia dogmata
6 prodiderunt, fece-
7 runt sibi idola, &
8 animæ volũtatem
9 putauerunt Deum
10 & adorauerunt o-
11 pus manuum sua-
12 rum, putantes ve-
13 ra esse, quæ fin-
xerunt.

Philosophi, & hæretici sibi idola fingunt.

NICOLAVS DE LYRA.

...*pentia confitetur, dicens:* Domine fortitudo mea. *In aggrediendo magna, confidens de virtute tua.*

1 Et robur me. *idest, me roborans in sustinendo aduersa.*
2 Et refugium meum. *contra imminentia pericula.*
3 Ad te gentes. *idest, gentiles.*
B 4 Venient *per fidem ad Apostolorum prædicationem.*
5 Ab ex. ter. *Quia in oẽm terrã exiuit sonus eor. & in fi. or. &c.*
6 Et dicent. *tuam deitatem confitendo.*
7 Verè mendacium. *in cultu idolorum.*
8 Possederunt. *Sic. n. dicebant gentiles conuersi per Apostolor. prædicationem de idolis, quæ patres eorum coluerant, ideo subditur.*
9 Nunquid fa. *q. d. non: sed magis e conuerso, Deus facit homines. ideo concluditur de idolis:* Et ipsi nõ sunt dij. *Et subd. in ps. dom.*
10 Idcircò. *in gentilibus ad fidem venientibus.*
11 Per vic. hãc. *i. Apostolos, & qui ostendatur, subditur.*
12 Ostendam eis. *i. potentiam in operib. miraculosis ad cõfirmationẽ veritatis prædicatæ per Apostolos, secundum quod dicitur Mar. vlt. d. At illi profecti prędicauerunt vbique domino cooperante, & sermone confirmante, sequentibus signis.*
13 Et scient. *in Heb. habetur hic: Nomen domini Tetragrãmatõ quod est appropriatũ summo creatori. Gentiles. n. videntes miracula q̃ nõ poterãt fieri, nisi virtute diuina, statim cõfitebãtur diuinitatẽ Christi in cuius nomine hęc fiebant. Totũ autẽ istud ab illo loco: Ad te Gen. exponitur ab aliquib. doctorib. consequenter ad lit. præcedẽtẽ de Iudæis reuertentib. de Babylone, cũ quib. plures Gentiles conuersi, ad Iudaismũ redierunt, & vtrique confitebantur patres suos in idololatria errasse. Et patet applicatio literæ ad hanc sententiam.* E

ADDITIO. I.

...n cap. 6. vbi dicitur in post. Non ingrediaris domum conuiuij. Vbi litera nostra habet, conuiuij, in Heb. habetur dictio marzeach quæ significat conuiuium non simpliciter, sed conuiuium lugentium ...ũ, vnde glo. in hoc loco. Mos est lugẽtib. ferre cibos, & pparare cõuiuium, vnde alibi: Date vinum his, qui sunt in luctu, vt obliuiscantur doloris. Hæc in glos.

ADDITIO II.

C *In eo. ca. vbi dicitur in post. Ecce dies venient dicit dominus. Liberationẽ ab Aegyptiaca captiuit. quasi incomparabiliter excedit liberationem à captiuit. Babyl. Illa. n. fuit cũ maximis miraculis, & portẽtis, & cũ vera libertate & triũpho sine aliquo iugo gẽ...ũ, cuius oppositũ contigit in Babylonica captiuitate, vnde in tẽplo, ...cundo celebratur festũ Paschæ in memoriã liberationis Aegypt. ...nde Lu. 22. a. Appinquabat autẽ Pascha dies festus Iud. Vnde de ...lo tẽplo nõ verificatur illud quod hic dicitur: Nõ dicetur vltra vi...it dom. qui eduxit filios Israel de terra Aegypti: cum illo tẽpore vigebat memoria liberationis Aegypt. sicut in prim. tẽplo, & ideo hæc ꝓphetia de tẽpore redẽptionis Christi intelligenda est, quæ quidẽ redẽptio incõparabiliter excedit redemptionem Aegyptiacam vt in glo. Hoc quod dicitur non sub Cyro, sed sub Xpo completum est.*

REPL. In ca. 16. vbi dicitur non ingrediaris domũ conuiuij, Post. dicit gaudiosi. Bur. lugẽtiũ tantũ: quia mos inqt, erat ferre cibos & parare cõuiuiũ lugentib. quia alibi dicitur: Date vinũ his, q sũt in luctu, vt obliuiscantur doloris. Hęc Bur. sed hæc expositio videtur contra literã, quæ dicit. Non ingrediaris ad conuiuium, Burg. autẽ pręcipit in suo sensu parari cõuiuiũ, & sic glo. Burg. ꝓ̄cipit ꝙ litera prohibet, & interdicit. In eo. ca. vbi dicitur. Ecce dies ven. &c. Exponit Post. prout litera sonat, ꝙ seruitus Babylonica fuit durior Aegyptiaca, & liberatio ab illa gloriosior, & cõpendiosior q̃ ab ista, hoc sanè intelligendo de liberatione cõpleta, quæ per Christũ tẽpore secũdi tẽpli fuit consumata. Istã suppletionem ponit Post. infra 23. cap. Et per eam tollitur obiectio Burgens. in hoc loco vsque ad 41. cap. Burg. facit sunt modicæ speculationis. Prou. 31. a. F

CAP. XVII.

a Peccatũ Iuda scriptũ est. &c. q. d. gentiũ peccata deleta sũt de quibus ad Moysen dicitur: *Di...itte me, vt interficiã populum istum, & faciam te in gẽtẽ magnã.* Peccatum verò Iu...a indelebile quasi scriptũ stylo ferreo in vngue adamãtino, q Hebr. dicitur samir nõ ꝙ vllus vnguis appelletur samir, sed adamas, q in eo ꝙ indomitus sit, & infrangibilis, hoc nomẽ accepit: Tantũ nitorẽ habet & lenitatem, vt absq; vllo ĩpedimẽto scribi possit ĩ eo sty-

vnguis adamantinus.

CAP. XVII.

¶ Iudæorum. a ¶ Indelebiliter. Sanguis eius super nos, & super filios nostros.

1 Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in vngue
2

a ¶ Vbi est ergo illud quod anus de lyra fingit posse hominem sine peccato esse si velit, & facilia esse mandata Dei. b ¶ Vt opera sacrilegij in æterna memoria sint.

3 adamantino, exaratum super latitudinem cordis
4

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XVII.

Peccatum Iuda. *Hic ponitur quintum ad ostendendum peccatum populi Iudę insanabile, per hoc quod dicitur: Scriptum stylo ferreo in adamante, quæ scriptura est indebilis. Et diuiditur hoc c. ...as partes, quia primò ponitur populi Iudę reprobatio, secundò Ieremiæ deprecatio, ibi: Sana me domine. Prima in duas quia primò ...onitur reprobatio populi propter eius idololatriam, secũdò propter ...stus falsam confidentiam, ibi: Hęc dicit. Circa primum dicitur.*

Peccatum Iuda scriptum est stylo, &c. *i. per sculpturam.*

In vngue adamantino. *i. in lapide adamantino ad modum vnguis polito. Et in hoc designatur indebilitas huius peccati, & eius manifestatio coram Deo.*

3 Exaratum. *idest, scriptum.*
4 Super la. *In Hebręo habetur: Super tabulam cordis eorum. Ex hoc patet, quòd in vngue adamantino significauit cor populi Iudæ, quod sic nominatur propter obstinationẽ in peccato. In Hebræo habetur. In vngue samir. & dicunt Hebręi, ꝙ samir est nomen cuiusdam vermis, cuius sanguis habet vim cauandi & incidendi lapidẽ, & secundum hoc vnguis non accipitur hic pro pol tione, sed pro virtute illius sanguinis, & secundũ eos sic fuerunt scissi lapides, qui ponebantur in tẽplo Salomonis, sicut dictũ fuit 3. Reg. 6. super illud: Malleus & securis nõ sunt audita in domo domini, cũ ædificaretur.* ✠ 1 Et

MORALITER.

1 *Peccatum Iuda.* Iuda tribus erat regia & Sacerdotali commixta, & ideo signat statum prælatorum, quibus dicitur 1. Pet. 2. d. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, &c.* ...t quia quantò status altior tãtò casus grauior, ideo dicitur: *Peccatum. Iuda scriptum est stylo fer.* i. indebiliter, quia propter eius grauitatem difficulter potest deleri.

3 *Exaratum super latitudinem.* Per quod designatur dilatio huius peccati ad alios per exemplum.

Gregor. in pastorali. Cum pastor per abrupta graditur consequens est, vt ad præcipitium grex sequatur.

A ſtylo ferreo, vt dura ferri materies ſcribat in duriori tabula, & ſcriptum in æternum maneat, ſecundum illud: *Sanguis eius ſuper nos, &c.*

Math. 27. e. Hieron. *Peccatum Iud. &c.* De Gentibus conuerſis dictũ eſt: Idcirco ecce ego. &c. Nunc de obiecto Iſrael loquitur: *Peccatum Iuda, &c.*

veritatem fidei. Vnde eis æternum paratur incendium, & ſeruitus dęmonum, qui inimici, & vltores.

b *Maledictus homo.* Maledictus ergo Paul. Samoſetanus & Photinus, q quãuis ſanctũ, & cũctib. virtutib. excel. Chriſtum tamen prædicant hominem tantum. Nos autẽ benedicti, q credimus in eũ, q dicit: *Quæritis me interficere hominem, qui vera locutus ſum vobis. Et ſi.n. Xpm aliquando ſecundũ carnẽ cognouimus ſed nunc iam non nouimus:* de quo dicit apoſtol. *Non ab hominib neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtũ.* Si .n. abſorpta eſt mors in victoria, quare nõ carnis humilitas, q̃ ppt. nos aſſũpta eſt in diuinitatis trãſierit maieſtatem, vt fieret vtrũq; vnũ. & non adoremus creaturã ſed creatorem.

* Auguſt *Maledictus homo, &c.* Nõ intelligimus hoc loco principẽ populi & rectorem ciuitatis Epiſcopũ ſignificare. Nõ ideo quia poſſumus innumerabiles ſanctos in catholica fide Epiſcopos intueri, ſed ne cuiuſquã, vt dixi ſpes hominis collocetur in homine, & ſi fortè ei contingat in ea viuere ciuitate, vbi non ſit bonus Epiſcopus arbitretur impunè ſe malum fieri, vſurpans ad defenſionẽ ſuam, tam peruerse hanc ſcripturam, quàm peruerſè ab iſtis intelligitur, & dicens ideo ſe bonum eſſe non poſſe, quia, *ſecundum principem populi, ſic & miniſtri eius.* Contradicitur enim huic errori veritatis ore: *Quę dicunt facite; ſecundum opera eorum nolite facere.*

Cur aũt hoc à Lxx. ptermiſſum ſit neſcio, niſi pepercerint populo ſuo, ſicut in eo loco. Iſa. *Quieſcite ab hoie cuius ſpiritus in naribus eius.*

Iſai. 2. d.

† virentium

* Theod. Nihil potentius conſciẽtia, in qua. ſ. cõfixæ literæ ſunt ſolidę. Quã uis enim oẽs hoies ſuæ ipſorũ conſciẽtiæ de bona vita teſtificari conentur, peccata nihilominus eorũ, qui mentiuntur, conſcientia ferre nequit, ſed percutitur ac perforatur incorruptãq; profert ſnĩam. Qđ & hic dicit facinora tua videlicet te arguunt, & conſciẽtia tua teſtimoniũ præbet.

† Remiſſio erit in te ab I. deturaaberis ab hæred.

B

a eorum, & in cornibus ararum eorũ. Cùm recordati fuerint 1
filij eorũ ararum ſuarum & lucorũ lignorumq́; † fronden- 2
tiũ in montib. excelſis, ſacrificantes in agro fortitudinem
tuã, & omnes theſauros tuos in direptionẽ dabo. Excelſa 3 4
tua propter peccata in vniuerſis finib. tuis. Et † relinqueris 5
¶ Babyloniis, vel verius Romanis. 6
ſola ab hæreditate tua quã dedi tibi, & ſeruire te faciã ini- 7
a ¶ Clementiſſimum Deum in furorem prouocando.
micis tuis in terra quã ignoras. Quoniã ignem ſuccendiſti 8
¶ Hoc in Lxx. non habetur, ne penitus aneat in gentes ſua ſententia æterna. a ¶ Ignis.
in furore meo vſq; in æternũ ardebit. Hæc dicit dominus:
a ¶ Tantum: Homo enim & Deus, Chriſtus. b ¶ Non Deum. 9
b Maledictus homo, qui confidit in homine, & ponit carnẽ
a ¶ Fortitudinem ſcilicet bonorum ſuorum. b ¶ Sic. c ¶ Aſſerentes ſe poſſe, quod non poteſt. 10
brachiũ ſuum, et a domino recedit cor eius. † Erit.n. quaſi 11
a ¶ Hebraice aroer. ¶ Symmachus, quaſi lignum infructuoſum in ſolitudine. b ¶ Quod viturę gẽt.
myrice in deſerto: & nõ videbit cùm venerit bonũ: ſed ha- 12
a ¶ Sicut Iudæi qui a Deo deſerti ſunt, fructumq; non faciunt. b ¶ Infructuoſa, quæ non habet hoſpitem Deum, nec praeſidia angelorum, nec Spiritusſancti gratiam non magiſtrorum ſcientiam. 13 14
bitabit in deſerto in ſiccitate in terra ſalſuginis & inhabita 15
¶ Alias Beatus. a ¶ Eccleſiaſticus. b ¶ De quo Pſal. Scitote quoniam dom. ipſe eſt Deus. ¶ Non homo. 16
c bili Benedictus uir, qui confidit in domino, & erit domi- 17
a ¶ Vera b ¶ De quo Pſal. Et erit tanquam lignum quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum. †
nus fiducia eius. Et erit quaſi lignum quod tranſplantatur †

Hom. 12. in Ierem. Origenes Forſitan peccatum Iuda peccatũ noſtrum, qui credimus in Chriſtũ de tribu Iuda. Antequã peccatũ faciam, nulla in corde meo peccati imago verſatur. Cũ aũt conſcientia peccati imaginem ſumpſerit, habeo formam illius & ante oculos cordis mei delicti pompa depingitur, & ſiquidem eſſet peccatũ attramento conſcriptũ, deleri poſſet. Sed ſcriptũ eſt ſtylo fer. in vngue. adam. Luc. 1. à. ſuper pectus cordis, vt cõpleatur. *Nihil opertum quod nõ reueletur, neq; oc. quod non ſciatur.* Nudabitur pectoris mei conſcientia & aperto corde videbũtur literæ peccatorũ, quę ſtylo ferreo in vngue adamantino ſcriptæ ſunt, atq; vniuerſa ſpectantiũ multitudo leget in pectore meo ſignatas imagines peccatorũ. Si de Iuda proditore volueris intelligere: *Peccatũ Iud. ſcrip. eſt.* repugnat quod ſeqtur eorũ.

a *Excelſa.* Quæ Hebraicè Ramoth. Et ſignificantur hæretici, qui ponunt in cælum os ſuum, & in tantam inſaniã proruperunt, vt ſine Spiritusſancti gratia ſoli remanſerint, & hęreditatem domini priorem perdiderunt, ideſt,

C

c *Benedictus vir qui confidit in domino &c.* q. d. Iudæi maledicti, & hæretici, qui non habent ſpem in domino, ideſt, in Chriſto, quem non Dei filium, ſed hominem putant purum Qui.n. confidit in domino, & domin. eſt fiduciã eius: in tẽpore Iudaicæ ſiccitatis non metuet, ſed ſemper afferet fructum, credens in eũ, qui ſemel pro nobis mortuus eſt, & vltrà non moritur. Et dicit: *Ego ſum vita:*

a *Quod*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et in cornibus, &c. *quia ibi erant ſculpta nomina idolorum.*

2 Cum recordati. *imitantes idololatriam patrum in omnibus locis, vbi patres eorum ſacrificabant idolis.*

3 Fortitudinem tuam. *ideſt, bellatores tuos.*

4 Et omnes theſauros. *ideſt, omnes diuitias.*

5 In direptionem dabo. *ipſis Chaldæis, qui diripient ſibi oĩa.*

6 Prpopter peccata in vniuerſis. *quia non ſolum in Ieruſalem, ſed etiam in alijs ciuitatibus Iudæę vigebat idololatria, vt habitur ſupra. vndecimo.*

7 Et reliqueris ſola. *ideſt, priuata.*

7 Ab hæreditate tua quam dedi tibi, & ſeruire te faciã. *ideſt, à terra Iudææ.*

9 Quoniam ignem ſuccendiſti. *ideſt, occaſionem te puniendi mihi prębuiſti.*

10 Vſque in æter. ar. *hoc dicitur quantum ad illos, qui in peccatis ſuis mortui, & ſic non tantum temporaliter, ſed ęternaliter puniti ſunt.*

11 Hæc

11 Hæc dicit: *Hic conſequenter ponitur reprobatio populi Iudę propter falſam confidentiam, & propter confidẽtiam in Aegyptum. ſecundò propter confidẽtiam in diuitijs proprijs, ibi:* Prauum eſt. *Circa primum dicitur.*

12 Maledictus homo. *ſicut fuit Sedechias cum populo ſibi aſſentiente, qui rebellans contra Nabuchodonoſor, confidebat de auxilio regis Aegypti, & de Dei auxilio diffidebat: ideò ſubditur.*

13 Et à domino re. cor. eius. *quia confidere in homine, dum tamen confidentia principaliter ſit in Deo, non eſt malum.*

14 Erit enim quaſi myrice in deſerto, &c. *i. ſine fructu bono. ſicut myrica, quæ alio noĩe vocatur geneſta. Eſt.n. frutectũ inutile ad ædificationẽ, nec facit fructum, qui eſt conueniens ad nutritionẽ.*

15 Et non videbit, &c. *quia Sedechias fuit exoculatus & in Babylonem ductus, & ibi in amaritudine mortuus: ideo ſubditur.*

16 In terra ſalſuginis, &c. *ideſt, amaritudinis. Et quia in populo Iudæ erant aliqui boni, vt Ieremias Baruch, & Adramelech in domino confidentes. ideo de talibus ſubditur.*

17 Benedictus vir. *Et patet ſententia vſque ibi.*

* 1 Et

MORALITER.

† 1 *Et in corni.* ideſt, in mitris ſuis cornutis, quæ nimis ſumptuosè ornatę ſunt auro & lapidibus pretioſis, ad oſtentationem, de bonis, quæ deberent expendi ad pauperum ſuſtentationem.

2 *Cum recordati fue. fi.* Eorum filij dicuntur hic clerici inferiores, qui mente tractantes vitam ſuperiorum in vanitatibus & carnalibus, ſtudent eos ſequi.

3 *Fortitudinem tuam.* nam aliqui eorum corpora ſua & diuitias ſuas expendunt, diſcurrendo & laborando pro temporalibus negotijs principium, ſperantes per hoc altius

tius promoueri. ideo ſequitur.

12 *Maledictus homo.* pro tali promotione ideo ſequitur.

14 *Erit enim quaſi my.* ideſt, inutilis ad ædificium eccleſię. ſicut myrice non valent ad materiale ædificium, nec ad faciendum fructum pro paſtu hominum.

15 *Et non videbit cùm venerit bonum.* quia carebit viſione diuina. Et econtrario dicitur de bono prçlato.

17 *Benedictus vir.* ideſt, prælatus virtuoſus.

† *Qui confidit in domino.* de bonis gratiæ & gloriæ obtinẽdis ab eo.

† *Et erit quaſi lignum quod tranſplantatur:* ideſt, ſemper in melius proficiendo.

Quod ad hu.q.d.de ficcitate Iudaica trāsit ad baptis. gratiā Ab Prauū est cor. Lxx. Profundū est cor sup oīa, & homo ē qs cognoscet eū? Verbū Hebraicū Enos quatuor lrīs scribitur. Aleph, Nun, Vau, Schin, Si igitur legat Enos, homo dicitur. Si autē Enon: inscrutabile, vel desperabile, qa cor hominū nemo pōt inuenire Symmac. Inscrutabile cor hominū, vir autē qs est, q inueniat illud volentque nr̄i zelo Dei, sed nō secūdū scientiā, hoc dicere contra Iudæos, quod homo sit Xp̄s secū dū carnē: & nemo possit eius cognoscere natiuitatē, secundū illud: *Generationē eius, quis enarrabit? & arcana rimatur & reddit vni. secū. opera sua.* Quia dixit: *Maledictus homo q cō. in ho. Et bened. Vus vir, qui conf. in do.* ne hominū certū putemus esse iudiciū infert oīū prope esse corda peruersa, vnde: *Ab occult. s meis munda me.* i. cogitationibus. Et in Genes. *Cuncta cogitatio hominum intenta ad malum:* Et iterum: *Sensus & cogitatio humani cordis in malum, &c.* Patet ergo solum Deum nosse cogitationes hominum. Christus ergo Deus est, qui vidit cogitationes.

Perdix fouit. Quod ad Lxx. dicunt: Clamauit perdix, ad hereticos referendū est, p quos diabolus clamat, & diuitias congregat, quæ derelinquent eum. *Perdix fouit.* Aiunt scriptores naturalis historiæ, tam bestiarum, & volucrum, quàm arborum, & herbarum (quorum principes sunt apud Græcos, Aristotel. & Theophrastus: apud nos, Plinius secundus) hāc perdicis esse naturam, vt oua alterius perdicis surripiat, incubet: & foueat: fœtus verò adultos auolare, & alienum parentem relinquere. Huiusmodi, diuites sunt, q aliena rapiunt, & sine respectu iudicij Dei diuitias faciunt, quas in medio tempore derelinquunt morte præuenti, vnde. *Stultè hac nocte repetent animam tuā à te quæ cu. c. es* Nihil autem insipientius, quā non C prœuidere nouissima, & breuia putare perpetua. Perdicē quoque pugnacem dicunt, & immundum, vt palma sit victoris polluisse victum: In quo significat diabolum.

Orig. Perdix iste. i. diabolus clamādo p hereticos creaturas quas nō generauit, congrēgat, & alienas facit suas, scilicet simplices fideliū hæreticę laqueo sanctionis impe. it. Diues factus est perdix. Ecce quāta sunt milia, sed nō sunt cū iudicio. Non enim cogitat iudicium, neque habet

a ¶ Spiritus sancti diuisas gratias. b ¶ Gratiam. c ¶ Vt à domino accipiat vbertatem.

a sup aquas, qd ad humorem mittit radices suas, & nō time 1
a ¶ Persequutiones, vel iudicii b ¶ Alias iude. c ¶ Non timeatis siccitatem.
bit cū venerit æstus. Et erit folium eius viride, & in tempore
a ¶ Quando dominus iratus mandābit nubibus, ne pluant super Israel imbrem.
b ¶ Sicut ficus cui maledixit dominus.
siccitatis non erit solicitum, nec aliquando desinet facere
a ¶ Virtutum.
b fructū. † Prauū est cor hominis, & inscrutabile: Quis co- 2
gnoscet illud? † Ego dn̄s scrutans cor, & probans renes, q 3 4
do vnicuiq; iuxta viam suam, & iuxta fructum † adinuen- 5 6
a ¶ Lxx. Clamauit perdix, Congregauit, qui non peperit. ¶ Diabolus.
b ¶ Dicens tibi dabo hæc omnia si cadens ador. me.
c tionū suarū. * Perdix fouit, q̄ nō peperit: * fecit diuitias, &
a ¶ Vel der. linq uent eum, quia conuertentur ad dominum per Apostolos.
d nō in iudicio. In † dimidio dierū suorū derelinquet eas: & 7 8
a ¶ Iudici... b ¶ Qui sibi [illegible] ens videbatur. c ¶ Perdice relicto. d ¶ Domini. s. qui habitat in sanctis
e in nouissimo suo erit insipiēs. Solium glorię † altitudinis à 9

bet in corde iustitiā, sed omnia sine lege. Christus autem D facit diuitias suas cum iudicio, examinata, & eleuata est eius opulentia.

* August. Si gentilis moueretur, cur etiā Xp̄iani in multas hæreses variasq; discedūt, pdixit Ierem. quod multi sub nomine Xp̄iano, à Xp̄iana veritate deuiarēt. Clamauit, inqt, pdix, cōgregauit, q̄ nō peperit, faciens diuitias nō suas. Perdix.n. nimis contentiosū animal, notum est, quanta auiditate ipsius currat in laqū. Non enim disputare amant hæretici, sed quoquomodo disputare impudētissima peruicacia, E vt cōgregēt, q̄ non pepererunt, Xp̄ianos enim iā p euangeliū Xp̄i natos in- 10 ueniunt, & faciunt 11 illos diuitias suas, non sane cū iudicio, sed temeritate. Nō enim intelligunt ibi esse quodammodo Germanam, atque radicalem Christianam societatem, vnde istos separauerunt, quos ad suas diuitias compararunt.

Lib. 3. cont Faustum. c. pit. 12.

† Secus riuū. † Sentiet.

† Apoc. 2. f.

† operum suorum.

† Sic qui.

† medio.

* Theodor. Venatores perdicum mansuefaciunt perdices, & harum voce alias eiusdem generis conuocant, q̄ concurrentes decidunt in casses. Huius perdicis similem esse dicit regem Babylonis, qui dominari quidem nitit in omnes homines, at opes congregat iniquas.

d *In dimidio dierum.* Dies eius huius secu li sunt. Eruit nos Xp̄s de hoc sæculo nequā. & sic derelinquimus perdicē. Nouissimū eius erit insipiens, cū omnia subiecta fuerint Christo. Nouissimus inimicus destruetur mors.

* August. *In dimidio.* Id est, qui primo tanquam p pollicitationem, & ostentationem excellentis sapientiæ sedu cebat, erit insipiens. i. apparebit insipiens. Eis quippe qui bus primò sapiens erat, tunc erit insipiens, cum apparebit, quia dementia eius nota erit omnibus.

1. Cor. 15. d. Vbi supra.

e *Solium gloriæ.* * Idem. Si quem catechisamus quærat, quo manifesto iudicio teneho ecclesiam Christi, in quē F iam credere tanta rerum anteà prædictarum manifestatione compellor? docet idem propheta. Ecclesiam Christi prædictam esse, quę omnibus eminet, & apparet. Ipsa enim sedes gloriæ, de qua dicit Apostolus: *Templum Dei sāctum est, quod estis vos*: vnde iste dicit, Sedes autem gloriæ exaltata est, sanctificatio nostra, vnde dominus: *Non pōt ciuitas abscondere supra montem posita.*

Ibidem. c. 21.

1. Cor. 3.

Matth. 5.

a Domi-

NICOLAVS DE LYRA.

* Et non timebit cum venerit. *scilicet tribulationis. Sicut enim lignum super aquas plantatum non perdidit viriditatem adueniente æstu, sic bonus non relinquit iustitiam adueniente tribulationis tempore.*

2 Prauum, &c. *Hic consequenter ponitur reprobatio populi propter confidentiam in suis diuitijs cum dicitur:* Prauū est cor ho. *idest pronum ad auaritiam.*

Et inscrutabile. *ab homine, qui tantum videt, quæ patent* 1. *Reg.* 6. *non tamen à Deo, ideo sequitur.*

Ego dominus, &c. *idest cogitationes.*

Et probans renes. *idest ex animas affectiones.*

Qui do vnicuique, &c. *scilicet, priuans eum diuitijs malè acquisitis, ideo sequitur.*

7 Perdix fouit, *scilicet, oua, quæ non peperit, furatur enim aliena oua, & fouet ea: sed pulli inde nati, audientes vocē propriæ matris, quadam industria naturali currunt ad eam, alienam dimittentes, & tes, & tunc percipit se fatue egisse in furto, & fœtu alienorum ouorū & hęc parabola applicatur ad populum Iudæ, qui bona aliena malè aggregauerat cum subditur.*

8 Fecit diuitias, *idest, non modo licito, sed illicito.*

9 In dimidio, &c. derelinquet. *malis gratibus suis, Chaldęis eas rapientibus.*

10 Et in nouissimo suo. *i. tunc percipiet insipientiam suam, aliena bona illicitè sibi aggregando. Sed quia in populo illo erāt aliqui boni, vt prędictum est, qui non ponebat spem suam in bonis temporalibus, sed in spiritualibus, & æternis, ideo subd. quantum ad eos*

11 Solium gloriæ altitudinis à princ. *i. cælum empyreum, quod est altissimum, quod dicitur solium gloriæ, quia Deus præsidēs omni creaturæ, ibi clarè videtur, & laudatur à beatis à principio confirmationis sanctorum Angelorum, & deiectionis malorum, nec potest hoc conuenienter intelligi de templo Salomonis, quia non fuit factum à principio temporis, sed ex quo cęlum empyreum fuit factum, fuit Angelis repletum.*

* 1 Locus

MORALITER.

Et non timebit cum venerit æstus. scilicet, persecutioni, humanæ, vel diabolicæ tentationis.

Prauum est cor hominis. Hic ponitur vnde malū hominis oritur, scilicet, ex inclinatione mala, ex parentibus contracta, ideo dicitur: *Prauum est cor hominis,* Genes. 8, d. *Sensus, & cogitatio humani cordis prona sunt ad malum ab adolescentia sua.*

3 *Et inscrutabile, quis cognoscet, &c.* s. ab homine, sed non à Deo, ideo subditur, *Ego dominus scrutans cor, &c.*

7 *Perdix fouit.* oua aliena, quæ furatur. Et quando pulli sunt nati, fugiunt ab ea, sic diuitiæ malè acquisitæ frequēter ab aliis rapiunt, & sic laborantes ad earum acquisitionem defraudantur, propter quod non est in eis spes ponenda, sed in gloria futura, ideo subditur: *Solium gloriæ,* Sequitur.

a *Dom. oēs q te derelinquunt,&c.* * Idē Deinde quasi veniret
A in mentē, quid ergo facimus de tā multis malis vbiq; per
mixtis, subiecit statim, *expectatio Israel*, patienter.n. feren
dū est q ait, *Sinite vtraque crescere ad messem*, ne impatiētia
tolerandi malos, relinquantur boni, qui propriè sūt cor-
pus Xp̄i, & ideo cū ipsi relinquuntur, ille relinquitur, vnde subiecit: *Vniuersi qui te derelinquunt terreantur. Euertētur quoniam dereliquerūt fontē vitæ domi ū:* Quid enim aliud clamat p diē nisi apud se esse & à se dari fontē vitæ, ad quē cōgregati recedāt à Xp̄o Xp̄i pmissione direpti, cuius nomine tenebantur imbuti? Non.n. quos peperit congregat, sed vt congreget quos nō peperit di
B cat, salus, quā Xp̄s promisit, apud me est, ego dabo.

Vbi supra. Cap. 16. Matth. 17.

† O spes.

† Non recessi de essem past. post te, & diē doloris.

b *Sana me dom.* Multi Medici curauerunt emorroissam Euāgelicā, sed à nullo potuit sanari, nisi ab illo, qui verus est medicus. Vnde propheta à populo passus opprobria, & insidijs circūeūtes ab eo curari, & sanari cupit cuius vera laus, & vera med.

Luc. 8. f.

Hebr. 3. a.

c *Ecce ipsi dicunt ad me, vbi est verbum, &c.*

* Theodoretus. Quasi dicat, Conqueruntur de tardi-
tate

tate vindictæ, & dum differs supplicium, mendacem existimant prophetam. Ego verò, & si mihi perspectū erat, quod dolore nescirēt, eos in calamitates labi nolui. Hoc enim innuit, *diem hominis non concupiui.*

d *Ego nō sum turbat. te past. sequens.* Quantò plus Xp̄m sequeris tātò minus laboras. Non n. lassitudo in Iacob, neque dolor in Israel vnde, *Venite ad me oēs, qui labor. & oner. estis, & ego reficiā vos*

e *Non sis.* Lxx. Nō fias mihi in alienū parcēs mihi in die malo. q. d. ne parcas mihi in p̄senti seculo, q̄ malū est, sed redde mihi iux. peccata mea, vt regem sempiternā habeā. Quē.n. diligis, corripis, & flagellas omnē filiū quē recipis vel, dies iudicij malus his, qui tormēta patiuntur.

f *Vade, & sta. &c.* q. d. Quia verba tua audire contēnūt & Dei sentētiā nō regrunt: vade ad locū celeberrimum, quo oēs ingrediuntur: p̄dica opportunè, & īportunè, nè possint excusari, q̄ si nō audierint, sed audiāt velint nolint.

g *Custodite anim.* Ne præceptū sabbat. instauratū per Ierem.

a ¶ Q. vbicunque est. locus sanctus est. ¶ Est. ¶ Videntis Deum. ¶ E contra.
à principio, locus sanctificationis nostrę † expectatio Israel 1
a ¶ Perpetuo. 2
a Dñe omnes, qui te derelinquunt confundentur: recedētes à 3
a ¶ Deleti de libro viuentium, quorum conuersatio est in cœlo, scribuntur in cœlo, Recedentes à 4
domino scribuntur in terra cum his, qui terrena sapiunt. b ¶ Deleti de libro vitæ. 5
te in terrā scribentur: qm̄ dereliquerunt venam aquarum 6
a ¶ Qui dicit: Siquis sitit, veniat, & bibat. ¶ Vnde. Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ 7
b viuētiū dominum. Sana me domine, & sanabor: saluū me 8
a ¶ Qui non credunt ventura, quæ dico, dissimulationem sententiæ dilationem arbitrantes.
c fac, & saluus ero: qm̄ laus mea tu es. Ecce ipsi dicunt ad me 9
a ¶ Illis ita dicentibus.
d vbi est verbū dñi? Veniat. Et ego † non sum turbatus te pa- 10
¶ Etiam. a ¶ Vitam longam, vel prospera huius sæculi, sed diem domini. i. resurrectionis: 11
b ¶ Q. tu testis, qui & Iudex. 12
storē sequēs; & diem hominis non desideraui, tu scis. Quod 13
a ¶ Non mendosum. b ¶ Beneplacito tuo. c ¶ Non hominum. 14
egressum est de labijs meis, rectum in conspectu tuo fuit. 15
e Non sis tu, qui mihi formidini, spes mea tu in die afflict. 16
a ¶ Bene in salutem, ¶ Qui exprobrant, & dicunt, vbi est verbum domini &c. b ¶ Qui vera prædico 17
Confundātur, qui me persequuntur, & non cōfundar ego 18
a ¶ Deum, vel pœnas. b ¶ Vltionis 19
paueāt illi, & nō paueā ego. Induc super eos diē afflictionis. 20
a ¶ Tunc. b ¶ Gladio, & fame, animi, & corpore. 21
et duplici cōtritione cōtere eos. Hęc dicit dñs ad me: Vade, 22
& sta in porta filiorum populi, per quam ingrediuntur re- 23 24
f ges Iuda, & egrediuntur & in cunctis portis Ierusalem, & di 25
ces ad eos: † Audite verbū dñi reges Iuda, & oīs Iuda, cūcti- 26
¶ Templi, vel vrbis.
q; habitatores Ierusalem, qui ingredimini per portas istas.
g Hæc dicit dominus: Custodite animas vestras, & nolite
a ¶ Peccatorum. b Non enim portanda sunt, sed potius abiicienda. c ¶ Quietis. ¶ Virtutes.
pondera portare in die sabbati, nec inferatis p portas Ieru-

discrepamus: totum simul ponimus, vt simul omnia cognoscamus.

a Vt

C

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Locus sanct. no. *Quia nullus pōt ingredi nisi sanctus.*
2 Expectatio Israel. *Supple est iste locus glorię. Et accipitur hic Israel pro bonis de populo Israel. Et iste locus fuit promissus Abrahæ, & semini eius, Genes. 15. vt plenius dictū fuit ibidē, & ex hoc per oppositum concludit Ieremias damnationem malorum, di.*
3 Domine oēs, *per idololatriam, & alia opera mala.*
4 Confundentur. *quia confusibiliter punientur: Et modus punitionis, subditur.*
5 Recedentes à te. *in inferno, qui à doctoribus esse super terrā dicitur.*
6 Quoniam d. ve. &c. do. *à quo fluunt omnes gratiæ: quę dicuntur aquæ viuæ, eo quod deducunt ad vitam ęternam.* Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ saliētis in vitam æternam.
7 Sana me. *Hic consequenter ponitur ipsius Ieremię deprecatio, & secundò domini responsio, ibi: Hęc dicit. Circa primum dicit Ieremias:* Sana me. *ab infirmitate culpæ.*

Diuisio.

8 Et sana. *q. d. de hac infirmitate nō possum sanari nisi p te. Licet enim esset iustus, tamē nō fuit immunis ab omni culpa, saltē veniali*
9 Saluum me fac. *ab insidiantib. mihi Iudæis.*
10 Et saluus ero. *quia nil possunt contra te.*
11 Quoniam laus mea. *scilicet obiectiuè, & finaliter.*
12 Ecce ipsi dicunt ad me. *derisoriè.*
13 Vbi est verbum domini. *idest, vbi est pœna captiuitatis q̄ in nomine domini denunciasti nobis.*
14 Veniat. *q. d. Certi sumus, quod non veniet, quia tu es falsus propheta.*
15 Et ego non sum. *turbatione rationem subuertentem propter verba eorum.*
16 Te pastorem sequens. *mandata tua exequendo.*
17 Et diem hominis. *i. vitam carnalem, & deliciosam.*
18 Non desideraui. *Tu scis, qui secreta cordium cognoscis.*
19 Quod egressum est. *peccatores arguendo.*
20 Rectū in cōspectu tuo. *Hoc. n. feci de mandato tuo.*
21 Nō sis tu qui mihi. *i. pęna quam super populum inducere disposuisti, non veniat super me, ideo subditur.*
22 Spes mea, &c. affli. *Futurę per Chaldæos, quam per te spero euadere, sed super malos veniet, ideo subditur.*
23 Confundantur. *i. confundentur, ita quod non loquitur optatiuè, sed magis denuntiatiuè de malo futuro. Potest etiam dici, loquitur optatiuè, non sitiens populi pœnam, sed approbans diuinam iustitiam, secundum illud Psal. 57.* Lætabitur iustus cum viderit vindictam.
24 Et duplici con. *scilicet, mortis, & captiuitatis, quia aliqui fuerunt interfecti, & alij captiuati.*
25 Contere eos. *idest, conteres, vel optando diuinam iustitiam vt dictum est.*
26 Hæc dicit domin. *Hic ponitur domini responsio, in qua præcepit Ieremiæ, quod timore hominum non dimittat mala arguere & specialiter de Sabbati violatione, & hoc præcipiendo assecurat eum, & patet litera vsque ibi.*

24 Veniat

* 1 Et

MORALITER.

2 *Expectatio Israel.* E contrario dicitur de non confidentibus.
3 *Domine oēs qui te dere. &c. confundentur.* in finali iudicio.
4 *Recedentes à te in terra scribentur.* idest in inferno, qui dicitur esse in terræ profundo.
12 *Ecce ipsi dicunt ad me, vbi est verbum? &c. Veniat.* secundū sensum literalem hoc dicitur ironicè: Et similiter in peccatis obstinati derident prædicationes de pœnis inferni, & gaudijs paradisi. Sed quia prædicator non debet propter hoc dimittere prædicationis officium, sequitur: *ego non sum turbatus te pastorem sequens.*
17 *Et diem hominis.* idest vitam voluptuosam. Sic dicebat Paulus. prim. Corinth. d. *Castigo corpus meum, & in seredi. ne fortè cum alijs prędicauerim, ipse reprobus efficiar.* Ergo prædicator veritatis, aliquando propter hoc sustinet persequutionem.
21 *Non sis tu mihi formidini.* i. auferas à me hominum formidinem per tuam consolationem Et subditur causa, cum dicitur: *Spes mea, tu in die afflictionis, &c.*

MORAL.

a *Vt non inferatis onera per portas ciuitatis huius in die sabbati.* Si nostri Iudaizantes explanationem tropicam repudiauerint, aut Iudæi esse cogentur, & cũ obseruatione sabbati circuncidere præputia, aut reprehendere Saluatorem, qui iussit in sabbato paralytico tollere lectũ suum: pro quo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrẽ suum dicebat Deũ.

B ✱ Gregorius. Nos quod de sabbato scriptum est, spiritaliter accipimus, spiritaliter tenemus. Sabbatũ .n. requies dicitur. Verum aũt sabbatum Iesum Christum Dominũ habemus. Et qui lucem fidei eius cognoscit, si peccata concupiscentiæ ad mentẽ per oculos trahit, in die sabbati onera p portas in-

a ¶Portanda penitus. b ¶Corporibus, mentibus.

salem, & nolite eijcere onera de domib. vestris in die sabba

a ¶Seruile, de quo dicitur: Esca ventri, & venter escis. &c. sed opus quod non perit.
b ¶Omne tempus vestrum in sanctificatione ducentes.

ti, & omne opus non facietis. Sanctificate diẽ sabbati, sicut

prçcepi patrib. vestris. Et non audierunt, nec inclinauerunt 1

a ¶Mentis b ¶Reijcientes iugum legis sicut indomiti tauri. ¶Docentem.

aurẽm suã, sed indurauerunt ceruicẽ suam ne audirẽt me,

& ne acciperent disciplinã. Et erit, si audieritis me dicit dñs,

a vt non inferatis onera per portas ciuitatis huius in die sab

bati. Et si sanctificaueritis diẽ sabbati, ne faciatis in eo om-

a ¶Hoc est præmium obedientiæ. b ¶Quorum cor in manu Dei, qui regnant in corporibus suis.

ne opus, ingredient per portas ciuitatis huius reges, & prin

a ¶Imitantes Christi exemplum. b ¶De quibus: Currus Dei decẽ milibus, &c. Et alibi: Equitatio tua salus

cipes sedẽtes super soliũ Dauid, & ascendentes in curribus

a ¶Qui conterentur dominum. b ¶De quo factus est in salem. i. in pace locus eius, &c.

& equis, ipsi & principes eorũ, viri Iuda & habitatores Ierũ

a ¶Ecclesia.

salẽ, & habitabitur ciuitas hęc in sempiternũ. Et venient de

a ¶Qui filius virtutis & dexteræ.

ciuitatib. Iuda & de circũitu Ierusalẽ & de terra Beniamin

a ¶Quod Hebraicè Sephela, quod historiæ planiciem significat b ¶Excelsis dogmatibus. c ¶De quo: Dominus ab austro veniet: vnde calor & plena lux, & omne frigus expellitur. d ¶Seipsos consecrãtes

& de cãpestribus & de montuosis & ab austro portãtes ho

a ¶Sacrificium Deo spiritus contribulatus. vel Thymiama, de quo apostolus: Christi bonus odor sumus, &c. Dirigatur oratio mea. b ¶De quo: Vt quid mihi thus affertis de Saba. c ¶Vel laudem secundum Lxx. qui Hebraicè Thoda, i. gratiarum actio.

b locaustũ & victimã & sacrificium & thus, & inferent † obla

a ¶Ecclesiam.

c tionẽ in domum dñi. Si autem nõ audieritis me, vt sancti-

ficetis die sabbati, & ne portetis onus, & ne inferatis per

a ¶De quo: Omnes adulterantes quasi clibanus corda eorum.

portas Ierusalem in die sabbati, succendã ignẽm in portis

a ¶Vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit: & si cuius opus exarserit, detrimentum patietur. 2

eius, & deuorabit domos Ierusalem, & nõn extinguetur. 3

D troducit. Non ergo in die sabbati per portas introducimus onera, si in redẽptoris nostri gratia constituti, pondera peccati ad animã, per sensus corporeos non trahamus.

b *Sacrificium & thus & inferent oblationem in domum domini.* pro quo. Lxx. ipsum Hebraicum posuere manaa, quod in nostris codicibus scriptorum negligentia manna legitur.

E c *Si autem non audieritis me, vt sanctificetis diem sabbati, & ne portetis onus, & ne inferatis per portas Ierusalem, &c.* Quasi dicat. Hæc sunt præmia eorum, qui sanctificant sabbatum, & nullo pondere grauatur. *Si autem, &c.* †confessionẽ.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Et omne opus non facietis. *Quod intelligitur de opere serui li seu corporali impediente reuerentiam sabbati, tamen opera corporalia non prohibebantur, quæ non poterant bono modo differi nec anticipari: sicut animalia adaquare, & pabulum eis præbere, & in casualibus remedium adhibere, quando periculum erat in mora, sicut bouem lapsum in foueam inde leuare & similia: poterant fieri licitè, secundum quod dicit Saluator Luc. 13. & 14. & hoc modo Machabæi pugnauerunt contra inuadentes eos die sabbati. 1. Machabæorum 2. Cætera patent in litera vsque ibi.*

2 Et succendam ignem. *Hoc fuit impletum quando Nabuzardan incendit domum domini, & domum regis, & domos Ierusalem per circumitum. 4. Reg. vltim.*

3 Non extinguetur. *s. per humanum officium, sed tantum per materiæ combustibilis defectum. Chaldæi .n. qui eam accenderant nõ extinxerunt: nec populus Iudæ, qui partim erat mortuus, & partim captiuatus.*

CAPVT XVIII.

a *Verbum quod factum est ad Ieremiam a domino, dicens.* Per omnes sensus ad iudicium & intelligentiam animi peruenitur, auditum, odoratum, gustũ, tactum: sed magis mente retinetur

CAPVT XVIII.

Verbum quod factum est ad Ieremiã à do 1
mino, dicens: Surge & descẽde in domũ 2
figuli, & ibi † audies verba mea. Et descẽ †
di in domum figuli, & ecce ipse faciebat †

a ¶Lxx. super lapides, ambiguitate decepti. Hebræum enim pro diuersitate loci & pronuntiationis, & organum i. rotã figuli significat & lapides

b opus super rotam: & dissipatum est vas †
quod ipse faciebat è luto manibus suis.

tinetur quod oculis cernitur. Vnde propheta iubetur ire ad domum figuli, & ibi audire præcepta domini. † audire scientiam.

b *Et dissipatũ est, &c.* Dissipatum diuina prouidentia, vt nescius artifex errore suo parabolam figuraret.

a Repen-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVIII.

Verbum quod factum. *Hic ponitur sextus modus ostendenai peccatum Iudæ irremediabile per similitudinem figuli vas dissipatum reformantis, eò quòd lutum non resistebat ei, sed populus Iudæ in peccato obstinatus resistebat diuinæ gratiæ: propter quod iusto Dei iudicio permissus est perire. Et secundum hoc præsens capitulum in duas partes diuiditur, quia primo ponitur miseratio Dei benigna, secundò obstinatio populi maligna, ibi.* Qui dixerunt. *Circa primum primò exemplum de figulo & luto ponitur, cum dicitur.* Diuisio.

2 Surge. *patet litera, secundò ad propositũ applicatur, cũ dicitur:*

✱ 1 Nunquid

MORALITER.

† 1 *Verbum quod factum est, &c. descende in do. figuli.* In domũ figuli descendere, est Dei potentiam & fragilitatem propriam considerare.

† *Et ibi audies verba mea.* nam humilibus reuelatur veritas diuina. Mat. 11. d. *Confiteor tibi pater domine cęli & terrę, qa abscondisti hęc a sapientibus & prudentibus.*

† *Et ecce ipse faciebat, &c.* Per figulum istum intelligitur Deus, cuius speciale opus est homo ad imaginem Dei factus: & præsidens alijs creaturis inferioribus, & ideo dicitur factus super rotam. i. creaturis corruptilib. præsidentem, Gen 1. d. *Et pręsit piscibus maris & volatilibus cęli, &c.*

† *Et dissipatum est vas, &c.* s. ipse Adam, cuius corpus erat vas animæ & anima scientiæ: quia factus fuit perfectus in scientia, potens docere sicut & generare.

A a *Repente loquar.* Liberum arbitrium, significat dicens se annunciare regno & genti mala, & rursum bona: nec tamen ventura, sed in contrarium mutatis euenire contraria. Non ꝙ hæc ignoret futura, sed ꝙ hominem suæ voluntati dimittat, vt merito suo recipiat, vel præmia vel pœnas. Non tamen totum bonum est hominis, sed diuinæ largitatis. Ita.n. seruatur libertas arbitrij, vt in omnib. excellat gratia largitoris, vnde: *Nisi dominus ædifica.do. &c. Non enim volentis neque currentis, &c.*

Psal.126.a. †Rom.9.c. † 22.q.4.c. in cõmutabilis. † De pœn.di. 1.c. si agamus.

B ✻ Theodoret. Ne desperetis, inquit, de salute. Etenim si decreuero condemnare gentem & cõminatus fuero supplicium extremũ, videro autem pœnitentiam eorum, non inferam supplicium, sed misericordiam desidero. Sinè diuerso bonorum copiam promisero, illi verò cõtemnentes amplexentur nequitiam, promissionem bonorũ nõ præstabo.

b *Ecce ego.* Implet parabolam quam & aspectu docuit, & sermone.

Lib.2. contra Martionem. ✻ Tertullianus. *Ecce ego mitto in vos mala*, non peccatoria, sed vltoria, quorum satis diluimus infamiam, vt congruentiam iudici. Sicut autem licet mala dicantur, non reprehenduntur in iudice, nec hoc nomine suo malum iudicem ostendunt: ita & malitia hæc intelligenda nunc, quæ ex illis malis iudiciarijs deputata, cum ipsis competat iudici.

c *Post cogitationes.* Vbi est absq; gratia Dei liberi arbitrij potestas, & propriç voluntatis iudicium, cum sit Dei offensa sequi cogitationes, & praui cordis facere voluntatem, vnde infert. *Interrogate Gentes.* i. omnes in circumitu eius nationes.

Conuersusq; fecit illud vas alterũ, sicut placuerat in oculis †
¶Statim.
eius, vt faceret. Et factum est verbũ domini ad me dicens:
a ¶Qui perisse videmini.
†Nũquid sicut figulus iste nõ potero vobis facere domus Is 1
a ¶Vt possim & perdere & restituere.
rael? ait dñs: Ecce sicut lutũ in manu figuli, sic vos in ma-
a nu mea domus Israel. †Repente loquar aduersum gentẽ & 2
aduersus regnũ, vt eradicem & destruam & disperdã illud.
¶Tamen. ¶Mala. ¶Recedendo.
†Si pęnitentiã egerit gens illa à malo suo qđ loquutus sum 3
a ¶Ideo, Non inducam.
aduersus ea, agam & ego pęnitentiã super malo quod co- 4
gitaui, vt facerẽ ei: & subitò loquar de gente & de regno, vt
¶Sed. a ¶Quia omnia video.
ædificent & plãtent illud. Si fecerit malũ in oculis meis, vt
a ¶Præcep. b ¶Idest, non dabo quia talibus non promisi, sed bonis & pœnitentibus.
non audiat vocẽ meã, pœnitentiã agam super bono quod
loquutus sum, vt facerẽ ei. Nũc ergo dic viro Iudę & habi-
a ¶Sicut figuli lutum.
b tatori Ierusalẽ, dicẽs: Hęc dicit dominus: Ecce ego fingo cõ 5
¶Vnde Isa. Faciens pacem & creans malum, non quod per se malum sit, vt patientibus videtur. 6
a ¶Idest, meritam inferam sententiam. b ¶Idest, mutate opera, vt mutetur sententia.
tra vos malũ, & cogito contra vos cogitationem. †Reuertat 7 8
vnusquisq; à via sua mala, & dirigite vias vestras & studia 9
a ¶Econtrario. b ¶Salutem. ¶Vel confortabimur in malis, scilicet. vel dicimus, idest, Deum placare non possumus. 10
c vestra. Qui dixerunt: Desperauimus. Post cogitationes.n. 11 12
a ¶Operando ¶Idolis seruiens. 13
nostras ibimus, & vnusquisq; †prauitatẽ cordis sui mali fa 14
ciemus. Ideo hęc dicit dominus: Interrogate Gẽtes: Quis au 15
d a ¶Vltra Gentes. b ¶Olim. ¶Deo desponsata, vnde Psal. Notus in Iudæa Deus. 16
e diuit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel? Nunqd ď 17

d *Virgo Israel.* ✻ Theodoretus. Virginem illam appellat, non quod sit intemperans, sed quod formæ det operam & de pulchritudine gloriei.

e *Nunquid de petra.* Tale, ait, Virgil.

Ante leues ergo pa scẽtur in æthere cerui.
Et freta destituẽt nudos in littore pisces.
Quàm nostro illius labatur pectore vultus.

Et alibi.

Infreta dum fluuij current, dum montibus vmbræ.
Lustrabunt, cõnexa polus dum sydera pascet.
Semper honor, nomenque tuum laudesq; manebunt.

Nunquid de petra. Q d. Sicut de Libani summitatib. nix deficere non potest nec vllo ardore solis superari, & fluẽtes de montibus riui nõ siccantur, sic nomen meum stabile & perpetuum non potest immutari. Cum.n. cętera ordinem seruent, populus meus oblitus est mei.

✻ Theodoretus. Fontes, ait, sine intermissione scaturiũt: Libanus semper habet niuem: aqua, quæ fertur impetu, trita via fluit: isti verò viam legis deseruerunt, & mandatorum meorum apud eos nulla est mentio.

c *Post* ☞ a *Vt*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Nunquid sicut fig. *quidquid placuerit mihi. q.d. Sic. tamen ex parte materiæ est dissimilitudo, quia lutum non habet aliquid vnde possit se subtrahere a figuli ordinatione: sed homo habet liberum arbitrium, per quod potest declinare a diuina lege per peccatum. Veruntamen hoc modo exiens Dei ordinationem ex parte vna, reincidit in eam ex parte altera. s. in ordinem diuinæ iustitiæ punientis de decus culpę. Veruntamen quia Deus semper paratus est misereri, & parcere pœnitentibus. ideo subditur.*

2 Repente. *Comminando ei pœnam propter culpam suam.*

3 Si pęnitentiam egerit. *de peccatis suis verè pœnitendo.*

4 Agam. *non inferendo pœnam comminatam: & ideo inducit populum Iudæ ad pœnitentiam per Ieremiam, dicens.* Nunc ergo.

5 Ecce ego fingo. *i. inferre dispono. Dicit tamen fingo, prosequẽdo parabolam de figulo.*

6 Contra vos malum. *s. pœnę vobis inferendo.*

7 Reuertatur vnusquisque. *mala relinquendo.*

8 Et dirigite vias vestras. *in bonis vos exercendo.*

9 Et studia vestra. *de talibus meditando, & supplendum est, & ego pęnam comminatam retractabo. Circa prædicta sciendum, ꝙ pęnitentia in Deo non habet locum, ita ꝙ velit aliquid, & postea nolit illud, quia voluntas eius est immutabilis, sed sicut noster intellectus immaterialiter intelligit materialia, ita voluntas diuina immutabiliter vult mutabilia. Sciendum tamen, ꝙ comminationes pœnarum & promissiones bonorum aliquando denunciantur, prout sunt in dispositione mentis diuinæ, & sic veniunt in effectum immutabiliter, & hoc modo dixit Samuel de abiectione Saulis. 1. Reg. 15. f. Porrò triumphator in Israel non parcet, & pœnitudine nõ flectetur neq; .n. homo est, qui agat pęnitentiam. Aliquãdo verò denuntiatur & cõius, prout sunt in causis secundis, videlicet in hominum meritis vel demeritis: pp quæ secundum legem diuinam aliqui meruerunt pręmiari vel puniri, & talia non semper eueniunt sicut sunt nunciata: quia causę istę sunt mutabiles, possunt.n. homines mutari de malo in bonum, & econuersò: & sic dicitur Ionę 3.b. Adhuc. 40. dies & Niniue subuertetur. Sic.n. demeruerãt peccata Niniue. Sed quia Niniuitę egerunt pęnitentiam, subuersio nõ fuit subsequuta, vt dicitur ibidem. Sic ergo dicitur hic & in alijs locis scripturę dominus pœnitere, eò quod ad modum hominis pœnitentis se habet, inquantũ non facit quod pręedixit: sicut homo pœnitens de hoc qđ proposuit, illud non facit, voluntas tamẽ hominis in hoc mutatur, nõ natura diuina.*

10 Qui dixerunt. *Hic consequenter ponitur Iudęorũ obstinatio maligna: & primò contra dominũ, secundò contra eius nuntiũ, ibi* Et dixerũt. *Circa primũ dicitur.* Quid. *s. Iudęi in malo obstinat*

11 Desperauimus. *s. de Dei auxilio et eius promissionib. propter hoc.n. recurrebant ad humanum remedium, vt dictum est c. prece.*

12 Post cogi. *absq; fręno & retinaculo, ideo admiratiuè sequitur*

13 Interrogate gentes. *Gentiles legem a Deo non habentes.*

14 Quis audiuit talia horribilia. *A Gentibus facta.*

15 Quæ fecit nimis. *reiterando & continuando.*

16 Virgo Israel. *i. populus Iuda. q.d. inter Gentiles non inueniuntur talia, quia sicut habetur suprà 2.c. quęlibet alia gens coluit pro Deo illud quod primò recepit, & nõ mutauit, populus aũt Israel frequẽter mutauit, & in idola multa, & in admiratione hui⁹ subditur*

17 Nunquid de petra. *In mõte Libani descendebant niues (vt d*

MORALITER.

†† *Conuersusq; fecit illud vas alterum.* i. Christum, qui dicitur nouissimus Adam 1. Cor. 15. f.

1 *Nunquid sicut. in oculis eius.* De Christo nãq; dr̃ Mat. 3. d. *Hic est filius, &c.* Potest ẽt aliter exponi de eodem homine qui per seipsum dissipatur per culpam: & a Deo reparatur per gratiam, Osee 13. c. perditio tua ex te Israel, tantũmodo ex me auxilium tuum. Similiter posset exponi de vno regno vel de vna gente, vt patet de Niniuitis, Ionæ 3. ideo sequitur.

2 *Repente loquar, &c.* & sequitur.

3 *Si pœnitentiam egerit, &c. agam & ego pœnitentiam, &c.*

a ¶ Qui sum via.
petra agri deficiet nix Libani, aut euelli possunt aquę erũ-
a ¶ Inutiliter b ¶ Idolis. c ¶ Offendentes ¶ Non Dei.
pentes, *frigidę & defluentes? Quia oblitus est mei populus
a ¶ Vestigijs sanctorum Deum colentium, qui relicto Deo idola coluerunt, vnde infert pœnam, quæ sequitur. Vt fie. ter. eo. b ¶ Quia reliquerunt cultum Dei, idololatriæ semitam s[...]uuti.
meus frustra libantes & impingẽtes in vijs suis & in semitis
a ¶ Solitudinem b ¶ Pro stupore mentis.
a †sęculi, vt ambularent† per eas in itinere non trito: Vt fieret
a ¶ Olim florentissimam. b ¶ In signum consensus mentis.
terra eorum in desolationẽ, & in sibilum sempiternũ† Om
nis, qui prætererit eam obstupescet, & mouebit caput suũ.
b Sicut ventus † urens dispergã eos coram inimico, dorsum
c & non faciem ostendam eis in die perditionis eorũ. Et di-
xerunt: Venite & cogitemus contra Ieremiã *cogitationes:
d † Non n. peribit lex à sacerdore, neque consilium a sapien-
te, nec sermo a propheta. Venite & percutiamus eum lin-
e gua, & nõ attendamus ad uniuersos sermones eius. Attẽde

a *Vt fieret terra.* Hoc plenius post aduentum domini videtur esse completum, quando nullus Iudæorum terrã, & vrbem sanctam ingredi lege permittitur. Sed cum ad planctum venerint, mirantur, & deflẽt vaticinia prophetarum completa.

✻ Theodoretus. Exsibilatio desolationẽ vrbis innuit. Qui .n. ciuitatẽ aliquam florentem viderunt, si posteà desolatam conspexerint, & hoc modo calamitatem designare.

b *Sicut ventus.* Vsq; hodie hæc sententia permanet in Iudæis toto orbe dispersis, coram inimico, i. diabolo, vel inimicis, i. dæmonibus. Et cum diebus ac noctibus in synagogis Satanæ inuocent nomen domini, dorsum & non faciem ostendit eis, vt intelligant eum recedentem, & nunquam ad se veniẽtem. Dies autem Iudaicæ perditionis, omne tempus est post passionem Saluatoris vsque ad consumationem sæculi, *vt postquam subintrauerit plenitudo Gentium, tunc omnis Israel saluus fiet.*

c *Dorsum & non faciem.* ✻ Theodoretus. Quia captiuorũ & seruorum proprium est, inclinari in terram, vt dorsum magis appareat quàm facies. Potest & aliter intelligi. Auersorum.n. faciem non videmus, sed dorsum. Sermo igitur significat auersionem Dei. Vtinam verò medicinæ loco nobis sint afflictiones Iudæorum: vt aliorũ pœnis eruditi, & vitam legibus diuinis consonam agentes, legislatorẽ propitium habeamus in sæcula.

d *Non.n. peribit, &c.* ✻ Theodor. Tria testificantur de eo maxima, sacerdotium, prophetiam, & sapientiã: & charismatis cuiusque vim sciunt & certitudinem. Et cũ obsequi deberent ijs, quæ dicuntur, non solùm ipsi contradicunt, sed mortem etiam moliuntur.

* è loco alieno.

† Infr. 19. c. & 49. d. & 50. c.

* malas.

e *Venit.* Ista tunc Iudæorum contra Ieremiam vel Christum, & nunc, hęreticorum contra seruos Dei cogitatio est, vt calumnias instruant, & sanctos accusatione premant: nõ cogitantes quid illi loquũtur veritatis, sed quid ipsi instruant mendacij. Iactant.n. in sacerdotibus & in sapientibus & in pseudoprophetis suis legem Dei, consilium & eloquium permanere, cum in maleuolam animam non introeat sapientia.

Sap. 1. a.

Hieronymus. Manifesta transcurrimus, vt in obscuris immore-

NICOLAVS DE LYRA.

cunt aliqui expositores) in tanta abundantia, quod ex earum resolutione continuabatur riuus descendens ad agros petrosos.

1 Aut. e. pos. aq. er. *de fontibus abundantibus. Per istas similitudines arguitur malitia Iudæorum, quia quamuis aquæ riuales, & fontales cogitationem non habeant, tamen cursum suum debitum tenent. Iudæi autem ad imaginem Dei facti & lege diuina directi, à Deo totaliter retrocedebant per idololatriam, ideo sequitur.*

2 Quia oblitus est mei populus meus. *dimittendo cultum meum.*

3 Frustra libantes. *idolis impotentibus ad eos adiuuandum.*

4 Et impingentes. *cadendo de peccatis in peccata.*

5 In semitis se. *i. in idolatrijs quibus tunc seculum erat infectũ.*

6 In itinere. *Via .n. regia dicitur trita, & illa est per decalogi præcepta quam Iudæi dimiserant: & per aliam incedebant. In Hebræo autem sic habetur.* Nunquid derelinquet de petra agri niuem Libani? *Quod sic exponitur.* Nun. dere. h. siti. ni. Li. *i. aquam frigidam ad modum niuis fluentem de Libano, & consequenter de petra agri, i. de agro petroso, quia in alueo aquarum currentiũ solent esse lapilli. q. d. non derelinquet. imò cum magno desiderio accipiet eam ad portandum.* Aut. e. pos. *s. de facili ab homine sitiente.* Aquæ erum. *de Libano.* Frigi. & d. *q. d. non: & sunt eædem aquæ, quæ primò designantur sub nomine niuis, cum dicitur.* Nix Liba. *De monte .n. Libani fluunt aquæ abundantes & optimæ. de quib. dicitur. Cant. 4. d.* Fons hortorum puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano. *Igitur sensus huius literæ est: quod homo sitiens non dimittit aquas istas voluntate propria, & si aliquis velit eas ab eo auferre, resistit quantum potest violentiæ, & per hoc designatur malitia populi Iudæ, qui voluntariè reliquerat dominum, qui est vena aquarum viuentium, vt dictum est cap. præce. ideo subditur:* Quia oblitus est. *& exponatur, vt prius vsque ibi.*

7 Vt fieret terra eorum in de. *Vbi ponitur pœna sequens malitiam prædictam, pp quam terra Iudæ fuit per Chaldæos vastata.*

8 Et in sibilum sempiternum. *i. in derisionem.*

9 Omnis qui prætererit eam obstupes. *de tanta destructione.*

10 Et mo. ca. su. *Notandum, q hoc contingit propter magnam malitiam habitatorum, ideo subditur.*

11 Sicut ventus vrens. *qui dispergit & consumit.*

12 Dor. & n. f. o. e. *i. non iuuabo eos, sicut homo vertit dorsum illi cui non vult præstare auxilium.*

13 Et di. *Hic consequenter ponitur obstinatio Iudæorum contra domini nuntium. Et diuiditur in duas, quia primò hæc obstinatio ponitur, & secundò Ieremiæ deprecatio, ibi:* Attende domine. *Circa primum sciendum, quòd dominus in filijs Israel instituit sacerdotium, vt habetur Exo. 29. & hoc ad colendum dominum, & docendum de lege domini populum. Similiter instituit 60. viros de senioribus Israel, qui cum Moyse sustinerent onus regiminis populi, Num. 11. & ex tunc vsq; ad destructionem ciuitatis & templi fuerunt sic statuti 70. viri, qui cum rege & summo sacerdote determinabant causas arduas. Similiter permisit populo dare prophetas per successionem temporis. Et quia ista tria a Deo fuerant instituta, credebant aliqui, & maximè illi de Anathot, quòd semper durarent: propter quod verba Ieremiæ contrarium asserentis contemnebant, & eum persequebantur. Et hoc est quod dicitur.*

Diuisio.

14 Et dixerunt *adinuicem conferendo.*

15 Venitẽ & cogi. &c. cogi. *i. vias conuenientes ad eum occidendum, tanquam prophetam falsum. Cuius causa subditur.*

16 Non. n. per. lex a sa. *quin possit de ea populum docere.*

17 Neq; consi. a sa. *i. a sapientibus, ponendo singulare pro plurali, sicut Exo. 8. f.* Veniet musca grauissima *i. multitudo muscarum. Et dicuntur hic sapientes 70. senes prædicti.*

18 Nec sermo a pro. *quia dominus instituit ista. Et isti male arguebant, quia sicut dat beneficia perseuerantibus in bono, ita data subtrahit obstinatis in malo.*

19 Percutiamus eum lingua. *accusando eum esse prophetam falsum, & sic moriatur.*

20 Et non atten. *Hæc litera est transposita: & sic est construenda Et ad vniuersos sermones eius non attendamus. s. vt sic negatio sequatur signum vniuersale, quæ facit suo cõtrario æquipollere: quia omnis non, & nullus, ęquipollent: & sic est sensus: Ad nullos sermones eius attendamus, cum sint friuoli & nullius momenti.*

21 Attende dñe. *Hic consequenter ponitur Ieremiæ deprecatio dicentis.* Attende domine ad me. *liberandum de meis inimicis.*

✻ 1 Et

MORALITER.

14 *Et dixe. Venite cogitemus con. Ie. co.* Per istos signantur mali clerici & mali sacerdotes, qui machinantur contra pauperes prædicatores, & suggerunt prælatis, vt auferãt ab eis potestatem prædicandi & audiendi confessiones, dicentes quod sequitur.

16 *Non. n. peribit lex a sacerdote.* Dicunt. n. se ad regimen ecclesiarum suarum sufficere. Et hoc frequentius dicunt illi, qui minus sufficiunt: nam intelligentes pondus oneris sui libenter volunt ab alijs adiuuari.

19 *Venite & percu. eum lin.* dicendo populis quia non habent potestatem nisi de licentia proprij sacerdotis, quod tamen est falsum, cum maior sit potestas prælatorum. Et qm̃ in talibus recurrendum est ad Deum, subditur.

21 *Attende domine. & audi vo.* dando eis pœnitentiæ spiritum.

immoremur. Non deliramenta quorū dam & captiuitatē cęlestis Ierusalē interpretātes, sed perspicuam historiam & manifestissimā prophetiam omni verborum & sensuum confidentia persequentes.
a *Attende domine ad me, & aud. voce aduersariorum meorum*. In typo Saluatoris Ieremias à Iudęis hęc vniuersa perpetit, quę postea Babylonio veniēte vastantur. Sed plenius cōpletur i Christo vt B fe subuersa Roma no gladio, non propter idololatriam, quæ

† exercitum. † fac cum eis

a ¶ Crucifige eum, &c. b ¶ Iudæorum.
a domine ad me, & audi vocem aduersariorum meorū. Nun 1
a ¶ Deceptionem b ¶ Tollentæ.
quid reddetur pro bono malum, quia foderunt foueā ani 2
a ¶ Pater ignosce illis, quia nesciunt quid fa. 3
mæ meę? Recordare, quòd steterim in cōspectu tuo, vt lo- 4
querer pro eis bonum, & auerterem indignationem tuam 5
ab eis. Propterea da filios eorū in famē, & deduc eos in ma 6
nus gladij. Fiant vxores absque liberis, & viduæ & viri earū
interficiantur morte. Iuuenes eorum confodiantūr gladio 7
in prælio, audiatur clamor de domibus eorum. Adduces
a ¶ Nabuchodonosor vel Romanum exercitum. b ¶ Merito. c ¶ Exponit quid fecerint contra filium Dei, & quid passi sunt. 8
enim super eos† latronem repente, quia foderunt foueam,
vt caperent me, & laqueos absconderunt pedibus meis. Tu
b autem domine scis omne consilium eorum aduersum me
in mortem. Ne† propitieris iniquitati eorum, & peccatum 9
a ¶ Vel impingentes in lapidem, scilicet, offensionis, & petram scandali. de quo Psal. Lapidem quem repro
eorum à facie tua non deleatur. Fiant corruentes in conspe- 10
ctu tuo, in tempore furoris tui † abutere eis. 11

quæ tūc nulla erat, D sed qa filij Dei mortem inclamauerūt: *Tolle, tolle eum: non habemus regem nisi Cęsarem*. Et imprecatio eorum in ęternum completur: *Sanguis eius super nos & super filios nostros.*
b *Ne propicieris iniquitati eorū, & peccatum eorum à facie tua non deleatur*. Nō est contrariū superiori sniæ in qua pro populo deprecat. Sed quia spacium pęnitentiæ præterijt, illi permanētes in sceleribus suis, non tā pro se puniuntur q̃ pro alijs, ne inultū E peccatum illis fieret in exemplum.

Ioan. Ma

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et audi vocem, &c. *ad eam puniendam.*
2 Nunquid reddetur pro bono. *scilicet, mihi.*
3 Pro bono malum. *q.d. Sic:*
4 Quia fo. foue. animæ meæ. *quærentes eam educere de corpore malitiosè.*
5 Recordare. *quòd laborauerim pro bono eorum.*
6 Propterea da. fi. e. in fa. *Quod dupliciter exponitur. Vno modo denunciatiuè tantum. Sic: Da, idest, dabis. Alio modo deprecatiuè, non sitiendo populi pœnam, sed magis diuinam iustitiam, sicut dictum est capitulo præcedenti.*
7 Audia. c. de do. eo. *familiæ suæ ibidem fame & gladio morientis.*
8 Adduces e. su. eos la. *idest, Nabuchodonosor cum suo exercitu populum deprædantem, occidentem & captiuantem. Cætera patent vsque ibi.*
9 Ne proicieris iniqui. eorum. *idest, non dimittas tantum dedecus culpæ sine decore iustitię.*
10 In tempore furoris tui. *idest, vindictę à te inferendę.*
11 Abutere eis. *Circa quod sciendum, quòd abusus propriè est vti aliqua re ad aliud quam sit ordinata. Natura verò humana eo, quòd est ad imaginem Dei facta, est ad gloriam Dei ordinata. Ista tamen ordinatio est longinqua, quia disponitur de propinquo per gratiam, & ad pœnam disponitur per culpam. Et sic in damnatione hominum malorum si consideretur natura, tantum est abusus in hoc, quòd natura applicatur ad pęnam, quæ erat ordinata ad gloriam. Si tamen consideratur natura obstinatione in malo deposita, non est abusus, sed debitus vsus iustitiæ. Sciendum tamen, quòd in Hebræo sic habetur:* In tempore furoris tui. fac eis. *scilicet, quod debet fieri secundum ordinem tuæ iustitię: & sic est litera plana.*

CAP. XIX.

a Hæc *dicit dominus: Vade, & accipe laguncolam.* C Vult diuina scriptura nō solū auribus docere populū, sed ēt oculis. Magis.n. mēte retinetur qđ visu percipitur, quā quod auditu.
b *Laguncolam figuli.* pro lagūcula figuli (quę Hębraicę dicitur Bakbuk) Lxx. dolium trāstulerunt. Pro porta fictili, Aquila & Symmachus & Theodotio, ipsū Heb. posuerunt harsith Lxx. more suo pro aspiratione Heth literæ addiderūt ch Græcū, vt dicerent charsith pro Hebro Chebrō, & pro Hirihoh Chiricho.
a Eo

CAPVT XIX.

a
HÆC dicit dominus: Vade, & † accipe la- 1
a ¶ Vt videant, qui intelligere deberent.
b gunculam figuli testeam † de senioribus 2
populi & de senioribus sacerdotum, & †
a ¶ Vbi delubrum Baal, & lucus Siloe fontibus irrigatus.
egredere ad vallem filiorū Ennom, quæ
est juxta introitum portæ † fictilis, & 3
a ¶ Vel leges, vel clamabis: Hebręum enim Charath hæc tria significat.
prædicabis ibi verba, quæ ego loquor ad te, & dices: Au- †

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIX.

Diuisio.

1 HAec dicit dominus. *Hic ponitur septimum ad ostendendum irremediabile populi peccatum. s. per fractionem lagenæ terreę, cuius fractura est irreparabilis. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur domini pręceptum, secundò ostenditur ipsum adimpletum, ibi:* Venit autem. *Sententia primæ partis patet in litera exceptis aliquibus, quę exponentur.*
2 Senioribus populi & de seniori sacerdotū. *quia isti p ceteris tenebātur verba Dei recipere, & ad hoc populum inducere.*
3 Portæ fictilis. *sic nominabatur, quia ibi manebant figuli facientes vasa fictilia, vt dicunt aliqui. Ra. Sa. dicit, quòd extra ciuitatem prope portam illā proijciebantur fragmenta vasorum fictilium, propter quod sic nominabatur.*

* 1 Et

MORALITER.

† 1 *Hæc dicit dominus: Vade & accipe laguncolam figuli testeam, &c.* Quę moraliter accipitur quando diligenter humana fragilitas consideratur: Quæ consideratio pertinet ad prædicatorem, vt per hoc peccatores inducat ad celerem conuersionem.

† Et

† *Et egredere ad vallem filiorum Ennom*, qui interpretatur fons doloris, idest, induc peccatores ad fontem lachrymarum ex dolore veræ contritionis.
† *Et prędicabis ibi verba, quę ego loquor ad te & dices*: scilicet, pœnas obstinatorum in peccatis, vt patet in litera sequenti: & per oppositum præmia veraciter cōtritorum. Per hoc autem quod postea subditur.

† 9 I

a *Eo quòd.* Omnis hæreticus derelinquit Deum, & alienum facit locum habitationis Dei, quem sua fraude polluit, & libat dijs alienis, quos non nouerunt patres sui, i. apostoli, & apostolici viri. Reges autem Iuda. i. hæresiarchę implent locum Dei quondam sanguine deceptorũ, & innocentum, Nemo enim nisi stultus, & simplex citò subuertitur. Et ædificant excelsa Baalim, dum de sublimibus disputant. Et comburunt idolis filios suos quos in heresi genuerunt.

b *Quæ non præcepi.* Non præcepi, vel cogitaui, &c. Non quòd dominus futura nesciat, sed quæ indigna sunt sua notitia ignorare se dicat, sicut illud: *Recedite a me, nescio vos: Nouit enim dominus qui sunt eius.* Et, *Qui ignorat, ignorabitur.* Vel Anthropopathos, hęc de Deo accipienda sunt sicut alia.

Tophet, & vallis filij Ennom, &c. Hieronymus. Quæ sit vallis filij Ennom (quæ hebraicè dicitur geennom, vnde gehennam appellatã putant) supra diximus. Miror autem quid sibi volunt .LXX. pro Tophet ruinam ponẽtes & pro valle Poliandron, i. virorũ multitudinem, nisi forte quod ibi populus corruerit, & cæsa sit multitudo hominum vel speciali errore idololatriæ, vel historialiter Babylonio vastantè.

c *Et dabo cadauera.* Quamuis hæc in Babylonica captiuitate populo acciderint, verius tamen in tpe Christi qñ a Vespasiano & Tito & Adriano ciuitas obsessa, & in æternos cineres collapsa est, vt qui obtulerant filios suos idolis, eos deuorarent necessitate compulsi, vt qui Dei muneribus abusi erãt in impietate, & propria viscera idolis immolarent, ventres suos sepulchra facerent liberorum.

a ¶Regiæ stirpis. b ¶Populus, vt omnes inexcusabiles sint qui audire noluerunt.
dite verbum domini reges Iuda & habitatores Ierusalẽ. Hęc
dicit dominus exercituum Deus Israel: † Ecce ego inducam
a ¶Templum Dei vbi Baal & Ara eius, super quam immolauerunt, & incenderunt filios suos.
afflictionẽ super locum istum, ita vt omnis qui audierit illã
a tinniant aures eius, eo ꝙ dereliquerunt me, & alienum fece 1
runt locum istum & libauerunt dijs alienis, quos nescierũt 2
ipsi & patres eorũ, & reges Iuda, & repleuerunt locũ istum 3
sanguine innocẽtum: & ædificauerunt excelsa Baalim ad cõ 4
b burendos filios suos igni in holocaustũ Baalim quæ nõ pręcepi, nec loquutus sum, nec ascenderunt in cor meum. Propterea ecce dies venièt dicit dominus, & non vocabitur am
c plius locus iste Tophet, & vallis filij Ennom: sed vallis occi-
sionis: Et dissipa consiliũ Iuda, & Ierusalem in loco isto, & 5 6
subuertam eos gladio in conspectu inimicorũ suorũ, & in
d manu quærentium animas eorum, & dabo cadauera eorũ
escam volatilib. cœli, & bestijs terrę, & ponam ciuitatẽ hãc
in stuporem & in sibilũ. Omnis qui prætierit per eam ob 7
stupescet, & sibilabit super vniuersa plaga eius. Et cibabo
eos carnib. filiarũ suarũ, & vnusquisque carnes amici sui co 8
medet in obsidione, & angustia in qua cõcludẽt eos inimi-
a ¶Omnino in Romana captiuitate.
ci eorũ, & qui quęrunt animas eorũ. Et cõnteres lagunculã 9
in oculis virorũ qui ibunt tecum, & dices ad eos: Hęc dicit
¶Vt non restauretur post Romanum captiuitatem, sicut post Babyloniam.
e dominus exercituũ: Sic conteram populum istum, & ciuitatem istã sicut conteritur vas figuli, quod non potest vltra
a ¶In antiquum statum.
f instaurari. Et in Tophet sepelientur, eò quòd nõ sit alius locus ad sepeliẽdum Sic faciam loco huic, ait dominus, & habitatoribus eius, & ponam ciuitatem istam sicut Tophet.
LXX. ruinam.
¶Palatia.
g erunt domus Ierusalem & domus regũ Iuda sicut locus To 10
a ¶In ruina. b ¶Merito. ¶Idololatria.
phet immũde, oẽs domus in quarũ domatib. sacrificauerũt 11 12

e *Sic conteram populum istum* Sub Aelio Adriano ciuitas, & nomen perdidit, & statum, ad frangendam superbiam habitatorum, Sanctæ autem crucis, & resurrectionis vocabula non vrbem significant, sed locũ.

Hieron. Iudæi auream atque gemmatam Ierusalem restituendam putant, & victimas & sacrificia & coniugia sanctorum, & in terra Saluatoris regnum. Quæ licet nõ sequamur, damnare nõ possumus, quia multi & ecclesiastici viri, & martyres testantur: Vnusquisq; abũdet in suo sensu, & vero iudici cũcta reseruentur.

Opinio Iudæorum de aurea Ierusalẽ restauranda qualis apud ecclesiasticos recipiatur.

Rom. 14.a.

f *Et in Tophet sepelientur eò quòd non sit alius locus ad sepel. etc.* Quod supra dixerat, *non vocabitur locus iste amplius Tophet, & vallis filij Ennom, sed vallis occisionis:* hic aperit ꝙ tanta in ipso solo cædes futura sit, vt ibi aceruatim populus sepeliatur, & locus religionis fiat mortuorum tumulus, & ipsa ciuitas quæ huic imminet loco fiat sicut Tophet.

Supr. eod. b.

g *Et erunt domus Ierusalem & domus reg.* Omnis domus regum Iuda sicut locus Tophet. Hoc in Hebræo non habetur, sed a Lxx. interseritur.

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

* Et alienum. *s. a me, Cuius causa subditur.*

2 Et libauerunt in eo. *Idem enim locus non conuenit cultui dæmonum in idolis, & cultui diuino, sicut nec idem lectus marito & adultero.*

3 Et reges Iuda. *quod patet de Manasse rege quarto Reg. 21. c. & de Ioas qui interfecit Zachariam in templo. 2. Paralipomenon vigesimoquarto.*

4 Ad comburendos filios. *dicentes se imitari in hoc Abraham: sed hoc est falsum, quia dominus prohibuit interfectionem innocentum: vnde & Abrahæ volenti Isaac immolare dictum fuit a domino.* Ne extendas manum tuam. &c. *Gene. 22. c. Illud enim præceptum fuit datum Abrahæ ad declarationem suæ obedientiæ tantum: ideo ibidem subditur:* Nunc cognoui quòd timeas dominum, &c. *idest, cognoscere feci.*

5 Sed vallis occisionis. *dicitur ab occisione Iudæorum ibi futura.*

6 Et dissipabo consilium. *quo rebellauit regi Babylonis contra consilium Ieremiæ.*

7 Et ponam ciuitatem hanc in stupo. *exponatur sicut capitulo precedenti.*

8 Et cibabo eos. *quia præualuit nimis fames in Ierusalem obsessa a Chaldæis. 4. Reg. vlt.*

9 Et conteres lagunculam. *vt ostendas sensibili signo quod dixisti verbo.*

10 Et ponam ciuita. istam. *scilicet, absque domibus & habitatoribus.*

11 In quarum domatibus. *idest, tectis.*

12 Sacrificauerunt. *Erant autem tecta domorum plana: & ibi constituerunt homines altaria ad sacrificandum militiæ cœli, idest, soli & lunę, & cæteris planetis, in aspectu eorum.*

* Cap.

MORALITER.

9 *Et conteres agunculam.* signatur quòd prædicator non solum debet prædicare verbis sed etiam sensibilibus exemplis. In moralibus enim magis mouent facta, quam verba: Propter quod dicit Gregor. hom. trigesimaoctaua. Cuius uita despicitur, restat, ut eius prædicatio contemnatur.

† MORA-

A a ¶Soli, lunæ, stellis. b Non contenti his.
omni militiæ cæli, & libauerunt libamina dijs
a ¶ Vbi fregit lagunculam præsentibus senioribus quos duxerat secum.
alienis. Venit autem Ieremias de Tophet, quò 1
miserat eum dominus ad prophetandum, &
stetit in atrio domus domini, & dixit ad om-
a ¶Qui noluit cum eo ire in Tophet.
nem populum: Hæc dicit dominus exerci-
tuum, Deus Israel: Ecce ego inducam super
ciuitatem hanc, & super omnes vrbes eius
¶Subuctas
vniuersa mala quæ loquutus sum aduersus eã:
a ¶Non iniustè. b ¶ Dura ceruice, & incircuncisi corde, nec post multas impietates agunt pœnitentiam
quoniam indurauerunt ceruicem suam, vt
non audirent sermones meos.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Venit autem Ier. *Hic ostenditur mandatum domini adimpletum per hoc quòd Ieremias expleto mandato domini in Topheth, venit inde ad atrium templi domini ad prophetandum illud quod in Tophet prophetauerat, vt quod dixerat coram paucis, reiteraret coram multis in atrio templi domini: vbi conueniebat populus ad orandum, & verbum legis audiendum, & patet litera ex dictis.*

CAP. XX.

a ¶ Lxx. Phascor qui interpretatur oris nigredo.
b ¶Verbum de quo nigredo generatur, non vitio parentis, sed scelere degenerantis
ET audiuit Phassur filius Emmer sacerdos 1
qui constitutus erat princeps in domo
domini, Ieremiam prophetantem sermo 2
nes istos. Et percussit Phassur Ieremiam 3
a ¶Genus tormenti.
prophetam, & misit eum in † neruum 4
a ¶Filij dexteræ. b ¶Quæ non veritatem indicat, sed iniustam pontificis potestatem.
quod erat in porta Beniamin superiori in domo dñi. Cumq; 5
illuxisset in crastinum, eduxit Phassur Ieremiam de † neruo, 6
& dixit ad eum Ieremias: Non Phassur uocauit dominus no- 7 8
men tuum sed pauorem vndique, quia hæc dicit dominus:
Ecce ego dabo te in pauorem, † & omnes amicos tuos, & cor- 9 10
ruent gladio inimicorum suorum, & oculi tui videbunt. Et
omnem Iudã dabo in manu regis Babylonis, & traducet eos
in Babylonẽ, & percutiet eos gladio. Et dabo vniuersam sub-
stantiam ciuitatis huius, & omnem laborem eius omneque
† precium, & cunctos thesauros regum Iuda dabo in manu
inimicorũ eorum, & diripient eos & tollent, & ducent eos in
Babylonẽ. Tu autẽ Phassur & omnes habitatores domus tuæ
ibitis in captiuitatẽ, & ĩ Babylonẽ venies & ibi morieris, ibiq;

Psal. 13. a.
† carcerẽ, qui
† carcere.
† tibi & omnibus diligentibus te.
† preciosum.

CAP. XX.

A ET *audi. Phas.* Hic erat pontifex templi & dignitate sacerdotij perversè vtebatur, nõ vt doceret, & sermone corriperet, sed cruciatib. exterreret. Dominus quoque & apostolus Paulus iussu pontificis verberabantur, nec mirũ: si vsq; hodie serui Dei à Phascor cæduntur, & in carcerem mittuntur: datur enim hæc potestas a domino vt sanctorũ fides ostẽdatur. Nec vincit qui cædit, sed qui cæditur, & domini iudicium humiliter patitur, nec reclamat ad verberantem, sed considerat impetrantẽ.

B b *Cumq; illu.* Notanda prophetę patientia atque prudentia. Missus in carcerem tacet, & silentio vincit iniuriam, nec tamen dissimulat quod scit esse venturũ, vt talem Dei pontifex peccare desistat, & Dei clementiam deprecetur.

C c *Non Phassur.* Iuxta superiorem interpretationẽ qua Phassur nomẽ fuerat immutatum, vt appellaret Magur omnes similiter transtulerunt, vt significarẽt, vel pauorem vel peregrinationẽ, vel sublationem, vel translationẽ. *Non Phassur. v. d.* Mutatur nomen pontificis, vt futurum demonstret supplicium. Q. d. non habebis oris nigredinem, & iniquũ potestatis imperium, sed captiuus duceris in Babylonem. Hoc enim significat pauor vndique, vt tremens, & salutis incertus huc illucque circunspicias, & venientes aduersarios reformides.

☞ a Sedu.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XX.

* 1 ET audiuit. *Superius Ieremias reprehendit populi malitiam: hic consequenter ex hoc patitur iniuriam: quia sicut dicit Ioannes os aureum: Odium incurrit qui arguit criminosos. Et diuiditur in duas partes, quia primò patitur iniuriam à pontifice secundò à multitudine, ca. 26. Prima in duas, quia primò patitur iniuriam, secundò resumit prophetiam cap. seq. Prima adhuc in duas: quia primò Ieremias iniuriam patitur. secundò de hoc conqueritur, ibi:* Seduxisti me domine. *Prima adhuc in duas quia primò infertur Ieremiæ iniuria, secundò declaratur eius constantia, ibi:* Cumq; illuxisset. *Circa primum dicitur:* Et audi. Phassur fi. Emmer. *Princeps in domo domini idest, summus sacerdos siue Pontifex.*

Diuisio.

2 Ieremiam prophetantem. *De destructione ciuitatis & templi: cuius contrarium iste Phassur, & alij sacerdotes asserebant.*

3 Et percussit Phassur. *Actu loquentem in nomine domini, ex quo grauior fuit iniuria.*

4 Et misit eum. *i. in cyppum ne possit exire ad prophetandum.*

5 Quod erat in porta. *Erat. n. duplex porta sic nominata, sed vna erat in loco superiori, in qua erat cyppus ille.*

6 In domo domini. *i. intra septa ad templum pertinentia.*

7 Cumq; illuxisset. *Hic consequenter ostenditur Ieremiæ constantia, quia timore carceris non dimisit arguere malitiã pontificis & ẽt eius patientia: quia percussus & incarceratus tacuit: liberatus autem pontificem constanter arguit, vt ostenderet se loqui nõ ex impetu passionis, sed ex instinctu diuinæ reuelationis.*

8 Non Phassur. *Phassur. n. in Hebræo sonat os nigri, vel os nigrum. Et per os intelligitur autoritas præcipiendi ratione pontificatus & per nigredinem illius potestatis abusus. Est ergo sensus:* Non Phassur. *idest, ex ordinatione Dei citò priuaberis potestate qua abuteris.*

9 Sed pauo. *In Hebræo habetur: Sed Magur, & sic est quædam allusio, ad aliud nomen in sono. Significat tamen Magur pauorẽ seu pauidum, in quo designatur quòd erat capiendus a Chaldæis, & in captiuitatem ducendus. Quod autem subditur.*

10 Vndique. *Designat, quòd non solus ipse, sed etiam omnes eius amici essent occidendi vel captiuandi, secundum quod Ieremias exponit communiter: & patet litera vsque ibi:*

* 1 Quib.

MORALITER.

† 1 *Et audiuit.* Per Ieremiam qui fuit magnus prædicator in veteri testamento: Mystice signatus fuit Paulus Apostolus prædicator veritatis in no. te. per Phassur verò qui tempore Ieremiæ fuit princeps in domo domini, signatus fuit Ananias pontifex tẽpori Pauli, vt habetur Act. 23. Et sicut Phassur percussit Ieremiam prophetam veritatis, sic Ananias præcepit percutere os Pauli veritatem prædicantis. Et sicut Ieremias denunciauit miseriam futuram ipsi Phassur & amicis suis, sic Paulus dixit Ananiæ: Percutiet te dominus paries dealbate: quod videtur impletum fuisse per Romanos. Nam cum capta ciuitate Ierusalem sacerdotes peterent misericordiam, Titus præcepit eos occidi, dicens eos esse degeneris animi, qui cuperent superuiuere templo & numini.

† MORA-

a *Sedu.me do.* Dicit se propheta a domino deceptum, cui supra dictum est: *Prophetam in Gentibus dedi te, & constitui te hodie, &c.* Quibus verbis arbitratus est nihil se contra Iudæos dicturum, sed contra Gentes: & ideo prophetiam libenter assumpsit. Nunc autem res in contrarium recidit, vt captiuitatē Ierusalem prædicens, persequutiones & angustias sustineat.

Theod. Moleste fert insultus, qui iugiter in se fiūt, & puritati cōsciētiæ fidens, libertate vtitur erga dominum inquiēs, *Decepisti me, &c.* fugiebā, inquit, prophetandi munus, dicebam me iuniorē esse & huic administrationi imparem: & pollicitus es te effectu ... ut impugnātibus me fortior essem, ostensurūque me muro æneo & columnæ ferreæ similē: nūc autem riduculus effectus sum.

c *Et factus est.* Greg. Pro eo, quòd se minimè audire conspexit, silentium appetijt, sed cum crescentia mala cerneret, in eodem silentio non permansit. Qui enim foris caluit ex tædio loquutionis, intus ignem pertulit zelo charitatis. Inflammantur quippe corda iustorum cum non correcta crescere cōspiciunt, ac malorum eorumq; culpæ se participes credunt, quos in iniquitate silēdo permittūt. Vnde Dauid: *Cōcaluit cor meum intra me & in me. ex. ig. &c.* Lxx. Quia amaro verbo meo ridebo, præuaricationem & miseriam inuocabo. q. d. Scio præsentem tristitiam futurò gaudio commutandam. vnde: *Beati flentes, quoniam ipsi ridebūt:* ideo miseriam & iniquitatem, afflictionemque libenter sustineo, cupio, inuoco, breuitatem iniuriæ fœlicitatis æternitate compensans.

D lib. 23. moral. cap. 10.

Psal. 38. a.

Matth. 5. a.

E

a ¶Non vera & tristia, sed mendosa & prospera pollicendo.

sepelieris tu & omnes amici tui quibus prophetasti mendacium. †Seduxisti me domine, & seductus sum: fortior me fui-

¶ Vel obtinuisti & poluisti. a ¶Quia putant me omnia mentitum. b ¶ Apostolus. Habentes damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt.

sti, & inualuisti. Factus sum in derisum tota die. Omnes sub-

¶ Hostium.

sannant me, quia iam olim loquor vociferans iniquitatem, &

¶ Babyloniam. ¶ Dum tarditatem prophetiæ putant esse mendacium.

vastitatem clamito. Et factus est mihi sermo domini in op-

a ¶Idest, non loquar vltra verba eius, nec nomen illius nominabo

probriū, & in derisū tota die. Et dixi: Nōn recordabor † eius,

a ¶Hæc verecundè quidem, sed stultè constituit. b ¶Sermo, non ore prolatus. ¶Vnde Paulus: Si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit. Et alibi incitabatur spiritu & tota mente feruebat.

neque loquar vltra in nomine eius. Et factus est in corde meo

d quasi ignis exæstuans claususq; in ossibus meis, & defeci, ferre

non sustinens. † Audiui enim contumelias multorum, & ter-

rorem in circumitu, * persequimini & persequamur eum ab

omnibus viris qui erant pacifici mei, & † custodientes latus

meum si quomodo decipiatur & prævaleamus aduersus eum,

a ¶Grati... ¶Nos quoque in simili persequutione. idem dicamus.

& consequamur vltionem ex eo. Dominus autem me-

† obseruantes claudicationē meam.

Factus sum in der. Propheta putauerat statim futurum, quod dominus minabatur: & populus æstimabat, quòd statim non venerat, non esse venturum.

Aug. De adulterinis coniugijs. Reconciliari pœnitens non potest in eadem nequitia perseuerando. Qui voluntate continentiam elegerunt, fecerunt eam esse necessitatis. qm̄ iam ab illa sine damnatione deuiare non possunt.

Theod Angitur propheta, non quod calamitate & verberib. affligitur, sed quod eloquia diuina sugillantur.

c Et

* Theod. Quasi dicat, minimè prophetabo, nec enuntiabo minimè credentibus, quæ Deus prædicanda mandauit.

d *Et factus est.* * Idem. Hoc ipsum etiam accidit Paulo Athenis, dum tacitus expectaret: Incitabatur, inquit, spiritus Pauli videntis idololatriæ deditam ciuitatem. Idem accidit prophetæ. Gratia namque prophetica incitabat eum nolentem vt loqueretur.

a Et

NICOLAVS DE LYRA.

* Quibus pro. *s. quod ciuitas non sit tradenda in manibus Chaldæorum.*

Seduxisti me. *Hic consequenter Ieremias pro illata iniuria conqueritur, & primò dirigendo sermonem ad Deum, secundò ad ortum suum, ibi:* Maledicta. *Prima adhuc in duas partes, quia primò ponitur Ieremiæ querulatio, secundò eius consolatio, ibi:* Dominus autem. *Circa primum dicit:* Seduxisti m.d. *Circa quod sciendum, quod cum Deus sit veritas per essentiam, non potest aliquem seducere vel fallere secundum veritatem, sed tantum secundum æstimationem falsam. Et ideo hæc litera potest dupliciter exponi. Vno modo, vt sit verbum Ieremiæ exprimentis horrorem sensualitatis respectu persequutionis quæ sibi inferebatur in verbis & factis, licet illam persequutionem acceptauerit secundum deliberationem rationis qua acceptabat pœnam temporalem pro domino sustinere, sicut Christus dicebat Luc. 22. e.* Pater si vis transfer a me calicem istum, *indicans sensualitatis horrorem: & per hoc se ostendens verum hominem naturam sensitiuam habentem, tamen secundum rationem deliberatiuam acceptabat passionis calicem: ideo subdebat:* Verumtamen non mea voluntas fiat sed tua: *& sic loquitur Ieremias dicens: Seduxisti me domine & seductus sum. i. per hoc quod misisti ad me ad prophetandum incurri tantum malum, quòd secundum partem sensitiuam horreo supra modum. Alio modo potest exponi, vt sit verbum Ieremiæ exprimentis illud quod de ipso dicebant sacerdotes & falsi prophetæ qui reputabant eum prophetam falsum: & sic est sensus: Si sum seductus, vt dicunt sacerdotes & pseudo prophetæ, sum seductus a te: quod tamen est impossibile. Aliqua enim propositio conditionalis bene est vera. cuius vtraque pars est falsa, scilicet ista: Si homo volat, homo habet alas.*

C

3 Fortior me. *quia me horrentem prophetare propter malum imminens prophetare fecisti: non per violentiam quæ libero arbitrio non potest inferri, sed per eius inclinationem quæ vertitur ad voluntatem diuinam Prouer. 21. a. Cor regis in manu domini, quocunque voluerit inclinabit illud.*

4 Factus

4 Factus sum in derisum tota die. *i. continuè.*

5 Omnes sub. *Est autem subsannatio quædam specialis derisio, sic nominata a naso rugato.* Subsannatio.

6 Quia iam olim, &c. vo ini. *populi.*

7 Et vastitatem cla. *i. destructionem terræ propter peccata sequentem. Propter hoc enim deridebant Ieremiam tanquam falsum prophetam. quia diu antè ista prædixerat, & non euenerant.*

8 Et factus. *q. d. nō dixi ista de capite meo, sed de præcepto diuino.* F

9 Et dixi. *i. cogitando decreui secundum impulsum sensualitatis.*

10 Non recordabor. *i. non prophetabo amplius.*

11 Et factus. *s. sermo domini.*

12 In corde meo. *qui non potest retineri quin exterius prodeat.*

13 Et defeci. *a proposito quo tacere proposueram.*

14 Ferre non susti. *s. impulsum domini ad prophetandum quin exequerer, quamuis viderem inde persequutionem mihi imminentem, ideo subditur.*

15 Audiui enim. *in verbis.*

16 Et terro. &c. *in factis.*

17 Persequimini. *verba erant aduersariorum Ieremiæ, mutuo se exhortantium ad eius persequutionem.*

18 Ab omnibus. *& hoc erat grauissimum, quia nulla pestis grauior ad nocendum, quam familiaris inimicus.*

19 Et custodi. *i. mihi insidiantes ex omni latere ad me subuertendum per verba deceptoria & ideo subditur.*

20 Si quomodo. *i. ad nostram sententiam pertrahatur vt dicit Rab. Sal.*

21 Et præualea. *ita quòd dictum nostrum approbetur, & suum reprobetur.*

22 Et consequamur. *per eius mortem, quia si primam prophetiam retractasset dicendo contrarium, reputaretur conuictus de falsitate prophetiæ, & sic interficeretur secundum legem.*

23 Dominus. *Hic consequenter ponitur Ieremiæ consolatio quia sentiebat diuinum adiutorium sibi assistens, ideo dicit:* Dominus autem me. est. *& patet litera vsque ibi.*

* 1 Quia

M O R A L I T E R.

† 3 *Domi. au. &c. Male. dies.* Sm moralem sensum hoc dicitur in persona peccatoris, & de natiuitate ipsius per culpam, in qua natiuitate diabolus est pater, & concupiscentia per diabolū excitata mater: vnde dicitur Ioa. 8. f. Vos ex patre diabolo estis. Dies autem huius natiuitatis est productio actus exterioris, quæ dies maledicitur cum homo peccatum suum per veram pœnitentiam detestatur.

¶Libero arbitrio. a ¶Vel ideo persequuti sunt,& intelligere non potuerunt prophetam,scilicet vnde confusio eis erit. b ¶Qui a persequuntur.

cum est quasi bellator fortis. Idcirco qui persequūtur me ca
dent,& infirmi erūt & confundentur vehementer : quia nō 1
a ¶Quod obliuione delebitur.
† intellexerunt opprobriū sempiternū, quod nunquā dele-
¶Vel qui iusta probas.
a bitur. Et tu domine exercituū probator iusti,qui vides renes 2
b & cor,videam quæso vltioné tuā ex eis. † Tibi enim reuela- 3
c 4
d ui causam meam. Cantate domino, laudate dominū: quia 5
e a ¶Spiritu,qui non habet diuitias huius sæculi,quas qui habet recipit consolationem suam. 6
f liberauit animā pauperis de manu malorum. † Maledicta 7
dies in qua natus sum,dies in qua peperit me mater mea,nō
a ¶Iure vir qui masculum nunciat natum maledicitur, quia eius nuncio reprobum gaudium nostri corruptoris iudicatur.
sit benedicta, Maledictus vir q annūciauit patri meo, dicēs: 8
g natus est tibi puer masculus,† & quasi gaudio lætificauit eū.
a ¶Sodoma, & Gomorra.
Sit homo ille vt sunt ciuitates quas subuertit dñs,& nō pœ- 9
a ¶Vt per omne tempus sit in luctu. ¶Omnia hyperbolicè. 10
nituit eū. Audiat clamorem mane & vlulatū in tépore me- 11
¶Dominus.
ridiano,qui non me interfecit à vulua,vt fieret mihi mater 12
a ¶Causas exponit quare mortem præferat vitę.
mea sepulchrum,& vulua eius conceptus æternus. † Quare 13
de vulua egressus sum, vt viderem laborem & dolorem, &
consumerentur in confusione dies mei?

a *Et tu domine exercituum probator iusti,qui vides renes* Solus
A Deus est qui probat iustitiam,sicut solus est qui cordis vi
Luc.6.b. det conscientiam. vnde: *Iesus sciens cogitationes hominum.* nō ex profectu vt quidam putant,sed natura Deus est. Cui simile est: *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.* In
Psal.142.a. virtutibus.s. multo minus. ergo in peccatis mortuis.

b *Videam.* Cū sciat iustus se Deum habere pugnatorem, in patientia tamen fragilitatis humanæ, quod nouit esse venturū, iā nūc videre desiderat.

c *Tibi enim.* Qui dicis, *Mihi vindictam et ego retribuam,&c.* Heb.10.f. Fœlix consciētia, cuius causa domino reuelatur. Vnde apostolus. *Omne quod manifestatur lux est.* Ephe.5.e.

B d *Cantate.* *Theo. Fatigatus itaque & dolore nimio confectus,necnon vitā hanc ægrè ferens, laudat in primis Deum vniuersorum,tumque maledicit diei natiuitatis suæ.

e *Quia lib.* Pauper spiritu vindictam a dño consequutus laudat:& se de manu pessimorum erutum gloriatur. Hoc aūt nō fit merito sed eius gratia qui pauperem liberauit, qui nō amat diuitias superbię corruentis,sed humilitatē pauperis liberati.

f *Maledicta.* In quinto mense.i. Augusto natus est Ieremias:& eodem desolata est ciuitas a Chaldæis & Romanis,& eadem die qua natus fuerat,propter hanc miseriā quam præuiderat dicit: *Maledicta dies,&c.* Hebræi quintū mensem quo ciuitas capta,templumque subuersum est, natiuitati Ieremiæ supputant inextricabilibus argumentis,& incredibilibus. Quod si probare potuerint quōo testimonium Iob exponent,nisi & illū diē præfigurationem, & vaticinium futuræ subuersionis templi autument?

* Theo. Qui vehementer arguuntur solent astantes reprehendere,& manib. reprimere: quandoque prēmente dolore manus collidere. Quod accidit prophetæ,qui præ nimio dolore nulla subsistente causa,diem redarguebat. Lib. 4. Stromatum.

C * Clemens Alexan. Execranda dies in qua natus sum & non sit optanda inquit Ieremias: non absolutè execrādam dicēs generationem: sed populi peccata ægrè ferens & inobedientiam.

* Orig. Nemo sanctorum inuenitur diem festum vel conuiuium magnum egisse in die natalis sui, nemo inuenitur habuisse lætitiā in die natalis filij sui vel filiæ. Soli peccatores sup huiusmodi natiuitate lætantur, vt Pharao & Herodes. Sancti verò Spiritussancto pleni etiam execrātur hunc diem. Neq;.n. Iere. in vtero matris sanctificatus, & propheta in gentib. consecratus, libris in ęternū mansuris inaniter aliquid cōdidisset, nisi secretū quid cōtineret, & ingētib. mysterijs plenum, vbi dicit, maledict dies in quo natus sum, nisi ēt sciret esse aliquid in ista natiuitate corporea quod & hmōi dignū maledictionis videretur, & p quo Moses tot immunditias accusaret, quib. congruas purificationes consequenter imponeret.

g *Maledictus vir,&c.* Qui putant aīas fuisse in cœlestib.& de meliori in peiorem statum præcipitatas. his & hmōi vtuntur testimonijs, quod.s. melius fuerit in cęlestib. quā in terrenis commorari,& corpore indui. Nos verò sm illud beati Iob, *Maledicta dies in qua natus sum,& nox illa in qua dixerunt: ecce masculus.* Et, *Maledictus homo qui annunciauit patri meo dicens: natus est tibi puer.* Hoc testimonium exponimus, vt.s. sit melius non esse q̄ in supplicijs esse, Vnde, *Mors viro requies est,cui clausit Deus viam suam.* Et, *Quare data est misero lux?&c.* Et, *Melius illi erat,si natus non fuisset,* non q sit qui natus non fuerit, sed quod melius sit non esse, quam male esse. Aliud est.n. omnino nō esse: aliud cum sit,absq; vlla intermissione cruciari, sicut mortem quietam vitæ miseræ pręferimus. vnde Amos diem tenebrarum, diem afflictionis appellat: Et Iacob, eò quod vixerit in labore & angustia, dies vitæ suę paruos & pessimos vocat. Et Paulus *Vt eriperet nos de præsenti sæculo nequam.* Et, *Redimentes tempus quoniam dies mali sunt. Maledictus vir,&c.* Greg.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quia non.*i. pœnam gehennæ, quæ æterna est,præ oculis non habuerunt.*

2 Et tu domine. *idest,angelorum.*

3 Probator iusti.*i.eius approbator.*

4 Qui vides.*i.corpus & animā, vel affectiones et cogitationes.*

5 Videam quęso.*hoc dicit non sitiens pœnam sed Dei iustitiā.*

6 Tibi enim reuelaui. *non tibi aliquid manifestando, quod ignores,quia hoc est impossibile,sed auxilium a te postulādo:& quia intellexit se exauditum, ideo inuitat alios ad laudandum Deum secum,dicens:* Cantate.

7 Maledicta dies. *Hic Iere. querulatur dirigens sermonē ad ortum suum:& primò ad tps sui ortus,di.* Male. *Non sunt impatientis & desperantis verba,sed in hoc exprimit horrorem sensualitatis respectu mali imminentis,quod tamē ratio patienter tolerabat,sicut sanctus Iob exemplar patientia dixit:* Pereat dies in qua natus sum,&c. *& sic est sensus:* Maledicta dies.*i.si sequerer sensualitatis horrorem,tempore natiuitatis meæ maledicerem sicut etiam aliqui se interficiunt præ horrore mali præsentis vel imminentis. Pōt etiam hęc litera exponi,vt sit verbū Ieremiæ recitantis verba aduersariorum suorum natiuitati Ieremiæ maledicentium: secundò dirigit verbum ad principia sui ortus scilicet ad patrem & matrem,dicen.* Iob.3.a.

8 Maledictus vir. *Et exponatur dupliciter sicut litera præcedens. Vno modo referendo ad sensualitatem. Alio modo ad aduersarios Ieremiæ.*

9 Sit homo.*scilicet Sodoma & Gomorra,& aliæ de quibus habetur Gen.19.*

10 Et non. *quia illas non reparauit:& sic ad modum pœnitent. non se habuit.*

11 Audiat cla.*i.continuè audiat terrorem fremitus belli & aduersariorum.*

12 Qui non me.*i. quia me non interfecit ante natiuitatem.*

13 Et vulua eius. *Ita quod nunquam processissem ad ortum. Cętera patent. Et illa quæ dicuntur hic ex parte matris possunt exponi dupliciter,sicut prędicta est parte patris. Aliqui autem verba prędicta Ieremiæ exponunt tanquam dicta ab eo ex subita mentis turbatione: scripsit tamen ea ex deliberatione vt non de venia desperemus,si aliquando ex mentis turbatione verba indebita proferamus. Alij verò dicunt, quòd Ieremias hic loquitur in persona populi destructione ciuitatis sic affligendi,quòd maledicit natiuitati suæ conceptui. Sed duæ expositiones primę videntur magis rationabiles & magis consonæ alijs locis similibus sacr. scriptur.*

* Cap.

MORALITER.

† 8 *Maledictus vir qui annun.* Hic vir est adulator pessimus, qui peccatū attribuit virtuti, vt homicidium probitati, & sic de similibus:& inde pater diabolus lętificatur,quia de peccato perpetrato,& de adulatione sequēti gratul

9 *Sit homo ille.* Quia adulator est Gehennæ dignus.

11 *Audiat clamorem.* i. sit in continuo dolore.

12 *Qui non me.* Peccatum a vulua interficitur,cum ante actum exteriorem,per pœnitentiam deletur.

† MORA-

Gregor.In persona prophetæ,fluctuãtis humani generis mutabilitas designatur. Per patrem illius iste de quo nascimur mundus exprimitur. Vir qui natiuitatem nostrã annunciat patri nostro,antiquus hostis est, qui cum nos in cogitationibus fluctuare considerat,malorũ mentes ad persuasionẽ nostræ deceptionis instigat.Cumq; nos agere infirma conspexerit,ea quasi fortia fauorib.extollit: Et quasi masculus natos alloquitur,cũ corruptores veritatis:vel innocentiæ p mendaciũ nos extitisset gratulatur.Patri ergo masculum natũ denunciat, qñ huic mundo, cum quem persuaserit,factũ innocentiæ corruptorem demonstrat. Nã cum & cuilibet peccanti ac superbienti dicitur:Fecisti sicut vir, quid aliud quam natus masculus in mũdo nunciatur?

CAP. XXI.

Verbum quod &c. a *Quando mi.* Notãdum, quod in pphetis. & maximè in Ezechiele & Ieremia neque rerũ neque tẽporũ ordo seruatur. Sed præposterè, quod iuxta historiã postea factũ est, prius refert,& econuerso. Aliud est.n. historiã, aliud prophetiã scribere. Vnde in præsenti loco Sedechias qui cum vrbe Ierusalẽ captus est,mittens scribitur ad Ieremiam,& eo tempore quo obsidiebatur Ierusalem & postea narratur historia fratris eius Ioakim, qui ante eum regnauit, & Ioakim,idest, Iechoniæ qui fuit filius Ioakim, de quibus dicitur in sequentibus.

Phassur fi.&c. Supra pontifex Phassur siue Phascor qui percussit Ieremiam, patrem habuit Emmer: hic autem Phassur filius est Melchiæ,non est enim idem. D

c *Ecce ego,&c.* q.d.frustra repugnare vultis,& arma bellica præparatis quorũ in media vrbe vsum tñ habebitis, vt armati esse videamini. Non.n.habuerunt hostes quos vincerent,sed tantum quos caperẽt.

d *Dabo Sedec.* Primũ de vniuersa vrbe prophetatũ est, nunc propriè Sedechiæ prædicitur & populo eius qui superest pesti,fami,et gladio, q à Nabuchodonosor capiẽdus sit,& interficiẽdus cũ amicis suis, nec vllã speret misericordiã,cũ fȩdus piurio violauerit.

e *In manu.* In manu Nabuchodon. reg. Babyl. & in manu inimicorũ eiꝰ. Hec in Lxx.nõ habent. E

f *Non flect.* Lxx.ita: Nõ parcam neque miserebor. Sed melius ẽ iuxta Hebraicum vt crudelis, & inflexibilis sit sententia regis q̃ dñi.

g *Et ad po.* Nunciis regis qui venerant ad prophetã, vt interrogaret dñm superiora respondit, quæ nũciaret regi: Nunc hortat̃, vt respondeat populo, & dat consilium vt trãsfugiãt ad Chaldȩos contra voluntatem regis: quod prophetæ fuisse periculosum nemo dubitat, vnde, & mortem sibi imprecatur, dicens: *Maledicta dies in qua natus sum.*

† ignoscet. † infra 38.a † Sup.20.d

h *Ecce ego do.* Sunt qui hunc locũ s̃m tropologiã sic exponunt:Melius est se tradere secularibus disciplinis, maximè philosophicis,q̃ in ecclesia illa permanere,in qua fames sit sermonis Dei, & omnis populus hæreticorũ gladio Tropo. F

CAP. XXI.

Erbũ quod factum est ad Ieremiam à 1
a¶Occulte volens vel populum,vel principem scire quid dominus respondeat.
domino, quandoᵃ misit ad eũ rex Sede
chias,Phassur filiũ Melchię & Sopho-
niam filiũ Maasiæ sacerdotem, dicẽs: 2
¶Iam enim ciuitas obsessa erat.
Interroga pro nobis dominum quia
Nabuchodonosor rex Babylonis prȩliatur aduersum nos, 3
si fortè faciat nobiscum dominus secundum omnia mira
bilia sua,& recedat à nobis:Et dixit Ieremias ad eos:Sic di-
c cetis Sedechiæ: Hæc dicit dominus Deus Israel: Ecce ego 4
conuertam† vasa belli quę in manibus vestris sunt,& qui-
bus vos pugnatis aduersum regẽ Babylonis & Chaldæos, 5
qui obsidens vos in circumitu murorum,& congregabo 6
a¶Non Chaldæi
† ea in medio ciuitatis huius, & debellabo ᵃego vos in ma- 7
¶Vindicta aperta a¶Contra pessimos. ¶Vel pro. b¶In minus peccantes, 8
nu extẽta,& in brachio forti, & in ᵃfurore & ĩ ᵇindignatione 9
a¶In mediocriter peccantes. b¶Væ super habitatores terræ. c¶Terrenæ. d¶Rationales.
& in irãᵃ grãdi,& percutiã ᵇhabitatores ᶜciuitatis huius. ᵈHo-
a¶Simplices b¶Diploide c¶Animæ non corporis tantum.
mines & ᵃbẽstiæ pestilẽtiãᵇ magnãᶜ moriẽtur.Et post hoc ait
d dñs:Dabo Sedechiã regẽ Iuda & seruos eius & populũ eius, 10
& qui derelicti sũt in ciuitate hac à peste & gladio & fame, 11
e in manu Nabuchodonosor regis Babylonis,& ĩ manu ini
micorũ eorũ,& in manu quȩrentiũ aĩam eorũ,& percutiet
¶Nabuchodonosor.
f eos in ore gladij,& nõ†flectet,neq; parcet,neq; miserebit̃.
g Et ad populum hunc dices:Hæc dicit dominus Deus:Ecce †
h ego do corã vobis viam vitæ & viam mortis.†Qui habita- 12
a¶Q Hoc quidem grauem,sed leuius est in captiuitate viuere quam mori gla. & fa.& pe 13
uerit in vrbe hac,morietur gladio & fame & peste;quĩ aũt 14 †
egressus fuerit & transfugerit ad Chaldæos qui obsident 15

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXI.

VErbũ quod,&c. *Hic Ieremias post illatam sibi iniuriam resumit suam prophetiã: Et diuiditur in duas partes,quia primò resumitur prophetia. secundò quantum ad patrẽ ostenditur impleta. c.24. Prima adhuc diuiditur in duas:quia primò prophetat cõtra habitatores Ierusalẽ generaliter. secundò contra maiores specialiter cap.2. Prima in duas,quia primò ponitur Sedechiæ regis petitio,secundo Ieremiæ responsio,ibi.* Et dicit. *Circa primum dicitur.*

Verbũ,&c Qñ mi.ad eũ rex. *Ex hoc patet, qd̃ liber iste non procedit secundũ ordinẽ tpis,quia seq.c.& pluribus alijs scribuntur plura que anteq̃ regnaret Sedechias fuerũt facta, vt videbitur inf.*

Phassur filiũ,&c. *Ex hoc patet,quod iste est alius ab illo Phassur,qui ponitur capitulo pręceden. quia ille dicitur filius Emmer.*

Interroga,&c. *In obsidione & angustia positi recurrerunt ad Ieremiam cuius ante contempserant prophetiam,sicut dominus prȩdixerat sibi suprà cap.15.* Conuertentur ipsi ad te,&c.

Et dicit Iere. *Hic ponitur Ieremię respõsio:Et diuiditur in duas partes,quia primo denuntiat futurum exterminium.secundò dat cõsilium,ibi:*Et ad populum. *Circa primum dicit.*

Ecce ego,&c. *i.instrumẽta bellica,quia modo loquendi Hebraico instrumenta cuiuslibet artis dicuntur eius vasa. & dicit.*

6 Conuertam. *s.in nocumentũ vestrũ, ex hoc enim quod Iudæi restiterunt quantum potuerunt, Chaldæi fuerunt eis magis duri:& idem significatur per hoc quod sequitur:*

7 Et congregabo ea. *idest,instrumenta bellica.*

8 In medio ciuita. *idest, in nocumentum eius modo dicto.*

9 Et debella. *Ex quo patet,quòd Nabuchodonosor non debellauit Iudæos virtute propria,sed diuina : quia in hoc erat instrumentum Dei,sicut Athila rex Hunnorum dixit sancto Lupo Trecensi, se esse flagellum Dei.Cętera patent vsque ibi.*

10 Et post. *quia capta ciuitate fugit,cum viris bellatoribus : sed captus fuit a Chaldȩis eũ insequẽtibus , & ad regẽ Babylonis adductus,q in cõspectu eius interficit filios eius & nobiles et post hęc eũ excecatũ duxit in Babylonẽ captiuũ 4.Reg.vl. & 2.Para.vlt.ideo in fine cõcluditur: Et non flectetur neque parcet,neque miserebitur.*

11 Et popu. *Hic consequenter Ierem.dat consilium:& primò omnibus generaliter,dicens:* 12 Qui habi. *continuando rebellionẽ contra regem Babylonis.* 13 Morietur glad. *quia aliqui fuerũt occisi,& aliqui fame consumpti,& aliqui corruptione aeris mortui.*

14 Qui autem. *de ciuitate voluntariè.*

15 Et transfu.ad Chald. *se eis reddendo.*

MORALITER.

† *Ecce.s.*si s̃m bona consilia feceritis. † *Et viam mor.* si ea expuleritis. † *Qui hab.* Per vrbẽ istã q̃ erat peccatis maximis inuoluta,signat̃ cõgregatio malorũ q̃ est ciuitas diaboli,sicut congregatio bonorũ est ciuitas Dei.Illi verò q manẽt in ciuitate diaboli moriũtur gladio diabolicæ inuasionis. † *Et fa.* ex defectu sacræ eruditionis. † *Et peste.* prauæ exẽplificationis superiorum quæ moraliter corrũpit multitudinem subditorum.

14 *Qui autem.* de ciuitate diaboli per veram pœnitentiã.

MO-

dio & doctrinæ penuria, & peste hæretica moriatur.
A a *Iudicate ma.* In hoc loco clementia Dei demonstratur: Cum.n.supra dixisset: *Posui faciem meã super hanc ciuit. in malum, &c.* Nunc prouocat eos ad salutem iam vigente sententia, non q̃ ignoret vrbẽ esse capiendã, sed liberum hominis demõstrat arbitriũ, vt propria voluntate videatur subire periculum. Quo Saluator sciebat populũ negaturũ, & se crucifigendũ, & hoc sæpe apostolis dixerat, & nihilominus ad pœnitentiam commouebat, vt quidquid postea sustinerent, vitio suo accideret eis non duritia commi nantis.
b *Ecce ego.* Loquitur contra Ierusalem q̃ obsessa est. Vel sicut Tyrus mari ita Babylonio cingit exercitu, & euadere non potest. Vel quasi petra durissima se inexpugnabilem, & robustam putat, pro soliditate, & magnitudine murorum.
B c *Habitatricem val.* Lxx. Quę habitas in valle Sor atque cãpestri. Pro quo Symmachus, petram. Theodotio oppressam. Aquilæ prima editio, solidã. Secũda Tyrũ. Sor.n. siue Sur lingua Hebræa Tyrũ, & silicẽ & coartatam sonat.
D d *Visitabo sup. vos.* Greg. quia peccatis alijs adiunxerunt peccata quæ perpetrantur per cõsiliũ, non tã praue facta dñs quã studia prauitatis insequitur. In factis n. sæpe infirmitate, sæpe negligentia, in studijs vero malitiosa semper intentione peccatur. vnde: *Et in cathedra pestilentiæ non sedit.* In peruersi cõsilij cathedra sedet, qui tanta iniquitatis elatione attolitur, vt implere malum etiam per consilia conetur. Magis delinquit ille, q̃ studiose, & scienter peccatum committit, quàm ille q̃ ignoranter, & ex fragilitate.
e *In sal.* Ierusalem & adiacentem regionem (quæ fructiferas arbores bonorum operum non habebat, & ideo incendio digna) quàm pulchrè vallem campestrem appellat, quasi peruiam hostibus, non montem excelsum, qui difficilè ascendatur. Vnde Isaias. *Visio vallis Sion.*

†*infr.* 22. *a*
† *opprimẽtis.*
† *operum.*
† *petræ cãp.*
† *descendet contra nos.*

vos, viuet, & erit ei anima sua quasi spolium. Posui.n.faciem 1 2
meã super ciuitatem hanc in malum, & non in bonũ, ait do-
minus. In manu regis Babylonis dabit, & exuret eam igni. Et 3
a¶ Dices qui supra populo. ¶ Regiæ domui hoc proprie prædicitur, pro cuius culpa maxime ciuitas obsidetur vt pœnitentia emendet errorem & clementiam domini consequatur.
domui regis Iuda: Audite verbũ domini domus Dauid: Hæc
a¶ In luce iustitiæ: ¶ Pauperem.
dicit dñs: † Iudicate mane iudicium, & eruite vi oppressum 4
a¶ Diuitis. ¶ Q non accipias personam in iudicio: b¶ Q Si hoc feceritis, ignis furoris mei non inueniet in vobis materiam quam consumat.
de manu † calumniãtis, ne forte egrediatur vt ignis indigna-
a¶ Hoc in Lxx. non habetur:
tio mea, & succendatur, & nõ sit qui extinguat, ꝓpter mali- 5
tiã † studiorum vestrorum. Ecce ego ad te habitatricem vallis 6
† solidæ atque campestris, ait dominus. Qui dicitis, quis 7 8
a¶ Ego, si non alius potest, cuius oculum effugere non potestis
† percutiet nos, & quis ingredietur domos nostras? Et visitabo 9 10
super vos iuxta fructum studiorum vestrorũ, dicit dominus, 11 12
a¶ Ego, Non Babylonius
& succendam ignem in saltu eius, & deuorabit omnia in cir 13
cumitu eius.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Viuet. *quia recipient eum salua vita.*
2 Erit ei. *q.d. sufficiat ei vita suã saluare: Cætera patent vsque ibi.*
3 Et domui re. *vbi dat consilium domui regiæ specialiter d.*
4 Iudi. ma. *celeriter exequimini q̃ iustũ est nõ differendo pp fauorẽ vel potẽtiã partis iniustæ, ideo subditur:* Et erud. vi. oppres.
5 Propt. ma. stu. *Peccabant enim ex certa scientia.*
6 Ecce ego ad te. *scilicet, destruendam.*
7 Habitatricem val. *i. ad te Gentem Iudaicam quæ habitas in Ierusalem: quæ dicitur hic vallis solida & cãpestris, quia partim erat sita in valle, & partim in monte, & erat clausa tribus muris.*
8 Qui dicitis. *confidẽtes de fortitudine, & pluralitate murorum. Sed quia hoc nihil valet contra dominum, ideo subditur.*
9 Et visita super vos. *scilicet ad malum vestrum.*
10 Iuxta fru. *idest, opus.*
11 Studiorum ve. *quia studiose & scienter operati estis malum.*
12 Et suc. ig. in. *i. domo saltus Libani, quam ædificauit Salomon ad reponendum arma & quæcunque pretiosa.*
13 Et deuo *quia Nabuzardan incendit domum regis & domum domini & domos Ierusalem 4. Reg. vlt.*

MORALITER. 1 *Viuet.* per gratiam. 2 *Et erit ei s.* raptum de manibus inimicorum deorum

CAP. XXII.

a C *Hæc di.* Hic sermo dñi factus est ad prophetã, antequã Sedechias ad eũ miserit nuntios, vel postquã præcepit nuntiis quid annũciarẽt regi. *Hæc d.* Præcipitur Ieremię, vt non per nuncios, sed per seipsum loquatur regi. Et aduertenda diuina sapientia, per nuncios iubet tristia nuntiari, per ipsum prophetam non tristia: sed quid facere debeat, vt impendentem, scilicet, fugiat Dei sententiam.
b *Facite iudiciũ.* Quidquid regiæ domui dictum est: intelligãt episcopi, presbyteri, diaconi: & oĩs ordo ecclesiasticus. Quod si fecerint præcepta Dei & innocentẽ sanguinem non fuderint, sca̅dalizãtes minimos, percutientes cõscientias singulorũ, obtineãt propriã dignitatẽ, alioqui redigunt ecclesiã in solitudinẽ. Ingrediuntur aũt de genere Dauid per portas Ierusalẽ, & sedent super thronũ eius qui interpretatur manu fortis, & ascẽdũt currus & equos qñ refrenant & suas & populi perturbationes & in ecclesia cõposito icedũt gradu.

CAP. XXII.

a Æc dicit dominus: Descende in domum 1
regis Iuda, & loqueris ibi verbũ hoc, &
dices: Audi verbum domini rex Iuda, q 2 3
sedes super solium Dauid, tu & serui
tui, & populus tuus, qui ingredimini per
a¶ Quod proprium est regis præcipit
portas istas. Hæc dicit dominus: Faci- 4
b te iuditium, & iustitiã, & liberate vi oppressum de manu 5

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXII.

1 HAec di. *Hic Ieremias prophetat contra maiores specialiter, & primò cõtra reges, secũdò cotra pseudo prophetas & sacerdotes c. seq. Prima in duas, quia primo prophetat cõtra domũ regiã in generali, secũdò cõtra aliquos reges in speciali, ibi.* Nolite flere. *Circa primum dicit de mandato domini.* 2 Audi ver. *Non solum aure corporis, sed etiã mentis, & cũ effectu operis.* 3 Rex Iu. *q. sicut tu es successor Dauid in honore, ita debes esse in valore.*
4 Facit iud. *Iustitia enim est sententia iusta: iudicium verò executio illius iustitiæ, quæ debet celeriter fieri, ideo subditur.*
5 Et libe. &c. & adue. *per hoc innuit, q̃ ibi fiebant talia mal.*

MORALITER.

1 *Hæc di.* Hic Ieremias prophetat contra mala regni Iudę generaliter, & cõtra quatuor malos reges specialiter. Moraliter aũt per regnum Iuda, regnũ ecclesiæ signatur, eo q̃ Iuda confitens siue laudans interpretatur Ad laudem vero Dei, & suæ bonitatis cõfessionẽ, ecclesiæ regnũ deputatur, sed tñ malitia multorũ multum deturpat, & impedit laudẽ bonorũ Per quatuor vero reges malos, quatuor mala regnũ eccl. deprauantia signantur. s. cupiditas effrenata, sublimitas inflata, carnalitas affectata, & crudelitas aggrauata. Primũ facit dignitates ecclesiasticas, præbendas, & benefitia alia, simoniace cõferri. Secũdũ farlia, equos, & alia huiusmodi excessiuè nimis ampliari. Tertiũ facit nepotulos, & alios ꝓpinquos de bonis ec. indecenter sublimari. Quartũ verò facit pauperes bonis sibi debitis defraudari: & hoc malũ de die in diẽ notabiliter augmentatur. Bern. ad Henricũ archiepiscopũ Senonensem. Clamant famelici cõquerũtur, & dicunt, Dicite põtifices, in fræno quid facit aurũ? quid prosunt tot mutatoria, aut appẽsa in perticis? aut plicata in mãticis, nobis fame & frigore laborantibus? Nostrum est quod effunditis, nobis crudeliter subtrahitur qđ inaniter expẽditis.

a *Si enim.* Alleg. Quidquid ad domum regiam, & vrbem metropolim prophetatur, ad ordinem ecclesiasticum, & principes ecclesiarum referamus qui sese superbiæ, & diuitijs, & lasciuiæ tradiderunt. Nec statim liberantur, quia de domo regia sunt quomodo qui de stirpe regia Dauid fuerunt, qui placuerunt domino pauci inuenti sunt, vt ipse Dauid, Ezechiaz, Iosias. Magna autem pars principum, & regiæ stirpis in vniuersum populum ırā Dei prouocauit.

b *Galaad.* Quæ est in dimidia tribu Manasse trans Iordanē, in quo monte Laban fugientem Iacob cōsequutus est, et tumulus testimonij dict⁹ est eò q ibi Iacob & Labā iurauerūt in acernū lapidib. ɔgregatū. Est autē caput vel principium Libani mōs excelsi, qui vniuersis cedris consitus est. vnde: *Commouebit domin⁹ cedros Libani, & Vidi impiū per exaltatum et ele.* ce. Li. Et in Zacha- ria: *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.* Quis ergo ad domum regiam loquebatur, per metaphorā loquitur ad templū, siue ad domū regiā, quòd ipsi sit scilicet in excelso, siue quòd de templo omnium peccatorum remedia petantur. vnde: *Nunquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi?*

Theodor. Ierusalem vocat Libanum, Galaad autem, platia regia quæ in ea sunt. Est porrò locus in Libano qui nominatur. Est & altera Galaad quæ pertinet ad terram Israeliticam. Verum existimo nunc, cum ea quæ est in Libano, cōparata esse palatia regia, propter admissam in eis impietatem.

c *Si non posuero.* Comminatur domui regiæ, & vrbi Ierusalem, & templo, quod vocat caput Libani, quòd redigendum sit in solitudinem cū vniuersis vrbibus suis. Audiāt hæc nostræ vrbis domus regia, & principes eius, & cedri quę vsque ad cęlum eleuantur, & superbiam loquuntur: Quis nos videbit? quod citò flamma domini consumentur si noluerint acquiescere pręceptis illius. Alia est autē sanctificatio interfectoris & armorū eius, alia sacerdotū, & eorum qui ministrant domino.

d *Nolite flere mortuum, &c.* Hieronymus. Mihi propriè dici videtur de Sedechia de quo & pręsentis, & pręteriti capituli prophetia est, in quo verè regnū finitum est, sub quo & vrbs capta est, & ipse in Babylonem ductus mortuus est. Iste est Sellum, idest, consummatio, atque completio, filius Iosiæ rex Iuda qui regnauit pro Iosia patre suo. Iechonias autem nō fuit filius, sed nepos Iosiæ filius Ioakim, vt à principio huius visionis quando misit ad Ieremiam Sedechias Phassur filium Melchiæ, & Sophoniam filium Maasiæ Sacerdotem; vsque ad istud capitulum omnia de Sedechia intelligamus.

Deut. 29. d

* Idem. Nequaquam igitur gentilis plāgendus est atque Iudæus, qui in ecclesia non fuerunt, & semel mortui sunt: de quibus Saluator ait. *Dimitte mortuus sepelire mortuos suos:* sed eos plange qui per scelera atque peccata egrediuntur de ecclesia, & nolunt ad eam reuerti damnatione vitiorum.

a ¶ Hi facilius opprimuntur a potentibus. b ¶ Non solum eripiatis, sed nec patiamini ab aliis.
calumniatoris, & aduenā & pupillum & viduā nolite †cō-
a ¶ Homicidas enim & sacrilegos & venenarios punire non est effusio sanguinis, sed ministerium legis.
tristare, neq; opprimatis iniquè, & sanguinē innocentem 1
ne effundatis in loco isto. Si.n. facientes feceritis verbum
a ¶ Idest, pristinam retinebitis potestatem; & cum ambitione ingrediemini per portas Ierusalem.
istud, ingredient per portas domus huius reges sedentes de 2
genere Dauid super thronū eius, & ascendentes currus, &
a ¶ Non tam domini erit crudelitas, quàm vestra voluntatis.
equos ipsi & serui & populus eorū. Quòd si non audieritis 3
a ¶ Quia non h bui.
verba hęc in memetipso iuraui, dicit dn̄s, quia in solitudi- 4
nē erit domus hæc. Quia hęc dicit dn̄s super domum regis 5
a ¶ Ego, non rex Babylonis 6
Iuda: Galaad tu mihi caput Libani. Si non posuero te soli- 7
tudinem, vrbes inhabitabiles, & †sanctificabo super te inter 8
a ¶ Nabuchodonosor, qui sententiam exequitur. b ¶ Potentes & principes ciuitatis. 9
ficientē virūm & arma eius, & †succidēt electas cedros tuas, 10
a ¶ Omnia consumet flamma vorax. ¶ Omnibus deletis. 11
& præcipitabūt in ignē, & pertransibunt Gentes multę p 12
ciuitatē hanc, & dicet vnusquisque proximo suo: † Quare 13
¶ Pessimæ. ¶ Interrogati. 14
fecit dominus sic ciuitati huic grandi? Et respondebunt, eò 15
quòd dereliquerint pactū domini Dei sui, & adorauerint
¶ Pro Deo vero
Deos alienos, & seruierint eis. Nolite flere mortuum, ne- 16

a Ad F

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Si enim facientes. *scilicet, iustitiam exequendo, & iniustitiam declinando.*

2 Ingredientur per portas. *i. perseuerabunt in honore regio.*

3 Quod non aud. *scilicet dimittendo iustitiam, & prosequendo iniustitiam.*

4 In memetipso iuraui. *Homines enim per maiorem sui iurant, ad Heb. vj. cap. Deus autem non habet maiorem se, ideo per semetipsum iurauit.*

5 Quia in solitudinem. *i. domus regia: ad illam enim venerat Ieremias, vt patet in principio huius capituli.*

6 Galaad tu mihi. *Galaad est monticulus in summitate montis Libani existens, & sic ad modum capitis ibidem se habens: & per hoc intelligitur domus regia, vel solium per modum capitis se habens ad alias regni partes, & non accipitur hic Galaad pro illa terra quæ est vltra Iordanem.*

7 Si non posuero. *Et subintelligitur, non credatur mihi.*

8 Vrbes inhabitabiles. *Hoc enim impleuit Deus per Chaldæos, Ierusalem (quæ erat caput regni) succendentes, & vrbes in circuitu destruentes.*

9 Et sanctificabo. *Hebræi dicunt: Et præparabo, verbum enim Hebraicum hic positum est æquiuocum ad sanctificare, & præparare: Hebræi tamen videntur melius hic dicere, quia Chaldæi qui hoc fecerunt non fuerunt sancti, sed infideles: Tamen secundum translationem nostram possunt dici sancti vel sanctificati, non formaliter, sed effectiuè tantum: inquantum erant instrumenta diuinæ iustitiæ, quæ est sancta.*

10 Interficientem virum. *idest, Chaldæos ad interficiendum paratos, & arma eorum.*

11 Et succindent electos. *i. principes & nobiles qui vocantur hic cedri, prosequendo similitudinem, quia regnum Iuda assignatum est monte Libani, in quo crescunt cedri.*

12 Et præcipitabunt in ignem, &c. *Quia Chaldæi succenderunt ciuitatem.*

13 Et pertransibunt gentes. *Post destructionem ciuitatis.*

14 Et dicet vnusquisque proxi. *Admirans de ciuitatis tam fortis destructione.*

15 Et respondebunt. *Attribuentes hoc virtuti & iustitiæ diuinæ propter peccatum idololatriæ.*

16 Noli flere. *Hic consequenter Ieremias prophetat contra aliquos reges in speciali. Ad cuius intellectum sciendum, quod mortuo Iosia rege Iudæ, successit ei filius eius Ioachaz, quē rex Aegypti cepit & vinctū duxit in Aegyptū, vbi & mortuus est, & substituit rex Aegypti fratrē eius Eliachim, & vertit nomē eius in Ioachim scriptum per, m. in fine. iiij. Reg. xxiij. Contra istū venit Nabuchodonosor, cum exercitibus suis, & fecit eū sibi tributarium tribus annis: Quarto verò anno percipiens eius rebellionē in fauorem regis Aegypti qui fecerat eū regem, fecit eum capi, & interfectum extra portas Ierusalem inhumatū proijci, constituens pro eo eius filiū Ioachin scriptum per, n, in fine: sed post tres menses cogitans, q non fideliter ei seruiret pro interfectione patris tā vili venit contra eū, qui consilio Ieremiæ tradidit se regi Babylonis, à quo cū matre sua & multis nobilibus regni Iudæ ductus est in Babylonem, vbi fuit vsq; ad diē mortis suæ: & loco eius constituit regē Sedechiā eius patruū & filium Iosiæ qui postea rebellans regi Babylonis captus à Chaldæis exoculatus fuit, & in Babylonē ductus iiij. Reg. vlt. Igitur de istis quatuor loquitur hic Ieremias. & primò de Ioachaz, secundò de Sedechia, ibi: Plangite. tertiò de Ioachim filio Iosiæ ibi: Væ qui ædificat. quartò de Ioachin nepote Iosię, ibi: Viuo ego. Circa primū dicit Ieremias: Nolite flere. i. Ioachaz filium Iosię mortuum in Aegypto. vt dictum est q. d. mors eius non est sic lamentabilis vobis sicut aliorum trium sequentium, quia rex Aegypti non legitur aliud malum fecisse populo Iudæ nisi quòd duxit eum vinctum, & imposuit regno Iudę tributum. peiora autem satis contigerunt in temporibus aliorum, vt videbitur.*

12 Et * 1 Plangi.

a *Ad Sel.&c.* Iosias rex iustus tres filios habuit, Ioachaz
A & Ioakim,& Sedechiam. Primum Pharao Nechao traduxit in Aegyptum,& ibi mortuus est, & substituit fratrē eius Ioakim, quo mortuo regnauit filius eius Iechonias, qui à Nabuchodonosor cū matre & principibus in captiuitatē ductus est: ꝓ quo patruus eius Sedechias regnauit,qui capta Ierusalē ductus est in Babylonē. Cū itaq; tres captiuati sint, Hebræi putant hoc omnibus cōuenire, & omnes filios Iosię Sellem vel Sellum appellant.i.cōsummationem vel completionē, ideo quod in eis regnū Iuda finitum sit.

4.Reg.23.g

* Theodoret. Sellum non vt quidā putant est Ioakim, sed est Ioachaz. Hic enim regnauit loco Iosiæ patris sui: hūc Nechao captiuum abduxit in Aegyptum. Nam Ioakim occisus est in Ierusalem, quod & hic ꝓpheta nos docet.

B b *Væ qui ædi.&c.* Ioakim filio Iosiæ,quē substituit Pharao ꝓ Ioachaz fratre suo, qui vndecim annis impiè & crudeliter regnauit.quē mortuum non sepultū narrat historia, cū alios reges & mortuos & sepultos referat.hunc aūt propriè narrat mortuū & non sepultum,de quo dicemus in posterioribus.

† proximum suum conducit gratis.
† facit excindi.
† misces tecū cedrino ædificio?
† & tunc.
†hoc est cognoscere me.
†oppressionē
† contritionē faciendū heu.

* Theodor. Cedrum vocauit Iosiam,cui constans erat regnum. Reprehendit autem Sellum,qui & Ioachaz nominatur,eò quod Cedri quidem altitudinem imitabatur at nō æmulabatur incorruptionem ipsius, sed de regno fastuose gloriabatur.

c *Non*

C *Non planget eum.* Hieronymus. Quod de Hebræo posui mus. *Non planget eum: væ frater, & væ so.* in LXX.non habetur, propriéque dicitur contra Ioakim regē Iuda:& apertur quod inter fratres erat ambiguum, vt nō fit sermo de Ioachaz vel de Sedechia, sed propriè de Ioakim, quē interfectū à latrunculis Chaldæorum & Syrię Ammonitarum & Moabitarum Hebrea narat historia. Vnde i Malachim mortuus scribitur, & sepultus tacetur. In libro dierum legimus catenis vinctum,& in Babylonem ductū, nec vltra aliquid refertur de eo. Ductus à Nabuchodonosor vinculatus, sed etiam in via pacem sub tributo fecit,sed postea rebellauit,tandem latrūculi interfecerūt eū vnde. Sepultura asini sep.&c.

* Theodor. Pate hinc Sellum nō es se Ioakim. Dixit.n de illo, terram hāc non videbit: sed in trāsmigratione morietur. De hoc vero proijcietur extra portam,in star mortuarum auiū, quæ clarius docent historiæ.

d *Ascende.* Per metaphoram Libani & Basan regionis & montium trans Iordanē ad Ierusalē prophetat, quæ frustra in Aegyptijs sic confisa. Vel ad Ioakim qui tunc regnabat, & ab Aegyptijs rex constitutus fuerat, quæ frustra ab eis speret auxilium: ipsi enim à rege Babylonio captiuati sunt. Hierony. Quod nos dicimus, ad transeūtes clama, vt & in Hebræo scriptū est, Neabalim LXX & Theodo. verterunt trans mare. Symmachus de cōt vt signi-

[Tres filios Iosiæ,vel propriè Sedechiam.]

que lugeatis super eū fletu. Plāgite eum qui egreditur, quia 1
non reuertetur vltrà,nec videbit terrā natiuitatis suæ: quia 2
hæc dicit dominus ad Sellum filiū Iosiæ regis Iuda, qui regnauit pro Iosia patre suo,qui egressus est de loco isto. Nō 3
reuertetur huc amplius, sed in loco ad quē transtuli eum,
ibi morietur,& terram istam non videbit amplius. Væ qui 4

[Hæretico. a Conuenticulum. b Quia aliena diripit.]

ædificat domum suam in iniustitia,& cœnacula sua non in

[Quem decipit nomine amicitiæ. Quam promittis.]

iuditio.†Amicum suum opprimet frustra, & mercedē eius 5

[a Putans se in perpetuum regnaturum.]

non reddet ei,qui dicit: ædificabo mihi domum latā & cœ- 6

[a Non enim habet solidum & perpetuum ædificiū. b Videtur.n.habere ædificationē pulcherrimā.] 7

nacula speciosa. Qui†aperit sibi fenestras, & facit laquearia 8

[a Christi sanguine. b In perpetuum. Hæretici non regnant in perpetuum.]

cedrina,pingitq; synopide. Nunquid regnabis, quoniam 9

[a Contendendo contra ecclesiam. hæretici ab ecclesia inceperunt. b Iosiæ patri iusto regi. c Iosias d Fruens regiis opibus. nec tamen Deum ostendit. Ecclesiasticus, omnes Corpus Christi. e Sanguinem] 10 11 12

†confers te cedro? Pater tuus nunquid nō comedit & bibit 13

[a Q. Non superbiuit de abundantia,ideo tam in præsenti quàm in futuro bene fuit ei & erit.] 14

& fecit iuditium & iustitiam,†tunc cum bene erat ei? iudi-

[a Pauperis & egeni,vel suiipsius.] 15

cauit causam pauperis,& egeni in bonum suum. Nūquid

[Hæc bona habuit. a O Ioachim,corporis & animæ.] 16

nō†ideò quia cognouit me,dicit dominus? Tui verò oculi, 17

[a Vt aliena diripias. Deceptorum.] 18

& cor ad auaritiam, & ad sanguinē innocentē fundendū,& 19
ad†calumniā & ad†cursum mali operis. Propterea hæc di- 20
c cit dñs ad Ioachim filium Iosiæ regē Iuda: Non plangent eū 21

[a Sed.] 22

†væ frater & væ soror: nō†concrepabūt ei, vę dominę et vę 23

[a i.insepultus à bestiis & ab auibus lacerabitur:hæc est enim asini sepultura.] 24

†inclytę. Sepultura asini sepelietur, †putrefactus & proiectus 25
d extra portas Ierusalē. Ascende Libanū & clama, in Basan da

C

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Plangi. *Hic consequenter loquitur de Sedechia, qui inter istos vltimò regnauit: non enim in scribendo tenet ordinem temporis, vt dictū est cap. præcedenti. Dicit ergo:* Plangite eum qui egredi. *i. egredietur. Loquitur.n.de futuro per modum præsentis de Sedechia, qui exoculatus ductus fuit postea in Babylonem, ibiq; mortuus, & tēpore suæ captionis fuit tēplum combustū & ciuitas. & populus partim occisus et partim captiuatus, q̄ erāt occasio magni luctus.*

2 Quia hæc dicit. *i. ad Sedechiam, qui nominatur Sellum. j. Paral. iij. vt dictum fuit ibidem, qui regnauit pro Iosia patre suo, non immediate, sed in quarto loco: quia ante eum regnauerunt duo fratres sui & eius nepos, vt dictum est.*

3 Qui egressus. *Loquitur de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ. Cætera patent.*

4 Væ qui ædificat domum. *Hic loquitur de Ioachim filio Iosiæ, cuius primò describit malitiam, secundò debitam pœnam, ibi:* Propterea. *Circa primū dicit:* Væ qui ædificat domum suā in iniusti. *Erat enim iste Ioachim cupidus & superbus. propter quod ad faciendum sibi ædificia excessiua in magnitudine & curiositate rapiebat bona aliena.*

5 Amicum suum oprimet. *i. sine causa legitima. & si faciebat hoc Ioachim amicis, multo fortius alijs.*

6 Qui dicit ædifi. *i. excessiuam in altitudine.*

7 Et cœnacula. *i. solaria: in quo notatur excessus in latitudine.*

8 Et facit laquearia. *& sic est excessus in materia.*

9 Pingitque *In quo notatur excessus in curiositate.*

10 Nunquid regna *scilicet, perseueranter.*

11 Quoniam confers. *i. te eleuas vltra debitum. Vel confers te cedro, idest, Salomoni potentissimo ad ędificandum.*

12 Pater tuus. *scilicet, Iosias, qui fuit deuotus & sanctus.*

13 Nunquid non comedit. *idest, pacificè vixit.*

14 Et fecit. *q.d. ex statu ꝓspero potuissē aliter fecisse. Ideò sequitur*

15 Nunquid non ideo. *supple vixit benè & iustè.*

16 Quia cognouit me. *quasi dicat Sic.*

17 Tui verò ocu.& cor. *& ideò degeneras à patre.*

18 Et ad sanguinem innocen. *Ad hoc enim quòd bona in centum sibi acquireret, crimen dignum morte eis imponebat.*

19 Et ad cursum. *Cupiditas.n.impellit ad omnia mala, propter quod dicit Apost. j. Tim. vj. b. Radix omnium malorū est cupiditas.*

20 Propterea. *Hic consequenter propheta denunciat debitam pœnam. Et primò respectu regis dicens,*

21 Non plangent. *i. fratres eius & sorores non plangent mortuum, dicentes:* Væ nobis de morte fratris.

22 Non concre. *i. fratres non dicent carmen lugubre, sicut flebat in solennibus sepulturis. propter quod subditur.*

23 Sepultura asini. *Cuius cadauer proijcitur in cāpū vel fo*

24 Sepelietur putrefa. *Contra hoc videtur illud quod d iiij. Reg. xxiiij. b. de isto Ioachim: Et dormiuit Ioachim cum p bus suis. Ad hoc dicunt aliqui. quòd cadauer regis sic proiectum dundabat nimis in verecundiam Iudæorum, impetrauerunt à Nabuchodonosor, quòd sepeliretur. Vel potest dici quòd iiij. Reg. x non dicitur quòd sepultus fuerit, sed quòd dormiuit cum patribus suis, quæ dormitio non importat nisi mortem. Consequenter po pœna populi Iudæ, cùm dicitur.*

25 Ascende. *i. denuncia vsq; ad extremitates regni, quia nus est in extrema parte versus Aquilonē, et Basan versus Or*

* I

vocem tuam, & clama ad transeuntes: quia contriti sunt
a¶ Deus per Prophetas, vel loquuti sunt prophetæ.s. b¶ Superbiens contra me ex abundantia. 1
oẽs amatores tui. Loquutus sum ad te† in abundantia tua; 2
a¶ Idest. superbia ex quo educta es ab Aegypto. 3
dixisti, nõ audiã. Hęc est via tua ab adolescẽtia tua, qa non 4
a¶ Principes huc illucque dispersos. 5
audisti vocem meã. Omnes pastores tuos pascet ventus & 6
a¶ Babyloniam. 7
amatores tui in captiuitatẽ ibunt. Et tunc confuderis, & 8
a¶ Arrogantiam significat. 9
erubesces ab omni malitia tua q̃ sedes in Libano, & nidifi 10
cas in cedris.† Quomodo cõgemuisti, cũ venissent tibi do 11 12
¶ Subditæ captiuitates 13
lores quasi dolores parturiẽtis? Viuo ego dicit dominus, 14
quia si fuerit Iechonias filius Ioachim regis Iuda anulus ĩ 15
a¶ Qui de manu portantis difficulter eripitur. ¶ Tamen. b¶ Babyloniorum. 16
mãnu dextera mea, inde euellam† eũ. Et dabo te in manu 17 18
quærentium animam tuã, & in manu quorũ tu formidas 19
faciẽ, & in manu Nabuchodonosor regis Babylonis & in
manu Chaldæorum. Et mittã te & matrem tuam quæ genuit te in terram alienã, in qua nati non estis, ibiq; morie
a¶ Iudæam, a Desiderio.
mini & in terrã ad quam ipsi leuant animam suã, vt reuer
tantur illuc: & non reuertentur. Nũquid† vas fictile atque 20 21
contritum vir iste† Iechonias? Nunquid † vas absque om- 22
a¶ Hoc factum de Iechonia nemo dubitat. 23
ni voluptate? Quare abiecti sunt ipse, & semen eius, & 24 25
proiecti in terram, quam ignorauerunt? Terra, terra, 26

† quam gratiosa fuisti.

† te.

Col.1.c

† vt idolũ cõtẽptum contritus est.

vt significent, quod vox prophetæ vsque ad montem Libanum & Basan debeat peruenire.

a *Viuo: &c.* Hieronymus. Supra dixerat domui regis Iuda, *Hæc loquens*, deinde, *descende in domum regis Iudæ*. Et iterum, *hæc dicit dominus super domum regis Iuda*, & præpostero ordine postquam loquutus est de Sedechia, q vltimus rex fuit, reuertitũ ad Ioachim fratrem eius, qui ante eum regnauit: qua vaticinatione completa nũc loquitur ad Iechoniã filium Ioachim nepotem Iosiæ, qui alio nomine vocatur Ioakim, qui captus est cũ matre & multis hominibus, & in Chaldæam ductus mortuus est. Soleo in commentarijs & explanationib. quorum mos est diuersas interpretum sententias exponere, huiuscemodi miscere sermonem. Quidã hoc dicunt, alij autumant, hoc nõnulli sic sentiunt: quod Gruni⁹ & post multos annos discipuli Iouiniani & illius, qui calumniati sunt me sub alienis nominibus proprias sententias ponere, quod ego facio causa beneuolentiæ, ne certo nomine aliquem videar lacerare. Dico ergò apertè magistrum eorum Origenem hunc locum ad Christum referre, qui de manu Dei patris instar anuli euulsus sit, & missus in terrã captiuitatis, in valle lachrymarum, & cruci traditus. Matrem quoque eius, idest, synagogam captam atque deiectam: & non pertimescit qđ sequitur: *Hæc dicit dominus Scribe virum istum abominatũ, &c.* intelligere de domino maiestatis.

b *Quia.* Hieronymus. Miserabiliter Grunius Sexti Pytagorici, hominis Gentilis vnum librum in Latinum transtulit, & in duo volumina diuisit sub nomine Sixti martyris. Vbi nulla Christi, nulla Spiritussancti, nulla Dei patris, nulla patriarcharum vel prophetarum, vel Apostolorum fit mentio, & hunc librum solita temeritate & insania anulũ nominauit, qui per multas prouincias legitur & maximè ab his qui ἀπάθεια & in peccantiam prædicãt. Quomodo igitur dominus Iechoniam tanquam anulũ de manu sua proiecturum se minatur, ita lectorem obsecro vt nefarium librum abijciat. Si voluerit legere legat vt philosophum, non vt ecclesiasticum.

* Theodore. Quoniam non imitãtes pietatem maiorum de cognitione illorũ gloriabantur afferẽtes in medium Abraham, Isaac, Iacob, Israel, Dauid, Ezechiam, Iosiam viros insignes virtute hac de causa De⁹ repellit arrogantiã Iechoniæ, inquiens, Etiamsi annulus digiti fiat, & ponatur in dextera manu mea, inde euellam illum & tradam hostibus. Ne igitur cõfidat de virtute maiorum cum illorũ virtutem non æmuletur.

c *Nunquid.* Hieronymus. Cum hoc de Iechonia dicatur filio Ioakim, quõo referri potest ad Christum? Et ex eo quod Apostolus dicit eũ esse imaginem Dei inuisibilis, primogenitum omnis creaturæ eum appellari annulum qui proijciatur de manu domini & tradatur Babylonio regi?

d *Vir iste.* Hieronymus. Iechonias interpretatur domini præparatio cui in præsenti loco prima sylaba ie.i. nomẽ domini aufertur, & dicitur chonias, vt subaudiatur perditioni & interitui præparatus.

e *Terra, terra, &c.* Clemens Alexandrinus. Amẽtes & inobedientes terrã vocat scriptura, vt Ieremias propheta de Ioakim, & eius fratribus dicens, Terra, terra audi verbũ Dñi. Alius aũt dicit. Audi cœlũ & ausculta terra: auditũ appellans intelligentiam & cœlũ animam eius qui est p̃ditus cognitione qui cœli & rerum diuinarum suscepit contemplationẽ. Contra enim eum qui elegerat inscitiã, & cordis duritiem, terram dixit. Et illud, Ausculta, appellauit ab auribus quæ sunt instrumenta auditus carnalia attribuens his, qui rebus attendunt sensibilibus.

1 Scribe

NICOLAVS DE LYRA.

* Et cla. *Ita quod omnes etiam extranei per terram tuam transeuntes, percipiant dolorem tuum.*

Quia contri. *idest, de Aegyptijs, de quorum auxilio confidebas quos Nabuchodonosor debellauit. 4. Reg. 24.*

Loquutus sum, &c. *Per prophetas meos.*

In abundantia. *idest, tempore prosperitatis. In Hebręo habetur in pace tua, sine qua potest esse prosperitas.*

Dixisti. *Quia rebellis fuisti verbis prophetarum.*

Hæc est via. *idest, consuetudo tua.*

Ab adolescentia tua, &c. *i. ab exitu de Aegypto: extunc enim fuerunt frequenter rebelles Moysi & Deo.*

Omnes pa. tu. *idest, reges & sacerdotes.*

Pascet ven. *idest, inanis fiducia, quam habent de Aegyptijs, e quibus subditur.*

10 Et ama. *Per Nabuchodonosor captiuandi.*

11 Et tunc confun. *Propter frustrationem tuæ spei.*

12 Quæ sedes. *idest, in Ierusalem de lignis Libani ędificata.*

13 Et nidifi. *Diuitias malè congregando.*

14 Quomodo con. *idest, congemisces, quia loquitur de futuro per modum præteriti.*

15 Cum ve. ti. *i. cum venient in destructione templi & ciuitatis.*

16 Viuo ego. *Hic vltimo loquitur de Ioachim nepote Iosiæ dicẽs in persona domini.*

17 Quia si fue. *In Heb. habetur, Chonias, est tamen idem nomen Ioachin, Iechonias & Chonias: variatum tamen in Heb. sicut in Latino idem nomen est Nicolaus & Coletus & Colinus.*

18 Annulus in ma. *Antiquitus enim annulus erat signum dilectionis & etiã firmitatis, Literæ. n. signabantur annulo regis, vt habetur in libro Hester, & in pluribus alijs locis. igitur sensus. Si apparuerint signa dilectionis meæ erga Iechoniam, & suę stabilitatis in regno nihilominus eijciam eum.*

19 Et dabo. *Mutatur modus loquendi de tertia persona ad secundam Cętera patent ex dictis, suprà vsque ibi.*

20 In terra. *idest, in Iudæam ad quam cum magno desiderio anhelabant reuerti.*

21 Non reuertentur. *Et in hoc patet, quod dictum est supra de Ioachas quod erat minus lugendus quam iste: quia cum isto fuerunt multi nobiles captiuati absque euersione.*

22 Nunquid vas. *idest, nullius momenti.*

23 Vir iste Iechonias. *Quasi dicat, sic.*

24 Nunquid vas, &c. *idest, nullam bonitatem habens in se, ideo sequitur.*

25 Quare ab. sunt. *Quasi dicat, pro malitia sua.*

26 Terra, terra, ter. *Ter replicatur ad maiorem assertionem eius quod subditur.*

a *Scribe.* Hieronymus. Christus de huius semine natus est, vnde Gabriel *Dabit illi dominus Deus sedem Dauid patris sui, &c.* Sed non in diebus eius, sed multò post natus est de Ioakim Iechonias, de quo Salathiel, de quo Zorobabel, & per ordinem venitur ad Christū. Sed in dieb. Ioakim nō successit ei filius rex sicut ipse patri, & vsque ad Christū nullus regiam obtinuit potestatē. Oēs enim captiui fuerūt & de stirpe Dauid, nullus in Iudæa regnauit. Vnde refert Iosephus de tribu Leui fuisse principes quibus successit Herodes Antipatris proselyti filius, & post Vespasiano huius generis regnum imo regni simulacrum penitus fuisse deletum.

b *Sterilem, &c.* Aquilę prima editio, sterilem, Secunda nō crescentem Symmachus vacuam 70. & Theodotio, abominabilem & abdicatum.

✱ Basilius. Planè euidēs rō est. Exterminata n. Ierusalem à Nabuchodonosore, regnū eius dissolutū est Nequaquā aūt vlterius paternæ successiones rogantium, sicut prius erant. Nā ab initio quidem vsque ad captiuitatem regnabant qui ex genere Dauid fuerant. Regressi autē Salathiel & Zorobabel, populariter præerant populo, principatu in sacerdotium declinante, propter quòd cōmixtæ erant sacerdotalis & regalis tribus. Vnde & Dominus rex est & sacerdos ad Deum, & non defecit quidem regalis tribus vsque ad Christi aduentum. Nō tamen sedit super thronum Dauid de semine Iechoniæ.

terra, audi sermonem Domini. Hæc dicit Dominus: Scribe 1
a virum istum sterilem, virū qui in diebus suis non prospe- 2
b rabitur. Nec enim erit de semine eius uir qui sedeat super 3
solium Dauid, & potestatem habeat vltrà in Iuda.

a Tantum. Sed Christus Deus & homo cuius regnum non erit terrenum & breue sicut regnum Dauid, sed perpetuum est atque cœleste.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Scribe. *Per sententiam Dei diffinitiuam, cuius sterilitas explicatur. cùm dicitur.* Virum

2 Virū qui. *In regimine regni, nec etia in posteris ideo sequitur*

3 Nec enim erit. *Quia sibi successit Sedechias patruus eius, vt dictum est supra.*

B

CAP. XXIII.

a *Væ pastoribus, &c.* Quia oīs spes Iudaici regni defecit transit ad principes ecclesiæ, & synagoga cum suis pastoribus derelicta atque damnata ad Apostolos sermo fit de quibus dicitur: *Super eos suscitabo pastores, &c.* (Ezec. 34. f)

† disperdunt.

✱ Hieronymus. Possumus hoc iuxta tropologiam de ecclesiæ principibus intelligere, q non dignè regunt oues domini quibus abiectis atque damnatis, saluabitur populus bonis pastorib. traditus, & reliquiæ saluantur. Perdunt oues pastores, hæresim docentes, lacerant & dissipant, schismata faciētes:

C eijciunt ab ecclesia, iniustè separantes: non visitant infirmos, a petentibus manum contrahentes, quorum omni miseretur Deus pristina pascua reddē & malos pastores auferens.

b *E suscitabo eis.*

✱ Theodoret. Illis quidem temporib. Zorobabelis & Iesu filij Iosedec typice euenerunt, non tamē tota prophetia. Multi enim insurrexerunt in eos, non modò vicini, sed etiam Macedones & postea Romani. Verum prædicti sufficiētem gratiam pollicetur. Quocirca certum est illis quidem temporibus eorum contigisse: hæc verò temporibus sacrorum Apostolorum. Hi enim soli domum Spiritus sancti habuerunt.

CAP. XXIII.

a Væ pastoribus, qui † dispergunt & dilacerant 1
gregē pascuę meę, dicit dominus. Ideò hęc 2
dicit dn̄s Deus Israel ad pastores qui pascūt
b populum meum: Vos dispersistis gregem
meum, & eiecistis eos, & non visitastis eos. Ecce ego 3
visitabo super vos malitiam † studiorum vestrorum, ait 4
dominus. Et ego congregabo reliquias gregis mei de 5 6

a Synagogæ, Scribas & Pharisæos.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXIII.

✱ VAe pastoribus. *Hic consequenter Ieremias prophetat contra sacerdotes & falsos prophetas, quos vocat pastores, eò quòd tenebantur pascere populum exemplo bonæ vitæ, & verbo sanæ doctrinæ ipsi autem faciebant contrarium, & ideo præsens capitulum in tres partes diuiditur, quia primò Ieremias malitiam eorum breuiter arguit, secundò aduentum boni pastoris, scilicet Christi prædicit, ibi: Et ego, tertio nequitiam malorum pastorum diffusius resumit, ibi:* Ad prophetas, *vt sic opposita iuxtà se posita magis elucescant. Circa primum dicit.* (Diuisio.)

1 Væ. *Idest prophetis fal. & sacerdotibus.*

2 Qui disper. & di. *Exemplo malæ vitæ & verbo falsæ doctrinæ ideò subditur pœna cum dicitur.*

3 Ecce ego visi. *acriter puniendo.*

4 Malitiā. stu. ve. *Ex quo patet q ex certa sciētia faciebāt talia.*

5 Et ego. *Hic consequenter nunciatur aduentus boni pastoris, s. Christi, de quo est principalis intentio huius prophetiæ & aliorum, sicut dictum fuit in prin. huius lib. tamē aliqui expositores nostri totā istam partē vsque ibi:* Ad prophetas, *exponūt de reditu captiuitatis Babylonicæ, et qd̄ subditur:* Et suscita. super eos pa. *exponūt de Iesu filio Iosedech, Esdra, Neemia, Aggæo, Zacharia, & qd̄ postea subditur:* Suscitabo Dauid germen iu. *exponūt de Zorobabel qui fuit de semine Dauid, vt patet Matth. 1. & fuit dux populi de captiuitate redeuntis, qd̄ aūt postea subditur.* Et hoc nomē qd̄ vocabūt eum, dn̄s iustus. *Quia sicut dicunt isti expositores Iudæi imponebant antiquitus filijs suis nomina Dei. Sed ista expositio nō videtur vera. Primo quia dicitur hic:* Nō formidabunt vltrà & non pauebunt. *Reuersi aūt de captiuitate Babylonica fuerunt frequenter in afflictione magna & abiectione, vt dicitur Neemię 1. & in magno timore à Gētibus circūstantibus in tantū quod vna manu faciebāt opera & altera tenebant gladium. Secundo quia subditur:* Et nullus. *Idest, deficiet quia non oēs Iudæi reuersi fuerunt de Babylone, sed multi remanserunt amore vxorum quas acceperant, & prolis, quam ibi genuerant, vt dictum fuit Esdr. 1. quod exponūt de Zorobabel:* Suscitabo Da. *non est verum, quia subditur:* Et regnabit. *Quia Zorobabel non fuit rex. Item quia illo eodē rege subditur.* Et hoc est nomen. *Vbi. n. translatio nostra habet dominus in Hebr. habetur nomen domini Tetragrāmaton quod secundum doctores Hebręorū est appropriatum summo creatori, & ideò nō pōt cōuenire alicui puro homini. Quod aūt dicunt vlterius q Iudæi nomina Dei imponebant filijs suis, est fictitiū & maximè de nomine domini Tetragrāmaton: quod propter sui sanctitatem nullus audebat nominare nisi soli sacerdotes, nec tamen vbique, sed tantum in templo. Preterea expositores isti magis iudaizant quam Iudęi. qui passum istum intelligendum dicunt ad literam de Christo: vnde & translatio Chaldaica quę apud Heb. est autentica, & dicitur Thargum apud eos, vbi nos habemus: Suscitabo Dauid germen iustum, habet, Statuam Dauid Messiam iustum, propter quod littera ista de Christo est exponenda. Et diuiditur in tres partes quia primo prędicitur fidelium congregatio secundo subditur congregantis conditio, ibi.* Ecce dies, *tertio tanti beneficij recognitio, ibi.* Prop *Circa primum dicitur in persona domini.* Et ego congre. *quę congregatio non est intelligenda per localem motum, sed per vnitatem fidei, & charitatis nexum: secundum quod dicitur Iohan. 11. quod Christus moriturus erat pro gente, & vt filios Dei qui dispersi erant congregaret in vnum ritum fidei Christianę de varijs sectis Gentium & Iudęorum: in quibus erant dispersi.*

MORALITER.

† 1 *Væ pastori.* Per sacerdotes vete. test. contra quos prophetat Ieremias, signantur mali sacerdotes nostri & eorū cōsiliarij filiarij de quibus dicitur. *Væ pastoribus.* Isti sunt qui verbis & malis factis auertunt populū ab illis qui sciunt & volunt dare fidelibus consilium salutis, & istis comminatur dominus væ damnationis æternæ.

a ¶Vt fiat vnum ouile.
omnibus terris ad quas eiecero eos illuc, & conuertam eos ad † rura sua, & crescent & multiplicabuntur, & suscitabo
a ¶Apostolos. b ¶Pa e verb Dei. c ¶Ecclesiæ gregem
super eos pastores, & pascent eos. Non formidabunt vltra, & non pauebunt, & † nullus quæretur ex numero,
a dicit dominus. † Ecce dies veniunt, dicit dominus, &
¶Christum
suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, † sa-
a ¶Non enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio.
piens erit. & faciet iudicium & iustitiam in terra. In die-
a ¶Vt de duabus virgis fiat vna. b ¶Due tribus ¶Decem tribus.
bus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter.
a ¶Sicut & in Isaia Emanuel appellatur b ¶Vnde, qui factus est vobis sapientia à Deo & Iustitia.
Et hoc est nomen quod vocabunt eum: dominus iustus

† prosperabit.

a *Ecce dies ve. di. &c.* Abiectis pastoribus synagogæ: Scribis, scilicet & Phariseis, & Apostolis in loco eorum substitutis, inducitur Christus pastor pastorum. * Theodore. Iudæi attoniti conant hęc impudenter trahere ad Zorobabelē, verum intelligere eos oportebat illum non esse regem, sed ducem populi, nec nominari Iosedech. Atqui nec interpretatio nominis quadrat illi. Significat enim nomen, Dominus iustitia nostra, vel iuxta Syri interpretationē, Domine iustifica nos. Neutrum autem cōuenit Zorobabeli. Verum quia typus erat Christi, & captiuos è Babylone in Iudæā reduxit, quēadmodum Christus mancipatos à diabolo traduxit ad veritatem, si quis typicè volet ista illi adaptare, nihil alienum à verisimili faciet.

☞ 1 *Pro-*

NICOLAVS DE LYRA.

* Et conuertam eos. *Ager autem dominicus est ecclesia. Et sicut dicitur ager vnus propter vnitatem vniuersalis ecclesiæ, ita possunt dici plures agri propter diuersas prouincias in quibus viget cultus Christi: & propter diuersa loca huic cultui consecrata, ad quæ conueniunt fideles. Et dicuntur hic rura. in Hebræo autem habetur. mansiones sua per quod clarius signantur loca Deo dicata.*

B Et cres. *Sicut patet impletum per multiplicationē fidelium.*

Et suscitabo super. *Scilicet Christum, qui est princeps pastorum, & Apostolos & successores eorum.*

Non formi. *istud refertur ad statum triumphantis ecclesiæ, qui simul currit cum statu ecclesiæ militantis à tēpore passionis Christi, per quem aperta fuit ianua cęlestis, in illo vero statu formido non habet locum, sed firma securitas & æterna.*

Et nul. *Scilicet prædestinatorum, de quo nullus deficiet ab assecutione cælestis patriæ.*

Ecce. *Hic consequenter describitur conditio congregantis, scilicet, Christi Dei veri & hominis, cuius vera humanitas ostēditur ibi.*

Et suscita. Da. *Quia factus est rex ex semine Dauid secūdum carnem. Rom. 1.*

Et regnabit. *Propter quod dicit Matth. vlt. d. Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*

9 Et sapiens. *Sapientia increata & creata.*

10 Et fa. *Discretionis in præsenti, discernēdo fideles ab infidelibus*

C *vocando aliquos ad fidem, & alios dimittendo suo iusto iudicio licet nobis occulto: & iudicium discussionis in fine mundi.*

11 Et iusti. *Dando legem Euangelicam, quæ continet perfectam iustitiam, & in fine mundi proferendo iustam sententiam de retributione bonorum & punitione malorum, vt habetur Matth. 25.*

12 In die. *Id est, quicunque verè confitetur corde & ore nomen domini, & quod iste sit intellectus, patet non solum per expositores Latinos, sed etiam Hebræos: quia Gen. 41. dicit quædam glos. Hebraica, poteritne dici quod redemptor sit leuans facies, idest, acceptor personarum? Et subditur ibi: Absit, sed omnes confitentes ei corde suo & ore, & operibus saluabit, sicut scriptum est Iere. 23.* In diebus. *Ac si dicat, confitentes ei. hæc glos.*

13 Et Israel. *Istud refertur ad statum ecclesiæ triumphantis, vbi est summa securitas.*

14 Et hoc est. *In Hebr. habetur nomen domini Tetragrammatō: quod non potest dici nisi de Deo vero. Dicit enim Rab. Moy. libro directionis perplexorum quòd hoc est nomen impositum Deo ad significandum nudam essentiam diuinam, secundum se absque aliquo respectu ad creaturam, & propter hoc est omnino incommunicabile. Alia verò nomina aliquo modo communicabilia sunt, sicut hoc nomen dominus communicatur magnis personis habentibus subiectos, & qui promouet aliquem dicitur eius creator: sicut communiter dicitur, ꝙ promotus est creatura eius, similiter hoc nomen Deus, quia iudices dicūtur dij Exod. 22. Vtriusque enim causa ad eos perueniet. Et per hoc patet diuinita vera ipsius Christi, hoc autem nomen apud Heb. dicitur ineffabile, & ideò translator loco ipsius posuit nomē commune, & hoc modo transfertur dictum nomen vbicumque in veter. testam. inuenitur. Aliqui dicunt. quod hoc nomen domini Tetragrammaton non dicitur de Deo tantummodo, sed etiam de alijs, verbi gratia Ezech. vltim. d. dicitur: Et nomen ciuitatis dominus, & vbi habemus dominus: in Hebræo habetur Tetragrāmaton, ergò hoc nomen Tetragrammaton quod stat hic pro ciuitate, nō*

E *dicitur de Deo. Item Genes. 22. c. Vocauit Abraham nomen loci illius, dominus videt. Et vbi habemus dominus, in Hebr. habetur nomen domini Tetragrāmaton. Item Iudic. 6. e. legitur: Aedificauit ergo altare domino, vocabitque illud domini pax. vbi in Hebræo habetur nomen domini Tetragrammaton. Item Exod. 17. d. Aedificauit Moyses altare Domino, & vocauit nomen eius. Dominus exaltatio mea, vbi habemus Dominus, in Hebræo habetur nomen domini Tetragrammaton. Sed ista non derogant dictis Ra. Moy. quia nullum prædictorum nominatur nomine Dei proprio, & absolutè, sed à quodam effectu Dei, ergo nullus homo propriè, & absolutè vocatur Deus, sed cum quadam connotatione & ab aliquo effectu Dei: sicut multi sunt vocati Deodatus, dominus dedit: & similiter de pluribus tam hominibus quam locis, sicut est in locis allegatis suprà, vt patet intuenti. Verūtamen in prima autoritate dicente. Et nomen ciuitatis, dominus debet addi, ibidem. Vnde translatio Chaldaica habet: Nomen ciuitatis exponent a die qua faciet dominus descendere diuinitatem suam ibidem. Et sic patet ad alia, quid sit dicendum: quia*

F *semper cum aliqua connotatione ponitur dictum nomen, quando ponitur pro alio, quam pro vero Deo.*

15 Iustus. *Idest, iustificans nos, per quod etiam ostenditur eius diuinitas, cuius proprium est iustificare impium. Sciendum autem quod Hebræi ne hac autoritate cogerentur Christi diuinitatem cōfiteri, quem expectant futurum hominem purum, Moyse tamen sanctiorem, dicunt quòd litera Hebraica talis est: Et hoc est nomen eius quia vocabit eum Dominus iustus noster, & quod nomen domini Tetragrammaton quod soli Deo conuenit, non dicitur hic de Messia secundum eos, sed de Deo qui vocabit eum ad redemptionem Iudæorum, & ipsi possunt sic mutare literam de facili, quia dictio Hebraica quæ hic ponitur, scilicet, Asser, indifferenter accipitur pro qui & pro quid. Item vocabunt eum & vocabit eum, eisdem literis Hebraicis penitus scribuntur, sed variè punctuantur, quæ pūctuatio potest valdè de facili fieri. Et quod Iudæi talem falsitatem fecerint in hoc loco, patet per 70. interpretes, qui fuerunt Iudæi valde literati, & in hoc loco sic transtulerunt. Et hoc est nomen quod vocabūt eum Dominus iustus noster, nec tamen per hoc reuelauerunt diuinitatem Christi Ptolomæo regi, quam intendebant ei celare, secundum quod dicit Hieronymus in pluribus locis: quia pro nomine domini Tetragrammaton transtulerunt nomen Græcum κύριος signans dominum, sicut hoc nomen dominus ponitur in translatione Latina: Quod nomen non solum dicitur de Deo, sed etiam de quodlibet homine magno. Falsitas etiam prædicta patet per translationem Chaldaicam, quæ sic habet in hoc loco.* Et hoc est nomen quod vocabunt eum.

* *Propter*

MORALITER.

† *Ecce.* Hic ad literam promittitur verus & bonus rex & pastor Iesus Christus, per quem moraliter intelligitur bonus rex vel prælatus nam vterque est Christi vicarius vnus in tēporalibus & alius in spiritualib. ideò subditur

Et susci. Idest Christum.

Ger. Idest, tenerum pietate admodum germinis erga verè pęnitentes, & asperum ęquitate erga duros & rebelles, vnde Dauid dicitur 2. Regum 23. a. Ipse est quasi tenerrimus ligni vermiculus, qui quāuis sit valdè mollis, tamen lignum durum penetrat sicut ferrum, per quod signatur quod vicarius veri Dauid. scilicet, Iesu Christi debet esse valdè mollis pietate erga bonos & durus æquitate erga malos obstinatos.

12 *In diebus.* Nam sub tali principe vel prelato confidenter habitant actiui boni, qui per Iudam, & boni contemplatiui, qui per Israel signantur.

 † *Ad pro-*

a *Propter hoc &c.* Hoc totum cap. in 70. non habetur, cuius hic sensus est: Quia non per Moysen populus Dei de Aegypto liberetur, sed per Christũ de toto orbe. Quod ex toto cõplebitur, quando ab Oriente & Occidente & Septentrione & Meridie venient, & recumbent cum Abraham, Isaac & Iacob,
Mat.5.b
Rom.11.b *vt postquam intrauerit plenitudo Gentiũ, tunc omnis Israel saluus fiat.*
†sup.16.c
b *Quasi homo.* Nullius intelligẽtiæ, nullius sapientiæ. *Dominus enim nouit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.*
Psal.93.b
Vbi sunt ergo qui perfectam in homine iustitiam prædicant? vt responderint sanctis se hæc dicere, non de semetipsis, quis sanctior Ieremia? Qui virgo, propheta, sanctificatus in vtero, præferens Saluatorem nomine suo, Ieremias.n. interpretatur excelsus domini.
†adulteris.
† non recta.
* Theodoret. Conuertit sermonẽ aduersus mendaciorũ precones, eosq; vocitat adulteros, vt qui adulterent & corrũpant verbum diuinum. Prædicit autẽ mala eis obuentura & comparat eos prophetis Samariæ, qui prophetę Baal palam vocabantur. Etenim, hi ait, dum pacem falsò populo promiserunt, in causa fuerunt, ne quisquam auerteretur à via sua mala, atque eorum consilio imitati sunt Sodomæ & Gomorrhæ nequitiam.
c *A facie.* Considerato vultu omnipotentis Dei, idest, patris, & vultu filij, qui est splendor gloriæ: & figura substantiæ eius, propheta, & anima, & corpore perhorrescit, & se nihil esse intelligit vnde. *Vt iumentum factus sum apud te.*
d *Luxit.* Quidquid de terra Iudæa iuxtà literam intelligis, ad congregationem credentium referre poteris. Propter adulteria.n. & mendacia & periuria, virtutum & gratiarum sterilitas cõsequitur.
e *Propheta.* Quando ĩ ecclesia Dei & maximè in principib. eius inueniunt mala, scimus esse completum. Propheta namque & sacerdotes polluti sunt.
f *Afferam.* Nõ quod mala sint, aut dominus inferat mala, sed mala videntur his qui sustinent supplicia, alioqui eadem, & bona & mala sunt. Mala iuxt. eos quos cruciant: bona iuxta eos quos emendant. Et notandum quod annus visitationis domini dicitur correctio & cruciatus peccantis. vnde: *Visitabo in virga iniquitates eorum, &c. Misericordiam autem meã nõ dispergã ab eo*
g *Et in prophetis.* Quomodo prophetæ Samariæ quidquid loquuntur prophetant in Baal, sic hæretici in ecclesia, siue extra, vt supplantent populum Israel, qui prius cernebat Deum, loquuntur in dæmonibus.

a ¶ Quando oritur vt sol iustitiæ,
a noster. †Propter hoc ecce dies veniũt, dicit dominus: & nõ 1
¶ Per Moysen, 2
dicẽt vltrà: viuit dominus qui eduxit filios Israel de terra
¶ Per Christum.
Aegypti, sed viuit dñs qui eduxit & adduxit semen domus 3
Israel de terra Aquilonis, & de cunctis terris ad quas eiece
a ¶ Ecclesia. b ¶ Pseudo. Sermo infligitur.
rã eos illuc, & habitabunt in terra sua. Ad prophetas: Con 4
a ¶ Victimam humilitatis offert Deo. Vnde: Cor contritum & humiliatum 5
Deus non despicies, &c. de quibus: Omnia ossa mea dido. quis si. tibi?
tritũm est cor meũ in medio mei, contremuerunt omnia 6
b ossa mea. Fact⁹ sum quasi vir ebrius, & quasi homo madi- 7
a ¶ Ve decoris gloriæ eius.
dus à vino, à facie dñi, & a facie sanctorum verborũ eius, 8
a ¶ Hoc in Lxx. non habemus. b ¶ Lxx. iuramenti, vani.
c q̃a †adulterijs repleta est terra, quia † a facie maledictionis 9
a ¶ Ideo. b ¶ Sterilis facta. 10
d luxit terra arefacta sunt arua deserti. Factus est cursus eorũ 11
a ¶ Ductor.
e malus & fortitudo eorũ †dissimilis. Propheta namque & sa 12
a ¶ Ministerii dignitas. b ¶ Ecclesia. 13
cerdos polluti sunt, & in domo mea inueni malũ eorũ, ait 14
a ¶ Hæreticorum error. b ¶ Vt non videant qui dicit. Ego sum lux mundi. 15
¶ Contra quas Signatum est super nos lumen vultus tui domine.
dominus. Idcircò viã eorũ erit quasi lubricũ in tenebris: 16
a ¶ Omni vento doctrinæ.
f Impellentur enim & corruent in ea. Quia afferã super eos
a ¶ Hæreticis & omnes qui iactant falsi nominis scientiam, prophetæ sunt Samariæ.
g mala, annũ visitationis eorum, ait dominus. Et in prophe- 17
a ¶ Qui non habent Christum Dei virtutem, Dei sapientiam. b ¶ Idolo dæmonibus consecrato.
tis Samarię vidi fatuitatem, & prophetabant in Baal, & 18

A pro-

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Propter hoc. *Hic consequenter ponitur tanti beneficij recognitio cùm dicitur.*
2 Et non. *Quia sicut ad præsentiam maioris luminis minus obfuscatur, sic adueniente beneficio incarnationis Iesu Christi & redẽptionis nostræ per eũ factæ obfuscata sunt omnia beneficia, & quasi obliuioni data, quæ fuerunt in veteri lege tanquam modica aut nulla respectiuè.*
3 Sed vi. *Quod non potest intelligi de reditu captiuitatis Babylonicæ quia illud beneficium quasi incomparabiliter minus fuit quã eductio filiorum Israel de Aegypto in tot signis & mirabilibus diuinis, & in tanta multitudine, quod erant sexcenta milia absque mulieribus & paruulis: & ideò ista adductio intelligitur de vocatione ad fidem Christi: quia de omnibus terræ partibus sunt aliqui vocati, & ista vocatio maior est & excellentior quasi incomparabiliter omnibus beneficijs vete.te.*
4 Et ha. *In ter. Idest, in ecclesia militante, & postea in triumphãte quæ est terra viuentium promissa fidelibus in premium, vt frequẽter superiùs declaraui.*
5 Ad prophe. *Hic consequenter nequitiam malorum pastorũ diffusius resumit, & primò arguit eorum vita, secundò doctrinam, ibi.* Hæc dicit: *Prima adhuc in duas: quia primò arguitur eorum mala vita, secundò subditur pœna, ibi:* Idcirco: *Circa primum dicit Ieremias.*
6 Contritum. *Quia dolebat de mala vita sacerdotum, & falsorum prophetarum. Compatiebatur etiam eorũ naturæ propter mala quæ videbat eis imminere, licet eorum culpam odiret.*
7 Factus sum. *Idest, attonitus præ eorum malitia, & sequens pœna ideò subditur.*
8 A fa. do *Vindictam præparantis.*
9 Quia adul. *Sicut dictum est, suprà. v. c. Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat.*
10 Quia à fa. *Idest, propter blasphemias cõtra Deum & alia mala.* Luxit terra arefacta. *Præ siccitate nimia, sicut diffusius explicatur supra 14. Sicut enim pratum dicitur ridere metaphoricè quando viret, sic terra lugere quando aret.*
11 Factus est cur. *Ad mala enim currebant sine frœno rationis & diuinæ legis.*
12 Et fo. eo. *Patribus antiquis.*
13 Propheta. *Luxuria & auaritia.*
14 Et in do. *Idest, in templo meo nomini dedicato.*
15 Inuenit. *idest, idola quæ colebant 4. Reg. 21.*
16 Idcirco. *Hic subiungitur pœna, cum dicitur:* Idcirco via eorum erit quasi lu. &c. *hoc est dicere, inferam eis plura mala, vnum super aliud.*
17 Et in. *Qui iam erant in captiuitatem ducti à sexto anno Ez. 4. Regũ. 18. vbi habemus fatuitatem, in Heb. habetur blasphemia, ideo subditur.*
18 Et pro. in Ba. *Querendo responsum ab idolo, vel potius a dæmone in ipso & non Deo: & sic erat quędam blasphemia, quia per hoc ostendebant quod reputabant Baal, plus quàm Deum.*

* Et in

MORALITER.

† 5 *Ad pro.* Per falsos prophetas ve.te. contra quos loquitur Ieremias signantur mali doctores & prædicatores noui test. qui docent vel prædicant præsumptuosè ad sui ostentationem vel quæstus temporalis procurationem, quod est valdè periculosum propter quod subdit Ieremias.
6 *Contri.* Nam tales doctores vel prædicatores frequẽter immiscent errore ex ignorantia, vel rei temporalis concupiscentias mala potentum nequiter excusantes ideo de talibus subditur postea.
13 *Et in pro.* Magna namque fatuitas est docere vel prædicare quæ ignorantur. Quod tamen frequenter cõtingit. vnde dicit Hieronymus in epistola ad Paulinum de omnibus sacræ scripturæ libris: Sola scripturarum ars est quam sibi passim omnes vendicant hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc vniuersi præsumunt, lacerant, docent antequam discant.

† Et i

a ¶Non solum in hæreticis. ¶Doctoribus. b ¶Ecclesiæ.
decipiebant populum meum Israel. Et in prophetis Ierusa 1
a ¶Vel horribili. b ¶Verbi Dei. c ¶Euntes per viam mendacij, acquiescentes hæret eis.
lem vidi similitudinem adulterantium & iter mēdacij. Et 2
a ¶Quos debuerant corrigere.
confortauerunt manus pessimorum, vt non cōuerteretur 3 4
a ¶Q non impune ferent, finis eorum quasi Sodomæ & Gomorrhæ.
vnusquisq; à malitia sua. Facti sunt mihi oēs Sodoma, & 5 6
habitatores eius quasi Gomorra. Propterea hęc dicit domi
¶Vel doloribus vel amaritudine.
nus exercituū ad Prophetas: Ecce ego cibabo eos absinthio
& potabo eos felle. A prophetis .n. Ierusalem egressa est † pol 7
lutio super omnem terram. Hæc dicit dominus exerci- 8
a ¶O popule, ne putes te alienum a culpa, si acquieueris, par enim pœna discipulo & magistro 9
tuū: Nolite audire verba prophetarum qui prophetant vo 10
a ¶Quam simulauerunt.
bis, & decipiunt vos. Visionem cordis sui loquuntur, nō de 11
a ¶Hæreticis & peruersis b ¶Quod dicemus.
ore domini. Dicunt his qui blasphemant me: loquutus est 12
a ¶Non nos. b ¶Ne timeatis vanis comminationibus territi.
dominus: Pax erit vobis, & omnis qui ambulat in † praui- 13
a ¶Quod timetis pro conscientia mala, sed bonum quod loquutus est dominus
tate cordis sui dixerunt: nō veniet super nos malum. Quis 14
.n. affuit in † consilio dñi, & vidit & audiuit sermonē eius? 15
Quis cōsiderauit verbum illius, & audiuit? Ecce turbo do-
minicæ indignationis egredietur, & tempestas erumpens 16
a ¶Non super alios. b ¶Populi vel eorum qui falsa nuntiant.
c ¶Idest non placabitur sicut olim: sed quod sæpe comminatus est complebit.
super caput impiorum veniat. Non reuertetur furor dñi
vsq; dum faciat, & vsq; dum compleat cogitationem cor- 17
a ¶Cum extremum captiuitatis tempus euenerit.
b ¶Quod vos nunc non intelligitis sed intelligere iactatis.
dis sui. In nouissimis dieb. intelligetis † cōsilium eius. † Nō 18
mittebā prophetas, & ipsi currebāt: nō loquebar ad eos, & 19
a ¶De corde suo. b ¶Idest, Voluntati meæ acquieuissent.
c ¶Non blandientes eis neque adulantes & dicentes in iustitia vestra viuetis.
ipsi prophetabāt. Si stetissent in † cōsilio meo & nota fecissēt 20
a ¶Ne facerent ea quæ non conueniunt, sequentes cogitationes.
verba mea pplo meo, auertissē eos vtiq; a via sua mala & à 21 22 23

a *A prophetis.* Vtimur enim hoc testimonio aduersus eos qui epistolas plenas mendacio & fraudulentia & periurio in orbē dirigunt, & aures audientium polluunt. Non enim sufficit eis iniquitatem propriam deuorare, vel proximos lædere, sed quos semel oderūt per totum orbem conantur infamare, & vbique blasphemias seminare.
b *Quis enim.* Nolite credere falsis prophetis hæc dicentibus, vnde scire possunt consilia domini, quis vidit & annunciauit eis?
* Hieronymus. Vbi nos posuimus in consilio domini, in Hebræo scriptum est besod Aquila, secretū Symmachus, sermonē LXX. & Theodotio substātiam siue subsistentiam Dei, interpretati sunt.
c *Ecce tur.* Quasi dicat per contrariū patet prophetas nescire quod dicunt pro pace enim & securitate quā promittunt, venit tempestas Babylonia.
d *Non mitte.* Hinc Apostolus, *sicut non probauerunt habere Deum in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant quę non conueniunt, repletos iniquitate, malitia & fornicatione.* Cum enim falsi doctores semel se tradiderint mendacijs atq; periurijs & mortibus deceptorum, præcipites corruerūt ad interitum suum & aliorum. Consideremus hæreticos quomodo semel desperati, gulæ se tradant, delitias quærant, balnea adeant, musco fragrent, varijs vnguētis delibuti quęrentes corporum pulchritudinem, non credentes resurrectionem, quod si non verbis, factis loquuntur.
* Theodoretus. Conuertit sermonem aduersus mendaciorum precones, eosque vocitat adulteros vt qui adulterent & corrūpant verbum diuinum. Prædicit autem mala eis obuētura, & comparat eos prophetis Samariæ, qui prophetæ Baal palam vocabantur. Etenim hi, ait, dum pacem falsò populo promiserunt, in causa fuernt, ne quisquam auerteretur a via sua mala, atque eorum consilio imitati sunt Sodomæ & Gomorrhæ nequitiam.

† duritia
† secreto
† Sup. 14. c. infrà 27. c. & 29. b.

D E F

☞ 1 *Audiui*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et in prophe. *ad prophetas Samarię.*
2 Adulterium. *i. idololatriam.*
3 Et iter menda. *Quia decipiebant populum Iudę, sicut illi populum Samarię. In Hebręo habetur sic: Vidi turpitudinem adulterij & iter mendacij, Turpitudo .n. adulterij est, quando adultera in eodem lecto recipit adulterum cum marito, & sic isti fecerunt quia in templo domini idolum posuerunt.*
4 Et conforta. *suo malo exemplo & verbo falso.*
5 Manus pes. *Ad permanendum in peccato.*
6 Facti sunt. *i. abominabiles vt Sodomitę, ideò subditur inflictio pœnę.*
7 Ecce ego. *i. replebo eos pœna amarissima.*
8 A pro. *Idololatrię & aliorum malorum.*
9 Super om. *s. Iudęę, quia populus eos imitabatur.*
10 Hæc di. *Hic consequenter arguitur prophetarum falsorum, & Sacerdotum doctrina, & primò quantum ad denuntiationem falsitatis, secundò quantum ad derisionem veritatis, ibi.* Si igitur. *Prima adhuc in duas, quia primò arguitur in eis denuntiatio falsi, secundò coloratio sui dicti, ibi.* Audiui quæ dixerunt prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium. *Circa primùm dicitur.*
11 Nolite audire verba prophetarum, &c. *Mendacium ad vos decipiendum.*
12 Visionem cordis. *i. fictam ab eis.*
13 Dicunt his. *ore & Opere.*
14 Pax erit. *Assecurando & nutriendo eos in malis.*
15 Quis enim. *De prophetis sic loquentibus, q. d. nullus, quia eueniet contrarium, ideò sequitur.*
16 Ecce turbo. *i. impetus diuinæ vindictę.*
17 Super caput. *Siue sint sacerdotes siue populares.*
18 Non reuertetur furor d. &c. *i. non impedietur, sed absque dubio veniet.*
19 In nouiss. die. *i. tempore destructionis ciuitatis, quod dicitur hic vltimum, quia tunc terminatum fuit regnum Iudęorum.*
20 Intelligetis. *i. pœnam quam disposui inferre, videbitis per effectum.*
21 Si stetissent in consilio meo. *Verbis prophetarum meorum credendo.*
23 Et nota fecissent verba mea populo. *Sicut tenebantur ex officio.*
22 Auertissem eos vtrique a via sua, &c. *Spiritum verè pœnitię eis conferendo.*

* Putas

MORALITER.

1 *Et in prophetis Ierusalem vidi similitudinem adulterantium iter mendacij, &c.* Per adulterium enim procreantur filij falsi, & per prædicationem quæstualem fiunt discipuli, vel auditores decepti, propter quod de talibus adulterantibus verbum Dei, dicit Apostolus secundæ Corinthiorum secundo. d. Non sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate &c.

a ¶Vt tantum omnia præsentia cognoscam, non longinqua? vbique sum, omnia cognosco.
b ¶Lxx. Deus appropinquans ego, &c.

pessimis† cogitationib. suis. Putásne dominus è vicino ego 1
a ¶Q. Quo ibo a spiritu tuo, & quo a facie tua fugiam?
sum dicit dñs, & non Deus de longè? Si occultabitur vir in 2
a ¶Quasi vbique præsens sum quia omnia impleo.
absconditis, & ego non videbo eum, dicit dominus? Nun- 3
quid non cœlum & terram ego impleo, ait dñs? Audiui 4
a ¶Contra quos est superior titulus ad prophetas.
quæ dixerunt prophetæ prophetantes in nomine meo mẽ 5
daciũ, atq; dicentes: Somniaui, somniaui. Vsquequo istud 6
est in corde prophetarũ vaticinantiũ mendacium, & pro-
phetantiũ seductiones cordis sui? Qui volũt facere, vt obli- 7
¶Qui nunc est.
uiscatur populus meus nominis mei pp somnia eorum,
quę narrat vnusquisq; ad proximum suũ, sicut obliti sunt
a ¶Antiquus populus de Ægypto egressus. b ¶Q. Non in nomine meo prophetant sed in Baal:
patres eorum nominis mei propter Baal. † Propheta qui 8
a ¶Eorum est exponere somnium, qui habent Dei sermonem in quibus est veritas, non mendacium.
habet somnium, narret somnium; & qui habet sermo- 9
nem meum, loquatur sermonem meum verè. Quid 10
11
a ¶Hæreticis. b ¶Sanctos. c ¶Non hæreticorum. ¶Q. Nunciant ventura supplicia, non adulantur paleis, incendium comminantur, 12
paleis ad triticum: dicit dñs? Nunquid non verba mea sunt 13
a ¶Lxx. securis, de qua dictum est: securis ad radicem arboris. b ¶Dura corda hæreticorum, vt auferatur cor lapideum, & inseratur cor carneum, quod possit præcepta Dei suscipere & sentire.
quasi ignis, dicit dñs, & quasi malleus conterens petram? 14
Propterea ecce ego ad prophetas, ait dñs: Qui furantur ver 15
ba mea vnusquisque à proximo suo. Ecce ego ad prophe- 16
a ¶Vel dormierunt dormitatione.
tas, ait dominus, qui † assumunt linguas suas, & aiunt, di- 17
a ¶Dominus vel sermo diuinus. 18
cit dñs: ecce ego ad prophetas somniantes mendacium, ait 19
dominus: qui narrauerunt ea, & seduxerunt populum 20
a ¶Magna & incredibil a repromittunt docentes, quæ non oportet turpis lucri gratia, malis prospera, bonis aduersa nunciantes. 21
meum in mendacio suo, & in† miraculis suis, cum ego nõ 22
misissem eos, nec mandassem eis, qui nihil profuerũt popu
lo huic, dicit dominus. Si igitur interrogauerit te po- 23

†operibus. †Propterea. †lenificant

Gen. 41. a. & Dan. 2. a.

A a *Audiui.* Sunt multa genera prophetãdi quorum vnum est somniorum, sicut in Daniele. Idcirco ad eos sermo propheralis dirigitur qui credunt in somniis, & omnia quæ cernunt, putant reuelationem esse diuinã, quæ propriè sanctis aperitur. Pharao tamen & Nabuchodonosor reges impij somnia vera videbant, nõ propter suum meritum, sed vt tali occasione Ioseph & Daniel clarescerent & corda

B indomabilia tyrannorum propria cõsciẽtia domini maiestatem sentirent.

b *Somnia eorum.* Sunt hodie somniatores in ecclesia, qui errores suos domini prophetias faciunt crebrò dicentes, somniaui: contra quos dicitur: *Vsquequo istud, &c.*

c *Quid pal.* Pulchrè doctrina hæreticorum paleis comparatur quæ medullã non hẽt, nec refectionem præbent.

d *Nunquid non.* Quod in priori populo prophetæ mẽ

C tiebantur dicentes. *Hæc dicit dominus, & Vidi dominũ.* Et, *Verbum* domini quod factum est. ad illum siue ad illum. Sic hæretici assumunt testimonia scripturarum de vtroque testamento, & furantur verba Saluatoris, vnusquisque a proximo suo, prophetis Apostolis & Euangelistis: & assumunt linguas suas, vt cordis venena ore pronuntient, & dormiant dormitationem. Vnde: *Dormierunt somnum suũ, & nihil inue. omnes vi. di. in ma. su.* Minatur ergo dominus contra huiusmodi magistros se esse ven-

E turum.

e *Quasi.* De ecclesiasticis viris scriptũ est, quod malleus & securis non sunt. audiant in domo domini.

f *Qui furantur.* Semper. n. mendacium imitatur veritatem aliter. n. non potest decipere.

g *Si igitur interro.*

* Theodoretus. Impij prophetas appellabant scelestos, & prophetiã onus. Hortat ergò Deus ne hac appellatione vtantur ac non obtemperantibus, minatur pœnam.

Ps. 76.

Hiero-

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Putans ne Deus è vicino ego sum dicit dñs, & non Deus de longè, &c. *i. cognoscens tantum illa quæ sunt prope me, & non ea quæ sunt longè.* Hoc non inducitur ad excludendam Dei præsentiam vbique, sed ad excludendum doctrinam falsam aliquorũ sacerdotum, qui dicebant Dei prouidentiam attingere tantum ad superiora, & non ad ista inferiora: qui error incepit a tempore sancti Iob. Vnde in persona sic errantium dicitur Iob. 22. b. Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat. Sed quia Dei prouidentia attingit ad omnia quantumcunque occulta. Ideò sequitur.*

2 Si occultabitur. *Idest, non occultabitur, quod probatur ex eius præsentia vbique cùm dicitur.*

3 Nunquid non. *Quasi dicat Sic.*

4 Audiui quæ. *Hic consequenter arguitur in falsis prophetis coloratio sui dicti. Ad hoc enim quod magis sibi crederetur, vtebãtur, modo loquendi prophetarũ, & hoc est quod dicitur:* Audiui quæ dixerunt prophetæ. *s. falsi, quia verba eorum nota sunt mihi.*

5 Prophetantes in nomine meo. *Præmittentes suæ falsæ prophetiæ, hæc dicit dominus, sicut prophetæ veri.*

6 Somniaui. *i. visionem a Deo accepi in somno. Et quia hoc faciebant ad facilius decipiendum populum, vt dictum est, ideò sequitur.*

7 Qui volunt. *Per suam falsam doctrinam, ideò sequitur.*

8 Propheta qui ha. *s. vanum.*

9 Narret somnium. *i. referat tanquam somnium, & non præmittat. Hæc dicit dominus.*

10 Et qui habet sermo. *Sicut Ieremias & alij veri prophetę.*

11 Loquatur sermo. me. *Scilicet præmittendo. Hæc dicit dominus.*

12 Quid paleis. *i. sicut paleæ non sunt tritico commiscendæ vel è conuersò sic nec nomen domini est adiungendum falsæ doctrinæ prophetarum.*

13 Nunquid non verba mea. *Quasi dicat Sic. Propter quod dixit Ieremi. s supra 20. cap. Factus est sermo Dei quasi ignis exæstuans in corde meo, q. d. Sicut ignis consumit paleas, & malleus conterit petras, sic virtus nominis mei, quo colorant falsitates suas, erit occasio attritionis & consumptionis eorum, ideò subditur.*

14 Ecce ego. *supple paratus sum.*

15 Ad prophetas. *i. ad puniendum prophetas falsos.*

16 Qui fu. *a veris prophetis, Considerabant. n. attentè modum loquendi ipsorum, & illo vtebantur in suis falsis prophetis. Sic Ananias audiuit in principio regni Sedechiæ Ieremiam dicentem. Hæc dicit dominus exercituum: ecce ego confringam arcum Elam, infra 49. g. Et ad similitudinem huius dixit quarto anno Sedechiæ. Hæc dicit dominus. Sic confringam iugum Nabuchodonosor &c. infra 28. Ideo sequitur.*

17 Qui assumunt lin. *idest modos loquendi prophetarum domini.*

18 Et aiunt dicit dominus. *in suis falsis prophetijs.*

19 Ecce ego ad pro. *Exponatur vt suprà.*

20 Somniantes men. *dicentes se habuisse a Deo visionem in somno.*

21 Et seduxerunt popu. *Quod finxerunt.*

22 Et in miraculis. *In Hebræo habetur. Et in extasibus suis. Aliquando. n. fingebant se esse raptos a sensibus ad fingendum magnitudinem reuelationis sibi factæ: & talia possunt quodammodo dici miracula, quia inducunt simplices homines in admirationem.*

23 Si igitur interrog. *Hic arguitur malitia eorum in derisionem veritatis. Circa quod sciendum quod sacerdotes & falsi prophetę derisoriè nominabant onus prophetiam Ieremię & aliorum prophetarum domini: & populum inducebant ad talem modum loquendi duplici ratione. Vna est, quia prophetæ domini arguendo eorum vitia comminabantur eis pœnas graues, quas prophetę falsi vocabant onera. Alia est, quia istæ pœnę diu ante euentum fuerunt per prophetas domini nunciatę: & ideò derisoriè dicebant. Onus onus, per hoc insinuando, quod illę prophetię essent derisibiles tanquam friuolę & effectum non habentes. Et propter hoc talem dominus comminatur derisoribus pœnã. Et ponitur ista sentẽtia hic diffusè & intricatè cum dicitur in persona domini Ieremię. Si igitur interrogauerit te populus iste, &c. quod est onus domini. Prophetiam onus nominans derisoriè.*

* Dies

✻ Hieronymus. *Verbum &c.* Verbum Hebraicum masa Aquila ἆρμα onus interpretatur: Simmachus, & 70. & Theodotio, assumptionem: vbicunque ergo graue est, quod dominus cōminatur plenū ponderis ac laboris & importabile in titulo quoq; ἆρμα hoc est pondus dicitur, vbi, &c. Vbi autem prospera promittū tur, vel post comminationē meliora, visio dicitur, vel verbum domini, & perspicuum est ex ipso titulo prophetię, ponderis vel visionis, vel verbi domini, qualis vaticinatio sequatur. Quia igitur prophetæ solebant peccantibus tristia nunciare, & sic ad pœnitē tiam reuocare. Dominus autem misericorditer sententiā differebat, ideoque putabat populus phseudoprophutarum fraude deceptus non ventura q̄ dominus minabatur, & rem seriam in ludum iocumq; vertebat: prophetā tibusque prophetis irridendo dicebat. Hic iterum videt spondus & onus domini, atque ita fiebat, vt non vltra visio, sed per iocum onus appellaretur. Præcepit ergo dominus, vt si populus, vel propheta, vel sacerdos interrogauerit Ieremiam, quod sit onus dñi? dicat. Vos estis onus, & vos assumptio. Assumam.n. vos & proiciiam, &c Si quis aūt ausus fuerit onus dñi nominare:

re: *Visitabo super virum illum &c.* Dicat itaque vnusquisque proximo suo: Nunquid onus domini? sed quid respondebit mihi & quid loquutus est dominus? Quia singulis sermo suus & opus suum in pondus reputabitur, vnde: *Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis.* Matth. 12. a.

a ¶Vel. Quæ est assumptio.

pulus iste vel propheta aut sacerdos, dicēs: Quod est onus domini? dices ad eos: Vos estis onus. Proijciā quippe vos dicit dñs: Et propheta & sacerdos, & populus, qui dicit onus domini, visitabo super virum illum, & super domum eius. Hęc dicetis vnusquisq; ad proximum & ad fratrem suum: Quid respondebit dñs, & quid loquutus est dominus? Et onus domini vltrà non memorabitur: quia onus erit vni-

a ¶Nolentes obedire. ¶Et peruertistis vsque: Si autem onus domini dixeritis in Lxx. non habetur.

cuique sermo suus. Et peruertistis verba Dei viuentis, dñi exercituum Dei nostri. Hæc dices ad prophetam. Quid re-

¶Non onus domini.

spondebit tibi dñs, & quid loquutus est dominus? Si autē onus domini dixeritis, propter hoc hæc dicit dominus:

¶Sed

Quia dixistis sermonem istū onus domini, & misit ad vos

a ¶Vel assumam, v. rbum vestrum complens opere, allidens vos de summo ad ima deijciens.

dicens: Nolite dicere onus domini: propterea ecce ego † tol

¶Etiam.

lam vos portans, & derelinquam vos & ciuitatem quam a dedi vobis & patribus vestris, à facie mea: & dabo vos in opprobrium sempiternum, et ignominiam æternam quæ nunquam obliuione delebitur.

a *Et derelinquam.*
Hoc in tempore Ba
bylonicæ captiuita
1 tis factum esse no-
2 uimus, sed plenius
3 atq; perfectius post
4 passionem Saluato
5 ris. Vnde. *Relinque-* Luc. 13. g.
6 *tur vobis domus vestra*
7 *deserta.* Iuxta 70. nō
8 solum assumptio-
9 nem, sed etiam do-
mum significat.
10 Quia igitur popu-
lus prospera sibi
11 promittebat, dicit
eos nequaquam vl
trà debere dicere
hos indignos esse
donis Dei, abijcien
dos & Dei auxilio
relinquendos. Ex
verbis autem & in
12 terpretatione no-
minum sæpe res o-
stenditur, vt Abra-
hæ, Saræ, Petri, &
filiorum Zebedæi,
vocabula mutata si
gnificāt rerum mu
tationem, & in hoc propheta Phaschor dicitur pauor, vel translatio, vel colonus, vel peregrinus. Notandum quòd verba viuentis domini exercituum Dei nostri Latini, & Græci codices habent; sed Hebræi in suis voluminibus contra se legunt quod propriè mysterium trinitatis significat.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Dices ad vos estis onus. *s. importabile, propter peccatorum vestrorum pondus; ideo subditur.*

2 Proijciam quippe vos, &c. *in captiuitatem.*

3 Dixit dominus, &c. *Sicut proijcitur importabile onus.*

4 Et propheta & sacerdotes & populus qui dicit onus domini, &c. *Deridendo prophetiam veram.*

5 Visitabo super virū illū & super domū eius, &c. *i. puniā eum in persona sua grauiter & in personis sibi coniunctis. Consequenter docet eos loqui reuerenter de prophetia domini, cū dicitur.*

6 Hæc dicetis vnusquisque ad proximum & ad fratrem suum, &c. *i. sic loquimini de prophetia domini.*

7 Qui respondit dominus? &c. *Prophetiæ inquirenti ab eo.*

8 Et quid loquutus est dominus, &c. *Prophetas inspirādo.*

9 Et onus domini vltrà non memorabitur, &c. *i. prophetia domini amplius non nominabitur a vobis nomine oneris.*

10 Quia onus erit vnicuiq; sermo suus &c. *i. loquatur de ꝓphetia domini, nominādi eā onus, punietur grauiter ꝓ tali sermone*

11 Et peruertistis verba Dei viuentis, &c. *i. peruersè nominastis nominādo ea onera derisorie. In Hebræo habetur.* Et peruertistis verba deorum viuentium. *per quod in diuinis ostenditur pluralitas personarum, & vnitas essentiæ, cum subditur in singulari: Domini exercituum Dei nostri.*

12 Hęc di. *Docet modum loquendi reuerenter cum propheta domini, & patet sententia ex dictis, quia est replicatio eiusdem ad maiorem assertionem, & quia hanc Dei monitionem contempserunt. Ideo sequitur pœna ibi.*

Propterea ecce. *De terra vestra.* portans. *s. ad alienam quod impletum fuit in transmigratione Ioachin regis Iudæ inchoatiuè, & consummatiuè in captiuitate Babylonica tempore Sedechiæ.*

✻ CAP.

ADDITIO. I.

In capitulo 23. vbi dicitur in Postilla. *Sciendum autem quod Heb. &c.*

Hebræi non solum subterfugere nituntur a veritate huius autoritatis, quæ diuinitatem Christi satis manifestat per varietatē literæ, prout Postillator dicit, quàm veritatem rectè confutat, prout in postilla. Sed etiam dicunt, quòd licet nomen domini Tetragrammaton non conueniat essentialiter alicui creaturæ tamen quandoq; in scriptura creatura denominatur prædicto nomine ab effectu ipsius Dei. Ad quod inducunt illud Exo. 17. d. vbi dicitur: Aedificauit Moyses altare & vocauit nomen eius, Dominus exultatio mea. Et vbi nos habemus, dñs, *in Hebræo ponitur nomen Tetragrammatō, quod nō conuenit ipsi altari secundùm essentiam: sed denominatur sic ab effectu ipsius domini exaltantis populum Israel, vt ibidem exponitur in Postil. vnde in proposito dicant, quod hoc ꝙ nomen proprium Dei s. dominus iustus noster dicitur de illo germine suscitando de Dauid non essentialiter, sed ab effectu ipsius Dei iustificantis. Sed ista cauillatio non valet: nam prout habetur in Thalmud in libro qui dicitur Bababata alias Baba, batra, in distinctione quæ incipit, qui vēdit nauem habetur expressè ꝙ Messias vocatur nomine Dei Tetragrammaton. Ad ꝙ allegatur ista authoritas Ieremiæ. Hoc est nomen quod vocabunt eum dominus iustus noster. Et sic patet, ꝙ nomen Dei essentialiter intelligitur in hac authoritate: Ibi enim de essentiali nominatione loquuntur, vt ibidem patet.*

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dr̄ in postil. *Circa ꝙ sciendum, quod Sacerdotes, & falsi prophetæ derisione nominabant onus prophetiam.*

Vbi nos habemus in hoc loco onus *in Hebræo habetur hæc dictio masa, quæ vno modo significat idem quod onus. Alio modo significat, assumptionem. s. verbum assumptum a propheta vnde Nu. 23. & 24. vbi dicitur de Balaā assumpta parabola dixit: in Hebreo habetur dictio istius rationis. s. masa, prout signat assumptionem verbi vel parabolæ Dei, & sic in alijs locis similibus. Vbi ergo graue erat seu ponderosum quod prophetabatur irrisores vocabant illā prophetiam onus intelligendo in prima significatione. Quia igitur prophetæ solebant peccantibus tristia enuntiare vt ad pœnitentiam eos reuocarent quod tamen Deus sæpe misericorditer differebat ideò populo pseudoprophetarum fraude deceptus putabant non ventura quæ dominus minabatur vnde & prophetiam veram & seriosam in ludum vertebant & veris prophetis irridendo dicebant. Hi viri pondus seu onus domini annunciant, vnde iam vltra prophetia, non visio sed onus vel pondus domini apud eos dicebatur, & ideo dominus ad Ieremiam dicebat. Si interrogauerit te populus & cætera, & hic sententia plenius habetur in glo.*

CAPVT XXIV.

Stendit mihi dominus,& ecce duo cala 1
a thi pleni ficis positi ante templũ dñi, 2
b postquam transtulit Nabuchodono
c sor rex Babylonis Iechoniã filium Ioa 3
a ¶ Interpretes regis i. & doctores, vel artifices auri gemmarumque inclusores, qui apud Barbaras nationes sunt in pretio,
chim regẽ Iuda,& principes eius,& fa 4
brum & inclusorem de Ierusalẽ, & ad 5
d duxit eos in Babylonẽ Et calatus vnus ficus bonas habebat
d a ¶ Abraham, Isaac & Iacob, & alij sancti, de quibus dicitur. Sicut vuas in deserto inueni Israel sicut ficus vidi patres eorum, vnde & non filij Abrahæ dicimur. Et è contra Iudæis dicitur. Si pater vester esset Abraham. & opera eius faceretis
nimis, vt solent ficus esse † primi temporis. Et calathus vnus
ficus habebat malas nimis, quę comedi non poterant, eò q essent malę. Et dixit dñs ad me: Quid tu vides Ieremia? Et di
xi: Ficus: ficus bonas, bonas valde: & malas, malas valde:
e quę comedi non possunt, eò q sint malę. Et factum est ver 6
bum domini ad me, dicẽs. Hęc dicit dominus Deus Israel:
a ¶ Exponit parabolam. b ¶ Quæ facta est meo consilio sub Iechonia
Sicut ficus hæ bonę, sic cognoscam trãsmigrationẽ † Iuda, 7
a ¶ Iechoniam s. & principes eius. b ¶ Ierusalem.
quam emisi de loco isto in terrã Chaldæorum in bonũ, &
a ¶ Captiuitatem b ¶ A captiuitate.
f ponam oculos meos super eos † ad placandũ, vt reducam 8
eos in terram hanc, & ædificabo eos & non destruã, & plã 9
a ¶ Simile: Deus est qui operatur in nobis & velle & perficere: non enim tantum opera, seu voluntas nostra dei auxilio innititur.
tabo eos & nõ euellẽ, & dabo eis cor, vt sciant me, quia ego 10
sum dominus. † Et erũt mihi in populum, & ego ero eis in
Deũ, quia reuertentur ad me in toto corde suo, vt sicut ficus 11
pessimæ, quæ comedi non possunt, eò q sint malæ, hæc di-
cit dñs: sic dabo Sedechiam regem Iuda, & principes eius 12
& reliquos de Ierusalem qui remanserunt in vrbe hac, &
a ¶ Qui s. transfugerunt in Aegyptum. b ¶ Quia in Aegypto quoque capti sunt, & Nabuchodonosor posuit in Thamnis solium suum.
qui habitant in terra Aegypti. † Et dabo eos in vexationẽ,

CAP. XXIV.

A a Ostendit. Notandum hanc visionem factam esse tempore Sedechię, postquã Iechonias ductus est in transmigrationem, non in captiuitatẽ: quia vltro se tradidit.

b *Duo ca.* Duos calathos vel cophinos malarum & bonarum ficorum quidam interpretatur in lege & in Euangelio, synagogam, & ecclesiam, Iudęorum populum & Christianorum, gehennam & regna † præmaturę.

B cęlorum: quorum alterũ pertinet ad supplicia peccatorum, alterũ ad sanctorum habitaculum. Nos verò iuxta Apostolum (legem bonam & sanctam, & mãdatum bonum & sanctũ sentientes, & vnum esse vtriusque testamenti Deum) ad Iudæos magis referamus qui in aduẽtu domini crediderũt, vel nõ crediderunt, vt qui clamauerunt dicentes. *Crucifige eum*, sint calathus ficorum malarum. Qui verò crediderunt, ad bonas ficus & calathum optimum referantur.

Rom. 7. c. † inf. 11. f. Luc. 3. e.

C

c *Positi.* Non foris. (scilicet extra ecclesiam) quia domino cuncta patent. Nec tantam habent amaritudinẽ quæ foris sunt, quantam illæ quæ post confessionem Dei per præuaricationem mutatæ sunt. Nec tantam suauitatem bonæ ficus quæ non sunt in conspectu templi Dei, (quales fuerunt Philosophi qui naturali bono & intelligentia creatoris, non tam sequi visi sunt quàm laudare virtutes) quãtam quę sunt in templo Dei, prophetæ, scilicet, & Apostoli quarum vna ait: *Lac dedi vobis, &c.* Et: *Filioli mei quos iterum parturio donec Christus formetur in vobis.* vnde dicitur: Ficus bonas, bonas, & ficus malas malas valde.

D

d *Et calathus.* Re. Hieronymus. Nos simplices quærentes historias, calathum bonarum ficorum dicimus Iechoniam, qui Ieremiæ consilio tradidit se regi Babylonio, cui a domino prospera pollicentur. Malarum autem Sedechiam, qui contradicens sententiæ domini captus est & cæcatus, & in Babylonem ductus, & ibi mortuus.

E

e *Et factum est.* Hieronimus. Delirat hoc loco allegoricus interpres, vim cupiens facere historiæ, referensque de cœlesti Ierusalem captos atque translatos in terram Caldæorum, rursumque ad locum pristinum reuersuros, vt Ieremiam & alios prophetas. Qui verò peccatores fuerunt in terra hac & in valle lachrymarum esse morituros.

F

f *Et ponã.* In captiuitate posuit oculos suos super illos & dedit

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXIV.

* 1 Ostendit. *Superius posita est Ieremiæ prophetia, hic cõsequenter ostenditur in parte impleta. Et diuiditur in duas, quia primò ostenditur hæc impletio, secundò ponitur prophetiæ Ieremiæ repetitio, cap. seq. Prima in duas, quia primo ponitur quædam imaginaria visio, & secundò ponitur eius expositio, ibi.* Et factum est, *aliter.n. non fuisset vera prophetia: nisi Ieremias intellexisset visionẽ sicut Pharao videns spicas, non fuit propheta, quia non intellexit significationem, propter q dicitur Dan. 10. a.* Intelligentia opus est in visione. *Circa primum dicitur.*

Diuisio.

2 Ecce duo cal. *Hoc vidit Ieremias primò visione imaginaria. Et subditur huius visionis tempus, cùm dicitur.*

3 Postquã trans. *De qua trãslatione plenius dictũ est, suprà 2. c.*

4 Et fabrum. *i. artificem subtilem.*

5 Et inclus. *i. aurifabrum, qui gemmas preciosas ponit in auro, vel argento, & in hoc patet prophetiam Ieremiæ impletam esse in parte, qui frequenter prædixerat regem, & populũ in Babylonẽ ducẽdum. Cætera patent in litera, quantum ad visionem imaginariam.*

6 Et factũ. *Hic consequenter ponitur expositio siue intellectus dictæ visionis, cùm dicitur.*

7 Sicut ficus. *i. transmigrantis dabo gratiam meam, & erit eis multò melius quàm illis qui remanserunt in Iudæa, quia Ioachim rex Iuda per filium Nabuchodonosor fuit repositus in magno statu valde, secundum quod habetur 4. Reg. vl. & Daniel & socij eius & Mardochæus, qui fuerunt de transmigratis cum Ioachim, fuerunt multũ honorati a regibus, vt patet in libris Hester & Daniel. Hęc autem visio facta fuit Ieremię, quia illi qui erant in Ierusalem cum Sedechia rege reputabant miseros Ioachim rege & alios qui cum eo deducti fuerant in Babylonem.*

8 Et reducam. *Licet.n. Ioachim, Daniel, & socij eius & Mardochæus non redierint in personis proprijs redierunt tamen in posteri. suis plures etiam illorum qui cum eis transmigrauerunt completis septuaginta annis etiam in Iudæam redierunt.*

9 Et ædific. *i. multiplicabo eos in prole & bonis temporalibus.*

10 Et dabo eis cor vt sciãt. *multiplicãdo eos in bonis spiritualib*

11 Et sicut ficus pessimæ. *quę sunt abominabiles.*

12 Sic dabo. *Mihi & hominibus abominabilem, quia postea fuit captus & exoculatus, & filij eius & nobiles occisi, & populus partim occisus & partim captiuatus, & ciuitas combusta & ex hoc patet huius literę sententia vsque ibi.*

* Et in

MORALITER.

† 1 *Ostendit mihi domi.* Per quod signantur duæ ciuitates, scilicet Dei, & diaboli. Per calathum autem ficus bonas habentem signatur ciuitas Dei. Ciues autem Dei, sunt boni Christiani dulces dulcore gratiæ & dispositi ad dulcedinem gloriæ. Ficus malæ, sunt ciues diaboli, pleni amaritudine culpæ, & dispositi ad amaritudinem gehennæ. Et de bonis ficis dicitur, quòd erant sicut ficus primi temporis. Idest similes Christianis ecclesię primitiuę. De quorum charitate dicitur Actuum 4. f. Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna, &c. E quo patet, q in eis erat charitatis dulcedo magna. De malis autem ficis subditur.

† *Comedi non poterant eo.* Quia Christiani in malitia obstinati Christo non possunt incorporari per fidem charitate formatam.

† Item

dedit eis terrā exercere, domos ædificare, pomeria plantare Daniel de captiuo princeps factus est. Tres pueri de fornace gloriosè liberati sunt. Ex pletis 70. annis sub

afflictionemque omnibus regnis terræ, in opprobrium & in
parabolam & in prouerbium & in maledictionem in vniuer 1
sis locis ad quæ eieci eos: & mittam in eis gladium & famen 2
a ¶Promissionis.
& pestem, donec consumantur ad terra quam dedi eis & pa-
tribus eorum.

Zorobabel & Iesu sacerdote magno magna pars reuersa est in Ierusalē. D

Hieron. Totam hui⁹ visionis simul proposui pericopē ne sensum in expositione diuiderem.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et in maledictionem. *quia post istam miseriam: quicumque maledicebat alteri sic dicebat. Sic accidat tibi sicut Sedechiæ regi & populo eius.*

2 Et mit. *quia aliqui eorum fuerunt mortui gladio & aliqui fame, & aliqui corruptione aeris seu mortalitate.*

MORALITER.

Item aliter potest exponi, vt per ficus bonas intelligantur boni religiosi, qui sunt sicut ficus primi tēporis. i. similes primis fratribus fundatoribus suæ religionis. Per malas autem ficus intelligantur fratres mali, qui comedi non possunt, idest regulari disciplinæ incorporari. Vnde dicit Augustinus: Sicut non inueni meliores his qui in monasterijs profecerunt, ita non inueni, peiores his qui in monasterijs defecerunt.

E CAP. XXV.

a Verbum. Hec priora sūt iterita visione. Illa n. sub Sedechia facta est, Iechonia iam translato in Babylonem: hæc autem sub Ioakim filio Iosię & patre Iechonię. Non enim curæ est prophetæ tempora conseruare, quod desiderant leges historiæ, sed scribere quæ auditoribus & lectoribus debeant proficere: vnde & in Psalterio, malè quidam iuxta textum historiæ Psalmorum ordinem requirunt, quod non obseruat carmen lyricum.

CAP. XXV.

Verbum quod factum est ad Ieremiam de om 1
ni populo Iudæ in anno quarto Ioachim filij 2
a ¶Ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis hoc in Lxx. non habetur.
Iosię regis Iuda. Ipse est annus primus Nabu-
chodonosor regis Babylonis, quod loquu- 3
tus est Ieremias propheta ad omnem populum Iuda, & ad
vniuersos habitatores Ierusalem, dicens: A tertio deci- 4
mo anno Iosiæ filij Amon regis Iuda, vsque ad diem hanc,
est ipse tertius & vicesimus annus, factum est verbum do-
mini ad me, & loquutus sum ad vos de nocte consurgens
¶Non vnum. 5
& loquens, & nō audistis. Et misit dn̄s ad vos omnes seruos 6
¶Tamen. 7
suos prophetas cōsurgens diluculo mittensq; & nō audistis, 8
9

sub quo propheta uit annis. 19. cui successit filius eius Ioachaz, quo statim capto a Pharaone Nechao, Ioachim frater eius regnum obtinuit: In cuius regni quarto anno factus est ad Ieremiam iste sermo domini. Ita ergo vigesimusterti⁹ annus erat Ieremię pphetæ, ex quo loqui cœpit ad populum: Nec vnquam cessauit sed singulis diebus summo diluculo & nocte consurgens hortabatur, nec tamen audierunt. Si autem vt volunt hæretici, lex semel in adiutorium data est, & constituta præcepta, quæ proprio arbitrio vel facimus vel negligimus quare propheta se ingerit & quotidie replicat mandata Dei, si semel accepta sufficiunt? Sed ostendit nos semper Dei auxilio indigere, nec sufficere quod semel datum est, nisi assiduè domini admonitione † reuocetur. E F

b *An. quar.* Quarto anno regis Ioachim filij Iosiæ, patris Iechoniæ, Nabuchodonosor Babylonium suscepit imperium: & ita contigit vt annus qui primus erat Nabuchodonosor in Babylone, quartus esset in Ierusalē regis Ioachim. Octauo denique anno regni sui Iechoniam cum matre & principibus duxit in captiuitatem qui trib. tantum mensibus post interfectionem patris Ioachim, regnauit. Ioachim autem interfectus est. 11. anno regni sui.

c *A ter. deci. an.* A tredicimo anno regni Iosiæ, qui regnauit in Ierusalē annos. 30. & vnū, cœpit Iere. prophetare, sub

† renouetur.

d *Et misit.* Non per unum prophetam, sed per omnes populum suum admonuit, & quasi in vigilijs & excubijs constitutus, surrexit diluculo vt commoneret, & non audierunt, vt quantò crebrior admonitio, tantò contemptus maior.

Neque

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXV.

* 1 Verbum. *Hic ponitur replicatio prophetiæ Ieremiæ, & primò quantum ad hoc quod reprehenderat populi malitiam, secundò quantum ad hoc quod prænunciauerat pœnam ibi:* Propterea. *Circa primum primò notatur tempus, cum dicitur.*

2 In anno quarto, &c. *Ex quo patet quod hæc reuelatio facta Ieremiæ fuit ante transmigrationem, præceden. cap. dictam, quia Iechonias siue Ioachin sub quo facta est illa trasmigratio fuit filius istius Ioachim, sicut dictum est supra 22. & ideò subditur: Postquā, idest, Post istam reuelationem factam Ieremiæ, translatus est Iechonias, quia octauo anno post includendo hunc quartum annum Ioachim patris eius translatus fuit.*

Ipse est an. *quod patet ex hoc quod 19. anno Nabuchodonosor destructa fuit Ierusalē 4. Reg. vl. & a quarto anno istius Ioachim inclusiue vsque ad vndecimum annum Sedechiæ in quo destructa fuit ciuitas fluxerunt decem & nouem anni, scilicet, octo de regno Ioachim, qui. 11. annis regnauit, & vndecim de regno Sedechiæ. Cætera patent vsque ibi.*

4 A tertio de. *vbi incipit ista replicatio, quia a tertio decimo anno Iosiæ cœpit Ieremias prophetare: a quo tempore fluxerunt anni vigintitres, vsque ad quartum annum Ioachim ideo subditur:* Ipse est tertius & vigesimus annus.

5 Et loquu. *Idest, vigilanter & perseueranter.*

6 Et non au. *Vos emendando.*

7 Et misit dominus ad vos, &c. *Ex quo patet, quod illo tempore fuerunt alij sancti prophetæ, qui mouebant populum ad bonū.*

8 Consurgens diluculo mit. *Idest valde diligenter vos admonens.*

9 Et non audi. *Quasi dicat, perseuerantia vestra in malo non prouenit ex defectu diuinæ, misericordiæ sed ex parte malitiæ vestrę. Cętera patent in litera.*

* Propterea

MORALITER.

† *Verbum quod fa.* In hoc. c. replicat Ieremias contra populum Iudę multiplicationem peccatorum & obstinationem per quod signatur multiplicatio peccatorum & obstinatio in malis Christianis maximè temporibus Antichristi sicut dicitur Matth. 24. b. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

7 *Et misit dominus ad vos omnes seruos suos, &c. Propterea, &c.* Per punitionem populi Iudæ quā Ieremias hic prænunciat futuram: per regem Babylonis & eius exercitum, signatur tribulatio populi Christiani futura temporibus Antichristi ad puniēdum malos, & purgandum electos. De qua tribulatione subditur.

† *Et po-*

a neque inclinastis aures vestras, vt audiretis, cū diceret: † Re-
a ¶Operatione. b ¶Quæ sine opere reputat ta in , e. cato
uertimini vnusquisq; viā sua mala, & a pessimis † cogitā-
a ¶Promittit præmium. i feceri... præceptum. ¶Sed vi io filiorum aut... itur.
tionibus vestris, & habitabitis in terra quā dedit dominus
¶Ostendit Dei d. na esse perpetua si digni ... erint quibus data sunt.
uobis & patrib. vestris a sęculo & vsq; in sæculum. Et nolite
b ire post deos alienos, vt seruiatis eis adoretisq; eos: neque
me ad iracundiā prouocetis in operibus manuum vestrarū
¶Dicit dominus, vt me ad iracundiam prouo. in ope. manuum vestrarum in malum ve. hoc in LXX. non habetur.
& nō affligem vos. Et nō audistis me, dicit dn̄s: vt me ad ira
cundiam prouocaretis in operibus manuum vestrarum in
a ¶Quia me ad iracundiam prouo. & vocantem ad pœnitentiam contempsistis.
malum vestrum. Propterea hæc dicit dominus exercituum: 1
Pro eo quod non audistis verba mea: Ecce ego mittam & as- 2 3
¶Angelos qui ex...itent Gentes. a ¶Iuxta situm Ierusalem, in aquilone sunt Chaldæi.
c d sumā vniuersas cognationes aquilonis, ait dn̄s, & Nabucho 4
donosor regem Babylonis seruum meum & adducam eos 5
super terram istā, & super habitatores eius, & super omnes
nationes quæ in circumitu illius sunt, & interficiam eos,
a ¶Qui est miraculi & stuporis iudicium.
& ponā eos in stuporem & in sibilum, & in solitudines sem- †
¶Vt non habeant Deum præludem. †
e piternas: Perdamque ex eis uocem gaudij, & vocem lętitiæ, †
a ¶Christi qui habet sponsam sponsus est. ¶Ecclesiasticæ fidei. b ¶Vt non conterantur mea frumenta, & populis tribuantur vescenda. c ¶Doctrinam prophetarum. ¶Lucerna pedibus meis ver. tu. & lu. se. meis. d ¶Ioannes quoque erat lucerna lucens.
vocē sponsi, & vocem sponsæ, vocem molæ & lumen lucer- †
a ¶Hæc ticorum cum nou... ssimum eius apparebit insipiens. 9
nę. Et erit vniuersa terra eius in solitudinem & in stuporem.
f Et seruient omnes Gentes istæ regi Babylonis septuaginta
g annis. † Cumque impleti fuerint anni septuaginta, visitabo 10
super regem Babylonis, & super gentem illam, dicit domi- †
nus iniquitatem eorum, & super terram Chaldæorū, & po- 11
nam illam in solitudines sempiternas. Et adducam super ter
ram illam omnia verba mea quæ loquutus sum contra eā,

a *Neque incli.* Tanta fuit duritia, vt nec habitum quidem audientis assumerent, & inclinarent aures suas commonente domino, vt reuerterētur. Et notanda est diuina Dei clemētia infinita quę nō suppliciū pro scelere irrogat.

† operibus.

Nota clementiam Dei.

b *Post Deos, &c.* Q. d. Hęc cum superiorib. monebam, ne dijs alienis seruiretis, nec me ad iracūdiam prouocaretis, & nolētem ad pœnam vestrā cogeretis.

c *Et assu.* Non sicut prophetæ, & alij sancti qui Deo seruiunt, sed quia in euersione Ierusalem domini seruiat voluntati, secundum illud: *Quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare.*

2. Tim. 1. d.

d *Et addu. eos, &c.* Hæc sunt præmia contemptorum & Deum audire nolentiū. Quidquid ergo mali sup nos adducitur, nostra peccata merentur: Et sicut Gentes cōtra Ierusalem adductæ sunt: sic hodie contra negligentem ecclesiam seruiunt.

Conciliabulū malignātium

e *Perdamque. &c.* Hoc in conciliabulo malignantiū comprobatur, probatur, vt magistri eorum nō deceāt verbum Dei, sed sibilēt ad instar colubri, in quibus vox gaudij & lætitiæ perijt, vt nō audiant illud Apostoli: *Gaudete in domino semper, iterum dico gaudete.*

f *Et serui.* Sicut Ierusalem post. 70. annos pristinos habitatores recipit, & expletis supplicijs pristina fœlicitate fruitur obediens sententiæ Dei, sic rex Babylonis in superbiam elatus & suis assignans viribus quod regnat in Gētibus, a Mœdis & Persis destruit. Denique vsq; hodie Babylonis tantum reliquiæ manent, quam posuit Deus in sempiternam solitudinem, qui impleuit oīa verba Ieremię qui in sequentib. quæ Babylō passura sit prophetico sermone describit.

g *Cum imple.* Nota, quod nō solum cōtra Babylonem prophetat Iere. sed contra oēs Gentes quę in exercitu Babylonis fuerunt, & contra populū Dei dimicauerunt. in sequētib. contra Aegyptū & Philisthijm & Moab, &c.

NICOLAVS DE LYRA.

Diuisio.

1 Propterea. *Hic consequenter ponitur replicatio prophetiæ quātum ad pœnam. Et primò exprimitur pœna Iudæorum, secundò pœna suorum aduersariorum, ibi:* Cumque impleti. *& hoc fuit ad consolationem aliquorum bonorum qui erant in populo Iudæ, vt dictum est, supra. 17. Circa primum dicitur.*

2 Pro eo quòd. *Sed obstinati estis in malitia vestra.*

3 Ecce ego. *Ex instinctu enim diuino Nabuchodonosor & bellatores sui acceperunt audaciam & constantiam impugnandi Iudæā, vt eius habitatores de suis malis multiplicibus & magnis secūdum ordinem diuinæ iustitiæ punirentur.*

4 Seruum me. *inquantum exequebatur diuinam iustitiam.*

5 Et adducam eos, &c. & super om. *Quia Idumæi, Philistæi & alij circa Iudæam habitantes fuerunt per Nabuchodonosor deprædati & captiuati, & eorum captiuitas hic denunciatur, cum pœnam Iudæorum qui sperabant eorum adiutorio resistere regi Babylonis. Cætera patent vsque ibi.*

9 Vocem mo. *Per hoc designatur captiuitas habitatorum & sic non erit opus molæ neque lucernæ, propter defectum habitatorū.*

10 Cumq; im. *Hic consequēter prędicitur pœna aduersantium Iudæis ad bonorum consolationem, vt prędictum est. Et diuiditur in duas partes, quia primò prędicitur destructio Babyloniorum singulariter, secundò multorum generaliter, ibi:* Quia sic. *Circa primum notatur tempus destructionis Babylonicę, cum dicitur:* Cùmque impleti fuerint septuaginta anni. *ipsum & regnum eius destruendo, quod fuit impletum in occisione Balthasar regis Babylonis quia tunc regnum suum datum est Mædis & Persis, vt habetur Dan. 5. Numeratio tamen istorum septuaginta annorum variè inchoatur a diuersis. Expositores enim nostri cōmuniter incipiunt eam a destructione Ierusalem vndecimo anno Sedechię. Rab. Sal. inchoat eam a quarto anno regni Ioachim filij Iosię, qui fuit annus primus Nabuchodonosor regis, vt dicitur in principio huius ca. Ab isto vero anno exclusiuè vsque ad vndecimum annum Sedechię fluxerunt decem et octo anni. Septem de regno Ioachim, qui regnauit vndecim annis, & vndecim de regno Sedechię: tempus autem Iechonię qui regnauit inter istos duos includitur in istis decem & octo annis, non computatur per se, quia regnauit tantum tribus mensibus. Cætera patent ex. 4. Reg. 24.*

11 Et ponam. *Quia Babylon nō fuit reędificata, et inhabitabilis facta est, secundū quod habetur Isa. 13. d.* Nō habitabitur vsq; finem

MORALITER.

† † *Et po. eos, &c.* quia tunc erit tribulatio magna quanta non fuit antea.

† *Perd. ex.* Quia tunc auferetur celebratio solennis diuinorum ab ecclesia, quæ debet fieri cum mentis lætitia. Ps. 84. a. Cor. meum & caro mea exultauerūt in Deum viuum, & hoc signatur per hoc quòd dicitur.

† *Et no.* quæ dicitur a latitudine: quod proprie fit quando gaudium mentis redundat in corpore.

† *Vocem spon.* i. mutuam consolationem prælati & sūę ecclesię. Nulli enim aut pauci tunc audebunt se prælatos ecclesię confiteri, ne ducantur ad tormenta primi, sicut fuit temporibus ecclesię primitiuę.

9 *Vocem.* Idest, prędicationis qua teritur frumentum sacræ scripturæ populis exponendo.

† *Et lu.* i. doctrinam sacrę scripturę, quam nullus audebit publicè legere, de qua dicitur Prouer. 6. c. *Mandatum lucerna est, &c.*

10 *Cumque imple.* Hic Ieremias prænunciat destructionem regis Babylonis & regni sui, per quam signatur Antichristi mors & sui exercitus, saltem pro parte magna quam Christus faciet, sicut dr̄. 2. Tes. b. Quem dn̄s Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui.

† *An. se.* Qui numerus consurgit ex ductu denarij per septenarium, & vterque numerus perfectionem signat per hoc quod Antichristi persequutio erit vltima: & sic ecclesię tribulatio erit consummata. Quòd autem septenarius numerus perfectionem significet dicit Gregor. hom. quoniam omne tempus septem diebus comprehenditur, rectè septenario numero vniuersitas signatur: † militet

omne quod ſcriptum eſt in libro iſto, quæcunq; propheta-
uit Ieremias aduerſum omnes Gentes, quia ſeruierunt eis 1
cum eſſent Gentes multæ & reges magni, & reddam eis ſecũ 2
dum opera eorum, & ſecundum facta manuum ſuarũ. Quia 3 4
a ſic dicit dominus exercituum Deus Iſrael: Sume calicẽ vini 5
furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cũctis Gẽ 6
tib. ad quas ego mittam te, & bibent, & turbabuntur & in- 7 8
ſanient a facie gladij, quẽ ego mittã inter eos. Et accepi cali- 9
cẽ de manu domini, & propinaui cunctis Gentibus ad quas
b miſit me dominus, Ieruſalem & ciuitatibus Iuda, & regibus 10
eius & principibus eius, vt darẽ eos in ſolitudinẽ & in ſtupo
rem & in ſibilum & in maledictionẽ ſicut eſt dies iſta Pha- 11
c raoni regi Aegypti, & ſeruis eius, & principib. eius, & omni
populo eius, & vniuerſis † generaliter, cunctis regibus terrę 12
a ¶Quæ Hebraice Hus, de qua dicitur: Homo quidam erat in regione Auſitidis, nomine Iob. Hic tamen verſiculus in LXX. non habetur. & Theodot. o pro Hus inſulam interpretatur.
d Auſitidis, & cunctis regibus terrę Philiſtijm & Aſcalonis & 13
a ¶In qua montes Seir, quæ Hebraice Edom.
Gazæ & Accaron & Azoti & reliquis: Idumeę & Moab & fi- 14
a ¶Hi ſunt filij Loth: proximi mari mortuo.
e lijs Ammon, & cunctis regib. Tyri & vniuerſis regibus Si- 15
a ¶Cypri Rhodi, & aliarum quas Babylonij expugnauerunt. b ¶Hæ Gentes in ſolitudinem ſunt vicinæ & mixtæ Iſmaelitis, quos nunc Saracenos vocant, qui attonſi ſunt in comam.
donis, & regib. terrę inſularũ qui ſunt trans mare, & Dedan 16
& Themã & Buz & vniuerſis † qui attonſi ſunt in comã, & 17
a ¶Poſt Dedan & Theman & Buz & Iſmaelitas regionum ordinem proſequitur.
cunctis regib. Arabiæ, & cunctis regibus occidentis qui ha
bitant in deſerto, & cunctis regibus Zamari, & cunctis regi
a ¶Regio Perſis trans Babylonem: vnde Elamitæ. b ¶A quibus Babylon capta eſt: ipſi enim veraciter calicem Alexandro propinare potuerunt. ¶Quibuſdam ſpecialiter enumeratis, generaliter ponit omnes reges aquilonis. Lxx. ſubſolani.
f bus Elam, & cunctis regibus Mædorum, cunctis quoque re
a ¶Dedi meracam, vt inſaniant. ſ. & mutuis vulneribus corruant.
gibus aquilonis de propè & de longè, † vnicuique cõtra fra-
trem ſuũ, & omnibus regnis terræ, quæ ſuper faciẽ eius ſunt. 18
¶Cum omnibus Gentibus propinaueris.
g Et rex Seſach bibet poſt eos. Et dices ad eos: Hęc dicit dñs 19

a *Sume calicem vini furoris, &c.* Propinatio calicis domini [..]ci furoris indiciũ eſt, quod omnes Gentes quæ cõtra Dei populũ dimicarunt, bibant de calice furoris domini, vnde Iſaias: *Calicem furoris domini bibiſti & euacuaſti, propterea cõſurge.* Sic autem calix ideò bibitur a cunctis Gentibus, vt vomant & inſaniant, quod quidã [..]iauus interpres in bonam partem accipit ad inſtar catharticæ potionis, vt quidquid cholerę & pituitæ & noxij humoris in pectore eſt, foras exire cõpellat, & priſtinam ſalutem reſtituat. Pro Ieremia quoque Saluator accipitur, qui cunctis Gentibus propinat ad quas miſſus eſt, vt abiecta idololatria Dei cultibus dedicaret. Quod contrarium eſſe ſcripturæ ſanctæ monſtrant ſequentia. Nõ enim pro remedio (ut ille delirat) calix propinatur, ſed pro pœna.

b *Ieruſalem & ciuitatib. Iuda, &c.* Quaſi dicat Putabam, quòd ſolis Gentibus propinarem, & ideò huic miniſterio me lætus obtuleram, ſed inter cæteras Gentes immo ante cæteras propinaui Ieruſalem & ciuitatib. Iuda, &c. Vnde ſupra. *Seduxiſti me domine & ſeductus ſum.*

c *Pharaoni regi Aegy. &c.* Poſt Ieruſalem bibit Pharao, rex Aegypti & ſerui eius & principes, & vniuerſus populus & qui non quidẽ eſt Aegyptius, ſed in eius regionibus commoratur. (ſup. 20. b.)

d *Philiſthijm et Aſcalonis, &c.* Generali nomine terram Palæſtinorũ ſignificat, vrbes eius ſpecialiter nominat, ſolam Geth tacet, quam in reliquijs Azoti intelligit, cui eſt affinis: Palæſtinos autem a Babylonijs captos atque vaſtatos ſcribit Iſaias.

e *Tyri & vniuerſis regibus, &c.* Tyrus & Sidõ ſunt in littore Phœnicis quę a Babylonijs ſuperatę ſunt. Quarum Carthago colonia: vnde Pœni quaſi Phœni corrupto ſermone appellantur. Quorũ lingua Hebraica magna ex parte cõfinis eſt.

f *Regibus Elam & cunctis, &c.* Quia ſequitur Elã & reges Mœdorũ, arbitrantur Zãbri eſſe Perſidis regionem. Niſi forte quia præceſſit Arabia, intelligantur eſſe reges ſolitudinis.

g *Et rex Seſach, &c.* Quaſi dicat Omnes in circumitu nationes Babylonio ſubiacebunt imperio, & ſeruient, & bibent de calice eius vnde. *Calix aureus Babylon inebrians omnem terram.* Rex Babylonis nouiſſimus bibet propinantibus

† promiſcuè.

† terminis anguli mundi.

Carthago a Phœnicib. cõdita.

† quibuſcumque cum proximo ſuo.

NICOLAVS DE LYRA.

firm. Licet autem Babylonij in deſtructione Iudæorum fuerint executores diuinæ iuſtitię, vt prędictum eſt, tamen fecerunt hoc iniqua voluntate, & attribuentes victoriam illam & alias arroganter ſuæ poteſtati & nõ diuinæ virtuti propter quod: meruerũt a Deo puniri.

1 Quia ſerui. *ſ. Chaldæis.*

2 Cum eſſent. *ſ. Iudæi & alię nationes ſubiugatæ Chaldęis.*

3 Et reges. *Erant in iſtis Gentibus, quaſi diceret, non fuerunt ſubiugati virtute Chaldęorum, ſed diuina: ideò debuerunt puniri pro ſua ſuperbia, propter quod ſubditur:* Et reddam eis ſecundum opera eorum, &c.

4 Quia ſic dicit dominus exercituum Deus Iſrael. *Hic ponitur punitio multorum generaliter. Et diuiditur in tres partes, quia primò prędicitur hæc punitio. Secundò dicti confirmatio, ibi:* Cumque voluerint. *Tertiò reſumitur Iudæorum deſtructio, ibi:* Viſitate. *Circa primum dicitur Ieremiæ a domino.*

5 Sume calicem, &c. *Per quem intelligitur afflictio ſeu punitio mittenda a Deo.*

6 Et propinabis de illo cunctis Gentibus, &c. *i. prophetabis hanc punitionem ſuper eas venturam: Et dicit, propinabis, proſequendo metaphoram de calice.*

7 Et turbabuntur & inſanient. *Ideſt, fugiet ab eis mens & cõſilium.*

8 A facie gladij, &c. *Ideſt, prę timore gladiorum ſuper eos venientium.*

9 Et accepi calicem de manu domini, &c. *i. autoritatem prophetandi punitionem venturam. Et dicunt aliqui quòd videbat imaginaria viſione calicem a Deo ſibi tradi, & per ipſum propinare regib. & Gentibus infraſcriptis: & intelligebat viſionis ſignificationem: Et primò ponitur punitio Iudęorum cum dicitur.*

10 Ieruſalem & ci. &c. ſicut eſt dies iſta. *Loquitur de futuro per modum prȩſentis propter certitudinem euentus, quia dies accipitur hic pro die deſtructionis ciuitatis & templi futura ſub Sedechia, ſecundò ponitur punitio Aegyptiorum, cum dicitur.*

11 Pharaoni re. &c. *quia dedit occaſionem regi Sedechiæ rebellandi Nabuchodonoſor promittens ei ſubſidium: ex qua rebellione ſequuta eſt dicta deſtructio.*

12 Cunctis re. ter. Au. *In Hebræo habetur: Terræ Hus. de qua fuit Iob: & illa eſt vicina Iudeæ a parte orientis.*

13 Et cunctis re terræ. *Iſti erant vicini Iudæorum a parte occidentis.*

14 Et reliquis, &c. *qui ſimiliter erant propinqui Iudęis.*

15 Et cunc. re. &c. *Tyrus enim & Sidon erant vicinę Iudęę a parte aquilonis.*

16 Et re. ter. inſu. &c. *i. vltra aliquam partem maris reſpectu terrę promiſſionis, ſicut ſunt Cyprus, Rhodus & conſimiles, ſi enim eſſent totaliter trans mare, iam non eſſent inſulę.*

17 Et vni. qui atton. &c. *i. Agarenis qui habebant capillos recisos admodum pugilum. In Heb. habetur: Et vniuerſis angulatis, per quos intelliguntur illi qui habitabant circa angulos terræ promiſſionis, vt dicunt aliqui. Et ſubduntur multa nomina regum & terrarum, & poſtea ſubditur.*

18 Et omnibus. *eſt hyperbole ad deſignandam multitudinem terrarum & regnorũ, quæ Chaldæi ſubiecerunt ſibi ſicut. I. Eſd. I. a. dixit Cyrus rex Perſarum:* Omnia regna terræ dedit mihi dominus *& tamen medietas terrę habitabilis non erat ſibi ſubiecta, & per talem modum loquendi dicitur communiter. Tota ciuitas vadit ad tale ſpectaculum, licet maior pars remaneat. Punitio autem iſtorum hic ponitur, quia fuerunt cum Nabuchodonoſor in deſtructione Iudęorum: tamen multi eorum debuiſſent magis iuuiſſe Iudęos ratione vicinitatis, ſicut Philiſthęi & Tyri & Sidonij & conſimiles, vel ratione conſanguinitatis, ſicut Idumęi qui deſcenderent ab Eſau fratre Iacob, & Moabitę & Amonitæ, qui deſcenderent a Loth nepote Abrahę.*

19 Et rex. Se. &c. *punietur. Per Seſach intelligitur rex Babylonis, vt dicũt. Hiero. et Hebręi. Rõ huius eſt, quia Seſach et Babel per quod* intelli-

tibus Medis & Persis.Babylō quę Hebraicè Babel,Sesach
A quoque dicitur. Sicut.n.Græcum alphabetum vsque ad nouissimã literam per ordinẽ legimus i.alpha, beta &c. vsque ω. Rursumque propter memoriam paruulorum lectionis ordinẽ vertimus,& primis extrema miscemus. v.g.alpha,beta:psi. Sic apud Hebræos primum est:aleph, f'm beth, tertium gymel.& sic vsque ad. 22. idest extremam literam tau, cui penultima est sin. Legimus itaq; alep,tau, beth,sin, cũ venerimus ad medium: lamech literæ occurrit caph,& vt rectè legimus Babel, ita ordine commutato
B legimus Sesach: Vocales autem literæ inter beth & lamech sin & caph iuxta idioma linguę Hebrææ ĩ hoc nomine non ponuntur:quod forsitan propheta velauit prudenter ne Babyloniorũ contra se moueret insaniam,sicut Apostolus contra Romanum Imperium de Antichristo scribẽs ait: *Qui tenet teneat, donec de medio fiat.* Romanũ significans imperiũ,ante Antichristum secundum Danielem destruendum.

† clamor gaudij.

2.Tes.2.b.

†ab extremo.

a ¶Patet quod non in bono accipitur potio.
a exercituũ deus Israel:Bibite & inebriamini et vomite cadite 1
et nolite consurgere a facie gladij, quem ego mittam inter
a ¶Latenter ostenditur qui præceptum Dei facere noluerunt,necessitate facturos.
vos. Cumque nõluerint accipere calicem de manu tua vt bi 2
a ¶Velitis. nolitis.
bant,dices ad eos: Hæc dicit dominus exercituum:Bibentes 3
a ¶Notus in Iudæa Deus. 4
bibetis:Quia ecce in ciuitate,in qua inuocatum est nomen 5
a ¶Qui pro Deo idola colitis. 6
meum, ego incipio affligere, et vos quasi innocentes et 7
a ¶Potionem vnde: Mittam Nabuchodonosor regem Babylonis & seruum meum,&c. 8
immunes eritis? Non eritis immunes Gladiũ enim ego vo-
a ¶Non tantum Israel.
co super omnes habitatores terræ,dicit dominus exercituũ.
a ¶Q.cunctis Gentibus prophetabis,& di.ad il.
Et tu prophetabis ad eos omnia verba hæc et dices ad illos.
a Iudicio furoris sui.vnde:Leo rugiet.quis non timebit? &c.
b †Dominus de excelso rugiet,& de habitaculo sancto suo da 9
a ¶Vt cunctos terreat audientes. b ¶Ad templum.
bit vocem suam.Rugiẽtes rugiẽt super† decorem suum. †Ce 10
a ¶Idest,cum rugient instar calcantium in torculari, celeuma cantabitur: & in effusione mutui sanguinis carmen lugubre concinetur.
leuma quasi calcantium cõcinetur aduersus omnes habita- 11
¶Celeumatis.
tores terræ.Peruenit sonitus vsque ad extrema terrę,quia iu-
c dicium domino cum Gentibus.† Iudicatur ipse cum omni 12
a ¶Vt nullus eat iniudicatus. b ¶Non qui credunt. c ¶Sempiterno.
carne, impios † tradidi gladio,dicit dominus. Hęc dicit do
minus exercituum:Ecce egredietur afflictio de gente in gen 13
d tem,& turbo magnus egredietur † a summitatibus terrę:&
a ¶Non quod dominus.ipse percutiat,sed in interitu pessimorum implebitur imperium eius & uolũtas.
erunt interfecti domini in Die illa † a summo terræ vsq; ad 14
summum eius. Non plangentur,& non colligentur neque 15

a *Bibite & inebria.* ✻ Hiero. Allegorici interpretes omnem hunc locum ad cunctas referunt nationes,quas inebriauit diabolus calice peccatorum, & nouissimus ipse
C bibet supplicia & cruciatus.vnde: *Quē dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. Et Nouissimus autem inimicus,destruetur mors.*

2.Tes.2.b.

b *Dominus de ex.&c.* ✻ Hierony. Allegorici interpretes iuxta. LXX. hunc locum ad bonam partem referunt Dominus inquiunt de excelso responsum dabit his, scilicet quos saluaturus est, & de loco sancto suo dabit vocem suã respondebit: sermonem in loco suo. illi autem quasi vindemiantes pleni fructibus illius sententię respondebunt super omnnes habitatores terræ, &c. Veniet autẽ interitus non super vniuersam terram, sed in per partem terræ eorum. s. qui non credunt. Iudicium enim erit in Gentibus, & ipse iudicabitur cum oĩ carne: Impij autem tradentur gladio.
c *Iudicium domino* Quia sunt Gentium diuersa merita. *qui non credit iam iudicatus est*,in eo.s.quod nõ credit. Sed qui non credunt diuersis afficientur suppliciis.
d *Ecce egre.&c.* Erubescant qui verba scripturæ sancta facientes in bonam partem accipiunt domini comminationes.
* Hierony. Ecce egre.&c. Puto ex hoc loco dominum dixisse: *Consurget.s. Gens, aduersus gentem & reg.&c.* Sunt autem hęc facta iuxta historiam cum a rege Babylonio cunctę in circumitu subiugatę sunt nationes, iuxta prophetiam verò in consummatione mundi futura sunt.

Vlulate

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *intelligitur rex Babylonis,in Hebræo scribũtur literis sibi correspondentibus. Ad cuius intellectum sciendum,quod pueri apud Hebræos & latinos addiscunt alphabetum primò ordine recto procedendo de prima litera ad vltimam. secundò ordine retrogrado incipiendo ab vltima litera ad primam redeundo,et si isti duo ordines iuxta se scribantur vltima litera ordinis primi.s.tau,est prima in ordine secundò,& correspondet ipsi aleph quæ est prima in ordine primo, & penultima litera,s.sin correspondet ipsi beth quæ est secunda,& sic consequenter procedendo ex vtraque parte versus medium alphabeti vbi caph & lamech sibi:correspondent dicto modo. Nunc autem sic est quod hoc nomẽ Babel in Heb.scribitur per tres literas tantũ.s. per duplicem beth & vnam lamech:& similiter hoc nomen Sesach per tres.s.per duplicem sin & per vnam caph. Ex quo patet, q scribũtur per literas sibi correspondentes modo prædicto. Quando verò Iudæi volunt aliquid velate scribere bene faciunt talem commutationem literarum: & hoc modo scripsit hic Iere. deiectionem Chaldæorum velatè:& huic dicto concordat quod infra.51.c.Babylon nominatur Sesach, vt dicit Hieronymus ne forte prouocaret insaniam Chaldæorum contra Iudæos, qui redigendi erant sub seruitute eorum. Sed quidquid sit de veritate,ista tamen ratio non videtur valere,quia Ieremias in hoc cap. & in plurib. alijs locis scribit deiectionem regis & regni Chaldęorum valde lucidè & apertè: & ideò posset breuius dici quod Sesach est hic nomen regis Aegypti,sicut enim imperatores Romani omnes nominabantur Cæsares, & cum hoc proprium nomen habentes,vt Iulius, Augustus & huiusmodi:sic omnes reges Aegypti vocabantur Pharaones & pręter hoc habebant nomẽ proprium,vt Sesach.3. Reg.11.g. Fugit ad Sesach regem Aegypti, & Nechao.4.Reg.24.et sic de alijs, et sic probabiliter potest dici quod ille rex Aegypti sub quo vastatum fuit regnum in hoc ca.supra exprimitur nomine communi, cùm dicitur: Pharaoni regi Aegypti,&c.Et hic proprio nomine cum dicitur. Et rex Sesach bi. &c.*

1 Bibite & inebria. &c.*i.sicut homo multum ebrius non habet sensum nec virtutem resistendi, sic nec vos poteritis resistere virtuti Dei.*
2 Cumq; nol.&c.*Hic cõsequẽter ponitur cõfirmatio dicti cũ dicitur:* Cumq; nol ac.cal. *repellẽdo prophetiã tuã tanquã falsam*
3 Dices ad eos.*confirmando eam.*
4 Hæc dicit dñs exercituũ.*cuius verbum non pot esse falsum*
5 Bib.bib.*i.sustinebitis in pœnã velitis nolitis. Cuius rõ subditur*
6 Quia ec.in ciu.in qua.*i.in Ierusa'e,q ad cultũ Dei erat electa*
7 Ego incipio affligere.*s.peccatoris.*
8 Et vos quasi inno.&c. *Q.d.nullo modo. Cętera patẽt vsq; ibi*
9 Dominus de excel.rugiet,&c.*Loquitur de Deo ad modum leonis,qui rugiens facit stare omnes bestias:et tunc deuorat illã quam vult, sic Deus pro voluntate sua punit peccatores absque resistentia*
10 Rugiet super decorem su.*i. super Ierusalem & templum*
11 Celeuma qua cal.continetur. *Celeuma est cantus vindemiatorum in fine vindemię, quando habetur abundanter vinum in hoc designatur exultatio bellatorum in effusione sanguinis deuictorum & multitudine spoliorum.*
12 Iudicatur ip.*Idest,ostenditur iustus in peccatorum punitione In Hebræo habetur:Iudiciũ,hoc.idest,iusta Dei punitio. Et ad quos se extendat subditur: Impios tradidi gladio. Sequitur.*
13 Ecce af.egre.de Gente in Gentem. *Quia Babylonij afflixerunt Iudæos, & multa regna supra nominata: & iterum Medi Persæ destruerunt Babylonios.*
14 Et erunt inter.domini.*i.a domino vel virtute eius.*
15 A sũmo.*Hyperbole est ad designandũ multitudinẽ interfectorũ.Et ad idẽ facit qđ subditur:* Non plang.& non colligent
* Vlulati

MORALITER.

† 1 *Bibentes.* Idest, si non vultis hic sustinere pœna debitã pro peccatis vestris, sustinebitis maiorem velitis nolitis scilicet.pœnam purgatorij vel inferni.

pro

† MORA

a *Vlulate pa.&c.* Vlulatus optimatū gregis. Lxx. iubilum arietū. Inter pastores aūt, & arietes hoc interest. Quod pastores ecclesiastico gregi cū sapiētia & doctrina ꝑsunt. Arietes verò principes videntur in populo sed nihil sapiētiæ, nihil doctrinæ habent, & nimia simplicitate ꝑpe stulti sunt, cū autē habuerimus pacē, & nō intellexerimus specio sa pacis luxuriç & ocio dediti conticescēt bona pacis, & auferētur in furore dñi, vnde, *Cū dixerint pax, & securitas, tunc repētinus supueniet interitus.*

Theod. Prædicit lamētatio nes regū, & principū. Quia cessa b unt, ait, cōmoda pacis à facie iræ furoris dom. Sunt autē cōmoda pacis ista agricultura plantationes, negotiationes, artiū, & cōtractuū exercitia, permutationes, nuptiæ, cœtus, festa, delectationes animi, & quæcunque sint his similia:

b *A fac. iræ colub.&c.* Greg. quia in Deū nulla furoris inæqualitas reperitur, furorē dñi irā colūbæ nominauit. Vt enim vim diuinç districtionis imperturbabilē demōstraret, & irā dixit colūbæ. quasi dicat, & districtū iudiciū incōcussus exerit, q̄ ꝑmanens mā suet⁹ punit. vnde, & ī extremo iudicio insemet ipso incōmutabilis manēs, nulla vicissitudine ac mutabilitate variatur: sed tñ electis, & reprobis nequaquam sub specie eiusdē incōmutabilitatis ostēditur Quia & tranquilus iustis, & iratus apparebit in iustis. Teste. n. conscientia intra semetipsos defecerunt: vnde eorum mentes æquè vnum respiciant, sed non æqualiter modificentur: quia iustis eum benignum ostendit ante acta iustitia, illis terribilem culpa.

Lib. 32 Moral. cap. 6.

sepelientur, in sterquilinium super faciem terrç iacebunt, vlulate 1
a ¶ Rationabilium. b ¶ Diuites, quiescens pars gregis. ¶ Peccatis completis.
pastores, & clamate: & aspergite vos cinere optimates gregis, quia 2
cōpleti sunt dies vestri, vt interficiamini, & † dissipationes vestræ 3 4
¶ Quorum maius damnum. a ¶ Contracta quæ non valent restaurari. b ¶ Quoniam non egerunt pœnitentiam. vnde; Genimina viperarum quis ostendit vobis fugere à ventura ira? Et alibi Periit fuga.
& cadetis quasi vasa præciosa. Et peribit fuga à pastorib. & saluatio ab optimatib. gregis. Vox clamoris pastorū, & vlulat. optima 5 6
tū gregis, quia vastauit dominus pascua eorū, & † conticuerunt 7 8
a ¶ Dominus. b ¶ Hebr. sochor. ¶ Quo custodiente dæmon auf et acce lere.
arua † pacis à facie iræ furoris domini. Dereliquit quasi leo † ta- 9
a ¶ Templum. b ¶ Vnde: Factus est in pace locus eius. c ¶ Relinquente leone d ¶ Iudæorum, vel omnium gentium. e ¶ Vastantibus bestiis.
bernaculum suum, quia facta est terra eorum in desolationem
a ¶ Nabuchodonosor qui supra seruus domini dicitur, vel Ierusalem, quæ leonis sui irata dolet perdidisse custodiam.
† à facie iræ columbç, & à facie irç furoris domini. 10 11

† Completæ sunt dispersiones vestræ.
† Siccata sunt
† Quieta.
† Vmbraculū

NICOLAVS DE LYRA.

Vlulate pastores. *Hic resumitur vastatio Iudæorū, cū dicitur:* Vlulate past. *Vlulatus est vox confusa, & est signū magni dolor.*
Et aspergi. *in signum humiliationis.*
Optima. gre. *idest maiores de populo.*
Quia con. *Quasi dicat terminus vestrç destructionis instat.*
Et cade. *irrecuperabiliter, vilia enim quæ cadunt bene recuperantur, quia inuenientes parum aut nihil curant de eis.*
Vastauit dñs pascua. *i. bona vnde solebant nutri.*
Et conticuerunt arua. *In hebr. habetur: Speciosa pacis. Tēpore. n. pacis arua sunt speciosa. quia sunt bene culta, & fructificantia, & sic dicuntur metaph. cantare, & e contrario conticere, quando sunt destructa ab aduersariis sicut pratum dicitur ridere quando viret, & plorare, quando aret.*
8 A facie iræ furoris dñi, &c. *i. propter vindictam ipsius.*
9 Dereliquit quasi leo tabernaculum suum. *i. templum, q̄d Chaldæis fuit incensum.*
10 A facie iræ colūbæ. *i. Nabuchodonosor, eo quod habebat in aliquo vexillo sui exercitus imaginē columbæ, vt dicunt aliqui: Sed hoc non videtur multū probabiliter dictū, quia supra 4. cap. dictum fuit, quod habebat in vexillo signū leonis Ra. Sal. dicit quod est lit.* A facie iræ vinosæ. *i. à facie vindictæ Dei inebriantis, & sic prosequitur metapho. suprapositā de calice vini furoris, & de potatione eius & inebriatione. Ratio huius diuersitatis est, quia dictio Heb. hic posita s. Ionach. est equiuoca ad columbam, & vinositatem.*
11 Et à fac. iræ fur. dñi. *In Heb. habetur: Iræ furoris sui, & sic refertur ad eundē, de quo prędicitur,* A facie irç columbæ.

ADDITIO I.

In c. 25. *vbi dicitur in post. Numeratio tamē istorū 70. annorū. Inchoatio 70. annorū captiuitatis Babyl. quærenda est in 9. capit. Dan. vbi de 70. hebdomadibus Danieli reuelatis agitur, ibi enim largè de istis habetur in post. & in additione.*
In eodem cap. vbi dicitur in post. A facie irç columbæ, &c. idest Nabuchodonosor.

Addi-

ADDITIO II.

Dictio Hebr. posita s. Ionach. non est equiuoca nihil. n. insignat in Hebr. nihil columbam. Quod autem dicit Rab. Sel. q̄ signat vinosam non est verum, nisi fortè secundum etymologiam, quod non pertinet ad sensum literalē, vnde secundū gl. & secundū Gre. per hoc q̄ dicitur: A facie iræ columbç intelligitur ira Dei. Dicit. n. sic quia in Deo nulla furoris inæqualitas reperitur, furorem domini iram columbæ nominauit, de quo latius in glosa.

Cap. XXVI.

a *In principio re. &c.* Hæc prophetia supiore rior est, q̄uis ab eodē rege. b Illa. n. facta est ī anno quar. hæc ī eiusdē regis principio. Non ponitur in ꝓphetæ historia ordo texēd⁹ cùm priora posteri⁹, & posterior, pri⁹ dicantur.

b *In atrio domus.* Vt etiā exter. ciuitatibus loquaris. Pulchrè aūt in atrio stat, & ī vestibulo tēpli, vt qui ad orandū conueniunt, sermones eius audire cogātur.

CAP. XXVI.

N principio regni Ioacim filij Iosiç regis Iu- 1
da, factum est verbum istud à domino di- 2
a ¶ Vnde: Qui stat is in domo, &c. ¶ Quasi dicturus verbum domini.
cens: hçc dicit dominus: Stā in atrio do-
mus domini, & loqueris ad omnes ciuita- 3
tes Iuda, de quibus veniunt, vt adorent in 4
domo domini, vniuersos sermones, quos
a ¶ Licet inuite. licet contra te insaniant.
ego mandaui tibi, vt loquaris ad eos. Noli subtrahere verbum: 5

✻ Si forte

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXVI.

1 In principio. *Superius Ieremias propter veritatem suæ prophetiæ passus est iniuriā à persona singulari. s. à summo Pontifice. Hic eadē de causa patitur iniuriā à multitudine. Et primò à pseudoprophetis, & sacerdotibus, secundò à rege, & principibus 32. c. Prima in duas: quia primò patitur iniuriam secundò constanter resumit suam prophetiam cap. sequenti Prima in duas, quia primò ponitur Ieremię persequutio, secundò eiusdem liberatio, ibi:* Et audierunt: *Circa primum primò ponitur tempus huius persequutionis, cum dicitur.*
2 In principio re. *Secundò causa eius, quæ fuit Ieremiæ prædicatio cum dicitur ei:* A domino.
3 Sta in atr. *vbi causa orationis conueniebant Iudęi.*
4 Et loquer. ad om. *i. ad oēs hoīes venientes de omnib. ciuitat.*
5 Noli subtra. *aliquando omittendo.*

MORALITER.

1 *In principio Regni Ioa. filij Iosiæ Regis Iuda, &c.* Sequitur.
2 *Sta in atrio domus domini, & loqu.* Per Ierem. constanter prædicantem contra vitia sacerdotum, & falsorum prophetarum, & populorum eius credentium, signatur Prædicator constans sæcularis, vel religiosus, qui constanter prædicat contra malitiam cleri, & populi Christiani. Et sequitur postea.

† *Apprehen-*

a *Si forte audiant, &c.* Quasi dicat. Forsitã audiet. & cõuertentur. Verbũ verò ambiguũ diuinæ maiestati nõ cõuenit, sed nostro loquitur affectu, & liberũ hominis arbitriũ seruatur, ne ex pscientia Dei, quasi facere e. qd vel nõ facere necessitate cogamur. Nõ n. qa Deus scit futurũ aliqd ideo futurũ est, sed qa futurum est, Deus nouit quasi p scius futurorũ. & tñ iuxta Ieremiam: Si Deus mala pdixerit & populus peniteat, vel si prospera promiserit, & populus neglexerit, nec mala inferet, nec prospera conferet. Simile illud. Forsitan verebũtur filiũ meum.

Hominis liberum a b triũ nõ impeditur præscientia Dei.

† operum.

Matth. 21. d.

✱ Theodor. Dicit si fortè non quasi ignorans, nouerat enim illorum incredulitatẽ, sed ambigua dictione vsus ẽ ne sententię diuinę attendentes, desperarent de salute Nõ absimile dictum est ab Ezechiele. *Si fortè audiãt, si forte videãt.* Non n. hoc ignorãdi verbum est, verũ ne dicant, prædixit incredulitatem nostram. Nũquid mẽdax est? Qui ergo potest fieri, vt nos immutemur? Docet itaq; eos posse si velint, suscipere morũ mutationem ob eã causam etiã apponit cõminationẽ *Si non audieritis me &c.*

B

† prophetasti

Ezech. 2.

b *Si non*: In nostra positũ est voluntate, vel facere, vel non facere. Ita scilicet, vt quidquid boni volumus, appetimus, explemus, ad Dei gratiam referamus, qui dat velle, & pficere. Si autẽ sufficit semel ambulare in lege p Moysen data, vt suspicat hæresis stulta, quomodo additur. vt audiantur sermones meorũ seruorũ prophetarũ, qui s. post legẽ missi sunt, nec semel & à sæculo, sed semper, & sollicitò.

C

2. Reg. 14. d.
Genes. 22. a.

c *Dabo do.* Sicut extructo tẽplo in area Ornæ Iebusæi, & in monte Moria (i. visionis, in quo Abrahã filiũ suũ obtulisse narratur) cessauit religio de Silo, nec ibi postea sunt celebrata sacrificia Sic instructa ecclesia, & spiritualib. victimis immolatis cessauerunt ceremoniæ legis, & data est vrbs Iudæor. in maledictionẽ de qua nos dom. liberauit redimens à maledicto legis, factus pro nobis maledictũ.

Illis pœnitentibus, & mutatis, ipse pœnitens commutabo sententiam.

a Si forte audiant, & conuertatur vnusquisq; à via sua mala 1
& pœniteat me mali quod cogitaui facere eis, pp̃ter mali- 2
tiã † studiorum eorum. Et dices ad eos: Hæc dicit dñs: Si
non audieritis me, vt ambuletis in lege mea, quã dedi vo-
b bis, vt audiatis sermones seruorũ meorum prophetarum,

a Quotidie. b Sollicitus.

quos ego misi ad vos, de nocte consurgens, & dirigẽs, & nõ

a Templum. b Vbi fuit tabernaculum. c Destructo templo.

audistis: dabo domum istã sicut in Silo, et vrbẽ hanc dabo 3 4
c in maledictionem cunctis Gentibus terræ. Et audierunt sa- 5

Lxx. Pseudoprophetæ.

cerdotes, & prophetæ, & oĩs populus Ieremiam loquentem 6 7
verba hęc in domo domini. Cùmque complesset Ierem. 8
loquens omnia quæ præceperat ei dominus, vt loqueretur 9 10
ad vniuersum populum, apprehenderunt eum sacerdotes 11
& prophetæ, & oĩs populus, dicens: † Morte moriatur. Qua 12
re † prophetauit in nõie domini? dicens: Sicut Silo erit do-

Tunc.

mus hæc, & vrbs ista desolabitur, † eo q̃ non sit habitator.

a Mota seditione. b Comprehensum. c Vbi erat Ieremias.

Et cõgregatus est oĩs populus aduersus Ieremiam in do-

a Qui versabantur in domo regia. Nota ire in domum domini ascensus est.

mo domini. Et audierũt principes Iuda verba hęc, & ascen-

a Quod est officium eorum, vt negocij & seditionis veritatem cognoscant.

derunt de domo regis in domum dñi, & sederunt in introi-
d tu portæ domus domini nouæ. Et loquuti sunt sacerdotes
e & prophetæ ad principes, & ad † omnẽ populum, dicen-
tes: Iudicum mortis est viro huic quia prophetauit aduer-
f sum ciuitatem istam, sicut audistis auribus vestris. Et ait 13
Ieremias ad omnes principes, & ad vniuersum populum
dicens: Dominus misit me, vt prophetarem ad domum
istam, & ad ciuitatem hanc oĩa verba quæ audistis. † Nunc 14
g ergo bonas facite vias vestras, & studia vestra, & audite 15

d *Porta d.* Noua dicitur, quia qui in ea sedebant & iudicio præerant, sacerdotũ & pseudoprophetarum calumnię resistebant.

c *Et lo.* Sedentib. vrbis principibus in porta templi, q con curreũt de palatio regis. ad sedandam seditionẽ populi cõcione congregata: sacerdotes & pseudoprophetæ accusant, & si habuissẽt iudicij potestatẽ dãnassent etiã prophetam, vnde intelligimus crudeliores fuisse pro inuidia sanctitatis, qui videbantur esse religiosi quam, qui præerãt necessitatib. publicis. Irati q̃ prædiceret religione perituram & lucra de religione venientia Si quando pp̃ter mãdata Dei, & veritatẽ fidei sacerdotes, vel pseudoprophetę, vel deceptus populus nobis irascũtur, nõ magnopere curemus, sed sententiã Dei exequamur non præsentia mala, sed futura bona cogitantes.

f *Et ait.* Illis accusantibus, & crimen mortis intendentibus Ieremias ad principes loquitur, & ad populum, quem illi concitauerunt, prudenter, humiliter, & constanter à domino se missum dicit: vt contra templum, & ciuitatem loqueretur, & dat consilium, vt agant pœnitentiam, & dominus mutet suã sententiam. Humiliter loquitur dicens. *Ecce in manibus vestris sum, &c.* Constanter, In veritate enim misit me dominus ad vos.

g *Nunc er.* Quasi dicat. Si irascimini, quod contra tẽplũ, & vrbem

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si fortè: *hoc dicitur propter libertatem arbitrij, qua potest homo pęnitere, & obstinari.*

2 Et pęniteat me. *Non inferendo eis pœnam comminatã. Talia verò non arguunt in Deo aliquam mutationem, sed tantum in creatura. sicut dictum est diffusiùe supra 18. cap. Cętera patent vsq; ibi.*

3 Dabo do. *i. templum à Salomone ædificatum.*

4 Sicut in. *In qua ciuitate primò fuit fixum tabernaculum Moysi. Iosue 18. & illa ciuitas erat destructa diu ante, & cultus diuinus inde ablatus.*

5 Et vr. *scilicet Ierusalem.*

6 Da. in ma. *idest homines maledicentes alicui ciuitati dicent: Sic contingat ei sicut Ierusalem, tertiò ponitur persequutionis modus, cum dicitur.*

7 Et au. &c. *Cętera patent.*

8 Et au. prin. *Hic consequenter describitur Ieremiæ liberatio. Circa quam primò ponitur causę examinatio: secundo eius determinatio, ibi:* Et dixerunt: *Circa primũ primò ponuntur iudices, cum dicitur:* Et audierũt principes Iuda verba hæc. *videlicet commotionem Sacerdotum, & populi contra Ieremiam.*

9 Et ascen. &c. *quia templum erat in summitate montis Sion, & domus regis in decliui montis.*

10 Et sede. *vt maturius examinarent negotium.*

11 In introitu, &c. *Illa erat porta de qua dicitur. 4. Reg. 15. g Ioatham, ædificauit portam domus domini sublimissimam, quæ dicitur hic noua: quia longè post tempus Salomonis fuit ędificata. Consequenter ponitur Ieremię accusatio cum dicitur:*

12 Et loquu. *Tertiò Ieremię responsio cum dicitur.*

13 Et ait Ieremias. *dominus misit me, quasi dicat, non feci de proprio capite.*

14 Bonas fa. vias ve. *idest, operationes.*

15 Et stu. ve. *idest cogitationes. Cætera patent.*

✱ Et dixe-

MORALITER.

† 1 *Apprahenderunt eum sacer. &c.* Per quos signantur mali sacerdotes, & clerici, & populi ab eis decepti persequentes veritatis prædicatores, sicut, & sacerdotes Iudæorum deceperunt turbam ad petendum Barrabæ liberationem, & Iesu Christi crucifixionem, vt habetur Matth. 27.

† Et du-

a loquutus sum, et diligitis salutē vrbis & templi, cur peccata peccatis cumularis, & sanguinis mei vrbem & inhabitatores eius reos facitis? Si quando igitur pro necessitate nobis humilitate opus est, sic eā assumamus ne veritatem & cōstantiā deseramus. Aliud est enim superbè contumeliā facere iudicanti, quod signum est stultitiæ, aliud sic impendēs periculum vitare, vt nihil subtrahatur de veritate.

B *Et di.* Principes ciuitatis, & popul⁹ intellexerūt iudicij veritatē. Senes autem (quorū est nosse vetera) replicant historiam, & Micheam cōparant Ieremiæ, & ostēdunt illū dixisse grauiora, nec à iusto rege quidquam perpessum, sed cunctis ad pœnitentiam conuersis dominū mutasse sententiā: frangūt quoque accusatorum rabiē, se cis cōnumerātes: *Non faciemus malum grande contra animas nostras.* Quasi dicat Accusato non nocebimus, sed animabus nostris quas mutatione sententię possumus liberare.

C *Fuit quo.* Quæritur cū Vrias eadē quæ Ieremias prophetauerit & in Aegyptum fugerit, & inde retractus occisus est quomodo Ieremias qui audacter in sententia perstitit, euadere potuerit à vulgi principumque iudicio & seniorū consilio. Ad quod respondendum. Nō posse sciri Dei iudicium, dū causa eadem alius punitur, alius liberatur. Sed forsitan Vrias in condēnationem accusatorū & populi occisus est. Ieremias autem Dei iudicio reseruatus est, vt reliquis populi prædicaret, & ad pœnitētiā prouocaret. Sicut Iacobus statim martyrio coronat⁹ est, Petr⁹ & alij Apostoli ad prędicandum reseruati. Et animaduertēda est prophetalis constātia, quia nec de Aegypto retractus Vrias sententiā mutat, & imminente morte nihilomin⁹ loquitur quæ præceperat dominus. Quòd autē timuit & fugit non infidelitatis sed prudentiæ indicium est ne frustrà nos offeramus periculis. Christus quoque de manibus persequentium lapsus est, qui Apostolis ait: *Si vos persequuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.*

c *Et misit rex.* Quæritur quō Ioachī rex parui imperij & debilitati, iamiàmq; perituri in Aegyptū potuerit mittere, & Vriā educere? Sed considerare debemus, quod Nechao rex Aegypti principem constituit eum: & hanc prophetiam factā esse cū cœpisset regnare.

d *Igitur ma.* Quamuis Ieremias dñi auxilio liberatus sit, in mercedē tñ deputatur illi, p quē pphetā suū liberauit.

Cap.

[Act. 12. a.] [† Mich. 3. d.] [† domini] [† filiorum populi.]

vocem domini Dei vestri, & pœnitebit dñm mali quod lo
quutus est aduersum vos. Ego autem ecce in manibus ve-
stris sum facite mihi quod bonū & rectum est in oculis ve
a stris. Verumtamen scitote & cognoscite, quòd si occideri-
tis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetip-
sos, & contra ciuitatem istam & habitatores eius, in veri-
tate enim misit me dominus ad vos, vt loquerer in auribus
vestris omnia verba hæc. Et dixerunt principes & omnis 1

a ¶ Qui ante à sacerdotibus & pseudoprophetis seductus, populus autem audita ratione cito mutat sententiam, quia dominus promisit indulgētiam, si bonas fecerint vias suas: sacerdotes autem & pseudoprophetæ in accusatione perseuerant.

populus ad sacerdotes & prophetas: Non est viro huic iu- 2
diciū mortis, quia in nomine domini Dei nostri loquutus
est ad nos. Surrexerunt ergo viri de senioribus terræ, & di-
xerunt ad omnem cœtum populi, loquentes: Michæas de
Morasthin fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Iuda, &
ait ad omnem populum Iudæ, dicens: † Hæc dicit domi-
nus exercituum. Sion quasi ager arabitur & Ierusalem in
aceruum lapidum erit, & mons domus † in excelsa sylua-
rum. Nunquid morte condemnauit eum Ezechias rex
Iuda & omnis Iuda? Nunquid non timuerunt dominum, 3
& deprecati sunt faciem domini, & pœnituit dominum
mali quod loquutus fuerat aduersum eos? Itaque nos fa- 4
b cimus malum grande contra animas nostras. Fuit quoque 5
vir prophetās in nomine domini Vrias filius Semei de Ca
riathiarim: & prophetauit aduersum ciuitatem istam, &
aduersum terram hanc iuxta omnia verba Ieremiæ. Et au-
diuit rex Ioachim & omnes potentes & principes eius ver-
ba hæc, & quæsiuit rex interficere eum. Et audiuit Vrias,
& timuit, fugitque & ingressus est Aegyptum. Et misit rex
c Ioacim viros in Aegyptum, Elnatham filium Achobor &
viros cum eo in Aegyptum. Et eduxerunt Vriam de Aegy
pto, & adduxerunt eum ad regem Ioacim, & percus-
sit eum gladio, & proiecit cadauer eius in sepulchris † vul-
gi ignobilis. Igitur manus Aicham filij Sapham fuit cum
d Ieremia, vt non traderetur in manus populi, & interfice-
rent eum. 6

NICOLAVS DE LYRA.

✻ Et dixe. *Hic ponitur causę determinatio, cum dicitur.* Et dixerunt principes. *Vbi primò ponitur ratio pro eius liberatione cum dicitur.*

Non est viro huic iudicium, &c. *Quasi dicat interficiendo ipsum fieret contra Deum, cuius est nuncius: Et inducitur ad hoc exēplum Micheæ prophetæ, qui ante scilicet tempore Ezechiæ regis prophetauerat destructionē ciuitatis Ierusalem. & templi dicens,* Sion quasi ager arabitur, &c. *nec tamen Ezechias propter hoc eum occidit, sed magis ipse, & populus ad dictum eius egerunt pęnitentiam, & dominus distulit pęnam comminatam, & secundum hoc dicitur.*

Et pę. do. *Non per aliquam mutationem in Deo factam, sed in effectu, sicut dictum est supra.*

Itaque nos facimus gran. *supple si occidamus Ieremiam.*

Fuit quoq; *Hic consequenter ponitur aliud exemplum ad eandem conclusionem, vt dicunt expositores nostri communiter de Vria propheta, qui prophetauit destructionem ciuitatis, & templi, sicut, & Ieremias tempore regis Ioacim, & propter hoc fuit occisus ab eo vt hic dicitur. Et ponitur istud exemplum ad hanc conclusionē, ac si dicatur: Ezechias, qui fuit bonus rex non interfecit Michæam, sed saluauit. Ioacim vero malus rex interfecit Vriā, & nos non debemus imitari facta malorum, sed bonorum: propter quod debemus saluare vitam Ieremię, ideo concluditur in fine.*

6 Igitur manus Aicham, &c. *Iste enim erat principalis in allegatione & determinatione ista. Ra. Sa. hoc exponit ad contrarium dicens, quod inter illos principes erant aliqui boni qui stabāt pro Ieremia: & illi allegauerunt primum exemplum de Ezechia rege & Michæa propheta. Aliqui autē erant mali, & illi erant Ieremiæ contrarij sicut sacerdotes. & prophetę falsi: & isti ad hoc allegauerunt secundum exemplum de Ioakim qui occidit Vriam, quasi dicat, sic debemus occidere Ieremiam. Tamen alia pars fuit maior & præualuit, & sic finaliter Aicham sententiā dedit pro Ieremia, & ipsum liberauit. Et hæc expositio secunda videtur rationabilior, quia nō est verisimile quod principes regis actu regnantis ex eius malitia facerent argumentum ad liberationem Ieremiæ.*

✻ Cap.

MORALITER.

† *Et dixerunt principes &c.* Per principes istos de domo regis qui liberauerunt Ieremiam à pœna mortis, signantur principes & nobiles Christiani, & misericordes prælati, qui defendunt prædicatores veritatis ab iniurijs & molestijs sibi crudeliter illatis.

† *MORA-*

A Cap. XXVII.

a IN *principio regni* &c. Multi putãt hoc seq. capituli esse principium: sed superiori est iungẽdũ, vt quidquid dictum refertur, vel factum, in principio regni Ioachim credamus fuisse.

b *Hæc dicit do.* Præterita visio in principio regni Ioachim hęc autem sub Sedechia, qui extremo regnauit in Ierusalem, sub quo vrbs capta est, & euer-
B

CAP. XXVII.

IN principio regni Ioachim filij Iosię re 1
gis Iuda factũ est verbũ istud ad Iere-
miã à domino, dicens: Hæc dicit do-
minus ad me: Fac tibi vincula, & cate 2
¶ Quas vulgo boias.
nas, & pones eas in collo tuo, & mit- 3
tes eas ad regẽ Edõ, & ad regẽ Moab,
& ad regem filiorum Ammon, & ad regem Tyri, & ad re-
gem Sidonis in manu nunciorum, qui venerunt Ierusalẽ 4
¶ Suos. 5
ad Sedechiam regem Iuda: Et pręcipies eis, vt ad homines
loquantur. Hęc dicit dominus exercituum Deus Israel: 6
Hæc dicetis ad dominos vestros: Ego feci terrã, & homines 7
& iumenta, quæ sunt super faciem terrę in fortitud. mea
a ¶ Vnde: Brachium domini cui reuelatum e ?
magna, & in brachio meo extento, & dedi eam ei, qui 8
placuit in oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes

euersa.

c *Terram, & ho.* Ordo contrarius in Genesi prius fiunt animantia, homo postea, hic autem prius hominẽ nominat, postea quæ sunt ei subiecta.

d *In forti.* Christus Dei virtus, & Dei sapientia, vnde: *Omnia in sapientia fecisti.* Et alibi: *Omnia per ipsum facta sunt.*

e *Et dedi,* &c. Significat, quod humano generi omnia per gratiam sũt tributa.

In ma-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXVII.

Diuisio

* 1 IN principio. *Hic consequenter Ieremias liberatus resumit suam prophetiam, & primò prophetat populo aduersa, secundo prospera 30. cap. Prima adhuc in tres partes quia primo prophetat contra Sedechiam, secundò contra Ananiam cap. seq. tertiò contra Iechoniam ca. 29. Prima adhuc in duas, quia primò prophetat contra reges ad Sedechiam nuncios mittentes, secundò contra ipsum Sedechiam, ibi:* Et ad Sedechiam. *Circa primùm sciendum, quod illud, quod ponitur hic:* In principio re &c. *vsque ibi:* Hæc dicit do. *exclusiuè est finis cap. pręcedentis secundum expositores latinos communiter, quia illa, quæ dicta sunt ca. 26. contigerunt in principio regni Ioachim filij Iosiæ, vt patet in principio cap. Illa autẽ, quæ sequuntur in isto cap. fuerunt tempore Sedechiæ. A principio autem regni dicti Ioachim vsq; ad principium regni Sedechiæ fluxerunt 11. ann. & tres menses, vt patet 4. Reg. 24. & ideo sic exponunt, quod dicitur hic:* In principio regni Ioachim. *Dicẽs scilicet, ea, quæ dicta sunt in principio cap. præcedentis ita, quod hęc est quædam recapitulatio capituli 25. Et quod sequitur*

C Hæc dicit dom. ad me, fac tibi vincula, &c. *Est principium 27. cap. Et est alia sententia, quæ contigit tempore Sedechiæ. Hebræi verò dicunt, quod hoc est de cap. 27. & dicit Rab. Sal. quod à principio regni Ioakim filij Iosiæ dominus dixit Ieremiæ illud, quod sequitur in hoc cap.* Fac tibi vincula, & catenas, & pones eas in collo tuo. *Et quod portauit eas à principio regni Ioakim filij Iosiæ vsque ad quartum annum Sedechię. in quo Ananias abstulit eas de collo Ieremię, & fregit, vt habetur cap. sequenti. Si autem dicitur, quod hoc videtur derisibile, quod Ieremias portaret catenas in collo suo tanto tempore scilicet quindecim annis, potest dici quod prophetæ domini talia grauia, & alijs derisibilia leguntur fecisse de mandato domini, sicut Ezechiel dormiuit super latus suum sinistrum. 390. diebus, & iterum quadraginta diebus super latus dexterum absque conuersione de latere in latus: vt habetur Ezech. 4. Et similiter Isaias iuit nudus, & discalciatus tribus annis, secundũ Hebręos, secundum alios verò tribus diebus vt dictum fuit Isai. 20. quod erat satis graue, & desiderabile tanto homini, qui erat de regio genere. Igitur secundum istam sententiam pręsens capitulum sic diuiditur: Quia primò ponitur Dei præceptum de catenis fiendis, secundò de ipsis mittendis, ibi:* Et mittes eas. *Circa primum ponitur tempus pręcepti, cum dicitur.*

In princi-

In principio regni Ioachim. *qui regnauit vndecim annis. 4. Reg. 24.*

2 Fac tibi vincula, & catenas, &c. *Istę catenę erant lignee secundum quod habetur capitulo seq. & ideo partes earũ quibusdam vinculis ad inuicem adiungebantur.*

3 Et mittes eas ad regem Edom. *Hic ponitur pręceptum de missione catenarum, & primò pręcipitur hæc missio, secundò subditur missionis ratio, ibi:* Et præcipies. *Circa primum dicitur.* Et mittes eas ad regem Edom. *Et sequitur.*

4 In manu. *idest, per manum.*

5 Nunciorum, qui venerunt Ierusalem ad Sedechiam. *De causa huius aduentus dicunt expositores nostri, quòd venerunt ad Sedechiam ad tractandum cum eo qualiter possent rebellare regi Babylonis, & de eius tributo, se expedire. Et litera sequens ad hoc concordat, in qua Ieremias monet istos reges, & Sedechiam, vt non rebellent regi Babylonis, sed magis ei seruient sub tributo, Rab. Sal. cũ hoc addit aliã causam dicens, quod Sedechias 4. anno regni sui iuit in Babylonẽ, vt habetur infra 51. ca. ad portãdũ xenia regi Babylonis, qui fecerat eũ regẽ, vt habetur, 4. Reg. 24. Et tunc rex Babylonis, pręfecit eum quinq; regibus hic nominatis, vt ab illis acciperet tributum in Babylonẽ cũ suo mittendũ, & ideò quando rediit Sedechias in Ierusalem miserunt isti quinque reges nuncios ad eum, quod erat institutus de nouo ad recipiendum eorum tributũ, & tũ vt dicunt expositores nostri habuerunt ad inuicem tractatum de rebellione. & tributi negatione, eo quod isti quinque reges, & etiam Sedechias libertatem desiderabant, verumtamen Sedechias non rebellauit apertè vsque ad 8. annũ regni sui, vt dicit Iosephus in talibus enim negocijs ponitur magnus temporis tractus, sed tunc confidens de auxilio regis Aegypti, & fortè istorum quinque regũ apertè rebellauit, & tributum regi Babylonis negauit.*

6 Hæc dicetis ad dominos, &c. *Hic consequenter ponitur dictæ missionis ratio, quę est, vt propheta non solum verbo, sed etiam sensibili signo significaret eis, quod si rebellarent malè contingeret ipsis & patet litera exceptis aliquibus, quę exponentur.*

7 Ego feci terram, & ho. *Quia ad opus creationis requiritur virtus infinita.*

8 Et dedi eam. *non est per hoc intelligendum, quod Nabuchodnosor haberet gratiam gratum facientem, siue sanctificantem cum esset infidelis, & idololatra, sed hoc dicitur, quia Deus indifferenter bonis, & malis dat bona temporalia, prout sibi placet.*

* Serui

MORALITER.

† 2 *Hęc dicit. Fac ti. vin.* Per quæ secundum sensum literalẽ signantur seruitus regis Babylonis secundũ sensum moralem signantur peccata, quibus peccator tenetur in seruitute dæmonis.

3 *Et mittes eas ad regem, &c.* Edom autem interpretatur sanguineus. & ideo per ipsum signatur princeps sitiens sanguinem innocentem, & per hoc est dæmonis seruus. per regem Moab, qui interpretatur ex patre, eo quod ex incestu patris, cum filia natus fuit Genes. 19. signatur rex carnalis: & lubricus. Per regem filiorum Ammon, qui interpretatur inutilis, signatur princeps fatuus, sub quo miserè viuit populus, Eccl. 10. cap. Væ terræ, cuius rex est puer per regem Tyri, & Sidonis, qui interpretatur venatio, signatur princeps cupidus, & maliciosus, qui per malitias exquisitas populum subditum sibi grauat: Prouerb. 28. cap. Leo rugiens, & vrsus esuriẽs princeps impius super populum pauperem. Et iste moraliter est rex Tyri, qui interpretatur angustia, nam per eum populus angustiatur. Per regem Sedechiam, qui interpretatur iustitia Dei, tamen eam non tenuit, quia regi Babylonis peierauit, signatur rex hypocrita, qui sub specie bonitatis iniustitiam facit, qualis fuit Iulianus Apostata, qui cupiditatem suam Euangelij, testimonio colorabat, dicens Christianis, Christus vester dicit: *Nisi quis renunciauerit omnibus quę possidet non potest meus esse discipulus.* Et sic ab eis patrimonia auferebat, & de tali rege dicitur Iob 34. d. *Qui propter peccata populi regnare facit hominem hypocritam.* Omnis enim isti reges predicti sunt serui regis Babylonis, idest, inferni. Nam Babylon interpretatur confusio, in inferno autem nullus est ordo, & per consequens est ibi maxima confusio. Et sicut reges prædicti sunt hic serui diaboli per culpam sic in futuro subijcientur ei (nisi pœnituerint) per pœnam.

† *Dixit*

a *In ma. Nabuch.* Quantæ infœlicitatis est Israel, cuius cõparatione Nabuchodonosor seruus Dei appellatur.
b *Insuper &c.* Omne genus animaliũ, cum homine enim omnia traduntur, quæ ipsi subijciuntur, vel feras gentes, vt illi seruiant, qui seruire non nouerant.

c *Don. ve. &c.* Neputetur regnũ Nabuchodonosor esse ꝑpetuũ, significat ipsum à Mœdis, & à Persis esse capiendũ. Theodor. Manifestè docet se postquam vsus fuerit, Babylonijs, tanquam carnificibus, & eorũ opera de reliquis gẽtibus pœnas sumpserit, tandẽ etiã illos internecioni traditurũ. His autẽ q contradixerint & à se iugũ, hoc repulerint, minatur famẽ, cædem, & captiuitatẽ.
d *Gens autẽ.* Non solũ dominus peccantes subijcit Nabuchodonosor, sed & Paulus, qui, ait: *Quos tradidi Satanę, vt discãt non blasphemare:* Et alibi. *Tradere huiusmodi hominem Satanę in interitum carnis, vt spiritus saluus fiat.* Potestatibus quoq; obedire monet, nõ solũ ꝑpt. irã, sed ꝑpt. conscientiã. Hunc locũ allegoric. interpres (historię fugiẽs veritatẽ) de cælesti Ierusalem interpretatur, quod debeant habitator. eius spõte assumere corpora, & descendere in Babylonem. i. mundi confusionẽ, qui est positus in maligno, & seruire regi Babylonio. i. diabolo. Si autem noluerint, nõ grauia corpora portaturos, sed perituros gladio, fame, peste, nec futuros homines, sed dęmones. Hoc ille dixerit, nos simplicem historiam sequamur, ne quibusdam præstigijs inuolamur.
e *Et ad Se.* Post vniuersas gentes, transit ad Sedechiã, & eadẽ cõminatur, neq; enim Iudæi priuilegium merẽtur, qui similia, aut grauiora, aut maiora gentibus peccauerunt, & qui audire dedignãtur, peste, & fame cõsumũtur.
f *Noli au.* In hoc loco allegoric. interpres in cælesti Ierusalẽ positos hortat̃, ne prophetas suos audiãt, & diuinos, sed seruiant Nabuchodon. corpus humilitatis assumẽdo infantiũ vagitũ, & incunabula paruulorũ. Si. n. hoc fecerint expleto famulatu cõditionem mortalitatis reuertẽtur ad propriã suã terrã. Addit quoq; suspicari se eos q præcepta Dei contẽpserint, humanis corporib. ꝑgrauari, futuros dæmones, & immundos spirit⁹ & sedem pristinã non recepturos.
g *Non ser.* Melius est sponte seruire, & amicũ Deũ habere & gẽtilẽ terrã colere, quã necessitate captiuũ seruire.
h *Verba prophet.* Notandum in scripturis sanctis pseudoꝓphetas vocari prophetas.
i *Et ad sacerdo.* Post gẽtes, & reges sacerdotibus loquitur, & populo qui iam interitum prophetis annunciauerat, dicens, *Et eijciam vos &c.* Loquitur autẽ eadem quæ supra.
k *Vt viuatis.* Nota Dei clemẽtiã, leuiori pœnæ vult tradere, ne suscipiãt grauiorem.
l *Et si proph.* Qui verus propheta est, ꝑcibus domino occurrere põt, sicut Moyses, cui dictũ est, *Dimitte me, vt percutiam populum istum.* In quo ostẽdit posse retineri Deum precibus sanctorũ.
m *Occurrant do.* Occurant & quæ prædicunt opere cõpleta demonstrent, & tunc veritate vaticinium probabitur.

Nota Dei clementiam. Exod. 32. c.

a ¶ Diaboli, qui ait: Hæc omnia mihi tradita sunt.
a terras istas in manu Nabuchodonosor regis Babylo. serui 1
mei. Insuper & bestias agri dedi ei, vt seruiãt illi. Et seruient 2
a ¶ Euilmerodach. b ¶ Balthasar. 3
b ei oẽs gentes, & filio eius, & filio filij eius donec veniat tẽ- 4
a ¶ Non omnes, hoc enim propriè Christo conuenit 5
c pus terrę eius, & ipsius, & seruient ei gentes multę, & reges 6
magni. Gens † autem, & regnum, quod non seruierit Na-
d buchodonosor regi Babylonis, & quicunque non curaue
rit collum suũ sub iugo regis Babylonis, in gladio, & in fa-
a ¶ Gentilium, qui simulabant se diuino spiritu futura prædicare.
me, & in peste visitabo super gentẽm illã, ait dominus, do-
nec consumam eos in manu eius. Vos † ergo nolite au- 7
a ¶ Qui imitantur Ioseph, & Daniel. 8
dire prophetas vestros, & diuinos, & somniatores, & augu 9
a ¶ Qui volatu auium, & oscinum vocibus faciendum, vel non faciendum aliquid testantur. 10
b ¶ Dæmonum phantasmatibus seruientes.
res, & maleficos, qui dicũt vobis, non seruietis regi Babylo 11
nis, quia prophetant vobis mendaciũ, vt longè faciant vos 12
de terra vestra, & eijciant vos, & pereatis. Porrò gens, quæ
subiecerit ceruicem suam sub iugo regis Babyl. & seruierit
ei, dimittam eam in terra sua, dicit dominus, & colet eam 13
a ¶ Ne respondeant legati, & reges prædictarum gentium, quare hoc populo tuo non præcipis, Sedechiæ quoque, & prophetis, & sacerdotibus similia loquitur.
e & habitabit in ea. Et ad Sedechiam regem Iuda loquutus 14
sum secundũ oĩa verba hæc, dicens: Subijcite colla vestra
sub iugo regis Babylon & seruite ei, & populo eius, & viue
tis. Quare moriemini tu, & populus tuus gladio, & fame, 15
& peste, sicut loquut⁹ est dominus ad gentẽ, quæ seruire no
f luerit regi Babylonis? Nolite audire verba prophetarũ di-
g centiũ vobis, Non seruietis regi Babylonis, quia mendaciũ
h ipsi loquuntur vobis. Quia non misi eos, ait dominus, &
ipsi prophetant in nomine meo mẽdaciter, vt eijciãt vos 16
& pereatis tam vos, quàm prophetæ qui vaticinantur vo-
i bis. Et ad sacerdotes, & ad populũ istũ loquutus sum, dicẽs,
Hęc dicit dominus: Nolite audire verba prophetarũ vestro
a ¶ Quæ cum Iechonia fuerant asportata.
rum, qui prophetant vobis, dicentes, Ecce vasa domini re-
uertentur de Babylone nunc citò, mendaciũ enim prophe
tant vobis. Nolite ergo audire eos, sed seruite regi Babylo-
k nis, vt viuatis. Quare datur hæc ciuitas in solitudinem? Etsi 17
l prophetę sunt, & est verbum domini in eis, † occurrãt do- 18
m

† orent nunc dominum.

* Theodor. Istud *occurrant domino*, pro impediant & vincant prędictiones diuinas, & ostendant prophetias diuinas esse otiosas & vanas. Videbitis enim omnia sacra vasa quæ relicta fuerint, in Babylonẽ transferri, & post septuaginta annorũ tẽpus, inde remitti & ędi sacrę reddi.

☞ Ad

NICOLAVS DE LYRA.

1 Serui mei. *Erat enim exequutor diuinæ iustitiæ, vt suprà dictum est. xxv.*
2 In super & bestias agri. *Dicit Rab. Sa. quòd hoc dicitur eò ꝙ Nabuchodonosor leo dicitur, suprà. 4. cap. qui est rex animalium.*
3 Et seruient ei omnes Gentes. *Hyperbole est ad designandum multitudinem sui imperij.*
4 Et filio eius. *s. Euilmerodach.*
5 Et filio filij. *s. Baltasar. in quo defecit regnum Babylonię, Daniel. 5. ideò subditur.*
6 Donec veniat tempus terræ eius & ipsius, &c. *s. punitioni terræ eius & ipsius. Cętera patent vsque ibi.*
7 Vos ergo nolite audire prophetas vestros. *qui fingebant se habere visiones à Deo in vigilia.*
8 Et diui. *qui coniecturabant per astra.*
9 Et somniatores. *qui dicebant se habere visiones in somnio.*
10 Et augures &c, *qui diuinabant per garritum & volatũ auiũ.*
11 Et maleficos qui dicunt vobis, *qui diuinabant in hostijs dæmonibus immolatis.*
12 Vt longè faciant vos de terra vestra, & eijciant vos & pereatis. *Istud vt dicitur consequutiuè & non causaliter, ex hoc enim ꝙ credebant talibus mendacijs, rebellabant, ad quod sequebatur eorum destructio & captiuitas. Cętera patent vsque ibi.*
13 Dimittam eam in terra sua dicit dominus, & colet eã, & habitabit in ea *tamen sub tributo regis Babylonis.*
14 Et ad Sedechiam. &c. *Hic cõsequenter ponitur prophetia cõtra Sedechiam & eius populũ, quã prædixerat Ieremias, vt patet superius in plurib. locis. Sed hic eã repetit loquendo nuncijs regũ prædictorũ, secundũ quod dicit hic Rab. Sal. & patet sententia vsq; ibi.*
15 Nolite audire. *s. falsorum, vt patet ex sequentibus.*
16 Vt eijciant. *i. vt, tenetur hic consequutiuè & non causaliter, ut suprà dictum est, & patet litera vsque ibi.*
17 Et si prophe. *scilicet, Dei.*
18 Occ. domi. *preces efficaces ei porrigẽdo. unde in Hebræo habe-*

A mino exercituũ, vt non veniant vasa, quæ de-
relicta fuerãt in domo domini, & in domo re 1
† 4. Reg. 25. gis Iuda, & in Ierusalẽ, in Babylonem. † Quia
hęc dicit dominus exercituũ 2
ad columnas, & ad mare, &
ad bases, & ad reliqua vaso- 3
rum, quæ remanserunt in ci
uitate hac, quę non tulit Na
buchodonosor rex Babylonis, cũ transferret

a *Ad colũnas.* Enumerat vasa, q̃ trãslata fuerunt in Babylonẽ capto Sedechia, ciuitate incensa, temploque subuerso.

Iechoniam filiũ Ioachim regẽ Iuda de Ierusalẽ
in Babylonẽ, & omnes optimates Iuda, & Ie
rusalem: Quia hęc dicit dominus exercituũ
Deus Israel ad vasa, quę derelicta sunt in do
mo domini, & in domo regis Iuda, & Ierusal
4 In Babylonem transferẽtur, & ibi erunt vsq;
5 ad diem visitationis suę dicit dominus. Et af
ferri faciam ea, & restitui in loco isto.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *tur.* Deprecentur dominum exercituũ, vt non veniãt, &c. *idest, vt vasa, quę remanserunt in domo domini non portentur in Babylonem, sicut illa, quæ fuerant portata in transmigratione Iechoniæ, quæ tamen portabantur. ideò subditur.*

1 Quia hæc dicit dominus ex. ad. *s. duas magnas, & valdè* B *notabiles quę erant in porticu templi.*

2 Et ad mare. *s. æneum, in quo lauabantur sacerdotes.*

3 Et ad bases. *s. lateruin, quę erant valde curiosæ, vt patet 3. Reg. ideò vero ista hic exprimuntur in speciali, quia erant valde notabilia. Cætera autem dicta sunt in generali, cùm subditur:* Et ad reliqua. *& de omnibus concluditur.*

4 In Babyl. &c. *Quod fuit impletum capto Sedechia rege, vt habetur 4. Reg. vlt.*

5 Et ibi erunt. *scilicet ad tempus Cyri, qui in principio regni sui dedit licentiam Iudeis redeundi, & reædificandi templum, & vasa, quæ fuerunt in Babylonem portata, fecit in Ierusalem reportari, vt habetur Esdræ 1. cap.*

Et

CAP. XXVIII.

CAP. XXVIII.

a E*t factũ est.* Non dum Ezechiele vaticinante in Babylone ad eos, qui cum Iechonia fuerant translati.

b *Propheta de Gabaõ* Lxx. pseudo propheta manifestius. Hebręum.n. Nabi prophetam sonat, non pseudoprophetam sic ferè vbiq; trãsferunt, non verbũ sequẽtes sed sensum.

c *In domo do.* In qua fiducialiter loqtur, C quia prospera populo pollicetur, & mendacia libenter audiũtur præcipuè quæ optata promittunt.

d *Omnia va. &c.* Ieremias dixerat etiam reliqua vasa apportanda, hic affirmat asportata esse reportanda.

e *Amen, sic, &c.* optat fieri quod ille mentitur, hoc significat Amẽ quo sæpe dominus in euangelio vtitur, & cupit pro rerum prosperitate magis illũ, se vera dicere, vnde alius propheta, *Vtinam non essem vir habens spiritum, & mendacium potius loquerer.* Ionas autem contristatur: qui mentitus est, & arguitur à domino vtilius esse mendacium, quam tantam ruinam multitudinis. Ne tamen videretur, pseudoprophetę probare vaticinium absque mẽtientis iniuria; sub aliorum exemplo veritatem asserit.

f *Verumtamen.* Potuit dicere, mentiris populum decipis, pseudopropheta es. Sed poterat ille in Ieremiam eadem retorquere. Non ergo facit iniuriam loquitur, quasi ad prophetam, quasi dicat. Non solum nos prophetæ sumus, sed fuerunt alij multi ante nos, Isaias, Hosee, Ioel, & Amos, q̃ prophetauerunt

a E T factum est in anno illo in principio 1
regni Sedechiæ reg. Iudæ, in anno 4.
a ¶ Vt videbatur populo.
dixit ad me Anan. filius Azur prophe 2
b ta de Gabaõ in domo domini corã sa
c cerdotib. & omni populo, dicẽs, hæc 3
dicit dominus exercituũ Deus Israel,
a ¶ Destruxi. b ¶ Imperium.
c ¶ Vt breue tempus gaudij magnitudinem augeret.
Contriui iugum regis Babylonis, adhuc duo anni dierũ, &
ego referri faciam ad locũ istum omnia vasa dñi, quæ tu-
d lit Nabuchodonosor rex Babyl. de loco isto, & transtulit
¶ Non vasa tantum.
ea in Babylonem, & Iechoniam filium Ioachim regem Iu-
da, & omnem transmigrationem Iudę, qui ingressi sunt in
Babylonẽ, ego conuertam ad locum istũ, ait domin⁹. Con-
teram.n. iugum regis Babylonis. Et dixit Ieremias prophe 4
ta ad Ananiam prophetã in oculis sacerdotum, & in ocu-
lis omnis populi, qui stabat in domo domini, & ait Ierem.
e propheta, Amen, sic faciat dominus. Suscitet dominus ver 5
ba tua quæ prophetasti, vt referantur vasa in domũ domi-
f ni, & omnis transmigratio de Babylone ad locũ istũ. Verũ 6
tamen audi verbũ hoc, quod ego loquor in auribus tuis,

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXVIII.

1 E T factum est. *Hic consequenter Ieremias prophetat contra Ananiam falsum prophetã. Et diuiditur in duas, quia primò* ✱ *prophetia Ananiæ ponitur, secundò à domino reprobatur, ibi,* Et factum est. *Prima in duas, quia primò Ananias prophetat verbo, secundò sensibili signo, ibi,* Et tulit. *Prima adhuc in duas, quia primò* Diuisio *ponitur prophetia Ananiæ, secundò respõsio Ieremię, ibi,* Et dixit. *Circa primũ notatur tẽpus cũ dicitur,* Et facta est. *s. quarto anno Sedechiæ, quo venerũt nuncij regũ ad ipsum, secũdũ q̃ subditur post.* In anno qua. *Sed cõtra hoc videtur illud q̃ interponitur in principio regni Sedechiæ: quartus.n. annus sui regni nõ põt dici cõueniẽter principiũ eius, pp̃ q̃ Ra. Sa. dicit, q̃ principiũ regni hic accipitur pro illo tempore quo Nabuchodonosor præfecit eum quinq; regibus vt prędictũ est c. pręcedẽti, & hoc fuit quarto anno regni Sedechię.*

2 Dixit ad. *dirigendo sermonem ad me contrarium asserentem.*

3 Hæc dic. Contriui, &c. *Audiuerat enim iste Ananias primo anno regni Sedechiæ Ieremiam dicentem,* Hæc di do. Ecce confring. *Et ad similitudinem huius dixit posteà quarto anno Sedechiæ illud quod dicitur hic:* Hæc di. do. *quia falsi prophetæ accipiebant modum loquendi prophetarum domini, sicut dictum est supra 22. c. Cætera patent in litera.*

4 Et dix. *Hic consequenter ponitur responsio Ieremiæ dicentis:*

5 Amen. Sic fa. *Desiderabat enim Ieremias reditum transmigrationis & vasorum, quæ cum Iechonia transmigrante fuerunt deportata: supposita tamẽ super hoc voluntate diuina: Sed quia sciebat non euenturum, ideò subdit.*

6 Verumtamen audi. *per quod apparebit si prophetia tua sit vera vel non.*

✱ Pro-

MORALITER.

1 *Et factum est.* Sequitur.

† 2 *Dixit ad me.* Per istũ prophetam falsum qui mendaciter populo placita nunciabat, significatur prædicator malus qui propter fauorem vel quæstum excusat vel palliat peccata potentium. per Ieremiam autem sibi contradicentem, significatur prædicator verus qui non solũ veritatem prædicare, sed etiam falsos prædicatores scit & vult confutare, secundũ quod dicitur ad Titum. j. b. Amplectentem eum qui secundũ doctrinam est fidelem sermonem, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicũt arguere. Per hoc autem quòd Ieremias prædixit ei mortem corporalem de proximo sibi futuram in falsitatis suæ pœna, & sic euenit sicut dicetur infrà.

† Et

A ...uerunt contra terras multas bellũ,& aduersitatẽ & pe nuriã pronunciantes. Alij quoq; pacẽ,& ꝓsperitatẽ nũciauerũt, quos nõ adulatio mẽdacij, sed rerũ exitus ꝓbauit. Sic quoque me, & te rerũ exitus examinabit. Dominus quoque per Moysen dicit, ꝙ propheta vaticinij fine mõ stratur. Et notãdũ, nõ minaciter, nõ crudeliter, sed fiducia veritatis mẽtiẽtem increpat, & differt in futurũ, vt q audiũt expectẽt exitũ.
B Scietur propheta. Theodor. Exitus inquit, rerũ declarabit veritatẽ prophetiæ, videbimus ergo an iuxt. ꝓphetiã meã trademur Babyloniis. At his nihilo melior effectus est ille pseudo propheta, imò catenas quas ꝓpheta gerebat contriuit.
Et tulit. Considerãda Ieremiæ prudẽtia, humilitas, & patiẽtia, pseudoꝓpheta rebus facit iniuriã, cõterit decertatione eius furcã, ꝙ nõ fecisset si ferrea esset. Ieremias tacet & dolorẽ dissimulat. Nondũ.n. quod diceret à dño acceperat, in quo scriptura sancta tacitè docuit, nõ ꝓphetas tantũ suo arbitrio loqui, sed voluntate dñi maximè de futuris quorum notitia solius Dei est.

supplicij cã sit sibi. Et in hoc loco delirat allegoric⁹ inter D pres, furcas,& catenas ligneas appellans etherea, & aerea corpora dæmonũ. s. & aduersarũ potestatũ. Ferreas verò nostra corpora grossiora, quæ neruis, ossib. carnibusque & venis confecta sunt, vt qui noluerint de cælesti Ierusalẽ ꝓ qualitate peccati minores subire cruciat⁹ in catenas nostrorũ corporũ condẽnentur, & infantiæ vagitus, pannorũ vincula, sordesque sustineant, & seruiãt diabolo regi Babylon. i. mũdi cũ bestijs terræ, quæ in brutorũ animaliũ corpora sũt religatæ. † vectem, per ticam

✻ Theodor. Ferreũ E appellauit iugũ Babyloniorũ, tanquã ob incredulitatẽ, & inobedientiam grauius futurũ sit supplicium.

& in aurib. vniuersi populi. Prophetæ, qui fuerũt ante me 1
& ante ab initio,& prophetauerũt sup terras multas,& su-
per regna magna de prælio, de afflictione,& de fame, ꝓphe
a ta, qui vaticinatus est pacẽ, cùm venerit verbũ eius, scietur 2
b propheta, quem misit dominus in veritate. Et tulit Ana- 3
nias propheta[a] †catenam[b] de collo Ieremiæ ꝓphetæ, & con-
fregit eam. Et ait Ananias in conspectu oĩs populi dicens,
c Hæc dicit dominus, sic confringam iugũ Nabuchodon.
regis Babylonis post duos annos dierũ de collo omniũ gen
tiũ,& abijt[a] Ieremias propheta viam suam. Et factũ est ver- 4
d bũ domini ad Ieremiam postquam confregit Ananias pro 5
pheta catenam de collo Ieremiæ prophetæ, dicens, vade, &
dices Ananiæ: Hæc dicit dominus, Catenas ligneas contri 6
e uisti,& facies ꝓ eis catenas ferreas, quia hæc dicit dom. exer 7
cituum Deus Israel, iugum ferreũ posui super collum cun
ctarũ gentiũ istarũ, vt seruiant Nabuchodonosor regi Ba-
bylonis,& seruiẽt ei, insuper,& bestias terræ dedi ei. Et di- 8
f xit Ieremias propheta ad[a] Ananiam prophetam, Audi Ana
niã,[a] Non misit te dominus, & tu fecisti cõfidere[b] populum
istũ in mendacio. Idcircò hæc dicit dominus, Ecce ego mit 9
g tam te à facie terræ, hoc anno morieris, aduersum enim do
minum loquutus es. Et mortuus est Ananias propheta in 10
h anno illo mense septimo. 11

a ¶ Putatiuè. b ¶ Vel furcam.
a ¶ Quasi dicit, quasi illud cantas, Factus sum tanquam surdus non audiens, &c.
a ¶ Veritas historiæ seruatur non iuxta quod erat, sed iuxta quod illo tempore putabatur,
a ¶ Non hic prophetam vocat, quem missum à domino negat. b ¶ Ne acquiescat sententiæ domini

f Et di. Notandũ, ꝙ Ieremias passus iniuriam nondum facto ad se sermone domini silet, postea verò missus à dño audacter arguit, mentienti denuncians propinquam mortem.
g Hoc an. Si quando morimur de carceribus corporum liberamur, secundum illud, quod malè interpretãtur hæretici, Educ de carcere ani. meam. quomodo pro supplicio mors irrogatur.

Ananias. Putatiuè propheta dicitur. Multa enim in scripturis sanctis dicuntur iuxta opinionem illius temporis quo gesta referuntur, non iuxta veritatem rei. vnde, Ego & pater tuus dolentes quærebamus te.
Et fa. Cum abijsset Ieremias, & silentio deuorasset iniurias, factus est sermo domini ad eum, non vt suis verbis ad Ananiam mendacio gloriantẽ loqueretur, & diceret, Hæc dixit dominus. quod tamen ille Ananias dixerat sed mendacium semper veritatem imitatur.
Catenas. Ostẽdit ꝙ minorem pœnam retinens, maioris

h Mense septi. Forsitan in mense septimo, qui requiem significare solet ideò mortuum mentiuntur, vt de malis corporis liberetur, iuxta illud, Mors viro requies est nos autem nouimus corpora credentium esse templa Dei, si Spiritussanctus habitet in illis. Psal. 141.a. F Eccl. 22.c.
✻ Theodor. Commemorat obitum pseudoprophetæ, immensàmque Dei longanimitatem, qui expectans pœnitentiã, non statim priuauit illũ vita, sed cùm perdurasset in nequitia, post septem menses tradidit illum morti.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ Proph. qui. *sup populo futurã.* Cũ venerit verbũ eius *ĩ effectu.* Scietur. *idest, cognoscetur de ipso ꝙ est propheta verus à Deo missus. Ex hoc loco acceperunt Iudæi occasionẽ errãdi, dicẽtes, ꝙ promissiones Dei de bono futuro fiũt absolutè nec retractãtur. Sed cõminationes de malo sunt sub cõditione. s. si nõ egerint pœnitentiam illi quibus fiũt, & ideo accedẽte pœnitẽtia retractãtur, Sicut prophetia Ionæ de Niniue subuersione pp pœnitentiam Niniuitarum & sic exponũt quod dicitur hic,* Propheta qui vaticinatus est pacem. *q.d. Ieremias Ananiæ, tu prophetas populo bonũ, & ego propheto ei pœnæ malũ, & tunc scietur, ꝙ tu sis propheta domini si impleta fuerit tua prophetia, quia talis promissio non mutatur, sed si nõ eueniat malũ pœnæ qd̃ prophetizo, nõ pp hoc argui potero de falsitate: quia talis prophetia aliquando nõ impletur propter pœnitentiã populi superuenientẽ, Sed istud dictũ apparet falsum ex dictis Ieremiæ. suprà 18. vbi promissio de bono ita dicitur retractabilis pp peccatũ superueniens, sicut & comminatio de malo pp pœnitentiam superuenientem. vnde ibidem dicitur in persona domini.* Repẽtè loquar aduersum gẽtẽ & aduersus regnũ vt eradicẽ, destruam & disperdã illud, si pœnitẽtiã egerit gẽs illa à malo suo, agã & ego pœnitẽtiã super malo quod cogitaui vt facerẽ ei. *Et statim subditur ibidem de promissione boni,* Et subitò loquar de Gẽte & de regno, vt ædificẽ & plãtẽ illud. Si fecerit malũ in oculis meis, pœnitẽtiã agã super bono quod loquutus sum, vt facerẽ ei. *Ex quo patet, ꝙ sicut malum comminatum à Deo pp pœnitentiam non infertur, sic bonum promissum propter peccatũ superueniẽs aufertur. Possent aũt ad hoc adduci plura alia de sacra scriptura vet. test. sed pp prolixitatem omitto. Sciendum tamen, ꝙ Deus pronior est ad miserandum, quàm ad condemnandum: & per consequens ad non inferendũ malũ comminatũ, quàm ad auferendum bonum promissum: licet tam promissio q̃ comminatio sint sub conditione, & secundũ hoc intelligitur verbum Ieremiæ, ꝙ scietur veritas prophetæ denuntiantis bonum cùm venerit in effectu, in quantum Deus non habet pronitatem ad auferendum.* Deus pronus ad miserandum

3 Et tu. *Hic consequẽter Ananias cõfirmat dictum suum sensibili signo, auferendo catenã de collo Ieremiæ, & frangendo, vt ostẽderet & verbo, & sensibili signo dominiũ regis Babyl. totaliter auferẽdũ.*
4 Et abijt. *nolens contendere contra Ananiam.*
5 Et fac. *Hic consequenter ponitur reprobatio Ananiæ, & primo quãtum ad suã prophetiam falsam, cùm dicitur in persona domini.*
6 Catenas li. *falsum præsumptuosè signando.*
7 Et fa. *q.d. ex mẽdacijs tuis facies illos rebellare regi Babylonis, ex quo incurrent maius malum quasi incomparabiliter quàm ante. patet litera vsque ibi.*
8 Et dixit. *vbi ponitur reprobatio Ananiæ quantum ad personã, cum dicitur.* 9 Ecce ego mit. *per mortem, in qua homines tolluntur de superficie terræ, & intra terram sepeliuntur.*
10 Et mortuus est. *vt Ieremiæ veritas probaretur.*
11 Men. sep. *& sic à dicto Ieremiæ vsq; ad mortẽ eius fluxerũt tñ duo mẽses, quoniam hæc prædixit mẽse 5. vt patet in prin. huius c.*

MORALITER.

† Et mor. &c. signatur qd̃ doctor falsus vel prædicator incurrit mortẽ culpæ, & postea nisi verè pœniteat mortẽ gehennæ, & hoc ẽt signatur per hoc quod dicitur hic de catenis ligneis cõfractis, pro quibus impositæ sũt ferreæ, quæ sunt multò maioris põderis q̃ ligneæ. Sic qui nõ vult hic sustinere pœnã pro peccatis suis, hẽt necessariò sustinere maiorẽ quasi ĩcõparabiliter ĩ purgatorio vel in inferno.

CAP. XXIX.

a A Et hec. Intendit persuadere, ne acquiescant pseudoprophetis, qui eis post breue tẽpus reditũ in Ierusalẽ promittebant. Sed sciant se in Babylone multo tempore moraturos.

✱ Theodo. Docet q̃m pacto suadente Deo, literas miserit ad captiuos in Babylone, post captiuitatẽ Iechoniæ regis. Recenset etiam nomina eorũ, qui detulerunt literas, quæ cõtinebãt ista, nẽpe Deum oĩum mandare iã effectis captiuis, vt pereẽt B liberos, domos ædificent, despondeãt filias, deprecentur pro illis, qui manciparunt eos.

b *Verba libri.* Hic libellus Ieremiæ mittitur in Babylonẽ, ad eos, qui cũ Iechonia translati erant, vt per occasionẽ regiæ legationis opus suũ ꝓpheta cõpleret, & quæ à dño sibi imperata fuerãt populo suaderet.

c *Ad reli. s.* Primò ad senes, deinde ad sacerdotes, tertiò ad prophetas, quartò ad omnem populum Dei sermo dirigitur, vel secundum ordinem ætatis eius epistola prophetæ mittatur.

Mysticè. Mysticè, postquã de Ierusalẽ. i. de ecclesia propter peccata nostra eiecti fuerimus: & traditi Nabuchodonosor. de quo dicit Apost. *Tradere huiusmodi Satanę in interitum carnis, &c.* Et alibi. *Quos tradidi Satanę, vt dis. non blas.* Non debemus securi omnino esse vel ocio torpere, vel penitus desperare, sed primum ædificare domos non super arenam sed super petram, quales ædificauerũt obstetrices in Exo. quia timebant dominum. Deinde plantare hortos, qua- C lem dominus plantauit paradisum, & posuit in eo ligni vitæ de quo: *Lignum vitæ est his, qui apprehenderint eã, &c.* Tertiò vxores accipere, quarũ vna sapientia est, de qua ait, Salomõ. *Ama illam, & seruabit te. &c.* Et alibi. *Hanc exquisiui sponsam accipere, &c.* Nec sufficit vna coniux, plures habere debemus fortitudinẽ, tẽperantiã atque iustitiã addamus, vt plures filios generemus. Filias nostras. i. bona opera viris. i. fidei veritati copulemus, & tales filios, filiasq; generantes multiplicemur, & destruentes ea, q̃ sunt paruuli, & in perfectũ virũ crescente audiamus: *Scribo vobis fratres quoniam cognouistis eũ qui ab initio est.* Et cũ Apo. dicamus. *Per euang. ego vos genui.* Quærimus ergo pacẽ ecclesiæ, ciuitatis, & terræ nostræ. vt ad eam redire mereamur, de qua domini iudicio translati sumus, vt in † confessione erroris habitaremus. Sic enim habebimus pacem Considerãda verò domini clementia, pro inimicis quoque orare debemus, vt benefaciamus his, qui oderunt nos.

1.Cor.5.b.
1.Tim.1.d.

† Vobis.

d *Accipite vxor. &c.* Ieremiæ (quia propè est captiuitas Ierusalem) imperatur, ne accipiat vxorem, nec faciat filios, vnde Apostolus: *Tempus breue est. Superest, vt qui habent vxores, sic sint quasi non habentes.* Si autem propter angustiam temporis, habentibus vsus vxorum tollitur, quanto magis non habentibus, ne accipiant imperatur.

e *Quærite pacem, &c.* Vnde Apostol. *Obsecro primum omnium fieri*

CAP. XXIX.

Et hęc sunt verba † libri, quæ misit Iere- 1
a mias propheta de Ierusalem ad reliqas 2
b seniorum transmigrationis, & ad sacer-
c dotes, & ad prophetas, & ad omnem populum, quem traduxerat Nabuchodonosor de Ierusalem in Babylonem,
a ¶ Qui non potentia Babyloniorum, sed, & Domini voluntatem translati sunt. ¶ Alii regina.
postquàm egressus est Iechonias rex, & domina, & eunuchi 3
& Principes Iuda, & Ierusalem, & faber, & inclusor de Ieru- 4 5
a ¶ Misit, dico, Ieremiam, per istos.
rusalem in manu Elasa filij Sapham, & Gamalię filij Hel-
chiæ, quos misit Sedechias rex Iuda ad Nabuchodonosor 6
regem Babylonis in Babylonẽ, dicens, Hęc dixit dñs exerci-
tuum Deus Israel omni transmigrationi quam transtuli 7
de Ierusalem in Babylonem, Ædificate domos, & habitate 8 †
¶ Vel pomeria.
d & plantate hortos, & comedite fructum eorum. Accipite
vxores, & generate filios, & filias, & date filijs vestris vxo- †
¶ Ibi.
res, & filias vestras date viris, & pariãt filios, & filias, & mul †
e tiplicabimini ibi, & nolite esse pauci numero, & q̃rite pa- †
¶ Eius.
cẽ ciuitatis ad quã transmigrare vos fecit, & orate pro ea ad †
dominum, quia in pace illius erit pax † vestra. Hæc enim

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXIX.

✱ 1 Et hæc sunt. *Hic consequenter prophetat contra Iechoniam, qui iam cum matre & nobilibus & sacerdotibus, & prophetis pluribus ductus fuerat in Babylonẽ, sed sperabat & anhelabat redire in Iudẽã, & illi qui cũ eo translati fuerãt, decepti à falsis prophetis existẽtibus inter eos, sed Ieremia scribẽdo eis nititur auferre istã confidentiã falsam. Et diuiditur in duas partes: quia primò epistolæ Ieremiæ præponitur præfatio: secũdò, narratio, ibi,* Hæc dicit dñs. *In præfatione exprimitur primò persona mittẽtis epistolã, cùm dicitur,* Quæ misit Ierem. ꝓpheta. *& locus vnde misit, cùm subditur,* De Ierusalem *Secundo personæ ad quas misit cùm subditur.*
2 Ad reliquias seniorum, &c. *& patet litera vsque ibi.*
3 Et domina. *idest, mater regis.*
4 Et eunuchi, &c. *idest, regis & reginę ministri, qui sic nominãtur, nõ à mẽbrorũ sectione, sed à castitatis honestate. Tales. n. ponebantur antiquitus in regijs domibus, & maximè circa obsequiũ dominarũ, & secũdũ talẽ modum loquendi dicit Saluator Matth. 19.* Sunt eunuchi, q se castrauerũt propter regnum cœlorum.
5 Et faber, & incl. *Hęc nomina exponuntur supra 24. Tertiò exprimuntur personæ portantes epistolam, cùm dicitur:*
6 In manu Elasa filij Saphã, &c. *quos misit Sedechias rex da ad portandũ tributũ qđ debebat regi Babylonis, vel aliud xenium.*
7 Hæc dicit dñs. *Hic consequenter ponitur epistolę narratio, qua Ieremias aufert primò transmigratis falsam confidentiam. Secundò subiungit decipientium pœnã, ibi:* Hęc dicit. *Prima in duas, quia primò aufert cõfidentiã falsam: secundò, denuntiat veram, ibi* Quia hæc. *Circa primum dicit in persona domini.*
8 Aedificate do. &c. *idest, disponite vos ad manẽdum diu in Babylone, prouidendo vobis de domibus, terræ fructibus, & multiplicatione prolis, & citò redire falso non speretis: ideò subditur.*

✱ Non

MORALITER.

† 7 *Hæc dicit do. ex. &c. omni transmi.* Per transmigratos istos de terra natiua ad aliam, possunt intelligi religiosi, qui de seculo transmigrant ad vitã claustralem. Quibus dicitur.
8 *Aedificate domos,* idest, ædificia virtutum.
† *Et habitate.* per continuationem operũ bonorum, quia nemo mittens manum ad aratrum, & aspiciens retrò, aptus est regno Dei, Luc. ix g.
† *Et plantate hortos.* i. facite de secularibus deuotis nouicios, & de bonis nouicijs professos.
† *Et comedite fructum eorum.* i. eorum opera bona cedent vobis ad meritum, & postea ad præmium.
† *Accipite vxores,* i. scientiam de speculationibus diuinis, & prudentiam de agibilibus humanis, quæ signãtur per vxores Iacob, Rachel & Liam, Genesis xxix.
† *Et generate filios & filias.* i. spirituales per vestram bonam doctrinam, exemplo Pauli dicentis Corinthijs. j. Corinth. iiij. d. *In Christo Iesu per Euan. ego vos genui.*
† *Et date fi. v. vxo. &c.* i. inducite eos ad acquirendum scientiam & doctrinam, & ad operũ vestrorũ imitationem.
† *Et multiplicabimini.* quia talis multiplicatio cedit ad honorem.
† *Et quęrite pacem ciui. &c.* idest religionis vestrę. Quæ bene dicitur ciuitas. idest, ciuiũ vnitas: nam omnis religio habet ortum ab eo quod dicitur, Actu iij. f. *Multitudinis cre. erat cor v. & a. v.*
† *Quia in pace, &c.* Turbata. n. aliqua religione, turbatur quilibet habitãs in ea. Aliter per ciuitatẽ põt intelligi regnũ vel ciuitas, in quibus habitãt religiosi, pro quorũ pace debẽt orare: nã in pace ciuitatis vel regni habitãt pacificè.

† Et

† cè

...fieri obsecrationes, & orationes, postulationes & gratiarum actiones pro regibus & cunctis qui in sublimitate sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus, &c.

a *Non vos seducant*. Falsos prophetas, & diuinos, & somniatores fuisse in Babylone inter eos qui cum Iechonia translati sunt Ezechiel testatur, cùm tamen hæc epistola mittebatur, nondum ille prophetabat qui quinto anno transmigrationis Iechoniæ orsus est propheta-, qui idem erat regni Sedechiæ.

14. 36. d. 1.a. c.

B Tropologicè. *Non vos seducant prophetæ, &c.* Pseudoprophetæ sunt qui præter Spiritussancti sensum scripturas exponunt. Diuini, qui coniecturam suæ mentis & incerta futurorum quasi vera pronuntiant. Somniatores qui illud non audiunt, vnde. *Ne dederis somnum oculis tuis, &c. Et palpebris tuis dormitationem.* quorum mens non vigilat erroris sopore depressa, quibus dicitur. *Surge qui dormis, & illuminabit te Christus.*

C

b *Cùm cœpe.* Q. Nolite credere pseudoprophetis qui vicinum reditum pollicētur vobis, prius enim vobis explebuntur septuaginta anni quàm redeat.

D

c *Sep.an.* Tandiu in sæculi confusione versamur, quàm diu requiem septenarij numeri mereamur accipere, & accepta pœnitentia Deus impleat quod promisit, & reducat ad locum nostrum, idest, ad ecclesiam, qui percutit vt sanet, qui dabit nobis finem laboris & patientiæ. Inuocabimus eum & orabimus, & exaudiemur, quæremus toto corde, & inueniemus eum. Quidam. Lxx. annos intelligunt iuxta illud, *Dies annorū nostrorum ipsis lxx. an.* Qui cum fuerint expleti, ad dominum in toto corde reuertimur, & exaudimur, & tūc est finis laboris nostri atque patientiæ. Psal.89.c.

a dicit dominus exercituum Deus Israel, Non vos seducant 1
prophetæ vestri, qui sunt in medio vestrū, & diuini vestri,
& ne attēdatis ad somnia vestra, q̄ vos somniatis, quia fal-
sò ipsi prophetant vobis in nomine meo, † & non misi eos,
b dicit dn̄s. Quia hæc dicit dominus, † Cùm cœperint imple 2
c ri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, & suscitabo 3
super vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locū 4
a ¶Sed non alius. Solius enim Dei est nosse futura.
istum. Egō.n. scio cogitationes quas ego cogito super vos,
¶Captiuitatis.
ait dn̄s, cogitationes pacis & non afflictionis, vt dem vo- 5
a ¶Laborum præsentium. b ¶Tunc vel spe futurorum.
bis finem † & patiētiam, & inuocābitis me, & † viuetis, & 6
a ¶Quærite & inuenietis.
d orabitis me, & ego exaudiā vos. † Quæretis me, & inuenie- 7 8
tis, cū quæsieritis me in toto corde vestro, & inueniar a vo-
bis ait dn̄s. Et reducam captiuitatem vestram, & congrega
bo vos de vniuersis Gentibus & de cunctis locis ad quæ ex 9
e puli vos, dicit dominus. Et reuerti vos faciam de loco ad
a ¶Frustra putatis vos habere prophetas in Babylone.
quem transmigrare vos feci, quia dixistis, Suscitābit nobis 10
dominus prophetas in Babylone. Quia hęc dicit dn̄s ad 11
¶Sedechiam.
regem qui sedet super solium Dauid, & ad omnem popu-
a ¶Nolentes obedire sententiæ meæ.
lum habitatorem vrbis huius, & ad fratrēs vestros qui nō
sunt egressi vobiscum in transmigrationē. Hæc dicit domi 12
a ¶Captiuitatem, sed non poterunt effugere.
f nus exercituum, Ecce ego mittā in eos glādium & famem, 13
& pestem, & ponā eos quasi ficus malas quę comedi non 14
a ¶Qui in Ierusalem sunt.
possunt, eò quòd pessimæ sint, & persequar eōs in gladio & 15 16
a ¶Dispersos.
in fame & in pestillētia, & dābo eos in vexationē vniuersis 17 18
a ¶Vt exemplo sint omnibus maledictionis.
regnis terrę, in malēdictionem & in stuporē, & in sibilū, & 19

E

d *Et viuet.* Sine inuocatione & oratione poterat implere quod promiserat, sed hortatur ad preces, vt promissa mereantur.

e *Et reuerti.* Vt certius sciatis, quòd hunc reditum tanquam propinquū sperare non debeatis, sed domos ædificare, pomeria plātare, filios generare, & tempus expectare promissum.

f *Quasi fi.* Theodotio suarinas.i.secundas, Symmachus nouissimas, quę Hebraicè suarim.

F

De no-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non vos sedu.prophe.ve.*s.falsi, reditum propinquum denuntiando.*

2 Quia hæc dicit. *Hic consequenter denuntiat eis veram fiduciam, & primo denuntiat eam translatis in Babylonem, secundò, contrarium nuntiat habitantibus in Ierusalem, ibi.* Quia hæc. *Circa primum dicit,* Quia hæc dicit dominus. *q.d. nolite credere falsis prophetis, quia hæc est sententia domini de vestro reditu.*

3 Cùm cœperint im septua.&c. *Tot.n.anni fluxerunt secū dum Hebræos a transmigratione Ioachim vsque ad primum annū Cyri, secundum alios verò computatio istorum annorum incipit tardius.s.a destructione ciuitatis sub Sedechia, vt dictum est suprà 25*

4 Visitabo vos, & suscitabo. *sicut misericors pater filios, cætera patent vsque ibi.*

5 Vt reducam vos. *i. in Ierusalem, non q̄ omnes redierunt in personis proprijs quia in tanto tempore multi fuerunt mortui, maximè illi qui erant iam prouectæ ætatis.*

Vt dem vobis finem. *captiuitatis vestræ.*

Et patientiam. *interim vsq; ad terminum prædictum.*

Et inuoca me, & ego exaudiam. *& ibitis ad terram vestram. Cætera patent vsque ibi.*

9 De vniuer. *quia in regno Babylonis erant Gentes variæ, ad quas Iudæi fuerunt translati tempore Ioachim & Sedechiæ, & inde redierunt cum Zorobabel duce.*

10 Quia di. *i. quia credidistis prophetis falsis vos decipientibus & dicentibus se loqui in nomine domini, ideò annuuciaui vobis terminum vestræ reuersionis in Iudæam, vt non credatis eis dicentibus vobis, quòd citò debeatis reuerti.*

11 Quia hæc dicit do. *Hic consequenter hanc fiduciam remouet a Sedechia rege, & eius populo, qui non transmigrauerunt in Babylonem, denuntiando q̄ passuri sint multò grauiora, vt subditur.*

12 Hæc dicit dominus exercituum. *i. angelorum.*

13 Ecce ego mit. in eos gla. *Omnia .n. ista venerunt super eos obsessos in Ierusalem, vt habetur 4.Reg.vlt.*

14 Et ponam eos quasi ficus malas quæ come. *i. abominabiles Deo, & hominib. sicut dictum est suprà 24. in parabola de ficub.*

15 Et dabo eos in vexationem. *per seruilia opera & grauiora*

16 Vniuersis regnis ter. *hoc dicitur, quia sub rege Babylonis erant plura regna.*

17 In maledictionē. *quantū ad verba dura quę eis inferebātur*

18 Et in stuporem, &c. *prę admiratione eorum miseriæ.*

19 Et in sibilum. *i. in derisum. Cætera patent in litera.*

De ✲ Hæc

MORALITER.

e religiosi, propter quod dicit Apostolus.1.Tim.2.a. *Obsecro primum omnium fieri ob.ora. postu. gratiarum ac. pro regi. & cunc. & sequitur, vt tranquil.aga.vitam.*

† *Non vos.se.pro.*i. homines mali qui in religionibus, vel regnis & ciuitatibus per sua verba mala concitant homines ad seditiones & prælia.

Cum cœpe.i.nple in Ba.se.&c. per Babylonem quæ confusio interpretatur, vita pręsens signatur, de qua Hugo de S.Vict.di. in prosa, Confusa, sunt hæc omnia, spes, metus, timor, gaudium. Terminus autem vitę pręsentis cōmuniter est annus septuagesimus, Psalm.89. c. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni.* Igitur religiosis pacificis & etiam secularibus dicit dominus. *Cum impleti fuerint, &c.* i. in termino vitę vestrę visitabo vos.

4 *Et suscitabo super vos verbum meum bo.* transferendo vos de præsentis vitæ miseria ad fœlicitatis ęternę gaudia.

in opprobrium cunctis Gentibus, ad quas ego eieci eos, eò
a quòd nō audierint verba mea, dicit dominus, quæ misi ad
eos per seruos meos prophetas de nocte cōsurgens, & mit-

a ¶Qu; max; bedisti, voluntati.

tens & non audistis, dicit dominus. Vōs ergo audite verbū
b domini, omnis transmigratio quā emisi de Ierusalē in Ba- 1
bylonem. Hæc dicit dominus exercituū Deus Israel ad A- 2
chab filium Chuliȩ, & ad Sedechiam filiū Maasiȩ, qui pro
phetant vobis in nomine meo mendaciter: ecce ego tradā 3
eos in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, & pcutiet
in oculis vestris, & assumetur ex eis maledictio omni trās-
migrationi Iudæ, quæ est in Babylone dicentium. Ponat te 4
dominus sicut Sedechiam & sicut Achab, quos† frixit rex
Babylonis in igne: pro eo q fecerint stultitiam in Israel, &
mœchati sunt in vxores amicorum suorū, & loquuti sunt
verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandaui 5

a ¶Q. Non opinione, sed ipsa re cognoui hæc vera esse, non possunt celare, nec iudicii veritatē affugere.

c eis. Ego sum†iudex[a] & testis, dicit dominus. Et ad Semeiam 6
Nehelamitem dices: Hæc dicit dominus exercituum Deus
Israel: Pro eo q misisti in nomine † meo libros ad omnem 7 8
populum qui est in Ierusalem, & ad Sophoniam filiū Maa 9
siæ sacerdotem, & ad vniuersos sacerdotes dicens: Domi- 10
nus dedit te sacerdotem pro Ioiada, vt sis dux in domo do- 11

†torruit.
† qui cognosco.
† tuo literas.

a *De nocte.* Non cessaui monere, vt vos imitarentur qui A in transmigratione securo otio fruimini, donec compleantur promissa Dei.

b *Ad Achab.* Aiunt Hebræi hos esse presbyteros quorum meminit Daniel, vni eorum dicens, *Inueterate dierum malorum, &c.* Alteri *Semen Chanaam, & nō Iuda, species decepit te, &c.* Qui prophetant vobis in nomine meo mendaciū, quia (vt aiunt) muliercusis iactabant se esse de tribu Iuda, & Christum generandum de progenie sua, vnde acquiescebant cupidini allectȩ, tanquàm Christi matres futuræ. Sed videtur hoc obesse, q rex Babylonis dicitur eos frixisse cùm dicat Daniel eos lapidatos esse, vnde a plerisque ac penè omB nibus Hebrȩis illud quasi fabula negligitur. Non. n. putāt, q captiui, lapidandi principes & prophetas suos potestatem habuerunt, & hoc magis verum esse affirmāt, quod ait Ieremias, conuictos quidem esse a Daniele, sed sententiam datam a rege multi autem de nostro grege prophetant in nomine domini mendacium. Vxores ciuium suorum adulterant, quos verus Nabuchodonosor frigit igne peccati, secundum illud. *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente.* Fœlix aūt qui portat iugū dñi ab adolescentia, qui sedet solus, qui amaritudine plenus vt dicat, *Non sedi cum consilio malignātium.*

Dan.13.f.
Hosee.7.a.
Threu.3.c.
Psal.25.a.
Allego.

In hoc capitulo allegoricus interpres somniat ruinam cȩlestis Ierusalē. Et ad eos prophetiā dirigi suspicat̄, qui in mūdi huius Babylonia versantur, qa bene fecerint, in hæc corpora sponte descēdentes, domos ædificātes filios generantes, & bonis operib. studētes, qa post. 60. annos in C cȩlestē Ierusalem mittent̄. Qui aūt noluerint ad terrena descendere, passuros dicit quæ dñs minatur Sedechiæ, quia nolunt imitari fratres suos nec venire in Babylonē quia dominus mittet in eos gladium & famem & pestē .i. rerum omnium penuriam, & faciet quasi ficus pessimas, & persequetur gladio sempiterno, & dabit in vexationem omnibus regnis, nec fient homines sed dȩmones. & erunt omnibus angelis qui prȩsunt singulis puincijs in maledictionem, qa in cȩlesti Ierusalem noluerunt audire verba prophetarū hortantium, vt ad terrena descenderent, vt acta pœnitentia post verum sabbatum pristinum locum possiderēt.

c *Ad Semeiam.* Semeias de loco Nehelami (qui interpretatur torrēs) cum Iechonia ductus est in Babylonem, & populo prophetauit mendacium, .s. citò reuersuri essent in Ierusalem. Quia igit̄ Ieremias ad eos qui erant in Babylone literas miserat dicens, *Ædificate domus, &c.* postea addiderat. *Non vos seducant prophetæ vestri. &c.* Intelligēs Semeias contra se hoc scriptum, mittit in Ierusalem, literas ad Sophoniam filium Maasiæ, & ad reliquos sacerdotes, quare non increpetur Ieremias a Sophonia, cuius est officium discernere inter falsos & veros prophetas, & iubetur in carcere recludi, & soluet pœnas mendacij, quia populum seduxit, Ioiadas verò sacerdos fuit, qui Ioas post interfectionem Athaliæ imperium tradidit, & sacerdotes Baal interfecit. Q. Quare Ioiadam non imitaris. Quare Ieremiam pseudoprophetam non interficis, Dominus .n. instituit te pro Ioiada, vt discernas quo spiritu quisque loquatur. Discretio verò spirituum spiritualis gratia est.

Athalia. mulier quædā fuit quæ occidit de regio sem ne

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hæc dicit dominus. *Hic consequenter ponitur pœna falsorū prophetarum qui decipiebant populum de Babylone transmigratum Et primò ponitur pœna duorum simul, qui non solùm erant prophetæ falsi: sed & adulteri, secundò pœna tertij, qui non solùm erat assertor falsitatis, sed etiam persequutor veritatis, ibi.* Et ad Semeiā. *Nomina autem duorum ponuntur, cùm dicitur.*

Diuisio.

2 Ad Achab filium Chuliæ. *Et subditur, eorum pœna, cùm dicitur.*

3 Ecce ego tradam eos in manu Nabucho. *Dicunt expositores nostri communiter, q isti fuerunt duo senes quos conuicit Daniel de falso testimonio contra Susannam, propter quod fuerunt condemnati ad mortem, vt habetur Dan. 12. Veruntamen quia Iudæi in Babylone erant serui, non habebant aliquam iustitiam, nec per cōsequens potestatem condemnandi aliquem ad mortem, ideo subditur hic quod fuerunt traditi in manu Nubuchodonosor; quia de sua falsitate fuerunt accusati per Iudæos coram rege vel locum eius tenente, qui sententiam mortis in eos dedit, & exequutionem Iudæis cōmisit, & ideò cum dicitur. Da. 13. populum eos interfecisse, intelligēdum est tantum exequutiuè. Cætera patent vsque ibi.*

4 Quos frixit. *Sed cōtra Da. 13. dicitur, quod fuerunt lapida[ti] Ad quod dicendum q quælibet pœna mortis aliquando in scriptu[ra] significatur nomine ignis, vel quia primò fuerunt lapidati, postea [com]busti, sicut de Achā dictum fuit Iosue. 7. hic exprimitur pœna ig[nis] in Da. verò pȩna lapidationis. Illud tamē quod de eis dicitur in D[aniele] non est autenticum, quia non est de scriptura canonica. Cætera p[a]tent vsque ibi.*

5 Ego sum. *q. d. nullus potest effugere iustitiam meam.*

6 Et ad Se. *Hic consequenter ponitur pœna tertij, qui non solùm erat propheta falsus illis qui erant in Babylone, sed etiam persequutor Ieremiæ scribens de Babylone summo pontifici qui erat in Ierusalem, vt incarceraret Ieremiam, eò quòd scripserat transmigra[tio]ne falso sperarent citò reuerti, & hoc est quod dicitur.*

7 Pro eo. *i. literas.*

8 Nomi. *tanquam nomine veri prophetȩ dicens Sophoniȩ.*

9 Do. dc. *s. summum.*

10 Pro Ioiada. *licet iste Ioiada fuisset diu ante, tamen ipsum [no]minat eò quòd fuerat homo sanctitatis magnȩ & autoritatis, in [hoc] adulando isti Sophoniæ, quasi dicat, tu es tantȩ sanctitatis & au[tori]tatis sicut ille.*

11 Vt sis d. *i. principes sacerdotum.*

Quos

✱ Su

MORALITER.

† 6 *Et ad Semeiam.* per istum Semeiam qui de Babylone scripsit in Ierusalem summosacerdoti, persuadens vt reprimeret Ieremiam ab actu prophetandi, signantur illi qui suggerunt prælatis ecclesiæ vt auferant Potestat[em] prædicandi & confessiones audiendi a pauperibus p[ræ]dicatoribus, vel nimis restringant, cùm tamen pro sal[ute] animarum laborare fideliter intendant.

Ne quos potuit
A a quo Ioiada
sacerdos serua
uit Ioas,& post a
quam illa in-
terfecta est a
populo tradi-
dit ei imperiū.
Quare non in-
re. Mendacio
præuenit veri-
atē:quod ipse
merebatur alij
mponit, quia
rudētioressūt b
lij tenebrarū
B filijs lucis,& ꝙ
iment sibi in-
erunt alijs.
Hæc dicit. Se-
meias verè Ne
elamites, qui
e torrēte tur-
bidas aquas
sum-

mini super omnem virum † arrepticiū & prophetantem vt mittas 1
eum in neruum,& in carcerem. Et nunc quare non increpasti Iere 2
miam Anathothité qui prophetat vobis? Quia † super hoc misit ad 3
a ¶ Hoc est quod dolet, quia contra mendacium suum Ieremias scripsit veritatem. 4
nos in Babylonem,dicens,† Longū est,ædificate domos & habitate 5
a ¶ Quod ipsa lectione suggillat, quia auderet in Babylonem talia scribere. 6
& plantate hortos & comedite fructus eorū. Legit ergo Sophonias 7
sacerdos † librum istum in aurib. Ieremiæ prophetæ. Et factum est 8
verbum dñi ad Ieremiam,dicens, Mitte ad omnem transmigratio
nem, dicens, Hæc dicit dñs ad Semeiam Nehelamitem, Pro eo, ꝙ
prophetauit, vobis Semeias & ego non misi eum, & fecit vos con-
a ¶ visitabo in virga iniquitates eorum.
fidere in mendacio, Idcirco hæc dicit dñs. Ecce ego visitabo super 9
a ¶ Discipulos suos quos suo errore decepit. b ¶ Ne sedeat in medio quiescentium, qui cum stantibus stare noluit.
Semeiam Nehelamitem super semen eius. Non erit vir sedens in 10
medio populi huius, & non videbit bonum quod ego faciam po- 11
a ¶ ...cata ... iam esse soluta, captiuos s iam esse reuersuros. 12
pulo meo, ait dominus, quia † præuaricationem loquutus est ad- 13
uersus dominum. 14
15

D sūpserat irascit̄ ꝯ mendacium suum scripsisse Ieremiam, & ad Sophoniā mittit epistolas cur ausus sit scribere veritatem, & cupit eū recludi ī carcerē, ne loquatur, Sophonias quoq; latenter accusat, & epistolā ī accusationem iactat. Similiter rei sūt q pseudoprophetas d̄fendūt, & aliorum mēdacia peccata sua faciunt, contra E quos subditur. *Ecce ego visitabo*

NICOLAVS DE LYRA.

Super om.vi.*i. qui prophetat ex virtute dæmonis eius phantasiam commouentis.*

Vt mi.*i.in cyppum, ita ꝙ non possit talia seminare in populo.*

Et nunc qua.*taliter prophetantem in Ierusalem:& non solū in Ierusalem verbis, sed etiam in Babylone scriptis, ideo subditur.*

Quia sup.*s.epistolam, vt dictum est in principio huius ca.*

Di.*in eadem epistola.*

Longum.*s.tempus moræ vestræ in Babylone.*

Aedifi.*i.disponite vos ad diutinam mansionem, sicut expositum est suprà*

8 Legit er.*ad arguendum Ieremiam de epistola quam misera. Cætera patent vsque ibi.*

9 Ecce.*vbi ponitur pœna Semeiæ, cum dicitur.*

10 Visitabo. *in persona eius.*

11 Et su.*i.personis sibi coniunctis.*

12 Non erit.*i.habitans.*

13 In medio *s.reuertentis in Ierusalem.*

14 Et non videbo *ipsum de captiuitate liberando.*

15 Quia p.*notādo Ieremiā de falsitate qui ex ore domini loquebatur.*

CAP. XXX.

Hoc verb. Ieremias reuersionem promittebat non intra biennium, vt illi mentiebantur. Sed finitis. lxx. annis nunc a
C iubetur scribere & memoriæ tradere quæ dominus pronunciat. Vnde potest colligi vaticinium non citò impleri. Sed cum Israel & Iudas in terram suam reuertentur. Et sicut Ezechiel prophetauit. Duæ virgæ copulabuntur, & erit Dauid rex & pastor b

CAP. XXX.

Hoc verbum quod factum est ad Iere-
miam à domino dicens. Hęc dicit domi 1
nus Deus Israel, Scribe tibi omnia ver-
ba quæ loquutus sum ad te in libro. Ec- 2
ce enim dies veniunt dicit dominus, & 3
conuertam † conuersionem populi mei 4
Israel & Iuda, ait dominus, & conuertam eos ad terram
quam dedi patribus eorum, & possidebunt eam. Et hæc
verba quæ loquutus est dominus ad Israel & ad Iudam.
Quoniam hæc dicit dominus. Vocé terroris audiuimus 5

ouium.

* Theodor. Dominus Deus volens ostēdere veritatem prophetiæ, iubet prophetam mandare scriptis prædictiones factas tam de captiuitate, quam de reuocandis captiuis.

b *Vocem terroris,&c.* Quidam hunc locum secundū Tropologiam sic exponunt, vt putent il- F lud testimonium. *A timore tuo domine concepimus & peperimus,* Isa.26.c.

NICOLAVS DE LYRA CAP. XXX.

Hoc verb. *Superius Ieremias prophetauit populo aspera, hic consequenter prophetat prospera. Istud autem quod erat summè prosperum, erat aduentus Christi ad salutem mundi, cuius figura fuerat saluatio populi de captiuitate Babylonica, de qua fecerat mētionem c.præc. inter aspera quæ nunciauerat, vt opposita iuxta se posita magis elucescerent, & ideo conuenienter post figuram hic consequenter denuntiat rem figuratam. s. per Christum salutem generalem, quod facit in hoc c. & se. Nec possunt conuenienter aliter exponi, nisi referendo ad tempus Christi, vt in persequendo magis apparebit. Ad intellectum tamen sequentium sciendum, ꝙ prophetæ in scribendo non seruant semper ordinē temporis, sed frequenter prius facta scribunt posterius, & econuerso, vnde dicunt doctores Hebræi. Non est prius & posterius in lege, per quam intelligunt vet. te. in quo non est attendendus ordo temporis secundum ordinem descriptionis. Et idem dicunt doctores Latini, ꝙ frequenter Sacra Scriptura loquitur per anticipationem. s. posteriora præponendo, & per recapitulationem priora postponendo, & hoc modo procedit Ieremia in hoc libro in pluribus locis, vt patet in præcedentib. & in sequentib. apparebit. Et in hoc loco sic procedit, quia primò denunciat Christi regnum. Secundò eius aduentum, c. se. Circa primum sciendum, ꝙ licet homo Christus ab instanti incarnationis habuerit dominium super omnia creata autoritatiuè, non tamen exequutiuè, sed hoc mō accepit in sua resurrectione secundum quod dicit Mat. vl. d.* Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. *Et perfectius habebit in iudicio finali, tūc.n. omnia erūt ei simpliciter subiecta. Vnde dicit Apost. ad Heb. 2. b.* Nūc aūt nec dū videmus oīa subiecta ei. *Iudiciū aūt finale præcedit Antichr. persequutio. Et iō primo nūciatur hic psequutio Antichr. Secūdò dominiū Xpi, ibi,* Et erit. *Tertio respond. tacitæ quæstioni, ibi,* Te aūt. *Circa primū dicitur Iere.*

2 Scribe ti. *q.d. ista futura sunt in longinquum, & sunt digna memoria, ideo sunt scribenda.*

3 Ecce.n. *Istud non pōt intelligi de reditione captiuitatis Babylonicæ, nec de aliqua alia sequenti saluatione tēporali, quia secundū doctores Hebræorum, & secundū veritatē, populus Israel prout diuiditur cōtra populū Iuda, sicut est hic, nō est reuersus de captiuitate, nec a Iudæis expectatur reuersurus vsq; ad tps Messię quem Iudęi expectant venturū. Et ideo secundum nos qui confitemur eius aduentum præterisse, oportet ꝙ litera ista aliter intelligatur. Et dicunt aliqui, ꝙ intelligitur de conuersione spirituali Iudæorum ad prædicationem Christi & Apostolorum, quorū aliqui fuerunt de regno Israel, quia Salmanasar captiuante illud regnum aliqui fugitiui euaserunt, qui postea habitauerunt in regno Iudę tempore Ezechiæ, & cum illis de regno Iuda in Babylonem ducti fuerunt, & cum redeuntibus redierunt, sicut dictum fuit plenius 2. Reg. Quod autem subditur.*

4 Et conuer. eos. *Intelligitur de terra viuentium: quæ sub promissione facta Abrahæ fuit principaliter intellecta sicut dictum fuit plenius Gen. 15. & in plurib. alijs locis, sed quia Iudæi qui crediderunt ad prædicationem Christi & Apostolorū fuerunt pauci respectiuè. Ideo melius intelligitur quod dicitur hic.* Et conuertam cōuersionem populi mei Israel & Iuda. *de generali conuersione Iudęorum ad Christum detecta falsitate Antichristi per Eliam, & Enoch. Ideo de persequutione Antichristi subditur.*

5 Qm̄ hæc dicit do. Vocem. *Et connumerat se dominus Christum*

MORALITER.

1 *Hoc ver.* Illud c. & ēt immediatè sequens exponūt ad literam Iudæi, & ēt aliqui docto. catholici de liberōne Iudæorū a captiuitate Babylonica quātū ad bonos, & flagellatione eorū quantū ad rebelles & malos. Ego verò capitulū vtrūq; literaliter exposui de liberatione mūdi facta

mus,&c. Et hoc. *Filioli mei quos iterum parturio, donec form.* in
A *vo.Christus.* Hinc exemplo comparari potes quod manife
G.la.4.c. stum est, non ad terrorem, sed ad gaudium pertinere, cū
præsens scriptura vastationis ruinæ tempus significet.
a *Manum super lumbum,&c.* ✱ Theodo Alibi vero vt lu

c *Sed castigabo.* Symmachus. Et mundans non mundabo te Aquila Cùm te erudiero per iuditium, nequaquā innocentem faciam. & hoc est: Omnis mundus, principes vel Angeli indigent misericordia Dei, & nullus quāuis sanctus securus pergit ad iudicem contra nouam .s.

formido, & non est pax. Interrogate & videte si generat ma 1
sculus. Quare ergo vidi omnis viri manū super lūbū suum 2 3
quasi parturientis, & conuersæ sunt vniuersæ facies in auru 4
a ¶ Præ licit tempus misericordiæ, vt inferat tempus gaudii 5
ginem? Vę[a] quia magna dies illa, nec est similis eius, tēpus- 6
a ¶ Populi Dei. ¶ Duodecim tribuum. b ¶ Tempore Euangelii. non sub Zorobabel vt putaut.
que tribulationis est Iacob[a] & [b]ex ipso saluabitur. Et erit in 7
die illa, ait dn̄s exercituum, conteram iugum eius de collo 8 9
tuo, & vincula eius dirumpam. Et non dominabuntur ei 10
amplius alieni, sed seruient dn̄o Deo suo, & Dauid regi 11
a ¶ Hæc pericope in Lxx. non habetur. b ¶ Duæ tribus. 12
suo quem suscitabo eis. † Tu ergo[a] ne timeas † serue meus Ia-[b] 13
a ¶ Decem tribus. 14
cob, ait dn̄s, neq; paueas Israel[a]. Quia ecce ego saluabo te 15 16
¶ Reducendo.
de terra longinqua, & semen tuum de terra captiuitatis eo
a ¶ Secundum illud, Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis. 17
rū. Et reuertetur Iacob & † requiescet, & † cūctis[a] affluet bo- 18
nis, & non erit quem formidet, quoniam ego tecum sum, 19
ait dominus, vt saluem te. Faciam .n. consummationem in 20
a ¶ Disperdendo eas.
cunctis Gentibus[a], in quib. dispersi te, te aūt non faciam in 21
a ¶ Quasi sponsam. ¶ Quati non tradidi te pœnæ sed eruditioni vt iudicarem quasi proprios, ne perderem quasi alienos, qui n non credit iam iudicatus est .i. præiudicatus in interitum.
consummationem, sed cāstigabo[a] te in iudicio, † vt nō tibi
a ¶ Non mihi qui fregi.
videaris innoxius, quia hęc dicit dominus, † Insanābilis[a] fra 22
ctura tua, pessima plaga tua. Non est q iudicet iudiciū tuū 23
a ¶ Quocunque te verteris, quia verum medicum offendisti. ¶ Sacerdotes, principes vel Angeli.
† ad alligādā curationē tuā, vtilitās[a] nō est tibi. Oēs amāto- 24
res tui obliti sunt tui, teq; nō quęrent. Plaga.n.inimici per 25

ctū demonstraret, dixit vnūquemque hēre manus cōplicatas super caput.
a
b *Væ quia magna.* Prius tristi nunciātur, vt post malorū magnitudinē læta succedāt. & magnitudo doloris vertatur in gaudiū. Gratior enim est sanitas post ægritudinem, quasi fugata pace, bello & sanguine oīa cōplebuntur, &
† infrà 46. g. & 44.a.
B viri qui debebāt pugnare quasi mulieres timebūt nec manibus arma, sed lūbos quasi parturiens tenebunt.
c *Et Dauid.* Christo, scilicet, quomodo enim primus Adā & secundus scribūtur iuxta corporis veritatē, sic & Dauid. Christus enim de Dauid secūdum carnem.
† quiescet.
† succidendo nō succidā te
† Desperata.
✱ Theodoret. Prophetiæ finem imposuit Christus dominus è Dauid si quidem natus est secūdum carnē, & pascit iam non Israelem modo, sed omnes gentes. Prædictio hæc euentum quendam habuit, velut in vmbra & figura tempore Zorobabelis.
† ad sanitatē medicinæ curatiuæ non sunt tibi.
C
d *Serue me.* Familiariter vocat, sicut Abraham, Isaac, Iacob vocantur serui Dei. Moyses quoque & alij prophetæ, & Paulus in principio epistolarum hoc titulo gloriantur.

& veterē hæresim, quæ putat in hac mortali carne in aliquo perfectionem esse, & oēs simul iustorum posse virtutes implere.
f *Non est qui iudicet.* ✱ Theod. Nemo enim redarguebat iniustitiā regis Nabuchodonosoris.
g *Plaga.* Aliter amicus, aliter percutit inimicus, aliter pater, aliter hostis. Ille enim vt corrigat, iste percutit vt occidat. Vnde, *Domine ne in furore tuo arguas me.*
Gregor. Quoties Deus peccatorem feriendo corrigit, ad hoc flagellum emittit, vt parcat. Cùm verò eius vitam in peccato permanentem feriendo concludit, flagella emittit, sed non parcit. Qui enim flagellū emisit vt parceret, ad hoc quandoque emittit vt non parcat. In hac enim vita dominus tantò magis studet ut parcat, quantò magis expectando flagellat. Vnde, *Ego quos amo, arguo & castigo.* Et alibi. *Quem diligit dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit.* De flagello autem damnationis scriptū est: *In operibus manuum suarum comprehensus est peccator.* Et in Ieremia. *Plaga inimici percu.*
☞ Theo.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *stus fidelibus suis tunc passuris eo modo quo dixit Act.9.a.* Saule quid me persequeris.

1 Interrogate & vi. si ge. mascu. *hic accipitur generare pro parere. vnde in Heb. habetur.* Si parit masculus. *Et per hoc innuitur anxietas & angustia tunc futura Christi fidelib. Ideo subditur.*

2 Quare ergo omnis viri. *i. cuiuslibet Christiani quantumcūque fortis & firmi.*

3 Manum super lumbum, &c. *modus.n. mulieris parturientis, est ponere manus suas ad lumbos suos.*

4 Et conuersæ sunt vniuersæ fa. *i. in colorem deformem præ angustia & timore.*

5 Væ quia mag. di. il. *i. tempus illud erit magnum, quantum ad intensionem tribulationis.*

6 Nec est simi. *propter quod dicitur Mat.24.* Erit.n. tribulatio magna qualis nunquam fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet.

7 Et ex ipso salua. *omnis prædestinatus ad vitam beatam qui nomine Iacob intelligitur, eò q supplantator interpretatur.*

8 Et erit. *Hic consequenter ponitur dominium Christi, qui spiritu oris sui interficiet Antichristum, vt dicitur 2. ad Thes.2.b. &* magnam partem adhęrentium sibi. *ideo subditur.*

9 Conteram iugum. *s. militantis ecclesiæ.*

10 Et vincula eius. *i. machinationes eius & deceptiones.*

11 Et non domi. ei amp. *s. a Deo.*

12 Sed seruient domi. De. *s. Deo patri.*

13 Et Dauid regi suo, &c. *i. Dei filio incarnato vnde in translatione Chaldaica quæ apud Hebræos est autentica, vt frequenter dictum est sic habetur. Et obedient Messiæ filio Dauid regi suo, vnde secundū oēs doctores Hebræorū istud intelligitur de Christo ad literā.*

14 Quem suscitabo eis. *i. faciam apparere ad eorum salutem Et etiam quia ad literam Deus pater suscitauit Iesum a morte.*

15 Tu ergo ne timeas. *Confortatio est contra tribulationem Antichristi futuram.*

16 Saluabo te de terra longinqua, &c. *Iudæi.n. tunc saluandi dispersi sunt in longinquis partibus mundi, & ibi captiui.*

17 Reuertetur Iacob, *s. ad Christum, quod non solùm intelligitur de Iudæis tunc conuertendis, sed etiam de Christianis ab Antichristo deceptis qui postea pœnitebunt.*

18 Et quiescet. *A tribulatione Antichristo interfecto.*

19 Et cunctis affluet bonis, &c. *Hoc refertur ad statum ecclesiæ triumphantis, vbi habetur bonum infinitū, et securitas perfecta*

20 Faciam.n. consum. &c. *quia omnes Gentes sectas suas diuersas dimittent pro fide Christi.*

21 Te autem non fa. *Hic respondetur quæstioni tacitæ dupliciter secunda ponitur ibi,* Propterea. *Circa primum posset fieri quæstio quare dominus permittet fideles suos sic tribulari tempore Antichristi. Et respondetur hic, q hoc fiet vt purgentur a peccatis quæ circa tempora illa abundabunt, secundum quod dicitur Matt.24.* Et qm̄ abundabit iniquitas, &c. *Et hoc est quod dicitur.* Te aūt. *q.d. quantumcumque futura sit acerba persecutio Antichristi nō tamen deficiet ecclesia, sed purgabitur. Ideò subditur.* Sed castigate in iudici. vt non tibi videa. innoxius.

22 Insanabilis fractu. *Quia persecutio Antichristi erit irremediabilis via humana.*

23 Nō est. *Quia tūc nullus audebit stare pro iustis ad eos liberā*

24 Omnes. *quia principes terreni qui modò defendunt ecclesiam non audebunt ei ostendere vllam amicitiam.*

25 Plaga *q.d. tunc videbor aduersari ecclesiæ, sicut pater durè castigans filium videtur inimicari iuditio exteriori.* ✱ Propt

MORALITER.

† per Christum, ostendendo prout exposui, propter quod hæc expositio spiritualis est respectu aliarum, nec occurrit mihi alia conuenientior hic ponenda.

† *MORA-*

¶Quia.
cussit te castigatione crudeli. Propter multitudiné iniquitatis tuæ †du
ra facta sunt peccata tua. Quid clamas super contritione tua? Insanabi
a ¶Non mea voluntate, sed medicinæ curatione cogente.
lis est dolor tuus. Propter multitudinem iniquitatis tuæ, & propter
a Non possunt sanari, nisi puluere mo... acutissimo & fe... acutissimo, quo putridas carnes & insanabiles amputarem.
a dura peccata tua feci hæc tibi. Propterea omnes qui comedunt te deuorabuntur, & vniuersi hostes tui in captiuitatem ducentur. Et qui te vastant vastabunt, cunctosque prædatores tuos dabo in prædam.
†Obducam enim cicatricem tibi, & a vulneribus tuis sanabo te, dicit
b dominus: Quia eiectam† vocauerunt te Sion, hæc est quæ non habe-
c bat requirentem. Hæc dicit dominus: Ecce ego conuertam conuersio
a ¶Non potest ciuitas abscondi super montem posita.
nem tabernaculorum Iacob, & tectis eius miserebor. Et ædificabitur
a ¶Vt quod... in priori populo carnaliter fiebat, in ecclesia spiritualiter compleatur.
ciuitas† in excelso suo, & templum† iuxta ordiné suum fundabitur. Et
a ¶Discipulis apostolis ... vobis & pax b ¶Vt totus orbis credat in Christum.
d egredietur de eis laus, voxque ludentium, & multiplicabo eos, & non
a ... gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. ¶Apostoli.
minuentur, & †glorificabo eos, & nõ attenuabuntur: & erunt filij eius
a ¶Abraham, Isaac, & Iacob principes Israelitici generis.
sicut a principio, & cœtus eius coram me permanebit. Et visitabo ad-
a ¶Contrarias potestates b ¶Christus de genere Israel secundum carnem.
uersum omnes qui tribulát eum, & erit dux eius ex eo, & princeps de
a ¶Ego pater. b ¶Christum. ¶Dicens: Ego in patre, & pater in me.
c ¶Q. Nullus potest cor suum sic applicare domino, nec ita esse patri coniunctus vt filius.
medio eius pducetur. Et applicabo eum, & accedet ad me. Quis enim
iste est qui applicet cor suum, vt appropinquet mihi? ait dominus.
a ¶Hoc in Hebræo non habetur. b ¶Ex parte hoc in Israel impletum cernimus, & ex toto in Gentibus
Et eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum. Ecce turbo do
a ¶Dæmonum vel Dei filium blasphemantium.
mini furor egrediens, procella † ruens in capite impiorum conquie-
a ¶Vt Ierusalem exercitu circumdetur & penitus deleatur.
scet. Non auertet iram indignationis dominus, donec faciat & compleat cogitationem cordis sui. In nouissimo dierum intelligetis ea.

* Theodor. Ab plaga inimici percussi te. Quia nõ vsus sum solita longanimitate, sed adhibui seuerationem diuinam. Quod etiam facere consueuit medicus, perspiciens difficultatem morbi.

Propterea. Sub Zorobabel hæc facta cognoscimus, quando Assyrios, id est, Niniuẽ vastauerunt Babylonij & Chaldæi, & ipsos Medi & Persæ, & Babylon destructa est. Tunc Sion cœpit habere dominũ requirentem, & obducta est cicatrix eius. Sed plenius atque perfectius in Christo complentur.

C *Quia eiectã vocaue. &c.*

B

* Theodo. Immolauerãt enim in eam vicinæ gẽtes, quæ captiuitatem & seruitutem imposuerant.

c *Ecce ego con.* Quorũ typus præcessit, in Zorobabel & Esdra quãdo reuersus est populus, & cœpit ædificari ciuitas in excelso suo, templique obseruari religio, &c. quæ in Esdra continentur, plenius atque pfectius in Christo & in Apostolis complentur.

d *Ludentium, & multiplicabo eos, &c.* Non secũdum illud: *Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.* Sed sicut Dauid ludebat ante arcam domini.

D † multiplicata sunt.

† secundum dispositioné suam habitabitur.

E

Exod. 32. b.
1. Para. 13. c.

F

NICOLAVS DE LYRA.

* Propter. *quæ tunc abundabit supra modum, vt dictum est.*
Dura. *idest, dura correctione indigentia.*
Quid cla. *q.d. iustè tibi infertur.*
Insanabi. *s. via humana, propter quod Christus apponet remedium interficiendo Antichristum, vt prædictum est.*
Propte. *Hic soluitur secunda quæstio: quia posset aliquis quærere, quid faciet Christus de Antichristo persequutore, & sibi adherentibus? Et respondetur, p non euadent diuinam vindictam. Et hoc est quod dicitur:* Propte. *Non solum morte temporali, sed etiã æterna.*
Et vniuer. *A dæmonibus.*
Obducam. *tibi dando spiritum pœnitentiæ deceptis ab Antichristo & eius satellitibus.*
Quia eie. *i. ò tu ecclesia nomine Sion vocata, Isa. 2. et Heb. 12. Quæ vocabitur eiecta durante Antichristi persequutionem.*
Conuer. *i. societates fidelium ab Antichristo deceptorum, quia dabitur eis tempus pœnitentiæ.*
10 Et ædifi. *i. ecclesia, quæ est ciuium Christi vnitas.*
11 In excel. *i. in honore magno, quia tunc oẽs confugient ad eam.*
12 Et tem. *i. cultus Christi ab Antichristo deiectus in statũ suum reformabitur.*
13 Et egre. *s. diuina.*
14 Vox. *Non per dissolutionem, sed per deuotionem, sicut dicebat Dauid de seipso. 2. Reg. 6. b.* Ludam ante dominum.
15 Et erunt fi. *i. sicut ante persequutionem Antichristi.*
16 Et erit dux. *i. Christus verus homo.*
17 Et applicabo eum. *quia Christus homo præ omnibus habet accessum ad patrem. ideo subditur.*
18 Quis enim. *i. quantæ excellentiæ.*
19 Qui ap. *quia Christi hominis voluntas in omnibus conformis est voluntati diuinæ.*
20 Vt appro. *pro sua voluntate, sicut filius patri.*
21 Et eritis. *s. Deo patri per filium. Et subditur de pęna impiorũ.*
22 Ecce turbo. *s. in die iudicij.*
23 In ca. imp. *i. in Antichristo, qui erit caput impiorum quando fulminabitur. Vel,* In cap. *generaliter per finalem sententiam, cum dicetur eis.* Ite maledicti in ignem æternum, &c. *Matth. 25.*
24 In nouis. *per hoc satis innuitur quòd Ieremias loquitur de futuris in nouissimo temporis. Et quia tunc omnes conuertentur ad vnum Deum, vt prædictum est: ideo subditur.*

ADDITIO.

In cap. 30. vbi dicitur in postil. Et applicabo eum, & accedet ad me.
Hoc q dicitur hic: Applicabo eum, & accedet ad me, *propriè intelligitur de Christo homine qui ad Deum habet duplicem applicationem seu accessum, vnum. s. per gratiam, & alium per vnionem personalem. Et quia nullus alius habet similem accessum duplicem, ideò subdit: Quis enim iste est, qui applicet cor suum, vt appropinquet mihi? q.d. Nullus. s. qui habeat duplicem accessum seu adhęrentiam ad Deum modo prædicto. Quod autem dicitur in postilla, q voluntas Christi hominis in omnibus conformis est voluntati diuinæ, verum est, sed etiam hoc posset verificari de voluntate beatorũ, & ideò respectu huius, non propriè diceretur: Quis enim iste est, vnde prædicta expositio videtur magis propria, &c.*

CAP. XXXI.

a ¶Impleta cogitatione mea requiescente furore meo super caput impiorum.
IN TEMPORE illo dicit dominus: Ero 1
a ¶Non secundum carnem, sed secundum spiritum qui mente cernit Deum.
Deus vniuersis cognationibus Israel, & ipsi
erunt mihi in populum. Hæc dicit dominus 2

CAP. XXXI.
IN tem. Opere cõpleto cognoscitur artifex, adepta sanitate me dici industria. Sic euersa Ierusalẽ & abiecto priori populo intelligitur q repulsio Iudæorũ salus fit Gentium.

* Theod. Rursum permiscens grata tristibus reddit rationem eorum.

Longè

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXI.

* IN tem. Ero Deus, &c. *Quod est verum siue accipiatur Israel secundum carnem, quia tunc omnes Iudæi conuertentur ad Christum, vt dictum est, siue accipiatur secundum spiritum. s. pro omnibus fidelibus qui nomine Israel nominantur. Isa. 54. f.*
2 Hęc dicit dñs: inuenit gratiam, &c. *Hic incipit capitulum in Hebręo per spacium vacuum inter literam istam pręcedentẽ immediatè, quę coniungitur literę pręcedẽtis capituli: et propter hoc sic eã* * *ordinaui.*

a *Longè dom.* A *ap.* Quia offenderat dominū Israel, dicens? *Non habemus regē, nisi Cæsarem.* Et, *Venite interficiamus eū, & nostra erit hæreditas*, & longè recesserat a Deo. Iō post multū temporis apparuit ei: B Nō tempore Zorobabel & Esdræ, cū rursum capti sunt, sed in charitate perpetua dilexit eum, & attraxit eū miserās, clemētia .n. nō merito saluatus est.

† euaserat a gladio vt perueniret. Ioa.19.c.

Matth. 21.d.

† & vindemiabunt.

† exultate in capite.

Inuenit gratiam in deserto populus, qui † remanserat gladio: vadet ad
a requiem suam Israel. † Longè dominus apparuit mihi. Et in charitate
perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Rursumque ædificabo te,
& ædificaberis virgo Israel. Adhuc ornaberis tympanis tuis, & egre-
dieris in choro ludentium. Adhuc plantabis vineas in montibus Sa-
b mariæ. Plantabunt plantantes, † & donec tempus veniat non vin-
demiabunt: quia erit dies in qua clamabunt custodes in monte
Samariæ & in monte Ephraim: Surgite & ascendamus in Sion ad
dominum Deum nostrum: hæc dicit dominus: Exultate in lætitia
c Iacob, & † hinnite contra caput Gentium, † personate, canite, & dici-
d te: Salua domine populum tuum, reliquias Israel. Ecce ego adducam
eos de terra aquilonis, & congregabo eos ab extremis terræ. Inter

a ¶Gentium, in quarum turba saluatur ecclesia. b ¶Romano, vel furoris domini.
a ¶Quamdiu sperauit, quam prophetarum chorus promisit.
a ¶Hoc propriè in ecclesia, delirant enim qui auream atque geminatam suspicantur, Ierusalem, aut iam suam in mysterio vrbis domini consecrantes.
a ¶Vt canas Deo in ecclesijs, omni carne malorum operum consumpta.
¶Cum Gentium turbis.
a ¶Non in vallibus & humilibus locis.
¶Domini.
a ¶Apostoli & apostolici viri.
a ¶Custodiæ. b ¶Vbertatis.
c ¶Qui iacetis humilia relinquite, figurales hostias spernite. Sacrificium Deo sp. con.
d ¶Ecclesiam in qua speculatio Dei, cum autem in eam ascenderimus, ascendemus ad dominum
a Qui estis Iacob.
b ¶Ad caput Gentium cuncta referentes, quia cauda versa est in caput.
¶Hoc scilicet.
a ¶Scilicet. Non totum
a ¶De incredulitate & frigore dominicæ charitatis.
b ¶Quasi ventus durissimus nomine auster.

* Theodoretus. Charitate perpetua. Hoc est, non tua viuendi ratio tibi causa est salutis, sed misericordia mea. Prædicit verò illos tympanis & alijs instrumentis vtētes, denuò *duc. &c.* Per apostolos & apostolicos viros, qui sunt custodes clamantes in monte Samariæ, quibus præcipitur *Personate canite, &c.*

Claudus

C

NICOLAVS DE LYRA.

ordinaui. In hoc autem capitulo agitur de pertinentibus ad aduentū Christi. Et diuiditur in tres partes, quia primò agitur de pertinentib. ad Christi prædicationem, Secūdò de pertinentib. ad eius incarnationem, ibi: Hæc dicit dominus, *Tertiò de pertinētib. ad legis Euāgelicæ lationem, ibi:* Ecce dies venient. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur figura, Et secundò res figurata, ibi:* Longè. *Circa primum sciendum, quod saluatio populi Israel de Aegypto fuit figura saluationis fiendæ per Christum, qui deduxit fideles ad terram viuentiū per pœnitentiæ desertum, sicut Moyses filios Israel transeundo per desertum materiale ad possessionem terræ promissæ. Et quantum ad hoc dicitur.*

Diuisio.

1 Inuenit gratiam in deserto populus qui remanserat gladio. *Omnes enim qui exierunt de Aegypto numerati à viginti annis & supra, mortui fuerunt in deserto, vt habetur Nume. xiiij. Et pro magna parte mortui fuerunt gladio, vt patet in libris Exo. et Nume. ergo populus qui inuenit gratiam fuerunt eorum filij qui ingressi fuerunt terram promissionis. Ideo subditur.*

2 Vadet ad requiem suam Israel. *Et dicit Ieremias vadet de futuro. Ad designandum, quod ille ingressus terræ promissionis qui præterierat, erat figura ingressus in requiem cœlestem, qui erat futurus secundum quod diffusè declarat Apostolus ad Heb. 3. & 4.*

3 Longè do. apparuit mihi. *Hic consequenter declaratur res figurata, scilicet salus per Christum, pro tunc fienda, quæ facta est per ecclesiæ ædificationem. Et quia illud tempus adhuc erat longinquum, ideo dicit Ieremias:* Longè dominus apparuit mi. *Et subdit in persona Dei respondentis per modum dialogi.*

4 In charitate perpetua di. te. *licet ab æterno dilexerit omnes electos eos prędestinando, tamen speciali modo dilexit electos de populo Israel inquantum erat de eo carnem assumpturus, propter quod isti populo spiritualia contulit dona. ideo subditur.*

5 Ideo attraxi te. *Beneficijs specialibus in datione legis & consimilibus, propter quod dicitur Psal. 147. b.* Nō fecit taliter omni nationi & iudicia sua non manifestauit eis. *Veruntamē quia illis beneficijs abusus fuit, & sic ab honore cecidit, iō subditur.*

6 Rursumque ædificabo te. *Quod exponens Rab. Sal. dicit, quod ædificatio natiuitatis Ierusalem & templi per Salomonem, Zorobabel, & Neemiam, ideo corruerunt, quia fuerunt factæ per hominem, sed ista de qua loquitur hic Ieremias fiet per manum diuinam, ideo stabit in æternum: & in hoc dicit verum, sed quod subdit est falsum, scilicet quod in aduentu Messiæ quem Iudęi expectant, Deus ędificabit Ierusalem nouam, quasi incomparabiliter nobiliorem quam fuerit pręcedens, in qua Messias temporaliter regnabit, & omnes Gentes erunt subditæ dominio Iudęorum: sed quod de falso dicit implendum iam est impletum: quia Christus verus Deus ędificauit ecclesiam quę Ierusalem dicitur. Isa. 2. & ad Heb. 12. & Apoc. 31. a.* Vidi ciuitatem sanctam Ierusalem, &c. in qua regnat Christus, cuius regnum stabit in æternum.

Ierūsal ē noua nō Iudæorū sed Christi fidelium vbi & per quem ædificanda.

7 Et

7 Et ædificaberis vir. Israel. *i. plebs fidelium quę Israel nominatur: Isa. 44. a.* Et nomine Israel prænominabitur, *sic est Hebręo: sed translatio nostra habet, assimilabitur.*

8 Adhuc orna. tym. tuis. *quia ad literam in ecclesia conueniunt fideles ad sonitum campanarum ad Deum laudādum. ideo subdit*

9 Et egredieris in choro ludentium. *Non dissolutè, sed deuotè, sicut cum vnus chorus cantat alacriter contra alium.*

10 Adhuc plantabis vineas in montibus Samar. *Quod non potest intelligi de redeuntibus a Babylonica captiuitate, qui nunquam recuperauerunt terram illam, sed illam occupabant Gentes aliunde adductę quę ducebantur Samaritani. Et ideo intelligitur de Samaritanis credentibus ad prędicationem Christi, vt habetur Ioa. 4. Et ad prędicationem apostolorum, vt habetur Act. 8. Fideles autem nomine vinearum designantur, vt patet in pluribus locis sacrę scripturę. Et licet tota ecclesia dicatur vna vinea propter fidei vnitatem, dicitur tamen etiam aliquando plures propter Gentium & locorum & personarum diuersitatem.*

11 Et donec tempus, &c. *Vindemiare est fructum vineę colligere, fructus autem vltimus huius vineę est beatitudo perfecta, quæ non habetur in pręsenti vita, sed futura.*

12 Quia erit dies, &c. *i. prędicatores.*

13 In monte Ephraim. *i. in ecclesia. Ephraim enim cresc... vel frugifer interpretatur. Et etiam ad literam in partibus illis prædicauit Christus, & etiam Apostoli.*

14 Surgite ascendamus. *Proficiendo de bono in melius.*

15 In Sion. *i. in ecclesiam militantem & triumphantem, ... Sion nominatur. Isa. 2. a. & ad Hebręos 12. f.*

16 Exultate in lætitia Iacob. *i. populi Christiani sic nomin... quia Christus & apostoli & quasi omnes fideles primi descenderunt de Iacob.*

17 Et hinnite contra caput Gentium. *i. contra diabol... qui tenebat Gentes sibi subditas per idololatriam, quam apostoli ... magna parte destruxerunt per suam prędicationē, veruntamen q... non omnes adhuc credunt Christo, ideo subditur.*

18 Salua domine populum tuum reliquias Israel. *Et ... cuntur hic reliquię Israel omnes credituri generaliter, & Iudęi ... ca finem mundi conuertendi specialiter. Et sequitur responsio De...*

19 Ecce ego adducam eos, de terra Aquilonis & congregabo eos ab extremis ter. &c. *Quia de omnibus mundi partibus aliqui adducti sunt ad fidem Christi, & plenius adducentur ... ca finem mundi.*

20 Inter quos erunt cæcus & claudus & prægnans & pariens simul: cœtus magnus reuertentium, &c. *idest, ... bentes impedimenta veniendi ad fidem Christi quę tollentur. ... test etiam dici ad literam, quod multi per Christum & Apost... & eorum successores fuerunt illuminati corpore & mente, & ... & sanati ab infirmitatibus consimilibus, non solum corporali... sed etiam spiritualibus.*

* I

A *Claudus.* Qualibus per Eliam dicitur: *Vsquequo claudicatis vtroque pede?* Sed in Christo postea cucurrerunt. *Et qui ambulabat in tenebris, vid t lucem magnam.*

Theodor. Cæcus & claudus. In vrbibus siquidem populosis huius generis omnia reperire licet.

D Ephraim, quia Ieroboam filius Nabath ex hac tribu in Samaria primus regnum obtinuit, &c.

✻ Theodor. Ephraim vocat, non filium Ioseph, sed decem tribus: inter quas erat Rubem primogenitus & Simeon secundus. Appellabantur autem Ephraim, decem tribus, eo quòd palatia regia constructa essēt in sorte Ephraim. Et quemadmodum nunc ab vrbe Romanorum dicimur omnes Romani: ita tunc decē tribus denominabantur ab Ephraim.

In fletu ve. & in &c. Iudæi hoc putant esse completum quādo sub Esdra post diem Paschę egressi sunt de Babylone, vt reuerterentur in Ierusalem. Sed ibi tempus fuit non veritatis, neque enim in illo tempore vniuersa hæc fuisse cōpleta possunt probare.

B c *Reducam.* Lxx. in solennitate Paschæ, idest, in ferijs dominicæ passionis, cum Christus crucifixus omnia traxit ad se.

d *Et Ephraim.* Ephraim qui est typus Gentilis populi, fit enim posterior filius Ioseph, & surripuit Manasse primogenita, qui natu primus erat: sed in mysterio crucis transuersis manibus qui stabat ad sinistrā Iacob, dextræ suscipit benedictionē: & qui ad dexteram, sinistra benedictus, in secundum gradum est redactus. Et quomodo Iacob Esau, sic Ephraim Manasse C rapuit primogenita. Et omnis populus decem tribuum vocatus est Ephraim,

a ¶Cæci vident, claudi ambulant, &c. ¶Prius infidelitate, illuminatus est postea Christi fide. b ¶Ecclesia. c ¶Deo filios.

a quos erūt cæcus & claudus & prægnans & pariens simul:

¶Scilicet. ¶Ad fidem. ¶Iræ gaudio.

b cœtus magnus reuertentiū huc: In fletu veniēt, & in mise 1

a ¶Non in perfidia Iudæorum. 2

b ¶Apostolos & apostolicos viros aqua viua plenos quos implet flumen Dei repletum aquis & gratia.

c ricordia reducam eos: Et adducam eos per torrentes aqua 3

a ¶Fidei vel Christi, in qua qui ambulauerit non impinget

b ¶Quia cæci esse desierunt, quibus dictum est: Si cæci estis, non habeti peccatum.

rū in viā recta, & non impingent in ea? quia factus sum Is 4

a ¶Vbi abundauit peccatum, superabundat & gratia

b ¶Perspicuè vocatio Gentium demonstratur. 5

d raeli pater, & Ephraim primogenitus meus est. Audite ver 6

¶Scilicet hoc. 7

bū dñi Gentes, & annnnciate in insulis quę procul sunt, &

a ¶Non ego potentiæ hodium, sed domini voluntatis.

dicite: Qui dispersit Israel, cōgregabit eū, & custodiet eum 8

a ¶Qui ponit animam suam pro ouibus suis b Precio sanguinis sui.

sicut pastor gregē suum. †Redimet enim dominus Iacob, 9

¶Liberati.

e & liberabit eū de manu potentioris, & venient & lauda- 10

¶Liberatorem suum. ¶Ecclesia. a ¶Rerum omnium abundantiam quæ non in frugibus & cibis carnalibus, sed in virtutum varietate sentitur. 11

bunt in monte Sion, & confluent ad bona domini † super 12

a ¶De quo conficitur panis Dei & sanguis eius.

b ¶Vnxit te dominus Deus tuus oleo lætitiæ præ consor. tuis. c ¶Simplicium in ecclesia.

d ¶Quæ cornibus aduersarios ventilant.

fruméto, vino & oleo & fœtu pecorum & armentorum: 13

a ¶Quoniam non corporis sunt hæ benedictiones. b Paradisus domini in delitijs. 14

c ¶Habentes satur tatem omnium rerum.

eritq; animā eorum quasi hortus irriguus, & † vltra non 15

a ¶Despondi enim vos vni viro virgi, castam exhibere Christo.

b ¶Qualibus dicit idem Ioannes: Scribo vobis patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est.

esurient. Tunc lętabitur virgo in choro, iuuenes & senes si 16

a ¶Vt quas crux terruit, lætificet resurrectio. b ¶Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. 17

mul. Et conuertam luctum eorum in gaudium, & conso- 18

a ¶Sicut fice feruentes tanquam musto pleni loquantur.

labo eos, & lætificabo à dolore suo. Et inebriabo 19

a ¶Inebriatis sacerdotibus doctrina domini & dicentibus: Calix tuus inebrians quam præclarus est.

f animam sacerdotum pinguedine et populus meus 20

g a ¶Hic ex parte, in futuro ex toto implebuntur.

bonis meis † adimplebitur, ait dominus. Hæc di- 21

e *De manu potentioris, & venient & laudabunt, &c.* Aduersarię potestatis, quæ natura fortior: nos autem fide fortiores, si tamen liberamur ab eo qui alligat fortem, & domum eius diripit.

E Marc. 3. d.

† propter frumentum, vinum, &c.

f *Animam sacerdotum. &c.* Qui habent scientiam Dei, de quorum ore interrogant legem, qui credunt in eum qui est sacerdos in æternum.

† non dolebūt amplius.

g *Pinguedine, & populus meus bonis meis adimplebitur, ait dominus, &c.* Vnde dominus in valle Gethsemani, idest, pinguedinis comprehensus est.

Matth. 16. d.

F *Vox*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 In fletu venient. *s. veræ contritionis.*

2 Et in misericordia reducam eos. *Quæ non negatur verè contritis.*

3 Et adducam eos per. *i. per sacramenta ecclesiæ in quibus continentur aquæ gratiæ. Ioa. 4. b.* Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei non sitiet in æternum, &c.

4 In via. *idest, in fide catholica.*

5 Quia factus sum Israel pater. *i. populo catholico generaliter, & conuersis a Iudaismo specialiter.*

6 Et Ephraim primogenitus meus est. *Quia primi vocati ad fidem catholicam, vt Andræas Petrus & Philippus & Nathanael, vt habetur Ioa. 1. fuerunt de regno decem tribuum: quod nomine Ephraim frequēter in scriptura nominatur, eò quòd primus rex, scilicet Ieroboam fuit de tribu Ephraim. 3. Reg. 11. Et quia post Iudæos primò credentes quamuis pauci fuerint comparatiuè vocati sunt Gentiles, ideo subditur.*

7 Audite, &c. Qui dis. *idest, dispergi permisit per varias sectas & errores.*

8 Congregabit eum. *In vnitate fidei catholicæ. Et nomine Israel intelligitur quęcunque Gens ad fidem prædestinata, vt dictum est supra.*

9 Redimet enim do. Iacob. *sanguine proprio.*

10 Et liberabit eum de manu potentioris. *i. dæmonis, de quo scribitur Ioa. 12. d.* Non est super terram potestas quæ comparetur.

11 Et venient & laudabunt in monte Sion. *i. in ecclesia militante & triumphante sic nominata, vt dictum est supra.*

12 Super frumento vi. & oleo. *Per quæ parabolicè intelligitur bona spiritualia quæ non capiuntur ab hominibus, nisi sub similitudine corporalium, propter quod scripturæ veteris, ac noui testamenti frequenter parabolicè loquitur. Et est ibi sensus literalis: non ille qui per voces immediatè significatur, sed qui per res significatas intelligitur, sicut cum dicitur Iudic. 9. b.* Ierunt ligna ad rhamnum, &c. *Sensus literalis non est de arboribus, sed de Abimelech & Sichimitis hominibus. Et sic in proposito per frumētum & vinum intelligitur Eucharistię sacramentum, quod sub specie panis & vini conficitur: & per oleum gratia quæ in hoc sacramento & alijs confertur.*

13 Et fœtu pecorum & armentorum. *i. multiplicatione fidelium, secundum quod dicitur Psal. 94. b.* Et nos populus pascuæ eius & oues manus eius. *Et dicuntur hic pecora minores, & armenta maiores.*

14 Eritque anima eorum quasi ortus irriguus. *Ex sacramentis nouę legis, ex quibus aquę gratię effluunt in animam.*

15 Et vltra non esurient. *Istud propriè refertur ad statum ecclesię triumphantis, vbi appetitus totaliter satiatur.*

16 Tunc lætabitur vir. *i. virgines.*

17 In choro. *s. angelorū, ad quorū societates homines assumuntur.*

18 Et conuertā luct. eorum in gaudium. *perfectū et ęternū.*

19 Et inebriabo. *i. implebo.*

20 Animam sacerdotum pinguedine. *i. glorię plenitudine, quia non gloriantur tantum de gloria propria, sed etiam illorum qui saluati sunt eorum doctrina, propter quod vltra communes sanctos dicitur habere aureolam.*

Diuisio.

21 Hęc dicit dominus. *Hic consequenter ponuntur aliqua ad incarnationem Christi pertinentia. Et primo ponitur illud quod respicit eius ortum. Secundò, conceptum, ibi:* Statue tibi. *Tertiò passionis effectum, ibi:* In diebus illis. *Prima in duas: in partem principalem, & incidentalem, ibi.* Et est spes. *Circa primum sciendum, quòd audita Christi natiuitate, Herodes voluit eum interficere, vt habetur Matthæi secundò. Et quia non cognoscebat eum determinatè, interfecit omnes pueros a bimatu & infra, qui erant in Bethleem, & finibus eius, vt dicitur ibidem. Et tunc impleta fuit hæc scriptura, secundum quod expressè dicit sanctus Matthæus Spiritussancto illuminatus, propter quod catholici eam aliter exponentes nimis Iudaizant extortè exponentes, quas expositiones propter prolixitatem & inutilitatem omitto. Est igitur sensus.*

✻ Vox

a *Vox in.* Quidam Iudæorū hunc locum sic exponunt,
A quòd capta Ierusalem sub Vespasiano, per hanc viam infinita captiuorum milia directa sint. Alij verò quòd sub Adriano, vrbe euersa, innumerabilis populus cuiusque ætatis & sexus in mercatu Terebinthi venundatus sit, & idcirco Iudæis esse execrabile mercatū celeberrimum visere. LXX. Vox in Rama audita est, lamētationis & fletus & luxus, Rachel plorans filios suos, & noluit conquiescere: quia non sunt. Matthæus aūt non iuxta Hebraicum, nec iuxta LXX. protulit testimonium.
B Vox in Rama audita est, plorat⁹ & vlulatus multus. plorās filios suos: & noluit consolari, quia non sunt. Vnde perspicuum est Euangelistas & Apostolos nō ex Hebraico interpretationem alicuius sequutos, sed tanquam Hebræos, quod legebant Hebraicè suis sermonibus expressisse.

† supra.3.g.
Matth.2.c.

a cit dominus: † Vox in excelso audita est, lamētationis flet⁹ 1
b & luctus, Rachel plorātis filios suos, & nolentis † consolari 2
¶O Rachel. 3
super eis, quia nō sunt. Hæc dicit dominus: Quiescat vox 4 5
a ¶Idest, respexit dominus .. iora opera tua.
tua a ploratu, & oculi tui a lachrymis: qa est mērces ope- 6
a ¶Filij de toto orbe saluari. ¶In aduentu Christi.
¶Diaboli. b ¶Ne in præsenti dolore torquearis. 7
c ri tuo, ait dn̄s. Et rēuertentur de terra inimici, & est spēs in 8
nouissimis tuis, ait dominus, & reuertentur † filij tui ad 9 10
a Quos habuerunt patres eorum Abraham, Isaac & Iacob.
b ¶Decem tribus quibus primus imperauit Ieroboam qui fecit vitulos aureos.
tērminos suos. Audiens audiui Eprhāim † transmigrantē. 11 12
a ¶Hoc est multo labore & verberibus eruditus ad pœnitentiam non profecit.
d Castigasti me domine, & eruditus sum, quasi iuuēnculus 13 14
a ¶Ipsam quam agimus pœnitentiam solius Dei implemus auxilio.
indomitus. Conuerte me & conuertar, quīa tu dominus
a ¶Non ante per me.
Deus meus. Pōstquam enim conuertisti me egi pœnīten- 15 16
a ¶Pęnitentiam (alias sententiam) vel tui notitiam. b ¶Signum dolentis & plangentis errorē pristinū.
tiam, & postquam ostēndisti mihi, percūssi fœmur meū. 17 18

rum Saluatorem natum. Ista verò posuit propheta inter promissiones bonorum, vt doceat Saluatoris nostri carne natiuitatem, esse re vera bonum, & caput salutis propter quam natiuitatem infantes pertulerunt cædem illam iniquam.

c *Et reuertentur.* Melius hoc de paruulis intelligimus, quæ mercedem habeant effuso sanguine pro Christo: & pro terra Herodis inimici, teneant regna cœli: & reuertentur in sedem pristinam pro corpore humilitatis recipientes gloriosum. H... est spes nouissim... quando fulgebunt iusti, sicut sol, & ... fantes resurgent... virum perfectum...

d *Eruditus sum.* Q... si dicat. Correctio proficit in salutem & quæ ad præsens videtur esse tristitia post reddit fructum pacis.

Gen.35.

b *Rachel plorans.* Rachel mater Ioseph cū veniret Bethleem, subito partus dolore correpta peperit filium quem obstetrix (quia moriebatur) vocauit Bennoni, pater autem vocabulum mutans Beniamin, i. filium dexteræ appellauit. Quæritur ergo quomodo Matthæus testimonium prophetæ ad interfectionem paruulorum transtulerit, cum perspicuè de decem tribubus scriptum sit, quarum princeps Ephraim & Ephrata nō in tribu Ephraim, sed in tribu Iuda sit? Ipsa est enim Bethleem & conueniunt nomina. Bethleem namque domus panis, Ephrata
C verò vbertas. Sed quia Rachel in Ephrata, i. in Bethleem est condita, sicut scriptura sancta & titulus sepulchri eius testatur, flere dicitur pueros iuxta se interfectos.

✻ Theodoretus. Rama erat Beniamiticæ tribus, & Rachelis sepulchrum est in hippodromo Chapphrata, qua venitur in Ephrata, & finem accepit prophetia sub Herode primo, qui interfecit infantes, sperans se simul occisurum

✻ Ambrosius. Vitulus enim ludit, & præsepe deserit, ideo Ephrem sicut vitulus non est edoctus, longè posit a præsepi, quia præsepe domini deseruit. Et Ieroboam secutus vitulos adorauit, quod prophetia futurum p... Aaron iudicauerat, sic lapsurum populum Iudæorum. Ideoq; agens pœnitentiā dicit, cōuerte me & conuertar.

e *Percussi fœmur, &c.* Grego. Quid in fœmore, nisi voluptas carnis accipitur? Et quid est quod ait, *Post ostendisti* ... nisi quòd postquam superna spiritualiter vidit, omne quod inferius in se carnaliter viuebat extinxit, vt quanto summa patescerent, tantò ima non placerent? N... quantò incipit quisque superius viuere, tanto incho... inferius interire. Vnde: *Viuo autem iam non ego, viuit vero me Christus.*

✻ Theodor. Posteaquam enim expertus est tribulationes, peruenit ad notitiam peccati, quod non subticuit ... tus Dauid, *priusquam humiliarer ego deliqui, propterea eloquium tuum custodij.* Percutere verò fœmur proprium est dolentium, & pœnitentiam agentium.

Quo

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Vox in excelso audita est. *In Hebræo habetur: Vox in Rama audita est, sicut allegat Matth. Sed sciendum, quod Rama est nomen æquiuocum, quia vno modo est proprium nomen loci, qui est iuxta Gabaa. Et est alio modo nomen appellatiuum, & sic significat excelsum. Non potest autem hic accipi, prout est nomē proprium loci, quia Rama non est propè Bethleem sed bene distans: & per Ierusalem intermediam. Et ideò Hieronymus transtulit nomen appellatiuum, dicens:* In excelso. *Ad designandum magnitudinem clamoris mulierum, quarum filij interficiebantur.*

2 Rachel plorantis filios suos. *Rachel enim sepulta fuit iuxta Bethleem, vt habetur Gene.35. Et ideò dicebatur mater ciuitatis Bethleem & totius territorij, sicut apud nos sancti quorū corpora requiescunt in ecclesiis, dicuntur patroni non solum illarum ecclesiarū, sed etiam ciuitatum & territorij adiacentis, & sic dicitur plorare in filiab. suis, i. in matribus puerorum, sicut & sancti dicuntur compati afflictis quorum sunt patroni. Iudæi autem aliqui dicunt, quod cum Iudæi ducerentur captiui in Babylonem, & transirent iuxta sepulchrum Rachel, vox de sepulchro miraculosè prodiens, fuit audita implorando Dei pietatem pro illis qui captiui ducebantur. Ex hoc dictum posui super Gen.48. non asserendo, sed tantum referendo, quia fictitium videtur. Tum quia dissonat a dicto Euangelistæ. Tum quia non est verisimile, quin tantum miraculum fuisset expressum. 3.Reg. vlt. 2.Paral. vel in fine huius libri. in quib. locis describitur deductio illorum captiuorum, quia Iudæi fuerunt valde solliciti scribere ea quæ erant ad honorem ipsorum.*

3 Et nolentis consolari. *consolatione humana,*

4 Quia non sunt. *s. amplius viuentes præsenti vita, propter quod subditur consolatio diuina.*

5 Quiescat vox tua, &c. quia est merces operi tuo. *i. filijs tuis, qui dicuntur & sunt opera parentum per mortem enim illam reportauerunt martyrij præmium. Quia tamen morientes quantumcunque iusti descendebant ad limbum inferni, ideò subditur.*

6 Et

6 Et reuertentur de terra inimici. *Ista reuersio fuit in Christi resurrectione: quia tunc sanctos de inferno eduxit, et in eius ascensione, quando eos ad cœlestia adduxit.*

7 Et est spes. *Hic incipit versus in Hebręo, et est pars incidenta... Occasione.n. consolationis Rachelis de pueris occisis qui dicebant eius filij rōne sepulturę, vt dictū est. Hic consequēter huius occasio... datus sibi consolatio de filijs suis sic dictis ratione genituræ, Ephra... .n. per quem intelligitur regnum decem tribuū, vt prædictū est, ... scendit de Rachel per Ioseph filiū suum: & de conuersione illorum ... Deura fit hic mentio, cum dicitur.* Et est spes. *s. futuræ beatitudi...*

8 Nouissimis tu. *i. filijs tuis residuis.*

9 Et reuertentur filij. *s. tui.*

10 Ad terminos suos. *i. ad ecclesiam militantē, quæ est termin... in præsenti vita, & triumphantem, quæ est terminus in futura. hoc impletū partim Apostolis alijsq; credentib. ad prædication... Christi et Apostolorū qui fuerunt de regno decem tribuum. Et pe... ctius implebitur circa finem mundi in conuersione eorum gener...*

11 Audiens audiui Ephraim transmigrantem. *q.d. ex tu... disposui eum reuocare ad fidem competenti tempore. Et subditur persona iam conuersorum, & in fine mundi conuertendorum.*

12 Castigasti me. *per flagellationem in captiuitate.*

13 Quasi iuuenculus indomitus. *In Hebræo habetur: Qu... vitulus indomitus. Et nominatur sic ille populus, quia adorabat vi... los aureos, secundum illud Psal.113.c.* Similes illis fiant qui ... ciunt ea, & omnes qui confidunt in eis: *quos ad hoc fecit ... roboam. 3.Reg.12.*

14 Conue. me. *Non.n. pōt aliquis ad fidē Christi venire, nisi g... tia Dei ipsum preueniente, secūdm quod dicit Io.6.e.* Nemo pōt ... nire ad me nisi pater qui misit me traxerit eū. *io subdit*

15 Postquam enim con. *tua gratia preueniendo.*

16 Egi pœni. *Ad te fructuosè reuertendo.*

17 Et postq̄ ostendisti mihi. *Illuminādo tenebras erroris m...*

18 Percussi fœmur meum. *Passiones meas refrenando.*

✻ Consu-

Quoniam sustinui.] Per ignorantiam ætatis dicit se peccasse, vt facilius veniam consequatur. vnde: *Delicta iuuentutis meę, & ignorantias meas ne memineri.* Et in sequentib. Deus paruulum eum vocauit, & delitiis affluentem, propter diuitiarum, scilicet magnitudinem & terræ fertilitatem.

ex pietate remissio, ex zelo ira, ex mansuetudine torpor, & huiusmodi. *Dirige inquit cor tuum in viam rectam.* Via recta est semita mandatorum Dei, in qua ambulandum, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinandum. D

* Theodoretus. Sionim Syrus est interpretatus signa.

a ¶ Memoria peccatorum.

a Cõfusus sum, & erubui, quoniam sustinui opprobriũ ado 1

a ¶ Q. Contra naturæ ordinem domini dignatione primogeniti suscepit honorem.

b lescẽtiæ meæ.† Si filius honorabilis mihi Ephraim, si puer 2

a ¶ Merito. b ¶ Alij quia verba mea fuerunt in eo: Non in ore. s. sed in corde ¶ Cor ecto. 3

c delicatus, quia ex quo loquutus sum de eo, adhuc recor- 4

a ¶ Quia verba mea cordis affectu seruauit. 5

b ¶ Simile dicit Hosee. Conturbata sunt viscera mea, non faciam furorem iræ meæ.

d dabor eius. Idcirco cõturbata sunt viscera mea super eum, 6

a ¶ Hieron. De verbis domini humano sensu argumentari sacrilegium est.

b ¶ Vn. prænuncietur, tibi canta fœlicitas ¶ Pro antiquis peccatis, vel pro magnitudine gaudii.

miserans miserebor eius, ait dominus. Statue tibi † speculã, 7

e pone tibi amaritudines. Dirige cor tuum in viam † rectã 8

f a ¶ Quia per eam rediturus. 9

g in quã ambulasti. Reuertere virgo Israel, reuertere ad 10

a ¶ Quas captiua deseruisti. 11

b ¶ Q. Respice quid dicturus sum, & vnde tibi erit tua beatitudo speranda, audiui inauditum Quia creauit do. no. 12

ciuitates tuas istas. Vsquequo † delicijs dissolueris filia 13

a ¶ Nota, quia natiuitas Saluatoris & conceptio Dei dicitur creatio. 14

b ¶ Maria

h vaga? Quia creauit dominus nouum super terram: fœmi- 15

a ¶ Gremio vteri. 16

b ¶ Absque viri semine. ¶ Ecce vir Oriens nomen eius. ¶ A conceptu, quia iuxta incrementa ætatis, per vagitus & infantiam proficere videbitur sapientia & ætate, sed perfectus vir in ventre fœmineo solitis mensibus continebitur

na circũdabit virum. Hęc dicit dominus exercituũ Deus 17

b Si filius honorabilis, &c. Pęnitentiã agẽte Ephraim & dicẽte: *Erudisti me domine, & eruditus sum, &c.* respõdit dominus: plenè cõuersum illi sustentat oraculo: *Si filius honorabilis, &c.*

d *Puer delicatus.* De quo: *Filij Ephraim intendentes & mittentes arcum conuersi sunt in die belli.* Delicias aũt accipiamus secundum illud: *Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cor. t.* pro quo in Græco & in Hebręo habet: *Delitijs affluę.*

Idcirco con. Quasi dicat. Auido animo suscepit verba mea & seruauit, sed tamen miserebor eius, quia & hominum iustitia, Dei indiget misericordia. B

Quasi dicat, Annotari oportebat quos fructus ex transgressione decerpsisti: quæ verò bona tibi conciliauit pœnitentia.

f *Dirige cor tuum.* Dirigit cor suũ in viã rectam, in qua ambulauit, qui mẽtem suam in cęlestis viã iustitiæ qua in baptismo ambulaturũ se promisit: & secũdum doctrinã scripturarum pergere decernit, nec per deuia erroris, nec per luxus seculi declinare consentit. † titulos, pone tibi cumulos altos.

* Theodoretus. Ac si dicat, impone tibi onus pœnitentię: permane in his quæ rectè præelegisti. E

Istud enim subdidit, in via qua ambulasti.

e *Statue tibi, &c.* Prouocat ad satisfactionem: vt considerat in quantis deliquit: & agens pœnitentiam ad pristinam gratiam reuertatur, secundum illud: *Memento vnde cecideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.*

Tropol. autem quemque admonet, vt prouida discretione circumspiciat, & quasi de arce contẽplationis priusquam culpa veniat deprehendat.

Statue. Gregorius. Speculam sibi statuere, est ventura vitiorum certamina ex alta consideratione prænoscere. Sibeque electi mens, amaritudines ponit quando etiã in virtutum pace constituta, dum mala insidiantia conspicit, secura quiescere non consentit. Primò autem ne mala quælibet agat. Secundò verò considerat: ne bona incautè faciat, & postquam praua sub egerit, ipsa etiam recta sibi subijcere cõtendit, ne si mentis dñium transeat, in elationis culpã vertatur. Ex bonis. n. incuriæ vitio mala nascunt, ex doctrina arrogantia, ex iustitia crudelitas, ex C

g *Reuertere virgo Israel, reuertere ad ciuit. tuas istas.* Licet hæc quidam iuxta historiam ad reuersionem Iudæorum de Babylonia in terram suam referant, vt ædificent ciuitates dirutas, & sedes antiquas secundum illud. *Recedite de medio Babylonis & de terra Chaldęorum egredimini, &c.* Mihi tamen aptius videtur ad noui testamenti tempus cuncta referre, in quo virginis partus vniuerso mundo edidit Saluatorem, vt virgo Israel quam sibi dominus despondit in iustitia & in iudicio, & misericordia post pollutiones pristinas reuertatur ad ciuitates ecclesiæ, & desinat vagari per luxus seculi. infra 50.

* Theodoretus. Nec huiusmodi luctus aduersatur lętitiæ, cum nos alioqui fruentes bonis memores esse debeamus propriorum delictorum, & ea ipsa deflere.

h *Quia creauit.* * Septuaginta. *Quia creauit te dominus in salutem, in plantationem nouam, vndequaque venient homines in salute.*

Idem F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Confusus sum. *De hoc quod tandiu te prouocaui. Et subditur misericordia Dei recipientis, cùm dicitur.*

2 Si filius honorabilis mihi, Ephraim. *Et ponitur hic si pro quia quilibet reuertens ad Deum, veraciter efficitur honorabilis in conspectu eius.*

3 Si puer de. *In Hebræo habetur:* Solatiosus. *i. materia solatij, secundum illud Luc. 15. b.* Gaudium est angelis in cęlo super vno peccatore pœnitentiam agente.

4 Quia ex quo loquutus sum. *Reuocando ad meritum.*

5 Adhuc recordabor. *Dando sibi præmium.*

6 Idcirco conturbata. *idest, pietate commota sunt viscera mea super eum.*

7 Statue. *Hic consequenter agitur de Christi conceptu. Et diuiditur in duas partes, quia primò describitur hæc cõceptio. Secũdò subditur fidei dilatatio, ibi:* Hæc dicit. *Circa primam præmittitur dispositio populi ad Christum qui est vera pœnitentia, secundum quod Ioannes eius præcursor dicit Matth. 3. a.* Pęnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. *Et quantum ad hoc dicitur:* Statue ti. *i. explorando propriam conscientiam.*

8 Pone tibi. *i. contritionis dolorem.*

9 Dirige cor tuum in viam. *s. iustitiæ.*

10 In qua. *In patribus antiquis qui fuerant iusti. Ra. Sa. dicit quod hæc est vera litera Hebraica:* Statue tibi speculam: Pone tibi palmas. Dirige cor tuũ in viam rectam, in qua ambulaui. *Quod sic põt exponi: Statue tibi speculã. Specula est locus altus vnde potest à longè quis videre. Est ergo sensus: Statue tibi speculã. q. d. mysterium incarnationis adhuc lõgè distat, sicut dicitur in principio huius cap. Longè dominus apparuit mihi. Pone tibi palmas considerando innocentũ victorias qui palmam martyrij obtinuerunt titulo Christi nati, vt dictũ est parte præcedenti. q. d. Istæ palmæ erunt signũ natiuitatis Christi implet ę. Dirige cor tuũ in viã rectam. i. legẽ Euangelicam, quæ nullã patitur distorsionem, sicut lex Mosaica patiebatur, quæ permittebat libellum repudij & vsuras cũ extraneis, Deut. 23. & 24. In qua ambulaui, in natura humana assumpta: secundum quod dicitur Act. 1. a.* Cœpit Iesus facere & docere.

11 Reuertere virgo. *i. plebs prædestinata ad fidem.*

12 Ad ciuitates tuas istas. *i. ad ecclesiam militantem & triumphantem, quæ ciuitates dicuntur in veteri & nouo testamento, vt dictum est suprà.*

13 Vsquequo delitijs dissolueris. *carnaliter viuendo.*

14 Filia va. *per diuersa vitia.*

15 Quia creauit dominus nouum. *idest, incarnationis mysterium. Et loquitur de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ. Et ponitur ibi quia: tanquam redditiuum causę respectu precedentis sententię. q. d. debet dimitti vita carnalis adueniente Christi incarnatione, & incboari spiritualis.*

16 Fœmina circumdabit virum. *quod fuit impletũ in Maria quę Christum virum perfectum scientijs & virtutibus ab instanti incarnationis in vtero suo circumdedit.*

17 Hæc dicit dominus exercituum Deus Israel. *Hic consequenter ponitur dilatatio fidei Christianę, quę sequuta est ad Christi conceptum & ortum, cùm dicitur.*

* Adhuc

A ✻ Idem. Hoc loco apertè ostendit causam reuocationis: cum per eam vaticinetur, futuram nouam plantationem. Hanc enim mundo attulerant, qui ex ea nati sunt, Apostoli, quod non obscurè dicit sermo propheticus, *vndequaque veniunt homines in salute*. Hi enim permeantes omnes gẽtes, per Dei cognitionem illis salutem attulerunt. Deinde prænuntiat iterum bona, quę sunt redi tum consecutura, & nascentem indè lætitiam.

a *Adhuc dicent.* Christianis, scilicet temporibus, quibus captiuitatem populi sui dominus conuertit.

† habitaculũ.

B b *Benedicat tibi.* Hęc sub Zorobabel ex parte videntur esse completa: plenitudo autem vaticinij ad Christum refertur, cuius primo aduentu spiritualiter hæc facta sunt. In secundò verò vniuersa complebuntur. Iuxta nos spiritualiter, iuxta Iudæos & nostros Iudaizantes carnaliter.

† tristem impleui.

c *Quia inebriaui.* Mutatio personarum, obscuram facit intelligẽtiam prophetarum: Dixerat dominus: adhuc dicẽt verbũ istud in terra Iuda, &c. quibus dicentibus respondit: *Quia inebriaui animam lassam.* Quo dicente, respondet populus de captiuitate reuersus: ideo expergefactus sum, &c.

Psal. 3. b

C

a Israel: Adhuc dicent verbum istud in terra Iuda, & in vrbi- 1
[a ¶ Fideles. a ¶ Idest, ecclesia. b ¶ Confessionis s. a ¶ In terram suam. b ¶ Qui verè est pulchritudo iustitiæ & mons sanctus in quo qui habitauerit, nullas timebit insidias.]
b bus eius, cùm conuertero captiuitatem eorũ. Benedicat ti- 2
[a ¶ Speciosus forma præ filijs hominum. b ¶ Venite ascendamus ad montem domini. c ¶ Absque iniquitate.] 3
bi dominus † pulchritudo iustitię, mons sanctus. Et habita 4
[a ¶ Confitentes. b ¶ Ecclesiæ Gentium quas tenet vna fides catholica, quæ est ciuitas regis magni. c ¶ Multitudinis autem credentium erat cor vnum & anima vna. d ¶ Prædicatores.]
būt in eo Iudas, & omnes ciuitates eius simul agricolæ, & 5
[a ¶ Subditos. b ¶ In bono, secundum illud: Comedite amici & inebriamini chari. &c. Hac ebrietate inebriatus est Ioseph cum fratribus suis in meridie. c ¶ Sitientem. Qui sitit veniat ad me & bi.] 6 7
c minantes greges: Quia inebriaui animam lassam, & oẽm 8
[a ¶ Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam. b ¶ Qui lassi fuerant, & esurierant, inebriati atque saturati, gratias agentes respondent. c ¶ Vel expergefactus sum.] 9
d animã † esurientẽ saturaui. Ideo quasi de somno suscitatus 10
[a ¶ Christum suscitantem & dicentem: Surge qui dormis, &c. b ¶ Noui testamenti.]
e sum, & uidi, & somnus meus dulcis mihi. Ecce dies veniũt 11
[a ¶ Catholicam ecclesiam.] 12
dicit dominus, & seminabo domum Israel & domũ Iuda 13
[a ¶ Iudæorum, scilicet diuina lege institutorum. ¶ Rationabilium. b ¶ Gentilis. s. quia non est personarum acceptor Deus, nec est distinctio Iudæi, & Græci ¶ Simpliciũ. c ¶ Vt facerem quę minatus sum.]
semine hominum, & semine iumentorum. Et sicut † vi- 14
[a ¶ Omnes Gentes propter originalia peccata & actualia. b ¶ Vt euellas & destruas & disperdas & ædifices & plantes.] 15
gilaui super eos vt euellerem, & demolirer, & dissiparem,
& disperderem, & affligerẽ: sic vigilabo super eos, vt ędi- 16
[a ¶ Dei enim agricultura, Dei ædificatio estis. b ¶ Morte Christi placatus & effusione sanguinis.]
ficem & plantem, ait dominus, † In diebus illis, non di- 17
[a ¶ Gillebertus hoc explanando Ezechielem plene glossauit. b ¶ Vitia peccata.]
cent vltrà: patres comederunt vuam acerbam, & den- 18
[a ¶ Dominus n. mortem non facit, sed peccatum, vnde: Anima quę peccauerit ipsa morietur. Q. Non peccatis patrum, sed propriis offendit Israel, & fide in Christum post tempora multa saluabitur.]
tes filiorum obstupuerunt, sed vnusquisque in iniqui-

d *Ideò qua.* Vt imitarer dicentem: *Ego dormiui & somnum cepi, &c. Ideo qua.* Quia scilicet, per gratiam Christi, qui de sopore mortis resurrexit in gloria propheta de somno tædij & tristitiæ diuina reuelatione suscitatus. somnũ quietis & pacis Dei promissionibus cõsolatus inuenit. vnde: *Si dormieris non timebis, quiesces, & suaui erit somnus tuus.* Iuxta literam enim securus dormit, & vigilat, quiescit & ambulat, qui se innocentem ante Deum, & iustè viuere meminit. Sed & iustus ci in morte dormierit non solum potentias malignorũ spirituum nõ metuit sed etiam in pace quiescit, & securus dormit, & diem resurrectionis expectat.

e *Ecce dies veniunt dicit dominus, & seminabo domum Israel & domum Iuda semine hominũ, &c.* Omnes huiuscemodi repromissiones iuxta Iudæos & nostros Iudaizantes in mille annorum regno expectantur. Nos autẽ in primo aduentu Christi spiritualiter ex parte cõpleta defendimus, quia nunc in specie lo videmus & nescimus sicut oportet nos scire, aut in secundo complẽda credimus cum dominus in maiestate sua apparebit, & plenitudo Gentium subintrauerit, vt omnis Israel saluus fiat, & non ex parte per singulos, sed sit Deus omnia in omnibus.

Ideò — *Omnis*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Adhuc dicent, verbum istud, &c. *Nomine Iudę intelligitur omnis verè confitens Deum, ad literam etiam secundum expositores Hebręorum, vt declaratum est supra 24. Et sic terra Iuda est terra credentium Christum & confitentium.*

2 Cum conuertero captiuitatem. *De seruitute peccati ad gratiæ libertatem.*

3 Benedicat tibi dñs pulchritudo iustitiæ & mons. *Sic enim orant fideles, vt ecclesia quæ est pulchritudo iustitiæ, & mons sanctus, multiplicetur in bonis spiritualibus & temporalibus, quæ multiplicatio in sacra scriptura frequenter dicitur Dei benedictio.*

4 Et habitabunt in. *i. in ecclesia quæ dicitur mons sanctus, vt habetur, supra c. 2.*

5 Iudas. *i. quilibet fidelis confitens Christum, vt dictum est.*

6 Et omnes ci. *i. fideles: quia ponitur hic continens pro contẽto, sicut frequenter accipitur ciuitas pro populo in ea contento, sicut cum dicitur. Talis ciuitas fecit hoc.*

7 Agricolæ & minantes. *i. pastores ecclesiæ maiores & minores laborantes in agro dominico, & gregem domini pascentes.*

8 Quia inebriaui. *Idest, gratia repleui.*

9 Animam lassam. *idest, prius sub peccato afflictam.*

10 Ideò quasi de somno suscitatus sum. *Verbum est Ieremiæ, qui de tribulationibus quas viderat venturas super populum suum fuerat quasi somno depressus, sed audita redemptione fienda per Christum fuit quasi excitatus, sicut de Iacob dicitur Genesis 45.* Quasi de graui somno euigilans, &c. *audito quod Ioseph filius suus adhuc viueret.*

11 Et somnus meus dulcis mihi. *i. versus in dulcedinem propter consolationem superuenientem.*

12 Ecce dies veniunt. *idest, tempus noui testamenti quod dicitur dies, ad Rom. 13. d.* Nox præcessit, dies autem appropinquauit.

13 Et seminabo domum Israel, & domum, &c. *i. ecclesiam quæ est domus credentium & confitentium Christum.*

14 Semine hominum & semine iumentorum. *i. sapientum & simplicium. Et hoc modo etiam exponit Ra. Sa. & in ecclesia videmus simplices sapiẽtibus permixtos & multiplicatos. Potest etiam hoc intelligi specialiter de credentibus ex Iudæis, quorum aliqui fuerunt sapientes & literati etiam à principio, sicut Nathanael & Paulus & plures alij, & aliqui simplices, vt Petrus, Andreas & Matthæus: & circa finem mundi adhuc magis multiplicabuntur credentes de Iudæis, & simplices & literati.*

15 Et sicut vigilaui super eos, &c. *In captiuitate Babylonica & Romanorum.*

16 Sic vigilabo super eos. *Quod impletum est in his qui in crediderunt in Christum, & amplius implebitur in credituris ad iudicium.*

17 In diebus illis. *Hic ponitur effectus passionis Christi. Currebat enim tempore Ieremiæ istud prouerbium apud Iudæos de filijs pro peccato parentum punitis.*

18 Patres comederunt vuam acer. &c. *& istud durauit à principio mũdi vsque ad passionem Christi, quia pro peccato primorũ parentum omnes descendebant in infernum, sed in passione Christi qua aperta est ianua cœli, illa punitio est amota. Et ideo prouerbium istud non habet locum in illis qui facti sunt membra Christi per baptismum. Ante verò passionem Christi pueri per circumcisionẽ liberati à peccato originali ibi descendebant, & omnes quamcunque iusti. Ideo dicitur.* In dieb. illis. *sed vnusquisq; in iniquitate sua morietur. i. pro iniquitate sua damnabitur pœna æterna: sed pœna temporali aliquando puniuntur filij pro parentibus secundum ordinem iustitiæ, in quantum sunt quędam res vel pars parentum.*

✻ Ecce

a tate sua morietur. Omnis homo qui comederit vuã acer-
b bam, obstupescent dentes eius. †Ecce dies venient, dicit do 1
c a¶ Testamentum. s. quod per spiritumsanctum scribitur in cordibus fidelium.
minus, & feriam domui Israel & domui Iuda fœdus nouũ. 2
a¶ Veteris testamenti quod in tabulis lapideis scriptum est duræ nationi & incredulæ. 3
Non secundũ pactum quod pepigi cũ patribus vestris in 4
¶ Quasi f[...]
die qua apprehendi manũ eorum vt educerem eos de ter- 5
¶ Iuste vlciscendo.
ra Aegypti, pactum quod irritum fecerunt: †& ego domi 6
natus sum eorum, dicit dominus. Sed hoc erit pactum quod 7
a¶ Post crucẽ. s. resurrectionẽ & ascensionem. b¶ De Sion exibit lex, & verbũ domini de Ierusalem.
d feriam cum domo Israel. Post dies illos, dicit dñs, dabo le- 8
a¶ Lex Dei eius in corde ipsius. 9
b¶ Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.
gem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scri-
¶ Post hæc.
e bam eam: †& ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in po- 10
pulum. Et non docebit vltrà vir proximum suum, & vir
f fratrem suum, dicens: Cognosce dominum. Omnes
enim cognoscent me à minimo eorũ vsque ad maximũ,
¶ In primo aduentu.
ait dominus: quia propiciabor iniquitati eorum, & pec-
cati eorum non ero memor amplius. Hæc dicit domi- 11

A a *Omnis homo qui.* Gregor. Quid. n. vna acerba, nisi pecca- tum? vua quippe acerba est fructus ante tẽpus. Quisquis enim præsentis vitæ delectationib. satiari desiderat, qua si fructus ante tempus comedere festinat. Qui igitur vuã acerbam comedit, dentes eius obstupescunt: quia qui præsentis mũdi deliciis pascitur, in terrenis sensus eius ligantur vt ea spiritualia mã- dere, i. intelligere ne queãt: quia vnde in exterioribus delectantur, inde in intimis obstupescunt: & dum peccato anima pascitur, panem iustitiæ edere nõ va let, quia ligati dentes ex peccati cõsuetudine, iustũ quod intus sapiant, nõ possunt edere.

* Theodor. Quod dicit, è huiusmodi. Quemadmodũ fieri nõ potest, vt quis comedat vuã acerbam & non obstupescant dentes comedentis: sic fieri ne quit, vt pœnæ patrũ qui peccauerũt, exigatur à filiis. Et ad confirmandũ quod dictum est, sub iicit. *Ecce dies veniunt, dicit dominus, & faciam domui Israel, &c.* Ita inquit fieri non potest, vt filij luãt pœnas pro peccatis paternis. Ob idque filijs polliceor bona licet patres grauissimè peccauerint. Cæterum prædictiones non paucas nos docuit contra eos. In primis vnum esse legislatorem vtriusque testamenti: præterea vigenitum Dei verbum euangelicorũ bonorum fuisse nobis suppeditatorum: ipsum liberasse Israelem Aegyptiorum seruitute, ipsum esse qui Mosi dixit. *Ego sum qui sum.*

b *Obstupescent dentes.* Dentes comedentiũ non põt suauitatem sentire. De qua dicitur: *Gustate & videte, quoniã suauis est dominus* Quicunque scripturas nõ intelligit, vt veritas hic, vuam acerbam comedit. Vnde hæretici panẽ qui de cœlo descendit comedere non possunt, quia obstupescũt dentes eorum non austeritate ciborum, sed vitio dentiũ.

c *Ecce dies.* Hoc testimonio Paulus, siue quis alius scripserit epistolam ad Hebræos, vsus est: omnesq; deinceps ecclesiastici viri in primo Saluatoris aduentu dicunt vniuersa completa, & nouum testamentum. i. Euangelium successisse veteri legi: legem quoque literæ, lege spiritus commutatam: vt omnia sacrificia, & circuncisio, & sabbatum spiritualiter complerentur.

d *Dabo legem meam.* * Theod. Hoc rebus demonstrauit, cũ sacros Apostolos abduxit in montẽ, tunc n. non dedit illis tabulas lapideas, sed in cordibus eorũ inscripsit leges diuinas, & dantibus operam virtuti, beatitudines obtulit. Et

e *Et non docebit.* Vt non quærant Iudaicos magistros, & D mandata hominum, sed doceantur a Spiritusancto, si tamen templum Dei fuerint, & spiritus Dei habitauerit in ipsis, qui spirat vbi vult, & diuersas habet gratias. Notitia tamen vnius Dei, omnium virtutum possessio est.

* Theodoret. Hæc verba sortiantur effectum in futura vita. In illa enim non amplius indigebimus mutua discipli na cum res manifestè appareãt, & quiescãt affectus, & corpora quidẽ incorruptionẽ recipiant, animæ verò sint expertes mutationis. Solet porrò scriptura diuina intermiscere prophetias. Coniungit. n. sermonib. de captiuitate sermones de reuocatione, dñs quoque in euangelijs eodẽ cõtextu collocat sermones de Ierusalem & de consummatione. E

†Heb. 8. c
†quamuis dominarer.

* August. Quid sunt leges Dei scriptæ in cordibus, nisi ipsa præsentia spiritussancti, qui est digitus Dei, quo pñte diffunditur charitas Dei in cordibus nostris, quæ plenitudo legis est & præcepti finis. Nam quia veteris testamenti promissa terrena sunt, licet exceptis sacramentis, quæ erant vmbra futurorum, sicut est circuncisio & sabbatum, talia continent præcepta iustitiæ, qualia nunc quoque seruare præcipimus, quæ maximè duabus illis tabulis, sine figura adũbratæ significationis expressa sunt, sicut est, *Non adulterabis, non homicidium facies*, & si quod est aliud mandatũ, quod in hoc sermone recapitulatur: *diliges proximum tuũ*, tamen quia in eo promissa terrena & temporalia recitã- F tur, quæ bona sunt huius corruptibilis carnis, quamuis eis sempiterna atque cœlestia, ad nouum scilicet testamentũ pertinentia figurarentur nunc ipsius bonum cordis promittitur, mentis bonum, spiritus bonum, hoc est intelligibile bonum.

De spiritu & litera cap. 21

f *Omnes enim cogno.* Quia omnes erunt in contemplatione veritatis: Vnde: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tũc autem facie ad faciem.* Et alibi: *Videbimus eum sicuti est, non sicut hõies vident.* s. vel viderunt, qñ apparuit in spẽ qua voluit, non in natura qua in semetipso ẽt cum videretur latuit.

1. Cor. 13. d
1. Ioan. 3. a

* Theod. His adiungendum quod dictum est per prophetam Oseam. *Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient.* Ambæ igitur prophetiæ continẽt veritatem. Non enim omnes qui nati sunt ex Israel, sunt Israelitæ, sed qui Deo crediderunt & pœnitentiam salutarem complexi sunt, ex quibus & per quos ecclesia consistit per vniuersam terram. Qui

Oseæ. 1.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ecce dies. *Hic consequenter ponuntur quædam pertinentia ad legis Euangelicæ dationem. Et quia leges ciuitatibus ponuntur, ideò ponitur primò huius legislatio. Secundò ciuitatis fidelium ædificatio, ibi:* Ecce dies. *Circa primum dicitur:* Ecce dies veniunt. *i. tẽpora noui testamenti.*

2 Feriam domui Israel & domui Iuda. *i. fidelibus Christum confitentibus generaliter, & credentibus de Iudeis specialiter, secundum quod dicitur. Act. 13. g. de Iudæis:* Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, &c.

3 Fœdus nouum, &c. *i. legem nouam. Lex enim frequenter in veteri testamento vocatur fœdus & pactum.*

4 Non secundum pactum quod pepigi cum patribus. *quia illa lex fuit timoris, ista autem amoris.*

5 In die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti. *i. in tempore. Quinquagesima die ab exitu de Aegypto data fuit lex in monte Sinai, vt patet in Exo.*

6 Pactum quod irritum fecerunt. *ipsum multipliciter trãsgrediendo, vt patet in libris Iudicum, Regum, & Paral.*

7 Et ego dominatus sum eorũ. *pro transgressionibus eos puniẽdo. Et subditur cõditio nouæ legis, cũ dicitur:* Sed hoc erit, &c.

8 Post dies il. *i. post cursum veteris testamenti.*

9 Dabo legem meam in visceribus eorũ, & in corde eorũ. &c. *Quia Christus legẽ Euangelicam non scripsit in pellibus vel tabulis materialibus, sed in humanis cordib. Et potissimè quãdo super credentes misit spiritumsanctũ in die Pẽtecostes. Ideò subditur.*

10 Et non docebit vltra vir proximũ suum, &c. *Quia illi oẽs immediatè à Deo fuerunt edocti de pertinentibus ad legem nouam, & postea multi alij sancti habuerunt scientiam a Deo infusam: & si istud generaliter intelligatur, ad statum triumphantis ecclesiæ refertur, vbi omnes immediatè vident diuinam essentiam.*

11 Hæc dicit dominus qui dat solem in. *ordinatè disponens omnia.*

* Si

A a *Qui dat sol.* secundũ Gen. Sol in cœlo positus est in lumine diei, luna: & stellę in lumine noctis. In Psal. quoque legitur. *Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam,* quia inuicem sibi dies & noctes succedunt.

Gene. 1. b
Psal. 18. a

b *Si defecerint,* &c. Si cęli peribunt, & sicut vestimẽtum veterascent, quomodo semen Israel potest esse perpetuum? Cœli aũt peribunt. vnde Iacob filijs ait: *Venite & annũciabo uobis quid futurum sit in nouissimis dieb.* in quo patet mundum nõ esse perpetuum. Vnde: *Cœlum & terra trãsibunt.* Et alibi: *Ecce ego vobiscum sum vsq; ad cõsummatioẽ seculi*

Gene. 49. a
Marc. 13. d
Matt. 27. d

Allegor.

Vel aliter. Allegoricè. Quandiu mundus iste fuerit, semẽ Israel permanebit:

B non in his qui incre duli sunt, sed qui in apostolis & per apostolos crediderũt, vt reliquæ saluæ fieret.

a nus: Qui dat solẽ in lumine diei, † ordinẽ lunæ & stellarũ in lumine noctis: q turbat mare, & sonãt fluctus eius. Do-

a¶ Constitut o & ordo naturæ.

b minus exercituum nomen illi. Si defecerint leges istæ corã 1

a¶ Sicut cœli non peribunt, sic semen Israel domini voluntate perpetuum erit, nec aliquãdo cessabit.

me dicit dñs, tunc & semen Israel deficiet, vt non sit Gens

c coram me cunctis diebus: Hęc dicit dominus: Si mensura 2

a¶ Vt magn t do eorum cognoscatur.

b¶ Vt ratione comprehendantur. Q sicut hoc impo lib le est, ita illud, & si audierimus Iudæos hoc testimonio gloriari asserentiumus, quod non abiectum sit vniuersum semen Israel, sed tñ infideles.

ri potuerint cęli sursum, & inuestigari fundamenta terræ deorsum, & ego abijciã vniuersum semẽ Israel ꝓpter om- 3

d nia quę fecerunt, dicit dñs. Ecce dies veniunt dicit domi- 4

a¶ Ecclesia. ¶ Gloriosa dicta sunt de te ci. Dei. Et alibi. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei.

b¶ Obedientię vel gratiæ. 5

e nus: & ędificabitur ciuitas domino à turre Ananehel, vsq; 6

ad portam anguli. Et exibit vltra normam mensurę, in cõ- 7 8

a¶ Lxx. gyrum.

f spectu eius super collem Gareb, & circumibit Goatha, 9

c *Si mensurari.* Quasi dicat. Quomodo retũ & maximè cœlestiũ astrorũ nõ potest ordo mutari, & maris fluctus voluũtur ad littora, & fragor gurgitũ auditur terribilis, nec vltra præceptũ progreditur. Vnde: *Terminum posuisti eis quem non transgredien. &c.* Sic semen Israel domini volũtate perpetuum erit, nec aliquando cessabit.

d *Ecce dies.* Qui mille annorum regnum in Iudæa expectant, conantur ostẽdere à turre Ananehel vsque ad portam angulli collem Gareb & Goatha &c. sanctuarium domini, idest, templum esse cõdendum, mansurumque in perpetuum. Quod quia tempore Zorobabel non possunt monstrare completum, transeunt ad Christi sui tempora: quem in consummatione mundi dicunt esse venturũ, vt aurea Ierusalem descendat de cœlo, & hoc terræ spatio ædificetur per circumitũ. Hoc aũt inde conijciunt, quia a turre Anathot, quæ appellatur Ieremię, tribus a Ierusalem separata milibus vsque ad torrentem Cedron

C funda-

fundamenta ciuitatis iaciantur. Dicunt Ananehel fi[lium] Sellum patruelem fuisse Ieremiæ cuius emit agrũ, & h[anc] est inquiunt turris Ananehel, ignorantes Hebraicã ver[i]tatem: Hic enim Ananehel per non mediam literam sc[ri]bitur, ibi autem Ananehel, per men literam.

e *Vsque ad.* Gregorius. In angulo d[uo] plex paries iũgitu[r]. Ciuitas ergo dñi turre Ananehel v[s]que ad portã angu[li] ædificari dr, quia [ec]clesia a celsitudi[ne] gratiæ inchoans v[s]que ad ingressum [sus]ceptionẽque co[n]struitur Iudaici p[o]puli & Gẽtilis. *Vsq; ad po. a. &c.* Licet [ec]clesiæ initium hab[e]re videatur sublim[e] in hac tñ vita rec[te] veritatis lineam [non] possunt anguli po[s]sidere. In angulo [ad]sumus dñi viuime[n] fractis quoq; lin[ea] exit vltra funicul[um] mensurę, contra portam anguli super collem Gareb, q[ui] incolatus aut scabies interpretatur, in quo aduenæ & p[e]regrini & auribus prurientes & nouitatem pessimæ do[ctrinæ] ctrinæ facilè suscipientes significantur.

f *Et circum.* Quod. Lxx. gyrum interpretati sunt, electis viuis lapidibus qui voluuntur super faciem terræ, & ci[r]stringuntur lapide angulari: & omnem Phagarim valli[s] quod interpretatur ruinarum. Et cineres, subaudis, c[ir]cumibit, vt quãuis videamur nobis in collibus esse, sem[per] tamen timeamus ruinas, & consideremus ciner[es] dicamus pœnitentes: *Cinerem tanquam panem manduca[bam]* & vniuersam Sedemoth, quod Hieronymus vertit in re[gionẽ] gionẽ mortis, vnũ nomen in duo diuidens. Sade. n. reg[io] & Mooth interpretatur mortis. Regio autẽ mortis reg[io] peccatorum est, quæ pergit vsque ad torrentem Cedro[n] vbi dominus traditus est, qui tenebræ interpretatur. V[i]de quanta loca habeat ecclesia, & quòd sine macula, ruga

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si defe. &c. *Reb. naturalib. à me impositæ. q. d. sicut sũt stabiles, ita fideles stabũt corã me, ꝗ perfectè impletur in ecclesia triũphãte.*

2 Si mensurari potuerint, &c. *i. sicut nõ possunt mensurari, sic nõ abijciã vniuersum semen Israel, quia aliqui iam sunt vocati ad fidẽ à tempore Christi, & plenius vocabuntur alij circa finẽ mundi.*

3 Ecce di. *Hic cõsequẽter agitur de ciuitatis ædificatione, & secũdũ quod dicit hic Ra. Sa. & bene quantũ ad hoc, non potest intelligi de ędificationibus factis per Salomonem & Neemiã, quia nõ fuerũt tãtæ amplitudinis, sicut ista describitur. Itẽ quia in fine dicitur:* Sãctũ do. non. *Ciuitas aũt ædificata per Salomonẽ fuit destructa per Chaldæos, & templũ in ea existens, & ciuitatem reædificatam per Neemiã, & templũ destruxerunt Romani. Et ideo dicit ꝗ Ieremias loquitur de reædificatione Ierusalẽ & tẽpli in aduentu Messiæ, quo tẽpore expectant Iudæi Ierusalem & tẽplum a Deo reædificari materialiter multò preciosius & latius q̃ vnquam fuerit. Sed hoc dictũ fundatur, super erroneum fundamentũ. s. ꝗ aduentus Christi sit futurus, qui iam transijt in præteritũ, ꝑ quod Hiero. & alij expositores nostri dicunt, ꝗ non potest intelligi ad literam de ædificatione Ierusalẽ materialis: sed spiritualis quæ ædificata est à Christo viuis lapidibus, secundũ quod dicitur Apoc. 31. a.* Vidi ciuitatẽ sanctam Ierusalẽ, &c. *cui⁹ ædificatio hic parabolicè describitur.* Ecce dies ve. *i. tẽpus noui testam.* Et edifi. ciui. *i. ecclesia, de qua dicitur Ps. 86.* Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. A turre Ananehel. *Ananehel interpretatur gratia Dei. Per turrẽ igitur Ananehel metaphoricè designãtur Apostoli & alij credẽtes primi, qui ad modũ turris fuerũt solidati per gratiã Spiritussancti descẽdentis super eos in die Pẽtecostes in signo visibili, & isti lapides primarij fuerũt Iudæi: sed quia postea fuerũt Gẽtiles ad fidẽ deuotè veniẽtes, eis in hoc ædificio cõiuncti. Ideo subditur.* Vsq; ad portã anguli. *Sicut n. duæ lineæ cõiunguntur in angulo, sic Iudæi & Gẽtiles in Christo: ꝑ quod dicitur lapis angularis. Et quia ecclesia militans nõ solũ habet in se iustos, sed etiã peccatores quantũ ad numerũ, licet non quãtũ ad meritũ, ideo subditur.* Exibit vltra normã mẽsuræ in cõspectu eius, &c. *s. ad recipiendũ peccatores, quod exprimitur magis in speciali, cũ subditur:* Super col. Gareb. *per quod intelligũ-tur superbi Deo abominabiles. Gareb. n. interpretatur scabies.* Et cũibit. *Quod interpretatur Gẽs peccatrix.* Et oẽm val. *Per quã intelligũtur carnales.* Et cine. *i. peccatores pœnitẽtes, secundũ illud Iob. vlt. a. Ago pœnitẽtiã in fauilla & cinere.* Et vni. reg. *i. gentiles oẽs peccatores in regione ũbræ mortis habitãtes.* vsq; ad to[r]. *qui interpretatur tenebræ, qa peccatũ mentẽ obtenebrat. Et quia multi de peccatorib. ad lucẽ gratiæ reuertũtur, & ardẽtiores in Dei [obe]dientia efficiuntur, ideò subditur:* Et vsq. ad ang. por. equ. *Et [di]cũtur hic equi q agũtur instinctu Spiritussancti, secundũ ꝗ dicitur Ro. 8. c.* Qui spiritu Dei agunt, hi filij Dei sunt. *& ad istud habet Spiritussanctus, sicut sessor ad equũ.* Sanctũ do. non. &c. *cultus Dei ab ecclesia nõ tolletur, sed permanebit vsq; ad finẽ mundi & tunc non destruetur, sed magis perficietur in patria vbi erit iugis & perpetua, secundũ illud Ps. 83. b.* Beati qui habitant in domo tua dñe, ĩ secula seculorũ laudabũt te. *Licet aũt sit bene dictũ, videtur tamen mihi saluo meliori iudicio, ꝗ locus possit exponi de reædificatione Ierusalẽ per Adrianũ imperatorem post destructionẽ factã sub Tito & Vespasiano, in qua ædificatione murus Ierusalem fuit dilatatus in tantũ ꝗ loca dominicæ passionis & sepulturæ sunt ibi inclusa, vt dicit Hugo Floriacensis & alij historiographi, quæ tamen erant extra Ierusalẽ per Romanos destructam vt patet Io. 19. & ad Heb. 13. Et illã tradidit Aelius Adrianus Christianis habitandã, prohibens ne aliquis Iudæus habitaret ibidẽ. ergo põt exponi litera.* Ecce dies, &c. ædifi. ciuitas. *s. Ierusalem*

4 Domino. *i. ad honorem domini, quia soli Christiani ibi habitare fuerunt permissi, vt dictum est.*

5 A turre Ananehel vsque ad por. *ab antiquo fuit in Ierusalẽ quædã turris & quædã porta sic nominatæ, vt habetur Neem. 3. & 4. Reg. 14. Et inter illa duo loca erat quasi logitudo ciuitatis qa ĩ latere Aquilonari fuit dilatatus murus, vt dict. est, ideo s[ubdit]*

6 Et exibit vl. *s. antiquam clausuram.*

7 Normã mẽ. *s. Ierusalẽ, ad includendũ loca ꝑdicta. ideo subdit*

8 Super collẽ Gareb. *i. montem Caluariæ vbi Christus fuit [cruci]fixus: vnus. n. & idem locus aliquando nominatur pluribus nominibus: sicut mons Sinai nominatur etiam mons Oreb & mons De[i]*

9 Et circũibit Goa. *Iste videtur ille locus qui Io. 19. dicitur G[ol]gotha.*

uga in cœlestibus tandem futura sit. Audis angulos & A scabiem, audis ruinas & cineres, regionē mortis, & tenebras nec vnquam glorieris. Denique sequitur.

Vsque ad angu. por. Nulla enim vera iu stitia vel certa victo ria in hoc seculo Ip se quoque angulus portæ quamuis Orientalis vnde lumē creditur, equorū appellat, vt doceat

nos indigere cursu atque certamine, vt tandem cum domino audire mereamur: *Ascendisti equos tuos, & equitatio tua salus.* In porta Orientali & in porta quadrigarum sanctificatio dñi est, vt tunc nos perfectos esse arbitremur, cū dixerim⁹: *Currus Dei decem milibus mul. mil. læ. dominus in eis in Si nai in sancto*, hæc ædificatio manebit in æternum. D

Habac. 3. a

Psal. 67. d

a ¶Theodotio ipsum Hebræum posuit Phagarim, vel ruinarum alia litera.

a & omnem vallem cadauerum, & cineres † & vniuersam re 1
gionem mortis, vsque ad torrentem Cedron, & vsque ad 2
angulum portę equorum Orientalis. † Sanctum domini 3
non euelletur, & non destruetur vltrà in perpetuum. 4

† simul cum omni Sede moth.

† sanctificatū domino.

NICOLAVS DE LYRA.

* gtha. Sic. n. frequēter variātur nomina locorū per longitudinē tpū, sut Ioan. 3. nominatur Sichar ille locus qui vocatur Sichē Gen. 33. Et omnem val. cad. *sic nominatā, quia ibi puniebantur ad mortem iudicati, quorum cadauera ibi remanebant. Et eadem ratione citur regio mortis & cinerum, qui ibi fiebant diuersæ punitiones, ibi aliqui comburebantur, quorum cineres remanebant.*
2 Vsque ad torrentem Ced. *scilicet, exclusiuè. Dilatatio enim uri prædicta pertingit propè torrentem Cedron, secundum descriptionem ciuitatis factam ab illis qui viderunt eam.*
3 Et vsque ad angelū por. *sic nominatæ, quia equi per illā adducebātur pro adaquatione in torrente Cedron. Et dicitur Orietalis, ad differentiā alterius portæ quę dicebatur porta equorū, q̄ erat prope templū sic nominata, eò q̇ homines equitare poterant vsq; ad locū illum, sed inde dimissis equis procedebant peditando vsque ad tē plum, sicut dictum fuit Nehemiæ 3. & ista erat in parte occidentali ciuitatis, sicut & templum: illa verò magis in parte orientali.*
4 Sanctū dñi non euelletur. *i. sepulchri ædificium quod Saraceni capientes ciuitatē nō destruxerunt, sed magis honorificè reseruauerūt vsq; hodie, sicut dicūt illi qui viderūt et in scriptis reliquerūt.*

ADDITIO I.

Ic. 31. vbi dicitur in post. Et sic in pposito per frumentū & vinū. B *Sicut p frumentū & vinū intelligitur hic eucharistiæ sacramētū, per oleū in hoc loco debet intelligi oleū, quod est materia sacramentorum cōfirmationis & vnctionis extremæ. Quod autē p oleum telligatur gratia. hoc magis videtur ptinere ad sensum mysticum.*

ADDITIO II.

Eod. cap. vbi dicitur in post. Tūc letabitur virgo. *i. virgines Quod hic dicitur.* Tūc lætabit̄ virgo. *non est necessarium, quod conatur per plurale. s. dicendo virgines: potest enim propriè exponde beata Virgine, quæ antonomasticè dicitur virgo. Illa. n. excelltiori modo q̄ cęteri beati lætatur in choro, non solum angelorum, etiam sanctorum omnium, de quibus subdit:* Iuuenes & senes nil. *vt per iuuenes intelligantur sancti noui testamenti, qui noui t veniunt: & per senes sancti veteris testamenti, qui simul lætant in ecclesia triumphāti de qua agitur, vt postillator dicit. Et quia t virgo prędicta, quā dicti sancti iuuenes & senes, antequam ad statum beatitudinis peruenissent, fuerunt in luctu huius seculi & dolo, ideo subdit.* Conuertam luctum eorum in gaudium.

ADDITIO III.

In eodem cap. vbi dicitur in postilla. Quod fictitium videtur, tamen quia dissonat à dicto euangelistæ.
Rationes quas postillator allegat contra expositionem fictitiam udæorū de hac prophetia. Vox in rama aud. est, &c. *veræ sūt, non accipiuntur ab eis. De prima patet, nam ipsi non accipiunt ueritatem Euangelij. De secunda verò: nam dicunt quod hoc miraculum satis exprimitur in isto loco per Ieremiam: quod dicunt sufficere ad publicationem huius miraculi, præsertim cum Ieremias fuit post captiuitatem decem tribuum, & videtur narrare hic istud fa-* C *ctum de ploratu Rachel tanquam pręteritum. Sed est alia ratio vali contra eos, scilicet, ex hoc quod sequitur. Hęc dicit dominus.* Quiescat vox tua a ploratu, &c. *Qualis. n. erat consolatio matri, seu mulieri ploranti de cęde pręsenti, seu de captiuitate tantę multitudinis filiorum, etiam si certificaretur de hoc, quòd post multa curricula annorū reuerteretur posteritas illorum captiuorum, seu occisorum ad propriam patriam, seu ad terminos suos, prout ipsi expo-* E *nunt hoc quod sequitur.* Est merces operi tuo & reuertentur de terra inimici. *quod intelligunt implendum in aduentu Messię per eos inaniter sperati: quo tempore secundum eos descendentes à prędictis captiuatis, seu occisis reuertentur ad terram promissionis. Ridiculum enim videtur, & dictamini rationis omnino inconsonū, quòd aliqua mulier flens & dolens de nece, seu strage filiorum pręsentaliter facta consoletur & quiescat a fletu per hoc quòd certificaretur de restitutione descendentiam ab illis post decursum duorum milium annorum vel circiter. Nam secundum Phil. in 1. ethi. 15. c. Et fortunijs vel infortunijs viuorū si aliquid redundat ad mortuos, fragile & paruum est. Quod quidem inconueniens non sequitur ad veram expositionem catholicorum. secundum quam illi filij in propria persona qui fuerunt occisi, sunt reuersi de terra inimici, scilicet, Herodis ad terminos suos, scilicet, ad regna cœli, quę est spes nouissima de qua subdit:* Et est spes nouissimis tuis.

ADDITIO IIII.

In eodem cap. vbi dicitur in postil. Dabo legem meam in uisceribus eorum.
Cum lex noua sit ipsum Euangeliū, de quo Ioa. 20. dicitur. Hæc aūt scripta sunt ut credatis, *videtur q̇ lex noua sit scripta, non indita. Sed ad hoc dicendum prout in 1. 2. q. 106. arti. 1. in cor. art. quòd lex noua principaliter est ipsa gratia Spiritussancti quę datur fidelibus, de qua ad Rom. 8. a.* Lex spiritus uitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. *Habet tamen lex noua quędā sicut dispositiua ad gratiā Spiritussancti prędictā, q̄ cōtinentur in Euāgelio, sicut ea q̄ pertinent ad manifestandā diuinitatē vel humanitatē Christi, vel ea q̄ pertinent ad cōtemptum mundi, & ista sunt secūdaria in lege noua, de quib. oportuit instrui fideles Chri-* F *sti & verbis & scriptis. Idē dicendū est de his quę ad vsum spūalis gratię p̄dictę pertinent, q̄ sunt opera virtutū ad quę multipliciter noui testamenti homines exhortantur: vnde dicendum est, quod lex noua principaliter est lux indita, secundario aūt est lex scripta, &c.*

CAP. XXXII.

Verbū quod, etc. Non solū verba, sed & opera prophetarum sunt nobis in exempla virtutum. Poterat Ieremias

CAP. XXXII.

a Verbum quod factum est ad Ieremiam à domino 1
in anno decimo Sedechię regis Iuda, ipse est an
nus octauusdecimus Nabuchodonos. Tūc exer
citus regis Babylonis obsidebat Ierusalem, & Ieremias p- †

remias nunciare prospera, & frui regis amicitia, sed maluit Deo obedire, qui potest, & animā, & corpus pdere in gehennam. In

Matth. 10. c

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXII.

Verbum quod. *Superius Ieremias passus est iniuriam à falsis prophetis, & sacerdotibus, hic iterum patitur iniuriam a regibus & principibus, & primò à regibus, secundò à principibus, cap. 37. Prima in duas: quia primò patitur iniuriam à Sedechia rege. Secundò a Ioachim eius fratre cap. 35. Iste tamen Ioachim regnauit ante Sedechiam, vt dictum est supra cap. 22. quia iste liber non procedit secundum ordinem temporis, vt dictum est supra. Prima in duas, quia Ieremias primò patitur iniuriam, secundò resumit suam prophetiam, ibi.* Et dixit. *In prima parte ponitur Ieremiæ incarceratio. secundò incarcerationis ratio, scilicet, quia prophetabat ciuitatem obsessam à Chaldeis capiendam, & populum captiuandū: propter quod Sedechias reclusit eum, ne talia coram populo loqueretur, ne cor populi formidine dissolueretur. Peccauit tamen Sedechias hoc faciendo, quia Ieremias loquebatur de mandato Dei, & impellebatur ad hoc ex eius instinctu, ita q̇ non poterat nō loqui, vt * dictum*

MORALITER.

1 *Verbum quod factum est ad Ieremiā à domino. &c.* Sequitur.
† *Et Ieremias.* Per Ieremiam prophetam veritatis qui clausus erat de mandato regis: signatur bonus prælatus vel doctor persecutiones sustinens ab aliquo potente pter veritatis doctrinam vel executionem æquitatis, sicut sanctus Thomas Cantuarien. passus est à rege Angliæ & satellitibus suis, & multi alij similia passi sunt.

A a *In atrio carceris.* Notanda ex parte regis clemētia, q non in carcere, sed in vestibulo prophetam recludi iusserat, in libera, scilicet, custodia, ne posse effugere. q. d. Non oīs Ierusalem clausa munitionibus fuerit cōmunis carcer.

b *Clauserat enim eum.* Iā vicina captiuitate, iam peste & fame consumpta ciuitate, & tñ perstat Sedechias in sentētia.

c *Quare vatici.* Grauior est terror ante increpationem verborum, quàm pęnarum sustinere cruciatum, & videre quem timeas.

d *Visitem eum.* Temperauit sententiam, vt ad bonam & malam partē possit referri, visitatio.n.& consolationē & supplicium significat.

B e *Ecce Ananehel fi.* Helchias & Sellum fratres fuere germani. Ierem. Helchiæ filius fuit, Sellū Ananehel. Helchias interpretatur, pars domini. Ieremias sublimitas dñi. Et rectè altitudo dñi de parte domini nascitur. Sellum verò pacificus, vel pax. Ananehel, donum vel gratia Dei. Conuenienter autem pax & gratia coniunguntur, secundum illud: *Gratia vo.&c.* Primum ergo pro pace meremur donum Dei: & post pacē nobis gratia nascitur, quæ non est in arbitrio possidentis, sed donātis. Defert autem emptionem gratia Dei ei qui in alto est: vt quamuis videatur excelsus: gratia tamen indigeat. Fuisse autem Ieremiam filium Helchiæ, de sacerdotibus

Rom. 1. a

C qui erant in Anathot in terra Beniamin, voluminis huius monstrar exordium.

f *Eme tibi agrum.* Ager iste sacerdotalis, cuius emptio atque possessio Ieremiæ defertur est in Anathot in terra Beniamin: Quorum primū obedientiam, secundum filium dextræ sonat: & conuenienter appetit eius emptionē, in quo obedientia & virtus domini versabatur.

* Theodoretus. Deus hoc mandauit fieri, vt reipsa persuaderet populo, eos à captiuitate reuocandos esse, terrāque paternam recepturos.

a pheta erat clausus in atrio carceris, q erat in domo regis Iu-

(a ¶ Huic iratus est rex, quia loquitur in nomine domini, quæ sibi fuerant imperata)

b da. Clauserat.n. eū Sedechias rex Iuda, dicens: Quare vatici-

c naris dicens: Hæc dicit dñs, ecce ego dabo ciuitatem istam in manu regis Babylonis, & capiet eam, & Sedechias rex Iuda non effugiet de manu Chaldęorum, sed tradetur in

(a ¶ Humilis captiui. ¶ Potentis & insani.)

manus regis Babylonis, & loquetur ōs eius cū ore illius, & oculi eius oculos illius videbūt, & in Babylonē ducent Se- 1

(a ¶ Verbum ambiguum ponit, ne cruciatus videatur & miserias prophetare.)

d dechiā: & ibi erit donec visitē eum, ait dominus. Si aūt dimicaueritis aduersum Chaldæos, nihil prosperum habe- 2

(a ¶ Hoc nemo potuit scire, nisi ipso indicante Ieremia.)

bitis. Et dixit Ieremias: Factū est verbum domini ad me 3

e dicēs: Ecce Ananehel filius Sellū patruelis tuus veniet ad

f te dicens: Eme tibi agrum meum qui est in Anathot: Tibi

(a ¶ Vt prophetia opere impleretur,)

enim competit, † ex ꝓpinquitate vt emas Et venit ad me

(a ¶ Gratia Dei. b ¶ Pacis.)

Ananehel filius patrui mei secundū verbum dñi ad vesti-

(a ¶ Quæ dominus prædixerat.)

bulū carceris: & ait ad me: Posside agrum meū, qui est in Anathot in terra Beniamin, quia † tibi cōpetit hęreditas,

g & tu propinquus es vt possideas. Intellexi autem q verbū

h domini esset, & emi agrum ab Ananehel filio patri mei, qui est in Anathot. Et appendi ei argentum septem † sta- 4

uid in die qua eruit eū dñs de manu inimicorum eius & de manu Saul, & dixit: *Diligam te domine fortitudo mea.* Denariū numerū mysticū esse ostendit Decalogus scriptus digito Dei. Septenarius quoque in quo verus est sabbathismus & reqes sancta, multis testimonijs cōmenda... In hoc numero ꝓpheta & sacerdos emit possessionē, scribiturq. in lib. & signatur, testes adhibentur & argentum diligēter appenditur: vt omnia venditionis & emptionis iura seruentur, vt sic possessio certa stipulationibus & responsionibus roborata. Audiant hoc qui falsa testamenta, & interdum nec testamenta adhibitis testibus vendicare

g *In terra Beniamin.* Hæc est de suburbanis quæ sacerdotibus per singulas trib. ciuitates data sūt ... lege: Nec licitū erat possessionē de tribu in tribum trāsferre, nec de familia ad familiā: vnde & filiæ Salphaat inter fratres suos acceperunt sortē. Præcipuè verò suburbana sacerdotū venūdari non poterant vsq. ad annū remissionis ... cui cōpetebat propinqtate sanguinis.

h *Intellexi autem.* ... dendum videbat ... iā capiendam vrbem & vicinam captiuitatē prophetabat, agrū emere quē non posset possidere. ... intellexit verbū domini esse, & emptionē vaticinio dñi conuenire. Decem & septem siclis emit agrum, quo numero cantauit puer domini D...

NICOLAVS DE LYRA.

* dictum est supra 20. Cætera patent in litera vsque ibi.

1 Et ibi erit. *scilicet, in morte, quæ est vltima visitatio Dei quantum ad præsentem vitam.*

2 Et dixit. *Hic consequenter Ieremias resumit suam prophetiā. Et diuiditur in duas, quia primò prophetizat populi Iudę liberationem. Secundò Sedechię finem, ca. 34. Circa primum sciendum, quòd liberatio populi per Cyrum fuit signum & figura liberationis fiendę per Christum, ideo primo nunciatur prima, secundo secunda cap. seq. Prima in duas, quia primò nunciatur liberatio populi, secundo ponitur confirmatio dicti, ibi:* Et oraui. *Primum ostenditur per hoc q ex ordinatione diuina patruelis Ieremię venit ad eum, offerens ei venalem agrum suum, & ex diuina monitione Ieremias emit, vt sic non solum verbo sed etiam facto ostenderet quòd possessiones destructę a Chaldęis iterum emerentur & possiderentur a Iudęis post reditum de Babylone: & secundum hoc patet litera aliquibus exceptis quę exponentur.* Et dixit Iere. *hoc non refertur ad literam immediatè pręcedentem, tanquam sit responsio Iere. facta Sedechię, sed refertur ad principium ca. cùm dicitur.* Verbum quod. *scilicet, de liberatione populi. Sed quia reuelatio fuit ibi facta in carcere, ideo interposita fuit eius incarceratio & incarcerationis ratio, quo facto hic reuertitur Iere. ad narrandum reuelationem sibi factam, cum dicitur.* Et dixi. *scilicet, illis qui cum eo erant in carcere ad suam & eorum consolationem.*

Diuisio.

3 Ecce Ananehel. *in Hebręo habetur,* Ananehel patruelis tuus, *idest, filius patrui tui.*

4 Et appendi ei argentum stathe. *Stather est medietas sicli, secundum quòd dicit Isid. 16. ety.*

* Et

MORALITER.

† 3 *Ecce Ananehel.* Qui interpretatur gratus Deo, propter quod signat Christum Deo patri gratissimum Mat. 3. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Per Ieremiā clausum in atrio carceris, signatur bonus religiosus in claustro religionis. Huic persuadet Christus emere agrū in quo est thesaurus absconditus, de quo dicit Gregorius in Homil. 37. Thesaurus autem cœleste desiderium est. Ager verò in quo absconditur, disciplina est studii cęlestis, quæ vigere debet in loco religionis, & ideo ager iste dicitur esse in Anathot, quæ obediētia interpretatur. Precium autem huius agri sunt septem statheres, & decem argenti: per quos signatur impletio Decalogi per numerum denarium, & perfectio consiliorum Euangelij per septenarium, qui signat septiformem gratiam Spiritus sancti. Liber autem emptionis apertus, sunt verba professionis exterius prolata: & liber signatus est interior intentio deuota: Quorum custodia committitur ipsi Baruch, qui benedictus interpretatur, ideo signat Spiritum sanctū per quem veritas ꝓfessionis interior & exterior custoditur. Testes vero huius rei sunt angeli sancti, qui de bonis hominum operibus & conceptionibus coram Deo testificantur: custodiuntur autem in vase fictili, idest, in corde humili: qđ nō reputat se nisi quid fragile & nullius pretij. Humilitas n. custos & decor est omnium charismatum & donorum. Prouerb. 11. a. *Vbi humilitas ibi sapientia.* Quæ tenet excellentiorem gradum inter Spiritus sancti dona, Isa. 11. a. enumerata: *Requiescet super eum spiritus sapientię & intellectus, &c.* Et sic habet alia sibi annexa.

† MORA-

ficare conantur.

A *Et præcepi B.* Baruch qui interpretatur benedictus, qui fuit filius Neri, idest, lucernæ meæ, de qua dicitur *Lucerna pedibus meis verbum tuum et lumen semitis meis.* Neri quoq; fuit filius Maasiæ, idest, facturæ & operis domini. Aduerte ergo quantis virtutū priuilegijs Baruch Ieremiæ ministraue rit, secundum illud: *Ambulans in via immaculata hic mihi ministrabat.* Vnde Eliseus minister Eliæ intantum Deo placuit, vt translato magistro duplicem spiritum mereretur accipere. Hoc dicitur contra eos qui malorum vtuntur ministeriis, nec audent abijcere conscios iniquitatis suæ.

b *Sume libros.* Vsque hodie seruatur hæc consuetudo, vt quod intrinsecus signacula continent, hoc legere cupientib. exhibeat apertum volumen.

B c *In vase fictili &c.* Ne foris positi paterent rapinæ, & humo crediti soluerentur humore. Hoc autem fit vt qui videt, intelligant rursum Ierusalem esse habitandam, & possessionem possidendam, quamuis autem per se possint intelligere, commouentur tamen Dei sermone.

d *Adhuc possidebuntur domus & agri.* Hoc est quod Ieremias supra dixit, se intellexisse verbum Dei: & idcirco emisse agrū.

C e *Qui facis misericord.* Grandis misericordia creatoris. Misericordiam suam in mille generationes extendere, & Iustitiā in altera generatione monstrare, quæ tamen mixta sit misericordiæ. Non enim statim punit delinquentem, D sed expectat pœnitudinem, vt liberis si imitati fuerint parentum vitia, diu dilata pœna reddatur.

f *Fortissime, magne, &c.* Hæc nomina potentiam creatoris indicant, sed propriè nomen Dei, pater est, vnde: *Pater manifestaui nomen tuū hominibus.* Ioan. 17. a

g *Magnus consilio, &c.* Nemo ergo secretis Dei se inserat, & de illius iudicijs iudicare præsumat.

h *Vt reddas vnicuique.* Significat quòd interdum præ nimia patiētia iudicia eius videantur iniusta, vnde: *Ignoras quoniam benignitas Dei ad patiētiam te adducit?* Quanto igitur serior vindicta tanto iustior, sicut in Pharaone patet qui decem plagis admonitus non punitus, & in duritia perseuerans, tandem rubri maris fluctibus obrutus est. E Rom. 2. a

i *Qui posuisti signa.* De generali transit ad speciale, & quod propriè præstiterit Israel, breui sermone percurrit.

k *Et portenta, &c.* Quibus afflicta est vsque ad diem hanc posterioribus copulādum est. Quasi dicat, & in Israel & in cunctis mortalibus tua quotidie signa complentur.

Vel aliter. Signa & portenta non solum in Aegypto fecisti, sed vsque hodie eadem tuæ misericordiæ fortitudo saluat populum tuū & generi humano creatoris subuenis potestate. Et notandum quòd Israel ab omnibus separat. Iuxta illud Exod. F Exod. 4. f *Filius meus primogenitus Israel.*

---

a ¶ Siclos. Siclus viginti obolos habet.

theres, & decē argenteos, & scripsi in libro, & signaui, & 1

adhibui testes. Et appendi argentū in stathera, & accepi li 2 († acta & stathera, simul cū exēplari.)

brū † possessionis signatum, & † stipulationes, & rata & si- 3 4

a ¶ Quamquam ci o esset possessio relinquenda. Tanto & tali viro

gna forinsecus. Et dedi librū possessionis Baruch filio Ne- 5 6

¶ Qui vendiderat.

ri filij Maasiæ in oculis Ananehel patruelis mei, & in ocu 7 8

lis testiū qui scripti erāt in libro emptionis, & in oculis om

Vel ad proph. tam consolandum venerant, vel domini verba audire cupiebant.

nium Iudæorū, qui sedebant in atrio carceris. Et præcepi

a ¶ Supra dictis præsentibus & videntibus. ¶ Per me præcepit dominus.

Baruch coram eis dicens: Hæc dicit dominus exercituum

Deus Israel. Sume libros istos, librū emptionis hūc signa-

tū † librum hūc qui apertus est, & pones illos in vase ficti- 9 († simul cum exemplari.)

li, vt permanere possint diebus multis. Hæc n. dicit domi-

nus exercituū Deus Israel. Adhuc possidebuntur domus

a ¶ Celebrata emptione agri & accepta sententia domini, quod adhuc possidebantur domus, & agri & vineæ.

& agri & vineę in terra ista. Et oraui ad dominum postq̄ 10

a ¶ Dolorem cordis gemitus exprimit.

tradidi librum possessionis Baruch filio Neri, dicēs: † Heu 11

¶ Christus Dei i. tus & Dei sapientia vnde: Omnia in sapientia fecisti

heu heu dn̄e Deus: Ecce tu fecisti cœlum & terrā in forti- 12

a ¶ Brachium domini qui revelatum est. b ¶ Percutientem indicat.

tudine tua magna, & in brāchio tuo extento. Nō † erit tibi 13

a ¶ Quæ apud homines impossibilia sunt, Deo possibilia sunt.

difficile omne verbum, qui facis misericordiā in milibus, 14

† & reddis iniquitatē patrum in sinum filiorum eorū post

eos. Fortissime, magne, & potens, dn̄s exercituum nomē ti- († multus in opere.)

a ¶ Quem non comprehendit cogitatio, quomodo potest sermo comprehendere.

bi, magnus consilio & † incomprehensibilis cogitatu. Cu 15 16

a ¶ Nemo ergo se putet abscondere posse.

ius oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, vt

reddas vnicuiq; secundum vias suas, & secūdum fructum

† adinuentionū eius. Qui posuisti signa & portenta in ter 17 († operum.)

ra Aegypti, vsq; ad diem hanc, & in Israel & in † homini- 18 19 († omnibus.)

a ¶ Laudes tuæ in toto orbe celebrantur.

bus: & tibi fecisti nomē sicut est dies hæc. Et eduxisti popu 20 21

a ¶ Cum enim eductus est, tuo seruiebat imperio. b ¶ Quando mare rubrum viam præbuit Israel, & Aegyptios oppressit.

lum tuum Israel de terra Aegypti in signis et in portētis, et

Et in-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et scripsi in lib. *i. in charta quæ solet fieri de talib. emptionib.*

2 Et signaui. *scilicet, sigillis debitis.*

3 Et adhibui testes. *ad maiorem certitudinem.*

4 Et accepit lib. *i. emptionis, per quam habetur ius possidendi.*

5 Signatum. *scilicet, sigillis debitis.*

6 Et stipulationes. *idest, interrogationes & responsiones vendētis & ementis, vt emis? eme: vendis? vendo.*

7 Et rata. *idest, verba vtriusque consensum exprimentia.*

8 Et signa forin. *i. chartam apertam consimilem clausæ & signatæ: quod fiebat antiquitus, vt de facili posset homo videre virtutem chartæ clausæ, vnde in Hebræo sic habetur:* Et discoopertum, *idest, scriptum & apertum.*

9 Et pones illos in va. *scilicet, vsque ad solutionem Babylonicæ captiuitatis. Si enim positæ essent illæ literæ in vase precioso, citius raperentur: & si in lapideo vase, vel aliquo huiusmodi, citius putrefierent propter lapideum humorem: vas autem fictile siccum est propter decoctionem.*

10 Et oraui. *Hic consequenter ponitur confirmatio dicti, per hoc Ieremias petit à domino perfectius instrui de ratione emptionis dictæ, cùm ciuitas esset de proximo capienda, & populus captiuandus. Et dominus respondit, quòd post captiuitatem ad loca sua populus reuertetur. Sic ergo procedetur, quia primò ponitur Ieremię petitio, secundò domini responsio, ibi:* Et factum: *Sententia primę partis patet, exceptis aliquibus quæ discurrentur.*

11 Heu heu heu. *Ter ponitur ad exprimendum dolorem prophetæ de destructione templi, ciuitatis & populi.*

12 In fortitudine tua mag. & in bra. *Repetitio est eiusdem ad maiorem expressionem. In Deo enim qui spiritus est brachium dicitur eius potentia, sicut oculus eius notitia.*

13 Non erit tibi difficile omne verbum. *idest, quodcunque fieri possibile.*

14 Qui facis misericordiam, &c. *idest, pronior es ad miserendum, quàm ad condemnandum.*

15 Magnus consilio. *Quia nullus potest scire Dei consilium, nisi quantum reuelauerit.*

16 Et incomprehensibilis cogitatu. *quia quantūcunq; Deum cognouerit intellectus creatus, remanet tamen ab eo incōprehensus.*

17 Qui posuisti. *Signa propriè dicuntur quæ significant aliquid de præsenti. Sicut subita conuersio virgæ Moysi in serpentem fuit signum diuinæ virtutis hoc facientis. Portenta verò quæ dicuntur quasi porro tensa, idest, in longinquum, significant de futuro. Et sic virga Moysi deuorauit virgas magorum in portentum deuorationis Aegyptiorum in mari rubro per extensionem virgæ Moysi super mare. Exod. 14.*

18 Vsque ad diem hanc. *est memoria huius.*

19 Et in Israel. *aliarum Gentium.*

20 Et tibi fecisti nomen. *ostendendo quòd tu sis Deus Israel.*

21 Sicut est dies hæc. *idest, sicut apparet in præsenti. Cætera patent vsque ibi.*

a *Et ingressi sunt.* Nihil medium inter possessionem & in-
A obedientiam. Vbertas enim securitatem, securitas negligentiam, negligentia contemptum parit.
b *Et non obedierunt.* Idest, Frustra ergo promiserunt, dicentes: *Quęcunque praeceperit dominus faciemus.* (Exod 19.b) Non enim in responsione, sed in opere premium est.
c *Ecce munitiones ex.* Decimus annus Sedechię erat & ciuitas obsessa, vt suprà dictum est, & Ieremias in atrio carceris. Vnde subditur: *Ecce mu. &c.*
d *Ne capiatur.* Q.d. Nō habēt quos vincant, sed quos capiant, iam fame & peste consumptos.
e *Et quęcunque locu.* Ex creaturis prędicat creatorē, & primò potentiam eius
B & miracula atq; iustitiam in omne hominum genus, deinde transit ad Israel, & quanta ei pręstiterit, describit. Et post tanta beneficia immemores bonorum, clementiam illius in amaritudinē prouocasse, vt ciuitas obsideatur, & antequā capiatur, gladio & fame & peste consumatur. Hec autem vniuersa pręmittit, vt inferat quasi in reprehēsionem diuinae sententię. Et tu dicis mi. dom. Deus eme agrum.
f *Et tu dicis.* Nō reprehendit, sed interrogat: nec tam sibi
C vult dicere quam alijs qui sedebāt in atrio carceris, & forsitan reprehendebant taciti, quō prophetaquem verum nunciare credebāt, & vrbem dicat capiendam, & agrum emat quem non possideat.
g *Ecce ego dominus.* Non omnium gentium vel populi Israel tantum, vel vt de sanctis dici solet, Deus Abraham, & Deus Isaac & Iacob, sed vniuersae carnis vt rationalia, & bruta animantia fecisse credatur. Sunt enim qui prouidentiam creatoris vsque ad rationabilia confitentur, bruta verò casu vel perire vel viuere. Ideo propheta declarat nihil esse quod prouidentiam & scientiam Dei fugiat, quia alia pp se, alia in vsum hominū sunt facta.
h *Ecce ego tradam eius.* Quia mihi est curę omnia regere, vniuersa disponere, singulis reddere iuxta vias suas.
i *Ciuitatem istam.* Primū vallata exercitu Chaldęorū, absente Nabuchodonosor capta est, & Sedechias in Rablatha regi traditus.
k *Et venient.* Aquil[a] melius, ingredientu[r]. Non enim absent[es] erant vt venirēt q[ui] obsiderent ciuitat[em]. verbum autem H[e]bræum & veniēt, ingredientur sona[t].
l *Et domos.* Quomodo periturus scribitur mundus, iux[ta] illud: *Cœlum & terra transibunt.* eo quod in maligno positus [est], sic & domus ipsa [&] loca in quibus fl[a]gitia facta sunt, ir[am] Dei subiacebunt.
m *Iugiter.* Sine fin[e]. Vbi ergo iustitia s[em]piterna? Lxx. soli [fa]cientes. Dei en[im] notitiam habebar[nt] & ab eo recedebar[nt] ideo soli in ocu[lis] eius peccant. Qui [ve]rò increduli perm[anserunt], quasi illo[n] vidente & neglig[en]te delinquunt. vnd[e] Dauid vir sanctus [&] pœnitens ait: *Mal[um] coram te feci*, ide[st] conspectu tuo.
n *Et verterunt.* Vn[de] alibi: Vertunt cōn[tra] me scapulam rec[e]dentem. Qui en[im] precatur, inclina[to] ceruice in terra p[ro]nus funditur, q[ui] verò tergum vert[it] gestu corporis in[di]cat se negligere c[om]minantem.
o *Cum docerem eos.* Fugatis tenebris e[r]roris & idolorū c[ul]tura illuminare c[u]piebam, & do[ce]re quae recta sunt.
p *Et posuerunt, &c.* Non solum tunc Iudas posuit idolum in templo Dei, [sed] vsque hodie in ecclesia, vel in corde credentium po[ni]tur idolum, quando nouum dogma constituitur, & absconditum adoratur.
q *Et ædificauerūt, &c.* Propriè trib. Iuda & Beniamin in [Hin]no Baalis & Moloch demonū simulachra venerabāt[ur], tulos aureos in Dā & ī Bethel 10. tribub. q tā execra[bile] est,

in manu robusta, & in brachio extento, & in terrore ma-
¶ Abrahā, Isaac, & Iacob: non enim suo merito, sed patrū virtutibus terram acceperunt promissionis.
gno: & dedisti eis terrā hanc quā iurasti patribus eorū, vt
¶ Quia nondum solidum i[n] cibum capere poterant, quibus alitur infantia.
¶ Vel rerum omnium abundantia.
a dares eis terrā fluentē lacte & melle: & ingressi sunt & pos-
b sederunt eā: & non obedierunt voci tuæ: & in lege tua nō
ambulauerunt: omnia quæ mandasti eis vt facerent, & nō
¶ Iuxta domini sententiam bonam, reddit vnicuique secundum oper[a]. [c] a
c fecerunt: & euēnerūt eis oīa mala hæc. Ecce munitiones 1
d extructæ sunt aduersum ciuitatē, ne capiatur: & vrbs data
est in manus Chaldæorum, & in manu regis Babylonis q
pręliantur aduersus eā à facie gladij & famis & pestilētiæ: 2
e & quęcunque locutus es acciderūt, vt tuipse cernis. Et tu
f dicis mihi domine Deus: Eme agrum argēto, & adhibe te- 3
stes: cum vrbs data sit in manus Chaldęorū. Et factum est
g verbum domini ad Ieremiam, dicens: Ecce ego dominus 4
¶ Non erit impossibile omne verbum apud Deum, idest, quęlibet res.
Deus vniuersę carnis. Nūquid mihi difficile erit omne ver
h bū? Propterea hæc dicit dominus: Ecce ego tradam ciuita-
i tem istam in manus * regis Babylonis, & capient eā, & ve-
k nient Chaldæi præliantes aduersum vrbem hanc, & succē
l dent eam igni & comburent eam, & domos in quarū do- 5
¶ Non errore, sed contentione, vt in creatorem contumeliā facere viderentur. b¶ Idolo Sidoniorū.
matib. sacrificabant Baal: & libabant dijs alienis libamina 6
¶ Decem tribus. a¶ Duæ tribus.
m ad irritandū me. Erant enim filij Israel & filij Iuda iugiter
facientes malū in oculis meis ab adolescētia sua, filij Israel 7
qui vsq; nunc exacerbant me in opere manuum suarum
dicit dn̄s: quia in furore & indignatione mea facta est mi 8
hi ciuitas hæc à die qua ædificauerunt eam vsque ad diem 9
¶ Quod generaliter prædixit per partes enumerat 10
istā, qua auferetur de conspectu meo propter malitiam fi- 11
liorū Israel, & filiorum Iuda, quam fecerunt ad iracundiā
¶ Non mei.
me prouocantes, & ipsi & reges eorum, & principes eorū,
n & sacerdotes eorū, & prophetæ eorum, viri Iuda & habi-
o tatores Ierusalē. Et verterunt ad me terga & non facies: cū 12
¶ Liberum significat arbitrium.
p docerē eos & erudirem diluculo, † & nollent audire vt ac- 13
q ciperent disciplinā. Et posuerūt idola sua in domo in qua 14
inuocatū est nomen meum, vt pollucrent eam, & ædifica- 15

(margin: -in manu regis Babylonis; *Nabuchodonosor; † noluerunt.)

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ecce munitiones, &c. *arietes ad frangēdum muros, & perreriæ ad proijciendum lapides intra ciuitatem, & turres ligneæ ad pugnandum de pari cum illis qui defendunt murum.*
2 A facie gladij & famis & pestilentiæ, &c. *Quia multi de illis qui erant in Ierusalem iam erant mortui gladio, & multi fame & multi aeris corruptione.*
3 Et tu dicis mihi domine Deus: Eme agrum. *Quasi dicat, hoc est mirabile propter ista.*
4 Et factum est verbum domini ad Ierem. *Hic consequēter ponitur domini responsio, & primo de ciuitatis destructione & populi captiuatione, secundò de populi reductione, ibi:* Et nunc. *Sententia primæ partis patet in litera vsque ibi.* (Diuisio.)
5 Et domos: in quarum domatibus. *idest, tectis.*
6 Sacrificabant Baal, & libabant dijs alienis. *Tecta enim domorum illius terræ sunt plana, et ibi ædificabant altaria idolorum ad maiorem reuerentiam ipsorum.*
7 Facientes malum in oculis, &c. *Adolescētia populi Israel dicitur in exitu de Aegypto, vt dictum est suprà cap. 2. & extunc fuerunt idololatræ, vt patet in vituli adoratione, Exod. 32.b.*
8 Quia in furore, &c. *idest, digna vindictæ & punitionis m[ea].*
9 A die. *idest, a tempore.*
10 Qua ædificauerunt eam. *Et hoc fuit tpe Salomonis, q Ierusalē prius ædificatā Melchisedech ampliauit, & triplici muro cl[au]sit, et ipse idololatra fuit 3. Reg. 11, & occasione e[ius] multi d popu[lo]*
11 Auferetur de conspectu meo. *per eius destructionem. [Li]tera patent vsque ibi.*
12 Cum docerem eos. *per prophetas meos.*
13 Diluculo. *Idest, valde sollicitè & diligenter.*
14 Et posuerunt. *Hoc potissimè fuit tempore Manasse 4. Reg.*
15 Et ædificauerūt. *videtur contradictio, excelsa, in valle. D[icen]dum, q licet essent altaria in valle, tamen corpus altaris idoli e[rat]* * *excelsius*

eſt, vt dominus nunquam ſe cogitaſſe teſtetur.

A a *In valle.* Quæ Siloe fontibus ſubiacet, & amœnitate ſui populum ad luxuriam prouocauit, quam ſequitur cultus idolorum.

b *Ecce ego con.* Multi putant hoc in tempore Zorobabel Neemiæ fuiſſe completum, quando templum ædificatum eſt ſub Neemia, & muri extructi per circuitũ. Sed quõ erit verũ: Habitare eos faciã confidenter & feram eis pactũ ſempiternum? Non ſolum n. a vicinis gentibus, ſed a Perſis & Macedonibus, ab Ægyptijs & Romanis ſæpè capti huiuſq; ſeruiunt. Ad aduentũ igit Chriſti oĩa referẽda sũt, in quo completa videmus & electio reliquiarũ ſaluatur.

c *Et reducam eos ad locum iſtũ, & hab.* Si ut ſperantibus auxilium & in muro eorum firmitate fidẽ ciuitas ſubuertẽ prophetatur, & populus omni angultia periturus. Sed ſperantib. & poſt ſubuerſionem vrbis nullam ſalutem expectantibus, tuũ promittit auxiliũ, & confidentia atq; ſuperbia iuſtã ſententiam, & deſpera... atq; humilitas Dei mercatur auxilium.

d *Erunt mihi in popu..., & ego, &c.* Triſtibus læta ſubiungit, & captiuis reditũ promittit: ſed primum oſtendit cauſam offenſæ & iuſti furoris, & quanto maior culpa, tanto peccatores amplior clementia.

e *Et dabo eis.* Caſſiodo. Manifeſtè prodit, initium nobis ... tu populi.

bonæ voluntatis domino inſpirante concedi, cum aut D
per ſe, aut per exortationem cuiuſlibet hominis, aut per neceſſitatem, ad ſalutis viam nos trahit vel transfert, & perfectionem ſimiliter ab eodem condonari. Noſtrum verò eſt ad exhortationem auxiliumque Dei enixius vel remiſſius ſequi, & per hoc vel remunerationẽ, vel ſupplicia promereri.

f *Et timorem meum dabo in corde eo.* Sic liberum donat arbitrium, vt timor qui tribuitur, ex gratia ſit largitoris.

g *In toto corde meo, & in tota anima mea.* Si verba ſunt Saluatoris, rectè & cor & anima eius creditur qui dicit. *Poteſtatem habeo ponendi animam meã, &c.* Si autem patris, Anthropoſpathos eſt intelligendum, ſicut illud *feſtiuitates veſtras odi, &c.* (Ioan. 10. a. E; Amos. f.)

h *Quia hęc dicit dominus. Sicut adduxi ſuper populum iſtum omne ma.* Hæc iuxta literam in typo poſt reditum de Chaldæis, quando ad Cyri regis imperium reuerſus eſt populus Iudæorum. Sed ſpiritualiter ĩ Chriſto & Apoſtolis plenius completa ſunt.

Raban. Suprà dictum eſt quòd Sedechias clauſit Ieremiam in atrio carceris, quia vaticinabatur dicens. *Hęc dicit dominus. Ecce ego dabo ciuitatem iſtam in manus regis Babylonis, &c.* Vbi etiam clauſus emit agrũ a filio fratris patris ſui. Ibi etiam nunc ſecundò verbum conſolationis datur eidem de redi- F (Suprà eo. d.)

CAP.

a ¶Hebraicè Bamoth.

a uerunt excelſa Baal, quæ ſunt in valle filij Ennon, vt † initia 1
a ¶Idolo Ammonitarum, quod interpretatur rex non enim tantum Baal ſeruiebant. ¶Anthropoſpathos.
rent filios ſuos & filias ſuas Moloch, quod non mandaui eis,
nec aſcẽdit in cor meũ, vt facerent abominationem hanc
& in peccatum deducerent Iudã. Et nunc propter iſta, hæc 2
dicit dñs Deus Iſrael ad ciuitatem hanc, de qua vos dici- 3
tis, quòd tradatur in manus regis Babylonis in gladio & in 4 5
a ¶In eccleſiam. b ¶Vnde. Vt filios Dei qui erant diſperſi, congregaret in unum.
b fame & in peſte. Ecce ego congregabo eos de vniuerſis ter- 6
ris ad quas eieci eos in furore meo & in ira mea & in indi
c gnatione grãdi, & reducam eos ad locum iſtum, & habita 7
re eos faciam confidenter, & erunt mihi in populũ, & ego
d a ¶Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna.
ero eis in Deum. Et dãbo eis cor vnũ & † viam vnam, vt ti-
e a ¶Filialiter Beatus vir qui timet dominum. 8
meant me vniuerſis diebus, & bene ſit eis & filijs eorũ poſt 9
¶Nouum teſtamentum.
eos. Et feriam eis pactum ſempiternum, & non deſinã eis
¶Non in ore. 10
f benefacere, & timorem meum dabo in corde eorũ, vt non 11
a ¶Dona mea diligam in eis. b ¶Saluatis qui ſunt creatura mea, vnde. Et gaudium eſt angelorum in cælis ſuper vno peccatore pœnitentiam agente.
recedant à me, & lætabor ſuper eis cum bene eis fecero. Et
a ¶Præſenti eccleſia vel futura.
g plãtabo eos in terra iſta in veritate, in toto corde meo, & in 12 13
h tota anima mea. Quia hæc dicit dominus. Sicut adduxi ſu
per populum iſtum omne malum hoc grande, ſic adducã
ſuper eos omne bonũ quod ego loquor ad eos. Et poſſide- 14 15
buntur agri in terra iſta de qua uos dicitis, quod deſerta ſit, 16 17
a ¶Rationalis. b ¶Simplices ¶Homines & iumenta ſaluabis: domine.
† eò quòd non remãſerit homo & iumentum & data ſit in
a ¶Vt faciamus nobis amicos de Mammona iniquitatis, vt recipiant nos in æterna tabernacula.
manus Chaldæorũ, agri ementur pecunia & ſcribentur in 18
a ¶Viuentium. b ¶Crucis & victoriæ. c ¶Martyres & ſanctorum chorus. d ¶Vbi domini fortitudo.
libro, & imprimetur ſignum, & teſtes adhibebunt in terra 19
a ¶In qua viſio pacis & æterna ſecuritas. b ¶Vbi vera Chriſti confeſſio. 20
Beniamin, & in circumitu Ieruſalem, in ciuitatib. Iuda, & 21 22
a ¶De quarum vna dicitur. Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita. b ¶Quæ Hebraicè Sephela: vt de profundo & de preſſis per camporum æqualitatem ad ſumma egrediamur.
in ciuitãtibus montanis, & in ciuitatibus campeſtrib. & in
a ¶Lxx. Nothi vbi ſ. eſt meridies & plena lux veritatis. b ¶His completis.
ciuitatibus, quæ ad Auſtrum ſunt, quia † conuertam capti- 23
¶Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem: dedit dona hominibus.
uitatem eorum, ait dominus.

† redire faciã.

NICOLAVS DE LYRA.

excelſius quàm altare domini. 1 Vt iniciarent. *i. conſecrarent. De modo autem huius conſecrationis dictum eſt ſuprà frequenter.*
2 Et nunc. *Hic ponitur reſponſio domini de reductione populi, & primò continuatur hęc litera precedentib. cũ dicitur.* Et nunc propter iſta. *ſ. peccata predicta.* 3 Hæc dicit dominus. *illud quod poſtea ſequitur.* 4 De qua. *tu Ieremia & alij prophetę.*
5 Quod tradatur. *& in veritate erit ita. Sed quòd dicit Deus Iſrael ad hanc ciuitatem vltra? & ſubditur reſponſio domini.*
6 Ecce ego. *Et loquitur de reductione captiuitatis Babylonicę, quia captiuitas per Salmanaſar regem Aſſyriorum facta de regno Iſrael vltra montes Caſpios, non eſt adhuc reducta.* 7 Et habitare. *Non eſt hoc intelligendũ pro omni tempore generaliter, quia aliquando populus de Babylone reductus fuit in magno timore aduerſariorum poſitus, vt patet in Neemia, & libris Mach ib.* 8 Et dabo eis. *quia a tempore illo non legitur populus ille communiter ad idolatriam declinaſſe.*
9 Vt timeant. *Quod impletum eſt in credentibus de Iudęis.*
10 Et feriam, &c. *Quod aliqui exponunt de lege noua, cui non ſuccedet alia, in Hebræo tamen habetur. Pactũ ſeculi, propter quod poteſt exponi de promiſſione reductionis captiuitatis Babylonicę, et conſeruatione populi in terra.*
11 Et non deſinã. *quandiu ſtabunt in obedientia mea. Tales. n.* promiſſiones ſunt ſub conditione, vt dictum eſt ſuprà 28. & 18.
12 Et læt. *Deus enim non delectatur in pœnis, ſed in beneficijs largiendis.*
13 Et plantabo eos, &c. *i. firmiter, ita quod non euellentur per captiuitatem quandiu adherebunt mihi, ſed poſtquam negauerunt eum corã Pilato, dicen.* Non habemus regẽ niſi Cęſarẽ, *expulſi ſunt de terra illa per Titũ, & veſpaſianum, & per orbẽ diſperſi sũt.*
14 Sicut adduxi ſuper populum iſtum omne malum hoc gran *ſ. deſtructionem templi, & ciuitatis & populi.*
15 Sic adducam ſuper eos omne bonum. *non ſimpliciter & abſolutè ſed ſub determinatione, ideo ſubditur.*
16 Quod ego loquor. *ſ. reductionem de captiuitate ad terram propriam, ideo ſubditur.* 17 Et poſſidebuntur agri, &c. *& patet litera vſq; ibi.* 18 Et ſcribentur. *ſ. emptiones.*
19 In libro. *i. in chartis. Et ponitur hic ſingulare pro plurali, ſicut Exod. 8. ſ.* Venit muſca grauiſſima, &c.
20 Et imprimetur. *i. ſigillum.* 21 Et teſtes. *i. teſtes.*
22 In terra Beniamin, &c. *Loquitur. n. tantum de regno duarũ tribuum. ſ. Iudę & Beniamin. Reuertentes. n. de Babylone non recuperauerunt regnum Samarię, ſed manebant ibi Gentiles qui dicebãtur Samaritani, etiam tempore Chriſti.*
23 Et in ciuit. &c. *Illę erant de ſorte Iudę quę erant in parte Auſtrali terre promiſſionis, ſicut habetur Ioſue 15. cap.*

ADDITIO.

In. 32. vbi dicitur in poſtilla. Heu heu heu, *ibi nos habemus.* A a a. *in Hebręo non ponitur hic aliqua dictio* *ter. ſed vnica dictio ex tribus literis compoſita, ſicut dictum fuit ſuprà in additione ſuper caput quartum: & hęc dictio eſt quędam interiectio & exprimens dolorem.*

CAP. XXXIII.

A a Et factum est. Prędicit, q sicut peccatoribus vindicta, ita pœnitentib. paretur medicina, vbi .n. per indignationem domini iacuerāt cadauera ibi conuersorum reædificabuntur tabernacula, cum bonorum omnium abūdantia, vt inde gloria domini prædicetur, & laus & lætitia, in omnibus Gētib. oriatur. Quod quidam ad resolutionem captiuitatis Chaldaicæ referunt. Sed melius videtur ad Christiana B tēpora referri, vbi spiritualiter dominus fidelibus suis vniuersa bona tribuit vt in omni pace & concordia cōuersentur, vnde: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Et alibi. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem sæculi.* Cum verò de Babylone redijssent finitimæ Gētes infestabant, prohibentes reædificare templum & ciuitatem. In Machabæorum quoque temporib. plurima aduersa passi sunt, nec vnquam plenam securitatem habuerunt, donec a Romanis per totum orbem dispersi sunt.

b *Clama ad me, & ego exaudiam te.* Ostendit quod per orationes prophetarum & sanctorum qui fuerunt in plebe dominus placatus sit, & reuelauerit eis reuersionem in terram suā, quæ adhuc occulta latebat. Suprà dictum est. *Noli orare pro populo hoc, &c.* Nunc autem dicitur. *Clama ad me, & exaudiam te.* Quia imminentem captiuitatem dominus auertere noluit, vt primum soluerent pœnam peccati sui, post verò reuersionem non negauit quam modo promittit.

Adhuc

† q facit hoc, qui absoluit quod cogitat: dominus nomen eius.

† curo ei sanitatem & medicinam.

† multitudinem.

Ioan. 14. d.

Matth. 28. d.

1 Esdr. 4. a.

† gloriam.

CAPVT XXXIII.

a Et factum est verbum dñi ad Ieremiam 1
secundò, cùm adhuc clausus esset in
a ¶Vbi Sedechias clau erat eum. ¶Cuius omnes serui sunt.
åtrio carceris, dicens. Hæc dicit domi-
b nus : † Qui facturus est & formaturus
illud & paraturus, dominus nomē eius.
Clama ad me & exaudiam te:& annun 2 3
tiabo tibi grandia, & firma quæ nescis. Quia hæc dicit do- 4
minus Deus Israel ad domos vrbis huius, & ad domos re- 5
gis Iuda quæ destructæ sunt, & ad munitiones & ad gla- 6 7
dium venientium: vt dimicent cum Chaldęis: & impleant 8
eas cadaueribus hominum quos percussi in furore meo, & 9 10
in indignatione mea, abscondens faciem meam a ciuitate 11
hac propter omnem malitiam eorū. Ecce ego † obducam 12 13
eis cicatricē & sanitatē: & curabo eos: & reuelabo illis † de- 14
precationem pacis & veritatis. Et conuertā conuersionem 15 16
Iuda & cōuersionē Ierusalē, & ædificabo eos sicut a princi-
pio, & emūdabo illos ab omni iniquitate sua in qua pecca 17
a ¶In aduentu Christi.
uerūt mihi: & propitius ero cūctis iniquitatib. eorū in qui
bus deliquerūt mihi & spreuerūt me. Et erit mihi in nomē 18
& in gaudiū & in laudē & in † exultationē cūctis Gentibus

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXIII.

Diuisio.

✻ 1 Et factum. *Hic consequenter describitur redēptio facta per Christum. Et quia talis reuelatio est ardua ideo primo præmittitur quædam præfatio, secūdò subditur narratio, ibi.* Quia hęc dicit. *Circa primum, ponitur ordo huius reuelationis respectu præcedentis, cū dicitur, secundò & locus. In atrio carceris & autor* Hæc dicit dominus qui facturus est, &c. *In conceptione .n. Christi aliquid factū est a Deo per creationem .s. anima, & corpus formatū est virtute Spiritussancti, & anima parata est plenitudine gratiæ.*

2 Clama ad me. *Sicut sancti prædecessores tui orauerunt ad me de promissione Christi.*

3 Et exaudiam te. *debito tamen tempore.*

4 Et annunciabo tibi. *ex nunc.*

5 Grandia. *Futura .s. mysterium redemptionis fiendæ per Christum, quod est quid maximum & stabilissimum.*

6 Quæ nes. *Quia istud mysterium non est comprehensibile a mortali homine.*

7 Quia hæc. *Hic cōsequenter ponitur narratio, vbi primò describitur modus redēptionis, secundò persona redēptoris, ibi.* Ecce dies *Prima adhuc in duas, quia primò breuiter repetitur populi captiuatio, secundò Christi redēptio, ibi.* Ecce ego. *vt sic opposita iuxta se posita magis elucescāt. Circa primū dicit.* Hęc dicit dñs. *& subdit*

8 Quæ destructæ sunt. *Tunc .n. ciuitas erat obsessa a Chaldæis vt dictum est c. præc. & per machinas proijcientes lapides intra ciuitatem domus iam in parte erant destructæ.*

9 Et ad munitiones. *s. bladi vini & victualium, quæ iam ferè erant consumptæ in ciuitate.*

10 Et ad gladium venientium. *contra ciuitatem, exercitus .n. Chaldæorum semper augmentabatur.*

11 Et impleant eas. *s. domos Ierusalem & plateas.*

12 Cadaueribus hom. quos. *Chaldæi .n. in illis interfectionibus fuerunt quasi instrumenta Dei executores iustitię eius, vt frequenter dictum est suprà.*

13 Ecce ego. *Hic consequenter ponitur medicina siue redemptio. Circa quod sciendum, q totum residuum huius cap. exponit Ra. de tempore Messiæ, dicens illud adimplendum quod iam est impletum. Dicitur ergo in persona redemptoris.* Ecce ego. *Cùm .n. cicatrix vulneris est obducta, tunc est vulnus perfectè sanatum, & sanitas perfecta data est per Christum, & non per alium.*

14 Et reuelabo illis depr. *s. pacem & veritatem pro qua deprecati sunt patres veteris testamenti, ideo Christo nato clamauerunt angeli Luc. 2. b.* Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

15 Et conuertam. *i. confitentium peccata sua, & venientium ad ecclesiam quę nominatur Ierusalem, Isa. 2. & Heb. 12. & Apoc.*

16 Et ædificabo. *Principium ędificationis fuit in exitu de Aegypto quę ædificatio fuit per signa & miracula diuinę virtutis, vt patet in Exo. & in lib. Num. in pluribus locis, & hoc modo ędificata est ecclesia in aduentu Saluatoris, vt patet in Euangelijs.*

17 Et emundabo. *Hoc non possunt exponere Iudęi de aliqua temporali saluatione populi pręterita, quia dicunt quod in omni punitione vel afflictione quam sustinuerunt vsq; nunc & sustinebunt vsque ad aduentum Messiæ, semper expiatur aliqua pars pœnę debitę pro vituli adoratione, & ideo ista emūdatio propriè intelligitur de Christo, qui per suum sanguinem lauit nos a peccatis nostris, quę est perfecta mundatio: propter quod illis qui lauantur per baptismum non imponitur aliqua pœnitentia satisfatoria pro peccatis pręteritis, quia baptismus delet pœnam & culpam.*

18 Et erit. *sequitur.* Cunctis Gen. *quia in omnibus Gentib. sunt aliqui credentes Christo, in quibus nominatur & laudatur: & in finem mundi perfectius implebitur.*

✻ Qu

MORALITER.

† 1 *Et factum est.* Sequitur. *Hęc dicit dominus.* Per vrbem signatur vniuersalis militās Ecclesia, de qua dicitur Apoc. 21. a. *Vidi ciuitatem sanctam Ierusalem, &c.* Domus autem huius vrbis sunt particulares Ecclesiæ per orbem diffusæ.

† *Et ad dom. regis.* i. curias laicales.

8 *Quę destructę sunt.* Nam in ecclesiis pro magna parte cultus Dei negligitur, & in curijs laicis iustitia frequenter subuertitur.

9 *Et ad munitiones.* s. alimentorum. Per quas signantur doctrinæ sacrarum scripturarum, quæ pro magna parte sunt consumptæ: nam doctores plurimi docent curiosa & inutilia ad ostentationem sui, & prædicatores multi prædicant propter quæstum vel fauorem audientium & sic tacent vel palliant vitia magnatum.

10 *Et ad gladium venientium vt dimicent cum Chaldęis.* Aegyptios qui tenebrosi interpretantur, homines r signantur, qui sunt membra dęmonum per Chald signatorum: & sic cum dæmonibus impugnant populum Christianum seminando discordias & alia persuadendo. Residuum autem huius cap. de Christo & redemptione facta per ipsum exposui literaliter, & expositio mea respectu aliarum est spiritualis, pro quod pertransco, de alia hic ponenda.

MOR

a Adhuc audie- tur ĩ loco ist.&c. Ne desperēt Iudei propter minas & captiuitates futuras, restaurationis bona promit-tit,vt locus qui desertus fuerat propter scelera habitatorū, per correctionē & emendationē habitet. Mysticè. Ecclesia:gentiliū, deserta fuerat à domino per idololatriā & scelerū immanitatē,habitatur per Christi fidem & repletur multitudine credentiū ex diuersis nationibus,cui per Esa. dicitur: *Lætabitur deserta et inuia, & exultabit solitudo, &c.* Et alibi: *Lauda sterilis quæ nō paris,decanta laudē & hymnum quæ non parturis,quia multi filij desertæ.* b Accubātium &c. Greges ecclesiæ ,scilicet, e Gētibus cōgregatę,quæ in culmine virtutū consistunt,& tamen humilitatē non deserunt,sed per feruo-

terræ,quæ audie;ūt omnia bona quæ ego facturus sum eis: & pauc 1
bunt & turbabuntur in vniuersis † locis, & in omni pace q̄ ego fa- 2
a ciam eis Hæc dicit dominus. Adhuc audietur in loco isto qué vos
dicitis esse desertum,† eo quòd non sit homo nec iumentū in ciui- 3
tatibus Iuda & foris Ierusalem quæ desolatæ sunt† absq; homine
a ¶Prædicatio Euangel. ¶Alleluia ¶Christi.
& absque habitatore & absq; pecore,vox gaudij & vox lætitię,vox 5
¶Ecclesiæ.
sponsi & vox sponsæ,vox dicentium: Confitemini domino exerci- 6
tuum:quoniam bonus dominus:quoniam in ęternū misericordia 7
a ¶Seipsos. b ¶Non manufactam.
eius: & portantiū † vota in domum domini. Reducam enim † cō- 8
¶Gentium. ¶Vt sit omnibus vna fides,& in confessione labium vnum.
uersioné terræ sicut à principio,dicit dominus. Hęc dicit dominus 9
exercituum: Adhuc erit in loco isto deserto absq; homine & abs- 10
a ¶Apostolorum,euangelistarum & doctorum noui testamenti.
b que iumento,& in cunctis ciuitatibus eius,habitaculū pastorū, & 11
¶Alias gum.
† accubantiū greges & in ciuitatibus montuosis, & in ciuitatibus
a ¶Spiritussancti feruorem.
c campestribus:& in ciuitatibus quę ad austrū sunt,et in terra Ben-
a ¶Viam huius vitæ.
iamin,et in circumitu Ierusalē,et in ciuitatibus Iuda,adhuc trāsi- 12
a ¶Iuxta dispositionem,scilicet,vestri pastoris viuentes,qui ait:Gaudete quia nomina vestra scri. sunt in cæ.
b ¶Qui numerat multitudinem stellarum.
bunt greges ad manuum numerantis, ait dñs. † Ecce dies venient 13
a ¶In aduentu filij quo verbum Dei caro factum est & habitauit in nobis.
dicit dominus,et suscitabo verbū bonum quod locutus sum ad do
¶Prophetas.
mum Israel,et ad domū Iuda. In diebus illis et in tempore illo ger- 14
a ¶Christum,qui fecit iudicium & iustitiam in terra,qui iustitia cingulū lumborum eius,& fides cinctorium renum eius.
minare faciam Dauid germen iustitiæ,et faciet iudiciū et iustitiā 15
a ¶Apostoli & primitiua ecclesia. b ¶In fide Christi c ¶Sub protectione Dei.
in terra. In dieb. illis saluabitur Iuda,et Israel habitabit cōfidenter.
a ¶Quod alibi dicitur Emanuel,id est,nobiscum Deus:quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis.
b ¶Reddens vnicuique iuxta opera sua.
† Et hoc est nomen qđ uocabunt eum dominus iustus noster. Quia
a ¶Christus & membra eius.
hæc dicit dominus:Nō interibit de Dauid uir qui sedeat sup thro- 16

feruorē spiritussancti exercent studium bonæ operationis, & dilectionis iura seruāt quibus sociātur greges, vel Gētes quæ in terra Beniamin in circumitu Ierusalem, & in ciuitatibus Iuda versantur:quia de illo priori populo multi sūt qui ad fidem Christi & ouiū suarum numerum pertinēt, de quibus dicitur: *Oues meę uocem meā audiūt, & ego agnosco meas, & sequuntur me.* c *Ad domum Israel.* De quibus Esa. erit in nouissimis diebus pręparatus mons domus dñi in vertice montium, &c. d *Non interibit.* Rabban. Hoc testimoniū nec regno Iudaici populi nec Sacerdotio potest aptari, necesse est ergo vt ad regnum Christi & sacerdotium transferatur. De quo dicit Psal. *Ponam*

† ita vt non sit homo.
† captiuitatē.
Ioan.10.c.
Isa.2.a.

NICOLAVS DE LYRA.

Quæ audierunt omnia bona quæ *scilicet, assumptionis humanæ naturæ,operationis miraculorum,eductionis de inferno,& translationis ad cœlum.*

2 Et pauebunt *iste pauor & ista turbatio nō sunt iræ vel impatientię,sed admirationis p̄ magnitudine diuinę misericordię ĩ pdictis.*

3 Adhuc audietur, &c. *Secundum quòd dicit Ra. Sa.hæc est methaphorica locutio, ita quod per homines & pastores intelliguntur populi rectores,& per pecora , iumenta, & greges intelliguntur subditi eorū.vnde quod in fine dicitur : adhuc transibunt greges ad manum numerantis,sic exponit,id est, populi sub manu regis in capite eorum præcedentis.Per quem regem intelligit Messiam venturum,quem nos confitemur venisse: & secundum hoc exponenda est litera:*Adhuc audietur in loco isto. *idest, in ecclesia nomine Ierusalem significata, eo quòd ibi fuit inchoata per Christi prædicationem,passionem,resurrectionem , & spiritussancti missionem.*

4 Quem vos dic.esse deser. *Per Chaldæos in temporalibus,& per dæmones in spiritualibus,& quid ibi audiatur, subditur.*

5 Vox gaudij & vox læ. *Quod fuit impletum in Christi natiuitate angelis Deum iucundè laudantibus,Luc.2.& in spiritussancti missione,quando apostoli alijq; credentes varijs linguis loquebantur magnalia Dei Actuum secundo.*

6 Vox sponsi.*id est,Christi prędicantis.*

7 Et vox sponsæ.*id est,ecclesiæ Deum laudantis,vt iam dictum est de Apostolis.*

8 Et portantium vota in domū domi. *Qđ videmus impletum in credentibus cū diuinis laudibus ad ecclesiā portātis vota sua.*

9 Reducam enim con.&c.*idest, per miracula reducam homines ad fidē, sicut populū Israel per miracula eduxi de Aegypto.*

10 Adhuc erit in loco isto deser.&c.Et in cunctis ciuita. eius habi.pastorum. *id est, apostolorum & successorum eorundē in ecclesia,qui habent officium pascendi fideles in ecclesia Dei.*

11 In ciuitatibus montuosis & in ciui.campe.&c.*idest,in omnibus mundi partibus:exprimuntur tamen in speciali Ierusalem & Iudęa & loca illa propinqua,quia ibi incepit ecclesia,prout contra Synagogam distinguitur : & hoc per prędicationem Christi & apostolorum,propter hoc dixit eis Act.1.a.* Eritis mihi testes in Ierusalem & in omni Iudęa & Samaria & vsque ad vltimum terræ. *Quia tamen pastores & populares sunt sub vno rege Christo,ideo subditur.*

12 Adhuc transibunt greges ad manū numerantis. *idest, Christi regis,cui cognitus est numerus electorum.*

13 Ecce dies venient. *Hic consequenter describitur persona redemptoris:& primò quantum ad veram humanitatem,cū dicitur.*

14 Germinare faciem Dauid,&c. *quia Christus secundū carnē descendit de Dauid,Mat.1.Quod aūt de Christo intelligatur ad literā, patet per translationē Chaldaicam,quę sic hēt in loco isto:*In diebus illis & in illo tpe statuam Dauid Messiam iustū. *Secundò describitur quantū ad diuinitatē,cùm subditur:*Et hoc est nomen qđ vocabunt eum,dñs iustus noster. *Et vbi translatio nostra habet,*dominus,*in Hebręo habetur nomen domini Tetragrāmaton:quod de solo Deo vero dicitur, sicut dictū fuit plenius suprà 23.vbi consimilis autoritas ponitur: propter quod de expositione hic pertranseo breuius,quia illuc potest recurri pro residuo huius autoritatis , qđ non est hic ad plenum expositū. Sciendum tamen quòd sicut illam autoritatem falsificauerunt Iudęi,ne cogerentur diuinitatem Christi confiteri,sic & istam, dicentes quòd hęc est litera.*

15 In diebus illis saluabitur Iuda *Et in hoc dicunt verū: Sed illud quod sequitur falsificant dicentes:* Et iste qui vocabit eum dñs iustus noster.*ita quod nomen domini Tetragrammaton, loco cuius habemus dominus,non refertur ad Messiam,sed ad Deum qui mittet eum, & ędificabit nouam Ierusalem secundum eorum errorem,vt dictum est suprà 31.& sic dicitur vocare eam inquantū ipsemet ædificabit. Sed falsificatio ista apparet per translationē Chaldaicam,quę vbi nos habemus:*Et hoc est quod vocabunt eum,*sic habet:*Et hoc est nomen quod ipsi dicēt ei. *Et ideo aliqui correctores nostri qui sic correxerunt:*Et hoc est nomen qđ vocabunt eum.*videntur in hoc aliquo modo sequi falsificationem prędictam.*

16 Nō interibit Dauid,&c.*Hoc impletum est de Christo qui se*

A Psal. *Ponam in sæculum sæculi semen eius: & thronum eius sicut dies cæli.* Et alibi. *Iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Huius sacerdotis membra sunt filii ecclesiæ, vnde Petrus. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, &c.* Hic holocausta & sacrificia offert gratissima patri.

Psal. 88. e. Psal. 109. 1. Pet. 2. b. Genes. 49.

* Theodor. Hoc etiam patriarcha prædixit. *Non deficiet princeps de Iuda, & dux de fæmoribus eius, donec veniat qui repositus est. Et ipse est expectatio gentium.* At

B post Zorobabelem non nouimus quenquam fuisse ducem de tribu Iuda. Reperimus tamen prophetiæ veritatem. Nam tribus regiæ, & sacerdotalis facta est commixtio. Sacerdotes autem imperauerunt vsque ad Herodem alienigenam. Quo circa præsens prophetia, his quæ de Dauide dicuntur, committit ea quæ pertinent ad sacerdotes. *Et de sacerdotibus*, inquit, *& Leuitis, non interibit a facie mea vir, &c.* Cuius prophetię videmus euentum, donato enim iuxta promissionem diuinam nouo testamento, donatum est etiam sacerdotium secundum ordinem Melchisedech, quod qui adepti sunt offerunt Deo iugiter sacrificiũ rationale.

†potest exercitus.

a ¶ Ecclesiæ. a ¶ Qui a Christi sacerdotium æternum.

num domus Israel, & de sacerdotibus & Leuitis non interi
1 bit vir à facie mea qui offerat holocaustomata & incendat
a sacrificium, & cædat victimas cunctis diebus. Et factũ est
2 verbũ domini ad Ieremiam dicens. Hæc dicit dominus: si
b irritum põt fieri pactum meũ cum die, & pactum meum
cum nocte, vt non sit dies & nox in tẽpore suo, & pactum
meum irritum esse poterit cum Dauid seruo meo, vt non
sit ex eo filius qui regnet in throno eius, & Leuitæ & sacer-
3 dotes ministri mei. Sicut enumerari nõ † possunt stellæ cæ-
a ¶ Spirituale, cuius summa soli Deo nota, qui numerat multitudinem stellarum.
li, & metiri arenæ maris, sic multiplicabo semen Dauid ser
ui mei, & Leuitas ministros meos. Et factũ est verbũ domi
a ¶ Hostium.
4 ni ad Ieremiam, dicens: Nunquid nõ vidisti quid populus
a ¶ Insultando. b ¶ Sacerdotalis & regia, vel Iudas & Israel. c ¶ Quibus promiserat terram fluentem lacte & melle.
5 hic locutus sit, dicens: Duæ cognationes quas elegerat do-
6 a ¶ Ex toto. b ¶ Hoc dicentes.
7 minus abiectæ sunt, & populum meum despexerunt, † eo
a ¶ Reputatione ipsorum.
8 ꝙ non sit vltra gens coram eis. Hæc dicit dominus: Si pa-
9 ctum meum inter diem & noctem, & leges cæli & terrę nõ
10 posui, equidem & semen Iacob & Dauid serui mei proij-
a ¶ De quibus dicitur: Nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram.
11 ciam vt non assumam de semine eius principes seminis
Abraham Isaac & Iacob: Reducam enim † conuersionem
eorum, & miserebor eis.

a *Et factum est, &c.* Rabbanus. Congrua similitudine hostes insultantes populo Dei confundit, quia sicut leges cęli, & terræ, diei & noctis, in ordine suo immobiliter persistũt, sic promissio Dei immobilis permanebit: duas cognationes a domino electas, regalem & sacerdotalem tribum, vel duas quæ fuerunt in Ierusalem, & decem quæ fuerunt in Samaria possumus intelligere. Has elegit dominus quando patribus eorum promisit terram fluentem lacte & melle. Sed licet plurimi eorum a veritate errauerunt, plerique tamen in fide recta, & operatione bona probati inuenti sunt, quia ex ipsis Apostoli, primitiua ecclesiæ.

b *Hæc dicit dominus.* Suprà dixerat de creatione solis & lunæ, & stellarum & cursu earum, quarum leges mutari non possunt: modo similiter dicit, pactum diei, & noctis irritum non potest fieri neque pactum domini cum Dauid. Finito enim sacerdotio legali Christi regnum & sacerdotium æternum manebit.

D

E

* Theodoret. Huius prophetiæ manifestus est euentus. Christus enim ex Dauide secundum carnem ortus, non thronum inferiorem obtinens, sed in eodem cum patre sedens solio, gubernat omnia. Et tamen istud ipsum dicit de sacerdotibus & Leuitis, adeò vt genus illorum conferatur cum potestate cęlesti & arena maris. Ac de his quæ dñtur, testimoniũ præbent res ipsę. Terra namq; & mare plena sunt pontificibus & diaconis, Leuitico munere fungentibus.

CA

NICOLAVS DE LYRA.

* *cundum carnem est de tribu sacerdotali & de tribu regia, quæ erãt commixtę, & eius regnum & sacerdotium sunt æterna, secundum quod deducit Apostolus ad Hebræos satis diffusè.*

1 Qui offerat holocaustomata & incendat, &c. *Oblatio* .n. *Christi in cruce, continet in se perfectius virtutem omnium sacrificiorum veteris legis: & ideo designatur hic per plura & varia sacrificia veteris legis. Et istud sacrificium offertur quotidie in ecclesia, in qua Christus est Sacerdos & hostia.*

2 Si irritum potest fieri, &c. *Istud pactum habetur Gen. 8. d.* Nox & dies non requiescent. *Est ergo sensus, ꝙ sicut istud pactum fuit firmum, ita illud quod dicitur hic de regno & sacerdotio.*

3 Sicut enumerari non possunt stellæ cæli. *Istud impletũ est in Christo descendente de Dauid, cuius semen sunt fideles per orbem multiplicati sicut stellæ cæli.*

4 Nunquid non vidisti quid populus hic. *s. Babylonicus.*

5 Locutus sit, dicens. Duę cognationes *s. Iuda & Beniamin.*

6 Quas elegerat. *Alijs decem captiuatis prius per reges Assyriorum.*

7 Abiectæ sunt. *Sic loquebantur Chaldæi postquam destruxerant regnum duarum tribuum, æstimantes ꝙ illud regnum nunquam deberet resurgere, & ideo subditur.*

8 Si pactum meum inter diem & noctem. *Vt sibi inuicem succedant quandiu durabit generatio hominum.*

9 Et leges cæli & terræ non posui. *Dicuntur hic cæli leges motus cæli & influxus stellarũ, et leges terræ ꝓductio terræ nascentium.*

10 Equidem & semen Iacob & Dauid serui mei proijciam. *& hoc est dictum, quòd sicut istæ leges sunt firmæ & stabiles, sic semen Iacob & Dauid erit semper coram me stabile.*

11 Vt non assumam de semine eius principes. *Quod notissimè impletum est in Christo & apostolis & eorum successoribus. Psalm. 44.* Constitues eos principes, &c.

* CA

ADDITIO.

In cap. 33. vbi dicitur in postilla. Ecce ego obducam eis cicatricem.

Vbi nos habemus cicatricem, *in Hebræo habetur quædam dictio quæ significat sanitatem acquisitam post longum tempus, quod magis consonat proposito quàm cicatrix: nam sanitas data per Christum respectu antiquorum patrum data fuit post longum tempus, sed respectu fidelium tempore Christi existentium fuit data sine magna mora temporis, & ideo ponuntur hic duæ dictiones sanitatem, quarum vna significat post longam infirmitatem alia non. Item vbi nos habemus.* Et reuelabo eis deprecationem pacis & veritatis, *in Heb. habetur.* abundantiam pacis & veritatis, &

ADDITIO II.

In eo. cap. vbi dicitur in postilla. Secundò describitur quantum ad diuinitatem.

Suprà in c. 33. habetur consimilis autoritas, & ibi est quædam additio ad confirmandum expositionem postil. & contra falsam expositionem Iudæorum: vide ibi.

CAPVT XXXIIII.

VErbum quod factum est ad Ieremiam a domi- 1
no, quando Nabuchodonosor rex Babylonis, 2
& omnis exercitus eius vniuersaque regna ter-
ræ quæ erant sub potestate manus eius, & om-
nes populi bellabant contra Ierusalem & con-
tra omnes urbes eius, dicens: Hæc dicit domi-
nus Deus Israel: Vade & loquere ad Sede-
chiam regem Iuda, & dices ad eum: Hæc dicit dominus: Ecce ego
tradam ciuitatem hanc in manus regis Babylonis, & succendent 3
eam igni. Et tu non effugies de manu eius, sed comprehensione ca- 4
pieris, & in manu eius traderis: & oculi tui oculos regis Babylonis 5
videbunt, & os eius cum ore tuo loquetur, & Babylonem introibis:
Attamen audi uerbum domini Sedechia rex Iuda. Hæc dicit domi-
nus ad te: Non morieris in gladio, sed in pace morieris, & secundum 6
combustiones patrum tuorum regum priorum qui fuerãt ante te, sic 7
comburent te, & † væ domine plangent te: quia verbum hoc ego lo- 8
cutus sum dicit dominus. Et locutus est Ieremias propheta ad Se- 9
dechiam regem Iuda vniuersa verba hæc in Ierusalem: & exercitus
regis Babylonis pugnabat contra Ierusalem, & contra omnes ciui-
tates Iuda quæ reliquæ erant, contra Lachis & contra Azecha, hæ 10
enim supererant de ciuitatibus Iuda vrbes munitæ. Verbum quod 11
factum est ad Ieremiam a domino postquam percussit rex Sedechias
fœdus cum omni populo in Ierusalem, prædicans vt dimitteret vnus 12
quisque seruum suum, & vnusquisque ancillam suam. Hebræum
& Hebræam liberos, & nequaquam † dominarentur eis, idest, in Iu-
b dæo & fratre suo. Audierunt ergo omnes principes & uniuersus
populus qui inierant pactum, vt dimitteret vnusquisque seruum
suum & unusquisque ancillam suam liberos, & ultra non † domina-
rentur eis. Audierunt igitur & dimiserunt. Et conuersi sunt
deinceps & retraxerunt seruos suos & ancillas suas quo dimise-

CAP. XXXIIII.

A a VErbum quod factum, &c. [...]abb. Licet rex nequissimus misericordia sit indignus, quia tamen miserationes Dei & multæ magnæ nimis, sæpius eum per prophetas commonet, per Ieremiam, scilicet in Iudæa, & Ezechielem in Babylone vaticinantem prædicens futuram captiuitatem, si quomodo illum ad penitentiam prouocaret. Sed mens indurata magis eligit in nequitia perseuerare, quã vitam corrigere, vnde debitam inuenit pœnã cum populo suo captiuatus.

B b Audierunt, &c. [...]abb. Patet hoc loco, quòd nihil prodest cuilibet bonum inchoare, si non studuerit illud ad bonum finem perducere. *Qui enim perseuerauerit vsque in finem, saluus erit.* Præceptũ erat in lege, vt filij Israel fratres suos non venderent conditione seruorum, nec affligerent, sed tempore statuto reuerterentur ad cognationem & professionem patrum suorum: haberẽtq;
C seruos

seruos & ancillas de nationibus quæ in circumitu eorũ essent. Hoc Sedechias & populus Iudæorum se facturos promiserunt, sed conuersi retrorsum seruos & ancillas retraxerunt quos dimiserant liberos, vnde iratus dominus tradidit eos omnib. regnis terræ, & gladium & pestẽ & famem misit super eos, & ciuitates eorũ igne succendit. Tropologicè autẽ cum fratres nostros in tutelam nostram suscepimus, propter Deum nobis subiectos non opprimamus per potentiã, non † iniustæ seruitutis imponamus molestiam, sed fraterno affectu tractemus eos, adiuuem' eos verbo & exemplo, vt vero domino qui eos redemit sanguine suo † possimus dignum exhibere seruitium, donec verus iubileus veniat, & vnusquisque propriæ restituatur dignitati & possessioni, vnde Petrus: *Pascite qui in vobis est gregem domini spontanee, &c.* D Tropol. E † inuictæ † possint. † vteretur.

a *Vitulum* F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXIIII.

* VErbum quod factum, &c. *Hic Ieremias prædicit finẽ Sedechiæ. Et diuiditur in duas partes, quia primò prędicit finem Sedechiæ regis, secundò arguit ipsum, & populum de transgressione diuinæ legis, ibi:* Verbum quod fa. &c. *Circa primum primo ponitur tempus cum dicitur.*

Quando Nab. *Et ista obsidio incepit nono anno Sedechiæ, & ano. 11. eius capta fuit ciuitas. vt habetur infra. 29. & de ista captio[ne] subditur.*

Ecce ego tra. *Et subditur finis Sedechiæ, & primo quãtum ad malum pœnæ cum dicitur.*

Et tu non effug. &c. *Quia exercitus Chaldęorum comprehendit Sedechiam fugientem, & adduxit eum ad regem Babylonis [i]n Reblatha, vt habetur infra. 39. ideo subditur.*

Et oculi tui oculos, &c. *Sicut dicetur infra. 39. quòd locutus est ad eum iu[d]icia, eum arguendo de infidelitate & periurio: propter quod fec[i]t occidi filios eius coram eo, & postea ipsum exoculari [e]t in Babylonem duci. Secundò prędicitur finis Sedechiæ quantum [a]d bonum, cum dicitur.*

Non morie. in glad. *i. morte violenta.*

Sed in pa. *idest, naturali morte, & sepelieris honorificè, ideò [su]bditur.*

Et secundum, &c. *In sepulturis enim regum comburebantur [ar]omatica, non solum contra cadaueris fœtorem, sed etiam ad defuncti honorem.*

9 Et væ domine plangent te, &c. *Cantando carmen lugubre, sicut in sepulturis solennibus. Cętera patent vsque ibi.*

10 Hæ enim supererant, &c. *Scilicet nondum captæ, s. Ierusalem, Lachis & Azecha: alijs omnibus iam captis a Chaldęis.*

11 Verbum quod fa. &c. *Hic consequenter Ieremias arguit regem & populum de transgressione diuinæ legis. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur transgressio, secundò transgressionis punitio, ibi:* Propterea hæc. *Circa primum sciendum, quod Exod. 21. a. dicitur:* Si emeris seruum Hebræum, sex annis seruiet tibi, in anno septimo egredietur liber gratis, *ita quòd non poterat vltra teneri, nisi vellet remanere. Tempore verò regis Sedechiæ & ante, tenuerunt seruos et ancillas diutius per auaritiam suã, & tamen admonitione Ieremiæ & aliorum bonorum, rex Sedechias & eius subditi statuerunt firmiter dimittere seruos suos Hebræos & ancillas scd̃m præceptũ legis. Et vt hęc ordinatio esset firma, sciderũt vitulum in duas partes, & inter illas partes, transierunt rex & principes: ad signandum quòd sic esset dignus occidi & diuidi, infringens illam ordinationem. Et talis modus confirmandi aliquid, tunc temporis erat potissimus. Veruntamen isti postquam dimiserant seruos & ancillas, cupiditate ducti retraxerunt eos ad se, redigendo eos in seruitutem. Et sic non solum peccauerunt contra legem diuinam, sed etiam contra statutum proprium pœna mortis firmatum, vt dictum est. Et secundum hoc patet litera paucis exceptis.*

12 Prædicans. *i. solenniter denuncians.*

* Er comma-

MORALITER.

† *Verbum quod factum est, &c.* Sequitur. *Vade & loquere ad [re]gem, &c.* Per quem signatur Christus duplici ratione. s. [r]ationę regiæ dignitatis & interpretationis. nam Sedechias interpretatur iustitia Dei. Et de Christo dicitur. [1.] Cor. 1. d. *Factus est nobis sapientia & iustitia.* Per hoc igitur [q]uòd prædicitur ipsius Sedechiæ captio ignominiosa, & [t]amen honorabilis sepultura, fuit figurata Christi captio, quæ fuit cum ignominia, Matth. 26. e. *Tanquam ad latronem cum gladijs & fustibus existis comprehendere me.* Et [e]ius sepultura fuit honorabilis & preciosa, vt patet Ioannis decimonono, & hoc prædictum fuit Esa. 11. c. *Et erit sepulchrum eius gloriosum.*

11 *Verbum, &c.* Per istos qui ad prędicationem Ieremiæ dimiserunt seruos suos Hebræos, & ancillas Hebræas liberos, sicut tenebantur ex præcepto legis, Exod. 21. & postea cupiditate ducti subiecerunt eos pristinæ seruituti: signantur potentes huius sæculi, qui ad prędicationem boni prędicatoris vel ad consilium boni confessoris relaxant indebitas exactiones, & postea cupiditate ducti reponunt eas in toto vel in parte, vel adinueniunt alias de nouo tantas vel maiores.

† MORA-

A runt liberos: et subiugauerunt in famulos et
in famulas. Et factum est verbũ ad Ieremiam
a domino, dicens: Hæc dicit dominus Deus
Israel: Ego percussi fœdus cũ patribus vestris
in die qua eduxi eos de terra Ægypti de do-
† Exod. 21. Deut. 15.c. mo seruitutis dicens: †Cum completi fuerint
septem anni, dimittat vnusquisque fratrẽ suũ
Hebræum qui vẽditus est ei: et seruiet tibi sex
annis et dimittes eum a te liberũ. Et non au-
dierunt me patres vestri: nec inclinauerũt au-
a ¶Ab iniquitatibus vestrorum patrum
rem suam. Et conuersi estis vos hodie, et feci-
stis quod rectum est in oculis meis, vt prædi-
caretis libertatem vnusquisque ad amicum
suum, et inistis pactum in conspectu meo in
¶beneplacito.
domo in qua inuocatum est nomen meũ su-
¶Ad iniquitatem vestram.
per eam. Et reuersi estis et commaculastis no- 1
men meum, et reduxistis unusquisque seruũ
suum et unusquisque ancillam suam quos di
miseratis: ut essent liberi et suæ potestatis: et
B subiugastis eos: ut sint uobis serui et ancillæ.
Propterea hæc dicit dominus: Vos non audi- 2
stis me, ut prædicaretis libertatẽ unusquisq;
fratri suo et unusquisque amico suo. Ecce ego 3
† vobis. prædico † libertatẽ, ait dominus, ad gladium, 4
ad famem & ad pestem, & dabo vos in cõmo 5
tionem cũctis regnis terræ. Et dabo viros qui 6
7 præuaricantur fœdus meum, & non obserua-
uerũt verba fœderis quibus assensi sunt in co
8 spectu meo: vitulũ quem
cõciderũt in duas partes,
a Victimæ quam sacrificauerunt domino iuxta cõditionem pacti quod inierant.
& transierũt inter diuisio-
nes eius, principes Iuda &
principes Ierusalẽ, Eunu-
chi & Sacerdotes, & om-
nis populus terræ qui trã-
sierunt inter diuisiones ui
tuli, & dabo eos in manus
inimicorum suorũ, & in
manus quærentiũ animã
¶Cadauer
eorum: & erit morticinũ
eorum in escam volucrib.
cœli & bestijs terræ. Et Se-
dechiã regẽ Iuda, & prin-
cipes eius dabo in manus
inimicorum suorũ & in
manus quærentium animas eorum: & in ma-
9 nus exercituũ regis Babylonis qui recesserunt
10 a uobis. Ecce ego præcipio dicit dominus, &
11 reducam eos in ciuitatem hanc, & præliabun
12 tur aduersus eam, & capient eam, & incendẽt
† igni. Et ciuitates Iuda dabo in solitudinem,
† eo quòd non sit habitator.

a Vitulum quem conciderunt ✻ Theodor. Quondam ita iurare consueuerat. Nam & Deus cum fœdera in[i]ret cum Abrahã, v[bi] iussisset arietẽ trimũ & vitulum ac hircum similis ætatis, in duas partes diuidi, easq; e[x] aduerso collocari, tr[an]sire fecit clibanum fu[]mantem & lampadem ardentem, per medi[um] ambarum portionũ paciscens cum eo iux[]ta morem qui tunc vigebat. Illud etiã ai[unt] fecerunt, qui de libertate seruorũ Hebræorũ promissiones emiserunt, & voluerunt iureiurando firmare libertatem, sed mox ipsum trãsgressi sunt.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et commaculastis nomen me. *quia illud pactum ad maiorem solemnitatem & firmitatem fuerat factum, in domo domini & in nomine ipsius: & sic transgressio eius erat quodammodo in iniuriam & irreuerentiam nominis diuini.*

2 Propter. *Hic consequenter ponitur transgressionis punitio, cum dicitur.*

3 Ecce ego prędico liberta. *ita quòd non sitis serui mei, nec ego dominus vester ad vos defendendum. ideo subditur.*

C 4 Ad gladium, ad famem, & ad pe. *a quib. vos non protegã.*

5 Et dabo uobis in com. *eijciendo vos ibi in captiuitatem, & est hyperbole, ad denotandum magnam dispersionem Iudæorũ, quia tunc non fuerunt dispersi per totum orbem, sed postea per Romanos.*

6 Et dabo vi. qui pręuari. fœdus meum. *idest, legem in Exodo prædictam.*

7 Et non obser. *i. statuti sui prædicti. Quod exponendo subditur.*

8 Vitulum quem conciderunt, &c. *i. pactum sectione vituli confirmatum modo prędicto. Cętera patent vsque ibi.*

9 Et in manus exercituum regis Baby. qui recess. a vobis. *Cum enim exercitus isti obsedissent Ierusalem nono anno Sedechiæ, ipsi & subditi sui fecerunt pactum prędictum de dimissione seruorum ad impetrandum Dei auxilium: et postea exercitus Aegypti exijt ad leuandum obsidionem Chaldæorũ de Ierusalem. Quod audiẽtes Chaldæi, dimiserunt obsidionẽ, vt occurrerẽt Aegyptijs: et tunc Iudæi credentes se esse liberatos a Chaldæis, retraxerunt ad se seruos suos quos dimiserunt liberos, sicut multi in periculo positi faciunt Deo promissiones et vota: sed transeunte periculo nihil faciunt propter quod ex diuino iudicio Aegyptij territi redierunt in Aegyptũ, & similiter Chaldæi ad obsidionẽ Ierusalem quam dimiserant. ideo subditur.*

10 Ecce ego pręcipio. *s. reuersionem Aegyptiorum.*

11 Et reducam eos. *scilicet Chaldęos.*

12 In ciuitatem hanc. *s. Ierusalem ad destruendum ipsam.*

MORALITER.

† 8 *Vitulum quem conciderunt in duas partes.* Hoc fiebat ad signandum, quòd transgredientes pactum de libertate cõcessa essent digni morte corporali, quod Ieremias dixit eis futurum pro dicta transgressione. Sic qui exactiones indebitas amotas reponunt, vel alias adinueniunt, incurrunt mortem culpæ, & postea gehennæ.

CAP. XXXV.

a *Verbũ quod fact.* Rabb. a Cum propheta in proximo ca. de Sedechia, & quæ sub eo facta sunt egisset: b nunc ad Ioachim filij Iosiæ tempora narrationem conuertit. Vnde patet quia non ordinem temporis in narratione seruauit, sed s[ecundu]m dispẽsationẽ Spiritussancti q[ui] in eo locutus est, p[ro] oportunitate causarum & conuenientia [...]rum prophetiam suã scri[bere] voluit sicut in multis & m[a]ximè in Euãgelio fit, vt sci[at] lector scripturas sacras no[n] humana dispositione esse c[om]positas. sed inspiratione & [or]dinatione diuina.

CAP. XXXV.

Verbum quod factum est ad Ierę-
1 miã a domino in diebus Ioachim
2 filij Iosiæ regis Iuda, dicens: Va-
3 de ad domum Rechabitarum, &

b *Vade ad domũ.* Rabb. Ad cõfutandã superbiã Iudęorũ mãdatis Dei restiterũt, & iussu dñi Rechabitas obediẽt[es] obijcit,

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXV.

Diuisio. ✻ 1 Verbum quod fa. *Superius Ieremias passus est iniuriã a Sedechia rege, hic patitur iniuriã à Ioachim eius fratre: ista tamen iniuria fuit prior præcedenti quantũ ad tempus, vt dictum est supra 32. Et diuiditur in duas partes, quia primò Ieremias arguit regis & populi inobedientiam, secundò ex hoc patitur iniuriam cap. sequenti. Primum declaratur exemplo Rechabitarum. [...] primò ponitur exemplum: secundò applicatur ad propositum ibi.* factum est. *Circa primum ponitur tempus, cum dicitur.*

2 In diebus. *qui regnauit ante Sedechiam, vt dictum est [su]pra. 22.*

3 Vade ad domum Rachab. *idest, ad domum in qua sunt [ho]spitati, vt videbitur infra*

✻ Et intro-

MORALITER.

† 1 *Verbum quod factum est ad Ieremiam, &c.* Sequitur. *Vade ad domum Rechabitarum.* Per istos Rechabitas qui ascendentes interpretantur, viri perfecti ascendentes de virtute virtutem, donec videatur Deus deorum in Sion signatur: & isti sunt Rechabitæ quæ non sollicitantur de d[o]-

† mibus

olicir, qui præceptis Ionadab in omnibus obedierunt vsque quo exercitus necessitate Babylonij Ierusalem cōpulsi sunt intrare: vnde promittit eis dominus, ꝙ nō deficiet vir de stirpe Ionadab stans in conspectu suo cunctis diebus. Mysticè autem Rechabitę significant eos quod desiderio perfectionis transcenderunt mandata legis. Iusti enim quibus non est lex posita, sic probātur non esse sub lege, sed primitias legis, si non solum implere, verum etiam superare contendunt, vt debitis voluntaria addat. Hinc Abrahā qui iure sibi victoriæ debebantur, ipso uius spolia retulit suppliciter offerente noluit accipere. Hinc Dauid persequentes interfectos defleuit. Hic Elias & Ieremias virgines permanserunt. Hinc filij Ionadab propter obediētiam patri exhibitā a domino laudantur, & futura eis bona promittuntur: qui terre decimas possessionum non contenti, sed & ipsas possessiones respuēte, suas aīas Deo obtulerunt. *Quam enim commutationem dabit homo pro anima sua?* Scire ergo debemus quod legale mandatū non exigitur, sed sermo fortis Euangelicus: *Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quę habes, &c.* Cum decimas offerimus quodammodo sub legis sarcina detinemur, nec ad Euangelicum fastigium peruenimus quod obtemperantibus promittit, non enim præsentis vitæ præmia, sed futuræ. Lex autem huius vitæ solatia promittit dicens: *Qui fecerit hæc, viuet in eis.* Euangelium verò dicit. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Non magnum est si ab illicitis abstinemus, sed si a licitis propter reuerentiam eius, qui ea nobis propter infirmitatem nostram permisit. Non enim præcipiendum generaliter erat quod ab omnibus apprehendi non poterat. Qui enim magni sunt perfectione virtutum, possunt coronari, qui autem parui sunt, nec implent mensuram ætatis plenitudinis corporis Christi, licet fulgore maiorum latere videantur, a tenebris tamen maledictionum quæ in lege sunt, alieni, nec præsentibus malis adijciuntur, nec supplicio plectuntur æterno.

D

loquere eis, & introduces eos in domum domini † in vnam 1
exedram thesaurorum & dabis eis bibere vinū Et assumpsi 2 3
Iechoniam filiū Ieremiæ filij Absamæ & fratres eius, & om- 4
nes filios eius, & vniuersam domum Rechabitarū, & intro- 5
duxi eos in domum domini ad † gazophilacium filiorum
Anan filij Iezedelię hominis Dei quod erat iuxta gazophy- 6
lacium principum super † thesaurum Maasiæ filij Sellum, 7 8
qui erat custos vestibuli. Et posui corā filijs domus Recha- 9
bitarum cyphos plenos vino & calices. Et dixi ad eos: Bibite
vinum. Qui responderunt: Non bibemus vinum, quia Ionadab filius Rechab pater noster præcepit nobis dicens: Non
a ¶In quo est luxuria quæ euertit mentem. b ¶Quia omnes perseuerauerunt vsque in finem saluus erit.
bibetis vinum vos & filij vestri vsque in sempiternum. Et
¶Tanquam ... ianres de cra ...
domū non ædificabitis, & sementem non seretis, & vineas
a Tanquam adrenæ & peregrini super terram
non plantabitis nec habebitis, sed in tabernaculis habitabi-
a ¶Conuersationem vitæ sanctæ agatis.
tis cunctis diebus vestris, vt viuatis diebus multis super fa-
¶A domino.
ciē terrę in qua vos peregrinamini. Obediuimus ergo voci 10
Ionadab filij Rechab patris nostri in omnib. quę pręcepit
nobis, ita vt non biberemus vinum cunctis diebus nostris,
nos & mulieres nostræ, filij & filiæ nostræ: & non ędificaremus domos ad habitandum, & vineam & agrum & sementem nō habuimus sed habitauimus in tabernaculis, &
a Quia si quid minus fecerimus non voluntati sed necessitati adscribendum est.
obedientes fuimus iuxta omnia quæ præcepit nobis Ionadab pater noster. Cum autem ascendisset Nabuchodo- 11
a ¶Quasi communi consilio non precipitanter hoc fecimus.
nosor rex Babylonis ad terram nostram, diximus: Venite, & ingrediamur Ierusalem a facie exercitus Chaldæorum

† in vnum cubiculis.
† cubiculum.
† cubiculum.

※ Theod. Admiratione digna est paterna legislatio, & filiorum atq; posterorum prōpta obedientia. Quippe qui vitam curis vacuā & prædijs carentē, adamauerunt, & quod maximè omnium superat opinionem, habentes liberos paruipendebāt possessiones, toti, quò ad se suaque, a fiducia in Deum pendentes. Quod si tempore legis quæ continebat imperfectionē propter infirmitatē eorum quæ a lege cauebantur, summā philosophiam amplexi sunt isti, quales esse debuerunt qui legem Euangelicam audierunt? E

Concione prima in Ps. 70.

※ August. Dominus autem hoc nō præceperat, sed pater. Sic autem hoc acceperunt tanquā a domino Deo suo: quia etsi dominus non præceperat, vt non biberent vinum, præceperat tamen dominus vt filij patri obedirent. In ea ergo re sola filius non debet obedire patri suo, si aliquid pater ipsius iusserit contra dominum Deum ipsius. Neque enim debet irasci pater quando sic ei pręponitur Deus, vbi enim hoc iubet pater, quod contra dominum nō sit, sic audiendus est quomodo Deus: quia obedire patri iussit Deus. Benedixit ergo Deus filios Ionadab propter obedientiam, eosque obiecit inobedienti populo suo. F

* Hierony. Ionadab filij qui in tabernaculis semper habitantes, ad extremum propter irruptionem Chaldaici exercitus Hierosolymam intrare compulsi hāc primi captiuitatem sustinuisse dicuntur, quod post solitudinis libertatem, vrbe sicut carcere sunt reclusi.

Ad Paulinū de institutione Monachi. epist 13.

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et introduces eos in domum domini. *Per hoc intelligitur templum sed ędificia ad eum pertinentia, ideo subditur.*
2 In vnam exedram. *idest cameram.*
3 Thesaurorum. *Erant enim plures Thesaurarij templi, quia alij custodiebant vasa aurea. alij argentea, alij vestes sacerdotales, & consimilia: & propè templum habebant ædificia pro repositione eorum, & pro sua habitatione.*
4 Et dabis eis bi. *i. offeres: quia ipsi non biberunt, vt infra habetur: Nec istud præceptum domini, & executio eius per Ieremiam fiebant ad hoc quod ipsi biberunt, sed vt probaretur eorum obedientia ad Ionadab patrem suum, qui prohibuerat eis vini potum.*
5 Et assumpsit Ieconiam, &c. *Isti omnes erant de Rechabitis.*
6 Filij Iezedelię ho. *Iste fuit propheta, secūdum ꝙ dicit Ra. Sa. propter quod Ieremias cōfidentius iuit ad locū illum cū Rechabitis.*
7 Quod erat iuxta gazophyla. prin. *sic nominatum, eo quòd oblationes principum ibi seruabantur.*
8 Super thesaurum. *idest, prope locum thesauri.*
9 Maasiæ filij Sel. qui erat custos ve. *i. loci vbi reponebantur vestes sacerdotum. Cætera patent vsque ibi.*
10 Obediuimus ergo, vo. Io. *vnde ab isto incepit modus viuēdi religiosus. Per talem enim modum viuendi ostendebant se esse tantū peregrinos in presenti vita, et tendere ad vitam manentē. Et dicunt doctores Hebręi, & Latini quod isti descenderunt de Iethro socero Moysi.*
11 Cum autem ascendisset. *Hoc dixerunt ad suam excusationē de hoc quod pro tunc manebant infra domum in Ierusalem, vt dicitur in principio huius capituli: quasi diceret: Nos fecimus hoc necessitate compulsi, quæ non habet legem.*

MORALITER.

† mous ędificandis, de semente vel vineis colendis, reputado se peregrinos & aduenas in hoc mundo cum apostolo Heb. 13. c. *Non habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus:* & sic excluditur sollicitudo temporaliū, vt liberius cōtemplationi cęlestium intendatur. Per hoc autem, ꝙ Rechabitæ vinum non bibebant, quod lętificat cor hominis, signatur ꝙ tales perfecti excludunt a se quantum possibile est cōsolationē gaudij mundialis, vt in solo dño cōsolentur. vnde de antiquis monachis scribitur in legenda beati Hieronymi, & in collationib. patrum, ꝙ habitabant in terra solis ardoribus exusta, quæ præbebat eis horridum habitaculum: quia non erat ibi viriditas arborum nec cantus auium, sed tantum solatium diuinū, secundum illud Psal. 62. *In terra deserta, inuia & inaquosa, sic in sancto apparui tibi, vt viderem virtutem tuam & gloriam tuam.*

† MORA-

A rum, & a facie exercitus Syriæ: & mansimus 1
in Ierusalem. Et factum est verbum domini ad Ieremiam, dicens: Hæc dicit dominus exercituum Deus Israel: Vade & dic viris Iuda † & habitatoribus Ierusalem: Nunquid non recipietis disciplinam, vt obediatis verbis meis dicit dominus? † Præualuerūt sermones Ionadab filij Rechab quos præcepit filijs suis, vt nō biberent vinū, & nō biberunt vsque ad diem

† Custoditi sunt.

a ¶Qui maior Ionadab, & vnus pater omnium.

hanc: quia obedierūt præcepto patris sui. Ego 2

a ¶ Per prophetas.

autē locutus sum ad vos de mane consurgens 3
& loquēs, & nō obedistis mihi. Misiq; ad vos

a ¶Per prophetas.

omnes seruos meos prophetas cōsurgens diluculo mittensque & dicens. † Conuertimini

† supra. 18.b. & 25.b.

a ¶Operatione, cogitatione, locutione.

vnusquisque a via sua pessima, & bona facite † studia vestra. & nolite sequi deos alienos, B neque colatis eos, & habitabitis in terra quā dedi vobis & patribus vestris. Et non inclinastis aurem vestram, neque audistis me. Firmauerunt igitur filij Ionadab filij Rechab præceptum patris sui quod præceperat eis: populus autem iste non obediuit mihi: Idcirco hæc dicit dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego adducam super Iudam & super omnes habitatores Ierusalem vniuersam afflictionē quam locutus sum aduersum eos, eo quòd locutus

† opera.

a ¶Firmiter tenuerunt

a ¶Per prophetas

4 sum ad illos, & non audierunt, vocaui illos, &

a ¶Obediendo.

5 non responderunt mihi. Domui autē Rechabitharum dixit Ieremias. Hęc dicit dominus exercituū Deus Israel: Pro eo quòd obedistis præcæpto Ionadab patris vestri, & custodistis omnia mandata eius, & fecistis vniuersa quæ

¶Cui in Ionadab obedistis.

præcepit vobis: propterea hęc dicit dominus exercituum Deus Israel: Non deficiet vir de

a ¶Immobilis viriliter agens.

stirpe Ionadab filij Rechab stans in conspectu meo cunctis diebus.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et factum. *Hic applicatum ad propositum, quia Rechabitæ firmiter obedierant homini, & rex Ioachim cum populo suo nolebāt obedire Deo omnium patri & creatori: ex quo concludit quòd merito erant arguendi & puniendi, & patet litera paucis exceptis.*
2 Ego, &c. *Per prophetas meos.*
3 De mane. *Id est, solicitè & diligenter.*
4 Vocaui illos. *Per prophetarum verba, & attrahendo eos beneficia, & deterrendo per flagella.*
5 Et non responderunt. *Verba prophetarum reuerenter dicendo, & de beneficiis meis regratiando, & timore flagellorum malis se retrahendo: Cætera patent in litera.*

MORALITER.

†† *Vade & dic viris Iuda & habitatoribus Ierusalem.* Per hoc autem quòd Ieremias de mandato domini annunciauit perfectionem Rechabitarum viris Iuda per quos significantur laici, & habitatoribus Ierusalem per quos intelliguntur religiosi, ostēditur, quòd exempla virtutum sunt sæcularibus & regularibus prędicanda.

CAP. xxxvj.

a *Si forte audiete domo Iuda, &c.* Immensa clementia conditoris contēptus nō vltionem ingerit, sed pęnitētibus indulgē-atiā promittit: nec enim Iudæis, sed omnibus Gentibus verbū prædicationis per prophetā dirigitur, si quomodo reuertantur, & per misericordiam Dei veniā consequantur.

C

Clementia Dei.

b *Vocauit* [illegible] Prompta [illegible]

CAP. XXXVI.

1 ET factum est in anno quarto Ioachim filij Iosię 1
regis Iuda: factum est verbum hoc ad Ieremiā
a domino, dicēs: Tolle volumē libri: & scribes †
in eo oīa verba quę locutus sum tibi aduersū
Israel & Iudam: & aduersum omnes gētes a die 2
qua locut⁹ sum ad te ex dieb. Iosiæ vsq; ad diē 3
hāc, si fortè audiēte domo Iuda vniuersa mala quę ego cogito facere eis, reuertatur vnusquisq; a via sua pessima,
b & propitius ero iniquitati & peccato eorū. Vocauit ergo Ieremias

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXVI.

✻ 1 ET factum est in anno quarto Ioachim, &c. *Hic consequenter infertur Ieremiæ iniuria, secundo ab eo resumitur prophetia, ibi:* Et factum est in anno quarto Ioachim, &c. *Prima in tres, quia primò Ieremias recluditur, secundò liber eius comburitur, ibi:* Misit itaque, *tertiò ad mortem quæritur, ibi:* Et præcepit. *Prima in duas, quia primò ponitur iniuriæ occasio, secundò Ieremiæ reclusio: secunda, ibi:* Et præcepit *Occasio autem illusionis fuit, quia arguebat vitia regis & populi, denuncians futura ventura flagella Dei, nisi a peccatis resilirent. Circa primum notatur tempus, cum dicit:* In anno, &c. *& sequitur.*

Diuisio.

2 Ex diebus Iosię. *Tempore enim Iosiæ cœpit Ieremias prophetare, vt dictum est supra in principio huius libri.*
3 Si fortè audiente domo Iuda. *Per hoc non intelligitur in Deo aliqua ignorantia respectu futuri, sed per hoc designatur libertas arbitrij, per quam rex & populus poterant a malis suis reuerti. Cætera patent.*

✻ Et p-

MORALITER.

† 1 *Et factum est in anno quar. &c.* Sequitur.
† *Tolle volumen.* Per hoc autem, quòd Ieremias non solum prophetauit verbo, sed etiam scripto propter futuros & absentes, signatur quòd homo literatus in scripturis diuinis, non solum debet docere verbo prędicando vel legendo, sed etiam scripto, vt sic non solum præsentibus proficiat, sed etiam absentibus & futuris.

† Et [illegible]

ieria pphe- :concordat ;uine cleme- r, quia ficut]eus cōsulit humane infir mitati none c vt conuer tatur: Ita p- pcta obedie- d ad salute- gimorū e- x cet pdica- tinis officiū qi etsi clau- si carcere p semetipsū id facere, nō va- leret, per inter pt̄e, qd ius- si fuerat ex- B p uit. Quid c.o dicturi sint q soluti & liberi ver- b Dei proxi n s expedere negligunt? a Prædicaue- r. ieiunium in cōspectu domini omni populo in ierusalē, & vni uersæ multitudi nis quæ confluxe rat de ciuitatib. Iuda, &c. Vt q p luxū pec- caerunt, per abstinentiam & afflictione- peccata ab- luant, vt q il- licita cōmise re etiā à lici- t abstineat, C per hocce dori satisfa cant, & qui omiserūt p- hibita abscin dnt sibi con cessa, & repre hendat in mi nnis quæ de liquerunt in maximis. b Igitur cū au dissēt, &c. Etiā audito-

¶ Ne aliquid deperiret.
Baruch filium Neriæ, & scripsit Baruch ex ore Ieremiæ omnes ser-
mones domini quos locutus est ad eum in volumine libri. Et pce- 1
a ¶ Q. Ego, si clausus sum verbum domini non est alligatum.
pit Ieremias Baruch dicens: Ego clausus sum, nec valeo ingredi do-
mū domini. Ingredere ergo tu, & lege de volumine in quo scripsisti
a ¶ Quo populus attentius audiret
ex ore meo, verba domini audiēte populo in domo domini in diē 2
a ¶ Vt nemo excusabilis sit.
ieiunij: insuper & audiente uniuerso Iuda qui veniūt de ciuitatibus
suis, leges eis, si fortè cadat oratio eorū in conspectu dñi, & reuerta
tur vnusquisq; à via sua pessima: quoniam magnus furor est & indi
gnatio q̃ locutus est dñs aduersus populum hunc. Et fecit Baruch 3
filius Neriæ iuxta omnia q̃ præceperat ei Ieremias propheta, legens
ex volumine sermones domini in domo domini. Factum est aūt in
anno quinto Ioachim filij Iosiæ regis Iuda in mense nono, prędica
a uerunt ieiunium in conspectu domini oī populo in Ierusalem, &
vniuersæ multitudini quæ confluxerat de ciuitatibus Iuda in Ieru-
salem. Legitq; Baruch ex volumine sermones Ieremiæ in domo do
mini in † gazophilacio Gamarię filij Saphan scribę in vestibulo su 4
periori in introitu portę nouę domus dñi, audiente oī populo. Cū 5
que audisset Micheas filius Gamarię filij Saphan oēs sermones dñi
ex libro, descendit in domum regis ad gazophilaciū scribæ. Et ecce
ibi oēs principes sedebāt. Elisama scriba & Dalaias filius Semeię &
Elnathan filius Achobor, & Gamarias filius Saphan, & Sedechias
filius Ananię & vniuersi principes. Et nunciauit eis Micheas oīa
verba q̃ audiuit legentem Baruch ex volumine in auribus populi.
Miserunt itaq; oēs principes ad Baruch Iudi filium Nathanię filij
Selemię filij Chusi, dicētes: Volumen ex quo legisti audiente popu
lo, sume in manu tua & veni. Tulit ergo Baruch filius Nerię volu-
b men in manu sua, & venit ad eos. Et dixerunt ad eū: Sede & lege hęc
in auribus nostris. Et legit Baruch in auribus eorū. Igitur cū audis-
sent oīa verba, † obstupuerunt vnusquisq; ad proximum suum, &
dixerunt ad Baruch: Nunciare debemus regi oēs sermones istos. Et
c interrogauerunt eum dicentes: Indica nobis, q̃uo scripsisti oēs ser-
mones istos ex ore eius. Dixit aūt eis Baruch: Ex ore suo loquebat̃,
quasi legens ad me omnes sermones istos, & ego scribebam in vo-
lumine atramento. Et dixerunt principes ad Baruch: Vade & ab-
scōdere tu & Ieremias, & nemo sciat vbi sitis. Et ingressi sunt ad re-
gem in atriū. Porrò volumen commendauerunt in † gazophilacio
Elisamę scribę, & nunciauerūt audiente rege oēs sermones. Misitq; 6
rex Iudi vt sumeret volumen. Qui tollens illud de gazophilacio Eli
samæ scribę legit audiente rege, & vniuersis principibus q stabant
circa regem. Rex autem sedebat in domo hyemali in mense nono,

D auditorib. necessaria ē gratia spiritussancti: Nisi.n. adsit spiritussanctus, sermo doctoris est ociosus, vnā loquentis vocem oēs pariter in ecclesia audimus sed non oēs pariter intelligimus sed sicut vnctio Dei nos docet de oībus. Ipse quoq; doctor non ad eruditionē hoī loqtur si per vnctionem spiritus nō loquatur. E Dictū est enim Cain, *peccasti quiesce:* sed qa culpis prohibētibus non est inunct⁹, verba Dei audire potuit sed nō seruare. Sic Ioachim & serui ei⁹ verba Dei audire poterant aure corporis, sed nō cordis.
c *Ex ore suo loquebatur, quasi legēs ad me oēs sermones istos & ego scribebā F i uolumine, &c.* Significat, q̃ apostoli & pphetæ nullā necessitatem tractādi vl̃ penuriā loquendi patiebant̃, sed prōptè & facilè oīa pferebant. vnde: *Nolite cogitare quō aut quid loquamini.*

† cubiculo.
Gen. 4. b.
† hæc
† quasi legēs.
Matth. 20. b

Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et præcepit Ieremias Baruch dicens. *Hic consequenter ostēditur Ieremiæ reclusio: Ioachim enim reclusit eum ne prophetiã suam publicaret in populo, sed quod non potuit exequi per seipsū, executus est per Baruch amicum suum, quia quod per amicos facimus, quodammodo per nosipsos facimus, vt dicit Philosophus 8. Ethicorum: & patet litera vsque ibi.*

2 In die ieiunij. *Dicūt aliqui, quod fuit in festo expiationis in quo tenebantur Iudæi affligere animas suas, Leuit. 23. sed textus videtur contradicere: quia infrà dicitur, quod istud ieiunium de quo fit hic sermo fuit mense nono: festum verò expiationis fiebat decima die septimi mensis: & ideo alij dicunt, quòd istud ieiunium fuit tunc populo impositum, quia auditum fuerat in Ierusalem, quòd rex Babylonis se disponebat ad veniendum contra Iudæam, & Ierusalē, sicut Niniuitę prędicauerunt ieiunium audito verbo Ionę prophetę de futura subuersione Niniue. Sed quia talis afflictio corporis nō valet coram Deo nisi homines resiliant à peccatis. ideo Ieremias misit Baruch ad legendum prophetiam suam in pręsentia omniū. Cętera patent vsque ibi.*

4 In vestibulo superiori. *Vt de loco alto Baruch audiretur à populo existenti in atrio ad quod conueniebat populus ad orandū, & verbum Dei audiendum.*

5 In introitu por. no. *Ista erat porta quam Ioatham ædificauerat, vt dictum est suprà 26. Cętera patent in litera.*

6 Misitq; rex. *Hic cōsequenter liber Ieremię comburitur, cū dicitur.* Misitq; rex Iudi. *In Hebręo habetur:* Iehudi: *& in Latino significat Iudęū: quia licet Iudęus sit nomen appellatiuū, isti tamen erat appropriatum, sicut apud nos aliquis proprio nomine vocatur Christianus quamuis sit nomen cōmune alijs. Cętera patent vsq; ibi.*

✱ Et

MORALITER.

3 *Et fecit Baruch filius Nerię, &c.* Per hoc autem, quòd ipse constanter legit verba Ieremiæ coram principibus & populo signatur quòd prædicator veritatis debet constāter annunciare verba sacræ scripturæ & doctorū approbatorum coram magnis & paruis.

†Cumque

A a *Et proiecit in ignem.* Stupēda indurati cordis nequitia, qui debuerunt monitis salutaribus ad pęnitentiam cōpungi verba domini tradiderunt igni, & prophetam docentem & corrigentem quem honorare debuerunt cōtumelijs affecerūt: quia spiritus nequam qui semper spiritui gratię aduersatur, corda eorum indurabat ne crederēt & pœniterent.

ardens.

b *Et non audiuit eos.* ✻ Theodor. Non est contentus rex iniquitate perpetrata, quinetiam Baruch & Ieremiam cōprehendi mandauit. At Deus præcepit Ieremię, vt pristinos sermones in alio libro describeret. Charta enim exusta fuit, sed lex diuina permāsit illæsa. Hunc in modum corpus quidē assumptum passum est, verbum aūt permansit passioni; nequaquā obnoxium.

† rogauerunt regem.

B c *Abscondit aūt &c.* Contra quem frustra nititur humana præsumptio. *Custodit enim dominus omnes diligētes se, & omnes peccatores disperdet.*

d *Propterea. &c.* Digna vltio, qa sermones domini cōbussit. Sic quicunq; mādatis domini resistit secūdum cordis duritiā sustinebit vindictam. *Quæ enim seminauerit homo, hęc & metet.* Notandū autem, quòd in Paralipomenon legitur, quòd hunc Ioachim Nabuchodonosor vinctum duxit in Babylonem. Et in libro regum, *quòd dormierit Ioachim cum patribus suis, regnauit Ioachim filius eius pro eo.* Sed Iosephus Ieremiæ verbis magis concordat re vī asserens ipsum Ioachim, patrem Iechonię à rege Babylonis in Ierusalem fuisse interfectum, non captiuum in Babylonem ductum. In decimo Antiquitatum libro dicens ita: Dum rex Babylonis intrasset ciuitatem, nequaquam fidē seruauit: sed iuuenes fortissimos & decoros occidit vna cū rege Ioachim, quem etiam ante muros insepultū proijci iussit. Filium verò eius Ioachim regem constituit vniuersæ prouinciæ. Eos autem qui erant in dignitatibus constituti, numero tria millia captiuos duxit in Babylonem, inter quos Ezechiel propheta erat adhuc puer. Hic ergo finis habuit regem Ioachim, qui vixit annis triginta sex. Regnauit autē annis vndecim: Successor verò regis Ioachim regnauit tribus mēsibus & diebus decem. Sed vtrum in Ierusalem an in Chaldæa moratus Ioachim perierit, nō est quærendum: cum iuxta prophetam cadauer eius constet esse proiectum ad æstum per diem, & ad gelu per noctem: vt qui scripturam propheticā igni cremauerat, æstu solis & gelu noctis vreretur.

Gal.6.b.
2.Pa.36.a.
4.Reg.34.a.

e *Non erit ex eo.* ✻ Theodor. Certissima prophetia Et enim regnauit Iechonias filius eius, post tres tamen menses

& posita erat arula coram eo † plena prunis. Cùmque le- 1
gisset Iudi tres pagellas vel quatuor, scidit illud scalpello 2
a scribæ, & proiecit in ignem, qui erat super arulam donec 3
cōsumeretur omne volumen igni qui erat in arula. Et nō
timuerunt neque sciderunt vestimenta sua rex & omnes
serui eius, qui audierūt vniuersos sermones istos. Verum- 4
tamen Elnathan & Dalaias & Gamarias † contradixerūt
regi ne cōbureret librum, & non audiuit eos. Et præcepit 5
rex Ieremiel filio Amalech & Saraię filio Ezriel & Selemię
b filio Abdehel vt comprehenderent Baruch scribam & Ie-
remiam prophetam. Abscondit auté eos dn̄s: Et factum 6
est verbū domini ad Ieremiam prophetam postquam cō- 7
c busserat rex volumen, & sermones quos scripserat Baruch
ex ore Ieremiæ, dicens: Rursum tolle volumen aliud, & †
scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo
volumine, quod combussit Ioachim rex Iuda. Et ad Ioa-
chim regem Iuda dices: Hęc dicit dominus: Tu cōbussisti
d volumen istud, dicens: Quare scripsisti in eo annuncians
festinus veniet rex Babylonis, & vastabit terram hanc? &
cessare faciet ex illa hominem & iumentū? Propterea hæc
e dicit dominus Deus contra Ioachim regem Iuda: Nō erit 8
ex eo qui sedeat super solium Dauid, & cadauer eius proij 9
cietur ad ęstum per diem, & ad gelu per noctē. Et visitabo 10
contra eum & contra semen eius & contra seruos eius ini
quitates suas: & adducā super eos, & super habitatores Ie-
rusalē, & super viros Iuda omne malū quod locutus sum

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et posita, &c. *Est autem arula instrumentum ferreū, in quo ponuntur carbones ardentes pro calefactione magnatum.*

C 2 Cùmque legisset Iudi tres pag. &c. *Rab. Salo. dicit tres versus vel quatuor dicens, & legebat lamentationes Iere. & legerat quatuor versus complete scilicet.* Quomodo sedet &c. Plorās plorauit &c. Migrans migrauit Iudas &c. Viæ Sion lugent &c. *& cùm incepit quintū, scilicet,* Facti sunt hostes eius in capite, *tunc rex impatiens noluit plus audire, sed fecit librum incidi & comburi, ideo cùm dicitur.*

3 Scidit illud scalpel. *idest, paruo cultello scriptoris, intelligendum, quòd hoc fecit de præcepto regis: vnde postea subditur.*

4 Veruntamen Elnathan, &c. contra. &c. *non contentiose sed verbis deprecatorijs. Vnde in Hebræo habetur.* Deprecati sunt regem.

5 Et præcepit. *Hic cōsequenter Ieremias ad mortem quæritur, cùm dicitur.* Et præcepit rex, &c. *vt comprehēderent Baruch scribam & Ieremiam prophetam. Ieremias autem iam erat reclusus in carcere, vt dictum est suprà & ideo non quærebatur ad incarcerandum, sed ad occidendum.*

6 Abscondit autem eos dominus. *quia vbi defecit remedium humanum affuit diuinum: & patet in hoc magna obstinatio Ioachim Regis in malo: qui non solùm prophetam domini propter veritatem in carcere reclusit, sed etiam eum interficere quęsiuit.*

7 Et factum est. *Hic consequenter Ieremias resumit suam prophetiam, non solùm loquendo, sed etiam scribendo, & hoc de domini mandato ad confirmationem veritatis libri combusti. Et primò ponitur hoc mandatum: vt patet, secūdo subditur ipsius Ioachim punitio de libri cōbustione, cùm dicitur:* Hæc dicit dominus, &c. *& patet litera vsque ibi.*

F

8 Non erit. *scilicet stabiliter: licet enim Ioachim filius eius pro eo fuerit rex substitutus, tamen regnauit tantum tribus mensibus vt dictum est suprà 22. vt habetur. 4. Re. 24. & ideo regnum eius pro nihilo computatur, secundum quod dicit Philosophus. 2. Physicorum, quòd illud quod modicum est, quasi pro nihilo habetur.*

9 Et cadauer &c. *scilicet, Ioachim filij Iosię.*

10 Proijcietur ad æstum per, &c. *Rex enim Babylonis veniens contra istum Ioachim cepit eum, & cum ei reddidisset tributum tribus annis, audiens quòd rebellare volebat, & regi Aegypti adhærere: missis exercitibus iterum cepit eum, & interfectum proiecerunt extra Ierusalem, vt dictum est suprà 22. Cętera patent vsque ibi.*

✻ Ieremias

MORALITER.

† 2 *Cùmque legisset Iudi tres pagellas vel quatuor, &c.* per hoc autem quòd rex noluit audire perfectè, sed fecit librum incidi & cōburi, & eius autores, s. Ieremiam & Baruch ad mortem quæri: significantur illi qui Dei verbum audire non possunt dicētes illud Ioan. 6. f. Durus est hic sermo, & quis pōt eum audire? Insuper etiā quærunt doctrinā veritatis, & doctores eius destruere. Per hoc autem quòd dominus abscōdit eos, s. Baruch & Ieremiā ostendit diuina clemētia cuius ꝓpriū est succurrere in casib. desperatis.

† *Rursum tolle volumen.* Per hoc.n. quòd Ieremias de mandato domini scripsit plures sermones de punitione regis & malorum sibi adhærentium, duo significātur. Primò est, ꝙ doctor veritatis ex persecutione non debet cessare à veritatis doctrina, sed constantius docere. Secundō, quòd ex augmento scripturæ designatur peccatoribus obstinatis augumentatio suę pœnę.

‡ MORAL

[...]etes abductus est captiu⁹. Minat̄ porrò ei totiq; domui
A [...]itium, vrbi vastationē, & populo iā dictas afflictiones.
Ieremias autem tulit volumen aliud. Rabb Post cōbustio-
[...]e, s. prioris, quia reprobata Iudæa p.p perfidiam libri le-
[...]s & prophetarum ad salutem Gentium seruati sunt, ad
[...]cas oīs gloria ve-
[...]is testamē. trāsla a
10.c [...]est. Quia oīa in fi-
gura cōtingebant illis,
scripta sunt aūt ad cor-
rectionē nostram, &c.
[...]dditi sūt sermo b
n[...] multò plures q̄

ante fuerant: quia illi historiam tantum, nos autem cum D
historia mysticum sensum habemus. Illi enim super cor
volumen habent cum legitur Moyses, nos autem reuela-
ta facie gloriam Dei contemplamur. 2. Cor. 3. d.
b *Additi sunt sermones multo plures quàm antea, &c.* ✻Theodoret. Ob id enim quod rex iniquus æquo animo ferebat comminationes quas audierat dominus iussit eas copiosius describi.

ad eos: & nō audierunt. Ieremias autē tulit volumen aliud, 1
& dedit illud Baruch filio Neriæ scribæ, qui scripsit in eo
ex ore Ieremiæ omnes sermones libri quem combusserat
Ioachim rex Iuda igni: & insuper additi sunt sermones
multò plures quàm antea fuerant. 2

B
NICOLAVS DE LYRA.

1 Ieremias autem tulit volumen aliud. & dedit illud Baruch. *Vbi ponitur reparato libri combusti: & cum hoc superadditi, sicut dicitur in fine.*

2 Et insu. addi. sunt mul. plures, &c. *Dicit hic Ra. Sa. q̄ in libro primo quem combussit Ioachim erant scripta tantū tria capitula lamentationum sed primum secundum, & quartū: in quibus est alphabetum Hebraicum simplex, quia singuli versus à singulis literis incipiunt: sed in isto secundò fuit additum tertium capitulū scilicet:* Ego vir videns, &c. *in quo alphabetum est triplicatum: quia sub qualibet litera sunt tres versiculi. Sed contra istud dictum videtur, quia in lamētationibus Ieremias deplorat destructionem ciuitatis factā, quæ destructio fuit post tempus Ioachim. de libro verò primo Ieremię dicitur in principio huius cap.* Tolle volumen libri. & scribes in eo omnia verba quæ locutus sum tibi, &c. *Et subditur:* A die qua locutus sum ad te ex diebus Iosiæ, vsque ad hanc diem: *quæ erat in quarto anno regni Ioachim, vt ibidem præmittitur: Ad quod potest dici quòd non solum tempore Ioachim, sed etiam ex principio quo iam Ieremias cœpit prophetare, de destructione ciuitatis prophetauit: & in multis locis eam denunciauit per modum præteriti tanquàm factam, licet esset ventura, vt patuit in prȩcedentibus: & hoc propter certitudinem prophetię, & quia in prophetia Ieremiæ ordo temporis non seruatur.* E

C
CAP. XXXVII.
a *ET regnauit rex Sedechias, &c.* Q. Sedechias post Iechim q cognominatus est Iechonias, regnauerit vndecim annis, nō solū Ieremiæ, sed & liber Reg. & Paralip. narrant. Si quidē post Iosiam patrem eius regnauit Ioachaz mēsib. tribus, post quē Eliacim q & Ioachim frater eius annis vndecim: post hunc quoq; Ioachim filii Ioachim trib. mensibus, & diebus decem: & post eū Sedechias patruus eius annis vndecim, sed omnes iniqui fuerūt & idololatræ, & ideo perierūt.
b *Ora pro.* Nequaquam pro se orare postulauit, quia diuinis mandatis obtemperare noluit: *Qui enim auertit aurem suā ne audiat, legem oratio eius erit execrabilis.*
c *Igitur exercitus.* Quō Chaldæi soluerunt hanc obsidionē aduenientibus Aegyptijs, Iosephus manifestat Vasfrē regem Aegypti in auxilium venisse Iudęis, dicens: Itaque dū cognouisset hoc Babyloniæ rex, mouit castra aduersum eum, & afflicta prouincia, & munitiones eius vna diripiens ad Ierosolymorum ciuitatem obsidendam, cum magno veniebat exercitu. Rex autem Aegyptius audiens, quia Sedechias eius amicus esset obsessus, adepta virtute maxima bellatorū venit ad Iudęam quasi absoluturus obsidionem. Babylonius autem recedens ab Ierosolymis occurrit Aegyptijs, quos omnes superatos prælio in fugam vertens, de Syria exire coegit. Cumq; discessisset Babyloniorum rex ab Ierosolymis, dcceperunt falsi prophetæ Sedechiam di. Babylonios non esse contra eum denuò pugnaturos sed reuersuros, scilicet qui in Babylonia captiui erant cum vasis Dei quæ rex abstulerat. Ieremias verò contraria & vera prophetauit. F

CAP. XXXVII.

ET regnauit rex Sedechias filius Iosiæ 1
pro Iechonia filio Ioachim quē con-
stituit regem Nabuchodon. rex Ba-
byl. in terra Iuda: & nō obediuit ipse 2
& serui eius, & populus terræ verbis
domini quæ locutus est in manu Iere
miæ prophetę. Et misit rex Sedechias 3
Iuchal filium Selemiæ, & Sophoniam filium Maasiæ sacer
dotē ad Ierem. prophetam dicens: † Ora pro nobis domi-
nūDeum nostrū. Ieremias autem liberè † ambulabat in me 4
dio populi. Non enim miserant eum in custodiam carce- 5
ris. Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Ægypt. & au 6
dientes Chaldæi, qui obsidebant Ierusal. huiuscemodi nū-

† Infra 42.
† venit, & egressus est in medium.

Sed

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXVII.

ET regnauit, &c. *Superius scriptū est, quid Ieremias passus sit à regibus, hic cōsequenter ponitur quid passus sit à principibus. Et diuiditur in duas, quia primò ab eis incarceratur. secundò, mors eius procuratur cap. sequenti. Prima in duas, quia primò ponitur Sedeclæ postulatio. secundò Ieremię incarceratio, ibi:* Ergo. *Circa primum primò ponitur conditio postulantis, cùm dicitur:* Et regnauit rex Sedechias. *Iste vocatur Sellum. supra 22. & Mathathias 4. Reg. 4. sed rex Babylonis eum regem constituens pro Iechonia vertit nomen eius in Sedechiam, quod sonat iustitiam Dei, vt esset me-mor regi Babylonis fideliter seruire, & Aegyptijs non fauere.* Et

2 Et non. *Quia contra munitionem Ieremiæ, ex ore domini fecit fędus cum Aegyptijs, & rebellauit regi Babylonis. Secundò, ponitur modus suæ postulationis, scilicet per nuncios, cum dicitur.*

3 Et misit rex Sedechias. *Dicit enim Ra. Salo. quòd iste Sedechias erat de se mansuetus, sed fuit per malorum consilium deceptus.*

4 Ieremias autem liberè ambulabat. *Hoc dicit ad ostendendum regis reuerentiam erga eum, quia ipsum venire ad se nō iussit.*

5 Non enim miserant eum in custodiam carceris. *scilicet principes Ioachim, tamen rex eum incarcerauerat prius vt dictum est in capitulo præcedenti: tertiò ponitur causa postulationis Sedechiæ, cùm dicitur.*

6 Igitur exercitus Pharaonis egressus, &c. *Chaldæi. n. obsidētes Ierusalē audiētes Aegyptios venire in auxiliū Iudęorū dimit* ✻ *tentes*

MORALITER.

6 *Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Aegypto.* Per istos qui egressi fuerunt de Aegypto ad pugnandum contra Chaldęos, & territi fuerunt reuersi sine pugna, signantur illi qui egrediuntur de tenebris mundanæ conuersationis ad pugnandum contra dęmones in castris religionis, de quibus potest dici illud Gen. 32. a. *Castra Dei sunt hęc:* sed tamen territi austeritate viuēdi ad seculum reuertuntur ante tempus professionis.

† MO-

cium recesserunt ab Ierusalem. Et factum est uerbum
A domini ad Ieremiam prophetam, dicens; Hæc di-
cit dominus Deus Israel; Sic dicetis regi Iuda, qui
misit uos ad interrogandum me; Ecce exercitus Pha- 1
raonis, qui egressus est uobis in auxilium, reuertetur 2
in terram suam in Aegyptum, & redient Chaldæi, & 3
† præliabātur. † bellabunt contra ciuitatem hanc, & capient eam,
& incendent eam igni. Hæc dicit dominus; Nolite
decipere animas uestras, dicentes abibunt, & rece-
dent à nobis Chaldęi, quia 4
non abibunt. Sed & si per-
cusseritis omnē exercitum
Chaldęorum, qui pręlian-
tur aduersum vos, & dere-
licti fuerint ex eis aliqui
vulnerati: singuli de ten-
torio suo consurgent, & in-
cendent ciuitatem hanc i-
gni. Ergo cum recessisset 5
exercitus Chaldęorum ab
Ierusalem propter exerci-
C tum Pharaonis, egressus est Ieremias de Ierusalem,
† segregaret se, quia erat in medio populi. ut iret in terram Beniamin, & † diuideret ibi posses- 6
sionem in conspectu ciuium. Cumque peruenisset ad 7
portam Beniamin; erat ibi custos portæ per vices no- 8
mine Ierias filius Selemię filij Ananię, & appręhen- 9
dit

a *Sed &c.* * Theodoretus. Ac si dicat. Neque verò existimetis vos superaturos fortitudinem Chaldęorum Sufficiunt enim, vel pauci vulnerati, qui propter infirmitatem relicti sunt in tentorijs ad vos pęnitus, delēdos quia peccatum reddit vos imbecilles.

dit Ieremiam prophetam dicens: Ad Chaldęos pr
† fugis? Et respondit Ieremias; falsum est, non fu
gio ad Chaldęos. Et non audiuit eum, sed com
10 pręhendit Ierias Ieremiam, & adduxit eum ad pr
cipes. † Quamobrem irati principes contra Ier
miam, cęsum eum mise-
11 runt in carcerem, qui e-
rat in domo Ionathan
12 scribę: Ipse enim prępo
situs erat super carcerem
13 itaque ingressus est Iere-
mias in domum Laci, &
in † ergastulum; & sedit
14 ibi Ieremias diebus mul-
tis. Mittens itaque rex
15 Sedechias tulit eum, & in
terrogauit eum in domo
16 sua absconditè, et dixit
17 † Putasnè est sermo à do
18 mino? Et dixit Ieremias
Est; Et ait; In manus re-
gis Babylonis traderis.
19 Et dixit Ieremias ad re-
gem Sedechiam; Quid
20 peccaui tibi, et seruis
tuis, et populo tuo,
quia misisti me in do-

b *Quamobrem ira.* Ra. Frustra excusant Sedechiam, quasi non spo te, sed coactus violentia populi, & rogatu principum Ieremiam in carcerem miserit: Illud cōfirmationem opinionis inducētes, quod pro affectu in necessitate mis iusserit ei dari ci[...] ria cum illi qui infide[...] & Deo contrarius [...] homini fidem [...] non potuerit: pateret[...] operibus eius, quod [...] in Dei timore nec in p[...] ximi dilectione ali[...] Deo gratum egerit: ideo iustè peccator[...] suorum vindictam [...] sus sit.

NICOLAVS DE LYRA.

* *tentes obsidionem occurrerunt Aegyptijs, & tunc Sedechias sperauit se liberandum simpliciter à Chaldęis: propter quod quæsiuit à Ieremia super hoc domini responsum, sed audiuit ab eo contrarium vnde sequitur responsum Ieremię.*

1 Ecce exercitus Pharaonis. *Supple vobis non valebit, ideo subditur.*

Fabula irridēda Iudæorū de apparitione Aegyptiorū submersorum in aquis.

2 Reuertetur in ter. suā. *Dicit autem hic Ra. Sa. quòd Aegyptij veniebant per mare in nauib. & dominus fecit apparere supra mare similitudines hominū submersorū, & tūc dixerūt Aegyptij isti sūt patres nostri qui fuerūt submersi pro Iudæis ad quorū auxiliū procedimus, & sic indignati redierunt: Sed istud videtur fictitiū, qa ab exitu de Aegypto quando illi fuerunt submersi, vsq; ad tēpus Sedechię fluxerunt anni nongenti, vel circiter: Quod autē Aegyptij qui erāt homines sensati crederent corpora tanto tēpore fuisse in mari absque omnimoda dissolutione, non est aliqualiter verisimile: ideo sicut dictum est supra, redierunt moti timore, quia Chaldæi tanquam potentiores iam occupauerant magnam partem terræ regis Aegypti, vt habetur 4. Reg. 24.*

3 Et redient Chaldęi. *ad obsidendum, & destruendum Ierusalē. Cętera patent vsque ibi.*

4 Sed & si percus om. exer. Chald. &c. *q. d. volūtas Dei est, quòd pręualeant vobis finaliter, & ideo si non remanerent inter eos nisi valdè pauci, & cum hoc vulnerati, tamen pręualerent vobis finaliter virtute Dei, cui non potest resisti.*

Diuisio

5 Ergo cum reg. &c. *Hic consequenter ponitur Ieremię incarceratio, & subditur Sedechię iterata interrogatio, ibi:* Mittentes autem. *Circa primum sciendum quòd exercitu Chaldæorum existēte circa Ierusalem Ieremias non poterat ire ad terram suam: propter quod dimissa obsidione propter Aegyptios, vt prædictum est, tunc Ieremias voluit ire: & hoc est quod dicitur:* Er. cum rece. ex. Chal. &c. *& patet litera vsque ibi.*

6 Et diui. ibi, posses. *i. agrum quem emerat, vt habetur supra. 32. possessionem eius accipiendo, & sic separando seu diuidēdo a venditore.*

7 In consp. *videbat enim cito populum in Babylonem ducendum ideo volebat ante in possessionem se ponere.*

8 Cumque perue. *sic nominatam, quia ad sortem Beniamin ducebat.*

9 Erat ibi custos, &c. *Dicit Ra. Sa. quòd iste custos erat [...] Ananiæ, cuius mortem nunciauit festinam Ieremias supra. 28. [pro]pter quod erat pronus ad inferendum calumniam Ieremiæ, [...] quod fugeret ad Chaldæos, vt proditor ciuitatis, propter quod audiuit eius excusationem.*

10 Et addu. &c. *qui erāt priores ipso Sedechia rege, vt pdicti[...].*

11 Cæs. e. mi. *tanquam dignum non solum carcere sed etiam [...]gis siue morte.*

12 Qui erat in do. Ionathan. *Ille carcer erat durior alijs.*

13 Itaque ingressus est Iere. in do. laci. *id est, in carcerē [...] lacum, in quo proijciebantur ad mortem condemnati. vt hab[etur] cap. sequenti.*

14 Et in ergastulum, *id est, in laboris locum, & dicitur ab [...] quod est labor: & nominabatur sic, quia laboriosum erat ibi esse [...] quia relegati ibidem cogebantur laboriosa operari.*

15 Mittens. *Hic consequenter ponitur Sedechię iterata interr[oga]tio cùm dicitur.*

16 Interrogauit eum in domo sua. *ad quam fecerat eum [ve]nire.*

17 Absconditè. *ne offenderet principes qui eum incarce[ra]rant.*

18 Putas. *vt doceas me de futuro.*

19 Et ait, in manu regis Babylonis trad. *non celans v[eritā]tem timore mortis.*

20 Quid peccaui tibi & ser. &c. *Q. d. non merui erga te [...] uos tuos incarcerari, quia quicquid locutus sum, dixi de mand[ato do]mini. Quod probat consequenter per falsitatem prophetarum [con]trarium asserentium, di.*

*V

MORALITER.

3 *Et redient Chaldæi.* Per recessum Chaldæorum de Ierusalem, & eorum reditum ad ipsam debellandam, significatur malitia dęmonum, quia cessant aliquando à tentatione hominum, vt sic ipsos decipiant, & opinari faciant dęmones superasse: & sic insolescant ex opinata victoria, & tunc dæmones per iteratas tentationes eos impellunt in crimina peiora & grauiora, & sic fiunt nouissima talium peiora prioribus, sicut dicitur Luc. xj. c. de spiritu immundo exeunte ab homine, & postea r[eu]ertente,

† *Apprehendit Iere.* Per istum signantur clientes & [mi]nistri magnatum qui calumniantur opera iustorum [...] falsum imponentes, & eos grauiter affligentes.

15 *Mitten.* Per Sedechiam, qui de ergastulo carcer[is Ie]remiam tulit, & tamen eius consilio non assentit, [signa]tur homo pius erga iniustè afflictos, tamen non a[c]silio veritatis de suis malis alijs reliquendis.

NORA

[ca]mum carceris? Vbi sunt prophetæ vestri q[ui] 1
A prophetabāt vobis,& dicebāt: non veniet su per vos rex Babylonis, & su
per terrā hāc? Nunc ergo audi obsecro dñe mi 2
rex:

Vbi sunt &c. * Theodo. Hoc est. Cū res ipsæ, inqt demonstrauerint prophetiæ meæ veritatē, vestrorum utē prophetarum mendacium, iu[dicandum] è iudicandum erat & sumendę pę[nę] de his qui mentiebantur, non de [e]o qui vera vaticinatus est.

rex: † Valeat deprecatio mea in cōspectu tuo, D
& ne me remittas in domū Ionathā scribæ, ne † Cadat.
moriar ibi. Præcepit ergo rex Sedechias vt tra-
deret Ieremias in vestibulū carceris & daretur
ei torta panis quotidie: † excepto pulmēto: do † de vicō pistorum.
3 nec consumerentur omnes panes de ciuitate.
Et mansit Ieremias in vestibulo carceris.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vbi sunt prophetæ &c. *Q.d. per effectum patet, ꝙ dicebant vobis falsum. Consequenter ponit supplicationem suam dicens.*
2 Nunc ergo au. &c. *Ne me remittas in domum Ionathæ, quia erat carcer nimis durus: cui assensit rex non de totali liberatione propter principes, sed de mutatione carceris ad locum magis humanum, & prouidens ei de victu.*
3 Excepto pulmēto. *Per hoc intelligitur, ꝙ cum pane daretur ei pulmentum, Hebræi tamen dicunt, ꝙ hęc est vera litera. De vico panificum, & sic non exprimitur hic datio pulmenti, sed vicus vnde de pane prouideretur sibi.*

CAP. XXXVIII.

a *Et di. rex Sed. &c.* Patet Sedechiā sine puro affectu Ieremię impēdisse misericordiā. [S]i.n. verè eum diligeret, non eū principibus traderet. In[fr]uctuosa ergo fuit simulata miseratio. [Si]cut Pilato, qui in passione dñi coram populo lauit man[us] suas dicens: *Innocens ego sum à sanguine hu[ius]*. Postea verò flagellatū tradidit cū Iudæis, vt crucifigeretur.

b *Submiserunt Ieremiam in funibus.*

c Gregor. Qđ diui[n]is admonitionib[us] [e]t præcedentiū exē[mp]lis adiuti, de huius [v]itæ profundo libe[r]amur. Bene ꝑ prophetā Hieremiā in [p]uteū missū, signatū est, q vt leuet ex puteo, funes ad eū [e]t panni veteres de[po]nuntur. Quid.n. [fu]nibus nisi ꝑcepta [diuini]ca figurantur? [qu]æ nos in ma[la] operatione posi[tos], & cōuincunt & [su]scipiunt, quasi ligāt [&] trahunt, coarctāt [&] leuāt. Sed ne ligatus

CAPVT XXXVIII.

Vdiuit autem Saphacias filius Mathan, & Ie- 1
delias filius Phassur, & [I]uchal fili[us] Selemię, 2
& Phassur filius Melchiæ, sermones quos Ie
remias loquebatur ad omnem populum di
cens: Hæc dicit dñs: † Quicunque mãserit in
ciuitate hac, morietur gladio & fame & peste. Qui autem
profugerit ad Chaldæos viuet, & erit anima eius sospes &
viuens. Hæc dicit dominus: Tradendo tradetur ciuitas hęc
in manu exercitus regis Babylonis, & capiet eam. Et dixe-
runt principes regi, Rogamus, vt occidatur homo iste. De 3
industria.n. dissoluit manus virorum bellantium, qui re-
manserunt in ciuitate hac, & manus vniuersi populi lo-
quens ad eos † vniuersa verba hæc. Siquidē homo iste nō
quærit pacē populo huic, sed malū. Et dicit rex Sedechias: 4
a Ecce ipse in manibus vestris est. Nec.n. fas est regem vobis 5
quidquam negare. Tulerunt ergo Ieremiā & proiecerunt
eum in lacū Elchiæ filij Amalech qui erat in vestibulo car †
b ceris, & submiserunt Ieremiam in funibus in lacū in quo
non erat aqua sed lutum. † Descendit itaque Ieremias in
a ¶ Seruus regis b ¶ Castratus propter regnum cœlorum.
c cœnum. Audiuit autem Abdemelech Æthiops vir Eunu- 6
chus qui erat in domo regis: quòd misissent Ieremiam in 7
lacum. Porrò rex sedebat in porta Beniamin. Et egressus
est Abdemelech de domo regis, & locutus est ad regem
a ¶ Quasi rectores tenebrarum.
dicens. Domine mi rex male fecerunt uiri isti omnia quæ-
cunque perpetrarunt contra Ieremiam prophetam, mit-
¶ Vitiorum. a ¶ Verbi Dei.
tentes eū in lacum: vt moriatur ibi famē. Non sunt.n. vltrà
in ciuitate panes. Pręcepit itaq; rex Abdemelech Æthio-

tus his funib. dū trahit, incidat, simul ēt veteres panni deponunt, qa ne diuina præcepta nos terreāt, antiquorū patrū nos exēpla confortāt. Et ex eorum cōparatione facere nos nosse ꝑsumim[us] ꝙ ex nostra imbecillitate formidamus. E
c *Audi au. Ab.* Sicut illi principes qui ꝑphetā miserūt in lacū, demones significāt, q fideles Christi semp desiderāt mergere in cœnum vitiorū, & sordes peccatorū: sic iste. Aethiops Eunuchus, q timore Dei, & amore cōpūctus eripuit ꝑphetam significat prædicatores de Gētibus qui seipsos castrauerūt pp regnū cœlorum, qui verè charitatis ītuitu inique oppressos student verbo & opere & exēplo de fouea perditionis eruere F qđ & nomē eius testat. Abdemelech enim seruus regis interpretat. Illius s. de quo dicitur: *Rex magnus super omnes Deos*: Cui ordo prædicatorum seruit, ꝑ verbum † iuxta. Psal.94.a.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXVIII.

* 1 Vdiuit. *Hic cōsequenter à principibus mors Ieremiæ ꝑcuratur. Et diuiditur in duas partes, qa primò ponitur hmōi ꝑcuratio scđò Ieremiæ subleuatio, ibi:* Audiuit &c. *Circa primū ponitur occasio ꝑcurationis, cum aī.*
2 Aud. &c. Ier. q. loq. Ie. ad om. po. *Licet.n. esset reclusus in vstibulo carceris, tamen ad locū illū poterant hoīes ingredi quib. nūciabat veritatē de futuris, sicut patuit ꝑ effectū postea. Et subditur mortis eius procuratio, cum dicitur.* Rogamus, vt oc. h. iste.
3 De ind. enim &c. *Quasi diceret, denunciat falsa tanquam hostis reipublicæ. Et subditur concessio.*
4 Ecce. *Licet autem rex hoc concesserit, ne incurreret maleuolentiam principum, tamen nō excusatur à peccato mortali consentiendo in morte innocentis & prophetæ Dei.*
5 Tulerunt er. *Vt ibi moreretur fame, & demersione intra lutum, & sic dura morte.* 6 Audiu. aut. &c. *Hic cōsequēter ponitur ipsius Ieremiæ subleuatio. Et diuiditur in duas partes, qa primò ponitur subleuatio Ieremiæ, scđò cōsolatio Sedech. ibi:* Et misit rex. *Circa primū dicitur.* Au. a. Ab. Aeth. *Hoc exprimitur ad denotandū Iudęorū crudelitatē, q non cōpatiebantur Ieremię, & sibi cōpatiebatur hō nationis extraneæ. Dicit tamen Ra. Sa. qa duæ sunt dictiones tales Abdemelech. i. seruus regis, & sic nō est nomen alicuius hoīs determinati, sed serui regis indifferēter ꝑ quocunq;. Et qđ subditur,* Aethiops, *dicit, & verū est, ꝙ est ibi Chusi, ꝙ significat Aethiopē in quocunq; casu in singulari, quia oīa noīa Hebraica sunt indeclinabilia, sicut apud nos cornu & gelu, & sic dicit ꝙ Chusi est genitiui casus. i. Aethiopis et refertur ad Sedechiā eo ꝙ erat denigratus vita & fama: & sic in alijs locis, cōiter sic est intelligēdum. Sed in litera hic, & in sequentibus magis dicitur, ꝙ Abdelemech sit nomen propriū, & ꝙ fuerit Aethiops natione.* 7 Vir Eunuchus qui erat in domo regis &c. *Idest, castus & honest[us]. Cętera patēt vsq; ibi.*
* 1 Pone

MORALITER.

† 1 *Audiuit autem &c.* Per istos Ieremiā accusantes iniquè regi, & eius mortē postulantes signantur detractores pessimi apud magnos accusantes nequiter innocētes, & eorum pœnam confusibilem impetrantes.
† *Et submis. Iere. &c.* Per istos funes signantur malignorum colligationes ad pœnam iustorum, de quibus dicitur Isa. 58. b. *dissolue colligationes impietatis &c.*

℥ verbum Euangelij A Gentes associando fidei. Qđ aũt diuinis admonitionib. & præcedentiũ exẽplis adiuti de huius † thesauro. vitæ profundo liberamur bene p Ieremiam figuratur, q vt de puteo eleuet funes ad eũ & veteres panni deponuntur. Funibus.n. præcepta dñi figurant, q quia nos in peccatis positos cõuincũt & eripiũt quasi ligant & trahunt, coartant & leuant. Sed ne ligatus his funibus dum trahitur ẽt incidatur, simul ẽt panni veteres apponuntur, qa ne diuina præcepta nos torreant, anti- B quorum patrũ nos exẽpla confortant, vt eorum comparatione nos posse p sumamus quod ex nostra imbecillitate formidamus. Si ergo de hoc ꝓfundo eleuari festinamus, ligemur funibus, i. præceptis dominicis astringamur. Intersint etiã panni veteres, vt melius teneãtur funes, idest, præcedentiũ conformemur exemplis ne infirmos nos præcepta subtilia vulnerent, Heb.13.b. vnde: *Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorũ intuentes*

a ¶Prædicatoribus, scilicet de Gentibus.
pi, dicens: Tolle tecum hinc triginta viros: & leua Ieremiã
prophetã de lacu antequã moriatur. Assumptis ergo Abdemelech secum viris ingressus est domum regis, quę erat
a ¶Exempla scilicet antiquorum patrum.
sub † cellario, & tulit inde veteres pannos, & antiqua vestimenta quæ cõputruerant, & submisit ea ad Ieremiam in lacum per funiculos. Dixitq; Abdemelech Æthiops ad Iere- †
miam: Pone veteres pãnos & hęc scissa & putrida sub cubi
a ¶Domini præcepta.
to manuũ tuarum: & super funes: Fecit ergo Ieremias sic. 1
Et extraxerunt Ieremiã funibus, & eduxerunt eũ de lacu.
Mansit aũt Ieremias in vestibulo carceris. Et misit rex Sedechias, & tulit ad se Ieremiã prophetã ad ostium tertiũ, 2 3
qđ erat in domo dñi. Et dixit rex ad Ieremiam: Interrogo 4
ego te sermonem, ne abscondas à me aliquid. Dixit autem 5
Ieremias ad Sedechiã: Si annunciauero tibi, nunquid non 6 7
interficies me? Et si consilium dedero tibi, non me audies? 8
Iurauit ergo Sedechias rex Ieremiæ clam, dicens: Viuit do 9
minus, qui fecit nobis aĩam hanc, si occidero te, & si tradi- 10 11
dero te in manus virorum istorum q quærunt animã tuã. 12
a Et dixit Ieremias ad Sedechiam: Hæc dicit dñs exercituum 13
Deus Israel: Si profectus exieris ad principes regis Babylo 14
nis viuet aĩa tua, & ciuitas hæc nõ succendetur igni, & sal-
¶Sponte.
b uus eris tu & populus tuus & domus tua. Si aũt nõ exieris
¶A domino. ¶Potestatem.
ad principes regis Babylonis, tradeť hęc ciuitas in manus
Chaldęorũ: & succendent eã igni, & tu nõ effugies de manu eorũ. Et dixit rex Sedechias ad Ieremiã. †Sollicitus sum
pp Iudęos, q transfugerũt ad Chaldæos: ne fortè tradar in 15
manus eorũ, & illudent mihi. Respondit aũt Ieremias, &
dixit ad eũ: Non te tradent. Audi quæso vocem dñi q̃ lo- 16
quar ego ad te, et bene erit tibi, et viuet anima tua. Quod
si nolueris egredi, iste est sermo quem ostendit mihi dñs

tuentes exitus cõuersationis imitamini fidẽ. a *Si profectus &c.* Propheta pręuidẽs ciuitatẽ esse tradendã in manus Chaldæorum, consiliũ dedit regi, vt se traderet in manus regis Babylonis, vt sic furibundum eius animũ mitigaret & leuiorem sententiam susciperet, dẽmens indurata corrigi non poterat. b *Si aũt nõ exieris* ✻ Theodor. Frequenter ista pdixit At inquirendũ est quamobrẽ exeuntibus quidem pollicetur salutem: non exeuntibus aũt cõminatur exitiũ Sedechias iureiurando promiserat Nabuchodonosor regi, qñ promouerat eum in regẽ, se soluturum tributum & fędera amicitiæ erga illum qui eum regem creauerat seruaturũ. At paulo pòst transgressus pacta conuenta, & tributũ non soluit & ad Aegyptios fugit. Quare cũ ille non p idola aĩam rẽtia, sed per ostium opificẽ iurasset, & iusiurãdũ ausus esset ptergredi, Deus præcepit Chaldæos vt egrediantur, & hunc in modũm castigent iusiurandi transgressionem ℥ a Ecce

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Pone veteres pannos, & hæc scissa & putri &c. *Per talẽ enim modum poterat leuari facilius, & extrahi de luto.*

2 Et misit rex Sedech. *Hic consequenter ponitur Sedechię consolatio, vbi primò consilium quæritur, secundò datum renuitur ibi:* Et dixit rex: *Tertiò sub secreto ponitur ibi:* Dixit ergo. *Circa primum ponitur Sedechiæ interrogatio, cum dicitur.*

3 Et tulit ad se Iere. *Nolebat.n. ad ipsum ire duplici de cã: Tũ qa nõ decebat regẽ ire ad carcerẽ. Tũ qa volebat factũ suũ abscõdere, quantũ poterat, secretius aũt poterat Ieremias ad regẽ adduci, q̃ qđ rex iret ad eũ, quia reges incedunt cum magna comitiua hoĩum.*

4 Ad ostium tertium. *Erant enim ante templum domini tria atria, s. mulierum, & virorũ, & sacerdotum, vt dictum fuit. 3. Reg. Ostium autem atrij sacerdotum erat tertium, & ipse fecit eum venire vsque ad locum illum, ideoque quod subditur.*

5 Quod erat in do. domini. *Nõ accipitur pro domo templi præcise, sed etiam pro ędificijs alijs ad templum pertinentibus.*

6 Et dixit rex. *Petendo à Ieremia diuinum oraculum, & consilium, secundò ponitur Ieremię responsio ibi.*

7 Dixit aũt. *Pręmittitur tamẽ Ieremię assecuratio, cũ dicitur.*

8 Si annunciauero tibi &c. *Et quæritur assensus ad aũm consilium cum dicitur.*

9 Et si cõsiliũ de. &c. *Primũ ãt cõcessit Sedech. ideò subdit.*

10 Iurauit er. Sed rex Ierem. clam. *Ne prouocarentur principes si fecisset hoc manifestè.*

11 Viuit dominus &c. *Idest, sicut est verũ, quòd Deus vi & animas nostras creauit.*

12 Si occidero te. *Accipitur hic si, pro non. q. d. sicut verum illud quòd dixi ita verum est quod nõ occidam te per memetipsum nec etiam per alium, ideò subditur.*

13 Et si tradide. te in ma. vi isto. *Scilicet principum qui posuerant eum in lacum vt dictum est. Cętera patent vsque ibi.*

14 Et suc. eam. *Q. d. tu eris causa huius incendij quod reputabatur grauissimum.*

14 Et dixit &c. *Hic cõsequẽter consiliũ datũ renuitur, cũ dicit*

15 Sollicitus sum ꝓ iu. & c. *In quo apparet malignitas Iudęorũ & crudelitas, quia Sedechias magis timebat eos quã extraneos*

16 Et illu. mi. *Inferendo mortẽ opprobriosam, & vilem: Plus timebat modum moriendi opprobriosum, quàm ipsam mortem. Cętera patent vsque ibi.*

8 Si ✻ 1 Et

MORALITER.

† † *Et submi. ea. &c.* Per funes istos quibus Ieremias extractus fuit de lacu signantur colligationes charitatis ad liberandum innocentes. De quibus dicitur *Hose. 11. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis.* Per pannos veteres signantur antiqui patres sancti quorũ meritis successores eorũ iusti legunt frequẽter à pęnalitatibus liberati.

Aliter aũt põt moraliter dici, ꝙ p Ieremiã signatur vir bonus p deceptionẽ dęmonũ in luctũ peccati deiectus, eo ꝙ in gratia nõ erat cõfirmatus: p Abdemelech qui seruus regis interpretatur, pdicator bonus de salute hoĩum sollicitus intelligitur, qui talem lapsum cum adiutorio Dei extrahit ipsum de luto peccati per funes & pannos veteres, idest, per charitatem Dei & proximi qua est accensus & exemplo sanctorum patrum ad hoc inductus. Habet aũt secum. 30. viros: per quos signantur opera decalogi facta in fide & spe & charitate spiritussancti, qa numerus tricenarius ex ductu denarij p ternariũ cõsurgit.

15 *Sollicitus sum &c.* Ex hoc patet, ꝙ Apostatæ de quibus debet statu magis formidandi sunt illis à quibus recesserunt quã alij aduersarij propter quod apostolus 2. Cor. 11. inter pericula in quibus fuerat dicit in fine. *periculis in falsis fratribus tanquam complectium aliorum.*

solli- †MO

a Ecce omnes mulieres q̃ remanſerunt in domo regis Iuda:
educentur ad principes regis Babylonis: & ipſi dicent: † Se 1
a ¶Voluptuoſi conſiliatores.
duxerũt te & præualuerunt aduerſum te uiri pacifici tui, de 2
a ¶Vitiorum. b ¶Carnalium deſideriorum. c ¶Greſſus operum.
merſerũt te in cœno & in lubrico pedes tuos, & receſſerunt 3 4
a ¶Carnales concupiſcentiæ. ¶Praui actus. ¶Dæmones.
à te. Et oẽs vxores tuæ & filij tui deducentur ad Chaldæos: 5
a ¶Diaboli æternæ confuſionis.
& non effugies manus eorũ: ſed in manu regis Babylonis
a ¶Animam ſcilicet ſimul cum corpore. ¶Inextinguibili.
† traderis, & ciuitatẽ hanc comburet igni. Dixit ergo Sede-
chias ad Ieremiam: Nullus ſciat verba hæc, & nõ morieris. 6
Si aũt audierint principes, quia locutus ſum tecum, & ve-
nerint ad te, & dixerint tibi indica nobis q̃d locutus ſis cũ
rege, ne celes nos, & nõ te interficiemus; & quid locutus eſt
tecũ rex, dices ad eos: Proſtraui ego preces meas corã rege,
ne me reduci iuberet in domũ Ionatham, & ibi morerer.
Venerunt ergo omnes principes ad Ieremiam, & interroga 7
uerunt eũ. Et locutus eſt eis iuxta omnia verba quæ præce-
perat ei rex. Et ceſſauerunt ab eo: Nihil n. fuerat auditum.
Manſit verò Ieremias in veſtibulo carceris vſque ad diem
quo capta eſt Ieruſalẽ. Et factum eſt vt caperetur Ieruſalẽ.

a Ecce. Significat, A quòd fluxa cogitatio, & voluptuoſi conſiliatores in lubrico carnaliũ deſideriorum & cœno vitiorum greſſus noſtrorum operum demergũt, & cum demerſos viderint, à nobis recedunt: quia perditis nullum conſilium dare poſſunt, quia hoc ſolum ſtudebant, vt in peccati voraginem præcipitarent. Si ergo cõſilio diuinarum ſcripturarum peccata corrigere, & aĩas noſtras à perditione per pœnitentiã liberare noluerimus, cũ vxoribus, ideſt, cum concupiſcentijs carnalibus B & filijs, ideſt, prauis actibus ad Chaldæos dæos qui interpretantur dæmones D. educemur, & in manu regis æternę cõfuſionis victi trademur. qui ciuitatem noſtram, ideſt, carnem ſimiliter, & animam igne comburet inextinguibili.

† Incitauerſe te.

* Theodor. Quaſi dicat, Metuis ne illudatis a transfugis: videbis poſthęc vrbe capta, à domibus regijs extrahi mulieres reducentes ibi in memoriã errorẽ pſeudo prophetarũ, & dicẽtes. Hi nẽpe libri ꝓcurarunt iſta, qui pollicebantur pacem, & apud te potiebãtur honore, & ob eam cauſam à diui E nis legibus delabi te fecerunt.

NICOLAVS DE LYRA.

* Et ipſi di. *Tibi improperando.*
1 Præualuerunt aduer. te &c. *Ideſt, prophetæ falſi denunciantes pacem tibi.*
2 Demerſerunt te in cœ. *Ideſt, ad ſtatum vilitatis.*
3 Et in lubri. tu pe. *Dando tibi occaſionem ruinæ.*
4 Et receſſe. a. *Quia imminente captione ciuitatis transfugerũt ad Chaldæos. Cætera patent.*
6 Dixit ergo. *Hic conſequenter negotium in ſecreto ponitur: timebat enim Sedechias offenſam principum, ſi ad eorum notitiam perueniret tractatus inter ipſum & Ieremiam: & patet litera vſque ibi.*
7 Proſtraui ego &c. *In hoc verum dixit rex: alias Ieremias non obediuiſſet ei mentiendo, & hoc patet ex hoc quod ſuprà dictũ eſt quòd rex iurauit ei, quòd non interficeret eum nec traderet eum in manus principum qui miſerant eum intra lacum, qui erat in domo Ionathan ſcribæ. Nec eſt veriſimile, quòd rex iuraſſet de aliquo quod Ieremias non petiuiſſet. Cætera patent in litera.*

CAPVT XXXIX.

† Nno nono Sedechię regis †
Iuda mẽſe decimo, venit Na
buchodonoſor rex Baby-
C lonis & oĩs exercitus eius
ad Ieruſalem & obſidebant
eam, Vndecimo autem an-
no Sedechiæ menſe quarto, quinta die men-
ſis, aperta eſt ciuitas: & ingreſſi ſunt omnes 1
principes regis Babylonis, ſederunt in porta
media Neregel, Sereſer, Semegar, Nabuſar- 2
ſthim, Rabſaces, Neregel, Sereſer, Reb-
mag, & omnes reliqui principes regis Baby-
lonis. Cùmque vidiſſet eos Sedechias rex Iu-
da, & omnes viri bellatores, fugerunt, &
egreſſi ſunt nocte de ciuitate per viam horti
3 regis: & per portam quæ
4 erat inter duos muros &
egreſſi ſunt ad viam deſer-
5 ti. Perſecutus eſt autẽ eos
exercitus Chaldæorum,
& comprehenderunt. Se-
dechiam in campo ſolitu-
dinis Ierichontinæ, & ca-
ptum adduxerunt ad Na-
buchodonoſor regem Ba-
bylonis in Reblatha, quæ
6 eſt in terra Emath, & lo-
cutus eſt ad eum iudicia. b

b Locutus eſt ad eum iudicia. * Theodor. Quaſi diceret, reprehendit tranſgreſſio F nem iuſiurandi & maleuolẽtiam atq; ingratitudinẽ quam cõmiſerat in illum, qui de eo benemeritus erat, & eum regem creauerat: conuictoque de iniuſtitia pęnas infligit. Et primum quidẽ eo ſpectante interficit pueros, & oẽs honoratiores ac nobiliores, eũdem q; poſteá priuauit oculis.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXXIX.

* ANno nono Se. *Superius deſcripta eſt deſtructio Ieruſalem prophetice, hic conſequenter deſcribitur hiſtoricè. Et diuiditur in duas partes, quia primò fit propoſitũ, ſecundò ponitur quoddam correlarium. c. 45. Prima in duas, quia primò deſcribitur ciuitatis captio: ſecundò populi remanentis ordinatio ibi:* Et reliquias. *Circa primum primo ponitur tẽpus obſidionis, cùm dicitur:* Anno nono Sedechiæ *Secundo tẽpus captionis, cùm dicitur:* Vndecimo autem anno &c. *patet litera. Tertio deſcribitur ipſa captio, cùm dicitur.*
1 Aperta eſt. *Fractis muris exteriorib. & portis, ideò ſubditur.*
2 Et ſederunt. *Et cæteri diſpoſuerunt ſe ad inuadendum portas ſecundi muri. Quod cum vidiſſet Sedechias, & viri ſui videntes, ꝙ non poterant reſiſtere territi fugerunt.*
3 Per viam &c. *i. quæ ducebat verſus hortum.*
4 Et per portã. *Dicit Ra. Sa. ꝙ ibi erat vna porta ad ingrediendum viam ſubterraneam, cuius exitus erat longè à ciuitate per quam fugerant.*
5 Perſecutus eſt aũt. *Per indicium Iudęorum, qui trãsfugerant ad Chaldæos, vt dicit Ioſephus. Ra. Sa. autem dicit quod Deus fecit apparere vnam ceruam, quæ in ſuperficie terrę currebat ſuper viã ſubterraneam, & Chaldæi eam ſequentes viderunt Sedechiam, & viros eius à longè exiſtentes ſuper terram: & ſic eos ceperunt, vt dictum fuit diffuſius. 4. Reg. Cætera patent vſque ibi.*
6 Et locut⁹ eſt. *Primò, verbo arguẽdo eũ de ĩfidelitate, & piurio, * ſecundò* ☞ *Præ-*

MORALITER.

† † *Anno.* Per Ieruſalem ſignatur aĩa fidelis ſm ſenſum moralem, ſicut dictum fuit in huius operis principio, q̃ ab exercitu regis Babylonis obſidetur quãdo tentationibus dęmonum impugnatur: Aperitur autem qñ ſenſus exteriores ad actus indecentes conuertuntur: vt oculus

A a *Præceperat.* Rabanus. Superbis & cōtemptoribus reddit Deus supplicia, mā suetis & humilibus solatia. Quod patet in Sedechia rege, & in Ieremia ꝓpheta, & Nabuchodonosor regis sententia.

Nec mirum. Si per eosdem diuersis diuersa reddit, qui eisdem elementis pro meritorum qualitate electis & reprobis diuersa repēdit. Exod. 14. c. Aqua maris rubri Israelitas seruauit illæsos, eadem Aegyptios interfecit Flāma camini Babylonij regis ministros incendit, pueros in medio ignis benedi- Dan. 3. c. B centes Deum seruauit. Vnde vir sapiēs in laudibus Dei ait: *Creatura enim tibi factori suo deseruiēs, exardescit in tormentū aduersus iniustos, & lenior fit ad benefaciendum pro his qui in te confidunt.*

✠ Theodor. Auxerunt crimen Iudæorum Nabuchodonosor rex & Abdemelech Aethiops. Hi n. cū sint alienigenæ, solati sunt ꝓphetam: Iudęi verò in verbis propheticis enutriti, diuinis sermonibus attendere noluerunt, & prophetas quibusuis supplicus subegerunt. Effectum tamen sortita est promissio diuina Nam cum Deus illum creasset prophetam, pollicitus est, ostensurum cū inuictum & colūnæ ferreæ muroq; æneo similem quia impugnabunt illū at non euadent superiores.

Et occidit rex Babylonis filios Sedechiæ ī Reblatha in oculis eius, & oēs nobiles Iuda occidit rex Babylonis. Oculos quoq; Sedechiæ eruit, & vinxit eum compedibus, vt duce-
1
retur in Babylonem. Domum quoq; regis, & domū vulgi succēderunt Chaldæi igni, & murum Ierusalem subuerte-
2
runt. Et reliquias populi quæ remanserunt in ciuitate, & profugos qui trāsfugerant ad eum, & † superfluos vulgi q. remanserant, transtulit Nabuzardan magister † militū in Babylonē: & de plebe pauperum, qui nihil penitus habebant, dimisit Naburzadan magister militiæ in terra Iuda,
a & dedit ei vineas & cisternas in die illa. Præceperat aūt Na-
3
buchodonosor rex Babylonis de Ieremia, Nabuzardā magistro militię, dicens: tolle illum & pone super eum oculos tuos: nihilq; ei malifacias, sed vt voluerit, sic facias ei. Mi-
4
sit ergo Naburzardan princips militię & Nabu & Sesban
5
& Rabsaces & Neregel & Sereser & Rebmag & oēs optimates regis Babylonis miserūt, & tulerūt Ieremiā de vestibulo carceris, & tradiderunt eū Godoliæ filio Aichā filij Sa-
6
phā, vt † intraret in domū, & habitaret in populo. Ad Iere-
7
miā aūt factus fuerat sermo dñi cū clausus esset in vestibu-
8
lo carceris, dicēs: Vade & dic Abdemelech Aethiopi, dicēs: Hęc dicit dñs exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam sermones meos super ciuitatē hanc in malū & non in bo-
b nū, & erunt in cōspectu tuo in die illa, & liberabo te in die
9

† educerent.

b *Et liberabo te.* Qui sperant in domino non confundentur. Confundantur omnes iniqua agentes. Ecce principes qui animam Ieremiæ quærebāt captiuantur. Eunuchus qui eum liberauerat perfecta potitus est libertate. Sic quoque liberatis sanctis prædicatoribus, persecutores æterna vltione punientur.

✠ Theodoret. *Verè beatus, cuius Deus Iacob adiutor eius, & spes eius in Domino Deo ipsius. Et beatus populus cuius Dominus Deus eius.* Quid enim Sedechię profuit regnum? Quid verò nocuit Abdemelech seruitus? Nam ille quidem propter impietatem passus est ea omnia: hic autem ob pietatem, non expertus est mala.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

secundo facto, filius occidendo coram eo, & omnes nobiles qui dederant ei consilium rebellandi. Ra. Sa. dicit quod per nobiles hic intelligūtur. 70. senes iudices populi, cum rege & summo Sacerdote, quod fuerat institutum à tempore Moysi: vt habetur Nu. 11. quod
C *70. senes sustinerent eius regiminis cum ipso. Et dicitur quod isti relaxauerunt iuramentum Sedechiæ quod fecerat regi Babylonis, propter quòd fecit eos occidi.*

1 Et do. vulg. *Idest, domos, accipiēdo singulare pro plurali: quia Chaldæi incenderunt domos Ierusalem per circuitum, vt habetur. 4. Reg. vltim.*

2 Et reli. *Hic consequenter ponitur ordinatio populi remanentis: Et primo quantū ad eos q præsentes erāt, secundò, quantum ad eos qui fugerant. 40. ca. ibi:* Cumq; audissent. *Prima diuiditur in duas, quia primò ponitur ordinatio generalis, secundò specialis ibi:* Diuisio. Præceperat. *Circa primum sciendum, ꝙ populus in ciuitate & territorio repertus post destructionem ciuitatis erat in duplici differentia, quia aliqui ante captionem fugerant ad Chaldęos. Et aliqui inuenti fuerant, qui non transfugerant. Et isti erant in duplici differentia, quia aliqui erant alicuius valoris seu reputationis, & isti cū precedentibus fuerūt trāslati in Babylonē. Alij erāt pauperes, & vilius reputationis in aliqua arte seu sciētia, & isti fuerūt dimissi in terra ad colendum terras, & vineas reddendo inde tributo regi Babylonis per Godoliā quem pręfecit eis, & secundū hoc patet littera.*

3 Præceperat. *Hic consequenter ponitur ordinatio specialis, persona Ieremiæ: interponitur tamen saluatio Abdemelech, ibi, ad* Ieremiam. *Circa primum patet ibi.*

4 Tolle &c. *De carcere in quo positus fuerat, vt dictum est c. precedenti.*

5 Et pone super eum &c. *Et in omnibus compatiendo. Cæt. patent vsque ibi.*

6 Et tradiderunt eum Godo. *Vt ei conuenienter de necessarijs prouideret.*

7 Ad Ieremiam. *Hic saluatio Abdemelech interponitur, secundo ordinatio circa Ieremiam resumitur in principio sequētis capituli. Circa primum ponitur tempus reuelationis factæ Ieremiæ de Abdemelech salute cùm dicitur.*

8 Cum clau. esset. &c. *Cętera patent vsque ibi.*

9 Et erunt in con. &c. *Idest, videbis sermones meos per Ieremiam dictos impleri.*

✠ I E

MORALITER.

† ad impudicum contuitum, & auris ad turpium auditū, & sic de alijs Sed tunc principes regis Babylonis sedēt in media porta, quando per sensualitatem (quæ media est inter sensus exteriores & rationē) ipsam rationem impugnant, & tunc rex Sedechias & bellatores fugiunt, qñ vires superiores resistere negligunt & tūc rex Sedechias capitur, quando voluntas ad consensum peccati mortalis inducitur, & filij eius occiduntur. Nam opera bona ꝓcedētia mortificantur, & hoc fit in oculis illius, quia per vnum actum peccati mortalis non statim homo totaliter excæcatur, sed per eius frequentationem: & tunc ligatur per malum habitum acquisitum, & finaliter in Babylonem dicitur quando pœnæ gehennali deputatur.

† *Domum quoque regis & domum vulgi incen.* 4. Reg. 25. additur domus Dei. Ignis aūt iste quem incendunt dęmones, qui per Chaldęos signantur, est vitium luxuriæ de quo dr Iob 31. b. *Ignis est vsq; ad consumptionem deuorans, & omnia eradicans genimina.* Hoc aūt igne incenditur domus regis, per quam signantur nobiles, & domus vulgi, i. homines populares, & domus Dei, i. clerici & regulares.

† *Vade. & dic Ab. &c.* Per hoc autem quod iste Abdemelech per opera pietatis quæ circa Ieremiam exercuit fuit liberatus de manibus Chaldęorum signatur ꝙ per opera pietatis liberantur homines à potestate dæmonum. Vnde secundum saluatoris sententiam, Matt. 25. c. dicetur eis in finali iudicio. *Venite benedicti patris mei percipite paratum vobis regnum à constitutione mundi.* Et subditur ratio cùm dicitur: *Esuriui enim, & dedistis mihi manducare, sitiui & dedistis mihi bibere &c.*

M

A ia ait dominus, & non traderis in manus vi 1
rorum quos tu formidas, sed eruens liberabo
te, & te, & gladio non cades: sed erit tibi anima tua D
in salutem, quia in me habuisti fiduciam, ait
dominus.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et non traderis in manus virorum. *Idest, Chaldæorum. Modus tamen liberationis non plus hic exprimitur. Cætera patent.*

CAPVT XL.

SErmo qui factus est ad Ieremiam à domino 1
postquam dimissus est a Nabuzardan magi-
stro militiæ de Rama, quando tulit eum vin- 2
ctum catenis in medio omnium qui migra- 3
bant de Ierusalem & Iuda, & ducebantur in
Babylonem. Tollens ergo princeps mili-
tiæ Ieremiam, dixit ad eum: Dominus Deus 4
tuus locutus est malum hoc super locum istũ, 5
& adduxit, & fecit dominus sicut loquutus est: quia peccastis domi-
no, & non audistis vocem eius, & factus est vobis sermo hic. Nunc er 6
go ecce soluite hodie de catenis quæ sunt in manibus tuis. Si placet 7
tibi, vt venias mecum in Babylonem, veni, & ponam oculos meos su 8
per te. Si autem displicet tibi uenire mecum in Babylonem, reside. Ec 9
ce omnis terra in conspectu tuo est. Quod elegeris & quod placuerit
tibi ut uadas, illuc perge, † & mecum noli uenire, sed habita apud Go 10
doliam filium Aicham filij Sapham, quem præposuit rex Babylonis
ciuitatibus Iudæ. Habita ergo cum eo in medio populi, uel quocunq; †
placuerit tibi ut uadas uade. Dedit quoque ei magister militiæ ciba-
rie & munuscula, & dimisit eum. Venit autem Ieremias ad Godoliã
filium Aicham in Masphat, & habitauit cum eo in medio populi
qui relictus fuerat in terra. Cùmque audissent omnes principes 11

†quoniam adhuc non reuersus fuerat & habita est.

CAP. XL.

a *Sermo qui factus est, &c.* Queritur quomodo hic sermo domini ad Ieremiam prophetam factus dicatur. Non.n. ostenditur, b quis iste sermo fuerit, vel quid manifestauerit vnde (ni fallor) datur intelligi, c ꝙ liberationẽ suam per principẽ militiæ diuino nutu factam prophetæ occultè per hũc sermonem ad se paratum intimare voluerit, sicut ipse Nabuzardan ait. d *Dominus Deus tuus locutus est malum hoc super locum istum &c.* Ergo illi qui peccauerunt domino nec obedierũt, iuxta sermonem domini captiuati sunt, qui peccantes corripuit & dño obedit, iuxta sermonem domini liberatus est.

Tollens ergo. Descripta vastatione vrbis, & interitu & captiuitate populi, & perfidi regis, sequitur quid de Ieremia factum sit, & de reliquijs populi quas propheta mo C nuit ex verbo domini sedere in terra sua, & seruire regi Babylonis ipsi verò maluerũt ire in Aegyptum, vbi eos postea Nabuchodonosor trucidauit, & ipsam Aegytum vastauit.

Et factus est vobis. Ex hoc ẽt loco manifestum est Deũ, vt de alijs gentibus bene mereretur, initio elegisse Israelem. Nam & miracula quæ in gratiã eorum facta sunt, omnes in stuporẽ trahebant: & apertè docebant Deum ipsorum esse solũ verum Deum: & rursum aduersa q̃ illis contingebant, accusabant eorum E iniquitatem, Dei verò sententiam iustam prædicabant. d *Sed habita apud Godoliam.* Raccan. Miserationes domini sunt multæ, & iuditia eius abyssus multa, qui sicut præuaricatores legis iustè corripuit, ita humilibus & obedientibus misericorditer solatiũ contulit. Per ipsos.n. hostes, quibus perfidum regem & ministros eius puniuit, reliquijs populi prouisorem Godoliam constituit.

Mysticè. Mysticè autem Godolias qui interpretatur magnificatus domino, prædicatores domini significat, qui diuino nutu præficiuntur, vt Deum timentes habeant refugiũ & solatium: hi pro subiectis animam ponunt, & contra F perfidos protectionis scutum opponunt, vsque ad mortem in offitio fideliter persistentes, sicut Godolias innocens a perfido Ismael occisus est.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XL.

* SErmo qui factus est &c. *Hic ordinatio circa Ieremiam resumitur. Circa quam sciendum, ꝙ sicut dicit Rab. Sal. Ieremias videns populum duci in Babylonem, in vinculis & catenis, iuit cum eo vsque Rama & ponebat se voluntariè inter ligatos & catenatos supponens collum suum catenis eorum secundum quod poterat: propter quod Nabuzardan cui rex qui eum recommendauerat noluit, ꝙ hoc modo iret cum populo: sed posuit in eius optione, ꝙ iret cum eo in Babylonem honorificè; & nõ sicut captiuus, vel ꝙ remaneret in terra Iuda cum Godolia: & tunc fuit sibi reuelatum a Deo, ꝙ remaneret: quod & fecit, vt pro populo remanente oraret, & circa ipsum quæreret, domini voluntatem: & propter hoc dicitur.*

1 Sermo qui factus est &c. *Et istud refertur ad illud quod infrà dicitur. quadrag. secundo. b.* Cùm autem completi essent decem dies, factum est verbũ domini ad Ieremiam &c. *Sed hic interponitur Ieremiæ remissio: & fugitiuorum reuersio, & etiam Godoliæ occisio.*

De Ra. *Nomen est loci vnde redijt Ieremias ad Godoliam ex causa prædicta.*

Quando tulit eum vinctum cathenis. *Non proprijs a manibus iam antè solutus fuerat in Ierusalem, sed catenis transmigrantium, quibus se ingerebat. Ideò subditur. In medio omnium qui migrabant &c.*

4 Tollens ergo princeps militiæ Ieremiam. *Ne Nabuchodonosor contra eam offenderetur si duceret Ieremiam totaliter in Babylonem.*

5 Dominus Deus. *Quasi diceret, non debet ei tantum compati, ex quo est voluntas Dei tui.*

6 Quia peccastis domino. *Non loquitur hic pro Ieremia, sed pro populo de quo erat.*

7 Nunc ergo ecce solui te. *Nolens ꝙ sic in Babylonẽ ducaris*

8 Si placet tibi vt venias. *honestè secundum regis mandatum.*

9 Veni & ponam oculos meos super te. *Aliter non.*

10 Et mecum noli venire, sed habita apud Godoliam. *In hebræo habetur.* Et adhuc non est reuersus & reuersus est ad Godoliam. *Quod sic exponitur ab Hebræis.* Et adhuc non est reuersus. *s. propter verba Nabuzardan, sed tunc facta est sibi reuelatio domini de reuersione ratione prædicta, ideò sequitur.* Et reuer. est. ad Godoliam. *s. propter verba domini. Iste.n. Godolias transfugerat ad Chaldæos ante captionem ciuitatis de consilio Ieremiæ vt dicit Rab. Sal. propter quod rex Babylonis præfecit eum populo remanenti in terra. Cætera patent in litera.*

Godolias quare præfectus Iudææ. Diuisio.

11 Cùmq; audissent omnes principes exercitus. *Hic ponitur ordinatio populi quantum ad eos qui fugerant. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur eorum receptio benigna: secundò contra Godoliam conspiratio maligna ibi:* Ioannan autem. *Sententia primæ partis patet in litera paucis exceptis.*

MORALITER.

Habita ap. Godo. &c. Per Godoliam, qui interpretatur magnificans dominum, signatur bonus vir & literatus, qui & vult magnificare dominum corde sacra meditando, ore vera docendo, & opere virtuosa operando, & ta- * 1 Qui lis præfici debet ecclesiæ sicut Godolias fuit prefectus terrę, de quo dicitur consequenter ꝙ habitabat in Masphat quę interpretatur contemplatio Debet enim considerare bonus prelatus conditionis temporum, quia sic diuersimodè est agendum.

11 *Cumque au. om. &c.* Sequitur.

A exercitus qui dispersi fuerant per regiones, ipsi socij 1
eorum, quòd præfecisset rex Babylonis Godoliam
filium Aichan, terræ, & quòd commendasset ei viros
& mulieres & paruulos, & de pauperibus terræ qui
non fuerant translati in Babylonem, venerūt ad Go
doliam in Masphat, & Ismael filius Nathaniæ, &
Ioannan filius Chareæ, & Ionathan & Sareas filius
Thenoemeth & filij Ophi, qui erant de Nethopha- 2
ti; & Iechonias filius Maachati ipsi & viri eorum. †
Et iurauit eis Godolias filius Aichan filij Saphan &
† viris. † comitibus eorum, dicens: Nolite timere seruire 3
Chaldæis, habitate in terra & seruite regi Baby-
† expectem Chaldæos venient. lonis, & bene erit vobis. Ecce ego habito in Mas-
phat vt † respondeam præcepto Chaldæorum qui †
mittuntur ad nos. Vos autem colligite vindemiam †
B & messem, & oleum, & condite in vasis vestris, & ma †
† filiis. nete in vrbibus vestris quas tenetis. Sed & omnes 4
Iudæi qui erant in Moab, & in † finibus Ammon, & †
in Idumęa, & in uniuersis regionibus, audito quod †
5

dedisset rex Babylonis reliquias in Iudæa, & quò
pręposuisset super eos Godoliam filium Aicham fi
lij Sapham, reuersi sunt, inquam, Iudæi omnes d
6 vniuersis locis ad quæ profugerant, & uenerunt i
7 terram Iuda ad Godoliam in Masphat, & college
runt uinum & messem multam nimis, Ioannan, au
filius Careæ & omnes principes exercitus, qui de
8 spersi fuerant in regionibus uenerunt ad Godolia
in Masphat, & dixerunt ei: Scito quòd Baalis rex fi
liorum Ammon misit Ismael filium Nathaniæ perc
tere animam tuam. Et non credidit eis Godolias f
lius Aicham. Ioannan autem filius Carec dixit a
Godoliam seorsum in Masphat loquens. Ibo, & p
cutiam Ismael filium Nathanię nullo sciente, ne i
terficiat animam tuam, & dissipentur Iudęi omne
qui congregati sunt ad te, & peribunt reliquę Iud
Et ait Godolias filius Aicham ad Ioannan filiu
Carec. Nolite facere uerbum hoc. Falsum eni
tu loqueris de Ismael.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Qui dispersi fuerant per regiones. *s. circa Iudæam, quia diuersi fugiebant ad diuersa loca, sperates ibi habere latibula propter aliquam amicitiam seu familiaritatem ibi prius contractam.*

2 Et iurauit eis Godolias. *Quòd seruaret vitam eorum.*

3 Ecce ego ha. *Q. d. potestis ad me securè recurrere, si in aliquo formidatis.*

4 Sed &, &c. *Qui ad illa loca fugerant imminente guerra.*

5 Audito &c. *i. quòd ordinasset aliquos de Iudæis manere pacificè in terra sua, ne terra redigeretur in solitudinem propter defectū cultorum: & sic redderetur inutilis regi Babylonis.*

6 Colle. &c. *Hoc est respectu populi qui remanserat, quia quamuis Chaldæi vineas & agros pro magna parte destruxissent, tamen illud quod remansit non solùm fuit sufficiens, sed abundans, pro illis paucis Iudæis, qui in terra habitabant.*

7 Ioann &c. *Hic consequenter ponitur maligna conspiratio c tra Godoliam. Et diuiditur in duas, quia primò conspiratio fide ter detegitur, secundò nequiter perficitur sequen. cap. Prima pars tet vsque ibi.*

8 Scito ꝙ Baal. rex &c. percutere animam tuam. *i. oc cidere. Frequenter. n. in scriptura anima accipitur pro toto homi eò modo loquendi quo totum denominatur a digniori part: iste a Ismael eò quòd erat de sanguine regio indignabatur, quòd Godol præerat populo: & ideò petijt a rege Ammon ad quem confuge auxilium ad ipsum occultè iugulandum, sed istud innotuit Ioan filio Careæ & socijs eius, qui reuelauerunt hoc Godoliæ, volente medium adhibere, sed ipse non credidit, & occisionem Ismaelis p bibuit, & patet litera.*

C

MORALITER.

† † *Venerunt ad Godoliam.* Officium. n. boni prælati est dispersos per discordiam reunire per concordiam charitatis, & eos assecurare in bono: ideò subditur.

† *Noli. ti.* Ad bonum opus inducere, ideò sequitur.

† *Vos autem colligite vindemiam.* Bonæ compunctionis.

† *Et messem.* Multiplicis bonæ operationis.

† *Et oleum.* Piæ miserationis.

† *Et condite in vasis vestris. i.* in cordibus vestris per rectitudinem debitæ intentionis. Greg. Hom. 37. Sic autem fit opus in publico quatenus intentio maneat in occulto, vt & de bono opere proximis præbeamus exemplum, & in intentione qua soli Deo parcere quærimus, semper optemus secretum.

8 *Scitò quòd Baal. rex filio. Ammon misit &c.* Ammon terpretatur populus iniquus, & ideò per regem Amn signatur diabolus, qui (vt dicit Greg. Hom. 10.) est cap omnium iniquorum, & huius capitis membra sunt c nes iniqui, & ipse Ismaelem. i. hominem impium & f cem mittit ad interficiendum hominem innocent qui signatur per Godoliam. Et sicut ille Godolias n credidit quod dicebatur in Ismaele, & sic interfectus f sic quia innocens non credit de facilli malum de alio bi dictum, frequenter incurrit damnum temporale, li credat ad eius bonum spirituale si sustineat patiente Prou. 22. *Callidus videt malum & abscondit se, innocēs autem transit, & afflictus est damno.*

CAP. XLI.

a *ET factū est &c.* Gregor. Hæc fraus tunc per Ismaelē historialiter facta est: sed quotidie per diabolū fit spiritualiter. Sciendum verò est quod bona nostra tribus modis diabolu sequitur vt cùr c ctū agitur corā o minibus, in æt iudicis consp vitientur. Aliq do enim inten nempolluit, v quēs actio ab c

lib. 1. mor. c. 37. Diabolus quō insequitur bona nostra.

CAPVT XLI.

a ET factum est in mense septimo, venit 1
Ismael filius Nathaniæ filij Maasiæ fi-
lij Elisama de semine regali, & optima-
tes regis, & decem viri cum eo ad Godo- 2
liam filium Aicham in Masphat, &
comederunt ibi panes simul in Mas

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XLI.

Diuisio.

* ET factum est. *Hic consequenter conspiratio Ismaelis nequiter perficitur. Et diuiditur in tres partes, quia primò ponitur Godoliæ occisio, secundò occisoris persecutio, ibi.* Audiuit aūt. *populi trepidatio, ibi.* Tulit ergo. *Prima pars patet vsque ib*

2 Et comede. *Nomine panis intelligitur omnis cibus: fecit Godolias conuiuium, credens ꝙ venissent amichabiliter ad ip*

* 1 Surr

MORALITER.

† 1 *Et factum est in &c.* Per illum Ismaelem qui fuit homicida pessimus signatur diabolus, de quo scribitur Io. 8. s. *Ille homicida erat ab initio,* ipse verò venit ad Godoliam, per quem intelligitur vir innocens & bonus ad cum ful tendum de statu gratiæ in miseriam culpæ.

2 *Et comede. &c.* Simul. Quod fit qn̄ vir innocens in c tione peccati per suggestionem diaboli incipit dele

† de

A ...e immūda sit. Si ...oc non præualet ...n ipsa actione, ...uasi in itinere se ...pponit vt cū per ...ropositum men...s securior quis ...raditur subiun...o latenter vitio, ...uasi ex insidijs ...rimatur. Aliqn̄ ...erò nec intentio...em vitiat, nec in ...inere supplantat ...d opus bonum ...i fine actionis il...lqueat, vnde. *In via hac qua ambulabam ...d. su. la. mi.* Quod ...bne Ieremias insi...nat qui dum gesta ...fris retulit, quę in ...ts gerantur indica...ut, dicens. *Venerunt.*

B 8. *viri de Sichem &c.*

phat. Surrexit autem Ismael filius Nathaniæ & decem viri 1
qui cum eo erant, & percusserunt Godoliam filiū Aichan
filij Saphan gladio, & interfecerunt eum quem pręfecerat
rex Babylonis terræ. Omnes quoque Iudæos qui erant cū
Godolia in Masphat, & Chaldæos q reperti sunt ibi, & vi 2
ros beliatores percussit Ismael. Secundo aūt die postquam 3
occiderat Godoliam, nullo adhuc sciente, venerunt viri de 4 5
(a ¶In proprijs viribus fiduciam non habentes.)
Siché & de Silo & de Samaria octoginta viri rasi barba, & 6 †
(a ¶Decori suo non parcentes. b ¶Opera. c ¶Orationem.)
& scissis vestibus, & † squalentes: & munera & thus habebāt † †
(a ¶Quilibet malignus spiritus)
in manu, vt offerrent in domo dn̄i. Egressus ergo Ismael † †
(¶Sathanæ scilicet.)
filius Nathaniæ in occursum eorū de Masphat, incedés & 7 8
(a ¶Quia sub velamine virtutis se occultat, & concordare se viris lugentibus simulat. b ¶Quia ad altiora se ducere promittit, qui etiam minima subtrahit)
plorās ibat. Cum autem occurisset eis dixit ad eos: Venite †
(a ¶In ipso itinere actionis)
ad Godoliā filium Aichā. Qui cū venissent ad mediū ciui- 9 10
tatis, iterfecit eos Ismael filius Nathanię circa mediū laci, †

perbiæ errore gene D ratus se ad decipiēdum opponit. de quo bene dicitur. *Incedens, & plorans ibat*, quia vt deuotas mentes interimere feriendo præualeat se sub velamine virtutis occultat, & dū concordare se verè lugētibus simulat, ad cordis intima se curius admissus qd intus d virtute latet occidit: quia plerūque se promittit ad altiora prouehere, vnde dixisse perhibetur. *Venite ad Godoliam filium Aicham:* & dum maiora promittit etiā minima subtrahit, E vnde dictum est.

Barbam radunt, qui sibi de proprijs viribus fiduciam subtrahunt. Vestes scindunt, qui sibimetipsis interioris decoris laceratione non parcunt. Oblaturi in domo domini thus & munera veniunt, qui exhibere in Dei sacrificio orationem cum operibus pollicentur. Sed tamen si se in sanctę deuotionis via cautè conspicere nesciunt Ismael Nathaniæ filius in eorum occursum venit quia quilibet malignus spiritus prioris sui Sathanæ .s. exemplis in su- *Cum venissent ad medium ciuitatis, interfecit eos.* Viros ergo ad offerendum Deo munera venientes in medio ciuitatis interficit, quia diuinis rebus deditæ mentes nisi cum magna circunspectione se custodiant hoste surripiēte, dum deuotionis portant hostiā, in ipso itinere perdūt vitam. De cuius manu non euaditur, nisi citius ad pœnitentiā redeatur. Vnde apertè subiungitur.

a Decem

NICOLAVS DE LYRA.

1 Surre. au. *Erant. n. multo plures, aliter non fecissent talē strages: sed isti decem qui exprimuntur erant principales cum eo. Cætera patent vsq; ibi.*

2 Et Chaldæos qui reperti sunt ibi. *Quia aliquando mittebatur de Babylone ad Godoliam, vt responderet de officio sibi imposito, vt habetur. c. præ.* Ecce ego habito in Masphat, vt respondam præcepto Chaldæorum.

3 Et vi. bel. *Qui erant cum Godolia ad munitionem loci.*

4 Per. Is. *Quia non præcauebant sibi. Ismael autem & qui erant cum eo erant occultè armati.*

5 Secun. au. *Hic consequenter ponitur occisio hominum venientium ad Godoliam deuotè, cùm dicitur.*

6 Vene. vi. &c. rasi. bar. *Dicit hic Ra. Sa. q̄ isti ibant in Ierusalem ad offerendum munera in templo: quia quando recesserunt de domibus suis nesciebant templum esse combustum, sed in via audierunt: & tunc in signum tristitiæ fecerūt barbas suas radi, & vestes sciderunt secundum modum Iudæorum in afflictione existentium.* C *Sed hoc non videtur verum quia templum fuit combustum quinto mense decima die mensis. vt habetur infrà. 52. viri autem isti venerunt mense septimo, vt patet ex principio huius ca. & sic ab incendio templi & ciuitatis vsq; ad aduentum eorum fluxerunt duo mēses vel circiter. Quod autem factum sic notabile tam diu nesciretur in locis vnde venerunt, non habet aliquam apparentiam veritatis, quia Samaria quæ plus distabat a Ierusalem non distabat nisi per 28. miliaria quæ faciunt tantum. 14. leucas, & Sichem per 12. miliaria vt dicitur in descriptione terræ sanctæ. Propter quod dicendum quòd Godolias post destructionem templi ædificauit in Masphat altare domini, quia tempore Samuelis fuit ibi arca domini & altare per aliquod tempus, vt dictum fuit. 1. Reg. 7. & ad illum locum ex deuotione veniebant isti viri. rasis tamen barbis & scissis vestibus in signum tristitiæ pro templi destructione, vt offerrent in domo domini, sic enim nominatur locus ille ratione altaris & quia erat statutus locus orationis.*

7 Egressus ergo Ismael. *Vt eos deciperet: viderat enim eos de alto loco venientes.*

8 Incedens & plorans ibat. *In hoc simulans se dolere de morte Godoliæ, vt dicunt aliqui: sed huic contradicere videtur quod subditur.*

9 Dixit ad eos. Venite ad Godoliam. *s. securè tanquàm ad præfectum terræ. Non. n. est verisimile, q̄ loqueretur de cadauere ipsius & aliorum interfectorum quod magis volebat celare, & ideo cum dicitur.* Incedens & plorans. *Hoc est intelligendum quod conformabat se eis in luctu pro destructione templi & ciuitatis, vt magis crederent sibi.* F

10 Qui cum venissent ad mediū ciuitatis, interfecit eos Ismael, &c. *Ibi enim dimiserat homines armatos latenter ad hoc faciendum, & ipse solus vel cùm paucis occurrerat illis viris. Cætera patent vsque ibi.*

* 1 Noli

MORALITER.

† de quo etiam Diabolus delectatur & sic Ismael & Godolias simul comedunt & pascuntur, sed cum Diabolus trahit ipsum ad peccati consensum vel actum tunc interficitur. Per interfectos autem simul cum Godolia intelliguntur opera boni viri quæ ipso peccante mortificantur. Possunt etiam per istos intelligi illi qui ex lapsu boni viri accipiunt occasionem peccandi.

5 *Secundo autem &c.* Sequitur.

6 *venerunt de Si. &c.* Per Silo qui interpretatur auulsio, religionis professio signatur, per quam homo a seculari conuersatione totaliter auellitur. Per Sichen qui humerus interpretatur, obedientia signatur per quam humerus ad portandum onera religionis applicatur. Per Samariam quæ interpretatur custodia, intelligitur obseruatia regularis: & sic per istos octoginta viros vniuersitas religiosorum designatur. Dicuntur autem rasi barba, per quod significatur castitas, eò q̄ barba signum est virilis sexus: casti verò sunt eunuchi propter regnum cœlorū castrati, vt dicitur Mat. 19. b.

† *Et scissis vestibus.* Quod est signum mœroris siue luctus. Hebræorum secundo. c. *Omnis disciplina in præsenti non est gaudij, sed mœroris.* Et competit religiosis. Hieronymus ad Riparium. Monachus plangentis habet officium.

† *Et squalentes.* per quod designatur asperitas vitæ, quam religiosi debent deducere.

† *Munera habebant.* Multiplicis bonæ operationis.

† *Et thus.* Deuotæ orationis.

† *Vt offer. in. do.* Nam illa fieri debet ad honorem Dei & non ad gloriam mundi.

6 *Egressus est &c.* Nam diabolus per Ismaelem signatus aliquando se transfigurat in angelum lucis, vt religiosos decipiat suis fallacijs, dicens.

8 *Veni. ad.* Inuitando eos maliciosè ad viri perfectioris imitationem, quæ tamen non est imitanda: sicut secunda collatione Moysi abbatis, dicitur quòd quidam a Diabolo fuit sic deceptus quòd per eius exhortationem voluit immolare filium suum qui secum erat in monasterio, vt perfectioni Abrahæ æquaretur: & sic fecisset, nisi puer fugisset.

† *Interf. e. Is. t.* Diabolus, qui multos interfecit per tales fraudulentias morte culpæ.

a ipse & viri qui erant cum eo. Decem aūt viri reperti sunt inter eos,
a ¶Spem pœnitentiæ scilicet.
qui dixerunt ad Ismael. Noli occidere nos, quia habemus thesaurū 1
in agro fruměti & hordei & olei & mellis. Et cessauit, & nō interfe-
cit eos cum fratribus suis Lacus autem in quem proiecerat Ismael 2
omnia cadauera virorum quos percussit propter Godoliā: ipse est
a ¶Quoscunque diabolus deinde interficit præcipitat in lacum sulphuris, & ignis æterni.
quem fecit rex Asa propter Baasa regē Israel. Ipsum repleuit Ismael
a ¶Peccatis ligatas. b ¶Fideles .s. in contemplatione vel meditatione legis manentes, vel in specula virtutum.
filius Nathaniæ occisis. Et captiuas duxit Ismael oēs reliquias po- 3
a ¶Animas. b ¶Aeterni.
puli qui erant in Masphat, filias regis, & vniuersum populū qui re
manserat in Masphat, quos cōmendauerat Nabuzardan princeps
militiæ Godoliæ filio Aichā. Et cepit eos Ismael filius Nathaniç: &
a ¶Qui interpretatur populus mœroris, captiuos n. socios fecit perditionis damnatorū in æterno mœrore consistentiū
¶Dei gratia.
abijt, vt transiret ad filios Ammon. Audiuit aūt Ioannan filius Ca- 4
a ¶Doctores s. sancti Dei gratia & misericordia confortati: qui contra spirituales nequitias pugnando captiuos ad ecclesiam reducunt.
reæ & omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, omne malū
quod fecerat Ismael filius Nathaniç & assumptis vniuersis viris pro
fecti sunt vt bellarent aduersum Ismaelem filiū Nathaniæ, & inue 5
nerunt eum ad aquas multas quæ sunt in Gabaon. Cùmq; vidisset 6
omnis populus, qui erat cū Ismael, Ioannan filiū Careæ, & vniuer-
sos principes bellatorum, qui erant cū eo lætati sunt. Et reuersus est
omnis populus quē ceperat Ismael in Masphat, reuersusq; abijt ad
a ¶Quia principem. b ¶Resistite diabolo. & fugiet a vobis.
Ioannan filium Chareæ. Ismael aūt filius Nathaniç fugit cum octo 7
viris à facie Ioannā, & abijt ad filios Ammō. Tulit ergo Ioānā filius 8
Careæ, & oēs principes bellatorum qui erant cum eo, vniuersas re-
liquias vulgi quas reduxerat ab Ismaele filio Nathaniæ de Mas- 9
phat, postquam percussit Godoliam filiū Aicham, fortes viros ad 10
prælium, & mulieres & pueros & Eunuchos quos reduxerat de Ga 11
baon: & abierunt & sederunt peregrinantes In Chanaā quæ est iux
ta Betheleem, vt pergerent & introirent Ægyptū a facie Chaldęo-
rum. Timebant. n. eos quia percusserat Ismael filius Nathaniæ Go 12
doliam filiū Aicham, quē pręposuerat rex Babylonis in terra Iuda.

A a *Decem vi. rep. sunt inter eos, &c. habemus thesaur.* Thesaurus enim in agro, spes est in pęnitentia: quæ quia non cernitur, quasi in terra cordis suffocata continetur. Qui ergo thesauros in agro habuere, seruati sunt. Qui enim post in cautelæ suæ vitiū ad lamētū redeunt nec capti moriuntur. B Cùm verò antiquus hostis nec in exordio intentionis ferit, nec in itinere actionis intercipit: durior es in fine laqueos tendit, quem tanto nequius obsidet, quanto solum finē remansisse sibi ad decipiēdum videt. Hos namque fini suo appositos laqueos videbat prophe- b

pheta cū... dicebat. Ip... *calcaneum me... obseruabunt.* Per calcanei... enim qui f... nis est corp... ris, termin... significatur actionis. b *Tulit erg... Ioannan fili... Careæ & o... nes princip... bellatorum q... erant cum e... vniuersas re... &c.* Hanc f... gam reliqu... rum ... transitum ... tra verbu... domini in Æ... gyptum q... Ieremias l... ga narrat... ne hic re... xuit, lōgè ... te Isaias p... dixit centu... scilicet qu... quaginta ... nis, qui f... runt inter... iam & Ie... miam dic... *Væ filij deser... res dicit do... nus, vt fac... tis consili... & non ex... &c.*

C

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Noli occidere nos, quia habemus thesaurum in agro frum. &c. *Q.d. tibi erit necessarius, & inuenire non poteris, nisi indicauerimus.*

2 Lacus autem in quem proie. Isma. omnia cada. &c. *Ipse est quem fecit Asa rex propter Baasa, sicut habetur. 3. Reg. 15. Baasa rex Israel cœpit ædificare Rama, vt nullus posset egredi secure de regno Iudæ propter quod Asa misit munera regi Syriæ vt inuaderet regem Baasa quod & fecit, propter quod Baasa fuit compulsus dimittere ædificia Rama, & tunc Asa conuocato toto populo suo ex lapidibus & lignis dicti ædificij fecit fortalitia ad muniendum se de Baasa: & tunc etiam fecit istum lacum ad locum Masphat fortificandum.*

3 Et capti. du. &c. *Hoc videtur contradicere ei quod supra dictum est, quod interfecerat iam ante omnes qui erant cùm Godolia in Masphat, propter quod dicendum quòd ibi per Masphat intelligitur illud fortalitium præcisè vbi erat Godolias filius Aicham: hic autem territorium quod erat circa illud fortalitium vbi manebant aliqui Iudæi qui non fuerunt cum Gadolia interfecti. Cætera patent.*

4 Audiuit autem. *Hic consequenter describitur ipsius Ismaelis insecutio. Et patet litera vsque ibi.*

5 Et inuenerunt eum ad aquas multas quæ sunt in Gabaon. *Licet Gabaon sit in monte in quo non sunt aquæ in abundantia, tamen desubtus erat vallis magna in qua erant istæ aquæ.*

6 Cùmq; vi. omnis populus. *Lætati sunt pro sua liberatione de manibus Ismaelis ipso fugiente secundùm quod dicitur post.*

7 Fugit cum octo viris. *Duo. n. de decem principalibus quos secum adduxerat, fuerant interfecti.*

8 Tulit ergo. *Hic consequenter ponitur populi trepidatio. Primò iste timor describitur, secundò Ieremiæ consilium quæritur, quia timor consiliatiuos facit, vt dicit Philosoph. 2. Rethoricę. Secunda pars incipit in principio sequentis capituli. Circa primum sciendum quod ideo timuit populus remanere in terra Iuda, ne propter interfectionem Godoliæ qui tenebat ibi locum regis Babylonis, venirent Chaldæi & interficerēt totū populum residuū, imponentes ei Godoliæ homicidium. Et patet litera paucis exceptis.*

9 Quas reduxerat &c. *Et hic est punctus. Et quod sequitur*

10 De Masphat. *Non significat locum vnde Ioannan eas reduxit, quia non reduxit eas de Masphat, sed de Gabaon, vt dictum est, & ideo* ly de Masphat, *significat locum vnde erant illę reliquiæ, quia erant de territorio Masphat, vt prędictum est.*

11 Quos reduxerat. *s. Ioannan filius Careæ & socij eius.*

12 Vt perge. & intro. Aegypt. *Rex. n. Aegypti erat aduersarius regis Babylonis, & ideo credebant ibi esse securi.*

* CA

MORALITER.

† 1 *Decem aut. &c.* Per illos decem viros, qui euaserunt mortem eo quod habebant thesaurum in agro, signantur religiosi literati & discreti thesaurum sacræ scripturæ habentes: & sic non credunt omni spiritui, sed probāt spiritus vtrum ex Deo sint, secundum consilium beati Io. 1. canonica. c. 4.

4 *Aud. aut.* Per illum autem & alios bellatores secum existentes, signatur bonus doctor, vel prælatus & eorum discipuli boni qui audito animarum damno per dæmonem procurato vadunt ad bellandum contra eum & suos satellites gladio feruidæ prædicationis & sagittis deuotæ orationis, de qua dici potest illud, 4. Reg. 13. c. Sagitta salutis domini contra Syriam, idest, contra dæmonis superbiam, nam Syri sublimes interpretantur. De diabolo dicitur Iob 41. d. *Omne sublime videt, ipse est rex super omnes filios superbiæ.*

MOR...

A

ADDITIO I.

In cap. 41. *vbi dicitur in postilla: Propter quod dicendum, quòd [G]odolias, &c.*

Quòd Godolias destructionem tẽpli ædificasset in Masphat altare [do]mini, nullo modo videtur dicẽdum: Tum quia de tali ædificatione [nu]lla fit hic mentio, nec in 4 Reg. nec in 2. Paralip. Tum quia post [æd]ificationem templi prohibitum erat sacrificare seu ædificare alta[re] nisi in loco templi, vt habetur Deut. 16. c. & in alijs locis, & ideo [di]cendum quòd hoc quod dicitur hic vt offerrent in domo domini, in[tel]ligitur de domo domini in Ierosolyma: quæ licet scirent eam iam [de]structam, erat tamen apud eos celebris & veneranda, sicut domus [d]omini, prout etiam hodie ad illum locum peregrinantur, & liben[te]r ibi offerrent si permitterentur a Saracenis.

REP. In cap. 41. *ponit postil. Godoliam in Masphat ædificasse [al]tare, vbi templo combusto ipse & alij obtulerunt suas deuotiones.*

Burg.

Burg. dicit hoc nullo modo dicendũ, vtẽs argumento sibi & Vviklef D *familiari, quia inquit in scripturis non fit mentio. Secundò arguit ex Deut. vbi post ædificationem templi prohibetur sacrificari in alio loco præterquam Ierosolimis. Hic videtur dicendum, quòd non oportet eundem modum viuendi seruare tempore pacis & persecutionis. Tempore enim pacis dictum est apostolis.* Nihil tuleritis in via, *tempore persecutionis dispensatiuè, vt dictum est. Sed nunc qui habet tunicam tollat simul & pallium. Ita tẽpore pacis non licebat extra templum altare constituere, tempore transmigrationis potuit licere, non ad sacrificandum in illo sed pro deuotione offerenda. Nec oportuit de huiusmodi opere indifferenti in scriptura multam fieri mentionem. Per hoc patet ad motiua Burg. Circa residuum huius libri nihil facit Burg. pertractatione dignum. Et circa librum Threnorum Burg. commendat dominum & fratrem, Aureoli contra postil. tamen nihil tangit in singulari.*

CAP. XLII.

C *Adat oratio.* * Theod. [Ele]cte quidem sup[pl]icant, cupientes [s]cere quid agen[du]m sit: sed more [su]o non credunt [a]c legibus diuinis [c]ontradicunt. Atta[m]en propheta se [a]pplicat urũ pro[m]ittit, at illos iussis [n]on adhibituros [a]nimum.

B

Voci Domini. Idem. Verba qui[d]ẽ pietatis plena: [se]d verbis non con[s]onant opera. Non [en]im propheta re[s]ponsum accepit, [n]isi certis diebus [t]ransactis, respon[s]ionis autem dila[t]ionem existimo [c]essisse in vtilitatẽ [p]ostulantium, vt

C cognoscerent Deũ [f]ix suscepisse pro[p]hetæ supplicatio[n]em.

CAP. XLII.

1 ET accesserunt om-
nes principes bel-
latorum, & Ioan-
nan filius Chareæ & Ieco-
nias filius † Oziæ, & reli-
quum vulgus à paruo vsq;
ad magnum, dixeruntque
ad Ieremiam prophetam.
a † Cadat oratio nostra in- 2
conspectu tuo, & ora pro 3
nobis ad dominum Deum 4
tuũ pro vniuersis reliquijs
istis, quia derelicti sumus
pauci de pluribus, sicut ocu-
li tui nos intuẽtur: & annũ-
ciet nobis dñs Deus tu⁹ viã
per q̃ pergamus, & verbum
qđ faciam⁹. Dixit aũt ad eos
Iere propheta: Audiui. Ecce
ego oro ad dñm Deũ vestrũ
secundum verba vestra, oẽ
verbum quodcunque responderit mihi indi-
cabo vobis, nec celabo vos quidquam & illi E
dixerunt ad Ieremiam: Sit dominus inter nos
5 testis veritatis, & fidei si non iuxta omne ver-
6
7 bum in quo miserit dominus Deus tuus ad
8 nos sic faciemus, siue bonum est siue malum.
b Voci domini Dei nostri ad quem mittimus
te obediemus, vt bene sit nobis cum audieri-
9 mus vocem domini Dei nostri. Cum au-
tem completi essent † decem dies, factum est † septem.
verbum domini ad Ieremiam. Vocauitque
Ioannan filium Chareæ & omnes principes
bellatorum qui erant cum eo, & vniuersum
populum à minimo usque ad maximum, &
dixit ad eos: Hęc dicit dominus Deus Israel
ad quem misistis me, vt prosternerem pre-
10 ces vestras in conspectu eius. Si quiescentes
manseritis in terra hac ędificabo vos, & non
destruam: plantabo, & non euellam. Iam F
enim placatus sum super malo quod fe-
11 ci vobis. Nolite timere a facie regis

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLII.

* ET accesserunt. *Licet populus vellet in Aegyptum fugere, tamen prius voluerunt consilium Ieremię quærere. Propter [q]uod diuiditur in duas partes, quia primò ponitur populi petitio, se[c]undò Ieremiæ responsio, ibi:* Dixit autem. *Sententia primę partis [pa]tet vsque ibi.*

Cadat orat. *Idest humiliter te deprecamur, vsque ad pedum [os]cula.*

Et ora pro nobis, &c. *Et patet litera.*

Dixit autem, &c. *Hic consequenter ponitur Ieremię respon[si]o. Et diuiditur in duas partes, quia primò quęrit eorum assensum, [se]cundò explicat eis domini responsum ibi:* Cum autem comple[t]i essent. *Quęsiuit autem Ieremias assensum populi, vt faceret prom[pt]ẽ & sine rebellione aliqua domini responsum sibi fiendum: quia [mi]nus malum est consilium domini non quęrere, quam quęsitum & [sci]tum respuere, propter quod dicit saluator Luc. 12. f.* Seruus qui [sc]iuit voluntatem dñi sui & non fecit, vapulabit multis, [e]t *populus non solũ assensit, sed assensum iuramento firmauit dicẽs.*

Sit do. *Iurare enim est Deum testem inuocare.*

Si non iux. *subintelligitur, puniat nos secundum seueritatem suæ iustitiæ, si non sic fecerimus.*

7 Siue bo. *Idest, prosperum.*

8 Siue ma. *Idest, asperum: ita quòd non accipitur hic pro malo culpę, sed pœnæ: sicut medicina amara suscipienda est propter sanitatem inde consequentem.*

9 Cum autem completi. *Hic consequenter Ieremias explicat diuinum responsum sibi factum. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur huius responsi explicatio, secundò eius refutatio. c. se. Circa primum sciẽdum, quòd responsum domini stat in hoc. quòd primò promittitur eis bonum si in terra Iuda remanserint, secundò predicitur malum si exierint, ibi:* Si autem dixeritis. *Circa primum pręmittitur tempus diuini responsi, cum dicitur:* Cum autem, &c. *Sic etiam in Hebręo, & ideo aliqui libri male habent: Septem, ex hoc patet, quod Ieremias quærendo diuinum responsum orauit decem diebus, quia audita petitione populi respondit supra.* Ecce ego oro, &c. *q. d. ex nunc incipiam orare pro vobis. Cętera patent vsque ibi.* Diuisio.

10 Vt prosternerem preces vestras. *Idest, preces meas pro vobis. Cętera patent vsque ibi.*

11 Iam enim placatus sum super malo, &c. *Loquitur Deus de seipso ad modum hominis irati, qui quando vindictam intulit, placatur. Cętera patent in litera.*

* 1 Si autem

MORALITER.

† *Et accesserunt omnes principes, &c.* Per illos qui rogauerunt Ieremiam vt consuleret pro eis dominum promittentes, quòd facerent secundum eius consilium, & tamẽ non fecerunt, sed eius contrarium imponentes ei falsitatem, sicut patet in textu, signantur illi, qui accedunt ad bonum confessorem & discretum, vel ad consiliarium bonum pro salute animæ suæ, & tamen eius audito consilio eis displicenti retrocedunt imponentes confessori vel consiliario ignorantiam vel affectionem peruersam, vel aliam huiusmodi falsam excusationem.

A Babylonis, quem vos pauidi formidatis. Nolite me-
tuere eum dicit dominus, quia vobiscum sum ego, vt
saluos vos faciam, & eruam de manu eius: & dabo
vobis misericordias, & miserebor vestri, & habitare
vos faciam in terra vestra. Si autem dixeritis vos, 1
non habitauimus in terra ista, nec audiemus uocem
domini Dei nostri dicentes. Nequaquam, sed ad
terram Aegypti pergemus, vbi non uidebimus bel- 2
lum, & clangorem tubæ non audiemus & famem 3
non sustinebimus, & ibi habitauimus, propter hoc 4
nunc audite uerbum domini reliquiæ Iuda. Hęc
dicit dominus exercituum Deus Israel. Si posueritis
faciem uestram, ut ingrediamini Aegyptum, & in-
traueritis, ut ibi habiteris: gladius quem uos formi- 5
datis, ibi comprehendet uos in terra Aegypti, & fa- 6
B mes pro qua estis solliciti, adhærebit uobis in Aegy 7
pto, & ibi moriemini. Omnesque uiri qui posuerint 8
faciem suam, ut ingrediantur Aegyptum, ut habi-
tent ibi, morientur gladio & fame & peste. Nullus
de eis remanebit, nec effugiet a facie mali quod ego
afferam super eos, quia hæc dicit dominus exerci-
tuum Deus Israel. Sicut † conflatus est furor meu
& indignatio mea super habitatores Ierusalem, si
9 10 conflabitur indignatio mea super uos, cum ingres
si fueritis Aegyptum, et eritis in iusiurandum, & i
11 maledictum, & in opprobrium, & nequaquam ultr
12 uidebitis locum istum. † Verbum domini super uo
13 reliquiæ Iudæ: Nolite intrare Aegyptum. Scien
tes scietis, quia obtestatus sum uobis hodie, qui
decepistis animas vestras. Vos enim misistis me a
14 dominum Deum uestrum, dicentes: Ora pro nobi
ad dominum Deum nostrum, & iuxta omnia quę
cunque dixerit tibi dominus Deus noster, sic annun
cia nobis, & faciemus. Et annunciaui uobis ho
die, & non audistis uocem domini Dei uestri supe
uniuersis pro quibus misit me ad uos. Nunc erg
scientes scietis, quia gladio & fame & peste morie
mini in loco ad quem uoluistis intrare, ut habitare
tis ibi.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Si autem dixeritis vos. non habitabimus. *Hic consequenter ponitur comminatio mali, si recesserint, & primò ponitur hæc comminatio, secundò adducitur ad idem ratio, ibi:* Vos enim. *Sententia primæ partis patet vsque ibi.*

2 Vbi non vid. &c. *Quia Aegyptus est terra pacifica et secura.*

3 Et clangorem tubæ, &c. *qui fit ad excitandum homines ad arma.*

4 Et famem non sustinebimus, *quia terra est fertilis. Et subditur postea comminatio pœnæ in contrarium, cum dicitur:*

5 Gladius quem vos formidatis. *Scilicet regis Babylonis.*

C 6 Ibi compr. vos. *Quia postea quasi per quinque annos vel circiter rex Babylonis vastauit Aegyptum, & sibi subiugauit, ideo subditur.*

7 Et fames pro qua estis solliciti, adhærebit vobis. *vastatis bonis Aegypti.*

8 Omnesque viri qui posuerint faciem suam. *Idest, firmiter posuerint se ad ingrediendum Aegyptum.*

9 Sicut conflatus est furor meus. *i. totaliter positus.*

10 Super habitatores Ierusalem. *Sic conflabitur indignati mea super vos in Aegypto.*

11 Et eritis in iusiurandum. *Scilicet execrationis dicendo Ita male contingat mihi sicut Iudæis ingredientibus Aegyptum, non fecero hoc vel illud.*

12 Et in stuporem. *præ magnitudine mali vobis futuri.*

13 Et in maledictum. *Ita quòd aliquis maledicens alicui p net vos in exemplum dicendo: Maledicat tibi Deus sicut illis Iudæ Cætera patent.*

14 Vos enim misistis me ad dominū. *Hic consequenter a ducitur ratio ad prædicta, quę assumitur ex hoc, quod rogauerant I remiam dę quęrenda domini voluntate, promittentes & astringen tes se iuramento verbum domini simpliciter facere, vt patet ex s pradictis, et ideo grauiuss erat retrocedere, quam si non petiuissen & se taliter astrinxissent. Et ex istis patet sententia.*

CAP. XLIII.

FActum est autem cum 1
complesset Ieremias lo-
quens ad populum vni-
uersos sermones domi-
ni Dei eorum pro qui-
bus miserat eum domi-
nus Deus eorum ad il-
los, omnia verba hęc dicit Azarias filius † O-
† Iosiæ. siæ & Ioannan filius Chareæ, & omnes viri 2
superbi dicentes ad Ieremiā: Mendacium t
loqueris. Non misit te dominus Deus noste
dicens: Ne ingrediamini Ægyptum, ut hab
3 tetis illic, sed Baruch filius Neriæ incitat t
aduersum nos, vt tradat nos in manus Cha
dæorum, vt interficiant nos, & traduci faci
in Babylonē. Et non audiuit Ioannan fili
Chareæ, & omnes principes bellatorum,
vniuersus populus vocem domini, vt man
rent in terra Iuda: sed tollens Ioannan fili
Chareæ,

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLIII.

* 1 FActum est. *Postquam posita est diuini responsi explicatio. Hic consequenter ponitur eiusdem refutatio. Et diuiditur in duas partes quia primò hæc refutatio ponitur, & secundò* Diuisio. *pœna sequens subiungitur, ibi:* Et factus est. *Prima pars patet vsque ibi.*

2 Omnes viri superbi. *Quia rebellabant verbo domini.*

3 Sed Baruch filius Neriæ incitat te. *Ieremias enim erat gnę famę & authoritatis, & ideo dictum Ieremię quod diceb falsum, retorquebant in malitiam Baruch qui tamen erat innoc Cętera patent vsque ibi.*

* 1 Et tulit

MORALITER.

† 1 *Factum est autem, &c.* Sequitur. *Sed tollens Ioan. &c.* Per illos qui non acquieuerunt verbo domini ex ore Ieremię: sed contrarium facientes recesserunt de Iudæa, quæ confessio vel laudatio interpretatur & conuenit statui gratiæ, & ingressi sunt Aegyptum, quæ tenebra interpretatur: propter quod conuenit statui culpæ, signantur illi qui cadunt a gratia in culpam Diabolo suggerente. I hoc quòd Ioannan & alij principes duxerunt secum Aegyptum alios omnes viros & mulieres quoscunq potuerunt inuenire, signatur quòd peccatores obstin secum trahunt alios quantum possunt ad tenebras pe ti, sicut è contrario homines boni student secum trah alios ad opera meriti Psal. 17. *Cum sancto sanctus eris, & c peruerso, peruerteris.*

† *Sum*

A ♃areæ,& vniuersi principes bellatorum vni
uersos reliquiarum Iuda, & qui reuersi fue-
rant de cunctis gentibus ad quas fuerant an-
te dispersi,vt habitarent in terra Iuda, † viros
& mulieres & paruulos & filias regis, & oēm
animā quā reliquerat Nabuzardan princeps
militię cum Godolia filio Aichan filij Saphā,
& tulit Ieremiā prophetam & Baruch filium 1
Neriæ, & ingressi sunt in terrā Aegypti, quia
non obedierunt voci domini.Et venerunt vs- 2
que ad †Daphnis. Et factus est sermo domini 3
ad Ieremiā in Daphnis,dicēs: Sume in manu 4
tua lapides grandes,& abscōde eos† in crypta
quæ est sub muro laterıcio in porta domus
Pharaonis in Thānis, cernentib. viris Iudæis 5
6 & dices ad eos: Hæc dicit dominus exerci- D
tuum Deus Israel. Ecce ego mittam & assu-
7 mam Nabuchodonosor regem Babylonis
8 seruum meum, & ponam thronum eius su-
per lapides istos, quos abscondi, & statuet
solium suum super eos. Veniensque percu-
9 tiet terram Ægypti,quos in morte in mortē,
& quos in captiuitate in captiuitatem: &
quos in gladio in gladium. Et succēdet ignē
10 in delubris Deorum Aegypti: & comburet
11 ea,& captiuos ducet illos, & amicietur terra
12
13 Aegypti sicut amicitur pastor pallio suo, &
14 egredietur inde in pace. Et conteret statuas
15
16 domus solis quæ sunt in terra Aegypti,& de-
17 lubra Deorum Aegypti comburet igni.

B

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et tulit Ieremiam prophetam Baruch. *Isti enim non ibāt voluntariè,sed coacti a principibus bellatorum & populo.*

2 Et venerunt vsque ad Daphnis. *Nomen est ciuitatis famosæ in Aegypto.*

3 Et factus est. *Hic consequenter pęna debita subiungitur, & primo propter peccatum inobedientiæ,secundò propter peccatum idololatriæ ca.seq. Primum ostenditur sensibili signo, cum dicitur.*

4 Sume.&c.sub muro lateri.&c. *In Hebræo habetur.* In luto laterıcio, *idest,in luto disposito ad faciendum inde lateres.*

5 Cernentibus viris Iudæis, *vt cum completum fuerit sint memores quod prędictum est eis.*

6 Ecce ego mittam & assumam Nabuchodonosor. *Instigado eum ad veniendum contra Aegyptum.*

7 Seruum meum. *hoc dicitur, quia erat executor diuinæ iustitiæ.*

8 Et ponam thronum eius super lapides istos. *Idest super locum vbi sunt lapides isti,vel prope:quia frequenter in Hebręo ponitur,super pro iuxta: Sicut dicitur communi sermone quod Rothomagus est super Sequanam. Dicunt autem aliqui expositores catholici quod Iudæi contra Ieremiam concitati propter verba ista cum illis lapidibus interfecerunt eum: & in hoc sequuntur Epiphanium qui hoc & plura alia dixit de Ieremia,sed hoc nō habetur ex textu, nec ex Iosepho. Rab. Sal. etiam sentit contrarium,vt videbitur capitulo sequenti.* E

9 Quos in mor.&c. *quia aliquos interficiet & aliquos captiuabit.*

10 Et succedent ignem in delubris. *Idest,in templis. Et dicuntur delubra a deleo.les,quia ibi delentur peccata secundum errorem Gentilium.*

11 Et captiuos du. *idest,Aegyptios.*

12 Et amicietur. *idest, inuoluetur.*

13 Terra Aegypti. *Multitudine exercitus regis Babylonis,ita quod non poterit resistere. In Hebræo habetur.* Et amiciet terram Aegypti. *idest,inuoluet.*

14 Sicut amicitur. *idest,inuoluitur.*

15 Pastor pallio suo & ingredietur inde, &c. *Pastor enim transferens gregem de vno loco ad alium,inuoluit pallium suum,et portat super humerum: & per hoc designatur quod rex deprædabitur bona Aegypti, portans ea ad terram suam ideo subditur.*

16. Et egredietur. *i. sicut victor cui non potest resisti.*

17 Et conteret sta. domus solis. *idest,templum in quo colebatur sol, quod erat in ciuitate Heliopoleos, Gen. 41. sic nominata ab Helios,quod est sol,& polis ciuitas:& de ea dicitur Isa. 19.c.* Et ciuitas solis vocabitur vna. F

MORALITER.

† 4 *Sumè in manu tua lapides gran.&c.* Per illos lapides abscōditos in crypta signantur peccatores obdurati in culpa, ideo rex Babylonis, idest, Diabolus super eos solium suū collocat, nam in talibus regnat, & sicut sunt ei subiecti in culpa, sic ei subijcientur in pœna.

CAP. XLIIII.

a *Verbum. *Theodoretus.* Cæterum perhumanus Dominus Iudæos eam nihilominus laborantes incredulitate, rursum adhortatur, vtens ministerio prophetæ primum repetit calamitates quibus afflicta est Iudæa, ꝓpter iniquitatem incolarum. Deinde cōqueritur de illis ipsis vt qui similia perpetrent,

CAP. XLIIII.

VErbum quod factum est ad Ieremiā & ad om- 1
nes Iudęos qui habitabant in terra Aegypti 2
[2 ¶Vrbs est Aegypti vltra mare rubrum. ¶Vrbs est in Aegypto.]
habitātes in Magdalo, & in † Taphnis & in †
[¶Regio Aegypti]
Memphis & in terra Phatures dicens: Hęc di †
cit dominus exercituum Deus Israel: Vos vidistis oē malū 3

† Thannis.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLIIII.

1 VErbum. *Hic consequenter ponitur comminatio pœnæ pro peccato idololatriæ. Et diuiditur in duas,quia primò ponitur dicta comminatio, secundò populi obstinatio,ibi:* Responderunt. *Prima adhuc in duas,quia primò arguitur culpa,secundò subditur pœna,ibi:* Ideo hæc. *Circa primum ponitur locus,cum dicitur.*

2 Habi. *Nomina sunt villarum in quibus habitabant Iudæi,qui transfugerant in Aegyptum,vt dictum est.ca.prece.*

3 Vos. *Quasi dicat ex eo quòd vidistis sensibiliter pœnam quam intuli Ierusalem & terræ Iuda propter peccatum idololatriæ, debetis esse correcti.*

* 1 Et misi,

MORALITER.

† 1 *Verb.quod factum est in Magda.* quæ interpretatur iniquitas magnitudo, ideo per eam superbia signatur quæ concurrit in omni peccato.

† *Et in Taphnis.* quæ interpretatur mandans humilia propter quod auaritiam signat quæ magnitudinem status non quærit sed prauitatem, vt de pecunijs faciat magnum aceruum.

† *Et in Memph.* quæ ex ore interpretatur, propter hoc per eam gula signatur.

† *Et in ter. Phat.* quæ decepti conculcatio interpretatur, ideo per eam luxuria designatur. Eccl. 9.c. *Mulier fornicaria quasi stercus in via conculcabitur.* Igitur habitātes in Magdalo, sunt inaniter gloriosi, in Taphnis verò cupidi & auari: in Memphis autem gulosi, & in terra Phatures luxuriosi: & de istis dicitur infra in eorum persona. Amos. 9. b.

† *Et* † *Vt sacrificemus*

trent,& pro
A uocent irã
diuinam.
a *Quare vos fecistis, &c.*
✱ Idem. Reuocat illis in mẽtem, vtpote recẽtem habentib. memoriam,& mala quæ commissa sunt a patribus eorum, & regibus nec non a magnatibus &
B illatas illis propterea quaslibet afflictiones. Et his subijcit commin ationẽ, seipsũ vocãs Dominum exercituũ, & Deum Israel: vt cũ potẽtiæ magnitudinẽ audierint, & curam quã de maioribus habuit, intellexerint, con
C uertãtur & timeant.
b *Ecce constituo vultum meum contra vos. Septuaginta.*
✱ Idem. Indignãtium propriũ est toruè intueri fixum tamen habere oculum, & diutius eos inspicere, qui lacessunt.

† effusa. † plateis. † mea. † Dei nostri.

istud quod adduxi super Ierusalem & super omnes vrbes Iuda, & ecce
sunt desertæ hodie & non est in eis habitator propter malitiã quã fece-
rũt vt me ad iracundiã prouocarẽt & irent, & sacrificarent, & colerent
¶Clementia[illegible] ostendit & [illegible] propheta[illegible].
Deos alienos, quos nesciebant, & illi & vos & patres vestri. Et misi ad 1
vos omnes seruos meos prophetas, de nocte consurgens mittensq; &
dicens: Nolite facere verbũ abominationis huiuscemodi quam audiui.
Et non audierunt, nec inclinauerunt aurem suam vt conuerterentur a
malis suis, & nõ sacrificarent dijs alienis. Et † cõflata est indignatio mea
& furor meus, & succensa est in ciuitatibus Iuda & in plateis Ierusalem
a & versæ sunt in solitudinem & vastitatem secundũ diem hanc. Et nunc 2
hæc dicit dñs exercituũ Deus Israel. Quare vos † fecistis malũ hoc gran
de cõtra animas vestras, vt intereat ex vobis vir & mulier, paruulus &
lactens de medio Iudæ, nec relinquatur vobis quidquam residuũ, pro-
uocantes me in operibus manuum vestrarũ sacrificando dijs alienis in
terra Aegypti, in quam ingressi estis vt habitetis ibi: & dispereatis & si-
tis in maledictionem & in opprobriũ cunctis gentib. terræ? Nunquid 3
obliti estis mala patrũ vestrorum & mala regũ Iuda, & mala vxorum,
eorum, & mala vestra & mala vxorũ vestrarum, quæ fecerunt in terra
† Iuda, & in regionibus Ierusalem? Nõ sunt† mundati vsq; ad diem hãc: 4
& non timuerunt & non ambulauerunt in lege † domini in præceptis
meis quæ dedi corã vobis & corã patribus vestris. Ideo hæc dicit domi- 5
b nus exercituũ Deus Israel: † Ecce ego ponam faciem meam in vobis in
malũ, & disperdam omnẽ Iudã, & assumam reliquias Iudæ, qui posue- 6
runt facies suas vt ingrederẽtur terrã Aegypti & habitarent ibi, & con- 7
sumentur, omnes in terra Aegypti, & cadẽt in gladio & in fame, et con
sumentur a minimo vsque ad maximũ in gladio et fame morientur, et
erunt in iusiurandum, et † in miraculum, et in maledictionem, et in
opprobrium. Et visitabo super habitatores terræ Aegypti, sicut, visitaui
super Ierusalem in gladio et fame et peste, et non erit qui effugiat et sit
residuus de reliquijs Iudæorum qui vadunt vt peregrinentur in terra
Aegypti, et reuertantur in terram Iuda ad quam ipsi eleuant † animas 8
suas, vt reuertantur et habitent ibi. Non reuertentur illic nisi qui fuge-
c rint. Responderunt autem Ieremiæ omnes viri scientes, quòd sa- 9
crificarent vxores eorum dijs alienis, & vniuersæ mulieres quarum 10
stabat multitudo grandis, & omnis populus habitantium in ter- 11
ra Aegypti, in Phatures dicentes: Sermonem quem locutus es
ad nos in nomine domini † non audiemus ex te, sed facientes
faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro, vt sacri- 12
a ¶Lunæ aut Iunoni, aut Berecinthiæ, quæ Saturni vxor & mater deorum dicitur.
d ficemus reginæ cœli, & libemus eis libamina, sicut fecimus nos 13

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et misi ad vos,&c. *Idest, misi ad vos plures nuncios frequenter, & sollicitè, ad retrahendum vos de idololatria. Cætera patent vsque ibi.*

2 Secun.di. *Idest, vsque ad hanc diem apparet manifestè vindicta quam intuli. Cætera patent vsque ibi.*

3 Nunquid ob. *Quasi dicat. Bene deberetis esse memores de pœna quam eis intuli, vt sic in peccatis eos non imitaremini.*

4 Non sunt mun. *quia macula remanet in vobis, qui estis earum filij imitantes eos in malo.*

5 Ideo hæc. *Hic ponitur comminatio pœnæ. Et patet litera vsque ibi.*

6 Qui po. *se ad hoc confirmando & alios inducendo.*

7 Et con. *Quia aliqui tamen euaserunt inde qui non iuerant voluntariè, sed magis ab alijs tracti, vt videbitur postea.*

8 Ad quam. *Sperantes reuerti, aliquando in terram Iuda.*

9 Non re. *In Hebræo habetur*. Nisi Euadentes. *Et dicit hic Rab. Sal. quòd isti sunt Ieremias & Baruch, qui in destructione [Hieru]salem habuerunt regem Babylonis propitium, vt dictum est sup. & 38. & similiter quando destruxit Aegyptum inueniens Ierem. ibi & Baruch, fuit eis propitius dimittens eos redire pacificè in [Iu]dæam, probabile tamen est quòd cum eis redierint aliqui [illegible] dæis. Ex hoc patet quod dixi in cap. præc. scilicet quod Rab. S[illegible] gat Ieremiam fuisse lapidatum in Aegypto, quid tamen [illegible] verius sit, iudicio aliorum relinquo.*

10 Responderunt autẽ Ieremiæ omnes viri scientes. *Hic consequenter describitur populi obstinatio. Circa quod pri[mo po]nitur irrationabilis populi responsio, secundò rationabilis dict[æ re]sponsionis confutatio, ibi:* Et dixit: *Sententia primæ partis pat[et vs]que ibi.*

11 Sermonem quem locutus es ad nos,&c. *q.d. reputa[mus] te falsum dicere.*

12 Sed facientes faciemus. *Absque retinaculo.*

13 Vt sacrificemus reginę cœli. *Idest, Lunæ.*

MORALITER.

† 13 *Vt sacrificemus reginæ cœli.* i. lunæ per quam signatur fortuna, eo q̃ est variabilis sicut illa. Vnde dicit quidam: [illegible] ta fortunę variatur imagine lunę. Crescit decresci[t] [illegible]

sunt. Al[illegible] humano i[illegible] gitur mor[illegible] format cõ[illegible] minationẽ
c *Respon[illegible]* Stulta r[illegible] sponsio. C[illegible] fi-ẽtur eun[illegible] loqui in n[illegible] mine dom[illegible] ni, & no[illegible] aquiescun[illegible] sed sequu[illegible] tur prauit[illegible] tis suę con[illegible] lium. Myst[illegible] cè. Omn[illegible] hęretici [illegible] Aegypto[illegible] ius mund[illegible] Idest, in t[illegible] nebris erro[illegible] ris constitu[illegible] ti, sacrific[illegible] non Deo [illegible] ro, sed d[illegible] monib. [illegible] ferunt [illegible] figmenta praua do[illegible] mata ad [illegible] cipiẽdos h[illegible] mines & [illegible] dem subu[illegible] tendam [illegible] bunt. Id[illegible] venient [illegible] per eos [illegible] la, & ere[illegible] in deso[illegible] nem & stuporem
d *Regin[illegible]* *li.* ✱ Th[illegible] doretus. [illegible] ginam cœ[illegible] vocant [illegible] nerem. & Græci [illegible] cupãt [illegible] cœlestem.

8 patres noſtri, reges noſtri & principes no-
A ſtri in vrbibus Iuda & in plateis Ieruſalem: &
a ¶Q. Non a Deo, ſed à dæmonibus, bonorum abūndantiam ſuſceperunt.
ſaturati ſumus panibus, & bene nobis erat, 1
malumq; nõ vidimus. Ex eo autẽ tẽpore quo
ceſſauimus ſacrificare reginę cœli, & libare ei
libamina † indiguimus omnibus, & gladio, & fame cõſumpti
ſumus. Quòd ſi nos 2
ſacrificamus reginæ
cœli, & libamus ei li- 3
bamina, nunquid ſi- 4
ne viris noſtris facie- 5
mus ei placentas ad
colẽdum eam, & libamina ad libandum.

a Placentas ad colendũ, &c. ✱ Theodoret. Impium quidem factu, sed dictu verum. in his enim quæ superius expoſuimus dixit Deus. *Nũ vides quid iſti agunt? filij eorum colligunt ligna & patres eorũ ignem accendunt, & mulieres eorum conſpergunt farinam vnde conficiant placentas militiæ cœli.*

b *Viuit*

B
Et dixit Ieremias ad omnem populum aduer
ſum viros, & aduerſum mulieres & aduerſum
vniuerſam plebem, qui reſponderant ei ver-
bum dicens: Nunquid non ſacrificium quod
ſacrificaſtis in ciuitatibus Iuda, & in plateis
Ieruſalem vos, & patres veſtri, reges veſtri, &
principes veſtri, & populus terræ, horum 6
recordatus eſt dominus, & aſcendit ſuper
cor eius, & non poterat dominus vltrà por- 7
tare propter maliciam † ſtudiorum veſtro-
rum, & propter abominationes quas feciſtis?
Et facta eſt terra veſtra in deſolationem, &
in ſtuporem, & in maledictum, † eo quòd 8
non ſit habitator, ſicut eſt dies hæc. Pro-
pterea quòd ſacrificaueritis idolis, & pecca-
ueritis dño, & non audieritis vocem dñi, & in
C lege, & in præceptis, & in teſtimonijs eius nõ
ambulaueritis: idcircò euenerunt vobis ma-
la hæc, ſicut eſt dies hæc. Dixit autem Iere-
mias ad omnẽ populum & ad vniuerſas mu- D
lieres: Audite verbũ domini omnis Iuda qui
eſtis in terra Aegypti, Hęc dicit dominus exer
† cituum Deus Iſrael, dicens: Vox & vxores ve-
ſtræ locuti eſtis in ore veſtro, & manibus ve-
ſtris impleſtis dicentes:
Faciamus vota noſtra,
quæ vouimus, vt ſacrifi-
cemus reginæ cœli, & li
bemus ei libamina. Im-
pleſtis vota veſtra, & ope
re perpetraſtis ea: ideo
audite verbum domini
omnis Iuda, qui habita-
tis in terra Aegypti. † Ec-
10 ce ego iuraui in nomine
meo magno, ait domi-
nus, quia nequaquam vl
trà vocabitur nomen meũ
ex ore omnis viri Iudæi
dicentis: Viuit dominus b
Deus in omni terra Ae-
gypti. Ecce ego † vigila-
11 bo ſuper eos in malum,
& non in bonum, & con
ſumentur omnes viri Iu
† da, qui ſunt in terra Aegy
pti gladio, & fame, do-
nec † penitus conſuman
tur. Et qui fugerint gladium, reuertentur de
12 terra Aegypti in terram Iuda uiri pauci, &
ſcient omnes reliquiæ Iuda ingredientium in
terram Aegypti, ut habitent ibi cuius ſermo
compleatur, meus, an illorum. Et hoc uobis E
ſignum, ait dñs, quòd uiſitem eos ſuper uos in lo-
co iſto,

b *Viuit dominus, &c.* cõtradicit propheta ex ſermone domini ne nomen eius vocetur ore Iudæorum in terra Aegypti: quoniam qui contra Dei præceptum illuc pertranſierant, protectionem domini ibidem habere non debebant. Myſticè autem nõ vocatur nomen domini ore hæreticorum in terra Aegypti: quia nec ſermo eorum nec oratio, dum in errore ſunt accepta eſt Deo. *Nõ enim eſt pulchra laus in ore peccatoris.* Qui ergo in errore perſeuerauerint, peribunt gladio diſtricti iudicij. Qui autem relicto errore de Aegypto in terram Iuda redierint pœnitentes: & deinceps catholicã fidem tenentes ſaluabuntur.

☞ *Ephrem.*

Myſticè. E Geneſ. 22. c. Eccl. 15. b. † feſtino. † omnes.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et bene nobis erat. *In hoc falſum dicunt, vt poſtea oſtendetur.*
2 Quod ſi non ſacrificamus. *Verbum eſt mulierum poſt viros ſuos loquentium.*
3 Nunquid ſine viris noſtris faciemus. &c. *Ideſt, ſine ſcitu & voluntate eorum.*
4 Faciemus ei placentas. *Quaſi dicat. Non, ſicut exprimitur in textu pręcedenti, ſcientes quod ſacrificarent vxores eorum. In Hebræo habetur hic:* Faciamus ei placentas ad faciendum ei vultum. *Offerebant enim ei panes rotundos in quibus erat impreſſa effigies lunæ.*
5 Et dixit Ieremias ad omnem, &c. *Hic conſequenter ponitur dictæ reſponſionis confutatio, & ſecundò infertur debita punitio, ibi:* Dixit autem, *Prima pars patet vſque ibi.*
6 Horum recordatus eſt dominus. *Scilicet ſacrificiorũ quæ patres veſtri & vos feciſtis in Ieruſalem. Dicitur enim iudex iuſtus recordari de malis impiorum, quando infert debitum ſupplicium.*
7 Et non poterat dominus, &c. *Ideſt, mala veſtra diſſimulare abſque punitione.*
8 Sicut eſt dies hæc. *Ideſt, ita clarum eſt hoc, ſicut hęc dies, & ſic patet confutatio reſponſionis prædictæ, quia ex ſacrificijs idolorũ non habuerunt proſperitatem, ſed maximam aduerſitatem.*
9 Dixit. *Hic conſequenter infertur debita punitio, & patet litera vſque ibi.*
10 Ecce ego iuraui in nomine meo magno. *Quia nõ habuit maiorem, ſe per quem iuraret: ideo iurauit per nomen ſuum, ſicut & Gen. 22. c.* Per memetipſum iuraui dicit dominus, &c.
11 Ecce ego vigilabo ſuper. *Ideſt, cito inducam ſuper eos malum pœnæ.*
12 Et ſcient om. re. *per pœnæ experientiam, qui habent modo oculos clauſos per culpam. Cætera patent.*

✱ 1 Verbum

MORALITER.

† eodem ſiſtere neſcit. Omnes autem prædicti in cultu fortunæ ſunt occupati, nam ad quærendum bona fortunæ ſunt totaliter intenti. Quæ bona ſunt excellentiæ mundialis quantum ad ſuperbos, diuitiæ temporales, quantum ad cupidos & auaros, deliciæ carnales, quantum ad guloſos & luxurioſos. Cum iſtis autem habitabat Ieremias, non tñ communicans operibus eorum malignis, ſed magis eos reuocans ab eis, propter, quod dixit. inf.
† *Hæc dicit dominus.* Et ſequitur.
† *Conſumentur omnes viri Iuda.* Per iſtas Pœnas corporales ſignantur inferni pœnę multiplices, quas incurrunt prædicti peccatores.

† *Verbum*

a *Ephree.* * Theodoretus. Vocat Ephree Pharaonem, vt doceat eum habere hoc nomen proprium, nomen autē Pharaonis significare dignitatem regiā. Quomodo nostros Imperatores appellamus, Tyberiu Cæsar, Claudiu Cæsar, in quo alterum quidem est nomen proprium: alterum pertinet a ordinem regium.

co isto, vt sciatis quia verè complebuntur sermones mei contra vos in malum. Hæc dicit dominus: Ecce ego tradam Pharaonem Ephree regem Aegypti in manu inimicorum eius, & in manu quærentium animam illius: sicut tradidi Sedechiam regem Iuda in manu Nabuchodonosor regis Babylonis inimici sui, & quærentis animam eius.

a *Ver-*

ADDITIO.

In capitulo 44. *Vbi dicitur in postilla.* Vt sacrificemus reginæ cœli. *Vbi nos habemus hoc loco:* Vt sacrificemus reginæ cœli. *Hebræo habetur.* Operi cœlesti seu cœlorum, *quod non est intelligendum de luna tantum, sed de constellatione siderum, prout dictum fuit supra. cap. 7. in Additione. 2.*

CAP. XLV.

a *Verbum quod locutus est Ieremi. &c.* Rudis adhuc in tolerantia passionum quas experturus erat Baruch, expauit captiuitatis calamitatē quæ tempore Ioachim filij Iosiæ regis Iuda imminebat, vnde conqueritur dolorem additum dolori suo, cui responsum est à domino quia superfluè quærat sibi pacem, cum totus populus laboret sub fasce tribulationū. Significat autem eos qui in pressura tribulationum, vel persecutionum, quibus in præsenti ecclesia grauatur pusillanimitate titubant, quærentes consolationem, quæ in futuro promittitur. Vnde: *Vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.*

† *Zebida.*

CAP. XLV.

a Verbum quod locutus est Ieremias pro 1
pheta ad Baruch filium Neriæ cum
scripsisset verba hæc in libro ex ore Ie 2
remiç anno quarto Ioachim filij Io-
siç regis Iuda dicens: Hęc dicit do- 3
minus Deus Israel ad te Baruch.
Dixisti: Væ misero mihi, quoniam 4
5
addidit dominus † dolorem dolori meo. Laboraui in 6
gemitu meo, & requiem non inueni. Sic dices ad eum: 7
Hæc dicit dominus: Ecce quos ædificaui, ego destruo: 8 9
& quos plantaui, ego euello, & vniuersam terram hanc. 10
Et tu quæris tibi grandia? Noli quærere, quia ecce ego 11
adducam malum super omnem carnem, ait dominus: 12

* Theodoretus. Dominus consolatur Baruch, ministrantem prophetæ & oracula scribentem, cum miseria & molestia viuēret. Hortatē verò vt vocem dolore plenam generoso animo ferat. Si enim, ait, electum populum quem eduxi ex Aegypto & plantaui in terra ista extirpo nunc, amputo, totque suplicijs afficio: respōdes tu animo quod non toleras suas absque solatio. Certè non ita te affectum esse oportet. Ego verò de te sollicitus ero, & dum vlciscar de his, tibi consolationem afferam: & vbicunque degas, prouidentiam meam experiere. Quamobrem docet nos, qui ista accepimus, non iniquè ferre, cum molestum quidpiam nobis acciderit.

* Theo-

a *Quo-*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XLV.

1 Verbum quod locutus est Ieremias. *Hic ponitur quoddam correlarium, & refertur istud factum ad tempus præcedens, cum dicitur.*

2 Anno quarto Ioachim filij Iosiæ. *Et sic patet, quòd istud fuit antè destructionem Ierusalem per 18. annos quia Ioachim regnauit vndecim annis, & anno vndecimo Sedechiæ quarto mense capta fuit Ierusalem, vt dictum est supra, 39.*

3 Hæc dicit dominus Deus Israel. *Hic dicit Ra. Sa. quòd iste Baruch ferebat molestè, quòd ipse non erat assecutus spiritum prophetiæ, quia diu seruierat Ieremiæ, sicut Iosue minister Moysi, & Eliseus minister Eliæ consecuti fuerunt donum prophetię, & sic exponit quod subditur.*

4 Dixisti. *Tu Baruch.*

5 Væ. *Dolebat enim de incarceratione Ieremię, quia tunc erat reclusus, vt dictum est supra. 36. & de hoc quòd non habebat spiritum prophetię.*

6 Laboraui in gemitu meo. *Propter ista duo.*

7 Et requiem non inueni. *Idest, non sum expertus super me requiescere spiritum domini, & subditur reprehensio sui dicti, quæ dicitur in persona Dei.*

8 Ecce quos ædifi. ego. de. *Idest, populum meum, & tu nomini meo dedicatum destruam de propinquo.*

9 Et tu quæris tibi gran. *qui vis fieri propheta. Aliqui habent gaudia, & mali, quia litera est corrupta per scriptores propter similitudinem literarum.*

10 Noli. *quasi dicat magister tuus non quęsiuit, sed magis propheta se excusauit, vt patet in princ. huius libri.*

11 Quia. *Captiuitatis & destructionis.*

12 Super. *Idest, super omnem hominem de Iudæa tamen qui de terra loquitur hic scriptura, & inducitur hoc pro ratione quare debeat cessare à sua petitione, quia spiritus prophetię datur communi vtilitati populi, secundum quod dicitur. 1. Corin. 12. & imminente destructione, & captiuitate populi non debet spiritus prophetię postulari.*

* I

MORALITER.

1 *Verbum.* In hoc ca. reprehenditur Baruch de hoc, quòd minus patienter debito portabat persecutionem Ierem. & suam, maximè quia de propinquo imminebat persecutio communis populi qui partim erat occidēdus per exercitum regis Babylonis, & partim captiuandus. Per hoc autem docentur innocentes, patienter tolerare etiam iustè proprias anxietates quando imminet persecutio communis populi, cuius sunt pars.

† 1 Qui

A &labo tibi animam tuam † in salutẽ in omni- 1 bus locis ad quæcunque perrexeris. D

† Quia tu non periclitaberis.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dabo.i.vitam:& hoc sufficiat tibi. Expositores verò nostri dicunt,q Baruch quæreret prophetiæ spiritum sibi dari,sed quòd impatienter vel saltem minus patienter portabat tribulationem magistri sui & suam,quia Ieremias erat reclusus,& liber quem scripserat Baruch,combustus,& vterque ad mortem quærebatur,vt habetur supra.37.& propter ista dicebat:Væ mise. ideo subditur in persona domini: Ecce quos ædificaui,ego destruo. Quasi dicat,debes portare patienter tribulationem tuam,secundũ quod dicit Apostolus:Flere cum flentibus. Et tu. idest, vt sis inquiete & pace tua noli quærere. Quasi dicat,non est tempus imminente populi tui tribulatione & captiuitate. Cætera patent ex dictis. Rom.3.d

CAP. XLVI.

CAP. XLVI.

1 a QVod factum est verbum domini ad Ieremiã 1
prophetam cõtra gentes: ad Aegyptum ad- 2
uersum exercitum Pharaonis Nechao regis 3
Aegypti, qui erat iuxta flumen Euphraten 4
in Charchamis,quẽ percussit Nabuchodo- 5
nosor rex Babylonis in quarto anno Ioachim filij Iosię re- 6
gis Iuda. Præparate scutũ,& clypeũ, & procedite ad bellũ: †
iungite equos, & ascendite equites, state in galeis, polite †

a Quod factum est, &c. Iosephus Rex Aegyptiorum cum fuisset à pugna reuersus, euocauit Iozhaz ad se de ciuitate Syriæ,quæ dicitur Emath,& repẽte vinxit eum,& seniori fratri eius ex eodem patre nomine Ioachim tradidit regnum,& prouinciæ imposuit tributum centum talenta argenti: & vnum auri. Ioachim autem pecunias has persoluebat. Iozhaz autem in Aegyptũ deduxit,qui in ea mortuus est,cum regnasset tres menses & dies decem. Ioachim vero nater vocabatur † Zabuc de ciuitate Abima:Hic erat natura iniustus & nequissimus, neque circa Deum sanctus,neque circa homines mansuetus. Dumque quartũ regni haberet annum, Babyloniæ principatum quidam nomine Nabuchodonosor accepit: eodem tempore cũ magno apparatu ad Circham ciuitatem venit, quæ est circa Euphraten, pugnaturus contra regem Aegyptiorũ Nicam,sub hoc.n.Syria erat vniuersa. Dumque cognouisset rex Babyloniæ voluntatem Nicham.penitus nõ expauit,sed cũ magno brachio ad Euphraten venit. Qui facta congressione victus est, & multa milia amisit. Transiens aũt Euphraten Babyloniç rex omnem Syriam vsq; ad Pelusiũ cepit præter Iudæam. Quarto aũt anno Nabuchodonosor qui erat octauus Ioachim cõtra Iudæos cũ magno exercitu castrametatus est,tributa exactur⁹ à Ioachin,aut certe dimicaturus. Illi verò metuẽs minas eius & pacem habere desiderans prębuit ei tributa quę ceperat annis tribus. Tertiò verò anno audiẽs Aegyptios denuo cõtra Babylonẽ pugnaturos tributa non reddidit, sed spe Aegyptiaci belli deceptus est: nam pugnare contra eum minime præsumpserunt Aegyptij.

* Theodoretus. Post finem impositum prophetijs de populo, vaticinatur quæ ventura sunt alijs gentibus, docens se esse omnium opificem Deum ac Dominum. Primo itaque loco narrat de Aegypto, designato tempore prophetię, nempe factę post mortem Pharaonis Nichao, qui Iosiam interfecit iuxta fluuium Euphratem, atque itidem ipse occisus est a rege Babyloniorum. E

Rabanus. Hactenus propheta mixtim de Iuda & Israel,de Chaldęis, & Aegyptijs pro conuenientia narrationis egit. De hinc aduersus gentes & prouincias, idest, ad Aegyptum Palestinos Moabitas, ad filios Ammon ad Idumeam ad Cedar ad Edem ad Babylonẽ, & ad terram Chaldęorum verbum domini prophetat, vt sciant q contra voluntatem domini fecerunt, & quam vindictam passuri sunt. Primo ergo ad Aegyptũ quæ maximè Iudęis in scandalũ fuit, sermonem cõuertit,signãs quando hæc locutio facta est quarto, scilicet anno Ioachim filij Iosiæ quando Pharao Nechao rex Aegypti in Charchamis cum Nabuchodonosor pugnauit, & superatus est.

Ascen- F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLVI.

1 QVod factum est ver.do. Superius Ieremias prophetizauit contra Iudæos principaliter, licet aliqua immiscuerit contra Gentiles,hic consequenter prophetizat cõtra extraneos. Et diuiditur in duas partes, quia primò præmittitur quædam breuis pręfatio,secundò subditur narratio.ibi. Ad Aegyptum. Circa primum dicitur.

Quod factum est. Ista prophetia erat ad consolationem Iudęorum & ideo facta est contra illas Gentes, quæ speciali modo eis nocuerunt: & istæ Gentes fuerunt Babylonij, qui populum captiuauerunt, & Aegyptij ex quorum confidentia Iudæi Nabuchodonosor reblauerũt,vt patet ex supradictis,& Ammonitæ & Moabitę,q debuissent eos iuuare ratione consanguinitatis, eo quod descenderũt de Loth nepote Abrahę,& Saraceni,qui descenderũt ab Ismael filio Abr.& Idumæi,qui descenderunt ab Esau fratre Iacob:& Philisthijm & Syri ratione vicinitatis,& tamen magis nocuerunt eis.

2 Ad Aegyptum. Hic incipit narratio,& diuiditur in quinque partes secundũ quinque Gentes contra quas Ieremias prophetizat, partes prosequẽdo patebunt. Incipit aũt ab Aegyptijs,& diuiditur in duas partes,quia primò describitur Aegyptiorum destructio, secũdò Iudęorum saluatio,ibi. Et tu ne timeas. Prima in duas,quia primò describitur Aegyptiorum debellatio,secundò regni eorũ deiectio,ibi:verbũ quod locutus est. Prima adhuc in duas,quia primò describitur Aegyptiorũ debellationis generalitas,& secũdo eius dem grauitas,ibi. Ascen.in Ga. Prima adhuc in duas,quia primò describitur debellatio quantum ad Aegyptios, secundo quantum ad eorũ auxiliarios,ibi. Aegyptus. Circa primum primò tangitur locus belli,cũ dicitur:iux flumen Euphra. in Char. secundò tẽpus, ibi, quarto anno Ioachim. tertiò belli apparatus,cum dicitur. Diuisio.

3 Præpara. Quod proprie est militum.

4 Et clypeum,& procedite ad bellum,&c. qui proprie est peditum tamen frequenter vnum ponitur pro alio.

5 Et procedite,&c. ordinatè per acies distinctas.

6 Iungite equos. In Hebręo habetur. Ligate equos. Idest,cingulate,quod fit ante ascensum equitum.

7 Polite lanceas.i.forbite ferra lancearũ vt melius penetrẽt: consequenter ponitur conflictus cum dicitur.

* 1 Vidi.

MORALITER.

1 Quod factum est verbum. Sequitur.

3 Prep. Per hanc præparationem ad pugnandum contra regem Babylonis signãtur preparationes hominis ad pugnandum contra Diabolum, qui dicitur rex super omnes filios superbię. Iob.41.d.contra quem accipiendum est scutum patientiæ. Quod ad modum scuti militaris debet esse triangulum,scilicet ad portandum patienter contumelias verborum, & molestias verberum damna temporalium rerum,& Clypeum qui propriè loquendo est rotũdus propter quod signat munitionem sacrę scripturę cõtinentem perfectionem vitę quę signatur per clypeum circularis figuræ, Prouerb.30.a. Omnis sermo Dei ignitus clypeus sperantibus in se.

5 Et procedit. Cõstanter & intrepidè:nã tales timet Diabolus & refugit. Iaco.4.b. Resistite Diabolo, & fugiet à vo.

6 Iung:te. In Hebræo habetur. Cingulate equos. nam in bello contra Diabolum corpora quæ sunt equi animarum cingulanda sunt cingulo castitatis & mundiciæ.

† Ascendite. Per dominiũ animæ supra corpus propriũ.

† State in galeis. Per rectitudinem intentionis:quia sicut galea est in capite,sic intentio recta esse debet in voluntate,quæ caput est in viribus animę.

† Pol.&c.idest,forbite ferra lancearum,amouendo inde rubiginem: quod fit moraliter per veram & perfectã pœnitentiam de peccatis.

† Et

a *Ascendite equos.* Hæretici & schismatici ex diuersis prouincijs orti, frustrà disponunt contra ciuitatem Dei bella. *Portæ.n. inferi non praualebunt aduersus eã.* Sed in die vltionis domini gladius eius deuorabit carnes de quo dicitur:
Matt.16.c *Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Et erit victima domini in terra Aquilonis iuxta flumen Euphraten.* idest, fluxum secularis voluptatis, cum tradũtur in manus eius qui solium suum posuit ad Aqlonem, vt mittat eos in stagnum ignis & sulphuris.

b *Ascende in Galaad.* Mons est ad quem septima die venit Iacob, de Charram fugiens: Est autem ad tergum Phenicis, & Arabiæ collibus libani copulatus, extenditurque per desertum vsq; ad trãs Iordanem, vbi habitauit Seõ rex Amorrhæorum. Cecidit autem in sortem filiorum Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manasse.
Gen.31. Deut.32.f

c *Tolle Resinam.* Græci, rechinam vocãt. Rechi enim dicitur quidquid manat. Est autem lachryma sudore lignorũ exhalata, vt Cerasi, & lentisci, & huiusmodi. Prima resina est Terebinthina omnium præstantior, hanc gignit Arabia, Iudæa, Syria, Cyprus & Africa & insulæ Ciclades. Secunda est Lentiscina, quæ Myrtrix vocatur, hæc ex Chio insula deportatur. Tertia pinalis, quarum alia pictina alia pictinæ alia liquida alia arida, & afferuntur ex C... lophonia, inde & nomen Colophonia resina sump... Resina autem apta est lesis corporibus, & pro medic... ponitur, vnde. *Nunquid resina non est in Galaad?* Resi... ergo pro pœnitentia ponitur, & m... camine conuer... nis ad Deum. In... hortatur proph... Aegyptum & co... nes prouincias v... gant pœnitentia... alioquin à falsis... frustra medicam... expectant: quia n... accipient ab eis ... tatem, sed confu... nem.

* Theodoret... Etiam fratres Io... ph resinam, & ... ctem detulerunt ... Aegyptum. R... na vero est arb... lachryma, med... mentis apta, q... potissimum e... lit Galaad. P... autem hæc per... niã, ostendens n... bum esse incur... lem.

d *Audierunt* ... Quia frustra to... tio Idolorum, ... ram hostibus ... ruit, & mutu... de fortis cum ... cecidit. Sich... ci, quia semper ... scordes in vario... rore versantur, alterutrum sese lacerantes, non vi... riam veritatis accipiunt, sed errore captiui pariter in... ucam perditionis cadunt.

láceas, induite vos loricis. Quid igitur? Vidi ipsos pauidos †
& terga vertentes, fortes eorum cæsos, & fugerunt, cõciti, 1 2
nec respexerunt. Terror vndique ait dñs: non fugiet velox 3
nec saluari se putet fortis. Ad aquilonem iuxta flumen Eu 4
phratẽ victi sunt & ruerunt. Quis est iste qui quasi flumẽ 5
ascendit, & veluti fluuiorũ intumescunt gurgites eius? Ae- 6
gyptus fluminis instar ascendit, & velut flumina mouebũ- 7 8
tur fluctus eius, & dicet: Ascendens operiam terram, per-
dam ciuitatẽ & habitatores eius. Ascẽdite equos & exulta- 9
a te in curribus, & pcedant fortes Aethiopiæ & Lybiæ tenẽ
tes scutũ, & Lydij arripientes & iacientes sagittas. Dies aũt 10
ille dñi Dei exercituum, dies vltionis, vt sumat vindictam 11 12
de inimicis suis. Deuorabit gladius & saturabitur, & inebria 13
bitur sanguine eorũ. Victima.n. domini exercituum in terra 14 15
b Aquilonis iuxta flumen Euphraten. Ascende in Galaad, & 16
tolle Resinam virgo filia Aegypti. Frustra † multiplicas me 17
c dicamina, sanitas nõ erit ibi. Audierunt gentes ignominiã 18
d tuã, & vlulatus tuus repleuit terrã: quia fortis impegit in 19
fortẽ, & ambo pariter conciderunt. Verbum quod locu- 20
tus est dominus ad Ieremiam prophetam super eo, quòd 21
venturus esset Nabuchodonosor rex Babylonis, & per-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vidi. *Scilicet Aegyptios.*
2 Et terga vertentes, &c. *Idest, fugientes.*
3 Nec respexe. &c. *retro se ex festinatione fugæ, & adhuc non valebit eis, ideo subditur.*
4 Non fugiet vel. nec saluari se putet fortis. Ad aquilonem iuxta flumen Euphraten victi sunt. *Ideo admirando subdit adhuc propheta.*
5 Quis est *Scilicet rex Aegypti.*
6 Qui quasi flumen. *Idest, cum magna pompa & apparatu ad prælium venit, & tamen sic est turpiter debellatus.*
7 Aegy. *Hic consequenter describitur debellatio quantũ ad auxiliarios, cum dicitur.*
8 Et. *Quia plures alias gentes secum habebãt & fortes, vt postea subditur, de quorum auxilio nimis confidebat, ideo subditur.* Et di.
9 Exultato. *Quia antiquitus aliqui pugnabant in curribus.*
10 Aethi. *Bellatores de terra illa.*
11 Tenen. *Idest, docti ad prælium.*
12 Et Lydij, &c. *Quia erant edocti in arte saggittandi.*
13 Dies autem, &c. *Q.d. totum istud non valebit Aegyptijs, qa dies ille belli statutus est à Deo, vt fiat vindicta de eis.*
14 Deuorabit gla. *Scilicet regis Babylonis Aegyptiorum exercitum.*
15 Et inebriabitur, &c. *Idest, absque mensura effundet sanguinem.*
16 Ascende, &c. *Hic describitur debellationis grauitas, qui... ti fuerũt interfecti & alij vulnerati pro magna parte insanab... ideo dicitur.* Ascẽde in Galaad. *vbi abundabant medicinal...*
17 Et tolle Resinam. *Idest, medicinam: quia tamen hoc ... ironicè, ideo subditur.* Frustra, multiplicas, &c.
18 Audierunt Gentes, &c. *Ex fuga & debellatione.*
19 Vlulatus tuus. *Idest, sonus confusus fugientium & ...tium.* Repleuit terram. *Et subditur causa.*
20 Quia for. &c. *milites enim Pharaonis, qui adhuc non ... vulnerati ex festinatione fugiendi, vnus impellebat alium ad ... & sic mutuo sibi nocebant.*
21 Verbũ. *Hic consequenter describitur regni deiectio, & ... subditur eius reparatio, ibi.* Et post hæc. *Prima adhuc in dua... primò ponitur Aegyptiorum ruina, secundo Chaldæorum po... ibi:* Vox eius. *Circa primum dicitur.* Verbum quod lo... est dñs ad Ieremiam prophetam super eo qd venturus... *Dicit Iosephus. 10. lib. Antiquitatis Iudaicæ, quod Nabuchodonosor 23. anno regni sui intrauit Aegyptum & subiecit sibi. Debellationem Aegypti prædicta fuit. 4. anno Ioachim filij Iosiæ, vt di... principio huius cap. & ille fuit primus annus regni Nabuch... sor, vt habetur supra. 25. & sic ab illa debellatione Aegypti ... ad istam destructionem regni sui fluxerunt. 22. anni.*

* 1 Ann...

Et

MORALITER.

†† *Et induite vos loricis.* Per custodiam iustitiæ & æquitatis: Ephesiorum sexto cap. *Induti lorica iustitiæ, & cætera.* Et quoniam in hoc congressu multi sunt pusillanimes ex humana fragilitate, sequitur.

1 *Quid igitur? Vidi ipsos pauidos & terga vertentes & fortes eorum cæsos.* Et quoniam aliqui sic lætaliter vulnera... quod de cætero non curantur, ideo sequitur postea *frustra multiplicas.*

† MOR...

a cuſſurus terrã Ægypti. Annunciate Ægypto,& auditũ fa 1
(a ¶ Ciuitas magicis artibus dedita. b ¶ Metropolis est Aegypti. Vel Thanis)
cite in Magdalo,& reſonet ĩ Mẽphis,& in Taphnis dicite.
ſta & ꝑpara te quia deuorabit gladius ea quę p circumitũ 2
(a ¶ Idolum vel Pharao.)
tuum ſunt. Quare † computruit fortis tuus? Nõ ſtetit, quo- 3
(a ¶ Quia populus eius in manus hoſtium traditus.)
niam dñs † ſubuertit eum. Multiplicauit ruentes, cecidit-
(a ¶ Sicut hortari ſe debuerunt ad pugnam, ſic hortantur ſe ad fugam.)
que vir ad proximũ ſuum. Et dicet: Surge,& reuertamur 4
b ad populum noſtrum & ad terram natiuitatis noſtræ à fa 5
(a ¶ Nabuchodonoſor qui ſtultus & ſine corde victoriam Deo aſcribendam, aſcribit diis ſuis)
cie gladij columbæ. Vocate † nomen Pharaonis regis Aegy 6
(a ¶ Belli. b ¶ Contra te.)
c pti, tumultũ, adduxit tempus. Viuo ego, inquit rex, domi- 7
d nus exercituũ nomen eius: quoniam ſicut Thabor in mõ 8
(a ¶ Præpara vaſcinulis ad fugiendum.)
tibus,& ſicut Carmelus in mari, veniet. Vaſa trãſmigratio 9
e nis fac tibi habitatrix filia Aegypti: qa Mẽphis in ſolitudi 10
ne erit,& deſeret inhabitabilis. Vitula † elegans atque for-
f (a ¶ Nabuchodonoſor qui eam in fugam a facie armorum vertat.)
moſa Aegyptus: † ſtimulator ab aquilone veniet ei. Merce 11 12
(a ¶ Delitiis carnalibus dediti)
narij quoq; eius qui verſabantur in medio eius, quaſi vitu 13
li ſaginati verſi ſunt,& fugerunt ſimul: nec ſtare potue- 14 15
runt, quia dies interfectionis eorum venit ſuper eos, &
g tempus viſitationis eorum. Vox eius quaſi æris ſona- 16 17
bit, quoniam cum exercitu properabunt,& cum ſecu- 18
ribus venient ei, quaſi ligna cedentes ſucciderunt ſal-

A a *Annunciate Aegy.* quaſi dicat. Vos qui audiſtis vaticinium meũ nunciate Pharaoni, quia prope eſt tẽpus & tumultus belli.

b *Vocate nomen.* * Theodoretus. Syrus iſta ſic interpretatus eſt. Vocate nomen ipſius, perturbans & transferens tempora. Quondã enim Aegyptiorũ imperium potens erat,& vicinas gentes perturbabat, multarumque res proſperas mutabat in aduerſas.

B c *Quoniam ſicut Tha.* Hoc eſt ex cõparatione locorũ frugiferorũ, quaſi in mari ſubmerſorũ, grandem Aegyptiorum peſtis intelligere ruinam. Thabor terminus eſt Zabulon, mons in medio Galileę campo, mira rotunditate ſublimis: diſtans à Dioceſaria. 10. milibus contra orientalẽ plagam. Qui conſitum quoque inter trib. Iſachar & Nephtalim fuit Carmelus, vbi Nabal Carmelus fuit & nunc villa eſt Carmela nomine decimo lapide oppidi Chebron, vergens ad orientalem plagam vbi Romanorum præſidium eſt.

Myſtice autme, quia Thabor veniens lumen, vel veniet,& lux & Carmelus, tenellus aut mollis, ſiue ſcientia C circunciſionis interpretantur, ſignificant hæreticos in lumine ſecularis ſcientiæ & ſapientiæ ſuperbientes, vel Iudæos molles, vel delitioſos in circunciſione carnis gloriãtes, qui ſub verò Pharaone verſantur & Chriſto ſeruire renuunt, in huius ſeculi mare demerſi,& in damnatione perpetua.

* Theodoretus. *Quoniam ſicut &c.* Quaſi dicat ne dubitaueris: Quemadmodum cõfitentur omnes abſque dubio Thabor eſſe montem, eumque & Carmelum eſſe maris proximum ita prædictio continet veritatem.

d *Vaſa tranſmigrationis.* i. fias apta captiuitati. Memorat etiam regiæ ciuitatis deſolationem. Memphis enim tẽporibus illis erat vrbs regia quod edocti ſumus à diuino Iſaia, *Defecerunt* D *enim*, inquit, *Principes Taneos, & exaltati ſunt principes Mempheos.*

e *Vitula.* Quia Aegyptia plebs in delitijs nutrita indomita laſciua iugũ diſciplinæ recuſauit. † Iſai. 44. a

f *Mercenarij.* Principes Aegyptiorum non paſtores, ſed mercenarios vocat qui non curam regis habebant, ſed auaritiæ,& luxuriæ ſtudebant ideo coram hoſtibus in fugam conuerſi ſunt.

Myſtice. autem Mercenarios Aegypti fictos paſtores E eccleſiæ in hoc mũdo peregrinãtes poſſumus intelligere, qui lucrum terrenũ quærentes oues ſibi commendatas cõ vaſtatores defendere nõ pſumunt, vnde: *Mercenarius autem & qui non eſt paſtor, cum videt lupum veniẽtẽ, dimittit oues & fugit.* Ioan. 10. b

† laſciuiens. † exciſio. † ſup. 30. a

* Theodoret. Declarat auxiliatorum imbecillitatem. Nam vitulus ſaginatus non excolit terram, ſed ab alijs comeditur. Eorum quoque fugam narrat.

g *Vox.* Non ſolum hiſtoriali Aegypto, iuſto Dei iudicio vindicta ſuperuenit, ſed & ſpirituali in die iudicij ſuperuentura eſt, quam nunc ſcriptura in toto orbe clara voce futurã pronunciat, vnde: bene vox eius æri ſonanti cõparatur, quod cæteris metallis ſonorius tinniat,& dies iudi F cij cunctis retro correctionibus fortius ſonabit. Tunc. n. *Deus manifeſte veniet,& non ſilebit. Ignis in conſpectu eius exardeſcet,& in circumitu eius tempeſtas va.* Tunc angeli ꝑperabũt vt colligant de regno eius oĩa ſcãdala,& ligna infructuoſa ſecurib. validi examinis cedãt. Tũc ſuccideẽ ſaltus inutilis, qa omne lignũ non faciens fructũ bonũ excidetur: & in ignẽ mittetur. Et multitudo perditorũ qui quaſi locuſtæ breui volatu ſe extollunt, in infernum demergeẽ,& tunc patebit confuſionum omnium carnaliũ cogitatio, quæ voluptatibus ſeculi innititur, cũ Diabolo puniẽda tradetur, vnde: ſubditur. *Confuſa eſt filia Aegypti. &c.* Pſal. 49. a Matt. 13. f Matt. 3. c

Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Anun. *ideſt, in ciuitatibus omnibus & locis proclamate, quod omnes præparent ſe ad bellum, ideo ſubditur.*

2 Sta & præpara te. *quia tamen hoc eis non valuit, ideo ſubditur* Quia deuora. gladius ea quæ per circumitum tuum.

3 Quare. *In Hebræo habetur:* Quare inclinauit cedens ad terrã. *non potens ſe ſuſtinere ſicut res putrida: redditur cauſa Quoniam dominus ſubuertit eum.*

4 Surge & reuertamur ad populum. *Sic dicebant illi qui venerant in auxilium Aegyptiorum.*

5 A facie gla. *ideſt, exercitus Chaldæorum ſic nominati, eo qđ in antiquo eius vexillo erat ſignum columbæ, vt expoſitores noſtri dicunt. In Hebræo habetur:* A facie gladij vinoſi. *ideſt, inebriati ſanguine occiſorum, ſicut ſupra eodem ca. dicitur.* Deuorabit gladius & inebriabitur ſanguine eorum. *Ratio diuerſitatis huius literæ eſt, quia dictio Hebraica Ionah hic poſita æquiuoca eſt ad vinoſitatem & columbam, vt dictum eſt, ſupra. 25.*

6 Vocate no. *Ironicè dicitur hoc.*

7 Tumultum adduxit. *i. tempus a Deo conſtitutum adduxit multitudinem Chaldæorum ad te deſtruendum. In hebræo habetur:* Vocate ibi, *ſcilicet, ad bellum Pharao rex, & eſt vocatiui caſus tumultus, ſcilicet belli tranſit tempus ſtatutum, dicit hic Rab. Sal. quodcie ſtatuta debebat egredi rex Aegypti in campum contra regem Babylonis, ſed non fuit auſus exire: & ſic ad deriſionem eius dicitur hic, quod tempus ſtatutum belli tranſiit.*

8 Sicut. *i. ſicut verum eſt, quod Thabor eſt ſitus in monte, & Carmelus prope mare. ſic veniet deſtructio Aegypti, ideo ſubditur.*

9 Vaſa tranſ. *ideſt, præpara te ad fugam de terra. Sciendum autem, quod ſcriptura non loquitur hic de Carmelo vbi manſit Nabal, quę eſt ſatis longè a mari, ſed de Carmelo in quo fuit manſio Eliæ, qui eſt propinquus mari mediterraneo.*

10 Vitula &c. *Hoc dicitur, quia populus Aegypti erat petulans, & laſciuus.*

11 Stimulator ab aquilone. *i. Nabuchodonoſor, qui a parte aquilonis intrauit Aegyptum, & gladio ſuo ſtimulauit eum.*

12 Mercenarij quoque. *Terra Aegypti eſt ſupra mare mediterraneum, propter quod mercatores de extraneis regionibus veniẽtes ibi morabantur ad tempus.*

13 Quaſi vituli ſagina. *ideſt, diuitijs pleni.*

14 Verſi ſunt, &c. *& fugerunt vnuſquiſque ad terram ſuam, propter guerram imminentem, ideo ſubditur.*

15 Quia dies interfectionis, *ſcilicet, quantum ad remanentes in Aegypto.*

16 Vox eius. *Hic conſequenter ponitur Babyloniorum potentia, cum dicitur.* Vox eius. *ideſt, fragor, & ſtrepitus exercitus.*

17 Quaſi æris ſo. *ſcilicet, ſicut tuba æris.*

18 Et cum ſecuribus. *Quaſi dicat, ſicut ligna non poſſunt reſiſtere ſecuribus ſe cædentium, ſic nec Aegyptus poterit reſiſtere exercitui Babyloniorum.*

a *Et post.* Licet videatur intimare regnum Aegyptiorũ non irreparabiliter à Nabuchodonosor esse destructum, cũ postea ibi fuerint reges vsque ad Augustum, altiori tamen sensu Christiana designat tempora quando Dei cultus in Aegypto huius mundi restauratus est, ad quem exercendum homo natus est, de quo Isaias: *Percutiet dominus. Aegyptum pla. & sa. eam &c.*

b *Et tu. ne. ti. &c.* Hæc promissio non bene conuenit Iudæis: qui toto orbe dispersi consumuntur, nec regnum habent nec sacerdotiũ. Con-

tũ eius, ait dominus: qui supputari non potest. Multiplica- 1
a ¶ Quam multiplicati sunt super numerum.
ti sunt super locustas, & non est in eis numerus. Cõfusa est
a ¶ Dæmonum, scilicet, b ¶ Tradendo, scilicet, in manus Nabuchodonosor & Chaldæorum Hic enim diripuerunt omnia. & statum regni euerterunt
filia Ægypti, & tradita in manus populi aquilonis, dicit
dñs exercituũ Deus Israel. Ecce ego visitabo super † tumul- 2
tum Alexandriæ, & super Aegyptum, & super deos eius & 3
super reges eius, & super Pharaonem, & super omnes qui 4
confidunt in eo, & dabo eos in manus quærentium animã 5
eorum, & in manus Nabuchodonosor regis Babylonis, &
in manus seruorum eius. Et post hęc habitabitur sicut die- 6
a bus pristinis, ait dominus. † Et tu ne timeas serue meus Ia- 7
b cob, & ne paueas Israel. Quia ecce ego saluum te faciã de 8
longinquo, & semen tuum de terra captiuitatis tuæ. Et re-
uertetur Iacob, & requiescet, & prosperabitur: & non erit
qui exterreat eum. Et tu noli timere serue meus Iacob, ait
dominus, quia ego tecum sum: quia consumam ego cun-
ctas Gentes, ad quas eieci te. Te verò non consumam, sed 9
castigabo te in iudicio, nec quasi innocenti parcam tibi. 10 11

Conuenit autem Christianæ genti colligitur de omnib gentib. & reuertitur de captiuitate erroris ad terrã Ecclesiæ vbi requiescet in ips & prosperabit suc cessu virtutum nec timebit aduersarij cõfidens in Deo suo Non cõsumetur q dem, sed sicut auri quod per ignem trã sit, purgabitur, atq probabitur. Possumus tamen dicere quod generatio Iu antiqua ante dien iudicij penitus non consumetur. *Quia c. parte cæcitas cont git in Israel, & cum plenitudo gentium sub intrauerit, tunc omnis Israel saluus fiet.*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Multiplicati sunt. &c. *In hoc designatur magna multitudo exercitus Babylonis.*

2 Visitabo super tu. Alexan. *Nomen est ciuitatis Aegypti famosæ, in qua erat populus multus, ideo signatur hic per tumultum. In hebræo tamen habetur: Super tumultum. No. Sic enim vocabatur illa ciuitas tempore Ieremiæ: sed postea per magnum tempus Alexander magnus Aegyptum sibi subiecit, & illam ciuitatem in parte destructam reædificauit & ampliauit & suo nomine denominauit, propter quod translator qui fuit post tempus Alexandri trãstulit nomen vltimum quod erat & est famosum.*

3 Et super Deos eius. *idest, super idola argentea & aurea, quę rapuerunt Chaldæi.*

4 Et super. *quia plures reguli erant sub rege Aegypti.*

5 Et. *qui venerant ad eius auxilium sperantes ab eo auxiliari in casu consilij.*

6 Et post. *Hic consequenter ponitur regni Aegypti præparatio quia licet tunc Nabuchodonosor Aegyptum vastauerit, & nomen regni Iudæ abstulerit, tamen postea fuit ab Aegyptijs habitata post finem quadraginta annorum, secundum q̃ habetur Ezechiel 29. Fuerunt etiam ibi postea reges magni et potentes vt patet in lib. Daniel. & Machab. & hoc est quod dicitur:* Et post hæc habitabitur sicut in diebus pristinis &c. *& patet litera.*

7 Et. *Hic consequenter describitur consolatio Iudæorum, quibus mittitur reuersio a captiuitate Babylonica, cum dicitur:* Et tu *causa subditur.*

8 Quia ecce. *Et dicitur hoc de iustis illius populi, quia iniusti fuerunt deleti. Cętera patent vsque ibi.*

9 Te. *totaliter delendo.*

10 Sed. *pœnis temporalibus secundum ordinem iustitiæ meæ affligendo.*

11 Nec. *Quasi dicat, quia non es innocens secundum veritatem Vel sic: Ne iudices te innocentem, si tibi parcerem.*

ADDITIO I.

In capit. 46. *Vbi dicitur in Postilla:* Et Ammon & Moabitæ.

De istis consanguinitatibus tam antiquis, seu beneficijs tam longo tempore ante receptis quas postillator allegat, non fit mentio in hoc loco nec in alijs similibus, quia talia non consueuerunt in memoriam reduci, nisi apud reos qui scripturam sacram recipiunt: vnde nationes hic expresse reprehenduntur propter vicinitatem, vel saltem humanitatem, quia secundum legem naturæ, homo non debet alterum lędere &c.

ADDITIO II.

In eod. cap. *vbi dicitur in postilla.* Et tolle resinam.

Vbi nos habemus: Resinam. *in Hebręo habetur* Zori, *quod significat Tyriacam, prout dictum fuit supra in additione super c.*

ADDITIO III.

In eod. cap. *vbi dicitur in postil.* A facie gladij columbæ.

In Hebræo in hoc loco proprie dicitur: gladij Ionah, id est columbæ, &c. *non autem a facie gladij vinosi, qualiter tem intelligatur gladius columbæ: vide supra. 25. in additione vltima.*

CAP. XLVII.

a *Quod factũ est. &c.* Ierem. sicut Isaias & Ezechiel vicinis nationibus plagas venturas prædicit, quia

CAP. XLVII.

a Quod factum, est verbum domini ad Iere- 1
miam prophetam contra Palæstinos ante-
quam percuteret Phara Gazã. Hæc dicit do-

quia populum D infestabant, & in lius aduersitate g debant. Palæstin ergo sicut ante A gyptijs prænunc captiuitatem ve turam.

a Et

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLVII.

1 Quod factum est verbum, &c. *Hic consequenter Ieremias prophetizat contra Philisthæos. Et primò ponitur tempus huius reuelationis cum dicitur.*

Quod factum. *Et dicit Ra. Sa. hoc fuit tempus quo Nabuc*-*donosor*

MORALITER.

† 1 *Quod factum est verbum, &c. Contra Palestinos.* qui interpretantur ore contundentes & ore contusi: ideò per ipsos signantur detractores, qui ore suo maledicto contun famam bonorum, & per hoc ipsi sunt ore cõtusi. nã os suum maledictum tradentur dęmonum potestati de ipsis subditur.

† 1 Ecc

A a ‹t diſſi. Oſtendit Tyrum & Sidonem ad Paleſtinos atti nere, licet Tyrus in ſorte Nephtalim ceciderit, & Sidon terminus Chananæorum in ſortem Aſer: ſed non eam poſſedit, quia hoſtes expellere non valuit.
b ‹eli. In qua habitabant Cappadoces priſtinis cultorib. interfectis. Hæc eſt terminus Chananæorum iuxta Aegyptum, cæciditq; in ſortem Iudæ: ſed eam non obtinuit, qui Enachim, id eſt Gigantes Allophylorum fortiſſimi reſtiterunt: & eſt ſque hodie in ſigni ciuitas Palæſtinæ quamuis de ea pperatum ſit *Gaza ‹tura eſt in tumulum ſempiternum.* ſed vbi prius fuit vix vlli remanent veſtigia, in alio enim loco ædificata eſt.
B c *Cappadocię.*
∗ Theodoretus. Dum interpretaremur prophetas, oſtendimus aduenas quærant apud Cyprus, & Cappadocia quondam habitat in Palæſtina.
d *‹enit.* ∗ Theodoretus. Quaſi dicat Antiquo ſplendore priuaberis. Caluitium autem frequenter indicat luctum. Rade enim, ait caput tuum & ſume in labijs lamentationem.
hæreticis & Schiſmaticis, & omnibus eccleſiæ hoſtibus plagam venturam ſignificat, quia Chriſti confeſſoribus præparauerūt inſidias, intulerunt bella & incenſore diabolo multa pſecutionū genera. Ad extremū verò ipſi

ipſi traduntur hoſtibus ſæuiſſimis & pœnis perpetuis. Interpretatur enim Philiſthæi potione cadentes, Tyrus, anguſtia, Sidon, venatio. Aſcalon. ignis infamis, Gaza. fortitudo eius: Quæ omnia bene conueniunt Antichriſto, & membris eius, qui per ſuperbiam in apoſtaſiam cadens anguſtia mentis æſtuando, venationē exercet in mundo, quos poteſt de Eccleſia rapiendo & interficiēdo cuius fortitudo ignis eſt infamis, ideſt, concupiſcentia carnalis. Vnde: *Virtus eius in lumbis eius &c.* Per libidinem enim carnalium mentes exurit ſed nouiſſimo præcipitabitur. D

¶Populi Aſſyriorum. a¶Vt multitudine & violentia cuncta opprimant.
nus: Ecce aquæ aſcēdēt ab aquilone, & erūt quaſi torrens 1
inundans & operient terrā & plenitudinē eius, vrbem & †
¶Vnicuique imminente morte.
habitatores eius. Clamabunt homines & vlulabunt oēs 2
a¶Qui vocem plorantium ſtrepitu hoſtium ſuperabit
habitatores terrę à ſtrepitu† pompę armorum & bellato-
rū eius, à commotione quadrigarum eius, & multitudine
a¶Nulli licuit, ſcilicet alterius curam gerere, cum hoſtis in ſingulis graſſaretur.
rotarū illius. Nō reſpexerunt patres filios† manibus diſſo- 3
lutis: pro aduentu diei in quo vaſtabuntur oēs Philiſtijm,
a & diſſipabitur Tyrus & Sidon cū omnib. reliquis auxilijs
a¶Quia Paleſtini de Cappadocia venerunt. 4
b ſuis Depopulatus eſt. n. dominus Paleſtinos, reliquias in- 5
a¶Ablatis opibus & robore virili. b¶Fortitudinem eius.
c¶A voce gaudii & lætitiæ. 6
c ſulæ Cappadocię. Venit caluitiū ſuper Gazam, †conticuit 7
d a¶Vrbs Paleſtinæ in ſorte Iudæ: ſed non eam habuit quia habitatores eius ſuperare non potuit. 8
Aſcalō & reliquiæ vallis earum. Vſquequo concideris? O
a¶Diabolum ſignificat, cui traduntur peccatores in interitum carnis vt ſpiritus ſaluus fiat.
b¶Nabuchodonoſor. qui in diuerſis gentibus vindictam domini exercuit. c¶Babylonem.
mucro domini, vſquequo. Nō quieſces. Ingredere in vagi- 9
a¶Ab ardore occidendi. b¶Quieſce. 10
e nam tuam, refrigerare & ſile. Quomodo quieſcet cum do- 11
minus præceperit ei aduerſum. Aſcalonem, & aduerſum
f maritimas eius regiones, ibique condixerit illi.

e *O mucro domini.*
∗ Theodoret. Vocauit Nabuchodonoſor gladium domini, eo enim permittente, fecit iſta, & impij de ſe mutuas ſoluebant impietatis pœnas. E
f *Quomodo quieſcet cum dominus, &c.*
Quaſi dicat Non poteſt gladius quieſcere, niſi domino iubente procul cuius vindictam exercet vel: Quaſi ex perſona afflictorum ad gladium domini locutus erat, ſed hic reſpondet in perſona ſua.
∗ Theodoretus. Proſopopeia vſus eſt, vt doceret apertius creaturam non carere gubernatore, ſed factorē eius omnibus præeſſe quæ interdum quidem ſuppeditat ipſis copiam bonorum quandoque verò peruertit vt delabātur in calamitates.

Iob 40.
† Sonitus vngularū equorum fortium eius.
† Succiſa eſt

CAP. F

NICOLAVS DE LYRA.

donec obſidebat Ieruſalem, vt dictum eſt ſupra. 39. & ab illa obſidione diſceſſerunt Chaldæi, vt obuiarent Aegyptus venientibus in auxilium Iudæorum, quorum occurſum timens Rex Aegypti, ſpoliauit Gazam, quæ eſt ciuitas in extremitate terræ Philiſthinorum verſus Aegyptum, vt patet in deſcriptione illius terrę, & reuerſus eſt in terram ſuam. Conſequenter ponitur vaſtatio Philiſthinorum per regem Babylonis, cum dicitur.
1 Ecce &c. *Quia à parte aquilonis intrauit exercitus Babylonis terram Philiſthinorum, qui nominatur nomine aquarum inundantium ad deſignandum fortitudinem exercitus, & eius impetum, ſicut Iſaiæ. 8. b. dicitur:* Adducet dominus ſuper eos aquas fluminis fortes multas, regem Aſſyriorum &c.
2 Clamabunt homines. *Eſt enim vlulatus ſonus confuſus procedens ex magno timore & anxietate.*
3 Non reſpexe. *ad adiuuandum eos ex impotentia.*
4 Et diſ. *Iſtæ ciuitates erant confederatæ Philiſteis, & ideo diſſipatæ fuerunt cum eis.*
5 Reliquia in, Cappa. *Cappadoces & Philiſthæi exierunt de eadem Gente, ſecundùm quod dicitur Gene. 10. de quibus egreſſi ſunt Philiſthijm & Capturim, ideſt, Cappadoces. vnde hic habetur in Hebræo* Inſulæ Chaptur. *& propter propinquitatem dictam, in auxilium Philiſthinorum venerunt & cum eis perierunt.*
6 Venit caluitium &c. *Licet enim fuiſſet primò ſpoliata per regem Aegypti, vt dictum eſt, tamen poſtea fuit amplius deſtructa per regem Babylonis.*
7 Conticuit Aſcalon. *Ideſt, populus Aſcalonis non potens reſiſtere.*
8 Vſquequo concideris. *Hic eſt finis verſus, & refertur ad terram Philiſthinorum, & quod ſequitur.*
9 O mucro domini. *dirigitur ad gladium Regis Babylonis, qui dicitur mucro domini, eo quòd erat executor diuinæ iuſtitiæ, vt frequenter dictum eſt ſupra.*
10 Vſquequo &c. Ingredere in vaginam: *& ſic dicebant Philiſthæi & regiones illæ gladio Babylonis afflictæ. Et reſpondet propheta.*
11 Quomodo. *q. d. tales occiſiones & victorias non facit virtute propria, ſed diuina, & ſimiliter ceſſabit ab occiſionibus & victorijs, quando ſecundum ordinem diuinæ iuſtitiæ punietur & ipſe.*

∗ CAP.

MORALITER.

1 *Ecce aquæ Aſcenderunt ab aquilone.* Ideſt, turbationes iſtorum, à dæmonum poteſtate, ſecundum quod dicitur ſupra primum capitul. Ab aquilone pandetur omne malum. Quod autem per aquas ſignificetur turbatio, patet Iſai. 8. b. *Adducet dominus aquas fluminis fortes regem Aſſiriorum, &c.* Detractores enim per dæmones acriter turbabuntur pœnis inferni, ideò ſubditur.
† *Et erunt quaſi torrens inundans &c.* De quo dicitur Iſa. 30. g. *Præparata eſt. Ab Beritophet, à rege præparata profunda, & dilatata. Nutrimenta eius ignis, & ſigna multa, flatus domini ſicut torrens ſulphuris incendens eam.*

CAP. XLVIII.

¶Aduersum Moab.
AD Moab hæc dicit dominus exerci- 1 †
tuũ Deus Israel. Væ super Nabo quo- 2
¶Sessio vel prophetia
niã vastata est & confusa. Capta est; † 3
a¶Ciuitas vel villa siluarum.
Caria Thiarim, confusa est † fortis, & † †
tremuit. Non est vltra † exultatio in † †
a¶Ex patre vel aqua paterna.
b¶Cogitationes. ¶Ciuitas Seon regis Ammorrhæorum. Vnde: Egressus est ignis de Esebon, & flamma de medio Seon.
Moab: contra Esebon cogitauerunt malum. Venite & 4
disperdamus eam de gente: Ergo † silens conticesces: se- †
¶Foramen mœroris.
queturque te gladius. Vox clamoris de Oronaim, vastitas 5 6
¶Prouincia Arabum.
& contritio magna. Contrita est Moab: annunciate
¶Gena interpretatur.
Clamorẽ paruulis eius: Per ascensum enim Luith plorãs, 7
¶Cliui, idest, itineris quod ducit ad Assyrios.
ascendet in fletu: quoniam in descensu Oronaim ho- 8
¶Pereunte Moab.
stes vlulatum contritionis audierunt. Fugite, saluate
¶Myrica arbor est humilis.
animas vestras: & eritis quasi Myricæ in deserto. 9

CAP. XLVIII.

A a AD Moab hæc dicit dominus exercituum Deus Israel. Sicut est circuncisio carnalis & spiritualis, sic Moab carnalis & spiritualis. Moab interpretatur de patre, vel a qua paterna tanquam de incestu & ebrietate conceptus quasi absente & nesciente patre. Rex Moabitarum Balaã ariolum ad maledicendum inuitauit, qui contra Moab hæc inter cætera prophetauit: *Orietur stella ex Iacob, & exurget homo ex Israel, & percutiet principes Moab*. B Significat autem Moab sapientiam sæcularem, de qua dicitur: *Perdam sapientiam sapientium*: quæ autorem sui sensum habet: Quæ ex Dei cognitione generatur, videtur quidem de patre nasci, sed quia adulter est aduersarius populo Dei, de incestu, & spelunca, nocte generatur: vnde in nocte perijt secundum Isaiam, in errore, scilicet, sempiterno, sicut Aegyptij à vigilia matutina, idest, nocte fluctibus obruti sunt. Et Loth de Sodomis nocte parentibus venit in Segor, & ortus est ei sol. Hinc: *Quia nocte vastata est Ar, conticuit Moab*. Notãdum autem, quòd Nabo interpretatur sessio vel prophetia. Cariathiarim, ciuitas vel villa siluarũ. Esebon cogitationes, Luith genę; Oronaim foramen mœroris Quia ergo omne dogma contrarium veritati, absque inspiratione Dei de humano sensu in erroris tenebris nascitur, nocte vastatur, & argumenta eius, idest, muri ecclesiastico sermone destruuntur, vt æterno silentio conticescant, & factio eorum ad pœnitentiam & lachrymas vertatur super Nabo, idest, prophetiam vel sessionem, magistros, s. eorum, C & super Cariathiarim vbi nõ sunt arbores fructuosę, sed saltus infertilis erit, vlulatus & plãctus, & omnia eloquẽtiæ ornamenta tollẽtur, vt nudi remaneant & deformes. Et si quid virilitatis habere videantur, in barba rasa à viro ecclesiastico effœminatum & debile cõprobetur. Accinguntur sacco penitẽtiæ & sup tecta & dogmata in quibus se sublimes credebant & in plateis spatiosæ viæ quæ ducit ad mortem, erit vlulatus, nec ascenden per superbiam, sed descendent in fletũ. Tum intelligẽt omnes cogitationes suas vanas, quod interpretatur Esebon, & casum & ascensum superbiæ, vt vox eorum audiatur vlu ad opera mala quæ fecerunt: & mandatum quod puta bant Dei, propria se confessione damnantes. Cumque egerint pœnitentiam, per Luith, idest, genarum lachrimas ad altare conscendant, & quasi mœroris foramin in introitu clamorem contritionis leuent ad dominum dicentes: *Sacrificium Deo spiritus con. &c.*

† gl[o]riatio. Isa 29.c Exod.14.f

† Madmen succideris.

1.Cor.1.c.

Isa.29.c
Gene.19.c
Isa.15.a

Treloo.

b *Væ super Na.* Prædicit vastationem Babyloniorum super. Moab venturam, & super eius vrbes inclytas, vt qui hostes fuerunt populi Dei, & deriserunt eum, vastentur in derisum cæteris nationibus. vnde in sequentibus *enim tibi in derisum Israel, quasi inter fures reperisses eum.* Isaias. *Onus Moab &c.* Est autem Moab prouincia Arabum Nabo ciuitas nobilis, in qua erat Chamos idolum quod & Beelphegor.

c *Sal.* Qui volunt saluare animam suam fugiant versutam doctrinam Philosophorum, & hæreticorum, vt certus est interitus: & per humilitatem confessionis gant pœnitentiam erroris in deserto districtæ abstinentiæ, maneantque in simplicitate, & veritate chatholi doctrinæ.

Dato

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XLVIII.

* 1 AD Moab hæc dicit dominus exer. &c. *Hic in tertio loco prophetizat contra Moabitas, & diuiditur id duas partes: quia primo ponitur afflictio Moabitarum ab Assyrijs. secundo à Chaldæis, ibi.* Hęc dicit Dominus. *& hoc modo procedit Isaias propheta contra eos prophetizando. 15.c. & 16. & in pluribus vtitur ibi verbis hic positis, ex quo magis apparet Isaiam & Ieremiam eodem spiritu prophetasse. Prima diuiditur in tres: quia primò ponitur Moabitarũ vastatio, secundò vastationis ratio, ibi:* Pro eo. n. *Tertiò prophetæ cõpassio: ibi.* Ideò super Moab. *Circa primum nominantur plures ciuitates terræ Moab, per quas intelligitur populus ibi habitans, eo modo loquendi quo dicitur aliqua ciuitas affligi vel vastari, quando populus ciuitatis affligitur vel vastatur. Dicit igitur.*

Diuisio.

2 Væ super Na. *nomen est ciuitatis notabilis in terra Moab.*

3 Confusa for. *Idest, Cariatharim, quæ erat valde fortis c tas inter alias.*

4 Contra Ese. co. ma. *scilicet, Chaldæi dicentes ad inuicem* Venite disper.

5 Sequeturque te. *Quantum ad fugientes ex te.*

6 Vox cla. de Oro. *Idest, de tali loco egredıens à morienti & fugientibus.*

7 Per as. enim Luith &c. *nomen est montis in Moab ad qu multi flentes refugerunt.*

8 Hostes vlu. con. *scilicet, Chaldæi à longè perceperunt cla rem fugientium.*

9 Eritis qua. *Idest, steriles ab omni bono. In Hebræo sic ha tur: Eritis quasi vastitas in deserto.*

*Pro

MORALITER.

† 1 *Ad Moab.* Per Moab, qui interpretatur ex patre, eò ꝙ ex patre, & filia fuit natus Genes. 19. signatur homo in peccatis natus & nutritus, & per eius subiectionem Assyrijs qui facturæ vigilantes interpretantur ipsius subiectio dæmonibus qui nunquam dormiunt, signatur: ideò subditur.

2 *Væ super.* Quæ interpretatur consolatio, talis autem hominis consolatio non est nisi in turpibus, & peccatis quæ ducit ad væ æternæ maledictionis.

† *Quoniam va.* In morte.

3 *Et confusa.* confusione gehennæ.

† *Capta est Caria Thiarim.* quæ interpretatur vrbs siluarũ per quam signatur congregatio operum inutilium, si silua est congregatio lignorum infructuosorum: & moraliter capta est Caria Thiarım in morte, quia tu cessant operationes inutiles & malæ quantum ad exe tium, sed non quantum ad supplicium.

† *Non est vltrà exul.* sed maxima desolatio.

† *Contrita.* qui interpretatur cingulum tristitiæ, & sig fasciculum peccatorum.

† *Cogitauerunt mala.* scilicet dæmones, qui peccatori disponunt pœnas horribiles.

† *Ergo silens contices.* In pęnis gehennæ.

† *Sequeturque te gladius.* scilicet dæmonum sine fine. quoniam tales frequenter temporaliter prosperant sequitur.

† Da

a ¶Dialecticis disputationibus.
Pro enim quod habuisti fiduciam in munitionibus tuis,& 1
a ¶Sapientiæ secularis vel memoriæ. b ¶Ab ecclesiasticis, qui muniuntur scuto fidei & scuto pugnant veritatis. c ¶Figmenta hæreticorum vel philosophorum quæ colunt quasi idola. 2
in thesauris tuis, tu quoq; capieris:& ibit Chamos in trans- 3
¶Cultores: ¶Ministri. 4
migrationem, sacerdotes eius & principes eius simul. Et ve 5 6
a ¶Ecclesiasticus. b ¶Secularis scientiæ munitionem. c ¶Quia omnis prauus intellectus captiuabitur.
niet prædo ad omnem vrbem,& vrbs nulla saluabitur, &
¶Falsæ humiliationes. ¶Fictæ virtutes 7
peribunt valles & dissipabuntur campestria: quoniam di-
a ¶Quasi vsque adhuc floruit.
a xit dominus: Date † florem Moab, quia florens egredie- 8
b tur,& ciuitates eius desertæ erunt, & inhabitabiles. Male- 9
a ¶Vel desidiose. ¶Vel pro corporalis rei præmio, vel pro laudis verbo, vel humani iudicii gratia.
dictus qui facit opus † domini fraudulenter, & maledi- 10
a ¶Verbum Dei b ¶Interfectione carnalis vitæ
d ctus qui prohibet gladium suum a sanguine. † Fertilis fuit 11
Moab ab adolescentia sua,& requieuit in fecibus suis. Nec 12 13
¶Captiuitatis 14
transfusus est de vase in vas, & in transmigrationem non 15
a ¶Antiqua fœlicitas. b ¶Fama 16
e abijt. Idcirco permansit gustus eius in eo, & odor eius 17

A *Date flo. &c.* Qui inuentione humana & in seculari scientia florere videbatur, in desertum & in solitudinem redigetur. Quia verò displicet Deo omnis hypocrisis, vt sequens sententia ostendit.

Maledictus qui fa. Necesse est .n. vt non solum intueamur quod agimus, sed etiã qua discretione agimus.

Ambrosius. Opus Dei præpropram exigit festinationem. Ideò discipulus ille qui citius Petro ad monumẽtum, immo citè commendat: in via Dei festinã oportet esse progressionem vt diabolo qui stat semper a dextris vt sanctis aduersetur cœptum iter impediendi, spa-
B tium non relinquatur.

Maledictus qui. Desidia per torporem nascitur, fraus per priuatam dilectionem. Illam minor amor Dei exaggerat, hanc proprius amor sui excitat. Fraudem quippe in Dei opere perpetrat qui se inordinatè diligens per hoc quod rectè agit ad remunerationis transitoriæ bona festinat. Tribus aũt modis fraus ista committitur, quia aut tacita cordis humana gratia, aut fauoris aura, aut res quælibet exterior desideratur. Contra quod per prophetam dicitur. *Beatus qui*
C *excutit manus suas ab omni munere*, quia enim non solũ fraus in acceptione pecuniæ est, nec munus vnũ est. Tres verù sunt acceptiones munerum, ad quas ex fraude festinatur. Munus est.n. a corde captata gratia a cogitatione. Munus ab ore, gloria per fauorem. Munus ex manu, præmiũ per dationem. Iustus verò ab omni munere manus excutit, quia in eo quod rectè agit, nec ab humano corde inanem gloriam, nec ab ore laudem, nec a manu quærit remunere dationem. Solus in Dei opere fraudem non facit, qui cum in studio bonæ actionis vigilat, nec ad corporalis rei præmia, nec ad laudis verba, nec ad D humanam iudicij gratiam anhelat. Ipsa igitur bona nostra, quia insidiantis culpæ gladium euadere nequeunt, nisi sollicito timore quotidie muniantur, rectè per Iob dicitur. *Verebar opera mea quasi quæ aptè egerim in Deo: sed quid in his latenter pertulerim ignoro.* (Iob.9.d.) Sæpe.n. bona nostra latrocinãte fraude pereũt quia rectis actionibus concupiscentię terrenę se † inserũt. (†ingerunt.) Sæpe desidia interueniente deficiunt, & frigescente amore tabefiunt.

c *Et maledictus.* Potest hæc maledictio E omnibus conuenire qui fluxum sæculi sequuntur, & corpora sua castigare, & seruituti subijcere negligunt, secundum illud. *Qui autẽ sunt Christi, carnem suam crucifixerũt, &c.* *Quia sine sanguinis effusione non fit remissio peccatorum. Caro enim & sanguis regnum Dei non possidebunt.* Maledictus ergo qui prohibet gladium, idest, verbum Dei a sanguine: quo scilicet animatur materia peccatorum, fundendum est quidquid in membris nostris carnale, & terrenum inoleuit & resecando gladium verbi Dei. F

(†alas ipsi Moab, quia volans.c. — Galat.5.d. — †Dei negligenter. — Cor.15.f. — v† Requieuit el paccatus fuit.)

Gregorius. Gladium a sanguine prohibere est prædicationis verbum a carnalis vitæ interfectione retinere, de quo dicitur. *Gladius meus deuorabit carnes.* Hinc Paulus ait. *Contestor hodie quia mundus sum a sanguine omnia. Non enim subterfugi quo minus annuntiarem omne consilium Dei vobis.* (in pastoral.3. part.ad mon.26. — Isaiæ.1.c. — Act.10.f.)

d *Fertilis.* Ostẽditur Moab ex abundantia in odium, & elationem venisse, & populum Dei afflictum despexisse, quia nihil afflictionis vel captiuitatis patiebatur.

e ✻ *Permansit gustus.* Theodoretus. Permansit in metaphora. Quia meminit vasis, necessario fecit etiam mutationem

NICOLAVS DE LYRA.

1 Pro eo .n. *Hic consequenter ponitur dictæ vastationis ratio, quæ est duplex vna ex eius fastu, alia ex Dei contemptu. secunda ibi* Ascisum est. *Prima adhuc duplex. Prima, quia nimis confidebãt in mortalicijs suis, & abundabant diuitijs. Secunda, quia habebant populares, viros bellatores natiuos de terra Moab: propter quod nimium superbierant & iustum erat quod punirentur. Igitur primò ponitur primum secundò secũdum, ibi.* Quomodo dicitis. *Circa primum dicitur.* Pro eo &c. *reputando eas inexpugnabiles.*
2 Et in The. *æstimãdo. quod inde posses bellatores conducere ad resistendum omni homini.*
3 Tu quoq;. *qa nulla potestas humana valet contra iudiciũ Dei.*
4 Et ibit Cha. *Idolorum erat Moabitarum.*
5 In tran. *quia Chaldæi portauerunt ipsum ad terram suam, propter materiæ preciositatem.*
6 Et ve. pre. *i. exercitus Chaldæorum.*
7 Et per. val. &c *i. habitantes in vallibus & campestribus.*
8 Date flo. Mo. &c. *i. dicite eum similem flori cuius pulchritudo marcescit & deficit subitò. Translatio Chaldaica habet sic. Date coronam Moab, quia egrediens egredietur. Et est hic Moab genitiui casus, & est sensus. Regnum Moab dabitur alteri, & sic egredietur a dignitate regia.*
9 Maledictus. *Opus Dei dicitur destructio Moab, eò quod procedebat secundum ordinem diuinæ iustitię, cuius exequutor erat exercitus Chaldęorum, ideò subditur.*
10 Maledi. qui pro. *s. Moabitarum. Consequenter reuertitur ad describendum eius diuitias, de quibus superbierat dicens.*
11 Fertilis. *s. diuitijs.*
12 Ab adolescentia *i. a tpe quo cœpit esse populus nominatus.*
13 Et requie. *i. quietè possedit diuitias suas, quę feces dicuntur, eò quòd præstant fomentum omnibus vicijs.*
14 Nec transfu. *Loquitur de eo secũdum metaphoram vini, quod non est transfusum de vno vase ad aliud eò quòd non fuerat translatus de terra sua ad aliam per captiuitatem.*
15 Idcirco *i. super eius.*
16 In eo. *per quod designatur appetitus eius & inclinatio ad vitia quibus diuitię præstant fomentum. 1. Tim. 6. b.* Qui volunt diuites fieri: incidunt in laqueum & tentationes diaboli, & in desideria mala & nociua &c.
17 Et odor. *i. fama.*

✻ Non

MORALITER.

8 *Date florem Moab.* Idest, licet ad tempus prosperetur, tamen æternaliter punietur, Iob. 21. b. *Tenet tympanum, & citharam & gaudent ad sonum organi: ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad interna descendunt.* Exemplum de diuite epulone. Luc. 16 Et quoniam tales ad palliandum suas malitias, aliquando faciunt aliqua bona opera de genere sequitur.

9 *Maledi. qui fa. opus Dei fraudu.* Opus Dei fraudulenter facere est opere bono de genere magnam malitiam palliare.

10 *Et male. qui probi. gla. su.* Idest, iustitiæ exercitium a peccatorum præcisione, cùm possit & debeat corrigere.

11 *Fertilis fuit.* In temporalibus bonis.

13 *Et re.* Quia diuitiæ fomentum præstant omnibus peccatoribus: & per hanc requiem signatur perseuerantia in peccatis.

☞ tionem, de gustu &
A odore. Propterea, inquit, permāsit in prosperitate, & nullam aduersitatē expertus est, velut in eisdem semper cōuersans locis.
a *Mittam ei, &c.* ✻ Theodoretus. Tropicè posuit ista Dixit .n. flerēt, sicut de vase, pro exhaurient. Nec sufficiet ipsis, hostibus. s. accipere quæ sunt in vasis, sed & vasa cōterent, vocat porrò vasa quidem vrbes, quæ autem sunt in vasis, opes, vtrumq; verò fecerunt hostes & depopulati sunt, & incenderūt.
B Quicunq; in humana philosophia cōfidunt despicientes ecclesiæ fidē & doctrinam simplicem venient illis ordinatores & statores dogmatum suorū, & diripientes thesauros falsæ scientiæ, quos in libris quasi in vasis habuere maligni. s. spiritus: & tunc cōfundentur in exitu vitę probantes nihil sibi profuisse studium suum, & falsorum deorum suorū culturam.
C Quia *dij Gentium dæmonia*, tunc ibunt cum diabolo & angelis eius in ignem æternum. Iusti autem in vitam æternam.
b *Et confundetur Moab.* ✻ Theodoretus. Ieroboam collocauit in Bethel vitulam, docet ergo sermo propheticus

†succiderunt.
†Cōdolete ei
Psal. 95. b.
Matt. 25. d.

non est immutatus. Propterea ecce dies veniunt, dicit do- 1
a ¶Idest hostibus tradam diripiendam, qui scrutentur omnem supellectilem eius.
minus & mittam ei † ordinatores, & statores lagunculā- 2
rum, & sternent eum, & vasa eius exhaurient, & lagun- 3
a ¶Quia non poterit auxiliari. 4
culas eorum collident. Et cōfundetur Moab à Chamos, si 5
a ¶Vbi colebant vitulos aureos.
cut confusa est domus Israel à Bethel in qua habebat
a ¶Libationis. 6
fiduciam. Quomodo dicitis fortes sumus, & viri robusti ad
a ¶Sub nomine Moab stultitia seculi & superbia confutatur. ¶Hostes. 7
præliandum? Vastata est Moab, & ciuitates illius † succen- 8
a ¶Qui in propria virtute vel scientia confidebant. b ¶Damnationem perpetuam. 9
derunt, & electi iuuenes eius descenderunt in occisionem,
¶Æternus 10
ait rex, dn̄s exercituum nomen eius. Propè est interitus
a ¶Non diuturnum est quod certo fini obnoxium est.
Moab, vt veniat, & malum eius velociter † accurret nimis. 11
¶Ironicè. 12
† Consolamini eum omnes qui estis in circumitu eius, & 13
vniuersis qui scitis nomen eius, dicite: Quō confracta est 14
virga fortis, baculus gloriosus? Descende de gloria, & se- 15 16
de in siti habitatio filiæ Dibon: quoniam vastator Moab 17
a ¶Stuporem indicat Aroer propter subitum casum.
ascendet ad te, dissipabit munitiones tuas. In via sta, & pro
spice habitatio Aroer. Interroga fugientē, & ei q̄ euasit dic, 18
a ¶Responsio fugientis. 19
quid accidit? Confusus est Moab, quoniam victus est. Vlu-
late & clamate, annuntiate in Arnon: quoniam vastata est
Moab, & iudicium venit ad terram campestrē super Helō,
& super † Iasa, & super Mephat, & super Dibon, & super Na
bo, & super domū Deblathaim, & sup Cariathiarim, & su-
per Bethgamul, & super Bethmaon, & super Carioth, & su
per Bosra, & super omnes ciuitates terræ Moab, quæ lon- 20
a ¶Quidquid in sæculo dogmatum peruersorum est. 21
gè & quæ propè sunt. Abscisum est cornu Moab, & bra-
¶Calice iræ Dei. 22
chium eius contritum est, ait dominus, Inebriate eum 23
a ¶Idest. In pœna sua alios punire cessabit. 24
quoniam contra dominum erectus est. Et † allidet manū 25

Moab nullo modo ad vitam esse a Chamos, quemadmodum nec Israel vllum consequutus est auxilium a idolis.
c *Consolamini enim.* Ironicè vel ad pœnitentiam prouocat vt per satisfaction congruam euadan miseriam.
Mysticè. Sapientes huius mundi, & hæretici quos Moab significat si stultitiam non correxerint ad fidem catholicam conuersi, v niet illis ruina, & statio omnibus v bibus eorum .i. d uersis sectis. Quæ nim longè vel pr pè a veritate dista lucente Euangeli subuertentur.
d *Abscisum.* Sic contra Babylone & Philistijm vaticinatus est, quia o pressere populu Iudæorum, ita pr dicitur vastitas M bitarum .i. Arab ab Assyrijs, & Babylonijs: Ab vtrisque .n. vastati sunt, qua do Sennacherib ca ptiuauit Israel, Nabuchodonosor subuertit Ierusa
Cornu Moab, quid, scilicet, in h seculo dogmatum peruersorum est, quidquid ad terrenam scientiam p net & putatur robustum, subuertitur, vt nihil probo quod fortissimum putabatur.

☞ *Audiui*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Non est immuta. *Ab antiquo enim erant diffamati de vicijs carnalibus.*
2 Propterea ecce di. ve. *de propinquo.*
3 Ei mittam ei in ordi. *litera Hebraica planior est quæ est talis: Mittam euacuatores, & euacuabunt eum. Iste. n. fuerunt Assyrij, qui euacuauerunt eum diuitijs.*
4 Et lagunculas eorum collident &c. *i. homines possessores diuitiarum, vel loca diuitiæ vbi conseruabantur hæc omnia destruxerunt Assyrij.*
5 Et confundetur Moab a Chamos, &c. *i. propter cultum idoli Chamos.*
6 Sicut confusa est dom. Israel a Bethel in qua habebat. *.i. propter cultum vituli aurei in Bethel, secundum quod habetur. 3. Regum. 12.*

Diuisio.

7 Quomodo dicitis fortes sumus. *Hic ponitur secunda ratio destructionis Moab, quæ est iactātia de fortitudine bellatorū suorum cum dicitur.* Quomodo dicitis fortes sumus? *Q. d. per effectum apparebit contrarium, ideo subditur.*
8 Vastata est Moab, & ciuitates illius succenderunt. *s. aduersarij.*
9 Et electi iuuenes eius. *s. Moab.*
10 Descenderunt. *à superbia sua.*
11 In occi. *à suis aduersarijs.*
12 Consolami. *Ironicè loquitur propter quod subditur.*
13 Dicite Quomodo confracta. *i. potestas Moab.*
14 Bacu. &c. *i. sceptrum regni eius superbum.*
15 Descende. *In confusionem.*
16 Sede in si. *i. in penuria, quæ superbisti ex nimia abundantia.*
17 Habita. *nomen est ciuitatis famosæ.*
18 In via sta & prospice hab. Aroer. *loquitur de populo [illegible] per modum hominis in pauore & angustia existentis, qui pro[illegible] hinc & inde ad videndum, si veniat aliquis vnde possit aliquid [illegible]solabile audire: frequenter tamen audit contrarium, & sic fuit [illegible] posito, ideo sequitur.*
19 Confusus est Moab quo. vi. est. *Responsio est interrogati.*
20 Vlulate & clamate, annum, in Arnon. *vt omnes [illegible] rent se ad fugam, eo quod ciuitates fortes sunt destructa: & [illegible] tur in litera, & patet.*
21 Abscisum est. *Hic ponitur ratio destructionis Moab, q[illegible] cipitur ex eius contemptu & infidelitate, cùm dicitur.* Abscisum est cornu Moab. *i. superbia eius est deiecta.*
22 Et brachium eius contri. est. *idest, fortitudo eius contrita.*
23 In ebrietate. *s. calice iræ domini. Istud tamen in aliquibus libris ponitur in textu: & hoc fuit per ignorantiam scriptorum qui hanc glossam interlinearem textui inseruerunt, sicut & in [illegible] alijs locis scripturæ.*
24 Quoniam contra dominum erectus est. *per superbia eum contemnendo.*
25 Et allidet. *s. dominus.*

✻ Man

a ¶Qui alios derisit, sic stulta sapientia mundi irridens Christianam simplicitatem in fine ... ris sui stultitiam ... noscet.

Moab in vomitu suo, & erit in derisum etiam ipse. Fuit enim in derisum tibi Israel, quasi inter fures repe-rises eum. Propter verba ergo tua quæ aduersum illum

a ¶Sicut filia Babylonis. b ¶Concilium prophetæ. ¶O Sapientes seculi c ¶Habitacula errorum d ¶Tunc

loquutus es, † captiuus duceris. Relinquite ciuitates, et

a ¶Christo, secundum illud: Columba mea in foraminibus petræ, & in cauernis materiæ.

habitate in petra habitatores Moab, & estote quasi co-

a ¶Bene operans, s. æternum habitaculum præparans. b ¶Idest, in perfecta confessione passionis & resurrectionis Christi. c ¶Item pene Isaias ait

lumba nidificans in † summo ore foraminis. † Audiuimus

a ¶Hæretici, superbi sunt & simplicitatem ecclesiæ despiciunt.

superbiam Moab. Superbus est valde. † Sublimitatem eius & arrogantiam, & superbiam, & altitudinem cordis il-

a ¶Quem nihil latet

lius ego scio, ait dominus. † Iactantiam, † eò quòd non sit

a ¶Scelestra.

iuxta eam virtus eius nec iuxta quod poterat conata sit

a ¶Dolens miseriam eius & tristitiam & stultitiam b ¶Prouinciam vel metropolium. ¶Hæreticorum synagogam

facere. Ideò super Moab eiulabo, & ad Moab vniuersam

a ¶Munitionis sophisticæ. b ¶Fragilis & solubilis.

clamabo, ad viros † muri fictilis lamentantes. De planctu

a ¶Quæ se extollit contra scientiam Dei. b ¶Aliqui volentes conuerti.

Lazer plorabo tibi vinea Sabama. Propagines tuæ transie-

a ¶Ne fiat tibi panis, qui conuertitur in fel aspidum.

runt mare, vsque ad mare Iazer peruenerunt. Super † mes-

a ¶Ne natur in te vinum, quod est fel draconum. ¶Euangelicus. b ¶Vt conculcet & destruat, ne inde comedentes & bibentes moriantur. c ¶Conuersis hæreticis. ¶Beati, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

sem tuam & vindemiam tuam predo irruit. Ablata est læti-

a ¶Scientia falsi nominis. b ¶Idest, De his qui se scientiam circuncisionis habere iactant. c ¶Draconum.

tia, & exultatio de Carmelo, & de terra Moab, & uinum de

a ¶Quia æterno silentio opprimentur.

torcularibus sustuli. Nequaquam calcator vuæ † solitum

a ¶Cogitatio.

celeuma cantabit. De clamore Esebon vsque Eleale, & † Iasa dederunt vocem suam, à Segore vsque ad Oronaim vi-

¶Amaræ, falsæ: ideo steriles.

tulam † conternantem, aquæ quoque Nemrim † pessimæ

---

a *Audiuimus*. Quia in priori comminatione erroris ad pœnitentiam prouocabat, & ad Christum conuerti monebat, vt in eius fide perpetuo manerent, nunc incorrigibiles pluri... & obstinatos agnoscens, ex persona eorum qui de Moab saluati sunt, & experimento suo eius superbiam didicerunt, ait, *Audiuimus superbiam Moab*, & Et Moab superbi arguit, qui plus est quam possit vel poscat eius fortitudo.

b *Ideò*. Potentiam pristinæ fœlicitatis coniugam repentinæ subuersionis ostendit.

c *Moab*. quæ interpretatur fortitudo eorum, & significat fortissima heretico... in dialecticè con... ficta, in quibus videbatur esse fortitudo erroris.

d *Plorab*. Tempestatem huius seculi. Videtur.n. significare aliquos de Moab ad dominum conuerti velle. Sabama enim conuersio aliqua interpretatur.

e *Vinea Sabama & cætera*. Attollens altitudinem, quia superbia turrim ad cœlum conatur erigere. † Isa. 16. b.

f *A Segor*. Vrbs quæ mortuo mari imminet, vbi terminus Moabitarum. Indicat ergo, quia vsque ad extremos fines prouinciæ vlulatus personabit: Isaias *Ve... eius vsque Segor*. Vitulam conternantem, idest, perfectæ ætatis. Sicut enim in hominib. tricesimus annus ita in pecudibus & iumentis annus tertius robustissimus est. Isaiæ 15. c.

† Cir Hæres in gemiscam. Eodé planctu quo te defleo Iazre, deflebo te vinea Sabama.

g *Aquæ*. Isaias. *Aquæ enim Nemrim desertæ erunt, &c.* Et quæ hic minus dicuntur, in Isaia plene exponuntur. Est enim Nemrim oppidum super mare mortuum. Isaiæ 15. c. † Iesa. † triennem.

a Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Manum Moab. *i. potestatem eius.*

2 In vomitu. *In hoc persequitur metaphoram hominis inebriati qui reijcit ea quæ habet interius, sic ex Dei iustitia Moab fuit diuitiis & virtute vacuatus.*

3 Et erit in derisum. *Cuius causa subditur.* Fuit in derisum tibi. *quando captiuatus fuit a rege Salmanasar secundum illud Isa.* 33 Væ qui spernis, nonne & ipse sperneris.

4 Propter. *contemptibilia contra Israel.*

5 Captiuus. *sicut & ipsæ. Ideo subditur.*

6 Relinquite ciui. *quod exponens Ra. Sa. dicit quod in ripis fluuium ex cauatione aquæ fiunt foramina, & quando fluuij multum decrescunt sunt satis alta ab aqua, & ibi nidificant columbæ, sed quando crescit fluuius intrat aqua, & aufert nidum secum. sic populus Moab per inundantiam exercitus Assyriorum de terra sua fuit translatus. Alij autem exponunt aliter, cùm dicitur.*

7 Habitate in pet. *i. in rupibus altis.*

8 Habitatores. *qui solebatis habitare in ciuitatibus delicatis.*

9 Et estote. *i. in altiori loco rupis vbi homines armati non possint ascendere & vos sequi. q. d. non potestis aliter euadere, propter quod reuertitur scriptura ad increpandum superbiam Moab, cùm dicitur.* Audiuimus superbiam Moab.

10 Sublimitatem eius. *in statu.*

11 Et arrogantiam. *in affectu.*

12 Et super. *in effectu.*

13 Et al. cordis. *in cogitatu.*

14 Iactantiam eius. *eò quod non sit iuxta eam virtus eius nec iuxta quod poterat conata sit facere. In Hebræo habetur.* Ira eius in iusta & fortitudo eius non sic fecit. *Quod sic exponit Ra. Sa. Ira eius. i. odium contra populum Israel iniusta, quia magis debuit populum Israel diligere tanquam gratus de beneficijs quæ fecit Abraham erga Loth, patrem ipsius Moab, quem captum ab hostib. eripuit, Genes. 14. & de subuersione Sodomæ suis precibus liberauit. Genes. 19.*

15 Ideò. *Hic ponitur consequenter compassio Ieremiæ qui Moabitis compatiebatur, eò quod videbat in spiritu Christum descensurum de Ruth Moabitide, de qua genuit Booz Obeth, Et Obeth Iesse patrem Dauid, sicut dictum fuit plenius Isa. 15. & hoc est quod dicitur.* Ideò super. *i. flebiliter clamabo.*

16 Ad vir. *i. ad Moabitas habitantes ciuitates ædificatas & clausas de lateribus coctis.*

17 De planctu Lazer plorabo. *nomen est loci vbi vinearum abundantia.*

18 Propagines. *i. viri tui fortes, quos sic vocat ex vineis ibi abundantibus.*

19 Transierunt. *In captiuitatem ductis.*

20 Et exulta. *nomen est loci in Moab, alius a Carmelo qui est in Iudæa.*

21 Nequaquam. *Est autem Celeuma canticum vindemiatorum, quando abundant in vino. Et per hoc intelligi destructio vinearum & captiuatio hominum.*

22 De clamo. *Nomen est ciuitatis populosæ, propter quod clamor populi in eius destructione longè fuit diffusus.*

23 A Segor. *Qui locus est in profundo Moab.*

24 Vitulam. *hoc dicitur eò quod Segor fuit subuersa cum Sodoma. Sciendum tamen, quod Segor non erat in terra Moab, sed in extremitate Iudææ versus terram Moab.*

25 Aquæ quoque. *Propter multitudinem sanguinis humani ibi currentis.*

a *Et auferam.* Intereunte secta humanæ sapientiæ, cessauit pompa & clamor verborum, vt philosophi nec hæretici de ecclesia egressi aliquid inueniant in doctrina sua, quod humanæ vitæ vtile sit.

† Cir Heres.
† residuæ diuitiæ quas fecit
† inciliones.
† quod non delectat.

b *Omne enim caput.* Apud antiquos barbæ capitisque rasura luctus inditium fuit, per hæc ergo magnitudo mœroris ostenditur. Quasi dicat, non erunt priuatæ lachrimæ, publica lamenta resonabunt, nec matronę nec virgines, nec ętas puerilis nec senilis erit immunis: pudorem & imbecilitatem extrema captiuitatis nescit. Hinc Isa. in cunctis capitibus eius caluicium, omnis barba radetur.

† magnificauit os suum.

c *Quoniam contriui.* Omnis doctrina philosophorum, & hęreticorum quia fragilis est & inutilis, a veritate conteritur & dissipatur.

† propter potentiam.

d *Ecce quasi aquila.* ✻ Theodoretus. Diuinus etiam Ezechiel parem facit Nabuchodonosor aquilæ. Est enim animal regium, & omnium volucrū velocissimum, & potentissimum. Ad hæc prędicit ipsius

a ¶Quia enim defecit regnum, cessauit vsus sacrificiorum.
a erant & auferam de Moab, ait dñs offerentem in excelsis, 1
a ¶Affectus.
& sacrificantem dijs eius. Propterea cor meum ad Moab, 2
a ¶Lugubre carmen canens. b ¶Affectus. c ¶Muri t omnis fragilis.
quasi tibia æris resonabit, & cor meū ad viros † muri ficti- 3
a ¶Lugubrem. b ¶Superbiendo.
lis dabit sonitum tibiarū: quia † plus fecit quàm potuit, id 4
b circo perierunt. † Omne. n. caput caluitium, & omnis bar 5 6
ba rasa erit. In cunctis manib. † collogatio, & super † omne 7
dorsum cilicium. Et super omnia tecta Moab, & in plateis
c eius oīs planctus: quoniam contriui Moab sicut vas † inu-
a ¶Regio Moab. b ¶Habitatores eius.
tile, ait Dñs. Quomodo victa est, & vlulauerunt? Quomo-
a ¶Superbiæ.
do deiecit ceruicem Moab, & confusus est? Eritque Moab
a ¶Deiectæ superbiæ. sic humana sapientia quanto contra Deum se erigit, tanto veritate superante coram omnibus erubescit.
in derisum, & in exemplū omnibus in circumitu suo. Hæc 8 9
a ¶Nabuchodonosor rapax. s. & velox. b ¶Transiens s. ad Moab.
d dicit dñs: Ecce quasi aquila uolabit, & extendit alas suas 10
a ¶Ciuitas famosa.
ad Moab. Capta est Carioth, & munitiones comprehensę 11
e sunt. Et erit cor fortiū Moab in die illa, sicut cor mulieris
parturientis Et cessabit Moab esse populus, quoniam con 12 13
a ¶Mentis. b ¶Deceptionis. c ¶Captiuitatis.
tra dominū † gloriatus est. † Pauor & fouea et laqueus su- 14
per te ô habitator Moab, ait dominus. Qui fugerit à facie 15
a ¶Obsidionis b ¶Tentans euadere
pauoris, cadet in foueam, et q. conscenderit de fouea, capie
¶Captiuitatis. ¶Iustæ retributionis.
tur laqueo. Adducam. n. super Moab annum uisitationis
a ¶De iniquitate eorum. s.
f eorum, ait dñs. In umbra Esebon steterunt † de laqueo fu- 16
gientes, q̃a ignis egressus est de Esebon, et flamma de me- 17 18
dio Seon, et deuorauit partem Moab et uerticem filiorū tu 19
a ¶Discipuli. s. cum magistris traduntur æternæ captiuati.
g multus. Væ tibi Moab: peristi popule Chamos, q̃a cōpre- 20
h hensi sunt filij tui, et filiæ tuæ in captiuitatem. Et conuertā 21
captiuitatem Moab in nouissimis diebus ait dominus. 22
Hucusque iudicia Moab.

sius Moab timidū animum quem cōparat cum animo mulieris parturientis.

c *Et erit.* Bene cor Moab cordi mulieris parturientis cōparat, quia de magna luxuria ad magnam peruenitur tristitiam.

f *In vm.* Quia in eius munitione [...]rabant sibi solatiū sed frustra: quia [...]gnis vindictę verti[...]cem tumultus filio[...]rum Moab iusto i[...]dice retribuēte op[...]pressit.

g *Væ tibi.* Qui hęc munitio vrbi[...] nec virtus idolo[...] valuit te defender[...] sic erit perpetuu[...] vę his qui con[...]dunt. In sapient[...] humana, & [...] uiunt erroribus [...]uersis.

h *Et conuer.* Vid[...]tur tempus gra[...] significare, in q[...] *quicunque inuocau[...] nomen domini, salu[...] erit.*

✻ Thodoretus. Ex sumpta vltio[...] per humana ite[...] tractatione, demo[...]strauit se esse do[...]num omnium [...] uitiarum erga o[...]nes qui inuoca[...] illum: neque Iud[...]rum duntaxat esse Deum, sed omnium hominum.

❧ CAP

✻ NICOLAVS DE LYRA.

1 Et auferam. *Ibi enim idola colebantur.*

2 Propterea. *Per compassionem.*

3 Quasi tibi. *Altè clamando. Et resumit hic propheta modum suæ compassionis, sicut solet fieri in carminibus lugubribus, vbi principium in prosequendo resumitur.*

4 Quia plus. *i. attentauit aliqua mala quæ perficere non potuit quia tamen sibi est imputandum, ac si fecisset, ideo subditur.*

5 Idcirco perire. *Moabitæ.*

6 Omne. n. caput. *Illi. n. qui antiquitus ducebantur captiui, radebantur quantùm ad capillos & barbam secundùm quod dicitur Deut. 21. b. de captiuitate nudati inimicorum capitis.*

7 In cunctis ma. co. *Capti. n. in bello ducuntur colligati & cilicio seu sacco induti subtractis eis vestibus preciosis, cætera patent in litera.*

8 Hęc di. *Hic consequenter ponitur destructio Moabitarum per regem Babylonis, quæ fuit magno tempore post prædictam, ideò dicitur.*

9 Ecce quasi. *Quia exercitus Babylonis velociter & sine impedimento contra Moab venit.*

10 Et extendit alas. *i. acies quæ ordinatæ vocantur alæ.*

11 Et erit cor. *i. valdè tumidum & anxium.*

12 Et cessabit Moab. *Quasi dicat ita pauci remanebunt, quod dici populus non poterunt.*

13 Quoniam contra dominum. *Ex superbia enim proc[...] blasphemia.*

14 Pauor & fouea. *i. tot pericula, & ex diuersis partibus o[...]rent Moabitis, quod si euadent aliqui capientur in alijs.*

15 Adducam enim super Moab, &c. *i. punitionis pecca[...] suorum.*

16 In vmbra. Ezebon ste. *Esebon. n. erat ciuitas fortis: pr[...] quod multi ne caperentur a Chaldæis confugerunt ad eam vt [...] quasi in vmbra protegerentur, propter quod Nabuchodonoso[...]tus illam succendit, & similiter Seon, ad quam similiter aliqui [...]rant propter eius fortitudinem.*

17 Et deuorauit partem Moab. *i. magnam partem popu[...] fugientis, ibi.*

18 Et ver. *i. ciuitatem regni capitaneam.*

19 Filiorum tumul. *Sic nominabatur, eò quòd erat ibi po[...] multus,*

20 Peristi po. Ca. *Sic nominatur ab idolo quod colebat.*

21 Et conuertam ca. *Hoc additur in fine ad ostendendum [...] populus Moab repararetur futuris temporibus. Et subditur co[...] sio huius cap.*

22 Hucusque. *i. illa quæ futura sunt super eum ex ordin[...] diuinę iustitię.*

✻ CA

CAP. XLIX.

A D filios. Post Moab ad filios Ammon verba vertuntur, & increpantur quòd ausi sunt terram Israel inuadere, vnde & eis vltio digna prænunciatur, & Israel possessores suos prædicitur possessurus.

Filiæ Rabbath. Metropolis Moabitarum, quæ nūc a Philadelphia dicitur, composito nomine ex Hebræo & Græco, non quod Ares, idest, Martis ciuitas vocetur.

c *Filia delicata.* ✱ Theodoretus. Impudentiā eius arguit & temeritatem, quam de diuitijs ostentabat.

c *Quis veniat.* ✱ Idem Et quia res conspicuas attendebat, ignorabat autem Deum inuisibilem: ostendit quis sit qui plectat.

e *Dispergemini, etc.* ✱ Idem. Non enim fugietis sed timore immodico dissipabimini Præcedit verò illis rerum, ne superbiant Iudæi, vt postoli regressum acepti.

f *Et post hæc.* Quia post conuersionē hæreticorum ad fidem rectam captiuitas peccati dissoluetur, & recipientur in communionem ecclesiæ, vnde exierant.

Et captiuos. Possumus per filios Ammō qui de Loth in spelunca & in ebrietate & in incestu generati sunt, hæreticos accipere, s̄m illud; *Ex nobis exierunt, sed ex nobis nō erant.*

h *Ad Idumæam.* Tropolo. Idumæa terrena & carnea delectatio, quæ consurgit aduersus spiritum, vt non faciamus ea quæ sunt spiritus & animam in meditulio positam ad se trahere festinat, rebellans cōtra filios Iuda, quibus prius erat subdita: & recordatur doloris antiqui contra eos qui a carne recedentes, spiritum sequūtur. Ideò dominus extendit manū suā super Idumæam, vt redigat eam in solitudinem: & Themam quæ interpretatur deficiens, & Dedan, i. cognationem, vt seruiant domui Iudæ. Vnde: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Diligit dominus Iacob, quia carneum & terrenum supplātat, & benedictionem illius accipit. Primum enim secundum carnem viuimus, postea s̄m spiritum. Priora n. sunt vitia, deinde virtutes quibus vitia obruuntur: Appositū est enim cor hominis ad malitiam a pueritia: errores verò adolescentiæ etas matura condemnat. vnde: *Delicta iuuentutis meæ & ignorantias meas ne memineris.* Sciendum tamen quòd Iacob accepit benedictionem primam, Esau secundam, & ad extremū dicitur ei: *Seruus eris fratris tui.* Cum enim spiritui caro subiecta fuerit, Idumæa transibit in Iudæam, & caro seruiet rationi.

Tropolo. — † rex eorum — † Ar. — † rex eorum. — Rom. 9.c. — † rebellis. — † vagantes. — Psal. 24.b. — Gen. 27.f.

Si fures.

CAP. XLIX.

A D Filios Ammon, hæc dicit dominus: 1
Nunquid non filij sunt Israel, aut hæres 2
non est ei? Cur igitur hæreditate posse- 3
dit † Melchom, Gad, & populus eius in 4
vrbibus eius habitauit? Ideo ecce dies 5
veniunt in te, dicit dominus, & auditum 6
faciam super Rabbath filiorum Ammon fremitum prælij. Et 7
erit in tumulum dissipata, filiæq; eius igni succendentur: & 8
possidebit Israel possessores suos, dicit dominus. Vlula Ese- 9
bon, quoniam vastata est † Hai. Clamate † filiæ Rabbath, ac- 10 11
cingite vos cilicijs, plangite & circumite per sepes, quoniam 12 13
† Melchom in transmigrationem ducetur sacerdotes eius
& principes eius simul. Quid gloriaris in vallibus? Defluxit 14
vallis tua filia † delicata, quæ confidebas in thesauris tuis, & 15 16 17
dicebas: Quis veniat ad me? Ecce ego inducam super te ter- 18 19
rorem ait dominus Deus exercituum, ab omnibus qui sunt
in circuitu tuo, & dispergemini singuli a cōspectu vestro, 20
nec erit qui cōgreget † fugientes. Et post hæc reuerti faciā fugiē- 21
tes & captiuos filiorū Ammō, ait dn̄s. Ad Idumæā. Hæc dicit 22

a ¶Idolum est Ammonitarum, & interpretatur rex meus. a ¶Metropolis, quæ postea a Ptolomæo Philadelpho qui Arabiam cum Iudæa tenuit, Philadelphia vocata est. a ¶In quo confidebatis. b ¶Sic ut populus sic sacerdotes. a ¶Abundantia frugum in qua Ammonitæ confidebant. b ¶Abundantia superbiæ & plebis acquisitæ. ¶Scientiæ. a ¶Correctio vel victor. a ¶Ecclesiasticorum virorum. a ¶Catholica ecclesia per totum orbem dilatata.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLIX.

✱ A D filios Ammon, &c. *Hic in quarto loco ponitur prophetia contra Ammonitas & alias quatuor Gentes: Et ideo diuiditur istud cap. in quinque partes, quæ patebunt prosequendo. In prima autem parte ponitur prophetia contra Ammonitas, qui debuerunt diligere, & iuuare populum Israel propter beneficia quæ fecit Abraham Loth patri eorum, vt dictum est ca. præcedenti, & ipsi magis nocuerunt eis, non solum gaudendo de eorum infortunijs, sed etiam terram eorum in parte occupando, propter quod dicitur hic.* Ad filios Am. *& est verbum domini ad aduersarios eorum diuinam iustitiam exequentes.*

2 Nun. non fi. sunt Is. aut hæres. *Quasi dicat, imo: ideo sequitur.*

3 Cur igitur. *i. rex eorum, scilicet, Ammonitarum. Melchom enim interpretatur rex eorum: et aliquando accipitur pro idolo Ammonitarum, aliquando pro rege ipsorum.*

4 Gad. *i. hæreditatem Gad. Accepit enim tribus Gad hæreditatē vltra Iordanem prope Ammonitas, propter quod Ammonitæ illā occupauerunt violenter & iniustè, ideo sequitur pœna cum dicitur.*

5 Ideò ecce. *In breui.*

6 Et auditum. *ciuitas erat metropolis in regno Ammon.*

7 Fremitum. *quem sustinere non poterit, ideo sequitur.*

8 Et erit in tumu. *sic enim est in Hebræo. Aliqui libri habent tumultum, & malè.*

9 Filiæque eius. *i. ciuitates & villæ sub ea existentes:*

10 Igni succen. *Hoc fuit impletum tempore Machabæorum, qui aliquos de Ammonitis sibi subiecerunt.*

11 Vlula Esebon, quoniam va. *nomen est cuiusdam fortalitij propinqui ciuitati Esebon, ideo ex destructione eius imminebat destructio Esebon.*

12 Circumite. *tanquam vagabundæ & fugitiuæ.*

13 Quoniam Melchom. *erat enim idolum de materia preciosa, propter quod fuit asportatum ab aduersarijs.*

14 Quid gloriaris. *In terra enim illa erant valles fertiles in bonis de quibus gloriabantur: sed hoc excluditur cum subditur.*

15 Defluxit val. *Idest, a bonis suis est euacuata.*

16 Filia delicata. *Gens Ammonitarum delitijs carnalibus intenta.*

17 Quæ confidebas in thesauris. *tam de diuitijs naturalibus, sicut sunt congregatio bladi & vini & olei, quam de artificialibus, sicut sunt congregatio pecuniæ, auri & argenti.*

18 Et dicebas. *ex superbia.*

19 Quis veniet. *Idest, nullus audebit me inuadere, sed contrarium inducitur cum dicitur:* Ecce ego inducam super te terrorem, &c.

20 Dispergemini. *quòd nullus videat alium de cætero.*

21 Et post hæc reuerti. *hoc dicitur ad aliquam Ammonitarum consolationem respectu tamen futuri temporis.*

22 Ad Idumæam. *Hæc est secunda pars in qua ponitur prophetia contra Idumæos, qui debuerunt filios Israel diligere, eo quod descenderunt ab Esau Israelis fratre: & ipsi econtrario oderunt eos propter quod dominus eos infatuauit, vt nescirent inuenire consilium contra imminens periculum: & hoc est quod dicitur.*

✱ Nunquid

MORALITER.

† 1 *Ad fil.* Secundum sensum literalē ista habitabant iuxta possessionem filiorū Israel, & in parte abstulerunt eam sibi, propter q; meruerunt de terra sua captiuari, per illos igitur significantur cupidi, qui fraudib. & violentijs auferunt aliorum hæreditates: propter q; merentur hæreditate cœlesti priuari, per hoc autem quod subditur in fine. 21 *Post hæc,* significatur quod illi qui veraciter pœnitent a talibus malefitijs, reducuntur ad possessionem cælestis hæreditatis.

22 *Ad Idu.* quæ interpretatur sanguinea, propter quod per Idumæos significantur homicidæ qui sanguinem innocentum fundere delectantur: & raptores qui sudoribus eorum & sanguine pascuntur, propter, quod sicut Idumæi promeruerūt partim occidi & partim captiuari, sic isti merentur in inferno puniri, ideo sequitur postea.

† Descendet.

a ¶Prędicitur Idumææ quod vltra non sit sapientia in Theman.
dominus exercituum. Nunquid non est vltra sapientia in 1
Theman? Perijt consilium a filijs, † inutilis facta est sapientia 2
eorum. Fugite & terga vertite, descendite in voraginem ha- 3
a ¶Vrbs est Idumææ, & interpretatur c[illegible].
bitatores Dedan, quoniam perditionem Esau adduxi super
a ¶Vastatores qui palam & omnino vastant.
eum, tempus visitationis eius. Si vindemiatores eius † venis- 4
a ¶Qui nocte fodiunt domos.
a sent † super te, non reliquissent racemum: si fures in nocte ra
a ¶Aliquid reliquissent vel satiati vel ignorantes. b Per Babylonios.
puissent, qd sufficeret sibi. Ego verò discooperui Esau, reue-
a ¶Omnia scilicet secreta cauernas & foramina speluncarum, quia illa regio in speluncis habitatur propter nimium calorem.
laui abscondita eius & celari non potuit. Vastatũ est semen
¶Tibi derelictus est pauper, orphano, &c.
eius, & fratres eius, & vicini eius, & non erit. Relinq; pupil- 5
a ¶Viduam eius benedicens benedicam.
los tuos, & ego eos faciam viuere, & viduæ tuę in me spera- 6
a ¶Qui vix iustus saluabitur, impij & peccatores vbi apparebunt.
bunt: quia hęc dicit dominus. Ecce quibus nõ erat iudiciũ, 7
vt biberent calicem, bibentes bibent, & tu † quasi innocens 8
b reliqueris? Non eris innocens, sed bibens bibes: Quia per
memetipsum iuraui, dicit dominus, quòd in solitudinẽ &
a ¶Ciuitas in Moab quæ interpretatur firma vel robusta vel munita.
in opprobrium & in desertũ & maledictionem erit Bosra, & 9
a ¶Spiritualiter.
omnes ciuitates eius erũt in solitudines sempiternas. † Audi- 10
a Aure spirituali b ¶Christus. ¶Desideratus cunctis gentibus ipse est enim. Angelus magni consilij
c tum audiui a domino, & legatus ad Gẽtes missus † sum. Con 11
a ¶Mecum. ¶Exortatio legati. b ¶Idumæam. c ¶Et ego ero dux & primus in acie.
gregamini & venite contra eam, & cõsurgamus in prælium.
a ¶Comparatione cæterarum Gentium.
d Ecce enim † paruulum dedi te in Gẽtibus, contemptibilem 12
e a ¶Rationales, sapientes b ¶Omnis hæreticus. c ¶Quia superbia facit hæreticum non ignorantia. 13
inter homines. † Arrogantia tua decepit te, & superbia cor- 14
a ¶In scissuris schismatis & hæres quæ scinduntur a petra Christi & ab vnitate fidei.
b ¶Cogitatione in umbricens.
dis tui, qui habitas in † cauernis petrę, & apprehẽdere niteris 15 16
a ¶Idest, si exaltare possis vltra naturam. b ¶Quæ cunctis auibus altius, volat.
c ¶Promittens tibi regnum cœlorum.
f altitudinem collis. † Cum exaltaueris quasi aquila nidum
a ¶Synagoga hæreticorum vel Iudæorum.
tuum, inde detraham te, dicit dominus. Et erit Idumæa de-
a ¶Intuendo, [illegible] b Magnitudine tormentorum.
serta. † Omnis qui transibit per eam stupebit, & sibilabit

a *Si fures.* Heretici qui furãtur sufficientiam sibi, & quo- A tidie aliquos de ecclesia rapiunt, ingredientes vineam domini quam de Aegypto transtulit (Psal. 79.b.) cupiunt vniuersa populari, vt vix racemum in ea relinquant. Sed dominus econtra omnia secreta eorum, & patriarcharum Esau (qui primas. s. hęreses inuenerunt) viros ecclesiasticos & doctores pfert in medium. Et prima illius victoria est patefacere quæ tegebantur.

(Tropolo.) Tropologice. Cõtra Iudęos factus est sermo, q Chri- († ad) stianis inuident & persequuntur Iacob fratrem suũ, qui illis primogenita patris rapuit vel præripuit. Vel contra hæreses & contraria dogmata quæ videntur esse nobis vicina sed de paterna heredi- B tate simplicem Iacob & habitatorẽ domus nitũtur expellere. Idumæa. n. terrena interpretatur, & propter rubrum colorẽ cruẽta intelligi potest, vnde: (Isa. 63. a.) *Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra?* Sunt qui Idumæã ad carnem referãt, & aduersus eã extimãt animam prouocari: († abiectum.) vt mortificãtes membra nostra, fornicationẽ, scilicet immunditiam & huiusmodi (Col. 3. a. † Isa. 47. c.) æternã in Christo victoriam consequamur. († Abac. 1. b.)

b *Non eris innocẽs.* ✻ Theodor. Ea mihi lex est, vt puniam eos qui impiè & perperam viuunt. († sup. 18. cap. & 19. c. & in f. 50. c.) Abducti sũt in Babylonem prophetæ & sacerdotes, Daniel Ezechiel, C necnon Ananias, Azarias Misael, viri pij, & alij plurimi, ut probabile est, quorũ historia meminit. Illi porrò acit, virtutis ergò nõ erant obnoxij pęnę, fuerũt nihilominus captiui & te putas effugere? Spe tua frustraberis.

c *Audiui.* Hæc sententia in Abdia penè eisdem verbis continetur, & multa huius capituli.

d *Ecce enim.* Quasi dicat, O Edom, qui minores inter oẽs in circuitu nationes, & ad comparationem cæterarum Gentium paruulus merito & numero: sed vltra vires erigeris superbia. Cumque habitas in speluncis & in cauernis petrarũ humili & quasi aquila extolleris: & intantum cogitatione ĩtumescis, vt inter sydera habitare te credas, nec si vltra naturã posses cœli altitudini penetrare, inde te detraherã & ad terram reducerẽ, cæterarum Gẽtium

e *Paruulum.* O hæretice licet magnus tibi videaris, & contemnas paruitatem ecclesię, paruus tamen es & contemptibilis.

f *Cum exal.* Quia heretici altitudine & similitudinem aquilarum iposcentur sibi, quę ad cadauer domini congregantur h[...] quoque cõtra [...]nem dicũtur, q[...] immunitę sunt [...]res eius in aduentu Christi & contemptibilis fac[...] est animę subiect[...] imperio: & fr[...]stra erigitur, cu[...] habitet in cauern[...] petrę vel sentie[...] vel cogitation[...] & vult domin[...] animę exaltans [...]lium suũ nec o[...]ra sua posse cre[...] superari. Cu[...]tur quòd qu[...]uis se erigat & aquilę imitetur excelsa, multosque [...]ctorum decipiat, a domino tamen superatur. Quod [...]tem contra hęreticos & carnem dictum est contra [...]dęos quoque intelligi potest.

a Ecce

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Nunquid non est vltra sapientia *q. d. non: & tamen in illa ciuitate vigebat studium sapientiæ: & quia deficiente consilio contra periculum non restat nisi fuga, ideo subditur.*

2 Fugite, & terga vertite, descendite in voraginem *i. in abyssum malorum, vel ad literam.*

3 In vor. *i. in loca subterranea vos abscondendo.*

4 Si vindemiatores eius, &c. *Q. d. si vindemiatores vel fures introissent ad te, aliquid tibi reliquissent, sed hostes tui ita scrutabuntur omnia occulta tua, quod nihil remanebit ibi, nec etiam homines ideo subditur:* Vastatum est semen eius.

5 Relinque pupillos. *Quando enim viri occidũtur seu in captiuitatem ducuntur & paruuli & mulieres relinquuntur secundum modum bellandi rationabilem, vnde in historia sancti Syluestri dicitũr, quod hoc erat statutum in bellis Romanorum, ut quicunque aliquem occidisset infantem capitali sententia puniretur, per hoc ergo quod dicitur,* Relinque. *datur intelligi: quod oẽs viri sint occidendi vel captiuandi, ita quod solum remaneant mulieres & paruuli.*

6 Et ego eos faciam viuere. *Proprium est enim ipsius Dei innocentibus in necessitatis tempore prouidere, & subditur ratio talis punitionis, cum dicitur.*

7 Ecce. *i. non meruerunt mortis seu captiuitatis pœnam, [...] [Ie]remias innocens fuit incarceratus, & Baruch cum ipso ad mo[...] quæsitus vt dictum est supra. 37.*

8 Et tu. *cum tamen multa iniqua feceris. Cætera patent vsque [...]*

9 Et maledictionem. *i. in exemplum maledictionis, vt cu[m ali]quis maledicet alicui ciuitati, dicet: Sic fiat de ea sicut de Bosra. [Di]cit autem hic Ra. Sa. quod Bosra est ciuitas in Moab, sed ponitu[r] in punitione Idumeę, quia de ea fuit natus vnus rex Edom, sec[undum] quod dicitur Gen. 36. d.* Et regnauit pro eo Iobab de Bos[ra] *[po]test tamen dici quod est alia ciuitas Idumęę eiusdem tamen no[minis] in diuersis enim terris bene sunt ciuitates eiusdem nominis.*

10 Auditam audiui. *Verbum est Ieremiæ.*

11 Et legatus. *Denunciando ex parte Dei, vt veniant ad d[estru]ctionem Idumææ, ideo subditur.*

12 Ecce enim paruulum. *qui solebas esse maximus.*

13 Contemptibilem. *qui eras honoratus. Cuius causa sub[ditur].*

14 Arrogantia. *quia excecat intellectum.*

15 Qui habitas. *i. in locis inaccessibilibus & expugnabili[bus]*

16 Et apprehendere niteris. *Idest indebiti tibi honori[s] magis deijcieris ideo subditur,* cum exaltaueris, &c. *& pa[...]ra vsque ibi.*

a *Ecc*. Sicut dominus castigauit superbiam Iudæorum,
A quos per Iordanem significat. Ita Idumæorum perfidiã & inuidiam quam contra fratres suos exercuerant, per ministros iræ suæ plenè castigabit, nullusque consilio & voluntati eius resistet, hæretici quoque & hostes ecclesię tormenta sibi condigna non euadēt, sed leo sęuissimus in terrarum eos perpetuo erucianda detrudet.

b *A voce ruinæ, etc.* Veniente vastatore strepitus ruinæ eorum longè latèque resonabit terrorem incutiēs vicinis prouincijs.

c *Confusa est*. Post Philisthæos, Moabitas, Ammonitas quoq; & Idumęos
B ad Damascū, idest, Arabiam verba cōuertit. Damascen' verò regalis quondam ciuitas fuit, & in omni Syria primatum tenuit, nondū florebat Antiochia, Laodicea & Apamia quas post Alexandrum ætas esse nouimus: quia ergo decem tribubus contra Iudam præbebat auxilium, ipsi vastatem a Babylonijs imminere significat.

d *Auditum*. Captiuitatis. s. Babylonijs imminet vel a Romanis secundum alios. Cum. n. captus est populus Iudęorum, Damascus cui imperabat Aretha, similiter capta est.

e *Dissoluta*. Damascus interpretatur poculū sanguinis aut sāguinē bibens, aut sanguinis cilicij, quæ oīa Ethnicis conueniunt, qui ante fidē Christi amici erant sanguinis, & crudelitatis, & opera agebant digna plāctu & sacco. In D
librorum narrat historia, quod impleto anno ascenderit cōtra Ioaz regem Iudæorum exercitus Syrię, & veniet Ierusalem & omnes principes eius interfecerunt, cunctamq; prædam miserat regi Damasci qui cum paucis venerat: & Deus tradidit in manus eorū multitudinem magnā nimis, quod dereliquissent dominū Deū patrum suorum. Post finem enim anni acceptabilis in quo Chri Euangelium prędicatū est ascendit de Damasco Gentium exercitus in paucis viris contra Iudam & Ierusalem qui dereliquerunt dominum: & om- E
nes eorum leges & prophetarum abstulerunt diuitias, & miserunt regi Damasci uiri ecclesiastici quia ad cōparationem totius mundi fideles adhuc pauci erant, & tamē dominus tradidit Ierusalem in manus eorum: quia dereliquerunt Dei filium, qui per prophetas ante prædictus est. Per Damascū ergo vocatio Gentium significatur, qui prius amātes sanguinem, postquam in Christum crediderunt pristinę conuersationis ciuitas esse desierunt, vnde Isaias: *Et erūt sicut aceruus lapidum in ruina*. Quomodo enim aceruus lapidum de dispersis lapidibus cumulatur sic de omnibus nationibus aceruus credentium congregatur in ruina Iudæorum cadentium dum Gentes surgunt.

a *Ad* F

a ¶Pluet super peccatores laqueos, ignis & sulphur.
super oēs plagas eius: sicut subuersa est Sodoma & Gomor-
a ¶Viriliter agens.
rha & vicinæ eius: ait dominus: Non habitabit ibi uir, & nō
a ¶Rationalis sapientis. b Diabolus.
a incolet eam filius hominis. Ecce quasi leo ascendet † de su- (†a tumore.)
a ¶Iudæorum. b ¶Contra Idumæam scilicet quæ pulchra sibi & robusta videtur
perbia Iordanis ad † pulchritudinem robustam, quia subitò
currere faciam eum ad illam. Et quis erit electus, quem prę
a ¶Quis resistet voci meæ?
ponam ei? Quis enim similis mei, & quis † sustinebit me? Et († conuenire faciet mē: vel constituet mihi tempus?)
quis est iste pastor, qui resistat vultui meo? Propterea audite
cōsilium domini, quod inijt de Edom: & cogitationes eius;
a ¶Recta fide & vero dogmate.
quas cogitauit de habitatoribus Theman. Si nō deiecerint
a ¶Humiles. b ¶Ecclesiastici. c ¶Aposiopesis. d ¶Praua dogmata.
eos paruuli gregis, nisi dissipauerint cū eis habitaculum eo-
b rum. A voce ruinæ eorum cōmota est terra: clamor in mari
rubro auditus est vocis eius. Ecce quasi aquila † ascendet, & (†descendet.)
a ¶Ad rapiendum. b ¶Fastus, scilicet, hæreticorum contereturt.
euolabit & expandet alas suas super Bosram. Et erit cor for
tium Idumææ in die illa, quasi cor mulieris parturientis. Ad
a ¶Vrbes sunt Damasci & Arabiæ.
c Damascum. Cōfusa est Emath & Arphad, quia auditum pes
d simum audierunt. Turbati sunt in mari, præ solicitudine
e quiescere non potuit. Dissoluta est Damascus, versa est in
a ¶Pro peccatis eorum pœnitentem.
fugam: tremor apprehendit eam, Angustia & dolores te
a ¶Vt parturiat spiritum salutis & bonorum operum fructum pareret.
nuerunt eam quasi parturientem. Quomodo dereliquerūt

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ecce quasi leo. *i. rex Babylonis qui designatur nomine leonis eo quod habebat signum leonis in vexillo, vt dictum est supra 4. ip.*

2 De superbia Iordanis. *i. ad similitudinem Iordanis intumescentis, qui tunc operit terram iuxta positam, & per hoc designatur quod rex Babylonis venturus sit cum tanta multitudine & potestate, quod absorbeat Idumæam, quod notatur cum dicitur.*

3 Ad pulchritudinem. *Eo quod ibi erant ciuitates pulchræ & fortes.*

4 Et quis erit electus. *i. princeps in Idumęa.*

5 Quem præponam ei. *Vt ei resistat & præualeat, quasi dicat nullus, eo quod iste est exequutor meæ iustitiæ, & præcedens mea virtute, ideo subditur.*

6 Quis enim similis. *Quasi diceret nullus.*

7 Et quis est iste Pastor? *Idest, Idumæę rector.*

8 Qui resistat vultui meo. *Quasi dicat nullus, ideo sequitur.*

9 Si non deiecerint *Scilicet Idumæos.*

10 Paruuli gregis. *Idest, minimi de exercitu mea virtute procedentes.*

11 Nisi dissipauerint cum eis. *Idest, ciuitates & fortalitia Idumæorum, quasi dicat, nisi fiat non credatur mihi, qui tamen sum veritas ipsa.*

12 A voce ruinę eorum com. est terra. *Quia rumor huius statim fuit diffusus ad habitantes in terris, & nauigantes in mari.*

13 Ecce quasi aqui. ascen. & euol. *Idest, rex Babylonis fortiter & celeriter veniet contra Idumæam.*

14 Et expandet alas. *Idest, acies suas.*

15 Super Bosra. *Ciuitatem regiam.*

Et

16 Et erit. *In die illa. s. quando debebunt resistere & bellare.*

17 Quasi cor. mulie. parturien. *Idest, pauidum & anxium nimis.*

18 Ad Damascum, &c. *Hic consequenter ponitur prophetia contra Syrios, qui multa mala intulerunt Iudęis, vt patet 3. Reg. & 4. in plurib. locis: & hoc est quod dicitur:* Ad Damascū, &c. *Erat enim ciuitas metropolis Syrię, secundum quod dicitur Isa. 7. b.* Caput Syriæ, Damascus. *Et ideo prophetando contra Damascum prophetizat contra totam Syriam.*

19 Confusa est. *Nomina sunt ciuitatum Syriæ.*

20 Quia aditum. *s. captionem Damasci, quæ erat metropolis.*

21 Turbati sunt. *i. habitantes in quibusdam insulis maris Syriæ propinquis, & sub eius dominio existentibus, propter quod audita vastatione Syrię turbati fuerunt.*

22 Prę solitudine. *Scilicet populus ibi habitans, timens ne ad ipsum perueniret gladius. In Hebręo autem habetur: Sicut mare turbatum quiescere non potuit, scilicet: populus existens in Emat & Arphat: & est litera plana: quia non leguntur tales insulæ fuisse sub dominio Syriæ.*

23 Dissoluta est. *Præ timore qui dissoluit virtutem animi & corporis, ideò subditur.* Versa est in fu.

24 Dolores te. eam quasi partu. *Quæ patitur dolorem maximum & angustiam.*

25 Quomodo dereli. ciui. lau. *idest; Damascum metropolim, vbi habitauerunt ubundanter & iocosè. In Hebræo habetur: Quomodo non est fortificata ciuitas laudabilis? &c. quia non fuit sufficienter munita a ciuibus contra hostes, & sic intelligitur quod dicitur hic:* Quomodo dereliquerunt ciuitatem. *Scilicet, immunitam, vnde subditur.*

✱ Ideò

MORALITER.

† 18 Ad Damascum, &c. Quæ interpretatur sanguinem propinans, ideò signat illos qui suis malis persuasionib. & consilijs incitant alios ad contentiones discordias, lites, & bella: ex quib. sequitur sanguinis effusio: & sic alijs sanguinem propinant, & sicut Damascus fuit igne combusta, sicut dicitur infra.

† *Suc-*

a *Ad Cedar.* Hi Agarẽ ſunt, ſed vſurpato nomine Saraceni vocantur, & habitant per ſolitudinem totã, de quib. poeta dicit: Lateque vagantes Agæi.

A

* Theodor. Cedar vnus erat è filijs Iſmael, idque docemur ex libro creationis. Illo vero tempore illa reliquis tribubus vt veriſimile eſt, imperabat. Vnde etiã illam appellauit reginam, aulam verò nominat vniuerſum ſtatum Saracenorũ. Erant nãque paſtores habitantes in tentorijs.

B

Myſtice. Myſtice. Cedar quod interpretatur tenebræ, & Aſor, i. ſagitta luminis, hæreticos ſignificant mente tenebroſos, & tamen ſententias dogmatis ſui ſagittas luminis fingentes, q ſe ſimulant filios orientis, cum ſint tenebrarum filij.

† in omne latus, exultantes in angulis terræ.

b *Tabernacula.* Hęc omnia Saracenorum propriè gentem ſignificãt, qui in tentorijs manẽt & vbi nox coegerit ſedes habent, & armenta multa & pecora camelorũq; greges, ſed non habent oſtia nec vectes, non enim vectes non enim verſantur in vrbibus, ſed in ſolitudine. Hi omnes a Babylonijs ſunt deleti.

C

ciuitatem laudabilem, vrbem lætitiæ? Ideo cadent iuuenes 1
eius, in plateis eius, & omnes viri prælij conticeſcent in 2
die illa, ait Dominus exercituum. Et ſuccendam ignem in 3
a muro Damaſci, & deuorabit mœnia Benadab. Ad Cedar & 4 5
ad regna Aſor, quæ percuſſit Nabuchodonoſor rex Baby- 6
lonis. Hæc dicit Dominus: Surgite & aſcendite ad Cedar, & 7
a Synagogas. b ¶Diſcipulos.
b vaſtate filios orientis. Tabernaculum eorum & greges eo- 8
a Morticina peccatorum. b Nequitiæ. ¶liæ.
rum capient pelles eorum, & omnia vaſa eorum, & ca- 9
a ¶Brutos gibbo peccatorum deformatos.
melos eorum tollent ſibi: & vocabunt ſuper eos formidinẽ
a ¶ ruentibus ſpiritualibus Chaldæis. b ¶Peccatorum.
in circumitu eius. Fugite, abite vehementer, in voraginibus
a ¶Latitantes b ¶Sagittam illius luminis. ¶Metropolis illius Gentis.
ſedete qui habitatis Aſor, ait dominus. Inijt enim cõtra vos 10
a ¶Diabolus. b ¶Confuſionis terræ. c ¶Doli aſtutiæque d ¶Diabolus vel Nabuchodonoſor.
Nabuchodonoſor rex Babylonis conſilium, & cogitauit ad
uerſum vos cogitationes. Conſurgite & aſcendite ad Gentẽ 11
a ¶Continentiæ.
quietam & habitantem confidenter, ait dominus. Nõ oſtia 12
a ¶Veræ defenſionis. b Abſque Deo.
nec vectes eis, ſoli habitant. Et erunt cameli eorum in dire- 13
a ¶Dæmonibus. b Stultorum. 14
ptionem, & multitudo iumentorum in prædã, & diſpergã 15
a ¶Doctrinæ. b ¶Quamuis. ſcilicet, ſe priuatos crinibus vitiorum arbitrentur: 16
eos † in omnem ventnm qui ſunt attonſi in comam: & ex
a ¶Quia dæmones vicini nobis & hoc proximo aere volitantes. ¶Aeternum.
omni confinio eorum adducam interitum ſuper eos ait do
a ¶Dæmonum. ¶A Deo.
c minus. Et erit Aſor in habitaculum draconum deſerta vſ- 17
a ¶Eccleſiaſticus 18
que in ęternum. Nõ manebit ibi uir, nec incolet eam filius
a ¶Verè rationalis.
hominis. Quod factum eſt verbum Domini ad Ieremiam
prophetam, aduerſus Elam in principio regni Sedechiæ 19
regis Iuda dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce 20
d ego confringam arcum Elam, ſumam fortitudinem eo-
rum

tores eccleſiæ.

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Ideò cadent iuue. eiu. *Eo quod hoſtes de facili introibunt.*

2 Et omnes viri prælij conticeſcent. *Non potentes reſiſtere.*

3 Et ſuccendam ign. in mu. Da. *ideſt, in domibus muro adhærentibus.*

4 Et deuo. mœnia Benadab. *Fuit enim Benadab rex Tyriæ magnus & potens: vt habetur 3. Reg. 22. & fecit magna ædificia in Damaſco quę tunc fuerunt combuſta.*

Quarta huius c. pars.

5 Ad Cedar. *Hæc eſt quarta pars huius cap. in qua prophetizat contra Saracenos, qui melius dicerentur Agareni, quia deſcenderunt ab Abraham per Iſmaelem filium Agar ancillæ: ſed ipſi vſurpauerunt ſibi nomen a Sara libero. Cedar autẽ fuit filius Iſmaelis, vt habetur Geneſ. 25. & quia fuit potens & famoſus: per ipſum intelliguntur hic Agareni.*

6 Et ad regna Aſor. *Nomen eſt ciuitatis metropolis: quamuis enim Agareni habitarent in tabernaculis & non in ciuitatibus, vt poſtea dicetur: tamen habebant aliquas ciuitates in quibus manebant artifices ad faciendum multa hominibus neceſſaria, quæ non poſſunt fieri in tentorijs competenter: ſicut modo in dominio Tartarorum ſunt aliquæ ciuitates pro mercatoribus & artificibus, ſed nobiles & homines armorum, habitant in campis & in tentorijs. Quod autem dicitur hic: Ad regna, ponitur plurale pro ſingulari, ſicut Exod. 32.a. Iſti ſunt Dij tui Iſrael: & tamen ibi erat vnicum idolum. Vel dicitur regna in plurali, quia ſub vno principali rege erant plures reguli.*

Tartarorum habitationes ſquales & vbi ſunt.

7 Et vaſtate. *Sic enim nominantur Agareni, quia habitant in parte orientali reſpectu Iudææ.*

Taber-

8 Tabernacula. *Quia ſicut dictum eſt habitabant in tabernaculis cum gregibus ſuis, & depaſta vna regione transferebant toria ſua ad aliam.*

9 In voragini. *Ideſt, in locis occultis ſubterraneis, vbi dei non poſſunt vos inuenire.*

10 Inijt enim. *Cuius diffinitio fuit vos debellare dicens ribus ſuis.*

11 Conſur. *Quaſi dicat, de facili poterit debellari, quia non ner ſibi.*

12 Non oſtia. *Ideſt, non habitant in fortalicijs, ſed in cam*

13 Soli. *i. non habent cum alijs gentibus confœderationem bus auxilientur: ideo ſubditur.*

14 Et erunt. *Et quia non reſtat ei niſi fuga, ſubditur.*

15 Et diſperg. *Quia homines fugientes vadunt ad di partes.*

16 Qui ſunt at. *Agareni enim tunc habebant capillos ad modum pugilum, vt dicũt expoſitores noſtri. In Hebræo h ſic: Et diſpergam eos in omnem ventum angulatos angulos, i. tos vſque ad terræ angulos, vt exponit Rab. Sal.*

17 Et erit. *Ciuitas ſupradicta.*

18 In habita. *Tanquam deſtructa ſine reparatione.*

19 Quod fa. *Hæc eſt quinta pars huius cap. in qua pro zat contra Elamitas, & ponitur primo tempus huius reuel factæ Ieremiæ, cum dicit:* In principio. *ſubditur proph dicitur.*

20 Ecce ego. *ideſt, eius poteſtatem quę deſignatur per ar quod erant optimi ſagittarij.*

*

MORALITER.

† 3 *Succendam ign. in muro.* Sic iſti ſuccendentur igni infernali, vt pœna reſpondeat culpæ, quoniam ſuccenderunt in alijs ignem furoris & iræ.

5 *Ad Ce.* Qui interpretatur mœrens tenebroſus, ideò per ipſum ſignantur inuidi, mœrentes de proſperitatib. aliorum: & ſic inuoluti ſunt tenebris peccatorum, nam odium ex inuidia procedens aufert lumen gratiæ, & obfuſcat lumen naturæ. Hos deſtruxit rex Babylonis, diabolus auferens omnia bona eorum, ideò ſubdi

7 *Vaſta.* Sequitur.

12 *Non oſtia.* i. deſtituti ſunt cuſtodia angelica & di

19 *Quod fa.* Qui deſpiciens interpretatur, ideò per i ſuperbus qui contemnit alios ſignatur.

20 *Confringam.* i. os eius loquens verba iactatiua

† deſpect

✱ Theodoret. A Elam est vrbs sita iuxta mare maris rubri. Erat aūt hęc quondam Emporiū insigne, vnde ēt hodie puehuntur, q nauigant ad Indos.

a Inducam. Mittit enim filius hominis angelos suos à quatuor ventis cœli, vt colligant omnia scādala de regno eius.

✱ Theodor. Cū b Rex babylonis obtinuisset Aegyptū rediens irrupit in eam, pristinū habēs exercitū, è partibus Aquilonis & oriente coactū. Cui ēt aderat multitudo hoīum insulas occidentis incolentiū: ac secum ēt assum-D pserat Aegyptios, Afros & Aethiopes, qui plagā fortiti sunt australem.

b Reuerti faciā captiuos. ✱ Thedor. Existimo bonū Dominum, per hāc & alias prophetas qui bus promisit reuocationem, non mo do polliceri à captiuitate corporis, sed ēt à captiuitate mētis. Ea enim de causa castigationes infligit corporibus. Prædicit ergo destructionem diaboli, cessationem ab impietate, & liberationem hominum à peccato in captiuitatem redactorum.

a rum, & inducam super Elam quatuor vētos à quatuor pla- 1
gis cœli, & ventilabo eos in omnes ventos istos, & non erit 2
Gens ad quam non perueniant profugi Elam. Et pauere
¶ Dæmonibus.
faciam Elam coram inimicis suis, & in conspectu quæren-
a ¶ De quo dicitur: Domine ne in furore tuo arguas me, &c
tium animam eorum. Et adducam super eos malum, irām
furoris mei, dicit dominus: Et mittam post eos gladiū, do-
nec consumam eos, & ponam solium meū in Elam, & per- 3
a ¶ Quia persequutoribus mortuis multi conuertentur ad fidem.
dam inde reges & principes, ait dominus. In nouissimis au 4
a ¶ Ad dominum. ¶ à peccatis.
b tem diebus reuerti faciam captiuos Elam, dicit dominus.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et indu. *Idest, aduersarios à quatuor ventis.*

2 Et ventila. *Eijciendo eos longè à terra sua. Cætera patent vsque ibi.*

3 Et po. so. *Id est, dabo dominium eius alteri cuius solium erit meum, inquantum potestate, & auctoritate mea obtinebit. In Heb. habetur: Et ponam sedem meam, idest, obsidionem meam in Elam, vt exponit. Ra. Sa. & dicitur illa obsidio domini, eò quod dominus instigauit eam fieri.*

4 In nouiss. au. *Illud enim regnum fuit postea reparatum per magnum tempus.* E

MORALITER.

1 *Et induca.* Per quos signatur vtilitas originis ab oriēte, & ꝓpinquitas mortis ab occidēte, & crudelitas dęmonis ab Aqlone: & Dei bonitas à Meridie. Cōsideratio namq; istorū quatuor diligēs, facit superbū humiliari, & ad bonū reduci, ideò sequitur in fine. *In nouissimis aūt diebus, &c.*

... detractiua proximi, & blasphematoria Dei, quę tamquā sagittæ diaboli procedunt de ore superbi: sed arcus iste confringitur quando verè humiliatur, ideò subditur. 1 *Et*

ADDITIO I.

1 cap 49. *Vbi dicitur in Postil. ideò subditur.* Corigitur hęreditatem, &c.

Melchom in Hebræo significat semper idolum Ammonitarum, sed Malcham alias Melchor significat regem eorum, & aliorū quorumcumque de quibus agit.

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. *Dicit autem hic Rabbi Salom. quod Bosra.*

Quod autem Bosra sit ciuitas in Idumæa de principibus. patet per Isa. 63. a. vbi dicitur: Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra: & sic in alijs multis locis.

ADDI-

CAP. L.

a a Verbum. Expleto vaticinio cōtra Aegyptū Palæstinos, Moab filios Ammon, Damascum quoq; & Cedar, cōtra Babylonē & Chaldæos sermo dirigitur, vt quos ante latenter arguit, nunc palam scelera eorum manifestādo, vastationem & desolationem subsequi apertè pronunciet. Isaias quoque & Ezechiel similia contra Babylonios & Chaldæos prophetauerunt.

b Confusus est Bel. ✱ Theodoretus. Idolum erat quod apud Babylonios summo habebatur in honore, & nonnulli quidem vo- F cant illud Iouē: quidam verò Saturnū. Aitque pudefactū esse, tum quia adoratoribus succurrere nequiuerit: tum quod suis cultoribus omninò sit spoliatus.

c *Cōfusa sunt.* Similia dicit Isaias: Ecce ego suscitabo sup eos Mędos, qui argentū non quęrant, neque aurū velint. Isaiæ 13.

CAPVT L.

Erbum quod loquutus est dominus de 1
Babylone, & de terra Chaldæorum in
manu Ieremiæ Prophetę. Annunciate 2
in Gentibus, & auditum facite. Leuate 3
b signum, prædicate & nolite celare Di 4
cite: Capta est Babylon, confusus est †
Bel, victus est Merodach. Confusa †
a ¶ Idola, scilicet quæ pro dijs colebant.
c sunt omnia sculptilia eorum, superata sunt idola eorum. †

Confusus *Venient*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Verbum. *Ieremias superius prophetauit contra Gentiles, hic vlterius prophetat contra Babylonios. Tū quia magis circa eos immoratur. Tū quia per hoc hæc prophetia sequenti literæ magis cōtinuatur, vt videbitur: Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur destructio Chaldęorum, verbis planis, secundo magis parabolis c. seq. Prima in tres, quia primò ponitur destructio Chaldæorum, secundo destructionis ratio, ibi: Quoniam exultatis. Tertio destructorum conditio, ibi: Ecce populus. Prima adhuc in duas, quia primo describit Chaldæorum interitus secundo Iudæorum reditus, ibi. In diebus illis. Circa primum dicitur.*

2 Annunciate. *Tanquam mirabile factum omnibus.*

3 Leuate. *idest, ponite vexillum aduersariorum super portas Babylonis in signum captionis ideo subditur.*

4 Dicit ca. *Dicunt expositores aliqui, quod per Merodach intelligitur Balthasar quem interfecerunt Persæ, & Mædi. Dan. 5. & dicitur Merodach, quia fuit filius Euilmerodach, talia enim nomina aliquando variantur in medio: sic Guilhelmus & Guillotus sunt idē nomen. Ra. Sa. dicit quod Merodach est hic nomen idoli sicut & Bel quæ dicunt hic confusa & deuicta, quia manifestè apparuit quod nō habebant potestatem saluandi suos cultores.*

✱ Quo-

MORALITER.

1 *Verbum.* Quę confusio interpretatur. ideò per ipsam Iudæorum superbia per Romanos confusa signatur: ideo subditur.

2 *Annunciate.* Idest. Romanis, qui Gentiles erant.

3 *Leuate signum.* Idest, vexillum belli contra Iudæos in vindictam mortis, sicut expresse dicitur Luc. 12.

† *Capta est.* idest, Iudæa.

† *Confu.* Qui interpretatur vetustas, per hoc designatur legalium cessatio.

† *Victus est.* Qui interpretatur amaritudinē immittens, propter quod signat legalium onus graue quod est deiectum per gratiam legis nouæ.

† *Confusa sunt sculptilia eius.* Idest, Sacerdotes Iudeæ: qui dicuntur hic sculptilia, eò quod populus maiorem eis reuerētiam faciebat quam Deo mandata ipsius propter traditiones eorum dimittendo, vt dicitur Mar. 7.

† *Con-* † *Quoniam*

a *Venient filij Israel*. Hæc promissio reuersionem populi A Dei de captiuitate significat, quã sub Assyrijs vel Chaldæis sustinuit vel magis Christiana tempora quando de diuersis Gentibus filij Dei conuenerunt ad ecclesiã Catholicam, vbi quærent Deum suum, interrogantes & dicentes viam veritatis, vultumq; cordis sui ad faciendã volũtatem Dei cõuertentes, vt iungãtur illi fœdere sempiterno.

✱ Theodoretus. Illo, inquit, tempore decem ac duæ tribus recipient libertatem & vna reuertentur ac cõfugiẽt ad dominum. Testamentum enim æternum non dabitur obliuioni, hoc B est promissio patribus facta.

†venite & adhæret domino.

b *Grex perditus*. Hac sententia notantur reges Israelitarũ, qui errare fecerũt populum & declinare ad idololatriam, quorũ fuit primus Ieroboam filius Nabath, qui fecit adorari vitulos aureos, deinde cæteri præuaricatores legis.

3.Reg.12.g.

¶. Persarum & Mœdorum.

Quoniam ascendet contra eum Gens ab aquilone, quę po 1
net terram eius in solitudinem, & nõ erit qui habitet in ea 2
ab hoĩe vsque ad pecus. Et moti sunt & abierunt. In diebus 3

a ¶ Ad ecclesiam. b Dei in videntes.

illis & in tẽpore illo, ait dominus, venient filij Israel, ipsi &

a ¶ Vt, scilicet, confessores. b ¶De virtute in virtutem. c Pro peccatis.

a filij Iuda simul: ambulãtes & flentes properabunt, & domi- 4

a Ecclesia. b Veritatis. 5

nũ Deum suum quęrent. In Sion interrogabunt viam: huc †

a Quia neque mors neque vita poterit separare.

facies eorũ, † venient & apponentur ad dominum fędere
b sempiterno, qđ nulla obliuione delebitur. Grex perditus fa 6

a ¶Scribæ & pharisæi vel hæretici. b ¶A cultu Dei 7

ctus est populus meus, pastores eorum seduxerunt eos, fece 8

a Diuersis hæreticorum sectis. b ¶Superbię. c Legis. 9
d ¶Humilitatem hæresis, quæ tamen putatur habere aliquam altitudinem. 10

runtque vagari in montibus. De monte in collem transie 11

a ¶ecclesiæ, vbi sponsa cum sponso delectatur. b ¶Visibiles & inuisibiles hostes

c runt, obliti sunt cubilis sui. Omnes qui inuenerũt comede-

a ¶Vagantes. b ¶Peccatum lacerantes legis pro nihilo duxerunt. 12

runt eos, & hostes eorum dixerunt: Non peccauimus, 13

a ¶Contra præceptum, scilicet, iustitiæ, & spem remunerationis futuræ oues Christi luporum morsibus tradentes.

pro eò quòd peccauerunt domino decori iustitiæ & expe-

a ¶Captiui in peccatis. ¶Pœnitendo. b Confusionis.

d ctationi patrum eorum domino. Recedite de medio Ba- 14

c *De monte in montem*. ✱Theodoretus. Refert in quo fecerint eos errare. *De monte in montem, &c*. Delubra idolorũ appellat montes & colles: quoniam in eis adorabãt idola, templum autem diuinum, cubile eorum. Inde enim consequebantur bonorum fruitionem.

d *Recedite* Secundum historiam monet Israelitas qui captiuandi erant in Babylonem, vt non stabilem posses- C sionem arbitrentur se ibi habituros, sed spem reuerten di haberent & cum captiuitas laxaretur, fugerent inde quia venturum erat vt à Mœdis & Persis vastaretur.

Origenes. Quomodo corpus nostrum in aliquo ter ræ loco consistit, sic anima secundum statum suum i aliquo terræ loc nuncupatiuè est. Corpus nostrum aut in Aegypto au in Babylone aut i Palæstina est, au in Syria aut v cumque, & si militer anima, pro qualitate v tæ locorum diue sitas distinguitur. In Babylone en est, quando co funditur & tur batur, & pace d serta bella su net passionum. T libus animabus d citur: *Fugite de m dio Babylonis, & s uet vnusquisque a mam suam*. D enim in Babylo est, saluari non p test. Qui aute ibi recordatur I rusalem, ingem scit & dicit: *Q modo cantabimus ticum domini in t ra aliena?* Imp sibile enim est in Babylone constitutum, De org canere, otiosa enim sunt ibi organa hymnorum vnde. *In salicibus in me eius. s. o. n.* Suspensa sunt org nostra, dum in Babylone sumus in salicibus flumin eius. Si autem venerimus in Ierusalem, in locũ visio & pacis organizabimus, psallemus, citharizabimus, semper laudabimus Deũ. Sicut aũt anima peccatoris Baby-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Quoniam ascen. *Idest, à Mœdea & Perside, quæ vergunt ab aquilone respectu Babyloniæ.*

2 Quæ po. *Quia Babylonia tunc destructa non fuit postea reædificata, sicut habetur infrà eo. cap. & Isa. 13.*

3 In diebus illis. *Hic consequenter describitur Iudæorum reditus, quia post destructionem Babyloniæ Cyrus primò anno regni sui dedit Iudæi licentiam reuertendi in Iudæam. 1. Esd. 1. & hoc est quod dicitur:* In diebus illis. *Regno enim Israel captiuato per Salmanasar aliqui euaserunt, qui postea in regno Iudæ habitauerunt, & sic cum filijs Iuda ducti fuerunt in Babylon. & cum eis redierunt.*

4 Et flentes. *Præ gaudio seu ex contritione præcedentium peccatorum, propter quæ fuerant captiuati.*

5 Properabunt. *Per debitum cultum. vnde 1. Esd. 3. d. dicitur, quod venientes in Ierusalem erexerunt ibi altare domini offerentes super illud holocaustum domino mane & vespere.*

6 Et appo. *Quia postea non leguntur Iudæi à Deo per idololatriam declinasse, nisi aliqui pauci tempore Machabæorum: & magis violentia quam voluntate. Sciendum tamen, quod in Hebræo hic habetur, fœdere in sæculum: quod non semper importat perpetuitatem, sed durationem notabilem.*

7 Quod nul. Delebitur. *in Hebræo habetur: Quod obliuioni non dabitur, quod est intelligendum vsque ad Christi aduentum tempore fuerunt à Deo separati propter suam incredulitatem & intelligitur, quod obliuioni non dabitur, vsque ad magnum temp A reditu enim captiuitatis Babylonicæ, vsque ad Christum fu runt anni circiter 400.*

8 Grex. *In captiuitate Babylonica, subditur causa.*

9 Pastores eo. *Scilicet, reges, sacerdotes, & falsi prophetæ.*

10 Seduxerunt eos. *Vt patet ex prędictis in hoc libro m ribus locis.*

11 Feceruntque vagari. *In cultu idolorum quæ in talibus l ponebantur.*

12 Obliti sunt. *Idest, templi domini, quod dicebatur caula cubile fidelium. Et quia propter hoc frequenter traditi fuerun dæi in manibus hostium, ideò subditur.*

13 Omnes qui inue. *Ex hoc enim quòd Iudęi propter offen Dei tradebantur in manibus hostium, dicebant hostes se non p re, tractando eos cum nimia crudelitate. Sed hoc non est verum, Deus actibus malorũ bene vtitur in bonũ: sicut per dæmones cet suam iustitiam in damnatos.*

14 Recedite. *Vos Iudęi per Cyrum licentiandi.*

✱F

MORALITER.

† 1 *Quoniam ascẽdet.* Vespasianus enim dux exercitus Romanorum venit de Tracia contra Ierusalem, quæ est à parte aquilonari respectu Ierusalem.

3 *In diebus illis.* Sequitur.

4 *Ambulantes.* Nam illo tempore multi de Iudæis conuersi fuerunt ad Christum.

† *Interro.* Scilicet, consiliorum euangelicorum à credentibus in Christum.

6 *Et ap.* Per gloriæ consequutionem.

8 *Grex.* Per falsam doctrinam Scribarum & sacerd docentium eos dimittere Dei præcepta pro traditi bus suis, vt dicitur Mar. 7. ideo concluditur postea.

14 *Recedite.* Idest, de Iudaica perfidia. Cætera de facili sunt ad dictam sententiam applicari: propter quo propter prolixitatem vitandã hanc applicationẽ om

† *Quomo*

Babylone, sic iusti in Iudæa est, sed iuxtà † æqualitatem & vitæ in ipsa Iudęa locis inter se varijs separantur. Est autem in Dan quæ extremæ partes Iudææ sunt vel in superioribus locis paulò melioribus, vel in medijs finibus Iudeæ, vel circa Ierusalem. Est autem omnium breuissima, quæ in medio Ierusalem consistit. Qui autē peccator est & nimijs sceribus oppressus in Babylone est. Qui nondum ad summum peccatorum culmen ascendit, in Aegyptoest, & in partibus eius moratur: Et hi qui in Iudæa sunt, non æqualia possidēt loca. alius in Nephtalim alius in finibus Gad: sic in ægypto, alius est in Taphnis, alius est in Mēphis, alius in Sienni, alius in Bubastis habitat.

a *Quasi hœdi.* * Theodoretus. τῶν ἐρίφων, id est, arietes, Syrus interpretatus est, τράγων, id est, hircos. Hortatur ergo eos vt sint potentiores Babylonis, & patriam suam occupēt. Propterea comparauit eos hircis. Sunt.n. hirci robustiores ouibus. Hunc etiā in modū diuinus Daniel vidit Alexandrum hirco similem: Darium autem arieti.

b *Confusa est vna.* Isaias dicit similia. *Et et Babylon illa gloriosa in regnis inclyta, in superbia Chaldęorum*

rum subuertetur sicut dominus subuertit Sodomam & Gomorrhā. Tropolo.

c *Ecce nouissima erit, &c.* In fine mundi vel in morte cuiusque omnis gloria & superbia Chaldæorum, & cōfusio mundi recedet à nobis, & ita omnia subuertentur, sicut subuertit Deus Sodomam & Gomorrham, nec vltra voluptatis vel mundi futurus est status. D

a ¶ Captiuantium, id est, dœmonum, audita destructione Babylonis. b ¶ In Ierusalem quæ est locus visionis & pacis.

bylonis, & de terra Chāldęorū egredimini, & estote quasi 1

a ¶ Pœnitentes. b Catholicæ ecclesiæ.

a hędi ante gregem. Quoniam ecce ego suscitabo & adducā 2

a ¶ Dœmonum.

in Babylonem congregationem Gentium magnarum de

a ¶ Ab aquilone enim omne malum veniet. b ¶ Manifeste, quia tunc manifesta erunt abscondita cordium

terra aquilonis & pręparabuntur aduersus eam, & † in diē

a ¶ Pœna subita & improuisa

capietur. Sāgitta eius quasi viri fortis interfectoris non reuertetur vacua. Et erit Chaldęa in prædam, oēs vastantes

a ¶ Causa quare hæc patiantur. b In interitu Iudæorum

eam replebuntur, ait dominus. Quoniā † exultātis, & ma- 3

a ¶ Israel

gna loquimini diripientes hærēditatem meam, quoniam 4 5

a ¶ Lasciuientes, scilicet, in deuoratione eius, sicut vitulus super herbam quasi taurino mugitu captiuis insultantes

† effusi estis sicut vituli super herbā, & mugistis sicut tauri. 6 7 8

a ¶ Non diu lætabimini.

b Cōfusa est mater vestra nimis, & † adęquata pulueri quæ 9 10

c genuit vos. Ecce nouissima erit in Gentibus, & deserta in- 11

a ¶ Quia pro ea Seleuciam & Ctesiphontem inclytas vrbes Persarum fecerunt.

uia & arens. Ab ira domini non habitabitur, sed redigetur 12 13

tota in solitudinem. † Omnis qui transibit per Babylo- 14 15

a ¶ Quia tanta potentia est in nihilum redacta.

nem, stūpebit & sibilabit super vniuersis plagis eius. Præ- 16 17

a ¶ O Persæ & Mœdi.

pāramini contra Babylonem per circumitum. Omnes qui 18

intēditis arcum † debellate eam: non parcatis iaculis, quia

a Ad occidendum eam

domino peccauit. Clamate aduersus eam. Vbique dēdit 19

manum. Ceciderunt fundamenta eius, destructi sunt muri 20

eius: quoniam vltio domini est. Vltionem accipite de ea.

d Sicut fecit, facite ei. Disperdite satorem de Babylone, & 21 22

e tenentem in falcem tēpore messis à facie gladij † columbę. 23 24

na sententia congregatas esse aduersus Babylonem.

d *Sicut fecit, facite.* Idest, sicut illa per Nabuchodonosor Gentes circumquaque vastauit, & retributionem reddite.

e *A facie gladij.* Columba stulta dicitur, quia nutrit pullos alienos, ita Nabuchodonosor alios opprimendo & fouendo. Etiam Nabuchodonosor columbam vocat, non pro simplicitate, sed pro stultitia superbiæ. E

* Theodoretus. A facie gladij Græci vnusquisque ad populum suum reuertetur. Cyrus ante destruxit Lydos: quam Babylonem. Subiugauit etiam Iones & Aeolos, qui migrantes è Græcia, habitauerunt in Asia. Hos ergò Cirus etiā ducens, inijt expeditionem contra Babylonem. Nec certè frustrà Græcorū meminit sermo propheticus, verum vt doceret etiam nationes vbicumq; procul habitātes, diui- F

a Leones

† inde. † læti fuistis quoniā exultastis. † erubuit quæ gen. † supra 18 c. 19. & c. 49. d. † opprimētis.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et estote. *Idest, lætanter redite in Iudæam.*

2 Quoniam ecce. *Per aduentum enim Persarum & Mœdorū fuit capta Babylonia, & ex consequenti data Iudæis licentia. Cętera patent in litera.*

3 Quoniam exul. *Hic consequenter ponitur destructionis Babylonię ratio: Et est duplex, vna propter crudelitatem erga populum Iudaicum, alia propter impietatem erga dominum, secunda ponitur ibi:* Vox fugientium. *Prima adhuc diuiditur in duas, quia ad destructionem Chaldæorum sequuta est liberatio Iudęorum, ideo primo ponitur primum. secundo secundum, ibi:* Grex dispersus. *Circa primum dicitur:* Quoniam exulta. *in debellatione populi mei.*

4 Et magna. *attribuentes hoc vestræ virtuti.*

5 Diripientes. *Idest: Iudęam eo quod ibi viguit diuinus cultus.*

6 Quoniam effu. *ad lacerandum populum meum.*

7 Sicut vituli super herbam. *ad eum deglutiendum. In Hebræo habetur: Vt vitula triturans quæ pedibus suis messem conterit, & ore suo comedit.*

8 Et mugistis sicut tauri. *ad ipsum amplius terrendum.*

9 Confusa est mater vestra. *Idest, Babylon metropolis in regno Caldæorum.*

10 Et adæqua. *Idest, deiecta in terram.*

11 Ecce no. *quæ solebat esse prima inter omnes ciuitates.*

12 Et deser. *ab hominibus.*

13 Inuia. *Quia nullus audebit transire propter serpentes, & dracones ibi habitantes.*

14 Et arens. *Quia Euphrates transiens per eam fuit deuiatus ab alueo suo per Persas & Mœdos eam obsidentes, ita quod per alueum siccum intrauerunt ciuitatem.*

15 Ab ira. *Idest à vindicta Dei factum est, quod de cætero non habetur, vt prædictum est.*

16 Omnis qui transibit per Babylonem, &c. *de destructione tantæ ciuitatis.*

17 Et sibilabit, &c. *deridendo superbiam eius præcedentem.*

18 Præparamini contra, &c. *Ita quod nullus possit stare ad propugnacula ad eius defensionem.*

19 Clamate. *Exhortando bellatores contra eam.*

20 Vbique dedit manum. *Idest, vbique quęsiuit auxilium & non inuenit, sicut infrà dicitur in fine libri:* Aegypto dedimus manum, &c.

21 Sicut fecit. *Destruendo crudeliter alia regna.*

22 Facite ei. *Eam destruendo.*

23 Disperdite satorem, &c. *Idest, reddite terram in circumitu eius desertam & incultam.*

24 A facie gladij columbæ, *idest: propter crudelitatem regis Babylonis, qui dicitur columba: non à carentia fellis, sed sagacitatis secundum illud Hoseę.* Ephraim columba seducta &c. *In Hebræo habetur:* A facie gladij vinosi, *idest, sanguine Babyloniorum inebriati. Et per hoc intelligitur gladius Mœdorum & Persarum, dictio enim Hebraica hic posita, scilicet, Ionah æquiuoca est ad columbam & vinositatem, vt dictum est supra 25. & 46.*

*Vnus-

a ¶Auxiliator s. b ¶Idem Isaias & eisdem verbis. c ¶Capta Babylone.
Vnusquisq; ad populum suum conuertetur, & singuli ad
terrā suam fugient. Grex dispersus Israel, leones eiecerunt
a ¶Qui Ierusalem subuerit, & templum succendit.
eum. Primus comedit eum rex Assur, iste nouissimus exos-
sauit eum. Nabuchodonosor rex Babylonis, Propterea
hæc dicit dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego visi-
a ¶Per Cyrum & Darium. b ¶Balthasar qui nouissimus in Babylone regnauit.
tabo regem Babylonis & terram eius, sicut visitaui
a ¶Senacherib, quando scilicet, angelus domini percussit Assyriorum 185. millia.
b ¶Permittente Cyro quinquaginta fere millia regressi sunt in Iudæam.
regem Assur, & reducam Israel ad habitaculum suum. Et
a ¶Vt vltra neque mors, neque luctus, sed nouus populi.
pascetur Carmelus & Susan, & in mōte Ephraim, & in Ga
laad saturabitur anima eius. In diebus illis & in tēpore illo,
ait dominus, quęretur iniqtas Israel, & non erit, & pecca-
a ¶Vnde, Gratia autem Dei vita æterna.
tum Iuda, & non inuenietur: quoniam † propitius ero eis
a ¶Alijs abiectis. b Babyloniam. c ¶Chaldæorum
d ¶O exercitus Mœdorum & Persarum.
quos reliquero. Sup terram † dominantium ascende, & su-
a ¶Vt posteritas Babylonis funditus intereat.
per habitatores eius visita. Dissipa & interfice quę post eos
sunt, ait dominus: & fac iuxtà omnia quæ præcepi tibi.
a ¶In interitu Babylonis gaudium & exultatio multorum.
Vox belli in terra & contritio magna. Quomodo confra-
a ¶Babylon & reges eius qui plures Gentes contriuerat.
ctus est & cōtritus malleus vniuersæ terræ? Quomodo ver-
sa est in desertum Babylon in Gentibus? Illaqueaui te, &
capta es Babylon, & nesciebas: inuenta es, & apprehensa,

a *Leones eiecerunt, &c.* Teglathphalnasar qui partem magnam Iudæorum in Assyrios transtulit, & Sennacherib qui decem tribus in montes Mœdorum traduxit, hi leones appellantur.

b *Ecce ego visitabo.* Visitat dominus regem Babylonis, idest, confusionis, sicut visitauit regē Assur, qui interpretatur gradiens vel dirigens, cum diabolum cōfusionis regem & tenebrarum harum rectorem destruit, s. Antichristum & omnes ecclesiæ persequutores qui dirigunt arma nequitiæ contra Sanctos Dei, & effundunt sanguinem innocētem: & hæreticos qui dirigunt iacula prauæ doctrinæ, vt animas simpliciū interficiant. In fine enim mūdi diabolus qui seducebat Gētes, mittetur in stagnū ignis & sulphuris: bestia, idest, Antichrist⁹ & pseudoprophetæ, idest, hæretici. Sancti verò cum Christo regnabunt in æternum, & satiabitur anima eorum omnibus bonis. Tunc quæretur iniquitas Israel & non erit: & peccatum Iuda, & non inuenietur; quia tunc alligabit dominus vulnus populi sui & sanabit contritiones eius. *Et absterget omnem lachrymam ab oculis sanctorum: & mors vltrà non erit neque luctus:* sed nouus populus in noua ciuitate in perpetuum exultabit.

Apo. 21. a.

Mysticè.

c *Super terram dominantium.* Prædicatoribus Christi præcipitur, vt regnū diaboli studeant euertere: & opera eius maligna & consilia pessima, vt interficiant omnes peccatores terræ, & disperdant de ciuitate domini omnes operantes iniquitatem.

d *Quomodo confractus, &c.* Malleus vniuersæ terrę diabolus est. Sed est qui non curat dę malleo vniuersæ terræ, vir. scilicet, stans super muros Adamantinos, & in manu eius Adamas. (Refert historia quod fortior sit Adamas omni cædenti malleo, incontritus & inuincibilis perseuerans) licet superstet malleus diabolus, & superpositus sit draco quasi incus indomabilis, nihil tamen in manu domini, & in conspectu eius consistens perfectus Adamas patitur. Duo ergo contraria sunt Adamanti iusto, malleus, & iocus, vnde in prouerbio dicitur de his qui anxietatibus premuntur. Inter malleum sunt & incudem. Iustus autem non curat de malleo & de incude, qui quantò cæ-
1 ditur, tantò splen-
2 descit virtus eius.
3 Malleum autē vni-
4 uersæ terræ nō po-
5 tuit confringere
6 Moyses, nec ante
7 eum Abrahā, nec
8 post eū Iosue nec
quisquam prophetarum: Christus autem cōfregit, quod admirans propheta ait: *Quomodo confractus est & contritus mal.* Primò confractus deinde con-
10 tritus, quādo dixit
11 diabolus: *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me.* Non contriuit, sed confregit tantum. Cum
12 verò recessit ab eo
13 vsq; ad tempus, &
14 post venit tunc et
15 contritus est. Per vnumquemq; nostrum cōfringitur quando introduci-
16 mur à domino in ecclesiam & profi-
17 cimus in fide. Con-
18 terit aut & cōminuitur, cū ad perfectionē venerimus.

✠ Gregorius In scriptura sacra mallei nomine aliquādo diabolus designatur, per quem nunc delinquentium culpæ feriuntur. Aliquando verò percussio cœlestis accipitur, qua vel electi super nos ictus sentiūt, vt à prauis itineribus corrigantur, vel iusta ira reprobos percutit, vt iam supplicia æterna præueniens, quid etiam in postea mereantur, ostendat. Nam quia appellatione mallei antiquus hostis exprimitur, propheta testatur, cum super eum vim extremi iudicij contemplatur, dicens, *Quomodo confractus, &c.* ac si diceret eum per quem vascula sua Dominus in ministerij vsum formando percutit, quis perpendat, quo turbine veniente extremo iudicio in æterna damnatione confringit?

e *Quō.* Captiuitas Babylonis intelligitur, cū nihil ī nobis cōfusionis remaneat. *inuentus & cōp.* qa dño restitisti. Quāt sola Babylō restitit, & nō potius oēs gētes, dū create deserto idola coluerūt? An figuraliter dīt oēm aīam Dō seruiā.

NICOLAVS DE LYRA.

Diuisio.

✠ 1 Vnusquisque ad populum. *Scilicet alienigenarum in Babylone existentium.*

2 Ad populum suum. *De Babylone recedendo.*

3 Grex dispersus. *Hic consequenter describitur liberatio Iudæorum quæ sequuta est ad destructionem Chaldæorum: præmittitur tamen eius captiuatio, cùm dicitur,* Grex dispersus Israel. *Idest, ductus ad diuersa loca extra terram suam.*

4 Leones. *Idest reges crudeles.*

5 Eiecerunt eum. *Et qui fuerint illi subditur.*

6 Primus comedit eum rex Assur. *qui captiuauit decem tribus, 4. Regum 18.*

7 Iste nouissimus exossa. eum Nabucho. *Qui destruxit Ierusalem, & templum, vbi erat fortitudo populi temporaliter & spiritualiter: sicut fortitudo corporis est in ossibus.*

8 Propterea, &c. Ecce ego visitabo regem Babylonis. *Debitam pœnam inferendo.*

9 Et pascetur Carmelus in Basan. *Idest, viuent abundanter de bonis terræ suæ.*

10 In diebus illis, &c. quæretur iniquitas Israel. *Idololatria propter quam fuerat captiuatus.*

11 Et erit. *Quia post reditum captiuitatis Babylonicæ non legitur populus ad idololatriam declinasse, vt dictum est suprà. Consequenter reuertitur ad destructionem Babylonis, cùm dicitur.*

12 Super terram dominantium. *Idest, Babyloniorū, qui multis regnis dominabantur. In Hebræo habetur.* Rebellantium: *bellauerunt enim domino templum eius destruendo.*

13 Ascende. *tu Cyre.*

14 Et super habitatores eius visita. *In malum, ideo subditur.*

15 Dissipa & interfice quæ post eos sunt, &c. contritus est malleus terrę. *Idest, rex Babylonis, qui contriuerat multas Gentes, sicut malleus lapides.*

16 Quomodo versa est in desertum? *Et subdit modum.*

17 Illaqueaui te. *Te capiendo modo à te improuiso, sicut auis laqueo capitur. Mœdi enim & Persæ longè à Babylone, fecerunt fluuium Euphratem, qui currebat per ciuitatem, alibi diuertere, & per alueum, vbi non erat murus, intrauerunt repente.*

18 Inuenta es, &c. *ab aduersarijs tuis.*

10 In

✠ 1 Quoniam

a ¶Ecclesiam.
a quoniã dñm prouocasti. Aperuit dñs thesaurum suum, & 1
a ¶Peccatores.
protulit vasa iræ suæ: quoniã † opus est dño Deo exercituũ 2
a ¶Eorum. s. qui stellis adscribunt quæ in terris fiunt. b ¶Dissipatores spiritualis Babylonis.
in terra Chaldæorum. Venite ad eã † ab extremis finibus, 3
¶Prædicatores.
aperite † vt exeant qui conculcent eam. Tollite de via lapi- 4
¶Babylonis. ¶Vitia. s. confusionis.
des, & redigite in aceruos, & interficite eã, nec sit quidquã 5
¶Vitiorum. a ¶Subtiliora & fortiora vitia.
reliquũ. Dissipate vniuersos fortes eius, descendant in occi-
sioné. Vę eis, quia venit dies eorum, tps visitationis eorum.
b a ¶De his prophetat, qui mores patrios reliquerunt, & leges Gentilium. ¶Saluatorum.
Vox fugientiũ & eorũ qui euaserunt de terra Babylonis, vt 6
annuncient in Sion vltioné dñi Dei nostri, vltioné templi
eius. † Annunciate in Babyloné plurimis, oibus qui tẽdunt
arcũ. Cõsistite aduersus eã p gyrũ, et nullus euadat. Reddite 7
scdm opus suum, iuxta oĩa quæ fecit facite illi, quia contra 8
dñm erecta est, aduersum sanctũ Israel. Idcirco cadẽt iuue- 9
a ¶Fortes. b ¶Quæ ducunt ad mortem, non enim arripiunt angustam viam quæ ducit ad vitam. c ¶Robusti. d ¶Contra ecclesiam pugnantes.
nes eius in plateis eius, et oẽs uiri bellatores eius, contice-
a ¶Visitationis dñi, quia post iudiciũ nulla erit ei potestas præliandi, & nocendi. b ¶Rex Babylonis.
c scent in die illa, ait dominus. Ecce ego ad te superbe, dicit 10

Ierusalem. s. visioni pacis esse Babylonem? vnde sancti in Ierusalem peccatores in Babylone erant. & si peccabant Ierosolymitæ, mittebantur in Babylonem, & pœnitẽtes redibant in Ierusalẽ. Capitur ergo Babylon, & nõ agnoscit legi. n. Dei non subijcitur, neq;. n. põt, & inuenta est Babylon, & cõprehensa: quia domino restitit.

a *Aperuit*. Orig. Alia editio. Aperite apothecas eius, & scrutamini eã quasi speluncam, & disperdite eam, vt nõ sint eius reliquiæ: exsiccate oẽs fruct⁹ eius, vt descendant in occisionẽ. *Vę eis quoniã venit dies eorum tempus vindictæ eorũ*, vt ait Apostolus. *Pertulit in multa patientia vasa iræ præparata in perditionem & per vasa misericordiæ, &c.* B Alij ergo vasa misericordię, alij vasa iræ. Pharao, Aegyptij vasa iræ. Paulus qui primus misericordiã consequutus est, & de Iudæis ac de Gẽtibus credentis, vasa misericordiæ. Sunt ergo in thesauris Dei vasa iræ. Scriptum est enim: *Aperuit dominus thesaurum suum protulit vasa iræ suæ*. Thesaurus dñi ecclesia est in qua sæpe latẽt hoĩes, qui sunt vasa iræ. Veniet ergo tempus qñ aperiet dñs thesaurum ecclesiæ. Nunc. n. clausa est, & vasa iræ cum vasis misericordiæ inhabitant: paleæ cũ frumento, & pisces mali cũ bonis qui in rete ceciderũt qñ apparuerit in iudicio & protulerit vasa iræ, dicẽt forsitan vasa misericordiæ, egredientibus vasis iræ. *Exierunt à nobis non. n. erant ex nobis*. Idẽ. *Aperuit dominus*. In thesauris dñi sunt vasa irę, extra thesaurũ vasa peccantia, quæ non sunt vasa iræ, seu misericordiæ sed minora. Serui. n. sunt ignorantes volũtatem dñi, & non facientes. Qui autem ingreditur ecclesiam, aut vas iræ est, aut misericordiæ, qui foris est neq; C misericordiæ neq; iræ. Aliud ergo nomen eius inquiro. Opus inquit dño virtutum in terra Chaldæorum est. Secundum diuersos intellectus, terrenus locus multipliciter dr̃ vel nominatur: & quõ differẽti rõne Christus plura habet vocabula, cũ in subiacenti sit vnus, varius autẽ in virtutibus: Sic pro malitia generis humani terrena negotia cum vnum sint in subiacenti, tñ intellectus diuersitate sunt plurima. Vnde. n. subiacens est Christus, sed alio intellectu medicus. Vnde: *Non necesse habent sani medico, &c.* Alio pastor, quia rationabilibus præest. Alio rex, qa rõnabilibus principatur. Alio, vitis vera: quia in eum inserti hoĩes vberes fructus afferunt & similia. Quõ ergo in Christo plurimi intellectus sũt diuersorũ noĩum, & subiacens, vnũ, sic terrena negotia in subiacenti vnũ, sed iuxta intellectũ plurima. Sæpe ẽt allegorizãtes Babylonẽ diximus esse terrena negotia, quæ semp cõfusa sũt vitijs Aegyptũ affligentia & Chaldæam: quia multi quę geruntur

geruntur in terris stellis consecrant, & ex earũ nutibus D fieri asseuerant. Oĩs ergo qui putat q̃ stellæ faciunt hoĩes luxuriosos, adulteros, castos, vel huiusmodi, ĩ terra Chaldæorum est. Comminatur ergo Deus specialiter his q̃ in terra Chaldæorum sunt: Abraham verò promouens ad meliora, ait: *Ego sum qui te educo de terra Chaldæorũ*. (Gen. 15. b.) Potẽs est. n. Deus educere nos de terra Chaldeorũ, vt nullum alium credamus vitam nostrã dispensare pro qualitatibus meritorũ. Opus domino ergo virtutũ in terra Chaldæorum est, quia venerunt tempora eius, aperite apothecas eius, doctrinas. s. natiuitatum: scrutamini eam quasi speluncam & disperdite eã. Qui respuit supputationes nataliũ, E qui veritatis sermone vtitur aduersum eas, qui ostendit falsa esse q̃ mathematici dñt, qui docet inscrutabilia Dei iudicia: nec ab hoĩbus posse cõprehendi, qui asserit sidera non esse causas eorum quæ fiunt super terram, præcipuè eorum quę Christianis accidunt: præceptum domini exequitur.

† hoc est negotiũ domini.
† cum venerit eius finis.
† penora eius calcate eam sicut aceruos & perdite eã, ne sit ei residuum.
† Congregate contra Babel sagittarios.

✻ Theod. Thesauros vocauit vltricem sententiam, tẽpora verò eius ipsum supplicium. Non vltra siquidẽ, ait, dominus longanimiter feret, sed de impietate sumet pęnas. Post hæc vt doceat se esse qui pœnas irroget, mandat vt scrutentur apothecas & cuncta perdant, ac ne vestigium quidem prioris fœlicitatis relinquant.

b *Vox fu*. Orig. Vtinam hæc esset nostra vox ò cathecumeni fugientium de Babylone & fugientium, s. vitia & peccata. Vox. n. fugientium & resaluatorum nõ sufficit fugere de terra Babylonis, sed resaluari de terra Babylonis ad annunciandum in Sion vindictam à dño Deo no- F stro, vt fugientes de terra Babylonis veniatis ad Sion speculatorum ecclesiã Dei ad annunciandum in Sion. i. ecclesia vindictam à dño Deo nostro. Vindictã populi eius denunciate in Babylonem multis, oĩ tendenti arcũ. Multi. n. in Babylone sunt in Ierusalem pauci. Non. n. ait, dilexit vos pater vester, quia multi eratis vos. n. pauci estis ab omnibus Gentibus. Annunciate in Babylonem multis, omni tendenti arcum: vt non sit ex ea qui saluetur. Disperdite, interficite oĩa, vt nõ sit qui saluetur ex Babylonio semine. Iuxta ea quæ fecit, facite ei. Dum habes in te prauas cogitationes pietati & fidei resistentes. Babylonios in te habes, sed fac vindictam: interfice omnes peccatores terræ. qui in te sũt, & omnes Babylonios vt possis mundatus in Ierusalem transgredi ciuitatem Dei.

c *Ecce ego ad te*. Mysticè prenunciar Antichristo qui extolletur super oẽ id quod dr̃ Deus & membris eius. i. iniquis oĩbus futuram damnationem, & oẽs munitiones sa-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quoniam do. *q. d. non est operatio humana, sed vindicta diuina. Ideo subditur.*

2 Aperuit do. *i. mala pœnæ in sua præsentia nobis occulta præparata tibi protulit in effectu.*

3 Venite ad. *i. à longinquis valde partibus. vnde collectus fuit exercitus Cyri & Darij.*

4 Aperite vt exeant. *i. remouete impedimenta exercitui Medorum & Persarum. Ideo subditur.*

5 Tollite de. *Litera Hebraica ad alium sensum reducitur qui talis est:* Aperite portas. *s. Babylonis eas frangendo.* Conculcate sicut aceruos. *s. frugum qui extenduntur in area. & teruntur pedibus animalium in terra illa ad granum excutiendum. q. d. sic conculcate Babylonis populum. Et iste sensus magis consonat litterę præcedenti & subsequenti, vt patet de se.*

6 Vox fugi. *Hic ponitur secunda causa destructionis Babylonię quę est impietas contra Deum destruendo eius templum, si enim verum Deum ipsum reputassent, eius templum non combussissent. Et hoc est quod dicitur:* Vox fugi. *q. d. ad hoc diuinitus fuerunt aliqui in Babylone à morte preseruati, vt agnoscerent & confiterentur Babylonem destructam in vltionem destructionis templi domini. Cętera patent vsque ibi.*

7 Et nul. *s. de illis quos Deus prępordinauit interfici, quia plures mortem euaserunt, vt prędictum est immediatè.*

8 Quia con. *destructionem Ierusalem suæ virtuti imputando & templum domini concremando.*

9 Aduersum sanctum. *i. aduersus Deũ qui colitur ab Israel, sicut sanctum sanctorum. Cętera patent vsque ibi.*

10 Ecce ego. *Tu rex Babylonis qui faciebas te adorari sicut Deum: Daniel. 3.*

sapientiæ ſecularis & concilia malignãtium. quibus ho-A mines decipiebat futuro incendio concremanda, vt vniuerſę machinationes eius & arma quibus orbẽ eccleſiaſticũ impugnabat, æterno interitu deuorentur: quia nõ potandum propinauit. Ideo manũ in pariete ſcribentẽ vidit deſtructionem ſui, & regni ſui. quam cum Daniel expoſuiſſet, mœrore & triſtitia fatigatus, nequaquam reſiſtere parauit: quia eadem nocte interfectus fuit, & Darius in regnũ ſucceſſit.

timuerunt calũniã & captiuitatẽ populo Dei inferre. Vnde ſequitur: *Calumniam ſuſt. nẽt ſi. ii.*
a *Et erunt.* Imbelles quaſi mulieres per Medos & Perſas deſtruxit eos, oẽs quoque qui in cõfuſione mundi verſantur, & qui ſapientię ſeculari innitentes erroris ſimulachra pro veritate colunt, cũ theſauris doctrinarũ & operũ ſuorũ in iudicio dãnabit, & areſcet doctrina hęreticorum & ſiccabitur: qa ſinagoga b eorũ terra ſculptilium eſt, & in portentis.i. falſis figmẽtis gloriantur. B
b *Siccitas ſuper. &c.* ✻ Theod. Prænũtiat quæ ſunt aquis obuentura. Quondam.n. Euphrates mediam ipſam vrbẽ diuidebat nunc aũt fluuius conuerſus eſt ad aliã viã, & minimo alueo per rupes fluit.
c *Ecce pop.* Manifeſta eſt hiſtoria, ꝙ Gẽs innumerabilis Mœdorũ & Perſarũ, & reges multi cũ Cyro & Dario cõuenerunt ad deſtructionẽ Babylonis, vbi Balthaſar conuiuio ꝑparato vaſa tẽpli ꝗ Nabuchodonoſor de Ieroſolymis aſportauerat, cõcubinis ad potan- C

† Oppreſſi ſunt. † quieſcere faciat. † beſtiæ ſylueſtres cum vlulis. † Gen. 19. c. Dan. 5. a. † tumore. † conſtituet tẽpus mihi?

dominus Deus exercituũ: quia venit dies tuus, tẽpus viſita-
¶ Captiuitatis tuæ & interitus. ¶ Antichriſtus.
tionis tuæ. Et cadet ſuperbus, & corruet, & non erit qui ſu-
¶ In munitionibus ſecularis ſapientiæ.
ſcitet eũ Et ſuccendam ignẽ in vrbibus eius, & deuorabit 1
oĩa in circumitu eius. Hæc dicit dominus exercituũ. † Ca- 2 3
lumniam ſuſtinent filij Iſrael, & filij Iuda ſimul. Oẽs qui ce-
perunt eos tenent: nolunt dimittere eos. Redemptor eorũ
fortis, dñs exercituum nomen eius. Iudicio defendet cau- 4
ſam eorum, vt † exterreat terram & commoueat habitato- 5
a ¶ Domini de quo dicitur: Si acuero vt fulgur gladium
res Babylonis, Gladius ad Chaldæos, ait dñs: & ad habitato- 6 7
res Babylonis, & ad principes, & ad ſapientes eius. Gladius
ad diuinos eius, qui ſtulti erũt. Gladius ad fortes illius, qui 8
timebunt. Gladius ad equos eius & ad currus eius, & ad 9
a omne vulgus quod eſt in medio eius, & erunt quaſi mulie-
b res. Gladius ad theſauros eius, qui diripiẽtur. Siccitas ſuper 10
aquas eius erit & areſcent, quia terra ſculptilium eſt, & in 11
a ¶ Hæc in Iſaia, hiſtoricè & tropologicè ſecundum Hieronymum plenè expoſita ſunt.
portentis gloriantur. Propterea habitabunt † dracones cũ 12
a ¶ Syluanis hominibus.
fatuis ſiccarijs, & habitabũt in ea ſtruthiones. Et nõ inhabi- 13
tabitur vltrà vſq. in ſempiternũ, nec extruetur vſq; ad gene- 14
rationẽ & generationẽ. † Sicut ſubuertit dñs Sodomam &
Gomorram & vicinas eius, ait dñs Non habitabit ibi vir,
a ¶ Perſarum & Mœdorum.
neque incolet eam filius hominis. Ecce populus veniet ab 15
c a ¶ Vbi habitat. b ¶ Cum Cyro & Dario.
aquilone, & Gens magna & reges multi conſurgent à finibus terrę. Arcũ & ſcutũ apprehendent, crudeles ſunt & im-
a ¶ Sonitu multo & fragore.
miſericordes. Vox eorũ quaſi mare ſonabit, & ſup equos a- 16
ſcẽdẽt ſicut vir paratus ad pliũ cõtra te filia Babylon. Audi
a ¶ Rex Balthaſar. ¶ Mœrore & triſtitia. ¶ Timoris. 17
uit rex Babylonis famã eorũ, & diſſolutę sũt man⁹ eius. An- 18
a ¶ Nabuchodonoſor
d guſtia apphendit eũ, dolor quaſi parturiẽtẽ, Ecce quaſi leo 19 20
aſcẽdet de † ſupbia Iordanis ad † pulchritudinẽ robuſtã, qa 21
a ¶ Quoniam potentia mea & iudicio meo factum eſt hoc
e ſubitò currere faciã eũ ad illã. Et qs erit electus, quẽ prępo- 22
f nã ei? Quis.n. ſimilis mei? & quis ſuſtinebit me? † Et quis eſt

d *Ecce qu.* Rab Videtur ſignificare ꝙ Nabuchodonoſor poſtquam regnum Iudęorũ tanquam leo ſubuertit, Iudæam vaſtauit & Ieruſalem, & templum ſuccendit, ad ſedem ſuam in Babylonem victor & ſecur⁹ reuerſus ſit: & poſteris ſuis regnũ incolume reliquerit. Sed domino diſpenſante & vlciſcente ad Cyrũ translatum eſt, de quo dicit.
e *Quis erit.* Et vt demonſtret nõ Cyri potentia, ſed dñi iudicio factum eſſe, ſubditur: *Quis enim ſimilis me.?*
f *Et quis.* ✻ Theo. Quoniã paſtor Iſraelis nominabit, & reges Babylonis arbitrabãtur ſe ſuperaturos Deũ omniũ. demonſtrat ſe eſſe eũ qui vlciſcitur de illis, incõparabili præditus potentia. Deinde hortatur vt ipſos etiã ouiũ agniculos interficiãt, & paſcuũ deuaſtẽt. Vocat autẽ agniculos, infantes: paſcuũ vero ciuitatem ac terram ſubditã. De pueri quidẽ Dauid vaticinatur. *Beatus qui tenebit paruulos tuos & allidet cos ad petram.*

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et deuorabit omnia. *quia Mœdi & Perſæ non ſolum deſtruxerunt vrbes, ſed alia quę erant in circumitu vrbium.*
2 Hæc dicit. *Hic conſequenter ponitur liberatio Iudæorũ conſequuta ad deſtructionem Chaldæorum, à quibus durè tractabantur. ideò ſubditur:*
3 Calumniam ſu. *ſubditur eorũ liberatio virtute diuina:* Redemptor eorum fortis, dom.
4 Iudicio. *id eſt, ſecundùm ordinem ſuæ iuſtitiæ.*
5 Defendet cauſ. *Eos liberãdo, et Chaldæos puniẽdo. Sequitur.*
6 Gladius. *ſ. Mœdorum & Perſarum.*
7 Ad Chaldæos. *deſtruendos.*
8 Gladi. ad di. *qui deluſi à dæmonibus falſa Babylonijs diuinabant eis ſecuritatem promittendo. Ideo ſequitur.*
9 Qui ſtulti *quia contrarium apparuit per defectum. Cætera patent vſque ibi.*
10 Siccitas ſuper. *quia Mœdi & Perſæ ſiccauerunt alueum Euphratis modo prædicto.*
11 Quia terra ſculp. *i. diuerſis idololatrijs dedicata.*
12 Et in portentis. *i. in falſis figmentis, vt dicit glo. In Hebræo habetur: In emim* gloriantur. *i. Deo vel idolo gigantum, vt dicit Rab. Sal.*
13 Propterea habitabunt. *qui habitant in locis ruinoſis & deſertis.*
14 Cũ fatuis ſiccar. *i. Faunis & Satyris: vt dicit Huguitio, qui ſunt homines ſylueſtres: vel ſecundum alios dæmones in tali effigie apparentes. Cætera patent ex ſupradictis.*
15 Ecce populus. *Hic ponitur deſtruentium conditio. Et primò ex regione, cùm dicitur:* Ecce populus venit ab Aquilone. *Secundò à ſtatura cum dicitur.* Et Gens magna. *Homines.n. aquilonares ſunt maioris corporis quàm auſtrales. Tertiò à multitudine ibi:* Et reges multi conſurgent. *Quartò ab animoſitate & crudelitate, cùm dicitur:* Arcum & ſcutum apprehendent, &c. *Quantò enim homines ſunt magis aquilonares, tantò plus habent de ſanguine: & ſunt magis animoſi & iracundi.*
16 Vox eorũ qua. *ex multitudine hominũ & fremitu armorum.*
17 Audiuit rex. *in prędictis conditionibus.*
18 Et diſſolutæ ſunt. *præ timore.*
19 Anguſtia apprehendit eum. *in animo interius.*
20 Dolor quaſi parturientem. *in ſenſibus exterius.*
21 Ecce quaſi leo aſcendet. *iſte populus contra Babylonem.*
22 De ſuperbia. *Exponatur ſicut ſuprà 49. hoc excepto quod ibi dicitur contra Idumæam. hic autem contra Babylonem vſque finem huius cap.* ✻ CAP.

ADDITIO.

In cap. 50. vbi dicitur in Poſtilla. A facie gladij columbæ. *In Hebræo non habetur hic aliqua dictio æquiuoca ad columbam & ad vinoſitatem, ſed ſolum ſignificat columbam ad literam. Et exponatur ſicut ſuprà 25. in additione.*

a ¶ Hinc Isaias. Hæc dicit dominus Christo meo Cyro,cuius apprehendi dexteram,&c.

A iste pastor qui resistat vultui meo? Propterea audite consilium domini,quod mente concepit aduersum Babylonem,& cogitationes eius quas cogitauit super terram Chaldæorũ. Nisi

a ¶ Babylonios. b ¶ Mœdi & Persæ qui videbantur paruuli & contemptibiles.

detraxerint eos paruuli gregum, nisi dissipatũ D

a ¶ Habitantibus. ¶ Babylon. ¶ Apohopesis.q.d non credatis mihi

fuerit cum ipsis habitaculum eorum. A voce captiuitatis Babylonis commota est terra, & clamor inter Gentes auditus est.

CAPVT LI.

a Qvoniam non fuit. Quia dominus misit eos in vindictã populi sui,quem non corripiendo castigauit,sed sæuiendo contriuit.vnde: *Væ Assur,virga furoris mei.*

Fugite de medio. Post plagas Babylonis ad Iudæos historicè,ad fideles mysticè exhortationẽ cõuertit, vt fugiãt de medio Babylonis i.mundanæ cõfusionis.

Orig. Non gratim.i. non pedetentim, sed velociter exite quicunq; confusam habetis animam variorũ passione vitiorũ,ad quos sermo dirigit.

B Potest euenire, vt quis in Babylone sit: sed cũ in extremis finibus est, quodãmodo extra Babylonem esse videat. Aliud autem est in medietate Babylonis esse,vt vndique æquale sit spatium: & in vmbilico eius quasi in medio cordis animalis habitet. Sicut n. animalis medietas est cor:& Lucas cor terræ nominat medietatem terræ. Sicut in Ezechiele dici videtur: *In corde maris posita Tyrus*, & nunc peccatores de medio Babylonis.i.de corde eius fugere debere dicit. Fugite ergo de medio Babylonis: vt medietatem deserẽtes in finibus incipiatis esse,non in medio. Qui.n.valde mersus est vitijs,medius Babylonis habitator est, qui paulatim malũ relinquit,& naturam ad meliora conuertit:& incipit non tam virtutes possidere,q̃ cupere: de medio Babylonis fugit,non tñ discedit. Taliter exponendo credendũ

C est sacras literas nec vnum quidẽ apicem habere vacuũ à sapientia Dei. Qui.n.ait: *Non apparebis in conspectu meo vacuus*, multo plus vacuum ipse nihil loquitur. De plenitudine eius accipientes prophetæ quæ erant de plenitudine sumpta cecinerunt. Ideò semper sacra volumina spiritũ plenitudinis spirant. Nihilq; est quod nõ à plenitudine maiestatis descẽdat. Spirant aũt hi qui habent oculos ad videnda cęlestia,& aures ad audiẽda diuina, & nares ad ea quæ sunt plenitudinis adoranda. Primum ergo oportet fugere de medio Babylonis, deinde singulas aĩas resaluare. Nec tãtùm dixit saluare,sed secundum aliam editionem resaluare. Quia quondam gustantes salutem,& de ea per peccatum corruentes, venimus in Babylonem. Ideo oportet vnumquemq; resaluare aĩam suam, vt incipiat recuperare quod perdidit. vnde Petrus: *Reportabimus finem fidei,salutem animarum,&c.* Sed in nobis est fugere de Babylone & in nostra potestate, si velimus resuscitare qđ corruit. Apoc.14.b. E 1.Pet.1.b.

b *Nolite.* Orig. Alia editio: Ne proijciamini iniquitatibus eius. Qui in iniustitia Babylonis est & pœnitentiam non egerit consequens est vt proijciat. Alibi dr: *Elegi abiectus esse in domo Dei nostri non proiectus.* Hic autem non posuit,ne abijciamini sed ne pijciamini Aliud est.n proijci aliud abijci. Quod.n. despicitur,abijcitur:quod penitus à salute alienum est,proijcitur. vnde *Duces populi mei proijcientur ex domo deliciarum suarum pp pessimas voluntates suas. Cleri eorũ non proderunt eis,quia tempus vindictæ eius est à domino.* Miro sensu dicit supplicia irrogari propter eius vltionem qui ea patitur. Cùm enim quis non vindicatur,impunitus relinquitur. Vnde: *Non visitabo super filias vestrás quando fornicabuntur.* Non ergo Deus iratus peccatores punit: sed sic expedit loqui. Magna ira est à Deo tormenta nõ perpeti. Qui.n.punitur,ad hoc punitur,vt emẽdetur: etiam si ab ea quæ † dispergi. Psal. 83.c. Mich.2.c. secundum 70. F Hosee 4. c.

CAPVT LI.

HÆc dicit dominus:Ecce ego suscitabo su- 1
per Babylonem & super habitatores 2
eius, qui cor suum leuauerunt contra
me, quasi ventum † pestilentem,& mit- 3 4
a ¶ Mœdos & Persas.
tam in Babylonẽ ventilatores & ventila 5
bunt eam. Et demolientur terram eius,
quoniam venerunt super eam vndique in die afflictionis
a ¶ Et quia non potuerunt arcitenentes vel loricati Babyloniæ resistere.
eius. Non † tendat qui tendit arcum suum,& non ascẽdet 6
a ¶ O Mœdi & Persæ nec ætati,scilicet,parcent nec sexui
loricatus. Nolite parcere iuuenibus eius:interficite omnẽ 7
militiã eius. Et cadent interfecti in terra Chaldęorum, &
a † vulnerati in regionibus eius,quoniã nõ fuit viduatus Is- 8
a ¶ Carnalis vita.
rael & Iuda à Deo suo dño exercituũ: terrã autem eorũ re-
b pleta est delicto † à sancto Israel. Fugite de medio Babylo- 9
a Nondum pœna,s.digna est.
¶ Qui enim tacendo assentit particeps fit pœnæ & culpæ, dum adhuc scelera committit nec luit.
nis,vt saluet vnusquisq; aĩam suam. Nolite † tacere super

† vrentem.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. LI.

1 HAec dicit dom. *Descripta Babylonis destructione modo plano, hic describitur modo magis parabolico. Et diuiditur in duas partes: quia primo describitur sub parabola verbi. Secundò sub parabola facti, ibi:* Verbum qđ præcepit. *Prima in duas, quia primo ponitur parabolica descriptio.secũdo ponitur explanatio,ibi:* Acuite sagittas. *Prima in duas secundum duas parabolas. secunda ibi,*Calix aureus. *Prima parabola est de vento pestilente,per quem intelligitur exercitus Mædorum & Persarum veniens ad destructionem Babylonis,cum dicitur.*

2 Ecce,&c.leuauer.con.*templum meum comburiendo tempore Nabuchodonosor,& vasa mei cultus humanis vsibus applicando tempore Balthasar, Dan.5.*

3 Quasi ven.pe.*scilicet,exercitum Mædorum & Persarum.*

4 Et mi.in Bal.*s.Cyrum & Darium exercitus rectores.*

5 Et ven eam,&c.*bona eius rapiendo,& eam destruendo.*

6 Non tendat.*sic habent libri correcti.*

7 Qui tendit.*q.d.pedites sagittarij & equites loricati,non potuerunt defendere Babylonem. Secundum Hebræos litera talis est:* Attendat tendens arcum suum,& non valebit lorica. *Et est modus loquendi decurtatus, vbi oportet aliquid supplere, sicut 2. Reg.5.b.*proposuerat in die illa, qui percussisset Iebusæũ, *subintelligendum est,fiet magister militiæ.& hoc modo cum dicitur hic:*Attendat:*subintelligitur bellatorẽ Babylonicum.* Tendens arcum suum.*s. quilibet sagittarius de exercitu Cyri & Darij:& non valebit lorica.s. Babyloniorum ad sustinendũ ictum. & huic sensui magis consonat litera sequens,cum dicitur:*Nolite par.&c. *Huius destructionis subditur vna causa,cum dicitur.*

8 Quoniam non.*idest, derelictus ab eo totaliter, quia licet permiserit populum suum affligi & captiuari à Chaldæis, tamen postea vindictam accepit. Ideo subditur.*

9 Fugite de medio Ba.&c. *Et patet litera.*

MORALITER.

† 1 *Hæc dicit,&c.* In hoc cap. describitur destructio Babylonis metaphoricè:per quam mysticè significatur destructio Iudeæ. Et ponitur hic triplex parabola. Prima est de vento pestilente cum dicitur.

3 *Quasi ven.* per quem significatur exercitus Romanorum, quia sicut ventus pestilens destruit domos & frangit arbores & eradicat, sic exercitus Romanorũ destruxit Iudææ ciuitates & castra,& succidit arbores ad faciendum machinas & implendum fossata, & hoĩes partim occisi & partim captiuati fuerunt in illa guerra.

9 *Fugite de medio.* Per hoc signatur salus Christianorũ, qui imminente Romanorum aduentu per monitionẽ angeli recesserunt de Iudæa transeuntes in regnũ Agrippæ, qui confœderatus erat Romanis, & sic fuerunt ibi saluati. Moral. autem per ventum pestilentem, signatur superbia,quæ ventus est subuertens omnia bona. Vnde versus. *Si tibi copia,si sapientia formaque detur. Sola superbia destruit omnia si comitetur.* Secunda parabola ponitur hic.

¶ Qui.n. tacendo aſſentit, particeps fit pœnę & culpæ, dum adhuc ſcelera committit nec luit.
iniquitatē eius: quoniam tēpus vltionis eius eſt dño: viciſſi
a ¶ Non per miniſtros, ſed per ſemetipſum. b ¶ Ornatus ſermonis. c ¶ Poteſtate.
tudinem ipſe retribuet ei. Calix aureus Babylon in manu 1
a ¶ Vitiis. b ¶ Omne. ſ. qui terra ſunt. c ¶ In quo eſt luxuria.
domini, inebrians omnem terram. De vino eius biberunt
a ¶ Nihil certi tenentes. b ¶ Non paulatim, non per partes. ¶ Quia dies domini ſicut fur veniet.
Gentes, & ideo cōmotę ſunt. † Subitò ceciderit Babylon &
a ¶ In corde eius cui aduenit Chriſtus. b ¶ Plangite. c ¶ Angeli. ſ. animarum medici.
d ¶ Quia nulla anima Deo inſanabilis.
contrita eſt. † Vlulate ſuper eā, tollite reſinam ad dolorem 2
a ¶ Q. Poteſt ſanari ſi vult b ¶ Vox medicorum domino reſpondentium
¶ Q. Non eſt vitium artis reſinæ. c ¶ Quia non vult nobis obedire.
eius, ſi fortè ſanetur. Curauimus Babylonē, & nō eſt ſana- 3
¶ Quia. ſ. perijt opera & impenſa a ¶ In infirmitate deſperatam b ¶ Proprium negotium.
ta. Derelinquamus eam, & eamus vnuſquiſq; in terram ſuā.
a ¶ Creſcente culpa creſcit & damnatio.
Quoniam peruenit vſq; ad cęlos iudicium eius, & eleuatū 4
a ¶ Contra Babylonem. b ¶ Vox angelorum vel prædicatorum, qui videntes plagam Babylonis incurabilem, hortantur ſeſe di. venite & nar.
eſt vſq; ad nubes. Protulit domin⁹ iuſtitias noſtras: venite 5

ea q̄ vocatur ira Dei corripit. Chriſti quoq; filijs peccantibus pœna promittit, ne venia denegetur. Vnde: *Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iuſtitijs meis non ambulauerint, &c.* vide ergo q̄uo non dum pęna dignus ſit, q adhuc criminalia ſcelera committit, nec luit. Viſitatio.n. Dei p viſitata tormēta demōſtratur. Qui aūt peccans corripitur, neſcio qd ei excurrat de pœna.

Pſal. 88.c.

a *Viciſſitudinē ipſe.* Idem, &c. Nō omnibus ipſe Deus retribuit. Sūt quibus per alios retribuit, vel puniens vel medicās per dolorem. Vnde: *Miſit in eos furorem iræ ſuæ. Furorē & iram, & anguſtiā, immiſſionem per angelos peſſimos:* alijs forſitan per bonos angelos retribuit, vt eis qui pro ſceleribus puniuntur, eſt qñ miniſtrorū officio refutato ipſe retribuit, vt nunc Babyloni. Quando verò ſunt vulnera facilia, prompta curatio, mittit medicus ſeruum mittit diſcipulum, & per eum medicatur. Aliqñ ſectionis & ferri indiget q ſanatur, nō tñ ipſe venit. ſed vno ex diſcipulis q curare valeat, vtiē miniſtro. Qñ verò inſanabiles plagę & alta putredo in emortua carne qñ nec ſerui, nec diſcipuli: ſed ipſius magiſtri manibus indiget: tunc ipſe manibus præcinctus lūbos, ad ſectionem vulneris concitatur. Similiter qñ ſunt minora peccata miniſtris vtitur Deus: qñ verò grauiora, tunc ad retributionem ipſe feſtinat.

† Iſa. 21. c.
Iſa 21. c. Ezech. 7. a.

b *Calix aureus, &c.* Non eſt ſemper calix aureus Babylonis vel in manu domini, cum.n. ad vindictam venerit & in manu domini poſita fuerit, efficietur terra quæ tacta eſt in Iob. Nec iugiter in manu domini continet: ſed tunc tantum cum reſtituet ei dominus quod meretur.

Orig. *Calix aureus.* Nabuchodonoſor volens decipere hoīes per calicem Babylonis, non miſcuit in vaſe fictili, ferreo, æneo, ſtanneo: & qđ iſta præcellit argenteo. In vaſe aureo poculum temperauit, vt videns decorem radiātis auri totis oculis hæreas in ſpē, nec cōſideres qđ intus hēt: ſed arripias & neſciens bibas calicem Nabuchodoſor, intellige prauorum peſtifera verba dogmatum, qualem habeant ſermonum cōpoſitionem, qualem eloquētiæ decorem, & cognoſces qualiter quiſque poeta calicē aureum tēperauit, & iniecit venenum idololatriæ & turpiloquij & eorum dogmatum quæ aīam occidunt, & falſi nominis ſcientiæ. Ieſus autem contra fecit. Sciens.n. aureum calicem diaboli, ne quis ad fidem veniēs putaret ē talem Chriſti calicem eſſe qualē reliquerat: & pro ſimilitudine materiæ formidaret errorem, curauit vt haberetur theſaurus iſte in vaſis fictilibus. Sæpè vidi aureum calicem in pulchro ſermonis ornatu, & dogmatum venena conſiderans, deprehendi calicem Babylonis.

L. 34. moral. cap. 8.

✻ Greg. Quid Babylonis noīe, niſi huius mundi gloria deſignatur? Quæ calix aureus dr. quia dum pulchra eſſe tēporalia oſtentat, ſtultas mentes in ſua concupiſcentia inebriat, vt ſpecioſa temporalia appetant, & inuiſibilia pulchra contemnant. Hoc aureo calice prima ſua ſponte Eua deebriata eſt, quia cum vetitum lignum concupiſceret, vidit quod eſſet pulchrum viſu, & comedit.

✻ Theod. Beatus Daniel interpretatus ſomniū, regnū Babylonicū dicit eſſe caput aureū. Hoc itaque loco ſupplicium alijs gentibus à Deo illatum, nuncupauit poculū aureum. Ait ergo Babylonem & reliquas gētes pęnis affeciſſe. & mox præter ſpem omnem captā eſſe & euerſam.

✻ Ambr. Qua rōne calix aureus? Quoniam qui à veritate deficit, quærit illecebrā, vt ſpecie ſaltē pretioſa ad bibendū, aliquos poſſit allicere. Conſtitue añ oculos tuos pōpam huius ſeculi. vide ſpecioſam illecebram, ſed inanē gratiam. Non ſeducant te aurea vaſa & argentea. *Habemus & nos theſaurum in vaſis fictilibus.* vas Apoſtoli, fictile eſt, ſed in eo theſaurus eſt Chriſti.

c *Inebria. om.* Vide oēs hoīes ebrios. inebriamur ira & triſtitia, inebriamur & mente, excedimus amore, concupiſcentia vana gloria. Animaduerte oēm terrā plenā eſſe peccatis, & non quæres q̄uo Babylon oēm terrā inebriauerit. Iuſtus.n. non eſt in terra, ſed ſuper terrā cōuerſationē habens in cęlis, nec conueniet ei dici: *Terra es, & in terram ibis.* ſed cęlum es, & in cęlum ibis: portat.n. imaginem cęleſtium. Inebriat ergo calix aureus omnem terram.i. ab eo omnes inebriamur quamdiu terra ſumus.

d *De vino.* Idē, &c. Sicut in his q vinū corporale bibunt ſupra menſurā videmus ebrij corporis motum, vacillātes pedes, caput. & tpa grauata, os diſſolutum & hærentibus labijs verba precioſa. Sic qui de calice aureo Babylonis biberunt, inſtabiles greſſu debilitati mēte, fluctuante conatu, nihil firmum tenent, ſed ſemper in turbatione aguntur incerti. biberunt Gentes, ideò commotæ ſunt.

e *Subito ceci.* Significat conſummationem mundi ſubito futurā, q̄ non per partes ſed repente fiet, ſicut Iericho corruens cito vel ſubitò perijt. Si aūt veneris ad aduentū Chriſti, & videris magnum eius opus q̄uo ſubuertit oīa dogmata Gentiū, vt credentes de erroris iugo eximeret videbis: quia in paſſione eius Babylon ſubitò corruit & cōtrita eſt, videat quiſq. Babylonē in pectore ſuo corruiſſe. In cuius.n. corde nō cecidit, Chriſtus ei nōdū aduenit. Babylon ruit, & ædificat Ieruſalem ciuitas ſancta Dei.

f *Vlulate.* Hiero. Quia nulla anima apud Deum inſanabilis, conſiliū dat eis qui poſſunt tranſmigrationis in Ieruſalem & teſtimonij habere reſinam ad emplaſtra facienda, vt aſſumant medicamina: & quantò pñt ſtudio ſanitati reſtituant Babylonem. Rogemus ergo dñm, vt det nobis reſinam rōnabilem, de qua dicamus: Eſt malagma imponere & oleū & alligaturas, & imponentes ligamenta vulnera Babylonis vt ſanet, vt curata deſinat eſſe q̄ fuerat. Hoc eſt qđ ait: *Accipe reſina ad correctionē eius ſi quo ſanabitur.* Vbi ſunt hæretici qui naturas quaſdam introducentes afferunt eſſe materiam deſperabilē quæ penitus non recipiat ſalutē? Deus aūt nec deſpicit Babylonem. præcipit.n. medicis vt accipiant reſinam ſi q̄uo ſanetur. Quidam ergo eorum accipientes reſinam correctionis Babylonis fecerunt quod fuerat imperatum, eam audientes poſſe recipere ſanitatem: ſed quia noluit curari ſatisfaciunt boni medici & dicunt: *Cura. & non eſt ſa.*

g *Curauimus.* Vide ne qñ angelis præcipiat Deus lāguentes animæ

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Calix. *Hic ponitur ſecunda parabola. ſ. calicis aurei inebriantis Gentes, per quē deſignatur rex Babylonis, qui potum doloris multis Gentib. propinauit. Et quia hoc fecit crudeliter & ſuperbè, attribuēs ſuæ virtuti quod fiebat virtute Dei, ideò factū eſt ſibi ſimile ſecundum ordinem diuinę iuſtitię. Et ſecūdum hoc patet litera vſq; ibi.*

2 Tollite reſi *i. medicinam ad dolorem eius ſanandum ſeu mitigandum. Et loquitur ironicè. vnde ſubditur.*

3 Curauimus. *Et loquitur ſcriptura ad modum medici totaliter deſperātis de ſanatione īfirmi: qa tūc dimittit. dicit tamē glo. q̄ hoc verbū eſt angelorū ad cuſtodiā Babylonię deputatorū dimittentiū cam corporaliter affligi, ex quo viderūt ſup hoc volūtatē Dei. Ideo ſubdit.*

4 Quoniam peruenit. *ideſt, coram Deo.*

5 Protulit dominus. *verbum eſt prophetæ in perſona redeuntium de Babylonica captiuitate confitentium ſe liberatos per meritum Ieremiæ, Ezechielis & Danielis & aliorum ſanctorum illius temporis, & etiam patrum antiquorum.*

✻ 1 Acuite

MORALITER.

† 1 *Calix.* p calicē in ſacra ſcriptura freq̄uēter ſignatur dolor pęnalis & anguſtia, pp qđ p calicē illū ſignatur paſſio Chriſti & diſcipulorū eius, quē calicē Iudæa ꝓpinauit eis vt patet. ex textu Euangeliorū & Actuū Apoſtolorū quod Chriſtus dixit diſcipulis Matth. 20. c *Poteſtis bibere*

animæ tuæ medicamina conficere, si quo modo possit sanari, & respondeat ei. *Curauimus Babylonem.* ostendentes animam tuam passione confusam, & non est sanata. Non scientiam artis, nec vim resinæ criminantur, sed te qui noluisti eis obedire. Sunt medici sub magno medico angeli Dei volentes animas nostras a vitijs curare, quos ipsi repellimus dum consilijs eorũ non acquiescimus: qui videntes se perdere operam, adinuicẽ dicunt. *Relinquamus eam, &c.* q.d. tradita est nobis medicina a Deo, vt animam curemus humanã: adiutoria & medicamina adhibuimus: cõtumax est, non vult obseruare quod dicimus, studium nostrum non sequitur effectus: habeamus vnusquisque in terram suam.i.ad domesticum & proximum negotium. B Caue ne quando relinquat te medicus, vel Angelus Dei, vel cui credita est cura sermonis ad medicamina salutis: si.n. dereliquerint te, & dixerint. Abeamus quisque in terram suam, quia appropinquauit in cœlum iuditiũ eius, patet ꝙ abscessio medici condemnatio tua sit, vt irremediabilis nolentisq; curari. Accidet ergo tibi quod accidit his qui desperantur a medicis, & vtentes voluptate morbi ad peiora merguntur. Sæpè prudens medicus accidit ad languentem, & quantum ars patitur & industria medicinæ non cessat, sed si ægritudo tãta sit, vt repugnet curationi, aut æger per impatientiam doloris contra faciat quod iubetur, relinquit eum desperans medicus ne expiret inter manus eius & mortis videatur reus. Ne ergo inter sanctorum angelorum manus moriamur, relinquũt nos desperãtes & dicẽtes. Nõ est malagma imponere, neq; oleũ, neq; alligaturã: qa appropinquauit iudiciũ eius cęlo, eleuauit vsq; ad astra. Qui paruũ peccatũ habet non vsq; ad cęlum & sidera iuditium suum effert: pusillum.n.& humile est. Qui verò crescit in scelere, crescit & in iuditio: simulq; cum vitijs augetur & pœna. Et quia tantum delinquit, vt iuditium eius vsq; ad cœlum subleuetur: & per impietatem suam resistens Deo ad superiora ascendat, profert Deus iuditium suũ ad humiliandum quod exaltatũ est. D

* Greg. Babylon quippe curatᷓ, nec tamen ad sanitatẽ reducitur, quando mens in praua actione verba correctionis audit, flagella correptionis percipit, & tamẽ ad recta salutis itinera redire contemnit. †Expolite. In pastorali 3. parte admonit. 13.

* Theod. Prædixit hanc Babylonicam superbiam ẽt Isaias, dixit .n. ait. *Supra sidera ponam solium meum.* Isa. 14. †Amos 6.c.

a *Qui leuat* .i. prædicatores, & prophetas qui nos a calore futuri iudicij defendũt imbre eloquij sui, cùm futura depromunt. E

b *Fulgura.* Prædicatores, prophetarum fulgura sunt, cum inimicos percutiunt. Pluuiæ, cum deuotos a peccatis abluunt, & imbrem salutis infundunt: vnde spirituales germinent fructus, & in maturam messem coalescant.

c *Et producit.* Venti sunt Apostoli, quorum prædicatio percurrit mundum tanquã ventus celerrimus de quib. alibi dicitur. *Sagittas suas ardentibus effecit.* Ipsis.n. ventis pẽnæ propter discursus celeritatem tribuuntur. Vnde. *Volauit super pennas ventorum.* Psal. 7.d. 2. Reg. 22.b.

d *Stultus fac.* Bene post subuersionem Babylonis reprehendit fabricatores idolorum, quia per stultitiam humanæ mentis facta sunt opera vana, & risu digna: quia nec spiritus in eis, nec vox, nec vlla efficacia, vnde nec se nec cultores suos in die visitationis liberare possunt. F

☞ a Con-

a ¶Virtutes.s.& miracula. b ¶Ecclesia quæ sola peruenit ad Dei contemplationem cum angelis. ¶O Medi & Persæ.
& narremus in Sion opus dñi Dei nostri. † Acuite sagit- 1
tas, & † implete pharetras. Suscitauit dñs spiritum regum
Mœdorũ: & contra Babylonem mens eius est, vt perdat eã.
a ¶Pro populo suo. b ¶Quod succenderunt Babylonij.
Quoniã vltio domini est, vltio templi sui. Super muros Ba 2
a ¶Vt nemo effugiat.
bylonis † leuate signum, augete custodiã. Leuate custodes, 3 4
præparate insidias, quia cogitauit dominus, & fecit quęcũ
¶Per prophetas. a ¶O Babylon
que loquutus ẽ cõtra habitatores Babylonis. Quę habitas 5 6
a ¶Quia per medium eius effluit Euphrates, vel typicè significat multitudinem populorum.
super aquas multas locuples in thesauris: venit finis tuus † 7 8
¶Atres munitionis. a ¶Firmiter statuit.
pedalis præcisionis tuæ. † Iurauit dñs exercituum per ani- 9 10
a ¶Toto affectu. b ¶Quia ad destructionem eius innumeræ Gentes conuenerunt.
mam suam, quoniã replebo te hominib. quasi brucho, & 11 12
a ¶Triumphale carmen. b ¶Ab hostibus pro adepta victoria. c ¶Filio, qui virtus & sapientia patris. Omnia.n. per ipsum facta sunt.
super te celeuma cantabitᷓ. † Qui fecit terrã in fortitudine 13 14
sua, & præparauit orbẽ in sapientia sua, & prudentia sua ex 15 16
a ¶Quia omnia cœlestia fecit. b ¶Prædicationis doctrinæ. c ¶Cœlestibus.
tendit cęlos. Dãte eo vocẽ multiplicantᷓ aquæ in cęlo. Qui 17 18
a ¶Ad prædicationis fastigia. b ¶Ab humili proposito.
a leuat nubes ab extremo terræ, fulgura in pluuiã fecit, & pro 19 20
b a ¶Scilicet vnde spirituales possunt prodire diuitiæ. b ¶Idololatra, vel hæreticus, vel schismaticus.
c ducit ventos de thesauris suis. Stultus factus est oĩs homo à 21 22
d 23

NICOLAVS DE LYRA.

1 Acuite. *Hic consequenter ponitur dictarum parabolarum explanatio, & primò primę, secundò secundę, ibi.* Collidis. *Prima in duas, quia primo ponitur explanatio. Secundò dicti confirmatio, ibi.* Iurauit. *Prima parabola significabat exercitum Mœdorũ, & Persarum Babyloniam destruentem: hoc autem fuit maximè per artem sagittandi. Et ideo explanans modum destructionis dicit.* Acuite sagittas, &c.

2 Quoniam vltio do. *in cuius contemptum Balthasar vasa diuino cultui deputata communibus vsibus applicauit.*

3 Vltio templi. *quod Nabuchodonosor combussit.*

4 Super mu. *q.d. quantumcumq; Babylonij se disponant ad defendendum, tamen nihil eis valebit, ideò sequitur.* Quia cogitauit dominus, &c.

5 Quæ ha. super. *hoc dicitur, quia Euphrates fluuius magnus transibat per ciuitatem ante eius destructionem.*

5 Locuples in. *de diuersis prouincijs crudeliter congregatis.*

7 Venit fi. tuus. *q.d. tu es prope casum, sicut arbor cui est sola mensura pedis prescindenda. In Hebreo habetur.* Venit finis tuus mensura rapinæ tuæ. *i. secundum mensuram peccati tui rapiendo crudeliter bona aliorum. Et iste sensus magis consonat literę precęd. vbi dicitur.* Locuples in thesa.

8 Iurauit do. *Hic consequenter ponitur cõfirmatio dicti: & hoc diuino iuramento, cum dicitur.* Iurauit dominus exe. *idest, angelorum.*

9 Per animam. *i. per seipsum, quia spiritus est Deus, Ioan. 4. d.* non enim habet maiorem per quem iuret, ideo iurat per seipsum. *Genes. 22.c.* Per metipsum iuraui dicit dominus.

10 Quoniam reple. *Babylonem.*

11 Hominibus. *ibi aduersantibus.*

12 Quasi brucho. *qui incedit cum magna multitudine.*

13 Super te celeu. *Est autem celeuma canticum vindemiatorũ. Et per hoc designatur gaudium Mœdorum, & Persarum in effusione sanguinis Chaldęorum, & deprędatione eorum.*

14 Qui fecit terram, &c. *hoc refertur ad illud quod prędictum est.* Iurauit dominus.

15 In forti. sua. *idest, potentia infinita quę requiritur ad creationem.*

16 Et præparauit orna. *i. gubernauit.*

17 Prudentia sua. *qui ad modum tentorij videntur extendi super terram.*

18 Dante eo vocem. *i. pręcipiente.*

19 Multiplican. aquæ in cęlo. *s. aereo in quo generantur.*

20 Qui leuat. *i. ab Occeano terram habitabilem terminante, inde enim pro maiori parte eleuantur exhalationes humidę quę condensantur in nubes.*

21 Fulgura in pluuiam, &c. *Pluuia enim abundans facit cessare fulgura.*

22 Et producit ventos. *i. de locis hominibus occultis.*

23 Stultus factus. *Et loquitur hic de scientia superstitiosa, cuiusmodi est Necromantia & eius partes. ideò subditur.*

* 1 Confus-

MORALITER.

calicem quem ego bibiturus sum? &c. Et ideò iusto Dei iuditio in vltionem mortis Christi & discipulorũ eius Iudæi calice doloris & angustiæ fuerunt inebriati: & hæc eorũ tribulatio significatur hic diffusè per tribulationẽ Babyloniorum, quæ fuit valde magna. Ideo concludit inferius.

a Confusus est. Rab.
A Demonstrata subuersione Babylonis redit proph. ad autorem tanti iudicij: quia non est potestas nisi à Deo qui dominatur in regno hominum, & cui voluerit dabit illud.

Rom.13.a.

a ¶Figmenti.
a scientia, confusus est omnis 1
a ¶Idolorum vel errorum & prauorum dogmatum
conflator in sculptili: quia 2
a ¶Hoc est, non est talis Israel vnius Dei cultor: licet enim plurimi errauerunt, multi tamen in fide permanserunt, & ideo liberati sunt.
b ¶Figmenti.
mendax est conflatio eius,
nec est spiritus in eis. Vana 3
† operal errorum. sunt opera, & † risu digna, in tempore visita- 4 5
a ¶Iudicij generalis. b ¶Cum autoribus suis. c ¶Doctrina vel prophetica vel apostolica. 6
tionis suæ peribunt. Nō sicut hęc pars Iacob, 7 8
a ¶Solus immutabilis omnium creator. b ¶Ecclesia
quia qui fecit omnia ipse est, & Israel sceptrū 9 10
hæreditatis eius: dominus exercituum nomē 11
a ¶Arma bellica vel bellatores. b ¶Iusto iudice retribuente vnicuique secundum opus quod fecit, sicut in futuro recipiet vnusquisque secundum opera sua.
eius. Collidis tu mihi vasa belli, & ego collidā 12
in te Gentes, & disperdam in te regna. Colli- 13 14
B dam in te equum, & equitem eius, & collidā 15
in te currum & ascensorem eius, & collidam 16
¶Vtrumque sexum.
in te virum & mulierem. Et collidam in te se-
¶Quamlibet ætatem.
nem & puerum, & collidam in te iuuenē & virginem, & collidam in te pastorem & gregem eius, & collidam in te agricolam & iugales eius. Et collidam in te duces & magistratus, & reddam Babyloni & cūctis habitatoribus Chaldęę omne malum suum, quod fece 17
rūt in Sion in oculis vestris,
ait dominus. Ecce ego ad te 18

b *Ecce ego ad, &c.* Mōs pestifer Nabuchodonosor, & regnum Chaldęorū, vel diabolus qui alibi mōs caliginosus propter tenebras erroris dicitur.

Isa.13.a.

a ¶Superbiæ.
mōns † pestifer, ait dominus: qui corrumpis 19
† noxie, qui corrumpis.

a ¶Terrenos vniuersis vitijs deditos. b ¶Vindictæ.
vniuersam terram, & extendam manum meā
20 a ¶Separabo.
super te, & euoluam te de
a ¶In fide firmis.
21 petris, & dabo te in montē
a ¶Æternæ: vbi luis pœnas superbiæ.
22 combustionis: & non † tol-
a ¶Angularem.s. ædificij cęlestis fundamentum.
lam de te lapidem in angulum, & lapidem in funda-
23 mento: sed † perditus in æ-

c *Et dabo te.* Ad hūc montem pertinent Iudæi, hæretici, blasphemi & oēs impij qui perdurāt in malitia, nec cōuertuntur vt fiant lapides viui in ædificio Dei.

a ¶Vox prophetæ. b ¶Vexilla, arma bellica.
24 ternum eris, ait dominus. Leuate signum in
25 terra, clangite buccina in montibus: † sancti
26 ficate super eam Gentes, annuntiate contra
a ¶Armeniæ.
27 illam regibus Ararath, Menni, & Ascenez,
28 † numerate contra eam Thapsar, adducite e-
29 quum quasi bruchum † aculeatum. Sanctifi-
a ¶Quia expleturæ sunt sanctam Dei voluntatem, iustam retributionem retribuentem.
cate contra eam Gentes, reges Mœdlæ duces eius, & vniuersos magistratus eius, cūctamq; terram potestatis eius. Et commouebitur ter
30 ra & conturbabitur, quia † euigilabit contra Babylonē cogitatio domini, vt ponat terram Babylo-
31 nis desertam & inhabitabilē. Cessauerūt fortes Babylonis a prælio, habitauerūt in præsidijs. † Deuoratum est robur eorum,
¶Imbelles.
32 & facti sunt quasi mulieres. Incensa sunt ta-
¶Munitiones.
33 34 betnacula eius, contriti sunt uectes eius. Cur
¶Captæ ciuitati.
35 rens obuiam currenti ueniet, & nuntius ob-

d *Cessauerunt, &c.* Veniente Cyro & Dario cessauit robur Babylonis, & principum eius.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Confusus est omnis. *Et loquitur de imaginibus per Astronomiam factis, & per alios modos superstitiosos.*

C 2 Quia mendax est. *Quod probat dicens.*

3 Nec est spiritus. *Si.n. aliquando dentur in eis responsa, hoc est a dæmonibus.*

4 Vana sunt opera. *i. nullam virtutem de se habentia.*

5 Et risu digna. *i. derisibilia sapientibus.*

6 In tempore visitationis. *Destructa.n. Babylone, destructa fuerunt idola quæ ibi erant.*

7 Non sicut hæc. *s. vana.*

8 Pars Iacob. *s. ipse est.*

9 Quia qui fecit omnia. *s. Deus verus.*

10 Ipse est, &c. *s. pars Iacob.*

11 Et Israel sceptrum hæreditatis. *Fideles.n. possident dominum per fidem & dilectionem, & Deus possidet eos per gratiam. Et ideò sicut fideles sunt pars Dei ita & Deus est pars eorum: quia prę electi sunt a Deo, & ipsi præeligunt eum alijs contemptis.*

12 Collidis, &c. *Hic ponitur explanatio secundæ parabolæ. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur parabolæ sententia. Secundò, Ierusalem querimonia, ibi,* Comedit me. *Sententia verò parabolæ consistit in hoc, quòd per eam designatur rex Babylonis propinans alijs potum mœroris, & sic factum est sibi & suis: quia victorias factas virtute Dei adscribebat sibi. Ideò sibi dicitur in persona domini.* Collidis tu mihi. *i. vt instrumentum iustitiæ meæ.*

13 Vasa belli. *i. apparatum bellorum aliarum Gentium.*

14 Et ego. *Quia iustitiam meam voluntate iniqua exequutus es.*

15 Et disperdam in te. *Tibi subiecta & te auxiliantia.*

16 Collidam in. *i. equos & equites, quia ponitur hic singulare pro plurali similiter in sequentibus. Et patet litera vsque ibi.*

17 Omne malum quod. *Templum concremando.*

18 In oculis vestris. *In hoc alloquitur Iudæos, qui hoc viderunt, quorum plures erant in Babylone.*

19 Ecce ego ad. *i. Babylon, quæ es mons altus per potentiam, & superbiam. Et pestifer, occidendo Gentes alias crudeliter.*

20 Euoluam te de petris. *idest, de fortalicijs tuis in quibus confidis.*

21 Dabo te in montem. *Quia Babylon fuit combusta a Medis, & Persis.*

22 Et non tollam de te lap. *i. non reædificaberis vltrà.*

23 Leuate signum. *i. vexillum ad congregandum bellatores cōtra Babylonem.*

24 Sanctificate. *i. confirmate ad bellandum. Sanctum.n. in vna significatione idem est quod firmum.*

25 Annuntiate contra illam regibus. *i. Armeniæ regibus.*

26 Menni & Ascenez, *Nomina sunt regnorum.*

27 Numerate contra eam. *Nomen est Hebraicum, & significat exercitum qui numeratur in expeditione.*

28 Adducite equum. *i. equos.*

29 Quasi bruchum. *i. agiles & pręparatos ad bellum. Cętera patent vsque ibi.*

30 Quia euigilabit contra. *Videbatur.n. quasi dormiens permittendo crudelitates Chaldęorum, & euigilans in punitione eorū.*

31 Cessauerunt fortes. *Victorias.n. fecerant virtute diuina. Et ideò ipsa retracta non solùm cessauerunt a victorijs, sed etiam fuerūt deuicti ab alijs, ideò subditur.*

32 Et facti sunt quasi mulieres. *quę sunt imbelles.*

33 Incensa sunt tabernacula. *i. habitationes Babylonis.*

34 Contriti sunt vectes. *Per fractionem portarum.*

35 Currens obuiam currenti. *Babylon.n. erat ciuitas valde magna. Dicit.n. Hieronymus super Psalmos, quòd erat ędificata in quadro, & quodlibet laus habebat in lōgitudine sexdecim miliaria, quę faciūt octo leucas, propter quod dicit Philosophus in libris Politicorum, quòd magis erat dicenda regio clausa muris quàm ciuitas. Et ideò de domo regia frequenter currebant nuncij ad portas ciuitatis, & econuersò ad denunciandum statum: & ideo ingressus aduersariorū citò fuit regi nunciatus, ideò subditur.*

✱ 1 Capta

a *Filia Babylonis quasi area, &c.* Fuit plebs Babylonis qn̄ per potentiam regni & diuitiarum abundantiam triturabat & cōterebat Gentes: sed tempus messionis eius venit cum cogitur recipere quod gessit de qua ex persona Iudaicæ plebis consequenter dicitur. *Comedit me & deuorauit me.*

b *Et desertum faciam mare, &c.* Misticè. Mare huius sęculi significat turbulentiā, quod dominus desertū ponit. Faciet.n cessare luxum eius, & dissipabuntur iniqui: qui confusioni errorum vitiorū que deseruiebant.

Quomodo capta est Sesach. Sesach, byssus sacci vel manus sacci interpretatur sicut Babylon confusio. Capta est ergo Sesach, & in stuporem facta est Babylon: quia idololatræ & diuersis vitijs seruientes, fluctibus futuri iudi-
tij

¶Balthasar.
nius nuntiāti, vt annuntient regi Babylonis, quia capta est 1
a ¶Euphratis ¶Ab hostibus
ciuitas eius à summo vsq; ad summū, & vada præoccupata 2
¶Viri Babylonij ¶Supetacti.
sunt, & †paludes incensæ sunt igni, & viri bellatores contur 3
bati sūt. Quia hæc dicit dn̄s exercituū Deus Israel: Filia Ba 4
a bylonis quasi area, tempus† trituræ eius. Adhuc modicū, & 5 6
veniet tēpus messionis eius. Comedit me, deuorauit me Na 7
buchodonosor rex Babylo. Reddidit me quasi vas inane. 8
Absorbuit me quasi draco, repleuit ventrē suū † teneritudi 9 10
ne mea, & eiecit me †Iniquitas aduersū me, & caro mea su 11
per Babylonē dicit habitatio Siō & sanguis meus sup habi 12
tatores Chaldęę, dicit Ierusalem. Propterea hæc dicit dn̄s. 13 14
b Ecce ego iudicabo causam tuam, & vlciscar vltionem tuā. 15
a ¶Multitudinem habitantium, superius: n. multitudo Aegypti mari comparata est b ¶Luxus f 16
Et desertū faciam mare eius, & siccabo venam eius. Et erit 17
a ¶Arenarum b ¶Dæmonum. c ¶Mirantium & videntium interitum eius 18
Babylō in tumulos, habitatio draconū, stupor & sibilus †eò 19 20
a ¶Maiores dæmones. b ¶Duces Chaldæorum. 21
ꝙ non sit habitator. Simul vt leones rugient, † & excutient 22
a ¶Minores b ¶Æstu tribulationum. 23
comas veluti catuli leonū. In calore eorū ponā †potus eorū, 24
a ¶Calic træ. b ¶Sopore mortis æternæ.
& inebriabo eos vt sopiantur & dormiāt somnū sempiter
a ¶Gladio domini occidendos.
nū, & non †cōsurgant, dicit dn̄s. Deducam eos quasi agnos 25
a ¶Duces Babylonis b ¶Populis peccatoribus.
ad victimam, & quasi arietes cum hœdis. Quō capta est 26
c a ¶Babylon
Sesach, & comprehensa est †inclyta vniuersæ terræ? Quō fa 27
cta est in stuporem Babylon inter Gentes? Ascendit super 28
Babylonem mare, multitudine fluctuum eius operta est. 29 30
Factæ sūt ciuitates eius in stuporē terra inhabitabilis & de
serta, terra in qua nullus habitet, nec trāsiet p eā filius ho-
minis. Et visitabo super Bel in Babylone, & eijciam qđ ab- 31 32

tij subuertentur: & sero pęnitentes cū Bel qui interpretatur vetustas, idest, cum antiquo hoste confusionem in inferno patient perpetuam, vnde fideles admonentur vt egrediantur de societate eorum, ne cum illis pereāt. Egredimini, &c

✻ Theodoretus. Babylonem ipsam ita vocauit. Illius enim regem superius Sesach vocitauit. Verisimile porro est, cùm ita quōdam nominaretur postea Babylonem fuisse nūcupatam.

d *Visitabo.* ✻ Idem. Daniel quoq; meminit ciborum qui offerebantur Belo, & quo pacto sacerdotes consummabant eos. Prædicit verò sermo propheticus erroris cessationem: & cōsolatur populum exhortans ne pertimescat mala quæ obuentura sunt Babyloni, docens ea multo ante denuntiata esse.

☞ a *Egre-*

†vt non sit

†conuiuia.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Capta est ciuitas eius a summo. *idest, à prima porta vsque ad vltimam.*

Et vada præoccupata. *Quia Mædi, & Persæ per alueum fluminis intrauerunt, vt dictum est.*

Et paludes incensæ. *i. fortalitia quædam in paludibus sita.*

Et viri bel. conturbati sunt. *ex subito ingressu hostium.*

Filia Babylonis. *Gens Babylonica.*

Quasi area. *idest, Messis extensa in area.*

Tempus trituræ eius. *idest, suæ contritionis, sicut bladum teritur in area.*

Comedit me. *Hic ponitur contra Babylonem querimonia de malo, quod fecit in Ierusalem. Et diuiditur in tres partes: quia primò ponitur querimonia. Secundò circa eam diuina iustitia, ibi:* Propterea. *Tertiò sequens laus diuina, ibi:* Et laudabunt. *Circa primum dicitur in persona Ierusalem:* Comedit me. *populum meum occidendo, & bona rapiendo.*

Deuorauit me Nabuch. *crudeliter hoc agendo.*

Reddidit me quasi vas inane. Absor. *Quod non est aptū ad suum officium, quia sic Ierusalem destruxit, quod non erat apta habitationi hominum.*

Repleuit ventrem suum. *i. eò quòd tenerrimè diligebam auferendo sibi vasa aurea, & argentea consecrata diuino cultui.*

Et eiecit me. *populum meum captiuando.*

Iniquitas aduersum me. *i. facta mihi a Chaldæis.*

Et caro mea. *lacerata ab eis.*

Super Babylonem. *Supple veniat vltio eius.*

Propterea hæc. *Hic consequenter ponitur diuina iustitia, cum in persona domini respondetur Ierusalem conquerenti.*

Ecce ego iudicabo causam. *dando pro te sententiam contra Babylonem.*

Et desertum. *i. congregationem aquarum ex cursu Euphratis secundum modum loquendi Hebraicum, quo omnis aquarum congregatio vocatur mare, secundum illud Gen. 1. a.* congregationesque aquarum appellauit maria.

19 Et siccabo venam eius, &c. *i. cursum Euphratis modo supradicto.*

20 Et erit Babylon in. *ex ruinis domorum & murorum.*

21 Stupor & sibilus. *præ admiratione tantæ ruinæ.*

22 Simul vt leones rug. *s. Chaldæi. Leones. n. horribiliter rugiunt, quando sunt deuicti.*

23 Et excutient comas. *detrahendo capillos suos præ dolore & indignatione, sicut faciunt leones quando sunt deuicti. In Hebræo tamen habetur sic.* Recanabunt vt catuli leonum. *i. extraneè rugient præ dolore, quia recanare propriè est asinorum.*

24 In calore eorum. *calefaciam eos per potum & dormire faciam: & non solum dormitione soporis, sed etiam mortis. Ideò subditur.*

25 Et dormiant somnum. *dicitur enim Dan. 5. quòd* Balthasar fecit grande conuiuium principibus suis & calefactus vino fecit apportari vasa Dei vt biberent in eis. *Et ibidem sequitur, quod eadem nocte interfectus est Balthasar, & regnū eius accepit Darius Mædus. Et quia fatigati a vino fuerunt interfecti. Ideò sequitur.*

26 Deducam eos. *i. sine defensione.*

27 Ad victimam, &c. Quomodo capta est. *i. Babylon sic nominata propter correspondentiam literarum, vt dictum est suprà 25. secundum Ra. Sa.*

28 Ascendit e super Babylonem. *i. exercitus magnus valde & fortis*

29 Multitudine. *i. bellatorum.*

30 Operta est. Factæ. *i. absorpta & destructa. Cætera patent vsque ibi.*

31 Et visitabo super. *Idolum erat in Babylonia, per quod designatur populus colens eum.*

32 Et eijciam quod absorbuerat. *Diuitiæ. n. aliarum Gentiū quas Babylonij absorbuerant, sibi rapiendo ex diuina sententia sibi datæ fuerunt Mædis, & Persis.*

a *Egredimini de medio eius.* Qui vult animã suam saluam facere, fugiat perditorum consortiũ: vereatur sermonẽ dñi vindictam peccatorum prædicentis, qui quotidie prædicatur in ecclesia, & audit in scripturis sanctis de anno in annum attestantib. quia iudex dicturus sit his qui a sinistris eius erunt. *Discedite à me maledicti in ignẽ æternũ, &c.* Nõ n. debemus in desiderijs carnis mollescere, & segnes in bono esse: sed in meditatione eius legis & exercitio virtutũ strenui.

b *Et veniet in anno auditio, & post, &c.*

✻ Theo. Qm̃ vno aut duobus annis ante denuntiatum aduentum hostiũ more suo perseuerabant in iniustitia & iniquitate, propterea minatur in teritum tam sculptilibus quæ adorãtur, quàm his quæ adorant illa.

c *Propterea ecce, &c.* Enumerat plagas Babilo. superuẽturas & optimatibus eius, ducib. & magistratib. & omni populo: quia. s. diuersis supplicijs interẽpti dormient somno ęternę mortis

sorbuerat de ore eius, & nõ 1
cõfluent ad eam vltrà Gentes. Siquidem & murus Babylonis corruet. Egredimi 2
(a Fideles)
ni de medio eius populus meus, vt saluet vnusquisq;
(a Ventura.)
aĩam suam ab ira furoris
(a Desiderijs carnalibus.)
dñi. Et ne forte mollescat 3
(a Vt sed trahat me maligni in ignem æternum.)
cor vestrum, & timeatis auditũ qui audietur in terra.
(b De anno in annum.)
Et veniet in anno auditio, 4
& post hũc annũ auditio, & 5
(a Quia remunerabitur iniquitas in terra mortuorum.)
iniquitas in terra, & domi- 6 7
(a Vt qui potentiores fuerunt in peccatis in ista tormenta patiantur.)
nator super dominatorem.
(a Retributiones, quoniam iudicabit orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate.)
Propterea ecce dies veniũt,
(a Simulachra errorum quæ hæretici finxerunt)
& visitabo super sculptilia
(a Terrena conuersatio.)
Babylonis: & oĩs terra eius
(a Perpetuo. b Errantes & in errorem mittentes)
confundetur, & vniuersi
(a Gladio domini.)
interfecti eius cadẽt in me
(a Quia prædo omnium Gentium vastatus est.)
dio eius. Et laudabũt super 8
Babylonem cęli & terra & 9
omnia quę in eis sunt, quia 10
(a A quo exardescunt mala super terram.)
ab aquilone venient ei prędones, ait dominus. Et quo
(Spiritualis.)
modo fecit Babylon, vt caderent

derent occisi in Israel, sic
†de Babylone cadent occisi
(a Vox prophetæ.)
11 in vniuersa terra. Qui fugi-
(Israelitæ. a Si vultis salui. b In Babylone)
12 tis gladiũ venite, nolite sta-
(a In terra longinqua.)
re. Recordamini procul
(a Non Babylon, cuius vastatio prædicitur. Ciuitas regis magni.)
13 dñi, & Ierusalẽ ascendat su-
(a Vox populi. Insultantibus vicinis, quasi captiuis.)
14 per cor vestrũ. Confusi sumus, quoniam audiuimus
(a Vicinorum.)
opprobriũ. Operuit igno-
15 minia facies nostras, quia
16
(a Templi)
venerunt alieni super sanctificationem domus
17
(a Responsio prophetæ.)
18 domini. Propterea ecce dies veniunt, dicit
19 dominus, & visitabo super sculptilia Babylo-
20 nis, & in omni terra eius mugiet vulneratus
(Superbiendo.)
Si ascenderit Babylon in cœlum, & firmauerit in excelso robur suum, ad me venient vastatores eius, ait dominus. Vox clamoris de d Babylone, & contritio magna de terra Chaldæorum,
(a Ciuitatem confusionis.)
21 quoniam vastauit dñs Baby-
22 lonem, & perdidit ex ea vocem magnam, & sonabunt fluctus eorum, quasi aquæ multæ. Dedit sonitum vox eorum, quia venit super eam,
(a Diabolus.)
idest, super Babylonem prædo. Et apprehensi sunt fortes eius, & † emarcuit arcus eo-
23 rum, quia fortis vltor dominus reddens

tis. Mysticè. hic ruinam perfidæ ciuitatis annuntiat, quã diabolus ab initio construxit, per quã contra ciuitatem Dei sedulò pugnauit: quia liberatis electis Dei impia ciuitas in æternũ supplitium demerget, vñ Io. in Apocaly. *Cecidit, cecidit Babylon magna, &c.* & post pauca. *Exite de illa populus meus, ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius nõ accipiatis &c.*

d *Vox clamoris, &c.*

✻ Theodoretus. Per hæc multitudinem incolarũ designauit, & quod ei hastæ, vel tela nil proderũt Deo pœnas ab eo exigente.

✻ NICOLAVS DE LYRA.

1 Et non confluent ad eam ultrà. *quæ erant subditæ dominio eorum.*

2 Egredimini de medio. *Licet. n. Iudæi essent serui in terra Babylonis, ita q̃ non poterant exire regnum: tamen poterant de vna ciuitate transire ad aliam reddendo regi de bonis suis pro tributo magnam portionem, sicut est de Iudæis manentibus sub principibus Christianis, & multi ex diuina admonitione sic exiuerunt ante destructionem Babylonis. Hoc modo Tobias præuidens interitum Niniue dixit filijs suis, quòd eo sepulto inde exirent. Tobiæ 14.*

3 Ne forte. *i. nimio timore resoluatur ex auditu appropinquationis exercituum contra Babylonem.*

4 Et ueniet. *s. rumoris de occisione Balthasar, & destructione Babylonis.*

5 Post hunc. *s. de vestra reuersione in Ierusalem, vt exponit Ra. Sa. Occiso. n. Balthasar Darius Mœdus suscepit regnum eius, vt dictum est: & regnauit per annum integrum & partem secũdi: & sic ille secundus pro parte eius fuit primus annus Cyri qui successit Dario: & primo anno Cyri fuit data dicta licentia redeundi.*

6 Et iniquitas. *quia Darius & Cyrus fuerunt idololatrę.*

7 Et dominator *i. Cyrus post Darium, vt dictum est. Cætera patent ex supradictis.*

8 Et laudabunt. *Hic consequenter ponitur laus diuina de iustitia circa Babylonem facta, cum dicitur.* Et lau. super, &c. *i. angeli & homines. Ideo subditur.*

9 Et omnia. *Et accipitur hic, & pro. i. Cœlum enim est habitatio Angelorum, & terra hominum.*

10 Quia ab aqu. &c. *s. Mœdi & Persæ, qui venerunt de Aquilonari parte respectu Babylonis. Et subditur vna causa. s. occisio crudelis filiorum Israel, cum dicitur.* Et quomodo fe. Bab

11 Qui fugitis gladium. *i. eos Iudæi qui euasistis.*

12 Venite. *in Iudæam.*

13 Et Ierusalem. *i. accipiatis cordi destructionem Ierusalem & templi, vt ad eorum reędificationem animemini.*

14 Confusi sumus. *q. d. quamdiu templũ domini remanebit sic destructum a Gentib. erit nobis confusio & opprobriũ. Ideò subditur.*

15 Quia uenerunt. *i. idololatrę, qui sunt alieni a cultu Dei.*

16 Super sanctificationem. *eam incendendo, vt habetur c. 2. & 4. Reg. vltimo.*

17 Propterea ecce dies. *de propinquo.*

18 Et uisitabo super. *i. idola & templa Babylonis.*

19 Et in omni terra, &c. *Non potens loqui rectè præ dolore, sed mugiens ad modum bestię.*

20 Si ascenderit Bab. *q. d. quantumcunque sit eleuata in honore & firmata in potestate, tamen destructur mea virtute. Ideo sequitur* Ad me venient uasta.

21 Et perdidit ex ea vocem. *i. verba iactantię de sua magnitudine & potestate.*

22 Et sonabunt fluctus. *i. exercitus Mœdorum & Persarum. Cætera patent vsque ibi.*

23 Et emarcuit arcus. *i. non poterunt se defendere per artem sagittandi in qua sunt docti.*

✻ 1 Et

A

a ¶Calice iræ.

retribuet.Et inebriabo principes eius & sapiẽ 1
tes eius,duces eius & magistratus eius & for-
tes eius.†Et dormiẽt somnum sempiternum, †
& non expergiscentur,ait rex:Dominus exer-
cituũ nomen eius.Hæc dicit dominus exerci-

a Munitio quælibet.

tuum: Murus Babylonis ille latissimus † suf- 2
fossione suffodietur,& portę eius excelsę igne 3
comburentur,& labores populorum ad nihi 4

a ¶Æternum.

lum,& Gentiũ in ignẽ erunt, & disperibunt. 5
Verbum quod præcepit Ieremias propheta 6
Saraiæ filio Neriæ filij Maasiæ cum pergeret
B cũ Sedechia rege in Babylonẽ in anno quar- 7
to regni eius: Saraias autem erat princeps
prophetiæ. Et scripsit Ieremias omne ma-
lum quod venturum erat super Babylonẽ in
libro vno, omnia verba hæc, quæ scripta sunt

contra Babylonẽ.Et dixit
8 Ieremias ad Saraiam: Cũ
veneris in Babylonẽ,& vi
9 deris & legeris oĩa verba
10 hæc,dicẽs:Domine tu lo-
11 cutus es contra locũ istũ,
vt disperderet eum,† ne sit
qui in eo habitet ab hoĩe
vsq; ad pecus,& vt sit per
petua solitudo.Cumq; cõ
12 pleueris legere libũ istũ,
ligabis ad eum lapidẽ,&
proijcies illũ in medium
Euphratẽ,& dices:Sic sub
mergetur Babylon,& nõ
consurget a facie afflictio
nis quam ego adduco su
13 per eam, & dissoluetur.
Hucusque verba Ieremię.

a *Sic submergetur Babylon.* Nam ſm histo D
riam Babylon in Euphratem mersa est, quamuis in solitudinem redacta. Sed spiritualis Babylonis æternũ interitũ prædicit, quæ in profundum inferni cũ principe diabolo demergetur. vnde Ioan. in Apoc. *Sustulit vnus angelus fortis lapidẽ quasi molarẽ magnũ, & misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon.* ✣ Theod. Hoc autẽ a fieri dominus præcepit, in cõsolationem captiuorum: vt cum illius captiuitatem, suamq; liberationẽ intellexerint, pro cõsolatione spem bonorum concipiant. E

† vt non sit.

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

Et inebriabo principes. *quia nocte sequenti fuit festum Baltasar in quo ipse & principes eius fuerunt vino repleti, & interfectus fuit Balthasar & principes eius cum eo, vt dictum est supra.*
2 Murus Babylonis ille la. *sic est ĩ Hebręo et in libris correctis.*
3 Suffossione suffodie. *i. deijcietur q̃tũcunq; sit latus et fortis.*
4 Et labores po. ad ni. *In ędificatione enim murorum & domo*C*rum Babylonis fuerunt expensæ multæ diuitiæ acquisitæ laborib. populorum & Gentium, quas ab eis abstulerunt Chaldęi. Et ideo diuinum fuit iudiciũ, quod tales ędificationes redigerentur ad nihilum.*
6 Verbum. *Hic consequenter describitur destructio Babylonis suo parabola facti, sicut n. parabola verbi est, quando per significatum verbum aliud intelligitur, vt cum dicitur Iud. 9. b.* Ierunt ligna ad ramnũ *Per quod intelliguntur habitatores Sichem & Abimelech quem fecerunt sibi regẽ: sic parabola facti est quando sit aliquid ad significandum aliud fiendum. Et sic est in proposito quia destructio Babylonis scripta in quodã libello, et alligata lapidi ponderoso, proiecta fuit in fluuiũ Euphraten coram plurib. Iudęis ad significandũ destructionem Babylonis futurã. Primò ponitur ergo qui pręcepit hoc fieri, cum dicitur:* Verbum quod, &c. *Et cui.* Saraiæ filio Neriæ. *& tempus, & etiam locus, cum dicitur.*
6 Cum pergeret, &c. *Sedechias enim fuerat institutus rex a rege Babylonis. Et ideo quarto anno regni sui iuit in Babylonem ad faciendum ei reuerentiam, & ad deferendum munera, cum quo iuit iste Saraias, Cuius subditur officium cum dicitur.*
7 Erat princeps. *i. principalis inter Leuitas, qui in tẽplo decantabant laudes diuinas a Dauid et ab alijs prophetis factas. In Hebræo habetur:* Erat princeps xenij. *Et iõ iuit cũ Sedechia ad faciẽdum xenium regi Babylonis nomine Sedechię. Cętera patent vsque ibi.* F
8 Cum veneris. *diligenter ea, quę scripta sunt in hoc libro.*
9 Et legeris omnia verba hæc. *s. coram Iudæis, qui illuc translati fuerant cum Iechonia rege Iuda.* 10 Dicens. *coram eisdem.*
11 Domine tu lo. *i. contra Babylonem. Cætera patent vsq; ibi.*
12 Ligabis ad eum lapidem. *vt demergatur in profundum fluminis, ad designandum totalem destructionem Babylonis.*
13 Hucusque verba Ieremiæ. *Dicunt aliqui, quod non est de textu, sed quædam rubrica apposita: Sed hoc non est verum, quia sic scribitur in Heb. sicut & alia præcedentia.*

MORALITER.

† *Et inebriabo principes, &c.* sequitur.
Et dormient somnum sempiternum. Per mortẽ dolorosam.
Verbum quod præcepit Ieremias. Hic ponitur tertia parabola, quæ est facti, scilicet, de libro cui præcipitur lapis alligari, & in Euphraten demergi. Liber autem ille signat Euãgelium cui alligatur Christus. qui dicitur *lapis abscisus de monte sine manibus*, Daniel. 2. g Nam eius doctrina & facta continentur in Euangelio. Per eius verò proiectionem in Euphraten, qui frugifer interpretatur apostolorum prædicatio Gentilibus valde fructifera & Iudęorum reprobatio eam repellẽtium significatur: propter quod Paulus & Barnabas Iudęis constanter dixerunt. Act. 13. g. *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes, sic enim præcepit nobis Deus.*

ADDITIO I.

In cap. 51. vbi dicitur in post. Tollite resinam. *Dictio in hoc loco posita significat tyriacam, non resinam, prout dictum fuit supra in additione cap. 3.*

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dicitur in post. Stultus factus est oĩs homo. *Quia Gentiles idolorũ cultores, non solũ errabãt in hoc, quod idola vana colebãt, sed ẽt quia stultè ęstimabãt, quod Deus verus quẽ populus Israel colebat, erat similis dijs eorũ. vnde Isa. 36. & 37. Sennacherib & sui dicebant, qđ non poterat Deus Israel defendere Ierusalẽ a manu Aßyriorũ, sicut nec dij aliarũ gentiũ potuerant gentes suas protegere ab eis, quos Deus confutauit per Isaiã, denuntiãdo eis defensione populi sui, vt ibi. Sed in hoc loco quia Iere. nõ poterat ostẽdere Chaldæis excellentiã diuinæ potẽtiæ p defensionẽ Ierusalẽ, cũ ex ordine iustitiæ diuinæ pp peccata populi erat destruenda, iõ ostendit eis excellentiam Dei Israel respectu falsorũ Deorũ, ex hoc quod dij falsi sunt ab hoĩb. fabricati seu ficti, & sic cũ autorib. suis pereunt, et pp hoc dicit:* Stultus factus est oĩs hõ a scientia sua. *s. vera.* Confusus est oĩs cõflator in sculptili, &c. *Quod patet ex hoc quod subdit:* In tpe visitationis suæ peribũt. *s. idola vana cũ cultorib. suis seu autoribus. Et rõ est, quia tales dij nõ hẽnt aliã potentiã, nisi quã autores seu cultores sui fingũt: & sic oportet qđ cũ cultorib. pereant, nõ tamẽ sic est de Deo vero Iacob, cuius virtus et potentia nõ pendet a cultorib. sed econtra totũ esse et bonũ colentiũ ipsum pẽdet ab illo quẽ colũt, et iõ dicit:* Nõ sicut hæc pars Iacob *(. s. vt pereant pereunte populo suo)* quia qui fecit oĩa ipse est, & *sic esse suum ab illo depẽdet. Et quia licet ipse sit principiũ totius esse, tamẽ appropriatur populo Israeli specialiter. iõ subdit:* Et Israel sceptrũ hæreditatis ei'. *Cõsequẽter ex permanẽtia diuinæ potẽtiæ infert, qđ sicut Babylonij fuerunt instrumenta diuinæ potentię contra alias nationes, sic et alię gentes essent instrumenta diuinæ vltionis cõtra eos specialiter pp ea, quæ fecerãt in Sion, qui erat locus diuino cultui deputatus, & de hoc dicit:* Collidis tu mihi vasa belli, &c. *& reddã Babyloni omne malũ quod fecerunt in Sion in oculis vestris, &c.*

ADDITIO III.

In eod. c. vbi dicitur in postil. Regibus Menni & Aschener. *Vbi nos habemus.* Menni & Aschener, *in Heb. habetur* Aschenaz: *quod signat Alemaniam Item Tapsar est nomen Hebraicum significans capitaneum vel ducem exercitus.*

ADDITIO IIII.

In eod. c. vbi dicitur in postil. Et visit. su. Bel. *Quod dicitur hic.* Et visitabo super Bel. *propriè potest intelligi de ipso idolo, quod nominatur Bel: sine hoc quod significet populũ: quia cum Deus punit aliquã gentẽ idololatrã, consueuit ẽt Deos dissipare seu confundere. vnde Exod. 12. b.* In omnibus dijs Aegypti, &c. *Et sic in alijs locis. Similiter dicitur.* Et eijciam quod absorbuerat de ore eius, *potest intelligi de ore ipsius idoli Bel, in quo colentes ponebant diuitias, fingendo quod eas acceptasset: sicut faciebant de Moloch in occisione puerorũ. Similiter quod sequitur:* Et non confluent ad eam vltra gentes. *propriè intelligi potest de ipso idolo Bel, ad quod gentes confluebant, cum Babylonia esset in prosperitate.*

ADDITIO V.

In eo. c. vbi dicitur in post. Hucusq; verba Ieremiæ. *Quod dicitur hic:* Hucusq; verba Ieremiæ, *denotat, quod illa, quę sequuntur seq. c. non sunt reputanda de verbis prophetiæ Ieremię, sed sumũtur historialiter a 4. Reg. vlt. cap. inter quod cap. & istud modica & quasi nulla est differentia, & interponitur hic hæc historia destructionis Ierusalem & templi ad continuationem libri Threnorũ, &c.*

CAP. LII.

4.Reg.25. A a Filius viginti. Historia quæ captũ refert Sedechiã, & Ierusalẽ a Chaldęis vastatã, in li. Reg. plenè tota cõtinet.

b Factum est autẽ. Nouenarius minor denario imperfectionem legis significat, sicut vndenarius transgressionẽ. Bene ergo Nabuchodonosor anno nono Sedechiæ regni, obsedit ciuitatem, a mense 10. & 10. die mensis, quia cũ mali pastores decalogum sciunt, & implere negligunt, necesse est, vt plebem eis commissam antiquus hostis cum exercitu suo circundet, munitione errorum & vitiorum b vallando, & fames verbi Dei in ciuitate præualeat, cũ nõ expẽditur liberè panis doctrinæ, & interrũpitur ciuitas, & viri bellatores nocte fugiunt Interrupta.n. tentatione diaboli, custodia populorum, qui debuerant ciuitatem gladio verbi Dei defendere, nocte ignorantię, tenebris peccatorum vallati, fugiũt, & videntes lupum venientem oues dimittunt.

†Sup. 39.a. 4.Reg. 25.a. B

Ioan. 10. b.

† exercitus.

c Per viã portę. Latenter arguit inertiã doctorum, q inter muros duorum testamentorum constituti, non bellum gerere, sed effugere quærunt, & delitijs magis affluere (quas hortus signat) quã C scuto fidei † hostibus resistere.

† otium relinquere.

* Theodoretus.

Quæ sequuntur historico potius more prosequitur, & docet quo pacto Sedechias regnauit & perseuerauit inique agere Quo etiam modo anno nono regni eius exercitũ adduxit Nabuchodonosor, qui in obsidenda Ierusalem perdurauit vsq; ad annum vndecimum, alterum extrinsecus ex ingenti lapide muro extracto, vtque fames eos qui intus erant cruciabat acerbius quam hostes ipsi.

d Persecutus est autem Chaldæorum, &c. In lib. Regum ita legitur: Fugit Sedechias per viam, quæ ducit ad campestria solitudinis, & persecutus est exercitus Chaldæorum, comprehenditque eum in planitie Iericho & omnes bellatores, qui erant cũ eo dispersi, &c.

CAP. LII.

Filius viginti & vni⁹ anni erat Sedechias 1
cum regnare cœpisset, & vndecim an-
nis regnauit in Ierusalẽ. Et nomẽ ma-
tris ei⁹ Amital filia Ieremię de Lobna. 2
Et fecit malum in oculis dñi iuxta oĩa
q̃ fecerat Ioachim, qm̃ furor domini
erat in Ierusalem & in Iuda, vsquequo
proijceret eos a facie sua. Et recessit Sedechias a rege Babylo-
nis.† Factũ est autem in anno nono regni eius, in mẽse deci- 3
mo, decima die mẽsis venit Nabuchodonosor rex Babylo-
nis, ipse & oĩs exercitus eius aduersus Ierusalẽ, & obsederũt
eam: & ędificauerunt cõtra eã munitiones in circumitu, &
fuit ciuitas obsessa vsq; ad vndecimũ annũ regni Sedechię.
Mense aũt quarto, nona diẽ mẽsis, obtinuit fames ciuitatẽ,
& non erant alimẽta populo terrę Et dirupta est ciuitas, &
oẽs viri bellatores eius fugerunt, exieruntq; de ciuitate no-
cte per viã portæ, quæ est inter muros duos, † & ducit ad hor-
tum regis, Chaldęis obsidentib. vrbẽ in gyro, & abierũt per 4
viam, quæ ducit in eremum. Persecutus est aũt Chaldæorũ
(a Maligni spiritus. b Animum.)
exercitus regem, & apprehenderũt Sedechiã in deserto, qđ
(a Defectionem. b Virtutes.)
est iuxta Ierichõ: & omnis † comitatus eius diffugit ab eo.
(a Diabolum.)
Cumq; comprehẽdissent regẽ, adduxerunt eum ad regem
(a Intimæ confusionis. b Hæc est antiochia. c Quæ interpretatur multa hæc.)
Babylonis in Reblatha, quę est ĩ terra Emath: & locutus est
(a Id est, iuste iudicauit eum. b Opera bona.)
ad eũ iudicia. Et iugulauit rex Babylonis filios Sedechię in
oculis eius: sed & oẽs principes Iuda occidit in Reblatha. Et 5
(a Lumen intelligentiæ. b Peccatorum.)
oculos Sedechiæ eruit, & vinxit eũ cõpedibus. Et adduxit eũ
rex Babylonis in Babylonẽ, & posuit eũ in domo carceris
(a Quia pentateuchum legis neglexerant. b Quia contra decalogum peccauerunt.) 6
vsq; ad diẽ mortis eius. In mẽse autẽ quinto dẽcima † men- 7

[Right column gloss:] Malignis spiritibus populum circundantibus, rector nõ fugit ad montes, de quibus dicitur: Montes in circumitu eius & d. in c. p. scilicet sed ad cãpestria solitudinis, idest, ad latam & spatiosam viam, quæ du. ad mortẽ. Cõprehenduntq; cum in planicie Iericho: & omnes viri bellatores qui erant cum eo dispersi sunt, & relinquerunt eum, cum virtutes hominem deserunt, quæ defendere debuerãt in deserto capitur & in planitie Iericho, i. in lasciuia vel in defectu carnalis concupiscentiæ & conuersationis. Iericho.n. interpretatur luna, & significat defectũ carnis. vnde Qui de Ierusalem descendebat in Iericho in latrones incidisse describitur. Apprehensum ergo regẽ duxerunt ad regem Babylonis in Reblatha, &c.

e Et adduxit eum rex Babylonis in Babylonẽ & posuit eum in domo. Quia anima in cõfusione peccatorũ vincta compedibus vitiorum, per malignos spiritus ducitur in domum carceris vsque ad diem mortis, & in angustia mentis includitur, vt mortis sententiam expectet.

f In mense autem quinto decima mensis, ipse est annus nonusdecimus, etc. Cõgruit ordo tẽporis cũ ratione vindictæ: Mense quinto.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. LII.

* 1 Filius viginti & vnius. *Istud caput a principio libri fuit diuisum contra præcedentia. Est enim quædam breuis epilogatio respectu præcedentium, in quibus descripta est destructio Ierusalem, licet occasione huius plura alia fuerint annexa. Et diuiditur hoc caput, in tres partes, quia primo ponitur ciuitatis captio. Secundò captæ destructio, ibi:* In mense autem quinto. *Tertiò de reliquijs ordinatio, ibi:* De pauperibus. *Prima in duas, quia primò ponitur captionis occasio. secundo ipsa captio, ibi:* Factum est autem. *Occasio autem captionis prima fuit peccatum regis & populi contra Deum, quod notatur cum dicitur.*

Diuisio.

2 Et fecit malum in oculis domini. *imitando in hoc Ioachim filium Iosię & alios reges, qui fuerũt idololatræ: propter quod dominus voluit Ierusalem destruere, & maximè propter peccatum Manasse, qui posuit idola in domo domini. Secunda occasio fuit peccatum Sedechiæ in regem Babylonis cui rebellauit, quamuis iurasset ei fidelitatem, vt habetur 2. Paral. vlt. quod notatur cum dicitur:* Et recessit Sedechias a rege Babylonis.

3 Factum est autem. *Hic ponitur ciuitatis captio. Et patet sententia ex his, quæ dicta sunt sup. 39. c. vbi describitur ista captio sicut & hic, paucis exceptis, quæ exponentur.*

4 Chaldæis obsidentibus vrbem in gyro. *Si ergo quæratur. Quomodo rex & bellatores potuerunt exire? Dicendum, quòd erat via subterranea, cuius introitus erat intra ciuitatem inter duos muros, & exitus erat longè a ciuitate vltra locum vbi erant Chaldæi; & per illam fugerunt rex & alij, sicut dictum fuit sup. 39. & 4. Reg. vlt.*

5 Sed & omnes principes. *Dicit Rab. Sal. quòd isti fuerunt 70. iudices ordinarij, eò quod relaxauerant iuramentum Sedechiæ. Alij autem dicunt, quod fuerunt principes inducentes Sedechiã ad rebellandum regi Babylonis.*

6 Vsque ad diem mortis eius. *Licet autem mortuus fuerit in carcere, tamen rex Babylonis statum eius regium considerans, fecit eum sepeliri honorificè, sicut predixerat Iere. sup. 34.*

7 In mense autem. *Hic consequẽter ponitur ciuitatis captæ destructio.*

MORALITER.

† 1 *Filius viginti & vnius anni erat Sedechias cum regnare cœpisset, & vndecim, &c.* Moralitas huius capituli posita est supra cap. 39. vsque ibi.

† *Columnas.*

sis, ipse est annus nonusdecimus Nabuchodonosor rex Ba-
a ¶Ventilabrum vel propheta alieni iudi ij.
bylonis, venit Nabuzardã princeps† militię, qui stabat corã
a ¶Doctores.
a rege Babylonis in Ierusalem, & incēdit domum domini &
¶Rectores b ¶Qui i .. bantur, scilicet, in visione pacis manere ¶Conscientiam.
domũ regis, & omnes domus Ierusalem, & omnē domum
a ¶Illicitiamo.is b ¶Intentionem oratio nis & virtutum studia.
magnã ignē combussit, & totum murum Ierusalem per cir
a ¶In desperantibus. ¶Dæmones.
cuitũ destruxit cunctus exercitus Chaldæorum, qui erat
¶Diabolo.
cum magistro militię. De pauperib. autem populi & de reli 1
quo vulgo, quod remanserat in ciuitate, & de profugis, qui
transfugerãt ad regem Babylonis, & cęteros de multitudi- 2
b ne, transtulit Nabuzardan princeps militiæ. De pauperib. 3 4
verò terrę reliquit Nabuzardã princeps militiæ vinitores & 5
a ¶Doctores, qui sonoritate prædicationis & firmitate fidei debuerunt alios sustentare. 6
c agricolas. Colũnas quoq; æreas, quę erãt in domo domini, 7
a ¶Baptismi lauacrum vel compunctionem lachrymarum. ¶Ecclesia. 8
b ¶Per inertiam magistrorum audaciores facti. 9
& bases & mare æneũ, quod erat in domo dñi cōfregerunt 10
a ¶Spirituales. 11
Chaldęi, & tulerunt oē æs eorum in Babylonē. Et lebetes & 12
† creagras & psalteria, & phialas & mortariola, & oĩa vasa 13
ærea, quę i ministerio fuerãt tulerũt, & hydrias, & † thymia 14 15

† thuribula, & ollas.

quinto vastatur ciuitas, quæ pentateuchum despexit, de-
A cima die mensis, quia decalogo legis contraria fecit, blan
diens sibi de securitate pro sanctorum locorum habita-
tione. vnde supra: *Nolite confidere in verbis mendacij dicentes templum domini, tem. do.*

Moral. Greg. Dum scriptura Sedechiæ captiuitatem narrat, ordinem captiuitatis internæ denunciat. Rex enim Babylonis est antiquus hostis, possessor internæ confusionis, qui prius filios, antuentis oculos trucidat: quia sæpe bona opera interfi-
B cit, vt hæc se amittere ipse, qui captus est animus dolens cernat. Nam cum gemit plerunq; animus, & tamen carnis suæ delectationibus victus, bona, quæ genuit, amans perdit, & ea, quæ patitur damna, considerat. non tamen virtutis brachiũ contra regem Babylonis leuat, sed dum vltet perpetrationum nequitiæ, percutit. Ad hoc quandoque perducitur peccati vsu, vt in ipso quoque rationis lumine priuetur. vñ Babylonis rex extinctis prius filijs, Sedechiæ oculos eruit, quia malignus spũs subductis prius bonis operibus, ēt intelligentiæ lumen tollit. Quod rectè Sedechias in Reblatha patitur, q̃ multa hęc interpretatũ.
C Quandoque enim & lumen totius rationis clauditur, D
quia prauo vsu & iniquitatis suæ multitudine grauatur.
a *Venit Nabuzardan princeps militiæ, qui stabat, &c.* Iusto iudicio Dei venit Nabuzardan princeps exercitus regis Babylonis super Ierusalem, & succēdit domum domini, cum antiquus hostis & rex cōfusionis princeps omnium iniquorũ inuadit gregem fideliũ: & domũ regis & domus Ierusalem, idest rectores, & qui videbantur in visione pacis manere, & in flammatos cupiditate subuertit, oēm domum comburit igni, i. cuiusque cōscientia flamma illiciti amoris.
b *De pauperibus verò terræ reliquit Nabuzardan, &c.* Eos, qui E
vtiles verbo & exēplo esse poterãt, per vitia captiuans, stultis & habetibus cōmendat agriculturam, vt non vinum gratię spiritualis, & frumentum sanæ doctrinæ in vineis & agris populorum fructificent, sed spinæ & tribuli vitiorum.
c *Columnas quoque æreas, quę erant in domo domini, & bases & mare æneum, &c.* Per diuersa vasa, diuersa officia in ecclesia significantur, quæ maligni spiritus de seruitio Dei auferunt, & in vsum suum conuertunt. F
a De

NICOLAVS DE LYRA.

Iunctio. Circa quod primò ponitur tempus cum dicitur: In mense autem quinto. *licet autem fuerit capta mense quarto, vt dicitur supra eodem capitulo tamen non fuit combusta donec super hoc haberent voluntatem regis Babylonis, qui agebat tunc in remotis, scilicet, in terra Emat, vt habetur in textu, & sic transiit tempus vsque ad decimam diem quinti mensis: in qua fuit combusta. Cætera patent in litera.*

De pauperibus autem populi & de reliquo vulgo, quod remanserunt, &c. *Hic consequenter ponitur ordinatio de remanentibus, & primo de populo, secundò de regi Ioachim, ibi:* Et factum est. *Prima in duas, quia primò ponitur ordinatio de personis reseruatis. secũdò de occisis, ibi:* Et tulit. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur ordinatio de populo. secundò translatorum numeratio, ibi:* Iste est populus. *Prima in duas, quia primò ponitur ordinatio de personis. secundò de vasis, ibi:* Columnas quoque. *Circa primum sciendum, quod de personis reseruatis sic fuit ordinatũ, quod illi, qui erãt alicuius reputationis in sapientia vel arte aliqua, seu conditione notabili, fuerunt translati in Babylonem, vt de illa conditione seruirent Babylonijs. cęteri verò fuerũt dimissi in Iudęa ad colendum agros & vineas, ne terra redigeretur in solitudinē, & videretur inutilis regi Babyloni, de cultura verò terrę ei tributum magnum reddebatur, & hoc est quod dicitur:* De pauperibus autem populi, &c. *s. habentibus aliquam conditionem Babylonijs vtilem, vt plenius exponitur 4. Reg. vlt.*

2 Transtulit Nabuzardan princeps militiæ. *et patet litera.*

3 Columnas quoque æreas. *Hic ponitur dispositio de vasis, quicquid enim fuit pretiosum de talibus in templo domini, totum portauerunt secum Chaldęi. inter vasa tamen ponuntur hic duæ columnę ęreę, quę erant in porticu templi, de quorum magnitudine & forma dictum fuit diffusè per singula 3. Reg. 7. & similiter de alijs vasis hic positis, & ideo hic breuiter intendo pertransire, quia descriptio exquisita de istis ibi habet locum, dicit ergo:* Columnas quoque æreas. *de quarum forma postea subditur.*

4 Quæ erant in domo domini. *i. in porticu templi:*

5 Et bases. *i. scilicet, columniarum: quælibet enim columna habebat quatuor partes, scilicet, basem, stipitem, caput & capitellum.*

6 Et mare æneum. *vas erat magnum & rotundum, in quo lauabantur sacerdotes.*

7 Quod erat in domo domini. *i. in atrium sacerdotum, domus enim domini largè accepta, non solum accipitur pro corpore templi, sed etiam pro atrijs, & ędificijs ad ipsum pertinentibus.*

8 Confregerunt Chaldęi, & tulerunt omne æs eorum in Babylonem. *vt materia posset expeditius portari.*

9 Et psalteria. *i. chaldarias, vbi coquebantur carnes sacrificiorum.*

10 Et lebetes. *i. fuscinulas ad extrahendum carnes.*

11 Et creagras. *i. instrumenta musica pro Leuitis.*

12 Et phialas *i. vasa erant ad reponendum vnguenta quib. vngebantur reges & sacerdotes, & vasa diuino cultui consecrata.*

13 Et mortariola, & oĩa vasa ærea, quę in ministerio &c. *In quibus terebantur species, ex quibus componebantur vnguenta.*

14 Et hydria. *In quibus ponebatur vinum & oleum pro libaminibus fiendis.*

15 Et thymiamateria. *In quibus terebantur species ad faciendum thymiama, quod comburebatur super altare thymiamatis.*

✻ 1 Et

MORALITER.

† 3 *Columnas quoque æreas.* confregerunt Chaldæi. Mystica verò significatio istorum, quæ pertinebant ad cultum diuinum, posita fuit. 3. lib. Reg. Sed per Chaldæos confringuntur, quando bona ad Dei cultum pertinentia tentationibus dęmonum subuertuntur. Adduntur tamen hic aliqua ad cultum templi pertinentia, scilicet,

Et lebetes. ad coquendum carnes.

Et creagras. ad extrahendum eas. per quę signantur dispositiones ad ministrandum eucharistiæ sacramentum, in quo carnes agni immaculati continentur.

12 Et

12 *Et psalteria.* quib. designatur laus vocalis & mentalis.

12 *Et phialas.* ad reponendum hęc vnguenta, per quę designantur vnctiones chismatis & olei, quę fiunt in ecclesia.

13 *Et mortariola, & omnia vasa ærea, &c.* in quibus terebantur species ad faciendum vnguenta pro regum & pontificum vnctione.

14 *Et hydria.* in quibus ponebantur vinum & oleum pro sacrificijs liquidorum.

15 *Et thymiamateria.* in quibus terebantur species pro thymiamate conficiendo, & in altari incenso offerendo.

† MORA-

materia, & vrceos, & pelues, & candelabra, & mortaria, 1
¶Pretiosus sensu.   ¶Eloquij venusta. †
& cyathos. Quotquot aurea, aurea: & quotquot argentea, 2
a ¶Diabolus. ¶Infernalis. 3
argentea. Tulit magister militię colũnas duas, & mare vnũ,
& vitulos duodecim æreos, qui erãt sub basibus, quas fece- 4
rat Rex Salomon in domo dñi. Non erat pondus æris om 5
nium vasorũ horũ. De columnis autem decem & octo cu- 6
a biti altitudinis erãt in colũna vna, & †funiculus duodecim 7
cubitorũ circumibat eã. Porrò grossitudo eius quatuor di- 8
gitorũ, & intrinsecus caua erat, & capitella super vtranque 9
ęrea, & altitudo capitelli vnius quinq; cubitorum, & retia- 10
cula & mala granata super † coronã in circumitu oĩa ęnea, 11
similiter columnæ alterius. Et fuerunt mala granata nona- 12
ginta sex dependentia, & oĩa mala granata centum retiacu 13
¶Qui interpretatur [illegible], qui episcopalem ordinem amore voluptatis vitiorum catena constringit. 14
b lis circundabantur. Et tulit magister militię Saraiã sacerdo 15
a ¶Absconditam: b ¶Presbyteros, scilicet, qui talentum verbi Dei absconduntur in terra.
c ¶Qui ostium fidei aperire debent & [illegible] tes clauẽ scientiæ, nec intrant, nec alios intrare permittũt. 16
tem primũ, & Sophoniã sacerdotẽ scdm, & tres custodes ve
c stibuli. Et de ciuitate tulit eunuchũ vnũ, qui erat pręposit⁹ 17
d super viros bellatores, & septẽ viros de his, q̃ videbant faciẽ 18
e regis: qui inuenti sunt in ciuitate, & scribã principẽ militũ, 19

a De columnis autem decem & octo cubiti altitudinis erant in co
A lumnis, &c. Rabbanus. Quod facturam columnarum describit cum capitellis, & retiaculis atque malis granatis, ostendit mysticum opus esse: quia sicut columnæ significant doctores, ita capitella, i. suprema pars eorum, pręcordia sunt fideliũ doctorum, & retiacula diuersa charismata sancti spiritus exprimũt, sicut mala granata virtutũ suauitatem. Hæc oĩa antiquus hostis per ministros suos conatur auferre de templo Dei. Si quis aũt hoc plenius nosse voluerit, legat opus no-
B strum super librũ Regum, vbi quid de his sancti patres senserint, explanatum est.

b *Et tulit magister militiæ Saraiam sacerdotem primum, &c.* Etiam fortes in ecclesia diabolus decipit, & captiuat. vñ: *Escæ eius electæ, &c.* Abac. 1. d.

c *De ciuitate tulit eunuchum vnum, qui erat præpositus, &c.*
C Continentes, scilicet, oleum gratię & misericordię: sicut fatuæ virgines in pectore suo non habentes, qui frustra super viros bellatores constituuntur, cum arrogantiam vitæ nõ pręmeditantur.

d *Septẽ viros de his, qui videbant faciem regis, &c.* Septiformi spiritu, scilicet, ædificatos. Sed qui gratiam perdiderunt, septem spiritibus nequiorib. traditi, non regis cœlestis mandata intuentur, sed regis inferni voluntati obsequuntur.

e *Et scribam principem militum, qui probabat tyrones.* Quem liber Regũ Sophar, qui interpretatur dissipans vel diuidens, & significat eos, qui rudes in ecclesia quos ad militiam Christi nutrire debuerant, prauis exemplis dissipant: & a cœtu fidelium per errorem sequestrant.

a *Et*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et vrceos & pelues & candelabra. *In quibus lauabantur carnes offerendæ super altare holocausti.*

2 Et cyathos. *In quibus probabatur vinum & oleum, vtrum essent apta ad sacrificium.*

C 3 Quotquot aurea, aurea: & quotquot argentea, argentea. *quia omnia vasa aurea ponebant ad vnam partem, & argentea ad aliam, & ærea similiter ad aliam.*

4 Vitulos duodecim æreos. *boues vocantur 3. Reg.*

5 Qui erant sub basibus, quas fecerat rex Salomon in domo domini. *Bases dicuntur hic parte fundi maris ænei. quod sedebat super illos 12. vitulos: & tres respiciebant ad orientem, & tres ad occidentem, & tres ad meridiem, & tres ad aquilonem.*

6 Non erat pondus æris omnium vasorum horum. *Hoc dicitur ad designandum magnitudinem & multitudinem eius, intantum, quòd non posset de facili sciri pondus determinatum.*

7 De columnis autem. *duabus supradictis.*

8 Decem & octo cubiti altitudinis erat in columna vna. *hoc intelligendum est de stipite, quia tota columna ex quatuor partibus prędictis constituta habebat 25. cubitos in altum: vt habetur 2. Paral. 3. & declaratum est diffusius 3. Reg.*

9 Et funiculus duodecim cubitorum circumibat eam. *idest, eius grossitiem.*

10 Porrò grossitudo eius. *idest, spissitudo.*

11 Quatuor digitorum, & intrinsecus caua erat, & capitella super vtranque, &c. *quorum forma erat valde subtilis & artificiosa, prout dictum fuit 3. Reg.*

12 Et retiacula & mala granata. *Ad decorem enim capitellorum erant ibi circumita mala granata de ære apposita, & retiacula, quæ secundum aliquos erant quædam foramina in circumitu capitellorum artificiosè facta, sicut in ostijs laternarum ærearum. Et dicuntur retiacula, quia foramina illa in aliquo erant similia foraminibus retis. Secundum alios erat opus reticulatum de filis æreis factum, & positum super capitella. vel quod per illa apparebant mala granata, sicut illa, quæ sunt operta reti, apparent exterius per retis foramina.*

13 Super coronam in circumitu omnia ęnea, similiter columnę alterius. *i. super capitellũ quod dicitur corona, eo quod erat super caput columnæ sicut corona super caput regis.*

14 Et fuerunt mala granata nonaginta sex dependentia. *dependentia a capitello, & tot erant quasi apposita in qualibet columna. Tertiò Regum dicitur: quod erant ducenta in qualibet columna, centum dependentia & centum apposita. Et sicut dictum fuit ibidem, istæ duæ columnæ erant sitæ prope parietes ex vtraque parte porticus: ita quod quatuor mala granata iuxta parietem posita non apparebant, & ideo non computantur hic, & sic remanent nonaginta sex. 3. verò Regum computantur omnia.*

15 Et omnia mala granata centum retiaculis circund. *Licet enim in qualibet columna esset tantum vnum retiaculum, tamen ibi erant centum distinctiones, sicut in malis granatis erant centum ordines. duo enim mala granata, scilicet, vnum appositum, & aliud dependens sub eo faciebant vnum ordinem: & sic cum in circumitu capitelli essent centum apposita & centum dependentia, per consequens erant centum ordines.*

16 Et tulit magister militiæ Saraiam sacerdotem primum, &c. *Hic ponitur ordinatio de personis ad vitam non reseruatis, cum dicitur:* Et tulit magister, &c. sacerdotem primum *idest, primi ordinis. Dauid enim distinxit sacerdotes per viginti quatuor ordines: vt habetur 1. Paral.*

17 Et de ciuitate tulit eunuchum vnum, qui erat prępositus super viros bella. *Ex quo patet quòd dicitur eunuchus, non a sectione genitalium, quia tales non pręponuntur hominibus bellatoribus, sed a maturitate & honestate, secundum quod dicitur Matth. 19.* Sunt eunuchi, qui se castrauerunt, &c.

18 Et septẽ viros de his, qui videbant faciem regis: qui inuenti sunt in ciuitate. *i. habentes ad ipsum liberum accessum.*

19 Et scribam principem militum, qui probat tyrones *idest, iuuenes aptos ad exercitium armorum: hos interfecit rex Babylonis, quia consilium & fauorem dederant Sedechiæ rebellandi.*

* 1 Et

MORALITER.

† 1 *Et vrceos, & pelues.* vbi lauabantur carnes offerendę in altari holocaustorum.

† *Et candelabra, & mortaria.* pro illuminatione templi.

2 *Et cyathos.* in quibus probatur thus, & similia huiusmodi offerenda ad videndum si essent ad hoc apta, per hęc omnia vasa, quæ erant necessaria in diuersis oblationibus & sacrificijs tempore veteris testamenti, significantur vasa necessaria in oblatione vnius sacrificij perfecti quod est eucharistia tempore noui testamenti.

† MORA-

a *Et sexaginta viros de populo terræ.* Stultos, scilicet, coope-
A rores, qui merito vulgi nomine appellantur, qui vtilita
tem diuini consilij discernere, & implere neglexerunt.
b *Et percussit eos rex Babylonis, &c.* Hoc ambit rex Babylo-
n, vt quos ab ecclesia euellit, perducat ad interfectio-
nem perpetuæ mor
ti.
c *Iste est populus quē transtulit Nabuchodonosor, &c.* Rabbanus. Tertiò vastauit Nabuchodonosor Iudæam. Primò, cum Ioachim, qui & Eliachim filiũ Iosię victum catenis duxi in Babylonem cum vasis domini, quæ in templo suo posuit. Secundò, cum Ioachim cognomento Iechoniam filium eius cum matre, & principibus, & eunuchis transtulit in Babylonem, & pretiosissima vasa domus domini. Tertiò cũ Sedechiam cæpit, & excæcauit, filios eius interfecit, & incendit domum domini & Ierusalem destruxit. vnde Ieremias primo dicit esse translata tria milia, & viginti tres. Secundò, octingentas, & triginta duas. Tertiò septingentas quadragintaquinque. Summam verò computans dicit esse animas quatuor milia sexcentas. Quod historialiter factum, spiritualiter innuit, quia omnes, qui sanctæ trinitatis fidem per errorem polluunt, & euãgeliorum doctrinam non custodiunt, & perfectionem bonorum operum despiciunt, regi cõfusionis meritò seruiunt, qui lumine scientiæ priuatos in captiuitatem perpetuę confusionis abducit, & retrudit in carcerem inferni, vbi gemunt in perpetuum damnati.

B

d *Et factum est.* Significat admirandã Dei potentiam per bonos, & malos æque sua exercere iudicia. Nam sicut Sedechiã incorrigibilem, & prophetis inobedientem per Nabuchodonosor cæcitate, & captiuitate perpetua damnauit, ita per Euilmerodath, & Ioachim, qui licet peccator fuerit, tamen populo, & ciuitati consulens se & matrem suam tradidit regi Babylonis, correctum misericorditer respexit, & de pœnis liberans quieti restituit & honori.

C D E F

qui†probabat tyrones, & sexaginta viros de populo terrę, q 1
a inuẽti sunt in medio ciuitatis. Tulit autẽ eos Nabuzardan
magister militiæ, & duxit eos ad regẽ Babylonis ĩ Reblatha.
a¶In multitudine scelerum & amore voluptatis Lata enim est & spatiosa via. quæ ducit ad mortem, & multi intrant per eam.
b Et percussit eos rex Babylonis, & interfecit eos in Reblatha
¶Per peccata. a¶Qui nominis Dei confessores videntur. b¶In regnum confusionis & erroris.
in terra Emath. Et translatus est Iuda de terra sua. Istę est po 2
c pulus quem transtulit. Nabuchodonosor. In anno septimo, 3
¶primo.
Iudęos tria milia & vigintitres. In anno octauodecimo Na 4
¶Secundo
buchodonosor trãstulit de Ierusalẽ animas octingentas tri
¶Tertio.
gintaduas. In anno vicesimotertio Nabuchodon. trãstulit 5
Nabuzardan magister militiæ Iudæorum animas septin-
a¶Quæ primo vel secundo vel tertio captiuatæ sunt.
gentas quadragintaquinque. Oẽs ergo animæ quatuor mi- 6
d lia sexcentæ. Et factũ est in tricesimoseptimo anno transmi 7 8
grationis Ioachim regis Iuda duodecimo mense, vicesima-
a¶Nepos Nabuchodonosor.
quinta mẽsis, leuauit Euilmerodach rex Babylonis ipso an 9
no regni sui caput Ioachim regis Iudæ, & eduxit eũ de do-
mo carceris, & locutus est cũ eo bona. Et posuit thronũ ei⁹
sup thronos regũ, qui erant post se in Babylone, & mutauit
vestimenta carceris eius: & comedebat panẽ coram eo sem
per cunctis diebus vitæ suæ. Et cibaria eius cibaria ꝑpetua
dabantur ei à rege Babylonis, statuta per singulos dies, vsq;
ad diem mortis suæ cunctis diebus vitæ eius.

☞ Sunt

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et sexaginta viros de populo terræ, qui inuenti sunt i medio ciuitatis. *hos similiter interfecit quia restiterũt ei defendendo ciuitatem quãtum potuerunt: & sic non reddiderunt se voluntariè, sed fuerunt inuenti latentes & absconditi.*

2 Iste est populus quem transtulit Nabuchodonosor. *Consequenter ponitur translatorum in Babylonem numeratio.*

3 In anno septimo, Iudæos tria milia & vigintitres. *Et loquitur hic scriptura de translatis cũ Iechonia filio Ioachim, vt dicit Ra. Sa. & alij Heb. Sed contra hoc videtur quod dicitur 4. Reg. 2. quòd translati cum eo fuerunt decem milia. Sed hæc dissonantia soluitur per hoc quod hic dicitur, Iudęos tria milia, idest, de tribu Iuda de alijs autem tribubus fuerunt septem milia, qui hic omittuntur & 4. Regum cum istis numerantur. Item 4. Regum dicitur, quòd ista transmigratio fuit anno octauo Nabuchodonosor: hic autem dicitur anno septimo. Ad quod dicendum, quòd ibi accipiuntur anni Nabuchodonosor à principio regni sui, hic autem ab illo tempore quo Ioachim filius Iosiæ fuit ei subditus, & seruiens sub tributo. Nabuchodonosor autem iam regnauerat vno anno.*

4 In anno octauodecimo Nabuchodonosor transtulit de Ierusalem, &c. *Loquitur hic de translatione populi cum rege Sedechia. Sed cõtra hoc videtur quod suprà dicitur capite isto.* Ipse est annus decimus nonus Nabuchodonosor regis Babylonis, &c. *Et soluitur hoc sicut & præcedens, quia hic accipiũtur anni Nabuchodonosor à tempore, à quo Ioachim factus fuit eius seruus, suprà verò à principio regni sui.*

5 Anno vicesimotertio Nabuchodonosor, transtulit Nabuzardan, &c. *Tunc enim cepit Tyrum & plures alias ciuitates circa Iudæam, ad quas confugerant ante plures Iudæi timore Nabuchodonos. & illi tunc fuerunt capti, & in Babylonem ducti.*

6 Omnes ergo animæ. *hic numeratæ.*

7 Quatuor milia sexcentæ. *Sciendum tamen, quod fuerunt multo plures, sed hic & in libro Regum numerantur tantum notabiliores.*

8 Et factum est in tricesimoseptimo anno transmigrationis Ioachim, &c. *Hic vltimo ponitur ordinatio de Iechonia rege, qui post longum carcerem fuit honoratus in Babylone, cum dicitur:* Et factum est in trigesimoseptimo anno transmigrationis Ioachim. *Tantum enim fuit in statu humili.*

9 Leuauit Euilmerodach rex Babylonis ipso anno regni, &c. *Iste enim regnauit post Nabuchodonosor patrem suum secundum Hebræos. Et mortuo patre cũ regnaret, honorauit Ioachim super omnes principes regni sui, vt apparet in litera. Ratio autem huius secundum aliquos, quia Nabuchodonosor patre percusso amẽtia, iste Euilmerodach filius eius voluerit regnare, & videbatur de percussione patris gaudere. propter quod Nabuchodonosor in regnũ restitutus fecit eum incarcerari cum isto Ioachim, & sic cum eo contraxit amicitiam: propter quod constitutus in regno mortuo patre honorauit eum. Cætera patent in litera.*

* Et

MORALITER.

†8 *Et factum est in tricesimoseptimo anno transmigrationis Ioachim, &c.* Sensus huius mysticus positus est 4. Regum, in fine, vbi propriè habet locum.

† MORA-

A

Prothemata in Threnos Ieremiæ.

PASCHASIVS.

Paſchaſius Rutbertus abbas Corbienſis, vixit ſub ann. 880.

SVnt cantica canticorum, ſunt & lamentationes lamentationum. Liber Salomonis, Cantica canticorum Threni Ieremiæ, lamẽtationes lamentationum. Sicut enim cantica præcellunt, in quibus ſponſus aut ſponſa dulcibus fruuntur amplexibus: ita lamentationes, in quibus ſponſi à ſponſa abſentia multis modis flentibus deploratur. vnde dicitur: *Quomodo ſedet ſola ciuitas.* In illis canticis inducuntur diuerſæ perſonæ ad nuptialia gaudia: In his lamentationibus diuerſæ abductæ planguntur. Cantica decent in patria, lamentationes in huius vitæ miſeria. Hinc Dauid ait: *Te decet hymnus Deus in Sion, & tibi reddetur votum in Ieruſalem.* Et alibi: *Beatus vir cuius eſt auxilium abs te, aſcen. in corde ſuo diſpoſuit in val. lachry. &c.*

Thren. 1. a — Pſal. 64. a. — Pſal. 83. b

B

Paſchaſius. Quadruplici plangit alphabeto, quia & nos & mundus de quatuor elementis conſiſtimus, igne, aqua, aere, & terra: vt qui quatuor elementis conſiſtimus quatuor plangamus alphabetis. Quod propheta non ſolum præſentia, ſed præterita & futura deploret, liber Paralipomenon manifeſtat, vbi legitur quod vniuerſus Iuda & Ieruſalem luxerunt Ioſiam Sed Ieremias præcipuè ſub quadrato cœli cardine præſentis ſeculi delicta quadrato alphabeto luget, vt omnes ad lamenta inuitet Materialis enim hic numerus eſt, quia & homo & mundus quatuor elementis eſt compactus. Quatuor ſunt tempora, quatuor climata: ætas quoque noſtra quatuor cõſtat partibus, ſcilicet, temporis, & diei, & hebdomadis, & mẽſis, & anni. Hic ergo numerus materialis quaſi quadratus eſt ſolidus, omnia ſibi, vt ſubſiſtant quadrat, non ſolũ terrenā, ſed etiam cœleſtia. Quatuor ſunt euangeliſtæ, quatuor virtutes egregiæ vnde cæteræ egrediuntur, quibus quaſi quatuor Paradiſi fluminibus omnia virtutum germina irrigantur. Quia ergo quatuor elementis ſubſiſtimus, qui interius exteriuſque delinquimus, iuſtum eſt, vt cum propheta quaternario numero defleamus, & materiali numero nos intus exteriuſque renouemus: Vt ſingulis morum corporumq; corruptionibus ſingula opponantur elementa literarum, vt qui ſuper flumina Babylonis captiui tenemur, abſoluti pęnitentia & gratia in noſtra Sion vera libertate perfruamur.

Quadratum alphabetum. — 2. Par. 35. d

Varij fletus.

C

Paſchaſius. Conſtat multa eſſe genera fletuum, multas differentias lachrymarum. Aliter propria damna, aliter plangimus aliena. Aliter ploramus deſiderio cæleſtis patriæ. Aliter p ſcelerum immanitate & terrore gehennæ. Aliter pro dolore cordis. Aliter pro amore piæ recordationis. Has diuerſitates fletuum diuina ſcriptura in diuerſis locis explanat, cum ſingulorũ varios affectus & lamẽta explicat. Vnde Dauid. *Fuerunt mihi lachrymæ meæ, &c.* Et alibi. *Laboraui in gemitu meo, natare faciã tota nocte lectũ meum, lacry. me. ſtr. me. rig.* Et Ieremias: *Caligauit oculus meus præ amaritudine, &c.* His affectibus fideles mouentur, qui totum volumen illud Ezechielis in ſenſum mentis traijciunt, in quo erant ſcriptæ lamentationes, & carmen, & væ.

Pſal. 41. a — Pſal. 6. b — Iere. 13. c — Ezech 2. d

Threni.

Paſchaſius. Tam terrenæ ciuitatis ruinam quàm eccleſiæ damna, & animarum diſcrimina in lamentationibus exponere, & pro opportunitate locorum ad tria tempora ſenſus decernimus dirigere, Threni ſicut ait Hieron. metrica lege compoſiti apud Hebr. ſunt. vnde apud Latinos in ſingulis ſententiarum principijs, ſingulæ Heb. literæ prænotantur, a quibus in propria lingua vnuſquiſque verſus incipitur. Nec tot literæ vacant à myſterio, cũ nec vnus apex aut vnũ iota de lege ꝓteriri debeat. Vñ ſingularũ literarũ intelligẽtia, ſingulis ſẽtẽtijs eſt aptand[a]

D

Incipiunt Lamentationes Ieremiæ, quæ Grece θρῆνοι, Hebraicè קינות Kinoth inſcribitur.

ET factum eſt poſtquam in captiuitatem redact⁹ eſt Iſrael, & Ieruſalem deſerta eſt, ſedit Ieremias propheta flens, & planxit lamẽtatione hac in Ieruſalem, & amaro animo ſuſpirans & eiulans, dixit. 1

Aleph interpretatur doctrina. Vera autem doctrina eſt, qua Deus cognoſc[itur] & vniuſcuiuſque ſtatus v[el] defectus non ignoratur. v[n]de Iſaias, *Glorificate dominum in doctrinis.* Vnde bene Ieremias ſpiritu mœroris pl[e]nus ait: *Quomodo ſola ſedet ciuitas.* Non plangit mœr[ores] ciuitatis, ſed tropicè pop[u]lum in captiuitatem duct[um] vnde Iſa. *Et relinquetur filia Sion ſicut vmbraculum in vinea, & ſicut tugurium in cucumerario, & ſicut ciuitas, quæ vaſtatur.* [V]ehemens exclamatio prophetæ, plena fletibus, plena doloribus, plena admiratio[ne] & ſtupore. Lamentatio eſt, aut ex mœrore præſentis vitæ, aut ex deſiderio æternę vitæ cordibus humanis do[nata] Spirituſſancti infuſa compunctio. Legimus Dauid la[men]tatum ſuper Saul & Ionathan, & ſuper Abſalon. Fle[uit] Ezechias fletu magno. Fleuit Petrus amarè. Sed hæ me[ri]to lamentationes lamentationum vocantur: & ſicut genus reducitur ad ſpeciem, vt aliquando ſpecies ad gen[us] extẽdatur, ſic terrenæ Ieruſalem & populi excidium [de]ploratur, vt præſentis eccleſiæ damna defleantur. Sic generalitas noui populi & veteris, qui à fide corruentes [ca]ptiuantur, vt vniuſcuiuſque animæ, quæ fuit templũ [Spi]rituſſancti ruina plangatur. Sic ad præſentem captiuit[atem] ſub qua fit hæc prophetia, lamentationes intẽdũt, vt q[uæ] facta eſt ſub Tyto & Veſpaſiano penitus non omitt[a]. Omnes denique præſentis vitæ cauſas & ruinas cern[it] propheta, & gemit & plangit & plorat ad ſingula, vt [di]ſcant ſinguli defluere propria, cum defleat ipſe comm[u]nia & aliena delicta.

Gilbertus. Lamentationes Ieremię membro patet o[ra]tionis maximè diſtingui, vel diſſoluto colorari. Res e[t] breuiter abſoluta ſine totius ſententiæ demonſtratio[ne] dicitur, quæ alio orationis membro excipitur, ſicut hic: *Plorans plorauit.* Interdum verò more diſſoluti co[n]iunctiones de medio auferuntur, partes ſeparatæ offer[un]tur hoc modo: *Quomodo ſedet ſola ciuitas.* & more rhetori[co] aliquando duobus membris, aliquando tribus, aliqua[n]do pluribus conſtat oratio.

Gilbertus. Rhetoricorum colorũ ſplendorem, & ſe[n]tentiarum grauitatem, & elocutionis ornationem me[...] cente diligens lector non tacebit. Locorum quoque r[he]toricorum multitudinem, & dialecticorum raritate[m] & argumentorum ſubtilitatem gratis inueniet. Præter & rhetoricæ cõqueſtionis humilitatem, & interdum i[n]dignationis aſperitatem, vel vtriuſque cõmiſtionem r[...]lo docente docebit. Rudibus tamen ſatisfaciendo & co[n]queſtionem & indignationem rhetoricam proprijs de[fi]nitionibus ad medium deducere non grauabor. Eſt eni[m] (vt ait Tullius) conqueſtio, oratio auditorum miſeric[or]diam captans. Cuius primus locus eſt, dum per quem, [qui]bus in bonis fuerimus, & quibus in malis nunc ſim[us] oſtẽdimus, ſicut hic: *Quomodo ſedet ſola ciuitas. &c.* Indig[na]tio eſt oratio, per quam conficitur, aut in hominẽ od[ium] aut in rem offenſio. Cuius primus locus eſt ab author[ita]te, cum dicitur: *Quatæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus.* Sicut hic: *Candidiores Nazaræi eius niue, &c.* In primo er[go] alphabeto paucos conqueſtionis, & indignationis loc[os] aſſignãdo, diligẽtiori & perſpicatiori viã aperio lecto[ri.]

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 ET factum eſt poſtquam in captiui. &c. *Totum iſtud vſque ad finem capitis videtur appoſitum ab aliquo expoſitore, ad continuandum ſententiam capitibus ſequentibus, quod non eſt [in] Hebr. nec in libris correctis.*

* CAP.

A *Aleph.* Doctrina, scilicet, vt seipsum & Deum cognoscat homo. Hanc plebs Iudæorum non habuit idcirco merito hostibus subiacuit.

CAP. I.

Quomodo sedet sola ciuitas. Subuersionē miseræ ciuitatis, & ruinā cęlestis populi nō solū sub Chaldæis accidisse, verū sub Tyto & Vespatiano plenius cōplendā ꝓnūtiat. ante vltimā.n. captiuitatē nō sola iure sedere dr̄, nisi fortè pro doloris exaggeratione. A Chaldæis pauperes, terræ cultores relicti legūtur, quib. Godolias præesse iubet. Hæc ciuitas cīno destruit̄, sed post mortē Christi vastanda differtur, vt nec lapis super lapidem, nec populus in ea relinquatur. Reuersis.n. a captiuitate creuit virga furoris, quia p monita & correctiones ꝓphetarū non sunt ad Deū reuersi, sed beneficijs Dei semper fuerunt ingrati. Vnde Moyses. *Scio contentionē tuā, & ceruicem tuā durissimam: semper contentiosè egisti cōtra Deum:* Et Stephanus in Actibus Apostolorū: *dura, inquit, ceruice, & incircumcisi cor de.* Propterea sæpe flagellis attriti, ab hostibus oppressi, malis omnibus afflicti, nec sic crediderunt: sed exacerbauerunt Deū excelsum: & ideo captiuatis iā 10. tribubus in Assyriis, duæ quæ remanserunt domū Dauid sequentes, & Dūspecie tenus colētes, paulatim crescente malitia primum in Chaldæa captiuantur. vnde hic ciuitas plangitur.

Quomodo sedet sola ciuitas. * Theod. Lamentatio equidē commiserationis & intimi amoris est inditiū. Cæterū arbitror diuinū prophetā scripsisse lamētationes in gratiā & vtilitatē, tū eorū, qui tūc tpis viuebāt hominū, tū posteriorū: vt tā illi quā hi intelligāt ex scriptis quātorū peccatū sit causa malorū. Quatuor igit̄ scripsit lamentationes: quarū vniuscuiusque versus cōposuit iuxta numerū & ordinē elementorū. Luget aūt vrbis vastationē, multitudinis incolarū eius, antequā destructa esset, facta mentione: vidēs etiā illā miserè soluētē tributū, quæ ab alijs ciuitatibus quondā accipere solebat. D

a ¶ Doctrina secundum Hieronym.

Paschas. *Quomodo se. so ciuitas.* Ierusalem populis spoliata & ignominia plena, inter hostes humiliata: olim populosa, & īter hostes gloriosa. *Facta ē quasi vi. &c.* Regibus destituta, sacerdotibus desolata, tēplo prophanato, & vasorū gloria † explosa, auxilio Dei destituta. *Domina gentium* quas antè subuerterat & subiugauerat. Historicè. † expoliata.

Paschas. Anima sola sedet quasi vidua bonis exuta virtutū, quæ subiecit se dn̄io Chaldæorū, & pubertatis suæ cōtēpsit spōsum. Chaldæi captiuātes interpretant̄, hi sunt dæmones, q de solio cælestis patriæ animā reuocant, & in potestatē suā captiuāt. vnde. *Intra in tenebras filia Chaldæorū*, quia. s. filia Dei in lege virtutū stare noluisti. Intra mutato nomine ī tenebras cæcitatis. vnde Iere. gemens exclamauit: *Q̄uo se. so. ciu.* anima. s. quondā virtutib. & suffragijs sanctorū quasi ciuitas plena populo, nūc desolata, quæ prius polebat diuinis operib. inter frequētias sodaliū. nūc inter hostes sedet squalida, cui nulla est societas sanctorū, nulla cōmunio sacramentorū, nulla cū spōso participatio sed redacta est ī tributū vitiorū. Vn̄ ēt dr̄, multis me reliqt pater meus creditorib. obnoxiū: qb. etsi quotidie laboro, nō satisfacio. Multa sunt delictorū tributa, qb. aīa est obnoxia, donec ꝑ pęnitentiā ad liber- Moraliter. E Isa. 17. a † 15. dist. c sancta. † domina. Ioel 1. b

CAP. I.

Aleph.

a ¶ Affectuose, ad miratiuè b ¶ Humiliata. c ¶ Populo spoliata. ¶ Destituta vel desolata auxilio Dei & angelorum. ¶ Habitu plorantis. d ¶ Ierusal. vel anima, vel ecclesia.

1 Quomodo[a] † sedet[b] sola ciuitas plena
a ¶ Ex gentibus, & tribubus, & linguis congregata. ¶ Olim populosa. b ¶ Ab opposito. c ¶ Non vere. d ¶ Regibus, sacerdotibus, Dei auxilio. ¶ Absente sponso.
2 populo. † Facta est quasi vidua
a ¶ Deuictarum. ¶ Vitiorum.
3 domina gentium: † princeps prouin-
4

C Lyranus super Threnos Ieremiæ. CAP. I.

Quomodo se. *In pcedētibus huius libri ꝓphetauit Ieremias destructionē Ierusalē futurā, hic cōsequenter deplorat eā iā factā quia vidit suā prophetiā cōpletā. Circa quod sciēdū, quod singulis versib. literæ Heb. præponūtur secūdū ordinē alphabeti. Et dicūt alij, q̄ prępositæ sunt ad significandū sententiā versuū quib. præponuntur, & sic ex interpretationib. literarū procedunt ad expositionē versuū. Sed hoc nō videtur bene dictū. Primo quia Hebræi quorū sunt istæ literæ, & per cōsequēs virtutē earū debēt magis cognoscere nihil tale dicunt. Secundo quia litera per se sumpta vt litera est, nullā habet significationē, nec p cōsequēs interpretationē, licet aliquātera, vt est, dictio aliqd significet, sicut apud Latinos hæc litera, a, qñ est præpositio, significat sine. Si ergo ex ista significatione aliquis vellet procedere ad exponendū virtutē ipsius, a, prout est litera, vel per scripturā, a, incipientē, esset manifesta æquiuocatio. Item isti imaginantur, q̄ istæ literę nō sint de integritate versuū, sed quasi qdā tituli eis prępositi, quod non est verū, quia sic sunt de integritate versū in Heb. sicut apud nos in illo hymno:* A solis ortu, &c. *literę. n. incipiēdo ab, a, vsq; ad g, inclusiuè, sunt de integritate versuū, quia primus incipit per a.* A solis ortu, &c. *secundus per b.* Beatis author seculi, &c. *& sic cōsequenter vsq; ad g, & eodē modo est hic de literis Heb. in Heb. sed translator nō potuit in Latino seruare ordinē literarū Latinarū in principijs versuū. quia prima dictio in Heb. pro qua transfertur q̄uo, incipit per aleph, & q̄uo incipit per q, & ideo singulis versibus prępo suit separatim literas Hebraicas per ordinē, nō ad designandū aliquid, nisi quod per tales literas incipiunt versus in Heb. Lamentationes. n. istę scriptę sunt metricè in Heb. & tpe Ieremię currebat modus talis metrificandi aliquā materiā. s. quod versus inciperent ordinatè à literis alphabeti. Sciendū etiā, qđ hic nō est quęrendus processus artis, sed magis dolētis, & cōquerētis, qui lamentans aliqđ factū, idē frequenter repetit sub alijs verbis: sicut mater lamentans filiū mortuū, aliquando nominat ipsū proprio nomine, aliquando nominat cū cor suū, aliquando vitā suā, & sic de alijs: & frequenter de vna persona transit ad aliā, magis secundū motū affectionis, quā secundū ordinē rationis. Pręterea sub nomine ciuitatū vel locorū intelligitur populus ibi prius habitans, & sic dicitur ciuitas vel locus desolari vel flere pro desolatione et fletu populi. His igitur p̄missis hęc pars libri Iere. quę apud Heb. kinoth vocatur. i. lamētationes, in duas partes diuiditur: qa primo ponitur Ieremię lamētatio. secūdo eiusdē oratio 5, c. Prima diuiditur in quatuor partes secundū quadruplex alphabetū Heb. secundū quod lamētationes istę metricè scribuntur & hoc in 4. c. Et hoc modo pręsens caput posset diuidi in 22. partes secundū numerū literarū, sed nō est vis, quia sicut dictū est, istę literę nō ponuntur hic ad sensum literalē designandū. Dicit ergo.* 1 Quomodo se. so. *i. habitatorib. suis priuata.* 2 Ciuitas ple. po. *antequā esset destructa.* 3 Facta est quasi vi. *i. dignitate regni & sacerdotij orbata.* 4 Domina gen. *i. q̄ fuit domina gentiū, maximè tpe Dauid & Salomonis, q multas gentes alienigenas sibi subiecerunt, vt habetur 2. Reg. 3. & ad idē ptinet quod subditur.* 5 Princeps prouin. *s. temporibus dictis.* F Diuisio.

MORALITER.

† 1 *Quomodo se. so. ci.* Hic incipit lamētatio casus Ierusalē historicè, p q̄ signat̄ lamētatio casus Ierus. allegoricè, q̄ est militans ecclesia. Circa quod sciendū, quod in his lamentationib. eadē sententia frequēter repetit̄ sub alijs verbis & aliqñ sub eisdē: sicut & in canticis lætitiæ fieri solet. Itē sciēdū, quod casum Ierusalē aliqñ dr̄ Deus fecisse, quod est intelligendū permissiuè tm̄, quantum ad mala culpæ, quatū aūt ad mala pœnæ, pōt intelligi Deus fecisse non solū permissiuè, sed etiā actiuè, quia licet nō sit autor mali culpæ, est tñ autor mali pœnæ, s̄m ordinē suæ iustitiæ procedentis. Igitur circa Ierusalē allegoricā, quæ est militantem ecclesiā sciēdū, quòd declinauit multū a perfectione prima in platis & clericis, & etiā religiosis, & similiter in principib. & laicis sibi subiectis. Similiter tpibus modernis multū defecit in numero fideliū. Nā Aphrica tota, q̄ aliqñ fuit Christianis repleta, saltē ꝑ maiori parte, iā est ab infidelib. habitata & possessa. Græcia verò est schismatica facta. & tota terra sancta a Sarracenis conculcata Dr̄ ēt quòd Armenia est eis subiecta de nouo, & nō solū q̄tū ad tributi redditionē. sed ēt quantū ad legis Mahumeticę receptionē saltē ꝑ magna parte: qđ est materia magni doloris toti gēti Christianæ De Christianis aūt remanētib. licet plures sint de ecclesi. numero, pauci tñ respectiuè sūt numero: pp quod lamentādo dicendū est: *Q̄uo se. sol. ciu.* i. ecclesia quæ dr̄ ciuitas: nā in ea debet esse ciuiū vnitas p concordiā charitatis, & nunc Deo permittēte & diabolo ꝓcurāte, facta est quasi sola respectu p̄teriti tēporis, & † dissuta mutuis dissensionib. & guerris. 2 *Ple. po.* s̄m numerū & meritū. s. tpe præteri. 3 *Facta est.* Nā ex abundātē malitia videt̄ Christus eius spōsus eā in magna parte deseruisse. 4 *Domina gen.* i. quæ deberet alijs gentib. dominari. † dissoluta.

† MORA-

tatē redeat. vnde: *Plange quasi virgo accincta sacco sup virū pu-*
A *bertatis tuæ.* vñ vox plāgentis sequit̄. *Plorans plorauit in nocte.*
Quomodo se. sol. ciuitas plena. Paschas. Lachrymosius plan
gēda est ecclesia culpis exigentibus, spōsi absentia vidua-
Matt. 9.b ta. *Quomodo se. sol. ciu.* Dei & angelorum auxilio desolata.
Si. n. spōsus cū ipsa esset, nō
esset lugenda: Quia nō pñt
filij spōsi lugere q̄diu cū il-
lis est sponsus, sed gaudio
gaudent pp vocē spōsi. Cū
Iob 2.c vero matrē. i. ecclesiā a ve-
ro spōso viduatā senserint,
nō solū filios, sed & omnes
amicos flere cōuenit. vnde:
Ieremias præ omnibus & p
omnibus flebat, non ruinā
saxorum sed hominū. *Quo-*
modo sed. sol. ciu. Plorantis de-
monstrat habitum. vnde &
Iob in sterquilinio sedisse
perhibet̄, vt dolentis expri-
B meretur affectus, qui & ip-
Psal. 136.a se dolens interpretatur. De hac captiuitate dicitur. *Sup flu*
mina Babylonis illic sedimus. Qui scilicet, sedere in throno re
gni & in summo vertice cœli stare noluimus, iure super
flumina tentationum sedentes dolemus. vnde Isa. *Descen-*
Isa. 47.a *de, sede in puluere filia Baby. sede in terra, non est solium filiæ Chal*
dæorum: ita Ierusalem nostra cum in cōfusionem peccato-
rum venerit, non est ei solium dignitatis, sed sordidatur
terrenis vitijs. vnde Ieremias plangit, quia non modo se-
det terrenis operibus sordidata, sed quia sola & quasi vi-
dua. *Vidua*, quia pro turpitudinis fœditate à sponso dereli
cta quasi vidua. Non verè vidua: nam etsi a sponso ad tē-
pus despicitur, sponsalitatis tamen iura retinentur, vt si re
dire per pœnitentiam voluerit, sponsum recipiat cum sa-
tisfecerit: & tandem vestem immortalitatis recipiat, quā
Rom. 13.c. reuestita nullius tributo subiacebit. vnde Paulus: *Nemini*
Historicè. *quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis:*
a *Plorans plo.* Paschas. &c. Quæ sit quæ ploret, Beth litera
Gen. 46.a ostendit interpretationē, qua interpretatur domus, quę. s.
Psal. 113.a cum Iacob in Aegyptū est ingressa, & domini clementia
egressa, s̄m illud Psal. *In exitu Israel de Aegypto, &c.* Sed rur
sus exigentibus peccatis in Babylonem captiuatur. vnde.
Plorans plo. in no. quia in die nō datur eis requies, vt saltem
C suis consolentur lachrymis, & serò oculos abluant quos
prius ad idola leuabant. Et quod grauius est ex omnibus
amicis eius prius blandientib. nō est, qui cōsoletur eā. *La-*
chrymæ eius in maxillis eius. vt magis inter hostes ɔfundant̄,
& suis saturent̄ opprobrijs. Propter idololatriā. n. popu-
lus in captiuitatē ductus durè ab hostib. affligebatur, sed
sub Tito, & Vespasiano durius: quē diu patientia Dei su-
stinuit, sed impœnitēs irā sibi in die furoris thesaurizauit.
Plorans plorauit in nocte & lachrymæ: Quartus locus con-
questionis, per quem res turpes & humiles indignè patiē
tibus proferuntur, qui hic sæpissimè frequentatur.
Moraliter. *Plorans plorauit in nocte, & lachrymæ eius in ma. &c.* Pasch.
Iob. 3.b Anima. s. in peccatorum cæcitate, de qua dr̄: *Sit nox illa soli*
taria, nec laude digna: sed non plorat suo arbitrio, sed miserante do-
mino. Vnde in persona dñi plangens propheta dicit. *Quomo*
do sedet sol. ciuitas. Nisi. n. dñs misericordia motus eam solā
Luc. 22.g sedere vidisset, ipsa se minimè plorasset. Respexit dñs Pe-
trum, & fleuit amare. *Lachrymæ eius in ma. &c.* Maxilla ani-
mæ conscientia est. Vultus in maxillis formatur, cum
vniuf-

a¶ Quas tributarias fecerat. ¶ Ecclesiarū, vitiorum, sensuum. b¶ In maioribus, in prælatis. c¶ Dæmonum. ¶ Chaldæorū d¶ Domus Iacob, domus Dei.

ciarum facta est † sub tributo. Beth, Plo- 1

a¶ Anima, ecclesia, populus Israel ¶ Intus. b¶ Exterius. c¶ Mundi aduersitate. peccatorum cæcitate: ¶ Aliena a vera luce. Quia non licet in die.

a rans plorauit in nocte, & lachrymæ eius 2

a¶ Doctoribus quorum officio cibus animæ ad minores transitur. 3
¶ Prælatis, conscientiis. b¶ Dum est in nocte. 4

in maxillis eius. Non est qui consoletur 5

b a¶ sanctis, vel angelis, vel affectibus prauis ¶ Prophetis, sacerdotibus, regibus. ¶ Prius blandientibus. b¶ Gentes eius amicitia coniunctæ ¶ Vel angeli. ¶ Virtutes. c¶ Qui & chari.

c eam, ex omnibus † charis eius: omnes ami- †

a¶ Quia Deus spreuit. b¶ Dum subtrahunt auxilium quasi his quibus Deus offensus est. Similiter ecclesia nonnunquam pro peccatis suis affligitur consternatur. tam ab interioribus quam ab exterioribus inimicis.

ci eius spreuerunt eam, & facti sunt ei †

vniuscuiusque qualitas in conscientia monstratur. Con
scientia verò quæ nouit peccata sua, semper debet fon
lachrymarum irrigari: Vnde Dauid: *Peccatum meum co*
tra me est semper. Aliter non est, qui consoletur eam, ver
consolatore amisso, scilicet, Spiritusancto: cū prætertu
omnes amici, idest, effecti
prauæ dilectionis fiant e
inimici: cum in die iudicij
cundum Apostolum intu
gant cogitationes misera
animam accusantes, aut d
fendentes, & dæmones pe
mi persuasores, qui nunc
cipiendo blandiuntur.
Plorans plorauit in nocte. Pa
schasius. Christi ecclesia pl
rat in nocte, idest, inter adu
sa huius vitæ, quia licet sit
gloriam prædestinata, ver
tur tamē inter caligines ig
rantię & cæcitatis discrim
na: plorat, quæ foris toler
plorat intus cæcitatis suæ ærumnas: sed plorans plor
quia prius intus compungitur, & sic exterius proprijs
chrymis baptizatur, quæ de cordis fonte producunt E
quarum vbertatē insinuans propheta ait: *Plorans plora*
Hoc modo non minus exterior quàm interior homo
formandus abluitur. vnde sequitur. *Lachrymæ eius in m*
lis eius. Maxillæ sunt, qui sciunt sua & aliena delicta pl
gere, non regere: de quibus dicitur: *Genę tuæ sicut frag*
mali punici,: absque eo quod intrinsecus latet. In his enim C
clesiæ pulchritudo ostenditur, & ipsorum prædicati
in corpus ecclesiæ traijcimur: qui sicut plus cæteris
corpore Christi laborant, plus gemunt, & plorant
quos vident in nocte delictorum versari, & in cæci
erroris. Plorat ecclesia nocte, quæ peccatorum suor
tenebras non ignorat: lachrymas in maxillis portat
bus pulchritudinem suam quotidie renouat. Pro
enim Maria Marthæ laboranti, dum plorans plora
cus pedes domini. Plorat sponsa a complexu sponsi
mota, & in valle, idest, in nocte ignorantię huius. Plor
plorat, pro patriæ, scilicet, cælestis desiderio, & pro pe
tis suis & aliorum in hoc seculo. Plorat in his, qui m
tui sunt mundo: Plorat in virginibus, in viduis: plora
omnibus, qui se peregrinos & hospites confitentur in
terram. *Non est qui consoletur eam ex omnibus charis eius.*
ctis videlicet & angelis, nisi recipiat consolationem
tussancti. vnde: *Omnes amici eius spreuerunt eam.* quia D
spreuit eam, & facti sunt ei amici cui Deus inimici
cuius æquitate non possunt discordare.
* Gregorius. Maxilla ecclesiæ sancti prædicatores
sicut sub Iudææ specie per Ieremiam dicitur, *plorans*
uit in nocte, & lachrymæ eius in maxillis eius, quia in adue
te ecclesiæ illi amplius plangunt, qui vitam carnal
confringere prędicando nouerunt.
b *Non est, qui consoletur eam ex omnibus charis eius: omnes*
ci. Hoc propriè ad vltimam captiuitatem pertinet,
ex tunc nec principes nec sacerdotes habuerunt. In
lone autem consolatores habuerunt Danielem, &
chielem & alios multos.
c *Omnes amici eius.* Tertiusdecimus locus conquesti
per quem cum indignatione conquerimur, cum ab
quibus minimè conueniat, malè tractamur.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Facta est sub tributo. *regis Babylonis.*
2 Plorans plorauit, &c. *Per hāc reduplicationem intelligitur fletus abundantia.*
3 In nocte, &c. *idest, tempore tribulationis & angustiæ, quod dicitur nox.*

4 Et

4 Et lachrymæ eius in maxillis eius. *Per hoc designatur continuatio & diuturnitas fletus.*
5 Non est, qui consoletur eam ex omnibus. *quia qui Iudæis confœderati, vt Aegyptij & Syrij & aliqui alij, in ne te eam reliquerunt: & non solum reliquerunt, sed etiam Chaldæorum aduersarijs fauerunt, ideo subditur.* Omnes amici eiu uerunt eam & facti, &c.

1 Mig

MORALITER.

† 1 *Facta est sub tributo.* Sarracenorum & aliorum infidelium in pluribus partibus orbis, & in illis, qui liberi sunt ab humano tributo multi per peccatum dæmonibus sunt subiecti.
2 *Plorans plorauit in nocte, & lachrymæ eius in maxillis.* Hoc dicitur quantum ad deuotos, qui sunt in ecclesia, qui cōsiderantes prædicta sunt in luctu & angustia.
5 *Non est qui consoletur eam ex omnibus charis eius*: idest, prę-
latis, clericis, & religiosis. Isti namque intimiores ecclesiæ debent esse & tamen eorum multi plus destruunt ecclesiam suis malis moribus & exemplis quàm laici ideo subditur.
† *Omnes amici eius spreuerunt eam.* fugientes ecclesiam per indeuotionem, sed non per bonum temporalium dilectionem, ideo subditur.
† *Et facti sunt ei inimici.* spoliantes eam bonis temporalibus, & non intendentes obsequijs eius.

† MO

a Migrauit Iudas. Pachas. Historia. Migrauit Iudas propter multitudinem peccatorũ.s.captiuati solũ sunt nõ vsque in babylonem, sed inde tanquam fugitiui serui pp affli ctionẽ seruitutis ad alias gentes migrauerunt, sed nec ibi requiem inuenerũt. vnde sequitur. *Omnes persecutores eius.* qui s. fugitiuos persequebantur, & ante angustiatos, afflixerunt crudelius. Iure enim qui leue iugũ domini fugerant, du ra afflictione premũtur, & qui libertatẽ in Christo promissam vilipendebant, afflictione seruitutis meritò laborabant. Migrauit Iudas de aliis hostib. ad alios crudelitatem dominorum fugiẽs, sicut Cain fratricida, vagi

a¶Plenitudo. b¶Decimus locus, per quem inopia, infirmitas, solicitudo, demonstratur.

a inimici. Gimel. Migrauit Iudas propter afflictionem, & 1

a¶Quia fugit iugum suaue domini, & onus eius leue. b¶Alias. Gentiles vel vitia, vel dæmones. c¶Sic vitiis instantibus vel dæmonibus.

multitudinẽ seruitutis, habitauit inter gentes, nec inuenit 2

a¶Quos fugiebant, comprehẽderunt crudeliter eos. b¶Sequentes quasi fugitiuam Chaldæi Romani. 3

requiem, omnes persecutores eius apprehenderunt 4

a¶Fuga & afflictione angustiatam. b¶Afflictionum, ¶Peccatorum. c¶Interpretatur tabularum d¶Prædicatores. e¶Cælestis.

b eam, inter angustias. Daleth. Viæ. Sion lugent, eò quòd 5

c a¶Pedibus mentis. b¶Patriæ celestis. vnde, Constituite diem so.in con. 6
¶Sanctorum angelorum. c¶Quæ debent ornari. 7

non sint qui venient ad solennitatẽ, omnes portæ eius de 8

a¶Qui deuent gaudere. b¶Pro peccatis. c¶Castæ intentiones. 9
d ¶Quæ debent fulgere. ¶Quia a vitiis corruptæ. 10

structæ, sacerdotes eius gementes, virgines eius † squalidę, 11

B & profugi habitabant Iudæi inter gentes nullam requiẽ inuenientes, confusionis suæ ignominiam circumferentes quia Christum fratrem suum occidere non timuerunt. Plenitudine enim delictorum suorum migrauit Iudas in captiuitatem, quæ sibi accumulando peccata prouocauit Dei vltionem. Aliter enim sibi gentem dilectam & gloriosam non traderet Deus in captiuitatis ignominiam, qui se nondum Amorrhæos posse tradere dicit, qa nondum sunt completa peccata Amorrhæorum.

Migrauit Iudas. Moraliter. Anima. s. quæ Deum debet laudare, vel se accusando peccata aperire, afflicta vitiorũ seruitute de vitijs migrat ad vitia, nec inuenit requiẽ. vnde Apostolus, *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ.* Euadendi autem nulla via est, nisi quam ipse monstrat, gratia Dei per Iesum Christum. Sed misera anima à persecutoribus suis inter angustias, prægnantium more tandem fessa deprehenditur, vnde *Væ prægnantibus & nutrientibus in die illa:*

Migrauit Iudas. Paschas. i. ecclesia Christi libertate amissa sæpè in seruitutem gentium, & afflictionem vitiorũ migrauit, & nullam inuenit requiem, sed de loco in locũ fugiens à persecutoribus deprehensa grauiori affligitur angustia. Sæpè autẽ historialiter sic captiuatur, & affligit Ierusalem nostra, & inter hostes vagatur captiua, sicut historialiter figurabat Ierusalem terrena.

C *Daleth.* Interpretatur tabularũ. De imputribilib. enim tabulis cedrinis. s. & Sethim, constructa erat domus Dei.

Viæ Sion. Octauus locus per quem dicitur factum, quod non oportuit, non factum quod oportuit.

Mysticè. Tabularum quadrata inducitur species fm anagogen, harũ officio domus domini cõnexa quadrato culmine consurgit. s. vijs, portis, sacerdotibus, virginibus. D

Viæ Sion. Paschas. Histo. Præmisso genere transit ad singularum species personarum, vt dum genus per species diuiditur, & species per genus reintegrat, luctus amplior multiplicetur. Et qa Threni lege metrica componuntur, secularis eloquentię figuris interdum ornantur, & per metaphoram rhethorica proprietate distinguuntur. Vnde hic dicit. *Viæ Sion lu. &c.* non quòd viæ sentiant, aut lugeant, sed in solitudinem redactæ, luctum transeuntib. excitant, eò quòd nõ sint qui ad solennitatem veniant. Simile est quod Moyses dicit, *Audite cæli quæ loq. &c.* Isaias quoq; coelũ & terram in testimoniũ vocat, vt cũcta cognoscant elementa iustè Deũ iratum, & ad iracũdiam prouocatũ. E

Historicè. afflictæ, tristes. Deut. 32. a Isai. 1. a

* Theodor. Meminit viarum homines imitantium tpe solennitatum (nam vndecunque concurrebant omnes ad vrbem) & luget. Videri etiam possunt his qui anguntur, inanimata quodammodo suscipere mutationem.

Viæ Sion. Moral. Virtutes. s. ad supernam Ierusalem ducentes, ad solennitatem animæ, cui sponsus ablatus est, cũ anima de arce supernæ intentionis ad exteriores labitur actiones. Solennitas eius est vitæ cælestis intima contemplatio, sed non sunt qui veniant ad solennitatẽ affectus. s. prioris vitæ, non veniunt ad solennia contemplationis animæ: vel diuinæ, quia portæ sensuũ sunt destructæ. Sũt .n. portæ mortis, sunt & iustitiæ, de quib. dr, *Aperite mihi portas iustitiæ, &c.* & in Isaia: *Aperite mihi portas & ingredietur gens iusta.* Sed qa mors intrauit per fenestras nostras, squalet animæ virginitas & gemit regale sacerdotium, dũ p virtutib. replemur amaritudine vitiorum. Egrediamur ergo de portis mortis, & portas vitæ reædificemus, interrogantes quæ sit porta domini, vt ambulemus in ea.

Psal. 117. c Isa. 62. a

Viæ Sion. Quoties eccl. p peccatis suis intus forisve repletur furoris dñi amaritudine, meritò lugẽt vię, portę iacẽt destructæ, gemũt sacerdotes, squalidæ sũt virgines, vt toti* tabulatura domus quaternario num. designata, concussa videat. Vñ & alibi Ierem. *State in vijs, & videte, & interrogate vias domini.* Viæ sunt pphetæ, patriarchæ, & alij p quos ad Christũ qui vera est via, venitur. Sicut .n. lux dicitur à luce Christo, sic viæ dici possunt ab ipso. vnde Abraham prima

Allegoricè. Iere. 6. d F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Migrauit Iudas. *Sicut enim fuit dictum ca. pręcedenti illos transtulerunt Chaldęi, qui propter robur corporis, vel industriam ar te poterant eis seruire, alios dimittentes pro cultura terrę.*
2 Habitauit inter gentes. *populus in Babylonem ductus.*
3 Nec inuenit re. *quia laboribus duris affligebatur.*
4 Omnes persecuto. eius ap. *idest, Ierusalem.*
5 Inter angusti. *i. famis, & mortalitatis, quę pręualuerunt in ci uitate, quando fuit capta, vt dictum est supra. Ra. Sa. exponit: inter angustias, scilicet, viarum. vbi capiebantur fugientes, quia non pote rat diuertere.*
6 Viæ Sion. *Hic conuertit se ad lamentandum templi destructio nem, quod erat in monte Sion, cùm dicitur.* Viæ Sion. *scilicet, per quas populus veniebat ad templum de locis exterioribus.*
7 Lugent. *hoc dicitur metaphoricè, sicut dicebantur gaudere in populi multitudine. vnde in Hebręo habetur.* Vię Sion herbosæ. *quia nullus transibat per eas.*
8 Eo q non sint qui ve. ad solenni. *i. ad solennitates, quia po nitur singulare pro plurali, sicut frequenter fit in scriptura veteris ac noui testamen. Ter enim in anno debebat populus comparere in templo. s. in paschate, pentecoste, & festo tabernaculorum, Exod. 13. sed destructo templo & populo captiuato nullus veniebat.*
9 Oẽs portæ eius. *quia à Chaldęis incensę, vt dictum est, suprà.*
10 Sacerdotes eius gementes. *quia aliqui fuerunt occisi, & cę teri in captiuitatem ducti.*
11 Virgines eius squalidæ. *i. deformatę ex fame & labore.*

* Et ip

MORALITER.

† 1 *Migrauit Iu. propter af. &c.* Iudas qui interpretatur confitens siue laudans, signat primos religiosos in desertis habitantes, & ibidem assiduè diuinis laudib. intendentes. Sed quoniam hoc fuit laboriosum pluribus, ideo migrauerunt ad habitandum in ciuitatibus ideo subditur.
2 *Habitauit inter gentes.* non solum quantum ad corpus, sed etiam quantum ad mores, Psal. 105. f. *Commisti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, &c.*
3 *Nec inuenit requiem.* s. conscientię bonę, sed magis turbationem, ideo sequitur.
4 *Omnes persecutores eius.* idest dęmones.
5 *Apprehẽderũt eã inter angustias.* i. inter strictas religionis obseruantias quas transgrediuntur, & sic à dæmonibus capiuntur.
6 *Vię Sion lugent, eo q non sint qui ve. ad solennitatem.* nam religiosi habentes magnas possessiones, occupati sunt circa temporalia, & sic non conueniunt in ecclesia. Mendicantes etiam multum discurrunt, & sic ad ecclesiam non ve niunt, & de remanentibus in domo multi occupantur circa studium curiosorum & inutilium, propter quod in magna parte refugiunt ecclesię officium, ideo subditur.
9 *Portę eius destructę.* idest, doctores & prędicatores, qui dicuntur portę, eò quòd debent alijs aditum prębere, sed aditus ille destruitur per curiositatem doctrinę.
10 *Sacerdotes eius gementes.* nam curati quando leuantur ab eis subsidia pro bono communi, magis gemunt, quã pro suis peccatis vel suorum subditorum.
11 *Virgines eius squalidę.* nam aliquæ moniales quæ dicuntur ecclesiæ virgines, de incontinentia sunt notatæ.

prima via credendi appellatur. Hæ ſunt viæ Sion. ideſt,
A celeſtis ciuitatis,hæ lugent & gemunt, cò quòd non ſint qui veniant ad ſolennitatem cæleſtis patriæ, quia portæ deſtructæ, qui enim præſunt officio nec ipſi intrant nec alios intrare permittunt.

ſpiritus ab ipſo cogitationis exordio principantur tantoque eam plenius poſſident, quanto & per initium dominantes tenent. Cum verò intentionem vitiare non p̄ualent,in via poſitos laqueos tegunt,vt in eo quod bene agitur,cor exaltans ſe ex latere ad vitium deriuetur,quatenus quod inchoās aliter propoſuerat, in actione longe aliter quàm cœperat, percurrat.

Sacerdotes &c. Quia deſtructæ portæ. Iure autem ſacerdotes virginibus copulantur,quia virginitate ſacerdotium pollet & virginitas regimine ſacerdotum eget quibus conſtupratis gradibus ſequentium turba cōmoritur. vnde generaliter ſequitur. *Et ipſa oppreſſa amaritudine.* 1.Cor.12.d *Quia ſi patitur vnū mēbrum,compatiūtur omnia membra.*

a ¶Plebs ſubdita. b ¶Vitiorum. c ¶Iſta. d ¶Octauus locus. e ¶Dæmones. ¶Hæretici.
a & ipſa oppreſſa amaritudine. He.Facti ſunt hoſtes eius in 1 2
a ¶Qui ante in cauda. ¶Cum bonorū opus corrupta mente concipiunt,diabolus in principio principiatur. b ¶Diminutione boni,aſſiduitate peccandi. c ¶In Deuteronomio.
capite, inimici eius† locupletati ſunt: quia dn̄s † locutus
a ¶Opprimendam. b ¶Conceſſio.& confeſſio,quia factum non excuſat: ſed ignoſci poſtulat. 3
c ¶Puſillanimes ¶Quibus ætatis beneficio miſerendum. †
¶Non magni.
eſt ſuper eam propter multitudinē iniquitatū eius, paruu 4
a ¶A dæmonibus. b ¶Extra eccleſiam. c ¶Qui tribulant me, exultabunt ſi motus fuero.
li eius ducti ſunt in captiuitatem ante † faciem tribulantis.
¶Et. a ¶Eccleſia,vel anima,quæ filiæ ſunt cæleſtis Ieruſalem. 5
b ¶Sacerdotium,templi ornamentum. ¶Puritas fidei. ¶Virtutum. 6
b Vau.Et egreſſus eſt à filia Siō omnis decor eius. Facti ſunt 7
8

Facti ſunt hoſtes eius. Alleg.Hæretici.ſ.aut pagani aut mali catholici locupletati ſunt diſputandi facūdia,cum ſit intelligentiæ penuria.vnde dicitur.*Mittam in eos non famem panis neq; ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Dei.* Quod cū tollitur, hoſtes eccleſiæ in capite ſublimantur,& ſcripturarum diuitijs locupletantur propter multitudinem iniquitatum noſtrarum. Tunc verò canes muti non valentes latrare,fidem non poſſunt defendere, aut debitam doctrinam ſubditis miniſtrare,vnde paruuli qui non habent doctrinæ perfectionem, ducuntur in captiuitatem non habentes rectores aut defenſores ante faciem tribulantis hoſtis.ſ.viſibilis, vinculis delictorum conſtricti.

Deut.28.
B a *Facti ſunt ho.* Iſta prædicta ſunt in Deute.& ſic completa quaſi, quia Deo qui eis gentes ſubiecerat,obedire noluerunt,merito gentibus ſubiecti ſunt.

Facti ſunt ho.&c. Paſchas.quia dominus locutus eſt per Moyſen dicens. *Tradat te dominus corruentem ante hoſtes tuos, & diſpergaris per omnia regna terræ, filij tui & filiæ tuæ tradātur alteri populo.* Et poſt pauca. *Aduena qui tecum verſatur,aſcendet ſuper te,& erit ſublimior,& ipſe erit in caput, & tu eris in caudā.* Hæc aūt dominus locutus eſt propter iniquitatem Ieruſalem,non vt præſcribendo peccare faceret,ſed vt monēdo à peccato reuocaret. Sed q̄a Deo noluit obedire, ideo hæc omnia iuſto iudicio Dei deplorat propheta accidiſſe. Propterea præponitur He litera, quæ interpretat̄ iſta. q.d.Iſta ſunt iudicia quæ olim Deus p̄ Moyſen p̄dixerat. (Hiſtoricè. Deut.28.)

Facti ſunt hoſtes eius. Moraliter.dæmones,ſcilicet,principantes,de quibus dicitur. *Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te,locum tuum ne dimiſeris.* Si enim miſera anima vigilanter animaduertiſſet hoſtes malè ſuadentes,in capite eſſe non permiſiſſet. *Locupletati ſunt.* contra nos.ſ.inualeſcunt, vſu vitiorum creſcente, vt niſi auxilio Dei fugere nequeamus. Sed & ipſe iratus eſt,qui propter iniquitatē noſtram hanc vindictam locutus eſt,qui ſemel loquitur & ſecundò id ipſum non repetit. Deſperandum tamen non eſt aut à luctu ceſſandum,quia paruuli tantum.i.puſillanimes,non fortes captiuantur. *Ante faciem tribulantis.* (Eccl.10.a; Iob.33.b)
C multis.ſ.laqueis irretiti, à quibus tamen Deo miſerante ſoluuntur. Inſtant enim hoſtes facti fortiores,aliquando in capite ipſam boni operis intentionem polluentes, aliqn̄ longiori vſu voluptatum aīam renitentem præpediētes,ſecundum illud Salomonis. *Qui ſeruum ſuum à pueritia nutrit in delicijs, poſtea ſentiet eum contumacem.* Ab his tantò difficilius liberamur,quantò in capite ſuperiores & locupletiores dominantur. (Prou.23.c)

Lib.1.mora. cap.37.
✱ Gregor. Rectè ſub Iudeæ ſpecie de vnaquaque anima miſeræ interitionis laqueo capta,per prophetam dicitur, *facti ſunt hoſtes eius in capite,* acſi apertè diceretur,Cum bonum opus nō bona intētione ſumitur, huic aduerſantes ſpiri-

b *Et egreſſus,&c.* Quintus locus per quem ante oculos ſingula ponuntur incommoda, quod ferè vbique notandum eſt.

Et egreſſus eſt. Paſchas.Huic ſententiæ, Vau,præponitur quod interpretatur, & quaſi d. & iſta illis quæ præmiſſa ſunt ſuperius,iuſto Dei iudicio in vindictam annectitur. Obſeſſa quippe Ieruſalem oēm decorem pulchritudinis exterius & interius iucunditatis amiſerat diuitijs ablatis templo & ſacerdotio prophanatis,ipſa fame & peſtilentia laborabat,& qui ſubueniret,non erat, quia. *Facti ſunt principes eius ve.arie.non inueni.paſ.* diſſolutis viribus pauido corde non defenſionem,ſed fugam meditantes.

Et egreſſus eſt,&c. Anima.ſ.malis moribus illecta,quæ perdidit decorem ſuum, ideſt virtutum ornamentū, nec ſubueniunt principes animi.ſ.motus rationales vel ſcripturarū defenſiones,quibus retundere debuit perſequētes, ſed magis fatigato robore virtutum aſtricta nexibus delictorū propellitur in foueam æternæ confuſionis.

Et egreſſus eſt. Eccleſia.ſ.de qua in Canticis dicitur, *Ecce tu pul.es amica mea.* Ab ea decor egreditur,quando hæreticorum rabie fides corrumpitur, de qua dicitur, *Confeſſionem & decorem induiſti.* Facti ſunt principes eius paſtores ſcilicet & rectores in ſcripturis velut arietes paſcua vitæ non inuenientes. Abierunt abſque fortitudine. Diuini verbi,quocunque eos error impellit ante faciem ſubſequentis,vt qui minare ad paſcua vitæ gregem domini negligunt,ipſi ad paſcua mortis ligati vadunt abſque robore virtutum. Decor .n. eccleſiæ in omnibus fidelibus eſt, ſed maximè in ſacerdotibus, & altari ſeruientibus, & in virginibus quæ iam ſupra ſqualidæ memorabantur.

Recor-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ipſa oppreſſa amaritudine. *Ideſt,non potens inde reſurgere,ſicut qui oppreſſus eſt importabili pondere.*
2 Facti ſunt hoſtes eius.&c *quia ante erant in cauda.*
3 Inimici eius locupletati ſunt. *de bonis quæ erant in Ieruſalem & Iudæa. Quia tamen hoc factum eſt ex diuina iuſtitia, Subditur.* Quia dominus locutus eſt ſuper eam.
4 Paruuli eius. *Qui ſecundum leges belli non debebant occidi.*

Ducti

5 Ducti ſunt in captiuitatē. *vt creſcentes ſeruirent Chaldæ*
6 Ante faciem tribulantis. *i. ducentis eos ad tribulationem illi enim qui ducunt captiuos. faciunt eos ire ante ſe, & non poſt.*
7 Et egreſſus eſt à filia Sion. *i. à Ieruſalem, quæ dicitur filia Sion,cò quòd ciuitas protegebatur à templo & regia domo eius quæ erat in monte Sion,ſicut filia protegitur à matre.*
8 Omnis decor eius,&c. *ſcilicet,regnum & ſacerdotiū.* *Id ſequitur.*

✱ Facti

MORALITER.

† 1 *Et ipſa.* ſ.eccleſia.oppreſſa ama.vnde B.Bernar.exponit illud Iſa.38.cap.dictum in perſona eccleſiæ, *Ecce in pace amaritudo mea amariſſima.* nam tempore pacis magis amaricatur de clericorum & religioſorum peccatis,quàm tempore tyrannorum de corporalibus tormentis.
2 *Facti ſunt hoſtes eius in capi.* ſ.Saraceni in terra ſancta, in Aegypto,& Armenia,& alij infideles in pluribus locis.
3 *Inimici eius locupleta.ſunt.* de bonis temporalibus, quæ Chriſtianis rapuerunt.
† *Quia dominus locutus eſt ſuper eam.* ſcilicet,malum pœnæ propter multitudinem mali culpæ.
4 *Paruuli eius ducti ſunt in captiuita.* ſcilicet,ſimplices Chriſtiani,qui capta terra non poterant redimi.
6 *Ante faciem tribulantis.* ideſt duris laboribus affligentibus.
7 *Et egreſſus eſt à filia Sion.* ideſt, eccleſia.
8 *Omnis decor eius.* gratiæ & virtutis.

† MORA-

a¶Motus rationales animi. ¶Pastores, rectores, qui vtroque cornu vtriusque testamenti subditos debent defendere & rebellantes percutere. b¶Scripturarum.

principes eius velut † arietes, non inuenietes pascua abie- 1 2
a¶Liga i. b¶Virtutum. c¶ suggestionem diaboli. d¶Hæc.

rũt absque fortitudine ante faciem subsequentis. Zain. 3 4
a¶Primus locus conquestionis ¶Prima reperitio. b¶Ecclesia vel anima. c¶Corporalis vel spiritualis. d¶Pro qua afflictio. Mandatorum.

a Recordata est Ierusalẽ dierum afflictionis suæ & † præua-
a¶Virtutum. b¶Cælestium promissorum. ¶Honorum quæ contulit eis Deus in Aegypto, in terra promissionis, & in deserto. c¶Animæ. 5

ricationis, omnium desiderabilium suorum quæ habue- 6
Ad habendum scilicet, erit condita vnde. Cogitaui dies antiquos, &c. a¶Per diuersa vitia b¶Cordis affectus. 7

rat à diebus antiquis: cum caderet populus eius in manu 8
a¶Dæmonum. b¶Alius non poterat, & Deus nolebat. c¶Vndecimus indignationis locus. quia cum iniuria contumelia iuncta est. d¶Chaldæi vel quilibet Gentiles vel dæmones.

b hostili, & nõ esset auxiliator. Viderunt eam hostes, & deri- 9 †
a¶Sicut hodie Iudæos deridemus. b¶Vt ei quod ad hoc respicit ipsa autem gemens & conuersa est retrorsum idcirco enim dominus inducit tribulationem, vt peccator conuertatur & viuat. 10
c¶Concessio vel confessio, quia non peccatum excusat, sed vt peccatum ignoscatur postulat.
d¶Peccatum infidelitatis. ¶XI locus conquestionis.

c serunt sabbatha eius. Heth. Peccatum peccauit Ie- 11

A Recordata est Ierusalem. Paschasius. Non recordatur ad cõsolationem desiderabiliũ suorũ, sed ad multiplicandũ dolorem cum cadat populus eius in manus hostiles. vnde ponitur Zai. quæ interpretatur hæc. Hæc.n.est vltio per ista, vt magis de bonis perditis doleat, & præuaricationis cõscientia, & de malis q̃ incessanter tolerat. q.d. diuina ẽ hæc vltio & pfecta, cũ legislator præceperat. s. cum caderet in manu hostili, & nullus subueniret. Insuper viderũt eũ hostes. &c. Sicut nos hodie recitatã sabbatha Iudæorũ deridemus, qa eũ perdiderunt in quo verum sabbathum habere debuerunt. Hæc est autem iusta delictorum cõpensatio cedere in manus hostium, recordari iugiter dierum, nõ solum afflictionis, sed etiam præuaricationis, & ad rerum desiderabilium vsus recordatione inhiare, vt de afflictione nouus dolor increscat, de præuaricatione confusionis mæstitia, de rebus perditis inardescat irremediabilis concupiscentia, de officijs suæ religionis opprobrium vrat.

Rec. est Ie. Anima licet serò recordatur desiderabiliũ dũ conspicit se artari vndique, & in manus diaboli affectus suos corruere, & quod putabat securius stare, diuina percussum vltione, tunc præuaricationis facta occurrunt, tunc afflictionis pessimæ, qua per multa aberrauerat facinora recordatur, nõ ad consolationẽ, sed ad pœnæ exaggerationem, iuxta illud quòd in inferno impij dicturi sunt. Errauimus a via veritatis & iustitiæ, lumen nobis non illuxit, sol non est ortus nobis. Lassati sumus in via iniquitatis, & perditionis, ambulauimus vias difficiles. Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum opulentia? Transierunt omnia, tanquam vmbra mortis in malignitate nostra consumpti sumus. Viderunt eam ho. &c. Maligni spiritus vacationis nostræ otia, ad cogitationes illicitas pertrahunt, & sic deludũt, quod canonicis monachis & omnibus qui Dei vacant ministerijs, valde cauendum est, ne non solum ab interno iudice sabbatha eorum exprobrẽtur, sed etiam ab hostib. derideantur. Si aũt pro vanis nr̃is cogitationib. sabbatha nr̃a derident, qd de illis putandũ est, qui cũ Deo vacare debeant & flagitiosa cõmittere nõ formidãt. Si ergo Deo vacare volumus, ipsi soli corde & corpore vacemus. vnde: Vacate et videte, quoniã ego sum Deus.

C Recordata est. Sæpè.n. intuet̃ ecclesia populũ suũ cadẽtem in manus hostiũ. i. dæmonũ, alius per auaritiam, alius per luxuriã cadit, alius per carnis oblectationẽ, pro his oĩbus & similibus ecclesia continuè deplorat, recordatur oĩum desiderabilium suorum, idest, quę nobis promissa sunt in cælis, vnde & nos plorabimus, & ipsa peregrinant̃. Sabbatha quoq; nostra, i. festiuitates nõ minus à nobis violant̃, quoniam ab hostibus deridentur. vnde: Vbi est Deus eorum? Et alibi. Fuerunt mihi la. &c. dum di. mi. quo. vbi est Deus tu. D Psal. 78. b Psal. 41. a

* Gregorius. Sub Iudææ specie torpens otio anima defletur cum dicitur, Viderunt eã, &c. Præcepto enim legis ab exteriori opere in sabbatho cessatur. Hostes sabbatha videntes irridẽt, cum maligni spiritus ipsa vacationis otia ad cogitationes illicitas, pertrahunt, vt vnaquæque reproba anima quo remota ab externis actionib. seruire Deo credit, eo magis eorũ tyrannidi illicita cogitãdo famulet̃. lib. 5. moral. cap. 22.

b Viderunt eam. Sæpè pro peccatis, vel paganis vel hæreticis, vel vitijs traditi, E præuaricationis nostræ recordamur, & tunc dæmones sabbatha nostra derident, cum à bonis nos feriari vident. vnde. Qui tribulant me exultabunt, si motus fuero. Psal. 12. b

c Peccatum peccauit. Paschasius. Causam tantæ miseriæ demonstrat esse peccatum singulare quo retento omnia tenentur, quo absente omnia dimittuntur, hæc est incredulitas. vnde: Audite rebelles & increduli. Ex incredulitate.n. Deum semper exacerbauerunt, idola coluerunt, in Christum credere noluerunt. vnde. Si non venissem, & lo. eis non fuis. peccatum non ha. Propterea instabilis facta est. nec relictus est in ea lapis super lapidem. Omnes qui glorificabant eam. scribæ, scilicet, & Pharisæi qui lucri causa peccantem dicebant populum beatum: & econuerso plebs delinquens beatos vocabat eos, & columnas in domo domini, sed modò inuicem se spernunt, qui adulationibus crediderunt. Gemens & conuersa retrorsum. Captiuorum exprimit habitum qui dum abducuntur, retrò aspiciunt, natale solum plorantes & gementes. Histo. Num. 20. b Ioan. 15. c

* Theodor. Peccatũ peccauit Ierusalem propterea facta est in cõmotionẽ. Qua propter hi qui prius eam venerabant̃ spectato eius infortunio, contumeliosi fuerunt in eã. Post hæc meminit peccatorũ cuiuscunque generis.

Peccatum peccauit. Quasi dicat. Anima pro peccato infidelitatis per diuersa vitia raptatur, quæ supra petram virtutum non fixit gressus: vnde angeli, vel viri sancti qui prius glorificabant eã despiciunt, vt tandem gemat peccatum suum, & redeat ad Deum, audiat vocem monentis de post tergum. vnde Isaias: Erunt aures tuæ audientes verbum post tergum monentis. Inde Maria conuersa retrorsum inuenit Iesum, quem quærebat prius nec inueniebat: Sic & Ierusalem quæ hic pro peccato infidelitatis plãgitur, si co- F Moraliter. Isai. 30. c. Ioan. 20 d

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Facti sunt principes eius velut arietes. *insensati.*
2 Non inuenientes pas. *fame afflicti.*
3 Et abie. &c. *Non potentes in aliquo resistere.*
4 Ante faciem sub. *i. in captiuitatem ducentis.*
5 Recordata est Ierusalẽ dierũ afflictionis suæ, &c. *cõsiderans, q illa afflictio meritò sibi venerat pp peccata sua præterita.*
6 Omnium desid. suorum. *in diuinis condescensionibus sibi factis ad votum.*
7 Quæ ha. à die. an. *i. tempore Moysi quo Deus pauit populum illum cibo cælesti 40. annis, & multa alia beneficia contulit ei.*
8 Cum caderet populus eius in manu. *Eadem est enim sententia contrariorum, & ideo vnum oppositorum aliud ad memoriã reducit, & etiam magis apparere facit, quia opposita iuxta se posita magis elucescunt.*
9 Viderunt eam hostes. *captam & exulatam.*
10 Et deriserunt sabbatha eius. *Idest cultum Dei Israel, reputantes quòd saluare nõ poterat populum illum, sed hoc remouet propheta dicens.*
11 Peccatũ peccauit Ierus. *i. peccata peccatis accumulauit.*

* Pro-

MORALITER.

† 1 *Facti sunt principes eius.* idest, doctores & prælati.
2 *Velut arietes non inuenientes pascua.* sacrarum literarũ, sed pecuniarum.
3 *Et abierunt absque, &c.* idest, in captiuitatem vitiorum.
4 *Ante faciem sub.* scilicet, dæmonis, qui non resistentes sibi impellit de peccato in peccatũ in abyssum vitiorum.
5 *Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suæ, & præua.* Cõsiderando, q peccata sua bene meruerunt talia mala.
6 *Omnium desiderabilium suorũ quæ, &c. i.* consolationũ diuinarum quas habuerat tempore Christi & apostolorũ.
8 *Cum caderet populus eius.* a statu virtutis in manus dæmonis.
† *Et non esset auxiliator.* quia doctores & prælati qui deberẽt auxiliari parũ curant, nisi de profectu suo temporali.
9 *Viderunt eam hostes.* idest infideles.
10 *Et deriserunt sabbatha eius.* ecclesiæ cultum idololatriã reputantes.
11 *Peccatum peccauit Ierusalem. &c.* Hic redditur causa prædicti casus, qui est multiplicatio peccatorum eius.

si cognouerit & crediderit, conuersa retrorsum & inge-
A miscens in lege quem mortuũ æstimabat, inueniet. Qui verò increduli sunt, nec aspiciunt retrorsum, vsq; hodie sicut Cain instabiles sunt, & portant confusionis suæ signũ, & in Babylonem, idest, in confusionem tendunt.

Peccatum peccauit. Allegor. Ecclesia in mẽbris suis aliqua hæresi polluta, peccatum infidelitatis peccat, ideoque instabilis vagatur, & nulla fidei solidita- te fundatur, q̃ prius fundata erat supra firmam petrã. Hos autem populi, qui eos vario affectu glorificabant, vidẽtes hæresim eorum à catholicis † deiectam & conculcatã spernunt & detestãtur. Ipsi autem gementes.

Allegoricè. †turpitudinẽ pudenda. † detectam.

a¶Per diuersa vitia. ¶Per diuersas terras. b¶Scribæ & Pharisæi qui beatificant populum. vnde. ¶Hæretici applaudentes, vel angeli vel sancti viri. Populus meus qui beatum te dicunt, ipsi te decipiũt.

rusalem, propterea † instabilis facta est. Omnes q̃ glorifica- 1

a¶Captiuam conuictam, hæresi confusam, vel vitiis constupratam.

bant eã, spreuerũt illam, quia viderunt † ignominiã eius, 2 3

a¶Peccatum cognoscens b¶Ad Deum quem reliquerat. ¶Per pœnitentiam ad conuersationem cæli vnde exciderat. c¶Bonum. 4

a ipsa aũt gemẽs, & conuersa est retrorsum. Teth. Sordes

b a¶Doctoribus à quibus debuit portari, vel affectibus. b¶Christi vel iudicij futuri, vel captiuitatis. 5

c¶A solio regali. 6

c eius in † pedibus eius. nec recordata est finis sui. † Deposita 7

¶Spiritumsanctum. a¶Vox ipsius captiuæ. ¶Vt misereatis 8

est vehementer, non habens consolatorem. Vide domine 9

a¶Non iniquitatem b¶Contra te superbiens. c¶Principium malorum scilicet quia vidit Deus gentes ingressas sanctuarium suum

affictionem meam, quoniam † erectus est inimicus. Iod. †

a¶Operationẽ, vel suggestionẽ. b¶Chaldæus vel diabolus. c¶Regnũ, sacerdotiũ, sanctasanctorum, vasa preciosa, fidẽ, spẽ, baptisma, corpus Christi, & cæteras virtutes. d¶Quasi. Hęc est præcipua causa malorũ.

d Manũ suã misit hostis ad omnia desiderabilia eius, † quia 10 11
12

uersationis candorẽ perdidit. vnde, *Consurge Ierusalem excutere de puluere.* Anima. n. quę terrenis intendit actibus, sordes necesse est, vt habeat in pedibus. i. affectibus. vnde, *Humiliata est in puluere anima nostra.* Ab his quotidie pedes lauãdi sunt, ne cõtingat quod sequitur. *Obliuta est finis sui, deposita est vehemẽter nõ habens.* Sed dicat anima, dicat ecclesia. *Vnde domine afflictionem meam.* non peccatum vt damnes, *sed afflictionem*, vt liberes. *quoniã erectus est* i. tibi imputans, tibi insultans quasi nequeas nos liberare. vnde Dauid, *multi dicũt animæ meę, nõ est salus ipsi in Deo eius.* Allegor. *Sordes eius.* Ecclesia sordes ĩ pedibus portat, quia ĩ huius vitæ miseria nemo est qui sine squalore vitiorum

a *Teth.* idest, bonum. vnde. *Vide domine afflictionem meam.* Bonum est enim peccatorem se recognoscere, & cũ pœnitentia & gemitu exclamare: *Vide domine.*

Histo. b *Sordes eius. &c.* Tripliciter plangit eam, quia cõtra Deũ peccauit, quia nec pœnituit, quia post flagella ad Deum redire noluit. vnde: *Quia non est recordata finis sui.*

Sordes eius. &c. Pasch. Quasi Ierusalem instabilis facta est, & longa via fatigata, sordes in pedibus portat: quòd magis de exteriori plorat. Pedes synagogæ. doctores legis sunt, qui per viam quæ Christus est, eam ducere debuerunt. Sed hi pedes sordibus scelerum inquinati sunt. Nec recordata est finis sui, idest, Christi, qui est finis legis ad iustitiam omni credenti. Ideo deposita est vehementer. vnde propria voce Ierusalẽ exclamat: *Vide domine, &c.* A principio namque & hucusque deplorauit propheta: ab hinc autem ipsa sua deplorat supplicia humiliata, & peccatum suum confessa, quod significat Teth litera quę interpretatur bonum. vnde: *Bonum mihi domine, quia humi. me.* Ipsa autem humiliata non sustinet amplius prophetam, sed cum gemitu, & lachrymis exclamat. *Vide domine.* More rethorico conquestionem cum indignatione facit, vt iudicem contra hostem moueat, & ipsa misericordiam suscipiat. vnde addit. *Quoniam erectus est inimicus meus contra te.* scilicet, non tuæ imputat iustitiæ, sed suæ superbiæ. q. d. Vide primum afflictionẽ meam vt miserea-
C ris, non facinora, quibus irascaris. Deinde quia erectus est inimicus, vt vlciscaris.

Rom. 10. b Teth. Psal. 118. i.

Sordes eius in pedibus. Anima sordes habet in pedibus, sordes videlicet vitiorum, s. quæ cælestis vitæ & pristinæ cõuersa-

incedat, saltẽ in pedibus, quib. tangitur terra. Inde dñs pedes discipulorum lauit, & nos inuicẽ lauare iussit, & apostolis ait. *Excutite puluerem de pedibus vestris.* Pedes autẽ idcirco lauit, vt pulchri essent & mundi, & sic per totum mundũ prædicaturi discurrerent, de quibus dicitur. *Quã pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis.* Et alibi *Calceati pedes in pręparatione euangelij pacis:* Sordes autẽ sunt in pedibus, vita reproba in prædicatoribus, quia non recordantur finis sui. idest, iudicij futuri, vnde deponentur vehementer in conspectu Dei, non habentes spiritum consolatorem, qui alios consolari deberent. Conuersi ergo & humiliati clament.

b *Non est recordata.* ✻ Theodor. Conuenit enim non de prosperitate confidere, sed expectare mutationem. Quando ergo ei nemo adfert consolationem, ait, tu domine, qui intueris eam infeliciter agentem, miserere.

c *Vide domine.* Quartusdecimus locus cõq̃stionis, in qua orantẽ, q audiũt humili, & simplici orone, vt misereãtur.

d *Manum suam.* Quintusdecimus locus conquestionis, per quem non nostras, sed nostrorum fortunas deploramus sicut † ipse Ieremias fortunam populi deplorat.

Paschas. *Manum suam.* Chaldæus misit manus ad sancta sanctorum, ad quem non licebat nisi solis sacerdotibus introire, & semel in anno, & cum sanguine vasa decora abstulit, & sanctuariũ ꝓphanauit. Cuius rei causa redditur quia vidit dñs gentes ingressas sanctuariũ suũ. i. Iudæos Gentiliter viuentes, & sanctuarium polluentes, quod ipse prohibuerat vnde sequitur. *De quibus præ. &c.* Vnde alibi, *Tradidit in captiuitatem virtutem eorum. &c.*

The

NICOLAVS DE LYRA.

1 Propterea instabilis facta est. *non potens resistere aduersarijs propter Dei sui offensam, non propter eius impotentiam.*
2 Omnes qui glorificabant eam. *tempore suæ prosperitatis.*
3 Spreuerunt illam. *tempore aduersitatis.*
4 Quia viderunt ignominiam eius. *idest destructionem, & captiuitatem.*
5 Ipsa autem gemens. *sub onere importabili.*
6 Et conuersa est retrorsum &c. *scilicet in cõfusionem à statu honorabili.*
7 Sordes eius in pedib. eius, &c. *In Hebræo habetur.* In oris eius, *loquitur de ea, sicut de muliere patiente menstrua, cuius immũditia descendit ad inferiora. ita q̃ fœdantur oræ vestimenti interioris pedes tangentis, & per hoc designatur immunditia idololatriæ abundans in Ierusalem, propter quam fuit destructa.*
8 Nec recordata est finis. *idest, excæcata vitijs non cogitat punitionem super se finaliter venturam. Ideo subditur.*
9 Deposita est vehementer. *ab omni honore & consolatione ideo in persona eius orat propheta, dicens.* Vide domine.
10 Manum suam misit hostis. *idest populus Ammonitarum & Moabitarum, vt dicit Ra. Sa.*
11 Ad omnia desiderabilia eius. *i. ad libros legis, de quib. dicitur Psal. 18. c.* Desiderabilia super aurum & la. &c. *dicit. n. Ra. Sa. q̃ Chaldæis currentibus ad aurum, & argentum in destructione Ierusalem, isti magis voluerunt currere ad comburendum libros legis, eò q̃ scribitur Deut. 23.* Ammonites & Moabites non intrabunt ecclesiam domini in æternum. *Ideo subditur.*
12 Quia vidit gentes. *idest, Ammonitas & Moabitas.*

✻ In

MORALITER.

† 2 *Omnes qui glorificabant eã.* propter vitam & miracula quę faciebant episcopi, & religiosi præteritis temporibus.
3 *Spreuerunt illam, quia viderunt ignominiam eius.* idest, turpitudinem vitæ in modernis clericis & multis religiosis.
5 *Ipsa autem gemens.* sub peccatorum pondere.
6 *Et conuersa est retrorsum.* a statu perfectionis ad miseriam culpæ.
7 *Sordes eius in pedibus.* quod fit cũ per exercitiũ mali acq̃rit habitus per quẽ placet actus malus, ſm quod dicitur, Pro. 2. c. *Qui lætantur cũ malè fecerint, & exultãt in reb. pessimis.*
8 *Nec record.* idest, veræ beatitudinis a qua auersa est per inuolutionem peccati, ideo subditur.
9 *Deposi. e. ve.* scilicet, pium doctorem & solicitum pastorem, ideo petit diuinam consolationem, dicens.
† *Vide domine afflictionem meam quoniã erc. est ini.* i. diabolus
10 *Manum suam misit hostis ad omnia desid. eius.* idest, ad auferendum bona gratiæ & virtutis sicut dicit Grego. ho. Non curat antiquus hostis vt terrena tollat, sed vt charitatem in nobis feriat.
12 *Quia vidit gen. ingres. sanctu. su.* facientes ibi tempore Saladini stabulum equorum.

† Omni

A Theod. In sancta sanctorum soli pontifici licebat ingredi, & hoc semel in anno, in sancta verò anteriora, soli sacerdotes ingrediebantur, in interiorem verò atrium, et Leuitæ, at in exteriorem, qui erant de genere Israel, & proselyti circuncisi. Omnem namq; non circuncisum, etiã illam lex prohibebat intrare, maximè tamen Moabitas & Ammonitas ingredi vetat. *Ammonita & Moabita nõ intrabit in ecclesiam domini in æternum.* Huius legis meminit lamentatio.

Manum su. Diabolus audacter manum suam mittit ad animæ desiderabilia, & aufert virtutum ornamenta, fidem, spem, charitatem, discretionẽ, & Quod iustus iudex fieri permittit, quia videt gentes, prauas .s. suggestiones & cogitationes, & voluptates ingressas sanctuarium animæ, quæ debuit ostium claudere & in cubiculo patrem orare. Tunc pudicitia corrumpitur, abstinentia euertitur, & princeps cocorum omnes muros animæ .i. virtutes euertere conatur: sic vindemiatam suis bonis animam sine consolatione relinquit.

Manum suam misit. Hostis antiquus ad desiderabilia ecclesiæ manum mittit, in membris ipsius fidem contaminans, baptisma rescindens, doctrinam corrumpens, corpus & sanguinem domini indignè contrectans, & vasa pretiosa .i. oues Christi quasi lupus deuastans. Et causa tãti mali redditur, quia gentes .i. carnem amãtes, quasi prępotium retinentes, & Christi circuncisionem non habentes ministri altaris efficiuntur.

a *Omnis po.* Paschasius. Quantam famem Iudæi passi sũt historię nõ tacet, & Iosephus pręcipuè manifestat. vñ hic *Omnis populus eius ge. & quæ. &c. ad re. ani.* i. corporalem vitã.

Vide do. Nota quod prophetæ profuerit, dum se non plangentem Ierusalem planxit, quæ tamen suprà quasi imobilioribus membris plangens inducitur, nunc verò quasi vitali spiritu recepto omnis populus plangere perhibetur. *Vide d.* Sicut .n. gallina fouet oua sua, & coanimat, sic spirituales viri subditos suos paulatim, vel monendo vel plangendo fouent, vt sibi coanimentur.

Omnis populus eius gemens. verbi Dei, qui de cęlo descendit. In angustia famis ecclesia hunc panẽ quærit a doctori .n. nec inuenit, quia dederunt quæq; pretiosa pro cibo, cęlestia .s. pro terrenis, æterna pro caducis ad refocillandã aĩm, non satiandã, quia innumeris desiderijs accensam refocillare possunt, non satiare. Hinc quoq; populus gemens & quęrens panem Dei, quia praui affliguntur & cruciantur, quia non ad votum deliciosæ vitæ affluentia habetur.

b *Dederunt pretiosa quæque.* * Theo. Hoc loco pretiosa vocat infantes. Nam gustauerunt tempore famis etiam de carnibus humanis.

C Infelix aĩa pretiosa quęq; pro cibo donat ecclesia, qñ virtutes mentis ad transitoriam delectationẽ inclinat, & refocillare nitit̃, dũ diuersis vitijs & desiderijs satisfacere machinat̃, vñ. *Populus eius ge. & quærens pa.* plangitur, quia quãuis pretiosa quæq; pro cibo dederit, ɔcupiscẽtiæ affectus nõ satiat̃ visu, gustu, & cæteris sensib. Vñ si qua fortè

a ¶Dominus. b ¶Carnales, vel vitia, vel quia Iudæi cultum idolorum in templum contulerant. ¶Sacerdotes Gentiliter viuentes. c ¶Templum, animam, vel ecclesiam. d ¶Sacerdos in quo fuerit macula non accedat offerre.

vidit gentes ingressas sanctuariũ suum: de quib. præcepe-

a ¶Animam. b ¶Manus, ex cuius tactu clamat. Vide domine, &c. ¶Vox prophetæ. ¶Quartus locus conquestionis

ras, ne intrarent in ecclesiam tuam. Coph Omnis populus 1

a ¶Angustia libelli. b ¶Verbi Dei. c ¶Cælestia pro terrenis. 2

eius gemens, & quærens panem. Dederunt preciosa quæ- †

a ¶Non ad satiandam b ¶Animalitatem. c ¶Quartusdecimus locus conquestionis ¶Vox synagogæ, vel ecclesiæ, vel animæ. d ¶Facturam tuam, non iniquitatem meam.

que pro cibo, ad refocillandam animam. Vide dñe & con- 3

b ¶Duodecimus locus indignationis, indignari enim videtur quod 4 sibi præmium euenerit a ¶Disciplina ¶Sancti 5

sidera; quoniam † facta sum vilis. Lamed. O vos omnes 6

¶Non habentes hic manentem ciuitatem. a ¶Celeriter. b ¶Christum, vnde ego sum via. ¶Virtutum. c ¶Quartusdecimus locus conquestionis. ¶Compatenti corde. d ¶Charitatis intentione. e ¶Quis infirmatur, & ego non infirmor Quis scand & e n vror.

qui transitis per viam, attendite & videte, si est dolor 7

a ¶Pro terrenis cælestia perdidi. b ¶Idest, vindemiabit. ¶Bonis virtutum. ¶Qui debuit defendere. c ¶Per Chaldæos, per Romanos.

sicut dolor meus*. Quoniam vindemiauit me, vt lo- 8

D rè virtus redeat, & spiritu Dei anima recreata conualescat, iure cum electorum multitudine plangendo exclamat. *Vide domine.* q.d. facta sum vilis, mihi humilis in oculis meis, quia *manus domini tetigit me.* Coph .n. manus interpretatur. Cum aũt manus dñi, vel puniendo, vel reuelando supplitia, vel instruendo animam, vel negligentem ecclesiam tetigerit, mox ad se rediens, & ingemiscens dicit. *Vide do.* q.d. considera fabricã tuã, quantum sit vilis. Anima quæ prius oblectata vitij gloriabatur, manu domini tacta se vilem profitetur, quæ ad imaginem sui creatoris condita erat. Iob 19.a.

E c *Facta sum vilis.* Vilis efficitur ecclesia cum crescente numero malorũ non summa petit & cęlestia, sed infirma & terrena. | dispitio.

d *Lamed.* Disciplina vel ɔtritio. Quod .n. proph. luget, alijs disciplina est & ɔtritio cordis, vt lugeãt simili mõ sancti. Lamed.

e *O uos omnes qui.* Paschasius. Proprium est miserorum tantò maiorem æstimare suum dolorem, quantò alienũ minus intelligere studuerũt, & quò magis dolorem suũ sentiunt: alienum sibi æquari non cõsentiunt. Sed verius reliquiæ quæ saluæ fiunt, contritione cordis talia deplorant, quando sanctuarium destruitur, templum prophanatur, altaria euertuntur, lumen candelabrorum extinguitur, libri concremantur, sacerdotes & Leuitæ captiuãtur, virgines & uxores hostili libidine polluũtur, omnia sancta contaminantur. Pro his & huiusmodi reliquiæ quæ saluæ factæ sunt non immeritò lugent, cum gentẽ suam, non minus terrena quàm cælestia bona perdere vident: sic .n. vindemiauit eam Deus iusto iuditio, sicut in lege & prophetis locutus est. Historicè.

F *O vos omnes.* Anima vitijs prægrauata non tamen omnino excæcata uidens alios cum desiderio ad patriam festinantes, & per uirtutum uiam gradientes, cum ingenti dolore exclamat. *O vos omnes, &c.* q.d. videte quib. sauciata periculis, quibus afflicta tribulationibus quibus subiaceam passionibus. *Quoniam vindemiauit dominus.* bona .s. uirtutum iusto iuditio abstulit, quibus me quasi sponsam decorauit, in die furoris sui exacerbatus malis meis. Vos ergo qui transitis per uiam .i. qui prҫsentem despicitis uitam tendentes in uiam ueram quę Christus est, uidete si est dolor sicut do. meus, cęlestia amisi thesaurizaui mihi iram in die iuditij, & grauata malis meis, non possum uobiscum festinare ad gaudia cęli. Moraliter.

O vos omnes qui transitis per viam, attendite, & videte, &c. Nrã Sion cuius cõuersatio est in cęlis, de cęlo in terris posita mẽbra sua conspicit, & quę patiuntur quotidie de excelso conspicit, uñ miserando proclamat. *O vos omnes sancti, .s.* de quib. Dauid dicit. *Euntes ibant, & flebant, &c.* Hi eũt p uiã quę Christus est, uestigia eius sequẽtes, neq; ad dexterã neq; ad sinistrã declinantes. Vocati .n. ad paschales dapes: & paschalia uota celebrantes, agnum ſm legem comedunt festinanter. Hos ɔspicit eccľa uia regia ad patriã gradiẽtes, q̃ multis filiorũ curis ꝑpedita ĩgemit & clamat *O vos omnes, &c.* Nõ ut retrahat a uia, sed ut ad cõpatiẽdũ moueat: attẽdite mẽte, & uidete intuitu chr̃tis, si ẽ dolor sicut Allegoricè. Psal. 125.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Omnis po. e. *præ anxietate famis, quæ prænaluit in Ierusalẽ obsessa a Chaldæis, vt habetur, suprà .38. ca.*
2 Dede. &c. *illi qui erant diuites.*
3 Ad re. animam. *i. ad mitigandum famem, & non ad satietatem, ideo in persona eius orat propheta dicens.*
4 Vide d. *afflictionem meam.*
5 Et con. *releuando eum.*
6 O uos. *Hic inducit propheta alios ad compassionem dicens,* O uos omnes qui tran. per ui. *propè Ierusalem destructam.*
7 Attendite & ui. *per compassionem.*
8 Quoniam ui &c. *Loquitur de Ierusalem per modum vineæ, cuius clausura est dissipata, & fructus collectus, quia muri Ierusalem erant dissipati, & omnia bona asportata.*

* De

MORALITER.

1 *Omnis po. ge.* ex tali contemptu sancti loci.
† *Et quæ. pa.* ad famis temperationem. Et quoniam hic fit ualde dolorosum, subditur.
4 *Vide do.* oculo tuę clementię. Prouocantur etiam alij ad compatiendum cùm dicitur.
6 *O vos oẽs qui transitis, &c. quoniã vindemiauit me, vt lo. est do.* tradẽs me infidelibus, ad meum sanguinem effundendũ.

A ſicut do.m. *Mulier cùm parit tri.ha.* vnde Apoſtolus. *Filioli mei quos iterum parturio.* Eccleſia.n. quæ perit & generat & nutrit & lactat, pro omnibus contriſtatur, vnde. *Quis infirmatur, & ego non in.* Sic etiam eccleſia teneros lactat, auerſos reuocat, pigros expectat, præcipites vt prouideant caſtigat ne quem hoſtis extra caſtra inueniat, dũ ipſa ordinato agmine ad patriã feſtinat, vnde. *Quæ eſt iſta quæ aſcendit per deſertum ſicut aurora.* Ad aſcẽdentes ergo vel trãſeuntes ab excelſioribus membris dicitur. *O vos oẽs, &c.* quia alia ſunt quæ pro his doleo, alia quæ ab his quæ intus, vel foris ſunt tolero, a patria differor, in exilio moror. Attendite ergo

Io.16.c. Gala.4.c. 2.Cor.9.g. Cant.6,c. † manu

a ¶Per prophetas. b ¶Qui non mentitur. c ¶Quia exacerbaui illum. d ¶Iuditij. e ¶Ex ipſis donis ſ. Spirituſſancti eruditur. f ¶Alto conſilio. ¶Quintus locus conqueſtionis.

a cutus eſt dominus in die iræ furoris ſui. Mem. De excelſo 1

a ¶Apparuerunt illis diſpertitæ linguæ. ¶Spirituſſancti. b ¶Fortioribus. c ¶Sic. d ¶Doctrinæ. †

b miſit ignem in oſſibus meis, et † erudiuit me. Expãdit rete 2

a ¶Voluptatibus. b ¶De vitijs ad virtutes. ¶De infidelitate ad fidem. c ¶Vt audiam vocem poſt tergum monentis. d ¶Sic. e ¶Terreno ſolatio. f ¶Omni tempore. 3 4

c pedib. meis, cõuertit me retrorſum. Poſuit me deſolatã tota †

a ¶Præſentis vitæ dolore, & deſiderio futuræ, vnde. Fuerunt mihi lachrymæ meæ. b ¶Sempiternum. † ¶Conceſſio. c ¶Quaſi Vindicta punit, qui dormire videbatur. ¶Me dormiente. d ¶Superponendum mihi. ¶Prouocans Deum ad vindictam. 5

d die mœrore confectam Nun. † Vigilauit iugum iniquitatũ 6

a ¶Quæ ex me ſunt. b ¶In retributione domini. c ¶Inſolubili vinculo. d ¶Tanquam ſuffocaturę. † ¶Tanquam graue pondus. e ¶Sicut laqueus Iudæ. 7

mearum † in manu eius: † cõuolutæ ſunt & impoſitę collo 8

a ¶Vt non poſſim reſiſtere. b ¶Iuſto iuditio Dei. c ¶Chaldæi, vel potius Romani, hoſtis, vel diaboli. 9

e meo. Infirmata eſt virtus mea: dedit me dñs in manu, de 10

rorum, & concupiſcentias. Conuertit me retrorſum, vt poſt ipſum irem, non præirem. Hoc rete Apoſtolis commiſſum eſt, vt de mari huius mundi piſces extrahant: Pedibus meis: vnde, *Ab omni via mala prohibui pedes meos.* Poſuit me deſolatam præſentibus bonis, quæ mihi prius ſolatia fuerant. Tota die mœrore confect. dolore ſ. præſentium tribulationũ & amore futurorum bonorum.

c *Expandit rete, &c.*

* Theodo. Rete vocat mala, quæ uitari non poſſun[t] Etenim etiam q[ui] aufugerunt cap[ti] ſunt.

d *Vigilauit iugum* Paſchaſ. Iugum iniquitatis dormire eſt in nequitiæ tempore ſecurè, & impunè quieſcere, ſe[d]

B quamuis ad brauium nos indefeſſa rapiat deuotio, videte dolorem meum, filios educare volui, & educere de miſeria exilij, & perducere ad gaudia cęli. ſed multi aberrãt, multi exaſperant, multi languent, pauci ſunt qui venire curent. Omnia omnibus factus ſum, vt omnes lucrifaciã: pro omnibus lugeo, pro omnib. vror. *Videte ergo ſi eſt do. ſi. ſi. do. m.* tẽdite ergo oculum mentis ad extremum iuditij diem. & videte. *Quoniam vindemiauit.* i. vindemiabit me dñs in die furoris ſui. de quo dr̃. *Domine ne in furore tu. Vt lo. eſt do. in die fur.* quando reddet vnicuique ſm opera ſua.

1.Cor.9.d. Pſal.6.a.

a *Mẽ*, Incẽdiũ tẽpli regaliũq; domorũ, & totius ciuitatis fugientiumq; oppreſſionem & deſolationem ſignificat.

Hiſtoricè. Iob.1.c.

b *De e. mi. ig.* Paſchaſius. i. ſupernam vindictam de quo in Iob dicitur. Ignis Dei deſcendit de cęlo, &c. Ignem miſit, æreas ſ. poteſtates, quibus cruciandi Iudæos vſque hodie poteſtas eſt, in oſſibus meis, vt fortia. ſ. interius exteriuſque affligant: & ſic erudiantur qui Deum blandientẽ audire noluerant. vnde addit, & erudiuit me. *Expandit rete pedibus meis.* ne poſt voluptates & deſideria vana vſque ad finem vitæ irem: conuertit me re. per anguſtias & tribulationes. *Poſuit me deſolatam.* Deſolati ſunt Iudæi vſque in finem ſæculi & mœrore confecti.

Moraliter.

De excelſo. Dum anima pro peccatis a domino corripitur, ad ſe rediens ſalubriter compungitur, & in oſſibus ſuis. i. cogitationum medullis a domino ignem veniſſe teſtatur, vnde diuinitus caſtigatur, & eruditur. Et quia ſẽtit doctrinæ Dei retia coram pedibus ſuis expanſa, conuertitur retrorſum, abſtinet ab illicitis: luxum voluptatis & concupiſcentiæ in lachrymas conuertit, tantò fortius mœrore confectum plangit, & præſentis vitæ conſolationem non recipit, quanto verius in eis per vana deſideria ſe conſiderans aberraſſe.

Allegoricè.

C *De ex.* Qui de Iudæis crediderunt, vel gentibus, & vna eccleſia facti ſunt, meritò dicunt de excelſo, de cœlo mi. ig. i. Spiritumſanctum, quo corroborantur fortia virtutum, & eruditur diuinitus eccleſia: ne vltra idolis ſeruiat, vel mundi delitias quærat. Quod ſignificat Mem litera, quæ interpretatur ex ipſis. ſ. donis Spirituſſancti, quib. gratulabunda ſe eruditam dicit eccleſia, vt caſtè amet, & caſtè timeat, & ex ipſis erubeſcit vitijs, quibus deſeruierat. *Expandit rete.* ſ. prædicationis, ne abeam poſt vanitates er-

vigilat in me. d. vñ Ieremias. *Virgam vigilantem ego vi[deo].* Cui dñs. *Vigilabo ego ſuper verbum meum, vt faciam illud.* N[o]bis. n. torpentib. peccata latent, ſed in manu dñi vigila[nt] dũ nos ad vindictam iuſtæ retributionis accuſant: vn[de] *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Conuolutę quaſi pondus ad premẽdum, & impoſito collo meo, p[ro] torque aurea, funiculo iniquitatis circũdata. vñ in Pro[uerb.] *Funibus peccatorum ſuorum quiſq; conſtringitur.* Data eſt [er]go in manib. peccatorũ, nec poterat ſurgere donec intret [ple]nitudo gẽtiũ, q̃ ſignificat *Nun*, q̃ interpretatur ſempitern[um.] Sempiternum. n. eſt illi iugũ eius, & captiuitas perpet[ua.]

Vigilauit. Iugum animæ vigilat in manu dñi, quæ ſe [vi]tijs & ſcelerib. ſubdit, niſi quotidie pœnitendo ponat coram oculis ſuis, vñ. *Peccatũ meum contra me eſt ſemper.* V[o]luit. n. Dauid vigilare, & peccata fletib. abluere, ne vigi[la]ret iugum eorum in manu domini, vnde, *Auerte faciẽ a pecca. me* q. d. nolo, vt in manu tua vigilent, ſed vt ego [con]tra peccata mea vigilem, & fletibus purgem, ne conuo[lu]tas iniquitates imponas collo meo, nec des me in ma[nu] de qua non potero ſurgere.

Vigila. Dum eccleſia tentationib quatitur, vigilat in [ma]nu dñi iugum iniquitatis eius, & hoſtib. tam viſibilib quàm inuiſibilib. ſubijcitur, amiſſis monilibus, quæ de[de]rat ei in ornamentum ſponſus, vnde ingemiſcens ait, [con]uolutæ ſunt impoſitæ collo meo. vnde Iſaias ait. *Quia filiæ Sion [am]bulauerunt extento collo*, auferenda eſſe omnia ornamen[ta] & inter cætera torques & monilia. Torques in pec[tore] pendentes, intelligentiam mentis demonſtrant. Mon[ilia] omnia ornamenta ſignificant, quib. amiſſis viri eccle[ſia]ſtici muliebri affectu ambulant extento collo, & nutil[us] oculorum loquuntur, plaudentes manibus & pedib[us] vt compoſito gradu incedant ſecuri, gloriam ſectantes [..]re ergo iugo iniquitatum premitur, quæ tantis virtut[um] ornamentis ſpoliatur, vnde, conuolutæ iniquitates fu[ni]culo inſolubili plangentur, & impoſitæ collo eius, qu[i] quædam membra ſuffocantur, ſicut Iudam laqueo ſe [ſu]ſpendiſſe legimus, vnde addit.

Alleg. Dam.

e *Infirmata eſt virtus mea.* Quia impij in æternũ tradun[tur in]teritũ, vbi vermis eorũ non moriet̃, & ignis eorũ non [extinguetur]. Sicut. n. ſuperior ſentẽtia quæ Mem intitulatur. i. ex ip[ſis] qu[æ]

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 De excel. mi. &c. *i. in templo, & regis fortalitio, & in cæteris, de quorũ fortitudine cõfidebat populus, ſicut oſſa sũt robur corporis & omnia iſta fuerunt combuſta a Chaldæis vt dictum fuit ſup. 52*

2 Et erudiuit me. *quia vexatio dat intellectum. In Hebræo habetur.* Et ſeparauit me. *i. membratim lacerauit.*

3 Expan. re. pe. meis. *i. permiſit expandi. Et vocatur hic rete deceptio falſorum prophetarum quæ fuit populo cauſa ruinæ, vt frequenter dictum eſt ſuprà.*

4 Conuertit me re. *i. de ſtatu honorabili ad confuſibilem.*

5 Vigilauit iugũ iniquit. &c. in manus eius. *ſ. domini, [qui] vigilanter & ſolicitè induxit pœnam pro iniquitatib. meis, pro[pter] hoc in perſona eius dicitur in principio libri de deſtructione po[puli] loquens.* Vigilabo ego ſuper verbo meo, vt faciam illu[d].

6 Conuolu. ſunt. *ſ. iniquitates meæ.*

7 Et impoſi. col. meo. *Sicut fardellus imponit̃ latroni deprę[henſo].*

8 Infirmata eſt virtus mea, *Deo me deſerente.*

9 Dedit me dominus in manu. *ſ. Chaldæorum.*

10 De qua non potero ſurgere. *Virtute propria, ſed tam[en] diuina.*

* Abſt[ulit]

MORALITER.

† 1 *De excelſo miſit ignem.* ſ. vindictæ ſuæ.

† *In oſſibus meis.* i. in viris fortibus, qui non potuerunt ſe defendere ab infidelibus.

2 *Et erud.* qm̃ inflicta vexatio dat intellectũ, iõ ſubditur.

3 *Expandit re.* ſ. pęnitentię, vt vltrà non procedam ad malum, ſed reuertar ad bonum.

† *Poſuit me de.* per peccatorũ meorũ iugem recordati[onem].

5 *Vi. iu.* Hoc põt exponi de mortuis in peccato mor[tali] quorũ pęna grauis eſt & ↄtinua, iõ iugũ vigilãs nomi[natur].

† *In manu eius.* ſ. iuſtitiæ.

6 *Cõuolu. ſunt & impo. col. m.* ſicut fardellus latroni depl[ehenſo].

8 *Infirmata eſt virtus mea.* q̃a talis eſt extra merendi [ſtatum].

9 *Dedit me in manu, de qua.* Nã in inferno nulla eſt redẽp[tio].

† *Abſtul.*

dæ.s.dominus misit de cœlo, conuertit eam ad peniten tiam, ita ex iugo iniquitatum eius Nun, quod sempiternum interpretatur, impegit in interitum: vt iusto Dei iudicio secundum impœnitens cor suum sempiternum incurrat supplitium, non quod ecclesia ad vitam prædestinata his tradatur supplicijs, sed quæ membris suis accident, imputat sibi & plangit. *Infirmata* a Sextus conquestionis locus, quòd cum a domino bonum expectaret, in summas deciderit miserias. b

riens aduersarij nostri fortitudinem calcaret, atque contereret. Hoc torcular calcauit dñs in passione sua virgini filiæ Iuda, vt credentibus præmia, incredulis & crucifigentibus perpetuæ captiuitatis, & dãnationis æternæ effunderet supplicia. Propheta ergo videns duritiam Iudæorũ deplorat quod calcauerit dominus torcular filiæ Iuda. Quòd.n. dominus patiebat ad ipsius remedium, conuertit sibi in tormentũ extremæ captiuitatis, & perpetuæ dãnationis, vñ ipsius synagogæ plorãtis inducit personam. D

a ¶ Vnde, Non adijciat, vt resurgat virgo filia Israel. b ¶ Adiutorium Dei quod omnino.s.sublatum est c ¶ Irruentibus Romanis. d ¶ Reges, sacerdotes, prophetas doctores, vel ecclesiæ, vel sensus.

qua nõn potero surgere. Samech. † Abstulit omnes magni 1

a ¶ Quartus locus conquestionis. ¶ Iusto iuditio. ¶ Qui diu distulerat.

ficos meos dominus de medio mei: vocauit aduersum me 2

a ¶ Idest tempore accepto afflixit me. ¶ Vindictæ quæ non fit a Deo nisi in tempore, non punit ante peccatum, non coronat ante victoriam. b ¶ Principes, vel qui videbantur virtutibus eminentiores vel conatus mentis excellentes c ¶ Crucis, vnde: Torcular calcaui solus, &c.

†tempus, vt contereret electos meos. Torcular calcauit do- 3 †

a ¶ Synagogæ, vel ecclesiæ quæ est filia synagogæ, vel animæ confitenti. b ¶ Fons vel oculus c ¶ Septimus indignationis locus: factum enim crudele & tyrannidem & violentiam hostium ostendit. ¶ Vox synagogæ vel ecclesiæ vel prophetæ, vel animæ. d ¶ Alludit literæ, quæ oculus dicitur. ¶ Fontem lachrymarum. 4

minus virgini filię Iuda. Ain. † Idcirco ego plorãs, & oculus

¶ Paracletus: a ¶ Ad bonum. 5

meus deducens aquã, quia longè factus est à me cõsolãtor, 6

¶ Vagantem & errantem. a ¶ Ad literam vel ad opera vel quos parit ecclesia quotidie. 7

† conuertens animã meam. Facti sunt filij mei perditi, qm̃ † †

† congregationem.

Idcirco ego plorans, &c. Longe factus est à me consolator conuertens, &c. Hoc sæpe probamus, si Iudaicam perfidiam, & duritiã inspiciamus. †Iere. 14. c. E

a *Abstulit oẽs, &c.* Per cha. hæc plenius in extrema captiuitate acciderũt, quando oppressi sunt, nec propheta nec sacerdotes remanserunt. In captiuitate.n. Babylonica, Danielem, & Ezechielem, & multos consolatores habuerunt: in hac autem omnes magnifici ablati sũt quod Samech significat, quæ interpretatur adiutorium. Vnde Isaias. *Auferam a Ierusalem validum & fortem & omne robur panis, & omne robur aquæ, principem & quinquagenariũ, & prudentem eloquij mystici &c.* Hinc ipsos angelos in portis Ierusalẽ clamasse legimus. Transeamus ex his sedibus.

Abstulit, &c. Sensus virtutum.s.quos in se anima sentit vitiosus: vnde dominus contra eam tempus vindictæ adducit, cùm diuinum adiutoriũ adducit, quo oblato inimicus in confusionem erroris captiuam ducit, & dum prædicatorum doctrinam obliuisci facit, electos mentis conatus conterit, vt eam virtutibus spoliatam facilius quasi in terra aliena possideat, ne per recordationẽ sani dogmatis & meliorationẽ vitæ ad pristinum redeat statũ

Abstulit. Spiritualis Ierusalem quoties tribulationibus quatitur, quoties persecutionibus agitatur, vel hæreticorum hostibus impugnatur, merito plangit dicens. *Abstulit dominus omnes, &c.* Sæpe.n. in toto orbe pauci remansere magnifici, qui sana doctrina defenderent causam fidei. *Vocauit aduersum me tempus.* peccatis exigentibus. Tempus vindictæ adducit dominus, vt conterat electos eius: quia non est qui defendat, vel murũ ponat se pro domo Israel.

Torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda. ✠ Theodor. Persæpè diuina scriptura comparat supplicium grauissimũ cum torculari, eo quod in torcularib. omnes vuæ cõterantur, ita vt ne acinus quidem vnus, vt plurimum, effugiat.

✠ Hieronymus. Iuxta scripturæ sanctæ consuetudinem interdum pro vltione ac supplicijs ponitur peccatorum. Interdum in congregatione nouorum fructuum pro pœnis ponitur atque tormentis, vt Hieremias in præsenti lamentatione plangens euersionem Ierusalem loquitur.

Paschasius. Torcular vltionem significat, & peccatorũ supplitia, vnde Isaias, *Quare rubrum est indumentum, &c.* Angelis quærentibus dominũ respondisse inducit, *Torc. calcaui solus, &c.* illud, scilicet, quo malis supplicia, bonis præmia calcantur. Hoc solus dominus calcauit, quia nullum adiutorem habuit, neque enim Angelus neque Archangelus corpus humanum assumpsit, vt pro nobis moriens

Metaphor. autem dicitur. *Torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda.* Metaphoricos vineam suam de Aegypto dominus eduxit, & in terram promissionis plantauit, quæ diu sterilis & infructuosa permansit secundum illud, *Expectauit vt faceret vuas, & fecit labruscas.* Ideo dominus torcular calcauit, vinum sibi reseruauit, acinum peccatorũ perpetua captiuitate pressit. Isa. 5. a.

Moraliter. *Torcular calcauit dominus.* Sterili animæ virtutibus, & operibus vacuæ dominus torcular calcat, quando eã quasi sterilem, & otiosam affligit pœna condigna, vnde ait, *Idci. ego plo.* quia sentit se amisisse consolatorem, & impœnitentem ruere, vbi erit fletus & stridor dentium, vnde ingens animæ fletus describitur, vt sibi sciat post huius mũdi vanam lætitiam omnem consolationem defuturam. Ibi filij perdentur, quia fructus malorum operum dissipabitur, & solus inualescet inimicus.

Allegor. *Tor. calcauit.* Quando.s.ecclesiæ per passionem suam aereas potestates subiecit. Ipsa verò verè est virgo filia Iuda, quia de *Sion exibit lex, & verbum domini de Ierusalem*, cui calcauit dominus torcular.i.oppressionis iugum, vt esset libera. Sed quia calcante domino multa fuerat amurca, idcirco deplorans propheta, inquit, *Oculus meus deducens aquas.* & ideo Ain interponitur, quod fons vel oculus interpretatur. Cum.n. prælum crucis pressit, de Christi latere fons emanauit, vnde, *Et continuò exiuit sanguis & aqua.* Hoc fonte emitur & lauatur sponsa sponsi complexibus socianda. Hoc dotatur vt gaudeat, vt sponso soli inhæreat, solum diligat, qui se tantum dilexit. Et quia Ain etiam oculus interpretatur, non immerito de hoc fonte oculus inebriatus aquam deducit lachrymarum, vnde. *Exitus aquarum dedux. &c.* Isa. 2. a. Io. 19. f. Psal. 118. F

Longè factus est consolator. Quoties ecclesia tribulationib. afficit, quoties desolat auxilio Dei, ad lachrymas quasi ad assueta arma recurrit, dũ aũt doctore exterius monẽte nõ adest paracletus, qui eũ instruat, & erudiat interius, ꝓpterea sunt filij eius perditi, & inualescit inimicus. Quisquis ergo doctorũ ecclesiã sibi cõmissam minus cõuerti viderit, de fonte amoris hauriat, vñ lachrymas ꝓducat, donec cõsolatorem, & conuertentem paracletũ reducat, alioquin inualescente inimico fiunt filij eius perditi, qui.s. nondũ ablactati, nondum in virum perfectum sunt producti.

☞ Ex-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Abstulit omnes magnificos meos. *regem & principes, prophetas & sacerdotes.*
2 Vocauit ad me tempus. *s. afflictionis & destructionis.*
3 Torcular calcauit dñs. *quia sicut in torculari de vuis exprimitur vinum, sic in destructione Ierusalem fuit effusus sanguis Iudæorum.*
4 Idcirco ego. *in quo notatur fletus, & doloris abundantia.*
5 Quia lon fa. *i. ipse Deus retrahens a me consolationem suam licet sit vbique per potentiam, essentiam, & præsentiam.*
6 Facti sunt filij mei. *i. habitatores Ierusalem.*
7 Perditi. *fame, mortalitate, & gladio.*

✠ Expan-

MORALITER.

1 *Abstulit omnes mag. m.* id est, fideles deuotos, quorum preces non valent damnatis, propter quod ablati dicuntur ab eis.
2 *Vocauit aduer. me tempus.* in quo malè operatus sum, cũ tamen mihi datum fuisset ad bene operandum.
† *Vt contereret electos me.* i. speciales socios, vt socij sint in pena sicut in culpa.
3 *Torcular calcauit dominus.* i. locum perfectę depressionis sicut sanctis præparauit locum exaltationis:
4 *Idcirco ego deplorans.* nam ibi est fletus & stridor dentiũ Matth. 8. b.
5 *Quia longè factus est a me consolator. con. a. meam.* s. ad bonũ nam pœnitentia fructuosa non habet ibi locum.
† *Facti sunt filij mei perditi.* i. imitatores mei.
† *Quoniam inualuit inimicus.* In conflictu mortis.

a *Expandit Sion.* Pasch. Dolorem significat quasi parturiẽtes, vñ alibi, *Sicut expandit natans ad natandū manus suas, sic & Siō iter angustias. Et angustia*, ait, *possedit me, sicut angustia parturientis.* Angustia est quidem cordis, quæ in expāsione manuum exprimitur, plusquàm in exclamatione oris. vnde Phe præscribitur quę oris interpretatur, quia dum Sion manus suas expandit inter angustias, significat ꝙ ore nō valet exprimere ꝙ patitur in corde, cū sit sine consolatore, vnde. *Recedite a me, amare flebo, nolite incumbere, vt consolemini me, &c.*

Psal. 40. b. Isa. 25. d. Ibidem. 21. a.

† Percussit eis plo. i. s. more gentium.

✱ Theodoretus. Illæ enim quæ lugent consueuerunt & extendere & cōtrahere manus suas. Dicit itaq; illā admittere non posse consolationem, præcipuè cùm permiserit dominus hostibus impetum facere in eam, & cōsecratam polluere.

B

b *Mandauit dominus aduersum Iacob.* i. iusto Dei iuditio & Chaldæi & Romani adducti sunt, non .n. consurgit gens aduersus gentem, nisi præcipiente domino. *Quasi polluta menstruis.* Sicut abominabilis est mulier dum menstrua patitur, sic Iudæi vbique terrarum habentur.

Isa. 22. 2.

Moraliter. *Expandit.* Anima quæ fuerat speculum Dei & vitiorū supplantatrix, cùm propter iniquitatem traditur spiritualibus nequitijs, frustra quærit consolatorem extrinsecus quæ spiritualem consolationem perdit intrinsecus. Meritò ergo mandauit dominus aduersum Iacob, &c. i. contra animam quondam vitia supplantantem, nunc solo nomine gloriantem. Vnde in circumitu spirituales hostes obsident eam, ne possit effugere, quæ sæpe videns se vallatam, expandit manus suas inter cogitationum angustias, nec est ei vox oris, nec vlla excusatio sermonis, quia menstruis polluta. i. cruentis operibus maculata a quib. sine consolatore nunquam liberabitur, cùm ēt propheta testetur, ꝙ omnes iustitiæ nostræ quas nobis ascribimus, sic sunt coram eo, quasi pannus menstruatæ.

C

Isa. 64. e.

Allegoricè. *Expandit Sion.* Quoties ecclesia hęreticorum vallatur exercitu, dominus aduersus Iacob, ecclesiam. s. quæ debet vitia supplantare, contra eam mandat inimicorum exercitus, quia Spiritumsanctum consolatorem & doctorem amisit, sine quo nullus ad fidem eruditur, nullus a vitijs releuatur. Ideo expādit manus suas inter dolores & pressuras, nec est ei vlla vox oris digna, qua possit hostium dogmata vincere, & sua defendere, vnde sæpe fit polluta fœditate carnalium operum, & sanguine carnalium desideriorum inter hostes, quib. interius & exterius impugnatur, vnde. *Væ prægnantibus, & nutrientibus in die illa.*

a ¶Chaldæus, vel Romanus, diabolus. b ¶Oris. c ¶Quartus locus conquestionis.
¶Quasi parturiens, vel quod non valet ore, significat manuum expansione.
d ¶Terrena, vel ecclesia, vel anima. e ¶Amisso vero consolatore. 1
a inualuit inimicus. Phe. † Expandit Sion manus suas, non †
a ¶Animam. b ¶Iuste distipando, aliàs dispensando.
c ¶Animam, quæ debet vitia supplantare. ¶Solo nomine gloriantem. 2
b est qui consoletur eam. Mandauit dñs aduersū Iacob, in cir 3
a ¶Chaldæos, vel Romanos. b ¶Vana gloria, dum nobis attribuimus bona, & ipsa vanitate sicut menstruis quicquid tangimus, polluimus.
cumitu eius hostes eius. Facta est Ierusalē quasi polluta mē 4
a ¶Iustitiæ. b ¶Deprecatio ¶Quasi, Iusta sententia oris domini contra me prolata.
¶In omnibus vijs suis c ¶Verbum patris, vel prædicatores, vel prophetas, vel præsentiam.
c struis inter eos. Sade. Iustus est dominus, quia os eius ad ira
a ¶Peccando. b ¶Aure cordis. c ¶Non transeuntes per viam, vt suprà.
d ¶Diligenter considerate. 5
cūdiā prouocaui. Audite obsecro vniuersi populi, & videte 6
a ¶Octauus locus indignationis ¶Cōtæ intentiones. b ¶Fortes. c ¶Babylonis. 7
¶Virgines enim nec alium lædere, nec se defendere possunt. 8
dolorē meū. Virgines meę, & iuuenes mei abierūt in capti †

c *Iustus est dominus* Pascha. Sade quæ præponitur, & iustitiæ interpretatur, significat quod iustitiæ domini rectè quod bene his verbis ostenditur, *Iustus est dominus, &c. quia os eius ad iracundiam pr.* q.d. oris eius iudicium iustè pertulit, vnde confiteri quia iustus est dominus non distuli. Et notādum, quod suprà transeuntes per viā quasi pauciores, nunc Ierusalem vel propheta ad cōsiderandum dolorē suum omnes communiter inuitat, vt eorum sit vna passio, quorum vna est natura conditio. Superius .n. virgines squalidas, & paruulos lu[illegible] get captiuos, nunc etiam robustiores iuuenes & captiuatas virgines, & quantò malum cumulatur, tantò luctus multiplicatur. *Audite obsc. vniuersi populi, & vide. dolorem meum.* Magno .n. intuitu & acuta consideratione hæc discernuntur.

Iustus est dominus. Anima quæ ex oris iuditio castigatur merito confitetur, quia iustus est dominus, quia prauis desiderijs os domini ad iracundiam prouocauit, vt dum contra se proferat sententiam, quia iustus est dominus in omnibus vijs suis. Vnde confusione sua perfusa non audet oculum ad irratum iudicem leuare, sed vniuersos inuitat, vt videant & audiant dolorem suum. Talis quippe est humanæ naturæ affectus, vt doloris nostri & gaudij consortes quæramus, quorum participatione facilius feramus, vnde. *Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quam per.* Quærit ergo anima multiplices intercessores quia ad iudicem quem offendit, etiam oculos leuare metuit. *Virgines meæ & iuuenes mei abierunt.* tunc. s. cum mundanas cogitationes & affectus robustiores quasi soboli & spem vteri sui deperire hoste vastante cernit, & spem futuræ generationis amittit.

Iustus est dominus. Paschasius. Ecclesia quæ superius or[illegible] iuditium pertulit, quæ os domini in scripturis sanctis a[d] iracundiam prouocauit, didicit confiteri, *Iustus est dom.* Nihil .n. sine causa fit super terram, & in magna Dei re[s]publica nihil sine prouidentia Dei fit, quia os eius a[d] iracundiam prouo. non quod humana membra habe[at] Deus, sed sicut tropicè ascribuntur ei humani affectus ita & membra. Per os verbum de ore patris progenitum significatur, ac si dicat flagitijs meis iustum iudicem p[ro]uocaui, & natura clementem compuli contra me du[ram] ferre sententiam. *Audite obse. vni. populi.* Calamitatē suam multiplicē & inæstimabilē pensat, vnde ad condolen[dum] omnes

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Expandit Sion manus suas. *Loquitur de Sion sicut de persona misera & abiecta, quæ expandit manus suas omni transeunti, quærendo suffragium, & non inuenit.*

2 Mandauit dominus aduersum Iacob. *i. populum Israel*

3 In circumitu eius. *Quia populi qui habitabant in circumitu Iudææ, venerunt cum Chaldæis ad destructionem Ierusalem.*

4 Facta est Ierusalem. *i. eis abominabilis.*

5 Iustus est dominus. *Hic Ieremias in persona Ierusalem c[on]fitetur diuinam iustitiam in destructione Ierusalem propter diuin[am] offensam, dicens.* Iustus est dominus. *in mea punitione.*

6 Quia os eius ad iracundiam prouocaui. *transgrediens legem ex ore ipsius datam, Exod. 20.*

7 Audite obsecro, vniuersi populi. *confessionem peccati m[ei]*

8 Et videte dolorem meum. *non solùm de pœna mihi ill[ata] sed etiam de diuina offensa: de qua plus dolebat Ieremias & alij [iu]sti, quàm de pœna.*

✱ Vocaui

MORALITER.

† 1 *Expandit Sion manus suas.* Hoc exponi potest de amissione regni Ierosolymitani. In Sion namq; fuit fortalitium Ierusalem, quæ metropolis est in regno Iudęę: propter ꝙ per Sion potest intelligi terra sancta, cuius habitatores Christiani frequenter petierunt auxilium ab alijs Christianis, ideo dr̄. *Expandit Sion manus suas*, petens auxilium.

† *Non est qui consoletur eam.* quia non fuit eis exhibitum propter quod ab inimicis circumstantibus secutum est terrę totius excidium, ideo subditur.

2 *Mandauit dominus in circumitu eius*, idest, mandari permisit per Soldanum.

4 *Facta est Ierusalem quasi polluta menstrui inter eos.* quia [...]catur per Saracenos. Quia tamen hoc ex diuina iusti[tia] permittitur ex peccatis populi Christiani, subditur.

5 *Iustus est dominus, quia os eius ad iracundiam prouocaui.* quoniam subtractum videtur ab illa terra diuinum [sub]sidium & humanum, exclamat dicens.

7 *Audite obsecro vniuersi populi, & videte dolorem meum.* subditur causa cùm dicitur.

† *Virgines meæ & iuuenes mei abierunt.* In captione .n. Ie[ru]salem & Achon contigerunt illa mala.

† *Vocaui*

canes inuitat, vt multorũ compassione anxietas leuior A fit. Virgines: de quibus dicitur: *Despondi vos vni. &c. Iune-* nes: quos in fonte baptismi regenerat mater ecclesia. Hi cum aut hæretica prauitate corrumpuntur, aut vitijs cõ-spurcantur, non loco sed mente in Babylonem, i. confusionẽ captiuantur.

Si enim adhæret meretrici, vnum corpus efficitur cum ea. Inde a tatus luctus tantusq; dolor cumulatur, vt vix ab vniuersis vel videri vel intelligi credatur.

a *Vocaui amicos.* Vndecimus locus indignationis. Ab his b infactum est, qui filij facerent, debebant prohibere.

a ¶Vocatio. b ¶Aegyptios vel hæreticos vel affectus carnis. c Aegypt. vanè auxiliatur. ¶Quartus locus conquestionis.

uitatem. Coph. Vocaui amicos meos & ipsi deceperunt 1 2

a ¶Regale sacerdotium. b ¶Maturitas consilij. c ¶Ierusalem, vel anima, vel ecclesia, vel mente.

me. Sacerdotes mei & senes mei in vrbe consumpti sunt: 3 4

a ¶Lucra terrena. vel vana desideria. b ¶Animalitatem. c ¶Caput siue i. mentis. 5

quia quæsierũt cibum sibi, vt refocillarẽt animas suas. Res.

¶Mens

Vide dñe, quoniam tribulor: †conturbatus est venter meus. 6

Subuersum est cor meũ, in memetipsa, qm̃ †amaritudine ple 7 8

a ¶Persecutorum. b ¶In mente. c ¶Suggestionem. d ¶Idest, dentium vel prædicatorum, vel cogitationum. 9

na sum. Foris interficit gladius: & domi mors similis est. Sin. 10 11

Paschasius. *Vocaui amic.* Coph, vocatio interpretatur. vnde continuò sub- B iunxit: *Vocaui amicos meos Aegyptios.* quorum Iudæi freti sunt amicitia & auxilio. Sed ipsi deceperunt me: quia in tempore primæ & vltimæ captiuitatis nullum auxilium præbuerunt. vnde Isaias: *Erit terra Iuda Aegypto in die vastitatis eorum in formidine, &c.* Iure autẽ decepti sunt qui magis in Aegypto, quam in Deo sperauerũt. Sacerdotes mei & senes &c. hęc sub Romanis accidisse nulli dubium est.

Vocaui amicos meos. Dulces carnis affectus, sed & ipsi animam sibi intentam decipiunt. Et quia in ea regale periit sacerdotium & senile maturitatis consilium, vanis illecta desiderijs laborat ad refocillandam concupiscentiam carnis. Aegyptus vane auxiliatur. Quia mundus transit & concupiscentia eius qui est baculus arundineus, qui super se nitenti perforat manus.

Vocaui amicos meos. Ecclesia sæpè amicos vocat quos in fide socios putat, sed ipsi decipiunt qui fidem corrũpunt, aut intus latendo, aut in hæresim apertam prorumpendo. Mali quoque catholici in potestatibus constituti in quibus ecclesia sæpè confidit quasi amicis, sæpè decipiũt eam: quodque peius est, tunc crudelius sæuiunt, cum sacerdotes & senes fame verbi Dei consumpti sunt, qui se- C quentes lucra carnalis vitæ, magis quærunt cibum animalis vitæ, quam cęlestem de Salomonis ferculo vel euãgelico prandio, vel sapientiæ conuiuio ad quod omnium vocatio in Coph litera designatur.

b *Vide domine.* Quintusdecimus conquestionis locus vel potius quintus: quia singula exponit iudici incommoda, vt quasi res ipsas videat, & non modo audiat, & ad misericordiam descendat.

Vide domine quoniam. Pascha. Aliqñ Ierusalem pudore confunditur: aliqñ de Misericordia pręsumens subleuatur. vnde ait: *Vide domine quoniam tribulor.* vt pium iudicem cruciatus flectat ad misericordiam pudor ad veniã. *Conturbatus est venter meus.* quasi parturientis plena sum, non D ex parte se tactam, sed amaritudine doloris & mœroris plenam se significat. Subuersum est cor meum pondere tribulationis. Gladius persecutoris foris interficit me, & domi mors similis est pro amaritudine tribulationis.

Moraliter. Anima dolorib. varijs vexata ventrẽ, i. mẽtem turbatã gemit. vñ: *Lucerna domini spiraculum hominis: quæ inuestigat omnia secreta ventris.* i. mentis. Bene est ergo capitis iste gemitus, mens. n. in capite significatur. Vnde alibi Ieremias ait: *Ventrem meum doleo, ven. me. do.* & exponens adiunxit: *Sensus cordis mei turbati sunt.* Venter. n. mentem significat, quia sicut in ventre cibi concipiuntur & proles, sic in mente cogita- E tiones. Fidelis enim anima tentationibus fatigata, intus & foris tentationibus attritam se deplorat, foris persecutionibus, intus doloribus. Cum enim flagellis exterius atterimur, intus carnis suggestionibus fatigamur. vnde addit: *Foris interficit gladius, & domi mors similis est.* pro amaritudine tribulationis.

Prou. 20. b.

† procaciter rebellis fui.

Ierem. 4. c.

Vide do. Res, capitis interpretatur. Conturbatio enim ventris vel subuersio cordis est gemitus mẽtis, quę in capite designatur. Iure ergo conturbatio capitis dicitur, dũ ecclesia suorum casibus amaritudine repletur, quæ dolorem & tribulationem suam quotidie clementissimo exponit iudici. Venter omnium escarum receptaculum est, in quo excoquuntur. Per quem isti intelliguntur, qui panem qui de cœlo descendit, intus ruminare & recondere non omittunt, sicut munda animalia hunc cibum recipiunt per fidem, decoquunt per charitatẽ & legis Dei meditationem. vnde Isaias: *A timore tuo domine concipimus & peperimus spiritum salutis.* Hunc ventrem ecclesia conturbatum lamentatur, cum varijs tẽtationib. alliditur, & intus F atq; foris grauatur. Subuersum est cor meum: quia. s. super cor suũ non posuit Dei signaculum. vnde: *Pone me vt signaculum super cor tuũ.* Si. n. signata fuisset, hostis eã nõ subuertisset. Ferit ergo foris gladio psecutorũ, intus doctrina hęreticorũ aut improbitate morũ, quę felle amariora sũt. * Gregorius. Foris gladius interficit, cum nos exterius feriens vindicta configit. Sed domi mors similis est, quia & flagella quidem sustinuit, & tamen intus conscientia a tentationis sordibus munda non est. Hinc Dauid ait, *Fiant tanquam puluis ante faciem venti, & angelus domini affligens eos.*

Allegoricè

Isa. 26. c.

Can. 8. b.

Lib. 4. moral. c. 24.

Audierunt

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vocaui amicos meos. i. *Aegyptios mihi confœderatos.*
2 Et ipsi deceperunt me. *quia rebellaui Chaldæis ex eorum confidentia, et ipsi non tulerunt mihi auxilium in mea misericordia.*
3 Sacerdotes mei & senes mei. i. *iudices ordinarij.*
4 In vrbe. *scilicet Ierusalem.*
5 Consumpti sunt. *s. fame, & multò plus alij qui non habebant tam tanta authoritate.*
6 Vide domine quoniam tribulor. *in mente.*
7 Conturbatus est venter meus, &c. *ex redundantia mentis ad corpus.*
8 Subuersum est cor meum. *i. sensus meus absorptus est præ nimio dolore.*
9 Foris interficit gladius. *Et loquitur pro tempore obsidionis, quo interficiebantur omnes qui extra Ierusalem inueniebantur.*
10 Et domi. *idest, intra ciuitatem.*
11 Mors similis est. *quia aliqui moriebantur fame, aliqui gladio, & aliqui lapidibus proiectis per machinas ab extra.*

7 Con- * Audie

MORALITER.

† 1 *Vocaui amicos meos Aegy.* idest, alios Christianos.
2 *Et ipsi de. me.* nam ex auxilij permissione Saraceni gratis egerunt erga me.
3 *Sacerdo.* i. illi qui fuerunt obsessi. Et quoniam hæc est materia doloris, exclamat dicens.
6 *Vide do.* Et subditur causa cum dicitur.
7 *Contur. est ven. me.* Venter ecclesię sunt prælati & alij diuites in ecclesia Dei, quia sicut venter recipit cibum pro se & pro alijs membris, nam inde mittitur ad membra cætera nutrimentum, sic ipsis data sunt bona temporalia pro se & pauperibus qui sunt ecclesię membra, sed iste venter conturbatus est torsionibus: nam illa bona retorquẽt ad sumptus pomposos faciendum, vel ad amicos suos carnales indebitè promouendum.
8 *Subuer. est cor.* Cor illud possunt dici religiosi, quia sicut cor est latum superius & strictum inferius, sic religiosi debent per amorem cœlestium superius dilatari & inferius circa terrenorum appetitum quantum bono modo fieri potest, restringi, dicentes cum Paulo in epist. 1. Timoth. 6. b. *Habentes alimenta & quibus tegamur, his contenti simus.* Sed cor illud est subuersum, quia multi sunt circa diuina multum restricti, & circa curam temporalium dilatati. Bern. super Missus est: Videas plerosque post aggressam Christi militiam rursus secularibus implicari negotijs, rursus cupiditatib. terrenis immergi cum magna curã erigere muros & negligere mores, sub pretextu quoque communis vtilitatis uerba vendere, diuitibus & matronis salutationes: ex quibus sequitur bene consideranti bus amaritudinis plenitudo, propter quod subditur.
9 *Foris interfi. gla.* s. infidelium ab extra Christianos persequentium.
10 *Et do. mors.* i. intra ecclesiã per guerras Christianorũ.

† *Audie-*

a *Audierunt*. Secundus locus indignationis: Oſtendit A enim ad quem res iſta præcipuè pertineat ideſt, ad ipſum Deum: quem hoſtes in ſuis deſpiciunt, vnde ingrediatur omne malum, &c.

Hiſtoricè. *Audierunt*. Paſcha. Gentes Ieruſalem circumfuſas captiuitatib. eius inſultaſſe, nõ eſt qui ambigat. Deſtitutã.n. Dei auxilio gaudebant, cui inter tot procellas reſiſtenti inuidebãt. Quoniã tu feciſti, Dei iudicio imputat, a quo oĩa ordinari non ignorat. *Adduxiſti diem cõſolationis*. Verba prophetæ ſunt, qui cõſolationem futurã (quia certiſſimè prçuidit) quaſi præteritam annuntiauit in conſolationem captiuati populi. B Rhetoricorum more loquitur, qui ſibi iudicẽ conciliant, & in aduerſarios incitant.

† Adduxiſti diem quem uocaſti.

† fac eis ſicut feciſti mihi.

a ¶Inimici. b ¶Abſente ſponſo. c ¶Fugato ſpiritu.

a Audierunt quia ingemiſco ego: & non eſt qui conſoletur

a ¶Dæmones, vel hæretici, vel mali catholici. ¶ ...

me. Omnes inimici mei audierunt malum meũ: lçtati ſunt,

a ¶Iuſto iudicio permiſiſti. b ¶Ideſt, ad... c ¶Iudicij. d ¶Mea non illorum.

quoniam tu feciſti. † Adduxiſti diem conſolationis, & fient

a ¶Captiui a feciſti. b ¶Signa. c ¶Quod videris neſcire.

b ſimiles mei. Tau. Ingrediatur omne malum eorum coram

¶Futuris bonis. ¶Præſentibus b ¶Per eos.

te: & † vindemia eos, ſicut vindemiaſti me propter iniqui-

a ¶Iuſte ... b ¶Quia multi exceſſus.

tates meas. Multi enim gemitus mei, & cor meum mœrens.

1 2 3 4 5 6 7 8 † 9 10

Audierunt. Deplorat anima, quando audierunt inimici mala quæ tolerat, non eſt qui conſoletur eam. Anxiatæ animæ doloris eſt augmentum, quia in quo ſperat, differt auxilium. Hoc quoque ineffabiliter dolet, ꝙ irrident hoſtes inuiſibiles qui prius blandiebantur. Conſcientia autẽ grauius inſultando accuſat, & vitia, quæ prius videbantur dulcia, pateſcunt amara, quæ autem antè uidebantur amici qui debuerant compati, ſi forte nr̃a ſcelera ſciunt, irrident quaſi inimici. vnde Dauid: *Qui cuſtodiebant animam meam, conſilium fecerunt in vnum*. Sed habet anima dentes, ideſt, virtutes, cogitationes, quæ proſpera & aduerſa norunt diuidere, & conſolantem ſpiritum requirere, & in Dei miſericordia ſperare, vnde addit: *Adduxiſti diem conſolationis*. Scit enim fortis anima poſt anguſtias pœnitentibus veniam dari, & inſultantibus ſupplicia retribui.

Moraliter.

Pſal. 70. b.

Allegoricè. *Audierunt*. Deplorat eccleſia ſua & ſuorum mala: vnde præponitur Sin litera, quæ dentium ſonat. Hic eſt dentiũ fletus, de quibus in Canticis legitur: *Dẽtes tui ſunt greges tonſarum, &c.* Hi ſunt qui non lacte infantiæ indigent, ſed mãducant ſolidum panem. vnde Petro dictum eſt, *Macta & manduca*. Q. d. Non ſolum panem tibi ad manducandum præpoſui, ſed & reptilia. Tales enim doctrinæ acumine ſciunt vitiũ mactare & reptilia in corpus Chriſti traijcere. Dentium autem diuerſum eſt officium. Alij diuidunt, alij minuunt, alij voces formant. Sic dentes myſtici. Alij ſunt vt greges tonſarum, qui vetuſtate ſpoliati, fœtib. ſuis lac doctrinæ & indumenta virtutum miniſtrant. Alij la- C cte candidiores, pulchritudine officij ſui decorati ad ſubtilitatem ſummam verbum miniſtrant. vnde Apoſtolus. *Perfectorum eſt ſolidus cibus, qui excitatos habent ſenſus*: *Audierũt quia ingemiſco*. Audiunt inimici ſponſam plorantem, quæ ſentit ſponſum abſentem, qui etſi ſemper adeſt per maieſtatem, patitur tamen ſponſam tentationibus concuti, vt ſemper ſolicita ſit & timida, ne corruptoris ſuggeſtionem ſuſcipiat. *Audierunt quia ingemiſco ego*. ꝙ ſemper optauerunt, quod nunquam ſuſpicati ſunt. *Non eſt qui conſ. me*. quia in libro Sapientiæ, *ſpiritus diſciplinæ effugiet fictum*, & quotidie multiplicatur malum meum. Dęmones ſunt eccle inimici & hęretici & falſi Chiſtiani. *Quo. tu feciſti, etc.* Vnde: *Ego dominus faciens pacem & creans malum*. ideſt, iuſto iuditio permittens. Adduxiſti in diem cõſolationis: hoc magis

Can. 4. b.

Act. 10. b.

Heb. 5. d.

Sap. 1.

Eſa. 25.

magis eccleſiæ cõgruit, quia poſt vltimam captiuitatem nulla conſolatio reſtat Iudæis, in die iudicij reddet dominus conſolationem bonis, & ſupplicia malis.

b *Ingrediatur malum*. Paſchaſius. Tau, ſigna interpretatur pluraliter, quia hoc ſigno monſtratur illud ad quod multa ſignificantia referuntur. vnde in Ezechiele. *Signa Tau in frontibus virorum gementium, &c.* In hoc crux Chriſti ſignatur ſicut ipſius figura teſtatur, & ſicut apud Græcos, ω, vltima eſt litera, ita apud Heb. Tau. Vnde dominus ait: *Ego ſum alpha & ω, initium & finis*. Similiter ergo Tau ſignificat crucem qua frontes ſignantur, ne ab interfectoribus interficiantur. Tau namque ſignum crucis eſt, imò penè ipſa crux. In frontibus dolentium poſitum eſt, ſed tunc erat ſignum futuræ crucis, nunc ipſa crux. Prçterea Tau finis eſt Hebraicarum literarum, quç totidem ſunt quot libri ve. te. quorum ipſa ſigna ſunt. Sicutenim Tau eſt finis omnium elementorum, ſic eorum librorum Chriſti, qui eſt finis legis ad iuſtitiam: & omnia illa librorum ſigna dominicæ incarnationis & noſtrç redemptionis ſunt ſacramenta. Ideo Tau iure interpretatur ſigna, per eadem ſigna, hoc vnum annuntietur, in quo omnia referuntur ſigna Necnon ſigna lamentationum, in quo concurrunt ſigna iudiciorum Dei. Dignus eſt finis, vt mentibus & dolentibus, in quorum frontibus crux Chriſti ſignatur: merces laborum a domino compenſetur, his qui tribulauerint eos, nec operis tanti ſigna uoluerint agnoſcere, digna vltio retribuatur. Hinc eſt quod dicitur *ingrediatur omne malum*. & ad literam ſic factum eſt. Lege prophetas, & omnia completa inuenies.

Ingrediatur. Anima in conſpectu Dei expanſa, rogat: *Ingrediatur omne ma.* quod. ſ. foris intuſque ingerunt. Ingrediatur coram te, vt euadam tuo auxilio, qui in me non confido. Vindemia eos ab oĩbus fraudibus ſuis, ne fructum meum auferant mihi. Sicut vindemiaſti me, cum tu iuſtus dona tua ſubtraxiſti propter iniquitates meas: quare *Iuſtus es domine, & rectum iudicium tuum*. Et hęc ſunt ſigna propter quę oĩa ſignorum facta ſunt miracula. vnde: *Dediſti metuentibus te ſignificationem: vt fugiant a facie arcus, & liberentur dilecti tui*. Qui autem noluerunt prçcauere, incurrunt ea quę minantur ſcripturæ. vnde: *Excita furorem & effunde iram: feſtina tempus, & memento finis*. Q. d. Ne ſemper affligantur ſancti, recipiat vnuſquiſque quod geſſit, & immitte mirabilia, pro ſignificantibus ſignificata. Ideo in fine huius lamentationis Tau literam, ideſt, ſigna prçnotauit, verſibus lachrymabilibus futura prophetando cõpleuit.

Ingrediatur omne malum eorum coram te, et vindemia eos, ſicut vindemiaſti me propter, &c. Paſchaſius. Quaſi d. *Quare domine non vindicas ſanguinem noſtrum?* Et alibi: *Vindica domine ſanguinem ſeruorum tuorum qui effuſus eſt*. Et, *vindemia eos*. hoc in iudicio complebitur quando mali recipient quod meruerunt. Sed impij hic auferunt temporalia in futuro amittent æterna. Et ſicut ſanctos Deo permittente oppreſſerunt, ita Deo opprimente æternas pœnas ſuſtinebunt, timens eccleſia adiungit: *Multi enim gemitus mei*.

Ca

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Audierunt. ſ. *Chaldæi me obſidentes.*
2 Quia ingemi. *præ fame & alijs miſerijs.*
3 Et non eſt qui conſoletur me. *veniendo ad auxiliũ mihi.*
4 Omnes inimici mei. *qui erant in exercitu Chaldęorum.*
5 Audierunt malum meum, &c. *tale & tantum, quod non poſſum vltra reſiſtere.*
6 Lętati ſunt. *Obſidentes enim ciuitatem aliquã multũ gaudent, quando audiunt quòd illi qui ſunt intra, non poſſunt tenere ciuitatẽ.*
7 Quoniam tu fe. *q. d. hoc non accidit Chaldæorum viribus, ſed ex punitione tuæ iuſtitiæ.*
8 Adduxiſti. *i. adduces. Loquitur enim de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ, videbat enim propheta ruinam Babylonis deſtructionem ad Iudęorum conſolationem, qui tunc hoc habuerunt licentiam redeundi primo anno Cyri.*
9 Ingrediatur omne ma. *vt puniatur.*
10 Et vindemia eos ſicut vindemiaſti, &c. *deſtruendo viros eorum & bona rapiendo, & hoc dicit propheta non zelo vindictæ, ſed diuinæ iuſtitiæ.*

✻ C

MORALITER.

† 1 *Audierunt quia ingemiſco, &c.* & ſequitur: *Et læta. ſunt*. nã fidelium ad inuicem conturbatio eſt infideliũ exultatio.

8 *Adduxiſti*. ſ. fidelibus in tua præſentia, quia dicitur a doctoribus quòd ſecta Mahumeti ſicut a gladio incepit, ſic eſt per gladium terminanda, ideo ſubditur.

† *Et fi. ſi. mei*. Quç patent ex dictis.

† MOR.

A

ADDITIO.

Incipiunt additiones Pauli Burg. super librum Thren. Iere.

In cap. 1. vbi dicitur in postilla. Quomodo sedet.

Licet liber iste competenter exponatur ad planum literæ sensum a postil. tamen magister Petrus Aureoli notabilius videtur illum exponere in quodam compendio sacræ scripturæ: & quia illud compendium non habetur communiter, ideo de hoc non me expedio, remittendo ad ipsum: sed suam expositionem interposui inter additiones sicet non eam ponendo omnino sub proprijs verbis: sed quandoque aliquid modicum mutando, addendo seu diminuendo, prout visum fuit. Et notandum, quòd in hac expositione non proceditur ad singula verba literæ exponenda, sed solum ad principale intentum cuiuslibet versus: relictis alijs industriæ studentis. Tum quia liber iste metricè procedit, vt postil. dicit & communiter tenetur. In processu autem metrico non singula verba sunt ponderanda, sæpè enim eadem replicat autor vel alia introducit, prout metrico modo congruit: sed illa tantum sunt exponenda quę principaliter intenduntur. Tum quia illa quæ in hac expositione relinquuntur, possunt haberi ex postilla sua modo prout ad propositum pertinet exponenda. Primò ergo secundum prędictum doct. lib. iste in quinque partes diuiditur. In quarum prima propheta principaliter lamentatur destructionem ciuitatis Ierusalem: quæ erat pars regni, quę quidem pars continetur in primo. c. alphabetico, quod incipit: Quomodo sedet &c. *In secunda lamentatur principaliter destructionem totius populi Israelis, & totius regni, quę incipit in secundo. c.* Quomodo obtexit. *In tertia verò more prophetico conuertit se ad Christũ, & lamentatur de seipso, quasi induens personam Christi, qua ratione item hoc sit hic introductum dicetur in princ. tertiæ partis: quæ incipit tertio cap. ibi:* Ego vir videns. *In quarta autem parte lamentatur principaliter de destructione sanctuarij & templi: quæ incipit in 4. c. ibi.* Quomodo obscuratum est aurum. *In quinta autem parte fundit orationem imploratiuam ad diuinam misericordiam prouocandam, quæ incipit in 5. ca. ibi:* Recordare domine. *Primum ergo ca. quod principaliter refertur ad ciuitatem Ierusalẽ: quę erat caput regni, diuiditur in duas partes principales. Primò namque propheta principaliter admirando lamentatur destructionem Ierusalem, quasi loquens ad seipsum. Secundò verò ipsamet ciuitas lamentatur seipsam, quasi prouocando alios ad compatiendum sibi. Secunda incipit in 12. versu: vbi dicitur:* O vos omnes, qui transitis per viam, &c. *Prima pars continet 11. versus secundũ 11. excellentias ciuitatis Ierusalem: super quarum amissione Ieremias dolabiliter eam lamentatur. Excessit namque ciuitas Ierusalem alias in authoritate: quia multis ciuitatibus & terris dominabatur, præsertim tempore Dauid & Salomonis, quod deplorat in primo versi. dicens.* Quomodo sedet, &c. *& sequitur:* Princeps prouinciarum facta est sub tributo. *Excessit etiam in lętitia & iucunditate maximè tempore prędictorum regum, quod deplorat in secundo versi. di.* Plorans plorauit, &c. *& sequitur:* Non est qui consoletur eam. *Tertio excessit in securitate, ita vt de alijs terris ad eam conuenirent propter securitatem: quę excellẽtia videtur sequi ad prędictas duas, quę quidem excellentia deploratur in tertio versi. vbi dicitur,* Migrauit Iudas propter afflictionem. *& sequitur:* Omnes persecutores eius apprehenderunt eam. *Excessit quarto in solennitatibus & celebritatibus diuinis, quia ter in anno debebat populus conuenire in Ierusalem ad celebranda diuina festa, quod deplorat in quarto versi. di.* Viæ Sion lugent, *eò quòd non sint qui veniant ad solennitatem. Excessit quinto in pace & tranquillitate, quia licet tantus populus ibi concurreret pręsertim in prędictis festis tamen erat inter eos tranquillitas pacifica, vt patet tempore Salomonis, quod deplorat in quinto versi. di.* Facti sunt hostes eius in capite. *Excessit sextò in fortitudine militum & probitate, vt patuit præsertim tempore Dauid: quod ad magnum decorem politiæ pertinet. Decet enim secundum legistas imperatoriam maiestatem esse armis decoratam. quod deplorat in sexto versi. di.* Egressus est a filia Sion omnis decor eius: facti sunt principes eius velut arietes, &c. *& sequitur:* Et abierunt absque fortitudine. *Excessit septimò in multiplici prosperitate & diuitiarum copiositate. Fuit enim tempore Salomonis copia auri & argenti quasi ferri, vt patet in 3. Reg. quod deplorat in septimo vers. di.* Et recordata est Ierusalem dierum afflictionis suę. *In Heb. habetur:* Dierum paupertatis suæ. *& sequitur.* Et omnium desiderabiliũ suorum, &c. *Excessit octauò in laudis pręconio & famositate, nominabatur enim in cunctis regnis, ita vt regina Saba veniret de finibus terræ audire sapientiam Salomonis, quod deplorat in octauo vers. di.* D Peccatum peccauit Ierusalem, *& sequitur:* Omnes qui glorificabant eam, spreuerunt eam. *Excessit nonò in pulchritudine & formositate, erat enim pulcherrimè ędificata: qđ deplorat in nono versi. di.* Sordes eius in pedibus eius. *& sequitur:* Deposita est vehementer. *id est, deformata. Excessit decimò in ceremoniarũ sanctitate, ita vt non permitteretur aliquis Gentilis ingredi infra tẽplum, quod deplorat in decimo versi. di.* Manum suam misit hostis. *& sequitur:* Vidit gentes ingressas in sanctuarium suum, de quibus pręceperas, non intrare in ecclesiam tuam. *Excessit vndecimò in copia panis & saturitate, prout in multis locis sacræ scripturæ illa terra commendatur, quod deplorat in vndecimo versi. di.* Omnis populus eius gemens, & quęrens panem. *Deinde incipit secunda pars principalis lamentationis huius primi cap. in qua postquam propheta lamentatus est ciuitatem destructam, introducit ciuitatem lamentantem seipsam, & incipit duodecimo in versi. seq. ibi:* O vos omnes, &c. *Ibi enim loquitur ciuitas inuocans alios ad sibi compatiendum: Quę pars diuiditur in quatuor partes principales. Primò namque lamentatur immensitatẽ suæ miseriæ, & hoc in quatuor primis versiculis sub similitudine quatuor modorum hominum, qui consueuerunt omnia spoliare. Dicit enim in primo versiculo, dominum se habuisse ad ipsam instar vindemiatoris, qui nihil in vinea relinquit, de quo dicit.* O vos omnes E qui transitis, &c. *& sequitur:* Quoniam vindemiauit me, vt locutus est dominus. *In secundo dicit Deum se habuisse ad ipsam ad instar incendiarij & venatoris, Incendiarius enim consueuit totum comburere, & venator quicquid capit in reti, mactare seu occidere: & de hoc dicit in sequenti versu:* De excelso misit ignem in ossibus meis: *& sic incendiarius.* Expandit rete pedibus meis, *& sic venator. In tertio dicit Deum se habuisse ad ipsam ad instar ligantis captum per manum & collum, sic quòd nullo modo possit euadere. de quo dicit in sequenti versu,* Vigilauit iugum iniquitatum mearum, in manu eius conuolutę sunt & impositę collo meo. *& sequitur:* Dedit me dominus in manu de qua non potero surgere. *In quarto dicit Deum se habuisse ad ipsam ad modum calcantis in torculari, qui nullum humorem relinquit in vua, de quo dicit in sequenti versiculo,* Abstulit omnes magnificos meos dominus, &c. Torcular calcauit dominus, &c. *& sic sub quatuor metaphoris prędictis lamentata est suæ miserię magnitudinem. In secunda verò parte lamentatur super implacabilitate diuinæ iracundiæ, & hoc in duobus versiculis. In primo namque ostendit, quòd ipsa non potest Deum placare lachrymis oculorum dicens,* Idcirco ego plorans & oculus meus deducens aquas, &c. *In secundo verò ostendit, quòd non potest Deum placare gestibus manuum, aut signis deuotionis quorumcunque dicens,* Expandit manus suas Sion, & non est qui consoletur eam, *& sic lamentatur super implacabilitate diuinæ iracũdię, cum tamen consueuisset alias sibi Deum placabilem inuenire, prout patet in multis sacræ scripturæ locis. In tertia verò parte lamentando profitetur istud prouenire ex rectitudine diuinæ iustitiæ, de quo dicit,* F Iustus est dominus: quia os eius ad iracundiam prouocaui, *& durat pars ista per tres versiculos. In primo enim profitetur Deum non fuisse iniustum in captiuitate quam inflixit Iudęis a Ierusalem exeuntibus, de quo dicit:* Iuuenes mei & virgines meę abierunt in captiuitatem. *In secundo profitetur, quod Deus non fuit iniustus in fame quam inflixit remanentibus, de quo dicit:* Vocaui amicos meos, &c. Sacerdotes mei & senes mei in vrbe consumpti sunt, &c. *In tertio profitetur, quod nec fuit iniustus in morte & gladio, quem inflixit omnibus tam istis quam illis, de quo dicit,* Vide domine quoniam tribulor. *& sequitur.* Foris interficit gladius & domi mors. *In quarta verò parte & vltima lamentando pręstolatur dulcorem diuinę clementię & remedium consolationis futurę, & continetur pars illa in duobus versiculis vltimis. In primo namque aperit inimicorum compassionem respectu sui, & prenuntiat sibi diuinam consolationem ex aduersariorum afflictione futura. de quo dicit,* Audierunt quia ingemisco, &c. *& sequitur.* Adduxisti, idest, adduces, *Diem consolationis, & fient similes mihi. In secundo verò petit futuram punitionem super inimicos ex demeritis eorum ad suam futuram consolationẽ. de quo dicit,* Ingrediatur omne malum eorum coram te, & vindemia eos sicut vindemiasti me.

CAP.

CAP. II. ALEPH.

a ¶Exclamatio admirationis & doloris plena. ¶Quasi non bene conueniunt hæc.
b ¶Subito. c Erroris peccati & ignorantiæ.
Q Vomodo obtexit caligine ī furore suo 1 2
a ¶Quam tantum diligebat. b ¶De cœlesti conuersatione.
dn̄s filiam Sion: proiecit de cęlo in ter- 3 4
a ¶Bonam prius quæ afferebat fructum euangelicum: & contemplatione videbat Deum. b ¶Qui diu delectam patitur esse.
rā inclitā Israel, & nō est recordatus 5 6
a ¶Anima iusti sedes est Dei. b ¶Qui solebat exaltare.
scabelli pedum suorum in die furoris sui. Beth. Pręcipitauit 7

CAP. II.

Histo. A a Q*Vomodo obtexit*. Pascha. Prioribus singulis sapphyci metri clausulis ternorum versuum, singulas cum interpretationibus suis literas reddidi, nō φ propheta elegantiæ sæculari aut metro ludere studuerit: sed spōte sæcularis sapientia seruit diuinæ. Sed qa 22. sunt Hebraica elementa q̄bus omne quod dicitur, initiatur & finitur: placuit totidem initia versuū elementis eisdem exordiri, vt & poetica deseruiret disciplina, & diuina fulgerent mysteria. Quia verò longum est singulis clausulis singulas literas cum interpretationibus suis inserere & B exponere, decreui earum connexiones in principio secundi alphabeti annotare, & lectoris arbitrio reliqui: quomodo singularum literarum intelligentia reddat versibus suis. Est autem prima connexio quatuor literarū, Aleph, Beth, Gimel, Daleth, hoc est doctrina, domus, plenitudo, tabularum: quarum si duæ iungantur extremæ, cōficient doctrinam tabularum, in quibus. s. lex Dei digito scripta est, & plenitudo domus est. Ex doctrina librorum aut tabularum plenitudo domus Dei efficitur. Sin autē Gimel & Daleth iunxeris erit sensus quod plenitudo tabularū. i. scripturarū, est doctrina domus. s. Dei. Quia verò domus Salomonis intrinsecus tabulata legitur, per tabulas possumus eos interpretari: quorū latitudine charitatis domus eminentiora coniuncta ornantur, quorū doctrina est plenitudo totius domus: que de fonte timoris Dei nascitur, Isa.26.c. vt ad culmen sapientiæ Dei perueniatur. vnde: *A timore tuo domine concepimus & peperimus spiritum salutis*. Secunda connexio est He, Zai, Beth, hoc est ista, & hæc vita. Harū si duas extremitates iungas & duas medias, exibit talis intelligentia. Et hæc, quæ præmisimus. s. in ista vita, necessaria sunt: scripturarum. s. scientia per quā Christus agnoEzech.2.d. scitur in hac vita & præparatur sempiterna. *Hic est liber in quo continentur lamentationes & carmen & væ*. lamentari enī oportet pro peccatis & pro dilatione boni, vt tandē Deo læti carmina canamus, ne væ perpetuum incurramus: & in præsentiarum ista est vita eorum, qui de infantia ablactantur in virum perfectum. Tertia connexio est Teth, Iod, quod est principium bonum: in quo cum doctrina a timore Dei concipimus lamentandi instituta, donec perMatth.5.a. ueniamus ad spūm salutis. vnde: *Beati qui lu. quoniā ipsi conso*. Sic ad cęlestis vitæ cantica peruenitur, si bonum principium præponatur. vn̄: *Tunc absterget Deus omnem la. &c*. SequiApoca.21.a. tur inter septē (Septē sunt connexiones) media connexio C Coph, Lamed. i. manus cordis vel disciplinę. Manus vt extendat ad opera charitatis: Cordis, luctus subaudis: vel meditatio disciplinę, vt oīa munda sint nobis: quod quinta literarū ostendit pericopa, q̄ est Men, Nun, Samech: hoc est ex ipsis sempiternū, adiutoriū: quod sic planū est, vt expositione non egeat: ex duobus. n. medijs tam superiora complectentur, q̄ inferiora remunerantur. Vn̄ sexta connexio sequitur, Ain, Phe, Sade, quod est fons vel oculus, oris, iustitię: quia ex gemitu cordis emanat fons pietatis, Matth.5.a. & oculus illuminatur quo Deus uideatur. vn̄: *Beati mundo corde. q. ipsi. d. vi.* Ex manu autem & oris eloquio diuitię iustitiæ conduntur in cœlo. vn̄: Diuitias cœlo condidit ore Psal.111.b. manu. q̄ diuitiæ pfectę vitæ iustitię intelliguntur: vn̄: *Iustitia eius manet in sęculū seculi*. Sequit̄ extrema & septima cōnexio, Coph, Res, Sin, Tau, qd̄ est interpretatū, vocatio, capitis, dētium, signa. Per dentes, vox articulata intelligitur quia elementa quæ præmissa sunt, signa sunt omnium vocum sanctarum scripturarū, & vocatio capitis. i. Christi, per quem venitur ad patrem, nec dubium, quin Spiritus sanctus mysticè in septenario hos posuit intellectus, vnde melius ad vtrosque ternarios aptè refertur.

Quomodo ob. Paschasius. Notandū est quod trib. sapphyci metri alphabetis. vnum principium est vnaq; exclamatio plena doloris, admirationis & stuporis. Vnde notandū quanto affectu, quanta charitate sancti p... tres causas omniū suas faciunt: & quantis lachrymis alienos risus abluunt vnde Ieremias toties ponit lachrymabile principium: quō sedet, quomodo obtexit, quomodo obscuratum est: quasi tam improuisè, tam insperatè quā sibi ex omnibus gentibus elegerat & glorificauerat, obtexit caligine. Est caligo bona, de qua dicitur: *Moyses accessit ad caliginem in qua erat Deus*. Et alibi: *Caligo sub pedibus eius*: sed Sion caligine turbinis & mœroris tegitur: proijcitur de cœlo, de altitudine gloriæ, de solio regni, de tutela Dei. Et quia dicit domini noluit obseruare, quem *vidit Abraham & gauisus est*, impegit in diem furoris domini.

Quomodo ob. Anima lumen scientiæ & speculum diuinæ cōtemplationis habuit: & nomen eius antequam peccaret, in cœlo scriptum fuit, sed peccato deiecta in terram prostituitur & vitijs inquinatur, & pedes dn̄i, i. vestigia pręceptorū eius dereliquit, cū esset templum in quo habitaret Deus & deambularet: ideo in die furoris dn̄i ab hostib. conculcatur, nec dn̄s recordatur. Quia in die domini & in luce stare noluit, tradidit eam in die furoris sui. vnde alibi: *Maledicta dies in qua natus sum, dies in qua peperit me mater mea*. in qua. s. anima de cœlo cecidit, & tollens membra Christi fecit membra meretricis. i. Babylonis. Et ideo dominus non recordatur, sed iniuria suam vlciscitur.

Quomodo ob. Mystica Sion caligine peccati & erroris & ignorantię tegitur, quæ tantis muneribus antè a suo sponso ditabatur. Terram inclytam Israel de cœlo proiectam conspicimus, quando cœlestibus relictis, ecclesiam terrena sectari videmus, cuius vera conuersatio in cœlis est, sed abijcitur iusto Dei iudicio, nec recordatur domini scabelli pedum suorum. Quamuis enim fuerit Sion Dei habitatio pulcherrima angelis ministrātibus, & Dei protectione honorata: multis miraculis & diuinis solatijs educata, vt scabellum Dei propter statum diuini cultus merito diceretur, ecclesia tamen prędicatur gloriosior vnde Moyses: *Viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cœlum cum serenum est*. Hoc cœlum de quo dictum est. *Cœli enarrant gloriam Dei*.

* Theod. Hinc clarū est, Dauidem scabellum pedū eius appellasse templum Dei. *Adorate*. n. ait, *scabellum pedū eius*. Sine dubio propheta calamitatem similē fecit caligini: dicit ciuitatē de cœlis in terrā esse proiectā, eo quod priuata sit florescente gratia, hostib. effecta est captu facil...

b *Præcipitauit*. Pascha. Hæc omnia Iudæis accidisse manifestum est, dominus autem hęc omnia olim fecisse dicitur, non quòd Ierusalem peccare compulerit, sed iusto iuditio peccantem punierit, & puniri permiserit speciosa Iacob, famosum templum, ceremoniarum cultum, & huiusmodi. Sed iratus dominus oīa precipitauit, vt intelligeres dominum non propter hęc homines.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. II.

* Q Vomodo ob. *Hic consequenter describitur Iere. lamentatio sub secundo alphabeto, et primò lamentatur destructionē ciuitatis et templi, dicens admiratiuè.* 1 Quomodo ob. c. s. *tribulationis maximę.* 2 In furore suo. i. *in effectu suæ iustitiæ.*
3 Filiam Sion. *idest, Ierusalem, vt expositum est ca. præce.*
4 Proiecit de cœlo in ter. *idest, de statu summè honorabili ad summè miserabilem.* 5 Inclytam Israel. *i. Ierusalem, quæ metropolis & nobilissima in regno Iuda.*
6 Et non est re. sca. pedum suo. *i. templi quod incenderunt Chaldæi, & dicitur scabellum pedum Dei, quia intra ipsum erat arca testamenti & propitiatorium quod erat quasi sedes Dei, & templum quasi scabellum illius sedis, sicut dictum fuit plenius, Exod. 25.*
7 Pręcipitauit. *secundum viam iustitiæ suę.* * Ne...

MORALITER.

† 1 *Quomodo ob. &c. s.* Si i. ecclesiam. In ecclesia namque cecidit caligo magna pœnę & ignorantię: quia doctores theologi pro vanis curiosis salutaria dimiserunt.
4 *Proiecit de cæ. in ter.* i. de contemplatione cœlestium ad occupationem terrestrium, qui sunt pars inclyta populi Christiani, ideo subditur.
6 *Et non est re. s. p. suo.* i. ecclesię militantis, quę dicitur scabellum domini, sicut ecclesia triumphans sedes e... Isa. 66 a. *Cœlum mihi sedes est, & ter. sca. pedum meorum.*
7 *Pręcipitauit dominus*. permissiuè. † Omni...

A mes,sed pp hoīes hæc obseruasse.Iudæi aūt hæc ꝑfere- tegloriabātur,& in sceleribus suis volutabantur.Sciendū tñ hæc oīa sub Romanis plenius esse cōpleta,nēpè q̄ fuerūt oīa ista legalia , quasi magna q̄dam prophetia, veiente veritate oīa cōpleta sunt.Ideo præcipitata sunt

D re replet:q̄uis ipsa prius habuerit naturaliter cōcipiendi gratiā & nutriēdi efficaciā:sed & se ꝑdidit & naturę libertatē,& ideo q̄ de peccati origine nascunt, cōfringuntur. Cornua alia rore diuinę gratiæ crescunt & exaltant̄,sed hæc sibi inuicē aduersant̄.vnde:Cōfregit dn̄s oīa cornua

a ¶More suo. ¶Ornamenta templi. ¶Virtutes.
b ¶Iacob dormiens; ascendentes & descendentes angelos vidit. Ideo quia caput,idest,mentem super lapidem, idest Christum,posuit: aliter.n.& si cessat quis à strepitu mundi,angelos non conspicit.
c ¶Qui construxerat d Qui natura mitis.

1 dn̄s nec pepercit: oīa † speciosa Iacob destruxit in furore 2

a ¶Pastores,doctores. ¶Virtutes. b ¶Ecclesiæ vel animæ prius castæ.
c ¶Qui eleuabat in cœlum. d ¶Qui mundauerat. ¶Pollutum ostendit.

suo, munitiones † uirginis Iuda, & deiecit in terram:pol- 3

a ¶Sacerdotes. ¶Quos promouerat. ¶Vel animam quæ Dei erat templum. ¶Oculus.
b ¶Qui solidauerat.

a luit regnū & principes eius.Gimel. Confregit in ira furoris †

a ¶Regum fortitudinem. ¶Virtutum. b ¶Ecclesiæ vel animæ.
c ¶Vnde. Vt quid auertis manum tuam & dexteram tuam in finem. d ¶Defensionem.

4 sui omne cornu Israel:auertit retrorsum dexterā suā à facie 5 6

¶Diaboli insequentis a ¶Iræ,luxuriæ,concupiscentiæ.

inimici, & succēdit in Iacob quasi ignē flāmmę deuoran- 7 †

a ¶Iudicium b ¶Non ad corrigendum

b tis in gyro.Daleth. Tetendit arcum suum, quasi inimicus, 8 9

oīa destructa, deiecta,pphanata, neq; vearunt, vt futura vieant̄ pphetare.

Præcipitauit.Deijcit dn̄s speciosa aīę, nec arcit qn̄ fornicatū prauis de side rij relicto amore spōsi,cui dictū erat: Obuiscere populū & domū pa.tui. & concu. rex deco.t. Destruit munitiones, qn̄ fidei infirmatur, nec valt sustinere tētationes q̄ inferunt, qa erdidit spēm & pulchritudinē, quibus delectabat̄ spōsus: sic destruunt̄ muri virtutū q̄ sustineant violentiā hostiū Proijc tur de cęlo in terrā,qa cōnubiū casti amoris violauit, & sordibus vitiorū se prostituit,cui rectè dr̄: Terra es,& in terrā ibis.Polluit regnum & principes ipsa.s.q̄ fuerat Dei tēplum cum sensibus suis, q̄ ei ante principantur: deiecit in terrā, perdidit ergo regnū & principatum ad quod inuncta erat per baptismum.

Præc.Ad ecclesiā populo peccāte hæc iure referuntur, qui ramis naturalibus nō pepercit Deus,nec nobis q̄ de oleastro pcisi sumus,etsi eorū despexit officia,quātò magis & nostra polluunt̄ polluta mēte & cōsciētia.Speciosa est ecclesia est.vnde: Astitit regina à dextris tuis.Et alibi: Tibra es amica mea,&c.Sed multis peccantib. deiecit dn̄s speciosa eius,q̄ olim viriliter luctabat̄, & tradunt̄ hostibus.Dei aūt deijcere, est iusto iudicio vnūquemq; in desideria cordis sui permittere. Destruit aūt cū gratiæ suæ subtrahit auxiliū. Destruuntur munitiones ecclesiæ,qn̄ illi † cultores auxilio Dei nudant̄,& voluptatib. deprauant̄.Quia verò se destructos & dissipatos minus intelligunt, chorus sanctorū eorū pulchritudinē, & fortitudinem deperisse deplorat. Est namq; ecclesia Christi Ierusalē,q̄ ędificatur vt ciuitas,& sicut turris Dauid cū propugaculis: mille clypei pendēt ex ea,oīs armatura fortiū. Sed cū muri i.pastores & doctores destruunt̄, hostis ingredit ciuitatē & populatur.vnde sequitur: Deiec.eā in ter. C.s.terrenis actibus & vitijs occupat. Nec est q̄ sustineat eā, vel doctrinæ verbis vel operū exēplis. & ideo diuina vltio sequitur: Polluit reg.& prin.e. Deus aūt illos polluit,cū inter pollutos ostēdit, q̄ se & alios corā Deo castos exhibere & custodire debuerūt & immaculatos, q̄ facti erāt regale sacerdotiū.vnde: culpa sacerdotū ruina ē populi.

a Confregit.Pasch.In ira furoris cornu Israel confregit, cum regnum Iudæorum destruxit. Retrorsum dexterā suam auertit,cum defensionem vrgētibus inimicis subtraxit: & terram eorum in manus inimici tradidit,cum sæuitia hostium quasi flāma vorans omnia cōsumpsit.

Cōfre. Aīa cornua sua hr̄e perhibet̄, de q̄bus dr̄. Oīa cornua peccatorū cōfrin.& ex.cor.iusti. Cornua naq; aīarū sunt fetia munimēta virtutū: q̄bus aduersa queq; repercutit & quasi fęnū aut puluerē in aerē vētilat & dispergit. Cornua siqdē cū aīalib. nō nascunt̄,inest tñ eis cā nascēdi. Nec aīa naturę instinctu virtutib.amat̄,sed Dei munere

carnalis Israel ne se diutiꝰ extollāt. Plorat āt Propheta, nō qa frangunt̄, sed qa cū his ī furore Dei aīa conterit̄.de quo dr̄: Domine,ne ī fu. tuo arg.me. Cōtrahit āt dn̄s, & auertit manū suā à facie inimici, aīam insequētis, qa ipsa se prius hostibus exposuit, & adulterū recepit:qa foris egressa cū Dina, vt videret filias huiꝰ seculi,à diabolo ē deuirginata, & ipsi ī corporata est, ideo auertit dn̄s manū suā,& subtrahit auxiliū,qa illa se prius corruptori exposuit. Hac de cā ēt Iudęos in exiliū misit,qa erāt leprosi nō volatili lepra,sed manenti,qd̄ significabat Moyses cū manū q̄ leprosa fuerat, extēderat, & mūda,cū in sinū reuocaret.vn̄ Dauid: Vt qd auer.ma.tu. & .Manus extēsa Iudęos à Deo exisse significabat extēsos ad praua opa,& ideo optos lepra.Reuocati verò clementer.q. manus in sinū eorū mūdi fiebāt. Vn̄ Dauid cernēs irreuocabilē captiuitatē & Dei indignationē, inqt: Vt qd auer.m.&c.q.d. Dū auertis manū tuā, nisi remiseris eā ī sinū,ipsi extēsi īter gētes immūdi erūt & leprosi. Sic aīa q̄ de sinu Dei ad secularia desideria exierit, contaminata erit. Dn̄s.n.fouet & ꝓtegit quos ī sinu gestat vel aliās obūbrat:eos verò q exierunt audi qd̄ sequitur: Succen. in Ia.q. i.f.d.in g. Aīa.n. immūdis spiritibus permissa succēditur, vexat̄,& concupiscentiarū flāmis deuoratur donec ad sinū reuocet̄. Hæc est fornax Babyloniæ, q̄ septuplū succenditur, & incendit quoscunque reperit de Chaldæis.

† tabernacula.
Psal.6.a.
Gen.34.
E
Psal.73.b.
Psal.7.3.c

Confre. Nostra Ierusalē q̄ est sponsa Dei summi, cū ab eo recesserit & scelerib.seruierit,cornu eius cōfringitur: qd̄ erexit dn̄s in domo Dauid pueri sui,ne possit resistere inimicis. Manū auertit dn̄s retrorsum à facie inimici, q̄ extentā tenebat ad defensionē & vltionē:sed prius ipsa auersa est retrorsum. Per dexterā Dei filius intelligitur, Dei virtus & Dei sapiētia, cuius auxiliū subtrahit̄ cum spōsa amatorib.ꝓstituit:inde cornu eius cōfregisse Deū lamentatur propheta: Succen. in Ia.q.ig flā.de.in gy.Cum.n. Dei gratia desolatur, & suis viribus eneruat̄,accenditur igne libidinis, cuius flammis intus & foris deuoratur.

Dan.3.c.
Allegoricè.
1.Cor.1.d.
F

b Tetendit ar. Paschas. Hæc oīa dn̄m fecisse constat, qn̄ pugnantibus vel contra Ierusalē Chaldæis vel Romanis iudicia sua expleuit.Ipse.n.arcus in manu dn̄i multò ante ad vltionē extensus erat.Sed qa redire noluit Sion,cū mensura tp̄is impleta est,mensura peccati, vt tandē feriret.Et quia noluerunt esse amici,factus est dn̄s eis inimicus,iuxta illud Cum peruerso peruerteris. Firmauit dexterā suā q̄ ast b.qa & ipsi hostes diuinæ legis erant, vt vel sic addiscerent, quia non in gladio possederunt terram , nec bra.e.s.e. Quod qa non intellexerunt,occidit omne pulchrum visu.Occidendi.s hosti potestatem dedit: Non stillauit,sed effudit quasi ignem in Sion. Quod sub Romanis verius completur,quando tota † Dei indignatio effunditur. † die.

Histo.
Psal.17.d.

☞ Teten-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Nec peper.ex sua misericordia, eò ꝙ hēt semꝑ iustitiā annexā.
2 Omnia speciosa Iacob.i.regnum & sacerdotium , ciuitatem &templum,& per consequens alias ciuitates & fortalitia.
3 Polluit regnum.idest,ostendit pollutum multiplicibus peccati ex rigore suæ punitionis.
4 Confregit in ira furoris sui.idest,in effectu suæ iustitiæ.
5 Omne cor.Is.i.oēm statū d gnitatis,& fortitudinē defēsionis.
6 Auertit retror.dexte.suā à facie ini. Qd̄ pōt dupliciter intelligi.Vno modo referendo ad Deū,eò ꝙ nō defendit populū Israel a suis inimicis,& sic auertit dexterā suæ virtutis ab eis. Alio modo referēdo ad populū,à quo Deus subtraxit virtutē & industriā se defendendi,& sic auertit dexterā Iudæorum à facie Chaldæorum.
7 Et suc.&c.s.ꝑ Chaldęos Ierusalē, & terrā ī circūitu incēdēdo.
8 Tetendit arcum suum.idest,varios modos inuadendi ciuitatem per exercitum Chaldęorum.Vel ad literā,Arcum,quia in Chaldęorum exercitu erant multi sagittarij.
9 Quasi inimicus. Sicut.n.cōferendo beneficia ostēdit se amicū, ita inferēdo pęnas iudicatur à simplicib. inimicus : q̄uis hoc faciat ad purgationē malorum & exercitiū bonorum in virtute patiētiæ.

MORALITER.

† 2 Omnia speciosa Iacob.idest,scientias & virtutes,quæ contra dœmonum exercitum sunt munitiones.
3 Polluit regnum.scilicet permissiuè tamen.
† Et principes eius.qui sunt prælati.
4 Confregit in ira furoris sui.i.dignitatem ecclesiasticam, & secularem , quæ Deo permittente cupiditatis pondere à rectitudine iustitiæ sunt confractæ.
6 Auer.re.nō reprimēdo ipsū ab īuasione populi Xp̄iani.
7 Et succendit in Iacob.permissiuè.
† Ignem.carnalitatis & auaritiæ.
8 Teten.ar.su.q ferit à lōgè,ideo signat aspectū impudicū.

¶ Ad percutiendum — a ¶ Pastores, doctores, honestatem morum.
firmauit dexterã suam quasi hostis: & occidit omnẽ quod † 1
a ¶ In corpore vel conscientia. — b ¶ Honestatem dando.
pulchrũ erat visu in tabernaculo filiæ Sion: effudit quasi
a ¶ Iræ, concupiscentiæ & huiusmodi — ¶ inimicus. — b ¶ Non verè.
ignẽm indignationem suam. HE. Factus est dominus ve-
a ¶ Dissipauit.
lut inimicus, præcipitauit Israel: Præcipitauit omnia † mę † †
a ¶ Qui sunt ornamenta ecclesiæ.
b ¶ Defensiones ecclesiæ, vel dona spiritussancti, in quibus est salus. — c ¶ Multiplicauit.
niã eius, dissipauit munitiones eius: & † repleuit in fi- 2
a ¶ In vtroque sexu. — b ¶ Dissipari permisit. 3
lia Iuda humiliatum & humiliatam. Vau. Et † dissipauit 4

A *Tetendit arcum*. Contra delinquentem aĩam dñs quasi inimicus arcum tetendit, cum eam peccantem ad pœnitentiã non emollit: sed manu extenta post carnalia desideria ire permittit, nec auertit, sed occidit, qđ pulchrum erat visu, honestatem .s. morum in conscientia eius. Perimere aũt dñs dr̃, cũ perimi patitur, & tradit eam in passionem ignominię & flammam libidinis, vt desiderijs suis accensa amatores suos sequatur. — *Moraliter.*

Tetendit arcum. Cõtra ecclesiam tẽdit dñs arcum suũ quasi inimicus, quia ipsa inimica est, nec vult audire clamantem vt pœniteat & redeat. Per arcũ iudicium intelligitur, quo quisq; nunc percutitur, vt corrigatur aut mitialiter puniatur aut diu tenditur vt cũ peccata consummata fuerint, ad puniendum grauius relaxetur. In arcu diuersæ sunt sagittæ. Aliæ mittuntur ad perimendum veterem hoĩem cũ actibus suis. Aliæ ad flagellandũ, aut coronam aut ad correctionem aut ad pœnã. Illos asit gemit ecclesia & plangit, quos percutit dñs quasi inimicus, aut per diabolum, aut per hæreticos, de quibus dr̃: *Peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas, &c.* Huiusmodi. n. sagittæ de arcu dñi, i. de iudicio diuino veniunt, vnde: *Sagittæ domini in me sunt*. Et alibi: *Sagittæ tuæ infixæ sunt mihi*. Quosdam aũt non percutit dñs vt corrigantur, sed arcus in furore tenditur, vt corde indurati durius feriantur. vnde: *Vt fugiant à facie arcus*. Firmauit dñs dexteram suam quasi hostis contra ecclesiam cum incessanter affligit vt correcta redeat, aut indurata sua luat supplicia. Occidit pulchra visu, dum pretiosa eius membra perire patitur. *Effudit quasi ignem indignationis suam*. Vides oĩa discordiæ incẽdijs, & concupiscentiæ flammis cremari. Hęc certius in nobisipsis legimus, quã in scriptura recordamur. — *Alleg.* — *† transtulit.* — *Psal. 10.* — *Iob 6. a.* — *Psal. 37. a.* — *Psal. 59. a.*

B

a *Factus est dominus*. Pasch. Hæc oĩa Iudæis historialiter euenisse dubium nõ est. Lachrymosa ergo relatio ad cõpatiendum cõmouet, ad lamenta inclinat quasi: Dñs ductor Iudæorum, & custos fuit, quibus quasi amicus amicis loquebatur, factus est inimicus. vnde supra dr̃: *Præcipitauit dominus nec pepercit oĩa speciosa Iacob, destruxit in furore suo munitiones virginis Iuda*, quod ibi dixit *in furore suo* hic dicit *quasi inimicus*, ibi *speciosa*, hic *mœnia*, vt quasi alia diceret. Sed eadẽ retexẽs amplius ad lachrymas reuocaret, vt ad noua verba nouas effundas lachrymas, & eadẽ sępissimè iterans, nunq̃ fastidias, ne forte cum dñs nos per Isaiam vocet ad fletum, ad planctum, & ad caluitium, & ad cingulum sacci, ad gaudium, & ad vanam lætitiam excurras, vnde: *Melius est ire ad domũ luctus, quàm ad domũ conuiuij*. — *H. So.* — C — *Sup. eo. a.* — *Eccl. 7. a.*

Factus est dominus. Habet aĩa virtutum mœnia, sicut ciuitas ad ornamentum hẽt mœnia. Munitiones vt se defendat, ita sunt dona q̃ muniunt, alia quæ ornant aĩam. Similiter & ecclesia, vt prophetiæ dona & genera linguarum, interpretationes sermonũ & huiusmodi. Hæc sunt mœnia mentis q̃ si quis non hẽt, stare tñ per fidẽ & charitatem & cæteras virtutes potest, sine quibus saluari nõ põt. Cùm de Iudæa prophetiam & doctrinam & miraculorum signa abstulit dominus, mœnia eius præcipitauit. Quando verò spem, fidem, charitatem auferri permisit, munitiones destruxit. In his ergo rectus ordo seruat̃, quia cũ peccatrix aĩa relinquitur, prius ab ea dona virtutũ q̃ data sunt ad manifestationẽ spiritus auferũtur, deinde fidei spei, & charitatis fundamenta euertũtur. Hæc oĩa perfidis Iudæis dñs abstulit, & gentibus contulit. vnde: *Auferetur à vobis regnũ Dei, &c.* Sed cũ his annua expoliat̃, fit ei dñs, sicut Iudæis inimicus, qui dicebat. *Inimicus ero inimicis tuis, & affligentes te affligam.* ipse inimicat & affligit. vnde Replet in ea humiliatus & humiliata, idest, sensus & cogitatio immunda, intus & foris cõmelijs agatur, nec cõfusa ad pœnitentiã reuertatur. — *Moraliter.*

Factus est dominus velut inimicus, præcipitauit &c. Cum sponsa dñi speciosa se auertit à complexibus sponsi, cõtra pcepta eius agendo inimicitiã Dei contrahit, sed tẽperat Deus sñiam seueritatis, qa non absolutè dr̃ inimicus, sed quasi. Quamuis. n. affligatur & penitus destituta videatur, tñ vt redeat flagellatur. Et notandũ, primum pcipitat Israel, qñ munditiam cordis aufert: deinde mœnia eius q̃ ad pulchritudinem & decorem pertinẽt religionis. Hẽt munitiones hæc ciuitas, ne hostis irrũpat: hẽt honesta & inhonesta sed quæ inhonesta sunt abundantiori honore circũdamus. Sunt in ecclesia simplices, sũt rustica vilitate abiecti, sed vtriq; necessarij Sed frequẽter dñs aliquos pcipitari permittit, q videbantur ornamẽta ecclesiæ esse aut in heresim aut in q̃libet vitia. Munitiones quoq; dissipat sæpè cũ defensores errare sinit, & prauis actib dissipari. Replet aũt. i. multiplicat in vtroq; sexu humiliatũ & humiliatam, qñ passim fraude demonũ plurimos terrenis opibus humiliari permittit.

b *Et dissipauit quasi*. Paschas. Notandum quanta verborum elegantia, quãto carminis splendore Hebraica veritas fulgeat, quæ translata tanta pollet elegantia. Postquam autem dixit: *Quomodo obtexit*, sic per singula gradatim defleuit, vt quõ possit omnibus coaptari: sic quõ proiecit, *quomodo præcipitauit, quomodo destruxit, quomodo deiecit, quomodo detectã polluit, &c.* Sic ergo plangit simul & dolet oĩa, vt stupore, admiratione, gemitu plena sunt singula, vt sic dicatur quõ dissipauit quasi hortum tentorium suum? Sciendũ autem, q pro peccatis Iudæorum hoc dñs dissipauit. quia dissipandi potestatem dedit. Sunt autẽ tabernacula vbi cortinæ funibus distentæ tabulis interstantibus appenduntur, quibus tentoria sustinentur. Tentorium quoque quod erexit Moyses in deserto. Tabernaculum est templum Salomonis, quæ propter scelera Iudæorum tradita sunt potestati inimicorum. Primum dñs repulit tabernaculum Silo. vnde: *Faciam domui huic in qua inuocatum nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam, sicut feci Silo.*

Et dissip. Hẽt aĩa tentorium & tabernaculũ, in quo cum ei cũ spiritussancto colloquiũ. Sed dissipatur quasi hortus si se resoluerit in luxum & carnis oblectamentũ. Non aũt dissipatur vt hortus delitiarum Dei sed sicut ille hortus quã Sargon dux Assyriorũ præesse legitur, qui princeps hortorũ interpretatur, quasi voluptatibus & luxuriæ deditus: Achab quoq; rex Israel vineã Naboth in hortum vertere voluit, qđ ille intelligẽs (lege tropologiæ) maluit mori q̃ consentire, vt hæreditas patris & tanta possessio virtutis, impij regis deseruiret delitijs. Sed qa infelix a tento-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Occidit omne quod pul. erat visu in tabern. fi. Sion. *idest in templo domini quod erat in monte Sion, quia sacerdotes occisi fuerunt ibi, vt habetur infrà eodem cap. & omnia pretiosa inde asportata. Cætera patent ex dictis vsque ibi.*

2 Et

2 Et repleuit in fi. Iuda. *i. in gente Iudaica.*

3 Humiliatum & hu. *quia omnes vtriusque sexus humilia. in seruitutem & captiuitatem redigendo.*

4 Et dissip. quasi hortum. *cuius clausuræ dissipantur collec. fructibus.*

* Tento-

MORALITER.

† † *Firmauit dexteram suam*. quæ ferit de prope. ideo signat illicitum tactum.

1 *Et occidit*. i. omne honestum. Est tamen hic hyperbole, quia non omnia honesta ecclesiæ sunt destructa.

† *Præcipitauit Israel.* de conuersatione cęlesti ad terrenã.

† *Præcipitauit omnia męnia eius.* scilicet virtutum.

Et

2 *Et repleuit in filia Iuda*. idest, ecclesia.

3 *Humiliatum & humiliatam*. i. de statu gratiæ deiectum & deiectam, sicut dictum fuit à principio. Illa quæ important culpam non est intelligendum, q Deus ea fecerit nisi permissiuè, & sic est intelligendum de dictis & dicendis posterius, ne oporteat amplius replicare.

4 *Et dissipauit ten. &c.* i. ecclesiam militantem, sicut hortus sterilis clausura dissipatur.

† Obliuioni

A tentorium suum, i. carnem, quæ ossibus & neruis cõpingitur, delitioso luxu dissipari permisit, & tabernaculũ. i. ipsam in suis voluptatibus demoliri, vineam & hęreditem summi patris in hortum concupiscentiarum nequissimo regi mutari cõsentit. Ideo dñs festiuitates eius & sabbatha obliuioni tradidit, quia templũ in quo vota dignè deferuntur, & solẽnia celebrantur, demolitum est illecebrosis delitijs, & destructum est tentorium carnis varijs oblectamẽtis. Rex & sacerdos dantur in opprobrium, quia officijs amissis infelix aĩa se subdidit regibus impijs. Vt qui Azotios desudat generationi ac libidini feruientes, quia Azotus ignis generationis interpretatur. Alteri qui florentes Christi vineas in horto concupiscentiarum desiderat cõmutari. vnde sequitur: *Repulit dominus altare suum.*

a ¶Concupiscentiarum. b ¶Tabernaculum. c ¶In quibus quasi in ecclesia videbatur quiescere. d ¶De quo dicitur: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo.

quasi hortum tentorium suum, demolitus est † tabernacu- 1

a ¶Quia violatum est templum, in quo celebrabantur.

lum suum. Obliuioni tradidit dominus in Sion festiuita-

tem & sabbathum: & in opprobrium, & in indigna- 2 3

a ¶De quibus dicitur: Erunt reges nutritij tui. b ¶De quibus dicitur: Sacerdotes ducit inglorios.

tionem furoris sui regem & sacerdotem. ZAIN. Re-

a ¶Holocaustorum, vel Christum vel animam. b ¶Sacrificijs, Christo, in quo nostra sanctificatio est: vel contritioni cordis & sacrificio mentis. 4

pulit dominus altare suum, † maledixit sanctificatio- 5

a ¶Chaldæi vel Romani vel diaboli vel hæretici. b ¶Apostolos vel opera. c ¶Fidelium vel virtutum.

ni suæ: tradidit in manus inimici muros turrium e- 6

Et dissipa. In ecclesia multos dissipare videmus. q. hortũ. Hortus hic est ecclesia, de qua in canticis dr̃: *Hortus conclusus soror mea.* Ibi puteus aquarum viuentium: ibi spirat

B auster, & remouetur Aquilo, fluunt aromata fauum cũ melle comedit spõsus. Sed est alius hortus delitiarũ qua si paradisus Dei. de quo dr̃, quod eleuauit oculos suos Loth, & vidit oẽm regionem Iordanis quæ irrigabatur sicut paradisus Dei, & sicut Aegyptũ, vt esset quasi hortus delitiarũ & voluptatis. Ad has delitias suspirabant Iudæi ollas carnium, cœpas & pepones & cucumeres Aegyptiorum desiderantes, quod oĩa in aĩo eorum sunt qui terrena sapiũt. Ad huius horti similitudinem dissipat dñs in ecclesia latitantes, & ad Sodomorum & Gomorrhæorum & ad Aegyptiorũ desideria suspirãtes sicut in synagoga aberrãtes. Demolitur tabernaculum, cum quosdam in ecclesia degentes flagitijs exterminari & concremari vitijs permittit. Non. n. habitat in tabernaculo Dei, nisi qui ingreditur sine macula, & ope. i. Quibus pręterimissis obliuioni tradidit dñs festiuitates & sabbatha nostra, non quod ei non placeant festa nostræ religionis, sed quia in nobis tabernaculũ. i. tẽplum Dei violatur. Nõ est. n. in nobis vnde placeant ei quæ offerũtur: vnde obliuisci dicitur quæ nobis ad iustitiam, violato Dei templo, nõ imputantur. Inde rex & sacerdos opprobrio traduntur, qui ecclesiæ iuxta Isaiam. quasi nutritij præponuntur. vnde: *Erunt reges nutritij tui.* Sed quia violant templũ spiritussancti, ma-

C gis in ecclesia opprobrium sunt quàm decus. de quibus Dauid: *Et nunc reges intelligite, &c.* Ex quibus verbis insinuat, quia regale genus & sacerdotium sanctum sumus, salutares hostias offerre Deo volumus, tabernaculum sancti spiritus simus: in quo dignæ Deo hostiæ offeruntur. Hoc ne vitijs demoliatur, diligenter obseruemus.

a *Repulit dominus altare suum.* Paschas. Altare. s. in quo victimæ offerebantur. Maledixit sanctificationi, i. sacrificijs legis, populũ & turres tradidit inimicis. vnde inimici ibi ingressi magna voce exultauerunt, vbi quondam diebus solennibus sacerdotes Deũ laudabant. vnde Isaias: *Desolata est domus sanctificationis nostræ, vbi laudauerũt te patres nostri.*

Repulit dominus. Quod fit cùm ara cordis nostri prophanatur, & mens & conscientia prostituta vitijs polluitur, vbi à nobis acceptum Deo sacrificium iure offertur, secundum illud: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Sanctificatio maledicitur, cum anima maledictione prosternitur, quia in se nomen Dei sanctificare noluit cũ digno sacrificio. Turres animæ sunt fides, spes, charitas, et cęteræ virtutes quibus ad cęlum erigitur. Muri quibus munitur, cæterarũ virtutum opera sunt. Hi in manu hostiũ traduntur, quia anima foris intus vè ĩ suis actibus dissipatur. Hostes dãt vocem in domo domini sicut in die solenni, quando immundi spiritus in portẽta vitiorum vitiato templo spiritussancti in anima perstrepunt, quo spiritussancti organa & virtutum harmonia resonare solebant.

D Moraliter. Psal. 50. d.

† sanctuariũ suum congregationẽ suã.

† proiecit à corde sanctuarium suum.

Repulit dominus. Est vnũ altare in ecclesia Dei, Christus, qui hostia & sacrificium, pontifex & sacerdos dr̃, in eo oĩa sacrificia offerimus. Sed sunt sancti altaria ab hoc altari dicti, sicut lux à luce, & mõtes à monte, pastores à pastore. Altare illud pater repulit in passione pro Iudæis orãtem. *Pater transfer calicem hunc a me.* A quibus repulsus paterno iudicio transfertur ad gentes. vnde Dauid: *Tu verò repulisti & destruxisti.* Sicut. n. sacrificia illa figurã Christi gerebant, ita altare de lapidibus impolitis quos ferrũ nõ tetigit, præsignabat corpus dñicum nullo humano opere contaminatum. Quia ergo Christus ad ecclesiam transfertur, in eo quasi in altari fidelium vota offeruntur, pro quibus quasi apostolis compatiens plangit ecclesia, non quod à se translatum doleat, sed cũ apostolis pro morte eius tristata est, vt pòst cum eisdem de resurrectione gaudeat. Vnde mos inoleuit in ecclesia ab apostolis traditus, vt quo die passus est Christus, corporis & sanguinis Christi eo die hostia non offeratur, tribus. s. de causis. Vel quia in veritate immolatur, cui hæc cæteris diebus sunt mystica sacramenta. Vel quia ipse pontifex Christus, qui ea rectè offert, eo die per seipsum ad inferos descendit. Vel quia templo soluto & altari depulso, non est in quo corporis & sanguinis domini victima offeratur. Sequitur.

Allegoricè. E

Luc. 22. e. Psal. 88. f. Deut. 27. a.

Missæ officiũ in die parasceues per agendum quoties & quare.

b *Maledixit sanctificationi suæ.* Christo. s. qui cùm peccatũ non haberet, pro nobis peccatum & maledictum factus est. vnde Moyses: *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Hic est oĩs nostra sanctificatio, qui pro nobis crucifixus est. Sicque impletum est. *Tradidit dominus muros turrium eius in manus inimici.* Apostolos. s. qui sunt muri cæterorum fideliũ. Tradidit in tentationem inimici, qui *expetiuit cribrare eos sicut triticum. Vocem dederunt in domo domini.* Quanta fuerit tunc cõfusio in domo dñi, quanta in atrijs, quanta in plateis, quãta in ciuitate totã cum esset dies festiua, euangelium declarat. vnde Isaias: *Expectaui, vt faceret iudicium, & ecce clamor.*

Gal. 3. d. Deut. 21. d. F

Luc. 22. c.

Isa. 5. b.

✠ Theod. Et quod oĩum molestissimũ est, vocẽ belli dederunt in domo domini, tanquam psalmũ leuitarũ in die festi loco psalmodiæ solitæ, resonabant vlulatus hostium.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Tentorium suum. *idest, templum Salomonis, quod erat distinctum intrà per sanctum & sanctum sanctorum, sicut tabernaculum quod fecerat Moyses in deserto.*

2 Obliuioni, &c. *idest, tradi fecit.*

3 In Sion. *quia destructo templo, & populo captiuato, talia cessauerunt quasi per annos septuaginta.*

4 Repulit dominus. *permittendo illud destrui per Chaldæos.*

5 Maledixit. *idest, templo in quo sanctificabantur homines per sacrificia & oblationes, cui maledixit, idest, malefecit. Dicere enim Dei, est facere. Psal. 148. a.* Dixit, & facta sunt. *Licet aũt Deus non sit autor mali culpæ, est tamen autor mali pœnæ, & sic maledixit templo, inquantum per Chaldæos ipsum combussit secundum ordinem suę iustitię.*

6 Tradidit in manus inimici muros. *prope enim templum erant turres notabiliores ad loci defensionem.*

MORALITER.

† 2 *Obliuioni tradidit dominus in Sion.* Ad officiandam enim ecclesiam pauci veniunt & tardè, sed ad recipiendum ibi pecuniam multi veniunt & festiuè.

4 *Repulit dominus.* propter malitiam sacerdotum.

5 *Maledixit sanctificationi suę.* propter iniquitatem benedicentium, hoc. n. non est intelligendum in illis, quorum affectus non dependet ex bonitate sacerdotum.

6 *Tradidit in manus muros turriũ.* i. prælatos & religiosos, qui debent esse turres ad defensionẽ populi Christiani.

a *Cogitauit domi.* Paschas. Profundo consilio disposuit, A & ne videatur cogitasse, & humanã iustitiã excessisse addit: *Tetendit fu.fu.* idest, mensuram suam pœnę secundum æqualitatem culpæ. Cogitare autẽ metaphoricè ad Deũ transfertur. Ab hoĩbus non auertit manum à percussione, donec s. impleatur mensura pęnę, ſm illud: *Adhuc manus eius extenta.* Hoc quippe est, ꝙ non auertit manũ suã à perditione eorum, nec reducit eos in protectionis suę sinũ, sed inter gentes quasi man⁹ Moysi extenta & ita vsq; hodie leprosi & immũdi manẽt. Antemurale luxisse tropicè dr̃, qa vidẽtes eos angelorũ custodia destitutos quasi antemurale lugere fecit.

Hi. 1.

a ¶Hostes, vel dæmones, vel vitia. b ¶Templo vel ecclesia vel anima.

ius. Vocẽ dederũt in domo Dei, sicut in die solẽni. Heth. 1 2

a ¶Cogitandi facultatem reliquit. b ¶Idest, Christum. c ¶Ecclesiæ, vel animæ. d ¶Vnum ... faciat sine mensura.

a Cogitauit dñs dissipare murum filię Sion: tetendit funicu 3

a ¶N... ¶Lugere fecit. 4

lum suũ, & nõ auertit manũ suã à pditione: † luxitq; an- 5 †

a ¶Fides. Christus ¶Ne defendat. ¶Mente.

b temurale, & murus pariter dissipatus est. Teth. Defixæ sunt 6

a ¶Terrenis. b ¶Doctores. ¶Sensus. c ¶Qui diuinæ legis ianuam aperiunt, qui immundis spiritibus aditum claudunt 7 †

in terra portæ eius, pdidit & cõtriuit vectes eius, † regem † 8

a ¶Principatus mandatorum Dei. b ¶Vitijs c ¶Opinione eorum.

eius, & principes eius, in gẽtibus: non est lex, & prophetæ 9

a ¶Peruerti doctores, spiritualem intelligentiam perdunt. ¶Humiliati. 10

eius nõ inuenerunt visionem à domino. Iod. Sederunt in 11

Moraliter. *Cogitauit dominus.* B Cũ Deus aĩam de arce contẽplationis videt ad ima tendere, cogitat muros eius dissipare, sed antè funiculũ tendit, vt videat qua mensura punienda sit. Primum qui dẽ deliberat, vt redeundi facultatẽ ei relinquat, & vt ipsa recogitet, ꝙ peccauerit. Antequam dissipet murũ, super eum extendit funiculum q. perpendens quanta sint delicta & qualia, vt similiter ipsa perpendat, & pòst corrigat: alioquin sciat qa manum suã non auertit. Sed qa illa cogitare noluit ꝙ peccauerit, sed sanguis sanguinẽ tetigit, ideo murus dissipatus est, & ipsa hostibus subiecta. Audiãt hæc q temerè iudicare nõ metuũt, nec causas iusto examine perpendunt, dñs nihil sine deliberatione & mẽsura facit, iu sto examine cuncta perpendit qui perfectè oĩa nouit. Antemurale, fides est, q̃ dissipato muro lugere dr̃, non illa quę per dilectionem operatur, sed qua dęmones credere & cõtremiscere dicuntur: per quam anteq̃ murus dissiparetur, virtutum s. cæterarum constructio erat ei Christus murus & antemurale per eandem sidẽ in animæ collocatus. Sed quia noluit per fidem Christũ, custodem & defensorem habere, dissipatur operatio virtutum & luget antemurale fides, s. qua iudicium credit & contremiscit. Ita non potest resistere hostibus, non qđ pœnitentiæ auferatur locus, sed quia redire contemnit.

Alleg. C *Cogitauit do.* Alleg. Dñs sup ecclesiam funiculum peccatorũ nostrorum & normam districti iudicij extendit, vt ipsam affligat ſm delictorũ merita. Murus dissipatur, s. rectores & defensores, cùm aut immatura morte subtrahuntur, aut ab hostibus superantur. Sed quia iusto Dei iudicio fit, manum suam à perditorum afflictione non auertit. Vrbs n. nostræ fortitudinis. Sion non minus ab inuisibilibus hostibus interius, quàm à visibilibus exterius deuastatur. Luget murus. i. saluator, dum nos lugẽtes facit. Christus ĩ hac ciuitate, & antemurale est & murus cui membrorum suorum luctus ascribitur. Hic murus dissipatur cùm eius munitione ecclesia desolatur.

b *Defixæ sunt, &c.* Paschas. Portæ ĩ terra defigunt, vel perduntur & conteruntur, cùm doctores synagogæ, defensores, ... terrenis applicant. Reges eius & principes eius in gent... idem repetere vi... tur, vt per portas... telligantur reges p vectes princip... Hi in gentibus c... fracti & perditi in terra defixi, ne... deant ad cum q... in lege promissi suscipere noluer... Nõ est lex, qui ... mata est à Chald... vel Christo am... nulla lex eis est. vnde iam apud Iudęos nulla est legis seruatio. Prophetæ non inuenerũt visionem a domin... quia legiferum suum, & dominum prophetarũ præsentem viderunt, & contempserunt.

Defixæ sunt. Aĩa plangitur, cuius sensus sunt in terra fixi, i. in fimo peccati, & non est virtutũ substantia ei... di: q̃ quia noluit intrare per angustam portam, port... sensus fixit in terrenis oblectamentis, vectes perdidi... seras virtutũ, ne immundis spiritibus prohibeat ing... sum, sic principatus mandatorũ Dei captiuatur. Non lex ei nec visio à domino, vt audiat intus, quid loqua... Deus: sed effrenis post vana raptatur desideria.

Defixæ sunt. &c. Portæ ecclesiæ doctores sunt qui ... scientiæ gerunt, qui in terra fixi sunt dum terrenis oc... pantur. Superius dixit portas destructas, hic quasi al... plus, s. in terra defixas. Quod infixum est, difficile mou... pòt. vnde: *Eripe me domine de luto, vt non infigar.* Vectes p... ti sunt & contriti, qui. s. diuinæ legis ianuas credenti... prius recluserũt: vel qui in circulos aureos ad portan... arcam mitti debuerunt. Hi hæreticorum viribus cor... rũtur, quia perditis suis moribus deprauantur. Sic re... & principes vitijs vitæ carnalis quasi in gentibus capt... tur. Non est lex quantùm ad eos. s. q quotidie sibi m... accumulant, & sine legis vindicta putant se posse pe... re. Tales doctores ecclesiarũ quasi prophetæ Iudæori... uinæ inspirationis visionem non merentur, vt rectè ... ceãt de futuris, qa se prauis & vanis implicãt desiderij...

c *Sederunt in ter.* Pasch. Patet historia, quia more suo ... dæi tantis tribulationib. oppressi, miserabili habitu ... gebant: Non tamen sine causa illi præcipuè ploran... plangunt, in quibus & religionis autoritas & integ... tis honestas prædicatur.

Sederunt. Aĩa cũ spiritũ consilij mittit, quasi senec... gr.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Vocem de. in do. *s. aduersarij exultando de captione & spoliatione loci.*

2 Sicut in die so. *idest, sicut in solennitatibus solebant cantare Leuitæ laudes Dei.*

3 Cogitauit. *quia ab ęterno prȩuidit omnia in tempore fiendæ.*

4 Tetendit funiculum suum. *ad destruendum secundum lineam suę i-stitię. Isto modo dicitur. 2. Reg. 8. 1.* Mensus est Dauid duos funiculos, vnum ad occidendum, &c.

5 Luxitque antemurale. *Antemurale enim est paruus murus ante murum principalem in clausuris ciuitatum: & vterq; fuit dissipatus in Ierusalem.*

6 Defi. sunt. *Hic specialiter lamẽtatur Ieremias destructionem personarum & afflictionem, tamen continuando se ad precedentia precedentia destructione ciuitatis destructione, dicẽs:* Defi. sunt in terra ... tæ eius. *i. amotę de locis suis, & in terram proiectę.*

7 Perdidit & contriuit, &c. regem eius. *Sedechiã, qui ductus in Babylonem, & plures de principibus suis.*

8 Non est lex *i. doctor legis, qa fuerũt occisi: ita exponit ... Pòt et exponi de lege ad literam, quę fuit tunc combusta, vt di... est supra cap. præcedenti: tamen postea fuit per Esdram repara...*

9 Et prophetæ eius. *idest, prophetæ Ierusalem, qui non ... veri, seu falsi propheta, ideo subditur.*

10 Non inuenerunt visionem à domino. *sed magis ... fictio e vel dæmonum illusione.*

11 Sederunt in terra, conticue. senes filiæ Sion. *idest, ... salem. q. d. illi qui prius erant ibi in honore & loquebantur ... ritate, sunt inhonorati & muti prę confusione.*

✻ Cor...

MORALITER.

1 *Vocem dederunt in domo Dei.* mercatores & homines † garruli & mali.

3 *Cogitauit dominus dissipare murum.* idest, auferre præsidium angelorum propter malitiam clericorum.

5 *Luxitque antemurale.* idest, religiosi.

† *Et murus pariter dissipatus est.* idest, prælati, qui sunt in altiori statu, quàm religiosi.

6 *Defixę sunt in terra portę eius* idest, sacerdotes curati baptismum administrantes, qui est ianua sacramentorum defixi sunt in amore terrenorum.

† *Vectes eius* idest, archidiaconi, qui per visitationẽ ... tã tenere debent sacerdotes curatos honestate clausi...

† *Regẽ eius & principes eius.* quasi dicat omnes defixi ... in amore terrenorum.

8 *Non est lex.* scilicet diuina in ore doctorum, sed ... gis inutilia & curiosa.

9 *Et propheta.* idest, prædicatores.

10 *Non inuenerunt visionem à domino.* quia magis curã ... cere placentia quàm salutaria.

11 *Sederũt in terra, conticuerunt senes,* s. moribus & scie... tanq̃ abiecti, & pueri ætate, moribus & scientia pro...

† Vectes † uenti

D

[in]iquitatis & dignitatē maturitatis terrenis inhærens in-
[si]piat: qa nulla sale condita terrenas sectatur illecebras.
Sic senes sedent in terra, consilij. s. cogitatus, & prudētiæ
[...] in voluptatib. quibus cum aīa occupatur, contice-
scunt apud Deum oēs eius conatus, sm illud. *Quoniam ta-
cui inueterauerunt oīa ossa mea.* Q[uo]dum ab eis q̄ intus sūt veterascunt, dum sectantur veris hoīs lucrum, quasi cuosi senes de specula cœlesti vitæ in terrā prolapsi à bois cōticescūt. Sed ad huius itę negotia tota die clamare non desinunt, ita capu[t] mentē puluere asper[gū]t & vitiorum setis & caprarū pilis aīa circumami[cta] gloriam perdit quā habe[ba]t in cęlestibus & in terrā volutatur, donec in puluerem reuertatur.

a ¶In terrenis. b ¶Ab ætate. ¶Quibus dicitur, Inueteratæ dierum malorum. c ¶Solo nomine. d Contemplationis diuinæ.

terra, conticuerunt senes filiæ Sion, consper- 1

a ¶Terrena voluptate. b ¶Mentes. ¶Ab ætate. ¶Visio [pa]cis.

serunt cinere capita sua, virgines Ierusalem

¶Alias, &i ¶Habitu pœnitentiæ. a ¶Terrena

accinctæ sunt † cilicijs, abierunt in terra 2

a ¶Mentes. b ¶Quibus maximè condolendum. ¶Solo nomine amisso amore sponsi. c ¶Confessionis.

capita sua virgines Iuda. Caph. Defece- 3 4

a ¶Prouisores. ¶Rationis.

runt præ lachrymis oculi mei: † contur- 5

a ¶Conceptiones cogitationum, vel multitudo infirmorum, quę in ventre ecclesiæ fouentur.

bata sunt viscera mea, effusum est in terra

a ¶Luxus concupiscentiarum. ¶Diuites curis & voluptatibus seruientibus. b ¶Ecclesiæ sanctorum filiæ, vel animæ. c ¶Vnde, Zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns.

iecur meum † super contritione filiæ po-

a ¶Sensus extenuatus. b ¶Fides. ¶Mens. ¶Terrena doctrina. ¶Paruulus & lactens quibus ætas & innocentia misericordiam impetrat.

puli mei, cùm deficeret paruulus & la- 6

a ¶Quasi, Ipsa natura debuerat cogere ¶Huius seculi voluptatibus.

ctens in plateis oppidi. Lamed. Matribus 7

a [Sede]runt, Senes in ecclesia Demerito, tacent, quoniā in terra sedent. Nec iam iu[s]tè senes dīr, nisi chorus senatorum Dei cum plangētibus patiatur, & pro humilibus humilietur, si aūt tales a nobis essent, non plāgerentur, sed plangerent eos. b Propheta verò fuget eos quos Græci vocant presbyteros, nullo ætatis opere decoratos, qui fatui in terra sedent dū terrenis inhærent, quia dr̄: *Semen Chanaan & non Iuda.* Et: *Inueterate dierum malorū, &c.* Virgines Iuda & Ierusalem idem significant, qa renatorum aīæ cœlestis Ierusalem filiæ sunt & Sion. Hæ sunt filię Iudæ, i. cōfessionis, & filiæ Sion, i. diuinæ cōtemplationis, quibus dr̄: *Adiuro vos filiæ Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, &c.* Sed hę nō cinere capita aspergunt non cilicio se induunt, quæ cōptæ & ornatę festinant ad sponsi amplexum. Sed sunt filiæ Sion solo noīe & sacramēto: quæ ceciderunt in hærem de throno regni, aut prolapsæ sunt in puluerē terreæ actionis, quibus est opilatum os, nec ad Deum audent leuare oculos, quarum capita, i. mentes, puluereis operibus asperguntur, & sacco cilicino vestiuntur, peccatorum contexto setis & caprarū pilis. Et quia semel capita in terram deiecerunt nolunt se erigere, nolunt de puluere consurgere. De his forsitan illa est quæ alias adiurat, nec præ se ad spōsum ecclesię vsurpat, sed iam pęnitēs, iā peccata plangens. Istæ vocantur filiæ Ierusalem & Iuda, vt audito nomine suo recordentur catholicæ confessionis. a *Defecerunt.* Paschasius. Q. d. Quo pectore pati potero qui parcitur sexui nec ætati: ideo lachrymando deficiūt oculi mei iucunditas vertitur in anxietatem cordis occidit natio antiqua patriarcharum filia legibus erudita: [et] nūc Dei sui oblita, & pp scelera hostibus tradita. Laudabilis est hic defectus, nō ex infirmitate carnis. vnde Dauid dicit: *Defecerunt oculi mei, i. e. t. &c.* Oculi sanctorum cū in[te]rius & ardentius inuisibilia concupiscunt, ab intuitu visibilium deficiunt. *Defecerunt.* Oculi aīæ deficiunt præ lachrymis quando amore languida videt interius cōturbata viscera sua nec mentis intētionē ad ea dirigere sufficit, quæ oculus intendit cuius viscera sunt conceptiones cogitationū: his turbatis non potest liberè contueri q̄ cu[m] piræ doloris amaritudine. *Effusum est in terra iecur,* voluptatum scilicet & cōcupiscentiarum luxus, quarū colluuione diuinus ignis extinguitur. Ignis humani corporis (vt aiunt) in iecore præcipuè habitat, inde ad cerebrū subuolat, deinde ad oculos cęterosq; sensus, & sic per mēbra diffunditur. Cùm ergo mentis concupiscentia prona est in malum, & ignis de iecore in terrā effuso ad oculos tollitur, rectæ intētionis defectio sequitur, vnde ait: *Defecerūt oculi mei præ lachrymis.* Ex dolore. n. quo lachrymę nascuntur defectus diuinę cōtemplationis generatur. Notandum aūt, q̄ talis effusio iecoris de cōtritione aīę euenit, q̄ sanctorū filia esse debuit sed hostibus conculcata succubuit. vnde: Exterior sēsus vigore gratię paruulus, & mens introrsus lactens amissis virtutibus, p plateas huius seculi dilabitur: nec est quo se vertat, nisi ad lachrymas, ex quibus quamuis oculi grauentur, tamen flendo confortatur.

Iecur in animalibus quid efficiat.

Alleg.

† intumuerunt.

E

Defecerūt præ lachrymis oculi mei. Ecclesia cū Ieremia ad lachrymas quasi ad doloris remedia recurrit, & se pro mēbris suis in lachrymas profundit, dicens: *Defecerunt oculi mei prę lachrymis.* viscera mea cōturbata sūt, de quibus dr̄: *Venter meus conturbatus est.* Hæc sunt n. viscera qđ venter, per hoc (vt dictum est) multitudo fidelium accipitur, q̄ diuinis alimētis quotidie infra verum ecclesię repletur, sed pressurarum tentatione aut morum prauitate quasi mare turbatur, p quibus maiores quasi parturientes solliciti sunt, vnde dicit ecclesia: *Conturbata sunt viscera mea.* Per iecur locupletes intelliguntur, q̄ in ecclesia curis & voluptatibus deseruiunt. Aiunt. n. physici, q̄ in iecore voluptas & concupiscentia habeantur. Cū hi per varia desideria se effundunt & laxant frena cōcupiscentiarū, iecur ecclesiæ in terra effunditur. Et notandū, quia hepar sine felle nō hr̄, nec diuitiæ terrenæ sine amaritudine possidentur. Fertur aūt, q̄ hepar succum ciborum calore suo contrahat ad se, & in sanguinem vertat, & singulis mēbris partes diuidat, sic qui habēt, sint quasi nō habentes, & in sanguinem redēptionis suę diuitias vertant, & singulis ecclesiæ mēbris quasi ex abundantia sanguinis pastum & alimentū prębeant. *Super contritionē filię populi mei.* Ecclesia rectè vocatur sanctorū filia, q̄ tūc conteritur & afficitur tentationibus, qñ iecur, i. potētes & diuites in terrena desideria effunduntur. Tunc paruulus & lactēs deficiunt in plateis oppidi, cū tales oī felicitate abundare videntur qui nisi paruuli & lactantes doctrina Christi essent & fide pro talibus in plateis non deficerēt. vnde Dauid: *Mei aūt pene mo. s. p. pe. ef. s. g. m.* Mouentur aūt pedes cū fide paruuli, doctrina imperfecti terrenā felicitatem zelantes, angustam viam quæ ducit ad vitam relinquentes, exeunt in plateas vt effundāt desideria sua. b *Matribus suis dixerunt.* Decimus conquestionis locus, in quo infirmitas & inopia deploratur. *Matribus suis dixerunt.* Paschasius. Hęc & peiora his accidisse Iudæis declarant historię.

F

Sap. 1. c.

Psal. 72. a.

Historicè.

Moraliter.

Matrib. suis dixerūt. Idē penè sensus moralitatis & tropicæ & Alleg. est. Aīa recto itinere derelicto, cū cęperit se p exteriora dilatare, & quasi per plateas voluptatis ambulare

NICOLAVS DE LYRA.

1 Consperserunt cinere capita sua. *In signum tristitiæ. Aliqui libri habent hic additum:* Virgines Ierusalem: *sed non est in Hebræo, & ideò hęc litera refertur ad senes.*
2 Accinctę sunt cilicijs. *In signum pœnitentiæ.*
3 Abiecerūt in terra cap. sua, virg. Iuda. *Prę nimia angustia.*
4 Defecerunt prę lachrymis oculi mei. *Verba sunt Ieremiæ compatientis miseriæ populi sui.*
5 Conturbata sunt &c. *Q. d. in tantum doleo q̄ videtur mihi, quod omnia membra mea vitalia debeant cadere in terram.*
6 Cū deficeret paruulus & lactēs ī plateis oppidi. *Ex defectu nutrimēti. Lacto, tas, idē est qđ lac exhibere. Lacteo lactes idē est quod lac sugere, & inde dicitur lactens, i. lac sugens, ideo subditur.*
7 Matribus suis dixerunt. *Et patet litera.*

✱ Cui

MORALITER.

[co]natur in ecclesia, & sic habens autoritatem loquendi.
3 *Abiecerunt in terra capita sua, virgines Iuda.* Per quas signātur boni cōtemplatiui, qui virgines dicuntur pp integritatem fidei. Per virgines verò Iuda, signātur boni actiui, qui

† qui dolēt de malis q̄ fiunt in ecclesia Dei, ideò subditur.
4 *Defecerunt prę lachrymis oculi mei.* Sequitur.
6 *Cum deficeret paruulus & lactens in plateis oppidi.* Idest, ecclesię propter defectum nutrimenti sacrę doctrinę.
7 *Matribus suis dixerunt.* Idest, pastoribus q debēt subditos

lare, arripit latã & spatiosam viam, quæ ducit ad mortẽ. A Ita paruuli cogitatus nostri & lactens scientia mẽtis, si ad exteriora carnis & plateas delectationis exierint, non habent qd exposcant à matribus. i. illecebris malè blandiẽtibus cum quibus non est panis, qui cõfirmat cor hoïs, (Alleg.) idest, doctrina spũalis, nec vinũ qd lętificat. i. gratia q̃ mentes inebriat: ideò exhalarit aïas ĩ sinu matris. Dũ caro q̃ matrem sibi crediderunt in terrã redit, ipsi exhalatur in sinu gehennæ q̃ (Prou. 28. c. ibidem.) ad mortẽ genuit, vnde: *Qui mentis est duræ, corruet in malũ*: Et *Beatus homo qui semper est pauidus*. Quod quia Ierusalẽ audire noluit, ad ipsam propheta conuertens querelas dicit: *Cui comparabo te*. (†quid testabor tibi.) *Matribus suis dixerũt*. Quia paruulus & lactens cuiuscunq; s. sexus p plateas huB ius seculi luxuriosè vagantur, sicut pdigus filius, bonis suis expoliantur, & fame periclitantur: vnde inquiũt matribus suis, vbi est triticũ & vinum? Sed sunt miseræ matres, q̃ ad tãtam (Nobilium virorum iudicium.) inopiam filios suos longè à patribus adduxerũt. Notãdum aũt quantæ sint idolis, quantę nobilitatis, qui licet inopes non quærunt siliquas aut hordeum & talia q̃ famelici gratissimè glutiunt, sed triticum & vinum, & norunt quamuis vitio suo degẽtes, quales eos pater genuerit, & qualiter nutrierit: vnde: Prodigus filius q siliquas (Luc. 15. c.) nec habebat: *quan. i* (Inquit) *merc. in do. pa. mei. a. &c.* Vnde alibi: *Frumen. & vin. stabiliui eum.* His duobus liberi pascun(Gen. 26. f.)tur, pane confirmatur cor hoïs, vino lætificatur. Hic est panis qui de tritico conficitur, quod in terram cecidit & mortuũ fuit. & de cœlo descendit. Hoc vinum de vinea (Io. 12. e.) Soreth, i de vite q̃ est Christus sumitur. Hoc paruulus & lactens requirunt sed in plateis non inuenitur, nec à vulneratis dignè accipitur, ideò in sinu matrũ suarum animas exhalant, quæ illos malè nutrierant: & in sinum pessimæ oblectationis allexerunt. Sapiẽtior est euangelicus prodigus qui dicit: *Surgam, & ibo ad patrem meum &c.* quã isti qui à voluptatibus carnis quasi à matribus requirũt ea quæ paterna sunt. Ista si cum patre essent, vel ad patrẽ C redirent, non fame exhalarent: sed carnis voluptate de(Io. 1. a.)cepti erant, non quia quęrunt hæc: sed quia quærunt à carne. Qui autem in carne sunt, Deo placere nõ possunt: hi autem sunt filij patris; *qui non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

(Historicè.) a *Cui comparabo &c.* Octauus locus indignationis, quia insolitum malum & sine comparatione.

Cui compara. te. Paschasius. Nulli dubium est, q quantò Iudæa gens cæteris præcellebat gloriosior, tantò peius exigentibus nulla est modò inferior.

Allegor Misticè histor. Sicut Iudæa cæteris regni gloriosior, ita ecclesia omnium nostrum mater & filia cęlestis patriæ summi regis sponsa præ oïbus est glorio[...] fidelis est anima, cu[...] in cœlo hæreditas. H[...] iustificatio in solo D[...] & ex omnib⁹ vna ec[...] & vnum Christi cor[...] capite suo fide & cha[...] coniunguntur. Et si[...] oïbus est vna ciuitas [...] sa, de qua dr̃: *Gloriosa sunt de te ci. Dei.* ita vna [...] la quę in Babylonia [...] sto fornicãs degenera[...] de pro tædio legenti[...] per harum trium cor[...] les ruinas contra con[...] explanationis ordinẽ[...] adhibetur luctus, vt d[...] nibus & de singulis d[...] b *Cui ad. equabo &c.* Sic[...] illa gloriosior est oïb[...] ad supernæ brauium [...] tionis peruenit, ita nu[...] paranda est ignomini[...] quæ † recepit. Nã & [...] repetitio verborũ su[...] significatione harum [...] vnam amentiæ cęcitatem videtur colligere, quæ d[...] to dignitatis culmine, imò deitatis altitudine, ad ta[...] miserię profunditatem, imò infra beluinam ignobilitatem se proiecerunt, vnde: *Ego dixi dij estis, & fi. ex. omnes autem sicut homo.* Nunc autem quia de tanta gloria lapsa est gens illa vel Ierusalem mystica, lugens pro[...]ta vel chorus electorum Dei, ait: *Cui adæquabo te.* Q[...] inuenitur tibi digna comparatio vel assimilatio vel [...]quatio, vbi nec species nec forma inuenitur. Tota [...]formis, tota es horribilis, totam re possidet contrit[...] non esse tendis. Nescio an possis reuocari. Q. d. Cui [...]parabo animam leprosam, vel ecclesiam à sponso [...]ctam, vel gentem illam de solio gloriæ deiectam: n[...] cuius casu vel ruina quælibet earum consolari qu[...]

c *Magna est enim v. lut mare contritio tua.* Contritio n[...]tis illius, vel ecclesię corruptæ, vel cadẽtis aïæ, si sem[...] stibus subiecta fuerit, quasi mare nunquam quiesci[...] quasi vndarum fluctibus sese indesinenter collidit. [...] ditæ. n. in manibus inimicorum persecutionibus & [...]tationibus cõteruntur, vnde sequitur: *Quis medebitur* [...] Ac si dicat: nullus medebitur, nisi ad eum redeas, à [...] recesseras. Quis, s. aut nullus, s. aut rarus, vnde: *Non est qui faciat tibi bonum non est vsque ad vnum.*

d *Prophetæ tui.* Paschasius. Alleg. mista est hist. H[...] Ierusalẽ pseudo pphetas. Hẽt Ecclesia hęreticos & [...]maticos, doctores prauos, qui liniunt absq; tẽpera[...] charitat[...]

a ¶ Spiritualis doctrina. ¶ Nisi granum frumenti cadens in terra &c. b ¶ Quod lætificat cor hominis.

suis dixerunt: Vbi est triticum & vinum? cùm †

¶ Gratia inebriat. ¶ Fame. ¶ A diabolo. a ¶ Amplia est via quæ ducit ad mortem. b ¶ De qua. Ego dominus ciuitatem non mer[...] sior.

deficerent quasi vulnerati in plateis ciuitatis †

a ¶ Fame b ¶ Pessimæ oblectationis vel gehennę quę nutrit ad mortem.

cùm exhalarent animas suas in sinu matrum †

a ¶ O plebs Iudæa, vel ecclesia, vel anima. b ¶ Idest afflictio tua nulli potest comparari afflictio & ideo pro exaggeratione repetit cui comparabo te, & assimilabo te, & adæquabo, quæ omnia idem significant.

suarum. Mem. † Cui comparabo te, vel cui 1

¶ Cœlestis. a ¶ Nulli subaudis.

assimilabo te filia Ierusalem? Cui adęquabo

a ¶ Idest cuius casus comparatione consolabor te. b ¶ Plebs Iudæa quæ non debuisti corrumpi idololatria, quia Deo desponsata, vel ecclesia, vel anima.

te & consolabor te, virgo filia Sion? Magna 2

a ¶ Sine quiete b ¶ Aut nullus, scilicet aut rarus.

est enim velut mare contritio tua, quis mede- 3

a ¶ Falsi. b ¶ Quasi per visionem annunciantes.

bitur tui? Nun. † Prophetæ tui viderunt tibi 4

a ¶ Bona scilicet non vera. b ¶ Populus meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt. c ¶ Tibi. d ¶ Quam videbant. 5

falsa, & stulta, nec aperiebant iniquitatẽ tuã 6

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Cui cõparabo te & c. *Subditur:* & cõsolabor te. *Solatiũ enim miseri est habere socium in pœna: sed non inueniebant in proposito ideò dicit propheta.* Cui adæquabo te &c. *Quasi diceret, non inuenio aliquã ciuitatem ita afflictam, quam tibi possim in exẽplum proponere pro aliquali tua consolatione, ideò subditur.*

2 Magna est. n. velut mare contritio tua. *idest, sic excedit cõtritiones aliarũ ciuitatũ, sicut mare aquas fluminũ, ideò sequtur.*

3 Quis

3 Quis medebitur tui. *Quasi diceret, nullus possit nisi* [...]

4 Prophetæ tui viderunt &c. *Hic specialiter inuehitur* [...] *falsos prophetas, qui regem & populum induxerunt ad rebellandum regi Babylonis, ideò dicit.* Prophetę tui viderunt & [...] *sua confictione.*

5 Et stulta. *Quia per hoc secuta est destructio tua.*

6 Nec aperiebant iniquitatem tuam. *Te veraciter ar*[...]*do, seu magis palliabant peccata tua.*

* Videru

MORALITER.

spiritualiter nutrire.

† *Vbi est triticum.* Debitę eruditionis, & vinum debitæ correctionis.

† *Cùm deficerent quasi vulnerati.* Sagitta diaboli.

† *Cùm exhalarent animas in si. ma.* Idest, pastorum propter pietatis defectum.

1 *Cui comparabo te, vel cui assimilabo te, &c.* Hic ponitur lamentatio casus ecclesię, quantùm ad eius grauitatẽ cùm dicitur: *Cui adæquabo te &c.* Quasi diceret, non inuenitur similis in grauitate: quia quantò status est altior, tantò casus grauior, ideò subditur.

3 Quis

3 *Quis medebitur tui.* Quasi diceret, solus Deus hoc [...] test & subditur vna causa dicti casus cùm dicitur.

5 *Prophetæ tui viderunt tibi falsa & stulta &c.* Isti sunt [...]latores pessimi, qui afferunt excessum in familijs eq[...]turis pompis, & expensis, & amicis carnalibus vltra [...]dum & meritum suum promouendis, decere statũ [...]latorũ, & hoc credere ad ecclesię reuerentiã & hon[...] Sed hoc dictũ est valde dissonum à dictis & gestis [...]rũ pcedentium, qui de bonis ecclesię magnas eleem[...]nas pauperibus erogabant; & ipsi quantũ poterãt [...] modo strictè viuebãt: ideò subditur talib. adulatori[...]

6 *Nec aperiebant iniquitatem tuam.* Sed magis occult[...] & palliabant, ideò subditur.

† Videru

a ¶Pœnas futuras prædicendo. b ¶Vana spe lactantes vel luctantes.
a vt te ad pęnitentiam prouocarent. Viderunt 1
a ¶Idest magna & criminalia peccata eijcienda quasi contemnenda, dicentes: quæ omnia pro suo lucro faciunt.
autem tibi † assumptiones falsas, & † eiectio- 2
a ¶Patres condolentes.
b nes. Samech. Plauserunt super te manibus 3
a ¶Per rectitudinem fidei incedentes, non exorbitantes à iustitia, sed per viam quæ Christus est transeuntes, qui dicit: Ego sum via, veritas, & vita. b ¶Idest condoluerunt.
omnes transeuntes per viam, sibilauerunt, &
a ¶Compatientis affectu. b ¶Mentes. c ¶Iudaicam plebem, vel ecclesiam vel animam.
mouerunt capita sua super filiam Ierusalem:
a ¶Quæ iam subito de tanta gloria corruit. b ¶Gloriosa dicta sunt de te ciui. Dei. c ¶Pulchra es & decora filia Ierusalem.
hæccine est vrbs (dicentes) perfecti decoris 4
a ¶Mundi vel corporis. b ¶Accusantes, vnde: Deus laudem meam ne ta. q. o. p. &c.
c gaudiũ vniuersę terrę? Phe. Aperuerunt super
a ¶Ad deuorandum. b ¶Chaldæi, Romani, dæmones, quilibet persecutores. c ¶Quasi serpentes.
te os suum omnes inimici tui: sibilauerũt & 5
a ¶Quasi leo deuorare cupiens. b ¶Vel Ierusalem terrenam, vel delinquentem ecclesiam, vel animam in sanguine peccatorum conculcatam.
fremuerunt dentibus suis, & dixerunt: Deuo- 6
a ¶Quia oblato Dei auxilio Ierusalem deuorare possumus.
rabimus. En, ista est dies quam expecta- 7

charitatis, & dolosis argumẽtationibus vel falsis opinio-
A nibus subuertunt corda simplicium à veritate rectæ fidei & statu boni operis, vnde Petrus ait: *Fuerunt pseudoprophetę in populo sicut & in nobis sunt magistri mendaces. &c.* Nec dubium quin culpa magistrorũ & sacerdotum ruina sit populus. Docent enim falsa & stulta, quasi viderint visionem & populi palpãt a iniquitatem. Multi etiam quæ docẽt verbis malis destruũt exemplis, vt meretrix quæ vigilans puerum lactauit dormiens extinxit. Hi faciunt oĩa causa lucri, aut b erroris aut iactantiæ & socordiæ. de quibus dicitur: *Viderunt autem tibi &c.* Vbi.n. in Isaia Hieronymus. Onus Babylonis trãstulit, vel Tyri vel Damasci. LXX. dixerunt: Visio vel verbũ. Symmachus & Theodotio assũpo interpretati sunt. Quãdo.n. falsi prophetæ onus c populi, i. afflictionem vidẽt
B & imminentia delictorum supplicia falsis consolationibus leuigant, & deijcere à dorso peccatorum onera imminentia certant. Sed vtraq; sunt falsa, assumptio scilicet & deiectio qa sæpe de leuiorib' culpis grauiora onera vel assumptiones populo prænuntiant, ex grauioribus leuiora quasi diuina autoritate peccantibus annunciant. Sed *vę illis qui dicunt bonum malum, & malum bonum.* Vel secundum Aquilam, qui dicunt malo bonus es: & bono, qa malus es. His ergo duabus literis prauos doctores, & auditores pphetę plangit, sicut earum interpretatio ostendit Men, Nun, id est, ex istis, sempiternum, subaudis supplicium, qui. s. vel malè docent subditos, vel malè audiunt magistros.

Prophetę tui. &c. Habet anima etiã falsos prophetas exterius sensus, scilicet carnis, qui præsentia nunciant, futura non curant. Habet interius prauos cogitatus quos prudentia carnis gignit, quæ falsa & stulta ostendunt nobis. Illi.n. iudicant esse damna, si quid in præsenti de voluptatibus mens prætermittat, iniquitatẽ esse non putant vbi aliquid acquiritur, aut talio inimicis redditur carni iudicant indulgendum, longiora tempora promittũt nobis: iudicia Dei futura vel omnino negant vel extenuant vel alio modo futura prophetant. Hoc leuigant, illud grauant, sua leuiora putãt, aliena crimina ingrauant, vnde: *Prudentia carnis mors est.* Hi cogitatus vidẽt assumptiones
C falsas aut deiectiones & semper uel exaggerant, uel assumunt, vel deijciunt, vel minuunt, ex istis sempiternũ sibi supplicium acquirunt.

a *Viderunt autem &c.* Si quis non dederit in ore eorum quippiam sanctificant super eum prælium quasi magnã poenam pro paruis peccatis imponẽtes & assumptiones, quasi magnum pondus iudicantes.

b *Plauserũt.* Quartusdecimus locus cõquestionis vel indignationis, qa hostibus vel extraneis res miserãda ostẽdit. D

b *Plauserunt super te manibus omnes &c.* Paschasius. Plauserũt, alij super te, alij super synagogam, vel ecclesiam, vel animam hæc interpretantes, plaudentes manibus inimicos esse dixerunt, ex irrisione. scilicet & gaudio insultantes. Sed nos ècontrario dicimus sanctos patres & amicos zelo charitatis affectos, hi cùm quamlibet proiectam cognoscunt, plaudũt manibus non ridentis, sed dolentis affectu, quia de tãto culmine synagoga vel ecclesia vel aĩa prolapsa, tã subitò ad tantam ruinam peruenit, hi verè transeuntes sunt secundum illud: *Transibo, & videbo visionẽ hãc magnam.* Hi per viam transeant, non hostes ecclesiæ qui viam pacis nescierunt: sed aberrantes & tumultuãtes ad ima corruunt, sibilauerunt & mouerunt capita sua, &c. E Sibilatio subitũ & improuisum dolentis & admirantis affectum indicat. Solet namque motus capitis vel manuum sicut sibilus, significare diuersos affectus, vnde seqtur: *Hęccine est vrbs, &c.* Nõ hostes animæ vel ecclesiæ putant eã esse pfecti decoris aut gaudium vniuersę terrę: sed soli sancti & amici, qui quantò gloriosiorem & pulchriorem videbant, tantò admirantur, & lugent, cũ in manibus hostium deiectam videant. Sed quia gemitum sanctorum super eam propheta etiã ipse gemens exhibuit, inimicorum gaudium & † insultationem subijcit, dicens.

Alleg. Moraliter.

† quæ. s. te expellebant à me & à via mea.

Exod. 3. a.

† Exultationem.

c *Aperuerunt super te.* Paschasius. Hic quoque historicè Allegoricè Moraliter simul exponemus, quia parũ differre auertimus & tędiosò lectori parcimus. Propheta afficitur, vel, quia amici gemunt pro his tribus ex quibus vna ciuitas colligitur, vel quia inimici insultant si qua prosternitur vnde: *Aperuerunt (inquit) super te os suum.* Inimici os aperiunt, cùm quod accusent, inueniunt. Aliter tenent os clausum contra Ierusalem deiectam, vel delinquentem ecclesiam, uel animam in sanguine peccatorum conculcatam, cùm quotidie uenãtur quid accusando obijciant, unde: *Deus laudem meam n. t. &c.* Felix autem cui si obijciuntur culpę, laudes è regione assistunt quę culpas repellunt. Sibilauerunt ut serpentes, fremuerunt dentibus suis, ut leones ad deuorandum rugientes. Sic ut F enim boni charitate compuncti stupore permoti dolentes sibilãt & caput agitant, ita irridentes cum quemlibet corruisse uiderint sibilant & fremũt, unde sequitur: *Ista est dies quam expectabamus &c.* Istam diẽ semper expectant hostes qua liceat eis uel cuiusq; animam, uel totam ecclesiam deuorare; sed hoc non potest fieri nisi exigentibus peccatis, & iusto Dei iudicio permissum fuerit sicut terrenę Ierusalem accidit, unde addit.

Inimici qñ aperiunt os.

Psal. 108. a.

Exod. 32. g.

Fecit

NICOLAVS DE LYRA.

1 Viderunt autem tibi assumptiones falsas. *Inducendo per falsas persuasiones ad sumendum bellum contra Chaldæos.*
2 Et eiectiones. *Scilicet de terra tua per captiuitatem tuam, quæ est ad hoc secuta.*
3 Plauserunt super te manibus. *Deridendo fatuitatem tuã & calamitatem tuam.*
4 Hęccine est urbs (dicentes) perfecti de. *Ita enim pulchrè & magnificè ędificauit eam Salomon, quòd* delectabile erat omnibus habitare in ea.
5 Aperuerunt super te os suum om. inim. &c. *Scilicet Chaldæi & alij, eis adiuncti conferendo ad inuicem de tua destructione totali, ideò subditur.*
6 Deuorabimus. *Et quia hoc faciebant ex magna voluntate, ideò subditur.*
7 En ista est dies quam expectabamus inuenimus. *Scilicet cum magno desiderio.*

* Fecit

MORALITER.

† 1 *Viderunt autem tibi assumptiones falsas.* In excessibus præ- ctis.
2 *Eiectiones.* A statu uirtutis: & timendum ne sequatur eiectio a statu potestatis & dignitatis, sicut iam contigit in terra sancta & Armenia, quę subiectæ sunt Sarracenis, ideò subditur.
3 *Plauserunt super te manibus &c.* Scilicet infideles de fidelium subiectione. Sed quoniam hoc factum est propter peccata nostra, ideò sequitur.

A a *Fecit dominus quæ cogitauit.* Septimus indignationis locus, quia nefarium factum & ab omni iure remotum.

Historice. *Fecit dominus quæ cogitauit.* Paschasius. Sæpius synagoga malis suis dominum irritans, iustam promeruit pœnā: sed diuina bonitas diu sustinuit ad pœnitentiam, sed qa sceleribus suis vicit Dei patientiam. tandem secundū merita dignā sustinuit pœnam. Vnde Moysi pro populo rogitanti responsum est: *Dimisi iuxta verbum tuū: verumtamen in die vltionis visitabo & hoc peccatū:* nō φ dñs in die vltionis debuerit punire idem peccatum, qa nō iudicat bis in idipsum: sed quia peccatum idololatriæ purè nō dereliquerunt, nec pœnituerūt, vnde ait: *Fecit dominus quæ cogitauit &c.* Plagas .s. impleuit, quas in lege prædixerat & prophetis.

Moraliter. *Fecit dominus quæ cogi. &c.* Anima quoq; in potestate hostiū traditur, quia in die bonorū fuit immemor malorum. Idcircò venit dies q̃ expectabant hostes, qñ fecit dñs & cōpleuit sermonem suum in scripturis prędictum, vt dominus in typo Ierusalem perituræ videns aīam malis huiusmodi circumdatā fleuit, dicēs: *Quia si cognouisses & tu &c.* (Luc. 19 g.) Habet ergo anima peruersa hic diem suam, quæ trāsitorijs bonis fruitur, cui etiam ea adsunt quæ ad pacē sunt, dum rebus gaudet temporalibus, dum extollitur honoribus: dum carnis voluptate resoluitur, nec venturæ formidine pœnæ terretur. *Pacē habet in die sua,* sed æterna dānatio restat in die aliena, in qua pro iniqtatibus suis cruciabitur æternis pęnis. Tunc q̃ ad pacem modo sunt, in amaritudinem erunt, tunc secum rixari incipiet, dicens: Cur damnationē non præuidi? Cur mentis oculos clausi? Cur has pœnas non expaui? vnde: *Nūc autem abscondita sunt ab oculis tuis:* (Luc. 19 g.) Facit ergo subitò q̃ diu expectans delibe rauit, & complet dñs sermones suos quos præcepit: dū iubet venire q̃ prædicit, *Destruxit & non pepercit,* ne semper facultatē habeat peccandi, & quæ sibi parcere neglexit, hostibus diripiendam tradidit: quorū cornu exaltat, C dū potestas dominandi tribuitur, & q̃ se iugo inimicorū eruere noluit, subiugatur, vnde addit: *Clamauit cor eorum.*

Alleg. *Fecit do. quæ cogit. & comp. serm. suū &c.* Sicut inimici corporei contra Ierusalē hæc fecerūt, sic spūalis nequitiæ & ministri antiqui hostis contra ecclesiā faciunt, qñ (Deo iustè iniquos vlciscente) sibi traditam, pœnis & dolorib. affligunt. Hoc tamen de his dicitur qui in ecclesia esse videbantur,

a ¶Euge euge viderunt oculi nostri. b ¶Tandem.
bamus, inuenimus, vidimus: Ain. † Fecit do- 1
a a ¶Diu expectauit tribuens spatium pœnitendi. ¶Opere
minus quæ cogitauit, & compleuit sermo- 2
a ¶Non hominis. b ¶Aeterna præscientia, vel longè ante per prophetas.
nem suum quem præceperat à diebus anti-
a ¶Nisi dominus ædificauerit domum &c. ¶Ne semper habeat facultatem peccandi. b ¶Quia tu tibi parcere noluisti. c ¶Exaltauit.
quis. Destruxit, & non pepercit: & lætificauit 3
a ¶Exteriorem vel interiorem. b ¶Exaltari permisit. c ¶Potestatē. d ¶Chaldæorum, vel Romanorum, vel dæmonum vel vitiorum.
super te inimicum, & exaltauit cornu hostiū
a ¶Intentione. b ¶Hostium. c ¶Idest contra.
tuorum. Sade. Clamauit cor eorum ad do- 4 5
b a ¶Blasphemandum. b ¶Diuinam potentiam. c ¶Ecclesiæ vel animæ. d ¶Exitus aquarum deduxerunt oculi mei.
minum, † super muros filiæ Siō. Deduc quasi 6
a ¶Diuina inspiratione non humana uoluntate infusas. b ¶In prosperis. c ¶In aduersis.
c torrentem lachrymas per diem & noctē: non
a ¶Modum lachrymandi determinat. b ¶Compunctio rationis. 7
d des requiem tibi, neque taceat pupilla ocu- 8
a ¶A torpore negligentiæ. b ¶Idest aduersitate.
li tui. Coph. Consurge, † lauda in nocte 9
a ¶Ne in principio operis somnus obrepat deceptionis. ¶Præuenerunt oculi mei a te. dt. b ¶Lachrymas compunctionis. 10 11
e in principio vigiliarum: effundere sicut

debantur, non de ista, de qua Petro dicitur: *Portæ inferi non præualebunt aduersus eā.* Sed de quibus dicitur: *A nobis exierunt sed ex nobis non erant.* Cornu hostium exaltatur, cum Ecclesia infirmatur, regnum, scilicet & potentia diaboli.

b *Clamauit cor eorum.* Paschasius. Clamauit magis intentione quam voce. Visibiles inimici aut inuisibiles super muros filiæ Sion clamāt, animæ, s. vel ecclesiæ, vel ciuitatis terrenæ, cū potestatem qua eis dominantur, nō diuino iudicio, sed suæ potentiæ ascribūt. Clamant aūt contra dominū, cuius potētia quasi murus protegit & defendit. Cū verò auxilium suū subtrahit, hostes super muros eorum quos opprimunt, dicuntur clamare cōtra dominum cum. s. sibi attrahunt quicqd contra eos possunt quos Dei prius muniebat auxilium, quasi liberare nō possit. Talis. n. oppressio venit de æquitate iudicij, non de impotētia protegentis: hoc quoq; propheta inter cætera deplorat. Et notandū, q hæc ad superiorē sensum respiciunt, quoties. n. metri vno versu vel duob' sensum explere nō possunt, in principio vel in medio alterius distinctionem faciūt. Vnde mox ad ipsam Ierusalem conuertitur sermo.

c *Deduc quasi torrentem lachrymas.* Torrēs nō semper vno eodemq; impetu effluit, sed sicut inundatio de cœlo defluit, sic & lachrymæ secundum quod diuina inspiratione & compunctione cordis generantur. Nemo quidē potest vt torrentem lachrymas deducere, sed his verbis innuitur, φ mens & oculi semper parati debent esse & lachrymas iuxta gratiam diuinæ inspirationis effundere & in prosperis & in aduersis nunquā quiescere, vt nemo sibi parcat dum viuit, & nemo torpeat quasi securitate accepta: donec ad illam requiem perueniat, in qua absterget Deus omnem lachrymam ab oculis suis, vnde: *Euntes ibant & flebant, &c.* Hæ sunt veræ iustitiæ animæ, quæ per Sade significātur: *Neque taceat pupilla oculi tui.* Pupilla oculi tui & orat & impetrat compuncta diuina inspiratione. Ista tacere non debet, donec Deus his malis finem imponat, & omnem lachrymam abstergat.

d *Neque taceat &c.* Est autem oculus interior, qui ad Deum stillat, vnde exterior conlachrymatur: & tūc, *Fluminis impetus le. c. d. &c.* alioquin sterilis est lachryma, que tacet pupilla.

e *Cōsurge.* In nocte cōsurgit q de tribulatione vł angu[illegible] præsentis

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Fecit dominus quæ cogitauit. *Idest, ab æterno disposuit:*
2 Compleuit sermonem suum, quē præceperat à diebus antiquis. *Scilicet in Deut. 27. & 28. vbi comminatur pœnam terribilem Iudæis declinantibus ad idololatriam.*
3 Et lætificauit super te inimicum. *Ex sua victoria & deiectione tua.*
4 Clamauit *Hic Ieremias inducit populum ad quærendam Dei misericordiam, & quia ad hoc facit aduersariorum superbia, ideò dicit:* Clamauit cor eorum. *Idest Chaldęorum.*
5 Ad dominum. *Idest, contra dominum cum blasphemando tanquam impotentem ad populi sui defensionem. Potest etiam hoc aliter exponi de Iudęis:* Clamauit cor eorum ad dominum super muros &c. *Quia multi eorum videntes, quod non poterant vltra defendere muros, clamabant ad dominum quærendo eius auxilium.*
6 Deduc quasi torrentem lachrymas per diem &c. *Abundanter flendo.*
7 Non des req. *Ab operibus pœnitentię cessando.*
8 Neque taceat. *Fletum interrumpendo.*
9 Consurge. *Idest, simul surge, corpore, scilicet & mente ad diuinam laudem vt possis inuenire misericordiam.*
10 In principio vigiliarum. *Idest, celeriter & expeditè.*
11 Effunde. *Idest, perfectè sicut aqua effunditur perfectius cæteris liquoribus: & talis effusio idem est quod intensa deuotio.*

* Leu:

MORALITER.

† 1 *Fecit dominus quę cogitauit & compleuit ser. &c.* Vt dedecus culpæ non remaneret sine decore iustitiæ.
4 *Clamauit cor eorum ad dominū &c.* Hic ponitur deprecatio bonorum, qui sunt de ecclesia numero & merito prædicti casus reuelatione, cum dicitur: *Clamauit cor eorum dominum &c.* Et non os tantum, & maximè, quia non paret modo humano remedium de propinquo. Et subditur ad idem populi fidelis exhortatio, cùm dicitur.
6 *Deduc quasi torrentem lachrymas.* Ad Dei misericordiam prouocandam. Et patet sententia vsque ibi.

† Leu

præsentis vitæ spe eleuatus, torporem negligētiæ excutit, A & indefessus contra omnia aduersa se accingit, in omnibus Deum laudet, vnde addit. *Cōsurge, & lauda in nocte, &c.* Quia calidus hostis dum flagella ingerit, vt Deus blasphemetur intendit, vnde Iob ait. *Sicut domino placuit, ita. f. est. Sit nomen domini benedictum.* In principio vigiliarum laudare debemus, vt omnia quæ agimus aut patimur, ad gloriam & ad laudem eius referamus, ne torpentes in principio operis opprimamur somno deceptionis, vnde. *Omnia in gloriā Dei facite.* Multa quidem sunt vigiliæ, in quibus laudandus est dn̄s, & maximè præcauendū est, a ne ab initio intētionis opus condemnetur. Cùm autem opus bene incipitur, restat adhuc vigiliæ, quibus vsq; in finem in gloria Dei consummetur. *Effunde sicut.* Ille B fit aquam cor suū effundit in conspectu domini, qui ex intimo affectu cordis lachrymas producit compunctionis, quia sacrificiū Deo spiritus contri. Si tamen tantus lachrymarum imber nō affuerit, non est desperandum, vnde. *Anima mea sicut terra sine aqua tibi.* Animam arentem sicut terram sine aqua pęnitens coram domino expandit, vt irriget imbribus suis, qui sitienti populo aquas de petra produxit. Cor quoq; sicut aqua effunditur, quando liquefactum amore Dei, & proximi quasi glacies calore resoluitur, vnde sequitur. *Leua ad eum manus tuas.* Pro paruulis ad Deum manus leuat, qui opera misericordiæ pro humilibus mēbris Christi exaltat, qui fame & siti pereunt, quia terrenis adhærent. Hæc est autem perfecta charitas, vt cor quasi, qua funditur ad Deum, & manus leuentur ad proximum. Sicut Moyses manus leuasse legitur, ne populus Dei vinceretur, sic & nos vt paruuli ecclesiæ vel teneræ cogitationes animæ conseruentur, vnde. *Liquefacta est anima mea vt, dilectus locutus est.* Non. n. cor vel anima resoluitur a frigore infidelitatis, nisi calore diuinæ inspirationis. Et ideo semper orandum, vt resurgat Aquilo, veniat auster, & flant aromata. Tunc. n. fluunt aromata orationum cùm C sens diuino spiritu afflatur. Sed ne sola Dei dilectio suffere videatur, leuandæ sunt manus pro paruulis, qui pereunt fame verbi in capite omnium compitorum. Nisi in vijs & in capite compitorum essent: non fame vel siti laborassent, sed reuocandi sunt de triuijs, de plateis, & de capite omnium compitorum, vt veniant ad domini prandium, ne fame pereant in perpetuū. Leuandæ sunt manus vt Amalech vincatur, ne paruuli conterantur, vnde Paulus. *Ne alijs forte prædicans, ipse reprob. inueniar.*

Postquam miseram Ierusalem vel ecclesiam vel cuiuslibet animam ad lachrymas prouocauit, ad ipsum Deum D verba supplicationis conuertit, si quomodo a vindicta possit reuocare, dicens. *Vide domine.* Notanda est autē pij prophetæ diligentia, qui multiplici ardore charitatis rapitur ad diuersa: nunc mala suæ gentis replicat, nunc luget peccata nunc perdita bona commemorat, nunc, offensum Deum dolet: non tamen cessat fundere preces, vnde addit. a *Vide domine & cōsidera, &c.* Quartus locus conquestionis Res. n. turpes & indignas deplangit, vnde sequitur. *Ergo ne comedent mulieres &c. Iacuerunt in terra foris puer & senex. Vide domine, &c.* Deum nihil latet, cuncta videt, rogat tamen vt videat, vt E verbis & affectib. ad misericordiam flectat. Nouit. n. clementem Deum in natura: & ideò rogat vt mala suæ gentis inspiciat. *Quem vindemiaueris ita.* Q. d. nulli genti tanta beneficia contulisti, nulli tam iustè tāta irrogata sunt supplicia: quia pro vuis fecit labruscas, & pro fructu spinas. Non est quem vindemiauerit dominus ita, nisi qui eius imitatur exempla, à quib. abstulit legis & omnium ceremoniarum ornamēta. Cùm. n. eum qui cuncta præstiterat occiderunt, omnia bona cœlestis & terrenæ vitæ pariter amiserunt: qui de tanto amore meruerunt offensam, de tanta gloria ignominiam. Ad hæc videnda Deum prouocat, vt sic afflictis quamuis immeritis parcat. *Ergo ne comedent mulieres.* Quasi. Quomodo ista facient? Hoc. n. in libro Regum mulieres fecisse legimus, & Iosephus idem testatur. *Paruulos ad mensuram.* In alijs codicib. expressius legitur ad mensurā palmæ, nec incredibile. Tanta. n. erat fames, vt nec fame parcerent, nec naturæ. *Si oc. san. sa.* Quasi iusto Dei iuditio puniuntur, qui sanctuarium domini polluerunt sanguine prophetarum. Hoc quoq; ecclesiæ Christi & animæ fideli timendum est. Si. n. diuinis mancipati officijs similia committimus, similiter puniemur & nostra religio prophanabitur. Mulieres quoque, idest, animæ peccatorum ad mēsuram palmæ filios vteri sui comedent, quia quidquid vitiorum ex se gignunt ad mensuram operum recipiunt, suisq; saturantur fructib. vnde magis nobis lugendum est, quàm explanandum, ne exaltati vsq; ad cœlos, F demergamur vsq; ad Abyssos. b *Iacuerunt in terra, &c.* Populū bellatorem cum regib. & principibus interemptum gladio, reliquam ætatem captā esse demonstrat. *Iacuerunt.* Allegoricè. Omnium mala quasi

Margin: † animabus. † defecerunt. † Occidentur, ne. 4. Reg. 6. b. Historicè. Allegoricè.

a ¶ In calore dilectionis Dei, Diliges dominum Deum tuum.

aquam cor tuum ante conspectum domini.

a ¶ Vox prophetæ: Ierusalem Deum laudare recipitur, vt paruuli eius a fame & obsidione liberentur. b ¶ Idest opera. c ¶ Magni enim non pereunt.

Leua ad eum manus tuas pro † anima paruu 1 †

a ¶ Verbi Dei. b ¶ Si sic non essent, non perissent.

lorum tuorum, qui famē † pereunt in capite 2 †

a ¶ Oculis misericordiæ.

omnium compitorū. RES. Vide domine, &

a ¶ Diligenter. b ¶ Expoliaueris bonis suis. ¶ Quasi; Quomodo potest hoc fieri?

considera quem † vindemiaueris ita. Ergo ne 3 4

a ¶ Animæ peccatorum. ¶ Sicut Martha filia Eleazari.

comedēt mulieres fructum suum, paruulos 5 6

a ¶ Operum. ¶ Pro quia.

† ad mensurā palmæ. † Si occiditur in sanctua 7

a ¶ Vt Zacharias.

rio dn̄i sacerdos & pphetas. SIN. Iacuerūt in 8

a ¶ Terrenis negotiis b ¶ Debilis. c ¶ Puer centum annorum. d ¶ Quæ virginitate videbantur pollere. e ¶ Fortes.

terra foris puer & senex, virgines meę & iuue

NICOLAVS DE LYRA.

1 Leua ad eum manus tuas pro ani. &c. *i. pro animabus.*
2 Paruulorum. *Quod dupliciter potest intelligi. Vno modo, vt animæ illæ recipiantur in sinu Abrahæ. Alio modo, vt mors illorum innocentum in oratione recordetur ante dominum, ad prouocandum Dei vindictam contra Chaldæos.*
3 Vide domine & considera &c. *Per condescensionem tuæ pietatis.*
4 Quem vindemiaueris ita. *i. spoliaueris omnibus bonis, intantum quòd fame moriuntur.*
5 Ergo ne comedent mulieres. *Q. d. sic factum est. Legitur. n. 4. Reg. 6. 4. Reg. 6. f. quòd in obsidione Samariæ mulieres comederunt filios suos præ famis magnitudine, & idem credibile est accidisse in obsidione Ierusalem per Chaldæos, imò expressè dicitur infrà 4.*
6 Paruulos ad mensuram. *Mulieres. n. prægnantes præ angustijs, & doloribus pariebant ante tempus fœtus imperfectos: & sic statim moriebantur & a matribus comedebantur, & hęc miseria prædicitur Iudæis, Deut. 28. si relinquerent Deum inclinantes ad idololatriam, quod fecerunt, vt patet in libris Iudicum & Regum.*
7 Si occiditur. *Accipitur hic si, pro quia, quia Chaldæi passim interficiebant sacerdotes in templo domini, vbi tamen parcere debuissent prò sanctitate loci.*
8 Iacuerunt in terra foris puer & senex. *Insepulti.*

✱ 1 Percussisti

MORALITER.

† 1 *Leua ad eum ma.* In oratione deuota.
† *Pro anima par.* i. spirituali, quia non reficiuntur doctrina & exemplari vita superiorum ideò subditur.
† *In capite.* i. Ecclesiarum quæ dicuntur compita, eò quod conueniunt fideles ad audiendum diuina, doctores autem & prælati capita sunt huiusmodi compitorum, & pro tali miseria exclamat ecclesia.
5 *Ergo ne comedent mulieres.* Quod fit moraliter, quando superiores malis exemplis corrumpunt populum sibi subiectum, propter quod sequitur.
7 *Si occiditur in san.* Et accipitur hic si, pro quia. Nam in sanctuario sacerdos occiditur, quando ab eo indignè sacramentum Eucharistiæ celebratur, & similiter propheta, quando prædicator præ quæstu diuitum palliat mala.
8 *Iac. in ter. &c.* Nam communiter omnes isti sunt in cupiditate terrestrium defixi, ideò subditur.

la quasi sua plangit propheta, qui vndiq; charitate occu-
A latus, & oĩs in omnib. in singulorũ corporũ singulis mẽ bris mala sua perscrutatur, & lamentatur. Sic quilibet infusus dilectione Dei, & proximi, ad omnia se debet effundere, mala omnium quasi propria deflere, vt videatur si qua mẽbra ecclesiæ iaceant in terra foris .i. terrenis occupentur negotijs, de quib. dicitur. *Nemo militãs Deo implicat se ne. &c.* (1.Tim.2.a.) Foris iacẽt qui exeũt a nobis, nec permanent in operibus fidei. Plures autẽ corpore intus sunt, & apud nos viuunt, sed apud Deum perditi sunt. Puer quia in terra, virtute senum non roboratur: & senex quia puer centum annorum est male dicitur. (Isa.65.d.) Virgines & iuuenes ætas florida, & iucunda gladio aduersariorum in animo feriũtur, & quod peius
B est in die furoris eius interficiuntur. Aliter percutitur vetus homo vt corruat, & nouus vt resurgat, aliter percutiuntur, & occiduntur qui stare videbantur, qui in die furoris sine misericordia occiduntur. Inde nascitur fletus irremediabilis, quo plangũtur, qui nesciunt qui gladio furoris Dei iam interfecti sunt æternæ damnationi deputati.

a *Voca. quasi ad diem, &c.* Describit vltima captiuitas omniũ electorũ plantib. deplorata. (Tau) Tau litera præponitur, vt in frontib. gementium & dolentiũ signata inueniatur in quibus aũt inuenta non fuerit, exponẽtur inimicis suis, quasi ad diem solennem vndique congregatis: qui supra dixerunt. Ista est dies q̃ expectabamus, inuenimus, vidimus. Dies solennis dr̃, non ꝙ Deo placeat, sed ꝙ tunc improborum expectata † lasciuia compleatur: ad cuius solennitatis diem, idest, vltimi examinis soluetur sathanas

¶Inuisibili.

nes mei ceciderũt in gladio: † interfecti sũt †
in die furoris tui: pcussisti: nec † misertus es 1

a ¶Romanos vel dæmones. ¶Cui nemo resistit ¶Cum solutus fuerit timebunt electi, & territi purgabuntur.

TAV. Vocasti quasi ad diem solennem, qui 2

a ¶Hostibus non Deo. ¶Quibus nemo resistit. b ¶In circumitu impij ambulant.

a terrerẽt me de circumitu: & non fuit in die

a ¶Districti iudicij. b ¶Indiscussus.

b furoris domini, qui effugeret & relinquere

a ¶Disciplina tyrocinij. b ¶Lacte doctrinæ vel corpore Christi 3 c ¶Diabolus vel Romanus. ¶In ore gladij.

tur. Quos educaui, & enutriui, inimicus 4

a ¶Vitijs emolliuit.

c meus consumpsit eos. 5

✻ Theodoretus. Qui metuebant incursionem hostium luc confugerunt, velut ad vrbem munitam, vbi nihilominus omnes capti sunt. Consueuerant .n. tempore festorum illuc omnes concurrere, idcircò comparat festo captiuitatem, vnde addit.

b *Qui terrerent me de cir.* Videbunt etiam electi dæmones vndique cõgregatos visu horrendos, ad deuorandas animas effrenatos, & exterriti purgabuntur, nec erit qui effugiat, aut qui relinquatur indiscussus. Inde sanctorum concio gemebunda & plãctu concussa, sona, adepta sibi membra deplorans, dicit.

c *Quos educa.* Scilicet Tyrocinij disciplina. *& enutriui.* Lactea doctrina, quia non peruenerunt in virum perfectum vt dimicarent contra exercitum hostium. *inimicus meus consumpsit eos*, vitiorum scilicet delicijs. Ideo, nemo est eorum qui effugiat, nisi qui signa quæ Tau signat in fronte portat, vñ. *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, &c.* Reliqui non effugient gladium furoris dñi quamuis in Ecclesia, editi, educati, nutriti, qa inimicus cõsũpsit eos.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Percussisti nec misertus es. *Differendo illam pœnam, cùm in omnibus operibus Dei semper cum iustitia currit misericordia.*

2 Vocasti quasi ad diem solennem &c. *Q.d. Sicut ad solennitatem promptè & libenter confluunt homines, sic gẽtes in circũitu Iudææ habitantes, promptè & gaudentes venerunt cum Chaldæis ad destructionem vrbis.*

3 Quos educaui & enutriui. *i. habitatores Ierusalem qui dicebantur eius filij.*

4 Inimicus meus. *i. Chaldæorum exercitus.*

5 Consumpsit eos. *Partim fame, in longa obsidione, & partim gladio in vrbis captione.*

✻ CAP.

MORALITER.

† † *Ceciderunt in gladio.* Scilicet diaboli.

† *Interfecti sunt in die furoris.* Permissiuè.

MORA-

C

ADDITIO.

In cap. 2. Quomodo obtexit caligine.

In hoc cap. Propheta lamentatur destructionem totius terræ Israel, & totius regni. Et diuiditur in quatuor partes. Primò namq; lamentando loquitur ad seipsum. Secundò verò lamentando dirigit sermonem suum ad terram Israel, & ad ipsum regnum, ibi: Cui cõparabo te. *Tertiò dat sup hoc salubre consiliũ, ibi.* Clamauit cor eius ad dñm. *Quartò, texit deuotum oraculum ad Deum, ibi.* Vide domine. *Prima pars in qua lamentatur loquendo ad se diuiditur in duodecim partes, secundum duodecim infelicitates quæ venerunt super regnum illud oppositas duodecim excellentijs, quas prius habuerat.* (Diuisio) *Excesserat namq; illud regnum alia regna. Primò in sublimitate honoris, vnde Deut. 28.a.* Faciet te dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus terræ. *Et ibidem.* Erit semper suprà & non subter. *Super hoc ergo in primò versiculo lamentatur dicens.* Quomodo obtexit caligine *s. tribulationis.* Filiã Sion. *i. totam terram & regnum. Et sequitur.* Proiecit de cœlo in terram inclytam Israel. *Secundò verò excesserat regna alia quantùm ad nobilitatem & dignitatem principum, quia stirps Dauid quæ regnabat in Israel: fuit sanctissima. super quo in secundo versu lamentatur propheta, dicens.* Præcipitauit dominus nec pepercit. *Sequitur.* Polluit regnum & principes eius. *Tertiò, verò excesserat quantùm ad robur militum, & robur pugnatorum, vnde fuerat regnum fortissimum sicut cornu, super quo lamentatur propheta in versu tertio, di.* Cõfregit in ira furoris sui omne cornu Israel. *Quartò verò excesserat quantùm ad venustatem arborum & pulchritudinem terræ nascentium, vnde erat terra nemorosa ad videndum pulcherrima, super quo lamentatur propheta in quarto versu. di.* Tetendit arcum suum quasi inimicus, occidit omne quod pulcherrimum erat visu. *Quinto excesserat quantum ad vrbes munitas & multiplex fortalitium, quod erat in toto regno Israel, & in multis locis terræ promissionis, vt patet e[x li]bris Paralipom. & Regum, super quo in versu quinto lamentatu[r di]cens.* Factus est dñs velut inimicus, præcipitauit om[nia] mœnia eius, dissipauit munitiones eius. *Sextò, excesse[rat] quantùm ad locum sacrum & Dei tabernaculum, quod fuerat in [ip]so regno aliquando in Silo: aliquando in Masphat, & demum in [Hie]rusalem, super quo in sexto versu lamentatur, dicens.* Et dissipa[uit] quasi ortum tentorium suum: demolitus est taberna[cu]lum suum. *Septimò verò excesserat quantùm ad Dei altare, [&] multiplex sacrificium, per quod filij Israel ex præcepto diuino [.] habuerant sacrificare, super quo lamentatur in versu septimo, di[cens].* Repulit dñs tabernaculum suum, maledixit sanctifica[tio]ni suæ. *Octauò excesserat quãtùm ad vrbem principalem, quæ [erat] metropolis & regni solium, quæ quidem ciuitas erat valde no[tabi]lis in muris & munitionibus, super quo lamentatur in octauo ve[rsu] dicens.* Cogitauit dominus dissipare muros filiæ Sion. *[Se]quitur.* Luxitq; antemurale, & murus eius pariter dissi[pa]tus est. *Nono excesserat quantùm ad cœtum hominum sapienti[a di]uina & prophetia præditum, nullum enim aliud regnum recep[it] legem Dei aut habuerat prophetas Dei visiones videntes, super [quo] lamentatur in nòno versu, dicens.* Defixæ sunt in terra po[rtæ] eius, *quia in portis sedebant iudices & legis doctores, Deut. 17.* *sequitur.* Reges eius & principes eius inter gentes. Non lex nec prophetæ, &c. *Decimò excesserat quantùm ad popul[um] honore & reuerentia dignum, quia in nullo regno erant tales se[nes] aut tales virgines in vtroque sexu, & quò ad sanitatem & om[nem] virtutem, & quò ad alias conditiones reuerentia dignas, super [quo] lamentatur in vndecimo versu, dicens.* Sederunt in ter[ra] conticuerunt senes, abiecerunt in terra capita virgines Iuda. *Vndecimo vero excesserat quantùm ad [nu]merum paruulorum, & multitudinem infantium, quia [...] multiplicabat semen filiorum Israel plus quam aliarum natio[num]*

vn[..]

A ꝓde in Aegypto fuerunt ſatis in breui tempore vltra modum mul tlicati, ſuper hoc verò propheta in verſu vndecimo lamẽtatur plo ꝛns defectionem paruulorum & lactantium, dicens. Defecerunt pæ lachrymis oculi mei. *Sequitur.* cum deficeret paruulus ⁊ lactens in plateis oppidi. *Duodecimo vero exceſſerat cætera r na in abundantia victualium: & hoc quantum ad vitam diuturnam, vnde non abbreuiabantur homines paſſim in pueritia aut adoleſcentia, ſed perueniebant ad perfectam ætatem & erat vna benedi & inter filios Iſrael, qui videbant filios filiorum ſuorum: ſuper quo lamentatur propheta verſu. 12. d.* Matrib. ſuis dixerunt: vbi eſt vinum & triticum. *Sequitur.* Cùm exhalarent animas in ſi n matrum ſuarum. *Deinde ſequitur pars ſecunda principalis, in qua propheta lamentum ſuum dirigit ad terram Iſrael & ad regimen ad alloquendum ipſum ac ponendo præ oculis quinque. Et ſecundum hoc pars iſta continet quinq; verſus. Primò namque præ oculis ponit ipſi regno, vt conſideret magnitudinem ſuæ pœnæ & ſuę miſeriæ, & hoc in verſ. 13. dicens.* Cui comparabo te vel cui aſſimilabo te filia Ieruſalem: magna eſt velut mare contritio tua, quis medebitur tui. *Secundò ponit præ oculis, & ſibi ingerit originem ſuæ culpæ & ſuæ malitiæ: quæ origo fuerat ex hoc ꝙ prophetæ non aperuerunt filijs Iſrael ſuam iniquitatem, vt eos ad*
B *pœnitentiam prouocarent & hoc facit in verſ. 14. dicens.* Prophetæ tui viderunt tibi falſa. *Tertiò vero ponitur præ oculis in cōpaſſionem totius viciniæ & gentium propinquarum: hoc eſt .n. vna magna cauſa doloris exiſtenti in miſeria, dum non inuenit aliquem qui ſibi compatiatur & hoc facit in verſ. 15. dicens.* Plauſerũt ſuper te manib. ſuis: omnes tranſeuntes per viam ſibilauerunt & mouerunt capita ſua. *Quartò verò ponit præ oculis & ſibi ingerit exultationem & gaudium gentis aduerſariæ & nationi ibi inimicæ, quę eſt magna cauſa doloris, dum. ſ. aliquis inimicũ videt in gaudio, & hoc facit in verſ. 16. dicens.* Aperuerunt ſuper te os ſuum, omnes inimici tui dixerunt. Deuorabimus. En iſte eſt dies quem expectabamus. *Quinto ponit præ oculis & ingerit hoc non eſſe factum a caſu, imò ſecundum præfinitionem iuſtæ Dei ſententię: & hoc in verſ. 17. dicens.* Fecit dñs quæ cogitauit, compleuit ſermonem ſuum quem præceperat a diebus antiquis. *Deinde ſequitur tertia pars in qua propheta poſt lamentum per ſalutare remedium & ſalubre conſilium.* D
Docet. n. recurrere ad Deum per ſex. Docet. n. primò, orare, & clamare, ſecundò, plorare, tertiò, plorando perſeuerare, quartò in oratione etiam in nocte vigilare, quintò, cor ſuum humiliare, & ſicut aquã effundere, ſextò, leuationem manuum & alijs geſtibus ipſum placare, & hoc facit in duobus verſibus. ſ. 18. & 19. Pro primo namque dicit. Clamauit cor eorum ad dominum. *Prò ſecundò dicit.* Deduc quaſi torrentem lachrymas. *Pro tertio dicit.* Non des requiem. *Pro quarto.* Conſurge & lauda in nocte. *Pro quinto.* Effunde ſicut aquam cor tuum. *Pro ſexto.* Leua ad eum manus tuas. *Deinde ſequitur pars quarta, in qua propheta ponit orationis textum: & texit oraculum deuotum ad Deum. Monuit enim filios Iſrael ſicut deſolatos ad Deum orandum: & ibi ponit orationem quam facere debent, dicendo,* Vide domine & conſidera. *Eſt autem iſta conſideratio ſummè prouocatiua diuinæ miſericordiæ, & tres continet verſus. ſ. 20. & 21. & 22. Nittitur enim prouocare Dei miſericordiam, allegando ſuam magnificentiã, & vtilitatem propriam, & hoc in principio verſus. 20.* Vide domine & conſidera, quem vindemiaueris ita. *q. d. non decet tuam magnificentiam & excellentiam, perſequi me ſic vilem & impotentem. Secundò verò, allegando infœlicitatem multam iam perpeſſam. Quod patet in hoc quod mater comedit filios, & quod propheta, & ſacerdos occiſi ſunt in ſanctuario, & quod nulli ętati, pepercit gladius, & hoc facit ab ipſo loco.* Ergo ne comedẽt mulieres fructum ſuum, *vſq; in finem totius verſ. 20. & deinceps in verſ. 21. Tertiò verò allegando hoſtium aduerſariorum immanitatem & malitiam, vt magis Deus compatiatur, & hoc facit in 22. verſiculo, ibi.* Vocaſti quaſi ad diem ſolennem, qui terrerẽt me de circumitu, &c. *Et ſic finitur lamentatio ſecunda, Circa quam conſiderandum ſecundum prædictum magiſtrum, ꝙ licet hic fiat mentio de ciuitate Ieruſalem, tamen omnia quæ in hoc capite continentur, referenda ſunt ad deplorationem totius regni Iſrael in communi, ita quod omnia quæ dicuntur de Ieruſalem dicuntur de ea inquantum erat pars principalis vel metropolis regni. Et ideò in iſta lamentatione fit mentio de terra Iſrael, & de ſpecioſis Iacob, & de filiabus Ieruſalẽ. ſ. de ciuitatibus regni, quę erant ſicut filiæ, & Ieruſalem ſicut mater.* E

CAP. III.

EGo vir videns &c. Paſchaſius. Lamentationib. debemus inceſſanter inſiſtere, ſi fortè vt in libro Iudicum legitur: Angelo mala noſtra monente & annuntiante de Galgalis. i. voluptatib aſcẽdamus ad locum flentium cum ipſo, a
C qui ſibi cùm loqueretur ad omnem Iſraelem leuauerunt vocem & fleuerunt vnde vocatum eſt nomen loci illius flentium vel lachrymarum. Sed quía flere pęna eſt vix inuenitur qui diligat lamentationes. Nos autẽ in his quaſi in quodam ſpeculo huius mundi turbines, & naufragia noſtra cum gemitu & dolore conſideremus Tertium igitur aggrediamur alphabetum, trimetro compoſitum, in quo terni verſus vna eademq; litera incipiunt quod in trib. alijs alphabetis Sapphico metro cōpoſitis nõ inuenitur. Hæc aũt quædã de eccleſia, quædã de paſſione Chriſti altiori ſenſu requirere debemus, qđ ſine fletib. nõ poſſumus. Rogemus ergo quaſi ſedẽtes ſuper aſinã. i. ſuper laſciuam carnẽ, vt irrigare dignet̃ Deus arentẽ aĩam: & ſi nõ irriguum ſuperius, ſaltem concedat inferius.

CAPVT III.

ALEPH.

a ¶Chriſtus, vel eccleſia.
b ¶Viriliter agens.
c ¶Diligenter.

1 E[a]Go [b]uir [c]vidẽns

a ¶Ex qua omnes diuitiæ. ¶In paſſione.

[a]paupertatẽ

Paſchaſius. Quàm in funebri totius, corporis lamentatione, profunda de Chriſto & eius corpore aperiũtur myſteria & nunc ad ſynagogã, nunc ad eccleſiam deinde ad Chriſti paſſionem luctuoſa diſcurrit oratio: nunc de Chriſto & eius corpore agitur, vt prior huius alphabeti inſinuat verſus, nunc moralitas permiſcetur, ſi quo modo cordis noſtri duritia in lachrymas ſoluat̃, aut pro his qui labunt̃ de Chriſti corpore, aut pro his quæ Iudęis acciderũt in captiuitate, aut pro his q̃ fiũt in capite, vel pro his quæ mẽbra patiunt̃, vel quia bonis priuamur. Vt aũt melius diſcernamus q̃ pertinẽt ad caput, q̃ ad corpus: prima regula tyconij inſpiciat̃, q̃ eſt de Chriſto & eius corpore. Qñ a capite ſine permutatione perſonæ ad corpus, vel a corpore tranſit̃ ad caput, vel qñ vna eademq; ſnĩa non minus capiti q̃ corpori congruere vr̃: nec tñ ab eadem perſona receditur ſicut in hoc verſu. *Ego vir videns paupert. Vetuſtam fecit pellem meam, &c.* F

Vnum

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

✠ 1 EGo uir uidens, &c. *Hic deſcribitur lamentatio Ieremiæ ſub tertio alphabeto. Et dicit hic Ra. Salomo. ꝙ Ieremias ſcripſit iſtud caput. poſtquã Ioachim filius Ioſię combuſſerat librum ſuum, in quo erant ſcripta alia tria capita. ſ. primum, ſecundum & quartum, ſicut dictum fuit, ſuprà 36. & propter hoc in fine illius cap. dicitur, ꝙ Ieremias tulit aliud volumen, & dedit Baruch qui ſcripſit in eo omnes ſermones libri prioris; & inſuper additi ſunt ſermones plures quàm ante fuerant, & ad hoc denotandum ſub qualibet litera poſuit tres verſiculos in hoc capite. Sed iſtud dictum videtur repugnare illis quæ ſuprà dixi. ſ. quod Ieremias hic lamentatur deſtructionem ciuitatis iam dictam, quia vidit prophetiam ſuam completam, quia combuſtio huius libri & reparatio fuit longè ante deſtructionem Ieruſalem. ſ. quanto anno Ioachim filiõ Ioſiæ, vt ibidem dicitur Qui regnauit vndecim annis, & poſt eum Iechonias filius eius menſibus tribus, & poſt eum Sedechias vndecim annis, ita quòd in eius anno vndecimo fuit Ieruſalem deſtructa. Ad hoc dicendum, quod Ieremiàs vidit deſtructionem ciuitatis dupliciter. Vno modo viſione intellectuali & prophetica, & ſic eam deplorauit ſcribendo antequam eueniret. Alio modo viſione corporali quando fuit completa, & ſic eam deplorauit, illud quod prius ſcripſerat per modum lugubris carminis ore proferendo. Igitur pręſens caput in tres partes poteſt diuidi, quia primò Ieremias ſuam miſeriam lamentatur & populi, ſecundo Dei miſericordiam & iuſtitiam ſuam annexam confitetur, ibi.* Miſericordiæ dñi. *tertio ad lamentandũ miſeriam reuertitur, ib.* Operuiſti. *Et primum dicit in perſona ſua & populi.*

✠ Ego

MORALITER.

† 1 *Ego vir videns paupertatem meam.* Hoc dici poteſt in perſona Chriſti uel eius uicarij boni caſum eccleſiæ lamentantis. *Ego vir videns paupertatem meam, &c.* Propter ſpoliationem ſubditorum meorum, quantùm ad bona gratuita, & uulnerationem, quantùm ad naturalia.

meam in virga indignationis 1
eius. ALEPH. Meminauit, & 2
adduxit in tenebras, & non in 3
lucem. ALEPH. †Tantum in 4

a ¶ Clementiam iudicis cas tata persona sua. b ¶ Non furoris, sed correctionis. a ¶ Quasi perditum, & ab... tum. a ¶ Tribulationis. a ¶ Prosperitatis.

¶ Vnum.n. horum, quamuis omni corpori conueniat, ap-
A tius tñ aptatur capiti. Alterum verò membris, vt per can nem & pellem & ossa illi accipiantur, qui in ecclesia vetustate contagionis afficiunt̃, & pressuris tribulationum conteruntur. Nam quod dicit *Ego vir vid. paup.* quamuis plãgentis prophetæ conueniat, tñ una nitellius Christi vocẽ sonat, quæ in a manib. prophetarum assimulatur, & oẽs in se per generationẽ colligit, vt b occurramus in virũ perfectũ & plenitudinem corporis Christi. Gilbertur. Vniuersas ferè lamentationes Ieremiæ quinto cõquestionis loco insigniri diligenti patet lectori. Deplo- c rantur.n. singula incommoda, ante oculos iudicis sic digesta, vt videatur videre, & re ipsa ad misericordiam condescendere.

Historice. *Ego vir videns paupert. meam.* Ieremias non minus deplorat populi ruinam, quam angustiam propriam, qui paupertatem cum eis tribulatur, indignationẽ Dei patitur, in tenebras adducitur & non in lucem. Super eum vertitur & conuertitur manus dñi, vt experiatur an sese velit sequi. quib. pellis & caro Ieremiæ afficitur fame, quasi vetustate: & conteritur vigor populi, quasi malleo percus-
B soris, & deficit virtus bellandi. Obsidionem quoq; plan-
Luc. 19. f. git, dicens. *Aedificauit in gyro meo*. Vnde. *Si cognouisses & tu*. Et post pauca. *Circũdabunt te inimici tui vallo*. Populum quoque suum circundatum amaritudinem miseriarum, & labore angustiarũ plangit, qd & in prima obsidione cõtigit, in qua Ieremias a populo nimia cordis amaritudine vexatus, & ꝓ populo labore tribulationis afflictus est, & hoc est ꝙ dicit. *Circũdedit me felle, & in tene. col. quasi mor. ...*. Hoc apertè Iere. cõuenit qui reclusus est in tenebris carceris, vt penè mortuꝰ sit quasi ꝓ reatib. suis mori meruerit.

Moraliter. *Ego vir vi. pau. meam.* Solus spiritus hominis scit quæ sũt hominis, qui quoties diuino spiritu tangitur, paupertatẽ suã intelligens afficitur fletib dicens. *Ego vir vi. paup. meã.* quia cum Dei indignatione flagellatur, vt fletib afficiat̃, se nihil esse cognoscit: cui nulla esse operatio virtutis, nec de se præsumere possit. Nemo.n. bene gloriatur castũ se habere cor. Ideo humilis vel lachrymosus cõfitetur. *Ego vir vi. paup. meam* .non.n de se præsumit correptus virga indignationis, vnde addit. *Meminauit*. quia omnis aĩa cum iram Dei recordatur, & terrorem iudicij discutit, & facta sua ante oculos suos quasi in mortis articulo ponit erroribus se infectam, in tenebris versari videt, dum meritorũ suorũ paupertatem agnoscit. *in virga indigna. eius*. i. Dei. Vnde bene dicit. *Me mi. & adduxit in te.* Et cùm de se nihil
C nisi infirmum sentit, se adductam quasi in tenebras plangit. Talis anima dum virgam discussionis Dei & minas contemplatur, & mala sua vndiq; perscrutatur, adducta in tenebras & non in lucem rectè creditur, ne de se præsumat, humilitatem perdat, superbiam incurrat & quia *bea*
Matt. 5. a. *ti paup. s spi. tu.* bene spiritus hoĩs paupertatem suam videns contremiscit, dum sese sub virga indignationis con
Luc. 1. g. uersari non ambigit & se ad hoc minatam & adductã intelligit. Hec est doctrina quæ per Aleph significatur, vt sese semper anima inspiciat & omnia sua retexat, & lugeat donec illuminet eam oriẽs ex alto, qui venit illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis sedent. Sed, *Tantum in me ver. & conuer. ma. &c.* Materno aĩo Deus exponit aĩam tentationib. & abijcit: & aliqñ plorantem & dolentem in sinum recipit, lac doctrinæ suggerit, blanditur. hoc est quod dicit. *Tantum in me ver. & conuer. ma. sua tot. die.*

Ego vir v. &c. Allegor. Pôt oĩum sanctorum vox ista esse quantũ sunt vniti in corpore Christi, quantũ eandẽ paupertatẽ fuerint imitati, quantũ in virũ perfectũ fide,
Virgarum diuersitas. & opere collecti, vñ sequit̃ *In virga indignationis eius*. Alia est virga furoris, alia ĩdignationis, alia directionis, alia regni. Est.n. virga ferrea, qua cõterunt̃ vasa testea ĩ ira furoris. Alia q̃ in equitate regunt̃ sancti, vt dirigant̃ ad brauium supernæ vocationis. Est virga indignationis, de qua est ... rusalem vnde dr̃. *Indignatione mea percussi te, & in reconciliatione mea misertus sum tu*. Hec.n. virga percutit vt misereatur. Hac virga Christus percussus est, nõ ꝙ in se indignationem dignus esset, sed propter scelus populi percussus est: hoc est quod dicit in virga indignationis eius.

Ego vir vi. pau. &c. Licet hoc omnibus conuenire videat̃, excellẽtius ... Christo intelligit. In quo sicut exc... lunt oĩa, ita vt visio ista. Quid.n. ... rum si paupertatem tuã quilibet ... deat, qua penè oĩs pressus labora... sed sicut est gloriosior paupert... Christi, & mirabilior est omnib. di... tijs sæculi (*qui non rapinam arbitratus est esse se equalem &c.*) ita hæc visio paupertatis profundior. Ideò tota mentis, ... corporis intentione consideranda, vnde. *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem*. Si.n. Christi paupertas cõis esset, sensu discerni posset, nec solo intellectui pateret: nunc aũt beatus prædicatur qui intelligit. Bene aũt Christi paupertas admiranda & inquirenda, & cum sanctorum (... Apostolum) altissima sit paupertas quæ a paucis intelli... tur, tantò magis ergo illa admiranda, quam & angeli ... rantur, & de qua intellecta beatitudo nascitur. Sunt q... dẽ beati pauperes spiritu, sed eo spiritu quo ista pauper... intelligitur quæ a Spiritusancto referatur. Propterea ... versuum principia apud Hebreos ab Aleph insigni... quæ doctrina interpretatur. Multa n. doctrina eget hic ... sus, de quo summus autor gloriatur, & quasi singula... sit, qui videat & qui intelligat, ait. *Ego vir videns paupertatem meam.* Q.d. Ego cui adsunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ, video paup. meam, quam sponte pro alijs ... scepi, quam miseri nolunt intelligere, qui nec omnim... dam miseriam suam volunt aduertere.

a *In vir in.* Ob indignationem scelerum nostrorum pa... pertatem suam & passionem sustinuit, vt liuore eius ... nemur. Huius paupertatis mysterium aut nulli sancto... aut pauci vident ad plenum: quanta bonitas Dei, qua... dilectio super filios irę, quanta misericordia in filios re... ciliationis: ideò quasi solus videat, dicit: *Ego vir videns ... per. meam.* Videt suam, miram & ineffabilem, videt su... rum membrorum paupertatem, qua ipsi coniũguntur scientes *quod patientia p... non. p. i. f.* Rectè ergo vna vox capitis & corporis *Ego vir vi. pau. meam. Quia castigat ... o. f. q. re.* Prolepsis in hoc loco, scilicet præsumptio rerum dicendarum notatur. Præponit.n. eius, cum nondũ d... rit ad quem referatur: quia notũ esse non ambigit, ꝙ ... ter filium virga passionis percusserit. Non ergo mirum membra eius virga indignationis eius ad correctionem percutiuntur, vt sit vna vox, vnus gemitus, vnus plo... tus, in valle lachrymarum. vnde: Meminauit.

b *Meminauit &c.* Cùm scilicet & voluit pater conter... filiũ in infirmitate sua, & reputatus est quasi leprosus percussus à Deo & humiliatus quasi in tenebras & nõ lucem ductus est, sed tenebræ eum non apprehenderunt. Ecclesiam quoque minis & terroribus subijcit & adducit in tenebras afflictionis & non in lucem præsentis prosperitatis, unde sequitur.

c *Tantum in me vert. t.* Hoc quoque ad caput & membra æquè referuntur. *Quicunque enim v lunt pie v uere in Christo persecu. patien* quorum uox est: Tantum in me, alios enim non corrigit, sed liberè vagari permittit. Ecclesiam ... tam de Iudæis quàm de gentibus multis disciplinarum affligit angoribus: manum ad castigandum uertit, q... *flagellat omnem filium quem re. & clemen. er conuertit ut ...tur.* Manum namq; conuertimus, cum a feriendo ret... mus. Conuertit ergo manum, parcendo, auxiliando ... quos emendat puniendo. De alijs aũt dr̃. *In labore hominum non...*

* NICOLAVS DE LYRA.

Ego uir uidens paup. meam. *In spoliatione ciuitatis, & captiuatione.*

1 In uirga indignatio eius. *i. vindictæ & correctionis Dei.*

2 Meminauit. *Per exercitum Chaldæorum in captiuitatem ducenda.*

3 Et adducit in tene. *In locis tenebrosis me recludendo, p... etiam hoc intelligi de Sedechia, qui erat caput populi & exc... tus fuit ductus in Babylonem.*

4 Tantum in me uer. *Loquitur ad modum hominis mult... afflicti, qui videtur, ꝙ nulla afflictio alia sit suæ comparanda, ... dicit se solùm afflictum.*

† MORALITER.

1 *In virga indignation. eius.* Idest, dæmonibus qui diuinæ iustitiæ sunt executores in pœnis infernalibus, ideò subditur.

2 *Meminauit & ad. in te.* Culpæ, & gehennæ.

4 *Tantum in me vertit, &c.* Videtur .n. misero, ꝙ non ... beat socium in pœna malo.

...nt sunt & cum ho. non fl. &c. Quod bene significatur, cum A in ædificatione templi Salomonici malleus & sonitus nõ est auditus: quia omnia sic parata sunt & dolata exterius, vt proprijs iuncturarum locis aptẽtur interius: vnde dr. *...ut manum suam*, s. omnia limando dolando, planando, vt conueniant in ædificio. Et conuertit manum suam iam. s. cessando, cũ ædificatos proprijs deputat mansionibus, & ordinibus, quorum ergo vna structura est, vna membrorum compages eorum, vna vox est, vnus spiratus, & vox Chri & ecclesiæ sic vit, vt integer Christus inueniatur.

a *Vetustam fecit pellem.* Anima peccatrix vetustatem plangit, & non pellem sed pellem vetustate infectam gemit, qua primi homines induti a Paradiso expulsi sunt. Hæc vna multorum pellis est vetustate fuscata, quæ per primi hominis præuaricationẽ mortalitate, & peccati horrore omnes vestiuit, vnde. *Inueterauit inter omnes inimicos meos*. Inde anima gemit, dum exterius quasi pellis inueterata conscientia, & internus decor B quasi caro corrupta, tabe peccati consumitur, vnde: *Vt edat carnes meas.* Idest, affectus carnales, ad quos quasi ad proximos diabolus appropiat, vt eos in quibus sunt quasi carnem in corpus suum traijciat. His finitis carnibus † cibit spiritus, vt nihil quod edat, reperiat inimicus. *Contriuit os. me.* animæ, scilicet virtutes. Ossa enim sunt firmamentum corporis & virtutes mentis, quibus confractis, vel oblectamentis, vel tormẽtis, vel dolis antiqui hostis recte anima plangit ossa sua contrita.

Vetustam fecit pellem meam. Non vetustate peccati Christus afficitur, sed membra eius vitijs inueterata corrumpuntur, quod communiter deplorat caput & corpus, vnde Dauid. *Inueterau. inter omnes inimicos meos.* Habet vir iste qui videt paupertatem suam pellem & carnem vetustã. Habet pelles arietum rubricatas ad operiendum tabernaculum, & hiacynthinas ad decorem. Pauper in his quæ vetustate afficiuntur: Diues in his quæ ad decorem nomine eius in proprio sanguine rubricantur, aut cœli coloribus comparantur. Pelles arietum rubricantur. Idest, quia corpora sanctorum martyrio coronantur, vnde: *Afferte* c *domino f. a.* Hiacynthinæ verò sunt quos virginitas euchit in cœlum, vbi neque nubent neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei. In tabernaculo proximiores sunt cœlo sicut pelles Salomonis. Idest, Christi: cuius pelles sunt oẽs facti, qui secum Christo crucifigentes, mortificauerunt C ca. scilicet cum vi. & cũ quibus teguntur vilia corporis membra, vt possint imitari Christi passionem. Cuius quicunque pellis fuerit, in recessib. animæ continebit, quasi in sanctissanctorum diuina mysteria summi regis. Sed quia varius est pellis effectus, in alijs pulchritudo laudatur, in alijs profunditas mysteriorum tegitur, in alijs ecclesia defenditur, vnde: *Pellem pro p. li. & vniuersa quæ habet homo da pro. an. sua.* Constat enim sanctos passionibus traditos esse, vt ipsorum & aliorum animæ saluarentur doctrina & exemplis informandæ. Q d. Satan: Quid istum mihi dare moraris, qui omnes sanctos passionibus tradis pro animabus saluandis? Quia ergo tanta est gloria pellium, gemit Christus vel ecclesia, quia quidam afficiũtur peccati macula quasi pellis inueterata. Peccatum pertinet ad vetustatem, virtus ad nouitatem, vnde: *Exuentes veterem hominem cum actibus suis & induentes nouum.* Hac vetustate confecta est ecclesia, quæ in præsenti non potest esse sine macula & ruga. Per carnem vniuersa plebs in corpore Christi, quia mollis & tenera significatur, vnde *Dum appropiant super me no. vt edant car. meas.* nisi enim in

a ¶ Non alius qui in labore hominum non sunt. b ¶ Limando, cedendo, parcendo. c ¶ Operationem.

me vertit & conuertit, mãnũ

a Assiduæ: ¶ Tota vita sanctorum est dies vnde: Mortuus est Iob senex & plenus dierum

a suam tota die. BETH. † Ve- 1

a ¶ Quasi dicat: Quis tam misero non misereatur. b ¶ Qui ecclesiam circundant

tustam fecit pellem meam &

a ¶ Plebem fragilem b ¶ Fortiores.

carnẽ meã: contriuit ossa Beth. 2

a ¶ Circundederunt Christum cum lanternis & facibus & armis.

b Ædificauit in gyro meo: & cir 3 4

a ¶ Vt non possem fugere. b ¶ Dederunt in escam meam fel.

cundedit me fellẽ & labore. 5

a ¶ Inferni vel sepulchri. b ¶ Pater collocari permisit.

c Beth. In tenebrosis collocauit 6

in vetustate peccati carnes essent, esca inimicorum non D essent. *Contriuit ossa mea.* Idest, fortiores. quia in passione Christi etiam apostoli sunt contriti, & timore dispersi: Hoc Deum fecisse dicit, quia iusto iudicio permisit.

b *Aedificauit & cir. me. in gyro.* Sic anima quælibet dolet felle malitiæ conclusa, labore fatigata, maximè cum se vndique vrgeri conspicit, & proprijs iniquitatib. repleri. Hoc. n. immundi spiritus tentant, si quando, si quomodo miserã animam prauis oblectamentis inuoluant, & pessimis repleant desiderijs quorum nouissima fiunt omni felle amariora.

Moraliter. †Cõsumpsit.

Ædificauit in gyro meo. Allego Vox ecclesiæ gementis immo Christi in membris suis, qui in passione deprehensus inquit: Traditus sum & non egrediebar, quia ædificauerat, s. pater in gyro obsidionem, quando eum armis & facib. circundederunt, & vinctum ante præsidem adduxerunt. Hoc vallo circuncepta quasi felle amaritudinis & labore tribulationis afflicta est humanitas Christi, sic etiã E vallatus ad passionem ductus est. & ibi cibatus est felle & labore, vnde. *Dederunt in es. me. fel. &c.* In felle amaritudo passionis in mente designatur. In labore tribulatio in carne vel integra Christi passio intelligatur. Easdem passiones quotidie in ecclesia patitur Christus quæ est de carne eius & de ossibus eius, ut compleat ea quæ desunt passionibus Christi Inde dicit: *Aedificauit in gyro meo.* Ecclesia n. obsessa omnib. malis inter scorpiones ambulat, ubi est sedes satanæ: hæreticorum vallatur exercitu a falsis fratribus. q. d felle & labore potatur persecutorum undiq; opprimitur tormentis hinc seculi oblectamenta & carnis blandiuntur desideria: hostis antiquus undique tendit insidias, unde rectè clamat: *Aedificauit in gyro meo.* unde alibi: *Quis dabit mihi pen. sic. co. & vo. & re.* His & huiusmodi in mente quasi felle amaricatur. In carne uerò labore fatigatur. His tribus uersibus Beth litera expletur, quæ confusio interpretatur. Qui enim in uetustatem decidit uiribus fractis, uallatur obsidione antiqui hostis, felle amaritudinis repletur, & locatur in tenebris. Idest, in confusione. Quia uerò confusio plangitur humani generis, iure sub hac litera totius domus ruinam plangit, & maculas uetustatis. Beth quippe domus interpretatur, quæ pro cõfusione sua dicit: *Vetustam fecit pellem meam, &c.* Potest siquidem ad Christum referri uetustas pellis secundum F mortalitatem carnis quam induit. Reliqua uerò sub hac litera ipsi conuenientius aptantur.

Matth. 26.e. Psal. 68.e. Psal. 54.a.

e *In tenebrosis collocauit.* In confusione anima posita gradatim luget. Primum, quia uetustate peccatorum marcida iacet. Deinde quòd inimici fraude uallata exire ad libertatem non ualet circundata concupiscentiarum felle & peccatorum labe. Tandem amisso lumine in tenebris collocata nec seipsam (quam sit misera quam infelix, quibus oppressa malis aut nudata nobis) uidere potest. Hocenim maximè conatur inimicus, ut anima lumen amittat nec amissum recipiat. Hinc Philisthæi Samsoni oculos eruerunt, deinde ad molam mittunt, ut ambulans in circumitu nunquã uiam uitæ inueniant. Hinc Sedechiæ Nabuchodonosor oculos effodit, deinde uinctum in caueam Babylonis ducit, ut in confusione conclusus lucem non uideret amplius. Cum autem talis anima adhuc in carne uicta deplorat, non est uerè, sed quasi mortua: dum datur ei locus pœnitentię, antequam urgeat super eam puteus os suum. Quia sæpe miserante Deo de profundo iniquitatis ad uitam redit Gimel litera sequitur, quæ retributio uel plenitudo interpretatur.

Moraliter. Iud. 16.e. 4. Reg. 26.b.

In

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vetustam fecit pellem. *Ex fame & labore, quæ accelerant senectutem.*

2 Contriuit oss. *Idest, robur corporis mei.*

3 Aedifica. in gyro. *Quia Chaldæi posuerunt tentoria in circuitu Ierusalem, ne aliquis posset egredi ad fugiendum, nec ingredi ad auxilium, vel subsidium.*

4 Et circund me. felle. *idest, cordis amaritudine.*

5 Et labore. *In defensione murorum, & etiam in operibus laboriosis, & seruitutibus post captionem ciuitatis.*

6 In tenebrosis collo. me. *Hoc dicitur quantum ad illos, qui fuerunt incarcerati in Babylone, sicut Sedechias & plures alij.*

* 1 Circun-

MORALITER.

† 1 *Vetustam feci, &c.* Per pellem intelligitur conuersatio exterior, per carnem & ossa dispositio mentis interior.

3 *Aedi-*

3 *Aedificauit in gy. me.* Tẽtationũ laqueus undiq; tendẽdo qui mẽtis amaritudinẽ ingerunt & laboris, iõ subditur.

4 *Et circũdedit, &c.* Et sic me collocauit ĩ tenebris miseriæ.

In tenebrosis col. In prophetis significatur Christus. vnde: *In manibus prophetarum assimilatus sum.* Et: *Multifariam multisque modis,&c.* Passio ergo Ieremiæ Christi passionem significat. vnde: *In tenebrosis col. me.* Quod magis ad caput pertinere videtur. Christus enim pro nobis mortuus est, mortuis sæculi, qui mortem in mercedem recipiunt iniquitatis & ex propagine peccati. vnde: *prati mortuos* [illegible]. Licet enim verè mortuus, non repulit eum Deus in sempiternum collocatus in tenebris, vel inferni, vel sepulchri, vel passionis. sed nô mortuus sempiternus, quia inter mortuos liber quia sine peccato, vnde cito resurrexit.

Allegoricè. Osee. 13.c. Heb. 1.a.

Historicè. a *Circumædificauit,&c.* Pro se & pro populo plangere videtur, quia in carcere compedibus aggrauatus est: & cōtra populum suum & ciuitatem, ædificatam obsidionem dolet, quia peccatis impedientibus, non posse euadere præuidet, exclusit orationē meam. vnde: *Ne assumas pro eis laudem & orationem.* B Viæ & semitæ conclusæ sunt lapidibus quadris, & subuersæ, quod per aggrauationem dicitur, ne possint effugere. Omnes enim exitus miseræ ciuitatis exclusit hostis.

Iere. 7.d.

Moraliter. *Circumædificauit aduersum me.* Anima cui iam retributio (quam Gimel significat) pro sceleribus suis imminet, exclamat: *Circumædificauit aduersum me.* Q. d. *Circumdederunt me do.m.* His compedibus prægrauata ne euadere non possit formidat, cuius fuit corruere, sed miserātis Dei est eruere, cui hoc miserabile est, quòd conclusa carcere pessimæ captiuitatis non potest egredi ad libertatem bonæ actionis aggrauatur compedibus delictorum, & carnalium voluptatum, aggrauatur dolis inimici, vt libere nequeat his constricta laqueis, ad ea quæ nō videntur properare. Aggrauantur cōpedes, quoties iniquitati iniquitatem apponimus, quæ super plumbū rectè sedere scribitur. *Exclusit orat. me.* Lachrymæ & preces misericordiam merentur iudicis: vnde valde potest cōtristari cum sic sibi offensum iudicem sentit, vt oratio non possit transire ad fontem pietatis: Quod fit, quoties Deus sic nos peccare permittit, ut flagitia nostra obturent aures pij iudicis: vnde est. Qui clauserit aures suas, ne audiat legem oratio eius est exclusa. C *Conclusit vias meas,&c.* Habent peccata quadraturam suam. vnde dicit Virgilius. *Hinc metuunt, cupiuntque dolentque gaudentque.* His quadrantur itinera nostrorum peccatorum, vt tandem ad se redeat infelix aīa, & vetustate infecta ab inimicis circumsessa, felle iniquitatis & miseriæ vallata, vanis fatigata laboribus, cōtra quā hostes interius exteriusq; desæuiunt. His aggrauata compedibus, pium iudicē roget, indesinēter instet, vt saltem propter improbitatem accipiat quod petit: quia *propius est Dominus omnibus inuocantibus,&c.* Alioquin ad patriā transire non potest, Obstruxit ei viam cōcupiscentia oculorum, voluptas carnis & superbia vitæ. Quòd si ad scripturas sanctas quasi ad pascua vitæ se conuertit, in quibus rectam viam inuenit continuò occurrunt quadrati lapides hæreticorum quibus via fidei obstruitur, & semitæ subuertuntur, vnde dicat anima cū propheta: Quis dabit mihi pen. sic. co. Et cum Apostolo: *Infelix ego homo,&c.* Ab his enim omnibus sola gratia liberat.

Psal. 141.a. Zach. 5.c. Virgilius 6. Aeneid.

Circumædificauit aduersum. Ac si Christus dicat excitauit aduersum me pater corda Iudæorum: circundedit cohortes ut non egrediar de manibus eorum, donec impleantur scilicet vaticinia prophetarum. Exclusit hanc orationem, scilicet: *Pater si fieri potest transeat a me calix iste.* Ecclesia quoque concluditur dogmatibus hæreticorum, vallatur supplicijs peccatorum (alias persecutorum) quod deplorans totum Deo tribuit, cuius iudicio fit. *Aggrauauit compedem meum.* i. immanitatem tormentorum vel deceptionum: quod frequenter contigisse nemo dubitat. Suam quoque orationem exclusam gemit, dum approbationem diuinum auxilium differtur, sed non aufertur. sed hanc ancoram. Idest, spem suam in cœlo fixam, ne huiusmodi fluctibus submergatur.

b *Vrsus insidians.* Quid terribilius quam authorem nostræ salutis vrsum & leonem fieri nobis? Vrsus, fera fraudulenta, & brachijs & lumbis fortissima. In Nabuchodonosor autem & Tyto & Vespasiano, qui alibi aperte singulariter ferus dicuntur, dominus, ursus & leo vocatur, in quibus potestas Dei inimicos vlciscitur. Plangat ergo iuste, quòd pius & clemens dominus peccatis exigentibus leo fit vel ursus, ut eius potentia hostes nequissimos obsideat & affligat, quasi signum ad sagittam Ierusalem ponitur: quia circunfusis hostibus undique obsidetur, ut frequēter quasi sagittis vulnerata ad medicum redeat uel coacta. Has gentes quasi arcu tenso (moderato tamen iudicio) contra Ierusalem sæpe misit, ut uel Deum timere disceret, ne hostium suorum sagittis vulnerata deficeret, huius semitæ subuertuntur ab hostibus & ipsa confringitur.

Vrsus. Sub Daleth litera quæ timorem sonat, plangit anima timore percussa. *Vrsus insi. fa. est,* quia & uim sagittarum in aperto, & insidiarum in occulto experta plangit quasi desolata.

Tetendit

---

a ¶Non verè, quia tertia die resurrexit inter mor. liber.

me, quasi mortuos sempiternos. Gimel. Circumædificauit 1

a ¶Cælos: Iudæorum.

a ¶Obsidionem. b ¶De ciuitate de manibus inimicorum.

aduersum me, vt nō egrediar:

a ¶Ieremias in carcere compeditus fuit, Christus ligatus a Iudæis, anima a vitijs.

aggrauauit cōpedem meū. Gimel. Sed cum † clamauero & rogauero, exclusit orationem 2 3 †

a ¶Vade: Pater si fieri potest, transeat a me calix iste. ¶Anima quoque peccatis obsistentibus non auditur.

a ¶Itine a scripturarum sanctarum.

meā. Gimel. Cōclusit uias meas lapidib. quadris semitas meas 4 †

a ¶Philosophorum eloquijs nec recto tramite fideles ad æternam perueniant patriam. b ¶Hinc cupimus meum [illegible] do entque gaudentque. c ¶Subtiles intellectus.

a ¶[illegible] scilicet diuinarum rerum intelligentias [illegible], dogmate subuerti permisit. ¶Vnde, A timore tuo domine concepimus & peperimus spiritum salutis. Et. Cum timore & tremore salutem vestram operamini. b ¶Diabolus in membris.

b subuertit. Daleth. Vrsus insidiā factus est mihi, *leo in abs- 5

a ¶[illegible] quærens quē deuoret. b ¶In seipso.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Circumædificauit aduersum me. *Hoc potest exponi de obsidione ciuitatis in gyro, vt prædictum est, & etiam de illis qui in Babylone fuerunt reclusi in ergastulis, vnde non poterant egredi.*

2 Aggrauauit compedem meum. *Quia aliqui fuerunt positi in compedibus tam ponderosis, quòd vix poterant se mouere.*

3 Sed & cum clamauero. *Quasi dicat sicut est exclusum a me humanum auxilium, ita etiam diuinum. Videbat enim longas captiuitatem per longum tempus duraturam, & ideo [illegible] ditur.*

4 Conclusit uias meas lapidibus quadris. *Quasi dicat nullo modo pro nunc possum euadere, quia nulla clausura fortior diuina sententia.*

5 Vrsus insidians factus est mihi. *non per se sed per Chaldæos, qui ex ordinatione diuina me ceperant per vias occultas manifestas.*

✠ 1 Teten.

MORALITER.

† 1 *Circumædificauit aduersum me.* In consuetudinem peccatorum inducendo, quæ laqueus est impediens egressum a peccato: sicut filum quo tenetur aucula per pedem ligata impedit eam, ne simpliciter auolet, ideo sequitur.

2 *Aggrauauit compedem meum.* Per habitum vitiosum ex consuetudine acquisitum.

3 *Sed & cum clamauero.* Per instinctum synderesis remurmurantis peccata.

† *Exclusit orationem meam.* Eius impediens effectum propter peccati recidiuum.

4 *Conclusit vias meas.* Procedendi in bonum.

† *Lapidibus quadris.* Idest, peccatis quæ quatuor habent angulos, scilicet Dei offensam, obligationem ad pœnam, gratuitorum spoliationem, & naturalium vulnerationem.

5 *Vrsus insidians factus.* Hoc dicitur quia fallacia diaboli non potest vno nomine explicari.

† *Semitas*

Ideſt, iudicium, quod tamen differt quia mauult inenire quos remuneret, quam quos damnet. vnde: *Detuentibus, &c.* Poteſt per arcum ſacra ſcriptura intelligi, in qua chorda noui teſt. flectitur duritia veteris. Inde ſagittæ mittuntur quibus cordis duritia penetratur, & ex arcu iudicij ſagittæ mittuntur ad perimenda vitia, & alia quæ vulnerant charitatem. Aīa autē eſt quaſi ſignū, vt hinc ſuſcipiat vulnera charitatis, inde repellat iacula inimici.

Vrſus inſidians, &c. Communis vox capitis & corporis, quòd vrſus inſidiis factus ſit eis, qui & æternus eſt & incommutabilis, non quòd a natura pietatis & bonitatis immutetur, ſed propter effectus. Illum enim contrarium ſuum erigi permiſit, qui veit vrſus inſidians, fraude, & forti tunc perimere & decipere tentauit, ſicut & corpus eius a principio vſque ad finem leo abſcondito. His duobus beſtijs omnis diaboli ſæuitia monſtratur, & per leonem ipſe diabolus, per vrſum verò mēbra eius, hæretici, ſcilicet & falſi fratres. Vrſus enim licet brachijs & lumbis fortiſſimus, tamen capite eſt infirmus, ſicti omnes mali caput infirmum habent, ideſt, diabolum, qui vel in manifeſto vt leo, vel vt vrſus in abſcondito. *circumit quærens quem deuoret.* vnde: *Diabolus tanquam leo rugiens circumit. &c.* Patet quia de forti mente cōfidit, qui rugiens & frendens circuimit. De cuius inſidijs dicit Pſal. *Inſidiatur in abſcondito quaſi leo in ſpelunca ſua.* His armis contra membra & caput pugnat, vnde gerit propheta, imò Chriſtus & eccleſia, Vrſus inſidians factus eſt. Hæ ſunt beſtiæ, quæ contra Dauid paſtorem omnium veniunt, & gregem deuorare cupiunt. Sed eruit Dauid ouem de ore leonis, & fauces vrſi & brachia diſcerpit. Hic eſt Chriſtus, qui oues ſuas ducit ad paſcua vitæ, eruit de ore leonis, & vrſorū brachia cōfringit, nos autem populus eius & oues paſcuæ eius. Tollit etiam arietē de medio gregis ſicut ipſum Dauid, quē ſi dñs non eruiſſet, non euaſiſſet. Hæ beſtiæ auerſus Dauid conſurgunt. Ideſt, contra ipſum Chriſtum. Dauid leonē & vrſum interfecit qđ factū eſt in morte Chriſti, qñ oues liberauit.

a *Semitas meas ſubuertit.* Hæc lugendo repetit. *poſuit me deſolatam.* Ieruſalem, ſcilicet quam ſupr. propheta plangebat. Iam fortaſſis in ſe reuerſa, immo Chriſti ſponſa ſanguine eius dotata gemit ſe deſolatam, & quaſi adulteram a ſpōſo derelictam, quaſi ſignum ad ſagittam, &c. Chriſtus enim & eccleſia, in titulum contra omnes aereas poteſtates & fallacias erigitur. vnde: *Spectaculum facti ſumus angelis & hominibus.* Chriſtus in ſe & in omnibus membris iacet inimici opponitur.

b *Miſit in renibus.* Dominus iuſto iudicio quaſi & arcu extenſo tandem mittit in renes ſagit. fi. pha. vt eorum libidinem puniat, de quibus dicitur: *Vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat.* Per pharetram occultum Dei iudicium ſignatur, quo Nabuchodonoſor & alij contra Ieruſalem quaſi ſagittæ diriguntur, vt expoſita quaſi ſignum vulneretur, quam cum propheta iam obſeſſam increparet quaſi illum nugacem irriſit, vnde addit: *Factus ſum in de. o. p.* Rele. m. a. In ſe completum dolet & in

a condito. Daleth. Semitas meas † ſubuertit & confregit me: po- †

¶A Deo.

ſuit me deſolatam. Daleth. Tetendit arcum ſuum, & poſuit 1

a ¶Iudicium, vel arcum ſcripturarum.

a ¶Vndique percutiendam. b ¶Timoris vel amoris, vel cuiuslibet afflictionis.

me[a] quaſi ſignum ad ſagittam.

a ¶Luxurioſis vel infidelibus.

b He. † Miſit in renibus meis fi- 2

a ¶Sagittas occulti iudicij vel ſcripturæ. b ¶Viuo vel eſſe. c ¶Vox Chriſti, vel Ieremiæ, vterque enim a populo eſt deriſus.

lias pharetræ ſuæ. He.[b] Factus[c] 3 ſum in deriſum omni populo

a ¶In me pſallebant, qui bibebant vinum.

meo: cāticum eorum tota die. 4

¶Paſſionibus.

c He. repleuit me amaritudinib. 5

in populo ſuo; quod domini prædixerat comminatio, D ſcilicet cibabo populum iſtum abſinthio: & dabo eis potum aquam fellis. vnde: *Inebriauit me amaritudine.* Repleta Ierem. 9. b. enim fuit Ieruſalem & in prima captiuitate & in ſecunda: & potata abſinthio, anguſtijs, ſ. & neceſſitatibus. Per aquam fellis ſignificatur malorum magnitudo & ſempiternum captiuitatis iugum aut ignorantia legis, qua repleti amaritudine fellis pro Chriſto Antichriſtum ſunt ſuſcepturi.

Miſit in renibus meis. Anima quoq; in his & huiuſmodi amaritudinib quotidie inebriatur, vt nihil ei dulce in præſenti videatur: dum tantis malis inceſſanter affligitur. Moraliter. Allegoricè. *Miſit in re.* He, litera, viuo vel eſt interpretatur. A principio .n. huius alphabeti exinanitio Chriſti oſtenditur ſm illud Apoſtoli: *Exinaniuit ſe for. ſerui. acc. &c.* propter Philip. 2. a. quod opprobria, & paſſiones & mortem ſuſtinuit. Sed tamen ſemper & incommutabiliter eſt, & verè viuit quaſi reſpōdeat, derideor & affligor crucior morior, ſed tamen & verè ſū verè viuo, & vitam peccatoris nolo, E quia vita non vult mortem. Hęc nāque vox ſponſi & ſponſæ communis eſt, vt illa confiteatur, quia eſt & viuit: & ille reſpōdeat, ſum & viuo, ſm illud: *Reſurrexi, & adhuc tecum ſum.* Hic eſt ergo qui eſt & qui viuit & pro nobis plangit: & pro illis, *Miſit in renibus meis filias pharetrę ſuę.* Pharetra Dei patris eſt ſcriptura, ex qua iudicij Dei, quaſi ex arcu ſagittas, corpus Chriſti accepit quas & ipſe pertulit por. Has ſagittas ardentes facit aliquando, vt corda frigida vulneret calore charitatis. Hæretici quoque ſagittas infidelitate aliquando intoxicatas ex hac pharetra producunt, & corda innocentum feriunt. Ex hac pharetra veniunt ſagittæ, ex quibus exterior homo timore configitur, & interior amore afficit. vnde: *Confige timore tuo car. m.* Pſal. 118. p. Quod enim ait: *Miſit in renibus meis filias pharetræ.* Ideſt, affectiones diuini timoris vel amoris. In renibus propagatio carnalis, & in fide virtutum generatio ſpiritualis. De his renibus gignit Chriſtus, in vtero caſtæ matris. Ideſt, eccleſiæ miſit in renibus filias pharetræ, ideſt, ſagittas, quibus ad amorem vulnerentur uel ad timorem, vt vitia perimantur, virtutes propagētur. vñ Dauid: *Vre renes meos, etc.* Pſal. 25. a. Et alibi: *Sagittæ tuæ infixæ ſunt mihi.* Sancti quoque prædicatores Dei de hac pharetra quaſi ſagittæ diriguntur. vnde: Pſal. 37. a. Iſa. 49. a. *In pharetra ſua abſcondit me*, ac ſi dicat: Chriſtus quaſi ſagittā electam abſcondit me, in pharetra ſua, ut occultus caligine ſcripturarum, & tandem ex arcu emiſſus probem renes & corda omnium. F *Factus ſum.* Cui ſimile eſt. *Ego ſum vermis, & non homo, &c.* Quod in paſſione declaratum eſt. Pſal. 21. b. Pſal. 68. c.

c *Repleuit me amaritud. paſ. ine.* Ideſt, myrrhati, vini. vnde Pſal. *Dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me in aceto.* Cum dicit ſe inebriatum abſinthio, oſtendit tam interius quam exterius ſe affectum amaritud ne paſſionis. His & huiuſmodi doloribus totum Chriſti corpus vſq; ad conſumptionem cruciatur.

Greg. Ebrius quiſq; quod patitur neſcit. Qui vero abſinthio inebriatur, & hoc quod ſumpſit, amarū eſt, & tñ non intelligit eandem amaritudinē qua repletur. Humanum igitur genus recto Dei iudicio in voluptatibus ſuis ſibi

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Tetendit arcum ſuum. *In exercitu enim Chaldęorum erāt multi ſagittarij, qui ex omni tempore mittebant ſagittas, ad interficiendum defenſores murorum, ideo ſubditur.*

2 Miſit in renibus meis filias pharet. *Ideſt, ſagittas quæ dicuntur pharetrę ſecundum modum loquendi Hebraicum. Et quia filiæ a matre cuſtodiuntur, ſic ſagittę in pharetra pro cuſtodia reponuntur.*

3 Factus ſum in deri. *omnes enim nationes Iudęos deridebant ſicut deuictos & captiuatos.*

4 Canticum eorum, &c. *de talibus enim victorijs ſolent fieri cantilenę ad laudem triumphantium & vituperium deuictorum, ideo ſubditur.*

5 Repleuit me a maritudinibus. *Pœna enim grauius nomine potus amari deſignatur, etiam ſecundum communem modum loquendi.*

3 Factus ✱ 1 Confregit

MORALITER.

† *Semitas meas ſubuertit, &c.* bonum propoſitum ſubuertendo.

† *Confregit me.* In peccatum pręcipitando, ad quod ſequitur deſolatio.

1 *Tetendit ar. ſuum.* nouas tentationes præparando.

† *Et poſuit, &c.* nam eius exercitium eſt me percutere per culpam iteratam.

2 *Miſit in &c.* i. tentationes luxurię, quę in renib. viget.

3 *Factus ſum in deriſum.* Nam peccatum luxuriæ maioris eſt infamiæ.

5 *Repleuit me ama.* culpæ & infamiæ.

† Et † Inebriauit

sibi dimissum, atque per easdem voluptates spontaneis
A voluptatib. traditum, absinthio est ebrium, quia & amara sunt, quæ pro huius vitæ amore tolerat, & tamen eandem amaritudinem cæcitate cupiditatis, quasi insensibilitate ebrietatis ignorat. Mundi.n. gloriam sitiẽs, dum multas p ea tribulationes reperit, amarum est quod bibit.

Historice.

a *Confregit ad numerum den. me.* Ieremiam a populo afflictum, & populum ab hostibus nulli dubium est. Hic enim penè fame pereptus est, ille omni genere pœnarum depastus est. vnde quasi cinere cibatus plangit, ut anima expulsa de corpore credatur, vnde bonorũ est oblitus, quorum memoria inter supplicia citò elabitur.

† afflictionis & planctus mei.
Pro. 18. a.
Moraliter.

B Luget ergo propheta finẽ populi sui, & spem conuertendi deperisse. Impius.n. cum in profundum malorum venerit, contemnit.

† erit.

Confre. ad nu. den. Anima fastidio sanctæ scripturæ affecta fracturam dentium plangit. quibus terere & ruminare debuit verbum Dei. Animal enim quod non ruminat, in lege reprobatur. Verbum Dei sensibus quasi dentibus molere & ruminare sanitas & victus est, vnde in præconium dicitur, ꝙ dentes Moysi non fuerunt † comminati: quia verbum Dei semper corde & ore ruminauit, & panem angelorum indesinenter comedit. Cui autẽ dentes franguntur, rectè cinere cibatur, in quo cordis męstitia & pœnitentia designatur, unde Iob cum dominum vidisset & audisset inquit: *Ago pænitentiam in fauilla & cinere:* quia scilicet uisa Dei pulchritudine, & altitudine fauillam & cinerem se cognouit. Et alibi: *Olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent.* Dicit ergo: *Cibauit me cinere:* Quasi dicat quia uerbum Dei ruminare distuli, ingemisco cibatus cinere mortalitatis. *Repulsa est anima me : oblitus sum bonorum.* Dolet se a Deo repulsam & tentationibus expositam, ne ad bona quæ sentit, liberè redire possit: quæ oppressa acredine doloris non potest bonorum recordari, unde addit: *Perijt finis meus, & spes mea a domino.* Hæc bene litera Vau significat, quæ non est ille sonat, perijt enim & non est cum domino, qui uerus finis est & cõsummatio, ideo spem sibi a domino perijsse luget, quia se ad dñm erigere non ualet. unde bene sequitur: Zain, quæ interpretatur
C duc te, uel huc tanquam uoce doctoris dicatur. Noli diu inuolui in his malis, sed duc te, & tanquam quærat quo debeat ire, & respondet demonstratiuè: huc. s. in uiam prędicandi: & quid & quomodo precari debeat, subiungit: *Recordare paupertatis & transmigrationis meæ, &c.*

Deut. 14. a.
Deut. 34. c.
† commoti.
Iob. 42. a.
Matth. 10. c.

Allegoricè. *Confregit ad numerum dentes meos, &c.* Dentes Christi, i. apostoli & alij discipuli in passione confracti & dissipati sunt, quibus quasi dentibus (credentes in corpus suum) transfu-

¶ Mirrhati vini. a ¶ Vt nec vnus remaneat.
a inebriauit me absinthio. Vau. Cõfregit † ad nu †
a ¶ Prædicatores vel sensus. b ¶ Cinerem tanquam panem manducabam, &c. 1
c ¶ Pœnitentia, mortis memoria.
merum dentes meos: † cibauit me cinere. Vau. 2
a ¶ Amaritudine passionis. ¶ Adeo opinione. b ¶ Affectus. c ¶ Præteritorum vel futurorum, de quibus dicitur. Credo uidere bona domini in terra viuentium.
Et repulsa est anima mea: oblit⁹ sum bonorũ. 3
¶ Perisse videtur. 4
Vau. Et dixi, Perijt † finis meus, & spes mea a 5
a ¶ Hic a persona sua misera iudicis misericordiam comparat. ¶ Expositis sigillatim in commodis, beneuolentiam iudicis comparat a persona sua, & iudicis & aduersarij, quod proprijs notatur locis. ¶ Ducte vel huc.
b ¶ Pro nobis pauper factus est Christus & transgressio, & maledictum & peccatum. c ¶ Aerumnæ. 6
dño. Zain. Recordare † paupertatis & trans- 7
a ¶ Amaritudinis. 8
gressionis meæ, absynthij & fellis. Zain. Me- †
a ¶ Vitæ æternæ. ¶ Illius sc.l. ... b ¶ Defecit in salutari tuo anima mea. 9
moria memor † ero: & tabescet in me anima, 10

transfudit Christus. *Ciba. me ciner.* s'm Psal. *Cinerem tanquam panem manducabam, &c.* quib. malis repulsa, est anima ei hi quos plurimum dilexit, & propter quos venit om odio per equebatur eum vnde: *Cœpit Iesus tædere & pauer* Sub Vau vero litera ista exaggerantur, & per ea quæ d cta sunt, durius temperatur quæ sonat: non sic ille vel non & ille. Licet enim dixerit: *Perijt finis meus, spes mea a domino.* Non sic ille a bitratus est, & non ille ob tus est bonorum quæ cum patre semper habuit, aut se cundum humanitatem p cepit, de quibus. *Credo vide bona domini in terra viuentium.* Non ergo sic arbitratus est licet anima ipsius repul sit duritia Iudęorum: sed mium dolorem animi mœrorem insinuat tanq inebriatus amaritudine p sionis, non possit bonoru recordari, & exacerbatus cat: *Perijt finis meus.* Apud h mines autem perijsse videtur, qui dicebant: *Seipsum non potest saluum facere.* Sic eccle hæreticorum & persecutorum malis repulsa præterit rum bonorum obliuiscitur, & nouis oppressa dolorib inquit: *Perijt finis meus, & spes mea a domino.* vnde Psal. *autem penè moti sunt pe. penè ef. sunt gres. m.*
b *Recordare paupertatis & transgressionis meæ, &c.* Ab init huius alphabeti describit miserias miserę ciuitatis & p siones Christi, & ecclesiæ laborantis, ut etiam quasi d sperando dixerit: *Perijt finis meus, & spes mea a domino.* S ut diuinitus auditum est, duc te: mox noua spe erecta ad dominum conuersus preces amittit, & promitti deinceps meliora sperare, præteritorum oblitus delic rum. Vnde aduertendum hæc elemẽta magno myster esse prænotata, quibus magnæ intelligentię sacramen quasi metro † luxit spiritus in propheta. Et quia sere Dei occultus, hinc inde mysterijs obumbratur, quo reseratis humanis pateat sensibus, egregiè Spiritus sanct hæc & huiusmodi interposuit, ut fastidiũ auferret leg tium: & inter lachrymas animas recrearet intelligent
Recordare paupertatis & transgressionis meæ, absynthij et fe Aĩa quoque in hoc verbo viuificatur & reducitur, cu citur: *Duc te huc:* q.d. *Tolle grabatum tuum & ambula.* vn supplicans dicit: *Recordare paupertatis & transmigratio meæ, &c.* Hęc enim in Adam quasi in primo flore tra gressa & paupertate nudata, sed cum in hac litera se ducere iubetur: memoria memoratur & sicut filia A he contra spem in spem erigitur: & venit ad liter Heth, quę interpretatur uita & pauor: uel ut post que moniarum lachrymas timorẽ domini concipiat de q dicitur: *Initium sapientiæ timor domini:* & gustet nihilo nus Dei verbum, & voce confessionis dicat: *Misericor domi*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Confregit ad numerum dentes meos. *Q.d. tantum afflictionem sustinui, ac si omnes dentes mei fuissent sigillatim confracti. Ra. Sal. dicit quòd hęc est litera: Confregit in arena dentes meos, quia Iudęi de terra sua eiecti faciebant panes subcinericios, in quibus commiscebantur pulueres & arenæ, secundum quod dicitur Ezech. 4.* Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter gentes ad quas eijciam eos: & sic ex arena commista offendebantur dentes manducantium.
2 Cibauit me ci. *Commisto in pane.*
3 Et repulsa est, &c. *Ab omni consolatione.*
4 Oblitus sum bonorum. *Idest, ita elongatus sum a bonis, ac si nunquam aliqua habuissem.*
5 Et dixi perijt, &c. *Loquitur in persona infirmorum, qui q cadebant in desperationem ex pondere malorum, & ideo super propheta deprecatur dominũ in persona populi tam afflicti di*
6 Recordare. *Tu domine.*
7 Paup. *Quam sustineo in amotione omnium bonorũ meorũ*
8 Et transgressionis, &c. *Et accipitur hic transgressio pa idest, passionis meæ, quam Chaldęi intulerunt mihi vltra mon*
9 Memoria memor ero. *Scilicet peccatorum meorum, bus ista merui. In Hebręo habetur:* Memoria memor eris domine ad puniendum.
10 Et tabescet in. *De peccatis perpetratis confusa, & quo lis confusio adducit gloriam, ideo subditur.*

✱ 1 Hæ

MORALITER.

†† *Inebriauit, &c.* Ex inflictione pœnæ, cum dicitur.
1 *Confregit ad num.* Idest, meditationes meas bonas quib. masticatur & incorporatur cibus uerbi diuini: quo dentes franguntur, quando meditationes malæ ingrediuntur ideo subditur.
2 *Cibauit me.* Idest, uili meditatione.
3 *Et repulsa est anima.* a meditatione bonorum.
5 *Et dixi, pe.* Quia prędicta inducunt aliquando in desperationem.
6 *Recordare.* Hic ecclesia cognoscens suam miseriam conuertit ad implorandam Dei misericordiam di. *Recordare pau.* ex gratuitorum spoliatione.
7 *Et trans.* ex naturalium vulneratione.
† *Absynt.* Ex pœnarum multiplici perpessione, & d de seipsa.
9 *Memoria.* Prędictorum frequenti meditatione. i subditur.
10 *E tabes.* Prę confusione, non tamen desperabc Dei miseratione, ideo subditur.

6 Recor-

† H

doini est: quia non sumus consumpti.

A *[R]ecordare per &c.* Sunt hæc verba Christi, sunt ecclesiæ participantis, cui dicitur: *Beati pauperes spiritu quoniam ipsorum est: regnum Cælorum.* Christus tamen nec transgressus est nec aliquis suam transgressionem iudici offert: sed verecundè profert *Auerte faciem tuam à peccatis meis.* Sed Christus transgressio legis pro nobis factus est, sicut & maledictum peccatum vnde *Maledictus omnis qui pendet in ligno:* & eum qui non nouerit peccatum, fecit pro nobis peccatum, vt & peccatum, & maledictum & transgressionem deleret nostrã. Magnum ergo est quod dicitur *Recordare paupertas.* Quia pro nobis factus est pauper, vt nos ditaret, & iungeret cum capite corpus: vt depre[ca]tione capitis purgetur. Corpus autem quia in præsenti vita sine transgressione non viuit, multis ærumnis repletur & amaritudine absynthij, & fellis. vñ laborib. & dolorib. fatigatur ecclesia, vt decocta passionibus sponso suo fiat acceptior. vnde dicit. *Recordare pau.* Quasi dicat: recordare quæ pro trãsgressionib. meis patior. Idest, absynthij & fellis, *memoria memor ero, &c.* Aeternæ vitæ scilicet, & inde mox tabescet anima mea ad eam suspirans, secundum illud: Defecit in sa. t. anima mea. vnde addit. *Hæc recolens in corde meo, in Deo spera.* Cum enim ecclesia ad eius contemplationem se dirigit, quasi deficiens gemit, & quã expressius potest dicit: *memoria memor ero.* Ex ea illa scilicet memoria æternæ vitæ, quæ interius aspirata viuificat, vt discant Christi membra nihil aliud memorare cogitare aut diligere, quam se in nouitatem vitæ reformare, notandus ecclesiæ subitus profectus, quæ prius vsque ad desperationem venit, sed ex quo salutarem vocẽ, *due*, audiuit, mox memoria intabuit, & recolens quæ sumuit in verbo illo longè adducta. *In Deo,* inquit, *sperabo.* Quasi dicat. *In verbo tuo laxabo rete.* Sic contra spem in spem conualescit æternæ vitæ memoria recreata.

a *[M]isericordiæ domini.* Paschasius. Depositis lamentationũ querimonijs incipit moraliter viam reuertendi ad Deũ explanare, vt nemo audeat de se præsumere, quia *non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis.* vnde ait. *Miseri. do.* Quia non sumus cõsumpti. Quia scilicet reliquiæ Israel saluæ fiẽt. Sic anima quælibet, misericordiæ domini tribuit; quia non est consumpta flagitijs suis in infirmitate

C carnis, delectatione seculi hostium insidijs.

b *Quia non de. m. eius.* Vnde dicit Dauid. *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam.* Quasi dicat, Magna sunt delicta & magna misericordia, multæ iniquitates, sed & multæ miserationes. Vnde nulli diffidendum, non deficiunt miserationes. Vnde fons misericordiæ non siccatur nisi prius fuerit exsiccatus. Hoc est initium nostræ conuersationis, & Initium vitæ timor domini. vnde *Beatus vir qui timet dominum.* Timentes enim beati sunt, & sapientes. vnde *Beatus quem tu erudieris domine, & de lege tua docueris eum.* Nam & sanctorum est pauor. vnde: *Cecidit pauor super Abraham cum sacrificaret, &* Dauid dixit: *Ego dixi in pauore meo omnis homo mendax.* Qui hunc pauorem habent, & vitam habent. Quod quam acceptum sit, aperitur cum dicitur.

D Psal. 93. b Gen. 15. c Psal. 115. a

a¶Vitam æternam.
mea. Zain. Hęc recolens in corde meo, in 1
a¶Vita vel pauor. b¶A persona iudicis. c¶Non nostri meriti.
a Deo sperabo. Heth. Misericordiæ domini, 2 3
a¶Reliquiæ saluæ fient. b¶Tot malis.
b quia non † sumus cõsumpti: quia non defe- † 4
a¶Fons viuus deficere nescit. b¶Secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem. m. &c. c¶Confessionem tuam & patientiã tuam. ¶Dilexi & te cognoscere feci. d¶Quando sol iustitiæ resurrexit. 5
c cerũt miserationes eius Heth. †Noui dilucu 6
a¶Pars mea qui modo dicebas: Periit finis meus. ¶Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei, &c. Portio mea domine in terra viuentium. Portio mea domine, dixi custodire legem tuam
d lo, multa est fides tua. Heth. Pars mea dñs, di- 7 8
a¶Vnde: Expecta dominum, viriliter age. b¶Si moram fecerit.
xit anima mea, propterea expectabo eum 9
a¶Vnde: Bonitatem fecisti cum ser. t. do. ¶Quam bonus Israel Deus, his qui recto sunt corde. ¶Cum peruerso peruerte.
b¶Optando & diligendo.
e Teth. Bonus est dñs sperãtib. in eum, animæ 10

c *Noui diluculo multa est fides tua.* Q. d. Post lachrymas querimoniarum, post tantum suppliciũ, post cõfessionem scelerum, post precẽ & confessionem non differã miseratione. *Noui diluculo multa est fides tua.* Noui fidei constantiam dicentis: Non defecerunt miserationes domini. *Noui diluculo quia ma. est fides tua.* Ac si dicat, approbaui quę humiliter gemens enumerasti, & noscere te feci, quia multa est fides tua diluculo radio fidei exorto, qñ scilicet Christus resurrexit: In quo diluculo a domino commẽdatur, quę prius infirmitate carnis periisse videbatur, sm illud. *Periit finis meus, &c.* More suo sæpius prophetæ personas mutant & tempora. Vnde in Canticis canticorum, nunc sponsus ad sponsam nunc sponsa ad sponsum, nunc ad sodales amicos loquitur, multoties absens, multoties præsens est spõsus, vt sponsæ desiderium inflammetur. Hic quoque spõsæ angustias suas plangenti continuò adest sponsus & cõsolatur dicens. *Noui dil. mul. est fides tua.* Fidem tuam laudo & presentem me exhibeo, quem absentem lugebas, quia *diluculo noui multa est fides tua.* vnde illa respondet.

† nouæ. s. misericordiæ quolibet mane: magna est fides quæ est de te. seu magna est fidelitas tua.

Suprà eo. E

d *Pars mea d. di. a. m. pro. ex. eum.* Fœlix qui hęc dicere potest alienus à vitiis, segregatus ab omni labe peccati. Quod & Dauid sub eadẽ litera octauo loco posuit: *Portio mea domine, dixi custodire legem tuam.* Hęc. n. solummodo vox eius est, qui de septima transit ad octauam, idest, de præsenti, & de veteri vita ad futuram, & ad nouam qui terrena non concupiscit, solùm Deum expectat quem diligit, & non sibi, sed Deo viuit. Vnde ad Teth literam peruenit, quæ exclusio vel bonũ interpretatur. Talis. n. summo inhæret bono, exclusus ab omni seculari negotio: nec minas timet, nec oblectamenta amplectitur, quia foras timor à perfecta charitate excluditur, vnde sequitur.

Psal. 118. b

e *Bonus est dominus sperantibus in eum. &c.* Vel sm alios: Bonum est sustinere, & sperare in salutare Dei. Quis enim verè sustinet dominum nisi qui charitatis studio exclusus est ab omni labe vitiorum? Quis sperat nisi qui verè diligit & optat? Quod. n. speramus per patientiam expectamus. Sic qui sperat, sustinet: qui sustinet per patientiã excludit affectus carnales. Itaque sub hac litera vtraque interpretatio quæ discordare vr, congruit, vt bonus sit dñs sperantib. in eũ. Qui. n. sperant, nõ delinquunt. vnde Dauid sub eadem litera dicit: *Bonitatem fecisti cum seruo tuo domine.* Et alibi. *Quam bonus Israel Deus, his qui recto sunt corde.* Cum peruersis autem peruertitur, licet sit natura bonus. Et ne spes sit otiosa. continuò subiungit: *Animæ quærũt illum,*

F Psal. 118. a Psal. 72. a

NICOLAVS DE LYRA.

1 [H]æc reco. *Humiliter.*
2 [I]n Deo spe. *De consecutione diuinę misericordiæ finaliter.*
3 [M]isericordiæ domini. *Hic propheta confitetur diuinam misericordiam quæ semper concomitatur iustitiã suam, pp quod pœna à Deo inflicta est patienter toleranda. Et primo ponitur huius confessio secundo remouetur erroris occasio, ibi:* Non enim. Dicit igitur: *Misericordiæ domini supple apparent in punitione nostra.*
4 [Q]uia non, &c. *Licit hoc meruissent peccata nostra.*
5 [Q]uia non defecerunt miserationes eius. *Dimittendo nobis reliquias populi quamuis non meruissemus.*
6 Noui diluculo. *i. a pueritia mea, quæ dicitur diluculum vitæ humanę, sicut senectus dicitur vespera. Fuit enim Ieremias à pueritia illustratus cognitione diuina: vt habetur in principio huius libri.*
7 Multa est fides tua. *Idest, fidelitas. Et dirigit sermonem ad Deum, qui est fidelissimus remunerator bonorum, ideo subditur.*
8 Pars mea dominus. *quasi dicat sufficit mihi pro omnibus.*
9 Propterea expectabo eum. *Idest, remunerationem eius.*
10 Bonus est dominus sperantibus in eum. *Replicatio est eiusdem sententię ad maiorem confirmationem.*

* 1 Bonum

M O R A L I T E R.

† 1 *[H]ęc rec. &c.* Propter quod recognoscit Dei misericordiam dicens.
3 *[M]iser. dom.* Supple apparent in hoc.
† *[Q]uia non sumus consump.* Licet meruissemus.
5 *[N]oui diluculo.* Idest, à noui testamenti principio, quod dicitur dies. Ro. 13. d. *Nox pręcessit dies autẽ appropinquabit.*
6 *Multa est, &c.* Idest, fidelitas in supportatione peccatorum, & remuneratione bonorum, ideo subditur.
7 *Pars mea dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eũ, Bonum est præstolari cum silentio.* Idest, patiẽter. Et quia hoc acquiritur per bonum exercitum, ideo sequitur.

† Bonum

illum, quoniam qui sperat, nondum habet, sed fruitur in
A spe quod habebit in re. vnde. *In lectulo in nocte quæsiui, quem*
Can. 3.a. *diligit anima mea.* Vbi quatuor omni quærenti necessaria
notantur, vt scilicet deliberet quid quærat, & vbi & qñ &
quandiu, donec scilicet inueniat. Qui.n. in lecto quietis,
& in nocte cæcitatis Deum
† salutem. quærit, nulli dubium est, quod
inuenire nō possit, sed lectū
Deut. 30.c exeat ad diē veniat, quærat
Psal. 75.a donec inueniat. Vbi autem
Psal. 84.b quærendum sit Moyses in
nuit: *Prope est verbum in ore tuo*
& in corde tuo. De quo dicit.
In pace factus est locus eius. Et quia
scilicet loquetur pacē in plebem
suam, & in eos qui conuertuntur
ad cor. Quia ergo immensus est semper quærendus
& expectandus. vnde sequitur: *Bonum est præsto. cum silen. salu. Dei.*

a *Bonum est præsto. cum silen. salu. Dei.* Nota quantum profecerit postquam moraliter vi-
B res resumpsit, excludēs oīa quæ mundi sunt vltra angelicam dignitatem transit, vt inueniat quem diligit, quod fatetur quasi summum bonum sustinendum, & sperandum: Et vt semper inhæreat, dicit.

b *Bonum est viro cum por. iu. dum n: ab adol. sua.* Scilicet solitarium sedere & tacere Hæc bona exclusio est, vt sedeat solus cū Deo, qui se sentit portare graue iugum ab adole-
Iugum quotuplex. scentia sua. Sed quia institutio hæc moraliter tantum dicitur, videamus de quo iugo dicatur. Est.n. graue iugum super filios Adæ. Est iugū infidelitatis. Est iugum dñi leue releuatum spe remunerationis æternæ, de quo dicitur.
Matt. 11.d *Tollite iugum meum super vos.* Si quis autem antequam sarcina peccatorum oneretur, hoc iugum tulerit, sedebit singulariter cū Deo, s. & cum eo qui in illo singulariter sperat. Hoc iugū propter austeritatē correctionis graue est, sed spe remunerationis suaue. Qui hoc iugum tulerit, cū Deo solitarius sedebit: non immistus negotiorum vel desideriorum turbis, tacebit ab omni strepitu seculi: vel excusatio peccati non erit necessaria illi. Magnum est autē iuuenibus se a vitijs abstinere & lubricæ & perplexæ vię errorē fugere vnde Dauid: *Delicta iuuen. meæ & ig. me. &c.*
Psal. 24. Hæc enim ætas fragilis est & labilis inscia & temeraria: hoc graue iugum super se leuat, quia iuuentute seculo renuntiat, & ad molestiarum tumultus quasi surdus ta-
C cet. Hoc ritè super se dicitur tulisse, quia vltra vires corruptę naturæ est quicquid nouitatis imperatur. Sequitur.
Iod. c *Iod.* Quæ principium vel desolationem sonat, sub qua plāgitur, qui ponit in puluere os suum. Vel iuxta alios, *qui dabit in sepulturam fossuræ os suum*, si tamen est spes patientiæ. Vnde videndum est, quomodo principium sit quod in puluere propter spem os suum ponit, sed moraliter post miseriarum supplicia, fide reddita: principium est professionis nostrę, in puluere os ponere, & momentis singulis quòd sumus puluis, cogitare. Vnde spes geminatur, & charitas dilatatur. Hęc oīa superius dicta de

a¶ Desideranti illo. ¶ Non est otiosa spes. ¶ Cum patientia.
a quęrēnti illum. Teth. Bonum est præstolari 1
b cum silentio† salutare Dei. Teth. Bonum est
a¶ Doctrina. ¶ Graue. ¶ Græci non habent graue. b¶ Scilicet si portauerit c¶ In quo corri. ado. viam suam.
viro, cùm portauerit iugum ab adolescentia
a¶ Principium vel desolatio. b¶ Quiescet. ¶ Si portauerit iugum ab adolescentia. ¶ Non in strepitu mundi. c¶ Non erit ei opus excusatione.
c sua Iod. Sedebit solitarius tacebit: quia leua- 2
a¶ Vltra vires corruptæ naturæ. b¶ Alij sic. Dabit in sepultura vel in fossura os suum. ¶ Memorans quia puluis es, & in puluerem reuertere 3
uit se super se. Iod Ponet in puluere os suum,
a¶ Si quis percusserit te in dexteram maxillam, præbe ei & alteram. ¶ Paratus sustinere. 4
d si fortè sit spes. Iod. Dabit percutienti se ma- 5
a¶ Audite suscipiet vsque ad completionem. ¶ Calicem salutaris accipiam. 6
b¶ Mutus. ¶ Manus vel incuruatus.
xillā, saturabitur opprobrijs. Caph. Quia non 7
¶ Et si ad liuorem.
e
f repellet in sempiternum dñs. Caph. Quia † si 8 9

de capite intelliguntur, cui si compatimur & conregnabimus. vnde sequitur.

d *Dabit percutienti se maxillam, &c.* Cui simile dicitur. *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe ei & alteram.* Possunt de terrena Ierusalem in captiuitate humiliata hæc intelligi: sed melius est Christo & ecclesiæ attribui. Ecclesiæ enim bonum est præstolari cum silentio salutare domini, & maxillam præbere percutienti. Hoc autem est præceptum euangelicum bonum scilicet principium: cum ... uare cæperimus & impi... quasi dicamus: Hoc retribuemus dño pro omnibus quæ retribuit nobis. *Calicem salutaris accipiemus*, & sic excutiemus iugum captiuitatis nostræ de ceruice, cum subiecerimus iugum domini quod leue est.

e *Saturabitur op.* Nō dicit, sustinebit opprobria, sed saturabitur opprobrijs. Facile est vnum & alterum sustinere. Sed vt facilius misericordiam iudicis moueat: multitudinem opprobriorū quidē se suscepisse declarat: quia ab auiditate surgit satietas. Quod ostendit Dauid cum Semei opprobria & conuitia patienter tolerat dicens: ... dominus iussit illi vt maledicat mihi: si quomodo videat humilitatem meam: & retribuat mihi bona pro maledicto, secundum illud Isaiæ: *Dimissa est iniquitas illius: suscepit de manu domini duplicia.* Fœlix ergo demonstratur desolatio sub hac litera: quia vbi desolatio, ibi humilitas quam comitatur patientia, & illam probatio, & illam spes quæ non confundit per Spiritumsanctum: qui datur nobis charitate diffusa: qui est verus consolator. Bonum est ergo viro iugum portare, solitarium sedere: vt singulariter constituatur in spe: quoniam numero Deus impari gaudet. vnde Psalm. *Factus sum sicut passer solitarius in &c.* Secundum alios dabit in sepultura vel in fossura os suum. In quo patientiæ virtus ostenditur: vt scilicet quodam aggere virtutum obstrusus non loquatur: nec querimoniam dolor extorqueat, vt quodam tumulo spes futuri vocem doloris obruat, quam nulla suscitet iniuria, secundum illud: Quasi ouis ad occisionem ductus est.

f *Caph.* Manus vel incuruatus interpretatur. Quicunque enim rectè sentiunt, sub manu domini curuantur, qui aut punit, aut corrigit. Ideo uir tantus, humiliatus pressuris, correctus disciplinis, gaudet curuare ceruicem sub manu domini, mentis scilicet & cordis, spem in Deum dirigens qui in sempiternum non repellit: *quia si abiecit, & miserebitur, &c.* Ipse versuum sensus declarat quid sit sub manu domini curuari, patienter scilicet omnia sustinere, quia in sempiternum non repellit: vnde sub hac litera inquit Dauid: *Paulominus consumauerunt me in terra.* Abiectum enim sentiebat se inter certamina, vnde mentis ceruicem ad dominum erectebat, de qua.

Non

NICOLAVS DE LYRA.

1 Bonum est præstolari silentio. *Idest, patienter, & absque murmure tribulationis tempore. Et quia hoc facit exercitium patientiæ, ideo subditur.* Bo. est vi. cum por. iugum ab adolescentia sua.

2 Sedebit solitarius & tacebit. *Vir in patientia sua exercitatus.*

3 Quia leuabit se super se. *Aspirando ad bona cælestia, & contemnendo terrestria.*

4 Ponet in puluere os suum. *Humiliter loquendo.*

5 Si fortè sit spes. *Quæ est expectatio futuræ beatitudinis. Et dicit fortè: non propter mutabilitatem a parte Dei, sed a parte liberi arbitrij, quia homo quantumcunque exercitatus in virtute patientiæ per defectibilitatem liberi arbitrij potest ab ea cadere, & sic frustrari remuneratione. Et quoniam homo perfectus in virtute patientiæ non solum sustinet aduersa patienter, sed etiam gaudenter, secundum illud Act. 5.g.* Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati, *ideo sequitur.*

6 Dabit percutienti, &c. *Iniurijs se offerendo.*

7 Saturabitur opprobrijs. *In ipsis gaudendo. Et quia istud intuitu futuræ mercedis, ideo subditur.*

8 Quia non repel. &c. *Scilicet iustos tribulari permittendo*

9 Quia si abiecit. *In præsenti vita.*

✻ 1 Et mise-

MORALITER.

† 1 *Bonum est vi. cum por. iu. &c.* Et quoniam homo serenatus per virtutem patientiæ, dispositus est ad contemplationem cœlestis glorię, sequitur.

2 *Sedebit solitarius & tacebit.* Et quia quantò quis in Deū eleuatur, tantò verius humiliatur, cogitans suam fragilitatem iuxta diuinam maiestatem, ideò subditur.

4 *Ponet in puluere os suum.* Et quia ad veram humilitatem sequitur patientia, subditur.

6 *Dabit percutienti se maxillā, &c.* Et subditur causa: Quia non repellet in sempiternum dñs, s. humiliter patientes.

9 *Quia si abiecit.* Humiles in conspectu hominum.

† Miserebitur

Ni sic flectas vt circulum collum tuum. Qui.n.non flectit ad humiliandũ & miserendum cor suum: frustra exterius ceruicem suam curuat ad supplicandum. Hic aũt approbri satiatus, spe singulariter erectus confidenter ait.

Sibiecit mise.&c. Ad hoc.n. abijcit vt misereatur. Et addit *Non enim humi. ex corde suo,&c.* Vt.s.satietur pœnis nostris, sed vult vt humiliemu & curuemur vt misereatur, vnde supra sub eadẽ litera ait: *Oĩs populus eius ge.et quę. dederunt desiderabilia sua in escam. Vide domine quõ facta sum vilis.* Qui ergo quærit animæ erectionẽ, iure curuatur humilitate, qua possit ad Dei misericordiã ascendere & satire de dño in bonitate: quia si abiecit, & miserebitur, inde tanquã curuatus corpore & mente ad multitudinẽ misericordiarũ Dei confugiat. Non.n.humiliauit neque abiecit ex corde suo filios hominũ vt humiliet, in pernitiẽ, sed vt releuet in salutem. Hui⁹ sensus consequentiam sub Lamed literam prosequitur.

a ¶ Non in perpetuum irascetur. b ¶ Non obliuiscetur misereri Deus.

abiecit & miserebitur, secundum multitudi 1

a ¶ Nolens saturari pœnis nostris. Non vult mortem peccatoris. 2

nem misericordiarũ suarũ. Caph. Non enim 3

¶ Penitus.

†humiliauit ex corde suo, & † abiecit filios

a ¶ Mira est elegantia huius literæ, disciplina vel cordis confessio vel seruo. 4
b ¶ Crudeliter ¶ Dominus ignorauit. c ¶ De quo. Omnia subiecisti sub pedibus eius

hominum. Lamed. Vt contereret sub pedib. 5

a ¶ Terrenis compedibus. b ¶ Qui est iudex viuorum & mortuorum, & reddet vnicuique iuxta opera suas

suis omnes vinctos terræ. Lamed. Vt declina 6

a ¶ Etsi non in conspectu hominum.

ret iudicium viri, in conspectu vultus altissi

mi. Lamed. Vt peruerteret hominem in iudi

a ¶ Præsenti vel futuro. b ¶ Qui omnia iustè agit. c ¶ Quam stultus, quam audax cum sit puluis & cinis. ¶ A persona aduersariorum.

cio suo, †dominus ignorauit. Mem. Quis est 7

a ¶ Aliquid. b ¶ Quo iuste disponente omnia fiunt. 8

iste qui dixit† vt fieret, domino nõ iubente? 9

a ¶ Quasi sine Dei dispositione fluctuant omnia mortalia 10

Mem. Ex ore altissimi nõ egrediẽt nec bona 11

a *Lamed. Vt contereret sub pedibus suis omnes vinctos.* Mirum immodũ poetarum more cum tres ab vna litera versus incipiant, vna dictione vna clausula terminantur, vt sit sensus: Dominus vt contereret sub pedibus suis, omnes vinctos terræ ignorauit. Et vt declinaret iudicium viri, dominus ignorauit: Vt peruerteret hominem in iudicio suo, hoc quoque ignorauit: quia maluit seruare quam damnare, & hæc est magna disciplina vel cordis confessio. Lamed quippe vtrumq; significat vel seruo, quibus sensibus magna declaratur obscuritas vt intelligamus sub disciplina Christi & puritate cordis suada esse quæ dicit. Qui.n. habet disciplinam Christi, secure profitetur præcepta salutis cum puritate cordis quia non sic abiecit vinctos terræ, idest, terræ criminibus obligatos, vt contereret: Dominus conterere non nouit, quia sic non abiecit vt repelleret, sed vt redire compelleret, de quo dictum est. *Omnia subiecisti sub pe.eius.* Quia constitutus est omnium iudex fidenter subdit: *Decli. iu. viri.* Dominus ignorauit, qui iustè iudicare nouit, & vt peruerteret hominem in iudicio suo ignorauit, quod vel de præsenti vel de futuro potest accipi. Mala enim quæ à domino inferuntur, aut supplicia meritorum aut causa futurorum bonorum. *Omnes.n.viæ eius misericordia, & veritas.* Ergo f'm disciplinam Christi profitetur cordis innocentiam, & dicit vir videns Deum, seruo præceptũ diuinum. Bene contra hæreticos, qui Deum affirmant animas crudeliter affligere, corporeis traditas ergastulis, & in ve.te. multos punisse indiscretis preiudicijs: vir iste flagellis eruditus, f'm illud: *Virga castigaberis filia Siõ.* Cordis puritate confitetur, quod oĩa iusto Dei iudicio agũtur vt salutem omnibus tribuat in veritate inuocantib. & f'm interpretationem literæ clamat: Seruo disciplinã castigationis, seruo professionis puritatẽ, seruo inter hæreticos inuiolatam fidem. Magnus animæ profectus, quæ inter tot discrimina a charitate Christi nõ separat, sed dicit: *Oculi nostri ad dominũ Deũ nostrũ.* Post istius fidei constantiã venit ad Mẽ literã procinctã ad defendẽdã iustitiam contra Epicureos, & contra eos qui dicũt Deum mortalia nõ curare: contra quos Psal. Ille dirigitur, in quo dicitur: *Quomodo scit Deus, & si est scientia in excelso,* quos etiam vir tantus increpat his verbis. *Quis est iste qui di.&c.*

D

† dolorem affecit.
Psal.118.r.

Animæ profectus.
Psal.122.a

E

† ne resciret dominus ac si nesciret dominus.

Psal.72.b

b *Mem.* Ex intimis, vel, ex ipsis: vel, ignis ex vltimis interpretur. Magni enim ardoris est pro fide tam fideliter certare, vnde irrisoriè dicit. *Quis est iste qui.* (cum sit cinis & puluis inflatus spiritu suo) de immenso, & de incircumscriptibili audet disputare, & nos (qui tanquam filij flagellamur, ne cum hoc mundo damnemur) subsannare, acsi patienter dicat. Omnia fiunt iusto & vero iudicio Dei, & quæcunque superius lachrymando protuli: magis ex fonte pietatis quam ex præiudicij querimonia dixi, quod ex intimis visceribus fluxit, quia ignis charitatis ex intimis medullis exarsit, de quo suprà. De alto misit ignem in ossibus meis, quem scilicet venit mittere in terram, & vult vt ardeat, & nostra peccata consumat, & intimis visceribus, suę cognitionis ardorem infundat, vt citissimè cor nostrum scripturæ sacræ fontem hauriat, qui salit in vitam æternam, vnde. *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis?* Hoc igne exuritur fœnum lignũ stipu-

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Emiserebitur. *In futura.*

2 Secundũ multitudinem,&c. *Quia nõ sunt cõdignæ passiones huius tẽporis ad futurã gloriam quæ reuelabitur in nobis Ro.8.*

3 Non.n. *Hic remouetur erroris occasio, & diuiditur in duas partes secundũ duplicẽ errorem, secunda ibi.* Quis est. *Circa primũ sciendum, quod aliqui acceperunt occasionẽ errandi, eò quod videbãt iustos in præsenti vita, vt communiter tribulari credentes, quod istud esset Deo per se directè placitum, quod non est verum, sicut amaritudo medicinæ non est accepta medico per se, sed solum ratione sanitatis consequẽdæ: sic est de pœnis præsentis vitæ, quæ sunt quædam medicinæ respectu Dei: qui est medicus animarum, & hoc est quod dicitur:* Nõ enim humiliauit. *Pœnis & afflictionibus vitæ præsentis.*

4 Ex corde suo. *Idest, & per se & ex directa electione, sed vt per exercitium patientiæ sequatur præmium gloriæ.*

5 Vt conte. sub pedibus suis omnes vinctos terræ. *Resumatur. Non enim ex corde suo. Idest, ex electione directa hoc non fecit. Et similiter quod subditur.*

6 Vt declinaret iudicium viri. *Permittendo eum iniustè tribulari, ideo subditur.*

7 Dominus ignorauit. *Idest, non approbauit malitiam facientium.*

8 Quis est. *Hic remouetur secundus error. Ex hoc enim, quod iusti in præsenti vita, vt frequenter tribulantur & impij prosperantur, crediderunt aliqui quod Deus non haberet notitiam de his quæ fiunt in terra. ex quorum persona dicitur Iob.22.b,* Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat. *Sed hoc est erroneum, nõ solum secundum sanctos, sed etiam secundum philosophos Philosophus enim.1.de Anima, arguens contra Empedoclem, ducit ipsum ad istud inconueniens, quòd Deus aliquid ignoraret, scilicet discordiam quod nos cognosceremus, propter quod dicit Ieremias:* Quis est iste qui dixit vt fieret. *Aliquid scilicet in terra.*

9 Domino non iuben. *idest, Deo non prauidente & ordinante, & similiter quod sequitur.*

10 Ex ore al. *idest, ex eius dispositione.*

11 Non egre. nec. *Quę similiter fiunt in terra quasi dicat ista sunt erronea, & ideo consequenter inducit ad tolerantiam aduersorum quæ a Deo ordinantur ad meritum, & pręmium electorum di.*

✻ 1 Qui

MORALITER.

1 *Merebitur,&c.* Suscipiens eos honorificè in consortio angelorum.

8 *Quis est iste qui fie.* Hic remouetur error eorum qui dixerant diuinam prouidentiã se non extendere ad hæc inferiora, & sic dicebant quod sequitur.

10 *Ex ore altissimi non egredientur.* Quod falsum est. Nam ex eius prouidentia & ordinatione procedũt omnia bona & etiam mala pœnæ, & sic dicitur Amos.3.b *Non est malum in ciuitate quod non fecerit dominus,* ideo contra prædictos subditur.

† Quid

ſtipula & plumbum iniquitatis. Hoc igne inardeſcimus,
A vt pro fide certantes dicamus. *Quis eſt iſte qui dicit, vt fieret domino non iubente?* Et domini miſericordia præſtantur (alias patrantur) bona, & ex Dei iudicio fiunt mala, vt nec malus ius querelę habeat, vnde ſequitur.

† Qua fidit homo viuens ſtrenuus ſcilicet peccatis geſtis.
Abac. 2. a
Rom. 9. d

a *Quid murmurauit homo.* Id eſt, peccatorum, vel vir viuens. Id eſt, iuſtus de quo dicit̃ iuſtus ex fide viuit. Hinc Paul. ait: *O homo tu qui es, qui reſpondeas Deo, &c.* q. d. qd dicturus eſt homo pro peccatis ſuis, cum omne os obſtruatur. Non potes dicere Deum non curare mortalia, cum ab ipſo ſunt vel bona vel mala, omnis iniquitas oppilabit os ſuum. Hæc confeſſio eſt ex intimis, vel ex ipſis viſceribus: hāc oſtē dit ignis ex intimis medullis: Non habet vir viuens. Id

† non pepercisti.

B eſt, iuſtus ex fide quid dicat, multò minus peccator & impius. Vnde vigilanter ait.

a¶ Contra Deum. b¶ Humus peccator.
a nec mala Mem. † Quid murmurauit homo 1
a¶ Fide. b¶ Non fœmina, diſcretus gratia. c¶ Defendendis. d¶ Ex ſe.
e¶ Sempiternum vel principiū, vel paſcua, vel vnicus. f¶ A propriis p...tiona.
b viuens, uir pro peccatis ſuis? Nun. Scrutemur 2 3
¶ Diligenter ¶ Scito teipſum attende tibi. a¶ Actiones. b¶ Diligenter.
c¶ Pœnitendo.
vias noſtras, & quæramus & reuertamur ad 4
a¶ A quo receſſimus per peccatum. b¶ A limo terræ c¶ Integritatē fidei.
dominum. Nun. Leuemus corda cum mani 5 6
a¶ Operibus. b¶ Quaſi, Culpa noſtra eſt non tua c¶ Contra proximum.
c bus ad dominum in cœlos. Nun. Nos iniquè
a¶ Quod peius eſt. 7
egimus, & ad iracundiam prouocaui-
a¶ Pro tantis peccatis. b¶ Audi vel firmamentum vel adiutorium.
d mus: idcirco tu † inexorabilis es. Samech. 8

Vir pro peccatis ſuis. Vir indicat ſexum homo communem naturam. Aliud eſt ex natura, aliud ex gratia, vt nec homo qui ex propagine primæ naturæ flagellatur, neq; vir qui gratia diſcernitur, habeat contra figulum quid quæratur. vnde Iob ait (licet excruciatus tormentis) *Sit nomen domini benedictum, ſicut placuit domino, ita factum eſt.*

Iob. 1. d
Pſal. 22. a
Tria debemus facere.
Iob. 1. d

b *Nun.* Sempiternū vel paſcua quæ eſt Chriſtus, de quo dicitur. *In loco Paſcuæ, ibi me collocauit.* Ipſe nos reficit bonis paſcuæ ſuæ, & diuinis ſacramentis ex vbertate agri pleni, cui benedixit dominus. In hac paſcua ſcripturarū ſunt myſtica ſacramenta, pro quibus dicitur. *Scrutemur vi. no. &c.* Tria facere debemus, ſcrutari, quærere, reuerti. Quæramus quid facti ſumus, quid fuerimus, quid debeamus eſſe, vt perſpectis his compulſi ad dominum reuertamur, ad quod nos litera Nun inuitat, quæ principium interpretatur, vnde vnicus patris ait: *Ego principium qui & loquor vobis.* Hæc enim litera etiam vnicus interpretatur, qui verum principium & verum pabulū. Sunt quoq; ſcripturæ paſcua, quibus paſcimur & inſtruimur: ſed vnicus, paſcua ſpiritualis, ad quem leuare debemus corda noſtra cū manibus in cœlum vbi vera ad paſcua. Et notandum, quòd corda ſine manibus non leuantur, neque manus ſine cordibus, vt integritas fidei nos commendet Deo & operatio. Vera enim fides eſt quæ per dilectionem operatur, ſicque recolentes paupertatem noſtram dicamus Deo.

c *Nos iniquè egimus, & (quod peius eſt) ad iracundiā prouocauimus, idcirco tu inexora. es.*
C Omnis ſcripturarum doctrina horum trium verſuum intelligentia redditur, vt ſcrutemur vias, id eſt, actiones: & quæramus quid fuerimus, & quid ſimus, reuertamur ad dominū pœnitentes a quo diſceſſeramus peccātes, magnum eſt vnicuique ſeipſum

Deut. 30. c

noſcere, vnde Moyſes: *Attende tibi ne fiat verbū abſconditum in corde, attende tibi,* nō diuitiis tuis, nō poſſeſſionibus, n... viribus, ſed animo & menti, vnde facta & conſilia & c... gitationes, ibi te attende, vbi potiores. Hoc Apollinis a... gnat fabula Gentilis quaſi huius ſententiæ autor fueri... qua dicitur: *... cito teipſum,* cum de Moyſe translata ſit q... prior fuit. Hinc quoque ... lomon. *Si ignoras te o pulch... inter mulieres, egredere, & a... poſt veſtigia gregum tuorum.*

Notandū quantum vir v... dens paupertatem ſuam, ... gellis eruditus pfuerit, p... quam ad Zain literā ven... & duc te audiuit, & gra... iugum ſuper ſe tulit, & ſe... ſolitarius, vbi altò ſilen... videns cognouit, φ nr̃a ... ſit vt ſcrutemur vias nr̃a... quia lubricæ, & tortuo... ſunt maximè in adoleſce... tia, vnde præuenire opor... correctione annos iuuen... tis dicentes: *Domine paſcis ... à iuuētute mea, & nihil mihi deerit: i loco paſcuæ ibi me colloca...*
Hæc ſunt vtera paſcua vitę, vbi vnicus patris paſcit in... lilia, donec aſpiret dies, & inclinent̃ vmbræ. Hoc aūt n... bis ſubſidium eſt. Leuemus ad eū corda noſtra cū ma... bus, dicentes: *Delicta iuuentutis meę, & ig. me. ne. m.* Quia g... uiora ſunt ſenectutis q̃ iuuentutis vulnera, vnde ait. *B... eſt viro cùm portauerit iugum ab adoleſcentia ſua.* Senibus re... dium eſt peccare deſinere, ſed ſtimulant eos peccata, c... gitat conſcientia, & conſuetudo peccati inſtabiles fac... Leuemus ergo corda noſtra cum manib. ad Deum: q... Deū *ad iracund. prouo.* Quia præterita abundant, præſen... peccata non ceſſant, aliter. n. inexorabilis eſt, non φ ve... claudatur ianua, niſi noſtra claudatur malitia, vnde re... Samech ſequitur, quæ audi, vel firmamentum, vel ad... torium interpretatur, quod ipſe textus indicat.
d *Samech.* Audi vel firmamentum, vel adiutorium: D... minus deſtruxit regna diaboli quę in monte ſibi oſt... & aduerſarias poteſtates perdidit, & a quibuſdā qui m... bra ſunt huius capitis abſtuliſti adiutorium & inter ... & prædeſtinatos ad vitam ſtatuit chaos magnū, qui iu... Dei iuditio præordinati ſunt ad ſuppliciū, vnde. *Inter ... & vos magnū chaos firmatū eſt.* Secundū hoc à quibuſdā ... litera interpretatur firmamentū: quia non otioſè dic... audi. Hoc enim audiendū eſt aure audiendi, non ſe... cōmuni. Hic quoque notandū eſt poſt moralem ſenſ... quid ſequat̃ eos, qui peccandi finem neſciūt. *Oppoſuiſti ... bē tibi, ne tran. ora.* Eſt nubes leuis ſupra quam aſcendit ... Eſt nubes lucida: Eſt tenebroſa, ſed quia oppoſita pla... tur, denſitatem peccatorū ſignificat. Columna nubis ... excludebat Aegyptios, claudebat Hebræos: his lux c... illis cæcitas. Nubes quoque corporis Chriſti: lux c... dentibus, cæcitas non credentibus: & petra ſcand... & lapis offenſionis, vt operiret in furore. Id eſt, De... in homine latentem occultaret: percuſſiſti † vuln...

intide

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quid murmur. homo vi. *Afflictus in præſenti ſecundum diſpoſitionem Dei.*
2 Vir pro peccatis ſuis. *Per pœnam expiandis.*
3 Scrutemur vias noſtras quęramus. *quaſi dicat ſi diligenter ſcrutamur conſcientias noſtras, inueniemus plura peccata.*
4 Et reuertamur ad dominum. *Per pœnitentiam.*
5 Leuemus corda no. *In oratione deuota, quæ eſt aſcenſus mētis in Deum, ſecundum Damaſcenum.*
6 Cum manibus ad Dominum in cœlos. *Vt ſimul el... mur mente & corpore.*
7 Nos iniquè egimus & ad iracundiam prouocauim... *Licet enim Ieremias eſſet innocens & ſanctus, tamen connumer... Iudæis peccantibus, quia erat de populo illo.*
8 Idcirco tu inexorabilis es. *Non ex defectu tuę pietatis ... ex actu noſtræ iniquitatis.*

* 1 Operuiſt

MORALITER.

† 1 *Quid murmurauit homo viuens pro peccatis ſuis.* Detrahens prouidentiæ diuinæ, nam & Philoſophus 1. de anima habet pro inconuenienti, quod Deus aliquid ignoret, quod nos ſciamus, ideo ſequitur.
3 *Scrutemur vias noſtras & quæramus.* Quaſi dicat ſi bene conſideremus facta noſtra, inueniemus quod mala ... næ inflicta ſunt nobis à Deo & iuſtè. Et quia vexatio ... intellectum ſubditur.
4 *Et reuertamur ad dominum.* Nos iniquè egimus co... a te domine.
8 *Idcirco inexorabilis es.* Non ſimpliciter, ſed ad tem... quouſque appareat iuſtitiæ decus.

† Opp...

infidelitatis scilicet,occidisti, idest, impœnitentes fecisti: A ne pepercisti, idest, seueritatem iudicij exercuisti. Hæc nubes opposita est:hanc nō potest transire ratio,dum cæcus est in Israel Idcirco Christus,eradicatio & indignatio positus est,secundum illud: *Propterea Deus destruet te in finē c.t.&c.*Ideo hęc litera interpretatur audi. Quia incōprehensibilia sunt iudicia eius, vt omnes,s. corde audiant & intelligāt, vnde: suprà sub eadem litera:*La cum calcauit dominus virgini filiæ Iuda*.quando dicit: lacus factus est Iudæis passio saluatoris, & gentibus portus salutis. Crux enim domini infidelibus scopulus, fidelibus portus.Ideo præmittitur: Audi vt futura cognoscas, quia torcular vt lacus quem calcauit dominus:ideo calcatus est,vt ex passionis precio fides gentium clarescerct, & fex infidelitatis in amaricam transiret.

B Mysticè. Samech, audi, vel firmamentum, vel adiutorium interpretatur, qui sensus verbis sequentibus declaratur.

a *Opposuisti nubem tibi,&c.*Qui enim præterita non plangunt,& nouis peccatis prouocant Deum,quotidie delinquendo inexorabilem reddunt. Quod superius sub eadē litera plangitur: *Abstulit dominus omnes fortes meas de medio meo&c.* Non enim tunc abstulit omnes fortes, quando populus in Babylonem ductus est, sed quando Christus venit,& tempus visitationis suæ Iudæa non nouit,& noluit captiuam erigere ceruicem, & fidei suscipere lucem, Ideo Christus eradicatio & indignatio positus est in medio populorum, vnde: *Ego veni, vt videntes non videant,& qui vident, cæci fiant.* Et *Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem & in signum cui contradicetur*. Meritò ergo sublatum plangitur adiutorium,quod indurato corde relinquitur, vnde: rectè dicitur: *Ecce constitui te hodie super gen.& super reg. euel.& de.*Quatuor tristibus duo læta opposuit, non enim ædificantur bona,si non destruantur mala,

Gregorius. *Opposuisti,&c.* Hæc non tantum infideles sed carnaliter viuentes premit,ac si apertè dicant. Menti nostræ terrenis voluptatibus assuetæ,curarū suarū phantasmata iusto iudicio obijcis, quibus eam in ipsa oratione suæ intentione confundis, & quam desiderijs infirmam deditam non ignoras,rectè cæcatam ab intuenda lucis suæ perspicuitate reuerberas.

b *Eradicati.* Et indignationem plangunt,scilicet,se poni in medio populorum. Quia Iudæi qui in Christi passione oberrauerunt, indignatione perpetua digni sunt erradicari de terra viuentium. Ideò propheta quatuor inducit: Operuisti in furore, percussisti,occidisti,nec pepercisti. In furore enim suo, velamento cæcitatis faciem Iudæorum operuit, ne agnosceretur: quia velamentum positum est super faciem. Moysi vsque hodie,dum legitur. Percussit eos plaga dispersionis,nec senserunt,occidisti, idest,spiritum vitæ abstulisti,quem in lege non intellexerunt. Nec pepercisti,quia a gratia,à templo,à lege,à solo patrio,& ab omnibus expulit sacramentis, vnde: nubes peccatorum opposita plangitur, ne oratio ad Deum ingrediatur. Hicnimirum locus & de persona Christi legitur & de Ieremia,qui excelsus domini sonat.

a ¶Cæcitate. b ¶Plaga dispersionis. c ¶Spiritualem legis intellectum abstulisti. d ¶Omnibus bonis spoliasti.

Operuisti in furore, & percussisti: occidisti, nec pe- 1 2 3
percisti. SAMECH. Opposuisti nubem tibi, ne tran- 4 5

a ¶Peccatorum quæ contra nos clamat. b ¶A te. a ¶Nostra b ¶De terra viuentium. c ¶Contra indignos. d ¶Christum.

seat oratio.SAMECH.Eradicationem & abiectionem po 6 7
suisti me in medio populorum. AIN. Oculus meus 8 †

a ¶In manifesto. ¶Fons vel oculus.

Operuisti in fu. Plangit se anima peccatorum caligine, & D iniquitatis operiri,& percussam,& occisam iudicio Dei præeunte vulnere prauitatis:Nubes delictorum opposita plangitur,quę magis contra nos orare quam Deum exorare creditur,vnde:*Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra*,quam scilic. cogitatio terrena.Et delictorum immanitas facit,ne possit nostra oratio ad Deum transire.ne ipse orātibus parceret, quia clamor terrenus opponitur. Vsque ad finem huius alphabeti luce clarius refertur passio domini, quid Ain ergo litera significet, videamus.

Moraliter. *Gene.4.b.*

c *Ain.* Fons vel oculus dr̄, quia sicut de fonte fluuius,sic de visione oculorū bona,vel mala generant̄.Cū ad bona aperiunt̄,fons iustitiæ,cū ad mala, sicut oculi Adæ aperti sunt.Fons & origo malorū,vn̄:supra sub eadē litera. *Oculus meus dedu.aq.quia long.f.est à me conso.&c.*Vbi patet,quod non se captiuū deplorat,sed populū de consolatione Dei derelictū.q.d.verè dolenda est captiuitas.Inde quoq; nūc afflictus plāgitur oculus,nec tacuisse,nec requieuisse. Ibi enim nulla quies,vbi spiritus sancti consolatio deest. Vnde qui ab eius sanctificatione recesserunt,nullam sabbathi requiem inuenerunt,in quo requieuit Deus. Hanc captiuitatem propheta pręuidens luget.Sed quia afflictus non tacuit,& perseuerauit, respexit dominus de cœlis. *Qui enim perseuerauerit vsque in finem,saluus erit.*

Gene.3.b. *Supra.1.f.* E *Matt.10.c*

Oculus me.depræ.est ani. Euidenter futurū iudicium enuntiat,& præuidens quæ futura sunt ciuitatibus Iudæ, imber lachrymarū manat. Præuidet.n.obstinatam plebem, quæ negatura erat proprium autorem: Oculus autē animam deprædatur,qn̄ omnis doloris affectus effunditur, & languor & ardor animi in lachrymas liquatur,quādo quicquid est in anima sicut de fonte riuus effluit, vnde: *Defecit in salutari tuo anima mea. Defecerunt oculi mei in eloquiū tuum.* Anima enim deprædatur ab oculos,vt suo creatori hæreat de se diffisa,in illo cōfisa.Deficit vt in spiritū transeat, & fit vnus spiritus cum Deo, ideo dicitur oculus singulariter,non oculi: vt cum Deo vniantur, vnde: *Vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum.* Christus enim in vno oculo videtur.Alij sunt oculi carnis qui aperiuntur ad malum: Alij mētis qui transeunt in vnum, vt sit vna mens cum Deo.Alij oculi ecclesiæ, quæ habet duos oculos,moralem & mysticum.Mysticus acutior,moralis dulcior:ita oculus Christi amore repletus, animam deprædatur in cunctis filiabus vrbis meæ per singulas delictorū afflictiones & æternæ vitæ cogitationes,scilicet,deprædatur.Ideo autem hæc litera fons vel oculus interpretatur, quia nec oculus sine fonte, nec fons sine oculo dilectionis manat. Debet.n.quisque peccator fonte lachrymarū rebaptizari:qui nutritur oculo sanctæ contemplationis.

Psal.118.L. *Ibidem.* F *Can.4.c.*

*Ain.*Fons vel oculus interpretatur, vnde.

d *Oculus meus,&c.* Cuius,s.officium est quod viderit nuntiare. Christus quoq; alijs in ruinā positus est,alijs in resurrectionem. In hac litera oculorū declarantur officia, vt sic scilicet defleant pro peccatis vel desiderio cœlestis gratiæ.Hi suauibus delectantur,asperis offenduntur,vnde.Ennon oculus suppliciorū dicitur:vel tentationis, vel hædi,vel vitulæ, vel generationis, vel fons generationis, vbi,

Luc.2.c.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Operuisti. *Hic reuertitur Ieremias ad lamentandum sui & populi miseriam, dicens.* Operuisti, scilicet,nos multitudine aduersariorum.In furore.*idest, vindicta tuæ iustitiæ.*
2 Et percussisti. *Nos fame.*
3 Occidisti. *Gladio aduersariorum.*
4 Nec pepercisti. *Propter defectum meritorum nostrorum.*
5 Opposuisti nubem tibi. *Idest, peccatorum nostrorum caliginem considerasti.*
6 Ne tran.ora. *quasi dicat, ex hoc nostra oratio fit inexaudibilis coram te.*
7 Eradicationem. *A Iudæa.*
8 Et abiectionem. *In terra aliena.*
9 Posuisti me in medio. *secundum ordinem tuæ iustitiæ.*

MORALITER.

5 *Opposuisti nubem tibi.* scilicet, peccatorum nostrorum caliginem.
6 *Ne transeat oratio,&c.* s.nostra ad habendum effectum donec fiat iustitiæ tuæ complementum, ideo subditur.
7 *Erradica. & indi.*i.me eradicatam, & tua misericordia indignam ostendisti.Et sequitur postea: *Donec respiceret & videret do.* idest,donec tu domine velles exaudire.
† *Oculus meus,&c.* Hoc exponi potest de insolentia clericorum vt dicat ecclesia.

vbi, scilicet, Ioannes baptizabat: vt eorum afflictione per
A fontem generationis renati transirent in adoptionem fi-
liorum Dei & hoc est: *Oculus meus af. est doloribus, idest*, affli-
ctus sum: nec tacui, lachrymæ enim à maxilla ascendunt
in cœlū. Oculus dicitur: quia per eum semper tentamur.
vnde: *Qui viderit tentationis mulierem ad cōcupiscendum eam, &c.* Non dixit simpliciter: qui viderit mulierem: sed addidit, ad cōcu. &c. vbi oculum absoluit, mentem ligauit. Nec dixit, mœchatus est in oculo, sed in corde. Oculus verò est hæc di: qui, scilicet ad sinistrā est. Peccator enim quæ à dextris sunt, videre non potest. Vnde: *Prouidebā dominum in conspectu meo semper.* Et ocul⁹ vitulæ quando assi-
B duo loro vitulę peccatores iniquitates trahunt. Et oculus generationis, aut fons generationis quia ex conspectu oculorum aut bona aut mala generātur. Et est oculus suppliciorum, quia renatus peccatorum suorū supplicia corde pauido perhorrescit. Idcirco Ain oculus vel fons dicitur.

Ioan. 3. c. Matt. 5. d — † defluxit, & non cessat. — † dolore affecit. — Psal. 15. e

contritionē prophetarum pro ipsis gementium, & mo-
rentium spreuisset. ideo vaticinium eis laqueus est, quę
in passione domini ei accidisse nulli dubium est.

Aperuerunt super. Christi & membrorum eius vox in-
imicis formido, facta est vaticinatio prophetarum, quę timebant ne imp... retur in Christo. ... quoque passio, ... contritio & humilitas Christi, fuit ... fidelibus ruina, ... de: Dauid quasi ... sius literæ sono ... Os meum aperu... & at.

d *Diuisiones aq... rum, &c.* Vnde: Euangel. *Si non venissem, & l... non fuissem, pecc... non haberent: nunc ... tē inexcusabiles su...* quasi laqueus fac... est eis vaticinati... vnde: supra quo... sub hac litera ... chrymabilis querimonia exponitur. *Expandit Sion manus* quasi dignā remunerationē erroris accepit, quia expā... tē manus in cruce neglexit audire, & alis eius succede...

a¶ Dolore captiuitatis. b¶ Lachrymæ apud Deum pondera vocis habent. c¶ Quia Deum amiserunt, qui in sabbato requieuit. d¶ Qui perseuerauerit vsque in finem saluus erit.

†afflictus est, nec tacuit, eò qđ non esset requies. Ain. Do- 1

a¶ Oculis misericordiæ. 2

nec respiceret, & videret dominus de cœlis. Ain. Oculus †

a¶ Singulariter quia ad vnum tendit. b¶ Omnia extrahendo in Deum. c¶ Afflictionibus delictorum. 3

meus † deprædatus est animam meam in cunctis filiabus 4

¶ Cogitationibus æternæ vitæ a¶ A persona aduersariorum. ¶ Vox prophetæ & populi. ¶ Quasi leo. b¶ Deuorandos. c¶ Sanguis eius super nos & super filios nostros ¶ Visibiles & inuisibiles.

a vrbis meæ. Phe. Aperuerunt super nos os suum omnes 5

a¶ Vox totius populi. ¶ Ne impleretur in Christo. b¶ Causa captiuitatis. c¶ Quæ debui... ...uare. ¶ Christi ¶ Prophetarum.

b inimici. Phe. Formido & laqueus facta est nobis † va- 6

a¶ Eorum. b¶ A propria persona. c¶ Ad abluenda crimina vel amoris vulnera mitiganda.

c
d ticinatio, & contritio. Phe. Diuisiones aquarum † de- 7

a¶ Spirituali captiuitate.

e duxit oculus meus in contritione filiæ populi mei. 8

Lib. 31. mor. cap. 2. ✱ Gregorius. Sub Iudææ voce quæ exteriora videndo concupiscens, bona interiora perdiderat, propheta dicit, *Oculus meus, &c.* Concupiscendo enim visibilia inuisibiles virtutes amisit. Quæ ergo interiorem fructum per exteriorem visum prodidit, per oculum corporis pertulit prædam cordis. Vnde nobis ad custodiendam cordis munditiam, exteriorum quoque sensuum disciplina seruanda est. Nam quantalibet virtute mens polleat, quantalibet grauitate vigeat, carnales tñ sensus puerile quiddam extrinsecus perstrepunt.

Histo. Historicè. Phe, oris interpretatur, vel erraui vel os apertui cui alludens propheta ait.

a *Aperuerunt supra nos, &c.* Sic quoque in pluribus literæ interpretationibus alludit. vt literæ verborum, & verba sensum literæ expediant. Vnde se errasse secundum sensum literæ ostendit dicens.

b *Formido & laqueus facta est nobis, &c.* Erroris autem fuit, vaticinationem prophetarum, & contritionem cordis
C eorum quæ pœnitentiam suadebant, non errorē respuere: vnde formido insanabilis & laqueus accidit, Propheta quidem non errauit, sed populi voce gemit, cui cōtritio, & vaticinium laqueus & formido fuit. vnde ait.

Psal. 50. d c *Diuisiones aqu. dedu. oc.* Alia verò est contritio prophetarum deuoratione diuinæ inspirationis, alia eorum qui ꝓ peccatis afflicti spiritu vexantur erroris. Deus. n. cor ꝯtritū & humiliatum non spernit, nisi prius vaticinium, & con-

✱ Gregor. Diuisas ex oculis aquas deducimus, qñ pec... tis singulis dispertitas lacrhymas damus. Neq; enim vno demque tempore æquè mens de omnibus dolet: sed nunc huius, nunc illius culpæ memoria acrius tangit... simul de omnibus in singulis commota purgatur.

c *In contritione filiæ populi mei.* Quamuis Chaldæorum captiuitatem deflere videatur, prophetico tamen spiritu spiritualem captiuitatem deplorat qua, verus Chaldæus vincula erroris captiuat. In hac peregrinatione patria nostra fides est, quæ de longè adduxit, & supernæ patriæ reaductos ciues ordinauit, vnde: *Iam nō estis hos. & ad...* Sed quia a solo patrio & a Deo, idest fide, & testamen... dispersi erant, rectè subditur: *Et diuisiones aqua. de. ocu. m...* Optat. n. cum Paulo anathema esse profra. su. vnde pa... quanta sit passio charitatis, & hortus deliciarum. H... omnia genera virtutum nutriūtur ex quo ascendit fo... qui irrigat oīa genera virtutū. Primū attollens se in qu... tuor capita virtutum deinde per omnes diuisiones aq... rum, vt inebriet germina fidei & morum. Generaliter affectum pœnitentis aut diligentis amorem expressit. diuisiones aquarum peccata abluunt deliciarum, arec... infundunt, vt fluant omnia genera aromatum. Has ... siones quasi cum impetu deducit ecclesia libano pecc... abluendo. Hæc enim gratia sancti spiritus, alijs fons alijs puteus, alijs hortus conclusus, fons signatus, alijs ... torum riuus: quæ quasi diuisiones numerantur. D... siones autem aquarum deducit, qui singula crim... abluendo perfundit vel amoris vulnera linit, vnde:

☞ *Fulcite*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Nec ta. *Idest, flere non cessauit, eò quòd non esset requies, scilicet, nobis, sed labor & miseria.*

2 Donec. *Quasi dicat, requiem non expecto via humana, sed tamen diuina.*

3 Oculus meus. *idest, ex nimio fletu abstulit sibi consolationē.*

4 In cun. *idest, præ destructione cunctarum ciuitatum Iudææ quæ dicebantur filiæ vrbis Ierosolymitanæ, quæ erat metropolis. In Hebræo sic habetur.* Oculus meus sordidauit animam meā, *idest, ex fletu continuo sordidauit faciem meam, in qua relucet vis animæ magis quam in cæteris corporis partibus, eò quòd omnes sensus sunt in facie: cætera sicut prius exponantur.*

5 Aperuerunt super nos &c. *Maledicendo & conuitiando.* For-

6 Formido & laqueus facta est nobis vaticinatio, & *vaticinatio Ieremiæ & aliorum prophetarum cui non credi... deiecit nos in formidinem laqueum & contritionem. In Heb. ...* bic: Vastatio & contritio: *ideo videtur quòd vitio scripto... posita sit hic vna dictio pro alia. scilicet vaticinatio pro vastati... similitudine literarum. & sic est sensus:* Formido & laq. ... *formidine fugientes vnum periculum cecidimus in aliud, ... enim formidās seruitutē rebellauit regi Babylonis; ad quod ... est eius captio & exoculatio, vastatio terræ & Ierusalem cō...*

7 Diuisio. *Per quod designatur magnitudo fletus.*

8 Oculus. *Sic ordinatur iste versus post præcedentem pro ... Hebræo habetur, quamuis in aliquibus libris nostris sit ècon... cit ergo:* Oculus meus. *à magnitudine fletus.*

✱ 1 Ven...

MORALITER.

† † *Oculus meus deprædatus est an.* Oculus ecclesiæ debet esse clerus qui tamen deprædatur castitatem mulierum quasi vbicunque est habitatio clericorum: Et quia inde surgit infamia clericorum, subditur.

5 *Aperue. su.* Nam inde infamatur ecclesia, ideo subditur.

6 *Formido & laqueus facta est nobis vaticinatio, &c.* scilice... bitatio mulierum cum clericis.

† *Vastatio.* scilicet, omnis boni.

7 *Diuisiones aquarum deduxit oculus meus, &c.* Hoc dic... in persona cuiuslibet fidelis de diffamatione ecclesiæ ... lentis.

† 1 *Ven...*

A ueneratâ charitate ego sum. Deducebat illa diuisiones aqua rúquæ pedes dñi lachrimis irrigauit. Deduxit & Dauid diuisiones aquarũ ſm multitudinem delictorum suorũ, & Petrus fleuit amarè. Hinc Dauid ait: *Lauabo per singulas noctes le.m.* Et quasi voce Ieremię: *Exitus aquarum de.ocu.m.* Et subdit quare: *quia no.le.tuam.* Acsi dicat ea deploro quæ per oculos contraxi & admisi. Flet enim sanctis magis culpā quàm ærumnā. Et, Ieremias quoq; non tam contritionem præsentis vitæ dolet quàm pœnā æterni

Consolamini popule meus. Et post pauca: *Dimissa est inquit iniquitas Ierusalem quia suscepit de manu domini duplicia pro omni.p.s.* Et si fides deesset pœna satisfaceret. Fit consolatio in varijs tētationibus quia tentatio patientiam operatur: & illa probationem, probatio verò spem. Lachrymæ quoque consolantur, quibus crimina abluuntur, vnde: *Exaudiuit dominus vocem fletus mei.* Decursis itaq; supplicijs quæ pro peccatis sustinemus, de venia certi sumus: In his enim non deest consolatio spiritus sancti, si nō adest — D Isa.40.a Rom.5.a Psal.6.c

a ¶ Consolatio vel iustitiæ. e ¶ A persona aduersariorum. b ¶ Deceptione. c ¶ De qua: Semitam ignorauit auis. d ¶ Iudæi. e ¶ Sine causa. ¶ Res turpes & humiles & indignæ.

a Sade. Venatione ceperũt me quasi auē inimici mei gratis. 1

a ¶ Torcular passionis, de quo: Torcular calcaui solus. b ¶ Qui aduolutus est ad ostium monumenti. c ¶ Vt non resurgerem.

b Sade. †Lapsa est in lacũ vita mea, & posuerũt lapidē sup me. 2

¶ Populi. a ¶ Caput enim sum ecclesiæ. b ¶ In membris desperantibus. c ¶ Vocatio, vel conclusio, vel aspice.

c Sade. Inūdauerũt aque super caput meũ: dixi, Perij. Coph. 3 4

supplicij, quia videt populi sui impœnitentiam. Flet populi ærumnas & excidium patriæ, sed magis quia contra Dominum os aperuerunt, & maledicentes blasphemauerũt. Fleuit Christus in passione, quando factus agonia prolixius orabat. Fleuit super Ierusalem & super Lazarum: & sancti flent euntes & mittentes semina sua: & deducũt diuisiones aquarum, vt vberius accipiant fructum.

a *Sade.* Consolatio vel iustitiæ: *Venatione ceperunt me.* Post tantas lachrymas, & tantum dolorem, post discriminis formidinem & contritionem: post insultationem inimicorum, congruenter consolatio quam Sade sonat intercedit: vt qui tantum puniti sunt, sperent indulgentiā iustitiæ, consolationem misericordiæ: qui lachrymis suis lotisunt à sordibus suis. Sed quia requies ex sola Christi passione datur, voce redemptoris pro nobis plangitur.

b *Venatione cepe.* His verbis ex passione domini cōsolatio nobis ostenditur, & iustitiæ indulgentia, quibus efficiamur iusti licet perfidorum impietas (quasi venantes auē) cum gladijs & fustibus Christum apprehenderit gratis. Ieremias quoq; gratis captus est, in lacu positus est, & inundauerunt sicut aquarum fluctus persequentes super caput eius. Sed de Christo hæc manifestius dñr, q̃ vt auis capta plangitur. Vnde: Iob. *Semitam ignorauit auis.* Hæc auis tonassis est aquila, quæ prouocat ad volandum pullos suos, idest, Iudeos expandens alas suas super eos, qui dum vult eos sub alas suas congregare, quasi gallina infirma tuetur, & apprehensus, vnde.

c *Lapsa est in &c.* Hunc lacum solus calcauit dominus, dũ mortē moriendo peremit, & vitā resurgendo reparauit.

d *Posuerunt la.su.* Quid apertius: Lapis enim positus est & signatus, & post resurrectionem ab angelo reuolutus, & existimatus est Christus cum descendentibus in lacum, *factus est sicut homo sine adiu.* Sed: *inuētus est, inter mortuos liber.*

Inundauerunt aquæ. Idest, multitudo populi super Christum qui est caput nostrum.

Venatione, &c. Paschasius. Vox ecclesiæ, idest, corporis super cuius caput inundauerunt aquæ, idest, populi, vt eũ gratis perimerent, vnde: vocem ecclesiæ quasi spe sua frustratæ subditur: *Perij.* Quia discipuli etiam relicto eo fugerunt, negauerunt, dubitauerũt, vnde: rectè præponitur Sade, quæ consolatio interpretatur: quia nisi consolatio pij patris adesset, nulla ouium salua esset. Vnde patet, qd̃ tentatio passionis non fuit sine consolatione spiritus sancti qui desperantes confortaret, fidem reintegraret vel suffieraret, vnde: *Ego rogaui pro te Petre, vt non defi.fi.t.* quantũ tñ in ipso fuit negauit, sed in Deo fides eius mansit. Sic ergo voce ecclesiæ conuenienter dicitur: *Perij.* sed præsciē tia promissione pij magistri fides inuicta fuit. Consolatio autem fit multis modis: Cōsolatur enim scriptura, & iudicis misericordia: & delicti persoluta pœna, vnde:

duritia cordis. Phesunt, *Iustitiæ do.r.l.c.* Sade. enim consolatio, vel iustitia interpretatur. Ex passione enim domini multimodam consolationem accepimus, cui cōformes in flagellis & passionibus iustificamur, vnde: *Fili recor. quia rece.bo. in vi.t. & Laza.si. mala nunc autem hic consolatur, tu vero cru.* Iam post passionem, post tentationem, post consolationem quid sequatur videamus, idest, vocatio vel conclusio vel aspice, vnde: alludendo dicitur: *Inuocaui no. tu. domine* & supra in ea litera. *Vocaui amicos, &c.* — Psal.18.b. mei. Luc.16.f Supra 1.f

e *Coph. Inuocaui no. tuum domine.* Vox Christi secundũ humanitatem. Quasi dicat. Quamuis in lacum lapsa sit vita mea, ego tamen de nouissimo laqueo inuocaui sicut Ionas de ventre ceti. Cui simile dicit Iob: *Si descendero in profundum inferni, inde me liberabis.* Vnde: & caput fidenter dicit: *In die qua inuocauero te domine, dixisti, Noli timere.* Vnde hic quoque. *vocem meam audisti, &c.* Appropinquasti. Perire non potest, cui pater præsto est, cuius vocem audierat, dubitare non poterat. Sed quia Coph etiam conclusio interpretatur: iure qui perijt, gemens orat. Ne auertas aurem tuam, &c. Incarnatus enim ad extrema montiũ venerat terræ vectibus conclusus, sed fiducialiter sciebat, quod liberaret pater vitā eius de corruptione, qua pressus nobiscũ pro nobis dolens dicebat. *Inuocaui nomen tuum domine.* Quod Ionas in ventre ceti præfigurauerat. Ideo Coph rectè dr̃ conclusio, quia conclusit Deus omnia sub peccato, vt aperiat nobis ianua vitę, per eũ qui in corruptione carnis venit vsque ad nouissima laci: sed inuocando exauditus est pro sua reuerentia. Nos quoq; corruptione & peccato conclusi, & idē nobis affuturũ credimus, propterea. *Appropinqua inquit, &c.* vt nos quoque fiducialiter idē dicamus & speremus. Qui aũt sic conclusi sumus, aspicere, & circũspicere nos debemus, vnde: Coph aspice interpretatr̃. Q.d. aspice quod mortalitas & corruptio ad nouissima laci me perduxit. Aspice quo laqueo sum conclusus, noli infirmitatem & periculum dissimulare: cōcluditur vnusquisq; innumeris laqueis. Coph quoq; vocatio dr̃, vt pclusi iugiter inuocemus illũ qui de cœlo veniens, languores nostros tulit, qui ait: *Non est opus sanis medicus, sed ma.ha.* Habes vulnera medicinam nō differas: Aspice spiritualibus oculis quomodo conclusus sis, vnde: *Leuaui oculos meos in montes, &c.* Et alibi. *Oculi nostri ad dominum Deum nostrũ.* Hinc quoque suprà sub eadem litera: *Effunde sicut aquam cor.t. ante con. dom.* Ideò sub hac litera redemptoris nostri forma proponitur, qui de lacu nouissimo inuocat, & fidenter orat, & gemit & clamat, nō voce, sed mente, vbique dñm præsentem sentit, & sibi appropinquantem in die inuocationis, & Deũ dicētē. Ne timeas, qui dicit. *Confidite ego vici mũdũ,* vnde: *Dominus illuminatio mea, & salus mea quem timebo? &c.* Talis vox cordis, talisq; fides, magn⁹ clamor est. Est enim — E Ionæ 2.a Iob.17.c Iona 2.a Gal.3.d Heb.5.b Isa.53.b Mar.2.c F Psal.120.a Psal.122.a Threno 2.f Ioan. 16 g Psal.26.a

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Venatione ceperunt me, &c. *Quia exercitus Chaldæorũ insequendo Sedechiam comprehendit eum, & multos alios. 4. Regũ vltimo.*

2 Lapsa est in lacum vita mea, &c. *Ra. Sa. dicit, quod Ieremias prophetauit hoc de Daniele, qui fuit de transmigratione in Babylonem, & fuit protectus in lacum leonum, & lapis positus super os laci, vt habetur Danielis. 6. & 14.*

3 Inundauerũt aquæ. *i. multitudo aduersariorum, eo modo loquēdi quo dicitur Isa. 8. b.* Adducet dominus super eos aquas fluminis fortes & multas, regem Assyriorum: &c.

4 Dixi, Perij. *Idest, non habens remedium via humana. Et quia non remanet nisi via diuina, ideò subditur.*

* 1 Inuo-

MORALITER.

† 1 *Venatione.* scilicet spiritus maligni, & dicitur hoc in persona ecclesiæ pro adhuc viuentibus peccatoribus, & pro defunctis quod sequitur.

2 *Lapsa est in lacũ vita mea, &c.* Sequitur: *Inundauerunt aquæ super caput meum.* Scilicet peccatorum & tribulationum quia tñ non aufertur totaliter spes misericordiæ subdit.

enim vox cordis & clamor, & vox sanguinis quæ ad dominum peruenit. Hæc vox exaltatur sublimitate, & cōceptu virtutum, sed non intentione sonorum. Grandis clamor fidei, per quam clamamus Abba pater. Spiritus quoque clamat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Magna est vox iustitiæ & charitatis, per q̄ mortui non modò loquuntur, sed clamāt sicut Abel. Magna est vox apostolorum quia. *In omnē terram exiuit sonus eorum.* Hac voce clamat caput nostrum clamant, & membra: clamat Rachel plo. fi. lugens: Ne auertas aurem tuā à singultu meo, & clamoribus. Clamat Moyses cui dicitur: Quid clamas ad me? Sed sciendū: quia in corde clamant alij: alij in corde loquuntur. Loquebatur Anna, q̄ plorabat pro priuatis idest, filijs. Clamabat Moyses ardore charitatis. Sub hac ergo litera conclusio nostræ demersionis exprimitur, & inuocatio vt amplius clamemus agnoscitur, & singulis dicitur: *Aspice quomodo sis cōclusus. Clama ad Deum qui præsto est. Ne auertas aurem tuam, &c.* Quia cōclusit Deus omnia sub peccato vt omnium misereatur. vnde: *Miseri estote plorate.* Quasi dicat aspicite conclusionem vestram inuocate de lacu nouissimo.

Rom. 8. e / Ibidem. / Genes. 3. b / Psal. 78. a / Matt. 2. c / 3 Reg. 1. a / Num. 12. d / Exod. 14. d / Gal. 3. d / Iac. 4. c.

hominis, more ergo rethorico à persona iudicis capta iustum iudicem collaudat, deinde causam animæ, tandem cur venerit, idest, redemptionem ostendit. Est enim redemptio vitæ nostræ, quam suam esse propter charitatem declarat, vt nos in illo & ipse in nobis viuat. Tandem per indignationem aduersariorum iniquitatem & furorem commemorat, vt iudicem in se misericordem in aduersarios indignantem reddat. Quasi, dicat, sic probares causam animæ meæ, vt d... tamen furorem... rum aduersum m... *Iudica er. iu.* In qu... patet, quòd iniqu... tatem reprobans puniat, æquitatem diligat, & singulorum cogitation... discutiat, qui qu...

a ¶ Vox Christi secundum humanitatem. ¶ A persona iudicis. b ¶ Qui liberasti Danielem de lacu leonum. c ¶ Corruptionis. ¶ De inferno.

a Inuocaui nomen tuum domine de † lacis nouissimis. 1

a ¶ A persona sua, quod humili e & suppliciter orat. b ¶ Exaudisti petitionem meā Quasi: Qui audisti exaudisti. ¶ Forma orandi & sperandi proponitur nobis: Miseri estote & iu.

Coph. Vocem meam audisti, ne auertas aurem tuam à †

a ¶ Cordis. b ¶ Ad te fecisti appropinquare.

singultu meo & clamoribus. Coph. Appropinquasti in die 2

a ¶ Dominus illuminatio mea & sa. mea quem ti. b ¶ Caput, vel capitis, vel primatus. ¶ Vox capitis. c ¶ Iuste.

b quādo inuocaui te dixisti, Ne timeas. Res. Iudicasti domi-

a ¶ Iustitiam. b ¶ Vox membrorum quæ venundata sub peccato. ¶ Quem nihil latet. 3

c ne causam animæ meæ, redemptor vitæ meæ. Res. Vidisti

a ¶ Aduersariorum, scilicet. b ¶ Qui omnia iuste iudicas. ¶ Secundum quod audisti. 4

domine † iniquitatem illorum aduersum me: iudica iudi 5

¶ In actu. ¶ Non rationem ¶ In actu. 6

cium meum. Res. Vidisti omnem † furorē, vniuersas cogi-

B Gilbertus. Non loquaci, sed dicaci; non studioso, sed perspicaci rethorica semina iacimus, vt quod aliquibus in locis lamentationum facimus, faciat ipse in omnibus. Hoc tamen generaliter notandum, quòd sicut iudicis misericordiam comparando quinto conquestionis vtitur loco, incommoda sua sigillatim exponendo: sic in aduersarios indignationem excitando duodecimum indignationis ponit locum, colligens quæ in negotio acta sunt vel secuta, cùm vniuscuiuscunque indignatione & criminatione rem verbis ante oculos iudicis exponēs vt indignetur, ac si interfuerit & viderit, vnde: *Vidisti domine omnem furorem, vniuersas cogitationes, &c.*

C a *Res.* Caput, vel capitis vel primatus. Caput nobis est, vel forma capitis, vt cōsideremus authorem vitæ, qui est caput nostrum omnia fouens, omnia regens, & sensibus implens. Sensus enim sapientis in capite, sublato capite non agnoscitur corpus nec superest causa viuendi. Quid ergo caput de se sentiat audiamus.

b *Iudicasti domine causam animæ.* Hæc vox tā capitis, est q̄ corporis, vt nec caput sine corpore, nec corpus sine capite. Causa animæ iustitia, quæ capiti coaptatur, redēptio corporis est: redimitur. n. qui venundatur. Sub peccato corpus nō confidit suis viribus, nisi iustitia capitis suffragetur. Iustitia ergo Christi iudicium patris redemptio hominis (caput membra regit & viuificat) & omnia iustè dispensat. Est autem hæc vox electorum, idest, corporis Christi, qui primatum benedictionis adepti sunt. Resonat primatum. Alius est enim populus, qui Esau primogenita vendidit, alius qui emit. Singula ergo corporis membra capitis gratiam participant, primatum gra... vendicant, vt vigor capitis ad singula membra perueniat. In capite vigor vitæ, & primatus nostrę hæreditatis. H... omni corpore exposito custodire debemus sicut ... caput custodit, exponit corpus, quasi in eo vitam esse ... uerit. Sine hoc capite non viuimus. His itaque ... versibus electi per caput (quod est Christus) patri commendantur, eiusque iudicio iustificati, & redempti ... runtur, & iniquitas & furor aduersariorum, & cogitationes condemnantur, & mira capitis & corporis vni... declaratur.

c *Redemptor vitæ meæ.* Alij *Defensor.* Redemptio membrorum, defensio verò capitis, & corporis est. Redemptio ergo, & defensio totius nostræ saluationis Christ... offertur patri, vt per simplicem eius mortem, nostræ ... plæ redemptio exhibeatur. Restat ergo vt in capite ... matum seruemus, qui auferri non potest, si non au... ratur Christo. Sit ergo caput seruandi summa studi... operis. Summa spei, & virtutis, vt simus in vnitate c... poris. Christi coniuncti nostro capiti, vnde: Isaias: ... *feram à Iudæa caput & caudam.* Idest, initium & finem. ... put Iudæa amisit, quando Christum non accepit qu... principium ecclesiæ, & primatus, & primogenitu... mortuis. Ipse est finis legis ad iustitiam omni crede... per quem iniquitas damnatur, æquitas coronatur ... ror & cogitationes aduersariorum reprobantur. Iam ... rò quid sin litera contra eos afferat, videamus.

a Si...

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Inuocaui no. tuum domine de la. no. *Idest, de extrema miseria. Vel istud potest exponi ad literam de Ieremia, qui fuit positus in lacu, in quo non erat aqua, sed lutum, vt habetur supra. 38. & ibi orauit dominum, & exauditus fuit, & de lacu eductus, ideò subditur.*

2 Appropinquasti in die quando inuoc. &c. *Me assecurando.*

3 Iudicasti do. causam, &c. *Liberando me à præparata mihi morte. Rab. Sal. verò exponit hoc dictum esse in persona populi di. quod istud refertur ad pristina tempora, in quibus Deus suo iudicio liberabat populum Israel ab aduersarijs, vt in exitu de ... gypto & in multis alijs: vt patet in libro Iudicum, & etiam ... gum & est sensus:* Iudicasti domine, &c. *Idest, consueuisti ... domine ab antiquo liberare ab affligentibus me iniustè, ideo ... cias modò, propter quod subditur.*

4 Vidisti domine iniquitatem. *scilicet Chaldæorum.*

5 Aduersum me. *Quia crudeliter, & iniqua voluntate ... sunt victoria habita de Iudæis.*

6 Iudica iuditium meum. *Liberando me sicut consu... facere.*

* 1 Aud...

MORALITER.

† 1 *Inuocaui nom. tuum domine de la. no.* Per hoc non est intelligendum, quòd oret ecclesia pro damnatis, sed pro existentibus in purgatorio quod est quædam inferni portio.

† *Vocem meam audisti, ne auertas, &c.* Quia Deus semper est paratus audire vocem humiliter deprecantis: licet nō semper exaudiat in affectu statim, sed tempore com... tenti, ideo subditur.

3 *Iudicasti domine causam animæ meæ.* Me liberando c... petenti tempore.

4 *Vidisti domine iniquitatem illorum.* Idest, dæmonum ... obstinatorum hominum in peccato: qui sunt mem... eorum de quibus subditur.

† 1 *Audi...*

dit, qui corde obdurati, & perfidia cæcati: a fide & verita D
te amplius repulsi sunt, ne possent intrare in iustitiã Dei
& viam salutis. Qui.n. vitam peremerunt, mortem promeruerunt, errauerunt.n. secundum quod. Tau. interpretatur, errauit. Erat autem & omnis reprobus qui corde impœnitenti obduratur.

a ¶Dominus nouit cogitationes hominum. b ¶Innocentem. c ¶Sin, dentium, vel super vulnus, de quibus dicitur. Dentes eorum arma & sagittæ. & super dolorem vulnerum eorum addiderunt.

1 tationes eorũ aduersum me. Sin. Audisti op-

a ¶Vt: Dæmonium habes, & huiusmodi. b ¶Vt quid cogitatis mala in cor. vestris.

probria eorum domine, omnes cogitationes

a ¶Labia dolosa in cor. & cor. lo. scilicet.

2 eorum aduersum me. Sin. Labia insurgentium mihi, & meditationes eorum aduersum

¶Assidue. a ¶Quasi magistrorum.

3 me tota die. Sin. Sessionem eorum & resur-

a ¶Exaltationem. b ¶In me psallebant qui bibe. vinum.

rectionem eorum vide: ego sum psalmus eo-

a ¶Signa vel errauit vel consumauit. b ¶Vt pro infidelitate amplius repellantur a fide. c ¶Qui reddis vnicuique secundum o. eius.

4 rum. Tau. Reddes eis † vicem dñe iuxta operã

a ¶Ne penetrentur iaculo prædicationis.

5 manuũ suarũ Tau. Dabis eis † scutum cordis

a sin. Pascha. Dentium vel super vulnus dentium Adueus Christum opprobria planguntur. De quibus dicitur. *Dentes eorum arma, & sagittæ &c.* quorum labia insurgut contra veritatem. Q d. *Labia dolosa in corde & corde lo.* *Sin.* Sub hac eadem litera inquit Dauid. *Principes persecuti sunt me gratis*, &c. Et alibi qua si huius literę interpretatio ne exponens ait. *Super dolorem vul. e. ad.* Quasi de medicina mortem sumpserũt. vnc. *Appone ini. super. in eorum &c.* Interpretatur.n. hęc litera, vt diximus, super vulnus vnde propheta lamentatur, quia (cum hac medicina vulnera curentur) his superaddiderunt, qui mala pro bonis reddiderunt, & perfidiam & fide propheta rum messuerunt, & perfidia homicidia addẽtes. hęc mala consumata iustus arbitrio iusto patris iuditio officio punienda, quorum incredulitas vulnus super vulnus domini interfectio fuit. Super vulnus rectè medicametum apponitur, quo vulneris † asperitas mitigetur. Super vulnus oleum infunditur vt moliatur: hi autem reiecto medicamento, super vulnus infidelitatis perfidiã addiderunt & mortem, sicut omnes reprobi ex patientia Dei quæ ad pœnitentiam nos adducit. *Secundum duritiam cordis iram thesaurizant sibi omnes cogitationes eorum &c.* Deũ vbi; præsentem insinuat, cui præsto sunt omnes cogitationes, & corda

b *Audisti op.* Hoc est ei audire quod videre & videre quod scit, quem nulla latent, cui omnia patent, reprobi autẽ quasi super vulnus peccati irã thesaurizãt sibi. Vñ addit.

c *Sessionem eo. & re. eo.* Insultando n. & subsanando non minus contra caput sæuiunt quam contra corpus, quasi iudices & doctores in cathedra pestilentiæ sedentes, quorum nullus fouetur medicamine: *quia omne caput languidum, & omne cor mœrens a planta pedis vsq; ad ver. non est in eo sa.* vbi vniuersitas periclitatur, & totum corpus consumitur, iam non est malagma imponere. Est autem men C tis vulnus quod oleo Spiritussancti fouetur: & pacificis sermonibus quibus expellitur nequitiæ virus. Sunt .n. verborum fomenta, & medicamenta. Sunt legis vinculaquibus alligati soluuntur, confracti solidantur. Sub his itaq; versibus irreuocabilis malorum insania plangitur qui omnem medicinam repellunt quam quasi super vulnus Christus attulit, qui vinum & oleum in semiuiui ejecti vlnera effudit & alligauit, & stabulario qui curam illius haberet commisit, qui de Ierusalem descendebat in Iericho. Caueamus ergo ne ab Ierusalem descẽdamus, peccando: sed ascendamus, benefaciendo. Si tamen peccauerimus ne desperemus, quia medicum habemus qui alligaturam cælestium verborum super vulnus imposuit di. *Pœnitentiam agite, a. e. r. c.* hic vulnera curat, & confracta solidat ideo desperare planguntur qui cõtra Christum & ecclesiam incessanter debacchantur, deridentes, & subsannantes, qui secundum opera sua iudicabuntur, vnde sequitur: *Reddes eis vicem &c.*

d *Tau. Signa.* vel errauit, vel, consummauit. Quę.n. hic dicuntur, signa sunt futurorum, vnde: psal. *Ostendisti populo tuo dura. dedisti metuentibus te sig. vt f. a. f. ar.* Sed quia noluerunt auertere.

e *Reddes eis vi. domi. iu. ope. sua.* Hanc primũ Iudæis reddidit,

Ideo & dominus consummauit iustitiam suã quod significatur per Tau. literã quæ iustitiã sonat. Vñ sequitur.

f *Dabis eis scu. cor. &c.* Quia dum laborem passionis deriserunt, eodem cor suum texerunt, nec prædicationis iaculis penetrari permiserunt. Sic ergo reprobi, quos inuitat ad pœnitentiam patientia Dei, eandem opponunt sibi quasi scutum cordis, vt non videant quid sustinens laboraret, & sic thesaurizant iram Tenditur ar cus iuditij, dum sustinet patientia Dei, sed hi duritiam E cordis & excusationes obie † retributionẽ stant ne uerba vitæ suscipiant. Hinc propheta dicit. *La boraui sustinens.* cum perfidi Dei filium laborantem in passione viderunt. Quia, ergo significationem, vt fugerent a facie arcus cõtempserunt, rectè sequitur. *Persequeris in furore, &c.* Vt quia obdurati & sedentes in cathedra pestilentiæ, & surgentes contra dominum, tanquam puluis a facie terræ sub cœlis conterantur: quia nec cœlum esse nec cœlestib. disciplinis voluerunt inhærere. Qui n. Christũ, & mẽbra eius persecuti sunt, iure in furoris persecutione cõtriti sunt, vt audiant. *Discedite a me mal. g. in ignem æternum, &c.* Hæc sunt.n. signa quæ præcurrerunt vt fugerent a fac. ar. & noluerunt: vnde retrò sub hac litera, voce ecclesiæ præmissum est: *Ingrediatur omne malum eorum coram te, & de vindemia eos propinque, &c.* Et in alio alphabeto. *Nõ fuit in die furoris d. qui effugeret & relinqueretur &c.* Rectè ergo Tau consummationem sonat, quia sub ipsa finem & con F summationem accipit, qui est Christus: impietas verò consummationem damnationis & finẽ ne vltrà possit exaltari. In vtrisq; præcedentia signa veritatem exhibent suæ significationis. Nam dñs ostendit populo suo dura in signo crucis, vt liberentur dilecti. Illos verò qui signo crucis noluerunt signari, consequetur veritas signorum, & contritio æterni suplicij, qui contra miracula scutum perfidiæ obiecerunt. Electi verò habent scutum bonæ volũtatis quo coronãtur: quia quos Deus protegens adiuuat, remunerans coronat De scuto reproborum dicitur. *Corpus illius quasi scuta fusilia.* Corpus n. diaboli sunt reprobi (quasi scuta fusilia) fragiles & infirmi. Scuta quidem fusilia contra sagittas robusta, casu fragilia, sic & reprobi per obstinationem duri sunt, per vitam fragiles, nullo prædicationis iaculo penetrantur, quia scuto prauæ defensionis proteguntur. De talibus ergo rectè plangit. *Dabis eis scu. &c.* Abutentes enim Dei patientia cogitant Deum non curare talia, aut non videre aut conditorem in causa esse sicut Adam qui ait. *Mulier quam dedisti mihi persuasit & comedi.* Mulier quoque culpam retorquens in serpentem, obliquat in autorem. Hoc scuto protectus Cain ait superbè & contumeliosè. *Nescio domine.* fraudulenta humilitas & falsa negatio. *Nunquid custos fratris mei &c.* contumax contra Deum obiurgatio. Sic quisque dum Dei patientia abutitur, & signa iuditij metuere dedignatur, nec signo huius literæ munit, mulctatur iusta dãnationis vindicta:

Iere. 6. c. † doloré cordis maledictionem tuã. Psal. t. a. Matth. 25. d. Suprà. 1. g. Suprà. 1. g. Iob. 41. a. Gen. 3. c. Gen. 4. b.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Audisti oppro. &c. *non solùm prolata contra populum tuũ sed contra teipsum, quia Deum Israel reputabant impotentem ad saluandum.*

2 Labia insur. misti & medi. &c. *Replicatio est eiusdem sententię ad maiorem exaggerationem.*

3 Sessio eorum &c vide &c. *i. tu domine qui vides omnia, tu vides quod Chaldęi sedendo & stando derisoriè cantant & loquuntur de me.*

4 Reddes eis vicem domine. *quando tibi placebit secundũ ordinem tuæ iustitiæ.*

5 Dabis eis scutum cordis. *i. obdurationem in peccatis vnde habetur in Hebreo.* obdurationem.

✱ 6 Laborem

MORALITER.

† 1 *Audisti opprobrium eorum.* nam infideles quasi continu blasphemant Christum.

3 *Sessionem eorum & resurrectio. vide &c.* q. d. sedendo, & stando derisoriè loquuntur de me.

4 *Reddes eis vi.* i. pœnam debitam.

5 *Dabis eis scutum cordis laborem tuum.* i. dimittes eos in obduratione ad molestandum te in membris tuis.

A indicta: qui nō solùm erravit, verum etiam consummauit & impleuit mensuram peccatorum suorum, vnde. *Nondum.n.completa sūt peccata Amorrhæorum.* Quib. completis mox promissio, & vindicta venit. Quod hic ostenditur per literam quæ consummauit interpretatur: peccatum consummatum, generat mortem corporum impœnitens est consummatio. Cum gemitu ergo & lachrymis oremus, vt cor nostrum

a ¶Passionem, crucem, mortem. in futuro sicut me p̄secuti sunt. b ¶Ergo. ¶Hic vel c ¶Ite maledicti in ignem æternum.

laborem tuum. Tau. Persequeris in furore 1
a ¶Vnde dupici cōminatiōne con e.do
b ¶Qui cœlestes esse noluerunt.
tuo, & conteres eos, * sub cœlis domine. 2 3

strum emolliat dominus, vt signa eius metuamus, potati vino compunctionis fugiamus a facie arcus. Gilber. In graui stylo lamentationes esse competas manifestum est. Ponitur enim cuiusque rei verba ornata, vel propria, vel translatæ sententiæ graues, cum amplificatione, & miseratione, & cum sententiæ ornatæ cum verborum grauitate, cut hic. *Quomodo obscu.est au.&c.*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Laborem tuum *i.laborem seruorum tuorum, qui dicitur labor tuus, eo modo loquendi quo dicitur, Act.9. Saule, Saule, quid me persequeris? Persecutionem.n.suorum fidelium suam dicit. Propter laborem.n. & dolorem quem fecerunt Chaldæi Iudæis iustis: quorum plures erant inter captiuos, qui meruerunt vt Deus subtraheret ab eis suum auxilium, & gratiam: & sic in malis obdurarentur, a Medis, & Persis interficerentur, ideo subditur.*

2 Persequeris in furore tuo. *i.in vindicta tuæ iustitiæ.*

3 Et conteres eos. *Per Cyrum & Darium, vt habetur Dan.*

MORALITER.

† 2 *Persequeris in furore.* Finalis iuditij.

3 *Conteres eos sub cœlis domi.* i. in inferno, qui est in imo di profundo.

ADDITIO.

B In capite tertio. Ego vir videns.

In hoc capite est tertia lamentatio, vbi propheta postquam deplorauit destructionem Ierusalem quæ erat solium regni in primo capite, & deinde destructionem totius regni Israel in secundo capite. Nūc in tertio incipit lamentari afflictionem suijpsius in carcere positi, & in lacu constituti, sicut habetur Ieremiæ.20. & 28. Vel potius, & magis propriè ad literam deplorat passionem Christi cuius memoria hic introducitur, eò q̄ sicut inter omnia meritoria quæ in Ierusalem fuerunt acta, fuit summum passio Christi, sic inter omnia peccata quæ fuerunt in Ierusalem materiali commissa propter quæ irreparabiliter fuit destructa, occisio Christi summum tenet locum, vnde in fine huius tertiæ lamentationis concludit punitionem Iudæorum finalem: quæ etiam hodie durat dicens in fine. Prosequeris in furore, &c. *Quam quidem passionem in persona Christi deplorat in multis versiculis. In primo.n.lamentatur de sua expoliatione, qua exuerunt eum vestimenta sua, & nudauerunt sicut pauperem. Vnde incipit.* Ego vir videns paupertatem meam. *Secundò verò lamentatur de sua captione, & alligatione quę fuit facta nocte a cohorte & tribunis, vnde subditur.* Me minauit & adduxit in tenebris & non in lucem. *Tertio vero lamentatur de sua vexatione, qua per totam noctem in domo Caiphæ & Annæ fuit a Iudæis*
C *vexatus. Vnde subdit.* Tantum in me vertit: & conuertit manum suam. *Subdit etiam.* Vetustam fecit pellem meam, ædificauit in gyro meo, in tenebrosis collocauit me. *Quarto lamentatur de sua acclauatione qua fuit conclauatus in cruce, vnde subdit.* Circumædificauit aduersum me, vt nō egrediar, aggrauauit compedem meum. *Quinto verò lamentatur de sua acclamatione qua clamauit in cruce, & absq; exauditione vt videbatur, cum subdit.* Sed & cum clamauero, excludet orationem meam: conclusit vias meas lapidibus quadris. *Sexto lamentatur de sua illusione & blasphematione de qua scriptum est.* Prætereuntes blasphemabant eum mouentes capita sua: *& hoc facit cum subdit.* Vrsus insidians factus est mihi: posuit me quasi signum ad sagittam, factus sum in derisum omni populo, canticum eorum tota die. *Septimo lamentatur de sua cibatione, & potatione ex vino myrrhato, & misto felle, vas.n. fuit ei impositum plenum aceto: & hoc facit cum ait.* Repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absinthio. cordare absinthij mei & fellis. *Octauo lamentatur de sua* [illegible]*tudine in cruce, & omni desertione excepto latrone: de cuius* [illegible]*sione agit cum dicit.* Memoria memor ero, & tabescet in anima mea, *& sequitur verbum Christi ad latronem.* Nouiculo, multa est fides tua, *& subditur: verbum latronis.* [illegible] mea dominus propterea expectabo eum. *Nono lamentatur de multiplici colaphizatione cum ait.* Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrijs. *Decimo lamentatur de lachrymarum effusione in cruce, de qua dicit Apostolus ab Heb.5.b.* [illegible] cum lachrymis & clamore valido preces obtulit Deo. *hoc facit cum subdit.* Oculus meus afflictus est. *& sequitur* [illegible] uisiones aquarum deduxerunt oculi mei. *Vndecimo lamentatur de morte & sepultura & lapidis obuolutione ad ostium monumenti cum ait.* Venatione ceperunt me quasi autem [illegible] est in lacum vita mea, & posuerunt lapidem super me. *Duodecimo lamentatur de mulierum fletu & vlulatione, vnde* Inundauerunt aquæ super caput meum. *Decimotertio agit de sua descensione ad limbum, cum dicit.* Inuocaui nomen tuum de lacu nouissimo, vocem meam audisti. *Decimoquarto agit de sua resurrectione, ibi.* Appropinquasti in die, do inuocaui te, iudicasti domine causam animæ meæ. *Decimoquinto agit de Iudæorum malitiosa machinatione, qua resurrectionem dederunt pecuniam militibus, vt dicerent q̄ discipuli eius ipsis dormientib. fuerunt eius corpus furati, ideò subdit:* [illegible] disti domine iniquitatem illorum labia insurgentium & meditationes aduersum me. *Decimosexto vero* [illegible] *agit de congrua Iudæorum punitione propter illud peccatum* [illegible] *rum destructione & persecutione quam hodie patiuntur: vnde* [illegible] *ditur in fine lamentationis.* Persequeris in furore, & conteres eos sub cœlis domine. *In hoc lamentatio tertia finitur.*

CAP. IV.

a Q*Vomodo ob.* Aleph. Vox dolentis & increpantis a sicut & illa. *Quomodo sedet sola ciuitas.* Deplāgitur Iudeo- b rum duritia, quorū patres refulserūt quasi aurum & lapides pretiosi, in sanctuario Dei,

CAP. IV.

ALEPH.

a ¶Attentos facit dicendo rem magnam, nouam, incredibilem.
b ¶Fides Iudæorum. ¶Vita sacerdotum.
¶Ignitum Dei verbum.

Quomodo obscuratum est aurū 1

torum & dispersi per diuersa genera † negotiorum

Dei in fide & operib. priori: posteriorū Chro[illegible] te ad perfidiā cōuersi b *Aurum.* Quia fides i[illegible] bis remanet, & baptis[illegible] cramentum aurum [illegible] mur, & lapides sancti [illegible] sed obscurati fuligine [illegible] a *La*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IV.

* Quomodo. *Hic describitur lamentatio sub quarto alphabeto, & dicit hic Ra.Sa. q̄ Ieremias scripsit istud quartum caput lamentando mortem regis Iosiæ, secūdum quod dicitur.2.Para.35.d.* Vniuersus Iuda, & Ierusalem luxerunt eum: Ieremias maximè cuius omnes cantores & cantatrices vsque in presentem diem lamentationes super Iosiam replicant, & lex &c. *ergo cum in tribus capitibus præcedentibus non* [illegible]*tio de lamentatione Iosiæ, oportet dicere vt videtur, quod* [illegible] *mias hic eum lamentatur, vel quòd lamentationes de Iosia nos non habentur. Sequendo ergo sensum istum qui videtur* [illegible] *tis rationabilis: præsens caput in duas partes diuiditur, quia* [illegible] *ponitur huiusmodi lamentatio. Secundò contra aduersari* [illegible] *uectio, ibi:* Gaude & lætare. *Circa primum sciendum, quod*

MORALITER.

† 1 *Quomodo obscuratum est aurum, &c.* per aurum quod est inter metalla pretiosius, charitas significatur, quæ tanta fuit in ecclesia primitiua, quòd multitudinis credē[illegible] erat cor vnum, & anima vna sed quantum sit imm[illegible] per guerras mortales inter Christianorum princip[illegible] monstratur.

† 1 Mo[illegible]

A a *Lapides san.* Virtutes animæ fidelis. Notandum quantus sit vis huius lamenti, quantæ propheta charitatis ad omnia se extendit, plangit cęcitatem Iudæorum, dispersionem ecclesiarum, nuditatem animarum. *Quo.ob.est aurum, &c.* Fidei.s.& innocentię splendor quę om claruerunt in illo populo: dispersi sunt non solum per vanitatis negotia sed in nationes exteras, qui prius dispersi erant in capite omnium platearum, latam .s.& spatiosam viam incedentes. Iustè.n.qui de sanctuario Dei se ad negotia seculi expulerunt, a fide in perfidiam expelluntur, deinde captiuantur.

Quo.ob. Plangit se anima in baptismo niue dealbata infusione Spiritussancti auro pulchrè colorata: sed postea adhæresib. infecta, aut vitijs obfuscata, cuius sapiētia auro clarius fulgebat, eloquentiæ colorib. distincta. Sed dum B concupiscentijs oblectatur, aurum obscuratur, & color denigratur vitijs. Habet anima verbum diuinum auro rigidius † quæ charitate interiori coloratur. Sed cum terrenis applicatur, aurum obscuratur & color mutatur. Sed cū terrenis applicatur, aurum obscuratur, & color mutatur in amorem .s.mundanorum ab amore cęlestiū. *La.san.i.* animæ virtutes dispergunt in *cap.o.p.* Quia amissa charitate cæteræ dissoluuntur, & ad concupiscentiam mundanæ vitæ inclinant quasi in *cap.o.p.* Et lapides quos in rationale iudicij annexos, in pectore portare debuit, in gloriam & laudem Dei & sui decoris, colore dilectio nis Dei in deterius commutato, dispersi iacent in capite platearum: quia tamen verbi Dei substantia in nobis manet incorrupta, quamuis peccatis obscurata, non natura substantiæ perempta, sed obscurata plangitur: etsi.n. hæretici integritatem fidei corrumpere videantur, vis verbi natura non soluitur, obscuratur quidem, sed non corrumpitur. Ita ergo obscuratum aurum. *eloquium .s. Dignitatem & præceptum domini lucidum il.oculos, q.d.* Qūo obscuratur mihi quod lucet alijs, & transfugas conuertit.

C *Quomodo obscu. &c.* Vox ecclesiæ, aurum fuerunt innocentia Dei, & prærogatiua patriarcharum: sed obscurati sunt sordib. delictorum, vel aurū obscuratum reproba ministrorum Dei, sordib. fuscata: quondam virtutib. gloriosa, nūc per negotia seculi obscurata. Color optimus, sāctitatis habitus per terrena & abiecta mutatus. *Dispersi sunt lapides san. &c.* Qui scilicet intrinsecus seruabantur summi sacerdotis vsib. cum ad sancta sanctorum ingrediuntur. Lapides quoq; sanctuarij, sacerdotes Christi & ministri altaris monachorū & virginū chori, qui semper debent † assistere conspectibus Dei: qui non debent exire foras: nec occupari circa secularia, sed dum foras cum inquietudine spargūtur, iure in capite plateարū vagantes planguntur. Non est secularis vitæ actio, quam nō D administrant sacerdotes, & ministri altaris: monachi implicantur secularibus negotijs. Virginum castitas multis exponitur illecebris. Platea Græcè a latitudine dicitur. *Lata est.n.& spatiosa via quæ ducit ad mortem.* Matth.7.b.

---

a ¶Sanctitatis habitus, charitatis, ornatus. b ¶A sanctuario Dei. c ¶Viui. ¶Patriarchæ & prophetæ. ¶Sacerdotes Christi monachi, virgines, virtutes. d ¶Qui in honore esse volunt, quamuis seculari querant.

a † mutatus est color optimus: dispersi sūt lapides sāctuarij 1 2

a ¶Latæ & spatiosæ vitæ quæ ducunt ad mortem. b ¶Domus. c ¶Iudæi vel fideles.

b in capite omnium platearum. Beth. Filij Sion † inclyti, & 4 3

a ¶Genere & doctrina b ¶Ornati. c ¶Cœlesti sapientia. d ¶Quasi: Quam admiranda & quam insperata mutatio e ¶Relictis cœlestibus curantes terrena.

amicti auro primo: quomodo reputati sunt in vasa testea, 5 6

Dispergunturergo lapides, nō solum in plateis, sed in capite omnium platearum, dū per desiderium opera huius mundi agūt & de religioso habitu, deinde culmē honoris vel laudis quærunt. Horū lapidum ordinem dominus promittit dicens. *Sternam per ordinem lapides tuos & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua, &c.* Sternit Christus in ecclesia electorū animas meritorum varietate distinctas, fundauit eam in sapphiris qui sunt aerij coloris.i. animab. cęlestia petentibus. E Iaspidem posuit propugnacula (qui est viridis coloris) illo s. qui in virore fidei contra aridos & marcentes ecclesiam defendunt.

† Pretiosi, & æstimati auro puro. Isa.54.c.

Humi. 17. in Euangelia.

✠ Gregor. Aurum obscuratum est, quia sacerdotū vita quondam per gloriam virtutum clara, nunc per actiones infimas ostendit reproba. Color optimus mutatus, quia ille sanctitatis habitus, p terrena & abiecta opera ad ignominiam despectionis venit. Lapides verò sanctuarij intrinsecus habebantur, nec sumebantur in summi sacerdotis corpore, nisi cum sancta sanctorum ingrediens, in secreto sui conditoris apparebat.

✠ Hieronymus. Et notandum quod non hos dispersos Histo. in plateis, sed in capite platearum dicit quia cum terrena agunt, summi videri appetunt, vt & lata itinera teneant F ex voluptate delectationis, & tamen in platearum sunt Prou 21.c. capite ex honore sanctitatis. Secularia itaq; negotia, aliquando ex compassione toleranda sunt nunquam verò ex amore requirenda, ne cum mentem diligentis aggrauant, hanc suo victā pōdere, ad ima decęlestib. mergant. Prou.3.b.

b *Filij Sion.* Iudeorū prerogatiua ostendit, qui non solùm terrenæ Sion filij, sed cęlestis, genere & doctrina *Incly.* pri Allegorice. uilegio gratiæ, adoptati præ cūctis filijs Dei, & amici vocati, quorum patriarchæ, & prophetæ (ex quib. Chr̄s est) *Amicti auro pri* i Dei sapientia, vnde. *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis.* Hoc auro amicti fulgebant, quasi luminaria in mundo, auro primo.i. sapientia cęlesti, nō secundò.i. seculari secundum illud. *Primi & purissimi fructus eius.* Cant.6.a Cum.n. radix sapientię sit timere Deum, fructus eius est videre ipsum.

Hoc auro ecclesia quoq; amicta gloriatur, sed & Iudęi mutati reputant in vasa testea.& ecclesiæ membra. Ecclesiæ.n. filij, sapiētia dilectionis Dei & pximi amicti, ad fragilia, & terrena labunt opa, & fiūt vasa testea. q̄ debuerūt vasa īcorruptibilia eē & cęlestia. Hoc auro amicta ē ecc̄la pulchra

---

✠ NICOLAVS DE LYRA.

Sicut dicit R. Sa. Ieremias lamentando Iosiam immiscuit populi miseriam: quia Iosias erat caput populi, & ideo de vno transit ad aliud propter connexionem capitis ad membra & econuerso: & secundum hoc diuiditur in tres partes: quia primò Ieremias lamentatur regi mutationem, secundò populi destructionē, ibi. Sed & lamiæ. *tertio Iosiæ occisionem ibi.* Spiritus. *Circa primum sciendum, quòd licet Iosias fuit sanctissimus, vt patet 4.Reg.& 2.Para. sic filij eius succedentes ei fuerunt pessimi.s. Ioachaz, Ioachim & Sedechias, vt patet 4.Reg.23.& 24. Et ideò per mortem Iosiæ fuit mutatus regni status a bono in malum, & hoc est quod dicit Ieremias admirative* Quomodo obscuratum est aurum. *Per quod intelligitur status optimus regni sub Iosia propter auri claritatem & pretiositatem.*

1 Mutatus est co.op *Quia tpe Iosiæ viguit diuinus cultus & sub filijs suis idololatria. In Hebræo habetur. Mutata est massa bona, p quā intelligitur Iosias, ex quò tanquam ex massa optima processerūt fil pessimi, quod est magnæ admirationis materia, ideò sequitur.*

2 Dispersi sunt lapides sanctuarij.*i. Iosiæ filij, qui dicuntur lapides propter obdurationem in malo. Dicuntur tamen lapides sanctuarij, eò q̄ processerunt de patre sanctissimo: & hæc est metaphorica locutio sicut frequenter fit in prophetis, & isti tres filij Iosiæ sic fuerunt dispersi, quia Ioachaz vinctus ductus fuit in Aegyptum, & ibi fuit mortuus, Ioachim interfectus proiectus fuit extra portas Ierusalem, vt dictū est suprà.22. Sedechias verò exoculatus fuit ductus in Babylonem, & ibi mortuus.*

3 Filij Sion. *Hoc dicitur de filijs Iosiæ qui fuerunt nutriti in monte Sion, vbi erat domus regia.*

4 Inclyti.*quantùm ad genus, vel quià secundum præceptum patris nutriebantur in moribus: quamuis ex sua malitia fuerint peruersi.*

5 Amicti auro primo. *Quia ad Iram filij regum aurifrigiatis vestibus vtebantur.*

6 Quo.reputa.&c.*i. viliter abiecti, vt patet per prædicta: sicut fragmenta vasorum testeorum proijciuntur in locum immundum.*

✠ 1 Sed

MORALITER.

1 *Mutatus est.co. optimus.*i. exterioris conuersationis, in qua relucebat maturitas & honestas, sed nunc ferè in omni statu apparet dissolutio & inhonestas.

2 *Dispersi sunt lapides san.tuary in capite omnium platearum.* Quia religiosi qui in claustro debent esse clausi, expositi sunt tumultibus secularium negotiorum, de quibus adhuc subditur.

3 *Filij Sion inclyti & amicti auro primò.*i. sanctissimę conuersationis.

6 *Quomodo reputati sunt in vasa testea.*i. deputati ad opera vilia. Et quia per hoc impediti sunt a bona contritione spirituali nouitiorum. Sequitur.

pulchra vt luna, electa vt sol, & filij eius inclyti, auro pri
A mo amicti: in quorum nouitate nihil est sordidū his qui reformantur in gradum pristinę dignitatis, quæ est prima stola. i. immortalitas, vnde. *Filij Sion inclyti & amicti auro primo* Est aurum Arabicum purissimum, ꝙ de Saba offertur domino. Est prætiosissimum, ꝙ de Ophir offertur. Ophir. n. risus, vel herbosus interpretatur, de illo. s. risu in quo omnia gaudia, vbi animæ sanctorū in herbis virentib. requiescunt Hoc iure primum dicitur. Hæc. n. sapientia & immortalitas pretiosior est cunctis opibus: reputati sunt in vasa testea, vnde Iob. *Cōparatus sum luto, &c.* vnde & alibi. *Vt lutum platearum delebo eos.* De luto. n. sunt vasa testea, sed alia in honore alia in cōtumeliam, de qui
B bus, dicitur. *Vasa figuli probat fornax.* Ideo sequitur. *Opus manuum figuli.* quia sicut figulus habet potestatem de eadem massa aliud vas facere in honorem aliud in contumeliā Sic Christus potest facere de luto vasa aurea tribulatione excocta, & alia relinquere in confusione sua.

Prou. 3. b. Iob. 30. c. Psal. 17. f. Eccle. 17. a. Rom. 9. c.

Tertiusdecimus conquestionis locus. Conqueritur. n. cum indignatione, ꝙ ab his malè tractatur, qui debuerunt adiuuare.

Historicè. Lamia.

a *Sed & lamiæ &c.* Scribarum Pharisæorum duritia exprobratur qui lamijs duriores, lac doctrinæ paruulis negauerunt. Lamia aūt crudelior suis fœtibus quam cæterę bestię dicitur. Vnde lamia quasi lania appellatur, quia catulos suos laniare creditur. Sic Pharisæi populo doctrinam negauerunt, & insuper laniauerunt, struthionibus similes: quæ oua sua vbi ponunt exponunt, nec in fœtū calefaciunt. Lamia Hebraicè *lilith.* nominatur. Quā quidam Hebræorum vnam de furijs infernalibus suspicantur, quæ parcæ dicuntur, eò ꝙ nulli parcant. Quib. similes sunt scribæ & Pharisæi, qui etiam manus miserunt in filium Dei. Plangitur ergo synagoga quæ quasi struthio nullam sibi spem aut posteris relinquit in posterum.

Moraliter.

C *Sed & lamię, &c.* Per lamiam prudentia carnis designatur quę catulos. i. actus suos quos genuit quasi sæuissima bestia lacte mortis nutrit, sed sæpe in melius commutata efficitur prudentia spiritus, & detegit crudelia flagitia, & lactè doctrinæ, & pietatis vbere lactat, & nutrit catulos, mores. s. & actus suos: vt de feritate ad mansuetudinem transeant. Sed prudentia carnis. i. filia populi mei quę diu obduruit, crudelis est quasi strutio quæ oua sine calore amoris & fomento pietatis & sine spe prolis derelinquit ita prudentia carnis omnia opera sua oro præsentibus facit sine cura futuri.

Allegoricè. Greg. lib. 19. mo. c. 15.

Sed & lamiæ. Per lamias hypocritarū & hæreticorū callida peruersitas designat: qui faciē humanā, sed corda bel-

a ¶ Qui potest de eodem luto aliud vas facere in honorem, aliud in contumeliam. b ¶ Hæretici & hypocritæ. c ¶ Aperuerunt prauam doctrinam.

opus manuum figuli. Gimel Sed & † lamiæ nudauerūt mā 1

a ¶ Discipulos vel actus suos prauos. b ¶ Sygnagoga vel peccatrix anima vel ecclesia c ¶ Sanctorum. d ¶ Præsentia tantum cogitans nihil de futuro curans. 2

mā, lactauerunt catulos suos. Filia populi mei crudelis qua 3

a ¶ In digna ætate ¶ Miseria. b ¶ Incipientis. 4

si struthio ī deserto. Daleth. Ad hęsit lingua lactentis ad pa 5

a ¶ Cui simile. Nobiles interierunt fame: & multitudo eius siti aruit. b ¶ Qui poterant sumere solidum cibum. c ¶ Verbi Dei. d ¶ Exponeret, integrum. n paruuli non comedunt 6

latum eius in siti, paruuli petierūt panem, & nō erat q̄ fran 7

a ¶ Primus conquestionis locus. b ¶ Sacramentis scripturæ. ¶ In patribus. 8

geret eis. He. Qui vescebantur voluptuosè interierunt in 9 10

luina gestāt. Mammam nudant, quando errorem suum liberè prædicant, catulos lactant, quando sequaces peruersa doctrina oblectant, & ad impietatem malè nutriendo confirmant.

Filia po. mei &c. Ecclesia. s. delinquentis plebis quæ filiorum sanctorum d[...] per quos in Christ[o] renascitur, sed qu[a]si bestia inuolu[ta] consuetudine peccandi similis stru[thioni:] præsentia tum cogitanti, [...] nihil in futurum speranti, † part[us] suos sine calore c[ha]ritatis exponit n[ul]lam futuræ vitæ [cu]ram gerit.

b *Adhæsit.* Exti[n]ctis matribus lactentes siti cruciabantur. Paruuli s. & g[ran]diores panem petentes matrib. non erant panes. Ita lactentes sine lacte, paruuli sine cibo periere.

Adhæsit lin. Sine lacte blandæ persuasionis & rore Spiritus sancti, sitibunda lingua prolationis: adhærens pala[to] carnis, obmutescere facit infantiam mentis, & suffo[cato] gladio infidelitatis cordis nostri conceptus, ne ad lucem mittantur, vnde. *Corde creditur ad iustitiam: ore autem con[fessio]* Quid. n. valet bonum mente concipere, nisi nutriatur [la]cte doctrinæ, & vbertate gratiæ? *Paruuli petie. pa* paruuli cogitatus, cùm de Christo & vita æterna concipiunt mox panem requirunt qui de cœlo descendit: sed me[ns] depressa ignauiæ suæ torpore, & curis præsentis vitæ n[e]scit eis panem frangere intelligendo, neq; comminue[re] ruminando: neq; eos satiare dispensando, vnde plange[n]do additur: *Non erat frangeret eis.* quia & si diuinitus ad [tem]pus inspirata intus animatur, foris exinanita concupiscentijs tabefacta, viribus vacuatur.

Adhæsit &c. Alleg. quia non habuit lac doctrinæ ne[gli]gente doctore, quasi struthione, qui debuit lac doctrinæ ministrare, de quo dicitur: *Lac dedi vobis potum, &c. Paruuli pe. pa. &c.* Qui possent. s. solidum capere cibum myste[riorum] . s. intelligere, si esset qui frangeret i. exponeret: sed ne[gli]gunt magistri, lamijs crudeliores fœtibus suis. Scriptura . n. sacra aliquando est cibus: aliquando potus. Potus apertis, cibus in occultis, vnde. *Omnes sitiētes venite ad aquas* . i. scripturas, *emite & comedite.* vitæ cibum: *vinum & lac,* infantiæ, vinum ebrietatis.

c *Qui vescebantur &c.* Luce clarius Iudæorū perfidia r[eprobat]ur, quorum obscuratum est aurū, mutatus est color o[pti]mus quē habuerūt in patriarchis & in proph. & dispersi sunt (sicut hodie cernimus) in capite oīum platearū quāuis inclyti & amicti auro primo, s̄m prærogatiua[m] patrum. reputati tñ sunt in vasa testea lamijs sęuiores strutionib. quorū pfidia lactētes siti defecerūt, & paru[uli] fame pierūt, vt vescebant voluptuosè in vijs Dei ī[n]teri[erunt] fame, quia oīa scripturarū mysteria, in quib. vesceb[antur] volu[ptuosè]

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed & lamiæ. *Hic consequenter Ieremias lamentatur populi miseriam, & secundò subiungit miseriæ causam, ibi.* Propter peccata. *Prima in duas: quia primò lamentatur miseria famis, secundò destructionis vrbis, ibi.* Compleuit. *Circa primum sciendum, ꝙ bestiæ quantuncunq; crudeles naturaliter diligunt fœtus suos, & aliquando exponunt se morti ad defendendum eos. In obsidione verò Ierusalem per Chaldæos tanta fuit fames ꝙ viri & vxores abscondebant cibum, & celabant adinuicem, sicut fuit prædictum per Moysen Deut. 28. f.* Homo delicatus in te inuidebit fratri suo, & vxori quæ cubat in sinu suo, ne det eis de carnib filiorū suorum, &c. *& eodem modo dimittebant filios & filias mori fame, celantes cibum ad mortem propriam differendum, & ideo plangit Ieremias crudelitatem populi sui maiorem quàm bestiarum dicens.* Sed & lamiæ. *Bestiæ sunt habentes faciem mulieri simi[lem].*

Diuisio.

2 Nudauerunt mammam. *paratæ nutrire fętus suos.*

3 Filia populi mei crudelis. *i. crudelior ipsis.*

4 Quasi struthio in deser. *Quæ ponit oua & abscondit in [are]na, & sic dimittit, nec est sollicitæ de fętu ouorum, nec de eductione pullorum: & sic erant matres in obsidione Ierusalem respectu [filio]rum, ideo subditur.*

5 Adhæsit lingua lactentis, *i. lac sugentis, sicut dictum est [su]prà. 2. cap.*

6 Ad palatum eius in siti. *i. ex nimia siti quæ desiccat [lin]guam.*

7 Paruuli petierunt pa. *a patribus & matribus.*

8 Et non erat &c. *ex causa prædicta.*

9 Qui vescebantur voluptuosè. *ante obsidionem.*

10 Interierunt in vi. *fame dum quærerent panem.*

✻ 1 Qu[...]

MORALITER.

† 1 *Sed & lamiæ nudauerunt mammam.* Inter n. alias bestias lamiæ sunt minus beneuolæ fętib. suis, & tamen nutriūt eos: multi verò religiosi sunt soliciti de receptione nouitiorum. & postea non curant de bona nutritione eorum & sic sunt similes illis, de quib. dicitur, Matth. 23. *Væ vobis scribis & Pharisæis hypocritę qui circumitis mare & aridam, vt faciatis vnum proselytum: & cum factus fuerit, facitis eum filium gehennę, ideo.* sequitur.

3 *Filia po.* Quæ ponit oua & abscondit sub sabulo, [nec] fouet ea.

5 *Adhæsit lingua. la. &c.* Idest, nouitij ex defectu boni [nu]trimenti. Et quia non solùm nouitij malis exemplis [...] pereunt, sed etiam aliquando iuuenes professi qui p[rius] fuerant bene nutriti. Sequitur.

9 *Qui vescebantur voluptuosè, &c.* Sequitur.

† 2 Ampl[...]

a ¶Sęculi. ¶Quia Christum contempserunt, qui est via, veritas & vita. b ¶Donis Spiritussancti. c ¶Carnalia legis instituta.

uis, qui nutriebantur in † croceis, amplexati sunt sterco- 1 2

a ¶ Quia notitiam habuit Dei & contempsit. Seruus sciens voluntatem domini sui, & non fa pla.va. mui. ¶Quia iustus dominus in omnibus vijs suis. b ¶Peccantis. c ¶Sanctorum patrum.

ra. Vau. Et maior effecta est iniquitas filiæ populi 3

a ¶Qui sine lege & notitia Dei. b ¶Sodoma. c Gaudium hypocritæ ad instar puncti.

mei peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momen- 4

a ¶Aliquid boni. b ¶Quia manus non extendit ad pauperes.

to, & † non ceperunt in ea manus. Zain. † Candi- 5

a ¶Primus conquestionis locus. Indignatio iudicis contra aduersarios excitatur, cuius Nazaræi affliguntur. ¶Florentes vel sancti. b ¶Contemplatiuis. c ¶Actiuis.

diores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores 6 7 8

voluptuosè prophetæ & patriarchæ obstinanter eiecerunt, & negauerunt Christum esse Dei filiū, qui est principium omnium viarum: & ideò in vijs sæculi interierunt, vnde sequitur: *Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.* Croceus color est igneus quo designatur ignis Spiritussancti, corda inflammantur. In croceis huiusmodi sancti patres enutriebantur sacramē[ti]s satiarum, sed filii ominum abnegates amplexati sunt stercora de quibus Apostolus: *Omnia detrimentum feci, et arbitror vt stercora:* sensum, scilicet, legis literalem quem catholici abijciunt, vt lucrifaciant Christum volentes habere iustitiam, quæ est de fide Iesu Christi: cui Iudæi non sunt subiecti qui iustiam suam volunt constituere & literam legis defendere. In obsidione quoque pro cibo amplexati sunt stercora, vt pretio distraherentur stercora columbina, nec tamen ad dominum redierunt.

Qui vescebantur, &c. Virtutes animæ voluptuosè vesci, & in croceis nutriri videntur, cum dilectione Dei & proximi affectæ satiantur & illuminantur. Color enim croceus claritatem dilectionis designat. Cū autem charitas amittitur, reliquæ virtutes amplexantur stercora: quia de bono Dei & proximi odore dilectionis transeunt ad fœtorem prauitatis, vnde Paulus: *Si charitatem non habuero, factus sum velut æs sonans, &c.*

Qui vescebantur, &c. Delinquentes deplorat ecclesia qui charitatem, & cæteras virtutes, in quibus quasi in croceis nutriebantur, derelinquentes stercora delictorum amplexantur, vnde: *Computruerunt iumenta in ster.* In stercore quasi iumenta computrescunt qui in fœtore luxuriæ suæ secundum desideria cordis flagitijs deseruiunt. Quia verò sunt plerique qui ad pœnitentiam non redeunt, plangit eos ecclesia, quia plangere nesciunt & amore peccandi stercora amplexari non desinunt.

a *Et maior effec. &c.* Per exaggerationem scelera synagogæ & miseriæ deplorantur, secundum illud: *A planta pedis vsque ad verticem non est in eo sanitas.* Peccatum Sodomorum secundum Ezechielem, superbia fuit abundantia saturitas panis & otium quia & egeno & pauperi non porrexerunt manum, vnde hic quoque. *Et non cepe. in ea manus,* aliquid boni subaudi, ad comparationem, scilicet, maioris quod gessit, cui dicitur: *Iustificata est Sodoma soror tua ex te.* Tu quæ scilicet, mandata Dei accepisti, & facere iussa Dei cœpisti, sed postea contempsisti, vt vinceres Sodomam peccatis tuis, quę subuersa est in momento, quāto ergo synagogæ pœna grauior quæ scelerosior.

Et maior est. Scelera animæ planguntur, quę in hipocrisim labitur, cuius maior est iniquitas peccato Sodomorum quę mala deaurando tegit, bona fraudulenter facit: vnde: *maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato So.* Sicut populus in sese erigitur, ita mores, & actus hypocritarum contra se confligunt, & bona quę agunt, peiorant vitijs Sodomorum: quia cum spiritus immundus exierit ab homine, si reuersus fuerit cum spiritibus nequioribus, fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Spiritus ab homine egredietur, quando in Christo renascitur. Regreditur, quando inuenit animam a bono opere vacuam per hypocrisim a sordibus mundatam, & simulationibus ornatam, tunc populo immundorum spirituum: & turba vitiorum anima repletur, & maior eius iniquitas peccato Sodomorum efficitur. *Iniquitas filiæ populi.* vitiorum, scilicet, & operum, & non mittitur manus ad fructum boni operis, exterius ornata falsis bonis, intus repleta vitijs, vnde sequitur: *Candidiores Nazaræi, eius niue, &c.*

† coccino vermiculo.

† Mundiores.

Alleg.

Maior est, &c. Tangit ecclesia peccata populi quasi maiora peccatis Sodomorum. Videmus enim, quod fides & iustitia terram reliquerit, humanitas & benignitas nulla sit, discordia & concupiscentia orbem incendunt, & iræ inuidi flamma vorax, rapinis & fraudibus ecclesia populatur: pauperes exossantur, iam iacet terrarum orbis in veprib. incultus. legum iura pro fabulis habentur, diuina & humana fasque nefasque confunduntur: quotidie innumera mala cumulantur. Maior ergo iniquitas nr̄a, quam eorū qui viam veritatis non agnouerunt, & ideo minora supplicia meruerunt, quæ in momento subuersa est. Momentum est omne quod viuimus, & quotidie peccando quasi in momēto ad pœnā subuertimur, qui deteriora meremur, q thesaurizamus nobis irā in die iudicij.

Mundialis peruersitas declaratur. E

momentum.

Rom. 2.

b *Candidiores Nazaræi.* Secundum literam pulchritudo Nazareorum describitur, qui abstinentia candidi, carne nitidi, faciei rubore iucundi: qui per exaggerationem, laudantur vt eorum fœditas maior ostendatur, quorum facies fame confecta super carbones denigrata plangitur, quæ deformata non agnoscitur.

Histo.

Allegoricè.

Candidiores Nazarei eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores, &c. Habet ecclesia Nazareos suos niue candidiores & lacte nitidiores per quos abstinentium vita signatur nix enim de supernis lac de carne quasi de imis. Per niuem ergo candor vitæ cœlestis per lac temporalium dispensatio demonstratur. Habet ergo ecclesia Nazareos, quę per contemplationem vitam cœlestem ducunt: & per actualis vitæ dispensationem lacte candidius ad laudem creatoris nitent, ut plerumque eos qui cœlestem uitam tenuerant, uel terrena bene dispensauerant, uirtutum operib. transcendant. Quia uero per feruorem spiritus antiquorum patrum & fortiorum uitam superare videntur, recte adiungitur rubicundiores ebore antiquo, Dñ.n. ruboris pulchritudo laudatur flamma desiderij † qui exprimitur: Ebur aūt elephantos esse non ignoratur Sapphiro pulcriores. Sapphirus ętherei coloris est, vbi breuiter tota Nazareorū vita expressa est: quia per actionē ad superna tendentes & per contemplationem præcellentes, patres superare videntur: Sed quia plerumque inopem copia fecit: & felicior homo est quā expedit mens sæpe de se præsumens,

F

† Sancti.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui nutriebantur croceis. *Idest, in vestibus suauibus & pulchris vnde in Hebręo habetur: In scarleto.*

2 Amplexati sunt stercora. *In Hebręo habetur,* Fimos, *sicut pauperes in hyeme qui vestimenta non habent, inuoluunt se fimo.*

3 Et maior effe. *Quia idololatria quę vigebat in Iudęa, cum sit directè contra Deum grauius peccatum est, quam Sodomia Rab. Sal. exponit hoc de grauitate punitionis, vt sit sensus:* Et effecta est iniquitas. *Idest, grauius punita quam iniquitas Sodomorum. Et sub iungit ad hoc duplex ratio: prima cum dicitur.*

4 Quę subuersa est. *Idest, non habens longum cruciatum, sicut Iudæi in Ierusalem obsessi. Secunda cum dicitur.*

5 Et non ceperunt in ea manus. *Scilicet, aduersariorum. Sodoma enim fuit subuersa per angelum, & sic bona ciuitatis non rapuerunt sibi aduersarij: sed bona Ierusalem rapuerunt sibi Chaldæi totaliter, & hęc fuit vna pœna Iudęorum, scilicet quod aduersarij sui gauderent de bonis eorum.*

6 Candidiores Nazarei. *Idest, sacerdotes & Leuitæ diuino cultui deputati, qui erant induti lineis vestimentis & albis.*

7 Niue. *Emphatica est locutio, ad exprimendum intensionem albedinis, & ad idem facit quod subditur.*

8 Niti. lacte, rubicundiores ebore antiquo. *Hebręi dicunt,* Rubicundiores auro.

* 1 Sapphiro

MORALITER.

2 *Amplexati sunt ster. &c.* Idest, aliorum mala exempla.

3 *Et maior effe. est iniqui. &c.* In quantum directius opponitur charitati.

6 *Candidiores Nazaræi eius niue.* Scilicet, fuerunt per castitatem.

8 *Nitidiores la.* per honestatem.

† *Rubicundiores.* per charitatem.

6 Candi-

sumens, & vano fauori acquiescens fuscatur, & quæ al-
A bescere videbatur, denigrata sordescit, vnde sequitur: *Denigrata est super car.*

Allegorice. a *Denigrata est.* Nigri post candorem fiunt, quia amissa Dei iustitia suam laudem quærunt: quia de se præsumunt vnde nescientes ruunt in peccatum: & post ignem mentis ad frigus corporis, post candorem vitæ ad nigredinem adulationis vanè descendit, vnde extinctis carbonibus, similes fiunt propter quod dicitur: Noli esse nimiũ iustus.

† corpore gemis rubeis, sapphirus ex silio eorum. † plusquam nigredo.

† Iudit. 7. c.

a ¶Antiquo um patrum fortitudine & spirituali feruore.
b ¶Amissi candore ... fuerunt de se, vnde Noli esse nimium iustus, quia prius in angusta via, quæ ducit ad vitam, nunc sunt in ampla quæ ducit ad mortem

a †ebore antiquo, sapphiro pulchriores. Heth. Denigrata est 1
†super carbones facies eorum, & non sunt cogniti in plateis. 2 3
a Infirmitas vitiorum. b ¶Fortitudine vitiorum.
c ¶Aridum insensibiles. sterile, inflexibile. 4
Adhæsit cutis eorum ossibus, aruit, & facta est quasi lignum. †
a ¶Verbo Dei. b ¶Eiusdem verbi.
b Thet. † Melius fuit occisis gladio, quã interfectis fame: quo- 5
¶Penuria ecclesiæ dum prædicatio cessat, ecclesia non fructificat.
c niã isti extabuerunt cõsumpti a sterilitate terræ. Iod. † Manus 6
d

Et non sunt cogniti in plateis. in latitudine scilicet vitæ sæcularis. Nihil enim humanæ menti angustius, quam proprias voluntates abnegare, carnis desideria frangere & huiusmodi: & inde intrare per angustam portam. Nihil aũt latius quã
B proprijs seruire voluptatib. nullis subesse legibus & huiusmodi. In plateis autem sunt qui sua quærunt, vnde: *Lata est enim & ampla via quæ ducit ad mortem.* Sed in plateis nõ cognoscuntur qui non sunt quod videbantur, qui aliud erant, & aliud ostendebant, vnde sequitur: *Adhæsit cu. e. os.* Per ossa fortitudo, per cutem infirmitas figuratur. Cutis ergo adhæret ossibus, quando infirmitas vitiorum putatur fortitudo virtutum. Hæret cutis ossibus, dum adulatio pro benegestis exterius & intus virtutibus sociatur, quibus coniunctis merces amittitur: & quia decepti adulationibus de se magna sentiunt, emendari contemnunt, vnde: *Aruit & facta est quasi lig.* Culpa namque insensibilior redditur, quantò quasi vera virtus) laudatur, vnde & arescit, quia nulla intus gratia virescit: quia multi dũ corriguntur quasi lignum insensibiles sunt, & a rore gratiæ alieni & aridi sunt: hoc eis contingit, qui altiora se appetunt, & sancti videri cupiunt: sed occultè vitijs deseruiunt, hi in plateis cogniti sunt. Norunt enim viri spirituales, quia aliud sunt & aliud fingunt. Candens exterius niue pulchrius, lacte nitidius, ebore rubicundius: sed qua si lignum aridum insensibiles sunt interius: vnde sæpe nec blanditijs nec minis emendantur.

Matth. 7. b.

Hist. b *Melius fuit.* Hieronymus. Quantum ad compendiũ mortis respicit, breuior fuit pœna subito gladio occisorum, quam fame & siti diu excruciatorum.
C

Hoc in vltima captiuitate Iudæi passi sunt, quando leuius fuit subitò occisis quam lentis & diuturnis afflictis cruciatibus: qui fame & siti & cæteris miserijs paulatim consumpti sunt.

Moraliter. c *Melius fuit.* Melius est sensibus gladio verbi Dei occisis exterius, viuentib. interius, quam exaggeratis virtutibus sine pabulo charitatis quasi fame & siti deperire. Sterilitas. n. virtutũ, absẽtia charitatis, qua absente virtutes animæ quasi inopia veri panis tabescunt, ideò septem filij Iob

Iob tres sorores suas vocant per conuiuia. Cæteræ enim virtutes sine fide, spe & charitate non satiantur: vnde: *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima, &c.*

Melius fuit, &c. Gladio verbi Dei quam interfectis fame eiusdem verbi. Hi enim occiduntur, vt viuant: illi interficiuntur vt pereant, vnde: *Assumite gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Autẽ gladius quo mors perimitur, vt vita subsequatur eius. Est alius qui præscidit vitam, cidit animam, quo: *Gladius meus deuorabit carnes.* gladius flammeus atque versatilis ad custodiendam viam ligni vitæ. Est gladius limatus & acutus, cui dicitur: *Reuertere ad vaginam.* Mariæ quoq; animam gladius pertrãsiuit dolor, scilicet, de passione Christi. ecclesia de his gaudet qui gladio verbi occiduntur. his dolet qui eiusdem fame interficiuntur. Illos ... quos fame vel siti pro sterilitate terræ consumptos ... uit, vnde: *Mittam in eos non famem panis neque sitim aquæ ... audiendi verbum Dei.* Hac fame qui peremptus fuerit æternæ morti subiacebit: quia non in solo pane viuit homo. Sicut enim ex duabus substantijs homo constat, ita ... bus vitam conseruat: caro sustentatur corporali cibo, anima verbo diuino, vnde: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Vtrumque enim petimus, qui vtroque quotidie indigemus. Sterilitas terræ, penuria ecclesiæ est, ... do (magistris deficientib.) diuini verbi imbribus non funditur. Culpam enim sacerdotum, & in scientiam negligentiam docendi consumptio sequitur plebis.

c *Iod.* Principium vel desolatio. Principium desolationis imminebat Iudæis, quando vxores eorum filios fame & siti consumptos (quasi per misericordiam ne languerent, & matres a morte redimerent) coxerunt in cibos. Lege historias, nec dubitabis hæc Iudæis contigisse. Romanis circumferentibus obsessa ciuitate.

d *Manus mulierum.* Hypocritæ conceptus animi tenere coquunt & comedunt: dũ simulare (quasi per misericordiam) laudis vel fauoris gratia uirtutes nouiter cõceperimunt, & in cibos decoquunt: qui non futura, sed præsentia lucra quærunt: & dum uirtutum pascuntur laudibus, quasi proprios natos fauoris adulatione decoctos comedunt. Qui bene mulieres fuisse & talia gessisse perhibentur, nisi enim muliebria simulatæ uirtutis inanitatem sectarentur, conceptus animi ad uitam formati, ... non exponerentur fauoribus.

Manus mulierum. In ecclesia quasi per misericordiam filios suos decoquunt, qui culmine regiminis sublimati igne zeli uel inuidiæ inflammant animas subditorum, dum nimis iusti uideri cupiũt, & tyrannica potestate opprimunt qui forsitam habent Dei zelum, sed non se- du

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Sapphiro pulchriores. *In hoc denotatur pulchritudo ornamentorum maxime sacerdotum.*

2 Denigrata est, &c. *præ fame & miseria, & similiter est hic emphatica locutio ad expressionem nigredinis.*

3 Et non sunt cogniti in plateis. *Idest, distincti ab alijs communibus personis.*

4 Adhæsit

4 Adhæsit cutis eorum ossibus. *Propter defectum ... menti.*

5 Melius fuit occisis gladio. *Idest, minus malè propter ... uiorem cruciatum, vnde Iud. 7. d. dicitur: Sit finis noster ... ore gladij, qui longior efficitur in ariditate sitis.*

6 Manus mulierum. *Idest, quæ ratione sexus solent esse misericordes.*

* Coxe

MORALITER.

1 *Sapphiro pu.* Per contemplationem, eò quòd sapphi-
† rus est cœlestis coloris.

2 *Denigra. est.* scilicet modo per infamiam.

3 *Et non sunt cogniti in plateis.* Nam effigies patrum deleta est in eis.

4 *Adhæsit cutis eorum ossibus.* Talis autem adhæsio fit per abstractionem carnis, quæ est in medio: propter quod signat obdurationem mentis, per hoc quod deficit teneritudo pietatis.

Aruit

† *Aruit fa.* per deuotionis defectum.

5 *Melius fuit occisis gladio.* i. minus malè. occisi uero gladio dicuntur qui peccato mortali stante tamen fide ... mi dæmonis gladio feriuntur: mortui uerò fame, qui ... defectum spiritualis nutrimenti in fide periclitantur.

6 *Manus mulie.* Ecclesiæ pastores debent esse matres ... lios ecclesiæ uerbo & exemplo in fide & moribus: & ... temporali subsidio quantum ad pauperes nutriente ... aliqui per contrarium coquunt eos anxietatis igne, ... tes eorum bona, & inde uiuentes nimis lautè.

† 2 Comple

du scientiam. Ista austeritate dominationis quasi pro iustitia adurunt, & infirmam & carnalem eorum vitam minis & increpationibus quasi dentibus rodunt. Hęc omnia in contritione ecclesiæ (quæ est filia populi Dei Apostolorum scilicet, & successorum ab eis fiunt, qui sęculari aut ecclesiastica potestate tyrannicè animas exurunt, dũ concupiscentia inflammati filios quos lacte doctrinæ nutrire debuerant, adustione afflictionis vexant.

a *Compleuit dominus.* Quia completa est malitia Ierusalem, compleuit dñs super eam furorem suũ, sicut cõpleuerant Amorrhæorum peccata, quando deleti sunt. *Effudit iram indi. suæ.* Quia & ipsa scelera & ipsa scelera sua fudit. *Deuorauit fu. eius.* Qui non recepit fundamẽtum quod est Christus. Vnde: *Cum vidisset Ierusalem, fleuit super eam, dicens, quia si cognouisses & tu, quia non relinquetur in lapis super la.*

Compleuit dominus. Fundamenta hypocritarum & hæreticorum deuorantur ab igne furoris domini, in quorum mẽte dominatur ignis indignationis eius, & super eos completus est furor domini. vnde Iob: *Vidi stultum firma radice, et maledixi pulchritudini eius statim.* Quamuis enim videantur operibus firma & radicati, statim coram Deo sunt maledicti, quorum corda vanis laudib. & fauoribus inflammantur, vnde sequitur. *Non credide. re. &c.*

Compleuit. Super ecclesiam completus est furor domini: quia mensuram peccatorum suorum impleuit, vnde: *Effusa est contentio super principes: & er. fe. e. &c.* Et alibi. *Qui in sordibus est sor. adhuc.* Effudit iram indignationis: quia peccando sumus effusi. Succendit ignem in Sion. non qui super Apostolos de cœlo descendit, sed qui pueros Iob cõsumpsit. Habet enim Deus ignes varios, quos emittit de thesauris suis. Cuius ignis in Sion & caminus in Ierusalem, alios inflammat, vt erudiat, alios vt exurat: quibus succensis omne fundamentum destruit, fidem. s. integrã & veram omninò subuerti permittit. Vnde magis nostri quam Iudęorum miserias debemus plangere, in quibus ignis concupiscentiæ succensus est, & cæterorum vitiorum flamma vorax vniuersos possidet, & olla succensa a facie Aquilonis feruet, & fornax Chaldæorum quoscunque reperit de Chaldæis incendit.

a ¶Prædicatorum fauore vano effœminatorum. b ¶Opinione sua. ¶Qui sexus natura misericors. c Nimijs afflictionibus. d ¶Subditos v l fœtus animi teneros.

mulierũ misericordiũ coxerũt filios suos: 1

a ¶Dum carnalem vitam subditorum affligunt, reprehendunt, detrahunt. b ¶Ecclesiæ. ¶ Apostolorum & successorum.

facti sunt † cibus earum in contritione filiæ

a ¶Impletis peccatis. ¶Quasi, Cesset iam ira cui satisfecit pœna.

populi mei. Caph. Compleuit dominus fu- 2

a ¶Hominibus per vitia effusis.

rorem suum, effudit iram indignationis suę.

a ¶Qui pueros Iob consumpsit.

Et succendit ignem in Sion, & deuorauit fun 3

a ¶Vera nde destructa. 4

dãmenta eius. Lamed. Non crediderunt re- 5

a ¶Dæmones vel quilibet. b ¶Non transitores.

gẽs terræ, & vniuersi habitatores orbis, quòd †

a ¶Diabolus & membra eius. b ¶Vnde: Confortauit dominus seras portuarum. ¶Prædicatores vel virtutes.

ingrederetur hostis & inimicus per portas †

a ¶Ecclesiæ.

Ierusalem. Mem. Propter peccata prophe- 6

a ¶Prælatorum.

tarum eius & iniquitates sacerdotum eius,

a ¶Facto vel exemplo. b ¶Publicè.

qui effuderunt in medio eius sanguinem †

a ¶Qui iusti esse possent, si doctores docuissent. b ¶Doctores. c ¶Sine lumine Christi. d ¶A via veritatis.

iustorum. Nun. † Errauerunt cæci in plateis: 7

b *Non crediderunt.* Secundum literam: Quamdiu Ierusalem auxilio Dei vallata, & præsidio angelorum munita, iudicium & iustitiam secuta est: nec reges terræ, nec habitatores orbis credere poterant, quod in eam ingrederetur hostis: cuius seras portarum dominus cõfortauerat, & fines eius pacẽ posuerat. Sed quia auersa est a domino Deo suo, cuius munieba tur beneficio, recessit omne præsidium & facta est præda hostium. [Historicè.]

Non crediderunt reges terræ. de quibus dicitur: *Astiterunt reges terrę, et prin. conue. in vnũ:* vel dæmones secundum illud: *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, &c.* Habitatores orbis qui nesciunt dicere: *Aduena ego sum, & peregrinus apud te, &c.* sed audiunt: *Væ super omnes habitatores terræ.* Hi videntes ecclesiam munitam, & auxilio Dei firmatam, non credunt quod ingrediatur hostis per portas Ierusalem, de quibus dicitur: *Qui exaltas me de por. mor. vt an. o. lau. t. in por. fi. si.* [Allegor. Psal. 2. Ephes. 6. Psal. 38. c. Apoc. 8. d.]

c *Propter peccata prophetarũ.* Secundum literam pro peccatis sacerdotum & pseudo prophetarum, qui sanguinẽ innocentem in medio eius effuderunt, quæ dicta & dicenda sunt ciuitati contigerunt.

Allegoricè. autem propter iniquitates sacerdotum & Principum Ecclesiæ mala crebrescunt, qui legem in publico peruertunt, iudicia inuertunt & sanguinem sanguini addunt, repleti dolis iustos opprimentes, & sanguinem innocentem effundentes. Non est hic exponendi labor consumendus, vel sensus tripliciter exponendus, & in terrena Ierusalem & in ecclesia, vt vniuscuiusque anima ista communis est ruina.

d *Errauerunt cęci in plateis.* Scribæ & Pharisæi effusio sanguine polluti: ab introitu templi se abstinebant, errantes in plateis non lugentes peccata, sed in plateis lasciuiẽtes. Errabant autem vt cæci, putantes quod taliter purgarentur, scilicet si templum sic abstinentes non ingredirentur, cum superbiam iactarent; & humilitatem fingerent. *Tenue. la. suas.* Laciniosis: scilicet, induti vestibus & scissis quasi cæci vicissim sese tenentes: sequebantur vt sub hac humilitate populus placaretur. [Historicè.]

Errauerunt cęci. Ambulãt vani appetitus, vt cęci in plateis luce [Moraliter.]

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Coxerunt filios suos. *Præ nimia anxietatis fame.*

2 Compleuit dominus furorem suum. *Hic consequenter lamentatur miseriam populi ex destructione ciuitatis cũ dicitur:* Compleuit dñs furorem suum. *i. vindictę suę effectum.*

3 Succendit ignem in Sion. *Vbi erat templum & regis domicium.*

4 Deuorauit fundamenta eius *idest, ipsius Sion, quia non solum ædificia quæ erant in monte Sion, fuerunt combusta; sed etiam omnia alia, quæ erant in pede montis & circa montem, vt habetur supr. 52.*

5 Non crediderunt reges terræ. *Quia Salomon potentissimus Ierusalem muniuit, & tam fortiter muniuit, quòd inexpugnabilis videatur.*

6 Propter peccata prophetarum eius. *Hic consequenter tangitur prędictę miserię causa, et est duplex. Secunda ponitur ibi.* Cũ adhuc. *Vna est occisio innocentum in Ierusalem, & maximè tempore Manasse, vt habetur 3. Reg. 24. & hoc fiebat ad instinctum & ex hortationem & falsorum prophetarum & sacerdotum, vnde & mortem ipsius Ieremiæ quærebant. vt habetur sup. 26. ideo dicitur hic:* Propter peccata prophetarum. *Et patet litera.*

7 Errauerunt cęci in plateis. *Litera ista est obscura & inuoluta, & multipliciter exponitur. Accipiam tamen illum modum qui mihi videtur magis literę consonare, scilicet vt continuetur literę immediatè pręcedenti, quæ loquitur de punitione iniqua innocentum, quorum aliqui occidebantur, quidam excęcabantur, & quantum ad istos dicitur.*

Errauerunt cæci. *Idest, iusti nequiter excęcati.*

MORALITER.

† 2 *Compleuit dominus.* Hoc referri potest ad persecutionẽ Antichristi, quæ posterior erit, & de ea dicitur: *Compleuit dominus furorem suum.* Erit enim illa grauior cæteris, propterquod furor nominatur.

4 *Et deuorauit fundamenta eius.* Nam plurimi de illis qui sustentare deberent ecclesiam cadent per inconstantiam, quod videtur incredibile multis, ideo subditur.

Non crediderunt reges terræ. & subditur.

† *Quod ingrederetur hostis & inimicus.* i. Antichristus.

† *Per portas Ierusalem.* Idest, ecclesiæ militantis, vel ad literam ciuitatis Ierusalem: nam ibi sedebit in templo Dei tanquam sit Deus, vt dicitur 2. ad Thess. 2.

6 *Propter peccata prophetarum eius & iniquitates sacerdotum eius.* idest, propter peccata præcedentium & aliorum ecclesiæ ministrorum salutem animarum non quærentium, sed quæstum.

† *Qui effuderunt.* ipsos malis exemplis spiritualiter occidendo, ideo subditur.

7 *Errauerunt cęci.* idest, simplices Christiani ex ignorantia legis.

luce carentes, quæ Chriſtus eſt, & dum ipſum qui via eſt
A retinere nequeunt, quia extra ſe vani fauoris gratiam effundunt, tenentes lacinias vetuſtatis ſuæ explere non valentes vias vitæ, quia veſtiuntur vitiorum vetuſtate, de quibus bene ſubditur: *Recedite popu i,&c.*

Alleg. *Errauerunt cæci in plateis.* In eccleſia ſacerdotes & doctores ſanguinem iuſtorum effundunt, qui iuſti eſſe poſſent, niſi eorum negligentia deperiſſent, vnde: *Si non annunciaueris impio iniquitates ſuas ſanguinem eius de manu tua requiram.* Quia ſcilicet ſanguis eius, idest, peccatum culpa ſacerdotum vſque ad mortem effunditur: Et ſæpe qui videbantur iuſti exemplis prælatorum & doctrina prauitatis peruertuntur & peccati ſanguine polluti moriuntur. Inde ſacerdotes & prophetæ cæci erant in plateis, dum latam, & ſpatioſam viam quæ ducit ad mortem

† laſciuias. Ezech. 3.c. † inquinati.

a ¶Vel prauibus. b ¶Peccatis ſubditorum. ¶Quia nolebant.
pollūti ſunt ſanguine:† cumque nō poſſent, 1
a ¶Pecc... veteris vitæ.
tenuerunt † lacinias ſuas. Samech. Rece- 2 3
a ¶A nobis. b ¶N- nos polluatis. c ¶Ad conſimiles.
a dite polluti, clamauerunt eis, recedite, abite 4 5
a ¶Sacramenta Dei. ¶Pro tali correctione. b ¶Ideo.
nolite tangere:† iurgati quippe ſunt, & com- 6
a ¶Gentiles inter quos ... tales nomen Dei blaſphematur
moti: dixerunt inter gentes: Non † addet 7
a ¶Vbi non eſt pax vel concordia. b Ira vel vindicta.
¶Ite maledicti in ignem æternum.
b vltra vt habitet in eis. Phe † Facies domini 8 9 10
a ¶A prædeſtinatis. b ¶Miſerando.
¶Vnde: Reſpexit dominus Petrum.
diuiſit eos:non addet, vt reſpiciat eos. Facies 11 12 13

B apprehendunt:& anguſtam quæ ducit ad vitam non introeunt, nec alios introire permittunt, & hoc eſt, ſanguinem iuſtorum effuderunt in medio eius, idest, eccleſiæ quæ eſt Ieruſalem vera & mater noſtra. Hi cum templum Dei ſanguine ſuo polluti ingredi nequeant, tenent lacinias ſuas, idest diſciſſam vetuſtatis ſuæ vitam. Tenent aũt inuicem lacinias ſuas, vt *cum cæcus cæco ducatum præbeat, ambo in foueam cadunt.* Hoc deplorat propheta, imò electorum concio tota ꝙ in ſpatioſa via ambulantes, & vitam veterem ducentes vias vitæ non apprehenderunt & ſuis ſe anfractibus impediunt, ceci ſeſe ſequuntur, qui Chriſtum veram lucem ſuam ſequi dedignantur.

Matth. 23. e. Matth. 15. b.

Myſticè. *Errauerunt cæci in plateis.* Hæreticorum cæcitatem deplorat qui rectum ſcripturarum tramitem relinquentes, & catholicæ fidei regulam aſpernantes, latitudinem erroris elegerunt polluti ſanguine, quorum animas deceperunt, & cum catholicam eccleſiam intrare dedignantur, lacinias ſuas viciſſim amplectuntur, ſcripturarum ſci. ſciſſiones, quarum fraudulenter panniculos furati ſunt.

Hiſto. a *Recedite.* Defiet propheta ſcelera Iudeorum quibus etiam hoſtes inſultant ciuitatem ingreſſi clamantes: *Recedite,* criminibus polluti a ſanctuario Dei: *Abite,* in captiuitatem: *Nolite tangere,* religionem, vnde propheta
C ſubdit, *Iurgati ſunt.* ſcilicet, inimici, & vtrique commoti: illi ad iurgia, iſti ad lachrymas, *Dixerunt inter gentes, &c.* Vel

Vel Iudæi hoc dixerunt, vel de gentibus aliqui. Interg... tes enim Deum verum reliquerunt, & idola coluerunt vel ipſi fortaſſis inter gentes iurgati ſunt, & ſanguine p... luti alijs clamauerunt: *Recedite.* Quia tanquam iuſti al... aſpernati ſunt, vnde inter eos iurgia & ſeditiones.

Recedite. Hæretici con... fidem catholicam, & ma... mè Donatiſtę, & qui cat... ros ſe vocant clamant. *Recedite a nobis.* Quia nos mun... vos immundi. *Nolite tang...* ne inquinetis nos. Hi ir... ſe iurgantur, diuerſis err... bus. *Commoti ſunt,* quia in... ſtare noluerunt, mouer... ab oriente pedes ſuos, & ... nerunt in Babylonem ... conſtruentes ſuperbiæ t... rim linguis diuerſis diſ... ſi ſunt, vnde ſequitur: *F... domini diuiſit.*

Recedite. Sæpe in eccl... cæci & polluti nequeun... gredi templum Dei viui & ſacris participare myſter... quos alij (quamuis & ipſi polluti) quaſi zelo Dei de... ciunt, qui iuſti videri cupiunt, quia nondum man... ſunt. Vnde erecto ſuperuilio obiurgantes dicunt, Re... te a nobis & a ſacramentis Dei. Ite ad eos quorum... ſortes eſtis. Nolite tangere, ſacroſancta quibus ind... eſtis. His & huiuſmodi alios criminando iuſtos ſe o... dere conantur. Inde ſæpe lites generantur quia no... cundum Deum corrigunt, ſed alijs oppreſſis ſancti... videri appetunt, vnde ſubdit: *Iurgati ſunt quippe & co... ſunt.* Prius enim commoti iurgantur, deinde acrius c... mouentur, quia non ſtant in eo qui idem eſt, & eum ... querunt qui pax vera eſt, propterea ſubditur: *Non ... non addet vltra, &c.* quia vbi pax & concordia nō eſt, D... eſſe non poteſt. *quia in pace factus eſt locus eius, &c.* Interg... tes namque per tales nomen Domini blaſphematur.
b *Facies domini diuiſit eos.* Q.d. quia facies ſacerdotum ... erubuerunt, imò Deum in eis contempſerunt, nec D... in ſuis Sacerdotibus reueriti ſunt: ideò diuiſi ſunt a ... Domini, quia extendit manum ſuam in retribuend... uiſi ſunt, quia alijs per orbem diſperſi ſunt, alij ad fi... conuerſi ſunt, nec Deus miſeretur eorum, qui ſenu... ſerti non ſunt: prophetarum ſcilicet & ſacerdotum.
Facies domini diuiſit eos. Hęreticorũ diuerſitas deſig... qui diuerſis pugnant erroribus, nec recipiũt doctrin... tholicę fidei, qui nec ſibi cōueniunt, nec Catholicis ... fac...

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Polluti ſunt ſanguine. *Scilicet, aliorum iuſtorum occiſorum, quia non videntes ponebant pedes ſuos ita in ſanguine ſicut in alijs locis.*

2 Cumque non poſſent. *i. rectè incedere. Aliqui libri habent hic additum: Intrare ſed non eſt in Hebræo nec in libris correctis.*

3 Tenuerunt lacinias. *Ideſt, apprehendere tentauerunt oras ueſtimentorum videntium, vt ſic exirent de locis ſanguine repletis, & ipſi videntes & maximè prophetæ falſi & ſacerdotes non permittebant dicentes.*

4 Recedite polluti. *Quia quamuis ſecundum veritatem eſſent iuſti, tamen a malis reputabantur iniqui.*

5 Nolite tangere. *ſ. nos, ne malitia veſtra inquinemur. Et per hunc modum de talibus dicitur Iſa. 65. a.* quia dicunt: Recedite a me, non appropinques mihi, quia immundus es.

6 Iurgati quippe ſunt. *Non enim ſufficiebat falſis pro... & ſacerdotib. iuſtos affligere factis, ſed etiam affligebant ve... iurioſis. Et quia tale facinus erat execrabile et apud Genti... quorum notitiam deueni: hoc execrabile factum, ideo ſubd...*

7 Dixerunt inter gentes. *Dictum crimen deteſtantes.*

8 Non addet vltra. *ſcilicet Deus Iudæorum.*

9 Vt habitet in eis. *propter malitiam ipſorum, ideo ſu...*

10 Facies domini. *In Hebræo habetur.* ira domini. *e... eadem ſententia.*

11 Diuiſit eos. *Ideſt, in diuerſis terris diſperſit.*

12 Non addet vt reſpiciat eos. *reducendo eos ad terram ...*

13 Facies ſacerdotum. *ſ. bonorum de quorum numero era... cuius verba increpatiua non receperunt, ſed multa opprobria ... tuperia ei intulerunt, vt patet per ſupradicta in pluribus loci...*

MORALITER.

2 *Cumque non poſſent.* Ideſt ingredi in viam ſalutis per ſeipſos.

3 *Tenuerunt lacinias ſuas.* Quærentes a prædictis ſacerdotibus & prophetis dirigi, ſicut cæcus corporaliter tenet laciniam ductoris ſui. Sed quoniam inter ignorantes ſunt multi pauperes a quibus non ſperatur temporale lucrũ, ideo non habent a dictis ſacerdotibus & prophetis conſilium, ſed magis repulſionem & vituperiũ, ideo ſubditur.

4 *Recedite polluti.* Vt ſint verba repellentium dictos pauperes, eò quòd non ſperant inde temporale lucrum. Sed quoniam inde aliqui diuites ſcandalizantur, ideò ſe ... excuſando dicunt quod ſequitur.

5 *Non addet vltra vt habitet in eis.* Scilicet Deus. D... enim, quod non repellunt eos propter paupertaten... propter obſtinationem eorum in malo ideò ſubdit...

6 *Facies domini diuiſit eos.* per reprobationem: & ſic ... teremus noſtrum laborem.

13 *Facies ſacerdotum non erubuerunt.* Scilicet deuotè ... ribus conſulentium, imò fatuos reputant eos, eò qu... borant circa tales perſonas a quibus non habent te... rale lucrum.

† Ne...

facs catholicorum sacerdotum non erubuerunt, nec adet vltrà dominus, vt respiciat sicut non respexit ad Cai,nec ad munera eius. Iurgijs ergo cõmoti sunt à statioe rectæ fidei, vnde subditur : *Cum adhuc subsisteremus.* ...cies domini. Quidam in ecclesia Dei timore abiecto facs sacerdotum non erubuerunt, q à fac domini, & ab a vultus eius diui sunt ab his, scilicet, qui vocati sunad vitam. Neque senum miserti sunt prælatorum, scilicet, qui in omni bus his cõdolentes condescendunt. No ta quàm terribile fit sacerdotes contemnere, nec facies eorum erubescere, id est illis monentibus: videntibus à sceleribus non cessare De his enim dominus dicit: *Qui vos audit, me audit, qui vos spernit, me spernit*, vnde subditur: *Non addet vt respiciat eos, vt non conuertantur & saluentur, quia facies domini diuisit eos à sanctis.* Hæc facies spexit Petrum, & conuersus amare fleuit & recepit in corpore meruit audire : *Petre amas me, pasce oues meas.* Hæc autem diuisio plenè fiet in iudicio dicente domino: *Ite maledicti in ignem æternum*, tunc facies Dei ira scilicet vel vindicta in ignem æternum diuidet eos quia facies sacerdotum cõtempserunt, nec senum miserti sunt. Et notandũ, quòd suprà sacerdotes quasi homicidas plan xit, & hic separantur à facie domini qui non detulerũt eis: quamuis enim mali sint, nõn sunt contemnendi, sed ille in illis colendus & honorandus à quo missi sunt.

a *Cum adhuc subsisteremus.* Luget errorem miseræ gentis quæ magis sperauit auxilium Aegypti & Pharaonis quã Dei, cuius oculi prospiciendo defecerant, dum gentem quæ nec se nec alios saluare poterat, expectabat: quòd supra exposuit latius, sed hic deplorat amarius.

Cum adhuc subsisteremus, &c. Vox est in ecclesia plangentium qui se vana spe lactauerunt secularibus negotijs occupati, sed mortis infirmitate aut qualibet tentatione præuenti, inueniunt, se non solùm deceptos, sed etiam cæcos. *Cum adhuc subsisteremus.* Subsistit quisque quãdum viuit in carne, rectam fidem tenet: & si operibus bonis implet, sed aliqua tactus molestia, inuenit oculos suos defecisse, quos ad caduca & labentia intenderat, vanum quærens auxilium. Quantò magis enim intẽtio cordis in rebus figitur terrenis, tantò ab interno lumine & pinguedine gratiæ marcescit, vnde bene reuersus plorat dicens: *Defecerunt oculi nostri ad auxilium, &c.* Cũ respiceremus attenti ad gentem, &c. Sæpe enim in diuitibus & potentibus spem ponimus, quibus Iacobus apostolus, *Vlulate miseri, & plorate super miserijs quæ aduenient vobis:* hi nec se nec alios possũt saluare. Imò maledictus oĩs homo qui confidit in hom. &c. Possunt hæc & de hæreticis cõuenienter accipi, & de his qui in eorum confidunt auxilijs, quorum oculi dum falsa in scripturis perscrutãtur, à veritate deficiunt ad quos eorum auditores. quos saluare non possunt, in vanum oculos deficientes dirigunt. Vnde ex persona gementium sequitur: *Lubricauerunt vestigia nostra. &c.*

D Iacob. 5. a.

† expectaremus.

a ¶Quorum dignitas reuerenda. ¶Quibus præsentibus & corrigentibus peccauerunt.
b ¶Dicentium: Quis infirmatur, & ego non in. &c c ¶Cum sit miseranda senectus.

sacerdotũ nõ erubuerunt, neque senum miserti sunt. Ain. †

a ¶In carne, in fide. b ¶A vero lumine. c ¶Intentionibus terrenis inhærentes. †
d ¶Quod in vanum sperauimus. ¶Exaggeratione 1

a Cũ adhuc † subsisteremus. Defecerũt oculi nostri ad auxiliũ 2

a ¶Diuites, potentes, vel hæreticorum principes. 3

nostrum vanum, cùm respiceremus attenti ad gentem, quę 4

a ¶Quasi: Tu solus salua domine, quia alius non potest, sed auxilium nostrum à domino qui fecit cœlum & terram, &c. vnde : Maledictus qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum. b ¶Fiat via illorum teneb. & lub c ¶Non fixa supra petram. 5

b saluare nos non poterat. Sade. † Lubricauerunt vestigia 6

a ¶Voluptatum. b ¶Dum scelera complentur, dum securis ad radicem arboris ponitur.

nostra in itinere platearum nostrarũ, appropinquauit finis 7

¶Retributionis. a ¶Sicut completis Amorrhæorum peccatis venit eorum finis.

c noster, completi sunt dies nostri, quia venit finis noster.

b *Lubricauerunt vestigia nostra.* Cõgruit hæc lamentatio Iudæis, qui sub articulo mortis scelera sua reuoluunt. Sed propheta omnes in se transfigurat, omnium scelera tanquam sua deplorat qa tam amara & insperata captiuitas desæuit in gẽte sua.

Historicè. † Vestigijs nostris ita insidiabantur ut non ambularemus in plateis nostris.

E Moraliter.

Lubricauerunt vestigia nostra in itinere. Vox est hæreticorũ serò plangentium, quia vestigia eorum in scripturis sacris lubricauerunt, & quia latam viam arripuerunt, dũ catholicorum patrum regulas tenere noluerunt, nec viam quæ est Christus: sed vnusquisque à recto tramite deflexit, secutus latitudinem suæ peruersitatis, Philosophorum etiam regulas ingenioli sui igniculo tentans, & impudenter vituperans. ideò lubricãtes cadunt in mortem, & sceleribus completis venit finis damnationis.

Allegoricè.

Lubricauerunt vestigia nostra. Hæc quoque in ecclesia iure plangimus, dum eos qui splendidè & voluptuosè viuunt, respicimus: Plãgimus eorum lasciuiam, qui lubricam sectantur viam: quia non sunt fundati supra firmã petram, vnde plangentes dicimus: *Lubricauerunt vestigia nostra.* Nisi enim in plateas pedes exissent, à recto tramite non lubricassent, vnde: *Exi citò in plateas.* Qui enim latam & spatiosam tenent viam, ante oculos summi iudicis extrà sunt, q corpore in ecclesia sunt. Lubrica sunt platearum itinera & procliuia. Hæc se euasisse Dauid gaudebat, dicens: *Statuit suprà pe. pe. me. & di. gr. m.* & alibi: *Qui perfecit pe. m. tanquam, &c.* Vna est platearum via & lutulenta in qua non ambulatur sine ruina: ideo congruè annectitur: *appropinquauit finis, &c.*

Luc. 14. e. Psal. 39. a. Ibid. 17. e.

c *Completi sunt di.* Completio enim non semper in bono accipitur, secundum illud: *Nondum sunt completa peccata Amorrhæorum*, quorum completio finis fuit eorum & exterminium, sicut hic dicitur: *Completi sunt dies nostri, quia venit:* Dies complentur, dum scelera & mensura patrum cumulantur, & venit finis, qui prius appropinquauit illis completis. Appropinquabat autem dum complerentur, & securis ad radicem arboris poneretur.

F Gen. 15. d.

a *Velociores*

NICOLAVS DE LYRA.

vituperia ei intulerunt, vt patet per supradicta in pluribus locis: & irridebant de alijs iustis, potest etiam hęc litera aliter exponi referendo eam ad Chaldęos, qui propter malitiam Iudęorum ab eis cognitam, vt prędictum est, sic contempserunt totum populũ, quòd non deferebant alicui ratione ordinis aut ętatis.

1 Cum adhuc. *Hic ponitur secunda causa prędictę miserię Iudęorum: quę fuit vana confidentia in auxilio Aegyptiorum, vt frequenter dictum est suprà, & hoc est quod dicitur :* Cum adhuc. *Id est, antequam ciuitas esset capta.*

2 Defecerunt oculi nostri. *Expectando cũ magno desiderio.*

3 Ad auxilium nostrum vanum. *Id est, ad exercitũ Aegyptiorum.*

4 Cũ respiceremus attenti. *Ad videndum si veniret ad leuandum obsidionem Chaldęorum.*

5 Ad gentem quæ salua. nos non pote. *Quia sicut dictum est suprà 37. b. cum exercitus Aegypti esset in via veniendi in auxilium Iudęorum: redijt in Aegyptum timore Chaldęorum sibi occurrentium.*

6 Lubricauerunt vestigia nostra. *Partim timore, partim fame: quia timidi & fame consumpti non incedunt firmiter, sed lubricando.*

7 Appropinquauit finis noster. *Idest, mors, quia multi fuerunt occisi, & reliqui captiuati, quę captiuitas est mors ciuilis.*

✲ 1 Velociores

MORALITER.

† *Neque senum.* scilicet, pauperum.

† *Miserti sunt.* Quibus tamen propter ætatem esset miserandum.

1 *Cum adhuc.* Idest, adhuc essemus in aliqua spe bona de dictis prædicatoribus & prælatis.

2 *Defecerunt oculi nostri.* Quia nullũ auxilium habuimus ab eis, ideò subditur.

6 *Lubricauerunt vestigia nostra.* Vt sint verba illorum qui non possunt habere consilium & auxilium à prædictis. Et quoniã in hoc apparet magnus defectus charitatis & abundantia iniquitatis, signũ est appropinquationis aduentus Antichristi, sicut dicitur Matth. 23. a. ideo subdit.

7 *Appropinquauit finis noster.* Quia finis mundi sequitur aduentum Antichristi. Et quoniam sub Antichristo erit maxima persecutio. Sequitur.

6 *Lubri-*

† 1 *Velocio-*

A a *Velociores fuerunt* Hæc hyperbolicè de Iudæorum inimicis dicta sunt, sicut Saul & Ionathas in threnis Dauid velociores aquilis fuisse laudātur. Forsitan reges & principes populi qui obsidionē Chaldęorum euaserāt maiori velocitate ab his quos fugiebāt, captos esse significat.

Historice.

Moraliter. *Velociores.* Hæretici sępe in disputādo velociores sunt aquilis cœli, i. doctorib. plebis, quos persequūtur. super montes scripturam scilicet, & doctrinā apostolorū & sanctorum patrū, eremiris īsidiant fraudibus & mellifluis sermonibus.

† vultus & naris. † in foueis quas foderunt.

Nota quantis vr gemut malis. In occulto instant insidiæ. In aperto super montes sæuit persecutor, vt pastores deijciat, oues sternat, secundū illud: B *Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.* Inde sequitur: *Spiritus oris, &c.*

Matt. 14. c.

Allegor. *Velociores.* Quia propheta oīum lamentationes & personas & proprietates in se transformat (omnibus factus oīa) plangit persecutiones ecclesiæ, cuius persecutores aquilis velociores sunt. Immundi siquidem spiritus velociores sunt nequitia, fraude & agilitate naturæ ad lacerandum & deuorandum quàm aquilæ cœli, i. prædicatores ad eripiendum, de quibus: *Vbicunque fuerit corpus, ibi cōgregabuntur & aquilæ.* Quia vbi memoria passionis Christi celebratur, & panis & vinum per mysterium sanctæ orationis in corpus & sanguinem Christi trāsfiguratur, aduolant aquilæ cœli quasi ad escam, vt de monte eius vitam percipiant. Sed velociores sunt aereæ potestates, quia non est super terra potestas, quæ comparetur eis, hę rugiunt & quærunt quem deuorent.

Matt. 24. c.

✠ Gregorius Aquilarum noīe insidiatores spiritus exprimuntur Ieremia attestante qui ait, *Velociores, &c.* persecutores. n. nostri aquilis cœli velociores sunt, cum tanta contra nos maligni homines faciunt, vt ipsas etiā aereas C potestates inuentionibus malitiæ præire videantur.

Sup. mon. perse. sunt nos. Quia dum ad ecclesiæ regimina extollimur, acrius eos ad persequendum excitamus, nec in specula apostolicæ sedis positi securi sunt: quia quos super montes eleuatos vident, vt cęteros diligētius inspiciendo conseruent, & ad culmina virtutum prouocent, tantò audacius & ardentius infestant.

In deserto insidiati sunt in nobis. Per desertum vita monastica aut eremitica (quæ in desertis & in solitudinibus agitur) designatur, contra quos quasi athletas fortiores, inuisibiles sæuiunt hostes. Sed quia secularibus curis impediti, contra hostes tātum soliciti sunt & circum... ideò occultius insidiantur illis quos vident latere ... cultis. Sed qui super montes exaltati eminent, exa... manifestis viribus crebris insultibus sustinēt. His a...

cœli sępe host... lociores sunt ... cipiendum, ... ad cauendum ... aquilæ cœli c... nienter dicūt ... despectis terr... cœlestibus sp... tur. Notādu... quibus & l... vel equis vel ... ribus vel qu... bet auibus n... cuntur veloc... sed aquilis c...

de alibi: *Grex perditus factus est populus meus, pastores ... eos, feceruntque vagar in montibus:* qui scilicet de mo... collem transierunt obliti cubilis sui.

b *Spiritus oris.* Sicut ex hoc aere spiritum ducimu... ad ipsum reducimus & inde viuimus, ita home... rior, per fidem spiritum Dei attraxit: & inde viuit: ... sus ei, quod viuit quod bene facit, quod orat, quo... tat, denique omnia bona sibi ascribendo reddit.

Spiritus oris nostri. Hæc Iudæi de Iosia dicta putan... iustus rex non pro suis, sed pro populi peccatis c... sit, in quo spem posuerāt, cuius alas vbique gentib... ponebant. Sed verissimè Christus hic intelligitur, q... peccatis humani generis, non pro suis, à Iudæis ... & occisus est: cuius diuinitas notatur cum dicitur...

Spiritus oris nostri. Spiritus enim dicitur filius secu... illud: *Spiritum rectum innoua in visceribus meis.* Hum... insinuatur, cum subiungitur: *Christus dominus, ...* enim vna persona est homo & Deus, vbi Christu... tur, Deus capi dicitur: *Spiritus oris nostri.* Chri... nedicitur, quia quem corde credimus, ore confit... secundum illud: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem...* Oris est aspirare, & quod infusione gratiæ aspiran... cipimus, respirando confitemur. Sed eorum propr... vox est, qui ita habent in ore verbum veritatis qu... Christus, sicut & in corde: quia ex abundantia cor... loquitur. Hic captus est in peccatis nostris, vt & no... peccata deleret, non pro suis: quia quæ nō rapuit, ... cui diximus.

c *In vmbra tua vi. in gen.* qa ipse est expectatio gētiū ... men Abrahæ. In quo benedicētur gentes terræ, in ... pheta corde credebat & ore pferebat. *In vmbra tu... gen.* Vēturus. n. erat, vt cū gentibus Iudæos saluaret...

a ¶ A persona aduersariorum. ¶ Dœmones hæretici. b ¶ Doctoribus plebis.

Caph. Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cœli: 1

a ¶ In specula regiminis positos. b ¶ Quia percutiam past. & disper oues greg. c ¶ Monachis & eremitis. 2

super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sūt no- 3

a ¶ De quo: Spiritum rectum inno. &c. b ¶ Corde creditur ad iusti. ore autem fit confessio ad salutem. c ¶ Dei filius. ¶ Iosias. d ¶ Quasi totius miseriæ solatium, in Christo speremus: illum imitemur, qui captus est pro peccatis nostris. 4

e ¶ Qui peccatum non fecit. 5

bis. Res Spiritus † oris † nostri Christus dn̄s captus est † in 6

a ¶ Refrigerationis, vnde: Sub vmbra alarum tuarum &c. b ¶ Adunati gentibus, vt fiat vnum 7
ouile & vnus pastor. ¶ Ante mortem. 8

peccatis nostris: † cui diximus, in vmbra tua viuemus in 9

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis. *Quasi dicat pauci aut nulli poterant effugere ab eis.*

2 Super montes persecuti sunt nos. *vbi credebamus esse tuti propter inaccessibilitatem loci.*

3 In deserto insidiati sunt no. *Quasi dicat nō patebat nobis aliquis locus fugiendi.*

4 Spiritus oris nostri Christus. *Hic consequenter Ieremias lamentatur Iosiæ mortem. Circa quod sciendum quod secundū Hebræos ista est litera:* Spiritus naris nostræ Christus dn̄i captus est in fosis eorum. *quod sic exponitur:* Spiritus naris nostræ Christus, &c. *licet in hominibus respiratio fiat per os & per nares: tamen illa quę fit per nares, est melior secundum Philosophū. talis autem respiratio est vitę humanę saluatio, quia ipso deficiente, deficit vita. Dicit ergo Ieremias in persona populi Iudæ:* Spiritus naris nostræ, &c. *Idest, rex Iosias ex tua bonitate & tua conseruator vitę nostræ.*

5 Christus dn̄s. *Idest, vnctus in regem ex ordinatione d...*

6 Captus est. *In fossis eorum scilicet Aegyptiorum. Di... Ra. Sa. quod cum Iosias iret ad pugnandum contra regē ... & nollet à pugna requiescere, vt habetur. 4. Re. 23. & 2. P... Aegyptij fecerunt fossas prope suum exercitum, vbi Iudæi ... eos aggredi quę erant opertę desuper. & ideo exercitus Io... veniens per fossas illas deceptus fuit statim debellatus, ... lethaliter vulneratus: & ex vulnere postea mortuus.*

7 Cui di. *idest, de quo viuente diximus.*

8 In vmb tua. *idest, sub protectione.*

9 Viuc. in gen. *idest, securi ab impugnatione gentiū q... habitant. Expositores verò Latini dicunt cōiter qd Ieremia... phetauit de morte domini nostri Iesu Christi, & secundum... est litera:* Spiritus oris nostri Christus dominus, & ✠

MORALITER.

† 1 *Velociores fuerunt persecutores nost.* Et loquitur scriptura de futuro per modum præteriti.

4 *Spiritus oris nostri.* Hoc literaliter exponitur de morte Christi Moraliter autem potest exponi de pastore bono Christi vicario, qui eius exemplo in persecutionibus nō fugit sed constanter exponit se pro populi sui salute, & pro peccatis populi patitur persecutionem, quod maximè continget temporibus Antichristi ideò dicitu... *tus oris nostri.* Nam ad vitam spiritualem sui popul... rat fideliter verbo & exemplo.

5 *Christus domi.* Quia gerit vices dn̄i nostri Iesu C...

6 *Captus est* Hoc debent dicere subditi quando p... catis habet pati.

7 *Cui.* Idest, debent enim boni subditi cōfiteri, q... uunt ex meritis boni prælati.

perituru dixi: *Viuemus: qui peccatis mortui eramus. In vmbra*, de qua dicitur: *sub vmbra alarum tuarum pro.n.* Christus aptus est & crucifixus sub vmbra passionis nos protexit, qa alis in cruce extesis, caro eius nobis vmbra fuit, quæ cultus metis nostræ refrigerauit, & varias æstuu passiones temperauit.

Nam & apostoloru vmbra sanabat infirmis. Caro eius qua vmbra fuit inualidimus eum, non abentem spemque de. De qua dicitur: *Ascende super nubem leuem & ingredietur Aegyptum*. Hæc est nubes lucida super apostolos, ne eos iniquitatis exureret ardor: quod propheta prædicebat: Iā in vmbra tu. vi. in gen. Nam & propheta eum in vmbra uidebat, qui quasi in speculo mentis, diuino illuminatus spiritu futura preuidebat: nunc autem totum illuminat mundum, quamuis adhuc per vmbram sui corporis, i. ecclesia videamus eum non facie ad faciem. In hac vmbra refrigerati spe viuimus. Notandum, quod omnis lamentationis intentio ad hunc finem tendit, in quo oīs moles futur: postea verò quasi biuium demōstratur, quia pars electa tenet dexteram: reproba peccatis polluta, amplectur leuam. Vnde ei damnatio æterna, alij vita æterna. *Cu abster. Deus omnem la. ab oculis*. Quod crux Domini tribunal iudicis præsignauit, vbi per fidē alter eorum qui hincinde dependebant assumptus est, alter per blasphemiam damnatus est, quia pendente coram oculis vitam contempsit. Est quoque diligenti discretione notandum quod sanctorum luctus terminatur, & impiorum post tristitiam incipitur. In duobus sequentibus versibus, à gaudio vt vltimum inchoatur: quod doloris remedio terminatur, vnde additur: *Gaude & lætare filia Edom.*

a ¶Sed. ¶Ironicè loquitur. b ¶Terrena vel sanguinea, quia sicut in Christo spes sanctorum & exultatiō, ita & malorum confusio & damnatio. c ¶Pertinaci studio d ¶Non in cœlo.

a gentibus. Sin. Gaude[a] & lætare filia Edom[b] q̄ habitas[c] in ter[d] 1

a ¶Consiliatores, ideſt, diaboli. b ¶Sicut ad Ierusalem, vnde, Qui a ceperit gladium gladio peribit c ¶Babylonis, qui inebriat omnes gentes. 2

ra Hus[a]. Ad te[b] quoque perueniet calix[c], inebriaberis atque 3

a ¶Virtutibus. b ¶F... vnde: Dimi... est iniquitas illius. c ¶Ecclesia. d ¶Speculationibus 4

b † nudaberis[a]. Tau. Completa[b] est iniquitas tua filia[c] Sion[d]: nō 5

c 6

Gaude & lætare. Edom & Babylonia idem significant. Duæ.n. ciuitates ab initio seculi signantur, altera Ierusalem, altera Edom, q̄ & Babylon: Altera cū propheta plangit & parturit, altera cur plangatur nescit: Alterā Christus ædificat, alteram diabolus, q per Nabuchodonosor signatur, Babylon est ciuitas perditorū, q̄ inebriat oēm terram vino iniquitatis, vnde: *Calix aureus Babylon in manu domini de vino furoris eius biberunt oēs gentes*. Quo Edom & inebriata plāgitur. Ideò ei ironicè dr: *Gaude & lętare*. Edom sanguineus vel rubeus interpretat: hic est populus qui carnis vitia sectatur, qui de primogenitis præsentis vitæ voluptates nundinantur, vnde sequitur: *Quę habi. in ter. Hus*. Nisi.n. in terrenis mentem posuisset inebriari, vel uirtutibus spoliari non posset. Ierusalē aūt sursum est, cuius conuersatio in cœlis. *Væ.n. habitantibus in terra*. Edom verò q̄ in terra habitat licet gaudere & lætari uideatur, aureo tn̄ poculo inebriatur, & in furore dn̄i nudatur. qa decreuit non in terra simpliciter conuersari, sed iuxtà alios codices inter aues, i. consiliatoris, diaboli, s. qui peruersa suggerit cōsilia contra angelum magni cōsilij. Nam & Edom terrenus interpretatur: in quo signant. q terrena sectantur diaboli decepti consilio, unde ad eos perueniṫ aureus calix, & nudantur gratia Dei.

D Allegoricè.

Ierē.51.a.

Gal.4.d. Apo.8.d.

E

Completa est iniquitas. Nota q in clausula ultimi uersus attribuit unicuiq; parti qd̄ cōuenit, ut Sion, s. afflicta nō desperet, & filia Edom affligenda non insultet.

c *Completa est*. Absolutis peccatis populo Israel reditus in terrā suā, & quia secura promittitur. In eos uerò qui eum persecuti sunt, i. filios Edom futura uindicta declaratur. Hæc iuxtà literam utrisque contigisse manifestū est, sed generaliter de omnibus accipiendum est, quibus in ultimo examine secundum opera sua sententia danda est: ut Sion de mœrore transeat ad lætitiam, Edom de lætitia ad tristitiam sempiternam. Historicè.

Notandū maximè admirandū, ad quātā altitudinē Ieremias cōscēderit, unde quasi de speculo dilatato corde agones huius seculi cōsiderat, nunc simul oēs nūc singulos, nūc Iudæorū casus deplorat, nūc ecclesiæ luget detrimenta, morū perturbationē dolet: nūc restaurationē Ierusalem Nota excellentiam Ieremiæ. F

Gaude & letare filia Edom. Idumæos semper Iudæis inimicos fuisse & cæteras gentes per circumitum historiæ narrant & prophetæ: & quia de malis eorum lætati sunt, digna uindicta domini inebriantur, unde subiungitur. *Ad te quoque perueniet calix*. Hæc omnia completa sunt Babylonijs Iudæos captiuantibus, qui & ipsi captiuati sunt Persis & Mœdis uastantibus: sed melius hęc de ultimo iudicio accipiuntur.

Gaude

NICOLAVS DE LYRA.

Sciendum, quod vbi habemus hic dominus: in Heb. habetur, nomen domini Tetragrammaton, quod non potest dici de aliquo in nominatiuo casu, nisi de Deo, veruntamen quia illud nomen est indeclinabile, sicut & alia nomina Hebraica, indifferenter accipitur in casu nominatiuo, & genitiuo, & reliquis, sicut hæc nōia cornu & genu in Latino: & ideò secundum quod iste passus exponitur de Iosia qui fuit homo purus, non potest dici de eo in nominatiuo casu: sed bene potest, prout exponitur de Christo, qui est verus homo & verus Deus in vno supposito, & sic est sensus: Christus dominus, i. Iesus verus homo & verus Deus. Qui est spiritus oris nostri, i. nos viuificās inspiratione suæ gratiæ: Captus est in peccatis nostris, *ideſt, traditus propter peccata nostra delenda. Cui d ximus: In vmbra tu viuemus in gentibus. Loquebatur.n. Ieremias in persona populi prædictum est. Vidit autem Ieremias aliquos de Iudæis fidē Christi recepturos, & per consequens sub vmbra eius victuros cum gentilibus fidem Christi rapientibus sub nomine Christiano. Vidit ēt alios in infidelitate permansuros, & istos, etiam vidit victuros inter Christianos temporaliter sub vmbra Christi. Vna enim causa quare permittuntur viuere est, vt Christiani per præsentiam Iudæorum magis habeant memoriam Christi, sicut diffusius dictū fuit super illud Psal. 58. c.* Deus ostendit mihi super inimicos meos ne occidas eos, ne qn̄ obliuiscantur populi mei.

1 Gaude. *Postquam posita est Ieremiæ lamentatio, hic in fine ponitur contra aduersarios inuectio. Et dicit hic Ra. Sa. quod Ieremias hic prophetizat de destructione Romani imperij, eo quod destruxerit tēplum & captiuauit populū Iudæorum tempore Titi & Vespasiani & sic per filiam Edom hic intelligitur Edom seu populus Romanus cum dicitur:* gaude & c. Edom *q.d. gaudium istud quod habuisti de destructione ciuitatis & templi. in tristitiam tuam conuertetur. Ad te quoq; perueniet calix vindictæ diuinæ. Sed ista expositio non videtur rōnabilis, quia Edom alio nomine dictus est Esau. Gen. 25. & sic Edom descendit de. Sem filio Noe per Isaac, cuius filius fuit Esau. Tota autē Europa in qua est Roma, dicitur populata fuisse à filijs Iaphet: pp q non videtur rōnabiliter dictum, quod per Edom significetur Romanum imperium, pp quod dicūt doctores nostri, quod per filiam Edom intelligitur ipsa Idumæa ab ipso Esau prout dictus est Edom denominata: & inuehitur hic propheta specialiter contra Idumæos, qui debuerant diligere filios Israel, eò q descenderūt à duobus fratribus vterinis, s. Iacob & Esau, & ipsi magis è conuerso habuerunt eos odio, & in destructione Ierusalem fuerunt cum Chaldæis gaudentes de illa destructione: ideò dicitur hic:* Gaude & læta. Edom, *quasi dicat, ista lætitia tanquam iniusta in tristitiam conuertetur.*

2 Quæ habitas in terra Hus. *Ista Hus nō est illa de qua natus fuit Iob, vt habetur Iob. 1. sed alia eiusdē nōis existens in regno Idumęæ. Frequenter.n. in scriptura reperitur, qd̄ duę ciuitates vel loca in diuersis regnis posita, eodem nomine æquiuocè nominentur.*

3 Ad te quoque perueni. *Ideſt, pœna diuinę vltionis.*

4 Inebriabe. *Ideſt, ad plenum punieris.*

5 Atque nudaberis. *Honore & alijs bonis.*

6 Completa est iniquitas. *i. complebitur in fine.* 70. *annorū quia tunc reuerteris ad terrā tuam completa captiuitatis tuę pęna* ✠ quæ

MORALITER.

1 *Gaude*. Hic ad literam describitur destructio Idumeæ, quæ fuit multum molesta Iudæis, & quoniam interpretatur terrena signat populum terrenis cupiditatibus immersum, cui dicitur ironicè. *Gaude & lętare*. Quasi dicat, magis debere tristari & plorare. Et subditur causa cùm dicitur.

3 *Ad te per ca*. Ideſt punitio diuina.

4 *Inebriaberis &c*. in quo designat pōdus tribulationis.

6 *Completa est iniquitas tua fi*. nam in tribulatione Antichristi purgabuntur electi.

† Non

rusalem & gloriam intuetur, & ecclesiam exaltandā glo
A riatur cum victoribus gaudet cum victis luget: denique omnem sexum, omnem ætatem, prælatos & subditos tā quam vnus sit in omnibus si malè excedat, deplorat, & ad plorandum inuitat. singulis personis propria lamēta impertitur, & semper nouas lachrymas fundit. Vnde cum alternatim nouas personas inducit, ad vltimum dominū nostrū Iesum Christum esse captū testatur pro peccatis nostris: non tamen omnes a morte redemisse prope finem ingemiscit. Et eorum qui conuersi sunt, finitam esse malitiam gaudet, vt vltrà eos dominus non trāsmigret, quia plantati sunt in domo Dei & erūt sicut angeli in cœlo, i. regnabunt cum Christo. Eos verò q sanctos persecuti sunt pro iniquitatibus puniendos esse affirmat, cum eorum detegentur peccata. Hinc intelligendum est, quod in scripturis sanctis nihil aliud est quā lamētationes, q̄ frequentandę sunt in hoc seculo, & car-
B men quod cum angelis cantabimus in cœlo & væ quod filij Edom vlulabunt in inferno. Lugeamus ergo cū Ieremia in hoc seculo, ne vlulemus cum filijs Edom in inferno. Fugiamus gaudium præsentis vitæ & inania carmina, vt cū angelis cantare possimus perpetuum halleluia.

Alleg. *Completa est*. Hæ sunt (vt diximus) duæ ciuitates, quæ ab initio cōstruuntur, Sion quæ & Ierusalem per Isaiam dicitur, quod cōpleta sit malitia eius, & dimissa iniquitas illius, secūdum illud: *beati quorū remissæ sunt iniquitates, &c.* Cui simile est istud: *Completa est iniquitas filia tua Sion*. Completa est, quia remissa, & finita: quia suscepit de manu domini du. pro o. peccatis suis. vnde læta promissio subiungitur: *Non addet vltra vt transmigret te*. Cum enim facto iudicio iniquitas cessauerit, & plena requies affuerit, nulla amplius mutatio fuerit.

Isa. 40. a.
Psal. 31. d.

Matth. 25. a *Visitauit iniquitatem*. Non vt remittat sed vt puniat, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum, &c. Discooperiet peccata.* Quæ tecta fuerunt, & iniquitates, quia tunc manifesta erunt abscondita cordis nostri, quando: *Illuminabit abscondita tenebrarum*. Quæ hic celando tegimus, teget Deus, & quæ lachrymis abluimus, attributionibus cordis & corporis obliteramus. Hæc quidem sunt signaturi examinis per Tau literæ significatur: quæ sæpe diximus digna interpretatione vnde & lamentationes sub eadem litera terminat vnde: *Dedisti metuentibus te sig. v. f. à f. arcus*.

a ¶Plantati in domo domini, in atriis do. Dei n. ¶Qui immutabili immutabiliter adhærebis.
b ¶Ecclesiam. c ¶Puniendo. d ¶Non crematuram ... e ¶Ebis niqua.

a addet vltra, vt trāsmigret te. Visitauit iniquitatē tuam filiā 1
a ¶Terrenis & sanguine. b ¶Quæ confiteri noluisti. 2
Edom, discooperiet peccata tua. 3
4

Recapitulat tanquam rhetor diuinus omnia sub aspectu colligens more rhetorico conquestionem, indignationem alternationem permiscens. Conquestionem in se & in suos clementiam iudicis alliciens. Indignationem in aduersarios iram compellens. Conquerendo exponit quibus in bonis fuerunt, & quibus in malis sint, dicens.

Recordare quid acci. nobis. Vel secundùm alios: *Memento mire quid acce. ne. &c.* Deplorat igitur ante iudicem tristissimum quàm turpes res & humiles passi sint. ergo si bene perpendis etiam loquendi artes à nostris philosophos transisse, non ab illis ad nostros ... quod plenè percipies si per singula intentionem ... tæ & affectum & verba consideres. Ipse est. n. frater, qui multum orat pro populo, pro omnibus ... tans & omnes ad lamentandum inuitans.

Hæc lamentatio à quibusdā canticum appellatur & lamenta rectè cantica dicuntur & èconuerso: ... in præsenti sine miserijs nulla sunt gaudia, ita ... tis aut pauca, aut nulla sunt cantica. Monachi ... Psalmum decantant. Vera aūt cantica in cœlesti ... cent lamentationes in exilio. Iure tn̄ antequam ad ... veniatur ad quam properatur, quasi in meditullio ... na fletibus & èconuerso permiscētur, dum præsentia planguntur, & gaudia futura sperantur.

NICOLAVS DE LYRA.

quæ pro iniquitatibus tuis est tibi inflicta.
C 1 Non addet &c *licet dominus.*
2 Vt transmigr. *De terra tua eijciendo: subintelligitur tamen conditio si tamen, si adhæreas & seruias fideliter domino Deo tuo: quia istæ promissiones diuinæ intelligantur sub conditione, sicut dictum est suprà 18. & ita factum est, quia filij Israel non fuerunt eiecti de terra illa, donec negauerunt dominum suum Iesum Christum coram Pilato, dicentes:* Non habemus regem nisi Cæsarem *Ioh. 19. c. eius mortem iniquè procurantes: propter quod ... nos fuerunt partim occisi, & partim captiuati.*
3 Visitauit. *Eam iustè puniendo.*
4 Discooperiet peccata tua. *Pœnam manifestam omnibus inferendo: & loquitur de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetæ.*

MORALITER.

1 *Non addet vltrà*. Nam electi immutabiliter recipientur in gloria cœlesti.
3 *Visitauit*. grauiter puniendo.
4 *Discooperiet*. in finali iudicio.

ADDITIO.

† In cap. 4. Quomodo obscuratum, &c.

Sequitur quarta lamentatio quæ incipit. Quomodo obscuratum est aurum, *vbi postquam propheta deplorauit destructionem Ierusalem, quæ erat caput regem, nunc deplorat destructionem templi & cultus diuini sanctuarij. Est tamen notandum, quod licet in qualibet lamentatione tangatur aliquid destructione istorum quatuor tamen principaliter intendit prima lamentatio de primo, & secunda, de secundo, & sic de alijs. Diuiditur ergo hæc lamentatio in tres partes principales. Primo namque propheta deplorat templi cultus diuini desolationē. Secundò verò infert desolationis causam, & inquirit & inuestigat rationē in vers. 11. qui incipit.* Non crediderunt reges terræ. *Tertiò verò cum gaudio predicit & aspicit futuram consolationem in versu 21. qui incipit:* Gaude & lætare. *Prima autem pars in qua deplorat propheta destructionem tēpli diuiditur in quatuor partes, secundum quatuor quæ consideranda sunt circa templum. Potest enim primò considerari eius apparatus quo vestiebatur. Nam 3. Reg. 7. dicitur, quod nihil erat in templo, quod non tegeretur auro, vbi erant lapides saltem in rationali & vestibus sacerdotum. Hunc apparatum deplorat propheta in primo versu, dicens:* Quomodo obscuratum est aurum, & mutatus est color optimus. *Secundo verò potest considerari circa templum comitatus & cætus qui ingrediebatur ipsum, & per quos frequentabatur, Nam ingrediebantur ipsum inclyti homines, quos deplorat in secundo versu propheta, dicens:* Filij Sion inclyti & amicti auro puro. *alias primo, Ingrediebantur ipsum ... notæ mulieres, super quibus deplorat in tertio versu propheta ... versæ sunt ad similitudinem lamiarum quæ filios lactant ... similitudinem crudelium struthionum, quia mulieres de ... leguntur comedisse filios suos tempore obsidionis, vnde ...* & lamiæ nudauerunt mammas suas. *Ingrediebantur ... pueri & infantes quos deplorat in quarto versu, dicens:* Adhæsit lingua lactantis ad palatum eius in siti. *Ingrediebantur ... deditiosi iuuenes & adolescentes, quos deplorat in quinto versu ... cens,* Qui vescebantur voluptuosè, interierunt in ... *grediebantur quandoque diuersi status homines & cōtinet ... omnes sub vna clausula generali per comparationem ad ... nem Sodomorum propheta deplorat in sexto versu, dicens* Maior effecta est iniquitas populi mei peccato Sodomorum. *Tertiò potest considerari circa templum Nazaræorum ... libatus quo oblectabatur: Qui quidem Nazarei describuntur ... stina dignitate versu septimo, qui incipit,* Candidiores Nazarei eius niue: *quos deplorat in versu octauo, qui incipit:* Denigrata est super carbones. *Deinde verò concluditur ex præ... lamitate quædam generalis sententia in 9. versu;* Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame. *Deinde verò ... tia approbatur ex facti euidentia & per locum à minori in ... versu.* Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos. *Ex quo intēdit propheta pbare, qd̄ melius fuit occisis ... quam interfectis fame. Quarto verò potest considerari circa ... constructura & totius fabricæ status, quæ in sublime ...*

A *cus combustionem & destructionem vsq; ad fundamēta deplorat in 1. versu, dicens:* Compleuit dñs furorem suum: succendit ignem in Sion, & deuorabit fundamenta eius: *& sic finitur prima pars principalis quartæ lamentationis. Est aūt sciendū, quòd licet aliqualiter possit exponi, quod in ista lamentatione prædicitur est de combustione templi quæ facta est per Chaldęos & per Nabuzardan principē militię Nabuchodonosor imperant, magis tamen clarè & literaliter exponi habet de destructione facta p Romanos sub Tito & Vespasiano: quia in obsidione Romanorum leguntur mulieres misericordes coxisse filios suos, & homines extabuę præ fame, &c. quæ hic dicūtur, quæ tamen non leguntur fuisse facta in obsidione Ierusalem per Chaldæos. Deinde sequitur pars secunda principalis, in qua propheta inuestigat & narrat desolationis templi causam & rationem, quæ incipit versu 12.* Non crediderut reges terræ. *vbi propheta ostendit hanc desolationem antequam fieret, fuisse vniuersis gentibus incredibilem: & hoc versu 12. ait* Non crediderunt vniuersi habitatores orbis, quoniā ingrederetur hostis per portas Ierusalem. *Secūdò verò ostēdit eandem desolationem postmodum visam eisdem gentibus iustam & rationabilem propter tres causas. Prima effusio sanguinis innocētis & iusti: quia sacerdotes & falsi prophetę interfecerunt Zachariam, Isaiam, & multos alios prophetas Israel: & hanc causam Ieremias describit in vers. 13. qui incipit:* Propter peccata pphetarm & iniquitates sacerdotum, *& in vers. 14. qui incipit:* Errauerunt cæci, polluti sunt sanguine: *per quam causam introiuit clamorem omnium gentium & nationem contra habitatores Ierusalem versu 15.* Recedite polluti, clamauerunt eis: rec &c. *& in versu 16.* Facies dñi diuisit eos. *Secunda verò causa quare rationabilis fuit templi desolatio, fuit præstolatio alterius auxilij quàm Dei. Cum enim Nabuchodonosor obsideret ciuitatem, Sedechias & populus ad auxilium domini debuissent recurrisse, sed potius recurrerunt ad auxilium regis Pharaonis: propter quod dominus tradidit eos in manus Nabuchodonosor qui templum destruxit. Et huiusmodi causa tangitur in vers. 17. qui incipit:* Cum adhuc subsisteremus, defecerunt oculi nostri ad auxiliū nostrum vanum, cum respiceremus attenti ad gentem q̄ saluare nos non poterat. *In versu 18. describitur qualiter ipsis sic præstolantibus Aegyptijs non venientibus finis venit obsidionis eorum, & capti sunt. vnde incipit versus ille:* Lubricauerunt vestigia nostra. *In versu verò 19. ostenditur, quòd nec potuerunt fugientes de ciuitate peruenire vsque in Aegyptum. vnde subdit:* Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cœli. *Tertia verò causa desolationis templi fuit mors & interfectio Iesu Christi, quæ tangitur versu 20. qui incipit:* Spiritus oris nostri Christus dominus captus est in peccatis nostris. *Quamuis n. aliqui Iudæorum intelligunt hunc versiculum de Iosia, qui interfectus est à Pharaone Nechao. alij verò de Sedechia qui egressus de ciuitate voluit fugere in Aegyptum: quem persecutus est Chaldęorum exercitus, & cōprehendit in deserto Ierichο: tamen non pōt intelligi ad literam de illis, cum quilibet istorū captus fuerit in peccatis suis. Iosias quidem quia nō obediuit verbo prophetę ex ore domini, vt dicitur in 2. lib. Esdrę 1. Sedechias aūt quia non obediuit verbis Ieremiæ, nec seruauit iuramentum quo se astrinxerat cum rege Chaldęorum. Et idcirco dicitur literaliter non posse ista intelligi, nisi de domino Iesu Christo. Vnde quæ dicuntur à 12. versu. & deinceps habent referri ad mortem eius, in quem conspirauerūt, s. sacerdores & prophetæ: hoc est legis doctores & scribę: vnde etiam de Iudęis verificatur post mortem Christi præfatus versus, qui dicit:* Facies dñi diuisit eos: non addet vt respiciat eos. *Post captiuitatem n. Chaldęorum Deus respexit eos, & in terram suam reduxit: sed post mortem Christi despexit eos sicut est hodie. Item si bene attendantur prædicta verba scilicet:* Spiritus oris nostri Christus: *propriè intelliguntur de Christo, qui secundum diuinam naturam* inspirauit in faciem *primi hominis* spiraculum vitæ, *Gen. 2. b. quod pertinet ad esse naturæ hominis. De ipso etiam legitur. Ioan. 20. c.* Insufflauit in eos dicens: Accipite Spiritum sanctum, *qđ pertinet ad esse gratiæ: & sic secundum prædictas considerationes propriè dicitur de Christo Deo & homine,* Spiritus oris nostri, *nō aūt de aliquo alio puro hoīe. Item quod sequitur:* Gaude & lætare filia Edom, *propriè videtur intelligendum de illa Idumęa, quæ est synagoga Iudæorū procurantium mortem Christi, prout fuit declaratum in additione suprà, Isa. 34. De illa n. potest intelligi quod* E *in litera dicitur:* Quę habitas in terra Hus, &c. *Hus n. interpretatur consilium: vnde de ista Idumæa dicitur suprà, Isa. 34* Quòd consilium iniuit contra Christum. *Si. n. in hoc loco Idumæa intelligeretur de illa quæ descendit ab Esau secundum carnem, & Hus de illa natione quæ descēdit à Nachor: sic falsum esset dicere, quòd Idumæa habitaret in terra Hus. nam Idumęa & Hus sunt diuersæ nationes in diuersis regionibus habitantes. Deinde sequitur tertia pars & vltima istius lamentationis, in quam propheta aspicit & prædicit futuram consolationem de conuersione Iudęorum: postquā introibit gentium plenitudo, vel de reditu eorum de captiuitate Babylonica. Et primò ironicè loquitur contra nationes vicinas & Idumæas dicens versu. 21.* Gaude & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus: *qđ intelligitur per antiphrasim & quandam ironiam. Secundò verò consolatur Iudęos, vel de regressione de captiuitate Babylonis, vel potius & literalius de conuersione eorum ad fidem Iesu Christi, quæ erit in fine seculi: & hoc in vers. 22. & vlt.* Completa est iniquitas tua filia Sion: non addet vltrà vt transmigret te. *Constat. n. quòd ad literam hoc intelligi non potest de captiuitate Babylonica. Nam postquam de captiuitate Babylonica Iudęi sunt reuersi, captiuati sunt per Romanos & transmigrati & dispersi: & propter hoc referendę sunt hæc ad finem seculi, sicut dictum est. Et in hoc lamentatio quarta finitur.*

Oratio Ieremiæ prophetæ.

CAP. V.

a ¶ A persona iudicis, cuius misericordiam humiliter implorat. ¶ Vox martyrum. ¶ Qui oblitus videris, dum non vlscisceris ¶ Quàm magnum, quàm crudele.

a RECORDARE domine quid acciderit

a ¶ Immeritis. ¶ A persona propria cuius exponitur miseria.

b ¶ Vnde: Facti sumus opprobrium vicinis nostris

nobis: intuere & respice opprobrium nostrū.

CAP. V.

a RECORDARE. Captiuitatē & miseriam suæ gētis ingerit oculis creatoris. Non tantum tamen quod iudicet in aduersarios nō exaspeit, sed genti suæ deploratio veniam orat. Nō dicit Memento dñe inimicorum nostrorū. q. d. tolle domine mala quæ patimur, sed ignosce factoribus qđ accidit nobis. Mala enim quædam sunt nobis quasi naturalia, sed alia accidentalia, quę sponte & actualiter peccando adijcimus. Intuere & respice idem est: sed iteratio afflictionis indicium est, hoc. n. per affectum dolentis legendum est. Opprobrium. n. erat gentem sanctam miraculis præditam Dei præsentia illustratam intantū peccasse, vt iusto Dei iudicio tam immani mulctaretur captiuitate. F

1 ✻ Hierony. Visus prophetarū est frequēter p humanas cōsuetudines dñm supplicare: recordare. n. vel memento illi dr̄, qui nullius aliquādo potuit obliuisci.

a *Recordare.* Vox martyrū est, qui tormentis afflicti clamant: Memēto domine. q. d. cum enim in præsentia non vlciscatur, oblitus videtur. vnde: *Vsquequo domine obli. in finem.* Et alibi: *Obliuisceris ino. n. & t. n.* Opprobrium enim & contumelias martyribus esse illatas, nemo est qui ambigat. Alleg. Psal. 12 a. Ibid. 43. d.

☞ *Hęreditas*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. V.

✻ RECORDARE. *Posita lamentatione Ieremię, hic vltimò ponitur eius oratio, in qua explicat multiplicem populi sui miseriam ad inuocandum diuinam misericordiam. Et diuiditur in duas partes. Quia primò explicat miseriam ex parte captiuationis populi. Secundò ex parte destructionis regni & templi, ibi:* Cecidit corona. *Circa primum dicit.*

1 Recordare domine quid. *idest, ex tua pietate nostræ miserię condescende. Non enim obliuio & recordatio habet propriè locum in Deo, sed ad modum recordantis alicuius miseri se habet quando ei auxiliabitur.*

✻ Hæreditas

MORALITER.

1 *Recordare domine.* Post lamentationem Ieremię de populi & ciuitatis destructione, hic consequenter ponitur eius oratio pro vtriusque reparatione. Moraliter autem potest esse oratio ecclesiæ vel cuiuslibet fidelis pro releuatione terræ sanctę, & populi Christiani ab ea deiecti dicendo: *Recordare dom.* tunc enim dicitur recordari Deus alicuius miserię, quando incipit eam releuare.

¶Scriptura. a ¶Dœmones. b ¶Scripturarum intelligentiæ vel mentes.
a Hæreditas nostra versa est ad alienos: domus nostrę ad ex- 1
a ¶Deo pro peccatis nostris offenso. ¶A fortuna.
¶Quibus debes esse adiutor. vnde: Pupillo tu eris adiutor. b Ecclesiæ, vel fides, spes, charitas.
b traneos. Pupilli facti sumus absq; patre: matres nostrę qua 2
c a ¶Fortunæ. b ¶Res turpes & humiles. ¶Doctrinam.
c ¶Contra illud Qui non habetis argentum, emite. d ¶Scripturarum spiritualium donorum.
d si viduę. Aquam nostrã pecunia bibimus, ligna nostra pre- 3
a ¶Symoniacis sacerdotibus. b ¶Percussis. c ¶A persecutoribus
d ¶Quia de loco in locum fugere compelluntur.
tio comparauimus. Ceruicibus nostris † minabamur, lassis
e a ¶Potentioribus qui curis diuitiarum obscurantur. b ¶Quasi vincti. 4
f non dabatur requies. Ægypto dedimus manum, & Assy- 5 6

A a *Hæreditas*. Mala particulatim enumerat. Iudæis.n. in captiuitate translatis, hęreditatẽ eorum possederunt alieni. Tangit ẽt patrum prærogatiuam, & largitatem diuinam, qua largiente hostiũ hæreditas ad patres transiuit, quãdiu possederunt protectione Dei. Ad alienos à Deo, s. non ad superiores vel ad pares, sed ad inferiores, quod in dignissimum est.

Histor.

Allegor. *Hæreditas no*. Hæretici hæreditatem ecclesiæ aut dęmonibus aut prauis institutionibus tradiderũt. Vnde alia interpretatio: *Hęreditas nostra conuersa est alienis, & domus nostra extraneis*. Qd.n. conuertitur, erat quidem sed in aliud mutatur. Scriptura.n. hæreditas est fidelium, hanc autem cõuertunt qui à Deo alieni sunt, Alienis est sc. scriptura ad mortem quæ conuertitur catholicis ad salutem, quia immutata seruatur. Domus nostræ extraneis. Quicquid.n interius exterius ve habuit populus ab hostibus (secundũ literam) possessum est vel translatum est. Tropologicè verò domus, scripturas diuinas significant, in quibus mẽtis intentiones habitant tanq̃ ianuis patefactis sensibus: sed eas hæretici ad suæ prauitatis intentionem conuertunt. Dœmones quoque extranei intelliguntur, qui sensum extraneum scripturis inserũt: Domus etiam nostræ, i. mentes humanæ ad extraneos, i. spiritus immundos peccando transeunt.

B b *Pupilli facti*. Quintusdecimus locus cõquestionis, per quem eorum qui chari esse debent, magis quàm ꝓprias plãgimus fortunas. *Pupilli*. Alia interpretatio habet: *Orphani facti sumus velut non habẽtes patrem*. Deus.n. Iudæos adoptauit sibi in filios. vnde: *Filius meus primogenitus Israel*: sed facti sunt velut non habentes patrem, quẽ quamuis habentes iniquitatibus suis irritauerunt. *Matres no. qua. vi.* septem, s. synagogæ in monte oliueti constitutæ, q̃ tanquã matres filios debebant lactare, subditos educare, q̃ Chaldæa captiuitate desolatæ & crematæ sunt. *Pupilli*. Eadem ecclesia voce gemit dum oppressa angustijs, minus sentit auxilium paternæ pietatis & cõsolationis. Alius verò interpres dixit, *non habentes patrem*: alius, *velut non habẽtes*. Aliqñ.n. grauioribus delitijs offensus, omnino pater amittitur. Aliqñ autem auxilium differt, sed non aufert. *Matres nostræ quasi viduæ*, ecclesiæ. s. quæ nos nutriunt suo lacte: viduatæ, à pastoribus fugientibus vel negligentibus, non possunt filios Deo generare: quia non habent qui possit fœcundare: Non tamen absolutè dicuntur viduæ, sed *quasi viduæ*, quia vidẽtur viros habere. Hæreticorum autẽ iure sterilitas plangitur: quorum ecclesiæ rectè quasi viduæ dicuntur: quia etsi vero spõso in quibusdam sacramentis iungũtur, Deo tamen fructum non concipiunt. Hanc significant concubinæ Dauid, qui ad eas prius intrauit sed non sibi pleno cõiugio copulauit: quas postea Absalom tanquã satanas incestauit, & Dauid eas in æterna damnatione in tenebris reclusit.

Histor.

Exod.4.f.

Allegor.

C

2. Reg. 16.d.

c *Matres*

c *Matres no*. Matres oĩum virtutum, fides, spes, charit... ex quibus Deo nascimur, & cęteræ virtutes generant... Sed cum seculi vanitatibus vitiantur, & charitas qua v... rum seruatur cõnubium, ad alia deflectitur, quasi vidu... non tñ absolutè viduæ deplorãtur: quia etsi in quibus... exterioribus Ch... stũ amplecti vid... tur, vim tñ sanc... prolis generan... amiserũt inter... *Quod.n. non est ea... de peccatum est*: & ... sine charitate a... ꝓdesse non pot...

d *Aquam no*. C... delitatẽ hostiũ afflictionẽ suor... & inopiam signi... ficat vt ẽt aquã... tio emerent, cũ ... beat esse vsus communis aquarum.

Aquam no. Aquam pecunia bibunt, qui lachrymarũ... quoribus gemẽdo inebriantur, pecunia. s. scripturarum... dum in eis æternæ vitæ præmia perpendũt & supplic... quarum meditatione charitatem nutriunt & timore... & vtroque modo fit animus pronior ad dolendum... de: *Cibabis nos pa. la*. Ligna quoq; ad nutriendum ignẽ... mini emimus, cum spiritualia posthabitis terrenis co... paramus. Hanc quoque aquam pecunia bibere, est sa... tiam & scientiam secularium pro spiritualibus dare... certè virtutibus animi post habitis vitia admittere.

Aquam no. Contra sacerdotes dicit hoc, qui faciunt... mum Dei domũ negotiationis, qui doctrinam Dei... sacramenta & spiritussancti dona pecunia distrahunt... Isaias dicat: *Omnes sitientes venite ad aquas, &c. & bibite... vlla con. &c.* Rectè ergo hic voce plebis plangitur, cui s... pturarum ligna & spiritussancti dona quibus ignis q... tidie in altari nutritur, pretio comparantur.

e *Ceruicibus*. Contemptum captiuorum, & vexati... pio iudici insinuat, q potẽtes deponit, & humiles exalt... Ceruicibus.n. percussis minabamur & cõpellebamur... lassati currerent, & sine requie laborẽ operis perferre...

Ceruicibus. Deplorat ecclesia, ꝙ martyres à persecuto... bus colaphizantur, ligatis ceruicibus trahuntur, de lo... in locum sine requie fugere compelluntur, quod sig... ficat cùm dicitur: *Lassis non dabatur requies*. Omnis aũt a... ctio & despectio in percussis ceruicibus mõstratur, q... tamen dictũ est; *Si quis te percusserit in vnam maxillam, ... be ei & aliam*. melius per ceruicem superbiam accipim... qua ferimur & fugamur, cum ex conscientia reatus... timescimus, quia Deus & humilia respicit, & alta à lõ... cognoscit: Quo considerato nõ est requies, quia vita... nalis laboriosa, spiritualis quieta.

f *Aegypto*. Plangit ꝙ nobilitati ꝓrogatiua prophet... & patriarcharũ, Aegypto cui ante seruierũt fame co... ꝓ panib. dederũt manũ. vnde: *Repleti prius pro panib... cauerũt*. Assyrijs quoq; vrgẽte fame seruierũt qbus D... olim mãna pluerat, & eos miraculis multis extulerat... aũt alia trãslatio hẽt: Aegyptus dedit manũ Assyriis i... tietatẽ ipsis: signat Aegyptios Assyriòsq; ad Iudæor... ipoli.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Hæreditas nostra versa est ad alie. *Qd erat captiuatis magna pœna, maximè qa illa terra fuerat patrib. eorũ à Deo cõcessa.*

2 Pupilli facti sumus absq; patre. *Viri.n. bellatores mortui fuerat & occisi ꝓ maiori parte: & sic filij remãserãt pupilli, & matres viduæ. Sciẽdum tamen ꝙ pupillus propriè est qui caret matre: Orphanus vero patre: vnum tamen frequenter accipitur pro alio.*

3 Aquam nostrã pecunia bibimus, ligna nostra pretio cõparauimus. *Quia existentes in terra Babylonis nõ permittebãtur vti communibus, vt aquis & nemoribus liberè, sicut Babylonij, sed emebant talia sicut serui.*

4 Ceruicibus nostris minabamur. *idest, de amputatione ... pitum nostrorum.*

5 Lassis non dabatur requies. *Quia Babylonij cogebant ... ad laborem vltra modum. Consequenter explicat miseriam quę ... ante ciuitatis destructionem, cum dicitur.*

6 Aegypto dedimus manum, & Assyriis vt saturar... ne. *quia aliquando confœderauerunt se cum istis aliquando cum ... lis, vt possent tutari contra injultum regis Babylonis: & sic po... colere terram suam ad habendum victum de terræ nascentibus*

* Patre

MORALITER.

† *Intuere & re. &c.* Magnum.n. opprobrium est toti Christianitati, & potissimè principibus Christianis, ꝙ infideles possident loca nostræ salutis, de quibus subditur.

1 *Hæreditas no. ver. est ad alie.* idest, Sarracenos.

2 *Pupilli facti*. principes ad quos spectat defendere populum Christianum, debent gerere vices patrum: & prælati qui debent eum nutrire verbo & exemplo, vices matrum, sed tam isti quàm illi parum aut nullum circa prædicta ponunt remedium.

3 *Aquam nostram pecunia bibimus*. Nam illa quæ sunt i... delibus communia à Christianis inter eos habitanti... sub tributo emuntur pecunia.

4 *Ceruicibus nostris minabamur*. Nam Christiani inter i... deles habitantes, de vita sua non sunt securi. nec etiã... qui sunt terris eorum propinqui. Vnde modo dicitu... se præparant ad inuadendum insulam Cypri.

6 *Aegypto dedimus manum, & Assyrijs*. idest, in fidelib...

† *Vt satura*

præ-

spoli distrahenda,&cupiditates suas satiādas, cōuenisse. Aegypto. Contra ecclesiā Aegyptus cū Assyrijs pugnat. de qibus dr: *Non timebo m:.pop.circ.me.* Per Aegyptū aerię potestates intelliguntur q̄ Assyrijs,i.potentibus adiungū tur,t per eos electos Dei persequantur . Hoc aūt faciūt,

quid noui adijciens,quāuis eadē reuoluens & nouos re- D fert cruciatus , vt pius iudex ad misericordiam moueat.

*Serui do.*ſ.Quasi dicat,Tu liberasti nos in brachio extē to,& exaltasti in regno:nunc ēt serui dominant̄ nostri,& non est qui redimat.Quasi dicat,Cur obliuisceris cōsueta beneficia respice in nobis opera tua, non nostra.

a ¶Dirigentibus se ad lucra seculi. b ¶Caducis rebus transitorijs.
c ¶Ecclesiastici, vel Adam & Eua. d ¶Quia mortui.
¶Patres nostri comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt.

a riis vt saturaremur pane.Patres nostri peccauerunt, & non †

a ¶Originale peccatum,vel pœna in culpa sacerdotum. b ¶A fortuna c ¶Qui debuerunt seruire.
¶Verba videntur obliquare in iudicem,vt immeritos vlterius non affligat. 1
¶Dæmones,vel hæretici,vel mali prælati. 2

b sunt:& nos † iniquitates eorū portauimus. Serui domina- 3

a ¶Si Deus non vult,alius non potest. b ¶Nisi Christus,qui seipsum dedit in pretium. c ¶Potestate. 4

c ti sunt nostri : non fuit qui redimeret de manu eorum . In †

a ¶Desiderio animarum. b ¶Qui de cœlo descendit.
c ¶Ab impugnatione insidiantis diaboli qui cecidit de paradiso , vt habitaret in deserto.
¶Quasi:Quam indigna patimur, quàm crudelia, quàm miseranda. ¶Scripturarum virtutum.

animabus nostris afferebamus panem nobis à facie gladij 5

a ¶Mortalitatis. b ¶Diabolus. c ¶Flatu diaboli. 6

in deserto Pellis nostra quasi clibanus exusta est † à facie tē 7

a Spiritualis qui quasi turbo tempestatis animam concutit. b ¶Ecclesias. c ¶Hæretici. 8
¶ Aduersarios in odium inducit,quorum factum,spurcum,superbum & crudele ostendit . Et à persona eorum beneuolentiam sibi acquirit. 9

e pestatum famis.Mulieres in Sion † humiliauerunt , & vir- 10

vt impietatē suā sa tiencrudelitate pe narum . Aegyptus quo;dat manu Assyrij in satietatem ipsiq̄ hæretici so ciātur hęreticis , vt se faciant acquisitio ne ecepti populi. Sed iuxta Hebraicā veritātē ecclesia lamentatur , quod ēt ministri altaris pro terrenis rebus dant manus potentioribus qui diuitiarū vel eliciorū tenebris obscurātur. Aegypus.n.tenebrę interpretatur.Vel,Assyrij i.dirigētibus,qui se. ſ. ad omnia mundana dirigūt, vt diuitijs affluant,honoribus excellant,quibus seruiunt ministri Christi pro caducis & transitorijs: & sic lumina mundi tenebræ fiunt,qui manus ad sancta debent leuare & cum Moyse ad cœlum tendere, ne fiant graues. vnd *In noctibus extol.manus vestras in sancta & bene. do.m.*

a *Patres nostri peccauerunt.* Pasch. Iudæi iniquis patribus fines maledicta legis in se traxerunt,quasi importabile iugum:nolentes Christum recipere, qui iugum legis venerat auferre:quibus dr: *vt veniat super vos omnis sanguis iustus,qui eff.est super ter.&c.* Et alibi: *Implete mensuram patrū vestrorum.* Quibus verbis ostenditur, q̄ imitatores præcedēntium patrum in se delicta trahunt , qui sua portare non sufficiunt. Quia ergo æmulatores patrū hæreditaria impietate Deum offenderunt , quasi de radice in ramos & pecata & vindicta peruenerunt,quasi patribus nostris similis & iniquitatem eorum & vltionem portamus .

Patres no. Vox est Christiani populi,qui sacerdotum & principū peccatis flagellatur,dicentis: *Patres nostri pec. &c.* Quasi dicat Non sunt qui debuerant , & nos iniquitatis eorum vindictam sustinemus:non tñ populus de se præsumat,quia pro merito plebis est electio pastoris: neque imitatoribus culpa minuitur,sed augetur vnde:Cain septuplum punitur , Lamech septuagies septies. Post præceptum enim & exemplū maior est peccantis pœna sicut & peccati. Pōt ēt hoc referri ad originale peccatū, cuius tabes in omnes transit sed qui gratia sunt liberati , non portāt iniquitatem patris. *Pa.n.pec.* Peccatum.n.nihil est,& q pec cat nihil est:quia relicto vero esse.voluit non esse, i.peccare.Non dixit,patres peccauerunt,& non est peccatū eorum:illis.n.defunctis,manet peccatum & pœna peccati: Sed postq̄ peccatū in baptismo remissum est, vnusquisq; proprijs punitur malis,aut remuneratur pro bonis.

b *Serui dom.* Easdem texit & retexit miserias,semper aliquid

Allegor cē. *Serui dominati sunt nostri.* Plorat gēs sancta,populus acquisitionis, q̄ spirituales nequitiæ, q̄ suā perdiderūt libertatem dominātur nostri,& affligūt serui tute peccati. Vel serui peccatorū in ecclesiarū regimine cōstituti,ī eos quos dn̄s redemit , luporū vtūtur rabie , nō canum defensione. Luctus ergo iste pœ nitētium est, qui laqueos satanæ euadere cupiūt, cuius dn̄io subiugati sunt.

† propter exustiones.

†afflixerunt.

Hæretici quoq; serui peccatorum,dominantur eis quos deceperūt,& seruos faciunt vitiorum, & interdū nemo est qui absoluat eos,qui eorū dogmatibus irretiti sunt. E

c *In anima.&c.* Immēsi laboris vexatio describit̄ cū tam aīa quàm corpus laborare ostenditur. Erat.n.exterius labor quotidianū victum acquirēdi , interius labor à facie gladij quasi cum periculo vitæ acquirebatur panis. Histo.

In anima.nostris,&c. Felix aīa,quæ tam ardenter petit panem vitæ,scripturarum,ſ. & virtutum, quem acquirit a facie gladij solitudinis,i. timendo & cauendo ab insidijs diaboli . Contra hunc gladium opponendo scutū fidei, vt saluetur à facie percussoris,de quo dr̄ : *Ante faciem eius fuit paradisus,& post eum solitudo deserti,* quia antequam fidelem animam irrumpat , virtutibus floret quasi paradisus:sed eius afflatu siccatur, & in desertum redigitur. Relinquitur enim à Deo qui supplantatur à diabolo . Alleg. Eph.6.c. Ioel.2.a.

d *Pellis nostra.* In exustione pellis,magnitudo famis,q̄ si qs nosse desiderat(q̄ matres filios deuorasse affirmat) Iosephū legat,& deuorantiū fauces latrunculos pręfocasse, & penè de ipsis visceribus cibos deuoratos abstraxisse. Historicè. Iosephus de bello Iudai. lib.7.c.13.

Pellis nostra,&c. Plangitur pellis nostra,quasi clibanus exusta,qua primi parētes induti de paradiso sunt eiecti: vnde singulariter pellis non pelles dixit , q̄a ex ipsis omnes vnam cōtraximus pellem mortalitatis , hæc facta est quasi clibanus ardens.i.diabolus q̄ est fornax vitiorum, quem quotidie nouis concupiscentiarum incendit vstionibus.Hac adustione,tempestate famis affligimur,q̄ ęternæ vitæ epulis non reficimur . Alia verò translatio hēt, plagarū famis, cùm vna plaga sit vel tempestas corporalis famis,q̄a fames spiritualis vulnerat oēs sensus mentis & corporis.Hac quasi tempestatum turbine anima iactata raptatur Vnde sequitur: *Mulieres in Sion,&c.* Gen.3.d. F

e *Mulieres.* Hoc ad literā Iudęis accidisse nemo dubitat,& Christi

NICOLAVS DE LYRA.

1 Patres nostri peccauerunt. *peccato multiplicis idololatriæ.*
2 Et non sunt. *super terram viuentes.*
3 Et nos iniquitates,&c. *Propter.n.iniquitates factas tempore Manasse regis fuit destructa ciuitas , & populus ciuitatis captiuatus,vt habetur.4.Re.24.qui longè ante captiuitatem mortuus fuit, & aliorum eiusdem temporis:bene tamen puniuntur filij,pro parentibus temporaliter,& maximè quando sunt imitatores paternorum scelerum,vt fuit in proposito.*
4 Serui dominati. *i.illi qui prius solebant seruire nobis.Tēpore David & Salomonis Idumæi,& alij populi circa Iudæā habitātes*

tes erat tributarij regi Iudę, sed capta ciuitate multi de Iudęis facti sunt eis serui,quia in illa captione fuerunt cum Babylonis, & sic habuerunt partem aliquam de captiuis.
5 In animabus nostris. *idest,in periculo vitę nostrę.*
6 Afferebamus panem. *i.victum nostrū.Cuius causa subditur.*
7 A facie gladii in deserto. *vbi ponebantur insidiæ ad nos spoliandum & interficiendum.*
8 Pellis nostra quasi cli.&c. *idest,exiccata & denigrata.*
9 A facie te. *ex defectu.n.nutrimēti cutis desiccatur et nigratur.*
10 Mulieres ī Siō *ſ. Chaldæi & alij aduersarij nostri eis abutēdo ēt ī loco sacro,& multo fortius in alijs,ideo sequit̄:* Virgines &c.

Principes

MORALITER.

† *Vt saturaremur pa.* Nam habitantes inter eos pro victu necessario sunt in graui seruitute.
1 *Patres nostri peccaue.ūt,&c.* Nam pp peccata sua destructi sunt per Saladinum & alios Soldanos post ipsum .
3 *Et nos iniquitates.* in q̄tum accessu libero ad loca sancta priuati sumus , & suppositi seruituti q̄tum ad fideles cū infidelibus habitantes, ideo subditur in eorum persona.
4 *Serui domi.* idest , infideles qui ècontrario deberent fidelius seruire.

† Non

† *Non fuit qui redi.de ma.eorum.* Nam principes Christiani per guerras eorum adinuicem sunt impediti.
5 *In animabus nostris.* idest,in periculo vitæ nostræ.
6 *Afferebamus panem.* i acquirebamus victum nostrum. Christiani namq;,qui sunt inter infideles , multas molestias sustinent ab eis sine causa,ideo subditur.
8 *Pellis nostra,&c.* nam propter defectum nutrimēti calor naturalis propriam substantiam consumit.
10 *Mulieres in Sion humil.* Capta namque ciuitate Ierusalē per Sarracenos,probabile est quòd talia mala fecerūt ibi.

Christi ecclesias fame & siti verbi Dei afflictas, & hæreticorũ prauitate corruptas. vnde: *Timeo ne corrumpantur sensus vestri à castitate, quæ est in Christo Iesu.* Et: *Despondi.n. vos vni viro, vir.ca. exhibere Christo.* Tales virgines corruptas fuisse merito ꝓpheta luget, q̃ si mulieres nõ fuissent, muliebria nõ admisissent hęreticorũ fraudib. decepte, & adulterino humiliatę cõnubio.

1. Cor. 11. a. Ibidem.

Moraliter. *Mulieres, &c.* Quoties peccatorũ fœditate grauamur, & de Sion altitudine ad humilia corruimus, mulieres. i. aĩę nostræ, in Sion. i. in culmine ecclesiæ leuatæ humiliantur. Aliud est verò in Sion humiliari. i. in ecclesia corde cõtrito & humiliato peccata cõfiteri, & sperare de misericordia iudicis. Aliud extrà i. ab altitudine virtutũ corruisse, & ꝑ vitiorũ humilitatem aberrasse. vnde suprà: *Docete filias vestras lamẽtũ, & vnaquæque proximã suam planctum.* Monet.n. affectiones aĩarum lachrymis abluere, & quasi filias vt pœnitentes plangãt docere, & operationes corporis nostri quasi ꝓximas lamẽtationibus emundare. Fidelium.n. mentes quasi Deo dicatæ virgines sunt. Ciuitates in quibus humiliantur diuersi dñr gradus. Alia est.n. professio sacerdotum, alia Leuitarum, alia monachorum, alia virginum, alia viduarũ, alia coniugatorũ. In singulis sunt aliquę virgines, aliquę nõ ꝓpositũ seruantes deuirginantur. Vnde: *Iuuenes mei & virgines meæ abierunt in captiuitatẽ.* Verè.n. oẽs virgines sũt, quæ corpore & spiritu incorrupto Deo seruiunt. Iuuenes quæ nouitatem vitæ & fortitudinem induerunt: sed multi hostium insidijs & scelerum flagitijs corruerunt.

Iere. 9. f. Suprà 1. f.

† glorificaueront. Adolescẽtes ad molendum tulerunt.

A

B

a ¶Diuersis gradibus. b ¶Sacerdotes. ¶Non furtim sed publicè. ¶Sicut Antiochus & socij eius.

gines in ciuitatibus Iuda. Principes manu suspensi sunt: fa- 1

a ¶Quia hostium crudelitas nec ætati pepercit nec dignitati. b ¶Quartus conquestionis locus. Hęc.n. fortuna & pristino honore indigna sunt. c ¶Masculi in masculos turpitudinem operantes. ¶Factum spurcum, nefarium, vnde hostes induuntur in odium.

b cies senũ nõ † erubuerunt. Adolescentibus impudicè abusi 2

c a ¶Stulti. ¶Quibus nec ætas subuenit b ¶Cruce scilicet contempta. ¶Ætate indigna. c ¶Primus locus conquestionis. ¶Consiliarij. ¶Iudices. d ¶Aperite mihi por. iustitiæ. &c. 3

d sunt, & pueri in ligno corruerũt. Senes defecerunt de por-

a ¶Qui dicunt: Psallam spiritu, psallam & mente: b ¶Sanctorum. c ¶Impœnitentibus. ¶Audi tui meo dabis gaudium, &c. d ¶Contriti & humiliati. 4

e tis, iuuenes de choro psallentium. Defecit gaudium cordis 5 6

a Armoniam ... gaudi ¶ b Virtutum. c ¶Honesti in ecclesia vel fulgidi vel voluntas bona. 7

f nostri, versus est in luctũ chorus noster. Cecidit corona ca-

Histor. a *Principes manu suspensi sunt, &c.* Principes Iudæorũ, suis ipsorũ manibus aut hostiũ eculeo, vel cæteris tormentis suspẽsos ex alijs grauioribus manifestũ est. Senibus quoque reuerendis facie & ætate reuerẽtia nulla impẽsa est.

Allegor. *Principes, &c.* doctores sanctæ ecclesiæ hostiũ manibus ad alta suspendũtur, qñ intentionẽ boni operis deserẽtes ad voluntatẽ hostiũ distrahũtur, & suarũ manuũ deuincti operibus, quasi in eculeo distendũtur. vnde sequitur.

Histor. b *Facies senum non erub.* Nulli.n. ætati parcitur, quia serpens callidissimus nec pueris miseretur, nec iuuenes reueretur, nec parcit senibus: oẽm ætatem & dignitatẽ vna tempestate inuoluit. Sæpe autem principes ecclesiæ, & seniores contumelijs affecti, manibus suspensi sunt.

Histor. c *Adolescentibus, &c.* Alia interpretatio. *Potentes molis molebant, & iuuenes ligno confixi sunt.* Sedechiam secundum historiam plangere videtur, cui oculos rex Babylonis euulsit, eumq; molere fecit, & iuuenes ligno crucifixit. Sed secundum nostram interpretationem Romanorum tãgit flagitium, qui masculis impudicè abusi sunt. vnde: *Masculi in masculos turpitudinem operantes.* Pueri.n. in ligno corruerunt, qui in Christum in ligno pendentem credere noluerunt. Potentes quoq; in ligno scandalizati sunt, quasi pueri, & molis molebant, dum legẽ ad literam infinito cir-

C

Rom. 1. d.

circumitu vertẽtes perpetua cæcitate damnati sunt: sicut Samson erutis oculis molam circumuehit, vt se explicare non possit, sed in eisdem oberret vestigijs.

Adolescentibus, &c. Sunt potentes secularibus diuitijs, honoribus, sunt & spiritualib. Illi qui in seculi pertinacia & cõcupiscẽ... voluuntur, hi ... pturæ molam ... gunt & terunt: ... luũt, & reuolu... Hac mola molũ ... milaginẽ panis ... cęlo descẽdit, & ... lentã intellectui ... Dei sacrificium ... feruore spirit... iuuẽtutis in ma... rio vicerunt lig... crucis, fidei firm... te cõfixi, quorũ ... ait: *Mihi absit gl... ri, nisi in cruce d...*

d *Senes defecerunt de portis.* Veterani & senio confecti ipsis portis fame consumpti sunt, dum tremulis & co... ctis artubus ad victualia quęrenda egredi niterentur. Vel certè ab hostibus dispersi sunt consiliarij & iudices ciuitatis, vt more solito considerẽt in portis. Iuuenes quoque perterriti officijs abrenuntiantes fugerunt de plateis.

Senes defecerunt de portis. Senes, s. quorũ sensus sunt c... mansueti, & quieti. Sed si Deum offendunt, de portis ... ciũt, de quibus dr̃: *Aperite mihi portas iustitię, &c.* In his ... ficiunt, dũ scandalis fatigati, iter rectũ destituunt. *Iuuenes deficiunt, de choro psal.* in eis spũale canticũ deficit, & a ... ro sanctorum alieni obliuiscuntur canticum domini.

e *Defecit gaudium cordis, &c.* Sextus locus conquestio... Præter spem.n. in miserijs se esse demonstrant, & cum ... pectarent bonum, in summas deuenisse miserias.

Defecit gaudium cordis nostri. quia Iudæi ad iracundiam Deum prouocauerunt, defecit omne gaudium eorum chori quos in solennitatib. ducebant, in luctũ vers. ...

Defecit, &c. Vox est pęnitentiũ, q cor contritũ & humiliatũ Deo offerunt. Et qa abest spõsus, oẽ gaudiũ in lu... conuertunt, qđ Dauid recuperare desiderans ait: *Au... meo dabis gaudiũ: Redde mihi læti.* Quia spiritali contritione cõpunctus contritionis † medelã continuis orabat fl... bus, vñ Isaias: *In die qua alligauerit dominus vulnus populi & percussurã plagæ eius sanauerit,* in quo. s. vulnus & liuor plaua tumens. Quoties.n. aĩa sagitta peccati vulnera... gaudiũ eius dissoluit, cũ ad conscientiã reuertit. Cho... virtutũ in luctũ comutatur, qđ in Azael rectè figura... qui tanq̃ caprea cursor erat velocissimus. Vnde dum ... cautè, & ꝑcipitãtem hostem insequeretur, ictus in in... ne perijt. Sic aĩus qui velocissimos motus suos patie... & grauitate nõ moderat̃, sæpè in fornicationẽ mẽ... corporis præcipitat̃. Chorus vertitur in luctũ, qñ in p... tentibus, virtutũ chorus quasi harmonia lugendi de... rat, qđ amisit, & intentum seruat pœnitendi, vt post ... ctus & lachrymas redeat chorus idem ad gaudia.

f *Cecidit, &c.* Deiectionẽ regni Iudęorũ designat, qu... & honor perijt & gloria. vñ sup. *Dic regi & dominatrici humiliamini & sedete, quoniã cecidit de capite vestro corona ...*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Principes manu. *quia aliqui de principalibus populi, ex quorum consilio rebellauit Sedechias, in deuastationem facti fuerunt patibulis per manus eorum affixi.*

2 Facies senũ. *nõ parcentes eis rõne puectæ ętatis. In Hebreo habetur:* Mola onerati sunt facies senũ &c. *qđ exponẽs Ra. Sa. dicit, ꝙ cũ ducerentur captiui in Babylonẽ, illi qui ducebãt eos, cogebant eos ad portandũ molas ad terendum blada & similia, quibus indiget exercitus, nec in hoc deferebant alicui propter senectutem.*

3 Adolescentibus impudicè, &c. *vitio Sodomitico.*

4 Et pueri, &c. *qa aliqui eorũ fuerunt suspensi, vt dictũ al... In Heb. sic habetur:* Et pueri in ligno debilitati sunt: *qđ ex... Ra. Sa. de iuuenibus qui poterãt aliqđ pondus portare, & illis ... nebãtur ligna portanda in itinere, sicut viris grauiora, vt dicti...*

5 Senes defecerunt, &c. *s. Ierusalẽ & aliarum Iudęæ ciui... vbi ante destructionem sedebant senes autenticè ad iudicandum.*

6 Iuuenes de cho. psal. *qa partim erãt trucidati & parti... ptiuati, ꝑ qđ subditur:* Defe. gau. cor. nost. &c. *& patet li...*

7 Cecidit corona, &c. *Hic consequenter explicat miseriã ... structione regni, cũm dicitur:* Cecidit cor. *& subditur cau...*

MORALITER.

† 1 *Principes manu, &c.* tunc.n. Guido rex Ierusalẽ & magister militiæ tẽpli capti fuerunt viui, & sic eorũ suspẽsio fuit in potestate Soldani, licet non fuerit factum, talis.n. potestas manus vocatur, sicut vulgariter dicitur: Talis ciuitas est in manu regis, i. in eius potestate.

2 *Facies senum, &c.* eos turpiter tractando.

3 *Adolescentibus impud.* tale namq; vitium satis cõe est inter Sarracenos, vt dicit episcopus Acon. in li. suo de gestis transmarinis.

4 *Et pueri, &c.* idest, pueri in cunabulis ligneis iace... quia nulli ætati parcebatur.

5 *Senes defe. de por.* vbi prius sedebant ad iudicandum ad Sarracenos translata est potestas iudicandi.

6 *Iuuenes de choro psallentium.* quia subtracta est omni... teria gaudij.

7 *Cecidit corona capi.* Non.n. est hodie rex Ierosolymitanus nisi solo nomine. Cætera patent vsque ibi.

sein alia interpretatione habetur, descēdit. Regnū.n.Iu-
A dæorum vsq; ad Ioachim paulatim descēdit. in Sedechia
oīo cecidit. Vñ vox captiuorū luctuosa addit. *Væ no.qa. ecidit*. Corona capitis nostri bona voluntas est, ſm il-
lu. *Scuto bonæ volu. tuæ coronasti nos*. Tunc ergo mens nostri coronavirtutū decorat, cum scuto boæ volūtatis ornatur, sed cum voluntas mutatur, corona amittitur, vnde sequitur. *Væ nob qa pec*. Frustra .n. in cæteris laborarus, si coronam no habemus volūtat. Ita.n. non solum per excessum, sed etiam per voluntatis pessimę desiderium delinquimu.

Cecidit cor. Sacerdotis ecclesiæ, & virgines quasi corona ecoris, sed hi sę pe cadunt vitijs tabefcti. Fides quoque dum integritatem amittit, quasi corona de capite cadit. Ipse aūt dñs ſm Isaiam ecclesię corona est, vnde. *Erit dominus exercit. co. glo. &c*. Hanc coronā ecclesia perdit, dum fides Christi corrumpitur in quibusdam membris corona cadente. Væ imminet peccantib. qui vbi non est gubernator, ibi ruit populus.

a *Propterea, &c*. Cor Iudæorū in vtraq; captiuitate męstū fuit, & oculos lachrymis & dolore ꝯtenebratos omnib. patet. Vox est pęnitentium. Duplex aūt męstitiæ & doloris species est, vñ Iere. *Dolor meus super dolorem, &c*. quia peccatum dolori dolor addit cōpunctionis. Est dolor malus e quo dr̄. In dolore paries filios. Est & bonus, ſm illud. *Dolor meus renouatus est*. Itaq; post peccatum męstitia conumiliat, vt hui' doloris medicina īfirmitas abscedat.

Contenebrati sunt ocu. malitia s. peccatorū infecti & cęcati, vt Christi lumen videre nō possint, qui est mons abscisus e monte sine manib. & in montē magnū exaltatus.

Qua disperijt. i. cum esset æqualis patri, semetipsum exinanuit, vt qui non vident videant, & qui vident, cœci fiant. Ideo obtenebratis oculis hunc montem non vidēt perdi, quia disperijt.

Vulpes ambulauer. in eo. persecutores. s. vel hęretici, qui malè senserunt de incarnatione dñi, ecclesiam lacerantes, & catholicam fidem fraudulenter corrumpentes. Ideo partes vulpium erunt. Vulpes fuit Herodes persecutor Christi & Ioannis. Vñ. *Dicite vulpi illi*. Sunt & hæretici vulpes, secundum illud. *Capite nobis vulpes, quæ demoliuntur vineas*.

b *In æternum*. Idem dicendum. *Tu autem domine in æternum permanes*. Et alibi. *Tu autem idem ipse es, &c*.

Permanebis. Non est temporalis mansio, nec localis, nec aliud quàm ipse, sed ipsa vna & indiuidua & permanens essentia. Q.d. quamuis filius se exinaniuerit, formam serui accipiens, manet tamen in æternum.

c *Solium tuum, &c*. *Sedes tua Deus in sęculum sæculi*. Et alibi. *Regnum tuum, regnum oīum sæculorum*. Dum soliū audis: intellige iudicem, & time. Q.d. *Deum time, & mandata eius obserua*.

Etsi ſm hoīem inducatur, ręgnum tñ eius est in ęternum. D
d *Quare in perpetuum*. Post omnimodas lamentationis species, ad eū solū preces conuertit, qui solus pōt consolari.

Quare in perpetuum. Hoc nobis assiduè exorandū, ne obliuiscatur nostri, ne derelinquat nos in perpetuū: qđ bene vocib. oramus, sed melius reb. exoramus. Simus ergo memores eius, ne obliuiscat nostri: quia non obliuiscitur misereri Deus, nisi nos obliuiscamur, etsi obliti fuerimus, ipse gratiā inspirat, obliuionē fugat, vnde *Reminiscentur & conuertentur ad dominum vniuersi fines terræ*. Psal. 22. f.

e *Obliuisceris*. Cui simile est illud: *Vsque quo domine obli. me in finē*. Psal. 12. a. Non ꝙ obliuiscat misereri Deus sed cum differt auxiliari, videtur oblitus, vt sic accendat desiderium, & dulcius sit solatium, & ipse interim rideat de pœnis innocentum. Sicut figulus vasa sua probat, vt vasa in ho. fa. quia va. fi. for. Eccl. 27. a. Rom. 9. c.

f *Conuerte, &c*. cōuertendo quia cōuersio reparationis initiū est dierū æternitatis: innouatio æternitatis perceptio. E

Cōuerte nos domine. Auersiones nostræ multæ sunt. Vñ alibi. *Conuerte nos Deus salutaris noster*. conuerte per grām, & ꝯuertemur quantū est in nobis arbitrio libertatis, vñ. *Gratia Dei sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit*. Iere. 14. a. Psal. 84. a. 1. Cor. 15. b. Grā .n. vocantis præcedit, & excitat libertatē voluntatis. Nostrum est ꝙ decidimus. Dei, ꝙ resurgimus. Homines.n. caro sunt, spiritus vadens & non reuertens. *Non est.n. volētis neque currentis, sed miserentis Dei*. Psal. 77. Rom. 9. c. Notandum tñ, ꝙ gratia Dei non conuertimur, nisi & nostra voluntate conuertamur. Est aūt quoddam velamen nostræ infirmitatis sensibus nostris obiectum, quod nisi illuminatione Dei fuerit remotū, cōuerti nō valemus: libertas ergo ꝑ grām redditur. Iere. 31. d. Semper ergo nobis orandū est. *Conuerte nos domine*.

g *Innoua*. Ad hoc principiū reuocamur cū ꝯuertimur: cū ad illud peruenerimus, innouabimur. Inueterati.n. & corrupti sumus, & dies æternitatis perdidimus, quos ꝑ ꝯuersionē recipimus, vñ alibi. *Cōuerte me domine, & cōuertar ad te*. Psal. 94. b. Psal. 79. c. F

h *Iratus es*. Prima repulsio est, qua tentatori tradimur. Secunda cū tentati succumbimus ad tentandum sine ira Dei repellimur. de qua dr̄. *Non repulit Deus plebem suam quā præsciuit*. Exo. 32. c. Matth. 25. d. Qñ autem vincimur sed postea non pęnitemus, irascitur Deus vehementer, vnde. *Quis nouit potestatem iræ tuę, &c*. Aliquando.n. irascitur, vt pater, qñ verbis increpat delinquentem, & facit pęnitentem. Irascitur aūt vt dominus, quando corripit vt durus & statim vlciscitur, vnde Moyses. *Ne irascatur furor tuus contra populum tuum*. Vt iudex irascetur, cum dicet. *Ite maledicti, &c*. cùm iam nec pœnitentiæ nec veniæ locus erit.

Gilber. Sufficiant hæc ad expositionem lamentationū Ieremiæ: quæ de patrum fontibus hausi ego Gilbertus Antisiodorensis ecclesiæ diaconus.

a ¶Ergo. ¶Populo. ¶Amissa corona. b ¶Concessio c ¶Pęnitentia contritum
pitis nostri: uæ nobis, quia peccauimus. Propterea męstum 1
¶Cor contritum & humiliatum Deus non despicies. a ¶Corruptione peccati.
a factum est in dolore cor nostrum, ideo contenebrati sunt 2
a ¶Interiores. ¶Qui debuerunt aspicere in Deum. ¶Prouisores in ecclesia. b ¶Decimus locus conquestionis per quem solitudo demonstratur. c ¶Christum. d ¶Ecclesiæ. e ¶Exinaniens se for. ser. ac. f ¶Persecutores hæretici.
oculi nostri. Propter montē Sion quia disperijt, vulpes am 3
a ¶Lacerando, de Christo malè sentiendo. b ¶A persona iudicis, cuius fortitudinem, & magnitudinem prædicat sine assentatione.
b bulauerunt in eo. Tu autem domine in æternum permane 4 5
c bis, solium tuum in generatione & generationē. Quare in 6
a ¶Non in perpetuum irascetur, neque in æter. comm. Non secundum peccata nostra facias nobis. b ¶Passionibus subiacere.
d perpetuū obliuisceris nostri, derelinques nos in longitu
a ¶Sed ¶Iudi. m. humiliter & suppliciter obsecrat
e dine dierum. Conuerte nos domine ad te, & conuertemur: 7
a ¶Vnde. Egressus eius sicut a principio. b ¶A te qui vbique es.
f innoua dies nostros, sicut a principio. Sed proijciens † re- 8 9
a ¶Quasi pollutos. b ¶Peccatis nostris. ¶Vt patere, non irasceris vt iudex. c ¶Contrarios tibi.
g h pulisti nos, iratus es contra nos vehementer. 10

† expulisti.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Væ nobis quia pec. *q.d. hoc malum & alia propter peccata nostra incurrimus*.
2 Ideo conte sunt, &c. *ex continuo fletu, consequenter explicat miseriam ex destructione templi, cum dicitur*.
3 Propter mon. Sion. *i. pp templum in monte Sion ædificatum*.
4 Vulpes ambu. in eo. *i. in ruinis templi, quia solent habitare in locis desertis*.
5 Tu autem do. &c. *q.d. licet templum sit destructum, ꝙ dicebatur sedes tua, eo ꝙ ibi erat propitiatorium, tamen remanet firmū solium tuum in cælo, vbi principaliter relucet tuum dominium: & ideo conuertit se Ieremias ad implorandum Dei misericordiam di.*
6 Quare in perpetuum, &c. *q.d. non decet tuam clementiam, ideo subditur*.
7 Conuerte, &c. *quia debita conuersio liberi arbitrij ad Deum, præsupponit instinctum diuinum, qui dicitur gratia præueniens*.
8 Innoua dies nostros, sicut a prin. *quia in mirabilib. tuis introduxisti nos in terram promissionis*.
9 Sed proijciens repulisti nos. *in captiuitatem eijciendo*.
10 Iratus es contra nos. *puniendo vltra id quod possumus sustinere, licet hæc pœna non excedat ordinem iustitiæ. q.d. respice nos oculo pietatis & misericordiæ, quia tibi proprium est misereri, & parcere, qui viuis & regnas Deus in sæcula sæculorum, Amen*.

CAP.

MORALITER.

4 *Vulpes ambula*. i. Saraceni admodum vulpium dolosi.
5 *Tu autem domine in æternum perman. &c*. ideo potes adhibere remedium pro voluntate tua.
6 *Quare in perpetuum obli. nostri*. i. per tam longum temporis spatium. Et quoniam defectus non est ex parte sua, sed nostra, ideo subditur.
7 *Conuerte nos domine ad te, &c. innoua dies nostros sicut a princ*. i. qñ terra sancta erat liberè in manib. eorum fidelium.
9 *Sed proijciens repulisti nos*. & maximè a tpe Saladini, &c.

A ADDITIO.

In cap. 5. vbi dicitur in postilla. Recordare.

Vltimò sequitur oratio Ieremiæ prophetæ pro populo transmigra to exeuntis, & diuiditur in octo partes principales. In prima namq; ad modum bene orantis, & deuotè inuocat ad se, & excitat diuinam miserationem & pietatem, dicens. Recordare dñe quid accide rit nobis. *Secundò verò narrat & referat suam vtilitatem, & infelicitatem & afflictionem, & quantum ad amissionem possessionum dicens.* Hæreditas nostra versa est ad extraneos, *& quo ad amissionem amicorum subdens.* Pupilli facti sumus absq; patre. *& quo ad amissionem cibariorum addens.* Aquã nrãm pecu nia bibimus. *& quò ad amissionẽ libertatis subdẽs.* Ceruicib. nostris minabamur. *& quo ad parentes subdens.* Patres nostri peccauerunt, & non sunt. *& quò ad amissionem potestatis, & autoritatis subdẽs.* Serui dominati sunt nostri. *& quo ad amissionem pacis & securitatis addẽs* In manibus nostris. *& quò ad amissionem pulchritudinis & sanitatis concludens.* Pellis nostra quasi clibanus exusta est. *Tertiò verò recitat aduersariorũ mul tiplicem iniquitatem & abusionem, qua abusi sunt in captiuatis, vt ex hoc Deus magis ad misericordiam prouocaretur, & hoc facit ibi.* Mulieres in Sion humiliauerunt & virgines in ciuitatib. Iuda. *Deinde verò malitiam & crudelitatem subdens.* Principes manu suspensi sunt, facies senum non erubuerunt. *deinde verò ipsorum nequitiam & feditatem, subdens.* Adolescentulis impudicè abusi sunt. *Quartò verò propheta deplorat pristinam dignitatem & pristinam consolationem, quia & defecit sapientia, & scientia, & lætitia, & excellentia quæ consueuerant esse in Ierusalẽ. Quantum ad sapientiam dicit.* Senes defecerunt de portis *quãtùm ad lætitiam subdit.* Iuuenes de choro psallentium. *quantum ad excellentiam concludit.* Cecidit corona capitis nostri. *Quintò verò propheta explicat suam iniquitatem & confitetur iustam punitionem, ibi.* Væ nobis, quia peccauimus: propterea mœstum factum est cor nostrum. *Sextò verò laudat & prædicat diuinam durationem, ibi.* Tu autem domine in æternũ permanebis. *Septimò verò implorat Dei benignitatem, & petit sui reditus & suæ conuersionis accelerationem: reditus quidem vel de Babylonica captiuitate in Ierusalem, vel potius & melius de incredulitate ad Iesu Christi fidem: & hoc facit ibi.* Quare in perpetuum obliuisceris nostri. *Sequitur.* Conuerte nos domine ad te, & conuertemur. *Octauò & vltimò intuetur & cernit diuinam seueritatem, & per consequens aliqualem dilationem exauditionis de hoc quod petit ita celeriter impleri, cõcludens.* Sed proijciens repulisti nos, iratus es contra nos vehementer. *& in hoc Threni Ieremiæ finiunt.*

Diuisio orationis Ierem.

Incipit præfatio in librum Baruch prophetæ.

B Liber iste qui Baruch nomine prænotatur, in Hebræo canone non habetur: sed tantùm in vulgata editione, similiter & epistola Ieremiæ. Propter notitiam autem legentium hîc scripta sunt, quia multa de Christo nouissimisque temporibus indicant.

Vulgata editio de qua fit mentio in prologo super Baruch, exponitur in prologo super Ezech. Cætera plana sunt.

Incipit Baruch propheta.

CAP. I.

a 1 ET hæc verba libri quæ scripsit Baruch filius Ne-
2 riæ, filij Maasiæ, filij Sedechiæ, filij Sedei, filij Hel
3 ciæ in Babylonia, in anno 5. & 7. die mensis, in
4 tempore quo ceperunt Chaldæi Ierusalem, & succende-
5 runt eam igni. Et legit Baruch verba libri huius ad aures
6 Iechoniæ filij Ioachim regis Iuda, & ad aures vniuersi
7 populi venientes ad librum, & ad aures potentium fi-
8 9

CAP. I.

a ET hæc verb. &c. * Theodoretus. Admirandus Baruch discessit vna cum Iudæis qui aufugerant in Aegyptum. Veruntamen post quinque annos ex quo capta est vrbs peruenit Babylonem. Omnem .n. operam impendebant pietatis a lũni, vt confirmarent infirmos & ad veritatem deducerent. C Cùm ergo peruenisset Babylonem recitauit Ieremiæ prophetiam cunctis captiuis, & potissimum Iechoniæ, qui cum regnasset modico tempore factus est captiuus. Nec aberrauit a scopo, quia duxit illos in sensum peccatorum pristinorum, vt etiam calamitatis causam agnoscerent, multis etiam lachrymis profusis, & quilibet conferret pecunias quas mittebant sacerdotibus relictis in Ierusalem, ad comparandas victimas quas immolarent, vt dominum Deũ sibi propitium redderent.

a *Et facite*

Incipit postilla venerabilis patris fratris Nicolai de Lyra super Baruch.

Diuisio libri.

* 1 ET hæc verba libri. *Post librum Tobiæ secundum ordinem temporis sequitur liber Baruch immediatè, nam historia Tobiæ contigit temporibus Ezechiæ regis Iuda, vt ostensum est suprà in principio libri Tobiæ. Baruch autem fuit notarius Ieremiæ a tempore Ioachim filij Iosiæ, vt habetur Iere. 36. & destructa Ierusalem per Chaldæos cum Ieremia descendit in Aegyptum post interfectionem Godoliæ, Iere. 43. & postea scripsit librum istum quantum ad illam partem, cuius fuit autor, quantũ autem ad epistolam Ieremiæ (quæ ponitur in hoc libro, cuius tamen non fuit autor sed tantũ scriptor) scripserat ante destructionem ciuitatis, vt videbitur infrà domino concedente. Igitur liber iste in duas diuiditur partes .s. in librum Baruch scribæ, & in epistolam Ieremiæ, quæ incipit cap. 6. Prima diuiditur in tres partes: quia primò circa librum Baruch ponitur descriptionis actus. Secundò legendi modus, ibi.* Et legit Baruch. *Tertiò libri processus ibi.* Et dicetis. *Circa primum primò ponitur scriptoris genus, cùm dicitur.* Et hæc verba libri quæ scripserat Baruch filius Neriæ, &c. *& secundum regulam Hebræorum pater Baruch & auus, & cæteri qui ponuntur hic habuerunt spiritum propheticum sicut & ipse. Dicunt.n. quòd quando in principio alicuius prophetæ ponitur nomen patris eius & aui, & sic ascendendo, per hoc datur intelligi quod spiritum propheticum habuerunt. Sciendum etiam, quòd dictio copulatiua cùm dicitur.* Et hæc verba libri. *Copulat ad verba Ieremiæ, quæ Baruch scripserat ante. Secundò, ponitur descriptionis locus, cum dicitur.*

2 In Babylonia. *Sed hoc videtur alicui falsum, quia Iere. 43. dicitur, quòd cum Ieremia & alij Iudæi qui remanserant in Iudæa, descendit in Aegyptum, & non iuit in Babyloniam cum alijs captiuis. Dicendum, quòd mortuo Ieremia in Aegypto, Baruch iuit in Babyloniam ad captiuorum consolationem, & maximè quia Ieremias prophetauerat Aegyptum citò destruendam per Nabuchodonosor regem Babylonis, Ierem. 43. Tertiò ponitur descriptionis tempus cùm dicitur.*

3 In anno quin. *s. a destructione Ierusalem per Chaldæos, sic enim numerabant Iudæi a tempore captiuitatis Babylonicæ, sicut modò computant a tempore captiuitatis suæ per Romanos, incipiendo destructio e Ierusalem facta per Titum & Vespasianum.*

4 Et in septimo die mensis. *Non dicitur hic quis mensis fuerit, & ideo videtur, quòd fuerit primus mensis.*

5 In tempore quo Chaldæi ceperunt Ierusalem. *i. a tempore illo vnde incipiebat Iudæorum numeratio, vt dictum est.*

6 Et legit. *Hic consequenter ponitur circa librum istum legendi modus, & primò in Babylonia, secundò in Ierusalyma, ibi:* & colligerunt. *Circa primum dicitur.*

7 Et legit Baruch verba libri huius ad aures Iechoniæ &c. *Sed contra hoc videtur, quòd Iechonias iste erat in carcere regis Babylonis. Dicendum quòd non erat in carcere clausus saltem continuè eò quòd esset nobilis & rex Iuda, vel si erat clausus, non tamen taliter quin Baruch posset ad eum accedere, talis.n. accessus frequenter conceditur detentis in carcere.*

8 Et ad aures vniuersi populi venientis ad librum. *s. Iudæi in Babylonem ducti.*

9 Et ad aures potentium filiorum re. *quia ducti fuerãt aliqui de semine regio, vt habetur Dan. 1. & fuerunt in magna potestate, sicut patet ex eodem libro de Daniele & socijs eius. Cætera patent vsque ibi.*

* Ad

liorum regum,& ad aures presbyterorum,&
ad aures populi a minimo vſque ad maximũ
eorum,omnium habitantium in Babylonia
ad flumen Sodi. Qui audientes plorabant,& 1 2
ieiunabant,& orabant in conſpectu domini. 3
conſpe omini. Et collegerunt pecuniam † ſecundum quod 4
potuit vniuſcuiuſque manus. Et miſerunt in
Ieruſalem ad Ioachim filium Helchiæ filij Sa
lom ſacerdotem, & ad reliquos ſacerdotes,&
ad omnem populum qui inuẽti ſunt cum eo
in Ieruſalem,cùm acciperent vaſa templi do- 5
mini,quæ ablata fuerant de templo,reuocare 6 7
n terram Iuda;decima die menſis Siban,vaſa 8
argentea quæ fecit Sedechias filius Ioſiæ rex 9
uda poſteaquam cepiſſet Nabuchodonoſor
ex Babylonis Iechoniã,& principes,& cun-
ctos potentes,& populum terrę ab Ieruſalem:
& duxit eos vinctos in Babylonem. Et dixe-
unt. Ecce miſimus ad vos peccunias,de qui-
bus emite holocauſtoma-
ta & thus,& facite manna:
a & offerre pro peccato ad

Et facite mãna,&c. : Theodoretus. Hæbræi manna vo an ſacrificium.

10 aram domini Dei noſtri.
Et orate pro vita Nabu- b
chodonoſor regis Babylo-
nis,& pro vita Balthaſar fi-
lij eius,vt ſint dies ipſorum
11 ſicut dies cœli ſuper ter-
12 ram, & vt det dominus vir
13 tutem nobis, & illuminet
oculos noſtros, vt viua-
mus ſub vmbra Nabucho
donoſor regis Babylonis,
& ſub vmbra Balthaſar fi-
14 lij eius, & ſeruiamus eis
15
16 multis diebus, & inuenia-
mus gratiam in conſpectu eorum. Et pro no
bis ipſis orate ad dominum Deum noſtrum,
quia peccauimus domino Deo noſtro, & nõ E
eſt auerſus furor eius a nobis vſque in hunc
17 diem. Et legite librum iſtum, quem miſimus
18 ad vos recitari in templo domini in die ſo-
19
20 lenni, & in die opportuno. Et dicetis Dño
21 Deo noſtro iuſtitia, nobis aũt confuſio faciei

D
b *Et orate.* ✱ Idem
Poſtulant vitã regi
Nabuchodonoſor
& Balthaſar filio e-
ius. Hũc ẽt ĩ modũ
Apoſt. ſanciuit, pre
candum pro regib.
q religionẽ adhuc
impugnant, & pro
his qui in ſublimi-
tate ſunt conſtituti,
tanta eſt inter vetus
& nouum teſt. con
ſonantia precantur
ẽt ipſi vt ſeruiant,
& vel inuiti illuſtra
tos habeãt oculos,
ne quempiam er-
rorem patiantur.
a *Era-*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Ad flumen Sodi.*i. iuxta flumen ſic vocatum, ſicut dicitur remiæ.46.c.* Ad flumen Euphratem victi ſunt.*i. iuxta flu- en Euphratem.*

Qui audientes plorabant. *vt pœnitentes de peccatis, pro ibus captiuati erant.*

Et ieiunabant & orabant in conſpectu domini:*affligẽ corpus, & ſpiritum offerendo, vt ſic eorum afflictionem Deus re iceret, & captiuitatem relaxaret.*

Et collegerunt. *Hic conſequenter deſcribitur lectio libri hu- is in Ieruſlem. Nam Iudæi habitantes in Babylone fecerunt li- C um Baruch tranſcribi, & miſerunt in Ieruſalem, vt legeretur ibi: r cum hoc miſernnt pecuniam, vt inde emerentur neceſſaria pro cr ficijs & oblationib. ibidem fiendis, & hoc eſt quod dicitur.*

Et collegerunt pecuniam:*Et patet litera vſq; ibi.*

Cum acciperent. *Sciendum tamen ꝙ hoc videtur alicui fal- m quod m. dictum eſt: quia omnes Iudęi qui erant in Iudæa inter cto Godolia, deſcenderunt in Aegyptum, vt dictum eſt ſuprà, & eo non videtur, ꝙ tunc in Ieruſalem fuerit populus Iudaicus, nec cerdotes ſacrificia offerentes, & maximè quia 1. Eſd. 3. dicitur, ꝙ robabel, & illi qui redierũt de captiuitate Babylonica erexerũt tare ſuper baſes ſuas, & obtulerũt ſuper illud holocauſtum domi- quod fuit per longum tempus poſt iſta: propter quod videtur, ꝙ a ſtructione ciuitatis, & templi per Chaldæos vſq; ad reditum ca- ptiuitatis Babylonicæ non fuit in Ieruſalem altare holocauſti ere- ctum, nec ſacerdotes offerentes ſacrificia: propter quæ & conſimilia ber iſte apud Hebræos apocryphus reputatur. Poteſt tamẽ dici, ꝙ li t interfecto Godolia, quem rex Babylonis præfecerat terrę Iuda, tus populus Iudaicus qui emanſerat in Iudæa, fugerit in Aegyptũ mens, ꝙ rex Babylonis mitteret contra eum exercitũ ad vindican m mortem Godoliæ, videns tamen poſtea ꝙ non mitteret, & au- ens Ieremiam prophetantem, ꝙ rex Babylonis Aegyptum inua- ret, pro magna parte redit in Ieruſalem propter loci ſanctitatem: inter redeuntes fuerunt aliqui ſacerdotes, quorũ principalis fuit achim hic nominatur, non tamen fuit filius ſummi ſacerdotis: qa edech ſummus ſacerdos cũ Sedechia rege fuit ductus in Babylonẽ t in ſummo ſacerdotio ſucceſſit Ieſus filius eius in reditu captiui- tis Babylonicæ, vt patet. 1. Eſdrę 3. & Zach. 3. Ioachim aũt fi- us iſtius Ieſu ſecundum hiſtoriographos poſtea fuit ſummus ſacer- s, & non iſte Ioachim, de quo fit hic mentio, vnde dicitur hic ad achim filium Helchiæ, ad diſtinctionem alterius. Ad illud aũt ꝙ citur de erectione altaris poſt reditum captiuitatis Babylonicæ, di ndum ꝙ ſcriptura loquitur ibi de ſolemni erectione poſt reditum ptiuitatis prædicto modo redeuntes erexerant altare paruum ad crificandum domino prout poterant bono modo, ſicut patriarchæ, prophetæ frequenter leguntur altaria erexiſſe ad ſacrificandum mino.* Cui acciperent vaſa. *Hic eſt conſtructio ſuſpenſiua, & ricata ſententia: pro cuius intellectu ſciendum, ꝙ cum Iechonia e Iuda in Babylonem ducto fuerũt vaſa templi domini aurea trã tata: pro quib. rex Sedechias in regno Iudę ſuccedens, fecit va- argentea: quia non poterat facere aurea: ſicut Roboam filius Salo- monis pro ſcutis aureis quę abſtulit Seſach rex Aegypti, fecit ſcu- ta ęrea. 3. Reg. 14. & illa vaſa argentea captiuato Sedechia fuerunt in Babylonem portata: quę ſaltem pro parte redemerunt Iudęi in Ba bylonem ducti, & miſerunt in Ieruſalem pro cultu Dei cum pecu- nia pro ſacrificijs collecta, vt dictum eſt, & hoc eſt qnod dicitur.*

Cum acciperet. *ſ. dictus Ioachim ſacerdos.*

6 Vaſa templi domini quæ ablata fuerunt de templo. *Sedechia rege capto.*

7 Reuocare in terra Iuda .*i. vt remitterentur in Ieruſalem, quę eſt metropolis in terra Iuda.*

8 Decima die menſis Siban. *qui correſpondet partim Maio, & partim Iunio apud nos, conſequenter oſtendit quę fuerint illa va ſa, cum dicit.*

9 Vaſa argentea quæ fecit Se. *Et patet ex dictis litera vſ- que ibi.*

10 Et orate pro vita Nabuchodonoſ. *Ex eius.n. pacifico ſta tu dependebat pax terrę Babylonicę, & per conſequens pax Iudęo- rũ: propter ꝙ petebant orari pro vita regis & filij eius ſecundũ moni tionem Ieremię 29. b.* Orate pro ciuitate ad quam tranſmi- grati eſtis, quia in pace illius erit pax veſtra. E

11 Vt det dominus virtutem nobis. *Primò petierunt orari pro bono ſtatu regni, quod eſt magis commune, poſtea pro bono ſuo quod erat magis ſpeciale.*

12 Et illuminet oculos noſtros. *in veritatis cognitione.*

13 Vt viuamus ſub vmbra. *ex quo Deus ordinauit nos in eius ſeruitutem redigere.*

14 Et ſeruiamus eis. *ſ. humiliter obtẽperantes volũtati diuinę.*

15 Et inueniamus gratiam in conſpectu eorum. *vt non co gant nos idololatrare, ſed permittant nos Deo pacificè deſeruire.*

16 Et pro nobis ipſis orate ad dominum Deum noſtrũ. *.i. orate, vt dimittat nobis peccata noſtra Conſequenter ſubditur de lectione libri Baruch, cùm dicitur.* Et legite librum iſtum, quẽ miſimus ad vos.

17 Recitari in templo domini *Licet.n. templum eſſet combu- ſtum, remanſerat tamen platea atrij, in qua conueniebant Iudęi ad orandum & audiendum verbum Dei.*

18 In die ſolenni.*i. in diebus ſolennibus, in quibus magis conue niebat populus.*

19 Et dicetis. *Poſtquam deſcriptus eſt circa librum Baruch legen di modus, hic conſequenter deſcribitur libri proceſſus, in quo primò ponitur humilis deprecatio, ſecundò vtilis informatio 3. c. ibi.* Audi Iſrael. *vbi incipit tertium cap. ſecundum ſignificationem Hiero. Prima in tres: nam ſicut dicitur Eccl. 35. cap.* Oratio humilian tis ſe nubes penetrabit. *& ideo primò ponitur orantis humilia- tio, ſecundò humiliantis ſe deprecatio, ibi.* Et nunc dñe Deus *ter tiò deprecantis concluſio, ibi.* Et nunc domine omnipotens. *Circa primum ponitur orantis humiliatio in duobus: primò confitẽ do propriã culpam, ſecundò confitẽdo pœnã iuſtè illatã in principio ſecundi c. Circa primũ dicitur.* Et dicetis. *verba Baruch recitando.*

20 Domino Deo noſtro iuſtitia. *Eſt.n. iuſtitię regula.*

21 Nobis autem confu.&c. *in peccatorũ noſtrorũ confeſſione.*

A nostræ, sicut est dies hæc, omni Iuda & habi- 1
tantibus Ierusalem, regibus nostris, & princi- 2
pibus nostris, & sacerdotibus nostris, & pro- 3 4
phetis nostris, & patrib. nostris. Peccauimus 5 6
ante dominum Deum nostrum, & non cre- 7
didimus diffidentes in eum, & non fuimus 8
subiectibiles illi, & non † audiuimus vocem 9 10
domini Dei nostri, vt ambularemus in man- 11
datis eius quæ dedit nobis. A die qua eduxit 12
patres nostros de terra Æ-
gypti vsq; ad dié hanc Era-
a mus incredibiles ad dñm 13
Deũ nostrum: & dissipati 14
recessimus, ne audiremus
15 vocẽ ipsius. Et adhęserũt no
16 bis multa mala & maledi-
ctiones, quę constituit dñs
17 Moysi seruo suo: q eduxit
patres nostros de terra Æ-
18 gypti, dare nobis terrã fluentem lac, & mel, si
19 cut hodierna die. Et non audiuimus vocem
20 domini Dei nostri, secundum omnia verba
prophetarũ, quos misit ad nos & ad iudices
21 nostros, & abiuimus vnusquisque in sensum
22 cordis nostri maligni, operari dijs alienis, fa-
23 cientes mala ante oculos domini Dei nostri.

† obaudiuimus.

a *Eramus incredibiles.* ✻ Theodoretus. τὸ διεσχεδιάζομεν, leues eramus posuit pro ἐσχεδιάζομεν, hoc est excogitabamus peccatorum genera. Tales vocat etiam beatus Paulus *inuentores malorum.*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Sicut est dies hæc. *hoc supple manifestat in inflictione pœnæ.*
2 Omni Iuda. *i. omni Iudæo de regno Iudæ. Regnum autem Israel captiuatum fuerat per longum tempus antè.*
3 Et habitantibus in Ierusalem. *maximè, nam illam obsederunt Chaldæi & combusserunt, populum partim occidentes, & partim captiuantes.*
4 Regibus nostris. *tres .n. reges successiuè fuerant confusibiliter tractati. Nam Ioachim filius Iosiæ fuit interfectus, & extra portas Ierusalem proiectus: sicut prædixerat Ieremias 22.e.* Sepultura asini sepelietur, &c. *& Iechonias filius eius in Babylonem ductus, & incarceratus, & Sedechias eis succedens exoculatus, & in Babylonem ductus, & ibidem ignominiosè mortuus, sicut dictum fuit Abacuch. 2.*
B
5 Et principibus nostris & sacerdotibus nost. *qui fuerunt partim occisi & partim capti.*
6 Et prophetis nostris, &c. *s. falsis, & asserentibus Ierusalẽ a Chaldæis, non esse capiendam. Potest hoc etiam exponi de prophetis veris, qui populi sui confusionem suam reputabant.*
7 Peccauimus ante dominum Deum nost. *Licet autem Baruch esset iustus & bonus, tamen connumerat se peccatoribus, eò quòd erat de eodem populo.*
8 Et non credidimus. *prophetis ipsius.*
9 Diffidentes in eum. *i. de protectione eius.*
10 Et non fuimus subiectibi. *humiliter ei obediendo.*
11 Et non audiui. *verba eius respuendo.*
12 Vt ambularemus in mand. *Ad hoc.n. data fuit lex in deserto. Exod. 20.*
13 Eramus incredibiles ad dominum. *Moysen & alios seruos eius exasperando.*
14 Et dissipati recessimus, &c. *Homines.n. mali sunt in seipsis dissipati, quia ratio trahit ad bonum, & sensualitas & cõsuetudo peccandi ad oppositum: secundum quod deducit Philosophus. 8. Ethico.*
15 Et adhæserunt nobis multa mala. *culpæ & pœnæ.*
16 Et maledictiones, quæ constituit dominus Moysi. *Deut. 27. & 28.*
17 Qui eduxit patres nostros de terra Aegypti. *Exod. 43.*
18 Dare nobis terram fluentem lac, & mel. *i. ad dandum nobis terram bonam & fertilem.*
19 Sicut hodierna die. *supple apparet super nos maledictio Dei qui eiecti sumus inde.*
20 Et non audiuimus vocem domini Dei nostri. *Replicatio est eius quod suprà dictum est, sicut in orationib. solet idem pluries replicari ad maiorem affectus expressionem: & idem fit etiam in sequentibus.*
21 Operari dijs alienis. *i. sacrificare eis.*
22 Facientes mala ante oculos domini Dei nost. *quibus omnia nuda sunt & aperta, Heb. 4. d. Vel dicit.*
23 Ante oculos domini. *quia tempore Manasse regis Iuda in templo domini fuerunt idola posita, quib. idololatræ sacrificabant.*

C

CAP. II.

a P*ropter quod statuit, &c.* ✻ Theodoretus. Referunt quomodo aspernabantur prophetas, qui a Deo mittebantur ad illos, cum tamẽ completa sint, quæ prædicta sunt ab ipsis.

a *Et*

† Israel.

CAP. II.

P Ropter qđ statuit 1
dñs Deus noster
verbum suum, 2
qđ locutus est ad 3
nos, & ad iudices nostros, q 4
iudicauerũt in † Ierusalẽ &
ad reges nostros, & ad prin
cipes nostros, & ad omnem
Israel & Iuda: & adduce- 5 6
ret dominus super nos mala magna, quæ
non sunt facta sub cœlo, quemadmodum fa-
cta sunt in Ierusalem, secundum ea quæ scri-
7 pta sunt in lege Moysi, vt manducaret homo
8 carnes filij sui, & carnes filię suæ. Et dedit eos
sub manu regum omnium, qui sunt in cir-
9 cumitu nostro, in improperium & in desola-
tionem, & in omnibus populis in quib. nos
dispersit dñs. Et facti sumus subtus, & non su-
prà: quia peccauimus dño Deo nostro, non
10 obaudiendo voci ipsius. † Dño Deo nostro iu-
stitia, nobis autem & patribus nostris cõfu-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

✻ 1 PRopter quod statuit dominus. *Hic consequenter ponitur orantis humiliatio, confitendo pœnam illatam esse iustam, cũ dicitur.*
Propter quod statuit dominus. *i. firmiter disposuit.*
2 Verbum suum. *de iusta punitione peccatorum.*
3 Quod locutus est. *per Moysen & alios prophetas.*
4 Ad nos & ad iudices nost. &c. *ita quod nullus excusare se potest de ignorantia.*
Et adduceret dominus super nos. *iustè.*
6 Mala magna quæ non sunt, &c. *in alia gente. Quantò.n. peccatum est grauius, tanto ẽ. grauior debet esse pœna. Populus aũt Israel propter legẽ a Deo sibi datam & alia benefitia fuit in altiori statu, quam ceteri populi, sicut dicitur Psal. 147. b.* Non fecit taliter omni nationi, &c. *propter quod eius peccatum fuit grauius: quia quanto status altior, tanto casus grauior: ideo fuit maiori pœna dignum.*
7 Vt manducaret homo carnes filij sui. *licet hoc non legatur esse factum. 4. Reg. & 2. Par. in obsidione Ierusalẽ per Chaldęos tamen credendum est hoc fuisse factũ, vt dicit hic propheta Baruch, quia non omnia sunt in illis libris scripta, & maximè quia idem legitur factum. 4. Re. 6. in obsidione Samariæ, & in obsidione Ierusalẽ per Romanos, secũdũ quod refert Iosephus & alij historiographi.*
8 Et dedit eos sub manu regum omnium, &c. *sicut patet li. Regum & Iudicum in pluribus locis.*
9 In improperium & in desolationem. *nam multa inferebantur conuitia & grauia Iudæis inter Gentiles tẽpore captiuitatis.*
10 Domino Deo nostro iustitia, *Exponatur vt suprà: quia repetitio est eiusdem ad maiorem affectus expressionem.*

✻ Et

Et vigilauit, &c. A Idem. Euigilationem Dei vocat indictam. Nā ſcripturæ diuinæ mos ...d, longanimitatē ...us appellare ſom...um. Rurſum ita ...ne memoria recolentes ſuppliciū, ...ominum iuſtum ...e dicunt, vt qui ...anſgreſſores & ...ſuari nolentes pu...rit. Deinde cū ...oteſtatione ſupplicant, & memo...r repetunt anti...qam libertatem, ...qam adepti ſunt ...pres eorum aſpe...r. Aegyptiorum ſeruitute liberati.

B *b Vt ſciat omnis terra quia tu es dominus Deus noſter, & quia nomen tuum inuocatū eſt ſuper Iſrael, & ſuper genus ipſius, &c.* * Theod. Malorū enim noſtrorum mutatio alijs dabit occaſionem religionis & pietatis. ...ſpicient enim ...ne Dei noſtri potentiam.

c De domo ſancta tua, &c. * Idem. Domum ſanctam vocat, eā quæ erat Hieroſolymis. In illa enim ſui præſentiam exhibebat. C

d *Aperi-*

ſio faciei, ſicut eſt dies hęc. Quia loquutus eſt dominus ſup
nos oīa mala hæc quæ venerunt ſuper nos, & non ſumus de 1
precati faciem domini Dei noſtri, vt reuerteremur vnuſquiſ
a que noſtrū a vijs noſtris peſſimis. Et vigilauit dominus in 2
malis, & adduxit ea ſu p nos, quia iuſtus eſt dominus in om-
nibus operibus ſuis, quę mandauit nobis: & nō audiuimus
vocem ipſius, vt iremus in præceptis domini, quæ dedit an- 3
te faciem noſtram. †Et nunc domine Deus Iſrael, qui eduxi- 4
ſti populum tuum de terra Ægypti in manu valida, & in ſi- 5 6
gnis, & in prodigijs, & in virtute tua magna, & in brachio 7
excelſo, & feciſti tibi nomen ſicut eſt dies iſte: peccauimus, 8
impiè egimus, iniquè geſſimus domine Deus noſter in om- 9 10
nibus iuſtitijs tuis. Auertatur ira tua a nobis: quia derelicti 11
ſumus pauci inter gētes, vbi diſperſiſti nos. Exaudi domine 12 13
preces noſtras, & orationes noſtras: & educ nos propter te, 14
& da nobis inuenire gratiam ante faciem eorū, qui nos ab- 15 16
b duxerunt, vt ſciat omnis terra, quia tu es dominus Deus no- 17
ſter, & quia nomen tuum inuocatū eſt ſuper Iſrael, & ſuper 18
c genus ipſius. † Reſpice domine de domo ſācta tua in nos, & 19 20
d inclina aurem tuā & exaudi nos. Aperi oculos tuos & vide: 21
e quia † non mortui qui ſunt in inferno, quorū ſpiritus acce- 22
ptus eſt a viſcerib. ſuis dabunt honorem & iuſtificationem 23 24
domino: ſed anima quæ triſtis eſt, ſuper magnitudinem ma 25
li, & incedit curua & † infirma, & oculi deficientes, & ani- 26 27
ma eſuriens dat tibi gloriam, & iuſtitiam domine: quia nō 28
ſecundum iuſtitias patrum noſtrorum nos fundimus pre- 29 30
ces, & petimus miſericordiam ante conſpectum tuum do- 31
mine Deus noſter. Sed quia miſiſti iram tuam & furo- 32
rem tuum ſuper nos, ſicut locutus es in manu puerorum 33
tuorum prophetarum, dicens: Sic dicit dominus: ¹Incli-
nate humerum veſtrum, & ceruicem veſtram, & opera facite 34

D *d Aperi oculos tuos &c.* * Idem Solent moleſtia aliqua affecti claudere oculos, ſtatim vt conſpecti fuerint illi, qui iniuriam fecerūt, & pupillas oculorum auertere, dum ij qui iniuria affecerunt, precantur eos. Hæc igitur poſuerunt, humano more loquentes.

E *e Quia non mortui qui ſunt in inferno, quorum ſpiritus acceptus eſt a viſceribus ſuis, dabunt honorem & iuſtificationem domino: ſed anima, &c.* * Idem. *Non mortui te laudare ſolent.* Sed hoc eſt proprium viuentium. *Anima enim anxia ſurſum aſcendit. Spiritus curuus & infirmus, oculi deficientes & anima eſuriens dabunt tibi gloriam & iuſtitiam domine.* Nā qui in grauiſſimas calamitates delapſi ſunt, & in deſperatione melioris fortunę cōſtituti, deinde mutationem quandam adepti, tuam ingenuè collaudant clementiam.

In fame F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et non ſumus deprecati, &c. *Frequenter enim legitur in prædictis libris, quòd Iudæi pro peccatis ſuis a Deo percuſſi per pœnam non reuertebantur ad Deum per pœnitentiam.*

2 Et vigilauit, &c. *ſ. pœnæ iuſtè ſuper nos adducendis.*

3 Quæ dedit ante faciem noſtram. *i. clare & manifeſtè, ita quòd non poſſumus nos excuſare per ignorantiam.*

4 Et nunc domine. *Poſtquam poſita eſt orantis humiliatio, hic conſequenter ponitur humiliantis ſe deprecatio. Et diuiditur in tres partes, quia primò in oratione allegatur Dei magnificentia. Secundò orantis populi pœnitentia, ibi:* Reſpice domine. *Tertiò diuini cultus ignominia, ibi:* Et poſuiſti templum. *Circa primum ſciendum quòd ſicut dicitur 4. Ethi. Magnificus inclinatur ad dandum & petitur quando beneficia prius præſtita per eum allegantur, & ideo hic allegantur beneficia a Deo præſtita populo Iſrael in exitu de Aegypto, cum dicitur.* Et nunc dñe Deus Iſrael. *licet.n. eſſet Deus omnium per creationem, dicebatur tamen Deus Iſrael per cultum ſpecialem.*

5 Qui eduxiſti populum, &c. *de qua per ſe nō poterat egredi.*

6 In manu valida. *i. in poteſtate magna.*

7 Et in ſignis. *quantum ad minora miracula.*

8 Et in prodigijs. *quātum ad maiora, vnde dicitur prodigiū, quaſi procul a digito cuiuſmodi eſt miraculum rarò viſum.*

9 Et in virtute tua magna. *ſicut patet in diuiſione rubri maris, & in multis alijs populo Iſrael exhibitis.*

10 Et feciſti ti. *per hoc enim diuulgatum fuit nomen domini per orbem.*

11 Sicut eſt dies iſte. *i. ſicut præſens tempus manifeſtat, per ſcripturas canonicas de iſtis memoriam facientes.*

12 Peccauimus. *in noſmetipſos.*

13 Impiè egimus. *erga Deum.*

14 Iniquè geſſimus. *erga proximum.*

15 Auertatur ira tua a nobis. *i. pœna nobis a te inflicta.*

16 Quia derelicti ſumus pauci. *Nam multi de Iudæis fuerant gladio & fame mortui.*

17 Exaudi domine preces noſtras. *factas verbaliter.*

18 Et orationes noſtras. *factas mentaliter. nam ſecundum Damaſcenum, oratio eſt aſcenſus mentis in Deum.*

19 Et educ nos. *de captiuitate Babylonis.*

20 Propter te. *i. ex tua bonitate, & non ex meritis noſtris.*

21 Et da nobis inuenire gra. *i. vt ſciant Gentiles, quia tu es dominus Deus noſter, per hoc quod inueniemus gratiam principum in terra aliena.*

22 Reſpice domine. *Hic conſequenter ponitur populi deprecantis pœnitentia, ex qua mouetur Deus ad exaudiendum orationem deprecantium, cum dicitur:* Reſpice domine, &c. *i. de cœlo, quod dicitur eius domus, quia licet ſit vbique per potentiam, eſſentiam, et præſentiam: tamen ibi ſpecialiter relucet eius maieſtas & gloria.*

23 Quia non mortui qui ſunt in inferno. *i. reconditi in ſepulchro: vel in inferno, quantum ad animas, quia tunc omnes ibi deſcendebant, dabunt honorem & iuſtitiam domino: quia ſunt extra ſtatum merendi.*

24 Sed anima quæ triſtis eſt. *per contritionem veram.*

25 Per magnitudinem mali. & ince. curua. *per veram humiliationem.*

26 Infirma. *per propriæ fragilitatis conſiderationem.*

27 Et oculi deficiētes. *proprios defectus et nō alienos attēdētes.*

28 Et anima eſuriens. *i. iuſtificari deſiderans. Matth. 5. a.* Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam.

29 Dat tibi gloriam. *Pſal. 50. d.* Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus.

30 Quia non ſecundum iuſtitias, &c. *quia non fuerunt peccatores ſicut & nos.*

31 Nos fundimus, &c miſericordiam. *ideſt, preces miſericordiam poſtulantes.*

32 Sed quia miſiſti iram tuam. *ideſt, punitionem iuſtam. Non enim ira & aliæ paſſiones ſunt in Deo, ſed quando punit ad modum irati ſe habet.*

33 Sicut locutus es in manu puerorum tuorum prophetarum. *i. per prophetas tuos. Per manum enim ſignatur, hic lingua, eo quòd manus eſt organum organorum, vt dicitur 3. de Aia.*

34 Inclinate humerum veſtrum, &c. *Hoc enim frequenter dixit Ieremias, ſcilicet, quòd ciuitas deſtrueretur, & populus captiuaretur, niſi ſe ſubijceret regi Babylonis, & ſimiliter alij prophetæ. Cætera patent vſque ibi.*

A regi Babylonis, & sedebitis in terra quam dedi patri-
bus vestris. Quòd si non feceritis nec audieritis vo-
cem domini Dei vestri operari regi Babyloniæ, defe-
ctionem vestram faciam de ciuitatibus Iuda, & a fo-
ris Ierusalem: & auferam a vobis vocem iucundita-
tis, & vocem gaudij, & vocem sponsi, & uocem spon-
sę: & erit omnis terra sine uestigio ab inhabitantibus
eam. Et non audierunt uocem tuam, ut operarentur
regi Babylonis: & statuisti uerba tua quæ locutus es
in manibus puerorum tuorum prophetarum, ut trans-
ferrentur ossa regum nostrorum, & ossa patrum no- 1
strorum de loco suo. Et ecce sunt proiecta in calore so
lis, & in gelu noctis, & mortui sunt in doloribus pes-
simis, in fame & in gla- 2
dio & in emissione. Et po
suisti templum in quo in- 3
uocatum est nomẽ tuum 4
in ipso sicut hæc dies, pro
pter iniquitatem domus 5
Israel & domus Iuda. Et 6
fecisti in nobis domine
Deus noster secundum omnem † bonitatem tuam, 7

a *In fame gladio & emissione.* ✱ Idem. At verò non modo tradidisti nos in famem, cædem, & seruitutẽ (nam τὴν ἀποικίαν, i. emissionem, captiuitatem appellat) sed & templum sanctum tuum pręclarum fecisti desertum.

B

† benignitatem.

& secundum omnem miserationem tuam illam ma-
gnam: sicut locutus es in manu pueri tui Moysi, in
8 die qua pręcepisti ei scribere legem tuam coram fi-
lijs Israel, dicens: Si non audieritis uocem meam,
9 multitudo hæc magna conuertetur in minimam gen
tem, quoniam ego eos dispergam: quia scio, quod
10 me non audiet populus. Populus est enim dura cer-
11 uice. Et conuertetur ad cor suum in terra captiuita-
12 tis suæ, & scient quia ego sum dominus Deus eo-
13 14 rum. Et dabo eis cor, & intelligent: & aures, & au-
15 dient. Et laudabunt me in terra captiuitatis suę, &
16 memores erunt nominis mei. Et auertent se a dorso
17 suo duro, & a malignitatibus suis: quia reminiscen-
18 tur uiam patrum suorum, qui peccauerunt in me.
19 Et reuocabo illos in terram quam iuraui patribus
20 eorum, Abraham, Isaac, & Iacob, & dominabuntur
eius. Et multiplicabo eos, & non minorabuntur. Et
statuam illis testamentum alterum sempiternum, ut
21 sim illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et
22 non mouebo amplius populum meum filium filios
23 Israel a terra quam dedi illis.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vt transferrentur ossa regum nostrorum. *Iudęi namque sepeliebant potentes cum sumptibus magnis ponentes pretiosa in eorum sepulchris, & ideo Chaldæi qui erant cupidi capta ciuitate Ierusalem, fodiebant talia sepulchra, pretiosa rapientes, & ossa mortuorum eycientes.*

2 Et mortui sunt in doloribus. *in obsidione enim captiuitatis multi fuerunt mortui, aliqui aeris corruptione, aliqui gladio, & aliqui fame.*

3 Et in emissione. *quia multi de his qui mittebantur in Babylonem captiui, fuerunt in via mortui.*

4 Et posui. *Hic consequenter allegatur diuini cultus ignominia, cum dicitur:* Et posuisti templum. *scilicet desolationem.*

C 5 In quo inuo. est no. tu. *ante destructionem eius.*

6 Sicut hæc dies. *supple manifestat per rei euidentiam.*

7 Et fecisti in nobis domine Deus, &c. *i. secundum magnitudinem bonorum, quæ fecisti nobis ex tua bonitate in datione legis, & alijs beneficijs inflixisti nobis domine pœnam ex tua iustitia, eo quod fuimus ingrati & transgredientes tua mandata.*

8 In die qua præcepisti ei scribere, &c. *i. Deuteronomium.*

Deut. 27. c. & 28. b. 9 Multitudo hæc, &c. *i. ornatus & pulchritudo populi Israel.*

10 Conuertetur in minimam. *per gladium & captiuitatem.*

11 Quia scio, quod. *Deus enim ita cognoscit futura, sicut pręsentia.*

Deut. 9. c. & 31. b. 12 Populus est enim dura ceruice. *vt patet ex decursu veteris testamenti.*

13 Et conuerte. ad cor suum. *recognoscendo proprium delictum.*

14 In terra captiuitatis suæ. *vexatione ei intellectum dante.*

15 Et dabo eis cor & intelligent. *s. contritum.*

16 Et aures & audient. *Dei verbum.*

17 Et laudabunt me in terra captiuitatis suæ. *sicut dictum est supra de Tobia, Tob. 13. b. Et idem fuit in alijs multis iustis, vt in Daniele & socijs eius, & consimilibus.*

18 Et auertent se a dorso. *i. ab inobedientia sua dura.*

19 Quia reminiscentur vi. pa. su. *qui similiter pro peccatis suis mortui fuerunnt in captiuitate.*

20 Et reuocabo illos in terram quam iuraui. *Hoc fuit impletum aliqualiter, quando Cyrus dedit Iudæis licentiam redeundi in Iudæam, sed plenius per Christim aperientem cęli ianuam quod est terra viuentium, per terram promissionis figurata. Præmium enim virtutis a Deo principaliter promissum, non potest intelligi bonum terrenum, quod est minus quam virtutis bonum: & ideo quando in scriptura sacra pro virtuosis operibus promittuntur bona corporalia & terrenna, sub illis intelliguntur principaliter promitti bona et eterna, sicut dixit plenius, Gen. 15. & in pluribus alijs locis, & huic sensui concordat litera sequens cum dicitur.*

21 Et statuam illis, &c. *i. legem nouam per Christum.*

22 Sempiternum. *Tum quia legi nouæ lex altera non succedet Tum quia habet effectum sempiternum introducendo statim ad gloriam sempiternam, quòd lex vetus facere non poterat, secundum quod deducit Apostolus satis diffusè in epistola ad Hebræos ide subditur.*

23 Et non mouebo, &c. *quia mansio cœlestis stabilis & æterna ést.*

14 In

CAP. III.

ET nunc domine omnipotens Deus Is- 1
rael, anima in angustijs & spiritus an- 2
xius clamat ad te. Audi domine & mise 3
rere, quia Deus es misericors: & misere 4
re nostri, quia peccauimus ante te. Quia 5
tu sedes in sempiternũ, & nos peribimus
in æuũ? Domine omnipotẽs Deus Israel
audi nũc orationem mortuorũ Israel, & filiorũ ipsorũ, qui 6 7

CAP. III.

a ET *nunc domine.* ✱ Theo. Excessum, inquit, video calamitatẽ, & magnitudinem desperationis.

b *Tu sedes in æternum.* ✱ Idem. Tu, inquit es æternus, nos autem temporanei: Tu sempiternus, & interitui minimè obnoxius, vita autem nostra exiguæ mensuræ dimensione continetur.

c *Audi orationem mortuorum.* ✱ Idem. Verba hæc ostendunt immortalitatem animæ. *Et pu rum qui peccauerunt ante te.* Tu, inqui dixisti, dentes co medẽtium vuam acerbam, obstupescent. Intuere ig tur in adolescent los expertes pecc ti: & ne meminis ris peccatorũ qu commiserunt p tres nostri. *Sed rec dare manus tuæ & nominis tui.* Vtere, inquit, solita miraculorum effectione, & quemadmodum eduxisti ab Aegypto, ita libera a Babylone.

Quid

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

1 ET nunc domine omnipotens. *Postquam posita est orantis allegatio, hic consequenter ponitur deprecantis cõclusio, cum dicitur.*

2 Anima in ang. *posita.*

3 Et spiritus anx. *ex afflictione dura.*

4 Clama ad te. *vt possit aliquantulum respirare.*

5 Audi domine. *condescendendo. Cętera patent vsque ibi.*

6 Audi nunc orationem mortuorum Israel. *i. sanctorum patriarcharum & prophetarum, qui viuentes orauerunt ad te pro bono statu posterorum.*

7 Et filiorum ipsorum qui peccauerunt, *i. vocem nostr*

4 Clama

✱ audi,

A eccauerunt ante te:& non audierunt vocem
omini Dei sui, & agglutinata sunt nobis ma 1
j.Noli meminisse iniquitatis patrum nostro 2
am:sed memento manus tuę,& nominis tui
i tempore isto:quia tu es dominus Deus no 3 4
ſer, & laudabimus te domine, quia propter
bc dedisti timorem tuū in cordibus nostris,
& vt inuocemus nomē tuum,& laudemus te
i captiuitate nostra:quia cōuertemur ab ini 5
citate patrū nostrorum qui peccauerunt an
t te. Et ecce nos in captiuitate nostra sumus
hodie,quo nos dispersisti in improperium, & 6
i maledictum, & in peccatum secundum 7
B omnes iniquitates patrum nostrorum,qui di
sesserunt a te domine Deus noster. Audi Is- 8
rel mandata vitæ, auribus percipe, vt scias 9
prudentiā Quid est 10
israel,quòd in terra
inimicorum es? In- 11
ueterasti in terra a-
liena, coinquinat9 12
es cum mortuis. De 13

a Quid est Israel. * Idem. a Quid hoc noui,inquit? Qui populus meus vocabatur,illustris oīum ore celebris,ser uus pro libero,alienigenarū vorū & impiorū conuiuia, pe malorū excessu accedit a mortuorū similitudinē.

putatus es cum descendentibus in infernū: D
14 15 dereliquisti fontem sapientiæ. Nam si in via
16 Dei ambulasses,habitasses vtique in pace†su †sempiterna.
17 18 per terram. Disce vbi sit prudentia,vbi sit vir
19 tus, vbi sit intellectus: vt scias simul vbi sit
20 longiturnitas vitæ & victus: vbi sit lumen
21 22 oculorum & pax. Quis inuenit locum eius?
23 Et quis intrabit in thesauros eius? Vbi sunt
24 25 principes gentium, & qui dominantur su-
26 per bestias, quæ sunt super terram? Qui in
27 28 auibus cœli ludunt,qui argentum thesauri-
29 zant,& aurum in quo cōfidunt homines: &
30 non est finis acquisitionis eorum. Qui argē
31 32 tum fabricāt & soliciti sunt, nec est inuentio
33 operum illorum. Exterminati sunt,& ad infe E
ros descenderunt, & alij loco eorum exurre-
34 xerunt. Iuuenes viderunt lumen, & habita-
35 uerunt super terram: viam autem discipli-
36 37 næ ignorauerunt, neque intellexerunt semi-
tas eius,neq; filij eorum susceperunt eam. A
38 facie ipsorum longè facta est. Non est audita
39 40 in terra Chanaan,neque visa est in Theman.

NICOLAVS DE LYRA.

cdi,qui licet peccauerimus tibi,tamen pęnitentes clamamus ad te.

Et agglutinata sunt nobis mala. *idest,pœna multiplex est ibis inflicta.*

C Noli meminisse iniquitat.pat. *pro ipsis nos puniendo,nam quando filij iustè pro patribus puniuntur pœna temporali:quia filij sunt quædam res patrum.*

Sed memento man. *i.potentiæ tuæ pro nostra liberatione.*

Et nominis tui. *cuius proprium est parcere & misereri.Cætera patent vsque ibi.*

Quia conuertemur ab iniquitate patrum nostrorū. *bonum per pœnitentiam nostram,qui sumus successores eorum.*

In improperium & in maledi. *nam multa conuitia & maledicta inferebantur eis in aliena terra.*

Et in peccatum. *i.peccatores reputati,& pro peccatis puniti.*

Audi Israel. *Postquam præmissa est humilis deprecatio, hic consequenter subditur vtilis informatio. Et primò Baruch populum Israel ad bonum hortatur. Secundò eum multipliciter consolatur sequenti cap.ibi:* Animæquior esto. *Prima in duas,nam primò populum ad sapientiæ desiderium inuitat. Secundò quæ sit illa sapientia, declarat in principio sequentis capitis. Prima in tres:quia primò ad quęrendum sapientiam inducit. Secundò ab ea infideles excludit, ibi:* Quis inuenit. *Tertiò quib. conceditur,ostęndit,ibi:* O Israel. *Circa primum dicit:* Audi Israel mandata vitæ *i.mandata Dei, quorum obseruatio inducit in vitam æternam, Matth.19.* Si vis ad vitam ingredi,serua mandata.

Auribus percipe,vt scias prudentiam. *non humanam,cuius finis est felicitas politica sed diuinam & infusam,cuius finis est felicitas superna.* isto.

D Quid est Israel. *detentus in captiuitate.*

1 Inueterasti in terra aliena. *ibi existens iam a longo tempore: quia regnum Israel fuit captiuatum anno 6. Ezechiæ, & Iechonias rex Iuda cum nobilibus & potentibus regni sui anno primo Sedechiæ:& Sedechias cum reliquis anno vndecimo regni sui.*

2 Coinquinatus es cum mortuis. *i. cum infidelibus qui dicuntur mortui, Matth.8. cap.* Dimitte mortuo sepelire mortuos. *Filij enim Israel inter eos captiuati communiter inquinabantur cibis eorum,vt dictum est supra Tob.1.*

3 Deputatus es cum descendentibus in infer. *i.cum idololatris inter eos commorando. Præmisit ergo:* Quid est Israel. *i.quæ est causa istorum malorum super te venientium? & respondet.*

4 Dereliquisti fontem sapientię. *i.quia dereliquisti Deū tuū.*

5 Nam si in via Dei. *tibi ostensa per legem & prophetas.*

6 Habitasses vtique in pace. *a Deo tibi concessa. Patet enim ex decursu veteris testamenti, quòd quandiu in via Dei ambulauerunt,in terra promissionis pacificè habitauerunt.*

7 Disce vbi sit prudentia. *infusa.*

18 Vbi sit virtus. *similiter infusa, nam sicut virtutes politicæ ex actibus acquisitæ connectuntur prudentiæ politicæ, vt habetur. 6.Ethic.sic virtutes morales infusæ connectuntur prudentiæ diuinæ vel infusæ.*

19 Vbi sit intellectus. *Est autem intellectus proprie habitus principiorum: Articuli verò fidei sunt principia omnium credibiliū, et ideo fides quæ est virtus intellectualis,est huiusmodi intellectus.* F

20 Vt scias simul. *i.per ipsam fidem quę est substantia rerum sperandarum,argumentum,idest,certitudo non apparentium.*

21 Vbi sit longiturnitas vitæ. *i.vita æterna.*

22 Et victus. *idest fruitio beata.*

23 Vbi sit lumen oculorū. *per apertā primę veritatis visionē.*

24 Et pax. *Pax dicit omnimodam appetitus quietationem,per fidem enim cognoscimus certitudinaliter,quòd ista sunt in Deo obiectiuè:& in beatis spiritibus subiectiuè.*

25 Quis inuenit locum eius? *Hic consequēter infideles ab hac sapientia excludit,dicens :* Quis inuenit locum. *q.d. nullus de infidelibus quantumcunque potens & magnus, ideo subditur.*

26 Vbi sunt principes gentium. *Tempore namque Baruch captiuatis regibus Israel & Iuda, omnes terrę principes erant idololatrę & infideles.*

27 Qui dominātur super bestias quę sunt super terram. *per venationis exercitium.*

28 Qui in auibus cœli ludunt. *per aucupium.*

29 Qui argentum thesaurizant, & aurum in quo confidunt. *per hęc enim sperant obtinere super alia regna dominium.*

30 Et non est finis acquisitionis eorum. *quia quanto plura acquirunt,tanto ad alia acquirenda ardentius anhelant.*

31 Qui argentum fabri. *inde faciendo monetam,vel idola.*

32 Et soliciti sunt. *de obtinendo quod capiunt.*

33 Nec est inuentio operum illorum. *quia frequenter pręueniuntur morte,antequam possint opus intentum perficere. ideo dicitur.* Exterminati sunt,&c.

34 Iuuenes. *moribus & ętate.*

35 Viderunt lumen. *in bonis sensibilib. suum ponentes finem.*

36 Viam autem disciplinæ ignorauerunt. *Delectationes enim sensibiles hanc notitiam impediunt.*

37 Neque intellexerunt semi.eius. *i.modos inquirendi eam.*

38 Neque filij eorum susceperunt eam. *malè nutriti,& in sensibilibus delectationibus occupati,sicut patres eorum.*

39 Non est audita in terra Chanaan. *in qua ante filios Israel habitauerunt idololatræ pessimi, vt patet in libris Num. & Deuteronom.*

40 Neque vi. est in Them. *nomen est terrę de qua fuit Eliphaz Themanites, qui non ponebat nisi præsentem vitam, vt dictū fuit super librum Iob, & idem videtur fuisse de alijs habitatoribus illius terrę.nam iste fuit de maioribus & prudentioribus:propterea exclusi erant a sapientia diuina quę felicitatem ponit in vita futura.*

18 Vbi

* Filij

† Exquirunt. † Confabulatores.

A Filij quoque Agar, qui † exquisierunt pru- 1
dentiam. quæ de terra est, negotiatores terræ 2
& Theman, & † fabulatores, & exquisitores 3
prudentiæ & intelligentiæ: viam autem sa- 4
pientiæ nescierunt, neque commemorati 5
sunt semitas eius. O Israel quàm magna est 6
domus Dei & ingens locus possessionis eius. 7 8
Magnus est, & non habet finem, excelsus & 9
immensus. Ibi fuerunt gigantes nominati, 10
illi qui ab initio fuerunt statura magna scié- 11
tes bellum. Non hos elegit dominus, neque 12 13
viam disciplinæ inuenerunt: propterea pe- 14 15
rierunt. Et quoniam non habuerunt sapien-
tiam, interierunt propter suam insipiétiam. 16
Quis ascendit in cœlum, & accepit eam, &
eduxit eam de nubibus? Quis transfretauit 17
mare, & inuenit illam, & attulit illam super 18
aurum electum? Non est qui possit scire vias
B eius, neque qui exquirat semitas eius. Sed 19
qui scit vniuersa, nouit eam: & adinuenit 20
eam prudentia sua. Qui præparauit terram 21
22 in æterno tempore, & repleuit eam bipedib
23 & quadrupedibus. Qui emittit lumen & v
24 dit: & vocauit illud, & obedit illi in tremo
25 re. Stellæ autem dede-
runt lumen in custo- a
26 dijs suis, & lætatæ
sunt. Vocatæ sunt, &
27 dixerunt: Adsumus.
Et luxerunt ei cũ iu-
cunditate, qui fecit
28 illas: Hic est Deus no-
29 ster, & nõ æstimabit
30 alius aduersus eum.
Hic adinuenit om-
nem viam discipli-
31 næ, & tradidit illam
Iacob puero suo, &
Israel dilecto suo.
32 Post hæc in terris vi- b
sus est; & cum homi-
nib. conuersatus est.

a *Stellæ autem dederunt, etc.* ✻ Theod. Cuncta, inquit, parent factori. Quicqui factum est, custodit pro prios terminos. Custodia aũt stellarũ vocat καιρ.. .i. tempora & opportuni tates. Nam vnaquæqu definitio oritur tempore.
b *Post hæc in terris visus est.* ✻ Idem. Sermo iste nobi dilucidè ostendit, vnigen tum naturam humanam assumpsisse, ipsumq; vn uersorum esse opificem & sapientiæ fontem: illiu etiam ipsum esse factor & dominum. Et de ipl ait in prouerbijs, *Dominu creauit me initium viaru suarum in opera sua.* No enim Deus verbum ill dicit, sed Dei verbi ab ip so preparata sapientia.

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Filij quoque Agar. *Agareni, qui modo dicuntur Saraceni, vsurpantes sibi nomen a Sara libera, cum tamen descenderint ab Agar ancilla Abrahæ.*

2 Qui exquisierunt prudentiam. *sunt enim astuti in terrenis lucris.*

3 Et fabulatores. *ad decipiendum in mercationibus homines.*

4 Et exquisitores prudentiæ. *quæ propriè est de præsentibus tantum.*

5 Viam autem sapientiæ nesciunt. *quæ magis attendit bona futura. Nescierunt.*

C 6 O Israel. *Hic consequenter ostenditur quib. conceditur sapientia diuina, cum dicitur:* O Israel, *considera.*

7 Quam magna est domus Dei. *i. cælum empyreum, quod est locus beatorum: est enim cælum supremum, et per consequens maximè extensum, quantò magis distat a centro mundi.*

8 Magnus est, & non habet finem. *i. terminationem siue finitionem a parte post: nam est incorruptibilis.*

9 Excelsus. *quia est locus supremus, vt dictum est.*

10 Et immensus. *non simpliciter, quia nulla creatura sic est immensa, sed per comparationem ad nos, qui quantitatem eius metiri non possumus.*

11 Ibi fuerunt gigantes. *hoc non refertur ad literam immediatè præcedentem, nam in cælo empyreo non fuerunt gigantes, qui sunt homines incompositi moribus, sed refertur ad hoc quod prædicitur,* Non est audita in ter. Cha. *in qua habitauerunt gigantes, vt habetur Num. 10. d. ibi vidimus monstra quædam filiorum Enach de genere giganteo, quibus comparati quasi locustæ videbamur.*

12 Scientes bellum. *i. artem bellandi.*

13 Non hos elegit dominus. *in populum sibi peculiarem sicut elegit Israelem.*

14 Neque viam disciplin. inue. *nam incompositi moribus fuerunt.*

15 Propterea perierunt. *filij enim Israel eos interfecerunt, vt* † *habetur in libris Iosue & Iudicum.*

16 Quis ascendit in cœlum. *quasi dicat, nullus hominum, scilicet, ante Christi aduentum, & pro tempore illo loquitur Baruch.*

17 Quis transfretauit mare & inuenit illam. *q. d. nullus per talem transfretationem potuit inuenire sapientiam diuinam.*

18 Non est qui possit scire vias. *naturali virtute, sicut inuenta est sapientia philosophica.*

19 Sed qui scit vniuersa. *scilicet, Deus.*

20 Et adinuenit eam. *idest, habet eam per seipsum, & non per doctorem alium.*

21 Qui præparauit ter. *nam in æternum durabit a parte post, sicut & aliæ mundi partes principales: meliorabuntur tamen in suis qualitatibus in mundi innouatione.*

22 Et repleuit eam biped. & quadr. *i. auibus, hominibus, & animalibus, licet enim aues habitent in aere, communius tamen alimentum accipiunt in terra.*

23 Qui emittit lumen. *nam secundum eius ordinationem lumen solis & lunæ diffunditur per aerem.*

24 Et vocauit illud, &c. *nam secundum eius ordinationem lumen solis & lunæ quodammodo reuocatur, quando certis temporibus eclypsantur.*

25 Stellæ dederunt lumen. *secundum Dei ordinationem.*

26 Et lætatæ sunt. *Locutio est metaphorica sicut cum dicitur* Pratum ridet, *quia corpora cælestia non sunt animata secundũ Damascenum.*

27 Vocatæ sunt & dixerunt: adsumus. *Illud dicere non est aliud, quam cursum suum secundum ordinationem Dei perficere.*

28 Hic est Deus noster. *cui obediunt corpora cælestia & terrestria.*

29 Et non æstimabitur alius aduersus eum. *nam alij sunt dij falsi.*

30 Hic adinuenit omnem viam, &c. *ducentem ad vitam gloriæ.*

31 Et tradidit illam Iacob. *Iacob autem & Israel idem homo fuit: sed primò vocatus est Iacob, idest, supplantator: postea Israel idest, videns Deum, vel directus cum Deo, Gen. 32. f. per quod designatur, quòd in via perfectionis oportet hominem prius luctari cum passionibus ipsas subijciendo per exercitium virtutis, postea proficere in contemplatione veritatis. vnde dicit Greg. super Ezech. Qui contemplationis arcem tenere desiderant, prius necesse est, vt in campo actionis se per exercitia probent. Et Philos. 7. Physicorum. Sedendo & quiescendo, idest. sedatis passionibus fit anima sciens & prudens & ideo bene dicitur, quòd sapientiam diuinam dedit Deus Iacob & Israel, quia passionibus supplantatis datur homini contemplatio veritatis.*

32 Post hæc in terris visus est, cum hominibus conuersatus est. *Quod potest dupliciter intelligi. Vno modo, vt sit relatio præteriti: quia post illuminationem Iacob patriarchæ, & dationem legis, descendentibus ex suo semine Exod. 20. Deus apparuit illi populo Exod. 24. c.* Ascenderuntq; Moyses & Aaron, Nadab & Abiu, & septuaginta ex senioribus Israel, & viderunt dominum Deum. *Et subditur ibidem.* Necnõ super eos qui procul recesserant de filijs Israel misit manum suam, viderũtque Deum &c. *Cum illis etiam conuersatus est quadraginta annis, præbens eis manna & alia beneficia multa, secundum quod dicitur Ps. 94. b. secundum translationem LXX. interpretum* Quadraginta annis proximus fui generationi huic, &c. *Alio modo vt sit prophetia de futuro, quia post tempus Baruch Christus Deus & homo cum hominibus conuersatus est, Ioan. 1. a.* Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, &c. *Et hæc perfectior expositio, quia conuersatio prima fuit huius figura.*

✻ Cap.

22 Et

CAP. IIII.

A *Hic est liber mandat.* Theod. Vtpote, da a -is per humanæ na -turæ assumptionem -nigeniti filij Dei, *Et -x quæ est in æternum.* -etus enim testamẽ -m finem accepit. *-mnes q' i tenent eã per- -nient ad vitam, qui au -m dereliquerunt eam, -i mortem.* vtriusque -nem ostendit.

HIc liber manda- 1
torum Dei, & 2
lex quę est in ę-
ternũ. Omnes 3
qui tenent eã, peruenient 4
ad vitam: qui autem dere- 5
liquerũt eam, in mortem.
Conuertere Iacob, & ap- 6
prehende eam, ambula 7
8
per viam ad splendorem 9
-eius contra lumen eius. Ne tradas alteri glo- 10
11
-riam tuam, & dignitatem tuam genti alienæ.
12
Beati sumus Israel, quia 13
quæ Deo placent, mani- 14
festa sunt nobis. Animæ- 15
quior esto populus Dei 16
memorabilis Israel. Ve- 17
18
-nundati estis gentibus, non in perditionem:
B sed propter quod in ira ad iracundiam prouo 19
-castis dominum, traditique estis aduersarijs. 20
Exacerbastis enim eum qui fecit vos Deum
æternum, immolantes dæmonijs & non Deo.
Obliti .n. estis eum qui nutriuit vos, & contri
21
-stis nutricẽ vestrã Ierusalẽ. Vidit .n. iracun- 22
23 diam à Deo venientem vo
24 bis, & dixit: Audite† confi
25
26 nes Sion. Adduxit .n. mihi c
Deus luctũ magnum. Vidi
enim captiuitatẽ populi
mei, filiorum meorum &
filiarũ, quam superduxit il
27 lis æternus. Nutriui .n. illos
cũ iucunditate, dimisi aũt
28 illos cum fletu & luctu. Ne
mo gaudeat super me vi-
29 duam & desolatam, à mul
tis derelicta sum propter
30 peccata filiorum meorum, quia declinaue-
runt a lege Dei. Iustitias autem ipsius nescie-
31 runt, nec ambulauerunt per vias mandato-
rum Dei, neque per† semitas veritatis eius cũ
32 iustitia ingressi sunt. Veniant confines Sion,
33
34 & memorentur captiuitatem filiorum, & fi- E
liarum mearum, quam superduxit illis æter-
35 nus. Adduxit enim super illos gentem de
36
37 longinquo, gentem improbam, & alterius
38 linguæ, qui non sunt reueriti senem, neque
39 puerorum miserti sunt: Et adduxerunt dile-
ctos viduæ, & à filijs vnicam desolauerunt.

-*Beati sumus Isr. &c.* b -Idem. Nullum, in- -q; habemus ignora- -tionis prætextum, ga -c tiores nos fecit eo -rum quę placent illi.

c *Adduxit.* ✠ Idem. D Vtens prosopopeia, exhibet ciuitatem reliquis sibi subditis ciuitatibus cũ luctu dicentem profecto luctum acerbum adduxit mihi dominus. Vidi .n. quosdam ex incolis interfectos, alios in molestam seruitutem redactos. Nemo cõgratuletur mihi viduę. Seipsum appellat viduam, tanquam destitutam ꝓuidentia diuina.

† cõfusiones.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

* HIc liber mandatorum. *Postquam Baruch induxit ad sapientiæ desiderium, & ostendit quib. datur & à quo, hic consequenter ostendit, quæ sit illa sapiẽtia. s. lex à Deo data di.* Hic lib. mand. Dei *supple est sapientia prædicta propter quod dicitur Deu. -a. Hæc est sapientia vestra & intellectus coram populis.*

Et lex quæ est in æternum. *Non. n. lex vetus per nouam est -solta, sed magis perfecta secundum quod dicit saluator Matt. 5. b. Non veni soluere legem, sed adimplere, vt ibidem fuit declaratum.*

3 Omnes qui tenent eam. *obseruando.*

C 4 Perueniẽt. ad vi. *s. gratię in præsenti, & gloriæ in futuro, licet patres ve. testa. decedentes, non statim admitterẽtur ad gloriam, erant tamẽ admittendi suo tẽpore. s. amoto impedimẽto per Christũ.*

5 Qui autem dereliquerunt eam in mortem. *transgrediendo, quia decedentes statim descendebant in gehennam.*

6 Conuertere Iacob. *idest, popule descendens à Iacob.*

7 Et apprehende eam. *per iugem memoriam.*

8 Ambula per viam. *morum.*

9 Ad splendorem eius. *oculos conuertendo. ideo subditur.*

10 Contra lumen eius. *tales enim non habent ante se vmbram ignorantiæ vel culpæ: auertentes autem se à lumine habent vmbrã culpæ & ignorantiæ ante se.*

11 Ne tradas al. gl. tuam. *legem diuinitus datam dimittendo, de cuius acceptione poterat populus Israel præ cæteris populis gloriari, secundum quod dicitur Psal. 147. b.* Non fecit taliter omni nationi. &c. *ideo subditur.*

12 Beati sumus Israel. *hoc dicit Baruch, eò q erat de populo illo.*

13 Quia quæ Deo placent. *idest, mandata legis & prophetarum oracula.*

14 Manifesta sunt nobis. *in lege & prophetis.*

15 Animæquior. *Posita populi exhortatione, hic consequenter ponitur eius consolatio, & primò in persona Baruc loquentis, secundo in persona Ierusalem metropolis, ibi:* Et dixit: *tertio in persona Dei consolantis, ibi:* Animæquior esto Ierusalem. *Circa primũ dicitur:* Animæquior. *idest, constantior & hilarior.*

16 Esto populus Dei. *idest, populus Israel Dei cultor, cæteris ad idololatriam declinantibus.*

17 Memorabilis Israel. *coram Deo, licet oblitus videaris. ideo subditur.*

18 Venundati estis gentibus non in perditio. *sed vt afflictio det vobis intellectum ad vestram emendationem, ideo subditur.*

19 Sed propter quod in ira. *idest, in peccatis vestris ira Dei -a nis.*

20 Ad iracundiam pro. do. tra. estis, &c. *& patet litera vsque ibi.*

21 Contristatis nutricem vestram Ierusalem. *quæ nutriuit vos corporaliter bonis temporalibus ibidem abundantibus, & spiritualiter doctrina prophetarum ibidem habitantium, ideo subditur.*

22 Vidit enim iracundiam. *idest, pœnam.*

23 A Deo venientem. *hoc enim pręuidit Ieremias & alij prophetæ, qui locuti sunt de Babylonica captiuitate, vt patuit supra in libris eorum.*

24 Et dixit. *Hic consequenter ponitur populi consolatio in persona Ierusalem, & vt opposita iuxta se posita magis elucescãt. Primò recitatur materia desolationis. Secundo consolationis, ibi.* Ego autem. *Circa primũ dicitur.* Et dixit. *scilicet, per prophetas & alios sanctos desolationem Ierusalem lamentantes, eo modo loquendi quo Parisius dicitur facere & dicere, quod populus eius facit & dicit.* F

25 Audite confines Sion. *idest ciuitates affinitatem cum Ierusalem habentes.*

26 Adduxit enim mihi Deus luctum magnum. *idest, materiam magnam lugendi, per exercitum Chaldæorum populum meũ captiuantium.*

27 Nutriui enim illos cum iucunditate. *temporibus Dauid & Salomonis, quia tunc erant in magna bonorum temporalium & spiritualium prosperitate.*

28 Dimisi autem illos cum flectu & luctu. *cum ducerentur in Babylonem temporibus Iecqoniæ & Sedechiæ.*

29 Nemo gaudeat super me vid. *quæ magis indigeo compassione.*

30 A multis. *de filijs meis in captiuitatem ductis.*

31 Iustitias autem ipsius nescierunt. *practicè, licet aliqui sciuerint speculatiuè, scilicet, sacerdotes & legisperiti viuentes malè.*

32 Neque per semitas. *quantum ad consilia.*

33 Cum iustitia ingressi sunt. *scilicet, pœna per Dei iustitiam inflicta, vnde & peccantium punitio communi modo loquendi iustitia nominatur.*

34 Veniãt cõfines Sion. *de hoc enim ciuitates in circumitu Iudææ existentes frequenter loquebantur, sicut solet fieri de tali casu.*

35 Adduxit enim super illos de longinquo. *scilicet, de Chaldæa & alijs regnis existentibus sub Chaldæis.*

36 Gentem improbam. *idest, bonis moribus carentem.*

37 Et alterius linguæ. *propter quod minus miserebantur, quia non intelligebant verba deprecantium, ideo subditur.*

38 Qui non sunt reueriti senem, &c. *quibus tamen esset maximè compatiendum, sed absque discretione ætatis, conditiones, & sexus populum crudeliter afflixerunt.*

39 Et adduxerunt dilectos viduæ. *i. filios eius in captiuitatẽ duxerunt, & sic eam vnicam & desolatam dimiserunt.*

* Ego

A Ego aũt quid possum adiuuare vos ? Qui.n. 1
adduxit super vos mala, ipse vos eripiet de ma 2
nibus inimicorũ vestrorum. Ambulate, filij 3
ambulate: ego enim derelicta sum sola. Exui 4
me stola pacis, indui autem me sacco obsecra 5 6
tionis, & clamabo ad altissimum ĩ dieb. meis. 7
Animæquiores estote filij, clamate ad domi- 8
num, & eripiet vos de manu principum inimi 9
corum. Ego.n. speraui in æternum salutem ve 10
stram, & venit mihi gaudium à sancto super 11
misericordia, quæ veniet 12
a vobis ab æterno salutari
nostro. Emisi.n. vos cum
luctu & ploratu : reducet 13
autem vos mihi dominus
cum gaudio, & iucundi-
tate in sempiternum. Si- 14
cut enim viderunt vicinæ Sion captiuitatẽ ve 15
stram à Deo, sic videbunt & in celeritate salu- 16
tem vestram in Deo, quæ superueniet vobis 17
cum honore magno & splendore æterno. Fi-
lij patienter sustinete iram, quæ superueniet
vobis. Persecutus est enim 18
te inimicus tuus, sed citò 19
videbis perditionem ip-
sius, & super† ceruices ip-
sius ascendes. Delicati 20

a *Emisi vos cum luctu.*

Psal. 125. * Idem. Similia sunt hæc eorum quæ dicta sunt a beato Dauide, *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua. Venientes autem venient cum exultatione.* B

b *Delicati mei ambula.*

* Theodoretus. Delicatos vocat eos q opibus ac rebus omnib. abundant, vt qui nulla experiant aduersa. b Tum

† veritas.

mei ambulauerunt vias
21 asperas : ducti sunt enim
22 vt grex direptus ab inimi
23 24 cis. Animæquiores estote filij, & proclamate
25 ad dominum : erit enim memoria vestra ab
26 27 eo qui ducit vos. Sicut enim fuit sensus ve-
28 ster, vt erraretis à Deo : decies tantum ite-
29 30 rum conuertentes requiretis eum. Qui enim
induxit vobis mala, ipse rursum adducet vo-
bis sempiternam iucunditatem cum salute
31 vestra. Animæquior esto Ierusalem: exhorta-
32 33 tur enim te, qui te nominauit. Nocentes pe-
ribunt, qui te uexauerunt : & qui gratulati
sunt in tua ruina, punientur. Ciuitates quib.
seruierunt filij tui, punientur: & quæ accepit
34 filios tuos: Sicut enim gauisa est in tua ruina,
& lætata est in casu tuo : sic contristabitur in
sua desolatione. Et amputabitur exultatio
multitudinis eius, & gaudimonium eius erit
35 36 in luctum. Ignis enim superueniet ei ab æter-
37 no in longiturnis diebus: & habitabitur à dæ-
monijs in† multitudine temporis. Circum-
spice Ierusalem ad Orientem, & uide iucun-
ditatem à Deo tibi venientem. Ecce enim ve-
38 niunt filij tui quos dimisisti dispersos: veniũt
39 collecti ab Oriente vsque ad Occidentem, in
40 verbo † sancti gaudentes in honorem Dei.

Tum hortatus eos, vt per pœnitentiam sibi compararent salutem.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ego autem. *Hic consequenter ponitur materia consolationis,* * *cùm dicitur:* Ego autem. *q.d. non est vobis petendum humanum auxilium, sed diuinum, ideo sequitur.*

C 2 Qui enim adduxit, &c. *pœnæ ad vestram correctionem.*

3 Ipse vos eripiet de manibus, &c. *ad nominis sui laudem, præcipiens Cyro ædificare templum in Ierusalem: propter quod dedit populo Iudæ redeundi licentiam, vt habetur 1. Esdræ 1.*

4 Ambulate filij. *de virtute in virtutem.*

5 Ego enim derelicta sum sola. *sicut lamentabatur Ieremias propheta dicens Thren. 1. a.* Quomodo sedet sola ciuitas plena populo.

6 Exui me stola pacis. *idest, vestibus iucunditatis.*

7 Indui autem me sacco obsecrationis. *Antiquitus enim afflictionis tempore orabant homines in sacco & cinere, vt patet de Gabaonitis, Iosue 9. cap.*

8 Et clamabo ad altissimum, &c. *confidens quòd acquiescat precibus meis, ideo subditur.*

9 Animæquiores estote filij. *confidentes de auxilio Dei.*

10 Ego enim speraui in æternum, &c. *idest, quod det vobis non solum salutem temporalem, sed etiam æternam.*

11 Et venit, &c. à sancto. *idest, à Deo qui est sanctussanctorum.*

12 Super misericordia, &c. ab æterno salutari nostro. *i. a Christo qui secundum diuinitatem est ab æterno: & sic de liberatione populi facta per Cyrum transit ad loquendum de liberatione facta per Christum tanquam de figura ad figuratum, sicut Isai. 14. loquendo de casu regis Babylonis sub eodem contextu literæ transit ad loquendum de casu dæmonis, vt ibidem plenius fuit dictum, & ad idem facit quod sequitur.*

13 Reducet autem vos mihi dominus cũ gaudio. *Populus enim post Babylonicæ captiuitatis reditum quasi continuè fuit in afflictione: propter quod videtur hæc scriptura loqui saltem principaliter de liberatione facta per Christum.*

14 Sicut enim vid. vic. Sion. *i. ciuitates circa Iudæam positæ.*

15 Captiuitatem a Deo. *vobis inflictã propter peccata vestra.*

16 Sic videbunt & in celeritate. *idest, citò.*

17 Salutem vestram, &c. *Si referatur ad liberationem de Babylone est hyperbole, si autem ad liberationem per Christi gratiam est locutio clara.*

18 Persecutus est enim te inimicus tuus. *i. Chaldæorum populus secundum primum intellectum. Diabolus autem vel quilibet tyrannus persequens ecclesiam quantum ad secundum.*

19 Sed cito videbis perd. &c. *qa Cyrus destruxit populũ Chaldæorum, & Christus diaboli potentiã confregit, & etiam tyrãnorum.*

20 Delicati mei am. &c. *i. grauiter sunt afflicti ab aduersarijs.*

21 Ducti sunt enim. *in captiuitatem & mortem.*

22 Vt grex direptus *idest, raptus per prædam.*

23 Animæquiores estote filij. *sustinendo patienter.*

24 Et ꝓclamate ad do. *qui liberabit vos potẽter, ideo subditur.*

25 Erit enim memoria vestra. *in bonum.*

26 Ab eo qui, &c. *i. a Deo qui permisit vos in captiuitatẽ duci*

27 Sicut enim. *vt erraretis à Deo per multiplicem idololatriam sicut patet 3. Reg. & 2. Paralip.*

28 Decies tantum, &c. requiretis eum. *Post reditum enim captiuitatis Babylonicæ non leguntur Iudæi fuisse idololatræ, nisi aliqui pauci tempore Antiochi Epiphanis, ducti etiam ad hoc magis timore, quàm infidelitate: vt habetur 1. Machabæ. & 2. ista tamen requisitio Dei magis impleta fuit in apostolis, & alijs credentibus de Iudaismo, vt patet Actum 2. & 4.*

29 Qui enim induxit vobis mala, *scilicet, pœnæ.*

30 Ipse rursum adducet. *quod potissimè impletum est in apertione ianuæ cælestis per Christum.*

31 Animæquior esto. *Hic consequenter ponitur cõsolatio iniecta ex persona Dei, & primo fit mentio de captiuitatis Babylonicæ liberatione, secũdo de populi fidelis exultatione, ibi:* Exui te Ierusalẽ. *Circa primum ponitur primò aduersariorum punitio, cũ dicitur*

32 Nocentes. *tibi, idest, Chaldæi.*

33 Peribunt. *subiecti & depressi, Cætera patent vsque ibi.*

34 Sicut enim gauisa est in tua ruina. *s. gens Chaldaica.* Sic cõtristabit̃ in sua desolatione. *per Cyrum & Dariũ, vt habetur Dan. 5.* 35 Ignis. ñ. &c. *s. dispositus a Deo qui est æternus, qui etiã omnia futura præuidit ab æterno. Babylon enim quæ erat metropolis Chaldæorũ, fuit incensa pro magna parte per Cyrũ & Darium.*

36 In lõgiturnis diebus, *quia nõ fuit reædificata: sed magis postea hominibus inhabitabilis facta ꝑꝑ animalia venenosa & monstruosa. sicut prædixit Isa. 13. Secũdo ponitur captiuitatis liberatio*

37 Circunspice Ierusalẽ, &c. *inde enim venit Cyrus ad destruendũ Babyloniam, & ad dandum populo Iudaico redeundi licentiam ideo subditur.* Ecce enim veniunt filij tui. *& sequitur.*

38 Ab Oriente vsque in Occiden. *i. ab omni loco vbi fuerant dispersi, quia Cyrus qui fuit monarcha, publicauit dictam licentiam per totum imperium suum, vt habetur 1. Esdr. 1.*

39 In verbo sancti. *i. in verbo Dei, qui est sanctussanctorum. per Isaiam Ieremiam & alios prophetas prædixerat hunc reditum*

40 In honorem Dei. *Quia redeuntes ædificauerunt templum in Ierusalem ad honorem diuinum.*

* CAP.

A

CAP. V.

Exue te Ierusalem stola luctus 1
& vexationis tuæ, & indue
te decore & honore, † quæ
a Deo est tibi sempiterna 2
gloria. Circūdabit te Deus 3
diploide iustitiæ, & impo-
net mitram capiti tuo honoris æterni. Deus 4
enim ostendet splēdorem suum in te, qui sub 5
cęlo est. Nominabitur 6
enim tibi nomē tuum
à Deo in sempiternū,
pax iustitiæ, & honor a
pietatis. Exurge Ierusa 7
lem, & sta in excelso, &
circumspice ad Orientem, & vide collectos fi 8
lios tuos ab Oriente sole vsque ad Occidentē:
in verbo sancti gaudentes Dei memoria. Exie- 9 10
11 runt.n. abs te pedib. ducti ab inimicis: addu- D
12 13 cet aūt illos dn̄s ad te portatos in honorem si
14 cut filios regni. Constituit .n. Deus humiliare
15 oēm montē excelsum,
16 & rupes perennes, &
17 conualles replere in æ-
18 qualitatem terræ, vt
ambulet Israel diligen
19 20 ter in honorem Dei.
Obumbrauerunt autē b
21 syluæ, & omne lignū
suauitatis Israel man-
dato Dei. Adducet eīm
22 Deus Israel cum iucun
ditate in lumine maie
statis suæ, cum miseri- c
cordia & iustitia, quæ
est ex ipso.

a *ax iustitię, & honor, &c.* ✻ Theodor. Hęc nomi na nunc habet, propterea adami concurrunt cuncti Saluatoris enim passio reddidit illam splendidam & illustrem.

b *Obumbrauerunt autē, &c.* ✻ Theod. Hæc accedere videntur ad ea quæ dixit Dauid, *Montes exultauerūt vt arietes, & colles sicut agni ouiū.* Syluas ergo figuratè vocat gētes interiacētes, q̄ non ferebāt Deo cultū pietatis: Israelē tn̄ redeū tē cū omni obsequio honorificè prosecuti sunt. Psal. 111.

c *Cum misericord.* ✻ Idem. Misericordia quidem vsus est erga populum: iustitia verò contra Babylonios, Illi n. peccantes per castigationem emolumētum adepti sunt, hos verò victoria reddidit demētiores & magis impios. E

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. V.

1 Exue te Ierusalē. *Hic vltimò sub nomine Ierusalem inducitur populus ad gaudium & exaltationem, cùm dicitur.* Exue te Ierus. stola luctus & vexationis. *Mos enim erat antiquitus, & adhuc est in aliquibus terris, aduersitatis tempore vestes lugubres accipere, & redeunte prosperitate illas deponere. Et si in hac parte dirigatur sermo ad synagogam pro tempore reditus captiuitatis Babylonicæ, est sermo hyperbolicus. si autem ad ecclesiam est magis planus, propter quod intendo literam sequi isto modo referendo partim ad tempus gratiæ, & partim ad tempus gloriæ, ideo subditur.*

2 A Deo tibi semper est sempiterna gloria. *Quæ per gratiā hic inchoatur, & in patria consummatur.*

3 Circundabit te Deus diploide. *quæ est vestis militaris. Et dicitur à duplo duplas, quasi duplex vestis: per quam intelligitur duplex stola gloriæ, scilicet, animæ & corporis.*

4 Imponet mitram capiti tuo honoris æterni. *quod videmus impletum in pontificibus noui testamenti.*

5 Deus enim ostendet, &c. *per agnitionē veritatis euāgelicę.*

6 Nominabitur enim tibi nomen tuum. *in sempiternum pax iustitiæ: vnde de Christi regno dicitur Is. 9.b.* Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis.

C 7 Exurge Ierus. & sta in excelso. *id est, in culmine virtutis.*

8 Et circūspice ad Orientē, & vide collectos filios. *id est, Christum, de quo dicitur Luc. 1.g.* Visitauit nos oriens ex alto.

9 In verbo sancti. *i. Christi, qui est sanctus sanctorum, Dan. 9.*

10 Gaudētes Dei memoria. *Apostoli.n. & alij credentes in ecclesia primitiua etiam in tormentis positi, gaudebant ex memoria Christi Act. 5.g.* Ibant apostoli gaudentes à conspectu concilij, qm̄ digni habiti sunt ꝓ nomine Iesu cōtumeliā pati.

11 Exierunt enim abs te. *id est, a te.*

12 Pedibus ducti ab inimicis. *nam frequenter ducebantur ad mortem nudis pedibus vt condemnati.*

13 Adducet aūt illos dominus ad te portatos in honorē. *nam animæ eorum portabantur honorificè ab angelis ad gloriā. Dicit autem:* ad te. *eò ꝙ est vna ecclesia militans & triumphans secūdum duplicem statum, scilicet viæ & patriæ: & sic de vno statu ecclesiæ rapti crudeliter, portabantur ad alium statum ecclesiæ ab angelis honorificè. Potest etiam totum exponi de statu viæ secundum tēpora diuersa. Nā episcopi qui tēpore primitiuæ ecclesiæ, primi de ecclesiis ad tormēta rapiebātur, modò ad suas ecclesias à militibus, & psonis notabilib. in principio honorificè deportātur, iō subditur.*

14 Constituit enim Deus, *id est, disposuit.*

15 Humiliare omnem montem excelsum. *id est, temporale dominum. Vnde & Constantinus imperator exhibuit beato Syluestro stratoris officium.* Cōstantinus beati Syluestri strator.

16 Et rupes perenus. *i. reges, quorum regna diu durauerunt.* F

17 Et conualles. *id est, infimos homines.*

18 Replere in æqualitatem terræ. *i. in vnam ecclesiam conuenire, in qua non est acceptio personarum.*

19 Vt ambulet Israel. *id est, fidelis populus.*

20 Diligēter in honorē Dei. *Ad hanc.n. diligentiā mouere debet æqualitas dicta, qa magnus sicut paruus pficere pōt in Dei via.*

21 Obūbrauerunt aūt syluæ. *i. angeli sancti & ecclesiæ ministri, sua præsidentia confortant, & dirigunt populum in via Dei vt sic perueniat ad lumen gloriæ cum iucunditate. ideo subditur.*

22 Adducet enim Deus Israel. *cum misericordia & iustitia, quæ semper se concomitantur in omnibus operibus Dei. Cui est honor & gloria in secula seculorum Amen.*

Incipit epistola quam misit Ieremias ad Iudæos, qui captiui erant in Babylone, cuius epistolæ scriptor fuit Baruch, propter quod adiungitur eius libro.

CAP. VI.

Propter peccata quæ peccastis ante 1
Deum, abducemini in Babyloniā 2
captiui à Nabuchodonosor rege
Babyloniorum. Ingressi itaque in Babylo-
nem eritis ibi annis plurimis, & temporibus
3 longis, vsque ad generationes septem:

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VI.

Propter peccata, &c. *Hæc est secūda pars principalis huius libri, in qua ponitur epistola Ieremiæ ad Iudæos, qui captiui erāt in Babylone, cuius scriptor fuit Baruch, pp quod adiungitur eius libro. Et diuiditur in tres partes, nā primò ponitur captiuitatis huius causa. secundo prohibetur idololatria, ibi:* Nunc autem. *tertiò subditur eius multiplex ignominia, ibi:* Nam ligna. *Circa primum dicitur.*

1 Propter peccata quæ peccastis. *i. in Ierusalem quæ erat electa ad diuinum cultum, & etiam in templo: nam in plateis Ierusalē & atrijs templi fuerunt aræ editæ: vt patet 4. Reg. & 2. Paral.*

2 Abducemini in Baby. ca. *ex quo videtur, quod hęc epistola fuit scripta per transmigrationem Ioachim & eorum qui cum eo ducti fuerunt in Babylonem 4. Reg. 24. & ante captiuitatem generalē sub rege Sedechia factā, & sic Ieremias in hac epistola loquitur huic captiuitati per modum futuri, sicut in epistola missa transmigratis cum Ioachim, quæ habetur Ierem. 29. loquitur per modum præteriti, veruntamen hæc epistola secunda non fuit in Babylonem missa donec post mortem Ieremiæ Baruch illam portauit ibidem: & eam legit transmigratis cum Iechonia & captiuatis cum Sedechia.*

3 Vsque ad generat. se. *id est, vsque ad septem decades annorū, vt dicunt aliqui quæ faciunt 70. annos. Tantum enim temporis secundum cōmuniorē opinionē fluxit à transmigratione Ioachim vsq; ad reditū de Babylone, secundum tamen Heb. deficiunt quatuor anni vel quinque, vt infrà videbitur. Sed hoc dictum videtur deficere primo in hoc quod tempus decem annorum computant pro vna generatione, quia puer decem annorum generare non potest secundum* Septem generationes.

✻ commu-

A post hoc autem educam vos inde cum pace. 1
Nunc autem videbitis in Babylonia deos au- 2
reos,& argenteos, & lapideos, & ligneos, in
humeris portari ostẽtantes metum gentibus. 3
Videte ergo ne, & vos similes efficiamini fa- 4
ctis alienis, & metuatis, & metus vos capiat 5
in ipsis. Visa itaque turba de retro & ab ante
adorantes, dicite in cordibus vestris. Te o- 6
portet adorari domine. Angelus autem 7 8
meus vobiscum est. Ipse autem exquiram ani 9
mas vestras. Nam ligna ipsorum polita à fa- 10
bro, ipsa etiam inaurata & inargentata falsa 11 12
sunt, & non possunt loqui. Et sicut virgini 13
amanti ornamenta, ita accepto auro fabrica- 14 15
ta sunt. Coronas certè aureas habent super 16
capita sua dij illorum: vnde subtrahunt sacer- 17 18
dotes ab eis aurum & argentum, & erogant 19
illud in semetipsis. Dant autem & ex ipso pro-
B stitutis, & meretrices ornant: & iterum cum
receperint illud à meretricibus, ornant deos

20 suos. Hi autem non liberantur ab ærugine
21 22 tinea. Opertis autem illis veste purpurea,
tergent faciem ipsorum propter puluere
domus, qui est plurimus inter eos. Sceptru
autem habet vt homo, sicut iudex regioni
23 qui in se peccantem nõ interfecit. Habet e
24 in manu gladium & securim: se autem
25 26 bello & latronibus non liberat. Vnde vo
notum sit, quia non sunt dij: non ergo reu
27 remini eos. Sicut enim vas hominis confr
ctum inutile efficitur, tales sunt & dij illoru
Constitutis illis in domo oculi eorum ple
28 sunt puluere à pedibus introeuntium. E
cut alicui qui regem offendit circumsep
29 sunt ianuæ, aut sicut ad sepulchrũ adductu
30 mortuum, ita tutantur sacerdotes ostia cla
31 suris & seris, ne à latronibus expolientur. L
32 cernas accendunt illis,& quidem multas:
quibus nullam videre possunt. Sunt autem
33 cut trabes in domo. Corda verò eorum d

* NICOLAVS DE LYRA.

communem cursum naturę. Scriptura vero loquitur de generatione secundum modum naturę consuetum. Secundo quia non fuerunt ibi septem decades completę, vt dictum est secundum computationem Hebręorum, quam communius secutus sum. Et ideo videtur mihi qđ tempus septem generationum inchoandum sit à trãsmigratione Iechonię & terminandum in reditu populi de Babylone facta per Esdram, vt habetur 1. Esdr. 7. & 8. quę facta fuit septimo anno Darij secundum computationem quam in pręcedentibus libris secutus sum tanquam veriorem, Dan. 9. & in principio libri Esther, hoc autem tempus fuit centum triginta annorum, vel ad minus centum viginti, nam a transmigratione Iechonię vsque ad captiuitatem Sedechię regis fluxerũt 11. anni, & inde vsque ad 1. annum monarchię Cyri 52. & inde vsque ad Cambysem eius filium tres anni secundũ Hebręos, secũdum alios autem historiographos 12. post Cyrum Cam C *byses regnauit 8. annis, & post ipsum Assuerus 40. & post eum filius eius Darius alio nomine Artaxerxes dictus 7. annis vsque ad missionem Esdrę cum populo in Iudęam redeuntis. Anni verò dicti simul iuncti faciunt anno 120. computatis tamen tribus annis monarchiæ Cyri, computatis verò 12. faciunt annos 130. vel 129. In tãto verò tempore bene complentur septem generationes secundum cursum naturæ, iuuenis enim 10. & 7. annorum vel 16. potest naturaliter generare.*

1 Post hoc autem educam, &c. *cum Esdra sacerdote.*

2 Nunc autem *Hic cõsequenter arcetur populus ab idololatria, cum dicitur.* Nunc autem, &c. duos aureos, *idest, idola, &c.*

3 In humeris. *sacerdotum.*

4 Portari ostentantes metum gentibus. *idest, ad incutiendum eis timorem. Ad cuius intellectum sciendum, quòd sicut 1. Reg. 4. arca domini per sacerdotes fuit portata ad exercitum ad incutiẽdum terrorem Philisthęis, & sicut rege Franciæ in exercitu existente fiunt processiones Parisiis & alibi, in quibus ex deuotione portatur sanctorum reliquiæ, vt orationibus eorum rex & suus exercitus adiuuentur, & aduersarij confundantur: & sic pro salute regis Babylonis idola portabantur in sacerdotum humeris, ideo subditur.*

Processiones pro salute exercitus.

5 Visa itaque turba. *Babyloniorum.*

6 De retro & ab ante. *nam in tali deportatione aliqui pręcedebant & aliqui sequebantur idola, sicut in processionibus Christianorum aliqui præcedunt, & aliqui sequuntur sanctorum corpora.*

7 Adorantes. *Deum verum.*

8 Dicite in cordibus vestris. *si in palam dicere non audetis, quid dicere propter infirmos.*

9 Te oportet adorari domine, *& non idola vana.*

10 Angelus autem meus vobis. est. *hoc dicitur in persona domini. Et accipitur de Exod. 33.*

11 Ipse autem exquiram, &c. *de manu illorum qui vos opprimunt iniustè. Et accipitur hoc verbum domini de Genes. 9.*

Diuisio.

12 Nam ligna. *Hic consequenter ponitur idololatriæ multiplex ignominia, quę multis deductionibus concluditur, & patebunt partes prosequendo. Ergo prima deductio accipitur ex eorum fabricatione & ornamento, cum dicitur.* Nam ligna ipso. *aliqui dicunt lingua, eò quod post subditur.* Et non pos. *sed hoc non videtur mihi verum, nam imagines fabricantur & formantur ore clauso, sic non apparet lingua nec fit in eis, & quia constructio plana cũ dicitur.* Nam ligna ipsorum. *i. ligna ex quibus fiunt idola.*

13 Polita. *Supple sunt.*

14 A fabro. *scilicet, lignario.*

15 Ipsa etiam inaurata & inargentata. *desuper.*

16 Falsa sunt. *licet enim lignum, aurum, & argentum & huiusmodi quæ sunt materia idoli, sint res verè naturales, tamen quantum ad id quod signat idolum ex eis factum falsa sunt, ideo dicit Apostolus 1. ad Cor. 8. a. quòd* idolum nihil est in mundo. *per hoc quod dicitur.* Falsa sunt. *in plurali patet, quòd in principio non est lingua in singulari.*

17 Et non possunt loqui. *quasi dicat, si essent veri dij, possent loqui.*

18 Et sicut virgini amanti. *sic idolis fiunt ornamenta ac si diligant talia, cum tamen nihil possint diligere, ideo subditur.*

19 Vnde subtrahunt sacerdotes. *si enim essent dij verè, di... tes talia non permitterent sibi subtrahi.*

20 Non liberantur ab ærugine, *i. rubigine quantum ad aurum & argentum, & alia metalla, ex quibus fiunt idola.*

21 Et tinea. *quantum ad ligna ex quibus fiunt, & vestes quibus operiuntur, quæ à vermibus corroduntur.*

22 Extergent faciem ipsorum. *quia idola non possunt se tergere. Cætera patent vsque ibi.*

23 Habet etiam. *scilicet, idolum.*

24 In manu gladium & securim. *sic enim formabatur ... Martis, qui dicebatur Deus belli.*

25 Se autem de bello. *Frequenter enim in veteri testamento legitur, quod deuictis idololatris rapiebantur à victoribus eorum idola. Et ex prædictis concluditur.*

26 Vnde vobis notum sit. *s. quod in eis nihil est numinis ... cis est aliqua reuerentia exhibenda.*

27 Sicut enim. *Hic ponitur secunda deductio ad eandem conclusionem, & accipitur ex defectu vtilitatis, cum dicitur.* Sicut ... *inutile officium proprium, materia tamen aliquando valet, vt ... menta cyphi argentei vel aurei: similiter idola quandiu stant in propria forma, nihil valent: materia autem vt aurum, & argentum, valet ad aliquos vsus.*

28 Et sicut. *Circumseptæ sunt ianuæ, ne possit exire de carcere.*

29 Aut sicut ad sepul. adductum mor. *Antiquitus enim in sepulchris potentum ponebantur pretiosa: propter quod claudebantur fortiter, & cum diligentia, ne à latronibus extraherentur.*

30 Ita tutantur sacerdotes ostia clausuris *templorum.*

31 Ne à latronibus expolientur. *scilicet, idola ab ornamentis suis pretiosis.*

32 Lucernas accendunt. *q. d. hoc fit inutiliter & frustra.*

33 Corda vero eorũ. *Aliqua enim idola erant interius ... ca & exterius ęrea vel huiusmodi, & sic serpentes qui terrã comedunt (Gen. 3. c. Terrã comedes cunctis diebus vitæ tuæ.) interiora idolorum, qui erant quasi corda ipsorum consumebant.*

* Ni

A ngere serpentes, qui de terra sunt: dum
comedunt eos, & vestimentum ipsorum, &
non sentiunt. Nigræ fiunt facies eorum à fu- 1
mo, qui in domo fit. Supra corpus eorum, 2
& supra caput eorum volant noctuæ, & hi-
rundines, & aues, etiam similiter & catæ. Vn-
de sciatis, quia non sunt dij. ne ergo timueri
tis eos. Aurum etiam quod habent, ad † spe- 3
ciem est: nisi aliquis extersierit æruginem, 4
non fulgebunt. neque enim dum conflaren- 5 6
tur, sentiebant. Ex omni pretio empta sunt, 7
in quibus spiritus non est in ipsis. † Sine pe- 8
dibus in humeris portantur, ostentantes igno 9
B bilitatem suam hominibus. Confundantur 10
etiam, qui colunt ea. Propterea si ceciderint 11
in terram, à semetipsis non consurgunt: ne- 12
que si quis eum statuerit rectum, per semetip- 13 14
sum stabit, sed sicut mortuis humeri eorum 15
illis apponentur. Hostias illorum vendunt 16
sacerdotes ipsorum & abutuntur, similiter, 17 18
& mulieres eorum decerpentes, neque infir-
mo, neque mendicanti aliquid impertiunt: 19 20
de sacrificijs eorum fœtæ, & menstruatæ con- 21
tingunt. Scientes itaque ex his, quia non 22
sunt dij, ne timeatis eos. Vnde enim vocan- 23
24 tur dij? Quia mulieres apponunt dijs argen- D
25 26 teis & aureis & ligneis, & in domibus eorum
27 sacerdotes sedent habentes tunicas scissas, &
28 29 capita & barbam rasam, quorum capita nu-
30 da sunt. Rugiunt autem clamantes contra
31 deos suos, sicut in cœna mortui. Vestimen-
32 ta eorum auferunt sacerdotes, & vestiunt v-
33 xores suas, & filios suos. Neque si quid ma-
li patiuntur ab aliquo, neque si quid boni
poterunt retribuere, neque regem constitue-
re possunt, neque auferre. Similiter neque
diuitias dare possunt, neque malum retribue
re. Si quis illis votum vouerit, & non red-
diderit, neque hoc requirunt. Hominem à
morte non liberant, neque infirmum à po-
tentiore eripiunt. Hominum cæcum ad vi- E
sum non restituunt, de necessitate hominem
34 non liberabunt. Viduæ non miserebuntur,
neque orphanis benefacient. Lapidibus de
monte similes sunt dij illorum lignei, & lapi-
dei, & aurei, & argentei. Qui autem co-
lunt ea, confundentur. Quomodo ergo æ-
35 stimandum est aut dicendum illos esse deos?
36 Adhuc enim ipsis Chaldæis non honorantib.
37 ea, qui cùm audierint mutum nō posse loqui,

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nigræ fiunt facies. *comburebantur.n.ibi thura in veneratio nem idolorum, & ex fumo ascendente denigrabantur facies eorum.*

C 2 Supra, &c. noctuæ & hirundines. *suas immunditias ibi- dem facientes. Ex quibus concluditur sicut prius.* Vnde sciatis, quia non sunt dij, &c.

3 Aurum etiam. *Hic consequenter ponitur tertia deductio ad idem: & incipit a deturpatione suæ speciositatis, cùm dicitur:* Aurum etiam quod habent ad specimen. *id est, decorem.*

4 Nisi aliquis extersierit æruginem. *superexcrescentem.*

5 Non fulgebunt. *sed magis obscura erunt.*

6 Neque enim dum conflarentur. *in fornace.*

7 Sentiebant. *quia nihil habent vitæ, & ideo subditur.*

8 Ex omni pretio empta. &c. ostentantes. *id est, manifestè ostendentes.*

9 Ignobilitatem suam hominibus. *per hoc enim, quòd portatur, patet quòd non habent virtutem gressiuam.*

10 Confundantur etiam, qui colunt ea. *id est, debent confundi in semetipsis colentes, sicut deos talia nullam virtutem habentia.*

11 Propterea si ceciderint in terram. *ex pondere materiæ.*

12 A semetipsis non consurgunt. *id est, propria virtute non possunt surgere.*

13 Neque si quis eum. *id est, idolum.*

14 Statuerit rectum per semetipsum stabit. *quod est minus.*

15 Sed sicut mortuis. *id est, nullam virtutem habentibus.*

15 Humeri eorum illis apponentur. *id est, fulcimenta alienis cibus sustentantur.*

16 Hostias illorum vendunt. *sacerdotes, nam idola comedere non possunt sibi oblata.*

17 Et abutuntur. *id est, hostiarum pretio ad illicitos vsus vtūtur.*

18 Similiter & mulieres eorum decerpentes. *id est, sibi rapientes de talibus hostijs & earum pretijs.*

19 Neque infirmo, neque, &c. impertiunt. *id est, de huiusmodi hostijs idola indigentibus nihil largiri possunt.*

20 De sacrificijs eorum fœtæ & menstruatæ. *id est, mulieres immundæ.*

21 Contingunt. *quod non permitterent, si essent veri dij, ideo concludit:* Scientes itaque, &c.

23 Vnde enim. *Hic consequenter ponitur quarta deductio ad eandem conclusionem, & incipit à sacerdotum cupiditate, cùm dicitur per modum, quæstionis:* Vnde enim vocantur dij, *id est, reputantur? Et respondet dicens.*

24 Quia mulieres. *de facili deceptibiles.* F

25 Apponunt dijs argenteis & aur. *oblationes & munera, quæ cedūt in vsus sacerdotum. & sic asserunt idola deos esse propter lucrum. ideo subditur.*

26 Et in domibus eorum. *id est, in delubris idolorum.*

27 Sacerdotes sedent. *id est, manent, sicut Deuter. 1. d.* Sedistis in Cades multo tempore, *id est, mansistis. Sic sacerdotes in tēplis idolorum manebant, ad colligendum pecuniam & oblationes.*

28 Habentes tunicas scissas, & capita & barbam rasam quorum capita. *in signum mœroris & tristitiæ, quasi lugerent pro expiatione peccatorum offerentium idolis, & ideo subditur.*

29 Rugiunt autem clamantes contra deos suos. *id est, coram idolis.*

30 Sicut in cœna mortui. *id est, facta pro mortuo. Antiquitus enim super sepulchra de nouo mortuorum comedebant lautè & bibebant: & postea exclamabant, quasi lugentes mortuos. Sic sacerdotes idolorum de sacrificijs & oblationibus lautè viuebant, & eiulantes exclamabant coram idolis, quasi satisfacientes pro offerentiū peccatis.*

31 Vestimenta eorum auferunt sacerdotes. *vt mulieres deceptæ de nouo offerant nouas vestes: & hoc ad sacerdotum lucrum. ideo subditur.*

32 Et vestiunt vxores suas & filios suos. *de vestibus amotis ab idolis. Consequenter ostenditur idolorum impotentia in multis exemplis, cum dicitur.*

33 Neque si quid mali patiuntur ab aliquo. neque si qd boni poterunt retribuere, neque regem constituere possunt neque auferre. *& patet litera vsque ibi.*

34 Lapidibus de monte similes sint dij illorum lignei, & lapidei, & aurei, & argentei, *qui inde se mouere non possunt, neque aliquid agere. ideo concluditur in fine:* Quomodo ergo æstimandum.

35 Adhuc enim ipsis Chaldæis non honorantibus ea. *Hic ponitur deductio quinta ad idem, & incipit à Chaldæorum vilipensione, qui cum essent cultores illorum idolorum, tamen quando non habebant intantum, vilipendebant ea. & hoc est quod dicitur:* Adhuc enim ipsis Chaldæis non honorantibus ea, *id est, vilipendentibus minus enim dicendo plus significat.*

36 Qui. *scilicet, Chaldæi.*

37 Cum audierint mutum non posse loqui, *i. percipiūt si-*

A offerunt illum ad Bel, postulantes ab eo loqui, quasi 1
possint sentire, qui non habent motum. Et ipsi cùm 2
intellexerint, relinquent ea. sensum enim non ha- 3
bent ipsi dij illorum. Mulieres autem circundatæ fu- 4 5
nibus in uijs sedent, succendentes ossa oliuarum. 6
Cùm autem aliqua ex ipsis abstracta ab aliquo tran- 7
seunte dormierit cum eo, proximæ suæ exprobrat, 8
quòd ea non sit digna habita sicut ipsa, neque funis 9
eius dirruptus sit. Omnia autem, quę illis fiunt, falsa 10
sunt. Quomodo æstimandum aut dicendum est illos
esse deos? A fabris autem & ab aurificibus facta sunt. 11
Nihil aliud erunt, nisi id quod uolunt esse sacerdo- 12
tes. Aurifices etiam ipsi, qui ea faciunt, non sunt 13
multi temporis. Nunquid ergo possunt ea, quæ ab 14
ipsis fabricata sunt, esse dij? Reliquerunt autem fal- 15
sa, & opprobrium postea futuris. Nam cùm super- 16
uenerit illis prælium, & mala, cogitant sacerdotes 17
posse, ubi se abscondant cum illis. Quomodo ergo
sentiri debeant quoniam dij sunt, qui nec de bello se
liberant, neque de malis se eripiunt? Nam cùm
sint lignea & inaurata & inargentata, scietur postea, 18
B quia falsa sunt ab uniuersis gentibus & regibus, quæ
†in. manifesta sunt: quia non sunt dij, sed opera manuum
hominum, & nullum opus Dei † cum illis. Vnde er-
go notum est, quia non sunt dij, sed opera manuum
hominum, & nullum opus Dei in ipsis est. Regem re- 19 20
21 gioni non suscitant, neque pluuiã hominibus dabu[nt]. D
Iudicium quoque non discernent, neque regiones [li-]
22 berabunt ab iniuria, quia nihil possunt, sicut cornic[u-]
23 læ inter medium cœli & terrę. Et enim cum incider[it]
ignis in domum deorum ligneorum, argenteorum, [&]
aureorum, sacerdotes quidem ipsorum fugient & [li-]
berabuntur: ipsi uerò sicut trabes in medio combur[en-]
24 tur: regi autem & bello non resistent. Quomodo erg[o]
25 æstimandum est, aut recipiendum, quia dij sunt? N[on]
26 à furibus neque à latronibus se liberabunt dij ligne[i]
27 & lapidei, & inaurati, & inargentati, quibus iniqui f[or-]
28 tiores sunt. Aurum & argentum & uestimentum q[uo]
29 30 operti sunt, auferent illis & abibunt, nec sibi auxiliu[m]
31 ferent. Itaque melius est esse regem ostentantem u[ir-]
32 tutem suam, aut uas in domo utile, in quo gloriab[i-]
33 tur, qui possidet illud; uel ostium in domo quod cu-
34 stodit, quæ in pace sunt, quàm falsi dij. Sol quidem
35 & luna ac sydera, cùm sint splendida, & emissa ad u[ti-]
36 37 litates, obaudiunt: similiter & fulgur cùm apparuer[it]
38 perspicuum est. Idipsum autem, & spiritus in om[ni]
39 regione spirat, & nubes, quibus cùm imperat[um]
40 fuerit à Deo perambulare in uniuersum orbem
41 perficiunt quod imperatum est eis. Ignis etiam
42 missus desuper, ut consumat montes & syluas
43 facit quod pręceptum est ei. Hæc autem ne-
44 45 que speciebus, neque uirtutibus uni eorum

NICOLAVS DE LYRA.

✻ cut Exod. 20. c. Populus videbat voces. *Ibi enim accipitur videre, pro audire: hic è conuerso audire, pro videre. Cognoscitur enim homo esse mutus per nutus & signa quæ facit. Potest etiam hic accipi audire propriè, quia multi aliquãdo proferunt voces inarticulatas tantum, & sic per auditum percipitur, quod sint muti.*

1 Offerunt illud ad Bel. *quod est idolum Babyloniorum, Daniel. 14.*

2 Postulantes ab eo. *idest, ab idolo.*

3 Loqui. *idest, quod mutus possit loqui.*

4 Quasi possint sentire. *idest, postulationes eorum percipere.*

5 Qui non habent motum. *scilicet, dij illorum vel idola.*

6 Et ipsi. *scilicet, Chaldæi.*

7 Cum intellexerint. *idola nihil posse.*

8 Relinquent ea, &c. *ipsa vilipendendo, quasi dicat multò fortius filij Israel, quibus specialiter prohibita est idololatria, debent ea contemnere.*

C 9 Mulieres autem. *Hic ponitur quidam luxuriæ modus, ex quo contemnenda sunt idola. Mulieres enim fune cingebant se superius, quasi ligatæ aliquo magno crimine, sedentes in via per quam transibant homines procedentes ad idola. & quando aliquis eorum transiens trahebat vnam illarum extra viam, & præscindens eius funẽ carnaliter cognoscebat eam, illa reputabat se liberam à crimine cõmisso: credens quòd idolum misisset illum virum in signum liberationis suę: & rediens ad sociam exprobrabat ei, quòd non fuerat digna sic ab idolo visitari, & hoc est quod dicitur:* Mulieres au. *Et patet ex dictis in litera hoc excepto.*

10 Succedentes ossa oliua. *secundũ illius idoli ritum, propter quod in fine concluditur.* Quomodo æstimandum. &c.

11 A fabris autem. *Hic ponitur deductio sexta, quæ accipitur ab idolorum impotentia: nam esse eorum ab hominibus dependet, ideo dicitur:* A fabris autem & ab aurificibus facta sunt. *tanquã aliquid minus ipsis: quia causa effectiua potior est suo effectu.*

12 Nihil aliud erunt nisi id quod volunt esse sacerdotes. *qui formam & figuram idoli fiendi tradunt artifici.*

13 Aurifices. *non sunt multi temporis, idest experti in sapientia. Iuuenes enim acutius videntes, & agilius operantes, talia possunt melius fabricare quàm senes.*

14 Reliquerunt autem falsa. *idest artifices idolorum reliquerunt posteris idola, quæ sunt falsa: quia nihil sunt quantum ad id qđ repræsentant, vt dictum est supra.*

15 Et opprobrium. *quia cùm percipitur falsitas idolorum, improperatur colentibus cultus eorum.*

16 Nam cum superuenerit. illis prælium. *ab aduersarijs.*

17 Cogitant. *abscondant cum illis, & sic confitentur facto, quòd dij eorum impotentes sunt ad saluandum, nam cum sint lignea, &c. sequitur.*

18 Scietur postea, &c. *hoc videtur esse prophetia de tempore Christi, in quo vrbem detecta sunt idola per prædicationem apostolorum & aliorum Christi discipulorum, ideo concluditur: vnde ergo notum, &c.*

19 Regem, &c. *Hic ponitur deductio septima ad idem, & accipitur ex operibus diuinis, quæ non apparent in idolis, sed magis contrarium. ideo dicit.* Regem Regioni non suscitant. *quod est proprium Dei, à quo est omnis potestas terrena.*

20 Neque plu. &c. *sicut facit Deus.*

21 Iudicium quo. &c. *quia discretionem non habent: & tamen hoc est Dei propriũ, cum sit verus iudex omnium.*

22 Quia nihil pos. &c. *imò minus: quia corniculæ possunt fugere periculum imminens, non sic idola. ideo subditur.*

23 Etenim cum, &c. *& patet litera, propter quod concluditur.*

24 Quomodo ergo. *q. d. nullo modo.*

25 Non à furi. *Hic ponitur deductio octaua, quæ accipitur ex impotentia resistendi iniurijs, cum dicitur:* Non à furibus. *qui aliena rapiunt in occulto.*

26 Neque à latronibus. *qui hoc faciunt in manifesto.*

27 Se liberabunt, &c. *ex quo patet eorum impotentia. ideo subditur.*

28 Quibus iniqui. *i. fures & latrones.*

29 Fortiores sunt. *furãdo & expoliãdo idola, & ideo subditur*

30 Aurum argentum & vesti. &c. *Consequenter ostendit, quod creaturæ, quæ nõ reputantur dij, sunt melioris cõditionis, cũ dicitur*

31 Itaque melius, &c. *per effectum in subditis suis.*

32 Aut vas in domo vtile. *ad aliquod opus, vt patella, cypha & huiusmodi.*

33 In quo gloriabitur qui, &c. *habens inde aliquam vtilitatem*

34 Vel ostium, &c. *in quiete vel in somno, quia tunc clausum est ad tuiandum quiescentes.*

35 Sol quidẽ & luna, &c. *suo splendore sunt hominibus vtilia*

36 Et emissa. *à Deo.*

37 Ad vtilitates, &c. *quia suos cursus secundum ordinationem Dei perficiunt, & vtilitates hominibus inde proueniunt.*

38 Idipsum autem, &c. *id est ventus.*

39 In omni regione spirat. *idest, perflat.*

40 Et nubes, &c. *similiter perficiunt cursum suum, per aerem secundum Dei ordinationem.*

41 Ignis etiam missus desuper. *in impressionibus igneis, scilicet, in idolis subdescendit & in fulgure.*

42 Facit quod præceptum est ei. *quia totum procedit ex ordinatione Dei.*

43 Hæc autem, *scilicet idola.*

44 Neque speciebus, *idest, formis visibilibus.*

45 Neque virtutibus. *ad aliquid agendum.* Vni eorum similia sunt. *ideo concluditur:* Vnde neque æstimandum est, &c.

✻ 1 Quando

A ſimilia ſunt.Vnde neq; æſtimandũ eſt, neque
credendum eſt illos eſſe deos: quando non poſ 1
ſunt neq; iudicium iudicare, neq; quicquam 2
facere hominibus. Scientes itaque, quia non 3
ſunt dij, ne ergo timueritis eos. Neque enim 4
regibus maledicent, neque benedicent. Signa 5 6
etiam in cœlo gentibus nõ oſtendent, neque 7
vt ſol lucebunt, neque illuminabunt vt luna. 8
Beſtiæ meliores ſunt illis, quæ poſſunt fugere 9 10
ſub tectum, ac prodeſſe ſibi.Nullo itaque mo
do nobis eſt manifeſtũ,quia ſunt dij: propter
quod ne timeatis eos. Nam ſicut in cucume- 11
12 rario formido †nihil cuſtodit,ita ſunt dij illo- D
13 rum lignei & argentei & inaurati. Eodẽ mo- † ideſt ſtatuã ad de redeũdas aues.
do & in horto ſpina alba ſupra quam omnis
14 auis ſedet.Similiter & mortuo proiecto in te-
15 nebris, ſimiles ſunt dij illorum lignei & inau
16 rati & inargentati. A purpura quoque & †muricæ.
17 † marmore, quæ ſupra illud teneant, ſcietis
18 19 itaque quia non ſunt dij. Ipſi etiam poſtre-
20 mò comeduntur, et erit opprobrium in re-
21 22 gione. Melior eſt homo †iuſtus,qui non ha- †iniuſtus.
23 bet ſimulachra : nam erit longè ab oppro-
brijs.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quando nõ poſſunt neq; iudiciũ iudicare. *diſcernẽdo.*

2 Neque quicquam facere. *inferendo vel ſententiando.*

3 Scientes itaque,quia non ſunt dij. *quia non apparet in eis virtus aliqua,nec per conſequens in aliquo ſunt timendi.*

4 Neque enim regibus. *Hic ponitur deductio nona,quæ accipitur ex defectu diuinæ proprietatis,cum dicitur:* Neque enim regibs maledicent. *ſcilicet,malis.*

5 Neque benedicent. *bonis quod eſt proprium Dei.*

6 Signa etiam in cœlo *vt ſtationem ſolis ſub Ioſue,& retroceſſionem eius Ezechiæ tempore.*

7 Gentibus non oſtendunt. *ſicut Deus legitur feciſſe. & nõ ſolum deficiunt ab operibus Dei, ſed etiam creaturæ. ideo ſubditur.*

8 Neque vt ſol luce. *per diem.*

9 Neque illuminabunt vt luna. *per noctem:& non ſolũ deficiunt ab operib.creaturę ſuperioris,ſed etiã inferioris,ideo ſubditur.*

10 Beſtiæ,&c.fug.ſub te. *propter imminens tempeſtatis periculum:quod non poſſunt facere dij gentium.ideo concluditur.* Nullo itaque modo.

11 Nam ſicut. *Hic ponitur deductio decima.& accipitur in comparatione idolorum rebus nullum habentibus effectum,cum dicitur.* Nam ſicut in cucumerario for. *Gallicè* eſpouuentail.

12 Nihil cuſtodit. *nam aues videntes quòd nullum habeat motum ſedent ſuper caput eius abſque timore,ita ſunt dij illorum nullã penitus habentes virtutem.*

13 Eodem modo & in horto ſpina al. *nihil facit ad cuſtodiam horti.*

14 Similiter & mortuo proiecto in tenebris. *i.inhumato.*

15 Similes ſunt dij illorum. *quia nihil plus poſſunt quam corpus mortuum in terra ſepultum.*

16 A purpura quoque. *qua induuntur idola.*

17 Et marmore. *ſcilicet,ſimili illi vnde fiunt idola.ex eodẽ enim marmore aliquando de vna parte fit idolum,& de alia ſternitur platea propter lutum euitandum.* E

18 Quę ſupra illos teneant. *ſupple non apparet,ideſt,non apparet aliqua ratio,quare idola ſint ſuperiora vel melioris conditionis quàm purpurà,qua veſtiuntur,vel marmor vnde formantur.ex quo concluditur.* Scietis vtique, quia non ſunt dij.

19 Ipſi etiam. *ſcilicet,dij idololatrarum.*

20 Poſtremo comeduntur. *Quod dupliciter intelligitur. vno modo quia à latronibus, ſeu raptoribus venduntur, & ſic pretium eorum comeditur. Alio modo quia poſt longam durationem à vermibus corroduntur,ſi ſint lignea,& à rubigine conſumuntur, ſi ſint metallica,& ab hoſtibus confringuntur ſi lapidea.*

21 Et erunt in opprobrium. *colentibus ipſa.Concludit ergo.*

22 Melior eſt igitũ homo iu. *quã colentes idola.Et ſubditur rõ.*

23 Nã erit longè ab opprobrijs. *quæ ſunt inferẽda idololatris. Et minus dicendo ſignificat maius.nã homo iuſtus nõ ſolũ debet eſſe longè ab opprobrijs, ſed etiam honorabilis coram Deo, & angelis, qui in trinitate perfecta viuit & regnat in ſecula ſeculorũ. Amen.*

PROLOGVS S. HIERONYMI
in Ezechielem Prophetam.

EZechiel propheta cũ Ioachim rege Iuda captiuus ductus eſt in Babylonem, ibiq; eis, qui cum eo captiui fuerant, prophetauit pęnitentibus, quòd ad Ieremiæ vaticiniũ ſe vltrò aduerſarijs tradidiſſent: & viderent adhuc vrbẽ Ieruſolymam ſtare, & quam ille caſuram eſſe prædixerat. Tricesimo autẽ ætatis ſuæ anno, & captiuitatis quinto exorſus eſt ad concaptiuos loqui. Et eodem tempore, licet poſterior, hic in Chaldæa, Ieremias in Iudæa prophetauerunt. Sermo eius nec ſatis diſertus, nec admodum ruſticus eſt, ſed ex vtroq; mediè temperatus. Sacerdos & ipſe fuit ſicut Ieremias, principia voluminis & finem magnis habens obſcuritatibus inuoluta. Sed & vulgata eius editio non multum diſtat ab Hebraico. Vnde ſatis miror quid cauſę extiterit, vt ſi eoſdem in vniuerſis libris habemus interpretes, in alijs eadem, in alijs diuerſa tranſtulerint. Legite igitur & hunc iuxta tranſlationem noſtram, quoniam per cola ſcriptus & commata, manifeſtiorem legentibus ſenſum tribuit. Si autem amici mei, & hunc ſubſannauerint: dicite eis, ꝙ nemo eos compellat, vt ſcribant. Sed vereor ne illud eis eueniat, quod Græcè ſignificantius dicitur, vt vocentur, phagolœdori, hoc eſt manducantes ſannas. F

Lyrani Præfatio in Ezechielem.

APerti ſunt cœli,& vidi viſiones Dei. *Ezechielis 1.a.In verbo propoſito ab Ezechiele dicto poſſũt notari quatuor cauſæ libri Ezechielis prophetæ in quem præ manibus habemus,ſcilicet, efficiens,formalis,materialis,& finalis.Efficiens verò cauſa duplex eſt,ſcilicet,principalis & inſtrumentalis. Principalis verò eſt ipſe Spiritusſanctus reſerans myſteria in hoc libro deſcripta, qui deſignatur cum dicitur.* Aperti ſunt cęli, *ideſt,ſecreta cæleſtia, ſeu diuina per ſpiritum ſanctum. propter quod dicitur Apoc.3.b.* Hæc dicit qui habet clauem Dauid,qui aperit,& nemo claudit, *quia ſpiritusſancti operationem nullus poteſt impedire. Cauſa verò efficiens inſtrumentalis eſt ipſe Ezechiel propheta, qui Spiritusſancto reſerante vidit contenta in hoc libro, & fideliter conſcripſit, ſecundum quod ſcribitur Apoc.1.a.* Quod vides,ſcribe in libro & mitte ſeptem eccleſijs, *ideſt, vniuerſitati fidelium, ad quorum inſtructionem ſunt deſtinata ea , quæ ſunt in hoc libro deſcripta.*

Circa cauſam formalem ſciendum eſt, quod duplex eſt forma libri, ſcilicet , forma tractatus,& forma tractandi. Forma tractatus eſt diuiſio libri in partes & capita,de qua videbitur ad literam accedendo . Forma verò tractandi, idem eſt, quod modus agendi, qui in hoc libro non eſt per rationem diſquiſitiuus , ſed propheticus. Et ideo notatur cùm dicitur : Viſiones. *In hoc enim libro plures viſiones propheticæ continentur , vt patebit proſequendo : de quo poteſt exponi,quod dicitur Oſeæ 12.c.* Ego viſionem multiplicaui,& in manu prophetarũ aſſimilatus ſum. *Et per manus hic intelligũtur opera,quæ prophetæ ſancti aliquãdo ꝓphetabãt.*

Cauſa formalis.

A NICOLAVS DE LYRA.

verbis, & aliquando sensibilibus factis, sicut dictum est in libro Ieremiæ: quod ipse captiuationem populi frequenter prænuntiauit verbis, & aliquando factis, scilicet, portando catenas ligneas in collo suo. Et similiter Ezechiel, qui multas visiones propheticas habuit, aliquando eas explicauit verbis, & aliquando sensibilibus factis, vt patebit infra prosequendo Deo concedente.

Causæ verò materialis & finalis tanguntur cum dicitur, Dei. Et quantum pertinet ad causam materialem siue subiectiuam. sciendũ, ꝙ sicut in naturali scientia, corpus mobile est subiectum sub ratione absoluta, & in libris partialib. sub ratione contractu, vt in libro cœli & mundi, corpus mobile ad situm, & sic de alijs: Sic in tota sacra scriptura subiectum est ipse Deus sub ratione absoluta. propter quod dicitur theologia, quasi sermo de Deo, & in libris partialib. sub ratione contracta. Dicit autem Rab. Sal. quòd oẽs prophetæ non sunt locuti nisi ad dies Messiæ: Idest, prænuntiando tempora & mysteria Christi, quia Christus apud nos idem significat quod Messias apud Hebræos. Christus autẽ est nomen diuini suppositi, habentis diuinam naturam & humanam. Et sc͂dm hoc Deus humanandus est subiectum
B *generaliter in libris prophetalibus, & sub ratione magis contrahente in libris singularibus, sicut in lib. de Anima, qui est pars naturalis philosophiæ, corpus mobile animatum, est subiectum: et sub rationib. adhuc magis contrahentib. in libris sequentib. ad ipsum, vt corpus mobile animatum aĩa vegetatiua in libro de vegetabilibus & plantis. Et corpus mobile animatum respirãs in lib. de respiratione. De ratione verò contrahente ad hunc librum illud quod est generale omnib. prophetis. Videtur mihi, quòd probabiliter potest dici, quòd hæc est ratio præsidentiæ creaturis, ita quòd Deus humanandus sub rõne præsidentiæ. Vel vt præsidens creaturis est subiectum in hoc libro, sicut plenius videbitur prosequendo. Ista tamen præsidentia aliter conuenit ei sc͂dm humanam naturam & diuinam, quia secundum diuinã competit sibi a principio creaturæ. sc͂dm humanã vero a principio suæ incarnationis, autoritatiuè tamen, sed executiuè conuenit ei a tempore suæ gloriosæ resurrectionis, propter quod tunc dixit Math. vlt. d.* Data est mihi oĩs potestas in cœlo & in terra. *Sic ergo causa materialis vel subiectiua huius libri est Deus sub ra[tione] iam prædicta, propter quod dicitur infra 40. a.* Facta est super me manus domini, & adduxit me illuc in visionibus Dei.

Circa causam finalem sciendum, ꝙ Deus est principiũ & finis omnium, secundum quod dicitur Apoc. 1. b. Ego sum α & ω, principium & finis. *Et hoc loquendo de fine extrinseco seu obiectiuo. Finis autẽ intrinsecus seu subiectiuus intellectualis naturæ duplex est. Vnus est propinquus, s. cognitio Dei, & potissimè habita via supernaturali, cum ænigmate tamẽ, & vt habet dilectionem adiunctam. Et hic est finis propinquus huius libri, qui scriptus est ad habendum notitiam & dilectionem Dei in præsenti. De qua dicitur Sap. 13. a.* Vani sunt oẽs homines in quib. non subest scientia Dei. *Vanum aũt dicitur illud quod non attingit finem debitum, sicut medicina dicitur vana, quæ non inducit sanitatem ad quam est ordinata. Oẽs aũt homines inquantum sunt facti ad imaginem Dei, ad beatitudinem supernaturalẽ sunt finaliter ordinati, ad quam non possunt attingere sine ista scientia, quæ est illius beatitudinis efficiẽtiua. A fine .n. totaliter incognitum nullus potest dirigere actus suos: ppter quod meritò dicuntur vani hoĩes carentes scientia Dei. Alius verò finis intellectualis naturæ est remotus, s. visio Dei clara prout hẽt annexam fruitionẽ perfectam. Et hic est finis remotus huius libri, & totius sacræ scripturæ. De quo fine dicit Saluator. Ioa. 17. a.* Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum Deũ verũ, & quem misisti Iesum Christũ. *Ad quam vitam nos perducat, qui cum patre & Spiritusancto viuit & regnat in secula seculorũ, Amen.*

Introductiones in librum Ezechielis prophetæ.

ORigenes. Non omnis captiuus propter peccatum
Homil. 1. in Ezechielem. suum captiuus. Populus pro peccato traditur
Nabuchodonosor, in Babylonẽ ducitur: & prophetæ cũ eis & viri sancti, vt in eis captiui cõsolationem & admonitionem haberent, & correcti qñque in patriã redirent: aliter .n. nõ pœniterent. Excruciat Deus ĩnocentes, sed vt pater tormentis clementiã miscet. In Aegyptijs quoque hoc attende: voluit eos punire, sed iram
Genes. 39. a suã tẽperauit. Vnde Ioseph in Aegyptũ descendit, Pharao somniũ vidit, & multa huiusmodi præmisit, vt prouide-
C rent sibi. Amat nos Deus etiã iratus. Sed paruuli non pñt
Ibi. 41. a. cũ emolumento scire, ꝙ amentur à patre. vnde: *Quam ma-*
Psal. 30. c *gna multitudo dulcedinis tuæ domine, quã abscõdisti timentibus te.* Non amantibus. Cũ ergo audieris de populi captiuitate, crede quidem ſm fidem historiæ, sed in significationem rei alterius præcessisse. Tu .n. qui fidelis vocaris, qui in Ierusalem cõmoraris, si peccaueris, Nabuchodonosor .i. diabolo traditus in Babylonẽ .i. in cõfusionẽ duceris. Si pœnitentiã egeris, mittetur tibi Esdras .i. adiutor .s. verbũ iuuãs qui te reducat & Ierusalẽ ædificare faciat: In Adã .n. oẽs
1. Cor. 15. e moriuntur, in Christo oẽs viuificantur. Fuit aũt Adã in
Genes. 3. paradiso, sed serpens captiuauit eũ, & de paradiso eiecit, & venit in locũ lachrymarũ. Serpens hostis contrarius veritati, nõ tñ à principio, neq; statim supra pectus & vẽtrẽ suũ ambulauit. Sicut Adã & Eua non statim peccauerũt, ita & serpens aliqñ nõ serpens, cũ in paradiso deliciarum
Sap. 1. d moraretur. *Deus quippe mortẽ non fecit*, neq; malitiã operatus est, liberũ arbitriũ & homini & angelo ad vniuersa pmisit. Alij ergo p arbitrij libertatẽ ad bonorũ ascenderunt summitatẽ, alij in malitiæ pfundũ corruerũt. Melius aũt fuit vnũquẽq; derelictũ proprio arbitrio niti laborare & per bona opera esse sibi cãm salutis, quã dormientem, & otiosum in terrena prosperitate quiescere. Ezechiel filius hominis figura Christi, qui pdicat captiuis remissionem.

Greg. Prophetiæ tempora tria sunt, præteritũ, præsens
Homil. 1. in Ezechielem. Tria prophetiæ tempora. & futurũ. Sed in duobus prophetia etymologiã perdit, quæ prophetia dicta, ꝙ futura prædicat, cũ de præterito vel de præsenti agit nominis sui rõnem amittit, quia ea
Isa. 7 c dñr, quæ præterita vel præsentia sunt. Prophetia de futu-
Gene. 1. a ro. *Ecce virgo concipiet, & pariet filiũ.* De præterito. *In principio creauit Deus cœlũ & terrã.* De præsenti qua Paulus dicit: *Si aũt oẽs prophetent intret aũt quis infidelis, aut idiota, &c.* vsq;
1. Cor. 14. c ad hoc occulta cordis eius manifesta fiunt: in quo notantur præsentia prophetari. Vnde animaduertitur: quia ppheta dr̃, non quia prædicit futura, sed quia prodit occulta. Rẽ quippe sicut in futuro ab oculis nostris subtrahũt tpa, ita in præsenti subtrahit causa. Præsens .n. cogitatio absconditur in latenti corde. Aliqñ aũt res per absentem tegitur locũ, q̃ nudatur per spiritum, & ibi est præsens prophetantis animus, vbi nõ est corpus. Vñ ad Giezi Eliseus *Nõne cor meũ erat in p̃senti, quãdo reuersus est hõ in occursũ tibi?*

Sciendum quoque, quia prophetiæ tempora inuicem sibi concinunt ad probationẽ, vt ex futuris præterita, et præteritis futura probentur. Cũ .n. de præterito dixit Moyses: *In principio creauit Deus cœlum & terram.* De futuro quoque in fine libri in persona Iacob permiscuit, dicens: *Non auferetur sceptrũ de Iuda, &c.* Qui etiã per semetipsum ait: Prophetam suscitauit vobis dñs Deus vester de fratribus vestris: tanquã meipsum audietis. Vt dũ implerẽtur quæ futura prædixit, de præterito vera dixisse crederetur. Ex præterito quoque futura probantur. Vnde rex Babylonis a magis & ariolis suis non solũ interpretationem somnij, sed etiã ipsum somniũ quæsiuit s. vt ex præterito colligeret, quid certũ de futuro teneret. Daniel aũt vtrũ. dixit, & ex præteritis quàm vera de futuro diceret, ostendit. Prophetia aũt præsentis nec futuri attestatione indiget, nec præteriti. De modis quoq; & qualitatib. prophetiæ disseramus. Spiritus quippe pphetiæ nec semper nec eodẽ modo animum prophetæ tangit. Aliqñ ex præsenti tangit, & nõ ex futuro, aliqñ ex futuro & nõ ex præsenti, aliqñ ex præsenti & ex futuro: aliqñ ex præterito, præsenti, & futuro: aliqñ ex præterito, & non ex futuro: aliqñ ex futuro, & non ex præterito: aliqñ in præsenti ex parte tangit, & ex parte non tangit: & in futuro similiter, ex præsenti tangit, & non ex futuro Vnde Ioann. vnientẽ dñm videns, ait: *Ecce agnus Dei, &c.* Sed cũ moriturus esset, missis discipulis requisiuit dicẽs: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus.* In quibus verbis ostenditur, quia dñm veniturum nouerat, sed an per semetipsum ad aperiẽda inferni claustra descenderet, dubitabat. Aliqñ verò ex futuro tangit & non ex præsenti. Vnde Isaac, quæ filio suo Iacob longe post futura erant nuntiauit, quis aũt esset, scire nõ potuit. Aliqñ ex præsenti pariter & futuro. Vnde Iacob, qui caligantibus oculis nepotes dignoscere nõ poterat, quis maior esset, quisve minor, ductis in obliquũ brachijs dexterã minori, sinistrã maiori imposuit. vnde post ait: *Scio fili mi, &c. Et iste quidẽ erit in populo, &c.* Sic prophetæ Abiæ iam ex præsenti pariter & futuro prophetiæ spiritus tetigerat cũ caligantib. oculis eã, quæ se esse aliã simulabat vxorẽ Ieroboam esse cognouit, & quod futurum erat aperuit dicens: *ingredere vxor Ieroboam, quare te ipse aliam simulas? &c.* Aliqñ aũt ex præterito & præsenti & futuro, sicut Elisabeth ad se venire Mariã conspiciens, ꝙ incarnatum verbũ in vtero gestaret agnouit, eamque dñi sui matrem vocauit dicens: *Vnde hoc mihi, vt veniat mater domini mei ad me?* de cuius cõceptione per angelũ ad Ioseph dr̃: *Quod ex ea natũ est, de spiritusancto est.* Qui .s. Elizabeth dicit. *Beata q̃ credidisti quonia perficiẽtur ea, quæ dicta sunt tibi a domino.* apertè ostendit, quia quæ angelus ad Mariam dixerat p spiritum agnouit, & quæ in futuro sequerẽtur præu[idit].

Aliquan

A Aliquando ex præterito tangit,& non ex futuro . Vnde
aulus. *... reuelationem notum mihi factum est sacramen*
o.c. *tum.* Qui tamen hoc ipsum euangelium prædicaturus,cū
scenderet Ierusalem,ait. *Ecce ego alligatus spiritu vado in Ie-*
salem,quæ in ea ventura mihi sunt ignorans : Hoc.n.euangelij
sacramentum est , quia vnigenitus patris incarnatus est,
perfectus homo factus est,crucifixus,mortuus, & sepul-
tus,die tertia resurrexit,die quadragesima in cęlum ascē
dit,& sedet in dexteram patris.Euangelium itaq; cogno-
.21 uit,sed ꝙ pro eo passurus esset,ignorauit . Vnde ait. *Nisi*
quia Spiritus sanctus per omnes ciuitates protestatur mihi , dicens.
quoniam vincula & tribulationes me manent. Vbi apertè ostē-
ditur,ꝙ ea,quæ ipsi futura essent vel erant,alij reuelata es-
sent,non autem ipsi.Vnde ait Agabus . *Virū cuius zona hęc*
est,alligari oportet in Ierusalem. Aliquando ex futuro tan
git spiritus & non ex præterito, sicut ei cui de manubrio
c. excussum ferrum ceciderat inquit Elisæus *Vbi cecidit?* Et
monstrato loco immisit lignum & natauit ferrū. Aliqñ
verò in præsenti ex parte tangit,& ex parte nō tāgit . Vñ
missi a Cornelio milites,Petro sunt ꝑ spiritū nuntiati,qa
spiritus dixit ei. *Ecce tres viri quærunt te* . Ad quos descen-
dens ait. *Quæ causa est,propter quam venistis ?* Vnde aperitur,
quia causam a spiritu non audierat . Aliquando in futu-
ro ex parte tangit,& ex parte non tāgit. Sicut filij prophe
tarū de auferendo Eliam ad Eliseum,dicunt. *Nunquid no-*
sti quod hodie tollat dominus dominum tuum a te ? Quo tamen
sublato in rupibus & vallibus quærentes cū se dispergunt.
Sciebant.n.quod tolli posset, sed nesciebant quod inueni
3.d. non posset. Vnde idem Eliseus dixit regi Israel . *Percute*
B *iaculo terram . Et cum percussisset tribus vicibus & stetisset iratus*
contra eum.ait. Si percussisses quinquies,aut sexies siue septies , &
percussisses Syriam vsque ad consummationem nunc autem tribus
.2. *vicibus percuties eam.* Nouerat.n.quia toties percuteret Sy-
riam,quoties terram.sed non quoties percuteret terram.
Et Samuel vngendum nouerat Dauid,sed tamē dicebat
Audiet Saul & interficiet me. Dauid quidem vnxit , & occi-
sus non est,&c.

Sciendum quoque quod alij prophetæ ex proximo tā
gantur,& non ex longinquo : alij ex longinquo, & non
ex proximo : alij ex vtroque.Non de longinquo , sed de
.a. proximo Samuel tactus asinas inuentas nūntiabat,Saulē
regem prædixit futurum,quod Dauid ei succedat,prædi
b. xit.Sed quod pater æterni regis futurus sit,non prædicit .
Quidam autem de longinquo & non de proximo tangū
tur prophetiæ spiritu , sicut Dauid incarnandum de Iu-
dæa verbum Dei nouerat,dicens. *Homo factus est in ea,& ipse*
fundauit eam altissimus. tamen multa è vicino non intelle
6.a. xit,sicut seruum Miphiboseth sibi contra dominum suū
sentientem Et Amasæ promittens,ait. *Hæc faciat mihi do-*
minus & hæc addat , si non magister militiæ fueris coram me omni
tempore pro Ioab. Quid sequeretur ignorans . Amasa.n.nec
C princeps militiæ fuit,& pro Ioab vitam finiuit . Et cum
9.b templum Deo construere voluit,prophetam alium con-
suluit . Quidam verò & ex longinquo tanguntur , & ex
proximo:vt Isaias,longè.n.post futura prænuntiat . *Ecce*
.d. *virgo concipiet,&c.* Et alibi. *Paruulus.n.natus est nobis,&c.* Idem
è vicino spiritu prophetiæ de Ezechia rege ait , quod de
infirmitate sua surgeret,& quot annis postea viueret. Ali
E. quando prophetiæ spiritus prophetis deest , quatenus cū
hunc non habent , agnoscant se ex dono habere cum ha-
bent . Vnde Eliseus cum flentem Sunamitem a pedibus
suis per Gieri auelli prohibere,dixit . *Dimitte illam : anima*
eius in amaritudine est, & dominus celauit a me, & non indicauit
mihi . Sic quoq; cum Iosaphat eum de futuris requireret,
quia prophetiæ spiritus ei deesset,psaltem fecit applicari,vt
ad se per laudem psalmodiæ descenderet,& se de ventu-
ris repleret.Cum.n.vox psalmodiæ per intentionem cor
dis agitur, per hanc omnipotenti Deo ad cor iter præpa-
.d. ratur, vt intentæ menti vel prophetiæ mysteria vel com-
.a. punctionis gratiam infundat.Vnde. *Sacrificium laudis ho-*
norificabit me ,&c. Et alibi. *Cantate domino,psalmum dicite nomi*
ni eius,&c. Quia aūt prophetiæ spiritus non semper adest,
13.c. prophetis vir Dei indicat, qui contra Samariam missus,
mala quæ ventura erant nuntiauit.Sed prohibitus a dño
in via comedere , falsi ꝓphetæ persuasione deceptus est.
Quem fallax sermo non decepisset , si spiritum præsen-
tem habuisset.

Sciendum quoq; est , ꝙ prophetæ ex magno vsu pro- D
phetandi quædam ex suo spiritu proferunt:& se ex Spiri
tu sancto proferre suspicantur . Sed quia sancti sunt per
spiritum citius correcti , & ab eo,quæ vera sunt audiunt, 2.Reg.12.a.
& semetipsos qui falsa dixerunt,reprehendunt . Nathan
.n.vir sanctus, Dauid regem apertè de culpa reprehēdit,
& quæ ei ventura essent nuntiauit,& de templo ædificā
do requisitus,ait. *Omne quod est in corde tuo vade & fac , quia*
dominus tecum est. Sed postea audiuit a domino. *vade,loque-*
re ad seruum meum Dauid. Hæc dicit dominus Deus . Nunquid tu 2.Reg.7.
ædificabis mihi domum,&c.

Inter prophetas veros & falsos hæc est differentia. Ve-
ri si aliquando per spiritum suum dicunt, per Spiritum-
sanctum eruditi, ab auditorum mentibus citius euellūt. Ibidem . Differētia inter veros , & falsos proph.
Falsi in sua falsitate perdurant.

Notandum autem , quomodo dominus ad profectū
hominum irę suæ moderamina dispēsat.Israeliticus po-
pulus conditori suo deliquerat , ideo in captiuitate regi
Babylonio seruiebat, cum quo Ezechiel propheta in ca-
ptiuitatem mittitur, quem diuina gratia ita sibi placabi-
lem reddidit , vt per eum ventura prædicaret , & afflictis
consolationem daret . Consideremus ergo si possumus,
quanta est dispensatio supernæ pietatis . Sic iratus est do-
minus populo suo , vt non omnino irasceretur : ideo in
captiuitatem populum tradidit , sed quia non omnino
electos suos cum illo misit,vt ex vna eademque re,& car
nalibus daret purgationis flagellum & spiritualib. virtu-
tis incrementum,& sic iniustis irasceretur,vt per os iusto
rum consortium consolaretur , ne si omnino desereret,
nullus post culpam ad veniam rediret. Sic quoque popu
lo cui propter desperationem iratus fuerat per Moysen
dicit. *Nolite ascendere neque pugnetis,non.n.sum vobiscum, ne ca* E
datis coram inimicis vestris. O ineffabilia diuinæ pietatis vi-
scera,cum eis non erat, vt vincerent : & cum eis erat ne
perirent. Sic paruulo delinquenti irata mater, si in præ-
ces ire respexerit,accurrit,manum tendit,iræ oblita,pie-
tate plena.

Gregorius. Vsus propheticæ locutionis est,vt prius per
sonam:tempus locumque describat,vt ad veritatem soli
dius ostendendam ante radicem historiæ figat , & post Predicationis ministerium à qualibus , & quando subcundem est.
fructus spiritus per signa & allegoriam proferat.Hoc fa-
cit Ezechiel,dicens. *Et factum est in anno tricesimo.*

Sciendum autem, ꝙ visioni intimę verba,quę protu
lit copulauit,sic incipiens. *Et factum est.* subiungit.n.quod
exterius loqui inchoat,ac si illud foris fit, quod intus vi
debat.Idem in trigesimo anno:quia sermo doctrinę non
suppetit nisi in ętate perfecta. Vnde & saluator in duode
cimo anno in templo interrogat,non docet,vt non præ-
sumant homines infirma ætate prædicare . Discit in ter-
ra,qui semper angelos docet in cœlo. Vnde Moyses. *Non* Deut.22.b.
arabis in primogenito bouis.i. in bona operatione primæ æta F
tis , non præsumas offitium prędicationis , nec vomere
nouellæ linguæ proscindere terram alieni cordis . Iere-
mias tamen & Daniel prophetiæ spiritum pueri accepe-
runt : sed miracula ad exemplum operationis trahenda
non sunt. Aliud.n.est quod doctrinæ vsu & disciplina di
scimus,aliud est quod de miraculo scimus . Idem : Iuxta
fluuium Chobar,&c. Ezechiel .i. fortitudo Dei .s. filius,
qui virtus & sapientia Dei Et filius Buzi.i. de populo Iu-
dæorum pro peccato contempto , natus venit iuxta flu -
uium Chobar. Incarnatus.n. peccatoribus propinquare
dignatus est,qui iniquitate grauati ad cœlestia non pete
rant subleuari.Chobar namque graue interpretatur. Ge
nus verò humanum & graue est per iniquitatem & fluit
per mutabilitatem. In terra Chaldæorum qui captiuan-
tes, vel quasi dæmones : peccatores autem quasi dæmo-
nes,& se & alios captiuant,cum natura homines & ratio
nabiles esse debeant.

Hieronymus. Ezechielis difficultatem Hebręorum
monstrat traditio. Nisi.n.quis apud eos sacerdotalis mi-
nisterij,etatem.i.triginta annos impleuerit,nec principia Hebræorum traditio quib. & quæ lege - re congruat
Geneseos, nec Cantica canticorum , nec exordium Eze-
chielis vel finem legere permittitur, vt ad plenam scien
tiam & mysticos intellectus, plenum humanæ naturæ
tempus accedat.

CAPVT I.

A [E]T factum eſt &c. Hiero. In trigeſimo anno non ætatis prophetæ, vt putant, nec iubilei qui eſt annus remiſſionis, ſed a uigeſimoſecūdo anno Ioſiæ regis Iuda, quando inuentus eſt liber Deut. in templo
2.Paral.34. vi; ad quintum captiuitatis annum Ioachim cognomento Iechoniæ, qui cum matre ductus eſt in Babylonem, & cum Daniele & tribus pueris, & Ezechiel, quæ eſt tribus Iudæ prima captiuitas, quando a ſtillauit ira Dei ſuper Ieruſalē. * Theod. Cum conſideraſſem ſeptuaginta annis Deum, Iudæ captiuitatem definiſſe, & quadraginta annos ipſis ſeptuaginta deeſſe, cognoui pro b phetam captiuitatis tempus 30. annum eſſe dixiſſe, & retrò numerans comperio non ante 30. annos ſed antè 13. captiuitatem fuiſſe. Bonus enim Deus a ſua ſententia non a rerum euentu, diſciplinę tēpus numerare conſueuit. Ita erga Abraham fecit, cui nō
B dixiſſet. *Peregrinum erit ſemen tuum in terra non ſua, & ſubiicient*
Geneſ 15 *eos ſeruituti, & affligent quadringentis annis*, non permiſit eos hoc tempus degere apud Aegyptios, verum a ſententia ſua quadraginta annos enumerat. Et Noe item cum ad pœnitentiam centum viginti annos præfiniſſet, conſpecto iniquitatis incremento, haud expectauit ſententiæ finem, vt peccati progreſſionem comprimeret. Ita hic quoque comperimus triginta annorum numerum, ſi a Dei ſententia numerandi initium fecerimus. Condemnauit autem Iudæos Deus captiuitate & ſeruitute, 18. anno Ioſiæ regni. Nam cum Chalcias princeps ſacerdotum, defoſſam comperiſſet Moſaicam legem, tantum n. Iudæorum iniquitas ſuſceperat incrementi, vt omnia diuina obliuioni tradita eſſent deinde eam rex legiſſet, animaduertiſſetq; ea, quæ populus auderet, apertè legi contraria, & idcirco haud mediocri terrore affectus, ſacerdotum principem iuſſiſſet operam dare, vt Deus placaretur, conſert ſe princeps ſacerdotū, ad Aldan vatē piam mulierē, quæq; diuinas leges ob cruaret: quę diuino inſtructu pciC tata, diuiniq; ſpiritus plena dixit ad eū. *Hæc dicit dñs Deus Iſrael viro, qui miſit vos ad me, ecce ego adduco mala ſuper locum iſtum, &c.* Hæc aūt geſta ſunt, vt dictum eſt, anno 18. Ioſiæ regni, qui vnum & 30 regnauit annos. Ab 18. igitur vſq; ad 31. anni interſunt 14 Poſt hunc regnauit Ioacham menſes 3. qui cum his annis coniungendi ſunt, propterea q octauo mēſe 18. anni, hoc editum eſt a propheta oraculū Deinde coniunctis cum prioribus 11. Ioachim annis, 25 comperiemus. Tres verò Iechoniæ menſes & dies rurſus paucos pro his menſibus, qui deerant 18. anno, computabimus, & ipſis 25. captiuitatis Iechoniæ, quinque additis, 30 annorum numerum deprehendemus.

Incipit Ezechiel propheta.

CAPVT I.

1 [E]T factum eſt in trigeſimo ¶Tempus. a ¶ ſubaudi menſe pendente ſententia, quod 1 x ¶. addidere, vt man ſe tiu ſicet. b ¶ Subaudi &c. anno in quarto, & quinta ¶ Locus. menſis, cùm eſſem in me- 2 b a ¶ Vnde. Super flumina Babylonis illic ſedimus & fleuimus, dum recordaremur tui. Tanquam Lignum quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum ſion. dio captiuorum iuxta † fluuium Chobar,

Allego. Dominus in 30. anno ætatis ſuæ ad baptiſmum peruenit in 4. menſe. i. Ianuario. ſ. anni principio ſm Romanos. Hebræi vero Niſan .i. Aprilem menſem nouorum primum faciunt, in quo paſcha celebrant. Græci Martium. Apud Orientales. n. poſt collectiones frugum & torcularia, quando decimæ offerebantur in templo October, erat primus. Ianuarius quartus. Quintam diem menſis addit, vt ſignificet baptiſmum in quo aperti ſunt Chriſto cœli: & Epiphaniorum dies ex hoc venerabilis eſt non vt quidam putant, natalis in carne, tunc. n. abſconditus eſt, nunc apparuit. Quod huic tpi congruit, quod dictum eſt. *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.*

Hiero. Figuratur Chriſtus, qui 30. anno natus venit ad baptiſmum, quæ in homine perfecta ætas eſt. Vnde in libro Numeri ſecundum Hebræos, non ſecundum Lxx a vigeſimo quinto anno ętatis, ſed a trigeſimo incipiunt ſacerdotes in tabernaculo miniſtrare. In cuius ſignum pręceſſit Ioſeph in Aegypto, & eſurienti populo frumēta largiturus eſt. Et Ioannes ad fluenta Iordanis baptiſmū pœnitentię prędicauit.

b *Iuxta fluuium Chobar.* Hiero. Chobar proprium nomē fluminis. Vel quia graue, interpretatur Tigrim vel Euphratem: & omnia magna & grauiſſima flumina, quę in terra Chaldęorum eſſe perhibentur, ſignificatur.

a *Aperti*

Incipit poſtilla fratris Nicolai de Lyra ſuper Ezechielem.

CAP. I.

* 1 [E]T factum eſt. *Hic conſequenter accedendum eſt ad formam tractatus, quæ eſt diuiſio libri: qui in duas partes diuiditur .ſ. in prooemium & tractatum, qui incipit ibi.* Et vidi *In prooemio verò primò ponitur tempus reuelationis factæ Ezechieli prophetæ, cū dicitur.* Et factum eſt. *ſ. ætatis Ezechielis, vt dicit Hiero. in prologo. Hoc n. tempus eſt conueniens regimini & prædicationi, vnde & Ioſeph in trigeſimo ſuo anno factus eſt præpoſitus Aegypti, Geneſ. 41. Et Chriſtus baptizatus, Luc. 3. Et ex tunc Chriſtus cœpit prædicare in publico. Sed contra hoc videtur quædam gloſſa ſuper locum*
Diuiſio *iſtum, quæ dicit ſic. In anno trigeſimo non ætatis, &c. At quod dicendum, q illa glo. dicitur eſſe Hierony. & ideo non eſt abſolutè intelligenda, aliter contradiceret ſibi, quia dicit contrarium in prologo, vt allegatum eſt. Et ideo intelligenda eſt cum iſta ſuppletione. In trigeſimo anno non ætatis, ſupple tantummodo, ſed cum hoc in trigeſimo anno alterius enumerationis. Quæ autem ſit illa Hiero. proſequitur in illa glo. dicens: q incipit a decimooctauo anno Ioſiæ regis.*

Ad cuius intellectum ſciendum, q Iudæi aliquando in libris, & chartis numerabant annos a iubileo immediate præcedente, & ſic non accipitur hic ſecundum Hiero. aliquando verò numerabant ab aliquo facto notabili emergenti, ſicut a fundatione templi per Salomonem & tranſmigratione Ioachim, vt habetur in hoc proœmio, ipſe eſt annus quintus tranſmigrationis Ioachim. Anno autem Ioſiæ decimooctauo repertus fuit liber Deuteronomij in templo, vt habetur. 3. Reg. 4. in quo continentur maledictiones terribiles venturæ ſuper legis tranſgreſſores, & maximè per idololatriam. Quibus auditis Ioſias ſciens tranſgreſſiones prædeceſſorum ſuorum, ſcidit veſtimenta ſua præ horrore mali ſuper populum venturi, & quæſiuit conſilium ad placandum iram Dei, & ideo ab iſto facto notabili cœperunt anni prædicto modo numerari: a quo vſque ad quintum annum tranſmigrationis Ioachim in quo facta eſt reuelatio Ezechieli, vt in hoc prologo dicitur, fluxerunt anni triginta, q ſic patet. Ioſias regnauit annis 31. 4. Reg. 22. & ſic de regno eius poſt inuentionem libri prædicti remanent 13. anni. Item vndecimo de regno Ioachim filij eius 4. Reg. 23. Item ſex menſes in quibus regnauerunt Ioachaz & Ioachim 4. Reg. 23. & 24. qui ſex menſes cum parte 18. anni Ioſiæ remanente poſt inuentionem libri pro vno anno computantur. Item quinque de tranſmigratione Ioachim, qui ſimul iuncti faciunt annos 30. & idem annus fuit 30. ætatis Ezechielis & inuentionis libri Deuteronomij, & quintus tranſmigrationis Ioachim. Secundò notatur locus cùm dicitur.

2 Cū eſſem in me. c. iuxta fluuium Cho. *Et hic fluuius eſt in terra Chaldęorū, vt poſteà ſubditur.* Ezech n. cum Ioachim tranſmigrauerat. *Dicunt aūt hic aliqui, q Chobar eſt nomen appellatiuum, vt ſit ſenſus.* Iuxta flu. Chobar. *i. iuxta fluuium grauem ex magnitudine aquæ & eius impetu. Sed hoc dictum procedit ex ignorantia idiomatis Hebræi. Si. n. hoc eſſet verum, ſcriberetur per literam Daleth in fine, ſic Chobad. nunc autem in Hebræo ſcribitur per literam Res in fine, & iō dicendum, q eſt nomen proprium tantum.*

MORALITER.

† 1 *Et factum eſt, &c.* In iſta prima viſione Ezech. ſm ſenſum literalē per quatuor facies animaliū ſignantur quatuor regna, q̄ ſucceſſiuè populū Iudaicū afflixerunt. ſ. Babyloniorū, Perſarum, Græcorum, & Romanrum. Secundum ſenſum myſticū per populū Iudaicum, Chriſtianus populus figuratur, ſicut dr 1. Cor. 10. c *Omnia in figura contingebant illis*, p p quod & nomen Iudaicum ſm rem trāſlatum eſt ad populum Chriſtianum, ſicut dicitur, Rom. 2. c. *Non enim, qui in manifeſto Iudęus, neque, quę in manifeſto in carne eſt circunciſio, ſed qui in abſcondito Iudęus eſt, & circunciſio cordis in ſpiritu, non litera, cuius laus eſt non ex hominibus, ſed ex Deo.* Et ideo per quatuor regna prędicta & quatuor facies myſticè ſignantur quatuor hominum genera, quæ ſucceſſiuè populum catholicum afflixerunt. Primi fuerunt principes Iudęorum vt patet Act. octauo, & nono, & in pluribus alijs locis. Et ſignantur per faciem hominis, eò quòd habuerunt notitiam diuinę legis licet in eis obſcurata fuerit per rebellionem ad Chriſtū ſicut dicitur, Rom. 11. c. *Cæcitas ex parte contigit in Iſrael.* Secundi fuerunt Imperatores Roman. qui crudeliter & lōgo tempore perſecuti ſunt fidē Chriſti, ut patet ex mar

A a *Aperti sunt cœli*. Hieronymus. Non diuisione firmamẽ sed fide credentis, cui reuelata sunt secreta cœlestia, sicut in baptismo saluatoris, cum Spiritussanctus in specie columbæ descendit.

Theodoretus. *Aperti sunt cœli*, non reipsa, sed spiritali contemplatione. Et vidi, inquit, visiones Dei, non essentiam Dei, sed visionem, reuelationẽ significandam & veluti expressam effigiem quæ ab humana natura comprehendi possit, & eã in medio captiuitatis, pius cum impijs, cum iniustis iustus. Tanta domini benignitas est, vt peccatorum causa suos famulos supplicijs, & calamitatibus afficiat.

b *Transmigrationis*. Hieronymus. Non captiuitatis, quia sponte se tradens ductus est in Babylonem: igitur Ioachim Iechoniæ dicitur prima transmigratio. Sedechiæ verò secunda vel extrema captiuitas.

B

c *Factum est verbum domini*. Greg. Notandum, ꝙ Ezechiel modò ipse de se, modò quasi alius de se loquitur. Loquitur n. per eum spiritus, qui præsidet quasi alius loquitur, ipse quasi pro se qui præsidenti paret. Vnde in Moyse. *Erat n. Moyses mitissimus super omnes homines*. hinc Ioannes ait *Vidit illum discipulum quem diligebat Iesus*. Et Paulus. *An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus?* Rectè ergo quasi de alio ait. *Facta est super eum ibi ma. do.* & de se & Ida. Et ecce ventus tur.

d *Buzi*. Hieronymus. i. spretus atq; contemptus, pater quoq; Christi ab omnibus contemnitur hæreticis, qui vetus non suscipiunt testamentum.

Theodoretus. *Filium Buzi*. Duobus donis gloriatur, sacerdotio & prophetia, vtraq; autẽ sunt spiritus dona. D Et mentionem facit regionis & loci, vbi diuinam reuelationem conspexit, multa per hæc significans. Primum numen eiusmodi esse quod non in solis Ierosolymis potestatem haberet, neque solis Iudæis dominaretur, sed omnium effector esset ac moderator. Ad aquas verò eũ hac visione dignatur, omnium salutem præsignificans, & eã quæ futura est, per aquæ regenerationem, piorum Dei cognitionem declarans. Ita etiam Daniel propter aquas diuinas illas visiones conspexit, & Moyses ad ripam proiectus, per aquam salutem est consecutus, ita rursus ipsi puteus & aqua nuptias conciliauit, quod etiam Iacob & Isaac vsuuenit.

a ¶Secundum Originem oculis carnis. b ¶Non modo vnam, vnde: Ego visiones multiplicabo, quas. s. Ezechiel contexit. ¶Hoc quoque ad tempus.
a aperti † sunt cœli, & vidi visiones Dei. In quinta men- 1
¶Non captiuitatis. 2
b sis, ipse est annus quintus transmigrationis Ioachim regis 3
¶Persona. a ¶id est, roboratus a Deo, Christus quoq; Dei virtus.
c Iuda, factum est verbum domini ad Ezechielem filium Bu 4
d a ¶Captiuantium, scilicet. b ¶In similitudinem hominum factus. 5
e zi sacerdotem in terra Chaldæorum, secus flumen Cho-
a ¶Per carnem, iam Deum hominem cognoscit propheta. ¶Aliter non intelliguntur visiones.
f b ¶Filius per quem omnia facta sunt. 6
g bar. Et facta est super eum ibi † manus domini. Et vidi 7

e *Chobar*. Hieronymus. Danieli quoque, qui & ipse in Babylone erat iuxta fluuium futurorum sacramenta pandvntur super aquas: imò in aquis purissimis, vt baptismi potentia monstraretur. Paulus quoque cùm ab Anania in domino lotus est, tegentibus prius oculos squamis, caruit cæcitate. In Gene. quoque, quæ prima viuerent, de aquis egressa sunt. E Act. 9. c. Gen. 1. b.

f *Manus*. Hiero. i. fortitudo in qua Israel eductus est de Aegypto, cuius partem intelligunt magi Pharaonis, dicentes, *Dignitas Dei est*. Vnde. *Si ergo in di. Dei eii*. Pro quo in alio euangelio. *Si ergo in spiritu Dei eijcio dæmonia*. Exo. 8. e. Luc. 11. c. Matth. 12. c.

g *Et vidi*. Hiero. In consolationem transmigrati populi reuelationem sententiæ Dei prophetauit, & hanc visionem, & templi dedicationem, in quorum expositione omnes Iudæi uniti sunt suprà omnem hominem esse dicentes, nos magis suspicari quam explanare possumus.

a *Et*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Aperti sunt cœli. *Non secundum existentiam, sed secundum apparentiam, prout in coruscationibus videntur aperiri.*

2 Et vidi. *Visione imaginaria & intellectuali.*

3 Visiones Dei. i. *a Deo mihi factas, & diuina secreta significantes. Tertiò in hoc prologo notificatur author ministerialis huius libri. Et primò ex nomine cum dicitur.*

4 Factum est verbum domini ad Ezechielem. *Secundò, e genere cùm dicitur.*

5 Filiũ Buzi sacerdotem. *Ex quo patet quod Ezechiel fuit de tribu sacerdotali, & per consequens de regia quia istæ duæ trib. erãt commistæ. Fuit & pater eius propheta secundum regulam Hebræorũ videlicet, ꝙ quando in principio libri alicuius prophetæ exprimitur nomen patris sui, datur intelligi, quod fuit propheta, sicut & filius quamuis nõ habeatur prophetia eius, sicut nec aliorum multorum.*

C

6 Et facta est super. *Eleuans mentem eius ad cognitionem secretorum Dei.*

7 Et vidi. *Hic consequenter ponitur tractatus. Et quia liber iste est de Deo creaturis pꝛsidẽte, vt suprà dictũ est. Iõ diuiditur in duas: partes, qa primò ponitur huius pꝛsidẽtię supereminẽs modus. Secũdò multiplex eius affectus, c. 2. & seq. propter ꝙ dicunt aliqui expositores, primũ caput virtualiter continet sententiam sequentiũ: prout effectus in causa efficiente virtualiter cõtinetur. In hoc autem capite describitur quædam imaginaria visio ad significandum diuinæ præsidentiæ modũ, cuius significationem Ezechiel intellexit, aliter non fuisset propheta, secundũ ꝙ dicitur, Dan. 10. a.* Intelligentia opus est in visione: *vt diffusius pertractaui in principio libri Psalmorũ. Igitur primò exponetur litera huius capitis applicando eã ad apprehensionẽ imaginariæ visionis, posteà dicetur quid per illã visionem imaginariã intelligatur. Hæc aũt visio imaginaria hẽt tres partes. Prima continet animalia apparentia. Secunda rotas apparentes iuxta ea, quæ incipit ibi.* Cumq; aspicerẽ. *Tertia firmamẽtum apparens super capita animalium: & desuper effigiem hominis sedẽtis super thronum, quæ incipit ibi.* Et similitudo sup caput aĩaliũ.

Ad intellectũ verò primę partis, quæ satis traditur inuolutè, cõsiderandum, ꝙ propheta videbat imaginariè nubem magnã ab Aquilone venientem igne inuolutam eo modo quo apparet in coruscatione. Et p aperturã illius nubis videbat quatuor animalia in omnib. similia, licet aliqui dicant, ꝙ apparebat tantum vnum animal habens quatuor facies, sed litera magis videtur cõcordare, ꝙ essent quatuor animalia, sicut apparebit magis infrà 10. a. Et sic erant ibi sexdecim facies. Et idem dicit Ra. Sa. quantum ad numerum facierum. tamen aliter exponit dispositionem earum. Et quia illa quatuor animalia ab omnibus ponuntur similia in omnibus, habita descriptione vnius, habetur descriptio omnium. Dicunt ergo doctores nostri, ꝙ corpus animalis erat erectum super pedes, & in superiori parte quadratum, vel secundum alios rotundum: non tamen quantum ad hoc est magna differentia, quia secundum vtrosque facies disponebantur secundum quatuor partes oppositas, ita ꝙ facies hominis erat in parte animalis opposita directè aspectui prophetæ. Et dicitur pars anterior, in parte verò opposita seu posteriori facies Aquilę, & in alijs duabus partibus sibi oppositis facies leonis, & facies bouis: ita quòd facies leonis erat in dextera parte respectu faciei hominis, & facies bouis in sinistra. Ra. Sa. aliter exponit dicens: quòd quatuor facies vnius animalis apparebant in directo aspectu prophetæ, ita ꝙ facies leonis erat prima: hominis, secunda: bouis, tertia: Aquilę quarta. Et ita intelligendum in alijs tribus partib. quadrati. Et in quolibet animali erant similiter quatuor alę, quarum erant duę demissę ad corpus tegendum, & duę superius erectę ad volandum. Et per extensionem alarum erant ista animalia adinuicem iuncta sicut homines in choreis, & in quolibet erãt quatuor manus similes manib. hominis, &

F

MORALITER.

...rum gestis, & signantur per faciem Aquilæ, eò quòd Aquila signum est imperij Romani. Tertij fuerunt hæretici, & signãtur per faciem bouis, eò quòd bos est animal laboriosum: ipsi verò laborem pœnitentiæ prętendentes in multis locis deceperunt simplices Christianos. Quarti verò sunt Saraceni, & maximè a tempore Saladini, qui fuit animosus & in rebus bellicis peruigil & strenuus, propter quod significatur per faciem leonis. Per alas autem animalium per quas eleuabantur in altum signatur superbia prędictorum. Per pedes autem eorum affectiones ad nocendum. Per manus verò opera mala, eò quod manus est organum organorum, vt dicitur tertio de Anima. Per rotas sequentes animalia, signantur eorum ministri in malitia exercenda. Per hoc autem, quòd animalia & rotæ per quatuor partes ibant, significatur persecutio Christianorum a prædictis per quatuor orbis partes, & maximè ab Imperatoribus Romanis, qui dominabantur in eis.

a *Et ecce ventus turbinis*. Verbum Hebræum rucha pro
A qualitate locorum vel ſpiritum ſignificat, vt. *Emitte ſpiri-*
Pſal. 103.d. *tum tuum, & crea. &c.* Vel animam, vnde *Egredietur ſpiritus*
Ibid. 145.a. *eius, & reuertetur in terram ſuam.* Vel ſicut ibi. *In ſpiritu vehe-*
Pſal. 47.b. *menti conteres naues Tharſis.* Quia ventum & flatum tempe

Ita in Chriſto, quaſi dum palleſcit aurum, fulget argentũ. Electrum ergo in igne Deus homo in perſecutione. In medio eius electri.ſ. vel ignis, quatuor n. animalia.i. euãgeliſtæ domini incarnatione ad finem ſolidati ſunt, & igne perſecutionis afflicti.

ſtatis hic intelligũt, dicunt iram, & furorem Dei venire a Babylone.i.a Nabuchodonoſor, & Ieruſalẽ poſt ſex annos viſionis huius eſſe capiẽdam. Cernitur .n. hæc viſio quinto anno tranſmigrationis Ioachim regis Iuda, q & Sedechiæ regnã

a ¶Nabuchodonoſor. b ¶Tempeſtatis. c ¶Ex quo exardeſcit malum ſuper terram. d ¶Chriſtus. Et quia prophetæ nubes, ſed iſta maior.

a & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone, & nubes ma 1

a ¶Deus noſter ignis eſt. b ¶Nubem vel vtrunque ventus inuoluens. c ¶Bonus. d ¶Alias eorũ. 2

gna, & ignis inuoluens, & ſplendor in circumitu eius. Et 3

a ¶Scilicet venti & ignis ſimilitudo electri, quod eſt compoſitum ex auro & argento. b ¶Alias eorum. 4

b c ¶Q. Non venti vel ſpiritus. d ¶Gregorius. Ignis eſt, qui credentibus lumen, incredulis ſupplitium. 5

de medio eius quaſi ſpecies electri, ideſt, de medio ignis. 6

a ¶Non Natura b ¶Poſt quadriforma. c ¶Euangeliſtarum. 7

Et in medio eorum ſimilitudo quatuor animalium, & 8

a ¶Chriſti. 9

c hic aſpectus eorum: ſimilitudo hominis in eis. Et quatuor 10
d

Et ecce ventus turbinis. Hieronymus. Lxx. Spiritus afferens ſiue attollens. Symmachus, & Theodotio. Flatus, & ſpiritus tempeſtatis. Quidam, ſpiritum auferentem ſiue attollentem, Spiritumſanctum intelliguntur, qui ab hominibus vi-

ti in Ieruſalem quintus erat: qui poſt ſex annos.i. in vndecimo anno imperij ſui vrbe capta, in Babylonem ductus eſt. His ergo qui habitabant iuxta fluuium Chobar, & ſponte ſe tradiderant, reuelatur, quod bene fecerunt ſententiæ Dei obedientes. In breui .n. & Iudæa prouintia & Ieruſalem eſt capienda. Nubes magna, quæ ſuper Iudæam imbres pluuiaſque deportat, & ignis inuoluens monſtrat futura ſupplitia & captiuitatis mala, ſplendor in circumitu
B aperta Dei iuditia.

✻ Theodoretus Significat venti vis Babylonis impetũ: & maxima nubes, haſtarum & iaculorum, omniſq; generis telorum copiam quaſi inundationem: ignis verò fulgurans non ſolum incuſſum terrorem, ſed etiam vrbis demolitionem ab igne profectam: ſplendorq; per circumitum, Dei gloriam, quæ ſe per ſupplitium oſtendet.

Hom. 2. *Et ecce ventus tur.* Gregor. Ventus turbinis, tentatio mentis, quæ Iudaicum populum vndiq; concuſſit, venit ab Aquilone qui dicit. *Sedebo in monte teſtamenti, in lateribus*
Iſaiæ 4.d. *Aquilonis*. Montem.n. teſtamenti tenuit, cum populum, qui legem acceperat, ſibi ſubiugauit, & doctorum corda quaſi montem teſtamenti *& nubes magna*, quantò.n. contra dominum exarſit, tantò excæcari meruit. Quem.n. in lege & prophetis expectant, videntes præſentẽ negabant. Et ignis.i. per ignem aliquando Spirituſſanctus, aliquan-
Luc. 12.f.
Heb. 10.c. do malitia deſignatur. Vnde. *Ignem veni mittere in terram.* De malo dicitur. *Et nunc aduerſarios conſumit*. Iudæa verò malitię ſuę igne ſeipſam implicauit. Hęc omnia ab Aquilone, quia corporis ſui frigore ad ignorantiæ caliginem perducta vſq; ad malitiam perſecutionis erupit. Vnde. *Ol-*
Iere. 1.c. *lam ſuccenſam ego video, & faciem eius a facie Aquilonis.* Hic au
Act. 13.g. tem ignis alibi arſit, alibi ſplenduit, vnde. *Splendor ignis in cir.e.* Dum perſecutio in Iudæa agitur, apoſtolorum prædicatio ſpargitur in mundo, ſecundum illud. *Quia vos in-*
1 Tim. 2.b. *dignos iudicaſtis, ecce conuertimur ad gentes.* De crudelitate er-
C go malitiæ, quæ Iudææ mentem cremauit, omnipotens Deus lumen gentib. ſpargit. Ignis qui Apoſtolos ſpargit in ipſo humani generis redemptore, prius ſe exercuit. Vnde ſequitur.

b *Et de medio eius quaſi ſpe. electri.* Electri ſpecies Chriſtus, mediator Dei & hominũ ſignatur: quia electrum ex auro eſt & argento. Dum aũt miſcetur argentum, creſcit in claritatem: aurum a fulgore ſuo palleſcit. Sic dum humanitas in maieſtatis gloriam excreuit, diuinitas a proprij fulgoris potentia ſe humanis oculis temperauit.

tia auferat, iacentes attollat, & ab Aquilone vento frigidiſſimo a quo exardeſcunt mala ſuper terram recedere faciat: a cuius facie in Ieremia olla terribilis accenditur. Nubem, Chriſti perſonam, quæ venit in Aegyptum huius ſæculi ſuper nubem leuem. Quæ magna propriè, ad comparationem minorum.ſ. prophetarum, Apoſtolorum, ſanctorum omnium, de quibus. *Veritas tua vſ. ad nubes.* Et. *Mandabo nubibus meis, ne pluant ſuper Iſrael imbr.* Et alibi. *Nubes puluis pedum eius.* Et. *Nubes & caligo in circumitu eius.* Ignem micãtem & ſplendorẽ in circumitu eius Iuxta illud. *Deus noſter ignis conſumens eſt.* Vñ. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt ardeat?* Qui cùm terrorem peccatoribus inferat atq; ſupplitia, ſplendore tamen rut let, & lumine & fulgore plenus ſit: ideo nos excoquens vt puris atque purgatis tribuat lætiora.

Et de medio. Hieronymus. In medio ignis & tormentorum electri ſimilitudo quod eſt auro vilius, & argento pretioſius, vt inter tormenta, quæ patientib. videntẽ eſſe triſtia & dura, pretioſior electri, fulgor appareat, dũ prouidẽtia Dei omnia gubernantẽ, quæ putatur pœna, medicina eſt.

c *Similitudo hominis in eis.* Sancta.n. hæc animalia non eſſent, niſi Chriſti ſimilitudinem habuiſſent. Vnde Apoſtolus. *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.*

Hiero. Vt omnia in mundo rationabilia demonſtrentur. Vnde. *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram.* Imago aũt & ſimilitudo Dei non eſt corporis forma, ſed mẽtis ad ſimilitudinẽ veræ imaginis Chriſti qui eſt imago Dei inuiſibilis. Rationabiles quoq; creaturę ĩ quatuor verſantur locis, ſiue pp quatuor cardines mundi, quibus orbis includitur, ſiue pp quatuor loca, cęleſtium, terreſtrium & infernorum, & ſupercęleſtium: quorũ Apoſtolus tria ponit, *vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium terreſtrium & infernorum.* Et Dauid. *Aquæ quæ ſuper cęlos ſunt laudant nomen domini.* Et Apoſt. *Alia cæleſtia, alia ſupercęleſt.*

✻ Theo. Quis poſſit reuelationem apertè declarare cu ipſe propheta in eius enarratione defatigatus fuerit? Non.n. ſimpliciter quatuor animalia ſe conſpexiſſe dixit, nec item ſimilitudinẽ animaliũ, ſed tanquam ſimilitudine quatuor animalium ita vt perſpicuum ſit, nõ ipſis vid ſe diuinos prophetas, eorũ qui cerni nequeũt naturas ſimilitudines, & formas ad vnũquẽq; vſũ a Deo oſtẽ

d *Quatuor facies vni.* Greg. Quod Matth.n. de incarnatio domini ſentit, hoc idem Marcus, Lucas, Ioannes. Sic omnibus. Hoc ergo totum in vno, qđ ſimul in quatu

✻ Theo-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *nis, & ſimiliter quatuor pedes, quorum tibiæ tales erant, quod flexura gænu æqualiter flectebatur ad quatuor partes oppoſitas: & ſimiliter planta pedis æqualiter applicabilis procedendo ad quatuor partes oppoſitas abſq; corporis conuerſione, ſicut ſi homo haberet oculos in poſteriori parte capitis ſicut in anteriori. Et ſimiliter ſuper vtramque aurem & genua ęqualiter flexibilia ad partes quatuor, & plantas æqualiter applicabiles ad dictas partes poſſet ambulare ad quatuor partes oppoſitas ſine corporis conuerſione.*

Sciendum etiam, quod cuilibet faciei correſpondebat vnus pes in parte inferiori in recta linea ſub facie. Alæ verò ſic erãt ſituatæ, quod vna erat inter duas facies & econuerſo.ſ. vna facies inter duas alas. Et huic ſententiæ poteſt de facili litera applicari, cum dicitur. Et vidi. *Imaginaria viſione & intellectuali.*

1 Et ecce ventus turbinis. *Qui facit reuolutiones in aere.*

2 Veniebat ab Aquilone. *Secundum ſitum Ieruſalem.*

3 Et nubes magna. *Extenſiuè, & intenſiuè.*

4 Et ignis inuoluens. *Sicut apparet in coruſcationib. magnis.*

5 Et ſplendor in circumitu eius. *Sicut coruſcationes emit ſplendorem.*

6 Et de medio eius quaſi ſpecies. *i. ſimilitudo.*

7 Electri. *Eſt autem electrum clarius relucens auro & argẽto. medio .n. ignis videbatur egredi talis refulgentia ſiue color. in Hebræo habetur. Quaſi ſpecies chaſmal. Et dicit hic Ra. Sa. quòd i neſcit propriè quid ſignificat chaſmal. Et ideo neſcio quare Hiero tranſtulit electrum, non.n. multum videtur probabile, quod melius tellexerit Hebraicum quàm doctor ille.*

8 Et in medio eorum ſimilitudo. *q.d. non erant animali cundum veritatem, ſed ſecundum apparentiam.*

9 Similitudo hominis. *Iſta facies primò ponitur, quia erat i recto aſpectu prophetæ, non autem aliæ tres ſecundum imaginationem Latinorum, ſecundum Hebræos verò omnes quatuor erant i recto aſpectu, facies tamẽ hominis exprimitur primò, quia eſt ſ. animalis nobilioris .ſ. rationalis, in eadem tamen linea facies nis erat prima, hominis ſecunda, bouis tertia, Aquilæ quarta.*

10 Et quatuor facies vni. *i. animali modo prędicto.*

✻ 1 E

a ¶Notitia fidei qua cognoſcuntur a Deo. b ¶Quia ad diuinitatem Chriſti omnes ſimul penna complationis oculos leuant. c ¶Greſſus actuum. ¶ Gregor. Quia ſine operibus fides & contemplatio non valent. d ¶Non ad praua diſtorti.

faciẽs vni,& quatuor pẽnnæ vni. Et pedes eorum pedes rẽ- 1
a ¶ ¶Fortitudo, ſcilicet in eis eſt atque diſcretio: per boues enim prædicatores. Vnde: Non alligabis os bouis triturantis.
b ¶Greg. Quia maturè incedunt forteſque & diſcreti ſunt, quod in pede fiſſo ſignatur.
c ¶Gregor. Verba flammantia quæ ad audientes prodeunt, & accedunt & ſubtilia & tenuit, quia plus ardent deſiderio quam proferant verbo.
cti,& planta pedis eorum quaſi plãnta pedis vituli, et ſcin- 2 3
a ¶Greg. Quod eſt valde ſonorum, & in omnem terram exiuit ſonus eorum.
b ¶Quia prædicatores ardent deſiderio, ſonant verbo.
c ¶Actiua vita.
tillæ quaſi aſpectus ęris † cãndentis. Et manus hominis ſub 4
¶ Virtus operis ſub volatu, contemplationis.
a ¶Contemplatiua. b ¶Greg. Iuſtitia, temperantia, fortitudo, prudentia. ¶Alias partes.
a pẽnnis eorum in quatuor partibus, & facies & pennas per 5
a ¶Greg Quia prædicatorum virtus & ſapientia charitatis & concordiæ pace ſociantur.
b quatuor partes habebant: iũnctæque erant pennę eorum 6
a ¶Ad terrena animalia ſcilicet. vnde: Nemo mittens manum ad ara. b ¶Mentis via.
¶ Greg. ad cœleſtia. ¶ Ante nos ſunt æterna, poſt nos temporalia. Vnde: Quæ retro ſunt obliuiſcens, ad ea quæ ante me ſunt ex.
c alterius ad alterum. † Non reũertebantur cum incedẽrent, 7
d ſed vnumquodque † ante faciem ſuam gradiebatur.

A * Theod. Declarat per quatuor facies & alas, earum poteſtatum quæ diuinam vehunt figuram Dei quocunque pertingentem prouidentiam. Quod autem pennis eſt prędum, naturam ipſarum ſignificat acumen, & ſcintillæ ſplendidiſſimo ſimiles æri, ſplendorem & mentis indicãt puritatem, manus vero alis abſcõditæ, eam quæ videre nequit & variam iudicat efficacitatem.

* Rupertus. *Quatuor facies.* Ac ſi dicat, vnius quidem erat ſimilitudo hominis ſed Chriſti filij Dei ſimilitudo, inquã, ſecundum res: nõ dum enim natura erat filius hominis, ſe huic vni quatuor facies, & huic

B vni quatuor pennę, quas vtique facies & pennas viſionem Dei ſperanti neſcire non licet. Prima eſt incarnatio vel natiuitas Chriſti. Secunda paſſio. Tertia reſurrectio. Quarta aſcenſio vel ſeſſio ad dexteram patris, facies, quia per fidem cognoſci poſſunt & cognitu neceſſariæ ſunt. Pennæ autem quia ratione humana comprehendi non poſſunt. *Pedes eorum pedes recti*, quia videlicet proceſſus eorum iuſtitia ſunt Dei, & ad iuſtitiam valet omni credenti. Quid enim rectius quam obediẽtem fuiſſe Chriſtum patri in omnibus his. Idcirco continuo ſubiungit. *Planta pedis eorum quaſi planta pedis vituli.* Vitulus ex præcepto legis ſolebat offerri pro peccato multitudinis ſiue ſacerdotis & multitudinis ſimul. Ergo *planta pedis eorum quaſi planta pedis vituli*. i. finalis vtilitas eorum remiſſio eſt peccatorum totius mundi. *Et ſcintillæ quaſi aſpectus æris candentis.* Recolamus quia redemptor noſter incarnatus & paſſus, poſtquam reſurrexit & aſcendit in cœlũ, magna hominibus dona ſcintillauit in die Pentecoſtes.

C *In quatuor partibus.* Hieron. Quia prędicatio in Orientem, Occidentem, Meridiem, Septentrionem egreſſa eſt. Quia in omnibus mundi partibus, quid de humanitate, quid de diuinitate domini ſentiant, monſtrant: dumque eum vnum eſſe cum patre & Spirituſancto annuntiant, vbique penna contemplationis volant.

Iunctæque erant. Hier. Iuncta ſunt ſibi euangelia & in toto orbe volitantia huc illucq; diſcurrunt, nec ſeparantur, nec recedunt: ſed ſemper in anteriora procedunt. hoc idẽ de virtutibus animi, & de volatu temporum dicere poſſumus, & elementorum commiſtione, quæ præterita relinquunt, ad priora feſtinant. Quod tempora labantur, hoc breui verſiculo demonſtratur. *Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.* Et in carmine lyrico. *Heu heu fugaces poſthume, poſthume labuntur anni.*

Iunctæque. * Rupert. Iunctæ erant pennæ eorum alterius ad alterum, quia videlicet ſic ſibi coniuncta illa quatuor euangeliorũ ſacramenta, vt nihil proſit fidẽ alterius habere, niſi credas & alterum. Quid prodeſt credere Chriſtum paſſum, niſi credas de virgine natum?

D * Greg. Pennæ quippe animalium alterius ad alterum iunctæ ſunt, quia etſi diſſimilia ſint, quæ agunt, vno tamẽ eodemq; ſenſu ſibi ſanctorum voces virtuteſque ſociantur. Et quamuis aliꝰ rationabiliter cuncta agẽdo ſit homo alius in paſſionibus fortis aduerſa mundi non timendo ſit leo, alius per abſtinentiam ſemetipſum viuam hoſtiã offerendo ſit vitulus, alius ſe in alta rapiendo cõtem- E plationis volatu ſit aquila: pennis ſe tamen dum volant, tangunt: quia & cõfeſſione vocum & virtutum ſibi vnanimitate iungũtur.

l. 29. mor. c. 28.

c *Non reuertebantur.* † i. directè procedebat.

* Theod. Homo enim ad Borealem partem incedens, deinde cum vult ad Auſtralem redire neceſſario conuertitur, vnam tantum faciem ſortitus. Sed cui tot ſunt numero facies, quot partes orbis terræ, huic Auſtrale nihil eſt, ſed vbique facies illius omnia intuetur, & quocunque velit incedit, neque indiget conuerſione.

d *Sed vnumquodq; ante faciem ſuam grad.* *Similitud.* Quidam putant quatuor euangelia horum animalium nominib. deſignari. Matthæi qui hoĩem deſcripſit, dicẽs: *Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid filij Abrahã.* Facies leonis eſt Marci, qui ait: *Vox clamantis in deſerto, parate viam domini.* Vituli refertur ad Lucæ euangelium, qui a ſacerdotio Zacharię incipit. Aquilæ ad Ioannem, qui ad excelſa volans, ait: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, &c.* Alij qui philoſophorum ſtultam ſequuntur ſapientiam, duo hemiſpheria in duobus templi cherubin nos & antipodas quaſi ſapinos & cadentes homines ſuſpicantur. plerique iuxta Platonem rationabilitatem animæ & iraſcentiam & concupiſcentiam, ꝙ ille logicon & dymicon & epithymicon vocat, ad hominem & leonem & vitulum referunt rationem & cogitationem & mentem & conſilium: eãdemque virtutem atque ſapientiam in cerebri arce ponentes, feritatem verò atque iracundiam & violentiam in leone, quæ conſiſtit in felle: libidinem, luxuriam, & oĩum voluptatum cupidinem, in iecore. i. in vitulo, q terræ operibus hæret. Quartam ſupra hęc & extra hæc tria ponunt, quam Græci vocant ſynderesin, quę ſcintilla conſcientiæ in Cain quoque non extinguitur, quaſi victi voluptatibus vel furore: & ipſa interdum rationis decepti ſimilitudine nos peccare ſentimus, q̃ propriè aquilæ deputant non ſe miſcentẽ tribus, ſed ipſa errantia corrigentẽ, hic eſt ſpiritus, qui interpellat pro nobis gemitib. inenarrabilibus. Nemo enim ſcit ea quæ hominis ſunt, niſi ſpiritus hominis, qui eſt in eo. vnde Paulus: *Integer ſpiritus*

Matth. 1. a. Mar. 1. a. Luc. 1. a. Ioan. 1. a. Philoſophica ſapientia de quatuor animalibus.

NICOLAVS DE LYRA.

* Et pedes eor. pe. rect. *Ideſt, non habentes aliquam extentionem extra tibiam, vt ſic eſſent ęqualiter applicabiles ad omnem partem.*

Et planta pedis eorum quaſi planta pedis. *Planta autem vituli licet habeat extenſionem vltra tibiam in parte anteriori, tamẽ illa eſt modica. Et propter hoc dicitur hic, quaſi, quia non erat in toto ſimilis, quia planta animalium hic deſcriptorum nullam habebat extẽſionem ad aliquam partem, & propter hoc Hebræi dicunt, quòd ſic eſt litera:* Et planta pedis eorum quaſi planta pedis rotundi, ſicut & tibia. *Et ratio huius diuerſitatis eſt, quia dictio Hebraica quæ ponitur hic, ſcilicet, egel æquiuoca eſt ad vitulum & rotundum. Hebræi ſequuntur vnam ſignificationem, & tranſlatio noſtra aliam. Hebræi tamen videntur melius dicere, quia expoſitio tranſlationis noſtrę reducitur ad dictum eorum, vt patet per prędicta.*

3 Et ſcintillę quaſi aſ. *Videbantur egredi de oculis animalium.*

4 Et manus hominis. *i. ſimiles manibus hominis.*

5 Sub pennis eorum. *quia videbantur aliquantulum progredi de ſubtus.*

6 Iunctæque erant pennæ eorum. *quia extremitas vnius tangebat extremitatem alterius.*

7 Non reuertebantur cum incederent. *Licet enim incederent ad quatuor partes, vt habetur infra: tamen hoc erat ſine conuerſione corporis: vt prędictum eſt, & iſtud vocatur hic, non reuerti. Et ſubditur depoſitio facierum, cum dicitur.*

* 1 Facies

spiritus vester, & anima, & corpus sine querę. &c. Hanc tamen conscientiam, sicut in Prouer. dicitur: *Impius cum venerit i. profundum peccati, contemnit*: sæpe præcipitari videmus & suum locum amittere, cum quidam sine pudore peccant: quibus merito dicitur: *Facies meretricis facta est tibi, noluisti erubescere*, quadrigā quasi auriga Deus regit, & incompositis currentem gradibus suo parere cogit imperio.

1. Thess. 5. d.
Prouer. 18. a.
Ierem. 3. b.

A

a ¶Primi vel principalis. ¶Matth scilicet, qui ait: Liber generationis Iesu Christi.

a Similitudo autem vultus eorū facies hominis & facies leo- 1

¶Lucas qui ait: Fuit sacerdos quidam, &c.

nis a dextris ipsorū quatuor: facies aūt bouis a sinistris ipso

a ¶Ioannes qui ait: In principio erat verbum. ¶ Quæ enim de quatuor animalibus dicuntur, ad omnes perfectos reducuntur.

b ¶Greg. Quia intentio & contemplatio sanctorum super se tendit, vt bonum cœleste posset assequi

rū quatuor: & facies aquilę desup ipsorū quatuor: & facies 2

b ¶Extentæ. s. 3

c eorū & pēnę eorū extētę desuper. Duę pēnę singulorū iūge 4

Hieronym. Sunt qui per hoc in vno homine qui minor mūdus dicitur, iuxta Hipocratis sententiam quatuor arbitrantur elementa monstrari, ignem, scilicet, aquam, aerē, terram. quæ quomodo sibi misceantur, & cum singula sint, iuncta sibi videantur, inuicemque se tangant, & in vna persona animantium & inanimantium quatuor species habeant ac figuras, non est huius operis. Quatuor quoque rotas de terrenis ad sublimia consurgentes singulis & quadriformibus iunctas animalibus, vel eorundem elementorum commistionem ęstimant, vel quatuor temporum circulum, qui ternis conficitur mensibus, & annus vertens ab eo quod semper vertatur, & in se redeat vocatur. Vnde: *Ver, æstas, autumnus, hyems. & mensis, & annus.* Quòd autem dicitur: erat rota in rota, annum in anno significari putant. Vnde alius poeta: *Atque in se sua per vestigia voluitur annus.* Firmamenti etiam similitudinem quæ crystallo comparatur, cœlum quod suscipimus, dicunt, sub quo voluuntur & transeunt quatuor animantia. Thronum coloris sapphiri, & sedentem desuper hominem sub humana similitudine per imperium cuncta regentis & omnia sub pedibus habentibus. Vnde ad extremum dicitur: *Hæc visio similis gloriæ Dei*, per quam quasi per picturam quandam & imaginem, prudentiam Dei aiunt demonstrari: pedes recti & planta pedis vituli, siue rotunda, quod significat terrena quæque ad cœlestia subuolare, & omnibus angulis amputatis rotunditatem sequi, quæ pulcherrima est omnium figurarum: scintillæ rutilantes cuncta plena luminis indicāt manus hominis sub pennis, tam ipsius hominis, q̄ leonis, & vituli, & aquilæ: vt ratio scilicet cuncta sustentet, & de humo ad cœlū leuet. hoc & ad euangelia & ad cuncta quæ supra posuimus, referre possumus. Alij dicunt quatuor perturbationes gaudij ægritudinis, cupidinis, & timoris: quorū duo præsentia duo futura sunt, per quatuor animalia significari. vnde Virgil. *Hinc metuunt, cupiuntque dolent, gaudentque.* Quæ regi debent ratione & potentia Dei, quibus perturbationibus impositæ sunt quatuor virtutes, prudentia, iustitia, fortitudo temperantia, quarum gubernantur arbitrio. Alij putant ordinem castrorum duodecim tribuum describi in solitudine ad orientem & occidentem, & septentrionem & meridiem, quæ sibi inuicem & charitate sanguine socientur. Et hoc esse rotam in rota quæ ducantur a spiritu, & nube tegantur in eremo, & columna ignis illuminentur in nocte, nec reuertantur in Aegyptum, sed semper ad terram promissionis ire festinent. Electri similitudinem dicunt sancta sanctorum, & faciem hominis ad totum Israel referunt, leonis ad regalem Iudæ tribum, vituli ad sacerdotalem, idest Leuit. extra est aquila .s. vindicta Dei de cœlo cuncta prospiciens, quæ parata est laniare peccantem. Vnde: *sicut aquila super domum domini*, idest, templum, super huiuscemodi quadrigam aurigæ instar dominus sedet, facienda precipit, vitanda vetat. hic vt putant populo dicuntur qui in Babylonia est, qui si colla Deo submiserit, & eius retinaculis paruerit, eius auxilio terram amissam recuperabit.

Hypocratis sententia in elementis in homine.
B
Virgilius in Geor.
Virgilius 6. Aeneid.
C
Osee. 8. a.

a *Facies hominis, &c.* * Theod. Leo regnum (nam animal regium est) significat: per vitulum, sacerdotium (nam pro principe sacerdotū, vitulus vnus offerebatur) & per aquilā prophetia declaratur. Est enim animal in sublime volans & prophetia huiusmodi est, quæ sublimia cōtemplans longissimè prospicit futura.

Greg. Matthæus qui ait: *Liber generationis Iesu Christi.* Marcus qui sic incipit: *Vox clamantis in deserto, &c.* Ipse quoque Christus, cuius ... sunt mēbra, nat... est vt homo, pass... vt vitulus, resurr... xit vt leo, ascēdit ... aquila. Vnusquis... & perfectus, hom... est in ratione, vi... lus in sacrificio, l... in fortitudine, aq... la in contemplat... ne. Quæ.n. de quatuor animalib. dicuntur ad omnes perfectos reducūtur.

Hiero. Facies dicit principale euangeliorum, è quib... homo & leo, scilicet Christi natiuitas & prophetia, dextras partes tenent: vituli autem, idest, victimarum & sacerdotij Iudęorum in sinistris est, quod abolitū transit in sacerdotiū spirituale. de quo: *Tu es sacerdos in æternū secūdum ordinem Melchisedech.* Ita duntaxat, vt omnia sibi hæreant, vnoque corpore censeantur. Aquila autem quæ & super natiuitatem & prophetiam est, quæ domini expletur aduentu super sacerdotium quod preterijt, & extra hęc omnia de natiuitate referens spirituali. quomodo pater in filio & filius in patre sit. Vnde: *Generationem eius quis enarrabit.* Hæc sunt iuxta Apocalypsim quatuor animalia plena oculis antè & retrò vnum simile leoni, secundum simile vitulo, tertium simile homini, quartum aquilæ volanti.

* Ruper. Hoc est quod supra diximus. Cum credimus Iesum de Maria Virgine natum, faciem intuemur hominis. Cum autem passum, crucifixum, mortuum, sepultum, ad infernum descendisse confitemur, faciem vituli contemplamur. Cum credimus quia tertia die resurrexit a mortuis, cum fidei tremore, faciem leonis sumpsimus, de quo patriarcha Iacob, *Catulus leonis Iuda, ad prædam mi ascendisti.* Ad summum cum credimus quia ascendit in cœlum sedet ad dexteram patris, ecce nobis facies aquilæ quam nubes suscepit ab oculis humanis.

Grego. Homo & leo a dextris, quia Christi natiuitas & resurrectio omniū generalis est lætitia: vitulus a sinistris quia mors Christi Apostolis tristis fuit. vnde: *Vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.* A dextris enim læta, a sinistris habemus tristia. Sinistrum enim nobis dicimus, quod aduersum deputamur, Iure aquila iuxta, sed super esse describitur, quia ascensionem significat, & verbum patris domini apud patrem pronunciat. Cum autem quatuor sunt animalia, super omnia aquila: quia Ioannes per hoc quod in principio vidit etiam seipsum transijt.

b *Extentæ de.* Hierony. Supra diximus iuncta sibi euangelia, tempora, omnesq; rationales creaturas, & quatuor virtutes, ita vt qui vna caruerit, oībus careat. Quod duæ pennæ extentę sunt, & in altum se eleuant, cœlestem prædicationem significat, & omnia ad Dei tendere maiestatem. Duæ tegunt corpora, quia humana excludit scientia, nec perfectus datur intuitus. vnde Apostolus: *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.*

c *Duæ pen.* Amor. s. & spes sanctorum, quę omne per... tum animal ad Deū leuant, quę bene iunguntur: Amant enim quę sperant, & sperant, quæ amant.

* Theodoretus. His declarat ne a diuinis quidem ... statibus omnia comprehendi posse, sed alia ipsius per... cua, alia ignota esse quę sibi positos terminos haud... quam transgrediuntur: sed duas alas concesso sibi ... templandi munere exultantes extendunt, & duabus ... pus contegunt, eorum quę occulta sunt, ignoratione ... tentæ, neque contendentes vt ea percipiant quæ per... re nefas est.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Facies hominis, &c. *Quia secundum descriptionem Latinorum facies hominis erat in latere opposito aspectui prophetæ. Facies autem leonis in latere dextro ipsius animalis: & facies bouis in latere sinistro. Secūdum verò descriptionem Hebræorum quatuor facies huius animalis erant in latere opposito aspectui prophetæ: sic tamen quod facies leonis erat prima, hominis secunda, bouis tertia, vt dictum est, & sic facies hominis habebat, ad dexteram suam faciem leonis, & ad sinistram faciem bouis.*

2 Et facies aquilæ. *Quia secundum descriptionem Latinorum facies aquilæ erat in parte posteriori. Quia tamen aquila habet ... longum, facies aquilæ eleuabatur super alias tres. Secūdum He... verò non plus eleuabatur quam aliæ. vnde et in Hebræo, sic hab...* Et facies aquilæ in ipsis quatuor *vel* ad ipsam quat... *idest, existens in eadem linea cum alijs tribus, tamen vltima.*

3 Et facies eorum. *Quia facies videbantur respicere superi... pennę extētæ ad volandū similiter extendebantur versus supe...*

4 Duę pennę. *in extremitatibus, vt prędictum est.* * I

a *Et vnumquodque*. Hieron. Qui ſtiuam aratri tenet, non aſpiciat retrò, nec imitetur vxorem Loth, ne pereat ſicut Eli, qui filiorum vitio Deum offendit. Quanto magis ergo animalia quæ ſunt plena lumine atque pennata, quæ ſequuntur præcedentem Spiritumſanctum, quæ ſic per orbem volãt, & ad excelſa ſe ſuſtollũt, vt corpora ſua protegant pennis hiſtoriæ, nec nobis aſpectum tribuant plenitudinem. Quod ſecũdo dicitur non reuertebãtur cum incederent, vtriuſque teſtamenti ſignificat myſteriũ, quod, ſcilicet in quatuor animalibus & lex euangelium ad futura feſtinet, & nunquam retrò moueatur.

b *Vbi erat impetus.* * Theod. Poteſtatis illarum quæ cerni nequeunt in omnibus obedientiam ſignificat, atq; etiam vt conſtitutã viam minimè relinquebant. Et hoc ipſum diuinus Dauid ait *Benedicite Deum omnes angeli eius potens virtute facientes verbum illius ad audiendum vocem ſermonum eius.*

c *Ignis*. De quo: *Sanctificabit eos in igne ardente.* Et Pſalm. *Cadent ſuper eos carbones ignis.* Et alibi: *Cum carbonibus deſolatorijs.* Et in alio loco, *habes carbones ignis, ſedebis ſuper eos, hi erunt tibi in adiutorium.*

d *Et de igne ful.* Quacunq; creaturarum aſpicimus, Dei notitiam fulgurat, dũ in creaturis ſe creator manifeſtat.

e *Et anim.* Sicut æther crebris ignibus micat, & in ictu oculi atque momento diſcurrunt & reuertuntur fulgura nec amittunt matricem, & quaſi fontem ignis atque materiam, ita hæc animalia cum in offenſo pede pergunt, ad propria feſtinant. Si autem conatui ſuo aliquid oppoſitum viderint, non tam reuertuntur quam ſeſe ſuum extendendo contrahunt lumen præbitura,

quod

a ¶Gregor. Timor & pœnitentia quæ ab omnipotentis Dei oculis mala præterita abſcondunt.

a bantur, & duæ tegebãt corpora eorum. Et vnumquodque 1

a ¶Semper ſibi præſens, ſemp... d iudicans, quid boni, quid mali, in quo creſcat, in quo decreſcat. 2

b ¶Greg. In malis eſt impetus carnis.

eorum coram facie ſua ambulabat.† Vbi erat impetus ſpi- 3

a ¶Spiritum ſequentes. b ¶Ad mala: Qui enim perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. ¶Qui ad charitatem incedunt & alias virtutes. ¶Ad bona.

b ritus, illuc gradiebãtur, nec reuertebantur cum ambularẽt. 4

Et ſimilitudo animalium, & aſpectus eorum, quaſi carbo- 5 6

¶Si carbonem tetigeris, accenderis, & cum ſancto ſanctus eris. ¶Greg. Opinionem bonam ad lumen aliorum longe lateque ſpargu t

num ignis ardentium, & quaſi aſpectus lampadarum. Hæc 7

a ¶Id eſt, ſi euangelia ſibi collidis: in medio literæ vilis hiſtoriæ Spiritusſancti ſacramenta videbis. b ¶De quo: Ignem veni mittere in terram.

c erat viſio diſcurrens in medio animaliũ ſplendor ignis: &

a ¶Splendor ſanctorum. b ¶Greg. In contemplationem. c ¶Non ibi diu eſſe valentes. ¶Ad actionem.

d de igne fulgur egrediens. Et animalia ibant, & reuertebant- 8

e

a ¶Quia per eos ad contemplationem aſcendentes cœleſte lumen nobis aſpergitur.

f tur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis. Cumq; aſpicerẽ 9

animalia, apparuit rota vna ſuper terram iuxta animalia 10

g h habens quatuor facies Et aſpectus rotarum & opus earum 11 12 13

a ¶Quia in ſcripturis magna volumina ſententiarum ſunt, & confirmantur ſacramento baptiſmi.

i k † quaſi viſio maris, & vna ſimilitudo ipſarum quatuor,

a ¶Vt non vnam rotam crederes, ſed alteram alteri copulatam.

l & aſpectus earum & opera, quaſi ſit rota in medio rotæ. 14

D quod parum abſcõderunt, vt conſeruis cibaria in tempore tribuant: ne ſanctum canib. nec margaritas dent porcis. vnde: *Lac potum dedi vobis, non eſcam.* Mat. 7. a. 1. Cor. 3. a.

f *Cumque aſpi.* Hiero. Hucuſque quatuor animalia, quæ quatuor facies habent, deſcripta ſunt: quæ ſequuntur ſpeciem & nubẽ quæ erat in medio ſpiritus: nunc per ſingula animalia ſingulæ ponuntur rotæ, & non coniunctæ animalibus quæ ſequebantur ea, ſed vna rota apparuit ſuper terram, quæ diuiſa per quatuor tot habebat facies quot animalia ſequebantur: tantaque ſimilitudo erat rotarum quatuor ſequentiũ quatuor animalia, vt vna rota veriſſimè crederetur. E

g *Apparuit rota vna.* Gregor. Sancta ſcriptura, quæ ad auditores omni parte voluitur inter proſpera ſcilicet & aduerſa vna, quia antiquo populo ſolummodo vetus teſtamentum datum eſt: quod ad erudiẽdam illius ignorantiam, quaſi rota volueretur. Homil. 6. †apparebat ſicut lapis tharſis.

h *Super terram iuxta.* Gregorius. Cui ſcilicet dictum eſt: *Terra es, & in terram ibis.* Omnipotẽs enim Deus ſuper corda peccantium legem poſuit. Vbi ſupra. Gen. 3. d.

i *Viſio maris, &c.* Lxx. tharſis, Aquila, hiacynthi, qui cœli habet ſimilitudinem.

k *Et vna ſimilitudo.* Quod prędicat lex, hoc etiam prophetæ annuntiant, hoc exibet euangelium, hoc & apoſtoli prædicant per mundum: Diuina enim eloquia, & ſi temporibus diſiuncta ſunt, ſenſibus ſunt vnita.

l *Rota in medio rotæ, &c.* * Theodoretus. Hoc facile poterit inſpici, ſi quis duos circulos ratione ſumptos, alterum in altero crucis inſtar interſerat.

Talis F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et duæ te. corpora eorum. *Et iſtæ non erant extentæ ad volandum, ſed dimiſſæ inferius ad tegendum corpus.*

2 Et vnumquodque eorum coram facie ſua ambulabat, &c. *id eſt, ſine conuerſione corporis modo prædicto.*

3 Vbi erat impetus ſpiritus illuc gradiebantur. *i. venti turbinis ſupradicti.*

4 Nec reuertebantur, &c. *id eſt, corpora eorum non conuertebantur.*

5 Cum ambularent, &c. *ad partes oppoſitas, non ſimul ſed ſucceſſiuè.*

6 Et ſimilitudo animalium, & aſpectus eorum. *i. corpora animalium videbantur fulgentia ſicut ignis & lampades accenſæ.*

7 Hæc erat viſio diſcurrens. *quia ignis, & fulgur videbantur progredi ab eis.*

8 Et animalia ibant & reuertebantur. *quia ad partes oppoſitas poterant ire, & hoc vocatur hic reuerti: hoc tamen erat ſine corporis conuerſione, vt dictum eſt.*

9 In ſimilitudinem fulguris coruſcan. *quia inceſſus eorum videbatur valde velox & terribilis.*

1 Cumque aſpicerem animalia. *Hic conſequenter ponitur deſcriptio rotarum, de quibus dicunt aliqui, quod ibi tantum erat vna rota ſicut & vnum animal ſecundum eos. Dicuntur tamen rotæ in plurali propter quatuor facies. ſicut & vnum animal dicitur plura, propter quatuor animalis facies: erat enim hęc rota compoſita ex duobus circulis per omnia æqualibus, interſecantibus ſe inuicem in duobus punctis oppoſitis ad angulos rectos ſphærales, ſicut duo coluri in ſphæra materiali, & ſic erant ibi quatuor ſemicirculi per omnia ſimiles & æquales, qui dicuntur hic rotæ facies. Sciendum etiam quod quandocunque ſtabat rota, tangebat terram in altero punctorum interſectionis, & ſic æqualiter erat mobilis ad quatuor partes oppoſitas ſecundum quatuor rotæ facies, & hoc ſine conuerſione corporis rotæ, ſicut dictum eſt de tibijs & pedibus animalium. Et quod dictum eſt de vna rota, intelligendum eſt de alijs tribus, ſicut dictum eſt de quatuor animalibus. Hoc viſo, de facili applicatur litera, cum dicitur:* Cumque aſpicerem animalia.

11 Apparuit rota vna ſuper terram iuxta animalia. *compoſita tamen ex duobus circulis.*

12 Habens quatuor facies. *i. quatuor ſemicirculos.*

13 Et aſpectus rotarum. *i. talis coloris, ſicut videtur mare quando eſt quietum. In Hebræo habetur:* Sicut viſio tharſis, *id eſt, lapidis pretioſi ſic nominati, vt dicit Rab. Sal. tamen non dicit qualis ſit ille lapis aut cuius virtutis.*

14 Et aſpectus earũ & opera, quaſi ſit rota in med. *i. vna*

* tranſiens

Talis enim figura etiã in eadem sede posita, in quatuor
A partes motum admittit, orientem inquit, & occidentem, aquilonarem & australem. Hoc itaque beatus propheta a t, perinde ac esset rota in rota, in quatuor partes earum ambulabant, & non reuertebantur cum ambularent ipsæ. Huiusmodi enim figura conuersione non indiget. Nã que in vnamquamque inclinationem ab eadẽ sede mota tac le tertur Atque hoc itidem vbique Dei presentiam significat, his crassius ppter humanam imbecillitatem & corpulentius conspectis.

⁂ Ruper. Rota vna hoc est omnis sancta veteris instrumenti scriptura, de qua Psalmista, *Vox tonitrui tui in rota.* Nam re vera exinde Deus tonat. quanta sit quatuor animalium (idest euangelistarũ) autoritas. *Apparuit rota vna super terram*, quia prius latuerant, & adhuc latent subtus terram, idest, subtus terrenitatem Iudaicam. *Et aspectus rotarum quasi visio maris.*

B Visio siquidem maris inexpertis tremenda est, expertis autem & animo constantibus tolerabilis. Talis rota visio est. Inertibus & veram fidei virtutem non habentibus, tremenda & inaccessibilis est, studiosis autem & bonam spem habentibus adeò tractabilis, vt non dubitẽt se nauiculis ecclesiæ & arbori crucis cõmittere, ad transmeandam altitudinem dictorum & sensuum, qui multiplices sunt in lege & prophetis & Psalmis. Rota autẽ est in medio rotæ, idest, sensus spiritualis in medio literæ.

† dorsa ea ũ plena erant oculis.

Psal. 76.

a ¶Per prædicationem. ¶Greg. Ad mentes hominum

Per quatuor partes earum euntes ibant, & 1

a ¶Quia sequuntur animalia, quæ semper ad priora tendunt

¶ Greg. Quia in nouo testamento vetus spiritualiter semper tenetur.

¶ Scriptura, scilicet, quæ bene operanti congruit, vnde. Qui stat, videat ne cadat.

a non reuertebantur, cum ambularent: † Sta- 2

a ¶Cœlestis regni promissio. b ¶Præ magnitudine 3

¶ Terror gehennæ.

tura quoque erat rotis, & altitudo, & horri- 4

b bilis aspectus, & † totum corpus plenum 5

a ¶vel horum animalium per quæ perfecti designantur. 6

¶Alias ipsorum. 7.

oculis in circumitu ipsarum quatuor. Cũq; 8

a ¶In scriptura. ¶ Intelligentes, scilicet sancti quo moraliter viuant.

b ¶ Gregor. His quorum vna erat prædicatio, vna erat & requies & cursus & eleuatio.

ambularent animalia, ambulabant pariter

a ¶Gregor. in contemplationem. b ¶ Omnia communiter & concorditer.

& rotæ iuxta ea: & cum eleuarentur anima- 9

a ¶ Quia quantum quisque ex scriptura proficit, tantum, & ipsa proficit apud ipsum. b ¶Greg. Cum intelligentia

c ¶Scripturæ.

lia de terra, eleuabantur simul & rotæ. 10

a ¶Præcedens vel impellens ¶Greg. Legentis.

b ¶Quem medijs intermissis rotæ sequebantur: sequentes animalia ad Spiritum sanctum tendunt.

Quocunque ibat spiritus, illuc eunte spiri-

a ¶Cum ascendente ad audientes b ¶Animalia.

tu, & rotæ pariter leuabantur sequentes

¶ Propria enim voluntate spiritus vitæ erat in rotis. ¶ Siue moralem historiæ sensum quærat siue spiritualem.

c eum. † Spiritus enim vitæ erat in rotis. 11

Cum euntibus ibant, & cum stantibus stabant, & cum eleuatis a terra pariter

a ¶Animalia

eleuabantur, & rotæ sequentes ea, quia

d spiritus vitæ erat in rotis. Et similitudo 12

apostolico completus est. Rota aũt in rota, vel iunctura duorum testamentorum est: quod indicat scala Iacob, forceps Isaiæ, & gladius bis acutus, vel euangelia sibi cohærentia: quorum cursus & statura tendit ad celum.

Rota in rota. Gregorius. Nouum testamentum in veteri. Quid est enim quod Adam dormiente Eua formatur, nisi quod Christo moriente ecclesia formatur, & multa huiusmodi. Vetus testamentũ nõ sine mutatione permansit, dum spiritualis intelligentia latuit, quam cum redemptor venit spiritualiter fecit intelligi. Testamentum verò nouũ etiam per veteris testamenti paginas æternum dicitur, quia illius intellectus nunquam mutatur.

a *Statura quoque.* Statura rectitudine præceptionis, est altitudo in celsitudine promissionis, horror nimius in terrore supplicij.

⁂ Ruper. Quomodo quibus statura & altitudo rotarum est horribilis. Non mirum malè viuentibus & inuidentib. Iudæis est horribilis, eo qđ animalia h... iuxta quæ constiterunt rotæ istæ, non aspexerint, aspicere noluerint. Idcirco altitudo vel aspectus rotarum horribilis est illis maximè quia totum corpus ... larum sit plenũ oculis. ... illis quorũdam cornuta, idest, radiosus Moyses consortio sermonis Dei fuit horribilis, cum eis potius dulcis esse debuisset atque venerabilis. Quod faciei splendidæ radijs Moyse, hoc tam multis oculis significatur in corpore ro-tarum in hac visione.

Hieronym. Quia omnia cœlestia & terrestria, & quicquid sub humanam cadit intelligentiam, suis rotis voluitur, solis annuum circulum per singulos menses luna decurrit. Lucifer, qui & vesper, dum ad Orientem & Occidentem rutilus micat, & noctis tenebras puro temperat lumine duob. annis eundem conficit cursum, alia quoq; astra quæ errantia dicuntur, & quicquid fuget in cœlo segetum quoque & arborum herbarumque varietates per quatuor tempora rotis currunt suis. nihil aspicimus

C quod antè non fuerit. *Gyrans gyrando vadit spiritus, & in circulos suos reuertitur.* Omnia flumina currunt in mare, nec impletur, quia ad fontes suos de matrice abysso reuertũtur. Euangeliorum autem, idest, quatuor animaliũ quæ spiraut, viuunt, intelligunt cursu breui mũdus sermone aposto-

Eccl. 1. a.

b *Et totum corpus.* Quia sanctorum actio omni parte cunspecta est. *Et totum corpus.* Qualem Argum describunt fabulæ poetarũ: quem Iuno ob negligentem custodiam in pauonem vertit, vt quod est miraculum conditoris Dei, hoc esset condemnatio multi adulterij.

Gregor. Nihil enim in euangelijs quod non luceat splendore suo mundum illuminet: vt quæ parua putantur & vilia, Spiritussancti fulgeant maiestate.

c *Spiritus enim vitæ.* Quia per sacra eloquia & de... spiritus viuificamur, vt a nobis mortifera opera repellamus.

d *Quia spiritus vitæ.* Hoc secũdò dicit, ne aliquod vas ... tremu

NICOLAVS DE LYRA.

⁂ *transiens per medium alterius intrinsecando se inuicem ad angulos rectos sphærales.*

1 Per quatuor partes earum euntes ibant, &c. *Quia sicut dictum est, stabant in punctis intersectionum, & sic æqualiter poterant reuolui ad quatuor partes, non tamen simul, sed successiuè.*

2 Et non reuertebantur cum ambularent, &c. *i. sine conuersione corporis totius rotæ poterãt ad partes oppositas ambulare, sicut & animalia. Ad aliquem locum, &c. Totus iste versus non est in Hebræo, nec in libris correctis, sed immediatè subditur.*

3 Statura quoque erat rotis, &c. *idest, magnitudo.*

4 Et altitudo, &c. *scilicet magna.*

5 Et horribilis aspectus. *Propter magnitudinem & motum earum velocem.*

6 Et totum corpus. *scilicet cuiuslibet rotæ.*

7 Plenum oculis in circumitu ipsarum. *i. picturis ad modum oculorum factis, sicut est in cauda pauonis.*

8 Cumque ambularent animalia, &c. *ad quamcunque partem, ambulabant pariter & rotæ.*

9 Et cum eleuarentur animalia de terra, &c. *per volatum alarum.*

10 Et eleuabantur simul & rotę quocunq; ibat spiritus. *Idest, ventus turbinis supradictus. Vel per spiritum intelligitur spiritus viuificans illas rotas, ideo subditur.*

11 Spiritus enim vitę erat in rotis, &c. *Quasi diceret, non mouebantur per exteriorem impulsum seu tractum, sed per spiritum intrinsecum viuificantem. Cætera patent ex dictis.*

12 Et similitudo super capita animaliũ, &c. *Hic cõsequenter describit*

6 Et

…mur rotarum, quas in carpentis plaustrorũ rhedarumq; & curruum aspicimus, sed animantia, imò super animátia, quia *animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei.*

Firmamenti quasi. ✱ Rupert. Similitudo firmamenti super capita animalium, regnum immortalitatis est, pro mercede parandum euangelizantibus & suscipientib. Christi euangeliũ. Hoc firmamẽtum quasi aspectus est crystalli horribilis, quia crystallũ forte quidem nimis est, & ex aqua solidatur, rectè per crystallum regnum illud intelligit, vbi angelica natura ex mutabili immutabilis facta, & ita solidata est, vt iam solui vel in vitiũ labi nõ possit. Et humana quoque natura itidem remuneranda est, post resurrectionem solidata, iam vera neq; mori neque peccare possit. Quod crystallũ horribile & extensum super capita animalium dicitur, qa angelis nobis adhuc in corpore positis, terribiles atque pauendi sunt.

Greg. Cœlestium potestatum quæ prius per liberũ arbitrium quasi aqua in quamlibet partem poterant labi, & alijs cadentibus: quia perstiterunt quasi de aqua crystallus sunt, quia iam omnino confirmati sunt, nec mutari possunt.

Crystalli horribilis. Hieron Quod purissimum est: & ex aquis mundis atq; lucentibus nimio frigore cõcrescere dicitur intantum, vt etiam gelu constricta aqua. Græco nomine crystallus nominetur. Est.n. in superioribus eximia puritas, quę omnia protegat, i. rationales sapientesque virtutes, & quatuor temporum cursum, & mundi plagas, & rerum omnem ordinem: & euãgelicam prędicationem, quæ ex parte intelligitur, & ex parte velatur.

Alterius ad alterum. Hieron. In Heb. mulieris ad sororẽ suam, vir duabus alis velabat corpus suũ, & vir velabatur similiter. Ideo autem post mulierem virum posuit in eadem persona, ne sexum in cœlestibus putaremus.

Vnumquodque, &c. Greg. Hic indicatur quia pennas alterius ad alterum tendebant, & duabus alis corpus propriũ velabãt, quia sic debemus virtutes quas accepimus, alijs impendere, vt peccata nostra non desinamus cautè cogitare, & quotidie per timorem & pœnitentiam plangere: his enim alis corpus velatur.

Quasi sonum sublimis. LXX. Vocẽ verbi, vt scilicet vniuersa quę prędicantur in mundo, per vocem filij Dei esse credantur.

✱ Rupert. Vbi factus est repente de cœlo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis, &c. Illic ex tunc audiri cœpit sonus alarum animalium cœlestium. Multæ siquidem gratiæ celestes confluxerunt.

a super capita animalium † firmamenti quasi aspectus cry- 1
[a ¶ G eg. Nobis in hac corruptione positis. b ¶ Quia quamuis perfecti, mortali carne grauati beatitud. nem angelorum intelligere non possunt.]
b stalli horribilis, & † extenti super capita eorum desuper.
[a ¶ Vt bonum quod alter habet impendat alteri aliter non sunt sæpen.]
Sub firmamento autem pennæ eorum rectè alterius ad al- 2
[a ¶ Per alas virtutes, per corpus actio signatur. b ¶ Charitate Dei & proximi. c ¶ Versus pedes.]
c terum. Vnumquodque duabus alis velabat corpus suum, 3 4
[a ¶ Greg. Sunt enim duo genera hominum, alterum perfectorum, alterum paruulorum. b ¶ Greg Quod prius in paucis proficiente prædicatione fit in multis. c ¶ Procedit proficiendo.]
d & alterum similiter velabatur. Et audiebam sonum alarũ 5
[a ¶ Simile in Apocalypsi. b ¶ Aquæ multæ populi multi. c ¶ Quia in sanctis hoc tacit.]
quasi sonum aquarum multarum, & quasi sonum † subli- 6
[a ¶ Prædicatione conuersi statim in laudem Dei erumpunt.]
e mis Dei. Cùm ambularent, quasi sonus erat multitudi- 7 8
[a ¶ Quæ Dei sunt contemplando. ¶ Prædicando.]
nis, vt sonus castrorum. Cumque starent, demittebantur 9
[a ¶ Suæ eis virtutes vilescunt. b ¶ Sonus intelligentiæ. c ¶ Beatitudinis, angelorum altitudinem transcendens. ipsius. f creato is naturam cogitanos.]
f g pennæ eorum. Nam cùm fieret vox super firmamen- 10
[a ¶ Animalium. b ¶ In contemplatione.]
tum, quod erat super caput eorum, stabant, et submit-
[a ¶ Pro nihilo reputantes suas virtutes.]
h tebant alas suas. Et super firmamentum quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri,

f *Vt sonus castrorũ.* Quia contra prædicatores maligni spiritus & persecutores insurgunt.

g *Cumq; starẽt, &c.* Vocem enim omnipotentis in cœlestibus resonantem ferre non poterãt. Stabant ergo, & cũ silentio admirabantur Dei potentiam, qui sedebat super firmamentũ, quod his q deorsum crystallo simile, & his qui suprà, instar lapidis sapphiri: quia omnia in similitudine, non in veritate monstrantur.

Greg. Qui aliquo modo scientia volare credebamur, ad vocem desuper uenie̅tem alas submittamus, dum inuisibilem super nos naturam, & impenetrabilia eius iudicia perpendimus. Hom. 8.

Greg. Notandus ordo, quod super animalia firmamẽtum, super firmamentum thronus, super thronum homo, quia super sanctos adhuc in hac carne viuentes angeli, super eos Christus. Nota ordi.

h *Quasi aspectus la. sa.* ✱ Theod. Hæc itidem species reconditam & sub sensum oculorum minimè cadentem diuinam indicant naturam. *Nubes enim & caligo,* inquit, *in circuitu eius.* Et rursus idem propheta, *posuit tenebras latibulum suum.* Tenebræ autem & nubes & caligo diuinã naturam eiusmodi declarant, quæ nequeat videri. Nam purũ illud & inaccessum lumen nobis tenebræ sunt, qui præ imbecillitate naturæ, oculorum aciem in eum minimè intendere valemus. Psal. 95. Psal. 17.

Greg. Qui aerij coloris huic virtutes cœlestium comparantur, quia spiritus quibus Deus omnipotens altius præsidet, superioris loci in cœlestibus dignitatem tenet. vbi suprà.

Quasi aspectus la. sapphi. Hieron. Sicut in crystallo purissima quæque atq; lucentia in cœlestibus, quæ nostrum obscuratum corpus illuminent monstrãtur, sic in sapphiro, i. throno Dei, & super firmamentum, quod cęlum est, abscondita atq; secreta incomprehẽsibilis Dei qui *posuit tenebras latibulum suum & in nube videtur & caligine.* vnde in Exo. *Et sub pedibus Dei erat quasi opus lapidis sapphirini.* Psal. 17. h. Exod. 24. c.

☞ a Simi-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ describitur visio quantùm ad illud quod erat super caput animaliũ: & primum quod erat ibi. erat quędam similitudo firmamenti seu crystellati: & supra firmamentum videbatur thronus sapphirinus, & supra thronum effigies hominis sedentis: ad cuius nutum & pręceptum animalia & rotę mouebantur. Et hoc est quod dicitur: Et similitudo super capita animalium firmamenti. *cuius conditio describitur cum subditur.*

2 Quasi aspectus crystalli horribilis. *Idest, venerabilis, eo modo quo dicitur, Genesis vicesimooctauo d.* Quã terribilis est locus iste. non est hic aliud, nisi domus Dei & porta cęli. *Hebrei dicunt hic:* Quasi aspectus glaciei fortis, *loco cuius translator posuit crystalli horribilis quia crystallus est glacies indurata per plures annos.*

3 Et extenti super capita eorum desuper illa. *Crystallus videbatur extendi super capita animalium, sicut extensio firmamenti.*

3 Sub firmamento autem pennæ eorum erectæ. idest, *sursum erecte.*

4 Alterius ad alterum. *Quia tangebant se in extremitatibus, vt expositum est suprà.*

5 Et audiebam sonum alarum, &c. *quando mouebantur per volatum.*

6 Quasi sonum aquarum multarum, &c. *idest, magnum & fortem.*

7 Quasi sonum sublimis Dei. *idest, sicut sonum tonitrui, qui dicitur sonus Dei, quia ab eo factus.*

8 Cum ambularent. *Quasi dicat,* Sonus erat multitudinis *nõ cuiuscunq; sed vt sonus multitudinis castrorũ vbi quando inceduñt, à longè auditur sonus magnus & terribilis ex incessu turbarum, hinnitu equorum, & collisione armorum.*

9 Cumque starent, dimittebantur pennæ eorum. *i. illę pennæ quę sursum erigebantur, ad volandum dimittebantur, sicut & pennę auium, quando cessant à volatu.*

10 Nam cum fieret vox super firmamentum. *i. pręceptũ sedentis in throno super firmamentũ: ad cuius nutũ stabant & volabant, vt dictũ est. Consequenter proceditur ad descriptionem throni & sedentis super eum cùm dicitur:* Et super firmamentum quod erat super. *Et patet sententia ex prędictis vsque ibi.*

4 Alte- ✱ 1 Et

A a *Similitudo throni.* Greg. Throni, angelicæ virtutes, quæ ipsos angelos loci dignitate trāſcendunt. Cum enim angeli nuntij dicantur, & ſæpè angeli ad nuntianda quædam hominibus veniant, throni miſſi ad miniſterium nuntij nuſquam leguntur.

* Rupertus. Quod iam non ſimilitudo quaſi aſpectus hominis, ſed verus aſpectus veri hominis Ieſu Chriſti, ſedeat deſup throno aſſertione noſtra nō indiget. Certū enim eſt, quod ex quo nubes ſuſcepit eum ab oculis eorū, ſedet a dextris Dei, iuxta illud: *Dixit do. domino meo ſede à dextris meis.* Pſal. 109.

b *Hominis deſuper.* Hiero. ideſt, Dei patris. vnde: *Homo quidam plantauit vineam, &c.* Matth. 21. d. Et alibi: *Homo quidam fecit nuptias filio ſuo*, Ibid. 22. a. non quòd filius excludatur à regno de quo Iſa. *Vidi dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum.* Iſa. 6. a. Vnde Ioannes: *Hoc,* inquit, *dixit Iſaias, quando vidit gloriam* Ioan. 12. f. B *filij Dei*, ſed in patre regnat filius omnia enim patris filij ſunt, qui eſt imago Dei patris inuiſibilis. Coloſ. 1. d.

* Theodor. Per hæc oſtēdit Saluatoris noſtri in carne humana diſpenſationē. Hac de cauſa ſpeciem vnā dicit, naturas verò duas, vnā electri, alteram ignis: & alteram ferentem, alteram latam. Diuina ſiquidem natura humanam induit. Idcircò ſuperiorem partem conſpectam ait, tanquam ſpeciem electri, inferiorem verò à lumbis & infrà, quaſi ſpeciem ignis igne diuinam innuente naturā. *Deus enim tuus ignis conſumens eſt*, ait. Electro verò humanam. Tale enim electrum, veluti miſta quadam ſpecie præditum, neque auro, neque argento ſimile, ſed quaſi vtriuſque commixtio. Tale etiam corpus humanum, neque enim ſolum terra eſt, neque aqua per ſe, neque ignis, neque aer, ſed ex quatuor elementis eſt compoſi- vbi ſuprà. C tum. imo verò talis, neque anima ratione prædita tantum, neque mortale corpus, ſed vtraq; ſimul propterea propheta videt à lumbis eius, & deſuper ſicut ſpeciē electri, quinetiam ſicut viſionem ignis intrinſecus eius per circumitū. Etenim humanitas verbi Dei hilaris & ſplendida & glorioſa immortaliſque & à corruptione libera ab inhabitante diuina natura facta eſt. Idcircò congruenter dixit, *Et vidi ſicut ſpeciem electri, &c.*

c *Quaſi ſpeciem electri.* Gregor. In electro aurum argentùmque miſcetur, & per argentum auri claritas temperatur: & per auri claritatem ſpecies clareſcit argenti. Sic in redemptore noſtro diuinitas per humanitatem noſtris oculis temperatur, & per diuinitatem natura clareſcit humana. vbi ſuprà.

d *Ignis*

a ¶ Grego. In quo ſedebat quaſi homo.
a ſimilitudo throni, & ſuper ſimilitudinē thro
¶ Greg. Gloria noſtri redemptoris.
ni ſimilitudo quaſi aſpectus hominis deſup. 1
b Et vidi † quaſi ſpeciem electri, velut aſpectū 2
c ¶ Qui eſt ardor ſpiritusſancti. ¶ Tantum ¶ Greg. Ante incarnationem. ſ.
ignis intrinſecus per circumitum eius, à lum
d ¶ Grego. Poſt incarnationem. ſ. 3
e bis eius, & deſuper: & à lumbis eius vſque
a ¶ Greg. Claritatem ſpiritusſancti quaſi in toto mundo
b ¶ Non modo intrinſecus
f deorſum, vidi quaſi ſpeciē ignis ſplendentis 4
a ¶ Mundi. b ¶ Ideſt, poſt terrorem miſericordiæ ſignum.
c ¶ In quo fœdus Dei cum hominibus ne vltra mundus diluuio perdatur.
g in circumitu, velut aſpectū arcus, cùm fuerit 5

d *Ignis intrinſecus.* Gregor. Ante incarnationem ignis D eſt in Iudæa tantùm intrinſecus, & non ſplendet, quia ſpiritusſanctus in multis patribus Iudæam repleuerat, ſed non ad notitiam gentium perueniebat. A lumbis verò & deorſum ignis in circumitu ſplendet, quia poſt incarnationem longè latè ſpiritusſancti gratia diffuſa eſt.

Hieronym. Qui ſedebat in throno à lumbis & ſuprà, electro comparatur, quod intrinſecus, quaſi ignis habebat aſpectum à lumbis, & infrà ignis reſplendens in circumitu mor. Quæ enim ſupra lumbos ſunt vbi ſenſus & ratio verſatur, non indigent igne & flammis, ſed pretioſiſſimo metallo & puriſſimo, quæ à lumbis deorſum, vbi coitus & generatio: vbi incentiua vitiorū indigent purgatione flammarum, vt purgata habeant arcus ſimilitudinem, quæ vulgo dicitur iris. E

e *A lumbis eius.* Gregor. Per lumbos propago mortalitatis ſignatur. De lumbis Abrahæ virgo Maria, in cuius vtero Dei filius incarnatus. vnde in vniuerſo mundo innotuit Deus.

Gregor. Vnus eſt homo qui ſuper lumbos ardet intrinſecus, angelos amorem ſuum per diuinitatem tenuit, & ſub lumbis in circumitu ignis ſui ſplendorem in circumitu emittens, homines ad ſancti ardoris ſui deſiderium per humanitatem reuocauit.

f *Vidi quaſi ſpeciem.* Greg. Vna eſt ſimilitudo ignis & arcus. In igne enim ardor ſpiritusſancti, qui in arcu quoque ſignatur, in quo aqua & ignis apparet: & poſt mediatoris aduentum eo virtus ſpiritusſancti in humano genere claruit, quo & aqua baptiſmi electos Dei lauit, igne diuini amoris accendit. Quaſi enim à miſto colore ſimul aquæ & ignis quidam arcus in nube ad propitiationem ponitur cùm dicitur: *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritusſancto, non poteſt intrare in regnum Dei.* F

g *Velut aſpectum.* Arcus vtriuſque iudicij teſtis eſt. Cæruleus enim in colore, aquę iudicium factum, rubicundus in colore: ignis ſignificat faciendum, quia mundus iudicij igne cremabitur, qui prius diluuio iudicatus.

Hieronymus. Aliter enim eſſe non poteſt. Vnde poeta: *Mille rapit varios aduerſa luce colores.* Hic arcus ſignum eſt clementiæ & teſtamenti Dei, quod fecit hominibus, vt quando in nube apparuerit, ſciamus nos non amplius perituros eſſe in diluuio. Vnde patet poſt pœnas atq; ſupplicia & purgationem peccatorum futuram miſericordiam Dei: ſed his qui Deum meruerunt videre regnantem. vnde ſequitur: *Hic erat aſpectus ſplendoris* gyrum

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et vidi q. ſpeciem electri. *ideſt, ſpecies illius hominis videbatur de electro, vel talis coloris ſicut eſt color electri: tamen differenter in parte ſuperiori ſcilicet à lumbis eius & ſurſum: & in parte inferiori ſcilicet, à lumbis & deorſum: quia in parte ſuperiori erat ſimilis electro ignito: retinenti tamen fulgorem ſuum intra ſe. Ideo ſubditur:* Velut aſpectum ignis intrinſecus, &c.

2 A lumbis eius & deſuper. *In parte verò inferiori erat ſimilis electro ignito fulgorem ſuum emittenti extrinſecus, ideò ſubditur.*

3 Et à lumbis eius vſque deorſum vidi quaſi ſpeciē ignis. *ideſt, electri igniti.*

4 Splendentis. *ideſt, ſplendorem emittentis.*

5 Velut aſpectum. *ideſt, viridis, qui eſt ſplendidus.*

Ad facilius capiendum prædictam viſionem imaginariam ſui figuras prædictorum ſecundum deſcriptionem Latinorum & etiam Hebræorum, quantùm ad hoc quod eorum deſcriptio differt à Latinis, ſcilicet in deſcriptione animalium tantùm quantum ad deſcriptionem facierum: in alijs autem eſt eadem.

Sciendum tamen, quòd prædicta non poſſunt ſufficienter plano deſcribi: ſed oportet per imaginationem inſpicientis multa ſuppleri.

3 Et

* Ad

yrum, throni scili A et vel Dei, vel omnium quae visa sunt. a In die pluuiae, &c. Gregorius. Cùm

¶ Incarnatione. a ¶ Secundum ea quae agit spiritus in mundo quae videri possunt. ¶ Grego Muneri.

in nube in die pluuiae. Hic erat aspectus splendoris per gyrum.

praedicatio scilicet D effunditur vt ad veniam credentes domino parcente reuocentur.

NICOLAVS DE LYRA.

Ad intellectum visionis predicte considerandum, quòd sicut dicit Hieron. in prologo: Iudaei qui cum Ioachim ducti fuerant in Babylonem, de hoc poenitebant, quòd se reddiderant regi Babylonis: quia videbant adhuc stare Ierusalem, quam Ieremias denunciauerat destruendam, & melius fore remanentibus in Ierusalem quàm transmigratis in Babylonem, vt habetur Ieremiae vigesimoquarto. Ideo quinto anno à transmigratione Ioachim dominus dedit Ezechieli spiritum prophetie, ad consolationem tamen captiuorum, denuncians mala de propinquo ventura in Ierusalem, & multò maiora quàm sustinerent in Babylone. Per ventum igitur turbinis & nubem venientem ab aquilone, intelligitur exercitus Chaldaeorum, qui per illam partem intrauit Iudaeam, vt frequenter dictum est supra in Isaia & Ieremia. Per ignem inuoluentem intelligitur incendium ciuitatis & templi futurum. Per quaternarium autem numerum animalium, & facierum & rotarum, intelligitur quaternarius numerus regnorum magnorum sibi succedentium. s. Chaldaeorum, Persarum, Graecorum, & Romanorum, quae etiam regina infestauerunt populum Iudaeorum. Nec mirum, quòd idem numerus pluribus similitudinibus figuratur, quia Gen. 41. septem anni fertilitatis & septem famis, duplici similitudine figurantur, scilicet, per spicas plenas & steriles, & per boues pingues & macilentos. In speciali verò per faciem leonis, quae prima est secundum descriptionem Hebraeorum, intelligitur regnum Chaldaeorum seu Babyloniorum, quod fuit primum inter ista quatuor, vnde & rex Babylonis frequenter vocatur leo in scripturis. vnde Iere. 4. b. Ascendit leo de cubili suo &c. Et secundum aliquos habebat imaginem leonis in vexillo suo. Per faciem hominis intelligitur regnum Persarum & Medorum, quod successit regno Chaldaeorum. Dan. 5. quia istud regnum humanius tractauit populum Iudaeorum quàm alia, vnde & Cyrus dedit eis licentiam redeundi in Iudaeam. Per faciem bouis, regnum Graecorum, quia sicut bos impellit cornibus, sic regnum Graecorum molestat populum Iudaeorum, & maxime tempore Antiochi illustris, vt patet 1. & 2. Machab. vnde & Dan. 8. iste Antiochus vocatur cornu modicum, & postea factum grande nimis contra meridiem, & contra orientem, & contra fortitudinem, per quem intelligitur templum quod erat in Ierusalem. Per faciem autem aquilae intelligitur regnum Romanorum. vnde & aquila est signum siue vexillum Romani imperij. Per alas autem, intelligitur angelica potestas praesidens dictis regnis, quia omnia ista inferiora administrantur mediantibus angelis: vnde & angelus praesidens regno Persarum vocatur princeps Persarum, Dan. 10. Et praesidens regno Graecorum, ibidem dicitur princeps Graecorum, & sic intelligendum est de alijs. Per hoc, quòd animalia & rotae istae ad quatuor partes ibant, intelligitur dilatatio istorum regnorum ad alias partes. Per velocem motum & terribilem aspectum, intelligitur robur & ferocitas eorum. Per manus autem opera, eò quòd manus est organum organorum 3. de Anima. Per firmamentum verò quod erat super capita animalium, intelligitur pars mundi superior, quae dicitur locus Dei & beatorum. Per sedentem in throno super firmamentum, intelligitur ipse Deus praesidens omni creaturae caelesti & terrestri: ad cuius nutum omnia disponuntur. vnde & ad praeceptum sedentis in throno animalia quiescebant & mouebatur: quia ipse mutat tempora & aetates, transfert regna atque constituit, vt dicitur Daniel. secundo capite. Per hoc autem quòd apparebat in forma humana, designabatur quod erat tempore gratiae humanandus. Per hoc autem quòd apparebat in colore electri, quod est auro & argento fulgidius, intelligitur excessus suae sapientiae, cuius non est numerus. Per hoc autem, quod in parte superiori à lumbis & sursum retinebat splendorem interius, & in parte inferiori scilicet à lumbis & deorsum emittebat fulgorem exterius, intelligitur quod diuina sapientia prout est in ipso, est nobis occulta, manifestatur tamen nobis aliqualiter per suos effectus, secundum quod dicitur ad Romanos primo cap. Inuisibilia Dei à creatura mundi, idest ab homine, per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius & diuinitas. Sic ergo patet ex dictis, quòd in hoc primo cap. describitur diuinae praesidentiae supereminens status siue virtus, vt suprà dictum est. E

ADDITIO I.

c. 1. vbi dicitur in postilla: Ex quo patet, quòd Ezechiel fuit de tribu sacerdotali.

In hac regula quam asserit postil. esse Hebr. dictum fuit suprà Iere. primo in additione.

ADDITIO II.

In eodem cap. vbi dicitur in postilla: Per quaternarium autem numerum animalium & facierum.

Circa hanc visionem Ezechielis quantum pertinet ad expositionem literae, applicando eam ad apprehensionem imaginariae visionis prophetae, postillator eam exponit satis competenter, saltem pro maiori parte. Et si fortè in aliquibus minus conuenienter illam exposuit, non est multùm curandum, eò quòd expositio principalis non consistit in hoc, sed in illo quod per hanc imaginariam visionem intelligi debet, quod est principalius in hac visione. Circa quod expositio postillatoris videtur non solùm deuia ab autoritatibus sanctorum, sed etiam à communi opinione omnium Hebraeorum expositorum tam antiquorum quàm modernorum. Est etiam valde consona literae vt videbitur. Primum patet per glos. communem, in qua expositiones Hieronymi, Gregorij, & quorundam aliorum doctorum innominatorum ponuntur, qui communiter per quatuor animalia, sanctos quatuor Euangelistas seu euangelia quatuor principalia mysteria Christi fideliter narrantia: non autem quatuor mundanas monarchias prout postillator vult, intelligunt, prout plenè patet praedictae glossam intuenti. Quòd autem ab Hebraeorum expositionibus deuiet, patet: Nam antiquissimi Hebraeorum, scilicet, Thalmudistae, in quodam libro autentico apud eos qui dicitur Haguiga, expressè determinant, quod intelligentia huius visionis Ezechielis debet esse secretissima, sic quod non licebat alicui eam scienti alios de ipsa docere nisi tantum vnum, & hoc in magno secreto, non exprimendo totam intelligentiam, sed tradendo principia ex quibus discretus discipulus possit alia intelligere, & hoc propter magnitudinem mysterij, quod etiam secundum eos in hac visione intelligitur, prout Ra. Moy. qui fuit de maximis modernorum, largè tractat in suo libro de directione, parte tertia in prooemio: & in primis septem capitibus eiusdem partis. Et ibidem dicta sua de occultatione praedictorum mysteriorum modo praedicto confirmat per multas autoritates antiquorum. Hoc idem tenet Rab. Sa. & Ra. Cymbi, & caeteri expositores, scilicet, quòd intelligentia contentorum in hac visione Ezechielis sunt arcana secretissima legis diuinae, quae non licet homini loqui. Manifestum est autem, quod monarchiae Chaldaeorum & Medorum, &c. non pertinent ad arcana legis. Sunt enim & fuerunt vulgariter nota. Et Daniel etiam, qui de eis prophetauit clarè in pluribus locis, tradidit eas apertè & palam sic quòd quilibet potest eas intelligere, sicut & alias planas prophetias Isaias etiam de Chaldaeis & Persis manifestè prophetauit cap. tertiodecimo. Et sic patet propositum, scilicet quod Hebraeorum expositores non referunt intelligentiam huius visionis ad mundanas monarchias, sed ad diuinorum arcana seu mysteria. Quae autem sint arcana ista apud Hebraeos quae tantam requirebant occultationem, ipsi non declarant. Videtur tamen rationabiliter dicendum: quòd quia secundum veritatem, prout sancti doctores tradunt, in hac visione incarnatio Christi & quaedam alia eius mysteria intelligantur, huiusmodi autem incarnatio populo antiquo non erat propalanda. Tum quia valdè rudis fuit: Tum quia pronus ad idolatriam & ad ponendam corporeitatem in Deo. Et ideo Deuteron. quarto b. eis dicitur: Custodite igitur solicitè animas vestras non enim vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est vobis dominus, ne fortè decepti faciatis vobis sculptam similitudinem. Et ideo occultandum eis fuit incarnationis mysterium in hoc loco & in pluribus alijs, ne forte si fuisset eis expressè propositum, laberetur in errorem circa diuinitatem: aestimantes quòd ipse Deus secundum suam deitatem fieret corpus, non valentes percipere modum vnionis humanae naturae ad verbum, prout fides ponit catholica, scilicet, quod vnio sit in persona, non in natura. Vnde & hodie aestimant falsè, quod nos confitendo Christum verum Deum esse & verum hominem, consequenter confiteamur vnitatem diuinae naturae & humanae, sic quod natura diuina & humana sint eadem numero, quae tamen F

A men æstimatio est falsa. Nam secundum determinationem Calcedon. concilii nusquam sublata est naturarum differentia in Christo pp vnionem. Quòd aũt expositio postillatoris prædicta sit inconsona literæ patet ex multis. Primò, nam hęc visio totaliter considerata erat repræsentatiua diuinę maiestatis. Propheta enim egrediens in campum, vt ei dominus alloqueretur, vt habetur infrà 3. cap. dixit: Et ecce ibi gloria domini stabat, sicut gloria quam vidi super fluuium Chobar. In qua visione, scilicet, secunda, expressè facit mentionem in eodem cap. de prædictis animalibus & rotis. Ex quo patet, quòd huiusmodi animalia & rotæ pertinebant ad repræsentationem diuinæ glorię seu maiestatis, de qua loquitur. Quæ quidem visio in eod. cap. contenta, facta fuit ad confirmandum domini verbum, scilicet quòd daret prophetæ constantiam per suam assistentiam, prout postillator ibidem exponit. In tali autem assistentia prophetam confortante, nihil videtur facere significatio monarchiarum prędictarum. Item infrà decimo capite ista quatuor animalia vocantur cherubim. Dicitur enim ibi: Ipsum est animal quod vidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar: & intellexi quia cherubim esset. Manifestè autem videtur inconueniens, quòd monarchię illæ mundanę idololatrę nominarentur, seu significarentur per cherubim: quę sunt nomina angelorum beatorum, super quos Deus dicitur sedere, iuxta illud Psalm. septuagesiminoni a. Qui sedes super cherubim, & sic in aliis quàm pluribus locis sacrę scripturæ. Item recessus diuinæ assistentię de templo repręsentatus fuit prophetę per recessum domini super illa cherubim existentis, vt habetur planè
B in prędicto cap. decimo. Per quæ quidem cherubim, quatuor animalia prędicta intelliguntur, vt ibidem habetur. Similiter etiam regressus diuinę assistentię ad templum designatur per gloriam Dei ingredientem per viam Orientalem, vt habetur infrà quadragesimotertio. De qua gloria sic ingrediente Propheta dicit: Secundum speciem quam videram, scilicet, iuxta fluuium Chobar: vt ibidem exponitur in litera. Et sic patet, quòd erant ibi animalia & rotæ prędictæ. Constat autem quod in hoc recessu seu regressu non est aliquod pertinens ad monarchias prędictas. Item secundum postillatorem per quatuor animalia idem significatur quod per quatuor rotas: sicut per vaccas & spicas Pharaonis, Genes. quadragesimoprimo. Quod non videtur posse stare. Nam prout litera testatur, inter animalia & rotas erat distinctio secundum rem, & conuenientia in motu & quiete. Quod patet cùm dicitur: Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarentur animalia de terra, eleuabãtur simul & rotæ. Et infrà: Cum euntibus ibant, & cum stantibus stabant, & cum eleuatis à terra, pariter eleuabantur & rotæ sequentes ea, scilicet, animalia. Et sic apparet manifestè, quòd animalia & rotæ significabant diuersas res, quarum quędam sequebantur alias modo prædicto, quod non innititur in somnis Pharaonis, cuius exemplum inducitur, nec etiam
C monarchiis secundum eum hic significatis.

Sunt etiam multa particularia in hac visione contenta quæ sanctis Euãgelistis seu euangelij prędicatoribus propriè coaptantur, non autem monarchijs prędictis, prout Gregor subtili indagine de qualibet particula tractat, vt cum dicitur de animalibus, quòd facies & pennas per quatuor partes habebant, iunctęque erant pennę eorum alterius ad alterum. Per hoc docet intelligendum, quòd omnis Euangelistarum seu prędicatorum euangelij virtus, omnis sapientia qua cęteros homines contemplationis suę volatu transcendunt, vicissim sibi in pace atque vnanimitate coniungunt. Penna enim alterius ab altero diuisa esset, si in hoc quòd vnus in sapientiam euolat, habere pacem cũ altero recusaret. Similiter quod sequitur: Non reuertebantur cùm incederent: propriè adaptatur secundum eum sanctis animalibus prędictis, quę sic à terrenis actibus ad spiritualia pertranseunt, vt ad ea quę reliquerunt nullatenus vlterius reflectantur. Quę & multa alia de animalibus tradita, non videntur competere monarchijs mundanis, quę nunquam in pace fuerunt, & à contrario in cõtrarium reuertebantur. Monarchię enim prędictę reuersę fuerunt à prosperitate in lapsu, vt patet in eorum gestis.

Similiter quod dicitur de rotis, quòd habebant quatuor facies, & aspectus earum quasi rota in medio rotę, propriè adaptatur duobus testamentis, quorum nouum latuit in veteri, vtrumque tamen quatuor facies habet, cum scriptura sacra per vtraque testamenta in quatuor est distincta partibus: prout Gregor. ista & cętera in hac visione contenta notabilissimè discutit, adaptando singula singulis circa propositum prędictum. Et ideò qui plenam de hac visione vult habere expositionem, ad ipsius homilias recurrat: quas si diligenter scrutatus fuerit, hanc visionem nullo modo applicabit ad mundana prędicta.

Nec expositio sua, scilicet Grgorij in hoc loco reputari debet mystica, sed literalis: cùm hęc visio etiam secundum omnes expositores parabolica est.

Et notandum, quòd liber iste specialiter in suo exordio de Christo Deo & homine creaturę pręsidente tractat, & ideo super omnia ab ipso propheta visa, aspectum hominis ponit. Quem quid[am] D
hominem quasi speciem electri vidit à lumbis eius & desuper, [...]
à lumbis eius vsque deorsum, quasi speciem ignis splendentis, q[...]
& alia circa hoc dicta ad duplicem naturam in Christo propriè r[e-]
feruntur, vt in homilijs prędictis & in glossis plenè traditur. [...]
quia ista erant multum remota à sensu seu cognitione Israelita[...]
quibus propheta mittebatur, ideò subdit in sequenti cap. Fili h[o-]
minis, ego mitto te ad filios Israel, ad gentes apostat[...]
&c. Et infrà: Si fortè & ipsi audiant, & si fortè quiescan[t]
quoniam domus exasperans est, quasi dicat, licet non sint [con-]
sueti assentire similibus propheticis reuelationibus, proponẽ ta[men]
eis, & scient quia propheta fuit in medio eorum.

Et nota quod incarnatio filij Dei, & passio, & resurrectio, & c[...]
quibus hic agitur, erat potissima consolatio ipsis captiuis quib[us]
mittebatur, si tamen audirent, tradebatur tamen ęnigmaticè & [ob-]
scurè propter eorum imperfectionem pro maiori parte. Diuina
mysteria secundum Dionysium in secundo cælestis Hierarch. [...]
cultanda sunt indignis.

REPLICA.

In primo cap. Ezechielis postillator attendens visionem præ[dic-]
tæ imaginariam per sanctos doctores & glossam exponi secun[dum]
sensum mysticum, ad quos remittit eos qui in his delectantur. [...]
ipse quandam literalem significationem illius visionis assignat [...]
licet quod significet pręsidentiam diuinam per sedentem super [fir-] E
mamentum quæ regit & vniuersam creaturam administrat: [...]
quidem clarius, hanc verò obscurius: rerum autem magis no[...]
lium clariorem facit administrationem. Sed quia in tota ordin[a-]
ne mundi inferioris, quatuor principales monarchiæ fuerunt [...]
riores effectus diuinæ administrationis vel gubernationis, ideo [...]
pedibus Dei pręsidentis sub specie quatuor animalium hic de[scri-]
ptorum significantur, prout postillator sigillatim declarat. Hui[c ex-]
positioni Burgen. se valdè audacter opponit. Primùm ex eo [...]
dicit eam deuiare ab autoritatibus sanctorum, qui per qua[tuor]
animalia recipiunt quatuor Euangelistas, &c. Dehinc dicit [...]
deuiare à communi opinione Hebręorum, tam antiquorum q[uam]
modernorum. Demum dixit expositionem eius literę esse in[con-]
sonam ex multis motiuis, quę sigillatim pertractabo, ne fiat [...]
lutio. Quantum ad primum Burgen. valde ponderat hic glossa[m or-]
dinariam, quę communiter ponit allegoricos, anagogicos, & [...]
mysticos sensus. rarò autem tangit & raptim sensum primò [...]
lem, sic & facit in hoc loco. Non est igitur mirum, quod p[...]
qui sensum literalem semper quęrit, huiusmodi mysticatione[s non]
sequitur. Et cum dicit Burgen. Omnes doctores in glos. nomin[...]
& quosdam innominatos hunc passum quatuor animalium ex[ponere] F
re de quatuor Euangelistis, falsum est, vt patet latam glo. in [...]
ti. Nam vnus innominatus per longum processum exponit de [qua-]
tuor viribus animæ, scilicet, rationali, irascibili, concupisc[ibili]
& synderesi ad modum aquilæ supereminenti. Alius de qu[atuor]
elementis, & eorum mistione in homine & coniunctione. Al[ius de]
quatuor affectionibus animę, scilicet, spe, gaudio, timore & [...]
re: quę temperantur quatuor virtutibus carnalibus. Al[...]
quatuor ordinimibus vel aciebus in eremo ad quatuor mun[di pla-]
gas ordinatis. Et beatus Hieron. m. in gloss. nominatus dic[it]
quod quidam ad quatuor animalia quatuor euangelia referu[nt]
virtutibus auium, de volatu temporum, commistione elem[ento-]
rum, & ordinibus castrorum: quę omnia præterita relin[quentes]
ad anteriora festinantes. Has omnes quadrigas quasi auriga [...]
regit, & incompositis currentes gradibus suo parere cogit i[mpe-]
rio, faciendaque pręcepit, & vitanda vetat. Hæc vt puta[...]
cta sunt populo in Babylonia captiuato, qui si colla Deo sub[...]
rit, eius auxilio terram recuperabit amissam. Hæc sparsim [...]
nec ex gloss. haberi potest quemquam doctorum sanctorum [...]
quatuor Euangelistas determinasse, nisi beatum Gregorium, [...]
expositionem non esse literalem sed mysticam, satis apparet [...]
cto gloss. suprà posito: quia videlicet dicta in hoc cap. secun[dum]
illas positas quadrigas sunt proposita populo in Babylonia [...]
pro eorum emendatione, quę per euangelistarum allegat[...]
modicum vel nihil valuissent: imò prophetia ista notabilis, [...]
exposita derisioni. Patet etiam quia beatus Gregorius h[o...]
nona super Ezechielem dicit: Initium libri in Ezechielem p[...]
tam magnis obscuritatibus clausum, & quibusdam myster[...]
modis ligatum, in homilijs octo Deo largiente discussimu[s...]
nunc planiora sunt quę sequuntur. Ecce eisdem beatus Gre[gorius my-]
steria clausa, non literam dicit se discussisse in passu obscuro [...]
mittit in sequentibus ponere planiora, cuilibet tamen intuen[ti]
homilias apparet manifestè, quod circa planam literam, scil[icet]
casu prophetæ in faciem eius erectione collocutione & cęte[...]
stica expositione procedit, consequens est eum in alijs sensu [my-]
sticum coluisse. Nam ex omnibus homilijs illis sensum lit[...]
secun[...]

A [se]cundum sonum verborum nihil absurditatis habentem reperire [po]ssumus, cum tamen constet librum Ezechielis sicut & aliorum [pr]ophetarum sensum literalem habere. Sic igitur patet, quòd expo[sit]io postillatoris non deuiat ab autoritate sanctorum doctorũ. Sed [qu]ò ad secundum quod Burgen. prætendit quod postil. deuiat ab ex[po]sitione omnium Heb. antiquorum & modernorum. Hoc Burg. vi[det]ur fingere, quia Heb. quos Burg. adducit, nihil dicunt nisi, quod [pr]incipium huius prophetiæ est de secretissimis arcanis diuinę le[gis], quę nõ licet homini loqui. Similiter etiam postil. idem dicit hic, [qu]od quia hic liber est de præsidentia diuina respectu creaturarum [om]nium maximè rationabilium. Et subdit, quod primum caput con[ti]net virtualiter sententiam sequentium, prout effectus omnes in [cau]sa virtualiter continentur. Nec putet Burgen. prout arguit, mo[do] dum esse totius sacræ scripturæ secretum, de quo hic secundũ ex[po]sitionem postil. dicitur. Nam generaliter & virtualiter omnia se[cre]ta includit diuina præsidentia, quæ cunctarum rerum actus & [op]era occulto nobis indicio, tamen totaliter administrantur & spe[ci]aliter magnarum rerum: quæ aliquid diuini nominis habere vidẽ[tur] sicut sunt quatuor monarchiæ mundi per administrationem di[uinæ] præsidentiæ ad flagellum Dei contra peccata mundi, speciali[ter] Iudæorum ordinatè, vt fiat argumentum à maiori ex ista litera [de] dictis monarchijs exposita sic. Si videmus illas potentissimas mo[nar]chias mundi diuinæ ditioni subiacere, adeò quod sine eius nutu [ni]hil possint, ideo cuiuscunq; regis regni, specialiter Iudæorum, imò [cu]iuscunque creaturæ, actus, opera & passiones ex eiusdem præsi[den]tis voluntate procedunt, & ex hoc ad literam pro consolatione [&] corruptione captiuorum in Babylonia arguere volebat, quòd eo[rum] desolatio, liberatio, & potestatis cuiuscunque prosperitas & [adu]ersitas ab illa pręsidentia dependet, prout patet etiam huiusmo[di] ditionis resolutio ex glo. sanctorum suprà allegata. Consonat igi[tur] postil. dictis sanctorum, & etiam Heb. circa hunc passum. He[bræi] tamen allegati per Burg. circa occulta hæc descripta ad literã [nih]il dicunt, sicut nec Burg. qui innititur expositioni beati Gregor. [quo]niam mystica est, vt suprà probatur. Heb. etiam principium hu[ius li]bri occultauerunt, sicut principium Gen. & Canticorum, pro[ut] dicit beatus Hiero. & assumitur in glo. per Burg. allegata, sic qđ [nullus] conceret ea legere quemquàm nisi sacerdotalem ætatem scilicet, [tric]ennorum impleßet, vt ad plenam scientiam: similiter & mysti[cum] sensus plenum humanæ naturę tempus accedat. Quibus non ob[stantibus] & Genes. & Canticorum sensum literalem habemus. Sed [Burg]en. non dat rationem quare huius partis sensum literalem ha[bere] non debeamus. Et non videtur potior sensus literalis, quàm il[le] quem postil. ponit. Nam comparatis omnibus modis suprà, & ex [glo.] & sanctis doctoribus adductis postil. est vniuersalior. Nã Dei [præsi]dentia tanquã auriga regens, & ordinans, & inordinatos mo[tus] coercens signatæ quadrigæ per quatuor animalia, & rotas: vni[uersa]lius respicit illas quatuor principales mundi monarchias, [quam] compositionem & mistionem quatuor elementorũ, & dispo[si]tionem castrorum per quatuor plagas & alias quadrigas suprà [enum]eratas. Et quod obijcit Burg. di. illas monarchias in scriptu[ris] clarè descriptas: igitur de eis tanquàm arcanis non debet [ex]poni ad literam visio quatuor animalium & rotarum. Ibi dico, [quod] idem argumentum plus militat contra sanctos doctores in gl. [nomi]natos & non nominatos. Quorum quadrigæ assignatæ. Quædã [sunt] notæ ex naturali philosophia, vt quatuor elementorum commi[stio] quædã sunt notæ ex morali philosophia, vtpotè quatuor pas[sionum] animæ per quatuor virtutes moderatio. Quædam ex histo[ria ma]nifesta Exodi, vt puta ad quatuor plagas castrorum in ere[mo] expositio, s. ad orientem, occidentẽ, &c. Vnde pro eis & postil. [di]co quòd materia quatuor animalium & rotarum non est de secre[tis, sed] sub secretis. Secreta n. est Dei præsidentia, quam Apostolus [vo]cat incomprehen. iud. Dei, quæ præsidentia describitur sessio huius suprà firmamentum vltra capita animalium. Quatuor autem animalia longè sub ipsis secretis, quemadmodum Isa. 6. dicitur: [Vi]sus dominus super solium excelsum, & ea quę sub ipso erant replebant templum, Vt dominus sedens, ad secreta pertineat. Et autem quæ sub ipso erant, ad effectus à secretis procedunt. Et vt verum fatear, principium Genesis, est de secretis à ca[u]sis, quia de Deo vt est generaliter omnium creator. Liber autẽ Canticorum

ticorum de eisdem arcanis est, quia de Deo, vt est ecclesiæ sponsus, D
& generalis amator & cõseruator. In hoc quoque loco idem occultus describitur, vt omnia eminenter continens, & vniuersi dispositor, & bene volentium liberator. Non autem quia postil. cum modestia loquens de arcanis diuinis, dicit se balbutientem, Ad literã autem loquens de his maximis monarchijs, facultatem humanam secundum se non excedentibus, dictis arcanis ritè subiectis, per quatuor animalia describit quatuor regna mundi principalia semper regno Iudæorum molesta, innuens cum propheta populo captiuato, quod potestas coercitiua diuinæ pręsidentię illos monarchas, & per consequens quoscunque alios suos persecutores cohiberet à Iudæorum persecutione, vbi demeritum populi ipsum præsidẽtem ad iracundiam non prouocaret: & intelligerent quod nulla noceret aduersitas, si nulla dominaretur iniquitas. Et pro tãto exponitur hic passus de quatuor monarchijs, ad captiuorum consolationẽ, verius desperantium correptionem. Sed ad arcanum incarnationis postil. conformis est sanctis doctoribus & glossæ, quia dicit propter futuram incarnationẽ, præsidentem in proposito in specie humana apparuisse. Sicque patet quod Burgen. non verè dicit postil. à sanctorum autoritate & Hebræorum omniũ expositione deuiasse. Sed quò ad tertium articulum Burg. dicit expositionem postil. literæ inconsonam. Ratio autem sua prima non valet, quia dicit, quòd hęc visio totaliter considerata erat repræsentatiua diuinæ maiestatis. Fateor hoc vna cum postil. applicando singula singulis, vt visa supra firmamentum directè repræsentarent, & essent secretissima & altissima E
Dei iudicia, secundum Apostolum ad Ro. 11. Ea autem quæ erant sub firmamento, puta animalia rotę &c. reprętsentarent diuinę prę sidentiæ subiecta, & ad voluntatem præsidentis vel mota, vel quiescentia, vt sine eius nutu nihil valent, sicque intellecta, & prophetę repetitis vicibus ostensa ad confortationem prophetæ fecerunt, cũ quibus sic dictis stat expositio postil. ad literam. Et quod subsumit Burg. quod monarchiæ ad prophetę confortationem nihil facere potuerũt, falsum est, quia secundum prędicta illarum subseruitus & limitatio ad sui motum & alia, valuerunt ad prophetæ confortationem & populi consolationem, scientis ex hoc illas sine Dei pręsidẽtis nutu non posse mouere ad desperantium corruptionem modo supradicto. Quod secundò Burg. obijcit de literę inconsonãtia, pro eo quia illa animalia à propheta vocãtur cherubim, quod nomen illis idololatris conuenire non potest, non concludit. Nam ita potest idololatri cõuenire nomen cherubim sicut nomen Christus, cuius Deus apprehẽdit dexteram, vt patet Isa. 45. Dico igitur quòd, nomina digna, talia indignis imponuntur idololatris ratione officij, vt instrumentis diuinę prę sidentię & correctionis: sicut potest dici sanctus ex officio, imò sanctissimus, ex personalibus vitijs indignus. Et Malachias 2. dicit sacerdotem non modo bonum, sed etiam malum, angelum domini. Patet etiam dicta responsio per doctores, communiter dictos terminos dignos, indignis applicatos exponentes. Nec valet, quòd Burg. obijcit contra postil. dicentem, animalia & rotas ad idem pertinere, inducentemque illud Gen. 41. Despicis & bobus Pharaonis. Contra quod Burgen. dicit animalia & rotas secundum rem distingui, & conuenire solùm secundum motum, & quietem, & qualiter non est in casu Pharaonis. Respondeo quòd vtique secundum rem si licet dicere imaginariè visa fore res, distinguuntur spicę & boues sicut animalia & rotę. Et sicut ista conueniunt in quiete & motu, sic & illa in vnius rei & effectus significatione. Nõ enim est inconueniens vnum plura, & plura vnum significare. Nec concludit quod Burg. dicit, non cõuenire monarchijs F
illum passum, Cum ambularent non reuertebantur. imò dico secundum glossam suprà adductam, quod omnia sub diuina pręsidentia constituta sic mouentur, quòd pręterita transeuntes ad futura festinant. Nec est in eorum potestate sicut nec præsidentis, de prę teritis facere non prę teritum, vt ad prę terita reuertantur. Nec valet dictum Burg. expositionem beati Gregorij non debere reputari mysticam. Nam & ipse beatus Greg. (prout suprà ostensum est) reputauit eam mysticam. Nec valet probatio Burg. quod ideo non sit mystica, quia literalis sensus est parabolicus, quia multos passus cãticorum beati Gregorij exponit mysticè, similiter & Iob. vbi tamen constat literalem sensum fore parabolicum. Hęc sufficiant quò ad hoc caput amatoribus postil. & rectis, &c.

C A P. II.

a
A ET vi. Quid ergo si ipsam essentiã vidisset. Notandum autem in quantam miseriam cecidimus, ipsum bonum ferre non possumus, ad quod videndum creati sumus.

e *Sta supra pe.* q. d. Iacens audire nõ potest. Moysi quoq; dicitur, *Tu vero stabis mecum.* Et Daniel ait. *Et ingressus est in me spiritus, postq̃ locutus est mihi, & statuit me supra pedes meos.*

Sta supra pedes tuos. Greg. Cui simile est, *Eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fecis. Et statuit super petram pedes meos, & di. gr. me. & immisit in o meum canticum nouũ*

C A P. II.

¶ Totum quod prædictum est. a ¶ Est. b ¶ Non ipsius gloriæ.
¶ Greg. Quæ enim interius sit spiritus gloria aspicere non valet. Isaias dicitur vidisse gloriam Dei, sed secundum id quod in mundo agit.

HÆC visio similitudinis gloriæ domini. 1
a ¶ Similitudinem. b ¶ Ideo. c ¶ Conicia fragilitatis humanæ.
Et vidi, et cecidi in faciem meam, & au- 2
diui vocem loquentis, & dixit ad me,
a ¶ Post pœnitentiam, per bona opera. ¶ Quia ex humilitate ceciderat, à domino subleuatur.
† Fili hominis sta supra pedes tuos, & lo
a ¶ Aliud quàm iacenti s. vt prædicet, & qui iam se correxit, alios corrigat, quod non potest qui adhuc in confusione iacet. b ¶ Sanctus.
quar tecũ. Et ingressus est in me spiritus, postq̃ locutus est 3
¶ Sine quo stare non poteram. a ¶ Hiero. Simile: Statuit supra petram pedes meos. Nullum peccatorum stantem legimus: sed dicitur illi, Non erit stabile vestigium pedis tui. 4
mihi, & statuit me supra pedes meos. Et audiui loquẽtẽ ad 5
a ¶ Crebro ad Ezechiel & Daniel dicitur, Fili hominis, vterque enim in persona eius qui dixerat, Filius hominis non habet vbi caput reclinet, captiuum populum consolatur, & ad pœnitentiam cohortatur.
me, & dicentẽ: Fili hominis, mitto ego te ad filios Israel, ad 6

Nota. ✻ Rupert. Post reuelatam euangelii gloriam, quæ deinceps consecuta sunt vel consequantur, prophetica visio demonstrare hinc incipit: clauso quidẽ sermone, sed tali sermonis vel reuelationis ordine, vt collata cum rebus deinde gestis, prope quasi historica narratio sit. Propheta ipse postquam euã gelij figuras siue imagines tam mirabiles peruidit, iam nunc prædicatoris eiusdem euangelij, idest, Apostolorũ vel discipulorum Christi typum gerit.

B

2. Cor. 12. b. Gen. 17. c. b *Et cecid.* Hier. Non elatus visionum magnitudine. Sic Paulus colaphizatur, ne reuelationum magnitudine extollatur. Abraham quoque cecidit in faciem suam, postquam audiuit sermones Dei.

c *In fa. meam.* Gregor. Sancti leguntur cadere in faciem, vbi. s. vident quia in visibilibus istis sponte se humiliant, vt in inuisibilibus erigantur. Mali verò retrò, vbi. s. non vident, quia ibi cadunt, vbi quid eos sequatur ignorant.

Gen. 17. c. 1. Reg. 4. c. Ioh. 18. b. Hiero. Aliud est cadere in faciem, aliud retrò. Abrahã audita natiuitate Isaac, cecidit in faciem, & risit, Eli retrò. Et in Euangelio qui ad Iesum comprehendendũ venerant, ceciderunt retrorsum in terram.

Greg. Cum aliquid de Deo conspicimus, in faciem cadimus, quia ex malis erubescimus, quæ nos egisse memoramus. Ibi enim cadit homo, vbi confunditur.

d *Fili ho.* Greg. Nota ordinẽ locutionis, & operis. Prius similitudo gloriæ videtur, vt deijciat, pòst alloquitur vt eleuet, deinde abundãtis gratiæ spiritum mittit & leuat,
C & supra pedes statuit. Nisi enim aliqd de æternitate mente videamus, pœnitendo non cadimus. Iacentes autem vox domini consolatur vt in opere surgamus, sed nostra virtute non surgimus, sed spiritus nos implet & leuat, & supra pedes statuit, vt qui proni in pœnitentia pro culpa iacuimus, recti postea in bono opere stemus.

Fili hominis. ✻ Theodor. Quasi dicat. Ne naturæ obliuiscaris ea contemplatione dignatus, quæ tuam superat naturam, verum nosce teipsum, neque tamen immenso metu diutius detinearis, cùm tibi ego auctor existam, vt sis bono animo, sed stans audi quæ a me dicuntur, non huc aut illuc circumuertens, sed ipso statu stabilitatem significans.

Gregor. Paulu prędicator futuru prius prosternitur iacet & audit, *Surg & ingredere ciuitat & dicetur tibi quid oporteat facere.*

f *Et ingressus est i &c.* ✻ Theod. Diuina. n. quædã virtu cum tetigisset me veluti solutum m tu collegit, & ita c parauit vt conse verba quæ ferebat tur audire possem.

Greg. Aliter su gere non potuit c diceretur ei sta su pe. tu. quia ex omnipotẽtis Dei gratia ad bona opera conari quidem possumus, sed hæc implere nisi iuuet ipse qui iubet, nõ possumus, *Deus est enim,* (inquit Apostolus) *qui operatur in nob & velle & perficere.* vnde, *Sine me nihil potestis facere.* Sciendum. n. quia mala nostra solummodo nostra sunt, bona autem, & omnipotentis Dei sunt, & nostra. Ipse n. aspirando nos pręuenit, vt velimus, adiuuando prosequitur ne inaniter velimus. Præuenit ergo gratia & sequitur bona voluntas, & sic omnipotentis donum, fit meritũ nostrum. vnde Apostolus, *Non autem ego, sed gratia Dei mecum* q. d. In eo quod solo Dei dono præuentus sum, non ego sed quia donum voluntate subsecutus sum, & ego. Ho contra Pelagium & Celestinum.

✻ Ruper. Apostolis vtiq; quodãmodo dictũ est stare super pedes vestros. Et re vera ingressus est in eos spiritus & statuit eos super pedes suos, qñ qui prius erãt timidi & infirmi, induti sũt virtute ex alto, cõfirmati spiritu sancto, Ita vt v. g. Petrus qui Christum dñm cõfiteri erubuerat coram ancilla hostiaria, iam confiteri non dubitar in plena synagoga, imò coram vniuersa Roma mundi domina, tot fascibus, tot potestatibus, tot gladijs armat

g *Ad gen.* Gregor. Sicut qui fide recedit à Deo apostata est, sic qui ad peruersum opus redit, ẽt si fidem tenuer Vnum. n. sine altero prodesse nõ potest, nisi fortè pro de recipienda fiant opera sicut Cornelius faciebat.

✻ Ruper. Non ignorabat dominus Deus quod nec ij audirent, neque quiescerent, sicut nec patres eorum a dierant: aut quieuerant, sed illis oportebat primũ loq verbum Dei, vt essent inexcusabiles.

✻ Theo. Vide diuinã clementiã. Post infinita scelera denegat eis salutẽ, sed reuocat eos & ad sanitatẽ inuit præsertim cũ eorũ contumaciam nosset & aĩos rebelli

Sta *Et*

NICOLAVS DE LYRA.
C A P. II.

✻ HAec visio. *Hic consequenter describitur diuinæ præsidentiæ effectus multiplex. Et primò in punitione Iudæorũ trãsmigratos acridentiũ. secũdò, in destructione Gentiliũ bonos crudeliter molestantiũ c. 25. Tertiò, in remuneratione iustorũ mala tpalia patienter tolerantium. c. 40. Circa primũ sciendum, q̃ sicut transmigrati cum Ioachim dolentes de hoc q̃ se tradiderãt ad consilium Ieremiæ, inter se murmurabant, sic illi qui remanserant in Ierusalem, transmigratos deridebant, putantes vaticiniũ Ieremiæ de ciuitatis excidio non impleri, pp quod Ezechiel repletus est spiritu prophetię, pnuntians excidiũ ciuitatis propinquũ sicut & Ieremias, ad reprimendũ istorum murmurationẽ, & illorũ derisionẽ. ergo primò prophetandi officiũ sibi imponitur. Secundò, officiũ sibi iniunctũ exequitur. 4. c. Prima in duas, quia primò imponitur sibi officiũ. secundò arguitur eius silentiũ seq. c. ibi:* Cùm aũt pertransissent. *Prima in duas, quia primo imponitur sibi officiũ verbo. secũdò, signo, ibi:* Tu aũt. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur impositio officij. secundò, confortatio domini, ibi:* Tu ergo. *In prima parte premittur quædam continuatio ad pręcedentem visionem, cùm dicitur.*

1 Hæc visio similitud. *q. d. effigies hominis super thronũ saphirinum sedentis, non erat ipse Deus in natura propria, sed quædam similitudo suę maiestatis repræsentatiua.*

2 Et vi. & ce. &c. *Quia fragilitas humana in talibus visionibus suum defectum experitur, secundum quod dicitur Dan. 10.* Domine mi, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium. *ideò subditur.*

3 Et ingre. est. *idest, subsistendi virtus.*

4 Postquam locutus est mi. *Ille qui sedebat in throno.*

5 Et statuit me su. pe. mẹ. *idest, mihi contulit virtutem subsistendi, Cętera patent vsque ibi.*

6 Ad gen. apo. *à fide.*

✻ Qua

M O R A L I T E R.

† 1 *Hæc vi. si.* Hic secundũ literalem sensum imponitur Ezechieli officium prophetandi, per quod mysticè signatur officiũ prædicandi, ad quod primò requiritur autoritas mittentis sicut dicitur Ro. 10. c. *Quomodo prædicabunt nisi mittantur.* ideo dicitur hic à domino Ezechieli.

2 *Fili hominis mitto te.* Requiritur etiam in prædicat notitia sacræ scripturæ. ideò sequitur.

† E

a *Et si ij lara.* Greg. Impudentia filiorum culpa grauis, nulla faciunt, nec erubescunt, nec post culpam ad pœnitentiam redeunt, quia indomabili corde sunt. *Et aliij au.* vnde. *Neruus ferreus collum tuum, & frons tua ænea.* Hi quoq; insequentibus arguuntur cordis lapidei, quod dominus ablaturum se dicit, & pro illo carneũ redditurũ, vt emollitum Dei præcepta suscipiat.

b *Si forte.* Gregor. q. Pauci audient, vt ipsi peribunt, cũ præs. s. pœnitere noluerint in culpa defuncti.

Hiero. Ambigentis affectu loquitur Deus, vt liberũ hominis monstret arbitrium, ne præsciẽtia Dei non mali vè immutabile faciat qđ Deus futurum nouet. Non enim quia ille vẽtura cognoscit, necesse est nos facere quod ille præsciuit, sed qđ nos propria voluntate sumus facturi, ille quasi Deus futurum nouit.

✱ Theodor. Illud (fortè) non ignorantiã significat, nihil enim eorum quæ futura sunt, ignorans qui omnia cognoscit antequam fiant. ∴ Verum per hoc liberam mentis facultatem docet quia possunt immutari si voluerint. Ne quis enim suam præscientiam rerum euentus causam opinetur, necessario apponit ambiguitatis verba, ostendens voluntatis liberum arbitriũ, sibique defensionem ad diem iudicij reseruans.

c *Nequ. ser.* Greg. vnde, Mihi autem pro minimo, est vt à vobis iudicer, aut ab humano die.

d *Quoniam incredul.* ✱ Theodoretus. Causa idonea est ad contemptum eorum qui insidiari aggrediuntur, improbitas legis enim violatores à diuina ope vacui sunt, non sunt itaque huiusmodi viri metuendi, inquit, quamuis more scorpionum ledant, quamuis temeraria verba proferant, quamuis rabie multaque insania efferantur. Hoc enim per illud verbum innuit, παροιστρῶσιν, boum translatione, quas œstrus pascentes impellit, & sæpper præcipitia ferri cogit. Est autem muscæ genus quodbet & stimulo vehementius boues exagitans.

e *Cum scor.* Greg. Vnde, *Circumdederunt me sicut apes*, quę. s. in ore habent mel, & in cauda aculeum Bonis nõ nocet D cum malis esse corpore sed mente, si desit spiritus non adiuuant locus, Loth in Sodomis sanctus extitit, in mõte peccauit, & in paradiso princeps nostri generis Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet. Infirmi autem prauorũ societatẽ declinent, ne mala q̃ frequenter aspiciũt & corrigere non valent, imitari delectentur. *Scorpionibus.*

Hier. Qui arcuato vulnere & fistulato aculeo percutiũt, vt eadẽ plaga & cutem aperiant, & venena diffundant. Vnusquisq; pro moribus suis sortitur vocabulum. vnde dicitur Pharisæis, *Generatio viperarum*. Et de Herode, q versipellis. *Ite & dicite vulpi huic*. Et pseudoprophetæ vulpibus cõparantur, Et nũc corde indomabili, scorpiones dicuntur. Et in euang. dr̃, Nõ audierũt eos oues. Qui ergo fures & latrones audierunt, ouiũ vocabulũ perdiderunt, & non quasi oues perierunt, sed quasi viperę, vulpes, scorpiones.

f *Si for.* Hier. Licet mali sint quibus loquimur, non tamẽ cessemus, sed opportunè & importunè prędicemus, vt qui durus est emolliatur & audiat, & qui obediens est, mutata voluntate non surdescat.

g *Audi quæcunq;*. Greg. Ne facias q̃ phibes ne in quo alterũ iudicas, teipsum cõdemnes. Vnde Balaã spiritu Dei ad loquendũ repletus, sed in carnali vita, suo spiritu retẽtus de semetipso ait, *Dixit auditor sermonũ Dei, qui nouit doctrinã altissimi, et visiones oĩpotẽtis videt, qui cadẽs apertos habuit oculos, qui rectum quod diceret vidit, sed rectè viuere contempsit.* F

h *Et noli esse.* Greg. Ne tibi cõmissa tacẽdo, & malefacta nõ increpando, Deũ exasperes sicut illi malè faciendo.

i *Ape. os t.* Hier. i. dignũ te pbe sermonib. meis, & cibũ spũalẽ suscipe, vnde, *Aperui os tuũ & implebo illud.* Et ille rñdit, *Os meũ aperui, & attraxi spiritũ.* Sicut dr̃, *Qui hẽt aures audiẽdi, audiat.* Ita hic, *Qui hẽt os apertũ ad comedẽdum comedat.* Apostolus quoq. hẽbat thesauros sapiẽtię ait, *Os meũ apertum est ad vos.* Et de dño. Aperiens os suum docebat eos.

k *Et come.* Gre. Post apertionẽ oris comedimus qa augetur

Marginal references: † Et ecce si audierint, & cessauerint (quoniã domus rebellis est) scient. Præscientia Dei. Matt. 12. c. Luc. 13. g. E † rebelles & spinæ. Ioh. 10. f. † tribulis. † rebelles. † rebellis, sicut domus rebellis. Rom. 2. a. Nu. 44. c. Vbi supra. Psal. 8. b. Ibid. 118. c. Luc. 8. a. 2. Cor. 6. c. Matt. 5. a. Vbi supra.

a ¶Quasi non populum Dei. b ¶Quæ ad prauum opus reuersæ.
c ¶Non tantum patres, quasi par est vtrorumque impietas.
gentes † apostatrices, quæ recesserunt à me. Patres eo- 1
a ¶Lxx. Irritantes me, siue in amaritudinem conuertentes Deus enim natura benignus & dul 2
cis vitijs amarus efficitur. ¶Greg. Vna culpa superbiæ. b ¶Continuè.
rum preuaricati sunt pactum meum vsque ad diem hãc,
a ¶Altera obstinationis. ¶Magna Dei clementia, qui ad tales mittit, vt nemo desperet
a et filij dura facie, † & indomabili corde sunt, ad quos 3
a ¶Magna prophetæ confidentia, qui ad tales ire non formidat. 4
b ¶Autoritas personæ tribuitur, ne à tam peruersis propheta despiciatur. c ¶Non ego. 5
b ego mitto te. Et dices ad eos: Hęc dicit domin⁹ Deus: † Si 6
a ¶Simile in Ieremia: Si fortè audiant, & agant pœnitentiam, & in Euangelio, Forsitan filium meũ verebuntur. b ¶ Filij. c ¶Me. d ¶ A peccato. e ¶Quia ibi Deus habitare cœperat per fidem.
fortè vel ipsi audiant, & si fortè quiescant, quoniã domus
a ¶Vitijs, ne s. natura mitem ¶Per operationem. ¶ Hospitem mansuetum. 7
b ¶Inexcusabiles, aut audita prædicatione proficientes.
exasperans est, & scient quia propheta fuerit in medio eo 8
¶Q. d. Ne timore humilitatem fingas, cum non solum populo, sed & senioribus loqui habeas.
a ¶Quamuis peruersi. b ¶Mala s. inferentes. ¶Libertas s. prædicantis.
c ¶Lxx. Nec a facie eorum formides, quoniam insanient, & congregabitur coram te in circumitu.
c Q. d. licet dura ceruice sint & indomabili corde, mea præcepta sunt fortiora, ne dicas, non fuisse prædictum. Insanient & congregabuntur contra te in circumitu, nullum s. relinquentes refugiũ.
¶ Comminationes, vel detractiones.
rum. Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque sermones 9
d a ¶Ideo non timendi Q. d. Ne quæras placere eis, qui Deo displicent; vnde, Nonne qui te oderunt, domine oderam. b ¶In se. ¶Deo. c ¶ Præceptorum. 10
¶Infirmis. ¶Aliorum, ne soli moriantur.
e eorum metuas, quoniã † increduli & subuersores sunt te- 11
a ¶Quia blandi & malitiosi non possunt subuertere.
cum, & cũ † scorpionibus habitas Verba eorũ ne timeas, 12 13
f a Verba eorum ne timeas b ¶Q. d. Timendi essent, nisi me in suis actibus exasperassent. 14
& vultus eorum ne formides: quia domus exasperans est.
Loqueris ergo verba mea ad eos, si fortè audiant, & quie-
a ¶ Deum peccando irritant
scant, quoniam † irritatores sunt. Tu aũt fili hominis audi 15
g ¶Ne simile peccatum similem pœnam mereatur. 16
h quæcunq; loquar ad te, & noli esse † exasperans, sicut do
i ¶ Recta loquendo. 17
k mus exasperatrix est. Aperi os tuũ, & comede quęcunque

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Quę reces. à me. *per idololatriam.*

2 Patres eorum prępua *i. legem meã, quia citò post ingressum terræ promissionis declinauerunt ad idololatriam, vt patet in libris Iudicum & Regum.*

3 Et filij du fa. *i. irritantes, irreuerentes, & inuerecundi.*

4 Et indoma corde sunt. *Sunt enim in malis obstinati.*

5 Ad quos e. mitto te. *Vt manifestè appareat, quòd mala eorum non prouenîunt ex defectu meo, sed mitto prophetas meos ad arguendum mala eorum.*

6 Si forte vel. *Per istud fortè, non intelligitur aliquod dubium in Deo respectu futurorum, cum certissimè omnia percognoscat, sed per hoc intelligitur vertibilitas liberi arbitrij ad bonum & malũ.*

7 Quo. d. ex. est. *idest, familia prouocans ad iram dominum.*

8 Et scient quia pro. *& sic excusationem non habebunt, si à malis non pœniteant.*

9 Tu er. *Hic cõsequenter ponitur confortatio domini contra ma[illegible] quibus debat loqui, quia minus iacula feriunt q̃ preuidentur, vt dicit Greg. Dicit igitur,* Tu er. fi. ho. n. ti. eos. *i. facta eorum aspera.*

10 Neque sermones e. *i. detractiones & opprobria.*

11 Quoniam incredu. *erga dominum.*

12 Et subu. *iustitię erga proximum.*

13 Et cum scorpionibus ha. *verbis malis & factis pungẽtib.*

14 Verba eorum ne ti. *Repetitio est eiusdem sententię ad maiorem assertionem.*

15 Quoniam irritatores sunt. *s. prophetarum. Et in hoc notat paucitatem conuertendorum.*

16 Tu aũt. *Hic cõsequẽter imponitur Ezech. officiũ p signũ libri ostẽsi & incorporati. Et diuiditur in duas partes, qa primò ponitur hęc impositio. secundò ipsius prophetę confortatio. c. seq. ibi,* Et dixit ad me. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur libri ostensio. secundò, eius incorporatio, in principio sequentis cap. Circa primum excitatur intentio prophetę, cum dicitur,* Tu autem fi. ho. au. *sicut discipulus humilis & obediens.*

17 Et noli esse exaspe. *idest mihi rebellans, & per consequens ad iram me prouocans.*

tur in nostris sensibus cibus vitæ, cùm cœperimus prædicare, vnde: *Os meum aperui, & attraxi spiritum.*

A

Ro 10.d. Exod.17.c. a *Et ecce manus.* Hier. Ad eos manus dñi extenditur q beneficiũ consequunť, alijs contrahiť. vnde. *Tota die expandi manus meas ad populũ nõ credentẽ.* vt cõgregaret.s.filios Israel sicut gallina pullos suos sub alis, & extẽsione manuũ superaret Israel Amalec.

Psal.39. b *In capite libri.* In.70. capitulũ lib. de quo in ps. In capite libri scriptũ est de me. In principio.s. Hic inuolutus est quē nemo põt legere, nemo aperire: nisi leo de tribu Iuda, radix Dauid: nec totus deuorať sed in capitulo, Non.n. fieri potest vt humana natura totos huius libri thesauros deuoret.

Apoc.5.b. † gemitus.

Greg. Per Ezechielem prędicatorum ordo, per librum scriptura signatur.

✱ Theod. Meritò supra dixit, si fortè audiat, aut timeat, terroris.n. plena quæ prophetis mandantur, lamentatio & carmen & væ, in toto capite scripta intus & foris. Caput aũt vocat libros inuolutos Sic.n. Prisci scripta monumenta seruabant, & Iudæi ad hoc vsque tempus in huiusmodi voluminibus diuinas continent scripturas.

B c *Intus & fo.* Alij ante & retro. i. de futuris & de pteritis. *Intus.* s. intelligentia spirituali, vnde, *Omnis glo.* [illegible] *ab intus.* vnde. *Mo. tes ex. celsi ceruis petra refugium herinaciis.*

psal.44.c. Ibid.103.c.

Intus. Greg. Quia inuisibilia promittit & cœlestia. Foris, quia visibilia præceptorum suorum rectitudine disponit, Terrena & cõtemptibilia, qualiter vel in vsu sint habenda: vel ex desiderio fugienda, præcipit. Alia in exterioribus actionibus iubet, & quę foris pręcipit, patent, Alia de secretis cœlestibus, quæ plenè comprehendi nõ potest, vnde, *Extendens cælum sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius.* Cœlum.n. scriptura est, de qua nobis, & sol sapientiæ & lumen scientiæ & ex antiquis patribus stellæ exemplorum atq; virtutum lucent. Quod sicut pellis ex

Psal.103.a.

a ¶ Filius Dei, qui sanctis suis scripturam aperuit. b ¶ Lxx extenta.

a ego do tibi. Et vidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat 1

a ¶Obscurus. b ¶Sanctæ scripturæ. c ¶Greg. Expandit, dum ænigmata expoliat vnde: Aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas. d ¶Vt intelligerem.

b inuolutus liber: & expandit illum coram me, qui erat scri 2 3

a ¶Q. [illegible] populi non credentis dicitur figuratus, sicut vsque hodie super corda Iudæorum velamen positum est in veteri testamento. b ¶Spirituali sensu maioribus. c ¶In historia infirmis. d ¶Tam intus quàm foris.

c ptus intus & foris, et scriptæ erant in eo lamentationes, et 4 5

d a ¶Super his qui [illegible] sunt Dei testimonio, quibus dicitur: Cantate domino canticum nouum.
e b ¶Super illis qui peccant & sperant, & cum venerint in profundum peccatorum contemnunt.

f † carmen, et uæ. 6 7

tendit, qa p scriptores suos carnis lingua formatũ ante oculos nostros p verba doctorũ exponẽdo explicat. A. verò.i. angelis. de quib. dr: *Laudate eũ cœli cœlorũ, & aquæ quæ super cœ. sunt laudent nomen domini.* Superiora cœli tegq alta sacri eloquij q̃ s. de natura diuinitatis dñr, aut æternis gaudijs nobis adhuc nescientibus solis angelis patefecit.

d *Lamen.* Greg. his qui ad pœnitentiam vocantur. [illegible] cut Samuel & [illegible] lus plangebant [illegible] lugebāt Saul & [illegible] rinthios quos [illegible] uare cupiebant

Lamentatio. G. [illegible] Vt peccata punias. Lege quæ in hoc volumine scripta sunt. *Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra.* Et rursus *Miseri estote & lugete, & huiusmodi.*

✱ Rupertus. Lamentationes in hoc libro scriptæ sunt, & carmen, & væ. Prius lamentationes, deinde carmen, quia, qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. qui autem nunc lamentari, i. pœnitentiam agere nolunt, illis væ, qui mittentur in ignem æternum. Quid aliud [illegible] tus liber, quid aliud tota scriptura continet?

✱ Hierony. Liber ille quem propheta deuorat, omnis series scripturarum est. In quibus & pęnitens plangitur, & iustus canitur, & maledicitur desperans. Nihil ita [illegible] gnat Deo, quàm cor impœnitens. Solũ crimen est q[illegible] veniam consequi non potest.

e *Et carmen.* Greg. Quasi dicat, Vt de promissione [illegible] dis gaudij hilarescas: cognosce quę in hoc volumine [illegible] pta sunt. *Beati qui habitant in domo tua domine in secula, &* ex lapide pretioso & mundo omnes plateæ eius sternentur: & per omnes vicos eius hallelu-ia cantabitur.

f *Et væ.* q.d. Si adhuc pſenti sęculo inhęres mẽte: si [illegible] nis voluptatib delectaris, & amare nõ potes ęterna [illegible] dia q̃ audis, cognosce væ: vt ab aĩo expellas q̃ diligis. [illegible] de: *Ibi erit fletus & stridor dentium, & vermis eorũ nõ mori[illegible]*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et ecce manus mis. *Sic enim videbat imaginaria visione.*

2 In q. e. inuo. li. *In Heb. habetur.* Inuolutus rotulus. *In quo designatur, quòd futura contingentia de quibus erat ista prophetia, sunt hominibus occulta.*

3 Et expan. illum coram me. *Et per hoc intelligitur quod dedit intellectum eius prophetiæ.*

Qui

4 Qui erat scriptus intus & f. *Videbatur enim ille rotulus expansus ex vtraque parte scriptus, in quo designatur multitudo contentorum.*

5 Et scrip. erant. *transmigratorum & in seruitute existentium.*

6 Et carmen. *i. consolationes patienter tolerantium.*

7 Et vę. *Iudæorum in Ierusalem existentium, propter excidium miserabile ciuitatis propinquum. Ista enim tria continentur in libro, vt patet per prædicta.*

MORALITER.

† 1 *Et ecce manus missa.* quia sacra scriptura plena est sentẽtijs pluribus & difficilibus.

C 4 *Qui erat scriptus intus.* Quia sacra scriptura habet exterius sensum historicum magis patentem, & interius sensum mysticum multiplicem & latentem.

5 *Et scrip. erant in eo, &c.* scilicet pœnitentium.

6 *Carmen.* supernorum ciuium.

7 *Et væ.* i. pœnæ damnatorum. Ad hæc.n. inducit sacra scriptura. s. ad considerandum propria peccata, vt per fletum

tum diluantur, & supernorum gaudia, vt appetantur, & gehennæ pœnalia, vt euadantur. Requiritur etiã in prædicatore constantia, ideo sequitur.

Ecce dedi faciem tuam, &c. Requiritur etiam in prædicatore mentis eleuatio ante prędicationem, vt ibi habeat quod prędicãdo effundat, & post prędicationem [illegible] ctum prędicationis Deo attribuat, ideo in principio [illegible] ius capitis dicitur, *Audiui loquentem, &c.* In capite sequenti dicitur, *Et assumpsit me spiritus, &c. Et audiui vocem commotionis magnæ, benedicta gloria domini de loco suo.*

ADDITIO.

In c.2. *vbi dicitur in postil.* Qui erat scriptus intus & foris. *In Hebræo* *Hebræo habetur,* antè & retrò. *Quod intelligitur de præteritis & futuris. Si autem dicatur intus, & foris, intelligendum est de interiori scilicet spirituali, & de exteriori scilicet historiali, [illegible]*

CAP. III.

Homil.10. a ET di. ad me. Filij ho.

Comede. Greg. Per tracta, intellige, idest, prius mande, & pòst deglutire poteris & alios docere.

Come-

a ET dixit ad me, Fili hominis quodcun- 1

a ¶In libro hoc. b ¶Non dicit, bibe, obscura enim & dura auditu. c ¶Prius.

que inueneris comede. Comede vo- 2

a ¶Post. ¶Q.d. Saturare, & eructa [illegible]

lumen istud, et euadens loquere ad fi-

Comede. Hier. ante comederis [illegible] apertũ volumen [illegible] cere nõ possum [illegible] lios Israel. Vnde [illegible] uid misericordia [illegible] cõlecutus, *dum quos vias tuas,* [illegible] *py ad te conuerte[illegible]*

NICOLAVS DE LYRA. Cap. III.

✱ 1 ET dixit. *Hic consequenter describitur libri oblati incorporatio per quã intelligitur mẽtis intellectio, quæ pascitur verbo Dei* *sicut corpus cibo materiali, secundũ quod dicitur Deut.8.a.* Non in solo pane vi. homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei, *& secundum hoc patet sententia vsque ibi.*

MORALITER.

† 1 *Et dixit ad me, Fili hominis.*

2 *Comede volumen istud & vadẽs loquere ad filios Israel.* [illegible] quam enim vadat ad prædicandum refici debet p[illegible]

2 *Come-*

Et ape.Lxx. Aperuit Deus .s. quia ipse aperuit os prophetæ,& cibauit eum.

Greg. Os aperimus, quando sensum ad intelligentiam sacri verbi præparamus.

Hieron. Aperto ore dominus cibos largitur, vt initia voluntatis in nobis sint, perfectionem beatitudinis a domino cõsequimur. Non est.n. volentis neq; currentis, sed dei miserentis. Vel tamen & currere nostri est arbitrij.

Ciba. Greg. Quoties ad os cordis nostri quasi manũ porrigit, quoties nobis intellectum aperit.

Venter tuus. Greg. Mens .s. secundum illud. *Ventrem meum doleo* .i. mentis afflictionem sentio. Et alibi. *Flumina de vē. eius flu. aquæ vi.* de mente.s. prędicatio mentis sanctæ,& viscera mentis interna, intentio recta, desiderium sanctum, humilitas ad Deũ, voluntas ad proximum.

Complebuntur. Hier. Assidua meditatione recondendo in thesauro memoriæ, vt cum populo habeamus viscera misericordiæ,& impleatur venter, de quo Ierem. *Ventrem meum doleo*.

✠ Theod. Nemo opinetur eiusmodi cibum fuisse, qui aut sensu percipi posset, aut corpore constaret. Quemadmodum n. visionem illam spiritu contemplatus est, ita hunc quoque gestum spiritu percipit.

Sicut mel. vnde. *Quam dulcia fau. meis elo. tua,&c*. Et alibi. *Initia domini dulciora super mel & fauum*. Et Samson fauum mellis in ore leonis inuenit.

Sicut mel d. Grego. Quia illi de domino suauiter loqui nouerunt, qui eum prius cordis visceribus amare didicerunt. Sermo dulcedinem non habet, quem vita remordet.

Sicut mel du. Dominus post resurrectionem fauũ mellis comedit. Et in Prouerbijs de ape dicitur, quamuis hoc in hebræo non habetur. *Vade ad apem, & disce quomodo operatrix sit,& opus suum castum faciat, cuius laboribus reges & impe. pro sanitate vtuntur*. Hoc fecerunt Moyses & prophetæ & euangelistæ & alij sancti, vt quicunque rex fuerit cuius cor in manu Dei est, dulcibus vtatur cibis. Qui vero simplex & sine serpentis astutia habet innocentiã columbarum, simplici fide credat atq; saluetur, quia vbi quinsidiæ,& diabolus transfigurat se in angelum lucis. vel quo stillat de labijs meretricis, dulcia promittens, venenaque inferens.

f *Vade ad do*. Quamuis.n corpore non erat cum eis, mente eius sanctitas eorum offendebatur iniquitate. Hoc idem faciebat Moyses procul a castris multitudinis figẽs tabernaculum. † Qui cũm fuisset ingressus, descendebat columna nubis,& stabat ante ostium tabernaculi.

g *Loqueris verba mea*. Qui in expositione sacri eloquij, vt auditoribus placeat, aliquid fingit, suã verba loquitur, nõ Dei. Qui aũt aliter quamuis qui protulit, senserit & sub alio intellectu, ad ædificationem charitatis, domini sunt verba quæ dicit, qa ad hoc solùm Deus nobis per totam sacram scripturã loquitur, vt nos ad suum, & proximi amorem trahat.

h *Neque ad po. mul*. Ac si diceret. Quid loquar de populo vno? si ad diuersas te mitterem nationes, autoritas & potentia mea omnẽ vinceret difficultatem. Vtinamq; tẽpus esset quo ad omnes missurus sũ nationes & linguarum daturus gratias, vt prædicent apostoli mei,& totum mundum, & diuersitatem linguarum, vna fide, meo subdant imperio, facilius illi audirent qui profundi sunt altique sermonis, nihil habentes Iudaicæ leuitatis, sed graui & solido incedũt pede,& cũ ignotæ sint linguæ, notæ fidei sũt.

✠ Theod. Ostendit discrimen inter Apostolicos & propheticos labores. Illis.n. vnius tantum gentis, ex qua oriũdi erant, cuiusque natiuam linguam habebant, cura commissa fuit, Apostolis vero cunctus orbis terrarum & omnes gentes commendatæ sunt, secũdum domini iussum. Euntes docete omnes gentes, quæ infinitas habebant & diuersas linguas, moresque varios & contrarias leges. At tamen hi quib. multæ gentes, diuersæ linguæ, varij mores, omnis generis leges creditæ fuere, orbem vniuersum ad præstantiora instituta traduxerunt. quibus vero effrænatus ille populus commissus est, hi multos quidem sustinuerunt labores, non dignos tamen laboris fructus tulere.

i *Et si ad il. mit. ip. au. te*. Denique postea misit, & omnes pariter crediderunt, vnde, *Ecce conuer. ad gentes*. *Non inueni tantam fidem in Israel*. Act.13.g. Matt.8.b.

✠ Theodo. Per hæc ostendit gentium obedientiam,& ipsius Israel contumaciam,& interpretatus est ẽt illud, *si forte audiant*, apertè docens non ignorare se, sed optimè nosse ipsorum peruicaciam, simulque significat iam ea voluntate non a natura profectam.

k *Attrita fronte est*. Sunt qui non solũ laborare pro his mundanis non fugiunt, sed etiam in laboribus qui sibi negantur importuni videri non erubescunt. Quibusdã .n. prauis mentibus nihil est laboriosius, quam si in huius mundi laboribus non laborare præcipiantur. Vbi supra

Greg. Quo culpa frequentius committitur, eò minus committentis animus verecundatur, vnde. *Frons mulieris meretricis facta est tibi, non erubescit*. Iere.3.b.

---

a ¶Sicut præceptum est. b ¶Cordis. c ¶Aliter comedere non poteram.
lios Israel. Et aperui os meũ,& cibauit me volumine illo. Et
a ¶Lxx. Os tuum. ¶Mens. b ¶Legendo simplicem historiam. c ¶Lxx. Venter tuus. Hiero. Mentis interna.
dixit ad me. Fili hoĩs, venter tuus comedet, & viscera tua
a ¶Pia promissio. Multi n. legunt,& vacui recedunt. Si.n. mente intellectum sacri verbi percipiunt, in cordis visceribus seruando non reponunt.
†complebunt volumine isto, quod ego do tibi. Et comedi 1 †replebũtur.
a ¶Quia viscera mea compleuerat. b ¶Prædicatione. ¶Quia in corde tinxi calamum linguæ. c ¶Hiero. Ius proficit ad prædicandum hostis amoris conscientia, quam sermonis exercitata scientia.
illud,& factum est in ore meo sicut † mel dulce. Et dixit ad 2 † ĩdulcedine
3
a ¶Qui ipsi nolunt venire ad te. b ¶Imponit frænum non deraminis. c ¶Tantum.
me. Fili hominis, vade ad domum Israel: & loqueris verba
a ¶Non tua. ¶Non egent qui sani sunt medico, sed qui malè habent.
mea ad eos. Non enim ad populũ † profundi sermonis,& † multiplicis linguæ & difficilis.
a ¶Q. Nulla excusatio tibi. Non sunt tibi barbari nosti linguam eorum, bene potes eis loqui. b ¶Sed. ¶Vna tibi domus eius.
ignotæ linguæ, tu mitteris, ad domum Israel, neq; ad popu
¶ ... extranea ab eloquio legis.
los multos profundi sermonis,& ignotę linguæ, quorũ nõ
¶Populus quem non cognoui seruiuit mihi in au e auten obediuit mihi
†possis audire sermones. Et si ad illos mittereris, ipsi audirẽt 4
a ¶Ne contristeris, quia in mecria non nolunt audire. Cui simile. Qui vos spernit, me spernit. ¶Liberum monstratur arbitrium, cum dicitur, noluit aud. me. Et causæ duæ, quia.s. attrita fronte est,& duro corde.
te. Domus aũt Israel nolunt audire te, quia nolunt audire 5 6
a ¶Per impudentiam. ¶Sine reuerentia. b ¶Scilicet cordis. c ¶Lxx Contentiosi, sæpè s ad salutem vocati venire noluerunt.
me. Oĩs quippe domus Israel, † attrita fronte est,& duro 7 8 †dura

---

a *Ecce*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et comedi. *Sic.n. videbat imaginaria visione quasi volumen comederet,& intellexit quid significaret*.
2 Et factum est in ore meo sicut. *In quo designatur suauitas eloquij, inquantum procedit a Deo, licet aliquando habeat amaritudinem annexam vel subsequentem ratione eis eius inde sequens: videlicet, quando est de punitione illorum ad quos afficitur illi ut Deus loquitur, sicut erat in proposito*.
3 Et dixit. *Hic consequenter describitur prophetæ confortatio, vt constanter procedat in officio sibi imposito, quia sibi promittitur assistentia diuini auxilij. Et quia non mittitur ad populum distantem multum, nec extraneæ linguæ,& sic patet sententia vsque ibi*.
4 Et si ad illos mittereris. *Sicut patet de Niniuitis qui egerũt pœnitentiam ad prædicationem Ionæ*.
5 Domus autem Israel nolunt audire te. *Cum tamen sis de eadem gente*.
6 Quia nolunt audire me. *vnde & Iudæi ad prædicationẽ Christi fuerunt pro maiori parte rebelles & increduli*.
7 Attrita fron. *i. irreuerentes Deo,& eius nuntijs*.
8 Et duro corde. *Propter obstinationem in peccatis*.

✠ Et

MORALITER.

† face scripturæ per lectionis & orationis studium.
2 *Et factum est in ore meo*. secundum illud psal. 118. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo*. Et quoniam prædicator debet esse peruigil ad procurandum salutem animarum sequitur.

A a *Ecce dedi faciem tuam.* Grego. Verecundia in malo laudabilis, in bono econtra, erubescere malum, sapientiæ est bonum, fatuitatis, vnde, Est confusio adducens gloriam, & est confusio adducens peccatum,

Eccl. 4. c. b *Valentiorem faci. eorum* Hiero. Vt nullo pudore superetur. Hinc discimus quia interdum grauæ est, impudentię resistere, & cum locus fuerit frontem fronte conterere, ne nostra verecundia, & humanus pudor pertimescat insidias æmulorũ.

c *Vt adamantem.*

Hom. 10. Greg. ne. s. per exhibitum honorẽ ab auditoribus refrenetur lingua ex verecundia, & vt silicem, ne per despectum. s. taceat ex infirmitate.

d *Auribus tuis audi.* Verba domini audimus dum facimus, & sic rectè, p. ximis prædicamus vnde. *Et statim apertæ sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius & loquebatur rectè.*

Mar. 7. d. B

¶ Tu tamen esto securus, quia. Ecce de.. — a ¶ Quia erubuerunt me coram hominibus. ¶ Contra frontem eorum.

corde. Et ecce dedi faciem tuam valentiorem facieb. eorum 1

a ¶ Vt audeas loqui quæ mente cœpisti. — b ¶ Qui in honore.

& frontẽ tuã duriorem frontib. eorum, & vt adamantem, 2

a ¶ Qui vilis conculcatus — ¶ Ergo. — ¶ Qui autorem non timent.

& vt silicem dedi faciem tuam. Ne timeas eos, neque me-

a ¶ Impudentia. — b ¶ Ideo scilicet. — c ¶ Nimis exasperata est, cuius asperitas tam crebro repetita est.

tus a facie eorum, quia domus † exasperans est. Et di-

a ¶ Hic est cibus voluminis, & hæc sunt verba quibus pro diuersitate audientium vel lamenta, vel carmen, vel væ hominibus loquitur. Notandum autem, quia ante sermones Dei in corde nostro condendi, & diligentius attendendi, & intelligendi, & sic ad populum sunt proferendi

xit ad me fili hominis, omnes sermones meos, quos ego lo

¶ Prius. — ¶ Post

quor ad te, assume in corde tuo, & aurib. tuis audi, & vade

a ¶ Alias in captiuitatem. — ¶ Tam mente, quam corpore. — b ¶ Idest. — ¶ Non mei quem offendit.

& ingredere ad trãsmigrationẽ, ad filios populi tui, & loqueris ad eos, & dices eis Hæc dicit dominus Deus: si fortè

¶ Corde. — ¶ Cum sæpe hoc repetitur, transmigrati populi duritia signatur, & prælatis consolatio datur ne in admonitionibus fortè a subiectis despecti contristentur.

a ¶ Quia non eram in carne, ambulans spiritu carnis opera non implebam.

b ¶ Qui assumit mansuetos.

c ¶ Conuersus ad peccatores Babylonios, quasi post tergum vocem gloriæ domini audiebat, cuius locus Ierusalem .i. visio pacis.

audiant & quiescãt. Et assumpsit me spiritus, & audiui post 3 4

Eph. 4. b. Psal. 47. d. Allegoricè Psal. 61. b. Mich. 4. b. Hom. 10.

e *Et vade ingr.* Hier. Dominus quoq; venit ad populum Iudæorum patre mittente vt prædicaret captiuis remissionem in quo impletur. Captiuam dixit captiuitatem, dona dedit hominibus.

f *Ad transmigrati.* Greg. Qui à bonis operibus in peruersa cadit, a Ierusalem in Babylonem venit, vnde. *Adiutor meus non emigrabo.* Non tamen de talibus desperandũ est. Propheta. n. ad transmigrationem mittitur, vnde. Venies vsq; in Babylonem & ibi li.

Amo. 4. b. g *Si forte au.* Grego. Sæpe dum subditos corrigimus, alij corriguntur, alij negligunt. vnde. *Plui super vnam ciuitatem, & super alteram non plui.* Sæpe autem vna eademq; ciuitas in parte compluitur, in parte arescit, dum idem, audita correctione quædam vitia corrigit, & quasi complutus in parte fructum facit. Quædam autem retinet, & quasi in parte incompluta sterilis & aridus est.

Hom. 10. C h *Et assumpsit.* Greg. Prædicatoris mentem spiritus assumit cum timore Dei eleuatam a terrenis desiderijs, facit alienam, vt sola spiritualia agere libeat, vnde. *Operamini nõ cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.*

❋ Rupert. Hoc apostolico ordini congruit. *Et assumpsit me spiritus.* subauditur in opus vel ministerium suum. Sic enim dicit in actibus apostolorum idem Spiritussanctus. *Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus ad quod assumpsi eos.*

i *De loco suo.* Locus gloriæ Dei, vel sancta anima, vel angelici spiritus. Et gloria domini de loco suo benedicitur, cum vel ab electis hominibus, vel a sanctis angelis autori omnium laus æterna cantatur. In eo ergo quod iusti de conuertendis peccatoribus cogitãt, quia eorum vitia considerando, ad carnales actus oculum ducunt quasi ad Babylonem tendunt, qui tamen pro statu suæ rectitudinis, quia in laude Dei bona sanctorum considerare nũquam desinunt, quamuis per cogitationem aliò intendunt, quasi post se vocem gloriæ domini Ierusalem .i. de loco suo audiunt.

k *Et audiui post me vocem, &c.* Greg. Prophetam vox magnæ commotionis sequitur, quia post verbum prædicationis pœnitentium auditur, qui antè quasi taciti in peccatis suis iacebant securi, vnde, *Requieuit in flexibus suis.* Hoc Psalmista exorat dicens. *Qui sedes super cherubim ma.* Et alibi. *Commouisti terram & conturbasti eam, sana contritiones eius, &c.* Cum præterita inditia domini animo reuoluimus, vocem commotionis magnæ post tergum audimus, cum futura meditamur ex his quæ ante sunt, cõmonemur.

Hiero. Quia spiritus Dei erat in eo terrena contemnens rapitur a spiritu, & audit post se vocem commotionis magnæ præteritorum obliuiscen[s] & in futurum [se] extẽdens, vt inim[ico]rũ insidias po[st] tergum relinque[ret]. In Exodo que[que] cùm Pharao & omnis exercitus eius persequebãtur Israel, angelus in columna nubis deseruit priora castrorũ, & veniens post tergum, tota nocte stetit inter Israel & Aegyptios, vt pe[r] teritis aduersarijs audiret Israel, Benedicta gl. do. d lo. su[o].

❋ Theodo. Necessario commotionem sensu percipi[t], vt metu stimulatus exequatur mandatum. Narrat cãtu[m] quem post commotionem sensisse se asserit. Benedic[ta] gloria domini de loco suo. Hoc verò ab ipso Deo doct[us] dixit, qui Moysi supplicanti vt seipsum iudicaret & co[gnoscendum] gnoscendum præberet, *nemo*, inquit, *videbit faciem meam, & viuet.* Deinde subijcit. *Ecce locus apud me, & ponam te in foramen petræ & protegam te manu mea & videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* non quod in faciem & posteriora numen diuisum sit, sed quia per faciem acc[i]pimus diuinam essentiam, per posteriora verò diuinas [di]spensationes ac beneficia, quæ plurima omnisque gen[e]ris in nos conferuntur, locum itaque beneficentiam v[o]cant, propter quam cum natura huiusmodi sit, vt com[]prehendi nequeat, ab his qui digni sunt, quo ad eius fi[eri] potest, comprehenditur.

❋ Ruper. Et audiui. &c. Idem est ac si dicat. Vbi ad im[pe]riũ Spiritussancti, obedienter euangelij ministeriũ ing[res]sus sum, creditumq; mihi talentum cępi expendere, a[ures] aures audiendi habere, & interno auditu audire voc[em] commotionis magnæ, vocem, & lamentationẽ super[næ] patriæ, totiusq; euangelicæ curiæ & in cęlis conuersa[tionem] suspensa mente, cum adhuc in terris peregrinaris corp[o]re, & intelligere præclarius euangeliorũ alas sacramen[to]rũ adinuicem percutientiam .i. consona veritatis testi[mo]nia reddentium, intelligere nihilominus vocem rot[as] sequentium animalia .i. legis & prophetarum testimo[nia] euangelio consonantia. Hæc omnia post me audiui. i. [in] preterito recollegi. Et quasi quæreres qualem vocem [au]dierit, articulatam an inarticulatam, in illa magnit[udi]ne commotionis, pulchrè ait. *Benedicta gloria do[mini] de loco sancto suo.* Non quod sola, sed quod prima hæc v[ox] laudis in commotione animalium audita sit. Nam

prim.

* NICOLAVS DE LYRA.

1 Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus cor. *i. ex mea assistentia dabo tibi constantiam & fortitudinem ad denunciandum voluntatem meam: quod designatur per fortitudinem adamantis & silicis. Q. d. Dabo tibi constantiam sustinendi omnia aduersa in factis & verbis. Sciendum tamen quod vbi translatio nostra habet.*

2 Vt adamãtẽ sili. & ut. *In Hebræo habetur.* Vt vermem fortem rupe dedi faciem tuam. *& per vermem secundum eos intelligitur hic sanguis cuiusdam vermis, quo sine sonitu incid[e]ba[ntur] lapides in ædificio templi Salomonis, sicut dictum fuit ibidem. [Cæte]ra patent ex dictis vsque ibi.*

3 Et assumpsit me spiritus. *i. raptus fui in spiritu ad perc[ipien]dum quod subditur.*

4 Et audiui post me vocem cõmotionis mag[næ]. *Et hoc [fuit] factum ad confirmandũ domini verbum. s. quod daret propheta[e constan]tiam per suam assistentiam, illa. n. commotio animalium & r[otarum] designabat magnitudinem diuinæ virtutis ipsi prophetæ assiste[ntis].*

❋ Spirit

Prima facies alam suam mouit.i. vbi primum Deus homo factus in carne apparuit, audita est angelicæ laudis vox, *Gloria in excelsis Deo.*

Benedicta gloria. Greg. Locus maligni spiritus fuerunt corda peccantium, sed per pœnitentiam locus gloriæ domini fiunt, & inde auditur benedictio gloriæ in laudem Dei vñ prius creatoris iniuria de amore sæculi. Miris operibus ad alta proficiunt, vt animalia Dei fiant, & ignis & virtutibus desiderio ad alta volent.

b *De loco su.* Vnde Mich. *Ecce dominus egre. de lo. suo, & descē. & super excelsa terræ & cõmouebuntur montes super eum, & tabescent valles sicut cera a facie ignis, & sicut aqua quæ defertur in preceps.* Descendente.s. saluatore a patre, excelsa terræ montesque commoti sunt, & inferiora vallium liquefacta.

c *Et vocem alarum ani.* Vel vnumquodcunque animal alas suas collidebat, vel alterius vicissim. Vna.n. nostrarũ virtutum, alteram ad perfectionem pulsat, vt verbi Dei scientia, & misericordiæ viscera, & omnes sancti se vicissim suis virtutibus ad prouectum mutuis exemplis incitant, dum alter miratur in altero, quod non habet in seipso vnde superiores sibi inuicem arbitrantes. Hoc ergo facit Deus in cordibus hominum, quod in regionibus terrarum, non vni omnia tribuit, sed aliud alij. Nisi.n. vicissim mutuis fructibus indigerent, communionem adinuicem non haberent. Sic ergo omnes vna charitate iunguntur.

d *Sequentium animalia.* Greg. Quia in sanctorum patrum vita cognoscimus, quid in scriptura intelligere debeamus, quorum nobis actio aperit, quod in suis prædicationibus pagina testamenti dicit. *Leuauit me, & assumpsit.* Balaam per prophetiæ spiritum eleuatus erat, quo lõgè post futura cognoscebat, sed assumptus non erat, quia mentẽ a terrenis desiderijs non separabat. *Et abij amarus.* Quantò prædicatori dulce sit, quod intus videt, tantò in amaritudinem vertuntur, quæ foris sustinet. Vnde. *In multa sapientia multa indignatio, & qui apponit scientiam, apponit & laborem.*

e *Et abij.* Quo ferebar, vel sublimis impetu sui spiritus ferebatur, cupiens ire quo dominus imperabat.

f *Amarus in indignatione.* Grego. De Achaz quoque dicitur ad prophetam. *Nonne humiliatum vidisti Achaz coram me? igitur non inducam malum in diebus eius.* Vnde colligitur, quomodo talis amaritudo in sanctis Deo placeat qui amittere Deum timent, si sic ei, & in reprobo pœnitentia placuit, & in eo qui timebat amittere præsens sæculum, & quomodo grata sit spontanea afflictio pro culpa in eis qui placent: si hoc ad tempus placuit, & in eo qui displicebat.

a ¶Iræ Dei super Israel, Afflictionis pœnitentiæ.
b ¶Plerunque in sacro eloquio aliquid obscurè dicitur, vt Deo mirabiliter dispensante multipliciter exponatur. ¶Luce inaccessibili.

me vocem cõmmotionis magnæ. Benedicta gloria dñi de

a ¶Animalium iusti est locus Dei, hospitium Dei, vel filius qui dicit. Ego in patre, & pater in me.
b ¶Suprà expositum est.
¶Quia ex ipso luctu pœnitentium oriuntur virtutes sanctorum, vt tanto magis in bono proficiant, quo se nequius egisse meminerint.

a loco suo. Et vocẽ alarum animalium percutientium alterã
b
c

a ¶Post. b ¶Testamentorum
¶Quia postquam in honorem venit vita sanctorum, veneranda apparuerunt hominibus eloquia testamentorum.
c ¶Post prædicationem prima commotio est plangere mala quæ fecimus, post vocem vero alarum & rotarum secunda est, magno fletu quærere bona cœlestia quæ audiuimus.

d ad alteram, & vocẽ rotarum sequentium animalia, & vo-

a ¶Iterum.
b ¶Ad maiora.s. ad quæ prædicator proficit dum sensus audientium ad Dei desiderium prouehit, vnde, Riuos eius inebrians, multiplica genimina eius &c.

cem commotionis magnæ. Spiritus quoq; leuauit me, & 1

a ¶Constantem tenuit. b ¶Leuatus, & assumptus.
c ¶Intellecta indignatione Dei, & significationem visionis mente pertractans.
d ¶Hominis.s. vnde Isaias. De nocte consurgit spiritus meus ad te Deus.
¶Non transfertur propheta spiritu, sed corpore, quod de Abacuch legitur.

e assumpsit me: et abij amarus in indignatione spiritus mei. 2 3
f

a ¶Filius per quem omnia. b ¶Qui ait, Sine me nihil potestis facere. De quo per Moysen dicitur, Leuabo ad cœlum manum meam.

g Manus enim domini erat † mecum, confortans me. Et veni 4
h
i

¶Scilicet. ¶Filiorum. ¶Animarum sanctarum. ¶Scilicet.

ad transmigrationem ad † aceruum nouarum frugũ, ad eos 5 6

Amarus in indignatione. Greg. Liber.n. dulcis in ore cordis, animum contra se amarum facit, vt displiceat sibi, placeat creatori.

✠ Rupertus. Parum fuerat Apostolis spiritus vocem audijsse, nisi per eundem spiritum leuati, auderent amari indignantesque incedere spirituali indignatione & seuera amaritudine, qualem Spiritussanctus sese illis conferre significãs, apparuit in igne nam apparuerũt dispertitæ linguæ tanquã ignis: proinde quasi quæreres quomodo amarus, addit. Manus.n. domini erat mecum cõfortans me. Ergo fortitudo zeli apostolorum, ipsa est amaritudo dulcedini vitiorum contraria. † 26.q.5.c. episcopi.

g *Manus enim.* Vt possim nomen.s. speculatoris accipere & docere quod didici.

Manus. Greg. Nullus.n. hoc ex toto corde pro Dei amore agere prævalet, nisi eius animam Spiritussanctus assumpserit. Ad bona quippe assurgere perfectè non possumus, nisi nos spiritus & præueniendo eleuet & subsequendo confortet.

h *Et ve. ad transm.* Greg. In prophetis sicut verbis res, ita nonnunquam rebus verba exponuntur, vt eorum non solum verba, sed & res gestæ prophetiæ sint, vnde. Hom. 11.

Veni ad transmigrationem ad aceruum noua. fru. filios.s. Israel quorum patres multi iam mortui erant, de filijs aũt plures credituri erant, & ad fertilitatem boni operis peruenturi, vnde aceruus frugum dicuntur. bonæ.n. animæ fruges Dei, vnde *Sanctus Israel domino primitiæ frugum eius.* Primi enim Israelitæ crediderunt, gentes secutæ sunt. Iere. 2. a.

✠ Rupertus. Miro modo tempus insinuat quo Christi Apostolos virtute armatos ad prædicandum Spiritus misit, dicendo. *Et veni ad transmigrationem, ad aceruum nouarum frugum.* Quo.n. anni tempore sunt aceruii nouarum frugum. testantur duo panes primitiarum, qui in Pentecoste offerebantur. Spiritualiter nouas fruges appellat, qui per prædicationem Apostolorum ad Christum collecti sunt, ipsa die aduentus Spiritussancti. *Transmigrationem* vocat, quia credendo in Christum, captiuos se esse confitebantur, & transmigratos in Adam. *Aceruum nouarum frugum,* qui consepulti grano frumenti Christo per baptismum in mortem, deinceps in nouitate vitæ ambulare cœperunt. *Iuxta fluuium Chobar,* quod nostra lingua graue sonat, habitabant, quia quotquot supernæ Ierusalem meminerunt, grauitatem miseræ mortalitatis tristes præ oculis habebãt & flebant, iuxta illud. *Super flumina Baby. &c.*

i *Ad aceruum.* Thelabib Hebræum, significat tps quo noua frumenta vel hordea congregantur, & post famem & penuriam antequam terantur in area spem ciborum aliquã repromittunt, ita Israel paruus, & tenuis quasi reuiuiscens, ortusq; de terra Iudaici populi semẽtẽ ꝓmittebat. Psal. 36.

Mærens

NICOLAVS DE LYRA.

1 Spiritus quoque leuauit me & assump. m. *Idest, dedit mihi virtutem & constantiam exequendi mandatum diuinum. Idē subditur.*

2 Et abij. *Volens obedire.*

3 Amarus in indignatione spiritus mei. *Propter duritiam & rebellionem populi mei a Deo auditam, quia dictum est, licet verbum diuinum dulce sit audienti inquantum a Deo procedit, tamen ratione alicuius consequentis potest esse causa amaritudinis.*

4 Manus.n. domini erat mecum confortans me. *Quasi dicat, Licet scirem me missum ad populum rebellem, & incredulum, tamen virtus domini assistens mihi, dabit mihi constantiam eundi.*

5 Et veni ad transmigrationem. *i. ad populum qui de Iudæa transmigrauerat in Babylonem.*

6 Ad aceruum nouarum frugum ad eos qui. *Secundum*

a *Mœrens in medio e.* Hiero. Theodotio, admirans, vt stupore prophetæ, iniquitates eorum cernentis, exprimeret. Aquila, quiescens, vt quamuis in medio eorum fuisset, mente separatum se ostendat.

A Grego. Mœrens compatiens miseris sicut ferrũ prius liquatur, vt cum ferro iungatur, vel quia domus Israel exasperans est, nec per flagella culpam agnoscit. Mœrens inter gentes sedet, vt tacendo ostendat quod loqui venerat.

up.s.d.

b *Cum autem pertran.* Grego. Missus ad prædicandũ fuerat, & tamen septẽ diebus mœrens tacebat, quia ille loqui veraciter nouit qui tacere didicit.

†admirans Hom. 11.

B Quoddam n. nutrimentum est verbi, censura silentij, vnde, *Tempus tacendi, & tempus loquendi*, tacẽdi prius, loquendi posterius. Si propheta sanctus qui missus est ad loquẽdum tacet, vt rectè loquatur, quanta culpa est non tacere, quem necessitas loqui non cogit. Tacendo ergo loqui discamus.

Eccl. 3. b.

¶Vt supra. a ¶Prædicaturus eis compatitur, quia sermo libenter accipitur qui a compatiente profertur

qui habitãt iuxta fluuium Chobar, & sedi vbi illi sedebãt, 1

a ¶Videns eorum scelera, & iustam Dei in peccatores sententiam. ¶Vt prius videam quam corrigã. ¶Qui speculator futurus est, & Dei verba populo narraturus, multo tempore debet quiescere, & ad ea quæ videt dolore, nihilque eorum in conscientia habere, quæ in alijs debet corrigere.

b ¶Quibus tacui, subaudis.

a & mansi ibi septem dieb.† mœrens in medio eorum. Cum 2

b autem pertransissent septem dies, factum est verbum dñi 3

c ad me dicens. Fili hominis, speculatorem dedi te domui Is †

a ¶Prius. ¶Q d Ne præsumas loqui quod non audieris, vnde. *Inclinabo in parabolam an. meam aperiam in psal. propo. im.* b ¶Filio. c ¶Doctrinæ.

rael: & audies † de ore meo verbũ, & annũtiabis eis ex me.

d Si dicente me ad impiũ morte morieris, non annuntiaue- †

ris ei, neq; locutus fueris, vt auertatur a via sua impia, & vi

a ¶Qui meruit. b ¶Non sua. c ¶Non morte corporis imò animæ, quæ admonitione tua semper potuit viuere.

e uat: ipse impius in iniquitate sua morietur: sanguinem aũt

f eius de manu tua requiram. Si autem tu annuntiaueris im

pio, & ille non fuerit conuersus a impietate sua, & a via

a ¶Sine te morietur, quia in causa mortis a te contradicitur, morti verò cui si contradicis, adiungeris.

sua impia: ipse quidem iniquitate sua morietur, tu autem

g animam tuam liberasti. Sed & si conuersus iustus a iustitia

h

c *Fili hominis.* Hiero. Speculator est qui semper in alto stat. vt quicquid venturum est, longè prospiciat, cuius vita alta debet esse & circumspecta.

Hom. 11. Grego. Prædicatorem speculatorem vocat. Cui. n. aliena cura committitur, speculator dicitur, vt in mentis altitudine sedeat, & vocabulum nominis ex virtute actionis trahat. Speculator in alto debet stare per vitam, vt possit prodesse per prouidentiam, vnde. *In montem excelsum ascende tu qui euan.* Si. vt subiectorum vitam transcendat, & terrenis animum non supponat, & tanta facta eorum subtilius videat.

Exo. 40. b.

Loqui de Deo Grego. Loqui de Deo quietè, & validæ, & liberæ mẽtis est, vnde. *Terra vsque ad fenestras*, i. terrena cura vsq; ad sacerdotes, vt sicut fenestræ clausæ, lumen subditis effundere non possint, sed obmutescant ab offitio prædicationis.

d *Si dicente me.* Nec subiectus ex culpa præpositi moritur, nec prępositus sine culpa est, quando verba vitæ nõ audiens ex sua culpa moritur subiectus. Impio. n. mors debetur, sed ei a speculatore vitæ via nuntianda, & impietas increpanda. Si autem tacet, impius in iniquitate sua mor. quia impietatis eius meritum fuit, vt dignus nõ esset ad quem speculatoris sermo fieret, sed ipse eum oc

C cidit, qui tacendo morti tradidit:

Si dicente me. Hiero. Duo sunt impij, siue iniqui, vt LXX. transtulerunt. Vnus, qui nihil audit a speculatore, & in sua impietate moritur, cuius sanguis de speculatoris manibus quæritur. Alter, cui speculator annuntiat, & ille contemnens vitio suo moritur, & speculator a culpa est alienus, vnde intelligimus dominum ideo impio comminari, & dicere *Morte morieris, vt auertatur vir a via sua impia, & viuat.* Comminatio. n. non in homines est, sed in peccata. nec in eos qui conuertuntur a vitijs, sed qui permanent. Magnum quæ discrimen est tacere Dei sermones, vel timore, vel pigritia vel adulatione, vnde Isaias *Væ mihi quia tacui.*

✱ Theodo. Terribilis, & horrore plena comminatio, idonea ad deterrendos eos qui maximè lapidei sint ineffabilis autem quæ per comminationẽ bonitas promonstratur. Minatur. n. iusto, se ab eo rationes exacturum nisi iniquo mortem minis præsignificet.

✱ Ruper. Magna & formidabilis necessitas speculatorum, quam sciens vnus illorum Paulus, dixit, Nã si euangelizauero, non est mihi gloria. Necessitas. n. incumbit mihi. Vę. n. mihi est, si non euangelizauero. Magna idem & iusta damnatio Iudææ, quæ speculatorum vigilantium clamantem, quantum potuit, audire noluit, sed & percuta est & longè a se repulit.

e *Sanguinem.* Greg. Sanguine peccatum designatur, culpę prępositi si tacuerit, imputatur, vnde. *Libera me sanguinibus.* peccatis, scilicet, carnis.

f *Si autem t. an.* Duo sunt quę debet annuntiare prædicator, fides & operatio. Impietas ad infidelitatem pertinet, praua via ad actionem. Debet ergo studere, vt primò ad pietatem fidei, postmodum ad viam pertrahat actionis.

g *Tu autem animam.* Hiero. *Si cuius opus exarserit detrimentum patietur. Ipse autem saluus erit sic tamen quasi per ignẽ*, vt probatur. s. vtrum speculator sine crimine sit mortis eius qui perijt, an reus. Opus enim magistri, salus discipuli.

h *Sed & si conuersus.* Sicut duos impios legimus. vnum qui non audiuit, & perijt, alterum qui audiuit & in nequitia sua perseuerauit. Sic duo iusti sunt, vnus qui non audiuit & perijt, alter qui audiuit, & conuersus animam suam saluauit. Notandum quoq; ꝙ per iustu

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *Hebræos nomen est loci seu teritorij sic vocati, forsitan eò ꝙ fruges ibi velociter maturescebant, secũdum alios hic notatur tempus quo Ezechiel venit ad populum transmigrationis, quia secundum eos tunc erat tempus in quo fruges primitiuæ in aceruos congregabantur.*

1 Et sedi vbi illi sedebant. *i. mansi cum eis eo modo loquendi quo dicitur, Deut. 1. g.* Sedistis in Cades multo tempore. *i. ibi mansistis. Et subditur duratio huius mansionis.*

2 Et mansi ibi septem diebus mœrens in medio eorum. *i. silens a reprehensione eorum, & mœrens pro malitia eorum.*

3 Cum autem pertransissent septem di. *Hic consequenter arguitur Ezechielis silentiũ. Et primò arguitur, secundò, ponitur, ibi* Et iacta est. *Circa primum arguitur per similitudinem speculatoris qui ad hoc in alto loco constituitur, vt denuntiet ciuibus periculum veniens super eos vt sibi præcaueant, & ad excitandum eos si nimis pigrescant & dormiant, vt sic semper sint parati ciuitatem defendere, & sic qui omittat aliquid de offitio sibi imposito, dignus est punitione. Ezechiel autem erat constitutus a Deo speculator spiritualis, & ideo ex offitio tenebatur malos arguere de peccatis vt peniterent, & bonos monere vt perseuerarent in bonis, ne offensam incurrerent. Et quia nimis tacuerat. s. per septem dies, ideo ostenditur sibi pœna taciturnitatis, quæ debetur prælato seu superiori, si fuerit negligens in argutione peccatorum cùm subditur.* Sanguinem autem eius de manu tua requiram. *Consequenter ostenditur sibi liberatio sui, si fecerit quod in se est, cum subditur.* Si autem annuntiaueris impio. *& sequitur postea.*

✱ I

MORALITER.

†† *Fili ho. spe. de. &c.* Qui autem prędicare debeat, sequitur: cum dicitur.

† *Si dicente, &c.* Vbi ostenditur, ꝙ debet prędicare vitia, admittendum & fugiendum, & virtutes, ad prosequendum, & conseruandum, & pœnas, ad timendum & cauendum, & pręmia, ad desiderandum. Ostenditur tem prędicatoris punitio, si fuerit negligens in offitio sibi commisso, cum dicitur.

† Sa

iustus cadere, & si magistrum habuerit ad meliora con-
A itta. Bona igitur opera indigent assiduo præceptore, ne
lapsus ab optimo cursu pedem retrahat.
* Theo. Non simpliciter dixit, si peccauerit iustus, sed si
auersus fuerit a iustitijs suis, & fecerit delictum, hoc est, si
ricta recta qua in
cedebat, via, in alte-
ram versus fuerit,
non beatus etiam
Quid peccauit &
maxima commisit
facinora, non reli-
quit tamen viā qua
incedebat, sed cum
offendisset & lapsus
esset, surrexit, & idē
iter secutus est.
a *Ponam offen.* Greg.
Quia .s. in quo of-
fenderat, pœnitere
noluit, contemnen-
tibus Deus vbi
grauius impingat.
Peccatum quippe
quod per pœniten-
tiam citius non de-
letur, aut peccatum
B est & causa peccati,

Quando ingreditur ad captiuos (de quib. dictum est, quod D
insaniant & persequantur eum forti manu) indiget, vt
possit resistere. Quando autem egreditur in campum, fit
super eum manus domini, sine cuius adiutorio exire nō
poterat: sed non additur fortis, quia ad videndam gloriā
domini, non ad pu-
gnam egreditur.
* Theod. Crebri-
us visionē assequi-
tur, vt ad verbi mi-
nisteriū studiosior
reddatur. Et illud
nos scire opus est,
ne eas quidem reue
lationes, quarum
modum possit hu-
mana natura perci
pere, ab his qui ad-
modum pura men
te fuerint, potuisse
conspici, sicut tan-
dem hic etiam pro
pheta, qui annis vi-
sionis experiētiam
cepisset, statimtamē
cadit vt contempla-
tus est, & gratia in-
diget excitante. E

a ¶Q. Non statim morietur.
b ¶Hiero. Ne planam viam inueniat, & languidum intelligat & dicat. Conuersus sum in ærumna mea, dum configitur spina
a sua fecerit iniquitatem, ponam offendiculum corā eo: Ipse
a ¶Culpa tua. Q. viuere potuisset si magister docuisset.
b ¶Ante casum vigilandum enim erat, ne caderet.
morietur, quia non annūtiasti ei. In peccato suo morietur:
¶Retributionis. a ¶Prius.
b Quia tacuisti, & noluisti esse solicitus in prædicatione. particeps eris in damnatione.
b & nō erunt in memoria iustitię eius quas fecit. Sanguinē ve †
a ¶Qui custodire debuisti. b ¶Ante peccatum.
c ¶Etiam iustus magistro eget. vnde: Sapientibus & insipientibus debitor sum.
c rò eius de manu tuā requirā. Si aūt tu annuntiaueris iusto, †
a ¶Bene in mundo b ¶In cœlo.
vt nō peccet iustus, & ille nō peccauerit, viuens uiuet: quia
a ¶Quasi magisterio tuo ¶Annunciando.
annūtiasti ei, & tu aīam tuā liberasti. Et facta est sup me ma †
a ¶Quia sedit vbi illi sedebant. b ¶A Iudæa. ¶Quia ingressus fuerat ad transmigrationem. 1
c ¶Hiero quia ibi in medio .s. captiuorum gloriam Dei videri non potest. 2
d nus dñi, & dixit ad me: Surgēs egredere ī cāpū, & ibi loquar 3
e ¶Iubente domino ingreditur & egreditur, sedetq; cum sedentibus, quia stantem captiui non audire poterant. 4
a ¶Gentes quæ longè lateque diffusæ
f tecū. Et surgens egressus sū in cāpū, & ecce ibi gloria dñi 5

aut peccatum est & pœna peccati, aut peccatum simul &
causa & pœna peccati. vnde Moyses. *Nondum completa sunt
peccata Amorrhæorum.* Et Dauid inquit: *Appone iniquitatem
super iniquitatem eorum.* Et alius propheta: *Sanguis sanguinem
tetigit.* i. peccatum peccato additur. Paulus quoq; ait: *Vt im
pleant peccata sua semper.* Ioanni quoque per angelum dici-
tur *Qui in sordibus est, sordescat adhuc.* Et hic quoque: *Si fecerit
iniquitatem, ponam offendicu. coram eo.* Q. d. Quia pœnitendo no-
luit videre iam vbi impegit, iusto eum iudicio deserens,
ponam ei vbi grauius impingat. Hoc autem non est ad
peccatum impellere, sed a peccato non liberare. Sicut il-
lud: *Indurabo cor Pharaonis.* Obdurare dicitur Deus, cū ab
induratione non liberat. Non. n. cor peccantis obdurat.
b *Et non erunt in me.* Greg. Hoc nobis maximè cōsideran
dum est: quia cum mala committimus sine causa ad me
moriam bona transacta reuocamus, quoniam in perpe-
tratione malorum nulla debet esse fiducia præteritorum
bonorum.
c *Si autem.* * Theod. Duplicem enim lucraris vitam, tibi
& illi. Ille enim tuis admonitionibus effugiet perditionis
barathrum, & viæ iustæ dignum se reperiet exitum: tu au
tem a reddendis rationibus liber eris.
d *Surgens.* Greg. Seruata varietate historiæ diuina elo-
quia aliquando ex loco causas designant. Sicut cū Moyse
descendente de monte populo Iudæorum in campestri-
bus lex data est. Ezechiel iubetur in campum egredi. Ali-
quando ex tempore, sicut prædicante domino Iudæis di
citur: Hyems erat. Dominus ergo in medio Israelitarum
ad prophetam locuturus dicit: *Egredere in campum, & ibi lo
quar tecum.* Prius enim prophetiæ gratiam Iudeæ digna-
tus est infundere, & postmodum in latitudine gentium
C demonstrare.
e *Egredere in cam.* Hier. Non in valles cōfragosas, nō in ru
pes præruptas, sed in campi latitudinē, quæ possit gloriā
dei capere. vnde Apostolus Corinthijs: *Dilatamini & vos.*
Quan-

Greg. *Egredere in campum*, extra te scilicet positos corri-
ge, & ab iniquitate compesce, ibi gloriam Dei prædicator
videt, quia tanto largius doctrinæ gratiam percipit, quan
to se in laborem prædicationis ex amore proximorum
extendit. De campo autem ad domū reddit, vt in his quę
dicit qualis ipse sit, etiam agnoscat. Si. n. bene loquitur, &
non bene facit, ad campum quidem loquendo exit, sed
semetipsum cognoscendo domum redire contemnit. In
medio domus includitur, quādo per spiritus gratiam ad
discutienda mentis suæ secreta reuocatur, vt apud semet-
ipsum in Deo animus quiescat, & per exteriores concupi
scentias non discurrat. vnde: *Tolle grabatum tuum, & vade in
domum tuam.* In domo post campum prædicator claudi
præcipitur, vt post gratiam doctrinæ quam proximis mi
nistrat, ad conscientiam redeat, & subtilius discutiat, ne
de his quæ foris prædicat, interius laudem quærat. vnde:
Non sint alieni participes tui, de quib. s. dicitur. *Alieni insurre-
xerunt aduersum me, & fortes quæsierunt animam meam.* Dantur
super eū vincula, quia quanto magis se discutit, tanto am
plius agnoscit quantis mortalitatis suæ infirmitatib. liga-
tus sit. vnde: *Desiderium habens dissolui, & esse cū Christo.* Et Da
uid inquit, *Vt audiret gemitus vinculatorum.* Et Iere. *Circumædi
ficauit aduersum me, vt non egrediar, aggrauauit pedē meū.* In me
dio eorū non egredietur, quia pp duras mētes auditorū,
a bonis quoque obmutescit. vnde sequitur. *Et linguā tuam
adhærere faciam pa. tuo.* Aliqñ vero etiam contra resisten-
tium linguas prædicātium corda dominus zelo sui amo-
ris ascendit, ne taceant vnde subditur. *Cum autem.*
f *Et ecce ibi gl. d.* Hier. Quam antè ambulantem vidit, &
eleuantem se, & interdum stantem, quia iuxta fluuium
huius sæculi Chobar (qui interpretatur grauissimus) glo
ria videbatur: quod significat omnem huius mundi glo- F
riam præterfluere, & gradum stabilem non habere. Glo
ria autem Dei stans & perseuerans, cum stat propheta in
cāpo, videtur, quæ in medio captiuorum nec stare pote-
rat nec videri.

Moraliter.
Matth. 9. a.
Prou. 5. d.
Psal. 53. a.
Phil. 1. d.
Psal. 101. c.
Thren. 2. c.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et tu a. t. li. *Et idem ostenditur sibi de negligentia & diligen-
tia monendo iustos vt perseuerent in bono, cum dicitur:* Sed & si
conuersus iustus, &c. *& patet litera.*
2 Et fa. est. *Hic consequenter silentium prædictum punitur. Pri-
mum præmittitur diuina apparitio sibi facta, cum dicitur:* Et fa
cta est super me manus domi. &c.
3 Surgens egre. &c. *Quasi diceret: Illi cum quibus es, non sunt
digni*

a Et *digni videre gloriam domini tibi apparentem, cum sint rebelles &
increduli.*
4 Et surgens egressus sum in campum. *idest, ad locum soli-
tarium secundum Dei mandatum.*
5 Et ecce ibi gloria domini stabat quasi. *idest, visio imagi-
naria similis illi, quæ descripta est primo capite de animalibus, &
rotis, firmamento, & sedente super thronum ad repræsentandum glo
riam diuinæ maiestatis.*
* Et

MORALITER.

†† *Sanguinem autem.* Ostenditur etiam eius præmiatio, si
fuerit diligens cum dicitur.
† *Si autem tu.* Sequitur.
† *Tu autem animam.* Et quoniam prædicator aliquando
debet a tumultu populi subtrahere, vt possit liberius
contem-

contemplationi vacare. Sequitur.
3 *Surgens egre. in campum & ibi lo. tecum.* Nam reuelatio-
nes diuinæ frequentius fiunt in contemplationis solitu-
dine. Oseæ 2. c. *Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius.*
Et quoniam aliquando prædicatio impeditur ex superio
ris duritia negando licentiam prædicandi, vel datam im-
pediendo. Ideo subditur
† Ecce

a *Et cecidi in faciem.* Gregor. Quia quamuis homo ad intelligenda sublimia leuatur, ex contemplatione tamen maiestatis Dei, infirmitatem suæ conditionis intelligit, & quasi statum non habet, qui se ante Dei oculos esse cinerem & puluerem videt.

Hom. 12.

b *Et sta. me.* Greg. Hoc in campo de propheta agitur, qa etiam electis gentiũ Spiritussanctus dãdus erat, qui eos assumeret & prius fastu superbiæ deijceret, & post stantes super pedes, i. bona opera solidaret. vnde *Gressus rectos facite pedibus vestris.*

Supr. 2. a.

Heb. 12.

c *Et locutus est mihi.* Greg. Secundum historiam obedientię exemplũ nobis per prophetam tribuitur, qui modo huc discurrit, modo illuc: & suæ voluntatis arbitrium semper ad Dei frangit imperium.

B

a ¶In gentibus. b ¶Ipsa maiestas gentibus apparuit, quæ prius se electis Iudæorum spiritu reuelarat: declarauit. c ¶Visa gloria d ¶Stantem gloriam ferre non sustinens. ¶Ideo. ¶Vt leuaret cadentem.

a stãbat, quasi gloria q̃ vidi iuxta flumen Chobar, et cecidi 1

a ¶Leuauit b ¶Qui humiliter tacui.

b in faciem meã. †Et ingressus est in me spiritus, & statuit me 2

a ¶Vt in bono opere quasi super pedes ex rectitudine starem

c super pedes meos, & locutus est mihi, & dixit ad me: Ingre 3

d dere, & includere in medio domus tuę. Et tu fili hoĩs, ecce †

e ¶Minus feriunt iacula quæ præuidentur.

f ¶Mala prædicuntur quę passurus est, in omnibus tamen obediens est.

g data sunt super te vincula, & ligabũt te in eis, & non egre- 4

h dieris in medio eorum, & linguam tuam adhærere faciam 5

i ¶Quia ipsi obiurgatione indignatione indigni.

palato tuo, & eris mutus, nec quasi vir obiurgans, quia do † 6

k a ¶Tempus tacendi & tempus loquendi.

mus exasperans est. Cum autẽ locutus fuero tibi, aperiam 7

l a ¶Aure. b ¶LXX. Qui incredulus est, incredulus fit. ¶Mente.

os tuum, & dices ad eos: Hęc dicit dñs Deus. Qui audit au- 8

m a ¶Corde. ¶A tumultu mundi. b ¶Corde. ¶Non reuocetur exemplo maiorum. 9

diat, & qui quiescit, quiescat: quia domus exasperans est. 10

g *Ecce data sunt super te,* &c. Greg. In domo propheta ligatur, quoniam ab ipso suo genere Iudæa fidelis tribulationem sustinebit persecutionis, pressa vinculis doloris.

h *Et non egre. in medio eo.* Quia ad corda prauorum prædicatio non preueniet.

i *Et linguam tu. adhæ. faciã pa.* Q. tunc instantib. probis prædicatores scientia tacere compellitur. *Et ling. tu. adhærere,* &c. Aliquando pro vitio prædicantis, aliquando vitio audientis subtrahitur sermo prædicationis: aliquando pro auditoribus bonis datur sermo doctoribus, etiã malis, aliquando propter vtrosque iustificandos, aliquando pp vtrosq; dãnados subtrahitur.

k *Quia domus exa.* Q. d. Tantæ amaritudinis sunt, & contra Deum contentionis, vt obiurgantem audire non mereantur. Ex quo patet, vbi fuerit multitudo peccatorum, peccantes indignos esse qui a domino corrigantur.

l *Cum autem lo. fu. ti.* Quia Enoc & Elia prædicante, multi ex Iudęis qui in infidelitate remanserãt, ad cognitionem veritatis redibunt. Tunc. n. velut in extremo os prophetę aperitur, cũ in prędicatione Elię & Enoc a Iudæis ad fidem redeuntibus, prophetia de Christo fuisse cognoscitur.

m *Qui audit audiat, & qui quiescit.* Hiero. Secunda Aquilæ editio. *Qui audit audietur, & qui reliquit relinquetur.* Quia sicut dicit. *Qui habet dabitur ei, & qui non habet, etiam quod videtur habere auferetur ab eo.*

✱ Theod. Hęc item liberam mentis voluntatem declarant. Tu enim communem omnibus affer doctrinam, docens voluntariam obedientiam suis verbis apponi. Qui vult obediat, & non obediens qui cõtraria sentit contradicat, vnusquisque. n. pro mẽtis optione prẽmia feret.

Greg. *Qui audit audi. & qui quie. q.* Si enim quiescit a malo opere, & non quiescit a praua cogitatione, aptatur quod dicitur: *Viderunt eam hostes, & deriserunt sabbatha eius.*

Greg. Qui audit verba veritatis, audiat idest, perseueret, quamuis videat alios negligentes. vnde: *Noli malignari in malignantibus,* &c.

Qui audit au. Hier. Eiusdem sapientię est, & tacere & qui pro tempore, & dare conseruis cibaria in tempore. vnde Isaias ad populum non credentem, *Tacui. Nunquid semper tacebo, dicit dominus?* Qui igitur ob multitudinem peccatorum tacuit, quia vidit aliquos posse conuerti, de quibus dicitur: *Qui aud. aud.* &c. Aperto ore, non propria voluntate, sed domini iussione loquitur ad populum.

Cap

d *Ingredere.* Greg. De medio populi exit propheta in cãpum, de campo redit in domum, vt prædicatio quæ Iudææ facta est, egrediatur in gentes, quib. fide repletis recipiat Iudæa spiritualis doctrinæ dona, quæ antè amisit.

Vbi supra.

e *Et includere in medio domus tuæ.* Quia Antichristi tempore ab his gentibus quæ in infidelitate remanserint Iudæi conuersi duris persecutionibus angustiabuntur. vnde: *Quoniam datum est gentibus, & ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus.*

Apoc. 11. a.

Ingredere & inclu. Hiero. Q. d. Quia roboratus es aspectu dominicæ maiestatis nihil timeas, sed reuertere in domũ tuam, vel ad necessitates corporis vt quidam putant, in signum futurę obsidionis: Et quomodo Isaias discalceatus & nudus trium annorum captiuitatem & nuditatem populi nuntiauit: ita & tu clausus domo, opere ipso prophetã vicinam obsidionem Ierusalem.

Isa. 20. a.

f *Et tu fili hominis.* Hiero. Quod in domo clauditur, quod ligatur non egreditur: sed inter multitudinem captiuorum solitudinem carceris patitur, obsidionis iudicium est, quę clausa Ierusalem, & circundata ab exercitu Chaldæorum nullum exire permittet. Hæc est olla de qua Ieremias loquitur, & Ezechiel in sequentibus, in qua carnes populi consumuntur.

✱ Theod. Pædotribæ instar dominus veluti athletam quendam prophetam vngit, futuras illi calamitates prædicens, & molestias quas exhibiturus est populus. Sustinere tamen iubet atque silire, quoad ipsi loquendi facultatẽ concessisset: & vbique addit, quia domus irritans est, docens non esse eos metuendos, qui absque metu Deum irritent aspernandi siquidem sunt iniqui.

C

g *Ecce*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et cecidi in faciem meam. *Ex humana fragilitate ad diuinam præsentiam.*

2 Et ingressus est in me spiritus, &c. *i. contulit mihi subsistendi virtutem quam ex me non habebam, & subditur pœna silentij prædicti cum dicitur.*

3 Ingredere & inclu. *Vbi ponitur duplex pęna. Vna est reclusionis & ligationis. vnde subditur.*

4 Data sunt super te vin. & liga. te in eis. *s. famuli tui. Volo .n. quòd sic te facias ligari. Sc̃da est subtractio locutionis, cũ dicitur.*

5 Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo. *Vt sicut nimis tacueras p optria voluntate, sic inuitus taceas ex diuina potestate. Et ista causa non exprimitur hic, sed supponitur ex prædictis. Alia autem causa exprimitur, cum dicitur.*

6 Quia domus exasperans est. *s. populus tuus. q. d. Vna causa tuæ ligationis et subtractionis loquelæ est, vt per hoc ostendatur, q̃ non sint digni tua societate ingrediendo & cõuersando cum eis: Nec etiam digni tua doctrina & reprehensione, ideo tua cohabitatio cum eis, & allocutio tempore competenti futura, non fiet eis secundum eorum merita, sed ex mea tantum gratia. ideo sequitur.*

7 Cum aũt locutus fuero, &c. *Dando tibi loquendi facultatem.*

8 Et dices ad eos. *s. ea quæ iniungam tibi.*

9 Hęc dicit do. Deus, qui audit au. *Secundum quod dicit R. Sal. istud non ponitur hic quasi impositum Ezechieli ad dicendum populo, sed postquam dominus dixerat ei: Aperiam os tuum & dices ad eos. s. ea quę tibi iniungam, dominus dixit Ezechieli conditionem populi dicens.*

10 Qui audit audiat, & qui quiescit qui. *i. aliqui de populo te audient, verbis tuis acquiescendo, & aliqui quiescent ab audiendo verba tua repellendo, & de istis subditur:* Quia domus exasperans est. *Secundum alios verò verbum est impositum Ezechieli dicẽdum populo in persona Dei.* Qui audit audiat. *Idest, qui vult audire audiat, & qui non vult, dimittat. Et est modus loquendi illius qui grauiter & molestè portat duritiam audientium, ideo subditur:* Quia domus exasperans est.

✱ Cap

MORALITER.

†† *Ecce data sunt,* &c. idest, prohibitiones prædicationem impedientes. Impeditur etiam aliquando ex populi malitia. ideo sequitur.

† *Eris*

† *Eris mutus, nec quasi vir obiurgans, quia domus,* &c. Quinimen impedimentum vtrumque tollitur aliquando ex Dei ordinatione. Sequitur: *Cum autem tibi locutus fuero aperiam os tuum,* &c.

✝ MORA

ADDITIO.

In cap. 3. vbi dicitur in postilla: Et audiui post me vocem commotionis.

Hæc vox magnæ commotionis videtur significare, quod incarnatio dei quæ propheta fuerat in præcedentibus reuelata erat maxime virtutis & potentiæ: vnde declarans quod sanabat per illam vocem subdit: Benedicta gloria domini de loco suo: *quæ verba prophetæ, prædicto proposito adaptantur, quia de humanitate deifica per incarnationem propriè dicitur:* benedicta gloria domini, *& quod sequitur* de loco suo. *correspondet huic quod dicitur Michææ.1.a. de hac materia:* Ecce dominus egredietur de loco suo, & descendet & calcabit super excelsa terræ. *Et nota, quod dixit propheta.* Et audiui post me vocem. *non enim dixit ante me, vt coram me, vt innueret quod benedicta gloria domini de qua loquebatur post eum erat ventura eo modo quo Ioannes dixit Ioan.1.d.* Post me venit, qui ante me factus est.

CAP. IIII.

ET *tu fili ho.* Greg. Quasi dicat. Cognosce quid sis, & si super te eleuatus, diuina secreta conspicis.

a *Et tu fili ho.* Hiero. Mali etsi tolerantur, subitò corruunt, & eorum pœnas infirmi conspiciunt, ne culpas imitentur. vnde hic Iudææ desolatio subiungitur.

Hiero. Hoc quoque signum est obsidionis. *Laterē:* Symmachus *apertius* laterculum vel abacum, in cuius puluere sollent grammas, idest, lineas geometricæ radio scribere. Vnde quidam probant geometriæ sciētiam, attendentes quod Iudæis exploratores miserat qui terram describerent, quod geometriæ proprium est. In Zacha quoque angelus habet geometricum calamum ad metiendum Ierusalem.

* Theod. Ipsius Ierusalem obsidionem describere iubetur, in latere autem fit descriptio propter incolarum debilitatem qui non ædificauerunt domum suā, secundum sapientem illum, supra petram, sed super arenam. Quare venerunt flumina & descēdit pluuia, & flauerūt vēti, & irruerūt in domū ipsorū, & cecidit, & fuit ruina illius magna.

* Greg. Ezechiel magistrorum speciem tenet, Doctores quippe sancti sibi laterem sumunt, quā do terrenum cor auditorum vt doceant, apprehendunt. Quem laterē coram se ponunt, quia tota illud sollicitudinis intentione custodiunt. In quo ciuitatem Ierusalem iubentur describere, quia prædicando curant terrenis cordibus, quanta sit supernæ pacis visio, demonstrare.

b *Et ordi.* Greg. Prædicator obsidionē ordinat, cum per sanctæ admonitionis verba singulis virtutibus quæ vel quibus modis vitia insidiantur, ostendit.

Greg. Descripta .n. Ierusalem in terreno corde præsumpta supernæ pacis amore, tentatio acrior insurgit. vñ. *Fili accedens ad seruitutem D i præpara animam tuam ad tentationes.*

c *Mun tiones.* Hier. Quę mala munita contra mentem veniant, vt vitia sub virtutum specie se abscōdant, & in alto se ostendant per imaginē, cum sint in imo per actionem.

d *Et pone arie.* Greg. Quibus muri fundamenta quatiuntur, lapides dissoluuntur. Hac descriptione significatur vrbis vicina captiuitas sub rege Sedechia, cuius 11. anno & ipse captus est, & ciuitas. Possumus tamen dicere, laterem in suggillationem Israelis accipere, quia in luto & latere seruierit Pharaoni. Iere.39.a.

CAP. IIII.

a ¶Terrenum auditorem.

1 ET tu fili hominis sume tibi laterem, &
a ¶Intenta mente qualitatem eius considerando & vitam & intellectum. b ¶Docendum. ¶Corde
2 pones eum corā te: & describes in eo
3 ¶Gaudia supernæ patriæ. ¶Post
4 a ¶Idest, proficientia animæ quæ tentationes sequuntur innotesce.
5 ciuitatem Ierusalem. Et ordinabis ad-
6 a ¶Praedicando.
7 uersus eam obsidionem, & ędificabis
a ¶Quibus vrbs clauditur, ne quis exeat. b ¶Greg. Terrenis cogitationes.
c ¶Quo fossæ complentur. d ¶Collectas malignorum spirituum insidias demonstrando Sunt enim quædam sibi cognata vitia.
8 c munitiones: & comportabis aggerem, & dabis contra
a ¶Militum custodias. b ¶Vitia singula nocentia.
9 d eam castra, & pones arietes in gyro. Et tu sume tibi 10
e a ¶Iram domini indomabilem nullis precibus flexibilem: Nihil enim ferro durius: Hæc ponitur quasi murus ferreus vt ostendatur ciuitas in breui confringenda. b ¶Si auditor corrigi noluerit. 11
f † sartaginem ferream, et pones eam in murum fer-

Siue vrbs quam putabat firmissimam & inexpugnabilem & lateri fragilissimo cōparatur, qui ad tactum aquæ illico soluit: vt de qua dicitur: Nūquid petra durissimā, velut deserti est mons filię Sion: vertatur in laterem, qui inūdatione Babylonica corrūpatur. vnde: *Propterea adducet dominus super vos aquas multas & fortes & reges Assyriorum. Et pones arie.* Aliquando enim singula vitia Isaiæ.8.b. hincinde mentem feriunt, quæ in gyro a prędicatore ponuntur, dum ostendit quam blandè luxuria percutit, quā asperè impatientia occidit, & huiusmodi.

e *Et tu su.* * Theod. Docetur fore vt præsens Deus & quæ contra Hierosolyma fierent, intuens oīa, nulla eos prouidentia dignetur, sed quasi muro quodam ferreo coercitus, neque cernere quæ fiant, neque sibi supplicātes audere videatur. Hęc autem, inquit, facito signum dans his qui obedire tenuant, & dictis repugnent, per res ipsas,

Greg. Ferrum forte metallum est. In sartagine cibus frigitur, per sartaginem ergo ferream, spiritualis cœli fortis frixura signatur: qui doctoris animam frigit, quia valde cruciatur, dum videt infirmos æterna deserere, temporalia quærere. vnde: *Quis infir. & ego non inf. quis sc. &c.* Ita Paulus contra vitia ardebat, seu virtutum alimenta ex sua afflictione parabat. 1.Cor.11.g.

f *Et po. am.* Grego. Vt si audire is qui docetur noluerit, doctor tamen pro zelo quem exhibet reus nō fit, vt securus sit in die iudicij. Nullum Deo maius sacrificiū, quam zelus animarum. vnde: *Zelus do. tuæ co. m.* Inde pręcipitur, vt simila oleo conspersa in sartagine frigatur, i. munda mēs per sancti ardorem zeli cremetur, & charitati misericordiæ misceatur, quæ in conspectu Dei ardet & lucet. Psal. 68 b. Eccl.7.c.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. IIII.

* ET tu fili. *Postquam descripta est officij impositio, hic consequenter ponitur impositi executio. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur ciuitatis, & populi destructio. Secundo destructionis ratio, c.15. Prima adhuc in duas, quia primò denuntiatur ciuitatis & populi exterminium. Secundo offertur & remedium, c.14. Prima adhuc in tres, quia primò dicta destructio prędicitur, secūdò multiplex abominatio in Ierusalem ostenditur, c.8. Tertiò scriptura ad propositum reuertitur, c.9. Prima adhuc diuiditur in quatuor: quia primò describitur ipsius Ierusalem obsidio. Secundò, populi sui vastatio cap.5. Tertiò, terre depopulatio, cap.6. Quartò, dictæ vastationis acceleratio, c.7. Præsens autem caput in duas partes diuiditur: quia primò describitur obsessio ciuitatis. Secundo, ex hoc sequens oppressio famis, ibi:* Et tu sume. *Prima adhuc in duas: quia primò describitur obsidionis modus. Secundò, captiuitatis vel iniquitatis tempus, ibi:* Et tu dor. *Circa primum dicitur.*

1 Et tu fi. *Iste modus loquendi frequenter fit Ezechieli. Cuius rationem assignant doctores communiter, s. ne ex eleuatione contemplationis obliuisceretur humanæ fragilitatis.*

2 Sume ti. la. *s. crudum. vt possint ibi protrahi figuræ.*

3 Et po. cum. *vt videas ibi diligenter & attente.*

4 Et descri. in eo. *i. in medio eius ciuitatem Ierusalem.*

5 Et or. *i. scribes.*

6 Aduersus eam ob. *In circumitu eius.*

7 Et ædi. mu. *i. describes similitudinem turrium lignearum, ex quarum munitione videtur ab extra illa quæ fiunt in ciuitate.*

8 Et compor. ag. *i. describes portatores terrę & lignorum ad implendum fossata.*

9 Et da. con. eam ca. *i. describes acies armatorū oppugnātes eā.*

10 Et po arie. *i. describes. Sunt autem arietes ligna oblonga in capite ferrata, cum quibus impellitur murus ad cadendum, & sic videtur, quod ille later erat satis magnus, vt possent in eo describi omnia illa: tamen in paruis figuris possunt multa describi in satis paruo spacio.* Arietes.

11 Et tu su. ti. *Per hoc designatur, quòd Deus ad miserandum non respiciet ciuitatem sic obsessam.*

MORALITER.

† 1 *Et tu fi. ho.* qui de terra formatur, propter quod per ipsum corpus humanum signatur.

4 *Et descri.* quę secundum sensum moralem signat animam rationalem. Igitur in latere Ierusalem describitur, quando anima existens in corpore per prædicationem contra diabolum virtutibus munitur.

5 *Et ordi. aduers. eam obsi.* i. ordinandam denuntiabis dęmonum impugnationem.

7 *Et ædificabis mu. & compor. agge.* Per illa signantur varia machinamenta, quibus diabolus vtitur ad rationalem animam capiendam.

a *Et obfir.* Greg. Aliquando seuerius agendo. vnde: *Filiæ tibi sunt, serua corpus illar um, & non ostendas hi. faciem tuā ad il.*

A

4.Reg 15. b *Et tu dormies.* Hiero. Sub Phaceæ filio Romeliæ, qui regnauit in Israel annis 20. percusso Phacea filio Manahe domino suo, Theglathphalnasar rex Assyriorum cepit Ahion & Gabel, & domum Maacham & Ianoe & Cedes & Asor & Galaad & Galilæā & vniuersam terram Nephthali, & transtulit eos in Assyrios: post quem regnauit in Israel Oseæ filius Ela annis nouē captusq; est cum omni Samaria a Salmanasar rege Assyriorum, & translatus est Israel in Elam & arbor iuxta fluuiū Gozam, in ciuitates

4. Reg. 17.a.

B

4. Reg. 17.c. Mœdorum. Sexto autem Ezechiæ regis anno, sicut Regū narrat historia, captus est Oseę, a quo si supputemus quot annis Israel in angustia fuerit captiuitatis a sexto anno vsque ad vigesimumnonū, tot enim Ezechias regnauit, sunt anni 24. cui successit Manasses quinquagintaquinq; annis. Post regnauit Amon annis duobus, deinde Iosias annis triginta duobus, post Ioachim qui & Eliachim annis 11. Inde Ioachin qui & Iechonias qui statim ductus est in captiuitatem, pro quo regnauit Sedechias annis. 11. sub quo capta est Ierusalem, templumque destructum. Fiunt itaque a prima captiuitate Israel quę sub Phacee facta est, vsque ad 11. annum Sedechiæ quo templum desolatum est, anni 154. A secunda quādo captus est Osea & omnis Samaria subuersa anni 135. Fueruntque anni desolationis templi 70. Qui additi primæ captiuitati, faciūt annos 234. In secundo enim anno Darij, templum extructum est sub Zorobabel & Iesu sacerdote magno, prophetantibus Aggæo & Zacharia, qui regnauit annis 36 vnoque sublato, adduntur anni eius 35. Post quem regnauit Xerxes filius Darij annis 20. Post hunc Artabanus mensibus 7. & Xerxes qui & † Macroceir annis 40. Post Xerxes mensibus duobus, & Sogdainus mensibus 7. Cui successit Darius cognomēto Nothus, qui regnauit annis 19. Post quem regnauit Artaxerxes qui & † Mennon Darij & Pharisatidis filius annis 40. qui ab Hebræis Assuerus dicitur. Sub quo Mardochæi & Esther narratur historia, quando omnis populus Israel de mortis periculo liberatus pristinam recepit libertatem. Fiuntque a secundo anno Darij, vsque ad extremū Assueri annum: anni ... & menses 4. qui additi superioribus annis 234. faciunt annos 389. & menses 4. Sinistræ partes delegantur I... li, qui sine templo & notitia Dei in Samaria fuit. De... Iudæ qui in c... & religione D... notandum quò... altero sit pœna... cantium in al... virtutis exerc... Quòd autem ... prophetę, hic a... est patientibu... quos annos ... bant filij Laban ... cob erant qua... pauci. Nec to... autem in supp... varietas est pd... sitate meritorū... in retributione ... norum, agni in ... tera, & hædi in sinistra: vnde: *Cor sapientis in dextera eius, cor autem stulti in sinistra.*

Anni desolationis templi.

† Marasēt.

C

† Memor Darij.

Esther. 8. b.

a Aliquando seuerius agendo.

b Hiero. Seueritatis indicium est, secundum illud: Vultus autem domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.

a rerum inter te & inter ciuitatem: & obfirmabis faciem tuā 1

a Tanquam tentationum est... vt quanto tu durior, tanto vigilantior viuat. Obsidionis.

ad eam: & erit in obsidionem, & circūdabis eam: Signum 2

Hoc taliter.

b est domui Israel. Et tu dormies super latus tuum sinistrum, 3

& pones iniquitates domus Israel super eo, numero die- 4

a videlicet, signa obsidionis captiuitatem eorum. 5

rum, quibus dormies super illud: & † assumes iniquitatem eorum. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos & nonaginta dies, & portabis iniquitatem domus Israel. Et cum compleue- 6

✠ Theod. Post Salomonem regnante Roboam di... sunt duodecim tribus, & decem modo Ephraim, ... Israel vocabantur. Iudas autem & Beniamin, Iudas... bantur, veruntamē vnus erat populus ab Israele & ... ham oriundus. Quare tantum de vno populo quæ... ratim dixit, eadem rursus coniunxit. Cum enim tr... set centum quinquaginta dies Israel, & Iuda quadr... ta, rursus tanquam de vno corpore vnaque cognat... locutus, cum centum nonaginta diebus coniunxit, ... iunctasque rursus diuisit & ait, *Dormies super latus tuum, &c.*

Hiero. Qui autem voluerit computare a prima c... uitate quæ facta est sub Manahe filio Gaddi rege I... qui regnauit in Samaria annis 10. quando Phul rex ... riorum ab Israel mille talenta argenti in tributum a... pit, & post eum alios duos annos Phacee quos regn... in Israel inueniet 21. anno Assueri compleri. 390. a... quando Esther fuit historia, quod credibilius est. N... enim finito Assueri imperio, sed eo adhuc regnante I... seruitutis iugum abiecit.

✠ Theod. Maior erat iniquitas illius populi qui I... vocabatur, qui cum penitus a Deo defecissent, mod... uencas colebant, modo oīs generis idola adorabant ... circo illis centum quinquaginta dies definit. Iuda ... qu...

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et obfirmabis. *respiciendo eam quasi facie torua & irata, in signum quod Deus est ei iratus implacabili ira, ideo subditur.*

2 Signum est domui Israel. *i. omnia quæ dicta sunt tibi sunt signa obsidionis & destructionis Ierusalem.*

3 Et tu dormies. *Hic consequenter ponitur captiuitatis tempus, secundum Latinos, & primò quantum ad captiuitatem decem tribuum, quæ vocantur hic domus Israel, cum dicitur:* Et tu dormies super latus tuum sinistrum. *Per quod designatur regnū decem tribuum, quod a principio recessit a cultu diuino sub Ieroboam rege primo qui fecit vitulos aureos 3. Reg. 12.*

4 Et pones iniquitates domus Israel super eo. *Et per iniquitates intelliguntur hic pœna pro iniquitatibus inflictę.*

5 Numero dierum quibus dormies super illud. *s. super latus sinistrum. Et subditur numerus dierum 300. & 90. ad designandum quod tot annis domus Israel erit in captiuit... afflictione pro iniquitatibus suis: tot enim anni (vt dicūt docti...) fluxerunt a prima captiuitate regni decem tribuum, quam fecit ... glathphalnasar, qui captiuauit duas trib. cum dimidia existe... tra Iordanem, & cum hoc aliquos de illis qui erant circa Iord... vsq; ad annum Assueri 40. qui filios Israel a periculo mortis ... rauit, Aman & filij eius suspensis, vt habetur in libro Esther. ... ctionem autem huius numeri annorum per tempora regū bic... to ex causa quæ postea dicetur. Postea subditur tempus captiu... regni duarum tribuum: quod dicitur hic domus Iuda, cum di...*

6 Et cum compleueris hæc dormies super latus ... *Per quod designatur regnum Iuda: quia firmius adhæsit domin... cui pars dextera est fortior, & longè tardius recessit a cultu d... quam regnum Israel, vt patet. 4. Reg. & 2. Paral.*

✠

MORALITER.

† 1 *Et obfirmabis faciem tuam ad eam: & erit.* Ad signandum, quòd diabolus qui est in malo obstinatus, habet contra rationalem animā implacabilem guerrā, ideo subditur.

2 *Signum est do. Is.* s. ad hoc, quod quilibet semper sit munitus ad resistendum insultibus eius.

3 *Et tu dormies sup.* Per quod signatur casus damnatorū, qui ponendi sunt ad partem sinistram, sicut dicitur, Matth. 25. c. *Hædos autem a sinistris.* Ideo sequitur.

4 *Et pones iniquitates domus Israel.* Quæ peccauit diuturna & multa idololatria, propter quod de captiuitate no... reducta secundum Hebræos: propter quod signat p... interminabilem gehennæ.

6 *Et cum com. le.e. hęc.* Per latus dextrum intelligit... tus saluandorum, secundum illud Matth. 25. c. *... dex. &c.* Quia tamen vitam præsentem non transeu... ne peccatis, de quibus tamen pœnitent verè, & con... tur, ideo iniquitates domus Iuda, id est, confitentis d... tur, & eorum pœna terminabilis per numerum ... rem, scilicet quadraginta dierum signatur.

† MOR.

A quadraginta, vnumquemque diem in annum posui tibi. Significant quadraginta dies Iuda, quadraginta annos illis, qui deerant septuaginta annis. Declarat enim Deus per Ieremiam prophetam, se septuaginta annos, vt in Babylone illi degerent, decreuisse, sed triginta iam transierant anni. Trigesimo siquidem captiuitatis anno prophetiam orsus est Ezechiel, decimo quinto Iechoniæ captiuitatis, à quo vsque ad annum regni Cyri Persæ reliqui quadraginta explentur anni.

a Dormies super latus tuum dextrum secundò: & assumes iniquitatem domus Iuda quadraginta &c. Hieron. Dextri lateris dormitio sicut annorum quadraginta facilè cõputatur. Post Eliachim. n. qui & Ioachim regnauit filius eius Ioachim, qui & Iechonias mensibus tribus. Quo regnante ascẽderunt serui Nabuchodonosor in Ierusalem, & expugnauerunt eam. Interim venit Nabuchodonosor & egressus est ad eũ Ioachim rex Iuda, & mater eius, & serui, & principes eius, & eunuchi, & suscepit eum rex Babylonis octauo anno regni sui: & abstulit thesauros domus dñi, & thesauros domus regiæ, & paulò post transtulit D

4.Reg.24.b

a ris hæc, dormies super latus tuum dextrum secundò &
*idest, figurabis captiuitatem eorum.
† assumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus. 1 2
Diem pro anno, diem inquam pro anno dedi tibi. Et ad 3
¶Non solum verbis, sed & gestu habitu prophetæ t s vrbis obsidionem monstra.
4 obsidionem Ierusalem conuerteris faciem tuam: & bra- 5
bylonis

NICOLAVS DE LYRA.

B

* 1 Et assumes iniquitatem domus Iuda. *idest designabis captiuitatem pro eius iniquitate inducendam.*

2 Quadragin. di. *Quorum significatio subditur cum dicitur.*

3 Diem pro a. *i. quot diebus dormies super latus tuum dextrũ, tot annis durabit captiuitas domus Iuda: Tot. n. anni vt dicunt doctores prædicti, fluxerunt à transmigratione Ioachim a qua incepit illa captiuitas, vsq; ad primũ annũ Cyri, qui dedit populo licentiam redeundi. Et dicitur hic bis:* Diẽ pro anno dedi tibi. *pp captiuitate duplicis regni. Destructionem vero 40. annorum illius secundæ captiuitatis per tempora regũ omitto sicut & præcedẽtis. Tum quia vtraque deductio diffusè ponitur in gl. Ezechielis super locum istũ: ad quam quilibet potest recurrere, quia inuenitur quasi vbique. Tũ quia vtraque deductio videtur in aliquibus discordare à dictis communibus Hebræorum & Latinorum. Prima in hoc quod dicit captiuitatem regni Israel terminatam tempore Assueri, cum tamen omnes Hebræi, & Latini pro maiori parte dicant, quòd illa captiuitas non est adhuc soluta: sed ad horam fuerunt liberati à periculo mortis, non à iugo seruitutis. Similiter secunda quæ dicit, quòd à transmigratione Ioachin vsque ad primum annum Cyri fluxerũt tantum quadraginta anni: cum tamen secundum omnes Hebræos, & secundum Latinos saltem pro maiori parte ad minus fluxerunt. 70. anni. vnde & Iere. 19. dicitur.* Cum cæperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo super vos verbum bonum, &c. *Secundum Hebræos autem hic describitur tempus iniquitatis, sicut sonat litera vtriusque domus. s. Israel & Iuda, propter quam vtraque meruit captiuari. Et accipitur hic iniquitas notabilis*

C *quæ est per idololatriam, & quæ respicit communem populum: & non tantum personam singularem: iniquitas autem in ista domo Isr. durauit annis trecentis nonaginta, quorum 241. accipiuntur à primo anno Ieroboam qui peccauit & peccare fecit Israel in vitulis aureis vt frequenter repetitur. 3. Reg. & 4. vsque ad nonum annum Oseæ, quo cum populo regni Israel tunc captiuatus fuit per regem Assyriorum, quorum numerus sic declaratur. Ieroboam enim regnauit annis viginti duobus, vt habetur. 3. Reg. 14. Post eum Nadab duob. annis 3. Reg. decimoquinto. Baasa vigintiquatuor, Ela duobus, Zamri modicum stetit: ideo tempus eius computatur sub rege sequenti. s. scilicet Amri, qui regnauit duodecim annis, Achab vigintiduobus. Hæc habentur. 3. Reg. 16. Ochozias duobus 3. Reg. 22. Ioram 12. 4. Reg. 1. Iehu 28. annis. 4. Reg. 10: Ioachaz 17. Ioas. 16. 4. Reg. decimotertio Ieroboam 41. 4. Regum 14. Zacharias, & Sellum sex mensibus tantum, ideo tempus eorum computatur cum sequenti. s. Manahen qui regnauit decem annis. Phaceia duobus. Phacee 20. hæc habẽtur 4. Reg. 15. Oseę nouem quia nono anno captus in Samaria cum populo suo ductus est in Assyrios 4. Reg. 17. & isti anni simul iuncti faciunt numerum supradictum. Anni verò 149. qui deficiunt de toto numero. s. trecentis nonaginta accipiuntur de tempore iudicum. scilicet, à primo anno Abimelech vsque ad vltimum annum Eli. dicitur enim Iudic. 8. quòd Gedeon ex ornamentis aureis sibi datis de victoria habita de Madianitis fecit ephod. i. vestem sacerdotalẽ, & subditur ibidem:* Fornicatusque est omnis Israel in eo: *& sicut dictum fuit ibidem, ista fornicatio non fuit viuente Gedeone, quia non fecit ephod ad cultum idololatrię: sed ad Dei cultum in domo propria, sicut dictum fuit ibidem.* Post mortẽ aũt eius oĩs Israel fornicatus est in illo ephod. *vtendo eo in cultu idolorũ Baalim & Astaroth, sicut ibidem subditur: & hęc fornicatio durauit vsq; ad tẽpus Samuelis, qui dixit populo Isr. 1. Reg. 7. a.* Præparate corda vestra dño, & seruite illi soli. *Et subditur.* Abstulerunt ergo filij Israel Baalim & Astaroth, & seruierunt domino soli. *Numerus autem annorum sic accipitur: Mortuo Gedeone Abimelech iudicauit populum tribus annis. Iud. 9. post eum Thola. 23. Iair 22. Iudi. 10. Et ibi subditur, quòd populus Israel post mortem Iair afflictus fuit per filios Ammon & Philisthijm. 18. annis, qui non possunt computari in tempore iudicis sequentis. s. Iepthe qui iudicauit populum tantum sex annis, & ideo accipiuntur hic 28. anni in quibus populus fuit sine iudice, post quos Iepthe iudicauit 6. annis Abessan 7. Ahialon 10. Abdon 8. & hæc habentur, Iud. 12. Samson 20. Iud. 17. Eli. 40. 1. Reg. 4. cui successit Samuel. Isti autẽ anni simul iuncti faciunt annos 157. & sic habemus 8. annos superfluos, qui sic rationabiliter possunt rescindi: licet enim scriptura dicat, quòd omnis Israel fornicatus fuerit in ephod facto a Gedeone applicando illud ad cultum idolorum, tamen non dicit, quòd hoc fuerit immediatè post mortem Gedeonis, sed fortè fluxerunt isti 8. anni antè vel aliqua pars eorum. Itẽm aliquando dimidius annus vel minor pars vnius iudicis pro anno integro computatur, vt quando instituitur in fine anni vel post medium: & sic secundum plures iudices possunt rescindi secundum veritatem, isti 8. anni vel pars eorum à numero posito in scriptura: nec tamen propter hoc scriptura cõtinet falsum, quia loquitur secundum communem modum loquendi, sicut si rex Franciæ coronaretur in natiuitate domini: diceretur regnare illo anno. s. anno domini tali: in paschate sequenti inciperet annus secundus suæ coronationis secundum cõmunem modum loquendi propter mutationem numerationis secundum annos domini. Numerus aũt annorũ iniquitatis domus Iuda incipit à tempore Manasse regis Iudæ, qui horribiliter peccauit, & populum peccare fecit, ponẽdo idola in tẽplo domini, vt habetur 4. Reg. 21. propter quod sententia domini de futura captiuitate populi ascribitur peccatis Manasse 4. Reg. 23. vbi dicit:* Veruntamẽ nõ est auersus dñs ab ira furoris sui, quo iratus est furor eius cõtra Iudã propter irritationes, quibus prouocauerat eũ Manasses. Dixit itaque dominus: Etiam Iudam auferam a facie mea. *Veruntamen iste Manasses pœnituit, & postea fideliter regnauit, & idololatriã abstulit: propter quod totum tempus suum non ponitur in peccato Iudæ: sed tantũ 16. anni primi, & duo quibus regnauit Ammõ pessimus, cui successit Iosias, de cuius tempore nihil ponitur, quia fuit sanctissimus cui successerunt duo filij eius valde mali Ioachim & Sedechias, & quilibet 11. annis regnauit, & isti anni simul iuncti faciunt 40. De tempore verò Ioachaz & Iechoniæ nihil ponitur, licet fuerint mali & idololatræ: quia quilibet eorum regnauit tantũ trib. mensibus, & computantur in tempore aliorum. Videtur mihi tamẽ, quòd vtrique expositioni prędictę addendum sit quòd 430. dies in quibus Ezechiel iacuit super latus sinistrum & dextrum fuerint signũ temporis obsidionis Ierusalem, quia in textu dicitur post præceptũ de dicta iacentia. Et conuertes faciem tuam ad obsidionem Ierusalẽ. Quod sic potest declarari: Ierusalem fuit obsessa à Chaldæis anno Sedechiæ 9. decimo mense 10. die mensis: & capta fuit anno 11. Sedechiæ mense 4. nono die mensis, vt habetur Ierem. 52. & sic à principio obsidionis vsque ad finem eius fluxit annus integer, & quinque menses, & 28. dies. Ezechiel autem dormiuit super latus suum sinistrum 390. diebus, & super dextrum 40. diebus: qui simul iuncti faciunt 430. dies: quorum 365. faciunt vnum annum integrum, & remanent 65. dies qui faciunt duos menses & sex dies: & sic tempus obsidionis Ierusalem vsque ad eius captionem non excedit, tempus dormitionis prophetæ super vtrumque latus: nisi in tribus mensibus & 22. diebus. Et rationabiliter potest dici, quòd tanto tempore fuit interrupta obsidio: quia Chaldæi audientes, quòd Aegyptij veniebãt in auxilium Iudæorum reliquerunt obsidionẽ, vt obuiarent eis, quibus fugatis ad obsidionem redierunt, vt habetur Ierem. 37. & in tali recessu ab obsidione & reditu tanti exercitus bene fluxerunt tres menses, & 22. dies, & sic habetur propositum, scilicet quod tempus obsidionis Ierusalem ipsa stante, & tempus dormitionis prophetæ fuerunt æqualia. Consequenter redit scriptura ad describendum obsidionem Ierusalem, cum dicitur.* E F

4 Et ad obsid. *Quasi vultu irato respiciendo Ierusalem, & per hoc notandum iram Dei contra ipsam.*

5 Et brachium tuum. *idest extentum ad designandum commi nationem vindictę Dei super eam.*

* Et

ſtulit oēm Ieruſalem, & oēs principes, & vniuerſos for-
A tes exercitus decem milia, & omnem artificem & inclu-
ſorē relictis tm̄ pauperib. quo capto regnauit Sedechia.
annis 11. ſub quo capta eſt vrbs. & templum deſtructum
cuius ſolitudo vſque ad ſm Darij annum permanſit. ſci.
annis 70. Triceſimo
aūt deſolationis tē-
pli anno Cyrus re-
gnauit in Perſis ſub
uerſo Aſtiage Mœ-
dorū rege, hic iuxta
Iſaiā 50. fermè mi-
lia de tribu Iuda re-
† Iuenam 3.Eſdræ 1.c miſit in Ieruſalem,
& vaſa templi quæ
Nabuchodonoſor
aſportauit, & cæte-
ra quæ narrat Eſdr.
Sicut igitur in x. tri-
bubus a Phacee ſub
quo Theglatphal-
B naſar Iſraelitarum
multitudinē vaſta-
uit, vſque ad 40. an-
nū Aſſueri ſupputa-
mus annos 390. qn̄

ª¶ Nudum vel extentum.
chiū tuū erit erectum, & prophetabis aduerſus eam. Ecce 1
ª¶ Ne vlla cruciatum requies ſperetur. 2
a circūdedi te vinculis, & nō te cōuertes à latere tuo in latus 3
¶ Alias alterum. ª¶ Alij concluſionis.
b aliud, donec compleas dies obſidionis tuæ. Et tu ſume tibi 4
frumentum, & hordeum, & fabam, & lentem, & milium,
c & viciā: & mittes ea in vas vnū, & facies tibi panes nume- 5
ro dierū quibus dormies ſuper latus tuū. Trecētis & nona-
ª¶ Quaſi dicat. Qui magis mortem prohibeat quam vires præbeat.
ginta diebus comedes illud. Cibus autē tuus quo veſceris, 6
ª¶ A veſpera. ſ. vſque ad veſperam, alij mal: ab anno in annum i. te l geſdam putant.
erit in pondere, viginti ſtateres in die. A tpē vſque ad tp̄s 7
d comedes illud. Et aquā in mēſura bibes, ſextā partē hin. A 8
¶ Ita ſ. fiant ſicut ſubcinericius hordaceus. 9
tpe vſque ad tempus bibes illud. Et quaſi ſubcinericiū hor- 10
deaceū comedes illud: & ſtercore † quod egreditur de ho- 11

vniuerſi Iudaici populi perſecutio mitigata eſt. Sic à primo anno Iechoniæ quando magna pars Ieruſalem tranſlata eſt in Babylonem vſque ad primum Cyri regis Perſarum annum, qui deſolationis tēpli eſt triceſimus, ſupputantur anni 40. ſub quo Iudæorum relaxata eſt captiuitas, & libertas populo reddita.

a *Ecce circum.* Hier. Alia ſunt domini vincula quibus ligamur in ſalutem. Alia diaboli quibus euangelica mulier. 18. annis ligatur. vnde: *Funibus peccatorū ſuorum quiſque conſtringitur*, quem ſoluit dominus in typo Lazari ſuſcitati, qui faſcijs & inſtitis vinctus in ſepulchro iacuit. (Luc. 13.b; Prou. 5.d; Ioan. 11.f)

✻ Theodoretus. Oportet enim ipſos, ex his quæ meditaris, percipere nullam ſe veniam conſecuturos, vt reuocentur in patriam. Quare decet te definitum illud tempus ita in latus vtrumque incubantem degere, vt ne moucaris in aliam partem, quo ipſi latam contra ſe ſententiam intelligant.

b *Et tu ſume.* Hieron. ſicut in famis tempore non quærūtur delitiæ, ſed quomodo vtcunque venter farciatur. Sic
C propheta omnia cōfundit in vnum, facitque 390. panes quos comedat per ſingulos dies, qui habent vicenos ſiclos, ideſt, ſtateres. Siclus autem, ideſt ſtater habet drachmas 4. drachmæ autem 8. Latinam vnciam faciunt, ita vt vnus panis decem vncias habere dicatur, quo trahitur magis anima quàm ſuſtentatur. (Siclus.)

✻ Theodoretus. Per ea quæ facere iubebantur, futuram docet Ieroſolymis famen. Quare non ex tritico tantū panem conficere iubebantur, ſed etiam ex milio ex ſiligine ex faba. Atque huiuſmodi cibus argumētum eſt inop[iæ] & pondus item indigentiam ſignificat. Semel enim d[ie] inquit, comede viginti ſiclos, q tres vncias, & paulo am-plius inſuper conficiunt, vt aſſerunt hi qui pondera h[ebraica] & menſuras diligenter perſcrutati ſunt.

c *Et facies tibi pan[es].* Hieronymus. No[tan]dum autem, qu[od] iuxta numerū d[ie]rum ſiniſtri late[ris] 390. ſubcinericij [pa]nes fiūt, qui per [ſin]gulos dies com[edun]tur, & de pani[bus] dextri lateris o[m]no tacetur. In q[uo] occultè ſignifica[tur] nō eſſe eandem [...] nam peculiaris [po]puli, vel peccat[...] ſi notitiam De[i ha]beat, & eius qui [re]ligione veri om[ni]no diſcedit.

d *Et aquam.* Hie[ro]nymus. Ster[ili]tem cibi aquæ auget ſterilitas. Sextam enim partem [men]ſuræ Hebraicè, ſcilicet hin, iubetur per ſingulos dies [bibe]re. Porrò hin duos coros Atticos facit, duos ſcilicet ſe[xta]rios Italicos, vt hin ſit menſura Iudaici ſextarij no[n] que caſtrenſis, cuius ſexta pars facit tertiam partem [ſex]tarij Italici.

Allegorice. Iudæi poſt offenſam Dei vſque hodie [ſub]cinericios panes miſtos comedunt, frumento, horde[o, fa]ba, lente, milio, & auena: quorum alter hominum, a[lter] iumētorum cibus eſt. Quia enim credunt in vnum D[eum], habent aliquid frumenti: quia verò filium negant, h[or]deo frumentorum paſcuntur, & fabis quibus venter [in]flatur, mens opprimi dicitur. vnde Pythagoreis eſt c[ibus] deteſtabilis. Propter lentem Eſau primogenita perdi[dit]. Milium ruſticorum, & agreſtium & altilium cibus [eſt]. Vicia verò ſine auena, & oleribus bruta paſcuntur a[ni]malia. Quòd Elias fugiens Iezabel iuxta 70. ſubcineri[cium] panem inueniſſe dr̄, penuriæ ſignū eſt: vnde & à co[rvis] paſcitur, vt qui cibū non inuenit in Iſrael nationum [im]mundarum paſceretur alimentis. Lex quoque quam [le]gunt & non intelligunt, ſubcinericius panis eſt, & op[er]tus humano ſtercore. vnde Paulus, *lucra legis & obſeruationes ceremoniarum habet quaſi ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciat.*

✻ Theodoretus. Panes conficies, inquit, ex his om[nibus] ſeminibus, ſicuti conſueuerunt hordeacei confici pa[nes]. Et materia ignis ad panis confectionem humanum [ſter]cus fiat, vt indiceretur inquinamenta, quibus inter g[en]tes polluendi ſint.

☞ Si

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et propheta aduer. eam. *Pronuntiando eius ſubuerſionem.*

✻ 2 Ecce circundedit te vin. *modo ſupradicto.*

3 Et non te conuertes, &c. do. com. dies obſi. tuæ. *ideſt, recluſionis in domo tua, quorum numerus ſuprà eſt poſitus, ſcilicet 390. & iterum 40.*

4 Et tu. ſu. *Hic conſequenter deſcribitur oppreſſio famis ſecutura ex longa obſidione Ieruſalem, ſicut habetur. 4. Reg. vlt. & deſcribitur hic per quandam parabolam quæ primò ponitur. Secundò exponitur ibi :* Et dicit. *Circa primum dicitur.* Et tu ſume tibi frumentum. *Talibus enim ſolent muniri ciuitates contra obſidionē.* (Diuiſio.)

5 Et facies tibi pa. nu. dierum. *ſcilicet 320. panes.*

6 Cibus autem. *erit in pondere, ſicut fit in tempore obſidionis, quando victualia incipiunt deficere.*

7 Viginti ſtateres in die. *Stater verò idem eſt quod dimidia vncia, vt dicit Iſidorus 16. Etymo.*

8 A tempore vſque ad tempus. *ideſt, à principio 390. dierū vſque ad finem qualibet die vnum panem.*

9 Et aquam in menſura bibes ſextam partem hin. *ideſt, ſextarij.*

10 A tempore vſque ad tempus bibes illud. *ſcilicet qu[oli]bet die ſextam partem vnus ſextarij. Quantitas huius ſextarij & decem vnciarum panis prædicti non eſt nobis certa, quia menſuræ & pondera multū variantur ſecundū tēpora & prouincias diuerſas: imò etiā in eadem prouincia & in locis propinquis, ſicut ſextarius vini minor eſt ſatis Pariſius quā in villa ſancti Dionyſii, ta[men] ex circunſtātia literæ ſatis patet, quod non erat tanta, quod ſuffi[ce]ret ad cibū & potum cōuenientem ipſius Ezechielis: ſed magis ad temperandum famem & ſitim eius: talis enim portio datur quando victualia incipiunt deficere in obſidionibus.*

11 Et ſtercore quod egreditur de homine operies il[lud]. *In Hebræo habetur.* Coques illud, *dictio enim Hebraica quæ [ibi] ponitur, æquiuoca eſt ad operire & coquere. Hebræi tamen dicu[nt] hic melius dicere, quia in aliquibus terris, vbi eſt defectus lign[orum] colliguntur ſtercora boum deſiccata in campis, & inde fit ignis, [&] idem poſſet fieri de ſtercoribus humanis, ſed eſſet nimis abomina[bi]le. Sic igitur ad deſignandum qualiter Iudæi comederent cibum [abo]minabilem in terris alienis, vbi ducerentur captiui, præcepit [Dominus] prophetæ, quod faceret ignem de ſtercoribus hominum deſic[catis] & in camino calefacto illo igne coqueret panē ſuum. Sed quia [pro]pheta hoc horruit, dixit.*

✻ H

MORALITER.

† 11 *Et ſtercore quod egreditur de homine operies, &c.* Hoc ſecundum ſenſum literalem dicitur de captis ab aduerſarij[s &] captiuatis. Ideo ſequitur.

† S[i]

a ... co. Prophetæ nō modo verbis, ſed & factis ꝓphetizāſicut Ezechiel panē comedit in ſtercore: ſic filij Iſrael, & is populus Iudæorū vel vt alij putāt. x. tribus, panem pollutū comedēt in nationibus, licet non comminetur eis qui iam eiecti, ſed qui de terra promiſſionis eijciēdi.

b *a ha ha.* Hieron. No dñi cōtradicit imꝑio, ſed cauſas recit, imò depreca tur hoc facere no poſſit: & impetra qd petit, & ſentē tiæ ſeueritas tēpera tur. Quærit cur Ezechi minora renu at, Oſee ſtatim ſe ſcorto copulat, nec caſtum corpus ſe ha bere dicit: aut nō de ber meretricis cōmixtione ſe macula ... ut eſt apoſtolo: ... corpus efficia tur ui adhæret me retrici. vnde oſtēdi tur ... non ſecundum litem ita fuiſſe in re, ſed figuram ſynagogæ, & eccleſię.

* Theod. Coactus ꝓpheta legitimā ſuā vitæ ducendæ ra tion nudans aperit, ac dño benigno ſupplicat, vt alio iuſſu quæ ſibi imperata ſunt abroget, & ſtatim exorauit. Bo nus dominus eſt, & quiſupplicē precib. facile flectat.

c *... tum bo.* Hier. Leuiora ſ. mala. Fimus namque boū ab humani ſtercoris lōgè diſtat immūditia, vſq; hodie quo que apud Iudęos iſta ſeruat ſnīa, vt nō comedāt ſ. panem ſuū humano ſtercore. Neq; .n. idolis ſeruiūt nec dęmo num portenta venerant, ſed in fimo bubalino, dum omnia propter carnem & ventrem & terrena bona operantur. Vnde: *Qui fecerit ea, viuet in eis.* Nos autem comedimus

panē, qui de celo deſ. de quo. *Panem angelorum manducauit homo.* Nō Aegyptijs carnib. ſed mannæ tenuitate viuētes. D

d *Ecce ego con.* Oīs ſiniſtri & dextri lateris dormitio & ſub cinericij panis, ſex ſpecierū varietate cōmiſtio, inopiā incredibilē pręſignat, quod hic aperit: *Ecce ego c.* In eccleſia quoque dñs iratus indignos nos iudicat ſuo pane, atque vtinā ſaltē in pōdere & ſolicitudine eū mereamur accipere & arentē linguā extremus Lazari digitus irroret, vt deficientibus pane & aqua corruat vnuſquiſque ad fratrem ſuū: & fit vbique diſcordia, & Chriſti tunica ſcindit, quā nec milites in paſſione auſi ſunt ſcindere. Contabeſcimus E autem in iniquitatibus noſtris, dum nō habemus panē Dei.

Pſal. 77. a
Luc. 16. f
† Infra. 5. d & 14. d
Ioan. 19. d

a ¶ *Ne ignorent: ignorantia enim ſolet miſerias temperare.*

a mine, opēries illud ī oculis eorū. Et dixit dñs: Sic comedēt †
filij Iſrael panē ſuū pollutū inter gentes ad quas eijciā eos.
b Et dixi: † Ha ha ha dñe Deus. Ecce aīa mea non eſt polluta, 1

a ¶ *Quod ſine effuſione ſanguinis moritur.* b ¶ *Dęmonibus.*

& morticinū & laceratū à beſtijs non comedi ab infantia 2
mea vſq; nūc, & nō eſt igreſſa in os meū oīs caro immūda.
c Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimū boū ꝓ ſtercoribus hu- 3

¶ *Quod opere ſuo um monſtrauit, ſermone demonſtrat.*

manis, & facies panē tuū ī eo. Et dixit ad me: † Fili hoīs, ec- 4 5
d ce ego cōterā baculū panis in Ieruſalē, & comedēt panem 6
ſuū in pondere & in ſolicitudine, & aquā in mēſura, & in 7 8

a ¶ *Verbi Dei.* b ¶ *Doctrinæ.*

c ¶ *Auxiliū ſperans: humanæ enim naturæ eſt in ſummis angustijs magis in ꝓximo quā in ſe cōfidere.* 9

anguſtia bibēt, vt deficiētibus pane & aqua, corruat vnuſ 10

a ¶ *Pro quibus patiuntur.* 11

quiſque ad fratrē ſuum, & cōtabeſcat in iniquitatibus ſuis. 12

Vnde Ieremias: *Paruuli.* i. vulgus eccleſiæ *petierunt panem, & non erat qui fran.* Paulus autem qui vir erat, & ſciebat Chriſtū panes fregiſſe legales & dediſſe diſcipulis erogā dos, confidenter ait: *Panis quem frangimus nonne par. &c.* Baculum autē, idest, firmamētum panis comedere nō pñt, qui adhuc lacte infantiæ egent, nec valent accipere ſolidum cibum. Nihil autem ſic roborat animum veſcentis, quomodo vitæ panis, qui ſcilicet cōfirmat cor hominis.

Tren. 4. a
1. Cor. 10. d

* Theod. Duo per illā panis cōfectionē ſignificantur. A mēſura fames in Ieruſalē: ab immūdo apparatu vita degēda inter gentes, quę legē violent. Verum iuſtitia ſupplicium cōtinet: pœnas. n. ſoluunt eorum quæ deliquerint.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ha ha ha domine Deus. *Et dicūt expoſitores aliqui, quod hic ponitur ha, ad denotandum horrorem triplicem. ſ. vilitatis materiæ, & tranſgreſſionis legis diuinæ, & captiuitatis ſignificatæ. Sed hoc procedit ex ignorantia Hebraici ſermonis, in quo eſt hic vnica tantum dictio, & ſonat ah ah: & eſt interiectio admirantis, ſeu conquerentis, ſicut dictum fuit. 1. cap. Ierem.*

2 Et morticinum & laceratū à beſtijs non comedi, &c. *q. d. nunc eſſet mihi grauius veſci pane ſic abominabili.*

3 Ecce dedi tibi fi. bo. ꝓ ſter. hu. &c. *in hoc tēperauit ꝓceptū.*

4 Et facies panem tuum in eo. *idest, coques modo prędicto.*

5 Et dixit. *Hic ponitur prędictæ parabolæ expoſitio, ſeu applicatio exprimendo famem in Ieruſalem futuram, cùm dicitur.*

6 Ecce ego conteram baculum panis. *i. ſuſtentamentū cuiuslibet cibi, qui nomine panis intelligitur in ſcriptura.*

7 Et comedent panem ſuum in pondere. *i. non ad ſaturitatem, ſed ad famem aliquantulum temperandam.*

8 In ſolicitudine. *propter diminutionem victualium, & inuaſionem obſidentium.*

9 Vt deficientibus pane & aqua. *idest, finaliter deficiet omnis cibus & potus:*

10 Corruat vnuſquiſque ad fratrem ſuum. *Non potens ſe ſuſtinere prę debilitate & timore.*

11 Et contabeſcat. *idest, deficiat.* F

12 In iniquitatibus ſuis. *idest, propter iniquitates ſuas quas operati ſunt contra Deum & proximum, &c.*

MORALITER.

† *Si comedent filij Iſrael panē ſuū pollu. &c.* & per hoc ſignat, ꝙ à dęmonibus capti per culpam mortalem & captiuati per cōſuetudinē incorporant ſibi vitia vilia & enormia.

CAP. V.

a *Et tu fili hominis, a ... &c. Et duces per caput tuum.* Hier. Cæſaries, & barba pulchritudinis ac virilitatis indiciū ſunt, quib. raſis fœda nuditas appareſcit, & perſona capitis, quaſi emortua. Sic Ieruſalē & populus eius mortuus, & a viuo Dei corpore ſeparatus, fami, peſtilentiæ, cædi, gladio, captiuitati, & diſperſioni traditur.

* Theod. Gladius acutus, innuit vlciſcēdi facultatē: ademptionē autē capillorum & barbæ, decoris priuationem: ſtateram & pōdera, diuinæ ſententiæ iuſtitiam: nihil eſt enim quod non ponderetur, apud incomprehenſibilia iudicia eius.

* Rupertus. Gladius acutus radens pilos, ſeuera ſcelerū

E T tu fili hominis ſume tibi gladiū acutum † ra- 1 2
dentem pilos, & aſſumes eū: & duces per caput 3
tuū, & per barbam tuā: & aſſumes tibi ſtateram 4 5

† nouaculam tonſoriam.

vltrix ſententia eſt, ſuperfluos extermi natura Iudæos. Sicut enim pili capitis aut barbæ corpori adhærent, ſed corporis partes aut membra non ſunt. Sic Iudæi, de quibus vel contra quos ſermo eſt, Deo patrum ſuorum nomine quidem vel profeſſione adhærebant, ſed nullo veritatis timore vel amoris affectu ad eam pertinebant.

* Gregorius. Hoc prophetæ facto iudicium redemptoris exprimitur, qui in carne apparens caput raſit, quia a Iudaico ſacerdotio præceptorum ſuorum ſacramenta abſtulit. Barbam raſit, quia regnum Iſraeliticum deſerēs, pecorum virtutis eius amputauit. *Ter-*

Lib. 2. moral. cap. 29.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. V.

1 Et tu fili hominis. *Hic cōſequenter deſcribitur populi Ieruſalē deſtructio: & primò ad hoc parabola ponitur. ſecūdo expoſitio, ibi:* Hæc dicit dñs. *Parabola aūt iſta nō ſolū eſt verbi, ſed facti. ideo dicitur prophetæ.* 2 Su. ti. gla. acu. *In Hebr. habetur, raſorium.* 3 Et duces. *i. duci facies.* 4 Per caput tu. *non. n. poſſet hoc facere propheta manu propria, ſed fecit hoc per raſorem. Et idem intelligendum eſt de dictis ca. præc. vt decoctione panis & huiuſmodi, quia propheta iacens ſuper latus ſuum ſiniſtrum, immobiliter non poterat hoc facere manu propria.* 5 Et aſſu. *idest, aptam ad ponderandum.* * Et

MORALITER.

† *Et tu fili hominis ſume tibi gla. acu. &c.* Per gladium pilos radentem, ſignatur pęnitentia debita peccata diluens.

5 *Et aſſu. tibi.* per hoc qd pili in ſtatera iubent poni, ſignatur, quod grauitas peccatorū debet diligenter cōſiderari, & ſcdm hoc pœnitentiæ remedium adhiberi: vnde Greg. exponens illud Matth. 3. b. *Facite ergo dignum fructum pœnitentiæ,* dicit: per hoc vniuſcuiuſque conſcientia conuenitur, vt tanta licita ſibi ſubtrahat per pœnitentiam, quanta ſe meminit illicita perpetraſſe per culpam.

† *MORA-*

A a *Tertiam partem,&c.* * Rupertus. Isti sunt quos trium latronum Ioannis, Simonis, atque Eleazari gladius discors, intra ciuitatem trucidauit, simulque fames tanta multitudine, vt cum sepeliri non possent, de muro defunctorũ reliquiæ in profunda præcipitia deijcerent. Quod aspiciẽs Titus, altè ingemuit, & manus ad cęlũ eleuãs, testatur haud quaquã illud sibi ascribendum.

b *Et assumes ter.&c.* * Idem. Isti sunt quos foris consertis prælijs Romanus mucro concidit.

c *Tertiam verò aliam,&c.* * Idem. Isti sunt qui venditi & captiui in omnes gentes abducti sunt. Plurimi venales, sed pauci emptores, quia Romani habere in seruitutem Iudæos dedignabantur.

d *Et gladium nudabo,&c.* * Idem. Isti sunt qui Tito procedente, & per singulas vrbes pompam celebrante victorię, per imebantur in arena quicùnque pergebant, ac delacerati a bestijs pendebãt merita rebellionis. B

e *Et sumes inde,&c.* * Idem. Isti sunt qui vitæ reseruati vitam hactenus agunt ligatam extrema seruitute, conditione vectigali.

f *Ex eo egredietur,&c.* Hier. Sicut Machabæorũ narrat historia, quãdã partẽ Iudæorum se tradidisse Antiocho Epiphani, & eũ in persequutionẽ populi concitasse: & multa alia q̃ in ea scribunt historia, & in libris Iosephi, & pręcipuè dissensionẽ Hircani & Alexandri, quorũ occasione Põpeius in Ierusalẽ venit, & eam Romanis subdidit. Postea verò sub Tito & Vespasiano vrbs capta est tẽplũque subuersum & post 50. annos sub Aelio Adriano vsque ad solum deleta ciuitas pristinum quoque nomen ami[sit]. (Iosephus.)

g *In medio.* Hier. Ab Oriente cingitur Asia, ab Occid[ente] Europa, à Meridie Lybia & Aphrica, & à Septẽtrione [Scy]tia & Armenia & Perside, & cunctis Ponti nationi[bus].

¶ Famen & pestilentiam signat.

a pốderis, & diuides eos. Tertiãm partem igni combures in 1

¶ Computationem.

medio ciuitatis, iuxta cõpletionem dierum † obsidionis: 2

a¶ Foris cædes & bella.

b & assumes tertiã partem, & concides glãdio in circumitu 3

a¶ Ciuitatis b¶ Id est, eos qui captiuitate ducendi sunt. c¶ Insuper.

c eiũs: tertiam verò aliam in ventum disperges: & glãdiũ † nu 4

d ¶ Ne captiuitas sit summa malorum. b¶ Eos qui de captiuitate redituri sunt. 5

e dãbis post eos. Et sumes inde parũũ numerum, & ligabis 6

eos in summitate pallij tui. Et ex eis rursum tolles, et proij 7

a¶ Macedones signat, sub quibus habitatores Iudææ & præcipuè Ierusalem multa perpessi. 8

b¶ Populo. Iudæorum.

f cies eõs in medium ignis, et combures eos igni, et ex † eõ e- 9

gredietur ignis in omnem domum Israel. Hęc dicit domi 10

a¶ Quasi in vmbilico mundi. vnde: Operatus est salutem in medio terræ. 11

b ¶ In exemplum boni.

g nus Deus: Ista est Ierusalem: in mẽdio Gentiũ posui eãm, et

¶ Econtrario. ¶ Sequens exemplum Gentium. 12

in circumitu eius terras. Et contẽpsit iudicia mea, vt plus 13

esset impia quã Gentes: præcepta mea, vltrà quàm terræ, 14

¶ Retrorsum.

quæ in circumitu eius sunt. Iudicia enim mea proiecerũt,

¶ Proficiendo.

et in præceptis meis non ambulauerunt. Idcirco hæc dicit

h dominus Deus: Quia superastis Gentes, quæ in circumitu

vestro sunt, et in præceptis meis nõ ambulastis, et iudicia 15

In medio igitur ... tiũ sita est, vt c... *erat notus i Iudæa...* *Is.m.no.e.* Oẽs i[n cir]cumitu nation... lius sequerent... pla, sed ipsa cir... Gentiũ posita ... ĩpietatẽ sequu... h *Quia sup.* Hic... q.d. Quid cau... go, quod in præ[cep]tis meis non a[mbu]latis & iudicia ... nõ facitis, cum ... in scelere super... ritis Gentes qu... circũitu vestro ... nec feceritis ea ... Gẽtes naturali ... in cordibus su... pta sępè feceru[nt]. *Quia supera.* H... Ad hoc tertiò ... lit: Ideò. Primò ... dominus Deus ... *ce ego ad te,&c.* S[ecun]dò: Ideò *patres c[ome]derunt fi.su.in m.* ... tio. Ideò *vino* ... *cit dominus.* Et n... dum, quòd honesta & decora pro merito eorum qu... stinent seipsum facere profitetur, quę tristia, & Deo i[ndi]gna, non se facere, sed tantum fieri dicit, vt hic: Ideò [pa]tres comedent filios suos in medio tui.

* Theodor. q.d. Quando.n. gẽtium charactera indui[stis] & earũ institutis perfusi, mea iudicia & leges auersa[ti e]stis, & propter iniquitatis exuperantiam impietate g[entes] vicistis, à quibus eam didicistis, hac de causa apertè ... cabo te inspectantibus gentib. & pęnas audientibus, nullã à tua ęquitate vtilitatẽ percepere, aliquam sal...

perc...

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et diui. *s. pillos capitis tui, & barbæ in tres partes ęquales. Et quia hoc nõ poterat bene fieri numerãdo, pręcipitur fieri ponderãdo.*

2 Tertiam par. *s. Ierusalẽ descriptæ in latere, ad designandum quod tertia pars populi Ierosolymitani moreretur fame & peste obsidionis tẽpore: Et hæc pœna vocatur hic combustio ignis. In scriptura.n. sacra frequenter nomine ignis intelligitur alia pęna.* C

3 Et assumes. *ad designandum quod magna pars populi Ierosolymitani occideretur à Chaldæis extra muros: quia aliquando exibant ad irruendum per obsidionem, & ibi occidebantur saltem multi non potẽtes se retrahere intra ciuitatẽ. Aliqui etiã occultè fugientes de ciuitate capiebantur a Chaldęis & occidebantur.*

4 Tertiam. *hoc in parte dicitur pro fugitiuis in Aegyptũ post captionem ciuitatis, vt habetur Iere. 42.*

5 Et gla. *quia Nabuchodonosor postea intrauit Aegyptum, & illos partim occidit, partim captiuauit, sic eis prędixerat Iere.*

6 Et sumes. *i. de ista tertia parte.*

7 Paruum nu. *ad signandum illos, qui postea ducti sunt in Babylonem captiui, & in vita conseruati.*

8 Et ex eis, &c. *ad designandum Achab, & Sedechiam, quos in igne frixit rex Babylonis vt habetur Iere. 29.*

9 Et ex eo. *hoc est ex illo igne, seu combustione.*

10 Egredietur. *i. increpatio pęnæ, seu maledictionis. Ex punitione enim illorũ duorũ assumptus est modus cõis loquendi in popul[o], vt cũ vnus malediceret alteri, dicebat: Sic tibi cõtingat sicut c[ontigit] Achab & Sedechiæ. sicut dicitur Iere. 29. Sic exponit literã ... Ra. Sal. Expositores aũt Latini exponunt de pœna reuertentium [de] Babylone, qui muros ciuitatis reparauerunt in angustia magn[a, vt] habetur in lib. Neemię, & de malitia quorundã qui tempore M[acha]bęorũ concitauerunt Gentiles contra Iudæã, vt habetur 1. & 2. ... sed prima expositio planior & magis consona literæ videtur.* F

11 Hęc di. *Hic consequenter ponitur expositio parabolæ, p... tamen ratio dictæ destructionis assignatur. secundò parabola ad ... positum applicatur, ibi:* Tertia pars. *Circa primum dicitur.*

12 Ista est. *i. ciuitas quã in latere descripsisti Ierusalẽ signific...*

13 In medio. *quia sita est in quarto climate terræ habitabili p... tem climatibus distinctæ.*

14 Et cõtẽ. *duplici rõne. s. quia Gẽtes leges sibi traditas à su[per]ioribus seruauerũt. Iudæi verò legẽ à Deo sibi datã reliquerunt ... de Ier. 2. c. dicitur:* Si mutauit Gens Deũ suũ. *i. non mutat ... subditur.* Populus aũt meus mutauit gloriã suã. *i. Deũ s... idolũ. Itẽ pp ingratitudinem beneficiorũ à Deo receptorum in ... datione, & mannæ cælestis nutritione, & similibus quæ non fe[cit] Deus alijs Gẽtibus, secũdũ quod dicitur Ps. 147. b.* Nõ fecit ta[liter] om. na. &c. *Ingratitudo verò aggrauat alia peccata, ideo s...*

15 Quia superastis Gentes. *s. in malitia.*

*

M O R A L I T E R.

† 1 *Et diuides.* per hoc, quòd in tres partes diuidunt, signat quod peccata ex trib. radicibus cõmittuntur, quę sunt concupiscentia carnis, cõcupiscẽtia oculorũ, & superbia vitę.

2 *Tertiã.* per quam signantur peccata carnalia, quæ comburi debent afflictione corporali, secundum illud Ps. 25. a. *Vre renes meos & cor meum.*

3 *Et assumes.* per hanc partẽ signãtur peccata ex superbia vitæ procedentia, quæ sunt humilitatis gladio cõcid[enda]. hic.n. est gladius, quo Goliæ superbi caput amputat[ur].

4 *Tertiam vero aliam.* per quam signantur peccata ex [ocu]lorũ concupiscentia procedentia, quę sunt per disp[ersio]nem bonorum temporalium in pijs operibus redin[en]da, secundum illud Dan. 4. a. *Peccata tua eleemosynis redime, & [ini]quitates tuas in misericordijs pauperum*, & de tali dispert[ione] dicitur. Ps. 111. b. *Disper. de. pau. iu. e. m. in se. sec.*

† MOR.

percipiat à tuo supplicio.
a Similia. Hieronymus. Multa duriora post mortem filij passurus est. Aliud est enim coluisse aliquādo idola, aliud filium trucidasse.
b Ideo pa. Hieronymus. Matres filios deuorasse legimus, nec patres filios, nec filios patres. Hieronymus. In ecclesia sæpe magistri contra discipulos, suos patres contra filios, & discipuli contra magistros. Est, filij contra patres mutua seditione concitantur, vnde Apostolus: *Si inuicem accusatis, videte ab inuicem consumamini*. Inde propheta. *Vt edant carnes.* Et Iob. *Quis dere carnibus eius, vt satiemur*. Insuper magistris qui lucra mundi, non subditorum salutem quærunt, dicitur. *Qui de... panis.* De quibus Apostolus: comedent domos viduarum.
c ...circo. Hieronymus. Hoc idem sacerdotibus & magistris dicit dominus. *Sanctum meum violasti in omnibus, & cæt.* Ego quoque vos cōteram atque cōfringam, & reddam qđ in populum meum iniuè egistis, cuius lana vos tegitis: & lacte caseo vescimini: & fractum ac morbidum non requiritis.
d Sanctum meum.
* Theodoretus. Sancta vocat non solum præcepta legis, sed etiā dedicatū sibi tēplū, quod idolis in eo collocati polluerunt offensiones aūt & abominationes idola nuncupat. Abominationes, vt abominationis plena: offensiones, vt omni repleta iniucunditate. Huic simile

mile est illud quod a Rebecca dicitur. *Insensa sum animæ meæ propter filias Chananæorum, si acceperit Iacob filius meus ex ipsis vxorem, vt quid mihi viuere.* Hoc est, valde abominor filias Chananæorum. D Gene.27.
e *Et non mise.* Afflictionis tuæ, quia tu misereri noluisti, vnde Beati enim misericordes, quoniam ipsi misericordiā consequentur. Matt.5.a
f *Et complebo furorē.*
* Theodoretus. Expers affectionis numen est, & ab ira prorsus vacuum. Vtitur autem humanis nominibus, ita appellās ea quæ fiunt, cum homines puniuntur. Illud verò explebit ira mea super ipsos id significat, finem habebit. Cumque experiētia docti didicerint ipsi, me Deum esse ac dominum, qui auersatus eorum scelera, supplicia intuli, cōsolabor. Hoc enim consilio, pœnas irrogaui. † Ideo. E †contaminationibus.
g *Et scient.* Hieronymus. Non consumpti fame, & peste, & gladio, sed dispersi in omnem ventum, aliorum mortibus suisque miserijs Deum sentient iratum, quem clemētem scire noluerunt.
h *Et dabo.* Hieronymus. Prodest Ierusalem ea vitia desolari, & in desertum redigi, & sua peccata cognoscere F vt quæ cæteris Gentibus in exemplum virtutum esse debuerat, sit exemplum miseriarum, vt qui dicit: *Aduena ego sum apud te, & pe. si. o. pa. mei*, vnde alibi. *Et non dixe. qui prete. bene. do. sup. vos.* vt videant opprobrium eius & doleant. Psal.38.c Psal.128.a

mea non fecistis, & iuxta iuditia Gentiū quæ in circumitu 1
vestro sunt, nō estis operati. Ideo hæc dicit dñs Deus: Ecce
a ¶ Non alius. b ¶ Non per angelum, non per quemlibet ministrum. c ¶ Quamuis iratus non excedam pœnarum mensuram.
ego ad te, & ipse ego faciam in medio tui iuditia in oculis 2
a ¶ Ante. ¶ Quia seruus sciens voluntatem domini sui, & non faciens, vapulabit plagis multis: Et; Potentes potenter tormenta patientur
a Gentium: & faciā in te quæ non feci, & quibus similia vl- 3
b trà non faciā propter omnes abominationes tuas. Ideo pa 4
a ¶ In Romana obsidione non solum in Babylonia.
tres comedēt filios suos ī medio tui, et filij comedēt patres 5
a ¶ Quia Romana captiuitate in totum mundum dispersi sunt, & hoc est in omnem ventū capillorum barbæque dispersio.
suos. Et faciā in te iuditia, & uentilabo uniuersa reliquias
c tuas † in omnem uentum. † Idcirco uiuo ego dicit dominus 6
a ¶ Proprie hoc ad Ierusalem. b ¶ M: scilicet deferens in templo idola e luisti.
Deus, nisi pro eo q̄ sanctum meum violasti in omnibus † 7
d offensionib. tuis, & in cunctis abominationibus tuis, ego 8 9
a ¶ Idola tua. b ¶ Cum videro afflictionem vestram. 10
quoque confringā, & nō parcet oculus meus, & non mise 11
e a ¶ Aposiopesis. b ¶ Hiero De hoc capitulo dictum est supra. Hiero. Lxx aliter hoc dicunt, sed Aristeus: & Iosephus & omnis schola Iudæorum. 5 lib. Moysi tantum a Lxx. translatos esse asserunt.
rebor Tertia pars tui peste morietur, & fame cōsumetur in 12
medio tui, et tertia pars tui gladio cadet in circumtu tuo.
Tertiā uerò partem tuam in oēm uentum dispergā, et gla-
a ¶ Humano affectu loquitur, non quod irascatur, sed nos per pœnas atque cruciatus eu iratū sentimus.
f diū euaginabo post eos. Et complebo furorem meū, et re- 13
¶ Accepta vindicta.
quiescere faciā indignationem meam in eis, et cōsolabor. 14
a ¶ Hieron. Sub metaphora viri & vxoris. Dum enim vxorem diligit zelotypus est, si negligit, dicit zelus meus recessit à te, & vltra non irascar tibi.
Et scient, quia ego dñs loquutus sum in zelo meo cū imple 15
g uero oēm indignationem meam in eis. Et dabo te in deser 16 17
h tum et in opprobriū Gentibus quę in circumitu tuo sunt
in conspectu oīs prætereuntis. Et eris opprobriū, et † blas 18
phemia, exēplū et stupor in Gentibus, quæ in circūitu tuo 19
a ¶ Vnde Paulus: Eramus naturæ filii iræ.
sunt, cū fecero in te iuditia in furore et indignatione, et in

Sagit.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et iuxta iuditia Gentium quæ in circumitu vestro sunt &c. *idest, manus iuste, quam ipsi vixistis.*
2 Faciam in medio tui iuditia. *i. vindictas iustitiæ meæ.*
3 Et faciam in te quæ non feci. *Scilicet temporibus præteritis*
4 Et quibus similia vltrà non faciam. *istud vltrà nō significat perpetuitatē à parte post, sicut nec illud Isa. 2. b.* Et non exercebuntur vltrà ad prælium, *sicut plenius fuit ibi dictum, sed impor tempus longum, scilicet quousque itererentur tales abominationes vel maiores, quod impleuerunt Iudæi in occisione Christi, propter quod incurrerunt tanta mala vel maiora per Romanos quanta incurrerant per Chaldæos, ideò subditur.*
5 Comedent patres filios suos in medio tui, & filij comedent, &c. *Hoc enim in vtraque obsidione, scilicet Chaldæorum, & Romanorum fuit impletum.*
6 Idcirco viuo ego dicit dominus Deus, nisi. *i. sicut verū est, quod ego sum vita per essentiam, ita verum est quod inferam dictam pœnam.*
7 Pro eo quòd sanctum meum. *idest, templum meo nomini consecratum.*
8 Violasti in omnibus. *Scilicet ponendo ibi idola, vt habetur. 4. Reg 21.*
9 Ego quoque confringam. *idest, te destruam, sicut lagenam in partes minimas confractam.*
10 Et non parcet oculus meus. *In effectu exteriori.*
11 Et non mise. *Affectu interiori.*
12 Tertia pars tui peste morietur, & fame consumetur in medio tui, & c. *Hic consequenter parabola supra posita ad propositum applicatur, & ex prædictis exponendo literam parabolę patet litera vsque ibi.*
13 Et complebo furorem meum, & requiescere faciam indignationem meam, &c. *Loquitur de seipso ad modum hominis irati, cuius ira quiescit inflicta vindicta.*
14 Et consolabor. *Passiones enim irascibilis terminantur in passiones concupiscibilis. Vindicans enim malum sibi illatum valde delectatur. 2. Rhetoricę. & 4. Ethicorum dicitur. Ira dulcior melle in pectoribus virorum liquescit.*
15 Et scient, quia ego. *Per experientiam pœnę à me illatę.*
16 Quia ego domi. *Potens vindictam facere.*
17 Et dabo te. *Quę prius eras magnificè habitata. Et loquitur de Ierusalem destruenda.*
18 Et eris opprobrium Gentibus. *Quæ ante fueras summè honorata.*
19 Et blasphemia exemplum & stupor. *Ex hoc enim quòd videbatur tanta destructio diceba tur, quod hoc contigerat propter horribilia mala quę fuerant in ea.*

a *Sagitt.* Hieronym.
A Quidquid mali sustinemus, pro peccatis nostris accidere manifestum est, vnde, & fames quæ in Regum volumine, & Ruth, & sub Elia (quando tribus annis, & sex mensibus cælum clausum est) & sub Elisæo (cuius incredibilem inopiã repentina abundantia compẽsauit) Dei iudicio missa est.

Fames. Dei iudicio.
Ruth. 1. a
3 Reg. 17. a
4 Reg. 6. f

a ¶ Nos quoque cum Ierusalem in hoc tabernaculo grauati ingemiscimus, iram domini sustinẽtes, quoniam peccauimus ei. b ¶ Hæc omnia.

a increpationibus irę, quæ ego dominus loquutus sum, qñ 1
¶ Mutatio personæ.
misero sagittas famis pessimas† in eos, quæ erunt† mortife
a ¶ Horũ nostris temporibus memoria magis te ipsa suscitatur. quã litera quomodo videmus captiuos.
rę, & quas mittam, vt disperdam vos. Et famem congrega
¶ Vel firmamentum.
bo super vos, & conterã in vobis baculum panis, & mittã 2
a ¶ Verbi Dei. panis, qui de cœlo descendit. b ¶ Omnia noc ua animalia. Morbus.
b in vos famem, & bestias pessimas vsque ad internecionẽ. 3
¶ Gladius.
Et pestilentia & sanguis transibunt per te, & gladium in- 4 5
ducam super te: Ego dominus loqnutus sum. 6 7

Hieronymus. In nos quoque pro peccatis nostris fames mittitur verbi Dei, deinde mors, vt quoniam audiuimus: *Gustate, & videte quoniã suauis est dominus*, sentiamus, *Mors peccatorum pessima*.

Psal. 33. b
Ibidem.

b *Et bestias.* Hieron. Bestiæ pessimæ in nos mittuntur, qñ tradimur in passiones ignominiæ, & reprobum sensum & conscientiã peccatorum, quæ exciant atque lacerant animum nostrum, dissensiones, hæreses, schismata, æmulatio, inuidia, detractio, desideria multa, auaritia, quæ est radix omnium malorum, & pessimæ bestiæ sunt, vnde: *Corripiet te præuaricatio* ... Et alibi. *Ne tradas bestiis animas confitentes tibi.*

✻ Theodoret. Bestias malas, crudelissimos Chaldæos appellauit, instar bestiarum cruorem vorantium, inuadentes & alios occidentes, alios viuos capientes, alios bello captos in seruitutem abducentes.

B

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quando mise. *Dicit enim Vegetius libro de re militari, quòd in ciuitatibus obsessis, & aliquando in castris, acrius pugnat fames quam gladius.*

Vegetius.

2 Et conteram. *idest, omne sustentamentum cibi.*
3 Et be. *Serpentes & animalia venenosa ad vos intoxicandum, & interficiendum flatu & morsu.*
4 Et pestilentia. *idest, aer corruptus.*
5 Et sanguis. *idest, gladius effundens sanguinem.*
6 Transib. per te. *Et subditur.*
7 Et dominus, &c. *Cuius verbum non potest esse falsum, & pœna dicta infallibiliter veniet.*

CAP. VI.

a *Et factus est sermo &c. Montes.* Hieronymus. Idola subuertenda significat, & aras, & ceremonias, possumus per montes Israel principes accipere, & eos q sapiẽtia potẽtiaq; & scientia, & diuitijs, pollebant, & nota quòd facies contra montes obfirmatur, nec solis montibus loquitur, sed & collibus, rupibus, & vallibus, in quibus inferior dignitatis & gradus scientiæ prudentiæque cognoscitur.

Tropol.

CAP. VI.

a Et factus est sermo domini ad me dicens: Fi- 1
¶ Vel obfirma.
li hominis pone faciem tuam ad montes Is 2
a ¶ Qui idolis occupati.
rael, & pphetabis ad eos, & dices: Montes
a ¶ Non auribus, sed imperio & potentia creatoris, cui simile: Mare vidit & fugit, Iordanis conuersus est retrorsum. Mari quoque dicitur. Tace & obmutesce. Et de terra dicitur. Qui respicit terram, & facit eam tremere.
b Israel audite verbũ domini Dei: Hæc dicit dominus Deus 3
¶ Superbis. ¶ Scientia inflatis.
montibus & collibus, rupibus & vallibus. Ecce ego indu-
a ¶ In quibus idola adorabant. 4
cam super vos gladium, & disperdam excelsa vestra, & de-
a ¶ Non meas. b ¶ Quæ de corde finguntur. ¶ Fictos deos.
moliar aras vestras, & confringentur simulachra vestra. Et 5

C

Hieronymus. Montes sunt qui ad perfectam scientiã peruenerunt. Colles paulò inferiores, & rupes, nullã sciẽtiam habentes, & tantum in cõuersatione fidentes aliqui sibi de scripturis præsumunt, habentes zelum Dei, sed nõ secundum scientiam. Valles nouissimi in ecclesia, qui & vita & scientia inferiores, tamen de conuentu domini cæ familiæ non recedunt. Omnes verbum domini iubẽtur audire, vt vnusquisque pro modulo suo intelligat qd dominus præcipiat.

Tropol.

✻ Rupertus. Montes Israel omnium quæ hic dicta sunt, maximè principes sacerdotum & scribas, & Pharisæos causa ... mit, & hic sermo propheticus sub nominib. mõtiũ & collium, rupium & vallium cõtra eosdem sacerdotes inuehitur.

✻ Theodoretus. Non sunt montes ratione prẽditi, neque animati quin etiam sensu carent: cui tamen bus tñ inanimis colloquitur, vt res rõne præditas magis coarguat. Ita etiã regnante Hieroboã, ad altare vir fecit ...

b *Hæc di.* Hic sæpe in hoc propheta dicitur Adonai dominus Adonai vnũ est de decem vocabulis Dei, & significat dominum, quo sæpe & in hominibus vtimur. Hoc quoque Sara Abraham dñm suum vocabat vocabulo, & ... dicitur: *Domine mi rex*, Adonai scriptum est. Quando autem duo domini & domini iunguntur nomina, prius commune est, sm proprium nomen Dei, proprium ... dicitur. Idest, ineffabile, quod scriptum fuit in aurea lamina, quæ erat in fronte sacerdotis.

Rupernus. *Circa primum dicitur.*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VI.

✻ 1 Et factus est. *Postquam descripta est Ierusalem obsidio, & populi eius destructio, hic consequenter describitur totius Iudææ vastatio, & diuiditur in duas partes: quia primo describitur hęc vastatio, secundò vastationis acceleratio capitu. sequenti. Præsens autẽ capitulum in tres partes diuiditur. quia primò describitur Iudęę generalis vastatio, secundò aliquorum specialis reseruatio, ibi:* Et relinquam. *tertiò cęterorum finalis destructio ibi:* Hæc dicit dominus.

2 Fili ho. po. f. t. *idest, respice terram Israel vultu irato, ad denunciandum iram Dei contra ipsam.*
3 Hæc dicit domin. *q. d. nullus locus remanebit indiscussus aduersariis discurrentibus vbique ad interficiendum homines latentes, & rapiendũ sibi bona abscondita, & comburendum ...*
4 Et disperdam excelsa. *vbi colebantur idola.*
5 Et deijciam interf. *quia corpora interfectorum vbique dimittentur insepulta, cętera patent in litera vsque ibi.*

MORALITER.

† 1 *Et fact.* Secundum literalem sensum in hoc cap. describitur vastatio Iudææ generaliter per regem Babylonis, per quam mysticè significatur ecclesiæ vastatio per astutiam dæmonis. In ecclesia verò militante sunt principes & prelati, qui per montes signantur propter altitudinem status sui. Sunt etiam milites & clerici, qui per colles signantur quia minores sunt principib. & prælatis: Colles verò minores sunt montibus. Sunt etiam religiosi qui designantur per rupes, eò quòd status religiosorum est status asperitatis. Sunt etiam laici vulgares qui per valles signantur quòd sunt in inferiori statu respectu prælatorum. Et in omnibus istis statib. sunt peccatores multi iustè pro suis peccatis puniendi, de quibus subditur.

3 *Hęc dicit dominus Deus monti. & col. &c. Ecce ego adducam super vos gladium, &c.* Scilicet iustitiæ meæ per punitionem debitam iniquitati vestræ. Et subditur causa, cum dicitur.

4 *Et disperdam, &c.* i. idololatrias vestras. Idolum enim † iusti-

a *t disper.* Hieronymus. Quod dicit se ossa montium di-
A spergere, indicat quosque eorum fortissimos ab inuicem separandos. Prodest enim peruersæ scientiæ malos à malis diuidi, sicut illi qui ædificabant turrē pro vtilitate sua diuersi sunt, & linguæ eorum diuisæ sunt, ne consensus pessimus peiores faceret eos, ita ossa montium dispergū tur, vt conatus suos vanos intelligant.

Theodoretus. Animis ad rationem præditos contemnit orationē, minatque cadaueribus completurum se idolorū delubra, & humanis ossibus dæmonum aras, docens ipso supplicio nihil eis dæmonum profuisse cultum,
B neque ex illis opem aliquam aut auxilium habuisse, ī his quæ sibi fuerunt illata calamitatibus.

b *Vt sci.* Quem scilicet montes interfecerint, vel ecclesiastici viri, qui male viuentes in salutem suā ceciderunt, tūc scilicet finis erit montium superborum, vt cognoscāt, quòd ipse sit dominus. Post autem fieri, vt ē vno populo montium alijs interfectis alij cognoscāt. Pestilente enim flagellato stultus astutior erit.

✠ Theodor. Quamobrem pœna diuinæ cognitionis est magistra. Idcircò etiam Beatus Dauid dicebat. *Bonum mihi quia humiliasti me, vt discam iustificationes tuas.*

c *Qui fu.* Hieron. Apostoli scilicet de semine Israel reseruati sunt, vt Euangelium prędicarent in mundum dispersi. Potest autē dici quòd ideò aliqui de captiuitate Iudaica reseruati sunt, vt in Gentibus recordarentur nominis eius, & potentiam prædicarent, hæretici quoque qui euadere potuerunt gladium perditionis eorum, & fictiones (quæ contra Deum fuerant concitatæ) huc illucque dispersi, recordabuntur nominis domini pœnitentiam agentes, & a catholicis se esse captos exultantes. D

a¶Vt ibi faciantur corpora mortuorum, vbi prius hostiæ ¶Vt scilicet se mortuos & figmenta sua nihil sibi prodesse sentiant.

deijciā interfectos vestros ante idola vestra. Et dabo cada-
uera filiorū Israel ante faciē simulachrorum vestrorum, &
a¶Non tantum montium, sed eorum qui iacebant in circumitu earum. ¶Vrbibus & vicu'is.
dispergā ossa vestra circa aras uestras in omnibus habita-
a a¶Conuentus hæreticorum. b¶Causa quia vrbes montium destruuntur, vt scilicet excel. demo. ¶Superbiæ.
tionib. vestris. Vrbes desertæ erunt, & excelsa demolietur,
a¶ Peruersorum dogmatum.
& dissipabunt, & interibūt āræ vestræ, & cōfringentur, &
a¶Quæ corde suo simularunt. b¶Phana quæ contra templum domini construxerunt. ¶Nō tēpla. c¶Non Dei
cessabunt idola vestra, & cōterentur delubra vestra, & dele
a¶M[illegible] filiæque fient æ.
bunt opera vestra, & cadet interfectus in medio vestri: &
b ¶Alias quoniam. a¶ Alia litera non habet sum. b¶Vnde. Reliqui mihi in Israel septem milia virorum qui &c Et Paulus Reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ fient.
scietis qa ego sum dn̄s. Et relinquam in uobis † eos qui fu 1
c gerint gladiū in Gentibus, cum dispersero vos in terras: & 2
a¶ Alias [illegible] [illegible]ooli, vel Cyrus. & Darius. b¶ In quibus captiuitatis tempore versabantur.
recordabunt mei liberatores vestri in Gentib. ad quas ca-
a¶ Vnde Hosee 4.c. Spiritu fornicationis seducti sunt. ¶Cum d[illegible]lis. 3
d ptiui ducti sunt: quia † contriui cor eorum fornicans & re 4
¶Adulterio plenos. 5
cedens a me, et oculos eorū fornicantes post idola sua: et 6
e ¶Pœnitentes.
† displicebunt sibimet super malis quæ fecerant in vniuer-
sis abominationibus suis, et scient † quia ego dominus 7
f non frustra loquutus sum, ut facerem eis malū hoc. Hæc 8
a¶ Malis operibus separando. b¶Ne gradiatur itinere peccatorum. 9
g dicit dn̄s Deus: Percute manum tuam et † illi de pede tuū, 10

d *Quia con.* ✠Theodoret. Sine vlla dubitatione inqt, eos pœnitebit, quod a me deficientes idolorum cultum cōplexi fuerint. Hoc .n. hoc in loco fornicationē vocauit, & ipsa experiētia discēt a me neq: iniustè neq. sine sua vtilitate eos huiusmodi suppliciis affectos. Impietas enim iustitiam ostendit, vtilitatem pœnitentia. E

Hieronymus. Hęreticorum quoque cor vtiliter conteritur. Idest, thesaurus peruersorū dogmatum, quia recessit à domino, & fornicantes oculi post adinuentiones suas qui cum domini fuerint recordati, disciplicebunt sibi in abominationib. suis: & intelligentes veræ fidei veritatē scient, quia ipse dominus, qui ideo percutit vt sanet.

† aliquot qui fugient.

† quoniam

† percute pede tuo. s. terram, instar irati terrā pe de calcantis.

e *Et oculos.* Per quorum fenestras mors intrat, vnde duo presbyteri in Daniele Susannam nudari fecerunt, vt saltem aperti corporis decore fruerentur.

f *Non frustra loquutus, &c.* Gregorius. Quia pœnituerunt Impœnitentibus dicitur. *Sine causa percussi filios vestros, disciplinam enim non receperunt.* vel recipere noluerunt. Hosee 6.a Dan. 13.d

g *Percute manū tuā.* Vt non modo voce, sed & gestu & habitu, stuporē admirationēq. significes sup peccatis eorū. Iere. 2.f

Quo- F

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 t scietis, quia. *vindictæ meæ.*

2 Et relinquam. *Hic consequenter describitur aliquorum specialis reseruatio, quia ad hoc sunt reseruati in vita, & ducti inter Gentes, vt per pœnitentiam ad Deum conuerterentur, & a Deo in periculis liberarentur, & ex tali liberatione mirabili multi Gentiles conuerterentur ad fidem vnius veri Dei, sicut in lib. Esther legitur ie factum liberato populo à persequutione Aman. & Dan. 3. vbi dicitur quòd liberatis tribus pueris de camino ignis rex præcepit per totum regnum suum revereri Deum cæli. Et hoc est quod dicitur.* Et relinquam in vobis eos qui fugerint gladium scilicet, *Chaldæorum ad vitam reseruati.*

3 Et recor. mei. *Vt patet in exemplis positis.*

4 Quia contriui. cor. eo. *Vexatione dante eis intellectum.*

5 Fornicans. *Per idololatriam.*

6 Et recedens. *Latriam negligendo, ex hoc videtur, quòd non bene benedicant, qui exponunt passum istum de Apostolis & alys credētibus ex Iudæis, quia non fuit in eis pœnitentia de idololatrię peccatis quæ hic tanguntur, quia illo tempore & ante per longum tempus cessauerat idololatria in Iudæis.*

7 Et scient, &c. *Scilicet pœnæ. Dicit enim Philosoph. 5. Ethic. q; pœnæ sunt quędam medicinę ad peccati correctionem. Et ideò sicut medicina dicitur esse frustra, quando non inducit sanitatem, sic pœna inflicta dicitur esse frustra, quando ad eam non sequitur correctio, sicut dicitur Iere. 5.* Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt, *sed si inde sequitur correctio, sicut in proposito, tunc non est frustra à fine suo.* Philosophus

8 Hæc di. *Hic consequenter denūciatur cęterorum finalis destructio propter obstinationem eorum in malo, cum dicitur prophetę.*

9 Percute. *Percutiendo manus ad inuicem ad modum dolentis, & irati.*

10 Et allide. *Impingendo ad lapidem ad modum hominis turbati, qui non aduertit vbi pedem suum ponit.*

✠ Et dic

MORALITER.

† iusbet peccatoris est viciū, cui principaliter mācipatur. Ephesiorū 5.a. *Omnis fornicator aut immundus aut auarus, quod est idolorum seruitus.* Illud quod est idolorū seruitus, non solum refertur ad auaritiam, sed etiam ad alia vitia: Igitur simoc potest dici quòd principes idololatrant superbię. Miles & clerici simplicium oppressioni iniustæ, nā milites opprimūt simplices per potentiam, clerici verò per astutam malitiam. Religiosi vero per iustitiam simulatam, vulgares homines opprimunt se mutuò per fraudulentiam in contractibus humanis. Veruntamen quia in quolibet statu prædicto sunt aliqui boni, ideo subditur.

2 *Et relinquam in vobis eos qui fugerint gladium.* Idest, euaserint punitionem æternam. Quæ dupliciter euaditur. Vno modo per innocentiam vitæ. Alio modo per emēdam pœnitentiæ debitæ: & quantum ad hoc subditur. *Et recordabuntur mei.*

Quomodo enim aliquid nouum mirandum que conspicientes, tam corpore quam animo perhorrescimus, manibus plaudimus, pedem ad terram allidimus, vocem ad fletũ inclinamus, sic propheta facit oculis animi cernens ventura supplicia & abominationes domus Israel.

A

* Hieronymus. Qui singulis, vel pluribus deditus vicijs non potest ab eis separari, quasi quodã veterno pestilentiæ corruit morbo.

Hieronymus. Qui ab ecclesia recesserit statim peste morietur. Qui sibi sciolus videtur, & diligens nisi cauerit gladio ferietur inimici. Qui simplici contentus fide, qua si brutum animal, versatur quidem in ecclesia, sed nullo opere perficit, nec si

B cut formica præparat in messe sibi cibum, fame morietur.

Percute, &c. Theodoretus. Me inquit, declarante, & sententia decernente omnis generis supplicia, tu plaude, & admirare sententiæ iustitiam. Deinde iisdem rursus prædictis rebus, eos videlicet fame, peste & hostium cæde interituros & captiuos abductũ iri ac fore vt circum aras idolorum cultui dicatas pereant.

a *Et scien.* Hierony. Quando magistri hæreticorum ab ecclesiasticis qui instructi sunt: doctrina scripturarum contriti sunt atque superati, videmus interfectos peruersorũ dogmatũ iacere inter simulachra, quæ finxerant de corde suo, & eos qui se eleuabant cõ scientiã Dei, stratos montibus collibusq; sub omni ligno nemoroso, quæ bebant verba pompatica vmbraq; foliorũ, & non por bonorũ operũ: qui erant sub omni quercu frondosa, c non fert fructũ l minum sed pecc vbi accenderũt ra redo. vni ido. cet quomodo en sanctus odore Deum delectat, peccator ex cuiu sona dicitur (*Put & cor. sunt ei. me. ensi. me.*) accendit lis suis thura fœ tia.

b *A deser.* Hieronymus. Deblatha, sam ficuum fo caricarumq; i se compactarum postquam, s here in simulata dulc ne quæ non erat ræ cultæ, sed sol dinis amarituc repererint, cog scant quod ipsi dominus. Meler distillat de labijs retricis quod ad pus impinguat f ces vescentiũ, & postea felle amarius reperit. Hoc quo significãt duo calathi ficuũ in Ieremia cõtra faciẽ tem vnus ficuũ optimarũ, vnus pessimarum: quorũ alter ecclesiam refertur, alter ad congregationẽ malignantii

Hieronymus. Multi putant Deblatha & Reblatha i esse propter similitudinem daleth & res Hebraicarum terarum quæ paruo apice distant.

a ¶ Vt plangas & plores quæ tibi displicent. ¶ Hæc est causa quòd habitatores scilicet montium & ararum, idolorumque cultores gla. fa. pe. ru. sunt.
& dic heu ad oẽs abominationes malorum domus Israel, 1
a ¶ Obsidionem fugiens in desertis. b ¶ Fame. 2
quia gladio, fame, & peste ruituri sunt. Qui longè est peste 3
a ¶ ...ctus omni vento doctrinæ b ¶ Hostium: c ¶ Diuisus a fidei vnitate. 4
morietur: qui autẽ ꝓpè gladio corruet, & qui relictus fue- 5
a ¶ In vrbe. b Verbi Dei c ¶ Ignorans eum qui dicit. Ego sum vita d ¶ In his omnibus. 6
rit & obsessus, famẽ morietur. Et † cõplebo indignationem 7
a ¶ Quasi supereritus. ¶ Ab hostibus. 8
a meã in eis, & scietis quia ego dñs, cũ fuerint interfecti ve- 9
¶ Quæ colebant.
stri in medio idolorum vestrorum, & in circumitu ararũ
vestrarũ, in omni colle excelso, & in cunctis summitatibus
¶ Lucos. s.
montium, & subtus omne lignũ nemorosum, subtus vni- 10
uersam quercũ frondosam: locum vbi accenderunt thura 11
a ¶ Non de eo qui potest liberare. ¶ Quæ non profuerunt eis. ¶ Tunc. b ¶ Ad vltionem. c ¶ Hucusque contractam.
redolentia vniuersis idolis suis extendam manum meam 12
¶ Hæreticos. ¶ Ecclesiam eorum.
super eos, & faciam terram desolatam, & destitutam à de- 13
b a ¶ Quæ est in terra Emath. quæ nunc Epiphania vocatur. b ¶ Vt nihil sit inter solitudinem & mare magnum, quod non hostilis mucro consumpserit. 14
serto Deblatha in omnibus habitationibus eorũ, & sciẽt 15 16
quia ego dominus. 17

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et di. i. *idololatrias propter pœnam sequentem, quæ subditur.*
* 2 Quia gla. *Sicut declaratum est cap. præced.*
3 Qui lon. *Scilicet ab aduersarijs.*
4 Peste mo. *idest, corruptione aeris & mortalitate.*
5 Qui au. *scilicet aduersarios.*
6 Gladio. *Aduersariorum.*
7 Et qui re. *Confidens in fortitudine murorum, fame morietur.*
8 Et scietis. *Per experientiam vindictæ meæ.*
C 9 Cum fu. *Vt ibi peccauerunt vbi puniantur.*
10 Et sub. o. *In talibus enim locis exercebãt idololatriã mat Veneris & Priapi, ibi, in veneratione eorũ suã exercentes luxu*
11 Vbi ac. thu. *Quæ soli Deo deberent offerri.*
12 Et ex. ma. *Idest potestatem iustitiæ meæ.*
13 Et fa. ter. *Idest, vacuam hominibus.*
14 Et destitutam. *Bonis fructibus.*
15 A deserto. *Ad quod in vna parte sui terminatur Iudæa.*
16 In om. *idest, vsque ad finem alterum, ita quòd nihil remai quod non sit desertum.*
17 Et scient. *Per experientiam meæ punitionis.*

* Supe

CAP. VII.

a *Finis.* Hieronymus. Iam in præsenti. Quinto enim anno Sedechiæ cæpit Ezechiel in Babylone p phetare captiuis, & n anno Nabuchodonoso rusalem obsedit, & a Sedechiæ. 11. eam cepit.

CAP. VII.

ET factus est sermo domini ad me, dicens: Et tu fili hominis, hæc dicit 1
a ¶ Sextiue xj tribubus. ¶ Captiuitas.
a dñs Deus terræ Israel? Finis ve- 2

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VII.

* 1 ET factus est sermo domini. *Hic cõsequenter ponitur prædictæ vastationis acceleratio. Circa quod primo ponitur acceleratio exterminij, secundò exclusio remedij ibi.* Canite. *Primo duas, quia primò ponitur vastationis acceleratio, secundo, ipsius dus vel ratio, ibi.* Floruit virga. *Circa primum dicitur.*

Diuisio.

2 Finis. *idest, finalis vastatio appropinquat, & replicatur, & ad maiorem assertionem.*

* Supe

MORALITER.

† 1 *Et fac.* In hoc. c. secũdum sensum literalem denuntiatur acceleratio vastationis Iudæorum, per quam moraliter significatur acceleratio mortis peccatorum: quã debent ꝓdicatores publicè nunciare, & vt homines cessent à peccato saltem timore seruili, vt per hoc deducantur ad hoc quòd peccatum caueant timore filiali, & sic dicit.

2 *Finis.* Per terram significatur homo qui formatus est de homo. Huius terræ quatuor plagæ, sunt ætates quatuor principales, scilicet oriens iuuentutis, meridies status virilis, quia tunc est in fortitudine sua, naturalis c & lux rationis, & Aquilo senectutis, quia tũc refrige calor naturalis, sicut Aquilo est frigida regio, & occi decrepitæ ætatis, quæ propinqua est occasui mortis. omnibus autem istis ætatibus venit mors aliquando pentè: propter quod in omni ætate debet sequilibe mortem præparare. Bernar. O homo certũ est quòd rieris, sed vbi vel quando vel quomodo incertũ est: m vbique te expectat: sed si sapiens fueris mortẽ vbique pectabis, & quia mors in qualibet ætatũ dictarũ veni quando repentina, ideò dicitur hic quater. *Venit finis,*

† *Floru*

a *Super quatuor plagas.* Hieronimus. Alij alas, vnde Isaias. *Domine ab alis terræ portenta audiuimus*, quæ.s. per Apostolos in toto orbe gerebantur. Et alibi. *Si dormiatis inter medios cle.p.c.* Et alibi. *Quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina con.pul.s.s.a.* Et alibi. *Expandit alas suas te assumpsit vos.* Quidam spiritualesalas terræ, quibus ad cœlestia volamus, quatuor ponunt genera credentium, domum Aaron, & domum Leui, & domum Israel, & timentes dominum, vnde. *Domus Israel benedicite domino. Domus Aaron benedi. do. Domus Leui bene.do. Qui timetis dominum benedicite do.* In Aaron sacerdotium. In Leui æditos & ministros. In Israel, cunctum populum. In timentibus dominum proselytos intelligentes.

B

* Theodoretus. Quatuor alas terræ orbis terrarum dicit, sed terrarum dicit, sed Israel. Hoc est, res vestræ ad finem peruenire, ne possessiones vos ea mala fugere, quæ sum comminatus, nisi resipiscentes pœnitentiam agatis. Nam contra vos omnes exitium procedet.

a ¶Non modo super montes & colles. b ¶Orientem, occidentem, meridiem, septentrionem.s. ex omni parte israel. ¶Hier. Nondum terræ.

nit, venit finis super quatuor plagas terræ. Nunc finis super 1

a ¶Antropopathos. a ¶Q. Non iniuste & non tantum ex indignatione, sed ex ratione & æquitate.

te, & immittam furorē meū in te. Et iudicabo te iuxta vias 2

¶Vt intelligas quæ gessisti

tuas. Et ponam contra te oēs abominationes tuas. † Et non 3

b parcet oculus meus super te, & nō miserabor: sed vias tuas 4

c a ¶Vt videas. b ¶Vt cognoscas. 5

ponā super te & abominationes tuæ in medio tui erunt: &

¶Sic ¶Solus. a ¶Singularis. ¶Virgo Dei.

scietis, quia ego dn̄s. Hæc dicit dominus Deus. Afflictio 6

d a ¶Q. In oculis est, non amplius effugies. b ¶Completa est iniquitas tua ¶Hucusque dormiuit.

vna, afflictio ecce venit. Finis venit, venit finis. Euigilabit ad 7

e a ¶Q. Ne putes me futura minari, digito. b ¶Væ super omnes qui habitant in terra. Sanctus autem dicit aduena ego sum in terra, & peregrinus sicut o.p.mei.

uersum te, ecce venit. Venit contritio super te, q̄ habitas in

¶Sicut oculus quoque hodie argumentatur.

terra. Venit tps: propè est dies occisionis, & † non gloriæ 8

a ¶Magistrorum, vnde Illa annis tu mo abel terra montibus æternis. b ¶Non futura præsico

montium. Nunc de propinquo effundam iram meam sup

¶Iam. a ¶Q. Non est furor meus absque iudicio b ¶Scilicet opera

f te, & cōplebo furorem meū in te. Et iudicabo te iuxta vias

a ¶Non meas. b ¶Super caput tuum, vt sentias. c ¶Qui conspicit omnia solus, per quem videt omnia mundus.

tuas, & imponam tibi oīa scelera tua. Et non parcet oculus

¶Causa quare non parcat.

meus neq; miserebor: sed uias tuas imponā tibi, & abomi-

a ¶Vt cognoscas & Pœnitentia emendes.

nationes tuæ in medio tui erunt, & scietis quia ego

¶Quia percutio quem diligo. a ¶Iam a consilio Dei.

sum dominus percutiens. Ecce dies venit. Egressa est

a ¶Idest, abbreuiata, instat vicina captiuitas. b ¶Quæ minabatur & de flore fructum plagarum peperi. c ¶Quod meruisti. 9

10

g † contractio. Floruit uirga, germinauit superbia: iniquitas 11

b *Et non.* Hieronymus. Sicut medicus incidit, vrit; vt parcat non parcit. Immedicabile vulnus ense recidendū est, ne pars sincera trahatur. *Flagellat Deus omnem filium quē recipit*, vnde. *Ego percutiam & sanabo.* Omnis medicina habet ad tempus amaritudinem sed fructus doloris sanitate monstratur, vnde Amos. *Quoniam vos cognoui de vniuersis tribubus terræ, idcirco vlciscar super vos omnia peccata vestra.*

C

c *Vias tuas.* Cui simile est hoc Vlciscar Iacob seruū meū secundum vias suas, & iuxta adinuētiones eius reddā illi.

d *Et scietis.* * Theodoretus. Maxima consolatio ijs est qui puniuntur, punientis Dei cognitio.

e *Venit finis.* Hiero.i. extremum peccatorum vestrorum secundum illud. *Implete mensuram patrum vestrorum.* Et illud. *Nondum completa sunt peccata Amorrhæorum.* Dum hoc impleretur, dilatatum est supplitium.

D

* Theodoretus Ineffabilis Dei clementia pœnas minaretur ne pœnas inferat, cum vero non veriti fuerimus minas, tunc experientia eas percipimus, quod etiam istis accidit, qui cum audissent finem venire non tamen veriti sunt. Vocat autē afflictionem vnam illatam omnibus pernitiem.

Hieronymus. Possumus hoc spiritualiter interpretari contra populum Iudæorum, super quem venit finis, & consummatio a sanguine. *Abel iusti vsque ad sanguinem Zach. f. B.* Quandiu .n. non miserūt manus in filium Dei, dormitauit eis domini sententia, & dilatata est, postquā autem interfecerūt heredem vt periret hæreditas, euigilauit contra eos omnis ordo miseriarū atq; perplexio: qa non cœlestia quæsierunt, sed terræ hærere cupierunt.

†infrà.9.b.

Matt.23.d.

E

† non celeuma montium idest, in quo non iubilabunt in montibus.

Hieronymus. Possunt hæc de vltima captiuitate dici, qm̄ post interfectionē Christi venit eis finis. Et vigilauit aduersus eos peccatū & impletum est illud Apostoli. Nūc peruenit in eos ira Dei in finem tunc iudicati sunt iuxta vias suas, quando indignatio Dei super illos effusa est, & receperunt secundum scelera sua, vt permaneat desolatio vsque ad consummationem.

1.The.2.b.

F

f *Nunc de propin.* Hieronymus. Ab anno quinto transmigrationis regis Iechoniæ vsque ad 9. annum regis Sedechiæ quando Nabuchodonosor obsedit Ierusalem, tres anni sunt medij, vnde meritò dicitur. *Nunc de propinquo.*

1.Cor.4.d.
Psal.88.c.

g *Floruit vir.* Hieronymus de qua. *Non auferam virgam a filio tuo* Et Apostolus. *Quid vultis? in virga veniam ad vos, &c.* Dauid quoq; ait. *Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non di. ab eo.* Finis florentis virgæ sanitas & correctio, quæ non eorū merito venit qui corrumpuntur.

Venit

NICOLAVS DE LYRA.

* 1. Super. *Scilicet Iudæa, ita quòd nulla pars remaneat quæ non vaetur.*
2 Et iu. *i. secundum opera mala quæ fecisti.*
3 Et non parcet ocu.&c. *Effectu.*
4 Et non mi. *Affectu.*
5 Sed vias tuas ponam super te. *i. pondus pœnæ, tuis operibus debitæ.*
6 Afflictio vna. *i. multiplicatio afflictionum vnius venientis super alteram.*
7 Finis ve. *Toties replicatur ad ostendendum accelerationem.*
8 Et non glo. *i. Iudæa quæ est terra montuosa. Cætera patent ex dictis, quia idem frequenter reperitur ad maiorem exaggerationem.*
9 Floruit. *Hic consequenter ponitur modus accelerationis secundum Hebræos, qui fuit per potentiam regis Babylonis, qui fuit instrumentum Dei in hac punitione, vt frequenter dictum est, suprà in Isaiam & Iere. & sic dicitur hic.* Floruit virga. *i. rex Babylonis inualuit, qui est virga ad percutiendum Iudæam.*
10 Germina. *Quia victorias quas habebat virtute Dei, ex superbia attribuebat propriæ virtuti.*
11 Iniquitas surre. *Quia superatos & captos crudeliter & impiè tractabat secundum quod de eo dicitur Isa.* 14. Contriuit dominus baculum impiorum virgam dominātium, cedentem populos in indignatione plaga insanabili: subijcientem in furore Gentes persequentem crudeliter. *Secundum alios verò hic ponitur causa siue ratio accelerationis, quæ fuit superbia Sedechiæ regis, ex qua rebellauit regis Babylonis impiè frangendo suum iuramentum 2. Par. 36. Sic ergo dicitur.* Flo.vir. *.i. sceptrum Iuda, quod aliquando prosperitatem habuit sub Sedechia.* Germin. superb. *Quia inde superbiuit.* Iniquitas surrexit. *Quia ex hoc iuramentum transgressus fuit.*

* 1 In

MORALITER.

† 9 *Floruit.* Hic moraliter ponitur processus peccati in augmentatione sui. Per floritionem.n. virgæ significatur prosperitas temporalis, ex qua frequenter Procedit elatio mentis, ideò subditur.
10 *Germinauit.* Ex qua sequitur vlterius cōtemptus & depressio hominum aliorum ideò subditur.
11 *Iniquitas surrexit.* Quæ propriè importat peccatum cōtra proximum cui debetur æquitas a proximo de iure naturali, secundum quod dicitur. *Hoc facias alij quod tibi vis fieri.* Ex peccato vero contra proximum procedit homo ad peccandum contra Deum, ideo subditur.

a *Venit tempus*. Hieronymus. Non modo Ierusalem, sed A & ei cui dicitur. *Stulte hac nocte a.a.a. te. quæ autem præparasti cuius erunt?* Et Apostolus. *Tempus ait breue est*. Et alibi. *Præterit figura huius mundi*. Et præsens tempus posuit: quotidie enim labitur & nunquam in eodem statu permanet. Et dominus ait. *Cœlum & terra transibunt*: quid ergo potest in humanis rebus esse perpetuum.

Luc. 12. e. 1. Co. 7. e. Ibid. f. Iob. 14. a. Matt. 24. e. † virgam in ptam. † ex seipsis .i. ex eorum se mine. † venditorem 1. Cor. 7. e.

b *Qui emit nō &c*. Hieronymus. Naturale est in possessionum emptione lætari, in venditione lugere: sed instāte captiuitate, vanū est vtrumque, vnde. *Tempus breue est: qui habent sic sint qua si non habeant, & qui flent quasi non fleant, & qui emunt quasi nō possideant*.

c *Qui vendit ad id quod vē. nō reuer. &c*. Hieronymus. Qui B .s. hæretico errore fuerit deceptus cū deceptionem intellexerit, non reuertetur ad venditorem secundum. Lxx. i. ad magistrum, sed omnino despiciet eum.

d *Visio .n. ad omnē multitudinē, &c*. Hieronymus. Possumus dicere, q postquam recesserit a Iudæis visio prophetalis. *Lex .n. & prophetæ vsque ad Ioannem*: post interfectionē Saluatoris non regrediatur ad eos, nec vltrà habeant pro C phetas. Et significantur dictum est. *Visio .n. ad o. m. e. non. r*. Regredietur .n. ad eos qui credunt, ad Apostolos .s. & ad reliquias, quæ saluæ fiunt.

Mat. 11. b.

e *Canite tuba*. Hieronymus. De tubis in multis legimus. *Quasi tuba exalta vocem tuam*. Et alibi. *Clangite in neomenia tuba in insi. d. so. ve*. Et Aposto. *In iussu & in tuba Dei descendet de cœlo*, & in Euang. *Nol te tuba canere ante vos*. Et tubas ductiles atq; argenteas in Numeris inuenimus, quæ prophetice doctrinæ & Apostolicæ cōparant: & pcipit vt omnes ad signum clangoris & buccinæ præparentur ad bella.

Isa. 68. Psal. 80. a. 1. Thes. 4. d. Mat. 6. a. Num. 10. a.

Hieron. In nostra quoq; terra .i. in Ierusalem, quando nos vel persequtio publica, vel vitiorum incentiua superare nituntur. Frustra magistri tuba reuocat, & ad bella præparare festinant, cum nulla sit in nobis fortitudo quia iram Dei præsentia meruere peccata.

¶Qua subiectos cœdebatis impie. a ¶Qui .s. quasi bruta animalia traduntur a magistris. 1
surrexit in † virga impietatis. Nō ex eis, & non ex populo, ne 2
a ¶Quo seducti a magistris clamauerunt, Crucifige crucifige eum. ¶Et ideo ¶Sed captiuitas æterna. 3
que ex † sonitu eorū: & non erit † requies in eis. Venit tem 4
¶Captiuitatis. a ¶Ergo. 5
pus, appropinquauit dies Qui emit nō lætetur, & q vendit 6
non lugeat: quia ira super omnem populum eius: quia qui 7
a More iubilei qui ante iubilem venit captiuitas 8
venit, ad † id quod vendidit non reuertetur, † & adhuc in 9
a ¶Q. Qui modo viuunt captiuitatem videbunt, & non differetur in longum. ¶Comminatio. præuisa. ¶Quæ fit. 10
viuentibus vita eorum. Visio .n. ad omnem multitudinem
¶Irrita. a ¶Non proderit ei iniquitas sua. 11
eius non regredietur, & vir in iniquitate vitę suę nōn cōfor 12
a ¶Vos qui huic præestis offitio b ¶Qua audita. ¶Ad prælium contra Babylonios ¶Ironicè c ¶Tamen
tabitur. Canite tuba, pręparent omnes et non est qui vadat 13
¶Quia non profuit moneri. a ¶Irato Deo, nihil est humana fortitudo. b ¶Ierusalem vel terræ Iudæorum. 14
ad prælium. Ira enim mea super vniuersum populum eius. 15
a ¶Vt supra b ¶Extra domini ciuitatem .i. ecclesiam. c ¶Diaboli. 16
Gladius foris, & pestis & fames intrinsecus. Qui ī agro ē, gla-
a ¶Negligens. ¶Non præparans cibos, de quibus Qui operatur terram suam replebitur panibus. 17
dio morietur: & qui in ciuitate, pestilentia & fame deuorabū 18
a ¶Pauci .s. qui hæreticorum gladium vel desidiæ famem mortemque vitauerint. b ¶Non alibi saluaberis. 19
tur. Et saluabunt qui fugerint ex eis. Et erunt in montibus 20
a ¶Vnde quis dabit mihi pennas sicut columbæ? & volabo & re. ¶Tunc. 21
quasi columbæ conuallium omnes † trepidi, vnusquisque 22
¶Pro. a ¶Tunc. ¶Nullius audebit rebellare. b ¶Timore
in iniquitate sua. Omnes manus dissoluentur, & om- 23
a ¶Pauoris magnitudine non poterit vesica fluentes aquas retinere. b ¶Pœnitentiæ. 24
nia genua fluent aquis. Et accingent se cilicijs, & 25

✱ Theodoretus. Quādo putatis salsa esse quæ a me prædicuntur, tu bis vestris vtamini. existimate, vos omnibus præstantiores esse. At certè nihil id vobis profuturū est. Neque .n. habebitis qui possint prælio dimicare, siquidem omnibus communiter omnis gene ris infero supplicio.

e *Quasi columbæ uallium*. Hieronymus. Hæ columbæ quæ diu in conuallibus sunt ad singula trepidant, harum imitemur imitari innocentiam, de quibus. *Si dormiatis in medios cleros, &c*. huius specie descendit Spiritussanctus & mansit super Saluatorem.

✱ Theodoretus. Conquerētes .n. lugentes columbis sublimibus assimilabuntur. Suspirantibus quippe, vox columbarum similis est.

f *Omnes*. Hieronymus. In nostra quoque Iudæa .i. est, ecclesia, in qua Dei est confessio, cum iniquitas abundat, & refrigescit charitas, omnes manus bonorum operum dissoluuntur, & genua fluunt aquis, eorum .s. qui concubitus immundos quærnat, sustinentes seminis fluxum. Tales verò debent accingi cilicijs pęnitentiæ, & venturum iudicem formidare, vnde. *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate*.

In

✱ NICOLAVS DE LYRA.

1 In virga impiet. *Quia sic regnum suum fuit impium, & vastatione dignum*.

2 Non ex eis. *Hoc est non remanebit aliquis de domo Sedechiæ quia ipse fuit exoculatus, & in captiuitatem ductus, & filij eius occisi*.

3 Et non ex populo. *Quia partim fuit captiuatus, partim occisus*.

4 Neque ex sonitu eorum. *In Hebræo habetur*. Neque ex cœtu eorum; *& per hoc intelligitur Ioannam filius Caræ & socij eius, qui post mortem Godoliæ fuerunt in Aegyptum: vbi postea per regem Babylonis fugerunt partim occisi, & partim captiuati, vt dictum est suprà. c. 5. ideo subditur*.

5 Et non erit requies in eis. *Non .n. inuenerunt requiem in Aegypto, sicut credebant, vnde dicebant*. Intrabimus in Aegyptum, vbi clangorem tubæ non audiemus, &c. *Ier. 42. c*.

6 Venit tempus. *Destructionis*.

7 Qui emit non lætetur. *Quia citò perdet*.

8 Et qui vendit non lu. *Quia citò perderet etiamsi non venderet*.

9 Et adhuc viuenti in vita eorum. *i. sufficiat eis seruare vitam si possint*.

10 Visio .n. ad omnem multitudinem eius. *i. visio facta pro phetæ de multitudinis captiuitate*.

11 Non regre. *i. non retractabitur, sed procedet in effectu*.

12 Et vir in iniquitate vitæ. *Sic vt possit euadere mortem vel captiuitatem*.

13 Canite. *Postquam prædicta est acceleratio exterminij. consequenter ponitur hæc exclusio remedij, & primò ponitur exclusio, secundò finalis conclusio, ibi*. Fac conclusionem. *Tamum sic ostendendo, quod non possint euadere nec se defendendo se redimendo, ideo subditur*. Canite tu. *Vos qui habetis offitium excitandi alios ad bellum. Et loquitur ironicè, quasi diceret pro hilo facietis, subditur*.

14 Et non. *Cuius ratio subditur*.

15 Ira enim. *Cui nullus potest resistere*.

16 Super vni. *s. Ierusalem*.

17 Gladius. *Interficiens eos qui inuenientr extra ciuitatem*.

18 Pestis. *Quæ frequenter acrius pugnant, quam gladius, vt d. Vegetius libro de re militari*.

19 Qui in agro. *Repetitio est eiusdem sententiæ ad maiorem sertionem*.

20 Et sal. *Ad loca inaccessibilia*.

21 Et erunt. *Idest, quæ prius habitabant in conuallibus secure sed, quia inde aduolant ad montes timore volentium eas capere sunt ibi valde trepidæ, & sic isti fugitiui erunt ibi in timore siti*.

22 Vnusquisque in iniquita. *idest, pro iniquitate sua hoc tietur*.

23 Omnes ma. dis. *Timor .n. magnus reddit membra exteri trementia, & per consequens ad se defendendum inualida*.

24 Et omnia ge. *s. vrinæ, timor .n. dissoluit vesicam, & facit re vrinam*.

25 Et accinget se cilicijs. *In signum tristitiæ & anxietatis*.

✱ 1 Etiam

MORALITER.

† 1 *In vir*. Secundū Tulliū. Pietas est cultus Deo debitus & per consequens impietas est vitium auferens cultū Deo debitum propter quod est directè contra Deum.

† MORA-

a *In vniuer.* Quod luctum .s. significat, quando perdit decorem cæsaries, & pulchritudinem comarum, vnde. *Pro ornamento capitis habebis caluicium propter opera tua*. Et alius propheta. *Omnia capita in omni loco attondentur, & omnis barba radetur*. Et Michæas. *Attonde & decaluare super filios delitiarum tuarũ. Dilata caluitium tuum sicut aquila*, & super mortuos iubetur fieri caluicium. † Iudæi .Nazaræi, & quia pontificium vere meruerũt. nõ radunt capita sua, neq; .n. mortis ope[ra] habent nec immundi fiunt, quia sancti. Idest Nazaræi domini sunt. Quod si iuxta eos quispiã mortuus fuerit, omnes dies
B pristini non reputantur sanctificationis eorum. Samuel, quia sanctus Dei æterna capitis ornamenta possedit, vnde in Cantic. *Cicinni tui nigri sunt, sicut coruus*. Sãson qui perdidit fortitudinem, & renascibus capillis vires pristinas recuperauit, vt moriẽs multò plures, quã viuus occideret. Elisæus licet corporis
C haberet caluitium, tamen quia Nazaræus domini erat, cicinnis capitis fruebatur, vnde Paruuli (quia paruuli erant, necdum ad virilem ætatem peruenerant) illudentes caluitio eius atque dicentes. *Ascende calue, ascende calue*, vrsarum morsibus, laniati sunt, quarum saltus & syluæ sunt habitaculum.

* Theodoretus. Quando .n. viderint malorum sibi nubem inferri, & nullum ex vlla parte afferri remedium. Tunc abiecto animo arma bellica proijcient, & lugubrẽ assumẽt habitũ. Idcirco et sacci meminit & capitis rasi.

b *Argen.* Hieronymus. Qui fugiunt de Ierusalem, aurũ suum & argentum proijciunt in lata & spaciosa via, quę ducit ad mortem, quia angustã salutis viam reliquerũt.

c *Argen.* Hier. Argentum eloquium, aurum sensus scripturarum. Quæ electa sunt mundi & in ornamentum data [sunt n]obis, hæretici posuerunt, in fomentum & materiam superbiæ, & imagines diuersorum dogmatũ & abominationum atq; offendiculum suorum fecerunt ex eis, vt vnde poterant Deũ colere & adorare, inde offenderent. D

d *Et dabo.* Hieronymus. Nos quoque tradimur in manus inimicorum & a Deo alienorum, quando facimus ornamenta nostra simulachra dæmonum & omnis gloria nostra possidetur ab impijs, vt nos suæ subijciant potestati.

e *Et introibunt.* Hieronymus. Hoc à Babylonijs, & ab Antiocho, & Pompeio: & ad extremũ sub Vespasiano & Tito factũ esse scimus, quando templũ subuersum est, & omnia impleta, quæ sermo propheticus cõmemorat. †Soph. 1. d.

Ad nostra quoque mala opera auertit Deus faciem suã & sic Dei violatur arcanum, vt ꝑ sacerdotib. & sanctis Dei emissarij ingrediantur, & vniuersa contaminẽtur, vt fiat locus immundiciæ, qui debuit esse sanctitatis, vnde. *Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis eam speluncam latronum.* Allegoricè. E Matt. 21. b.

f *Fac conclusionem.* Hieronymus. i. irã meam breui sermone conclude; vt quomodo terra plena est iuditio sanguinum. (Omnes .n. in sanguine iudicant fundentes innoxium sanguinem, quod & in Naboth fecisse Iudæos scriptura commemorat) sic ipsorum cruor fundatur & plena iniquitatis ciuitas demonstretur. Nam & sub Manasse repleta est Ierusalem a porta vsque ad portam sanguine prophetarum venietque eis conclusio, vt nemo possit euadere. F 3. Reg. 21. d. 4. Reg. 21. e.

g *Et possidebunt sanctuaria eorum.* * Theodoretus. Non dixit sancta mea, sed sancta eorum. Hoc est quæ ab ipsis mihi consecrata sunt quibus ego nõ indigebam, sed propter eam curam quam habeo ipsorum, eam accepi at rursus hæc eadem propter ipsorum scelera polluta & conculcata despiciam.

h *Angustia.* Hieronymus. Qui .n. audiuit, pax huic domui: nec eam seruauit, nec in corde retinuit: sed malis operibus fugauit, quæret & non inueniet.

a ¶Non hoc solum sub Babylonijs, sed sub Romanis in populo illo factum est. b ¶Faciei rubor pudoris iudicium est, conscientia peccatorum lucet in facie, quod est spes salutis, vnde glorianti in peccatis suis dicitur. Facies meretricis facta est tibi, noli erubescere

a operiet eos formido: & in oĩ facie confusio, & in vniuersis 1

a ¶Quod est signum luctus. b ¶Tunc. c ¶Vrgente captiuitate, ne fugientibus sint oneri: quæ pabulo ante fuere voluptati.

b capitibus eorũ caluitium. Argentum eorum foris proijcie- 2

a ¶Quia mund tiam habere non potest, qui extra ecclesiam est. ¶Dentes preciosissimo metallo illi, si non minus læduntur, quam duro lapide. b ¶Eloquium.

c tur, & aurum eorum in sterquiliniũ erit. † Argentum eorũ

a ¶Sensus. b ¶A fame vel obsidione ¶Quia extra ecclesiam. c ¶Ab æterna fame.

& aurũ eorũ non valebit liberare eos in die furoris domi-

a ¶Sensualitatem. b ¶Oculi impiorum insatiabiles.

ni. Animam suã non saturabunt, & ventres eorum non im

a ¶Quia inde idola fabricata cultores suos damnantia. b ¶Argentum & aurum

plebuntur: quia † scandalũ iniquitatis eorũ factum est, & 3

a ¶Quasi quæ dederam in ornamentum.

ornamentum monilium suorum in superbiã posuerũt, & 4
imagines abominationũ suarum & simulachrorũ fecerũt

a ¶Aurum & argentum. b ¶Symmachus, in nauseam transtulit, sordes idolorum demonstrans.

ex eo. Propter hoc dedi eis illud in immundiciã, & dabo il- 5

a ¶Hostium.

d lud in manus alienorũ ad diripiendum, & impijs terræ in 6

¶Ideo. a ¶Ne videam nas abominationes.

prædã, & contaminabunt illud. Et auertam faciem meam 7

a ¶Quia mea facie indigni. b ¶Tunc auersa facie. c ¶Sanctasanctorum, quæ solis sacerdotibus & soli pontifici patebant.

e ab eis, et violabũt † arcanũ meũ & introibunt in illud † emis- 8 9 10

a ¶Dominus ad prophetam.

f sarij, & contaminabunt illud. Fac † conclusionem quoniã 11 12

a ¶Idem quoque nobis contingit si fuerit terra nostra plena sanguinibus, & habitatio iniquitate.

terra plena est iuditio sanguinũ, & ciuitas plena iniquitate

a ¶In Lacum prophetarum & sacerdotum. b ¶Babylonios vel dæmones. c ¶Animas. Templum Dei sanctum est, quod estis vos.

Et adducam pessimos de Gentib. & possidebunt domos eo- 13

¶Sic. ¶Quæ hoc meruit.

g rũ. Et quiescere faciã superbiam potentiũ, & † possidebunt 14

a ¶Quæ porcus ingrediens contaminauit, & ideo mea non sunt. b ¶Non mea. c ¶Quæ exuperat omnem sensum, vnde, Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis. 15 16

h sanctuaria eorũ. † Angustia superueniẽte requirẽt pacẽ, & ñ 17

†diruentes. †catenam. †polluentur. †præcisione.

a Con-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et in vniuersis. *Quia vrę dolore radent sibi capillos.*

2 Argentum eorum, &c. *i. argentum & aurum non plus valebit eis quam sterquilinium, quia inde non poterunt habere cibum propter totalem defectum victualium, nec inde poterunt se redimere de manibus aduersariorum. Cuius ratio subditur.*

3 Quia scandalum &c. *i. pro iniquitate sua corruerunt absq; resurrectione.*

4 Et ornamentum monilium. *i. quia de auro & argento fecerat ornamenta sibi in superbiam, & simulachra ad exercendum idolatriam, ideo non valebit eis in necessitate positis, sed magis dabitur eorum aduersarijs, ideò subditur.*

5 Propter hoc &c. *i. non plus valebit eis quam sterquilinium.*

6 Et dabo illud in ma. ali. &c. *Idest Chaldæorum*

7 Et auertam faciem. *Subtrahendo eis omne meum auxiliũ.*

8 Et violabunt. *s. Chaldęi.*

9 Arcanum me. &c. *i. templum, & maximè sanctum sanctorum, quod nullus debebat ingredi nisi summus sacerdos semel in anno.*

10 Et introibunt in illud emis. &c. *i. viles personę & ribaldi*

11 Fac conclusionem. *Hic consequenter ponitur prędicti negocij finalis conclusio, significando, ꝙ illud quod dictum est sit determinatum a Deo absque retractatione. Ideò dicitur prophetę.* Fac conclusionem. *In Hebręo autem habetur.* Fac Catenam. *q. d. Iam catenæ sunt paratę ad ligandum eos, & ducendum in captiuitatem.*

12 Quoniam terra plena est, &c. *Quia in ea condemnati sunt innocentes ad mortem per iniquos iudices. Ideo iustum est, vt habitatores eius occidantur vel captiuentur.*

13 Et adducam pessimos. *i. Chaldęos, qui erant idololatræ & crudeles valde.*

14 Et quies. facia. superb. *i. regis & principum & sacerdotum.*

15 Et possidebunt sanctuaria eorum. *s. aduersarij.*

16 Angustia superueni. req. *Ab aduersarijs.*

17 Et nõ er. *Vnde Sedechias reddidisset se Chaldęis, nisi timuisset illud a Iudęis, qui transfugerant ad Chaldęos, vt habetur Iere. 38.*

a *Conturbatio.&c.* Sicut è contra sanctis dicitur. *Gaudete in domino semper, iterum dico gaudete.* Et, *ibunt de virtute in virtutem*, vt bona præsentia bonis futuris cumulent.

Phil.4.a. Psal.83.b.

b *Et quærunt.* Hieronymus. Quotidie hæc in ecclesijs requirunt, quæ cum visionem, legem, consiliumque perdiderint, frustra prophetas & sacerdotes & seniores se habere iactant.

† Contritio super contritionem.

Allegor. Psal.29.d. Mat.23.d.

c *Rex lugebit.* Hieronymus. Rex lugens nostra peccata Christus est, qui ait. *Quæ vtilitas in sanguine meo, dum desc. in cor.* Et Flens super ciuitatem ait. *Ierusalem Ierusalem quæ occidis prophetas, & la. e. qui ad te missi sunt: quoties volui congre. fi. tu. &c.*

✻ Theodoretus. Hæc hodie quoque apud ipsos grassantur neq; .n. sacerdotium secundum leges apud ipsos administratur, & prophetiæ donum extinctum est.

B

Principes. vel boni .i. Apostoli, qui lugent peccatores. Vel mali, quibus dicitur. *Audite verbum domini principes domorum*, qui iuxta Lxx. induuntur mœrore, quia nō habent armaturā Dei, nec Christo sunt induti. Quotquot .n. in Christo baptizati sunt, Christum induti sunt.

d *Secundum viam eorum faciam.* Hieronymus. Peccator reddit Deus iu[...] vias suas, sed in [...] ctis excedit m[...] clementia. *Non* [...] *dignæ sunt passio*[...] *huius temporis ad* [...] *turam gloriam, qu*[...] *uelabitur in nobis.* [...] pēdia peccati m[...] secundum oper[...] Iustorum autē [...] tus domini fruc[...] largitate. Vnde[...] *tia autem Dei vi*[...] *terna.*

e *Et scient qui*[...] Hieronymus. [...] versiculus frequenter in hoc libro ponitur, quod sup[...] cia atque cruciatus sequatur scientia Dei: vt quem [...] intelligebant per beneficia, per tormenta cognoscant.

a ¶Mala malis accumulans

non erit. †Conturbatio super conturbationē veniet, & audi 1

a ¶Propria verba, prophetæ futura præuident, sacerdotes legem interpretantur seniores consilium perscrutantur. n le in consilio iustorum & congregatione Magna opera domini, &c 2

a b tus super auditū. Et quærent visionem de propheta, & lex 3

¶Ergo. a ¶Sedechias. 4

c peribit a sacerdote, & consiliū a senioribus. Rex lugebit, & 5

a ¶Omnis Iudæorum b ¶Cum hæc fuerint. c ¶Non Dei, vnde. Recedentes a te in terra scri. Sanctorum vero nomina scripta sunt in cœlis. 6

princeps induetur mœrore, et manus populi terræ cōturba 7

d ¶Ordinem tuum perdentes. a ¶secundum illud, in quo iuditio iudicaueritis iudicabitur de vobis. Es illud in quo iudicas alterum, teipsum condemnas. 8

buntur. Secundū viam eorum faciam eis, & secundū iudi- 9

a ¶Sic. b ¶Tandem. c ¶Vt, quem non senserunt per beneficia, sentiant per tormenta. 10

e cia eorum iudicabo eos, et scient quia ego dominus.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Conturbatio super conturbationem veniet. *i. multiplicabitur vna super aliam.*

2 Et auditus. *Malorum rumorum.*

3 Et quærent visionem, &c. *i. a prophetis falsis, & non valebit eis. Vel de propheta vero quia Sedechias in arcto positus quæsiuit sermonem domini a Ieremia. Ierem. 38. Sed eius consilio non acquieuit.*

4 Et lex, &c. *Quia Chaldæi combusserunt legem.*

5 Et consilium. *i. ab ordinarijs iudicibus quos interfecit Nobuchodonosor, eo quod relaxauerant iuramentum Sedechiæ, quod fecerat regi Babylonis, vt dicunt Hebræi. Ideo subditur.*

6 Rex lugebit. *s. Sedechias exoculatus & in captiuitatem ductus.*

7 Et princeps induetur mœrore, &c. *i. principes Sedeci*[...] *Ponitur hic singulare pro plurali, sicut Exod. 8. f.* Venit mu[...] grauissima. *i. multitudo muscarum.*

8 Et manus populi terræ. *i. virtutes eorum.*

9 Conturbabuntur &c. *Quia non poterunt se defendere.*

10 Secundum viam eorum faciam eis, & secundum, [...] *Reddendo pœnam debitam pro peccatis.*

CAP. VIII.

a *ET factum est.* Quinto anno transmigrationis Iechoniæ, quarto mense, quinta mensis superior visio facta est ad prophetam. Hæc autem sexto anno eiusdem regis sexto mēse, quinta mensis, i. a priore post annum & duos menses, vel etiam tanto spacio intermissa est prophetia, vel quæ superior sermo comprehendit, gesta sunt.

C

✻ Theod. Perspicuum est prophetam cum Iechonia in captiuitatem abductum fuisse. Quare vbique tempus ipsum notat. Perseuerabat autem veluti quidam magister & præceptor puerorum, captiuo[...] stituere. Quod declarauit cum d[...] & seniores Iuda sedebant corām [...]

b *In anno sexto.* Hieronymus. S[...] rius ad fabricā mundi pertinet, [...] sex dieb. facta est in quinta me[...] Quinarios ad quinque sensus ca[...] qui terrena conspiciunt non[...] cœlestia contēplantur: quia ad [...] byteros Iuda dirigitur sermo, ex quibus septuaginta [...] nebant thuribula, vigintiquinque in templo adorant [...] solem.

CAP. VIII.

a b E T factū est in an 1

no 6. in 6. men 2

se, in 5. mensis, 3 4

a ¶Fugiens frequentiam multitudinis. 5

egō sedebam in domo mea 6

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VIII.

✻ 1 ET factum est. *Superius denunciata est Ierusalem & totius Iudææ destructio, hic consequenter ponitur multiplex abominatio quæ fiebat in Ierusalem, & fuit in parte suæ destructionis ratio. Diuiditur ergo præsens capitulum in duas partes, quia primò ponitur conditio reuelationis factæ. Secundò, multiplicatio abominationis reuelatæ, ibi.* Et dixit ad me. *Prima in duas, quia primò ponitur reuelationis factæ tempus. Secundò, locus, ibi.* Et emissa. *Circa primum dicitur.*

Diuisio.

2 Et factum est in an. *s. transmigrationis Ioachim regis Iudæ*

3 In sexto men. *s. die.*

4 Mensis. *Ex hoc patet, quod hæc visio facta est post illam quæ ponitur suprà 1. cap. per annum integrum & duos menses: quia illa fuit facta anno quinto transmigrationis Ioachim, quarto mense, quinta die mensis, vt habetur ibidem.*

5 Ego sed. *i. manebam: sicut Deut. 1. g. dicitur. Et sedistis in Cades multo tempore.*

6 In domo mea. *Reclusus & iacens super latus dextrum adhuc. Quod declaratur sic, quia ista visio facta est post prima*[...] *annum & duos menses præcisè, vt dictum est. Annus autem* [...] *trecentos sexagintaquinque dies, & duo menses quinquaginta* [...] *qui simul iuncti faciunt quadringentos vigintiquatuor dies.* [...] *ptum autem fuit Ezechieli iacere primò super latus sinistrum* [...] *tis nonaginta diebus, vt habetur suprà. 3. cap. Et secundo sup*[...] *tus dextrum quadraginta diebus, qui simul iuncti faciunt qu*[...] *centos triginta dies. Et sic patet, quod si Ezechiel a principio pri*[...] *sionis iacere cœpisset super latus suum sinistrum adhuc rema*[...] *sex dies ad minus, quibus tenebatur iacere super latus suum d*[...] *quando hæc visio fuit sibi facta. Item non habuit præceptum* [...] *cendo super latus suum sinistrum a principio primæ visionis: s*[...] *septem dies post, vt patet suprà. 3. & 4. c. qui iuncti cum istis* [...] *ciunt tredecim dies. & sic tenebatur adhuc iacere super latus* [...] *dextrum tredecim diebus, nisi forsitan dicatur quod terminus* [...] *fuit sibi abbreuiatus de iacentia prædicta, quod litera non pr*[...] *sed magis contrarium dicit. Et ideo cum dicitur.* Ego sedeba[...] domo mea. *Sedere hic accipitur pro manere, quæ mansio in*[...] *ter potest accipi stando vel iacendo vel sedendo, & hic accipi*[...] *cendo, vt declaratum est.*

✻ 1

MORALITER.

† 1 *Et factum est in anno sexto.* In hoc capitulo describitur ad literam quadruplex idololatria populi Iudæ, per quā mysticè significatur quadruplex spiritualis idololatria [...] tis Christianę Prima tangitur ibi. *Et adduxit me in I.* [...] Et subditur. *terram Israel.*

† 1

Et senes Iuda. Senes Iuda non Israel,i. decem tribuum, A uæ prius captiuatæ erant. Ad eos enim sermo est,qui de ribu Iuda cum Iechonia ducti sunt in captiuitatem.

Ab aspectu lumbor. Hier. Notandum autem,quòd nec nis vsque ad pedes,nec splendor electri vsque ad caput acitur sed deorsum & sursum: vt m in peccatorib. cia in sanctis pro diuersitate merito rum, alius vsq; ad iud vel illud mētum, alius vsque a illa vel illa perueniat:& quomodo qui sanctitatis perfectionem tenent, ad verticem vsque perueniunt, B si qui in peccati profundo iacent, ipsorum pedum puntas habent.

a ¶Hieron. Vel prophetæ verba audire cupientes, vel insidiantes. ¶Tunc. b ¶Repente. c ¶Omne donum perfectum desursum est.

a & senes Iuda sedebant coram me. Et cecidit super me ibi 1

a ¶Operatio, vt visionis sacramenta possem cognoscere. ¶Sic. b ¶Rei non res ipsa. 2

manus domini Dei Et vidi:& ecce similitudo quasi aspectus 3

a ¶Igne purgantur opera coitus, quæ in lumbis signantur vsque deorsum. 4
b ¶Opera virtutum quæ a lumbis ad superiora consurgunt, splendorem habent atque fulgorem.

b ignis. Ab aspectu lumborū eius & deorsum ignis,& a lum 5
bis eius & sursum quasi aspectus splēdoris,vt visio electri. Et

a ¶Non ipsa manus, in Deo enim nihil corporale est.
b ¶Totum enim caput apprehendi non potest manu. 6

emissa similitudo manus apprehēdit me in cincinno capitis 7
c mei:& eleuauit me spiritus in cęlum & terrā. Et adduxit me 8

d a ¶Spiritu, non corpore, sicut possumus & cœlos & profunda maris & inferna conspicere, singulorum. 9
scilicet rationes complecti cogitatione. b ¶Vnde possit alta cernere. ¶Atrij exterioris. 10

in Ierusalem † visione Dei † iuxta ostium interius, quod 11
12

* Theodoretus. Quem super Cherubim cōtemplatus fuerat hunc videt absque Cherubim. Interdum enim ipsi formidabilis, interdum mitis apparet, omnia pro vtilitate dispersas. Ipsius enim dictum illud est. *Ego visiones multi plicaui,& in manibus prophetarum assimilatus sum.* Non secundum essentiam visus sum.

c *Similitudo ma.* Hierony. Humani scilicet corporis assumpti, ne paueat qui assumitur. Si enim in colubri vel aliarum bestiarum similitudine apprehendisset, non immeritò terruisset.

d *Et eleuauit me spiritus.* Hier. Prius similitudine manus aprehenditur, post a spiritu leuatur, nō statim ad cœlū sed inter terrā & cęlū, vt terrena interim relinquens festinet ad cęlū. Possumus autem dicere, quòd propheta propter bona opera similitudinem manus Dei apprehensus sit, & propter scientiam rerum spiritualium eleuetur a spiritu. D

* Theod. Non translatum fuit corpus, neque oculus carnis contemplatus est, sed domi sedens inter seniores Iuda, hāc totam vidit visionem, quod post eius enarrationem perspicuū facit. *Ascendit.n.a visione mea,* inquit, hoc est, ad meipsum redij. Cū enim acerbas prædicat pœnas, necessario ipsarum quoque causas docet, & aspicit in sacro Dei tēplo columnam imaginis Zeli. Erat enim ibi præter legem statutum idolum, quod zelum vocat per translationem a mulieribus sumptā, quę adulterium committunt, & viros suos relinquunt, alijsque commixtæ ad zelotypiam eos adducunt.

Infra 11.

E † ad ostium portæ atrij interioris.

* Grego. Quid est cincinnus capitis nisi collectæ cogitationes mentis ut non sparsæ diffluant sed per disciplinam constrictæ subsistāt. Manus ergo desuper mittitur, & propheta per cincinnum capitis eleuatur; quia cum nostra mens sese per custodiam colligit, vis superna sursum nos ab infirmis trahit. Benè vero inter terram & cœlum sublatum se asserit, quia quilibet sanctus in carne mortali positus, plenè quidem adhuc ad superna non peruenit, sed iam tamen ima dereliquit. *Idolum*

Lib. 3 1. mor. cap. 9.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et senes Iuda sedebant coram me. *Hic accipitur sedere propriè, venerant enim ad cōsolandum prophetam, qui tam diu iacebat, vt languidus vt dicunt aliqui. Alij verò dicunt, quòd venerant ad interrogandum eum de statu Ierusalem. Et hoc videtur probabilius, quia statim subditur reuelatio facta prophetę de destructione Ierusalem futura propter abominationes ibi factas. Ideo subditur.* C

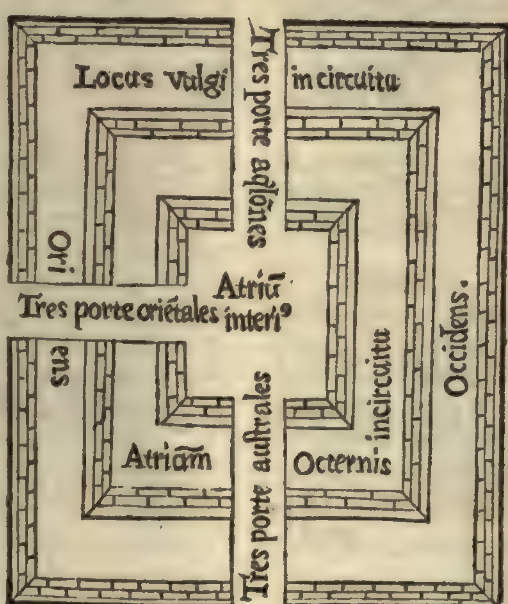
2 Et cecidit sup. *Eleuans me ad contuendum in spiritu statum Ierusalem.*

3 Et ecce similitudo. *Scilicet hominis.*

4 Quasi aspectus ignis. *Ad designandum incendium ciuitatis futurum. Et propter hoc sic apparebat in parte inferiori, scilicet a lumbis viri & deorsum.*

5 Et a lumbis,&c. *Ad designandum, quòd propter ruinas & clades quæ fiunt hic inferius, nulla fit diminutio seu immutatio in splendore maiestatis diuinæ.*

6 Et emissa similitu. *Hic consequenter describitur huius visionis locus scilicet templum Ierosolymitanum: ad cuius conspectū fuit abductus propheta, non in corpore: sed in spiritu. Sciendum tamen propter intellectum sequentium, quòd aliqui expositores dicunt quòd templum fuit sibi ostensum non in ea forma, quæ describitur. 3. Regum de templo Salomonis, sed in illa forma quę describitur infra 40. cap. Et ad hoc satis potest littera applicari. Alij verò dicunt quòd sibi fuit ostensum in forma templi Salomonis. Et hoc videtur mihi probabilius dictum, quia ad hoc fuit sibi ostēsum, ut videret abominationes quæ fiebant in Ierusalem de pręsenti, & quæ factę erant de pręterito. Templum autem quod describitur infra 40. cap. non fuit sibi ostensum pro aliqua abominatione videnda, sed magis ad uidēdum restitutionem cultus Dei perfectissimi tempore futuro, vt videbitur ibi domino concedente. In templo verò Salomonis posuerunt idola a tempore Manasse, & adhuc stabat illud templū, propter quod videtur probabilius, quòd prophetæ fuerit ostensum. Sciendum ergo, quòd templum Salomonis circa se habuit tria atria. Illud autem quod erat templo propinquius, dicebatur atrium sacerdotum, in quo erat altare holocaustorum. Et in hoc atrio erat tantum vnus ingressus scilicet in parte orientali directè contra portam templi. Secundum atrium dicebatur mundorum, quoniam accedebant illuc causa orationis & etiam oblationis, quam faciebant sacerdotibus in porta atrij sacerdotum. Tertium dicebatur atrium immundorum. Et in istis duobus atrijs erat triplex ingressus. Vnus in parte Aquilonari. Alius in parte orientali. Tertius verò in parte australi secundum modum hic figuratum. Sciendum tamen quòd in plano non possunt figurari nisi fundamenta parietum. Et ideò illud quòd erigebatur sursum oportet per imaginationem inspicientis suppleri.* F

His autem premissis sciendum, quòd propheta primò fuit adductus intra atrium immundorum prope portam aquilonarem, & ibi vidit idolum Zeli. Secundò fuit adductus ad portam aquilonarem atrij mundorum. Et ibi iuxta portam quę clausa erat, vidit in muro foramen, quod perfodiens transiuit in atrium, & ibi vidit senes thurificantes idolis depictis. Tertiò fuit adductus ad portam atrij sacerdotum, quæ erat in parte orientali: & ibi vidit mulieres plangentes Adonidem. Quartò fuit adductus intra atrium sacerdotum. Et ibi vidit viros adorantes solem orientem. Primò ergo describitur prophetæ adductio, cum dicitur: Et emissa similitudo manus. *Scilicet Dei vel angeli in specie hominis apparentis.*

7 Apprehendit me in cincinno. *Idest, in floccello capillorum.*

8 Et eleuauit me spiritus, & cætera. *Eleuatione scilicet imaginaria, non reali.*

9 Et adduxit me in Ierusalem in visione Dei. *Idest, in visione a Deo facta.*

10 Iuxta ostium. *Scilicet atrij immundorum.*

11 Interius. *Ad significandum, quòd non fuit positus extra atrium illud, sed intra.*

12 Quod respiciebat ad Aquilonem. *Ad differentiam aliorum duorum ostiorum eiusdem atrij, scilicet Orientalis et Australis.*

A a *Idolum zeli ad prouocan.* Quod scilicet æmulationem & zelum prouocat dominum. Vnde: *Ipsi me prouocauerunt ad zelum, in eo quod non erat Deus, & ego prouocabo eos ad zelum in Gente quę non est.* (Deut. 32.d.)

b *Et ecce. &c.* Vt sui scilicet pœnitentia, idolum templumque destrueret. Vnde cito sub uersio tēpli sequitur. vnde Isaias dicit, quod lectus angustus duos capere nō potest, & pallium breue vtrum que operire non pōt. Q.d. Quæ conuentio Christi ad Belial? & templo Dei cum idolis? († ad iram. Isa. 28.c. 2. Cor. 6.c.)

c *Fili hominis leua.* Hierony. Q. d. Ne me putes immerito templū destruere & ciuitatē meā relinquere, aspice quæ faciunt hic. Nec putes in his esse scelerum finē, adhuc maiora videbis. (B)

Hoc quoque de nostra ciuitate Ierusalem, & de nostro templo potest intelligi, quando sicut Ophni & Phinees idolorum operamur scelera in tabernaculo Dei, & fornicamur cum his quæ se militiæ & ministerio Dei vouerunt, & sacrificiorum primitiua decerpimus, dantes in vsum clientium & famulorum, & lucri causa facimus. Si autem tanta sunt quæ videmus quanto maiora sunt quæ nostros effugiunt visus. (1. Reg. 2.c.)

d *Fode parietem, &c.* Vt amplius s. facias foramen quod vidisti: quo aperto videas quæ exterius positus non vidisti. In hoc ostenditur tam in ecclesijs quam in singulis nobis per parua vicia maiora monstrari, & quasi per foramina ad abominationes maximas perueniri. Ex fructibus n. arbor cognoscitur, sicut *ex abundantia cordis os loquitur.* i. pro signo sunt interioris hominis uerba erumpentia, vnde libidinosum aliquando turpis sermo demonstrat auaritiam latentem paruulæ rei cupido signat. Minoribus em̄ maiora monstrantur: vultuque & oculis dissimulari non potest conscientia, dum luxuriosa & lasciua mens lucet in facie, & secreta cordis motu corporis & gestib. indicantur. Vnde: *Heu quam difficile est crimen non prodere vultu.* (Matth. 12.c.)

* Greg. *Fode parietem.* idest, cordis duritiam crebris perscrutationum ictibus rumpe.

a ¶A quo exardescunt mala, a quo olla succensa. ¶Baal.

respiciebat ad Aquilonem, vbi erat statutum idolū zeli ad 1
¶Dei.
prouocandum † æmulationem. Ecce ibi gloria Dei Israel 2
¶Posthac ¶Hiero. vel spiritus qui leuau t me, vel gloria Dei.
secundum visionem quam videram in cāpo. Et dixit ad me: 3
a ¶Ibi enim statuta est Baal.
Fili hominis, leua oculos tuos ad viam Aquilonis: Et leuaui 4
a ¶Hieron. LXX. Ab Aquilone vsque ad portam orientalem.
oculos meos ad viam Aquilonis: & ecce ab Aquilone portæ 5
altaris idolum zeli in ipso introitu. Et dixit ad me: Fili hoīs 6
putasne vides tu quid isti faciunt, abominationes magnas 7
quas domus Israel facit hic, vt procul recedam a sanctuario
¶Quæ intrinsecus latent.
meo? Et adhuc cōuersus videbis abominationes maiores. Et 8
¶In visione. 9
introduxit me ad ostiū atrij. Et uidi, & ecce foramen vnū in 10
pariete. Et dixit ad me: Fili hominis, fode parietē & cū perfo 11
dissē parietē apparuit ostiū vnū. Et dixit ad me: Ingredere &
¶In visione.
vide abominationes pessimas quas isti faciūt hic. Et ingres⁹ 12
vidi, & ecce oīs similitudo reptiliū & animaliū abominatio, 13

c *Et ecce omnis, &c.* Non solum idoli zeli erat in introitu portæ sed & templi parietes diuersis idolorū imaginibus pingebatur, vt nulla esset bestia, quam non parietis picturam monstraret. Hoc in phanis Gentiliū vsque hodie cernimus: vbi omnia bestiarum genera adorat stulta religio vnde Vergil. *Omnigenumque Deum monstra.*

Ecce omnis. In nostri quoq; templi parietibus, idola pingimus, quando vitijs subiacens, in corde nostro peccatorum conscientiā pingimus & imagines, diuersas de quibus dicitur. *Domine in ciuitate tua imaginem eorum dissipabis.* Et alibi: *Veruntamen in imagine perambulat homo.* Nullus enim homo est, qui aliquam non habeat imaginem, aut sanctitatis, aut peccati. Vnde de luxuriosis dicitur: *Furor illis secundum similitudinem serpentis. &c.* De hominibus nequam. *Generatio viperarum quis ostendat vos, &c.* Et de versipelli: *Ite, dicite vulpi illi.* Et de amatoribus fœminarum. *Equi insanientes in fœminas.* De brutis quoque & vecordibus. *Nolite fieri sicut equus & mulus.* & multa huius generis.

* Theodor. Præter impietatem, ingens stultitiæ exuperantia. Quid enim stultius his, qui venenatorum serpentium & rationis expertium iumentorum adorant imagines? Illos enim vt noxios occidere consueuimus. Hæc vt nobis seruirent, dominus attribuit. Consideremus tur quantum a ratione abhorreat, si quis famulorum suorumque adoret imagines.

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vbi erat statutum idolum zeli. *In Hebræo habetur: Accensionis, scilicet iræ. Illud enim erat idolum Baal, in cuius cultu prouocabatur ira Dei contra populum.*

2 Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visionē, &c. *Idest, visio Dei gloriosa similis illi visioni quæ describitur in principio huius libri.*

3 Et dixit. *Hic consequenter ponitur multiplex abominatio. Et diuiditur in quatuor partes, secundum quatuor abominationes prophetæ ostensas. Et patebunt partes prosequendo. Prima ergo abominatio, scilicet de idolo Baal ponitur, cum dicitur.*

4 Leua oculos tuos. *Idest, versus portam aquilonarem.*

5 Et ecce ab Aquil. &c. *Dicunt hic expositores communiter, quòd hoc erat altare holocaustorum: & dicebatur porta illa, porta illius altaris, non quia per portam illam esset ingressus ad altare holocaustorum, sed solum per portam orientalem, vt prædictum est, sed quia altare holocaustorū non erat rectè in medio atrij sacerdotū, sed in parte aquilonari illius atrij, & sic respiciebat directè portam illam: propter quod dicebatur porta altaris. Posset etiam aliter dici, quòd dicebatur porta altaris, scilicet idoli zeli quod erat iuxta istum porta, & illi idolo erat altare constitutum a quo denominatur illa porta. Cætera patent ex dictis vsque ibi.*

6 Abominationes, &c. *idest, idololatrias.*

7 Vt procul recedam a sanctua. *Non per loci mutationem, cum Deus de necessitate sit vbique per essentiam, præsentiam & potentiam, sed per gratiæ & condescentionis meæ subtractionem.*

8 Et adhuc. *Hic ponitur secunda abominatio, cum dicitur.*

9 Videbis abominationes. *Duplici ratione, quia prædicta abominatio erat tantum respectu vnius idoli, hęc autem respectu multorum. Item quia hæc erat in loco sanctiori, scilicet in atrio mundorum. Ideo subditur.*

10 Et introduxit me. *s. mundorum. Cętera patent vsque ibi.*

11 Appar. ostium. *Quasi cuiusdam camerę existentis in atrium mundorum.*

12 Et ingressus. *Dictam cameram.*

13 Vidi: & ecce om. similitudo reptilium & anima. *Talia enim adorabant, & colebant, secundum quod dicitur Isa.* 2. Vt adorarent talpas & vespertiliones.

MORALITER.

† 1 *Vbi erat statutum idolum zeli, &c.* Secundum Hebræos istud idolum erat idolum Baal, quod deuorator interpretatur. Propter quod signat ventrem, & est idolum seruientium gulæ, secundum quod dicitur ad Philippenses 3.d. *Quorum Deus venter est.* Quod exponens Hugo de sancto Victore, dicit: Solent dijs templa construi, altaria erigi, ministri ad seruiendum deputari, hostiæ immolari, & thura concremari. Deo ventri, templum est, coquina, ministri, coquinarij, immolatæ pecudes, coctæ carnes, fumus incensorum, odor saporum.

Idololatria secunda, est multorum simulachrorum quæ tangitur ibi.

12 *Et ingressus vidi: & ecce omnis simil.* Per quæ signantur homines in potestate constituti, licet sint indigni. Vnde dicit Zach. 11.d. *O pastor & idolum, &c.* Qui sunt idola ambitiosorum & adulatorum, qui tanquam Deos colunt eos, vt per eos valeant promoueri, licet sint indigni.

a *Et septuaginta viri.* Hiero. Orandum nobis est, ne senio res domus Israel septenarium numerum (qui sanctus est) septem decadibus multiplicantes, stent in erroribus suis & adorent picturas idolorum, vaporque sacrilegij ascendat resistens Deo.

proinde regi coelestia, & contemni terrena, quasi nihil recti iuxta ordinem geratur in terris. D

e *Et dixit ad me.* Hiero. Post principum & seniorum vitia inducuntur mulieres amatorem plangentes, societate eius priuatæ, & exultantes si potuerint obtinere. Qui vero Gentiles fabulas subtiliter interpretantur, interfectionem & resurrectionem Adonidis planctu & gaudio persequentes (quorum alterum in seminibus quæ moriuntur in terra, alterum in segetibus, quibus semina mortua renascuntur) ostendi putant. Nos quoque eos qui ad sæculi bona vel mala, vel contristantur vel exultant, mulieres dicimus, molli & effeminato animo, & plangere Thammuz, i. quæ in mundo dicuntur pulcherrima. E

Adonidis festiuitaté quomodo apud Gentiles celebrari solitum fuit.

Et septuaginta viri de senioribus domus Israel, &c. Signat, quod non oës presbyteri hæc faciebant, sed solitan alijs peccatis sibi iacebant.

lier. Cum viderit plebem pessimum congregatar. De qua: *Odiui ecclesiam malig.* & peiores plebe præpotos, & principem nequiorē qui præfectus plebi & presbyteris, dicamus Iechoniā stantem ante picturas: & singulos tenere thuribula, nō Dei maiestatē, sed propriæ sententias adorantes, nec odorē bonum ad Deum sed foetorem ad idola peruenire.

& vniuersa idola dom⁹ Israel depicta erant in pariete, in cir- 1
a cumitu per totum. Et septuaginta viri de senioribus domus
a ¶Nominatim quasi princeps sacerdotum designatur, qui religione amissa in templo Dei colebat idola. b ¶Idest, Iudicij & condemnationis. c ¶Firmus in scelere. d ¶In malo obstinatorum.
Israel, & Iechonias filius Saphan stabat in medio eorum stā 2
a ¶Quas adorabant. ¶Ad sacrificandum.
tium ante picturas: vnusquisque habebat thuribulum in
a ¶Surgens ex thure offerentium sacrilegia demonstrabat.
manu sua, & vapor nebulæ de thure cōsurgebat. Et dixit ad
a ¶Ex istis ostenditur quid vnusquisque faciat in cubili suo. b ¶Vel audisti. 3
b me: Certè vides fili hominis quę seniores domus Israel faciunt in tenebris, vnusquisque † in abscondito cubilis sui.
a ¶Multi putant dominum talia non curare, & ad illum vita nostra non peruenire. 4
c Dicunt enim: Nō videt dominus nos: dereliquit dominus 5
d terram. Et dixit ad me: Adhuc conuersus videbis abomina- †
e tiones maiores, quas isti faciūt. Et introduxit me per ostium 6 7
f portę domus domini, quæ respiciebat ad Aquilonē. Et ecce 8
ibi mulieres sedebant plangentes † Adonidem. Et dixit ad 9
me: Certè vidisti fili hominis: Adhuc conuersus videbis abo- 10
g minationes maiores his. Et introduxit me in atrium domus 11
domini interius. Et ecce in ostio templi domini inter vesti- 12

† in cubiculis suis pictis.

†Thammuz, nomen idoli.

f *Et ecce ibi mul. se.* Quem scilicet Hebræi & Cyri Thammuz vocant, vnde quia iuxta Gentilem fabulam in mense Iulio amasius Veneris, & pulcherrimus iuuenis, occisus & rediuiuus narratur: eundem Iulium mensem eodem nomine vocant, & ei anniuersariā solennitatem celebrant, in qua a mulieribus quasi mortuus plangitur, & quasi reuiuiscēs canitur atq; laudatur.

g *Abomi. ma.* Omnes hæreticos peiores esse prioribus, i. idolo zeli pictisque in pariete figuris animalium & plangentibus Adonidem mulieribus: per quem idololatria & voluptas monstratur, sciet qui prophetam dicentem intelligit. *Tu autem odisti disciplinam & proiecisti sermones meos retro.* Et alibi. *Verterunt contra me scapulas.* Non ignoramus Martionem & alios hæreticos, qui vetus laniant testamentum, contempto creatore, idest, Deo alium quendam nouum Deum colere & adorare, quē de corde suo finxerunt. Omnesque nostri temporis hæretici qui Dei filium F

Psal. 49. c.

b *Vides fili hominis quæ seniores domus Israel, &c.* Hiero. Secundum Anagogem possumus intelligere principes ecclesiarum in tenebris facere quod turpe etiam est dicere: Hic est absconditus homo. De quo dicitur: *Intra in cubiculum tuum, & qui videt in abscondito, reddet tibi.*

c *Non videt, &c.* Si dominum præsentem & omnia videntem & vindicantem cogitaremus, aut vix aut nunquam peccaremus.

✲ Theod. Causa quippe impietatis, Dei obliuio. Qui enim sibi persuaserant, nihil eorum quæ ipsi commiserant inspici a Deo, eo iniquitatis processerunt. Sed a beato Dauid contra & sentire docemur & loqui. *Prouidebam enim Dominum,* inquit, *in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commouear.*

d *Dereliquit dom. ter.* Hiero. Hoc etiam Philosophorum est, qui ex siderum cursu atque constantia suspicantur proinde

NICOLAVS DE LYRA

1 † septuaginta vi. *Ex quo erat peccatum grauius ratione personarum.*

2 † Iechon. *Iste vt dicit Rab. Sal. erat honorabilis & alios induxerat ad idololatriam, ideo præ cæteris expressè nominatur.*

3 Certè vides fili hominis quæ seniores &c. vnus. *Propter hoc ad hoc signandum per foramen intrauit propheta ad thalamum existentem vltra murum.*

4 Dicunt enim *i. facto ostendunt, quasi Deus eos non videat. Vel hic dicitur, quia inciderant in intellectum erroneum, scilicet quod diuina prouidentia non se extendat ad hæc inferiora, secundum quod dicitur Iob. 22. in persona taliter errantium.* Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat.

5 Et dixit. *Hic sequitur tertia abominatio, quæ etiam dicitur maior præcedentibus quia erat in porta atrij sacerdotum. Et hoc est, quod dicitur.*

6 Et introduxit me per ostium. *Dicebatur autem porta atrij sacerdotum porta domus domini siue templi, quia erat rectè opposita illi portæ, eo quòd vtraque in parte erat orientali.*

7 Quæ respi. ad Aquil. *In illa enim porta, quæ erat in porta orientali, erant duo ostia quæ claudebatur in columna media, sicut communiter fit in magnis ecclesiis. Et sic vnum illorum ostiorum erat in parte Aquilonari illius columnæ, & versus Aquilonem aperiebatur. Aliud vero in parte Australi, propheta autem fuit intro ductus per ostium, quod aperiebatur versus Aquilonem.*

8 Et ecce ibi. *Iuxta illud ostium.*

9 Mulieres, &c. *Dicunt enim expositores Latini, quod iste Adonis dicebatur Amasius Veneris, cuius mortem mulieres plangebant, ita quòd ritus illius idoli erat in planctu & fletu mulierum. In Hebræo habetur:* Plangentes Thammuz. *quod significat incensionem, eo quòd sicut dicit Rab. Sal. idolum illud erat concauum & fiebat ignis intra, cuius calor sursum ascendens, faciebat liquefieri oculos illius idoli qui erant plumbei & sic videbatur plorare: propter quod mulieres in eius cultu flebant.*

Adonidis nomine quid Hebræi intelligunt.

10 Et introduxit. *Hic ponitur quarta abominatio, cum dicitur.* Et introduxit, &c. *Per quod designatur atrium sacerdotum, quod vocabatur atrium interius, eò quòd erat templo propinquius.*

11 Et ecce in ostio templi. *Idest, ante ostium.*

12 Inter vesti. &c. *Idest, inter porticum templi & altare holocaustorum, quod erat in eodem atrio, vt prædictum est.*

✲ Quasi

MORALITER.

1 *Et septuaginta viri.* Sequitur.

† *Et vnusquisque.* Secundum quod dicit Seneca: Cum cuncta vitia cum homine senescant, sola auaritia iuuenescit, propter quod inter ambitiosos idololatrantes dicto modo ponuntur hic seniores.

Tertia idololatria ponitur ibi.

8 *Et ecce ibi. mulieres, sedebant plangentes Adonidem.* Idest, Amasium Veneris. Per istas mulieres significantur molles & effœminati luxuriæ dediti, ideò dicitur quòd illæ mulieres sedebant. Per quod significatur ociositas vitæ quæ nutrit vitium luxuriæ. Vnde poeta: *Otia si tollas periere cupidinis arcus.* Per hoc autem, quòd mulieres plangebant amasium Veneris tanquam mortuum: significatur quòd homines in luxuria nutriti valde dolent, quando in eis incipit deficere potentia coeundi.

Idololatria quarta ponitur ibi.

11 *Et ecce in ostio templi domi. inter. vest. & altare, quasi vigin. viri dorsa, &c.* Per quos significantur apostatæ a fide vel a religione maximè quando sunt in sua malitia firmati, quę significatur per numerum vigintiquinque, qui numerus est quadratus: quia resultat ex ductu quinarij in seipsum.

† MORA-

filium prædicant creaturam: & tamen eum adorant reli A cto diuinitatis templo, & post tergum habito, confitentur se adorare creaturam. Nos autem sic adoramus solẽ iustitiæ, vt Deum adoremus in templo veteris testamẽti, vbi lex & prophetæ, vbi Cherubim & propitiatorium.

a *Quasi vigintiquinq; viri.* Signat vigintiquinque viros, qui in quadrum solida statione fundati sunt, & quinque sensibus per quinquies quinq; figuram efficiunt quadranguli, non solũ templum habere post tergum, sed instar idolorũ applicare ad nares suas ramum palmarum, scilicet quæ B Græcè baccæ dicũtur, vt per hoc eos idola adorare significet.

a ¶Contemnentes creatorem. b ¶Contra quod dominus orare præcepit vbicumque homines essent, ne more Gentium adorarent contra orientem.

bulum & altare, quasi vigintiquinque viri dorsa habentes 1
a ¶Adorantes scilicet creaturam.
contra templum domini: & facies ad orientem, & adorabãt 2
ad ortum solis. Et dixit ad me: Certè vidisti fili hominis: Nun 3
quid leue est hoc domui Iuda, vt facerent abominationes
b istas, quas fecerunt hic: quia replentes terram iniquitate cõ-
uersi sunt ad irritandum me? Et ecce applicant † ramum ad 4
¶Pro his omnibus
nares suas. Ergo & ego faciam in furore non parcet oculus 5
c meus nec miserebor: & cum clamauerint ad aures meas vo-
ce magna, non exaudiam eos.

* Ruper. Adorare ad ortum Solis, qui vtique creatura est, id nimirum errare est. Dorsum autem habere contra templum domini, & ramum applicare ad nares suas, id planè est redarguentem dominum contemnere, & sibimet in malis suis complacere.

b *Quia replentes terram, &c.* Heretici quoque (qui repleuerunt terram iniquitate, & conuersi sunt ad falsi nominis scientiam) vt dominum ad iracundiam prouocarent, idola quæ finxerunt adorare non metuunt.

* Theod. Ego.n. elegi eos, inquit, hoc consilio, vt opera ipsorum alij quoque ab impietate dessisterent. Ipsi vero non modo cum cæteris vtilitatem non communicarunt, sed magis impia ausi sunt facinora patrare, vt in reliquum omnis terra iniquitate complecretur. Propagarunt .n. ramos impietatis, meo contraria cõsilio cõmittentes.

* Rupertus. Incrementa hæc peccati consideraturi, prophetæ Amos recordemur. Super tribus sceleribus Amos. 1. Damasci Gazæ, Tyri, siue Edom aut filiorum Ammon & super quatuor non conuertam eum. Primum scelus est malum in desiderio habere. Secundum, opere C perpetrasse. Tertium, in consuetudine habere. Quartum, opera mala defendere, & in ipsis sibimet cõplacere. Primum horum significat idolum Zeli, in ipso intr[oitu] ab Aquilonari parte. Quid enim est idolũ Zeli in int[roi]tu habere, nisi malum desiderium, quod est in intr[oitu] peruersitatis in oculis domini versare? Quid autem que ante idolum cum thuribulo in manu habito st[are], ita vt vapor n[ebu]læ de thure co[nsur]gat, nisi præme[ditatum] scelus o[pere] perpetrare, i[d est] peccati effectu[m] que ad exteri[ores] sensus erũpat? deinde est m[ulie]res in plãctu [Ado]nidis sedere n[on] fœminatas a[ni]mas consuetudine [pec]cati computru[isse]? Tria hæc pri[mus] Psalterij versu [com]plexus est. *Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum*, i. qui malum non con[cepit] desiderium, quod erat intus habere idolũ Zeli ab A[qui]lonari parte, idest, a diaboli suggestione. *Et in via peccatorum non stetit*, idest, ad effectum peccati nõ peruenit, quod ante idolum stare, & de thuribulo in manu vapore[m ne]bulæ procedere. *Et in cathedra pestilentiæ non sedit*, i. qu[i nul]læ cõsuetudinis pudore proximos nõ corripit, quod [est] mulieres sedere & Adonidem plangere. Quartum [sc]elus est, adorando solem dorsum habere contra templu[m do]mini & ramum applicare naribus suis, idest, in ipsa [con]suetudine peccati superbiæ contemnere vocem re[pre]hendentis domini lætari in malefactis, & quasi ad suauem [odorem] sæculi odorem exultare in rebus pessimis.

c *Ergo & ego.* Hiero. Non quod crudeliter agat, sicut [pu]tiuntur heretici. Simile.n. ait Paulus, quem boni De[i] torem dicunt. *Si venero, non parcam.* Qui.n. non intelli[git] quod sibi prosit, & frequenter deprecantur, expedit [vt] non exaudiantur, vnde orantes dicimus: *Fiat voluntas*, non nostra. Magnę fœlicitatis est, ad pręsens misericordiam non mereri. His ergo qui sunt de domo Iuda, & a [con]fessione ecclesię recesserunt, non parcet dñs, cum d[ama]uerint voce magna. vnde: *Clamor eorum peruenit ad me*: nõ exaudiet eos, vt malis coacti intelligant, qđ fece[runt]. C.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quasi vigin. *Ex quo comminatio illius idololatrię dicebatur maior, quia ostendebatur in loco sanctiori, & in contemptu templi Deo consecratur uidebatur fieri: eò quod idololatrantes habebant dorsa ad templum.*

2 Et ado. *Adorantes solem tanquam Deum.*

3 Nunquid le. *Q.d. non, immo valde graue.*

4 Et ecce. *Quod exponunt doctores nostri dicentes, quòd quia idola erant in alto eleuata, ideò isti idololatræ eleuabant ramos ad tangendum ea, & postea applicabant ad nares suas in reuerentiam idolorum. Hebrai dicunt, quòd hæc est litera:* Et ecce ad fœtorem. *Tamen secundum Hebræos prius fuit scriptum: Ad nasum [meum]. Sed quia istud videbatur contra Dei reuerentiam, ideo scribę [mutau]erunt istud, sicut & in plurib. locis alijs. Et vocatur apud H[ebræos]* Tiquin Sopherim *idest, adaptatio scribarum hic ponendo [na]res suas, ita quod fœtor ad idololatras referatur agendo & suscip[iendo]: tamen in communi modo loquendi de peccato vili dicunt hom[ines], fætet in naribus Dei, sed secundum veritatem fœtit in narib[us pec]cantium, inquantum deteriorantur per ipsum, & non ipse D[eus].*

5 Ergo & ego. *i. in vindicta iustitiæ meæ: reddendo eis [pœnam] debitam pro abominationibus prędictis. Cętera patent.*

* C

ADDITIO I.

In cap. 8. *vbi dicitur in postil.* In domo mea reclusus est iacens super latus dextrum.

Non comprobatur ex litera, an hęc visio facta prophetæ fuißet ipso iacente super latus dextrum, vel sinistrum, aut sedentem tãtum. Deductio enim Postil. non videtur ad hoc facere, nam quod fuit pręceptum prophetæ de iacendo super latus dextrum vel sinistrum certis diebus, non est necesse vt illi dies intelligantur continui: & sic potuit propheta implere diuinum mandatum intercisè per diuersa tẽpora, vnde quod hic dicitur: Ego sedebam in domo mea, *intelligendum est illud sedere sicut aliud sedere quod immediatè sequitur scilicet:* Et senes Iudæ sedebant coram me: *Quod intelligitur de existendo vel manendo non autem de iacendo. Et sub ista significatione in alijs locis sacrę scripturę pluries inuenitur.*

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in Postilla: *Mulieres sedebant plangentes Adonidem.*

Rabi Moyses Aegyptius in suo libro de directione perplexorum parte tertia, scripsit quòd inuenerat in quodam libro antiquo de cultibus idolorum, quod olim quidam de prophetis idolorum nomine Thammuz instabat apud quendam regem, vt coleret planetas & signa cælestia: quem quidem Thammuz ipse rex ferociter interfecerat, & quod in nocte mortis illius congregata sunt omnia idola de diuersis partibus ad quoddã templum in Babylonia, in quo erat idolum Solis aureum pendens inter cælum & terram: quod quia [ido]lum ceciderat in medio templi, & alia idola in circumitu eius: idolum Solis narrabat cæteris illud quod contigerat Thammuz pro]phetę, vnde omnia idola plorabant & lugebant tota nocte: & cum esset mane volauerunt idola ad templa sua in diuersis terris: tibus: ex quo inoleuit vsus vt in prima die mensis Thammuz quartus mensis secundum Hebręos lugerent homines seu m[ulieres] ad idololatriam deditι super Thammuz in quolibet anno. H. Quæ quidem narratio posito quod sit fabulosa, prout verisimiliter apparet, tamen sufficiens est, vt ex ea sumatur vera expositio huius literæ. s. mulieres sedebant plangentes Thammuz. Nam idololatriæ gesta communiter fundantur in falsis & fictitijs narrationibus, caput enim idololatrarum, s. diabolus mendax est & pater mendacij *Ioa. 8. f. Si fortè narratio prędicta sit vera: & hoc quia te dęmonum & per magicas artes Deo permittente fiunt m[ulta] plerumque similia illis miraculis, quæ fiunt per seruos Dei, vt [Augu]stinus, dicit lib. 38. quæstionum intelligendo tamen miracul[a large] sumpta, non propriè, vt in prima parte. q. 104. art. 3. in cor. ex prędicta narratione consurgit quoddam fidei nostrę testi[monium]. Nam cum ista tam magna & admiranda antiquis tempori[bus fie]bant, quę tamen post aduentum Christi nullibi similia inuen[iuntur], signum est manifestum, quod per crucem Christi potestates [dæmo]num fuerunt valde debilitatæ ipso dicente Ioh. 12.* Iam pri[nceps] mundi huius eijcietur foras. *Zach. 13. a.* Spiritum i[mmun]dum auferam de terra.

CAPVT IX.

ET clamauit in auribus meis voce magna, di 1
a ¶LXX. Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit dominus.
¶ Vicina captiuitate.
cés: Appropinquauerũt † visitationes vrbis: 2
a ¶Non habebat sicut. LXX. transtulerunt, præsentia enim narrat & fu 3
tura non præterita.
& vnusquisq; † vas interfectionis habet in 4
a ¶Angeli, Dei parentes voluntati. b ¶Hieron Ad peccata hominum
tollenda, qui sexto die facti sunt.
¶ Ecce tertia porta. 5
manu sua. Et ecce sex viri veniebãt de via portæ superio- 6
ris, q̃ respicit ad Aquilonẽ: & † vniuscuiusq; vas interitus 7
¶Septimus. a ¶ Christus. b ¶In habitu Pontificis. 8
in manu eius. Vir quoq; vnus in medio eorũ vestitus erat †
a ¶Vt omnium peccata scriberet, & sanctorum numerum a peccatoribus segregaret.
¶ Hebraicè baddim. †
lineis, & atramentariũ scriptoris ad renes eius. Et ingres- †
a ¶Hieron. Duo erant altaria, vnum thymiamatis intrinsecus & aureum. Alterum holocaustorum
ante templum æreum. 9
si sunt, & steterũt iuxta altare † æreum. Et gloria domini 10
a ¶Singularis numeri, generis masculini Cherubin pluralis numeri generis neutri. 11
Israel † assumpta est de Cherub, quæ erat super eum ad li
a ¶Christum, qui est sacerdos in æternum secũdum ordine Melchisedech, & an. eius magni cõsilij.
mẽ domus. Et vocauit virum qui indutus erat lineis, & a- 12

† visitatores, præfecti. i. q. cõstituti sũt ad destruendã ciuitatẽ.
† instrumentum ad perdendum.
† unusquisq.
† æneum.

CAP. IX.

A a ET clamauit in au. Sequitur. *Approp. &c.* Hiero. Omnis vltio visitatio est, quasi ægroti medicum expectantis, vnde: *Visitabo in virga iniquitates eorum &c. Misericordiam autem meam non a.u.e.*

Hieron. Qui male percutit in eo quod mali sunt, & habet vas interfectionis, a vt occidat pessimos minister est Dei.

b *Vas inter.* LXX. securim de qua: Ecce securis ad radicẽ b arboris posita est.

c *Ecce sex viri ven.*

✻ Theodoret. Cũ enim ab Aquilone c & idolum positum esse, & mulieres Thammuz lugerẽt, necessariò inde supplicium reperit adi- d tum. Et meminisse oportet eorum, quę supradicta sũt, quare tur videlicet vrbis partem igne cõsumi e pueri. Vide igitur eas potestates quibus f puniendi munus cõmissum est, ad constitutum supplicij g partas. Et profectò Assyriorum multa millia vnus angelus iaculis cõfecit, & Aegyptiorũ primogenitos Angelus vnus iussus est ĩterficere. Hic verò propter impietatis exuperantiã, sex Angelis Iudęorũ puniẽdorũ munus est impositũ.

d *Vir quoque.* De quo Ioannes: *In medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis.*

Hieronymus. Pro lineis, quod nos iuxta Symmachum interpretati sumus, LXX. podere. Theodotio ipsum verbum Hebræum *Baddim*, aquila præcipua interpretati sunt. Vbi nos & atramẽtarium posuimus. LXX. D posuerunt Zona Saphyrina circa renes eius. Aquila rasti scribæ in manu eius Aquila melanodochion. i. atramentarium scribæ ad lumbos eius: Symmachus, tabulas scriptoris habebat in renibus suis.

Atramentarium Græcè calamariũ, quia in eo calami reponuntur: Alij significantius thecas vocant quia scriptorũ calamos tegant.

✻ Theodoretus. *Vir quoque.* Septimi habitus erant sacerdotis. Non enim ex his erat qui punirẽt, sed ex his qui supplicarent pro redimẽdis salute dignis. Nam quia septimã diem coli præcepit necessariò septimã maximè honoratã ostendit.

e *Et stete.* Parati ad iubentis imperium vt cuiuscunque viderent ibi peccata non esse dimissa, sen E tentiæ domini & interfectioni eum subiacere cognoscant.

f *Ad limen do.* Alij sub diuo atrij domus, quod scilicet tecto non premitur, sed aeris fruitur libertate.

✻ Theodoretus. *Ad limen domus.* Cùm enim sit contra ciuitatem sententiam laturus extra sancta loca id facit, quæ non supplicia sed salutem suppeditant.

g *Indutus li.* Hieron. LXX. podere, quę quia ad pedes vsque pertingit, sic appellatur quæ est vna de octo vestib' pontificis, quæ latinè dicitur talaris, de quibus Hieronymus opus luculentum composuit.

☞ Et

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IX.

ET clamauit. *Hic consequenter reuertitur propheta ad describendum destructionem ciuitatis & populi, cuius in parte causa fuerat abominationes prædictę. Et diuiditur in duas partes: quia primò describitur destructio populi communiter. Secundò, principalium specialiter, cap. 11. Prima in duas, quia primo describitur plebis excidium. Secundo ciuitatis incendium, cap. seq. Præsens autẽ capitulum diuiditur in tres partes, quia primò ponitur visionis modus. Secundò plebis interitus, ibi:* Et vocauit. *Tertiò Ezechielis luctus, ib.:* Et cœde completa. *Circa primum dicitur.*

1 Et clamauit. *Scilicet, ille qui ostenderat Ezechieli Abominationes & personam Dei repræsentabat, vt prædictum est.*

2 Appropinquauerunt. *Scilicet Ierusalẽ ad puniendũ ipsam.*

3 Et vnusquisque. *Aduersariorum eius.*

4 Vas inter. *Idest, instrumentum ad interficiendum, quod statim designatur per hoc quod subditur.*

5 Et ecce. *Idest, angeli in specie virorum. Vtrum autem intelligantur angeli boni vel mali, non habetur ex hoc: quia tales punitiones diuinæ aliquando fiunt & signantur fieri per bonos angelos, aliquando per malos.*

6 Veniebant &c. *Illa erat porta Aquilonaris atrij mundorũ, quæ dicitur superior respectu portæ Aquilonaris atrij immundorũ, templum n. erat in summitate montis. Et ideò illa atria procedebãt versus templum ascendendo, & ex parte Aquilonari non erat aliqua porta superior versus templum, vt patet ex supradictis. De illa ergo parte veniebant ad portam atrij sacerdotum, quę erat in parte orientali.*

7 Et vniuscuiusque. *i. instrumentum vt lancea vel gladius.*

8 Vir quoque. &c. *Ex hoc videtur, quòd Angeli in hac visione imaginaria ostensi erant Angeli boni, quia vestis linea mundiciem significat.*

9 Et ingressi sunt &c. *Ideò subditur.*

10 Et stet. *Quod ibi erat.*

11 Et gloria dom. *Hic vocatur gloria domini effigies hominis sedentis in throno super firmamentum apparens super capita animalium quę inferius vocantur Cherubim: & hic vocantur Cherub, accipiendo singulare pro plurali, sicut frequenter fit in scriptura, vi* F *debatur ergo ista effigies repręsentans Dei maiestatem recedere de capitibus animalium & transire ad limen tẽpli domini. Et per hoc designabatur recessus Dei de propitiatorio, quod erat intra sancta sanctorum super alas Cherubim, non tamen per loci mutationem: cùm Deus necessariò sit vbique, sed per subtractionem suæ gratiæ. ita quòd non daret inde responsa summo sacerdoti, sicut faciebat ante.*

12 Et voca. *Hic cõsequenter ponitur plebis interius, cuius: primò ponit iniunctionem, cùm dicitur:* Et voca. *Ad signandum illos quibus erat parcendum, & illi erant in minori numero. Ideò subditur.*

✻ Et

MORALITER.

1 *Et clamauit in aur. meis vo. ma.* Hic ad literam describitur punitio Iudęorum idololatrantium modo dicto capitulo præcedenti, per quam significatur punitio Christianorum malorũ, qui secundũ quod dictum est idololatriæ spirituali mãcipantur. Et de illa punitione subdit.

5 *Et ecce sex viri &c.* Per quos significantur angeli boni executores diuinæ iustitiæ in malorum punitione. Quod autem talis executio fiat aliquãdo per bonos angelos patet per illos angelos quos Abraham suscepit hospitio in forma hominum: Gen. 18. Et certum est, quod fuerunt angeli boni, & tamen duo illorum subuerterunt Sodomam, vt dicitur Gen. 19. Et sic dicitur in proposito, ideò subditur.

7 *Et vniuscuiusq.* Idest, instrumentum ad interficien dũ.

† *In manu.* Dicũtur sex viri propter sex ordines angelorum ministrantium, scilicet hierarchiæ mediæ & inferioris.

8 *Vir quoque vnus &c.* Per quem intelligitur Christus, qui dicitur vnus, quia non habet parem.

† *Vestitus &c.* Ad signãdũ puritatẽ mentis & corporis, quia peccatũ nõ fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.

† *Et attramentarium.* Ad designandum quòd Christus in sua notitia creata habet scripta omniũ merita & demerita, cum illa cognoscat omnia quæ cognoscit Deus scientia visionis.

† Et

a *Et signa Tau.* * Theodoret. Conducit consulere peccantibus. Sed cum repugnant, & non obediunt necessaria est lamentatio. Idcirco paulus dicebat, *Quis infirmatur & ego non infirmor?* Et rursus *Ne cum venero humiliet me Deus apud vos & lugeam multos ex his, qui ante peccauerunt & nō egerunt pœnitentiam.* Pij igitur erant hi qui lugebāt plorabantque populi scelera. Idcirco signo conspicui fiunt, ne pœnarum participes fiant.

2.Cor.11. Ibid.12. † 23. q. 4.c. non potest.

Hieronym. Tau quæ scilicet extrema est, viginti duarum literarū apud Hebræos & perfectam in viris gemētibus & dolentibus sententiā mōstrat. Hebræi vero autumāt, quia apud eos lex *thora* dicitur & in principio nominis sui scribit̄ hęc litera eos hoc accipere signaculū qui legis præcepta cōpleuerunt. Tau litera extrema in antiqs Hebręorum literis, quibus vsque hodie vtuntur Samaritani crucis habet similitudinem quę in Christianorum frontibus frequenter signat̄, eius munitione signamur.

† signum. † supra 8.f.

B

tramentariū scriptoris habebat in lumbis suis. Et dixit do †
a ¶ Virum indutum lineis.
minus ad eum: Transi per mediā ciuitatem in medio Ieru
a ¶ Secundum illud, Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur & ego non vror?
a salē, † & signa † Tau super frontes virorum gemētium, & 1
¶ Publicè.
dolentium super cunctis abominationibus quę fiūt in me
¶ Sex viris.
dio eius, Et illis dixit audiente me: Transite per ciuitatē se 2
a ¶ Reliquit nobis exemplum vt sequamur vestigia eius.
quentes eum, & percutite. † Non parcat oculus vester, ne-
a ¶ Secundum illud, Cani hominis prudentia eius. b ¶ Qui ad bella fidei promptissimus.
c ¶ Quæ pudicitiam tota mente seruat.
b que misereamini. Senem† adolescentulum & uirginē, par
a ¶ Qui lacte potatur infantiæ necdum solidum cibum percipere potest.
b ¶ Quæ fragilitatem sexus animæ imbecillitate testantur.
uulum & mulieres interficite vsq; ad internecionē. Om-
a ¶ Qui potest dicere: Signatum est super nos lumen vultus tui domine.
nem aut super quem videritis † Tau, ne occidatis. † Et à †
a ¶ LXX. A sanctis meis incipite. b ¶ Qui tenebant thuribula, & sacrificabant.
sanctuario meo incipite. † Cœperūt ergo à uiris seniorib⁹ 3
c ¶ Vnde cœpit peccatum initium inde iudicium. a ¶ Nulla est loci religio offenso Deo.
b ¶ Non auderent angeli templum sanguine cotaminare, nisi præcepisset dominus recedentis gloriæ.
qui erāt ante faciē domus. Et dixit ad eos: Cōtaminate do 4
d mum, et implete atria interfectis. Egredimini. Et egressi 5
e 6
a ¶ In his qui signaculum non habebant.
sunt et pcutiebant eos qui erāt in ciuitate. Et cædē cōple-
f ta, remansi ego ruiq; super faciem meam, et clamans aio: 7 8
g Heu heu heu domine Deus: Ergo ne disperdas omnes reli 9
h quias Israel: Effundēs furorem tuū super Ierusalem. Et di- 10
i

Sunt qui putant quia in Hebræo alphabeto ista litera extrema sit, demōstrari in multitudine peccantium superesse reliquias sanctorum. Gementes autem dolentesque saluantur, quia nec peccauerunt, nec peccantibus consenserunt & aliena peccata plāxerunt, sicut Samuel Saul & Paulus eos qui pœnitentiam non egerunt. Vnde: *Qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus.* Et alibi: *Tristitia mihi magna est & continua est dolor cordi meo.*

1.Reg.16.a. 2.Cor.5.a. Rom.9.a.

* Tertullianus. Ipsa enim litera Græcorum Tau, nostra autem T. species crucis quam portendebat futurā in frontibus nostris apud veram & catholicam Ierusalem, in qua fratres Christi filios s. Dei, gloriam patris elaturos, Psalmus vigesimusprimus canit ex persona ipsius Christi ad patrem. *Enarrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ Hymnum dicam tibi.*

C Psal.21.

b *Senem adolescen.* Omnes isti pereunt, si absque Christi signaculo se aliquid esse putant.

c *Et a sanctuario meo incipite.* Vel sacerdotes significat, q versabantur in tēplo & adorabant idola. Vel eos, qui p sacerdotij merito sancti vocabantur in populo. & qui fuere in populis causa peccati, primi meruere supplicia.

* Theodoretus. Iubet vt à sanctis suis vltrices potestates initium faciant, non re vera sanctos eos nūcupamus, sed quia hoc esse existimabantur, quasi ad diuinum cultum selecti neq[...]. vt quidam opina[...] sunt, de sanctis lo[...] cis hoc dictum est[...] sed de hominibu[...] ad diuinum cul[...] segregatis, quod [...] spicuum faciūt pro[...] phetiæ sequentia.

d *Qui erant ante faciem do.* * Theod[...] retus. Hos præcip[...] intus interfici. Iu[...] stum est enim, qu[...] ibi legem violarā[...] ibi quoque pœna[...] dare.

e *Contaminate domum.* Omnis qui[...] peccato mortuu[...] est, cōtaminat atr[...] templi, in quibu[...] viuit qui cū Chr[...] sto resurgit.

* Theodoret[...] Propterà quòd ip[...] idolis domum p[...] luerāt: iustus iud[...] iniquorum cæ[...] hoc fieri iubet.

f *Et cæde compl.* &c. Hieron. Qui arbitrantur ex pe[...] sona domini in[...] ius typum præc[...] sit Ezechiel, de populo Iudæorū hoc posse intelligi, q[...] omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt: *Saluum me fac domine, quoniam defecit sanctus.* Solus enim inuent[...] est dominus qui peccatum nō fecit, nec inuentus est d[...] lus in ore eius.

g *Remansi ego.* Hieron. de tanta interfectione, nullū r[...] excepto arbitrans remansisse. Notādum tamen quòd ait, remansi ego solus, sed *remansi ergo.* Subaudiendum est cum cæteris signatis.

h *Effundens furorem.* Magnitudinem pœnæ signat: si[...] illic: *Effusa est despectio super principes,* Et alibi: *Penè effusi [...] gressus mei.* Et in bono: *Charitas Dei diffusa est in cordibus [...] stris per spiritum sanctum.* Et alibi: *Diffusa est gratia in labijs t[...]*

* Theodoretus. Humanus propheta & ad misericordiam propensus. Talis fuit Beatus Paulus, qui pro [...] dæis optabat anathema esse à Deo, verum dominus [...] phetam consolatur, & iusta edocet supplicia.

i *Et dixit ad me.* Hierony. Flentem prophetam con[...] tur. Q.d. Non iniustè hoc facio, ipsi sibi hoc fecerunt

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et signa Tau. *Tau est vltima litera alphabeti Hebraici. Et est prima in hac dictione thora, quę Hebraicè legem significat. Ideò scribebatur super frontes virorum gementiū & dolentium de transgressione legis in abominationibus supradictis.*

2 Et dixit. *Scilicet sex viris habentibus vasa interitus in manibus suis. Cętera patent vsque ibi.*

3 Et à san. *Interficiendo primò sacerdotes & Leuitas ibi ministrantes. Consequēter ponitur interfectionis exequutio, cum dicitur:* Cœperunt &c.

4 Conta. do. *Dicebatur aliquis locus contaminari propter causam mortui Num.19.*

5 Et imple. *Ista sunt tria templi atria, de quibus dictum [...] precedenti.*

6 Egredi. *Scilicet de atrijs tēpli cœli cęde completa, vt exe[...] mini preceptum per totam ciuitatē. Ideo subditur.* Egressi sun[...]

7 Et cęde. *Hic consequenter ponitur Ezechielis luctus, dicitur in persona eius.*

8 Remansi. *Quia non fui interfectus cùm alijs.*

9 Ruique super. *Prę timore & admiratione tanti extern[...] Ideo subditur.*

10 Heu. *Et triplicatur ad maiorem exaggerationem. Cęter[...] tent vsque ibi.*

MORALITER.

† *Et dixit.* Sequitur.

1 *Et signa Tau.* Per signum Tau, signatur signum crucis quo significantur verè pœnitentes, qui gemunt & dolēt de suis peccatis, & isti saluantur. Alij verò qui non pœnitent damnantur, ideò subditur.

† *Omnem autem super.* Per hoc autem quod sequit[ur] in persona prophetæ.

7 *Et cęde completa.* Signatur, quòd bonus prę latus [...] casum populi sibi subiecti.

a Magna est. Hiero. Q a Pro magnitudine iniquitatis, magnitudo supplicij, non. n. vt stoici putant, peccata omnia sunt æqualia vel pœna.
b Et ecce vir qui indutus er. Hie-

a ¶Decem tribuum. b ¶Duarum. ¶Inculcatio est. ¶Video.
a xit ad me. Iniquitas domus Israel & Iuda magna est nimis valde, & re-
a ¶Occisorum. b ¶Hoc ideo, quia ciui. reple. est auer. c ¶A cultu Dei. d ¶Aperitur causa tantorum scelerum, quia. s. non putauerunt esse prouidentiam Dei
pleta est terra sanguinibus, & ciuitas repleta est auersione. Dixerunt 1 2
¶Vt aiunt. a ¶Non curat terrena. vnde, Hic superis labor est, ea cura quietos sollicitat. ¶Nunc & si viderit ante.
enim: Dereliquit dominus terram, & dominus non videt. Igitur & meus 3
a ¶Corda. s. vel principes qui sunt capita populi.
non parcet oculus, neque miserebor. Viam eorum super caput eorum
a ¶Impleta obedientia. b ¶Christus. c ¶Carne humana multitudine attrita.
b reddam. Et ecce vir qui indutus erat lineis, qui habebat atramentarium 4
a ¶Qui signa vit Tau lugentium frontes atramenti.
in † dorso suo, respondit verbum, dicens: Feci sicut præcepisti mihi.

Hierony. D Sex viri quibus præceptum erat transire per ciuitatem. s. sup. eod. b. c. &c. nihil tale renunciauit, quia non lætitiæ, sed mœroris impleuere sententiam, quæ non sermone opere probabitur.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et repleta est terra. *Scilicet innocentum occisorum in ea, & maxime tempore Manasse, de quo dicitur 4. Reg. 21. quòd* effudit sanguinem innoxium multum nimis.
2 Et ciuitas repleta est auersi. *Scilicet à Deo per multiplicem idololatriam, vt dictum est cap. præcedenti.*
3 Dixerunt enim. Dereliquit dom. *Hoc expositum est capite præcedenti.*
4 Et ecce vir. *Dicit Ra. Sa. quòd erat Gabriel Angelus in specie viri.*

CAP. X.

a Et vidi & ecce. Hieron. Nota ubi superior vis, & hæc discordare videantur, concordant vtriusque col latione absque nostr admonitu diuinis percipias sacramenta, & quod antè moui quoniam in firmamento & in throno & in manu hominis, non veritas sed similitudo dicitur. Non enim facie ad faciem reuelato vultu gloriam Dei contemplamur, sed in similitudine omnium videmus, & imagine dum fragili circumdamur corpore.
b Et imple manum tua. Hiero. vt post interfectionem cadauera mortuorum mundet Ierusalem, secundum illud Isa. Sanctificabit eum in igne ardente, & deuorabit sicut fœni materiam. Hi sunt carbones quos in remedium linguæ atque mendacij desolantes vitia, propheta interrogatus exoptat. *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatorijs &c.*

CAPVT X.

¶Vt suprà.
a Et vidi, & ecce in firmamento, quod erat 1
a ¶Animalium.
super caput Cherubim quasi lapis Sa- 2
¶Throni.
phyrus, & quasi species similitudinis †
¶Cherubim.
solij apparuit super ea, & dixit ad virum
qui indutus erat lineis, & ait: Ingredere in medio rotarum, 3
b quæ sunt subtus Cherubim, & imple † manum tuam pru- 4
nis ignis quæ sunt inter Cherubim, & effunde super ciui 5 6
tatem: Ingressusque est in conspectu meo. Cherubim autem 7
c stabant à dextris domus, cùm ingrederetur vir, & nubes 8
a ¶A quo recesserant. b ¶Recapitulatio. ¶Quia præsente domini maiestate non exercentur domini supplicia.
impleuit atrium interius. Et eleuata est gloria domini de- 9
super Cherubim ad limen domus, & repleta est domus nu-
a ¶Quæ erat in atrio. b ¶Ideo.
be. Et atrium repletum est splendore gloriæ domini, et soni- 10 11
tus alarum Cherubim audiebatur vsque ad atrium exterius, 12

Notandum quod in Isaia qui tantum in sermone peccauerat, & immunda labia se habere dicebat ad purgandum vnus forcipe carbo comprehenditur. E Hic verò quia ciuitas est plena iniquitate, & post supplicia, cadauerib. mortuorum plures assumuntur carbones, nec vna manu, sed ambabus: quamuis & hoc intelligatur, quòd non ad purgationem, sed ad pœnas atque cruciatus prunæ assumantur & spargantur.

† manus tuas.

c Cherubim autem. Vt sanctæ supernæque virtutes dexteram domus Dei partem tenere videatur. Illæ autem quæ mittuntur ad supplicia (de quibus dicitur: *Immissionem per angelos malos*) sinistras partes. F Psal. 77. c.

Ingress.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. X.

E vidi. *Hic consequenter describitur ciuitatis Ierusalem futurum incendium. Et diuiditur in duas partes, quia primò designatur ista combustio. Secundò, explicatur visio, ibi:* Et apparuit. *Circa primum dicitur.*
1 Et vidi. *Visione imaginaria & intellectuali.*
2 Et ecce in. *Species enim gloriæ domini quæ recesserat de loco supra capita Cherubim transferens se ad limen domus, vt dictum est cap. præcedenti: redierat ad locum pristinum super firmamentum in capitibus animalium:* Et dixit, *scilicet sedens in throno, Dei maiestatem representans.*
3 Ingrede. in medio rotarum, quæ. *Vnde suprà 1. cap. dicitur similitudo animalium & aspectus eorum, quasi carbonum ignis ardentium.*
4 Et effunde. *Scilicet Ierusalem, per quod designatur incendium eius futurum secundum iudicium diuinum.*
5 Ingress. *s. vir indutus lineis.*
6 In consp. *id est, me vidente, & est verbum prophetæ.*
7 Cherubim. *i. ad dexteram partem templi, tamen in atrio sacerdotum, ideo subditur.*
8 Et nub. *Ad designandum Dei præsentiam secundum quod dicitur, 2. Paral. 6. a. Dominus pollicitus est, quòd habitaret in nebula.*
9 Et eleua. *Quia species representans Dei maiestatem transiuit de capitibus Cherubim ad limen domus, & significat iste transitus illud quod dictum est. c. præc.*
10 Et atri. *i. splendore Dei maiestatem repræsentante.*
11 Et soni. *Per talem motum alarum intelligitur promptitudo angelorum ad exequendum domini mandatum.*
12 Audiebatur. *Sic enim in Heb. habetur, & ideò aliqui male corrigunt dicentes, interius. Dicitur autem atrium exterius atrium immundorum, eò quod erat longè remotus à templo.*

* Quasi

MORALITER.

† 1 *Et vidi, & ecce in firmamento.* Sequitur.
† *Et dixit ad virum.* Per hoc, quod ille vir per quem Christus significatur, vt dictum est, effudit prunas ardentes super ciuitatem significata fuit denunciatio destructionis Ierusalem per Romanos, sicut denunciauit Christus Lucæ 9. *Videns Iesus ciuitatem sanctam Ierusalem, fleuit super eam amare &c.*
9 *Et eleua. est &c.* Per hoc significatum fuit mysticè, quod in aduentu Romanorum contra Ierusalem, recessurum erat ab ea præsidium angelorum, vnde dicit Iosephus in libro de Iudaico bello quòd tunc cùm sacerdotes in nocte Pentecostes intrarent templum ad diuinas res agendas audierunt primò quendam strepitum, & postea voces dicentium: Migremus hinc, quæ creduntur fuisse voces angelorum præsidentium templo & populo Iudaico.

9 Et

quasi vox Dei omnipotentis loquentis Cùmq; pręcepisset 1
viro qui indutus erat lineis, dicés: sume igné de medio ro 2 3
tarum q̄ sunt inter Cherubim, ingressus ille stetit iuxta ro 4
¶ Ideo.
tā. Et extēdit Cherub manū de medio Cherubim ad ignē
q erat inter Cherubim, & sumpsit & dedit in manus eius
qui indutus erat lineis, qui accipiens egressus est. Et appa- 5
ruit in Cherubim similitudo manus hois subtus pēnas eo 6
a ¶ Vt supra. ¶ Animalia.
rū. Et uidi, & ecce quatuor rotę iuxta Cherubim. Rota una 7
iuxta Cherub unū, & rota alia iuxta Cherub † unum. Spe
cies aūt rotarum erat quasi † uisio lapidis † chrysolithi, & 8
aspectus earum similitudo una quatuor, quasi sit rota in
medio rotę. Cùmq; ambularent in quatuor partes gradie-
bantur, & nō reuertebantur ambulátes: sed ad locū ad quē
ire declinabat q̄ prima erat sequebantur & cęteræ; nec re-
¶ In his efficientiam rerum, non membrorum imagines significat.
uertebantur. Et omne corpus earū & colla & manus & pē 9
a ¶ Ferrei, scilicet quibus lignorum rotunditas astringitur.
nę & circuli plena erant oculis in circumitu quatuor ro-
tarum, & rotas istas uocauit † uolubiles audiéte me. Qua- 10
a ¶ Animal. b ¶ Prima. c ¶ Idem superius facies vituli. Vnde datur intelligi faciem Cherub esse vituli.
tuor aūt facies habebat † unum Facies una facies Cherub, 11
et facies secunda facies hominis, et in tertio facies leonis, 12
et in quarto facies Aquilæ, et eleuata sunt Cherubim; 13
¶ Nota quod eadem debemus intelligere in expositione animalis quę supra.
Ipsum est animal quod uideram iuxta flumen Chobar. 14

a *Ingressus ille stetit.* A Hiero Stupefactus, vel ob tristitiam ciuitatis puniēdę vel ob magnitudinem glorię, nec manum ad ignem mittit. (Psal. 77.c.)

* Theodoretus. Ordinum qui cerni nequeunt, discrimen hinc quoque licet agnoscere? Sex enim imperatum fuit, vt ne prope quidem accederent ad ipsa Cherubim. Hic verò appropinquat quidem, nō tamen audet inter ipsa progredi, sed ipse Cherubim porrigunt carbones. († color.)

b *Qui accipiens egr.* Hieron. Non dicit quid egressus fecerit, quia tristis rei B narrationē maluit nobis intelligendā relinquere, quàm oculis subijcere. († vnumquodque Cherub.)

c *Et apparuit i Cherubim similitudo manus.* * Theod. Opera manus significāt. Deinde rursus narrat quę ad rotas pertinent. Omnibus his dictis quæ paulò antè diximus, speciē tātum coloris immutatam se vidisse ait. Illic. n. secūdum Symmachum, quasi speciem hyacinthi, dixit se con-

cōspexisse: hic v[...]
secūdū Septua[...]
ta. quasi carbo[...]
Et arbitror qui[...]
templo hanc v[...]
visionem, idc[...]
præpositam f[...]
vituli vidisse, q[...]
do hoc ad typū[...]
cerdotij sumpt[...]
est. Docetque c[...]
sa ipsorum &[...]
nus horū & r[...]
& alas plenas c[...]
lis fuisse edo[...]
vim cognition[...]
sorum, quod si[...]
ficat hoc noi[...]
Galgal.

d *Facies* Hiero.[...]
rum omnium[...]
sum pręterire v[...]
nis expositio c[...]
net. Et sciendun[...]
superius dictū[...]
facies vituli à[...]
stris quatuor:[...]
sic accipiēdum[...]
vt alia sit à dex[...]
alia à sinistris,[...]
omniū æquali[...]
do describit. ([...]
tuor. n. facies h[...]
bat vnumquo[...]
vt non locoru[...]
uersitate dext[...]
sinistri, sed vno ordine per gradus describantur.

e *Facies sec.* Hic describunt alia à dextris, alia à sinistris omnium ęqualis ordo, qa quatuor facies hēbat vnūqđ.

Spiri[...]

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quasi vox. *Q. d. ille sonitus alarum erat magnificus & mirabilis. secundum quod dicitur Ps. 38. a.* Vox domini in virtute, vox domini in mag.

2 Cumque. *Repetitio est eius quod dictum est supra. Ingredere in medio rotarum, &c.*

3 Ingress. *Scilicet vir indutus lineis.*

4 Ste. iu. *Vt acciperet ignem, per monasterium tamen Cherub, ideò subditur:* Et ex. Che.

5 Qui acci *Scilicet ad effundendum super ciuitatem, non tamen dicitur hic quòd effuderit, ad designandum quòd ciuitas tunc non* C *fuit combusta, sed postea per sex annos, quia visio ista fuit anno sexto transmigrationis Ioachim sexto mense quinta die mensis, vt habetur in principio 8. c. Ciuitas autem fuit combusta anno 11. Sedechię, qui fuit annus vndecimus à transmigratione Ioachim, quia Sedechias ei successit in regno.*

6 Et appa. *Hic consequenter explicatur modus visionis, qui in aliquibus licet paucis differt à modo visionis posito, suprà 1. c. Tales enim visiones fiunt ad aliquid significandum, & ideò frequenter fit ibi immutatio ad aliquid significandum, quod de nouo dicitur. Dicit ergo:* Et apparuit. *Illa autem quatuor animalia. 1. c. descripta vocātur hic Cherubim, eò quòd erant alata, & præsidia angelorum significantia, vt ibidem dictum fuit, angeli verò sunt scientia pleni, & sic interpretatur Cherubim plenitudo scientiæ.*

7 Et ecce quatuor. *Per hoc patet quod dictum est supra 1. cap. quòd erant ibi quatuor rotæ, & quatuor animalia.*

8 Species. *Suprà 1. cap. dicitur: Et aspectus rotarum quasi visio maris chrysolitus autem lapis est pretiosus habens colorem aureū, & ideò dicitur à chrysos quòd est aurum, & per hoc quod ponitur hic* quasi visio lap. Chry. *datur intelligi, quòd propheta erat magis illustratus fulgore diuinę sapientię, quàm à principio & idē designatur per hoc quod postea subditur.*

9 Et omne corpus &c. *Quæ tria vltima intelliguntur de animalibus & non de rotis. Et dicuntur hic plena oculis: primò verò c. hoc tantùm dicitur rotis per oculos autem perspicacitas intelligentiæ designatur, vnde & homines sapientes & astuti secundum modum loquendi communem dicuntur oculati.*

10 Et rotas istas voca. *Quia ęqualiter volui poterant ad quatuor partes.*

11 Quatuor. *Vnum scilicet animal.*

12 Facies. *Idest, prima, sicut Gen. 1. c.* Et factum est vespe[re &] mane dies vnus, *idest, primus.*

13 Facies Cherub. *Hic occurrit duplex dubium. Primum quare ista facies dicitur hic facies Cherub, quæ in primo ca[p. dici]tur facies bouis. Secundum quare dicitur hic prima, ibi aute[m ter]tia? Ad primum dicunt aliqui, quòd facies bouis siue vituli e[st mul]tum similis faciei Cherub, & propter hoc sic nominatur. Sed [hoc di]ctum est contra Iosephum dicentem quòd facies Cherub est cuiusdam auis, quæ nunquam visa est ab hominibus: sed eius [simili]tudo ostensa fuit Moysi in monte vbi fuit sibi ostensum ex[emplar] omnium fiendorum in tabernaculo, secundum quod dicitu[r Exod.] 25. d.* Inspice & fac secundum exemplar quod tibi i[n mon]te monstratum est. *Est etiam contra dictum Ra. Sa. & al[iorum] Hebræorū, qui dicunt quòd facies Cherub est quasi facies pue[ri spe]tiosi: propter quod taliter cōmuniter depingitur: ideo dicitur facies bouis fuit mutata in faciem pueri: Cuius mutationis r[atio po]test assignari, quia sicut dictum est suprà c. 1. facies bouis sig[nificat] regnum Græcorum propter populi communis petulantiam: [ta]men in Philosophis Gręcię maximè viguit sapientia, propte[r quod] ad hoc denotandum facies bouis qui est animal irrationale [mutata] fuit in faciem hominis: qui est animal rationale, & in facie[m pue]rilem, quia sapientia non senescit, sed magis iuuenescit etiam [in seni]bus, qui sedatis passionibus clarius vident, secundum quod di[citur 7.] Phys. Sedendo, & quiescendo fit anima sciens & prudens, [pro]pter hoc dicitur Sap. 6. b.* Clara est & quæ nunquam ma[rcescit] sapientia. *Ad secundum dicendum, quòd propter hoc dic[itur] facies Cherub prima, quia apparebat directius vultui proph[etæ quàm] aliæ, sicut dictum est suprà 1. cap. de facie hominis.*

14 Ipsum est animal quod &c. *Idest, quodlibet dicto[rum qua]tuor animalium, est illud idem quod videram in prima visi[one de]scripta supra 1. cap.*

*

MORALITER.

† co. Residuum aūt huius capituli loquitur de dispositione quatuor animalium & rotarum, quorum sensus mysticus positus est, suprà cap. 1.

† *MOR[...]*

a Spiritus.n.vit.c. Hier. Omnia viuunt Deo, & suum sentiat creatorem: non est Deus mortuorum, sed viuentium, vnde: Et omnia corpora rotarum plena sunt oculis et in Ps. dicitur: Cęnar. glo. Dei & epha.e.in.fir. Dies di. eru ver. & nox nocti inasci. Sol quoq; & lua & mare & flumina & montes & coes laudant dominum, & in circulus suum per annos singulos elemē ta voluuntur. Cęlorum q; rationem in terris deprehendimus, vt antiquū legis ordinem seruantes voluātur & cor ruat, & nihil nouum cernamus per terim.

b Et egressa gloria. Theodor. Quādo.i. sumi præcepit carbones, visa est quodammodo recedere, vt is cui fuerat imperatum vt cederet, auderet. Quo facto rursus redire videtur & inhi, sed Cherubim, inquit, sublimia & facilè per aera ferebantur alarum motu pro pedibus vtentia.

c Et stetit. Hieron. Sic paulatim protectio Dei reliquit Israel, primum fuit in templo, post stetit in atrio sine lumine, qua recedente de templo, nubes & caligo impleuit ipsius penetralia, rursumq; ipsa gloria sedit super Cherubim: & illis statim abeuntibus ad exteriora sub sequutæ sunt rotæ.

d Et intellexi. Plenitudo scientiæ, notitia sacramentorū Dei, & thronus eius ac requies, vnde: Qui sedes sup Cherubim manifestare, &c. Semper gloria dñi sedet in multitudine scientiæ. Et tunc manifestatur, qñ cuncta regi pro uidētia monstrant non fortuitu quid fieri nec debere dici. Dereliquit dñs terrā, & dominus non videt. Vnde intuitus Cherubim & appetitus eorū, est obliuisci præteritorum, & ad futura se extendere.

D

¶ Animalia.
Cumq; ambularēt Cherubim, ibant pariter & rotę iuxta ea: & cum eleuarent Cherubim alas suas, ut exaltarētur de terra, non† residebant rotæ, sed & ipse iuxta erant. Stātibus illis stabant, & cum† eleuatis eleuabātur.† Spiritus enim ui
a ¶ Vbi stetit. b ¶ Interioris.
a tæ erat in eis. Et egressa est gloria domini à liminē tēmpli 1
b & stetit super Cherubim. Et eleuātia Cherubim alas suas, 2
c a ¶ Interius atrium.
exaltata sunt à terra corā me: & illis egrediētib. rotę quo-
a ¶ Hieron. Non iam in ianua templi sed post atrium & post limen in introitu portæ.
que subsequutæ sunt. Et stetit in introitu portę domus do
mini orientalis, & gloria Dei Israel erat super ea. Ipsum est 3
a ¶ Super quod thronus, super quod gloria.
animal, quod uidi subter Deū Israel iuxta fluuiū Chobar, 4
¶ ...itas quod. ¶ Plenitudo.
d & intellexi quia Cherubim essent. Quatuor per quatuor 5
uultus uni, & quatuor alæ uni, & similitudo manus homi 6
nis sub alis eorū. Et similitudo uultuū eorum, ipsi uultus
quos uideram iuxta fluuium Chobar, et intuitus eorū, †et
a ¶ Præteritorum obliuisci, ad futura progredi.
impetus singulorum ante faciem suam ingredi.

† auertebant se.
† Vetus.n.animalis.
Psal.76.b.

E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et egressa. rediens ad locum suum.
2 Et stetit. *Dicit Ra. Sa. quòd hæc est porta atrij sacerdotum, quæ erat in parte Oriētali. Et dicitur porta domus domini siue templi, eò quòd in recta linea opponitur portæ templi, vt dictum est supra 8.*
3 Ipsum. *id est, quodlibet illorum quatuor.*
4 Quod vidi. *quia firmamētū erat super capita animaliū, & desuper effigies Dei sedentis in throno, repręsentans eius maiestatem.*
5 Quatuor per quatuor. *idest, per singula quatuor animalia quatuor facies erant cuilibet ipsorum.*
6 Et similitu. vul. *q.d. licet apparētia vnius faciei esset mutata, vt prædictum est, tamen erat idem animal. Cætera autem quæ non sunt hic exposita de animalibus & rotis, exposita sunt plenius suprà cap. 1. vbi potest haberi recursus.*

ADDITIO.

In cap. x. vbi dicitur in postilla. Hic oc. du. du. *Ad hoc duplex dubium motum per Postillatorem videtur dicendum, quòd non solum primum animal, sed quodlibet quatuor animalium prædictorum in prima uisione contentorum in hoc loco vocatur Cherub, vnde in litera expresse dicitur:* Rota vna iuxta Cherub vnum, & rota alia iuxta Cherub alterum. *Et quia secundum glo. eadem debemus in hoc loco intelligere in expositione animalium: quæ supra. Hæc enim mutatio nominum non debet referri ad mutationem rerum visarum, sed ad maiorem illustrationem prophetæ. Illa enim quę prius sub specie animalium quasi inferiorū cognouerat, hic cognoscit sub specie Cherubim quę sunt altioris gradus, vt expressius denotet quòd mysteria per huiusmodi animalia figurata sunt supra naturam rerum naturalium, vnde nō solum facies bouis dicitur hic Cherubim, sed etiam facies hominis & facies leonis, et huiusmodi. Et ideo omnib. animalib. simul sumptis dicit, infrà eo. c.* Intellexi, quia Cherubin essent. *quasi dicat, illa quę prius videram, vt animalia quasi terrena: modo intellexi vt Cherubim, quod plenitudinem sapientię importat. Cum autem dicitur:* Facies vna, facies Cherub, & facies secunda, facies hominis, &c. *in sola facie bouis fecit mutationem. quia bos (vt dictum est suprà) secundum expositionem sanctorum significat mysterium passionis, eò quòd est animal immolatitium: & sic habet infirmiorem rationem quam alia animalia. Idcirco imposuit sibi nomen Cherub quasi à fortiori de omnibus intelligeretur ratio Cherubim. vnde statim de omnibus quatuor animalibus dicit:* Eleuati sunt Cherubim. *& infra:* Cumque ambularent Cherubim, &c. *Et ratione prędicta potest dici, quòd ante posuit faciem bouis quę in prima visione fuit tertia ut denotaret quasi per locum a fortiori ęqualitatē animalium in dignitate seu excellentia.*

F

CAP. XI.

a Et eleuauit me spiritus & introduxit Hier. Per me glciam sequi non poteram auolantē, vt, s. non remanerē in templo ignorantiæ nube cōfusō, sed stans in porta domus dñi orientalis, quæ re. so. or. quæ sequuntur

a ¶ Vbi erat gloria.
¶ Christum, qui ad nos patrem ducit.
a ET eleuauit me spiritus et introduxit me ad portā 1
a ¶ Ecclesiæ. b ¶ Iustitiæ, scilicet, de quo: Ecce vir oriens, &c.
b domus dñi Orientalem: quæ respicit solis ortū. 2

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XI.

ET eleuauit me spiritus. *Superius posita est vastatio plebis communiter, hic ponitur destructio principalium spiritualiter: primò sacerdotum secundò principum. cap. seq. tertiò falsorum prophetarum. cap. 13. Circa primum sciendum, quòd Ieremias prophetauerat bonum illis qui transmigrauerant, & malum illis qui in Ierusalem remanserant sub metaphora ficuum bonarum & malarū Iere. 24. b. Sacerdotes autem qui remanserant in Ierusalem contrarium asserebant: & ideo ostēsio facta est Ezechieli consimilis visioni Iere. & potissimè quantum ad sacerdotes. Primò ergo describitur vastatio illorum qui remanserant in Ierusalem secundò consolatio illorum qui transmigrauerant in Babylonem, ibi:* Et factum est. *Circa primum sciendum, quod sacerdotes qui remanserant in Ierusalē, parabolicè designabant suā prosperitatem, & ideo primò eorum parabola ponitur: & secundo tollitur ibi:* Idcirco. *Circa primum pręmittitur modus visionis, cum dicitur.*
1 Eleuauit. *i. Deus vel angelus Dei minister.*
2 Et introduxit. *i. ad portam atrij sacerdotum, quę sic nominatur, vt dictum est cap. pręced.*

sequuntur sacramenta cognoscerem.

A a *Vigintiquinque.* Hier. Omnia referentes ad quinq; sensus corporis. Hic autem numerus aut vix aut nunquam in bono reperitur, quamuis in Leuitico ad sacerdotale ministerium à 25. annis eligantur. Hoc n. in Hebræo nō habetur, sed in septuaginta. Ibi.n. trigenarius est, & in exordio huius prophetæ & in domini ætate, qñ baptizatus est à Iohanne. Dicimus tñ quinq; prudentes virgines, & quinque fatuas. Sed hic quinarius in medio positus est: & ꝓ qualitate vtētium, vel ad bonū vel ad malū referri potest.

b *Iechoniam.* Hier. Dualem, scilicet, numerum qui diuidit vnitatem & in secūdæ diei numero secundum Hebraicā veritatem non videtur à domino. vnde

B in arcam bina & bina introducuntur immūda. Dominus autem vtrunque in vnum coartans, fecit vtraq; vnum, & soluit medium parietem, inimicitias in carne sua condēnans. vnde: *Ego & pater vnum sumus,* vt, scilicet, a Iudaica dualitate in vnitatem nos reuocaret fidei Christianæ: Pontificatu quoq; Iudæorum perdito dominus patitur non sub vno principe sed sub duobus, Anna & Caipha, vt religionis eorū scissum monstraret errorem.

c *Fili*

† Iezoniam.

† Nondum in propinquo, s. est destructio ædificemus domos.

e *Fili hominis.* ✱ Theod. Accusat principes & subiec[tos] illis vt contraria Deo consulentes & prophetis repug[nan]tes, neque eorum dictis volentes habere fidem, fore, licet, vt hostibus tradantur.

d *Nonne dudum.* Q.d. Licet, nuper post primam capt[iui]tatē ædificatę si[n]t domus q̄ ante c[o]ruerant: scimu[s] hanc ciuitatem i[n]star lebetis & quasi carnes i[n] consumendos cremandos

e *Plurimos.* [...] Q.d. Ego inter[...] bor quō sit ci[...] lebes, & vos car[nes] nō iuxta sensū [...] dixistis, sed quę [...] timetis. Impleb[itur] dē ciuitas car[...] quasi lebes, no[n] vestris, sed eo[rum] quos interfec[istis] ✱ Theo. Q.d. quidē lebetem [...] stis vrbem, q[...] infinitis cada[...] bus compleu[...] idcircò quæ [...] tis minimè a[...] mini, neq; à n[...] stijs vacuum [...] mini vitæ finē [...] rūm hostib. [...] veriti estis trac[...] ni, & illorum [...] dio peribitis.

a Et ecce in introitu portæ vigintiquinq; viri: & vidi in me- 1
b dio eorū † Iechoniā filium Azur, & Pheltiam filium Bana- 2
c iæ, principes populi: Dixitq; ad me: Fili hominis hi sunt vi- 3
a ¶ Pro scelerum conscientia desperantes & pœnitere nolentes.
ri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessi-
d *¶ Parati ad interitum.*
mum in vrbe ista, dicentes: † Nōne dudum ædificatæ sunt 4
a ¶ A Babylonio consumendi ardore cuius iacula ignita.
domus? Hæc est lebes, nos autē carnes. Idcirco vaticinare 5
¶ Illis hoc dicentibus. 6
de eis, vaticinare fili hominis. Et irruit in me spiritus domi- 7
¶ Secundo. *¶ Quia.*
ni, & dixit ad me. Loquere: Hæc dicit dominus: Sic loqu[u]-
a ¶ Non vos estis perditæ ciuitatis, sed hi quos scandalizastis. *b ¶ Probans corda & renes.*
ti estis domꝰ Israel: & cogitationes cordis vestri ego noui.
e plurimos occidistis in vrbe hac: & implestis vias eius inter- 8
fectis. Propterea hęc dicit dominus Deus Israel. Interfecti 9
¶ Scandalizando.
vestri quos posuistis ī medio eius, hi sunt carnes, & hęc est 10
a ¶ Qui putatis vos in hac vrbe morituros. *b ¶ Hostium.* *¶ Hostium.* 11
lebes: & educā vos de medio eius. Gladiū metuistis, & gla- 12
dium inducam super vos, ait dominus Deus, & eijciā vos 13 14
¶ Vrbis. *¶ Quasi non immerito.*
de medio eius. Daboq; vos ī manu hostiū, & faciā in vobis †
a ¶ Quamuis extra vrbem. *b ¶ In terminis prouinciæ vestræ.*
iudicia. Gladio cadetis. In finibus Israel iudicabo vos, & 15
f *a ¶ Sola vexatio intellectum dabit auditui.* *b ¶ Non alius.* *c ¶ Ciuitas sicut putatis.* 16
scietis quia ego dominus. Hęc non erit uobis in lebetē, & 17

f *Et scietis.* Secundum illud: *Cum occideret eos quær[ebant] eum,* vt scilicet, quem per beneficia nō senserunt, pe[r tor]menta cognoscant.

✱ Theo. Extra vrbē, inquit, eorum quę impiè patr[asti]s luetis pœnas, & experientia dominum me esse disc[etis].

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et vidi, &c. *Iste est alius ab illo Iechonia posito suprà 8. cap. quia ille dicitur filius Saphan.*

2 Et Pheltiam. *isti duo erāt principales, & alios traxerant ad errorem suum: ideo expresse nominantur.*

3 Hi sunt viri. *quia informabant populum, vt securè maneret in cultu idolorū non timentes Ieremiæ cōminationes: ideo subditur.*

4 Dicentes. *quasi dicat, sicut mansit ciuitas à tempore Salomonis qui eam ampliauit, & triplici muro clausit: sic secura ab aduersarijs permanebit.*

C

5 Hæc est lebes. *scilicet, Ierusalem.*

6 Nos autem carnes. *Quod exponūt aliqui dicentes, q̄ hęc dicebāt isti derisoriè, & per cōsequens negatiuè, eò q̄ Ieremias ꝓphetauerat 1. c. combustionē ciuitatis sub metaphora ollæ succensæ: & secūdū hoc verbū istud intelligitur negatiuè sic: Hæc ciuitas nō erit lebes siue olla succēsa, vt dixit Ieremias, nec nos carnes bullitę in ea. Sed hæc opinio nō cōsonat literæ sequēti, vt videbitur: & ideo Ra. Sa. exponit hoc verbū.* Hæc est lebes. *Tanq̄ assertiuè dictū, vt sit sensus: Sicut carnes cōseruantur in lebete vsq; ad perfectā earū decoctionem, sic seruabitur in Ierusalem vsque ad maturam ætatem. Assimilatur autem prolongatio vitæ decoctioni, quia quamdiu color naturalis decoquit alimentum conuertendo in membra, durat hominis vita. tandiu enim viuunt animalia, quandiu nutriun[tur ...] de Anima. Quando autem color naturalis sic debilitatur, qu[od non] potest hoc facere, deficit vita naturali morte.*

7 Idcirco, &c. *Hic consequenter remouetur hæc parabola, pa[tet] litera vsque ibi.*

8 Plurimos occidi, &c. *scilicet, innocentes, quos occi[derunt] Manasses, & alij reges mali ad persuasionem sacerdotum, v[t] Ieremiam voluerunt sic occidere, vt habetur Ieremiæ 26.*

9 Interfecti vestri, &c. in medio eius, &c. *s. Ierusal[em].*

10 Hi sunt carnes. *Quia licet non fuerint ibi mortui mort[e natu]rali, sed violēta, illa tamē mors fuit optima, secundū quod [...] Ps. 115. a.* Pretiosa in conspectu dñi mors sanctorū [...]

11 Et hæc est lebes. *quia in Ierusalem fuerunt sepulti.*

12 Et educam vos, &c. *extra Ierusalem in captiuitatem.*

13 Gladium metuistis. *s. regis Babylonis, quando pro[...] ad regem Aegypti misistis.*

14 Et gladium. *s. regis Babylonis.*

15 In finibus Israel. *in terra aliena finibus terræ vestrę [...]*

16 Iudicabo vos. *quia fuerunt adducti ad regē Babylonis [in ter]ra Emath. & ibi occisi eò q̄ relaxauerant iuramentum [...] quod fecerat regi Babylonis, vt dictum fuit Iere. 39. ideo subd[...]*

17 Hæc, *scilicet, Ierusalem.*

✱ N 1

MORALITER.

† 5 *Hęc est lebes.* Et secundū sensum literalem, Ierusalem dr̄ hic lebes, & habitatores eius carnes. Per Ierusalem aūt quæ pacifica interpretatur, religio designatur: in qua debet esse pax & tranquillitas à tumultu secularium negotiorū. Et bene dr̄ lebes: nam in lebetibus coquebātur carnes hostiarum pacificarum, quarū adeps offerebatur super altare holocausti in odorē suauitatis: & similiter in religione carnales affectus decoq debent charitatis igne, ita q̄ deuotio mentis quæ per adipem signatur, corā dño acceptetur; & quoniam in religionibus & specialiter mēdicantium aliqui solliciti sunt iuuenes adducere ad suā religionem, qui tamen sunt mali religiosi: propter quod inducti proficiunt: aliquando vbi inductores deficiunt: ideò dicitur talibus inductoribus quod sequitur.

8 *Plurimos occidistis in vrbe hac.* i. in hac religione, vl[...] ficientes mortui sunt mundo, & occisi sunt secun[dum] vitam carnalem, de quibus subditur.

10 *Hi sunt carnes, &c.* s. decoctæ charitatis igne, & no[n] qui malè viuitis in religione.

11 *Et hęc est lebes, &c.* s. ipsis & non vobis, eò q̄ in r[eligio]ne decoquuntur igne charitatis, & non vos qui in [car]naliter viuitis: quorum pœna subditur cùm dicitu[r].

12 *Et educam vos de medio eius, &c.* s. de religione p[...]

14 *Et gladium inducam super vos,* i. sententiam horr[...] vos ab electis diuidentem.

† *Daboque vos in manu hostium, &c.* i. demonū, vt s[ub]sitis eis in pęna sicut viuētes subiecti fuistis eis in [...]

a *Et factum est.* Hiero. Mortuo Pharaone ingemuerunt filii Israel, & clamauerunt ad dominum. Eo.n. viuente non poterāt. Isaias quoque mortuo Ozia rege leproso, vidit dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum, & Seraphim stantia circa eum. Intelligensque immunda se habere labia, meretur de altari carbonem ad labia sua purgāda. Hi autem prophetante fortitudine Dei princeps qui à domini declinauerat seruitute, cadit vt eueatur à Christo. Dominus enim est resurrectio, diabolis ruina est, vnde: *Ecce hic positus est in ruinam eorum*, scilicet qui pessimè stabant, *& resurrectionē eorum*. scilicet, qui ceciderant.

b *Pheltias.* Alter principū seruatur incolumis, † Iezonias.s. qui interpretatur: aures eius sonat, animę, f. filius Azur, quod interpretatur fultum siue adiutorium.

✻ Theod. Videt propheta illorum opera, qui iussi fuerant nulli parcētes cædere, & veritus ne funditus intereat, omnib. interfectis, obtus enim fuerat præ animi mœrore multos accepisse incolumitatis spem, clementi domino supplicat, vt misericordiæ medicamento mitiget iustitiam: doceturq; fore, vt isti quidē hostibus tradantur propter ingentem improbitatē: qui vero iam captiui abducti fuerant, etiam in externa regione consolationem percipiant & reditum cōsequant.

c *Banaiæ.* Structoris vel cementarij, qui cadendo à domino declinauit. Filius pessimę ædificationis meritò cadit prophetante eo quem dominus confortauit, qui antè credebat Deo, & illius fulciebatur auxilio, iure permanet in imperio.

d *Et factum.* Ex his discimus nō esse insultandum eis, q iudicio pœnis traditi sunt, nec à peccato conuersis aut pœnitentibus. & de ecclesia egressis dicendum: longè recedite à domino. D

e *Fratres tui, &c.* ✻ Theodor. Aliquos, inquit, bello captos, qui iam pęnas eorum facinorum quæ ausi sunt, dederunt, seruabo in populum. Ezech. 11. c

a ¶Quia. ¶Secundo dicit: in fini Is. iu. b ¶Quia, scilicet, non inter Gentes, sed Christianos.
vos nō eritis in medio eius in carnes. In finibus Israel iudi- 1 2
¶ Ideo vobis hæc:
cabo vos, & scietis quia ego dominus: quia in pceptis meis
¶Proficiendo ¶Contra.
nō ambulastis, & iudicia mea nō fecistis, sed iuxta iudicia 3
a ¶Vt eis essetis in templum.
a Gentium, quæ in circumitu vestro sunt, estis operati. Et fa- 4
¶Ruina declinans.
b ctū est cùm prophetarem, Pheltias filius Banaiæ mortuus
¶Compatiens affectu ¶Fidei ardore.
c est. Et cecidi in faciem meā, clamans voce magna. Et dixi: 5
¶Tertio. a ¶Q. Te indignante etiam reliquiæ quæ videbantur superesse peribunt.
Heu heu heu domine Deus, consummatione tu facis reli-
a ¶Sic conquerentem.
d quiarū Israel. Et factum est verbum domini ad mē dicens: 6
a ¶Q. d. Non sunt illæ reliquiæ quæ sunt in Ierusalem, sicut putas, sed quæ in Babylone captiui.
b ¶De stirpe tua.
e Fili hominis fratres tui viri propinqui tui, & oīs domus 7 8
a ¶Sunt. b ¶Improperando. c ¶Ac si dicat: Longè recessistis à domino, quia captiui, & cum Iechonia vos tradidistis. 9
Israel, vniuersi quibus dixerunt habitatores Ierusalem: lon 10
a ¶Sed. 11
f gè recedite à domino, nobis data est terra in possessionē. 12
a ¶Dic concaptiuis tuis b ¶A terra Israel. ¶Paruimper, scilicet, ab ecclesia. 13
Propterea hæc dicit dn̄s Deus, Quia longè feci eos in Gē- 14
¶Esse. a Alienis. b ¶Igitur. c ¶Vt memores peccatorum suorum, qui per vitia recesserant, per pœnitentiam redeant. ¶Quia obedierunt mihi.
g tibus, & quia dispersi eos in terris: † ero eis in sanctifica- 15
a ¶Concaptiuis, scilicet, qui sunt in Babylone propinquis Ezechielis prophetæ.
tionē modicā in terris ad quas venerunt. Propterea loque-
h re: Hæc dicit dominus Deus: Cōgregabo vos de populis, & 16
adunabo de terris, in quibus dispersi estis, daboq; vobis

f *Longè recedite.* ✻ Theod. Deridētes illos qui nūc habitāt Ierusalem dicere audebant, vos dominus à se procul esse voluit: sed nobis promissionis terrā distribuit: Idcircò, inquit, cōtra omnia fient, & vos neci tradam, illorū autem curam habebo.

g *In sanctificationē.* Quia quidam eorū idololatrię subijci noluerunt, sed mādatorū Dei memores fuerunt, vt Daniel & tres pueri, & similes eorum. Dan. 3. b. E

✻ Theod. Interim ipsos captiuos & exules & profugos feci, verumtamen in exilio, expectatione mutationis calamitatū, & spe bonorum consolationē eis afferam. † fui. Hoc. n. declarauit cum dixit, ero ipsis in sanctificationē paruam, nō multò post autem ipsos restituam, & in patriam terram reducam.

h *Congregabo vos de.* Hieron. Hæc sub Zorobabel & Iesu filio Iosedech & Esdra & Neemia tribui Iudæ, & his qui cū eis reuersi sunt pleriq;, accidisse autumant. Habitatores quoq; Ierusalē qui sub Sedechia rege Iuda capti sūt, vel q fugerūt cū Ieremia in Aegyptum, in oēs terras esse dispersos & non reuersos in vrbē Ierusalem. Plena autē conuersio eorum qui captiui erant, & reliquiarū Israel intelligit in Christo: qn̄ reliquiæ saluæ factæ sunt, & crediderunt vna die tria milia. Sed & quotidie superbi habitatores vrbis Ierusalē. Quorum aūt cor. poss. o. & ab. su. ambulat, Dei meretur offensam. Qui aūt p lapideo cor molle accipiunt p pœnitentiā reuertuntur ad ecclesiā, & F Act. 2. g.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non eritis. *manendo in ea vsque ad maturam ætatem.*
2 In finibus Israel. *Repetitio est eius quod prædictum est ad maiorem affirmationem.*
3 Sed iuxta iudicia Gen. *imitando idololatriam eorum.*
4 Et factum est, &c. *Dicunt aliqui, quòd non fuit tunc sic in re, sed propheta vidit in spiritu mortē sibi de propinquo imminere. Hebræi dicunt, quòd tūc mortuus fuit subitò diuino iudicio: & hoc fuit scitum per nuncios, qui frequenter mittebātur de Ierusalem ad transmigratos in Babylonē, qui interrogati ab illis quibus Ezechiel narrauerat suā visionem, vt habetur in fine huius c. responderunt, quòd eodē tēpore & eadē hora mortuus fuerat, sicut Ezechiel dixerat.*
5 Et cecidi. *ad deprecandum dominum, ne multiplicaretur exterminium.*
6 Et factum est. *Hic consequenter ponitur consolatio eorū qui trāsmigrauerant, cum dicitur.*
7 Fili hominis. *idest, Iudæi tecum in Babylonem ducti.*
8 Viri tui. *quia inter eos erāt aliqui, qui erant de genere sacerdotali, sicut ipse Ezechiel.*
9 Et omnis. *Quia de regno decem tribuum aliqui euadētes manus Salmanasar, postea venerunt in regnum Iudæ vt dictum fuit. 4. Reg. quorum aliqui cum Iechonia rege fuerūt in Babylonē ducti.*
10 Quibus dixerunt. *idest, quibus dixerunt.*
11 Habitatores. *reputantes eos miseros & se fœlices, vt dictum est in principio huius cap.*
12 Longè rece. *Reputabant enim eos à domino deiectos & derelictos.*
13 Nobis. *qa credebāt securè viuere in Ierusalem, vt pdictū est.*
14 Propterea hęc. *idest, propter eorum insultationem ero vobis in consolationem: ideo subditur de transmigratis.*
15 Ero eis. *quia per Danielem & socios eius, qui fuerunt positi super negotia regni Babylonis, vt habetur Dan. 2. Iudæi ibi habitātes fuerunt sustentati in aliquo & consolati: & postea per Mardochæum tempore Assueri, vt habetur in libro Esther.*
16 Congregabo vos de populis. *tempore Cyri, qui dedit licētiam redeundi in Iudæam.*

✻Et

MORALITER.

14 *Propterea.* Hic secundum sensum literalem dominus per Ezechielem consolatur eos qui de consilio Ieremiæ trāsmigrauerunt, ipsis bona promittendo: Comminatur etiam mala illis qui non transmigrauerant, & transmigratos deridebāt. Per hoc autem moraliter signatur, quòd illi qui consilio Christi dimittunt temporalia, religionem intrantes deuotè, ibique viuentes sanctè: consolationem recipiunt à domino gratiæ in præsenti, & gloriæ in futuro. Illi verò qui derident eos, & reputant fatuos, grauiter à domino punientur.

& in præceptis dñi ambulant, & iudicia eius custodiunt.
A a *Et dabo eis.* ✱ Theod. His aũt non liberi arbitrij euersionem declarauit, sed futurum ab ipso auxilium societatemq; ad efficienda bona opera. Spiritum nouum vocauit aĩæ ad honesta inpeditum. Cum.n. ad contraria ꝓpensi ferrentur, mutationem in melius nouum spiritũ appellauit. Quemadmodum n. cum dixisset alterum cor, non naturæ mutatiõe significauit, sed mẽtis in melius propensionem: ita & per spiritum hoc idem declarauit.

b *Et ascendit.* Paulatim gloria domini recedit ab Ierusalem primum templum deserens, stat in atrio vel in limine domus: post, in introitu portæ oriẽtalis, nouissimè sub B latis pennis rotisq; sequentibus, stat super montem q est ad ori.vrb. montẽ, scilicet, olіueti: vnde dominus ad patrem ascendit. *Et ascen.* vnde: *Surgite eamus hinc.* Et: *Relinquetur vobis domus uestra deserta.* Iosephus que vocem angelorum dicit in templo auditam: Abeamus ab his sedibus.

Ioan.14.d. Luc.13.g.

c *Mon.ẽ.* Hier. Olіueti, s. in signum refectionis, & luminis, vt inde perituram arsuramque cerneret Ierusalem. ✱ Theo. His ita dictis recesserunt de ciuitate Cherubim gloriã Dei insidientẽ vehentia, steteruntq; super montẽ è regione Ierusalem. Hic est mõs oliuarũ, vnde Saluator noster secundũ carnẽ assumptus est. Meritò igitur eo quoque tpe, cũ in humana figura apparuisset, duasq; in vna persona naturas ostendisset, & diuina quidẽ per ignẽ significata, humana verò per electrum declarata, la[...] tra Ierusalem sñia in hunc montem proficiscitur, & dè redit in cœlum. Etenim post crucem & morte[...] ta rursus contra Ierusalem sententia, quia non relinq[...] lapis super lapidem, in montem illum cum discipul[...]

† contaminationes.

¶Metaplasmus. a ¶Ingressi.
humum Israel, & ingredietur illuc, & auferent oẽs † offen- 1
a ¶Idola pro quibus Deum offendillis. b ¶Humo.
siones cunctasq; abominationes eius de illã. Et dabo eis 2
a ¶Timoris & seruitutis, vt non diuersis idolis seruiatis. b ¶Cui simile: Cor mundum crea in me.
cor vnum, & spiritum nouum tribuam in visceribus eorũ. 3
a ¶Durum, secundum illud: Dura ceruice & incircuncisi corde. Et: Induratum est cor Pharaonis. b ¶Molle in quo mandata Dei scribantur in tabulis cordis carnalibus.
Et auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor 4
¶ Conuersi.
carneum, vt in præceptis meis ambulẽt, & iudicia mea cu- 5
a ¶Qui modo aduersus.
stodiant, faciantq; ea, & sint mihi in populum, & ego sim
a ¶Sed. b ¶Peccata quibus Deus offenditur.
eis in Deum. Quorum autem cor post offendicula & abo 6
¶Idola. ¶Vel v tam.
minationes suas ambulat, horũ viam in capite suo ponã, 7
¶Cuius dicere facere est.
dicit dominus Deus. Et eleuauerũt Cherubim alas suas, & 8
rotæ cum eis, & gloria Dei Israel erat super ea. Et ascendit 9
a ¶ Mirum in modum vsque hodie gloria domini quæ templum deseruit stat super montem Olіueti, & in signo crucis rutilans spectat templum in cineres dissolutum.
gloria dñi de medio ciuitatis, stetitq; super montem, qui
est ad Orientem vrbis, & spiritus leuauit me, adduxitq; in 10
Chaldæam ad transmigrationẽ in visione in spiritu Dei. 11
a ¶Significat se non corpore sed spiritu de Babylone, in Ierusalem fuisse translatum. b ¶Quæ me in spiritu duxerat in Ierusalem, & omnia monstrauerat.
Et sublata est à me uisio, q̃ uideram. Et loquutus sum ad 12
a ¶Hieron [...] 13
trãsmigrationẽ omnia uerba domini, quę ostẽderat mihi. 14

[...] fectus, ab intel[...] tibus & quæ [...] nequeunt, pote[...] bus latus, in e[...] assumptus est. F[...] ra igitur future ea quoq; erunt [...] phetæ ostensa su[...] ✱ Eusebius. Hoc verbum compl[...] licet intueri, qu[...] do omnes Chri[...] ni concurrunt, [...] vt quondam [...] cuiusdã lætitiæ [...] tia, quæ in Ieru[...] celebretur, neq[...] adorẽt in eo, qu[...] erat in Ierusal[...] sanctuario: [...] diuersentur cũ [...] sciscitandum d[...] pugnatione & [...] tudine Ierusal[...] quam propheti[...] dixerat, tum in [...] te Oliuarũ, qu[...] contra Ierusal[...] adorent, vbi gl[...] domini commu[...] ta est, postquam [...] leuit priorem c[...] tatem.

d *Ad transmigrationem, &c.* Hier. Ad eos, s. de quibus [...] prà & senes Iuda sedebant iuxta me, &c. quibus prop[...] ta pręsens corpore visiones cernebat. Quæ oĩa fieban[...] consolationem reciperent captiui, quòd, s. in Ierusa[...] redirent, & in præceptis Dei ambularent.
✱ Theodor. Huic loco competit illud euangelicũ. [...] *ti mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Hoc nos abu[...] docuerunt quæ dicta sunt. Multis.n. simul sedentibu[...] lus tamen propheta visionem illam percepit.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et auferent omnes offensiones cunctasq; abominationes, *i. idololatrias, quia post reditum captiuitatis Babylonicæ non legitur ille populus idololatrasse, nisi aliqui pauci tempore An-* C *tiochi, qui ad hoc coegit Iudæos, & 2. Machabæ.*
2 Et dabo. *scilicet, ad seruiendum vni Deo cœli.*
3 Et spiritum. *auferendo in voluntatem patrum suorum, qui fuerunt ad idololatriam proni.*
4 Et auferam cor lapideum. *idest, durum ad recipiendum disciplinam domini & prophetarum.*
5 Et dabo eis cor carneum. *i. tenerum & dispositum ad recipiendum, vt patet 1. Esdr. Cuius doctrinã receperunt valde deuotè.*
6 Quorum autẽ cor post offendicula & abominationes suas ambulat, *i. paratum ad Deum offendendum, quale erat cor eorum in Ierusalem habitantium, vt patet per prædicta.*
7 Horum viam in capite suo ponam, dicit dominus. *reddendo eis pœnam debitam.*
8 Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rotæ cum[...] *Hic vltimo ponitur visionis huius relatio: præmittitur tamẽ [...] sus diuinæ protectionis in Ierusalẽ, cum dicitur:* Et eleuauer[...] *ad volandum extra templum in quo erat, vt patet per prædic[...]*
9 Et ascendit gloria domini. *signans subtractionem [...] protectionis.*
10 Stetitque super montem. *scilicet, Oliuarum, qui vno [...] distat à Ierusalem, vt habetur Act. 1.*
11 Et spiritus leuauit me. *Visione enim imaginaria vid[...] sibi de Ierusalem in Babylonіam reduci.*
12 Et sublata est à me visio, quam videram. *i. raptus [...] tus, & sic vidit se esse cum senibus sedentibus coram eo, vt [...] tur suprà 8. c. ideo subditur.*
13 Et loquutus sum ad transmigrationem. *idest, [...] deos transmigratos in Chaldæam.*
14 Oĩa verba dñi quæ ostenderat mihi. *Retulit.n. eis [...] nem imaginariam prędictam, & eius intellectũ, & significa[...]*

Et

CAP. XII.

a *ET factus est sermo domini ad me, dicens: Fili hominis, ĩ medio domus exasperantis.* scilicet ad amaritu-[...] ritudinem conue[...] tis, cum natura sim[...] cis. vnde: *Gustate & [...] te, quoniam suauis est [...] nus.*

CAPVT XII.

1 ET factus est sermo domini ad me: dicens, Fili
2 hoĩs in medio domus † exasperantis tu ha-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XII.

✱ 1 ET factus. *Hic consequenter describitur punitio principum: Et diuiditur in duas partes, scilicet, principalem & incidentalem, secunda ibi:* Et factus est. *Primum autem fit sub parabola facti, & ideo primo parabola ponitur. secundò exponitur ibi.* [...] factus est. *Parabola vero facti est, quando fit aliquid ad signũ [...] alium factum sicut parabola verbi quando per vnum verbum [...] ligitur aliud, primò ergo dicitur,*

Diuisio.

2 Fili hominis. *quia plures eorum nolebant credere ver[...] remię de destructione Ierusalem futura.*

MORALITER.

† 1 *Et factus est sermo.* In hoc capitulo literaliter intellecto ponit ꝓphetia cõtra Sedechiã regẽ & principes & p[...] cius: qa describitur fuga regis & captio, & aliorũ d[...] † sio[...]

a *uergo fili hominis fac tibi vasa.* Quidam volunt captiui tatn Sedechiæ (qui interpretatur iustus dominus) in ty pum præcedere Saluatoris, qui de cœlestibus ad terrena descendens, humanum corpus assumpsit quasi vasa capti uitatis. Quod non probamus. Non.n.rex impius in figu rar illius præcedere potest, qui totius pietatis exēplū est.

❊ Theodoretus. Imare, inquit, aliquam obsessum, de inde vrbe capta ēt fugere coactum, ef fodientem parietē & citum excogitā tem, & faciem legerem, ne omnib. qui viderint notus fiat. Per te.n. hæc fa cietem volo habi tantibus Ierusalem prægnificare futu ram captiuitatem.

b *transmigrabis.* Ad literam Sedechiæ captū a Babylonijs atq; Chaldæi, & Ieremias prophetas & Regū nam historia, & dum de loco ad locum, de Ierusalē, in Babylonem, & cetera quę Ezechiel in sequentib. dicit.

Hieronymus. Qui volunt per Sedeciam Christū intelligi, vasa captiuitatis humanum corpus accipiunt, & perfossum parietem: quia inferni claustra perfregit, & esurgens solis crescentibus apparuit. Portatus in humeris qñ cū angelis potestatib. in cęlum ascēdit. Absconditur egreditur & velat faciem ne

ne in carne mortali videatur diuinitas. Non videt terram neeius oculis illustretur, quæ eius aspectum non mere tur. *Oculi enim domini super iustos.* Hæc autem omnia fecit, vt per similitudinem hominis dura Israelis corda ad fidem conuerteret. Et in portentum quoque datus, vnde. *Ecce hic positus in ruinam, & in resurrectionem multorum, &c.* Psal.33.c Luc.2.e.

¶Oculis cordis pertinatia priuatis.

bitas: qui oculos habent ad videndum, & non vident, & 1

a ¶Non vitio sensuum, vnde Si cœci essetis. peccatum non haberetis.

aures ad audiendum, & non audiunt: quia domus † exa- 2

a ¶Captiuitas Sedechiæ in hoc signatur capitulo.

b ¶Vt imaginibus, non solum auditu, sed & visu oculorum captiuitatem cognoscat.

a sperans est. Tu ergo fili hominis fac tibi vasa transmigratio 3

b nis, & transmigrabis per diem coram eis. Trāsmigrabis au 4

a ¶De cœlestibus ad terrena.

tem de loco tuo ad locum alterum in conspectu eorum, si

a ¶Facere iubetur in figura, quæ Sedechias fecit re ipsa.

fortè aspiciant, quia domus exasperans est. Et efferēs foras 5

a ¶Sarcinas.s.

c vasa tua, quasi vasa transmigrantis per diem in conspectu 6

¶His gestis. ¶Vel gredieris

eorum. Tu autem egredieris vespere coram eis, sicut egre- 7

ditur migrans ante oculos eorum, Perfode tibi parietem & 8 9

egredieris per eum in conspectu eorum. In humeris † por-

a ¶Lxx. Portabis. ¶Sarcinulas.s. & quæ in solatium effugientes portare solent.

b ¶Ne a quoquam videaris.

c ¶In cæcitatis signum Cœcatus.n.est a Nabuchodonosor, vel ne cognoscatur, & maiori cura seruetur.

d ¶Cęcus enim in Babylonem ductus est, & non vidit eam.

taberis, in caligine † effereris. Faciam tuam velabis, & non

a ¶In figura enim præcesserunt tam prophetarum dicta quàm facta.

videbis terram: quia portentum dedi te domui Israel. Feci 10 11

¶Scilicet.

ergo sicut præceperat mihi dñs. Vasa mea protuli, quasi va

sa transmigrantis per diem, & vespere perfodi mihi parie-

tem manu, & in caligine egressus sum, & in humeris † por-

tatus in conspectu eorum. Et factus est sermo domini ad 12

¶Scilicet.

me dicens. Fili hominis, nunquid non dixerunt ad te do- 13

¶Dulcedinem meam. ¶Hoc.

mus Israel, domus exasperans: quid tu facis? Dic ad eos: 14

a ¶Non homo. b ¶Sedechiam Christum. c ¶Est.

d ¶Quod sustineo. 15

Hæc dicit dominus Deus: Super † ducem onus istud, qui est 16

¶Alias qui.

in Ierusalem: & super omnem domum Israel, quæ est in 17

a ¶Idest, quæ ventura sunt vobis portendo.

medio eorum. Dic: Ego portentum vestrum. Quomodo

c *Perfode tibi parietem & egredieris per eum. &c.* Nocte.n. Sedechias suffosso muro fugit ad deserta Iordanis, ibique comprehēsus est a Babylonijs, & ductus in Reblata & ibi filij sui trucidati sunt corā eo. †rebellis 4.Reg.25.b.

Illud autē notandum, q eodem tēpore Ieremias prophetabat in Ierusalem & Ezechiel in Babylone, & illius prophetia mittebatur ad captiuos: & huius ad eos q habitabant in Ierusalem, vt vnius, in diuersis regionibus Dei prouidētia pbaretur, & intelligerent audientes q̃ populo accidunt non idolorum potestate, sed domini fieri iussione. †portabis

❊ Thod. Interrogatus, iquit, ab istis contumacibus, & aduersarijs, eorum quæ a te facta sūt, causam, apertè dic eis. portentū ego sū vobis & signū, reb. ipsis prophetæ munus obiēs, & in me ipso adūbrans, q̃ tū regi ipsius Ierusalē, tū omnib. principibus euentura sunt.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui oculos &c *s. carnis.*

2 Et non vident. *i. non intelligunt oculis mentis.*

3 Tu ergo fili hominis fac tibi vasa. *vt per sensibile factū mali ducantur ad intelligendum.*

4 Vasa transmigratio. *i. instrumenta transmigrantibus apta, sicut loculum, peram, & similia.*

5 Et transmigrabis per diem coram eis. *Vt sic videant te transire de loco tuo ad alium.*

6 Et efferes foras vasa tua. *Repetitio est eiusdem sententiæ ad maiorem assertionem.*

7 Tu autem egredieris vespere coram eis. *Per hoc.n. designatur fuga Sedechiæ & bellatorum eius de Ierusalem in ciuitatis captione. Ante oculos eorum.*

8 Perfode tibi parietem & egredieris per eum in conspectu eorum. *Per hoc.n. designabatur, q exierunt per locum absconditum, & per viam subterraneam, vt dictum fuit Ierem.39. & 4.Reg. vlti.*

9 In humeris portaberis, in caligine effereris. *Per hoc designatur excæcatio Sedechię, qui exoculatus fuit: & sic non poterat incedere nisi appodiando se super humerum ducentis. Et ad idem facit quod subditur.* Faciem tuam velabis. *Et subditur causa.*

10 Quia portentum dedi te domui Israel, &c. *i. signum futuri mali Sedechiæ. Consequenter ponitur obedientia prophetæ, cum dicitur.*

11 Feci ergo sicut præceperat mihi dominus, &c. *Et patet litera ex dictis.*

12 Et factus est, &c. *Hic consequenter exponitur parabola dicta eo modo quo iam dictum est, quantùm ad sententiam: aliqua tamen adduntur quæ exponentur.*

13 Nunquid non di. &c. *q. d. ita quæsierunt a te.*

14 Quid tu facis? *i. quid signat hoc factum tuum?*

15 Dic ad eos. *huius facti intellectum.*

16 Super du. onus istud, &c. *i. super Sedechiam.*

17 Et sup. om. do. Israel, &c. *quia capta ciuitate & duce, non poterat populo bene esse. Cætera patent vsque ibi.*

❊ Parietem

MORALITER.

† sic & captiuatio. Moraliter autem per regem fugientē, significatur malus prælatus, per principes, clerus, & per populum, laicalis cœtus: & quoniam prælatus malus est alijs causa ruinæ, sicut dicit Greg. in pastorali. Cū pastor per abrupta graditur, consequens est, vt grex ad præcipitium sequatur: ideo sequitur postea.

16 *Super ducem onus istud.* i. peccatorum pondus. Et subditur poena eius.

A ¶Duci & suis. ¶Quia. ¶Christus quoque & sui captiui in hoc mundo.

feci, sic fiet illis. In transmigrationem & in ca-

¶Babylonem.

†princeps ptiuitatem ibunt, & † dux qui est in medio †

a ¶Vel iumentorum, vel comitum iuorum. ¶Angelorum.
b ¶In cœlum.
c ¶Ignotus incredulis.

†portabit eorum in humeris † portabitur, in caligine †

a ¶Medium inimicitiarum parietem soluentes
b ¶...

†effodient egredietur. Parietem † perfodient, vt edu- 1

a ¶Christi.
b ¶Vel timore vel cæcitatis velamine

cant eum: facies eius operietur, vt non vi- 2

a ¶... Super corda enim eorum velamen positum est.
¶Babylonem.

a Et extendam. Vnde. Qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum factus. Et alibi. Spiritus vultus nostri Christus dominus captus est in peccatis nostris. ✱ Theo. Rete suum vocauit hostes, vt munitionem seu sagenam, obsidionem. Periculosum quidem est regis impij captiuitatem & necem sacro B domini comparare.

2 Cor. 5. d. †oculis. Thren. 4. d.

deat † oculo terram. Et 3

extendam rete meum su-

a ¶Concedente domino & dispensante captus est.

per eum, & capietur in sa-

a ¶Mea est potestas non hostium.

gena mea, & adducam 4

a ¶... mundi

eum in Babylonem in terram †

a ¶Qui interpretantur quasi dæmonia, vt dæmonibus mancipatos retraheret ad salutem, & captiuam duceret captiuitatem.
b ¶Suo visu indignum. c ¶Cæcus ductus.

Chaldæorum: & ipsam non 5

a ¶Vt omnes sua morte viuificet.
b ¶Apostolos & apostolicos viros.

videbit ibique morietur, & omnes qui circa eum 6 7

a ¶Custoditores.

sunt. Præsidium eius, & agmina eius disper- 8

a ¶In omnem terram exiuit sonus eorum. b ¶Etiam.
c ¶In manibus hostium.

gam in omnem ventum, et gladium euagi- 9

a ¶Vt varijs coronentur martyrijs.
b ¶Sic tandem. c ¶Vel ipsi vel per eos conuersi.
d ¶Non alius ¶Cuius voluntate fiunt omnia.

nabo post eos. Et scient, quia ego dominus

quando dispersero illos in Gentibus, & disp

a ¶Vt fructum aderant, & fructus eorum manet. ¶Tamen.

10 minauero eos in † terris. Et

relinquam ex eis viros pau

a ¶Sicut Ioannem Apostolum, qui non fuit martyr. b ¶Liberatos.

cos a gladio & fame & pe-

a ¶Reseruati. b ¶Sermone vel exemplo

11 stilentia, vt enarrent om-

a ¶Pro quibus tanta sustinuerunt.
b ¶Iudæorum & Gentium ad quas ingre.

nia scelera eorum in Genti

a ¶Tunc. ¶Vt accepta pœnitentia sciant, quia ego

12 bus, ad quas ingredientur, et scient quia eg

13 dominus. Et factus est sermo domini ad m

14

15 dicens. Fili hominis, panem tuum in † co

† turbatione comede: sed & aquam tuam

† festinatione & mœrore bibe, & dices ad p

pulum terræ. Hæc dicit dominus Deus

a ¶Habitatores sanctæ ecclesiæ, qui si Deum offendunt comparatio.

eos qui habitant in Ierusa-

a ¶Fame verbi Dei.

† lem in terra Israel. Panem

a ¶Famis. ¶Alias solitudine. b ¶Obsessi a Nabuchodonosor & a Chaldæis

suum in solicitudine come

a ¶Doctrinæ.

dent, & aquam suam in de-

a ¶Sitis. b ¶Habitatores terræ delectantur.

solatione bibent, vt desole-

b Et relin. ✱ The Hi autem ipsi ait, re quiæ erunt famis mortis & bellicæ dis, accusatores prie impietatis & i quitatis erunt, doc tes eas gentes in captiui degerunt, per eorum dare se, qu in me deliqueri

c Panem. Hier. P principem & soc eius venit ad pe lum. Dicitur autem ad ha tatores Ierusale quod in malo obsi nis panem tuum medent in egesta & angustia: & quam non in a dantia

C

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Parietem perfodient, vt educant eum. *quia introitus viæ subterraneæ erat obturatus, vel quia inter illum introitum & regem erat murus quem oportebat perforari antequam possent illam viam subterraneam ingredi.*

2 Facies eius operitur: vt non videat oculo terram. *per quod designatur excæcatio Sedechiæ, vel quia quando fuit captus a Chaldæis velauerunt oculos eius, sicut solet fieri hominibus morte dignis.*

3 Et extendam rete meum super eum, & capietur in sagena mea. *i. exercitu Chaldæorum qui insequens cepit eum.*

4 Et adducam eum in Babylonem in terram Chaldæorum. *vinctum & captiuum.*

5 Et ipsam non videbit. *Quia ante fuerat excæcatus. 4. Regum vltimo.*

6 Ibique morietur. *Tamen fuit honorificè sepultus, vt habetur Ierem. 34.*

7 Et omnes qui circa eum sunt. Præsidium eius & agmina eius. *principes & bellatores.*

8 Dispergam in omnem ventum, *quia pro maiori parte fugerunt eum relinquentes.*

9 Et gladium euaginabo post eos. *hoc dicitur propter Ioannam filium Careæ, & alios qui fugerunt in Aegyptum contra c lium Ieremiæ, vt habetur Ierem. 43. Et ibi fuerunt occisi per C dæos qui ceperunt Aegyptum.*

10 Relinquam ex eis viros paucos a gladio & fame, pestilentia. *hoc dicitur propter illos qui in vita fuerunt reseru & in Chaldæam ducti.*

11 Vt enarrent omnia scelera eorum in Gentib ad q ingredientur. *Facto & verbo, ex eorum. n. miseria appareba Deum suum offenderant, & multi eorum pœnitentia ducti idem verbo fatebantur.*

12 Et scient quia ego dominus, *per experientiam meæ p statis & vindictæ.*

13 Et factus est sermo domini ad me dicens. *Hæc est incidentalis, in qua post miseriam regis & principum, huius c sione ponitur miseria plebis: & primò denuntiatur hæc afflictio. dò eius acceleratio ibi. Et factus est. Circa primum dicitur.*

14 Fili hominis panem tuum in conturbatione. *s. m & corporis.*

15 Comede, sed & aquam tuam in festinatione & mœror be. *Per hoc. n. designatur miseria populi Ierosolymitani sum sidione, qa, pp defectum victualium vnus rapiebat ab alio cibum cum hoc vix habebant tempus comedendi, quia oportebat eos* ✱ *com*

MORALITER.

†† *Et dux qui est in medio eorum.* Isti humeri sunt superbia, & temporalis potentia, quibus malus prælatus portatur & ad casum ruinæ maioris ad præsens eleuatur: ideo subditur.

† *In caligine egredietur.* s. de hoc mundo a quo egredietur inuolutus caligine peccatorum.

1 *Parietem perfodient, &c.* i. corpus eius terreum dissipabunt angustiæ malorum.

2 *Facies eius operietur, vt non videat oculo terram.* Per defectum cognitionis suæ salutis. Augustinus in sermone de innocentibus. Hac. n. animaduersione percutitur omnis peccator, vt moriens obliuiscatur sui, qui dum viueret oblitus est Dei.

3 *Et extendam rete meum super illum, & capietur in sagena mea, &c.* laxando super eum potestatem dæmonum.

4 *Et adducam eum in Babylonem in terram Chaldæorum.* i. d duci permittam.

† *In Babylonem in terram Chaldæorum.* i. ad inferui co fusionem.

7 *Et omnes qui circa eum sunt.* i. omnes sibi in malis ad ministrantes, & eum in talibus imitantes,

8 *Dispergam in omnem ventum.* Malignus spiritibus e mittendo.

10 *Et relinquam ex eis viros paucos.* ipsis pœnitendi gra conferendo, quia pauci de malis clericis respectiu conuertuntur ad ueram pœnitentiam, & hoc propter su sus grauitatem.

† *Et dices ad populum terræ.* i. ad populum sequenten torem malum in sua prauitate.

† *Panem suum.* Per istas pœnas corporales & temp neas signantur pœnæ spirituales & æternæ.

MOR-

datia, sed in tormito, & tribulatione bibant.
* Theodoretus. Cum .n. fruentes his bonis quæ a me accepistis & fructibus terræ delicatè vescentes ignorauaeritis largitorem, & ea eum qui de vobis bene meritus est ingrati fueritis, ipsi priuatione bonorum & vrbium solitudine meam donationem in telligetis.
a *Propter iniquitatē omnium.* Vel vicio, scilicet principum, qui capiendi sunt & tradendi Babylonijs, vel nostra duritia sermonem Dei per durus.
b *Et scietis quia ego dominus.* Vt cognoscat Deus offensusquod quidem in persequutionis tēpre videre possumus.
c *Et factus est sermo domini ad me dicens.* Supra prophetauerat contra principē deinde contra populum. Sed multitudo non credens tritum assumebat prouerbium, scilicet. In longum differetur comminatio prophetarum: ideo factus est ad eum sermo domini.
d *In longum differetur dies* Vsque hodie vulgus incredulū, & dura mortalium corda prophetiam Dei non recipiunt, sed omnia quæ prophetæ comminantur, & quæ Euangelium, in aliud tempus æstimāt differendū. Manifestā perstringimus, vt in obscuris immoremur.
* Theodoretus. Quando diutinam lenitatem mendatium vocant, inditur ipsis mox futurus prophetiæ euētus, & in vestibulis deinceps prædictū supplitium imminere.
e *Non erit vltra omnis visio cassa.* * Idē. Auferam n inquit, falsos prophetas vestros, qui meis prophetis cōtraria prædicere conantur, bonorum abundātiam vobis falsò prænunciantes.

[a Fidelium.] [b Non sine causa.] [a Totius orbis ecclesia.] [† plenitudine.]

a tur terra à † multitudine sua, propter iniquitatem omniū,
qui habitant in ea: & ciuitates quæ nunc habitātur desola 1 2
[a Ab omni cultura.] [b Cognoscetis sæuientem quem noluistis miserantem cognoscere.]
b tæ erunt, terraq; desertā: & scietis quia ego dominus. Et fa- 3 4
c ctus est sermo domini ad me dicēs. Fili hominis, quod est 5
d prouerbium istud in terra Israel, dicentium: in longū dif- 6
[a Comminationis] [b Prophetarum]
ferentur dies, & peribit omnis visio? Ideo dic ad eos. Hæc 7 8
[Qui nescit mentiri.] [Ne amplius dicatur.]
dicit dominus Deus. Quiescere faciam prouerbium istud, 9
[Ideo.]
neq; vulgò dicetur vltrà in Israel. Et loquere ad eos, quòd
[a Captiuitatis.] [b Res.]
e appropinquauerint dies, & sermo omnis visionis. Non. n. 10
[a Quæ finem habeat incertum, vt alio tempore dicatur, al o compleatur.]
erit vltrà omnis visio cassa, neque diuinatio † ambigua in 11
medio filiorum Israel: quia ego dominus loquar, & quod- 12
cunque loquutus fuero verbum, fiet. Non prolongabitur
[a Vicinam captiuitatem significat: & Sedechiam cum populo iamiam capiendum.] 13
amplius sed in diebus vestris domus exasperās loquar ver
bum, & faciam illud dicit dominus Deus. Et factus est ser- 14
mo domini ad me dicēs. Fili hominis, ecce domus Israel di
[Differtur.]
centium. Visio quam hic videt in dies multos, & in tempora longa iste prophetat. Propterea dic ad eos. Hæc dicit dominus Deus. Non prolongabitur vltrà omnis sermo
[Cito.]
meus. Verbum quod loquutus fuero, complebitur: dicit dominus Deus.

NICOLAVS DE LYRA.

contra è defendere murum.
1 Et ciuitates quæ nunc habitantur. *circa Ierusalem in Iudæa.*
2 Desolatæ erunt. *i. habitatoribus vacuæ.*
3 Terraque deserta. *propter defectum culturæ.*
4 Et factus est sermo domini ad me dicens. *Hic consequēter describitur prædictæ vastationis acceleratio, eo quod increduli dicebant prophetias Ieremiæ & Ezechielis nunquam impleri. Et hoc est quod dicitur.*
5 Quod est prouerbium istud in terra Israel. *i. verbum vulgariter dictum.*
6 In longum differentur dies. *i. tempus impletionis non veniet, ideo sequitur.*
7 Et peribit omnis visio. *frustrata effectu suo.*
8 Ideo dic ad eos. *asserendo contrarium.*
9 Quiescere faciam prouerbium istud. *inducendo in eorū oculis effectum.*
10 Non erit vltrà omnis visio cassa. *Litera sic est ordinanda: Omnis visio non erit vltrà cassa. i. nulla visio prophetica frustrabitur effectu intento, quia negatio post posita signo vniuersali, facit æquipollere suo contrario: & sic omnis non, & nullus, æquipollent.*
11 Neque diuinatio. *i. denuntiatio futuri ex reuelatione Dei.*
12 Ambigua in medio filiorum Israel. *quia citò implebitur in effectu, ideò sequitur.*
13 Non prolongabitur amplius. *Ex hoc. n. tempore non fluxerunt sex anni integri vsque ad destructionem Ierusalem, vt patet ex dictis suprà in prin. 8. cap:*
14 Et factus est sermo. *Hic consequenter ostenditur acceleratio impletionis prophetiæ Ezechielis, cuius prophetia erat conformis prophetiæ Ieremiæ de destructione ciuitatis & populi in captiuitate, & patet sententia ex dictis.*

CAP. XIII.
E *factus.* Sequit. *Ad pro.* Hieronymus. Idioma scripturæ vnumquem qui vaticinationis sua & sermonis propheta vocat, vnde dicuntur prophetæ Baal, & idolorum, & prophetæ confusionis. Et Paulus ait. quidam proprius eorum propheta. Cretenses semper mendaces, &c. & in Hosææ. Sicut propheta insaniens, &c. In ecclesia prophetæ boni, Apostoli, & Apostolici viri. Pseudoprophetæ, hæretici.
a *De corde suo, Audite.*

CAPVT XIII.

ET factus est sermo domini ad me, dicens 1
[Hæreticos.]
Fili hominis, vaticinare ad prophetas 2
Israel, qui prophetant, & dices prophe- 3
[a In quo hæreses confinxerunt]
a tantibus de corde suo. Audite verbum
domini. Hæc dicit dominus Deus. Væ

* Theo. Contra falsos prophetas reliquum sermonem conuertit. Et ne æquiuocatio aliquid damni afferret hominibus,

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIII.

1 ET factus est. *Hic consequenter Ezechiel prophetizat contra falsos prophetas: & primò contra sexū virilem, secundò contra muliebrem, ibi.* Et tu fili hominis. *Prima in duas: quia primò ponitur pseudoprophetarum culpa, secundò denuntiatur eorum pœna ibi.* Propterea. *Circa primum dicitur,*
2 Vaticinare ad Prophetas. *s. falsos, ideò subditur.*
3 Et dices prophet. *i. de sua afflictione, non ex diuina reuelatione: ideo subditur.*

* Quasi

MORALITER.

† 1 *Et factus est sermo.* Secundum sensum literalem Ezechiel in hoc cap. prophetat contra prophetiæ falsitatem: & primò quantum ad homines prophetantes, per quos signantur falsi prædicatores, de quibus subditur.
2 *Et dices prophetantibus.* i. prædicantibus non secundum

 † scri-

minibus (prophetæ enim tam veri quàm falsi nominantur) subiecit, dices prophetantibus de corde suo. Hoc est, his qui omnino ope diuina sunt destituti, & mendacia secundum proprias cogitationes loquuntur.

A

Ia. 4 c. a *Et nihil vident.* Vnde prophetæ dicuntur videntes, vnde dicitur. *Visio Isaiæ & Abdiæ.* Et alibi.

Psal. 118. c. *Leuate oculos vestros & videte.* Et alibi.

Can. 3. d. *Reuela oculos meos & com. mi. de le. tua.*

-erant. b *Quasi vulpes in des.* Hieronymus. De quibus dicitur.

Psal. 62 c. *Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas.* Et alibi.

Matt. 8. c. *Partes terræ vulpiū erūt.*

Quasi vulpes. Heretici vnde. *Vulpes foueas habent: filius autem hominis non habet vbi reclinet caput suum.*

✱ Theodo. Hæc Symmachus apertius interpretatus est. Sicut vulpes in

B ruinis prophetę tui Israel, non ascendistis ad intercisiones neq; obsepuistis sepē circa filios Israel vt starent in p̄lio dicētes in die dn̄i. Vulpibus n. similes, inquit, prophetæ tui

C sunt Israel, in ruinis habitantibus.

† dist. c. sunt nonnulli. Nam sicut illæ ruinarum non obsepiunt exitus, per quos cuilibet exire & introire licet, ita isti vidētes populi segnitiem, non intercluserunt eis vias ad improbitatem, neque pijs verbis obsepiuerunt, vt in die iræ domini superiores hostibus esse possent, imò populi impietate proprium quæstum abusi sunt.

c *Non ascendistis ex ad uerso.* Sicut Aaron qui ignem p[...] lum Israel deno[...] tem, quasi mu[...] primo medius [...] hibuit. Ieren[...] quoque dicitur: occurrat domi[...] neque stet co[...] iram domini, [...] tionis. s. perseue[...] tia. Domini. n. [...] tentia sanctor[...] precibus frangi[...] vnde Moysi di[...] *Dimitte me & de. populum st. m.*

✱ Gregorius. aduerso ascend[...] est quibuslibet [...] testatibus pra[...] gentibus, ra[...] libera voce p[...] contraire.

d *In consilio p[...] mei, &c.* ✱ T[...] doretus. Meun[...] quit, erudiam pulū, isti vero ditus peribunt, que eorum me[...] ria literis prode[...] neque cum po[...] lo meo recense[...] tur.

e *Ipse ędificabat.* ✱ Idem. Populus. n. ædificat murum debilem p[...] bitatem & impietatē, isti vero bonas prædictiones & [...] licit[...]

---

a ¶Sunt enim alii sapientes. b ¶Lex Qui prophetant de corde suo. c ¶Non Dei.

prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum suum, &

a ¶Ven[...] ¶Quia solem iustitiæ perdiderunt. b ¶Do[...] [...]cis auibus [...] [...]antes.

a nihil vident. Quasi vulpes in † desertis prophetæ tui Israel 1 2

b c erant. Non ascendistis ex aduerso, neque opposuisti mu- 3

a ¶Precibus diuinantes, & Dei sententiæ resiste[...]tes.

rum pro domo Israel, vt staretis in prælio in die domini. Vi 4 5

dent vana, & diuinant mendacium: dicentes, ait dominus: 6

a ¶Non corrigunt sicut veri prophetæ si quando errant.

cùm dominus non miserit eos: & † perseuerauerunt confir 7 8

¶Ergo

mare sermonem. Nunquid nō visionem cassam vidistis, &

¶Secundo. ¶Tamen.

diuinationem mendacem loquuti estis? Et dicitis ait do- 9

a ¶Mihi imponentes mendacium.

minus: cùm ego non sim loquutus. Propterea hæc dicit do-

¶O heretici.

minus Deus. Quia loquuti estis uana, & uidistis menda- 10

cium: ideo ecce ego ad uos, ait dominus Deus: & erit ma- 11 12

¶Ideo.

nus mea super prophetas, qui uident uana, & diuināt men

a ¶In ecclesia, seu in synagoga satanæ. b ¶Vnde alibi | Recedentes a te in terra scribentur.

d dacium. In consilio populi mei non erunt, & in scriptura 13

a ¶Viuentium. ¶Promissionis. ¶Sed in terra mortuorum.

domus Israel non scribentur, nec in terrām Israel ingredie- 14 15

a ¶Separati a populo Dei. b ¶Hæc patientur Eo quod de.

tur, & scietis quia ego dn̄s Deus. Eò quòd deceperint popu 16 17

a ¶Pro rigore pœnitentiæ prospera nunciantes. b ¶Non semel. ¶Metaphoricè.

e lum meum dicentes: pax pax, & non est pax, & ipse ædifi- 18

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Quasi vulpes in deser. *Est autem vulpes animal dolosum intendens deceptioni auium, sic isti prophetæ intendebant ad deceptionem simplicium, ideo arguit eos dicens.*

2 Non ascendistis ex aduerso. *peccata populi arguendo.*

3 Neque opposuistis murum pro domo Israel. *pro peccatoribus feruenter orando.*

4 Vt staretis in prælio in die domini. *percussionem domini vestris meritis auertendo.*

5 Vident vana & diuinant mendatium. *Mutat loquendi modum de secunda parte ad tertiam.*

6 Dicentes ait dominus. *vt in modo loquendi conformarent se veris prophetis ad facilius decipiendum.*

7 Et perseuerauerunt confirmare sermonem. *Idem pluries & pluribus diebus repetendo, & dictum suum falso iuramento firmando.*

8 Nunquid non visionem, &c. *q. d. sic.*

9 Propterea hæc dicit dominus Deus. *Hic consequenter ponitur pœna: & primò sic prophetantium, secundò eis credentium ibi.* Et ipse. *Circa primum dicitur.* Propterea hæc dicit dominus Deus. *i. propter mendatia prophetica.*

10 Ecce ego ad vos. *s. puniendos.*

11 Et erit manus mea. *i. vindictæ meæ potentia.*

12 Super prophetas. *s. falsos.*

13 In consilio populi mei non erunt. *i. in cœtu reuerte[...] de Babylone. s. in personis suis nec in filijs ab eis procreatis.*

14 Et in scriptura domus. *Redeuntes. n. de Babylone hab[...] genealogias suas descriptas, vt sic singuli redirent ad hæredi[...] patrum suorum, vt habetur 1. Esdræ.*

15 Nec in terram Israel ingredientur. *cum reuertentib[...] de Babylone sic exponitur hæc litera communiter: sed quia rede[...] de Babylone in Iudæam fuerunt in magna afflictione & serui[...] ideò bonum redeuntium non videtur fuisse tantum, q̄ illius bo[...] uatio esset sufficiens istorum falsorum prophetarum punitio [...] videtur mihi, q̄ sic debet intelligi saltem principaliter.* In co[...] lio populi mei, &c. *i. in societate supernorum ciuium.* Et in [scri]ptura domus Israel non scribentur. *i. in libro vitæ in quo scrib[un]tur electi.* Nec in terram Israel ingredientur. *i. in terram vi[...] per quam intelligitur cœlestis habitatio, vbi mors locum n[on ha]bet.*

16 Dicentes pax: & non est pax. *Sic. n. dicebant populo [...] lo modo habebant dubitare de aduentu regis Babylonis super [...] quod tamen erat falsum.*

17 Et ipse. *Hic consequenter ponitur pœna credentium falsi[s pro]phetis, cùm dicitur.* Et ipse. *s. populus meus.*

18 Aedificabat. *i. Ierusalem, vt dicit Ra. Sa. in qua popul[us ædi]ficabat ita securè, ac si deberet ibi semper manere*

MORALITER.

† 5 *Vident vana & diuinant mendatium.* secundum suas phātasias quas afferunt reuelationes diuinas.

6 *Dicentes ait dominus.* vt magis eis credatur.

† *Cum dominus non miserit.* Sed ipsi se ingerunt suæ superioris autoritate decipiendo simplices in occultis. Et subditur eorum pœna cum dicitur.

13 *In consilio populi mei non erunt.* i. in congregatione sanctorum, sed magis in congregatione damnatorum: ideo sequitur.

14 *Et in scriptura domus Israel non scribentur.* i. in libro [...] in quo scribuntur electi.

17 *Et ipse ædificabat parietem.* Hic consequenter prop[...] contra credentes falsis prophetis: per quos significant[...] dentes prædicatoribus prædictis, de quibus dicitur [...] *ædificabat parietem.* i. malam doctrinam. Et ponitur [...] gulare pro plurali, sicut Exod. 8 *Venit musca grauissim[a multi]tudo muscarum.*

licitiones, veluti quaddam linimentum & unctionem mitadhibent, cū opus esset debilem ædificationē dissoluere & operam dare ut solida fieret. * Greg. Parietis nomine, peccati duritia designatur. Aedificare ergo parietem est contra se quempiam obstacula peccati construere. Sed parietē liniunt qui peccata perpetrantibus adulantur: ut quod illi peruersè agentes ædificant, ipsi adulantes quasi nitidum reddant. a Propterea hęc dicit dominus. Hieron. Hæc omnia de hæreticis dicere possumus omnia enim eorum figmenta ira Dei soluuntur. * Theodor. Per translationem omnia in quā de muro dixit, & his omnibus hostium declarauit impetum. Vmbra autē murum regem & principes appellauit, q sicut dimissuræ ædificia ita populum contingebāt. Imbrem inundantem & ventum auferentem, Chaldæos nuncupauit.

b Et tu fili h. Supra ad pseudo prophetas, nunc ad pseudo prophetissas iubetur prophetare. utriusque.n. sexus veri &

a ¶Per legis mandata & prophetarum comminationes, ut omnium impetum submoueret. ut conuersi ad Deum hoc quasi muro cingerentur.
b ¶Puro, scilicet absque temperamento & nullius fortitudinis.

cābat parietem, illi autē liniebant eum luto absque † paleis. 1

a ¶Qui vana, scilicet promittunt

Dic ad eos, qui liniūnt absque† temperatura, quod casurus 2

a ¶Hostes Laxuissimi Babylonij, Chaldæi. ¶Grandines

sit. Erit enim imber inundans: & dabo lapides† prægrandes 3

a ¶Vt instab...

desuper irruentes, & ventūm procellæ dissipantē. Siquidem, 4 5

ecce cecidit paries. Nunquid non dicetur vobis, ubi est † li- 6 7

a ¶Aux lium quod pollicitis estis.

turā quam linistis? Propterea hæc dicit dominus Deus: Et 8 †

a erumpere faciam spiritū tempestatū in indignatione mea, 9

& imber inundans in furore meo erit, & lapides † prægran- 10

¶Defensionem.

des in ira in consummationem. Et destruam parietem quē

linistis absque † temperamento, & adæquabo eum terræ, & 11

† reuelabitur fundamentum eius, & cadet: & consumetur

¶Ipse ipse

in medio eius: & scietis quia ego sum dominus. Et cōplebo 12

indignationem meam in pariete, & in his qui liniunt eum 13

absque temperamento, dicamque vobis: Non estis paries,

¶Qui liniunt. ¶Sunt, scilicet causa malorum.

& non sunt qui liniunt eum. Prophetę Israel qui prophetāt

¶Tamen. ¶Quam prædicant.

ad Ierusalem, & uident ei uisionem pacis, & non est pax, ait

¶Vt iram meam fugiarent.

dominus Deus. Et tu fili hominis, pone faciem tuam con- 14

b tra filias populi tui quæ prophetant de corde suo, & uatici- 15

c nare super eas, & dic: Hæc dicit dominus Deus: Vę qui con 16 17

d e a ¶Suauem adulationem. ¶Metaphora. ¶Sicut Epicurus, Iouinianus & Eunomius, quorum vox est. Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. 18

suunt puluillōs sub omni cubito manus, & faciūt† ceruicalia

¶Requiem scilicet pollicentes.

sub capite vniuersæ ætatis ad capiendas animas. Vt caperēt 19

a ¶Promittebant eis vitam. b ¶Persuadentes amore voluptatem.

aīas populi mei, uiuificabāt animas eorum, & † uiolabāt me 20 21

ri & falsi prophetę D fuisse leguntur. c Pone faciem. lxx. obfirma faciem tuam. Cui simile: *Vultus domini super facientes mala.* Et alibi: *Sic pereant peccatores a facie Dei.* d *Contra filias populi tui quæ prophetant de corde suo.* s. qui quasi fœminæ voluptatem & luxuriam prædicant, sicut Epicurus & huiusmodi. Alij enim quasi viri abstinentiam laudāt, ut Pythagoras, & Gimnosophistæ, qui quasi liniant parietem, aliquam polliceantur fortitudinem. Sed perit eorum ædificatio. *Nisi enim dominus ædificauerit domum in vanum laborauerunt qui ædificant eam.* Falsi prophetæ aduersus veros prophetas, & pseudo prophetissæ aduersus veras prophetissas Dei prophetissæ Olda & Delbora & Philippi Euāgelistæ quat. filiæ: Pseudo prophetissæ Prisca & Maxilla. Has aiunt Hebræi maleficis artibus eruditas per necromantiam, & pythonicum spiritum diuinare, qualis fuit illa quæ visa est Samuelis animam suscitare.

c *Væ qui consuunt, &c.* * Theodoretus. His per translationem F

Exod 32. e. † firmitate. Psal. 33. c. & 67. a. † grandinis, corruere facient. s. parietē, & ventus turbinum scindet illum. † complanatio quā complanatis. † grandinis. Psal. 126. a. E 4. Reg. 22. Iudic. 5. a. Act. 21. b. † 46. dist. c. sunt nonnulli in prin. † velamina sub caput omnis staturæ ad venādum. † contaminabant.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Illi autem. *scilicet prophetæ falsi.*
2 Liniebant eum luto absque paleis. *idest, verbis adulatorijs populo applaudebant. Aliter exponitur, ut per parietem intelligatur congeries peccatorum & maximè in cultu idolorum, in quo falsi prophetæ suis adulationibus nutriebant populum, & ideò denunciatur casus ædificij huius cum dicitur.*
3 Erit enim imber. *i. exercitus Chaldęorum abundans in bellatoribus viris, sicut imber in guttis.*
4 Et dabo lapides prægrandes, &c. *i. exercitus principes.*
5 Desuper irruentes. *i. fortiter incitantes cuneos suos ad destructionem murorum.*
6 Et ventum. *idest, Nabuchodonosor regem.*
7 Siquidem ecce cecidit paries. *i. Ierusalem, & altaria idolorum ibi ędificata.*
8 Nunquid non dicetur vobis, &c. *improperando.*
9 Vbi est litura quam lini. *Quasi diceret apparet falsitas in adulationibus vestris.*
10 Et erumpere faciam, &c. *i. Nabuchodonosor, quem prius vocauit ventum procellæ. Et patent cętera ex dictis. Est enim repetitio eiusdem sententiæ ad maiorem assertionem vsque ibi.*
11 Et reuel. *Chaldęi enim minauerunt muros Ierusalem in aliquibus locis, ut sic facerent eos ruere.*
12 Et complebo. *idest, effectum vindictæ meę.*

13 In

13 In pariete. *& patet ex dictis sententia.*
14 Et tu. *Hic consequenter prophetat contra falsas prophetissas. Et diuiditur in duas, quia primò ponitur earum culpa, secundò, pęna ibi:* Propter hoc. *Circa primum dicitur.* Diuisio.
15 Fili hominis. *ostendendo diuinam indignationem.*
16 Contra filias. *idest, falsas prophetissas.*
17 Quę prophetant. *& non spiritu diuino.*
18 Væ qui consuunt. *Hoc dupliciter exponitur. Vno modo, ut per puluillos & ceruicalia intelligantur verba adulatoria & mēdacia, quæ dicebant istę mulieres malis hominibus & idololatris. Alio modo intelligendo puluillos & ceruicalia ad literam. prophetæ enim veri non solum prophetabant verbis, sed etiam factis & sensibilib. signis, sicut Ieremias posuit catenas in collo suo ad signandum captiuitatem futuram. Iere. 27. Et eodem modo prophetæ falsi faciebant eos imitantes, sicut Sedechias fecit sibi cornua ferrea. 3. Reg. 22. b. Et eodē modo prophetissę falsę faciebant puluillos & ceruicalia, facientes homines accumbere super ea dicentes: Sic potestis dormire securè & quietè, non timentes in aliquo de aduentu Chaldęorum.*
19 Sub capite. *idest, hominum cuiuslibet ętatis.*
20 Ad capiendas. *idest, decipiendas suis mendacijs.*
21 Et violabant. *i. cogebant me ad puniendum ipsum. Nec est intelligendum quod violentia seu coactio cadat in Deo: sed hoc dicitur ad denotandum quod non vult per se malum pœnę sed per accidens. s. propter ordinem suę iustitię, cum eius proprium sit misereri et parcere.*

* Propter

MORALITER.

† 1 *Illi autem liniebant eum, &c.* s. parietem malæ doctrinæ, hi enim faciunt malè assentientes & applaudentes.
2 *Luto absque paleis.* Quia sicut paries linitus luto absque paleis non est stabilis, sic nec doctrina carens fulcimento veritatis, ideo subditur pœna cum dicitur.

† Propte-

† *Propterea hęc dicit dominus Deus, &c.* Spiritum, idest dæmonum, ad punitionem falsi prędicatoris, & suorum discipulorum.
14 *Et tu fili hominis.* Hic prophetat Ezechiel contra falsas prophetissas, per quas signantur mulieres sortilegę & diuinatrices, quę per talia decipiunt simplices, & aliquando pro modico quęstu, ideo subditur.

† Propter

lationem mollio-
A res ac mitiores in-
nuit sermones. Cer
uicalia.n & pului-
naria requietem
afferunt membris,
& molliora verba
cum falsa sint, ad
tempus aures titil-
lant, sed omnis ge-
neris euersiones
animus affert: ita
etiam falsæ vates
animo exitium, si-
bi ipsis pecuniarū
lucrum cōparabāt
ea prophetantes q
videntur vtilia.
a *Vt interficerent ani mas quæ non moriun- tur, & viuificarēt ani*
B *mas quæ non viuunt, mētientes populo, &c.* Decurtant testimo nia scripturarum, vt iustos.s. ad mor tem trahant, & peccatores vanis promissionibus vi uificent.
✱ Greg. Iudicare de subditis dignè

† 11. q. 3. c. plerumque.
† venamini.
† liberas fa- ciam.
† velamina, linteola.
Hom. 26. in Euangelia.

a ¶ Quo bruta animalia vescuntur.
ad populum meum, propter pugillum hordei & † fragmen 1
a ¶ Mortuas decentes, si non datur quippiam in ore eorum
a panis, † vt interficerent animas † quæ non moriuntur, & vi- 2
¶ Voce. ¶ In re.
uificarent animas quæ non viuunt, mentiētes populo meo
¶ Destruendum.
credenti mendacijs. † Propter hoc hæc dicit dominus Deus: 3
a ¶ Liberas.
Ecce ego ad puluillos vestros quibus vos capitis animas vo 4
a ¶ Puluillos scilicet, non propter illas. Nolo enim mortem peccatoris. 5
lantes, & dirumpam eos de brachijs vestris, & † dimittam 6
¶ Liberas. ¶ Liberas
animas quas vos capitis, animas † ad volandū. Et dirūpam 7
a ¶ Quibus deceptorum capita velantur, cum vir debeat reuelata facie gloriam domini contemplari.
† ceruicalia vestra, & liberabo populum meum de manu ve-
¶ Idest prædam
stra, neque erunt vltra in manibus vestris ad prædandum: & 8
¶ Tunc ¶ Falso timore.
b scietis quia ego dominus. Pro eo quòd mœrere fecistis cor 9
a ¶ Cui imposuistis timorem ¶ Falsis promissionibus.
iusti mendaciter, quem ego non contristaui: & confortastis 10
¶ Promittentes. 11
manus impij, vt non reuerteretur a via sua mala, & viueret: 12
a ¶ Visiones falsas b ¶ Non enim voco prophetias, de quibus: Non est augurium in Iacob, 13
nec [di]uinatio in Israel.
propterea vana non videbitis, & diuinationes non diuinabi 14
a ¶ [...]
tis amplius: & eruam populum meum de manu vestra, &
a ¶ In ipso opere. b ¶ Quia per illos liberaui.
scietis quia ego dominus.

nequeunt, qu[...]
subditorū ca[...]
sua velodia vel [...]
tiam sequun[...]
vñ Ezechiel, n[...]
tificabant an[...]
quæ non mori[...]
tur, & viuifical[...]
animas quæ [...]
viuunt. Non [...]
rientē quippe [...]
tificat, qui iul[...]
damnat.
b *Pro eo quòd [mœ]rere fecistis cor[...] mendaciter.* & T[...]
Quia enim iu[...]
inquit, pertu[...]
tis, ac velutiflu[...]
exagitabatis, [...]
quippe Aquila [...]
terpretatus est, [...]
mitates ipsis p[...]
centes & auda[...]
res improbos [...]
debatis, bon[...]
vaticinantes, [...]
omnib. exiti[...]
perdā, & finē[...]
nāvaticinio v[...]
& ab ītieritu p[...]
lū meū vindic[...]

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Propter pugillum, &c. *idest, propter vilem quæstum talia faciebant.*
2 Vt interficerent animas, &c. *Iustis enim viuentibus in domino, nihil eis dantibus, prophetabant mortem & infortunia: & iniustis (qui per peccatum sunt mortui) prophetabant vitam & prospera propter eorum dona.*
3 Propter hoc. *Hic ponitur earum pœna, cum dicitur.*
C 4 Ecce ego. *idest, facta vestra punienda.*
5 Quibus vos. *idest. decipitis.*
6 Animas. *i. homines, qui deberent eleuari ad cognitionem diuinorum. Et loquitur de eis ad modum volatilium, quæ attendentia ad instrumenta aucupis in quibus sunt aliqua attrahentia, vt [es]ca & huiusmodi: illic descendunt & capiuntur retibus [...] attendentes ad verba prophetissarum decipiebantur ab eis.*
7 Et dirumpam. *i. taliter puniam vos quòd non poteritis [...] facere nec populum meum decipere.*
8 Et scietis. *per experientiam meæ vindictæ.*
9 Pro eo. *quantum in vobis fuit infortunia sibi prophetas[...]*
10 Quem ego. *i. non disposui inferere talia sibi.*
11 Et confortastis. *prophetando sibi bona.*
12 Vt non reuer. &c. *per hoc enim nutriebatur in malo[...]*
13 Et viueret. *s. si a peccatis suis pœniteret.*
14 Propterea vana, &c. *quia auferam vos de vita præsent[i] quòd populum meum decipere non poteritis.*

MORALITER.

† 1 *Propter pugillum hordei & fragmen panis.* tales enim vetulæ aliquando fingunt, quòd de nocte vadunt cum [ani]mabus defunctorum: & illis qui dant eis aliquid di[cunt] prospera de animabus parentum suorū, & alijs adu[...]

CAP. XIIII.

CAP. XIIII.

a *Viri isti posuerunt.* Theod. Apertius hoc Aquilas interpretatus est, viri isti dedicarunt idola in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ posuerunt contra faciem suam: quæ cum malè excogitari[nt] perficiunt, & [im]pudenter negl[...] supplicij com[mi]natione, quan[...] natus sum pec[ca]tibus, ad te v[...] runt percontā[...] quid studente[s] sperantes aliq[...] responso dignatum iri.

¶ Post hæc. a ¶ Non omnes, ne omnes videantur errare.
ET venerunt ad me uiri seniorum Israel, & sederūt 1
a ¶ Vt indicatem quare venissem.
b ¶ Non est enim naturæ hominis etiam sancti cordis arcana cognoscere. vnde de [fi]lio dicitur Saluatore: Videns autem co[gitationes] eo.
corā me. Et factus est sermo domini ad me dicés:
a ¶ LXX. Cogitationes, Symmachus & Theod idolum.
a Filii hominis viri isti posuerunt † immunditias suas in cor- 2

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIIII.

✱ 1 ET venerunt ad me viri seniorum Israel. *Supra descripta est Ierosolymitarum vastatio, hic ponitur transmigratorum consolatio: Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur vtilis monitio: & secundò subditur ipsa consolatio, ibi:* Et factus est. *Monitio autem vtilis fuit, quòd quæsierant diuinum responsum a prophetis sanctis: & ideò diuiditur in tres partes, quia primò ponitur impedimenti ostensio, secundò subditur eius re[...] ibi:* Propterea. *tertiò falsitatis punitio, ibi:* Propheta [cum] narrauerit. *Impedimentum autem diuini responsi est ipsum [quæ]rere fictitiè, vtpote ad tentandum prophetæ veritatem: vel q[uæ]ritur eius responsum propter curiositatem, non propter uitæ [...] emendationem: & tales erant de quibus hic dicitur:* Et vene[runt] ad me viri, &c. *ideo sequitur.*
2 Viri isti posuerunt immunditias suas in cordib[us]. *idest, firmiter proposuerunt perseuerare in eis.*

Diuisio.
Diuisio.

MORALITER.

† 1 *Fili hominis viri isti posuerunt, &c.* Isti namque non venerant ad Ezechielem pro veritate suæ salutis audienda, sed magis causa curiositatis, vt audirent noua: & aliqui causa malignitatis, vt aliquid arguēdum caperet in verbis suis. Ideo dicitur de ipsis: *Viri isti posuerunt, &c.*
Moraliter. autem per ipsos signantur illi qui ad [ser]monem vel ad lectionem theologicam vadunt [ex cu]riositate vel malignitate, vt bonum prædicatorem v[el le]ctorem capiant in sermone. vnde de talibus infra di[citur] a domino.

† 1

a *multitudine.* Hiero. id est, secundum quod vult, & credit, audiat. Non enim meretur correctionem qui non discendi sed tentandi animo interrogat.
b *capi tur domus Israel.* Quasi dicat, Priora scelera non reliquunt, ideo veritatem audire nõ merentur, sed fraudulento corde deci pi eni sunt. vnde: *Quia secundum cordis hypocrita, &c.* & alibi: *Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio.*
c *Quia homo, &c.* Secundo homo, homo dicitur vt interior & exterior significetur. Multi enim corporalem hominis faciem habent, diuersarum bestiarũ assumunt imagines. vnde: *Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum redige.* Et, *homo cum in honore esset non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.* Hi non homines iumenta. Et in euangelio: *Genimina viperarũ, &c.* non sunt hoĩes homini, sed homines viperæ, & alibi: *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos.* & de Herode: *Dicite vulpi illi:* Non sunt homines homini, sed homines vulpes. Qui vero homines homines sunt si errauerint et supplicia corriuntur vt cognoscant quod ipse sit dominus.

debo & permittam vt prophetæ vocatus ea respondeat, D quæ illius cogitationibus consentanea sint.
d *Ego dominus, &c.* Hiero. Sicut Achab rex Israel vadens 3. Reg. 22. ad prælium noluit audire Michæam prophetam, pseudo prophetis acquiescens, dixitque Michæas, quod vidit dominum sedentem in solio, & erroris spiritum vltra se obtulisse ad decipiendum regem. Diabolus quoque stat in cõspectu domini: Iob. 1. & primò in substantiam Iob deinde in corpus eius a domino accipit potestatem. Balaã ariolus a domino mittitur vt decipiat Balach filiũ Sophor. Num. 22. b. Hoc autem totum dicitur, ne pseudò prophetarum fortitudini reputetur, quòd decipitur populus, & mauult mendacium audire quam veritati aurem accommodare: sed iræ Dei. E Prou. 3. d. Leui. 26. d.
e *Decepi pro.* Vnde: *Delusores ipse deludet:* Et illud: *Si ambulauerint ad me peruersi, & ego ambulabo cõtra eos in furore peruerse.* Et: *cum peruerso peruerteris.* Psal. 17. d.
* Theo. At non est iusti iudicis proprium decipere prophetam & in errorem inductum punire. Non igitur secundum efficaciam ait se prophetam in errorem inductum ire, sed secundum permissionem, hoc est, cum possim ipsius statim mendacium redarguere, sustineo, & diuina lenitate vsus, permitto vt dolo vtatur, quem voluntate non autem necessitate exercet. F
f *Et extendam manum meam super eum.* Hieronym. Manus domini

[Interlinear: a Nihil de pristinis relinquentes.]
dibus suis, & † scandalum iniquitatis suę statuerunt contra 1 †offendiculũ.
[Interlinear: Meliora desperantes. — Qui taliter veniunt.]
faciem suam. Nunquid interrogatus respondebo eis? Pro- 2 3
[Interlinear: a Quia perverso corde venerunt — b Non ex persona tua, ne leuis videretur auctoritas.]
pter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hęc dicit dominus
[Interlinear: a Non aliarum Gentium, quarum … habere veniam]
Deus: † Homo homo de domo Israel, qui posuerit immun-
ditias suas in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ statue
[Interlinear: Sic. — Cum tali corde.]
rit contra faciem suam, & venerit ad Prophetã interrogans
a per eum me, ego dominus respõdebo ei in multitudine im- 4
[Interlinear: Id est decipiatur.]
b munditiarũ suarum, vt capiatur domus Israel in corde suo, 5
[Interlinear: Confidentes]
quo recesserunt a me in cunctis idolis suis. Propterea dic ad 6
domum Israel: Hęc dicit dominus Deus: Conuertimini, & 7 †conuerti faciam alios.
† recedite ab idolis vestris: & ab vniuersis contaminatio-
c nibus vestris auertite facies vestras: Quia homo homo de 8 † peregrinis
domo Israel, & de † proselytis quicunque aduena fuerit in 9
Israel, si alienatus fuerit a me, & posuerit idola sua in corde 10 11
suo, & scandalum iniquitatis suę statuerit contra faciem 12
suam & uenerit ad prophetam, ut interroget per eum me: 13
[Interlinear: a Vt austeritate vultus, frontis duritia molliatur.]
d ego dominus respondebo ei per me, & põnam faciẽ meam 14
[Interlinear: a Vt … perditos alii … dominum esse cognoscant, qui cordis arcana cognosco.]
super hominem illum: & faciam eum in † exemplum, & in 15 16 † signum.
[Interlinear: Sic.]
prouerbium: & disperdã eum de medio populi mei, & scie- 17 17
[Interlinear: a Probans corda & renes. — Pseudo]
tis quia ego dõminus. Et propheta cum errauerit, & loquu- 18 20
[Interlinear: a Non a … us — b Exigentibus peccatis. — Alias decipiam.]
e tus fuerit verbum, egõ dominus decẽpi prophetam illum: 21 22
[Interlinear: a Prophetam. — b Similis peccati, pœna communis vt qui interrogat, & qui interrogatur, portet iniquitatem suam.]
f Et extendam manum meam super eũm, & delebo eum 23 24

* Theodoretus. Ac si dicat. Omnis quicunque se a mea cura abalienarit, & duce mala cogitatione vsus fuerit, spretisque pœnas quas malis ego comminatus sum, ea contempta accesserit ad aliquem pseudo prophetam, ab eo cupiens quid facto opus sit, intelligere, respondebo

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et scandalum iniquitatis suæ. *iniquitatem suam quę præbet alijs ruendi occasionem.*
2 Statuerunt contra faciem suam. *habentes eam in iugi memoria ad iterandum eam.*
3 Nunquid interrogatus respondebo eis. *q. d. non ad votũ suum quia indigni sunt, eò quòd non quærunt intentione recta, sed peruersa. Cætera patent ex dictis vsque ibi.*
4 Ego dominus respondebo ei in multitudine, &c. *i. secundum demeritum immunditiæ suæ: Et illud meritum est, quod sibi non respondeatur. Aliquando enim ponitur affirmatio pro negatione, sicut cum dicitur alicui malè petenti ironicè: Ego faciam quod petis, vel si respondeatur ei, respondebitur ita obscurè, quod non intelligat.*
5 Vt capiatur domus Israel, &c. *Istud vt non tenetur causaliter: quia Deus non potest esse causa mali culpę, sed cõsequutiuè. Ad hoc enim, quod Deus non respondet male petenti: vel obscurum responsum dat ei, sequitur quod remanet in errore suo.*
6 Propterea. *Hic consequenter ponitur huius impedimenti remotio, cum dicitur.*
7 Conuertimini & recedite, &c. *Per veram & perfectam pœnitentiam: & sic supple habitus bonum & clarum responsum.*
8 Quia homo homo. *idest, quilibet homo.*
9 De domo Israel. *i. de natiuis.*
10 Et de proselytis. *i. de Gentilibus conuersis ad Iudaismum.*
11 Si alienatus fuerit a me. *per idololatriam.*
12 Et posuerit idola sua in corde. *firmiter proponens ea colere.*
13 Et venerit ad prophetam. *scilicet verum.*
14 Ego dominus respondebo ei per me. *& non per prophetam, & ista responsio erit suæ iniquitatis punitio. ideo subditur.*
15 Et ponam faciem meam super. *ad peccata sua dijudicandum & puniendum. ideo subditur.*
16 Et faciam eum. *s. terroris videntibus eius punitionem.*
17 Et in prouerbium. *ita quòd in maledictione alicuius dicetur communiter: Sic faciat tibi dominus, sicut illi.*
18 Et propheta. *Hic consequenter ponitur falsæ prophetiæ punitio, tam ex parte interrogantis, quam ex parte respondentis, cum dicitur:* Et propheta. *scilicet falsus.*
19 Cum errauerit. *a spiritu maligno ex suo demerito deceptus.*
20 Et loquutus fuerit verbum. *scilicet falsum.*
21 Ego dominus decepi. *i. decipi permisi.*
22 Et extendam manum meam. *i. virtutem meam.*
23 Super eum. *ad ipsum puniendum. ideo subditur.*
24 Et delebo. *in persona propria & posteritate sua.*

8 Quia — * Et

MORALITER.

4 *Ego dominus respondebo ei, &c.* Dominus autem respondet per prophetam, quando prædicatori vel doctori inspirat virtutem doctrinæ per quam a suis malis reuocat peccatores, per seipsum autem respondet peccatoribus obstinatis in morte, quia tunc eis ostendit per effectum multitudinem & magnitudinem peccatorum suorum & grauitatem pœnarum debitarum.

† *Fili hom-*

domini super terram peccatricem extenditur, vt virga vel fortitudo panis conteratur. extenta minatur plagas: nolente eo qui eleuat percutere peccatores: sed extensione terrere & territos conseruare.

A

a *Et si fuerint*. Hierony. Cum Abraham, Isaac, Iacob, & Moyses, & cæteri Patriarchæ iusti fuerint, horum tã tum mentio fit. Diluuium enim cũ terrę immineret, Noe differre non potuit, sed filios q forsitan virtutis illius erant, in seminarium humani generis conseruatos habuit. Daniel quoque imminentem Iudęorum captiuitatem nullis fletibus mitigauit. Iob quoque non propter peccata percussus, sed ad probationem, nec domum nec filios liberauit. Alij dicũt quia hi tres viri, & prospera & aduersa, & iterum prospera viderũt, ideo simul nominatos, & sic tacenter significari: quia Israel qui prius bonis abundauit, & post captiuitatem sustinuit: ad priorem fœlicitatem redire possit si pœnituerit.

Genel. 7. b. ¶ 23. q. 2. c in præsenti. Dan. 1. b. Iob. 1. d. B

* Theodor. Docet oratio prophetica, sceleribus obstrictos, nullam veniam habituros, & quicunque resipiscere nolint, etiamsi inter iustos degere se glorientur. hæc ostendere vult Deus, quod erga aliam nationem fecit hoc erga Israel se fecisse.

a ¶ Vterque.
de medio populi mei Israel, & † portabunt iniquitatẽ suam. 1
† Iuxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ 2
¶ Occasione eorum. a ¶ Qui non noluit audire verba domini.
erit, vt non erret vltra domus Israel a me, neque polluatur 3
a ¶ Diuinationibus huiusmodi. ¶ Alias fiat.
in vniuersis prçuaricationib. suis, sed sit mihi in populum, 4
& ego sim eis in Deum, ait dominus exercituum. Et factus 5 6
¶ Ecclesia.
est sermo domini ad me dicens: Fili hominis, terra cum pec- 7 †
a ¶ Mandata domini. b ¶ Aggrauando vindictam.
cauerit mihi, vt prçuaricetur præuaricãs, extendam manum 8 9
a ¶ Quatuor plagas inducit super terram peccatricem, famem, gladium, pestilentiam, bestias.
b ¶ Firmamentum.
meam super eam, & conteram * virgam panis eius: † & im- 10
a ¶ Verbi Dei. b ¶ Contra quod, homines & iumenta saluabis domine.
c ¶ Rationalem. d ¶ Idiotam.
mittam in eam famem, & interficiam de ea hominem & iu
a ¶ Ecclesiæ. b ¶ Ecclesiæ rectores c ¶ Continentes.
a mentũ Et si fuerint tres uiri isti in medio eius, Noe, Daniel 11
a ¶ Coniugati boni. b ¶ Quorum iustitia prædicatur. ¶ Tantum.
& Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas, ait dñs exerci 12
a ¶ Dæmones ¶ Ne tradas bestijs animas confitentes ti
tuum. Quòd & si bestiãs pessimas induxero super terram, ut 13
uastem eam, & fuerit inuia, eò q non sit pertrãsiens propter
¶ Magistri ecclesiæ.
bestias: tres uiri isti, si fuerint in ea, viuo ego dicit dñs Deus,
a ¶ Bonis patribus dissimiles b ¶ Meritis suis & precibus.
c ¶ Iustitia iusti super eum erit, & impietas impij super eum.
b quia nec filios nec filias liberabunt, sed ipsi soli liberabũtur,
a ¶ De quo dicitur: Tradentur in manus gladij. Et ad Mariam: Tuam ipsius animam pertransibit gladius.
terra autẽ desolabitur. Vel si gladiũ induxero super terram 14

b *Quia nec.* H... Si hi tres con... gati, non pos... terram peccat... ab ira Dei pro... re, quid putar... dam, virtutib... rẽtum posse ... peccatores a ... næ ignibus li... ri? Nec pecca... filiũ pater vel... ter liberare p... rit, nec filij ... nocebunt eis. ... anima quæ p... uerit ipsa me... tur, Loth vxo... suam quia r... aspexit libe... non valuit, se... tum filias qu... sitam non p... uerant. Iosi... sanctus nõ ... peccantem p... lum nõ liber... sedipse in pec... suis mortuu... Aliqñ tamen... Abraham & ... uid, in poster... rum dominu... sericordiã sua... liceat, sed i... tm̃ quorum conuersationem merita patrum adiu... a Q

* Theo-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et portabunt, &c. *scilicet propheta & interrogans spiritum. ideo subditur.*

2 Iuxta iniquitatem, &c. *i. iniquitas vtriusque punietur: grauius tamen iniquitas prophetæ, quia maior est.*

3 Vt non erret vltra. *per talem prophetam decepta.*

4 Sed sit mihi. *cultum latriæ exhibendo.*

C 5 Et ego. *in viam salutis dirigendo.*

6 Et factus est, &c. *Hic consequenter ponitur transmigratorũ consolatio. Sciendum tamen, quòd expositores Latini communiter exponunt residuum huius cap. contra habitatores Ierusalem & Iudęę dicentes: quòd hic ab eis excluditur remedium speratum: eò q confidebant liberari a comminationibus Ieremię per merita antiquorum patrũ: & hoc remouetur ab eis per hoc quod dicitur, quod si Noè, Daniel, & Iob qui fuerunt valde iusti, essent inter eos, & pro eis orantes non liberarent eos: sed tantum seipsos. Sed litera non videtur ad hoc concordare in fine cap. sed magis discordare: propter quod Rab. Sal. aliter exponit dicens, quòd Deus hic distinguit inter punitionem Gentilium & Iudęorum, scilicet quod si pro peccatis alicuius terræ vel ciuitatis Gentilium Deus inferat vnam de quatuor plagis hic enumeratis ad eius destructionem, si Noe, Daniel, & Iob essent ibi, non liberarent populum: sed seipsos tantum, & ciuitas vel terra funditus destrueretur absque reparatione, sicut habetur exemplum Gen. 19. de subuersione Sodomæ in qua fuerunt liberati tantum tres iusti. s. Loth cum duabus filiabus suis. Sed si omnes quatuor plagas hic enumeratas inducat super Ierusalem ad eius destructionem, aliqui tantum reseruabuntur in vita ad ciuitatis futuram reparationem, & sic factum est, quia Zorobabel nepos Iec... fuit dux redeuntium de Babylone, sub quo reędificatum est ... plum, & postea ciuitas sub Neemia: & hoc dictum erat ad ma... consolationem transmigratorum: ergo applicando literam ad ... sententiam, residuum huius capituli in duas partes diuiditur. ... primò ponitur modus punitionis terrę Gentilium, secundò ... rum, ibi:* Quoniam hæc dicit. *Circa primum dicitur in p... domini.*

7 Terra. *scilicet Gentilium.*

8 Cum peccauerit mihi, vt prçuaricetur prçuari... *exaggerando peccata peccatis.*

9 Extendam manum meam super eam. *ad ipsam ... niendum.*

10 Et conteram. *i. sustentamentum cuiuslibet cibi, qui n... panis intelligitur in scriptura. Et hęc prima plaga, scilicet fam...*

11 Noè, Daniel. *Isti tres præ cęteris patribus hic nomin... quia suis orationib. non saluauerunt alios. Noe enim non saluau... tionib. suis orbem a diluuio. Septem autem personę cum eo s... fuerunt propter suam iustitiam, & vt per eas multiplicaretur ... humanum. Similiter Daniel suis orationib. non liberauit Ier... a destructione, nec Iob filios suos & filias a morte.*

12 Ipsi iustitia sua li. animas suas. *i. personas suas tantu... sequenter ponitur plaga secunda, cum dicitur.*

13 Quòd & si bestias pessimas. *Vt leones & serpentes dra... cones, a quibus nullo modo se possunt homines defendere. Cæte... patent ex dictis. Consequenter ponitur tertia plaga, cum dicitur*

14 Vel si gladium induxero super terram illam. ... *Gentilium.*

* Et di

MORALITER.

† *Fili hominis. Terra cum peccauerit.* Hic ad literam ponuntur quatuor plagæ, quibus aliquando terra vastatur & destruitur.

Moraliter autem per terram homo de terra formatus significatur, sic per quatuor plagas signãtur quatuor vitia quibus homo spiritualiter deuastatur. Prima plaga, quæ ponitur hic est fames per quam intelligitur subtractio alimenti spiritualis, quod est verbum Dei & Eucharistiæ sacramentum. Plaga verò secunda est bestiarum pessimarum per quas intelliguntur luxuria & gul... vita voluptuosa quæ consistit in cibis & venereis, ... vita dicitur bestialis. Tertia verò plaga dicitur gl... per quem significatur detractio, per quam tres vn... occiduntur, scilicet detrahens, & ille cui detrahitur ... qui audiens delectatur, propter quod detrahentib... tur Psal. 56. a. *Filij hominum dentes eorum arma, & sagit... gua eorum gladius acutus.* Quarta verò plaga quę poni... pestilentia, quæ communis est mortalitas: per qu... gnificatur mendacium perniciosum, de quo dicitu... 5. b. *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.*

† MOR

a *Qui filium &c.* Nisi opera & fidem eorum habeant. Frustra ego dicunt Iudæi: Pater noster Abraham est, cũ eius opera non habeant. *Maledictus homo qui confidit in homine.* Sint sancti, sint prophetæ, legimus tamen: *Nolite confidere in hominibus.* Et iterum. *Bonum est confidere in domino quàm cõfidere in principibus. Bonum est sperare in domino, quàm sperare in principibus.* Non seculi tantum, sed ecclesiarum qui si iusti fuerint tamen animas suas liberabunt: nõ filios vel filias quos in eccles. genuerũt. ✻ Origenes Quare cum multi iusti nũc tantũmodo tres nominatur? Audiui quondam à quodã Hebræo hunc locũ exponẽte, ideò hos nominatos, quia vnusquisque eorũ tria tempora viderit, lætum, triste, & rursum lætum. Vide Noe ante diluuium cõsidera mũdum integrum, & eundem post Noe in totum orbis naufragio illum cum filiis suis & animalibus in arca seruatũ. Considera quomodo post diluuium egressus sit & plantauerit vineã, quod ammodo secundi rursus orbis creator existens. Talis est iustus, iustus, vidit mundum antè diluuiũ, hoc antè consummationem: vidit mundum in diluuio, in corruptione & in interitu peccatorum, quæ in die sunt euentura iudicii: rursum videbit mundum in resurrectione omnium peccatorum. Et Daniel ante captiuitatẽ in patria floruit nobilitate, & deinceps in Babylonẽ trãslatus, Eunuchus effectus est: vidit, & reuersionem in Ierusalẽ. Sic Iob tria tempora habuit fuit n. locuples. Deinde diabolus accepit potestatem aduersus eum. vide tempora commutata. Diues in liberis pater, repẽtè orb. efficitur. Diues in censu dominus, ad vltimam deducitur egestatem, ecce duo tempora. Post hæc apparet ei dominus, & loquitur ei de nube.

b *Et consolabuntur vos, &c. & adinuen. eorum.* Cum videritis scilic. me eos ab his plagis liberasse, vt eorum peruersitate discatis merito subuersam esse Ierusalem, templum incensum, populum captiuum. Hæc de Ierusalem dicũtur cui Ezechiele apud Chaldæos prophetante instabat captiuitas.

illam, & dixero gladio: transi per terrã; & † interfecero ho 1
minem & iumẽtum de ea: & tres viri isti fuerint in medio
eius, viuo ego, dicit dominus Deus: non liberabunt filios
a ¶ Lxx Mortem, de qua Mors peccatorum pessima. Et Anima quæ peccauerit ipsa morietur.
neque filias, sed ipsi soli liberabuntur. Si autem & pestilen 2
tiam immisero super terram illam, & effudero indignatio 3
nem meam super eam in sanguine, vt auferam ex ea homi 4
nem & iumentum, & Noe & Daniel & Iob fuerint † in me
dio eius, viuo ego dicit dominus Deus, quia filium & filiã
a non liberabũt, sed ipsi iustitia sua liberabũt animas suas.
a ¶ Q. Cum ab his singulis non possit liberare tantum virorum oratio, quid si simul omnia inducam.
Quoniã hæc dicit dominus Deus: Quòd et[a] si quatuor iu 5 6
a ¶ Hostium, quo trucidentur. b ¶ In obsidione c ¶ A quibus fugientes in desertis & montibus deuorantur. d ¶ Quæ semper famem sequitur.
ditia mea pessima, gladium[a] & famẽ[b] & bestias[c] malas & pe[d] 7
a ¶ Vulgata dicit mortem. ¶ His plagis simul
stilentiam immisero[a] in Ierusalem, vt interficiam de ea ho
¶ Mea clementia. ¶ In captiuitatem.
minem & pecus, tamen relinquetur in ea saluatio educen- 8
¶ Enim. ¶ In Babylonem.
tiũ filios & filias. Ecce ipsi egredientur ad vos et videbitis 9 10
viã eorum et adinuentiones eorum, et consolabimini su- 11
b per malo quod induxi in Ierusalẽ in omnibus, quę impor
taui super eam: et consolabuntur uos cum videritis viam 12
eorum, et adinuentiones eorum, et cognoscetis quòd nõ 13
frustra fecerim omnia quæ feci in ea, ait dominus Deus.

† interfectio.
† in ea.
† opera.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 E dixero gladio. *Hoc est bellatoribus vtentibus gladio. Cętera patent. Consequenter ponitur quarta plaga, cùm dicitur.*
2 Si autem & pestilentiam immisero. *id est, generalẽ mortalitatem ex corruptione aeris.*
3 Et effudero indignationem, &c. *i. effectum vindictę meę.*
4 In sanguine. *i. destructione vitæ generaliter, eo quòd vita consistit in sanguine, secũdum quod dicitur Leu. 17. c.* Anima omnis carnis in sanguine est. *Cætera patent ex dictis.*
5 Quoniam hæc dicit. *Hic consequenter ponitur modus puniendi Ierusalem.*
6 Quòd & si quatuor iuditia mea pessima. *id est, effectus vindictæ meæ prædictos.*
7 Gladium & famem, &c. *Immisero in Ierusalẽ simul, sicut & factũ fuit in obsidione per Chaldæos, vt dictum est supra 5. cap.*
8 Tamen relinquetur. *s. aliquorum: quorum filij & filiæ reædificabunt ciuitatem & eam habitabunt, sicut factum fuit sub Zorobabel de, & Neemia, vt prædictum est. Et non fit hic mentio de tribus prædictis patribus Noe, Daniel, & Iob: ad designandum quod etiã sine meritis patrum Deus hoc faceret, vt dicit Ra. Sa. eò quod elegit ciuitatem illam ad suum cultum: vnde licet bis fuerit funditus euersa, tamen fuit bis ædificata, & adhuc stat.*
9 Ecce ipsi egre. *id est, illi qui reseruabuntur viui destructa Ierusalem per Chaldęos, venient ad vos transmigratos, quia ducti fuerũt in Babylonem, vt habetur. 4. Reg. vlt.*
10 Et videbitis viam eorum. *id est, peccata per effectum pœnæ a Deo imposita.*
11 Et con. su. *i. illud malum erit vobis occasio consolationis contra hoc quod dolebatis vos tradidisse Chaldæis de consilio Ieremiæ, quia per hoc videbitis vos euasisse maius malum sine cõparatione.*
12 Et consolab. *dicentes vos fuisse beatos respectu eorum.*
13 Et cognoscetis, &c. *Potio enim amara non dicitur esse frustra, si sequitur sanitas: Similiter nec illa dura pœna à Deo inflicta supra Ierusalem, quia hoc fuit ad declarationem diuinæ iustitiæ, & ad correctionem populi: & quia hoc viderunt prius transmigrati, & ideo fuerunt consolati.*

✻ CAP.

ADDITIO.

In cap. 14. *vbi dicitur in postilla:* Noe, Daniel, & Iob.
Isti tres præ cæteris patribus nominantur, quia licet fuissent tantæ iustitię, & tam accepti coram Deo, vt intuitu eorum Deus restaurasset ea quę propter peccata aliorum destruxerat, tamen non suffecerunt ad amouendum sententiam diuinam. Primum patet de Noe Gen. 8. a. vbi dicitur: Recordatus est dominus Noe & adduxit spiritum super terram, & imminutæ sunt aquæ. *Ex quo patet quòd intuitu ipsius Noe Deus restaurauit hũc mundum habitabilem, licet Noe iustitia sufficiens non fuit ad amouendam sententiã diluuij. De Daniele vero similiter patet Dan. x. c. vbi angelus ad eum missus pro restauratione templi & ciuitatis Ierusalem deprecantem ait:* Noli metuere Daniel, quia ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum, vt te affligeres in conspectu Dei tui, exaudita sunt verba tua, &c. *Ex quo patet, quòd orationibus ipsius Danielis Deus restaurauit tẽplum & ciuitatem, cum hoc tamen manifestum est, quòd tempore Danielis fuit destructa ciuitas & templum. De Iob verò patet Iob vltim. vbi habetur, quod per orationem ipsius Iob fuit domus sua restaurata, non tamen diuina sententia pristina de destructione domus suę & morte filiorum, fuit sublata, &c.*

CAP. XV.

A a QVid fiet de ligno, &c. *Vinea domini Sabaoth domus Israel est*, de qua in Isaia: *Plantaui vineam Sorech.* idest, pulchram, & electam. Hac vinea dum fructificat, nihil in omnibus lignis preciosius est: alioqui cum radice, & propaginibus igni traditur. Alia autem ligna etiā succisa aliquā habēt vtilitatē.

Isa. 5. a

Hieronymus. Simile in Euangelio: *Si sal infatuatum fuerit, &c.* & oculus qui totum corpus illuminat, si fuerit excæcatus, audit a domino: *si lumen quod in te est tenebræ sunt: ipsa tenebræ quātæ erūt?* Cōparatione enim

Matt. 5. b

B prævaricatoris, & eius qui prius confessum negat Deū: liuor est pęna eorū, qui nunquam Deū cognouerūt. Ligna autem syluarum secūdum varietatem credentium in domo Dei habent aliquam vtilitatem, in qua nō solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea, & fictilia.

Matt. 6. c

Hieronymus. Possumus per vineam & Ierusalem accipere credentium multitudinem, quæ si pristinæ relig[...] culturam amiserit, nec fruges virtutum fecerit, nec (quod lætificat cor hominis) attulerit, æternis ignib[...] detur, & in nihilū reputabitur: *Seruus enim qui sci[...] tatem domini sui, [...] sa. va. mul.* Sim[...] in euangelio d[...] *Ego sum vitis ve[...] pater meus agric[...] Omnis palmes [...] net in me, & no[...] fructum, tollet eu[...] affert fructum pu[...] cum, vt fructum [...] afferat.* Si Sal[...] vitis est, & no[...] mites, & pate[...] cola, dum pra[...] Dei seruamus [...] per excolimu[...] cultura nostra [...] gatio est. Nō e[...] *volentis neque c[...] tis, sed miseren[...] Dei.* Quod si a[...] tes fructum [...] mur à patre, [...] afferamus o[...] tur: quia ad [...] & fructum p[...] dinis peruen[...] adiutorio De[...] mes qui non [...] fructum toll[...] patre, sed qui [...] de eo fiat ser[...] nō dicit. Fortè [...] separatio à co[...] Christi perpe[...] interitus.

C

CAP. XV.

a ET factus est sermo dñi ad me dicens: 1
a ¶ Variis similitudinibus euersio vrbis præfiguratur.
Fili hōis, quid fiet de ligno vitis ex
oībus lignis nemorum, quę sunt in-
ter ligna syluarum? Nunquid tollet
Vite.
de ea lignū, vt fiat opus: aut fabrica- 2
bit de ea paxillus, vt dependeat in eo
quodcumq; vas? Ecce igni datum est in escam: vtramque 3
a ¶ Cum malleoli exciduntur vtramque partem eorum.
partē eius cōsumpsit ignis, & medietas eius redacta est ī 4
¶ Combustum. ¶ Alias &.
fauillā. Nunquid vtile erit ad opus? Etiam cum esset inte- 5 6
grū non erat aptum ad opus, quantò magis cum ignis il-
¶ Alias consumpserit.
lud deuorauerit & combusserit, nihil ex eo fiet operis. Pro- 7
pterea hæc dicit dominus Deus. Quomodo lignū vitis in-
ter ligna syluarum, quod dedi igni ad deuorandū, sic tra-
a ¶ Lxx Obfirmabo.
dam habitatores Ierusalem, & pōnam faciem meā in eos.
a ¶ Incensæ vrbis. Hostilis gladius. b ¶ Qui euaserunt.
c ¶ Qui euaseritis à pondere miseriarum.
De igne egredientur, & ignis consumet eos. Et scietis quia 8
ego dominus, cùm posuero faciem meā in eos, & dedero
a ¶ In æternam, scilicet solitudinem.
b ¶ Aliud est enim contemnere quod ignores, aliud negligere quod colueris.
terram inuiam & desolatam, eo quòd preuaricatores extiterint, dicit dominus Deus.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XV.

* 1 ET factus est, &c. *Superius descripta est ipsius Ierusalem & populi vastatio, hic consequenter ponitur dictæ vastationis ratio, quæ est multiplicatio flagitiorum in Ierusalem & Iudæa: Et hoc describitur sub decem metaphoris. Et secundum hoc diuiditur in nouem partes, quia pars vltima continet duas metaphoras, quæ patebunt literam prosequendo. Prima autem est de ligno vitis. Circa quod notandum, quod multiplicatio peccatorum diminuit libertatem liberi arbitrij ad bonum: & quando talis multiplicatio multū inualescit, videtur homo totaliter inhabilis ad bonum, secundum qd dicitur Prouer. 18. a.* Impius cum in profundum peccatorum venerit, contemnit: *& hoc signatur fuisse in populo Iudę per metaphoram ligni præcisi de vite, quod non est ad aliquod opus vtile, sed tantum ad incendium, & secundum hoc patet litera huius cap. paucis exceptis quæ discurrentur. Diuiditur tamen hoc cap. in duas partes, quia primò parabola prelibatur, secundò ad propositū applicatur, ibi:* Propterea. *Circa primum occurrit exponendum.*

Diuisio.

2 Aut fabricabitur. *idest, cauilla ad suspendendum vas etiam modici ponderis. q. d. non.*

3 Vtramque partem. *idest, statim cum ponitur in igne totum comburitur.*

4 Et medietas eius. *idest, magna pars.*

5 Redacta est. *quia non remanent etiam carbones, nisi pauci, & modici.*

6 Nunquid vti. *scilicet post combustionem. q. d. non, qui ante non erat. Sic exponunt aliqui. In Heb. habetur sic Dua[s extre]mitates eius comedit ignis, & sic patet illud quod dicitur in t[ransla]tione nostra.* Vtramque partem. *per vtramque partem in[telligun]tur duę extremitates: quod sic applicant ad propositum exp[ositores] Latini, dicentes quòd per mediū intelligitur populus melior [...] tior qui cum Iechonia translatus fuit in Babylonem, vt hab[etur Hie]rem. 24. Per extrema verò residuum populi quod remansit [sub Se]dechia rege, quia isti & illi fuerunt in afflictione quæ per co[mbustio]nem intelligitur, sicut quodlibet pœnale siue afflictiuum [per] ignis designatur. Ra. Sa. aliter applicat, dicens quòd per duo [extre]ma intelliguntur illi qui primò fuerunt translati in Babylon[em cum] Ioachim filio Iosię, secundum quod habetur Dan. 1. & illi qu[i] fuerunt translati cum Iechonia eius filio, quia propriè dicun[tur trans]migratio. Per medium verò ligni quod fortius comburitu[r quam] extremitates, eò quod est in medio ignis, intelligitur populus [qui fuit] sub Sedechia, quia fuit grauius afflictus prędictis, scilicet fa[me, pe]ste, gladio, & captiuitate, vt patet per supradicta: & hęc ap[plicatio] rationabilior videtur quam prima.*

7 Propter. *consequenter ponitur applicatio parabolæ a[d propo]situm. Et ex dictis patet sententia vsque ibi.*

8 De igne egredien. *i. si euaserint vnam pœnam, in[cident in] aliam. hoc dicitur propter Ioannam filium Carec, & alios [qui post] destructionem ciuitatis fugerunt in Aegyptum contra cōsi[lium Hie]remię: & hoc timore gladij regis Babylonis, vt habetur Ier[emiæ ...] gladio regis Babylonis cōsumpti fuerunt in Aegypto. Cete[ra ...]*

* C P.

MORALITER.

1 *Et factus est.* Per vitē, Christus significatur: & per lignū
† vitis populus Christianus, sicut ipse dixit Ioan. 15. a. *Ego sum vitis ve. &c.* Quandiu verò lignum vitis adhæret viti fructum facit, quando verò præcisum est non facit fructum, sed arescit. Sic Christianus adhærens Chri[sto per fide] formata charitate fructificat per opera meritoria [...] præscinditur per peccatum mortale infructuosus [...] tur, & ad ignem gehennæ reseruatur. ideo dicit S[aluator] Ioan. 15. a. *Si quis in me non manserit, mit. fo. &c.*

† MC 4.

CAP. XVI.

E T factus est sermo domini ad me, di- 1
cens : Fili hominis, notas fac Ierusa- 2
¶Quas dissimulat.
lẽ abominationes suas. Et dices : Hęc 3
a¶Datiui casus vel vocatiui.
dicit dominus Deus [a]Ierusalem: †Ra- 4
dix tua & generatio tua de terra† Cha
a¶Id est, multo sermone celebratus ¶Id est, loquax.
naan : pater tuus [a]Amorrhæus, & ma- 5
a¶Id est, quæ insanit, vel alios ad insaniam mittit. b ¶De talibus parentibus.
¶Genitalia fœminarum in vmbilico, sicut feminarium virorum in lumbis eorum. vnde: Virtus eius in lumbis eius, & fortitudo illius in vmbilico ventris illius: 6
ter tua Cethæa. Et quando [b]nata es in die ortus tui, 7

† Habitationes tuæ.
† Chananæa.

CAP. XVI.

a ET factus est, &c. Hieronymus. vbi breuis est singularum prophetiarum circumscriptio, tota capitula ponimus, quid nobis videtur illico subiicientes. Hic autem quia longus ad Iesalem sermo dirigur, vsque illic, *i. vm placatus fuero tibi &c.* dũ impro- a
peratur ei ꝙ pecca-
uit, necesse habem⁹ b
omnem prophetiã
per partes ponere, c
& singulis explana-
tione debitas coa- d
ptare. e
b *Fili hominis.* Hie-
ronymus. Multum f
prodest peccatorib.
scire quid fecerint. g
vnde pœnitẽs : *Quo-* h
niam iniquitatem meã i
ego cognosco, &c. Quatuor modis accipitur Ierusalem, vel quæ Babylonio, & Romano igne succensa est, vel cęlestis primitiuorum, vel ecclesia quæ interpretatur visio pacis, vel animæ singulorum, quæ fide cernunt Deum. Illud autem quod plerique de cęlesti Ierusalem interpretatur, ecclesia non recipit: ne omni quæ in præsenti prophetia dicuntur, ad cęlestiũ fortitudinum ruinas atque cruciatus, & restitutionem in pristinum statum suscipere compellamur.

c *Notas fac.* Sub persona meretricis primum copulatę cõsorti viri Ierusalem, & ortus, & educatio, & pubertas, & nuptiæ, & adulterium, & repudium: & rursus reuocatio contexitur, vt clementia viri atque iudicium, & adulteræ atque meretricis scelera cognoscantur.

d *Radix tua.* Hier. Magna fides, grandis audacia prophetarum. Magnus est Daniel qui ad presbyterum iungẽtem adulterio homicidium ausus est dicere: *Semen Chanaam & non Iuda:* cum adhuc puer. Et Isaias qui clamat ad principes & populum Iudæorum. *Audite verbum domini principes Sodomorum, &c.* Magnus quoque Ezechiel, qui totam vrbem ignobilitatis arguens, ait: *Radix tua, &c.*

* Teod. Valdè gloriabantur Iudæi propter cognationẽ Abrahã, ideò etiam dño in sacris Euangelijs dicebant, semen Abraham sumus, & nemini seruiuimus vnquã. Hãc arrogantiã B. quoque Ioan. cõprimit cũ dixit, *Genimina viperarũ, &c.* Ita hoc loco Deus per ꝓphetã Chananæã ipsorum stirpem vocat, &c. quorum enim æmulati fuerant impietatem, eorũ merito cognationem contraxere. D

e *Chanaan.* Hieronymus. Quia ex Aegypto vocatus est populus, & ibi multo tempore fuit. Cham enim pater Chanaam princeps Aegyptiorum fuit, vel iuxta scelerum quoque similitudinem radicem Ierusalem terræ Aegypti esse dicimus. Genes. 10.a

f *Pater tuus.* Hiero. Sed hoc ad Ierusalẽ dicitur, quæ est de progenie Abraham Isaac & Iacob, & patrem habet Deum: quid de nobis fiet q de Gentilium sordibus vocati, omnem maculã in lauacro Saluatoris amisim⁹? Si indumentum Christi polluimus, & in conuiuio vestem nuptialem non habemus? *Ligatis itaque pedibus, & manibus proijciemur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium.* Matt. 22.b Ioan. 8.d. E

g *Mater tua Cethęa.* Hieron. Quæ. s. insanit, vel alios in amẽtiam mittit. Omnis enim qui facit peccatum, de diabolo natus est: vnde & in toto orbe huius patris antiqui famosum est vocabulum, & multos vertens in amentiam. Vnde ad Ierusalem dicitur : *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuã: & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. & concupiscet rex decorem tuum.* Et promittitur ei, quòd si ad verum patrem redire voluerit, sicut nata fuit restituetur. Psal. 44.c

h *Et quando.* Signat quòd non statim legem accepit, nec abscisa fuerint exordia pudendæ natiuitatis, quia prius Gentiliter vixit.

i *In die ortus.* Hieron. Naturale est ortis infantibus primò vmbilicum præcidi, deinde ad diluendum sanguinem aqua lauari, tertiò humorẽ paruulorum sale siccari, quartò tenera corpora pannis stringi ne defluant vel deprauentur: vnde Barbarorum corpora Romanis sunt rectiora. vsque ad secundum enim, & tertium annum semper pannis inuoluuntur, sed nihil horum Ierusalem habuit.

* Theodoret. Hoc est, adhuc Aegyptiacum hauris almẽtum, & generationem ipsius, exitum ex Aegypto vocat. F

☞ Non

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVI.

1 E T factus est, &c. *Hæc est pars secunda in qua flagitia populi Iudæ describuntur sub metaphora mulieris natæ pauperrimæ, & à viro magno misericorditer educatæ: & tandem ornatæ, & sibi matrimonialiter desponsatæ, quæ tamen omnino ingrata exposuit se omni adulterationi inuerecundę. Et secundũ hoc pręsens ca. in tres partes diuiditur. Quia primò ponitur paupertas nascentis, secũdò pietas educantis & despõsantis, ibi.* Transiens autem. *tertio: vilitas adulterãtis, ibi:* Et habens fiduciam. *Circa primũ dicitur.*

2 Notas faç. *idest, populo regni Iuda.*

3 Abominationes suas. *sub sequenti metaphora.*

4 Radix tua. *De terra Chanaam: Quod exponunt aliqui dicẽtes ꝙ terra Chananæa dicitur terra Aegypti, quia Mesrain a quo denominatur Aegyptus fuit filius Chã, vt habetur Gen. 10.c. & in Heb. Aegyptus Mesrain nominatur, vbiq; in vet. test. dicitur aũt generatio populi Iudæ de Aegypto, eò ꝙ pauci qui cum Iacob in Aegyptũ descenderũt, illic in magna multitudine creuerunt; vt habetur Exo. 1. Sed huic expositioni non videtur benè consonare quod subditur:* Pater tuus. *quia secundũ præcedentem expositionem deberet dici Aegyptius. & ideo Ra. Sa. aliter exponit, videlicet ꝙ hic ad literã accipitur terra Chanaã in qua peregrinatus fuit Abrahã pater huius populi. Vnde in Heb. sic habetur:* Mansiones tuæ. *vbi nos habemus:* Radix tua. *quia Abraham in terra Chanaã transiuit de loco ad locum per diuersas mansiones, sicut aduena & peregrinus, vt patet in Gen. in pluribus locis. ideo subditur.*

5 Pater tuus. *s. Abraham qui dicitur Amorrhæus non natione, sed cohabitatione: eo ꝙ Amorrhęus habitabat in terra illa, & in tẽpore dominabatur.*

6 Et mater. *i. Sara, eò quòd sepulta fuit in terra filiorum Heth, qui erant de Cethæis: & quod dictum de Abraham patre Iudæorũ, potest dici de Isaac & Iacob qui similiter dicuntur patres eorum, & de vxoribus suis. s. Rebecca & Lia, quę etiam sepultę fuerunt in spelunca duplici cum Sara. Sed adhuc hęc expositio non consonat ei ꝙ infrà dicitur eo. ca. Sicut mater ita & filia, quod secundum oẽs Hebræos & Latinos intelligitur de imitatione in idololatria. Sara verò non fuit idololatra, sed fidelis: & ideò dicendum, ꝙ hic per patrẽ, & matrem intelligitur populus qui ante filios Israel habitauit in terra Chanaan, cui successit in hęreditate, sicut proles parentibus. Modus tamen succedendi fuit violentus. Imitatus etiam fuit Israel populum Chanaã in idololatria, vt patet. 4. Reg. In illo verò populo aliqui erant Amorrhęi, & quantum ad hoc dicitur.* Pater tuus. *Et aliqui Cethęi, & sic dicitur :* Mater tua. *Et dicitur pater ratione masculorum, & mater ratione fœminarum.*

7 Et quan. *Tps natiuitatis huius populi fuit in exitu de Aegypto, quia tunc propriè incepit esse populus. Ante. n. ingressum Aegypti*

MORALITER.

1 *Et factus est, &c. Fili hominis notas fac Ierusalem abomin.* In hoc cap. arguit malitia Ierus. sub metaphora mulieris in paupertate & vilitate maxima natæ : & a viro potente misericorditer receptæ & delicatè nutritæ & pretiosè ornatæ: & tandem ab eo in vxorẽ assumptæ, quæ tamen omnium istorum oblita per ingratitudinem exposuit se per adulterium cum quocunque.

Moraliter autem per ipsam significatur persona peccatrix quæ de vilitate peccati recipitur à Deo per gratiam, & donis spiritualibus nutritur, & Dei persona per fidẽ efficitur: quæ tamen istorum ingrata reuertitur ad peccata, igitur primò ponitur origo vilis ipsius & pauperrima: cum dicitur.

5 *Pater tuus Amorrhæus.* Peccato nãque nascitur qui peccatum mortale facit: & in hac generatione diabolus pater est qui dicitur Amorrhæus. i. amarè loquens peccati mortalis amaritudinem inducẽdo. vnde taliter inductis dicitur Ioan. 8.f. *Vos ex patre diabolo estis.* Mater autem est concupiscentia, quam diabolus mouet ad conceptum, & partum peccati, & subditur vilitas ortus cum dicitur.

† *In die ortus tui.* i. effectus maledicẽdi, sed magis dilatatus.

† *Et in*

a *Non est præcisus.* Hierony. Mater diligens statim vt nata
A fuerit infantula, mamillas eius ligat vt à tenero tumere desistant, & virginalem pulchritudinem custodiat. Cum ad pubertatem venerit, dicitur ei: Nunquid obliuiscetur sponsa ornatus sui fasciæ pectoralis suæ? Hieron. *Non est præcisus.* LXX. Nō alligauerunt mamillas tuas. Habet scriptura sacra hanc cōsuetudinem, vt pro cor de pectusculum, & pectus, & mamillas ponat pro locorum congruentia. Sacerdos de cuius ore doctrinam & legem requirunt, accipit pectusculum. Ioannes supra pectus domini sapientiam hausturus recumbit.

Ioan. 13. e
Iob 15. b secundū aliā literam.
lib. 33. Mora. cap. 11.

✱ Gregorius. Quia
B seminarium luxuriæ fœminis in vmbilico est, propheta testatur, qui sub specie feminæ prostitutæ Iudææ petulantiā increpans, ait, *In die ortus tui, &c.* In die quippe ortus vmbilicum præcidere, est conuersationis tempore carnis luxuriā resecare.

stringantur. Sed Ierusalem de malis parentib. nata n... saporis, nihil diligentiæ cōsequuta est. Renatis autem Christo dr, *Vos estis sal terræ.* Et Apostolus: *Sit sermo vester gratia sale conditus.* vnde & vulgo, sapientes salsi, insipi... insulsi dñr, omne quoque sacrificium conditur sale... hoc sale cōditus ... rit, vltrà non di... *Putruerunt & con... sunt cicatrices me...* se sal dicit, quo... rena & inferna ... cælestia saliunt... vnde. *Gloria ... sis Deo, & in ter... hominibus bonæ vo... tatis.*

e *Vidi te concul...* ✱ Theodoretu... spicatus enim te... lolatriæ sanguin... quinatam, & la... ciorum sangu... amplexantem, ... cessi tibi vt sacr... res nō idolis, se... hi. Quod decla... cum dixit, in sa... ne tuo vita mu... care innocēter, ... est, non præter ... sed secundum l... non dæmonibu... Deo sacrificās. ... enim faciens, i... terræ virentis ...

a¶ Hiero. Vmbilicus quo. s. fœtus aliter in ventre, sicut arbores & virgulta per radices humore terræ nutriuntur occulto.
a non est præcisus umbilicus tuus, et in aqua nō es lota in sa 1
a¶ Etiam Saluator pannis infantiæ inuolutus est. & omnis qui nascitur protectione Dei indiget. ¶ Ideo. b¶ Deo ostenso. †
b c lutem, nec sale salita, nec inuoluta pannis. Non pepercit su 2
d ¶ Lxx. Tuus. ¶ Saltem. ¶ Quatuor. 3
per te oculus meus, vt faceret tibi vnū de his misertus tui,
a¶ Pro iniquitate tua. ¶ Oremus, ne pro iniquitate abiiciamur super fa. terræ, vbi lata & spaciosa via est, quæ ducit ad mortem.
sed proiecta es super faciē terræ in abiectione animæ tuæ, 4
a¶ Notandum autem, quod nullus quando nascitur quidquam actuale committere potest, nisi lauachri tempore, quando sapiens generatio, fide credentis assumitur. 5 6
¶ Tamen. b¶ Ream s. mortalium criminum.
in die qua nata es. Transiens aūt per te, vidi te conculcari 7 8
e ¶ Vocaui. s. tribuens pœnitentiam:
in sanguine tuo. Et dixi tibi, † cum esses in sanguine tuo: 9 10
¶ Conuersi. ¶ Quamuis. a¶ Omnium rerum abundantia. 11
Viue. Dixi inquā tibi in sanguine tuo: Viue. † Multiplica- 12
a¶ Quasi benedictione Iacob de quo; Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni.
tā quasi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grādis 13 14
a¶ Vt possis dicere: Introduxit me rex in cubiculum suum.
b¶ Tempus pubertatis. c¶ Ornatum. 15
effecta: & ingressa es, & peruenisti ad † mundū muliebrem. 16
a¶ Honestè adolescentularum maturitas indicatur. ¶ Quamuis nubilis. 17
f Vbera tua ītumuerūt, & pilus tuus germinauit, et eras nuda 18
g a¶ Magna clementia peccantem rursus inuisit. 19
& † confusione plena. Et transiui per te, & vidi te: & ecce 20 21

b *Et in aqua non es.* Hier. Cruenta infantiū nascētiū corpora statim lauant. Generatio quoque spūalis lauacro indiget spirituali. Nullus. n. mundus nec infans vnius diei vnde. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.* Secunda natiuitas soluit primam. vnde: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritusancto, &c.*

Psal. 50. a
Ioan. 3. a

c *In salutem.* Sunt enim lauacra Gentilium, hæreticorū, sed non lauant in salutem. In ecclesia quoque qui non
C plena fide baptismum accipiunt, aquam accipiunt, sed non spiritum.

d *Nec sale salita.* Solent infantium tenera corpora dum adhuc vteri calorem retinent, sale contingi, vt siccent & strin-

minabis.

f *Vbera tua intumuerunt, &c.* ✱ Idem. Omnia per trans... nem à pueris, Moraliter narrat, his ampliorem ostē... affectionem, & vbera vocat, rationalis animæ partis di... tium, cor enim vbera cooperiunt: capillus verò, on... illum qui ab ætatis maturitate proficiscitur.

g *Et eras nuda, &c.* Hieronym. Non protecta scilicet ei... auxilio. Si quis Christi non habet indumentum, ... est qui non est indutus viscera misericordiæ, boni... humilitatis, pudicitiæ, mansuetudinis, patientiæ, i... super faciem terræ: & pulchritudo eius confusione ... ditate turpatur.
F

Te

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *fuerunt vti pauci, quòd non poterant conuenienter dici populus: & post ingressum fuerunt in dura seruitute detenti, quod similiter est cōtra rationem populi ab alio distincti, eo quòd seruus est res domini sui. In exitu verò de Aegypto fuit datus libertati: Data est etiam lex specialis in monte Sinai, tanquam populo ab alijs distincto.*

1 Non est præcisus. *Loquitur de illa gente per modum fœminæ de nouo natæ: cuius primò præscinditur vmbilicus: per quem fœtus attrahit alimentum à matre quamdiu est in vtero eius, & post lauatur à sanguine, & salitur ad desiccationem & obturationem abscisionis, & inuoluitur pannis: quia pueri de nouo nati aliter non possent nutriri. Dicitur autem hic, quòd talia non sunt facta populo Iudaico prædicto, in ortu suo. Et per negationem præcisionis vmbilici intelligitur quòd ille populus tunc non fuit totaliter ab idololatria separatus. Quod patet ex hoc, quòd citò post hoc vitulum conflatilē adorauit. Per negationem autem lotionis, defectus veræ contritionis de præteritis: Per negationem salis, defectus sapientiæ salutaris.*

2 Nec inuoluta pannis. *scilicet virtutum.*

3 Non pepercit super. *Quia Aegyptij populum illum valdè durè tractauerunt in Aegypto, & post exitum persequuti sunt ad mortem, Exod. 14.*

4 Sed proiecta es. *Quia ex vna parte conclusi erant deserto, ex altera mari, vt habetur ibi.*

5 In abiectione animæ tuæ. *Ex hoc enim credebāt Aegyptij eos faciliter interficere, & ita fuisset, nisi Deus sua misericordia impediuisset.*

6 Transiens autem. *Hic consequenter ponitur misericordia Dei educantis, ornantis, & desponsantis. Primum ponitur cum di...* Transiens autem per te. *Non quia in Deo sit motus, sed ... scriptura loquitur de Deo ad modum hominis transeuntis pe... & puero a matre derelicto compatientis, ideò subditur.*

7 Vidi te: *oculo misericordiæ.*

8 Conculcari in sanguine tuo. *idest, propè effusione s... nis tui modo prædicto.*

9 Et dixi ibi. *cùm esses in tali periculo.*

10 Viue. *Quia seruaui vitam tuam per mare rubrū te ded... le.*

11 Dixi inquā tibi. *Repetitio est eiusdē ad maiorē expres...*

12 Multiplicatā, qua. germē. *multiplicādo in diuitijs & ...*

13 Et grandis esse. *Loquitur enim de populo Israel ad m... puellæ per nutritionem ad augmentum deductæ.*

14 Et ingressa es. *s. tempus pubertatis, & facta es nubilis*

15 Et peruenisti ad mundum, *idest, ad tempus quo solen... læ nubiles ornari.*

16 Vbera tu. *Tempore enim pubertatis intumescunt vber... & pili germinant. Et ideò subditur.*

17 Et pilus tuus germinauit.

18 Et eras. *Hic secundò ponitur pietas ornantis, & desponsantis: Cuius ornatus ostenditur. primò necessitas, cum dicitur:* Et eras nuda. *virtutibus. Et per consequens.*

19 Confusione plena. *Turpius est enim mulieribus nud... quàm viris.*

20 Et transiui. *condescendendo nuditati tuæ.*

21 Ecce tempus tuum tempus. *Quia ostendit tibi dil... sponsi ad sponsam.*

MORALITER.

† † *Et in aqua nō es lot.* Sed magis maculata per actū peccati.
6 *Transiens autem.* Hic ponitur Dei misericordia vocantis adgratiam. ideò subditur.

7 *Vidi te.* oculo clementiæ.
21 *Et ecce tempus tuum.* vbi ponuntur multa generis ornamenta, per quæ significantur virtutes & spiritussancti dona, quæ cum gratia infunduntur, post quę subditur.

Amantium. Quod de Ierusalem dicitur, ad nostram
A animam referamus, quæ quandiu in infantia constituta
est, peccato caret. Dum autem ætatis eius tempus aduer-
nit, multi sunt amatores dæmonum, hæreticorum, per-
uersorumque dogmatum: quia ad eam cupiunt declina
re, quia protectione
domini repellũtur,
non satellites dia-
boli, sed ministros
Saluatoris suscipiãt.
b *Expandi am.* Lxx.
Ipandi alas, vnde.
Expandit alas suas, &
assumpsit eum atque
portauit in humeris
suis. Et: *Quoties volui*
congregare filios tuos.
c *Ignominiam, &c.*
Hieronymus. geni-
talem scilicet, inho-
nesta enim nostra
B maiori honore cir-
cundamus, vnde *Bea*
ti quorum remissæ sunt
iniquitates, & quorum
tecti sunt peccata, quę
Cam non prote-
xit in patre, & æter-
na maledictione dã-
natur.

Et in Canticis: *Laui pe. meos quomodo inqui.il.* Moysi & Iesu D
Naue præcipitur vt soluant calciamenta: quia locus in
quo stant sanctus est: vt cum loti fuerint pedes, & ipsi om
ni sorde purgati: hyacintho calciati (qui est aerei coloris) Can.5.b
gradiantur obuiam domino in aera & festinent ad cœ- Exod.3.b Iosue.5.d
lestia regna.
i *Cinxi te bysso, &c.*
Hieronymus. De
qua i veste põtificis
tenuissima fila te- † De iure iu. & si Christus
xuntur, de qua in ꝓ
uerbijs: Mulier duas
chlamydes facit p̃- Prou.31.e
sentis scilicet seculi
& futuri. Bysso ac-
cinguntr renes quo-
ties pinguia libidi-
nis incentiua exte-
nuanda sunt, vnde
apostolus: *State ergo* E
succincti lũbis vestros Ephes.6.c
&c. Et dominus in † serico.
Euangelio: *int lum-* Luc.12.e
bi vestri præcincti, & † circulum manibus tuis
lucernę ardẽtes in ma. vel frontalia
ve. Nisi enim lũbo- super faciem
rum fluenta astrin- tuam.
gamus, lucernas in
manibus habere nõ
possumus. Et domi Iob.38.a

a ¶ Quomodo marito poteras saciari. b ¶ Dei scilicet. c ¶ Misertus tui.
a tempus tuum, tempus amãtium. Et expandi amictũ meũ 1
b ¶ Nudum. ¶ ideo.
super te, & operui ignominiam tuam. † Et iuraui tibi, & in- 2
c a ¶ Vt mihi potius quam cæteris iungaris amatoribus, b ¶ Meo coniugio copulata. 3
d gressus sum pactũm tecũ, ait dominus Deus. Et facta es mi 4
a ¶ Ideo. b ¶ Vnde Isaias. Si abluerit dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem Ierusalem lauerit. c ¶ Baptismatis. d ¶ Sic hemorroissam lauit.
hi, et laui te aqua, & emundaui sanguinem tuum ex te. Et 5
e a ¶ Non sufficit aqua lauare & mundare sanguinem. b ¶ Lxx. varijs. ¶ Quod mulieri, non viro conuenio. c ¶ Vnde. Calciati pedes in præparatione e. p.
unxi te oleo & vestiui te discolorib. & calceaui te hyacin-
f a ¶ Lxx Tricapti, quod nomen & ipsi finxerunt Sicut sæpe nouis rebus noua fingũtur nomina, quod scilicet pilorum tenuitatem habere credantur. 6
g 7
h tho: Et cinxi te bysso, & indui te † subtilibus, & ornaui te 8
i a ¶ Generale, cuius quasi species supponit. b ¶ Bona opera. 9
k ornamento. Et dedi armillas in manibus tuis, & tor-
l
m quem circa collum tuum, & dedi † inaurem super 10
a ¶ Super nares tuas. b ¶ Ne audias iudicium sanguinis, ne inuidijs vel detractoribus misceaaris. 11
c ¶ Omnipotentis Dei nomen, vnde. Signatum est super nos lumen vultus tui domine. De hac corona dicit apostolus Reposita est mihi corona iustitiæ. ¶ Alias decoram. 12
n os tuum, & circulos auribus tuis, & coronam decoris in 13
¶ Sapientia. a ¶ Eloquentia. b ¶ Ne grauaretur decor coniugis graui pallio. 14
o capite tuo. Et ornata es auro & argento, & vestita es 15

d *Iuraui tibi.* Hieronymus. Iuxta Illud: *Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Et omnis controuersiæ inter homines finis est iuramentum. In tempore igitur nuptiarum iuramentum Dei Israel accepit pro munere dotali.

e *Laui te aqua.* ✠ Theodoretus. Sigillatim sua enarrat beneficia primum, inquit, aqua doctrinæ laui te. Deinde vnxi te oleo. Hic Sacerdotij genera recenset. Sacerdotes enim oleo sancto vngebantur, ipsique byssinam induebantur & Hyacinthinam vestem.

f *Et vnxi.* Hieronymus Sicut Samaritanus. Idest, custos qui in semiuiuentis vulnera infudit oleum & vinũ, dominus noster oleo vnctus est, non quòd dolorem vulnerum mitigaret, sed lætitiam tribueret, vnde. *Vnxit te Deus.*
C *Deus tuus oleo lętitię præ consortibus tuis.* Habent & dæmones simulatam olei lenitatem dulcia per hæreticos pollicentes, quæ in amaritudinem vertuntur, vnde. *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Ab vnctione vnctus, idest, Christus dicitur: Vide ergo quantum Ierusalẽ profecerit, quæ vncta oleo spirituali Christi nomen acceperat, vnde de Abraham: *Nolite tangere Christos meos.*

g *Et vestiui te discoloribus.* Hieronymus. Variis ceremonijs legis secundum Lxx. quibus intenta idola fugeret, hæ sunt varia vestimenta Ioseph, quibus nisi prius nudasent fratres eum non vendidissent, de quibus: *Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato circundata varietate,* vnde. *Indue nouum hominem, &c.* Et alibi: *Induimini ergo visceribus misericordiæ, bonitatis, humilitatis, mansuetudinis, patientię:* qui hac varietate pulchrius? Pontifex quoque semel in anno sancta sanctorum ingressurus varijs vestibus vtebatur. Siquidem diuitiæ hanc varietatem vestium non faciũt, sed sanctitas, & virtutum diuersitas: alioqui Pharao, & Nabuchodonosor hæc vestimenta habuisse scriberentur, & non Ioseph peregrini & pastoris filius.

h *Et calceaui te. hya. &c.* Hieronymus. Philo disertissimus Iudæorum hyacinthum in vestibus pontificis aeri comparat: in quo cęlestia significari putat, nec prius calceatur quam aqua lauetur, vnde & Apostolis quibus præcipitur excutere puluerem de pedibus suis. lauantur pedes.
Et

nus ad Iob: *Accinge sicut vir lumbos tuos.* Agnum comesturi Exod.12.b
calceati pedes, tenentes baculum, stantes in Euangelij veritate, & ad sanguinem Christi præparati: lumbos succinctos habere dicuntur. Qua zona mortificante lumbos 4.Reg.1.b
Elias quoque & Ioannes Baptista accinguntur, de quib. Marci.1.a
Lumbi mei impleti sunt illu. Psal.37.b

k *Et indui te, &c.* Tenuissimis. s. Et pulchrè, quia incrassatũ erat cor populi, vnde in libro Sapientiæ. Spiritus sapientiæ tenuis & immutabilis dicitur, & panis angelorum, Sap.7.c. secũdũ Lxx.
idest, manna tenuissimum fuisse memoratur. Exo.16.g

l *Et torq. &c.* Hieronym. Puto hic torquem appellari, ex variis gemmis in pectus mulierum monile descendens, qui est ornatus pulcherrimus fœminarum.

✠ Theod. Vnum quodque horum moraliter decet intelligere. Armillas manibus impositas, eã virtutem quæ ad agendũ nos excitat, monile collo circundatũ, legis iugũ: inaurẽ naso iniectã, a vitijs dehortationẽ, quæ ꝑ mãdata F
fræni instar adhibet a trãslatione taurorũ, q ferreũ annulũ narib. excipiũt. In aures verò aurib. adhibitas, bonã significat doctrinã, ornamentũ aurib. ea vi quæ ad obediẽdum adducit homines imponentem: coronam super caput impositam eam gloriam, quæ à pietate & cultu legis atque adeò ex omnibus bonis comparata sit.

m *Et dedi, &c.* Circulos scilicet in auribus similes qui solent à frontibus mulierũ pendere & naribus, vel ori imminere. Inaures pro similitudine vocat, vt s. Christi bonus odor sumus Deo securè dicat. 2.Cor.2.g

n *Et coron. &c.* Hieron. Nomen scilicet Dei omnipotentis quod quatuor literis scribitur, & apud Iudæos ineffabile dicitur, quod erat in lamina aurea super caput sacerdotis, quia nomen eius non potest dici, cuius maiestatem etiam Gentilitas nõ ignorat, vnde in Atheniensium ara scribebatur ignoto Deo. Ineffabile nomen Dei. Act.17.c

o *Et ornata es, &c.* Theod. Nõ solũ ea quæ sunt spiritus ꝑ modo dicta innuũtur, sed etiã beneficia ad corpus ꝑtinẽtia. Statim. n. ex Aegypto egressi ab Aegyptijs vasa aurea & argẽtea mutuati, eos spoliãt, iustã violẽti operis mercedẽ repetentes, & tamen earum quoque gentium quæ Palestinam incolebant, omnes facultates deprædati sunt.
☞ Simi-

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et expandi ami. *s. nubem contra æstum solis te protegentem.*
2 Et operui igno. *Dando tibi libertatem contra ignominium seruitutis quam seruieras in Aegypto.*
3 Et iuraui tibi. *i. accepi te in vxorẽ in Sinai dando tibi legem.*
4 Et facta es. *Obligata & alligata prę cęteris populis.*
5 Et laui te aqua & mundaui sanguinem tuum ex te. *Mundauo te à peccato idololatrię erga vitulum conflatilem.*
6 Et unxi te oleo. *Gratię meę.*
7 Et vestiui te discolori. &c. *Per ista ornamenta intelligitur tabernaculum fœderis quod pręcepit sibi fieri in signum reconciliation post adorationem vituli conflatilis. Cortinę verò tabernaculi erant pluribus coloribus decoratę.*
8 Et calceaui te hyacintho &c. *Per hoc intelligũtur summi sacerdotis ornamenta, qui erat institutus ad orandũ pro toto populo.*
9 Et indui te subtilibus, &c. *Ornamenta enim pontificis fuerunt valde subtiliter facta, vt patet Exod. 28.*
10 Et dedi, &c. *Quia manus eius fuerunt consecratę.*
11 Et torq. &c. *i. rationale iudicij* ꝙ *erat in pectore summi sacerdotis.* 12 Et dedi inau. &c, *i. ornamentũ legis quod debet esse in ore sacerdotis.* 13 Et circulos &c. *Idest, duos lapides onychinos in superhumerali existentes sub auribus summi sacerdotis ex vtraq; parte.* 14 Et cor. &c. *Idest. miram in capite sacerdotis.*
15 Et orn. &c. *Omnia. n. ista erãt in ornamẽtis, & vestib. põtificis.*

a *Similam, &c.* Hieronymus. Vt comedat Ierusalem simi
A lam, mel & oleum: vel per partes vt plerique putant: vel commixtione trium: dulciorem panem qui de cœlo descendit. Et sub tribus nominibus, vt quidam putant, sacramentum signat trinitatis: non quòd alia & alia substantia sit, sed diuersis similæ, & mellis, & olei nominibus patris & filij, & spirit⁹ sancti vna dulcedo monstratur.

† multicoloribus.

b *Et profecisti in regnum, &c.* Hoc in LXX. non habetur: quia Alexandriæ in Græcum sermonē scripturas ex hebraica veritate vertentes timuerunt hoc edere, ne regem Ae
B gypti viderentur offendere, si dicerent à Deo regnū Israel debitum esse. Solos tantū Moysi libros magis eruditi ab eis translatos putant.

† multicoloria.

Hieronym⁹. Quod de Ierusalem dicimus: ne in singulis habeamus, & tædiū lectorib. ingeramus ad ecclesiam semel

†atque.

Gal. 4. d Rom. 9. c

referamus: Si enim iuxta apostolū Ierusalem mater nostra est: & mater nostra ecclesia est: & Ierusalem eccl. est.

c *Perfecta eras, &c. Non est volentis neque cur. sed do. mi.* Cum

Luc. 17. c

omnia fecerimus dicamus, quia serui inutiles sumus, q̄ debuimus facere fecimus: non quòd ex beneficio Dei liberum tollamus arbitrium, sed ipsa libertas dominum debeat habere adiutorem.

Abac. 1. d 1 Reg. 9. a Luc. 6. a

d *In pulchritu. tua. &c.* Hieronymus. Dæmones solitos contemnunt cibos, peregrina desiderant alimenta, vnde: *Escæ eius electæ.* Non vult quemlibet decipere. Saulem regem electum à domino, Iudam apostolum festinat supplantare, non ergo confidamus in pulchritudine nostra.

In pulchri. tua. Non Dei libertatem putemus esse nostrā

Prou. 27. a

C virtutem, vnde. *Ne glorieris in crastinum, nescis enim quid ventura pariat.*

✱ Theodoretus. Hoc est malorum initium, spem diuinam abiecisse, suisque prosperis gloriari successionibus.

Epist. 126. lib. 6. registr.

Greg. Fiduciam animæ habere in pulchritudine sua est in semetipsa de iusta actione præsumere. Quæ suo nomine fornicatur, qn̄ in hoc quod rectè egit, non cōditoris laudē dilatari appetit, sed suæ opinionis gloriā requirit.

e *Vt eius fieres, &c.* Non Dei esses, sed eius a quo pollu[tus es] qui cuncta recipit vitia & dorsum peccatorum spiri[tu] transeuntem suo suscipit gremio, & diuaricat pedes omni transeunti. Hic effundit fornicationem suam eius incipit sustinere dominatum cuius hospes exti[t]

f *Hinc inde consu.* Hieronymus. Nostra quoque Ierusalem quæ dicitur visio pacis ab hæreticis scinditur, quando vnum, & al[iud] testimonium de [pro]priis carpentes conantur assuer[e] quib. nequeunt [a]ptari, vnde supr. *his qui consuunt ce[rui]calia sub omni cubit[o ma]nus.* Quod prol[ixius] dominus ait: *Nemo assumit commissur[am pan]ni rudis, &c. nec [mittunt] vinum nouum in [vtres] veteres,* hoc fa[ciunt]

9 Nazaræi, qui v[eteris] legis obseruan[tiam] Euangelicæ gr[atiæ] coaptarunt.

✱ Theodo[retus]. Noua inquit, & [incre]dibilia tua ido[lola]triæ instituta. [Non]

a¶Iuxta Symmachum, quod supra subtile, hic polymitum. b¶Post vestimenta cibos procurat. ¶De qua Nisi granum frumenti cad. in ter. &c. c¶Spiritussancti dona dulcia.

a byssos & polymito, & multis † colorib. Similam & mel & 1

a¶Patris gratiam, quæ lassos sustentat & reficit, lumen nutrit vnde lucernæ accenduntur in tabernaculo Dei. b¶Sic. c¶Tali cibo. d¶Ponderose. ¶Vt nihil possit addi. e¶Post.

oleum comedisti, et decora facta es vehementer nimis. et 2

a¶His donis. b¶Quia ciuitas magni regis, de quo, Deus iudicium tuum regi da &c. Et. Astitit regina a dextris tuis. c¶Vt de te omnes Gentes loquerentur.

b profecisti in regnū, & egressum est nomen tuum in Gen- 3

¶Quam dedi. ¶Mea largitate. a¶Non tuo. b¶Vnde] Nisi dominus ædificauerit domum, in vanum labo, qui ædifi. eam. Nisi dominus custodierit ciuita. fru. vi. qui custo. eam. 4

c tes propter speciē tuam, quia perfecta eras in decore meo 5

a¶Grande discrimen non in Dei clementia, sed in suo decore confidere, quanto quisque sublimior, tanto magis timeat.

quem posueram super te, dicit dominus Deus. Et habēs fi- 6

¶Ideo.

d duciam in pulchritudine tua fornicata es † in nomine tuo: 7

& exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, vt 8

¶Non Dei. a¶Hieron. De Ierusalem, sic potest accipi, omnia scilicet præcepta legis, & diuitias omniū rerum abundantiam idolis deputauit. b¶Quæ dedi tibi.

e eius fieres. Et sumēs de vestimentis meis, fecisti tibi excel- 9

a¶Ab aliis Gentibus, quæ enim à principio idolis seruierunt minus rex sunt.

f sa † hinc inde consuta: & fornicata es super eis, sicut nōn

est factū, neq; futurū est. Et tulisti vasa decoris tui de auro

g a¶Nos vnum habemus virum, & vnam veneramur imaginem inuisibilis, s. & omnipotentis Dei.

h meo † & argento meo, q̄ dedi tibi: & fecisti tibi imagines 10

enim aliorum tantum æmulata es mala, sed ipsa [et] alia excogitasti, idolorum imaginibus è vestibus co[nfe]ctis, diisque nuncupatis, me præsertim omnia tibi [huius]modi per legem interdicente.

g *Et tulisti vasa decoris.* Dn̄s pcepit vt fierēt thuribula, [phia]læ, cādelabra, arca testamēti cūcta, vel aurea vel de a[urata] & alia ex argento quæ oīa conflauit Ierusalem & co[nuer]tit in idola Belis siue Baal, Chamos, Astaroth, Melch[om].

Hieronymus. Spiritualiter, de auro & argento sa[cro]rum scripturarum idola facimus, quando gratiam [sen]sus & eloquentiæ hæretica prauitate corrumpim[us &] os nostrum in cœlum ponimus.

h *Et fecisti ti. ima.* In quibus omnes hæretici fornica[ntur], dum quisque putat robustissima quæ fingit, quæ [nul]la oppugnatione subuerti possunt. De quibus dicitur. *[Do]ne in ciuitate tua imagines eorum dissipabis,* & alibi. *Verum [tamen] in imagine pertransit homo.*

Imagines scilicet vt omnem cultum quem acce[pera]t ad vtendum, in blasphemiam verteret.

✱ Theodoretus. Imagines masculinas appellauit, [ita] fornicationem idololatriam per trāslationem nom[in]at.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Similam & mel & oleum come. *Omnia enim ista dedit Deus populo in abundantia introducendo eos in terram promissionis, quæ dicitur manans lacte & melle, Exo. 3.*

2 Et decora facta es. *Superatis Chananæis.*

3 Et profecisti in re. *Tempore Dauid & Salomonis.*

4 Et egressum est nomen. *Omnes enim reges terræ desiderabant videre Salomonem & eius sapientiam audire.*

5 Quia perfecta. *Q. d. ista non habuisti ex te vel ex meritis tuis, sed ex mera gratia mea.*

6 Et habens fiduciam in. *Hic consequenter ponitur vtilitas fornicantis, Populus enim Israel ingratus de bonis prædictis tanquam mulier fornicaria & adultera exposuit se omnibus idololatrijs. Ideo*

Diuisio.

diuiditur in duas partes, quia primò ponitur idololatriæ culpa absolutè, secundò comparatiuè, ibi. Ecce omnis. *Prima in duas quia primò ponitur culpa, secundò pœna, ibi,* Ecce ego. *Circa primum dicitur.* Et habens fiduciam in pul. *idest nimis confisa & eleuata de bonis prædictis à me tibi datis.*

7 Fornicata es in nomine tuo. *idest, idololatriæ expo[sita] tua malitia non ex defectu meo.*

8 Et exposuisti fornicationem tuam omni transe[unti]. *Nullam idololatriam quantumcunque vilem refutans, sed o[mnem] amplectens.*

9 Et sumens de vesti. &c. *Ornamenta diuino cultui de[puta]ta idololatriæ applicando, & non solummodo ornamenta, sed [et]iam vasa sacra, ideò subditur.* Et tulisti vasa de &c.

10 Imagines masculinas. *idest, idola quæ vocantur hic imagines masculinæ prosequendo parabolam de meretrice quæ cum masculis fornicatur: Potest etiam hoc dici pro idolo Priapi, quod [cola]batur in magnitudine virilis membri. Fuit enim quidam iuu[enis in] Hellesponto habens membrum virile valde excessiuū respectu [alio]rum hominum, propter quod à Gentilibus fuit inter Deos rep[ut]atus qui omnia insolita credebant aliquid habere numinis, & istu[m] colebant in Ierusalem, vnde. 3. Reg. 15. dicitur, quòd rex As[a matrem] suam amouit ne esset princeps in sacris Priapi.*

MORALITER.

† 4 *Et egressum est no. tuum, &c.* Per celeritatem famæ, quæ frequenter est occasio ruinæ: ideo sequitur ingratitudo de omnibus beneficijs diuinis per pollutionem in multiplicibus peccatis, cum dicitur.

6 *Et habens fiduciam.* Per mentis elationem.

7 *Fornicata es, &c.* Vbi ponitur multiplex fœda[m] expositionem maiorem multitudinis peccatorum [in] gratitudinis erga Deum, quia tamen quandiu viu[it pec]cator in præsenti, semper potest ad Deum reuerti [ideo] subditur versus finem capituli. *Et recordabor ego pa[cti mei,] &c.*

Et sumpsisti vestimenta tua. Nos quoque idem facimus, quoties temperantia, prudentia, fortitudine, iustitia, & ... virtutibus hæreticam circundamus prauitatem: & simplices decipimus, vt videntes mella virtutum virum venena non caueant.

vel adultos transire compellunt.

f *Non es recordata.* * Theodoret. Non reuocasti, inquit, pristina, vt ego te nudam omni prouidentia orbatam, atque idolorum sanguine pollutam excipiens ablui, auctorq; fui vt viueres, & omni cura te protegi intelligeres.

Origenes. Hæretici figmenta quæ ... cōponunt mansuetudine & castitate vestiunt, vt in aures audientiū facilius ex vitæ boni ... ornatus sermo surrepat. Et cum hæc fecerint, intelligeos assumpsisse vestem variam ... rum & conuersationis optimæ, & idolis subiecisse, q̄ construxerunt. Ac multo nocentior est hæreticus bonæ vitæ plus in doctrina habet authoritatis, eo qui doctrinam cōuersatio... Qui.n. ... pessimæ est, ... facile homini ... falsum dogma sollicitat.

b *Similam & oleum,* &c. Hieronymus. Ha... posuit misera Ierusalem in cōspectu idolorum suorum, quæ in natura dulcia sunt atq; suauissima, sed dū offeruntur idolis, & ... doctrinis, fiunt amara.

c *Et tu... filios tu.* Hiero. Nostra quo...

a masculinas & fornicata es ī eis. Et sumpsisti vestiméta tua 1
¶Alias operuisti illas. a¶Vt supra. b¶Non tuum. c¶Alias incensum, de quo: Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.
multicoloria: & vestita es eis. Et oleum meū & thymiáma 2
a¶Lxx. Panes propositionis, scilicet quos Deo iubemur offerre.
meū posuisti coram eis, panem meum quem dedit tibi,
a¶Scripturarum sensum purissimum. b¶Quod gustauit Ionathas, & illuminati sunt oculi eius & confortatus est.
b similam & oleū & mel, quibus enutriui te, posuisti in cō- 3
¶Idolorum. ¶Idolis. ¶Istud aliud.
spectu eorum in odorē suauitatis. Et factum est, ait domi 4 5
a¶De quibus dicitur. Filios enutriui, &c.
c nus De⁹: Et tulisti filios tuos & filias tuas quas generasti mi 6 7
d hi, & immolasti eis ad deuorandū. Nunquid parua est for- 8
a¶Vnde Filius meus primogenitus Israel. Lxx. tuos, quos, scilicet de fornicatione generasti. 9
e nicatio tua? Immolasti filios meos, & dedisti illos† conse- 10
crās eis. Et post omnes abominationes tuas & fornicatio- 11 12
f nes, non es recordata dierū adolescentiæ tuæ, quādo eras 13
¶Et te operui. a¶Et laui & copulauit te mihi.
nuda & cōfusione plena, conculcata in sanguine tuo. Et 14
a¶Duplex maledictio, vnde Iohannes, væ super omnes habitatores terræ.
accidit post omnē malitiam tuam væ, væ, tibi ait dn̄s Deus
¶Quasi meretrix. a¶Hæc omnia de singulis possunt intelligi si viciis paruerunt.
g Et ędificasti tibi † lupanar & fecisti tibi † postribulum in 15
a¶Lata enim & spatiosa via, quæ ducit ad mortem. ¶Omnibus communis. b¶Vt nulla peccati genera derelinquat. c¶Quo significetur locus fornicationis.
h cunctis plateis. Ad omne caput vię ædificasti † signum 16
a¶Animæ scilicet quem à Deo sortita.
prostitutionis tuæ, & abominabilem fecisti decorem tuū. 17
a¶Alias dignitatis. b¶Suppeditando tentationibus viciorum.
†Et diuisisti pedes tuos omni transeunti, & multiplicasti
¶Gentilibus.
i oēs fornicationes tuas. Et fornicata es cū filijs Aegypti, vi 18
a¶Turpitudine superans eos.
cinis tuis magnarum carnium: & multiplicasti fornica- 19
a¶Quia ideo fecisti.
k tionem tuam ad irritandum me. Ecce ego extendā manū 20

g *Et ædificasti ti.* &c. Describit Ierusalem sub persona mulieris, quæ post multa mariti beneficia fornicata à viro recedit. Sic enim à Deo recedens adheret idolis.

h *Lupanar.* Hieronymus. Libera frōte deliquens. vnde: *Peccator, cum venerit in profundum con.* Prou. 18. a

* Theodoretus. Hęc apertius cognosci possunt ex historia Iudicum, & ex libro regnorum. Vbique enim & in domibus & in foris posuerunt idolorū statuas. Iudic. 2. 3.

† adducendo per ignem.

i *Aegypti vici.* Hieronymus. Vnde sanctus paruularū carnium dicitur, quæ in eo quotidie crescunt: & per virtutes attenuatæ nō dicuntur caro, sed spiritus, vnde: *Sitiuit ad te Deus anima mea, quam multipliciter tibi caro mea.* Inde Corinthius fornicator traditur in interitū carnis, vt spiritus saluetur, de hac carne dicitur. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos,* &c. De hac dicit apostolus: *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt.* In Genesi quoque dicitur: *Non permanebit spiritus meus in hominibus quoniā caro sunt. Qui in hac carne sunt, Deo placere non possunt.* Alia est sanctorum caro, de qua dicitur: *Videbit omnis caro salutare Dei.* Aegyptij dicuntur magnarum carnium, vel ob turpitudinis magnitudinem, vel ob peccatorum deformitatem.

† excelsum. † excelsum tuum. Psal. 62. a 1. Cor. 5. b 1. Pet. 1. d 1. Cor. 15. f Gene. 6. a Rom. 8. b Luc. 3. b

* Theodo. Per translationem rursus magnos carne eos qui supra modum idolorum cultui addicti erant, nominauit, qui hircos & boues & oues canesque & simias, & crocodilos & ibes & accipitres adorarunt.

k *Et extédā.* Vt peccata tua puniendo visitē, vnde: *Visitabo in* Psal. 88. e

...querulalem hæretica prauitate supplantata tollit filios suos, qui robustiores in fide sunt & filias adhuc scilicet, in fide infirmas: Aut filios qui mystica cognoscunt, filias qui simplicem sequuntur historiam, & tradit dæmonibus deuorandos, & cū interficit viuificare se credit & placare simulachra, quæ eorum occisione saturantur. vnde: *Immolauerunt filios suos & filias suas d.* Et alibi. *Effuderunt sanguinem filiorum suorum & filiarum suarum,* &c.

d *Nunquid parua est fornicatio tua.* * Theodoretus. Ex quibus pertum est & maximè perspicuum fornicationem hic idolorum cultum ab eo vocari.

e *Et dedisti illos,* &c. Symmachus & Theodotio: Translusisti Ethnici enim per ignem, vel paruulos transferunt, vel

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et sumpsisti vestimenta tua multico. *Ornando te in veneratione idolorum.*

2 Et oleum meum, &c. *Idest, illa quæ debebant mihi offerri, obtulisti eis. Oleum enim offerebatur in templo domini ad continuandum lucernas, & thymiama ad cremandum super altare incensi, & non solum illa quæ debebant mihi offerri, sed etiam illa vnde debebas viuere obtulisti eis, subtrahens ori tuo ex vehementi idololatrię desiderio, ideò subditur.*

3 Similam. *Idest, farinam tritici delicatissimam.*

4 Quibus enutri. te. *Idest, quę dedi ad nutrimentum tuum.*

5 Posuisti in conspectu eor. *i. idolorum eis offerendo.*

6 In odorem sua. *Idest, vt placares eos tibi.*

7 Et tulisti filios tuos & c. *Quod est grauius prædictis.*

8 Quis gene. mi. *Existens mihi desponsata per legis susceptionem propter quod debuerunt deputari ad seruiendum mihi.*

9 Et immolasti eis. *Idest, idolis.* 10 Ad deuor. *Idest, moriēdū p. veneratione idolorū. Hoc enim fiebat specialiter idolo Moloch q (vt supra dictū est pluries) erat idolū æreū interius concauum, in cuius concauitate fiebat ignis, & cū erat bene accēsum ponebatur puer in manib. idoli vbi cremabatur, sed tunc sacerdotes pertutiebāt timpana, propter q locus ille vocabatur Tophet: quod in latino sonat timpanū, ne parentes puerum offerentes audirent clamorē pueri & dolerent, sed magis gauderent credentes puerū sine dolore ad ęli cum vitā transiisse.* 11 Nūquid parua, &c. *i. idololatria ista. q. d. nō immo horribilis & maxima, ideo eā replicat, dicēs.* Immol. fil.

12 Et post om. *Prædictas.* 13 Non es rec. &c. *Idest, vtilitatis & abiectionis in qua eras quādo in principio accepi te, sicut expositū est supra eodem capi.* 14 Et ac. Post omn. &c. *Idest punitio ab Assyrijs & iterum à Chaldęis.* 15 Et ædificasti, &c. *Idest, templa pro idololatria.* 16 In cunctis, &c. *Idest, in locis communibus, vbi plures possunt conuenire.*

17 Et abomin. &c. *Quem ante habebas. Loquitur enim de populo sub metaphora meretricis quę ex continuatione & frequentia meretricij turpis redditur & abominabilis.*

18 Et fornic. &c. *Idest, cum Aegyptijs in idololatria communicando cum eis.*

19 Magnarum carnium. *Idest, membrorum virilium, per quā magnitudinem metaphoricè intelligitur idololatrię magnitudo.*

20 Ecce ego. *Posita idololatrię culpa. Hic consequenter ponitur pęna. Et diuiditur in tres partes. Quia primò ponitur pęna succinctè, secundò repetitur culpa idololatrię ibi.* Et fornicata es, &c. *Tertiò resumitur pęna magis diffusè, ibi.* Propterea. *Circa primum dicitur.* Ecce ego extendam, &c. *Ad te puniendum.*

in virga iniquitates eorum. Et notandum, quòd quando manus Dei ad probationem mittitur ad pœnas peccantium extenditur. *Mitte manum tuam, &c.*

Hieronymus. Nostra quoque Ierusalem si præterierit cerimonias Dei, & extenta fuerit manus eius super eam ablata legis obseruantia traditur filiabus Palestinæ, non filijs. Neque enim prius fortioribus supplicijs tradimur, sed iuxta peccatorū qualitatem minoribus, vt correcti in minoribus maiora cruciatuum tormenta vitemus. Philisthijm, idest Palestini, prima literarum parte mutata, interpretatur cadētes poculo siue fractura, per quod significatur nos tradendos aduersarijs potestatibus, quę biberunt de calice Babylonis: & corruerunt, quarum opera peruersa sunt: tantaque miseræ Ierusalem erit correctio & ignominia vt erubescant etiam dæmones in nostrorū magnitudine peccatorum. Palestina vicina Aegypto est, vnde domin⁹ ad Abraham: *Dabo tibi omnē terram à fluuio Aegypti vsque ad flumen magnum Euphraten:* vt s. ex vna parte Aegyptios, ex altera habeat Assyrios, cum quibus in posterioribus dicitur fornicata.

† diminuā statutum cibum tibi. Iob 2.b † voluntati.

Gene. 15.d

a ¶ Corrigendam. b ¶ Hic constat Iudæos legis obseruantiam amisisse. ¶ Alias ius tuum. c ¶ Non meam. d ¶ Auferetur a vobis regnum Dei.

meā super te, & auferam iustificationem tuā. Et dabo 1

a ¶ Vrbes vel oppida Palestinæ.

te† in animas odientiū te filiarum Palestinarū, quæ erube 2 3

a ¶ Sicut cum Aegyp i s.qui & ipsi i ini tui. b ¶ Ideo vtrique traditi sunt, quia vtrorumque simu lacra coluerunt. 4

a scūt in via tua scelerata. Et fornicata es in filijs Assyriorū, 5

eò quòd necdum fueris expleta. Et postquàm fornicata es, 6

¶ Alias satiata. a ¶ Ingredientes enim Chaldæam quæ erat te ra Chanaan in ta i sunt errores eorum, quorum imperio subiacebant.

nec sic es sedata: & multiplicasti fornicationem tuā in ter- 7

a ¶ Medicamine. Q. Quid vltra debui facere tibi? vnde Hosee. Quid fac am tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda: 8

ra Chanaam cū Chaldæis, & nec sic satiata es.† In quo mū 9 10

dabo cor tuum, ait dominus Deus, cū facias omnia hæc o-

¶ Prædicta ¶ Scilicet.

b pera mulieris meretricis & procacis? Quia fabricasti lupa- 11

a ¶ Q. Non in occulto, sed tota libertate idola coluisti. ¶ Lxx Basim, aras, scilicet.

nar tuū in capite omnis viç, & excelsum tuū fecisti in omni

c a Alias, facis. b ¶ Callida. c ¶ Difficilis scilicet rogant, vt facilius largiretur.

platea. Nec facta es quasi meretrix † fastidio augens preciū 12

a ¶ Gratis b ¶ Sibi. 13

sed quasi mulier adultera, quæ super virū suū inducit alie- 14

a ¶ Bona quæ tibi dederam. 15

d nos. Omnibus meretricibus dantur mercedes, tu autē de-

a ¶ Hiero. Dæmonibus idolis, vnde in Hosee. Hæc non cognouit, quia ego dedi ei triticum, & vinū & oleum & argentum multiplicaui te.

disti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndiq; ad fornicandum tecum. Factumque est in te contra consuetudinem mulierū in forni

¶ Quæ tibi comparetur.

cationibus tuis: & post te non erit fornicatio. In eo enim

¶ Quod aliæ non faciunt. ¶ Quod aliæ faciunt.

quòd dedisti mercedes, & mercedes non accepisti: factū

a ¶ Quæ sc l cet n æ tibi a fecisti. b ¶ Quæ fecisti & quæ passura sis.

est in te contrarium. Propterea meretrix audi verbū domi 16

e a ¶ Primum fundamentum historiæ ante iniciamus. b ¶ A te. ¶ Vt dares quæ ac ipere debueras.

ni. Hęc dicit dominus Deus. Quia † effusum est ęs 17

a ¶ Quod acceperis à me.

tuum, & reuelata est ignominia tua in fornicationibus 18

C a *Et fornicata, &c.*

* Theodoretus.

Vnaquæque natio, inquit, propriis seruiuit idolis. Tu verò cum adoraueris Deos omnes & omnium idolorum, quæ sunt vbique terrarum, cultum complexa sis, nondū tū ne hodie quidem vlla te impietatis satietas cœpit.

Tropolo.

Hieronymus. Secundum tropologiam ab aliis ad alia peccata sæpe transimus: & nec sic satiamur, sed quasi longo fune & corrigia vitulæ peccata trahimus & fornicationem nostram multiplicamus in terra Chanaan (quæ interpretatur fluctuatio cum Chaldæis: qui & ipsi nobiscum sonant quasi dæmonia, & pedes habemus in salo, nec vnquam dicere possumus. *Statuit supra petram pedes meos, &c.* Hæreticorum quoque prauitatibus subijcimur, qui habent similitudinem dæmonum, vel ipsis dæmonibus. De quibus dicit Apostolus. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, &c.*

Psal. 39.a F hes. 6.b Moraliter.

Hieron. Hoc ad omnem animā potest referri, quæ relicto cultu Dei, vitiis se luxuriæq; pmittit, nec in seculari vita quam sequitur fœliciter agit, sed & mundi & religionis diuitias perdit, & se vltro amatoribus ingerit. & alia fornicatio spiritualis, quando deserentes ecclesiam hæreticis iungimur: & lupanar nostrū in capite omnium viarum ædificamus, quibus dicitur. *State in vijs, & quærite semitas domini sempiternas, & videte quæ sit via bona, & ambulate in ea.* Moysi scilicet. Iosue Iudicū, Regum libris Isaiæ quoque, & Ieremiæ & aliis prophetis in omnibus viarū principijs fabricat lupanar suum, qui doctrine testimoniis male abutitur dicens, hoc ait Isaias hoc Hosee, hoc Moyses, hoc Daniel. Et pulchrè n ... n me ... vijs, n ... viarū ... minis ponit lupanar sed in principio ... enim ad scientiam ... & profunda ver... librorum, errare ... poterit. Excel... quoq; suum vel ... sim facit ī omn... tea ethnicorum ... & impiorum l... uiæ vicinisque pe... scens, etiam into... sos hæreticos, cu... eis fuerit deturp... non habens grati... sed contemptui ... tens: quia faciliu... dei pdidit castit... b *Nec fa.es.* Hier. Lxx. *Non fuisti ... meretrix cōgregans ... cedes.* Q.d Dedi... accipere debuer... Dæmonum.n... colis, non prote... auxilio varjis ... sa calamitatibu...

c *Omnib.mere.&c.* Hier. Hęc quoq; ad ecclesiam & ad fidelium sunt referēda, q munera maritalia, aurū.s. in ... argentū in eloquentia, & vestes (quib. turpitudo ... atq; fęditas velat) dāt amatoribus suis, i. demonibus id est peruersorum dogmatū doctoribus, qn asserunt nihil ... cere luxuriā, & corporis genitalia naturaliter coitu ... scere cibis omnibus indifferenter vti, & huiusmodi

d *Donabas, &c.* Hier. Omne genus peccati significat ... tetur vno contenta, sed semper peccandi famē sustinet, & contra iura naturæ omnibus membris turpata ... ad verticem polluatur.

e *Qu.ef.* Hieron. Secundum Tropol. Omnis anima ... accipit pecuniam spiritualem. vnde: *Vni dedit 5. talenta ... duo, alij verò vnum.* Sed si negligenter egerit reuelatur ... minia Ierusalem amatoribus dæmonibus scilicet ... iudicij vel in tempore pœnitentiæ quando corripitur & prius solus Deus cernit occulta, vnde.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et auferam, &c. *idest templum vbi offerebantur sacrificia pro peccatis Iudæorum: quod per Chaldæos fuit incensum, 4. Reg. vlt.*

2 Et dabo te, &c. *idest, ad voluntatem eorum.*

3 Filia. Pal. *Idest Gentium de terra Philisthinorum, quæ semp odeгunt Iudæos, sic.n. cum Chaldæis venerunt ad destruendum Ierus.*

4 Quæ eru. &c. *i. erubescerent facere tā horribilia quæ fecisti.*

5 Et forn. es, *Hic repetitur idololatriæ culpa, cum dicitur.* Et for. es. &c. *communicando idololatriæ eorū. sicut patet de rege Achaz. 4. Reg. 18.* 6 Eo quod nec. *Idest, satiata idololatria.* 7 Et mul. *idest, idololatriam.* 8 In terra Chan. *idest, in Iudæa, quæ ante fuit dicta terra Chanaam.*

9 Cum Chaldæis, *Eorum idola colendo in Iudęa.*

10 In quo mun cor. tu. *q.d. tanta est immunditia tua, quòd non appareat via mundandi te.*

11 Quia fabricast. lupan. *idest tem pla pro cultu idolorum, vt dictum est suprà.*

12 Nec fa. es quasi mere. *Frequentius concubitus.*

13 Augens precium. *sui concubitus.*

14 Sed quasi mu. adul. *Quia per legem es mibi desponsat...*

15 Quæ super vir. &c. *Ad sui cōcubitū dando ei premiū, od est contra consuetudinem meretricum, & hoc prouenit ex m... libidine adulterandi, sicut populus Ierusalem & regni Iudæ dat... na preciosa sacerdotibus offerentibus sibi idola Gentium va...*

16 Propterea mere. *Hic resumitur pœna magis diffusè, ... dicitur.* 17 Quia eff. *i. diuitię tuę sunt conjumptę in vicio idolatrię modis prędictis.*

18 Et reuelata &c. *i. manifesta est vilitas tua in idololatr... maximè in filiorum immolatione vt dictum est supra.*

* Ec

tuis super amatores tuos,& super idola abominationũ tua
a ¶Quem immolasti dæmonijs. b ¶Bonarũ cogitationũ,quas interficit,qui ad mala opera inclinat.
rum in sanguine filiorum tuorũ quos dedisti eis: ecce ego 1
congregabo omnes amatores tuos quib. †commixta es,&
omnes quos dilexisti cũ vniuersis quos oderas. Et congre 2 3
¶Lege adulterarum.
gabo eos super te vndiq; & nudabo ignominiam tuam co 4
¶Genitalia.
ram eis,& videbũt omnem turpitudinem tuã, & iudicabo 5
a ¶Magnus est furor viri contra adulteram, & nullo potest pretio redimi.
te iudicijs adulterarũ,& effundentiũ sanguinem. Et dabo 6
te in sanguinẽ furoris,& zeli,& dabo te in manus eorũ.Et 7
a ¶Seminarium fornicationis.
destruent lupanar tuũ,& demoliẽtur prostibulum tuũ. Et
denudabunt te vestimẽtis tuis,& auferent vasa decoris tui, 8
& derelinquent te nudam† plenamq́; ignominia,& addu- 9
a ¶Sic omnes communiter solent adulteram lapidare.
a cent super te multitudinẽ.Et lapidabũt te lapidibus,& tru- 10 11
cidabũt te gladijs suis. Et cõburent domos tuas igni, & fa- 12 13
a ¶Vt similia timeant b ¶Ciuitatum. c ¶Sic.
cient in te iudicia in oculis mulierũ plurimarũ. Et desines 14 15
¶Q Etiam iratus & vlciscens misereor Per pœnam tibi prouideo,qa sic designes for. a ¶Amatoribus.
fornicari,& mercedes vltrà nõ dabis.Et requiescet indigna 16
b ¶Cum te amare desidero a ¶Cum a me recesseris,cum te æternæ tradiderim captiuitati.
tio mea ĩ te,& auferetur zelus meus a te,& quiescã,nec ira 17 18 19
¶Hoc.s.fecisti. a ¶Beneficiorum quæ dedi tibi in adolescentia.
scar amplius, eò quod non fueris recordata dierum adolescẽ- 20
a ¶Lxx. contristabas me. ¶Ad tristiciam quem de bonis operibus debuisti ad gaudia prouocare.
tiæ tuæ,& prouocasti me in omnib.his. Qua propter & e- 21
a ¶Opera tua. b ¶Tamen. c ¶Cum subuerti debueras. Maior est,enim culpa quam pœna.
c go vias tuas in capite tuo dedi, ait dñs Deus: et non † feci
iuxta scelera tua, & in omnibus abominationibus tuis,

† iucundata

† fecisti cogitationem super omnibus abo.

A Pater qui videt te in abscondito reddet tibi. Et alibi. *Scrutans corda & re. Deus.* Cum autem fuerit impletum. *Nihil occultum quod non reueletur.* Et illud. *Nolite ante tempus iudicare, quo adusq; veniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, 1. con. cor.* Et cum correctionis tempus aduenerit, tũc illud Hosee implebitur. *Circundederũt eum cogitationes suę.* Et illud. *Inter se cogitationibus accusantibus vel defendentibus in die quando iudicabit Deus oc. b.* Et illud. *Ecce homo, & opera eius ante faciem eius.*

✱ Theodoretus. Suæratum vocat adulterinum numisma, in quo alia commista sit materia. Quando igitur meis legib. inquit,
B had mediocrem quandam iniquitatẽ admiscuisti, imò multum æs effudisti ita vt ne in reliquum quidem auri appareat natura, se totum numismæ æreum conspicitur, deinceps te mi prouidẽtia destitutam ignominia complebo omnigeneris tuæ iniquitatis a te repetẽs pęnas, sed pcipuè ob iniustã filiorũ cędẽ.

Hieronymus. Omnia hæc per metaphoram adulterę & homicidæ, quæ non solum contra virum suum fornicata fuerit, sed & filios interfecerit, dicuntur contra Ierusalem: quodque congregandæ sint omnes Gentes contra eam, quarum adorauit idola, & omnia Dei munera in cultum eorum cõuertit: & destruetur templum Baal, & omnes aræ ciuitatis incendio subuertentur, nihilq; in ea remanebit.

✱ Theodoretus. Per ipsos, inquit, amatores vlciscar te. Æmulata es Chaldęorum, Assyriorum, Chananæorum & Ægyptiorum impietatem, his contra te instrumentis vsus debita tibi infligam supplicia, & cum amatoribus tuis eos quoque quos odisti coniungam.

Hieronymus Si hęc passa est Ierusalem quę cum idolis fornicata est, quid illam passuram putamus, quæ sanguinis Christi rea est. D

a *Et adducent sup.* ✱ Theodoretus. Hæc captiuitatis tẽpore euenerunt. Quæ per translationem dissumit ab adultera muliere, quæ lapidib. oppressa lapidabatur, comburebaturque. Quamobrem in translatione commoratus, subiecit. *Et facient in te iudicia in oculis mulierum plurimarum.* Non autem mulieres, mulieres vocat, sed per translationem vrbes ita nuncupat. quandoquidem ipsam quoque vrbem mulieris instar, in iudiciũ adducit.

b *Et au.* ✱ Origenes. Si Deus zelans requirit, & desiderat animam tuam adhærere sibi, si corripit, si castigat, si indignatur, & velut zelotypia quadam erga te vtitur, spem tibi esse salutis agnosce, si verò castigatus non emendaris, discedit a te zelus eius. Vide misericordiam Dei, quando vult misereri, indignari, sed dicitur. *& irascar.* Hom. 9. in Exodo. in E

Hieronym. Quia iam securus ero de castitate tua, secũdum eos .s. qui in bonam partem hoc accipiunt. Alij.n.in contrarium accipiunt, vt magnę irę Dei sit non irasci, cum semel contempserit fornicantem, & illius desperauerit salutem. F

Hieronymus. Si heretici (qui vetus testamentum non suscipiunt) reprehendunt. quod iuxta. Lxx. dictum est cõtristabas me eò quod Deus non solum iram suscipiat, sed & mœrori, & tristicię subiaceat. Interrogemus eos, quomodo illud suscipiant, quod certè boni Dei mandatum est. *Nolite contristare Spiritum Sanctũ Dei, in quo signati estis.* Quidquid.n super hoc nobis dixerint, & nos in defensionem pręsentis sermonis, in eos retorquebimus. Eph. 4. g.

c *Et non feci iuxta.* Monstratur diuina clementia: cùm minores pœnę maiora dicuntur peccata.

☞ *Ecce*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Ecce ego congregabo omnes amato. tuos. *Quibus commixta es communicando idololatrijs eorum.*

2 Cum vniuersis quos oderas. *i. cum Philisthęis qui semper fuerunt odiosi Iudęis, & è conuerso.*

3 Et congregabo eos super te vndique. *i. in obsidione Ierusalem.*

4 Et nudabo ignominiam. *i. vilitatem culpę tuę manifestabo per euidentiam vindictę.*

5 Et iudicabo te iudicijs. *Quibus secundum legem mors est infligenda.*

6 Et dabo te in sanguinem. *i. in effusionem sanguinis passiuã*

7 Furoris, &c. *i. procedentem ex furore irę meę, & zelo iustitiæ meę.*

8 Et denudabunt te ve tuis, &c. *i. omnibus diuitijs tuis.*

9 Et adducent super te mul. *In exercito regis Babylonis.*

10 Et lapidabunt te lapidibus, &c. *Tunc enim multi de Iudęis fuerunt interfecti lapidibus machinarum.*

11 Et trucidabunt te gladijs suis. *In captione enim ciuitatis multi fuerunt trucidati gladijs.*

12 Et comburent do. tuas, &c. *Vt habetur. 4. Reg. vlt. vbi dicitur, quòd Nabuzardan incendit domum domini, & domum regis & domos Ierusalem per circumitum.*

13 Et facient in te iudi. *pœnas iustè inferendo.*

14 In oculis mulierum plu. &c. *i. plurimarum Gentium, quæ erant in illo exercitu.*

15 Et desines fornicari, &c. *i. idololatrare, quia non vacabit tibi prę nimia tribulatione.*

16 Et mercedes vltra non dabis. *Sacerdoti. idolo. Quia non habebis vnde.*

17 Et auferetur zelus meus. *i. amor singularis, qui est viri ad vxorem.*

18 A te. *i. sicut repudiata a me.*

17 Et quiescam nec irascar amplius. *Loquitur scriptura de Deo tanquam de homine, qui non irascitur de quocunque malo culpę vel pœnę superuenienti vxori repudiatę, & causa huius repudiationis subditur.*

20 Eò quòd non fueris recordata dierum adolescentię tuę. *i. beneficiorum, quę tibi in adolescentia tua feci, prout est expositum suprà.*

21 Quapropter, & ego vias tuas in capite tuo. *Te puniendo tamen citra condignum, ideò subditur* Et non feci iuxta scelera tua.

a *Ecce omnis qui dicit vulgo.* Post catalogum vitiorum, & A correctionem, qua retrahitur ad salutem, aptatur ei tritũ vulgo prouerbium: ficut ma.ita & fi

b *Sicut mater.* Cethæa.i. quæ infaniens, vel in infaniam vertens interpretatur, incentiua f. huius fæculi, quę capti uam animam du- cunt ad interitum, & a viro suo diui- dunt.i. Dei verbo.

† parabolice loquitur, super te parabolice loquetur.

a Ecce omnis qui † dicit vulgò prouerbiũ, in te assumet illud 1
¶ Assimilatio.
b dicens. Sicut mater, ita & filia eius. Filia matris tuæ es tu, q̃ 2 3
¶ Dei verbum.
c proiecit virũ suum, & filios suos, & soror sororum tuarum 4 5
d tu, q̃ proiecerunt viros suos, & filios suos. Mater vestra Ce- 6
e a ¶ Quia prius peccauit, & ab Assyrijs prius in captiuitatem ducta est 7
f thæa, & pater vester Amorrhæus. Et soror tua maior Sama 8
ria ipsa, & filiæ eius, q̃ habitant ad sinistrã tuam, Soror aũt 9
¶ Gentes 10
g tua minor te, q̃ habitat a dextris tuis, Sodoma, & filiæ eius 11
Sed nec in vijs earum ambulasti, neq; secundùm scelera ea- 12
¶ Quasi vel paruũ sum ¶ Ironice. 13
rũ fecisti. Pusillum minus † penè sceleratiora fecisti illis in
¶ Operibus cogitationibus. 14
h omnibus uijs tuis. Viuo ego dicit dñs Deus, quia non fecit 15
i Sodoma soror tua, ipsa, & filiæ eius, sicut fecisti tu, & filiæ
tuę. Ecce hęc fuit iniquitas Sodomę sororis tuę, superbia, 16

† imò

✻ Theodoretus. Tibi conuenit, in- quit, prouerbium quod circũfertur, matri similem esse filiam, & matrem ipsius suprà Cethęã nuncupauit.

c *Sororum, &c.* Hie- ronymus. Sodomæ & Samariæ, quarũ B altera Gentilem vi- tam luxuriam desi- gnat, altera hæreti- corum decipulas.

✻ Theodoretus. His ostendit non Iu dæorum tantum se esse Deum, sed etiam gentium. Etenim illorum antiqui tus Deus appellatus erat, antequã idola colerent qua propter illos quoque & virum & filios repulisse dixit, negato Deo, dæmonibusque filijs immolatis.

d *Quæ proiecerunt viros, &c.* Dei verbum & doctrinam. Semper.n. errantium fluctuant pedes huc illucq; discurrentes. Circumferuntur.n. omni vento doctrinæ de alia ad aliam falsitatem, & cum in prima frustra se sudasse cognouerunt, ad secundam tertiamq; transcendunt.

e *Mater vestra.* Hieronymus. Suprà dixit, pater tuus Amorrhæus & mater tua Cethæa, hic commutato ordine & numero. *Mater vestra.* Cum.n. scelera profecerint, scinduntur in partes, & vnione deserta in multitudinem proficiunt, & in turbam quæ non potest cum Iesu ad montana conscendere. Sorores autem, Ierusalem, Samariam, C & Sodomam: quarum altera a dextris, altera a sinistris: etiam secundum corporalem intelligentiam, & si de templo Ierusalem ad orientem aspicias comprobabis.

✻ Theodoretus. Non secundum tempus, sed secundũ impietatis doctrinam appellauit. Tempore.n. Sodoma antiquior est. Sed quia Samariæ prius æmulata est instituta, deinde paulatim auxit facinora, ita ut etiam Sodomis assimilari potuerit Iunioremq; sororem appellat Sodoma, vt quæ posteà cognationem cum ipsa complexa sit. Impietatis.n. communionem cognationem vocauit.

f *Soror tua.* Hiero. Media inter duas sorores Ierusalem, quæ, & Iudas dicitur, & a Chaldæis in Babyloniam ducta est: quæ multò sceleratius peccauit quam Samaria, & Sodoma: in templo idolum adorans, & post Dei filium interficiens.

g *Sodoma.* Quæ refertur ad Gentes. Sodoma.n. eo tempore non erat, quæ prius cum Gomorra, Adam, & Seboim, diuino fuerat igne deleta.

Tropol. Hiero. Secundum Tropolo. Samaria, & Sodoma Idest hære- tici & ethnici sæpe leuiora committunt quam putantur Ierusalem f. ecclesiastici, vnde ad Corinthio *Omnino auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter Gent.* Solent hæretici, qui tantum vetus testamentum su- piunt tres naturas in hoc loco intelligere, spirituale, ... nialem terrena ... Et spiritualem ... rusalem referu... Animalem ad ... mariam. Et terr... ad Sodomam q... breuiter interro... mus, quomodo ... naturæ, spiritu... animalis, terre... quæ inter se di... sæ sunt, vnam ... trem, & vnum ... trẽ habeant? q... figmento eorũ ... cõgruit. Et quo ... do animalis, & ... rena natura ... hunc propheta ... stituantur in ... quum statum ... ritualem? hoc ... tionib. eorum contrarium est. Quòd Samaria hæret... significet, & in Hosee, & in multis alijs, & in hoc p... puè testimonio probatur. Væ qui despiciunt Sion, & ... fidunt in monte Samariæ, & vindemiauerunt prin... Gentium. Omnes.n. hæretici despiciunt Sion, quæ i... prætatur specula. f. ecclesiam: & confidunt in mon... mariæ, in superbia. f. peruersorum dogmatum, quæ ... tant esse sublimia; quib. vindemiant atq; populãtur ... cipia Gentium, potentes, scilicet, ad errorem pertrah...

h *Viuo ego.* Absolutè dicitur, excellenter. In veteri t... mento hoc iuramentum. In nouo *Amen amen dico v...* vnde. *Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, non est ... mortuorum sed viuorum.* Et alibi. *Placebo domino in regio... viuorũ.* Sicut nemo absolutè dicitur bonus, nisi solus ... quamuis dicatur arbor bona homo bonus, pastor b... seruus bonus: vnde. *Nemo bonus nisi solus Deus.* Sic ange... cæteræ virtutes, patriarchæ, & prophetæ, & Apostoli, ... tis viuentes, comparatione omnipotentis Dei mort... cuntur. *Quis est homo iste, qui viuat & non videbit mortem...* de Apostolus de Deo. *Qui solus habet immortalitatem, ... lucem habitat inaccessibilem.*

Hieronymus. Iuramento describens Sodomæ, & ... rum eius scelera, primum ponit superbiam diaboli ... prium, & primum peccatum, vnde Apostolus. *Ne in ... superbia in iudicium incidat diaboli.* propter quam. f. dæ... cecidit. *Superbis enim Deus resistit, humilibus autem da... tiam.*

i *Superbia, &c.* Peccatum Sodomiticum est, & pro... hoc sequitur Dei obliuio: quæ præsentia bona puta... perpetua, & nunquam sibi indigendum, vnde in le... *tenae ne comedens, & bibens, & saturatus ædificatis optim... bus, habensque oues, & boues, argentum, & aurum, obliuisc... mini Dei tui.* vnde Salomon. *Diuitias, & paupertates ne... mihi, sed tantum victui meo tribue necessaria.*

Satur...

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Ecce omnis. *Hic arguitur malicia populi Iudæ sub nomine Ierusalem, hoc comparatiuè. s. ad populum Sodomorum, & populum decem tribuum, & diuiditur in duas, quia primo arguitur culpa, secundo subditur pœna, ibi.* Ergo & tu. *Circa primum præmittitur populi Iudæ radix prima, quæ hic accipitur pro Gente in terra Iuda habitante, antequam filij Israel ingrederentur terram promissionis, cum dicitur.* Ecce omnis. *ad derisionem alicuius.*

2 In te assu. *Te deridendo.*

3 Dicens. Sicut mater ita, & filia eius. *i. sicut Gens quæ præcessit in terra Iuda filios Israel fuit fornicatrix spiritualiter per idololatriam, sic populus Iuda.*

4 Filia matris tuæ es tu. *Per imitationem.*

5 Quæ proiecit virum. *i. Deum per idololatriam.*

6 Et soror sororum. *s. Sodomæ, & Samariæ, vt exprimitur infrà, per quas intelligitur populus Sodomorum, & populus decem tribuum.*

7 Mater vestra Cethæa. *Et exponitur, vt suprà.*

8 Et soror. *Maior.n. fuit populus decem tribuum, quam p... regni Iudæ.*

9 Et filiæ. *i. aliæ ciuitates, & villæ quarum Samaria erat ... polis.*

10 Quæ habi. *Sunt.n. in aquilonari parte respectu Ierusal... pars Aquilonaris etiam vocatur hic sinistra, eò quod ab Aquil... nerunt super Ierusalem multa mala. Iere.1.* Ab Aquilon... detur omne malum.

11 Soror autem, &c. *Quia populus Sodomæ minor fui...*

12 Quæ habitat a dextris tuis. *quia declinat versus mer... respectu Ierusalẽ, & sic dicitur hic dextera sicut pars opposita...*

13 Sed nec in vijs earum am &c. *Sed in peioribus.*

14 Pusillũ minus penè, &c. *quod exponit Ra. Sa. sic. Si ... talia mala, & non maiora putarem: aliter autem ... interrogatiuè.* Pusillum minus, &c. *q. d. non: imò multo ... mala fecisti, &c. Et hoc concordat litera sequenti, cum dicit...*

15 Quia no. *Et hoc declarat consequenter, cum dicitur.*

16 Ecce hæc, &c. superbia. *De se præsumendo.*

✻ Sa...

a saturitas panis,&+ abundantia & ocium ipsius & filiarum
b eius:& manum egeno & pauperi non porrigebant. Et ele-
uatæ sũt,& fecerunt abominationes corã me, & abstuli eas
c sicut vidisti. Et Samaria dimidium peccatorũ tuorum non
a ¶Non simpliciter.sed comparatione tui Sicut illud [illegible] . Defendit hic iustificatus ab illo.
peccauit: sed vicisti ¬ eas scelerib.tuis, † [a] iustificasti sorores
d tuas in omnib.abominationib.tuis quas operata es. Ergo
e & tu porta confusioné tuã, quæ vicisti sorores tuas pecca-
a ¶Non quod absolute sint iustæ sed peioris comparatione.
f tis tuis,sceleratius agens ab eis Iustificatæ sunt.n a te.Ergo
g & tu confundere,& porta ignominiam tuam,quæ iustifi-
casti sorores tuas. Et conuertã restitués eas cõuersione So-
domorũ cũ filiab.suis,& cõuersione Samarię,&filiarũ eius.

A a saturitas panis. Hieronymus. Superbiæ seminarium saturitas panis,abundantia rerum,& ocium. Vel secundum. lx. deliciarum luxuriæq; abundantia Diues ille Euãgelius non aliud peccasse memoratur,nisi quod operib. & diuitijs affluens,in tantã erupit superbiam vt manũ nõ porrigeret indigẽti Lazaro, conditionis suæ oblitus, vt ne hoc quidem quod proijciendum erat, daret misero, vnde alibi. *Qui se exaltat,humiliabitur,& qui se humiliat exaltabitur.*

B b *Et ocium ipsius & filiarum eius: & manũ egeno, &c.* Hierony. Aq.,delitiæ iuxta illum sensum. In desiderijs est anima hominis ociosi. Sẽpen. est aliquid agẽdũ ne ager nostri pectoris manu cessãte malarũ cogitationũ sẽtib.occupetur.

c *Samaria dim.* Hiero. *Seruus.n.sciens volũtatem domini sui, & non faciens. va.m.* Et. *Potentes potenter tormenta patientur.*

* Theodo. Hanc aũt comparationem facit non secundum solã peccati,sed secundum prouidentiæ qualitatem. Nã tametsi peccasset,& infinita facinora ausa eẽt, Samaria,at procul,aberat a Dei tẽplo,&paruã certè quãdã veniã hẽat. Cũ & sub alieni regis Imp.degeret,& in sacro Dei tẽplo legitima perficere nequiret. Et Sodoma item neq; prophetam habebat neq; legislatorem , sed sola naturalis legis doctrina fruebatur. Tu verò & legem habens,& sacerdotes & prophetas,& sacrum Dei templum, legitimumque cultũ, illarũ impietatẽ sectata es. Quare ostẽdis illas venia dignas.

d *Porta con.* Secũda post naufragium tabula est cũ peccaueris erubescere,ne audias. *Facies meretricis facta est tibi.no.e.*

Porta conf. Hier. Vt propria.s. torquearis conscientia,& tuã volũtate ,ppria sustine cruciatũ,ne sustineas ĩ ,ppetuũ.

e *Quæ vici.* Hic Lxx. Quæ corrũpis alias corrupisti,sorores tuas,tuo exẽplo.s. ad maiora peccata ,puocãdo,velut sacerdos malè viuẽs,ope dignitatẽ deturpãs,exẽplo laicos corrũpat,vñ. *Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis,&c.*

f *Et tu confundere.* Hieronymus. Post confusionem sequitur ignominia, ignominiam correctio,correctionem cõsolatio,& eam salus. Iuxta illud. *Tribulatio operatur patientiam,patientia probationem, probatiõ spẽm. Spes autem non cõfundit:* in futuro.s. quia in præsentiarũ sua per confusionem peccata deleuerunt,vnde. *Est confusio quæ ducit ad mortem,& est confusio quæ ducit ad vitam.* Spiritus quoq; sanctus peccatores hortatur sic. *Confundantur & reuereantur omnes inimici mei conuertantur retrorsum & cõfundantur valde velociter.* Et in alio loco. *Dic tu primum iniquitates tuas,vt iustificeris.* Et. *Iustus accusator sui est in principio sermonis.* Quid ergo mirum si prouocatur Ierusalem ad confusionem,& ignominiã quæ sorores suas iustificauit peccando.

D
Exod.4.c.
Psal.39.e.
Isa.43.d.secundum.Lxx.
Prou.18.c.
† 1.q.1.c.nõne.

E

* Theod. Cum aliquis est in honore nil intelligit, ignominia affectus, sensum pristini percipit honoris. Et Ierusalem igitur non cognito honore sibi a Deo concesso,obsidione & captiuitate suum agnouit Deum. Idcircò a Beato Dauid docta exclamat, *confusio faciei meę cooperuit me.*

† captiuitatẽ earum captiuitatem.s. Sodomorum & villarũ eius, &c.
Psal.43.

g *Et conue.* Grandis profectus post ɔfusionẽ,& ignominiã q̃ sibi Dei iuditio illatã libẽter accepit Q.d. irã Dei sustinebo ,qm̃ peccaui ei. Promittit ei restõ in antiquũ statũ. Sed qa cõparatione scelerũ eius,iustificata est Sodoma & Samaria: primũ restituit ɔuersio,vel captiuitas Sodomorũ secundum Aquilã, scd̃ò captiuitas Samariæ secundum eundem. Nouissima restituit Ierusalẽ. Cui.n est dubiũ,quod inter tres Gentilẽ,hæreticũ,ecclesiasticũ:multò maiorib.pœnis dignus sit qui maioris dignitatis est vñ Petrus. *Tẽpus est, vt incipiat iuditiũ a domo Dei.* Et in hoc proph. *A sanctis meis incipite,* vt.s.extra Ierusalẽ sororib.ante cõuersis & restitutis portet ignominiã suã,& ɔfundatur super peccatis suis, & sorores suas consolet dũ grauius punitur. Vel ideò confundat quia Deũ ad iracũdiã prouocauit, vnde patet nõ esse naturalẽ iram Dei,sed clementem, & mansuetum vicijs nostris ad iracundiam prouocari,vnde. *Secundum duriciam tuam & impœnitens cor tuum thesaurizas tibi irã in die iræ & reuel.m &c.* Et alibi. *Misisti iram tuam,& deuorauit eos sicut stipulã.* Quod .n coniũctũ est & in vno corpore copulatũ,mitti non põt: sed qd̃ extra est,vt lancea, telũ & huiusmodi.

1.Pet.4.d.
Ezec.9.c.
Rom.2.a.
Exod.15.a.
F

☞ Et

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 saturitas pa. *Deliciosè viuendo. Nomine.n.panis intelligitur omnis cibus in scriptura.*
2 abundantia. *Diuitiarum malè acquisitarum.*
3 Et ocium *a bonis operibus.*
4 Et manũ egeno. *Per defectũ misericordiæ,nõ potẽtiæ,vt patet ex pcedẽtib. Et quia ista ducunt ad vitia carnis peiora,ideo subditur*
5 Et fec.abo. *Exercendo viciũ contra naturã qd̃ est abominabile.*
6 Et abstuli eas. *Subuertendo ciuitates illas.Genes.19.*
7 Sicut vidisti. *Et te exemplo eius non castigasti quod aggrauat peccatũ: In Heb.habetur.* Sicut vidisti.*s.iustè fiendũ, vnde Gen.18. dicit dominus de Sodoma,& Gomorra. Descendam & videbo,vtrum clamorem qui venit ad me,opere compleuerint. Peccata aũt Sodomæ hic enumerata nõ sunt ita grauia de genere sicut est idololatria,quæ cum multis alijs vicijs vigebat in Ierusalẽ & terra Iuda.*
8 Samaria.di pec.tuo non.pec. *Quia populus habitans in Ierusalem coluit idola in domo domini posita tẽpore Manasse.4.Reg. 21. Quod fuit grauissimum,sicut turpissimum est mulieri:quod inducat adulterum ad proprium lectum mariti.*
9 Iusti. *Non absolutè,sed in comparatione tua sicut pallidum comparatum ad nigrum dicitur album:& secundum hoc dixit Iudas Gen.38.d.de Thamar,* Iustior me est.
10 Ergo. *Reprehensa malicia,hic cõsequẽter subditur pœna:& primo annunciatur comparatiuè,secundò absolutè,ibi.* Et faciam. *Et in vtraq; parte simul ponitur pęnę cõminatio,& sequens liberatio. Circa primum dicitur.* Ergo & tu.&c.*i.pœnam confusibilem.*
11 Quæ vi.so. *In malis.*
12 Ergo & tu. *Repetitio est eiusdẽ sentẽtiæ ad maiorẽ affirmationẽ*
13 Et conu. *Ra.Sa.exponit hoc de tẽpore Messię,quæ expectant Iudæi.quod terra Sodomorũ quæ subuersa igne & sulphure legitur,Gen. 19.* sanabitur & erit ita pulchra sicut a principio,*& tamen ea dicitur Ge.13.quod tũc* irrigabitur sicut paradisus dñi *Sed hæc expositio fundatur supra erroneũ fundamẽtũ s.quod Christus sit venturus in mundũ pp qd̃ dicit.Hier.quod scriptura loquitur hic metaphoricè per conuersione Sodomorũ significãs cõuersionẽ Gentiliũ ad Christum:& per reuersionem Samarię reuersionem hęreticorum ad vnitatem ecclesiasticam,a qua discesserant,sicut decem trib.a regno Dauid.3.Reg.12. Per reuersionem verò Ierusalem,conuersionẽ Christianorum & peccantium in fide tamen informi manentium ad bonum. Sed quia ista expositio videtur aliquib.magis mystica quam literalis,ideò aliter exponunt dicentes,quod per Sodomam intelligũtur duæ trib. & dimidia existẽtes vltra Iordanem eò quod erant prope Sodomam,per Samariam alię septem trib.cum dimidia,per Ierusalem regnum Iudę. Et hi dicunt,quod omnia ista.* Et conuer.&c. *Impleta fuerunt in reditu de captiuitate Babylonica,in qua fuerunt duę tribus.s.Iudę & Beniamin , & aliqui de decem tribub. qui effugientes manum regis Assyriorum venerunt ad habitandum in regno Iudę, & cum illis de regno illo captiuati fuerunt,& cum redeuntib. Sed hęc expositio videtur in duob. deficere. Primò quia sors Iudę fuit magis propinqua Sodomę quam sortes vltra Iordanem existentes: quia mare salis vbi antiquitus fuit terra Sodomorũ habitabilis,clausit terminum sortis Iudę a parte orientali,& partim a meridionali quia est in angulo vtriusq; lateris,vt patet in descriptionẽ terrę promissionis. Secundò, quia redeuntes de Babylone non recuperauerũt Samariam & ciuitates ei propinquas,sed tenuerũt eas Gentiles illuc Missi a rege Assyriorũ,vt patet.1. Es.& Neemiæ,& ẽt in Euangelio & Act. Apostolorum. Propter quod videtur mihi saluo meliori iudicio,quod hęc litera potest exponi magis literaliter,quam dicat Hier. Et vitando errorem Ra.Sa. conuenio tamen cũ vtroq; inquantũ dicũt hanc literam referri ad tps Christi. Sed secundũ expositionem meã per Sodomam intelligitur populus Ammon,& Moab,eò quod Loth pater eorũ habitauit in Sodomis,Ge.13. Et filię Loth matres eorũ ibi natę fuerunt. Per Samariã verò Gentiles ibi habitantes,vt dictũ est & per Ierusalẽ populus Iudęorũ. De omnib.istis aliqui fuerũt cõuersi ad fidẽ Christi per prędicationẽ eius & Apostolorũ,sicut patet de Iudęis in Euãgelio ĩ multis locis,& in Act. Apostolorũ. Similiter de Samaritanis quorũ aliqui crediderũt ad prędicationẽ Christi, Io.4. & postea ad pdicationẽ discipulorũ. Act.8. Et similiter de Ammonitis & Moabitis,quorũ terrę erãt ,ppinquę Iudęę vnde exterũt Xpi discipuli ad prędicandũ fidẽ per orbẽ & sic primò prędicauerunt in partib. propinquis, & secundũ hoc patet litera ex dictis vsque ibi.*

A *Et conuertam.* * Theodoretus. Restitutionem hic non in melius sed in peius appellauit. Rursus.n.idioma illud scripturæ, quod de præteritis loquitur vt de futuris. Sodomis appositum est Quod autem dicit, est huiusmodi. Quemadmodum Sodoma cum essent clara, & a plurimis habitata, in pristinam formam restitui fecitque vt prorsus a cultorib. essent vacua, qualia erãt antequam ædificarentur: ita & tibi, ademto n. decore operã dabo vt in pristinã redeas formam.

Hebræorum fabula de Sodoma & Ierusalem cæterisque ciuitatibus reædificandis Messiæ tempore.

b *Et soror tuo.* Hieronym. Iudæi inter alias fabulas di cũt in aduentu Christi sui. Idest, Antichristi & in mille annorum regno Sodomam restituendã, vt sit quasi paradi- B sus Dei, & quasi terra Aegypti: & Samariam in fœlicitatem pristinam, vt .s. de Assyrijs reuertantur in terram Iudæam. Decem .n. trib. captas a Phul, & Salmanasar, & Teglathphalnasar regibus Assyriorũ legimus, & vsq; hodie ibi esse captiuas. Ierusalem quoq; tunc esse fabricandum, & omnes filias eius. vrbes. s. & viculos, & castella quæ sub eius fuerant potestate vt prius florituras: & ipsam auro & argento & preciosis lapidib. struendam, vnde Isaias. *Constituam iudices tuos sicut prius, & consiliarios tuos sicut a principio, &c.* Et Dauid. *Benignè fac domine in bona voluntate tua Sion, vt ædificentur muri Ierusalẽ* Et alibi. *Aedificabuntur ciuitates Iudæ.* Illi ita. Nos autem dicimus, ꝙ Sodoma redit in antiquum statum, cum naturæ suæ reddita Gentilis prius & impia anima intelligit creatorẽ.

*quod pepigi.

Isaiæ. 1. f. Psal. 50. d. Psal. 68. g.

C Samaria quoq; recipit antiquam beatitudinem hereticorum errore contempto, iuncta doctrinæ & fidei Christianæ. Et tunc Ierusalem. Idest, ecclesia reuertetur in statum suum, de qua dicitur. *Factus est in pace locus eius.* Et alibi. *Ierusalem quæ ædificatur vt ciuitas, &c.* Et in Apostolo. *Quæ autẽ sursum est Ierusalem, libera est.*

Psal. 75. a. Ibid. 121. a. Gal. 4. d.

Et conuertam reuersionem tuam in medio earũ, vt portes 1
a ignominiam tuam, & cõfundaris in omnibus quæ fecisti 2
consolans eas. Et soror tua Sodoma & filiæ eius reuertẽtur 3
b ad antiquitatem suã, & Samaria & filiæ eius reuertẽtur ad 4
antiquitatẽ suam, & tu & filiæ tuæ reuertimini ad antiqui
a ¶ Vt subuersionem eius reducere ad memoriam, & timeres. 5
c tatẽ vestram. Non fuit autem Sodoma soror tua audita in
a ¶ Quando superbe peccabis. b ¶ Scilicet. 6
ore tuo in diẽ superbiæ tuæ, antequã reuelaret malitia tua 7
a ¶ Reuelata est .i. ... nias in opprobrium filiarum præcunctis vrbibus Syriæ, & Palestinæ.
d sicut hoc tpe in opprobrium filiarum Syriæ, & cũctarum 8
in circumitu filiarum Palestinarum, quæ † ambiunt te per 9
a ¶ Ergo. ¶ Quo superasti alias in scelere. 10
gyrũ. Scelus tuum & ignominiam tuam tu portasti, ait dñs 11
Ideo vt portes scelestum 12
Deus. Quia hæc dicit dominus Deus. Et faciam tibi sicut 13
a ¶ Vt recipias quod mereris. b ¶ Ad nihilum ducere. 14
despexisti iuramentum, ut irritũ faceres pactum: & recor- 15
a ¶ Cum. Impletum fuerit. Ego occidam & ego viuificabo, ego percutiam & ego sanabo. b ¶ Quod olim habuit tecum. c ¶ Alias meæ. 16
17
dabor ego pacti mei* tecũ in dieb. adolescẽtiæ tuæ, & susci 18
a ¶ Non legis quod præteriit ... Euangelii quod est sempiternum ¶ Sic. b ¶ Operum, cogitationũ
e tabo tibi pactũ sẽpiternũ. Et recordaberis viarũ tuarũ, & cõ 19
¶ Recordata s. ¶ Samariam, & Sodomam earumque socias. 20
fũderis, cũ receperis sorores tuas te maiore cũ minorib. tuis

c *Non fuit autem.* * Theodoretus. Si non didicisti, inquit. Sodomorum supplicium & diuulgatum fuisset ore tuo illorum exitium, quemadmodum tua nunc fidio in Syriæ & palestinæ ciuitatibus quidnam am[plius] mali perpetrasses? Neque.n. illorum tibi exemplum fuit, sed nihil minus delinquere feceras.

d *In opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum.* Hiero[nymus]. Syria in Hebr[æo] dicitur Aram, q[uod in]terpretatur su[blimi]tas, & iuxta ex[posi]tionem illius Isaiæ, vbi Ara[m] & Ephraim cõ[iurant] contra Iudam [& Ie]rusalem, Eth[nico]rum arguta [sapien]tia, quæ sibi [subli]mitatẽ quæri[t scien]tiæ sicut hær[esis] impugnat lu[cem] in quo scilicet ... confessio, & ... potest præual[ere]. Hic quoq; ... arrogantia Sy[riæ]. Idest, Philo[sopho]rum cum fi[liabus] alienigenaru[m] quibus mul[torum] diuersorum ... tibus dogmatum error ostenditur illud & opprob[rium] habet Ierusalem, cuius vicio superatur.

* Theodoretus. Post pœnam bona quoque p[romit]tur. Tu enim mea fœdera, inquit, aspernata es, & quæ mecum pepigeras, violasti, sed tamen omnino [non] deseram, verum vbi te disciplina instructam, æqui[tatem] edocuero, fœderum illorum recordabor, quæ olim percussi, cum adhuc esses infantula. (Ita enim [vocat] tempus, quo in solitudine est commorata) & stat[uam te]stamentum meum, &c.

e *Et suscitabo pactum.* * Idem. Primum enim prædicatum est euangelium, deinde omnibus ge[ntibus], sed etiam per magnum Eliam rursus prædicabit [ante] mundi consummationem. Ego igitur, inquit, om[nia] ciam tuam vtilitatem prouidens.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vt portes ligno. *Li vt, tenetur hic consequutiuè. Ad conuersionem.n. Iudæorum ad fidem sequuta est eorum erubescentia & cõfusio de peccatis præteritis, & maximè in procuratione & consensu mortis Christi per veram pœnitentiam, vt patet Act. 2.*

2 In omnibus quæ fecisti consolans eas, &c. *Quoddam.n. solatium est miseris, habere socios in miseria. Vel melius, quia per mortem Christi a Iudæis procuratam, venit consolatio Gentibus per Apostolorum prædicationem. Vnde Act. 13. Paulus, & Bernabas dixerunt Iudæis obstinatis.* Quia indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes: sic enim præcepit nobis Deus.

3 Et soror tua audita in ore. *Ad antiquitatem suam .s. ad fidem Loth, vnius veri Dei cultoris sicut edoctus fuit ab Abraham apud quem diu mansit: & sic habuit fidem Christi Abrahæ promissi, Genes. 22. In semine tuo benedicentur omnes Gentes.*

4 Et Samaria & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam. *i. ad fidem Iosue, & aliorum senum fidelium, qui habitauerũt ibi in principio ingressus filiorum Israel in terram illam, qui habuerunt fidem de Christo venturo.*

5 Et tu & filiæ tuæ reuertimini ad antiquitatem vestrã. *Quod patet impletum in Apostolis, & alijs de Iudæa ad fidem vocatis.*

6 Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore. *i. quandiu fuisti in gloria potestatis tuæ, ita despiciebas eam, ꝙ dedignaberis de ea aliquid dicere vel audire.*

7 Antequam reuelaretur malicia tua. *Per manifestam Dei vindictam.*

8 Sicut hoc. *s. captiuitatis Sedechiæ & populi sui.*

9 In opprobrium. *s. actum est.*

10 Filiarum Syriæ. *Quia ciuitates Syriæ, & aliarum t[errarum] circa Iudæam opprobria dicebant de populo Iudæ captiuat[o]*

11 Scelus. *Per vindictam Dei. Et loquitur hic propheta [de futuro] per modum præteriti, quia Ezechiel ista prophetauit ante d[estructio]nem ciuitatis Ierusalem.*

12 Quia hæc. *Cuius verbum non potest esse falsum.*

13 Et fa. *Hic consequenter denunciatur pœna absolutè, & futura misericordia tempore Christi. Dicit igitur in person[a Dei].* faciam tibi. *inferendo pœnam.*

14 Sicut. de. Iuramentum. *transgrediendo legem, ad cuius conseruationem te obligasti in monte Sinai Exo. 24. b.* Omnia quæcunque loquutus est dominus, faciamus & erimus obedientes.

15 Et recor. *Tunc enim promisit Deus se eis mittere Christum, secundum quod dicitur Deut.* 18. e. Prophetam suscitabo ... similem tui, &c.

16 In diebus, &c. *Quod fuit in exitu de Aegypto, & te[mpore] ... tionis legis.*

17 Et sus. *idest, pactum nouæ legis, cui non succedet a[liud fu]turum.*

18 Et recorda. via. *Pœnitendo de peccatis præteritis, vt ...*

19 Cum receperis. *s. alias Gentes intra ecclesiam, quæ ... fuit in Iudæis.*

20 Te maiores. *Quia aliquæ Gentes ad fidem Christi ... erunt maiores gentes Iudæorum, & aliquæ minores.*

a non sit tibi. Hieron. Quod sanctorum est, vnde: *Os nostrum patet ad vos o Corinthij*. Et de Saluatore: *Aperiens os suum docebat eos*: Et in Psal. *Aperiam in parabolis os meum*: Peccatori dicitur. *Peccasti, quiesce*. Et: *Peccatori dixit Deus: quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum?* Et: *Non est pulchra, laudatio in ore peccatoris*. Sanctis dicitur: *Aperi os tuum, & implebo illud*. Vnde debemus tiam, cũ per misericordiã Dei recepimus pristinam gloriam, & pacti n Euangelij Dei sempiternum, & cum placatus nobis fuerit dominus in omnibus quæ fecimus, memoriam

a ¶Alij in probationem. Oportet enim esse hæreses, vt qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.
b ¶Merito.i.sed ex mea misericordia. ¶Vt.s.cum pœnas pro sacrilegio sustinueris, veniam, non est pacto tuo.s.sed ex clementia consequatis. 1
Et dabo eas tibi in filias[a], sed non ex pacto[b] tuo: & suscitabo 2
¶Tunc. a ¶Recordatio beneficiorum meorum. 3
ego pactum meum tecum: Et scies[a] quia ego dominus, vt re- 4
a ¶Sicut ille qui dicit. Non sum dignus vocari apostolus, quoniam persequutus sum ecclesiam Dei. 5
a corderis, & confundaris: & non sit tibi vltra † aperire os præ 6
confusione tua: cum placatus fuero tibi in omnibus quæ fe- 7 8
cisti, ait Dominus Deus.

moriam nos habere peccati, & semper os claudere, quia D non ex operibus nostris, sed ex Dei gratia saluati sumus, &c.

* Theodoretus. His verbis tres pueri quoque in fornace vsi sunt. Ascitis enim populi sceleribus, supplicantes dicebant. Et nunc nõ est nobis aperire os, confusio & opprobrium facti sumus seruis tuis & colentib. te. & Daniel, Tibi domine iustitia, & nobis cõfusio faciei sicut dies hæc, & regib. nostris, & patribus nostris, & principibus nostris.

† excusatio propter pudoré tuum.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dabo eas. *Quia omnes sunt filij ecclesię in Apostolis inuenta.*

2 Sed non ex pacto tuo. *Hoc est ex virtute legis veteris, sed noua quæ ideo subditur.*

3 Et suscitabo. *Quod dicitur pactum nouum, non secundum pactum Oreb initum, Iere. 31.*

4 Et scies quia ego do. *Per miracula diuinitatem Christi ostensiua.*

5 Vt recor. & confun. *De peccatis tuis præteritis.*

6 Et non sit tibi vltra. *Quia non poteris dicere, quòd aliquid omiserim de beneficijs patribus promissis.* E

7 Cum placatus fuero tibi. *Per carnis assumptionem.*

8 In omnibus quæ fecisti. *Quia passio Christi in carne assumpta sufficiens fuit ad delendum omnia peccata.*

ADDITIO I.

In cap. 16. *vbi dicitur in Postil.* Pater tuus Amorrhæus. In quod dicitur hic. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. *Proprie potest exponi vt sonat. Ad quod sciendum, quod prophetæ sæpè mutant modos loquendi sicut & loquutiones personarum: ita quandoque mutant personam primam & secundam & è contrario, vnde & in hoc loco quandoque loquitur propheta patriæ Ierosolymitanæ, non respectu ciuitatis nec templi. Et de illa dicit:* Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. *quia isti fuerunt de antiquioribus & famosioribus illius terræ habitatoribus. Et secundum istum modum intelligitur illud quod dicitur infra eo. cap. Sicut mater ita & filia eius: quia loquitur de illa terra quæ prius fuit sub idololatris Amorrheorum, & postea sub idololatris Iudęorum. Cum autem sequitur:* Et quando nata es: *vertit se propheta ad loquendum cum populo Ierosolymitano sibi contemporaneo & exponitur sicut in Postil.*

ADDITIO II.

In eodem cap. *vbi dicitur in Postil.* Transiens autem per te. *Secundum Hebræos hoc quod dicitur:* Transiens autem per te, *refertur ad illud quod legitur in exitu Israel de Aegypto, quando dominus transiens ad percutiendum primogenita Aegypti, videns sanguinem agni Paschalis immolati, non permittebat eos perire, vnde Exod. 12. d.* Transibit enim dominus percutiens Aegyptios cumque viderit sanguinem in superlineari, & in vtroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussiorem ingredi domos vestras: *quod propriè videtur huic respondere quod dicitur hic.* Transiens autem per te, *vidi te conculcari in sanguine tuo, scilicet sanguine agni. Et dixi tibi.* In sanguine tuo viue, &c.

ADDITIO III.

In eod. cap. *vbi dicitur in Postilla. Propter quod dicit Hieron. Expositio beati Hieronymi bene potest dici literalis. Nam decem tribus recedentes a cultu diuino & a regno Dauid per Deum electo, propriè possunt dici hæretici: per Sodomos autem in scriptura sacra non solum intelliguntur Sodomi natione, sed etiam eorum imitatores, vnde Isa. 1. c. dicitur Iudæis:* Audite verbum domini principes Sodomorum auribus percipite populus Gomorrę. *In quo loco manifestè ad literam accipitur Gens Sodomæ pro populo eos imitante. Dicere autem quod per Sodomam intelligatur populus Ammon & Moab, prout Postil. vult, valde remotum videtur a significatione literę. Nec credo, quòd hoc inueniatur in scriptura sacra in alio loco. Et notandum, quòd ex hoc passu Hebræi æstimant habere validum argumentum contra nos qui Christum iam venisse confitemur. Dicunt enim quòd ex hoc quòd Sodoma & Gomorra non sunt reuersæ ad statum pristinum prout hic propheta prænunciat, sequitur quòd nondum venit Christus de quo agitur. Sed hoc argumentum euacuatur planè per expositionem Hieron. quæ fundatur in sensu literali modo prædicto.* F

Iudæorum argumentum efficax, vt ipsi opinantur, quod Messias nondum venerit.

CAP. XVII.

1 ET factum est verbum domini ad me, dicens: Fili ho-

CAP. XVII. a *IT factum est, &c. Aquila.* Hier. Secundum Anagogem (quamuis violenta videatur interpretatio) sicut cætera animantia, & ad bonam, & ad malam partem referuntur, ita & Aquila De leone in bonam partem dicitur: *Catulus leonis Iuda.* In contrarium. *Aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, &c.* De Aquila in bonam partem quòd iustus diues effectus faciat sibi pennas vt Aquila, vt possit reuerti in domũ prædecessoris sui. Et in Isa. *Qui sperant in domino assument pennas, vt Aquilæ.* Rectè autem qui excerat. *Fortitudinem faciam & sapientia intelligentiæ auferam terminos Gentiũ, & vires eorum deprædabo, &c.* Nunc sub persona Aquilę de Libano, qui interpretatur cãdor, & refertur ad Thymiama non vult parua & humilia virgulta perstringere, sed summitates cedrorum, & de principibus ac stirpe regia, vnde Habacuc: *Escæ eius electæ.* Ponit autem testamentum cum his quos ceperit, vt regi Babylonio colla submittãt, & illud impleant Apostoli: *Quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare.* Et alibi: *Quos tradidi Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit.* Non debemus ergo, si ob aliquod peccatum de congregatione fratrum & de domo Dei eijcimur

Aggæi. 2. d.
Hab. 1. d.
1. Tim. 1. d.
1. Cor. 5. b.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVII.

*1 ET factum est. *Hæc est tertia pars in qua propheta arguit populi Iudæ flagitia sub metaphora cedri transplantatæ, & vineæ vento vrenti desiccatæ. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur flagitij punitio, secundò remedij promissio, ibi:* Hęc dicit dominus. *Prima in duas, quia primò parabola ponitur, secundò exponitur, ibi:* Et factum est. *Prima diuiditur in tres partes, quia primò sub parabola describitur Iechoniæ transmigratio & Sedechiæ substitutio, secundò eiusdem rebellio, ibi:* Et factum est, *tertio, eius captiuatio, ibi:* Dic: *Circa primum dicitur.*

* Prodone-

MORALITER.

†1 Et *factum est*. In hoc capitulo secundum sensum literalem ponitur transmigratio Ioachim regis in Babylonem, & institutio Sedechiæ loco eius, & rebellio Sedechiæ ex confidentia fœderis initi cum Aegypti rege: ex quo sequuta est exoculatio Sedechiæ & eius ductio in Babylonem. Sicut dictum fuit a principio huius operis: Vna

eijcimur reluctari: sed æquo animo latam in nos sententiam terre, & cum propheta domini dicere: *Iram domini sustinebo, quoniam peccaui ei, donec iustificet causam meam, &c.* Et tamen frequenter euenit vt alteri subditi, ad alterum trãseamus qui nobis suum promittit auxilium, nec sinit in pristina sententia permanere. Sed hoc omni ratione vitãdum est, ne siccẽtur palmites nostri & arescant germina, & contra pactum facere credamur.

Mich. 7. b.

a *Propone ænigma.* ✻ Theodoretus. Aenigmaticè iubetur eis propheta[re], vt qui audiunt, non intelligentes quæ dicãtur, ad ea inquirenda maius adhibeant studiũ, & per interrogationem a propheta interpretationẽ percipiant.

b *Aquila.* Duæ Aquilæ in hoc propheta ponũtur, de prima nunc dicitur, de altera in sequentibus.

✻ Hic Nabuchodonosor innuitur, magnis alis præditus quia maximè regnum dilatauit, longum extensione, vt superbum & arrogantem, & plenum vnguium ipsam vocauit, vt cui suppeditaret multos exercitus & æquitatus & peditatus: vngues enim regis sunt milites, qui extremam corporis obtinent partem, eo quod ducibus subiecti sint, & celeres sint atque validi ad percutiendum, & feræ instar dilaniandum eos qui contradicere conentur.

Zach. 11. a.

c *Venit ad Liba.* Hierony. Vnde Zach. *Aperi Libane portas tuas, &c.* Crebrò enim templum quod erat inclitum & sublime, in scripturis sanctis Libanus dicitur.

d *Chanaan.* Idest in Babylonem, vbi Iechonias cõser[uatus est], de cuius postea generatione (sicut Matth. testatur) d[omi]nus natus est per Salathiel & Zorobabel.

✻ Theodoretus. Babylonem Chanaan nuncup[at] propter morum cognationem

[TEXT]

a ¶Obscurum significat esse quod dicitur: parabola enim aliud verbis præfert, aliud sensib. tenet.

a [Fili ho]minis, propone ænigma, & narra parabolam ad domũ Is-

a ¶Nabuchodonosor, de quo Hoseæ, Qu[asi] aquila super domum De[i].

b rael, & dices: Hæc dicit dominus Deus: Aquila grandis, ma-

a ¶Multis imperans nationibus, & innumerabili vallatus exercitu. b ¶LXX. vnguium.

gnarum alarum, † longo membrorũ ductu, plena plumis &

a ¶Diuersarum Gentium b ¶Templum. c ¶Iechoniam regem Iuda, cum matre sua & principibus populi, cunctisque opibus Ierusalem & vasis templi.

c varietate: venit ad Libanũ, & tulit medullam cedri. Summi-

a ¶In Babylonem quæ est in terra Chanaan.

tatem † frõdium eius auulsit, & transportauit eam in terram

a ¶LXX. Mutata. b ¶Nathaniam patruum Iechoniæ quem, verso nomine vocauit Sedechiam, & regem in Ierusalem præfecit.

Chanaan, in vrbe † negociatorũ posuit illam. Et tulit de se-

d mine terrę, & posuit illud in terra pro semine, † vt firmaret

a ¶Imperij b ¶[illegible] c ¶Quia non alta radice imperij firmauit. d ¶Patiuum eius.

radicem super aquas multas. † In superficie posuit illud.

a ¶Quia sub alio

e Cumque germinasset, creuit in vineam latiorem, humili sta-

a ¶[illegible] decorum, sed respiceret ad Babyloniæ imperium. b ¶Subaudi Aquilam.

f tura, respicientib. ramis eius ad eam, & radices eius sub illa

a ¶A Nathania, qui & Sedechias

g erant. Facta est ergo vinea, & fructificauit in palmites, &

a ¶Pharao rex Aegypti.

h emisit propagines. Et facta est Aquila altera grandis ma-

[...]uid prophetiam, vsque ad mare & vsq; ad flumina [...] operuerunt montes vmbræ eius, & arbusta eius C[edros] Dei. Illud autem emisit propagines non magnitu[dinem] significat, sed erga Aegyptum amicitiam.

h *Et facta est Aquila altera.* Hic erat Vaphres rex [Ae]gyptiorum cuius meminit Hieremias, quo cum Sede[chias] fœdus percussisset, violato iureiurando, & pactis, q[uæ] Nabuchodonosor ipse pepigerat. Illud autem *ram[os] extendit ei*, pecunias a Sedechia regi Aegyptioru[m] [mis]sas significat.

e *Et tulit.* ✻ I[dem]. Propter hoc S[e]chiam declar[at] ... Hoc enim pr[o]... chonia rege d... rato abijt. N... amplius rege... banum appe... sed campum ... rendum aptu...

f *Cumq; germ[inasset].* ✻ Idem. Ma[...] imbecille fu[...] uissimum lo[...] rum regnum ... enim ter iam ... nuissent ob[...] nem, & in ser[ui]tem abducti ... in paupertate ... que cõpulsi ... & multitudi[ne] ... liati.

g *Fructificauit [in pal]mites.* ✻ Idem ... amplius inq[uit] ... tendit secun[dum] ...

[Et] ...

NICOLAVS DE LYRA.

1 Propone ænigma. *Verbum habens obscuritatem, quia velatum per parabolam.*

2 Aquila grandis. *Per Aquilam quæ est rex auium intelligitur Nabuchodonosor rex Babylonis, imperans multis terris & prouincijs: ideò dicitur grandis.*

3 Longo memb. ductu plena. *Idest diuitijs, quæ erant de diuersis regnis superatis aggregatæ.*

C 4 Venit ad Libanum. *i. ad templum quod erat in Ierusalem: quod in pluribus scripturis veteris testamenti dicitur Libanus, eo quòd factum fuit de lignis Libani, vt habetur. 3. Reg.*

5 Et tulit me. *i. quidquid erat in Ierusalem preciosum.*

6 Summitatem fron. *Idest, Iechoniam regem, principes, & personas notabiles, cum quibus cepit pretiosa quæ reperit.*

7 Et transportauit eam in terram Chanaan. *idest, in Babylonem: Chanaan enim in Hebræo est nomen proprium & appellatiuum, & prout est nomen proprium significat Iudæam, eò quòd eam inhabitauerunt Chananæi ante filios Israel, prout verò est nomen appellatiuum, sic significat mercationem. Et secundum hoc terra Babylonis dicitur hic terra Chanaan, eò quòd multi mercatores frequẽtabant eam propter diuitias terræ & populi multitudinem, ideo sic dicitur.*

8 In vrbe negociatorum posuit illam, &c. *In vrbe enim Babylonica fuit positus Iechonias in custodia: Et subditur substitutio Sedechiæ cum dicitur.*

9 Et tulit in semine terrę, &c. *Scilicet Sedechiam, qui natus erat de Iudęa, & de stirpe Iudęa.*

10 Et posuit in terra, &c. *Quia fecit eum regem in Iudę.*

11 Pro semine. &c. *Iechoniæ nepotis s. i.*

12 Vt firmaret radicem, super aquas, &c. *Idest, vt r[egnaret] super multos homines, quia non solum tradidit ei Iudæam a[d re]diendum sed etiam aliquas alias terras prope eam.*

13 In superficie. *Quia regnum Sedechiæ non fuit firmum [ne]c [diu]turum durauit scilicet vndecim annis.*

14 Cumque germinasset. *Idest, regnare cepisset.*

15 Creuit in vineam Latiorem, &c. *Per suæ potesta[tis] dilatationem.*

16 Humili statura. *Quia erat sub rege Babylonis, & re[ddebat ei] tributa.*

17 Respicientibus ramis eius ad eam. *Idest, ad Aqu[ilam] dictam. Sedechias enim & principes eius seruiebant reg[i Babylo]nis, vt dictum est.*

18 Et radices, &c. *Quia firmitas regni Sedechiæ depe[ndebat] a Babylonis rege.*

19 Facta est ergo, &c. *Quia regnum Sedechiæ multi[plicatum] fuit in diuitijs & potestate, quamdiu iuramentum factum [regi Ba]bylonis seruauit.*

20 Et facta est. *Hic consequenter describitur ipsius Sed[echiæ re]bellio. Ex multiplicatione enim suę potestatis eleuatus, nol[uit red]dere tributum regi Babylonis: & vt hoc melius faceret, con[federauit] se regi Aegypti, qui erat aduersarius regis Babylonis: e[t hoc est] quod dicitur: Et facta est Aquila altera. Idest, Aegypti.*

21 Grandis. *in domino.*

22 Magnis alis. *Idest, exercitu multo, vnde acies exerci[tus alæ] nominantur.*

23 Multisque plumis. *Idest, diuitijs.*

MORALITER.

† Vna & eadem res diuersa mysticè significat, & aliquando valde disparata propter eius diuersas proprietates, vt leo propter eius constantiam significat Christum. Apocalyp. 5. b. *Ecce vicit leo de tribu Iuda* Aliquando diabolum propter eius crudelitatem 1. Pet. 5. c. *Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circumit quęrens quem deuoret.* Si Nabuchodonosor rex Babylonis quia multo[s] crudeliter tractauit, significat diabolum, vt fi[]ter dictum est supra. Et quia Deum veraciter [confes]sus est, secundum quòd dicitur. Daniel. quarto *igitur ego Nabuchodonosor laudo & magnifico & glo[rifico re]gem cœli, quia opera eius vera, & omnes viæ eius* significat Christum qui Deum patrem confessi[]

valde ... uen... nfici... Nam... co ic... lia: ... fuit, ... id.

Matth.

a ¶Lxx. vnguibus,propter rapacitatem.ſ Gentium plurimum vaſtationem.
b ¶Sedechias rex in Ieruſalem a Nabuchodonoſor conſtitutus.
gnis alis:multiſque plumis.Et ecce vinea iſta quaſi mittens
a ¶Legatos ſcilicet. b ¶A qui[illegible] regem ſcilicet Aegypti contra Nabuchodonoſor poſtulando auxilium
radices ſuas ad eam,palmites ſuos extēdit ad illam,vt irriga-
ret eam de † areolis germinis ſui. In terra bona ſuper aquas
a ¶Nabuchodonoſor.
multas plantata eſt,vt faciat frondes,& portet fructum,vt ſit
¶Ergo. ¶Ergo propheta.
in vineam grandem Dic: Hęc dicit dominus Deus:Ergo ne
a ¶Vinea talis: vinea infidelis? b ¶Prima aquila
proſperabitur? Nonne radices eius euellet, & † fructus eius
diſtringet,& ſiccabit oēs palmites germinis eius & areſcet &
a non in brachio grandi neque in populo multo, vt euelleret
a ¶A Nabuchodonoſor, vel confidens in auxilio Pharaonis.
eam radicitus.Ecce plantata eſt. Ergo ne proſperabitur?Nō-
ne cum tetigerit eam ventus vrens ſiccabitur,& in † areis ger
minis ſui areſcet?Et factum eſt verbū domini ad me,dicens:
Dic ad domum † exaſperantem: Neſcitis quid iſta ſignifi-
a ¶Hæc parabola præmiſſi b ¶Alias veniet. c ¶Aquila prima.
b cent?Dic:Ecce venit rex Babylonis in Ieruſalem,& aſſumet
a ¶Iechoniam ſ.
regem & principes eius,& adducet eos ad ſemetipſum in Ba
¶Sedechiam. ¶racis.
bylonem: & tollet de ſemine regni,ferietq; cum eo fœdus,
a ¶Tenendi fœdus. b ¶In Babylonem.
& accipiet ab eo iuſiurandū. Sed & fortes terrę tollet, vt ſit
a ¶Iudæorum b ¶Contra Nabuchodonoſor
regnum humile,& nō eleuetur:ſed cuſtodiat pactum eius &
a ¶Sedechias. b ¶Nabuchodonoſor. c ¶Poſtulans auxilium.
ſeruet illud. Qui † recedens ab eo miſit nuncios ad Aegy-
a ¶Contra Nabuchodonoſor. b ¶Sed.
ptum,ut daret ſibi equos & populum multū. Nunquid pro
a ¶Soluit fœdus. ¶Ideſt.
ſperabitur, vel † conſequetur ſalutem qui fecit hæc? Et qui
¶Pœnam.
c diſſoluit pactum,nūquid effugiet? Viuo ego,dicit dominus
a ¶In Babylone. b ¶Nabuchodonoſor. c ¶In Iudæa.
d Deus: quoniam in loco regis qui cōſtituit eum regem,cuius

a *Et non in*. Hiero. A Fugiens enim Sedechias, regis Aegypti auxilio deſtitutus, a ducib. Nabuchodonoſor in campis iericho ntinis comprehenſus eſt, & ſocij eius huc illuque diſperſi, ſicut liber Regum & Paralipomenō & Ieremias atteſtatur.

b *Ecce venit rex Ba.* ✻ Theodo. Illud ecce venit præſentis temporis, pro ecce venit præteritum. n. quę iā facta ſunt enarrat, & de Iechonia hęc contexuit, & ſecundum proprium idioma præterita vt nō dum geſta commemorat. Illa vero de Iechonia ab eo dicta eſſe, qui textum reliquum degerit annum capti ui ſequentia docet.

c *Nunquid effugiet.* Hieronym. Ex hoc diſcimus etiam inter hoſtes fidem ſeruandam, & non conſiderandū cui ſed per quem iuraueris. Multum enim fidelior in Deus eſt ille qui propter nomē Dei ſibi credidit & deceptus eſt: quam tu qui per occaſionem

nem diuinæ maieſtatis hoſti tuo immo iam amico inſidias molitus es. † congr.
1
2
3
4 ✻ Theod. Vobis inquit, vſus ſum iudicibus, an iuſtū
5 ſit eum qui iuſiurandum & fœdera violarit, pœnas
6
7 effugientium con
8 ſequi ſalutē. quia † fructū eius extinguet.
9 vero nihil reſpon-
10 diſtis, ego ſenten-
11 tiam profero.
12 d *Quoniam in loco.* 4.Reg.25.b.
13 Captus enim Sede
14 chias ductus eſt in
15 Reblatha. Ibique † fulcis.
16 prius interfectis fi-
17 lijs cæcatus & qua
18 ſi fera cauea clauſus in Babyloniam
19 tranſlatus,vnde cū ſcriptura videatur contraria in vtroque tamen veriſſi-
20 ma.Dictum eſt enī
21 ad Sedechiam: *Et intrabis Babylonem, & non videbis eam.* Iere.34.a.
Intrauit enim quia ductus, & non vi-
22 dit, quia cæcatus
23 eſt.
24 ✻ Theodoretus. Fretus,inquit auxilio, meum iuſiurandum conculcauit, ſed ego veluti quodam rete vſus
25 Chaldęorum exercitu, viuum capiā ipſum, & in Babylonem tranſmittam.

Et non

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ecce vi. *Ideſt, Sedechias cum gente ſua.*
2 Quaſi mit.ra.ſu. *Vt poſſet ſtare contra regem Babylonis per Aegypti regem.*
3 Palmites. *Mittendo ſolemnes nuncios ad contrahendum fœdus & amicitiam.*
4 Vt irriga eam de are. *Ferendo ſibi auxilium in bellatorib. ſuis ſtrenuis. Areola locus benè ſeminatus: & per hoc intelligitur, quod in Aegypto erant multæ ciuitates plenæ viris bellatoribus.*
5 Vt faciat fron. *Ideſt, vt poſſit tenere et dilatare regnum ſuum contra Nabuchodonoſor.*
6 Dic. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Sedechiæ captiuatio, cum dicitur in perſona domini.* Dic tu Ezechiel.
7 Ergo ne. *Scilicet Sedechias.q.d.non,ideo ſubditur.*
8 Nonne radi. *Scilicet Nabuchodonoſor.q. d. ſic: poteſtatem eius totaliter auferendo.*
9 Et fruct. *Sanguinem filiorum Sedechiæ effundendo ſicut effunditur vinum de vuis quando ſtringuntur. Filios autem Sedechiæ occidit rex Babylonis in oculis eius.4.Reg. vltimo.*
10 Et ſiccabit omnes. *Principes eius virtute eneruando.*
11 Et areſcet. *Scilicet vinea prędicta per quam intelligitur Sedechiæ poteſtas regia.*
12 Et non. *Sedechias enim fugiens,a paucis Chaldęis inſequentib. captus fuit,bellatoribus ſuis hinc & inde fugientibus.4.Reg.vlt.*
13 Ecce. *Poteſtas Sedechię per Nabuchodonoſor,vt prędictum eſt.*
14 Ergo ne. *Q.d.non.*
15 Nonne cum te. *Ideſt,exercitus Chaldæorum,qui combuſſit ciuitatem & templum.*
16 Siccabi. *Per totalem defectum ſuæ virtutis.q.d. ſic.*
17 Et fa. eſt. *Hic parabola poſita exponitur eo modo quo dictum eſt, ſcilicet de tranſmigratione Iechoniæ & ſubſtitutione Sedechiæ, & rebellione eius, & iuramenti fractione, & eiuſdem captionem: & patet litera paucis exceptis,quæ diſcurrentur.*
18 Dic ad do. *Ideſt,ad regnum Iuda Deum ſuum præuaricationibus prouocantem.*
19 Et aſſumet. *Scilicet Iechoniam.*
20 Et tol. *Scilicet Sedechiam.*
21 Ferietque. *Inſtituendo eum regem ſub pacto iuramento firmato,quod ſeruiret ei fideliter ſub tributo.*
22 Qui. *Scilicet Sedechias.*
23 Recedens. *Tributum denegando.*
24 Nunquid. *Q.d.non.*
25 In lo. *Ideſt terra regis babylonis, vbi ductus fuit Sedechias exoculatus, & ibidem mortuus.*

✻ Et non

MORALITER.

† Math.11.d. *Confitebor tibi domine pater cœli & terræ, &c.* Sic igitur per Sedechiam promotū in regem per Nabuchodonoſor cōtra quem poſtea rebellauit ſignificatur Chriſtianus peccās mortaliter qui per Chriſtum in baptiſmo fuit inſtitutus hæres cœleſtis regni. Et ſicut in promotione Sedechiæ illud nomen fuit impoſitum, quod interpretatur iuſtitia Dei, ad ſignificandum quòd iurauerat fideliter ſeruire Nabuchodonoſor regi: ſic in Baptiſmo imponitur nomen Chriſtianitatis, & obligatur homo ad ſeruiendum fideliter Chriſto, ſed quando inclinatur ad peccandum mortaliter, quærit inire fœdus cum Aegypti rege, ideſt, cum diabolo qui rex eſt tenebrarum: & ſic rebellat contra regem Chriſtum Aegyptus enim tenebra interpretatur, & ſi perſeuerat in rebellione, venit Chriſtus in eius morte, ſicut dicit Greg. † Homil.32.

fecit irritum iuramentum, & soluit pactum quod habebat
a cum eo, in medio Babylonis morietur. Et non in exercitu 1
a ¶Nabuchodonosor ... Sedechiam.
grandi, neque in populo multo faciet contra eum præ-
lium Pharao in iactu aggeris, & in extructione vallorum, vt 2
b interficiat animas multas. Spreuerat enim iuramentum, 3 4
a ¶Regi Aegypti se tradens, in Deum sacrilegium committens.
vt solueret fœdus: & ecce dedit manum † cum omnia hæc 5
fecerit, non effugiet. Propterea hęc dicit dominus Deus: Vi-
uo ego, quoniam iuramentum quod spreuit & fœdus quod
præuaricatus est, ponam in caput eius. Et expandam super 6
eum rete meum, & comprehendetur in sagena mea, & ad-
a ¶Quidquid contra Sedechiam fecit Nabuchodonosor, non suis viribus fecit, sed ira Dei, super cuius nomine fuerat peieratum
c ducam eum in Babylonem, & iudicabo eum † in præuari-
catione quia despexit me, & omnes profugi eius cum vni-
uerso agmine suo gladio cadent. Residui autem in omnem
ventum dispergentur, & scietis quia ego dominus loquutus 7
a ¶Christi. s. qui dicit: Ego autem constitutus sum rex ab eo.
d sum. Hæc dicit dominus Deus. Et sumam ego de medulla 8 †
a ¶Vel germine.
cedri sublimis, & ponam de † vertice ramorum eius, te- †
a ¶Defecerat princeps de Iuda, et venit cui repositum est qui est expectatio Gentium.
nerum distinguam & plantabo super montem excel- 9 †
e sum & eminentem. In monte sublimi Israel plantabo il- 10
a ¶Vide: suscitabo Dauid germen iustum. b ¶Mons iste in pleuit faciem terræ.
lud, & erumpet in germen, et faciet fructum, et erit in ce- † 11
a ¶Sancti cœli. ¶De quo dicit Habacuc: Cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius, qui congregare desiderat quemadmodum gallina con. pul. suos sub al. s. &c.
drum magnum. Et habitabunt sub † ea omnes volucres: 12 13
¶Tropicè.
vniuersum volatile sub vmbra frondium eius nidificabit.

a *Et non in exercitu.* A Hieronymus dupliciter intelligitur. Aut enim rex Aegyptius contra Nabuchodonosor veniens, non poterit præliari, & in paruo exercitu tantæ resistere multitudini: Aut ipse Sedechias expugnabitur a Pharaone a quo sperauit auxilium: non quod eum expugnauerit, sed quia cum expugnandi causa fuerit: quia in eo Sedechias sperauit.

† de per. d. 4 c. hanc sic et a. tem & c. si aucturit.

B b *Iuramentum.* Secularis sententia est. Dolus an virtus, quis in hoste requirat? Sedechias tamen peius fecit, qui nō hostem sed amicum cui fœdere domini fuerat copulatus, decepit.

Ver. 2. Ae.

† instar annuli eleuati. Periurij præmium.

c *Quia despexit me.* Qui enim iuramentum despicit, illum despicit per quem iurauit, & ei facit iniuriam cuius nomini aduersarius credidit.

d *Et sumam ego de.* Hieron. Verus Nabuchodonosor sumit

mit de medul[la] ... sub. & de ver[tice] ... ra.e. vt sit regn[um] humile & non ... uetur. Sed Deu[s] ... ter qui loqu[itur] ad Ezechielem ... stirpe regia & ... genere Dauid ... tat super mon[tem] excelsum.

e *In monte su[blimi] Israel plantabo.*

* Theod. M... sublimem ... nobilitate ... Sic enim Isai[as] & Micheas præ... runt. *Et erit in nouissimis ... conspicuus mons ... ni, & domus ... summitatib. mon... Et suspendam ... in mõte Israel.* ... enim permis... quoque passi... soluta est. E... ipse dominu[s] ... spicuum feci... ro cum eo ... quens. Non ... res potestate ... vllam nisi ... tum esset ... per. Vt efficie... causam igitu[r] ... missionem ... cauit. *Et suspendam in monte excelso.* Mons excelsus Golgotha est, vbi salutaris infixa crux est.

Humili...

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et non in exercitu grandi. *Faciet contra eum, idest, contra regem Babylonis.*

2 Pharao. *Rex Aegypti.*

3 Prælium. *Idest, impediendo obsidionem. Est autem agger aggregatio terræ & lignorum, ad implendum fossata, vt obsidentes possint pugnare cum obsessis ad propugnacula.*

4 Et in extructione vallor. *Idest, fossatorum quæ fiunt exterius ante portas ne obsessi subito possint irruere super exercitum obsidentem. In istis enim exercitus Chaldæorum non fuit impeditus a bellatoribus Pharaonis: licet enim exierint de Aegypto, vt ferrent auxilium Sedechiæ: tamen territi a Chaldæis eis occurrentibus, redierant in Aegyptum Iere. 37. Cuius causa subditur.*

5 Spreuerat. *Scilicet Sedechias, propter quod Deus subtraxit ei omne præsidium.*

6 Et expandam super eum rete meum. *Rete suum & sagenam dicit exercitum Chaldæorum comprehendentem Sedechiam.*

7 Et dicit dominus, &c. *Post punitionem flagitij, hic con[uenien]ter ponitur promissio remedij, quæ impleta est in Christo: [vt] ditur.*

8 Et sumam ego de medulla. *Idest, regem Messiam, ... dum quod dicit Rab. Sal. Et ideo expositores nostri qui ex[ponunt] hunc passum de Zorobabel ad literam, magis Iudaizant in ... Iudæi. Et dicitur de medulla cedri, quia Christus secundum ... fuit de semine Dauid.*

9 Et ponam. *Quia Christus fuit pietate tenerrimus.*

10 Et plantabo super montem excelsum, &c. *Ide[st, mon]tem Sion, vbi oblatus fuit in templo, & postea pluries prædi[cauit] multa miracula fecit, & Spiritum sanctum super Apostolos [misit].*

11 Et erumpet in germ. *Per fidelium multiplicationem*

12 Et erit in cedrum magnam. *Vnde post resurrectionem ... dixit Matthæi vltimo. d.* Data est mihi omnis potestas [in] cœlo & in terra.

13 Et habitabunt sub ea, &c. *idest, principes potentes, [sic]ut videmus impletum maxime a tempore Constantini.*

MORALITER.

† Homil. 32. Venit dominus cum ad iudicium properat, pulsat verò cum per carnis molestias uicinam esse mortem denunciat, & facit eum exoculari permissiuè tamen, quia sicut dicit Augustinus in sermone de innocentibus: Hac animaduersione percutitur peccator, vt moriens obliuiscatur sui qui dum viueret oblitus est Dei, & sic exoculatus ducitur in Babylonem, idest, ad inferni confusionem.

8 *Et sumam ego, &c.* Illud ad literam exponitur de Christo. Moraliter aũt potest exponi de quolibet bono pastore qui vicarius est ipsius de quo dr̃. *Et Assumam, qu[i] talis* non ingerit se, sed eius promotio fit ex Dei ordin[ati]one.

† *De me. ce. &c.* Idest, de meliori clericatus.

† *Sublimis.* Scilicet in scientia & vita.

† *Tenerum.* Quia talis habere debet teneritudine[m] pietatis.

10 *Et plantabo, &c.* Idest, super ecclesiam militant[em], de qua dicitur Isa. 2. a. *Erit in nouissimis diebus præparat[us] mons domus domini super verticem, &c.*

† *Et faciet fructum.* Per bonorum operum multip[lic]ationem.

13 *Et habitabunt, &c.* Idest, boni contemplatiui.

† MO[RALITER]

Humiliaui lignum. Hieronymus. Vnde Simeon: *Ecce hic situs est in ruinam, & in resurrectionem multorum.* Granum quoq; synapis minus omnibus seminibus: postquam creuerit in altum, auium habitaculum est.

a Et scient oĩa ligna regionis, quia ego dominus humiliaui 1
lignũ sublime,& exaltaui lignum humile, & siccaui lignũ 2 3
viride,& frondere feci lignũ aridũ. Ego dominus loqu- 4 5
tus sum & feci.

(Fideles. — Iudæos. — Quondam — Gentes. — a Iudæos florentes, & germinantes in lege & prophetis. — a Populum nationum, qui quod semper loquutus est opere compleret.)

se se equalem Deo, sed semetipsum exinaniuit for. serui accipiẽs post resurrectionem ipsum lignum sublimatum est, quod prius virens morte siccatũ est, & postea reuiuiscẽs pristinum recepit vigorem. Alij referũt ad Israel,ꝙ in primo aduentu Dei humiliatus & arefactus, secũdò in statum pristinũ restituatur, vnde Paulus: *Cùm intrauerit plenitudo Gentium,tunc omnis Israel saluus fiet.* Ro.11.d.

Quidam aliter interpretantes lignum sublime humilium & humile exaltatum, ad passionem referunt Saluatoris. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et scient om. *Idest, omnes gentes.*

2 Quia ego dominus &c. *Idest, Romanũ imperium sub Christi virtute.*

3 Et exaltaui lignum. *Idest Christum, qui dicit Matth. 11.d.* Discite à me,quia mitis sum & humilis corde.

4 Et siccaui lignum viride. *Idest, populum Iudaicum pro maiori parte manentem in sua infidelitate.*

5 Et frondere feci. *Idest, Gentilium populum fructificare feci per susceptionem fidei, qui prius erat lignum aridũ ex carentia humoris gratiæ. Ra. Sa. istud vltimum. exponit de Iechonia & Sedechia dicens, quòd per lignum viride desiccatum intelligitur Sedechias propter multitudinem filiorum, quos omnes occidit Nabuchodonosor, per lignum aridum frondescens Iechonias, qui carens liberis in Babylonem fuit ductus, & ibi genuit Zorobabel, de quo descẽdit secundùm carnem dominus noster Iesus Christus, Matth. 1.*

MORALITER.

1 *Et scient.* Idest, boni actiui facientes fructum pietatis, ipsi inquam scient per experientiã bonorũ dicti prelati.

2 *Quia ego.* Superbum prelatum deijciendo ad infernũ, quamuis ad tempus ad malum suum fuerit exaltatus.

3 *Et exaltaui.* Hominẽ humilem ad prælationẽ promouendo,& ipsum inde ad cœlestem gloriam transferẽdo.

CAP. XVIII.

ET factus est sermo domini ad me di- 1
cens: Quid est quod inter vos † para- 2
bolam vertitis in prouerbiũ istud in ter 3
ra Israel? dicentes: Patres comederunt

(a Ego sum qui reddo pec. pa. in fi. — a Derisoriè. — b Sicut ridiculum est patres comedere vuam acerbam, & dentes filiorum obstupescere, ita iniquum est patres peccare,& filios nepotesque cruciari.)

† parabolicè loquimini parabolã istã?

CAP. XVIII. a *Et factus est,&c.* *Quid est &c.* Parabola est enim illud quod in Exodo dicitur: *Ego sum qui reddo peccata patrum in filios vsque ad tertiam & quartam generationẽ,his qui oderunt me.* Et alibi: *reddens iniquitatẽ patrũ in filios, & filios filiorum, in tertiam & quartã generationem.* Hoc.n.aliud verbis sonat,aliud sensu continet. Nos vsq; nunc putamus duo testimonia,q̃ supra posita sunt:nõ esse parabola sed simplicem explicare sniã,& q̃q̃ nõ auderemus quidquã dicere sicut nec vas fictile contra figulũ: *Quare me ita fecisti?* Isa.29.e. scãdalũ tñ patiebamur occultũ,ꝙ in iustitia videat Dei, alium peccare & alium peccata lugere. Si.n.peccata reddit vsq; in tertiam, & quartã generationem, iniustũ videtur vt alius peccet & alius puniatur:sed addit, his qui me oderunt. Non.n. ideò puniuntur filij,quia peccauerunt patres eorum,sed

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVIII.

1 ET factus est. *Hæc est quarta pars,in qua arguitur malitia populi ex parabola vuę acerbæ. Et ad intellectũ huius c. sciendum ꝙ Iudæi murmurabant contra iustitiam Dei, dicentes ꝙ iniustè eos puniebat pro peccatis parentum: quod in hoc ca. ostenditur esse falsum: Pœnæ.n. sunt in duplici genere: quia aliquæ sunt corporales, & aliquæ spirituales. Item corporaliũ aliquæ sunt temporales tantum. aliæ æternæ sicut pœnæ gehennæ: Pœnæ verò corporales & temporales sunt quãdã medicinæ, vel eis qui puniuntur, vt cum aliquis flagellatur vel incarceratur ad sui correctionem vel alijs, vt cum aliquis pro malefactis suis occiditur vt alij terreãtur & sic emendentur. Sunt nihilominus tales pœnæ medicinæ illis qui cruciantur si patienter sustineant: quia valent ad bonum animæ ad quod bona corporis finaliter ordinantur. Et talibus pœnis corporalibus & temporalibus benè puniuntur filij à Deo & ab homine pro parentibus: quia secundum corpus sunt res ipsorum parẽtum & sic Deus pro peccato Dauid fecit filium suum de Bethsabee mori. 2.Reg. 12. Pœnis verò spiritualibus non puniuntur à Deo filij pro parentibus, quia secundum animum non sunt res parentum, quia animæ immediatè à Deo per creationem infunduntur. Et in hoc sensu loquitur istud c. in parte, quia ꝙ filij non puniantur pro patribus, pro ratione inducit dominus, dicens:* Ecce omnes animæ meæ &c. *Quia sunt à me creante & infundente: Et quia pœnæ ęternę etiam corporales non infertuntur nisi pro peccato mortali & proprio, ideò talibus pœnis non puniuntur filij pro parentibus. Sciendum tamen, ꝙ filij parentum malorum frequenter imitatores sunt paternorum scelerum, eo quòd sunt inter eos nutriti, & facta parentum habent in autoritate maiori, & sic frequenter puniuntur etiam corporaliter pro peccato parentum: occasionaliter tamen inquantum accipiunt ab eis exemplum sed pro peccatis proprijs simpliciter: & hoc modo proceditur in hoc c. quia Iudęi erant imitatores parentum in idololatria & in alijs facinoribus. & sic iniustè contra Deum murmurabant dicentes, quòd puniebat eos tantũmodo pro peccatis parentum. His præmissis præsens, c. in duas partes diuiditur: quia primò malitia populi arguitur, secundò ad pœnitentiam inducitur, ibi:* Conuertimini. *Prima in duas: quia primò ponitur parabola tanquam falsa, secundò declaratur per exempla, ibi.* Et vir: *Circa primum dicitur in persona Dei.* Diuisio.

2 Quid est quod in vos. *Inter vos frequenter de mea iustitia murmurando quasi dicat: Malè loquimini.*

3 Dicentes: patres comederunt vuam acerbam. *Idest, cõmiserunt peccata Deum exacerbantia.*

MORALITER.

1 *Et factus est &c.* In hoc capitulo secundum literalẽ sensum arguitur malitia populi Israel in hoc, quòd omnẽ afflictionem eis prouenientẽ retorquebant in patres prę cedentes murmurando dicentes, quòd hoc eis prouenerat propter eorum peccata. & sic patet quòd sensus literalis est totus moralis. Nec videtur mihi addendum, nisi quod in hoc habemus documentum tolerandi mala pœnalia patienter hæc attribuendo nostris demeritis & non alienis. Exemplum habetur ad hoc de quodam monacho scabioso,& pediculoso, qui propter hoc frequenter contra primum hominem murmurauit dicens: *Adã tu fecisti mihi ista mal.* Et reprehensus super hoc ab abbate non cessabat: propter ꝙ abbas accepit vnam auiculã benè viuidam, & posuit eam in arca vacua, & clauem dedit illi monacho inhibens districtè ne illam arcam aperiret: sed recedente abbate, statim ille fuit tentatus aperire. Quod & fecit & statim auis euolauit. Et tunc ille monachus percepit, ꝙ aquas hoc fecerat ad ipsum de inobedientia conuincendum: propter quod abbate redeunte statim culpam recognouit, veniam postulando. Et tunc abbas dixit ei: Cessa murmurare de inobedientia Adæ qui per vnam horam noluisti obedire.

Aduersa impatienter ferentes ex protoplasti præuaricatione exemplo eruduuntur.

A quia eis similes quodam hęreditario malo Deũ oderũt.

In Exod. legitur: *Ego sum qui reddo peccata patrum in fi. vsque ad tertiam & quartam generationem.* Sed hic inquiunt hęretici, qui vetus testamentum non recipiunt? Quanta est crudelitas Dei, legis, & prophetarum, qui vsque in tertiã & quartam generationem extẽdit irã suam? Sed his respondendum est, etiam in hoc Dei creatoris clementiam demonstrari. Misericordia. n. est non statim punire, sed sententiam tenere, vindictã differre. Sunt qui ita edisserunt. Patrem, in nobis leuem pũctum sensuum & incentiua vitiorũ dicunt esse. Filium verò si cogitatio conceperit peccatum. Nepotem, si quid cogitaueris atq; cõceperis, opere compleueris. Pronepotem autem, idest,

B quartam generationem, si non solum feceris, sed in peccato glorieris, secundum illud. *Impius cum in profundum venerit vitiorum contemnit.* Deus ergo primos, & secundos stimulos cogitationum quas Græci prophetias vocant, siue quibus nullus hominum esse potest, non punit: sed si cogitata quis facere decreuerit, & ipsa q̃ fecerit, noluerit corrigere pœnitentia. *Vnde nullus hominum sine peccato, nec si vnius quidem diei fuerit vita eius.* Et alibi. *Quis gloriabitur castum se habere cor?* Et, *Astra quoque non sunt mũda in conspectu eius*, & aduersus angelos suos peruersum quid excogitauit. Si autem illi sublimis natura peccato non caret, quãtò magis fragilis hõ qui dicit cum apostolo: *Quis me liberabit de corpore mortis huius.* Qui cùm bona fecerit, dicere debet: *Seruus inutilis sum, quod debui facere, feci:* Et illud: *Nisi dominus ędificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ędificãt eam: Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam.* Ad probandũ, ꝙ primus pulsus cogitationis immo paruus mentis instinctus non puniatur a Deo, sed si quod mente cõceperis, opere consumes. Illud de Genesi auferendum est, Cham peccauit irridens nuditatem patris, & sententiam non ipse, sed Chanaan filius eius accepit. *Maledictus* (ait) *Chanaan, seruus erit fratrum suorum.* Quę enim iustitia est, vt pater peccauerit & filius punitus sit? Et illud quod è contra ponit Apostolus: Saluam esse scilicet mulierem, si filij eius permanserint in fide, & sanctitate & pudicitia, vr̃ non esse iustum, vt scilicet si boni fuerint filij & nepotes, saluentur parẽtes. Multi. n. sancti parẽtes hẽnt filios malos & multi peccatores filios sanctos habent. Secundum hunc sensum ergo quem diximus accipiendum est peccata patrum in ramis, nõ in radice puniri. Hoc de prouerbio vel parabola dixisse sufficiat, ꝙ lex & prophetæ, i. Exodus & Ezechiel, immo ipse Deus qui & hic & ibi loquutus est in sententijs discrepare non videatur, aut hic corrigere qđ ibi maledixerit.

✠ Theodoretus. Quibusdam videtur ad aliud caput digressa esse prophetia, sed cum his quæ ante dicta sunt quæ modo dicuntur consentanea videre licet. Cùm. n. commemorata Sedechiæ fœderis violatione, futurũ ex semine regio orbis terrarum imperium vaticinatus sit, necessariò docet populum non esse abutendum eo prouerbio, quod iniustitiæ Deum accuset, videlicet cùm patres vuam acerbam comederint, filiorum dentes obstupescere vel secundum Symmachum confringi. Ecce enim, cum reges illi qui tum regnabunt iniqui fuerint, semen ex ipsis orbis terrarum potietur imperio.

a *Vuam*

Exod. 20.
Qũo & quando ples sciat paternã scelera.
† vt parabolã ec loquamini parabolã istã.
†De consẽ. di. 4. c. quæris.
Prou. 18. a.
1. Ioh. 1. c.
Prou. 20. b.
Iob. 15. b.
Rom. 7. d.
Luc. 17. c.
Psal. 126. a.
Gen. 9. d.
1. Tim. 2. d.

---

a vuam acerbam, & dentes filiorũ obstupescunt. Viuo ego, di 1 2
¶Aposiopesis. a ¶Quamuis in alijs, qui Dei notitiam non habent.
cit dñs Deus, si erit vobis vltrà † parabola hęc in prouerbiũ
a ¶Natura, non merito, sicut Moyses, & Elias dicitur homo Dei. Homo vero peccati & filius iniquitatis non vocatur homo Dei.
in Israel Ecce oẽs animę meæ sunt. Vt aĩa patris, ita & ani- 3
a ¶Quia non est cum eo qui est vita. b ¶Pater quicunque, Catalogus virtutum patris, quæ in decem & septem partes diuiduntur
b ma filij mea est: † Anima quæ peccauerit, ipsa morietẽ. Et uir 4
c a ¶Prima b ¶Secunda sim l s primæ. c ¶Tertia.
d si fuerit iustus & fecerit iudicium & iustitiam, in mõti- 5 6
e a ¶Adorando idola. b ¶Quarta.
f bus non comederit, & oculos suos non leuauerit ad ido- 7 8
g a ¶Quinta. ¶Adulterium prohibet.
h la domus Israel, & vxorem proximi sui non violauerit,

---

a *Vuam acerbam.* Gregorius. Quid nam vua acerba [...] peccatum est? vua quippe acerba est fructus ante t[...] Quisquis enim præsentis vitę delectationibus satiar[...] siderat, quasi fructus ante tẽpus comedere festinat. [...] igitur vuam acerbam comedit, dentes eius obstupe[...] quia qui præs[...] mũdi delect[...] ne pascitur, in[...] eius sensus lig[...] vt ia spiritalia [...] dere, idest, int[...] re nequeant, [...] vnde in exteri[...] delectati sunt [...] in intimis obs[...] scunt.

b *Anima quę p[...] &c.* Hierony. [...] abolitione sui [...] tiæ sed ab eo r[...] ta, qui dicit: *Eg[...] via, veritas, &[...]* Et alibi: *Omn[...] viuit, & credit in me, non morietur in æternum.* Et. *Qui sermonem meum custodierit, mortem non uidebit in sempiternum.* Illu[...] tem quod dicit Balaam. *Moriatur anima mea morte iust[...]* Sic accipiendum est. Moriatur sęculo & peccato, & cum animabus iustorum, quorum vita Christus. [...] dicere possunt *placebo domino in regione viuorum. Nõ est mortuorum sed viuorum* Balaam quoque qui interpre[...] vanus populus Idest. Gentes quæ desiderant habere sortium cum animabus iustorum Abraham sci[...] Isaac & Iacob, qui εὐθεῖς, idest, erecti & iusti nunc[...] tur, vnde & liber Geneseos ex eorum vocabulo n[...] accepit. *Anima quæ peccauerit.* Q. d. Sicut peccata filio[...] non nocent patribus: sic peccata patrum in filios no[...] dundant, sed anima quæ peccauerit, ipsa morietur.

c *Et vir.* Q. d. In hoc potestis scire quod dictum est [...] *dam peccata patrum &c.* non id sonare quod multi [...] mant, nec esse simile huic sententiæ. Patres con[...] runt vuam acerbam &c. *Et uir. si fue. iustus.* In prou[...] dicitur: *Cogitationes iustorum iudicia.* Qui hanc uirt[...] habet, vt nihil sine iudicio & ratione faciat illud [...] pheticum securus cantat: *Iudicia domini vera iustifi[...] sim.* Et *In iudicio non accipietis personam.* Hic in tantam [...] ficiet beatitudinem, vt Dei iudicia intelligat, qua[...] abyssus multa.

d *Et iustitiam.* Hieronymus. Hanc qui habet, habet [...] stum: qui factus est nobis iustitia & sanctificatio: [...] ciat iustitiam veram, nec personam in iudicio reci[...]

e *In montibus non comederit &c.* Sicut qui dicebat: G[...] ago tibi Deus, quia non sum sicut hic publicanus. Hæretici [...] que qui altiora requirunt, in montibus superbi[...] medunt.

f *Ad idola &c.* Simulacra, quæ de corde fingunt [...] tici, ad quæ oculos cordis leuant, dum falsitatem [...] mendacium putant veritatem.

g *Domus Israel &c.* Quia in ecclesia reperiuntur: & [...] sione falsi nominis scientiæ simplices seducunt vt [...] losophorum dogmata introducant in domum I[...] idest, eorum qui mente Deum conspiciunt.

h *Et vxorem proximi sui &c.* Hieron. Vxor sancti v[...] pientia est: vnde Salomon. *Ama illam & amplexabi[...] dilige illam & custodiet te.* Hanc contaminat qui al[...] benedicta reprehendit, & facibus inuidiæ accen[...] cta violat, casta corrumpit. Omnis homo est prox[...] Aliter enim inimici tui, vel extranei uxorem [...] pollueres, sed omnis homo proximus tuus est [...] enim homini homine proximius est. Præterea [...] dũ hanc parabolam: *Homo quidam, descendebat ab Ie[...] in Ie[...]*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dentes fi. *Idest, filij pœnam sustinuerunt.*

✠ 2 Viuo ego. *Idest, sicut verum est, quòd ego viuo, sic verum est, ꝙ hęc parabola non est à vobis rationabiliter dicta. Et accipitur ibi si, pro non, cùm dicitur:* Si erit vobis &c.

3 Ecce omnes animæ. *Exponatur vt supra.*

4 Anima quę peccauerit, ipsa morietur. *Morte culpæ & postea morte gehennæ, si perseueret in peccatis.*

5 Et vir si fuerit iustus. *Hic ad propositum inducuntur exẽpla. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponuntur exempla per[...] seuerantibus in bono vel in malo, secundò, de non perseuer[...] ibi:* Si autem impius. *Circa primum ponuntur tria exem[...] est primum de patre iusto in iustitia perseuerante, & patet li[...] cis exceptis.* Et vir si fuerit iustus, &c. *In animo.*

6 Et fecerit &c. *Opera iustitiæ de facto.*

7 In montibus non comederit. *De sacrificijs idol[...] eorum reuerentiam.*

8 Et oculos suos non leuauerit ad idola. *Sperana[...] bona consequi.*

✠ Pig[...]

a ¶Sexta. ¶Etiam in tua modum serua. b Per singulos menses grauia & torpentia mulierum corpora immundi sanguinis effusione releuantur. c ¶Nolite contristare spiritum.s. qui habitat in vobis. ¶LXX Oppresserit, vnde Habacuc: Quare impius opprimit iustum?

a b & ad mulierē mēstruatā nō accesserit, † & hoīem non cōtri

a ¶Octaua. b ¶Non omni, alioqui multis occasio recipiendorum pignorum fieret materia diuitiarum, sed si manifeste pauper est. c ¶Nona. ¶De raptoribus dicit Apostolus: Cùm huiusmodi nec cibum sumere. d ¶Decima. ¶Quemcumque cibum.

c d strauerit, pign⁹ debitori reddiderit, p uim nihil rapuerit, pā 1

a ¶Non de rapina. b ¶Non saturo, non qui ructant plenitudine, sed qui cruciantur inanitate. c ¶Vndecima. d ¶Veste vel, fide & virtutibus. De quo, Nudus eram & cooperuistis me. ¶Quotquot baptizati estis, Christum induistis.

nē suū esurietī dederit, & nudū operuerit vestimēto, ad vsu

a ¶Duodecima. b ¶Cuique quodcumque. c ¶Decimatertia. d ¶De quacunque re superabundantiam quamcumque.

e f rām nō cōmodauerit, & amplius non acceperit, ab iniqui-

a ¶XIIII. ¶Vt in omni opere fugiat iniquitatem. b ¶XV Idem videtur in primo sed hic additur verum. ¶Similis primæ sed in partes diuisa.

g h tāte auerterit manū suā, iudicium verum fecerit inter virū 2

a ¶XVI. ¶Præceptum domini lucidum illu. ocu. b ¶XVII. Iudicia domini vera, iustificata in semetipsa.

i k & virum, in præceptis meis ambulauerit, & iudicia mea cu

a ¶Qui hæc non illa fecerit, non morietur pro peccatis patris. ¶Virtutibus suis.

l m stodierit, vt faciat veritatem, hic iustus est. † Vita viuet, ait 3

in Iericho, &c. Omnis enim qui benefacit proximus est.

A a *Ad mulierem &c.* Hieronymus. Si quis accesserit: Dicitur concepti fetus vitium contrahere seminis, vt leprosi & elephantici ex hac corruptione nascantur, & fœdan vtroque sexu corpora prauitate vel deformitate membrorum: Sanies enim corrupta degenerat. Præcipitur ergo vt viri non solum in alienis sed & in suis vxoribus quibus legitime videntur iuncti seculum illud. *Crescite & multiplicamini & replete terram* & meum. & tempora ruent, vnde: *Tempus amplexandi & tempus longè fieri ab am.* Caueat ergo vxor, ne illud celet desiderij coeundi, & vir ne vim faciat ei, putans omni tempore subiectam sibi volptatem coniugij, vnde: *Vt sciat vnusquisque vas suum possidere in sanctificatione & honore.* Vnde in Sexti Pythagorici sententiolis. Adulter est, vxoris propriæ amator ardentior.

b *Hominem.* Ne audiat. *Quid gloriaris terra & cinis?* Vt scilicet oblitus conditionis suæ ponat in cœlum os suum, & dicat cum vero Nabuchodonosor: *Ascēdam in cęlum super astra cęli, & ponam so. meum.*

c *Pignus debitori reddiderit.* Et. s. qui pauper est, & propriū oppignorauit vestimentum, ante solis occasum debet recipere, ne oppressus frigore clamet ad dominum, qui est vltor iniuriæ. Pignus quoque debitori reddimus, quādo ei dilectione coniungimur, & qui nobis debet mutuam charitatem reddimus pignus suū, nihil eius apud nos retinentes.

d *Per vim &c.* Omnis rapina violentiæ mixta est & sancta violentia & optabilis rapina, vnde: *A diebus Iohannis Baptistæ regnum cęlorum vim pa. & violenti rapiunt illud.* Aduersariæ autem potestates in rapinam animarum festinant, vnde Iacob: *Bestia mala comedit eum, bestia rapuit Ioseph,* vnde & oues quæ sequuntur dominum, non rapiuntur de manibus eius.

e *Panem suum &c.* Hieron. Hic docemur eleemosynam non esse saturis faciendam, nec his qui eructant plenitudine, sed qui cruciantur inanitate. In pane omnis cibus accipitur. Suum, non de rapinis aut de vsuris & alieno malè acquisitum panem, vertamus in misericordiā. *Redemptio animæ viri propriæ diuitiæ.* Multi clientes, pauperes & agricolas (vt taceant de militantium & iudicium vi) opprimunt per potentiam, vel furta committunt vt de multis pauca tribuant pauperibus, & in suis sceleribus glorientur: & vt diaconus publicè in ecclesijs recitet offerentium nomina, tantum offert ille, tantum ille pollicitus est, placentque sibi ad plausum populi quos torquet conscientia: damusque materiam miseris, vt gaudeant ad ea quæ tribuunt, & non lugeant ea quæ rapiunt. Melius est autem, vt dicamus panem iusti esse eum qui dicit, *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi.* De quo in oratione dicimus: *Panem nostrum substantiuum vel superuenturum da nobis,* vt quem postea semen accepturi sumus, in præsenti seculo quotidie mereamur accipere. Hunc panem iustus esurientibus tribuit, qui scilicet esuriunt & sitiunt iustitiam. Hic panis non est dandus his qui manducauerunt & biberunt & saturati sunt & incrassati calcitrauerūt: euomant eū: vnde Salomon: *Euomet eū & cōtaminabit sermones tuos bonos,* vnde Saluator: *Ne detis sanctū canib.*

f *Nudum operuerit vesti.* Hoc vestimento nudus de conuiuio nuptiali protectus est: vnde ad Hierusalem. *Tu autem eras nuda confusionis plena.* D sup. 14. a.

g *Ad vsuram.* Hieron. In Hebræo cunctarum specierum vsura prohibetur. LXX. pecuniam suam ad vsuram nō de. sicut in Psalmo. *Pecuniam suam nō de. ad vsuram.* In quo tātum pecuniæ vsura prohibetur. In lege dicitur: *Fratri tuo non fœnerabis: alieno non fœnerabis.* Nota profectum. In principio legis à fratribus tamen fœnus tollitur. In propheta ab omnibus. In Euangelio augmentum est. Fœnerabimini ab his à quibus non speratis accipere. Psal. 14. b. Deut. 23. d. Iere. 15. c. Luc. 6. c.

h *Et amplius nō ac.* Hieronymus Putant aliqui vsuram tantum esse in pecunia: sed scriptura diuina aufert omnis rei superabundantiam, vt plus non recipias quam dedisti. Solent in agris frumenti vini & olei cæterarumque specierum vsuræ exigi, velut sermo diuinus non vocet hoc superabundantiam: velut si in hyeme demus decem, modios vt in messe. 15. recipiamus, idest, amplius, mediam scilicet partem. Qui iustissimum se putat: quartam partem plus accipit: Solet argumentari & dicere: Dedi vnum modium, qui satus fecit decem modios. Nonne iustum est, vt medium modium de meo plus accipiam, cum ille mea liberalitate nouem & semis habeat? *Nolite*, inquit Paulus, *errare*: Deus non irridetur. Respondeat misericors fœnerator, vtrum habenti dederit aut non habenti. Habenti vtique dare non debuit sed dedit quasi non habenti. Quare ergo plus exigit quasi ab habente. Alij pecunia fœnerata solent munuscula accipere diuersi generis: sed intelligant vsuram vocari superabundantiā quidquid est, si ab eo quod dederint plus est. E † 14 q. 3. putant. Galat. 6. b. 14. q. 4. vsura. & c. putant.

i *Ab iniquitate &c.* Hieronymus. Vt scilicet, in omni opere fugiat iniquitatem, quæ non solum manu, sed & alijs membris committitur, vnde Salomon: *Iniqua labia sint procul à te.* Et alibi: *Iniquitatem in excelso loquuti sunt.* Pes quoque currit ad iniquitatem, & oculus si alienam vxorem viderit, vt concupiscant non imitator eius: de quo dicitur: *Qui peccatum non fecit, nec in. est do. in ore eius.* F Prou. 4. d. Psal. 72. 1. Pet. 2. d.

k *Iudicium verum fecerit inter virum &c.* Hieronymus. Siue proximum suum. Hoc idem videtur esse, si fuerit iustus, & fecerit iudicium: sed addita virtute iudicij epitasim cernitur habere virtutum, vnde & in prouerbijs. Post multa præcepta infertur correctio iudicij, & post omnia corrigere iudicium. Ideò Apostolus reprehendit habentes inter se iudicia, quia minimus & contemptus eligitur, qui iuxta Euangelium primus est, *vt iudicet inter vi. & vi.* & qui destruxit ea quæ sunt paruuli, & peruenit ad perfectum virum: & tunc maiori sententia indiget, vt possit ad veritatem iudicij peruenire. 1. Cor. 6. a.

l *In præceptis &c.* Hieronymus. Iudicia mea siue iustificationes meas custodierit, vt faciat scilicet & facta custodiat, vnde: *Iustitiæ domini rectæ lætificantes corda, præceptum domini lucidum.* Quæritur autem quomodo in hoc eodem propheta dicit Deus: *Dedi eis iustificationes non bonas, in quibus non viuant.* Sed non viuunt Iudæi sequentes literam occidentem: & viuunt Christiani intelligentes spiritum viuificantem. Psal. 18. b. infrà 20. d.

m *Hic iustus est &c.* Hieronymus. Vir iustus est ecclesiasticus,

NICOLAVS DE LYRA.

C 1 Pignus debitori reddiderit. *Sibi necessarium, secundùm quod accipitur Exo. 22. d. quod si accipiat pro pignore operimentum pauperis necessarium sibi de nocte reddat ante solis occubitū: poterat tamen in mane recipere.*

2 Et iudicium. *Quod pertinet ad iudices siue sint ordinarij, siue arbitrarij.*

3 Vita viuet, ait dominus Deus. *Non solum naturæ, sed etiam gratiæ.*

* Quòd

siasticus, qui fidem Catholicam prædicat, filius eius discipulus qui si fuerit hæreticorum errore deceptus, pestilens vocabitur, vnde: *In cathedra pestilentiæ non sed.* Iste effundit sanguinem deceptorum & in se omnia peccata cõgeminat, comedens in montibus superbiæ, & ecclesiam proximi sui polluens, egenos & pauperes in sciẽtia scripturarum contristans, opprimens & supplantans, rapiens eos quos de ecclesia seduxit, non reddẽs pignus quòd à magistro acceperat: nõ implens, illud: *Gratis accepistis, gratis date.*

Psal. 1. a.

†quempiã nõ oppresserit.

Matth. 10. a.

a *Pignus non reddẽtem & ad idola &c.*

✱ Ambrosius. Vide quomodo fœneratorem cũ idololatra coæquauit, quasi crimen æquaret. Elige quod dulcius est.

Lib. 1. pædagogi. c. 10.

✱ Clemens. Alexandrinus. Hæc continent descriptionem institutionis vitæ Christianorum, & conuenientem adhortationem ad beatam vitam, præmium vitæ, vitam æternam.

† 1 q. 4. c. itaque.

b *Quòd si genuerit filium &c.* Hoc etiam in nobis accipi potest, quibus dicitur: *Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obli. populum tu. & do. pa. t. & concupiscet rex de. t.* vt qui de Gentium stirpe sumus generati, relinquamus parentum crimina, & faciamus iudicium atque iustitiam & viuamus in ea.

Psal. 34. c.

¶Sed. a ¶LXX. Theodotio, pestilentem, Sicut enim pestilentia morbos creat, & regiones vastat: sic homo pesti[lens] ...
dominus Deus. Quòd si genuerit filium latronem effun- 1
¶LXX. peccata
dentem sanguinem, & fecerit vnum de istis, & hęc quidem 2
a ¶Sed patris virtutes contaminantem.
omnia nõ facientem, sed in montibus comedentem, & 3
vxorẽ proximi sui polluentem, egenum & pauperem † cõ-
a tristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, &
a ¶Quæ de corde suo finxit. b ¶Vt errorem magistri augeat diligentia discipuli, & repetit ab his quibus tribuit plusquam dederit.
ad idola leuantem oculos suos, abominationem facientẽ
ad vsuram dãtem & amplius accipientem, nunquid viuet?
¶Quia. a ¶Sed. ¶Aeterna.
Nõ viuet. Cùm vniuersa hęc detestanda fecerit, morte mo- 4
a ¶Damnatio. b ¶Non in alio, non in patre. c ¶Q. Ne miremini, si viri iusti filius declinans ad peccata moriatur, quia ècontrario si peccator genue. fi. qui vi. o p. &c.
b rietur. Sanguis eius in ipso erit. Quòd si genuerit filiũ, qui 5
videns omnia peccata patris sui quæ fecit, timuerit, & nõ
¶Scilicet.
fecerit simile eis: super mõtes nõ comederit, & oculos suos
non leuauerit ad idola domus Israel, & vxorẽ proximi sui
non violauerit, & † virum non contristauerit, pignus non
retinuerit, & rapinam non rapuerit, panem suum esurienti
dederit, & nudum operuerit vestimẽto, à pauperis iniuria
auerterit manum suam, vsuram & superabundantiam nõ
acceperit, iudicia mea fecerit, in præceptis meis ambulaue
a ¶Cui dissimilis.
rit, hic nõ morietur in iniquitate patris sui, sed vita viuet.
Pater eius quia calumniatus est, & vim fecit fratri, & malũ
operatus est in medio populi sui, ecce mortuus est in ini-
a ¶Non alieni. ¶Quæstionem proponit.
quitate suã. Et dicitis: Quare nõ portabit filius iniquitatẽ 6
¶Soluit. a ¶Q. Iustus est & patris opera non sequutus.
patris? Videlicet, quia filius iudicium & iustitiam operatus
a ¶Sicut pater iniquus morte morietur. b ¶Quia fecit opera vitæ.
est, omnia præcepta mea custodiuit, & fecit illa, vitã viuet.
† Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: † Filius non porta-
bit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatẽ fi-
lij. Iustitia iusti super eũ erit, & impietas impij erit super
¶Declina à malo.
c eum. Si autem impius egerit pęnitẽtiam ab omnibus pec- 7
catis suis quę operatus est, & custodierit † omnia præcepta 8
¶Fac bona.
mea, & fecerit iudicium & iustitiam, vita viuet & non mo-
a ¶Si ab omnibus pœnituit. b ¶Quia ille meminit.
rietur. Omnium iniquitatum eius quas operatus est, nõ re- 9
a ¶Qua omnia præcepta mea custodiuit. b ¶Libero arbitrio.
d cordabor. In iustitia sua quam operatus est, viuet. Nũquid 10
c a ¶Deus vult omnes homines saluos fieri & ad notitiam veritatis venire, vbi seuera & truculenta Dei videtur sententia, sed non homines sed peccata condemnat.
volũtatis meę est mors impij, dicit dominus Deus: & nõ ut

c *Si autem impius egerit &c.* Q. In tantum filius patris sceleribus non grauatur nec alienis sceleribus inuoluitur, vt vnus atque idem qui prius impius fuit atque peccator, si pœnitentiam egerit, non damnetur pro pristinis peccatis.

d *In iustitia sua &c.* Hieronymus. Non tam mea iustitia quam sua, licet iustitiæ meæ sit bonis bona & malis mala reddere.

e *Nunquid voluntatis &c.* ✱ ... Non mortem ... quit, iniqui, sed pœnitentiam ... neque enim ... punire hominem ... ipsum creaui ... cum eo vitam cõmunicarem. Est autem quæ ... tur non solum verba sed res quæ partim gestæ sint, partim gerantur ... est diuina scriptura. Ezechias ... ex impio patre Achaz natus, ... lum pro patre non soluit ... sed etiam ... pietate ... mus euasit ... simus autem ... nasses omnem contrariam partem ... ingressus, ni... tria pietate ... tis percepit ... eũ pœnituit ... est consecutus. Et Amos huius filius patriã impietatem æmulatus non itẽ pęnitentiam ... lũ habuit ... tum. Cuius filius Iosias patris ... tus impietatem ... sanctorum numerum ascriptus est, nullo ex iniquitate paterna contracto detrimento.

c *Si* ... d *Si*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Quòd si genuerit. *Hic ponitur secundum exemplum de iniusto filio hominis iusti, patet similiter litera paucis exceptis.*

2 Et fecerit vnum. *Idest, de lege prohibitis.*

3 Hæc quidem omnia non facientem. *Idest, omiserit aliqua de præceptis affirmatiuis. Cætera patent in litera vsque ibi.*

4 Cùm vniuersa. *Hęc detestanda fecerit,* li, *vniuersa non tenetur hic collectiuè, quia pro singulis incurrit mortem culpę.*

5 Quòd si genuerit filium. *Hic ponitur tertium exemplum de filio iusto patris iniusti qui timore ductus paterna scelera non imitatur: patet litera ex supradictis vsque ibi.*

6 Et dicitis. Quare non &c. *Vbi ponitur quædam quæstio & eius solutio circa prædicta: & patet litera.*

7 Si autem impius. *Hic consequenter ponuntur exempla de auertentibus se à suo proposito, & primò de auertente se a malo, secundò, de auertente se à bono: ibi.* Si autem: *Circa primum ...* Si impius &c. *Quia non valet nisi sit integra.*

8 Et custodierit omnia. *Quia transgressio vnius facit hominem iniustum.*

9 Omnium iniqui. *Idest, ad puniendum æternaliter, puniẽtur tamen bene temporaliter.*

10 Nunquid voluntatis meæ est mors. *Idest, vt moriatur in impietate sua. Q. d. non. Impietas enim nõ potest esse à Deo volita: punitio autem impietatis bene est ab eo volita, in quantum est iusta.*

Si

a *Si autem auer.&c.* Quaſi dicat. Sicut iuſtum, ante peccatorem, non grauant antiqua delicta, ſic peccatorē, ante iuſtum: veteres iuſtitiæ non adiuuant. Vnuſquiſque.n.in eo inuenitur in eo iudicatur.

b *Nunquid via me.* Quaſi dicat, Putatis me immeritò peccata patrum punire in filijs? ſed vnuſquiſque in peccato ſuo morietur, & in iuſtitia ſua viuit. In vtroque non prętérit, ſed puniuntur preſentia. Sententia autē veſtra iniqua eſt qui putatis non eſſe parabolam, ſed hiſtoriam, vt aliorum ſcelera in alijs puniantur.

✻ Theodoretus. Non ſimpliciter dixit, peccarit, ſed ſi conuerſus fuerit à iuſtitia ſua & fecerit iniuſtitiam, ſecundum omnes iniuſtitias quas fecit iniquus, quandoquidem offendunt etiam ex pijs aliqui, ſe reſurgentes, cadentes rurſus incedunt, & pœnitentia ſaltem conſequuntur. At qui prorſus ab hac recedunt, contraræ viæ fructus percipiunt.

c *Cum enim auer.* Prius populus Iſrael auertit ſe à iuſtitia ſua quia iuſtitiæ reliquit autorem & fecit iniquitatem, Dei filium denegando, in peccato ergo atque in ſcelere quod operatus eſt, morietur, non in pluribus ſed in vno hæredem interficiens, vt perderet hæreditatem.

d *Et dicunt.* Vſque hodie Iſrael blaſphemat Deum cur populum ſuum reliquerit: & Gentium multitudinē aſſumpſerit: Hos arguit dominus, quod viæ eorum prauę ſint Domini autem iuſta ſententia vt perditis malis colonis, alijs locet vineam ſuam: Quod intelligentes Iudæi in Euangelij parabola dixerunt. Nō erit iſtud. (Luc. 20. b.)

e *Conuert.* Propriè ad Iſrael ſermo iſte dirigitur, vt agāt pęnitentiam, & relinquant iniquitates ſuas. (De pœ. diſ. 4. c. hanc ſocietatem. & c. ſi auerterit. † propter pręuaricationē.)

Melius eſt hāc exhortationem, Conuertimini & agi. pę. in perſona accipi Iudęorum.

f *Et facite vo.* Cor nouum Iſraelis, eſt credere in eū quē prius negauerat: Cor nouum Gentiū idola relinquere, & mortuorum cultura cōtempta credere in eū qui eſt Deus viuētium. (E) († ea.)

✻ Auguſtinus. Ne autem putetur nihil facere homines per liberum arbitrium, ideò in pſalmo dicitur, *Nolite obdurare corda veſtra.* Et per ipſum Ezechielèm, *Proijcite à vobis omnes impietates veſtras quas impiè egiſtis & facite vobis cor nouum.* (Lib. de grat. & lib. 225. c. 15.) (Pſal. 84.) (Ezech. 18.)

g *Quia nolo.* Nolo vos mori, quos in ſalutem genui. *Filios enutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me.* Quaſi dicat. Cur moriemini què patrum merito, & mea debetis viuere miſericordia? *Quia no. mor. pec.* (F) (Iſa. 1. a.) († inf. à 33.)

a ¶Peccata, ſcilicet, pereant, homo ſaluus fiat.
conuertatur à vijs ſuis, & viuat? † Si autē auerterit ſe iuſtus 1
a à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem ſecundum oēs abomi-
a ¶Qui mortis filius.
nationes quas operari ſolet impius, nunquid viuet? Oēs iu 2
a ¶In ſalutem eius. ¶Sed.
ſtitię eius quas fecerat non recordabuntur. † In pręuarica- 3 4
tione qua p̄uaricatus eſt, & in peccato ſuo quod peccauit,
¶Non in alienis ¶Tamen.
in ipſis morietur. Et dixiſtis: Non eſt æqua via dñi. Audite 5
b ergo domus Iſrael: Nunquid via mea non eſt æqua, & non 6
magis viæ veſtræ prauę ſunt? Cùm.n. auerterit ſe iuſtus à iu 7 8
c ſtitia ſua, & fecerit iniquitatem, morietur in † eis: In iniuſti
a ¶Gentilis.
tia quā operatus eſt, morietur. Et cùm auerterit ſe impius
a ¶Idololatria. b ¶Quæ lege Iudæis præcepta ſunt.
ab † impietate ſua, quam operatus eſt, & fecerit iudiciū &
a ¶Prius mortuam. b ¶Se ſc licet intereſſe in iniquitatibus.
iuſtitiā, ipſe animam ſuam viuificabit. Conſiderans.n. &
auertens ſe ab omnibus iniquitatibus ſuis quas operatus
¶Credens in eum qui dicit: Ego ſum via veritas & vita
d eſt, vita viuet, et nō morietur. Et dicunt filij Iſrael: Non eſt
ęqua via dñi. Nunquid viæ meæ non ſunt æquæ, domus
a ¶Siue Iudæum ſiue Gentilem, non eſt perſonarum acceptio apud Deum. Vnuſquiſque in ſua fide coronabitur, aut in infidelitate damnabitur.
Iſrael, et non magis vię veſtræ prauę? Idcirco vnumquemque iuxta vias ſuas iudicabo domus Iſrael, ait dñs Deus.
a ¶Iudæi & Gentes ad eum, ſcilicet, qui poteſt ſanare contritiones veſtras.
† Conuertimini et agite pœnitētiam ab omnib. iniquitati 9 10
e bus veſtris, et non erit vobis in ruinā iniquitas. Proijcite à 11
vobis oēs † iniquitates veſtras, in quibus pręuaricati eſtis, 12 13
a ¶Vetuſtatem literæ relinquentes. b ¶In nouitate ſpiritus. c ¶Qui eſtis filij Abraham, Iſaac & Iacob, de quibus dicitur: Deus viuorum, non mortuorum.
f et facite vobis cor nouū et ſpiritum nouū. † Et quare mo- 14
riemini domus Iſrael? Quia nolo mortem morientis dicit
g ¶Qui diſceſſiſtis. ¶Per pœnitentiam mortui per peccata veſtra. 15 16
dominus Deus. Reuertimini et uiuite.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si autem. *Hic ponitur exemplum de auertente ſe à iuſtitia: & patet litera vſque ibi.*

2 Nunquid viuet. *Quaſi dicat, non, vita gratiæ quæ ſtatim perditur per peccatum mortale.*

3 Omnes iuſti. *In gratia exiſtentes.*

4 Non record. *Ad pręmiandum æternaliter, ſi perſeueret in malo, ſi autem recuperet gratiam viuificabuntur, & ſic pręmiabuntur non ſolum temporaliter, ſed etiam æternaliter.*

5 Et dixiſtis. *Erroneè.*

6 Non eſt. *In ſic puniendo.*

7 Nunquid via me. *Quaſi dicat, immo, quia ſum regula ęquitati*

8 Cum enim. *In tali enim puncto in quali reperitur in morte, in tali iudicandus eſt: ideò finaliter concluditur. Idcirco vnumquēque iuxta vias ſuas iudicabo &c.*

9 Conuertimi. *Hic poſt reprehenſionem malitię ponitur monitio ad pœnitentiam, cum dicitur:* Conuertimi. *ad Deum.*

10 Et agite. *Deteſtando peccatum.*

11 Ab omnibus. *Quia non valet pœnitentia, niſi ſit integra.*

12 Et non erit vobis in ruinam. *Scilicet, in foueam gehennæ.*

13 Iniqui. *Per pœnitentiam deleta.*

14 Et facite vobis cor. *Talis nouitas eſt per gratiam quę à ſolo Deo datur: tamen homo adhoc facit in quantum per liberum arbitrium cum Dei adiutorio ſe ad hoc diſponit, ideò ſubditur.*

15 Reuertimini. *Per pœnitentiam.*

16 Et viuite. *Per gratiam quæ ducit ad vitam gloriæ ſempiternam.*

✻ CAP.

ADDITIO.

In cap. 18. *vbi dicitur Poſtilla:* Et dixiſtis erroneè, non eſt æqua via domini.

Circa hoc Iudæi etiam moderni vehementer errant. Eſt enim determinatū apud eos, quod homo iudicatur iuſtus vel iniuſtus, apud Deum ſecundùm numerum meritorum & demeritorum ſic quod ſi aliquis habens plura merita, poſtea labatur in peccata, dum tamen non fuerint tot peccata numero, ſicut fuerint merita, quod talis iudicatur iuſtus apud Deum, vnde: Ra. Moyſi in ſuo. Deut. vbi tractat de pœnitentia. c. 3. dicit ſic: Quilibet homo cuius merita ſunt plura numero quam peccata, iuſtus eſt: & cuius peccata ſunt plura numero quam merita impius eſt: qui autem habet tot merita ſicut peccata mediocris eſt. Hæc ille: Quam ſentētiam falſam & erroneam, omnes communiter tenent nemine contradicente: Ex qua falſa ſententia ſequitur, quod ſi quis habens decem merita, poſtea committeret nouem peccata eſſet iuſtus etiam non pœnitēdo de peccatis: quod eſt maximè erroneum, & contra literam huius cap. vbi dicitur. Cum enim auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua & fecerit iniquitatem, morietur in ea: *Et inf. 33. c.* Et ſi dixero iuſto quod vita viuet: & confiſus in iuſtitia ſua fecerit iniquitatē: omnes iuſtitiæ eius obliuioni tradentur, & iniquitate ſua quam operatus eſt, in ipſa morietur. *Quod eſt manifeſtè contra errorem prædictum.*

CAP. XIX.

a ¶Omnes, scilicet, qui de Iosiæ stirpe generati sunt.
a E T tu † Assume planctum super principes Israel,
a ¶Ierusalem. ¶Metaphorice omnia.
& dices: Quare mater tua leæna inter leones cu
bauit? In medio leunculorũ enutriuit catulos
b suos. Et eduxit vnum de leunculis suis: leo factus est, & di-
a ¶Famam eius.
c dicit capere prædam, † hominemque comedere: Et audie
a ¶Aegyptiæ. b ¶Cruenta fuit victoria.
rũt de eo Gentes, † & non absque vulneribus suis ceperunt
eum, & adduxerunt eũ in catenis in terram Aegypti. Quæ
a ¶Mater Ierusalem quæ genuerat & nutriuerat, regemque creauerat eum. ¶Deficiente regno.
d cùm vidisset, quoniam † infirmata est, & perijt expectatio
a ¶Iechoniam filium IoaKim. b ¶Alijs regibus. c ¶Regem.
d ¶Viam prædecessoris ingressus.
eius, tulit vnum de leunculis suis, leonem cõstituit eũ. Qui
incedebat inter leones, & factus est leo, & didicit prædam
a ¶Nimia crudelitate.
capere, & homines deuorare. Didicit viduas facere, &
¶Desolari.
ciuitates eorum in desertum adducere, & desolata est ter-
¶Exterrita. ¶Ideo
ra, & plenitudo eius à voce rugitus illius. Et conuene-
runt aduersus eum Gentes vndique de prouincijs, & ex-
e panderunt super eum rete suum. In † vulneribus earum,

† fili hominis.
† homines.
† retibus suis ceperunt eũ.
† die expectasset.
4. Re. 23. f.

CAP. XIX.

A a E *T tu assu. &c.* Captiuitate vicina ꝓpheta non tam vaticinatur futura quam narrat præterita. Post sextum. n. Sedechiæ regis annum statim in sequentibus legimus: Et factum est in anno septimo.

b *Vnum de leun.* Ioachaz scilicet, filiorum Iosiæ quẽ Nechao Pharao duxit in Aegyptũ, & substituit Ioakim, cui Iechonias filius successit, qui cum matre & optimatibus ciuitatis à Nabuchodonosor du- B ctus est in Babylonem: de quo natus est Salathiel pater Zorobabel.

c *Leo factus est.* Hieronymus. Hæc iam facta fuerant cum propheta dicebat. Postquam enim Ierusalem eduxit Ioachaz filium Iosiæ de regia stirpe, & regem constituit, tam crudelis in breui extitit, vt tropologicè cœpisse prædas, & homines deuorasse memoretur.

d *Tulit vnum de leun. &c.* ✻ Theod. Hic Iechoniam Ioachim filiũ declarauit. De his enim qui captiui fuere & in externa reg… sortiti sunt vi… nẽ verba facit. … Ioachim in pr… ti mentionem … sit, quia ipse in … rusalẽ interfe… Breuiter igitur … suit Iechoniæ … ra, qui menses … dies ĩsuper pa… cum regnasset … stis cędibus vr… compleuit.

e *Et expander…* Hieronymus. … quòd hoc I… niæ factum … se tradidit Ba… nio regi & in … dæã asportatu… sed vt leonis … tur translatio … pitur in fouea … stringitur ca… reseruatur i… ueis. Alioqu… ta historiam … de Sedechia … mus, qui p… choniam in… promotus est: hoc facit occasio, vt quia catenæ, c… carcer nominantur, Sedechiam potius quam Iec… plerique intelligant. Seruatus autem in carcere est … nias, nec interfectus, sublato tantum regno: Sedec… vero cæcum ductum in Babylonem, & statim oc… narrat historia.

☞ a M…

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIX.

✻ 1 E T tu *Hæc est pars quinta, in qua arguitur principum malitia sub metaphora leænæ & vineæ euulsæ. Et diuiditur in tres partes secundum tres filios Iosiæ contra quos loquitur, secunda ibi:* Quę cũ vidisset, *tertia ibi:* Mater tua *Circa primum dicitur a domino.*

Diuisio.

2 Et tu. *Ezechiel. Quod autem subditur in aliquibus libris*, Fili hominis, *Non est in Hebręo, nec in libris correctis.*

C 3 Assume planctum, &c. *Plangendo eorum culpam, & pœnam sequentem.*

4 Quare mater tua, &c. *Idest, domus regia.*

5 Leæna. *Idest, crudelis facta & rapax, cùm tamen Dauid fuerit mitissimus.*

6 Inter leones cubauit. *Idest, consilio crudelium & impiorũ acquieuit.*

7 In medio leunculorum enutriuit. *Idest, pueros de semine regio.*

8 Et eduxit, &c. *Scilicet, Ioachàz filium Iosiæ.*

9 Leo factus est. *Idest, rex institutus. 4. Reg. 23. Per leonem enim qui est rex animalium, intelligitur ipsum regnum.*

10 Et didicit. *Per rapinas.*

11 Hominem comede. *Per homicidia.*

12 Et audierunt de eo. *Quia malitia eius nota facta est Gentibus in circumitu habitantibus.*

13 Et non ab. *Quia in captione eius per regem Aegypti, hinc & inde plurimi vulnerati. In Hebræo habetur sic.* In earum captus est. *Prosequendo parabolã leonis, ad cuius … nem fiunt foueæ & operiuntur paleis in superficie, & leo incedens cadit & sic capitur.*

14 Et adduxerunt eum. *Hoc habetur. 4. Reg. 23.*

15 Quæ cum vidisset. *Hic consequenter agitur de Ioach… Iosiæ, quem rex Aegypti substituit regem loco fratris sui, … habetur.* Quæ cum vidisset. *Scilicet, domus regia.*

16 Quoniam infirmata est. *Per captionem Ioachaz.*

17 Et perijt expe. *Idest, expectatio defensionis per eum.*

18 Tulit vnum de leunculis super. &c. *Scilicet, Ioa…*

19 Leonem constituit eum, &c. *Idest, fecit regem: li… rex Aegypti hoc fecerit, tamen hoc fuit ad preces stirpis re…*

20 Qui incedebat inter leones, &c. *Habens secum … impios & crudeles.*

21 Et factus leo. *Idest similis eius in crudelitate.*

22 Et didi. præ. cap. *Subditos spoliando, vt inde soluer… tum regi Aegypti. 4. Reg. 23.*

23 Et homines. *Vicinas Gentes occidere: Cętera patent …*

24 Et conuenerũt de prouincijs. *In exercitu regis Ba…*

25 Et expanderunt, &c. *Idest, multitudinem bellantiu…*

26 In vulneribus earum. *In Hebræo habetur: In foss… captus est. Et exponatur vtraque litera vt supra.*

✻ 1 Add…

MORALITER.

† 1 *Et tu.* In hoc capitulo secundum sensum literalem arguitur malitia domus regiæ scilicet filiorũ Iosiæ: & hoc sub parabola duplici scilicet leænæ, & vineæ euulsæ: Moraliter autem per primam parabolam arguitur cupiditas ecclesiæ accipiẽdo ecclesiam pro cupidis pastoribus & eorum ministris, & sic dicitur.

4 *Quare mater.* Idest, crudelis & rapax cùm in principio fuerit valde benigna, secundum quod dicitur Act. 4. f. Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna: nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat: sed erant illis omnia communia. Et sequitur ibidem. *Nec quisquam egens erat inter illos*, Sed modo facta est rapax leæna malitijs exquisitis rapiens subditorum bona.

7 *In medio.* Idest, in medio rapatium hominum, quos multi in ecclesiæ dignitatibus constituti tenent secum. Et

8 *Et edux. &c.* In electionibus enim & promoti… ecclesiasticis plus attenditur aliquando ad poten… astutiam eligendi, quam ad eius scientiam & vi…

10 *Et didi.* Nam data sibi potestate incipit magi… quam antè.

12 *Et audi.* Idest, dęmones ad vitia Gentilium in…

13 *Et non.* Nam propter multa peccatorum vul… tur in potestate dęmonum.

14 *Et ad.* Nam ipsum peccatis multis incatena… cunt dœmones ad fossam inferni.

15 *Quæ cum.* Scilicet, societas illorũ, quæ promo…

16 *Quoniam infirmata.* Scilicet consequendi remu… nes ab eo.

17 *Tulit vnum.* Idest, promouit aliorum loco eius … lum vel peiorem. Et hoc aliquando contingit, … ditur.

18 *Et desolata est.* In cura talis hominis posita: … quod de eo subditur.

Mater tu. Multis sermonibus, res vna dicitur Ierusalē A iperius, pulchræ mulieri, & post leænæ catulos nutrien-, nūc vineæ pulcherrimæ comparatur. *Vinea.* Quamuis ulchra, quāuis longis propaginibus extenta, si hastilia, amosq; subtraxeris, iūcta terræ arescit calore, maximè ventus vrens quē ræci elisonā, aliàs *μίσονα* vocant, sicca erit fructus eius, emarcescat, & quasi ignis cremetur ardoribus.

Babylonem vel a Ægyptū signat ad cā transfugerunt at ipsam Iudæam i qua pauci paupe r remanserunt: q-bs præfectus erat Godolias, vt cōgreget & regeret reliuias populi, quē Ismael de stirpe reg occidit in Maspa, & hoc est qđ ditur, *Ignis comedeam.*

Hier. secundum b anagogem. Hæc ad eclesiā referimus. c qia in nouissimo tepore multiplicata iniquitate re- d frigescet charitas mltorum, vt probatur si fieri pōt etiam electi, & principes eius capiantur in retibus diaboli, qui nō vnius regis captione contentus, quotidie reges & principes capere festinat. vnde: *Escæ eius electæ.* Palmites quoque ecclesiæ qui dudū floribus & rubori sanguinis æquabantur, vento vrente siccātur, vnde: in Euāgelio, Qui germinauerunt orto sole æstuauerūt, & siccata sūt, vt vix remaneat vnus ex palmitibus qui cōsurgat in virgam, & dignus populi princeps fiat, vnde: Amos: *Inducā fa-*

famē et sitim super terrā, non panis famē neq; sitim aquæ &c. Vnde debemus plāgere & lamentari super principes Israel, D quorum vitio & superbia Iudæa capta est & Ierusalem.

b *Et nunc transplantata.* ✻ Theod. Post vrbis & templi incendium omnibus principibus partim interfectis partim bello captis & abductis, relictis ibi

captus est, & miserunt eum in † caueam. In catenis adduxe
runt eum ad regem Babylonis: miseruntq́; eum in carce-
rē, ne audiretur uox eius ultrà super montes Israel. Mater
a ¶LXX Flos in malis granatis. b ¶Rubore florum. c ¶Vbi humore nutritur.
tua quasi uinea in sanguine tuo super aquam plantata est.
Fructus eius & frondes eius creuerūt ex aquis multis, & fa-
a ¶LXX. In tribum ducum vt scilicet inde reges herent. b ¶Superbis Deus resistit.
ctæ sunt ei uirgæ solidæ in sceptra dominantiū, & exaltata
a ¶Vt superbiret. Aliorum bona videamus, nostra nesciamus.
est statura eius inter frondes. Et † uidit altitudinem suā in
a ¶In furore domini.
multitudine palmitum suorum, & euulsa est in irā in terrā
a ¶Ruinas Ierusalem eleganti translatione demonstrat.
que proiecta: & uentus urens siccauit fructū eius, marcue-
¶Ismael. ¶Tamen.
rūt, & arefactæ sunt uirgæ roboris eius: Ignis comedit eā.
a ¶Tam pulchra, tam fructuosa.
Et nunc trānsplatata est in desertū, in terra inuia & sitien-
¶Ismael. ¶Tribu regia.
ti, & egressus est ignis de virga ramorum eius, qui fructum
¶Ex tunc. a ¶Aliquis rex qui populum gubernaret, sed cum Iohanna alio Carex in Aegyptum transfugerunt. b ¶Regij generis quod in Iudæa vltrà cessauit, donec veniret cui repositum est, qui erit expectatio. Gentium.
eius comedit: & non fuit in ea uirgā fortis, sceptrum domi
nantium. † Planctus est, & erit in planctum.

1 pauperibus Nabu- († compedes.)
† zardan. Godoliam
principem præfe-
2 cit, & vrbs omni-
3 nò deserta fuit, im-
4 mò omnis Iudæa.
5 Idcirco ait, & nūc
6 plantauerunt eam
7 in deserto.
c *Et egressus est ignis.*
8 ✻ Idem. Ismael. n.
è regio genere oriū- († conspecta est in altitudine sua.)
9 dus Godoliæ inui-
dis adductus, ficta-
10 que, erga eum ami
11 citia vsus, occultè E
12 insidiatur, & eorū
13 plurimos qui eum
14 sequebantur, inter-
15 ficit. Reliqui oēs
16 Chaldæorum irā
17 veriti, cū Ieremia
18 Propheta in Aegy-
ptum se recepere.
19 Atque hoc declara
20 uit cum dixit, Egre
21 dietur ignis de vir-
gis electorum.

d *Plāctus est, & erit.* Hieronymus. Hinc patet hoc quod superius dictum *Quare mater tua leæna, &c.* Et hic: *Mater tua quasi vinea, &c.* (supra eo. 2.) ad Ierusalem pertinere, quæ perdidit leones & palmites suos, & non remansit in ea virga, quæ consurgeret in tribum regiam. A planctu enim cœpit & in planctu finitur. Assume planctum, &c. hoc in principio & in fine planctus est &c. Planctu enim & lamentatione stirps regia prosequenda est.

CAP. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Adduxerunt eum, &c. *Inceperunt enim Chaldæi ipsum ducere in Babylonem: sed in via mutato consilio reduxerunt eum ante Ierusalem, & ipso interfecto proiecerunt cadauer eius extra portas Ierusalem, vt habetur Iere. 22.*

2 Mater tua. &c. *Hic agitur de tertio filio Iosiæ scilicet Sedechia quem rex Babylonis exoculauit, & in Babylonem duxit, & quantum ad hoc dicitur:* Mater tua. *Idest, domus regia.*

3 Quasi vi. *Ex rebellione enim Sedechiæ contra regem Babylonis sequuta est magna effusio sanguinis. In Hebræo habetur:* Quasi vinea in similitudine tua. *Idest, assimilata est vineæ euulsæ, vt habetur infra.*

4 Super aquam plantata est. *Idest, super populum Iuda fluidum sicut aqua.*

5 Fructus eius. *Idest, diuitiæ & filij.*

6 Creuerunt ex aquis multis. *Idest, ex stipendio à populo multo collectis.*

7 Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra. *Sedechias enim confidens de sua potestate & robore gentis suæ voluit dominari absque iugo regis Babylonis.*

8 Et vidit altitudinem suam. *Considerans ex superbia sua, quòd indecens erat ei subesse regi Babylonis, & sic rebellauit, & iuramentum fregit: propter cuius fractionem dominus fuit iratus contra eum & contra suum populum, ideò subditur.*

9 Et euulsa est. *Scilicet Dei, eius enim deiectio & regni sui magis fuit virtute Dei, quam hominis.*

10 Et ven. *Idest, rex Babylonis.*

11 Sicca. fru. *Quia occidit filios eius.*

12 Marcuerunt & arefactæ. *Quia fracta ciuitate viri bellatores eius fugerunt.*

13 Ignis comedit. *Quia Chaldæi incenderunt domum regis, & templum & totam ciuitatem. 4. Reg. vl.*

14 Et nunc. *Quia Sedechias cum multis alijs fuit ductus in Babylonem, vbi frequenter pungebantur verbis & factis iniuriosis tanquam deserti spinis.*

15 In terra inuia & sitienti. *Quia ibi etiam patiebantur defectum sufficientis alimenti.*

16 Et egressus est ignis. *Idest, Ismael.*

17 De virga ramorum eius. *Quia fuit de semine regio.*

18 Qui fructum eius comedit. *Quia Godoliam interfecit & filias regis & populum qui cum eo erant, captiuauit, vt habetur Iere. 41.*

19 Et non fuit in ea virga fortis, sceptrum denominantiū. *Quia Iohannam filius Careæ & bellatores qui cum eo erāt, & reliquus populus timore Chaldæorum concussi fugerūt in Aegyptū contra verbum domini ad eos per Ieremiam dictum Iere. 43.*

20 Planctus, &c. *Idest, materia planctus.*

21 Est & erit, &c. *Toti populo quod dictum est de filijs Iosiæ regis Iuda sancti & iusti.*

✻CAP.

MORALITER.

† *Et miserunt.* Quia dœmones talem ducunt ad infernū in consimili vel maiori pœna.

2 *Mater tua, &c.* Hic ponitur secunda parabola de vinea eulsa, per quam moraliter intelligitur prælatus malè promotus, ideò sequitur.

4 *In sanguine.* Per quod designatur indignus prelatione, promotus tamen ad eam consanguineorum suorū fortitudine vel timore.

7 *Et factæ sunt, &c.* Quia per fortitudinem sui sanguinis stabilitur, licet coram Deo eijciatur, ideò subditur.

9 *Et euulsa est in ira.* Scilicet Dei.

16 *Et egressus est ignis de virga ramorum eius.* Quia frequēter contigit, qđ ignis discordiæ accēditur inter amicos eius. Et sic cōsumuntur eius tēporalia bona, & ipse moriēs descēdit ad inferna, ideo subditur: *Planctus est & erit in planctum.*

CAP. XX.

A a Nunquid ad in. Hæc fuisse consuetudinē populi Israel, vt qdquid dubitarent à dño ꝑ prophetas quęrerēt, multa exēpla testant, Saul q̄rens asinas pergit ad Samuelē. Aegrotante filio Ieroboā, mittitur vxor eius in Silo ad Abiā ꝓphetam. Dauid quoq; pro, heta aliū ꝓphetā Nathā interrogat, vtrū debeat dño domū cōstituere. In nouo quoq; testō Agab' q̄ Paulo euentura sunt, ꝓnunciat. Scriptū est in Deut. *Gentes quas dominus perditurus est in cōspectu tuo somnia & diuinationes audi unt: tibi autem nō sic dedit dominus.*

Populus per prophetas dominum interrogat. 1. Reg. 9. a. 3. Reg. 14. b. 2. Reg. 7. a. Act. 21. c. Deut. 18. c.

✱ Theo. Admodū congruit hisce verbis, q̄ à Deo & saluatore nostro dictū est, Non oīs q dicit mihi Dñe Dñe intrabit in regnū cęlorū. Etenim isti quoque (scelerib. addicti, ac penitentię remedijs sanari recusantes Dñm interrogare tentarunt, nō vt ea omnia facerent quæ sibi imperarentur, sed vt discerēt, an suis cogitationib. diuina oracula consentirēt.

B

† desiderabilis.

b *Viuo ego*. Congrua interrogantibus datur responsio. Sancto dicitur: *Adhuc loquente te dicam adsum*: peccatoribus (quales sunt seniores Israel) increpatio pro peccatis: Et additur iusiurandum, vt sit firmior sententia negantis.

Isaiæ 65. d.

c *Si iudi*. Non est Prophetæ responsio, sed sñia iudicātis pro iniquitatibus, quia patrum iniquitates sunt sequuti.

d *Abominationes*. Non quod peccata patrum redundent in filios, sed ostenduntur patribus similia fecisse, & hæreditario malo longum funem peccatorum contraxisse, vt quorum imitantur peccata pertimescant supplicia.

✱ Theodor. Istis, inquit, à propheta, qui ad te adierunt, & mea ostendito beneficia & parētū ipsorū sceler... seto narratio itē, quēadmodū in Aegypto parētib ipsi... adhuc impiè viuentib & Aegyptiorū idola colētib. ... ipsū ostenderim eosq; docuerim esse me Deū ac dñ...

e *In die qua*. Israel cū esset in Aegypto intūū Deū ignorabat, vt Moyses n... sus ad eos dicer... Si interrogaueri... qs misit te, qd ... eis? Et ait dns. ... est misit me. Ibi... go not' est eis. † ... leuauit manū ... pro eis contra ... gyptios.

D

f *In terram*. Hier... cundùm literā, ... dæam inclitam ... & oībus terris ... liorē dubitare ... pōt, qui à Rino... ua vsque ad Ta... montem & flu... Euphratē oēm ... siderauit terram ... vrbium potē... & regionū am... tatē Palęstinam ... delicet & Phen... Arabiam, Syri... Cœlem, Ciliciā, & cæteras regiones quas Israeli si p... pta seruasset, dñs repromisit. Si aūt non accepit, vitiū credulitatis fuit: nam & in Palęstina, Iudęaq; prouin... multæ Gentes remanserunt, q̄ eis subiectæ nō sunt. ... tū sponsor reus est mendacij aut criminis, sed qui se ... sione indignum fecit. Pręterea hæc est conditio pro... tentis: *Si volueritis & audieritis me bo. &c. Si autem nolu... gladius deuorabit vos*. Eliguntur ergo secundum pœnit... tiam, alias secundum pręscientiam. Nec statim qui el... tur, tentari nō potest aut perire. Saul. n. electus in reg... & Iudas in apostolatum postea vitio suo perierunt.

E

g *Quæ est egreg*. Hier. Aqla, firmamētū: Symmach' relig... Theodotio. fortitudo qa oīū terrarū ista ē quasi fūda... tū qa ī ea Dei religio & tēplū & ceremonię & nomina... a t...

CAPVT XX.

a ¶Post vndecim menses, & quinque dies sup̄ rioris visionis.

Et factū est anno septimo, in quinto ī decima mē 1 2
sis venerūt viri de seniorib. Israel, vt interrogarēt 3
¶Post. a ¶Aut eguum dicant ... quia ... 4
dñm & sederunt corā me. Et factus est sermō dñi 5 6
ad me dicēs: Fili hoīs, loquere senioribus Israel, & dices ad 7
a eos: Hæc dicit dñs Deus: Nunqd ad interrogādū me vos ve 8
nistis? Viuo ego, qa nō rñdebo vobis, ait dñs Deus. † Si iudi 9
b ¶Quod ad interrogandum venerunt super his quæ ambigunt ... 10
c cas eos: si iudicas fili hoīs. Abominationes patrū eorū ostē 11
d de eis, & dices ad eos: Hęc dicit dñs Deus: In die qua elegi 12 13
e ¶Cognitus. 14
f Israel, & leuaui manū meā ꝓ stirpe domus Iacob, & appa- 15
a ¶Contra Aegyptios. b ¶Quasi percussurus. 16
rui eis in terra Aegypti, & leuaui manū meā ꝓ eis dicēs: ego
dñs Deus vester, in die illa leuaui manū meā ꝓ eis, vt edu- 17 18
cerē eos de terra Aegypti in terrā q̄ prouiderā eis fluentem 19
a ¶Nondum enim erant p̄ fecti, sed nutriendi lacte infantis. 20
g lacte & melle: q̄ est † egregia inter omnes terras. Et dixi ad 21

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XX.

1 Et factum est. *Hæc est pars sexta in qua arguitur populi malitia sub metaphora saltus comburendi. Et diuiditur in duas partes, quia primò malitia populi arguitur, secundo parabola inducitur, ibi:* Et factus est: *versus finem cap. Prima in duas, quia primo ponitur senum interrogatio, secundo, domini responsio, ibi:* Et factus est. *Circa primum dicitur.*

✱ Diuisio. C

2 Et factum. *scilicet, transmigrationis Iechoniæ.*
3 In quinto. *s. mēse, ꝓpter qd in aliquibus libris, mēse ponitur, sed non est in Hebr. o, nec in libris correctis: subintelligitur tamen.*
4 In decima. *Scilicet die mensis.*
5 Venerunt viri. *Qui regebant populū in terra Babylonis trāslatum, & ideo in ipsis totus populus quasi virtualiter cōtinebatur.*
6 Vt inter. *De agēdis p eos: & dicit hic Ra. Sa. q venerant ista intentione, q si non haberent à Deo responsum de negotijs sibi imminentibus, non curarent de obedientia vlteriori ad ipsum, sicut seruus à domino alteri venditus: & vxor à viro repudiata non curāt de ipsis vltra, sed quærunt sibi commodum alibi vbi possunt.*
7 Et factus. *Hic consequenter ponitur domini respōsio, & hoc ꝑ modū increpationis: Et diuiditur in duas: qa primò increpatur populi malignitas, scdò declaratur domini benignitas, vt opposita iuxta se postea magis elucescāt, scda ibi:* Viuo ego. *Prima adhuc ī tres, qa primo arguit malitiā quærentiū, scdò patrū præcedentiū, ibi:* Si iudicas: *tertiò filiorū sequentiū, ibi:* Propterea dicit. *Circa primū patet litera vsq; ibi.*

Diuisio.

8 Nunq. &c. *Q. d. Non venistis ad interrogandum me de salute animarū vestrarum sed de negotijs vestris tēporalibus: & hoc intētione peruersa. s. vt si negaretur vobis responsio, haberetis occasionem seruiendi idolis, & non mihi, vt dictū est.*
9 Viuo ego. *I. test, sicut verum est q ego sum vita p... verum est quod sequitur.* 10 Quia non. *Scilicet ad votum vestrum, nec per hoc habebitis libertatem seruiendi idolis sicut q... tis: sed restringam vos in seruitute mea, vt habetur. infrà eod. c.*
11 Si iudi. *Hic consequenter arguitur malitia patrū præcedentium & hoc secundum tria tempora, s. habitationis in Aegypto, in deserto, & in promissionis solo: Et secūdum hoc diuiditur in tres partes, secūda ibi:* Eieci ergo. *tertia ibi:* Quamobrē. *Circa primum dicitur:* Si iudicas eos: *videlicet senes Israel à te quærentes: Et accipitur hic iudicare pro rōnabiliter arguere: sicut inf. eod. c. Iudicio contēdi aduersus patres vestros in deserto. Et accipitur ... q ... quia eo quod ad Ezechielem pertinebat arguere populi vitia.*
12 Abomi. *Idest, peccata abominabilia.* 13 Osten. *Vt ... nabilibus communicantur.* 14 In die. *Hoc fuit quando dominus apparuit Moysi denuncians ei de hac liberatione. Exo. 3.*
15 Et leua. *Id. st, potentiam meā ad percutiendum Aegyptum.*
16 Et apparui eis inter Aegy. *Ista fuit reuelatio facta ... vt occurreret Moysi venienti, vt habetur Exo. 4. & tūc facta fuit ... ulatio de modo liberationis populi, & de sacerdotio, sibi futuro, vt habetur. 1. Reg. 2. c.* Hæc dicit dñs: Nunqd non aperta reuelatus sum domui patris tui cū esset in Aegypto: *hoc ... suis Eli de Aaron descendentis.* 17 Vt educerem. &c. *Prodigna, & ostenta.* 18 In ter. quā proui. eis. *tanquam pater ...*
19 Fluentem la. & mel. *Idest, abundantem omnibus bonis*
20 Quæ est egre. *Audiui ab illis qui fuerunt in Iudæa & Aegypto, quod Aegyptus est fertilior & amœnior, & secundum ista eminentia referenda est ad Christum qui erat inde nascit... secundum carnem, & ibi operaturus humanam salutem.*
21 Et dix. *Per Moysem & Aaron.* ✱ Vn...

MORALITER.

† *Et factum est.* Hic secundum sensum literalem sub parabola saltus combusti, ponitur punitio Iudæorum: præmittuntur tamen primò peccata eorum in Aegypto. secundo in deserto: & tertiò in promissionis solo. Moraliter aūt per peccantes in Aegypto significantur peccantes in seculo: nā Aegyptus tenebra interpretatur, seculū aūt tenebris ignorantiæ & culpæ inuoluitur, per peccantes in deserto significantur peccantes in claustro, quo... peccata sunt, cęteris paribus grauiora: quia quanto ... tus altior, tantò casus grauior. Per peccantes in terra promissionis significantur peccantes in statu prælationis ... sublimior est statu religionis, & per consequens cęteris paribus eorum peccata sunt grauiora.

2 *Vt factus est.* hic ponit punitio Iudęorū sub parabola saltus cōbusti: post eorū peccata cōmissa in Aegypto ... † deser...

A *Vnusquisque*. Hiero. Nobis quoque de Aegypto exeuntibus præcipitur, vt offensiones oculorũ nostrorum abijciamus, ne ea quæ oblectabant modo nos capiant, ne simulacra Aegypti nos polluant, ad inuentiones s. Philosophorum, Hæreticorum, quæ rectè idola nuncupantur. A bar. Leges n. erãt vitæ conciliatrices. Præcepta aũt ipsa, & iustificationes sed eadem diuersis nominib. vocata sunt, præcepta appellauit non .n. alia sunt præcepta aliæ iustificationes, sunt .n. tanquam dño scripta quæ iussi sunt hoĩes seruare. Iustificationes aũt non solum vt iure scripta, & D

Speculatis quoq; imo offensionib. Aegypti remoueamus oculos, arenæ, circi, theatrorum, & ab omnibus quæ animæ contaminãt puritatẽ, & per sensus ingrediũtur ad mẽtem, vnde. *Intrauit mors per fene.*

b *Et feci, &c.* Quod facere cogitabã propter iustitiam, non feci propter clementiam: ne pollueret B nomẽ meum, & videretur non posse cõplere quod Israeli promiseram.

c *Eieci ergo eos de terra Aegypti.* Hier. Huc vsque quid eis profuerit in terra Aegypti, & quõ statim offenderint, & quid contra eos cogitauit, & tamen non fecerit: propheta descripsit, quæ sequuntur, Egressus de Aegypto loquutus est. Hæc ad eos dicuntur, qui educti sunt de Aegypto in desertum. vt Aegyptiorũ vitijs liberati facilius in solitudine præcepta Dei custodirẽt. C Theo. Liberatos autẽ illos ab amara illa seruitute, in deserto tanq̃ in palæstra aliqua probis & vtilibus legib. quasi pueros ĩstruebã, qb. seruãdis viã illis moliebar

a ¶Primo exeuntes de Aegypto. b ¶Idola s. quibus longo tempore seruierant, ne velut abiicere dig. ẽter.

eos. Vnusquisq; offensiones oculorum suorum abijciat, &

a ¶Colendo. b ¶Non Aegyptij non alia monstra.

a in idolis Ægypti nolite pollui. Ego dñs Deus vester. Et

a ¶Quia. b ¶Libero arbitrio. c ¶Facientes s. prohibita, & multiantes contra Moysen.

† irritauerunt me nolueruntque me audire. Vnusquisque abominationes oculorũ suorum nõ proiecit, nec idola Æ-

¶Ideo ¶Decreui. a ¶Quia in me... ne perirem

gypti reliquerunt. Et dixi, vt effunderem indignationem

a ¶Quia nondum exierant, cum veniet effundere iram.

meam super eos, & implerem irã meã in eis in medio ter-

a ¶Q. peperci nomini meo, ne haberent nationes occasionem blasphemandi, inter quas notus factus sum in eis

ræ Ægypti. Et feci propter nomen meum, vt nõ violaretur coram Gentib. in quarum medio erant, & inter quas appa rui eis, vt educerem eos de terra Ægypti. Eieci ergo eos de

b terra Ægypti, & eduxi in desertum, & dedi eis præcepta

a ¶Etiam nihil addens sicut in Euangelio.

mea, & iuditia mea † ostendi eis, quæ faciet homo, & viuet

c a ¶Veri sabbati, & circuncisio signum est veræ circuncisionis, vt a vicijs omnibus purgati, per totam septimanam ei die & nocte viuamus vt in æterno sabbato quiescamus

in eis. † Insuper & sabbata mea dedi eis, vt esset signum inter me & eos: & scirent quia ego dñs sanctificans eos. Et irrita

a ¶Etiam.

uerunt me domus Israel in deserto, in præceptis meis non ambulauerunt, & iuditia mea proiecerunt, quæ faciens ho

a ¶Etiam nihil addens sicut in Euangelio. b ¶Non semel. ¶Non patrum

mo viuet in eis: & sabbata mea violauerũt vehemẽter. Dixi

a ¶Quando dixit Moysi Dimitte me, &c.

d ergo, vt effunderẽ furorem meum super eos in deserto, &

a ¶Parcens Aegyptijs, & cæteris Gentibus, ne scandalizarentur, & ipsi quorum misertus est, expectans pœnitentiam eorum

cõsumerẽ eos. Et feci propter nomen meũ, ne violaret̃ corã

e Gentibus: de quibus eieci eos in conspectu earũ. Ego igitur

a ¶Per Amalechitas, & alios qui dimicauerunt contra eos in deserto.

leuaui manũ meã sup eos in deserto, ne inducerẽ eos in ter ram q̃ dedi eis fluentẽ lacte, & melle: † præcipuam terrarũ

quod iustũ est cõtinẽtia, sed ẽt vt q̃ rectè agẽtẽ iustificare possint
1 Et illud scire necesse
2 est a præceptis & iusti
3 ficationib. q̃ possunt
4 ea obseruantib. vitã ministrares, sabbata cũ distinxisse. Nã sab
5 batorũ ipsis otiũ lege præscripsi, ait, nõ vt quod ipse sufficere vitã posset, sed vt hęc
6 ciuilis administra-
7 tionis ratio peculia- E
8 ris, a gentium eos di
9 stinguat institutis,
10 sed meorum benefi
11 ciorum in memoriam adducat.
13 d *Dixi ergo, &c.* *Idẽ Exo. 32
14 Et hæc quidem diui
15 nus docet Moyses
16 cũ ait dixisse Deum.
17 *Et nunc dimitte me, &*
18 *iratus furore deleo eos*
19 *& faciã ĩ gentẽ magnã*
Deinde suam deprę cationem exponit, Num. 14.
& in fine adijcit. *quasi*
20 *si perdideris eos, audiet*
21 *Aegyptus, & dicit eo quod non potuerit eos intro*
22 *ducere in terrã promis-* F
23 *sam, consumpsit eos in deserto.* Hoc ẽt declarauit hoc loco, cũ di
24 xit, & feci vt nomẽ † desiderabilem omnibus alijs terris.
25 meũ omninò non
26 violaretur coram gentibus.

e *Coram Gentib. de qu. &c.* Hier. Iam. n. eiecti erant de Aegypto. Superius verò ait. Coram Gentib. in quarum medio erãt quia nondum exierant. a *Pep. r.*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vnusquisque offensiones. *Per veram pœnitentiam.*
2 Et in id. *Vt sicut sum sanctus, ita & vos sitis sancti, ideo subditur*
3 Ego dominus, &c. *Cui debetis conformari.*
4 Et irritauerunt me. *In malis perseuerando.*
5 Et dixi ut effunderem. *Fuerunt. n. in illo populo multi, ita mali & duri, quod post visionem signorum in plagis Aegypti adhuc rebellabant verbis Moysi, vt habetur Exo. 14. c.* Nonne iste est sermo &c. *propter quod Deus voluit eos occidere in Aegypto vt dicit hic propheta spiritu Dei loquens: propter quod tenendum est firmiter, quod sit verum, licet in Exo. non sit scriptum, multa. n. tũc facta fuerunt, quæ non fuerunt tunc scripta, sicut & Io. vl. g. dicitur de Christo. Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc.*
6 Et feci. *s. misericorditer cum eis mortem illam non inferendo.*
7 Propter nomen, &c. *i. vilificaretur.*
8 Coram Gentibus in qua. *i. corã Aegiptijs: quia dixissent ideo interfecit eos in terra nostra, quia non poterat eos inde educere*
9 Et inter, &c. *Per signa meæ potestatis declaratiua in terra Aegypti.*
10 Vt edu. *Post multas plagas Aegiptijs illatas.*
11 Eie. er. *Hic consequenter arguitur malitia populi quantum ad tẽpus mansionis in deserto, & primò malitia patrum, secundo filiorũ,*
11 Dixi aũt. *Circa primum dicitur.* Eiecier. & c. *Tantum. n. timorem incussit Aegyptijs Deus, quod cogebant filios Israel exire. Exo. 12*
12 Et edu. Inde. *Diuidendo eis mare rubrum, Exod. 14.*
13 Et dedi. *In monte Sinai, & dicit præcepta quantum ad moralia & ceremonialia.*
14 Et iudicia mea. *Quantum ad iudicialia.*
15 Quæ fa. *Quia non inferetur sibi mors quæ infligenda est transgressoribus legis.*
16 Insu. & c. *Vt s. quiescerent a seruilibus operibus, sicut, & ego sabbato quieui a nouis operibus condendis. Genes. 2.*
17 Vt esset signum. *s. specialis dilectionis.*
18 Inter me & c. *Vt. s. quiescerent in meipso vacando diuinis.*
19 Et ir. & c. *Per murmurationes suas in Maraph, & Raphidim, vt patet Exo. 15. & 17.*
20 Et sab. *Quia aliqui de populo contra præceptum Moysi exierũt ad colligendum Manna in die sabbati, Exo. 16.*
21 Di. er. vt. *post fabricationem vituli, & eius adorationem, tunc enim dixit. dominus ad Moysen.* Dimitte me, & c. *Exo. 32.*
22 Et fe. *s. misericordiam non inferendo pœnam istam, ne violaretur imponẽdo mihi falsum. s. quod ad interficiendum eos eduxissem in desertum, vnde: tunc allegauit Moyses coram Deo. Ne quæso dicãt Aegyptij, & c.*
23 Eg. igi. & c. *i. vindictam meam.*
24 Su. c. in des. *Hoc fuit quando territi verbis exploratorum voluerunt reuerti in Aegyptum, Nu. 14.*
25 Ne indu. *s. promissionis: nullus. n. de illis intrauit nisi Calib, & Iosue, & Leuitæ, vt dictũ fuit ibi, quia nõ fuerant cũ alijs numerati.*
26 Præ. ter. *Exponatur hæc eminentia sicut supra.*

* Quia

MORALITER.

† in Iudæa. Per saltũ autem qui communiter habet infructuosa ligna: significatur congregatio quæcunque habẽs homines inutiles ad salutem animarum. In hoc autem saltu comburitur omne lignum viride, per quod significantur iuuenes accensi libidinis igne. Et omne lignum aridum per quod significantur senes accensi cupiditate, nam auaricia in senibus iuuenescit. Et quoniam isti postea cõburentur igne gehennæ, si perseuerauerint in malis, subditur. *Non extin. flamma succ. s.*

a *Pepercit oculus,&c.* Hieronymus. Quomodo pepercit
A cum præter Iesum Naue, & Caleph filium Iephone nullus terram promissionis ingressus sit? vnde: intelligimus viuere eos, nec æternis supplicijs reseruatos nec de libro viuentium deletos, nec consumptos ante faciem domini. Si.n.quia in terrã promissionis nõ intrauerunt perisse credendi sunt ergo, & Moyses perijt, qui vidit tantum. & nõ intrauit. (Exo.32.g.) Moysi quoque preces exauditas esse credimus, q pro populo interpellans ait. *Si dimittis eis peccatum dimitte. Si autem non vis, & me dele de libro tuo.* Sen-
B tentiam autem domini in filios, & famulos, non perditionẽ esse, sed emẽdationẽ audiamus. (Heb 12.b. Psal 77.d.) *Quem diligit dominus corripit, &c.* Et alibi. *Cùm interficeret eos, querebãt eum.* Et alibi. *Ego interficiã, & ego viuificabo.* († sciatur Deut. 32.f. † eorum.)
b *Et comminatus sum,&c.* Quia similiter patribus peccauerunt, similem sentẽtiam meruerũt, sed eadem clementia, & ob easdem causas reseruati sunt. Idem autor amborum eadem patientia iram mitigat. († super)
C c *Ite.le.* Vbi in vete. dominus contra filios eorum qui in deserto corruerunt, leuauit manum, volens dispergere, scriptura non dicit: sed ex hoc quod hic dicitur, factum esse credendum est: hoc significat quia postquam in terram promissioni uenerunt, peccatis exigentibus diuersis Gentibus, & tribus traditi sunt, & tunc præcepta bona in natura sunt, facta sunt eis non bona.

omniũ, quia iuditia mea proiecerunt, & in præceptis meis 1
¶Aegypti.
non ambulauerunt, & sabbata mea violauerũt. Post idola 2
a .n.cor eorum gradiebatur. Et pepercit oculus meus super 3
a ¶Omnino. b ¶Filios.s cum patribus filios.n.induxit in terram promissionis.
eos, vt non interficerem eos, nec consumpsi eos in deserto.
¶Post interfectionem patrum dat præcepta filijs in quibus parcit & patribus. a ¶Ne eorum imitaremini peccata, quorum vidistis tormenta. 4
Dixi autem ad filios eorum in solitudine. In præceptis pa- 5
trum vestrorum nolite incedere, nec iuditia eorũ custodia
a ¶Eadem dicit filiis, quæ ante, & patribus. 6
tis, nec in idolis eorum polluamini. Egõ dominus Deus ve 7
ster. In præceptis meis ambulate, & iuditia mea custodite, 8
a ¶Sancta ostendite venerando. b ¶Vt supra.
& facite ea, & sabbata mea sanctificate, vt sit signũm inter 9
¶Sic. ¶Non alius. ¶Tamen.
me, & vos, & † scietis quia ego dñs Deus vester. Et ex acer- 10
a ¶Patrum scelera imitantes. b ¶Quia.
bauerunt me filij, † & in præceptis meis non ambulaue-
¶Corde. ¶Opere.
runt, & iudiciã mea non custodierũt, vt facerent ea, quę cũ
a ¶Manifesta exponere ociosi est. ¶Ideo.
b fecerit homo viuet in eis: & sabbata mea violauerũt. Et cõ 11
minatus sum, ut effunderem furorem meũ super eos, & im
¶Vindictam.
plerem iram meam in eis in deserto. Auerti autem manũ 12
meam, & feci pp nomen meum, ut non violaretur coram 13
c Gentibus, de quib. eieci eos in oculis earum. Iterum leuaui 14
manum meã † in eos in sollitudine, vt dispergerem illos in 15 16
nationes, & uentilarem in terras, eò quòd iuditia mea non
fecissent, & præcepta mea reprobassent, & sabbata mea
uiolassent, & post idola patrum suorum fuissent ocu-
a ¶Eis scilicet quamuis in natura bona, facta sunt eis non bona, dum non valent in captiuitate legis præcepta seruare
d li eorum. Ergo, & ego dedi eis præcepta nõn bona, & 17

d *Ergo,&c.* Hi[ero]nymus. Nõ ait [...] sed non bona. [...] .n. statim sequ[...] vt. *Quod non est bo[num] malum sit.* Apost[olus] .n. ait. *Bonum est [...] ni mulierem non t[angere]*, quod si fec[...] nec bonum nec [ma]lum est. Dedit [...] eis dispersis in [...] tibus præcepta [non] bona: quia di[...] eos in desider[ia] cordis, vt facia[nt] non conuenien[tia].
Hiero. Possu[...] dicere, quod an[...] fensam decalo[...] tãtum acceper[...] Post idololatri[...] rò, & blasphem[...] multiplices leg[...] remonias, vt [...] potius q̃ dæmo[...] offerrent hostia[...] paratione sacri[...] leuius fieret, c[...] non erat per se [...] num, nec tamẽ [...] lum: quia Deo [...] rebatur, & non [...] num quia boni [...] torem offende[...]
* Theodoret. Quidam hęc d[...] lorũ cultu dicta [...] perũt, dedi, pro[...] misi, intelliger[...] Sed perpiscuun[...]

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Quia iu.*s.legem meam transgrediendo.*
2 Post.*erant enim proni ad idololatriam, vt patet in adoratione viteli.*
3 Et pe percit oculus meus, &c. *Quia tunc non fuerunt mortui, licet meruissent, nisi decem exploratores qui populum terruerãt: mors autem aliorum dilata est, tamen omnes mortui fuerunt in deserto. Sed huic videtur contrarium quod subditur.* Nec con. *Ad quod dicendum, q consumptio propriè importat deletionem hominũ in se, & in posteris suis, remanserunt autem eorum filij, & sic non fuerunt consumpti.*
4 Dixi au. *Hic consequenter arguitur malitia filiorum, cum dicitur.* Dixi autem ad filios eorum. *Per Moysem, & Aaron.*
5 In præc. *Docebant enim filios suos consimiliter eis viuere.*
6 In præcep. *Quæ sunt sancta.*
7 Et iu. mea cu. *Quæ sunt ęqua.*
8 Et sabba. mea san. *Diuino cultui vos applicando.*
9 Vt sit si.*s. dilectionis. Per hoc enim apparebit quod me diligitis.*
10 Et exa.me.fi. *In peccato Phegor, vt habetur Num. 25. Illud .n. contingit post mortem patrum, vt dicit. Ra.Sa. & hoc idem videtur, quia immediatè populus numeratur Nu.26. & in fine concluditur.* Hic est numerus filiorum Israel, qui descripti sunt a Moyse, & Eleazaro sacerdote &c. *Et subditur:* Inter quos nullus eorum fuit, qui antè numerati sunt a Moyse, & Aaron in deserto Sinai.
11 Et commi. *Quia pro peccato Phegor meruerunt aliqui mortem, & reliqui dispersionem, ita quòd intrarent dispersionis terram.*
12 Auer.au.&c. *Licet.n. tunc aliqui fuerunt mortui, tamen [a]li qui non fuerunt ab ingressu terræ impediti.*
13 Et fe.pro.no.meum. *Ne Aegyptij reputassent me f[...] non adimplendo promissum filijs Israel factum de introductio[ne] in terram Chananæorum.*
14 Iterum.le.ma.me. *Ad testificandum per Moysem.*
15 Vt dis. *Non tunc, sed post ingressum terræ promissionis, & post declinatinem ad idola, vt patet in libri Iud. & Reg. propter q[uod] se quuta est captiuitas decem tribuum primò, & postea duarum [vt pa]tet. 4.Reg. & hoc prædixit Moyses Deu. 31.g.* Congregate a[d me] omnes maiores natu, *& subditur.* Et inuocabo contr[a e]os cœlum, & terram. *Noui.n.quod post mortem meam iniq[uit]atẽ agetis, & declinabitis citò de via quam præcepi vobis, & occ[urr]ent vobis mala in extremo tempore, &c.*
16 Eò quòd iudicia mea non fecissent, & præcepta [m]ea, &c. *Istud refertur ad tempus Iudi. & Reg. quod pro tunc erat [fu]turum: tamen denunciatur hic per modum pręteriti, tum quia sc[riptu]ra, maximè prophetarum, frequenter loquitur de futuro p[er mo]dum præteriti, vt frequenter dictum est suprà. Tum quia i[d] [e]rat dictum a Moyse de pręterito, vt dictum est: ad quam [pę]nunciationem ista litera refertur in parte. Et concludi[tur] in fine.*
17 Ergo, & ego dedi eis præcepta non bona. *Qu[od] exponit Rab.Sa.dicens, q licet essent bona in se, eò q erant cont[i]nua iustitię, tamen non erant bona transgressoribus, qui puniend[i er]ant grauius post agn itam domini voluntatem, vnde: Luc.12.f.* Seruus qui cognouit voluntatem domini sui, &c.

*1

...os nequaquam sẽ-
A ...tiam eorum quæ
...cta sunt percepis-
...Impiam.n.idolo-
...rum religionem ne
...o rectè sentiens
...n bonam dixerit
...d admodum ma-
...la. Aliud igitur in
...nit oratio. Cum.n.
...derim, inquit, iu-
...stificationes ipsis,
...quos faciet homo,
& viuet in eis, & p
...hic intelligit decẽ
...verba legis, a quib.
...ngrarunt ipsi, alijs
...ex pceptis obstrin-
...x quæ vitam illis
...nullam ministrare
...pterant, sed sua ob
B ...seruatione id efficie
bat, vt necessarias
...leges illas violare de
...sisterent, atq; his in-
...nt: præcepta de le-
...pr. de ossibus cada
...uers, & morticinio
& seminis fluxu la-
...boranti, & alijs hu-
...iusmodi, & crebras
...propter hæc expia-
...tiones, & sacrificia. a
In is.n. obseruan-
...dis occupati, nõ am
...plius necessarias il-
...las leges poterant a-
...spernari. Idcircò nõ b
C ...dit dedisse illis p̃-
...cea mala sed non
...bona. Neque.n.vi-
...tium edocebant, ne
...q; virtutis ipsa per
...ferant efficientia, sed crebrò ad sacrum templum ad-
...uectare, & Deo præsto esse cogebant. Qui enim se pollu-
tum

a ¶In eis tamen viuere credentes. b ¶Idest, pollutos monstraui, sicut sacerdos leprosos a populo separans. c ¶Cum idolis offerrent quæ Deo debentur.
iudicia † in quib. non viuent: & pollui eos in munerib. suis 1
a ¶Baalim traducentes per ignem. b ¶Primogenita, scilicet.
cùm† offerrent omne quod aperit vuluam propter delicta 2 3
a ¶A Deo deserti, & idolis traditi. b ¶Quem vicio suo ad iracundiam concitauerunt. c ¶Ad seniores qui venerunt ad te interrogandum.
sua: & scient quia ego dominus. Quãobrẽ loquere ad do- 4 5
a ¶Lxx Adonai dominus.
mum Israel, filij hominis, & dices ad eos. Hæc dicit domi-
a ¶Sæpe, & multum. b ¶De quorum stirpe descendistis.
nus Deus. Adhuc & in hoc blasphemauerunt me patres ve- 6
stri, cum spreuissent me contemnentes, & induxissem eos 7 8
in terra, super quam leuaui manum meam, vt darem eis,
¶Enim.
Viderũt omnem collem excelsum, & omne lignum nemo- 9
¶Idolis ¶Ad me irritandum.
rosum, & immolauerunt ibi victimas suas, & dederunt ibi 10
irritationem oblationis suæ, & posuerunt ibi odorẽ suaui 11 12
tatis suæ, & libauerunt libationes suas. Et dixi ad eos. Quid 13
a ¶Antiquus error nomen pristinum possidet.
est excelsum, ad quod vos ingredimini? Et vocatum est no 14 15
a ¶In Hebræo Bama excelsum Bamoth plurale excelsa.
men eius excelsum, vsq; ad hãc diem. Propterea dic ad do 16
a ¶Sceleribus.
mum Israel. Hæc dicit dominus Deus: Certè in via patrum 17
a ¶Similem pœnam mœrentes.
vestrorum vos polluimini, & post † offendicula eorum vos
a ¶In tantum scelus prorupistis.
fornicamini, & in oblatione donorum vestrorũ: cũ tradu- 18
citis filios vestros per ignẽ vos polluimini in omnib. idolis
a ¶Non semel sufficit fecisse. b ¶Tantis flagitijs obligatis.
vestris vsq; hodie, & ego respondebo vobis domus Israel?
a ¶Responsione mea indignis.
Viuo ego, dicit dñs Deus: quia non respõdebo vobis, neq; 19 20
a ¶Quæ ne putetis me posse comolere. b ¶Hoc, scilicet. c ¶Nostro viuentes arbitrio.
cõgitatio mẽtis vestræ fiet, dicẽtiũ. Erimus sicut Gẽtes, & si 21 22
a ¶Non sub domino. ¶Vt simus, & nos vna de pluribus Gentibus.
cut cognationes terrę, vt colamus ligna & lapides. Viuo ego 23

tum credebat, ad ex- D
piationem accurre-
bat, ad quam cum
peruenisset, in Dei
memoriam redibat
ipsa autem memo-
ria diuinas leges ob
seruandas persuade-
bat.

* Gregorius. Ma- Lib. 28. mor. cap. 17.
la quasi mala esse de
finunt comparatio
ne peiorum, & bo-
na quasi bona non
sint comparatione
meliorum. Nam si-
cut peius delinquen
ti Iudææ de Sodo-
ma atque Samaria
dicitur. *Iustificasti so-* Ezech. 16.
rores tuas in omnibus
abominationibus tuis: †
ita melioribus no- E
ui testamenti præce
ptis subsequẽtibus,
præcepta bona quæ
rudibus data sunt,
non bona esse me- †abominatio
morantur. nes.

a *Cùm traducitis.*
Non quòd senio-
res in captiuitate po
siti hoc facerent,
sed qui Ierosolymis
erant, quibus im-
minebat captiuitas,
hoc facere non ces-
sabant.
b. *Viuo ego dicit do-*
minus Deus: quia non,
&c. Q.d. hoc totum F
faciam, vt me regem habeatis, non vt vos dispergam,
quamuis dæmonibus seruire elegistis.

* Theo-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et iudicia in quibus non viuent. *i. morientur. Præcepta enim iudicialia in pluribus casibus dicebant mortem inferendam transgressoribus.*

2 Et pollui eos in muneribus suis. *i. pollui permisi, inquantũ illa quæ debebant Deo offerre, offerebãt idolis. Aliter exponit Tho. de Aquino in prima secundæ dicens, quod scriptura loquitur hic de præceptis ceremonialibus, quæ dicuntur præcepta non bona, quia non cõferebant gratiam mundantem a peccato: & tamen homines per oblationes sacrificiorum ostendebant se peccatores, ideò dicitur.* Et pollui eos in muneribus suis. *Idest, pollutos ostendi*

3 Cum offerrent omne quod. *Idest, primogenita animalium.*

4 Propter delicta sua. *Quæ tamen non auferebantur per ista sacrificia, quantum est ex se, auferebantur tamen per contritionem, & fidem offerentium, inquantum homines verè contriti talia offerebãt habentes fidem Christi venturi, quem huiusmodi sacrificia figurabant.*

5 Quamobrem. *Hic arguitur malitia populi post ingressum terræ promissionis, cùm subditur.*

6 In hoc blas. me. &c. *Prius in deserto vt prædictum est.*

7 Et induxissem eos in ter. *s. Chanaam.*

8 Super quam leuaui manum meam. *Iurando ipsi Abraha, Genes. 22.* Per memetipsum iuraui dicit dominus. *Et subditur.* Et possidebit semen tuum portas inimicorum, &c.

9 Viderunt omnem col. excel. &c. *i. loca idolorum cultui apta secundum modum Gentilium.*

10 Immola. ibi victi. suas. *ea colendo.*

11 Et dederunt ibi irri. *Idololatria.n. est Dei irritatiua, & prouocatiua.*

12 Et posuerunt ibi odo. sua. *Offerendo, thymiama suaue, quod soli Deo debebat offerri.*

13 Et dixi ad eos. *Per Samuelem, & per alios prophetas.*

14 Quid est excel. *Q.d. nihil inquantum ibi colitur idolum, quod secundum veritatem nihil est.*

15 Et vocatum est. no. eius excel. *Vnde in libro Regum frequenter dicitur. Adhuc populus immola. in excelsis.*

16 Propterea. *Post malitiam patrum præcedentium, hic consequẽter arguitur malitia filiorum sequentium tempore Ezechielis existentium, cum dicitur.*

17 Certè in via patrum vestrorum. *s. per idololatriam, & alia vicia.*

18 Cum traducitis fi. *Quæ traductio potest dupliciter intelligi. Vno modo quod offerebant eos idolo Moloch, & cremabantur per modum frequenter dictum superius. Alio modo, quod per transitum inter ignes æstimabantur purgari, quomodo adhuc Tartari dicuntur vti, qui per ignem credunt omnia purgari.*

19 Et ego respondebo, &c. *s. ad votum vestrum, sicut quæsiuistis in prin. cap. quasi dicat. non.*

20 Viuo ego. *Postquam reprehensa est malitia populi, hic consequenter declaratur benignitas Dei, quæ aliquando non permittit peccatores pro suo libito malè agere: sed per flagella eos castigat, & quodammodo cogit ad se redire, & hoc est quod dicitur hic.*

21 Non respondebo vobis. *Ad votum vestrum, seu prosperitatem temporalium, quam quæritis.*

22 Neque cogitatio mentis vestræ fiet. *Quia sicut dictum est prius intendebant seruire idolis liberè tanquam dimissi a seruitute Dei: si non haberent ab eò responsum ad votum, ideò sequitur.*

23 Dicentium, Erimus sicut. *Liberi ab obseruatione legis Dei quod excluditur cum subditur.*

a ¶Q non despiciam vos sicut seruos fugitiuos Deum negligentes.
dicit dn̄s Deus quoniam in manu forti, & in brachio ex-
a ¶Ad meum regnum reuocabo. b ¶Non patiar vos esse in æterna captiuitate.
tento,& in furore effuso regnabo sup uos. Et educā uos de
a ¶Hoc · l necessitat ·
populis,& cōgregabo uos de terris, in quib. dispersi estis.
a ¶Percutiente. b ¶Velitis nolitis. ¶In pristinam reuocabo seruitutem . . . seruitutis iratus quem clementem neglexistis.
In manu ualida,& in brachio extēto, in furore effuso regnā 1
¶Vel per. ¶Ibi scilicet 2
bo super uos,& adducā uos in desertū populorum,& † iu- 3
a dicabor uobiscū ibi facie ad faciem Sicut iuditio cōtendi- 4
b 5
aduersum patres uestros in deserto terræ Ægypti,sic † iudi
¶Postea.
c càbo uos dicit dn̄s. Et subijciam uos sceptro meo,& indu- 6
a ¶Quibus ligati ab amore meo non recedatis. b ¶Ad adiiciendum. 7
cam uos in uinculis fęderis. Et eligam de uobis transgres- 8
a ¶Qui in malo perseuerant. b ¶Tamen. c ¶Exilij.
d sores, & impios, et de terra incolatus eorū educam eos, & 9
a ¶Quia in diuersis regionibus peribunt. b ¶Distinctione malorum & bonorum. 10
c ¶Qui facio cuncta iudicio.
terram Israel non ingredient,& scietis quia ego dominus. 11
a ¶Indigni estis meo Imperio.nec me cultura vestra delectat. 12
Et uos domus Israel. Hæc dicit dn̄s Deus. Singuli post ido 13
la uestra ambulate,& seruite eis·Quòd si & in hoc non au- 14
a ¶Dum mihi offertis simulatis, quæ tamen offertis idolis,& nomini meo tantam blasphemiam facitis, vt qui idolorum cultores estis, meos tamen vos esse dicatis.
dieritis me,& nomen sanctū meū pollueritis,ultrà in mu-
a ¶Hoc scitote b ¶Christo vel ecclesia.
c nerib. uestris, & in idolis uestris, in monte sancto meo,in
¶Non alibi.
monte excelso Israel ait dn̄s Deus: ibi seruiet mihi oīs do- 15
a ¶Seruient mihi.
mus Israel. Omnes inquam in terra,in qua placebūt mihi.
a ¶Per Christum enim vel ecclesiam primitiæ, & decimæ & omnis cultura in odorem suauitatis vertuntur.
Et ibi quæram primitias vestras, & † initium decimarum 16
uestrarum in omnibus sanctificationibus uestris. In odo- 17
rem suauitatis suscipiam uos cum eduxero uos de popu-
lis, et † congregauero uos de terris, in quas dispersi
a ¶Quia videbunt populum meum, scilicet, saluatum, glorificabunt me.
b ¶Vos saluati
f estis:et sanctificabor in uobis in oculis nationum. Et scie- 18
tis quia ego dominus,cum induxero uos ad terram Israel,

† regnabo super uos.

† congregabo

✱ Theodoretus.
A Hoc speratis, inquit vigente in rupibus vestra patria iniquitate & impietate,& omnia ista q̄ enarraui audentibus vobis, respōsum a me aliquod consecuturos vos esse. Ne fallite vos ipsos. Siquidem fieri nequit, vt ego vestris interrogationibus respondeam, quas audet impietas vestras.

a *Et adducam vos in desertum.* ✱ Idem. Desertum populū vocat, gentes olim a Deo destitutas, & per hoc præsignificauit fore, vt pieta-
B te in gentes introducta, isti quoque ab idolorum cultu desciscant, earum gentium, quæ impiæ olim fuere, immutationem erubescentes.

b *Sicut iud. conten.* Quasi dicat. Faciā vobis qui in Babylone idola colitis, quod feci patribus vestris in Aegypto vt adducam vos in desertum po.& iu-
C di. vo. ibi fa. ad fa. Sicut aduersum illos contendi, quando egressi sunt de Aegypto.

c *Et subijciam vos.* ✱ Theodoretus. Apostoli cum chorum intelligit, & eos qui diuino per eos preconio crediderint.

d *Et de terra incolatus.* Idem ✱ Quod post saluatoris nostri crucem ad exitum perductum est, quippe cum Romani ipsos

ipsos in seruitute[illegible] D redactos in om[illegible] terrarum orbem [illegible] sperserint, a regi[illegible] sorum vrbe d[illegible] ctos.

e *In monte.* San[illegible] De quo. *Erit m[illegible] manifestus in ver[illegible] montium,&c.* Et al[illegible] *Super montem ex[illegible] sum ascende tu qu[illegible] uangelizas Sion.*

Quidquid d[illegible] tur de populo I[illegible] lis qui liberatus [illegible] Aegypto in solit[illegible] ne multa comm[illegible] & dominum o[illegible] dit: & in terra p[illegible] missionis intro[illegible] ctus idola colu[illegible] tamen postea [illegible] clementia libera[illegible] est: referamus [illegible] E eos qui de Aeg[illegible] huius sæculi [illegible] manu liberati [illegible] & in viciorum [illegible] tudine suspiran[illegible] Aegyptum, & [illegible] ciunt quæ pœn[illegible] gna sunt: sed ta[illegible] per pœnitent[illegible] sola Dei clem[illegible] conseruantur.

f *Et sanctificab[illegible]* ✱ Theodoret[illegible] Illud (sancti[illegible] bor) posuit, v[illegible] intelligatur. ([illegible] nes enim viden[illegible] & mea benefic[illegible] vestram animi[illegible] ti æquitatem, [illegible] tatem multam [illegible] cipiat, eorum quos ipse Deos uocant, imbecillitatem [illegible] nentes,& meam ex beneficijs in uos collatis potesta[illegible] contemplantes.

2

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 In manu forti. *Cui non poteritis resistere.*

2 Regnabo super vos,&c. *Cogens vos per flagella ad seruitutem meam. Per talem modum loquendi dicitur Hosee 2. b. in persona populi Israelis. Reuertar ad virum meum priorem, quia melius mihi erat tunc quam nunc.*

3 Et adducam vos,&c. *Quia post afflictiones multas in Babylone reduxit populum in Iudæam, in quo itinere transierunt per deserta.*

4 Et iudicabor vobiscum ibi,&c. *i. per bona quæ vobis faciam manifestè videbitis, quod non afflixi vos ex odio, sed magis ex amore, vt reducerem vos ad bonum.*

5 Sicut iudi. &c. *Per beneficia.n.ibi diuinitus collata manifeste apparuit, quod afflictio populi quæ præcesserat in Aegypto permissa fuerat iusto Dei iuditio.*

6 Et sub.vos,&c. *i. dominio meo: post reditum.n. captiuitatis Babylonicæ non legitur populus Israel fuisse in idololatria, nisi aliqui pauci tempore Anthiochi, vt habetur. 1. Macha. & tamen hoc magis timore quam idololatrandi voluntate quantum ad multos, ideò subditur.*

7 Et indu. *i. ad obseruantiam legis quæ dicitur fœdus domini in pluribus locis ve.test.*

8 Et eligam de vobis,&c. *Sicut eliguntur lapilli de granis.*

9 De terra inco. *i. Iudæa.*

10 Educam eos,&c. *In captiuitatem.*

11 Et terram Israel. *Sed in captiuitatem morientur.*

12 Et scietis quia ego. *Faciens misericordiam cum pœnitentibus & iustitiam cum obstinatis, de quibus subditur.*

13 Singuli. *Loquitur ad modum hominis irati contra seruum improbum eyciens eum a sua seruitute.*

14 Quod si in. *Quia aliqui volebant seruire idolis in templo domini exemplo Manasse, qui in templo domini posuit idola. 4. Reg. 21. & subintelligitur, grauius puniemini, quia grauius est idololatrare in templo domini quam alibi & est hic modus loquendi qui apud Hebræos dicitur decurtatus: ad cuius intellectum oportet aliquid supplere sicut. 2. Reg. 5. Proposuerat Dauid in die illa præmium ei, qui percussisset Iebusæum, & non dicitur quale præmium sed subintelligitur quod fieret princeps militiæ, sicut exprimitur. 1. Para. 11. Ratio autem quare hic vtitur tali modo loquendi est, quia sicut dictum est, loquitur ad modum hominis irati, qui præ ira solet truncare verba sua, & subditur de pœnitentibus.*

15 Ibi seruiet,&c. *Quod impletum fuit in redeuntibus de Babylone, qui reædificauerunt templum in monte Moria, ibi domino seruientes.*

16 Et ibi quæram primitias vestras,&c. *Ad sustentationem sacerdotum, & Leuitarum, vt patet Nee. 10.*

17 In odorem suauitatis suscipiam vos cū eduxero &c. *Vestras oblationes acceptando.*

18 Et sanctificabor in vobis in oculis,&c. *i. sanctus apparebo in liberatione vestra.*

✱ F

a ¶Quam illi vitio suo perdiderunt, vos non tam merito vestro quam mea clementia recepistis.
in terram pro qua leuaui manum meã, vt dárem eã patrib.
vestris.Et recordabimini ibi viarum vestrarum & omnium 1
a b scelerum vestrorum quib. polluti estis in eis,& displicebitis
vobis in conspectu uestro in omnib. malitijs vestris: quas fe
a ¶Pro certo. ¶Vos saluati. b ¶P[illegible] pro p[illegible]catis vestris.
cistis: & sciẽtis, quia ẽgo dominus cum benefecero vobis: 2
a ¶Non meritum vestrum, sed cet. quorum scelera, non m[illegible] r[illegible] rdiam meruere sed pœnam.
ptopter nõmen meum non secundum vias vestras malas,ne 3
que secundum scelera vestra pessima,domus Israel,ait domi
nus Deus Et factus est sermo domini ad me,dicens. Fili ho- 4
minis pone faciem tuã contra viam austri, & stilla ad Aphri 5
6
a ¶Metaphoricè: Ierusalem quæ bestiarum & ferocium hominum habitatio est.
c cú,& propheta ad saltũm agri meridiani, & dices saltuĩ me- 7
8
d e ridiano:Audi verbum domini Hęc dicit dominus:Ecce ego 9
a ¶secundum illud, A sanctis meis incipite. ¶Non arbores, scilicet, sed ligna incendio præparata:
succendam te in ignem, & comburam in te õmne lignũ vi- 10
a ¶Quod nihil possit habere vitale.
ride,& õmne lignum aridum.Non extinguetur flamma suc 11
f cẽsionis: & comburetur in ea omnis facies ab austro vsque 12
a ¶Babylonem. ¶Vt scilicet, omne iter perget ium in captiuitatem gladio, fame, pestilentiaque compleatur. b ¶Noscet. c ¶Quæ visura est salutare Dei. d ¶Non alius.
g ad aquilõnem: & vidẽbit vniuẽrsa caro: quia ẽgo dominus 13
a ¶Per syluarum incendium & flammam, quæ nullis auxilio extinguatur. ¶Alias & n[illegible]n. ¶Hæc intelligens.
succẽndi eam nec extinguetur. Et dixi: A,a,a,domine Deus: 14
15
a ¶Q[illegible]rianius loquere, non intelligimus parabolam tuam.
Ipsi dicunt de me: Nũnquid nõ per parabolas loquitur iste? 16
17

A a *Et recor.* Hiero. Non possumus recordari scelerum nostrorum atque vitiorum, nisi inducti fuerimus in terram Israelis vbi positi cum Apostolo dicamus: *Non sum dignus vocari apostolus, quoniam per. sum. ec.*
b *Et vil.* Simachus. Paruuli vobis videbimini, vt scilicet, cum excelsi fuerint, humiles se esse credant quia dominus humilibus dat gratiam. Et alibi scriptum est; *Ante tributionem exaltatur cor & ante altitudinē humiliatur.* Superbiæ n. contritio, & umilitatem sequitur altitudo.
✻ Theodoretus.
B LXX. Et percutietis facies vestras. Agitio enim peccati pudoris est initium, idcirco conscientia stimulāte frontem percutere consueuimus, & hoc tiam his significauit. Cum enim recleritis, inquit, a pristina iniquitate ad meum fueritis cultum amplexati pristinorum scelerum percipietis sensum, & facies percutietis, quibus polluti suis facinoribus, ratiocinates.
c *Pone faciem tuam.* Confirmatione vultus & duritia frontis opus est vt hæc propheta loquatur intrepidus: maximè cum ad totam populi multitudinē tristia nūciantur.
d *Stilla ad.* Hiero. vt. s. ira Dei non tota videatur effusa. Si autem tanta est stilla, quid de totis imbribus existimas?
Hieronymus. Saluum mundum istum vocat, non habentem arbores pomiferas, sed habitaculum bestiarum, vnde *Vox domini præparantis c. & re. c.* Istæ sunt syluæ & saltus qui plus deuorauerūt in prælio de exercitu Absalō, quam interfecit gladius: Lignum viride: qui. s. in malo viuunt. Aridum, qui iustitiæ mortui sunt. *Comburetur in ea omnis fac. ab au, &c.* ab his, scilicet, qui feruentes spiritu videbantur, vsque ad eos qui crescente impietate, & refrigerata charitate multorum, calorem pristinum perdiderunt ita vt omnis caro prospiciat flãmam domini non extingui. D
A,a,a,etc. Matth.24. Precatur ꝓpheta, ne faciat dominus quod minatur, i. succẽdatur saltus, ne ligna omnia cõcrementur sed vel locum pœnitentię accipiant, aut sibi non imponatur necessitas nunciandi: præsertim cum populus non intelligat, & obscuritate dictorum magis ad insaniam prouocetur. E
e ✻ *Et dices saltui.* Theodoretus. Cõmoratus est in trãslatione, & cum syluam Hierusalem vocarit, iure etiam hostiũ exercitum, ignem nuncupat, & ligna combusta eos, qui ab ipsis interfecti sunt, lignumque viride & lignum aridum diuitijs elatos & paupertate oppressos. Deinde docet interiectas quoque gentes calamitatis participes futuras cum dixit. *Et comburetur, &c.*
f *Et comburetur in ea.* Sanctos, scilicet, & peccatores, vt alij captiuitatis mala morte effugiant, alij supplicijs tradantur æternis.
g *Ab austr.* Ierusalem. scilicet, quæ his qui in Babylone sunt ab austro est, quomodo è contrario olla Ieremiæ quæ signat Ierusalem a facie Aquilonis, idest, Babylonis succenditur. F

✻ Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et rec. ibi. *Verè pœnitentes de peccatis vestris preteritis.*
2 Et scietis quia ego. *Per experiētiam beneficiorum meorum.*
3 Propter nomen me. *Idest, ex mea misericordia, & non ex vestri iustitia.*
4 Et factus est. *Hic consequenter post reprehensionem malitiæ ponitur applicatio parabolæ ad ostendendum dictæ malitiæ punitionem, cum dicitur.*
5 Pone faciem. *Idest contra regnum Iuda, quod est in parte australi terrę promissionis.*
6 Et stil. *Idest denuncia futuram pœnam.*
7 Ad Aphricum. *Idest, ad Iudę regnum: Est enim Aphricus ventus flans ex parte meridiei.*
8 Et propheta ad. *Idest ad templum, quod in pluribus locis saltus dicitur, eò quod fuit factum de lignis saltus libani.*
9 Ecce ego suc. *quia succensũ fuit per Nabuzardan. 3. Reg. vl.*
10 Et comburam in te, &c. *Idest, illud quod non est bene aptum combustioni. Tantus enim fuit ille ignis quòd comburabantur etiam lapides duri.*
11 Non extin. flam. suc. *Scilicet per studium hominis, sed solum per defectum materię combustibilis.*
12 Et comb. *Refugiendum illuc pro tuitione.*
13 Et vide. vni. ca. *Omnibus enim apparebit manifestè, quòd illud fuit factum magis ex Dei vindicta, quam potentia hominum.*
14 Et dixi, A,a,a, &c. *In Hebræo est vna dictio, quę sic sonat aha, & est interiectio dolentis seu admirantis & se excusantis: volebat enim propheta se excusare de tali pronunciatione, ne a populo deridetur, ideo subditur.*
15 Ipsi di. *me deridendo.*
16 Nunquid non per. *Idest, per verba obscura.*
17 Loquitur iste. *In hoc enim designabant, quod sic loquebatur quod nec a se nec ab alijs intelligebatur, & per consequens verba sua non essent apprecianda.*

✻ Cap.

ADDITIO I.

In cap. 20. vbi dicitur in postil. Quæ faciens homo viuet in eis.

Hoc quod dicitur hic: Quæ faciens homo viuet in eis, *non solum videtur intelligendum inquantum sibi non infertur mors quę infligenda est transgressoribus legis prout postillator vult, sed etiam inquantum seruanti legis præcepta conceditur vita beata: vnde Saluator Matth.* 19. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. *vbi glo. nota quod iustitia legis suo tempore obseruata non solum bona temporalia sed etiam vitam æternam dabat. Hæc in glo. & hoc intelligendum est cum fide mediatoris. Nec obstat quod per temporales promissiones & comminationes lex vetus inducebat ad obseruantiam præceptorum: quia hoc erat propter imperfectionem populi, qui puero sub pedagogo existenti comparatur, ad Gal. 3.*

ADDI-

ADDITIO II.

In eod. cap vbi dicitur in postil. Et ego dedi eis præcepta non bona.

Quod præcepta legis quæ iusta sunt dicuntur non bona in hoc loco; eo quod non sunt bona trangressoribus prout Rab. Sal. dicit, non videtur consonum literæ: nam res non denominantur bonæ vel malæ simpliciter nisi ab eo quod habent in se: non autem ab eo quod eas sequitur per accidens: Scriptura hic loquitur absolutè seu simpliciter dicens: Dedi eis præcepta non bona. *vnde expositio, scilicet, Tho. videtur vera & literæ consona, vt patet intuenti, & præsertim quia vbi nos habemus, præcepta non bona Hebraica veritas habet.* Ceremonias non bonas.

CAP. XXI.

A

a P*One faciẽ.* ✱ Theodoretus. Quando enim parabolam, inquit, & non veritatem esse ea quæ dicta sunt, opinantur, indicato ipsis apertè saluũ meridianum esse Ierusalem.

† occidet. b *Eijciam gladium, &c.* ✱ Idem. Perspicuum est ab eo gladium vocari supplicium, vaginam verò longanimitatem appellat, quã
B cum desinit adhibere, apertum deinceps his qui commeruere, infertur supplicium, iustasque ostenderis pœnas, recte apposuit. exterminabo ex te iustum & iniquũ.

† angustijs afficietur. c *Et tu fili hominis.* Præcipitur propheta, vt tacentibus illis nec interrogantibus cur ista vaticinatus sit, faciat: cur interrogetur, & respondeat quæ dominus loquutus est.

† tersus. d *Pro auditu.* Quẽ scilicet, ante audieram nunc opere cõpletur, Babylonij, scili-

CAP. XXI.

¶Quia apertam quærebant sententiam, quod supra metaphoricè dictum est, manifeste aperitur.

E T factus est sermo domini ad me dicens: fili 1
a ¶Hunc sup. tum supra appellauit.
hominis pone faciem tuam ad Ierusalem, & 2
a stilla ad sanctuaria, & propheta contra hu- 3
¶Idest.
mum Israel, & dices terræ Israel: Hæc dicit dominus Deus:
a ¶Hunc supra flammam vocauit.
b Ecce ego ad te, & eijciam gladium meum de vagina sua, & 4 5
a ¶Lignum viride & aridum. Vnde. Si in viridi hoc faciunt, in arido quid fient.
† occidam in te iustum & impium. Pro eo autem, quòd oc- 6 7
cidi in te iustũ & impium: idcirco egredietur gladius meus 8
de vagina sua ad omnẽ carnem ab austro vsque ad Aquilo-
a ¶Supra: videbit vniuersa caro quod ego d. s. eam flammam, scilicet, vel syluam, nec ex.
nem, vt sciat omnis caro, quia ego dominus eduxi gladium 9
a ¶Quia modico tempore interiecto Ierusalem cum templo suo Babylonio igne succensa est. 10
c meum de vagina sua irreuocabilem. Et tu fili hominis inge 11
a ¶Non moderato dolore. b ¶Vt gemitus tuus ex imis visceribus & amaritudine animi proferatur.
misce in contritione lumborum, & in amaritudinibus inge 12
a ¶Cur tanto dolore ingemiscis? Quid tibi mali accidit?
misces coram eis. Cumque dixerint ad te: quare tu gemis? di
¶Tunc. a ¶Vt præteritæ mentes hominum repugnare non audeant.
d ces: pro auditu, quia venit & tabescet omne cor: & dissoluen 13 14
a ¶Bellatorum.
e tur vniuersæ manus, & † infirmabitur omnis spiritus, & per 15
a ¶Vrinæ. b ¶Quod sæpe prædixi c ¶Opere. d ¶Non ego. 16
cuncta genua fluent aquæ. Ecce uenit, & fiet ait dominus
Deus. Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis
a ¶Ad gladium b ¶Nabuchodonosor. ¶Diabolus, 17
propheta & dices: Hæc dicit dñs Deus: Loquere: Gladius 18
a ¶Occidet, scilicet, multos 19
f gladius exacutus est & † limatus. Vt cædat victimas exacu- 20
a ¶Tu es Nabuchodonosor. 21
tus est, ut splendeat limatus est. † Qui moues sceptrum 22

scilicet, fu[...] exercitus qu[...] imminet.

✱ Theodo[...] Te inquit, su[...] tem necessar[...] terrogabãt cu[...] tes doloris ca[...] cognoscere, [...] contantibus i[...] responde, qu[...] tura prouidẽ [...] la, molest[...] nuncios, atq[...] omnib. in[...] terrorem, i[...] ac ploro co[...] rum meorum [...] lamitates.

e *Et per cun[...]* Naturale est, vt i[...] re cogente [...] vesica laxetu[...] & morboru[...] gnitudine ac[...] solet.

f *Gladius.* I[...] lus, vnde: I[...] *huiusmodi Sa[...] interitum car[...]* in Psal. *Misi[...] irã indignatio[...] per angelos m[...]* Hunc gladiu[...] dam putant [...] in manu [...] sub Dauid, [...] do percutieb[...] rusalem.

✱ Theodoretus. Docet suo permissu hæc f[...]

C

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXI.

✱ 1 E T factus. *Hæc est pars sexta, in qua arguitur populi malitia sub parabola gladij acuti, per quem intelligitur Nabuchodonosor Iudæorum malitiam puniturus, & diuiditur in duas partes, scilicet, principalem, & incidentalem, secunda ibi:* Et tu. *Prima adhuc in duas: quia primò describitur occisio plebis, secundo deiectio principis, ibi:* Tu autem. *Prima adhuc in duas: quia primo describitur crudelitas Chaldæorum sub metaphora gladij, secundo occasio veniendi, ibi:* Et factus. *Prima adhuc in duas quia primò denunciatur plebis occisio, secundo excitatur prophetæ compassio, ibi:* Et tu. *Circa primum dicitur Ezechielis.* (Diuisio.)

2 Pone faciem. *Ita quod ex modo ponendi faciem tuam designetur futura punitio per literam super eam.*

3 Et stilla, &c. *Idest, destructiones eorum denuncia. Vnde dicit hic Rab. Sa. quod dicitur a sanctuaria in plurali, ad designandum destructionem primi templi per Chaldæos, & secundi per Romanos.*

4 Eijciam gladi. meum. *Idest, Chaldæorum exercitum qui dicitur hic gladius domini, eo quod erat exequutor suæ iustitiæ in peccatorum punitione.*

5 De vagina. *educendo eum de Chaldæa.*

6 Et occidam. *In captione enim Ierusalem plures iusti occasione impiorum fuerunt occisi, profuit tamen eis ad meritum inquantum acceptabant iustitiam Dei.*

7 Pro eo. *etiam iustis temporaliter non parcendo, multo minus parcam alijs Gentibus idololatriæ deditis quorum valde multæ fuerunt occisæ per exercitum regis Babylonis ideo subditur.*

8 Idcirco egre. *vt sciat omnis caro, per effectum mirabi[...]*

9 Quia ego dominus. *omnes enim poterant videre m[...] quod Nabuchodonosor non poterat tantam stragem hominu[...] re, nisi diuina virtute.*

10 Et tu filij. *Hic consequenter excitatur prophetæ compa[...] dicitur:* Et tu: *scilicet Ezechiel.*

11 Inge. *præ dolore cordis.*

12 In contri. *Homines enim multum amaricati defici[...] robore, qui defectus per contrictionem lumborum designatu[...] ra patent vsque ibi.*

13 Pro au. *Scilicet, gladij Nabuchodonosor venientis sup[...] lum Iudæ.*

14 Et ta. omne. *Idest, deficiet præ timore.*

15 Et dissoluentur. *quia corde deficiente, a quo procedit a[...] bra exteriora sensus & motus, redduntur membra tremen[...] sua virtute dissoluta.*

16 Et per cuncta. *Idest, vrinæ, quia timor facit dissoluti[...] sicæ. Cætera patent vsque ibi.*

17 Gladius exacutus. *quod statim exponitur cum dicitu[...]*

18 Vt cæ. *Idest, homines ad mortem.*

19 Exacutus. *in quo designatur tanta virtus in exercitu[...] rum quod non poterat ei resistere.*

20 Vt spe. *per hoc intelligitur terror huius exercitus [...] ciens homines. Tunc dirigitur sermo domini ad Nabucho[...] cum dicitur.*

21 Qui moues. *Idest, admoues.*

22 Sceptrum, &c. *regnum Iudæ.*

✱ 1 Su[...]

MORALITER.

† † *Et factus.* Hic describitur punitio Iudæorum sub metaphora gladij acuti, per quem ad literã signatur rex Babylonis, qui fuit in hac punitione instrumentum Dei, licet hoc egerat mala voluntate. Moraliter autẽ per ipsum significatur diabolus, qui in multis punitionibus exequutor est iustitiæ diuinæ: & dicitur gladius acutus propter intentionem voluntatis ad malè faciendum hom[...] secundum quod dicitur. 1. Pet. 5. c. *Aduersarius vest[...] lus tanquam leo rugiens, circumit quærens quem deuoret,* etiam gladius limatus, idest, forbitus propter exe[...] suæ malæ voluntatis, sicut ferrum quod de na[...] est obscurum per exercitium limatur, & fit fulg[...] sicut fulgur gladij terribilis est, sic etiam aspectu[...] li. Et de isto gladio dicitur infra.

† 11 L[...]

non propter Babyloniorum potentiam, sed propter suã virtutem, hæc omnia perfectum iri, Tale est quod in Deuteronomio a domino Deo dicatur. *Quoniam acuam vt fulgur gladium meum, & arripiet iuditium manus mea, & vlciscar & ream vltionem hostibus & odientibus me retribuam, inebriabo sagittas meas a se sanguine & gladius meus vorabit carnes.* In his enim gladium quoque & sagittas puniendi facultatem appellat.

a *Plaude manu.* ✻ dem. Manuum plausu, inquit, significato calamitatum exuperãtiam & admiratur iu- scenas, neque enim mediocrius ipsi relicti fuerunt sub hoc supplicio utilitas accidenit.

b *robat.est.* A domino comprobatur quãdo Iudam & inutiles subuertit, ui postquam buccellam comedit intrauit in illum satanas.

c *triplicetur gladius.* Primò venit Nabuchodonosor regnante Ioachim. Secùdò quando tulit Iechoniam. Tertiò quando regnaat Sedechias. hic † gladius triplicis occisionis magnæ.

✻ Theodoretus. Tertium gladium vocat cum exercitum, qui nono regni Sedechiæ anno contra Ierusalem profectus est, verum numero quidem ea profectio quarta est: sed quia ea quæ regnante Iechonia suscepta expeditio est, incruenta fuit, merito tertium vocat gladium, cum regnante Sedechia gladius est eo profectus. D

d *Exacuere & vade.* Gaudet dominus & exultat est hortator est gladij sæuientes vt vadat ad dexteram siue ad sinistram, ut interfectis malis, remaneant boni, vt impleatur illud? *Quid paleis ad frumentum?* dicit dñs.

e *Quin & ego.* Vt te scilicet sequientem in aduersarios meos, quasi fautor instigem, ne timeas quod passus es Sennacherib, meæ minister es voluntatis, meam comple sententiam. E

f *Pone tibi duas vias.* Qui egredientur quidam vno itinere de terra Chaldæorum, sed cum venerit per desertum & solitudinem ad biuium terræ Arabiæ quæ appellatur filiorũ Ammon: quarum viarum vna Ierusalem

(a ¶Israel. b ¶Populi, scilicet, multitudinem. ¶Gladium.)
filij mei, succidisti omne lignum. Et dedi eum ad leuigan- 1
(a ¶Nabuchodonosor.)
dum, vt teneatur manu. Iste exacutus est gladius, & iste lima 2 3
(a ¶Ergo. ¶O propheta. b ¶Nuntia mala lamentatione testare.)
tus est, vt sit in manu interficientis. Clama & vlula fili hoĩs, 4
(a ¶In ecclesia, scilicet. b ¶Quia gladius iste nulli pepercit.)
quia hic factus est in populo meo, hic in cunctis ducibus Is-
rael. † qui fugerant. gladio † traditi sunt cum populo meo. Id 5 6
(a ¶Idest, habitum plangentis assume. b ¶Mihi ¶Gladius. c ¶Regnum, scilicet, quod vltra non erit, & in Sedechia rege finietur.)
circò † plaude super femur quia probatus est, & hoc cum sce 7 8
ptrũ subuerterit: & nõ erit dicit dominus Deus. Tu ergo fili 9 10
(a ¶Sicut prius femur pro stupore & miraculo. b ¶vt soluantur peccata Ierusalem: quia suscepit d manu domini duplicia pro omnibus peccatis.)
hominis propheta, & percute manũ ad manũ: & duplicetur 11
(a Vt non modo semel secundo ac tertio veniat gladius ad interficiendum.)
gladius ac triplicetur gladius interfectorum. Hic est gladius
(a ¶Animo.)
occisionis magnæ, qui obstupescere eos facit, & corde tabe-
scere, & multiplicat ruinas. In oĩbus portis eorum dedi con- 12
turbationem gladij acuti & limati ad fugiẽdum † amicti ad
(a ¶O gladie. b ¶Audacter me duce me adiutore.)
cædem. Exacuere & vade ad dexteram siue ad sinistram quo
(a ¶Impetus.)
cunque faciei tuæ est appetitus. Quin & ego plaudã manu 13 14
ad manum, & implebo indignationẽ meam. Ego dominus 15 16
(¶Post hæc a ¶Secundo.)
loquutus sum. Et factus est sermo domini ad me dicens: 17 18
(a ¶Qui vis scire, quis sit ille gladius. b ¶Per illas.)
Et tu fili hominis, pone tibi duas vias, vt veniat gladius regis 19 20
Babylonis. De terra vna egredientur † ambo. † Et manu ca- 21
(a ¶Compito.)
piet coniecturam, in capite viæ conijciet. Viam † ponens 22

†Pauore gladij fuerunt in populo meo. †hospites. Iere. 23. f. † acuti. † ambæ. † Et locum elige, caput viæ ciuitatis elige.

☞ salem

NICOLAVS DE LYRA.

1 Succidisti omne lignum. *Idest, omnem hominem iuuenem & senem.*

2 Et dedi eum leuigandum. *forbiendum. Forbitur enim gladius in præparationem belli, & ista forbitio intelligitur Nabuchodonosor præparatus ad bellum.*

3 Vt teneatur manu. *scilicet diuina quæ principaliter fecit stragem ex iustitia sua.*

4 Clama & vlula. *compatiendo populo tuo.*

5 Qui fugerant. *gladium regis Assyriorum.*

6 Gladio traditi sunt. *s. Chaldæorum: & loquitur de aliquibus regni decem tribuum qui effugerant manus regis Assyriorum, & postea habitauerunt in regno Iudæ tempore Ezechiæ: & sic cum illis de regno Iudæ puniti fuerunt per Nabuchodonosor.*

7 Idcirco. *idest, percute, quod signum doloris.*

8 Quia pro. *idest, approbatus a me gladius regis Babylonis.*

9 Et hoc. *scilicet Iudæorum.*

10 Et non. *Quia post Sedechiam non habuerunt regem propriè loquendo vsque ad Christum, licet enim Ioannes Hyrcanus a Machabæis descendens imposuerit sibi diadema, tamen ipse & aliqui alij post eum non fuerunt reges propriè, quia non fuerunt instituti per diuinam electionem & sacram vnctionem. Et excitatur iterum prophetæ compassio, cum dicitur: Tu er.*

11 Et duplicetur gladius. *Idest, a te denuncietur duplicandus & triplicandus, ad designandum multitudinem interficiendorum.*

12 In omnibus portis. *Ita enim Chaldæi obseruauerunt portas Ierusalem, quod nullus absque morte imminente poterat egredi.*

13 Vade ad dex. *Tu Nabuchodonosor, quia pro voluntate tua vbique habebis veram victoriam.*

14 Quin &. *Lugendo populi mei destructionem: dicitur autem Deus plangere: quando facit alios & maximè iustos qui sunt eius membra plangentes, sicut faciebat de Ezechiele, & per talem modũ loquendi dicit Gen. 21. ad Abraham.* Nunc cognoui quod timeas Deum, *idest, alios cognoscere feci per tuam obedientiam.* F

15 Et fa. est. *Hic consequenter ponitur occasio qua Nabuchodonosor venit directè contra Ierusalem. Ad cuius intellectum sciendum, quod rex Babylonis & suus exercitus venerũt ad quoddam biuium, cuius vna via ducebat ad terram Ammonitarum, alia verò ad Ierusalem, & quia Chaldæi vtebantur diuinationibus & sortilegijs, ideo per diuinationem voluit videre quæ via esset magis sibi eligenda pro victoria futura: quia intendebat vtramque terram impugnare, non tamen simul, sed successiuè: & diuinatio illa cecidit ad viam quæ ducit ad Ierusalem, & illam tenuit & hoc est quod dicitur.*

16 Po. t. *Idest, pone considerando.*

17 Duas vi. *concurrentes tamen in vno biuio.*

18 Vt ve. *per istam viam vel illam.*

19 De ter. *Idest, de Chaldæa.*

20 Egre am. *Scilicet, Nabuchodonosor & eius exercitus qui erit vnicus, vt ad vnum locum veniant.*

21 Et ma. *quæ sit eligenda sibi.*

22 In ca. *Idest, ciuitatum. biuium enim erat caput viæ procedendi ad ciuitat. metropolim Ammonitarum: scilicet, Rabbath & ad ciuitatem metropolim Iudæ, scilicet Ierusalem.*

MORALITER.

11 *Triplicetur.* Duplicatur autem, quando non solum per seipsum, sed etiam per malos homines impellit iustos ad peccandum. Triplicatur autem, quando primo iustos impugnat per tribulationem temporalem, secundò verò quando per hoc inducit eos ad impatientiam & tertiò quando per hoc eos inducit ad Dei blasphemiam.

15 *Et fa.* Per hoc significatur, quod prædicator veritatis qui per prophetam intelligitur, dẽt diligenter attendere vias per quas diabolus venit ad subuertendum aĩam rationalem,

A ſalem ducit ad dexteram partem, ſiniſtra vero ad Rabbath filiorum Ammon, quæ eſt metropolis, & nunc Philadelphia nuncupatur, memor internecionis quæ accidit regi Aſſyriorum, quando 185. milia nocte vna cæſa ſunt: formidabit ad dextram declinare, & ſtabit in compito, ritu ſuæ gentis oraculum conſulens.

4. Reg. 19. g.

a *Ad dexteram eius.* ✻ Theod. Illud ſcire oportet quæ futura ſunt, dæmones ſcire nihil, ſed rebus tis coniecturam capientes prędicere conantur, & do rectè feruntur ſæpius verò aberrant. Et hoc a rebus ipſis licet intelligere, ſed etiam a diuina ſc

a ¶Gentes. b ¶Qui ſub nomine Chriſti congregantur.
ut veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon & ad Iudã
a ¶Diabolus qui in omni viarum capite inſidiatur in occulto, vnde iuxta iter ſcandalum poſuerunt mihi.
& Ieruſalem munitiſſimã. Stetit enim rex Babylonis in bi- 1
uio: in capite duarum viarum diuinationem quærens† com
a In pharetra. b ¶Singulorum nominibus inſcriptis, vt videat cuius ſagitta exeat, & quam ciuitatem prius debeat oppugnare.
c ¶Vt pergeret contra Ieruſalem, & oppugnaret eam.
miſcens ſagittas. Interrogauit idola, extrà conſuluit, ad dexte 2
a ram eius facta eſt diuinatio ſuper Ieruſalem, vt ponat† arie- 3 4
a ¶Hortando ſuum exercitum. b ¶Exultantis exercitus. 5
tes, vt aperiat os in cæde, vt eleuet vocem in vlulatu, vt po- 6
nat arietes contra portas, vt comportet aggerem, vt ædificet 7 8
a ¶Quibus clauderet ciuitatem. ¶Hoc faciens.
b ¶Opinione Ieruſalem inhabitantium. 9
munitiones. Eritque quaſi conſulens fruſtra oraculum in 10
b a ¶Quaſi. b ¶Ludens ſcilicet, & nihil operis perpetrans. c ¶Nabuchodonoſor 11
oculis eorum, et ſabbatorum ocium imitans. Ipſe autem re 12
¶Quæ ſequuntur. 13
cordabitur iniquitatis ad ca[p]iendum. Idcircò hęc dicit domi
c a ¶Ideſt.
nus Deus: Pro eo quod recordati eſtis iniquitatis veſtræ, et 14
a ¶Omnibus. 15
reuelaſtis præuaricationes veſtras, & apparuerunt pec-
cata veſtra in omnibus † cogitationibus veſtris. Pro 16 17
¶Nabuchodonoſor.
eo inquam, quod recordati eſtis, manu capiemini. 18

✻ Theodoretus. Tanquam in imagine, inquit, deſcribito viam vnam in duas partes diuiſam, quarum altera recta ferat ad Ieruſalem, altera ad Rabbath filiorum Ammõ pertineat. B Nam quia Nabuchodonoſor a Babylone profectus & contra Iudæam & contra Ammonitas exercitũ duxit per prophetam hæc Deus pdicit.

Alleg. Hieronym. Diabolus in biuio ſtat ſuos retinere cupiens, & alios acquirendo inardeſcens, ad dexteram ſemper deſiderat pergere. Ideſt ad eos expugnandos qui in dextera ſunt ponẽdi, vt ibi exultet in cæde, vbi arietibus & congeſtione terrenorum operum miſeram capiat Ieruſalem. Et primo quidem videtur nihil agere fruſtra conari. Sed recordante illo iniquitates eorum qui in eccleſia ſunt & malis operibus reducunt dæmones ad memoriam ſcelerum ſuorum, & pateſcunt omnia peccata populi & cogitationes, & ideo C capiuntur, quia nouis vetera peccata cumularunt. Hæc alius dixerit, nobis cępta hiſtorię veritas proſequẽda eſt.

a *Ad*

... freti ſed indolentiæ morbo laborantes.

b *Eritque quaſi conſulens, &c.* ✻ Idem. Ita, ait, affe[ctant] quaſi vaticinia ipſis bona ſignificent. Hoc.n. innu[it il]lud, *in oculis eorũ.* hoc eſt, quaſi pro ipſis vaticinia fa[ctu]

c *Recordabi.* Iniqui non in fortitudine ſua, ſed in iniquitate confidens, quia ſciet eos offendiſſe don[um] & patrum peccata nouis cumulaſſe delictis, & præ[uarica]tiones eorum omnibus patuiſſe.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ste. enim rex. *quouſque completa eſſet ſua diuinatio.*

2 Commiſcens ſagittas. *Dicunt enim aliqui quod in vna ſagitta ſcripſit nomen Rabbath, & in alia nomen Ieruſalem, & proiecit ſimul in altum accipiens pro coniectura quod deberet ire ad ciuitatem cuius primò caderet ſagitta, quòd contigit de illa in qua erat ſcriptum nomen Ieruſalem.*

3 Inter. ido. *Quæ ſecum portabat in exercitu.*

4 Extra conſuluit. *inſpiciendo viſcera animalis idolis immolati. In talibus enim diuini Gentilium coniecturabant.*

5 Ad dexteram eius facta, &c. *Iſti enim tres modi coniecturandi conuenerunt in hoc, quòd declinaret ad Ieruſalem quæ erat ad dexteram venientium de Chaldęa, & Rabbath ad ſiniſtram.*

6 Vt ponat arietes. *concuſſionem murorum.*

7 Vt aperiat os in cæde. *præcipiendo ſuis bellatoribus cædem Iudæorum.*

8 Vt eleuet vocem in vlulatu. *ſcilicet, pugnæ ad bellatores ſuos exhortandum.*

9 Vt po. *Contra portas ad frangendum eas.*

10 Vt compor. *Ad implendum foſſata.*

11 Vt ædi. *Ideſt, ligneas turres, vnde interiora diuinitatis videri poſſint & impugnari.*

12 Eritque quaſi. *Sedechia & ſuorum bellatorum qui tantum confidebant in ſua fortitudine vt etiam murum ciuitatis, quod videbatur eis per Nabuchodonoſor inexpugnabilis, & ſic fruſt[ra] uiſſet idola, & diuinationes quæſiuiſſet modo prædicto.*

12 Et ſab. *Dabat enim rex Nabuchodonoſor inſultum ci[uit]ati Ieruſalem, & ſic mutauit ocium diei ſabbathi, quia Iudæi ... ma ad defendendum ciuitatem, ſed Sedechias & ſui reputa[bant] fruſtra fieri a Nabuchodonoſor, æſtimantes quod nec ſic ... ſet ab eo cap. Alij dicunt, quod hęc eſt litera:* Sabbatorum imitans; *ſicut nihil operis fiebat in ſabbatho, ſic Sedech[ias] æſtimabant Nabuchodonoſor nihil proficere in ſuo cona[tu] conante fruſtra dicitur communiter, quod nihil facit & i[mi]tatur ocium ſabbati, quantum ad hoc in Hebræo habetur:* ſeptem: *ut prǽmittitur, fruſtra conſulens oraculum, ... Rab. Sal. dicens, quod Nabuchodonoſor. 49. vicibus qu[æſiuit diuina]tiones pro captione Ieruſalem quæ faciunt ſeptem ſeptena[s].*

13 Ipſe autem. *Nabuchodonoſor enim memor, ideſt, ... Sedechiæ, eo quod fregerat iuramentum, ſperabat capere ... & populum: & ſic fuit factum, & vitia hoc peccatum ... peradditis fuit cauſa deſtructionis ciuitatis, ideo ſequitur.*

14 Pro eo. *Tu Sedechia & populus tuus.*

15 Iniqui. *peccata veſtra reiterando.*

16 Et reuelaſtis præuaricationes veſtras. *publicè ... cundè peccando.*

17 Et apparuerunt peccata veſtra. *Ideſt, quę prim[o latebant] in cordibus veſtris.*

18 Manu. *Ideſt, potentia regis Babylonis.*

M O R A L I T E R.

† Iem quę ſecũdum allegoriam dicitur Ieruſalem: & ſunt viæ duæ. Vna ſub ſpecie leuitatis per quam nititur diminuere peccati grauitatem, & augere diuinæ clementiæ magnitudinem: vt ſic inducat ad peccandi ſecuritatem. Alia via eſt per oppoſitum, cum peccatoribus eos oſtendit peccati grauitatem, & agget ſecundum apparentiam & ex altera parte diuinæ iuſtitiæ ſeueritatem, v[t] labi faciat in deſperationem.

1 *Stetit enim rex, &c.* Per hoc ſignificatur aſtutia qua varijs modis quærit vias fidelibus nocendi. Leo Papa dicit in ſermone de circumciſione do[mini]: nium ventilat curas, omnium diſquirit intentio[nes, scru]tatur affectus. & ibi quærit cauſas nocendi, vbi q[uem] viderit ſtudioſius occupari.

a ¶Sedechia in quo regum de stirpe David regnum finitum est vsque ad Christum.
Tu aũt prophane impiè dux Israel, cuius venit dies in tpe
a ¶Longe ante.
iniquitatis † præfinita hæc dicit dñs Deus. † Aufer cidarim
b a¶Et hoc ideo quia hæc est. b¶Hieron Nihil fecit iudicio, sed sicut rex Babylonis quos volebat humiliabat. & quos volebat exaltabat.
tolle coronã † Nonne hęc quæ humilem subleuauit & su-
¶Ergo. a¶Non semel non bis, sed tertio iniquitatem ponam b¶Ter scil c t in perpetuum.
c blimem humiliauit. † Iniquitatem, iniquitatem, iniquita
a Non statim tibi repu ta n est. b¶Christus. c¶Pater non iudicat quemquam sed omne iudicium dedit filio.
tẽ ponã eam. Et hoc non factum est donec veniret cuius
a¶Pater Christo regnum & sacerdotium, vel ecclesiam de Gentibus congregatam.
d est iuditium, & trãdã ei. Et tu fili hominis ppheta & dicit
a¶Quia & ipsi capiendi.
e Hęc dicit dñs Deus ad filios Ammõ, & ad opprobriũ eorũ
a¶Ad eundem gladium sermo dirigitur.
Et dices Mucro mucro, euagina te ad occidẽdũ, lima te vt
a¶Quamuis b¶A dæmonibus responderent quorum omnia vana.
interficias & fulgeas cũm tibi viderent uana & diuinaren
a¶Filiorum Ammon. ¶Per te scilicet.
tur mendacia, ut daretis sup colla uulneratorũ, impiorum
a¶A Deo. b¶Expl o opere.
f quorũ † ueniet dies in tpe iniquitatis pręfinitã. † Reuertere
a¶In Babylonam. b¶Scilicet vt in terra natiuæ iudicent te.
ad uaginã tuam in locum in quo creatus es. In terra natiui
a¶Quia Mœdorum & Persarum virtute capieris, vnde Isaias: Ecce ego suscitabo super eos Mædos.
tatis tuæ iudicabo te, & effundam super indignationem
a¶Vt faciam te scilicet, consumi.
g meã. In igne furoris mei sufflãbo in te, daboq; te in manus

a : *autem pro.* Post vrbis subuersionem & populi captiuitatem ad ducem Israel sermo dirigitur.
b *Aufer ci.* q.d. propter te perijt sacerdotium & regnum Iudæorum. Cidaris enim sacerdotis corona regis.
c *Nonne hæc est.* Hieron. Pulchrè Symmachus. Neque hoc nece illud. Sacerdotium, scilicet vel regnum cessauit vtrunque, vnde qui post a fuerunt vsq; ad Christum, reges pariter & Sacerdotes erunt, quorũ Hyrcanus pontifex diadema capiti suo imposuit, qui frustra hoc & illud voluit vindicare cum regnum ei non deberetur post Sedechiam, sed ei cui repositum erat. De quo loquitur Malachias. *Vos Sacerdotes qui contemnastis nomẽ meum.* Et paulo post. *Non est voluntas mea in vobis & victimas nõ suscipiam de manibus vestris.* Et paulopost. *In omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* Quod fit scilicet, in aduentu Christi, quando venit desideratus cunctis Gentibus.
d *Cuius est iuditium.* *Deus iuditium tuum regi da, & iustitiam tuã filio regis.* Hic est cui repositum est regnum & sacerdotiũ: vnde Iacob. *Non deficiet sceptrum de Iuda, & dux de femore eius donec veniat qui mittendus est.*
* Theod. Superiorum enim oppugnationum, inquit, hæc grauior erit. Non tamen pœnitus extinguam regiæ cognationis scintillam, quoad venerit ad quem attinet, cuique conuenit & ipsi tradam regnum, hoc enim beatus Paulus ait, donec veniret semen cui promiserat ordinata per angelos in manu mediatoris.

D

e *Et tu fili hominis.* Gladiũ Babylonij regis stetisse in cõpito dextræ & sinistrę quarũ dextra ducebat in Ierusalem, sinistra in Rabbath filiorum Ammon & exisse sortẽ vt pergeret Ierusalem, supra dictum est qua expugnata & capta, regnum quoque, & sacerdotium perijsse prænunciat. Restat ergo & diuisionis ordo exposcit quid de sinistra factum sit demõstrare. Imperatur ergo pphetę vt loquatur ad filios Ammon.

† Auferam tollam.

† subuersione

E

f *Reuertere.* * Theodor. Vos autem inquit ò Babylonij, quos gladium voco qui hæc fecistis quę præcepi, nõ hic, sed in propria terra impietatis pœnas à vobis repetam.

† Etiam si iterum inderetur uaginæ, ego tamen in terra.

g *In igne furoris mei.* Hieronymus. Quia sub persona gladij de rege, immo de regno Babylonio loquebatur, seruat metaphoram.
* Theod. Diuinæ potentiæ facultatẽ hic declarauit sicut enim facile est, inquit insufflare, ita prolixum & admodum promptum est, omnis te generis afficere supplicio.
Homi-

NICOLAVS DE LYRA.

C

1 Tu autem. *Hic consequenter arguitur specialiter malitia Sedechiæ regis cum dicitur.* Tu autem *erga Deum.*
2 Impie. *Erga homines.*
3 Cuius venit. *Dies punitionis tuæ à Deo.*
4 Aufer cidarim tolle. *Idest, propter malitiam tuam auferetur sacerdotium & regnum. Cidaris enim est mitra summi pontificis, sic dicit, quia Iosedech summus pontifex cum Sedechia fuit captiuus.*
5 Nonne hæc est. *scilicet manus Nabuchodonosor, de qua prædictum est. Manu capiemini.*
6 Quæ humilem sub. *scilicet Godoliam quem præfecit terræ, quamuis non esset de regio semine.*
7 Et sublimem humiliauit. *Quia Sedechiam de regno eiecit, sic Hebræi exponunt hanc literam. Videtur tamen mihi aliter dicẽdum secundum literam immediatè præcedẽtem & sequentem, quia immediatè præmittitur.* Tolle coronam, *scilicet regni Iuda, vt dictum est, de qua subditur.* Nonne hæc est, &c. *scilicet ipsum Dauid.* Sublimem humiliauit. *scilicet Sedechiam propter malitiam suam. Ideo subditur.*
8 Iniquitatem, iniquitatem. *Ter ponitur quia Sedechias iniquus fuit erga Deum & erga populum suum, & erga regem Babylonorum.*
9 Ponam eam. *idest, coronam regni Iuda deponam pro hac triplici iniquitate.*
10 Et hoc &c. cuius est. *idest Nabuchodonosor, qui loquutus fuit dura ad Sedechiam filios eius interficiendo, & ipsum excæcando. 4. Reg. vlti.*
11 Et tradam ei. *Sedechiam & eius populum.*
12 Et tu fili. *Hæc est pars incidentalis. in qua agit de destructione Ammonitarum per exercitum Chaldęorum, quia supra dixerat regem Babylonis stetisse in biuio ad quęrendum diuinationem veniẽdi contra Iudæos vel Ammonitas, primò ergo agit de destructione Ammonitarum, cum dicitur.*
13 Ad filios Ammon. *Fuerant enim in exercitu cum rege Assyriorum in destructione Samariæ, & ex illa victoria de Iudæis dicebant opprobria eis.*
14 Mucro mucro. *Idest, tu Nabuchodonosor, & ponitur bis ad maiorem affirmationem, vel quia bis debellauit Ammonitas, vt dicunt aliqui.*

F

15 Euagina te. *idest, egredere de terra tua scilicet de Chaldæa.*
16 Ad occidendum. *scilicet Ammonitas.*
17 Lima te vt interficias & fulgeas. *ad terrẽdum eos. Fulgor enim armorum terret aduersarios.*
18 Cum tibi viderentur vana & cætera. *Nabuchodonosor enim procedendo contra Ammonitas, quæsiuit consilium ab idolis, & diuinis sicut fecerat veniendo contra Ierusalem, & responsum sibi fuit, quòd securè procederet quia haberet victoriam, & hoc non fuit mendacium nec falsum: quia sic contigit de facto, verumtamen sacerdotes Idolorum & diuini dicebant sibi quod fieret virtute idolorum & sortilegiorum, & sic credidit Nabuchodonosor, & hæc secundum hoc erant mendacia & falsa, quia victoria illa processit ex Dei sententia ad punitionem malorum.*
18 Vt daretis super. *scilicet Ammonitarum.*
19 Quorum veniet. *scilicet punitionis iustè.*
20 In tempore iniquitatis. *i. diuina sententia & hoc idolorum, & sortilegiorum potentia.*
21 Reuertere. *Hic consequenter agitur de destructione Chaldæorum, cum dicitur.* Reuer ad ua. *idest, in Chaldæam post multarum Gentium stragem.*
23 In terra natiuitatis. *idest, in Babylone.*
24 Iudi te. *& hoc fuit impletum in Nabuchodonosor, quando versus in amentiam inter feras fuit eiectus, te quantum ad posteritatem eius & regnum tempore Balthasar nepotis sui qui interfectus fuit à Mædis & Persis in Babylone, & ciuitas succensa. Ideo subditur.* In ig. fu. mei.
25 Daboque te in manus hominum. *Propter hoc enim Mędi & Persæ illa victoria fuerunt insipiẽtes reputati, quia contemnebant aurum & argentum vt intenderent interfectioni hominum, vt habetur Isa. 13. ideo subditur.*

* Et

a *Homi.insip.* Qui nesciunt cudere gladios & acuere, vt.s. non acuatis & limeris & fulgeas ad occidēdū, sed sis ignis cibus, & sanguis quē fudisti potius in te redūdet cūctis spectātib. & traderis æternæ obliuioni,

A

a hominum insipientium, & fabricantium† interitum. Igni 1
eris cibus. Sanguis tuus erit in medio terræ, obliuioni tra 2
deris, quia ego dominus loquutus sum.

& pereas in ... tuum, quia ... minus hæc l... sum, cuius d... cere est.

* Theodoretus. Per cæcos innuit Mœdos & Per... in Babylonem inuaserant.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et fabric.interi. *Vel dicebantur insipientes respectu Chaldæorum, eò quod in Chaldæa vigebat astrologia & ars magica*

2 Obli.tra.quia. *Ciuitas illa facta est inhabitabilis. Isa.*

CAP. XXII.

CAP. XXII.

a E*T factum est.* * Theodoretus. Traduxit rursus orationem ad Ierusalem, prophetæque præcipit, vt iudicis instar redarguat quæ ipsa scelerate audet facinora.

B

b *Non iudicas.* Quasi dicat. Ostende ei qa iustè iudicatur, & imminentem captiuitatem meritò sustinet, & mulieris sanguinibus adduxit tēpus ruinę suę.

c *Adduxisti tempus.* Quod scilicet, multò ante prædicebatur, & differebatur, vt ageres pœnitentiam. *Tu autem secundum duritiam tuam, & impœnit. cor. tu. the. ti. i. in d. i. propterea, &c.*

* Theodoretus. *Adduxisti tempus annorum tuorum.* Tempus enim certa quadam mensura præfini-

C

†Et factus est sermo domini.

† sordida nomine.

Rom. 2. a

†oppresserūt.

†fraudulenti.

E†T factum est verbum domini ad me di-
¶Alias nonne.
a cens: Et tu fili hominis non iudicas ciuita-
b tem sanguinum, & ostendes ei omnes abo 1
minationes suas? Et dices: Hæc dicit domi-
¶Hæc scilicet, est. a¶Publicè ¶Ideo.
nus Deus: Ciuitas effundēs sanguinem in medio sui, vt ve 2
a¶Captiuitatis. b¶Idololatr..., quasi maxima primo exprobratur. 3
niat tempus eius, & quę fecit idola contra semetipsam vt 4
¶Quem effudisti.
pollueret. In sanguine tuo qui à te effusus est deliquisti, & 5
a¶Quia ... ra manuum tuarum.
in idolis tuis q̄ fecisti polluta es. Et appropinquare fecisti
a¶... er hæc omnia.
dies tuos, & adduxisti tempus annorū tuorum. Propterea 6
c ¶Vel Gentib...
dedi te opprobriū Gentibus & irrisionem vniuersis terris
quę iuxta sunt & quę procul à te. † Triumphabunt de te.
a¶Quia munda esse desisti. b¶In malo, quæ quondam in bono cæteras vrbes superabas.
c¶Quanto sublimior tanto grauius ruis. Qua. d¶Q vt cætera prætermittam pauc... numero.
† sordida, nobilis grandis interitu. Ecce principes Israel 7
a¶Non in iustitia, sed in roboris fortitudine iudicantes.
singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum san- 8
a¶Innoxium. b¶Alii. ¶Cum scriptum sit: Qui maledixerit patri vel matri morte morietur.
c¶Alias maledixerunt. 9
guinem. Patrem & matrem contumelijs affecerunt in te,
a¶Quasi non sufficeret ad ... g...riā peregrinatio & exilium. b¶Quorum omne præsidium in legibus.
d aduenam calumniati sunt in medio tui: pupillum & vi-
a¶Alii, oppresserunt quod peius est. b¶Vt non discerneretis inter sanctum & pollutum, & inter dies consecratos religioni, & permissos operibus & necessitatibus carnis.
duam † contristauerunt apud te: sanctuaria mea spreui- 10
a¶Theodotio, & Symmachus dolosi, qui omnia dolose & violente agebant. 11
stis, & sabbata mea polluistis. Viri † detractores fuerunt 12

finitum secundum diuinā longanimitatem, iniqu... plior effecta ... hit quod fac... pore Noe v... cet cum cen... tum, & vigi... norum tem... minib. illis q... viuebant, ac... tentiam præ... conspicatus ... impietatem ... scere. præfin... pus illud co... & anno ce... per diluuiu... plicium ill... Hoc etiam ... cum ait, Ad... tempus, &c.

d *Pupillum ... contristauerun...*

* Idem. On... tem contra ... lege præcipi... *Iudicate, inq... lum & vidua ... lege: non iteru... mabis vinea... & erit pupill... duæ & adue...*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXII.

* 1 ET factum est. *Hęc est pars septima, in qua exprimitur populi Iudę malitia sub metaphora multiplicis metalli conflati punienda. Et diuiditur in duas partes, quia primò malitia est exprimitur, secundò parabola subditur, ibi:* Et factum est. *Circa primum exprimitur primò crimen crudelitatis, cum dicitur.*

Diuisio.

2 Ciuitas effundens. *Scilicet innocentem.*

3 Vt veniat. *id est, destructionis eius secundo crimen idololatrię, cum dicitur.*

4 Et quæ fecit idola. *Ad malum suum.*

5 In sangui. *Pro istis enim duobus vicijs cum alijs sequentibus sequuta est destructio ciuitatis.*

6 Propterea dedi te. *Ista enim destructio fuit tanta, quòd ad derisionem Iudęorum fuit procul nunciata.*

7 Sordida. *Ex multo crimine.*

8 Nobilis. *Ex origine, quia primò fuit fundata à Melc... & postea renouata & ampliata à Dauid & Salomone.*

9 Grandis interitu. *i. paratus est tibi grandis interitu... subditur crimen contemptus parentum, quod est contra le... ralem, & diuinam, cum dicitur.* Patrem & matrem & ... *men oppressionis pauperum, cum dicitur:* Aduenam cal... ti, &c. *Et subditur contemptus Dei ipsius cùm dicitur.*

10 Sanctua.mea spreuistis. *Ponendo ibi idola.*

11 Et sabbata mea &c. *Operando nefanda diebus sacr...*

12 Viri detractores, &c. *Innocentes mendaciter accu... morerentur, sicut de Ieremia dicebant: iudicium morti... huic. Ierem. 26. c. Consequenter exprimitur crimen nefa... rię, cùm dicitur.*

* S...

MORALITER.

† 1 *Et fa.est ver.do.&c. Et tu fi.ho.non iudi.* In hoc capitulo literaliter intellecto describitur malitia Iudæorum grauiter punienda sub metaphora multiplicis metalli in fornace conflandi. Mysticè verò per hoc significatur punitio malitiæ plebis Christianæ. Ponuntur autem in processu huius capituli quinque metalla in scoriam versa, s. argentum, æs, stannum, ferrum, & plumbum, vt patet in litera. Per argentum verò significatur munditia castitatis, Psal. 11. b. *Eloquia domini eloquia casta argentum, &c.* Per æs, quod est sonorum eloquium veritatis. Per stannum, quod per sui consumptionem defendit aurum, feruor charitatis, quo quis ponit animam pro amicis suis. Per ferrum, quod domat omnia fortitudo stabilita... plumbum, quod de facili liquescit, dulcor pieta... quinque tempore ecclesiæ primitiuæ fuerunt ex... in Christianis, vt patet Actuum. 4. & in pluribus ... cis. Sed modo versa sunt in scoriam. Nam argen... ditia versa est in scoriam carnalitatis, & æris ... in scoriam falsitatis, quod maximè patet in ad... & stanni charitas in odium fraternitatis, sicut ... guerras existentes in Christianis, & ferri fort... molliciem pusillanimitatis, & plumbi pietas in c... crudelitatis, propter quod proijcientur in forna... hennalis ardoris, non vt purgentur, sed vt æ... crucientur. ideo dicitur in fine cap. *In igne irę, &c.*

† M...

a *vsum & superabundantiam.* * Idem. Quod si etiam non extremum vt grauius positum erat, & coniunctum tamen erat cum his quæ dicta sunt idoneum erat ad deterrendos eos ci hoc vterentur, & ad persuadendum hoc auaritiæ genus fugiendum esse, vtpote sceleratissimis & impijs coniunctum. Cum homicis enim & idololatris & libidinosissimis atque intemperatissimis connumeratum est.

b *Ego dominus loquutus sum.* * Idem dicta confirmat eius qui dixit authoritas Satis enim est vox eo cogno qui locut' est, ad tis fidem adhibet.

c *Fili hominis versa est mi, &c.* Consequenter captiuitate iam iminente vt bisea dio ignis ad hibet, vt sub transitionis conflationis purum argentum remanet: quod ære, stanno ferro, plumbo mixtum fuerat & impuratum, quorum tria, æs, stannum plumbum cum futilis materiæ sunt & igni soluuntur. Ferrum verò inter incudem, & malleum mollescit, tenuatur, diuersasq; accipit formas pro voluntate artificis. Sicut igitur argentum (quod supra dicta metalla violant) in fornacem mittitur. *congr. vos. &c.*

Sic con vos. Sicut argentū, scilicet, quod supra dicta metalla violant in fornacē mittitur, vt ablatis sordibus & adulterinis materijs purum remaneat, ita congregabo vos i. in Babylonia obsidione circundabo vt succēdam in vobis ignem ad conflandum.

Hi. Qđ de Ierus. dicimus, de animarū stati intelligimus à Deo puræ cōditæ sunt. Aurū in sensu atq; in sapientia, argentū in sermone & eloquentia susceperūt, vt quod mente conceperint, verbis explicent. De argento dr: *Eloquia domini eloquia casta, ar. igne. exa.* De auro simul & argento: *dormiatis inter medios cleros pennæ colum. &c. Omnis. v. gloria filiæ regis* intrinsecus quæ dicit in Cāticis: *Introduxit me rex in cubiculū suū.* Quia requieuerit inter duo testamenta, statim assumat pennas columbæ deargentatas, & auri fulgore in cordis thesauro radiabit Hinc est quòd pecca-

tòribus qui Dei offensam meruerunt coelum fit æneum, D
terra ferrea, & maximè terra Aegypti, de qua eduxit dominus filios Israel quasi de fornace ferrea. In Zacharia quoque: *Iniquitas sedet super talentum plumbi.* Et in Exod. dicitur: *Submersi sunt in aquis vehementibus, quasi plumbum.* Zach. 5. c Exod. 15. b

a ¶ Innocentem. cum scriptum sit Innocentem & iustum non interficies.
b ¶ Alia sapientes contra Deum eleuati

in te ad effundendum sanguinem, & super montes come-

a ¶ Vel incestum. b ¶ Sui lice. ¶ Quod in angulis quoque raro fit, dum timent qui faciunt deprehendi. c ¶ Nouercæ, sc. licet, contra ius & fas commit

derunt in te † Scelus operati sunt in medio tui. † Verecū- 1

a ¶ Non parcentes naturæ nec inducias dantes turpitudini.

diora patris discooperuerunt in te, † immunditiā mestrua 2

a ¶ Ad vxorem proximi hinnientes vel nt antes.

tæ humiliauerunt in te. † Et vnusquisq; in vxoré proximi 3

¶ Quod peius

sui operatus est abominationē, & socer nurū suā polluit

a ¶ Nesciens iura sororis. vt non vterinam sed eiusdem patris violaret sororem.

nefariè, frater sororem suam filiā patris sui oppressit in te.

a ¶ Necessitatem pauperum ... accipperent. ¶ ...

Munera acceperūt apud te, ad effundendum sanguinem:

¶ Amicos.

a †vsuram & superabundantiam accepisti, & † auarè proxi- 4

a ¶ Q hæc omnia fecisti: quia mei obliuiscens ... Dei excludit omnia flagitia. 5

mos tuos calumniabaris: meique oblita es, ait dominus 6

a ¶ Ideo. b ¶ Habitum irascentis assumpsi, vt intelligas, scilicet, & mente cognoscas. vtrum vel animo vel manibus possis meam iracundiam sustinere.

Deus. Eccè complosi manus meas super auaritiam tuam 7
quam fecisti, & super sanguinem qui effusus est in medio
tui. Nunquid sustinebit cor tuum, aut prçualebūt manus 8
b tuæ in diebus quos ego faciā tibi? Ego dominus loquu- 9

a ¶ Cum capta fueris. b ¶ Olerula e n. c ¶ Quasi inutiles paleas huc illucque rapiendas 10

tus sum, & faciam. Et dispergam te in nationes, & ventila

a ¶ Q. Seuitia mea vertetur in clementiam, hoc enim faciam vt deficiat immunditia tua, ... pristinam puritatem recipias: & sic possi. te.

bo te in terras, & deficere faciam immunditiam tuam à te

a ¶ Possessa a me.

& † possidebo te in conspectu gentium, & sciens quia

a ¶ Qui reddo. vnicuique secundum opera sua.

ego dominus. Et factum est verbum domini ad me di- 11

a ¶ sordes & purgamenta meta li. 12

c cens: Fili hominis versa est mihi domus Israel in scoriam. 13
d

Graui enim peccatorum pondere prçmebantur, vt dicere possent: *Sicut onus graue grauitæ sunt super me.* Quomodo autem auri speciē æris similitudo mētitur, sic argenti cādorem stannum simulat: quod simplex, & rusticus nō facile dignoscit, & sæpe accidit vt aurum, & argentum hæretica prauitate commixtum, igne spiritussancti & domini iudicio separetur, & purum aurum remaneat atq; argentum. Vnde propheta, *Dedi eis argentum & aurum. Ipsi verò fecerunt ex eis Baal.* Cui simile est: *Eduxit eos in auro & argēto, & non erat in tribus, &c.* Finis autem pęnarum omnium fit nosse quod ipse sit dominus.

† immundam menstruæ afflixerunt.
† Turpitudinem.
† 14. q. 3. c. putant.
Hosee. 2. b
E
† enim.

d *Versa est mihi domus Israel in scoriam.* * Gregorius. Ac si apertè dicat, purgare eos per ignem tribulationis volui, & argentum illos vel aurum fieri quæsiui, sed in fornace mihi æs, stannum & plumbum versi sunt, quia non ad virtutem, sed ad vitia etiam in tribulatione proruperūt. F Aes quippe dum percutitur amplius metallis cæteris sonitum reddit. Qui igitur in percussione positus, erumpit ad sonitum murmurationis, in æs versus est in medio fornacis. Stannum verò cum ex arte componitur, argenti speciem mentitur. Qui verò simulationis vitio non caret in tribulatione, stannum factus est in fornace. Ferro autem vtitur, qui vitæ proximi insidiatur. Ferrū itaque in fornace est, qui nocendi malitiam non amittit in tribulatione plumbum quoq; cæteris metallis est grauius. In fornace ergò plumbum inuenitur, qui sic peccati sui pondere præmitur, vt etiam in tribulatione positus, à terrenis desiderijs non leuetur.

Eò

NICOLAVS DE LYRA.

1 Scelus operati sunt. *idest scelera quæ magis exprimuntur, cum subditur.*
2 Verecundiora patris, &c. *Nouercas suas carnaliter cognoscendo & ad mulieres menstruatas accedendo, adulteria indifferenter committendo, ideo subditur.*
3 Et vnusquisque &c. *Consequenter resumitur vitium cupiditatis & infidelitatis simul cùm subditur.*
4 Munera acceperunt &c. *interficere enim lucri cupiditate, enormius est, quam ex surreptione iræ.*
5 Vsuram & superabundantiam accepisti. *etiam à fratribus tuis Iudæis.*
6 Et auarè proximos tuos calumniabaris. *ad extorquendum pecuniam.*
7 Meique oblita es. *præcepta mea contemnendo.*
8 Ecce complosi manus meas. *quasi homo dolore afflictus propter vitia.*
9 Nunquid sustinebit cor tuum. *pœnam quam intendo inferre quasi dicat non, imo deficiet præ timore: & per consequens manus & alia membra, quę habent sensum & motum à corde.*
10 Ego dominus loquutus &c. *quasi dicat non est prophetia comminationis tantum quæ aliquando retractatur, sed cum hoc prędestinationis, quæ semper impletur.*
11 Et deficere faciam immundiciam tuam à te. *multos peccatores occidendo, & alios inter Gentes taliter affligendo, quòd vexatione intellectum dante cogentur per pœnitentiam redire ad me, ideo subditur. Et possidebo te &c.* Diuisio.
12 Et factum est. *Hic consequenter sub metaphora multiplicis metalli conflari describit punitio populi. Et primò hęc punitio exprimitur. Secundò scriptura ad describendum vitia reuertitur, ibi.* Et factum est. *Circa primum dicitur in persona domini.*
13 Versa est, mihi domus Israel in scoriam. *idest, de mundicia in immundiciam: isto modo dicitur Isa. 1. f.* Argentum tuum versum est in scoriam.

* Omnes

a *Eò quòd &c.* * Theodoretus. Quando scelerum colluA uionem admisistis, & argento improbo similes per omnis generis improbitatem adulterinos vos ostendistis, fornacem vobis constituam ipsam Hierusalem, & carbonũ instar hostes iniiciam, meamque vim & voluntatem veluti quoddam sufflatorium commouebo, & simul vos conflabo, vt eos qui insanabili morbo laborarunt, æquè atq; aliam materiam cõficiam, eos verò qui curationem admiserint, veluti quoddã purgatum argentũ reddam.

b *Et conflabo vos.* Vnde Malachias: *Quasi ignis cõflatorij & sicut* B *herba lauantium, & sedebit conflans quasi aurum & quasi argentum & conflabit filios Leui.* Et Isaias. *Lauabit dominus sordes filiorum, & filiarum Sion, &c.* Cui simile. *Proba me domine, & tenta me.* Et post infertur. *vre renes meos & cor meũ,* vt scilicet lumborũ nostrorũ noxij humoris vniuersa pituita siccetur.

Mala. 3. a

Isaiæ. 4. b.

Psal. 25. a

c *Et factus est sermo domini, &c.* Quia quæreret auditor, quę esset scoria, quę argenti violauerit puritatem, & ære, plumbo, stanno, fer- C roque miscuerit, quod ibi sub persona vrbis & fornacis, hic sub specie terræ nõ rigatæ neque complutæ dicitur.

d *Non compluta.* Vnde. *Mandabo nubibus meis, ne pluant super eam imbrem:* hanc expectamus, cum datur nobis pluuia tẽporanea & serotina. Vnde: *Pluuiam voluntariam segregabis Deus hæ. tuæ.*

Isa. 5. b.

Psal. 67. b

* Theod. Atqui doctrinæ pluuiam per sanctos ipse prophetas adhibebat, quam cum non exciperent, sed repellerent, veluti saxum quoddam pluuiæ irrigationi haud præbere aditũ, meritò ipsam terrã nõ irrigatã nomi[nauit].

e *In die furoris.* Hieronymus. Quo quisque sibi co[nciliat] multitudinem peccatorum.

f *Coniuratio prophetæ.* Hieronymus. Hæc est, scilicet [sc]oria vrbis & terræ durissimæ & sentibus plenæ squalo[...]

a ¶Quod aurum mentitur. b ¶Quod argento simile. c ¶Pondus iniquitatis. ¶Quæ omnia argentum violant.

Omnes isti ęs & stannum & ferrum & plumbũ in medio 1
fornacis, scoria argenti facti sunt. Propterea hæc dicit do- 2
a minus Deus: Eò quòd versi estis omnes in scoriam, pro- 3 4
pterea ecce ego congregabo vos in medio Ierusalem con- 5
gregatione argenti & æris & ferri & stanni et plumbi in 6 7

a ¶Famis pestilentiæ,

medium fornacis, vt succendam in ea ignem ad conflan- 8

a ¶vos. ¶vt ablatis sordibus durum argentum remaneat. b ¶Contentus pœnarum vestrarum dolore, vltionem compescam.

dum. Sic congregabo in furore meo et in ira mea et re-
b quiescam. Et conflabo vos, et congregabo vos, et succen- 9
dã vos in igne furoris mei, et conflabimini in medio eius,
vt conflatur argentum in medio fornacis, sic eritis in me-

a ¶Q[uod] H[æc] [om]nia faciam, vt vel sic sentiatis, quia e[go] do[minus] & iudex omnium & retributor.

dio eius. Et scietis quia ego dominus, cùm effuderim indi- 10
c gnationem meam super uos. Et factus est sermo domini 11
ad me, dicens: Fili hominis dic ei: Tu es terra immunda, 12

a ¶L[x]x. d[ucum] in medio eius, h[a]bentium similitudinem leonis, de quo, Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens

d et nõ compluta in die furoris. Coniuratio prophetarum 13
e f in medio eius, sicut leo rugiens capiensque prædam † ani- 14 15

a ¶Diabolus & socii eius, animas non corpora deuorare cupiunt.

g mas deuorauerunt, opes et † precium acceperunt, uiduas 16

a ¶[O]cc[i]dendo viros.

eius multiplicauerunt in medio illius. Sacerdotes eius cõ- 17

a ¶Cum præsules templi esse debeant, de quorum ore legis notitia requiritur.

tempserunt legem meam, et polluerunt sanctuaria mea. 18

a ¶Miscentes fasque nefasque. b ¶Nisi pecuniæ.

h Inter sanctum, et prophanum non habuerunt distan- 19

a ¶Differentiam. b ¶Inconsiderati.

i tiam, et inter pollutum et mundum non intellexerunt, et

a ¶Quantum in ipsis est.

k à sabbatis meis auerterunt oculos suos, et coninquinabar 20

g *Animas deuorauerũt opes, &c.* H[...] accidisse pop[...] dæorum nu[...] bium est. Pr[...] cerdotes. n. & [...] cipes, & pr[...] adduxit dom[...] per eos mal[...] nostra quoq[...] multi sunt q[...] mas deuoran[...] ciũ accipiũt, [...] tas viduas [...] quę sponsum [...] num perdid[...] Horum aute[m] [...] phetarum fa[...] coniuratio e[...] bi inuicem [...] & omnia tu[...] cri causa fac[...]

h *Inter sanct[um] [...] prophanum.* [...] * Theodore[tus] [...] sanũ hoc lo[...] impium vo[...] id quod co[...] est, & à reb[...] nis distinctu[...] rum & im[...] quæ secund[...] gem separat[...] & quę secun[...] gem interdi[...] que de cibis [...] & sacrificiis [...] tur, sed etia[m] [...] dumentis, & [...] tum volunt[...] dunt, fluxu [...] & mẽstruo laborante, & cõtactu lepræ & cadau[eris] [...]

i *Et a sabbatis meis auerterunt oculos.* Diei requiem [...] notitia scripturarum est non recogitant, nec dicu[nt] [...] propheta: *Reuela oculos meos, & considerabo mirabil[ia] [...] tua.* Nec cum apostolo: *Nos autem reuelata facie glor[iam] [...] ni contemplamur.*

k *Et coinquinabar.* Hieronymus. De quo *Medius v[ero] [...] tit, quem vos nescitis.*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Omnes isti æs, &c. *Habentes similitudinem auri.*

2 Et stannum. *Habentes similitudinem argenti, & tamen non sunt. Et per hoc designantur hypocritæ, quorum aliqui habebant apparentiam maiorem sanctitatis, & aliqui minorem, primi per æs, secundi per stannum intelliguntur.*

3 Et ferrum. *idest, in vitijs indurati.*

4 Et plumbum. *Carnales & lasciui, quia plumbum statim ad calorem ignis liquescit.*

5 In medio fornacis. *Idest, diuinę arguitionis per Prophetas.*

6 Scoria argenti facti sunt. *Non recipientes correctionem, sed peiorationem. Et sequitur pœna correspondens, cũ dicitur:* Eò quòd versi estis. *Subditur.*

7 Congregabo vos in medio Ierusalem. *Vt defendatis eã à Nabuchodonosor secundum intentionem vestram, sed contrariũ eueniret. Ideo sequitur.*

8 Congregatione argenti & æris & ferri, &c. *In medio fornacis, quia capta Ierusalem & succensa, aliqui iusti temporaliter perierunt cum iniustis, vt dictum est cap. præcedenti, qui per argentum hic intelliguntur. De significatione æris & ferri, & stanni, & plumbi dictum est.*

9 Et requiescam. Et conflabo vos, &c. *Loquitur Deus de seipso ad modum hominis irati, cuius ira post punitionem qui[escit].*

10 Et scietis quia ego dominus, &c. *Per experien[tiam] [...] potestatis,*

11 Et factus est sermo domini ad me dicens, &c [...] *tuntur vicia quantum ad diuersos status, cùm dicitur pri[mo] [gene]raliter.*

12 Tu es terra immunda. *Ex peccatis pręteritis.*

13 Et non compluta in die furoris. *Idest carens op[eri]bus bo[...] nis, sicut terra non compluta caret fructibus. Et consequen[ter] [...] tur crimen prophetarum cum dicitur.*

14 Cõiuratio prophetarũ in medio eius. *Scilicet* [...]

15 Sicut leo rugiens. *Quia persequebantur ad morte[m] [...] tas domini & rapiebant eorum bona.*

16 Viduas eius multiplicauerunt in medio illiu[s]. [...] *do veros prophetas earum maritos. Et subditur crimen sa[cer]* [...] *cùm dicitur.*

17 Sacerdotes eius contempserunt legem mea[m]. [...] *obseruantia non curando.*

18 Et polluerunt sanctuaria mea. *Idololatriam ibi* [...]

19 Inter sanctum & prophanum non habueru[nt] [...] tiam. *Indifferenter immolantes animalia munda & imm[un]da.*

20 Et sabbatis meis auerterunt oculos suos. *Cult[...] negligendo & ad terrena lucra se conuertendo, consequent[er] [...] crimen principum, cum dicitur.*

a ¶ De quo: Medius vestrum stetit quem vos nescitis. b ¶ Prophetæ & sacerdotes leonibus, principes quasi inferiores lupis comparantur.
in medio eorũ. † Principes eius in medio illius, quasi lupi 1
a ¶ Subiectorum. b ¶ Non corporum, sed animarum. c ¶ Idest.
a rapientes prædam ad effundendum sanguinẽ, et ad per-
b dendas animas, & auarè sectando lucra. Prophetę autem 2
b ¶ Quia absque commixtione palearum liniebant parietem qui imbribus dissipatur.
eius liniebant eos † absque temperamento, videntes vana 3 4
a ¶ Non prophetantes. b ¶ Terræ miserabili.
& diuinantes † ei mendacium, dicentes: Hæc dicit do- 5
a ¶ Qualis magister talis & discipulus. b ¶ Non Dei, sed terrenorum operum.
minus Deus, cùm dominus non sit loquutus. Populi ter- 6
a ¶ Imitantes principes & sacerdotes, per calumniam & potentiam omnia agentes.
ræ, † calumniabantur calumniam, & rapiebant violenter 7
a ¶ Non diuitem: Redemptio enim viri propriæ diuitiæ. ¶ De quo scriptum est. Pauper autem non sustinet comminationem vel commutationem. 8
c egenum, & pauperem affligebant, & aduenam opprime 9
a ¶ Inter tot & tanta vitia.
bant calumnia absque iudicio. Et quęsiui de eis virum, 10
a ¶ Intercessionem.
qui interponeret sepẽ, & † staret oppositus contra me prò 11 12
terra, ne dissiparem eam, et non inueni. Et effudi super 13
d eos indignationem meam, et in igne irę meæ consumpsi
a ¶ Quia Non absque iudicio, & absque mensura.
eos. Viam eorum in caput eorum reddidi, ait dominus
Deus.

[illegible] Et auarè. Non eo contenti. Qui altari seruiũt, de altari viuũt, si postquam ad altaris ministeriũ accesserunt, Cresi con[gre]gant diuitias, & [ex]ynoi delicias.
b Prophetę autem.
* Theodoret. Confinabant, inquit, [quos] prophetæ vocabant, ea quæ à principibus perperã fie[b]ant, adulatorijs verbis.
c [A]duenam, &c. Qui nondum ecclesiæ ci[ues] sed tãtum auditores habens initia fidei cum circumeunt mare & aridã [ut] faciant vnum proselytum, & cum fu[erit] &c.
d [In]terponeret sepem. Q[ui] scilicet iræ meę [po]sset resistere, sicut Moyses & Aaron & Samuel. vnde Moysi quasi resistenti & renitenti dicitur: Dimitte me, & populum istum.

Theo-

* Theodoret. Hæc D etiam per Ieremiã docet, cum ait. Circũ currite vijs Hierusalẽ, & aspicite, & quæretis in plateis tuis, si inuene ritis vnum facientem iudicium, & quęrentem fidem, et propitius ero ei. Igitur hic quoque ait. Ex principibus ex sacerdotibus, & ex alijs omnibus inquirebã vnum certè virum, qui posset in intercisione se pis stare, hoc est, cohibere illata supplicia sua iustitia valentem. Hinc percipi potest diuinæ bonitatis exuperantia, & Iudæorum impietas. Nam de E Sodomis pollicitus fuit, si quinque iustos inueniret, omnem se vrbem a supplicio illæsam conseruaturum. Hic verò cum vnum quęsiisset, non inuenit.

† Mich. 3. d.
Hierem. 5.
† statueret se in rupturã.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 [P]rincipes eius in medio. *Innocentes iugulantes & bona eorum rapientes.*
2 [E]t auare sectando. *subuertendo iustitiam propter munera.*
3 [P]rophetæ autem eius. *scilicet falsi.*
4 [L]iniebant eos absque. *i. indecenter commendantes uitia [princip]um, quę debebant arguere colorantes ea pallio falsę iustitię.*
5 [D]icentes: Hæc dicit, &c. *quia simulabant se prophetas ve[ros] modo loquendi vt facilius deciperent. Consequenter tangitur [malitia] populi communis, cum dicitur:*
6 [P]opuli terræ calumniabantur. *s. simplices*
7 [C]alumniam. *i. sine causa.*
8 [E]t rapiebant violenter. *Eorum bona.*
9 [E]genum & pauperem affligebant. *i. illos qui se defendere non valebant.*
10 [Et] quæsiui de eis. *Scilicet de omnibus prophetis prędictis, [sacerdo]tibus, principibus, & vulgaribus.*
11 [V]irum qui interponeret sepem. *i. precem efficacem.*

12 Et staret oppositus contra me, &c. *i. ad impediendum rigorem iustitię meę.*
13 Et non in. *saltem vnum, vt exponunt aliqui, sed hoc non videtur benedictum, quia ibi erant Ieremias & Baruch qui erant iusti & orabant pro salute populi. Et sicut dictum est suprà in captione Ierusalem plures iusti cum impijs fuerunt occisi. de quibus non est verisimile, quin Deum orarent pro liberatione ciuitatis & totius populi. Et ideo cum dicitur.* Et quæsiui. de eis vi. *i. viros in numero sufficienti, vt pro illis deberẽ parcere toti ciuitati. vnde & Abraham Gen. 18. cum quęsiuisset à domino si parceret ciuitati Sodomorum pro decem iustis, non fuit ausus quęrere de minori numero vlterius. Et ideo subditur:* Et inue. *s. viros iustos in numero sufficienti. Iniquitas. n. ciuitatis erat nimis grauis ex multiplicitate enormitate, & diuturnitate, ut patet ex prędictis, & diffusius 4. Reg. & 2. Parali. Per talem modum dicitur communiter: Non est uir in ciuitate, quando sunt ibi pauci viriles & animosi. Ideo subditur vindicta tum dicitur:* Et effudi super eos indignationem meam, &c. *Et patet litera.*

* CAP.

ADDITIO.

In c. 22. vbi dicitur in postil. Virũ qui interponeret sepẽ. *Quod dicitur hic:* Quæsiui ab eis vi. q. &c. *& non inueni: bene potest exponi de vno tantùm prout litera sonat planè. Ad quod sciẽdum, quod non omnes iusti sunt æquales in gradu iustitiæ seu meriti. Vnde licet essent aliqui iusti tempore destructionis Ierusalem vt Ieremias & Baruch, non tamen erant tanti meriti, vt per eorũ orationes placaretur, sicut per orationem Moysi placatus fuit Deus erga filios Israel in deserto. Vnde Psal.* Et dixit vt disperderet eos, *si non Moyses electus eius stetisset in confractione in cõspectu eius. Vnde hic in litera non dicitur: Et quæsiui de eis virum iustum, & non inueni. sed dicit:* Et quæsiui de eis virum qui interponeret sepem & staret contra me oppositus. *q. d. licet essent ibi aliqui iusti, non tamen aliquis eorum erat tantæ iustitiæ & meriti, qui posset quasi in oppositum stare contra diuinam iram: & hoc more humano loquendo. Vnde glo. super istud verbum:* Qui interponeret se, &c. *qui iræ meæ posset resistere sicut Moyses & Aaron & Samuel. Vnde Moysi quasi resistenti & renitenti dicitur:* Dimitte me, delebo populum istum. *Hæc in glo. Et ideo ex hoc quod talis resistens non inueniebatur sicut Moyses, nõ sequitur quod ibi non erant aliqui iusti, minus tamen sufficientes. Quod autem dicitur de Abraham, quod non fuit ausus de minori numero quærere quàm decem, non facit ad propositum: prout potest haberi suprà Gene. 18. capitulo, in additione vltima.*

Replica. In ca. 22. quia à primo ca. vsque ibi Burg. nihil ponderosi nec dignum pertractatione vbi Post. illũ passim. Et quæsiui de eis virum, qui staret contra me oppositus *s. ad impediendum orationibus: & non inueni. Exponit virum, i. viros singulare pro plurali. viros inquam in numero sufficienti, vt propter illos deberet parcere toti ciuitati & populo, quemadmodum Abraham non fuit ausus petere pro paucioribus quàm decem, tanquam sufficientibus, vt patet Genes. 18. Burg. contradicit dicens debere intelligi singulariter de vno sufficiẽti, sicut Moyses, de quo dicitur:* Nisi stetisset Moyses in con. &c. *Sed Burg. videtur facere iniuriam Ieremiæ, qui fuit sanctus antequam natus, & non legitur Deũ grauiter offendisse sicut Moyses. Magni igitur meriti fuit apud Deũ & satis sufficiens ad impetrandum quodcunq; impetrabile. Sed quia desolatio de qua hic dicitur processit ex sententia Dei diffinitiua, & per consequens irretractabili. Tempore autem Moysi fuerunt sententiæ comminatoriæ quæ erant signa diuinæ voluntatis non voluntas beneplacens, & ideo irretractabilitas sententiæ in hoc loco nõ fuit ex defectu intercessoris deficientis, sed ex irrefragabilitate diuinæ voluntatis. Litera igitur ista quæ dicit:* Quæsiui & nõ inueni uirum, *intelligenda est quasi more humano dicta ex hypothesi impossibili, vt sit sensus; quia impossibile est Dei diffinitionẽ impediri, & si quẽ se opponentem quærerem non inuenirẽ. Et sic fortassis accipi oportet illud Iere. 5. a.* Circumite vias Ierusalem. *Exemplum autem quod hic Postil. ponit de Abraham non placet Burg. Vide illius correctionẽ, suprà Gen. 18. secundũ distinctionem supradictam sentẽtiarum Dei ex diffinitione vel comminatione. Potest dici virum vel viros: quia ita impossibile est pluribus sicut vni, nisi apposita esset conditio in determinatione diuinæ sententiæ: & vnus sufficeret, sicut Christus sufficit tollere Chirographum vel certus numerus, vt decem in casu Sodomorum, prout dicitur Ge. ca. suprà allega.*

CAP. XXIII.

ET factus est sermo domini ad me, 1
a¶Samaria & Ierusalem.
a dicens:Fili hominis duę [a]mulieres 2
3
a¶Stirp. Israel.
b filiæ [a]matris vnius fuerũt, & forni- 4
a¶ Neque enim eductæ de Aegypto accepissent legem in monte Sinai prohibentem colere idola, nisi in Aegypto idola coluissent.
c [a]catæ sunt in Aegypto. In adolescẽ 5
d tia sua fornicatæ sunt. Ibi subacta 6
sunt vbera earum, & fractæ sunt mammæ † pubertatis 7
a¶Hæc scilicet. b¶Samaria. c¶Senior.
e earum.Nomina autem [a]earum, [b]Oolla [c]maior, & Ooliba 8
a¶Quando ingemuerunt ab operibus Aegypti in luto & latere seruientes.
b¶In solitudine vel in terra promissionis.
f soror eius minor.Et [a]habui eas,& [b]pepererunt filios & fi- 9
10
a¶Hæretici. b¶Falsorum cultores erroris & dæmonum.
lias.Porrò earum nomina, [a]Samaria, [b]Oolla, & Ierusalem 11
a¶Contra Deum: relinquens fidei veritatemque castitatem.
Ooliba.Fornic[a]ata est igitur Oolla super me: & †insani- 12
¶Scilicet.
g uit in amatores suos, in Assyrios propinquantes, vesti-

CAP. XXIII.

A ET factus,&c.Fili.ho. Hieron. Duodecim tribus Israel q̃ in Aegypto iunctæ fuerunt, postea in duas & decem tribus diuisæ sunt, duæ Iuda decem tribus Israel appellãtur. Inde tribu Dauid regnauit Roboam filius Salomonis in Ierusalem, vbi templum & sacerdotes & magna pars tribus Leui. Decem aũt tribubus in Samaria Ieroboam filius Nabath de tribu Ephraĩ & Ioseph, quarũ Samaria nunc dr̃ Oolla, quod in lingua nostra sonat tabernaculum. Ierusalem verò Oliba, i. tabernaculũ meum in ea. Siquidẽ & decem tribus erãt B tabernaculũ nõ Dei, sed idolorũ. Aureos enim Ieroboam (vt populum auerteret a cultu Dei) vitulos locauerat in Dan, & Bethel. Vnde.

Oolla quæ Samaria.

a *Fili hom. duæ.* Theodor. Asserit eas vnius matris, non solũ propter vnam generis stirpem, sed etiam quia secundum impietatem vnam habuerunt parentẽ Aegyptum. Etenim superius per translationem, matrem ipsorum Cethæam, & Amorrhæum patrem appellauit.

b *Matris vni.* Hieron. Cetheæ, scilicet, de qua supra. Pater vester Amorrhæus, & mater vestra Cethæa.

c *In adolescentia sua.* * Theodoret. Patres enim ipsorum C Abraham Isaac & Iacob pietate splenduerunt, eorumq́; filij ita permanserunt, vt idololatriæ mysterijs minimè initiarentur. Verum qui ex illis procreati sunt, cum in Aegypto commorarẽtur, impietatem didicerunt. Et adolescentiam eorum vocat initium, vnde tanta creuit multitudo. Corruptionem verò & mammarum casum, impiorum dogmatum doctrinam. Quemadmodum enim violatam virginitatem mammarum laxitas cõsequitur, ita cum quis à Deo defecerit, sequitur eius partis quæ in nobis principatum obtinet casus, cuius veluti legumenta & indumenta sunt mammæ. tum quia per similitudinem mulieres ipsas nominauit. mulierum quoque quarundam in Aegypto ob intemperantiam insignium ipsis nomina imponit, Oolla, & Ooliba.

* Grego. In Aegypto vbera subiguntur cũ turpi huius mundi desiderio humanæ mentis voluntas subijcitur. In Aegypto pubertatis mammæ frangutur, quando naturales sensus adhuc in pectoris integri, pulsanti concupiscentię corruptione vitiantur.

d *Ibi subacta sunt,&c.* Quãdo dr̃ vnusquisque abominationes Aegypti auferat ab oculis suis, significat quod in Aegypto Israel idolis seruierit, & ibi acta sunt vbera pubertatis eius.

e *Nomina aũt,&c.* Hier. Quid significet Ephraim, Samaria ... rael, & Israel. ... modo cõtrariæ sint domui Dauid & Ierusalem, ... clesiæ: In expositione Hosee plenè dictum est. De ... dicitur: *Filij Ephraim intendentes & mittentes arcum, c... in die belli.* Et alibi: *Et reppulit tabernaculum Ioseph, & ... bum Iuda.* Elegit enim Deus domum confessionis, ... siam, & repulit tabernaculum Ioseph, quod est au... tum, eos. s. qui prętermissa lege Dei aureos vitulos ... rũt. Et dñr Oolla. i. tabernaculũ: nõ Dei, sed erroris ... monũ: sed soror maior & senior propter multitu... & captiuitatem ab Assyrijs fornicata est contra D...

f *Maior,&c.* Propter multitudinem decem tribuum, vel quia post mortem Moysi de tribu Ephraim Iesu filius Naue populo præfuit. vnde & Ieroboam qui scidit ... a domo Dauid.

g *In Assyrios.* * Theod. Per ænigma iuuenes electos ... tos hyacinthinis idola vocat, ita ab ipsis picta & f...

Et

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXIII.

* ET factus est,&c. *Hęc est pars octaua, in qua describitur malitia populi sub metaphora duarũ sororũ turpiter fornicantium: minor post maiorẽ, per quas intelligũtur Samaria & Ierusalem, vt exprimitur in litera. Et per cõsequẽs regnũ Israel & regnum Iuda quorũ fuerunt metropoles, quæ fornicatę sunt enormiter per idololatriam, vt patet ex discursu 3. & 4. Reg. & 2. Paral. Igitur præsens capitulũ in tres partes diuiditur, quia primò subdicta metaphora de vtroq; regno agitur cõiunctim. Secũdò diuisim, ibi:* Fornicata est. *Tertiò iterum coniunctim. ibi:* Et ait dñs. *Circa primum dicitur.*

Diuisio.

2 Duæ mulieres. *i. duo regna prędicta. Quę dicuntur mulieres, quia erant ad omne bonum effæminatę.*

3 Filiæ matris. *quia tempore Dauid & Salomonis regnum fuit vnum sed duritia verborum Roboam in duo diuisum. 3. Reg. 12.*

4 Et fornicatæ. *non potest intelligi hoc de duobus regnis diuisis in seipsis quia ista diuisio regni per quingentos annos facta fuit post egressum de Aegypto, Et ideo exponit vno modo. inquantũ fuerũt originaliter in patribus in Aegypto existentibus, & ad idololatriã Aegyptiorum declinantibus. Alio modo dicit Ra. Sa. quod hoc intelligitur per imitationem: quia ista duo regna ad modum patrum in Aegypto existentium, declinauerunt ad idololatriam.*

5 In adolescentia. *quia statim in principio diuisionis regni Ieroboam rex Israel fecit vitulos aureos à populo suo col... 4 Reg. 12. Et postea regnum Iuda ad idololatriam declinauit.*

6 Ibi sub. sunt. *Prosequitur metaphoram designando idolatrandi actum per carnalem concubitum.*

7 Et fractæ. *In defloratione. n. iuuenculę mollificantur ...*

8 Nomina autem. *i. Samaria siue regnum Israel, vt exprimitur infra, quæ dicitur maior, quia regnum illud continebat decem tribus, regnum autem Iuda duas. Et nominatur Oolla, quod ... sonat tabernaculum quia postea fuit ibi templum Baal. ... Reg. ... Regnum verò Iuda Ooliba, quod interpretatur tabernaculum meum ... quia ibi fuit templum domini in Ierusalem.*

9 Et pepererunt filios. *multiplicando populũ in vtroque regno.*

10 Fornicata est. *Hic consequenter agitur diuisim de ... regno. Et primo de regno Israel. Secundò de regno Iuda, ibi ...* cum vidisset. *Circa primũ dicitur.* Fornicata est igitur ... super me,&c. *idest, iniuriam meam, qui sum vir eius.*

11 Oolla. *i. regnum Israel sub nomine Samariæ statim tempore Hieroboam, vt dictum est, colendo vitulos aureos idololatrauit.*

12 Et insaniuit in,&c. *i. sibi propinquos in situ, quęsiuit enim regnum Israel cum Assyrijs fœdus & amicitiam & ex consuetudine ... cepit ipsorum idololatriam. Et vt dicit Rab. Sal. hoc fuit ... tempore Manahen regis Israel, qui per regem Assyriorum ... fulciri in regno suo: propter quod dabat ei in singulis annis ... tributum 4. Reg. 15.*

MORALITER.

† 1 *Et factus est,&c. Fili ho. duę,&c.* In hoc ca. describitur malitia Iudæorum punienda sub metaphora duarum mulierum adulterarum, & vnius matris filiarum. Mysticè verò per has mulieres intelligi possunt duæ religiones in generali, quæ filię sunt vnius matris ecclesiæ. Vna est religio possessiones habentium. Alia, mendicãtium. Per maiorem filiam significatur religio possessiones habẽtium quia s̃m tempus est prior & fortior. Et ista vocatur Oolla, & interpretatur templum: quia religio possessiones habentium facit eleemosynas magnas & hospitalitates, & habet vnde. Per minorem verò filiam quæ vocatur Ooliba, & interpretatur templum meum, significatur religio mendicantium, quæ non facit hospitalitatem communiter nisi fratribus eiusdem religionis. Et de ... dicitur. infra quod nõ reliquit fornicationes Aegypti ... mores seculi, quia plures de mendicantibus & non mendicantibus portant religiosum habitum, & habent mores seculariũ. Et de maiori filia dicitur infra quod insaniuit in amatores suos in Assyrios, qui interpretantur sustollentes vigilias domini. Et per istos significantur principes huius mundi, qui priores & abbates accip...

Etenim consueue- | rāt omnes antiqui- | us impietati dedi- | i, habitus in sua re | pub. vsitatos suis | lijs imponere. Græ | ci siquidem & Ro- | mani Martem secū | lum propriam sui | habitus armant fi- | guram. Sic Persæ, | ndi, Aethiopes.

Et factæ sunt famo- | *e muli. &c.* Hæretici | iunt famosi inter | uncta seculi dog- | mata, vt in exem- | plo omnium femi | narum turpitudo | eorum puniatur.

Et iudicia per. Vt | nihil in illa salutis | elinquerent. Vsq; | hodie enim captiui | tenentur in monti- | us vrbibusq; Moe | orum.

a *Plus quàm.* quia il | la semel, & foris
b idola fabricata est | in Dan, & Bethel.
c Hæc crebrò, & in
d excelsis, & in tēplo | Dei adorauit statuā | Baalis, & cum Assy | rijs fornicata est.

Baal. Idolum enim Baal | siue Bel, & vt aper- | tius dicam Belis, Af | syriorū religio est,
e consecrata à Nino | Belis filio in hono- | rem

---

a ¶ Excelsa & cœlestia sibi promittentes. b ¶ Non quoslibet de populo. c ¶ Hæreticorum. d ¶ Non confractos ætate.

tos hiacintho, prīcipes et magistratus, iuuenes† cupidinis 1

a ¶ Quorum sequuta est idola. ¶ De quibus: Hi in curribus & hi in equis. b ¶ A quibus contra legem Dei auxilium postulauit.

vniuersos equites et ascensores equorum. Et dedit fornica

a ¶ Duces. s. ad magistratus qui sibi scientiam & eloquentiam repromittunt.

tiones suas sup eos, electos filios Assyriorum vniuersos, &

¶ Idolis.

in oībus in quos insaniuit, & ī immunditijs eorum pollu

a ¶ Idest, antequam crederet.

ta est. In sup & fornicationes suas, quas habuerat in Aegy

a ¶ In adolescentia. b ¶ Quia etiam in hæresi exercuit. ¶ Aegypti. 2
c ¶ Verecundè concubuerunt, quorum coluit simulacra.

pto non reliquit. Nam & illi dormierunt cum ea in adole-

a ¶ Deuirginantes & virginitatem quam habuerant in ecclesia perdentes.

scētia eius, & illi confregerunt vbera pubertatis eius, et ef

a ¶ Non modo fornicatj sunt, sed ef. fo: tuam. b ¶ Vnde Paulus Tradidi eos Satanæ.

fuderunt fornicationē suam super eam. Propterea tradidi 3

a ¶ Phul. s. & Theglathphalasar. & Salmanasar.

eā in manus amatorum suorum, in manus filiorum Assur 4

¶ Tropologicè. Vrbis reuelatio captiuitas est. a ¶ Q mulieris meretricis.

super quorū insaniuit libidine. Ipsi discooperuerūt igno- 5

a ¶ Sententia præditos. b ¶ simplices atque imperitos. c ¶ In captiuitatem corporis &; animæ

miniā eius, filios & filias eius tulerunt, & ipsam occiderūt

a ¶ Spirituali vel corporali. b ¶ Quia superius dixerat pluraliter filios.
c ¶ In omnium mulierum exēplo, & vt in malum omnium sermone celebraretur.

gladio. Et factæ sunt famosę mulieres, & iudicia perpetra- 6

a ¶ Plagas. s. sororis. b ¶ Ecclesia. c ¶ Ierusalem in qua templū Dei non timuit exēplo illius. 7

uerunt in † ea. Quod cum vidisset soror eius Ooliba, plus 8

quàm illa insaniuit libidine, & fornicationem suam sup 9

a ¶ Hæreticorum. s.

fornicationem sororis suæ ad filios Assyriorū præbuit im- †

pudenter ducib. & magistratib. ad se uenientibus indutis 10

ueste† uaria, equitibus qui uectabantur equis, & adolescē-

tibus forma cunctis egregia. Et uidi, quod † polluta esset,

a ¶ Vt ambarum. s. vna fieret fornicatio. b ¶ In hoc. s. auxit fornicationes suas.

viā vna ambarū, et auxit fornicationes suas. Cumq; vidisset 11

a ¶ Qui quasi dæmones interpretantur.

viros depictos in pariete, imagines Chaldæorū expressas 12

---

rem patris. D

* Theodor. Eadem inquit, Hierusalem commisit quæ Samaria, & similiter violato fœdere quod mecum inierat, Syriorum Deos mihi anteposuit, quorū freta fiducia, opem meam contempsit, nam per ducem & prefectos initā cum illis innuit societatem.

d *Super fornicationē, &c.* Hieronymus. Ecclesia superat hæreticam libidinem, quia *seruus sciens voluntatem domini sui & non faciens, &c.* Hæretici quoque forisne fanda committunt & extra arcam Noe naufragio pereunt. Ecclesiastici autem veram fidem sequētes, Assyria & Chaldæa imitantur vicia, & discolores se quuntur imagines peccatorum, & ideo maioribus digni cruciatibus.

c *Cumq;* * Theod. Congruenter idolorum imbecillitatē reprehendit, nihil aliud esse docens quàm colores, & figuras, & artis opificia.

a Et

Allegoricè.

Luc. 12. f

E

† pretiosa.

† polluerant se eodem modo ambæ.

NICOLAVS DE LYRA.

Principes & magistratus. *Cum istis enim qui erant maiores post regem quæsiuit Manahen ex causa prædicta amicitiam, & sequutus est postea idololatriam.*

Insuper & forn. *nō reliquit, quia cū hoc colebat vitulos aureos ad modū patrū qui fuerant in Aegypto, vt patet Exo. 32. de adoratione vituli cōflatilis. Ra. Sa. aliter exponit dicēs, quod illud fuit tempore Hosee regis Israel, qui nitens rebellare regi Assyriorū, quæsiuit amicitiam regis Aegypti 4. Reg. 17. & sic communicauit idololatrijs eius, vt maiorem fauorem inueniret apud eum.*

Propterea tra. eam in ma. &c. *Et qui sint illi subditur.*

In manus filiorum. *Isti fuerunt amatores tēpore Manahen, vt dictū est tpe Hosee. Salmanasar rex Assyriorum cepit Hosee regem Israel, Samariam & populum captiuauit, vt habetur ibidem.*

Ipsi discooperuerunt. *regem & populum capiendo & partim occidendo & partim captiuando.*

Et factę sunt. *i. diffamatæ per orbē. Et secūdū hoc loquitur de Samaria & Ierusalē coniunctim: sed non concordat quod subditur.*

Et iuditia. *pp quod videtur translatio nostra in aliquo deficere, quia in Hebræo sic habetur:* Et facta est famosa. *i. diffamata.* Mu*lieribus. i. alijs ciuitatibus, & Gentibus, ad quas deuenit confusio captionis dictæ.* Et iudicia perpetrauerunt in ea. *scilicet Assyrij, eò quod Hosee & eius populus fregerant pacta cum eis inita.*

Quod cum. *Hic agitur diuisim de Ierusalem, seu regno Iudæ: et primo exprimitur eius malitia. Secundò subditur pœna, ibi:* Propterea. *Prima adhuc in tres, quia primò exprimitur eius idololatria cum Assyrijs. Secundò cum Chaldæis, ibi:* Cumque vidisset. *Tertiò, cū Aegyptiis, ibi.* Multiplicauit. *Circa primum dicitur.* Quod cum vidisset soror eius Ooliba. *i. Ierusalem, siue regnum Iuda, punitionem regni Israel propter confœderationē sui cū Gentilibus ex diffidentia diuini adiutorij: ex qua confœderatione sequuta est communicatio idololatriæ, debuisset regnum Iuda à talib. cauisse, quod non fecit, sed peius operatum est, quia idola fuerunt posita in templo domini tempore regis Manasse 4. Reg. 21. quod fuit grauissimum, sicut adulterium carnale quo mulier recipit adulterū cum marito intra lectum. Ideo subditur.*

Diuisio.

9 Plus quàm. *Et hoc tempore Achaz, vt dicit Ra. Sal. qui quæsiuit familiaritatē Theglahaphalasar regis Aßyriorum, mittens ei nuncios & munera, vt preberet ei auxilium 4. Reg. 16. Et in fauorem eius abstulit cultum Dei de domo domini, ponens ibi altare peregrinum, vt habetur ibidem.*

10 Ducib. & magi. *Isti erant principales in exercitu regis Assyriorū, de quibus magis confidebat Achaz, quàm de auxilio diuino.*

11 Et auxit fornicatio. *Peius faciens quàm regnum Israel.*

12 Cumque vidisset. *Hic consequenter exprimitur eius malitia cum Chaldęis, quorum audiens victorias quęsiuit cum eis amicitias ex parua confidentia in Deum, & nimia in hominem. Et hoc est quod dicitur:* Cumque vidisset viros depictos in pariete. *quia facta probitatis citò solent depingi in diuersis locis.*

* Et

MORALITER.

onsilijs suis & temporalibus negotijs. Et sic sustollunt os de domini vigiliis, & ipsi sic sublati insaniūt post eos nitantes pompas eorum in equitaturis & familiis, decentes valde statum religionis.

Quod cum vidisset soror. Hic arguitur malitia religiosorū mendicantium, de qua dicitur.

Plus quàm illa insaniuit libidine. Nam religiosi mendicātes citius declinauerunt, vt videtur à perfectione patrum suorum quam alij, vnde contigit quod quidam de religione mendicantium arguebat quosdam Monachos de declinatione religionis suæ. Et vnus respondit: Frater, quando moneta vestra tantum cucurrerit sicut nostra. Iam erit multum deleta.

† *Ad filios Assyriorum.* Sicut dictū est per Assyrios principes intelligunt. Ad curias aūt principū aliqui mendicantiū impudēter se ingerūt non vocati, aliqui vt fugiant ordinis paupertatē, & aliqui vt per hoc promoueātur ad aliquam dignitatē. Ideo de vtrisque, scilicet mendicantibus & non mendicantibus malis concluditur in fine.

A a *Et misit nuntios ad eos in Chaldæa. Cumque venissent ad eam, &c.* Hier. Ad Chaldęos (qui quasi dæmones interpretantur, nuntios mittimus, quando pādimus eis & p̄bemus frangenda in pectore vbera: vbi mētis hospitium est, & saturati voluptatibus ab alijs ad alias transimus: & non tā fornicationem, quā meretricum numerū desideramus: & ī tantam rabiem peruenimus, vt postquā diu Deo seruierim⁹, in Aegyptū reuertamur, & faciamus q̄ B in seculo non fecimus, antequā acciperemus nomen fidei.

b *Multiplicauit enim fornicationes suas recordans dies adolescēt. &c.* *Thedoret. Obliuioni, inquit, tradiderā, quæ tu in Aegypto deliquisti, verum tu eorum memoriam posterioribus tuis institutis reuocasti. Cōsueuit enim sępe pristinorum peccatorū reminisci improbitatis similitudo.

c *Et visitast scelus adolescentiæ tuæ, quādo subacta sunt in Aegy. &c.* Non cessauit scelus, scilicet adolescentiæ tuæ postquam facta C es mihi: sed in eremo, & in terra promissionis suspirasti ad antiquam libidinem, in qua deuirginata es, & confractæ sunt mammę pubertatis tuæ.

d *Ecce ego.* Hieron. Hoc de Ierusalem dr̄ sed

†amorum. † recessit. † Isa. 47. †recordata es fœditatis. ·pubertatis. † recessit. Tropicè. †exerceat.

coloribus, & accinctos baltheis renes, & thyaras tinctas 1
in capitibus eorum formá ducum omnium, similitudinē 2
filiorum Babylonis terręq; Chaldęorum, in qua orti sunt,
a¶ Libidine b¶ Forma eorum vel itaque decepta.
insaniuit super eos cōcupiscentia oculorum suorum, & 3
a¶ Auxilium postulans. 4
a misit nuntios ad eos in Chaldæam. Cumque venissent ad 5
¶ Dæmones hæretici.
eam filij Babylonis ad cubile † mammarum, polluerunt 6
a¶ Voluptas omnis breuis cito affert saciatatem.
eam stupris suis, & polluta est ab eis: & † saturata est ani-
¶ Ideo recessit ab illorum fœdere. a¶ Vt scortum publicum.
ma eius ab illis. † Denudauit quoque fornicationes suas,
a¶ Quia vidi turpitudines eius publicatas, vt quæ sororis scelera viderat pœnarum quoque magnitudine sororem superaret.
& discooperuit ignominiam suam. Et recessit anima mea 7
a¶ Etiam in grauiori ætate
b ab ea, sicut recesserat anima mea à sorore eius. Multipli- 8
a¶ Cum in Chaldæorum libidine lasciuiret.
cauit enim fornicationes suas recordans dies adolescētię
suæ, quibus fornicata est in terra Aegypti, & insaniuit li- 9
a¶ Aegyptiorum. 10
bidine super concubitum eorum quorum carnes sunt, vt 11
a¶ Seminum s. vel verenda tam grandia. vt superent equorum deformitatem. 12
carnes asinorū, & sicut fluxus equorum fluxus eorum. Et
c † visitasti scelus adolescentiæ tuę, quando subacta sunt in
Aegypto vbera tua, & cōfractæ sunt mammæ pubertatis
a¶ Quia s. Aegyptiarum carnium recordata es & imitata turpitudinem Gentis immundæ, quæ omnium bestiarum simulacra veneratur.
d tuæ. Propterea Ooliba hæc dicit dominus Deus: Ecce ego 13
a¶ Quorum satiata complexu. s. à quorum fœdere recessisti, vt quantus prius amor fuerat, in tanta tædia verteteris. 14
suscitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus † sa- 15
tiata est anima tua, & congregabo eos aduersum te in cir 16
cūitu filios Babylonis & vniuersos Chaldęos nobiles, tyrā 17
a¶ Vel tristatas de quibus in Exod. Electos ascensores tristatas, pro quibus latina simplicitas ternos stratores transtulit. Tristare autem nomen est apud Hebræos, sedere post regiam dignitatem.
¶ De quibus veruntamen ad tres non peruenit, qui principes equitum peditumque erant & tribunorū quos nos magistros vtriusque militiæ & præfectos annonarii tituli nominamus.
nosq; principes, omnes filios Assyriorum iuuenes forma
egregia, duces & magistratus, vniuersos principes princi-
pū, & nominatos, ascēsores equorū. Et veniēt super te in- 18
structi curru et rota, multitudo populorū. Lorica et clipeo 19
a ¶ Vt quos reliqueras, & quorum irritum feceras pactum ab his iudiceris
& galea armabunt cōtra te vndiq;. Et dabo corā eis iudi- 20
a ¶ Zelus Dei etiam inter homines fidei non seruata est.
ciū, et iudicabūt te iudicijs suis. Et ponā zelum meum in te 21
a¶ Q. Adulteræ & in stupro deprehensæ ut deformata placere desistas. Quomodo autem in facie oris pulchritudo, oris in narium decore consistit, & in auribus è quibus fœminis vniones & margaritæ dependent, ita dignitas regis iudicumque, quæ in ore auribusq; signatur, eorū gladio præciditur.
e quē † exercēt tecum in furore. Nasum tuū et aures tuas prę- 22

sed animā referti[...] quæ virtutibus i[...]cta Dei comple[...] postea adulterau[...] vitia & ab eo rec[...]sit: & patefactis [...]leribus suis nuc[...]a est & turpata, & [...]nibus ostēia vt à[...]lere suo desistat [...]gloriet in nom[...] dignitate, sed p[...] conscientia & r[...]dation Aegypt[...]tra ad cęlum oc[...] tollere non aud[...]: vñ ei nasus præ[...]tur aures ampu[...] quia odorem b[...] fragātiæ verter[...] fœtorē, & aud[...] iudiciū sanguin[...] Quod non solū [...] odore & de aud[...], sed de visu qu[...] intelligimus: [...] (qa malè abusi [...] son & Sedechi[...] priuati. Surdū [...] que Deus, & r[...] facit ne lingua [...] transeat vsq; a[...]ram: Et omnis [...] aufertur in h[...] vitam penitus [...] derunt. Et hæc [...]nt, vt igni cuncta [...]gentur, & vt p[...] Aegypti fornic[...]o, nec vltra ad m[...] leuent oculos [...]os.

e *Nasum tuum et aures tuas præciden[...] remanserint gladi[...]*

*Theodo. Al[...] bello captos [...]cent, inquit, al[...] prælio iaculis [...]dient. aliis ext[...] partes summ[...] & crudelitate [...] tabūt, & oīa q[...] ad te pertinēt, præ[...] tur, & igne plu[...] res tuas consu[...]mēt.

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Et accinctos Balthæis. *i. militarib. cingulis in signū ꝓbitatis.*
2 Et thyaras. *In signum nobilitatis.*
3 Insaniuit super eos. *quęrendo eorum amicitiam.*
4 Et misit nuncios. *De istis nuncijs habetur, si referatur ad nuntios tempore Sedechiæ, quia Nabuchodonosor rex institutus mittebat singulis annis nuntios deserentes ei tributum & munera vsque ad rebellionis suæ tempus.*
5 Cumque venis. ad eam. *Ra. Sa. hoc exponit de nuntijs regis Babylonis, qui venerunt ad Ezechiam, in quorum aduentu Ezechias nimis gloriatus ostendit eis omnia secreta regni. vnde dominus fuit iratus cōtra eum, vt patet 4. Reg. 20. sed quia hic sequitur.*
6 Polluerunt eam stupris suis. *quod propriè dicitur de idolatrijs, quas Ezechias nō recepit: imo eas quæ antè erant in regno suo extirpauit. Ideo videtur melius exponendū de Babylonijs tēpore Ioachim filij Iosiæ & tempore Sedechiæ venientibus, in Ierusalem: quia vterque Rex pluribus annis seruiuit Babylonijs. Et sic Babylonij veniebant ad Iudæam ad quærendum tributa. Et verisimile est, quòd Judæis communicabant ei in idololatria ad captandum eorum beneuolentiam maximè cum proni essent ad omnem idololatriam.*
7 Et recessit anima mea. *Idest, dilectio mea ab ea, sicut ipsa discesserat à cultu meo.*
8 Multiplicauit enim. *Hic consequenter describitur eius malitia, cum Aegyptijs, cum dicitur.* Multiplicauit. n. fo. *idest idololatrias suas.*
9 Recordans dies. *Quod intelligitur originaliter in pa[...]bus, vel per eorum imitationem, vt dictum est suprà.*
10 Et insanauit libidine. *Et hoc fuit tpe Sedechiæ, qui vt [li]beraretur à tributo regis Babylonis, contra iuramentū suū, amic[iti]ā cū rege Aegypti cōtraxit, munera ei mittēs, et eius idololatriæ [...]cās.*
11 Quorum carnes sunt, vt carnes asinorum. *Per hoc designatur magnitudo idololatriæ & multitudo tunc vigentis in Aegypto, sicut hæc animalia sunt excessiuè luxuriosa.*
12 Et visitasti scelus. *Exponatur sicut suprà.*
13 Propterea Ooliba, &c. *Hic consequenter subditur c[orr]espōdens pœna cùm dicitur in persona Dei.*
14 Ecce ego. *idest illos cum quibus communicasti in amici[tia] & idololatria.*
15 Contra te. *vt per eos puniam te.*
16 De quibus satiata. *Sedechias enim rebellans regi Bab[yl]onis, in hoc ostendit se satiatum amicitia eius, & etiam attediatum*
17 Nobiles: tyran. *i. potentes & voluntarios ad te destru[end]um.*
18 Et nominatos ascensores. *idest. famosos equites.*
19 Et venient. *i. curribus ad portandum exercitui necessa[ria], & etiam ad pugnandum, quia antiquitus pugnabāt aliqui in cu[rri]bus.*
20 Et dabo. *i. faciam eos exequutores meæ iustitiæ in te.*
21 Et ponam. *i. zelum iustitiæ meæ quantum ad effectum [...]deo, subditur.* Quem exercent tecum in furore.
22 Nasum tuum. *i. deformabunt te. Et hoc fuit potissim[è ...] exculatione regis Sedechiæ & nobilium occisione 4. Reg. vlt.*

*Et

a *Vasa gloriæ.* Aurea.s. & argentea quæ tibi ad ceremoni templi dedi. de quibus. *Ego dedi eis aurum, & argentum, & sic fecerunt ea Baal.*
b *Et requiescere.* Q.d. Hæc omnia feci, vt perdita pulchritudine, & vultu venefico deturpato requiescere faciam scelus tuum.

...liero. Vniuersa ...dicunt sub transl...ione adulteræ. & propter adulterium ...deturpatæ, vt vltra ne glorietur in decore suo, sed erubescat in fœditate quam ...uit voluptatum magnitudine.
c *Ecce ego.* Non.n. ...n traditur, vt post ...m pœnituerit, ve... peccatorum purget ...suppliciis, vt perdat omnes labores quos ar... meretricia acquisiuit, videatque nu...ditatem suam, & ignominiam, & sciat quia ...vniuersa non ei ...fecit dominus: sed ...fornicationes suæ ...quas post Gentes fornicata est, quas ...enumerauit, ...rum coleret simulacra.
d *...bo cali.* Pœnam ... *Calix in manu ... &c.* Qui ...initia: calix ruinæ, & poculum furoris dicitur. Et ad Ieremiam ait dominus. *Accipe calicem vini me... de manu mea, & potabis omnes Gentes, &c.*
...bo cali. Hieron. Sic.n. quædam calice ...dantur, vt ...us humor, qui ... corporib. ege...: sic & dominus calicem dat tormentorum meracissim..., vt quidquid fel, & amaritudinis ...rat peccatorib. ...rat, & pristinæ ...ati reddantur.

cident, & quæ remanserint, gladio concident. Ipsi filios 1
a ¶Non meos: b ¶Non meas, quas de adulterio generasti. c ¶Cætera.i.
tuos & filias tuas capiét, & nouissimum tuum deuorabitur
¶Quibus te ornaueruns
igni. Et denudabunt te vestimentis tuis, & tollent vasa glo-
a ¶Quam diu ... b ...
riæ tuæ. Et requiescere faciam scelus tuum de te, & forni- 2
a ¶Verecundia detecta. ¶Natibus ... vnicatis.
cationem tuam de terra Ægypti. Nec leuabis oculos tuos 3
a ¶Amatores tuos b ¶... libidinis ... magnitudine ... del ...
ad eos, & Ægypti non recordaberis amplius. Quia hæc di-
a ¶Prodest Ierusalem contra Assyrios habere in ... & Aegypti non recordare sed ecce ego tra. te. b ¶Puniendam.
cit dominus Deus. Ecce ego tradam te in manus eorum 4
quos odisti, in manus de quibus satiata est anima tua, &
agent tecum in odio. Et tollent omnes labores tuos, & dimit
tent te nudam, & ignominia plenam, & reuelabitur igno
¶Non dominus.
minia fornicationum tuarum. Scelus tuum, & fornicatio-
a ¶Quorum ... st simulacra.
nes tuæ fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post Gentes,
a ¶Samariæ.s.
inter quas polluta es in idolis earum. In via sororis tuæ am 5
a ¶Cuius peccata secuta es. 6
bulasti, & dabo calicem eius in manu tua. Hæc dicit domi 7
a ¶Pœnarum magnitudine ¶Tunc.
nus Deus: Calicem sororis tuæ bibes profundum, & latum. 8
a ¶Temoore captiuitatis
Eris in derisum, et in subsannationem quæ es capacissima: 9
ebrietate, et dolore repleberis, calice † mœroris, et tristitiæ,
a ¶Aliis p... tibis.
calice sororis tuæ Samariæ. Et bibes illum, et epotabis vsq; 10
a ¶Intantum ... vorabis, vt etiam frag. b ¶Tunc ... fornicationis tuæ. ¶Igne Aegyptio fracta, ... ab amatoribus subacta ...
ad feces: et fragmenta eius deuorabis, et vbera tua lacera- 11
bis, quia ego loquutus sum, ait dominus Deus. Propterea
hæc dicit dominus Deus. Quia oblita es mei, et proiecisti 12
a ¶Corporis vitia, vel genita ... quibus turpitudo ... fœditas indicatur b ¶Scelerum.s. supplicia.
me post corpus tuum: tu quoq; portas scelus tuum, et forni-
cationes tuas. Et ait dominus ad me, dicens. Fili hominis. 13
a ¶Quoniam pro me sententiam. †
Nunquid iudicas Oollam, et Oolibam, et annuntias eis scelera 14
a ¶Cum idolis. b ¶Eorum.s. quos immolauerunt idolis. Vnde: Immolauerunt filios suos, & filias suas dæmoniis, &c. 15
earum, quia adulteratæ sunt, et sanguis in manibus earum; et 16
cum idolis suis fornicatæ sunt: insuper, et filios suos quos ge- 17
nuerunt mihi, obtulerunt eis ad deuorandum? Sed, et 18 19

* Theo. Quæcunque sustinuit, inquit, Samaria, eadem tu quoque subibis. Calicem enim supplicium vocauit, vt qui grauedinem, & ebrietatem ingeneret. D
e *Profundum, & latum.* * Idem. Profundum calicem vocauit, ob calamitatis magnitudinem, latum autem propter septuaginta annorum tempus, delationis verò calicem nuncupauit, propter solitudinem quæ vrbem occupauerat, & illud, *epotabis vsq; ad feces* apposuit, quia extremam pertulit obsidionem testasq; ipsam voraturam dixit, propter extrema, in quæ incidit mala, & vberam laceraturam propter eam pœnitentiam quæ paritura esset mala.
f *Et bibes illum, &c.* Potest hoc super Ierusalem significanter intelligi, quæ calicem sororis suæ Samariæ bibit nouissima, & quasi feces tormentorum eius vsq; ad fundum epotauit. E
g *Proiecisti me post corpus tuum, &c.* * Theo. Quando, ait, meo cultui corporis voluptates antepostuisti, suscipe intemperantiæ præmia. Per hæc autem declarat fundamentum impietatis scelera fuisse, inseruientes .n. voluptatibus in idolorum prolapsi sunt cultum.
h *Vbera tua.* Lxx. Festiuitates, & Neomenias eius auferam: quia ego lo. sum, vt pro solennitate .s. atque lætitia æternum planctum habeas atq; mœrorem. Quia Samariæ & Ierusalem adulteria separatim descripserat, consequens erat, vt pariter F
☞ earum

† solitudinis, & desolationis

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et nouissimum. *Quia finaliter ciuitatem, & templum combusserunt Chaldæi, sublatis prius inde omnibus pretiosis. Ideo subdit .v.* Et denudabunt te vestimentis tuis. Et requiescere faciam scelus tuum de te. *quia non vacabit tibi idololatrare.*
2 Et fornicationem. *i. cõicationem in idololatria, & amicitia.*
3 Nec leuabis. *Sperando ab eis auxilium, & ex tali spe vana rebellauit Sedechias, & destructa fuit ciuitas.*
4 Ecce ego tradam. *i. Chaldæorum quibus rebellasti. Cætera patent ex dictis vsque ibi.*
5 In via sororis tuæ. *i. Samariæ.*
6 Ambulasti. *Multipliciter idololatrando.*
7 Et dabo calicem. *i. puniam te consimili pœna, quæ in scriptura nomine calicis designatur.*
8 Bibes profun. *i. magnã pœnã intensiuè, & extensiuè sustinebis*
9 Quæ es capacissima. *i. afflictionis, & ignominiæ dignissima.*
10 Et epotabis vsq;. *Loquitur metaphoricè quasi de homine, qui potat nimis auidè: & sic nõ solùm bibit feces, quæ sunt in fundo, sed etiam videtur, quod velit quodammodo cyphum deglutire, & per hoc designatur magnitudo pœnæ.*
11 Et vbera tua lacerabis. *Præ dolore, sicut homines in magna tristitia existentes trahunt capillos suos, & lacerant se vnguibus.*
12 Proiecisti me post corpus tuum. *Loquitur de Ierusalẽ per modũ adulteræ inuerecundæ, quæ a corpore suo elongat virũ, & currit ad adulterũ: sic populus Ierusalẽ elõgauit se a Deo, & idola coluit*
13 Et ait dominus. *Hic iterum agitur de regno Iudæ, & Samariæ coniunctim. Et primò ponitur culpa. Secundò pœna, ibi.* Viri ergo. *Circa primum exprimitur culpa coniunctim, cùm dicitur.*
14 Nunquid. *q.d. ad te pertinet iudiciũ cõdẽnationis earũ nũtiare.*
15 Quia adulteræ sunt. *idololatria.*
16 Et sanguis in manibus *Per homicidia.*
17 Insuper & filios *i. quos debuerunt applicare meo cultui.*
18 Obtulerunt eis. *i. idolis.*
19 Ad deuorandum. *i. cõburendũ per modum superius frequẽ- ter*

MORALITER.

† *Fili hominis.* q.d. sic. Et exponatur, vt sit verbum directum ad Christum, qui dicitur in Euangelio filius hominis, vt sit sensus: *Fili homi.* i. ò tu Christe. *Nunquid indicas Oollam, & Oolib.* i. condemnas ad inferni pœnas malitiam prædictorum? quasi diceret, sic.

earum supplicia nuntiaretur. Omnia autem dicuntur, quasi ad adulteras, & facta Anacephaleosi, breuiter earũ scelera proponuntur, vt rectè iuxtà legis imperium in adulteras iusta lapidatio populi sequeretur.

a *Polluerunt sanctuarium.* q.d. Non hæc fecerunt foris, nõ in montibus, nõ in lucis, sicut soliti erãt sed in templo meo statuam Baalis posuerunt.

b *Et sabbata mea.* vt nec loci nec temporis apud eos seruaretur religio.

c *Miserunt ad vi &c.* Vt peregrinus voluptatibus lasciuirent Assyriorũ. s. & Chaldęorum simulacra venerantes.

B ✻ Theodoretus. Omnia quę dicta sunt tanquã de muliere meretrice describit, significatq; initam ab ipsis cũ Assyrijs, & Chaldęis societatem, & inde introductam impietatem. Declarat insuper lasciuos ornatus, quos in dæmonum celebritatibus adhibebant.

d *Itaque ecce vener.* q.d. Cum venissent, omnẽ adulterę habitum impletti super eis, vt & corpus lauares, & stibio oculos linires.

e *Thymiama meum.* quod mihi specialiter iusseram fieri, & exterminari animã

C de populo, quę in priuatos vsus hoc faceret, tu offers idolis, vt congreges frequentiam populorum, & omni genere musicorum canis, vt non solum visu, sed & auditu, & odoratu & omnib. sensib. placeres amatoribus.

f *Attrita est.* sic. s. attriuistis frontem, vt non secreto polluamini, vel mariti, vel hominum aspectum vitetis, sed quasi publicæ meretrices prostituamini.

Tropicè. Hierony. Hæc omnia tropicos, & sub Typo adulteræ sunt dicta contra Samariam, & Ierusalem, quæ Assyrijs traditæ atq; Chaldeis, ductę sunt in captiuitatem, vt earum incendio crematę populi interfecti, qui pro dęmonum simulacra venerati sunt.

g *Viri ergo iusti.* Q.d. Igitur tradam eas his ad puniendũ, quibus vltrò traditæ sunt ad polluendum.

a ¶Tandem.
hoc fecerunt mihi. Polluerunt sanctuarium meũ in die il- 1
a ¶Etiam hæc non sufficientia eis.
a la, & sabbata mea prophanauerunt. Cumq; immolarẽt fi- 2
b lios suos idolis suis, † & ingrederentur sanctuarium meum
in die illa, vt polluerunt illud, † etiam hæc fecerunt in me-
a ¶Non contentæ præsentibus adulteris.
dio domus meæ. *Miserunt ad viros venientes de longè, ad 3
a ¶Ooliba, idest, Ierusalem
c quos nuntios miserant. Itaque ecce venerunt † quibus tẽ
d lauisti, & circunlinisti stibio oculos tuos, & ornata es mun
a ¶Cultu. s. b ¶Lib dini paratior Cui simile, & quia nuda fuisti, tum vili paratior illi.
c ¶Epulis quibus fractas ad libidinem amatorũ vires reparares. Sine Cerere n & Bacco friget Venus.
do muliebri Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata 4 5
est ante te. Thymiama meũ, & vnguentum meum posuisti 6
super eã, & vox multitudinis exultantis erat in ea. Et in vi- 7 8
a ¶Non alicuius vrbanæ elegantiæ rustico um s & latronum habitum præferentes.
e ri, qui de multitudine hominum adducebantur † & venie 9
a ¶Miseræ sorores b ¶In tantum voluptatum fluxum insaniebant. c ¶Amatorum.
bant de deserto, posuerunt armillas in manibus eorũ, & 10
a ¶Ideo. b ¶Ierusalem, vel Samariæ, vel vtrique.
coronas speciosas in capitib. eorum. Et dixi ei quæ † attri
f ta est in † adulterijs. Nunc fornicabitur in fornicatione sua
a ¶Polluere cupientes.
etiam hæc. Et ingressi sunt ad eam, quasi ad mulierem me 11
¶Certatim. ¶Scilicet.
retricem: sic ingrediebantur ad Oolam, & ad Oolibam mu 12
a ¶Quia adulteram scilicet & parricidam me iubente cruciant.
g lieres † nefarias. Viri ergo iusti sunt: hi iudicabunt eas iu- 13
ditio adulterarum, & iuditio effundentium sanguinem: 14
a ¶Immolatorum idolis.
quia adulteræ sunt, & sanguis in manib. earum, & cũ idolis
a ¶O propheta.
suis fornicatæ sunt. Hæc.n. dicit dominus Deus. † Adduc 15
¶Monitu vocis tuæ. a ¶Populorum. b ¶Primum. s. dissipiatur vniuersa eorum substantia.
ad eas multitudinẽ, & trade eas in † tumultum, & in rapinã
a ¶Deinde.
et lapidentur lapidibus † populorum, & confodiantur gla
dijs eorũ. Filios, & filias earum interficient, & domus earũ
a ¶Hæc omnia. s. fient vt sic aufe. sce b ¶Earum. ¶In earum pœnis.
igne succendent, & auferam scelus de terra, & discent om- 16 17
a ¶Ne recipiant simil
nes mulieres, ne faciant secundum scelus earum. Et dabũt 18
a ¶Pœna sceleris. ¶Quæ coluistis.
scelus vestrum super vos, & † peccata idolorum vestrorum
¶Sic. a ¶Sola vexatio intellectum dabit auditui
portabitis, & scietis quia ego dominus Deus.

† ingrediebãtur. † ecce sic. *Etiam. † propter quos. † pacificæ, quietæ. † Sabæi. s. Aethiopici † adulterijs. † fœdas. -sunt, hi † Adducam. † commotionem. † a multitudine. † pœnas. propter idola vestra.

Hieron. Post hæc, & post aduentum Christi intelligi, quod viri iusti populis nationum Samaritanos & Iudæos iudicent comparatione sui, & tradant eos ad de... dum, quibus ... *Relinquetur vobis domus vestra de.* Et *quando videritis ab exercitu circundari Ierusalem, scitote quia appropinquat desolatio eius.* Vsque hodie .n. adulteræ sunt, & totius ... lapidibus opprimuntur, quia miseri ... tios ad eos qui ... procul, vt. s. n ... cerent. Ego ... propinquans, ... de longè, & ... uerunt se am... bus suis. s. dæ... bus: & omne ... tum atq; orn... quem a Deo a... rant, naturali ... verterunt in ... dęmonum, & ... ra sua decore ... quæ in armill..., & diademate in ... mus, amatori ... buerunt: quo ... na Gentibus ... est, imò his ... Gentib. credi... ne similia pa... similia feceri... bus tunc au... impietates, c... ceperint scele... & velamẽ q... situm est ant... Moysi, abst... ab oculis sui... gnoscant qu... sit dñs Iesus ... stus, quem ... lium negauerunt.

✻ Theo. Iusti epitheton apposuit. non eorũ iusti... bens testimoniũ, erant.n. iniustissimi, iniquissim... modũ impij, sed ex cõparatione impiorũ istius fa... apposuit iustum. Hoc est, si tecum cõferantur iu...

NICOLAVS DE LYRA.

✻ ter dictum de pueris oblatis idolo Moloch.

1 Polluerunt sanctua. i. tempore Manasse, quo in templo posita fuerant idola 4. Reg. 21.

2 Cumque. Quia post talia nefanda eadẽ die volebant intrare tẽplum, & Deo seruire, vt minus malũ esset a sacro loco se retrahere

3 Miserunt ad. Loquitur de populo ad modũ mulieris libidine ardentis, quæ aliquando mittit longè cum laborib. & sumptib. magnis pro adulteris aduocandis, & in aduentu eorũ lauat se, & ornat, vt eis placeat, sic Iudæi mittebant lõgè, & cũ sumptib. magnis ad adducendũ sacerdotes, Idololatriæ de nouo ab eis auditæ, & illis idolis offerebant bona, quę Deo debebant offerri. Et patet litera vsq; ibi.

4 Et mẽsa. i. altare idoli ornatũ ẽ ornamẽtis tẽpli mei. Iõ subditur.

5 Thymiama. De quo precipitur Exo. 30. quod mihi soli offeratur.

6 Et vnguentum. i. quo vasa mei cultus debent inungi.

7 Posuisti super eam. i. applicasti ad idololatriam.

8 Et vox multitudinis exult. Ad laudem idolorum.

9 Et in viris. i. sacerdotibus idolorum.

10 Posuerũt armillas. Ornãdo eas ornamẽtis sacerdotii...

11 Et ingressi sunt. Polluendo per idololatriam.

12 Viri ergo. Hic consequenter ponitur pęna, cũ dicitur. Viri ergo iusti sunt. i. aliqui viriles, & potentes, qui in cõparatione ... rũ sunt iusti. Et per istos intelliguntur Assyrij, qui destruxerunt Samariam, & Chaldæi, & alij, qui fuerunt cum eis in exercitu contra Ierusalem: ipsi .n. non receperant legem domini sicut Iudæi, quamuis essent idololatræ tamen minus in hoc peccabant quam Iudæi.

13 Hi iudicabunt. i. erunt exequutores iustitiæ meę.

14 Iuditio adulterarum. quæ secundũ legem condemnantur ad mortem. Et hoc modo Chaldæi iudicauerunt regnum Iudæ, & Assyrij regnum Israel, vt frequenter dictum est supra. Ideò sequitur.

15 Adduc. s. exercitũ ad eas totaliter dispdẽdũ. Et patet litera vsq; ibi.

16 Et auferam scelus. Per captionem vtriusque regni.

17 Et discent omnes. i. aliæ Gentes.

18 Ne faciant. s. rumpendo iuramentum, quod fecit Sedechias regi Babylonis qui adiurauerat eum per dominum 2. Parali. vlt. & Hosee rex Israel regi Assyriorum.

✻ C. P.

CAP. XXIIII.

Et factum est verbũ domini ad me in 1
a ¶ Captiuitatis Ioachin, quinto enim anno cœpit prophetare, ac decimo mense eiusdem noni anni, decima die mensis decimi factum est verbum dñi ad eum in Babylonis regionib. constitutũ.
anno in mense decimo, decima die 2
a ¶ In memoriam. 3
mensis, dicens, Fili hominis, scribe tibi
a ¶ Idest, scitote, quod rex Babylonis hodie obsidere cœperit Ierusalem.
nomen diei huius in qua † confir- 4
matus est rex Babylonis aduersum Ierusalem hodie: & di- 5
a ¶ Q. Ipsa obsidione per parabolam describe. ¶ Metaphoram i. & translationem 6
b ces per prouerbium ad domum irritatricem parabolã, &
a ¶ Lebetem, scilicet.
loqueris ad eos. Hæc dicit dñs Deus. Pone ollam, † pone 7
inquam, & mitte in eam aquam. Congere frusta eius in 8
¶ scilicet.
ea, omnem partem bonam femur, & armum, † electa, & os 9
sibus plena. Pinguissimum pecus assume, compone quoq; 10
a ¶ Cumulos. b ¶ Ad loquendum. c ¶ Lebetis. d ¶ Nimia coctione. 11
¶ Vel discussa. 12
strues ossium sub ea. Et † efferbuit coctio eius, & discocta 13
¶ Q. propheta vis scire quid sit lebes, quæ carnes aut quæ ossa? loquere Hæc dicit dominus Deus.
sunt ossa illius in medio eius. Propterea hęc dicit dominus 14

CAP. XXIIII.

A Et factum est. Hiero. Notandum autem, quomodo a principio prophetiæ vsq; ad præsentem diem quo ciuitas cœpit obsideri per ordinem captiuitas venerit: primum gladius prouocatur, deinde duæ viæ ponũtur, Ammon, & Ierusalem, quarum ad dexterã cadit sors Nabuchodonosor. Conflatur in ciuitate argentũ, a æs, stannum, plumbum, & ferrum. Terra quoq; non compluitur, sed sentibus occupatur, postea sub nomine duarum sororum, Samariæ, & Ierusalem peccata narrantur quõ illa capta est, ista capienda. Ad extremũ nono b anno, decimo mense, decima die mensis in captiuitate posito Ezechiele, & is qui cum eo erat, & secum Iechonia tradidere, ostenditur qua die ciuitas cœperit obsideri, & similitudo lebetis ponitur, vt quomodo carnes & ossa in lebete incendio concremantur, sic cuncta ciuitasum suis intereat ciuibus, & nullus remaneat obsessorum, qui non fame, gladio, pestilentia cõsumatur, & pars cętera captiua ducatur in Babylonem.

a Et factum est, &c. * Theo. Docuit quo tempore cõtra Ierusalem Babylonius cum exercitu est profectus. Illo aũt tempore obsidente propheta, ijs, qui iam bello capti fuerãt impendentia mala præsignificat. Idcircò prophetiæ quoque veritatem ostendens dominus, annotari iubet diem quo hostis aggredi cœpit vrbem, vt tum ex tempore, tum euentu rerum discant, & hi qui iam in seruitutem redacti sunt, & qui obsidentur, ab initio hæc de ipsis Deum prædixisse, & non propter hostium virtutem se victos esse, esse, sed suorum peccatorum pœnas persoluere. D

Hiero. Sunt qui secundum Tropologiam hũc locum vsq; ad consummationem mundi transferunt. Nonnunquam numerum qui in scripturis diuinis pœnarum, & dolorum est, & semper sequitur iustitiam, decimi mensis & decimæ diei clementia temperant. Idcirco.n. adhibentur ęgrotantibus pęnæ, vt dolorem sanitas consequat̃. Mundus ergo qui in maligno positus est, in die iudicij diuino igne succenditur, & ciuitas sanguinum ponitur super carbones ignis, vt impleatur illud Isa. *Habens carbones ignis sede super eos, hi erunt tibi in adiutorio.* Illud autẽ difficile. Quomodo cum carnes, & ossa cõsumantur (quibus pleni sunt etiam Pharisæi. Vnde. *Væ vobis scribæ, et Pharisæi, qui similes estis sepulchris dealbatis quæ plena sunt ossibus mortuorum*) nunc dicatur quod rubigo sordesq; mundi consumptæ non sint, sed etiam post iudicij seueritatem malitia remaneat? Quod facile soluitur secundum illud Apostoli. *Conclusit Deus omnia sub peccato, vt omnibus misereatur. Vanitati.n. creatura subiecta est*, & ponitur sanguis qui effusus est in propatulo vniuersæ creaturæ, vt omnium scelera pateãt. Petra autem limpidissima Christus, quæ sequebatur in solitudine populũ Israel, de qua: *Bibebant autem de spirituali consequente eos petra, petra autẽ erat Christus*, eò ꝙ in illo omnia reuelentur, & impleatur illud *Nihil occultũ, ꝙ non reueletur.* Dicit aũt dñs se non misereri, nec pterire peccata mundi, neq; parcere impijs, neq; placari, vt viæ pereant impiorũ. Vnde. *Et iter impiorũ peribit.*

b *Pone ollam.* * Theodore. Ollam appellauit vrbem, F aquam

[Margin: 1.Io.5 d. — Isa. secundũ Lxx. — Mat.23.c. E — Gal.3.d. — Rom.8.d. — 1.Cor.10.a. — Mat.10.c.]

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXIIII.

Et factum est. *Hæc est pars nona, in qua propter malitiam populi describitur eius tribulatio sub metaphora duplici. Sub vna describitur populi afflictio. Sub secunda, afflictionis aggrauatio, ibi.* Et factum est. *Prima in duas, quia primò ponitur parabola. Et secundo exponitur, ibi.* Propterea. *Circa primum præmittitur tempus cum dicitur.*

C

2 In anno nono. *s. transmigrationis Ioachin. Et idem fuit annus nonus regni Sedechiæ qui ei successit. Et eodem anno Nabuchodonosor Ierusalem obsedit.*

3 Mense decimo, &c. *vt habetur 4. Reg. vlt. Et ideo subditur.*

4 In qua confirmatus est rex. *i. obfirmatus.*

5 Aduersum Ierusalem. *Ad eam destruendam.*

6 Et dices per pro. *i. parabolam quæ sequitur cum dicitur.*

7 Pone ollam. *i. dispone ad ignem, & per ollam intelligitur Ierusalem, vt exponitur infrà: quia populus fuit congregatus in ea pro refugio, & pro defensione ciuitatis & templi contra Chaldæos. In aliquibus libris subditur, tamen non est in Hebræo, Aeneam, sed subintelligitur, vt patet per ea quæ infrà sequuntur. Et propter hoc additum fuit ab aliquo expositore, vel forte a translatore qui non semper anstulit verbum ex verbo, sed aliquando sensum ex sensu.* Pinguissimum pecus assume. *Istud in Hebræo non est in hoc loco, sed postea.*

8 Congere fru. *i. pinguissimi pecoris de quo postea subditur: per hæc frusta intelliguntur partes populi in Ierusalem congregati ad eius defensionem contra Nabuchodonosor.*

9 Omnem partem bonam. *i. omnes fortes bellatores.*

10 Electa & ossibus. *i. omnes viros fortes, qui concurrerunt ibi vndique.*

11 Pinguissimum. *i. id ꝙ est melius in hominibus de toto regno.*

12 Compone quoq; *i. facies ignẽ desubtus de ossibus, qui est fortior quam de lignis: ita exponunt aliqui. Sed hoc non videtur bene dictum, quia infrà vbi de isto igne loquitur vbi translatio nostra sic habet.* Congere ossa quæ igne succendam. *In Hebræo habetur.* Multiplica ligna, accende ignem. *propter quod Rab. Sa. sic exponit. Compone strues ossium sub ea. i. sic dispone frusta in olla, ꝙ partes magis osseæ sint desubtus quasi alias sustentantes: per quod designabatur dispositio bellatorum intra Ierusalem per talem modum quòd fortiores præstarent debilioribus fulcimentum.*

13 Efferbuit coctio eius. *i. insultus ossiũ inualuit intantũ, ꝙ ẽt fortiores bellatores intra Ierusalẽ existentes qui per ossa intelligun tur, fuerũt quasi dissoluti virtute: iõ fugerũt fracta ciuitate 4. Re. vl.*

14 Propterea. *Hic consequenter dicta parabola exponitur, & ad* * *sensum*

MORALITER.

1 *Et factum est verbum.* Hic ad literam describitur malitia populi Iudæ punienda sub Metaphora ollæ æneæ rubiginatæ, per quã moraliter significatur mulier lubrica quæ dici potest olla Vulcani. i. ignis concupiscentiæ, Eccl. 9. b. Propter speciem mulieris multi perierunt. Et ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit. Et dicitur olla ænea, cũ sullitur.

7 *Pone ollam.* Propter malitiam eius ad modum æris induratam.

11 *Pinguissimum pecus.* i. hominem ociosum, deditum delitijs, & pecuniosum. Qui bene dicitur pecus, quia vita voluptuosa, vita pecudum dicitur. 1. Ethicorum. Dicitur etiam pecus pinguissimum propter abundantiam pecuniarum. Vnde & diuites vulgariter dicuntur pingues. Tales autem homines nituntur mulieres lubricæ verbis & amplexibus sibi coniungere, & illaqueare. Prouerb. 7. d. *Irretiuit illum multis sermonibus, & blanditijs labiorum pertraxit illum.* & sequitur ibidem. *Sequutus est quasi bos ductus ad vi. &c.*

☞ aquam effusam, omnis generis calamitates, diuisiones au
A tem partium, & crura, & humores ex electis pecoribus, abundantia rerum ac diuitijs, & opibus affluentes principes & duces ac sacerdotes, eisdem simul calamitatibus affectos, ossa verò succensa paupertate oppressos, primum fame consumptos ignem Babyloniū vocat eiusque prælium.

dissimam petram effunditur, quando malitia cru... mentis in afflictione iustæ animæ grassatur.
c *Grandem faciam.* * Theodo Idest, augebo malo... principium, & ligna multiplicabo hoc est, multa oc... nes præbebo, multamq; materiam malorum igni v...

† spuma.

a *Væ ciuitati sanguinum.* Potest hæc prophetia ad tēpus dominicæ passionis ptinere, propter quā exercitu circundata est Ierusalem, & filij eius interfecti, & ob fidente Tito Vespasiani filio ad salutē nullus euasit: templumq; sub Tito, & post quinquaginta annos sub Adriano ciuitas æterno igne consumpta est. Præsentem autē signat captiuitatem, quando Ezechiel in Babylone hæc cernebat,
B & Ieremias in principio voluminis sui ponit sic. Ollam succensam ego video, & fa. e. a. fa. a.

† exdat.
† eminentem
Iere 1.e.
† condi condimentum aromatibus, & ossa comburantur.
† spuma.
† Mendaciis laborare fecit seipsam.

* Theodoretus. Rubiginē ollæ peccatum uocat, & maxima est accusatio, quod ne tantus quidem calamitatum ignis ollæ rubiginē consumpsit.
b *Super limpidissimā.* Vt omnib. pateret,

a ¶ Ierusalem. b ¶ Quæ est lebes. e ¶ Militia nimia.
a Deus. Væ ciuitati sanguinum, ollæ, cuius † rubigo in ea est, 1
a ¶ Quamuis ignis suppositus sit in scelere. ¶ Perseuerauit enim quamuis capta, quamuis cruciati in pri... b ¶ Sigillatim vt nemo remaneat in salutem s. 2
& rubigo eius non exiuit de ea. Per partes, & per partes suas 3
a ¶ Vt alij perirent, alij saluarentur: sed omnium communis veniet interitus. 4
b ¶ Homicidia, filiorum neces. 5
eijce eam. Non † cecidit super eam sors. Sanguis enim eius 6
b in medio eius est super † limpidissimam petram effudit il- 7 8
lum: non effudit illum super terram, vt possit operiri pul-
a ¶ Q Ne transiret in lignatio mea, sed super apertissimum vitio properaret homicidium.
uere, vt super inducerem indignationem meam, & vindi-
a ¶ Alias Venit sanguis.
cta vlciscerer. Dedi sanguinem eius super petram limpi-
c dissimam, ne operiretur. Propterea hæc dicit dominus
a ¶ Non vnius, sed multorum.
Deus. Væ ciuitati sanguinum, cuius ego grandem faciam 9
a ¶ Non solum enim carnes molles, & teneras, sed durissima quoque ossa succendam, vt nihil incrematum remaneat. 10 11
d pyram, Congere ossa, quæ igni succendam. Consumen- 12
tur carnes, & † concoquetur uniuersa compositio, & ossa 13
a ¶ Cum omnia fuerint consumpta. 14
tabescent. Pone quoque eam super prunas uacuam, ut in- 15 16
¶ Et. a ¶ Consumatur.
e calescat, & liquefiat † æs eius, & confletur in medio eius
a ¶ Cum ea. b ¶ Malitia. c ¶ Q Non prodest fecisse quod iussum est.
inquinamentum eius, & consumatur † rubigo eius. † Mul 17 18
¶ Ciuitate. ¶ Malitiæ.
to labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia † rubigo 19
¶ Etiam. a ¶ Apostrophat ad ipsam ciuitatem.
eius, † neque per ignem. Immunditia tua execrabilis, quia 20 21
mu ndare te uolui, & non es mundata a sordibus tuis. Sed 22
nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indigna-
a ¶ Compleatam. b ¶ Cuius uerba non transeunt.
tionem meam in te. Ego dominus loquutus sum.

incēdam, & c... coctas, homin... delicet in vrbe... scere faciam, ... alij fame con... tur, ossium in... sati, alij omni... ris calamitati... ti coctæ carne... burantur, n... que ignis im... etiam ius co... tur.
d *Pone quoq...* * August. Q... fuerit peccati... ria, tanta, & p... seundi mora. ... tum exegerit ... tantum sibi ... mine vendic... dam flamm... nabilis dici... quantum stu... quitas sugget... tum sapiens... desæuiet Et c... mo diuinus ... loco æneæ ol... mam pecca... comparat, di... *ne ollam super* ... *&c.* Illic ser... otiosi, & cog... nes iniquæ v... didæ, illic m... doleuium p... rum, quæ p... nobilis natu...

ne terra operiretur aut puluere. Natura est, vt si sanguis fusus sit in terram, ebibat humus humorem sanguinis, aut paulatim terra operiatur, aut puluere. Si autē super planam petram effusus fuerit, labitur, & latam obtinet sedem. In hoc patet, quia non occulta, sed publica, & aperta fecerit homicidia, secundum illud. *Sanguis fratris tui clamat ad me de terra.*
Gene.4.b.
L.15.mo.c.15
* Greg. Per terrā, & puluerem peccatores, per petram vero lympidissimam iustus signatur, qui grauib. peccatorū
C contagijs non exasperatur. Sanguis ergo super lympidissimam

fecerant, ex nudabunt: illic stannum vel plumbum ... sorum subrepentium delictorum, quę diuinam ... obscurauerant, consumentur: quæ omnia hic ab... separari per eleemosinas, & lacrymas compendio... satione potuissent.
e *Multo labore.* * Gregorius. Ignem tribulation... nobis admouet Deus, vt in nobis vitiorum rub... purget, sed nec per ignem rubiginem amittimus, ... do, & inter flagella vitio non caremus.

☞ a ...

NICOLAVS DE LYRA.

* *sensum iam dictum, sed aliqua superadduntur cum dicitur.*

1 Væ ciuitati san. *i. Ierusalem qua effudit prophetarum, & iustorum multum sanguinem.*

2 Ollæ. *sic suprà nominata est Ierusalem, vt dictum est.*

3 Cuius rubigo. *i. malitia indurata.*

4 In ea est. *Perseuerans.*

5 Per partes, & per. *quia in longa obsidione aliqui de induratis in malis perierunt fame, & alij pestilentia seu aeris corruptione, & in eius captione aliqui sunt gladiati, & reliqui captiuati.*

6 Non cecidit. *Quando. n. ponitur sors ad ostendendum qui debeant mori vel dimitti, sors parcit pluribus: sicut Ionas sorte deprehensus cæteris dimissis fuit in mare proiectus: sed hic omnes capti sunt modis prædictis. Et aliqui euaserunt, vt Ismael & aliqui alij, fuerunt ita pauci comparatiuè quòd quasi pro nihilo computandi erant qui tamen postea fugientes in Aegyptum cum Iohanna filio Careæ perierunt, saltem pro maiori parte, Iere. 44.*

7 Sanguis enim eius. *i. peccatum.*

8 Super lympidissimam. *i. ita publicum est, & manifestum omnibus, quòd non potest aliqua tergiuersatione celari: sed iustitia diuina ipsum exigit statim puniri. Ideò subditur.*

9 Væ

9 Væ ciuitati sanguinum. *i. Ierusalem.*

10 Cuius ego. *i. ignitionem: a pyr quod est ignis.*

11 Congere ossa. *in Hebræo habetur ligna.*

12 Consumentur. *i. fame, & peste morientur debiliore...*

13 Et coquetur. *i. tota congregatio populi in Ierusalem ... dum affligetur.*

14 Et ossa tabescent. *Quia etiam illi qui sunt fortiores ...*

15 Pone quoque. *quia post euacuationem ciuitatis a po... diuitijs, finaliter incensa fuit a Chaldæis.*

16 Vt incalescat. *i. materia ædificiorum.*

17 Et consumatur rubi. *vt sic locus incendatur in dete... malitiæ in eo diu perpetratæ.*

18 Multo labore. *Ad amotionē dictæ rubiginis per I... & alios proph. populū arguētes, & ob hoc multas iniurias ...*

19 Et non exiuit de. *s. tribulationis quæ frequenter c... populo ante eius destructionem.*

20 Immunditia tua. *quia mundare te volui modis fa... vt per prophetarum correctiones, & particulares afflictio...*

21 Et non es munda. *talibus modis.*

22 Sed nec mundaberis prius. *Te totaliter destru... indignatio hominis irati quæ fit in destructione sui aduer...*

MORALITER.

†† *Conge. fru.* Nam captus a muliere lubrica per partes cōsumitur quia corpus eius polluitur, diuitiæ consumuntur, anima iugulatur, virtus naturæ deficit, ingenium hebetatur, & vox iuuenum irraucatur. Vnde versus. *Fæmina, corpus, opes, animam, vim, lumina, vocem, Polluit, en... cat, rapit, orbat, acerbat.* Per hoc autem, quod o... poni iubetur super prunas, cum dicitur.

15 *Pone quoque.* Significatur, quòd meretrix final... nibus bonis euacuata ponitur in gehennam.

... parcam. Sicut medicus, qui putribus non parcit ... ribus, vt sana membra seruentur: nõ parcit, vt parcat, crudelis est vt misereatur, nec considerat patientis dolorem, sed vulneris sanitatem. Vnde: *Melius est ad vitam ingre* ... *debilem & claudum, &c.*

b *Et factum est ver* ... Supra lebetis suspensio vrbis obsidionem ostendit, nunc captam atq; destructam, & omnem populum, vel gladio interfectũ, vel in captiuitatem ductum, propheta lis sermo testatur.

c ... *luctum.* Et vxor tua mortua, quæ si bona fuit, nihil viro amabilius: quæ a Deo homini procreatur, & lege iungitur, & vnum corpus efficitur.

d *Corona tua.* Hic ... mus. Aiunt Hebræi Babylonis magistros legis præcepta seruãtes que nunc decalogum scriptum in membranulis circundare capiti suo & hoc esse qđ ... ãtur ante oculos in fronte pendere, vt semper videant quæ præcepta sunt. Et quia Ezechiel sacerdos erat, non debere eũ deponere coronam glorificationis, sed ligatam habere in capite. Nos autẽ iuxta lxx. corõnam ... lorum intelligimus.

a ¶Vrbis obsidio. b ¶Quæ minatus sum. c ¶Sicut sæpe. ¶Scelera tua. d ¶Etiam si multiplicaueris preces.

a Vénit & faciam, non transcã, nec parcam, nec placabor. Iux

a ¶Cogitationes. ¶Opera.

ta vias tuas, & iuxta † adinuẽtiones tuas iudicabo te dicit do 1

b minus. Et factũ est verbũ domini ad me, dicẽs: Fili hominis,

¶Tam ...

ecce ego † tollo a te desiderabile oculorũ tuorũ ĩ plaga, & nõ 2

a ¶Mon ... tantes dolorem. b ¶Superatus dolore ...

plãges neq; plorabis, neq; fluẽt lachrymę tuę. Ingẽmisce tã- 3

a ¶Quasi ... calciamenta habebis in pedibus, qua ... tole ... abijcere: Vnde David Absolon fugiens, & pœnitens super necem Vriæ nudis pedibus ambulauit.

c d cẽs, mortuorũ luctũ non facies. † Corona tua circunligata sit 4

a ¶Sicut in luctu fit. 5

tibi, & calciaméta tua erũt in pedib. tuis, nec amictu ora ve 6

a ¶Quæ mihi fuerant imperata.

labis, nec cibos lugẽtiũ comedes. Loquutus sum ergo ad po- 7

a ¶Oculorum desiderabile, ... rumque & sanguinis luctu, secundum Lxx. b ... c ¶Dic alteri. 8

pulum mane, & mortua est vxor mea vespere. Feciq; mane, 9

a ¶Domino 10

sicut pręceperat mihi. Et dixit ad me populus: Quare nõ in- 11

a ¶Contra morem omnium. b ¶Causas quærentes tantæ patientiæ. 12

dicas nobis, quid ista significent quæ tu facis? Et dixi ad eos.

a ¶Respondens illis pro me

Sermo domini factus est ad me, dicẽs: Loquere domui Israel.

a ¶Vt incendatur, scilicet, & alienigenis pateat ac prophanis.

c Hæc dicit dominus Deus: Ecce ego polluã sanctuariũ meũ, 13

a ¶Confidentiam & spem. b ¶In quo desiderium vestræ salutis. 14

superbiam imperij vestri, & desiderabile oculorũ vestrorũ, 15

a ¶Cuius, scilicet, obsidione. b ¶Qui scilicet, fami, & pestilentiæ superant. 16

† & super quo pauet anima vestra, & filij vestri & filię vestræ 17

¶Fun ... a ¶Mortua vxore. 18

f quas reliquistis, gladio cadẽt. Et facietis sicut feci. Ora ami- 19

a ¶A consolantibus oblatos. b ¶Capillorum.

g ctu nõ velabitis, & cibos lugentium nõ comedetis. Coronas

a ¶Contra morem, vrbe & templo succensis, ad malorum magnitudinem stupebitis.

habebitis in capitib. vestris & calciamenta in pedibus. Non

plãgetis neq; flebitis, sed tabescetis in iniquitatibus vestris,

a ¶ ... ix habentes ... uerum gemitum, ne offendant victorum superbiam si publicè flere videantur.

vnusquisq; gemet † ad fratrem suum. Eritque Ezechiel vo- 20

c *Ecce ego pollu... sanctuariũ meum, &c.*

✠ Theodoretus. Per ipsas res, ait, vobis prophetiã ostẽdi, & in meipso, quæ futura sunt, adũbraui. Quemadmodum enim ego mortua coniuge, nihil eorum feci quę pro mortuis fieri consueuerunt, non lamentatus sum, non plorani, non lugubrẽ vestem sumpsi, ita etiam vos filijs & filiabus vestris interfectis, sanctoq; templo pfanato, barbarorũ ingressu, & alijs malis oppressi, neque lamẽtandi facultatem consequimini, neque vsitata vobis faciendi potestas concedetur, nõ capitis detrudendi, non calceamentis pedes exuendi, neque lacrymis dolorem leuiendi, nequedemum quicquam eorum, quę vsitata sunt faciendi.

† opera tua in dicabunt

† mitra.

f *Ora amictu nõ velabis, & cibos lugentium non comed.* Quãdo consuetudo seruatur in luctu me... dius dolor est. Quando autem tanta malorum incumbit necessitas, vt omni ploratu maior sit, vnusquisque de sua nece sollicitus, ad aliorum quamuis proximi sint, non ingemiscit miserias.

...iero. Veniamus ad Anagogem, si tamen violenta vi... non fuerit lectoris vigilãtiæ: Filius hominis, Christus, in vespera huius mundi vxorem pristinam perdidit, ... eam fleuit, nec amictu ora velauit, nec recepit vllam ... minum consolationem: Et hæc ventura prædixit mane, quæ completa sunt vespere, & rursum mane in secundo aduentu facta probauit, quæ ventura prædixerat. Sanctuarium Iudæorum & quod desiderabile habuerant in oculis & super quo tremebant animę eorum, esse pollutum: filios quoque eorum & filias Romano gladio concidisse.

g *Coronas habebitis in capitibus vestris.* Non enim debent lugere, & signa luctus assumere, quia per vmbram receperunt veritatem, & Nazaræi quidam facti fuerunt, & vnusquis-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et factum est verbum domini. *Hic ponitur secunda para bo ad ostendendum doloris augmentum. Et primò parabola ponitur, secundo exponitur, ibi:* Et dixit. *Circa primum sciendum, quod dolor cordis alleuiatur per fletum & planctum, secundum quod dicit Iosephus secundo Rhetoricæ, quia quandiu tenetur clausus in corde magis pungit, sed per fletum & planctum euaporat & euanescit, sic & dolor apostematis quandiu est integrum & clausum magis affligit. Mitigatur autem, quando rumpitur & sanies fluere incipit. Ezechieli verò data fuit materia doloris de morte vxoris, & prohibitum fuit eam flere & lugere. Et hoc est quod dicitur hic.*

2 Ecce ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga, & non planges neque plorabis, &c. *Idest, vxorem tuam, quæ est magis diligibilis quam aurum & argentum.*

3 Ingemisce tacens, mortuorum, &c. *Ita quòd non appareat signum doloris exterius, sed contineatur interius.*

4 Corona tua, *idest, mitra seu cucufa.*

5 Circunligata sit tibi. *Ad compositionem capillorum tuorum quod est contra modum lugentium.*

6 Nec amictu ora velabis. *trahendo caputium ante oculos, sic solent facere lugentes.*

7 Nec cibos lugentium comedes. *idest, non viues austere, sic solent lugentes facere.*

8 Loquutus sum ego ad populum mane. *Nunciando ista a mino mihi prædicta.*

9 Et mortua est vxor mea vespere. *Eiusdem diei, ad verificationem dicti.*

10 Fecique mane. *Diei sequentis.*

11 Sicut pręceperat mihi. *Continendo a luctu.*

12 Et dixit ad me populus. *Hic consequenter parabola exponitur, per hoc enim designabatur quòd Iudæi, qui transmigrati fuerant cum Iechonia in Babylonem, haberent materiam doloris de destructione Ierusalem & templi: & de interfectione, in qua erant amici & consanguinei, & tamen non auderent lugere existentes in Chaldæa, ne viderentur dolere de regis Babylonis victoria, & sic durius tractarentur. Et secundum hoc patet litera pro magna parte.*

13 Hęc dicit dominus Deus: *qui mentiri non potest.*

14 Ecce ego polluam. *idest, pollui permittam.*

15 Sanctuarium meum, &c. *idest, templum per Chaldæos destruendum.*

16 Superbiam. *idest, gloriam.*

17 Imperij vestri. *s. Ierusalem, quę metropolis erat in regno Iudæ, vnde translati fuerunt isti.*

18 Et desiderabile, &c. *i. omne illud quod desideratis videre redeundo in Iudæam & de cuius destructione timetis.*

19 Et facietis sicut feci. *vos continendo a gemitu & luctu ratione prædicta.*

20 Eritque Ezechiel vo. *i. in signum facti vestri futuri, quia sicut non luxit mortem vxoris, sic nec vos audebitis lugere destructionem templi & ciuitatis.*

vnusquisque a fratre suo cõsolabitur, vt Ezechiel, quem Deus pater confortauit, sit eis in portentum, ventura prænuncians & postquam subuersa fuerit Ierusalem, templumq; succẽsum, & hoc totus mundus audierit, & dispersio Israel, quæ orbis terminos colit, tunc verba dñi opere completa habebũt libertatem, & polluto sanctuario eius, & legere completa, vel destructa ſm Occidẽtem litera aperiantur euãgelia, & cognoscat Israel, qđ ipse sit dominus Deus qui hæc mane ventura prædixit, vespere idest, in mundi consummatione esse completa suo probauit aduentu.

a *Cum eo qui fugit: & loqueris & non silebis vltra, erisq eis in portentum, &* ... tis. Non ad ip... quia quæ ver... prędixerat, ill... ciat iam pert... & vltra non ... bis sed argue ... & dices omn... lis meritò ac... se, vt sis illis i... tentum, secũ... illud Zach. ... quo prophet... portem dent... cuntur. Et ... nus alibi dic... *manibus pro...* *rum assimilatu...*

† gloriæ eorum.

† euasor.
† ad auditum auris. Hebraismus.

a ¶ Vt quæ non fecit in morte vxoris, non faciatis in euersione vrbis & templi.
bis in portentum. Iuxta omnia, quæ fecit, facietis, cũ venerit
a ¶ Adhuc apertius.
istud: & scietis, quia ego dominus Deus. Et tu fili hominis, ec- 1
a ¶ Templi confidentiam.
ce in die qua tollam ab eis fortitudinem eorum, & gaudium 2
† dignitatis, & desiderium oculorum eorũ, super quo requie 3
a ¶ Tollam subuersionem a super ori.
scunt animæ eorum, & filios & filias eorum: in die illa cũ ve
a ¶ De Ierusalem. b ¶ Vrbem euersam.
nerit † fugiet ad te, † vt annũciet tibi, in die inquam illa † ape- 4
a ¶ Qui prius tacebas & interum gemitum non habebas, & tantæ eras patientiæ, vt in vxoris nece & liberorum dolore lachrymam non emitteres.
a rietur os tuum cum eo, qui fugit: & loqueris & non silebis vl-
tra, erisque eis in portentum, & scietis quia ego dominus. 5

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ecce in die qua tollam. *i. viros bellatores de Ierusalem.*
2 Et gaudium, &c. *i. regnum & sacerdotium.*
3 Et desiderium oculorum, &c. *idest templum & alia, quæ desiderant iterum videre.*
4 Aperietur. *i. tunc poteris securè loqui de ista destructione tunc patebit per effectum, de qua populus tuus non vult modo credere.*
5 Et scietis. *per experientiam vindictæ meæ.*

CAP. XXV.

a ET *factum est*. Hiero. Capta vel obsessa Ierusalẽ, postquam venit in Babylonẽ, qui potuit euadere, & nunciauit vrbem captam, vel iam iamq; capiendam tẽplumque, iuxta consuetudinẽ omnium prophetarũ aduersum cæteras in circumitu nationes, (quę insultauerunt ruinæ ciuitatis templique incẽdio) sermo conuertitur, & primũ contra filios Ammon.

Alleg. b *Fili hominis*. Hiero. Amodo supponit increpationem filiorũ Ammon & cęterarũ Gentiũ, & vaticiniũ futurorũ

C Hier. Possumus per filios Ammon (qui de semine Loth in spelunca & in ebrietate, ex incestu generati sunt) oẽs hæreticos intelligere, de quib. Ioannes. *A nobis exierunt, sed ex nobis non erant. Si enim fuissent ex nobis per. v. n.* Hi ex declinatione orti sunt. Hoc enim signat Loth, *quia omnes declinauerunt: simul inutiles facti sunt, non est qui fa. bo.* Aduersus eos ponitur vel obfirmatur facies prophetę, vt sua eos autoritate conterat Et dicit eis: Quia insultatis ecclesię in persecutione, & vitiorum oppressione, ꝙ pollutum esset sanctuarium, vel vitio seruientium vel c... tate hostium. Terra quoque Israel, (i. sensus Deum ...tes) desolata a choro virtutum, & filij Iudę, i. veri & rectè confitentes ducti in captiuitatem, domin... re desierunt. Ideo ò omnis insultans, traderis filijs ...talibus, qui a ...ne cęciderũ ... tu quoque ... confiteri do... Per translat... autem dicit... li orientis p... super eos ... suas, & figan... ria, & biban... comedant f... & ciuitas q... superba fiat ... culum cam... qui deposit... peccatorũ ... intrare per f... acus, & fili... mon in cul... corum, qui ...tur a pastore bono, vt cum fuerint traditi orie... storibus, sciant, quòd ipse sit dominus. Rursu... exprobrat eis, quod insultauerunt nimio cord... ctu ruinæ populi, & terram Israel putauerunt ...no desertam, pro quo merentur manum vlc... Dei, ut qui excesserunt modum insultationis ...dij super ruina domus Iudæ, non tradantur filijs ...

1. Ioan. 2. c.
Psal. 13. a.

CAP. XXV.

a ¶ Alij ob firma.
1 Et factus est sermo domini ad me, dicens: 1
¶ Qui de Loth.
Fili hominis, pone faciem tuam contra 2
filios Ammon, & prophetabis de eis, & †
dices filijs Ammon, Audite verbum domi
¶ Non ego. ¶ Insultastis s. gaudentes in ruina templi.
ni Dei. Hæc dicit dominus Deus: Pro eò, 3
quòd † dixistis, euge euge super sanctuariũ †
a ¶ Ingressus hostium. ¶ Specialiter. 4
meum, quia pollutum est, & super terram Israel, quoniã deso 5
¶ Duas tribus. †
lata est, & super domũ Iuda, quoniã ducti sunt in captiuitatẽ. †
¶ Nabuchodonosor & exercitui eius.
Idcirco ecce ego tradã te filijs Orientalibus in hæreditatẽ, & 6
7

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXV.

1 ET factus. *In præcedentibus a secundò cap. vsque huc prophetauit Ezechiel cõtra Iudæos, pauca de alijs Gentib. interserendo: hic incipit prophetare contra extraneos. Et diuiditur in tres partes, quia primò prophetizat de Gentib. extraneis. secundò interserit aliqua de Iudęis. 33. c. tertiò resumit de extraneis cap. 38. Prima in duas, quia primò prophetizat contra quatuor populos succinctè. secundò contra alios duos diffusè cap. seq. Prima adhuc in tres: quia primò prophetizat contra Idumęos & Moabitas, ibi:* Hęc dicit. *tertiò contra Philisthæos, ibi:* Hęc dicit. *Circa primum dicitur.*

Diuisio.

2 Pone faciem tuam *i. contra terram eorum ... non solum ex modo loquendi, sed etiam stanti ostendas te contra eos ...*
3 Pro eò, quòd dixistis. *Interiectio est gaudentis.*
4 Super sanctuarium. *idest, templum.*
5 Quia pollutum est. *idest, destructum per Chaldęos.*
6 Idcirco. *i. Chaldęis, quorum terra vergit ad Orientem respectu terræ Ammonitarum. Isti enim Ammonitæ descenderunt de Loth nepote Abrahæ, propter quod tristari debebant de Iudæorum afflictione, & ipsi gaudebant odio, & inuidia moti, propter quod ... runt destrui & captiuari.*
7 Et collocabunt caulas. *i. ita destruent ędificia ... quòd inuenientur ibi caulæ pecorum.* ✻ 1 Dab...

MORALITER.

† 1 *Et factus.* Hic ad literam Ezechiel prophetat contra quatuor Gentes, per quas significantur quatuor uitia uel potius hominum quatuor genera illis uitijs inclinata. De primis Gentibus dicitur.

† *Contra filios Ammon.* Ammonitę uerò iniqui populi interpretantur: ideò per istos inuidi significantur, qui lętantur iniq; de malis aliorum, & de bonis tristantur: qđ est iniquissimum & punitione graui dignũ. Ideo subditur.

3 *Pro eo, quòd dixistis.* Euge est interiectio gaudentis: per sanctuarium domini intelliguntur ecclesię ministri, qui frequenter polluuntur incontinentia.

† *Et super terram Israel.* Per terram Israel possun... gi religiosi, eò quòd Israel uidens Deum interpre... si uerò debent esse contemplationi diuinorum ... sed frequenter ista terra desolatur, s. quando reli... missa deuotione circa secularia negotia occupa...

† *Et super domum Iuda, &c.* Per domũ Iuda, quę ... mus regia, principes designantur: Sed hęc domus ... uitatẽ ducitur, qñ principes & nobiles serui uiti... ciuntur. Et de oĩbus istis malis inuidi lętantur, di...

† *Euge euge.* ideò subditur pœna.

6 *Idcirco ego tradam te filijs.* idest, dæmonibus, qui ... di principio per superbiam ceciderunt. †

ctis d sint in direptionem cunctarum Gentium, & inter A fic itur de populis & pereant, & conterantur, & non de stir Abrahæ, sed de omnibus nationibus esse credendi fur & tunc cognoscant malorum magnitudine, contri tio, & populi interfectione, quòd ipse sit dominus.

comminatur aperturum se vel dissoluturũ omnem fortitudinem Moabitarum, vt ciuitates habere desistant, & in dialectica arte non confidant: sed cuncti illius termini quos pro illusione fluctuum vocant promontoria destruantur: & inclytæ atque electæ terræ Bethiesimoth i. D

Iero Quod generi iter de ecclesia telligimus, su per numquemq; fanorum intelligere ssimus, ad quorum ruinam gaudent homines huius seculi & dæ mones, si longam perderint pudici tiæ dum putant copulationẽ suã, si pares habeant B consortes criminis & supplicij. hoc au tem nemo facit ni si filius Ammon, si lius s. populi qui in declinatione genitus est.

Madianitæ & to tæ emi vastitas ad terræ Arabiæ qui habent camelorum greges quinque & capram multitudines & his opibus vidi ãt, hoc & terræ Iael in lib. Iudic. cecidisse narrat storia quãdo venunt Madianei, depasti sunt vsq; ad Gazam oẽs regiones eorum.

a ¶Metapho. b ¶Quasi pastores. c ¶Immissis gregibus camelorum & omnium populorum.

collocabũt caulas suas in te, & ponent in tẽtoria sua. Ipsi comedẽt fruges tuas, & ipsi bibent lac tuum. Daboq; Rabbath 1

a ¶Vbertatem terræ b ¶Proprio nomine, vel ob magnitudinem: interpretatur enim maxima.

in habitaculũ camelorũ, & filios Ammõ in cubile pecorũ, & 2

a ¶Malorum necessitate. b ¶Qui futura prædixi & impleo. c ¶Non modo insultasti aut dixisti, euge euge, &c.

a sciẽtis quia ego dñs. Quia hæc dicit dominus Deus: Pro eò, 3 quòd plausisti manu, & percussisti pedes, & gauisa es ex to-

Ex toto animo. a ¶Non per angelum, non per quemlibet ministrum. c ¶Ad percutiendum.

to affectu super terram Israel: Idcirco ecce ego extendã ma- 4

a ¶Non camelorum ...

num meam super te, & tradam te in direptionem Gẽtiũ, &

a ¶Eradicando. b ¶De numero populorum.

interficiam te de populis, & perdam de terris, & conterã, &

a ¶... omnia iudico ... omnes Gentes potestatem habeo.

scies quia ego dominus. Hęc dicit dominus Deus: Pro eò 5 6

a ¶Insultantes domui Iuda, quia a Chaldæis capta b ¶Sine ... Dei. c ¶... Babyloniæ potestati.

quòd dixerunt Moab & Seir: ecce sicut oẽs Gentes domus 7

a ¶In præsentiarum b ¶Fortitudinem Moab c ad ipsos quoque Babylonius introeat.

Iuda, idcirco ecce ego aperiã † humerum Moab de ciuitati- 8

¶Ciuitates

bus, de ciuitatib. inquam eius, & de finibus eius inclytas ter

a ¶Villa deserta b ¶Vicus maximus c ¶Ciuitas maritima. d ¶Babylonis ¶Tradet eis s. Moab.

ræ Bethiesimoth & Beelmeon & Cariathaim filijs oriẽtis cũ

a ¶Terram Moab b ¶Sicut filiorum Ammon non est memoria vltra in Gentibus, sic in Moab faciam.

filijs Ammon. Et dabo eã in hæreditatẽ, vt nõ sit memo- 9 10

ria vltra filiorũ Ammõ in Gẽtibus. Et in Moab faciam iudi- 11

a ¶Ita b ¶Quæ in illis iudico pro peccatis, & in filios Ammon & Moab vindicabo.

cia, et scient quia ego dominus. Hæc dicit dominus Deus: †

a ¶Carnis, quæ inimica est aduersus spiritum. b ¶Fratris dominantem modo subditum.

Pro eò, quòd fecit Idumęa vltionem, ut se vindicaret de filijs 12

domus solitudinis, atq; deserta, & Beelmeon i. habens fontem, vel super fontem, & Cariathaim quam Lxx. ciuitatẽ maritimam transtulerunt, pereant, quãuis habeant robur pugnatorum, & incliti pergant ad prælíũ arte pugnandi & vndiq; muniti. Inclyta tñ terræ eorum non est domus habitationis, sed solitudinis: sed, quæ putãt habere fontẽ scientiæ, & vrbem maritimam, quæ oẽs sustinere possint seculi tempestates patiẽtiam sibi & fortitudinem promittentes, tunc illuc cõuertẽtur, vt tradãtur filijs orientis, veri luminis in Christo: sicut filij Ammon, q in hæretica multitudine confidebant. Consideremus autẽ profectũ, & in ipsa comminatione clementiam Dei, vt tradantur cũ filijs Ammon filijs ori. in hæreditatẽ, vt nulla hæresis nominetur in Gentibus, sed factis in Moab iudicijs & vltionibus, pro arrogantia rerũ fine cognoscant, dñm esse qui cuncta dispensat. Quod aũt per Moab philosophorũ habeatur superbia, de quibus: *Perdam sapientiam sapientium, &c.* Amos ostendit sic: *Super trib. impietatib. Moab, &c.* vsque eò, q cõbussit ossa regis Idumeę in cineres. Quicquid.n. in seculo peruersorũ dogmatum est, quidquid ad terrenam scientiam pertinet, & putatur esse robustũ, hoc dialectica arte subuertitur, & instar incendij in cineres fauillasq; dissoluit vt probetur, esse nihilo qđ putabatur esse fortissimũ. vñ Isaias: *Audiuimus contumeliã Moab, contumeliosus est valde.* E F

†latus Moab, ciuitatibus, ciuitatibus inquam eius, quæ sunt in extremo ei*, quæ sunt desiderabiles terræ eius ip si Bethiesimoth, & Beelmeon, & Cariathaim versus orientales, venient contra filios Ammon, & dabo, &c.

1. Cor. 1. c.

Amos. 2. a.

Isa. 16. b.

Metaphoricè ergo per Madianeos Ismaelitas & Agarenos, qui nunc Saraceni uocantur, assumentes sibi falsò nomen Saræ, vt de ingenua & domina vocantur esse generati scriptura signat.

Hiero. Rabbath est metropolis filiorum Ammon, quę post. Ptolemæo Philadelpho, qui Arabiam tenuit, Philadelphia vocata est.

Hierony. Ne dubitemus Nabuchodonosor Arabiam subuertisse capta Ierusalem, supra scriptura testatur: Et tu fili hominis pone tibi duas vias Ammon & Ierusalem, & veniet gladius regis Babylonis.

Pro eo. Hiero. Fabulantur Iudæi, quia vrbe capta templo reserato, filij Ammon & Moab & Seir videntes Cherubim obumbrãtia propitiatorium dixerunt: Sicut oẽs Gentes colunt simulacra, sic & Iudas hẽt suæ religionis idola, & ideò iratus dominus tradidit eos captiuitati.

Hier. Moab ex patre, Seir pilosus & hispidus vsq; nunc despicit domũ Iuda, in qua vera cõfessio: & putat tã facile diruendam, q̃ cæterarum vrbium munimenta. vnde dñs commi-

b *Pro eò quòd fecit Idumæa vltionẽ, vt se vindicaret de filijs etc.* Hierony. Cum supra duo simul posuerit Moab, & Seir, prius de Seir tacens contra Moab loquutus est, deinde ad Seir reddit. Sciendum autem, quòd idem, Edom, Seir Esau dictus est. vna Gens Idumæa & Duma, & Edom & Esau & Seir. Seir: quia hispidus pilosi nomen accepit. Edom, quia sanguinarius, qui ob lenticulæ rufæ coctionem

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Daboque Rabbath *metropolim terræ Ammon.*

2 habitaculum. *i. sic destruetur, quod cameli pascentur ibi:* *Et ratio causa cum dicitur.*

3 Pro eo. *i. ostendisti signa magna lętitiæ pro Ierusalem & templi destructione.*

4 Extendam manum meam. *i. vindictam meam.*

5 Hæc dicit. *Hic consequenter prophetizat contra Moabitas & Idumæos, cum dicitur.*

6 Pro eo. *i. Moabitæ & Idumæi. Idumæa enim & Seir sunt nomina.*

7 Ecce sicut. *i. regnum Iuda est destructum, & captiuatum, sicut alia: hoc dicebant insultando & gaudendo, cum tamen debe-*

rent compati & condolere, eò quòd Moabitæ descenderunt de Loth nepote Abrahæ, & Idumæi de Esau fratre Iacob.

8 Idcirco. *i. fortalitia & munitiones fortes, quæ sustinent pondus ad modum humerorum nominantur, cum subditur.*

9 Bethiesimoth. *i. Chaldæis, vt dictum est, supra.*

10 Vt non sit &c. *non sint in reputatione vsq; ad tps magnum.*

11 Et in Moab, &c. *i. vindictas.*

12 Pro eò, quòd. *persequendo odiosè filios Iuda, quasi in vltionẽ benedictionis paternæ quam obtinuit Iacob ante Esau primogenitũ: propter quòd Esau persequebatur Iacob fratrem suum, & similiter posteri Esau posteros Iacob, quæ tamen persequutio erat iniusta. Tum quia hoc factum fuit ex ordinatione diuina. Tum quia Esau vendiderat Iacob sua primogenita.* ✲ 1 Et

MORALITER.

†5 Hæc dicit. Hic ponuntur secundi populi, s. Moabitæ qui interpretantur ex parte: idiò per ipsos significantur superbi, quorum rex & pater est diabolus, sicut dicitur Iob. 41. d. *Ipse est rex super omnes filios superbiæ.* & Ioan. 8. f. *Vos ex patre diabolo estis.* ideo subditur.

6 Pro eo. s. depressa & abiecta: hoc dicunt superbi, qui sunt studiorum contemptiui, & subditur pœna cũ dicitur.

7 Idcirco. fortitudinẽ supbi in morte terribi. iò subdit.

11 *Et in Moab* primum iudicium est in morte corporali, & aliud erit in examine finali, & vtrunque dicitur iudicium condemnationis.

† *Hęc dicit.* Hic ponuntur tertij s. Idumæi, qui interpretantur sanguinei propter quod interpretantur oppressores, innocentum. ideo subditur.

12 Pro eo. s. inquam. Oppressores. n. innocentum suã nequitiam palliant iustitia, di. q faciant zelo iustitiæ, quòd faciunt iniquè. Et sequitur pœna, cum dicitur. † 1 Et

nem primogenita perdidit: & ab edulio sortitus est hoc
A vocabulum. Esau quoque factura interpretatur.
a *Et Idumæa.* Sciẽdũ aũt, q̃ in Hebræo nunq̃ scribit Idumea, sed semper Edom, quẽ Idumeã expressit Græca trãslatio.
Hiero Duæ legiones Dauid, altera Phelethi, altera Cerethi, i. interfectorum vocabantur.
* Theod. Cum n. non Moabitę solum & Ammonitæ lætati sunt, sed etiam factis suam improbitatem indicarint, pristine illa seruata ira: *iratus est enim ipsi Iacob*, ait, *pro benedictione qua benedixit ei pater eius*. Hanc ob rem nõ aliis ipsos hostib. tradam,
B sed ipsi populo meo ab eo iniuria affecto, vt per solitudinẽ qua penit' deserentur, discant ipsimet domini potentiã. Themam a.
b *Et dabo.* Hiero. In manu Israel ponit gladium, vt subuertatur Edom, & iram dñi sentiat & furorem, & intelligat vindictam eius ad hoc profecisse, vt seruiat domui Iudæ. vnde, *Iacob dilexi, Esaũ aũt odio habui.* Diligit aũt Iacob, quia carneũ & terrenum supplantat, & benedictiones illius meretur accipere. Prius. n. iuxta carnem, & postea iuxta spiritũ viuimus. Antè sunt vitia, deinde virtutes quib. vitia subuertuntur.
C Cor. n. hoĩs appositum est ad malitiam a pueritia: erroreq; adolescentiæ matura ætas condemnat. vnde: *Delicta quis intelligit?* Et: *Ignorantias meas ne memineris.* Et notãdum, q̃ Iacob primam accepit benedictionem, Esau secundã, & ad extremum dr̃ de eo: *Seruus eris fratris tui*: vt postquã

Margin: n. f. 25. c. — Re. 15. d. — † ad deuastationem inimicitijs perpetuis. — † Cherethęos. — Mala. 1. a. — Gene. 8. d. — Psal. 18. d. — Psal. 24. b. — Genes. 27. f.

a ¶Quia a Iacob supplantatus in ventre a quo Iudas ¶Qui seruiuntur spiritum.
Iudã, peccauitq; delinquens, & vindictã expetiuit de eis. Id-
¶Ergo. ¶Ego non per alios
a circo hęc dicit dominus Deus: Extẽdam manũ meam super
a ¶Qui est qualis videtur. b ¶Simplices fidei.
Idumæam, & auferam de ea hominem & iumentũ, & faciã 1
a ¶Alij de Theman, quæ interpretatur deficiens b ¶Ciuitate, quæ cognationem sonat c ¶Spiritus.
eam desertã ab austro: & qui sunt in Dedan, gladio cadent.
a ¶Cum de Iuda se vlti fuerunt. b ¶Non per alium. c ¶In quem exercuerunt vindictam.
b Et dabo vltionem meam super Idumæam per manũ populi 2
a ¶Populus meus. b ¶Gentem inimicam c ¶Meam, expl entes indignationem
mei Israel, & facient in Edom iuxta irãm meam, & furorem
a ¶Iustum, scilicet, fuisse. b ¶Lex Adonai dominus.
meum: & sciẽt vindictam meã, Hęc dicit dominus Deus. Pro 3
c eò q̃ fecerunt Palestini vindictã, & vlti se sunt * toto animo 4
† interficiẽtes & implẽtes inimicitias veteres: propterea hæc 5
a ¶Vt interficiam interfectores.
dicit dominus Deus. Ecce ego extendam manum meã super †
a ¶Qui vlli sunt de turribus.
d Palestinos, & interficiã interfectores. Et pdã reliquias maritimæ 6
a ¶Qui tamen finem habe misericordiæ quia sic sciunt, &c.
mæ regionis, faciãq; in eis vltiones magnas arguẽs in furo-
a ¶Ita est. b ¶Qui percutit pie miseretur
re, & sciẽt quia ego dñs cũ dedero vindictã meã super me.

caro spiritu subiecta fuerit & coniuncta illi caro est
sitat: & Idumæa transeat in Iudæam.
c *Eò quod fecerunt.* Post filios Ammõ & Moab (qui & ipsi sunt Idumæi, per Loth & Esau populo & domui Iudę cognatione sociant) venit ad Philist
tps fecerunt, & in eos inuadẽtes infinitis eos mal
re. Hac de cã ego pœnas odij ab illis exigã, & diui
lis plagas infligam, & vna cum principib. subiec
interficiã: & in mala, quę euadere nõ potuerint
vt per ea, quæ sustinuerint mei dominij iura cog
d *Palestinos.* Lxx. Allophylos, i. alienigenas tran
non generali nomine Gentium, quæ non sunt de
Iudæorum, sed speciali gentis suæ, quæ nunc dic
lestina mutata phe, litera Iuxta Græcorum cons
nem in phi, sicut apud nos pro Hebraico phasca
& Latinum Pasca celebratur.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et faciam. *i. a Iudæis, qui sunt in parte australi respectu Idumææ, ideo subditur.*
2 Per manum. *hoc fuit tempore Machabæorum, qui Idumæos impugnauerunt. 1. Machabæo. 5.*
3 Hæc dicit dominus. *Hic prophetizat contra Philisthęos, qui semp fuerũt inimici Iudæorũ, vt patet ex libris Iosue, Iudic*
4 Et vl. se sunt. *Iudæos, ex maxima libidine occidendi.*
5 Et implẽtes inimici. *i. addẽdo ad inimicitias quas Philisthęi cõtra Iudęos a pricipio ingressus eorũ in terrã*
6 Et perdam. *i. regionis Philisthinorum, quæ sita est iu mediterraneum.*

MORALITER.

† 1 *Et faciam.* scilicet, Idumæam oppressores enim innocentum erunt a Deo similiter deserti, quando dicet eis illud Matth. 25. d. *Ite maledicti in ignem æternum.*
3 *Hęc dicit.* Hic ponunt quarti Palestini. s. de quib. subdit.
4 *Et vlti se sunt.* Ideò per ipsos significantur rancor rũ ira quietari non põt, donec vltra modum gra eos contra quos conceperunt, & subditur pœna
† *Ecce ego.* i. iustitiam meam eos grauiter punien dr̃ Iaco. 2. c. *Iudicium sine misericordia fiet ei qui non*

CAP. XXVI.

a *E*T *factũ est.* Post Palestinos succedit regio Phœnicis, cui' metropolis Tyris, quæ Hebraicè & Syriacè Sor dr̃. Hier. Sor interpretatur

CAP. XXVI.

a ET factũ est in vndecimo anno prima mẽsis factus 1
est sermo dñi ad me dicens: Fili hoĩs, pro eo quod 2
¶Insultus & gaudens. ¶Capta a ¶Quæ portum habent illimun.
dixit † Tyrus de Ierusalem: euge, confracti sunt 3 4 5

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXVI.

1 ET factũ est in vndecimo. *Hic cõsequenter prophetizat cõtra duos populos diffusè, cõtra Tyrios et Aegyptios, q̃ multas molestias Iudæis intulerunt, quia Tyri erant propinqui Iudæis a parte Aquilonis, Aegyptij verò a parte Austri. Sic ergo diuiditur in duas partes: Quia primò prophetizat contra Tyrum, secundò contra Aegyptum cap. 29. Prima diuiditur in tres secundum tres causas destructionis Tyri, & hoc in isto cap. & duobus sequentibus. Præsens autem capitulum diuiditur in duas partes: Quia primò ponitur causa destructionis, secundò stupor admirationis, ibi:* Hęc dicit dñs. *Prima in duas, quia primò ponitur. Tyri destructionis causa demeritoria, secundo effectiua, ibi:* Quia hęc dicit dñs. *primum sciendum, quod ciuitas Ierusalem fuit valde nobilis & tet ex 3. Regum, quia Salomon nobilissimè eam ædificau postea habitatores Tyri contra Iudæam fuerunt inuidia structione ciuitatis & populi gauisi: propter quod meruer puniri, maximè quia Salomon & Hyram rex Tyri fuerũ cem valde amici. 3. Reg. 5. Primò igitur ponitur tempu uelationis, cum dicitur:* Et factũ est in vndecimo a *scilicet, transmigrationis Ioachim*
2 Prima mensis factus est. *idest, prima die.*
3 Pro eo. *habitatores Tyri de Ierusalẽ. destructa*
4 Euge. *Interiectio est gaudentis.*
5 Confractæ sunt. *i. portæ Ierusalem ad quam d*

Margin: Diuisio

MORALITER.

1 *Et factũ est.* Hic Ezechiel incipit prophetare cõ ciuitatẽ Tyri, & hoc ex cã triplici. Quarũ prima ponitur in hoc capitulo. Aliæ verò duæ in duob. sequentib. capit. Prima vero causa s m sensum literalẽ fuit exultatio Tyri de destructione Ierusalẽ, & hoc ex maligna cupiditate. Ierusalẽ n. erat magna ciuitas & potens, & iõ multa mercimonia per portũ Ioppe, qui propinquus est ei defereb quod ipsa destructa cogitauerũt, q̃ illa mercim ad portũ Ioppe declinabant, vt ad Tyri portũ ap & sic eorum lucra multipliciter augerentur & destructione Ierusalem lætabantur: & hoc est q
3 *Pro eo quod dixit Tyrus, &c.* Ergo moraliter ex Tyrios quantũ ad hoc significant gñaliter illi,

vrb quondã incly tæ transferri putat: Ho &c. in cõtrarijs doctoribus accipi tur: in oĩous, secu li cn viderint ali quẽustũ per negligẽtiã lapsum, gaudẽt: insultãt, quasi abrũ ruina, sua resurrectio sit vnde sequitur: Propterea. hoc. Anno vndecimo captiuitati echoniæ, regni ver Sedechiæ men se quarto, quarta mẽ, à Babylonijs Ierusalem capta est. Paulus igitur dieb. ante q capiatur, iubetur ppheta cõtra Tyrum prophetica verba facere. Tys.n. Sor incolarum lingua vocatur. Quia autem obsidione Ierusalẽ læta fuerat, & opinabatur fore, vt nobilitas illa vrbe eius ipsam in oẽs fini tim gentes potiret imperio.

a cce ego super te Tyr & ascendere faciam te Gentes multas, sicut ascendit, &c.

em. Per hęc Babyloniorũ cũ exercitu profectionẽ ipsi innatur, ait q: dirruit muris ipsam ita desertã fore, vt quidam leuibus lapidibus compara. Sit, quibus explicare

a ¶Illa capta. ¶Multitudo. s. quæ illius regebatur arbitrio. b ¶Illa deserta c ¶Quæ ante plena.

portæ populorũ, cõuersa est ad me, implebor deserta est: 1

a ¶Quia hæc fecit cet. dixisti. b ¶Quasi sens est. ¶Non per alios. sed ego ipse. 2

a Propterea hæc dicit dñs Deus: Ecce ego super te Tyre, & a- 3

a ¶Babylonios cum multis nationibus

scẽdere faciam ad te Gentes multas, sicut ascendit mare flu †

a ¶Oppugnatione. b ¶Argumentorum munitiones. c ¶Sophismata.

ctuãs. Et dissipabũt muros Tyri, & destruent turres eius: Et

a ¶Vsque ad solum, vt etiam puluis radatur. b ¶Sic humiliabitur, vt petræ nitidissimæ comparetur exinanita

†radã puluerẽ eius de ea, & dabo eã † in limpidissimam pe- 4

b a ¶Vt sagenæ expandantur in vrbe quondam frequentissima b ¶Cuius verba irrita esse non possunt. 5

trã. † Siccatio sagenarũ erit in medio maris, qa ego loquutus sum, ait dñs Deus: & erit in direptionem Gentibus. Fi-

a ¶Vrbes, oppida, vici. b ¶Phœnicis. c ¶Phœnicis. d Metapho. qui filias appellauit interfectionem gladij ponit. 6

c liæ quoque eius, quæ sunt in agro, gladio interficientur: & 7

a ¶Rerum fine. b ¶Qui hæc fieri præcepi. 8

d scient, quia ego dñs. Quia hęc dicit dñs Deus: Ecce ego ad- 9

¶Enim. ¶Diabolum. a ¶Confusionis 10

ducã ad Tyrũ Nabuchodonosor regẽ Babylonis, ab Aqui-

a ¶Non solum modo populorum. ¶Regnorum. s. de quibus dicit: Hæc omnia tibi dabo si cadens adoraueris me

e lone regẽ regũ, cũ equis & curribus & equitib. & cœtu po- 11

f a ¶Vrbes s. ubi subditas & castell. ¶Animas in angustia peccati. b ¶In campo mundi. ¶In littore.

puloq; magno. Filias tuas, q̃ sunt in agro gladio interficiet,

¶Post. a ¶N. diaboli suadas imperium

& circũdabit te munitionibus, & cõportabit aggerẽ in gy

ro. Et eleuabit cõtra te clypeũ, & † vineas & arietes tẽperabit 12

a ¶Quidquid forte habuerit in dogmatibus. b ¶Multitudo armatorum suorum. 13

† in muros tuos, & turres tuas destruet in armatura sua. Inũ- 14

a ¶Tanta, scilicet, erit multitudo. 15

datione equorũ eius operiet te puluis eorũ, à sonitu eqtũ et 16

a ¶Opinione 17

rotarũ & curruũ mouebuntur muri tui. Dũ ingressus fuerit

a ¶Securus quasi in campo. b ¶Tanta erit securitas victorum.

portas tuas, quasi p introitũ vrbis dissipatæ, vngulis equo-

a ¶Lata & spaciosa est via, quæ ducit ad mortem.

rũ suorũ conculcabit oẽs plateas tuas, populũ tuum gladio

a ¶Idola, s. quæ corde finguntur. vnde: Imaginem ipsorum ad nihilum rediges

cædet, & statuę † tuę nobiles in terrã corruent. † Vastabunt

opes tuas, diripient negociationes tuas, & destruent muros 18

a ¶In quibus exultabas. b ¶In tantam desolationem venies. c ¶Quibus ædificaueras muros.

tuos, & domos tuas pręclaras subuertent, & lapides tuos

& ligna tua & puluerẽ tuum in medio aquarũ ponent. † Et 19

20

plicare sagenas consueuere. D

b *Sagenarum erit in medio maris, quia ego loquutus sum, &c.* Quibus deceptam multitudinem piscabãtur. Sagenas faciet siccari, vt subeant alij piscatores, quos dominus misit ad piscandum.

c *Filiæ quoque eius, quæ sunt in agro, gladio, &c.* Hierony. Filiæ, quę quasi in thalamo seruabantur, & pro secretioribus doctrinis nulli facilè credebantur, protrahentur in publicũ ecclesiastico mucrone truncandæ.

d *Et scient, quia ego dominus.* Hierony. E Qui Ierusalem pro peccatis patrũ perdendam reliqui, & Tyri pro insultatione & gaudio munimenta destruxi.

e *Ab aquilone regẽ regum.* Qui vẽtus durissimus & sinister noĩe dexter vocatur, præsumens sibi nominis dignitatem.

f *Cum equis & curribus & equitibus & cętu populoque magno.* De quibus: *Fallax equus ad salutem, &* *dormitauerunt, qui ascenderunt equos.* Et alibi: *Equum & ascensorem eius proiecit in mare.* F

† vt est summitas petræ.

† balistas contra eã ponet.

† &.

Psal. 32.d.

† Prædabuntur.

Exod. 15.a.

† Iere. 7. g.

a Nec

NICOLAVS DE LYRA.

pop: *multi causa mercationis & causa negociationis.*

1 Conuersa est ad me. *s. mercatorum multitudo.*

2 Implebor, *s. mercationibus & lucris, eò quòd Ierusalem destructa & deserta est.*

3 Ecce ego super te Tyre, &c. *Ad te destruendum. Et patet littera vsque ibi.*

4 Et radam puluerem eius de ea, &c. *idest, destruã omnia adeò, quod ventus tollet puluerem, & remanebunt soli lapides.*

5 Siccatio sagenarum in medio maris. *Hoc dicitur, eò quod Tyrus erat vndique clausa mari: ideo ipsa destructa piscatores siccabunt ibi retia sua.*

6 Filiæ quoque eius. *i. ciuitates & villæ ei subditæ.*

7 Quæ sunt in agro, &c. *idest, in arida sitæ, & non in mari, sicut Tyrus.*

8 Gladio interficientur. *Cadent interfectis earũ habitatorib.*

9 Quia hæc dicit. *Hic consequenter ponitur huius destructionis causa effectiua, quę est duplex. Vna principalis, s. Deus. Alia instrumentalis. s. rex Babylonis, qui in hoc fuit flagellum Dei: & vtraque tangitur cum dicitur, in persona Dei.*

10 Ecce ego ad. &c. *Per illam enim partem adduxit exercitum ad Tyrum.*

11 Regem regum, &c. *Quia multos reges habebat tributarios. Cætera patent vsque ibi.*

12 Et comportabit aggerem in gyro. *Voluit. n. à littore maris vsque ad Tyrum ponere tantam congeriem lignorum terræ & lapidum, quòd haberet viam vsque ad ciuitatem, sed complere nõ potuit: propter quod per nauigium eam cepit.*

13 Et eleuabit, &c. *idest, clypeos bellatorum suorum ad te inuadendum.*

14 Et vineas & arietes temperabit. *i. in debita proportione collocabit ad deijciendum muros tuos. Est autem vinea instrumentum bellicum ad destruendum murum, & in libro qui Catholicon dicitur vinea, quia iungitur muro, & desubtus latent homines murum perforantes, sicut vinea adhæret muro, & sub ea obumbrantur homines.*

15 Inundatione. *i. ex maxima multitudine eorum.*

16 Operiet te puluis eorum. *i. tantus puluis eleuabitur, quod ciuitas existentibus extra aliquantulum à longè non videbitur.*

17 A sonitu, &c. mouebuntur muri tui, &c. *i. videbuntur moueri. Cætera patent vsque ibi.*

18 Et statuæ tuæ. *i. idola tua. Vel dicuntur hic statuæ nobiles imagines nobilium personarum, quæ antiquitus in ciuitatibus erigebantur ad honorem ipsarum.*

19 Et puluerem tuum, &c. *quia ventus eleuãs pulueres de ruinis proijciebat eos in mare. Ibi etiam fuit proiecta magna pars lapidum lignorum, quę fuerunt in ædificijs.*

20 Et quiescere faciam. *quia non habebis materiam cantandi, sed magis lugendi. Cætera patent ex prædictis vsque ibi.*

Et ✻ 1 Nec

MORALITER.

† vel casum aliorũ desiderant & de ipsis quando accidunt lætantur, quod est valde malum. Prouerbio. 17. a. *Qui ruina lætatur alterius, non recedet malum de domo eius.* Tales autẽ, vt communiter sunt clerici quibus prouisum est de prebendis & ecclesijs vel dignitatibus vacaturis. Et similiter illi qui hæreditatem expectant per tenentium mortem.

Et similiter illi quibus promissa sunt officia in magnatorum curijs vacatura. Et per mala temporalia, quæ comminantur hic Tyrijs inferenda, cùm dicitur.

† *Et ascendere faciam ad te Gentes multas, &c.* Significantur mala perpetua desiderantibus mortem aliorum propter commodum temporale inferẽda. Et sufficiat pro moralitate capituli præsentis.

Et † MO-

a *Nec ędificaberis.* in regnũ, ſ. populorũ, vt hēat ꝓpriũ imperiũ, ſicut ſub Hyrã ſed cęteris regibus vel Chaldęis vel Macedonib. vel Ptolemęis, vel Romanis regib. ſeruitura.
A ✱ Theodoretus. Illud. *nec ędificaberis vltrà*, ex beati Iſaiæ prophetia cognoſcemus Etenim propheta ille itidē calamitates Tyro vaticinatus eſt. Verùm tempore quodã definito miſerias terminauit. *Derelinquetur.n.Tyrus*, inquit, *ſeptuaginta annis, ſicut tempus regis vnius, ſicut tempus hoīs, et erit poſt ſeptuaginta annos, ſpeculationem Deus ſaciet Tyri, & rurſus reſtituetur in antiquũ, & erit emporiũ omnibus regnis orbis terræ, &c.* Illud igitur nõ ædificat, morũ innuit mutationē, quia ſecundũ priſtinã impietatē non ędificabitur, ſed aliam & apertè contrariam ędificationem nanciſcetur, quæ ſecundum Iſaiam ſancta erit dño, vt res teſtã tur, atq; ea, q̃ nunc viget pietas.

† expanſio. † quæ laudaris. † habitatores inſularum in die ruinæ.

B b *Exuuias.* Hieron. Lxx. coronas, quas, ſcilicet, bonis operibus videbantur poſſidere.
c *Veſtimenta.* varietatem, ſ. virtutum.
d *Quæ habitas.* Tyrus.n. prius, vt perhibēt inſula fuit, ſed iactis aggeribus vel à Nabuchodonoſor, vel ab Alexandro de inſula peninſula facta eſt.

Tyrus. † ſepulchrũ. † inferiori. † quæ fuerint à ſeculo.

C ✱ Theod. *Quomodo periſti.* Reputantes, inquit, tuam priſtinam poteſtatem, & eam, quæ te in præſenti calamitas occupauit, conſpicientes, te quidem lamentis proſequentur, vrbem olim celeberrimam ac nobiliſſimam, res verò ſuas per ſe ipſi cogitabunt, veriti ne in eadem incidant mala.
e *Turbabuntur.* ne ſimilia ſuſtineant. Aliorum ruinę aliorum exempla ſunt. Nam mea res agitur, paries cum proximus ardet: dum in hoc ſalo vitæ nunquam certa ſecuraque victoria.

Iuuenalis.

f *Eo quòd.* Hierony. Lxx. in exitu tuo. Non enim ex præteritis, ſed ex præſentibus iudicamur. Cauendumq; eſt & ſemper timēdum, ne veterem gloriam & ſolidam firmitatem, vnius horæ procella ſubuertat.
g *Cum de.* Hier. Hoc ad eos referri poteſt, qui in anguſtijs ſeculi conſtituti deducuntur ad inferos, & abyſſi fluctibus operiuntur, pęnarũ, ſcilicet, & trahũtur ad inferiora terræ,

a ¶Ego dominus. b ¶Quibus in ſapientia ſeculi confidebas. ¶Alia litera canticorum tuorum.
quieſcere faciam multitudinē cãtorum tuorum: & ſonitus
cithararũ tuarum nõ audietur amplius. Et dabo te † in limpi
a ¶Piſcatio, ſ. ceſſabit & eris humilis, vt lis ſicca. b ¶Quia Nabuchodonoſor à domino tradita, omnibus ſubuerſa eſt. vnde. Quos tradidi Satanæ, vt diſcant non blaſphemare. 1
a diſſimã petrã † ſiccatio ſagenarũ eris, nec ædificaberis vl- 2
trà: q̃a ego loquutus ſum, ait dñs Deus. Hæc dicit dominus 3
a ¶Dum cadit anima diu pudicitiæ & alijs virtutibus dedita. b ¶In oppugnatione Nabuchodonoſor.
Deus de Tyro. Nunq̃d nõ à ſonitu ruinę tuæ, & gemitu in- 4
a ¶Virtutum, ſcilicet.
terfectorum tuorum, cùm occiſi fuerint in medio tui, com 5
a ¶Qui falſis huius ſeculi traduntur fluctibus. b ¶De throno ſuperbiæ. 6
mouebuntur inſulæ, & deſcendēt de ſedibus ſuis oēs princi-
b a ¶Opinione ¶Qui diuerſis imperant inſulis. b ¶Omnem gloriam regnandi. c ¶Varietate fulgētia.
c pes maris: & auferent exuuias ſuas, & veſtimenta varia abij
a ¶A ſe. b ¶Ideſt humilitate deiecti.
ciēnt, & induentur ſtupore? † In terra ſedebunt, et attoniti
a ¶Ex caſu tuo nihil putantes in mundo perpetuum.
ſuper repentino caſu tuo admirabuntur, & aſſumentes ſup te 7
a ¶Flebile carmen. b ¶Et. c ¶Quæ prius ſaluus eras. d ¶Huius ſeculi. 8
lamentũ, dicent tibi: Quõ periſti, quæ habitas in mari vrbs
d a ¶Opinione b ¶Contra ignita iacula diaboli c ¶Cogitationibus.
† inclytã, q̃ fuiſti fortis in mari cũ habitatoribus tuis, quos
a ¶Aduerſarij. b ¶[illegible] in caſu tuo. d ¶Qui huius ſeculi fluctus tranſeunt.
formidabant vniuerſi? Nunc ſtupebunt † naues in die pa- 9
¶Ferè.
uoris tui, & turbabuntur inſulę in mari, eò q̃ nullus egredia 10
e tur ex te. Quia hæc dicit dñs Deus: Cùm dedero te vrbē de-
f a ¶Metaphoricè, quia ad inſulam ſermo eſt.
g ſolatam, ſicut ciuitates, q̃ non habitantur, et adduxero ſup 11
a ¶Hoſtium multitudine. b ¶Populi multi. ¶De quibus: Introibunt in inferiora terræ.
te abyſſum, & operuerint te aquæ multæ, & detraxero te 12
a ¶Inferni. b ¶Vbi, ſcilicet, erit fletus & ſtridor dentium.
h cum his, qui deſcēdunt in † lacum ad populũ ſempiternũ, 13
a ¶In qua draco antiquus. b ¶Vbi nulli ſanctorum recordatio.
& collocauero te in terra † nouiſſima, ſicut ſolitudines ve
a ¶De quibus: Introibunt in inferiora terræ. ¶Inferni.
teres cum his, qui deducuntur in lacum, vt non habiteris. 14
¶Econtra. ¶Peribis in æternum.
i Portò cùm dedero gloriam in terra viuentium, in nihilum
k redigam te, & non eris: & requiſita non inuenieris vltrà in 15
l † ſempiternum, dicit dominus Deus.
m

terræ, & copulantur his, qui in veteri ſolitudine ſu[nt] non habitentur à ſpiritu ſancto, de quibus: *impius cũ [vene]rit in profundũ, p. non c.* Nec de cętero erunt in terra v[iuen]tiũ, ſed peribunt & redigentur in nihilum, ideo eſſe [ceſſa]bunt. His teſtimonijs abutuntur, qui dicunt impior[um pe]nas, & non peccatorum eſſe perpetuas, qui quæſiti à Deo nõ ſunt inuenti & in ęternũ eſſe ceſſauerunt, quia [i]tio cũ perdiderunt qui dicit, Ego ſum vita.
h *Abyſſum.* ✱ [Theo]dor. Abyſſum [voca]uit Babylonij [exer]citum propter [mul]titudinem. Cu[m] ipſa quoq; ci[uitas] flua ſit & tota inſula, & tota [vndique] in mari ſita, [a] terra aditu[m ha]bens, congru[a] eſt tranſlatio multam & a[...] cum hoſtium [...] nuncupauit. [...]cum aũt m[...] ſignificat, pop[...] ſempiternum [...] tuos nomina[...]
i *In terra viuentium.* De qua: *Credo videre bona domini in terra viuentiũ.* Et ali[...] *mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram.*
k *Et non eris.* [...] *Remitte mihi, vt* [...] *gerer priuſquam* [...] *& am.n.e.* Qui[a] in Deo non e[ſt] ſolus verè eſt [...] eſſe dicitur.
l *Et requiſita.* [...] eo, q vienit q[uærere] qd perierat. [...] ergo q̃rentis [...] ſed ci[...] q bon[...] ris fugerit m[...]

m *In ſempiter.* ideſt, ſeculum: ſeptuaginta, ſ. annos q[uæ] ætas hominis. vnde: *Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni:* Ait enim Iſaias: *Poſt ſeptuaginta annos Tyrum [...]dam in integrum.*
✱ Theodoretus. Quamuis inueniamus definitam Tyri ſolitudinem apud Iſaiam, & audiamus Ezechielem Tyro dicentem, non inuenieris vltra in ſempiternum, non tamen diſceptant prophetæ, ſed conſueuit ſcriptura breue tempus ſeculum vocare Tale eſt illud Dau[id:] *ſeculum noſtrum & in illuminatione vultus tui.* In ſempiternum, i in definitum tibi ſolitudinis tempus, hoc eſt [ſep]tuaginta annorum. Si ſecundum ſpiritum hunc locum velit aliquis intelligere, ſic veram comperiet prophetiam, reperiet Tyrum non illam eſſe priorem, ſed omnino contrariam, diuinæ cognitionis lumine illuſtratam.
C.P.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Nec ędificaberis vltrà. *i. vſque ad magnum tempus, poſt quod tamen fuit reędificata & iterum deſtructa per Alexan. magnum & iterum reędificata, & poſtea à Chriſtianis capta anno domini 1125. vt habetur in chronica Helinandi.*
2 Hæc dicit dominus Deus Tyro. *Hic conſequenter deſcribitur ſtupor admirationis tantæ ciuitatis, cum dicitur.*
3 Nunquid non à ſonitu, &c. *i. auditis rumorib. ruinæ tuæ.*
4 Commouebuntur. *i. habitatores inſularũ, qui ſolebant frequentare portum tuum. q. d. ſic prę admiratione & ſtupore.*
5 Et deſcenderunt de ſedibus ſuis. *in ſignum triſtitię & humiliationis.*
6 Omnes principes maris. *i. nauigiorum, qui frequentabant portum tuum.*
7 Dicent tibi. *compatiendo.*
8 Quomodo periſti. *q. dicerent, non videbatur poſſibile virtute humana, & ſine dubio ita fuit, quia victoria illa principaliter virtute diuina, vt dictum eſt.*
9 Nunc ſtupebunt. *i. portantes mercimonia in nauibus*
10 Eo, quòd nullus egrediatur ex te, &c. *qui eos recipiat & merces eorum emat.*
11 Et adduxero. *i. omnimodam deſtructionem.*
12 Et detraxero te, &c. *i. in mortem vel in infernum.*
13 Ad populum. *Quia à morte & in inferno non eſt reditus ad preſentis vitæ ſtatum.*
14 Porrò cum. *Electis in iudicio dicendo:* Venite benedicti patris mei, &c.
15 In nihilum, &c. *Quia ceſſabit ſtatus mortalis vitæ.*

✱ C P.

CAPVT XXVII.

a *Et factum est. Assume super Tyrum.* Qui plãgitur cu ræ est plangẽti: vnde & Samuel plangebat Saul: & Apostoli eos, qui non egerunt pęnitentiam, & Ieremias euersionem Ierusalem quadruplici planxit alphabeto.

CAPVT XXVII.

ET factum est verbũ dñi ad me, dicẽs: Tu
ergo fili hoĩs assume super Tyrum la-
mentum, & dices Tyro, quæ habitat in
a ¶Insula enim fuit, vel quia portus est tutissimus, & de alto venientes excipit naues.
introitu maris, † negotiationi popu-
lorum ad insulas multas. Hæc dicit dñs
¶Bonum quod habes tibi attribuens, & decorem qui tibi venit de diuersis regionibus.
Deus: O Tyre tu dixisti: Perfecti decoris ego sum, & in cor-
a ¶Sed hæc largitate Dei tibi collata sunt. ¶Quod tuum putas quod alienum est.
de maris sita. Finitimi tui qui te ędificauerũt, impleuerũt de
a ¶Qui & Hermon quem montem alii vocant Sanior.
corẽ tuũ, abietibus de Sanir extruxerũt te cũ oib.† tabula-
a ¶Libanus candor vel dealbatio quod pertinet ad gratiam a i nde veni ntem
tis maris, cedrũ de Libano tulerunt, vt facerẽt tibi malum:
a ¶Nimia nauis pulchritudo. b ¶Artifices domini. c ¶Mortificantes corpora, vel vsum dentium ad laudem Dei commutantes.
quercus de Basan dolauerũt ĩ remos tuos, & transtra tua fe-
cerũt tibi ex ebore Indico, & † ptoriola de insulis Italię. Bys-
¶Quæ terra. ¶In qua maxima nascitur.
sus varia de Ægypto texta est tibi in velũ, vt poneret in ma
a ¶Quæ, s. afferuntur. b ¶Ionij maris insulis sic vocat. c ¶Vmbraculum nautis in calore.
lo: hyacinth⁹ & purpura de insulis † Elisa facta sũt operimẽ

Alleg. Quidquid de Tyro dr̃ ad angustias seculi refertur qđ in maligno positũ est, & varijs fluctibus, i. perturbationibus coartatur atq; cõcutitur. Vnde: *Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationẽ in aquis multis: Ipsi viderunt opera, &c.*

✱ Theo. Clementia Dei exuperantia significant ea, quæ facta sunt. Docet autem nos hæc oratio, Deum peccantib. correptionẽ quandam adhibere, nõ odio alieno aut inimicitia facere, sed cõmiserãtes & admonentes dolentes. Etenim ipse iure & iustissimè iudicans, prophetæ præcipit, vt ciuitatem punitam lamentetur, declarans qua animi affectione illam puniret.

b *Negociationi.* Vsque hodie enim omnium ferè Gentium ibi exercentur commercia.

c *Perfecti decoris, &c.* ✱ Theod. Duplex igitur impietas. Non.n. solùm bonorum datorem ignorauit, sed etiã his quæ prorsus imbecilles ne pulchritudinem quidem, quæ cernitur percipiatur, sibi vendicare possunt, eorum subministrationem assignare ausa est.

Hieron. Perfecta pulchritudo non est nisi in corpore Christi, qđ est ecclesia. vnde: *Tota pulchra es amica mea, &c.*

d *Et in corde.* Medio. secundum illud: *Et transferentur mõtes in cor maris.* Dominus quoque in corde terræ dicitur fuisse, & ad inferos descendisse.

e *Finitimi.* Antequam veniat ad eos, qui longè habitant finitimorum describit auxilia.

f *Abietibus, &c.* Trop. q. d. ad nauem loquens vrbis pulchritudinem & abundantiam signat, vt quasi naufragium, D postea ipsius euersionem pronunciet.

Hieron. Alleg. Abietibus siue cedris de Sanir tabulata cæduntur, q̃bus nauis texitur, & de cedro siue cyparisso de Libano malus erigitur. Abietibus pp leuitatẽ iuncturasq; tabularũ mollius inuicẽ tenentiũ sese atq; mordẽtiũ, siue cedris imputribilibus. Sanir via lucernæ, vel verius, Deus vigiliarũ, q̃a oĩs nauis psperitas & illuminatio vnit ex lumine vero. † negociatrici.

g *Quercus de Basan dolauerunt.* Vnde: *Dixit dominus ex Basan cõuertã in pro. ma.* Basan, ignominia ĩterpretat. Eos ergo, q̃ fuerunt in pfundo maris & ignominia peccatorũ conuertit dñs ĩ remos, vt cũ Apostolis nauigãtes ad littus patriæ perueniant. Psal 67.c. E † ædificauerunt tibi naues. † tabulis.

h *De insu.* Lxx. de insulis Cethim, qđ nos in Italiam vertimus ex ea regione, quę Gręcię propinquior est oẽs Occidentaliũ insularũ partes intelligentes.

Lxx. Cethim, quæ interpretatur percussa, vt plagis diaboli non tam interfecta quàm probata sit.

i *Byssus va.* q. d. *Quid habes quod non acceperis? Quid ergo gloriaris quasi non acceperis.* 1. Cor. 4. b.

Byssus. Describitur quid vnaquæq; prouincia dederit.

✱ Theod. Aegyptus, inquit, tibi varia strata, omnisq; generis afferebat. Indicat autem tapetas & alia inde allata. Græcia verò indumenta tibi præbebat, omnis quidẽ generis purpurea, sed hyacinthino colore tincta. Elisa.n. Græciam vocat.

k *Hyacinthus.* Ad aerem cuius colorem habet refertur, purpura ad mare, de quo est: sicut byssus ad terrã de qua F oritur, q̃bus addito cocco bis tincto pontificis vestimẽta texuntur: Quæ quatuor elementa significant, terrã, aerẽ, ignẽ & aquam, ex quibus sunt omnia, quæ sibi assumit Tyrus creatori ingrata, dicens: *Perfecti decoris ego sum.*

a Habi-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXVII.

1 IT factũ. *Hic ponitur scđa causa dictæ destructionis Tyri, quæ fuit nimia opulẽtia, vnde Tyrij fuerunt Deo ingrati, & in superbiam eleuati. Et diuiditur in duas partes, q̃a primò describitur hęc opulentia, scđò opposita miseria, ibi:* In aqs multis, *vt opposita iuxta posita magis elucescãt. Prima in tres, secundũ qđ hęc opulẽtia triplex ostẽditur. primò in apparatu nautico. scđo in exercitu bellico. tertiò in excessu mercatiuo. scđa ibi:* Persæ & Lydij. *tertia ibi:* Carthaginenses. *Circa primũ dicitur.* 2 Assume super Tyrũ, *c. i. describe miseriam lamentabilẽm sibi superuenturã eo, q̃ ibi est opulentia bonorum.* 3 Et dices. *Quia sicut dictum est erat vndique clausa mari, sed vna pars erat propinqua littori.* 4 Negotiationi. *Qui ex diuersis partibus veniebant ad portũ.* 5 O Tyre. *Te iactando.* 6 Perfecti. *In diuitijs, bellatoribus & mercimonijs.* 7 Finitimi. *i. Sidonij in finibus tuis habitantes.* 8 Qui te. *Apportantes ad ędificationem tui ligna & lapides.* 9 Abietibus. *Nomen est montis, in quo crescunt abietes magnæ & pulchræ.* 10 Cum. *quia de illis abietibus non solũ fiebant ædificia, sed etiam tabulę pro nauium constructione.* 11 Cedrũ. *Libanus mons est in quo crescunt cedri altæ, & per consequens malis nauiũ aptæ.* 12 Quercus. *Ibi enim crescunt quercus fortes & leues & sic aptę pro remis faciendis.* 13 Transtra. *i. sedes remigium, quæ ponuntur ex transuerso nauis ex vtroque parte.* 14 Fecerunt. *i. de India apportato.* 15 Et præteriola. *i. domunculas paruas, quæ fiunt in nauibus ad reponendum necessaria.* 16 De insulis. *i. de lignis inde apportatis: Et dicuntur hic insulę Italię, quę sunt in mari mediterraneo propinquę littori Italiæ, vt Corsica, & Sicilia & huiusmodi.* 17 Byssus. *Est autem byßus genus lini candidissimi, de quo fiebant telę ad faciendum vela nauiũ.* 18 Hyacinthus & purpura de insulis Elisa *aliàs* Elisęs *i. maris Ionij: de purpura enim & hyacintho crescente.*

MORALITER.

† 1 *Et factũ.* Hic ad literã ponit̃ scđa causa destructionis Tyri, q̃ fuit superbia ex opulẽtia nimia, de qua nõ egit gratias Deo, sed magis contra eũ superbiuit. vnde subditur.

3 *Tyre tu dixisti.* per superbiam.

6 *Perfecti.* Attribuẽdo tibi qđ erat ex dono Dei. Secundũ verò pcessum c. de tribus ad literã superbiuit. s. de apparatu nautico, & de exercitu bellico, & de censu lucratiuo. Circa primũ sciendum, q̃ s̃m Platonicos aĩa mouet corpus sicut nauta nauẽ. igit̃ p apparatum nauis moraliter significant̃ naturalia † dona corporis. s. robur, agilitas, sanitas & huiusmodi de quibus frequẽter hoĩes malè gloriantur, tñ frequenter talibus ad malũ vtuntur, & aliqñ febre modica deijciunt̃: pp qđ per Tyrios gloriantes de nautico apparatu significant̃. Per s̃m verò. i. exercitũ bellicum aĩæ dona naturalia pñt significari, q̃ sunt perspicacitas ingenij, & viuacitas eloquij & hmõi, q̃bus frequenter Deus & pximus impugnant̃, vt patet in aduocatis p hæc subuertentibus veritatẽ iustitiæ, & similiter in doctorib. vanis subuertẽtibus veritatẽ doctrinæ. Per tertiũ verò s. cẽsum lucratiuũ p quẽ significatur astutia & cautela acqrẽdi malè tpalia, vt patet in vsurarijs tp̃s vendentibus & in mercatoribus intentis fraudibus: & similiter significatur cautela acqrẽdi malè spũalia, sicut faciunt Simoniaci, q ipsa emunt, pp quod de talibus dr̃ Act. 8. d *Pecunia tua tecũ sit in perditione.* Et similiter Giezitæ, q ea vendũt. pp qđ sicut Giezi pp hoc incurrit lepram corporis. 4. Re. 5. sic isti incurrunt leprã aĩæ, per q̃ sunt abominabiles Deo & Angelis. Et sicut Tyrij propter cupiditatem meruerũt temporaliter destrui, sic isti æternaliter damnari.

a *Habitatores Sidonis*. Hiero. Sidonij, venatores Haradij,
A deponentes: Dicimus Tyrum superbissimam ciuitatē, q̄ vento flante postea conterenda est. habere ciues siue principes venatores, de quibus: *Anima nostra sicut passer erepta de la. ve.* Vbi. n. nos legimus venantium in Hebręo habetur, Sidoniorū: Hi incautas aĩas venātur, & remiges efficiũtur, vt deducāt eas ad naufragia.

Psal. 123. a.

✱ Theod. Q. d. Sydonij olim tibi imperantes, nunc vna cū his, qui Aradū colunt, naualē tuā classem complent, tuas remis naues ĩpellentes, & qui apud te sapiētes sũt, hi gubernatoris obeunt munus.

† instaurauerunt in te ruinas tuas.
† te ad exercendam negotiationem tuam.

B b *Senes*. Hiero. In typum Synagogæ, senes reprobantur, vt Caim Ismael: In typũ ecclesiæ Abel iunior eligit. Isaac hæreditatē accipit. Filiorum quoque Isaac Iacob iunior domi simpliciter habitat. Esau senior venator est, & vagator ĩ saltib. vnde, *Iacob dilexi, Esau autem o. ha.* Hi ĩ vtero nihil boni vel mali fecerāt quare alter eligeret, alter abijceret: sed ĩ typo synagogę & ecclesię repellitur senior & assumitur iunior.

† scuta sua.
Rom. 9. a.

a ¶Quę est vicina insula.
a tũ tuũ. Habitatores Sidonis & Haradij fuerũt remiges tui, 1
a ¶De quibus: Filij huius seculi sapientiores sunt filiis lucis b ¶Ad sapientiam enim pertinent gubernacula. c ¶Inuet tati dierum ... 2
sapiētēs tui Tyre facti sunt gubernatores tui, senēs Biblij, & 3
b a ¶Ad naufragium trahentes. 4
prudētes eius † habuerũt nautas ad ministeriũ varię supel- 5
6
c lectilis tuæ. Oēs naues maris & nautæ earũ fuerunt in † po- 7
d pulo negociationis tuę. Persę & Lydij & Libyes erāt ĩ exer- 8
a ¶In prælio fortissimi famosissimi ¶Ad deterrendos hostes. 9
citu tuo, viri bellatores tui clypeum & galeá suspenderunt 10
e in te pro ornatu tuo Filij Haradij cũ exercitu † suo erāt, su 11
12
a ¶Ad bella promptissimi ¶Apotis Pigmes. quæ in certamen vertitur 13
per muros tuos in circumitu: sed & Pigmæi, q erāt in turri
a ¶Qui sagittarij. b ¶Murorum propugnaculis.
bus tuis, † pharetras suas suspenderũt in muris tuis p gyrũ.
a ¶Quæ est colonia Tyriorum.
f Ipsi cōpleuerunt pulchritudinē tuā. † Chartaginenses ne- 14
a ¶Venustate eloquij. 15
gociatores tui, à multitudine cunctarũ diuitiarum argēto,
a ¶Armis ad pugnandum b ¶Impietate grauissima, quæ in Zacharia: Super talentum plumbi sedet. c ¶Ab Occidentis partibus d ¶Iones, qui Hebraice Iauan.
g h ferro, stāno, plũboq; repleuerunt nundinas tuas. Gręcia & 16

c *Omnes*. Hiero. Omnes naues maris & remiges earum facti sunt in Occidentem Occidentis. Sicut dicitur canticum canticorum, opus operum, seculum seculorum, maius s. & prolixius alijs seculis: sic in hoc loco magnitudinem Occidentalium partium signat. Huiusmodi. n. naues & remiges non pergunt ad Orientem, nec ad ortũ luminis vbi sol iustitię nascitur, sed ad Occidentē Occidētis, vbi lumen occumbit, vbi tenebrarum exordium.

* Theodo. Vndique inquit, ad te mercatores confluebant, tum vendentes, tum ementes. Et non solum finitimi tui ad portus appellabantur, sed etiam extremas Occidentis partes incolentes.

C d *Persæ & Lydij, &c.* fortissimi, quorũ rex Cyrus Isaiæ vaticinio prædicatus, qui subuerso Astyagę rege Mœdorum Babylonem cepit: Lydij quoque eo tempore fortissimi quorum rex Crœsus ab eodē Cyro captus. Libyes verò cum Trogloditis & Aethiopibus contra Ierusalem venisse in Paralipomenon legimus.

a. Pet. 12. 2.

Hiero.

Hieron Persæ tentantes vel tentati, Lydij generabies, qui Hebraicè solutos interpretantur hi frustra rum nituntur defendere cum tentatione superent ... generationi ac libidini seruiant. cassaque verba ... cent, non habentes galeam salutis, neque scutũ fide ...

gloriam tanti re- pitumque seno- num prętend ornatum ipsi ... e ... radim insula ... ta ciuitas, & ... se hēt oppidi ... radũ vicinũ ... Hieron. H... deponentes ... prætēdunt ... minis scienti... habent in ph... pectoris sui ... diaboli iacul... bus deceptori... da vulnerēt ... dāt Hi nitun... 14 ponere eos ... 15 ta nituntur a ... re, & compl... chritudinē ... 16 qua in Prou... *Nō decipiat te ... tudinis desid...*

f *Carthaginenses negotiatores tui, à multitudine cunctarum diuitiarum argenti, ferro.* Lxx. Tharsis quod est explo... gaudii non in bonam partem sicut exploratores misit Moyses ad explorandum terram promissionis qui subintrant explorare libertatem nostram.

* Theodoretus. Carthaginem, metropolis hæc ... lius, quæ olim Lybia, nunc Africa nominatur & & Hebræus Tharsis appellat & per metropolim ... tionem earum rerum, quæ ex omni natione affer... tur, è multiplici materia rerum ibi inuentarum ... rauit.

g *Stanno, plumboque repleuerunt nundinas tuas.* similit... eloquii. Stannum enim argentum mentitur.

h *Græci, &c.* Hiero. Gręcia, idest, Iauan: quod int... tatur est, & non, & signat sapientiam seculi, quę ... aliquid repererit est dicitur, si in contrariũ, non est ... ti. n. bono naturę differunt de officiis, de continen... opibus contemnendis, quod propriè sibi Stoici ... cant: & videntur animas hominum quas deceper... lucrifacere: habentque vasa ęnea quibus mentiuntur ... similitudinem, quę ingerunt populis Tyri, vt eos ... tent falsę doctrinę opinione.

a T...

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *in illis insulis fiebant panni ad faciēdum inde operimenta nauium contra calorem solis & intemperiem aeris: tamen super ista operimēta pretiosa, quæ erāt ad decorē habitationis in naui, erāt alia de materia vili, exposita ventis & pluuijs, sicut in tabernaculo Moysi super operimentũ de cortinis opere vario contextis, erant alia operimenta de pellibus, & sagis.*

1 Habitatores Sidonis. *quæ erat ciuitas sub dominio Tyri.*

2 Et Haradij. *sic nominati ab Harado insula Tyro propinqua.*

3 Fuerunt remiges tui. *i. ducentes remos. vnde versus. Est remex ducens, est remus ductus in amne. Isti enim erant assueti à pueritia remigare: & ideò melius sciebant facere.*

4 Sapientes tui Tyre. *i. valde experti in mari.*

5 Facti sunt gubernatores tui. *Quia ex istis dependet salus nauium. Et qui sint isti subditur.*

6 Senes Biblii, & prudentes. *a Biblos insula dicti, quæ per experientiam longam habebant nauigandi scientiam.*

7 Habuerunt nautas ad ministerium, &c. *qui gubernabāt naues paruas, in quibus mercimonia portabantur ad litus de magnis nauibus, quæ non possunt tantum appropinquare terræ.*

8 Omnes naues maris & nautę earum fuerunt, &c. *Hyperbole est ad designandum multitudinem nauium & nautarum portum Tyri frequentantium.*

9 Persę & Lydij, & Libyes erant in exercitu. *Hic cōsequēter ostenditur opulentia Tyri in exercitu bellico. Ciuitates. n. & regna diu durare nō possent, nisi haberēt validos bellatores, qui inuadentib. resisterent. ideò dicitur:* Persę & Lydij, &c. *isti erant optimi sagittatores.*

10 Clypeum & galeam. *vt in promptu possent se arma...*

11 Pro ornatu tuo. *Hoc enim erat ad gloriam ciuitatis ... terrorem aduersariorum.*

12 Filij Haradij cum exercitu. *i. homines de Harado i...*

13 Sed & Pigmęi, qui erant in turribus tuis, &c. *h... sunt cubitalis magnitudinis. Dicunt tamen hic expositores ... erant optimi sagittatores, licet essent parui & ideo ad defe... ciuitatis in turrib. ponebantur: sed hoc non est verisimile ... paruo corpore esset virtus ad efficaciter sagittandũ: maxim... eis dicitur, q pugnant cōtra grues, et vix se possunt ab eis d... ideo melius dicitur, q ibi ponebantur ad declarationē forti... Tyri. q. d. si non essent ibi alij pugnatores, possent tamen re... uersarijs, sicut 2. Reg. 5. secundũ vnā opinionē, cęci & cl... portas Ierusalem fuerunt positi ad insultandum Dauid, ac si ... tur: isti soli possent defendere ciuitatem contra te. ideò subd...*

14 Ipsi compleuerunt pulchritudinem tuam. *i. c... ostenderunt tuam fortitudinem.*

15 Carthaginenses negotiatores tui, &c *Hic ostendi... lentia Tyri in excessu mercatiuo. Vbi nota, q per merca... quæ abundant in vna terra, & viliter emuntur, ad aliam ... tur, vbi care venduntur: & sic intelligendum est de terris ... nominatis, q bona ibi abundantia portabantur ad nundin... vbi mercatores de diuersis nationib. concurrebāt. ideo dicit.* Carthaginenses negotiatores tui. *portantes diuers... nũdinas Tyri. Erat aũt Carthago ciuitas magna Africę cap...*

16 Gręcia. *idest, Hispania.*

✱ 1

a *bal.* Iberi ſcilicet vel orientales vel de occidentali-
bu artibus Hiſpani, ab Ibero flumine dicti.
b *ioſ...h.&c.* ideſt Cappadoces, quorum metropolis q̃
ab uguſto Cæſare poſt Cæſarea dicta eſt, vſque hodie
lin a ipſorum Mazaca dicitur: Peregrinus & aduena
int pretatur qui, ſcillet. non comedit arnes agni, de quibus Aduena & mercenarius non comedent ex eo.
c *uos & equi. &c.* De uibus, *Fallax equ ad ſalutem.* Et ibi, *ormitauerũt qui aſce erunt equos,* Et, *Noe fieri ſicut equu. & mulus quibus non intellectus.* Vnde beg accuſator & ijerfector ſacer dotn præfectus mu rum fuit.
d *edan.* propriũ nomen loci quod interpretatur congnaio, vt ſimilitu- ... diuinorum co atum in hæ ... cognoſcamus Eſt autem De ... Indiæ regio, vel umæorum.
e *Emeos.* ex India, ndorem ſcili ... loquentiæ pro ... ns, ſed hebe ... k nigri colo ... ſecundum ... *mutabit Aethiops pellem ſuam.*
f *rus.* Haran ſcilicet quod interpretatu excelſus qui tum: ſuperbia promittens ſibi ſcientiam falſi nominis.
g *am & purp.* ✲ Theo. Habebas item præter ea quę dict unt, alia à Carthagine bona, quæ non ſolum veſtibus exornarent & varijs indumentis induerent, ſed ēt ... ta multam tibi odoris ſuauitatem afferentia, guttam ... ũm nominat id quod balſamum vocatur.
h *...cum & ch...* Hiero. pro quo in Hebræo Ramoth, quod interpretatur viſio mortis, Omnia enim opera terrena d interitum properant.
i *... & ter.* ✱ Theo. Tanta enim erat, inquit, ex Iudaica negotiatione quę ad te afferebatur abundantia, vt indigenæ tui & hoſpites & coloni, comportatis bonis fruerent alijs ad vſum edendi, alijs ad odoris delitias.
Hieronymus. eccleſia ſcilicet quæ & confitetur & cernit ... um, non debet frumentum primum, i. Dei verbũ (de 10, *Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo, quod procedit de ore Dei*) deferre Tyro.
k *Balſamum,* q̃d naſcitur in vineis Engaddi, ſiue vnguentum,

tum, de quo dicitur, *Sicut vnguentum in capite, quod deſcendit in barbam, barbam Aaron.* D
l *Et mel.* de quo, *Mel inueniſti, comede quantum ſatis eſt.*
m *Oleum.* De quo lucerna in tabernaculo domini accenditur, ne nobis dicatur, Oleum in Aegypto venũdabas,

Psal. 132. a.
Prou. 25. c.
Hoſeæ 12. a.
Psal. 140. b.

a ¶Qui precioſum facere mercatum tuum.
a Tubal & Moſoch, ipſi inſtitores tui. Mãcipia & vaſa † ęrea
b a ¶De Corintho. b ¶Phrygia, quæ quondam his maximè abundauit.
c adduxerunt populo tuo de domo Thogorma, equos & eq
d tes & mulos adduxerũt ad forum tuum. Filij Dedan nego-
¶Quæ maris fluctibus tunduntur.
tiatores tui. Inſulæ multæ negotiatio manus tuæ. Dentes
e a ¶Ligna nigri coloris precioſa b ¶Aliis mercibus
f eburneos & † hebeninos cõmutauerunt in precio tuo. Sy-
a ¶Cui ingenitus negotiationis ardor.
rus negotiator tuus, propter multitudinẽ operum tuorum,
a ¶Optimi odoris. b ¶Regiæ dignitatis. c ¶Arte dialectica. d ¶Terræ operibus dedit is.
† guttã, & purpuram & ſcutulata & byſſum & † ſericum, &
g a ¶Aiunt ... omnes precioſas merces hoc nomine ſignificari, vel ſpeciem mercium, quam
h noſter ſermo non exprimit. b ¶Quæ nunc dicitur Palæſtina
i † chodchod propoſuerunt in mercatu tuo. Iuda & terra Iſ-
a ¶Quibus terra Iuda, quæ nunc Palæſtina dicitur, abundat.
k rael ipſi inſtitores tui in frumento † primo: balſamũ & mel
l
m & oleum, & reſinã propoſuerunt in nundinis tuis. Dama-
n ſcenus negotiator tuus in multitudine operum tuorũ, in
o a ¶De Damaſco enim deferebatur vinum pinguiſſimum, & lanæ præcipuæ.
b ¶Tyrus enim propria indumenta non habet.
multitudine diuerſarũ opum, in vino pingui, in lanis colo
a ¶De his regionibus hæc ad Tyri nundinas afferuntur.
p ris optimi. Dan & Gręcia, & Mozel in nundinis ſuis ppo-
q a ¶Dialectica arte conſtructum.
ſuerũt ferrũ fabrefactũ, & ſtacté, et calamus ĩ negotiatione
a ¶Quibus vehuntur, & requieſcunt. ¶Sermonum pulchritudine.
r tua. † Dedan inſtitores tui in tapetibus ad ſedendũ. Arabia
a ¶Regio Saracenorum, quæ his animalibus abundat.
et vniuerſi principes Cedar ipſi negotiatores manꝰ tuę cũ
a ¶Qui immolabantur. ¶Qui Dei mentiuntur agnum. b ¶Qui ad ſiniſtram ſtabunt.
c ¶Qui aquas conturbant, oues impingunt, cornibus dimicant.
agnis, et arietibus, et hędis venerũt ad te negotiatores tui.
f a Conuerſio, ſed hic in malo. b ¶Arabia.
Venditores Saba et Reema ipſi negotiatores tui, cũ vniuer

1 de quo, *Oleum peccatoris non impinguet*
2
3 *caput meum.*
4 n *Reſinam propo. in*
5 *nundinis, &c.* læſis a-
6 pta corporibus p
7 medicina accipit.
8 vnde in Ieremia, *Nunquid reſina nõ eſt in Galaad, aut medicus* Iere. 8. g.
9 *non eſt ibi.* † pauones.
10 *Vt manifeſtius.* ſcia
11 mus quid ſit hæc
12 omnia deferre ad † carbunculũ.
13 mercatũ Tyri, au- † veſtes diuerſorum colorum
14 diamus, *Nolite ſanctum dare canib. &c.* Et illud, *Non eſt bonũ ſumere panem filiorũ, & mittere canib.* Matth. 7. b. Ibid. 15. c.
15 Mulier tamen Chananæa quia exiens de finibus Tyri & Sidonis appropinquabat terræ Ieruſalẽ, & q̃d rogauit, Ioh 4. a. E
16 ſalẽ, & q̃d rogauit, conſequuta eſt.
17 o *Damaſcenus* ſan-
18 guinẽ bibens, quia ſecũdum Hebręos
19 ibi campus eſt vbi
20 Abel à Cain interfectus eſt. De talibus Tyri nundinæ congregantur. † Dodan.
✲ Theo. A multi-
21 tudine inquit, omnium opum tuarũ quæ apud te gigne-

bant, emebat Damaſcus, negotiabaris igitur cũ ipſa quoque ei vendens, q̃ tibi ſuperabant, & indè aurũ cogens.
p *Dan.* Ex nomine Patriarchæ Dan, & tribus & locus F in quo habitauit, nomen accepit vbi hodie Paneas, quę quondam Cæſarea Philippi vocabatur. vnde Iordanis. i. fluuius Dan, qui fluit de Libano.
q *Ferrum fa. &c.* Hier. Græcia iactat ſe omnia iudicio & ratione proferre, vocalemque ſonum, qui ſignificatur in calamo, & ſtacten odoris optimi.
r *Arabia & vni.* Hier. Arabia veſpera, Cedar, tenebræ, quæ deferunt Tyro & arietes & agnos & hædos quos immolent altaribus, quæ de iniquo & rebelli corde ſimularunt.
✲ Theod. Cedar ab Iſmaele oriundos vocat & Dedan Idumeæ vrbem ſicut iam etiam paulo antè diximus.
ſ *Saba & Reema.* Idẽ. Saba & Regma à Chuz genus ducunt, Chus autem Cham primogenitus fuit. Aethiopiæ igitur hæ & Iudeæ gentes.

Ha-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Moſoch. *ideſt, Capadocia.*
2 Fi. *ideſt, homines de iſtis terris nati.*
3 Iſtito. *ideſt, mercatores ſic dicti, quia inſtant mercibus vendendis & emendis.*
4 Mancipia. *ideſt, ſeruos & ancillas venales.*
5 De do. Tho. *ideſt, de Phrygia.*
6 Equos & equi. *vt eſſent ibi ſtipendarij.*
7 Filij ... *ut ſe ... dum ... , vt dictum eſt ſuprà 25.*
8 Dentes ebur. *ideſt, dentes elephantorum, de quibus fiunt opera eburnea.*
9 Hebe. *Eſt autem hebenus arbor quæ cæſa dureſcit in modum lapidis, et habet lignum nigrum: ideo frequenter coniungitur in operibus curioſis cum ebore, vt album iuxta nigrum magis appareat & econuerſo. Dicuntur autem dentes hebenini, portiones ligni ... modo incurati.*
10 Sanus ne. *ideſt, ad vtilitatem tuam.*
11 Prop. mu. *in te fiendorum.*
12 Guttam. *ideſt, tincturam precioſam.*
13 Et purpur. *i. pannos variè contextos ad modum ſcutorum.*
14 Et ſe. *nomen eſt Hebraicum: & dicunt Hebręi, quòd eſt nomen lapidis pręcioſi: quis autem non dicunt in ſpeciali.*
15 In fru. *ideſt, optimo quod creſcit in Iudęa. Cętera patent vſque ibi.*
16 In vi. *In Heb. habetur.* In vino albo & lana alba. *Vinũ. n. album aſſimilatur pinguedini in colore, color albus etiam tenet ſupremum gradum in coloribus.*
17 Dan. & Græ. & Mo. *nomina ſunt regionum orientalium, vt dicunt aliqui.*
18 Propoſu. fer. &c. *ideſt, formatum in diuerſa inſtrumenta.*
19 Stacten. *ideſt, gutta myrrhę.*
20 Et calam. *ſpecies aromatica, quæ creſcit iuxta Libanum, cætera patent vſque ibi.*
21 Cum vni. pri. aro. *ideſt, præcipuis.*

a *Haran*. Lxx. Charan.i. foramina, quæ carneos.s. sensus significāt.per quos tota seculi hoīum præparatio est, qui solas delitias putant si augeant Tyri commercia.

b *Chelmad*.quod vineas sonat Sodomorū,s. qui veniūt ad mercatum Tyri, vt praua diligant, immò vt arguant poenis & corrigant deprauata.vnde, *Vt destruas inimicum & vltorem,&c.*

c *Cedros quoque*. Nihil scilicet tibi defuit, quod pertineret ad diuitias insularum, Sed hæc glorificatio est tibi aggrauatio, quia non potes moderatè ferre diuitias. Paupertas quoq; tentatio est vnde Salomon, *Diuitias & paupertatē ne dederis mihi*. In altero enim superbia in altero impatientia & mendacium subrepit.

d *Et repleta es.*

✻ Theod. Satietas,inqt, te ad exultandum induxit,pceptisque bonis autorem beneficiorū ignorasti. Hoc quoque nomine Israel accusauit. *Comedit*, inquit, *Iacob & expletus est,& recalcitrauit dilectus.*

e *Remiges tui*. Hie. Qui supra Sidonij & Haradij, i. venatores & deponētes: Venantur.n.in huius seculi fluctibus animas ad mortē, quas in profunda deponunt.

f *Ventus Au. &c.* Hier.Hoc vento Iacob exustus erat,nō tamen contritus, q ait,Fui per diem exustus æstu & gelu noctis. Illi quoque qui ab hora prima conducti sunt, totius diei calorem & æstus pertulerunt, & tamen denarium accipiunt, quia exusti non contriti.vnde,*Nigra sum,sed formosa,quia decolorauit me sol.*

g *In corde ma.di.tu.&c.*idest,fluctibus seculi,vbi nihil stabile,nihil perpetuum.vnde. *Stulte hac nocte auferetur anima tua a te.*Et illud Apostoli.*Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem,&c.*

Psal. 8.a. — Prou. 30.b. — † torques. — † saccis. Gen.31.f. Matt.20.a.

a ¶Quæ mentiuntur odorem optimum. b ¶Quo peruersitatis ecclesias extruunt. c ¶Sensu.

sis primis aromatibus, & lapide precioso, & auro qd pro-

a ¶Nihil enim gratis faciunt, cum reges Arabum & Saba gratis Christo munera offerunt. ¶Turpis lucri gratia. b ¶Præparatio. c ¶Delitiæ.

a posuerunt in mercatu Haran,& Chenne & Eden negotia- 1

a ¶Venditores. ¶D[illegible]gens ¶Vel Chelma.

b tores tui Saba: Assur & Chelmad venditores tui: ipsi nego

a ¶Habentes.s.supellectilem. ¶Astricta b ¶Funibus aeriarum potestatum, qui thesauros suos seculi nundinis largiuntur.

tiatores tui multifariā inuolucribus hiacinthi & polymi- 2

torum, gazarumq; preciosarum quæ obuolutæ & astrictæ 3

¶Peccatorum. a ¶[illegible] Cyparissos. 4

c erant funibus: † cedros quoq; habebant in negotiationib. 5

a ¶In Heb.Tharsis. 6

d tuis.Naues maris,principes tui ī negotiatione tua, & reple- 7

¶Quia diuitias tuas ferre non potes.

ta es & glorificata nimis in corde maris. In aquis multis ad 8

a ¶Hebraice Cadim, Grecè Kaicon,quem ventum vrentem dicimus, de quo, Per diem sol non vret te [illegible]

e duxerunt te remiges tui. Vetus Auster cōtriuit te. In corde 9

f maris diuitiæ tuę & thesauri tui,& multiplex instrumentū 10

g a ¶Sidonij & Aradij. b ¶Iuxta.Lxx consiliarij Biblij, quod Hebraice dicitur Gebal. 11

tuū. Nautę tui,& gubernatores tui,qui tenebant supellecti 12

¶Persæ, Lydii Lybies. 13

lem tuā,& populo tuo præerant:viri quoq; bellatores tui, 14

a ¶Vulgi. ¶Lx [illegible]

qui erāt in te cum vniuersa multitudine tua, quæ est in me

a ¶Quasi nihil. b ¶In medio. c ¶Mundi. d ¶Iudicii. e ¶Malorum. f ¶In casu tuo. 15

dio tui, cadent in corde maris in die ruinæ tuę. A sonitu 16

¶Hi episcopi sunt hæreticorum a ¶[illegible]

clamoris gubernatorū tuorū conturbabuntur † classes, & 17

a ¶In quibus [illegible] b ¶Putatiuè 18

descendent de nauibus suis omnes qui tenebāt remū.Nau- 19

a ¶[illegible] fluctibus. ¶In stabili loco.

tæ & vniuersi gubernatores maris in terra stabunt, & eiu-

a ¶Qui animas repleuerunt mercibus. b ¶[illegible] amaritudine [illegible] lignantes.

h labūt sup te voce magna, & clamabunt amarè. Et superia- 20

i ciēt puluerem capitibus suis,& cinere cōspergentur, & ra 21

a ¶Melius est ire ad domum luctus [illegible] 22

k dēt super te caluitiū,et accingentur † cilicijs. Et plorabunt 23

Hier. Mani[festa] est historia,ide[o] singulis penè ver[bis] breues senten[tias] coaptamus [il]lo. Mixta pre[tere]a est inter vr[bem] & nauē,vt ex alt[ero] al[terum] intellig[amus] & vtrumq; ad cō[ple]mationē secu[li per]tinet atque na[u]fragium.

h *Et super iaci.&c.* Pro terrenis o[pe]ribus agentes p[œni]tentiam, vel c[...] vitulæ conspe[rsione] secundum le[gem] purgentur,ve[l] sternēt sibi ci[li]cia. vnde,*Cinerem [...] ne tibi & fac pl[anctum]*. Et illud, *Si in Tyro & Sidone fa. su. vi[rtutes] &c. pœnitentiam egissent in sacco & ci[nere]*. Et, *Cinerem tanquam panem man.&c.*

i *Radent sup.* [...] in luctu solet [...] cum exclusa [...] oīs lætitia. Ap[...] lorū capilli n[...] rati sunt, qui [...]nem suū sicu[t] Nazaræi dño c[onse]crarūt. Samson crines habuit [et] habuit & fortitu[dinem] ablata cęsarie [...] est ab Allophy[lis].

k *Et accin.* I[...] Vetus libido [...] tur,vt qui vi[xerunt] in delitijs : pœnitentes viuant in austeritate & d[...] Niniuitæ in saccis pœnitent. ad Ierusalem dicitur, *ad me quasi virgo accincta cilicio.*

H[...]

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Haran & Che. *nomina sunt regionum vnde veniebant mercatores ad Tyrum.*

2 Inuo.*idest fardellis.*

3 Hiacynthi & po.*quia in eis preciosi panni hiacynthi.i coloris & panni multicoloris, qui dicuntur hic polymiti, à polys quod est pluralitas,& mitos gutta.*

4 Cedros quo.*quia ad nundinas Tyri non tantum apportabātur per mare panni & cætera suprà dicta,sed etiam ligna cedrina.*

5 Et repl.es.*multis diuitijs.*

6 Et glori.&c.*i.eleuata in superbiam, propter situm difficilem & quasi inexpugnabilem.*

7 In aq.*Hic consequenter ponitur ipsius Tyri sequens miseria,et diuiditur in duas partes.quia primò ponitur ipsius Tyri destructio, secundo aliorum compassio, ibi,* A soni. *Circa primum describitur destructio Tyri sub metaphora nauis in medio mari existentis,& tempestate surgente conteritur,& diuitiæ ibi existentes perduntur ,& homines submerguntur,& hoc est quod dicitur. In aquis mul.idest, tribulationibus magnis.*

Diuisio.

8 Adduxerunt, &c.*i. rectores tui per ingratitudinem eorum & superbiam, vt dictum fuit in prici.ca.*

9 Ven.Au.*i.exercitus Chaldæorum,qui comparatur Austro,eò quod ventus est tempestuosus.*

10 Contri.te.*i.conteret te, loquendo de futuro per modum præteriti propter propheticæ certitudinem.*

11 In cor. *quia Chaldæi quidquid preciosum erat ibi, abstulerunt rapientes sibi.*

12 Nautæ tui & gu.&c.*populi.*

13 Qui tenebant.&c.*idest ciuitatis regimen.*

14 Viri quoque.&c.*ad tui defensionem.*

15 Cadent in corde maris,*absorpti à Chaldæis.*

16 A sonitu,&c. *Hic consequenter describitur aliorum compassio, multi enim populi audientes destructionem Tyri, doluerunt. Tum quia lucrabantur ibi per mercationes, vt dictum est, tum quia timebant similia vel maiora pati a Chaldæis, idest dicitur ;* A sonitu . *idest, rumoribus auditis de deiectione magnorum tuorum.*

17 Conturba.*idest,aliæ ciuitates.*

18 Et de de.*i. humiliabuntur & timebant omnes qui tenebant remum.i.ciuitatem gubernaculum.*

19 Nautæ &c. *idest,alijs minores præsidentes sub maioribus.*

20 Et eiula.*i.pro tua destructione rationibus prædictis.*

21 Et su.*in signum iustitiæ & humiliationis.*

22 Et radent.*idest,propter te.*

23 Caluitium.*capillos proprios tondēdo, sicut dicitur de Iacob in amaritudine posito, Et tonso capite corruit in terram. Ca[...] patent vsque ibi.*

Con-

✻ (

ier. Omnia hæc ad hæreticos referimus, qui in contritione Tyri atq; naufragio sentient errorem suū, & in medio maris positi liberare animas suas concupiscent, placentque malè congregatas diuitias, quibus multos ditauerunt reges. i. heresiarchas suos & vulgus ignobile, quo rum opes in medio corruent mari.

suis te regibus lugent, conspicati nobilissimam olim vrbem repente delectam, & ad nihilum redactam.

c *Non eris.* Hier. vnde. *Ne tradas sceptrum tuum his qui non sunt.* Et alibi, *Prius quàm abeam, & amplius non ero.* Esther 14. c. Psal. 38. c.

d *In perpe.* i. in æternum. Hebræum in hoc loco vtrumque significare potest, & vnum seculum. s. & æternitatem.

a ¶Vt plangant Tyrum. & carmen lugubre congeminent.

te in amaritudine aię ploratu amarissimo, et assument su
¶Dicentes.
per te carmen lugubre, et plangent te. Quę est vt Tyrus, q̄ 1
a ¶Secundum illud, Obtumesce & tace. Et peccatori dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas. 2
b ¶Quid tanto labore profecisti.
† obmutuit in medio maris? Quæ in exitu negotiationū †
3
tuarum de mari implesti populos multos in multitudine 4
a ¶De quibus Assistunt reges ter & prin con. in v ad. do &c.
diuitiarū tuarū, et † populorum tuorum ditasti rēges ter-
a ¶Autem. b ¶Secundum illud, Currus Pharaonis & exercitum eius proiecit in mare. Et alibi, Submersi sunt quasi plumbum in aquis validis.
c ¶Vt dicas s. Veni in altitudinem maris, & t. m. d.
ræ. Nunc cōtritā es à mari, in profundis aquarū † opes tuę, 5
& oīs multitudo tua q̄ erat in medio tui, ceciderunt Vni- 6
a ¶Qui huius seculi fluctibus verberantur.
uersi habitatores insularum obstupuerunt sup te, & † rē- 7
a ¶Scientes interitum suum, cordis mœrore in fletu & lachrymis indicantes.
ges earum, & † oēs tēpestate percussi mutauerunt vultus. 8
a ¶Imitantes vocem colubri, vel stuporis magnitudinem, admiratione & sibilo testantes.
Negotiatores populorum sibilauerunt super te. † Ad ni- 9
a ¶Deo qui vocat ea quę non sunt, tanquam ea quæ sunt vnde Isa. Erunt omnes aduersarij eius tanquam non sint.
b ¶Aliud seculum vnius. i. hominis ætatem. lxx. scilicet, annos.
hilum deducta es, & non eris vsque in perpetuum.

a *ux in exitu, &c.*
✱ Theodor. Satis hoc est ad docēdos omnes homines, ne superbia efferantur propter eam, quę videtur fœlicitatem, propterea quod mutatio consequitur.
b *Nunc contrita es.* ✱ Item. Considera nihil tibi negotiationis labor profuit neq; ad te gentium omnium concursus, instar enim nauis demersi maris deformitate contrita es, quamobrem omnes insulæ maritimiq; cum ☞ suis

✱ Theod Sæpe in scriptura fert Deus sentētiam & latam antiquat, neque veritas mentitur. Fert enim sententiā contra non pœnitentes, in his vero qui pœnitentiæ remediū exceperunt, supplicij decretum nullū habet locum. Hoc accidit Niniuitis quos damnauerat exitio, cum dixit, adhuc tres dies & Niniue subuertetur, verum facti pœnitentes excepit, sententiamq; dissoluit.

† succisa est.
† formidauerunt formidine, indignati sunt vultu.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *uæ est. i. similis ei in diuitijs & fortitudine.*
2 *uæ ob. in. Non potens resistere Chaldęis.*
3 *uæ in exitu nego. &c. i. de bonis apportatis in te per mare, ibi venditis diuersis Gentibus, & sic de te exeuntibus.*
4 *mplesti populos multos. eorum indigentias supplendo.*
5 *unc con. es à. i. d Nabuchodonosor, qui comparatur mari propter eius tempestuositatem. vel hoc dicitur: quia per nauigium cepit ciuitatem.*
6 *Vniuersi. &c. idest, pro tua destructione.*
7 *Et reges. timentes ne similiter sibi contingeret.*
8 *Mutauerunt, prę tristitia & timore.*
9 *Negociatores, &c. Sicut super rem perditam solent homines sibilare in signum totalis destructionis.*

CAPVT XXVIII.

Et factus est, &c. Fili hominis. Sicut suprà Tyri sub figura nauis primum diuitiæ & deinde ruina & luctus describitur, sic principis Tyri, & superbia & ruina ordinatur.

a *dicit.* Hiero. Nabuchodonosor in tantum elatus, vt dicere auderet *Super sidera cęli exaltabo solium, & ero similis altissimo.* & præcipitatus de solio meruit audire, *Quomodo cecidisti Lucifer, qui mane oriebaris*, Et Pharao dicit in hoc propheta, *Mea sunt flumina & ego feci ea.* Et princeps Tyri. *Deus ego sum, &c.* Quę omnia quamuis non hominum sint, sed insanientium dæmonū, hyperbolicè tamen debemus accipere, quòd intantum de fœlicitate tumuerunt, vt se homines esse nescirent, & æternum imperium sibi præsumerent, licet sub typo regum & principum & singularum vrbiū prouinciarum contrariæ potestates demonstrentur, de quibus, *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, &c.* Et alibi. *Non sapientiam principum mundi huius.* Et iterum, *Quam nullus principū huius mundi cognouit.* In Daniel quoque legitur, *Michael princeps Iudęorū et princeps Gręciæ, princepsq; Persarum.* Et in Deuteronomio, *Quando diuidebat altissimus Gen. &c.* Nec mirum in figura dęmonū pessimos pricipes præcessisse, sicut in figura Christi optimi præcesserunt.

Eph. 6. b. 2. Cor. 2. b. Ibidem. Dan. 11. c. Deut. 32. a.

CAP. XXVIII.

Et factus est sermo dñi ad me, dicens, Fili hoīs, 1
dic principi Tyri: Hæc dicit dn̄s Deus: Eò q̄ 2
a ¶In cœlum. †
eleuatū est cor tuū, & dixisti: Deus ego sum, & 3
a ¶Idest cum insulæ tenearis angustijs. b ¶Fragilis. c Christus homo est & Deus.
in cathedra Dei sedi in corde maris, cum sis homo & non 4

✱ Theod. Execrāda quidem omnia peccatorum genera sed oīum maximè detestabiles superbia. Omne n. excelsum, ait, abominatio est corā Deo, & superbis Deus resistit, & d. Apostolus, nō neophytū, inquit, nec in superbiā elatus in iudiciū incidat diaboli. Hoc morbo laborabat et princeps Tyri, tum is qui videbatur, tum is qui cerni non poterat i. diabolum. Contra vtrumque igitur oratio, sed neque in hunc neq; in illum omnia cōueniunt, quædam autem in vtrosque & alia in alterum tantum. ☞ Sa-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXVIII.

1 Et factus est. *Hic ponitur tertia causa destructionis Tyri, q̄ fuit nimia superbia, primò describitur Tyri deiectio, secundo Israelis erectio, ibi,* Et non erit vltrà. *Sicut. n. dictū est suprà, vna causa destructionis Tyri fuit, q gaudebat destructione Ierusalē, ideo econuerso post destructionē Tyri ponitur subleuatio populi Israeliti ci. Prima i duas, q primo describitur destructio metropolis. scdo, si bi subiectæ Sidonis, ibi,* Et fact⁹. *Prima i tres, q primo circa Tyrū ponitur excessus elationis. scdo casus destructionis ibi,* Propterea, *tertio modus lamentationis, ibi,* Et factus. *Circa primum secundū, quòd aliqui istud c. exponunt de casu diaboli, sed hæc expositio videtur magis mystica quàm literalis, ideo alij exponunt ad literam de rege Tyri, cui dicitur.*
2 Eo qu. &c. *præ nimiæ superbiæ excessum.*
3 Et di. &c. *potēs in terra sicut Deus in cœlo, & est hyperbolè, sicut cōiter dicitur de aliquo multi potente in aliqua patria vel ciuitate, Talis est Deus talis ciuitatis vel patriæ. Vel fortè hoc quod dicitur quia rex Tyri ex nimia elatione faciebat sibi exhiberi diuinos honores, sicut Ioas rex Iuda. 2. Paral. 24. & Nabuchodonosor Dan. 3. & Caius Imperator.*
4 Cum sis. ho. *fragilis & mortalis. vnde deberes humiliari. & te non facere tanquam Deum adorari.*

✱ Ecce

MORALITER.

† *Et factus est.* Hic ad literam ponitur tertia causa destructionis Tyri, quæ fuit effrenata elatio, intantum quòd rex eius æquiparabat se Deo. Et hoc in duobus. scilicet, In potentia. ideo subditur.
† *Eleuatum est, &c.* Et in scientia, ideo sibi dicitur.

A a *Sapientior es tu. Da.* qui omnē Aegypti vicit sapientiā, vel etiam si sis eo sapientior, & magnitudini Dei cupias te coæquare, tamen capieris, & vltrà non dices, Deus ego sum, doctus interitu hominem te esse non Deum.

b *In sapientia.* ✻ Theod. Ipsis, inquit, rebus disce nō tua sapiētia sed me sub ministrāte fuisse tibi hanc negotiationē bonorumq; abundantiā, nam si voluero, ego te oībus his orbabo, magistramq; tibi rerū experientiam præficiam.

c *Propterea.* Hier. Vbicunque iuxta. LXX. sed ò ponitur dñs, primū nomen Tetragrammaton est, quod ꝓpriè ad Deum pertinet, & ineffabile dr̄, secundū, commune, qd̄ sæpè & in hominibus inuenitur.

† morte.

B Hier. Si volumus principem Tyri eādem dicere potestatē, cui à Deo credita est ipsa ciuitas siue prouincia, hoc testimoniū assumamus. *Ego dixi, dij estis & filij excelsi oēs. Vos aūt sicut ho. mo. & si. v. de p. ca.* Illis. n. traditæ sunt ad regendū prouinciæ quasi iudicibus ab imperatore, qui obliti honorem suū erigūtur contra dominum suum, vt in toto orbe dispersi sub nominibus idololatriæ deorum sibi nomina assumerēt, & inflati superbia in iudicium & laqueum diaboli inciderent. de quo, *Vide Sata. quasi ful. de cæ.*

† sigillas similitudinem. Psal. 81.a.

Luc. 10.c.

C ✻ Theod. Quando te, inquit, regia potestate priuabunt hi, quos contra te hostes misero, teque interficient, num fremēs & arrogantia insolens rursus Deum teipsum nominabis, quasi eos Dei appellatione perterrefaciens Verùm hoc fieri nequit. Rerum. n. commutatio, superbiæ quoque mutationem afferet, diceq; hominem esse te, non Deum, cum vulneratus & cæsus occideris. Hæc etiam demoni conueniunt.

d *Leua plā.* Quia didicimus qs sit princeps Tyri & quomodo per superbiam corruerit, lamentationē super pristinam gloriam cognoscamus. primum commouet qd̄ fuerit, vt doleat se perdidisse quod habuit.

e *Tu sig.* qd̄ de Saluatore dicitur. hunc signauit Deus pater. Et in Psal. *Signatum est super nos lumen vultus tui domine.* Et alibi, *Charissimi, scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.*

Psal. 4.b. 1. Ioh 3.a.

a Vt etiam regni tui homines ænigmatibus Salomonem prouocarent. b Q. Ponamus hoc. †
a Deus, & dedisti cor tuū quasi cor Dei Ecce sapientior es tu 1
b Daniele, omne secretum non est absconditum à te. In sapiē 2
tia & prudentia tua fecisti tibi † fortitudinem, & acquisiui 3
sti aurum & argentum in thesauris tuis in multitudine sapientiæ tuæ, & in negotiatione tua multiplicasti tibi fortitu
c dinē, & eleuatū est cor tuum in robore tuo. Propterea hæc 4
dicit dñs Deus: Eò quod eleuatum est cor tuum quasi cor 5
Dei, idcirco ecce ego adducam super te alienos robustissi- 6
a apta vtic
mos Gentium, & nudabunt gladios suos super pulchritudi
a In qua confisus. Multis confossum vulneribus.
nē sapientię tuę, & pollúent decorem tuum. Interficient &
detrahēt te, & morieris † in interitu occisorū in corde ma-
Et tunc
ris. Nunquid dicens loqueris Deus ego sum coram interfi- 7
cientib. te, cùm sis homo, et non Deus? In manu occidentiū
Turpissima f. a immundorum. Potestate
te morte incircuncisorum morieris in manu alienorū: qa 8
ego locutus sum, ait dñs Deus. Et factus est sermo domini 9
d ad me, dicens: Fili hoīs, leua plāctum super regem Tyri & 10
Expressum.
e dices ei, Hęc dicit dominus Deus. † Tu † signaculum simi- 11
a similitudo Dei. ibi plenitudo sapientiæ, & perfectus decor.
litudinis, plenus sapientia & perfectus decor, in delicijs pa 12 13
Hec tandem. Ostenditur ei quicquid per sidera.
f g radisi Dei fuisti. Omnis lapis preciosus operimentū tuum, 14 15

erimus. Et alibi *Quis similis tibi?* Aliud est enim simil... aliud æqualitas. vnde sæuissima hæresis quæ in ... tamen patris similitudinem confitetur, aufert ...

Tu signa. Hier. Alij resignaculum, eo q rex Tyri ... nē Dei ad q̄ factus est, resignauerit. i. destruxerit. Et ...

tus maximi arbores, vitamq; salutemque ministr... Olim verò Tyriorū regi cum rege Israelitarū inte... bat amicitia & mutuū cōmercium Illud aūt, *omnē preciosum muntus.* i. infinitis bonis te instructum cur... ad diabolum referat illud, *Tu es signaculū similitudinis* ... gno ipsi olim tradito & potestate concessa dictū ac... mus. Ait n. Apostolus, *Secūdū principem potestatis aeris ... spiritus qui nunc operatur in filios diffidentiæ.* vt perspicu... antiqtus huius aeris administrationē illi cōmissam ... se sed pp superbiā principatu deiectum, in his q n... dunt prǽconij verbo suā vim patefacere. *Plenus sapien... & perfectus decore, in delitijs paradisi Dei fuisti,* pristina ... hæc illius innuit virtutē. per lapides aūt qui conu... sunt, omnis generis sapientiam scientiamq; signi...

f *Paradisi Dei.* Est. n nō Dei apud eos q veritatē ... in mendaciū, & paradisum se habere iactant, hic de... strant nō hoīem esse, sed contrariā fortitudinē, q̄ ... diso commorata est, quāuis Iudæi per tropum qu... perbolē, de Hyram rege Tyri æstiment prophetari.

g *Omnis lapis pre.* Nō dr̄ omni lapide precioso ...

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Ecce sa. es, &c. *secūdum æstimationem tuam præsumptuosam, vel hoc dicitur derisoriè.*

2 In sapien. &c. *terrena, animali & diabolica.*

3 Fecisti ti. *aggregando tibi bellatorum multitudinem. Cætera patent in litera.*

4 Propterea. *Hic consequenter ponitur casus deiectionis, qui iustè infertur excessus elationis, ideo subditur.*

5 Ego adducā, &c. *i. Chaldæos quorū linguam non intelliges.*

6 Robustissimos Gen. *& ideo non poteris resistere, & tunc cognosces fragilitatem tuam. ideo sequitur.*

7 Nunqd di. lo. Deus ego. *q. d. nō, quia deijcietur supbia tua.*

8 Morte incit. *i. non solū morte corporali sed æterna. Et loquitur hic scriptura de incircuncisis idololatriæ deditis, quod tunc erat commune per orbem, Incircuncisi tamen qui non tenebantur ad legem Moysi, & erant cultores vnius veri Dei: sicut Iob & plures alij moriebantur in statu saluandorum.*

9 Et fa. *Hic cōsequenter ponitur modus lamētationis, cū dicitur.*

Leua

10 Leua plan. *Et quia sicut dicit Boetius 1. de cons. ... infortunij genus est fuisse fœlicem. ideo in hoc planctu prim... tur fœlicitas regis Tyri præterita cum dicitur.*

11 Tu sig. *s. Dei, bona enim à Deo data etiam naturalia, ... tas ingenij, potentia & huiusmodi; sunt quædam impressi... tatis diuinæ, quæ multum abundanter fuerunt regi Tyri & ... cipibus concessa, ideo subditur.*

12 Plenus sa. *i. claritate ingenij, per quam acquiritur sapi... facili, si applicetur ad diuina, sed ista fuit magis applicata a... sa & terrena. ideo subditur.*

13 Perfe. de. *in domibus & vestibus curiosis & thesauris ... libus preciosis.*

14 In deli. *hyperbolè est ad designandum multitudinem ... gnitudinem deliciarum, in quibus viuebant Tyrij, Per tales ... dicitur Gen. 13. de regione circa Iordanem, quod irrigabat ... paradisus domini.*

15 Omnis la. *In vestibus. n. suis habebant lapides precios... natum infertur, quorum nominantur aliqui, cum dicitur.*

MORALITER.

† † *Et dedisti.* scilicet, in scientia, ideo subditur.

Ecce

1 *Ecce sap en. es tu Da. &c.* Per primū aūt qd̄ est æquatio potētiæ, moraliter significat quilibet potens pla... princeps, q sicut Deus vel plus aliquando vult re...

a ¶Puniceus, in quo crucis cruor. b ¶Viror fidei.
a sardius, topazius, & iaspis, chrysolithus, & onyx, & beryllus 1
a ¶Q[illegible]orum conuersatio in cælis est b ¶Spiritu feruentes. c ¶Sapientia.
b c saphirus, & carbunculus, & smaragdus. Aurũ opus† decoris
a ¶Mentis capacitatem significat. b ¶Diuinis sacramentis accipiendis.
d tui, & foramina tua in die qua conditus es, pparata sũt. Tu 2
a ¶Ierusalem cæleste[m] significat. ¶In paradiso, tertio cœlo ad quod Paulus raptus est. 3
e f Cherub extentus, & protegẽs: & posui te in monte sancto 4
a ¶Q[uo]d iniquitas tua vol[u]ntatis est, non naturæ, omnis creatura bona, & perfecta cond[i]ta est
g Dei. In medio lapidũ ignitorũ ambulasti perfectus in vijs
¶A Deo a ¶In thesauro pectoris tui, per superbiam, & ab[u]sionem p[o]te[st]atis 5
h tuis a die cõditionis tuæ, donec inuenta est iniquitas in te 6
a ¶Idest, dum multa quæris non contentus beneficio conditoris 7
b ¶Pectoris. f[ac]t[us] saturatus, & incrassatus recalcitrares, & Deus derelinqueres. 8
In multitudine negotiationis tuæ repleta sũt interiora tua 9
a ¶Quia de co[rde] tuo procedunt cogitationes pessimæ. b ¶Paradiso 10
i iniquitate, & peccasti, & † eieci te de monte sancto Dei, & 11
a ¶Multò mag[i]s ergo nobis timendum est, si ille tantus eiectus est. 12
k perdidi te ô Cherub protegens de medio lapidũ ignitorũ.
¶Quia. a ¶Dum tuum putas esse, quod Dei est. ¶Dum plus esse vis, quàm conditus es.
Et eleuatũ est cor tuum † in decore tuo. Perdidisti sapientiã
a ¶Vt pro pulchritudine, & sapientia, deformitas te, & stultitia possideat.
b ¶A monte Dei. Vnde, Quomodo cecidisti Lucifer?
l tuam in decore tuo: in terram proieci te, ante faciẽ regum 13
dedi te, vt cernerent te. In multitudine iniquitatum tuarũ
a ¶Q[u]am habuisti in monte Dei.
m & iniquitate negotiationis tuę polluisti sãctificationẽ tuã 14
a ¶Accensum ignitis diaboli de quo. Omnes adulte[ra]ntes quasi clibanus corda eorum, de quo Isaias Ambulate in lumine ignis vestri, &c. b ¶Foras egrediens.
n Producã ergo ignẽm de medio tui, qui comedat te, & dabo 15
o te in cinerẽ super terram in cõspectu omnium videntium †
te Omnes qui viderint te in Gentibus, obstupescent super 16

[...]ri f[ui]sse circundatũ, sed oẽm lapidẽ quẽ habuit, fuisse pre[...]cio[sum]. Multi sũt.n. lapides preciosi, quos hic nõ cõmemo[...]rat, [Ch]alidoni[us], Sardonyx, Chrysopassus, Christall[us], & alij.
a [Sardius], &c. Hier. Hi sunt lapides, quos in rõnali describi[...]pto in pectore portat põtifex qui est sacerdos in ęternũ.s.
[...]or. [v]el. Hi sunt lapides [...]ui, de quibus in [A]pocalypsi Ioannis [ci]uitas ædificatur, [d]e margaritæ, p[...]phe[t]rũ, & Apostolorum, quæ omnes ven[d]untur, ematur vt preciosũ Margaritu[m], q[uod] habet. 7. oculos idest, 7. gratias Spiritus sancti.
b [To]pazius. ardens [sa]nctorum contem[...]platu.
c [Chr]ysolitus. quasi aurum fulgeat, scin[til]la ardentes hẽt, [...] q[uo]d sancti significa[t] qui sapientia fulget, & prædica[t]ione verba, & virtutu[m] signa alijs [...]ant.
d [On]yx, niger significat humilitatẽ, cã[...] puritatem, ru[...] passionem.
e [Ber]ylus. virens, & pall[en]s. Sancti verò [...] dirent, humili[...]tate lucent.
f [Sm]aragdus. virens nim[i]s, qui herbas, & æ circa se virore inficiẽs fideles significat, qui ad hæ[re]dit[a]tẽ immarcessibilem spe ascendunt, & in proximos [...] verb[a], & exemplis spargunt.
[D]e his lapidibus Plinius in tricesimoseptimo naturalis historiæ plene disserit.
g T[u] Cher. ex. & pro. arcam. s. & propitiatoriũ, vel vrbẽ Tyrum, quondam sancta, & præcipua potestas imposita est
h In [medio] lapidũ. De quib. Qui facit angelos suos spiritus, & m. s. [...]it non solum Deus qui vocatur ignis consumens, [...]n, stipulam lignaq; consumat, sed & angeli qui vo[...] igniti lapides, vnde. Ignem veni mittere in te.
[Th]eo. Lapides ignitos sanctissimas potestates vocat. Hor[um] nihil in Tyriorum principem conuenit, etiam si [...] litigiosi quidam dixerint lapides ignitos Iudæos [...] Tyriorum cum ipsis commercium. Neque.n. lu[...]pides igniti, diuinam legem violantes, & præter illius

illius sententiam cum gentibus commercia instituentes. D
i In multitudine, &c. ✻ Idem. Hæc item Isaias. Quomodo cecidisti de cælo lucifer qui mane oriebaris, contritus est in terram qui mittebat ad omnes gentes. Cum.n. omnes subditos haberet, per salutarem crucem a tyrannide deiectus est. — Isaiæ. 14.
k Et perdidi. Hier. Cherub generis masculini, numeri singularis, Cherubim plurale q[uod] interpretatur multitudo scientiæ, in quib. requiescit, & sedet Deus, vñ. Qui sedes super Cherubim m. E. Et alibi. Ascendit super Cherubim. & v. — Luc. 12. f. — † tympanorũ tuorum, & tympiarum tuarũ in te. — Psal 78. a. — Ibid. 7. b
l Ante fa. Hier. vt. s. tuo terreant exemplo, vel bonorum regum quorum cor in manu Dei. est vel malorum quorum regna ostendit diabolus Saluatori, qui occurrerũt regi Babylonio dicentes. Et tu captus es sicut, & nos, &c. — Prou. 21. a. — -sancto. E
Ante fa. re. vnde. Videbam Satanam sicut fulgur. d. c. c. vnde Ier. Quomodo obscurauit dominus in ira sua filiam Sion? proiecit de cælo terram gloriosam Israel. — Luc. 10 c. — Thren. 2.
m Polluisti sanctificationem. ✻ Theo. Hæc de impio Tyri rege dici non possunt, sed de diabolo.
n Qui co. Hier. vnde Isaias, Deuorabit sicut fœnum materiam in die illa, &c. Hunc ignẽ qui alienus dicitur, Nadab, & Abiu ad altare domini obtulerunt, & ideo diuino igne consumpti sunt, vnde Moyses, Hoc est verbum quod dixit dominus. In his qui appropinquat mihi, sanctificabor. Sanctificatio .n. domini est pœna peccantium. — Isa. 5. & 9. — Leu. 10. a. — Ibidem.
o Et dabo te. vt omnia quæ ædificasti malæ cõsciẽtiæ tuę ignis absumat. Qui cũ deberes ĩ requie, & in sabbato nihil facere seruile, ligna in sabbato collegisti, vt haberet qd in pectore tuo deuoraret ignis. Prodest aũt oĩa mala opera conuerti in cinerem, vt ignis noxius omnino extinguat.
Hier. Solent Hebræi inter cæteras fabulas hæc cõ Hyrã regẽ Tyri dicta intelligere, cum a Salomone vsq; ad Ezechielẽ anni fuerint plurimi, quos eo tpe homines non superu[i]xisse perspicuũ est, & sic pronunciare quasi ironiam ad F

NICOLAVS DE LYRA.

1 [Ve]sti. to. per quos intelliguntur etiam alij non nominati.
2 [Au]rum opus. quia gemmæ istæ erant auro inclusæ ex vna [pa]rte, & ideo in auro fiebant quædam fossæ quæ dicuntur hic foramina [u]t ibi gemmæ includerentur ex parte vna.
3 [Tu] Ch. Cherubim existentes in templo extendebant alas suas [sic r]ex Tyri extendebat potentiam, & gloriam ad regiones alias [per] sui diffusionem.
4 [Et] posui te. &c. in honore regio firmo. Sanctum. n. in vna significatione, idem est quod firmum.
5 [Dei] ci. quia omnis potestas a Deo est.
6 [Lapidũ ig]me la. i. ad modum ignis radiantium.
7 [A]mbulasti. talibus ornatus, vt dictum est.
8 Perfectus in vijs tuis. i. prosperè incedens in temporalib. bonis
9 Donec inuenta est iniqui. Per q̃ demeruisti deijci a dignitate
10 In multitu. &c. fraudulenter acquirendo.
11 Et eieci te de mon. i. de sublimitate regni a me tibi dati. Cætera patent ex dictis vsque ibi.
12 Perdi. &c. Ex decore. n. diuitiarum, & potentiarum eleuatus fuit in superbiam, quæ obnubilat intellectũ, & sic destruit sapientiã.
13 Ante fa. i. in exemplum, caueant a malis tuis.
14 Polluisti san. [i. si]gni tui firmitatem.
15 Producam ergo. Quia dissensio fuit in Tyro, propter quam aliqui exiuerunt latenter, euntes ad regem Babylonis, & incitauerũt eum vt veniret contra Tyrum ad eam incendendam.
16 Omnes qui vi. te. ex tuo casu repentino.

✻ Ni

MORALITER.

† [Se]culant illi vt videtur qui grauius puniunt transgressionem suorum statutorum quam Dei mandatorum, & qui [m]olestius portant verbum dictum contra honorem [su]um, quam Dei blasphemiam. Per secundum autem [q]uod est æquiparantia scientiæ significatur elatio vana [d]octorum, qui non sunt contenti sententijs per prophetas, & Apostolos traditis, & per doctores sacros diuinitus illuminatos, sed vlterius ad sui obstinationem [nimi]a curiosius perscrutantur, & sic opprimuntur a gloria, frequenterque sic inuoluuntur, quòd nesciunt exire, & alios inuoluunt periculosè. vnde dicitur Prouer. 25. d. Sicut qui mel comedit multum, non est ei bonum, sic qui perscrutator est maiestatis, opprimetur a gloria. ideo talibus, dicitur quod infra dicitur.
15 Producam ergo ignem. i. de præsumptuosis tuis meditationibus, & curiosis
† Qui co. per indiscretam solicitudinem.
† Et da. i. infern[a]lem. nam frequenter tales dubij fiunt in fide, & ex hoc corruunt in errorem.

ad ipsum propheta loquatur. Nunquid tu es signaculum
A simili.&c. cum econtra peccaueris. & in cinerem soluendus sis. Adduntq; fabulæ suæ miraculum, vt sine scripturæ autoritate dicant Hyram mille annis vixisse.

* Theo Hoc item vtriq; conuenit. Etenim homo in sua terra lapsus, puluis factus est, & diabolus qui orbi terrarū imperare videbatur a Deo Saluatore nostro euersus, cineris instar, ab impijs conculcatur.

†terror fuisti

a *Fili hominis.* Hie. Sidonij venatores. De quibus. *Anima nostra sicut passer e. est de la. v.* Et alibi. *De laqueo venantium, & à verbo aspero.* In Prouerbijs quoque. *Oculus meretricis laqueus est peccatoris.* Sunt autem, & boni venatores, vnde Ieremias. *Ecce ego mittam piscatores, & venatores, qui venentur vos de omni colle.* Hi de piscatoribus pisciū facti sunt piscatores animarū. Vnde viculus Petri, & Andreę Belthasaida .i. domus venatorum dicitur. Imperatur quoque prophetæ, vt ponat faciem suam contra Sidonem, vt firmiter cōsistens tales venatores interficiat. Ecce ego ad te veniam .s. glorificabor in te, cū te interfecero, & scient omnes qui vixerint, q ego sum dñs qui reddo tibi quod mereris. *Mittam ei pestilentiam, &c. Lata enim, & s[illegible] sa est via, quæ ducit ad mortem.*

Allego. Psal 23.2. Ibid.90.a. Prou.23.c.

B

† spina pungens. †ex omnibus Iere. 6.c. Mat.4.c.

b *Quando congregaue.* Hiero. Omnia autem hæc dic[illegible] contra aduersarias potestates, q.d. in extremo tempo[illegible] leantur, & sit æterna securitas, quando congregauer[illegible] minus domui Israel, eos .s. qui [illegible] cernunt D[illegible] un[illegible] & sanctificatus [illegible] in eis eo comp[illegible] quod scriptu[illegible] Sancti estote.c[illegible] Hiero. Hæc [illegible] ti ad tempus [illegible] babel, Esdræ, & [illegible] miæ referunt [illegible] do reuersus e[illegible] pulus Israel, & [illegible] tauit in terra [illegible] lij in vltimo t[illegible] re, & in mille [illegible] sperant esse cc[illegible] dum.

* Theodo[illegible] Non æquè p[illegible] tes omnes De[illegible] ripit, sed sib[illegible] cos adhibita [illegible] more, curati[illegible] lios verò me[illegible] dicis condem[illegible] ne Quamob[illegible] pheta supplic[illegible] dicebat. *Com[illegible] domine, verunt[illegible] in iudicio.* Hoc [illegible] men etiam vi[illegible] cet in his quæ [illegible] ante interpret[illegible] mus. Alijs .n[illegible] rim nihil pol[illegible] est boni sed [illegible] ab exilio reu[illegible] nem, & redit[illegible] patriam, & Dei cognitionem.

¶Quia. a ¶Secundum illud Non parcam tibi neque miserebor. b ¶Post Tyrum, fit sermo ad Sidonem, quia vnius prouinciæ sunt.
te. † Nihil factus es, & non eris in perpetuum. Et factus est 1
a sermo dñi ad me, dicens. Fili hominis, pone faciem tuam 2
contra Sidoné, & prophetabis de ea, & dices. Hæc dicit do 3
a ¶Veniam. b ¶Cum a Babyloniis capta fueris.
minus Deus. Ecce ego ad te Sidō, & glorificabor in medio 4
a ¶Malorum pondere conuicti. 5
tui. Et scient, quia ego dñs, cùm fecero in ea iudicia, & san- 6
¶Puniendo eam 7
ctificatus fuero in ea. Et immittam ei pestilentiam, & san- 8
a ¶Qui malè steterant 9
guiné in plateis eius, & corruent interfecti in medio eius
a ¶Quem venit dominus mittere in terram, vt male iuncta separaret.
b ¶ita. c ¶Qui remanserint. 10
gladio per circumitū, et scient quia ego dominus. Et non 11
a ¶Cum illi cessauerint b ¶Sicut ante, cum impugnarent eos.
erit vltrà domui Israel † offendiculū amaritudinis, & spina
¶Populo Dei.
dolorem inferens vndiq; per circumitum eorum † qui ad 12
b uersantur eis: & scient quia ego dñs Deus. Hæc dicit domi
a ¶Scilicet cum hoc fuerit factum. b ¶Ante dispersam.
nus Deus. Quando congregauero domum Israel de popu 13
a ¶Non vt in Sydoniis in malo. sed in bono. s. cum misertus eis fuerit, & habitauerint in terra quam dedit patri eorum Iacob
lis in quib. dispersi sunt, † sanctificabor in eis coram Gēti 14
a ¶De qua. Credo videre bona domini in ter. viuen quam dedit Iacob qui priorem supplantauit fratrem, & primitiua eius meruit accipere.
bus, & habitabunt in terra sua quā dedi seruo meo Iacob, 15
a ¶Supra firmam petram. vnde, Nisi dominus ædificauerit domum in va[illegible] la. qui ædi &c.
Et habitabūt in ea † securi. Et ædificabūt domos, & planta-
¶Securi
bunt vineas, & habitabunt confidenter, cùm fecero iudi- 16
¶Tunc a ¶Cuius firma promissa, cuius vera iudicia. 17
cia in omnibus qui aduersantur eis per circumitum: & 18
scient quia ego dominus Deus eorum.

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nihili fa. *Ciuitas.n.ita fuit destructa, quòd quasi nihilum erat reputanda.*

2 Et non eris. &c. *s. reædificata vsque ad tempus magnum, vnde in Heb. habetur.* Et non eris in seculum. *quod non importat perpetuitatem simpliciter.*

3 Et fa. est. *Hic consequenter describitur destructio Sidonis, quæ erat de regno Tyri, cum dicitur.*

4 Ecce ego ad te. *i. ad te puniendam.*

5 Et glo in. *i. gloriosus apparebo per effectum meæ potestatis.*

6 Cum fecero ea. *puniendo eam secundum sua demerita.*

7 Et san. *quia dicar sanctus pro eius punitione iusta.*

8 Et im. *i. mortalem ex longa obsidione.*

9 Et san. *effusionem multi sanguinis in eius captione.*

10 Et non. *Hic post deiectionem Tyri, & Sidonis, quæ multa mala intulerunt Iudæis, ponitur Iudæorum consolatio, cum dicitur.* Et non er. *Per Tyrios, & Sidonios, spoliantes Israel bonis suis.*

11 Et spina. d. *quia non solum bonis suis filios Israel spol[illegible], sed etiam in corporibus lædebant vulnerando, & occidendo.*

12 Et sci. *per experientiam bonorum quæ conferam eis,* [illegible] *fuit impletum in reditu Babylonicæ captiuitatis, ideo subdi[illegible].*

13 Quando congre. domum.

14 Sanctificabor. in. *i. sanctus apparebo in eorum libera[illegible] rabil.*

15 Et habitabunt in ea. *Reædificata Ierusalem per Neem[illegible]. Tunc enim Samaritani, & alij eorum aduersarij cessauerūt eos m[illegible].*

16 Et ædifi do. *quia post reædificationem murorum, ædi[illegible]runt domos intra ad habitandum.*

17 Cum fecero. iu. *i. punitiones debitas.*

18 In omnibus qui ad. *Antequam .n. tempus reuersio[illegible] de Babylone Tyrij, & Aegyptij, & Assyrij, & cæteri qui molest[illegible] Iudæos fuerunt captiuati per regem Babylonis, & postea [illegible] per Cyrum, & Darium, Daniel. 5. Et post hoc per duos anno[illegible] regnauit Darius, & Cyrus ei succedens dedit populo Iudæo[illegible] tiam redeundi in Iudæam, vt habetur .1. Esdræ .1.*

ADDITIO.

In cap. 28. vbi dicitur in Postilla, Circa primum sciendum, quòd aliqui capitulum istud exponunt de casu diaboli.

Istud capitulum literaliter exponitur de casu diaboli secundum septimam regulam Isidori de summo bono, quam etiam Postillator recitat in secundo prologo super Genes. & sumitur illa regula de diabolo, & de eius corpore, quia diabolus omnium iniquorum sit caput, iuxta illud Iob. 41. d. Ipse est caput super omnes filios superbiæ, *cuius capitis membra sunt omnes iniqui. Ideo propter connexionem capitis ad membra, scriptura loquens de vno, i[illegible] contextu transit ad loquendum de alio; sicut Isa. 14. loquens [illegible] Babylonis qui erat diaboli membrum, transit ad loquendum [illegible] cipe dæmonum, cum subditur, ibi.* Quomodo cecidisti [illegible] lo Lucifer qui mane oriebaris? *Et Ezechiel. 28. loq[illegible] principe Tyri transit ad loquendum de diabolo, cum dicit.* [illegible] gnaculum similitudinis plenus sapientiam, & pe[illegible] decore, in delicijs paradisi Dei fuisti. *Hęc ille. Vnde ho[illegible] lum literaliter de vtroque prędictorum. s. capite, & membro [illegible] dum est, transeundo de vno ad aliud modo prædicto.*

CAP. XXIX.

N anno deci. Quem locum habet inter decem dies vna? Vnde in principio Geneseos non dicitur dies prima, sed vnā vt cādem diem reuolui sem pe loceat, eundem ad centenarium habet. 10. quo ad vi mam agnus assuitur, vt quartadecima die immolar, & sic vsq; ad mi. & 10. millia. & o.millia, & vltra er decades suas nu erorum ordo prcedit. Post 10. an nu mensis duodecimus ponitur, vt per ctus. 12. Apostorū, & prophetarn qui in vno vol mine continētur numerus demo tretur.

a

b

b *nt. Pha.* Apud Ae ptios hoc nomir regia dignitas sign catur, sicut apud omanos, Cæsare & Augusti reges rum dicūtur, & a d Syrios An tioc, apud Persas Ars dę, apud Phi ith n Abimelech & p Alexandrū in Aypto Ptolemæ, q; ad Cleopatr, quę victa apud ccium. Aegyptus cta est Romana puincia.

c

d

H .Pharao, lacerator, cuncta gladio concidens, & di uide, significans contrariam potestatem, cui subiecta est A yptus. Homo.n. dicere non audet, Mea sunt flumina & go feci ea, & huiusmodi. Aegyptus, Hebraicè miz raijn .coangustans, & tribulans subditos, nec permittēs ocul ad celum leuare exemplo mulieris Euangelicæ, dece & octo annis a diabolo incuruatæ.

H Hæc per metaphoram dñr, quasi ad regem Aegy pti, q illa nō fuit aduersaria Israel, sed magna promittēs, cos a eo separauit, Draconem ſm anagogem diabolū voca qui & Pharao dr̄, eò ꝙ a Deo separet & diuidat. Aeg tus.i. mizraijm tribulantes, & affligentes significat eos. uos sibi pōt subiugare. De hoc dracone Iob plenissimè loquitur. Et Dauid. *Tu confregisti capita draconis*. Hic D
draco magnus ad comparationem minorum draconū dicitur. De quibus, *Confregisti capita draconum in aquis*. Et alibi *Illic reptilia, quorum non est numerus animalia pusilla cum magnis*. Hic draco est rex omnium qui sunt in aquis. Sedet autem, & cubat in medio fluminum.i. hęresum, per quas fluxit in Aegyptum huius sæculi, & irrigauit animas seductorum non pluuijs dē cęlis, sed aquis turbidis de terra, vnde Iere. *Quid tibi & viæ Aegypti, vt bibas aquas Geon*, pro quo in Hebræo Syor, quod significat aquas turbidas & cœnosas. His sunt contrarię aquę de quibus dicitur. *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*. Et alibi. *Qui biberit aquam quam ego dedero, non sitiet in æternum, sed fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*. Hæc flumina de cœlo veniunt vnde. *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei, sanctificauit tabernaculum suum altissimus*. E

Iob 30.d. Psal 73. Ibid 3. Ibid.10.c. Iere.2.d.3. Io.7.f. Ibid.4.b. † hamus. Psal.45.a.

* Theod. Terribilia sunt quæ minatus est, & horroris plena. Non solum † cete.
.n. ipsum, sed ille quoque subditos minatus est se neci daturum. Pisces quippe agglutinatos subiectos appellauit, & quemadmodum de Tyro loquens translationis occasionem a mari sumpsit, maritima n. vrbs erat, ita hic trāslatione a flumine sumpta vsus est. Squamas auetm eius, & alas, imperium, & potestatem nuncupauit, quibus necessariò regi subiecti, illius supplicij participes fuere.

c *Et ponam fre.* per ecclesiasticos viros.s. imponam tibi silentium, vt vniuersa dogmata tua dissoluantur.

d *De me. flu.* Non vnum flumen habet draco iste Aegyptius sed multa, quibus irrigat Aegyptum humilem atque deiectam non habentem montes, non aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, sed turbidas, & cœnosas.

Et

CAP. XXIX.

a ¶Captiuitatis Ioachin.
IN anno decimo, duodecimo mense, vna 1
a ¶Post Sidonem, quæ & ipsa in Phœnicis littores posita est. 2
die mensis, factum est verbum dñi ad
me dicens. Fili hominis, pone faciem 3
a ¶Quemlibet regem Aegypti
tuam contra Pharaonem regem Ægy-
a ¶Quæ illi ventura.
b ¶Quæ ex alia parte Iudææ in eodem littore constituta.
pti, & prophetabis de eo, & de Ægypto vniuersa loquere, &
a ¶Ipse.non angelum mittam. b ¶Veniam.
c ¶Potestas magna, cui tenenda traditur Aegyptus.
dices. Hæc dicit dominus Deus. Ecce ego ad te Pharao rex 4
a Iuxta situm terræ dicitur ei quod in fluminibus confidat.
b ¶Nili. ¶Hæresum ¶Non modo vnius.
Ægypti, † draco magne, qui cubas in medio fluminum tuo 5
a ¶Non desideras pluuias de cœlo. b ¶Mea factura. c ¶Nilus quo Aegyptus irrigatur. 6
¶Non alius. 7
rum, & dicis. Meus est fluuius, & ego feci memetipsum. Et 8
¶Cum venero. a ¶Quibus magnificè loqueris. b ¶Et vt vnum corpus efficiant r, sicut 9
qui adhæret Deo vnus spiritus est. c ¶Socios, & duces 10
ponam † frenum in maxillis tuis, & aglutinabo pisces flu 11
a ¶Quibus ad alta superbè festinas b ¶Ne in eis cubes c ¶Cum illis. 12
minum tuorū squamis tuis. Et extraham te de medio flu 13
¶Hæretici. a ¶Erroris similitudine, vel supplicii.
minū tuorū, & vniuersi pisces tui squamis tuis adhęrebūt. Et 14
¶ Iro qualitate vitiorum per totum corpus draconis, vel capitis, vel ventri, vel caudæ, & extremis partibus. a ¶Vt non habeas quos decipias.
proijciam te in desertum, & omnes pisces fluminis tui, sup
a ¶Ad quam de cœlo præcipitatus. b ¶In hæreticorum ecclesiis. ¶In sepulchro.
c ¶In his quæ tibi crediderant, cum a te fuerint liberati.
faciē terræ † cades. Non colligeris, neque congregaberis.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXIX.

* IN anno. *Hic Ezechiel prophetat contra Aegyptum, & diuiditur in duas partes, quia primò destructionem Aegypti denunciat, secundò, super hoc carmen lugubre decantat, cap. 32. Prima in duas, quia primò hanc destructionem prædicit, secundò ad hoc similitudinem adducit, cap. 31. Prima adhuc in duas, quia primò prophetat contra regem Aegypti, & eius bellatores, secundò, contra eorum auxiliatores, c. seq. Prima in duas, quia primò denunciatur Aegypti destructio, secundò, populi Iudaici reductio, In die illa. Prima in duas, quia primo ponitur causa destructionis demeritoria, secundò, effectus, ibi.* Et factum est. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur Aegypti destructio, secundò eiusdem reparatio, ibi.* Quia hæc dicit. *Prima in duas secundum duplicem causam destructionis Aegypti, secunda, ibi.* Pro eo ꝙ fuisti. *Prima autem fuit nimia superbia, cum tamen præmittitur tempus reuelationis huius destructionis, cum dicitur.*

1 In an. *s. transmigrationis Ioachin regis Iuda.*

2 Vna die. *i. prima die mensis, sicut: Genes. 1.d. dicitur Factum est vespere, & mane dies vnus. i. primus.*

3 Pone fa. *ad pronunciandum miseriam ei, & populo suo futurā* F

4 Ecce ego. *s. destruendum.*

5 Draco. *propter dolositatem.*

6 Magne. *propter potestatem.*

7 Qui. *i. securè habitas secundum tuam estimationem.*

8 In me. *i. in Aegypto, quæ Nilo irrigatur, & Nilus propter eius magnitudinem, & terræ fœcundationem in plurib. alueis diuiditur.*

9 Et di. *præ nimia superbia.*

10 Meus est. *i. dominos in Aegypto, nec superiorem aliquem aliqualiter recognosco.*

11 Et po. *i. instinctum exeundi in prælium contra regem Babylonis*

12 Et agglu. *i. omnes bellatores Aegypti in hoc assentient tibi.*

13 Et extraham, &c. *quia iuit obuiam regi Babylonis, vsque ad fines regni Aegypti.*

14 Et proijciam te in desertū. *Quia ibi fuit interfectus, & ma*

* ior

MORALITER.

† 1 *In anno deci.* Hic Ezechiel incipit prophetare contra Aegyptum. Quam primò prophetat absolutè in hoc ca. & secundo postea comparatiuè, ca. 31. Circa primum dicitur.

3 *F. hom.* Per nomen Pharaonis, quod interpretatur dissipans virum, significatur carnalitatis vitium, quod dissipat uires viriles. Per officium regni, potentia designatur. Et per hoc quod dicitur infra draco magnus, malicia. Qui sicut dicit Aug. leo apertè irascitur, draco autem occultè insidiatur. Et ideo per Pharaonem regem Aegypti significatur Moraliter homo potens, qui ex potentia atque malitia vltra modum in superbiam eleuatur, cuius deiectio designatur, cum subditur.

11 *Et ponam fre. in ma. tu.* auferendo a te potentiam nocendi hominibus bonis.

13 *Et extraham te de me. flu.* i. carnalium deliciarum, & sequitur.

a *Et volatilibus cæli.* De quibus. *Volucres cæli comederunt illud.* & a domino dicuntur esse diaboli. Non solum n. princeps maliciæ, sed & discipuli eius diaboli nominantur, vnde *Vnus ex vobis diabolus est.* (Mat.13.a. Ioa.6.g.)

A

b *Pro eo quòd fuisti.* Hæc tibi fient. s. quia populum meum tuo auxilio decepisti, vt magis in te quam in creatore suo consideret.

* Theodoretus. (†23.q.3.c.1.) Tyro igitur, & alienigenis de quib. superius diximus, minatus est se calamitates illaturum, vt qui lætarentur his malis, quæ Israel euenissent. Sed Aegyptū non ob hanc causā reprehendit, sed omnia potius contra. († stare facies. -meum.)

B

Quia cum operam dedisset, vt populus consideret suo nixus auxilio, diuina eum prouidētia priuauit, nihilq; ipsum sua ope iuuit, quod per arundineam virgam declarauit, cōtritam propter imbecillitatem. (†dixeris) Ita etiā Sennacherib apud Isaiam Aegyptiorū auxilium appellauit. († dispertam.) Confisus est. n. inquit, super virgā arundineam fractā.

c *Arundineus.* Vacuus, inanis, cum dicatur. *Non apparebis in conspectu meo va.* (Exo.23.b.) Huius contrarius est, de quo dicitur. *Virga tua, & baculus tuus, ipsa me consolata sunt.* (Psal.22.b. Exo.7.b.) Hanc virgam habuit Aaron, quæ dracones Aegyptios deuorauit, hæc floruit & amygdala germinauit, vnde *Vultis, in virga veniā ad vos?* Qui Pascha celebrant, baculos tenent in manibus, sine quibus humanam imbecillitatem sustinentibus carnes agni comedere non possunt. Vnde. *Egredietur virga de radice Iesse.* (Nu.17.c. 1.Cor.4.d. Exo.12.b. Isa.11.a.)

C

d *Ecce ego ad te* Hier. Alleg. (Allego.) Diuinæ misericordiæ est, vt mundi huius pereat abūdantia, & Aegypti fluenta siccētur,

tur, & terra desoletur, & sententia Dei dissipetur a Syenes, quæ interpretatur Gyrus, vt nihil in se rectum habeat vsque ad terram Aethiopum, qui humiles dicuntur, vt. s. omnis superbia quæ se contra Dei sententiam erigit rat, destruatur, & humilietur in salutem.

retur. Huius numeri sacramento Ezechiel. 40. die[s] dormiuit in dextro latere, & 40. annis populus in Aegypto seruiturus significatur, qui faciunt. 40. decades vel quatuor ecatontadas. Pluuię quoq; diluuij. 40. dieb. inferunt naufragium. Iustum. n. erat, vt qui per quatuor elementa mundi (quib. omnia constant) Deum ostenderat, in numero puniretur, & Israel qui peccauerat in sabbato decadum. idest. 70. annorum supplicium sustiner[et].

Quia. a ¶Quæ nihil habent misericordiæ. b ¶Quæ feruntur omni vento doctrinæ.
¶De quibus dicitur Ne tradas bestiis animas conf. [t]i.
a b Bestijs terræ, & volatilibus cęli dedi te ad deuorandum, & † †
a ¶His visis. b ¶Hui[us] mundi c ¶Qui sic vindico.
sciēt omnes habitatores Ægypti, quia ego dominus † Pro 1
a ¶Frustra promisisti auxilium. b ¶Frigidus, nullius [s]ustentationis.
c eo q̄ fuisti baculus arundineus domui Israel quando ap- 2
a ¶Illico b ¶Pro auxilio vulnera inflixit.
prehenderunt te manu, & confractus es, & lacerasti omnē 3
a ¶Fortitudinem. b ¶Qui secuti in te. 4
humerum eorum, & innitētib. eis super te cōminutus es, &
a ¶Ne accinctis lumbis Pascha celebrent.
b ¶Quia fuisti baculus arundineus, &c.
d † dissoluisti omnes renes eorū. Propterea hæc dicit domi- 5
a ¶De quo, inebriatus est in cœlo gladius meus.
nus Deus. Ecce, ego adducam super te gladium meū, & in-
a ¶Vt tibi pereant non omnino b ¶Simplices. c ¶Rationalem op[i]nionem s.
terficiam de te hominem, et iumentū. Et erit terra Ægypti
a ¶Vt non habeat pessimum hospitem. b ¶Ita perditi.
c ¶Vnde, cum occideret eos, quærebant eum. Omnis n. qui quærit, inuenit.
in desertū, et in solitudinem, et scient, quia ego dominus.
¶secundo. a ¶Q[uasi]. Non hoc ero sine contentus sed, eo quod dixe. &c.
Pro eo quod † dixeris fluuius meus est, et ego feci eum: id-
a ¶Veniam. s. puniendum qui te dixisti esse creatorem, & fi. essent.
circo ecce ego ad te, et ad flumina tua. Daboq; terram Æ- † 6
gypti in sollitudinē gladio † dissipatam a turre Syenes, vsq;
e ad terminos Æthiopiæ. Non pertransibit eam per homi- 7
f
g nis, neq; per iumenti gradietur in ea, et non habitabit qua
draginta annis. Daboq; terrā Ægypti desertam in medio
a ¶Palestinos, Idumæos, Moabitas, aliasque regiones significa, contra quas prophetæ vaticinati sunt.
b ¶Aedificata de paleis, & lateribus, non de lapidibus viuis.
terrarum desertarum, et ciuitates eius in medio vrbiū sub 8
uersarum, et erūt desolatæ quadraginta annis. Et dispergā
a ¶Male constructos. b ¶Vt frumentum a paleis separetur. 9
Ægyptios in nationes, et ventilabo eos in terras. Quia hęc
¶Patiens, & multum misericors.
dicit dn̄s Deus, post finē quadraginta annorū cōgregabo Æ †
gyptum de populis in quib. dispersi fuerāt, et reducā capti-

NICOLAVS DE LYRA.

* *ior pars sui exercitus, & eorum cadauera remanserunt insepulta.*

1 Pro eo. *Hic ponitur causa secunda demeritoria, quæ fuit falsa confidentia, quam dedit Sedechię regi Iudę, promittens ei auxilium contra regem Babylonis, ex quo Sedechias fuit motus ad rebellandū regi Babylonis, a quo cum populo suo fuit captus, & captiuatus, rege Aegypti non pręstante ei auxilium, vt habetur Iere. 27. & hoc est quod dicitur.* Pro eo quòd fuisti. *falsam confidentiam ei præbendo.*

2 Quando apprehenderunt te ma. *cōfidentes de tuo auxilio*

3 Et confractus es. *eis deficiendo.*

4 Et la omnem. *i. fuisti occasio occisionis, & destructionis eorum. Et subditur pœna, cum dicitur.* Propte. &c. *patet litera ex dictis vsque ibi.*

5 A turre. *quæ est in vno termino Aegypti.*

6 Vsque ad termi. *qui sunt in opposita parte.*

7 Non per. *i. ita pauci erunt ibi, q̄ quasi pro nihilo erunt [im]putandi, sicut dicitur communiter. Nullus est in foro quando ibi pauci comparatiuè respectu numeri, qui solet ibi esse. [c]ętent vsque ibi.*

8 Et dispergam. *quia plures eorum fuerant in captiuitate [d]ucti, & multi in seruitutem venditi Gentibus, & nationibus*

9 Quia hæc. di. *Hic consequenter describitur Aegypti [re]paratio, cum dicitur.* Post finem. 40. annorum.

MORALITER.

† *Bestijs.* i. dęmonibus, qui dicuntur bestiæ propter crudelitatem, & aues propter superbiam.

† *Dedi te.* Nisi per veram pœnitentiam emenderis, quod semper potest fieri, quamdiu viuit homo in vita præsenti, & ad hoc designandum subditur postea.

† *Daboque ter.* per quos significatur debita pęnite[ntia] cipiendo diem pro anno Moyses. n. 40. dieb. natur[alibus] iunauit in monte. Exo. 24. & Elias. 3. Reg. 19 Et C[hristus] Mat. 4. propter q̄ numerus quadragenarius instit[utus est] ad perfectam pœnitentiam designandam, per qua[m pec]cator Deo reconciliatur, ideo subditur.

4 *Post finem* per hoc autem quod subditur.

E…n habitatur quadraginta annis. Parcitur Aegyptijs: & qui quondam fuere hospites Israel breuiori tempore con…mnata est. Tyrus sabbatizauit sabbatha sua per lxx. annos, & tandem restituta est captiuitas Iudææ temp… subuersio vsque ad Cyrum regem lxx. annos completi. *Potētes enim pote… r.s.p.*

mensis cessasse, & arcam Noe super montes Ararath, i. Armeniæ sedisse. vnde habemus hunc numerum & ad bonum, & ad malum referri, cum in eo & ira Dei per diluuium incipit, & clemētia redit. Et quia apud Hebręos mensis, qui apud nos Kalendis, nonis, idibusque deuoluitur, sm lunæ cursum computatur. D

a ¶Vrbs metropolis.

a uitatem Aegypti, & collocabo eos in terra Phatures, in ter- 1

a ¶Vbi orta, vnde pro… cta. b ¶Ita scilicet vt amittant antiquam superbiam. c ¶In imo. ¶Ecclesiæ.

b rā natiuitatis suæ. Et erunt ibi in regnum humile inter re- 2

a ¶Sciens in quem peccauerit b …estituta

gna cætera, erit humilima. Et non eleuabitur vltra super

a ¶Ecclesias toto orbe diffusas b ¶Ne se extollant multitu… ne deceptorum. vnde: Da illi domine vuluam sterilem & vbera arentia.

nationes, & imminuam eos ne imperent Gentibus, neque 3

a ¶Ecclesiæ. b ¶Vt deserto scilicet Dei auxilio in Aegyptum confidant.

erunt vltra domui Israel in confidentia, docentes iniquita- 4

a ¶Ecclesia… disciplinis. b ¶Aegyptias voluptates

tem, vt fugiant, & sequantur eos, & scient quia ego domi- 5 6

c d nus Deus. Et factum est in vicesimo & septimo anno in pri- 7

a ¶Mense b ¶Alias vicesima.

mo in vna mensis factum est verbum domini ad me dicens: 8 9

a ¶Mihi in oppugnatione Tyri, vt impleret voluntatem meam

Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis seruire fecit 10 11

e exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum. Omne 12

a ¶Gestantium cophinos terræ & lapides.

caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est. Et mer- 13 14

a ¶V… exercitui, quia nihil p… inuenit in Tyro.

ces non est reddita ei, neque exercitui eius de Tyro pro ser- 15 16

uitute qua seruiuit mihi aduersus eam. † Propterea hęc dicit 17

* …heod. Ineffabilis est clementia Dei …ux mensura qua… m & pudore ir…rt supplicia, & r…sus ea sanat qu… percussit. Hic igitur captiuitatē Aegyptijs minatē, & …persionē & solitudinem, quā breui tempore definit Quadraginta e… annos erit eius …mo… ad quam ne mo… cedat, neque om… Aegyptus, …sed Magdalo, & Syene vsque ad terminos Aethiopū, …tai q; fore promit vt reuocent.

…tures. Quæ interpretatur pa…nis conculcatus, vbi panis de cœlo descendit, ab hæreticis conculcatus est, vt cum venerint ecclesiam: habitent in pane conculcato.

b *…erunt.* Semper recolentes quod in Aegypto extruxerunt lateritias ciuitates.

c *…cient.* Hæc omnia fient, vt tertiò sciant Aegyptij, quia ego …d. Quod ideo videtur dici, vt cognitio prima Aegyptiorum in carne sit, secunda in anima, tertia in spiritu: …imò super terram, secundò huius mundi conuersatione finita, tertiò post resurrectionem.

d *…factum est in vice.* Quæritur quomodo post annū 10. superioris sermonis statim vicesimus & septimus annus ponitur, & in sequentibus decimus & duodecimus, & in extrema descriptione templi vicesimus quintus. Sed facilis solutio est. Quia enim de Aegypto & superior, & hæc prophetia est, licet diuersis sit facta tēporibus tamen quia … vna sunt prouincia, iunctæ sibi sunt: quod in Ieremia crebrò legimus, vt scilicet præpostero ordine tempora … scribantur. Prius enim Sedechiæ in quibusdam gesta referuntur, post Ioachin qui ante eum fuit. In Psalmis quoque (quia carmen est lyricum) historiæ ordo nō quæritur.

E… fact. est. In Gen. legimus 27. die mensis secundi super faciem terræ aquas diluuij inundasse, & 27. die. septimi mensis

vnde Græce, *μήνη* mene, idest, luna a mense nomē accepit. Hoc numero dictum est in 27. die lunę parū quid luminis remansisse: ne penitus ira Dei absque misericordia sit. Quando autem totus lunę orbis impletur, tūc Pascha & oēs maximę solemnitates celebrantur. In hoc ergo numero, & bona & mala pariter continētur: Bona Nabuchodonosor, mala Aegyptijs quorū vastitas nunciatur. E

e *Fili ho.* Hier. Nabuchodonosor cū oppugnaret Tyrū, arietes & machinas vineasque, quia cincta erat mari, muris non posset adiungere, infinitam exercitus multitudinem iussit saxa & aggerem comportare, & expleto medio mari, immo freto angustissimo vicinum littus facere insulę continuum. Quod cum viderent Tyrij iamiamque perfectū, & percussione arietum murorum fundamenta quęrerētur, quidquid preciosum habuerunt, nauibus ad insulas asportauerunt, vt capta vrbe nihil dignum inueniret Nabuchodonosor tāto labore. Et quia Dei in hac parte obediuit voluntati, post aliquot annos data est ei Aegyptus. Multoque sęuior Tyrus Aegypto illa enim oppugnabat Ierusalem, hęc vanū promittebat auxilium. Aliud est aūt spe imbecillitatem decipere, aliud aduersus populū Dei pugnare, & hoc est Nabuchodonosor rex Ba. ser. f. e. s. F

Oppugnatio Tyri.

† 32. q. 5. c. fina.

Hiero. Cum Nabuchodonosor mercedē accepit boni operis, intelligimus Ethnicis si quid boni fecerint, mercedē reddi. vñ in Iere. Nabuch. colūba Dei dicitur, quod contra populum peccatorem voluntati Dei seruierit. vnde: *Adducam seruum meum Nabuc.* Condēnamur ergo cōparatione Gentilium, qui legem naturaliter faciunt, nos etiā scriptam negligimus: de quo Pau. ad Ro. plenissimè disputat.

Ierem. 25. g.
Ibidem b.
In hunc loc.

* Theod. Propter longā obsidionē oē caput caluū factū esse ait, oēmq; humerū depilatū. Commoratio. n. diutina

☞ sub

NICOLAVS DE LYRA.

1 [C]ollocabo eos in terra. *quæ est in optimo Aegypti loco.*

2 [E]t erunt ibi in regnum. *ita quòd non reuertentur ad pristinam pompam & superbiam.*

3 [N]eque erunt vltra domui Israel in confidentia. *scilicet falsa, ut fuerunt tempore Sedechiæ.*

4 [D]ocentes ini. *Induxerunt enim Sedechiam ad frangendum iuramentum, quod fecerat regi Babylonis: ideo subditur.*

5 [V]t fugi. *de dominio Nabuchodonosor.*

6 [E]t sequantur. *Aegyptios de eis conficiendo.*

7 [E]t sci. *per experientiam potestatis & vindictæ meæ.*

8 [Et] fa. *Hic ponitur destructionis Aegypti causa effectiua: Quarum vna principalis, scilicet Deus, & alia instrumentalis, scilicet rex Babylonis & eius exercitus & vtraque tangitur in hac parte. … mittitur tamen tempus huius reuelationis factę Ezechieli, cum dicitur:* Et factum est.

9 In pri. *scilicet mense.*

10 In vna. *i. prima die mensis: vt supra expositum.*

11 Nabuc. *s. in exequutione iustitię meæ.*

12 Aduer. *quę propter suam superbiam destrui meruerat secundū diuinam iustitiam.*

13 Omne ca. *in exercitu Nabuchodonosor.*

14 Decal. *ex deportatione bacineti ferrei vel galeæ.*

15 Et om. *ex deportatione lapidum & lignorum quibus Nabuchodonosor voluit facere viam vsque ad Tyrum, vt prædictum est.*

16 Et mer. *quia habitatores Tyri videntes appropinquare eius captionem, omnia preciosa quantum potuerunt, miserunt ad insulas longè per nauigium, & residuum absconderunt in terra vel proiecerunt in mare, ne aliquid inde haberent Chaldæi.*

17 Propterea. *idest, faciam eum ibi habere victoriam.*

* Et

MORALITER.

† 2 *[E]t erunt ibi in regnum humile inter regna cætera erit, &c.* significatur, quod Deo reconciliatus per pœnitentiam veram humilior debet esse quam antè.

† *MORA-*

sub diuo talia facere consueuit, æstu sæpè cutem distrahente partibus illis quæ nudæ membris corporis propositæ sunt. Pollicetur autem Nabuchodonosor se mercedē daturum Aegyptum, pro laboribus ad oppugnationem Tyri susceptis: non quia animo diuinæ ministrans voluntati, hæc molitus fuit. suo. n. conatu contra omnes has gētes adduxit exercitum: verum per hæc declarat, nihil se inuito factū iri. *Duo enim passeres*, inquit, *asse veneunt, & vnus ex illis non cadet sine patre vestro qui in cælis est*, quem nihil latet eorum quæ fiunt. Verum alia quidem ipse moderatur, alia verò fieri permittit, modo liber hominis cedens arbitrio, modo eos qui digni sunt per alios puniri concedens.

† propter opus. Matth. 10.

a dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonosor regē Baby- 1
lonis in terra Aegypti, & accipiet multitudinem eius, & de-
prædabitur manubias eius & diripiet spolia eius: & erit mer-
¶Tyrum
ces exercitui illius, & † operi quo seruiuit aduersus eam. De-
di ei terram Aegypti pro eò quòd † laborauerit mihi, ait domi-
¶Qui Aegyptus captus fuerit ¶Christus. b ¶Tunc.
b nus Deus. In die illo pullulabit cornu † domus Israel, et tibi 2 3
a ¶O propheta. b ¶Vaticinium tuum completum.
c ¶Quæ: Fient, vt qui audierint, scient quoniam ego do.
dabo apertū os in medio eorū, & scient quia ego dominus. 4

a *Ecce*. Hoc quidam dicunt sub Nabuchodonosor completum esse, alij sub Cambyse filio Cyri, qui Aegyptum vsque ad Aethiopiam vastauit vt Apim quoque interfecerit, & omnia eorum simulacra deleuerit. Quam ob B causam putant eum versum in amentiam casu equi, & proprio pugione confossum. Plenissimè narrat hanc historiam Herodotus, vbi & omnis Aegyptus per pagos & vicos & castella describitur, & Nili origo, Gen... & populi, & mensura terræ per circumitum vsque ad desertum Aethiopiæ, & littora magni maris, Labiæ & Arabiæ confinia demonstrantur. Causa autem ir... est contra Aegyptios, quod populum Dei suo dece... auxilio, ne i... sperauerit, ... ad iracūdiam prouocauerit.

Herodotus lib. 1.

b *Cornu*. Id est, regium genus, ... alij putant Z... bel filiū Sala... qui per Iec... de stirpe Da... scendit. Alij ... mum tempo... runt, quand... tant Eliam ... rum, nos aut... nu domini super Christo intelligentes, præsentem ... mus historiam.

✻ Theod. Cornu diuina scriptura alias pietatem, alias potentiam, alias regnum. Aegypto euersa ... meus populus efflorescet, pietateque potietur, n... bens sibi magistram improbitatem. Præbebunt propheticis verbis aures, quòd me Dominum esse ... petint. Hoc enim declarauit cum dixit: Et dabo os in medio eorum: nam per Ezechielem omnem pro... cum chorum significauit.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et depræ. *idest, quæcunque preciosa, & dicuntur manubiæ quasi manu captæ. Cætera patent ex dictis. Sed quæritur hic, quomodo bona Aegypti data fuerunt a Deo Nabuchodonosor & eius exercitui pro destructione Tyri? Ad quod dicendum, quòd si Nabuchodonosor fecit hoc intuitu iustitię vtpotè propter malitiam habitātium in Tyro, bene meruit ex hoc retributionem temporalem, quamuis esset idololatra & infidelis. Si autem non fecit hoc intuitu iustitiæ, sed dominationis & cupiditatis libidine, sicut videtur tex. sonare ex præcedentibus: sic non meruit inde mercedem aliquam, etiam temporalem, & secundum hoc scriptura loquitur hic de eo, sicut & in multis alijs locis more humano. Apud homines enim ille cuius aduersarius debellatur ab aliquo, gratus est debellanti quamuis non fecerit hoc intuitu eius sicut dicitur. 2. Reg. 8. quòd Thou rex Emath misit localia pretiosa Dauid, eo quòd percusserat Adadezer Syriæ eius inimicum, licet hoc fecisset aliqualiter propter i...*

2 In di. *Hic consequenter describitur populi Iudaici red... Iudæam, cum dicitur:* In di. *i. in tempore a Deo præuiso.*

3 Pullula. *Quod fuit impletum tempore Cyri, qui sub Zorobabel duce dedit Iudæis licentiam redeundi.*

4 Et ti. *quia omnibus apparebit, quòd tua prophetia fuit impleta: & sic poteris constanter dicere, quòd hoc habuisti ex diuina reuelatione. Sicut enim Mardochęus & Daniel post reditum captiuitatis vixerunt per aliquod tempus, vt patet ex lib. Esther ... quia Assuerus cum quo fuit Mardochæus, regnauit post reditum captiuitatis Babylonicæ, Mardochęus autem & Ezechiel ducti ... in Babylonem simul cum Iechonia rege, & sic potuit tantum ... sicut Mardochæus.*

CAP. XXX.

Hieron.

a E*T factum est.* Post 20. & C 7. annum captiuitatis Ioachin. Reuertitur ad pręsens tēpus, quando contra Aegyptum cœperat prophetare, idest, ad annum 10. mensem 12. in vna mensis.

CAP. XXX.

¶Quod et tin princip. o apud Deum.
E T factūm est verbum domini ad me di- 1
a ¶Omnibus nationibus & specialiter ad Aegyptios.
a cens: Fili hominis, prophēta & dic: Hęc
a ¶Quia b ¶Corporis & animæ.
b dicit domin9 Deus: Vlulate, vę vę diei, 2
a ¶Cuiusque in morte, vel, omnium in iudicio generali. 3
c qa iuxta est dies, & appropinquat dies
d a ¶Non claro sole rutilans Babyloniam afferens tempestatem.
b ¶Omnium, non tantummodo Aegypti, in quo certum est de cunctis Gentibus prophetari.
c ¶Flammens & versatilis sermo diuinus, qui bonos a malis diuidat, & pessimos suo igne consumat.
domini, dies nubis, tempus Gentium erit. Et veniet gladius 4
¶Tunc a ¶Quæ vicina Aegypto b ¶Idest, quia. c ¶Qui male steterant. 5
e in Aegyptū, & erit pauor in Æthiopia, cūm ceciderint vul- 6

Amos 5.

b *Fili ho. Leo rugiet, quis non timebit? dominus loquutus est, quis non prophetabit?* *Fili ho.* Hoc in diuinis scripturis sēper in bonam partem accipitur numero singulari seu in plurali in malam. *Filij hominum dentes eorum ar. & s.* Et alibi. *Fi. ho. vsquequo gra. c.*

Psal. 56. a. Psal. 4. a.

c *Iuxta*. Hier. Omne tēps æternitati comparatū breue est. Vnde Iacob centum & 30. annos quib. vixerat, paucos & pessimos vocat. Et Dauid. *Dies nostri sicut vm. ora*. Hęc reputantes nec potentia erigimur, nec diuitijs incumbimus, nec fœlicita... mur Omni... sicut vm. pr...

Gen. 47. Psal. 143. c.

✻ Theo. H... nibus terror... cutit, lamen... lugere iuber... autem voca... plicij tempu... bem offensa... lamitate ten... & tempus g... supplicium ... bus illatum ... pauit. Non enim meus populus in... cidet mala, sed etiam gentes impietatis pœnas dab...

d *Dies domin.* Hieronymus. Quando omnis sæcu... uersatio destruetur, & errore sublato vna verita... rebit.

e *Et erit*. In eis, scilicet, qui trans Aegyptum in n... roris & tenebris commorantur, quorum nigredo ... dorem aut vix, aut nunquam conuertitur.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXX.

Diuisio.

✻ 1 E T factum est. *Hic consequenter Ezechiel prophetat non solum contra Aegyp. sed etiam contra eorum auxiliarios. Et diuiditur in duo, quia primò prophetat contra vtrosque coniunctim. secundò contra Aegypt. separatim, ibi:* Hæc dicit. *Circa primum primum dicitur.*

2 Vlu. *prę dolore.*

3 Væ. *s. destructionis Aegypti, quæ propinqua est, ideo s...*

4 Et veniet. *scilicet Chaldæorum.*

5 In Aegyptum. *& etiam super auxiliatores eorum. i... ditur.*

6 Et erit pa. *quæ erat Aegypto confœderata.*

MORALITER.

† 1 *Et fa.* Hic Ezechiel prophetat contra Pharaonem & eius auxiliatores. Per Pharaonem verò significat... mo potens carnalis & malitiosus, vt prædictum e... xiliatores eius in malis suis notantur cum dicitur.

a t destructa. vt nihil pristinæ firmitatis remaneat vt de fictis pessimis fundamentis ponatur fundamentum Christi super quod ædificatur ecclesia. *Omnis enim plantatio, quam non plantauit pater meus cælestis, eradicabitur*. vnde: *Vt euellas,& destrues,& dissipes & disperdas.*

b *Aethiopia*. LXX. Per & Cretẽses, & Lydij, & Libyes omnes commixti & filij testamenti mei in ipso gladio cadent. *Aethiopia & Libyes* liero. Q d. Hi omnes peribũt in Aegypto. Hos oẽs pro diuersitate vitio, & interpretatione nominum, in visione Syri ... quibus dicitur ... nationes ... *Vos Gentes ... qui dicimini ... Num... cum dixisset ... in carne, ... Gentes in ritu. Et alibi: ... Israel secundum ...* Caueamus ergo ne corde retineamur in Aegypto, vnde semel exiuimus: ne inter Gentes mueti, gladio cipereamus. ... alij tedant nti. Si autem Gentes trucidantur in Aegypto, quanto magis filij testamenti Dei, qui commanentes panes angelorum, Aegypti peponũ, cepam ac † porrorum & cucumerum recordati sunt.

D descenderunt: & his similiter pœnas minatur, quãdoquidem præter suam voluntatẽ relicta Iudæa contenderunt in Aegyptum, quod & per eundem Hieremiam illis denunciatum legimus.

d *A turre*. Vbi Nilus innauigabilis, & catarractarum fragor, & oĩa inuia plena serpentib. & venenatis aĩalibus. Si autẽ Magdalus magnificẽtiam, & Siene gyrũ sonat, patet φ Aegyptiæ opes & contumeliosa fortitudo a magnificentia & exaltat one, sui pereat vsque ad gyrũ Aegypti. vbi stabile nihil, sed incerto voluitur lapsu, & peruenit ad ruinã.

a ¶ Lata & speciosa est via, quæ ducit ad mortem, & multi ingrediuntur per eam. b ¶ Malorum Multi vocati, pauci vero electi. c ¶ Etiam.

a nerati in Ægypto: & ablãta fuerit multitudo illius: & de- 1

a ¶ Ita. vt ... in Aegypto reperiatur, de Aethiopia, & Libya, & Lydia, & generaliter de vniuersis populis, gladio cadat

b structa fundamenta eius Æthiopia & Libya, & Lydij, & om- †

a ¶ LXX Hi... dæ, vel mixti b ¶ Arabia secundum Symmachum. c Iudææ ¶ Dei.

c nẽ reliquum vulgus, & Chub & filij terræ fœderis cum eis 2

gladio cadent. Hæc dicit dominus Deus: Et corruent ful- 3

a ¶ ... & huiusmodi. b ¶ Qui ... in auxilium Aegypto. c ¶ Quæ ecclesiæ simplicitatem despiciunt. d ¶ Quæ sita in extremis finibus Aegypti, siue a Magdalo vsque ad Sienem secundum Lxx.

d cientes Ægyptũ, & destruetur superbia imperij eius. A tur- 4

re Siones gladio cadent in ea, ait dominus exercituum. Et 5

a ¶ ... Aegypti b ¶ Vt nihil firmitatis remaneat in Aegypto. c ¶ Congregationes.

dissipabuntur in medio terrarum desolatarum, & vrbes eius

a ¶ Rerum fine. ¶ Cum ignis Chaldæorum omnia vastauerit.

in medio ciuitatum desertarum erunt: & scient quia ego do-

a ¶ Qui comburat lignum, fœnum, stipulam, quæ super fundamentum Christi ædificata sunt. ¶ De quo, Ignem veni mittere in terram, &c.

minus Deus, cum dedero ignẽm in Aegypto, & attriti

a ¶ scilicet scientia falsi nominis, de quibus dicitur, Dissipa Gentes quæ bella volunt. b ¶ Ad præceptum complendum.

e fuerint omnes auxiliatores eius. In die illa egredientur nun- 6

a ¶ Aquila & Theodotio secundum quos Symmachus testimantes dicit. b ¶ Ad summum malitiæ verticem peruenerunt.

cij a facie mea in trieribus ad † cõterendam Aethiopię con- 7 8

a ¶ Vastata vicina prouincia b ¶ Aethiopibus. c ¶ In euersione Aegypti. ¶ Vltionis Aegypti, qua fugantur tenebræ peccatorum, & lux virtutum subintrat.

fidentiam, & erit pauor in eis in die Ægypti, quia absq; du- 9

bio veniet. Hęc dicit dominus Deus: Et cessare faciã multi- 10 11

a ¶ Gens ... quæ vastat Aegyptum, & Aethiopiam terret.

f tudinem Ægypti in manu Nabuchodonosor regis Babylo- 12

a ¶ Q... venict b ¶ Angeli c ¶ Super multitudinem Aegypti

nis. Ipse & populus eius cũ eo fortissimi Gentiũ adducentur

a ¶ ... m.

ad disperdẽdã terrã. Et euaginabũt gladios suos super Aegy-

a ¶ Tanta erit ira domini, vt siccetur alueus Nili. b ¶ Flumina eloquentiæ quibus irrigabantur. ¶ Sic.

ptũ, & implebũt terrã interfectis, & faciam alueos † fluminũ 13

a ¶ Tortorum

aridos, & tradã terrã in manus pessimorũ, & dissipabo terrã

e *Nuncii*. De quibus: *Angeli eorũ semper vident faciem patris*. Hi sunt messores qui *colligent de regno Dei omnia scandala vt mittant in caminũ ignis, vbi erit fletus & stridor dentium.* Matt. 18. b. Matth. 13. f. E

✻ Theod. Spem Aethiopiã ipsam vocauit, eò quo Aegyptij eorũ ope considerent. Sinautem Græca lingua, in robore declaratur. Hęc aũt Aegyptijs inquit, sustinẽtib. perturbabuntur adiutores Aethiopes nõ solum pp ea mala quæ illos inuaserint, sed propter sibi ipsis imminẽtes calamitates, quę eos occupabunt per nũcios quosdam a me missos festinantesque imperata perficere. † fluminis. F

✻ Theod. Quæ Aegypto ait, euentura sunt perturbatio nem quoque Aethiopię afferent, quæ finitima illius solliciti erit ne eadem patiatur. Deinde narrat Aegyptio rum adiutores cum Aegyptijs interfectum iri, &c. Filios vero fœderis Iudæos ipsos vocat, qui post obsidionem Ierusalem in Aegyptum assumpto secum Hieremia descen-

f *In manu Nabuch.* Hieron. cui scilicet traditi sunt ad puniendum. Ipse enim inimicus & vindex, qui etiam mercedem accepit eò quòd seruierit in expugnatione Tyri Aegypti multitudinem, vt multi in Aegypto esse desistant, qui semper in ea sunt. Quod autem dicitur in Deuteronomio. *In septuaginta animabus descenderunt patres vestri* Deut. 10. d.

NICOLAVS DE LYRA.

1 destructa. *ciuitatum & fortaliciorum Aegypti.*
2 Chub. i. *Arabia Aegypto confœderata.*
3 fi. *Iudæi qui post mortem Godoliæ fugerunt in Aegyptum, cum Aegyptus fuerunt partim occisi, & partim captiuati a Chal is, vt habetur Iere. 44. Dicitur autem hic Iudæa terra fœderis, ia promissa fuit Abrahæ & semini eius in fœdere quod iniuit cum dominus: Genesis decimoquinto.*
4 turre. *quæ est in vno termino terræ Aegypti.*
5 ladio ca. &c. *Et in hoc innuitur destructio totius terræ. Cæ tera ... vsque ibi.*
6 die illa eg. i. *Chaldæi procedentes ex ordinatione mea.*
7 In

7 In trieribus. *idest, nauibus habentibus tres ordines remorum.*
8 Ad conterendam Aethiopiæ con. *Post destructionem enim Aegypti fuerunt illi a Chaldæis per mare.*
9 Et erit pauor. i. *in Aethiopibus.*
10 In die. i. *tempore quo destruetur Aegyptus.*
11 Quia absque du. ven. et. *s. vtriusque terræ destructio.*
12 Et cessare faciam multitudinem. *quia non poterit resistere Nabuchodonosor regi.*
13 Et faciam alueos fluminum aridos. *Sicut dictum est supra Nilus transiens per Aegyptum, in plures alueos diuiditur, qui tamen per Chaldæos ad hoc fuerunt subdiuisi, vt equites & pedites transire possent faciliter per totam terram Aegypti.* Nilus.

✻ Hæc

MORALITER.

† *Aethiopia, &c.* Per Aethiopes qui tenebrosi interpretantur, dæmones significantur peccatis contenebrati. Et qui frequenter leguntur apparuisse in Aethiopum effigie & ipsi adiuuant hominem carnalem & malitiosum ad suas nequitias peragendum. Per Libyos, qui introcuntes interpretantur, consiliarij, qui admittuntur ad interiora significantur, & ipsi similiter adiuuant prædictũ m carnalem & malitiosum in malis suis: nam dant ei consilium secundum formam suæ voluntatis. Per Lydios

Lydios qui interpretantur nati consanguinei significantur & propinqui, qui similiter adiuuant prædictum: quia de rapinis suis sperant consequi temporale lucrum. Per reliquum vulgus significantur adulatores eius, attribuentes eius mala iustitiæ vel probitati. Per Chub grauitas interpretatur, eius ministri significantur, qui frequenter mandatum hominis mali, peius quam dixerit exequuntur. Per filios fœderis significantur illi qui prædicto confœderati sunt in malis: & omnes isti dicuntur cum eo puniri, sicut participes criminis.

† MORA-

vestri in Aegyptum. Nunc autem facti estis sicut stellæ cœli in multitudine, non exemplum terrenæ multitudinis possuit, sed cœlestis quæ virtutibus fulget.

a *Et disperdam*. Hieron Diuinæ clementiæ est malefacta subuertere, vt nulla similitudo quæ mentiatur imaginē veritatis remaneat in Aegypto.

b *De Memphis*. Quę vsque hodie metropolis est superstitionis Aegypti.

Hier. Memphis ex ore. Hi sunt qui dicunt, *frater, sine eijciam festucam de oculo tuo*, cum ipsi trabem habeant.

c *In Taphnis*. His ciuitatibus conciliabula hæreticorū signantur.

d *In Alexan.* Quæ in Hebræo No, hic secundùm prolepsim, idest anticipationem Alexādria dicitur, secundum illud Virgilij: *Lauinaque venit Littora*, quæ scilicet, postea sic vocata sunt, quando Aeneas in Latium venit.

Alexan. Hier. In Heb. No. quę interpretatur requies. In eis enim fiunt iudicia qui in delicijs quiescunt, secundum illud: *Homo quidam erat diues, & ind. pur. & b.* Et tentationibus inseruiunt, quorum vnus Iob expetit tentandum, tentationem namque zain dicunt.

Luc. 6. f.

Vir. in primo Aene.

† in die.

Luc. 16. c.

a ¶Quæ male creuerat. b ¶A Deo non enim boni angeli, sed mali tortores sunt. c ¶Cuius verba irrita esse non possunt. ¶Hoc sæpè repetitur, vt Dei verba sciamus esse, quæ fieri est necesse. ¶Ideo necesse est fieri.

& plēnitudinem eius in manu aliēnorum. Ego dōminus lo-

a ¶Ad hæc pertinet indignatio mea.

quutus sum: Hæc dicit dominus Deus: Et dispērdam simula- 1

a ¶LXX abominationes. b ¶Ex ære quo idola conficta. 2

c ¶Vt magistri ... non seducantur. 3

cra, & cessare faciam idōla de Mēmphis & dūx de tera Ægy 4

¶Si. 5

pti non erit amplius. Et dabo terrorem in terra Aegypti, & 6

a ¶In terrore. b ¶Conculcatio panis interpretatur, terram eorum scilicet, qui conculcant panem qui de cœlo descendit. ¶Ciuitas regni. c ¶Quæ est ... humile quod ad cœlum non ducit.

dispērdam terram Phatūres. Et dabo ignem in Tāphnis, & faciā iudicia in Alexādria Et effundam indignationē meā

a ¶Alij Sain ... tentatio, quæ est robur Aegypto. b ¶Quod est ... c ¶Quia portum habet tutissimum, & negociationes maris ibi exercentur. vnde poeta dicat Pelusiacam lentem

super Pēlusium rōbur Aegyptī, & interficiam multitudinē

a ¶Quæ etiam eo tempore populosa. b ¶Regem s. Babylonis, qui sicut ignis cuncta vastat. ¶Qui verbositatem atque del... suo ardore consumat.

Alēxandriæ, & dabo ignēm in Aegypto. Quasī parturiens

a ¶Omnis tentatio. b ¶LXX Diospolis. c ¶Vt omnis pessima con... regi ... dissipetur d ¶Quæ interpretatur ex ore.

dolebit Pēlusium, & Alēxandria erit dissipāta, & in Mēm-

a ¶Quia de omni verbo ocioso reddent rationem. b ¶Quæ Hebraicè On. c ¶Ciuitas.

phis angūstiæ quotidianæ. Iuuenes Heliopoleōs, & Bubāsti 7

a ¶Vrbes s. habitatores vrbium, vel mulieres qui sexus iniuriæ ... subiacet. ¶Vnde: Non iuuenes, sed mulieres, imbecillitate mentis. b ¶Quæ regia ciuitas. c ¶Cum caligine tenebrarum omnia complebuntur. ¶Nube mœroris & luctus.

gladio cadēt, & ipsę captiuæ ducētur. Et in † Tāphnis nigrē- 8

a ¶Genus regium s.

scet dies, cum cōtriuero tibi scēptra Aegypti, & defecerit in 9 10

a ¶Nec solis iustitiæ radij in ea lucebunt. b ¶Non mulieres tantum. ¶Oppida.

ea superbia potētiæ eius. Ipsam nūbes operiet, † filiæ aūt eius

a ¶Tunc s. cum me iudicem demonstrauero.

in captiuitatē ducētur. Et faciā iudicia in Aegypto, & sciēnt

quia ego dn̄s. Et factū est in vndecimo anno, in primo men- 11

e *Alexan.* quæ Hebraicè No. & dicitur requies. Multi enim sunt qui requiem quærunt, & iacere super lectos eburneos, & comedere lactantes agnos.

f *In Memphis.* vnde Nilus diuiditur, vbi Apis templum, & consulta respondent oracula

g *Iuuenes.* Hiero. Hebraicè on, quæ interpretatur dolor: Bubastus lingua Aegyptiaca oris experimentum. Omnes isti qui dolorem seculi ferre non poterant sed delicias Diospoleos sectabantur, & confidebant sibi in volubilitate sermonum, & aduersum cætera dogmata disputantes habuerant experimenta victorię, gladio sermonis domini concident.

h *Et in Taphnis.* Hieron. Taphnis, cedentes ori, subaudi diaboli, cui cedentes amittent lumen veritatis, & diem nocte mutabunt, & sceptra Aegypti atque omne imperium sentient in Taphnis esse contritum.

❄ Theod. Et in Taphnis nigrescet dies. Significat tenebras a calamitatib. profectas: quod idem rursum significauit, cum dixit: *Et ipsam nubem operiet*. Qui enim in mala inciderunt, haud æquè lumen vident, sed omnibus obscu-

obscuriorem diem opinantur. Deinde eorum qui... propositum sibi finem declarauit.

i *Iudi. ia.* multa, non vnum. Sicut enim *in domo Dei mansiones multæ sunt*, sic Aegypti diuersa supplicia. vt cum omnia facta fuerint, sciant Aegyptij, quod ipse sit dominus.

tię, in cuius titulo demonstratur, quod introierit ad ... bee vxorem Vriæ: priores sint Psalmi tertio, in q... re notatur a facie Abslon filij sui? Sed in Psalmi... responsio est Carmen enim lyricum est in quo r... ritur ordo historiæ, sed factorum carmina singu... In historia verò illud dicendum est, ea quæ de ... uersis dicta sunt temporibus non debere ratio... di, sed vnius loci narratione concludi. verbi g... quę de Aegypto dicta sunt alio atque alio temp... lectionis ordine cognoscantur. Cum hoc dixeru... net adhuc quæstio, cur in hoc eodem loco prim... ctus sit sermo domini ad Pharaonem anno 10. ... in 27. & deinceps. 11. secundum enim ordinen... decimus, secundò vndecimus, tertiò vigesimus ... annus singulis prophetijs debuerant prænotari ... dere possumus: *O altitudo diui. sa. & s. D. &c.* Et alibi. *& sapientiam quis inuestigabit?* Possumus quoque ... re, quòd in prophetis ordo historię non seruat... aliquibus locis. Non enim narrant præterita sed ... ciant futura, prout fuerit Spiritussancti volunta... storia verò non præposteratur narratio.

NICOLAVS DE LYRA.

Diuisio.

❄ 1 Hæc dicit, &c. *Hic prophetat contra Aegyptios separatim, & primo contra multitudinem plebis generaliter, secundò, contra personam regis principaliter, ibi:* Et factum est. *Circa primum dicitur.*

2 Et disperdam. *quia Chaldæi inde accipiebant aurum & argentum & destruebant residuum.*

3 De Memphis, &c. *Ciuitas est Aegypti, quæ nunc dicitur Dammiata.*

4 Et dux. *idest, rex.*

5 De terra. *idest, vsque ad magnum tempus, quia post finem 40. annorum in Aegypto fuit regnum, humile tamen, vt habetur cap. præced. Cætera vbi nominantur diuersæ ciuitates A... tent vsque ibi.*

6 Iuue. *i. homines ad prælium de istis ciuitatibus.*

7 Gladio. *in prælio.*

8 Et ipsę. *s. ciuitates.*

9 Capti. *idest, reliquus populus in eis habitans.*

10 Et in. *Metaphorica est loquutio, ad designandum tr... superuenturæ magnitudinem. Cætera patent in litera.*

11 Et factum est, &c. *Hic consequenter prophetat p... contra personam regis, & primò ponitur tempus h... nis, cum dicitur:* Et fa. *Sic enim computat Ezechiel qui fu... migratis cum eo, vt dictum est.*

se, in septima mensis, factum est verbũ domini ad me, di-
a cens: Fili hominis brachiũ Pharaonis regis Aegypti con- 1
a ¶ Metapho. secundum illud, Non est malagma imponere, nec oleum neca l gaturis.
fregi, & ecce non est obuolutũ, vt restitueretur ei sanitas, 2 3
a ¶ Vel vt acciperet malagma. b ¶ Si hoc factum fuisset. s. ideo. n. clemens & misericors, dominus rursum comminuit brachium eius, vt penitus cadat gladius, de manu eius, & Aegyptus in Gentes dispergatur, vel dissipetur.
vt ligaret pannis, & fasciretur linteolis, & recepto robore
a ¶ Procedere ad bellum.
possit tenere gladium Propterea hęc dicit dñs Deus: Ecce
ego ad Pharaonem regem Aegypti, & comminuam bra
a ¶ Prius. ¶ Iam
chium eius forte, sed cõfractum, & deijciam gladium de
¶ Tunc
manu eius. Et dispergã Aegyptum in Gentibus, & venti 4
labo eos in terris. Et cõfortabo brachia regis Babylonis, 5
daboq; gladium meum in manu eius: Et confringã bra- 6
chia Pharaonis, & gemet gemitibus interfecti corã facie
eius. Et confortabo brachia regis Babylonis, & brachia
a ¶ Vel. Sic.
Pharaonis cõcidet. Et scient, quia ego dñs, cùm dedero gla
b dium meum in manu regis Babylonis, & extẽderit eum
super terram Aegypti. Et dispergam Aegyptum in natio-
nes, & vẽtilabo eos in terras, & scient quia ego dominus.

D res bellicæ perfici consueuere.

Hierony. De rege Babylonio ĩ hoc capi nulla fit mentio, ne videatur contra captiuum populum in Chaldæa positum dominorum iracundiam prouocare. Sed dicitur de rege Assyriorũ, qui eo iam tempore captus fuerat à Chaldæis & omne robur Assyriorum Babylonio subiacebat imperio. vnde & decẽ tribus, idest, Israel Assyrij capiũt, duas autem, idest, Iudam & Beniamin, Chaldæi superant, & Ierusalem subuertũt. E

b *Et sci.* Profectus virtutis est scire qđ ipse sit dominus. vnde per contrariũ de filijs Heli, *filij pestilentes nescientes dominum.* De regibus autem qui rectum fecerunt in conspectu Dei, scriptum est, quòd nouerunt dominum. 1. Reg. 2. c

a *Bellum*. Robur fortitudinis. vnde. Cõ *tere brachium peccatoris & maligni*. Hoc cõterit in aduersariis nostris, dum nos persequentes nõ possunt opprimere, & pro salute nostrorũ Dei sæpè aduersus Pharaonem Babylonis cõsurg, vt potentẽ opprimat potentior, & mala radantur pero ...cõfortante domin brachia pessimorum, vt sciat qui liberetur quòd ipse sit dominus.

* Theodoretus. Mediocre inquit, supplicium ipsi intuli, neque penitentiæ remedijs vti voluit, vt pristinam rursus potentiam recuperaret. b Ideo maximis eum afficiam, omnique eum robore priuabo, vt ne bellicis quidem instrumentis vti queat, omnique robore & virtute imbuam Babylonium. Per brachia siquidem vires indicauit, quandoquidẽ brachijs

NICOLAVS DE LYRA.

1 Fili. idest, potestatem eius.
2 Confre. idest, de proximo confringam.
3 Et ec. non est ob. s. pannis & ligaturis, eò quòd fractura est insanabilis. Cætera patent vsque ibi.
4 Et disper. *captiuando populũ eius in diuersis terris, & nationib.*
5 Et con. bra. re. Ba. *i. virtutem eius & bellatorum suorum.*
6 Daboque gla. me. in ma. *hoc dicitur, ad insinuandum, quòd victoria quam habuit in Aegypto, fuit magis virtute diuina, quàm humana. Cætera patent.*

CAP. XXXI.

Et fact. est. Inuehitur hic contra eundem Pharaonem qui comparatur regi Assyrio. & post longissimam propetiam lamentatio super eodem assumitur, & dein ceps contra omnem Aegyptum.

a *Vnd.* Allegori. Non enim venit ad duodecimumqui numerus a plenitudinẽ cõsummatę virtutis est. Vnde & 12. sunt filij Iacob, quibus postea b deputantur tribus. Et 12. nomina prophetarum vno volumine continentur. Et apostoli 12. sunt quorum vnus proditor, cuius in locum Matthias eligitur Et Archisynagogi filia annorũ 12. a domino suscitatur. Emorroissa quoque anno 12 recipit sanitatem. Sed quia corripitur Pharao, & postea plangitur, tertius mensis & vnus dies vndecimo annorum numero copulatur. vnde in sequentibus 12. anno, mense 12. vna mensis, fit verbum domini ad Ezechielem dicens: *Fili hominis, assume planctum super Pharaonem re. Aegypt. & d. ad e.* Qui in ¶plangitur, ideo plãgitur, vt intelligat quanta bona perdiderit, & tamen quia Pharao erat, & brachium eius nondũ fuerat colligatum, nec pristinam receperat fortitudinẽ, ideo in anno & mense 12. viginti & nouem dies remanent. 12. vt annorum numerus compleatur. Vna igitur mensis die fit sermo domini ad prophetam.

Mar. 5. d Matt. 9. c

¶ Plangit.

CAP. XXXI

Et factum est in vndecimo anno, tertio men- 1
se, vna mensis, factum est verbum domi- 2
a ¶ Antichristo, quo corruente & alii rectores tenebrarum harum & principes mundi facilius corruant. 3
ni ad me dicens: Fili hominis, dic Pharaoni 4

F

¶ Cui

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXI.

Et fac. est. *Postquam Ezechiel prophetauit contra Aegyptum ad hoc adducit exemplum. quod primò declaratur, secundò, propositũ adaptatur, ibi. Cui assimilatus es. Circa primũ sciẽdum, exemplum ponitur hic de rege Assyriorum, qui fuerat potentior Aegypti, & tamẽ debellatus fuerat ex ordine diuinæ iustitię Nabuchodonosor propter quòd rex Aegypti non debebat cõfidere se posse ei resistere. Igitur pars ista in duas diuiditur: quia primo* ponitur regis Assyriorũ sublimatio, secundò eiusdẽ deiectio ibi. Propterea. *Circa primum ponitur tẽpus huius reuelationis, cum dicitur.*
1 Et fa. est. *s. transmigrationis Ioachin.*
2 Tertio. *s. mense.*
3 Vna mẽsis, factum est, & c. *idest, prima die mensis, & sic patet quòd hæc reuelatio facta est post præcedentem per duos menses sex diebus minus.*
4 Dic Pharaoni. *eos coniungit in prophetia, quia coniungendi erant in pœna.*
* Cui

MORALITER.

1 *Et factum est in vndecimo an.* Hic Ezechiel prophetat contra regem Aegypti comparatiuè, ostendens ad literã eius præsumptionem, quia rex Assyriorum eo potentior non potuit resistere Babylo. Et iste ex sua præsumptione resti tit propter quod fuit turpiter debellatus. Per regem Aegypti Moraliter potest hic significari quilibet præsumẽs de sua virtute, propter quod debellari non timet à mundo, nec vel hoste, & propter suam præsumptionẽ Deus permittit eum enormiter cadere, sicut dicit gl. Hebraica de Salomone super illud Prouerb. 30. a. *stultissimus sum virorum* Ipse enim Salomon sciebat esse dictum Deut. 17. d. quò rex Israel non debebat sibi multiplicare equos nec immensa pondera auri, & argenti, ne per hoc in superbiam eleuaretur, nec accipere sibi vxores alienigenas, ne per hoc a Dei cultu auerteretur. Et ipse præsumens de sua stabilitate virtutis contrarium fecit, propter qđ Deo permittente turpiter lapsus fuit. Et simile contingit de multis, qui de sua virtute nimis confidentes, fœdantur enormiter peccatis. Vnde dicit Hier. ad Nepotianum. Non in præterita castitate confidas, nec enim Samsone fortior esse potes, nec Dauid sanctior, nec Salomone sapientior, memẽto semper quòd paradisi colonum de sua possessione mulier eiecit. Et similiter contingit de alijs vitijs, hominibus præsumptuosis, qui occasiones cadendi negligunt.

† MORA-

a¶Alii multitudini. Multi enim sunt vo. pau. vero ele.
b¶Alii altitudine. Omnis qui se exaltat humiliabitur.
regi Aegypti & populo eius: Cui similis factus es ī magni- 1
a¶Sub figura arboris describit potentiam Assyrii regis.
tudine tua? Ecce Assur quasi cedrus in Libano pulcher ra- 2
mis, & frōdib. nemorosus, excelsusq́; altitudine, & īter cō 3
a¶Q Ideo tantum concreuit, quia: Aquæ nu. il. ¶Non Siloe quæ vadunt cum silentio, sed aquæ 4
Rasim & Aegypti 5
densas frōdes eleuatū est cacumen eius. Aquæ nutrierunt
a¶Super quam in principio mundi tenebræ ferebantur. 6
illū, abyssus exaltauit illum. Flumina eius manabāt in cir- 7
a¶Socios illius, s.
cumitu radicū eius, & riuos suos emisit ad vniuersa ligna
a¶Vnde, Hæc omnia tradita sunt mihi.
†regionis. Propterea eleuata est altitudo eius sup omnia li-
gna †regionis, & multiplicata sunt arbusta eius, & eleuati
a¶Irrigati. s. aquis abyssi. b¶Vt omnes subiiceret suæ ditiom.
sunt rami eius, †præ aquis multis. Cumq́; extendisset vm- 8
a¶Omnis qui facit peccatum, ex diabolo natus est, & in ramorum eius numero computatur.
brā suam, in ramis eius fecerunt nidos omnia volatilia cę- 9
a¶Quæ Christi mansuetudinem perdiderunt.
li, & sub frondibus eius genuerunt omnes bestię saltuū, et 10
a¶Vt nullus esset qui non eius tegeretur vmbraculo præter eum qui dixit, Venit princeps huius mundi, & in me non habet quidquam.
b¶Hæc sunt volatila, hæ bestiæ, scilicet.
sub vmbraculo illius habitabat cœtus Gentiū plurimarū.
†Eratq́; pulcherrimus in magnitudine sua, & in dilatatio-
ne arbustorum suorum. Erat. n. radix illius iuxta aquas
multas. †Cedri non fuerunt altiores illo in paradiso Dei. 11
Alii pini.
Abietes non adæquauerunt summitatem eius, et † plata- 12
a¶Vt singulas arbores colligam,
ni nō fuerunt ęquæ frondibus illius. Omne lignum para-
disi Dei non est assimilatum illi, et pulchritudini eius, qm̄

† campi. † campi. †propter aquas multas. Psal. 28. a † Pulcherrimus effectus est. †Cyparissi.

A a *Cui simi.* q.d. Non mireris si Babylonii te vincant atque subuertant, & imperium tuum & opes Aegyptias destruant. cum Assur multò te fortior ab eis deletus sit.

✱ Theodoretus. Quando longanimitate cum opus erat, vti noluit, sed fastu superbiaque insolescere perseuerauit, per interrogationem cum eo colloquitur. Dic inqt, ò rex Aegypti, quibus teipsum comparas, & cuinam regū esse te similem censes? qui tanta superbia abuteris? Deinde subijcit.

b *Ecce Assur quasi cedrus, &c.* ✱ Theod. Translationis vsus charactere, ait Assyriorum regē cypresso in Libano natæ similē fuisse, & magnitudine celsitatis, & copia sibi subiectorum, & decore prætorum & ducū: hos enim propagines vocauit.

Ecce. Hieron. Pulchritudo illius prædicatur, quæ in turpitudinē praua voluntate mutata est. vnde: *Confringet dominus cedros Libani.* vt excelsus, s. in altissimo montium Libano cstitutus, quā tò fuerit sublimior: tantò fortius caderet, vnde sensus magnus dicitur.

C Sciendum autem, quia quæcunque dicuntur de rege Assyriorum futuro tempore, à Lxx. quasi transacta memorantur: & sic vel ad arborem vel ad principem loquitur Assyriorum, vt tam in masculino quàm fœminino genere in vna persona vtatur, dum & arbor refertur ad Assyrium, & Assyrius in arbore nominatur. (Psal. 96. d)

c *Aquæ.* i. abūdantissimæ. *Abyssus. r. multitudo sonitus aquarū.*

d *Aby.* Hieronimus. ad quam in euangelio dæmones rogant ne mittantur.

✱ Theod. Aquam, & abyssum infinitas gentes ab eo in seruitutem redactas appellauit quas vectigal & tributū quasi quandam irrigationem exercitui afferentes veluti arbores quasdam enutriuit, effecitq́; vt eius cœtus, idest, ordines militares ad omnia ligna campi mitterētur, hoc est, ad eos qui nondum subiecti; neque in seruitutem redacti essent, vt illi etiam subiicerentur: quod ipsi arrogantiæ & superbiæ causa fuit.

e *Flumi.* De quibus. *Quid tibi & viæ Assyriorū, vt bibas aquā fluminis?* Et alibi: *Ecce dominus inducet super vos aquam fluminis fortem & multam regem Assyriorum, & omnem gloriam eius.* (Iere. 2. d; Isa. 8. b)

f *In ra.* Hier. Nota in ipsa habitatione diuersa conditio est. Alij habitant in ramis, quasi volatilia, scientiā sibi in philosophia & in hæreticorum dogmatibus pollic[...] Alij quasi bestiæ feræ, immites atque crudeles. Alij multitudo Gētiū plurimarū commixti diuersis di[...]

g *Volatilia.* Quæ iuxta viam comedere sementem *quia omnes peccauerunt, & egent gloria Dei.* Vnde. *Omnes d[...]uerunt, simul i[...] facti sunt:* ideo [...]mis eius fec[...] nidos.

✱ Theodo[...] Per volatilia [...] prudentiores [...]nes, & veluti [...] volantes, ac [...] indicauit: & [...]stias saltuum [...]ras gentes sig[...]uit, & ferinas [...]nulia sentien[...] ipse quoque [...]pretatus est. Nabuchodo[...] ipse vidit in s[...] & Daniel a[...] interpretatus [...]nium. Doc[...] nos ramoru[...] titudinem [...] Daniel, qui [...]tum viginti [...]pas Dario fu[...] mo ex his q[...] per orbem [...] regnabāt, ill[...] illo fuit. Para[...] quippe hoc l[...] bem terraru[...] cupauit: om[...] translatione[...] rans.

h *Omne lignu[...] disi Dei non est [...]tum illi, & pu[...]dini eius, quoniam, &c.* ✱ Theodoretus. Pulchritudi[...]lam dicit, quæ circa corporis ornatum conspicit[...] puream vestē, coronas, sedes lapidibus ornatas, h[...] scutatosque satellites, & alia omnia quæ consue[...] coram inspectantibus reges illustrare.

✱ Gregorius. Qui accipi in cedris, abietibus, & p[...] possunt: nisi illa virtutum cœlestium propriè alt[...] agmina in æternæ letitiæ viriditate plantata? Qu[...]uis excelsa sint condita, huic tamen primo angel[...] prælata sunt nec æquata. Qui speciosus factus in [...] condensisque frondibus esse dicitur, quia prælatū [...] legionibus tanta illū species pulchriorem reddid[...]ta & supposita angelorum multitudo decorauit.

Per hoc multi intelligunt non de rege Assyrio dici, sed de contraria fortitudine quæ in sermo[...] inter Cherubim dicitur esse generata & preciosis [...]cta lapidibus, & postea ad terrena suo vitio conci[...] cadens lucifer dicitur, vnde: *Videbam Satanam qu[...] cæ. ca.* Sed nos hæc omnia vt sequamur historia[...] hyperbolicos dicta intelligimus, quòd tantæ potent[...]rius fuerit, & sic cunctas nationes oppresserit, vt [...] lorum altitudini compararet.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cui si. *q.d. quantūcunque sis potens, adhuc tamen non ascendisti ad potentiam regis Assur. ideò subditur.*
2 Ecce As. *altior cęteris regibus, sicut Cedrus alijs arboribus.*
3 Pulcher. *in pulchritudine prolis.*
4 Et frondi. *idest, principibus & militibus copiosus.*
5 Et inter condensas. *idest, per multitudinem principum, & bellatorum suorum.*
6 Eleuatum est. *i. dominium eius super multa regna.*
7 Aquæ nu. *Per aquas & abyssum intelligitur copia diuitiarū per quam habuit fortes bellatores ex diuersis nationibus collectos. ideò subditur.* Et riuos. *Et quia per hoc eleuata est & di[...] testas sua. ideò subditur.* propterea, &c.
8 Cumque extendis. *per potentię suę dilatationem.*
9 In ramis. *i. reges magni acquieuerunt subijci sibi.*
10 Et sub frondibus. *i. homines qui videbantur ma[...] fuerunt subiecti per eum. Cętera patent vsque ibi.*
11 Cedri non fue. *i. omnes reges in terra, quantumcu[...] & amœna, non erant ei ęquales in potentia neque in m[...] bellatorum. ideo subditur.*
12 Et platani non, &c. Omne lignum. *idest, omn[...] quantumcunque pulchrum & amœnum in diuitijs & pot[...] fuit ei adęquatum.*

H Ideó nulla arbor in paradiso adæquatur ei, quia omni ngnũ non est assimilatũ illi & pulchritudini eius, quia on erecta in superbiam, sed nouerunt humilitatẽ tuam nec similitudinem Dei sacrilego ausu affectarunt. a Et.inl. Quantos enim Assur cupit habere in perditio nem antos cupiũt in alitem.

& stipites omnis generis idolorum templa nuncupauit: D quæ à montibus, & campis oĩno deleta sunt, per eos qui pridem pestilentes erant, sed postea fideles fuere gentes. e *Et recedent de vmbraculo eius omnes,&c.* ✻ Theodoretus. Cognita eius fraude, non solùm eius dominium effugerunt, sed etiam vsq; ad ipsum solum prostrauerunt, Domini mãdatum illud exequentes: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes,& super omnẽ virtutem inimici.* Luc.10.

a †speciosum feci eum, et multis condensisq; frondibus. Et 1
ęmulata sunt eũ omnia ligna† voluptatis quæ erant in pa- 2
¶Metaphoricos.
b radiso Dei, Propterea hæc dicit dominus. Deus: Pro eo ꝙ 3
¶Vt [illegible] i nata.
sublimatus est in altitudine, & dedit summitatem suã virentem
a¶Vt diceret: Ero similis altissimo. b¶Antichristi.
rentem atq; condensam,& eleuatum est cor eius in altitu-
a¶Babylonii, regis, vt quod vicit Assyrium Dei potentia esse intelligatur.
b¶Secundum domini impera a.
c dine sua, tradidi eum in manus fortissimi Gentiũ. Faciens 4
a¶Occulte Babylonium monet, ne populum Dei crudeliter opprimat qui sibi traditus est, ne simil in Assyrio patiatur, qui crudelis fuit & impius.
b¶Interficient. ¶Securis ad radicem arboris posita est.
d faciet ei. Iuxta impietatẽ eius eieci eum, & succident eum
a¶Vt corruat in superbia sua. 5
alieni & crudelissimi nationum. Et proiicient eum super 6
a¶Vt d[illegible] omnes [illegible] qui fuerunt in con[illegible]tu eius, participes pœnæ sicut culpæ. 7
mõtes,& in cunctis conuallibus corruent rami eius, & cõ
e fringent arbusta eius in vniuersis rupibus terrę, & rece- 8
a¶Quo [illegible] ne viderent solem. b¶Volatilibus cæli & bestiis terræ comparati.
dent de vmbraculo eius omnes populi terræ, & relinquẽt 9
†eum. In ruina eius habitauerũt omnia volatilia cęli,& in
a¶Vila perditione tua. 10
ramis eius fuerunt vniuersæ bestię regionis. Quamobrem 11
a¶In superbiam, nec se aliquid æstimabũt. nec irrigatione aquarum suarum per opulas æstimabãt diuitias. 12
non eleuabuntur in altitudine sua omnia ligna aquarũ, ne
a¶Metu confusa.
que ponent sublimitatẽ suam inter nemorosa atque fron
a¶Quæ erant sub imperio Assur.
dosa, nec stabũt in sublimitate sua omnia quæ irrigãtur a-
a¶Quæ per metaphoram dixit, aperit. b¶Reges. c¶Vnde, Cadent omnes qui descendunt in terram.
d¶Infernum, vnde, ingredientur ad extrema terræ.
f quis, quia omnes traditi sunt in mortẽ ad terrã† vltimam 13
a¶Non arborum ¶Non cum angelis Dei. b¶Alii in foueam sempiternam. ¶Inferni. 14
g in medio filiorum ad eos qui descendunt in† lacũ. Hæc di- 15
cit dominus Deus: In die quando descendi ad inferos 16
a¶Sociis eius. vel sanctis fortitudinibus quæ illum dolebunt ad inferos descendisse.
b¶Per translationem, secundum illud, Veni in altitudinem maris,& tam de.me.
c¶Cuius aquis ante irrigabatur. d¶Nationes.
†induxi luctum, operui eum abysso, & prohibui flumi- 17
a¶Assilli b¶Ne irrigarent eum, sed opprimerent. 18
h na eius, & coercui aquas multas.† Contristatus est super 19
a¶Assyrium, vel eam arborem [illegible] b¶In quo fuerat exaltatus. c¶Idem sibi timentia
d¶Aperte ostendit se de Assyrio metaphorice loqui. Cuius enim arboris ruina cõmoueret oẽs Gentes? 20
i eum Libanus,& oĩa ligna agri cõcussa sunt. A sonitu rui- 21

b *Pro eo quòd sublimatus est,&c.* ✻ Theod. Quaro non contẽ tus fuit in homines imperio, sed etiã cõtra maiestatem superbia abusus est, tradidi eũ in manus principis Gẽtium. Cyrumq; intelligit qui materno genere Medus, pater vero Persa erat, & à duabus nationibus profectus Assyriorũ & Babyloniorũ regnum obtinuit. Secundum historiam verò Nabuchodonosor accedere qui tantam crudelitatis superbiam imo bo labo [illegible] verò hæc ac [illegible] aliquis velit [illegible]e, compe [illegible] eum commu[illegible] dominum pe[illegible] diabolum per [illegible] icari, qui cũ [illegible] Deum fore somniasset excidit. Hũc autem rex gentium Christus superauit, & perdidit.
c *Et.* Hiero. alij.s. [illegible] ili potestati, [illegible] ditur ad pu[illegible] m Antichristi, [illegible] Satanæ.
d *[illegible] cident eum alie[illegible]* ✻ Theodor. Cum [illegible] Dominus illũ [illegible], & principatus tyrannide de[illegible] qui olim pe[illegible] erant, & à [illegible] eni ex gentibus, diuino præconio crediderunt, ij prorsus eum exterminauerunt, & radicitus eius tyrannidem extirparũt, & deiecerunt eum in montibus, vbi prius habebat delubra, atque erectis philosophiæ columnis. Ramos autẽ &

f *Quia omnes traditi sunt in mortem,&c.* ✻ Theodoret. Ad historiam redeũtes, ait ipsum Nabuchodonosor, & omnes qui cum eo fuerint morituros, atque eadem quæ alii homines perpessuros. E
g *Hæc dicit Dominus, &c.* ✻ Theodoretus. Abyssum vocat subiectas illi gentes q̃ cũ eo militaria munera exequebantur, lugebantque non illius cędem, sed suã cladem & euersionem. Illum enim non luxisse eos abundè declarauit, cũ dixit. prohibuit multitudinẽ aquæ, hoc est. non mittent tibi amplius tributa.
h *Contristatus es super eum Libanus, &c.* ✻ Libanum non montem vocat, sed regni densitatem & ligna agri, principes qui sub eo erãt, præfectis inferiores veluti in agro quodam consitos.
i *A so.ru.* Interfecto Babyloniorum rege, fama quæ circũquaque peruaserat, subiectas illi gentes perturbauit; & diabolo profligato, commotæ sunt gentes, & à pristina fraude ad salutarium dogmatum veritatem desciuere.

†Eden †inter condẽsa. †infimam. sepulchrum †obtenebratus. †fessa.

a Om-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Æmula. *i. omnes reges inuidebant ei propter eius excellẽtiã.*
2 Quæ erant. *Reges enim solent delitiose viuere, & ideo dicuntur esse in regnis suis quasi in paradiso. Dicitur tamẽ paradisus Dei, quia dignitas regia a Deo conceditur, Prou.8.d. Per me reges regnant, &c.*
3 Propterea. *Hic consequenter describitur regis Assur deiectio, cum dicitur.* Propterea. *i. quia propter potestatem à Deo sibi concessam eleuatus est in superbiam.*
4 Tradidi. *i. Nabuchodonosor.*
5 Iuxta impietatem. *Impietas est propriè peccatũ contra Deũ, sicut pietas est cultus diuinus. Rex autem Assyriorum ex nimia superbia prorruperat in diuinam blasphemiam & contemptum dicẽs 4. Reg. 19. scribens Ezechiæ:* Nõ te seducat Deus tuus, in quo habes fiduciam, &c. *& ideo meruit deijci à regno.*
6 Succident eum alieni. *id est, Chaldæi.*
7 Proiicient eum super montes *i. in montibus & vallibus, occidebunt eum Chaldæi interficiendo populum eius.*
8 Rece. de vm. eius. *id est, de dominio ipsius.*
9 Omnes populi terræ. *quos sibi subiecerat armorũ virtute.*
10 In ruina eius, &c. *quia comparauerat regem Assur cedro. ideò deiectionem eius designat sub similitudine casus cedri.*
11 Habitauerunt omnia, &c. *i. in cedro illa antequam rueret habitauerunt volatilia, &c. Et exponatur vt suprà.*
12 Quamobrem non eleuabuntur in altitudi. &c. *i. illi qui remanebunt de Assyrijs, non ascendent de cetero ad consimilẽ potestatem. Et subditur causa cum dicitur.*
13 Quia omnes traditi sunt in mortem, &c. *corporalem.*
14 Ad terram vltimam. *i. ad infernum, quantum ad animam, qui à doctoribus dicitur esse in profundis terrę. Et eodem modo intelligitur quod subditur.*
15 Ad eos qui descendunt in lacum. &c. *i. qui ante mortem Christi descenderant in gehennam, prout exponit Rab Sa.*
16 In die quando descẽdi ad inferos, induxi luctum, &c. *amicis eius.*
17 Operui eum abysso. *i. absorbui eum exercitu Chaldęorum.*
18 Et prohibui flumina eius, &c. *i. diuitiæ eius, & potentia non potuerunt eum liberare.*
19 Contristatus est super eum Libanus, &c. *i. regnum Assyriorum.*
20 Et omnia ligna agri, &c. *i. vinitores & agricolæ.*
21 A sonitu ruinæ eius commoui Gen. *præ stupore & admiratione de ruina tanti regis.*

✻ Cùm

a *Omnia.* vel omnia ligna, quæ quondã fuerunt bona, & irrigabantur aquis, & in Libani altitudine morabantur, accipient consolationem, quando principem suum viderint similia sustinere tormenta.

b *Cui assimila. es.* id est, ò Pharao, scilic. cui dictũ est in principio, cui similis factus es in altitudine tua: &c. Assyrio scilicet qui corruit.

Hieron. c *Ipse est Pharao, &c.* Lxx. Sic est Pharao † infimam. & om. mul e. vtquo modo. suprà Assyrius succisus est, & corruit, sic & Aegyptius. *Ipse est.* Anterioribus extrema coniungit, quia suprà dixerat. *Cui similis factus es in magnitudine t. Ecce Assur*

a ¶ Vt omnes scirent perditionem eius. b ¶ Hoc quoque arbori non conu...

næ eius cõmoui Gentes, cùm deducerem eum ad infernũ 1

¶ socius suis. ¶ Alias descendunt. a ¶ Inferni. b ¶ Dan. videant mala malis bona bonis retribui. c ¶ In corde terræ.

cũ his qui descendebant in lacum. Et cõsolata sunt in ter- 2

a ¶ Paradisi. ¶ Hebraicè Eden

a ra infima omnia ligna voluptatis, egregia atq; pclara in 3

situs ... ¶ Dei.

Libano vniuersa quæ irrigabantur aquis. Nam et ipsi cum 4

a ¶ Arbore ... b ¶ ... non interit ... insinuatur metapho...

eã descendent ad infernũ ad interfectos gladio, et brachiũ 5

¶ ... a ¶ Non ... ¶ Quæ in inferno erunt.

vniuscuiusq; sedebit sub vmbraculo eius in medio natio 6

a ¶ Postremo ... ad ipsum Assyrium. ¶ Q. Nullus t. bi similis ... omnes reges superasti

b num eius. Cui assimilatus es o inclyte, atque sublimis inter 7

¶ ... ¶ Regibus qui erant in comparatione.

ligna voluptatis? Ecce deductus es cum lignis voluptatis 8

a ... sunt in inferiora terræ, ... in ... gla. partes vul. erunt 9

b ¶ Immundo ... sunt l... cedros vel cypressos vocaui. c ¶ Non in requie

ad terram vltimam. In medio incircuncisorum dormies 10

¶ ... b ¶ Cui dicitur. Cui assimilatus es o incl. &c.

c cum eis qui interfecti sunt gladio. Ipse est Pharao & om- 11

nis multitudo eius, dicit dominus Deus.

patietur, tu quoque idem expectato supplicium, prædituss impietate.

quasi ce. in li. ... infert: *Sic est & om. m. i.* ... Sicut Assyrius ... drus, & cy... Babylonio ... te deiecta e... Pharao & ... eius, idest, ... bor, & ram... Babylonio ... tur.

* Theod. ... Cum supra ... Cui assimila... sum, & nar... quæ pertine... Assyrium ... lonium, lub... Pharao, & ... multitudo ... eius. Nam si... quit, multo... ior & illust...

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cũ deducerem eum ad infernum, &c. *quãtum ad animã.*

* 2 Consolata sunt in terra infima, &c. *i. in inferno, qui dicitur esse in terra profunda: quia illi qui prius ibi descenderant, receperunt cõsolationẽ aliquã de eius descensu. Solatiũ est misero habere socium in pena, & maximè illorũ qui occisi fuerant per reges Assyriorum. Per talẽ modũ dicitur Isa. 14. de rege Babylonis.* Vniuersi respõdebunt, & dicent tibi: Et tu vulneratus es sicut & nos, nostri similis effectus es, *sicut ibidem expositum fuit.*

3 Omnia lig. *idest, reges & potentes in hoc mundo qui in hoc mũdo vixerunt deliciosè.*

4 Nam & ipsi cum ea. descendent ad infernum. &c. *ad eundem locum.*

5 Et brachium vniuscuiusque, &c. *idest, fortitudo eius ad infernum deducta.*

6 Sedebit sub vmbra eius, &c. *idest, aliquam consol... eius descensu habebit modo prædicto sicut vmbraculum fa... latationem calefacto.*

7 Cui assimilatus es ò inclyte atque subli. &c. *H... quenter exemplũ de rege Assur positum applicatur ad pro... scilicet ad regem Aegypti, de quo suprà dictum est in pri... pituli.* Cui similis factus es. &c. *Et subditur.* Ecce Af... *Et eo... modo hic intelligitur.* Cui assimilatus es ò in... que subli. &c. *quasi diceret regi Assur in deiectione: Licet ... ei æqualis in potestate, vt suprà dictum est, tamen sui... magnus inter alios reges.*

8 Ecce deductus es cũ lig. vo. ad. *i. cũ regibus iam de...*

9 Ad terram. vl. *idest, in gehennam.*

10 In me. incircunsi. &c. *qui cum hoc erant idololatri...*

11 Ipse est. *Istud ponitur vltimò, ad denotandum, quod ea... sunt in hoc cap. dicta sunt propter eius deiectionem & popu...*

CAP. XXXII.

Hieron. C a *Et fa. est.* In multis exemplaribus iuxta Lxx. duo † die. decimus annus, & mensis decimus ponitur. Iuxta alios autem interpretes, decimus annus & duodecimus mensis: Vt vel iã capta sit Ierusal. & gaudiũ Pharaonis malis sibi imminentibus auferatur. Vel certè capienda, suis magis miserijs doleat quàm aliorum captiuitate lætetur.

* Theod. Pharaonis arrogantiam rursus & factũ accusat atque æmulatum eum fuisse draconis qui est in mari superbiam. Docti sumus autẽ istũ esse diabolum, qui in fastu Gentiũ & amara superbia commoratus est. Leonem Gen. 49. verò gentiũ regno potentẽ. Dñm esse didicimus. *Recũbẽs,*

CAP. XXXII.

a ET factũ est duodecimo anno, in mense duodeci- 1

† ¶ Prima.

mo, in vna † mẽsis, factũ est verbum domini ad

me dicens: Fili hominis assume lamẽtum super

rerũ Deũ superbia inflatus es, fluuio fretus eiusq... vt qui nõ indigeres neque nubibus, neque pluuia ... perna prouidentia & cura: verũ pedibus aquam ... bans eã deriuares ad agros irrigãdos, hac de caus... dã super te rete meũ, &c. Cõgruenter fluuio, & a... appositè hamum commemorauit & rete, quæ in ... tus est cũ dixit, in cœtu multorum. Nam veluti q... rete adhibito hostium exercitu & quasi quodam ... mea voluntate capiam te, & piscis instar venabo...

inquit, ... &c. Hoc ig... Quia tenta... lis fieri gent... perinde at... qui est in m... tra auctoren...

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXII.

* ET fact. est. *Postquã propheta denunciauit regis Aegypti deiectionẽ, hic consequenter assumit sup hoc lamentationẽ. Et diuiditur in duas partes, quia primò planctus incipit. secundò, iterum re-* Diuisio. *sumitur, sicut solet fieri in carmine lugubri. Secunda ibi:* Et factum est.

est. *Prima in duas: quia primò recolitur eius precedens ... secundò ponitur ipsius sequens calamitas, quia infœlic... nis genus est fuisse fœlicem. 1. de consolatione. Secunda ibi: ... mum dicitur præmittitur tempus reuelationis cum dicitur.*

1 Et factum est. *scilicet transmigrationis Ioachin. C... vsque ibi.*

MORALITER.

† 1 *Et fac. est.* Hic Ezechiel prophetat ex præcepto dñi, planctum assumit super deiectionem regis Aegypti. Moraliter autẽ per regẽ Aegypti ratione dignitatis regiæ significari põt homo magnus in scientia vel virtutibus qui ex donis gratuitis nimis erigitur. Et sic Deo permittente, & diabolo procurante, in enormia vitia labitur, & talis casus est multum plangendus. Tum ratione personæ. Tum ratione status & ratione grauitatis culpæ ex his aggrauatur: quia quantò status altior, tantò est culpa grauior: & per cõsequens pœna sequens. Item plangendus est pp scãdalum multorũ, occasionẽ ruinæ ex hoc accipiẽtium, & pp status infamiam, & propter dæmonum lætitiam, qui magis lætatur de deiectione modica personæ talis, quã de multis & maioribus malis in alijs personis. V... fert Greg. in Dial. quòd quidam Iudæus transiens ... bardiam, nocte superueniẽte intrauit quoddam a... ædificium factum antiquitus ad idoli cultum. ... mediam noctem venit turba dæmonũ, inter qu... sedebat quasi princeps, quærens a singulis quid fe... Et illis referentibus: dissensiones, homicidia, & ali... quæ procurauerant. Ille videbatur parum curare ... vnus dixit se frequentasse domũ cuiusdam episc... uoti, & eũ tentasse de quadam muliere deuota ibi ... nente. Et adhoc dictũ demũ episcopũ adduxisse, q... denti terga mulieris percusserat blãdiendo. Tunc i... ceps incepit illũ cõmendare, & eũ inducere ad pro... dum quod inceperat, quousque negotium perfec...

† MO...

a oni. De quo, *Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca* [...]rem. *Le[o] de sylua percussit eos.*
b flu. Hæreseos principibus, qui imitatur ecclesiasticos viris, dicentes dño: *In te inimicos nostros ve[n]t[ilabimus] cornu,* sec on ventilant ad salutem, vt de terra ad cœlum leuēt, sec[...] in profundū ab[...]iant.
c [...]conturba.&c. [Hie]ronymus. *Non [...] aquas Siloe, [...] adunt cum silen[tio]* ad aquas Aegypti turbidas, & cœno; quæ antequā pedibus draconis cōcul[ca]rentur puræ erant & suo fluentes ordine, postea autē quā turbatæ sunt [...] sui ordinem perdiderunt. Non enim ut hæretici te[...] nijs scripturæ [...] ētibus sed om[...] turbant. Quo[...] autem est ini[...] & vltor, non [so]lū aquas alienas [con]turbat, sed etiam [con]culcat flumina [...] & parcit etiam [...] nde: *Miserere [...] concul[cauit] m. ho[mo].* de quo: *Non magnifi[ces] [h]omo super ter[ram].*
d [Sa]gena mea. De qua: *Simile est regnum cœlorum sagenæ mis[sæ] in mari, & ex omni genere piscium congre[gant]i, quorum bonos [el]egent in vasa sua, malos autem foras mi[serunt].*
e Bestias. Quæ vitijs [a]ffectantur, per bestias & volatilia etiam hæretici significari possunt. [...] per volatilia cœli & bestias terræ, populos decep[...] & crudelitatem Gentium intelligamus.
f [Col]les. Principes scilicet hæreticorum, vel potestates contrarias, quæ per aera discurrunt, vallesque ad inferna [...] æternis mancipatæ supplicijs. Hæc omnia trāsfe[r]laud, vt scilicet cùm volatilia cœli & bestiæ carnibus [e]ius [fu]erint saturatæ idest, exercitus eius & vniuersa multitudo, cætera pars in vermes & saniem conuertatur: tūc [cœli te]nebris obuoluentur.
g *Et rigabo.* Hieronym. Superba enim & arrogans tumor [h]æreticorum non tam vitali & puro, quàm putrido & cœteni sanguine completur, vnde: *Pone eos vt stercus* [...]: Et alibi: *De stercore erigens pauperem.*
Valles

a¶ Potestatem, cui Aegyptus commissa est, vel vna prouincia, vel Aegyptus totius mundi. b¶ Qui circumit quærens quem deuoret. c¶ Non vnius s.

a Pharaonē regem Aegypti: et dices ad eum: Leoni Gentiū 1

a¶ Vitio proprio, non natus es a principio, vnde. Homo cum in honore esset non intel. compa. est iumen. &c. b¶ Diabolo qui dixit: Mea sunt flumina, & ego feci ea. c¶ Vt terram s. aquamque possideas. d¶ Quasi. ¶ Erectus in superbiam irrigatione fluminū.

assimilatus es, & draconi q̄ est in mari: Et ventilabas cor- 2

a¶ Multitudine exercitus. b¶ Vnde Apostolus: Qui autem conturbat vos, portabit iudicium quicumque est ille.

b nu in fluminib. tuis, & conturbabas aquas pedibus tuis, et 3 4
c conculcabas flumina eorū. Propterea hęc dicit dominus 5 6

a¶ Ecclesias s. & nouum testamentum. b¶ Diabolus semper in multitudine delectatur & turb s.

Deus: Expandā super te rete meum in multitudine popu- 7

a¶ Quasi coluber mu[...] fueras [...] inuolutus. b¶ Cuius iudicia latebant in mari huius mundi.

d lorum multorū, & extrahā te in sagena mea, & proijciam 8

a¶ Qui in cœlum posuisti os t[uum], & t[e] similem altissimo iactabas

rē in terrā. Super faciem agri abijciam te, & habitare faciā 9

a¶ Deuorandum. b¶ Secundum illud: Dedisti eum escam populis Aethiopum. ¶ Qui sementem conterunt secus viam. c¶ Non s[ol]ūm volatilia.

e sup te omnia volatilia cęli, & saturabo de te bestias vniuer

a¶ Reliquias s. ¶ Minores

f sæ terræ. Et dabo carnes tuas sup montes, & implebo col-

a¶ Hæreticorum. b¶ Cum [o]mnia vermibus scatebant

g les tuos † sanie tua. Et irrigabo terram fœtore sanguinis 10

a¶ Inferiores fideles.

h tui, † insuper mōtes, & valles implebuntur ex te. Et operiā 11
i

a¶ Qui transfigurabas te in angelum lucis. b¶ Super te, & nihil tibi lætum erit, & ad interitum tuum omnes populi & reges nimio horrore formidabunt. c¶ Cœli, vel draconis.

k cum extinctus fueris cœlos, & nigrescere faciā stellas eius. 12
l
m † Solē nube tegam, & luna nō dabit lumen suum. Omnia 13
n

a¶ Idest habitatores terræ mittam in tenebras vbi erit fletus & stridor dentium.

o luminaria cęli mœrere faciā super te, & dabo tenebras sup 14 15
p terrā tuam, dicit dominus Deus: cum ceciderint vulnerati 16

a¶ Vt qui prius Pharaoni seruierant: irascantur contra eum, videntes captiuitatem eius ad aliam terram quam draco non [cr]edebat esse perductam.

in medio terræ, ait dñs De⁹. Et irritabo cor populorū mul 17
q torū, cū introduxero cōtritionē tuā in Gentibus super ter 18

a¶ Cæsa s. tuo. b¶ Qui tuum prius mirabantur potentiam.

ras quas nescis, & stupescere faciā super te populos mul- 19

h *Valles.* Nimium depressas mētes, aut inferna aut humilem hæreticorum sensum pro terrenis omnia facientiū.
✻ Theodoret. Quando inquit ab hostibus captus & interfectus eris, insepultus permanebis, bestiarūque & volucrum ventres implebis, sanguinisque viui, & putrefacti cruores (hoc. n. stercora vocauit) & agros, & montes compleuit.
i *Et aperiam.* vnde: *Lux impiorum extinguetur.* Iob. 18. a
k *Cœlos.* De quibus: *Contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.* Eph. 6. b
l *Et nigres.* Hieron. Ad literam intelligi non potest, nunquā enim hoc factum est vel faciendum est.
m *Stellas,&c.* De quibus Iudas: *Sydera errantia quibus caligo tenebrarum in æternum reseruatur.* Iudæ d.
✻ Theodoretus. Non natura hæc ait accidisse sed propter eorum qui cruciabātur affectionem. Si quidem calamitatibus oppressi nocte obscuriorem Deum opinantur: quod quidem dicens ait: *Et adducam tenebras super terrā non super omnem terram.* Quod si quis re vera dicat tenebras ī Aegypto fuisse belli tempore, ipso Deo ostēdente se Babyloniis ad Aegyptios puniendos visum fuisse, a pia mēte non aberrabit.
n *Solem nube.* Cui scilicet contrarius est sol iustitiæ. *Solem nube,&c.* dñm, scilicet qui descendit in Aegyptum super nubem leuem, nullo peccati pondere prægrauatam: vel prophetis & Apostolis, de quibus. *Mandabo nubibus meis: ne pluant super eum imbrem.* Et in Psalmo. *Veritas tua vsque ad nubem.* Isa. 5. b Psal 35. b
o *Luna.* Idest, hæreticorum ecclesia, non dabit lumen suū nec decipiet credentes falsi nominis scientia.
p *Omnia luminaria.* Quidquid videtur in hæreticis esse doctrinæ, extincto dracone necabitur, & ipse dominus terram hæreticorum operiet tenebris ignorantiæ, *vt cęci cęcos ducant in foueam.* Luc. 6. f
q *Super terras bonas.* scilicet quas Pharao nescit, quando scilicet captiuitas Pharaonis alia captiuitate mutatur, de qua: *Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem.* Psal. 67. d
Gladius

NICOLAVS DE LYRA.

1 [L]eoni Gen. *In fortitudine & crudelitate.*
2 [D]raco. *i. cete. vnde Genes. 1. vbi nostra translatio habet:* Cete grandia *in Hebręo habetur:* Dracones magnos.
3 [V]enti. *idest, potestate tua eleuatus.*
4 [F]lum. *Hoc dicitur, quia terra Aegypti est fluuialis ex diluuione [Ni]li, vt supra dictum est.*
5 [C]ontur. *Tyrannicè regendo.*
6 [Pro]pterea. *Hic consequenter ponitur eius calamitas, & primo describitur hęc miseria, secundò eius causa effectiua, ibi:* Quia hæc [di]cit: *Circa primum dicitur in persona Dei:* Propterea. *i. quia [...] es potestate à me tibi concessa.*
7 [E]xpandam super te. *idest, exercitum Chaldęorum.*
8 [E]xtraham. *De loco præsentis vitę.*
9 [Su]per fa. *Quia cadauera sua & suorum bellatorum remansura [in]sepulta bestijs & auibus laceranda.*
10 Et imple. *idest, in quocumque loco fugeris, occisus eris.*
11 Et operiam. *Hoc dicitur ad designandum magnitudinem tribulationis Aegyptiorum, quę designari solet per tempus obscurum & tenebrosum, vnde Ouidius in primo de tristibus dicitur:* Tempora si fuerint nubila solus eris. Ouidius.
12 Solem. *idest regem calamitate deijciam.*
13 Et luna. *idest, regina.*
14 Non dabit. *idest non incedet ornata, sed magis captiuata.*
15 Omnia luminaria. *idest, sapientes Aegypti tunc enim vigebat ibi sapientia, vt habetur. 1. Metaph.*
16 Mœrere faciam. *Propter regis & reginę deiectionem.*
17 Et irritabo. *idest, contra te prouocabo.*
18 Cum induxero. *Contritionem tuam in Gentibus, idest, cum populum tuum contritum captiuabo inter Gentes extraneas & longinquas.*
19 Et stupescere fa. *idest, propter tui & populi tui tantam deiectionem.*

a *Gladius meus.* De quo. *Viuus est sermo Dei & efficax &c.* qui
A volat, discurrit, perstringit cernentiũ oculos, vultusq; deterret vt obstupescentes super ruinã Pharaonis, se in illo videant esse deiectos. *Gladi⁊s.* De quo: *Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem multorum in Israel*, vt scilicet iacẽtes eleuet, & malè erectos humiliet.

Heb.4.c. Luc.2.

b *Inexpugnabiles.* Omnes hi tradẽtur puniendi peioribus de quibus: *Immissionem per angelos malos.* Et apostolus: *Quos tradidit*, inqt. *Satanæ.*

a 77.c. 1.Tim.1.d

c *Super aquas.* Si beatus qui seminat sup aquas, vbi bos & asinus calcant. Et contra infœlix est, qui nec simplices quidẽ suo vltrà potest errore detinere, ita vt pes hominis nõ calcet in eis, vt nec si-
B gnum quidẽ sapientiæ & rationis aquę Aegyptiæ in se habere videantur.

* Theodoretus. Cũ captus fueris, ĩquit alii quidem pristinę tuæ recordati audaciæ, se immites erga te & absque misericordia præbebunt: alii verò lugebunt cruciabũturque. ex iis, quæ tibi acciderint impendentia sibi mala coniicientes. Tum docet Babyloniorum exercitum vẽturum cum ãtesignanis optimatib. quibusdã (hoc .n. gigantes vocauit) vt qui etiã sint omnibus gentibus crudeliores. Pœnas inquit, a te ò Aegypte superbiæ exigẽt. Nã
C que hanc contumeliam nuncupauit, contumeliosus eñ superbus, & arrogans aitque fore vt ipsorum robur destruant, & eos captiuos abducant, iumentaque diripiant, ac diutius imperturbatum fluminis permaneat fluctum, neque iumento, neque homine eo perturbante solitudinem quam captiuitas attulerit

multas. † in profundum descendere faciam. † in Aegypto † villas. † gladio dati sunt.

d *Et scient quia ego Dominus.* Experientia.n. malorũ & suã docebunt tenuitatem, & meum dominium agnoscent.

e *Et factum est. &c.* Hieronymus. Suprà, vna die mensis, hic quintadecima die. In prima die, idest, in calendis, mensis principium est. In quintadecima. idest, quando lunæ orbis impletur: Et si quidem primus mensis fuerit azymorum est prima dies. Si autem septimus, scenopegiarum, quando figuntur tabernacula quæ solennitates apud Hebræos maximæ sunt.

Fit autem pl... super fortitud... Aegypti, vt in ... fortis esse desi... & infirmitatẽ re... Quanto enim ... mior tantò se... In Hebræo m... dinem. *Lata en... tiosa est via qu... ad mortem & m... grediuntur per e...* Israel è contra ... tur. *Vos pauci e... per oẽs Gentes.* ... enim rara, & ... *angusta via, qu... ad vitam, & p... grediuntur per ...*

f *Filias Gentiu... starum.* * Th... Filias rursus ... & viros voca... ait interfectu... foucam enim ... tem a sepulch... posito nomin... cupauit.

g *Cum his.* An... bus, scilicet ... sęculo mortu... perdiderunt ... dicit: *Ego sum* ... in peccatis m... pondere cor... inferos detra... vnde: *Sicut on... grauatæ sunt su...* Et alibi: *Introi... inferr. ter. Qui e... dit foueã incidit* ... vnde: *Lacum ... & effodit eũ, & ... in foueam qua...*

a¶ Quorum regna diabolus domino ostendit, & de quibus. Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum.

tos. Et reges eorum horrore nimio formidabunt super te 1

a¶ Hoc fiet b¶ Huc & illuc nulli parcens.

ppter vniuersas iniquitates, quas operatus es: cũm volare 2

a¶ Regnum b¶ Similem sibi ruinam timentes.

cœperit gladius meus super facies eorũ: & obstupescẽt re- 3

pente singuli pro anima sua in die ruinæ suæ. Quia hæc 4

dicit dñs Deus: Gladius regis Babylonis veniet tibi, in gla- 5

a¶ Alii gigantum. b¶ Quæ te sectabatur c¶ Gigantes qui Babylonii regis tenebantur exercitu.

dijs fortium deijciam multitudinem tuã. † Inexpugnabi- 6

les omnes Gentes hæ. Et vastabunt superbiam Aegypti, &

a¶ ... ministris. b¶ Non solum homines. ¶ Qui comparati sunt iumentis insipientibus.

dissipabitur multitudo eius. Et perdã omnia iumenta eius, 7

a¶ Tanta erit solitudo.

quę erant super aquas † plurimas, & non conturbabit eas 8

a¶ Vt limpidas faciat turbidas & cęnosas. 9

pes hominis vltrà, neque vngula iumẽtorum turbabit eas

a¶ ego non alius b¶ Draconis dominatione turbatas. c¶ Tunc.

Tunc purissimas reddam aquã eorum, et flumina eorum

a¶ vt sint. s. veri luminis nutrimentum. ¶ Purissima. s. & nitentia, nullo turbante. b¶ Hæc fient propter Aegypti solitudinem.

quasi oleum adducam, ait dominus Deus, cũ dedero terrã Aegypti desolatam. Deseretur autẽ terra à plenitudine

a¶ Vel sic. b¶ Qui remanserunt

sua, qñ percussero omnes habitatores eius, et scient quia

¶ Solus a¶ ergo. ¶ Pharaonis. b¶ Non spe salutis, sed quia de tanta potentia vitio superbiæ suæ deiectus sit in æterna supplicia. c¶ Animæ ab eo oppressæ, vel etiam aliæ quæ iam non ... in Aegypto, sed in regione viuorum

ego dominus. Planctus est, & plangent eum filiæ Gentium 10

a¶ Draconem b¶ Deleta à domino.

super † Aegyptum, & super multitudine eius plãgent eum,

a¶ ... anno & mense. b¶ Non in vna, vt supra. 11

ait dñs Deus. Et factũ est in duodecimo anno, in quintadecima mensis, factũ est verbum domini ad me dicens: Fili

a¶ Alii fortitudinem. ¶ Non super Pharaonem.

hominis, cane carmẽ lugubre super multitudinẽ Aegypti. 12

a¶ a superbia sua. ¶ Quia.

Et detrahe eam ipsam & filias Gentium robustarũ, ad ter 13

a¶ In profundum inferni. b¶ O rex es: 14

ram vltimã cũ his qui descendũt in lacum. Quò pulchrior 15

a¶ vt mereatis euadere mortem. b¶ Ideo immundis, circumcisi enim mundi sunt. vnde. Nos sumus circumcisio, qui spiritu Dei seruimus.

descende: et dormi cũ incircumcisis: In medio interfectorũ 16

¶ Alias eam

gladio cadent. Gladius datus est. Et attraxerunt eũ, & om 17

h *Quò pulchrior es &c.* q.d. Quò melior es ò rex Aegypti, vt debeas euadere, cum Assur & Elam & alij pereant

i *Gladius &c.* Ei scilicet contrario, quem *Dominus venit mittere in terram.* Sicut Christi gladius bonos a malis separat dicens. *Non veni pacem mittere super terram, sed gladium.* ... hæreticorum gladius omnes populos truncat & vul... deducit ad inferna:

e *Et*

☞ Lo...

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et reges eo. *idest, non solùm vulgares sed etiam reges & potẽtes timebunt ne simile eis accidat.*

2 Cum volare &c. *idest, vindicta meæ iustitiæ.*

3 Super faciem eor. *Videntes appropinquare Chaldæorũ exercitum, qui dicitur hic gladius domini, eo quòd erat exequutor diuinæ iustitiæ. Et hoc modo rex Hunorum dixit sancto Lupo episcopo Tracensi, se esse flagellum Dei.*

4 Quia hæc dicit. *Hic consequenter ponitur causa effectiua dictę deiectionis instrumentalis tamen quia rex Babylonis in hoc erat instrumentum Dei, vt dictum est, ideò dicitur.*

5 Gladius regis Ba. ve. tibi. *idest, ad destructionem tuam.*

6 Inexpugn. *Existentes cum rege Babylonis.*

7 Et perdam. *Quia Chaldæi non solum interficient homines, sed etiam prædabuntur animalia.*

8 Quæ er. *Terra.n. Aegypti pascualis est pp irrigationem Nili.*

9 Et non con. *idest. ita pauci erunt homines & animalia in terra Aegypti, quod ex transitu eorum non turbabuntur aquæ, sed erunt purissimæ.*

10 Et plan. *idest, mulieres in diuersis terris cantabunt ... carmen lugubre, magis ad derisionem quàm compassionem*

11 Et fact. est. *Hic resumitur carmen lugubre ex noua re... Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur miseria A... rum absolutè, secundo, comparatiuè, ibi:* Loquentur ei. ... *mum præmittitur tẽpus reuelationis factę, cùm dicitur:* Et ... *Scilicet transmigrationis Ioachim et sic facta est in eodem ... & præcedens & eodem mense, tamen alia die, quia præcede... fuit prima die mensis, hæc autem 15. vt patet in litera.*

12 Cane car. *Magis ad derisionem Aegypti quàm ad compassionem.*

13 Et detra. *i. dic eam detrahendam in gehennam.*

14 Et fi. *s. Gentes venientes in eius auxilium.*

15 Quò pulch. est &c. *In potestate & diuitijs.*

16 Descende. *In profundiorem locum inferni, quia qu... dus altior, tantò casus grauior.*

17 Gladius da. &c. *Regis Babylonis ad te interficiend... pulum tuum.*

* Loq...

a ...quentur ei, &c. * Theodoretus. Hæc item beatus Esaias de babylonio ait. *Et dicent tibi principes qui à seculo sunt. Et tu captus es, sicut & nos, &c.* Et hic quoque dicent tibi, qui fuerunt potentia illustres, & olim mortui sunt, hos gigãtes vocauit sis, idest, similis nobis mortuus. Quo.n. præstã-tios, qui tentaris fieri immortalis? descende igitur, & fini viro, & cũ his qui cæsi ... quæ tu ausi fuer similis cæde pe rin ris. Tum commemorat eos, qui potia illustres fuere. ...is inquit, fuit adeo celeber, vt Assyriorum rex? Verum amē isto quo quo mortitus est vitę fine, & omnis ei exercitus mortis illius particeps fuit. * Gregorius. Quam ... gelorum atq; hominum longè sit ... a dissimilis, ... mē pœna im... quos vnus in ... ne reat' ligat. Qui bene isinuat ...ta cum ait: ... &c. Quis ...; Assur superbi... s nomine, ni... elationem ... antiquus ho... primitur, qui ... quòd multos ad ipsa pertrahit ... uersa multitudine sua ad infernũ istra descēdit.

b *Assur, & omn.* Hieronymus. Assur princeps hæreticorum diabolus. Multitudo alij synagoga de in Apocalypsi ... *sunt synagoga* ...

c *nouissimis laci.* Hieronymus. Non ... lacus Tyberia... Larios & Benaci & multi alij, ... æternæ. Hos.n. lacus aquas refrigera & omnem ab eis spiritus calorem auferunt peccatore... oēs hæretici fodiunt, & quãtũ in mea memoria ... lus sanctorũ cisternas fodisse scribitur, sed peccatores: ut Ozias rex leprosus: de quo dr, quòd fuit terræ operibus incũbens, & lacus foderit. Ad iustum autē dicitur: ... *aquæ tuæ sint tibi perennis.* Et alibi: *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi lacus,* idest cisternas. d *Qui*

d *Qui dederant.* His.s. qui erant in terra viuentium, præpositis.s. ecclesiæ & simplices deceperunt, vnde. *Timeo ne sicut serpens seduxit Euam, ita corrumpantur sensus vestri per simplicitatem.* Sed hunc timorem dominus mitigat, de quo: *Dominus illuminatio mea & salus mea quem timebo?* D 2.Cor.11.a Psal.26.g

a Alii gigantes, ponentes in cœlum os suum, qui quanto se sustollunt, tanto ad inferna detrahentur.
nes populos eius. Loquentur ei potentissimi robustorum de
a medio inferni, qui cũ auxiliatoribus eius descenderunt, & 1
a His.s. habebis socios
b dormierunt incircumcisi interfectique gladio. Ibi Assur 2
a Deceptorum ...
& oĩs multitudo eius, in circumitu illius sepulchra eorum 3
a Ideo. ¶Quia interfecti.
*oēs interfecti, et qui ceciderunt gladio, quorũ data sunt
a Interni, vnde, cum his qui descendunt in lacum.
c sepulchra in nouissimis laci. Et facta est multitudo eius
a Qui non possunt audire Qui stat in domo domini.
per gyrum sepulchri eius, vniuersi interfecti cadentesque
gladio, qui dederant quõdam formidinem suã in terra vi
idest versæ.
d uentium. Ibi Elam & omnis multitudo eius, per gyrum se 4
a Dei.
e pulchri illius. Omnes hi interfecti ruentesque gladio, qui 5
a Licet in excelso posuerunt os suum. b Immundi. c Quanto sublimius eleuati tanto fortius ceciderunt
descenderunt incircũcisi ad terrã †vltimam. Qui po-
Non semel.
f suerunt terrorem suum in terra viuentium, & portauerũt
Alij tormentum.
ignominiam suam cum his qui descẽderunt in lacum. In
a Qui suo mucrone iugulabunt.
g medio interfectorum posuerunt cubile eius, in vniuersis
Assyrii s. ¶Quamuis circumcisos se iactent.
populis eius, in circũitu eius sepulchrum illius: Omnes hi
Secundo
incircumcisi interfectiq; gladio: Dederũt enim terrorem
Tormentum
suum in terra viuentium, & portauerũt ignominiam suã
a Fraudibus suis.
cum his qui descendunt in lacum: in medio interfectorũ 6
a Lxx Assyrium ¶Cappadoces b insania c Quos alii Iberos alii Italos putant.
positi sunt. Ibi Mosoch & Tubal & oĩs multitudo eius, in 7
h circũitu eius sepulchra illius. Omnes hi incircũcisi interfe-
a Etiam tertio. b Cunctis Gentibus.
ctiq;, & cadentes gladio, † quia dederunt formidinem suã
a Ecclesiæ b ideo patiuntur supplicia c Alias gigantibus. d A principio. 8
in terrã viuentium, & non dormient cũ fortibus cadenti- 9
a Ideo. b Non acta erroris pœnitentia. c Adhuc contra Deum & ecclesiam rebellantibus etiam animis post mortem.
busq; et incircumcisis qui descenderunt ad infernum cũ 10
a De quibus. Filii hominum dentes eorum arma & lingua eorum gladius acutus. b Emphaticoteron. i. emphatice loquitur ad expressionem
i armis suis. Et posuerunt gladios suos sub capitibus suis, 11

c *Elam.* Ascensus eorum. Qui enim contempta humilitate Christi in superbiã diaboli ascendũt falsi nominis scientia. Elamitæ sunt & regis Assyrij sepulchrum ambiunt. Hieron.

f *Qui pos. terr.* Qui.n. ecclesiasticorum ad hmôi errorem securus est? Quis non aliquē pdidit è grege Christi? Ecclesia, terra viuētiũ, hæreticorũ, conciliabulum, mortuorum terra. E

* Theod. Mos erat in bellis, vt fm gentes struerētur sepulchra, propinquos ... coartos cognati vni sepulturæ mandabant. † inferiorem. Hoc igitur indicauit hic quoq; gentē Elam fecisse, quæ Assyriis proxima est docetq. etiã incircũcisos periisse cũ ab impietate nequaquã recesserint. Deinde cũ rursus dixerit eos, q formidabiles olim omnib. fuere, pprio tormē to punitos, & ęquè atq: alios mortuos esse, adiecit.

g *In medio interfe.* Aliasq. gentes enumerat quę hac cęde sunt interfectę Thobal vocantur Iberes Mosoch Cappadoces. F Eisdēque repetitis, quæ de Elamitis dixerat, subijcit.

h *Tubal.* Conuersio in malum scilicet siue vniuersa, vt ostēdat omnes hæreticos insanire, & pari studio ad peiora conuerti. Hieron. Nec mirum si insanientes & coaceruati in malos habeant multitudinem, cum Aegypti regis socii sint, qui gaudent multitudine.

i *Posuerunt gladios suos sub cap.* * Theod. Superuacua.n. arma sunt iis interfectis, qui ipsi vterentur. Narrat etiam cædis causam. *Et posuerunt gladios suos sub capitibus suis.* Requie-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Loquent ei. *Hic consequenter describitur miseria Aegypti cõparata, & primo ponitur duplex damnatorũ gradus, secundò ostenditur quo Pharao sit ponēdus, ibi.* Et tu ergo. *Prima diuiditur in duo secũdũ duos gradus. Secũda ibi,* Et nõ dormient. *Primus gradus est illorũ qui descendũt ad infernũ morte violenta, cum dicit.* Loquentur ei &c. *Insultãdo ei q sic deiectus est in infernũ morte violenta sicut & ipsi.* 2 Ibi Assur, &c. *qui debellatus fuerat ante regē Aegypti, vt dictũ est supra c. prec.* 3 In circũitu &. *i. interfectorum cum eo, ita q sicut fuerant socij in morte, ita etiam in pœna gehennæ. Et pœnę istorum dicuntur hic sepulchra, modo loquēdi quo dicitur Luc. 16. f. quo dicitur:* Mortuus est diues & sepultus est in inferno. 4 Qui dederant &c. *i. in Iudæa: vt dicit Ra. Sal. Illam enim afflixerunt reges Assyriorum, vt patet. 4. Reg. Potest etiam cum hoc intelligi de alijs terris multis, quibus formidabiles fuerant reges Assyriorum, vt patet. 4. Reg. 19.*

5 Ibi Elam. *i. Elamitæ: qui similiter per gladium descenderunt ad infernum. Et ex dictis patet litera vsque ibi.*

6 Ibi Mosoch. *idest. Cappadoces.* 7 Et Tubal. *i. Iberi, qui similiter morte violenta descenderunt ad infernum, ideo concluditur.* Omnes hi incircumcisi interfectique &c.

8 Et non dormient. *Hic ponitur secundus gradus damnatorum morte naturali morientium, seu corruptione aeris, & non violentia gladij, a quibus separantur prædicti, cùm dicitur.* Et nõ dormiēt. *Videlicet supradicti.*

Secundus gradus damnatorum.

9 Cum fortibus cad. &c. *i. morientibus per se sine gladio.*

10 Qui descenderunt &c. *idest arma non sunt eis ablata per violentiam.*

11 Et posuerunt gladios suos sub capitibus. *Antiquitus.n.*

A quiescentes studio & animo bellandi, & pro summa victoria sententiarũ suarum iacula complexantes intantũ scilicet, vt fuerint iniquitates eorum in ossibus eorum.

a *Et fuerunt iniquitates, &c.* ※ Idem. Pœnas, inquit, impietatis persoluerũt. Deinde etiam impietatis genus declarat.

b *Quia terror, &c.* ※ Idem. Tantum inquit, crudelitatẽ adhibet atque temeritatem, vt omnib. terrorem incuterẽt non solũ tenuibus, sed ijs quoq; qui robore & potẽtia gloriabantur. Idcircò, inquit, simili cæde peribis, qua ii, quos ipse occidisti. Hæc autem sustinuere aliæ quoque gentes.

†Pœnæ.

B c *Ibi Idumæa, & reges eius.* Omnes qui terrenis operib. seruierunt, vel sanguine delectati sunt. Idumæa enim terrenam, vel sanguinariam sonat, & reges eius, & omnes duces eius terrenis operibus incubantes, & effundẽtes quotidie sanguinẽ eorũ, quos fraude deceperunt.

Gaudium est miseris.

d *Vidit eos.* Habens adhuc malitiã suã, multos pœnæ suæ socios videns consolatus est.

e *Gladi.* Pharaonis, scilicet vel sociorum, præcipuè regis Assyrij & Mosoch & Tubal & Idumæorum & principum Aquilonis & Sidoniorum, qui omnes dederunt terrorem suum in terra viuentium.

f *Quia dedit terrorem suum, &c.* Quod quinto dicitur, huiusmodi nationes quæ cunctis nos summopere terrebant, excipiemus.

a¶ Idest fortissima figmenta & erroris dogmata possederunt. b¶ Gladiis. c¶ Quartò.
a & fuerunt † iniquitates eorũ in ossibus eorum quia terror 1
b a¶ Habentium s. scientiam scripturæ, qui erat de regione viuorum. ¶ Cum hac descendunt ad infernum cum armis sub capitibus & gladiis. b¶ Alia in vita sua. c¶ Quia tu non poteris eadem sustinere.
fortiũ facti sunt in terra viuẽtiũ. Et tu ergo in medio incir- 2
¶ Pharao, vel contraria fortitudo, vel Aegypti multitudo a¶ Secundum illud. Deus conteret Satan sub pedibus vestris. b¶ Somno perpetuo. c¶ Cum Assyrio, cum Aegypti multitudine.
cuncisorum cõtereris, & dormies cũ interfectis gladio. Ibi 3
c Idumæa & reges eius & oẽs duces eius, qui dati sunt cum
¶ Immundis
exercitu suo cũ interfectis gladio, & qui cum incircũcisis
dormierunt, & cũ his qui descenderunt in lacum. Ibi prin
a¶ A quo exardescunt mala super terram. b¶ Sidonii, de quibus: Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.
cipes Aquilonis oẽs, & vniuersi † venatores, qui deducti 4
sunt cum interfectis, pauẽtes, & in sua fortitudine cõfusi,
quia dormierunt incircuncisi cũ interfectis gladio, et por 5
a¶ Supplicium quorum ignis non exting. & vermis non morietur. b¶ Alias descendunt. c¶ Inferni.
tauerunt confusionẽ suã cum his qui descenderunt in la-
d a¶ Omnes. b¶ Leuiora existimans multis communicata tormenta. 6
cũ. Vidit eos Pharao, et cõsolatus est super vniuersa multi- 7
e tudine sua, q̃ interfecta est gladio: Pharao & omnis exer-
f ¶ Quinto.
citus eius, ait dñs Deus, quia dedit terrorẽ suum in terra vi
¶ Somno mortis æternæ.
uẽtium, et dormiuit in medio incircuncisorum cum inter
a¶ Socii eius ¶ Quæ per latam & spatiosam viam tendit ad mortem.
fectis gladio, Pharao et oĩs multitudo eius, ait dñs Deus

NICOLAVS DE LYRA.

* *in sepulchris talium ponebantur eorum gladij ad caput sepulchri, in signum quod non fuerant in bello deuicti, ita exponit Ra. Sal.*

C 1 Et fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorum. *idest, quamuis non fuerunt puniti morte corporali, tamen pro iniquitatibus suis puniti sunt pœna gehennę, quę est latens viuentibus sicut ossa sub carne.*

Diuisio.

2 Et tu ergo. *Hic consequenter ostenditur in quo gradu sunt Aegyptij reponendi, scilicet in primo cum illis qui per gladium descenderunt in infernum, ideò dicitur:* Et tu. *Scilicet Pharao, cum exercitu tuo.*

3 Dormies cum inter. gla. *Et cõsequenter subditur de plurib. alijs sic punitis, cum dicitur.* Ibi Idumæa, *Et patet litera vsq; ibi.*

4 Et vniuersi vena. *i. homicidæ & tyranni, eo modo loquendi quo dicitur. Genes. 10. b.* Quasi Nembroth venator robustus coram domino.

5 Et porta. *In gehenna, quæ est valdè confusibilis pœna.*

6 Vidit eos. *In pœna gehennæ.*

7 Et cons. *Videns, quod alij reges cum exercitibus suis erant in simili pœna. Quoddam.n. solatium miseri est, habere socium pœnæ, vt prædictum est. Cætera patent ex prædictis. Sed contra dictam consolationẽ videtur esse quod in Euangelio Lucę dicitur de epulone qui in inferno positus, petebat Lazarũ mitti ad fratres viuentes ne venirent in locum tormentorum. Ad quod dicendum, sicut in dæmonibus remanserunt naturalia integra secundum Dio. ita in damnatis hominibus, ideò iste diues ex pietate naturali poterat eis compati. Item, quia suo malo exemplo, & fortè verbo induxerat eos ad peccandum, & sciebat pœnam suam aggrauari ex damnatione eorum, & timore huius mali petebat Lazarum mitti. Istę verò causæ non sunt in proposito, quia hęc consolatio procedebat ex consortio in pœna respectu extraneorum, qui non attinebant sic Pharaoni, nec fuerat eis occasio delinquendi.*

ADDITIO.

In cap. 32. *vbi dicitur in Postilla.* Et Tubal, idest, Iberi. *Tubal Hispaniã significat secundũ communem intelligentiam historiographorum: & sic Postilla cã exposuit super Ieremiam, tamẽ quandoq; aliter translulit, vnde Isa. vlt. f. vbi dicitur.* Mittã in eis, *s. Apostolis qui saluati fuerunt,* ad Gẽtes in mari in Africam, Lydiã, tenentes saggittam in Italiã & Græciã. *Et vbi dicitur* Italia, *in Hebręo habetur,* in Tubal, *quę significat Hispaniã, & sic fuit in re. quia Iacobus maior fuit missus in Hispaniam ad prędicãdum, & postea ibidẽ in morte gloriosè & miraculosè*

CAP. XXXIII.

a *ET factum est ver.* Rursum ad prophetam fit sermo domini, qui aliquo sil-

CAP. XXXIII.

a ET factum est verbum dñi ad me dicens: Fili ho- 1
minis, loquere ad filios populi tui, et dices ad

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXIII.

1 ET fact. est. *Postquã Ezechiel prophetauit de extraneis, hic iterum prophetat de Iudęis, quibus primò prophetat aduersa, secundò prospera. 36. c. Prima adhuc in duas: quia primò prophetat contra Iudęos generaliter: secundò contra eorũ pastores specialiter cap. seq. Prima adhuc in tres, quia primò prophetat de existentibus in Chaldęa, secundo de existentibus in Iudęa,* ※ fac

MORALITER.

† 1 *Et fa. est.* Sequitur, *Terra &c.* Moral. Per speculatorẽ istũ intelligitur superior in spiritualibus aut temporalibus per electionem institutus, qui debet esse de nouis

& quitur eadem quæ superius: *Fili hominis spe. dedi te.* *&c.* Quę si diligenter inspicias, similia quidem sunt, sed non eadē dū in plerisque discordant, & hoc in omni bus scripturis sanctis obseruare debemus, vbi vr̄ aliqua sim[ilitudo] esse sententiæ, non in omnibus eadē dici, sed vel ... pleraq; vel ... di, vel singulo ... inter se verbo... discrepantium ... rationem.

*Theodoretus. ...iolus Deus po... suum, popu... ...at, sed propter ... eum auersa... non amplius do... ...o nomine v... ...t, quod erga ... fecisse con... licet. Siqui... ...nte scelus ad... ...n, dixit Pha... *Dimitte popu...* ...ed post vituli ... Moyses dicit: *... populus tuus.* ... quoque non ... suum, sed ... etæ populum ... Gladium aūt ...llum, specu... ...n verò explo... ...: Docetque ... ipsum ef... ...acem homi... ...bet propter ...tem: & bellū ...mittit, ppter ...um scelera, ... calamitates ...

... ra cum indux. ... Hieronymus. Vel, terra anima creden... ...mentem at... ...tionem præ... ... urbæ cogitationum, ne omnia earum incentiua ...at, sed iudicet & discernat, quæ sectanda, quæ fu... ...

... latorē. Speculator, Iudææ rex, vel ppheta ecclesiæ ... presbyter a populo electus diuina electione, co... ns & prę uidens futura annunciat populo, corrigit delin-

delinquentē. Formidandū summoperè officiū, ne accedamus indigni, ne assumpti à populo, negligentes simus, & ventri & ocio seruiamus, ne honorem eos accepisse, non onus putemus. Filius.n. hominis venit ministrare, non ministrari: pedes discipulorū lauit, ostendens à magistris oēs discipulorū sordes debere purgari. Matt.20.d Ioan.13.a

a¶Vel Iudæa, vel ecclesia, quæ sæpè de nouissimis populi, speculatorem eligit, quem Apostolus ad Corinthios vocat iudicem. b¶Electione. c¶Sine cujus petitione fieri non debet.

a eos: Terra cùm induxero super eam gladiū, & tulerit po- 1

a¶Prælatum. b¶Etiam. ¶Non est personarum acceptor Deus. c¶In his quæ sunt ad Deum. 2

pulus terræ virum vnum de nobilissimis suis, & cōstituerit

a¶Prælatum. b¶Prælatus. c¶Iram domini. 3

b eū super se speculatorem, et ille uiderit gladium uenientē

a¶Aperte nunciauerit. b¶...

super terrā & cecinerit buccina, et annunciauerit populo, 4

a¶De subiectis b¶Prædicationis.

audiens autē quisquis ille est sonitum buccinæ, & non se

a¶Præcauendo ... b¶Interfecerit corporaliter vel spiritualiter.

obseruauerit, veneritq; gladius, & tulerit eum, sanguis

a¶Vnusquisque ... officio iud... episcopus si loquutus non fuerit, populus si contempserit.

ipsius super caput eius erit. Sonum buccinæ audiuit, & nō

a¶Secundum vocem præpositi.

se obseruauit, sanguis eius in ipso erit. Si autem se custo-

a¶Admonitus.

c dierit, animā suā saluabit. Quòd si speculator viderit gla-

a¶Ignorans venturum gladium.

dium venientem, & non insonuerit buccina, & populus se 5

non custodierit, veneritq; gladius, & tulerit de eis animā

a¶Ig... ans ignorabitur. ¶Si cæcus cæcum ducat, ambo in foueam cadunt.

ille quidē in iniquitate sua captus est: sanguinem autem

a¶Qui debuit præmunire. b¶Non populus terræ, sed ego.

eius de manu speculatoris requiram. † Et tu fili hominis, 6

a¶Non terra, non populus terræ, sed ego. b¶Q... Licet generale sit quod dico, ad te hoc potissimum spectat. c¶Mente d¶Filio.

speculatorem dedi te domui Israel. Audiēs ego ex ore meo

a¶Non ex te.

sermonem, annunciabis eis ex me. Si me dicente ad impiū

impie, morte morieris, nō fueris locutus vt se custodiat im

a¶Quam prius commiserat, de qua te annunciante potuit liberari.

pius à via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sāguinē

aūt eius de manu tua requirā. Si aūt annunciante te ad im

piū, vt a vijs suis conuertatur, nō fuerit cōuersus a via sua,

c *Quod si spe. vi.* De huiusmodi dicit Salomon: *Sapientia abscondita, & thesaurus occultus, quæ vtilitas in vtrisque?* Et dominus in Euangelio: *Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & in mare, &c.* quàm in specula, scilicet constitutus plurimis noceat. Eccl.20.d Matt.18.a

Hieronymus. Ex his discimus posse hominem quamuis iniquum, & impiū si magistri verba audierit, & pœnituerit a sua impietate, saluari: nec minus magistrum damnari si non docuerit, vel timore discriminis, vel desperatione peccantis: cum reus est etiam sanguinis eius qui potuit liberari, & in vtroque liberū seruari arbitrium: dum, & in magistri voluntate est vel loqui vel tacere, & in auditoris vel audire & facere, & saluari vel contemnere, & contemptu perire. Nec statim sequitur, vt quia propheta prædicit, veniat quod prædixit: Non enim prædicit, vt veniat, sed minatur ne veniat: Nec quia Deus loquitur, necesse est fieri quod minatur, sed ideò comminatur, vt pœniteat cui minatur, & non fiat quod futurum est, si verba domini contemnantur. †supra 2.d

☞ Theod.

NICOLAVS DE LYRA.

factum est, *tertiò iterum de existentibus in Chaldęa: ibi:* Et tu fili hominis. *Prima adhuc in duas: quia primò ponitur populi monitio, secundo eiusdem obstinatio, ibi:* Tu ergo. *Circa primum pręmittitur parabola de speculatore cum dicitur.*

1 Terra cùm &c. *Exercitum cum gladijs ad puniendum iniquitatem in ea habitantium.*

2 Et tulerit. *i. de inferiori populo, vt dicunt expositores aliqui. Sed hoc non videtur benè dictum, quia hęc parabola speculatoris applicatur ad Ezechielem, qui erat de excellentioribus, non solum ratione prophetice cognitionis, sed etiam sanguinis, quia fuit de tribu sacerdotali, vt patet in prologo, quę commixta erat regię: & ideò cum dicitur hic.* De nouissimis suis. *intelligendum est, idest de excellentioribus. Ita enim potest accipi nouissimum vel vltimum in ascendendo, sicut in descendendo, & hoc modo dicitur Genes. 47. quod Ioseph extremus fratrum suorum quinque viros constituit coram rege, & ad hoc concordat quod subditur hic.*

3 Et const. li. *super importat eminentiam.*

4 Et cecinerit. *Nihil omittendo de pertinentibus ad officium sibi impositum. Cętera patent vsque ibi.*

5 Et non in. *Omittendo de hoc quod spectat ad eius officiū: ideò sibi imputatur homicidium. Consequenter parabola ad propositum applicatur cùm dicitur.*

6 Et tu fili hominis ad speculatorem, &c. *Et patet sententia ex supradictis. 4. cap. vbi ponuntur quasi eadem verba.*

* Tu

MORALITER.

† Nouissimum autem dupliciter accipitur, aliquando pro superiori quod est nouissimum in ascendendo, aliquando pro inferiori quod est nouissimum in descendendo, vtrumque verò conuenire debet prælato, scilicet vt sit inferior per humilitatem, exemplo Christi dicētis. Luc. 22. *Ego autem in m. ve. sum sicut qui mi.* Et superior alijs, quantum ad virtutem, quia ponitur medius inter populum, & Deum.

4 *Et cecin.* Annunciando diligenter virtutes ad prosequēdum, & vitia ad fugiendum, pœnas ad timendū, & præmia ad desiderandum: & si negligens fuerit culpādus est & puniendus: & si diligens fuerit, commendandus & pmiandus: & hoc patet ex textu, debet etiam consolari desperantes, quod nota.

* Theodoret. Quod in hostibus obseruandis facere speculator consueuit, hoc te facere ò Propheta, decet, & quę à me dicuntur omni animi alacritate renunciare.

lib. 1. ciui. c. 8 * Augustinus. Ad hoc speculatores, hoc est populorum præpositi constituti sunt in ecclesiis, vt nō parcant obiurgando peccata. Nec ideò tñ ab huiusce modi culpa penitus alienus est, qui licet præpositus non sit, in eis tñ vitæ huius necessitate coniungitur: multa monēda, vel arguenda non uit, & negligit, deuitans eorum offensiones propter illa quibus in hac vita non debitis vtitur, sed plusquā debuit delectatur.

* Gregorius. Notandum quod eum quem Dominus ad prædicādum mittit (Hom. 11. in Ezech.) speculatorē esse denunciat. Cui.n. aliena cura cōmittitur speculator vocatur: vt in mētis altitudine sedeat: atque vocabulū nominis ex virtute actionis trahat. Non est.n. speculator, qui in imo est. speculator quippe, semper in altitudine stat, vt quidquid venturum est lōgè prospiciat. Et quisqs speculator populi ponitur, in aliū debet stare per vitam, vt possit prodesse p prouidentiam. Hinc propheta alius speculatorē admonet dicens: *Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion.* (Isa. 40.) Pensandum est quàm

¶ Pro.   a ¶ A morte negligentię.

ipse in iniquitate sua morietur. Porrò tu animā tuam libe 1

a rasti. Tu ergo fili hominis, dic ad domū Israel: Sic loquuti 2

a ¶ Inexpiabiles.   ¶ In alios.   b ¶ In nos. 3

estis dicentes: Iniquitates nostrę & peccata nostra sup nos 4

a ¶ Aggrauatæ.   b ¶ Q. Nulla iam vulneribus nostris superest medicina. 5

c ¶ Saltem præsente vita fruamur, qui futuram perdidimus, manducemus & bibamus, cras.n. moriemur. 6

sūnt, & in ipsis nos tabescimus: Quomodo ergo viuere po 7

a ¶ Q. Nolite desperare, conuertimini de venia securi. 8

b terimus? Dic ad eos: Viuo ego dicit dominus Deus: † Nolo 9

a ¶ In regione viuorum 10

mortem impij, sed vt cōuertatur impius à via sua, & viuat,

a ¶ Apostropham facit ad impios desperantes.   b ¶ Morte æterna.   c ¶ Hi sunt impij ad quos loquitur.

c cōuertimini à vijs vestris pessimis. Et quare moriemini do

a ¶ Non mei.   b ¶ Præterita

mus Israel? Tu itaq; fili hominis dic ad filios populi tui: Iu

a ¶ Cuiuslibet.

d stitia iusti non liberabit eum in quacumq; die peccauerit

a ¶ Antiqua.   b ¶ Ad salute n.i.   c ¶ Pœnitenti & bene agenti, dominus. enim in vtroque non præterita, sed præsentia iudicat.

& impietas impij nō nocebit ei † in quacumque die conuersus fuerit ab impietate sua, & iustus nō poterit viuere

a ¶ Præmia iustitiæ pollicens

in iustitia sua in quacumq; die peccauerit. Etiam si dixero 11

iusto, q vita viuat; & confisus in iustitia sua fecerit iniqui-

a ¶ Pristinæ, non tamen Dei mutata est sententia, qui non potest in eodem homine peccatori reddere quod iusto promisit.

tatem, omnes iustitiæ eius obliuioni tradentur, & in iniq-

a ¶ Sicut illud: Adhuc tres dies, & Niniue subuertetur.

e tate sua quā operatus est, in ipsa morietur. Si autē dixero

¶ Sicut Niniuitæ.

impio, morte morieris, & egerit pœnitentiam à peccato suo, feceritque iudicium, & iustitiam, & pignus restituerit ille impius, rapinamque reddiderit, in mandatis vitæ

a ¶ Quæ est Christus.

ambulauerit, nec fecerit quidquam iniustum, vita viuet,

f & non morietur. Omnia peccata eius, quę peccauit non imputabuntur ei. Iudicium & iustitiam fecit, vita viuet,

C connexa sunt peccata subditorum, atque prępositorum: quia vbi subiectus ex culpa sua moritur, ibi is qui præest, quoniam tacuit, reus mortis tenetur. Pensate ergo fratres charissimi pensate, quia & q nos digni pastores non sumus, etiam ex vestra culpa est, quibus tales prælati sumus. Et si quando vos ad iniquitatem defluitis, etiam ex nostro hoc reatu est, quōd obsistentes atque reclamantes in prauis desideriis nō habetis. O quā libera cōmissorū sibi sanguine fuerat, qui dicebat. *Mundus sum à sanguine omnium.* (Act. 20.)

a *Tu ergo fili hom. &c.* Negligentib. vr hæc prophetia eadē ei in qua dr. *Nunquid volens cupio mortem iniqui dicit dominus nisi conuerti eum a via mala & viuere?* (Hieronym.) Et in fine eiusdem supra dictum est: *Conuertimini & redite ab vniuersis impietatibus vestris, &c.* Sed ibi ad eos sermo, qui volunt agere pœnitentiam & iustitia peccata delere, vt confidenter conuertantur: Hic ad eos qui impietatem magnitudine desperant.

b *Nolo mortem, &c.* * Theod. Quis pro dignitate admirari poterit domini bonitatem? qui neglectus ab iis quos beneficiis affe[cit], ti- bi admodum [in]gra tis, tamen ing[...] mi animi cr[...] execrandos o[...] uidentia pro[...] vt eorum cō[...] mutationem[...]

August. Si [...] minibus, & [...] agitur, ecce [...] adulterii sim[...], & homicidij re[...] ferni faucibu[s ...] misericordia [...] bitur liberatu[s. Ma]nasses scelera[...] per penitenti[am ...] vitam de mo[...] diit: Magdal[ena ...] numeris pec[...] sordibus inc[...] ad fontem [...] anxia curre[...] promeruit: [...] negationis [...] astrictus, la[...] nodos in[...] resoluit: la[...] tione simul e[...] ni sanguinis [...] ne obnoxius [...] horæ mome[...] cruce ad para[disum] transiit: Sau[lus e]cclesiam Dei [perse]quens, Apost[...] ctus, in vas [...] nis est cōm[...]. Vbi ergo to[...] procedūt e[...] dent locum [...] tionis mala [...] cū & scriptū sit. *In quacumque die peccator conuersus in[...] saluus erit:* Et rursum: *Nolo mortem peccatoris, dicit Do[mi]nus.*

c *Moriemini, &c.* Secundum illud: *Anima quæ peccauerit ipsa morietur.*

d *Iustitia iusti. &c.* A speciali admonitione Israel qua domui loquebatur, transiit ad generalem disputationem.

e *Si autem dixero impio morte morieris, &c.* Cōminatio peccatoris, iustum punire non debet. Simile loquitur [sermo] diuinus ad Ieremiam, quando descendit in domum figuli & audit, vel promissa, vel comminationem De[i ...] re, vt vel homines prouocent ad salutem, vel deter[reant a] peccato: vnde qui dicunt: *Non est æqua via domini:* a[rgu]tur quod ipsorum sit iniqua sententia.

f *Vita viuet, & nō morietur.* August. Sed si etiam [...] [...]ius

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Tu ergò fili hominis, &c. *Hic consequenter ostenditur populi obstinatio. Et hoc ex duobus. Secundum ponitur ibi.* Et dixerūt: *Primum autem est desperatio, quę est causa obstinationis in peccato. Quando.n. homines desperant consequi veniam, non agunt pœnitentiam, & sic erat de Iudæis quantum ad multos, qui erant cum Ezechiele in Chaldæa, ideò dicitur ei.* Tu ergo fili hominis dic ad domum Israel, *idest, ad Iudæos tecum existentes.*

2 Sic loquuti estis dicentes. *Vnus ad alterum.*

3 Iniquitates nostræ &c. *Erga proximum.*

4 Et peccata nostra &c. *Erga Deum.*

5 Super nos sunt. *i. tam grauia, q non possumus ea ex[piare].*

6 Et in ipsis nos tabescimus. *desperati posse in Iudæa [...].*

7 Quomodo ergo, &c. *Vita gratię.*

8 Dic &c. *Ad nos, errorem istum improbando nomine [...].*

9 Viuo ego. *i. sicut verum est, quod sum vita per essentiam, ita verum est quod sequitur.*

10 Nolo mortem impij. *Exponatur sicut supra 18. c[apitulo ...] excepto quod subditur.*

11 Etiam si dixero iusto; quod vita viu. &c. *Quia [...] promissio Dei intelligitur sub cōditione, scilicet si in iustitia p[...].*

M O R A L I T E R.

† 1 *Tu ergo fili hominis, dic ad domum Israel.* Et subditur. 8 *Dic ad eos viuo ego, dicit Dominus Deus. Nolo mortem impij, sed vt conuertatur.* Debet etiam reprimere blasphemias, q[...] notatur ibi.

vius euadat, vita viuat, & non moriatur: non tamē pro minus quod euadat omnem pœnam. Nam prius purgatus est igne purgationis, qui in aliud seculum distulit luctum conuersionis. Hic aūt ignis etsi æternus non sit, miro tamen modo est grauis: excellit.n. omnem pęnā, quā vnquam passus est aliquis in hac vita.

a Non est æqui ponde ris, &c. ✱ Theo. Tanta, a me proposita benignitate atq; clementia, accusare me administrādi rationes, vt minus recte saudent: atqui oportebat eos a reb. ipsis intelligere mea quidem omnia, & recta, & iusta esse, sua erò peruersa.

b Cum.n. recesserit iustus &c. His omnib. demonstratur nec peccatorem de salute desperare debere, si pœnitentiam agat, nec iustum in sua confidere iustitia, si negligentia perdiderit, quod magno labore quæsierat.

✱ Greg. Diuina misericordia pollicetur, *Gaudium erit in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente.* Et tamen per prophetam Dominus Dicit: *Quacumq; die iustus peccauerit, omnis iustitiæ eius in obliuione erunt coram me.* Pensemus si possumus dispensationem supernæ pietatis, quæ stantib. si ceciderint minatur pœnam: lapsis verò vt surgere appetāt, promittit misericordiā. Illos terret, ne præsumant in bonis: istos refouet, ne desperēt in malis. Iustus es, irā ptime ne corruas: pctōr, & psume de misericordia, vt surgas.

Hieronymus. Manifesta transcurrimus, vt in obscurioribus immoremur.

c *factum est, &c.* Hiero. In quibus autem præsens prophetia differat a præterita, & in quib. dicat similia, collatio vtriusq; poterit iudicare. *Et factum est in duodecimo anno, &c.* Vndecimo anno regni Sedechiæ, 5. mense capta est Ierusalem. Hæc autem prophetia fit. 12. anno. 10. mense, 5. mensis captiuitatis siue transmigrationis quando captus est Iechonias. Ex quo ostenditur post vnum annum, & 4. menses, & 25. dies, capta Ierusalem, venisse in Babylonem vnum ciuium Ierusalem, qui nūciauit vrbem captā atq; vastatam. Ante aūt vnum diem quam veniret vespere facta est manus domini ad Ezechielem, quæ aperuit os eius quod diu clausum fuerat, & quidquid erat ille dicturus, hoc factum antè, replicat, nec siluit amplius, videns prophetiam suam opere completam, & non dubitare populum qui erat in Babylone vel eos qui captiui erant, de vaticinio propheta li. Tunc.n. aperitur os prophetæ, quando quod prænunciauit opere ostendit: & tota libertate proclamat, cū non futura sed præsentia, vel transacta demonstrat.

Et dixerunt filij populi tui. Non est † æqui ponderis via do 1
mini, & ipsorū via iniusta est. Cum.n. recesserit iustus a iu 2
stitia sua, feceritque iniquitates, morietur in eis. Et cum re
cesserit impius ab impietate sua, feceritq; iudicium, & iusti-
tiam, viuet in eis. † Et dicitis. Non est recta via dn̄i. Vnum
quemq; iuxta vias suas iudicabo de vobis domus Israel. Et 3
factum est in duodecimo anno, in decimo mense, in quin-
ta mensis transmigrationis vestræ, venit ad me qui fuge- 4
rat de Ierusalem dicens. Vastata est ciuitas. Manus autem † 5
domini facta fuerat ad me vespere, antequam veniret 6
qui fugerat, aperuitque os meum, donec veniret ad 7 8
me mane, & aperto ore meo non silui amplius. Et †
factum est verbum domini ad me dicens. Fili ho- †
minis, qui habitant in ruinosis his, super humum Israel 9

a ¶ Pauperes qui relicti in Ierusalem, vt Ierem. ait: vt nonnullis agros colerent. b ¶ necnon ... vrbis.

† æqua via.

Hier. Ezechiel interpretatur fortitudo Dei Christus autem. *Dei virtus est, & sapientia.* Intelligit ergo ꝙ capta, Ierusalē, & euersa, quicunque perfidiam Iudæorum poterit euadere (quales fuerunt apostoli, & reliquiæ quæ salue factæ sunt (ipse Christo nunciat omnes ceremonias Iudæorum subuersas, quas illi vsq; hodie seruandas putant. Non audientes illud Apost. *Qui in lege iustificamini, a gratia excidistis.* Capta ergo Ierusalē atq; subuersa aperit os dn̄i per apost. & eos qui dicere possunt. *Os meū apertū est ad vos o Corinthij. Et Experimentū quæritis eius qui in me loquitur Christus?* Et illud *Os meū aperui, & attraxi spiritū*, q. s. nunquam tacere poterit nec audire cum Israel. Audiri Israel & tace, sed in omnem terram exiuit sonus eius. Vnde f'm hunc sensum 11. annus ad 12. tribus refertur, 10. mensis ad tempus Iudaicæ propiciationis, & 5 dies mensis ad quinq; sensus quæ omnia capta Ierusalem, & Euangelio succedente deleta esse demonstrantur: & vespere i. in consummatione mundi facta est manus domini ad Ezechiel, qui futuras ruinas vrbis cecinerat per prophetas, & mane impletas esse monstrauit.

Alleg. 1.Cor.1.d. Gal.5.a. 2.Cor.6.c.

d *Qui habitant.* Hier. Oīs hæreticus in ruinosis habitat, & putat se possidere terrā Israel dicitq; sibi: Abrahā vnus hō fide sua meruit semē suū multiplicari sicut arena maris, & astra celi, q̄tò magis nos populares terrā Israel.i. cernētiū Deū, & Iudæā ꝯfessionis dn̄icę possidebimus? Quibus dn̄s. Ille ait fidei meritò possedit vestra aūt īfidelitas imò blasphemia terrā Israel .i. ecclesiā possidere non poterit.

☞ Vnus

NICOLAVS DE LYRA.

1 dixerunt. *Hic ponitur secundum ad ostendendum obstinationem populi, & est intusti murmuratio contra Deum, & est effectus obstinationis. Ex hoc.n. quòd homines sunt in malis obstinati prospere solent in blasphemiam Deo, & sic erat de istis, ideò dicitur.* Et dixerunt filij populi tui. *Q.d. non sunt iam de populo secundum meritum.*

2 Non est æqui.*i. iusta: quod est impossibile, cum sit regula iustitiæ. Cætera patent ex dictis, suprà. 28. cap.*

3 factum. *Hic prophetat de Iudæis existentibus in Iudæa: & primo ponitur destructio Ierusalem, cum dicitur.* Et factum est in 12. anno. *Scilicet transmigrationis Ioachin.*

4 In decimo. *Et sic patet ꝙ hoc fuit post reuelationes positas in præcedenti cap. ferè per decem menses, quia illæ factæ sunt. 12. anno primo mense.*

5 Manus autem.*i. eius potentia.*

6 Facta fuerat, &c. *Reuelando quod factum fuerat in Ierusalem.*

7 Ante. *Hoc nuntiaret qui fugerat.*

8 Aperuitq; os *Dando mihi constantiam loquendi de impletione prophetię meę de destructione Ierusalem, quam ipsi reputabant antè friuolam. Consequenter ponitur prophetia de remanentibus in terra post destructionem Ierusalem cum dicitur.*

9 Qui habitant in ruino.*i. in Iudæa plena ruinis.*

✱ Vnus

MORALITER.

† *dixerunt filij populi tui, non est æqui ponderis via domini.* Flagellati namque a Deo iustè, & hoc per semetipsum, vel per ministrum suum. s. iudicem iustum: communiter tamen dicunt se grauatos esse vltra debitum modū quod tamen est falsum: & hanc falsitatem debet prædicator ostendere, & arguere. nam est quædam blasphemia diuinæ iustitiæ.

3 *factum est in 12. anno.* Sequitur.

† *veniret ad me qui fuge. de Ierusalem di. va.* Per ipsum qui fugit ad Ezechielem significatur ille qui considerans pericula vitæ præsentis refugit ad consilium prudentis, & boni confessoris, qui debet ipsum in domino consolari: & quantum potest in bono proposito roborare ideò subditur in persona confessoris.

† *Et aperto ore meo non silui ampli. s.* a bonis exhortationibus. Sed de illis qui non timent pericula, propter quod non refugiunt ad consilia bona, subditur.

† *Fili hominis qui habitant in ruino.* idest in occasionibus peccatorum illi suppleuerunt de peccato in peccatum, præsumentes saluari sine meritis, eò quod susceperunt baptismi sacramentum, deinde ipsis subditur.

a *Vnus erat Abraham,&c.* * Theodoretus. Stultitiæ morbo ita laborant, vt nihil supra possit, qui post magna tantaq; supplicia adhuc temerarij sunt, & solitudinem Iudeæ conspicientes dicere audent. Si solus cum esset Abraham hāc terram possedit multo magis nos qui plures sumus, ipsius compotes erimus. Oportebat, autem simul nouisse Abrahæ virtutem, suumq; vitium, ne que multitudine confidere, sed iustitiā inquirere. Quare ēt dominus hanc ipsis adhibet correctionem.

b *Idcirco dices ad eos,&c.* Proprijs inquit, confidentes operibus, speratis patria vos terra potituros, & tamen scelerata est vita vestra facitis .n. quæ leges vobis interdicta sūt sanguinem quippe comeditis, quod legē ferens ipsi Noe interdixi, & p Moysem in terram effundi præcepi, & idolorum cultum plurimi facitis, & cædes atque adulteria patrare perseueratis. Hæc igitur audētes, ne sperate terram vos hæreditate possessuros.

Idcirco dices, &c. Hieronymus. q. d. vnus Abraham terram pro fide possedit, vn̄. *Credidit Abraham Deo, & re. est ei ad iu.* vos crudelitate, & scelerea mittetis.

Gen. 15. b.

c *Stetistis in gladijs vestris*. Non in superioribus contenti quotidie parati ad occidendum sicut Esau qui stetit, & vixit in gladio suo.

Gen. 17 f.

Stetistis in gladijs vestris. Hier. perseueratis s. in prauitate sententiæ parati ad cœdem, & fecistis abominationes, agentes, s. ea in cubiculis quæ turpe est etiam loqui.

d *Viuo ego.* * Theodoretus. Eorum quæ dicta sunt o[...] gnatio est. *Viuo ego,&c.* & asserit eos qui muro munit[...] coluerint vrbes, quique in speluncis, & desertis loci[...] gent, modo dictas pœnas persoluturos. Causam oste[...] subijcit.

·sumus
†ideo procul dubio dabi ē nobis hæc.
†de sanguine

a ¶Cum debeant agere pœnitentiam super his pro quibus captiuitas accidit. ¶Se vana spe decipientes. b ¶Pater nolet s. c ¶Tamen. d ¶In lem ne. i non in se.

a loquentes aiunt. Vnus erat Abraham, et hæreditate posse- † 1
¶Promissionis. b ¶Q. Nos plures multo magis multiplicabimur, ut plura possideamus. ¶Iudea 2
dit terram. Nos autem multi † sumus: nobis data est terra †
b in possessionem. Idcirco dices ad eos. Hæc dicit dominus †
HIERO. Sex generibus peccatorum Deum offenderant. a ¶Primum. b ¶Eorum quos scandalizatis. c ¶Secundum.
Deus. Qui † in sanguine comeditis, & oculos vestros leua- 3 4
a ¶Quas de corde fugitis. ¶Idola non ad Deum qui habitat in cœlis. b ¶Tertium. c ¶Seductorum. d ¶Homicidam s. facitis 5 6
tis: ad immunditias vestras, et sanguinem funditis: nūquid
a ¶Qui tales estis. b ¶Quartum. †
c terram hæreditate possidebitis? Stetistis in gladijs vestris, 7
a ¶Quintum. b ¶Libidinum turpitudines. c ¶Sextum d ¶Ecclesiasticam. s. conuersationem e ¶Amici. f ¶Quod sceleratius. 8
fecisti abominationes, & vnusquisq; vxorem proximi sui 9
a ¶Quotidie de complexu Christi aliquos rapere nitentes. b ¶Qui tales. c ¶Verbis meis.
B polluit, & terram hæreditate possidebitis? Hæc dices ad 10
d a ¶Q. in memetipso iuro. b ¶Hæreticorum conciliabulis.
cos. Sic dicit dominus Deus. Viuo ego, quia qui in ruino-
e a ¶...eo b ¶De quibus. Ne tradas bestijs animas confitentium tibi. 11
sis habitant, gladio cadent, & qui in agro est, bestijs tra- 12
f a ¶Alij mutatis L. Vnde, vos autem se illam speculato. 13
detur ad deuorandum: qui autem in præsidijs, & in spe-
a ¶Iram Dei s. tare non possunt, sed fame morientur pestilentia. b ¶Hæreticorum. 14
luncis sunt, peste morientur. Et dabo terram in solitudi- 15
a ¶Sic b ¶Fracta, Superbis resistit, humilibus autem dat gratiam 16
g nem, & in desertū, et deficiet superbia, & fortitudo eius, &
a ¶Superbia, scientia. b ¶Tanta erit solitudo, vt non confidant in multitudine. pauci qui remanserint.
h desolabuntur montes Israel, eò quòd nullus sit qui per eos
a ¶Sic. ¶Cum hæc passi fuerint.
transeat. Et scient, quia ego dominus cū dedero terram eo 17
rum desolatam, & desertā propter vniuersas abominatio- 18
i nes suas, quas operati sunt. Et tu fili hominis, filij populi 19
C colæ.

[...] subijcit.
Gladio cadent [...] ronymus. G[...] cadent ecclesi[...] .s. quo scriptu[...] *Et gla. anci. in m[...]* alibi. *Non veni* [...] *re pacem sed gl[...]*
f *In præsidijs* [...] de quibus. *Ci[...] firmissimas ascen[...] stus, & destruxit [...] tiones earum.*
g *Et deficiet s[...] fortitudo,&c.* H[...] nibus, & illi, [...] edocti sumus q[...] sceleratè viu[...] ne multis qu[...] & innumerab[...] nos confider[...] tere hominu[...] libus: sed soli[...] tentiæ remed[...]
h *Desolabun. mo[...] tes Israel.* Hi[...] mus. Monte[...] dicuntur, qu[...] Christi nom[...] ceptos quo[...] plantant. N[...] qui p omne[...] ve. s. dican[...] Moyse. *Viac[...] siens visionem [...] gnam.* Habit[...] enim sunt n[...] peruersorum[...] peregrini, [...]

i *Et tu fili hominis*. Eodem die eodem tempore [...] duodecimo anno, decimo mense, in quinta mensi[...] mo domini ad prophetam, vt arguat eos qui ve[...] audire desiderant, non ad animæ salutem, sed ad a[...] voluptatem.

* Theo[...]

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Vnus erat Abraham. *i. si ille qui erat vnus tantum habuit promissionem terræ pro suo semine, nos qui multi sumus multò fortius debemus eam possidere. Ra. Sa. aliter exponit, & melius, vt videtur dicens.* Vnus erat Abraham. *i. in vno præcepto deo confœderatus scilicet in præcepto circuncisionis, Gene. 17.*

2 Nos autem multi sumus. *i. Deo confœderati in multis præceptis, vt patet in donatione legis quæ continet multa præcepta moralia, ceremonialia, & iudicialia, & ideo melius debetur nobis terra. Sic. n. inter se loquebantur, sed hic error tollitur cum dicitur.*

3 Qui in sanguine comedi. *i. viuitis de alieno, per rapinam & homicidium rapto.*

4 Et oculos &c. *i. ad idololatriam, vel ad Sodomiam, vt exponit Ra. Sa.*

5 Et sang. *Innocentem, vt patet de Ismaele, & socijs eius, qui interfecerunt Godoliam, & plures alios innocentes, vt habetur Iere. 41.*

6 Nunquid terram. *Q. d. non, quia non estis filij Abrahæ per imitationem vitæ.*

7 Stetistis. *Parati ad homicidia.*

8 Fecistis. *i. turpia vitia.*

9 Et vnusquisque vxorem proximi. *Per adulter[...] ide[...] subditur pœna cum dicitur.*

10 Qui in rui. *Quia Godolias, & plures alij post ruinas [...] fuerunt in Iudæa occisi, vt dictum est: & post mortem eius [...] runt in Aegyptum timore Chaldæorum, & ibi cum Aegy[...] si fuerunt a Chaldæis.*

11 Et qui. *Insidians transeuntibus.*

12 Bestijs tradetur. *Ad deuorandum.*

13 Qui autem in præsi. *Pro sua tuitione.*

14 Peste. *i. corrupto aere, & fame.*

15 Et dabo. *s. Iudeę.*

16 In soli. *Per defectum habitantium, & cultorum.*

17 Et scient. *Per experientiam meæ potestatis, & vindi[...]*

18 Et tu. *Hic iterum resumitur prophetia de Iudæis ex[...] in Chaldea, cum Ezechiele, cum dicitur.*

19 Fili. *Derisoriè.*

* Iuxtà

MORALITER.

†† *Loquentes aiunt. Vnus erat Abraham, & hereditate possidit.* Per Abraham qui pater multarum Gentium interpretatur, homo Christus signatur, qui iam possedit terram viuentium. Et quia baptizati dicuntur eius filij, ideò dicūt terram viuentium sibi deberi, licet sint mali, dicentes quod subditur.

† *Nobis data est terra.* Sed hæc falsitas reprobatur cum dicitur.

† *Dices ad eos,&c.* De rapina viuendo.

4 *Et oculos vestros leuatis ad immundicias vestras.* respiciendo.

5 *Et san.* Innocentes occidendo.

6 *Nunquid terram.* s. viuentium.

† *Hereditate possidebitis.* Q. d. non, sed magis terra [...] brarum, scilicet, inferna.

MORA-

Theodo. Hæc de ijs qui iam captiui adducti fuerant, A Babylonem incolebant qui audiri quidem studebant Prophetarum oracula, sed ijs quæ dicerentur, non item obtemperare. Verum in suis concilijs se mutuo hortati ad Prophetam accurrentes, quæ a Deo iuberentur Di cerent, repugnare perseuerabant. Idcirco neque faciet inquit, quia nō consentit lingua cum corde Iucun dum tantum, non vim verba audiūt quæ congruenter adiecit.

a *Et eris eis quasi carmen musicum, etc.* Sit musicū quod dam instrumentum concinnam vocem reddens, audientes inde oblectantur, nō tamen eorum percipiunt disciplinam: ita etiam verba tua ô Propheta, aures tantum ipsorum delectatione afficiunt, D animam verò improbitati addictam minimè demulcet.

b *Et audiunt ver.* Tales hodie sunt multi in ecclesia, qui aiunt: Venite audiamus illum vel illum mira prædicationis suæ verbo voluentem, plaususque ei commouent & vociferantur, & iactant manus, & quæ prius neglexerant, amplectūtur cum aduenisse cognouerint. Necesse est enim euenire qđ propheta Dei sermone pronunciat, tunc incipient approbare, & nosse quod ea quæ audierant etiam non fuerant hominis verba sed domini, qui per prophetā & virum ecclesiasticum loquutus est. E

a ¶In Babylonem tecum conuersantes. b ¶Non in sensum prophetæ intrare cupientes.

tu i qui loquuntur de te iuxta muros & in ostijs domorū, & 1
dicunt vnus ad alterum, vir ad proximum suum, loquentes: 2
venite & audiamus quis sit sermo egrediens a domino. Et ve 3

a ¶Ecclesiam D i.

niunt ad te, quasi si ingrediatur populus, & sedent coram te 4

a ¶Verbo b ¶Non faciunt. ¶His similes sunt qui theatralibus delectantur carminibus, tragedos audiunt vel comedos, & audientes delecta. tur, & agressi replicant ea.

populus meus, & audiūt sermones tuos, & non faciunt eos:
quia † in canticum oris sui vertunt illos: Et auaritiam suam 5
a sequitur cor eorum, & est eis quasi carmen musicum, quod 6 7
b suaui dulcique sono canitur. Et audiunt verba tua, & non fa 8
ciunt ea: & cum venerit quod prędictum est (ecce enim ve- 9
nit) tunc scient quia prophetes fuerit inter eos. 10

NICOLAVS DE LYRA.

1 Iuxta muros in ostijs domorum. *In talib. enim locis solent conuenire homines ad confabulandum.* 2 Dicunt. *Derisoriè.* 3 Venite. *Ad Ezechielem.* 4 Et audia. *Ac si venirent ad te ex verbi Dei desiderio & deuotione, quod tamen est falsum, ideò subditur:* Et audiunt sermones tuos, & non faciunt: *Cuius causa subditur.* 5 Quia in. *sicut cantilenas fabulosas Ogeri.* 6 Et auari. *Ponendo ibi totam cordis sui attentionem.* 7 Et est eis. *Scilicet, verbum tuum modo prædicto.* 8 Quod suaui dulcique. *i. ad aliquam delectationem, sicut cantilenæ etiam fabulosæ, audiuntur ad delectationem, & non ad ædificationem.* 9 Et cum venerit quod. *Malum ad te prædictum.* Ecce enim ve. *Scilicet de propinquo.* 10 Tunc scient quia Prophetes fue. *Quia videbunt prophetiam tuam impletam.*

ADDITIO I.

cap. 33. *Vbi dicitur in Postilla:* Et dixerunt filij populi tui. *vox Iudæorum circa regulam diuinæ iustitiæ iudicando homines iustos vel iniustos durat in eis vsque hodie prout fuit ostensum in additione supra capitulo 18.*

ADDITIO II.

eod. cap. *Vbi dicitur in Postil.* Vnus erat Abraham. *Abraham non solum vnum præceptum Dei seruauit sed multa et varia, pro quibus Deus ei promisit terram promissionis & benedictionē Gentium in semine eius, vnde: Gen. 26. a. ipsi Isaac a Deo dicitur:* Daboque posteris tuis vniuersas regiones has, & benedicentur in semine tuo omnes Gentes terræ, eò φ obedierit Abraham voci meæ & custodierit præceptum & mandata mea, ceremonias legesque seruauerit: *Quo patet quòd non solum propter præceptum circuncisionis fuit Dei confœderatus, sed etiam propter alia plurima, & fortè maiora sicut immolatio Isaac Genes. 22. vnde prima expositio videtur verior.* F

C CAP. XXXIIII.

a ¶ *T factum, &c.* Post captā a Ierusalē quod annunciauit in Babylonem qui fugerat, loquutus est de his qui habitant in ruinis Ierusalē: de nidē eos qui in captiuitate positi, nihilominus in nequitia perseuerabant, prophetę verba audire nolētes: nunc ad pastores, i. principes sermonem dirigit, quorum vitio oues, i. populi dissipati sunt: Et notandum φ a duodecimo anno. 10. mense, quinta mensis captiuitatis Iechoniæ, & qui cū eo fuerant vsque ad vicesimum, & quintum annum, per montem vrbis ædificatæ templum extruitur & incredibilia ecclesiæ sacramēta panduntur, nullus in medio annus, nullumque tempus positum est, sed simpliciter. *Et factus est sermo domini ad m. d. Loquere ad illos* vt intelligamus omnia quæ leguntur per. 13. annos; diuersis dicta temporibus, & tamen inter se certa spacia temporum non habere. Ad pastores autē Israel factū est verbum domini, i. reges & principes vel scribas & Pharisæos & magistros Iudaici populi, & in Euangelio ad episcopos, & presbyteros, & diaconos vel ad angelos ecclesiarum singulorum, ad quos scribit Ioannes in Apocalyp. Allegoricè. Apoc. 1. a.

✠ Theo. Hinc ad pastores transfert orationē, vocatque pastores non solum reges, sed etiam sacerdotes: quorum accusat impudentiā, segnitiem, & omniū perditionem.

✠ Cyprianus. Nonne nobis vel negligētia signis, vel duritia crudelis adscribetur in die iudicij, quod pastores creditas & commissas nobis oues nec curare in pace, nec in acie voluerimus armare? Nōne nobis ingeretur a Domino quod per prophetam suum clamat: *Lac comedebatis,* Chry-

CAP. XXXIIII.

ET factum est verbum domini ad me dicens: 1

¶Principibus.

Fili hominis propheta de pastoribus Israel,
propheta & dices pastoribus: Hęc dicit do-

a ¶Principibus.

minus Deus: † Væ pastoribus Israel, qui 2 3

a ¶Luxuriæ suæ intendentes, non saluti gregis prouidentes

pascebant semetipsos. Nonne greges pascuntur a pa-

a ¶Omnes intellige opes. b ¶Multiplici vestium varietate.

storibus? Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & 4 †

a ¶Diuites, scilicet, adulando, laudando, peccata fouendo lucri causa, vnde: Populus meus, qui beatum te d cunt, ipsi te seducunt.

quod crassum erat occidebatis: gregem autem meum non 5 6

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXIIII.

1 ET factum. *Hic prophetat specialiter cōtra pastores Israel: & primo declarat malitiam ipsorum, secundò denunciat comminationem subditis eorum, ibi:* Propterea pastores. *Circa primum dicitur.*
2 Væ pa. *Idest, principibus & falsis prophetis.*
3 Qui pa. *Intenti carnalibus delitijs, & non curantes de suis subditis.*
4 Lac co. *Bona eorum rapiendo ad victum vestrum & vestitum.*
5 Et quod. *Diuitibus crimina capitalia imponendo, vt sic haberet s bona eorum, vt patet de Naboth. 3. Reg. 21. Et. s. creditur de pluribus alijs esse factum.*
6 Gregem autem. *exemplo bonæ vitæ, et verbo sanę doctrinę.*

Qui | Quod

MORALITER.

† 1 *Et factum.* Scilicet malis, ideo subditur.
2 *Væ p.* Per malos pastores Iudæorum mysticè significantur mali principes & prælati Christianorum, de quibus dicitur.
3 *Qui pa.* Nimis carnaliter & pompaticè viuendo.
4 *Lac co.* Per carnalitatem exquisitam.
† *Et lanis.* Per excessiuum apparatum exteriorem.
5 *Et quod.* Diuitibus imponendo crimina ad rapiendum eorum temporalia bona.

3 *Qui*

* Chrysostomus. Magnum, magnum est inquam, Ecclesiæ prælatio, & quæ multa indiget sapientia & fortitudine: qualem Christus proposuit vt nunquam oues deseramus, vt lupo generosè resistamus. Hæc.n.inter pastorē est & mercenarium differentia. Alter propriæ, contemptis ouibus, alter sua contēpta, ouiū semper saluti inuigilat. Pseudo pastores Ezechiel his verbis insectatus est, *Væ pastoribus, &c.*

Ho.59.in Io.

Io. 10.

Tom.9.lib de pastorib.c.2.

1.Cor.9.

† 46.di.c.1.

* August. Videamus quid loquatur Dominus pastorib. seipsos pascentibus, nō oues: *Ecce lac cōsumitis & lanis vos, &c.* Propter quod ergo dicit Apostolus. Quis pascit gregem, & de lacte non percipit? Inuenimus esse lac gregis quicqd a plebe distribuitur præpositis ad eorum sustentandum victum temporalem. Et quidem Apostolus quanquam elegerit manib. suis laborare, ne ipsum lac quæreret ab ouibus, tamen lactis potestatem percipiendi habere se dixit, & sic dominum disposuisse, vt qui euangelium annunciant de euangelio viuant. Et dicit alios coapostolos suos vsos fuisse hac potestate non vsurpata, sed data. Plus ille fecit, vt nec quod debebatur acciperet, ipse donauit & debitum: sed alius non exegit indebitum. Qui ergo non possunt facere quod Paulus, accipiāt de lacte ouiū, sustentent suā necessitatem, sed non negligant ouium infirmitatem. Quid ergo isti increpantur? Vnde arguuntur? Quia cum lac sumerent, & lanis se tegerent, oues negligebant. Sua ergo tantum quærebant, non quæ Iesu Christi.

Ibi cap.3.

* Idem. Quæramus quid sit, lanis se tegere? qui præbet lanam, honorem præbet. Etenim vestimentum propterea bene intelligitur in honore, quia nuditatem tegit. Qui præest, mortalis est, manducat, dormit, surgit, natus est, moriturus est, homo est: tu autem honorando eum velut Angelum, contegis quod infirmum est. Huiusmodi indumentum acceperat a bona Dei plebe, idem Paulus cum diceret: *Sicut angelum Dei suscepistis me, &c.* Sed nunquid propter ipsum honorē, pepercit errantibus? Si hæc fecisset, esset inter illos, qui seipsos pascunt, nō oues. Accepit itaque de lacte ouiū, & indumentum ex lanis: sed oues non neglexit. Non.n.sua quærebat, sed q̄ Iesu Chri.

Ibi cap. 4.

* Idem. Parum est quod mali pastores, languentes, infirmas, & perditas oues non curant, sed fortes & pingues necant quantū in ipsis est: occidunt enim malè viuendo, malum exemplum præbendo: contra quod dictum: *Teipsum præbe exemplum bonorum operum. Forma esto fidel...* Qui in conspectu populi malè viuit, quantum in illo est, eum a quo attēditur: occidit. *Quod crassum est, ait, interf...*

a pascebatis. Quod infirmum fuit, non consolidastis, & 1

a ¶Criminali peccato. 2

quod ægrotum non sanastis. † Quod confractum est, non 3

a ¶Correctione. ¶Errore hæresi. 4

alligastis, & quod abiectum est non reduxistis, & quod pe- 5

a ¶Magis enim qui præsunt in ecclesia, cupiunt deuorare, quam perditos saluare. 6

b ¶Hoc proprie de superbia episcoporum, qui operibus dedecorant nominis dignitatem, pro hun il tate assu nentes superbiam, qui honorem se assequutos putant non onus 7

8

rierat non quæsistis: sed cum austeritate imperabatis eis & 9

a ¶Vitijs hæresibus.

10

c cum potentia. † Et dispersæ sunt oues meæ, eò quòd non esset †

a ¶Bonus, scilicet qui ponit animam suam pro ouibus suis, sed tantum mercenarij, vnde: Mercenarius autem & qui non est, &c.

pastor, & factæ sunt in deuorationem omnium bestiarum 11

a ¶De quibus. Posuisti tenebras & facta est nox, in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ.

b ¶Qui eleuantur contra scientiam Dei, qui per hæreticam superbiam despiciunt ecclesiæ simplicitatem.

agri, & dispersę sunt. Errauerūt greges mei in cūctis monti- 12

a ¶Cœnosa, scilicet, non cœlestia quærentes.

bus, & in vniuerso colle excelso, & super omnem faciem ter

ex illis, vnde & apostolus: Quasi paruulum & lacte inter discipulos se esse ostendit.

b *Et quod abiectum est, &c.* * August. Ecce vnde inter hæreticos periclitamur. Hic inter manus latronum, & dentes furentium luporum vtrumque versamur: & periculis nostris vt oretis, oramus. Et contumaces oues, quia quæruntur errantes, & alienas sese a nobis dicunt errore suo & perditione sua. Eas quærimus, quia errant & pereunt. Audio dicentem Apostolum: *Prædica verbum, insta opportunè importunè.* Opportunè volentibus, importunè nolentibus. Reuocabo errantem, requiram perditum, velis nolis id agam. Et si me lanient inquirentem vepres syluarum: per oīa angusta me coartabo, omnia peragrabo, reuocabo errantem, requiram pereuntem.

c *Et dispersæ sunt.* * Theod. Per translationem vocauit bestias: quandoquidem hac ratione oues nuncupauit. Appellat autem bestias intelligētia præditos dæmones, animarum interfectores: seu rò feras vndique in ipsas hostes aduentantes.

* Augustinus. Audi quid sequitur de negligentia pastorum. *Et dispersæ sunt oues, &c.* Forantur lupi, rapiunt leones frementes: cum oues non hærent pastori. Nam præsens est pastor, sed malè agentibus non est pastor: & inhærent pastoribus, non oues, sed seipsos pascentibus, & lęthalis error consequitur. Eunt in bestias prędantes se, & de illarum morte se satiari cupientes. Donatus superbus mons est, Parmenianus illius confirmans errorem, collis est.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quod infirmum. *Pronos ad vicia impediendo.*
2 Et quod. *Assuetos in malis reuocando.*
3 Quod confra. *Per impatientiam.*
4 Non allig. *Benignè consolando.*
5 Quod abiectum. *De cultu diuino per idololatriam.*
6 Non reduxi. *Ad latriam.*
7 Quod perierat. *Per desperationem.*
8 Non quę. *Promittendo eis ex Dei misericordia veniam.*
9 Sed cum austeritate, &c. *Imponentes eis onera importabilia.*
10 Et dispersę sunt oues meę, &c. *Per diuersa vitia propter defectum boni regiminis & doctrinæ.*
11 Et factę sunt in deuorationem, &c. *i. dæmonum & aduersariorum crudelium, scilicet, Assyriorum & Chaldæorum per prædicta in pluribus locis.*
12 Errauerunt greges mei in cunctis mon. *Idest in locis omnibus vbi colebantur diuersa idola.*

MORALITER.

† 1 *Quod infir.* Per pronitatem ad peccandum.
† *Non consolidastis.* Firmando exhortationibus vestris in * bonum.
2 *Et quod.* Per culpam.
† *Non sana.* Inducendo ad pœnitentiam.
3 *Quod confra.* Per impatientiam.
4 *Non alli.* Per debitam consolationem.
5 *Quod abie.* Per excommunicationem.
6 *Non reduxi.* Procurando eorum absolutionem.
7 *Quod perierat.* Per desperationem.
8 *Non quæ.* Reducendo eos ad spem salutis. Affirmationes autem contrarias negationibus istis faciunt prælati in spiritualibus & boni principes in temporalibus. Et subditur adhuc de malis
9 *Sed cum.* Dando afflictionem afflictis.
10 *Et di.* Idest, Christiani per diuersa vitia propter defectum boni regiminis, ideò subditur.
† *Eò quòd.* Non enim prelatus vel princeps malus dici pastor, sed magis lupus.
11 *Et fa.* Idest, dęmonum, qui potestatem accipiunt per homines propter deuia vitiorum & subditorum malorum pastorum ibi.

a ¶Qui enim delitias procurant, gregis dominici damna non curant.
ræ dispersi sunt greges mei, & nõ erãt qui requireret. Non
a ¶Nomine. non exre. b ¶Quia. si hæc fecistis, sc licet quæ enumero vel enumeraui.
erat inquam q requireret. Propterea pastores audite verbũ 1
a domini. Viuo ego dicit dominus Deus, quia pro eo q facti 2
sunt greges mei in rapinam, & oues meæ in deuorationẽ 3 4
omnium bestiarum agri, eo q nõ esset pastor, neque enim 5
quæsierunt pastores gregem meum, sed pascebant pasto-
res semetipsos, & greges meos non pascebant: propterea
¶Nomine. non re.
pastores audite verbum domini Hæc dicit dominus Deus: 6
a ¶Quibus expedit vt sus mola asi. in collo eorum &c. quam vt scandalizent vnum de populo Dei.
Ecce ego ipse super pastores requiram gregẽ meum de ma 7
a ¶Hæc. . . . in pœna . . . non sub occasione . . . seipsos pascant, opes congerant.
nu eorũ, & cessare eos faciam, vt vltra non pascant gregem
meum, nec pascãt amplius pastores semetipsos Et liberabo
a ¶Quem auidis faucibus deuorant.
gregem meum de ore eorũ, nõ erit vltra eis in escam, quia
a ¶Dispersas
b hæc dicit dñs Deus: Ecce ego ipse requiram oues meas, & † 8
a ¶Aegras macilentas. b ¶Hæc omnia translatiue.
† visitabo eas. Sicut visitat pastor gregem suum in die quã- 9
do fuerit in medio ouiũ suarum dissipatarum, sic visitabo
oues meas, & liberabo eas de omnibus locis, in quibus di- 10
¶Vnde Ioel. Dies tenebrarum & caliginis
spersæ fuerãt in die nubis & caliginis. Et educam eas de po
a ¶Congregatas b ¶Viuentium.
pulis, & cõgregabo eas de terris, & inducam eas in terram 11
a ¶De quibus. Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi. b ¶In domo patris mei mansiones multæ sunt.
suã, & pascam eas in montibus Israel, in riuis, & in cũctis 12
c † sedibus terræ. In pascuis vberrimis pascam eas, & in mõti
a ¶Dicentes Dominus pascit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me col. Super aquas refectionis educauit me con.
bus excelsis Israel erunt pascuæ earum. Ibi requiescent in
herbis virentibus & in pascuis pinguibus pascentur super
a ¶Magna spes beatitudinis, dominus pie promittit. ego pa. o. m. b ¶Non committam illas malis pastoribus. c ¶Vt requiescat in sinu Abrahæ, Isaac & Iacob.
d montes Israel. Ego pascam oues meas, & ego eas accubare
a ¶In populis Gentium.
faciam, dicit dominus Deus. Quod perierat requiram, 13 14

a Viuo ego dicit dominus. * Augustinus. Videte vnde cepit. Tanquam iuratio est Dei testificatio vitæ. Videamus ergo quid dicat Dominus, qui se dicit viuere virũ abiturum se dicat oues à pastorib. malis & daturũ se eas pastoribus bonis.
* Theod. Significat Dominus & regi Iudæorum & sacerdotij finẽ. Libero, inqt oues meas à mala illorũ cura. qui nulla eas vnquam prouidentia gubernarũt: sed tam in eas comedere perseuerabãt. Deinde per Saluatorem nostrum salutem pollicetur.
b Ecce ego ipse requiram oues meas, &c. Nam hic & caliginem iustitiæ tenebras appellauit, q per orbem terrarũ ante quã Saluator noster homo fieret, diffusæ erãt. Ita igitur ferit instar diligentis pastoris omnem maximã curam habentis cum imminentem nubem conspexerit, q lupis ac furibus securitatem præbet: ego itaque satagã ouium mearũ, easque dissipatas congregans vnum ouile efficiam: talis est ex Iudæis & Gentibus coacta ecclesia.
* Augustinus. Quomodo dicit.
c Ego pascam. Petro dixit. Pasce oues meas: Non dicit ibi, ego pascam, non tu sed, Pasce oues meas. An fortè quia modo non inueniatur Petrus? Iam.n. assumptus est in requiem apostolorũ & martyrum Non est cui dicat, Pasce oues meas, & quodã modo quasi necessitate descendit ad officium pascendi oues suas, non habens quibus eas cõmendet. Addit.
d Et pascam eas. Cũ iudicio. Vnde quia sic solus pascit cum iudicio, dispertiens ppria proprijs: hæc istis, illa illis debita eis quibus debetur hoc aut illud. Nouit.n. quid agat, cũ iudicio pascit, quos iudicatus redemit. Quis enim homo iudicat de homine? Temerarijs iudicijs plena sũt omnia. De quo desperauimus subito cõuertitur, & fit optimus: de quo multũ præsumpsimus, subitò deficit, & fit pessimus. Quid sit hodie quisque homo vix nouit, ipse homo tamen vtcũque ipse quid hodie, quid autẽ cras, nec ipse &c. In vnio omnes pastores bonos in vno pastore. Non. n. boni pastores desunt, sed in vno sunt. Multi sunt, qui diuisi sũt: hic vnus prædicatur, quia vnitas commendatur. Multi erant apostoli, & vni dicitur, Pasce oues meas, vt in vno Petro vnitas commendetur, Christus pascit, cũm ipsi pascunt: & dicit.
Ego pasco. Quia in illis vox ipsius, in illis charitas ipsius.

In

NICOLAVS DE LYRA.

1 Propterea. Hic consequenter promittitur subditis consolatio: Et diuiditur in tres partes, quia primò ponitur necessitas huius consolationis. Secundò consolationis actus ibi. Hæc dicit: Tertiò modus, ibi saluabo. Circa primum dicitur. Propterea pastores. Id est, propter defectum vestri regiminis.
2 Audite verbũ domini. Viuo ego dicit dominus &c. Compatientis miseriæ populi sui.
3 Pro eo quod facti sunt greges mei in rapinam. Modis prædictis.
4 Eo quòd non esset pastor. Scilicet bonus, sed magis in lupum mutatus, ideo subditur.
5 Neque.n. quæsierunt pastores gregem meum, &c. Et patet litera ex dictis.
6 Hæc dicit dominus Deus, &c. Hic consequenter promittitur consolationis actus, cùm dicitur in persona Dei.
7 Requiram gregem meum de manu eorum, & cessare eos faciam, &c. Idest, malorum pastorum auferendo, & hoc fuit impletum tempore Christi, vt magis patebit infrà tunc enim sacerdotes & scribæ alijs onera grauia imponebant, & importabilia, vt habetur Matthæi 23. de quibus liberati sunt fideles per libertatem Euangelij, secundum quod declarat Apostolus in epistola ad Gal. diffusè.
8 Ecce ego ipse requiram oues meas, & visitabo eas. Per assumptionem carnis humanæ.
9 Sicut visitat pastor gregem suum in die quando fuerit in medio ouium suarum dissipatarum, sic visitabo oues meas. Misericorditer & benignè.
10 Et liberabo eas de omnibus locis, &c. Congregando eas in vnitate fidei & charitatis.
11 Et inducam eas in terram suam, &c. Idest, in ecclesiã militantem, & postea in triumphantem, quæ est terra viuentium.
12 Et pascam, &c. Idest in ecclesia militante per dona gratiæ, & in triumphante per dona gloriæ, quæ designatur hic per pascua vberrima & cætera corporalia: quia spiritualia sub similitudinibus corporalium in scriptura veteris ac noui testamenti frequenter designantur, vt secundum quod dicit Greg. hom. 37. Surgat animus ex his quæ nouit ad ea quæ non nouit: ut per hoc quod nouit diligere, discat & incognita amare.
13 Quod perierat. Per defectum regiminis.
14 Requi. Reducendo ad me per gratiam.

Et

MORALITER.

† 7 Ecce ego ipse requiram, &c. Scilicet pœnam debitam inferendo.

† Hæc dicit dominus. Istud vsque ad finem capituli literaliter exposui de primo aduentu domini Iesu Christi propter quod de alia expositione spirituali supersedeo quoad præsens.

† Hæc

† Et

a ¶Ab hæreticis. b ¶Cor contritum & humiliatum Deus non despicies. ¶Vnde: Qui alligat contritiones eorum, & sanat infirmitates eorum. Et alibi. Sana me domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.

& quod abiectum erat reducam, & quod confractū fuerat 1 2
alligabo, & quod infirmū fuerat consolidabo, & quod pin 3

a ¶Non vetetur a bestiis b ¶Cui oui, quæ pascua debeantur discernens. 4

gue & forte, custodiam & pascā illas in iudicio. Vos autem 5

a ¶Audite scilicet. 6

greges mei hęc dicit dominus Deus: Ecce ego iudico inter 7
pecus & pecus, & arietem & hircum. Nonne satis erat vo 8 9

a ¶Scripturarum ¶Non subaudi sed, Insuper

bis, pascua bona depasci? Insuper & reliqas pascuarū vestra 10 11

a ¶Eloquij mei.

rum conculcastis pedibus vestris, & cùm purissimā aquā 12 13

a ¶Communes bonæ vitio vestro corruptæ.

biberitis, reliquā pedibus vestris turbabatis, & oues meæ

a ¶Scriptura sancta & cibus est & potus.

his quæ conculcata pedibus vestris fuerāt pascebantur, &
quæ pedes vestri turbauerāt, hęc bibebant. Propterea hæc 14

a ¶Alias a vos. b ¶Pastor bonus c ¶Qui omne iudicium accepi a patre. ¶Iudex verus. d ¶Inter pecus scilicet & pecus.

dicit dn̄s Deus ad eos: Ecce ego ipse iudico inter pecus pin 15

a ¶Cum bos cornupeta secundum legem punieuatur.

gue & macilentum. Pro eo quòd lateribus & humeris im- 16

a ¶Quasi fortiores.

pingebatis, & cornibus vestris † ventilabatis omnia infir-

a ¶Sicut hodie superbi prępositorum multi ab ecclesia iniustè pelluntur. b ¶Sed.

ma pecora, donec dispergerētur foras, saluabo gregē meū, 17

¶Pastor bonus. a ¶Prælatorum. b Non iuxta nomina dignitatum quibus fungimur, sed inter hominem & hominem, iuxta opera iudicat, iuxta quod vterque seruus domini est.

& nō erit vltrà in rapinā, & iudicabo inter pecus & pecus.

a ¶Singularem. Vnde: Magister vester vnus est Christus. b ¶Secundum hominem, qui est Dauid.

Et suscitabo super † eas pastorē vnū, qui pascat eas seruum 18

a ¶Qui manu fortis interpretatur. b ¶Pane angelorum. c ¶Filius iuxta assumptam carnem. d ¶Pater & filius & spiritussanctus. 19

meū Dauid, ipse pascet eas, & ipse erit in pastorē. Ego autē 20 21

a *In iudicio.* Hieronym. Diuersæ enim mansiones apud A patrem sunt. *Et pater non iudicat quemquam sed omne iudicium dedit filio.*

Ioh.14.a. Ibid.5.d.

b *Ecce ego iud.* Superius ad pastores, nunc ad oues idest, ad populum loquitur, & ad vtriusque pecoris gregem, i. ouium & caprarū etiam ad arietes & hircos idest ad principes.

Lib. de ouib. cap.4.

✻ August. Quanta fœlicitas est esse gregem Dei, si quis cogitet, etiā in istis lachrymis & tribulationibus magnū gaudium concipit. Gregi. n. huic dictū est. *Non dormiet neque dormitabit, qui custodit Israel.* Vigilat ergo super nos ille vigilantibus nobis, vigilat & dormientibus nobis. Si B ergo de pastore homine securū est pecus hominis, quanta debet esse nostra securitas pascente Deo, non tantū, quia pascit nos, sed etiā quia fecit nos.

† arietum & hircorum. Psal.120.

Ibi cap.5.

Ecce ego iudi. &c. Quid hic faciunt hirci in grege Dei? In iisdem pascuis, iisdem fontibus: & hirci tamen destinati sinistræ dextris miscentur, & prius tolerantur quā separabuntur: & hic exercetur ouiū patientia ad similitudinem patientię Dei.

† eos velam.

✻ Theodoretus. Sicut pastores & oues iudico: ita etiā ouium iudex ero, & peccantes puniam.

c *Nonne satis erat vobis, &c.* ✻ Theodoretus. Contra locupletes hæc habetur oratio, qui diuitiis ad lasciuiā abutebantur: neque id solum quod sibi vsui esset ex ipsis percipiebant, sed etiam vltra eorum quibus opus haberent C fines egrediebantur.

Lib. de ouib. cap.8.

August. Quid est hoc? Pascua Dei bona sunt, & fontes Dei puri sunt. Qui sunt ergo qui turbant aquam, vt hanc

hanc oues bibant. Sunt mihi qui tranquillè discunt, turbatè dicent & cum habeant doctorem patienten niunt in discentem. Tranquillè docet ipsa scriptura nit aliquis, legit, & capit tranquillus de tranquillo velit aliquis audire, indignatur, perturbatur, turba facit minus int gere quod p audire trāqu

d *Et cum puri* Hieronymus. omnes hæretic ciunt, sed & c lici qui dog non custodiu ritatem: sed de suo confin & habent ma præsumption Simili errore chantur, qui populo pert rint vera esse fingunt, & in tralem modi sus concitau & clamores mores imp suæ adducto cilio suo, sl sermonibus trutinatis, strorum sibi mūt autorita

e *Pro eo qu ribus, &c.*

✻ Theodo nia hæc vt bus dixit, H ros, & corn latera, & his bus eorum imperio con sunt, iniusta tentiam red. attamen ouibus securitatem pollicetur.

f *Pastorem.* Hieronymus. Qui scilicet dicit: Ego s stor bonus.

✻ Theodoretus. Quis est hic pastor? An perspi eum esse Dominum Christum ex semine Dauid dum carnem natum? Et propterea tanquam hon seruus est, idque secundum naturam, non secun gnitatem. Hic cùm in forma Dei esset, formam cepit. Esaias ex persona ipsius exclamat: Sic forma Dominus, qui formauit me ex vtero seruum sib &c.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et quod abiectum erat. *Per pastorum tyrannidem.*

2 Reducam. *Per benignam consolationem.*

3 Et quod infirmum fuerat. *Per pronitatem ad malum: exēplo malorum pastorum.*

4 Consolidabo. *firmando in bono.*

5 Et quod pingue & forte custodiam. *Suo bono statu. In Hebræo autē habetur.* Et quod pingue & forte consumam. *idest, diuites & potentes qui iniquè oppresserunt pauperes puniā, ideo subditur.*

6 Et pascam illas in iudicio. Vos &c. *Secundum demerita iustè puniendo, eo modo quo dicitur 3. Regum vlt.* Tollite Michæam, &c. *Et subditur.* Mittite virum istum in carcerem, & sustentate eum pane tribulationis, & aqua angustiæ. *Et huic expositioni magis concordat litera sequens, vt videbitur.*

7 Ecce ego iudico. *Idest distinguo quantum ad pœnam & præmium.*

8 Inter pecus. *Mansuetum.*

9 Et pecus. *Ferox. Idest, inter simplices homines & feroces, ideo subditur,*

10 Arietem & hircum. *Idest, bonorum & malorum, hoc modo dicitur, Matthæi vigesimoquinto.c.* Statuet oues à dextris hœdos autem à sinistris.

11 Nōne satis vobis, &c. *Idest, sufficere debebat vobis*

12 Pascua bo. depasci, &c. *Idest, melioribus bonis in vita vti.*

13 Insuper & reliquias pa. ue. conculca. *Idest, illa ... berent pauperes viuere dedistis satellitibus vestris. Et ... exponendū est quod dicitur.* Et cum purissimam aqua &c.

14 Propterea hæc dicit dominus. *Idest, propter tal... riam simplicibus illatam.*

15 Ecce ego. *Exponatur vt suprà.*

16 Pro eo quod lateribus & humeris impingeb. *... titudine vestra & potentia simplices impugnando.*

17 Et saluabo gregem meum, & non erit vltra i ... nam, &c. *Hic incipit versus in Hebræo, vbi ostenditur ... fieri debeat ista salus ouium scilicet per pastorem Christum ... ditur.*

18 Et suscitabo super eas pastorem vnū qui pasca... *licet Christum, secundum quod ipsemet dicit Ioh.10.* Et fiet ... quile, & vnus pastor.

19 Seruum meum Da. *Idest, regem de semine Dauid ... Ra. Sa. per quem intelligit Messiam venturum secundum suum, nos autem Christum qui iam venit in mundum, ... mine Dauid secundum carnem, vt patet Matth.1.*

20 Ipse Pa. *Verbo Euangelico, virtute exemplo.*

21 Ego autem domi. ero. *Per Christianę religionis ...*

Nonne

a ¶Idem filius secundum deitatem. b ¶Proficientibus.s.pecudibus in rationale animal, non iam pastor sed princeps vocabitur. c ¶Vnde. Medius vestrum stetit, quem vos nescitis.

dominus ero in eis in Deũ,& seruus meus Dauid princeps ĩ medio eo 1

a ¶Cuius verba non transeunt. ¶Tunc. b ¶Non belli, non discordiæ, quia in pace factus est locus eius, sed pactum pacis quæ exuperat omnem sensum pacis Christi, qui ait: Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.

rũ. Ego dominus loquutus sum. Et faciã cũ eis pactum pacis, & cessa- 2

a ¶Dæmones. animi perturbationes b ¶Viuentium. c ¶Dominus illuminatio mea, & sa. mea quem ti. 3

re faciã bestias pessimas de terra: & q̃ habitant in deserto, securi dor- 4

¶Eiectis bestiis & desolata terra ab eis. a ¶Quia dñi se ielabit condensa syluarum, & in templo eius oẽs dicent gloriã. 5

miẽt in saltib. & ponã eos in circumitu collis mei benedictionẽ, & de- 6

a ¶Quæ in Deuteronomij benedictionibus pollicetur. 7

ducam imbrem in tpe suo, & pluuiæ benedictionis erunt. Et dabit li- 8

a ¶Vitæ, scilicet. b ¶De quo: Ecce odor filii mei sicut o. a. p. c ¶Eodem. s. tempore. ¶Veritas de terra orta est. 9

d ¶Viuentium mitiumque de qua. Beati mites, quoniam ipsi p. t. 10

gnũm agri fructũ suũ, & terra dabit germẽ suum, & erunt in terra sua 11

a ¶Rerum omnium fœlicitate. b ¶Quo quia i grauissimo premebantur imperio. 12

absq; timore. Et sciẽnt, quia ego dñs cum cõtriuero † catenas iugi eo

¶Dæmonum

rum, & eruero eos de manu imperãtium sibi. Et nõ erunt vltrà in ra-

a ¶Vitiis b ¶De quibus: Nec trabe ani confisi. Et alibi. Omnes be agri. ludunt ibi c ¶In terra viuentium.

pinã Gentibus, neq; bestiæ terræ deuorabunt eos, sed habitabunt cõ-

a ¶Qui confidunt in domino, sicut mons Sion. ¶Vnde. Suscitabo Dauid germen iustum.

fidenter absq; vllo terrore. Et suscitabo eis germen † nominatum & 13

¶Verbi Dei a ¶Vnde. Propter vos nomen meum blasphematur in Gentibus.

nõ erunt vltrà imminuti fame ĩ terra, neq; portabũt amplius oppro 14

¶Sic a ¶Cum erit Deus omnia in omnibus. 15

bria Gentiũ. Et sciẽt, quia ego dñs Deus eorũ cum eis, & ipsi populus 16

a ¶Scilicet b ¶Quibus dictum est: Nolite timere pusillus grex. c ¶De qua in loco pascuæ ibi me collocauit.

meus domus Israel, ait dñs Deus. Vos aũt greges mei greges pascuæ

a ¶Solus b ¶Q. non Ezechiel, non homo quem audire despicitis.

meæ hoĩes estis, & ego dominus Deus vester, dicit dominus Deus.

a Et faciã cũ eis pactũ pacis. * Theo. Hus rei Pau lu interpres cum de Christo exclamat. Ipse est pax nostra, qui fecit vtraq; vnum. Vnus enim tũ eos qui ex gentibus, tum qui ex ideis cre dere, pa... Cessare faciam bestias de ter. quãdo ma... dæmonũ cætus, & feritatis modo labo rans hoĩes ... de sẽ... reducit, & ... ratio ... redactos ... parti ... morte ... mit.

b dabit. Hieron. Lignum scilicet sapientię de qua dr. *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam.* Hiero. Alij: ligna regionum, plurima sanctorum mul titudo.

* Theo. Hi qui animo terreni sunt, idest, exigentibus profecti, & Iudæi instar arborum steriliũ infœcũdi ad fidem accedentes, & huiusmodi irrigatione fruẽtes, mihi præbebunt pietatis fructum. * Tertull. Non illud lignum in paradiso quod mortẽ dedit protoplastis. sed lignũ passionis Christi, vnde vita pẽdens à vobis credita non est.

† L. Adu. Iud. vincula.

c *Et suscitabo eis germen nominatum.* * Theodor. Hoc itẽ ex Esaias p̃dicit. *Egredietur virga de radice Iesse, &c.* quod interpretans Dominus dixit. *Ego sum vit. ver. &c.* Igitur hic quoque, suscitabo inquit, eis, plantam pacis in nomen, i. nobilissimam gloriosam celeberrimam.

Esa. 11. Io. 15.

† iustum.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Seruus meus Da. *Idest Christus, qui dicitur seruus Dei ratione humanitatis assumptæ, in qua minor est patre, secundũ quod dicitur Ioh. 14. d.* Pater maior me est.

2 Et faciam cum eis pactum pacis. *Idest, legem euangelicã, quæ est ex amoris, & per consequens pacis.*

3 Et cessare faciam be. pessi. *Diminuendo dæmonum potentiam quæ per mortem Christi sunt diminutę.*

4 Et qui hab. in deserto. *Religionis.*

5 Securi dormient. *a perturbatione dæmonum.*

6 In saltibus. *Idest, locis religiosis separatis à secularibus.*

7 Et ponam eos in circ. col. *Idest, ecclesiæ militantis.*

8 Benedi. *Benedictos pre cęteris.*

9 Et dedu. *Scilicet gratiæ.*

10 In te. *Hoc potissimẽ fuit in primitiua ecclesia, quando spiritussanctus descendit super Apostolos in signo visibili, Act. 2. & postea dabatur alijs per impositionem manuum, Act. 8.*

11 Et da. *Quia ad hoc sequebatur multiplicatio bonorum operum in ecclesia.*

12 Et erunt in ter. *Quia in contumelijs hominum gaudebant, & dæmonibus imperabant, vt patet in Actibus apostolorum pluribus locis.*

13 Et susci. eis. *Idest, Christum de semine Dauid nasciturum, in lege & prophetis prẽsignatum & apertè nunciatum.*

14 Et non erunt. *Scilicet spirituali ex defectu verbi diuini.*

15 Neque por. am. *Quia Gentiles ad fidem conuersi non inferũt opprobria Christi discipulis, sed magis honorem.*

16 Et sci. quia e. do. Deus eo. cum. *Per experientiam bonitatis meæ in beneficijs sibi collatis.*

In

CA. XXXV.

Et factus est. Tota prophetia hu ... cõtra mõtem S. r. i. filiorum Esau (Edom, qui Græca lingua & no ... mæi vocantur) q. a in tempore

CAP. XXXV.

a ¶Alii conuerte ab illa, s. prophetia. b ¶Animi. s. vnde Apostolus. Nos reuelata facie gloriam domini contempla. c ¶Idumæos i. 1

Et factus est sermo dñi ad me, dicens? Fili

a ¶Diabolum Seir diabolus, quia Seir hispidus & pilosus interpretatur, hic præsidet genti filiorum Esau, & se contra Iudam idest, populum confessionis & veræ fidei erexit.

hoĩs: ponẽ faciẽm tuã aduersum mõntẽ

Sẽir, et p̃phetabis † de eo, et dicet illi: Hæc

re necessitatis & angustiæ, qñ Iudas capiebatur à Babylonijs, insultauerunt eis & cuncto populo Iudęorũ, & sibi putauerũt, terrã traditã ad possidendũ. & nõ modo nõ susceperũt filios suos idest,

† ad eum.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXV.

1 Et fact. *Hæc est pars incidentalis, in qua post consolationẽ filiorum, recolit destructionem Idumęorum, qui semper fuerunt infesti infesti Iudęis colentibus Deum: Et diuiditur in duas partes secundum duas causas huius destructionis, secunda ibi. Eò quòd dixeris. Prima causa est fraternum odium, quia sicut Esau odio habuit Iacob fratrem suum vterinum, vt habetur Genes. 27. Sic Idumæi*

MORALITER.

1 *Et factus est sermo domini ad me dicens, Fili hominis pone faciem tuam aduersus montem Seir, &c.* Denunciando deuastationẽ. Per montem, significatur terrena potestas per Seir qui interpretatur hispidus, intelligitur feritas. Et istæ duæ † condi-

idest, Iacob fratris sui, sed persequentes concluserunt in
A manus gladij. Quod Symmachus dicit apertius Sanguinem tuum odisti, & sanguis tuus persequetur te.
Hierony. Si semper in prophetis esset sermo domini, & in pectore eorum continuum haberet hospitiũ, non Ezechiel tã crebrò diceret: Factus est sermo domini. a. m. a sed ob humanam fragilitatem & vitę huius necessitates sæpe recedit, vnde: *Super quem videris spiritum descendentem & manentem in eo, ipse est, &c.* Non. n. hoc Christo opprobriũ b esset si semper in alijs maneret. Ad Moysen quoq; dici B tur: *Auferam de spiritu qui in te est, quẽ vtique non haberet nisi ad eum à domino descendisset.*
Hieronym. Montem Seyr, non mirum si in hoc loco c Seir, idest, hispidus & pilosus in malã partem intelligitur, cùm Elias quoque vir pilosus dictus sit. Esau enim rufus fuit, & quasi pellis hispidus: Elias tantum pilosus descri bitur. In Esau qui d & sanguinarius & cruentus pelli hispi dæ cõparatur, mortalium operum & ipsius mortis indicium est. In Elia virilitatis augmentũ; cuius habitatio in solitudine & vitæ austeritatis nõ modo virum, sed & fortissimum demonstrat. Porrò Iacob qui supplantauit Esau, & primogenita eius accepit: quia simpli-

Sermo domini non semp in prophetis.

Ioh. 1. e.

Num. 11 d.

† quo ppter iniquitatem eorum venit finis, vel quo finita fuit iniquitas eorũ.

Gen. 25. d.
4. Reg. 1. b.

† scies.

a ¶Ipse non mittam angelos, non vtar ministris. b ¶Qui diu sustinui. ¶Habitum percutientis assumam.
dicit dñs Deus: Ecce ego ad te mons Seir, & extendam ma 1 2
a ¶Qui plurimos socios impietatis habebas, ita etiam vt vrbes construeres, & proprium tibi imperium vendicares.
num meam super te, & dabo te desolatum atq; desertum. 3
a ¶Munitiones malas vt ædificem bonas. b ¶Rerum fine. c ¶Non alius. ¶Quem ante solitudinem nosse non poteras.
Vrbes tuas demoliar, & tu desertus eris, & scies quia ego dñs
a ¶Hæc est causa. b ¶Contra quod dicitur, irascimini, & nolite peccare, vt s. c to conciliemur inimicis, & odium charitate mutemus. c ¶Insuper.
eò quòd fueris inimicus sempiternus, et concluseris filios 4
a ¶Cum affligerentur à Babylonijs. 5
Israel in manus gladij in tempore afflictionis eorum, & in 6
a ¶Quo dies mali sunt & mundus in maligno positus est, & multiplicata iniquitas: refrigescit charitas multorum. b ¶Tue vel Babyloniorum.
tempore † iniquitatis extremæ. Propterea viuo ego, dicit 7
a ¶Vltioni scilicet effusi sanguinis. b ¶Tuus, scilicet; quem odisti. †
dominus Deus quoniam sanguini tradam te, & sanguis te 8
a ¶Vnde sub altari Dei omnes sancti clamant, vindica sanguinem nostrum, &c. & alibi. Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt. b ¶Consanguineos tuos, scilicet.
persequetur. Et cùm sanguinẽ oderis, sanguis te perseque- 9
tur. Et dabo montem Seir desolatum atque desertum: & 10
a ¶Omnes s. habitatores, vel homines & iumenta, de quibus. Homines & iumenta saluos facies domine eos, s. qui aliquid videntur habere rationis, vel simplici fide contenti sunt.
b ¶Qui ad impietatis verticem peruenerunt.
auferam de eo euntem & redeuntem; & implebo montes
a ¶Discipulis. b ¶Quæ in ima depressæ.
eius occisorum suorum. In collibus † tuis & in vallib⁹ tuis,
a ¶Qui turbidas habent aquas hincinde collectas venientesque de superbia. ¶Lxx. Campis, scilicet qui inter montes & valles sunt. b ¶Hi sunt omnes. c ¶Domini & manus extentæ.
atq; in torrentibus, interfecti gladio cadẽt: In solitudines 11
a ¶Conciliabula praua habitationis.
sempiternas tradã te, & ciuitates tuæ non habitabuntur. Et 12
a ¶Non solum supradicta. b ¶Idumæorum, i. & Iudæorum, vel Iudæ & Israel idest, duarum & x. tribuum.
† scietis, quia ego dñs Deus, eò q dixeris: duæ Gentes & 13

simpliciter habitabat domi & non erat venator sicu gi-
gas Nemroth, lenis vocatur & nitidus.
* Tcod. Seir mons est Idumeæ: Idumæi verò ab ...
oriundi minimè admodum & hostiliter erga Iudæ...
fecti erant: quare etiam illatis ipsis calamitatibus ...
sunt. His mi...
auctor omniu...
tremam sol...
nem. Illud ve...
a *Extendam* ...
&c. Per trans...
nem corũ qu...
nibus percu...
posuit, irę vel ...
tiam ostender...
uimus tamen ...
nam naturam ...
nis affection...
pertem.
b *Eo quod* ...
inim. &c. * T...
Docet igitur ...
phetica orati...
insultandum ...
eos, qui prop...
cata puniunt...
cum flentibu...
dum Apost...
admonitione...
dum.
c *Et cum sa...*
oderis ex. Sa...
hoc loco, n...
lum sed co...
nem nomin...
do enim gen...
bellum pr...
meritò ab ...
bellaberis, & ...
ti quos odi...
tabunt host...
gnati autem ...
rum sunt Idumæi, qui à duobus fratribus genus ...
d *Non habitabuntur.* Vt desinãt in malã partẽ hab...
sensum, & diuidãtur linguæ corũ, ne turrẽ blasp...
tra Deũ possint extruere, & redacta in solitudinẽ ...
sen...

C

NICOLAVS DE LYRA.

* *mæi descendentes ab Esau, Iudæos à Iacob descendentes, & hoc est quod dicitur in persona domini.*
1 Ecce ego ad te mons Seir. *Idest, Idumæa, quæ est montuosa.*
2 Et extendam manum meam. *Idest, potentiam.*
3 Super te. &c. *Idest, ad te destruendam.*
4 Eò q fueris inimicus sempiternus. &c. *Populi Israel.*
5 Et concluseris filios Israel, &c. *Fuerunt enim Idumæi in obsidione Ierusalem cum Chaldæis.*
6 In tempore afflictionis eorum, &c. *Idest, destructionis ciuitatis & templi, de quo fuerunt summè afflicti.*
7 In tẽpore iniquitatis extremæ. Propterea viuo ego, dicit dominus Deus, &c. *Idest, extremæ punitionis Iudæorum pro suis iniquitatibus: Et accipitur hic extremum pro maximo propter destructionem ciuitatis & templi, vt dictum.*
8 Sanguini tradam te, & sanguis te persequetur. *Idest, filijs Israel tibi consanguineis: & hoc fuit impletum tempore Machabæorum, quando Iudas expugnauit filios Esau 1. Macha. 5.*
9 Et

9 Et cum sanguinem oderis. *Idest, quia odio ha... ... tibi consanguineos.*
10 Sanguis persequetur te. *Idest, Iudaicus populus ... sanguineus. Cætera patent vsque ibi.*
11 In solitudines sempiternas. *Idest, longas.*
12 Tradam te & ciuitates tuæ non habitabuntu... *postea terra illa fuit habitata, sed non ita cito. Aliter expo... litera, vt per sanguinem hic intelligatur homicidium, vt ... quòd sicut Idumæi crudeliter occiderunt Iudæos, vt dictu... pra, ita propter hoc peccatum effusus est crudeliter sangui... Chaldæis, & terra eorum destructa vsque ad longum tem... hæc expositio magis consonat præcedentibus.*
13 Eò quòd dixeris duæ Gentes. *Hic ponitur secu... destructionis Idumæorum quę est cupiditas ambitiosa. Cu... hæreditare terram Iudæa quę erat eis propinqua, & ideo ... Chaldæos in obsidione Ierusalem, per hoc sperantes obtin... & hoc est quòd dicitur.* Eò quòd dixeris duę gentes. *I... duo regna, scilicet Iudæ & Israel erunt mea.*

MORALITER.

† conditiones frequenter in eodem homine coniunguntur: cuius destructio ex causa duplici nunciatur. Prima ponitur cùm dicitur.
4 *Eò quòd fueris inimicus sempiternus, &c.* Ad literam Idumæi descendentes de Esau, qui alio nomine dicitur Seir, semper inimici fuerunt populi Israel, sicut Esau ipsius Iacob. Et eodem modo potestas terrena crudelitati coniuncta, semper Deo seruientibus (qui per Israel significãtur) est inimica. Et subditur pœna.
† *Propterea viuo ego dicit dominus Deus, quoniam sanguini tradam te.* Idest, dæmoni de quo dicitur Iohan. 8. f. *Ille homicida*

da erat à principio. Secunda causa ponitur ibi.
13 *Eò quòd dixeris, duę Gentes & duę terrę meę erun...* ... literam hoc dicebant Idumæi de Iuda & Israel, ... mysticè significari possunt duæ religiones in ge... habent possessiones scilicet monachi, & canon... lares: quorum temporalia bona frequenter vsu... titur terrena potestas crudelitati coniuncta eò c... decessoribus suis fuerunt monasterijs donata, ... men est falsum quia sicut per venditionem vel ... nem homini factam ius rei transfertur, sic & ... donationem factam monasterijs, quia fit pri... ipsi Deo, ideo subditur.

ſcriptam cognoſcat, A qui ipſe ſit dñs. a ...diui vniuerſa op probria,&c. *Theo. Vera maledica ne commemorare q- den uſtinet, docēs nos aliorum maledicta minime lingua ferre, meminiſſe erò dicti illi". Vt ...oquatur os meũ ...eri ominũ. His au tē non ſolum ipſorum ..., & iniuriarũ memoriã oſtē dit, ...d ēt arroganiam & cõtra Deũ rabiē & inſaniã. Et ...ſſimè oppoſuit Multiplicaſti ſuper me verba tua. Vt doce nos, nihil eſſe ... vel dicũtur ...tur à nobis, ...ipſius videndi ... audiēdi vim ...oſſit.

a ¶Idumæa, ſcilicet & Iudæa idest, hæreticos pariter & eccleſiaſticos poſſidebo. b ¶Quamuis. c ¶Qui ſuo populo ...tebat.

duę terræ meæ erunt, & hæreditate poſſidebo eas, cum do- 1

minus eſſet ibi. Propterea viuo ego, dicit dñs Deus, q̃a fa- 2

a ¶Quia ſæuiebas in populum Dei. b ¶Qui perſequebaris familiam Christi.

ciã iuxta irã tuã, & ſecundũ zelum tuum quẽ feciſti odio

a ¶Quos poſſidere cupiebas.

† habēs eos, & notus efficiar per eos, cum te iudicauero, & 3

a ¶Non ... tetulit

a· ſcies quia ego dominus. Audiui vniuerſa opprobria tua, q̃ 4

¶Contra ¶Montes.

b loquutus es de montib. Iſrael, dicēs: Deſerti nobis dati ſũt 5

a ¶Hæc iniuria redundat in me. b ¶Non ſuper montes vt putatis. c ¶De quo. Diſperdat dominus vniuerſa labia doloſa & linguam ...

6

c ad deuorãdum. Et inſurrexiſtis ſuper me ore veſtro & † de- 7

¶Ipſe.

rogaſtis aduerſum me. Verba veſtra ego audiui. Hęc dicit 8

¶Ergo. a ¶Reddito priſtino ſtatu. b ¶Conuerſa ad ſeruitutem Dei. c ¶Sempiternam. ¶Sanctorum virorum.

d dñs Deus: Lætãte vniuerſa terra in ſolitudinem te redi- 9

¶Diſſipatam. 10

gam, ſicuti gauiſus es ſuper hęreditãtem domus Iſrael, eò q̃

a ¶In toto orbe perſecutionibus b ¶... pilote.

fuerit diſſipata, ſic faciam tibi. Diſſipatus eris mons Seir, & †

a ¶Opera terrę & ſanguinis. b ¶Sic c ¶In hoc proficit ira Dei. ¶Solus.

Idumæa omnis, et ſciēnt quia ego dominus.

dum, q̃n aut rarus D aut nullus in eccleſia reperitur, q poſſit pugnare pro mõtibus dñi, & eorũ lacerationē ſua voce defendere. c Et dixi. Q. preces veſtrę cõtra me blaſphemiæ ſunt. d Lætante vniu. &c. * Theo. Suppliciũ minatur, cui remediũ adhiberi nõ poſſit. Intulit aũt cum Nabuchodonoſor nõ ſolũ ipſos ſed ēt Tyrios & Sydonios & Paleſtinos atq; Aegyptios inuaſiſſet. Attamen adhęc pollicetur per ſupplicia beneficiũ. Cognoſcēt. n. quia ego ſum Dominus. Vtilitatem igitur ad- E fert diſciplina, quæ ſecundum Eſaiam, noſtras aures aperit, efficitque vt proprium Dominum agnoſcamus percutientem & ſanantem.

† multiplicaſtis.

b De montib. Moyſe, pphetis, & Apoſtolis, quos hęretici & eorum particeps diabolus, ſibi putãt traditos ad deuorãdum,

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cũ do. &c. *Quia in Ieruſalē colebatur in tēplo in quo erat ꝓpitiatorium quod dicebatur ſedes Dei, vt dictum fuit diffuſè Exo. 25.* 2 Quia faciã, &c. *Ideſt, debitè te puniēdo de ira & inimicitia cõtra ...os.* 3 Et notus, &c. *eorũ liberatione de Babylonica captiuitate, ... in captiuitate remanente.* 4 Audiui vniu. &c. *De detractione Iudæ.* 5 Deſerti. *Scilicet ſunt montes Iſrael.* 6 Nob. &c. *Quia comedemus bona ibi creſcentia.* 7 Et inſurrex. &c. *Dicentes, q̃ non poteram defendere Iudęos à rege Babylonis.* 8 Verba veſtra &c. *Ideſt, blaſphemias veſtras punire diſpoſui.* 9 Lętante vniuerſa. *Scilicet Iſrael.*
10 In ſolitudinem, &c. *Quia poſt reditum Iudæorum de Babylone, Idumęi remanſerunt in captiuitate, & ſic Idumæa remanſit deſolata propter defectum culturæ.*

MORALITER.

1 Cum dominus. Scilicet principalis poſſeſſor. Et iſtorum ... crudelium pœna concluditur in fine capitu..., cum dicitur. † *Diſſipatus eris mons Seir & Idumæa omnis.* Tales enim diſſipantur in morte per ſeparationem animæ à corpore, & tunc caro tradetur vermibus corrodenda, & anima dœmonibus crucianda.

CAP. XXXVI. ... * Theo. ... Tſtibus atque a ... s. Idumęis p̄ ...is, ad montes Iſrael verba trãſ... iſque bona ... iubetq; ... animo eſſe, q̃ quæ ab inimicis dicta ſint ea falſa ſint ac vana. Nõ enim ..., inquit ſolitus permanebit, ſed gentium quæ vobis ... imæ ſunt opprobria redarguam: ipſarumq; contra vos audaciam ita comprimam, vt non amplius veſtras ...arrent calamitates. Sigillatim autem montium, ... vallium, & colliũ, & vrbium meminit, vt eos qui animum propter ſolitudinem deſponderant, conſoletur.

CAP. XXXVI.

¶Supra poſuit faciem contra montem Seir propheta, hic filius. hominis loquitur ad montes vel ſuper montes.

TV fili hominis, propheta ſuper montes 1

a ¶Apoſtoli, prophetæ, hi enim audierunt verbum domini.

Iſrael, & dices: Montes Iſrael audite ver- 2

bum domini. Hæc dicit dñs Deus: Eò q̃ 3

Hiero. Hæc antiphraſticos more Iudaico dicũtur; quæ illi expectãt in mille annorum regno F q̃n ciuitatem Ieruſalem aſſerunt extruendã, & templũ illud q̃d in fine voluminis deſcribit, & rerũ oĩum fęlicitatē, alij ſub Zorobabel cõpleta: ſed ſequentia nõ patiuntur. Tũc. n. nõ tanta bona habuerunt quanta à principio nedum maiora.

Hier. Prophetię totius, ad mõtes Iſrael breuiter hic ſēſus eſt Quia inſultauit vobis inimicus, i. mons Seir, & putauit vos in perpetuũ poſſidere, & altitudines quondam dñi nunc deſertas, ceſſiſſe ſibi in hęreditatem; & aliquãto tempore

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXVI.

1 TV autem fili, &c. *Superius Ezechiel prophetauit Iudæis aſpera adiunxit tamen in fine. 34. cap. conſolationem de liberatione eorum per Christum fienda, hic prophetat eis proſpera: & primo ... hoc ſimplici ſermone, ſecundò prophetica viſione cap. ſequen. Circa primum agitur de liberatione populi Iudaici. Et diuiditur in duas partes ſecundum duas cauſas huius liberationis. Secunda ponitur, ibi.* Et factum eſt. *Prima autem cauſa releuatio populi à miſeria. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur aduerſantium deiectio. Secundò populi Iudaici erectio, ibi.* Vos autem. *Circa primum dicitur.*
2 Propheta ſuper montes Iſrael. *Proſpera nunciando.*
3 Eo q̃ dixerit inimic. &c. *Gaudēdo de veſtra deſtructione.*

* Euge

MORALITER.

1 *Tu ... &c.* Superius Ezechiel prophetauit Iudęis aſpera: hic prophetat eis conſolabilia, & hoc propter duo ſcilicet: ... leuandum eorum miſeriam, & ad tollendum di... ...minis blaſphemiam. Circa primum ſciendum, quod ... Iudæorum nomen ſecundum veritatem ſignificatum tranſlatum eſt ad Chriſtianorum gentem. Ro. 2. d. *Nõ enim qui in manifeſto Iudæus eſt, neq; quæ in manifeſto in carne eſt circumciſio, ſed qui in abſcondito Iudęus eſt, & circuncicio cordis in ſpiritu non litera.* Igitur per afflictionē Iudæorum ſub monarchia Chaldæorum fuit myſticè ſignificata Chriſtianorum afflictio ſub monarchia Romanorum: vnde & & Roma figuraliter Babylonia nominatur. 1. Petr. 5. d. *Perſequutio vero Chriſtianorum incępit tempore Neronis vſque ad tempora Conſtantini.* Qui Chriſtianorum afflictionem releuauit: ponens edictum, vt ſi quis moleſtiam inferret alicui Chriſtiano, grauiter puniretur. Igitur de hac releuatione exponitur myſticè quod dicitur.
2 *Propheta ſuper, &c.* Ideſt, ſup p̄latos principes Chriſtianos. Et poſita breuiter afflictione Chriſtiana, q̃ præceſſit Cõſtantini tpa, cum dr. 3 *Eo quòd dix. im. &c.* Vocabat ty- trannu,

tẽpore possidebit. A propterea hęc dicit dominus mõtibus & collibus, &c.

a *Collibus.* Inferioribus in monte ecclesiæ constitutis per singulos gradus, vnde, *Non potest abscondi ciuitas super montẽ posita.* (Matth. 5.b.)

b *Torrentibus.* Hier. Quorum. s. hyeme persequutionũ & tempestate pressurę augetur fides. vallibus his scilicet qui humilitate depressi sunt.

c *Quoniam in igne zeli, &c.* ✱ Theodoretus. Me validè inquit, irritauit Idumęæ & aliarum gẽtium audacia, quæ contra meam terrã ipsius solitudine exultãtes abusi sunt, cum sperarent, ea se potituros. & animas quæ in ipsa incolerent se in seruitutem redacturos. Quamobrem contra eos sententiam tuli. B

d *Idcirco vaticinare, &c.* Opprobriũ cõtra vos illatum, inqt, causa fuit vt cõtra eos qui probris lacesserunt, sentẽtia lacessit: & illi quidẽ impie- († torrẽtibus.)

C

a ¶Mons Seir. ¶Diabolus insultans de vobis. ¶Quoniam Dei. b ¶De quibus dicitur. Montes in circuitu eius.

dixerit inimicus de vobis, euge altitudines sempiternę in 1

a ¶In persequutionibus & angustijs.

† hæreditatẽ datæ sunt nobis: Propterea vaticinare & dic: 2 3

a ¶Non solum.n. dixit, sed aliquandiu possedit. b ¶Dum multi labuntur. c ¶Quasi vile lutum.

dicit dominus Deus: Pro eò ꝙ desolati estis, & conculcati †

a ¶Omnium nationum vel Gentium. b ¶Persequutoribus, vitijs, dæmonibus.

per circumitum, & facti in hæreditatem reliquis Gẽtibus,

a ¶Ab omnibus blasphemati. b ¶Estis scilicet.

& ascendistis super labium linguæ, & opprobrium populi, 4

propterea mõtes Israel audite verbum domini Dei. Hęc di 5

a ¶Non tantum montibus Seir, sed & montibus eius & collibus, &c. b ¶Conculcatis.

a cit dominus Deus montibus & collibus, torrentibus, valli-

b a ¶Ecclesijs s. sub Diocletiano & Maximiano in toto orbe dissipatis.

busq; & desertis parietinis & vrbibus derelictis, quę depo-

a ¶A Gentibus, ab hæreticis. ¶Vbique terræ.

pulatæ sunt, & subsannatę à reliquis Gẽtibus per circumi-

c tum. Propterea hęc dicit dominus Deus: Quoniam in igne 6

¶Contra. a ¶Præcipuè. b ¶Quæ terrenis operibus volebat omnes, posita imagine cęlestis, portare imaginem terreni.

zeli mei loquutus sum de reliquis Gentibus, et de Idumæa 7

a ¶Ecclesiam

vniuersa, qui dederunt terrã meã sibi in hęreditatem cum 8

a ¶In gladio possederunt ¶Tam materiali quam spirituali. b ¶De sedibus suis. c ¶Habitatores.

gaudio, & toto corde & ex animo, & eiecerunt eã vt vasta- 9

a ¶O Propheta. ¶Q. Nihil proderit Gentibus nihil hæreticis ecclesiam persequi.

rent: idcirco vaticinare super humum Israel, & dices monti

a ¶Lxx nemorosis, quę amœnitate paradisi virebant.

bus & collib. † iugis & vallibus: Hęc dicit dominus Deus:

a ¶Opprobrij vestri vltor existam b ¶Contra aduersarios qui ecclesiam persequuti sunt.

Ecce ego in zelo meo & in furore meo loquutus sum, eò

d quòd cõfusionem Gentium sustinueritis: Idcirco hęc dicit 10

a ¶Leuabo. b ¶Potentiam. ¶Alias in.

dñs Deus: Ego leuaui manũ meã, vt Gẽtes q̃ in circumitu 11 12

a ¶Qui vos confunderunt. b ¶Apostoli & apostolici viri.

vestro sunt, ipsę confusionẽ suã portent, Vos aũt montes

a ¶Aduersarijs interfectis, pace reddita ecclesiæ. b ¶Lxx. vuas, quibus scilicet populus meus saturetur.

Israel ramos vestros germinetis, & fructũ vestrũ afferatis po 13 14

e a ¶Ne puteris post longum tempus futurum. b ¶Ne vobis videatur difficile.

f pulo meo Israel. Propè est.n. vt veniat. † Quia ecce ego ad † 15

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Euge &c. *Interiectio est gaudentis.*

2 Altitudines sempiternæ, &c. *Idest, terra Iudęa mõtuosa.*

3 In hęreditatem datę sunt nobis, &c. *Sic enim dicebant Idumæi, vt dictum est c. pręce enti.*

4 Et ascendistis super labium linguæ, & opprobriũ populi, &c. *Quia extranei loquuntur de vobis deridendo & improperando: cætera patent vsque ibi.*

5 Propterea hęc dicit dominus Deus. *Idest, propter talia improperia & vituperia.*

6 Quoniam in igne zeli mei. *Idest. in effectu vindictę meę.*

7 Loquutus sum de reliquis Gentibus & de Idumæa vniuersa. *Sententialiter earum punitionem determinando.*

8 Qui dederunt terram meam sibi in hęreditatem. *Idest, Iudęam quę dicebatur specialiter terra Dei, eò quòd in Ierusalẽ vigebat cultus Dei.*

9 Cum gaudio, & toto corde & ex animo eiecerunt eam vt vastarent. *Aliqui libri habent, Cum gladio, sed in Hebręo & in libris correctis est. Cum gaudio, quia cum magna libidine occiderunt populum Iudaicũ, & captiuauerunt, & terram vastauerũt. Cætera patent ex dictis vsque ibi.*

10 Idcirco hęc dicit dominus. *Idest, propter confusionem vos Iudęi sustinuistis.*

11 Ego leuaui manum meam. *Idest, potentiam meam ad faciendum vindictam.*

12 Vt Gentes quę in circumitu. *Quæ ex odio erga Babylonis super vos adduxerunt, & cum eo in vestra de... fuerunt.*

13 Ipsę confusionem suam portent. *Quia partim occidetur. & partim captiuabuntur.*

14 Vos montes Israel ramos germinetis. *Hic com... ponitur populi Iudaici erectio. Circa quod sciendum, quòd ... ctio incępit in reditu captiuitatis Babylonicę, qui fuit figura ... tionis per Christum fiendę, propter hoc quantum mihi vi... ra sequens de vno tempore transit ad aliud, sicut Isaias ... do de rege Babylonis, qui fuit figura dæmonis, transit ad ... de Lucifero. Dicit ergo.* Vos autem Israel, ramos ves... *te enim. populo de Babylone in Iudæam terra cœpit meliu... care propter aduentum colentium.*

15 Propè. *Scilicet populus de Babylone, q intendit cultur...*

MORALITER.

† ranni, & eorum ministri: (ironicè tamen) Catholicos altitudines sempiternas, eò quòd contemnebant transitoria, & prędicabant cœlestia & æterna, quam prędicationem friuolam reputabant. Et fidelium subditur consolatio cum dicitur infrà, *Idcirco vaticinare super humum Israel.* Per iuga quę sunt capita montium, intelligi possunt episcopi quorum status est summus in ecclesia Dei, cũ sint Apostolorũ successores: Per montes verò sacerdotes curati, qui sunt sub Episcopis, per colles verò religiosi, per valles verò simplices Christiani. De statibus isti fuerunt afflicti per Neronem & alios tyrannos ...tes, aliqui per mortem, aliqui per exilium, & ali... seruitutem quæ est mors ciuilis, & alij modis pl... sicut patet ex sanctorum gestis, ideo subditur.

† *Pro eo.* Sed à tempore Constantini valde sun... rati, ideo subditur.

14 *Vos autem montes Israel ramos vestros.* Per dilatio... dei Christianæ.

† *Et fru.* Pascentes ipsum verbo & exemplo, & ad pauperes temporali subsidio.

a *Ap incipio bo. &c.* Quando duæ tribus & semis trans Iordanem Moyse duce acceperunt possessionem, & sub Iosue tribus aliæ terram Iudæam.

b *Pro eo quod dicunt.* Q. Non vltra persequutorum patientis opprobria, nec insultabunt iugulatum populum tuũ sicut oues occasionis pace enim redditum omnia opprobria cessarunt.

※ Theodoretus. Hæc item ad exitũ peruenissent, si Iudæi obuiissēt. Quia ver quasi canes, ra bie urentes in dominum insanierũt, ipsi authores fuere vt eç propheta p̄dix, minimè perficeretur, atque ita mẽ cij expers est præclio. Auertẽs cuius Deus per Ieremiam prophetã dixi: *Finem loquar super gentem, & super regnum, vt iterum ædificet, & plantetur & si ent mala coram me, non audiant vocem meam: & pœniten tiam gant de bonis, quæ utus sum vt fa ceret is.*

c *Fili hominis.* Red. dominus causam manifestius ostendit quia populum Israel captiuitati tradidit: & propter scelerum suam scelerum pollicetu & multò ampliori tributurum.

※ Theodoretus. Rursus iustum odicit supplicium. Colle eũt, inquit, quos eruere fructus. Sanguinem autem hoc loco vocat non solum alias cædes: sed etiam filiorum sacrificia, quæ cruda vorantibus, & improbis dœmonibus exhibebant. Non. n. cōtenti fuere inquit, sceleribus ante captiuitatem admissis, sed etiam postquam bello capti exules fuere, in eisdem facinoribus permansere. D

Fili ho. &c. Hiero. Alleg. Quicunque est de domo Israelis, & cernit pacem Christi quæ exuperat omnem sensum, habitat in terra sua, idest, ecclesia vel carnis hospitio, quod ei à domino traditum est. Si autem vtraque polluerit, & immũditiæ mẽstruæ fuerit comparatus effundet Deus indignationem suã super eũ pro sanguine vel suo, vel eorum quos scandalizauerit. Phil. 4. b.

d *Pro sanguine.* Pro phetarum & aliorum iustorum: vnde: *Ierusalem quæ occidis prophetas & lapidas eos qui ad te m. s. Et sanguis qui effusus est requiretur à generatione hac, à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ.* E Matth. 23. d.

Hieronymus. Alij Iudæorum referunt hæc ad tempus Zorobabel, quãdo sub Cyro rege multi de Iuda & Beniamin in Iudeã reducti sunt. Alij ad regnum mille annorum quando sub Christo, (quem putant venturum) & ciuitas Ierusalem extruatur, & templum, de quo in vltima parte huius prophetiæ agitur.

a ¶Veniam. s. in auxilium. b ¶Qui auersus eram. c ¶Christi vomere. ¶Priorem culturam recipiatis. d ¶Virtutum.
vos, & cõuertar ad vos & arabimini, & accipietis semētē
a ¶Sic b ¶De semente.
et multiplicabo in vobis homines, omnemq́; domum Is-
a ¶Redeuntibus tu bis. b ¶Ecclesię. ¶Quæ arte destructæ.
rael. Et habitabuntur ciuitates; & ruinosa instaurabunt, & 1
a ¶Qui pollent scientia scripturarum b ¶Non solum hominibus. ¶Simplicibus. c ¶Iumenta.
replebo vos hoĩbus & iumentis, & multiplicabuntur &
a ¶Ecclesiæ. ¶Ante persequutionem.
a crescent. Et habitare vos faciam sicut à principio, bonisq́; 2
a ¶Martyrum victorijs. b ¶Antequam captiuitates varias sentiretis. c ¶Tunc. 3
† donabo maioribus q̃ habuistis ab initio: et scietis quia
a ¶Quia restituo plebem meam quæ possideat ecclesias, & ipsa sit ecclesiarum hæreditas.
ego dominus. Et adducam super vos homines, populum 4
meũ Israel, & hæreditate possidebunt † te Et † eris eis in hę 5 6
a ¶Quos in persequutione perdideras. ¶Vel liberis. 7
reditatem, & non addes vltra vt absq; eis sis. Hæc dicit dñs 8
b Deus: Pro eo quod dicunt de uobis: deuoratrix hominum 9
es: & suffocans gentem tuam: propterea homines non co- 10
¶Quasi deuoratrix. ¶Sicut improperant.
medes amplius, & gentem tuam non negabis ultrà, ait do- 11
minus Deus. Nec auditam faciam in te amplius confusio-
nem gentium, & opprobrium populorum nequaquam
¶Vnde insultant tibi. ¶Sedata persequutione. a ¶Quia veritas promissionis ipso domino loquente firmata est.
portabis, & gentē tuam non amittes amplius, ait dominus
c Deus. Et factum est uerbũ dñi ad me dicens: Fili hoĩs, do- 12
a ¶Populus Iudæorum. b ¶Quando educti de Aegypto c ¶Iudæa.
mus Israel habitauerunt in humo sua, & polluerunt eã in 13
¶Idololatria. ¶In tantum polluti. 14
uijs suis, et in studijs suis, iuxta immũditiã mẽstruatæ facta 15
¶Cui omnia aperta.
est uia eorum corã me: et effudi indignationē meam super 16
¶Nuper. a ¶Peruersis cogitationibus.
d cos pro sanguine quem fuderunt super terram. Et in idolis

F

Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ruinosa. *Zorobabel enim & alij cum eo existentes instaurauerunt templum, & Neemias & qui cum eo erant muros ciuitatis, & similiter populus habitationes suas in diuersis locis.*

2 Habitare &c. *Quando populus intrauit terram sub Iosue duce.*

3 Bonisque donabo maioribus quàm habuistis ab initio. & *In Hebræo habetur.* Antè, *& istud videtur mihi debere referri ad tempus Christi, in quo maxima bona data fuerunt credentibus, quorum primi fuerunt Iudęi. In toto enim tempore à reditu captiuitatis de Babylone vsque ad tempus Christi non legitur populus Iudaicus fuisse in tanta prosperitate de multo sicut fuerat ante captiuitatem Babylonicam.*

4 Adducam super vos. *O montes Israelis.*

5 Homines. *Vos colentes.*

6 Eris eis. *Tu terra Israel montuosa.*

7 In hæreditatem, non addes vltrà. *Idest, non captiuabũtur vltrà te & quia postea fuerunt captiuati à Romanis, dicunt expositores aliqui quod hoc est referendum ad terram, viuentium, figuratam per terram Israel: de qua nullus ejicitur, qui intrauerit ad eã. Potest tamen exponi de terra Israel ad literam, dicendo quòd per ly vltra non importatur semper duratio perpetua à parte post, sed etiã aliquando non multum longa, sicut declaratũ fuit diffusius. Isa. 2. b. super ad verbum.* Et non exercebuntur vltrà ad prælium. *Post aduentum enim Christi facta sunt multa prælia in terra.*

8 Pro eo quòd dicunt de vo. *Scilicet montibus Israel vituperan.*

9 Deuoratrix hominum es & suffoca. Gen. tuam. *Quia in Iudęa fuerunt multæ occisiones per reges Assyriorum & Babylonis, & à pluribus alijs, ideò dicebant Gentiles improperando, quòd illa terra deuorabat habitatores suos.*

10 Propterea homines non comedes amplius. *Idest, talis occisio non erit in te vltra.*

11 Nec auditam faciam in te amplius confusionē Gen. *Idest, improperium prędictum contra te à Gentilibus.*

12 Et factum est. *Hic ponitur secunda causa liberationis Iudęorum scilicet, vt per hoc tollatur blasphemia contra nomen diuinum. Et diuiditur in duas partes, quia primò huius blasphemię modus ponitur, secundò tollitur ibi:* Et peperci. *Circa primum sciendum, quòd ad captionem Iudęorum inter Gentiles sequuta est blasphemia nominis diuini: quia aliqui eorum erant valdè mali, quam malitiam Gentiles retorquebant in Deum improperando ei, quòd haberent ita malum populum. Alij autem erant valdè boni: de quibus dicebant etiam Gentiles, quòd Deus eorum non potuerat eos saluare, licet viuerent iustè. Pręmittitur tamen hic malitia populi propter quam fuit eiectus de Iudæa, cum dicitur.* Diuisio.

13 Domus Israel habitauerunt in humo sua. *Idest in Iudæa.*

14 Et polluerunt eam in vijs suis. *Idest, peccata idololatriæ & luxurię & effusione sanguinis innocētis, vt patet ex supradictis.*

15 Et in stu. su. iuxta immunditiam menstruatæ facta est &c. *Ex quo patet, quod talia fecerunt ex magna libidine peccandi, quia ad hoc studiosè intendebant.*

16 Et effudi indignationem meam super eos. *Puniendo pro peccatis.*

9 Deuo-

a *Et ingressi sunt ad* A *gentes &c.*
✠ Theod. In improbitate inquit de gẽtes. auctores fuerunt, vt in me male dicta conijcerẽtur, primum siquidem opinatæ sunt gentes propter meam imbecillitatẽ istos victos fuisse, & in hostium potestatem, redactos: deinde experientia cognita ipsorum improbitate contra me conuitia congessere, vt qui talibus institutis gauderem, & adeo scelestos hoĩes meum populum nominatim.

† mores.

B b *Non propter vos ego faciam &c.*
✠ Theo. Nõ vos inquit, salute digni estis, sed decet gentes, quæ à vobis in me maledicti occasionem accepere, consequi remediũ. Vestra autem salute qua mea virtus indicabitur, hoc ipsorum maledictũ opprimetur. Nam cũ didicerint quodammodo meum magnũ esse nomẽ, & idoneũ ad opẽ domesticis suis ferendam meam potentiam laudabunt & celebrabunt.

† Sup. 11. d.

a ¶Vt incredulis Gentibus comparentur. ¶Babylonica captiuitate vel Romana, quoniam effuderunt sanguinem Christi b ¶Tanquam paleæ à frumento ecclesiæ.
suis polluerunt eam, & dispersi eos in Gentes, & ventilati 1
sunt in terra. Iuxta † vias eorum & † adinuẽtiones iudica-
a ¶Qui nec senserunt peccatum suum, sed polluerunt nomen domini, dicetur. Ecce po.do.&c. b ¶Captiui.
ui eos: Et ingressi sunt ad Gentes ad aquas introierunt, &
¶Per irrisionem. a ¶Qui se solum iactabat cultum Dei nosse.
polluerunt nomen sanctum meum, cum dicetur de eis, po- 2 3
a ¶Ecclesia b ¶Non propter eos, creator enim omnium sum,
pulus domini iste est, & de terra eius egressi sunt. Et peperci 4 5
nomini sancto meo, quod polluerat domus Israel in Genti 6
bus; ad quas ingressi sunt. Idcircò dices domui Israel: Hæc
a Non nobis domine non nobis: sed nomini tuo da gloriam.
dicit dñs Deus: Non propter vos ego faciam domus Israel, 7
sed propter nomẽ sanctum meum, quod polluistis in Gẽti
¶Sanctum demonstrabo.
bus ad quas intrastis. Et sanctificabo nomẽ meum magnũ 8
a ¶Coram omnibus.
quod pollutum est inter Gentes, quod polluistis in medio
earum: vt sciant Gentes, quia ego dominus, ait dominus
a ¶Reducendo vos in pristinam gloriam. ¶Scilicet si egerint pœnitentiam, tunc omnis turba Gentium cognoscet, quod ego Tollam eos &c.
exercituum, cũ sanctificatus fuero in vobis coram eis. Tol- 9
lam quippe vos de Gentibus, & congregabo vos de vniuer-
a ¶Scilicet ecclesiam.
sis terris & adducam vos in terram vestram. † Et effundam 10
a ¶Credentes & ab errore conuersos. b ¶Doctrinæ sermonis Dei. ¶Baptismi salutaris.
super vos aquam mundã, & mundabimini ab omnibus in
¶Peccatis. a ¶Quæ in corde simulastis.
quinamẽtis vestris, & ab vniuersis idolis vestris mundabo
¶Credentia in filium Dei. ¶Vnde Dauid. Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua &c ¶Tunc. a ¶Quod per peccatum perdidistis
vos. Et dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam 11
a ¶Omnem duritiam. ¶Incredulitatis.
in medio vestri. † Et auferam cor lapideum de carne uestra 12
a ¶Quod præcepta Dei suscipiat. ¶Molle, tenerum, quod possint in se recipere spiritum sanctum inscriptum literis salutaribus.
& dabo uobis cor carneum, & spiritum meum ponam

Epist. 12.

c *Et effundam super vos &c.* ✠ Cyprian. Oportet aquam mundari prius & sanctificari à sacerdote, vt possit à Baptismo ... videmus omnibus gentibus redditum.
d *Spiritum nouum ponam in medio vestri.* Hier. Nota spiritum nouum & cor nouũ dat post effusionẽ a
✠ The

C

NICOLAVS DE LYRA.

✠
1 Et dispersi eos in Gen.&c. *Captiuando in diuersis terris.*
2 Et polluerunt nomen sanctum me.&c. *In quantum occasione eorum dictæ sunt blasphemiæ contra eum modis prædictis, ideo subditur.*
3 Cum dicetur de &c. *à Gentibus.*
4 Populus domini iste est &c. *Et ideò ex malitia aliquorum dicebatur dominus malus: & ex bonitate aliorum impotens, vt prędictum est, ideò quantum ad malos dicitur derisoriè: Populus domini iste est, & de bonis quod subditur.*
5 De terra eius egressi sunt. *Quasi diceret: Nõ potuit ibi eos seruare.*
6 Et peperci nomini sancto meo &c. *Hic consequenter ponitur ablatio huius blasphemiæ per reductionem populi de Babylone, & ablata fuit Gẽtibus occasio dictæ blasphemię. Et hoc est quod dicitur in persona Dei:* Et peperci nomini sancto meo. *Occasionem dictę blasphemię subtrahendo.*
7 Non propter vos ego faciam &c. *Idest, propter iustitiam vestram, sed propter nominis mei reuerentiam.*
8 Et sanctificabo nomen &c. *Idest, sanctum ostendam in liberatione vestra mirabili, ideò subditur.*
9 Tollam quippe vos &c. *Per Cyrum.*
10 Et effundam super vos aquam mundam &c. *Id est, peccata vestra pręterita remittam. Doctores autem nostri litteram exponunt de reductione populi ad fidem Christi & de ambitione baptismi qua tollitur culpa & pœna. Et huic etiam expositioni concordat quod dicitur in quodam libro Iudaico apud Hebræos authentico, qui dicitur Ioma Ierosolymitanũ. Quemadmodum pelvis sanctificat pollutos, ita Deus sanctus & benedictus erit mundans in futuro Israel, & sic est di ens Ezech. 36.* Aspergam super vos aquas &c. *Quod autem dicitur in futuro in originalibus glossis Hebręorum semper refertur ad tempus Messiæ.*
11 Et dabo vobis cor nouum &c. *Idest, voluntatem benefaciendi, & hoc referendo ad tempus reditus de Babylone, quia postea melius vixerunt quàm antè. Melius tamen exponitur referendo ad tempus Christi de datione spiritussancti, apostolis & aliis credentibus.*
12 Et auferam cor lapideum de carne ve.&c. *Idest in peccatis obstinatum: dando veram contritionem de peccatis.*

8 Et

M O R A L I T E R.

† 2 *Et polluerunt nomen sanctum meum cùm diceretur &c.* Hic ponitur secunda causa dictæ reuelationis, q̃ fuit vt Christi blasphemia tolleretur. Circa quod sciendum quòd Christianorum qui fuerunt tempore tyrannorum, aliqui fuerũt mali & eorum malitiam Gentiles retorquebant in Christum, eò quòd talem populum elegisset. Et hoc notatur cùm dicitur: *Et polluerunt nomen sanctum meũ.* Cùm diceretur de eis: *Populus domini iste est,* scilicet ironicè, ad significandum, quòd nõ esset populus domini sed magis diaboli. Alij erant valde boni pro fide Christi grauissima sustinendo. Et de illis dicebant aliqui Gentiles quòd Christus non poterat eos liberare, vt patet in legẽdis martyrium sanctorum, & ad istas & consimiles blasphemias tollendum subleuati sunt Christiani per Cõstantinum, ideò subditur: *Et peperci nomini sancto meo, quod polluerat domus Isr. &c.* Et quod subditur post: *Et sanctificabo nomen meum magnum quod pollutum est.*

MOR

¶Tunc. a ¶De virtute in virtutem.
a in medio vestri, & faciã vt in pręceptis meis ambuletis, &
a ¶Quæ prius neglexit s ¶Corde. b ¶Conceptionis.
iudicia mea custodiatis, & operemini: & habitabitis ĩ terra 1
a ¶Magistris. ¶Abraham, Isaac, & Iacob, & omnibus sanctis & prophetis.
b ¶Sic. c ¶Rursum. d ¶Quem ostendit s.
quã dedi patribus vestris, & eritis mihi in populum & ego
a ¶Hoc præsenti tempore comprobatur.
ero vobis in Deum & saluabo vos ex vniuersis inquinamẽ
a ¶De quo efficitur cœlestis panis. b ¶Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum
tis vestris, & vocabo frumẽtũ & multiplicabo illud, & nõ 2
a ¶Verbi Dei, quam passus est filius prodigus, qui dissipauit substantiam suam. ¶A fame cogente porcorum siliquis pasius est. b ¶Sapientiæ de qua: Lignum vitæ est omnibus his qui ap. e.
imponam vobis famem: & multiplicabo fructum ligni &
a ¶In similitudinem Iacob, cuius odor erat sicut odor a. p. c. b. d. b ¶Quod vsque hodie Iudæorum patitur incredulitas. sed postquam beatitudinem fuerint consequuti, dicent cum Apostolo: Non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persequutus sum ecclesiam Dei.
genimina agri: vt non portetis vltrà opprobrium famis in
a ¶Sic est vbi fueritis dispersi.
Gentibus, & recordabimini viarum vestrarum pessimarũ
studiorumque non bonorum, & † displicebunt vobis ini-
a ¶Quæ ante placebant. b ¶Quia proprio errore peristis. c ¶Supradicta.
¶Sed propter clementiam meam, subaudi.
quitates vestræ, & scelera vestra. Non pp vos ego faciam, 3
¶Super patribus vitiis, & vestrum intelligite creatorem. a ¶Ergo
b ait dominus Deus, notum sit vobis. †Confundimini, & eru 4
bescite super vijs vestris, domus Israel. Hæc dicit dominus
Deus: In die qua mundauero vos ex omnibus † iniquitati-
a ¶Ecclesias. b ¶Quæ in vobis corruerunt c ¶Quæ in synagogis conciderant.
bus vestris, & habitari fecero vrbes, & instaurauero ruinosa
a ¶Confessionis b ¶Pristinis ceremoniis. ¶Ceremoniis Dei. c ¶Videbatur. s. omnibus sanctis, qui terrenæ conuersationis opera prætereunt.
& terra deserta fuerit exculta, q̃ quõdam erant desolata in
a ¶Sanctorum mundana transeuntium. b ¶Admirantes. ¶Quomodo factum est hoc.
c ¶Olim. d ¶Nunc.
oculis omnis viatoris: dicent: Terra illa inculta, facta est ut 5
a ¶Similis paradiso Dei. ¶Quondam in qua omnes periere virtutes. b ¶Iudeæ.
c ¶Quæ Deum hospitem non habebant. d ¶A spiritusancto.
hortus † uoluptatis, & ciuitates desertæ & destitutæ, atque
a ¶Sua incredulitate. b ¶Confessione & Saluatoris nomine. ¶Fide Christi.
¶Sic c ¶Omnis creatura. s. & angeli, qui ambiunt terram Israel.
offensæ, munitæ † sederunt. Et scient Gentes, † quæcumq;
derelictæ fuerint in circumitu uestro, quia ego dominus
¶In eis. a ¶Omnium virtutum arbor bus. b ¶Quod impleui quod per prophetas prædixi.
ędificaui dissipata, plantauiq; inculta ego dominus loqu
a ¶Quod verbo promisi. b ¶Admonentur pœnitentes, vt etiam cum regressi fuerint in ecclesias, semper requirant dominum, & inueniant eum, vt multiplicentur redeuntium turbis greges domini.
tus sum, & fecerim. Hęc dicit dominus Deus: Adhuc ĩ hoc
a ¶Quæsitum diu, & non inuentum. b ¶Tunc. c ¶Non solum in prædictis sentient liberalitatem meam.
inueniẽt me domus Israel, ut faciam eis. Multiplicabo eos 6
a ¶Non brutorum animalium. b ¶Qui s. rationi & confessionis sint pleni & fidei.
sicut gregẽ hominum, ut gregem sanctum, ut gregem Ie- 7
a ¶In qua propriè Dei cultus & sacrificiis. b ¶Quas domini clementia recuperunt.
c rusalem in solennitatibus eius. Sic erunt ciuitates desertæ 8
a ¶Tunc. b ¶Solus c ¶Nolens mortem peccatoris.
d plenæq; gregibus hominum, & scient quia ego dominus.

[Left margin, partly cut off:]
* Theodoretus. Nec quidẽ ante Christi aduentum factæ sunt. Cum. n. tres duntaxat post redditum prophetas habuissent Aggæũ Zachariam, vt Malachiam post ipsos statim prophetico munere spoliati sunt. Sed postquã Saluatori ster hõ fact', ad cœlos aduenit ascẽdit super Apostolos Spiritus sanctus per quos gratia in Iudæis solis, sed etiam omnibus is qui ex gentibus ad fidem conuenerunt, subministrata fuit. Lapideum autẽ cor vocat aduersarium & rebelle, carneũ vero obediens, quòd in ... tabularum lite... figuras possit [illegible] re.
a Faciã vt in præceptis &c.
* Theodoretus. Nos Spiritus gratiæ proprium est, quæ nostrum adiuua liberum arbitrium efficit, vt retrocedãt, quę dictaunt.
* August. Ne putent nihil facere nomines per liberũ arbitrium, dicitur: Noli obdurare corda vestra. Et per Ezechielem: Proijcite à vobis impietates vestras & facite vobis cor nouum, & spiritũ nouum & facite omnia præcepta mea. Quomodo ergo q dicit facite vobis: hic dicit dabo vobis? quare iubet, si ipse daturus est? Quare dat, si homo facturus est? nisi quia dat quod iubet

iubet, & adiuuat vt D faciat cui iubet?
* Idem. Ideò & Lib. de præd. Sanct. c. 11. hæc præcipiuntur nobis, & dona Dei esse mõstrantur, vt intelligatur, quod & nos ea faciamus & Deus facit vt illa faciamus: sicut per prophetã Ezechielem apertissimè dicit. Quid. n. apertius, quã vbi dicit: *Ego faciã vt faciatis?* Locum ipsum Scripturæ attendite, & videbitis illa Deũ promittere facturũ se vt faciant, quęiu bet vt fiant.
b *Cõfundimini &c.* E Hieron. Cohortatur errantes, vt cõfundantur in vijs suis, & restituantur in vrbes ecclesiæ.
† quod successione digni est s iudicabitis in conspectu vestro propter iniquitates vestras & abominationes vestras.
c *In solennitatibus.* Quibus comeditur Azymũ sinceritatis & veritatis. & agni caro & sanguis, & ĩ septẽ hebdomadib. & in tabernaculis huius seculi dñi festa celebramus, vt ciuitates quondam desertæ plenæ fiãt gregibus hominũ, & ratione cognoscant quod ipse sit dominus qui omnia præstitit.
† mansuetũ † quæ.
d *Et scient.* Dissimulans peccata hominum propter pęnitentiam.
* Theod. Cognita igitur Dñi nostrĩ bonitate & potentia, propter eã amemus, propter hanc F metuamus, vt & amantes & timẽtes ipsius mandata obseruemus, & promissa bona consequamur in Christo Iesu dño nostro.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Habitabitis in terra quam dedi patribus ve. &c. *Idest, in Iudæa, referendo ad populum de Babylone redeuntem, vel in Ecclesia triumphante & humiliante, referendo ad populum in Christum credentem.*

2 Et vocabo frumentum & multiplicabo. *Quod intelligitur ad literam de multiplicatione terræ nascentium post reditum de Babylone. Vel per ista metaphoricè intelliguntur bona spiritualia tepore Christi data vt Eucharistiæ quæ conficitur de frumento & alia Christi dona, quæ frequenter in scriptura signantur per corporalia.*

3 Non propter vos. *Quia reditus de Babylone, & aduentus Christi processerunt ex mera bonitate diuina.*

4 Confundimini & erubes. *Idest, malis præteritis. Cætera patent vsque ibi.*

5 Terra illa in. *Referendo ad reditum captiuitatis Babylonicæ: intelligitur de terra Iudeæ, quæ tempore captiuitatis fuit deserta propter cultorum absentiam: sed in reditu captiuitatis facta fuit fructifera & amœna per cultorum pœnitentiam & diligentiam. Referendo autem ad tempus Christi intelligitur de Gentilitate, quę ante aduentum Christi fuit quasi terra inculta, quia non habuit doctores legis diuinæ, nec prophetas qui eam excolerent ad fęcundationem bonorum operum: sed post aduentum Christi per prædicationẽ Apostolorum & aliorum discipulorum facta est fructifera & amęna per susceptionem fidei & morum. Et huic expositioni consonat quod subditur postea.*

6 Multipli. *Quantum ad bonos mores; qui prius erant bestialiter viuentes.*

7 Vt gregem sanct. *Per susceptionem fidei iustificantis.*

8 Vt gregem Ie. *In quo designatur multitudo credentium de Gentilibus; sicut in solennitatibus maximè Paschæ, Pentecostes, & Tabernaculorum, conueniebat in Ierusalem populus multus.*

A

ADDITIO.

In cap. 36. *Vbi dicitur in Postilla*. Et sanctificabo nomen meum.

Ea quæ in hoc c. principaliter continentur, non possunt rationabiliter intelligi ad literam de liberatione à Babylonica captiuitate. In illa enim liberatione non leguntur aliqua miracula facta manifestè pro quibus posset dici: Sanctificabo nomen meum, *i. sanctum ostendam in liberatione mirabili, prout dicit Postillator. Licentia .n. data per Cyrum, licet fuerit à Deo voluntatem ipsius mouente, non tamen fuit miraculose facta, imò secundùm cursum communem reges huius seculi contradicunt ea quæ fuerunt facta per inimicos quos debellauerunt. Vnde Cyrus qui deuicit Chaldæos, rationabiliter detestatur destructionem Ierusalem per eos factam hoc debet inter miracula reparari, licet hoc sit à Deo misericorditer factum. Item hoc quod dicitur:* Effundam super vos mundam, &c. *Omnes Hebræi antiqui referunt ad tempus in quo debebant purgari peccata. Similiter quod dicitur:* Dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum, & auferam cor lapideum, *propriè refertur ad tempus Christi, non ad tempus de Babylone, quia licet postea melius vixerunt quam antè, Postillator, non tamen propriè diceretur, dedit Deus illis redeuntibus cor nouum, & spiritum nouum. Nam multi existentes in captiuitate Babylonica habebant spiritum rectum & cor mundum, Ieremias: Daniel: & Ezechiel & huiusmodi, quorum similes multi leguntur post reædificationem templi.*

CAP. XXXVII.

a Facta est super. * Theodor. Manū diuinā vim vocat. Spiritualis autem hęc contemplatio est. Neque .n. oculis corporis ea cernebat, quæ sibi ostendebantur: sed sanctissimi Spiritus reuelationem percipiebat. Consentaneas verò rebus accipit reuelationes. Cum enim propter perfidiam meliora desperassent Iudæi captiui, suam ipsis Deus potentiā ostēdit, & mortuorum resurrectionem, illorum in pristinū statum restitutione longè difficiliorem indicat prophetæ: per quem docet omnia sibi esse facilia volenti.

B

CAP. XXXVII.

a ¶Filius per quem pater operatur, omnia enim per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil.

a ¶Non in corpore, sed extra.

a ¶Non passa quiescere.

a ¶Non operta humo. b ¶Aridæ temporis vetustate.

¶Poterint viuere.

a ¶Qui plenam habes scientiam futurorum.

a ¶Mirum, quòd ad ossa arida loquitur, quæ ante neruos, carnes, & cutem & spiritum viuificantem Dei non possunt audire sermonem.

a ¶Vt coniungamini.

a Facta est super me manus dn̄i, & eduxit 1
me in spiritu domini, & dimisit me in †
medio cāpi, qui erat plenus ossib. & cir †
cumduxit me per ea in gyro: Erant autē 2
multa valdè super faciē cāpi siccaque vehementer. Et di- 3
xit ad me: Fili hominis, putasne viuent ossa ista? Et dixi:
Domine Deus tu nosti. Et dixit ad me: Vaticinare de 4
ossibus istis. Et dicēs eis: Ossa arida audite verbum do- 5
mini. Hæc dicit dominus Deus ossibus his: Ecce ego intro- 6
mittam in vos spiritum, & viuetis; & dabo super vos ner- † †
uos, & succrescere faciam super vos carnes & super †

loquutus sum, & faciam quæ... tus sum. De... & prior pro... in qua mo... Israel antiqu... tus promitti... bus dicitur: ... *tar ad vos, & a* ... *& c.* ad hoc p... quod nunc ... rabola dicitu... ossa arida, ir... eo quod in E... lio dicitur: *Q...* *hoīes impossibi...* *apud Deum p...* *sunt.* Educt... de sepulchris... uitatis, & vi... quibus in ser... Babylonica ... tur astricti. ... hęc sub Zoro... completa me... tur, quando ...

Lib. de fide resur. * Ambrosius. Magna Domini gratia, quòd futuræ resurrectionis propheta testis adhibetur: vt nos quoque ea oculis videremus.

Hieronymus. Per resurrectionis parabolam de restitutione Israel agitur. Quomodo enim videtur incredulum, quod ossa arida & multa vetustate confecta resurgant, sic restitutio populi mei Israel in captiuitatem ducti & toto orbe dispersi, sed his qui non nouerunt Dei potentiā sed tamen futura est: quia ego inquit dominus, lo-

C

tio magna facta est: & regnum Chaldæorum in ... Persasque translatum, vel in præsentia Christi sui ... expectant. Nos autem spiritualiter post crucem Sa... ris & quotidie fieri in his qui instar Lazari pecca... suorum fasciis colligati ad vocem domini susci... Et verè sunt domus Israel arens quondam, & null... habens salutis, sed intrante in se spiritu gratiæ, & ... gente domino manum de profundo inferni lib... & qui prius dixerant, *Domine Deus tu nosti hæc*, po... dient liberati: *Modicæ fidei quare dubitasti?*

Et

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT XXXVII.

Diuisio. * Facta est &c. *Hic consequenter describitur liberatio populi imaginaria & prophetica visione. Et diuiditur in duas partes, quia primò describitur liberatio populi capti, secundò vnio dispersi, ibi:* Et factus est. *Prima in duas, quia primò ponitur imaginaria visio, secundò eius expositio: ibi:* Et dixi. *Circa primum dicitur:*

1 Facta est. *Videbatur enim prophetæ imaginaria visione quòd per manus cuiusdam effigiei Deum repræsentantis portaretur in cāpum plenum ossibus mortuorum.*

2 Et circumduxit me per &c. *Ita quòd non intrabat inter ossa, sed circumibat extrà. Erat enim Ezechiel sacerdos, qui non debebat contaminari ex tactu ossium alicuius mortui.*

3 Siccaq; vehementer. *Quasi hominum iam diu mortuorum.*

4 Domine Deus tu nosti. *Qui habes scientiam non solum præteritorum, sed etiam futurorum.*

5 Ossa arida audite verb. &c. *Qui potest imperare ... sicut viuentibus creaturis.*

6 Ecce ego intromittam in vos spiritum. *Licet hic ponatur primò, tamen fuit vltimū: quia præcessit coniunctio ossium ... iuncturas debitas, & extensio neruorum & carnium & cutis desuper, vt postea subditur:* Et dabo super vos neruos &c. *vltimò ponitur:* Et dabo vobis spiritum, & viuetis.

* Fa

MORALITER.

† 1 *Facta est sup. me.* In hoc capitulo literaliter intellecto significatur subleuatio Iudęorum per visionem prophetę significata, & per eandem visionem mysticè potest intelligi subleuatio populi Christiani ad cognitionem & amorem Dei, ideò subditur: *Facta est super me.* Quia talis eleuatio fit virtute spiritussancti.

† *Et dimisit me in medio.* Per campum qui est locus segregatus à tumultu seculariū significatur religio siue claustrum, ideò subditur.

† *Qui erat &c.* Religiosi namq; mūdo mortui debēt esse.

† *Erant autem multa valde super faciem.* Quia religiosi ... cæteris debent esse ab humiditate voluptuositatis ... lis desiccati, & subditur.

5 *Ossa arida.* Illi namque qui sunt desiccati à carn... luptatis cupiditate sunt dispositi ad percipiendum ... tem reuelationis diuinæ. Isa. 28. c. *Quem docebit scientiam & quem intelligere faciat auditum, ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus.* Idest, à carnalibus voluptatibus.

6 *Ecce ego intromittam.* Idest, gratię augmentum.

† *Et dabo super.* Idest, fortitudinem constantię.

† *Et succrescere fa.* Idest, teneritudinem misericor...

† *Et super &c.* Conuersationis honestę.

a *Et prophetaui sicut præceperat,&c.* ✻ Theodo Ministro propheta ac veluti quodã resurrectionis in visione vsus est instrumento,& linguæ verbò illis inanibus,& prorsus mortuis ossibus, præcipit vt carnes producant, & neruos &c. Et fuerunt hæc non solum reuocationis in pristinum statum Iudeorum, sed etiam resurrectionis omnium figura. *Canet.n. tuba & mortui resurgent incorrupti.* Propheta diuino inseruiens præcepto, opus est subsequutũ. Commotio Dei ad uerum declarabat: vox verò angelorũ diuinæ volũtati ministrantium munus.
b *Et spiritum non habebãt.* Sicut Adæ corpus prius effectum fuit deinde in ipsũ anima inspirata, ita nunc quoq; vtraque continere ad propriam compagem.
c *A quatuor ventis,* &c.: Ambrosius. Vt ne cum spiritum suum dixerit, num quid alium præter spiritum sanctũ nuncupauit? Neque enim facilem spiritum suum diceret, nec hic spiritus a quatuor mũdi posset venire cardinibus quia vẽtorum flatu quem videmus partis non vniuersitatis est.
d *Insuffla super interf.&c.* Vt quõ in prima conditione hominis insufflauit Deus in faciem eius,& factus est homo in animam viuentem: sic & secunda conditio, idest, resurrectio mortuorum insufflante spiritu viuificetur. D
e *Fili hominis.* Videtur facere quæstionem cum non de generali, sed de resurrectione domus Israel hæc dicantur quæ dicit. *Aruerunt ossa.n.&c.* Quid.n. necesse fuit, specialiter dici? Sed qui de generali resurrectione hoc capitulũ legunt, hoc ad sanctorum referunt resurrectionẽ, de qua. *Beatus qui habet partẽ in resurrectione prima super eum secũda mors non habet potestatem:* Apoc.20.b. quia alia sanctorũ, alia peccatorum, vnde,& in Psal. *Nõ resurgẽt impij in iu.&c.* Psal.1.b.
f *Ecce ego ape.* Hic quoq; quæritur. Si aperiuntur tumuli, quõ erunt ossa super faciẽ campi, & sicca vehementer?
g *Et educam vos de sepulchris vestris popu.* E Secundum illud. *Venit hora, quando qui in monumẽtis sunt audiẽt vocem filij Dei,& exibunt qui bona egerunt in resurrectionem vitæ.* Io.5.e. Et alibi. *Qui audierint viuent.* Io.5.d.
✻ Theo. Si id quod vobis multo difficilius videtur, admodum facile a me fieri posse ostendi sanè perspicuum est, hoc item me facillimè ac nullo negotio facturum, qui vos è captiuitatis vinculis veluti è quibusdam sepulchris eductos in propriam patriam reducã. F

a Pro pulchritudine, vt s. nudarum carnium operiat fœditatem. b Tunc. c In eo.
extendam in vobis cutem, et dabo vobis spiritũ, et viuetis: † †
Post hæc.
et scietis quia ego dñs. Et prophetaui sicut præceperat mi 1
a hi. Factus est autem sonitus prophetante me, et ecce com-
motio. Et accesserũt ossa ad ossa, vnumquodq; ad iunctu-
ram suam. Et vidi, et ecce super ea nerui, et carnes ascende-
a Iacebant tantum humana corpora spiritum non habentia.
b runt, et extenta est in eis cutis desuper, et spiritum nõ habe †
bãt. Et dixit ad me. Vaticinare ad spiritũ, vaticinare fili ho-
Scilicet plagis mundi.
minis, et dices ad spiritũ. Hæc dicit dñs Deus: A quatuor 2
c d ventis veni spiritus, et insuffla super interfectos istos, et re-
uiuiscant. Et prophetaui sicut præceperat mihi. Et ingres-
a Sic. b Vade, Emitte spiritum tuum,& creabuntur,& renouabis faciem terræ.
sus est in ea spiritus, et vixerunt: steteruntq; super pedes
a Congregatio mortuorum
e suos, exercitus grandis nimis valde. Et dixit ad me. Fili ho- 3
minis, ossa hæc vniuersa domus Israel est. Ipsi dicunt. Arue 4 5
runt ossa nostra, et perijt spes nostra, et abscisi sumus. Pro- 6
Quasi compulsus ab his qui hoc dicunt. a Tertio 7
f pterea vaticinare, et dices ad eos. Hæc dicit dñs Deus. Ecce 8
g ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulchris 9
a Q. Non in toto orbe resurgant, sed terram Israel illam dicunt de qua dicitur, Beati mites, quoniam 10
ipsi possidebunt terram. Et iterum, Placebo domino in regione viuorum. 11
vestris populus meus, et inducam vos in terram vestram
a Tunc. Educti de tumulis.
Israel, et scietis, quia ego dñs cũ aperuero sepulchra vestra 12
et eduxero vos de tumulis uestris, populus meus, et dede-
ro spiritũ meũ in uobis, et uixeritis, et quiescere uos faciam
a Per hæc omnia. b Qui promissa opere compleo
super humum uestrũ et scietis quia ego dominus loquutus

Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Factus est autem sonitus. *Quia ex commotione ossium ad suas iuncturas appropinquantium videbatur imaginariè sonitus procedere. Cætera patent ex dictis vsque ibi.*
2 A quatuor.*i. a quatuor mundi plagis, vnde flant venti principales non quia habeant virtutem viuificandi, sed quia flantibus illis videbatur imaginariè a Deo dari eis spiritus vitæ.*
3 Et dixit. *Hic consequenter ponitur huius visionis intellectio,& dicunt aliqui, q visio ista intelligenda est de resurrectione generali tempore iuditij, sed saluo meliori iuditio non videtur hoc mihi quia statim exponendo dicitur.*
4 Ossa hæc. *Resurrectio autem generalis non solùm erit filiorũ Israel sed omnium generaliter: Item quia subditur. Ipsi dicunt.* Aruerunt ossa nostra,& perijt spes nostra. *Si autem intelligeretur de resurrectione generali istud dictum ita se extenderet ad prius defunctos sicut ad viuentes,& futuros, iusti autem defuncti a principio mundi vsque ad tempus Ezechielis, & vsque ad resurrectionem Christi habebant certam spem resurgendi in parte electorum: impij etiam existentes in inferno sciunt se esse resurrecturos ad augmentũ suæ penæ, quia tunc punientur in anima,& corpore,& ideò videtur q hæc visio intelligenda sit ad literam de liberatione populi Israel a Babylonica seruitute quæ est mors ciuilis: & ideò talis liberatio conuenienter dicitur viuificatio, & loca in quibus detinebantur serui eorum sepulchra,& tumuli. Sic igitur exponenda est hæc litera.*
5 Ipsi dicunt.*s. Iudæi captiuitate detenti.*
6 Aruerunt.*i. virtus nostra defecit quæ per ossa designantur, in quibus consistit robur corporis.*
7 Et pe. spes *Redeundi in Iudæam.*
8 Et abscisi sumus. *A terra natiuitatis nostræ.*
9 Propterea. *Ad auferendum ab eis hanc desperationem.*
10 Ecce ego.*i. loca in quibus estis serui,& carceres in quibus aliqui erant ligati.*
11 Et educam vos. *Per licentiam regis Cyri, qui dedit populo licentiam redeundi.1. Esdræ.1.*
12 Et despi.*i. constantiam redeundi in Iudæam,& propositum meliorandi vitam vestram.*

✻ Et

MORALITER.

†† *Et dabo vobis spiritum.* Repetitio est eius quod dictum est ad maiorem assertionem.
† *Et scietis quia ego domi.* Per meæ bonitatis experientiam sequitur.
† *Et spiritum non habebant.*s. ex se: propter quod consequenter ostenditur, cum dicitur.
2 *A quatuor ventis veni spiri.* Idest, a quatuor orbis partibus per quas significantur quatuor Christi mysteria per quæ venit in bonis hominibus Spiritussanctus, scilicet eius natiuitas, quæ dicitur oriens,& eius passio quæ dicitur occidens,& eius ascensio quæ est auster propter lucis,& caloris augmentum,& eius aduentus ad iudicium qui dici potest Aquilo, eò quòd ex consideratione ipsius peruenit timoris spiritus.

a *Et tu fili hominis, &c.* ✱ Theo. Regnante Roboam di-
A uisæ fuere tribus, & decem in Samaria regem sibi consti-
tuerunt: tribus verò Iuda & suæ & Beniamin tribui im-
perauit. Verum, post reditũ sub vno omnes imperio de-
gere: idcircò Prophetæ Deus vt duas virgas caperet, præce-
pit, & alteram inscriberet Ephraim, alterã Iuda, deinde virgas simul coniungeret, vt in posterum finita diuisione, futuraq; vnitate: tum prophetæ præcipit, vt percontanti populo interpretationem apertè renunciet.

b *Sume tibi lignum vnum, &c.* Decẽ tribus, quæ dicuntur Israel, vsque hodie montibus, & vrbibus Mœdorum seruiunt captiuæ, duæ autem quę Iudas di-
B cuntur, a Chaldæis captiuitatę, post. 70. annos, & in terram suam redire. dñs autem hic pollicetur, ꝙ suo imperio subijciat vtrosque.

Hieronym. Hiero. Quòd abiecerit dñs tribum Ephraim, & elegerit
Psal. 77. g. tribũ Iuda, Dauid dicit sic. *Et repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit, sed elegit tribum*
Gen. 49. b. *Iuda* de qua dicitur. *Non deficiet sceptrum de Iuda, &c.* In aduentu autem Saluatoris duæ virgæ, & secundùm Hebraicum duo signa in vnum imperij sceptrum iuncta sunt, & in baptismo Christi dudum separata sociantur in vnũ nouum hominem, & in vnam gentem, ne polluantur vltra in idolis, & abominationibus: sed lauacro mundi sint populus Dei, & imperet eis Christus, & habitent super terram viuentium quam dedit seruo suo Iacob, qui populum Israel in matris vtero supplantauit. Sin autem voluerimus iuxta prophetiã Hoseę (quæ penè omnis ad de-
C cem tribus dirigitur. i. ad Ioseph, & Ephraim, & Samariã, & Israel) intelligere falsi nominis scientiam, & diuersas
Rom. 11. d. turmas hæreticorum hoc dicimus quod in vltimo tẽpore quando subintrauerit plenitudo Gentiũ, & omnis Israel

sum & feci, ait dominus Deus. Et factus est sermo domini 1
ad me, dicens. Et tu fili hominis sume tibi lignũ vnum, & 2
a ¶ Numen. ¶ Duarum tribuum. b ¶ Idest. c ¶ Nomen. d ¶ Cum.
e ¶ Duo enim regna fuerunt diu sibi contraria. 3
scribe super illud Iudę et filiorũ Israel: & socijs eius. Et tol- 4
a ¶ Propheta iubetur hoc facere in typo domini, qui dicit. In manibus prophetarum assimilatus sum.
b ¶ Qui de Ioseph i. decem tribuum.
le lignum alterum, & scribe super illud † Ioseph lignum E-
a ¶ Vt non sint duo sed vnum, nec vocentur Iudas, & Israel, sed vno nomine Iudæi, & non teneantur duabus manibus, sed vna manu saluatoris
phraim, & cũctæ domus Israel, sociorumq; eius. Et adiun- 5
ge illa, vnum ad alterum tibi in lignum vnum, & erunt in 6 7
vnionem manu tua. Cum aũt dixerint ad te fili populi tui †
¶ Nunquid non.
loquẽtes, nonne indicas nobis quid in his tibi velis? Loque- 8
ris ad eos. Hæc dicit dominus Deus. Ecce ego assumam li-
¶ Decem tribuum. a ¶ De quo Ieroboam filius Nabath.
gnum Ioseph quod est in manu Ephraim, & trib. Israel quę
a ¶ Duabus tribubus.
sunt ei adiunctæ: & dabo eas pariter cum ligno Iuda, & fa-
a ¶ Metaplasmus.
ciam eas in lignũ vnum, & erunt vnum in manu eius. Erũt
aũt ligna super quæ scripseris in manu tua in oculis eorũ,
¶ Expositio superiorum.
c & dices ad eos Hæc dicit dñs Deus. Ecce ego assumam fi-
lios Israel de medio nationum ad quas abierunt, & congre-
gabo eos vndiq;, & adducã eos ad humum suam. Et faciã
a ¶ Sub vnius regis imperio. b ¶ De quibus supra dictum est.
c ¶ Christus de quo Et regni eius non erit finis.
eos in Gentem vnam in terra, in montibus Israel: & rex v-
nus erit omnibus imperans, & non erunt vltrà duæ Gẽtes,

rael saluus fuerit, tunc dicemus quod aduersarij ... Dei qui contra domum Iudæ, & confessionem ec... pugnauerunt, tradant se ecclesiasticæ fidei, & vniue... roribus relictis, & principibus mundi huius qui d... tur; & patriarchis suis qui eos in baratrum demer... consurgant, &... quant idola ... abominatio... quas de cord... runt: & de c... sedibus suis i... bus peccauer... seant ad eccl... cam fidem, &... dentur: & sin... lus Christi, ... Deus eorum...

c *Ecce ego assumam ... li. Israel.* ✱ ... Hæc ex tum... tuta sunt, sec... figuram in Z... bel: accuratè... & verè in d... Christo neq... fuit Zorobal... populi atq; ... tus ductor. ... autem pro ... oratio imp... extinctum ir... lendorum i... errorem, te... que diuisio... tãdem imp... minãdam, ... degentes ij, ... ab vno pa... gnificantur, ... Deum, & d...

agnoscent.

Hiero. Si Iudæi, & Christiani Iudaizantes ad m... norum regnum hæc referre voluerint, necessitate ... tur, vt suspiciãt oẽs qui salui fuerint, inhabitatur... ra Israel, ad ædificandum Ierusalẽ, extruendum t... omnes legis ceremonias obseruandas: & sabbatu... cuncisionis iniuriã, manducandum, & bibendum ... tiarũ abũdantiã pro summa beatitudine, & cunct... æstimandã, cũ Apost. dicat. *Esca debetur ventri; & v... Deus autem & hunc & hanc d.* Qũo aũt in Typo resu... nis superior prophetæ sermo restitutionem Iudai... li demonstrauit, non carnalem sed spirituale, sic &... ad carnis, sed ad animæ pertinet felicitatem, & ad ... fidẽ qua mũdamur in baptismo, cuius regnũ ppe...

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et factus est sermo domini. *Hic consequenter describitur vnio populi dispersi. Et diuiditur in duas partes, quia primò signum sensibile ponitur, secundò exponitur ibi.* Cum autem dixerint. *Circa primum sciendum, ꝙ prophetæ ad magis mouendum corda audientium, aliquando prophetabant non solum verbis: sed etiam sensibilib. signis sicut iuit Isaias nudus, & discalciatus, Isa. 20. a. & Iere.* Portauit catenas lineas in collo suo. *Iere. 27. a.* & eodem modo præcipitur hic Ezechieli, *cum dicitur.*

2 Sume tibi lignum vnum, & scribe super illud Iudæ. *In Hebræo* ly Iudæ. *est datiui casus.*

3 Et filiorum Israel socijs eius. *i. tribu Beniamin quæ in diuisione regni adhæsit Roboam, sicut & tribus Iuda, propter quod illud regnũ dicebatur duarum tribuum, tribus etiam Leuitica fuit illi adiuncta, eò quod Ieroboam primus rex Israel cultor vitulorum ... rum sacerdotes, & Leuitas domini eiecit de regno suo, & ... runt in regnum Iudæ.*

4 Et tolle li. *Quia primus rex Ieroboam fuit de tribu filij Ioseph.*

5 Et cunctæ do. & c. *i. aliarum tribuum.*

6 Et adiunge illa vnum. *Contignatione, ita quod vide... gnum vnum.*

7 Cum autem di. *Hic consequenter ponitur expositio ... cum dicitur.*

8 Ecce ego ass. *Per hoc. n. designabatur futurum, quod ... Israel erat coniungendum regno Iudæ sub vno rege Christo ... potest exponi ad literam de Zorobabel, seu quocumque alio ... Christum, quia de semine Dauid non fuit aliquis rex vsque ... ideò subditur postea.*

MORALITER.

† 1 *Et factum est ser. do. ad me di. Et tu fili ho. su. &c.* Per Ezechielem cui dictum est suprà. 3. d. Speculatorem dedi te domui Israel significatur bonus prælatus stans igitur super custodiam domini, per duo ligna in sua manu coniungenda, sicut dicitur post.

† *Et erunt in vnio.* Significari possunt scientia, & bona vita quæ in prælato debent esse iuncta, nam scientia ... aut parum aut nihil reputatur.

Grego. Hom. 38. *Cuius vita despicitur restat, vt eius ... tio contemnatur.* Vita verò sine scientia de facili po... re ideò dicit Hiero. in Epistola ad Paulinum. San... pe rusticitas solum sibi prodest. Et quantum æd... vitæ merito ecclesiam Christi tantum nocet si de... bus non resistat: sed vtrumque simul iunctum ... fructificat ipsi prælato, & populo sibi subiecto.

MO-

a ¶ seruus meus. de quo habit ei dominus Deu. edem Dauid patris sui, &c. Qui cum in forma Dei esset non rapinam arbitratus est, &c. sed se. exin. formā serui accipiēs factus est obe. que ad mortem.
❊ Theo. Dicant Iudæi quis sempiternus iorum rex sit qui Dauid appellet, nequaquam n. Zorobabeli huiusmodi appellationes conuenire. ipsi quo que confitebuntur. Primum nō regnauit ille, sed populi dux fuit: deinde, et ipsum imperium morte finitū est. Ergo necesse est vel iam prophetam pinari, vel do minum Christi ex Dauid secundum carnem nati regnum edo e.
b dus pacis. Non communis vel belli sicut in vete. testa. ped quis quæ exupe-

¶Sed vnum ouile, & vnus pastor. a ¶Q. Ab omnibus vitiis emundabo.
nec diuidentur amplius in duo regna, neque pollùent vltrà in idolis suis, & abominationib. suis, & saluos eos faciā
a ¶Dum adhuc captiui.
de vniuersis sedib. suis, in quibus peccauerunt, & munda-
a ¶Mundati.
a bo eos: Et erunt mihi populus, & ego ero eis Deus, & seruus 1
a ¶Sed non tantum rex, sed & pastor. Magna indignatio, superbum nomen imperii mitigat pastoris nomine
meus Dauid rex super eos, & pastor vnus erit omnium eo- 2
a ¶Vniti in terra sua. b ¶Cord.
rum. In iudicijs meis ambulabunt, & mandata mea custo 3
a ¶Opere b ¶Viuentium. c ¶Non aliam.
dient, & facient. Et habitabūt super terram quam dedi ser 4
uo meo Iacob, in qua habitauerūt patres † vestri, & habita- 5 6
a ¶Non soli s. b ¶Qui, & nati ex ... qui ... centur ab illis.
bunt super eam ipsi, & filij eorum, et filij filiorum eorū vs
¶Christus.
que in sempiternum: et Dauid seruus meus princeps eorū 7
b ¶Non breui tempore. ¶Cum sub tali rege fuerint.
in perpetuum. Et percutiam illis fœdus pacis, pactum sem-
c a ¶In ecclesia ... dicere possunt Statuit supra petram pe.me. b ¶Numero tid: i ... uel uirtutum.
piternū erit eis. Et † fundabo eos, et multiplicabo, et dabo 8
a ¶Secundum Iudæos, te nplū, quod sub Zorobabel constructum est sed illud Romano igne succensum est. Omnia ergo referenda sunt ad ecclesiam, & ad tempora Saluatoris, quando tabernaculum eius positum est in ecclesia, vbi factus est Deus noster, & nos populus eius
sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum,
et erit tabernaculum meum in eis, et ero eis Deus, et ipsi 9
a ¶Hic est profectus omnium. ¶In spiritu.
erūt mihi populus, et scient Gentes quia ego dominus san 10
a ¶Fidelium.
ctificator Israel, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.

D perat omnem sensum, de qua; *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Et alibi. *Factus est in pace locus eius.* Io. 14. d. Psal. 75. a.
c *Et fundabo eos.*
❊ Theodoretus.
Atqui desertum tēplum, & ea quæ antiquitus sancta erāt Quomodo igitur promisit se positurum sancta sua in medio ipsorum in seculum? Habemus nos rerum ipsarū testimonium. Neq; enim solum sanctæ domus Dei sed etiā diuina altaria omnibus hominibus, donata sunt; neque solùm ijs qui ex Gentibus, verū & ijs qui ex Iudæis credidere: & vnus idemque, & horum & illorum Deus nuncupatur. *Ipse enim Dominus omniū, Deus in omnes qui inuocant illum.* E
† eorum
† dabo eos vel sic faciam eis quod.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Seruus meus. *Per quem intelligitur Messias siue Christus, in lege & prophetis promissus, sicut fuit declaratum diffusius Iere. 30. & Iosee. 3. etiam secundum doctores Hebræorum.*
2 Pa. s. *Christus secundùm quod dicitur Io.* 10. c. Et fiet vnū ouile & vnus pastor. *Et sciendum quod per regnum Israel non solum intelliguntur decem tribus, sed etiam omnes vocati ad fidem & Gentilibus qui colebant idola ante susceptionem fidei sicut, & regnum Israel coluit a principio regni sub Ieroboam, vt habetur 4. Reg. 2. Vnde & conuersi de Gentibus nomen Israel assequuntur, secundum quod dicitur Isa.* 44.
3 Iu. *Seruando legem Euangelicam.*
4 Fa. s. *viuentium.*
5 Quam dedi. *i. daturum promisi Iudæa. n. non fuit terra principaliter promissa Abraham, Isaac, & Iacob, quia præmium a Deo datum principaliter non est minus bonum, quam meritum, sed maius. Operum autem virtutum propter quæ facta fuit promissio patrib. sunt bona quam quæcunq; materialis terra, & ideo in promissione materialis terræ intelligebatur principaliter promissio terræ viuentium, vt dictum fuit Gen.* 15. *magis diffusè: & sic intellexerunt patriarchæ, secundum quod declarat Apostolus Heb.* 11. *d. dicens.* Nunc autem meliorem appetunt. *s. patriam, & subditur, i. cœlestem.*
6 In qua. *Mente per fidem eo modo loquendi quo dicitur Phil.* 3. *d.* Nostra autem conuersatio in cœlis est, *& habitatio corporalis ipsorum in materiali terra erat huius habitationis figura. Vel potest dici.* In qua habi. *i. habitabunt, loquendo de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ. Et tali modo loquēdi vtuntur frequenter prophetæ, vt supra visum est in multis locis ideò subditur.* F
7 Et Dauid. *Quod non potest intelligi de persona Dauid, nec de aliquo semine eius, nisi de Christo cuius regnum est æternum.*
8 Et percutiam. *Quod hic inchoatur in obseruantia legis Euangelicæ, quæ est lex amoris, & perficitur patria, vbi pax, & amor consummatur.*
8 Et dabo. *i. faciam eos sanctos.*
9 Et erit taber. *i. habitabo cum in eis præsenti in terra per gratiam, & in cœlo per gloriam.*
10 Et scient. *i. cuiuslibet fidelis, qui nomine Israel nominatur, vt supra dictum est.*

❊ CAP.

ADDITIO.

In cap. 37. vbi dicitur in Postil. Et dixit. Hic ponitur huius visionis intellectio.
Quod hæc visio Ezechielis exponatur de liberatione populi a Babylonica captiuitate, videtur inconsonum literæ. Tum quia licet ser uitus est mors ciuilis, non tamen loca, vbi serui sunt dicuntur sepulchra, tantùm cum liberantur serui dicantur tumulia periri, & huiusmodi, quæ in litera de hoc dicūtur. Tum quia licet fuerunt liberati a seruitute Babylonica, remanserunt tamen sub seruitute Persarum, & Medorum, vnde post redemptionem a Babylonica captiuitate. 1. Esd. 9. c. *legitur Esdras dixisse.* Serui sumus & in seruitute nostra non derelinquit nos Deus noster, etiam inclinabit super nos misericordiam, *& sic adhuc remanebant mortui ciuiliter. Tum quia quod dicitur hic.* Et dabo super vos neruos, & succrescere faciam super vos carnes, & extendam in vobis cutem, *non videtur pertinere ad eductos ad libertatem, vnde manifestum videtur, quod hæc visio pertinet ad resurrectionem generalem, in qua omnia prædicta requiruntur, prout litera planè sonat secundum suam primariam significationem: a qua nūquam est recedendum secundum sensum literalem, nisi necessitas cogat. Si autem dicatur necesse est, vt non intelligatur de resurrectione generali propter obiectiones allegatas per Postillatorem quarum prima est ex hoc quod dicitur.* Ossa hæc vniuersa domus Israel est, *cum tamen resurrectio prædicta non solum sit filiorum Israel: sed generaliter. Secūda est de hoc quod dicitur.* Aruerunt ossa nostra, & perijt spes nostra. *prout in Postilla. Ad primum dicendum, quod licet resurrectio generalis sit omnium generaliter, tam iustorū quam reproborum: quia tamen reprobi ad maius suppliciū resurgunt, non dicuntur propriè resurgere. Vnde Psal.* 1. *b.* Ideò non resurgunt in iuditio. *Prout Postillator ibidem exposuit, & ideo propheta nō fecit, mentionem hic de filijs Israel sub quorum nomine omnes iusti intelligūtur, prout in multis alijs locis. Ad secundum sciendum, quod hoc quod dicitur.* Aruerunt ossa nostra, &c. *intelligitur de iustis defunctis, quia licet habuerunt certam spem resurrectionis, quia tamen.* Spes quæ defertur affligit animam, *vt Pro.* 13. *b. ideo propheta dicit eos sic loquentes quasi secundùm cursum hominum communem hoc dicere potuissent.*

REPL. *In c.* 37. *vbi Post. motus duab. rationib. exponit visionem huius ca. ad literam de liberatione a captiuitate Babylonica, quā quidam exponunt de resurrectione generali futura, fortassis bene secūdū allegoriam, huic Burg. valde contrarius persequitur secūdam expositionem motus debilib. rationib. Prima quia dicunt hic liberati,*

☞ à ſepulchris, quod non videtur habere locum in illa captiuitate. Sed A reſpondetur, quod ſicut ſeruitus eſt mors ciuilis, ita loca talium ſeruorum, præſertim carceres meritò dicuntur ſepulchra ad inſtar quo a philoſophis otium dicitur viui hominis ſepultura. Secundò Bur. mouetur, quod licet fuerunt liberati a ſeruitute Babylonica, remanſerunt tamen ſub Perſarum, Mædorum, Græcorum, & Romanorum ſeruitute. Ad quod dico quod quamuis remanſerunt tributarij, non tamen captiui. Aliud.n. eſt ſeruire ſub tributo, & captiuitate. Seruiens.n. ſub tributo eſt totaliter ſui iuris, non autem captiuus. Et propter defectum hunc, captiui dicuntur ciuiliter mortui, & ſepulti. Nec Bur. bene reſpondet ad motiua Poſtil. Cum enim Poſtil. primò mouetur ex eo quia ex litera non innuitur niſi de domo Iſrael. Ideo inconuenienter dicitur de domo Iſrael quod eſt, omnibus hominibus generalis.ſ. reſurrectio mortuorum. Ad hoc reſpondet Bur. quòd per domum Iſrael intelliguntur electi qui ſolum propriè reſurgent, iuxta illud Pſal. 1. b. Non reſurgent impij in iu. Et dicit Poſtillatorem ſic circa autoritatem allegatam ſentire. Sed vtrumq; falſum eſt, primũ, quia abſolutum articulum fidei omnis carnis communẽ appropriat vni plus quam alteri, nam omnes ſecundum Apoſtolum propriè reſurgemus. Nec huic obſtat illud Pſal. allegatum: quia hoc allegatum non dicit reſurrectionem impiorum teneri ſecundum quid, non propriè quemadmodum gloſat Bur. Quòd patet ex eo quia dicitur ... ditio.ſ. ſeſſuri iudicantes quemadmodum in hac vita, in cathedra peſtilentiæ ſedere conſueuerunt. Et patet etiam ex eo quod ſequitur ... que peccatores in conſilio iuſtorum. Quòd patet tam ... re ſecundum quid, non propriè quia argumentum tales ... non reſurgent in conſilio iuſtorum: igitur non reſurgent. Te ... cundum quid ad ſimpliciter. Etiam falſum eſt, quid Poſtilla ... ponit quia Poſtil. gloſat locum Pſal. allegatum, quod non reſur ... iuſti ad ſuam exaltationem: ex quo etiam non ſequitur prop ... lum ſecundum quid. Igitur iniuſti non reſurgent. Secundo ... uetur, quia dicitur. Spes noſtra periit. quia de iuſtis max ... non habet, tam ipſi omnes habuerunt ab initio ſpem certa ... beatitudinis. Ad quod dicit Bur. quod quamuis habueru ... ſpes tamen quę differtur affligit animam iuſtorum ... 13. b. ſed hoc non ſoluit, quia non ſequitur, ſpes differtur igit ... praua.n. eſt expoſitio. Nec verum eſt, dilationem reſurrecti ... rum eſſe afflictiuam, quia afflictio non ſtat cum perfecta be ... vt patet. 12. b. ſuper Gen. ad literam: quamuis enim aliquo ... rata retardatur, vt ibi dicitur, non tamen affligit.

B

CAP. XXXVIII.

¶ Alij obfirma.

ET factus eſt ſermo domini ad me dicens. Fili ho- 1

a ¶ Græcè doma. Latinè tectum.

minis pone faciem tuam contra Gog, & terram 2

a Amentia ¶ Tota vel omnia.

Magog, principem capitis Moſoch, & Thubal: & vatici- 3

nare de eo, & dices ad eum. Hæc dicit dominus Deus:

CAP. XXXVIII.

a ET factus eſt. Hic ſciendum eſt quod hic vltimus ſermo ad Ezechielem fit. Neque.n. poſt hunc ſimile aliquid poſſumus inuenire, præter illud quod in 25. anno ſcriptũ eſt transmigrationis Iechoniæ, *Facta eſt ſuper me manus domini & adduxit me illuc*. i. in terram Iſrael, quando ædificatio templi deſcribitur, & ceremoniarum eius ordo narratur.

b *Pone faciem*. Multa conſideratione vel obfirmatione vultus opus eſt, vt quæ dicuntur, reuelata facie poſſimus agnoſcere.

c *Contra Gog, & Magog*. Hieronymus. Gog, & Magog, contrariæ ſunt Gentes, & inimicæ ſanctorum, quæ egrediuntur ab angulis terræ, rectam .ſ. lineam relinquentes. Hæc caput ſuperbientis amentiæ, & omnium malorum.

1. Io. 5. d. C Iuxta illud. *Mundus in maligno poſitus eſt*.

Hieronymus Gog, & rectum: Magog de tecto. Tectũ hæreticorum principes. De tecto qui illorum ſuſcipiunt doctrinas. ... chrè poſt myſticas in lumine pro extremam Magog, & ... git. Si.n. ten ... dicij eſt ſec ... Petrum: *vt* ... *domo D i*: & ... lem qui ait; *meis incipite, & nouiſſimus inimicus deſtruetur mors*. ... quoque primus ſermo fit contra Iudæam in q ... feſſio domini eſt, & extremus contra quadrupe ... in deſerto ſunt, rectè & hic nouiſſimus ſermo fit ... Gog, & Magog, qui pugnant contra ciuitatem D ... eccleſiam de qua. *Fluminis impetus lætificat ciuitatem* ... *Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita*. Et. *Ieruſ* ... *ædificatur vt ciuitas*.

Magog de tecto Omnis ſuperbia, & falſi nomi ... tia quæ erigit ſe contra noticiam veritatis his ne ... demonſtratur. De talibus tectis Iſaias ait. *In viſio* ... *vallem Sion aſcendiſti in tecta*.

☞ * .

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXVIII.

Gog, & Magog. * ET fa. *Poſtquam prophetauit proſpera, & aduerſa de Iudæis, hic conuertitur ad prophetandum de extraneis.ſ. cōtra Gog, & Magog. Circa quod ſciendum, quod Hebræi dicunt quod ſunt Gentes quæ venturæ ſunt ad pugnandum contra Ieruſalem, & debellabuntur per regem Meſſiam quem expectant adhuc venturum. Sed hoc dictum eſt erroneum, quia aduentus Chriſti tranſiit in præteritum. Ideò aliqui doctores noſtri dicunt, quod Gog, & Magog non eſt aliqua gens determinata, ſed generaliter ſignificat perſequutores eccleſiæ. Sed hæc expoſitio videtur nimis myſtica: propter quod ſaluo meliori iudicio, videtur mihi per Gog intelligi Antichriſtus. Dicitur.n. Gog a Gag quod ſignificat tectum in Heb. quia licet Antichriſtus ſit futurus homo, inhabitabitur tamen totaliter a diabolo, & ſic erit quaſi eius tegumentum ſub ſpecie humana.* Antichriſtus. *Magog autem ſignificat de tecto, per quod intelliguntur adhærentes Antichriſto tanquam de eius familia ſeu populo. Huic autem expoſitioni concordat quod dicitur Apoc. 20. c.* Soluetur Satanas de carcere ſuo, & exibit ſeducere Gentes ſuper quatuor angulos terræ Gog, & Magog, &c. *Quod exponitur de ... tione Antichriſti, quem diabolus primò ſeducet, & poſte ... adhærendum ſibi. Huic etiam dicto conſonat dictum apoſt ... ratur ad ſecundum aduentum Chriſti. 2. Theſſ. 2. b.* Quem ... nus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illum ... ne aduentus ſui. *Similiter, & dictum aliorũ expoſitorum ... tum tempore Antichriſti erit maxima perſequutio fidelium ... cundum hanc ſententiam primò agitur de perſequutione ec ... Antichriſto, & ſecundo de Antichriſti deſtructione cum ... ſuo, ibi.* Conuocabo. *Prima in duas, quia primo ponitur ... ſequutionis præparatio, ſecundo eius exequutio, ibi.* Poſt d ... *primum dicitur*.

2 Pone faciem tuam. *i. diſpone te ad prophetandum ... tu Antichriſti, & eius deſtructione*.

3 Principem capitis Moſoch. *Quia iſti reges ſubijc ... ſcilicet Cappadociæ, & Iberiæ*.

MORALITER.

† 1 *Et factum eſt. Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog, &c.* Capitulũ iſtud literaliter expoſui de perſequutione Antichriſti futura. Dicitur autem. 1. Io. 4. a. *Omnis ſpiritus qui ſoluit Ieſum, ex Deo non eſt, & hic Antichriſtus*. Inter alios autem hæreticos Arrius videtur magis ipſum ſoluiſſe negans eius deitatem, aſſerens Verbum eſſe creaturam. Similiter ſoluit humanitatem negans Chriſtum habere animam humanam, & aſſerens locum animæ, ipſum verbum tenere, ideò ſecundum ſententiam B. Ioan. debet Antichriſtus nominari. Ipſe verò inter alios hæreticos ma ... ſequutus eſt eccleſiā. Tū quia plures, & fortiores ... ſectatores. Tum quia perſequutus eſt eccleſiam n ... verbis ſed ēt gladijs adhęrentium ſibi, vt ſcribitur ... nica Hiero. Et Rufinus dicit. Eo tempore Mucius ... partis epiſcopus poſt fugas ciuium, & exila, poſt c ... tormenta flammaſq; quibus innumeros conder ... ad monaſteria furoris ſui arma conuertit, vaſtat ... & bella quieſcentib. inducit, tria millia ſimul vel ... viros per totam eremum ſecreta, & ſolitaria ha ...

† diſp

Aug. Gentes istæ quas appellat Gog & Magog, non sic sunt accipiendæ tanquam sint aliqui in aliqua parte terrarum barbari constituti, siue quos suspicantur Gentes Massagetas, propter literas horum nominum primas siue aliquos alios alienigenas, a Romano iure seiun ctos. Toto namq; orbe terrarum significati sunt isti eo quod dictū est: Et educens gentes quæ sunt super quatuor angulos terræ Gog & Magog.

Theodo. Gog & Magog sunt Scythicæ gentes Masoc autem Cappadoces esse aiunt, & Thobel, Iberos, Rhos verò hebreo rum lingua interpretatum est caput. a Ecce ego ad te Gog principem ca. etc.

Hiero. Iudæi & nostri iudaizantes putant Magog & Gog Scythicas Gentes esse innumerabiles et immanes, quæ trans Caucasum montem & Mæotidam paludem, & propter Caspium mare ad Indiam usque tendunt: & has post mille annorum regnum esse a diabolo commouendas, ut veniant in terram Israel, ut pugnent contra sanctos Gē tibus cum multis coniunctis. Primum Mosoch, quos Iosephus Cappadoces dicit, Deinde Tubal, quos idem Iberos, id est Hispanos. Hebræi Italos suspicantur: habentes secum Persas Aethiopes & Libyes. Gomer quoq; & Thogorma quos Galathas & Phrigas dicūt. Sabæos quoque & Dedan & Carthaginenses siue Tharsis: & hoc esse qđ Ioannes ait. Et cum finiti fuerint mille anni, soluetur Satanas et seducet Gentes in quatuor angulis terræ, Gog & Magog, &c. Non intelligentes totum librum Ioannis, qui reuelationis titulo prænotatur esse mysticum. Alij verò terrenum sensum relinquentes, & Iudaicas atque aniles fabulas (quæ noxiæ sunt, & acquiescentes sibi detrahunt in profundum) nimium ad alta conscendunt & multò peiores fingunt nenias, ut in cœlesti Ierusalem diaboli & exercitus eius bella describant, & sub etymologijs Gētium singularum interpretentur spirituales nequitias in cœlestibus. D

Nota contra aniles fabulas.

a Ecce ego ad te Gog, principem capitis Mosoch & Tubal Et †

b † circumagam te, & ponam † frenum in maxillis tuis & edu † 1

cam te & omnem exercitum tuum, equos & equites vestitos 2 3

† loricis vniuersos, multitudinē magnā, hastam & clypeum

arripientiū & gladium. Persæ, Æthiopes & Lybies cum eis,

omnes scutati & galeati. Gomer & vniuersa agmina eius, do 4

mus Thogorma latera aquilonis, & totū robur eius, popu-

lique multi tecum. Prępara & instrue te, & omnem multitu 5

dinem tuam quæ coaceruata est ad te, & esto eis in prece- 6

ptum. Post dies multos visitaberis. In nouissimo annorum 7

c veniens ad terram quæ † reuersa est a gladio, & congregata 8 9 10

est de populis multis ad montes Israel, qui fuerunt deserti 11 12

iugiter. Hæc de populis educta est, & habitauerunt in 13

ea confidenter vniuersi. Ascendens autem quasi tēpestas ve- 14

niēs, & quasi nubes vt operias terram, tu & oīa agmina tua,

& populi multi tecum. Hęc dominus Deus: In die illa ascen- 15

† hamos.

b In maxillis tuis, & educam te & oēm exercitū tuum, equos.

* Theod. His docet nos diuinæ efficatiæ potestatem, & istiusmodi nihil absque diuina fieri voluntate, quæ vel propter bona res administrat, vel propter ante commissa peccata calamitates permittit accidere. In chamo & freno maxillas eorum constringe, vt in domitus equus & lasciuius, & corruens per præcipitia, freno domini teneatur. vñ: Ascendes super equos tuos, & equitatio tua salus. Tales equos & eqtes vidit Ioanes in cœlo. Hiero. Illud quoque breuiter notandum, quòd in Ezechiele Gog princeps terræ Magog dicitur. In Apoc. verò Gog & Magog nationes quæ egrediuntur de quatuor angulis terræ. Et quomodo a Iacob qui primus dictus est Israel, omnis populus. Heb. Israel vocatus est. Et ab Aram Syria, Mesraim Aegyptus quorum in Genesi scripta sunt nomina, sic & a principe Gog omnes qui ei subditi sunt Magog appellantur. E F

Hieron. Psal. 31. c. Aba. 3. d. Apoc. 6. a. Apoc. 20. c. Gene. 3 t. f. Ibidem. 10.

c Quæ reuersa est a gladio, & congregata est de populis multis ad montes. Dissipa Gentes quæ bella volunt. Psal. 67 g.

Deserti

NICOLAVS DE LYRA.

1 Circumagam te. Idest, discurrere permittam ad fidelium impugnationem.

2 Ponam frœnum in maxillis tuis, &c. Quia Antichristus nil poterit facere, nisi quantum Deus permittet.

3 Vestitos loricis. i. armis ad sustinendum, & etiam ad inuadendum. Ideo sequitur: Hastam & clypeum arripientium, &c.

4 Gomer & Thogorma. Nomina sunt populorum Antichristo adhærentium.

5 Præpara & instrue i. præparabis te ad vastationem ecclesiæ.

6 Esto eis in pręceptum. Idest, multitudo tibi coaceruanda sit tibi subdita ad nutum.

7 Post dies. Hic consequenter ponitur exequutio persequutionis. Et diuiditur in duas, quia primo ponitur hæc exequutio. Secūdo eius denunciatio, ibi: Hæc dicit. Circa primum pręmittitur tēpus, cum dicitur: Post dies multos visitaberis. i. punieris, quia finaliter Antichristus a Deo fulminabitur, vt infra dicetur.

8 In nouissimo annorum venies. i. circa finem mundi.

9 Ad terram quę reuersa est a gladio. i. ad ecclesiam dissipādam, quæ primo fuit sub gladio Iudæorum & tyrannorum: sed a tempore Constantini habuit pacem: & sic reuersa est a gladio.

10 Et congregata est de populis multis. Quia de omnib. Gentibus aliqui crediderunt Christo.

11 Ad montes Israel. i. ad Iudæam montuosam. Licet enim veniat ad vastandum vbique ecclesiam, tamen specialiter veniet in Ierusalem, vt in templo Dei sedeat tanquam sit Deus, vt dicitur. 2. ad Thes. 2. b.

12 Qui fuerunt deserti iugiter. i. frequenter quia primò per Chaldæos, & postea per Antiochum nobilem. Et iterum per Romanos, postea per Saracenos.

13 Hęc de populis educta est & habitauerunt in ea confidenter vniuersi. Quia ante aduentum Antichristi Christiani de pluribus terris venient in Iudæam, & capient eam, & ibi pacificè habitabunt ad tempus, & postea quasi subito veniet Antichristus. Ideo subditur.

14 Ascendens. i. subito in magna multitudine, ita quod fideles non poterunt tibi resistere.

15 In die illa &c. Quia: extolletur supra omne illud, quod Deus dicitur, aut quod colitur. 2. ad Thess. 2. b.

* Et dice-

MORALITER.

† dispositos oppugnare pariter & aggredi transmittit arma tamquitum peditumque manum. Et illi è cōtra gladijs optabant ceruices, & nihil aliud dicebant nisi: Amice ad quid venisti. Ideo subditur.

† Ecce ego. Idest, ad te o Arri.

† Principem. Per populos hic & inferius expressos, significantur populi ab Arrio & ab eius sequacibus decepti, de quorum multitudine dicit Hieron. Et habetur in Decretis 24. q. 3. cap. secundo: Arrius in Alexandria vna scintilla fuit. Et quia non citò fuit oppressus eius flamma totum orbem depopulata est. Ideo sequitur post.

15 In die illa ascendent super montes, &c. Arrius enim & sui discipuli erant instructi philosophia. Catholici vero erant simplices in solo domino confidentes: propter quod Arrius credebat eos sibi resistere non posse, sicut ciuitas absque muro resistere non potest exercitui forti & magno. Ideo subditur.

A dent sermones super cor tuũ, & cogitabis co- 1
gitationem pessimam, & dices: Ascendam ad 2
a ¶ Dei auxilio, vel dialecticorum argumentatione. b ¶ Rex noster pacificus, quia in pace factus est locus eius.
† villarum. terram † absque muro: veniam ad quiescétes
habitantesque securè. Hi omnes habitabant
a ¶ Seculari scient. a quæ stulti. a est apud Deum.
sine muro, vectes & portæ
nõ sunt eis. Vt diripias spo- 3
lia, & inuadas predã, vt in 4
a ¶ Christi annos.
feras manum super eos, qui
a ¶ Ante a Dei notitia. b ¶ Per Christum qui ait: Pater re velaui nomen tuum hominibus.
† habitati. deserti fuerant, & postea† re
stituti, & super populũ qui
est congregatus ex Genti-
a ¶ Hæred tatem Christi.
bus, qui possidere cœpit & 5
a ¶ vnd: Operat is est salutem in medio terre. verit is enim de terra orta est quæ dicit: Ego sum via, verit & vita.
esse habitator vmbilici ter-
ræ. Saba & Dedan & nego- 6
a ¶ Carthagin s, vel maris, qui inter nautas seculi illustus bonis periculis quærunt mercimo ia. ¶ Sancti.

a *Deserti fuerant et postea restituti*. Hæc sunt deserta, & ina quosa (in quib. diabolus locum inuenire non potest) qui vocati sunt ad salutem.
b *Saba & Dedan, &c.* * Theod. Saba natio est Aethiopica & Indica, De dan Idumeæ finitima, & Tharsis ipsa est Carthago. Omnes inquit hæ gentes cum te inuasisse conspexerint, pecuniarũ cupiditate istam tuã cũ exercitu profectionem fuisse intelligent.

ciatores Tharsis, & omnes leones eius dicent 7
¶ O Gog. ¶ Ecclesiæ.
tibi: Nunquid ad suméda spolia tu venis? Ecce 8
a ¶ Vt Christi possessio fiat tua hæreditas.
ad diripiendam predã congregasti multitudi 9
a ¶ Eloquentiæ. b ¶ Intelligentiæ.
nem tuã, vt tollas argentum & aurum, & aufe
a ¶ Virtutum. b ¶ Christi victoris congregatas.
ras supellectilé atq; substátiam, & diripias ma
a ¶ O Ezechiel, qui in typo Christi d ceris filius hominis.
nubias infinitas. Propterea vaticinare fili ho-
minis, & dices ad Gog: Hæc dicit dñs Deus:
a ¶ Totius mundi e r. re sublato. b ¶ In ecclesia.
Nunquid nõ die illo cũ habitauerit populus 10
a ¶ Qui mente cernit Deum.
C meus Israel confidenter, scies? & venies de lo- 11 12
¶ Idest. a ¶ Qui omnem calorem credentium refrigerare conatur.
co tuo: a laterib. aquilonis, tu & populi multi
a ¶ De quibus. Equum & ascensorem proiecit in mare.
tecum, ascensores equorum vniuersi, cœtus

13 magnus & exercitus vehemens, & ascen[dens]
14 super populum meum Israel, quasi nub[es]
a ¶ In tempore E...
15 operias terram. In nouissimis dieb. eris, & [d]...
16 a ¶ Oportet esse hæreses, vt qui probati sunt ma i.
17 ducam te super terram meam, vt sciant G[en]te[s]
a ¶ Idest, cum penitus me intellexerint iudicem.
meæ cum sanctificatus fuero in te in o[cu]li[s]
18 eorum ô Gog. Hæc dicit do
minus Deus: Tu ergo il-
19 le es de quo loquutus sum
in diebus antiquis in manu
seruorum meorum prophe
¶ Iohel quoque in valle Iosaphat dicit populos congregandos. Et Isaias & omnes prophetæ in quorum bonis operibus sermo domini fit.
tarum Israel, qui propheta-
uerunt in dieb. illorum tem
20 porum, vt adducerem te su-
per eos. Et erit in die aduen
tus Gog. super terram Israel,
a ¶ Cum venerit super terram.
21 ait dominus Deus: Ascédet
a ¶ Contra te.
indignatio mea in furore
a ¶ Pro populo meo. b ¶ Quo v tiorum tuorum ligna consumam.
meo & in zelo meo. In igne
22 iræ meę loquutus sum, quia
a ¶ Adueniente, aliis adnitente diabolo, scilicet, magna persequutio contra ecclesiam.
in die illa erit cõmotio ma-
23 gna super terrã Israel, & cõ-
a ¶ Commotione parata.
24 mouebuntur a facie mea pi
sces maris, & volucres cęli,
& bestiæ agri, & omne reptile quod mo[uetur]
super humum, cunctiq; ho-
mines qui sunt super facié
25 terræ. Et subuertentur mon
a ¶ Qui se eleuant contra scientiam Dei.
26 tes, et cadent† sepes, et om-
a ¶ Munimenta hæreticorum cum apparatu. Et fortitudo ecclesiastici sermonis.
nis murus corruet in terram.

c *Seruorum prophetarum* Moysi. s. qui ... ptuagenta, in Numero. ai[t] ... dictur hom[o] ... semine eius. ... minabitur G[og] ... plurimarũ & ... bitur Gog ...
d *Pisces m*... tatores, s. ecc... quorum alij p[i]sces, alij vt ... cres cœli & ... agri, & omn[e] ... le, alij vt re... hominis d... tem. Vnde A... lus etiam p[er] ... surrectioné ... fore. *Alii c*... *lestia, alia v*... *alia vt volucre*... In actibus q... apostolorum ... Petro ostent... rietatem mo... animarum ... arca quoque ... uij continen...
e *Sepes*, qu... tantur ... Dei, de cuiu... bus dicitu[r] ... *struit sepem* ... *eum colubor*.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dices. *præ nimia elatione.*
2 Ascendam, &c. *i. ita faciliter capiam, ac si non esset ibi murus vel munitio, vel aliqua belli suspicio.*
3 Vt diripias spolia, &c. *Christo credentium.*
4 Vt inferas manum tuam, &c. *Quia sicut dictum est tempore tyrannorum fideles videbantur deserti a Deo, & tempore pacis sequutæ restituti. Vel quia fideles eiecti de terra promissionis per Saracenos ibi restituentur ante aduentum Antichristi, vt dictum est.*
5 Qui possidere cœpit, &c. *i. Ierusalem & terræ promissionis, quæ est in medio terrę habitabilis, quia est in quarto climate.*
6 Saba & De. &c. *Nomina sunt Gentium Antichristo adhærentium.*
7 Et omnes leones eius. *i. feroces contra Christianos.*
8 Dicent tibi. *Adulando & contra fideles incitando.*
9 Nunquid ad sumen. *Quasi dicat, sic. Et ideo ad hoc est intendendum. Cætera patent in litera vsque ibi.*
10 Nunquid non in die illo cum, &c. *i. vniuersitas fidelium.*
11 Confidenter. *Recuperata terra promissionis ab eis est.*
12 Scies & venies. *Tunc ad ipsum inuadendum cum satellitibus tuis.*
13 Et asc. *Idest, subditò, quia nubes aliquando, surgunt ex insperato.*
14 Vt operias terram. *Multitudine tibi adhærentium.*
15 Et adducam te super terrã meam. *i. super terram promissionis quæ dicitur Dei modo spirituali: quia ibi operatus est salutem in medio terræ in assumpta pro nobis humanitate.*
16 Vt sci. Gentes, &c. *i. sanctius apparuero.*
17 In te, &c. *Ibi te interficiendo cum exercitu tuo, vt p... dicetur.*
18 Hæc dicit. *Hic consequenter ponitur dictæ persequutionis pronunciatio, cum dicitur in persona Dei.*
19 Tu ergo, &c. *Quia Isaias & Ieremias & alij prophetæ ... sunt de hac persequutione, vt patet hic & in pluribus aliis lo[cis] ... exposui in libro Psalmorum & aliorum librorum propheta[rum].*
20 Vt ad. *Ad purgandum electos, & puniendum repro[bos] subditur.*
21 Ascendet indignatio mea in furore meo. *i. vin...*
22 Quia in die illa erit. *Quia multi fideles erunt va[cillantes], ita vt in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi, Ma[tth.] 24.*
23 Et com. *Idest, vacillabunt in fide.*
24 Pisces maris. *i. existentes in ecclesia in quolibet statu, quia aliqui sunt voluptuosi. Ideo comparantur piscibus existentibus in mari, & aliqui superbi alta petentes, vt volucres cœli, & al[ij sim]plices, vt bestiæ agri: & aliqui cupidi super terram reptant[es] qui homines rationabiliter viuentes.*
25 Et sub. *Idest, multi de prælatis & principibus.*
26 Et ca. *i. multi de religiosis & doctoribus. Vel per mont[es] & muros, intelliguntur fortalitia in montibus sita, & muris ... furis munita quæ non poterunt resistere potenti[æ] Anti[christi].*

MORALITER.

† 3 *Vt diri.* Idest, vt defensiones catholicarum annihiles secundum æstimationem tuam, & eos inducas a[d] errorem. Cætera verò de facili possunt ad propo[situm] applicari.

† MO[RA]...

ADDITIO.

A In 38. *Vbi dicitur in Postil. Propter quòd saluo meliori iudicio. expositio postillatoris de Gog & Magog quod intelligatur de per sequtione Antichristi, videtur vera propter rationes quas ipse di- xit: sed eius expositio de istis nominibus Gog & Magog pertinet ad etymologiam valde remotam. Vnde melius videtur dicendum, quod Gog sit nomen ipsius Antichristi, multi enim fuerunt nominati per prophetas per magna tempora ante eorum natiuitatem, sicut patet de Cyro, Iosia & alijs. Magog autem est nomen secundi filij Iapheth, vt patet Gene. 10. Et sic potest accipi pro sua propria significatione, vt intelligatur quod illa Gens descendens a Magog sit de principali bus adhærentibus Gog, siue Antichristo. Et huic concordat autori- tas post. per Postilla. allegata. Nam Gens descendens a Magog dici tur esse in angulo aquilonari terræ, versus quam partem (vt dici- tur) adhærentes Antichristo adorabunt: eò quòd Christiani adorant ad orientem, Hebræi ad occidentem, Saraceni verò ad meridiem. Re stat ergo plaga aquilonaris, ad quam adorabunt Antichristiani, a qua pandetur omne malum super oẽs habitatores terræ Iere. cap. 1.* D

Repli. In cap. 38. *De Gog & Magog dicit Burgen. satis concor- diter Postil. Præterquam quod restringit Magog ad Gentem descen dentem a Iapheth, cuius primogenitus dictus fuit Magog, dicens quòd illa Gens erit de principalibus adhærentibus Antichristo. Sed illa expositio Burg. videtur Christianitati exprobratiua. Nã Iaphet cum sua prole occupauit Europam secundum omnes communiter hi storiographos. In sola autem Europa vt plurimum viget Christia- nismus, vt dicit idem Burg. circa 6. ca. Zachariæ infra. Et sic Christia ni secundum illam Burg. expositionem essent futurus exercitus & principalis Antichristi, quod est Christianis dedecus audire: ideo Bur gen. cum quibusdam alijs debuit opinari, quòd perfidi Iudæi specia liter decem tribuum translati per Salmanasar & per Alexandrũ inclusi in montibus Caspijs, qui tempore Antichristi soluentur, & Antichristum recipient, pro Messia infideliter expectato: & ei in ec- clesiæ (quæ est in Europa) potissimum persecutione adhærebunt, quod fortassis genti suæ affectus Burgen. noluit intelligere.*

B

CAP. XXXIX.

a ¶Hæreticorum principem Gog. s.
a ET conuocabo aduersus eum in cunctis mon- 1
¶Simplicium. a ¶Vt hæreticus pugnet contra hæreticum, quorum inter se dimicatio ecclesiæ victoria est. 2
tibus meis gladium, ait dominus Deus. Glà- 3
dius vniuscuiusque in fratrem suum dirige- 4
¶Sua. a ¶Quem effudit. b ¶Sermonibus eruditi & perfecti viri.
tur. Et iudicabo eum peste & sanguine & imbre vehementi 5
a ¶Testimonijs scripturarum. b ¶Pœnam scilicet sempiterni iudicij. c ¶Diabolum.
& lapidibus immensis. Ignem & sulphur pluam super eum,
a ¶Socios impietatis, quorum multitudine circundatur.
super exercitum eius, et super populos multos qui sunt cum
a ¶Omni errore sublato, punitis principibus. b ¶Infidelibus.
eo. Et magnificabor et sanctificabor, et notus eris in oculis 6
a ¶Quæ illi crediderunt. b ¶Beatitudine sua & pœnis aduersariorum.
Gentium multarũ scient quia ego dñs. Tu autẽ fili hominis † †
vaticinare aduersũ Gog, et dices: Hęc dicit dñs Deus: Ecce 7
b ego super te Gog principẽ capitis † Mosoch et Tubal et † cir † 8
a ¶Spe inani scilicet iactabo, qua seductus, ad prælium festines occidendus victoriæ spe frustratus.
b ¶Nouissimis. c ¶A quo exardescent omnia mala super terram.
cũ agã te et † seducã te, et ascendere te faciã de laterib. aquilo- † †

† Ros. † conteram.

C.P. XXXIX. a ET conuoca, &c. Tu autẽ. Quæ in hoc capitulo dicũt, aiunt Iudæi post mille annorũ regna futura, interfici unique Gog principẽ Mosoch Ros & Tubal in fi nibus Israel: & ab omnibus volatilibus: bestijs deuorandum, & habitatores vrbiũ Israel septem annis lignorum vsum, nõ de siluis, sed de armis Gog habitaturos: eumque sepeliendum in valle quæ Hebraicè dicitur Gem. Et nomen sepulchri illius vocandum Poliandrion, vbi. s. multitudo hominum sit sepulta. Septem autem mensibus eum sepeliendum a domo Israel, vt terra mundetur, & inclytam futuram diem qua interficiatur Gog, constituendosque qui ossa diligenter inquirant, & sepeliant, E ne quidquam remaneat insepultũ. Post mẽses autem septem peragrãda est terra vt aiunt, & si quod os hominis inuentum fuerit, titulo superposito demonstrãdum vt postea sepeliatur ab eis, qui tali officio præpositi fuerint. Nomen autẽ ciuitatis appellandum Amona, quæ Græcè dicitur Poliandrion, hoc est multitudo hominũ sepultorũ, & sic terram esse mundandam. Nos autem cœptæ explanationis sensum tenentes singula quæ proposuimus, disseramus. Amona.

b *Super te.* Habet Gog & ipse trinitatem suam: Ros, Mosoch, & Tubal, caput scilicet & insaniam & vniuersa, vt non sit scilicet vicium quod non possideat. Hieron.

F *Manu*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXIX.

1 ET conuocabo aduersus. *Hic incipit capitulum in Hebræo, in quo agitur de destructione Antichristi & sui exercitus: et primò circa hoc ponitur Antichristi deiectio. Secundò deiectorum dispoliatio, ibi.* Hæc est dies. *Tertiò spoliati tumulatio ibi.* Et erit in die. *Quartò concluditur intenta conclusio, ibi.* Et ponam. *Circa primum dicitur.*

Et conuocabo aduersus eum. *Idest, Antichristum & eius exercitum.*

2 In cunctis. *Idest, in Iudęa quę est montuosa.*

3 Gladium ait, dominus. *Ad interficiendum ipsum.*

4 Gladius vniuscuiusque, &c. *Quia fulminato Antichristo in monte Olìueti & magna parte exercitus sui, erit dissensio inter residuos impotentes ad inuicem, quòd incitauerunt eos ad sequendum Antichristum, & sic inter eos erit bellum.*

5 Et iudicabo, &c. *Quia aliqui de eius exercitu morientur pestilentia, aliqui gladio, & aliqui tempestatibus descendentibus de cœlo.*

6 Et magnificabor, & sancti. *i. magnus & sanctus apparebo in deiectione mirabili superbi & exercitus sui. Consequenter resumitur modus eius veniendi, cum dicitur.*

7 Ecce ego super te. *Quasi dicat, nihil poteris facere nisi quantum tibi permittam.*

8 Principem capitis. *Exponatur vt supra. Consequenter resumitur deiectio sua, cum dicitur.*

✻ Et per-

MORALITER.

†† *Tu autem, &c.* Capitulum istud literaliter exposui de morte Antichristi & destructione exercitus sui.

Moraliter autem potest exponi de mala morte Arrij & suæ sectæ destructione continuando ad capitulum præcedens. Sic ergo dicitur.

† *Vaticinare, &c.* Idest, aduersus Arrium.

† *Et circumagam, & cæte.* Arrius enim in principio propter suam obstinationem in errore suo fuit in exilium missus, sed postea ad persuasionem cuiusdam presbyteri de sua secta fuit ab Imperatore reuocatus, vt dicit Vincentius in speculo historiali: & sic fuit actus in exilium & reductus.

† *Et ascendere.* Permissiuè tamen.

† *De lateribus aqui.* Idest, ex persuasione diaboli per aquilonem significati, eò quòd dicitur Ierem. 1. c. *Ab aquilone pandetur omne malum.* Tunc enim Arrius fecit maxima mala, ecclesiam subuertendo pro parte magna, sicut dictum est supra.

† *Et adducam*

a *Manu sinistra tua,* A *& sagittas tuas, &c.* Quia ad interficiendos eos quos deceperit, imitatur eos qui habent arma a dextris & a sinistris, per bonam & malam famam de quibus. *Ecce enim peccatores intenderunt arcum, &cæt.* (Psal. 10.a.) Hæc ignita diaboli iacula scuto fidei refrigeranda sunt, alias (Deus.) restringenda sunt.

b *Et egredientur habitatores, &c.* Septimus annus est B remissionis, quo seruis Hebræis libertas datur, debita cuncta soluuntur, & ad dominos redit antiqua possessio, & quies terræ

(vrb ium.) († hastam.)

a ¶Apostolos & apostolicos viros. ¶Tunc.
nis, & adducam te super montes Israel: & percutiam arcum †
tuum in manu sinistra tua, & sagittas tuas de manu dextera 1
¶Qui est. a ¶Qui ascenderas. b ¶De quibus, Montes in circumitu eius. c ¶In ipsis montibus.
tua deijciam. Super montes Israel cades tu & omnia agmina †
a ¶Ad... scilicet potestatibus, quæ iuxta viam comedere se... m.
tua, & populi qui sunt tecũ. Feris, auibus, omniq; volatili, & 2
a ¶Sanguinarijs. Quomodo enim dicitur. Dedisti eum escam populis Aet. de dracone scilicet sic decepti ab hæreticis, dæmonum cibus sunt. b ¶Qui colitur ab agricolis Dei.
bestijs terræ dedi te ad deuorãdum: super faciem agri Cades,
a ¶Cuius non possunt verba frustrari. b ¶Vt se c... doctrinam.
quia ego loquutus sum, ait dominus Deus. Et imittã ignem 3
¶Ignem veni mittere in terram, &c. a ¶Qui s... culi fluctibus transitis se esse securos putant.
in Magog, & in his qui habitant in insulis confidenter, & 4
sciẽt, quia ego dominus, † & nomen sanctum meum notum 5 6
a ¶Qui non auctoritate Gog & se tuctus. b ¶Occasione falsi nominis scientiæ in hæreticis.
faciam in medio populi mei Israel: & non polluam nomen 7
a ¶Quæ in circumitu.
sanctum meũ amplius: & scient Gentes, quia ego dominus
a ¶Dies scilicet iudicij, qui veniens veniet & non tarda. b ¶Iam.
sanctus Israel. Ecce venit & factũ est, ait dominus Deus. Hæc 8
a ¶Pœnarum scilicet vindictæ. ¶In prophetis. ¶Credentes.
b est dies de qua loquutus sum. Et egredientur habitatores de 9
a ¶Ecclesiæ rectæ fidei. b ¶Vnde. Arcum conteret, & confringet arma, & scuta comburet igni. 10
† ciuitatibus Israel, & succendent, & comburent arma, cly- 11
¶De quibus supra. a ¶In quibus peruersum pascha celebratur. ¶Quibus lata & insanabilia vulnera inferebant doctrinæ. 12
peum, & † hastas, arcum & sagittas, & baculos manum

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et percutiam arcum tuum in ma. &c. *i. deijciam sagittarios tui exercitus, ita quòd non poterunt tenere arcum in sinistra manu, nec sagittas in dextera.*

2 Feris auibus. *Per aliquot tempus remanebunt cadauera saltem multorum insepulta.*

3 Et immittam, &c. *Quia magna pars exercitus Antichristi fulminabitur.*

4 Et in his qui. *Sub Antichristi confidentia confidentes de eius potentia.*

5 Et sci. &c. *Per experientiam vindictæ meę.*

6 Et nomen. *Populi Christiani, qui nomine Israel nominantur, vt supra dictum est.*

7 Et non po. *Idest, pollui permittam per blasphemias Antichristi & sibi adhærentium.*

C 8 Ecce venit & factum est ait dominus Deus, &c. *Quasi dicat ita certum est de futuro, ac si iam transisset in præte...*

9 Hęc est dies. *Hic consequenter describitur exercitu... christi spoliatio cum dicitur.* Hæc die. *Scilicet destruction... christi & exercitus sui.*

10 De qua loquutus. *Per prophetas, vt dictũ est. cap. p...*

11 Et egredietur. *Ad colligendum spolia. Expositores ... stri dicunt communiter quòd per habitatores de ciuitatib... intelliguntur ciues cœlestes in diuersis mansionibus habita... cundum illud. Ioa. 14.* In domo patris mei multæ ma... sunt. *Idest, diuersi gradus beatitudinis, qui cum Christo e... tur ad iudicium, & cum eo iudicabunt impios approba... iudicium, & maximè de Antichristo & damnandis cun... quibus subditur.*

12 Et succendent, & com. *Idest, Antichristum & eiu... tum condemnabunt ad ignem æternum modo dicto, qui... hic arma, eò quòd armis impugnauerunt fideles eos crudel... dendo, quod erit causa damnationis ipsorum*

* Et s...

MORALITER.

† *Et adducam super te.* Ad disputandum cum maioribus catholicis, quos credebat statim confutare rationibus philosophicis, sed non fecit. Ideo sequitur.

1 *Percutiam arcum.* Quia dum Arrius multitudine populorum fretus ire vellet ad disputandum, prius diuertit ad locum secretum, & ibi emisit sua cum fecibus intestina: quod audientes sui fautores, confusi turpiter recesserunt.

† *Super montes Israel cades tu & agmina tua, &c.* Sicut enim Arrius fuit turpiter confusus, sic sectatores sui. Vnde dicit Ruffinus, quòd in disputatione catholicorum cum Arrianis erat vnus de parte Arrianorum valde eloquens & literatus qui catholicorum dicta celeriter & faciliter exufflabat. Tunc quidam catholicus valde simplex petijt locum loquendi, quem cum obtinuisset, tamen cum difficultate propter simplicitatem, sic incœpit: In nomine domini nostri Iesu Christi audi Philosophe quæ vera sunt: Deus vnus est qui omnia quæ videntur, virtute verbi sui creauit, & spiritus sui sanctificatione firmauit, hoc verbum quod nos filium Dei dicimus humanos miseratus errores, ex virgine natus est: & morte sua nos a morte perpetua liberauit, quem expectamus iam resuscitatũ omnium iudicem, quem speramus esse venturum. Credis hæc ita Philosophe? At ille, ac si nunquam vllum sermonem contradicendi didicisset, ita obstupefactus virtute dictorum mutus ad omnia, hoc solum potuit respondere; Ita sibi videri, nec aliud verum esse quam quòd dixerat. Tunc Senior: Si hæc inquit ita credidisti: Surge & sequere me, & huius fidei signaculum suscipe. Ille autem conuersus ad discipulos suos vel ad eos qui audie... tia conuenerant Audite inquit ò eruditi viri, do... bis mecum gesta res est, verba verbis † explosi, & ... cebantur dicendi arte subuerti. Vbi verò pro ve... tus accessit ex ore dicentis non potuerunt resister... virtuti, nec homo Deo potuit aduersari. Et ideò si ... strum potuit in his quæ dicta sunt sentire quæ se... dat in Christum & sequatur hunc senem: in quo ... tus est Deus. Itaque Philosophus Christianus e... tandem se victum fuisse gratulabatur. Item dicit ... dorus in historia tripartita: Volentibus quibusda... losophis cum Alexandro Constantinopolitano e... disputare, iussit Imperator vt certamen susciper... quamuis simplex esset, suscipiens, iussit omnes ... vnum tenere silentium. Cui & ait: In nomine ... nostri Iesu Christi in primis præcipio tibi ne lo... Qui statim mutus factus est.

(Arrianorum confutatio a quodam simplice.)

3 *Et immittam ignem, &c.* Sicut in expositione lite... Magog significari exercitum Antichristi, sic in ... Magog significantur sectatores Arrij, in quos mi... nus ignem idest, spiritum diuisionis per multas s... tandem defecerunt, nam aliqui mortui sunt, & al... veritatem fidei redierunt, de quibus subditur.

5 *Et scient quia ego dominus, &c.* Recognoscent ... Christi diuinitatem, quam Arrius & eum seque... gabant.

11 *Egredientur habitatores de ciuitatibus Israel, &c.* Q... ctores catholici scripturas Philosophicas quibus ... & eius sequaces erant armati, ad impugnandum ... Christi conuerterunt in obsequium fidei Christi ... tutem Spiritussancti qui ignis nominatur.

† MO...

a ..t erit in die illo, &c. Sepulchrum enim Gog non erit in montibus, sed in depressis locis, & confragosis locis, hebraicè Gen dicuntur quæ hæretici cur in occidente fingunt, in oriente esse fingunt, ut decipiat viatores eos, scilicet, qui secutum istud pertransierunt, non habitatores, sed peregrini, sicut ille qui dicebat: *Aduena ego sum apud te, & peregrinus.* (is enim prætereuntium (de quibus dicitur: *Et non cernunt qui præterierunt, benedictio domini super vos, & cetera*) Non miratur: obstupescit, cum vallem videat via-

a¶Viri ecclesiastici.

&†contos,& succendent ea igni septem annis.Et non por- 1

a¶Gentium quas malunt saluare quam perdere scilicet hæret. eorum quos vicerunt. 2

tabunt ligna de regionibus,neq; succidēt de saltibus,quo- 3

a¶Quibus ecclesiā impugnabant b¶Spiritussancti sermone.s.ecclesiastico, quē qui habuerint dicere poterunt. Nonne cor nostrum ardens erat in nobis dum loqueretur nobiscum in via & aperiret nobis scripturas. 4

niam arma succendent igne,& deprędabuntur eos quib.

prædæ fuerāt,& diripient vastatores suos,ait dn̄s Deus. Et 5

a¶In ei to lumine.

a erit in die illa,dabo *Gog locū nominatum sepulchrū in 6

Israel vallem uiatorū ad orientē maris,quę† obstupescere 7

a¶Hæreticos. b¶Qua semper gaudent. ¶Gen Hebraice, ..lyandrion Græcè idest,sepulchrum plurimæ multitudinis. 8

facit prætereuntes,& sepelient ibi Gog,& omnem multitu 9 10

dinē eius,& uocabit uallis multitudinis Gog,& sepelient 11

¶S.. dibus hæreticorum. a¶Ne liberum aereni capiet.

b eos domus Israel,ut mundent terrā septē mensibus Sepe-

a¶Non solum magistri. ¶Anniuersaria, 12

liet aūt eū omnis populus terræ, & erit eis nominata dies 13

a¶Ecclesiasticos scilicet qui hoc habeant officii, ne quid in terra Israel sordidum remaneat aut morticinium. ¶Sepulto Gog. 14

in qua glorificatus sum,ait dn̄s Deus.Et uiros iugiter cōsti 15

a¶Ecclesiam. b¶Mortuos vt mundetur terra ecclesiæ. 16

tuēt lustrantes terrām,qui sepeliant & requirāt eos qui re-

a¶Quando debent omnia esse purgata.

māserant super faciē terræ,ut emundent eam.Post mēnses

a¶Quibus hæc cura incumbit.

autē septem quærere incipient,& circumibunt peragran-

a¶Superesse. b¶Duritiam hæreticæ prauitatis c¶Vt cum notati fuerint qui sunt huiusmodi.vel emundentur.vel sepeliantur cum Gog.

tes terram. Cumq; uiderint os hominis statuēt iuxta illud 17

viatorum quæ habitatoribus mons videtur. D

b *Septem mensibus. Sepeliet autem eum, & cætera.* Hieron.

Sicut & septem annis arma succendent. A primo enim mense, quando domini Pascha celebramus, & exterminatorem Aegypti, agni cruore vitamus vsque ad exitum anni (idest vsque ad septimū mensem, quando tabernacula figimus, & inter cæteras frondes, palmarum quoque ramis protegimus, E vt perfecta contra hostes victoria demonstretur) festiuitates omnes cōplemus in populis.

†obturare.

☞ *Tu*

NICOLAVS DE LYRA.

1 succendent eam igni septem annis. *idest, æternaliter, qui per septem annos intelligitur, eò quod vniuersitas temporis septenario numero designatur.*

2 non portabunt ligna de regionibus,&c.*idest, non condemnabunt iustos fructum pietatis facientes, sicut ligna regionum* ...

3 neque succident de saltibus,&c.*idest, non condemnabunt eos qui habitant in saltu pœnitentiæ.*

4 quoniam arma succendent igne,&c. *idest, condemnabunt igne æternum impios tantummodo & non iustos. Sed hæc expositio videtur magis mystica, quam literalis, ideo absque præiudicio potest aliter dici quod interfecto Antichristo & eius exercitu egredientur Christiani qui remanebunt viui de locis vbi erant absconditi ad colligendum spolia, & ea quæ erunt apta ad incendium, vt clypei, hastæ & huiusmodi applicabūt igni. Ideo dicitur.* Et succendent,&c. *Et aliqui eorum tantum congregabunt, quòd sufficiet eis ad magnum tempus, quod exprimitur hic qui septem annos. Et ideo non erit eis necesse aliunde digna colligere. Et deprædabuntur eos quibus prædæ fuerant, arma & spolia eorum colligendo. Sed hoc dictum videtur esse contra illud quod dicitur communiter à doctoribus quòd post mortem Antichristi dabuntur quadraginta quinque dies ante iudicium, vt decepti ab eo habeant locum pœnitendi, & accipitur de Daniele.12.d.vbi dicitur sic.* Beatus qui expectat & peruenit vsque ad dies.1335. *Iste enim numerus excedit numerum idem supra positum de regno Antichristi in 45.diebus, & sic inter mortem Antichristi & iudicium spacium.7. annorum nō erit. Ad quod dicendum, quòd licet hoc dictum sit satis commune: tamen non est omnino certum: quia non determinatur per scripturā vtrum illi dies sint vsuales, scilicet continentes tantum vnam diem & vnam noctem, vel annales sicut dicitur supra.4.cap.* Diem pro anno dedi tibi. *Et ideo de illis.45.diebus post mortem Antichristi non habetur certum, vtrum sint.45.dies naturales, vel 45.anni, & dato quod esset determinatum de diebus vsualibus: non tamen est determinatum vtrum statim post illos.45. dies immediatè sequatur iudicium, immo videtur quod sit maius spacium temporis inter medium per illud quod dicitur Matt.24. de aduentu Christi ad iuditiū.* Sicut enim erant in diebus Noe ante diluuium comedētes & bibentes & nubentes & nupti tradentes vsque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam,& non cognouerūt, donec venit diluuium,& tulit omnes: ita erit & aduentus filii hominis. *Et istud referunt aliqui doctores nostri ad tempus quod erit inter mortem Antichristi & diem iudicij. Talis autem pax & securitas in qua conuiuia, & connubia absque timore exercentur, non videtur eße tam parui temporis sicut 45.dierum, sed maioris.*

5 Et erit in die illa. *Hic consequenter agitur de sepultura Antichristi & suorum. Et primo ponitur propositum. Secundò remouetur dubium, ibi:* Tu autem: *Circa primum sciendum, quòd sicut pars immediate præcedens exponitur a doctoribus communiter de sanctis qui cum Christo adiudicabunt impios igni gehennæ, ita etiā hæc pars intelligitur de sepultura eorum in inferno eo modo loquendi quo dicitur Lucæ.16.f.* Mortuus est diues, & sepultus est in inferno, *qui vocatur hic vallis viatorum, quia* lata est via quæ ducit ad perditionem & multi ingrediuntur per eam. *Matt.7.b* F Et dicitur hæc sepultura fieri septem mēsibus, quia æternaliter ibi erunt sicut supra dictum est de septem annis. *Quod autem ibi dicitur de ossibus remanentibus super terram, quòd statuent iuxta illa titulum donec sepeliant, per hoc intelligitur quòd si post mortem Antichristi inueniantur aliqui de secta sua obstinati, ab alijs per excommunicationem separabuntur, donec per mortem sepeliantur cum alijs in inferno. Sed quia hæc expositio sicut & præcedens videtur multum mystica. Ideo potest exponi de sepultura corporali, non propter Antichristi & suorum honorem, sed ad terræ purgationem, vt dicitur in litera. Sic ergo exponitur.* Et erit in die illa. *Scilicet notabili propter deiectionem Antichristi.*

6 Dabo Gog. *idest Antichristo & eius exercitui.*

7 Locum. *Scilicet sepulturæ.*

8 Nominat. sepulchrum. *idest, famosum ex tanta multitudine ibi sepulta.*

9 Vallem. *Quia ibi erit strata publica.*

10 Ad orientem maris. *i. versus mare mortuum, quod est in parte orientali Iudææ.*

11 Quæ obst. *Admirari ex tali & tanta deiectione Antichristi, & suorum ibidem sepultorum.*

12 Vt mundent terram. *a cadaueribus.*

13 Septem mensibus. *Tantum enim apponent tempus illi, qui ad hoc statuentur.* Diuisio.

14 Et erit eis nominata dies. *idest, celebris.*

15 In qua glorificatus sum ait: dominus Deus,&c. *Interficiendo Antichristum, & eius exercitum. Dies enim victoriæ solent haberi celebres.*

16 Et viros iugiter constituent. *qui sint diligētes ad hoc opus perficiendum.*

17 Cumque viderint os hominis statuent iuxta illud titulum, *donec, &c. Idest, notabile signum, vt de facili possit inueniri vt sic multa ossa sic inuenta simul per signa de facili colligantur, & sepeliantur.*

* Polyn-

a Tu ergo fili hominis. Hieronymus. Hæc vsque ad ædificationem templi, Iudæi, & nostri Iudaizantes referunt ad vltimũ tempus quo carnibus Gog, & omnes exercitus eius (quasi pinguissimis bestijs volucres bestiæq; saturentur, & restituātur filij Israel in pristinum statum, & a Gentibus vltra non expugnentur, & effūdat spiritum suum super eos Deus, vt habitent in terra sua non omnes Gentes, sed propriè domus Israel. Nos autem cœptam tropologiam sequimur.

* Theodoretus. Ego admiror non solum Iudæorum inscitiam, sed etiā quorundam Christianorum Iudaicas fabulas attendentium, qui Gog atque Magog inuasionem non factam asserunt, sed futuram expectāt. Quos intellexisse oportuit, primum huius prophetiam cum reuocatione a Babylone coniūctam fuisse, Deinde per hæc dixisse gẽtes Dei potẽtiā cognituras? Qua autem

† sepelientes. † carnem. † immolabo. † omnes. † immunditias.

a¶Vbi sepultus est cum multitudine sua.
titulum, donec sepeliāt illud † polynctores in ualle multitu 1
a¶Vbi victoria fetu … Dei, ‥b iacent adu… & omnis inimicorum multitudo. b¶Vel Po…andi on, vt finis omnium r… tu… puritatis fit
a dinis Gog. Nomen autẽ ciuitatis Amona, & mundabunt 2
terram. Tu ergo fili hominis: Hæc dicit dñs Deus: Dic omni 3 4
a¶ Dæmonibus qui celeriter currunt omnia perscrutantes. b¶ Dæmonibus crudelissimis, quibus tra…tur aduersarii in interitum carnis vt spi…ial. fit, & discant non bla…phemare
uolucri & uniuersis auibus cunctisq; bestijs agri. Cõuenite, 5
¶Hæretic…um principes a¶Deuorandam.
pperate, cõcurrite undiq; ad uictimā meā quā ego immo-
a¶Comedendam scilicet. b¶Apostolos prophetas, sanctos viros: in illis a contrariorum dogmatum magistri corruunt. & ab illis vulnerati pereunt. sup… qu… ædificatur ecclesia.
lo uobis uictimam grādē super montes Israel, ut comedatis
a¶Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. b¶Vel gigantum. ¶Qui contra Dei scientiam pugnabant.
† carnes & bibatis sanguinē. Carnes fortiū comedetis, & san
a¶Qui terrena sapuerunt b¶Non cœli. c¶Hæc animalia Deo immolantur, & hæretici Dei sacrificia imitantur. … obl…io eorum cibus est dæmonum.
guinē principum terræ biberis, arietum, agnorū & hircorū 6
a¶Impinguantur in san… ujne deceptorum vsque in ebrietatem hos ergo immolat dominus per ecclesiasticos viros pessimis conuiuiis vt bibant vsque ad vomitum & ebrietatem
taurorumq; & altilium & pinguium omnium. Et comede
tis adipem in saturitatē, & bibetis sanguinem in ebrietatē
a¶Cum viri scripturis sanctis imbuti, tales equos & equites truncabunt.
de uictima quā ego immolaui uobis, & saturabimini sup 7
¶De quo Equum & ascensorem proiecit in mare
mēsam meā de equo & de equite forti, & de uniuersis uiris
¶Sic.
bellatoribus, ait dominus Deus. Et ponā gloriam meam in 8
a¶Fide… … b¶Tunc. c¶… intelligent. d¶Ecclesiæ sanctorum.
Gentibus, et uidebunt omnes Gentes iudiciū meum quod
a¶Super aduersarios. ¶Opprimendos
fecerim, & manū meam quam posuerim super eos. Et sciet 9
a.¶Victoriæ. b¶In perpetuum.
domus Israel, qa ego dñs Deus eorū a diē illa, & deinceps. 10
a¶Ab hæreticis 11
Et scient Gentes, † qm̃ in iniquitate sua capta sit domus Is- 12
a¶Opposuisti nubem tibi ne transeat oratio
rael, eò quòd dereliquerint me, et abscōderim faciē meā 13
a¶Hæreticorum.
ab eis, et tradiderim eos in manus hostium, et ceciderint in
¶Traditi
gladio uniuersi. Iuxta † immundiciā eorū et † scelus feci eis
a¶Propter hæc omnia b¶Oportet esse hæreses, qui probati sunt in fi &c
et abscondi faciem meam ab illis. Propterea hęc dicit domi
a¶In terram viuentium.
nus Deus: Nunc reducam captiuitatem Iacob, et miserebor 14 15

NICOLAVS DE LYRA.

1 Polynctores. *idest, cadauerum curatores.*

2 Nomen autem ciuitatis. *idest, loci vbi fiet sepultura.*

3 Amona. *i. populosa secundum, proprietatem Hebraici sermonis, propter multitudinem populi ibi sepulti.*

4 Tu ergo fili hominis. *Hic remouetur dubium: quia hic actū est de sepultura cadauerum. Ideo posset aliquis credere, quòd nō fuissent ab auibus & bestijs corrosa, quod est contra illud quod dictum est supra* breuiter omni volatili & bestiis terræ dedi te ad deuorandum *Ideo de ista deuoratione hic dicitur plenius, cum dicitur.* Dic omni volucri & vniuer. &c.

5 Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam, &c. *i. ad corrodendum cadauera immolatorum a me in exercitu Antichristi. Antequam enim sepelirentur cadauera, aues & bestiæ fuerunt de eis saturatæ.*

6 Arietum & agnorum & hircorum, taurorumq; &c. *Idest, ita comedetis principum carnes & bibetis sanguinem, ac si essent arietes & agni pingues occisi.*

7 Et saturabimini super mensam meam. *Idest, super locū à me vobis paratum.*

Quare deiectio Antichristi fiet.

8 Et ponam gloriam meam, &c. *Hic ponitur intenta conclusio. Ad hoc enim fiet Antichristi & sui exercitus deiectio, vt Deus glorificetur, & de eius oppressione populus Christianus liberetur. Et hoc est quod dicitur in persona Dei.* Et ponam gloriam meam in Gentibus & videbunt omnes Gentes iudiciu &c. *Quia omnes Gentes remanentes videbunt in hoc p… meam gloriosam.*

9 Et sciet domus Israel. *Idest, populus Christianus.*

10 Quia ego dominus Deus eorum, &c. *Per spe… tectionem.*

11 A die illa & deinceps. *Quia post mortem Antic… habebit tribulationem.*

12 Et scient Gentes, quoniam in iniquitate sua c… domus Israel, *Idest, quod populus Christianus fuerit ab Antichristo pro suis iniquitatibus, quia secundum quod … uator: Ante tempus Antichristi* abundauit iniquitas. … gescet charitas multorum *in ecclesia Dei, i qua iniq… gabitur per tribulationem Antichristi.*

13 Et absconderim faciem meam ab eis, & trad… eos in manus hostium, &c. *Tempore enim tribulatio… christi videbitur Deus abscondere faciem suam Christiani… tendo eos in acerbitate tribulationis, sicut homo auertit f… ab illo quem non vult a miseria reuelare. Sed quia tempus sequ…tionis erit breue, vt dicitur Matthæi vigesimoquart… subditur.*

14 Nunc. *Idest, in breui.*

15 Reducam captiuitatem Iacob, & miserebo… domus Israel. *Idest, populi Christiani eum liberando a … sione Antichristi.*

a ¶ Ecclesiæ scilicet in qua habit. ut videntes Deum. b ¶ Qui visus sum negligere hucusque.

omis domus Israel. Et assumam zelum pro 1

a ¶ od, blasphematur in Gentibus propter hæreticos. b ¶ Liberati. c ¶ Confundantur & erubescant valde velociter.

nomine sancto meo: & portabunt confusio- 2

a ¶ de Apostolus. Continuus dolor est cordi meo, quoniam persequutus sum ec. Dei. 3

nem suam, & omnem præuaricationem qua

a ¶ e ista catholica fide. b ¶ Viuentium scilicet in tium.

præuaricati sunt in me, cũ habitauerint in ter-

a ¶ Hæret c rum b ¶ Hæreticorum insidias.

ra sua confidenter neminem formidantes, & 4

reduxero eos de populis, & congregaue-

ro de terris inimicorum suorum, & santificatus

a ¶ Quæ & ipsæ domino creditur. D

tus fuero in eis in oculis Gẽtium plurimarum.

6 a ¶ Hic est finis beatitudinis.

7 Et scient quia ego dominus Deus eorum, eò

8 quod transtulerim eos in nationes, & congre-

a ¶ Iudæam terram confessionis, viuentium mitium.

9 gauerim eos super terrãm suam, & non dereli

a ¶ Hæreticis.

10 querim quemquam ex eis ibi: Et non abscon-

a ¶ Gratiam, non tiam b ¶ Q Gratia est, non meritum.

11 dam vltrà faciem meam ab eis, eò quod effu-

a ¶ Gratiæ de quo Ioel. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. b ¶ Mansio Dei sunt qui Deum cernunt.

derim spiritum meum super omnem domum Israel, ait dominus Deus.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et assumam zelum. *s. vindictæ meæ contra Antichristum.*
2 Pro nomine sancto meo. *quod ipse blasphemauit.*
3 Et portabunt confusionem suam. *i. Christiani post mortem Antichristi in seipsis erunt confusi de peccatis præteritis, propter quæ traditi fuerunt persequutionibus Antichristi.*
4 Et reduxero eos de populis. *i. de erroribus populorum, qui erant ... deceptí ab Antichristo & sibi adhærentibus: quia ... est, dabitur eis pœnitendi tempus.*
5 Et congregauero de terris inimicorum suorum. *Ad ... veræ fidei & charitatis.*
6 Et scient quia ego dominus Deus eorum. *Per experientiam ... meæ in Antichristi persequutione. Ideo subditur.*

7 Eò quod transtulerim eos in nationes. *Subijciendo eos oppressioni & seruituti Antichristi & suorum, qui erant diuersarũ nationum, vt dictum est supra. Et per experientiam gratiæ meæ. Ideo subditur.* E
8 Et congregauerim eos super terram. *i. in terra promissionis, quæ est terra fidelium, à qua timore Antichristi aliqui erunt fugitiui, & aliqui in captiuitatem ducti, qui eo mortuo ibi reuertetur. Vel super terram idest, in ecclesia militante per gratiam, & triumphante per gloriam, quæ est terra viuentium.*
9 Et no. re. quem. *idest, ex prædestinatis.*
10 Et no. ab. vl. *quia in patria videtur facie ad faciem.*
11 Eò quòd effu. spi. *i. plenitudinem gratiæ in ecclesia militante, & gloriæ in triumphante.*

CAP. XL.

a ¶ *In vicesimo*, & *quinto anno*. Hieronymus. *In exordio anni decima mensis*, & *Theodosio*. *In nono mo.* Nonus ansus ad Heb dicitur mensis septimus, qui apud eos dr Theri, vt calendæ mensis primi sit tubarum clangor, & eiusdem decima die, dies ieiunij & placationis, quintadecima verò qñ totus luna ... is expletur, dies Scenophegiarum, datur intelligi, quod qđ decima die placationis dominicæ monstratum sit Ezechieli ædificium ciuitatis.

CAP. XL.

a ¶ Hier. Ezechiel in prima captiuitate cum Ioachin rege traductus est in Babyloniam.

a ¶ Greg. Tempus simpliciter exprimit. vt in corde audientium historiæ radicem figat, deinde spiritua e fructus proferat.

† IN uicesimo & quinto anno transmigra- 1

tionis nostræ in exordio anni decima mẽsis, 2 3

In vicesimo, &c. Hierony. Si in 5. anno trãsmigrationis Ioachin in 4. mense, & in 5. mensis, aperti sunt celi. Ezechieli iuxta fluuiũ Chobar, & vidit uisiones Dei. Nunc aũt qđ in vicesimo & 5. anno transmigrationis eiusdem in exordio anni decimi mensis dñi manus facta sit sup eũ, &c. patet, F

Tempus quo completa est prophetia Ezechielis.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XL.

IN viceſi. *Hæc est vltima pars principalis libri, in qua agitur de remuneratione bonorum vsque ad finem libri. Hęc tamen remuneratio secundum aliquos intelligitur de bonis naturæ, secundum alios de bonis gratiæ, secundum alios partim de bonis gratię, & partim de bonis gloriæ, prout in fine libri magis videbitur domino concedente. Sciendum igitur, quòd in parte vltima ... aliquid in quo conueniunt Iudęi & Christiani, videlicet qđ illa quæ dicuntur hic vsque ad finem libri fuerunt ostensa Ezechieli in imaginaria visione, cuius tamen significationem intellexit, aliter non esset visio prophetica. Et est ibi aliquid in quo dissentiunt, videlicet in significatione huius visionis. Primò igitur exponetur litera vsque ad finem libri quantum ad primũ. Et quia hæc visio imaginaria ponitur hic satis obscurè, ideò circa descriptionem imaginariæ et visionis, & eius expositionem non solum variant Hebręi & Latini, sed Hebrei adinuicem, quia Ra. Moy. & Ra. Sal. ipsam variè describunt, & exponunt. Similiter latini, quia magister Richardus de sancto Victore, & dominus Hugo Cardinalis de ordine prędicatorum, & frater Girardus de Pruuio ordinis fratrum minorum, circa dictã descriptionem & expositionem multipliciter variant. Nec est mirũ de dictis variationibus; quia descriptio huius ædificij valde obscurè traditur in textu. Et etiam translatio nostra in multis discrepare videtur ab Hebraica veritate. Omnia verò eorũ dicta repetere, & vbi deficere videntur improbare, esset negotium valde prolixum, & per consequens legentibus tędiosum, maximè, quia in descriptione imaginaria & eius expositione non consistit principaliter vtilitas propheticæ visionis, sed in intellectu eius quod per visionem imaginariam designatur, sicut ex dictis in principio huius libri quia in descriptione imaginaria quatuor animalium & rotarũ non consistit principaliter vtilitas visionis illius, sed in intellectu eius, quod per rotas & animalia designatur, quod fuit reuolutio quatuor regnorum, quę populum Israel successiuè afflixerunt, sicut ibidem plenius fuit dictum. Omissis igitur descriptionibus prędictis intendo ponere modum vnum, qui videtur mihi magis consonus literę, & descriptioni Ra. Sa. in pluribus conueniens, licèt etiam aliorum quę a veritate magis discrepare videntur exponendo literã improbare, secundum hoc igitur residuum huius libri in duas partes diuiditur, quia primò pręmittitur breuis pręfatio. Secundo subditur visionis imaginarię descriptio, ibi.* Et mẽsus est. *Prima in tres, quia primò ponitur huius visionis tempus. Secundo locus, ibi.* Et adduxit me illuc. *Tertiò fructus, ibi.* Et ecce vir. *Circa primã partem sciendum, quod transmigratio Babylonis incipit propriè à Ioachim rege Iuda, qui dictus est Iechonias, & tunc transmigrauit Ezechiel, & Mardochęus & post istam transmigrationem regnauit Sedechias 11. annis, & in 11. eius anno destructa fuit ciuitas Ierusalem & templum, vt habetur. 4. Reg. 25. & 14. anno post destructionem vidit Ezechiel hanc visionem, vt habetur hic in litera. Et sic patet, quòd à tempore transmigrationis vsque ad tempus huius visionis fluxerunt vigintiquatuor anni completi, & in principio vicesimiquinti anni facta est hęc visio. Et hoc est quod dicitur.* Diuisio.

1 In vicesimo quinto, &c. *Et patet ex dictis litera paucis exceptis quę sequuntur.*
2 Decima. *scilicet die.*
3 Mensis. *Primi.* * Facta

MORALITER.

†1 *In vicesimo & quinto anno*, &c. Ab isto loco vsque ad finẽ libri huius in expositione literali posui breuiter sensum mysticum, propter quod hic repetere non intendo.

MORA-

patet, qui 19 annis, & 9. mensibus & 5. diebus anni vicesimi completis, omnis eius prophetia contexta sit.

In vicesimo & quinto. Hieronym. Hæc & quæ sequuntur vsque ad finem voluminis melius arbitramur tacere quam parum de eis dicere.

✻ Theodoretus. Vaticinatus ipsis reditum à captiuitate, ostensaque per aridorum ossium resurrectionẽ sua potentia, prædicit vrbis ac templi ædificationem: neque verbis tantum vsus est, sed etiam talem indicat visionem prophetæ diuini Spiritus efficacia mentis illius acie illustrata. Ait igitur in visione Dei, hoc est spiritus non corporis visione suam, mentem in terram Israel abductã fuisse: vidisseque in monte quodam, excelso ædificium, & quendam humana forma præditum, calamum & funiculum ad ædificandi vsum confectum afferentem, sibique præcipientem, vt quæ conspiceret & audiret, renunciaret domui Israel, &c.

a¶ Secundo. b¶ Quia sicce enim iustitia superbos percutit eadẽ afflictos & pœnitentes viu ficit.

a quartodecimo anno, postquã percussa est ciuitas, in ipsa

a¶ Virtus potestatis. b¶ In spiritu. c¶ Qui corpore in Babylone erant. d¶ In contemplatione. nihil enim de hac ciuitate ad literam dicitur

hac die facta est super me manus dñi, et adduxit me illuc 1

a¶ Non visione. ¶ Idest. 2

in visionibus Dei Et adduxit me in terrã Israel, et dimisit 3

a¶ De quo Venite ascendamus ad montem domini, de quo Isaias. In montem excelsum a t q.e. Sion. 4

¶ Christum. b¶ Ad comparationem montium cæterorum, de quibus Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi, & alibi. Montes in circumitu eius c¶ Christum.

d¶ Similitudo enim est, non res ipsa.

b me super mõtẽ excelsum nimis: super quem erat quasi æ- 5

a¶ Ecclesiæ, de qua Gloriosa dicta sunt de te ci. Dei. Et alibi. Ierusalem quæ ædificatur vt ciuitas. Et alibi. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et non potest ciuitas abscondi supra montem posita. b¶ Idest humiliantis se ad austrum spiritusancti afflatu. c¶ Non ad aquilonem et synagoga. d¶ Vt cuncta quæ intus erant ostenderet.

c dificium ciuitatis vergentis ad austrum, et introduxit 6

a¶ De quo: Ecce vir oriens nomen eius. ¶ Idem qui mons b¶ Non electri, vt in principio voluminis dicitur neque erat accinctus Zona aurea, vt in Apoca.

f me illuc. Et ecce vir, cuius erat † species quasi species æris, 7

8

Hieron. Allego. Quatuordecim generationes significat quibus completis vsque ad Dauid, & ab eo vsq; ad transmigrationẽ, inde vsque ad natiuitatẽ Christi, vrbis reparatio promittitur, vnde. *Ipse ædificauit ciuitatem meã, &c.* Et alibi: *Vt prædicarem captiuis remissionem, &c.* Quomodo restitutionem populi, imo viuificationem ossibus campi sub resurrectionis imagine mõstrauit, sic instauration[em] quæ ante annos 14. Babylonio igne desolata est, scriptione eius dñs pollicetur, vt sicut captiuitatẽ sionem in olla succensa ab aquilone significauit phetia in opere vera patuit, ita ex fide præteritorũ ædificationis tas vaticinio raretur.

Homil. 13. in Ezech.

Ibidem.

Gregorius. Dicturus mystica, historiam præmittit, vt sciatur ex tempore quod credatur in reuelatione. In exordio libri quo anno prophetare cœperit, indicauit in fine quo extremam visionem vidit.

a *Quartodecimo anno, &c.* Gregorius. Vndecim enim annis Sedechias post captiuitatem primam in Ierusalem regnauit, post cuius captiuitatem quæ secunda est quartodecimo anno propheta vltimam visionem vidit. 11. verò, & 14. 25. sunt. Vidit autem primam visionem, 5. prioris captiuitatis anno, hanc vltimam in 25. anno. Patet itaq; ad

C vltimam visionem, 20. annos interfuisse. Superius vicesimiseptimi anni mentionem fecit, sed tempus describit regis de quo prophetare cœpit.

Non de ill[a]... pore hoc dic[itur]... cut Iudæi de... quo sub Zoro[babel] & Iesu temp[lum]... tructum est... enim multo... Salomonico... quasi nihil... ratione eius.

b *super que[m]...* Gregorius... mores & cui... nium solus... vnde. *Labor*... *nens.*

c *Ad austrum & introduxit, &c.* ...nymus. vnde. *Surge aquilo & veni auster, &c.* Fu[g]... aquilo ventus durissimus, ne in horto Dei refri[gescat]... dilectio floresque marcescant. *Ad austrum.* Vbi lu[mi]num & sol iustitiæ in summo cœli vertice positu[s]... Surge aquilo & veni auster persla hor &c.

d *Illuc.* Idest, ad ædificium ciuitatis, ille intrat qu[i]... rum vias quas imitetur considerat.

e *Species æris.* Hieronymus. Hæc enim materia v... est omnibus metallis, & tinnitu longè resonat, ... Dan. statua regnum Græcorum pro domestica i... quentia in æris similitudine monstratur per qua[m]... festum est adhuc eos indigere doctrina, qui temp[ore]... tualiter ędificandi nondum plena nouere myster[ia].

f *Aeris & funic. Aeris.* scilicet, quod durabile & so[nabile]... & *Christus resurgens à mortuis, &c.* Per cuius assump[tionem]... humanitatis gloria sonuit maiestatis.

Funiculus. Hieronymus. De quo dicit Zachari[as]... funiculum geometricum in manu habuerit, v... dinem, & longitudinem ciuitatis mensuraret. ...*lus, &c.* Subtilis idest, spiritualis prædicatio, quæ sy... non conuenit. *Funiculus lineus.* Alij cementario[rum]... gelorum scilicet, qui Dei imperio ministrant, ve... & omnium prophetarum & Apostolorum, qui... ciuitatem Dei.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Facta est, &c. ma. *Idest, virtus eius eleuans me ad visionem sequentium.*

Locus huius visionis.

2 Et adduxit me. *Hic cõsequenter ponitur huius visionis locus, qui est duplex. Vnus subiectiuè qui tangitur cum dicitur.* Et adduxit me illuc in visionibus Dei. *Nõ enim Ezechiel fuit eductus de Babylone corporaliter, sed tantum in visione prophetica quæ est in vidente subiectiuè, & ideo locus huius visionis subiectiue fuit Babylonia, in qua fuit Ezechiel. Alius est locus obiectiuè, qui tangitur cum subditur.*

3 Adduxit me in terram Israel. *Quam imaginariè videbat propheta.*

4 Et dimisit me super montem excelsum nimis. *Sic imaginariè videbatur prophetæ.*

5 Super quem erat quasi ædificium ciuitatis. *Et dicitur quasi, quia non erat ædificium reale, sed similitudo repręsentans.*

6 Vergentis ad austrum, & introduxit me illuc. *Dicunt aũt expositores nostri communiter, quod nomine ciuitatis & ædificij idẽ importatur, nã tẽplum cuius ædificium infra describitur, habet multas mansiones, sicut ciuitas, & muri eius erant cum propugnaculis ad modum ciuitatis, mons tamen in quo erat ædificium templi, aliquantulũ erat demissus in parte australi magis quàm aquilonari, ideo dicitur.* Vergentis ad austrum. *Sed qđ isti dicunt de propugnaculis, non habetur, nã in tota descriptione templi sequente nulla fit mentio de propugnaculis, tamen est satis probabile, quia propugnacula faciunt ad decorẽ & fortitudinẽ ædificiorum. Sed quod dicunt nomine ciuitatis & ædificij tẽpli idẽ significari, non videtur verũ: nam in fine libri describitur ciuitas separatim à templo, & ideo Hebræi dicunt & melius vt videtur, quod propheta duo v[idit, s]cet ciuitatem & templum, & quod templum erat in parte a[quilona]ri, ciuitas autem in parte australi, & per ædificium sign[ificatur tem]plum, & nomine ciuitatis, ciuitatem vergentem ad austru[m, & ad] hoc reducuntur doctores nostri prędicti in fine libri in d[iuisione] terræ tribubus Israel diuidendę, autem aliqui, situantes te[mplum in] parte aquilonari illius terrę: & ciuitatem in parte austr[ali, sicut] videbitur plenius domino concedente.*

7 Et ecce vir. *Hic consequenter ponitur visionis fr[uctus, qui] consistit in hoc quod angelus ostendit Ezechieli descripti[onem &] mensuram eorũ quæ sequuntur, vt annunciaret filijs Israe[l, per quos] vniuersitas fidelium intelligitur, vt studiosi per orationem [& exer]citium studij quærerent intellectum visionis sibi aperiri, [sicut dictum] fuit Danielis, 12.b.* Tu autem Daniel claude sermo[nes, &] signa librum vsque ad tempus statutum, pertra[nsibunt] plurimi, & multiplex erit scientia. *Et sic intellige[ndum est] de alijs visionibus propheticis, quarum intellectus per p[ro]... non aperitur. Ponitur tamen aliquid vnde habetur ...l. qua[si] ... diosis ad intelligendum, sicut dixi in Apocalypsi quantum ad librum illum, & in fine huius visionis similiter dicam ad ista domino concedente. Dicit igitur.* Et ecce vir. *Idest ... in specie viri.*

8 Cuius erat species quasi species æris. *Idest, similis ... Aes enim est durabile & sonabile, & per durabilitatem ... immortalitatem spiritus angelici, & personabilitatem pr[omptitudi]nem eius ad resonandum laudes diuinas, secundum illud I[ob 38]:* Vbi eras cum me laudarent astra matutina, & iu[bilarent] oẽs filij Dei, & ad reuelandum hominibus secre[ta]...

a¶Linea qua omnia in ordine ponuntur. b¶Quæ fecit docuit. c¶Calamus mensuræ in manu eius. ¶Scripturas in occulti Dei iudicij dispensatione
a b & funiculus lineus in manu eius, & calamus mẽsuræ in ma 1
c nu eius. Stabat autẽ in porta,& loquutus est ad me idẽ vir: 2
d a¶Insuper.nihil enim prodest vidisse & audisse n si commendes memoriæ. 3
¶Primum. ¶Post. b¶Considera. 4
e Fili hominis,vide oculis tuis,& aurib. tuis audi,et pone cor
f a ¶Intentum facit autorem vt memoriter teneat. b¶Greg Q. Ideo adductus es,vt videas:ideo vides vt annuncies.
tuũ in omnia quæ ego ostendam tibi;quia vt ostendantur
a¶Vt qui per se videre non possunt per te discant
b¶His scilicet qui mente Deum conspiciunt:De quibus erat Nathanael,qui studiosissimè quærebat Christum,& audiuit:Ecce vere israelita,in quo dolus non est.
g h tibi adductus es huc. Annũcia omnia quæ tu vides domui
a¶Hoc primum vidit. b¶secundum humanitatem intus enim diuinitas
i k Israel.Et ecce murus forinsecus in circuitu domus vndiq; 5
l a¶Non solus funiculus geometricus. ¶Qui est scilicet. l ¶In quibus actiua vita
c¶Qui rectius Græcè palestes,idest,sexta pars cubiti. 6
m n & in manu viri calamus mensuræ sex cubitorũ & palmo. 7

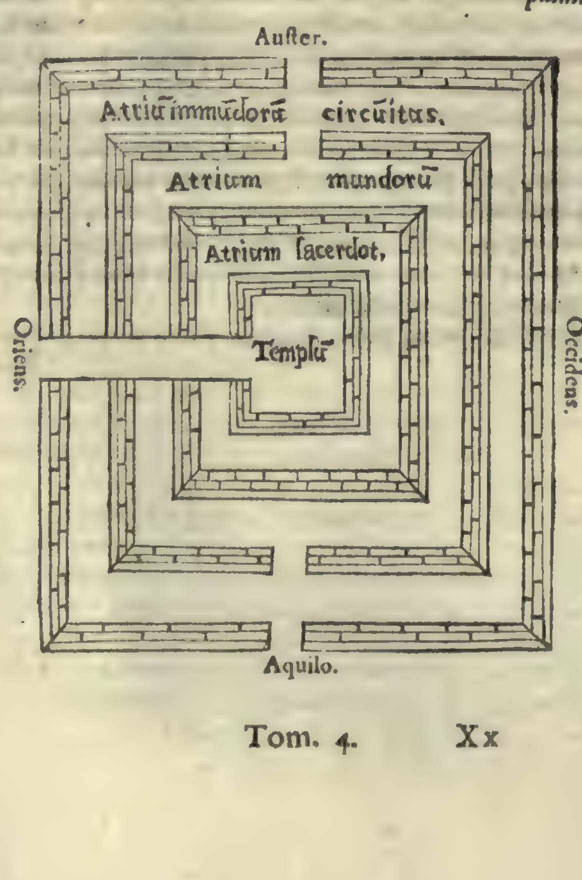
a *manu eius.&c.* Gregorius. idest, in potestate Christi, vel in opere fecit quæ docuit.
b *Calamus mensuræ.* Gregorius.scriptura scilicet sancta, in qua omnem vitæ nostræ actionem metimur.
Calamus mensura. gratia prophetalis, de qua: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis.* Et de Ioanne dicitur: *Quid existis in desertum videre? calamum vento agitatum?* quem calamũ imitari cupiunt,qui scribentes scribunt iniquitatem, quibus imprecatur Dauid: *Increpa feras calami.*
c *Stabat autem in porta.* Hieronymus. Quia per eum ad patrem ingredimur,sine quo in ciuitatẽ intrare non possumus, vt dignos suscipit, indignos excipit. In porta quoque iudicium est.vnde: *Loquentur inimicis suis in porta.* Et alibi: *Non confundetur cum loquetur inimicis suis in porta.*
Gregorius. Qui stat in porta,parte foris,parte intus est: partim videtur,partim absconditur, & Christus per humanitatem visibilis per diuinitatem inuisibilis.
d *Idem vir.* Hieronymus. Verus,scilicet architectus quem imitatur Paulus dicens: *Vt sapiens architectus fundamentum posui* ad distinctionem scilicet illius, qui stultus est. Et in Zacaria pastor insipiens vocatur.
Gregorius. Vir, qui prophetiæ, quem in ædificium introduxerat, in porta stans loquitur,facie interius, tergo exterius stetit, propheta verò faciem ad portam tenebat,vnde verba loquentis audiebat. Oculi enim domini semper in ædificium suum aspiciunt, & qui verba Dei audit incessanter quando de hac vita exeat, debet oculis cordis semper intueri. vnde: *Cupio dissolui & esse cùm Christo.*
e *Fili hominis,vide oculis tuis.* Gregorius. Q. Spiritualia spiritualiter aspice,sed carnalis infirmitatis tuæ memorare. Sæpe enim contingit, vt qui in contemplatione leuatur, eo amplius tentatione fatigetur.
f *Oculis tuis & auribus tuis audi,& pone cor tuum in omnia quæ &c.* spiritualibus. Huic simile. *Leuate oculos vestros,&c.* Et: *Qui habet aures audiendi audiat.* videtur autẽ ædificatio ciuitatis, auditur ordo ceremoniarum,& sacerdotij,& terræ descriptio. Ostendit nihil theorica,& scientia dulcius. vnde: *Vnam petij à domino,hanc requiram,vt inhabitem in domo domini omnibus diebus vitæ meæ, vt videam voluntatem domini.* Et addit: *Domine dilexi decorem domus tuæ,&c.* D Psal.26.b
g *Annuncia omnia,&c.* Gregorius. vnde alibi: *Qui audit dicat, veni.* Apoc.22.
h *Et ecce murus.* Symmachus & Lxx. peribolus, qui scilicet ex omni parte domum,idest, templũ domini circumdabat.
Gregorius. Murus ipse Saluator. vnde: *Saluator ponetur in ea murus & antemurale.* Prophetæ, scilicet qui priusquam dominus appareret in carne, ad cõstruẽdam fidem prophetando missi sunt. Hom.14.in Ezech. Isa.26.a E
i *Forinsecus.* Probat verus architectus viuos lapides, qui apti fundamento qui in medio muro,qui locis superioribus,qui inferioribus, qui extra templum in circumitu periboli collocati.
k *In circumitu domus vndique.* Gregorius hominum,scilicet & angelorum.
Gregorius. Hoc ædificium iuxta literam accipi nõ potest, quod prius dicitur mensurari calamo sex cubitorũ, & palmo, post quatuordecim cubitis cuius portæ frõtes, sexaginta cubitorum. Minus enim est quod continetur, maius quod continet.
l *In manu viri.* scilicet in potestate Christi,vel in opere fecit quæ docuit.
m *Calamus mensuræ.* Gregorius. scilicet scriptura sancta. in qua omnem vitæ nostræ actionem metimur. *Calamus.* Qui significat notam esse conuersationem nostram,quæ in sex diebus in quibus factus est mundus, & rationem operum singulorum, vt scilicet aliud ad opera pertineat, aliud ad mentem, vnde, & latitudo æqua est altitudini. quorum latitudo ad opera, altitudo ad animum, qui ad alta festinat. Vbi suprà.
n *Palmo.* Greg. Qui iam de septenario est,sed cubitus nõ est Actiuam enim opere perficimus,de contẽplatiua vix parum aliquid attingimus, etiam cũ cor tẽdimus. vnde: F

☞ Nunc

NICOLAVS DE LYRA.

1 funiculus lineus,&c. *In ædificijs enim rectè erigendis funiculus in cuius extremitate pendet plumbum deseruit.*
2 calamus mensuræ. *i. aptus ad mensurandum,per ista duo designatur ædificiorum sequentium quantitas & rectitudo.*
3 Stabat autem in porta. *muri exterioris.*
4 Et loquutus est,&c. *& patet ex dictis sententia vsque ibi.*
5 Et in manu viri. *idest angeli.*
6 Calamus mensuræ sex cubitorum. *Hebræi dicunt:Sex vlnarum,seu est eadem sententia: nam vlna illa erat parua, habens quasi longitudinem cubitalem,vt postea videbitur.*
7 Et palmo. *Dicunt autem expositores nostri communiter,quòd palmus*

Nunc cognosco ex parte, tūc aūt cognoscam, sicut & cognitus sum.
A Et rectè prius sex cubiti, post palmus ponitur, quia actiua
2. Cor. 13. d praecedit, contemplatiua succedit.
Vbi sup. a *Et mensus est latitudinem.* Greg. Omnipotēs Deus, qui nec in magnis tenditur, nec in minimis angustatur: Sic de tota ecclesia simul loquit̄, ac si de vna aīa loquat̄, & ecōuerso, sicut in hoc loco: & mēsus ē latitudinē ędificij. b *Latitudinem ædificij*, Greg. charitatem, scilicet, proximi. Latitudo enim ī æqualitate est. vnde: *Latum mandatū tuum*
Psal. 119. m *tuum nimis.* Et alibi: *Diligite inimicos vestros.* Altitudo (quæ in sublimitate tendit) ad cognitionem respicit contemplatoris.

a ¶ *Etiam altitudinem.* Latitudo & altitudo, vnius calami. idest sex cubitorum & palmi.
b ¶ Vna mensura.
a ¶ Vna mensura quia vnaquæque anima quantum dilatatur in amore proximi, tantum exaltatur in cognitione Dei.

a Et mensus est latitudinem
b ædificii calamo
c vno, altitudinem quoque calamo vno. 1

c *Calamo vno.* Gregorius. Quia antiqui patres qui re[tro] ... ptorē nostrū, & prophetando & bene viuendo pra[edica]runt, tanquam sex cu[bi]tos in perfectione operis ... mū in inchoatione co[ntem]plationis habuerunt.
Hieron. Sciendum o[mnia] ppè verba Hebraica, ... mina q̄ in Græca & l[atina] trāslatione sūt posita, ... ve-

NICOLAVS DE LYRA.

* *palmus erat pars calami qua tenebat eum angelus, & residuo calami, quod continebat sex cubitos siue vlnas mensurabat, & erant*
B *isti cubiti sex signati distinctè sicut in vlnis quibus mensurantur panni, signantur distinctè medietates, & quartę, ideo angelus aliquādo mensurabat secundum partem calami, scilicet secundum vnum cubitū tantùm, vel duos vel tres. Hoc autem vltimum dictum de signatione cubitorum vel vlnarum in calamo satis apparet verum.*

Primum autem scilicet, quòd non mensurabat secundum quantitatem palmi, non videtur verum, quia mensurantes pannos cum vlna breui vel longa, ita mensurant secundum quantitatem vlnę, quam tenent in manu sicut secundum alias eius partes. Ideo ad intellectum huius partis sciendum, quòd apud Hebræos pondera, & mensurę sanctuarij maiores erant, quam in alijs rebus communibus, sicut habetur manifestè in libris Exodi. Leuiti. Numer. & Deuterono. & similiter erat de vlna, quæ maior erat in sanctuario, qua mensurabantur telæ, ex quibus fiebant vestes sacerdotum, & Leuitarum, & cætera simili modo mensurabilia. Vlna enim communis continebat quinque palmos: vlna verò sanctuarij sex palmos. Et accipitur hic palmus non secundū quātitatē manus extensæ, sed clausæ, ita q̄ continet quantitatem quatuor digitorum ex transuerso. Et vocatur hæc quantitas Gallicè tour. *Hebraicè* cophac. *& sic vlna vel cubitus sanctuarij cōtinebat vnū palmū vltra communē. Quinq; vero palmi dicto modo accepti faciunt quasi magnitudinem cubitalem, ideo dixi q̄ vlna cōis Hebraica & cubitus sunt quasi eadē mēsura, & sic patet, q̄ vlna vel cubitus sanctuarij continebat cubitum*
C *siue vlnam communem & palmū. & hoc probatur per illud quod dicitur, infrà 43. cap. Istæ autem mensuræ altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum & palmum. Verissimum cubitum siue vlnam verissimam vocat vlnam vel cubitum sanctuarij, & habet vltra vlnam cōem vel cubitum vnum palmū prædicto modo acceptum. Est igitur sensus huius literæ: Et in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum, & palmo, i. sex cubitorum communium, & palmo, scilicet addito cuilibet sex cubitorū, tales enim sunt cubiti sanctuarij: vt dictū est secundū quod angelus mensurabat: & hoc clarius apparet in litera Hebraica, quæ talis est: Et in manu viri calamus mensuræ sex vlnarū in vlna & palmo, idest, loquendo de vlnis quæ continent vlnam communem & palmum. ita quòd hoc & palmo, non refertur ad partem calami qua angelus calamum tenebat, sed est determinatio quòd sex cubiti debent intelligi de cubitis vel de vlnis sanctuarij.*

Diuisio. 1 Et mensus est latitudinem ædificij calamo. *Posita præfatione hic consequenter describitur ipsa visio, & diuiditur in tres partes: quia primò describitur templum & ædificia ad ipsum pertinentia, secundò terra populo diuidenda. cap. 45. tertiò ciuitas ædificāda, vltimo cap. ibi:* Et ibi egressus: *Prima adhuc in duas: quia primò describitur templum & pertinentia ad ipsum. secundò, leges ministrantium, cap. 44. ibi:* Et adduxit me. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur descriptio templi, secundò altaris holocausti: cap. 43. ibi:* Istæ autem mensuræ altaris.

Ad intellectū primę partis notādum, q̄ totū templi ędificiū erat situm in spatio quadrato, cuius vnum latus erat directè ad orie[ntem] & oppositum latus ad occidentem, alia duo, vnū ad aquilonem, ... ad meridiē: & in hoc spatio erat triplex murus vnus exterior, ... dus medius, & tertius interior. & spatiū cōtentū inter murū ... & interiorē dicitur atriū exterius, & spatiū contentū inter ... medium & exteriorem dicitur ab aliquibus vulgi locus. Hac ... ratione, quia Gentiles admittebantur ad locū istū ratione ... nam aliqui Gentiles ex deuotione ad templum veniebant ad ... dum illuc, vt habetur. 3. Reg. 8. & Ioan. 12. Sciendum tamen ... istud spatiū quadratum partim erat in summitate montis in ... partim in mōtis pēdulo, vt magis videbitur infra & hæc gl ... spatij, seu inæqualitas quantū ad latitudinem situs non pōt i ... figurari, propter quod debet per imaginationem suppleri. A ... rem autem dictorum & dicendorū intelligentiam posita est ... cedente pagina huius dispositionis figura.

Sciendū tamen, quòd illa figura & hæ sequentes non semp[er] ... protractæ pręcisè in illa proportione quæ dicitur hic, quia ho ... ficilè fieri, sed supponatur sic esse: Sicut ad intelligendum co[nclusio]nes geometricas protrahuntur aliquæ figuræ, quæ non semp[er] ... factę in illa proportione quę a doctore dicitur, sed ab ipso & ... dientibus sic factæ supponuntur. Item qui vult intelligere ea ... cuntur hic de ędificio Ezechielis, non negligat habere dictas ... & inspicere. nam aliter parum aliquid in tali posset intellig[ere] ... cum tędio & capitis sui fractione.

Prima pars diuiditur in duas partes, quia primò describi[tur] ... anterior totius ędificij, secūdò posterior. Et dicitur hic pars a[nte]rior, quę incipit à latere orientali muri exterioris, & protenditur ... ad murum occidentalem atrij interioris, ita q̄ linea imagina[ria pro]tracta à finibus illius muri versus aquilonem, & versus a[ustrum di]uidit partem anteriorem à posteriore, quia posterior est ve[rsus occi]dentem. Secunda pars incipit in fine pręsentis cap. ibi. Et in[trodu]xit me. *Prima adhuc diuiditur in tres partes, quia primò ... tur portę muri exterioris. secūdo portę medij, ibi:* Et venit ... tam. *tertiò portę muri interioris, ibi:* Et introduxit me i[n atrium] interius. *Circa primum sciendum q̄ in orientali parte mu[ri exte]rioris in medio eius erat quędā apertura decē cubitorū latitu[dinis, in] qua erat porta. Et similiter in secūdo & tertio muro directè ... cientes. Quartū igitur ad primū murū dicitur.* Et mēsus est [latitu]dinē ædificij calamo vno, altitudinē quoq; calam[o] vno, *& secundū Hebręos ędificiū hic vocatur murus exterior. cu[ius spissi]tudo dicitur hic latitudo, & sic est ęqualis altitudini. Sed ho[c non vi]detur conuenienter dictum, nam intentio prophetę est descr[ibere ędi]ficium decenter dispositum: non est autem decens disposit[io muri], cuius spissitudo est ęqualis altitudini: Et ideo melius dicunt ... expositores alij dicentes, q̄ nomine ædificij hic intelligitur ... domuncula super portam ædificata, cuius latitudo est vnius [calami] secundū spissitudinē muri, ista tamen mensura vnius calam[i ... acci]pienda est intra parietes domūculę, sicut infra dicetur de thalam[is ...] ticib. & similiter altitudo. Longitudo aūt eius secundum l[atitu]dinē portę, scilicet decem cubitorum. Sed non fit hic mentio de i[sta longi]tudine: quia tres portę prædictæ se respicientes ab omnibus ...*

* ei[ ]em

net' late esse corrupta & scriptorum uitio deprauata.
a *Venit ad po tam.* Gregorius. Ipse uir ipse, porta. Ipse intr per se dum membra intrant per ipsum, & quisquis nob ianuam aperit cœli.
b *Ad portam q e respiciebat, &c.* Noluit per alias intrare, cũ esse plurimæ.
c *T gradus.* Hiero mu Gradus, meri ta u utum. Nemo enit repente fit sũ mu:
Per gradus. Plures s. quo im siletur nu mers, ut ascensio nis pareat difficul tas, quotcunque grac s tibi propo iuer, scias minus esse eo quod du bius relinquitur.
d *P t.* Gregorius. idest, sanctæ scripturæ, duo limina: idest interius allegoria, exterius litera De exteriori; idest, inter peruenimus ad interius, allegoriam, scilicet, utraq; enit uo modo ædificant.
e *Lien vnum.* Gregorius. Porta à limine surgit, ut porta sit.

a¶Vir, scilicet, cuius nomen oriens, vt illuminet eos quos in prima parte vestibuli reperit, uel in ipso intr itu portæ. Hæc est porta domini, iusti intrabunt per eam.
b¶Scripturam, fidem. c¶Ego sum via, veritas & vita.
e¶In membris. d¶Nobis proficientibus.

a Et venit ad portã, q̃ respiciebat uiã orientalẽ, & ascendit p 1 2
b
a¶Quia locus non erat æqualis, & ipsa ædes in excelsioribus
b¶Portæ c¶Idest, sanctæ scripturæ. ¶Idest.
¶Vt scias omnia patere notitiæ Dei, limen in latitudine, licitur vnius calami. Et de altitudine siletur & longi via enim e & introitus, & per eam ad interiora pergendum

c grãdus eius. Et mẽsus est limẽ portæ calamo vno latitudi- 3
d
a¶Est enim aliud. b¶Vel cubiculum.

e nẽ† idest limẽ unũ calamo vno in latitudine & thalamum 4 5
f
Vt interiora cubitorum plenam habeant me. suram calami. i. sex cubita & palmum, dum opus rati que conueniunt 6

g vno calamo in lõgum, & calamo vno in latũ, & inter tha- 7
h

fit. Limen itaque portæ patres, ex quibus Christus secun- D dum carnem.
f *Et thalamum.* Corda eorum, scilicet, in quib. anima per amorem sponso inuisibili iungitur.
g *Vno calamo in longum, &c.* Quantum.n. amat tantum proximum longanimitate tolerat: si desinit tolerare desinit amare.
h *Et inter thalamos quinque cubi.* Gregor. Sunt enim in huiusmodi thalamis quidam qui adhuc subtilia nõ ualent penetrare, qnq; adhuc sẽsib depressi. Hi non thalami, sed ĩter thalamos, qa p eos qui Deum perfectè diligunt ad profectum mentis ducũtur. *Et inter thalamos quinque cubitos.* Quæ. s. exterius sunt: nõdũ. n. Christi secreta E penetrauerunt nec dicere possunt: *Introduxit me rex in cubiculum suum.* Vnde alibi. *Omnis gloria filię regis intrinsecus.* Sed discipuli scum Christo domi commorantib. alij qui mysteria

Vbi supra.
†postem portæ.
† & postem alterum.
Can. 1. a
Psal. 44. c

NICOLAVS DE LYRA.

eius latitudinis: portæ autem muri medij & interioris describũtur à decem cubitorum latitudinis, & per consequẽs ista. Item secundum Hebræos in muro exteriori describitur vna porta tantum, in latere orientali, & tamen in muro medio & interiori ponunt tres portas, s. in latere aquilonari, & similiter in australi; quę videntur pro nihilo poni, nisi in muro exteriori sint portę correspondentes ad introeundum, propter quod alij videntur melius dicere, dicentes quod in latere muri exterioris aquilonari & australi sunt duę portæ consimiles portæ orientali. Ad capiendum verò facilius quæ dicta sunt & dicenda, ponitur hic talis figura.

1 Et uenit ad portam. *Hic consequenter describuntur portæ muri medij. Et diuiditur in tres partes: quia primò describitur porta orientalis. secũdò aquilonaris ibi:* Porta quoque. *tertiò australis, ibi:* Et eduxit me. *Prima adhuc in duas, quia primò describitur orientalis porta, secundò, quædã extra illam portam existentia, ibi:* Et duxit me ad atrium. *Ad intellectum primæ partis considerandum, quod hæc porta describitur habere vestibulũ, porticũ, frontes, thalamos, & gradus. Gradus aũt sunt pp decliuitatem montis, & ideo a loco vulgi erat ascensus ad portã istam per septẽ gradus. Vestibulum aũt est quoddam spatium ante aperturã muri medij. v. cubitorum in latum, s. ab oriente in occidentem, & xxv. in longum ab aquilone in austrum: Porticus aũt est ædificium sitũ super aperturam muri medij, & ex parte interiori ipsius muri transiens ultra murũ medium per octo cubitos intra atrium exterius & a terra vsque ad summitatẽ huius porticus sunt cubiti quinquaginta, & iuxta postes ostij sunt duæ turres, quarũ altitudo describitur. lx. cubitorum, sicut in portis castrorum & notabilium ædificiorũ fiunt duæ turres, vna ex una parte ostij, altera ex altera, & vocãtur frontes, quia sunt ad decorẽ portę & ad eius defensionẽ, sicut fortalicia in extremitatibus terrarũ dicuntur frontariæ, & in summitatibus istarum turrium erant pomelli, & super pomellos rami palmarũ celati, sicut cõmuniter videmus in pomellis turriũ quod habent desuper folia celata ad modum ramos arborum, & ista tres erãt ædificatæ in spissitudine muri, tamen excedebant illã spissitudinẽ aliquantulũ ex vtraq; parte. Iuxta istas describũtur sex thalami pro portarijs, tres iuxta unã & tres iuxta aliã, qui in Hebræo vocantur appenditia, quia describuntur adhærẽtes muro medio ab exteriori tamẽ parte eius, & ostia thalamorũ describuntur ad vestibulũ portæ, ita q ostia thalamorũ ex una parte sunt directè contra ostia thalamorum existentium in alia parte per modum hic figuratũ, prout potest in plano figurari, s. secundum situm fundamentorũ, & ante thalamos ex utraque parte ostij describitur quoddam sedile latitudinis vnius cubiti, q in textu vocatur margo. Item sciẽdum, q porta accipitur hic dupliciter. Vno modo large pro apertura ostij & ædificiorum in lateribus portæ & desuper existentium, sicut dicimus cõiter, q porta ciuitatis est bene turrita & desuper bene ædificata. Alio modo strictè pro ipso ostio, sicut dicimus, q porta ciuitatis est clausa, quando ostium est clausum, aperta quando est apertum. Item sciendum, q licet vestibulum propriè sit ante portã muri, & porticus post, tamen vtrũq; spatium anterius & posterius aliquando vestibulum, aliquando porticus nominatur. Item ista tres portæ sunt omnino similes, & ideo quod* in descriptione vnius omittitur, & in descriptione alterius exprimitur: intelligendum est esse in omnibus. Et idem dicendum de tribus portis tertij muri, exceptis illis in quibus differunt a portis muri medij, quæ inferius exprimentur. Hoc autem dico propter vestibulum quinque cubitorum latitudinis, q solum exprimitur in descriptione portę australis tertij muri, q similiter intelligendum est esse in alijs. Ad magis intelligendum quæ dicta sunt & dicẽda posui hic præsentem figuram cuius prima pars repræsentat situm portæ, porticus & vestibuli, frontium & thalamorum secundũ lineas fundamentales; tamen intelligendum, q fundamenta frontiũ non incipiunt a terra ne impediant spatium inter thalamos, sed quasi per centum cubitos in altitudine muri, prout exprimitur in figuræ secunda parte. Secunda verò pars repræsentat altitudinẽ portæ, porticus & frontium secundum spatium a porta orientali. thalami uerò non possunt F sic conuenienter figurari secundũ altitudinem suam propter murum secundum cui iunguntur: sed de facili possunt imaginari tanq̃ eleuati super sua fundamenta iuxta frontes. quanta tamen sit eleuatio, nõ hẽtur ex textu. His præmissis reuertamur ad expositionem literę.

Et venit ad portam. *Hęc est porta secundi muri, ad quam venit de porta orientali primi muri siue exterioris.*

2 Et ascendit. *Ex hoc patet quòd gradus isti erant extra portã in loco vulgi: quia prius ascendit dictos gradus, & postea occurrit sibi limen portæ mensurandum. Si enim essent isti gradus intra portam, vt dicit magister Richardus de sancto Victore, vel in spissitudine muri portæ, vt dicunt aliqui, propheta dixisset, mensus est limen portæ, & ascendit per gradus eius, quia limen prius occurrisset mẽsuranti, quàm gradus ascensus.*

3 Et mensus est limen portæ. *secundum muri medij spissitudinem: tamen in Hebreo sic habetur.* Et mẽsus est postem portæ, *& dicitur postis ostij pars muri ascendens sursum secundum latitudinem ostij ex vna parte, cuius latitudo est secundum spissitudinem muri sicut & liminis.*

4 Idest limen vnum. *Hic videtur litera corrupta per scriptores ponentes, idest, pro &: nam in Hebręo sic habetur:* Et postem vnum. *nam ostium quod dicitur hic porta, habet duos postes, dextrum & sinistrum æqualis mensurę, & similiter duplex limen, scilicet, inferius & superius & eiusdem mensuræ, propter quod non variatur mensura si dicatur limen secundum translationem nostram, vel postem secundum Hebræos.*

5 Et thalamum, *idest, quemlibet sex thalamorum: quia frequẽter accipitur hic singulare pro plurali.*

6 Vno calamo. *Istud spatium quadratum intelligendum est intra parietes thalamorum, ita quod muri claudentes & diuidẽtes thalamos sint extra mensuram istam: ideo subditur.*

7 Et inter thalamos quinq. cubitos. *Dicunt hic cõiter expositores: quod quilibet murorũ diuidentium inter thalamos habebat quinq; cubitos in spissitudine, cuius mẽsura hic ponitur: nã spissitudo muri diuidit ĩter thalamũ & thalamũ: sed nõ est verisimile, qd spissitudo muri diuidẽtis esset tãta, cũ spatiũ cuiuslibet thalami sit tãtũ sex cubitorũ in quadrũ, vt dictũ est: & ideo melius videtur qd per hoc quod dicitur hic:* Et inter thalamum, &c. *intelliguntur duo muri diuidẽtes tres thalamos ex vna parte, & spissitudo cuius-*

a¶ Superius thalamum poſuit, ſed multi faciunt vnum ſicut multæ eccleſiæ vnam.
b¶ Per limen portam quiſque ingreditur. ſunt autē duo limina, patres veteris & noui teſtamenti.
¶ Aliud. c¶ Alterius. d¶ De quo prius.
e¶ Chriſti. hanc Portam intrat qui credit.

a lamos qnq; cubitos:& limen portæ iuxta veſtibulū portæ 1

a¶ Quia aliud extrinſecus. b¶ Tertio. 2
c¶ Atria æternæ beatitudinis.
d¶ Quæ ad reſurrectionis & dominicæ diei pertinent ſacramentum

b intrinſecus calamo vno. Et mēſus eſt veſtibulū portę octo 3

a¶ Præſentis vitæ meritum. 4
b¶ Dilectione Dei & proximi. propter vtrumque teſtamentum, vel literam & ſpiritum vel myſterium forcipis: quæ in Iſaia carbo de altari comprehenditur, vnde labia prophetæ purgantur.
c¶ Per quod venimus ad templum Dei.

c cubitorū,& frontem eius duobus cubitis. Veſtibulum au- 5

a¶ Non extrinſecus. 6
b¶ Cubicula quæ poſt portam orientalem ædificata in veſtibulis reſpiciebant ad viam orientalē. 7
c¶ Corda feruent um in amore Dei, qui & in veteri & in nouo teſtamento amore Trinitatis accenſi ſunt. 8

d tem portæ erat intrinſecus. Porrò thalami portę ad viam 9

a¶ Ad ſeptentrionem ſcilicet,& meridiem reſpicientes ad orientalem viam 10

e orientalem, tres hinc, & tres inde: menſura vna trium, & 11

f a¶ Idem replicatur. 12
b¶ Veteris & noui teſtamenti.

g 13
h menſura vna frontium ex vtraque parte. Et menſus eſt 14

A myſteria eius audire non poſſunt, foras ad ſe ſermonem Dei exire cupiunt. Ideoq; quinq; cubitorū in eis mēſura ponitur, vt ad quinque ſenſus omnia referre doceantur.

a *Et limen portæ, &c.* Gregorius. Limen exterius patres veteris teſtamenti, per quorum prædicationem opera peruerſa punita ſunt. (Vbi ſup.) Per limen interius, doctores noui teſtamēti accipim⁹, quorum prædicatione ab illicitis cogitationibus animus coercet. Illi extrinſecus fuerūt, quia Chriſtū in carne non viderunt, ſed à ſancta eccleſia diuiſi nō fuerūt, quia mēte, opere, prædicatione iſta fidei ſacramenta tenuerunt. Sicut enim B nos in præterita paſſione Chriſti, ita illi per fidem in eadem vētura ſunt ſaluati. Illi ergo foris nō extra myſterium, ſed extra tempus.

(†poſtibus.) Quia in ſacra ſcriptura & doctrina perfectæ operationis, & initium inuenitur ſupernę contemplationis: ſi porta prædicator accipitur, limen exterius eſt vita actiua, interius contemplatiua: per illam enim ambulatur in fide, per hanc feſtinatur ad ſpem.

b *Veſtibulum portæ octo cubitorū, & frōtem eius duobus cubitis.* (Hom.16.in Ezech.) Gregor. Interius veſtibulum æternæ vitæ latitudo, quæ modo intra anguſtias vitæ præſentis iam per ſpem mēte (Pſal.99.a) conſpicitur. vnde: *Intrate portas eius in confeſſione, atria eius in hymnis confitemini illi.* Dum.n. peccata noſtra per lachrymas cōfitemur, anguſtæ vitæ portam ingredimur, ſed cū (Matt.7.b) ad æternam vitam perducimur, portæ noſtræ atria intramus. vnde: *Intrate per anguſtam portam.* veſtibulū ergo cubitis menſuratur: ibi.n. omnes recipiendi ſunt qui ea quæ ſeptem diebus voluuntur ſic diſponunt, vt per hæc attingant ad regnū cœlorum: Dum.n. modo cautè agimus, ad diē iudicij q̄ octaua eſt, intenti properamus. vnde: *Da partes ſeptem necnon & octo.* Sed quia nemo ad illā peruenit, niſi qui dilectionē Dei & proximi deuotè tenuerit. Sequit: *Et frontem eius duobus cubitis.* Sicut enim per veſtibulum (Eccl.11.a) intrinſecus æterna requies, ſic per frontem portæ neceſſe C eſt qualitatem viſibilis vitæ ſignificari, cuius menſura eſt dilectio Dei & proximi, quæ eſt coccus bis tinctu[s]

c *Veſtibulum.* non id quod ſupra. vnde additur. *Ve[ſtibulum] autem portæ erat intrinſecus.*

d *Porro thalami.* Ne putaremus duos tm̄ eſſe thala[mos], nos ex vtraq; parte poſuit, vt ſenarium demonſtra[ret], in Euangel[io]... drijs demon[str]at... in quibus a... vinū mutata... tidie Iudaici... vertuntur in... quod lætifi... hominis, & ... eius cruore...

Gregoriu[s]... orientalis in... hinc, & tres ... lamos, Dei ... inter veteres ... uos patres ... apparuit. Vl... lami tres vir[tutes], [fi]des, ſpes, cha[ritas] ... ne quibus q... operari po... uari nō poſ... eadem tam ... doctoribus ... veteribus fuerunt. Vel quia tres diſtinctiones pa[trum ve]terum fuerunt, treſque nouorum. Patres enim ante legem & in lege, & poſtmodum prophetæ. ... populo prius Hebræorum primitiæ crediderunt ... cuta eſt plenitudo Gentium, accedent in fine re[liquiæ Iu]dæorum. In vtroque etiam teſtamento tres ordi[nes] prædicatorum, continentium, coniugatorum. V... propheta tres viros liberatos vidit. *Noe, Daniel, & Iob.*

e *Tres hinc, &c.* vnde: *In circuitu eius tabernaculum eius.*

f *Menſura vna trium.* Fides eadem quamuis diuerſ... & vitæ qualitas, vel quamuis omnibus cadē dig[ni]tas ... ſit erit tamen omnibus vna vita beatitudinis. vn[de: In do]mo patris mei manſiones multæ ſunt. Inde quoque om[n]es ... denarium in uinea accipiunt, quamuis diuerſis ... niunt, quia etſi alium plus, alium minus, omne[s] ... unum gaudium de conditoris ſui uiſione lætific[antur].

g *Frontium ex vtraque parte.* ſcilicet, patrum veter[is & no]ui teſtamenti. Qui per hoc quod bona eorum ne... teſcunt, merito frontes dicuntur, per hoc quod ... tet ueſtibulum. Vnde: *Sicut cortex mali punici gen[æ tu]æ abſque occultis tuis.*

h *Et menſus eſt.* Greg. Prius uno calamo limen p[or]tæ ...

NICOLAVS DE LYRA.

* *libet ſit duorum cubitorum & dimidij, & idem intelligendum eſt in tribus thalamis ex parte altera.*

1 Et limen portæ, &c. *ſic habetur in Hebręo. Ex quo patet, quòd ſuprà non menſurantur duo lumina: nā ſic in eadem porta eſſent tria limina, quod eſt falſum: ſed menſurantur ibi duo poſtes, vt dictū eſt: hic autem limina, & accipitur hic ſingulare pro plurali. nam menſurato vno limine, habetur menſura alterius, quia ſunt eiuſdem menſuræ, vt prædictum eſt.*

2 Iuxta ueſtibulum portæ intrinſecus. *In Hebręo habetur.* Iuxta porticum portæ intrinſecus. *quia porticus eſt intra portam in atrio exteriori, veſtibulum autem extra in loco vulgi, vt ſupra dictum eſt.*

3 Calamo uno. *Hæc eſt menſura liminis, cuius latitudo eſt ſecundum ſpiſſitudinem muri medij.*

4 Et mēſus eſt ueſtibulum portæ. *Hebræus ſic habet: Et mēſus eſt porticum portę octo cubitorum. Tantum enim occupabat de atrio exteriori vltra portam procedente ab oriente in occidentem.*

5 Et frontem eius duobus cubitis. *De frontibus portę dicit Ra.Sa. quod ſunt pilarij rotundi adhęrentes muro medio a parte exteriori, vnus ad dexteram portæ: & alius ad ſiniſtram, eleuati ſurſum vltra totum portę ędificium, & ſpiſſitudo cuiuslibet ſui diametri eſt duorum cubitorum: & ſic exponit quod dicitur hic:* Et frontem eius *i. quamlibet duarum frontium.*

6 Duobus cubitis. *ſ. ſpiſſitudine: Sed hoc non videtur verum. nā infra dicitur, quòd in frontibus erant feneſtrę obliquę ad dandū lumen interius, quod non eſſet, niſi eſſet intra frontes cōcauitas aliqua in qua ſaltem fieret aſcenſum ſurſum per cochleam, quę Gallicè dicitur* uich: *hoc autem non poteſt fieri intra circulum cuius ... eſt duorum cubitorum tantum: & ideo melius dicitur, q[uod] ... iſtę ſunt duę turrellę ex vtraque parte portę, vt prædictum ... latitudinis quòd intra cōcauitatem ſit aſcenſus per modu[m] ... & murus circundans ſpiſſus duobus cubitis. In talibus ... rellis fiunt feneſtræ obliquæ: ideſt, ſtrictæ exterius, & latę ... diffuſionem luminis, & Gallicè vocantur* archites. *Et ...* Et frontem eius. *ideſt, quamlibet duarum frontium.* [D]uobus cubitis: *in ſpiſſitudine muri modo dicto. De iſtis vero ... dicunt expoſitores catholici irrationabilius & magis ... Hebręi, quod propter prolixitatem repetere, & imp... omitto.*

7 Veſtibulum autem portæ. *Hebręus ſic habet.* [P]ortic[us] autem portæ.

8 Erat intrinſecus. *ideſt, intra portam in atrio exteriori vt ſupra dictum eſt.*

9 Porrò thalami. *Hebręus habet: Appendilia ad vi[am] orienta[lem]. In illa enim parte menſurabat, vt prędictum eſt.*

10 Tres hinc, & tres inde. *ſcilicet tres ex vna parte, [&] tres ex altera.*

11 Menſura una trium. *quia quilibet eſt ſex cubitor[um].*

12 Et menſura una frontium. *quia murus cuiuslib[et] eſt ſpiſſitudinis duorum cubitorum.*

13 Ex utraque parte. *ſcilicet oſtij portę.*

14 Et menſus eſt latitudinem liminis portæ. *Su[pra] menſurata eſt ſpiſſitudo liminis quę eſt procedendo ab oriente in occidentem, hic autem menſuratur latitudo eius quę eſt ab aquil[on]e in [au]ſtrum, cum dicitur.*

* Idem

decem cubitis mensus est latitudinem. longitudinem. 13. quia sancti patres quos per sacram scripturam ante legē fuisse cognoscimus, vnum quidem omnipotentem Deū, sed tam. s. Trinitatem esse nouerunt: sed eam apertè non prædicauerunt, qui vitæ munditiam seruantes, quasi in

f *Latitudinem.* Gregorius. Quinarius in se extensus 30. facit, & quinque sensus in se multiplicantur, dum id quod per ipsos agitur in bono augmentatur. (Hom. 17. in Ezec.)

g *Vigintiquinque.* Hieronymus. Qui numerus quamuis quadratus, tamen refertur ad quinque sensus. Quinquies .n. quinque fiunt viginti quinque, qui est inter tectū Thalamorum, & tectū, & tamen quinque vtrinque è regione sui positum, a summis partibus habet ostium cōtra ostiū.

h *Et fecit frontes, &c.* Hiero. Per hoc ostenditur in introitu portæ, statimque ingredientibus murū 40 occurrere cubita cum varijs ornamentis quæ referūtur ad cōditionem mundi, vt ex creaturis creator intelligatur. Et oīa ordine rōne currentia ostendant mundi varietatem, qui apud Græcos κόσμος ab ornatu nomen accepit, &

[left margin, partly cut:] le cubitis calami ha...erūt perfectio no... operis, & sæpe an...los vidētes pal... cōtemplatio ...ege autem da... ...opulus Hebræo ... mandata deca... ...seruauit.

c *mensus est latitu... liminis portæ de...* Quia antiquus ille ...opulus subtili ... fidei ignora... ...mandatis deca... ...eruiebat.

d *longitudinem por... tredecim cubitorum.* Qui per testamentum nouum in cor... ...elis populi su... ...andata decalo... ...nitio Trinita... ...uit.

e *mensus est latitu... liminis portæ.* ...

a ¶Qui numerus perfectus, & decalogi, & quatuor euangelioru m continet sacramenta, qui ab vno incipiens, ita ad quatuor peruenit vt denarium impleat. b ¶Altitudinem s. ¶sub lege.

a latitudinem † liminis portæ decem cubitorum, & lōgitudi 1 2

a ¶Sub gratia. b ¶Eo enim mandata legis perficit, qui Trinitatem esse omnipotentem Deum credit. c ¶Fidem quæ antecedit charitatem.

b nē portæ tredecim cubitorum, & † marginem ante thala- 4 3

a ¶Ne diuidatur in errores, & schismata. b ¶In vnum cubitum extrema artabantur. ¶Dum vetus, & nouum testamentum vna Christi mensura complectitur, & latitudinem 30 cubitorum in arca Noe vnus cubitus includit.

c Christus in quo vtrumque testamentum completur, vnde Finis legis Christus. d ¶idest, vtrorumque.

c d mos cubiti vnius, & cubitus vnus † finis vtrinque. Thalami 5

a ¶Ex vtraque parte. b ¶De Iudæis s. & Gentibus. ¶In Christum enim omnes electi in synagoga, & in ecclesia crediderunt. c ¶Scripturam. 6

e aūt sex cubitorū erant hinc & inde. Et mensus est portam 7

a ¶Quia adhuc feruor amoris in occulto. ¶Alias pariete. b ¶Charitatis. c ¶Alias parietem ¶Quia scriptura partim operta est. vnde Extendens cœlum sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius. altiora. s. multitudini angelorum, d ¶Quia inter scientiam, & charitatem testis est bona operatio, quæ si defuerit, certum est nec portam sacri eloquij, nec thalamum esse.

e ¶Tantum. s. erat spatium inter ostium, & ostium. siue portam, & portam

f g a tecto thalami vsq; ad tectum eius, latitudinē vigintiquin

¶eidei. a ¶Rei. ¶Opera s. quæ videntur. & perfecta sunt, senarius. n perfectus est.

h que cubitorum, ostium contra ostiū. Et fecit † frontes per 8

a ¶Greg. Perfectio operum secundum decalogum exprimitur. 9

b ¶Iuxta. c ¶Latitudo operum ex charitate, vnde. Latum mandatum tuum nimis 10 d ¶Cœli. ¶Vt vbique charitas

i sexaginta cubitos, & † ad frontē atrium portæ vndique per 11 12

† Postes sexaginta cubitorum.

† vnicuique postiatrij.

... Plus Moyses quam Abraham, & prophetę quam Moyses, & Apostoli quam prophetæ Dei scientia eruditi sunt.

a *Liminis portæ decem.* Limen portæ Christus, qui dicit. *Ego sum ostium.* In quo sacratus numerus veteris, & noui testamenti. Vel sancti, per quos ingredimur ad notitiam Dei.

b *Tredecim cubitorum, & marginem, &c.* Hieronymus. Tredecim cubiti post octonarium librorum Moysi continēt sacramentum, quod & in quinque panibus monstratur, & in Samaritana, quæ arguitur ꝙ quinque viros habuerit, & sextum quem se putabat habere nō habebat. Octonarius tamen, & quinarius vno cubito. i. quartodecimo consummatur, quia in Christo omnia recapitulantur, vnde et cubitus vnus finis vtrinque.

c *Cubitus vnus finis, &c.* Portæ. s. & liminis vel marginis & thalamorum: quia cum maiestas domini apparuerit, fides finietur vt non sit, charitas vt perfectè sit.

d *Thalami. n. sex cubitorum.* Hieronymus. Non habebant palmum, nec rationem desuper additam, quæ præsentem conuersationem ad futurā beatitudinem prouocaret, sed tantum sex cubita. vnde sequitur.

e *Et mensus est portam a tecto thalami.* Hiero. cogitationes fidelium, in quibus castæ animæ suo conditori amore iūguntur. Sed superius thalamum vno calamo, qui habet sex cubitos, & palmum, mensuratum dicit: quia sunt qui Deum amantes solummodo bonis operibus exercentur quod in senario designatur: & sunt qui palmum contemplationis possident.

A tecto thalami vsque ad tectum. Gregorius. Quia per occulta scripturæ humilitas nostra probatur, per ea autem, quia ... charitate nostra nos loquimur in conspectu Dei verum comprobamur.

f La-

sex diebus factus est, vt per singulos dies decades singulæ supputentur, quem perfectum numerum supra diximus. Post hoc ingredientibus nobis atrium interius, occurunt ante ipsum vestibulum portæ interioris thalami cum fenestris obliquis, qui 50. cubitorum tenent spatium, qui & ipse sacratus est numerus. Et post septem hebdomadas plenas festiuitatis, & gaudij. ogdoadis prima incipit dies, quæ est resurrectionis, & introducit nos ad victimam templi. Cùm enim omnia fecerimus, agentes prioris erroris pœnitentiam, tunc vicini, & proximi efficimur Deo, vt in exteriori atrio notitiam creatoris, creaturam ordo nos doceat atque constantia. & in interiori verus iubileus, in quo nobis omnia debita dimittuntur, veram nos instruat theologiam, & introducat ad sancta sanctorum.

Hieronymus. Notandum quoque, quòd exterius atrium plures habebat fenestras non directas, & æquales, sed obliquas, & angustas interius, & se intrinsecos dilatātes, vt per parua quædam foramina possimus ad interiora penetrare, & ad clarissimi luminis quod versatur in templo, plenitudinem peruenire.

h *Et fecit frontes per se, &c.* Hieronymus. Puto inter murum templi extrinsecus per circumitum, & ipsam ædem in atrio, idest, in medio, quædam fuisse in ornamentum posita, quæ Symmachus vocat circunstantias, idest, stantia quædam de solo in sublime erecta. (Vbi suprà.)

i *Atrium portæ vndique per circumitum, & ante faciem portæ, &c.* Gregorius. Per portam fides, per atrium charitas. Per locum qui ad faciem vestibuli portę interioris propinquat, spes signatur; sine quibus quisquis iam ratione vti potest, cœleste beneficium ingredi non potest.

a Quin-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Decem cubitorum. *& tanta est apertura ostij inter duos postes*

2 Longitudinem portæ. *i. altitudinem ostij portæ, quæ vocatur longitudo, eo quòd est maior dimensio eius.*

3 Tredecim cubitorum. *& tanta est altitudo postium ostij.*

4 Et marginem ante thalamos cubiti vnius. *i. sedile pro portis.*

5 Et cubitus vnus finis vtrinque. *nam illud sedile non est ante ostium thalamorum: quia impediret ingressum, sed ex vtraque parte ostij procedent vsque ad finem muri.*

6 Thalami autem sex cubitorum erant hinc, & inde. *hoc patet ex dictis.*

7 Et mensus est portam a tecto. 25. *cubitorum. Tantum est enim spatium a tecto thalami primi existentis ex vna parte portæ vsque ad tectū thalami primi existētis ex altera parte portæ, ita ꝙ apertura portæ tenet. 10. cubitos, & spatium ex vna parte portæ inter aperturam, & thalamum. 7. cubitos cum dimidio, & tantum ex altera parte portæ, qui simul iuncti sunt. 25. cubiti. & notabiliter dicit.* A tecto thalami vsque ad tect. &c. *nam a pede thalami vsque ad pedem oppositi thalami sunt tantum 23. cubiti, nam margo siue sedile ante thalamos occupabat vnum cubitum ex parte vna, & alterum cubitum ex parte altera, ab ostio tamen vnius thalamī vsque ad ostium alterius sunt 25. cubiti, quia non est ibi sedile, vt prędictum est.*

8 Ostium contra ostium. *sic. n. est dispositum ostium thalami ex vna parte, quod secundum rectam lineam opponitur ostio thalami ex altera.*

9 Et fecit frontes. *i. mensurauit.*

10 Per sexaginta cubitos. *Tantum enim sunt eleuatę a terra.*

11 Et ad frontem. *i. ante frontem, a parte tamen interiori muri medij.*

12 Atrium portæ vndique, &c. *& hoc est atrium exterius, & est quędam platea quadrata.*

a ¶Locus interior ante portam describitur. ¶Interioris.s.
circumitum,& ante faciem portæ quæ pertingebat vsq; ad 1 2
a ¶Idest, quod respiciebat portam interiorem. b ¶Spatij.
¶Quinquaginta cubitorum s. c ¶Ibi.
† faciē vestibuli portæ interioris quinquaginta cubitos, et 3
a ¶Lxx. absconditas. b ¶Singulis.s. cubiculis. ¶Vbi sponsus delectatur.
¶In quibus. c ¶In maioribus. ¶Porticibus quæ ante cubicula.
d ¶Greg quia qui cor intus habet, lumen contemplationis videt.
fenestras † obliquas in thalamis, & in frontibus eorū quæ 4 5
a ¶Greg Summis enim & minimis gratia contemplationis datur, quam sæpe habet etiam coniugatus.
erant intra portam vndique per circumitū. Similiter autē 6
a ¶Quæ in imò, idest, in minoribus. b ¶Animus.n. circumit vt inueniat quæ quærit. 7
erant,& in vestibulis fenestræ per gyrū intrinsecus: & ante 8
a ¶Porticuum.s. b ¶Aliàs cęlatura. c ¶Victoriæ. d ¶Post hæc.
¶Quia in hoc mundo non est res sed vmbra. e ¶Vir præfatus.
frontes pictura palmarum cælata. Et eduxit me ad atrium 9
a ¶Greg. de quibus. Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis.
¶Lxx thalami, Aquila cellaria Symmachus exedræ, quæ habitationi Leuitarum atque sacerdotum fuerant præparatæ. b ¶Humilitas auditorum. c ¶Fortitudine fidei.
exterius,& ecce † gazophylacia,& pauimentum stratum la- 10 11
a ¶Latitudine charitatis qua inimicum subiecti sunt sibi. b ¶Gazophylaciorum.
c ¶Vbi denarius ter ducitur, vt vita, & lingua doctoris in Trinitate solidetur.
d ¶Vt doctores sibi subiectos custodiant, & ab eis ad meliora accendantur.
pide in atrio per circumitum. Triginta † gazophylacia in 12
porticus sustentantes.

A a *Quinquaginta cubitos*. Gregorius. Per quinquaginta, requies æterna significatur. Habet.n. septenarius perfectionem suam, quia in eo dierum numerus cōpletur. Et per legem sabbatum in requiem datur. Qui per se multiplicatus in 49. surgit, cui si monas additur, ad quinquagenariū peruenitur: qa omnis nostra perfectio in illius vnius visione erit, in cuius visione salutis, & gaudij perfectio erit. Hinc, & iubileus.i. quinquagesimus annus in requiem datus, quia quisquis ad gandia ęterna peruenerit, laborem & gemitum vlterius non habebit.

principium

b *Fenestras obliquas*. Gregorius. Quarū pars exterior angusta est, interior lata, quāuis.n. sancti aliquid tenuiter de vero lumine videant: in se tamē dilatant.

angustas forinsecus. latitudo. *Ibidem*

B Hieronymus. Fenestræ obliquæ siue coziche ideo a sagittis vocabulum perceperunt, q instar sagittarum angustum in ædes lumen imitatur, & intrinsecus dilatatur: omnia autem per circumitum plena erāt huiusmodi fenestris.

Fenestræ obliquæ per quas lumen intrare potest, fur non potest.

c *Et in frontibus eorum,&c.* Gregorius. Frontes summos viros, qui alijs videndi proponuntur.

d *Et ante frontes pictura palmarum cœlata,&c.* Hiero. Post sexaginta,& quinquaginta cubita & thalamos,& porticus,& frontes porticuum,& fenestras plurimas per circumitum palmarum nobis pictura monstratur, vt de mundo victoriam possidentes, digni efficiamur palmas videre virtutum.

e *Gazophylacia*. Greg. Doctorum corda, sapientiæ & scientiæ diuitijs plena. Ductus aūt propheta ad atriū exterius gazophylacium foris vidit, quia alia est contēplatio quæ quantū videt, dicere non valet. Alia verò scientia atq; doctrina, quæ tantum videt quantum per linguā exprimere potest

Hom. 18. in Ezech.

potest, συλλέγειν, Græcè seruare. Gaza Persicè diuitiæ. Hieronymus. Gazophylacia, quæ diuitijs spiritualibus plena sunt (de quibus dicitur *Redemptio animæ viri diuitiæ*. Et Apostolus gratulatur q discipuli sui *pleni* [...] *ni verbo, & omni scientia*. Gaza Persica lingua diuitiæ [...]

f *Pauimentum stratum*. Hiero. Ne luto, scilicet, & puluere peccatorum habitantium polluantur [...] sed super viuos incedant lapides quibus ædifica[...] plum Dei. Siue intercolumnia erant ante fores [...] rum, quæ impositum desuper ædificium sustent[...] quibus. *Dexteras dederunt mihi, & Barnabæ, Petrus,* [...] *qui videbantur esse columnæ.* Et alibi. *Columna, & firm[...] veritatis.* Et Io. in Apoc. *Qui vicerit faciam illum col[...] templo Dei mei.*

g *Triginta*. Greg. Denarius numerus pro perfect[...] cipitur, quia in decem præceptis legis custodia [...] Actiua.n. vita, & contemplatiua in decalogo c[...] est in quo & amor Dei,& proximi seruari iussu[...] vt doctor habeat, in sanctæ Trinitatis fide profici[...]

Triginta gazophylacia centum cubitos ad orien. Hic [...] vaticinio illud Euangelicum conuenit. *Semen ce[...] rā bonā,& attulit fructū, aliud 30. aliud 40. aliud 100.* [...] 30.& 40.& 100. ponunt, vt in his quasi gradib.[...]

☞ scie[...]

C

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ante faciem portæ. *In Hebræo habetur. Et super faciem portæ, & est eadem sententia, dum tamen ly* ante, *significet locum eminentiorem.*

2 Quæ pertingebat,&c. *In Hebræo habetur. Vsque ad faciem porticus: & sic patet, q in translatione nostra vestibulū ponitur pro porticu. Ad huius literæ intellectum sciendum, q porticus est ædificiū supra portam ædificatum, tamen transiens vltra portam in atrio exteriori, vt suprà dictum est,& habet duas mansiones.s. superiorem, & inferiorem,& inferior incipit a pede portæ,& inde vsque ad summitatem superioris mansionis 50. cubiti. Dicitur autem hęc porta interior respectu portę claudentis vestibulum, quæ est in loco vulgi, vt dictum est suprà.*

3 Et fenestras obliquas in thalamis. *nam in thalamis sunt fenestrę magis strictæ exterius, & magis latæ interius ratione suprà dicta.*

4 Et in frontibus eorum. *sunt similiter fenestræ obliquę,& dicuntur hic frontes portę, & frontes thalamorum nam habebant portam ex vno latere,& thalamos ex alio, vt patet in figura.*

5 Quæ.*s. fenestrę.*

6 Erant intra portam, &c. *nam sunt in ędificijs adhærentibus portę vndique.*

7 Similiter autem erant. *Hebręus habet. Et in porticib. dicitur in porticib. per gyrum: quia sicut sunt fenestrę in porticu orientalis portę, sic sunt fenestrę in porticib. portarum aquilonaris,& australis*

8 Et ante frontes pictura palmarum cœlata. *In Hebræo habetur. Et in frontibus palmę: nam in superiori parte frōtium quæ tendit in acutum, est similitudo palmę cęlata, vt dictum est supra. Et eandem sententiam continet translatio nostra, cùm dicitur.* Et ante frontes pictura palmarum cœlata. *si ly* ante *denotet eminentiam, sicut dicitur Io. 1. d.* Qui post me venit ante me factus est. *idest, superior mihi vel pręlatus.*

9 Et eduxit me ad atrium exterius. *Hic describun[...] quę sunt vltra portam secundi muri, cum dicitur.* Et e[duxit me] ad atrium exterius. *quod est inter murum medium,&* [...]

10 Et ecce gazophylacia iuxta. *Hebręus habet.* Ca[...]

11 Et pauimentum stratum lapide. *Est.n. quędam a[...] diuo, pauimentata tamen:*

12 Triginta gazophylacia in circumitu. *excepto* [...] *tio a porticu portę atrij exterioris occupato,& similit[er ...] pato a porticu,& vestibulo,& thalamis portæ atrij int[...] omnia sunt situata in atrio exteriori, vt videbitur infra. [...] dine verò, & latitudine istorum gazophylaciorum nihi[l ...] textu, nec de eorum æqualitate, vel inæqualitate, sed de[...] dicitur, quod sunt in circumitu pauimenti, non tamen ac[...] cumitus pro toto eius ambitu, vt pdictū est:& sic freque[...] circuitus in descriptione huius ædificij, vt infrà videbu[...] tur gazophylacia situari circa pauimentum orientale de[...] do quo potest fieri, saluis tamen debitis situationibus alio[...] textu exprimuntur. Quę videtur mihi talis esse.s. quod ad [...] lonare pauimenti ponantur decem quę occupant centum [...] vnū iuxta aliud,& ad latus australe similiter ponantur [...] occupant centum cubitos, vnum iuxta aliud. Ad latus au[...] tale octo, quatuor ex vna parte portę atrij exterioris, [...] ex alia parte eiusdem portę quę cum ipsa occupant centu[...] duo verò residua gazophylacia ponūtur iuxta thalamos [...] talis atrij interioris, vnum ex vna parte,& alterum ex [...] cum ipsa,& eius thalamis occupant centum cubitos per [...] ferius figuratum. Et ad maiorem distinctionem a thalam[...] lacia sunt rubei coloris. Sciendum etiam, q in angulis circ[...] ta ponuntur aliqua gazophylacia, quia non possent habe[...] per pauimentum, quod tamen esse debet.*

...tia perueniamus. Ita duntaxat vt ad interiorem ædē quinquagenarius perducat, qui finito septenario hebdomadarum sabbato, in diem resurrectionis euadit.

rat inferius. Hieronymus. Sēper. n. quæ inferiora sunt ...rioribus collocantur, vt. s. ad mystica atque secreta, ...itijs spirituali ...plena ascensu, ...adibus perue...ossimus. Ple...ue numerus at ...erfectus in de...decadarum nu...o est, qui & se...em Isaac cente...uge multipli...ed quia in ter...it, & adhuc di...oterat. *Aduena ...n apud te, & pe...rus, sicut omnes ...mei.* hordeum ...e, & centesimā ...messuisse nar...t. Necdum n. ...m tritici mor... erat in terra, ...multas fru...ceret, & famē ...i populi, au...i s. verbū Dei, ...ret pane qui ...o descendit.

idest, ad portam orientalem, in qua oritur sol iustitiæ, per quam solus ingreditur pontifex. D

Hieronymus. Notandum autem ꝙ cùm quatuor plagæ sint, de occidentali porta tacetur: de qua. *Iter facite ei qui ascendit super occasum, dominus nomen illi.* vt. s. preparantes iter domino, secundum illud. *Parate viam domini, rectas facite semitas Dei nostri.* Possumus audire quod in fine psalmi dicitur. *Qui ascendit super cælum cæli ad orientem.*

Psal. 67. a. Isa. 40. a. Psal. 67. g.

(Interlinear glosses:) a ¶ Alias, porticus post tergum portarum, quæ habitatores thalamorum ab imbribus defendebant. ¶ Sunt enim gazophylacia in circumitu pauimenti, & econuerso. b ¶ In ascensione porticus. c ¶ Doctorum.

circumitu pauimenti, & pauimentum † in fronte portarū 1

a ¶ Quia ipsam spem, & fidem quam habent doctores debent habere, & auditores. b ¶ Doctorum. c ¶ Quia subiectorum merita doctoribus non æquantur. d ¶ Per magistros ecclesiæ. ¶ Longanimitatem.

secundum longitudinem portarū erat inferius. Et mensus 2 3

a ¶ Charitatis amplitudinem, quam proximis ostenderunt per operationem. b ¶ Fidei s. quæ nobis adhuc in terra positis aperit cogitationem Dei. c ¶ Actiuæ vitæ d ¶ ... quibus ostendit quantum intus videat.

a est latitudinem à † facie portæ inferioris vsque ad frontem 4 5

a ¶ Contemplationis. b ¶ Quia a fructibus exterioribus ... c ¶ Decies decem, centum fiunt: vnde per centum magna perfectio signatur, vnde. Centuplum accipiet, idest, perfectè omnem, vt nihil in mundo velit. d ¶ Hoc in sequenti capitulo patebit.

atrij interioris extrinsecus, centum cubitos ad orientem, & 6

a ¶ Lxx. Et introduxit me ad aquilonem. & ecce porta respiciens atrium exterius. b ¶ Cognoscendo, annunciando. c ¶ Vitam. ¶ Prædicatorum. s. d ¶ Peccatoris.

aquilonē. Portā verò quæ respiciebat uiam aquilonis atrij 7 8 9

exterioris mensus est, tam in longitudine quàm in latitudi 10

a ¶ Tam litera quam spiritus, tam historia quàm tropologia ad Trinitatis sacramenta pertinent. b ¶ Visibilia opera.

ne, & thalamos eius tres hinc, & tres inde: & † frontē eius

a ¶ Fidem, quæ prius insinuatur, per quam ad opera venitur. b ¶ Orientalis s. c ¶ Merito, non ordine. d ¶ Vt suprà. ¶ In quibus post septem hebdomadas æterna requies signatur tenditur. n per diem resurrectionis ad regna cælorum in quibus vera requies est.

& vestibulum eius secundum mensurā portæ prioris, quin 11

a ¶ Proximi charitatem

quaginta cubitorum: longitudinem eius, & latitudinem vi 12

a ¶ Cuncta. n. bona quæ corporaliter fiunt, per quinque sensus exhibentur. b ¶ Contemplationis. c ¶ Greg. Omnia vt suprà. ¶ Humilitatis.

gintiquinque cubitorū. Fenestræ autem eius † & vestibulū

(Right margin:) f *Atrij exterioris, &c.* Gregorius. Vitæ pśentis, in qua omne quod corporaliter videtur, tam in longitudine, quam in latitudine mensuratur, qa cū ad fidē peccator ducitur, necesse est, vt eius doctor consideret quantum in longitudine spei, & latitudine charitatis eius admonitione proficiat. Hæc prædicato... sunt. quia per eū in subiectis sunt.

Hom. 19. in Ezec. † limine. E † postes.

g *Et thalamos eius tres hinc, & tres, &c.* Grego Portæ. s. tres hinc, & tres inde, s. sanctas auditorum animas, Dei spōsas per admonitionem prædicatoris proficientes in fide Trinitatis audita prædicatione veteris, & noui testamenti.

Vbi suprà. † testudines. F

...delium, vel in spem boni operis per fidem, vel in ...s desiderijs per contemplationem.

...a orientem. propter Iudæos, de quibus ortus est sol iustitiæ.

...aquilonem. Propter Gentes perfidiæ frigore torpentes, quibus regnabat ille qui dixit. *Ponam sedem meam ad aquilonem.* Vel per orientem iusti signantur, qui sicut in ...e dei nati sunt, in innocentia perstiterunt. Per aquilonem verò peccatores, qui in mentis frigora dilapsi, sub ...i sui vmbra torpuerunt. Sed hi quoque per pœnitentiam ad perfectionem veniunt.

...rtam verò quæ respiciebat viam aquilonis. Hiero. In quo ...derandum est quid primum introducatur per portam aquilonis, secundò per portam austri, tertiò per portam orientalem. *Ab aquilone. n. exardescunt mala super habitatores terræ.* Qui. n. habitator terræ est, & non aduena, atque peregrinus, patet iaculis eius qui ab aquilone venit, cuius ...igni iacula scuto fidei extinguuntur, & ad aquilonem ...us atrium nominatur, ad meridiem verò interius. ...n. Et introduxit me ad atrium interius, ad portam austrulem, quod & in orientali atrio scriptum similiter ...itur. Primus. n. ad virtutem ingressus est, aquilonē ...re pedibus, & per 50. & 25. ad summitatē centenarij ...nire: deinde introduci ad australē plagā, & aquilonis ...igus expellere: tunc ad perfectam peruenire virtutē, idest,

h *Quinquaginta cubitorum* Qui ad æternam requiem peruenire non potest nisi qui ad eam modo spem suam tendere longanimiter potest.

i *Et latitudinem.* Quinarius numerus per seipsum ductus ad vicesimumquintum peruenit, quia bona opera cum agi cœperint, per feruorem animum ad augmentum excitant, & per semetipsa multiplicantur: vnde & latitudinem in mente faciunt, vt non sint angusta per torporem, sed † expressa per charitatem. † extensa.

k *Vigintiquinque cu.* Qui ad quinque sensus referuntur, per quinque ordines quadranguli, quorum alterum longitudini coaptatur, alterum latitudini. In longitudine requies, & dilectio sacratioris scientiæ. In latitudine præsentium quæ ad sensus pertinent ratio demonstratur.

l *Fenestræ au.* Grego. Habet porta quæ est ad aquilonem fenestras, & vestibulum, & sculpturas, quia cum peccator ad vitam reducitur, sæpè contemplationis lumen accipit & de memoria iniquitatis suæ gratiam, & efficaciam bonæ operationis, vt omne quod fieri præcipitur in vita eius sculptum videatur. Hom. 19. in Ezec.

m *Et vesti.* Quia quicunq; in introitu virtutū positus, tres & tres thalamos fuerit ingressus, frontemq; & vestibulū mensuræ

NICOLAVS DE LYRA.

1 pauimentū in fronte portarū. *In Heb. habetur.* Ad latus portarum. *& ponitur singulare pro plurali. s. latus pro latera.*
2 cundum lon. & c. *in recta distantia earum ab oriente in occidentem. q. d. non solùm est pauimentum ad latera portarum declināndo ad austrum, & aquilonem, sed etiam inter duas portas rectè procedendo ab oriente in occidentem.*
3 at inferius. *Hoc additur ad ostendendum, quod non loquitur de pauimento alicuius superioris mansionis vel solitarij, & quā ... dimensio pauimenti inter duas portas prædictas, ostenditur ... ditur.*
4 men est la. *i. portæ atrij exterioris.*
5 sque ad fron. *In Heb. habetur. Vsque ad faciem.*
6 trij inte. *i. portæ atrij interioris, dicuntur autem hic facies ... parietes ipsarum ex opposito se mutuo respicientes.*
7 xtrinsecus centum. *per quod ostēditur quod quantitas portarum non includitur in istis centum cubitis, sed excluditur.*
8 d ori. *i. procedendo ab oriente in occidentem sunt centum cubiti inter duas portas.*
9 Et aqui. *i. procedendo ab aquilone in austrum sunt similiter cētum cubiti, & dicitur.* A facie p. infe. vsque ad fron. *ad designandum, quod in lateribus portarum maior est dimensio pauimenti ab oriente in occidentem, quàm inter duas portas. s. quantum porta atrij interioris plus intrat atrium exterius quam eius thalami, quod est per septem cubitos vel circiter.*
10 Portam verò. *Hic consequenter describitur porta aquilonaris quæ similis est omnino portæ orientali: propter quod ex dictis in descriptione illius patet hæc litera vsque ibi.*
11 Quinquaginta cu. lon. eius. *i. altitudinem quæ dicitur hic longitudo, quod ꝙ est maior dimensio. A pede enim portæ vsque ad summitatem ædificij supra ipsam sunt. 50. cubiti, sicut dictum est de porta orientali.*
12 Et latitu. 25. cu. *quæ hic accipitur a tecto thalami ex vna parte, vsque ad tectum thalami ex altera, quod spacium est. 25. cubitorū Tantum enim spacium occupabat porta cum frontibus suis ab oriente in occidentem.*

mensuræ portæ prioris agnouerit, ad ea quoque perue-
A niet, illaque conspiciet quæ in porta orientali plenissimè susceptururus est.

a *Septem graduum.* quia per septem gradus hebdomadis, & ollæ, quæ a facie aquilonis accenditur, & ceremonias Iudæorum quibus dedit Deus præcepta non bona, & iustificationes in quibus non viuant, scādamus ad altiora & ad vestibulū portæ.

b *Et vestibulum ante eam.* Gregorius. Vestibulum ante gradus est, quia qui prius credit, posteà virtutum gradibus ad portæ aditum ascendit. Per fidem .n. venit Cornelius ad operationē, sed per opera solidatus est in fide. (Vbi supra.)

Et vestibulum ante.
B Gregor. Quia nisi quis prius humilitatē habuerit, ad hos gradus spirituali donorum non ascendit Vnde. *Super quem requiescet spiritus meus nisi super humilem, & quietum?* Et *Ascensiones in corde suo disposuit in valle lachrymarum, &c.* Et alibi. *Qui emittit fontes in conuallibus.* (Isa. 66. a. secundū Lxx. Psal. 83. b. Ibid. 103. b.)

Et vestibulum ante eam. Gregorius. Fides. s. Per fidem .n. venit ad bona opera. Cornelius quoque per fidem venit ad opera, Deum .n. vnum credebat, sed filium eius nesciebat incarnatum. Per fidem placuerunt Deo eius opera. *Sine fide enim impossibile est pla. Deo.* (Vbi supra. Act. 10. e. Heb. 11. c.)

c *Et porta atrij inte.* Hieronymus. Non solum vna porta est aquilonis quæ suprà porta appellatur exterior, sed altera quæ habet similitudinem portæ orientalis, vt manifestius dixere Lxx. Et porta atrij interior respiciens portā aquilonis, sicut erat porta quæ respiciebat ad orientem.

C Greg. Porta atrij interioris posita contra portam orientis & aquilonis dicitur, qꝫ de australi nō dicitur hic. Quia per orientem, inchoantes, per aquilonem, lapsos accipimus. Dignum igitur fuit, vt inchoantibus & lapsis atrij interioris iurandi fortitudo daretur. De his autem qui feruore spiritus in virtutibus permanent, nemo dubitat, certum est enim quòd eis introitus cœli pateat. (Hom. 19. in Ezech.)

d *Et mensus est a porta, &c.* Gregorius. Ideo a porta vsque ad portam centum sunt cubiti, vt quasi eundi quædam mora sit ipsa dilatio viuendi, per quam quotidie virtutibus crescitur, vt ad interiorem aditum perfectius veniatur.

Et mensus est a porta vsque ad portam, &c. Gregorius. Mensuratur atrium interius, quod e portis exterioribus vsque ad portam interiorem tenditur 100. cubitis, vt qui intrare amando cœperit, latitudinem perfectionis habeat in mente, & per atrium perfectionis currat, quousque ad gaudia secreta perueniat. (Vbi suprà.)

e *Et eduxit me ad viam australem.* Per singulos introitus Ezechiel (quem Deus confortauit, hoc enim nomen eius interpretatur) ducitur, & de porta aquilonis transit ad portam australem.

[Interlinear glosses: a ¶Lxx Palmæ. ¶Erant b ¶Boni operis. ¶Quia sicut iustos, sic & pœnitentes post peccatum recipit vnde: Cinerem tanquam panē manducabā. c ¶Erit, scilicet]

& sculpturæ secundum mensuram portæ quæ respiciebat

[a ¶Iosi. st, per septiformem spiritum a timore .n. qui est initium sapientiæ, ad pietatem scandimus, deinde ad cætera. Isaias autem, quia de cælestibus loquebatur descendendo, posuit, spiritus sapientiæ, & intellectus, &c. b ¶Portæ s. per quam aditus vitæ aperitur.]

ad orientem: & septem graduum erat ascensus eius. Et † ve- 1

[a ¶Portam. b ¶Aditus æternæ beatitudinis. c ¶Vel interius. d ¶Greg. contra: hic non pro aduersitate ponitur, sed pro rectitudine. ¶Per directum.]

stibulum ante eam, & porta atrij interioris contra portam 2

[a ¶Quia recipit peccatores, & iustos ¶Exteriori. s. aquilonis. b ¶Inchoationis] 3

aquilonis, & orientalem Et mensus est a porta vsq; ad por- 4

[a ¶interiorem eiusdem aquilonis. b ¶Gregor. Perfectionis, & consummationis ingressum, ad quam 5 curritur per viam perfectionis, quæ per certum significatur. 6 c ¶Vt his quasi gradibus recedentes, a porta exteriori ad interiorem perueniamus. ¶Vt suprà.]

tam centum cubitos. Et eduxit me ad viā australē, & ecce 7

[a ¶Simili mensura b ¶Hæc in porta orientis, & aquilonis superius exposita sunt.]

porta quæ respiciebat ad austrum. Et mensus est † frontem

[a ¶Cuncta s. erant plena luminis, ad partes referatur.]

eius, & vestibulum eius iuxta mensuras superiores, & fene- 8
stras eius, & vestibula in circumitu sicut fenestras cæteras,
quinquaginta cubitorum lōgitudinē, & latitudinē viginti
quinque cubitorū. Et in gradib. septē ascēdebatur ad eā. Et

[a ¶dexteris ne extollatur in prosperis, quod fit per timorem] 9

vestibulū āte fores eius, & cęlatæ palmę erāt, vna hinc, & al 10

...tidie interni gaudij mysteria penetrent.

Greg. Cum sint quatuor mundi plagę, tres tantū portę ponunt in exteriori ædificio qꝫ spirituale est: sanctaquib. peruenitur ad gaudia æterna, fides, spes, charitas. In oriente est fides, per quā lux vera nascitur in mente. In aquilonē spes, quia peccator si de Dei misericordia desperat, omnino perit: vñ necesse est, vt qui per suam iniquitatem extinctus est, per spē misericordiæ reuiuiscat. In meridiem charitas, quia igne amoris ardet. In meridiem enim porta sol in altum ducitur, quia per charitatē fidei in Dei, & proximi dilectione subleuatur, his portis ad interius atrium .i. ad gaudia secreta peruenitur.

f *Et fenestras eius.* Per quas. s. ad aīam videntis lumen dāt, præsertim si lōgitudo vitæ eius quinquagenarij .i. iubilei mysterio fuerit protelata, & ad diuiniorem latitudinē potuerit peruenire. In qua latitudine, agit sapiētia cōfidenter, & sublimi voce clamitat, gradib. ingredietur vt perueniat ad vestibulū, & per propositi sui atq; conatus, victoriam teneat semper.

g *Et cęlatæ palmæ.* Greg. superius dixit, pictura palmarum qꝫ est ostensio signorū: nunc cęlatę palmę dñr, in bonorum operum demonstratio signatur, vñ. *Videant vestra bona, & glorificent patrem vestrum, &c.* Qui in impressa esse sancta opera demonstrant, palmas celatas portant: erga quāta illos in posterū victoria in operib. demonstrant. Vel in orientis porta pictura, in porta aquilonis, & austri cęlatura, quia signū qꝫ inchoantib. ostenditur, in reuertentib. atq; ferventibus solidius, & robustius tenetur.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et septem graduum, &c. *Et idem numerus graduum intelligendus est in porta orientali prius descripta, de quibus loquitur ibi scriptura, sed non exprimitur ibi numerus.*

2 Et porta atrij interioris contra, &c. *Hæc litera apud Hebræos vocatur decurtata, id est, indigens suppletione, sicut est in multis locis sacræ scripturæ, & est sensus.* Et porta atrij. *scilicet aquilonaris.*

3 Atrij interioris. *i. per quam intratur atrium interius.*

4 Contra portam aquilonis. *i. contra portam aquilonarem atrij exterioris,*

5 Et orientalem. *i. similiter in parte orientali porta atrij interioris est contra portam orientalem atrij exterioris. Istæ .n. portæ secundum lineam rectam sunt oppositæ in parte orientali, & aquilonari, & australi, sicut dictum fuit in principio huius ædificij.*

6 Et mensus est a porta. *Hæc est mensura pauimenti ab aquilone in austrum inter duas portas. In lateribus autem istarum portarum est maior dimensio pauimenti ab aquilone in austrum, quàm lateribus portarum orientalium, eò quòd circa istud pauimentum non ponuntur aliqua gazophylacia, vt dicitur infrà, mensura autem huius pauimenti ab oriente in occidentem hic tacetur, quæ supponitur esse 100. cubitorum: sicut est dimensio pauimenti orientalis ab aquilone in austrum.*

7 Et eduxit me. *Hic consequenter describitur porta australis atrij exterioris, quæ similis est alijs duabus prædictis, propter quod ex dictis patet litera paucis exceptis.*

8 Et vestibulum eius iuxta mensuras. *i. porticum, vt est in Hebræo.*

9 Et vestibulum. *i. porticus in plurali, quod dicitur eo quod ista porticus habet duas mansiones. s. superiorem, & inferiorem, vt dictum est suprà de porticu portæ orientalis.*

10 Et vestibulum ante fores eius. *Hic accipitur pro vestibulum pro spatio vacuo, quod est ante portā inter thalamos ex vna parte, & thalamos ex altera, vt dictum est supra.*

Et cælatæ palmæ erant. De quibus in septentrionalis plagę porta dictum est. Hoc tantum admonuisse sufficiat φ ea quę dicuntur ibi iuxta literam, in meridionali porta, spiritualiter intelligimus, eisdem enim lineis & historia currit & tropologia sed illa humilior, ista sublimior, illa hæret terræ, ista ad cæle a subuolat.

a ¶A sinistris, ne frangatur in aduersis, quod fit per spem. b ¶Ne putemus vnum tantum atrium esse.
¶Vt post hebdoadis & instrumen i veteris sacramentum: ad terrā bonam, & Euangelij gratiā perueniret.
tera inde in fronte eius, & porta atrij interioris in via austra 1
li. Et mensus est a porta vsque ad portam in via australi cen- 2 3
a ¶Non solum secundum atrium in porta aust ... est. b ¶Te ... c ¶Iudæam.
a tum cubitos. Et introduxit me in atrium interius ad portam 4 5
b a ¶Hæc omnia superius dicta & exposita sunt.
c australem, & mensus est portam iuxta mēsuras superiores, 6
thalamum eius & frontem eius & † vestibulum eius ijsdem 7
mensuris, & fenestras eius & vestibulum eius in circumitu 8 9
quinquaginta cubitos longitudinis, & latitudinis viginti- 10
a ¶Hoc nondum est dictum.
d quinque cubitos, & vestibulum per gyrum longitudine vi- 11 12
e a ¶Quia per vitam simplicem: quæ quinque sensibus ducitur, circa amorem proximi dilatantur.
gintiquinque cubitorum, & latitudine quinque cubitorū.
a ¶Intro su ... per amorem sed quia quidam adhuc secundum sensus corporeos viuunt, foris per simplicitatem respiciunt. b ¶Hoc supra expositum est.
Et vestibulum eius ad atrium exterius, & † palmas eius in 13
a ¶Hoc quoque restat dicendum.
fronte: & octo gradus erant, quibus ascendebatur per eam. 14 15
¶Quod de orientali porta nunc dicitur, de australi supra dictum est. 16
f Et introduxit me in atrium interius per viam orientalem, 17
¶Dominum.
& mensus est portam secundum mensuras superiores, thalamum eius, & frontē eius, & vestibula eius sicut supra: & fenestras eius, & vestibula in circumitu, longitudinē quinquaginta cubitorū, & latitudinem vigintiquinque cubitorum.

a *Et introduxit me in atrium interius.* Gregor. Ea in tribus portis interioribus replicantur, quæ secundò iam vel tertiò de exterioribus dicta sunt.

B Gregor. Hic rursum tres portæ describuntur, per quas sicut superius, prædicatores accipimus. Vt autē ecclesia est in prædicatoribus veteris & noui testamenti. Portæ superius septē, hic octo gradus habent, quia Spiritus sanctus septiformem gratiam continuò liter prædicāt, & retributionis æternæ gaudia annūciat. vnde: *Da partes septem, necnon & octo.* Exteriores portæ antiqui patres, qui per præcepta legis, opera populi magis quam corda custodiebant. Interiores, prædicatores ecclesiæ, qui spiritualibus monitis aūditorū corda custodiunt. Illæ portæ 7. graduū, istę 8. quia in veneratione legis dies septimus, & in nouo testamento octauus a cōditione, qui septimū sequitur Si verò portarū noīe solos accipimus apostolos, qui primi ecclesiæ prędicatores qui fidem spem & charitatē, nos summopere tenere docuerūt. Ipsi in his virtutib. portæ sunt, qui nos per easdem virtutes ad interiorem intellectum sapientię æternæ perducūt. Ipsi exteriores, inchoantibus. n. exteriora, perfectis mystica loquuntur. vñ: *Lac vobis potum dedi, non escam. Sapientiam loquimur inter perfectos.* Et alibi. *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Ipsi nos in primo aditu fidei, spei, & charitatis instituunt. Ipsi proficientib. cœlestis regni mysteria prędicant, & per subtiliorem sensum nos ad interiora perducunt. vnde prius septem gradus earum postmodū. 8. dicuntur.

b *In atrium.* Singula atria hēnt mēsuras & ordines suos, & eisdē mensuris diuersa grā est, dū easdem tres aliter in incipio, aliter in profectu, aliter in fine cognoscim⁹.

c *Ad portam australem.* Gregor. In prima descriptione, orientalis porta est ante portam aquilonis & austri. In secunda, inter portam austri & aquilonis, quia Christus ex diuinitate antecessit omnia, & humanitate venit inter omnia qui decedentis Iudæę finis factus est, & subsequentis Gentilitatis initium, superius portam aquilonis portæ australi præposuit, quia Gentilitas ante synagogam fuit. Heber enim a quo Hebræi Gentilis fuit. Gen. ...

d *Et vestibulum per gyrum.* Si. n. octo triplicamus 24. facimus, cui vnus additur, vt 25. impleantur. Auditores. n. boni qui vestibula sunt portarū, æternæ spei longanimitatē tenent: & octauam diem in trinitatis fide quę vnus Deus est. Octo itaq; per tria ducuntur, sed vnius Dei cōfessione solidantur. Plana sunt vestibula, quia talium humilia sunt corda. Habent longitudinē, quia in spe longanimiter perseuerāt. Vigintiquinq; cubitis longitudo mē suratur, qua in resurrectione carnis in octaua per trinitatem credunt & eandem vnū Deū. Potest per vestibulum quod est interius, perfectorū fides accipi Per illud verò quod respicit exterius; fides inchoantiū. Vel per vestibulū interius, præcepta altiora: per id quod exterius, respicit minima. Per vestibulum. n. itur ad gradus, & portam, & per præcepta ad virtutes & aditum gratiæ cœlestis.

E

e *Longitudine vigintiquinque cubitorum, &c.* Hiero. Vt prioris atrij latitudinem, i. 25. cubitos, exterioris atrij possideat longitudo, & latitudo 5 cubitos teneat quas mensaras, i. 20. & 5. ad quinque sensus referimus: quos si ad altiora conscendimus, duplicamus quinquies, & de carnalib. sensibus facimus spirituales. vnde: *Leuate oculos, &c. quoniam messes al. sunt.* Et: *Qui habet aures aud. aud. &c.* Et: *Gustate & vi. quoniam, &c.* Et: *Christi bonus odor sumus Deo.* Et: *Manus nostræ cōtrectauerunt de verbo vitæ.* Et ad extremum nequaquam, vt de septentrionali plaga 7. tm̄ gradus efficiunt, sed post septenariū octonarius adest numerus: vt de synagoga ad ecclesiā de vet. test. ad no. de terrenis ad cœlestia transeamus. Ioan. 4. c. Luc. 8. b. Psal. 33. b. 2. Cor. 2. d. 1. Ioan. 1. a.

f *Et introduxit.* Hieron. De septentrionali plaga, ad cuius atrium 7. tm̄ gradibus ascēditur, transit ad australem portam, & ad atrium eiusdem portę. Ad quod nō solū 7. sed 8. gradib. ascenditur. s. vt per vetera transeamus ad noua . i. per patriarchas & prophetas veniamus ad apostolos, vt in altero hebdomada, in altero ogdoada sit. Nunc aūt venit ad summū, & introduxit prophetam per viam portæ interioris siue per atrium ad quod itur per viam orientalem. Via iuxta Lxx. in hoc habetur loco, in septentrionali & australi plaga oīno tacetur, vt intelligamus in orientali plaga viam illam esse quę dicit: *Ego sum via, veri. & vi.* Per ipsum enim venimus ad patrem. de quo: *Beati immaculati in via.* qui, s. nihil sinistrum de Christo sapiunt, sed fides eorum pura, nulla est hæresi polluta. Ioan. 14. b. Psal. 118. a.

F

NICOLAVS DE LYRA.

*1 fronte eius. *i. in vtraque frontium eius, quia super vtramq; est cælata similitudo palmæ, vt prædictum est.* 2 porta atrij. *i. porta atrij interioris australis est directè opposita portæ australi atrij exterioris.* 3 Et mensus est. *Hæc est mensura aumenti australis ab austro in Aquilonem.* 4 Et in int. *Postquam descriptæ sunt portæ muri medij cingentis atrium exterius nunc consequenter describuntur portæ tertij muri cingentis atriū interius. Et diuiditur in tres partes secūdum tres portas, partes patebūt prosequendo. Circa primum dicitur:* Et intro. *s. angelus mensurans ædificium.* 5 In atrium. *mensurādo. n. portas atrij exterioris vltimò mensurauerat portā australem, vt patet in parte immediatè præcedenti, ideo mensurādo portas atrij interioris incipit a porta australi, quæ rectè respicit portā australē atrij exterioris, vt supra dictū est.* 6 : men. *nam portæ atrij interioris sunt omnino similes portis atrij exterioris, exceptis aliquib. quę infra exprimūtur.* 7 Thalamum. *id est thalamos.* 8 Et fron. *i. frontes.* 9 Et fen. eius *i. porticum.* 10 Quinquaginta cu. *i. altitudinis quę accipitur hic longitudo cō... mator dimensio: Tot. n. cubiti sunt in pede portæ vsque ad summitatem porticus suæ, vt supra dictū est de alijs portis.* 11 Et latitudinis. *Et accipitur hic latitudo a termino frontis portę a parte orientali vsq; ad terminum frontis portę a parte occidentali.* 12 Et vest. *Hic accipitur propriè vestibulū pro spacio vacuo, qđ est ante portā, cuius longitudo est vigintiquinq; cubitorū, accipiēdo longitudinē ab ostio thalami ex vna parte vsq; ad ostiū thalami ex parte opposita, qđ est vigintiquinq; cubitorū, eo φ ostia thalamorū non hēnt margines siue sedilia ante se occupātia duos cubitos hinc et inde: et iō æqualis est distātia inter ostia sicut inter tecta, q̄ supra dicta est 25. cubitorū. Et accipitur hęc lōgitudo ab orientē ī occidētē.* 13 Et ve. *i. portic⁹.* 14 Ad atrium. *s. in atrio exteriori: et hoc est vnū in quo differunt portę atrij interioris quia nō sunt in atrio interiori, sicut portæ atrij exterioris sunt in atrio exteriori, vt predictā est.* 15 Et pal. eius. *i. in frontib. modo supra dicto.* 16 Et octo gra. *hoc est secundum in quo differunt portæ atrij interioris a portis atrij exterioris, nam istæ habent octo gradus, illæ verò septem tantum, vt prædictum est. Sunt enim ædificia ista in pendulo montis, & ideo de loco inferiori ad superiorem describitur ascensus per gradus.* 17 Et introduxit me in, &c. *Hęc est secunda pars, in qua describitur*

a *Et vestibulum eius, idest, atrij exterioris.* Hiero. Vt orienta-
A li lumine omnia videantur inclusa, secundum illud. *Nec*
Psal. 18.b. *est qui se abscondat a calore eius.* Si autem exterius & interius
Isa 40.c. accipimus atriū, sic intelligimus q Deus & circunfusus
Ibid. 66.a. & infusus sit, vnde: *Qui tenet cælos palmo, & terram pugillo.* vt oīa ab illo videantur includi. Et: *Cælum mihi sedes est, ter. au-*
† postibus *tem sca. pe. meorum.* vt, scilicet, intra oīa esse credatur. vnde: Principio cœlum ac terras cāposque liquentes. Lucen-
Vergilius. 6.Aeneid. temq; globū lunæ. Titaniaq; astra spiritus intus alit, totāque infusa per artus mēs agitat molem, &c Cum autē transierimus. *Per arma iustitiæ a dextris & a sinistris, per glo-*
B *riam & ignominiam, per bonam & malam famam.* Per laudes & vituperationes, & victoriam de isto seculo ceperimus, tunc palmæ nobis dātur ex vtroque latēre, quos nec gaudia mutauere, nec mœror nec prospera nec aduersa fregere. Et non per septem gradus, sicut in plaga Aquilonis, nec per 7. & 8. sicut in meridie, sed per octo tantum gradus ad summa ascendimus, quia sufficit nobis octonarij
2.Cor.5.d. sacramentum, idest, Euangelium, vt dicamus: *Et si nouimus eum secundum carnem Christum: sed nunc iam non nouimus eum secundum carnem, sed secundum spiritum.*

b *Et introduxit me.* Greg. Quæ de porta australi & orientali superius dicuntur, eisdem verbis de porta aquilonis hic replicantur.

Hom. 20.in Ezech. c *Vestibulum eius.* Vestibulum portæ prædicationis verba, quæ prius humiliter accipimus, vt, scilicet, ad sacri eloquij intelligentiam veniamus. Sit ergo nobis porta interior, nouum testamentum, vetus, exterior, quia hoc spiritualem intelligentiam aperit, illud rudibus sacri eloquij historiam custodit. Habet autem porta interior
C duo

a Et vestibulum eius, idest, atrij exterioris, & palmæ cælatæ in 1
† fronte eius hinc & inde, & in octo gradibus ascensus eius. 2 3

a ¶Rursum, sed non vt supra ad atrium exterius, sed interius: vnde in sequentibus. Vestibulum respiciebat ad atrium exterius, in quo profectus ingredientis ostenditur, dum in singulis locis nomina mensuræ quæ sunt propriæ & fenestræ per circuitum scientiæ lumine vniuersa plena monstrante. ¶Gentes

b Et introduxit me ad portam quæ respiciebat ad Aquilonē & mensus est secundū mensuras superiores thalamum eius, & frontem eius, & vestibulum eius, & fenestras eius per cir-

a ¶In quibus sacramenta remissionis:

cumitū, lōgitudine quinquaginta cubitorū, & latitudine vi-

a ¶In quibus diuini sensus. b ¶Vt per hoc in vestibulo atrij interioris politi, exteriora videamus, & præteritorum & præsentium notitiam contemplantes, per quam veniamus ad duplices palmas atq; victorias, & octo graduum mysteria cognoscamus, & introgressi gazophylatia in quibus templi diuitiæ continentur, & orationes nostræ ab omni forde peccati lauantur.

c gintiquinq; cubitorū. Et vēstibulū eius respiciebat ad atriū
d exterius, et cęlatura palmarū in frōte illius hinc & inde, et in

a ¶Doctorum corda quæ diuitias scientiæ seruant.

octo gradib. ascēsus eius. Et per singula gazophylacia ostiū 4 5

duo latera, delectationem Dei & proximi.

Greg. Quid exteriori atrio, quid thalamo, quid fr[...] bus, quid vestibulo, quid fenestris, quid lōgitudine, q[...] tudine, quid palmarū cœlatura signetur supra dictū [...]

Greg. Quid sumus de mysticis sensibus Ezechielis [...] phetę loquuti [...] ipsa verba hi[...] eius vix capi[...]

d *Et in octo.* [...] Septem gradi[...] bēt portæ spir[...] lis ædificij, qu[...] morem, piet[...] scientiam, fort[...] dinem, consi[...] intellectum, [...] pientiam au[...] bus suis præ[...] Sed cum iam [...] nia dimitti [...] piunt, & ad co[...] plationem co[...] patriæ intend[...] in eius my[...] delectari gr[...] octauum ad[...] ad interiora traijciunt, vnde ei qui legis præcepta [...] a iuuentute dicebat, adiunctum est: *Adhuc vnum ti[...] Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, &* [...] octonarium quoque dies æterni iudicij & carnis r[...] ctio signatur, vnde Psalmus, qui pro octaua inscri[...] pauore iudicij inchoat: *Domine ne in furore meo argu.* [...] In quo omne hoc tempus finitur, quod septem [...] voluitur, & qui post septem dies sequitur, iure o[...] dicitur, in quo & caro nostra resurget ex puluere. [...] per legem quoque octaua die circuncisio fit. Na[...] membrum quod circunciditur, mortalis generati[...] pagatio, decedentium & succedentium numerus [...] tur: quod post resurrectionem non erit, quia *neque* [...] *neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei in cælo.* Octau[...] die præputium præciditur, quia ibi iam locum [...] propagatio non habet, vbi resurgens caro perse[...] tiam æternitatis habet.

NICOLAVS DE LYRA.

bitur porta orientalis atrij interioris. Et patet litera ex dictis in descriptione portarum præcedentium vsque ibi.

1 Et vestibulum eius idest atrij. *In Hebręo habetur.* Et porticus eius ad atrium exterius, *scilicet, vergens, quia ponitur in atrio exteriori, sicut dictum est de porta australi in parte immediate præcedenti: & ideo litera nostra videtur esse corrupta per scriptores vel ignaros correctores. Nam in porta australi iam descripta & aquilonari immediate post describenda non ponitur:* Et vestibulum eius, idest, atrij exterioris: *sed sic: Et vestibulum eius ad atrium exterius, vt patet ex textu. Et accipitur hic vestibulum pro porticu. Potest tamen litera nostra sic exponi, licet aliquantulum extortè.* Et vestibulum eius. *idest, porticus portæ orientalis.*

2 Idest atrij exterioris. *quasi dicat, cuius situs est in parte atrij exterioris. Cætera patent ex dictis in descriptione aliarum portarum.*

3 Et introduxit me. *Hæc est tertia pars, in qua describitur aquilonaris porta interioris atrij. Et patet litera ex dictis in parte præcedenti.*

4 Et per singula gazophylacia, &c *Occasione huius literæ magister Richardus de sancto Victore, & dominus Hugo cardinalis dicunt quod sicut in parte orientali sunt gazophylacia, sic in parte aquilonari iungentes hanc literam literæ immediatè præcedenti, & similiter in parte australi. Ad hoc etiam videtur facere quod supra dixi, scilicet, quod illud quod exprimitur in descriptione vnius portę, intelligendum est esse in alijs portis, exceptis his quæ per textum excluduntur, sicut est numerus graduum, qui est alius in portis atrij interioris & situs porticuum, vt supra dictum est, Rab. Sal. Hebręus non ponit gazophylacia nisi in parte orientali, quia si essent in parte aquilonari & australi sicut in orientali describendo portas aquilonares & australes, fieret aliqua mentio de gazophylacijs saltem breuiter tangendo, sicut fit de porticibus, vestibulis, frontibus, thalamis, & fenestris, quæ omnia simul iuncta, & multò magis quodlibet eorum per se sumptum sunt quid satis minus quam gazophylacia, quorum quindecim simul iuncta secundum latitudines suas centum cubitos in longitudine, & alia quindecim tantum opposita in atrio exteriori in parte orientali secundum dic[...] res. Quòd autem in descriptione portarum australium & a[...] rium fiat replicatio de minimis respectiuè modo prædicto [...] fiet de multo maioribus, scilicet gazophylacijs si essent ibi, [...] risimile nec rationabile videtur. Quod autem ad oppositu[...] tur de similitudine portarum non valet, quia hoc intelligit[...] tinentibus ad portas, sicut sunt porticus, frōtes & huiusmo[...] phylacia verò non sunt huiusmodi, cū portæ sint propter ga[...] cia magis quam econuerso, & etiam, separata in situ secu[...] scriptiones dictorum doctorum. Item ipsi non obseruant in [...] litudinem quam pro ratione inducunt. nam in parte orienta[...] triginta gazophylacia, vigintiquinque ex vna parte pauim[...] vigintiquinque ex altera. In parte verò aquilonari ponunt [...] quinque tantum ex vna parte pauimenti, & similiter in [...] Quod autem obijcitur de textu cum dicitur.* Et per singula gazophylacia ostium in frontibus. *non valet. Nam i[...] sic habetur:* Et gazophylaciū & ostiū eius in fronti[...] rum. *Quod exponit Rab. Sa. sic: Et gazophylacium erat ib[...] in atrio interiori, vt patebit ex sequentibus.*

5 Ostium eius in frontibus portarum. *i. versus [...] lius portæ, quę frontes aliquantulum transeunt in atrium [...] vt supra dictum est. Porticus autem illius portæ est ex al[...] muri interioris in atrio exteriori, vt supra dictum est, & i[...] dicti gazophylacij non respicit porticum, sed frontes port[...] ris, quę ponitur hic in plurali, cum dicitur:* In frontib[...] rum. *nam in illa porta largè sumpta sunt tria ostia, scilic[...] terioris, & porticus & vestibuli, quę ostia portę dicuntu[...] cipiendo portam, vt supra dictum est. Potest etiam iste pa[...] ni secundum translationem nostram, cum dicitur:* Et p[...] la gazophylacia ostium in frontibus. *nam in at[...] ri sunt plura gazophylacia, vt patebit ex litera se[...] ostia eorum non possunt respicere porticus portarum, [...] cus sunt in atrio exteriori, sed respicere possunt frontes*

a *In frontibus, &c.* Greg. Verbis & operibus prædicatorum, quib. eos foris agnoscimus, qualiter apud se viuat. Eautem ostium per singula gazophylacia in frontibus patrum, quia vnusquisque doctorum in corde audito intellectum aperit in dictis & operibus patrum, alio qui in frontibus portarum ostium non habet, & spiritualis ædificij gazophylacium dici non debet.

b *Et in vestibulo portæ.* Grego. Duæ quaternæ mensæ per latera describuntur, & in summa conclusionis dicitur: Octo mensæ erant super quas immolabant, patet, quia non de singulis sex portis quæ dictæ sunt hoc dicitur. Simul enim omnes non octo, sed quadraginta octo mensas haberent. Vna quoque dici non potest. Nam post descriptũ portæ vestibulum vbi duæ mensæ hinc, & duę inde narrãtur, adhuc ad latus exterius quod ascendit ad ostium portæ quæ pergit ad aqui. duæ mensæ esse memorantur, atque subiungitur & ad latus alterum ante vestibulum portæ duæ mensæ, inter quas etiã porta quæ respicit viã aquilonis esse memoratur, vnde patet aliud vestibulum esse intrinsecus, & aliud extrinsecus, qa & prius interior, & post exterior Aquilonis porta describitur. Nam cum tres portas superius descripsisset, tres quoque alias interioris atrij esse memorauit, & extremam aquilonis portam. Nunc ergo cum duæ mensę hinc in portę vestibulo describuntur, & duę inde adhuc de eadem interiori porta sermo contexitur: quia subditur, quia ad latus exterius quod ascendit ad ostium portę, & ad latus ante vestibulum portę duę mensę. Porta ergo interior binas per latera in vestibulo mensas habere descripta est, & porta exterior similiter binas: quatuor autem hinc, & quatuor inde mensę pariter fiunt: dum per latera singula binæ in vestibulo portę interioris, & binę hinc & inde, exterius in vestibulo Aquilonis portę describuntur, quę simul omnes octo sunt in quibus immolatur.

Greg. *Et in vestibulo portæ duæ mensæ hinc.* Alleg. Porta nostra in interiori vestibulo 4. mensas habet: quia sancta ecclesia ad eruditionem fidelium 4. accepit ordines regentium, vnde ipsi dedit quosdam quidem apostolos, quosdã autem prophetas, alios euangelistas, alios pastores & doctores qui vnus ordo sunt, ille enim verè pascit q docet. Habet & porta exterior mensas quatuor, synagoga, s. principes sacerdotum, seniores populi, Scribas & Pharisæos, qui Pharisæi Legisdoctores vocati sunt. In vtraque porta duæ mensæ sunt hin, & duę inde, quia in exordio sancta ecclesia apostolos & prophetas habuit, qui, scilicet, post apostolos orti sunt: nunc autem habet Euangelistas atq; doctores. Euangelistę sunt qui gaudia cœlestis patriæ annunciant, apostoli verò & prophetę sublati sunt. Itaque binæ mensæ quasi in alio latere fuerunt.

c *Vt immoletur super eas holocaustum.* Greg. Rectè in interioris portæ quatuor mensis immolatũ holocaustũ & pro peccato & pro delicto. Qui enim mundum plenè contẽnit, & seipsum holocaustum Deo tribuit, hic iam perfectè nouit plangere peccata & operis & cogitationis, vel malum quod fecit, vel bonum quod debuit & non fecit. D

d *Et ad latus exte.* Habet & porta quæ pergit ad Aquilonẽ duas mẽsas hinc, & duas mensas inde: principes, s. sacerdotum & seniores populi in maiori autoritate regiminis: Scribasque & Pharisæos, qui minori loco populo præfuerunt. Sed hæ mensæ iuxta portam quę pergit ad Aquilonem sunt, quia cum populo prǽessent, synagoga in persequutione redemptoris nostri sæuiẽs ad torporẽ perfidię prorupit, quæ tamen mensę sacrificium habuerunt, quod, s. iuxta literam tenuerunt, vnde & ad torporẽ lapsi sunt, qui flamma spiritus succensi non sunt. Interioris autẽ portæ mensę holocaustum habent, quia siue in cordib. apostolorum atque prophetarũ, siue in mente euangelistarum atq; doctorũ ignis spiritus exarsit & ardet, qui quia omnem cogitationẽ in bono opere absumit flãmam amoris Dei, quasi holocaustum totum simul quod inuenit incendit. Mẽsę verò hæ ex quadris lapidibus factę sunt, quia dum quotidie sacri eloquij verba meditantur, ad offerendum domino orationis holocaustum, quasi ex quadris lapidibus construuntur: verba.n. sanctæ scripturę lapides quadri sunt, quæ vbique firmiter stant nusquam reprehendũtur. Nam in omne quod prætetitũ narrant, in omne quod venturũ prędicant, in omne quod spiritualiter sonãt, in omne quod moraliter annunciant, quasi in diuerso latere statum habent, quia reprehensionem non habent. Corda itaque sanctorũ mensæ Dei sunt, ad holocaustum quadris lapidibus constructę, quia qui semper verba Dei cogitant, semetipsos a carnali vita mactant. Vnde: *Lex Dei eius in corde ipsius, & non supplantabuntur gressus eius.* Et alibi: *In corde meo abscondi eloquia tua, vt non pecem tibi.*

Greg. vbi supra.

Mensæ.

Dei mensa cor omnis est quando &c.

Psal. 36. f. Psal. 118. b.

e *Duæ mensæ, & ad latus alterum.* Greg. Binę mensę hinc & inde, quia in dilectione Dei necessaria est fides & vita. vnde: *Sine fide impossibile est placere Deo.* Et alibi: *Fides sine operibus mortua est.* In dilectione proximi potentia & benignitas. vnde *Charitas patiens est, benigna est*: vt scilicet, illata mala æquanimiter sustineat, & sua bona benignè impendat. Habet quoque exterior porta, idest, lex, duo altera, idest, spirituales patres, & carnalem populum, in quibus mensæ sunt, in spiritualibus doctrina & prophetia: in carnalibus circuncisio & sacrificium. F

Ibidem.

Heb. 11. b. Iaco. 2. b. 1. Cor. 13. b.

f *Octo mensæ erant super quas immolaban.* Greg. Quia quidquid fides credit, quidquid vita exemplo bonis operibus ostendit, quidquid patientia humiliter tolerat, quidquid benignitas largiter ministrat, quidquid doctrina salubriter docet, quidquid prophetia promouet, quidquid circuncisio ad mandatũ exterius legauit, quidquid sacrificium

Ibi.

[Textus]

a ¶In ostio, scilicet, quod est in fronte por. admoniti verbis & operibus patrum ... lacrymis compunctionis

in frontib. portarum, & ibi lauabant holo 1

a ¶Scipsos quos dominino consecrarunt, sed tamen qui a in multis offendunt lachrymis lauant, vt holocaustum pingue fiat & medullatum. b ¶populo, scilicet. c ¶Id est, prædicatoris qui porta interior. d ¶Dum populus humili mente verba prædicationis suscipit, in eo mensæ ad sacrificium ex virtutibus construuntur.

b caustũ. Et in vestibulo portę duę mẽsę hinc 2

a ¶Quod totum sacer ignis absumat. ¶Cum totus homo Deo vouetur & omnia terrena dimittit 3 4

c & duę mẽsæ inde, vt immoletur sup eas ho- 5

a ¶Quod scienter committimus ¶Quod est malefacere. ¶in opere. b ¶Ignoranter. ¶Cogitatione. ¶Quod est bona faciendo prætermittere.

d locaustum & pro peccato, & pro delicto. Et 6

a ¶Quia in exteriori custodia literæ, lex data tenebatur. b ¶Historicum intellectum legis. 7

ad latus exterius qd ascendit ad hostiũ por- 8

a ¶Quia sub timore minarum frigida Iudæorum corda constrinxit.

tæ, quæ pergit ad Aquilonẽ duę mensæ, &

e ad latus alterum ante vestibulũ portæ duæ 9

a ¶Fides, vita, doctrina & prophetia in mentibus bonorum. ¶Ex vtraque parte quatuor. b ¶Cum proficientibus populis sancta prædicatio patientiam & benignitatem ferunt, quæ prius in carnalibus circuncisionem, & sacrificium custodiunt

mensæ. Quatuor mensæ hinc: & quatuor

a ¶Omnes simul. b ¶Hieron aliæ, scilicet, & sunt simul 16. mensæ quo numero prophetarum mysteria demonstrantur, vt quidquid in nouo testamento offerimus, prædictum eorum vaticinio approbemus

f mensæ inde. Per latera portæ octo mensæ

NICOLAVS DE LYRA.

por Aquilonaris, sed etiam aliarum quarum frontes partim sunt in muro interiori modo supradicto. Et ideo melius dicetur, quod in hac parte describuntur aliqua quæ sunt in atrio interiori, sicut dictũ est in ra in diuisione. Dicit igitur: Et per singula. *intra atrium ex tra existentia.* Ostium in fronti. *diuersarũ, vt magis videbitur.*

1 Ibi lauabant holocaust. *i. carnes crematas in altari holocausti, quod ab omnibus expositoribus ponitur in atrio exteriori.*

2 In vestibulo portæ duę mensę hinc. *Hic interseritur de vsis quarum aliquæ sunt in atrio exteriori, scilicet, mensę quæ deseruiunt immolationi victimæ holocausti, eò quòd immediate locus est de holocausto. Dicit igitur:* Et in vestibulo portę. *scilicet Aquilonaris: Et accipitur hic vestibulum pro porticu quæ est in atrio exteriori, vt exequenter dictum est.*

3 Duę mensæ hinc. *idest, in vno latere.*

4 Et duæ mensæ inde. *scilicet, in altero.*

5 Vt immoletur super eas holocaustum. *i. victima totaliter cremanda.*

6 Et pro peccato & pro delicto. *idest, victima pro peccato commissionis, & pro peccato omissionis, quod dicitur delictum, quasi derelictum.*

7 Et ad latus exterius. *idest, extra porticum, iuxta tamen eius parietem.*

8 Quod ascendit. *idest, vnde ascenditur ad ostium portę Aquilonaris existentis in muro interiori: nam ad illam est ascensus per octo gradus, vt patet ex præcedentibus, & illi gradus sunt ante porticum.*

9 Duæ mensæ, &c. *idest, porticum. Cætera patent ex prędictis vsque ibi.*

peccato ... cium ... 3 Duę ... * Super

cium ex deuotione offerentis egit: in omnipotentis Dei
A oculis hoc esse victimam ostendit. In lege enim quæ est exterior porta, etiam per carnale sacrificium, populus deuotionem sui cordis immolabat.

Ibi. a *Quatuor autē mensæ.* Greg. Quia & hi qui in sancta ecclesia fidem, vitam, patientiam, atque benignitatem custodiunt, summis iam virtutib. pollent: & qui in synagoga doctrinam & prophetiā circuncisionem & sacrificium cognouerūt, alia offerendo, alia retinendo deuotionis suæ victimam offerunt.

Victima grata Deo.

b *De lapidibus quadris* Greg. Sanctis s. quorū vita in prosperitate & in aduersitate fortiter stat, in prosperitate non extollitur: in aduersitate non frangitur, suasionib. ad mala non trahitur, vituperationibus a bono non reuocatur.

B Grego. *De lapidibus quadris.* De his lapidibus quadris dr̄. Lateres ceciderunt, i. Iudæi, sed quadris lapidib. ædificabimus, i. apostolis, martyribus, & doctoribus ecclesiæ, de his vestibulū, i. populus mensas hēt 4. constructas, quia fidē, vitam, patientiam, benignitatem de vita sanctorum in exemplum sumunt.

vncini ferrei.

c *Longitudinem cubiti.* Hier. Longitudo, & latitu. cubiti vnius & dimidij, s. per quadrum, quæ simul iuncta tres cubitos faciunt, qui tres cubiti habent in altitudine cubitum vnum, vt mysteria trinitatis vnius cubiti, i. diuinæ maiestatis, mensura conseruet. vnde: *Baptizate eos in nomine patris & filij & spiritussancti.* Nomen autē Dei quasi vnius altitudinis cubitus est, qui tres complectitur proprietates & holocausta oblationum nostrarum semper absumit.

Matth. 28.d.

d *Super quas ponant.* Animas, scilicet, fidelium. vnde: *Vas electionis mihi est iste.* Et alibi: *Mundamini, qui fertis vasa domini.* vasa, scilicet, pastores & doctores.

Act. 9.c. Isa. 52.d. Deut. 5.b.

C e *Holocaustum.* Grego. Totum incensum, & lex quidem Deum & proximum diligi, diuina mandata custodire præcepit, ab alienarum rerū concupiscentia compescuit, non tamen iubet omnia dimitti. In nouo test. dicitur: *Nisi quis renuntiauerit omnibus quæ pos. non potest meus esse d. s.* Et: *Qui vult venire post me, &c.* Mensæ ergo interioris portæ holocaustum habent, quia in virtutib. noui testamenti, quasi pro holocausto omnia incendimus, quando omnino reb. mundanis abrenunciamus. Mensæ verò portæ exterioris sacrificium habent non holocaustum quia præcepta legalia decimas offerri iubent, non omnia dimitti.

Hom. 21. in Ezech. Luc. 14.g. Ibid. 9.c.

f *Et labia earum.* Quia per prędicationem doctorum tenduntur opera auditorum. In palmo enim manus tenditur, in qua opera signantur. In palmo maior digitus & minimus tenditur, vt admonitione doctoris auditor sic magna faciat, vt parua non omittat.

Ibi. g *Palmi vnius.* Greg. Vt ex doctorum prædicatione sicut vnitas in fide, ita seruetur in opere: ne per bonum quod alter agit, alter ad malum discordiæ prorumpat.

a sæ erant super quas immolabant. Quatuor 1
a ¶Vestibuli interioris.
b ¶Quia aliæ quatuor ad sacrificium exterioris, scilicet.
c ¶Hi sunt lapides viui qui voluuntur super terram, & habent secum angularem lapidem quo veteris & noui testamenti parietes continentur, quatuor autem Euangelica sacramenta demonstrat.
b autem mensæ ad holocaustum de lapidi- 2
a ¶Vt ex omni latere æquè stent.
b ¶Spei.
c ¶In se enim sunt perfecti quantum in hoc mundo possunt.
c bus quadris extructæ, longitudine cubiti
a ¶Quia quædam diuina mysteria ab homine in hac vita plene comprehendi non possunt: ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus.
b ¶Charitatis quantum ad proximum.
vnius & dimidij, & latitudine cubiti vnius
a ¶Quia Deum nec plene scire nec diligere possunt.
b ¶Fidei quæ inuisibilium est.
¶Quia vnus Deus, vna fides, vnum baptisma.
d & dimidij, & altitudine cubiti vnius: su- 3
a ¶Animas quæ pietatis capiunt verba, vt ex eis holocaustum vitæ & orationis immoletur.
per quas ponant vasa, in quib. immolatur
a ¶Martyres, de quibus: Pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius
¶Quia omnino modum relinquunt, & seipsos incendunt igne amoris domini, in odorem suauitatis.
b ¶Qui mundo adhuc licite vtuntur, quasi partem sui retinent.
¶Eorum, scilicet, qui continentia, & corporis sanctitate animas immolant domino
e holocaustum & victima, & † labia earum 4
f palmi vnius, † reflexa intrinsecus per cir- 5
g h
a ¶Qui pro carnalibus prædicatione eorum conuersis preces offerunt domino
cumitum. Super mensas autem carnes 6
i k oblationis. Et extra portam interiorem 7

h *Reflexa, &c.* Greg. Idest, vt quod ore dicūt, opere pleant, conscientiam suam vndique circunspicientes, eorū messem famelicus comedat. vnde Salomon: *Abscondit piger manum suam sub ascella, nec ad os suum porrigit eā.* [...]sa enim Dei est prædicator, holocaustū & victimam [...]tat vt currus, regit vt a[...] vnde: *Pater mi, currus Is[...] auriga eius.*

i *Super mensas, &c.* Hie[...] Mensarum autem ista[...]mina puto in Matth. [...] Marco & Luca & Io[...] cōtineri quarum refle[...]rona desuper intrinsec[...] circumitum margini[...]biebat, vt holocaustu[...]tineret intrinsecus, ne [...]sim fluere permitteret, [...]nes oblationis teneret. [...]sce lector difficultati lo[...] aut si melius quid in[...]potes doce: libēter dis[...] quod nescimus.

Gregor. Habuit syn[...] spirituales patres in do[...] atque prophetia, ex q[...] exemplum vitæ in vi[...]traheret, sed rudis p[...] ibi magis per timore[...] per amorem seruiens [...] imitari virtutes quas [...] & ideo porta exterio[...] ad Aquilonē pergit, [...] non habet ad holoca[...]

K *Extra portam.* Scilic[...] murum: quem Lxx.t[...]lerunt peribulum, q[...] templum per quadru[...]biebat in circumitu. Introductus est propheta in a[...] interius, & ad Aquilonem & ad Austrum, & ad p[...] Orientalem, & rursum ad Aquilonem, de quibu[...] dictum est. Quorum sensum Saluatoris testimon[...]uiter ostendit: *In domo patris mei mansiones multæ sunt* [...] expletis ingreditur templum, idest, sanctasanctor[...]

Greg. *Extra portam inte. ga. cantorum.* Quia adhuc [...]cti quinque extra secreta gaudia interioris vitæ, q[...]nipotenti Deo desiderium suum per magni amo[...]rem cantant, & sic, & intra sunt & extra. *Ambul.* [...] *per fidem & non per spem.* Hi sunt cantores qui mand[...] cantando faciunt, idest, amore non timore. Vnde [...] *[...]s mihi erant iustificati[...]nes tuæ in loco peregrinationis m[...]* [...]bi: *Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine.* Iu[...] cantat, qui ad illud venire non trepidat.

Greg. *Extra por. in. ga. can. in atrio.* Porta, interior[...] ecclesia. Extra hanc atriū interius quantū ad porta[...]tes Aquilonis, s. & Austri Orientis. Exterius aūt [...] interioris portę. Sancta n. ecclesia duas vitas hēt, [...] laborat in terra, alterā qua remuneratur in cœlo. [...]que aūt offert hic sacrificiū cōpunctionis, de quo [...] *[...]cium Deo spiritus contribulatus.* Illic sacrificiū laudis [...] *Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ oblationes et holocau[...]* vtroq; sacrificio carnes offerūtur, hic dū macera[...]pora, ibi dū resurgunt in gloria. Porta ergo in[...] interiora sua illam, s. vitam quam nemo nostru[...] vidit. Habet exterius atrium, idest, vitam præse[...] qua omne bonum agitur, vt ad bonū sine fine v[...]

NICOLAVS DE LYRA.

1 Super quas immolabant. *i. immolationem disponebant, nā quatuor sunt pro ipsa immolatione, & quatuor pro vasis immolationis, de quibus subditur.*

2 Quatuor autem mensæ ad holocaustum. *quarum materia & forma describitur, cum dicitur:* De lapidibus quadris. *& trina dimensio, cum subditur.* Longitudine cubiti vnius & dimidij, &c.

3 Super quas ponant vasa in quibus immolatur. *i. instrumenta immolationi deseruientia: secundum enim modum loquendi Hebraicum, instrumenta cuiuslibet artis vocantur communiter vasa. vnde Genesis 27.a. vbi dicitur: Sume arma tua, pharetram, &c. in Hebræo habetur: Sume vasa tua.*

4 Et labia earum palmi vnius. *Hic accipitur palm[...] cundum longitudinem manus, sed secundum latitudinem, Gallicè* dour, *& est dimensio quatuor digitorum ex tr[...]*

5 Reflexa intrinsecus per circumitum. *Versus [...]periorem, sicut est in scacarijs, & sunt ad hoc hæc labia per mensas posita, scilicet, cutelli & bacini ad recipiendum [...]nem & huiusmodi ibi melius reponantur.*

6 Super mensas autem carnes oblationis. *[...]ff[...]tari holocaustorum.*

7 Et extra portam. *Hic reuertitur ad plenius descri[...] zophylacia prædicta in atrio interiori existentia, dicens* portam interiorem. *idest, atrij interioris.*

a *In atrio interiori,&c.* Hier. Quod, s. respiciebat ad Aquilonem & ad austrum & ad meridiem & ad orientem, vt semper meminerint cantores domini, & qui angelorum officio detinentur, per quos gradus ad summa peruenerit & mysteria singulorū locorū diligenter agnoscant.

b *Portæ respicientis aquilonē, & fa. &c.* Gregor. Sunt autem gazophylacia in portam aquilonis & orientis & australem viam respiciunt, quia corda sanctorum inter fidem & spem posita, ad australē viam respiciūt, quę sancte charitatis igneus inardescūt.

Greg. Portæ respicientis ad aquilonem. Per aquilonis portam, significatur gentilitas per quille in frigore corporis possidebat: quo ait: *Sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis.* Per austri viā, Iudæa, in qua spirituales patres cęlesti amore ferbuerunt. Per orientis portam ipse dn̄s, de quo dr̄: *Ecce vir oriens nomen eius: visitauit nos oriens ex alto.* Sūt ergo gazophylacia cantorum ex latere portę aquilonis, quia non solū in Iudęa fuerunt corda sanctorū spiritualiter accensa sed ēt in Gentibus ad fidem conuersa. Sed exēpla huius ardoris à spiritualib. synagogæ patribus acceperunt, vnde gazophylacia latere aquilonis posita ad viam austri aspiciūt. Notandum aūt, quod gazophylacia inter portam aquilonis & orientis sunt, quia post incarnationem dn̄i multitudo Gentium ad fidem venit, atque inter ipsos fideles & sacramenta dominicæ incarnationis quæ medullitus diligunt corde amantium surgunt. Habet ergo sancta gazophylacia, hinc portam aquilonis, inde orientis: quia inter ipsa redemptionis suæ mysteria quæ sequūtur, & carnales quos intra sanctam ecclesiam tolerant, multi in Deū forti amore proficiunt, & inter illa quæ amant & quæ tolerant quasi quędam gazophylacia † diuitias spiritus in mente seruant, nec inter hæc deficiūt, sed ad australem viam oculos mentis tendunt. Quid enim patimur, qđ pro amore Dei patres nostri non pertulerunt? Inter portam austri & aquilonis orientalis esse describitur, quia dn̄s de Iudęa natus, mox in fidem suam ecclesiā de Gētibus traxit. Orientalis quoq; porta ad aquilonis portā respicit, quia dn̄s synagogam deseruit, & Gentium multitudinem collegit.

† cubicula.

a ¶Quibus dicitur: Cantate domino canticum nouum, qui cum angelis clamat: Gloria in excelsis Deo.

a † gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in 1

a ¶In qua spes signatur

b ¶Ambarum; alterum tamen quasi ad austrum & aquilonem respiciebat. 2

b latere portæ respicientis ad Aquilonem, & facies eorum

a ¶In qua charitas. b ¶Qua est fides

c contra viam australem, vna ex latere portæ orientalis quæ 3

d a ¶Vbi torpor peccati. b ¶Vir, scilicet, qui introduxit 4

respiciebat ad viam Aquilonis. Et dixit ad me. Hoc est ga- 5

a ¶Solis b ¶In qua lux plenissima. c ¶Maiorum, scilicet,

zophylaciū, quod respicit viam meridianam sacerdotum, 6

e 7

c *Contra viam australem.* idest, vna via est omnibus quæ dicit: *Ego sum via, &c.*

E

Ioan. 14.a.

d *Portæ orientalis quæ, &c.* Greg. Quia post peccata in baptismo dimissa, post fidem acceptam in multis offendimus omnes: Ad viam ergo austri oculos mentis leuemus, vt ex sancta charitate feruentes, calor amoris nos liberet à culpa † torporis & frigoris.

Vbi suprà.

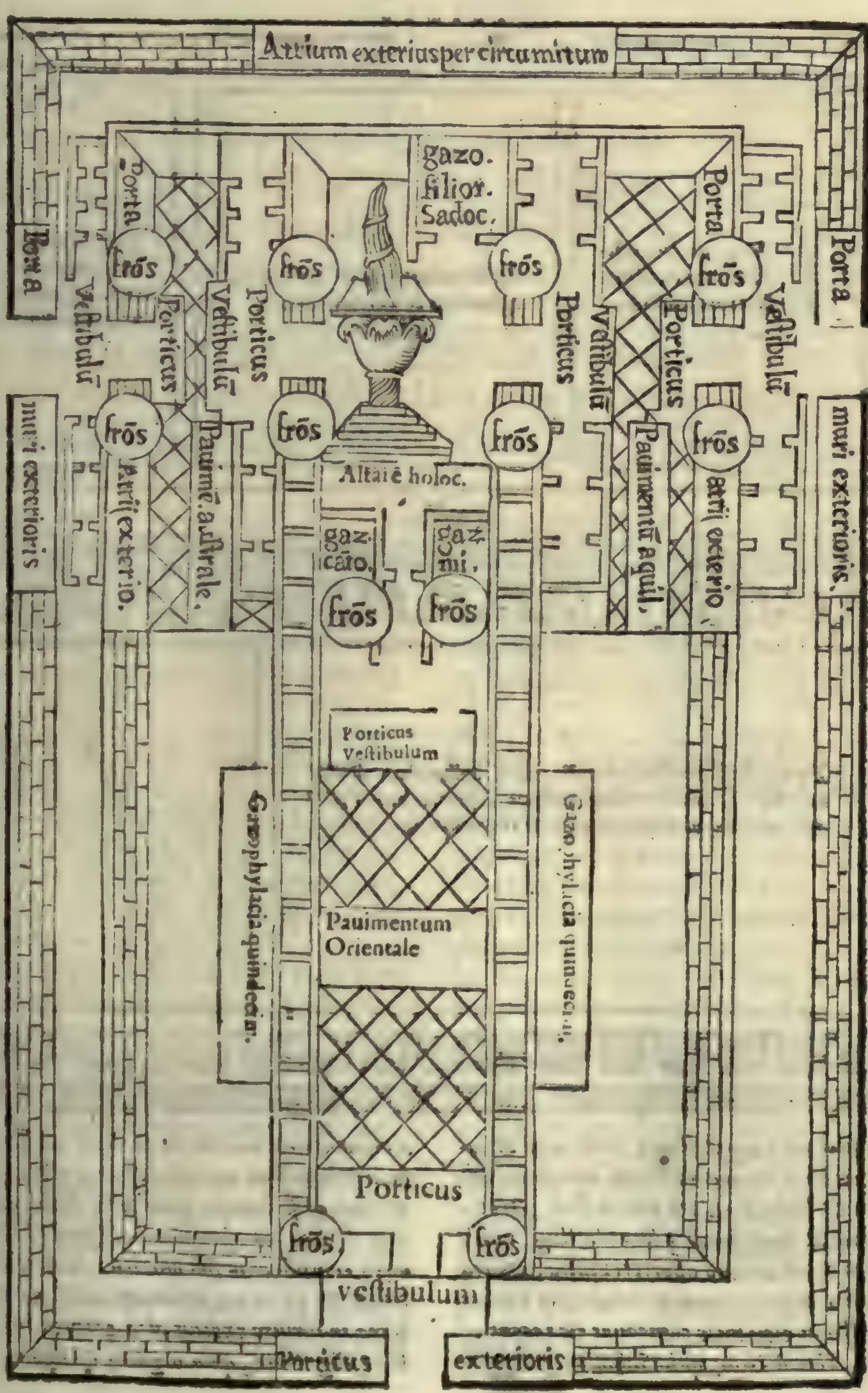
† teporis.

e *Sacerdotum qui excubant in, &c.* Hieron. Hi enim solam meridianam viam respiciunt, qui solis spiritualibus occupati, semper in his quæ amoris Dei solliciti sunt.

Sacerdo-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Gazophylacia cātorū in atrio interiori. *Ex hoc & sequentibus videtur manifestè, quod Ricardus de sancto Victore, & Hugo Cardinalis & alij sequentes non dicunt bene, dicentes quòd nullum ædificium nisi solum altare holocaustorum est in atrio interiori, nam gazophylacia cantorum dicuntur hic esse ibi: Nec contra hoc est quod dicitur hic. Et* ex portam interiorem, &c. *Nam illud quod est vltra portam, vel circa, potest dici extra eam, licet communius dicatur de quod est circa: propter quod ad excludendum hunc intellectum, subdit:* In atrio interiori: *& ad ostendendum in qua parte atrij sunt, subdit.*

2 Quod erat in latere portæ respicientis ad aquilonem. *Idest, portæ aquilonaris.*

3 Et facies eorum. *idest ostia.*

F

4 Contra viam australem. *idest, cōtra austrum: vt melius apparebit in figura præsenti.*

5 Vna ex latere portæ orientalis quæ respiciebat ad viam aquilonis. *Hæc littera videtur falsificata per scriptores vel imperitos correctores; nam sic debet esse: Vnum ex latere portæ orientalis: ibi enim vnum est gazophylacium. Quod respiciebat, &c. & sic habemus quatuor gazophylacia in atrio interiori existentia, duo pro cantoribus, & vnum suprà positum secundum literā Hebraicam, & hic alterum: & pro quibus sint ista duo subditur.*

6 Hoc est gazophylaciū, quod respicit viam meridianā. *Ex transuerso.*

7 Sacerdotum qui excubant in custodijs, &c. *patet.*

※ Qui

a *Sacerdotum erit qui excubant*. Qui corrigendis & discutiendis peccatis præsunt, & ad Aquilonis viam oculos reflectunt, vt in mente peccātium quæ sunt frigora corporis videant, & tamen inde charitatis flamma calescant.
b *Filij Sadoch*. Iusti vel iustificantis, scilicet, omnipotētis Dei de quo: *Iustus dominus & iustitias di. æqui. vi. vul. e.* Psal. 10. b.
c *Qui accedunt de fi.* Hieron. Qui interpretatur assumptus & ipsi assumuntur à domino, vt accedant ad eum, ne de solo Moyse dicatur: *Moyses accedebat ad dominum*, sed omnes qui ministrant Deo, appropinquare dicuntur. Appropinquare Deo. Exod. 19. a.
d *De filiis Leui*. De his filijs dr̄: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Ioan. 1. a. B
e *Atrium*. Ipsum in quo erant duę exedrę, vel gazophylacia custodum tēpli siue altaris habitaculis delegata.
f *Longitudine centum cubitorum*. Greg. Longitudo spei, & latitudo charitatis in cordibus fidelium vacua non sunt: nam Hom. 22. in Ezech.

a ¶Grego. orando, prædicando, benefaciendo, malis resistendo, ecclesiam defendendo. b ¶Quod nos sumus. c ¶sed. d ¶Quia eos qui veniunt ab Aquilone qui offerunt victimas pro peccatis suscipere & saluare cupiunt.

q̄ excubant in custodijs templi. Porro gazophylaciū, quod 1 2

a ¶Et meridianam subiudis. b ¶Minorum i. qui dum minores maioribus intendunt, vitam carnalium corrigendo aptam sacrificio reddunt, vt in conspectu omnipotentis Dei carnes eorum in odorem suauitatis incendant.

respicit ad viam Aquilonis, sacerdotum erit qui excubant 3

a a ¶Exterioris. ¶In quo victimæ offeruntur pro peccato b ¶Vtrique pro officio suo domino seruiētes.

ad ministerium altaris. Isti sunt filij Sadoch, qui accedunt 4

b c a ¶Electi. b ¶Idest, fidelis populi, per sacra fidei assumpti, & à perfidis segregati c ¶Ambulans in via immaculata, hic mihi mi. d ¶Non sibi. e ¶Idest, qui introduxit me, s. sancta sanctorum.

dē filijs Leui ad dominum, vt ministrent ei. Et mensus est 5

d a ¶Amplitudinem fidelium populorum. b ¶Spei. c ¶Quia perfecta. d ¶Charitatis. e ¶Vt sacerdotes domini ministerio seruientes qui per arctam & angustam viam intrauerant, habeāt deambulatoria, latissima & in perfecto consummatoque virtutum numero commorentur.

atrium longitudine centum cubitorū, & latitudine centū

e f a ¶Vt vita fidelium in quatuor virtutibus æqualiter perficiatur, in iustitia, s. fortitudine, temperantia, & prudentia. b ¶Maiores, hostia viuens, sancta, Deo placens. c ¶In exemplum conspiciendum. d ¶Minorum qui tamen templum Dei.

cubitorū, p quadrum & altare ante faciē templi. Et intro- 6

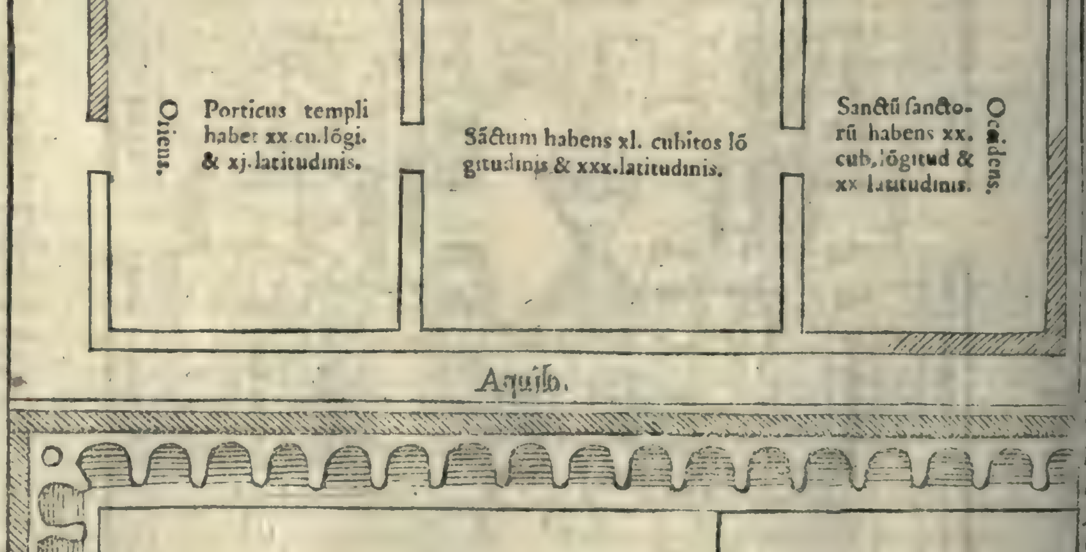
g

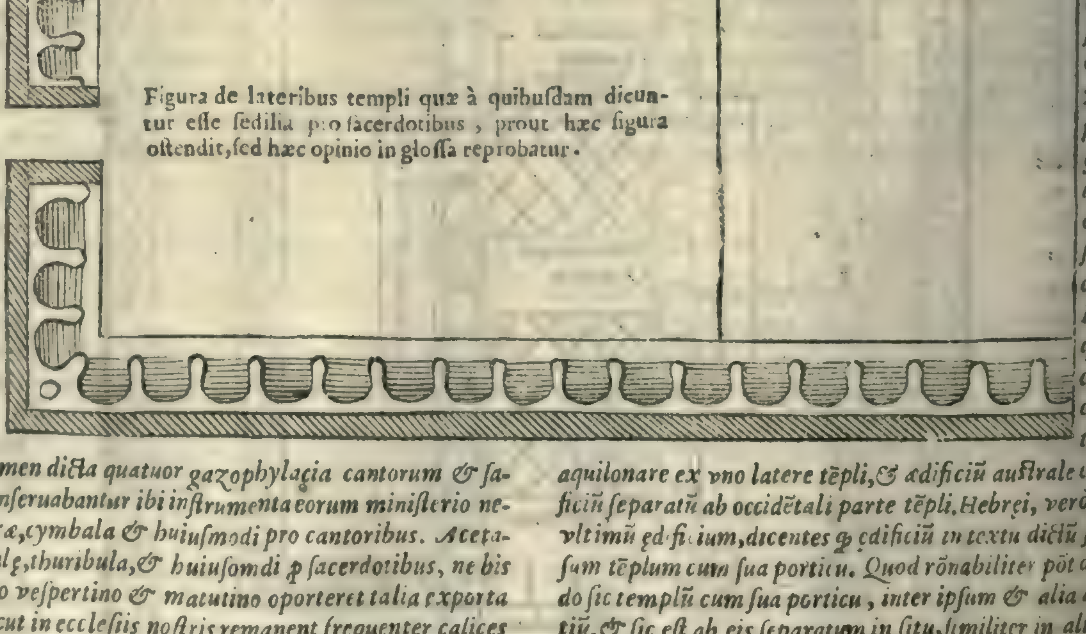
nam per fidem quidquid valent, operantur. In Ch[...] enim Iesu tantummodo valet fides quæ per dilectio[...] operatur. Si ergo in vita fidelium iuxta modum [...] per singulos perfecta est lōganimitas spei, & latitud[...] ritatis, & certitudo fidei, & studium operis atriū te[...] per quadrum [...] tū cubitos h[...] in quo omnia [...] ra æqualia, d[...] in hac vita [...] mus, oēs has [...] tutes apud n[...] quales inuen[...] Quantum n. [...] mus tantum [...] p̄sumimus, & [...] tum cred[...]mu[...] tum amamu[...] fide autē & c[...] tione dicit lo[...] *Qui se dicit Dei [...] se, & mandata [...] custodit, men[...]* Notitia. n. D[...] dem, custodi[...] datorum p[...] ad operationem. Charitas tamen maior fide & sp[...] tur, quia cum in futuro illa cessabunt, hæc perficie[...]
g *Altare ante faciem templi*. Erat, s. in ipso atrio v[...] quam sanctorum ad dominum cesset oratio.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui excubant in. *ne aliquid indecens fiat ibi.*
2 Porro gazo. *frōtes portę aquilonaris, vt dictū est supra q̄ porta est via introadi atriū interius ab aquilone, sicut meridiana ab austro.*
3 Sacerdotū, &c. *Idest, ad hoc vigilant: Sicut n. habetur 1. Pa. 24. b. Dauid amplias cultū diuinū instituit 24. sacerdotes maiores alijs, tamen sub summo Pōtifice, qui ministrarent per hebdomadas successiuè: et ideò proportionabiliter fuit ordinatū de minorib. sacerdotib. & cantoribus, pp̄ quod in atrio interiori ponūtur quatuor gazophylacia, duo pro cantorib. & duo pro sacerdotibus, vt maneret ibi tpe hebdomadæ suę ministrationis. Vel aliter pōt dici, q̄ nō manebant ibi de nocte nec comedebant, sed sacerdotes manebant & comedebant in ędificijs aquilonari & australi existentib. in laterib. templi, vt infrà dicetur: Cantores aūt cum alijs Leuitis in gazophylacijs existentib. in atrio exteriori in parte orientali.* C

FIGVRA TRIVM PARTIVM TEMPLI.

Figura de lateribus templi quæ à quibusdam dicuntur esse sedilia pro sacerdotibus, prout hæc figura ostendit, sed hæc opinio in glossa reprobatur.

Dicebantur tamen dicta quatuor gazophylacia cantorum & sacerdotum, quia conseruabantur ibi instrumenta eorum ministerio necessaria, vt cytharæ, cymbala & huiusmodi pro cantoribus. Acetabula verò & phialę, thuribula, & huiusomdi p̄ sacerdotibus, ne bis in die pro sacrificio vespertino & matutino oporteret talia exportare & reportare, sicut in ecclesiis nostris remanent frequenter calices libri & vestimenta, & ministri in alijs locis comedunt & iacent.
4 Isti sunt filij Sadoch. *Hoc dicitur, quia Salomon 3. Reg. 2. abiecto Abiathar de summo sacerdotio instituit Sadoch [...] & sic summum sacerdotium fuit reductum ad progeniem [...] ri filij Aaron sicut dictum fuit plenius ibidem. Consequen[...]tur mensura atrij interioris, cum dicitur.*
5 Et mensus est atrium longitudine centum cu[...] & lati[...] centū [...] rū. *Et p[...] ra: Et i[...] minatu[...] ptio pa[...] rioris [...] templi. [...] pit ab [...] muro [...] & ter[...] latere [...] atrij i[...] & line[...] imagi[...] tracta [...] muros [...] res a[...] & au[...] p̄dicta [...] cilius [...] posa[...] pr[...]di. [...] senta[...] tum [...] funda[...]*
6 Et [...] xit. *parte [...] ędific[...] bic [...] descri[...] sterio [...] cundi[...] Latin[...] que g[...] cipali[...] cus tē[...] tēplu[...]*
aquilonare ex vno latere tēpli, & ædificiū australe ex al[...] ficiū separatū ab occidētali parte tēpli. Hebręi, verò nō vltimū ędificium, dicentes q̄ ędificiū in textu dictū separatum tēplum cum sua porticu. Quod rōnabiliter pōt dici, do sic templū cum sua porticu, inter ipsum & alia ædif[...] tiū, & sic est ab eis separatum in situ, similiter in altitu[...] terra in sursum excedit alia ædificia in 40. cubitis vel c[...] liter dignitate, quia dignius est cęteris ædificijs. Sic

1 duxit me in † vestibulum templi, & mensus est vestibulũ
a ¶Quoniam qui ingressus fuerat diuinis sensibus erat eruditus, & nec dextera nec sinistra, sed via regia ingrediebatur. b ¶Qua intratur ad vestibulum templi.
2 quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde: & latitudi-
a ¶Mysterium trinitatis, qđ porta est ad dñm: quum & pater in filio, & filius in patre, & spiritussanctus in vtroque: Qui numerus vna porta est eorum qui post fidem trinitatis perueniunt ad salutẽ.
3 nem portæ trium cubitorum hinc, & trium cubitorũ in-
4 de: longitudinem autem vestibuli viginti cubitorũ, & la-
¶Sacro, scilicet, numero.
5 titudinẽ vndecim cubitorum. Et octo gradibus ascende-
a ¶Scilicet interiorem portam. b ¶Vnde: Qui vicerit faciam illum columnam in templo Dei mei. ¶Petrus & Ioannes columnæ ecclesiæ dicuntur. c ¶Non dicit dua, ne dualem incurrat numerum, sed vna & vna qui numerus est perfectus. ¶Hic numerus in vnione Dei sumitur
6 batur ad eam. Et columnæ erant † in frontibus, vna hinc
& altera inde.

sint sancti sacerdotes & in tẽpli ministerijs collocati, & quotidie victimas offerãt Christo, tñ quia in fragili corpore & subiecto vitijs commorantur, & xx. habent & xj. vnde: *Miser ego homo, quis me liberabit de lege mortis huius.* c *Et columnæ erant in frontibus vna, &c.* Hier. Sãcti, colũnæ ecclesiæ. Petrus & Ioannes colũnæ dicũtur, per quas ingredimur ad sancta sanctorũ, & quorũ doctrina ad Christũ noster introitus est.

D † vestitudines c. Rom. 7. c.

NICOLAVS DE LYRA.

...rum. Et hæc est longitudo porticus iuxta latitudinem templi, vt prædictum est.
3 Et latitudinem portæ trium cubitorum hinc, &c. *Hic accipitur porta pro postibus existentibus ex vtraq; parte ostij, in quibus sunt quedam celaturæ, & similiter in lumine superiori, & quælibet celatura est trium cubitorum latitudinis per modũ in margine figuratum.*
4 Longitudine autem vestibuli viginti cubitorum, & latitudinem vndecim cubitorum. *Hoc patet ex prædictis.*
5 Et octo gradibus ascendebatur ad eam. *Ly octo, non est de textu, quia non est in Hebræo, vbi sic habetur: Et gradibus ascendebatur ad eam, templum.n. cum sua porticu est in summitate montis, & ideo de atrio interiori est ascensus per gradus ad porticum tẽpli, sed numerus graduum non ponitur hic, sed probabiliter potest dici, quod sint 15. sicut in templo Salomonis.*
6 Et columnæ erant in frontibus. *Frontes hic dicuntur partes duæ parietis existentes ex vtraque parte ostij, quarum quælibet dicitur superius 5. cubitorum, & ante illos parietes in porticu erãt duę columnæ, vna hinc & altera inde, sicut fuit in templo Salomonis, vt habetur 3. Reg. 7.*

E 5

CAPVT XLI.

¶Tandem post multa mysteria variosque introitus in locis singulis proprietates.

1 ET introduxit me in templum, & men-
2 sus est † frontes, sex cubitos latitudinis
3 hinc, & sex cubitos latitudinis inde, la-
4 titudinem tabernaculi. Et latitudo por-
a ¶Consecratus & perfectus numerus: In quo mense septimo, decima die mensis ieiunium propitiationis est. b ¶Alias: humeri, vnde suppositum humerum ad laborandum, in veste quoque pontifice humerale cum rationali stringitur, vt ratione opera compleantur. vnde: A mandatis tuis intellexi.
7 tæ decem cubitorum erat, & latera portæ quinque cubitis
8 hinc, & quinque cubitis inde. Et mensus est longitudinẽ

sus ex vtraq; parte ipsius latera, siue vt in Hebręo, ꝓpriè dr̃, humeri mẽsurent, qui ad opera referũtur. Qui humeri portæ ex vtraq; parte qui nos habẽt cubitos, vt ꝑ terrenos sensus atq; diuinos, de quorũ differẽtia suprà dictũ est † adita tẽpli ingrediant. d *Longitudinem eius quadragin.* Vigies xl. octinginta faciunt, q numerus octonario vicinus est Vnde. *Duæ partes septẽ necnon & octo.* Vel qa per tribulationes & angustias huius seculi intramus in sanctuarium Dei. Quadraginta.n. numerus laboris est, Vnde Moyses & Elias hoc numero ieiunant, & Israel vexatur & probatur in solitudine, & post multos labores terram promissionis

† postes. F † abdita. Eccl. 11. a. Hieron. Deut. 9. b. 3. Reg. 29. b. Deut. 29. a.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XLI.

ET introduxit me. *Hic consequenter describitur ipsum templum, & primò quantum ad partem, quæ dicitur sanctum vel sancta, secundò quantum ad illam, quæ dicitur sanctum sanctorum,* ibi: Et ingressus. *tertiò, quãtum ad aliqua templo adiuncta, ibi:* Et mensus est. *Circa primum dicitur.*
1 Et introduxit. *Ex hoc quod dicit.* Introduxit, *patet quod mensuræ accipiuntur intra parietes, vt prædictum est, ita quod spissitudo parietum non includitur.*
2 Et mensus est frontes. *id est, exteriores superficies parietum existentium ex vtraque parte aperturæ ostij, quę frontes nominantur, quæ venientibus ad ostium statim patent, interiores autem super...tent.*
3 Sex cubitos. *quantum ad vnam frontem.*
4 Et sex cubitos. *quantum ad alteram, aliqui libri hic habent altitudinis & malè. nam Hebręi & libri bene correcti habent latitudinis.*
5 Latitudinem tabernaculi. *i. templi, quod frequenter in scriptura vocatur tabernaculũ, q. d. duæ frontes dictæ cum apertura muri pro ingressu a parte exteriori continent pręcisè latitudinem templi: sed hoc videtur falsum: quia statim subditur.*
6 Et latitudo portæ. *Decem autem & bis sex faciunt 22. cubitos, latitudo verò templi intra muros est 20. cubitorum tãtum, vt dictum est suprà. Ad hoc dicẽdum est, quod porta accipitur pro ostio. Ostij verò latitudo excedit latitudinem aperturę ingressus tantum, quanta est spissitudo ostii, vt patet ad sensum in ostiis domorum. Et per hoc insinuatur, quòd spissitudo istius ostii est vnius cubiti, & sic latitudo eius excedit latitudinem huius aperturę, vno cubito hinc, & altero inde: & sic apertura exterior in muro est tantum 8. cubitorum, quę cum 12. cubitis frontium faciunt 20. cubitos pręcisè. Et quòd iste sit intellectus, patet litera sequenti cum dicitur.*
7 Et latera portæ. *nam ab extremitatibus latitudinis ostii vsq; ad parietes templi sunt tantum 5. cubiti ex vna parte, & 5. ab altera, vt patet ex dictis. Nec mirandũ, qđ spissitudo ostii dicta est vnius cubiti, quia de porta templi per Romanos combusti dicit Iosephus 7. lib. de Iudaico bello, quod erat tanti ponderis, quod vix à viginti viris claudebatur.*
8 Et mens. *s. templi quantum ad illam partem quę dicitur sanctum vel sancta.*

✱ Quadrag.

sionis ingreditur. Et dominus noster secundum assumpti
A corporis fragilitatem tentatur, 40. diebus in solitudine,
Matt.4.a. vt post victoriam accedant angeli & ministrent ei.

a *Et latitudinem viginti cubi.* Hiero. Cùm post tribulationes & angustias dicemus cũ Apostolo: *In omnib. tribulati, sed nõ coangustati.* Et cũ propheta: *In tribu. dilatasti mihi.* Tũc nobis latissimus aperitur introitus, q viginti cubi. habet latitudinem. Quia & ipse dualis est numerus, vt superatis mundi certaminibus atq; terrenis, ingrediamur templi penetralia, & audiamus cum discipulis: *Confidite, ego vici mundum.*

2. Thess.1.c. Psal.4.a. Ioan.16.g.

a ¶ Portæ de cuius latitudine & humoris tantum supra dixit.

a eiũs quadraginta cubitorum, & latitudinẽ viginti cubito- 3

a ¶ Quantumuis proficiamus, semper nobis maior profectus aperitur, vnde post introitum templi, rursum ingreditur intrinsecus.

rũ. Et introgressus intrinsecus mensus est in fronte portæ 6
b duos cubitos, & portam sex cubitorum, & latitudinẽ por- 7
tæ septem cubitorum. Et mensus est longitudinem eius vi 9
c ginti cubitorum, & latitudinem viginti cubitorũ ante fa- 10
d ciẽ templi. Et dixit ad me. Hoc est sanctum sanctorum. Et 12

a ¶ Sancti sanctorum.
b ¶ Pro fabrica mundi, & omni visibili creatura, quæ sex diebus condita est.

mẽsus est parietem domũs sex cubitorum, & latitudinem 15

c *Longitudinẽ eius, &c.* Quia ante faciẽ templi & introitu eius præteriti laboris atq; certaminis no... sura semper occurrit quam n..rationem in sing... meris † duplex possidet, duæ decades habent ean...

d *Hoc est sanctum sanctorum, &c.* Hiero Nota, quo...
1 scriptione t...
2 culi dicunt...
3 cta sanctoru...
4 raliter, hic s...
5 sanctorum...
6 riter, vt & p...
7 cta venian...
8 ctũ, sicut p...
9 ta cantica...
10 cum canti...
11 omnium...
12 carmen e...
13 canentes...
14 pulamur...
15 bus. Si aut...
templi san... ctorum est, quantam beatitudinem in templi... ribus æstimare debemus. vnde: *Hoc labor e... spectu meo. Donec intrem in sanctuarium Dei, & ... no. eorum.*

b *Duos cubitos.* Iuxta superiorem sensum per dualẽ numerũ ingredimur ad eum locũ vbi sunt sancta sanctorũ, vnde: Et ipsa porta sex cubitorũ est, per quos ingressi ęternam requiẽ possidemus, quæ in septenario demonstrat.

B

Longi-

Qu...

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quadraginta cubitorum. *hoc patet ex dictis.*

2 Et introgressus. *Hic consequenter describitur pars tẽpli, quę dicitur sanctum sanctorum, cum dicitur.* Et introgressus intrinsecus. *i. sanctum sanctorum, quod dicitur interius templum, sicut in tabernaculo Moysi dicebatur interius tabernaculum.*

3 Mẽsus est in fron. *i. in pariete ex vtraq; parte ostij existẽte.*

4 Duos cubitos. *Hæc est spissitudo parietis siue frontis, paries enim iste nõ est multũ altus, nec sustinet super se aliud põdus, quia solũ diuidit inter sanctũ & sanctum sanctorum in inferiori mansione tẽpli, & ideo nõ describitur tantæ spissitudinis sicut alij parietes tẽpli, propter quod doctores nostri videntur male dicere, quia dicũt eius spissitudinẽ, 6. cubitorum sicut alij parietes claudẽtes tẽplum.*

5 Et portam. *i. aperturam ingressus exteriorem.*

6 Sex cubitorum. *in latitudine.*

C 7 Et latitudinem portæ. *idest, ostij.*

8 Septem cubitorum. *Nam eius latitudo excedit latitudinẽ aperturæ dictæ dimidio cubito hinc, & dimidio cubito inde, sicut dictũ est de cubito integro in descriptione portæ immediatè pcedẽtis.*

9 Et mensus est. *Hoc patet ex dictis suprà vbi describitur sanctum sanctorum quadrum æquilaterum.*

10 Ante faciem templi. *i. partis anterioris templi.*

11 Et dixit ad me. *s. angelus hæc ostendens.*

12 Hoc est sanctum sanctorum. *s. quod est vltimo descriptũ.*

13 Et mensus est. *Hic consequenter describuntur quędã adiuncta templo. Et diuiditur in partes quatuordecim secundum numerum adiunctorum, quæ patebunt prosequendo. Circa primum sciendum, q templum strictè & propriè accipitur pro spatio inter parietes incluso: & secundũ hoc parietes sunt quędam adiuncta, de quibus agitur primò cum dicitur:* Et mẽsus est parietem domus. *idest, parietes templi, accipiendo singulare pro plurali, sicut frequẽter fit in descriptione huius ædificij.*

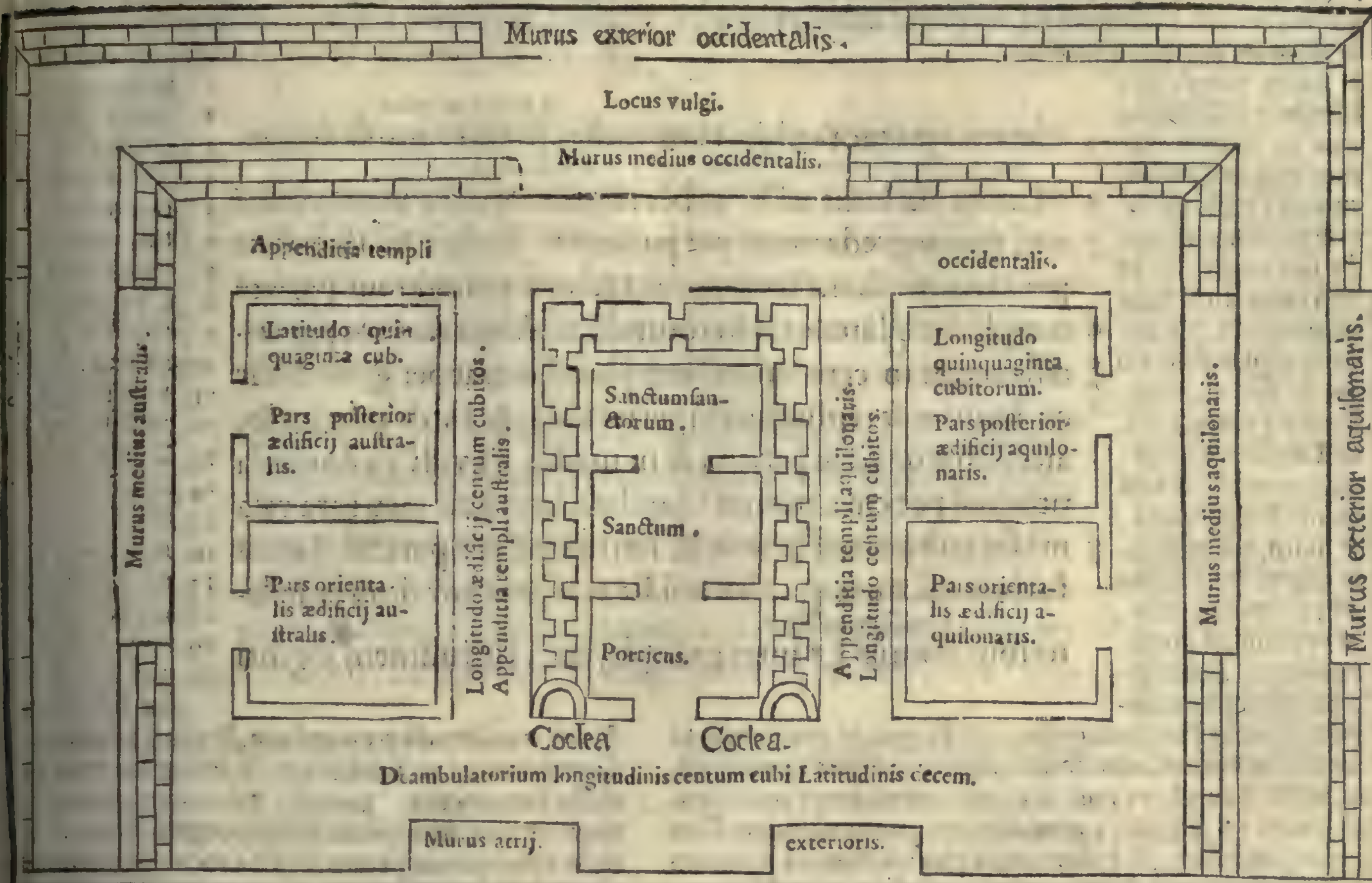
14 Sex cubitorum. *s. in spissitudine: non enim potest aliter intelligi: nam lõgitudo parietum templi est centum cubitorum, & altitudo centum viginti cubitorum, vt plenius infrà dicetur: Et dicit parietem domus, idest, templi, quia paries anterior porticus secundum Hebręos non est tantę spissitudinis, vt inferius dicetur.*

15 Et latitudinem lateris. *Hæc est secunda pars in qua describuntur quædam adiuncta templo, quæ vocãtur hic latera, de quib. dicit Richardus de S. Victore, q sunt deambulatoria, & infrà dicũtur bis 33. i. 66. secundum ipsum & alios doctores Latinos, quorũ sex ponit intra murum in inferiori mansione tẽpli, tria in vno latere eius, & tria in altero, & primũ distat à pauimento per sex cubitos, secundũ per 12. tertiũ per 18. & hoc est in vna parte tẽpli: & similiter in altera. Sed hoc dictũ est irrationabile: quia sic impedirent illuminationẽ templi per fenestras, & aspectũ pulchritudinis parietum templi, qui describuntur interius deaurati cum pulcherrimis celaturis. Item contradicit sibijpsi, vt videtur quantùm ad latera quæ ponit extra templũ, s. 30. in vno latere, & 30. in altero: nam inferius latus siue deambulatorium distat à terra per sex cubitos, & secundũ à primo per alios sex, & sic consequenter de alijs in altitudine muri templi: ex quo sequitur q hæc altitudo habet tricesies sex cubitos vel sexies 30. quod idem est: & sic altitudo murorũ templi est, 180. cubitorum: Ipse verò dicit, q est tantum 120. cubitorũ, sicut de tẽplo Salomonis dicitur 2. Paral. 3. cui assimilat istud templũ, pp qd dominus Hugo Cardinalis dicit, q ista latera sunt sedilia*

dilia iuxta latera templi, interius tamen posita pro sace... uinas laudes cantantibus. Et quia quodlibet latus dicit... bitorũ. istã latitudinem ponit producendo à parietibus ... sus medium. Secundum aũt dimensionem aliam, s. proce... dum longitudinem parietũ templi, quodlibet latus siue ... duos cubitos tantum. Ex quo sequitur, q 20. latera imp... dinem anterioris partis templi ex vna parte quæ est ... rum, & similiter 20. latera ex parte opposita: decem a... implent similiter sanctum sanctorũ ex vna parte, & de... nã eius longitudo est 20. cubitorum. Sex verò latera q... collocat ex vtraque parte ostij templi per modũ infrà fi... cet aũt hoc dictum habeat apparentiam prima facie: ta... detur posse stare. Primò quia sanctum sanctorũ ingredi... tifex summus & semel in anno, vt patet ex veteri & ... mento: & sic non sunt ibi ponenda sedilia pro sacerdoti... esset frustra, qd non est dicendũ. Item dimensio sediliu... hoĩes sedent lateraliter iuxta longitudinem parietis n... sed maior cõiter q̃ illa dimẽsio quæ procedit à parte pa... medium chori vel tẽpli. Ipse verò ponit eam minorem d... vt patet ex dictis: & sic dicta sedilia rẽddit inutilia & ... dendũ, vt de facili põt imaginari. Item contradicit sibi... nit in anteriori parte tẽpli 40. sedilia totam eius long... vtroque latere cõplentia, & tamen cum hoc ponit vn... orationem in quolibet latere, & per consequens contra ... lorũ ostiorũ non põt aliquod sedile poni: nã impediret t... ximè cũ quodlibet sedile iuxta parietem templi ascẽda... bitos secundũ ipsum: pp quod non solũ impediret tran... totaliter obturaret. Oportet ẽt dicere, q quodlibet ost... nus duorum cubitorum latitudinis, & sic tollitur vnũ ... latere & vnũ ex altero, pp quod non remanent nisi ... sic secundũ eius dicta sunt 40. & non 40. Plura ẽt alia ... tia ad eius dictum sequuntur, quę pp prolixitatem om... dico cum Hebręis, q ista latera sunt appenditia latera ... terius, adhærentia: pp quod latera nominantur, sicut ... templũ Salomonis fuerunt appẽditia secundum Hebr... nius ibi dixi, Latera verò de quibus hic loquimur po... tribus lateribus huius tẽpli, s. Occidentali, Aquilonar... li. In Orientali verò non sunt ponenda, eò q ex illa pa... sus templi. In latere verò Occidentali quod est breuiu... appenditia siue latera. In latere verò Aquilonari quo... gius ponuntur 30. & similiter in Australi quod est æq... dinis: & sic habetur numerus lateru siue appenditior... dus aũt ponendi talis est: In templo namq; isto descrip... pilarij prominentes extra parietes ad ipsos fortifican... cõiter in notabilibus & arduis ædificijs. Igitur in part... ipsius templi ponuntur tres pilarij, duo in eius extrem... vnus in medio eius, nã ex parte Occidentis non est ali... vel egressus, & dicti pilarij prominent extra parietem ... bitis ex hoc prominentia pilariorum perforatur in tri... super aliu, & in illis foraminibus figuntur trabes de p... rium, super quæ situantur ligna quę Gallicè dicuntur ... vna parte, & ex altera parte figuntur tollueln, *in p... te appenditia in parte exteriori ad portandum tria t... super aliud: ita, q primum tabulatum tectum est app... ribus, & pauimentum medijs, & secundum est tect... uimentum superioribus. Tertium verò tectum est tan...*

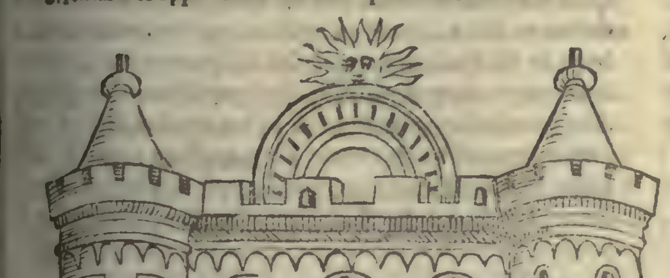
FIGVRA ÆDIFICII TEMPLI.

OCCIDENS.

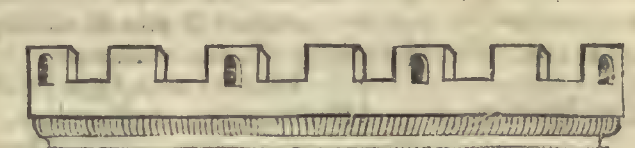

ORIENS.

Figura poſterioris partis ædificij poſterioris templi ſecundum lineas fundamẽtales. Aſpectus altitudinis tẽpli portæ orientalis & appenditiorum circa ipſum. Ezechiel. xli.

Aſpectus ædificij aquilonaris ſecundum altitudinem & longitudinem ſuam. Ezech. xlj. Et ſimile ædificium debet imaginari ſituatum eſſe in parte auſtralis templi.

NICOLAVS DE LYRA.

tibus am hæc tecta ponuntur plana, & ſunt hæc tabulata ſic diſpoſita. ꝙ primũ diſta i terra per ſex cubitos, & ſecundum à primo per alios ſex, & ſimiliter tertiũ cũdo. Et ſic patet, ꝙ iuxta murũ tẽpli aſcendunt ꝑ octodecim, cubitos, nõ cõpu a ſpiſſitudine tabulatorũ, q̃ ponitur duorũ cubitorũ. Et ſic appẽditia aſcẽdunt uſq; ad viceſimũ cubitũ incluſiuè parietũ tẽpli: & tanta eſt altitudo parietis ci dentis appenditia exterius. Et quia inferior manſio tẽpli uſq; ad primũ tabulatũ ſeu cœnaculũ ponenda eſt tredecim cubitorũ, ſicut in tẽplo Salomonis
3.R.6 ideo ſuper appenditia remanet paries tẽpli liber ſine obſtaculo per decẽ cubi ad recipiendũ lumen per feneſtras ad ſufficientẽ illuminationẽ inferioris mar nis tẽpli. Si vero manſionis huius ponatur altitudo quadraginta cubitorũ, ſi dicunt aliqui, ſic adhuc erit conuenientior illuminatio. Et quia mihi videtur ac diſpoſitio decentior, quia per hoc ſeruatur vniformitas triũ manſionũ, idec inferius figuratur. Ex dictis ſequitur. ꝙ in latere Occidentali ſunt ſex lateran appenditia, duo prope terrã diſtincta per pilariũ mediũ & protenſa uſq; ad pilarios in extremitatibus exiſtentes. Et cũ ſpatiũ totũ inter duos extremos pilares ſit viginti cubitorũ, ſecundũ latitudinẽ tẽpli, ſequitur, ꝙ quodlibet appẽditium

ditiũ ſit decẽ cubitorũ ab Aquilone in Auſtrũ, cõprehenſa tamen ſpiſſitudine pilarij medij. Et ſuper duo appenditia inferiora ſunt duo alia media, & ſuper illa duo ſuperiora in omnib. ſimilia. Et ſimiliter dicendũ eſt, de appenditijs in latere Aquilonis exiſtentibus nã ibi ponuntur vndecim pilaris in longitudine parietis Aquilonaris, qui cũ muro claudente appẽditia in parte Occidentali faciunt decẽ intercapedines, in quib ponuntur decẽ appenditia inferiora, & ſuper illa decẽ media, & iterũ ſuper illa decẽ alta ſuperiora, ſicut dictũ eſt de appẽditiis Occidẽtalib. Licet aũt appenditiũ vnũ triplicatũ ſecundũ infimũ & mediũ & ſupremũ modo dicto claudatur ex vna parte, pariete Occidẽtali claudente appenditia Occidentalia: & ex altera parte claudatur pariete Aquilonari, claudente appenditia Aquilonaria, & ſic cõputari poſſet cũ iſtis appenditiis & cũ illis, tamẽ ne itidẽ bis cõputetur, hic tm̃ cõputatur cũ Aquilonaribus. Et eodẽ modo dicendũ de angulari appenditio in parte Auſtrali. I. ẽ à dicto appenditio angulari incluſiuè uſq; ad nonũ cubitũ à fine oppoſito parietis Aquilonaris tẽpli excluſiuè, vt magis videbitur, ſunt centũ cubiti: & ſic decẽ appenditia in hac longitudine collocata occupant centũ cubitos, & per conſequens quodlibet eorum eſt decem cubitorũ ab Occidente in Orientẽ, incluſa tamen ſpiſſitudine pilariorum inter ipſa diuidentium,

a *Quatuor cubitorum.* Hieronymus. Quæ quatuor monstrant elementa, ex quibus vniuerfa funt compacta, & maximè humana corpora: contra quæ fancti dimicantes, & animæ poteftati fubijcientes, merentur interiora introire, & domini arcana cognofcere.

b *Latera autem, &c.* Hierony. Ipfa latera, quæ in circuitu domus erãt et quatuor cubitis à tẽpli pariete feparabantur, iuncta fibi erant: ita vt vnũ latus aliud latus contingeret, & haberet in lõgitudine nõ 30. & tres cubitos, fed bis 30. tres, i. 66. In Leuitico dicitur: In ortu mafculi poft vnam hebdomadã, & illam, quę genuit, & illum qui genitus eft 33. implere dies, vt veniant ad purificationem. Si aũt genuerit fęminam, duplicem obferuare numerum, i. 66 Et quia vt veniamus ad fanctafanctorum, non folum prima indigemus natiuitate, fed & fecunda: vt nati in carne, renafcamur in fpiritu. ideo non 66 fed bis. 33. ponuntur: vt vtraq; natiuitas Deo autori debeatur, & † clementiæ eius: & duplici numero circumeant latera domus, quę templi fulciunt ædificium.

† vniufcuiufque cubiculi. † Trabes autem trabis fuper trabem trium & triginta pedum ingredientes parietem domus.

Leui. 12 a.

† domus. † fundamentum cubiculorum † cubiculi.

† clementis.

A B C

a † lateris quatuor cubitorum vndiq; per circumitũ domus.
¶ Non ex vno latere.
¶ Alias trium.
b † Latera aũt latus ad latus bis triginta tria. Et erant eminẽ
c tia, quæ ingrederentur per parietem domus in lateribus
per circumitũ, aut continerent & non attingerent parietẽ
d templi. Et platea erat in rotundũ afcẽdens furfum per co-
e chleam, & in cęnaculum templi deferebat per gyrũ. Idcir
f co latius erat tẽplum in fuperioribus, & fic de inferiorib.
afcẽdebatur ad fuperiora & in mediũ. Et vidi † in domo latitudinẽ per circumitum † fundata latera ad menfurã cala
g mi fex cubitorum fpacio, & latitudinẽ per parietẽ † lateris
forinfecus quinq; cubitorũ. Et erat interior domus in lateribus domus Et inter gazophylacia latitudinem viginti
¶ Symmachus, exedras.

c *Et erant eminentia, quæ ingrederentur per parietem domus, &c.* Hieronymus. Sancti enim viri in multitudine credentium erumpunt per parietem templi. Per omnia, fcilicet, latera in circumitu, & continent ecclefiæ fundamentum, & tamen non attingunt parietem templi, tantum vidiffe contenti, & de longè inenarrabilia adoraffe myfteria. *Videmus enim nunc per fpeculum in ænigmate*: & pleniffimè tangere atque comprehendere non poffumus veritatem.

d *In rotundum afcendens, &c.* Hieronymus. Quæ pulcherrima figura etiam apud Philofophos, dum cœlum, fol, luna, &c. fidera & punctum terræ, & in humanis c[orpori]bus oculi quafi altera fidera, & figura capitis (quo[d o]mnium fenfuum receptaculum eft) teretèfque digiti & [fe]mora, & brachia hac rotunditate infigniuntur.

e *Per cochleam.* Quæ deorfum funt, fuper anguftic[...]
in ieiunijs, & [...]
vnius cõtinẽ[...]
latimq; dũ [...]
ma cõfcendi[...]
tior nobis vi[...]
tur, vnde: *In [...] tione dilataſti [...]*
f *In cęnacul[...] deferebat, &c* [...]
nymus. In [...]
volumine h[...]
culũ habuit [...]
& Elias. Et i[...]
lorum actio[...]
bita, i. dorca [...]
mula noftra [...]
nis operibu[...]
ma cõfcend[...]
trus quoq[...]
quẽ domin[...]
fiæ fundan[...]
ftituit, tranfcendit cœnaculum, & venit ad tectu[m] Græcè doma, i. tecti folarium, & incognita prius [ec]clefiæ facramenta cognouit. Saluator quoque *i[n cœnaculo] magno & lato*, & in omni forde purgato ftrato, & [...]tuale conuiuium parato, Pafcha fecit: myfteriu[m corpo]ris fui & fanguinis difcipulis tradidit, & æterna[m] agni immaculati feftiuitatem reliquit.

g *Sex cubitorum fpacio, &c.* Hieronymus. His figi[ficatur] quod de hoc mundo, & de terrenis fenfibus, & [...] duarum decadarum numero, qui refertur ad 20 [...]lum in fanctafanctorum: fed & in cœnacula co[...]mur afcendere, & femper habere in memoria, [...] dies conditionis noftræ, & per. 5. fenfus, & per 20 [...] latitudinis afcenderimus cœnaculum templi, & [...] humilitatẽ fenfumque literæ relinquẽtes trãfic[...] fummitatẽ ecclefię, Spiritùfq; fancti cõfortio ga[...]

NICOLAVS DE LYRA.

dentium, & fpiffitudine parietis claudentis exterius à parte Occidentali. In nouẽ aũt cubitis remanentib. de Aquilonari *longitudine tẽpli ponitur cochlea ad afcẽdẽdũ furfum in cœnaculũ tẽpli primũ & fecundũ, & fimiliter ad appẽditia media & fuperiora. Nã ibi ponuntur oftia ex vna parte ad ingreffum appenditiorũ, & ex altera ad ingreffum cœnaculorum: propter q hæc cochlea afcendit vfq; ad fummitatẽ tẽpli, vt per eã fit ingreffus ad tẽpli tectũ, q ab omnib. expofitoribus ponitur planũ. Quod aũt dictum eft de appenditiis & cochlea in* Aquilonari *latere tẽpli. idẽ per omnia intelligendũ eft in eius latere* Auftrali. *Et fi dicatur, q vna cochlea fufficit ad prædicta & per confequens alia fuperfluit, dicendũ eft q non. Nã hæc duplicatio valet ad fecuritatẽ, vt fi immineat periculũ ignis vel aliquid aliud, per plura loca fint afcenfus furfum: pp q in ecclefiis magnis fiũt tales cochleæ cõiter in earũ frontib. ex vtraq; parte. Circa verò duo latera templi, f.* Aquilonare *&* Auftrale *ab omnib. expofitorib. ponuntur duo ædificia à muris tẽpli per viginti cubitos diftantia, & quodlibet duorum ædificiorũ eft longitudinis centũ cubitorũ, & latitudinis quinquaginta cubitorũ, de altitudine verò non fit mentio in textu: probabile tamen eft q eft, feptuaginta quinq; cubitorũ, ita q quælibet triũ manfionum, quæ ponuntur ibi vna fuper aliã fit vigintiquinq; cubitorum. ficut dictum eft fuprà de manfionib porticuum: verumtamen qa latitudo iftorum ædificiorum ponitur in pendulo montis, ideo duæ fuperiores mãfiones tñ eleuatæ funt fuper terrã: ad tertiã, verò defcẽditur p gradus ficut in cellarijs: pp q & earum oftia defcribuntur in laterib. eorum verfus vulgi locum. Reliqua verò circa templum & ædificia ifta dicenda, dicam literam exponendo.*

Ad capiendum verò facilius, quæ dicta funt & dicenda pofita eft quam cernis figura.

His præmiffis ad expofitionem literæ reuertamur: Et latitudinem lateris. *i. appenditii.* 1 Quatuor cubitorum. *cum manifeftum fit per fupradicta, q hic accipitur cubitus humanus, & non geometricus, patet, q fi latitudo cuiuslibet appenditii effet quatuor cubitorum tñ: nulla poffet ibi effe conueniens habitatio, q non eft dicendum, cum defcribatur hic valde decens ædificium. Et ideo dicẽdum, q loquitur hic fcriptura de fpacio exiftente inter terminos pilariorum, & parietẽ exterius claudentẽ appenditia. in quo ponitur quidã murus à termino cuiuslibet pilarii vfq; ad parietẽ exterius claudentẽ appenditia, cuius longitudo eft quatuor cubitorum, & latitudo eadem cum fpiffitudine pilarii: quæ poteft poni duorũ cubitorum vel trium ad plus: nã tales pilarii in altis ædificiis. ficut eft in propofito, funt minus fpiffi de medietate vel circiter q̃ lati, accipiendo latitudinẽ pro eorum progreffu extra parietẽ tẽpli. Cum igitur progreffus fit 5. cubitorum, vt fupra dictum eft, & murus ei coniunctus quatuor: fequitur q fpacium q eft inter murum templi cui adhærent appenditia, & murum ipfa claudentem exterius fit 9. cubitorum. Alia verò dimenfio appenditiorum eft 10. cubitorum vt fupra dictum eft, comprehenfa tamen pilariorum & murorum diuidentium appẽditia fpiffitudine. In tali enim fpacio poteft effe habitatio cõueniens.* 2 Vndique per circuitum domus. *i. templi. Et quia in parte* Orientali *non funt appenditia, patet, q circumitus non accipitur hic pro ambitu ex omni parte, fed ex trib. partib. tñ. Nec tamen adhuc integrè, nã appenditia* Aquilonaria *&* Auftralia *non procedunt vfq; ad terminum* Orientalẽ *murorum templi fed remanent 9. cubiti pro cochleis, vt prædictum eft. Nec mirum de tali acceptione circumitus, nã alibi in hoc ædificio accipitur circumitus pro ambitu ex duabus parti[bus ...]*

3 Latera autem latus. *i. appenditia fic funt difpofita, quod vnu[m ...]ctum alteri, vt dictum eft fuprà, & patet in figura.*

4 Et erant eminentia. *fic iungatur hæc litera.* Et erant emi[nentia ...] *pilarii eminentes vltra murum templi.*

5 Per parietem domus. *i. difpofiti proportionabiliter fecundum [...] parietis templi.*

6 Quæ ingrederentur. *fpatium vltra murum templi.*

7 In lateribus per circumitum. *ideft, pro lateribus, feu appen[...]dis modo fupradicto. Et eft ifte modus loquendi quo ponitur hæc præ[...] ifta præpofitione pro. fatis frequens in* Hebræo.

8 Vt continerent. *ideft, vt pillarii fuftinerent appenditia med[ia ...]ra per trabes in eis pofitas modo fupradicto.*

9 Et non attin. pari. tem. *i. ligna dictorum appenditiorum n[...] pariete templi, ficut ex oppofita parte figuntur in parte claudente [...]ditia, vnde in* Hebræo *fic habetur: Et non tenerentur in pariete te[m]pli. Ex [...] patet, quòd non attingere, hic accipitur pro non infigi.*

10 Et platea. *Hæc eft tertia pars in qua defcribit cochleas temp[...]tur:* Et platea erat in rotundum. *ideft quædam vacuitas rotun[...] draturam murorum, in qua tamen ponuntur gradus circulariter [...] quæ Gallicè vocatur* vic.

11 Et in cœnacu. tem. *i. primum folarium & fecundum. nam h[oc ...] nitur habere tres manfiones, ficut & templum Salomonis.*

12 Deferebat per gyrum, *i. per circularem afcenfum.*

13 Idcirco latius erat templum, *quia in templo ponitur dupl[...] vnum fuper aliud, vt dictum eft. Idcirco templum dicitur latius i[n fupe]rioribus manfionibus quàm in inferiori, nam immediatè poft [...]mum reftringuntur parietes à parte inferiori, ficut apparet in ædi[...]bus folaria, fic fecunda manfio eft latior quam prima, quia par[...]ftant, & fimiliter tertia manfio eft latior quam fecunda.*

14 Et vidi in domo. *Hæc eft quarta pars in qua reuertitur [...] aliqua de dictis appenditiis, quæ dimiferat, dicens:* Et vidi in d[om]o [...] *templi.*

15 Altitudinem per circumitum fundata latera. *ideft, appe[nditi]a.*

16 Ad menfuram calami fex cubitorum. *Tantum enim [...]tum (quod eft tectum inferiorum appenditiorum) à terra. & [...] latum fecundum quod eft tectum mediorum appenditiorum. [...] fuperiorum tantum diftat a primo tabulato & fimiliter tectum [...] tabulato fecundo.*

17 Et latitudinem per parietem lateris forinfecus quinque [c]ubito[rum]. *Tanta enim fpiffitudinis defcribitur paries claudens appenditia [...]riori, ex oppofita verò parte clauduntur muri templi.*

18 Et erat interior domus. *ideft, templum.*

19 In lateribus domus. *ideft, circundatum appenditiis in trib[us partibus ...] fuprà dictum eft.*

20 Et inter gazophylacia. *Hæc eft quinta pars, in qua [...] ftantia inter murum templi & ædificium* Aquilonare *ex vna p[arte ... &] murum templi & ædificium* Auftrale *ex altera quæ eft 20. cubit[orum ...]*

a *Et ostiam.* Hier. Pulchrè in ostio contra Aquilonē lo- orationis est, vt secundum Apostolum *sine intermissio- emus*: & cum Ieremia dicamus: *Non taceat pupilla oculi* vel præsentia mala vitare cupiētes, vel pro præteritis gratias agentes. In tabernaculo. n. huius corporis semper ingemiscimus, dicimusq;: *Miser ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?*

b *Ostium vnum ad viam &c.* Hier. Post frus n. Aquilonis timus ad Austra le calorem, & tñ rum orationis q̄ ritus locum in Aquilonis ostio, vt eudamus pericula in australi, vt agamus gratias pro præteritis, & sit nobis vitæ secura posses sio. Quinque autē cubiti & in hoc loco quinos indicant sensus, per quos de terrenis ad altiora ascendimus.

c *Et ædificiū quod.* Vt, s. post labores & pericula & seculi istius fluctus atq; naufragia (de quibus Ieremias scribit, & Daniel & Zacharias) verum & legitimum 7. decadarū sabbatum consequamur, & sit nobis æterna requies, & p 5. cubitorū latitudinē veniamus ad longitudinē 90. cubitorū. In qua ętate, de repromissione Sara filium genuit, q̄ 90. annorum, i. nouem decadarum peperit Isaac, iuncta Abraham centenario, i. decem decadarum habenti mysterium. Qui numerus quid significet, sequens scriptura mōstrabit.

d *Centū cubito.* Hierony. Qui numerus perfectus est decem decadarū, vt & mente & sermone & operibus dño seruiamus, recordantes illud Apostoli. *Vt possimus scire, quæ sit latitudo & longitudo, profundum & altitudo.*

a cubitorū in circumitu domus vndique, & † ostiū lateris ad
a ¶A qu[illegible] exardescunt mala super terram.
orationē: ostium vnum ad viā Aquilonis, & ostium vnum
b ad viā Australem: & latitudinē loci † ad orationē quinque
c cubitorū in circumitu. Et ædificium qđ erat separatū versumq; ad viam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum, paries aūt ędificij quinq; cubitorum la-
¶Erat. scilicet
titudinis p circumitum, & longitudo eius nonaginta cubitorum. Et mensus est domus longitudinem centum cubi-
¶A sancti s sanctoru
torum, & qđ separatum erat ędificium, & parietes eius lō-
d gitudinis centū cubitorum. Latitudo aūt ante faciem domus, & eius qđ erat separatum contra Orientem, centum cubitorū. Et mensus est longitudinem ędificij cōtra faciē

Gen 21.a.
† ostia cubiculorum tendebat ad interstitium relictum.
† relicti.
† coram solatio.
Ephes. 3.d.

c *Et* — a *Et*

NICOLAVS DE LYRA.

cubitorū inde. Hæc aūt ædificia vocātur hic gazophylacia, sicut plenius exprimitur c. seq. vbi principaliter agitur de istis duob. ædificiis, hic autem non agitur de eis, nisi ratione distantiæ à templo.

1 In cir. do. vndi. i. ex duob. laterib. Sicut. n. suprà dictum est, ex minus non semper dicit totalem ambitum in descriptione huius ga..ij, nec etiam in communi modo loquendi.

2 Et ostium. *Hæc est sexta pars, in qua agitur de loco orationis, in quo secundū omnes expositores, orabant illi, qui tēplum ingredi nō debant: & ideò cum dicitur:* Et ostium lateris, &c. *Non pōt intelligi, q̄ istud ostiū sit in muro templi, vt aliqui exponunt, quia sic nō poterant ingredi locum orationis, nisi prius ingrederentur templum, & sic sequeretur contradictio. s. q̄ ingrederentur tēplum, & non ingrederentur, vt patet ex dictis. Lateris igitur hic accipitur pro appēditiis, sicut in præcedentibus. Et accipitur singulare pro plurali. i. laterum siue appenditiorum. Et est sensus: Et ostium lateris ad orationem, i. ostium per quod intratur in locum orationis est versus appenditia quibus immediatè coniungitur locus orationis.*

3 Ostium vnum ad viam Aquilonis, &c. *Ab angulo. n. Orientali ipsius templi protenditur vnus murus vsq; ad angulum Orientalē ędificij Aquilonaris, in quo ponitur istud ostium per modum superius figuratum, & eodem modo ex alia parte templi vsque ad australe ędificium, ideo subditur.*

4 Et ostiū vnum ad viam Australem. *i. ad partem Austri.*

5 Et latitudinem loci ad orationem quinque, &c. *Et hęc latitudo intelligitur sub dio.*

6 In circumitu. *idest, circa tres partes templi & eius ædificia. Iste n. locus circumit totum templum, & eius ædificia parte Orientali excepta.*

7 Et ædificium qđ erat. *Hęc est septima pars. Partem istā expositores latini cōiter exponunt de quodam ædificio quod dicunt situm inter Occidentalē partem tēpli & locum vulgi. Hebræi verò exponunt hoc ędificiū, vt dictum est suprà, & merito, vt videtur. Quia in textu nō dicitur pro quo deseruiat, cū tamen de alijs ędificijs indicatur: propter quod cum ipsis exponā textum de tēplo & aliquib. sibi adiunctis. Et describitur hic latitudo tēpli cum suis appenditijs, & locus orationis in latere Occidentali, cum dicitur:* Et ædificiū quod erat, &c. *Secundum quod dicit Ra. Sa. per ædificium hic intelliguntur illa, quę sunt templo adiuncta, & per separatum ipsum tēplum ratione supradicta 40. cap. & hoc patet per literam Hebraicam, quæ sic habet: Et ædificium quod erat corā hauguisera versus mare. Et dicitur, q̄ hauguisera significat ędificium valde notabile, propter quod dicitur, q̄ intelligitur de templo. Et potest etiam dici separatum propter eius eminentiam respectu aliorum ædificiorum. Et ideo sic dēt habere nostra trāslatio:* Et ædificium quod erat separatum. *i. adiunctum ipsi templo. Nomina. n. Hebręa sunt indeclinabilia: sicut cornu & gelu: propter quod in transferendo positus fuit nominatiuus casus pro datiuo, vel fortè factum fuit hoc scriptoris vitio.*

8 Versum que ad viam, &c. *i. ad Occidentem: quia mare mediterraneum claudit Iudęam ab Occidente, in qua describitur situs huius templi: vt patet suprà, in principio 40. cap.*

9 Latitudinis septuaginta cubitorum. *In quibus includitur quod subditur.*

10 Et

10 Paries autem ædificij quinque cubitorum, &c. *Et similiter quinque cubiti de loco orationis supradicti. Numerus autem iste sic intelligitur: Latitudo templi inter parietes 20. cubitorū. Duo parietes. 12. cubitorum, vt patet ex supradictis in textu. Prominētia pilatorum vltra parietes hinc & inde 10. cubitorum. Latitudo appenditiorum hinc & inde 8. cubitorum. Paries claudens appenditia hinc & inde decem cubitorum. Et latitudo loci orationis similiter 10. cubitorum, vt patet ex dictis in textu. Isti verò numeri simul iuncti faciunt 60.*

11 Et longitudo eius nonaginta cubitorum. *quia sicut suprà dictum est, à termino Occidentali appenditiorū procedendo versus Orientē vsq; ad locum coclex vbi terminantur appenditia sunt 100. cubiti, de quibus rescinduntur hic 10. s. appenditiorum angularium clausorum ex vna parte, s. pariete Occidentali, & ex altera parte. s. pariete Aquilonari: propter quod illud spatium potest computari ex vtraque parte, vt suprà dictum est: hic autem computatur in Occidentali parte, & ideo rescindendum est à parte Aquilonari: aliter idem bis computaretur. Et idem dicendum est de angularibus appenditijs in parte Australi.*

12 Et mensus est domus. *idest, templi.*

13 Longitudinem centum cubitorum. *Et qualiter istud sit intelligendum, exponitur cum subditur.*

14 Et quod separatum erat. *& pro, idest, quod separatum erat ædificium, &c. idest, templum quod dicitur separatum cum ędificio appenditiorum.*

15 Et parietes eius, *s. ędificij appenditiorum.*

16 Longitudinis centum cubitorum. *Tot enim sunt cubiti ab illo loco templi, vbi incipiunt appenditia versus Orientem, vsq; ad eorum terminum in Occidente: & sic non mensuratur hic tota lōgitudo templi, sed remanent nouem cubiti versus Orientem, à quibus exclusiuè incipiunt appenditia.*

17 Latitudo autem. *Hęc est pars octaua in qua describitur quędam platea existens inter templum & atrium interius. Ad cuius intellectum sciendum, quòd platea dicitur à platos quod est latū vel latitudo, propter quod latitudo ponitur pro platea aliquando, & ecōuerso, & sic est in Hebræo, & adhuc magis: nam dictio Hebraica, q̄ ponitur hic est æquiuoca ad latitudinem & plateam: & hic ponitur pro platea, & similiter latitudo cum dicitur:* Latitudo autē ante faciem domus. *Et quæ sit ista domus, subditur.*

18 Et eius. &c. *&, pro, idest, eius quod erat separatum, per quod significatur templum, vt suprà dictum est.*

19 Contra Orientem *i. contra atrium interius quod est in Orientali parte respectu templi.*

20 Centum cubitorum. *scilicet, longitudinis secundum longitudinem atrij interioris intra parietes, quæ suprà 40. cap. dicitur centum cubitorum. Et hæc longitudo plateæ accipitur ab Aquilone in Austrum, spatium autem eius ab Oriente in Occidentē, s. inter atrium interius & templum 10. cubitorum, vt magis videbitur c. seq. Et isti decem cubiti à termino pilariorum Orientalium templi vsque ad murum Occidentalem atrij interioris accipiuntur.*

21 Et mensus. *Hęc est pars nona in qua describitur mensura tēpli tota secundum longitudinem & pręcisè, s. sine appenditijs, sicut suprà posita est, partialiter tamen cum appenditijs, dicit igitur:* Et mensus est longitudinem, &c. *sequitur.*

a *Et fenestras obliquas.* Hier. Ignosce lector difficultati, & veniam tribue confitenti Per fenestras.n.obliquas, & in modũ retis factas & q̃ semper clausæ sunt, aspicimus:& vix vsq; ad interiorem domum cordis nostri oculũ possumus intromittere, vt oĩa, q̃ cernimus, & in vmbra videam⁹ & imagine: vt cũ Apostolo clamemus: *O profundũ diuitiarũ sapientiæ & scientiæ Dei,&c. Quis cognouit sensum domini,* nisi magni consilij angelus? qui sua potest dignis aperire mysteria.

Rom. 11.

Isa. 40. c.

† extrinsecus latas, & intrinsecus strictas.

b *Ecthecas.* Quas Romæ vocant solaria de cœnaculorũ parietib. eminentia, vel mœniana ab inuentore, q̃ nõnulli Græcorum, ἐξώστας vocant.

† obductæ desuper.

Mœnia.

c *Faciẽ hominis iuxta palmam,&c.* Hier. In principio enim subiacemus concupiscentiæ: quę refertur ad vitulum: propter terrena opera. Et alia sunt carnalia, alia spiritualia, quorum extremũ Aquilæ deputatur. Cum

Cũ aũt intrauerimus sancta sanctorũ & possederimus interiora templi. nihil indigemus nisi rõne & fortitudine, quorum alterũ ad sensum atq; prouidentiã, alterum ad animi refertur perseuerantiam. Oĩs igitur paries per circumitũ tẽpli à pauimento vsq; ad laquearia, Cher[ubim] habebat & p[alm]... mira arte ca... Post q̃ aperi... sanctuariũ pe... tuor angulos... faciem sanct... Prius. n. ha... sciẽtiæ multi... per q̃ de hos... riã cõlequm... postea. nobi... ctuariũ aperi... templum qd̃... quatuor angu... stationem... mam. quæ in... vergat parten... drangulus. n... li firmatur b... in mystico n... quatuor ele... (ex quibus... oĩa solida &... tua) significa... cta verò cõtr... sanctuarij a... bant ante quod sanctuarium erat species altaris li...

eius qđ erat separatum ad dorsum † hecthecas ex vtraque parte centũ cubitorũ: & tẽplum interius & vestibula atrij

a limina & fenestras † obliquas † hecthecas in circumitu per

b

a Ipsum templum. b Sapientiæ & vita quod est in paradiso.

tres partes cõtra vniuscuiusq; limen stratumq́; ligno p gyrum in circumitu. Terra aũt vsque ad fenestras, & fenestrę

a ¶ Vt nequo ven... perfectum est

† clausæ super ostia, & vsq; ad domũ interiorem & forinsecus p oẽm parietẽ in circumitu intrinsecus, & forinsecus

a Nihil enim absq; mensura & ratione in templo Dei b ¶ In lignis. s. quæ a pauimento vsque ad fenestras ... d ... signũ vict... e ¶ Post scientiæ multitudinẽ.

ad mensurã & fabrefacta Cherubim & palmæ: et palma

a ¶ Vt vnum duarum palmarum lateribus vallaretur. b ¶ Non quatuor vt supra hominis ... & leonis, vituli & aquilæ.

inter Cherub & Cherub. Duasq; facies habebat Cherub,

¶ in quo ratio. a ¶ In quo furor, qui significantius græcè tim... non ... qui perturbatio ... & vitio proximus, sed qui mentis consolidat mollitiem, & animum ... facit fortiorẽ.

c faciẽ hoĩs iuxta palmã ex hac parte, & faciem leonis iuxta palmã ex alia parte expressam: per oẽm domum in circũitu de terra vsq; ad superiorẽ partem Cherubim, & palmę cęlatę erant in pariete tẽpli. Limen quadrangulũ, & facies

a *Al...*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hecthecas,&c. *Ad intellectum huius partis sciendum, q̃ expositores Latini dicunt, q̃ hecthecę sunt ante solaria: sed hec significatio non habetur ex aliqua deriuatione Græca vel Latina, ppter q̃ videtur simpliciter ficta, & maximè quia dictio Hebraica hic posita significat pilarios, qui inseruntur parietibus magnorum ædificiorum ad ipsa fortificãdum, sicut dicit Ra. Sa. in glo. super locũ istum: cui quantum ad hoc videtur esse credendũ, cum fuerit peritissimus in Hebræo. Dicit igitur propheta:* Et mensus est longitudinem ædificij contra faciem eius quod &c. *Quia separatum ędificium intelligitur tẽplum, vt dictum est. supra per faciem eius pars prima, & per dorsum vltima. Est igitur sensus q̃ angelus mensurauit lõgitudinẽ tẽpli à principio vsq; ad finẽ. Et ne aliquis crederet, q̃ pilarij Oriẽtales & Occidentales nõ includerẽtur in hac lõgitudine, eò q̃ prominẽt vltra muros claudẽtes ab Oriẽte in Occidẽte, ideo remouet hoc di.* Hecthecas ex vtraq; parte. *i. pilarios prominentes ex parte Orientis & ex parte Occidentis simul includendo.*

2 Centum cubitorum. *Hic aũt numerus sic colligitur, prominentia pilariorum à parte Orientis 5. cubitorum paries claudens lõgitudinem porticus templi 5. cubitorum. Porticus.n. non tantũ ascẽdit in altum quantũ ipsum templum: pp quod paries iste ab Hebręis ponitur minoris spissitudinis vno cubito q̃ paries sit templi. Latitudo verò porticus 11. cubitorum, vt habetur supra in fine 40. c. Paries Oriẽtalis templi sex cubitorum. vt patet suprà, circa principiũ huius capituli. Longitudo templi quantum ad partem, quę dicitur sanctum vel sancta 40. cubitorum, vt patet ibidem. Paries diuidẽs inter sanctum & sanctum sanctorum, duorũ cubitorum. Paries.n. iste ascendit in altum per 20 cubitos tantũ, nec portat aliquod pondus pp quod minoris spissitudinis est ponendus. longitudo sancti sanctorum 20. cubitorum, vt patet suprà, circa principium huius cap. Paries Occidentalis templi 6. cubitorum. Prominentia pilariorum vltra parietem 5. cubitorum, qui simul iuncti faciũt 100. cubitos.*

1. pars.

3 Et templum. *Hæc est pars decima, in qua supplet aliqua superius dimissa: nã superius non fecerat mẽtionẽ de hecthecis siue pilarijs: qui tamen sunt in aliquib. alijs ædificijs à tẽplo, ideo dicit.* Et templũ. *Ibi est punctus, propter quod per templũ hic significatur pars anterior templi, quæ etiam alibi nominatur templũ exterius.*

4 Interius. *i. sanctum sanctorum, quod dicitur templũ interius.*

5 Et vestibula atrij. *i. porticus atriorum: nam hic accipitur singulare pro plurali.*

6 Limina & fenestras &c. *q.d. sicut dictum est suprà, quòd hæc tria habent limina & fenestras obliquas, sic similiter habent hecthecas siue pilarios ista ędificia fortificantes.*

7 Per tres partes. *In Hebr. habetur:* His tribus *s. tẽplo interiori & exteriori, & porticib. atriorũ insunt pilarij sicut limina & fenestrę obliquæ. Et ad eundem sensum trahenda est litera ista.* Per tres partes. *i. per tria ædificia dicta dispositi sunt pilarij sicut limina & fenestrę.*

11 pars.

8 Contra vniuscuiusq;. *Hęc est pars 11. in qua describitur ornatus parietũ templi à parte interiori. Circa quod sciendum, q̃ parietes templi Salomonis fuerunt interius operti lignis, ... tur 3. Reg. 6. ad hoc, vt cęlaturæ & picturæ aureæ melius conseruarentur in ligno quàm in lapide. Et idem dicitur hic de isto tẽplo, licet inuolutè. nã translatio nostra videtur in plurib. ... ua. Dicit igitur:* Cõtra vniuscuiusq; limen. *Ly* vniusc... *non est de textu, quia non est in Hebręo. Similiter quòd sul...*

9 Stratumq;. *Ly quòd non est de textu. Hæc est.n. litera ... ca;* Contra limen *s. templi.. Aßer ligni, i. asseres lignei co... tes vndique interius parietes templi ratione pręmissa: Quo ... mitur altius magis per partes, cum dicitur.*

10 Terra autem. *i. à terra vsq; ad fenestras erat talis ... ra lignea. Et tali modo loquendi frequenter vtuntur Hebrę... tini, s. subintelligendo hanc prępositionem à.* 11 Et fenestræ clausæ *In Hebręo sic est:* Et fenestræ opertæ, *s. asseribus ... q.d. non solum parietes vsque ad fenestras erant operti ... gneis, sed etiam aperturę parietũ pro fenestris erant sic ... circumitu fenestrarum.* 12 Super ostia. *Similiter erant ... rę & picturę infrascriptę, vt sit vniformitas ostiorũ & ...*

13 Vsq; ad domũ inte. *i. in sancta sanctorũ erat talis ...*

14 Et forinsecus. *i. in alia parte, quę dicitur templum ...*

15 Per oẽm pa. in cir. *s. ante & retro, et à dextris & à ...*

16 Intrinsecus & fo. *Ex hoc dicũt aliqui expositores L... iste ornatus cherubim & palmarũ nõ solũ erat in templo à ... teriori, sed ẽt exteriori. Sed nõ est verisimile, q̃ talis ornat... terius ad ventũ & pluuiã: Nec habetur ad hoc simile de t... lo Mo. si: nã exterius fuit opertũ de pellib. arietũ sagis cili... terius aũt fuit ornatũ cortinis diuersorũ colorũ & tabulis ... tis. Similiter templũ Salomonis habuit talẽ ornatũ interius ... ideo sicut dicũt Hebręi, & melius, vt videtur.* Intrinsecus & forin. *intelligũtur de sancto sanctorũ, & de alia parte, q̃ dici... sicut dictũ est ante immediatè.* 17 Ad mensurã. *i. ęq... tionabiliter factus est talis ornatus in anteriori parte tẽp... tur tẽplum exterius, sicut in sancto sanctorũ.* 18 Et fab... *.i. artificialiter facta.* 19 Duasque fa. ha *In visione v... scribitur in principio huius lib. Cherubim dicũtur habere ... facies. Cætera patet vsq; ibi.* 20 De terra vsque &c *... cũt aliqui expositores nostri, q̃ talis ornatus nõ solũ erat in ... inferiori ipsius templi, sed ẽt ĩ medio & superiori. Sed hoc ... tur esse verũ, qa talis ornatus est, p reuerentia cultus diui... deputatur tãtũ inferior mãsio. Media verò & superior ad ... dũ cortinas & alia vtensilia & iocalia ad templũ ptiner... cũ dicitur:* De terra vsq; ad superiorẽ partẽ, *subintel... est inferioris mãsionis, & sic exponũt Hebręi.* 21 Limen *... Heb. hẽtur:* Postis. *i. postes accipiendo singulare p plurali ... queter fit ĩ descriptione huius ędificij: & sic fuit ĩ tẽplo ... sicut dicitur 3. Re. 6. d. Fecit ĩ introitu tẽpli postes de lign... quadrãgulatos.* 22 Et facies san. & c. *Hęc est 12. pars ... uiter scdm Hebr. describitur vna visio facta prophetæ:*

orna-

a aspectus sanctuarij cõtra aspectũ altaris lignei trium cubi 1
torũ altitudo,& longitudo eius duorũ cubitorũ,& anguli
a ¶ Vir s qui in abdita templi me introduxerat.
eius,& lõgitudo eius,& parietes eius lignei. Et loquutus est
a ¶ Altare ligneum quod,& angulos habet & cornua,quod s.in similitudine rubi ardens non combu ritur,de qua var ft in conspectu meo men adner e s,qui tri.me. b ¶ Vtriusq; testamenti sacramenta. 2
ad me. Hæc est mẽsa corã dño. Et duo ostia erant in tem-
a ¶ Vt in historia spiritualem habeamus intelligentiam,& in tropologia historiæ veritatem,alterum enim altero indiget.
plo,& in sanctuario: et in duob. ostijs ex vtraq: parte bina 3 4
b erant ostiola,quæ in se inuicem plicabantur. Bina.n. ostia 5
erant ex vtraq; parte ostiorũ. Et cęlata erant in ipsis ostijs 6
a ¶ De quibus supra dictum est b ¶ Vt post s entiæ plenitudinem intrantibus victoria præbeatur.
templi Cherubim: et sculptura palmarũ sicut in parietib.
quoq; expressa erant. Quamobrem,et erãt grossiora ligna 7
c in vestibuli fronte forinsecus,super q̃ fenestræ† obliquæ,et 8
a ¶ Postibus superliminaris
d similitudo palmarum hinc atque inde in †humerulis vesti-
¶ Nihil.n.in templo Dei absque mensura,& sapientia.
e buli, secundum latera domus latitudinemque parietum.

A a *Altaris lignei.* In quo ignis succenditur .i. mensa thymiamatis,quæ nihil ab igne patitur,sed in igne fit purior sit sanctorum opera de quibus dicitur. *Vniuscuiusq; opus q le sit ignis probabit* Non pereunt,sed igne puriora & clara fiunt. Sic altaris ligna,quæ de lignis sunt paradisi, ige vitiorum non cmantur, sed pura redduntur. mirum hæc de sanctuario, & interitibus templi, & al ri thymiamatis cli, cum etiam quod genus ligni: vel lini habs similitudinem cius asserit mundus fit.

b *In duob. ostijs,&c.* Hieron. Solent.n.in iorib. triclinijs B ta ostia hærere si tq; coniungi, vt ior introitus, nõ labus & ingentis, sed quatuor oribus claudatur vel aperiatur foris.

c *Grossiora ligna, &c.* Vt firmitatem haberent, & cœlaturam possent recipere. Iuxta intelligentiam spiritualem firmiora,& cælatura sunt ostia,vt firmitatem ha- D beant & pulchritudinem, ne quis sanctasanctorum similis Oziæ possit irrumpere,& sibi sacerdotium vendicare. 2.Para. 26.d.

d *Super quæ fenestræ obliquæ,&c.* Hieronymus. Vel abscõditæ, vt ipsum quoq; lumen quod præbebatur intrinsecus,nõ haberet perfectam scientiã,nec clarum lumen, & cunctis patens, sed multis ex parte esset absconditum: *quia vidimus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* 1.Cor.13.d. Et nõdum nouimus, sicut oportet nos scire. *Cùm autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.* Ibidem.

e *Hinc atq; inde,&c.* Pulchre nõ posuit E dexteram,& sinistrã ne quid sinistrum in his, quæ magna sunt, & arcana diceret videret, sed hinc atq; inde, vnde. *Si quis te percußerit in dexteram maxillam,præbe ei,& alteram.* Matth.5.f. In sancto enim viro vtrunque perfectum est.

† extrinsecus latæ intrinsecus strictæ.
† lateribus.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

d. *hec trãslatio nostra videtur esse corrupta,cũ dicitur.* Et facies aspectus sanctuarij contra aspectũ altaris lignei. *nam litera Hebraica talis est.* Et facies sanctuarij visio sicut visio. *Et est sensus,* ꝙ propheta *vidit in sanctuario visionẽ similem illi q̃ viderat super flumen Chobar,quæ describitur in principio huius libri: & hic terminatur* versus *in Heb. & sequens immediatè sic incipit.* Altare ligneũ 3. cubitorũ altitudo eius: *vbi describitur mensa propositionis, vnde postea subditur.* C Et loquutus est ad me *s. angelus.* Hæc est mensa corã dño. *Pōt aũt translatio nostra sic exponi.* Et facies sanctuarij aspectus contra aspectũ altaris. *s. incensi, secundũ expositores latinos altare describitur situatum ante parietem sanctisanctorum, vt patet Exod. 30. & 3. Reg. Et sic ex opposito mutuò se respiciunt.*

1 Lignei trium cubi. *Contrarium videtur. nam Exod. 30. & pluribus alijs locis vocatur altare aureum. Dicendum, ꝙ mensa propositionis, de qua loquitur hic scriptura secundum Hebræos, & altare incensi. de quo loquitur hic secundum Latinos, vtrumque dicitur in Exo. ligneum interius, & aureum exterius: sed de auro hic tacetur nam alibi satis exprimitur.*

2 Et duo ostia. *Hæc est pars 13. in qua describitur formo ostiorũ templi, cum dicitur.* Et duo ostia erant in templo. *s. exteriori.*

3 Et in sanctuario. *i. in templo interiori, non sic intelligendo, ꝙ in quolibet essent duæ aperturæ, sed vna tantum: & perconsequens ostiũ tantũ, tamẽ quodlibet habebat duas portiones, iõ subditur*

4 Et in duobus ostijs. *s. principalibus.*

5 Bina erant ostiola. *Sic adinuicem copulata, & vnum potest claudi, & aperiri sine alio: sicut apparet in ostijs, quæ dicuntur fracta & similiter in fenestris. Bina.n. ostia erant ex vtraq; parte ostiorum. Quod exponitur dupliciter. Vno modo, ꝙ in quolibet ostio principali sint duæ valuæ, quæ claudantur in medio aperturæ, & qualibet valua sit fracta modo dicto. Alio modo, ꝙ vna valua claudat totam aperturam, sed vna claudat a parte interiori parietis, altera vero parte exteriori, ita ꝙ quãdo clausæ sint valuæ istæ, appareat paries iste vniformis interius & exterius, & quasi continuus, quia similis pictura dicitur fuisse in ostijs sicut in parietib. vnde subditur*

6 Et cœlata erant in ostijs, &c. *Et tamen istæ valuæ intelligendæ sunt fractę, sicut dictum est.*

7 Quamobrem erant grossiora li. in vesti. *i. porticus.*

8 Fronte forinsecus. *Quod exponunt aliqui latini, dicentes, ꝙ in fronte porticus erant cœlaturę maiores, & magis prominentes quã in templo, ad ꝙ requirebatur maior grossities lignorum. Sed hoc non videtur verum, quia sicut dictũ est suprà, talis ornatus nõ erat in tẽplo exterius, et multò minus in frõte porticus exterius, hic aũt dicitur.* Erãt grossiora ligna in vestibuli frõte forinsecus, *& dato, ꝙ essent ibi, non tamen est aliquo modo verisimile, ꝙ essent magis prominentes cęlaturę, & per cõsequens magis notabiles, q̃ in templo, propter quod trãslatio nostra videtur hic esse corrupta. Nã in Hebręo non habetur quamobrem, & ideo litera sequens non continuatur literę precedenti de cęlaturis, sed incipit alia sententia, cuius talis est litera in Hebręo.* Et spissum lignum super faciem porticus extrinsecus & fenestræ obliquæ, & palmæ hinc, & inde in humerulis porticus, & lateribus domus, & trabib. *Dicẽdũ igitur, ꝙ hęc est pars 14. in qua post descriptionẽ ornatus templi quantũ ad sanctum, & sanctumsanctorum, describitur ornatus quantum ad templi porticum, præmittitur tamen vnum de fortitudine huius ędificij, cum dicitur. Et spissum lignum. i. grossum Super faciem porticus exterius, ad retinendum ędificium fortius ex transuerso parietum, sic.n. solet fieri in frontib. ędificiorum. Et subditur de ornatu. Et fenestrę obliquę supple sunt in porticu ad eius illuminationem sicut in templo. Et palmę. s. cęlatę. hinc, & inde in ipsa porticu, ex parte tamen interiori. In humerulis, porticus & lateribus domus. Dicuntur aũt hic humeruli claudentes porticum ex vtraque parte ostij. Et nominantur humeruli: quia sunt breuiores quàm alij. s. 5. cubitorum, vt dictum est suprà, in fine. 40. cap. Latera verò dicuntur muri claudentes porticum ab Oriente in Occidentem, qui sunt 40. cubitorum secundum latitudinem porticus, sicut dictum est in fine 40. cap. Dicuntur etiam latera domus, quia continuantur muris claudentib. longitudinem templi, & in trabibus. s. interiorib. sunt similiter palmę cęlatę ad ornatum. Licet aũt litera nostra discrepet ab Hebraica. pōt tamen exponi secundum eandem sententiam sic. Quamobrem, quę, subintelligitur, licet non exprimatur & illa est fortificatio ędificij. Et est similis modus loquendi 2. Reg. 5. a. Qui percusserit Iebusęum, subintelligitur, fiet magister militiæ: licet ibi non exprimatur, sicut plenius fuerat declaratum ibidem.* Erant grossiora ligna, &c. *ex causa dicta. Super quę obliquę fenestrę: quia sunt in altiori situ quàm hęc ligna. Et similitudo palmarum hinc atq; inde in humerulis vestibuli. i. porticus. Hęc litera exponitur sicut prius, & similiter sequens. Secũdũ latera domus, &c. q.d. Similiter parietes porticus contiguati parietibus templi lateralibus sunt similiter ornati.* F

✻ CAP.

ADDITIO.

In cap: 41. vbi dicitur in postilla. Decima. *s. die mensis. Principiũ huius c. in litera habetur sic. In 25. anno trãsmigrationis nostræ in exordio anni 10. mensis. Et sic est in Hebręo, vnde ꝙ in post. dicitur, mensis 1. est error, qui potuit cõtingere ex vitio scriptoris. Dicunt Hebræi, ꝙ mensis iste erat 7. cuius 10. dies erat celeberrimus. s. dies expiationis, vt habetur Leuit. 16. Dicunt ẽt ꝙ annus ille erat annus iubilęus. Quod probant ex hoc, ꝙ licet anni communiter incipiebant à prima die mensis annus tamen iubilęus incipiebat à 10. die mẽ. Vnde Leui. 25.* Clãges buccina mẽse 7. 10. die mẽsis propitiationis tpe in vniuersa terra vestra, sãctificabisq; annũ quinquagesimũ *Et qa hic in litera habetur, in exordio anni 10. die mensis, iõ dicũt, ꝙ iste dies erat dies expiationis, & prima anni iubilei: ꝙ satis bene cõcordat cũ cõtẽtis in hac visione, nã vt infrà tractatur p Postil. hæc visio principaliter significat ędificationẽ ecclesię spiritualẽ, in qua est vera expiatio peccatorũ. Similiter apparitio angeli ad Zach. in qua exordiũ redẽptionis fuit denũciatũ, facta fuit die expiationis, vt ibidem in additione dictũ fuit.*

CAPVT XLII.

A a ET *eduxit me in atrium exterius.* Hieronymus. Volueram desperatione, & magnitudine rei præsens testimoniū in secreto preterire, sed melius arbitratus sum quodcūque dicere quàm omnino nihil dicere, assumens illud Socraticum. Sciò quod nescio. pars.n. scientiæ scire quod nescias.

b *Viam ducentem ad Aquilonem.* Hoc, & supra viderat antequam interiora penetraret, sed aliter videmus perfectam habentes scientiam aliter in principio disciplinæ. Et necesse est, vt qui interiora conspexerit, secūdum eandem formam atque mensuras, & recondita sacramenta, & quæ exteriora sunt videat. B *Ducētem ad Aquilonem.* Respicientem. s. Aquilonis partes: sed non in Aquilon positum, vt facilior esset trāsitus his, qui Aquilonis frigora relinquebant, a quo exardescunt mala super terram. Legimus in Numerorum libris, Dan & Nephthali, & Aser tribus, filiorum ancillarum Rachel, & Liæ: ad Aquilonis plagam castra tenuisse cubitos ostij Aquilonis, & lateris quinquaginta, vt ex decem decadibus, quadrangulus numerus atque perfectus, & ex 7. hebdomadibus, qui remissionis est numerus, & in principium ogdoadis quasi vnionis erūpit, sacerdotalia in templo Dei spacia monstrentur:

†vergentem.

Num. 2. d.

c *Cōtra viginti cubitos atrij interioris.* Significat, ꝙ exterioris atrij centenarius, & quinquagenarius eandē vim habeāt, quam vigenarius atrij interioris. Si n. quatuor quinquies [illegible] putes, in vicenario vtrunq; reperies testamētū, vt & [illegible] neatur in Euāgelio, & Euāgeliū a legis nō recedat r[illegible]

d *Et contra pauimen. str. la.* Hiero. Significat autem. [illegible] uimentum atrij exterioris lapide viuo fuerit stratu[illegible] nec puluere æ[illegible] nec luto hyen[illegible] cerdotum ve[illegible] polluantur, v[illegible] dominus alc[illegible] ad patrem, ap[illegible] rum pedes la[illegible] scandant reg[illegible] lorum mund[illegible] gatisq; vestigi[illegible] & ait. *Excutite [illegible] rem de pedibus* vt. s. muneru[illegible] renorum ab i[illegible] pud se nihil [illegible] nere patiantu[illegible]

e *Vbi erat p[illegible] iuncta por. tri.* In quo mon[illegible] mysterium [illegible] tis: quod cu[illegible] tris, & filij, & [illegible] tus sancti nomina diuidatur, vna tamen sibi di[illegible] coniungitur.

f *Decem cubitorum latitudinis.* Perfecti numeri. s. [illegible] pter legis decalogum, vel Euangelij sacramētum. [illegible] vno per duos, & tres ad quartum venias, denarius [illegible] geliorum numerus efficitur in cuius latitudine d[illegible] lant sacerdotes ante singula gazophylacia gradien[illegible]

g *Ad interiora respiciens, &c.* Hie. Semper debent sa[illegible] tes ad interiora viæ eius respicere, quæ ducit ad c[illegible] vnum. i. vnus deitatis cultum, vnde. *Reuelaui nomen [illegible] minib.* Ipsa est. n. via, interiora respiciens, quæ dicit [illegible] *via, veritas, & vita. Nemo enim venit ad patrem, nisi per* [illegible]

CAP. XLII.

¶ Postquam interiora diligentius contemplatus sum. 1

a ET eduxit me in atrium exterius, per viā 2

a ¶ vel introduxit

b † ducentem ad Aquilonem. Et induxit 3

a ¶ Lxx. exedram, Theo. o[illegible]n, pastophorium i. thalamum

me in gazophylaciū quod erat cōtra † se 4

a ¶ Eos scilicet qui ab Aquilone veniebant. 5

paratum ædificium, & contra ædem ver 6

gentem ad Aquilonem in facie longitudinis centum cubi 7 8

¶ Habet.

tos ostij Aquilonis, & latitudinis quinquaginta cubitos 9

c contra viginti cubitos atrij interioris, & contra pauimen- 10

a ¶ Ab imbre, & æstu protegens sacerdotes. 11

d tum stratum lapide atrij exterioris vbi erat porticus iuncta 12

a ¶ Al. exedras, alij thalamos. 13

e porticui triplici. Et ante gazophylacia deambulatio de- 14

f g cem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viæ cu- 15

NICOLAVS DE LYRA CAP. XLII.

* ET eduxit me. *Post descriptionem templi quantum ad tres partes eius. s. porticum, sanctū, & sanctumsanctorū, & quantū ad appendicia sibi adiuncta, hic consequenter describuntur duo ædificia a muris templi per 20. cubitos distantia, vnum in parte Aquilonari, alterum in Australi. Et diuiditur in duas partes, quia primò describitur hoc duplex ædificium, secundò, scriptura reuertitur ad murum exteriorem totius ædificij describendum, ibi.* Cumq; cōplesset. *Prima in tres: quia primò describitur ædificium Aquilo-* C *nare, secundò, Australe, ibi.* Et erāt *tertio vsus vtriusq; ibi.* Et di. ad me. *Circa primum primò describitur situs, cum dicitur.*

1 Et edu. me. &c. *Sicut dictum est suprà, & patet ex textu, ꝙ templum, & ædificium Aquilonare, & Australe sunt in atrio exteriori. Igitur quomodo potest dici, ꝙ propheta sit eductus de templo ad atrium exterius? Dicendum, ꝙ frequenter circa ecclesias nostras est cimiterium, & similiter totum spacium ecclesiæ siue templi est cimiterium, & tamen aliquis dicitur exire de ecclesia in cimiterium, & econuersò, ita similiter est in proposito.*

2 Et induxit me in ga *Aedificium.n. Aquilonare secundū totalitatem suam habet centum cubitos in longitudine ab Oriente in Occidentem, & secundum hoc dicitur gazophylacium in singulari, est tamen diuisum per parietes interiores ex transuerso totius ædificij transeuntes, & secundum hoc inferius dicitur gazophylacia in plurali propter plures diuisiones, & quodlibet gazophylacium est longitudinis 50. cubitorum secundum latitudinem totius ædificij.*

3 Quod erat contra sepa ædificium. *i. contra templum.*

4 Et contra ædem. *i. appenditiorum ædificationem.*

5 Vergentē ad Aqui. *Latus. n. Aquilonare templi, & appenditiorū sibi adhærentiū, est cōtra latus Australe Aquilonaris ædificij.*

6 In facie, &c. *Tantum. n. protenditur longitudo talis ædificij.*

7 Ostij Aquilonis. *q. d. quamuis latus Australe huius ædificij sit contra templum, tamen eius ostia sunt in eius latere Aquilonari, vnde in Hebræo ponitur ostium in nominatiuo, & ponitur etiam singulare pro plurali. nam ibi sunt plura ostia, vt exprimitur infrà.*

8 Et latitu. quinqua. cu. *includendo non solùm spatium inter parietes, sed etiam parietes, & pilarios. nam cap. præcedenti dicuntur esse in porticibus atriorum, quæ sunt ædificia multò minora.*

9 Contra vigin cub. atrij inte &c. *i. vna pars istorum 50. cubitorum est sita ex opposito 20. cubitorum atrij interioris, & reliqua pars cōtra pauimentū Aquilonare atrij exterioris. Et sic patet, ꝙ illa pars, q̄ est cōtra atriū interius est 20. cubitorū. nā 20. cub. vnius correspōdēt 20. cubi. alterius, & reliqua pars eius est 30. cubitorū. Sciēdū ēt, ꝙ in istis 20. cubi. atrij interioris īcluditur spissitud muri claudētis atriū īterius a parte aquilo. quæ spissitudo* [illegible]

10 Vbi erat porticus iuncta por. tri. *Secundum Heb[illegible] litera.* Exedra ꝯ exedram in triplicib. *Est aūt exedra [illegible] mera, vel gazophylacium. Igitur sicut diuisiones ædificij [illegible] ris dicuntur gazophylacia, ita, & exedræ. Est igitur sensus [illegible] contra exedram. i. diuisiones ædificij Aquilonaris, & diui[illegible] ficij Australis (quæ per omnia sunt similes) mutuò corres[illegible] & exposito situantur, templo tamen intermedio In triplic[illegible] tur autem ædificium Aquilonare, & Australe triplicia, [illegible] ter eorum diuisiones, eò, quòd sunt ibi tres mansiones vna su[illegible]*

11 Et ante ga *Hic secūdò describitur quadā via existēs [illegible] gazophylacia per 20. cub. & inter atriū interius protensa [illegible] tā partem vsq; ad 20. cubitos ædificij Australis, cū dicit[illegible]* te gazophylacia. *à parte Orientali.* 12 De ambulat[illegible]

13 Decem cubitorum lati *Et hæc via cap. præced. di[illegible] tea centum cubitorum longitudinis.*

14 Ad interiora respiciens. *i. versus templum.*

15 Viæ cubiti vnius *Secundum. n. Richardum de S. V[illegible] Hugonem Cardinalem, ibi ponitur quædam via latitu[illegible] biti, per quam sacerdotes vadunt ad templum. Sed [illegible] verum, nam secundum ipsos oportet dicere, ꝙ ista via sit [illegible] nis 30. cubitorum ad minus. Talis autem via deseruiens [illegible] sacerdotum, debet esse sic lata, ꝙ duo homines ad minus [illegible] uiantes, possint trāsire vnus iuxta alium: hoc aūt est impo[illegible] vnius cubiti latitudinis. nam accipitur cubitus humanus [illegible] ex præcedentib. in cuius latitudine non posset transire v[illegible] grossus. nec vnus satis tenuis per tuatam viæ longitud[illegible] dicendum, ꝙ via vnius cubiti dicitur hic quidam introitu[illegible] de atrio interiori ad viam 10. cub. ductam ex transuerso [illegible] tratur porticus templi: antequā transit ista 10. cubitorū [illegible] talem modū oblato sacrificio in altari holocaustorū quod [illegible] interiori, procedit sacerdos ad consummandum sacrificiu[illegible] per oblationem incensi. Dicitur autem dictus introitus ita [illegible] vt ea, quæ sunt in templo, minus paterent existentib. in atr[illegible] ri propter quod etiam post transitum sacerdotis, ille introi[illegible] dendus. Sciendum etiam, ꝙ iste introitus ex parte templi [illegible] cubiti: sed ex parte atrij interioris est maioris latitudinis [illegible] ditior sit trāsitus sacerdotis, sicut videmus in fenestris [illegible] cātur Gallicè* archiers, *ꝙ à parte exteriori hēnt latitudin[illegible] nius palmi, & ex parte interiori duorū, vel triū pedū. ex [illegible] tet, ꝙ via cubit. 10. procedēdo de gazophylacijs Aquilon[illegible] sus tēplū, rectè venit ad introitū vnius cubiti: & eodē m[illegible] do ex parte opposita. s. de gazophylacijs Australibus ad* *

In superio. humili. &c. Hieronymus: cœnaculis. Vnde in
A al. *Rigans montes de cœnaculis suis*. Nisi.n. quis mons fuerit
b. ad altiora surrexerit, pluuijs domini non irrigabitur.
ui pro vniuersitate meritorum, de primo secundoque,
tertio irrigantur cœnaculo.

Eminebant de inferioribus, &c. Vt secū
m pauimento in
rioris domus cœ
culum eminen-
us esset, & tertium
undo excelsius.
] quanto quis ad
periora conscen-
et: tantò altiori
retur cęnaculo,
od ab humilita-
rescebat, vnde.
vult inter vos esse
ior, fiat omnium mi
nus.
Tristega. Hierony-
s. de quibus. De-
ibe ea tripliciter
nsilio, & scientia,
respondeas ser-
nes veritatis. In-
iora, & exteriora columnis indigent, altiora, & interio
olumnarum, idest, alieni auxilij vsum non habent.

d *Peribo*

a ¶Exedrarum vel gazophylaciorum, quæ erant in superioribus humiliora. vnde. Quanto maiores, humilia te in omnibus, & ut Paulus ait. Non sum dignus vocari Apostolus. b ¶Thesauri gazarum dñi.

biti vnius. Et ostia eorū ad Aquilonē, vbi erāt gazophyla- 1 2

a ¶Quæ struebantur libero arte 3

a cia ī superiorib. humiliora: qa supportabāt porticus, quę 4 5
b ex illis eminebāt de inferiorib. & de medijs ędificij. Triste- 6 7
c ga.n. erant, & non habebant columnas sicut erant colum- 8 9
næ atriorū. Propterea eminebant de inferiorib. & de me- 10

¶Aedificij a ¶Numerus remissionis omnium debitorum. 11

d dijs a terra cubitis quinquaginta. † Et peribolus exterior se 12 13
cūdū gazophylacia, q̄ erāt in via atrij exterioris ante gazo- 14 15

ut suprà:

phylacia. Longitudo eius quinquaginta cubitorū, quia lō 16 17
gitudo erat gazophylaciorū atrij exterioris quinquaginta 18 19

a ¶Quæ erant intertemplum, & Aquilonarem domum ¶Atrij interioris. 20

e cubitorū, & longitudo ante faciem templi centum cubito 21
f rum. Et erat subter gazophylacia hæc introitus ab Oriēte 22 23
† ingredientiū in ea de atrio exteriori in latitudine periboli 24 25

d *Peribolus* Murus exterior, qui cingit gazophylacia cā- D
torum custodientium altare, quorum erat talis latitudo
quam longitudo centum quinquaginta.
e *Centum cubitorum*. Non quinquaginta, vt gazophyla-
ciorum, vt post omnium peccatorum .s. remissionem,
perfecta præmia in
centenario nume-
ro præstolemur.
f *Et erat.* Hierony- † eorum.
mus. *hęc in.* Oportet
.n. nos Dei posside-
re diuitias, & de a- † breuiora.
trio exteriori sub ga
zophylacio oriētis
introitum reperire,
& per altitudinem
periboli qui respi- † paries.
cit viam orientis ve
nire ad ædificium,
quod sanctis est se-
paratum, ante quod
sunt gazophylacia,
& in ipsa via simili-
tudo gazophylacio
rū quæ erant in via E
Aquilonis. Licet.n.
ad oriētis perueniamus introitum, tamen similitudo maiorum est in minoribus: & non possumus ad orientis lumen peruenire, nisi per viam aquilonis, idest, per minora, &

humiliora

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ostia *Hęc est tertia pars, vbi agitur de situ ostiorum, & aldine gazophilaciorum, cùm dicitur.* Et ostia eo *s. gazophylacium aquilonarium.*

2 Ad aquilonem. *supple respicientia. Dicunt autem doctores ini, quod ex parte altera istorum gazophylaciorum, sint etiam ostia sus templum, quod est in australi parte respectu aquilonariū gazophylaciorum. Sed hoc non videtur verum. Tum quia scriptura de nullam fecit mentionem. Tum quia terra versus templum est al 16. cubitorum quàm ex parte altera, & ideo versus templum possunt sic esse cōuenienter ostia. Item per illa ostia esset ingressus ad locū orationis, & sic inquietaretur à transeuntibus per ostia cùm tamen debeat esse quietus: propter quod sicut dicit scriptura parte aquilonari tantum sunt hæc ostia ponenda. Quòd autem int ostia pręcise, non habetur ex scriptura, sed habetur, quod sunt, ex hoc quod dicitur.* Ostia. *Et secundum Hebræos duo sunt, communiter plurale positum sine adiectione, significat numerū arium, & secundum hoc totum ędificium aquilonare diuiditur duas portiones ex transuerso: & quęlibet portio est 50. cub. lōgiinis e 50. cub. latitudinis cōprehensa tamen spissitudine parietū.*

3 Vbi erant gazophyla. in supe. *mansionibus.*

4 Humiliora. *In Heb. habetur, strictiora. i. minus spissa: & est em sententia cum translatione nostra: quia sicut superb. dicitur sus, ita humilis pōt dici strictus. Et subditur causa cū dicitur.*

5 Quia supportabant. *i. inferiores mansiones gazophylaciorū, dicuntur hic porticus: quia per illas est ingressus ad superiores t per porticum est ingressus ad domum.*

6 Quæ ex *s. medias, & superiores mansiones, ideo subditur.*

7 De inferioribus, & de medijs. *aquilonaris.*

8 Tristega. n. *i. habentes tres mansiones vnam supra aliam.*

9 Et non habebant. *sustentantes.*

10 Sicut erant columnæ atrio. *i. gazophylaciorum in atrijs entium. Sicut.n. dictum est suprà 40. cap. in atrio exteriori in e orientali sunt 30. gazophylacia, & in atrio interiori sunt gazophylacia sacerdotum, & cantorum hebdomadariorum, & in illis sit columnæ sustentātes. In istis autem gazophylacijs quæ sunt ma is altitudinis, & ponderis, non ponuntur tales columnæ sustentes, sed murus spissus, & fortis cum bonis pilarijs: iste tamen mu est spissior in inferioribus mansionib. quam in medijs, & in me quam in superiorib. secundum magnitudinem maioris ponderis portati, & propter hoc dicitur suprà quòd gazophylacia sunt in periorib. humiliorb. i. strictiora, quia murus mediarum mansionū minus spissus, quia retractus est a parte exteriori, & per consens est strictior quam inferior mansio. Et eodem modo dicendū de superiori respectu mediæ.*

Propterea eminebant, &c. *superiores mansiones.*

De inferioribus, & de medijs. *i. quia murus inferiorum nsionū est ita fortis, iō māsiones superiores possunt tantū eleuari*

Et peribolus. *Hæc est quarta pars, in qua describitur murus udens ædificium aquilonare ab orientali parte secundum quod cit Rab. a. & hoc quia ex illa parte est via veniendi ad gazophylacia in ædificio aquilonari contenta. Dicit igitur.* Et perib. *i. murus claudens a parte orientis. Et dicitur a peri quod est circum, & ambulo as: quia iuxta murum illum est deambulatio siue via per quam sacerdotes de templo, & atrio veniunt ad gazophylacia aquilonaria, & econuersò.*

14 Exterior. *Hoc dicitur ad differentiam muri diuidentis totum ædificium australe per medium ex transuerso: propter quod est interior murus, & ex parte occidentis habet tria gazophylacia, vnum super aliud, & tria similiter ex parte orientis.*

15 Secundum gazo *i. protensus est iste peribolus secundum longitudinem huiusmodi gazophylaciorum, quæ accipitur ex transuer* F *so totius ædificij aquilonaris.*

16 Quæ erant. *i. iuxta viam sacerdotum prædictam.*

17 Atrii exterioris. *Sicut dictum est supra templum, & ista gazophylacia sunt in atrio exteriori, & per consequens ista via.*

18 Ante gazophylacia. *i. ex parte orientali quæ est anterior respectu istorum gazophylaciorum, sicut & totius ædificij pars orientalis dicitur anterior, & pars occidentalis posterior, vt dictum est supra c. 40.*

19 Longitudo eius. *i. dicti periboli. Quinquaginta cubitorum. Et subditur ratio.*

20 Quia longitudo erat gazophylaciorum. *in ædificio aquilonari contentorum.*

21 Quinquaginta cubitorum. *quia tanta est latitudo totius ædificij aquilonaris, secundum quam accipitur longitudo istorum gazophylaciorum, eò quod eorum ostia sunt in latere aquilonari totius ædificij, vt dictum est suprà. Dicuntur etiam ista gazophylacia atrij exterioris, eo quod sunt in ipso sita, vt dictum est suprà.*

22 Et longitudo ante fa. *Ista est platea quę suprà 41. c. dicitur latitudo centum cubitorum, de qua fit iterum mentio: quia per illam est via sacerdotum de templo ad ista gazophylacia per magnam partem.*

23 Et erat sub ter gazophylacia *nam eorum ostia sunt in inferioribus mansionibus, & in parte aquilonari vbi est terra demissior propter pendulum montis.*

24 Ab Oriente ingredientium *Licet.n. venientes de tęplo ad hęc gazophylacia, irent rectè contra aquilonem vsq; ad angulū ædificij aquilonaris clausum muro orientali, & aquilonari, tamen ex illo angulo ad ostia gazophylaciorum est processus ab oriente in occidentem, vt in figura patet: & de facili sine figura potest imaginari. Et propter hoc non dixit propheta ab oriente venientium ad ea, sed ab oriente ingredientium in ea de atrio exteriori. Similis modus loquendi est, sicut cùm dicitur apud nos aliquis in ecclesiam ingredi de cimiterio quamuis ipsa sit in cimiterio, vt dictum est suprà.*

25 In latitudine. *Post descriptionē aquilonaris ædificij, hic cōsequēter describitur ędificium australe, quod est per omnia aquilonari simile. Et quia descriptionem prædictā terminauit in uia ueniēdi, & introeūdi gazophylacia in ędificio aquilonari cōtenta, iō describendo gazophylacia australia, quasi cōtinuās se pręcedentib. incipit à via veniendi de atrio interiori ad ipsa: quę est eadē cū via veniendi de templo ad ipsa, eò quod hac via cōtinetur ex vna parte inter templū.*

humiliora ad maiora, & alteriora ſuſpiremus.

A a *Ad Nothum.* Hieronymus. Per Orientē quippe Aquilonis frigora relinquentes peruenimus ad Auſtrum in quo *ſponſus recubat in meridie*, i. in pleno verſatur lumine.

b *Oſtium in.* Quod niſi apertum fuerit ab eo, qui dicit. *Ego ſum oſtium*, & q habet clauē Dauid, ad veſtibulum ſanctorum virtutibus ſeparatum, & quod ab Aquilone veniētes ſuſcipit, non poſſumus peruenire.

c *Gazophylacia Aquilonis, & gazophylacia Auſtri.* Hieronymus. Puto autē eſſe, quæ vel hiſtoriæ contineāt ſimplicitatem, vel intelligentiam ſpiritualem, vt per Aquilonem veniamus ad Meridiem. Neque .n. ſic legenda eſt litera & hiſtoriæ iacienda fundamenta, vt nō veniamus ad culmina, B nec ita pulcherrimo ædificio deſuper tecta ponenda, vt non ſint ſolida fundamenta.

d *In quibus veſcūtur.* Hinc diſcimus. multas eſſe ciborum diuerſitates, quibus veſci ſacerdotibus licet, vel non: & quos licet cibos ſumere, non in omnibus ſumuntur locis, vel ab omnibus, vel omni tempore.

e *Sacerdotes, qui non, &c.* Hieronymus. Sacerdotes autem, qui veſcuntur in cellarijs in quibus ſunt multæ diuitiæ, ipſi ſunt, qui appropinquant ad dominum: de quibus ſcriptum eſt, ꝙ Moyſes appropinquauerit ad domin... alij non potuerunt. In ædificatione myſtici templi, & ... cleſiæ ſacramēto, multi ſunt ſacerdotes & apoſtolici ... qui accedunt ad dñm, & non in quemlibet locum ... ſanctaſanctorum. Ibi ponent ſanctaſanctorum. &c.

Io. 10. b.

† & ſolarij.

† Auſtrum:
† ſolarij

atrij, quod erat contra viam Orientalem in faciem ædificij 1
† ſeparati. Et erāt ante ædificiū gazophylacia, & via ante fa 2
ciē eorum iuxta ſimilitudinem gazophylaciorū, quæ erant 3 4
a ¶ Ideſt, longitudo erat ſimilis latitudini i. eadem menſura per quadrum.
in via Aquilonis. Secundū lōgitudinē eorum ſic latitudo 5 6
eorum. Et oīs introitus eorum, & ſimilitudines, & oſtia eo- 7
a ¶ Eandem habebant menſuram, & ſimilitudinem quam, & gazophylacia, quæ erant in via reſpiciente ad Auſtrum. 8
rum ſecundum oſtia gazophylaciorum, q̄ erāt in via reſpi 9 10
ciente ad Nothū. Oſtium in capite viæ, quæ erat ante veſti- 11
a bulum † ſeparatum per viam Orientalem ingredientib. Et 12 13
b a ¶ Ductor meus i. qui duxit in atrium exterius, & ſupradicta monſtrauit gazophylacia quoque vel exedras, de quibus multa dicta ſunt. b ¶ Quæ ſ. ſunt ad Aquilonem, & Auſtrum 14
dixit ad me: Gazophylacia Aquilonis, & gazophylacia Au 15
c ſtri, q̄ ſunt ante ædificium ſeparatū: hæc ſunt gazophylacia 16 17
ſancta, in quib. veſcuntur ſacerdotes, qui appropinquāt ad 18
d dñm in ſanctaſanctorum. Ibi ponent ſanctaſanctorum, & 19
e a ¶ Victimam holocauſti. b ¶ Ignorantiæ. 20
oblātiones pro peccato, & pro delicto. Locus.n. ſanctus eſt. 21 22
f Cùm aūt ingreſſi fuerint ſacerdotes, non egrediētur de ſan 23
g a ¶ Intrinſecus. b ¶ In penetralibus templi. 24
ctis in atriū exterius. Et ibi reponent veſtiméta ſua, in quib. 25
a ¶ Ideo ad eos, qui perfectam non habent ſanctitatem, non debent profecti. 26
h miniſtrāt: quia ſancta ſunt, veſtiéturq; veſtimétis alijs, & ſic 27 28

f *Et oblationes*, &c. Vt non modo ... offerant ſacrific... ſed pro diuerſ... temporum, & q... litate peccati ... & ignorantiæ, ... placare domin...: locus.n. ſanctu... & in eo ſacerd... dignitas comm... tur.

g *Non egredi... de ſanctis in atriu...* Hiero. Ad eos... non poſſunt te... † adyta penetr... nec diuinæ ſcie... arcana cognoſ... cum veſtimen... bus intus ind... rant, viſcera ... ricordiæ, & d... num ſaluato... vnde. *Induimini ... num Ieſum Chr...* Nec de his v... ſermonibus, ... bus loquitur ... Myſterium meum mihi, & meis, ne dent ſanctum ... bus, & margaritas porcis.

h *Et ſic procedent ad populum.* Hieronymus. Si loquentur ad populum quomodo poteſt audire pop... vnde eſt illud. *Lac potum dedi vobis, non eſcam*, ... *ſolidum cibum, nondum enim capere poteratis.* Et illud *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in* ...

Paruu...

NICOLAVS DE LYRA.

& atrium interius ex altera. Dicit igitur: In latitudine pe. *i. in ſpiſſitudine muri.*

1 Atrii. *ſ. interioris quod dicitur atrium antonomaſticè propter altare holocauſtorum, vbi offerebantur ſacrificia.*

2 Quod erat contra: *reſpectu templi: ideo ſubditur.*

3 In faciem ædi. ſe. *i. templi cuius ingreſſus, qui hic dicitur facies eſt verſus Orientem: & ſupplendum eſt, quod in peribolo atrij eſt oſtium, per quod eſt exitus ad viam ducentem ad gazophylacia* C *Auſtralia, & iſtud oſtium ſuprà dicitur via vnius cubiti.*

4 Et erant ante ædi. *In Hebræo habetur.* Ante templum. *Ideo per ædificium hic intelligitur templum.*

5 Gazophyla *ſ. Auſtralia, ſicut dictum eſt, de Aquilonaribus ex parte altera.*

6 Et via *i. veniendi ad gazophylacia.*

7 Ante fa. *i. ante murum Orientalem ipſorum.*

8 Iuxta ſimi. *nam in omnibus ſunt ſimilia, propter quod ex dictis ſuprà patet litera vſque ibi.*

9 Et oſtia. eo. & c *i. ad Auſtrum. Videtur quod deberet dicere ad Aquilonem, quia loquitur de ſimilitudine gazophylaciorum Auſtralium ad Aquilonaria. Dicendum, ꝙ hæc ſimilitudo eſt mutua, & ad hoc exprimendum loquitur hic de oſtijs gazophylaciorum Aquilonarium aſſimilando ea oſtijs gazophylaciorum Auſtralium ac ſi dicat, ſicut Auſtralia ſunt ſimilia Aquilonaribus, ſic econuerſo. Poteſt etiam aliter exponi de oſtijs gazophylaciorum Auſtraliū ſic.* Et oſtia eo *ſ. gazophylaciorum Auſtralium.*

10 Secundum oſtia *& ſupplendum eſt Aquilonarium, eò quòd de ipſis ſuprà loquutus eſt, quod ſubditur.*

11 Quæ. *ſ. oſtia refertur ad oſtia gazophylaciorum cum Auſtralium.*

12 Erant in via. *i. ſicut oſtia gazophylaciorum Aquilonarium reſpiciunt ad Aquilonem, ſic oſtia gazophylaciorum Auſtralium reſpiciunt ad auſtrum.*

13 Oſtium in. *ſupple eſt, quia ſuprà dictum eſt, quod in ſpiſſitudine muri Occidētalis eſt introitus ſtrictus, propter quod dicitur via vnius cubiti, & non eſt ſuprà in textu expreſſum, ꝙ ibi ſit oſtium: ideo hic exprimitur, cum dicitur.* Oſtium in *Dicitur autem caput viæ locus vnde eſt proceſſus ad diuerſa loca, ſicut dicitur ſuprà 21. Stetit rex Babylonis in capite duarum viarum. A loco verò, qui eſt inter oſtium iſtud, & porticum templi incipit progreſſus verſus gazophylacia Auſtralia ex parte vna, & verſus Aquilon... ex parte altera: ideo vocatur caput viæ.*

14 Quæ via erat ante veſtibulum. *i. ante porticum tem... dicitur ædificium ſeparatum. In Hebræo habetur.* Ante cla... organizationis: *& redit in eandem ſententiam, tamen per ... modum, ad cuius intellectum ſciendum, ꝙ ſicut ſuprà dictum ... atrio interiori eſt aſcenſus per 25. gradus ſicut in templo Sal... in quib. ſtabant cantores tempore Salomonis: propter quod ... Pſalmi vocantur cantica graduū, ad huius ſimilitudinem po... gradus in hoc ædificio. In ſummitate verò graduum eſt ... latitudinis cubiti vnius prædictū, & vocatur clauſula orga... nis, quia claudit inter gradus vbi eſt organizatio cātorum: ... quæ inter ipſum & templi porticum, propter quod iſta ca... eſt ante templi porticum ex vna parte, & ante clauſuram or... tionis ex altera. Veruntamen quia hæc clauſura organizati... a parte Orientali huius viæ, ideo ſubditur.* Per viam or.

15 Et di *Poſt deſcriptionem gazophylaciorum Aquilonar... & Auſtralium, hic conſequenter deſcribitur vſus eorum ...* Et dixit. *Angelus hæc oſtendens.*

16 Gazophylacia aqu. & gaz. *prædeſcripta.*

17 Quæ ſunt ante ædificium ſe *i. ex vtraque parte te...*

18 Hæc ſunt gazo. *i. ſanctis vſibus deputata.*

19 In quibus veſcun. *alias.* veſt. *Ad miniſtrandum.*

20 Ibi. *i. gazophylacijs dictis.*

21 Ponent. *ſ. ſacerdotes.*

22 Sanctaſanctorum. *i. ea quæ ſunt neceſſaria ad miniſ... ſanctaſanctorum.*

23 Et obla. pro peccato, & pro deli *i. partes de iſtis ol... bus, quæ cedunt in vſum ſacerdotum: nam ſecundum legem ... debent in loco ſancto.*

24 Cum autem ingreſ fue. ſacer. *gazophylacia dicta.*

25 Non egredientur de ſanctis. *in atriu exterius. Atri... terius hic non poteſt accipi generaliter: nam ſic accipiēdo ga... lacia iſta ſunt in atrio exteriori, ſicut frequenter dictum eſt ... ſed accipitur partialiter pro illis locis ad quæ ad mittebat... lus, vt magis patet ex ſequentibus.*

26 Et ibi. *i. in dictis gazophylacijs.*

27 Reponent veſti. ſua in quibus miniſtrant. *Domi...*

28 Veſtientur, & c. *Et ſic procedent ad populum. ſ. ad lo... exterioris ad, quæ admittitur populus.*

* 1 Cu

Pa ulis enim atque lactantibus,non solum non prodest sol us cibus,sed eos interficit,qui perfectæ ætatis homi nis congruit.

Pr circumitum. Alij similitudinem,nō ipsam domum: *qui :demus nunc per speculum in ænigmate, cum autem venerit quo :erfectū est, eua- cua :ur quod ex par* a te : vnde & Moy ses tabernaculo, & Slomon in tē- pli :ificio,non ve rita m tentorij & tem li, sed simili- tud em figuram qua ecerūt,vt per mi ra & terrena cœ lia intelliga- mu & spiritualia.

a *mq; complesset.* Hic Ostendit om nia quę supra dicta sunt in forinsecis b & i eriorib. tem pli sanctasancto rur propriè ad tem li ædificium pertinere, & templi interioris. Vnde seq tur.

:xit me per viā por.quę resp.ad viam orient.& men.est,&c. Hic Primò mensus est contra orientalem plagam quin- gen :calamos per gyrum, Secundò ad aquilonem. Ter tio austrum. Quartò ad mare.i.occidentem:per qua- tuor s. ventos murum in circumitu tam in longitudine qu: :n latitudine per quadrū. Qui murus habebat simul duo milia calamos: Si autem calamus sex cubitorū erat & : tæ partis cubiti: perspicuum est murum exterio rem habuisse per circumitum calamos duo milia: qui fa ciu : cubitos duodecim milia. 333. & trientem de duo bus milibus calamorum. In libro autem Iesu Naue in sub :banis hęc mensura diligenter seruatur. Legio quo- que dæmonū hunc numerū eligit in suffocationem por- corum,

a ¶Vir supradictus.

procedent ad populum. Cumque cōplesset mensuras do- 1

a ¶Nō in atrium exterius,sed per vi. por. &c. 2

mus interioris, eduxit me per viam porte, quæ respiciebat 3

a ¶Ir :m. b ¶Idest, similitudinem domus; c circumitu in ordine. 4

ad viam orientalem,& mensus est eam vndique per circumi- 5

¶Pl. g :m scilicet. 6

tum. Mensus est autem contra ventum orientalem calamo 7

mensuræ quingentos calamos, in calamo mensuræ per cir-

cumitum. Et mensus est contra ventum aquilonis quingen- 8

tos calamos, in calamo mensuræ per gyrum. Et ad ventum

australem mensus est quingentos calamos, in calamo mensu

ræ per circumitum. Et ad ventum occidentalem mensus est

quingentos calamos, in calamo mensurę Per quatuor vētos 9

mēsus est murū eius vndiq; per circumitū, longitudinē quin- 10

corum, vt qui a seruientibus Deo præcepto domini sepa ratus est, in contrariam partem referretur, ad perditionē eorum qui vitam cœno dignam,& sordib. ducunt. Om nis autem murus, qui est exterior,& habet spatiosam lō- gitudinem & latitudinem per quadrū, apostolorū conti- net numerum.i. 12. milia, vt singulis apostolis millenus numerus imputetur: & tamen *ad mē surā plenitudinis Chri sti*, & perfecti viri non veniat nisi iun gatur ei & palestes (Palestes.) qui trecētos 33. fa- cit cubitos & tertiā partem cubiti: per quæ mysterium tri nitatis demonstra- tur quæ cingit & vallat oīa,& habita tores tēpli sui præ- stat tutissimos. Vñ arca Noe trecētorū cubitorū habet lon (Gen. 6.c.) gitudinem, & triginta cubitorum altitudinem, quæ vno cubito consummatur. Quod autem ibi adduntur quin- quaginta cubiti in latitudine, remissionis sacramentum (Luc. 3.e.) est. Vnde & dominus 30. annorum venit ad baptismum. Et Ezechiel in principio voluminis annum ponit tricesi- mum, qui tricentesimus trigesimus numerus tribus addi tis & tertia parte completur. Illud autem quod Lxx. ha- bent,& nostra translatio, dum celeritate dictandi minus cautè prospicimus.s. murum eius vndique per circ. longi tudin. quingent. cubit. veritas Hebraica nō habet, sed sim pliciter, longitud. quingentorum & latitud. quingento- rum, vt subaudiatur calamorum.

b *Longitudinem quingentorū.* Quingentesimus, qui vicinus est quinquagenario ad remissionē oīum pertinet pecca- torū. *Vnde vnus debebat denarios quingētos, et alius quinquaginta.* (Luc. 7.f.)

☞ a *Diuiden-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cumque complesset,&c. *Superius descriptæ sunt interiorum mensura, hic consequenter describuntur exteriorum mensuræ. Sciendum tamen, quod expositores Latini dicunt, quòd hic describitur mensura muri medij, qui diuidit inter atrium exterius, & locum vulgi: & mensura cuiuslibet lateris est quingentorum cubitorum quod probant per hoc quod ponitur in fine huius ca. Per quatuor ventos mensus est murū eius vndiq; per circumitum longitudinem quingentorum cubitorum, & latitudinem quingentorum cubitorum diuidentem inter sanctuarium & vulgi locum. Sed contra hoc est quod præmittitur de mensura eiusdem muri expressius & magis diff : quod enim in fine ca. dicitur: Per quatuor ventos mensus est,&c. est recapitulatio breuis sententiæ præcedētis, de qua dicitur: Mensus est autem contra ventum orientalem calamo mensuræ quingen,&c. Calamus verò continet 6. cubitos, vt dictum est supra 40. quinquies verò sex faciunt 30. & sic latus orientale muri qui mensuratur hic, habet tricesies.c. cubitos, qui faciunt tria milia cubitorum. Ad hoc autem respondent, quod sicut quælibet pars panis est panis ita quælibet pars calami est calamus: & sic quantitas vnius cubiti in calamo signata dicitur hic calamus. Ad hoc etiam probandum inducunt quod dicitur in textu,* In calamo men. *q.d. non in toto calamo, sed in vna eius parte, quæ continet cubiti quantitatē. Dicit: enim & verum est quantum ad hoc, quòd sex cubiti sunt distincte signati in calamo totali: nam mensuræ supra descriptæ aliquę dicuntur vnius cubiti, aliæ duorū, aliæ trium, aliæ quatuor,&c. Sed dictum eorum.s. & cubitus dicatur calamus, non potest stare cum veritate Hebraica, vt magis patebit in fine huius ca. vbi translatio nostra est corrupta. Nec etiam potest stare cum ratione: nam hoc nomē calamus æquiuocum est ad significandum rem naturæ, & ad significandum quantitatem mensuræ, quæ est sex cubitorum. Et hoc secundo modo accipitur calamus in tota ista descriptione, vt patet ex supradictis 40. ca. Nunc autem ita est, quòd licet quęlibet pars calami sit calamus inquantum calamus est res naturæ, non tamen sic est vt signat quantitatem mensuræ. Ad hoc autem est exemplum sensibile in Germania vlna vocatur virga: Et sic virga ęquiuocè dicitur de re naturali & de vlna: & licet quęlibet pars virgę sit virga, prout dicitur de re naturali. non tamen quælibet pars virgæ est virga, vt est mensura vlnæ: sed sola vlna integra dicitur virga, et medietas eius dimidia virga, & quarta pars vnum quartarium. Quòd autem inducunt illud quod sequitur:* In calamo mensuræ, *non est pro eis, sed magis contra eos: nam per hoc ostenditur manifestè quòd calamus non accipitur hic, prout est res naturæ, sed prout est determinata quātitas mensurę.s. sex cubitorum. Et sic patet propositum,s. quod calamus non posset dici vnus cubitus, nec econuerso. Item si sic acciperetur, eò quòd quęlibet pars calami potuit dici calamus, vt dicunt, eadem ratione posset dici de dimidio cubito, & de duobus cubitis, & de tribus,&c. & sic in tota descriptione huius ædificij vbicunque exprimitur mensura nomine calami, nihil esset certum, eò quod indifferenter posset accipi pro toto calamo & singulis eius partibus: et per consequēs dictum istorum destruit ipsorum dicta superiora pro magna parte. Ad textum autem quem pro se inducunt de fine huius capituli dicetur ibi. Dico igitur cum Rab. Sal. Quòd hic describitur mensura muri exterioris totum ędificium claudentis. Et hoc patet ex modo loquendi, cum dicitur:* Cumque complesset mensuras domus &c. *scilicet angelus in specie viri.*

2 Mensuras domus. *Ex quo videtur, quod includit omnia prius mensurata: inter quæ continentur plura extra murum medium existentia.s. thalami portarum atrij exterioris, & vestibula earum, & domunculæ ædificatæ super portas muri exterioris pro excubijs, sicut ex pręcedentibus patet.*

3 Eduxit me. *Extra totum ædificium.*

4 Per viam por. *i. per portam orientalem primam.*

5 Et mensus. *scilicet, spatium latitudinis portę & muri orientalis ex vtraque eius parte.*

6 Per circumitum. *i a parte exteriori quæ longior est interiori 12. cubitis propter spissitudinem murorum quę est sex cubitorū: & sic pars interior restringitur sex cubitis in qualibet eius extremitate.*

7 Mensus est. *i. partem muri orientalem: Quatuor enim venti principales frequenter accipiuntur in scriptura, & etiam in communi modo loquendi pro quatuor partibus mundi.s. oriente, occidente, aquilone & austro.*

8 Quingentos calamos,&c. *qui faciunt tria milia cubitos, vt dictum est supra.*

Et hoc modo exponatur litera de tribus alijs partibus vsque ibi.

9 Per quatuor ventos mensus est,&c. *vbi ponitur recapitulatio breuis dictorum.*

10 Longitudinem. *Latera enim muri exterioris sunt æqualia. Ex hoc autem quod ponitur hic cubitorum in aliquibus libris, arguunt expositores Latini communiter, quod per calamos prędictos intelliguntur cubiti, vt prędictum est & malè: nam in Hebræo non ponitur cubitorum, sed absolutè ponitur:* Longitudinem quingentorum & latitudinem.

* *Ex quo*

a *Diuidenter inter, &c.* Ex hoc habeamus oẽm supra tẽpli descriptionẽ sacerdotũ, qui sunt filij Sadoch ministerijs

gentorum,† & latitudinem quingentorum ‡ diuidẽtẽ inter sanctuarium & vulgi locũ.

fuisse deligatã. Hunc m... aũt tanto spatio dilata... vniuersa contineat, ... sanctuarium, & vulgi l...

NICOLAVS DE LYRA.

* *Ex quo patet, quòd iste numerus refertur ad calamos prædictos, propter quod Hieron. super Ezech. retractat quantum ad hoc translationem dicens, quod ex celeritate transferendi malè posuit hic cubitorum: propter quod libri Latini bene correcti non habent: cubitorum.*

1 Diuidentem inter sanctuariũ. *In Hebræo verò sic habetur: Diuidentem inter sanctũ & vile: Quidquid autem est intra murum exteriorem dicitur sanctum, etiam spatium inter murũ exteriorẽ, & mediũ contentum, quia diuino cultui deputatũ: nam ibi est orationis locus, vt supra dictũ est. 40. c. propter qd dominus de illo loco ... ven lentes & ementes, Io. 2. tanquã de loco sancto. Quod autem extra murũ exteriorem dicitur vile, quia non est diuinis vsibus ... catum. Notandum quòd magister Richardus de S. Victore ... nititur probare de mensuris atriorũ, & murorũ ipsorũ, fund... hoc qd medius murus sit. 400. cubitorũ in quadro, prout d... scdm suam opinionem quæ videtur falsa, vt dictum est: pr... non videtur valere quod dicit de dictis mensuris excepta... atrij interioris quæ dicitur in textu centum cubitorum per ...*

ADDITIO.

In cap. 42. vbi dicitur in postil. Diuidentem inter sanctum & vile, *Vbi nos habemus*: Diuidentem inter sanctum & vile, *in Hebræo habetur*: Diuidenter inter sanctum, & p... num: *quod videtur magis propriè dictum, quia vile pro... nitur, prophanum autem sancto.*

CAP. XLIII.

a E*T duxit me ad portam, quæ respiciebat, &c.* Sequitur.

b *Per viam.* Per quam egressa fuerat, quando ciuitas domini furore percussa est. Ingreditur autem imo regreditur ad eam, quia templum domini in monte monstra uerat, & tamẽ multo plus est quod in sequentib. dicitur:

B *Leuauit me spiritus, &c.* Hic enim tantum gloria Dei Israel ingreditur, ibi dicitur quòd plenitudo gloriæ dñi fuit in templo: vñ Isaias. *Vidi dominum sedentem super thronũ excelsum & eleuatũ, & plena domus gloria eius*, quod est quando reuelata facie gloriam domini contemplantes reformamur in imaginem creatoris.

Hieron.

† gloria. Isa. 6. a.

c *Et vox erat.* Vna, propter vnum in laudem Dei cõsensum, quis aquarũ multarum. Geminatur autem vox canẽtium Deo patri & filio & spiritui sancto. *Sanctus*

C *sanctus dominus Deus saba. &c.*

Isa. 6. b.

d *Ch. bar.* Quod onus pondusque significat. Qui grauius est fluminibus Babylonis? De quibus: *Super flumina Babylonis illic sedimus, et fleuimus, dum recordaremur.* De quibus scriptum est: *Præterit enim figura huius mundi.* Nihil enim in huius seculi confusione perpetuum.

CAP. XLIII.

a E T duxit me ad portam, quæ respiciebat
b ad viam orientalem. Et ecce gloria Dei
b Israel ingrediebatur per viam orienta-
¶Dec. a ¶Aquæ multæ populi mu'ti.
c lem, & vox erat ei quasi vox aquarum
multarum, & terra splendebat a † maiestate eius: Et vidi visionem secundum
† speciem quam videram, quando venit vt disperderet ciuitatem, & species secundum aspectum quem videram iux-
a ¶Cum corruissem.
ta fluuium Chobar. Et cecidi super faciem meam: Et maie-
d stas domini ingressa est templum, per viam portæ quæ re-
a ¶Qui antehs perg... non valebam ¶Quia foris cecideram.
spiciebat ad orientem. Et leuauit me spiritus, & introduxit
a ¶ Q. Qui prius conspexeram gloriam domini Israel venientem per viam orientalem, vidi repletam domum gloria domini.
e me in atrium interius. Et ecce repleta erat gloria domini do
a ¶Non dicitur quid, nisi forte illud Apostoli: Audiui arcana verba, quæ non licet homini loqui.
b ¶Interiori. c ¶Scilicet, dominus cui soli conuenit, quod sequitur locus &c.
mus. Et audiui loquentem ad me de domo. Et uir qui stabat
a ¶ Ecclesia ¶Factus est in pace locus eius, quæ exuperat omnem sensum.
f iuxta me, dixit ad me: Fili hominis, locus solij mei, & locus
g vestigiorum pedum meorum, vbi habito in medio filiorum

Right margin verse numbers: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16

nia prætere... fluunt. Qu... considerat, ... per faciẽ ... telligẽs: qu... cul sit a m... Dei, & flecti... ad patrem ... ne Iesu Chr...
* Theod... dixit domi... gressum est... na eni natu... modi est, ... conscribi ... sed domini ... idest, con... visionem.
e *Et leua.* ... Cum eo ... beatus Moy... tabernaculi ... Domini ipse ... pleuerit, & ... mon absol... ædification... niorũ celeb... peregit, rur... dñi gloria ...

Hier. Et terra splendebat a maiestate eius. Quod in aduentu Christi propriè factum est, quando *in omnem terram exiuit sonus apostolorum, & in fines orbis ter. ver. eorum.* Et quotidie impletur in credentibus, & perfectè complebitur, quando corruptibile hoc induet incorruptionem.

Rom. 10. d.

* Theod. Declarat secundam visionem, qua contemplatus est, & eos qui afferebant secures, & ciuitatem cædebant: & illum qui carbones per omnem vrbem dissipauit. Quando etiam signum illud impositum vidit ijs qui populi scelera deplorabant.

impleuerit, necessario et hac ædificatione ostensa apparet, & propria gloria implet domum, ostende... vt nõ solum ædificetur, sed etiam diuina vi com...

f * *Et vir.* Ostendit angelum fuisse, qui ædifica... mensus est: & verisimile est ipsum sanctum Mic... esse, cui populi cura commissa fuerat. Etiam be... uid scabellum Dei, templum nominat d. *Adorate ... pedum eius, quoniam sanctum est.*

g *Et locus. Adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius ...* chrè dr; *Apostoli steterunt.* In ecclesia. n. stant pedes. In synagoga ambulant & prætereunt.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XLIII.

* E T eduxit. *Postquam descripta est ædificiorum mensura io, hic ponitur prophetæ quædam specialis visio, & secundò prophetæ informatio, ibi.* Et audiui. *Circa primum dicitur.*

1 Et duxit. *hæc est porta orientalis atrij interioris.*

2 Et ecce. *i. Cherubim & rotæ, &c. In primo ca. descripta maiestatem Dei repræsentantia.*

3 Ingrediebatur. *atrium interius.*

4 Et vox. *significans diuinæ virtutis magnitudinem.*

5 Et terra. *Videtur enim prophetæ imaginaria visione quod claritas huius visionis illuminabat totam terram.*

6 Et vidi. *i. similem illi visioni.*

7 Quam videram. *Hæc visio descripta est supra 10. ca. & 11.*

8 Et species. *Quæ visio describitur supra 1. ca.*

9 Et ceci. *Ex humana fragilitate iuxta apparitionem maiestatis diuinæ.* 10 Et maiestas domi. *De atrio interiori.*

11 Et leuauit. *i. angelus, quia propheta ceciderat, vt dictum est.*

1 Et introduxit. *De porta eius.*

13 Et ecce. *i. templum. De atrio enim interiori videbatur in templo per ostium existens in spissitudine muri contra ostium templi. Notandum autem, quòd sicut supra 10. & 11. ca. vbi describitur destructio ciuitatis et templi, propheta vidit gloriam domini de tẽplo & atrio per portam orientalẽ, & postea de ciuitate, quo designabatur recessus protectionis diuinæ a tẽplo, et ciuitate, hic per portã orientalẽ vidit propheta gloriã domini intrare interius et templũ, ad significandũ assistentiam diuinæ virtutis protegendũ tẽplũ et ciuitatẽ. quæ ibi describuntur: vnde in fine dicitur:* Et nomen ciuitatis ex illa die, dñs ibidem &c.

14 Et audi. *Hic cõsequenter ponitur prophetæ instructio de... scripta, cũ dicitur:* Et audi. lo. ad me de do. *Dicũt aliqui ... res, quòd de domo significat terminũ a quo procedebat: ista lo... sic loquens intelligitur esse in domo quæ audiebat propheta ... in atri, et per cõsequens iste loquẽs est alius ab angelo stãte ... phetã in atrio. Hebræi verò dicũt & melius vt videtur, ... tur hic materialiter: et est sensus: Et audiui loquẽtẽ ad me ... instruentẽ me de conditionib. domus, & secundum hoc i... est angelus stans cum propheta. Et hoc patet per hoc quod ...*

15 Et vir. &c. *idest, angelus in specie viri.*

16 Qui stabat. *Instruendo me de conditionibus domus ... ideo subditur.* 17 Fili ho. *Dicitur autem templum ... locus sessionis & habitationis diuinæ propter speciales ... dem diuinæ virtutis & gratiæ.*

a Et non pollüent, &c. ✠ Theod Hoc si quis de Israel simpliciter accipiet, multum comperiet, quos etiam post reditum multæ impietatis, & Esdras accusat, & Machabæorū historia: & non solum alios Israelitas, ed etiam sacerdotes principes sacerdotum. Rabies verò contra dominum cuinam impietis istius expendæ locum relinquit? Hæc igitur iis conueniunt, qui pura mentis acie præditi sunt, ad videre Deū possunt quiq; spiritalē cultum cōplectūtur.

b fabricati sunt. Hie. Audiant ad lite m mulierculæ neratæ peccatis, & circumferuntur omni vento doctrinæ, nuper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes: mentē iungentia Deo, non vicinitatem ecclesiæ, & proximā habitationem, Dei in uocare clementiam: sed potius Dei indignationem commouet quando in cōtectus locis habitant indigni.

c postes suos. Vt vni sacerdotū & laicū esset introitus. Apostolus: Probet autem seipsum homo & sic accedat ad corpus, & sanguinem domini.

d murus erat inter. Vt sacerdotalia sacrificia & loca sacramentorum corporis, & sanguinis domini breuissimus murus diuideret.

e polluerunt sanctum. Hieron. Quid prodest habitationis vicinia & medius inter cellulam nostram & altare domini paries, cum his quæ secretò facimus, & quæ turpe est etiam dicere, contaminetur & polluatur nomen domini. Illo arbitror, quòd non polluat nomen domini, nisi ille qui visus est nomini eius credere, & ex illius censeri vocabulo. Et quomodo tollit membra Christi, vt faciat membra meretricis, qui prius Christo credidit, sic ille polluit nomen domini, qui prius fidem nominis eius suscepit: alioqui Ethnicus, & Iudæus cum sint polluti, & contaminati, ipsa atq; pollutio nomen domini polluere, & contaminare non possunt. Quod polluunt, ad quos dicitur: Per vos nomen meum blas. in Gen.

f Et habitabo in med. Boni operis, statim præmium pollicetur. Et habitabo in medio eorum. Vnde: Medius vestrum stetit, quem vos nescitis. Non paruo tempore vt in synagoga, sed semper, quod in Christi ecclesia comprobatur.

g Ostende domui, &c. Hier. Non parui operis est, qd oculis carnis vel mēte conspexeris audiētibus demōstrare, vt ipsi tecum videantur vidisse.

h Templum. Hier. Quod in monte, imo in summitate montis, quod non illam domum putemus quæ a Salomone in Regum, & in Paralipomenon libris constructa narratur. illa n. alteri⁹ ordinis atq; mensuræ, est & in singulis magnam diuersitatē habens. Tantò inferior tēplo qd nunc ostenditur Ezechieli, vt non solum cultores eius, & editui, sed & ipse fabricator eius Salomon peccauerit, & Deū offenderit, licet postea pœnitentiam egerit, scribens Prouerb in quibus ait: Nouissimè ego egi pœnitentiam, & respexi vt eligerem disciplinā. Ista autē quæ per Ezechielē domui Israel ostenditur, talis est, vt quæ in mente conspexerit, cesset ab iniquitatibus suis præ desiderio illius. Vnde: Domine dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis tuæ. Et: Vnam petij a domino, vt inhabitem in domo domini omnibus diebus vitæ meæ. Cum cœpero scilicet viuere, & esse cum Christo, qui est vita credentium.

i Descriptionem. In domo patris mei mansiones multæ sunt. Et alibi: Statuit terminos Gentium iuxta numerum filiorum Israel vel filiorum Dei.

k Sanctum sanct. Hiero. In tabernaculo quod fabricatum est a Moyse, & in templo quod a Salomone, interiora tm̄ vbi erant Cherubim, & propitiatoriū, & arca testamenti & mēsa thymiamatis appellabant sanctasanctorū: sed in hac domo oēs termini reputantur in sanctasanctorum.

l Istæ autem mensuræ alta. is in cubito ver. Hieron. Abyssum, & existentia vsque ad murum exteriorem inclusiuè, quæ dicuntur sancta ratione sanctisanctorum, quod est in templo: & ideo supra dictū est, quod murus exterior diuiditur inter sanctum, & vile.

D Ioan. 1. d.

E

Salomō egit pœnitētiam.

Pro. 24. d.

Psal. 25. b.

Ibid. 26. b.

Ioan. 14. a.

Deut. 32. a.

F

a ¶Dominum cernentium.
b ¶Non ad tempus, sicut in templo Salomonis. c ¶Hi sunt qui sanctè & purè in ecclesia conuersantur.

a Israel in æternum. Et non pollüent vltra domus Israel no- 1
a ¶Tam populus quam reges eorum. ¶Polluerunt s. b ¶Quibus a Deo fornicati.
men sanctum meum, ipsi & reges eorum in fornicationibus 2
a ¶Qui frustra sibi regium nomen assumebant. b ¶Arrogans enim offendit Deum, humilis ad misericordiam prouocat. c ¶Per superbiam. 3
b suis, & in † ruinis regum suorum & in excelsis, qui fabricati 4
c sunt limen suum iuxta limen meum, & postes suos iuxta
a ¶Vt nihil esset inter sanctum & prophanum ¶Quo prius
d postes meos, & murus erat inter me, & eos. Et polluerunt 5
e nomen sanctum meum in abominationibus quas fecerunt:
¶Culpa superiores. a ¶Quod dominus per prophetas præcepit tamen vt a se auertant oculos, &c.
propter quod consumpsi eos in ira mea. Nunc ergo repel- 6
f lant procul fornicationem suam & † ruinas regum suorum
a ¶Qui [illegible] abominor. b ¶Non ad tempus, quod in synagoga
g à me, & habitabo in medio eorum semper. Tu autem fili ho 7
a ¶Eorum s. qui mente Deum conspiciunt. b ¶Viso templo. c ¶Mentis.
h minis ostende domui Israel templum, et confundantur ab 8
a ¶Visis fabricæ mentalis, & [illegible]nibus.
iniquitatibus suis, & metiantur fabricam, & erubescant ex
omnibus quæ fecerunt Figuram domus & fabricæ eius exi-
a ¶Exitum [illegible] egrediuntur a [illegible] qui [illegible] sunt. b ¶[illegible] s. qui per magistrorum doctrinam ad alta & interiora penetrant c ¶Lxx. substantiam. i. sui perfectionem diuinitas f.
i tus & introitus, & omnē descriptionem eius, & vniuersa præ 9
cepta eius, cūctumq; ordinē eius, & omnes leges eius ostēn 10
a ¶Qui confusi sunt super iniquitatibus suis. b ¶Ideo ostendes, vt custodiant, aliter nihil prodest scire descriptionem. 11
de eis, & † scribes in oculis eorū, vt custodiant omnes descri-
¶Opere. a ¶Quæ est scilicet:
ptiones eius, & præcepta illius, & faciāt ea. Ista est lex domus
a ¶Non potest ciuitas abscondi supra montem posita de qua: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei i. ecclesiam. b ¶Qui vertex montium, a quo vulneratus est princeps Tyri.
c ¶Termini. d ¶Domus.
k in summitate montis. Omnes fines eius in circumitu sanctū 12
l a ¶Dicta [illegible] ascendendi.
sanctorū est. Hæc est ergo lex domus. Istæ autē mēsuræ altaris 13

NICOLAVS DE LYRA.

1 non. Per idololatriam, sicut. 2 Ipsi & reges. Fecerunt multi, sicut dicitur, vt patet 3. Reg. & 4. 3 In fornica. Dicitur autem idololatria fornicatio spiritualis, eo q aīa ibi fornicatur cum diabolo. Et dicitur etiam fornicatio corporalis, eò q in aliquib. idololatrijs exercebatur fornicatio corporalis. s. in idololatrijs Veneris et Priapi. 4 Qui fabricati. Quod exponunt aliqui de regibus habitantibus iuxta templum, sicut dicitur de Salomone 3. Reg. 2. & de Athalia 4. Reg. 11. Sed quoniam sancti reges leguntur ibidem habitaße, sicut Ezechias, et Iosias, et illud quod dicitur hic: Fabricati sunt limen suum. Dicitur tāquam quid illicitum, & pertinens ad idololatriam, ideo melius dicitur limen suum, &c. q ly suum refertur ad idolum quam aliqui reges 4. Reg. leguntur posuisse idola iuxta templū, & q etiam in atrijs templi, vt dicitur de Manasse 4. Reg. 21. 5 t murus. i. Deos alienos qui per parietem modicum erant diuisi a sanctosanctorum, vbi erat propitiatorium tanquam sedes Dei. 6 Propter quod. Per regem Babylonis. Cætera patent vsq; ibi. 7 Tu aūt fili. i. formam templi supra descripti per me ædificādi. 8 Et confundantur. Propter quas templum Salomonis est destructum. Cætera patent vsque ibi. 9 Et vniuersa præcepta. s. qualiter custodiri debeāt & officiari. 10 Cunctumque ordinem. i. ordinem sacerdotum, Leuitarum & cantorum. 11 Et om. leges. i. ceremonias diuini cultus. Cætera patēt vsq; ibi. 12 Omnes fi eius in cir. i. omnia ædificia & loca circa templum

13 Istæ autem men. Post descriptionem templi, hic consequenter ponitur descriptio altaris holocausti. Et diuiditur in tres partes. Nā primò describitur eius dimensio, secundo, eiusdem dedicatio, ibi. Et dixit ad me. te tiò offerentium in illo varia conditio, in principio 44. c. Ad intellect m primæ partis sciendum, q altare holocaustorū describitur hic quadrum æquilaterum, & ex partib. nouem composi tum. Prima pars iuxta terram vocatur sinus siue fundamentum, & eleuatur super terram per cubitum vnum. Secunda, crepido minor: nam ibi incipit discrepare ædificium altaris a fundamento, restringēdo a latitudine fundamenti per vnū cubitum, & ascendit sursum per duos cubitos. Tertia, crepido maior ibi iterum restringitur ædificium altaris per vnum cubitum modo prædicto, & eleuatur sursum per quatuor cubitos: propter qđ dicitur maior respectu præcedentis, quæ ascendit per duos cubitos tantum. Quarta, vocatur ariel & ascēdit sursum per quatuor cubitos, et eius superficies superior est locus vbi cremabantur holocausta, & sic altitudo altaris super terrā est 11. cubitorū, & super altare in quatuor eius angulis quatuor cornua, de quorū altitudine non fit mentio nec in textu nec in glossa. Sciendum, quod ista quatuor cornua distant ab extremitatibus altaris, facientib. eius angulos, & locus cremationis holocausti: & sic circa locum cremationis vnus cubitus additur in circumitu. Ex quo sequitur, q tota superficies superior altaris habeat in quadro. 24. cubitos, quia locus cre-

sum & sapientiam quis inuestigabit? O profundū sapientiæ, & scien-
A tiæ Dei, &c. In Exodo altare quinque cubitorum in longi-
Eccl. 11. a. tudine, & v. in latitudine, hic recedens a sensib. quinque
Rom. 11. d. tendit ad vnionem, in quo cubitus verissimus cui iungi-
Exod. 38. a. tur palmus .i. palestes, sextam habens cubiti partem.

a *Et cubitus in, &c.* Hiero. Vt & interiora .i. secreta & spatia altaris quæ in latitudine demonstrantur, vno cubito finirentur.

† medio.

† palmi vnius

b *Et diffinitio eius vsq; ad labiū eius, etc.* In circumitu altaris .i. in margine, & circulo. repandum labium fuit, quasi corona in modū lilij visu pulcherrimum. Illud breuiter demōstratur, quòd in circumitu ipsius altaris in mar-
B gine .s. & in circulo ipsius altaris repandum fuerit labiū, & quasi corona in modum lilij aspectu decora.

† Ipsum autem altare.
† ab altari.

¶ Perfecto. ¶ Altaris.
in cubito verissimo, qui habebat cubitum & palmum. In 1 2
a ¶ Qui scilicet ea quæ igne consumebantur suscipiebat. ¶ Alias. ¶ Alias terminus.
a † sinu eius erat cubitus, & cubitus in latitudine, & diffinitio 3 4 5
a ¶ Pro quo supra coronam posuit Hieronymus. ¶ Altitudo cauaturæ.
b eius vsque ad labium eius, & in circumitu † palmus vnius. 6 7 8
Hæc quoque erat fossa altaris. Et de sinu terræ vsque ad 9 10
c a ¶ Propitiatorium maximum
crepidinem nouissimā duo cubiti & latitudo cubiti vnius, 11 12 13
a ¶ LXX A propitiatorio minori vsque ad propitiatorium
& à crepidine minori vsque ad crepidinem maiorem qua- 14 15
d tuor cubiti & latitudo cubiti vnius: † Ipse autem ariel qua- 16 17 18
e tuor cubitorum, & † ab ariel vsque sursum cornua qua- 19

c *Hæc quoque.* Hiero. Inferiora enim & profunda & terræ cohærentia duali numero qui immundis animalibus congruit, continentur. Superiora autem ad crepidinem siue ad propitiatorium peruenientia, vnius cubiti habent latitudinem, vt dualis numerus transeat ad solitarium, & bonum nuptiarum quod inferius est ad vnionis perueniat beatitudinem.

d *A crepidine, &c.* Hierony. Lxx. A propitiatorio minori, &c. Propitiatorium minus, *lapis excisus de monte sine manibus.* Propitiatorium magnum, *ipse lapis qui creuit in montē magnum, & impleuit orbem vniuersum.* Vel propitiatorium minus, *quando se exinaniuit formam serui accipiens.* Propitiatorium magnum, quando recepit *gloriam quam habuit apud patrem antequam mundus fieret.* Prius enim Christi humilia agnoscimus, & sic ad diuinitatis altitudinem peruenimus. Et tamen vtriusque naturæ propitiatorium ad

Dan. 2. e.
Phil. 2. b.

ad vnius altaris pertinet sacramentum. Inter duo a[…] propitiatoria quatuor cubita quatuor mundi ele[…] significantia, quæ & ipsa perueniunt ad vnius cub[…]tudinem. Et notandum, quòd in mensura altaris p[…] cubitus in latitudine nulli copulatur, sed sua vnio[…] fectus est. Se[…] autem latitu[…] cubitus post[…] cubitos cres[…] summum. I[…] tius post pr[…] torium min[…] maius per q[…] elementa ad[…] cubiti myst[…] tendit, & vn[…] ter & terti[…] tus in altari[…] ni, non prim[…] cundus & t[…] sed vnus & […] & vnus esse dicantur.

e *Ipse autem.* Lux mea Deus s̄m quosdam, secu[…] Hiero. leo vel fortis Dei. Quod ad altare propriè d[…] in quo vel illuminatio Dei est vel leo, & fortitud[…] vnde: *catulus leonis fili mi Iuda, &c.* Cubitorum aute[…] tuor est, & quatuor cornua habet, siue superiora q[…] cornuum vno cubito finiuntur, vt euangeliorum[…]ra, & in totum orbem fortitudo discurrens sub ill[…]tionis Dei & leonis fortitudine demonstrentur, ac[…]que cubitum † perueniant diuinæ confessionis.

✱ Theo. Ariel Hebræorum lingua montem De[…]cat, vel secundum aliam interpretationem, lum[…] Vocat autem sic altaris basim: atque hic numerus[…]rum cum sacris apostolis consentit, qui bases & c[…]nes gratiæ fuerunt, & Ecclesiæ fundamenta. *Tu es* […] inquit, *& super hanc petram ædifi. &c.* Et ipsum altar[…] cubitis asserit maius esse Ariei & longitudine, & l[…]ne. Neque enim sola diuinitate, sed etiam assumpt[…]nitate infinito interuallo maior est seruis domini[…]

a Quan-

✱ NICOLAVS DE LYRA.

mationis est 12. cubitorum in quadro. Item in extremitatibus altaris est quædam erectura sursum eleuata per vnum palmum, sicut fit in scacarijs: & illa vocatur labiū altaris, sicut describitur in figura.

Sciendum tamen, quòd cum altare sit quadratum æquilaterum, non potest totum figurari in plano: sed vnum latus tantum: alia verò tria sunt per imaginationem inspicientis supplenda. His ità visis pri-
C *ma pars in duas diuiditur. quia primò describitur altaris dimensio generaliter: secundò particulariter, ibi:* Hæc quoque. *Circa primum dicitur:* Istę autem mensuræ altaris. *supple sunt quæ inferius describuntur.*

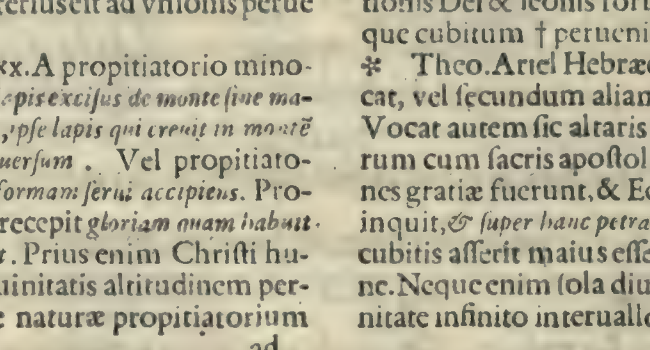
1 In cubito verissimo. *i. in cubito sanctuarij.*

2 Qui habebat cubitum. *nā vltra communem cubitum continet vnum palmum: sicut dictum est supra 40.*

3 In sinu eius. *Hebrēi dicūt. In fundamento eius, potest tamen fundamentū dici sinus similitudinariè: quia recipit ea quę superponuntur, sicut sinus ea quę in ipso reponūtur.*

4 Erat cubitus. *quia per vnum cubitum ascenditur super terram.*

5 Et cubitus. *Tantum enim excedit fundamentum siue sinus ædificium altaris quod superponitur.*

6 Et diffinitio. *idest, altaris terminatio, vnde in Hebræo ponitur Et terminus vsque ad labium, idest, altitudo altaris terminatur in superiori superficie quæ habebat labium in circumitu, vt prædictum est: Et subditur quantitas huius labij, cum dicitur.*

7 Et in circumitu palmus vnius, &c. *vnus sursum ascendendo, & sic habetur dimensio altaris in generali, quia descripta est pars inferior & superior.*

8 Hæc quoque erat fossa altaris. *Hic consequenter describitur altaris dimensio particulariter, cum dicitur:* Hæc quoque erat fossa altaris. *Sciendum q̄ dictio Hebraica hic posita aliquando accipitur pro fossa vel profunditate, aliquando pro eleuatione sursum, sicut in Latino hoc nomen altitudo licet communite[…]tur pro eleuatione sursum, tamen aliquando accipitur pro[…]tate per oppositum sicut Psal. 68. a.* Veni in altitudin[…]ris, *idest, in profundum, ideo subditur:* Et tempestas d[…]me. *Et Ioannis 4. b.* Puteus altus est. *i. idest, profundus: &[…] translatio nostra habet fossa, debet dici altitudo, & hoc pa[…]ram sequentem, cum dicitur.*

9 Et de sinu terræ. *idest, de fundamento altaris, quod i[…] adhæret terræ.*

10 Vsque ad crepidinem. *In Hebræo habetur:* Par[…] *h. c patet per literam sequentem, vbi vocatur crepido mino[…]*

11 Duo cubiti. *s. al[…] huius crepidinis: & sic[…] hic vnus cubitus altitud[…] menti, & in fine resumitu[…]*

12 Et latitudo cubiti. *[…] tur hic latitudo spatium [...] quod extenditur hęc crep[…] titudine vltra ędificium[…] tè supra positum eo quod[…] pat ædificium immediatè[…] situm ab eo quod suppon[…] eodem modo exponendun[…] subditur.*

13 A crepidine mino[…] *ab eius parte superiori.*

14 Vsque ad crepi[…] *idest, vsque ad terminum eius superiorem.*

15 Quatuor cubiti. *Propter quod dicitur maior crep[…] ascendit per quatuor cubitos, alia per duos tantum.*

16 Ipse autem. *i. superior pars altaris quæ vocatur Ar[…] in superiori superficie est locus cremationis holocaustorum[…] dictum est: & sic deuorat illas carnes siue adipes, sicut leo[…] uorat carnes. Ariel autem leo fortis interpretatur.*

17 Quatuor cubitorum. *ascendendo sursum.*

18 Et ab ariel. *i. ab eius angulis.*

19 Cornua quat. *Et ariel 12. cubitorum in longitudi[…] &c. quia locus cremationis est.*

✱ 1 De-

Quadrangulum æquis. Per quatuor latera vndique duodecim cubiti simul efficiunt 40. & octo cubitos sacerdotalium ciuitatum, vt his, quasi fundamẽtis in toto orbe diuisis ecclesiæ fortitudo solidetur.

b Crep. qua. cubi. Significat, ꝙ dominus noster qui verè propitiatorium est, non solum pro peccatis nostris, sed omnium, modo ꝑ quatuordecim generationes venit ab Abrahã vsque ad Dauid, & rursum ꝑ alias quatuordecim vsque ad captiuitatem Iechoniæ & eiusdem numeri sacramento ad terram descenderit, vt in tertia tesserede cade diuini numeri sacramento saluaret omnia per quatuor ãgulos mũdi, de quibus dicitur: Multi venient ab oriente & occidente aquilone & austro, & recumbẽt cum Abraham Isaac, & Iacob in regno cælorum.

c Dimidij cu. Pro peccatoribus, qui tantũ indigent misericordia saluatoris. vnde: Homines & iumenta saluum facies.

d Vnius cubit. In quo iusti saluantur numero s. solitario atque perfecto & imitantur vnã diuinitatẽ. Vnde apostolus: Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, cuius propitiatione, & peccatores & iusti recõciliantur.

e Gradus autem eius. Hieron. Hi sunt 24. seniores. Testamẽti, qui habebant in Apocal. Ioan. citharas, & in capitibus coronas. Vel sacramẽta patris & filij & spi. sancti in quo nobis datur vera propitiatio. Et propter hoc graduũ numerus incertus relinquitur, vt quantocunque studio ad altiora conscenderimus, putemus nos esse in inferiorib. cogitantes illud: Ibunt de virtute in virtutem.

f Et dixit ad me. His ostẽsis docet vir supradictus, quomodo opere perfecto altare debeat expiari & consecrari, primum s. offertur victima, & datur sacerdotibus.

g Holocaustum. Hieron. Nota, quòd vitulus totus offertur & crassitudo corporis eius diuino igne consumitur. Etsi enim nouimus Christum secundũ carnem, sed iam nõ nouimus. Hircus autem secundo die offertur quidem in victimã, sed holocaustum domini præstanti reseruatur. Notandum quoque iuxta Hebraicũ, ipse Ezechiel quasi sacerdos vitulum iubet assumere & holocaustum facere, & sanguinẽ eius in circũitu aspergere tã altaris ꝙ angulorũ & coronę siue basis. Septuaginta aũt alios sacerdotes, hoc facere demonstrant: Sed ipse Ezechiel de numero sacerdotum est. D

h Hircum c. Hier. Quod est animal semper ad excelsa festinans & in præcipitijs nihil periculi sustinens, & illic inuenit viã vbi alia animalia ruinam, vnde Græcè caprarum rex sublimium conuersatio dicitur: Pascha facturi assumunt de grege agnũ & hœdũ. Et qui primo facere pascha non potuerunt, in secũdo mense faciũt quorũ alterũ ad pœnitentes, alterum ad iustos pertinet.

¶ Paulatim manifestat. a¶ Propter duodecim tribus & apostolos duodecim.

tuor. Et ariel duodecim cubitorum in lõgitudine per duo 1

a decim cubitos latitudinis, quadrangulũ æquis lateribus.

a¶ Lxx propitiatorium: Symmachus, circuitum.

b Et † crepido quatuordecim cubitorum longitudinis per 2

quatuordecim cubitos latitudinis in quatuor angulis eius 3

¶ Lxx. Sison a¶ Propitiatorii b¶ Symmachus, consummatio.

c & † corona in circumitu eius dimidij cubiti, & sinus eius 4

a¶ Propitiatorii. 5

d vnius cubiti per circumitum. Gradus autem eius versi ad 6

e orientem. Et dixit ad me: Fili hominis, hæc dicit dominus 7

f Deus: Hi sunt ritus altaris, in quacumq; die fuerit fabricatum, 8

tum, vt offeratur super illud holocaustũ, & effundatur san 9

g guis. Et dabis sacerdotib. & Leuitis qui sunt de semine Sa 10

¶ dest, iusti. 11

doch, qui accedunt ad me, ait dominus Deus, vt offerant

a¶ Qui pro nobis immolatus est

mihi vitulum de armento ꝑ peccato. Et assumens de san-

a¶ Quo re... purifmus b¶ Q... in hoc sanguine purificantur quatuor plagæ mundi. ¶ Altaris.

guinẽ eius pones super quatuor cornua eius, et super qua

a¶ Vt vniuersa purgatur, & fit firma propitiatio. b¶ Propitiatorii.

tuor angulos crepidinis, et super † coronam in circumitu,

a¶ Alt... expiatur sanguine, vt orationes sanctorum mundæ perueniant ad Deum.

et mundabis illud et expiabis. Et tolles vitulum q oblatus 12

fuerit pro peccato, et cõbures illum † in separato loco do- 13

h mus extra sanctuarium. Et in die secunda offeres hircum

¶ In hirco.

caprarum immaculatum pro peccato, et expiabunt alta-

re sicut expiauerunt in uitulo. Cumque compleueris ex-

a¶ Moysem mitissimum. b¶ ... in Moysi, vnde audet dicere Ego relictus sum solus.

i piãs illud, offeres uitulum de armento immaculatũ, et arie

tem de grege immaculatum, et offeres eos in conspe-

ctu domini. Et mittent sacerdotes super eos sal, et offe-

¶ Expiato altari ... rationem.

rent eos holocaustum domino. Septem diebus facies 14

k ¶ Operationem.

hircum pro peccato quotidie, et uitulum de armento,

i Vitulũ de. Hierony. Moyses, & Elias videtur in mõte cum dño. i. lex & prophetæ, qui annuntiabãt ei quòd passurus esset in Ierusalẽ. Post quã altare & mensuræ eius ĩ vertice mõtis demõstrata sunt, & consecratio & expiato per vnum vitulũ immaculatum & hircum, siue duos hœdos secundum Lxx. quorum vitulus ad Christum, sequentes ad apostolos ministrosq; pertinent, ne in cõsecratione spiritualis altaris, & propriè ad ecclesiã pertinentis lex & prophetæ videantur exclusi: ideo consecrato altari, vitul' immaculatus assumitur & aries, & offeruntur in conspectu domini. Et filij Sadoch. i. iustorũ sacerdotes aspergunt sal super capita eorum, vt lex. s. & prophetæ sapore euangelij condiantur, nec vllũ sacrificiũ est iuxta legis imperiũ, & Apostolũ (q ait: Sit aũt sermo vester sale cõditus) qđ sale careat. Vtrũque autẽ affert in holocaustũ dño, quod corpus significatur in lege & prophetiæ nubilũ, igne dñi. i. Spiritusancto dr (spiritu feruẽtes) in spiritualẽ & tenuẽ substantiam cõuertantur.

[Margin: † clausura. — E — † basim — † secundum præceptum. — F — Col. 4. b — Rom. 12. c]

k Hircum pro. Vt per hæc sacrificia septem diebus ad perfectum expietur altare. In vij. sabbatismus significatur, q populo Dei reseruatur, in quo uerã requiem speramus, nec facimus seruile opus peccati.

Hier. In hirco & vitulo & ariete tria generalia delicta monstrant, quib. humanũ subiacet genus, aut cogitatione. n. aut sermone, aut opere peccamus. Cogitatio ad arietẽ quæ prima est oĩum peccatorũ:, & ex qua cætera duo genera nascunt. Hędus & hircus ad sermonẽ, qui de excelsioribus disputat. Opera in vitulo signant qui vomeri & labori & terrenis operibus mancipatur. Hæc igitur & immaculata per dies septẽ veri sabbati atque pfecti Deo offerre debemus, & expiare altare, vt oratio nostra munda ad Deum perueniat.

[Margin: Tria genera peccati.]

a Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Duodecim cub. &c. Per quadrum.

2 Et crepido. scilicet, ipsius Ariel.

3 Quatuordecim. s. per quadrũ, quia vnus cubitus in quatuor lateribus altaris protenditur vltra cornua, vt prædictum est, & sic tota superficies superior altaris est 14. cubitorũ in quadrum. Et vocatur ille cubitus crepido altaris, quia ibi discrepat altare ab eo qđ est inferius per vnum cubitũ vltra se extendens, & spissitudo illius crepidinis est dimidij cubiti: ideo subditur.

4 Et corona In Hebræo habetur. Et crepido. potest tamen dici corona, quia superiorem partem altaris circundat.

5 Et sinus eius. idest, fundamentum altaris.

6 Vnius cubiti. Sup terrã & sic resumitur altitudo fundamẽti quæ supra fuit om ssa, vt prædictũ est.

7 Gradus aũt. s. altaris.

8 Versi ad ori. positi in parte orientali altaris, vt sic sacerdos offerens super altare habeat faciem versam ad templum, quod est in parte occidentali.

9 Et di. ad. Hic consequenter describitur dedicatio altaris per sacrificia septem diebus & octauo die & deinceps fient ibi sacrificia, & oblationes rite, & patet litera paucis exceptis quę discurrentur.

10 Et dabis sacer. i. dandum in futuro denuntiabis.

11 Qui sunt de. Exponatur sicut supra in fine 40. cap.

12 Et mundabis. i. aptabis ad faciendum ibi oblationes.

13 Et combures. i. intra clausuram totius ædificij. tamen extra atrium interius & templum.

14 Septem die. dest, offeres eum & cætera animalia.

a *Et implebunt.* Do-
A nis.s.sacrificij ꝓ pō-
tifice, ꝓ sacerdotib.
Deut.16.d pro populo, vt ne-
mo stet vacuus co-
Rom.6.d ram domino.
b *In die.* Vt dicat cū
Apostolo: resurrexi
mus cū Christo, &
vltra octauā tendāt
ad

a¶Cogitationem.
& arietem de pecoribus, immaculatos offerent septē die-
bus, & expiabunt altare & mundabunt illud, & implebūt 1
a¶Lxx. Manus suas. b¶Altaris.
a manum eius. Expletis autem diebus septem, in die octaua
b & vltrà facient sacerdotes super altare holocausta vestra,
a¶His delectatus
& quæ pro pace offerunt, & placatus ero vobis, ait domi-
nus Deus.

ad cælestia, ... rant pro no... locaustū, siu... pro pace pecc... & salute no... vt per ignem... spiritus omn... cogitamus, l... & facimus i... tualem sub... conuertantu...

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et implebūt. *idest, locum cremationis dicti sacrificij: & dicitur manus, eò quòd capit superposita sacrificia. Cætera patent supradictis.*

ADDITIO.

In cap. 43. vbi dicitur in postil. Implebunt manum, &c. Hoc quod dicitur: Implere manum alicuius, in scripturis sacris intelligitur supplere ea quæ sunt necessaria, seu requisita ad tale officium, seu ad talem dignitatem, vnde: Exod. 19. g. dicitur. In consecratione sacerdotis implebis manum Aaron & filiorum eius, idest ministrabis eis necessaria, seu opportuna ad huiusmodi officia, seu ... tes. Similiter hoc cum dicitur: De altari implebunt manum ... intelligitur quod administrent, seu suppleant ea quæ requiruntur ad eius mundationem, seu expiationem.

CAP. XLIIII.

a *ET conuertit.* Hier. Multæ sunt portæ in descriptione tēpli tā intus q̄ foris. altaris quoq; figura & cōsecratio & sacrificia sermo pteritus percurrit, quo finito, venit ad portā sanctuarij exteriorē, q̄ respicit ad oriē. & erat clau. vnde: *Et conuertit me.*

B b *Portæ san.* De qua: *Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, & væ vobis legis doctorib. qui tollitis clauē sciētię: Ipsi non ingredimini, &c.* Hic est liber signat⁹ in Isaia. Hic est liber cuius *nemo pōt soluere & aperire signacula nisi leo de tribu Iuda.*

Matt.23.b Lucæ 11.g conuerti. Isa.29.d Apoc.5.a †transibit. Philip.2.a

c *Porta hæc.* Hieron. priusquam Saluator humanū corpus assumeret, & se formā serui accipiēs humiliaret, clausa erat lex & ꝓphetia, & omnis scientia scripturarum, clausus erat paradisus. Postquā aūt ille pependit in cruce, & ait latro-
C ni: *Hodie mecum eris in paradiso.* statim *velum templi scissum est,* & oīa aperta sunt, ablatoq; velamine dicimus. *Nos aūt reuelata facie gloriā domini contēplantes, &c.* Si in Christo reuelata sunt omnia, quomodo porta clausa erit, & non aperietur? Sed quamuis ad summam scientiam venerimus comparatione diuinæ scientiæ, *Nunc ex parte scimus, ex parte cognoscimus. Cum autem peruenerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.* Vnde & Paulus nunc perfectum se, nunc imperfectum dicit. Est enim comparatione aliorum perfectus, comparatione diuinæ scientiæ imperfectus.

Luc.23.f 1.Cor.13.d 2.Cor.13.c Philip.3.c

Hieronymus. Quod autem porta orientalis extra terminos mundi semper clausa sit: Ioannes aperit cum dicit: *Deum nemo vidit vnquam, sed vnigenitus qui est in sinu patris, ipse enarrauit.* Quasi aliis verbis dixerit. Eritque clausa principi & princeps ipse sedebit in ea, vt comedat panem perfectæ & consummatæ scientiæ. *Nemo autem nouit filium nisi pater, & nemo nouit patrem nisi filius, & cui filius voluerit reue.*

Ioan.1.b Matt.11.d

* Theod. Ostendit portam clausam, præcepitque hanc cōtinēter claudi, & attribui ipsi auctori oīum rer... nō qd̄ porta indigeret, q vbiq; interest. Verū imb... rib. aurib. sese accōmodās hæc designat. Et par est ... nobis virginalem aluū innui, per quam nec ingre... neque egressus alius aliquis, quàm solus ipse dom...

CAP. XLIIII.

a ET † conuertit me ad viam portæ san- 1
b ctuarij exterioris, quæ respiciebat ad 2
a¶Virgo Maria, virgo ante partum, virgo in partu, virgo post partum.
Orientem, & erāt clausa. Et dixit domi
a¶Scripturarum scientia
c nus ad me: Porta hæc clausa erit, & non
a¶Ad plenum. b¶Quamuis perfectus comparatione aliorum.
aperietur, & uir non † transiet per eam, 3
¶Solus a¶Qui clausis ingressus est ostijs. ¶Vnde: Spiritussanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.
d qm̄ dominus Deus Israel ingressus est per eā, eritq; clausa 4 5
a¶Lxx Duci. ¶Verbi Dei. ¶In cuius aduentu reserabitur. ¶Ad vsum eius.
b¶Christus, s. qui est sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, ipse est hostia.
c¶Nobiscum. d¶Cęlestem & vinum, de quo: Non bibam amodo de hoc genimine vitis: nisi in regno patris mei illo s regno de quo dicitur. Regnum Dei intra vos est.
principi. Princeps ipse sedebit in ea, vt comedat panem 6 7

* Chrysost. ... tētiæ Dei, qa... gine Christu... sit, & tn̄ ip... fuerit post pa... vt legimus i... *Porta hæc, &c.*
* Euseb. Em... nunc potenti... di istius ianu... partū inuiol... tris ītrauit, q... modum ad d... los clausis fo... netrauit.
* Ambros. ... illa porta san... illa exterior ...

tē q̄ manet clausa? Et nemo inquit pertransibit p... nisi solus Deus Israel. Nōne est Maria, per quam ... mundum intrauit? * Ruffinus. Quid tam euid... de consecratione virginis potuit? Clausa fuit in ... nitatis porta. Per ipsam introiuit dominus Deu... & per ipsam processit, & in æternum porta Virgi... sa, seruata virginitate permansit.
* August. Integra fide credendum est beatam ... Dei Christi matrem, & virginem concepisse, & genuisse & post partum virginem permansisse. ... blasphemiæ Eluidij acquiescendum, qui dixit. Fu... ante partum, non uirgo post partum.
d *Eritq;* Ra. Nemo enim potest passionis, corp... sanguinis domini pro maiestate rei sacramenta ... scere. Tantæ autem bonitatis & clementiæ est p... noster. vt cum solus sedeat in porta quæ clausa ... nem coram domino comedat, velit tamen plu... suæ habere consortes & dicat: *Ecce ego ad ostium sto ... si quis mihi aperuerit, ad illum & cœnabo cum ipso, & ipse mecum.* Solus autem comedit panem coram domino quia ... tia eius diuinaque natura ab omnibus separata ...

a *Et*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLIIII.

* ET conuertit. *Post descriptionem dedicationis altaris, hic consequenter agitur de oblationibus ibi fiendis, & diuiditur in duas partes, quia primò de hoc agitur quātū ad principes, secūdò quantū ad ministros & sacerdotes, ibi:* Et adduxit me. *Circa primū sciendū, quod princeps est vicarius Dei in tēporalib. & ideo describitur hic habere prerogatiuam in modo veniendi ad offerendū: tamen per manus sacerdotū, & etiā quantū ad comedendū. Nā de oblatione pacifica vna pars cedit in vsum offerentium, quam debent comedere coram domino, vt diffusè dictum fuit in Leuitico. Quantum igitur ad primum, scilicet, viam veniendi ad offerendum dicitur.*

1 Et conuertit. *scilicet angelus me deducens.*

2 Ad viam por. *idest, atrij interioris, quod dicitur hic sanctuarium exterius. Nam ibi offerebatur sacrificium sub dio in ... holocaustorum, sed consummabatur per oblationem incensi i... templum. Cætera patent vsque ibi.*

3 Et vir nō tran. *i. homo de communi populo, & subd...*

4 Quoniam dominus. *propter quod debet esse maiori... tiæ, & minus communis quàm aliæ. De hoc autem ingre... per eam habetur supra in principio præced. cap.*

5 Eritque clau. *Hic est finis versus in Hebræo, & est se... erit clausa communi populo, & sequitur principium sequ... sus. Principem, & subintelligitur, excipio, sicut 2. Reg. 5.* Qui percusserit Iebusæū: *& subintelligitur: erit princeps sicut ibidem fuit declaratum. & ita est in proposito, ideo su...*

6. Princeps. *ideo non solū poterit ibi intrare, sed etiā sede... quid subditur.* 7 Vt comedat panem. *i. hostię suæ pa...*

a Et ecce. Hier. In cōsummatione tabernaculi & in edi-
ficione tēpli Salomonis apparuit gloria domini, quæ
po[st]a Euangelicæ gloriæ comparatione destructa est.
vnde Paulus: *Etenim non est glorificatum quod claruit in hac
parte propter excellentem gloriam.* Non autem destructionis
prioris gloriæ aboli-
tionē putemus. Sed
*cum uenerit quod perse-
ctum est, destruitur quod
ex parte est,* velut si so-
lis diis lampadem
compares vel lucer-
nam, vnde: *Ille erat lu-
cerna ardens, & lu. &c.*
Postquam verò sol
iustitiæ venit, lumē
lucernæ absconditū
est. vnde: *Illum opor-
tet crescere, me autem
minui.*
b *Et occidi in faciem
meam.* Hier. Nedum
plus cernere cupiat
quam quod huma-
na potest infirmitas,
ipsi n oculorum lu-
men amittat, vnde
familiarius vocat eū
dominus filium ho-
minis.
c *Ceremonijs, &c.*
Hier. Nota quod in
medi huius plaga,
*cum maligno positus
est* & in aquilonis
frigore constitutus,
ceremoniarum nobis ce-
remoniarum ordo
monstratur.
d *Sufficiāt uobis.* Ad
pœnitentiā peccato-
rum priorum horta-
tur ne peccata pecca-
tis addamus, mate-
riam præparantes fu-
turo incendio.
Theod. Dicere
iubetur exacerbanti populo, vel litigioso, & cōtentioso
(vt enim alij interpretati sunt) vt contenti sunt pristinis
erroribus, quæ patrare ausi sunt alienigenas & incir-
cumcisos in sacrum Dei templū introducentes, & quod
maximum criminum est, quia non solū carnem incir-
cumcisam habebant, sed & mentem ipsam, ita vt perspi-
cuum sit cordis circuncisionem iustitię perfectionem es-
se, carnis vero circuncisionem circuncisionis mentis
argu-
argumentum esse & signum.

e *Eo quod inducitis. Modicum fermentum totam massam corrum-
pit.* In quibusdam exemplaribus habetur: Ne introducas
impium in tabernaculum iustorum.
f *Alienos.* Hier. Alieni nisi circuncisi corde, carne, auri-
bus, labiis, oculis, gu-
stu, odoratu, in san-
ctuariū non debent
introduci. Audiant
hoc episcopi presby-
teri, ne tales introdu-
cant. vnde: *Nemini ci-
to ma. im.*
g *Incircuncisos corde.*
Cultello Dei cor no-
strū circuncidimus,
& præputium aufe-
rimus, cū turpes co-
gitationes de corde
nostro non exeunt.
Ne de nobis illud di-
catur. *Incrassatum est
cor populi huius.* Caro
similiter circuncidi-
tur, si nō luxurię sed
necessitati tm̄ man-
cipatur in victu, in
vestitu, & cæteris, ut
audiat: *Hodie abst. op-
probrium Aegypti a uo-
bis.* Aegypti.n. ma-
gnarū carnium sunt.
h *Omnis alienigena.*
Hier. Quāuis filius,
quamuis cognatus,
quamuis antiqua
consuetudine vel ne-
cessitudine deuīctus
si incircumcisus cor-
de vel carne est, non
introducamus in sā-
ctuariū dn̄i, nec mi-
nistros Christi no-
stros faciamus mini-
stros, & p carnalib.
refrigerijs altare do-
mini polluamus.

D 1.Cor.5.b 1.Tim.5.d E Act.28.g Iosue 5.c F

a ¶ Quia intus est in omnibus infusus. b ¶ Vt eos qui per se intrare non possunt, introducat. c ¶ Quia foris est omnibus circumfusus.
coram dn̄o. Per viam vestibuli portæ ingredietur, & per 1
a ¶ Vt alios introducat, & loquatur eis qui difficiliora non capiunt b ¶ Vir prædictus. 2
viā eius egredietur. Et adduxit me per viā portę aquilo- 3
¶ Templi.s. 4
a nis in conspectu domus, & vidi, & ecce īpleuit gloria do 5
b ¶ Templum.s. a ¶ Maiestatem ferre non sustinens. 6
mini domum domini. Et cecidi in faciem meā. Et dixit 7
¶ Quia humiliter cecidit confortari meruit. a ¶ Primum. b ¶ Animam.
c ¶ Secundo. d ¶ Interioribus, de quib. dicitur Abrahæ: Leua oculos tuos & uide stellas cæli.
ad me dn̄s: Fili hominis, pone cor tuū & uide oculis tuis
a ¶ Tertio. b ¶ Qui habet aures, audiendi, audiat.
& aurib. tuis audi omnia quę ego loquar ad te de vniuer
c sis† ceremonijs domus dn̄i, & de cunctis legibus eius. Et 8
a ¶ Tandem. b ¶ Quia multi introitus significant ordinem ceremoniarum. 9
c ¶ Procemium.s.est, & præparatio prophetæ est ad intelligenda ea quæ postea super templi ordine cogniturus est.
pones cor tuum in uijs templi per oēs exitus sanctuarij,
& dices ad† exasperantem me domū Israel: Hæc dicit do
d minus Deus: † Sufficiant uobis oīa scelera vestra domus 10
e a ¶ Hoc est primum peccatum.
f Israel, † eo q inducitis filios alienos incircuncisos corde, 11
g & incircuncisos carne, vt sint in sanctuario meo, & pol- 12
a ¶ Propositionis.s. in omnibus ecclesiis de uno pane pullulantes.
b ¶ De quo. Adipe frumenti sa. eos.
luant domū meā, & offertis panes meos, adipem, & san-
a ¶ Qui in Christi passione fusus est. b ¶ Q. Cum tales in sanctuarium meum inducatis, & domum meam polluatis, quomodo audetis offerre panes, &c. Mystica.s. sacramenta, & nō intelligitis quod solueritis pactum meum, &c.
guinem, & † dissoluistis pactū meum in omnibus scele- 13
rib. vestris, & nō seruastis præcepta sanctuarij mei, & po-
suistis custodes obseruationū mearū in sanctuario meo
a ¶ Non mihi.s. ¶ Qui uobis seruiant, & ob uestra refrigeria meum polluistis sanctuarium.
vobismetipsis: Hæc dicit dn̄s Deus: Omnis alienigena in 14
h 15
a ¶ Quamuis cum populo Israel esse videatur.
circūcisus corde, & incircūcisus carne, nō ingredietur sā 16
a ¶ A Deo. b ¶ Corpore.
ctuarium meū, oīs filius aliēnus, qui est in medio filio-

*Theodo. Præcipit Deus eos qui animo incircuncisi erant, & corpore alienigenas, & externos, procul a diuinis septis morari: Leuitas autē qui scelerum populi participes fuere, & idolorum cultum amplexi a proprio ordine defecerunt, neque parentum officio fungi, neque holocaustum iugulare, aut sacrificium pro peccato, neque sacris appropinquare, sed suæ impietatis fructum, ignominiam percipere.

a Sed

C

NICOLAVS DE LYRA.

nomine panis intelligitur in scriptura omnis cibus, ut frequenter supra dictum est.

1 Per viam vestibuli portæ, &c. *i. porticus orientalis interioris atrii.*

2 Ingredietur. *ad offerendum.*

3 Et per uiam eius. *& in hoc quædam prærogatiua principis notatur, nam infr. xlvi. c. dicitur quod populus ingrediens per viā aquilonarem, egrediatur per australem, & econuerso. Ad dictam sententiam inducitur etiam per expositores Latinos translatio nostra vbi dicitur,* Et erit clausa princi. *i. pro reuerentia principis per eam ingredientis, sicut si diceretur, hoc cellarium est sigillatum pro regis. i. appropriatum vsui eius.*

4 Et adduxit me per uiam. *Hic consequēter agitur de oblationibus quātum ad ministros, & Sacerdotes. Et diuiditur in duas partes quia primo agitur de malis ministris, secundo de bonis, ibi,* Sacerdotes autem & Leuitæ. *Prima in duas, nam primo arguitur extraneorum institutio, secundo intraneorū destitutio, ibi,* Sa. & Leu. *Prima pars patet paucis exceptis quæ discurrētur.*

5 In conspectu domus. *i. templi.*

6 Et ecce impleuit gloria domini. *sicut supra expositum est in principio præcedentis capituli.*

7 De vniuersis ceremoniis domus domini, &c. *i. oblationibus & sacrificijs.*

8 Et de cunctis legibus. *i. de modis uiuendi ministrorum, & Sacerdotum.*

9 Et pones cor, &c. *Ad retinendum in corde, sicut supra sunt descriptæ.*

10 Sufficiant vobis omnia. *i. amodo debetis cessare ab eis & erubescere.*

11 Eo quod inducitis, *i. induxistis, dum adhuc staret templum Salomonis. Dicit tamen inducitis in præsenti, nam aliqui habebant voluntatem hoc faciendi, si possent.*

12 Filios alienos. *Aliqui enim reges, & etiam Sacerdotes eis cōsentientes non solum posuerunt idola in Ierusalem, sed etiam in atrijs templi, & ad cultum illorum admittebant sacerdotes Gentiles cultum idolorum scientes, & cum eis sacrificabant Iudæorum sacerdotes, & postea offerebant sacrificia domini, ideo subditur:* Et offertis panes meos, &c.

13 Et posuistis. *i. in atrijs mei, & templo.*

14 Vobismetipsis. *ad quęstum vestrum, & non bonorem meum Et subditur sententia domini.*

15 Omnis alienigena. *quantum ad Iudæos malos.*

16 Et incircuncisus carne. *quantum ad Gentiles.*

7 De * 1 Sed

a *Sed & Leuitæ*. Hiero. significat secundum Lxx. quod A Leuitæ sacerdotalis gradus qui errauerunt, postquã receperint iniquitates suas, stent in sanctuario, & mactent holocausta, & isti stent vt ministrẽt eis, &c Quod si ita est, quomodo stare poterit, vt Leuitæ qui recesserunt post idola, ipsi ministrẽt in domo, & mactẽt holocausta? Quid.n. amplius facturi sũt sacerdotes filij Sadoch, q custodierũt ceremonias Dei? Hebraicum hũc habet sensum. Leuitæ mali, portabunt iniquitates, eo quod fuerint in sanctuario meo ministrãtes in officio portarum. Ipsi.n. offerebãt hoB locausta & victimas, & stabant in conspectu eorum, vt ministrent pro eis. Quia ergo ministrauerũt pro illis in conspeC ctu dñi, &c. Symmachus lectionis ordinem & sensum considerãs rectius interpretatus est di. Posuerã eos custodes ianuarum domus, & vniuersi ministerii eius, & omnium quę fiunt in ea, vt non ad eos ptineãt, qui futuri sunt in templo, sed ad eos qui fuerunt.

b *Et errauerũt a me*. Hiero. Si qui in tempore erroris vel persequutionis, idola sequuti sunt, quę de corde suo confinxerunt, & non solũ voce, sed manus subscriptione. Dei filiũ creaturam cõfirmauerunt, quomodo pontificale vel sacerdotale retinẽt fastigium, qui redacti in laicos, pristina debuerunt scelera deplorare? Sed quidquid à multis pec❋catur, inultum est.

c *Et dabo eos ianito*. Hieron. Q. Pro sacerdotali officio quo holocaustum & victimas, & omne sacrificiũ c[…]re consueuerant, in vltimum conuertentur gradun[…]

d *Vestibus lineis*. Hier. Vestibus lineis vtuntur Aeg[…] Sacerdotes non solum intrinsecus sed extrinsecus. […]gio autem diuina alterũ habet habitum in minister[…] alterum in vi[…]

† qui erant.

supra 47.d

† ergo quod ministrauerunt pro eis.

† custodiam observationẽ

a ¶ Sacerdotalis gradus.
a rum Israel. Sed & Leuitę qui lõgè recesserũt a me in erro- 1
b re filiorũ Israel, & errauerunt a me post idola sua, & por- 2
¶ Alias portabunt. i. accipient   a ¶ Lxx. Erunt in sanctis meis ministrantes. 3
tauerũt iniquitatẽ suam, † erũnt in sanctuario meo † ædi 4
tui & ianitores portarum domus, & ministri domus. Ip- 5 6
si † mactabunt holocausta & victimas populi, & ipsi † sta 7
bunt in conspectu eorũ, vt ministrent eis. Pro eo † q ministrauerunt illis in cõspectu idolorũ suorum, & facti sunt 8 9
domui Israel in offendiculum iniquitatis, idcirco leuaui 10
manum meã super eos, dicit dñs Deus, & portauerũt ini- 11 12
quitatẽ suam. Et non appropinquabunt ad me, vt sacer- 13
dotio fungantur mihi, neq; accedent ad oẽ sanctuarium 14 15
meum iuxta sancta sanctorum, sed portabunt confusio- 16
a ¶ In sempiternam ignominiam, ut ab omni intrante & exeunte uideantur degradati.
c nem suã & scelera sua quę fecerunt. Et dabo eos ianito-
res domus in omni ministerio eius, & vniuersis quæ fiũt
a ¶ Idest iustorum vel iusti Dei.
in ea. Sacerdotes aũt Leuitæ filij Sadoch, qui custodierũt
† ceremonias sanctuarij mei, cũ errarent filii Israel a me, 17
ipsi accedant ad me vt ministrent mihi. Et stabunt in cõ 18 19
a ¶ Pinguissimam hostiam viuam. s. & Deo placentem.
spectu meo, vt offerãt mihi adipem & sanguinem, ait do 20
minus Deus. Ipsi ingredientur sanctuarium meum, & ip 21
¶ Accedunt s. thymiamata.
si accedent ad mensam meam, vt ministrent mihi, & cu- 22
a ¶ In omnem ritum s. sacrificij.
stodient ceremonias meas. Cumq; ingredientur portas 23
a ¶ Non laneis.   b ¶ Vnde: Induimini dominum Iesum Christum. Et alibi; induite vos uiscera misericordiæ & bonitatis, humilitatis, mansuetudinis & patientiæ. Et iterum: Induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est. 24
atrij interioris, vestibus lineis induentur, nec ascendet
d super eos quicquam laneum, quando ministrant in por 25 26
a ¶ i. in abditis sanctisque sanctorum.   b ¶ Corona gratiæ: vnde: Coronam gratiarum excipiet uertex tuus.   ¶ Alii cidares.
tis atrij interioris, & intrinsecus. Vittę lineæ erunt in 27
e

Hier. Vesti[…] neis, i. *cũ mort[…] induet mortalita[…] corruptibile incor[…]nem*. Hæc vesti[…] proprio nobis[…] re conficimus[…] desuper texta[…] qualem tunic[…] minus habui[…] scindi non p[…] his induimur[…] do secreta, & […] na domini c[…] scimus, & spi[…] habemus qui […] alta & pfund[…] tatur, quę no[…] populo mon[…] da, qui non c[…] ctificatus nec […] ni sanctitudi[…] paratus, ne si […] ra se audierit, […] statem scienti[…] re nõ possit, […] si solido sufic[…] cibo, qui ad[…] cte nutriendi[…] Sunt & pessin[…] stimenta. Vn[…] *duit maledictio[…] cut vestimentu[…]* paulo post: *F[…] vestimentum, q[…] tur, & sicut Z[…] sẽper præcingi[…]* de & domin[…] peccata nostr[…] tauit, in Za[…] sordida dicit[…] bere uestime[…] *Iesus erat sor[…]dutus vestib*. Sed postea deponit. vñ. *Auferte ab eo sor[…]*

e *Vittæ linæę erunt in capitibus eorum, & cætera*. In capita operiunt sacerdotes, quia non iustificatur […]spectu domini omnis uiuens. Et ab infantia cor h[…] appositum est ad malitiam.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed & Leuitæ. *Hic consequenter describitur intraneorũ destitutio, s. Sacerdotum malorum Leuitici generis, quorum describitur hic destitutio a Sacerdotis officio. & reductio ad officia uilia & minora. Dicit ergo.* Sed & Leuitæ. *i. Sacerdotes Leuitici generis.*

2 Qui longe recesserunt. *Per idololatriam.*

3 In errore. *sequentes in hoc Reges & populum.*

4 Et portauerunt. *quia pp hoc erãt dispersi in captiuitatem.*

5 Erunt in sanctuario. *i. custodes & seruitores in ædib. s. alys a templo, & interioribus gazophylacijs a quibus excludentur, ut patebit infra. & ideo sanctuarium accipitur hic largè, prout se extendit ad loca intra murum exteriorem inclusa.*

6 Et ministri domus. *in officijs minoribus, ideo subditur:*

7 Ipsi mactabunt holocausta. *Interficere. n. animalia & excoriare & lauare intestina a fecibus, scopare domos & consimilia, ista sunt vilia, quibus isti deputantur.*

8 Ipsi stabũt. *s. Sacerdotũ & Leuitarũ officia maiora facientiũ.*

9 Vt ministrent eis. *in officijs vilibus prędictis sicut serui dominis suis. Et subditur ratio huius cum dicitur.*

10 Pro eo. *i. idololatris, de quibus supra dictum est.*

11 Et facti sunt domui. *Licet enim Sacerdotes assenserint primo Regibus & maioribus de populo in idololatriam vt prædictum est, tamen multi qui horrebant idololatriam videntes Sacerdotes idololatrare, tracti fuerunt exemplo eorum ad idololatrandum.*

12 Idcirco leuaui manum meam. *i. virtutẽ iustitiæ meæ.*

13 Super eos. *Puniendos ipsos per regem Babylonis.*

14 Et portauerunt iniquitatem. *i. iniquitatis suæ pœnam.*

15 Et non, &c. *tanquam degrauati a dignitate pristina*

16 Neque accedent. *Ex hoc patet, quod p sanctuariũ ligũtur gazophylacia sacerdotũ, q̃ sunt a dextris & a sini[…] pli, & atriũ interius, quod est in facie eius. Cætera patẽt […]*

17 Sacerdotes autem. *Hic consequẽter agitur de Sace[…] bonis. Et primo describitur eorum approbatio, cum dicitu[…]* Sacerdotes autem & Leuitę *i. generis Leuitici.*

18 Filij Sadoc. *hoc dicitur qa tẽpore Salomonis Sadoc[…] situs in sũmo sacerdotio, Abiathar inde deiecto, vt hẽtur […]*

19 Qui custodierunt. *i. debitum cultum templi.*

20 Ipsi accedent ad me, & c. *in interiori atrio & in t[…] deo subditur.*

21 Et stabunt in con &c. *Ista enim offerebantur in at[…] riori, in altari holocaustorum.*

22 Ipsi ingre. san. m. *i. templum.*

23 Et ipsi acce. *ad ponendum ibi panes propositionis. […] mensam hic intelligitur altare incensi, vt dictum est supra […] quo Sacerdotes consummabant sacrificia offerendo thymia[…]*

24 Cumque. *Hic secundo describitur eorum inductio, […] tur.* Cumque ingre. *ad ministrandum.*

25 Vestibus li. *quod intelligitur de uestibus exterioribus […] terioribus, vt dicũt aliq, sed hoc uidetur excludi p hoc qđ […]*

26 Nec ascendet. *Nec valet argumentum eorum. s. quo[…] dotes aliter affligerentur nimis frigore, nam de lino p[…] vestes contra frigus sufficientes.*

27 Vittæ lineæ, *Debent enim sacerdotes vti mitris, […] Exo. xvi. y. mitris de bysso, quæ est genus lini candidissimi.*

a *l fe.li.erunt in lum.eorum* ne in conspectu dñi vlla pollu
tæ conscientiæ, & operis nuptialis appareat turpitudo.
vnde: *Sint lumb. vestri præcin.* Et Apostolus ait, *State ergo ac-
cin. n. ve. in veritate.* Et imitatores Christi audiant illud.
Et e iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium r.e.

b *non ac.* Ne inuitibi ium continentiæ bseruare videãtur & in sudore vultus ui comedere pa ner. sed præceptum domini implere volun te.

c *umque egrede. &c.* Hidony. Graue est multitudinis onus vltr vires suas susci pere dicẽte Salomone, *quius est viri, cito quid suis sancti ficare.* Cum enim votum fe ceri surrepit pœnitent. Nazaræi sponte offerunt, & qui cum ie aliquid vouer & non impleuer voti reus est. vnde de viduis, *Habẽ t d nationem, quia trim fidem irritam fece t.* Melius est nõ promittere, quã pro. ssa non perficere Anna obtulit Sam elem, qui in æternum sanctitate permat t. Manue obtulit Samsonem filiũ, sed sanctificationem cap orum eius Dalilæ libido turbauit, & dñs ab eo recessit & cæcitate damnatus est, nisi quòd postea crescenti bus pillis pristinũ robur accepit, & in typo Christi multo pires alienigenarum mortuus quàm viuus cecidit.

d *E ent se.* Hieron. Ne si sanctas vestes habuerunt sanctifice populum foris positum, qui nec dum fuerat sanctifi us, nec se præparauerat in sanctificatione templi, vt Nazaræus domini sit vnde discimus non quotidianis, & q buslibet pro vsu vitæ communis pollutis vestibus ... gredi debere sancta sanctorum, sed munda consciẽ ... mundis vestibus tenere domini sacramenta.

e *C. t non radent:* ✻ Theod. Quod facere consueuerant idol um sacerdotes. *Et comas suas non nudabunt.* Hebræus vero Syrus, *non nutrient*, dixere. Neque. n. radi ipsos, in qui portet: sed tonsuræ mediocritatem obseruare. Hoc en significauit, cum dixit, Cooperientes cooperient cap. sua.

✻ Gregorius. Sollicitudo quæ subditis exterius impenditu sub certa necesse est mensura teneatur. Vnde ad Eze ielem dicitur, *Sacerdotes caput suum non radant, &c.* Capilli capita exteriores, sunt cogitationes in mente, qui dum uper cerebrum insensibiliter oriuntur, curas præsent vitæ exprimunt, quæ ex sensu negligenti prodeunt qua nobis non sentientibus. Quia igitur qui præsunt, habere uidem sollicitudines exteriores debent, nec tamen vehementer eis incumbere, sacerdotes rectè & caput prohibentur radere, & comam nutrire; vt cogitationes carnis uita subditorum necà se funditus amputent, nec ad crescendum minis relaxent.

Isi-

a ¶ Vt honesta decorque seruetur. ne. s. gradus ascendentes altaris, & in ministerium discurrentes, reuelent turpitudinem

a capitibus eorum, & feminalia linea erunt in lũbis eorũ, & 1

a ¶ Arte, atque constrictè, ne in ministeriis sacerdotalibus & leuiticis inhabiles fiant, & tenere & cædere victimas. ait here atque discurrere nequeant.

b c non accingẽt in sudore. Cumq́; egredientur atrium exte

d rius ad populũ, exuent se vestimentis suis, in quibus mini-

a ¶ Vbi diu tia dom. n. conseruantur.

b ¶ Alia doctrina ad vulgus procedat ignobile ne sanctificetur populus in stolis eorum.

strauerant, & reponẽt ea in gazophylacio sanctuarij, & ve

stient se vestimẽtis alijs, & nõ sanctificabũt populum vir

a ¶ Capilli capitis apostolorum omnes numerati sunt, de hoc capite dicitur, Oculi sapientis in capite eius, caput autem viri Christus. 2

b ¶ Vt nec rasis capitibus sint, sicut sacerdotibus. & cultoribus Isidis & Serapidis mos est, nec rursum comam dimittent, quod propriè luxuriosum est, & Barbarorum & militantium, sed sit honestus habitus sacerdotum. 3

e † vestibus suis. Caput autem suum non radent, neque co-

a ¶ In quo est luxuria. ue quo. Bonum est vinum non bibere, & carnem non manducare. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Timotheo vinum concedit Apostolus, sed propter infirmitatem. 4

f mã nutrient, sed tondentes attõdent capita sua Et vinum 5

nõ bibet omnis sacerdos, quando ingressurus est atriũ in-

a ¶ Synagogam, quæ dominum non recepit, vnde iure eiecta est. 6

b ¶ Hæreticorum frequentiam, qui a nobis exierunt, sed ex nobis non erant.

terius. † Et viduam & repudiatam nõ accipient uxores, sed 7

a ¶ Quæ nutritæ in domo Dei, in lege, & prophetis. vnde, Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo. De hac virgine dicitur, Ama illam & seruabit te, sapientiam scilicet.

b ¶ Scientiam s quam aliquis Dei cultor inuenerit, neque enim noua tantum doctrina contenti esse debemus, sed & veterem excolere, & nostro comitatui iungere, si tamen sacro cultu fuerit erudita. 8

† uirgines de semine domus Israel. Sed & uiduam q̃ fuerit

a ¶ Hoc est officium sacerdotis.

b ¶ Dogmatizando.

uidua a sacerdote accipiẽt, & populũ meũ docebunt quid

sit inter sanctũ & pollutum, & inter mundum & immun- 9

✻ Isid. Monachi tõdent ad imitationẽ Nazaræorũ, qui in die consecrationis suæ tondebantur, vt scribitur Num. 6. *lib. 2. off. diuin. c. 4.*

✻ Beda. Ad exprimendam imaginem spineæ coronæ Christi, par erat vt clerici & monachi, q specialius Christum patientem imitari vellent, speciali tonsuræ signo ornarentur. *l. 5. hist. Angli. c. 22.*

✻ Augustinus. Per coronam nostram nos adiurant vestri (populares Donatistæ, per coronam vestram vos adiurant nostri, idest, catholici. *Epist. 147.*

✻ Idem. Quò pertinet quæso, tã apertè contra Apostoli præcepta (quosdam monachos) comari? An ita vacandum est, vt nec tonsores operentur? An quia euangelicos volucres imitari se dicunt, quasi depilari timent, ne volare non possint? Vereor in hoc vitio plura dicere, propter crinitos quosdam fratres, &c. *l. de opere monac. c. 31. 1. Cor. 11. b Act. 18. c* E

✻ Hieronymus. Fratres tuos dominum meum Alipiũ, & dominum meum Euodiũ, vt meo nomine salutes, precor coronam tuam. *Epist. ad August.*

✻ Dyonisius Areopagit. Sacerdos signo crucis monachum consignatum tondet, omnique veste detracta, eum alia induit. Signat autem illa nudatio capitis, vitam puram & apertam, non fucatam vlla specie, quam monachus exhibere debet. *l. ece. hier. c. 6*

✻ Clemens Rom. Capillum comæ ne nutrias, sed potius illum detondens adimas, &c. fidelis cum sis, & homo Dei, non licet tibi nutrire capillum, & in vnum complicare, &c. *l. 1. Constit. apost. c. 4.*

✻ Anicetus. Prohibere fratres per vniuersas ecclesias, vt clerici comam non nutriant, sed desuper caput in modum spheræ radant, &c. *Epist. ad Episc. galliæ.*

✻ Concilium quartum Carthaginense can. 44. F

✻ Concilium quartum Toletanum can. 40. &c.

Hieronymus. Vult dominus sacerdotes suos capillos sanctificationis habere perpetuos, & operiri capita eorũ: non aliquo extrinsecus velamento, sed sua naturali cæsarie, non ad ornatum atque luxuriam, sed ad honestatem, vnde: *Et capilli capitis vestri omnes numerati sunt.* De quo capite legitur: *Oculi sapientis in capite eius. Caput viri Christus est.* quod peccator conculcat & despicit, & radit nouacula, & aufert eius pulchritudinem. Quod & filij Ammon fecerũt his quos Dauid legatos miserat. Si autem legis præuaricator Deum inhonorat, qui legis præcepta conseruat honorat eum vt omnes honori. fi. sicut ho. pa. *Matt. 10. b Eccl. 2. c 1 Cor. 11. a 2. Re. 10. a Rom. 2. d Ioan. 5. d*

Hier. *Non radent.* Rasa capita habet superstitio Gẽtilis.

f *Et vinum.* Quia ebrietate status mẽtis euertit, qđ in oĩb. vitijs intelligitur, & omnib. negocijs secularibus quibus mens inebriatur & fluctuat, & statum tenere non põt Et quia fragili carne circũdamur, & cogimur p victu atque ve-

NICOLAVS DE LYRA.

1 non ac. in su. *i. sub ascellis, in quibus homines sudant de facili, in loco demissori, vt exponunt Hebræi.*

2 non sancti po. *alloquendo eum in atrio exteriori.*

3 ue. su. *in quibus ministrauerant domino.*

4 Caput autem. *Hæc est tertia pars, in qua describitur eorum conuersatio, cum dicitur.* Caput autem su. non ra. *Nam hoc faciebant aliqui sacerdotes idolorum.*

5 Neque comã nu. *sicut per oppositũ faciebãt aliq sacerdotes idolorum dimittentes crescere capillos suos sicut mulieres. Diuersorũ enim idolorũ erat varius cultus, & aliquãdo contrarius, sicut in sacris Veneris colentes erant nudi, & in sacris Martis erant armati*

6 Sed tondentes attondent capita sua, *& sic capita non radant nec comam nutriant.*

7 Et uinũ nõ bi. *vt discretius se habeant in ministerio domini.*

8 Et uiduam, &c. *excipitur tamen vidua à sacerdote relicta, scilicet, quando moriebatur sine herede. tunc enim frater suus tenebatur eam accipere ad suscitandum hæredem defuncto.*

9 Et po. *Hæc est quarta pars in qua agitur de sacerdotũ doctrina. cum dicitur.* Et po. *vnum ad tenendum, aliud ad vitandum.* Quarta pars.

vestitu & corporis necessarijs facere q̃ nõ debemus, hoc
A saltẽ à nobis exigitur, vt qñ in nos reuertimur, & scimus cur nati sumus, & interiora tẽpli ingredimur, recedamus a vitijs, & ne minima quidem peccata faciamus, per quæ offẽdit & peccare nos pro carnis necessitatibus leuia peccata, & rursum esse tẽpus quando atriũ ingrediẽtes, vlterius ab omni ebrietate mundi & alieni esse debeamus.

audiẽdi & obliuione deleta erãt in viua voce innot[...] quæ nõ sunt scripta calamo & atramento, sed spiri[...] verbo Dei. Vnde & Saluator nullũ volumẽ doctrin[...] liquit, quamuis hoc mentiant apocryphi, sed patri[...] ritu suo quotidie loquit in corde fideliũ. Hæc quoq. [...]sã est, cur quæ i[n] Pẽtateucho dñr i[n] prophetis replicant[u]r.

a¶Operando. b¶Super qualibet re. c¶Vt. s. non accipiant personam vel pauperis vel diuitis.

a dum ostendent eis. Et cũ fuerit controuersia, stabunt in iu 1

a¶Vt sciant quomodo nobis Christus Pascha sit immolatus, quomodo septem hebdomadas implere debeamus gaudij & letitiæ, & humiliare animas nostras in ieiunio, clangoremq; tubarum intelligere, & scœnophegias spirituales in quibus dicimus. Aduena ego sum, & peregrinus sicut oẽs patres mei. 2

dicijs meis, & iudicabũt. Leges meas & pręcepta mea in o-

a¶Non de quibus dicitur. Neomenias, & sabbata vestra odit anima mea. Et alibi, Sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine culpa sunt. sabbatum, scilicet, iudæorum quod recte violant, qui sunt genus electum, sacerdotium regale.

b mnib. solennitatibus meis custodient, & sabbata mea san

a¶Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.
b¶Non est sacerdotis morticinum tangere, qui pro aliorum vitiis deprecaturus mundus debet accedere ad altare.

c ctificabunt. Et ad mortuum hominẽ non ingredientur, ne 3

a¶Cogitationem b¶Operationem.

polluantur, nisi ad patrẽ, & matrem, & filium, & filiam, & 4 5

a¶Qui eodem se natus est ipse tu. si mortuum putauerit, contaminatur.
b¶Ro. Si virgo permanserit nullius viri maculata complexu, non ſe intelligimus priuilegium virginitatis, quod s. cuiuslibet viri contactu perfectam auferat puritatem.

d fratrẽ, & sororem, quæ alterum virum non habuit, in qui-

a¶Secundum Mosaicam legem.

e bus contaminabuntur. Et postquã fuerit emundatus, sep- 6

a¶Qui est perfectus numerus plenitudinis, vt post consummationem mundi, quando ad veram transiens ogdoadem, introeat sancta sanctorum. 7

tẽm dies numerabũtur ei, & in die introitus sui in sanctua

a¶Sancta sanctorum

riũ ad atrium interius, vt ministrent mihi in sanctuario, of 8
feret pro peccato suo, ait dominus Deus. Non erit autẽ eis 9

¶Ideo

hęreditas: ego hæreditas eorum. Et possessionem non dabi 10

a¶In vulgo. b¶Dominus pars hæreditatis meæ. c¶Vnde peccata populi mei comedant.

f tis eis in Israel: ego enim possessio eorũ. Victimam & pro 11
g h peccato & pro delicto ipsi comedent; & omne† votũ in Is- 12 13

a¶Animantium & inanimantium eux primo nascuntur, quæ primo terra gignit.

i rael ipsorũ erit. Et primitiua omnium primogenitorũ, et 14 15

a *Stabunt.* Memores illius eulogij, *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem Deus dijudicat.* Deos dicit, qui habent de hominibus iudicandi potestatem, qui in quo
B iudicio iudicauerint iudicabitur de eis.

Psal. 81.

b *Leges meas.* Hiero. Prima virtus est sacerdotis, non tñ docere quæ nouerit, sed omnes Dei festiuitates custodire, vt possit alijs custodienda pcipere cum ipse studeat obseruare. Sacerdotis autem officium est, legis habere notitiam. Vnde Malachias, *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, &c.*

Mal. 2.

c *Et sab bata.* s. quæ relinquuntur. s. populo Dei. vnde. *Si intrabunt in requiem meam,* quæ Hebraicè nominatur sabbatum. Hoc sanctificat, qui non portat onus peccati in sabbato, nec dicit, *Sicut onus graue sunt super me.* Qui talis est, non colligit ligna in sabbatho, *nec supe ædificat*
C *fundamento Christi lignum, fœnũ, stipulam.* Nec accendit ignem qui inutilem consumat materiam, & die sabbati in vno permanet loco, nec foris egreditur, sed quasi columna in templo Dei positus permanet. Vnde, *Qui vicerit, faciam illũ columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius.*

1. Cor. 3.
Apoc. 3.

✠ Theod. Præcipit quomodo immundus emundandus sit, ita vt possit ad obeundum munus accedere, non quia reuera execrandum esset mortuos aspicere, si enim verè hoc læsisset, læsisset etiam mortui patris, aut matris, aut fratris spectaculum, sed per hæc ostendere vult maiore obseruantia dignum apud Iudæos, qui parua extollere didicerant, esse Sacerdotes.

d *Nisi ad &c.* Hier. Super hoc naturæ probatur affectus, vt ordine charitatis sicut scriptũ est, *Ordinauit in me charitatem,* post omniũ patrum Deum, Carnis quoque pater diligatur, & mater & filius & filia, frater & soror. ita. s. de domo non exierit nec in alterius transierit potestatem.

e *In qui. co.* Contaminantur in patre mortuo, qui relinquunt creatorem suum, & in matre qui ecclesiam.

Hier. Sciendũ q̃ oĩa quæ per prophetam hic loquitur dominus, per Moysen quoque prædixerat. Sed quæ in mentibus hominum vel negligentia legendi vel comtemptu audien-

f *Possessionem non da.* Hierony. Qualis erit vt ministr[...] in sanctuario, & [a]triũ interius ingre[dia]tur & offerat dño [...] sacrificium (i[mi]tator veri sacer[do]tis, *qui est sacerdos in æternum secundum ordinem Mel.*) nulla[m] habebit hæredit[atem] nisi Deũ qui est h[ære]ditas eius. Nec a[c]ci[pit] possessionẽ in [Is]raeli inter vulgus [...]le, sed sacerdo[t]em, quia ipse do[mi]nus hæreditas eiu[s].

g *Victimam.* C[...] tiæ, nec vllu[m tem]pus sit quo n[...] detur macul[...] fuisse super p[atre], matre, & fili[o &] filia, fratre & [so]rore. Multa enim [...] compellimu[r...] ius seculi an[...] vel cõditione [...] vel fragilitat[e na]turæ.

h *Pro de.* Hi[...] Non tantum gau[dium] ad oblationem munerum, quantum ad honoris [con]demnationem timendum si abutimur.

i *Et pr mitiua.* Grandis dignitas sacerdotũ, sed si pe[ccau]it grauis ruina. Lętemur ad ascẽsũ, sed timeamus ad la[psum]. Nõ est tãti gaudij excelsa tenuisse, quãti męroris de [...] cecidisse, nõ. n. solũ pro nostris peccatis rationem [red]demus, sed pro omnium quorum donis abutimur.

Rab. Aliter. Hæc oĩa ad ecclesiam quę in mun[do la]borat, & ad cælestia festinat, referenda sunt, vt. s. de v[...] mundo eligantur. Alij in possessionem Dei, qui [...] possideant. Alij qui ad maiora profecerunt, tene[a]nt sancta sanctorũ. In ministris quoq; odor diuersus est sacerdotũ & Leuitarum quoque alij orationibus su[is] & virtutibus Deo quotidie sacrificia offerant. Alij in [se]cũdo & minori gradu, vt his ministrẽt, & per eos q ad vir[...] mina cõscenderũt pficiãt. Et ad extremũ sit dux [v]el princeps qui tñ possit, vt contra vnam tribũ possessi[o]nẽ accipiat, vt vniuscuiusque meritũ cõpenset merita p[ri]morũ. Et primũ dũ versatur in seculo de mari vsqu[e a]d mare latitudinem possideat. Deinde ab occidente [...] a ma[...]ri vsque ad orientẽ, vt potentia relinquens ad f[ut]ura te[...]stinet. Et habeat certã possessionẽ suã, & nõ prin[ci]ps aliena desideret. Et vnaquæque tribus suã partẽ tene[a]t, quo[d] propheta ad † episcopos & ad presbyteros respi[cit], qui[bus] dicitur vt non vastent, & depopulentur p[o]pulum Dei.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et cum fu. *inter iudices vrbium longinquarum.*
2 Stabunt. *i. determinabunt controuersiam illam. dicitur enim Deut. 17. quod de alijs ciuitatibus & villis debent venire ad sacerdotes in ciuitate electa ad cultum Dei, vt per eos determinentur dubia, firmiter teneatur eorum sententia. Cætera patent.*
3 Et ad. *Hæc est pars quinta, in qua describitur eorũ mundatio ratione mortui cum dicitur.* Et ad m. & c. *passim sicut cæteri homines.*
4 Ne p. *& per consequens sunt inhabiles ad ministrandum corã domino. Excipiuntur tamen aliquæ personæ propinquitatis cum dicitur.*
5 Nisi ad pa. *in quibus contaminabuntur. i. poterunt ingredi ad plangendum & sepeliendum, tamen ex hoc contrahent immunditiã ab ingressu sanctuarij retardantem, ideo subditur.*
6 Et post. *per aquam expiationis de qua habetur. Nu. 19.*
7 Septa. *antequã possit sanctuariũ ingredi. Cętera pat[ent].*
8 Offeret & c. *s. oblationem determinatam in Leuitic[o].*
9 Non e. a. *Hæc est sexta pars in qua describitur eoru[m sustenta]tio cũ dicitur.* Non erit. *sicut alys tribubus, tamen [assi]g[na]ta [sunt] eis loca pro habitationibus suis & pecorib. alendis, vt h[abe]tur [Iosue] 21. & etiam infra. vl. ca. in quibus debent succedere hære[des] & propter hoc dictum est supra, quòd sacerdos tenebat[ur accipere] vxorem fratris defuncti sine hęrede.*
10 Ego hæc. *i. de oblatis mibi, erit sustẽtatio eorum, ide[o s]ubditur.*
11 Victimam. *s. pacificam. cuius vna pars erat sacerd[otum, &] alia offerentium.*
12 Et pro. *scilicet, commißionis.*
13 Ipsi c. *in quibus offerentes nihil habent.*
14 Et omne. *i. promissum voluntariè Deo factum.*
15 Et o. *istæ sunt oblationes de liquidis, vt vino & oleo*

ri, nec terram Israel hæreditate possideāt, sed unusqui-
A habeat possessionē suā, quę gradui illius cōstituta est.
a *Omne mo*. Hier. Et iuxta literam omni genere electo
r ali & sacerdotali, idest, Christiano, quod unctū oleo
spirituali, unde, *Vnxit te Deus tuus oleo lę. præ cōsor. tuis*. Hęc
pcepta conueniūt
vmorticinum nō
concedant, tam de
a bus quam de pe
cibus, cuius san-
g s effusus nō est,
quod in Actibus A-
postolorum dicitur
suffocatum, quę ne
cessario obseruāda
Apostolorū de Ieru
sa epistola monet, & captū a bestia, qa & ipsum simili
t suffocatū est. Et cōdēnat sacerdotes, qui turbis ficedu
lis,

lis, gliribus, & cæteris huiusmodi hęc auiditate gulę nō D
custodiunt.

Hier. Morticiniū est in quo animæ sanguis emortuus 1. Reg. 25.
est. Et imitatur Nabal Carmelum, qui interpretatur stul
tus, qui audita ira Dauid contremuit pauore, & emor-
tuū est cor eius ī eo.
Captus autem a be
stiis (quarū ne mor-
sibus lanietur, pphe
ta suspirat di. *Ne tra* psal. 73.
das bestijs animam cōfi
tentium tibi,) ille dici
tur, qui leonis. i. ad-
uersarii in morsib.
deuoratur, & pardi,
qui non suā mutat
varietatē, & vrsæ quæ sæuit raptis catulis, & luporum &
reliquarū bestiarū, quas in varietate dęmonis accipim⁹.

a ¶ Ciborum nostrorum ut nihil gustemus, nisi quod ante sacerdos gustauerit, nouarum scilicet frugum.

omnia † libamenta ex omnib. quę offeruntur, sacerdotū
1 erunt. Et primitiua † ciborū uestrorū dabitis sacerdoti, vt
2 a ¶ Absque sanguinis effusione.
3 a reponat benedictionem domui suæ. Omnē morticiniū,
4 a ¶ Quæ ponunt in cælum os suum. b ¶ Quæ prona in terram, & uentri obedientia.
5 & captum a bestia de auibus & de pecoribus, non come
dent sacerdotes.

E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et pri. *i. frugum vestrarum terræ nascentium, de quibus fiunt cibi hominum.*
2 Vt reponat. *i. donum abundans.*
3 Domui suæ. *ita q sufficiat ad sustētationē sui, & familię suæ*
4 Omne morti *i. animal quod languore moritur.*
5 Et captum a bestia. *sicut sunt carnes ouis a lupo strangulatæ, & consimiles carnes non debent sacerdotes comedere.*

Domui

ADDITIO I.

In ca. xliiij. vbi dicitur in Postilla. Et viduam.
Omnes sacerdotes poterant secundum legem accipere uiduas quæ sēque in uxores, licet antea non fuissent uxores sacerdotum, seu fratrum suorum, excepto summo sacerdote, qui non poterat cum uidua contrahere, vt habetur Leuitici. xxi.

ADDITIO II.

In eodem c. vbi dicitur in postil. Vt reponat benedictionem.
In Hebræo habetur. Reponat benedictionem domui tuę, & est sensus, quod ex debita solutione decimarum & primitiarum, sequitur quod Deus remunerando reponit benedictionem offerenti, ut in pluribus locis sacræ scripturę habetur. Item ex hoc q dicitur. Omne morticinium, & captum a bestia non comedent sacerdotes, non intelligitur quod alij Israelitici talia possent comedere, prohibetur enim esus talium omnibus Israeliticis, ut habetur Leuitici. xxij. & in alijs locis. Vnde & in Actibus apostolorum habetur, quod etiā in primitiua ecclesia, quando aliqua legalia permittebantur custodiri ab Apostolis, prohibebatur comedi suffocatum. Fit tamen hic mentio de sacerdotibus tantum, eo quod ipsi magis cauere debent immundicias, vt in glos. Actu. 15. d

CAP. XLV.
a *Cumque cæ. &c.* Hier. Post ce
rimonias sacerdotū
cultumque eorum
cibum quem debeāt sumere, quem
vitare, terrę sanctæ
facit descriptionē.
Et antequam in tri-
bubus diuidat, de cū
ctis tribub⁹ iubet eli

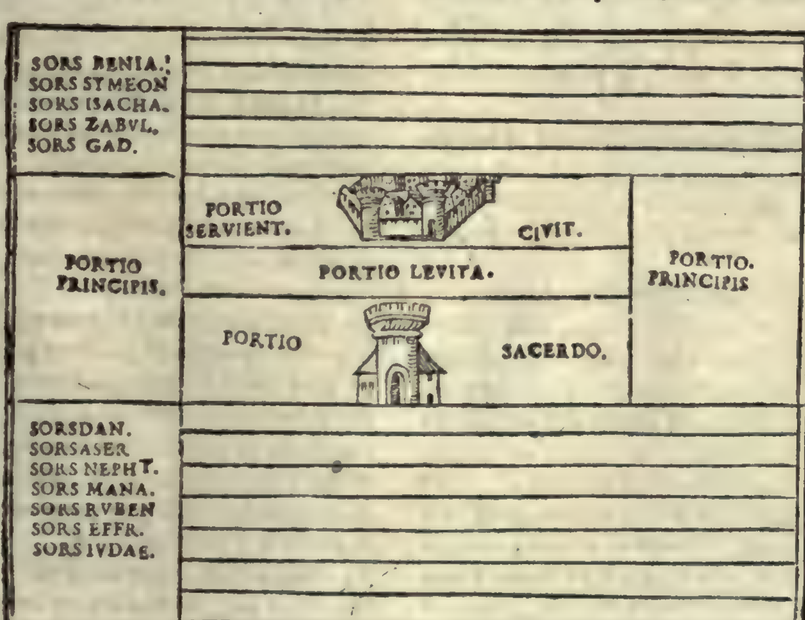
CAPVT XLV.

1 a Cumque cęperitis terrā diuidere sortito, separate
2 primitias dño sanctificatū de terra, lōgitudine
3

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLV.

Cumque cœperitis. *Superius posita est templi, & altaris descripto hic consequenter describitur terra possidendæ di... Ad cuius euidentiam considerandum, quod hæc diuisio differt a diuisione quę facta fuit tē... Iosue, nam de illa fuit... ceptum quod pluribus d... tur portio maior, & p... cioribus minor, hęc au... diuisio fit per portiones... equales inter duodecim tri... bu. Item quantum ad situ... tribus Iuda quę fuit bellicosior accepit sortē in termino terrę versus austrum & tribus Ephraim q... post illā fuit bellicosior, versus aquilonē, vt sic resi... stet melius aduersariis uo... lentibus ingredi terrā pmis... sionis. Hęc aūt fit aliter, ut ex sequentibus apparebit. Ad sciendum, quod longitudo terrę promissionis accipitur ab aqlone in Austrum, latitudo uero ab oriente in occidentē, sed in portionib. assignādis diuersis tribubus & populis fit ecōuerso, qa lōgitudo accipitur ab oriente in occidentem, & latitudo ab Aquilone in Austrum. Describitur ergo hæc diuisio primo per tres partes, quarū una est versus Aquilonem, & diuiditur in septem portiones incipientes ab oriente, & terminantur in occidentem, pro septē tribubus. Alia pars versus Austrum, & diuiditur similiter in quinque portiones, pro quinque tribubus residuis. Tertia uero pars quę est media inter has duas diuiditur in tres portiones. Prima versus Aquilonē est portio sacerdotū, in qua situatur tēplū. Scda vero est Leuitarum & utlibet istarū est. xxv. milliū calamorū lōgitudinis, & latitudinis. x. milliū calamorū. Tertia vero est portio ciuitatis habēs. xxv. millia calamorū in lōgitudine. & † quinque millia calamorū in latitudine, & sic patet, quod istæ tres partes simul iunctę faciunt quadratum equilaterum. xxv. milliū calamorū. Licet autem longitudines istarum triū partium dictarum accipiantur scdm dimēsionem ab Orien-*

ab Oriente in occidentem, sicut aliæ prædictę, non tamen tantum extenduntur uersus orientem, & versus occidentem, quantum illę, nam supradictę incipiunt a termino orientali totius terrę, & terminantur ad mare mediterraneum, quod est eius terminus occidentalis. Terra vero promissionis a termino oriētali usque ad terminum occidentalem, multo plus extenditur, quā sint. xxv. millia calamorum, & ideo iuxta tres portiones vltimo dictas ab orientali parte vsque ad terminum orientalem terrę remanet magna portio terrę, & similiter uersus occidentem cuius latitudo ab Aquilone in Austrum est, xxv. millium calamorum, sicut & latitudines simul sumptę, sunt. xxv. millium calamorum. Et hęc portio terræ ad orientem, & ad occidentem dicitur portio principis. Ad quod facilius capiendū ponitur hic figura. F

His præmissis ad literā reuertamur. Cumque cęperitis, &c. *Circa terræ diuisionem sic proceditur, quia primo descriptio huius diuisionis inchoatur, secundo, quædam incidentia interponuntur, ibi, Statheraiusta, tertio descriptio dictæ diuisionis resumitur, & consummatur, xlvij. c. ibi,* Hęc dicit dominus. *Prima in duas, quia primo describitur portiones Sacerdotum & Leuitarum, secundo, ciuitatis & principis, ibi,* Et possessionem ciuitatis. *Prima adhuc in duas, quia primo describitur portio Sacerdotū & Leuitarum, secundo ostenditur q in eis debeat, fieri ibi,* Et in ipso. *Circa primū agitur primo de portione Sacerdotū, cum dicitur.* Diuisio.
1 Cumque cęperitis terram diui. sorti. *i. mensurabiliter, non enim potest hic accipi sortito pro sortuito euētu, quia certus modus diuidendi præfigitur in sequentibus.*
2 Separate primi. do. *Portio enim Sacerdotum dicitur specialiter quid sanctificatum, & primitiæ domino, eo quod ipsi principaliter seruiant domino.*
3 Lōgitudine. xxv. millia. *s. calamorū, vt dictū est, & patet in*

A gi locum qui in longitudine habeat vigintiquinq; millia & in latitudine decẽ millia. Et quia non addit cubito rũ aut pedum aut vlnarũ, subintelligi detur significari calamũ qui erat in manu viri, & habebat mensuræ sex cubitos & sextam partem vnius cubiti, i. Palæstini Diligẽs autẽ lector supputet quot calami passus faciant mille Et quam multa millia in longitudine & latitudine fuerint.

† quingenti in longitudine, cum quingentis in latitudine, quadratum.

*Theodor. Iubet terram quandam in suburbanis definiri Sacerdotibus, ab oriẽte sole ad occasum decẽ millia cubitorum, & ab aquilone ad meridiẽ vigintiquinque millia, ut habentes ipsi decimas, & primitias, & primogenita, & sacrificiorum præparatas partes, & a terra cõsolationem, id quod iustũ est amplectantur, nec amplius concupiscant, neque populo noceant, eo fruentes quo contẽti esse queant.

a ¶ Calamorum. ¶ Terræ.

vigintiqnq; millia, a latitudine decẽ millia. Sãctificatũ 1
a erit in omni termino eius per circuitum. Et erit ex oĩ 2

a ¶ De terra sacerdotum ad ædificandum templum. ¶ Ne ædificationi templi aliæ ædes iungerentur.

parte sanctificatũ† quingẽtos quadrifariam per circu- 3

a ¶ Vt terra sit vacua.

itũ, & qnquaginta cubitis in suburbana eius p gyrũ. 4

a ¶ Hac descriptione finita, alia ex integro separari a sanctificationis mensura præcipitur.

b Et a mẽsura ista mensurabis lõgitudinẽ vigintiqnq; 5

¶ Mensurato. 6

mililũ, & latitudinẽ decẽ miliũ. Et in ipso erit templũ 7

a ¶ Idest, non modo templum, sed sanctum sanctorum 8

sãnctũq; sanctorũ, sãctificatũ erit de terra sacerdoti- 9

a ¶ Quod Habitabunt in eo sacerdotes, sed tunc tam non cum sacerdotali fungentur officio 10

bus ministris sãctuarij q accedũt ad ministeriũ dñi. Et

a ¶ Hic, scilicet. b ¶ Sacerdotum.

c erit eis locus ĩ domos, & in sãctuariũ sãctitatis. Viginti 11

a ¶ Habebit i. hæc possessio. b ¶ Calamos, scilicet. 12

qnq; ãt millia lõgitudinis, & decẽ millia latitudinis erũt 13

a ¶ Sed. b ¶ i. sacerdotibus seruiunt, & habent propria ministeria. 14

†Leuitę qui ministrant domui, ipsi possidebũt vigin- 15

d ¶ Scilicet. ¶ Calamorum. 16

ti gazophylacia. Et possessionem ciuitatis dabitis, 17

quinque millia latitudinis, et longitudinis viginti- 18

quinque millia secundum † separationem sanctua- 19

B C

Hiero.

a *Et erit ex omni parte, &c.* Post primam descriptionem.s. præcipit, ut eligatur ad ædificandũ sanctuarium, i. templum alia terra intrinsecus quingentorum calamorum per circuitum, i. duum millium.

b *Et a mensura ista.* Hier In priori templo, quod dicitur sanctuarium, quingenti per singula latera calami describuntur. Et rursum. l. cubiti, quibus omnis possessio sacerdotum separatur. In secundo autem sanctuario, vbi sunt sancta sanctorum, latitudo templi & spatiũ non describitur, sed incertus numerus est. quod & in possessione principis inuenimus, q absq. ullo numero modum habet possessionem in populo Israel dum profectus uniuersorum redundat ad principem, & discipulorũ salus ad doctorẽ.

c *Vigintiquinque autem m.* Hiero. Viginti quinque corporis sensus referuntur, quæ quater posita sunt decem millia ad perfectam sciẽtiam, ut in altero sim tantum teneatur historia, & in altero etiam de Th gia & supernis uirtutibus disputetur. Denarius perfectus est. Nu dum autem, qu cerdotes qui in ri gradu sunt. xx lia possideant in gitudine, & x. in dine. Leuitę aut inferioris gradu eundem quidem bent numerum lõgitudine, id est millia. Latitudo quinario finiatu de & xx. tantũ gazophylacia, numero offeru munera Esau. ceps autem qui princeps in p est, & meretur nomen acciper & inde accipit sionem sanctu ex omnibus qu luntate subiect. & urbis habita multorumque tem mercedem facit.

d *Ipsi possidebunt* Vi. ga. Accipient, s. ad ædificãda gazophylacia, uel Exedras iuxta Aq Thalamos iuxta Symnachum, iuxta Theodoti vel Lxx. ciuitatem, Vnde intelligimus quẽdam l separatum in habitatiouem Leuitarum vrbis vo lo nuncupari.

e *Secundum se. sanc.* Hæc omnia, scilicet, sanctu & alterum sanctuarium, sanctumque sanct habitacula sacerdotum, domus Leuitarum qu strant sacerdotibus, dicuntur separata loca & crata in ministerium, & in sanctificationem Israel.

NICOLAVS DE LYRA.

figura.

1 Sanctificatũ erit in omni termino, &c. *i. tota portio sacerdotum dicitur sancta.*

2 Et erit ex omni parte san. *i. ex portione sacerdotum accipietur vna portio quæ sanctior dicitur, eo quod est pro ædificatione templi, ideo subditur.*

3 Quingentos per quingentos. *s. calamos. Murus enim exterior est quingentorum calamorum in quolibet latere, sicut dictum est diffuse supra. in fine. xlij. cap. & ideo malè dicunt illi, qui dicunt quod hic describitur mensura exterioris atrij, cuius quodlibet latus est quingentorum cubitorum, vt dicunt, sed fundãt se super falsum fundamentum, prout. xlij. c. fuit dictum.*

4 Et quinquaginta cubitis in suburbana eius. *Ex primo errore dicunt hic consequenter, quod isti quinquaginta cubiti sunt spacium inter murum exteriorem, & medium contentum, quod est falsum, quia secundum eos dicitur locus vulgi, & sic plures personæ conueniunt ad locum istum quã ad atrium exterius, & sic incõueniẽs videtur, quod sit ita paruæ latitudinis respectu atrij exterioris, cuius spatium inter secundum murum & tertium est secundum eos quadringentorum cubitorum. Item iste locus dicitur suburbium vel suburbana, quod nomen non dicitur in veteri Testamento de aliquo loco clauso, nec etiam secundum communem modum loquendi vnde & Ra. Sa. dicit hic, quod dictio Hebraica hic posita significat locum discoopertum, idest, non clausum nec ædificatum, & ideo isti quinquaginta cubiti accipiendi sunt extra murũ exteriorem, circa quem in omni Latere est spacia quinquaginta cubitorũ latitudinis, sic dimissum propter reuerentiã templi & ædificiorũ apparentiã.*

5 Et a mensura, &c. *Hic consequenter describitur portio Leuitarum, cum dicitur,* Et a mensura. *i. iuxta portionem sacerdotum mensuratam.*

6 Mensurabis longitudinẽ uigintinquinque millium, & latitudinem decem millium. *s. calamorum, hæc est portio Leuitarum, vt patet ex præmissis.*

7 Et in ipso. *Hic ostenditur quid in dictis portionibus dum, & primo in portione sacerdotum, cum dicitur.* Et i *spatio sacerdotibus deputando.*

8 Erit templum. *quantum ad primam partem temp*

9 Sanctumque sanctorum. *quantum ad secundam Et per ista duo quæ sunt principalia, intelliguntur omnia cia, etiam murus exterior.*

10 Sanctificatum de terra erit sacer. &c. *q. d. ratio terra sacerdotũ dicitur sancta eo q ad tẽpli ministeriũ*

11 Et erit eis locus in domos. *Ex quo patet, q excl ciũ quinquaginta cubitorum prædictum, ubi non est ædi*

12 Et in sanctuarium sanctitatis. *quasi dicat, ideo dotum dicitur sancta, eo quod ministrant in sanctuario. titio sententiæ prædictæ ad maiorem expressionem. Conse de portione Leuitarum dicens.*

13 Vigintiquinque autẽ millia longi. & decem &c. *supra mensurata iuxta portionem sacerdotum.*

14 Erunt. *s. Leuitarum, unde subditur.*

15 Leuitæ qui ministrant domui. *i. templo.*

16 Ipsi possidebunt Viginti gazophylacia. *in su construenda, vt exponunt aliqui. Videtur autem mihi, qu exponitur de. xxx. gazophylacijs existentibus in atrio quorum xx. deputantur hic Leuitis pro tempore nis, vnde & præmittitur, Leuitæ qui ministrant domui,*

17 Et possessionem, &c. *Hic consequenter describi ciuitatis, cum dicitur,* Et possessionem, &c. *i. pro loco tem ædificandam, & pro seruientibus ciuitati, ut habetur pitulo xlvij.*

18 Quinque milia latitudinis, &c. *hoc patet ex pr figura.*

19 Secũdum separationem. *sicut portio sacerdotũ sanctuariũ, habet. xxv. millia calamorum in lõgitudine*

a *Principi quoque hinc*. Post quadruplicem terræ sanctæ diuisionem ponitur quinta, vt princeps siue dux accipiat hic, & inde, & c. & in vrbe versetur.

b *sufficiat vo*. Hier. Quia accepistis possessionem vestrā, & tanta est potentia vestra, vt vnius tribus partem posse o vestra æquauit.

Sufficiat vobis prin. Israel mi. & c. Hiero. Nostris quoq; principibus, potest præcipue hoc coaptari qui in mortem Pharaonis, & Aegyptiorum opprimūt filios Israel, contra hoc quod scriptum est *Ducem te constituerunt, ne eleueris, sed esto inter eos quasi vnus ex illis*. Sed aiunt. *Morā facit dominus meus venire* & percutiunt seruos, & ancillas, comedunt, bibunt, inebriantur. Cum scriptum sit. *Reges Gentium dominantur eorum, & qui maiores, & potentiores sunt potestatē exercent in eos. Et qui voluerit inter vos primus esse fiat sicut i.i. sicut filius hominis qui non venit ministrari sed ministrare. c.*

c *Statera*. Hier. Vnde Non erit in marsupio tuo mensura grandis, & minor. Statera vera, & iusta erit vobis, quod non solum in commercijs sed in omnib. obseruandū est. vnde *Sermonibus tuis facies stateram.*

d *Ephi*. Hebraicè epha, Græcè ephi corruptum, ad mensurā pertinet aridarū frugum, tritici, hordei, leguminis.

e *Batus*. Hebraicè bath, eadem mensura quæ ephi, sed solum in liquidis vini, olei, & huiusmodi.

Eccl. 28.d.

¶Dabit. s. ¶Ex vtraque parte sanctuarij.

a rij omni domui Israel. Principi quoq; hinc, & inde † in sepa

a ¶R. sunt ab t. possessio eius.

rationē sanctuarij, & in possessionē ciuitatis, & † contra fa-

ciē separationis sanctuarij, & contra faciem possessionis vr

a ¶Ab occidente. s. b ¶Ad alterum latus maris. c ¶Habens. s. latitudinem, quam inferius in descriptione tribuum singularium propheta describit

bis a latere maris vsq; ad mare, & a latere orientis vsque ad

a ¶Quam singulæ tribus accipiunt a termino & c.

orientem. † Longitudinis autem iuxta vnamquamq; † par

a ¶Ma... b ¶Qui vbi finiatur in tribuum descriptione ...

tē a termino occidentali vsq; ad terminum orientalem, de

a ¶Supradicta.

terra erit eis possessio in Israel. Et non depopulabunt vltrā

principes populū meum, sed terram dabunt domui Israel

¶Huc usque peccasse

secundum trib. eorum. Hæc dicit dominus Deus. Sufficiat

¶Ergo. a ¶Dum aliena rapitis. b ¶Declina a malo.

b vobis principes Israel: iniquitatē, & rapinas intermittite, &

a ¶Fac bonum, non sufficit abstinere a malo. b ¶Ne lædat is humiliorem, squi maioris, & potentioris supercilium tenere non potest.

iudicium, & iustitiā facite. Separate confinia vestra a popu

a ¶In his quæ appenduntur.

lo meo, ait dn̄s Deus. Statera iusta, & ephi iustum, & batus

c iustus erit vobis. Ephi, & batus æqualia, & vnius mensuræ

d

e erunt, vt capiat decimam partem chori batus, & decimam

f partē chori ephi. Iuxta mensurā chori erit æqua libratio

¶Qui Græce stater dicitur,

g eorū. † Siclus autem viginti obolos habeat. Porrò viginti

h sicli, & vigintiquinq; sicli, & quindecim sicli mnā faciunt

f *Chori*. Qui 30. modiorum. Et in vtraq;
1 mensura. i. tam ari-
2 dorum quàm liquē-
3 tium tenet princi-
4 pium. Decima pars
5 chori in his quæ
modio mensurantur,
6 appellatur epha
7 i. tres modij, & de-
8 cima pars chori in
9 speciebus liquidis
10 vocatur batus.
11 g *Obolos*. In quo si-
12 gnatur minima por
13 tiuncula, vndè. *Eius*
14 *qui fidelis est*. totus
mundus diuitiarū
15 est Illius autem qui
16 infidelis est neque
17 obolus. i. nihil in
mundo possidet, ēt
minima portione
indiget. De qua. *Nō*
egredietur inde nisi red
18 *dat nouissimum quadrā*
19 *tem*, extremum. s. nū
20 mum, & minutum.
21 h *Porrò viginti sicli.*
22 *& 2. sicli*. Hier. Le-
23 gimus decem mnas
24 ad negociandū da-
25 tas. Et alibi. Inter ser
26 uos talenta diuisa.
Et debitores quingentorum denariorum, & 50. Et operarios vineæ qui singulos accipiunt denarios. Et, mulierem quæ drachmā per di-

† Longitudinem.
† partium.
Hiero in prologo galeato.
† tributa
Mat. 5. d.
Luc. 19. b.
Mat. 25.
Luc. 7. f.
Mat. 20. a.
† facient,

NICOLAVS DE LYRA.

1 Omni domui Israel. *q.d. portio ista cedit in bonum totius Israel.*

2 Principi quoque. *Hic consequenter describitur portio principis cum dicitur.* Principi quoque hinc, & inde. *i. orientalem, & occidentalem partem trium portionum prædictarum, supple dabitis portionem, ideo subditur.*

3 In separationem sanctuarij. *i. iuxta portionem sacerdotum & Leuitarum sanctuario deseruientium.*

4 Et in possessionem, & c. *i. iuxta possessionem ciuitatis.*

5 Et contra faciem. *Facies hic nominatur latus occidentale trium portionum prædictarum. s. portionis sacerdotum, & portionis Leuitarum quæ nomine sanctuarij intelliguntur, cum dicitur.* Separationis sanctuarij. *nam istæ duæ portiones distinctæ sunt ab alijs prouinciis sanctuarij, & portionis vrbis, ideo subditur.* Et contra faciem possessionis vrbis.

6 A latere maris. *i. a latere occidentali trium portionum prædictarum.*

7 Vsque ad mare. *quod est terminus occidentalis totius terræ, super erit de possessione principis.*

8 Et a latere orientis. *i. a latere orientali trium dictarum portionum.*

9 Vsque ad orientem. *i. vsq; ad terminum orientalem totius terræ, erit similiter de principis portione.*

10 Longitudinis autem. *s. portionis principis.*

11 Iuxta vnamquamque partium. *i. inclusis tribus portionibus dictis.*

12 A termino occidentali. *totius terræ.*

13 Vsque ad terminum orientalem. *similiter totius terræ, & hoc patet in figura. Et subditur causa portionis principis cū dicitur*

14 Et non depopulabuntur principes vltrà populum meum, sed terram dabunt domui Israel secundum, & c. *i. principes non spoliabunt populum bonis suis, & hæreditate sua, sed erunt contenti portione propria, ideo subditur.*

15 Sufficiat vobis principes Israel. *supple portio vestra.*

16 Iniquitatem, & rapinas inter. *aliter non essent principes, sed tyranni.*

17 Et iuditium, & iustitiam facite. *Ad hoc. n. tenentur ex officio suo.*

18 Separate confi. vestra a populo meo. *i. non transcendatis limites possessionis vestræ, aliorum hęreditatem defalcando.*

18 Statera iusta. *Inchoata diuisione terræ, hic interponuntur quædam incidentia, antequam dicta diuisio terminetur. Primum est de legalib. mensuris quib. vti debet populus, cū dicitur.* Statera iusta. *quę est instrumentum ponderandi, & ideo debet esse iusta.*

19 Et ephi iustum. *Est autem ephi mensura aridorum, vt hordei tritici, farinæ, & similium.*

20 Et batus. *Qui est mensura liquidorū, vt vinei, olei, & similium.*

21 Aequalia, & vnius mensuræ erūt. *i. æqualiter capiūt ephi in aridis, et batus in liquidis. Et quātū capiūt determinatè subditur*

22 Vt capiat decimā partē chori batus, & decimā partē chori ephi. *Est autem chorus nomē mensurę in liquidis, & aridis, sicut apud nos hoc nomen sextarium vini, & sextarium bladi. Et capit chorus 30. modios, & per consequens batus, qui est decima pars chori, continet tres modios in liquidis, & similiter ephi in aridis. Isti tamen modij sunt parui. Probabile. n. est quod scriptura loquatur hic, sicut in alijs libris vete. te. Ruth verò. 3. cap. dicitur, q ipsa portauit sex modios hordei simul, & semel de area Booz vsq; ad domū socrus suæ. Et quoniam moneta est medium, & mensura rerum venalium, ideo de eius quantitate subditur.*

23 Siclus autem. *genus est monetę.*

24 Viginti obolos hēt. *sicut determinatur in Exo. & Leuitico.*

25 Porrò 20. sicli & 15. sicli & 25. sicli. *qui faciunt 40. siclos simul iuncti.*

26 Mnam faciunt. *quod est genus fortioris monetæ. Dicunt aūt aliqui qui diligentius viderunt dicta Isidori, & Papię de monetis, q obolus tantum valet de argento, quantum vnus paruus turonensis, & secundum hoc siclus vel. 20. turonenses paruos Mna verò. ... solidos turonensium paruorum. Sed melius videtur dicendum, q valor istorum est nobis incertus, quia valor monetarum mutatur, non solum secundum differentiam materiæ, vt auri, argenti, & similium, sed etiam secundum varietates terrarum.*

Mina quæ Græcè mna quæ 40. siclos habet .i. obolos
A mille ducentos. Ideo autem difficultas ponitur in nume
ris, vt intentum faciat animum auditoris sicut, & hic. *Qui*
habet aures audiendi audiat. Omnis.n. prophetia, & veritatẽ,
& obscuritatem habet, vt discipuli intrinsecus audiant,
vulgus ignobile, & foris positum nesciat quid dicatur.

Luc. 8. a.
Nota quare prophetæ obscuri.

a ¶Quia.s. offerimus, dum quidquid boni habemus, Deo attribuamus, non nobis qui tribui fruges virtutis.

a Et hæ sunt primitiæ quas tolletis, sextam partem ephi de 1
a ¶Dum homines.i. rationale animal scripturæ mysteria docemus. 2
b choro frumenti, & sextam partem ephi de choro hordei.
a ¶Spiritussancti
b ¶Hoc est oleum quod est mundissimum ad lucernas præparatum.
¶Vnde, Christus vnctus præ participibus suis
†Mensuram quoq; olei. Batus olei, decima pars chori est, 3
& decẽ bati chorũ faciunt: quia decẽ bati implent chorũ. 4
a ¶In Hebræo, quodlibet animal
b ¶De simila.polenti.,& oleo 5
c Et arietẽ vnum de grege ducentorum, de his quæ nutriũt 6
a ¶Quod totum comburitur igne sacro. 7
b ¶Quando reconciliamur Deo vnde precamur pro Christo, reconciliamini Deo. Et, Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. 8
Israel in sacrificium, & in holocaustũ, & in pacifica, ad ex- 9
piandum pro eis, ait dñs Deus. Omnis populus terræ tene- 10
d bitur primitijs his principi in Israel. Et † super principem 11 12
e erunt holocausta, & sacrificiũ & libamina in solennitatib. 13
f & in calendis, & in sabbatis, & in vniuersis solennitatibus 14 15

† principis erit offerre.

a *Et hæ sunt primitiæ.* Hiero. Iuxta litteram decadas.i. decimam partem frugum omnium Leuiticæ tribui ex lege debebat populus. Rursum ex ipsis decimis Leuitę, idest, inferiores ministri decimas dabant sacerdotibus. Erant quoque & alię decimæ quas vnusquisque de populo Israel in suis horreis
B separabat, vt comederet eas cum iret ad templum in vrbe Ierusalem, & in vestibulo templi & sacerdotes & Leuitas inuitaret ad conuiuia. Erant autem, & aliæ decimæ quas recondebant pauperibus. Sed primitiua quæ offerebant de frugibus, non erant speciali numero definita, sed offerentium arbitrio derelicta. Traditionemque accepimus Hebræorum non lege præceptam, sed magistrorum arbitrio inolitam, qui plurimum quadragesimam partem dabat sacerdotibus, qui minimum, sexagesimam. Licebat autem offerri inter quadragesimam, & sexagesimam quodcunque voluissent. Quod igitur in Pentateucho dubium relictum est, hic specialiter diffinitur propter sacerdotum auaritiam, ne plus a populo exigant.i. vt sexagesimam partem offerant eorum quæ gignuntur ex terra. Si.n. chorus (qui Hebraicè dicitur omer. & a Lxx. gomer) 30. habet modios tam in aridis quam in liquidis. epha quoque & batus decima pars est chori, præcipiturque vt sexta pars tam ephi quam bati detur sacerdotibus in primitiuis offerendis (quæ de tribus modiis dimidiũ facit modium) perspicuè supputatur sexagesimam partem primitiarum sacerdotes accipere debere.

Psal. 35. b.
Ibid. 22. a.
Ibid. b.
Ibid.

b *De choro hordei.* Hordei primitias damus, cum simpli-
C ces historiam docemus. vnde. *Homines, & iumenta saluabis domine.* Et tunc dicimus. *Dominus pascit me, & ni. mi. dee.* Quando frumento rationalia pascimus, securè dicimus. *Parasti in conspectu meo men. ad. ver. eos qui tribulant me.*

Psal. 51. b.
Io. 15. a.

Qui vini & olei offert primitias, dicat. *Impinguasti in oleo caput me. & calix meus ine. q̃ pcla. est.* Effectus quoq; oliua cũ proph. dicat. *Ego aũt sicut oliua fru. in do. domini.* Vinum aũt est de vera vite, quæ dicit. *Ego sum vitis vera, & vos palmites, pater meus agricola.* Hoc in torcularib. Christi redund[...] de Ps. intitulantur qui referuntur ad sacramenta ecc[...]

Hiero. In vete. testa. absque mensura erant primi[...] numero. Non.n ad mensuram dat Deus spiritum. I[...] da autem ædificatione templi Ezechielis certa me[...] est sexagesim[...] merus.i. quo [...] dus complet[...] dicitur nobis. [...] *mensura men.* [...] *me. vobis.*

c *Et arietem* [...] Suprà dixit, [...] pars eorum o[...] penduntur n[...] ræ tam arid[...] quam lique[...] specierum [...] offerri princi[...] eundem pri[...] rum in anim[...] ordinem ten[...] vnum de gre[...] centorum a[...] iubeat offerr[...]

Hieron. A[...] vnum de gre[...] ditur præcepto legis populum esse subiectum, vt [...] duci siue principi, vt per illum.s. holocausta, & sac[...] & libamina singulis solennitatibus offerantur a p[...] & expietur domus Dei. Princeps.n. inuicem deb[...] populi, vt offerat pro eo victimas. Hic allegoricè C[...] est. hic animal suscipit vel arietem. qui nutritus e[...] cis irriguis.i. scripturis secundum Symmachum. [...] test dicere. *Dominus pa. s. me, & nihil mihi deerit, in loco pa[...] per aquas refectionis educauit me.* Hæc erant irrigua, [...] canales ad quos Iacob ducebat pecora sua, vt in hi[...] rent & conciperent, & iuxta virgarum colorem [...] facerent domino.

d *Princi.* Hic est rex, vt in titulo crucis demonstra[...] teris Hebraicis, Græcis, & Latinis. Hunc titulũ tri[...] cũ conarentur auferre Iudæi, audierunt. *Quod scrip[...]*

e *Et super.* Hier. Dignitas sacerdotalis admonetur, [...] iecta sit officio, vt sciat se sacrificium & libamina [...] feruntur ex vino, pro populo offerre debere in cũ[...] lennitatibus, & in calendis.i. Neomenijs quando [...] bris cuncta operientibus lunaris lumini exordiu[...] in sabbatis, idest requie.

f *In sabbatis, & in vn. solen. &c.* Hiero. *Solennitates v[...] anima mea.* Qui solennitates odit Iudæorum, suas [...] sabbatum s. quod relinquitur populo Dei, vt vid[...] quæ a Deo donata sunt nobis. In præsenti.n. sęcul[...] in maligno positum est, videre dies bonos non po[...] sed in nouo, vnde. *Memento di. rum antiquorum.* [...] *Annos æternos in mente habui.* Vnde Isaias. *Erit men[...] se, & sabbatum ex sabbato.*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et hæ. *Hic ponitur secundum incidens. s. de primitijs summo sacerdoti reddendis. Et diuiditur in duas, quia primò describitur primitiarum redditio, secundò, redditionis ratio ibi.* In sacrificium. *Circa primum sciendum, quod licet in lege præcipiantur sibi dari primitiæ, tamen ibi non determinatur quota pars debeat dari, hic autem determinatur ne sacerdotes ex cupiditate plus exigant, & populus ex auaritia, & indeuotione det minus. Et hoc est quod dicitur.* Et hæ sũt primitiæ quas. *i. separabitis ab eo quod remanebit vobis*

2 Sextam partem ephi de cho. fru. *& hæc est sexagesima pars chori, & eodem modo dicendum est de alijs aridis, & similiter de rebus liquidis, ideo subditur.*

3 Mensuram quoque olei batus olei, &c. *& patet ex dictis in litera vsque ibi.*

4 Et arietem vnum. *vbi taxatur quota primitiarum de animalibus, cum dicitur.* Et arietem vnum. *i. de ducentis arietibus dandus est vnus summo sacerdoti pro primitijs.*

5 De his quæ nu. Israel. *similis portio datur de alijs animalib. nutritis a filijs Israel. Si aũt quæratur, quare minor portio datur de animalib. s. ducentesima, quàm de terræ nascentib. de quib. datur sexagesima? respondeti potest, quod nutritio animalium fit cum maioribus laborib. curis, & sumptibus, & ideo maior pars debet manere nutritoribus animalium, quàm cultoribus terræ nascentium.*

6 In sacrificium. *Hic ponitur ratio redditionis primi[...] vt princeps sacerdotum de ipsis offerat Deo pro se, & pro p[...] diuiditur in tres partes, nam primò agitur de oblatione pr[...] spiritualib. secundò, huius occasione de oblatione principis [...] ralib. seq. c. tertiò de iugis sacrificij obseruationib. seq. [...] Prima adhuc in duas, quia primo describitur hæc oblatio i[...] li, secundò magis in speciali, ibi.* Hæc dicit. *Circa primum* [...] In sacrificium. *quasi diceret, ad hoc dantur primitię p[...] inde fiat sacrificium, quod partim comeditur a sacerdotibu[...]*

7 In pacifica. *hostiæ verò pacificæ vna pars comburit[...] a sacerdotibus comeditur, tertia ab offerentibus.*

8 Ad expiandum pro eis ait dominus Deus. *i.* [...] *Israel.*

9 Omnis po. *soluendis.*

10 Prin. in Israel. *i. sũmo sacerdoti, qui est princeps in sp[...]*

11 Super principem erunt holocausta, &c. *Debet[...] re de his quæ accipit a populo.*

12 Et libamina. *quæ sunt oblationes de liquidis, vt vin[...]*

13 In solenn. *quæ semel fiunt in anno, vt Pascha, Pente[...] Tabernaculorum.*

14 Et in calendis. *i. Neomenijs quę fiunt in principio lunationis.*

15 Et in sabbatis, & in vniuer. *quæ fiunt in qualibet [...] da. Cetera patent.*

a *In primo mense, &c.* Hiero. Vnde Isaias. *Erit mensis ex mense, & sabbatum ex sabbato.* Et veniet omnis caro adorare, domin͂ū, quando. s. veri adoratores non in monte Garizim, neque in Ierusalem, *sed in spiritu & veritate adorabunt, quando erit cœlum nouum, & terra noua, & liberabitur omnis creatura a seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei, & sol septies lumen accipiet, & luna sol comparabitur.* Sic sunt solẽnitates spirituales, sũt & victimæ spirituales.

b *Et ponet in po.* Hie. Vt mundatus. s. possit arcana domini cognoscere, & consequenter venire ad septimum diẽ mensis primi, & consequi requiem, & domino offerre sacrificium, tam pro ignorantia, de qua dicitur *Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memi.* i. quã pro paruulo, qui cũ ad perfecti viri mẽsuram venerit, dicet confidenter. *Cum essem paruulus loque. vt paruulus &c.* Siue pro eo qui errore deceptus est & non tam voluntate quam bona opinione peccauit.

c *In primo mense. &c.* Hiero. Completis duobus solennitatibus primi mensis. i. primæ diei, & septimi eiusdem, venit ad quartumdecimũ diem mẽsis, in quo Paschæ solennitas. Vnde. *Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.* Tunc comedemus septem diebus Azima in requie, & securitate eorum omnium, quando fermentum malitiæ, & nequitiæ destruentes, manducamus Azima sinceritatis, & veritatis. Principe nostro pro nobis cuncta offerente, & primum pro seipso. Suscepit. n. corpus humanum, *& de peccato damnauit, peccatum pro nobis abstulit, & iniquitates nostras portauit*, deinde pro domo sua quod in Lxx scriptum est, sed in Hebræo non habetur, idest pro ecclesia.

Chryso. Scito igitur quare pascha perficias: Non fermentes azyma, ne hæretica malitia permiscueris, habe pura azyma, in azymis. n. synceritatis, & veritatis festa celebramus. Festa autem non intelligere, relaxationem solam, sit & ieiunium bene sensatæ animæ festum, sint & afflictiones, & castigationes festa. D

d *Quartadecima die &c.* Hoc Moyses præcepit quando septem diebus Azima comedimus. Quartam verò sollennitatem, de qua dicit, *mense septimo, quintadecima die mensis, &c.* videtur significare Scœnophegiam quam hic sine nomine posuit. Exo.12.c.

a ¶Quæ est ecclesia Dei viuentis, quæ indiget expiatione peccatorum. b ¶Princeps.

domus Israel. Ipse faciet pro peccato sacrificiũ, & holocau- 1
stum, & pacifica, ad expiandum pro domo Israel. Hæc dicit
a ¶Nisan. a ¶Prima s. die. b ¶Non domi nutritum.
dñs Deus. In primo mense, vna mensis, sumes vitulum de 2
a ¶Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, vitulus nouellus 3
cornua proferens. & vngulas, in quo mundatur sanctuarium. 4
armento immaculatum, & expiabis sanctuariũ Et tollet sa 5
a ¶In quo mundus redimitur. b ¶Vituli, qui alijs verbis agnus vocatur, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, cuius carnibus alimur, cruore potamur.
b cerdos de sanguine, qđ erit pro peccato: & ponet in posti- 6
a ¶Alias templi secundum alios, et significetur domus, & altare, vniuersa enim mundi elementa hoc sanguine sanctificantur, vt cum quis expiatus fuerit atque mundatus, ingrediatur portam atrij interioris
bus domus, & ĩ quatuor angulis crepidinis altaris, & in po 7
a ¶Hæ duæ solennitates, primi. s. mensis prima dies, & eius etiam septima in Hebræo non habentur. b ¶Eiusdem. s.
stib. portæ atrij interioris. Et sic faciet in septima mensis, 8
pro vnoquoq; qui ignorauit, & errore deceptus est, & ex- 9
c piabis pro domo. In primo mẽse, quartadecima die mẽsis, 10
d ¶Phase.
erit vobis Paschæ solennitas. Septem diebus azyma come-
a ¶Humano generi s. saluator Est enim omnium hominum & maxime fidelium, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, & non solum pro nobis, sed pro omni mundo. 11
e dent. Et faciet princeps in die illa pro se, & pro vniuerso po 12
f pulo terræ vitulũ pro peccato. Et in septem dierum solen- 13
nitate faciet holocaustum dño septem vitulos, & septem 14
a ¶Septem diebus s.
arietes immaculatos, quotidie, septem diebus: & pro pec-
g cato hircum caprarum, & sacrificiũ ephi per vitulum, &
h ephi per arietem faciet, & olei hin per singula ephi. Septi- 15 16
mo mense quintadecima die mensis in solennitate faciet, 17
sicut suprà dicta sunt, per septem dies, tam pro peccato, 18
quàm pro holocausto, & in sacrificio, & in oleo.

† errauit.
† expiabitis domum.

e *Et in septem dierũ; &c.* Oblato. s. vitulo pro vniuerso populo terræ. i. septẽ diebus reliquis dominicæ passionis, septẽ vituli, & septẽ arietes immaculati offeruntur quotidie, vt in holocausto, & in igne domini concrementur.

f *Septem vitulos, &c.* Hiero. Septem vituli, & septem arietes, sunt, qui configurãtur dominicæ passioni, vt imitentur verum vitulum, & verum arietem, & sanguinem martyrum, per septẽ dies totius mundi peccata mundentur. E

g *Et sacrificium ephi.* Hieron Notandum diligenter, ꝙ in sacrificio ephi per vitulum, & ephi per arietem, & olei hin offeruntur, quæ in lege præcepta sunt. In oblatione autem hirci nec ephi nec sicut Lxx. transtulerunt coctio ponitur, ipsi. n. ephi coctionẽ interpretati sunt. Hin verò (quæ olei certa mensura est) assumitur in sacrificio vituli, & arietis, vt fomentum luminis sempiterni quòd laboris requiem, & lassitudinis sanitatem post placationem peccatorum accipere mereamur. Nota

h *Septimo men.* Hier. In septimo quoque mense quintadecima die mensis in solennitate Scœnophegiarum. i. oblationis, & sacrificiorum ordo seruandus est, tam pro peccato quàm pro holocausto, & in sacrificio, & in oleo, vt festiuitatem domini fugatis tenebris, & orto lumine olei consequamur, clarioresque habeamus solennitates in quibus nobis omnia peccata condonantur.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hæc dic. *Hic consequenter describitur oblatio principis sacerdotum magis in speciali. Et primo describitur eius oblatio fienda mense primo, secundo, fienda mense septimo, ibi.* Septimo mense. *Circa primum dicitur.*

2 In primo mense. *qui incipit apud Hebræos a prima lunatione propinquiori æquinoctio vernali, siue sit ante, siue post, siue sit in ipso æquinoctio, sicut diffusius fuit dictum Exo. 4.*

3 Vna mensis. *i. prima die mensis, sicut Genes. 1. a. dicitur.* Factum est vespere, & mane dies vnus. *i. primus.*

4 Sumes vitulum. *i. sumendum a summo sacerdote describes, ideo additur.*

5 Et tollet sacerdos, &c. *i. de sanguine animalis oblati pro peccat*

6 Et ponet in posti. *i. templi.*

7 Et in qua. an. *Ista loca sunt superius descripta.*

8 Et sic fa. *i. faciendum describes.*

9 In septima mensis, &c. *sicut dictum est de prima. Et ista duo sacrificia non sunt in lege posita, sed istud quod sequitur ibi ponitur.*

10 In primo mense, &c. 14. *die mensis, A vespera. n. huius incipit apud Hebræos solennitas Paschalis, vt habetur. Exo. 12. & 13*

11 Et faciet princeps, &c. *i. offerre.*

12 Vitulum pro peccato *suo & populi.*

13 Et in septem dierum solennitate. *i. in solennitate Paschali, quæ durat per septem dies.*

14 Faciet holocaustum domino. &c. *i. offeret.*

15 Et olei *Genus est mensuræ, & est tertia pars bati, cuius quantitas est superius descripta eodem capitulo.*

16 Per singula. *Simila, quæ est farina de tritico delicatissima. Ad hoc enim offerebatur oleum, vt cum ista farina misceretur.*

17 Septimo men. *Hic ponitur oblatio fienda mense septimo de potibus summi sacerdotis, cum dicitur.*

18 Quinta. die. *Tunc. n. a vespera precedentis diei incipiebat solenitas Tabernaculorum, & durabat per septem dies, in quibus fiebant similes oblationes, sicut in solennitate Paschali prædictum est. Et sic secundum hoc patet litera.*

CAP. XLVI.

A a Hæc dicit domi. Primum paraphrasticos verba pandenda sunt.
b *Sex diebus*. Hiero. Porta orientalis atrij nobis clausa. Postquam autem venerimus ad sabbatũ, in quo est requies, vel ad diem calendarum, quando post cęcam noctem, & horribiles tenebras lucis exordium est, aperitur nobis porta oriẽtalis.
c *In die calendar.* Completis s. triginta diebus die Neomeniæ, qui alterius B mensis finis alterius principium est, vt quod priuilegium habet septimus dies in hebdomada, hoc habeat mensis exordium.
d *Et intra. princeps.* Hiero. Qui nomen ducis scilicet, & dignitatem fuerit assequutus.
e *Per viam vesti.* i. per mundi huius labores, & portam ecclesiæ, quæ adhuc in terrenis finibus sita est. non ingreditur autẽ in terius atrium sed ad limen portæ interioris, & stabit in ea.
f *Stabit in li. &c.* Hier. Si princeps in præsenti scriptura non ingreditur atrium interius, sed stat in limine portæ eius, patet, quia nunc ex parte potest videre, & ex parte cognoscere, & nondum reuelata facie gloriam contemplari domini.
C g *Holocau. eius.* Indigemus.n. misericordia Dei, & omnis creatura ad comparationem creatoris immunda est, diuino igne purganda. Vnde Isaiæ purgata sunt labia. Isaiæ.6.b.
h *Et adorab.* Vt postquã hostia principis sacro igne fuerit concremata, ipse reconciliatus Deo, tunc adorare possit super limen portæ interioris atrij, in quo steterit, & postea egrediatur.
i *Et adora.* Hier. Vt postquam per sacrificium pacem receperit, tunc in limine constitutus adoret omnipotentiã Dei, & se atrij interioris ingressu fateatur indignũ, & statim egrediatur. Postquam autem qui primus est fuerit egressus, non claudetur vsque ad vesperam huius sæculi ipsa porta interioris atrij, sed aperta erit, vt populus q[...] que terrę sit ad ostium, & adoret, non omni tempor[...] quando requieuerit a peccatis, & fugatis tenebris, [...] & conscientiæ lumen acceperit.
k *Holoca. au.* Hier. Holocaustum autem quod offert [...] ceps per sacerd[...] in die sabbati, [...] gnorũ immacu[...] rum erit. Pro [...] diebus, quibus [...] ramur in mun[...]. Et aries imma[...] tus qui princep[...] gis est ita vt pe[...] gulos arietes o[...] tur in sacrific[...] phi. i. decima [...] chori. In agno[...] autẽ sex sacri[...] certa mensura [...] ponitur, sed qu[...] cumque deder[...] nus eius qui of[...] pro operum [...] tate, & mensu[...]
l *Et olei hin p[...]* Hier. Olei au[...] offeret per si[...] ephi (hoc est [...] quod sibi qui [...] virgines pra[...] runt) vt simila[...] gat siue cõm[...] & omnis ol[...] Dei plena sit [...] ne veritatis, & [...] laretur facies [...] rentis in oleo.
m *In die aute cal[...] darum vitulum [...] mento immacul[...]* Neomeniaru[...] dies hoc habet priuilegium amplius a die sabbati, v[...] lus immoletur de armento, siue vt alij transtulerin[...] rus immaculatus. Cætera autem. i. sex agni imma[...] & aries immaculatus, & sacrificia eorum ritum [...] possidebunt. Ita, scilicet, vt in ariete ephi offert[...] crificium, idest, similæ & hin olei, ita offeratur, & [...] tulo.
In die autem calend. Tricesimo. s. quando primoge[...] Leuitæ numerantur in lege propter omnem Israel[...] tur vitulus de armento immaculatus (super quo p[...] in priori capitulo disseruimus) & agni sex & arie[...] maculati, & cætera quæ offeruntur in sabbatis, [...] cet, æternam requiem consequamur, & audi[...] reamur. *Euge serue bon e, & fidelis, &c.* Et non solum ad [...] atrij interioris peruenire, sed intrare possimus, vt pl[...] in domo domini, in atrijs domus Dei nostri flore[...]

CAP. XLVI.

a Hæc dicit dominus Deus. Porta atrij 1
a ¶ Vnde oritur sol iustitiæ.
interioris quæ respicit ad orientem, erit 2
a ¶ Vnde, Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua. b ¶ Septimo s. in quo requies.
clausa sex diebus in quibus opus fit. Die
a ¶ Per singulas hebdomadas.
b autem sabbati aperietur. Sed & in die ca-
¶ Causa quare aperiatur
c d e lendarum aperietur, & intrabit princeps per viam 3
a ¶ Atrij exterioris. b ¶ Interioris atrij. i. quæ respicit ad orientem, nec respicit atrium interius, sed illo stante facit sacer. holo &c.
vestibuli portæ deforis, & stabit in limine portæ. Et faciet 4 5
a ¶ Angelicæ virtutes. b ¶ Pro eo s.
f g h sacerdotes holocaustum eius, & pacifica eius, & adorabit 6
a ¶ Post egressum principis b ¶ Sed aperta erit.
super limen portæ, & egredietur. Porta autem non claude- 7 8
a ¶ Ideo non claudent, vt populus post principem adoret.
i tur vsq; ad vesperam. Et adorabit populus terræ ad ostium 9
a ¶ Quando aperietur porta. b ¶ Quia superius holocaustorum numerum non posiderat hic ponit.
k portæ illius in sabbatis, & in calẽdis corã dño. Holocaustũ 10
a ¶ Per sacerdotes.
aũt hoc offeret princeps dño in die sabbati, sex agnos im- 11
a ¶ Quæ Hebraice ephi.
maculatos, & arietem immaculatũ, & sacrificium ephi per 12
a ¶ In sacrificio s. arietis. ¶ [...] b ¶ idest, quod afferre potuerit manus eius qui offert.
arietem. In agnis aũt sacrificium, quod dederit manus eius, 13
¶ Mensura. ¶ Erit.
l & olei hin per singula ephi. In die aũt calẽdarum vitulum 14 15
m de armẽto immaculatũ, & sex agni, & † arietes immaculati
erunt, & ephi per vitulum, ephi quoq; per arietem faciet sa

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLVI.

* 1 Hæc dicit domi. *Postquam descripta est oblatio principis in spiritualibus, hic consequenter describitur oblatio principis in temporalibus. Et diuiditur in duas partes. Nam circa oblationem principis primò describitur modus veniendi. Secundò actus offerendi, ibi.* Holocaustum autem. *Circa primum dicitur.* Diuisio.
2 Porta atrij in. *Et patet litera ex prædictis vsque ibi.*
3 Et intra. &c. *i. porticum portæ deforis. Tota. n. porta illa est extra atrium interius, vt suprà descriptum est.*
4 Et stabit in limine portæ. *Ita quod non intrabit atriũ interius.*
5 Et facient sacerdotes. *i. offerent.*
6 Et adorabit *ipse princeps.*
7 Et egredietur. *Per eandem viam, per quam venit facta prius oratione.*
8 Porta autem non claudetur vsque ad vesperam. *Et subditur ratio, cùm dicitur.*
9 Et adorabit populus, &c. *Ex quo patet illud quod dictum est supra. 44. cap. quod hæc porta aperietur principi ad offerendum, & comedendum, sed ad eam admittitur populus ad orandum in sabbatis & calendis.*
10 Holocaustum. *Hic consequenter describitur actus off[eren]di. Et primo quantum ad oblationem obligatoriam. Secundo q[u]antum ad voluntariam, ibi.* Cum autem fecerit princeps [...] neum. *Circa primum dicitur.* Holocaustum autem off[...] *totum incenditur ad honorem diuinum.*
11 Sex agnos immaculatos. *i. sine defectu alicuius me[m]bri. Nam macula non accipitur hic pro pellis varietate, sed pro membri defectibilitate.*
12 Et sacrificium ephi per arietem, &c. *i. cum ariet[e] [o]fferet ephi similæ.*
13 In agnis autem sacrificium, & cætera. *i. cum sex [a]gnis offeret de simila quantum sibi videbitur, [...] ephi aut plur[...] men vt quot ephi similæ offeret, tot hin olei offeret ad comm[...] cum similæ. Consequenter agitur de obligatione principis [...] dis, cum dicitur.*
14 In die autem. *Et ex dictis patet litera vsque ibi.*
15 Et arietes imma. s. [...] *In Hebræo namque nomen [...] sine additione positum signat binarium. Cætera patent ex di[ctis] vsq; ibi.*

* C[...]

a *Ingre.* Hiero. Liberi enim arbitrij est, & potestatem ha
b ponendi animam & resumendi eam, tam ad nos ve-
nis, quam ad cœlestia conscendens, eadem maiestatis
vtitur libertate. Denique non quærit nundinas vel so
lennitates, nec differentiam vllam obseruat dierum: quia
o ne tempus ei fe
stiuitas.

b *Qui ingreditur per.* Hieron. præcipitur populo, vt si ingressus fuerit per portã aquilonis, vt adoret, egrediatur per viã portæ meridianæ. Hic est populus Gentium qui relinquens portam aquilonis (a quo exardescit omnia mala super terrã) si templum fuerit ingressus, non debet egredi nisi per viã portæ meridianæ, id est luminis & caloris, in qua cubat sponsus in meridie: Vnde: *Surge aquilo, & veni auster*: Qui vero ingreditur per viam portæ meridianæ, &c. hic est Iudæorũ populus, qui relinquens viã portæ luminis, trãsit per portam aquilonis. De quo dicitur: *Aquilo ventus durissimus.* Et olla Ieremiæ a facie aquilonis accenditur. Aliter: Per portã aquilonis ingreditur qui peccata dimittit. Egreditur per portã meridianam qui virtutes sequitur. Econuerso, si iustus lapsus fuerit, ingreditur quidem per portam meridianã, sed egreditur per viam portæ aquilonis.

c *Non reuer.* Non enim solum his qui egrediuntur de Sodomis præcipitur, vt non respiciant retrorsum, neq; his qui mittunt manũ ad aratrum, vt non respiciant post tergũ, sed etiam in domo dñi constitutis, ne, s. reuertantur ad infirma & egena elementa, & incipientes spiritu, carne consummentur: sed de spiritualibus ad maiora procedant, vnde: præteritorum obliuiscens ad futura vel priora me extendo) vt, scilicet, non ex patre cognoscant, sed veniant ad perfectum quantum potest humana fragilitas, vt, cum omnia fecerint, dicant: *serui inutiles sumus.* vnde quasi imperfectus, *nõ quod iã acceperim aut iam perfectus sim.* Et ibi quasi imperfectus ait: *Quotquot perfecti*, &c. Hinc periculum est omnem hoĩem, & vniuersam creaturam quæ ad perfectionem venerit, indigere misericordia Dei, & planam perfectionẽ ex gratia, nõ ex merito possidere.

d *In medio.* Hier. vnde Apostolus: *An ignoratis quoniã Christus in vobis est.* Si autem in ignorantibus, quanto magis in scientibus? Sed cum inter scientes steterit corpus mortuũ fiet propter peccata, spiritus viuet propter iustitiam. 2. Cor. 13. b.

crificium. De agnis autem sicut inuenerit manus eius, & olei
a ¶ Prædictus.
a hin per singula ephi. Cumque ingressurus est princeps per 1
viam vestibuli portæ ingrediatur, & per eandem viã exeat.
a ¶ Populus in nundinis stantibus, & in solennitatibus ingredi non ex eadem viam, sed per alteram, & alteram.
Et cum intrabit populus terræ in conspectu domini in solen
b nitatibus, qui ingreditur per portam aquilonis, vt adoret,
egrediatur p viã portæ meridianæ. Porrò qui ingreditur per
viam portę meridianæ, egrediatur per viã portæ aquilonis.
c Non reuertetur per viam portę, per quam ingressus est, sed è
a ¶ Vtroru usque, scilicet, virtutis vel peccati testis assistens.
b ¶ Ingredientium, scilicet, & egredientium. vnde: In medio vestrum stat quem vos nescitis.
d regione illius egredietur. Princeps autem in medio eorum 2
cum ingredientibus ingredietur, & cum egredientibus egre 3
a ¶ Sabbatorum, scilicet, & calendarum.
dietur. Et in † nundinis & in solennitatibus erit sacrificium 4
e ephi per vitulum, & ephi per arietem. In agnis autem erit sa- 5 6
crificium, sicut inuenerit manus eius, & olei hin per singula 7
a ¶ Lxx. contentionem.
f ephi. Cum autem fecerit princeps spontaneum holocaustũ, 8
g aut pacifica volũtaria domino, aperietur ei porta quę respi- 9
a ¶ Quia spontaneũ est, non ex præcepto. b ¶ Lxx. salutare, quia reconciliatio pacificorũ salus offerentis.
h cit ad orientem, & faciet holocaustum suum, & pacifi-
a ¶ Postquam obtulerit statim.
ca sua, sicut fieri solet in die sabbati, & egredietur clau- 10
a ¶ Aliàs clauditur ianua. n. vt, scilicet, fecuetur principi propriũ g um suum, ne sacrificia eius populo manifestentur. b ¶ Quod sit holocaustum determinat. 11
i dẽturque porta postquam exierit. Et agnum † eiusdem 12

e *Ephi per vitu.* Singula ephi per vtrũque offeruntur in sacrificio. In agnis verò non est certus numerus, nec voluntati dimissum arbitriũ, sed viribus quisq; vtitur bonæ conscientiæ, vt quãtum potest non quantum vult offerat: & super omnia olei hin, p singula ephi: vt vngatur simila, & lucerna accendatur in conspectu domini, & qui eo vtuntur, dicãt: *Ego autem sicut oliua fructifera in domo domini.* Psal. 51. b.

f *Princeps.* LXX. Dux. vnde Isaias: *Ecce testẽ in Gen. dedi eum: princ.* &c. Et Ezechiel: *Dauid princeps in medio eorum.* Qui, scilicet, spontè facit dicens: *Voluntaria oris mei beneplacita fac domine,* & holocaustum vt totum offerat Deo. secundum lxx. Isa. 55. b. Ezech. 34 f.

g *Pacifi.* Quod non supra. Scriptum est enim: *Et faciet sacerdos eius holocaustum eius, & pacifica eius.* De spontaneis & voluntarijs omnino reticetur. Post holocaustum offerat pacifica & reconcilietur Deo. Vnde & virginitas maiorem nuptijs, quia non exigitur nec redditur, sed offertur. Dum hoc fecerit princeps, aperietur ei porta quæ respicit ad orientem, de qua: *Hæc porta domini, iusti intrabunt in eam.* Et vnde oritur sol iustitiæ. Psal. 118. o. supra eodẽ a. 1. Cor. 7. e. F Psal. 117. c. Mal. 4. a.

h *Et faciet.* Hieron. Non sacerdotes pro eo, sicut solet fieri in die sabbati. Omni ergo tempore holocaustum & pacificum (quod offertur voluntariè) apertam habet portam domini, nec obseruat sabbatum, sed omnes dies reputantur in sabbatum, id est, requiem.

i *Et agn.* Hieronymus. Vnde Isaias. *Sicut agnus obtumescet, & non aperiet os suum.* Et Ioannes: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit pecca. mundi.* Qui, scilicet, immolatur in Aegypto de cuius sanguine armantur postes fidei, & exterminator excluditur. Isa. 53. c. Ioan. 1. d. Exod. 12. d.

Hier.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cumque ingre. *vbi describitur differentia inter principem, & populum in modo veniendi ad orationem, & redeundi. Et patet litera vsque ibi.*

2 Princeps autem in. *Nam via portæ orientalis per quam ingreditur, & egreditur princeps, media est inter viam portæ aquilonaris & viam portæ australis.*

3 Cum ingre. *id est, simul tempore: nam ingressus eius, & egressus impediunt ingressum, & egressum populi, eò quòd sunt per diuersas vias.*

4 Et in nu. *i. festiuitatibus, in quibus congregatur populus ad sacrificandum, sicut in nundinis ad mercandum. vnde in Hebræo hic habetur: In festiuitatibus.*

5 Sacri. ephi. *i. cum quolibet vitulo offertur ephi simile. Et simi liter cum quolibet ariete.*

6 In agn. *scilicet, simile cum ipsis oblatæ.*

7 Sicut inu. *id est, pro sua voluntate sicut dictum est supra.*

8 Cum autem. *Hic consequenter describitur oblatio principis voluntaria. Et patet litera vsque ibi.*

9 Et faciet. *id est, offerret non tantum per se, sed per manus sacerdotis, ad quorum spectat officium, sicut fieri solet in die sabbati modo prædicto.*

10 Et egrediet. *scilicet princeps eius oblatione facta.*

11 Claude. por. *In hoc differt oblatio principis spontanea ab eius oblatione in sabbatis, & calendis, quia non dimittitur porta aperta vt populus veniat ad orandum, sicut dictum est in oblatione principis in sabbatis, & calendis.*

12 Et agn. *Istam literam continuat Hieronymus, & cum sequentes, ad literam immediatè præcedentem, in qua loquitur scriptura de sacrificio principis spontaneo, & non dicitur ibi de quo debeat fieri, propter quod hic consequenter exprimitur, quòd fiat de agno anniculo immaculato, cum certa mensura vini & olei. Et secundum hoc patet litera. Sed hoc non videtur mihi bene dictum propter duo. Primum est, quia oblatio non est simpliciter spontanea, in qua determinatur offerendi materia. Et ideo sicut offerre est in eius voluntate, ita videtur de animali, scilicet, quod offerat quod placet sibi, dum tamen sit animal immolaticium. Plura verò animalia sunt immolaticia præter agnum, sicut hircus, bos, capra: & plura alia animalia. Secundum est, quia sacrificium spontaneum potest interrumpi, & omnino prætermitti, de isto verò dicitur, quòd fiat quotidie, & quod est sacrificium domino legitimum iuge atque perpetuum. Et ideo dico sicut diuidendo supra dixi, quòd post oblationem sacerdotis summi, & principis populi: hic consequenter agitur de oblatione iugis sacrificij quæ in lege præcipitur omni die fieri. Et hoc est quod dicitur. Et ang. i. natum eodem anno quo sumitur ad immolandum.*

10 Et

* Faciet

Hier. Eiusdem anni. Alij: Anniculum quia prędicauit
A annum domini acceptabilem, & retributionis diem.

Psal. 5.a. Ibi. 29.b. Ibi. 62.a.

a *Semper ma. &c.* Non qualibet hora, sed quando orto sole lucis exordium est, de quo Dauid: *Mane exaudies vocē meam, mane astabo tibi, & vi.* Et alibi: *Ad vesperam demorabitur fletus, & ad ma. lætitia.* Et alibi. *Deus Deus meus, ad te de luce vigi.*

Hiero. Ne miretur lector, si idē & princeps est, & sacerdos, & vitulus, & aries, & agnus, cū in scripturis pro varietate causarū, legamus eundem dominum, & Deū, & hominem, prophetam, virgam & radicē. & florem, & principem, & iudi-
B cem, & regem, iustum, & iustitiam, apostolū, & episcopum, bracium seruum vnigenitum, filium, pastorem, & primogenitum, ostium, viam, angelum, sagittam, & sapientiam, & multa id genus.

Hieron.

b *Hæc di.* Hucusq; de principe, nunc de eius hæredibus sermo est, quib. dare debeat & quorū sit vel ad tp̄s vel in perpetuū possessio.

Leui. 23.c.

c *Vsque ad.* Septimū qui dr̄ decor, vel donec iubileus, idest, quinquagesimus adueniat, quando omnis emptio vel donatio reuerti-
C tur ad priores dominos. Seruus enim habet vsum pro tempore, proprietatem possessionis, filius principis

Auaritia sacerdotum.

d *Et non.* Hier. Suggillat non solum illius temporis sacerdotes vel principes, sed nostros quoque qui ditiores fiunt quam ante essent, dignitatis occasione, ne tollant pauperibus per violentiam, vel sub honoris nomine spolient, & diuites filijs suis quibus debetur paterna hæreditas, nihil relinquant, nisi quod a parentibus sibi derelictum est. Ergo qui ditior est sacerdos cum venerit ad sacerdotium, quidquid plus habuerit, non filijs debet dare, sed pauperibus, & sanctis fratribus domesticis fidei qui vincunt

Matth. 25.b.

merita liberorum, vt reddat ea quæ domini sunt domino qui ait: *Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* enim in pauperibus suis suscipitur hospicio, in carce[re] sitatur, nudus tegitur, sitiens bibit, esuriens saturatu[r]

e *Dīr. &c.* In partes, qui in nomine domini fuerat [con]gregatus vel iuxta legem alterius hæreditas trans[it]

a ¶ Non certis diebus.
anni immaculatum faciet holocaustum quotidie domino. 1
¶ LXX Manaa. 2
a † Semper mane faciet † illud, & sacrificium faciet super † eo 3
a ¶ Iuxta mane .i. diluculo. b ¶ Dimidium, scilicet, modium. Ephi enim decima pars chori est, tres modij, scilicet. ¶ Subaudi simile. 4
† catamane, sextam partē ephi, & de oleo tertiā partem hin, 5 6
a ¶ Alij, conspergatur. b ¶ Adest c ¶ Nullo die inter missum
vt misceatur similæ sacrificium domino legitimum iuge at- 7
a ¶ Omni tempore offerendum mane orto sole. ¶ Sic. ¶ Dns.
que perpetuum. Faciet agnum & sacrificium, & oleum cata 8
b mane mane, holocaustum sempiternū. Hęc dicit dominus 9
¶ Hæreditatem.
Deus. Si dederit princeps † domum alicui de filijs suis, hæ-
a ¶ Iure successionis, nec ad alium ab alio transibit.
reditas eius filiorum suorum erit, possidebunt eam hæreditarie. Si autem dederit legatum de hęreditate sua vni seruo-
¶ Septimum, scilicet ¶ Tunc:
rum suorum, erit illius vsque ad annum remissionis, & reuer-
c tetur ad principem. Hæreditas autem eius filijs eius erit. Et
d a ¶ Si potuerit, scilicet, princeps vel accipere, vel rapere, vel sub figura honoris tenere, quæ non sunt sua, & liberis relinquere.
non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam,
& de possessione eorum, sed de possessione sua hæreditatem
dabit filijs suis, vt non dispergatur populus meus vnusquis-
e a ¶ Vir qui calamum in manu tenebat, & funiculum cœmentarij quo ædificium metiretur.
que a possessione sua. Et introduxit me per ingressum qui 10
a ¶ Post tergum. b ¶ Non dicit orientalis, scilicet, australis, vel cuiuslibet. 11
c ¶ Cubicula sacerdotum. ¶ Scilicet.
erat ex latere portę in gazophylacia sāctuaris ad sacerdotes,
f quæ respiciebāt ad aquilonem, & erat ibi locus,* vergēs ad 12
occidentem. Et dixit ad me: Iste est locus, vbi coquent sa- 13
cerdotes pro delicto & pro peccato, vbi coquent sacrifi- 14
g cium, vt non efferant in atrium exterius, & sanctificetur po- 15

alium, & per[...] niculus diuisi[...] per quem so[...] vnumquemq[...] nit hæreditas [...] pergit autem [...] lum Dei & [...] fidei possessi[...] sempiternam [...] aliena bona, [...] pina, vel adu[...] ne, vel blan[...] vel prætextu [...] gionis filijs fr[...] & consang[...] relinquit.

f *Ad occi.* A[...] re. Scriptura [...] cta situm Iu[...] scribens, sæp[...] occidentem [...] Notandum [...] cus sacerdot[...] pro delicto [...] ignorantia, [...] peccato coq[...] crificia ne cr[...] ferantur, in a[...] exterius ad c[...] tem, & aquil[...] positus sit, v[...] tus frigidi[...] oritur, & v[...] lumen occ[...] Ex quo oste[...] quidquid a[...] liū pertinet [...] errore esse [...] peccato. Si [...] ignorantia offertur sacrificium, quanto magis pro [...] consciētia? vn̄ Iob: *Ne forte peccauerint filij mei, ver[...]*

g *Et san.* Hier. Qui, s. sanctificationi non fuerat p[...]tus, ne facilè non sanctificatis sancta tribuamus, [...]garitas ante porcos mittamus, nec canibus sanct[...]mus. Vnde Moyses tribus diebus ab omni immu[...] etiam ab vxorum complexu populum vult sanc[...] vt accedat ad montem Sina, & sanctificatus sanct[...]piat. Si autem accessuri ad audienda verba Dei [...]cienda sanctificari iubentur ab vxoribus manife[...] in lege illud apostolicum contineri. *Nolite fraud[...]cem, nisi forte ex con. ad tem. vt va. ore.* Et ex consensu [...]dum ab vxoribus, vt vacemus orationi.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Faciet. *scilicet, sacerdos hebdomadarius.*

2 Holo. do. *i. totum incensum ad honorem diuinum. Et dicitur ab holon Græcè quod est totum Latinè, & cauma quod est incendiū.*

3 Quo. *quia nulla dies poterat transiri absque oblatione iugi sacrificij.*

4 Semper ma. *quia nullum sacrificium poterat fieri ante illud.*

5 Et sa. fa. *i. cum eo vel consequenter ad ipsum.*

6 Catama. *Est autem cata propositio Græca, & aliquando accipitur pro trans, vt catagrapho, idest, transcribo. Aliquando pro per, vt, catantiphrasim, i. per antiphrasim. Et hoc modo accipitur hic cata mane, idest, per mane.*

7 Sextam par. *s. similæ. Cætera patent ex dictis.*

8 Faciet ag. *Repitio est eiusdem snīę ad maiorem assertionem. Notandum autem hic, quòd iuge sacrificium veteris legis præcipitur fieri bis in die, s. vespere & mane, vt patet in Exo. Et in Leui. non fit mētio nisi de mane. Et per hoc innuitur, quod hæc prophetia loquens de futuro, loquitur principaliter de iugi sacrificio nouæ legis, s. Eucharistiæ in quo offertur quotidie agnus immaculatus Iesus Christus, nec offertur in vespere: quia tunc non celebratur missa nisi ex aliqua necessitate, in ordinib. & potissimè sabbato sancto propter protractionē officij, & aliorum agendorum transit hora nona ante consecrationem hostiæ. Et similiter in natali domini celebratur missa de nocte, eò q̄ tunc dominus fuit natus de virgine. Sed contra istud dictum videtur esse quòd dicitur supra:* Agnum eiusdem anni, &c. *Christus aūt non fuit immolatus primo anno quo fuit natus. Ad quod di[...] q̄ veritas Hebraica non habet eiusdem anni, sed sic habet:* [...] anni sui. *Omnis autem annus est ipsius Christi sicut, & o[m]ne tempus, Heb. 14. b.* Iesus Christus heri & hodie ipse & i[n] [se]cula, *maximè tempus gratiæ, cuius anni dicuntur anni Christi.*

9 Hæc di. *Hic ponitur tertium incidens quod est de dona[tionibus] principis, quia si dederit portionem suæ hæreditatis vni de [filii]s suis, remanebit illo filio, & hæredibus suis. Si autem det alter[i, d]urabit donatio vsque ad annum iubileum, & non vltra. De possessio[nibus] verò populi sibi subiecti non poterit accipere, & filijs suis da[re.] Ex dictis patet litera, cum dicitur:* Si ded. prin. do. ali. &c.

10 Et int. *Hic ponitur quartum incidens, quod est de coqu[ini]s: & primò de coquinis pro sacerdotibus, cum dicitur.* Et in. *scilicet, angelus apparens in specie viri.*

11 Per ign. &c. *sicut supra descriptū est cum ageretur de [gazo]phylacijs australib. & aquilonaribus habitationi sacerdotum d[...]*

12 Et er. ibi lo. *quo erant coquinæ pro sacerdotibus. Ideo [...]*

13 Vbi co. sacer. &c. *Istorum enim sacrificiorum vna [...] domini, s. adeps, qui in altari holocaustorum comburebatur [...] guis qui ad crepidinem altaris effundebatur, carnes vero [...] vsum sacerdotum, ideo sanctæ dicuntur.*

14 Vt non ef. *i. ad loca vbi admittuntur laici.* 15 Et [...] *tangat rem sanctam, vel communicet cum sanctis, i. sace[rdotibus,] quod nō dēt facere: Et sic, sanctificetur, magis hic accipitur [...] sitū. Consequenter agitur de coquinis pro popularibus, cum [...]*

a *Atrium exte.* Illud de quo egressus est patet fuisse interius & multa esse atria in scripturis sanctis vnde: *Qui statis in domo domini, in atrijs domus Dei nostri.* Et Iesus ait: *Alias oues habeo quæ non sunt ex hoc atrio, & illas oportet me adducere, & fiet vnum atrium, & vnus pastor.* Sic enim in Græco habetur quod Latinus vno verbo plenè explicare non valens in ouille transtulit. Quod enim ait ex hoc atrio, ostendit esse aliud, quod vel in Gentium cura ad distinctionem Israel: vel in b ... ad differentiam interni atrij demonstrat. pro qualitate c ... meritorum vnicuique officio atrium delegatur.

b *Quadr.* Hieron. Quo numero ieiunat Moyses, & Elias d & Christus. Vbi ibi ibi, & angustiatque tentatio quibus parantur. Vbi autem venitur perfecti viri ætatem ibi calcanda sunt omnia. Et dicens: *Habentes victũ & vestitum, his contenti simus.* Et, *si dederit mihi dominus panem ad vescendum, & vestem qua op.* &c. Vel illud: D
Esca ventri, & venter escis, Deus autem, &c. Neque enim in futuro mãducabimus, & bibemus, sed illo pane vescemur, de quo dicitur: *Panem angelorum manducauit homo,* &c. Et, *meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me.*

Gen 28.d. 1.Cor.6.c. Psal.77.c. Ioan.4.e.

a ¶De loco sacerdotum, qui vergebat ad aquilonem.
¶Vir prædictus, scilicet
pulus. Et eduxit me in atrium exterius, & conduxit me per 1
quatuor angulos atrij. Et ecce atriolum erat in angulo atrij, 2
¶Per singulos angulos scilicet habebat atriola.
atriola singula per angulos atrij. In quatuor angulis atrij
a ¶In quo numero ... & tribulationes ...
atriola disposita, quadraginta cubitorum per longum, & tri 3
a ¶Hic numerus perfectam significat ætatem, qua ad sacerdotale officium peruenitur. vnde dominus triginta annorum veniens venit ad baptismum
¶Vnus.
ginta per latum. Mensuræ vnius quatuor erat. Et paries per
a ¶ ... & ... præparatio.
circumitum ambiens quatuor atriola, & culinæ fabricatæ 4 5
a ¶Q... 6
erant subter porticus per gyrum. Et dixit ad me: Hæc est do 7
mus culinarum, in qua coquent ministri domus domini vi- 8
ctimas populi. 9

c *Mensuræ vni.* Hierony. In mensura vna quæ quatuor maiores angulos possidebat, quatuor mundi plagas significat, quibus *in sudore vultus nostri comedimus panem nostrum:* & omnis labor noster ventri stercoriq; proficit.

d *Victimas populi,* &c. Quæ offeruntur pro peccato vel pro delicto vel pro ignorantia: sed tamen in alimenta & refrigeria sacerdotum, vt meminerint se nihil aliud debere appetere, cum etiam in templo carnes eorum refrigerio præparatæ sint. E

domini.

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

1 eduxit me in atrium exter. *Cuius figura descripta est superius.*

2 ecce atriolum, &c. *Quoddam spacium quadratum erat in quolibet angulo exterioris atrij, ita quod murus medius cingens atrium exterius claudebat quodlibet atriolum in duobus lateribus, & murus bassus alia duo latera opposita.*

3 Quadraginta cubi. per longum, & triginta per. &c. *Et ista atriola quadrata sunt non æquilatera, sicut atrium interius describitur æquilaterum, & murus exterior totius ædificij, vt patuit ex præcedentibus. Sed de muro medio cingente atrium exterius non habetur aliqua certitudo ex textu, nec ponunt Hebræi ipsum æquilaterum.*

4 Culi. *idest, coquinæ. secundum Hebręos verò culinę sunt formæ, super aquas ponuntur caldarię, & de subtus ignis, & sic in eadem dit.*

5 Subter por. *scilicet, atrij interioris. nam porticus istæ sunt fabricatæ in superiori parte atrij exterioris. Istę vero culinæ in inferiori eius parte.*

6 Per gy. *idest, in quatuor angulis. Ex quo videtur, quòd expositores Latini ponentes istas culinas in lateribus porticuũ malè dicunt. sic enim ponuntur in æquali situ montis cum porticibus: hic autem dicuntur expressè esse subter porticus. Item thalami porticuũ orientalium secundum descriptionem eorum lumen habere non possunt, sicut & ipsimet concedunt: nisi ex illa parte in qua secundum eos ponuntur coquinæ. Et sic si super coquinas sit ædificium dicti thalami, nullo modo lumen habere possunt. Si autem dicatur, quod sint sub diuo, tamen fumus, & fœtor ascendentes de coquinis reddunt habitationẽ thalamorum ineptam: propter quod dicendum, quòd coquinæ siue culinæ positæ sunt in atriolis, propter quod immediatè post atriola loquitur de coquinis: quod etiam exprimitur cum subditur.*

7 Hæc est. *idest, locus.*

8 Culinarum in. *i. Leuitæ ad hoc dispositi, & instituti.*

9 Victimas po. *idest, illam partem victimarum pacificarum, quæ cedit in vsum offerentium. pars autem quæ cedebat in vsum sacerdotum coquebatur in gazophylatijs sacerdotum, vt supra dictum est.* F

Cap.

ADDITIO

In c.46. vbi dicitur in Postil. Et agnum. *Istam literam continua Hieron.*

Hoc sacrificium de quo hic fit mentio, non potest exponi de iugi sacrificio, de quo agitur Num.28. Nam ibi pręcipitur cum eo offerri decima pars ephi simile, hic autem sexta pars ephi, ibi etiam quarta pars hyn olei, hic verò tertia. Ibi etiam præcipitur fieri cũ eo libamen, quarta pars hyn, hic verò nulla fit mentio de libamine vini. Constat autem quod Ezechiel non poterat mutare ea quæ pręcepta erant in lege Mosaica, præsertim in sacrificijs. vnde 2. Paral.8. Tunc obtulit Salomon holocausta domino super altare domini, quod extruxerat ante porticum, vt per singulos dies offerretur in ea iuxta præceptum Moysi. *vnde expositio Hiero. videtur vera, scilicet, quod hoc sacrificium est aliud ab illo iugi sacrificio de quo supra Nume.28. cap. prædicto, sicut etiam in sabbatis, & calendis determinauerat sacrificia per principem offerenda alia a sacrificijs sabbatorum, & calendarum, quę Numeri prędicto cap. præcipiuntur. Ad primum autem quod obijcit Postillator dicendum, hęc oblatio est simpliciter spontanea. Poterat enim princeps eam prætermittere sine peccato: sed si eam voluisset facere, determinata ibi materia, & tempus, quę quidem determinatio non tollit spontaneitatem, cum in eius libera voluntate licitum fuerat et facere & non facere. Ad secundum dicendum, quod istud sacrificium poterat omnino prætermitti, quia multa de illis quæ traduntur ab Ezechiele non imponebant necessitatem præcepti prout infra Deo dante dicetur: si istud sacrificium non poterat interrumpi, quia si princeps acceptasset spontanè, hoc facere tenebatur quotidie cõtinuare. Et pp hoc dicitur de eo quod fiat quotidie, &c. scilicet, acceptante principe.*

Replica. In c.46. vbi dicitur: Et agnum eiusdem anni, &c. *quod beatus Hie. exponit de materia oblationis principum. Postillator autem de oblatione sacerdotis quæ dicitur iuge sacrificium. Burg. autem pro beato Hie. dicit Postillatoris expositionem stare non posse: quia Num.28. autoritate Dei ponitur forma, quantitas, & qualitas offerendorum in iugi sacrificio. Constat autem Ezechielem legem Mosaicam non posse mutare. Ad quod respondeo, quod pręcepta hic data non sunt Ezechielis sed Dei, cuius est condere legem, & interpretari, secundum quantitatem, & qualitatem, imo secundũ substantiam sacrificiorum, vt patet Christo totaliter ceremonialia auferente, & legem in multis mutante: Nec valet expositio quam Burg. in adiutorium suæ opinionis assumit: quia cum de hoc sacrificio dicitur in litera quod debeat fieri quotidie, & semper mane, Burg. exponit. idest, principe acceptante quasi a principis voluntate debeat, & oporteat domini præceptũ, & eius exequutio dependere, quod falsum videtur: quia si princeps non acceptauerit interrumpitur: & non fit quotidie semper mane: & ita non meretur dici iuge legitimum, & sempiternum: quæ omnia de hoc sacrificio dicuntur in litera. Nec bene respondet Burg. rationib. Postil. Non primæ, quia videtur, quod nõ fuit illa oblatio spontanea. Nam iuge legitimum, & sempiternum non potest dici spontaneum. Et sic fingit Burg. illud quod dicit. Ad secundam rationem, quod videlicet possit interrumpi, quia tunc non esset semper mane iuge, &c. quæ in litera dicuntur de hoc sacrificio. Burg. autem vsq; ad finem huius libri aliqua dicit valde dubia, sed non probat. Et quia non sunt directè contra Postillatorem, non est prępositi negotij circa ea amplius immorari. Sequitur.*

CAP. XLVII.

A a ET conuer.&c. *Aquæ autem.* Hieronym. Sunt aquæ &
Iere.2.d. amaræ,& pessimæ. Vnde: *Quid vobis, & viæ Aegypti, vt bibatis aquas Gyon* .quæ Hebraicè Syor dicũtur,idest,
Ierem.9.e. turbidæ,& cænosæ. Vnde: *Dabo eis potum aquam fellis.* idest,
Ezech.29.a. in qua draco habitat qui dixit: Mea
Psal.68.a. sunt flumina, &c.
Psal.123.a. Vnde. *Intrauerunt aquæ vsque ad animã meam.* Et alibi. *Forsitan aqua absorbuisset nos.* Hæc aqua alio nomine dicit̃ Marath, idest, amaritudo, in qua signũ
Exod.15.e. crucis immittitur,
Deute.19.d & amara in dulcia vertuntur. Lex eñ Moysi si carnis sensu intelligatur, amara est, effodiens
B oculum pro oculo, dentem proden-
2.Reg.13.c. te. Vide in Thamar fornicationẽ,
Hoseæ.1.a. & Hoseæ iũctũ fornicariæ, Ieremiæ
Iere.13.a. perizoma, Moysi
Exo.2.c.& d. vxorem Aethiopissam, interfectionem Aegyptij & huiusmodi, quæ iuxta occidentem literam amara sunt, & lectorem non tam ædificant quam destruunt.

Psal.22.a. b *Aquæ autem.* Viuæ, scilicet, Spiritussanctus. vnde: *Super aquam refectionis educauit me.* De quibus dicitur:
Isa.12.a. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris.* Et alibi. *Benedicite Deo domino de fon-*
Psal.67.f. *tibus Israel.* Et alibi. *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ,* quæ
Ierem.2.c. scilicet sunt aquæ doctrinæ.

c *Ad meridiem altaris, &c.* Non ad aquilonem, non ad occidentem. Hiero. Nota, quod aquæ istæ quæ egrediuntur per portam orientis, intantum leuas partes fugiunt, vt a dextris altaris ad meridiem pergant.

C d *Et eduxit me, &c.* Significat quod statim ad portam orientalem peruenire non possumus nisi per viam portæ aquilonis longo circumitu perueniamus ad eam. Nisi enim ventum frigidissimum calore fidei vicerimus, & eius regiones calcauerimus (secundum illud *Deus autem conteret Sa-*
Rom.16.c. *thanam sub pedibus nostris?*) portam per quam egrediuntur aquæ, & sunt a latere dextro ingredi non possumus.

e *Mille cubitos.* Hieron. Quod genere masculino cubitos non neutro cubita dicimus: non ex grammaticæ imperitia, sed propter simplices & idiotas (quorum in congregatione ecclesiæ maior pars est) facimus.

f *Traduxit me per a.* Hieron. Post remissionem si quidem peccatorum, initia profectuũ quando paululum ad altiora de terrenis conamur ascendere: domino genua flectimus dicente Apostolo, *genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus in gloria Dei* ...

g *Vsque, &c.* ... Qui plantæ ... caneo vicin... patent mort... lubri. Vnde ... *seruabit* ... *tum.* Et ... proditore: ... *cabit super n... neum suum.*

h *Vsque a...* His gradib... uenimus a... mia, quæ tamen ipsa sublimia vsque ad lumbos, perueniunt, vt omnis libido in nobis truncetur, & ... deamus corporis sanctificationem, sine qua nem... bit Deum. Vnde a pedibus vsque ad lumbos Dei ... tur igneus. Indigẽt enim igne, & purgatione lum... opera. Vnde? *Lumbi mei impleti sunt illusionibus.* ... enim nocte & die phantasijs illudit inimicus. A ... verò vsque ad caput & verticem: preciosissimo electri fulgore resplenduit, vt nihil in se sordidu... habeat vilitatis.

※ Theodoretus. Secundum figuram docetur ... rum veram expiationem ex aqua & Spiritu ... det autem hanc aquam a portis domus exeun... per altare transeuntem, ad orientem procedere ... dæis enim salus gentibus. Et Christus ex Daui... dum carnem, ex virginali vtero, velut a quibu... nis vestibulis apparens, per aquam & Spiritum r... tionem orbi terrarum est impertitus. Hoc San... ☞ ditur.

CAP. XLVII.

¶Scilicet templi.
a ET cõuertit ad me portam domus, & ec- 1
ce aquæ egrediebãtur subter limen do 2 3
b ¶Non ad aquilonem, vel occidentem.
mus ad orientem. Facies enim domus 4
b respiciebat ad orientem. Aquæ autem 5
descendebant in latus templi dextrum
a ¶idest. b ¶Ex hoc patet sacras esse aquas, & Saluatoris significare doctrinam. c ¶Non cuiuslibet loci.
¶Vbi sponsus conuiuas suos pascit, & accubat
c ad meridiem altaris. Et eduxit me per viã portę aquilonis, 6
d & conuertit me ad viam foras portam exteriorem, viã quæ 7
¶Baptismi.
respiciebat ad orientem. Et ecce aquæ redundantes a latere 8
dextro, cum egrederetur vir ad orientem, qui habebat funi- 9
a ¶Easdem aquas. b ¶Peccata quæ nobis per aquas baptismi remittuntur, hæc sunt initia profectuum.
e culum in manu sua, & mensus est mille cubitos, & traduxit
f me per aquam vsque ad talos. Rursumque mensus est mille,
g a ¶Post mille cubitos, qui perueniunt ad talos b ¶In qua, scilicet.
h & traduxit me per aquam vsque ad genua. Rursumq; mensus
a ¶Cubitos.
sus est mille, & traduxit me per aquam vsque ad renes.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XLVII.

* ET conuertit ad me. *Hic ponitur quintum incidens, quod est de aquis egredientibus de templo. Et diuiditur in tres partes, nam primo describitur earum ortus. Secundò progressus, ibi:*
Diuisio. Et conuertit me. *Tertiò, ornatus & effectus, ibi:* Et eduxit me. *Circa primum dicitur.*

1 Et conuerti me ad portam *i. templi.*

2 Et ecce aquæ egre. *per modum fonticuli scaturientis.*

3 Subter limen domus *i. fluentes inde ad orientem.*

4 Facies enim. *i. ostium templi. Dicunt autem expositores Latini quod limen vnde dicuntur hic aquæ oriri, est limen porticus templi: sed textus sequens videtur contradicere, cum dicitur.*

5 Aquæ autem descendebant in latus. *Hoc autem esse non potest, si oriri dicantur subter limen porticus templi: quia fluunt ad orientem, vt dictum est. templum autem est ad occidentem respectu porticus. Et ideo dico cum Hebræis, quod limen vnde dicuntur egredi, est limen sanctisanctorũ. vnde infra dicitur de istis aquis, quod egrediuntur de sanctuario, quod propriè dicitur de sanctosanctorum: & inde transibant per templum declinando aliquantulũ ad latus dextrum, & inde ad porticum templi: et postea ad atrium interius fluendo semper versus orientem inter altare holocausti, & latus meridionale atrij. Et ideo subditur.*

6 Ad meridiem altaris. *Dicitur autem hic pars meridionalis dextera, quia fluxus istarum aquarũ est ab occidente in orientem, vt patet: ex dictis. Homo verò procedens, ab occidente in oriente habet partem meridionalem ad partem dexteram, vt patet ad sensum.*

7 Et con. me. *Hic consequenter describuntur istarũ aquarum progressus. Circa quod sciendũ quod expositores Latini dicunt, quod istæ aquę ante suum egressum de atrio interiori diuiduntur in quatuor riuolos, quorum vnus vadit ad coquinas porticuum australium. Alius ad coquinas porticuum aquilonarium. Alij duo ad duo altera orientalium, vbi similiter secundum eos ponuntur coqui... quatuor riuuli post eorum egressum de porta orientali muri reflectuntur, & conueniunt in vnum. Sed hęc du... contraria textui, cum dicitur:* Et conuertit me ad via... tam ex. &c. *Quia sequitur.*

8 Et ecce aquæ redundantes. *i. egredientes.*

9 A latere dextro. *s. portæ orientalis exterioris ... esset dicta diuisio aquarũ sicut ipsi dicunt, ita egrederentur ... nistro, sicut a dextro. Nam secundum eos egrediuntur per qu... quorũ duo sunt ad dexteram portę, & duo ad sinistram. ... dictam diuisionem propter duplicem causam. Vna est, vt aquæ ... quinis porticuũ, & hęc est nulla. nam coquinæ non sunt ... vt ostensum est sup. Alia cã est, vt Leuitę lauent ibi hos... similiter videtur nulla: quia sicut patet ex textu sequenti ... quanto plus protenduntur versus orientẽ, sunt maiores. ... tur in textu post egressum earũ de muro exteriori mensu... cubiti: & tamen ibi adhuc aqua est parua. ita quod attingit ad talos seu cauillas pedũ secundum Hebręos. Et oportet vlt... quod sint multo minores prope locũ originis, s. in atrio interi... uidantur in quatuor partes: & sic no apparet qualiter in hostię lauari. Item ista causa magis est ad oppositum, qu... sa melius deseruiret dictę lotioni quam diuisa: propter q... uisio videtur fictitia, maximè quia textus hoc non dici... contrarium. Et ideo dico cum Hebręis, quod aquæ istę per r... procedunt de loco originis vsque ad exitum de muro ex... adhuc iste riuus secundum Hebręos est valde paruus. nam ... latio nostra habet.* Et ecce aquæ redundantes a late... *in Hebręo habetur: Et ecce aquę phialantes, &c: idest, si... cut aqua exiens de ore phialę, vt exponunt Hebræi.*

a ¶ Cubitos. b ¶ Cogitationum. ſ In centiuum vel incentiuorum.
c ¶ Milles quartos cubitos, Dauid tamen dicit Torrentem pertranſiuit anima noſtra. Sed in Hebræo habetur. Torrens pertranſiuit animam meam
a Et mēſus eſt mille, torrentē, quem nō potui pertranſire: quo 1
a ¶ Torrentis
b ¶ De quo, De torrente in uia bibit. Et, Conuerte domine captiuitatem noſtram ſicut tor. in auſtro.
niā intumuerant † aquæ profunde torrentis, qui nō poteſt
a ¶ Vir prædictus ductor Ezechielis. monet in ſingulis prophetam, ut diligentius intueatur, ut uideat occulta myſteria.
tranſuadari. Et dixit ad me: Certè vidiſti fili hominis. Et edu 2
¶ Alii fluminis.
3
b xit me & cōuertit ad ripā torrētis. Cūq; me cōuertiſsē, ecce 4
a ¶ Aliis arbores. ¶ Quæ in paradiſo variis pomis abundant. b ¶ Ductor prædictus 5
c in ripa torrētis ligna multa nimis ex vtraq; parte. Et dixit ad
a ¶ Baptiſmi gratia, uel euangelica doctrina. b ¶ De lumine templi domini.
d me: Aquæ iſtæ quæ egrediuntur † ad tumulos ſabuli orietalis 6
a ¶ Cr. e. ſale i. mortuum, in quo nihil viuere pote at. & am tiſſimum, quod Græcè aſphaltum. i. ſtagnum bituminis vocant.
e & deſcendūt ad plana deſerti, intrabūt mare, & exibūt, & ſa- 7
nabūtur aquæ. Et omnis anima viuens, quæ ſerpit quocun- 8
que venerit torrens viuet, & erunt piſces multi ſatis, poſt- 9
quā venerint illuc aquę iſtę. Et ſanabuntur, & viuent oīa, ad 10
11
a ¶ Euangelicus. b ¶ Quibus dicitur, Faciam vos fieri piſca. hom.
quę venerit torrens, & ſtabunt ſuper illa piſcatores. Ab 12
a ¶ Oculo ſ fonte hœdi, qui pro peccatis ſemper offertur. b ¶ Fontem vitulorum qui domino mactantur, & vituli m cornua pro uertem & ungulas imitantur, qui in typo domini ſaluatoris mactantur. 13
f Engaddi vſque ad Engallim ſiccatio ſagenarum erit. Pluri-
a ¶ In mari quondam mortuo. b ¶ Mundi, ſcilicet. c ¶ Humani generis.
g mę ſpecies erunt piſciū eius, ſicut piſces maris magni, mul- 14
a ¶ Qui enim in arca Noe non fuerit diluuio peribit, ſimiliter non ſaluantur quos hic fluuius nō attingit. 15
titudinis nimiæ. † In littoribus autem eius, & in paluſtrib. nō 16

dicitur: Qui biberit ex aqua quam ego dabo, &c. Et alio loco: Si quis ſitit, veniat, &c Hanc Ezechiel vidit profluentem à veſti bul domus: per legem enim, & prophetas fuere prædicta nota bona. Et tranſeuntē per altare: quia per Iudæos dun tax. trāſijt, qui vbi nō credētes, fidei fructus reddere noluerunt. tranſijt ad gens. & maximū atq; pulcherrimū eccleſiarū irrigat paradiſum. Ait deinde ē conſpexiſſe quendam, qui trāſiit q; ad talos, deinde tranſijt vſq; ad gena, tertiò vſque ad lumbos, at vbi quatuorum impleuit numerū torrēs inqui factus eſt maximus, quē pertranſire ō potuit. Do cuit os per hęc, forte, initio euangelicū per eonium paucos d ſalutē adducat deinde eos duplici, ac triplicet, ac poſtea totū impleuit orbē ſecundū illud. Replebitur vniuerſa terra cognitione domini, ſicut aqua multa operiēs maria. Scire eue; operæprætiū eſt, ſ ater illum dimetiam fuiſſe, & diuinis euangelijs æquem numero menſuram adhibuiſſe. Exiſtimo vero quam menſuram diuini Ioannis euangelium indicare, quæ theologiam continet inacceſſam, & ad quam homi nib ſpirare minime liceat. Quæ enim mens vltra illud, In principio, poterit penetrare? Et q̄ ad illud, erat, tranſcendere?

* Greg Papa. Vir qui apparuit, mille cubitos metitur, & propheta per aquas vſque ad talos ducitur: quia Redemptor noſter, cum nobis ad ſe conuerſis boni exordij plenitudinem tribuit, dono ſpiritualis ſapientiæ prima operis noſtri veſtigia infundit. Rurſum per aquā vſq; ad genua ducitur, quia cum boni operis plenitudo tribuitur, ad hoc vſq; noſtra ſapientia augetur, vt in prauis actibus iam minè flectatur. Aqua verò vſque ad renes venit, cum eius do ſapientiæ etiam incentiua carnis interimit, vt ea quæ rere mentem poterant delectationis incendia frige- icant. Ad aquam autem peruenit quam non pertranſit, quia ad contemplationem ſapientiæ cū ad extremū ducimur, eius immēſitas humano animo denegatur: vt hanc & tāgendo amet, & tamen pertranſeundo non penetret.

a Quem non po. &c. Hier. Nec propheta enim, nec humana natura poſt lumbos torrētem cogitationum tranſire pōt, vel incentiua vitiorum, Vir autem ille indutus Baddim ductor prophetæ liquido poteſt tranſire, qui peccatum non fecit nec inuentus eſt dolus in ore eius. Quis poteſt gloriari mundum ſe habere cor? Mundus. n. in maligno poſitus eſt, & à pueritia oppoſitum eſt cor hominis ad malum, vt ne homo vnius diei à natiuitatis exortu ſine peccato ſit. Vnde: Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum, in peccatis concepit me mater mea. Non. ſ. in iniquitatibus matris meæ, vel meis, ſed humanæ conditionis. Vnde: Regnauit mors ab Adam vſque ad Moyſen.

Ezo. Hier. In figura. ſ. Saluatoris. Ezechiel enim interpretatur fortitudo Dei, vel imperiū vel filius hominis dicitur ad commonitionem fragilitatis humanæ, ne obliuiſcatur conditionis ſuæ, dum ei monſtrat magna. D

b Ad ripam. Hie. Vt qui mediam partem profunditate trāſire non poterat: ſaltem ea quæ in ripis ſunt recognoſcat.

* Theo Apud ripā aquæ omnes arbores omnis generis fructus producunt. Neque fidem tantū in Deum, ſed etiā actionem ſecundū Deum hæc aqua: vt homines producerent, effecit.

c Tor Hieronym. Torrēs iſte (qui prę aquarum abundantia fertur more torrentis, & ſuſcipit de cęlo pluuias) a Lxx. dicitur fluuius, eo quòd perpetuas aquas habeat, nō de pluuijs hinc inde collectas, ſed viuo & perpetuo fonte manantes De quo: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. (Pſ. 45. a.) Et alibi. Flumen Dei repletum eſt aquis. (Ibi. 64. b.) Et, eleuauerunt flumina domine, eleuauerunt flumina vocem ſuam. E (Ibid. 92. a.)

d Ae. iſt. &c. Hier. Vt ſteriles frugiferos faciant, irrigantes plana & deſerta, & Ierichontini fontes ſacramentum exprimentes, quem Eliſæus euangelico & apoſtolico curauit ſale, vt vbi prius ſterilitas fuerat & mors, ibi eſſet vbertas & vita. (4. Reg. 2. d.)

e Et ſa. * Theod. Quicunq; ſalutarib. his aquis fouetur ſalutem conſequetur. Hiero. Miro modo aquis euangelicis aquæ ſanantur mortuæ, in quib nihil pōt viuere, quæ nō nouerūt eū qui dicit: Ego ſum vita. cuius torrētes hēnt curare piſces plurimos, & viuūt omnia ad quæ perueniūt, vt piſcatores ſtēt ſuper ripas ab Engaddi vſq; ad Engallim. (Ioh. 14. a.)

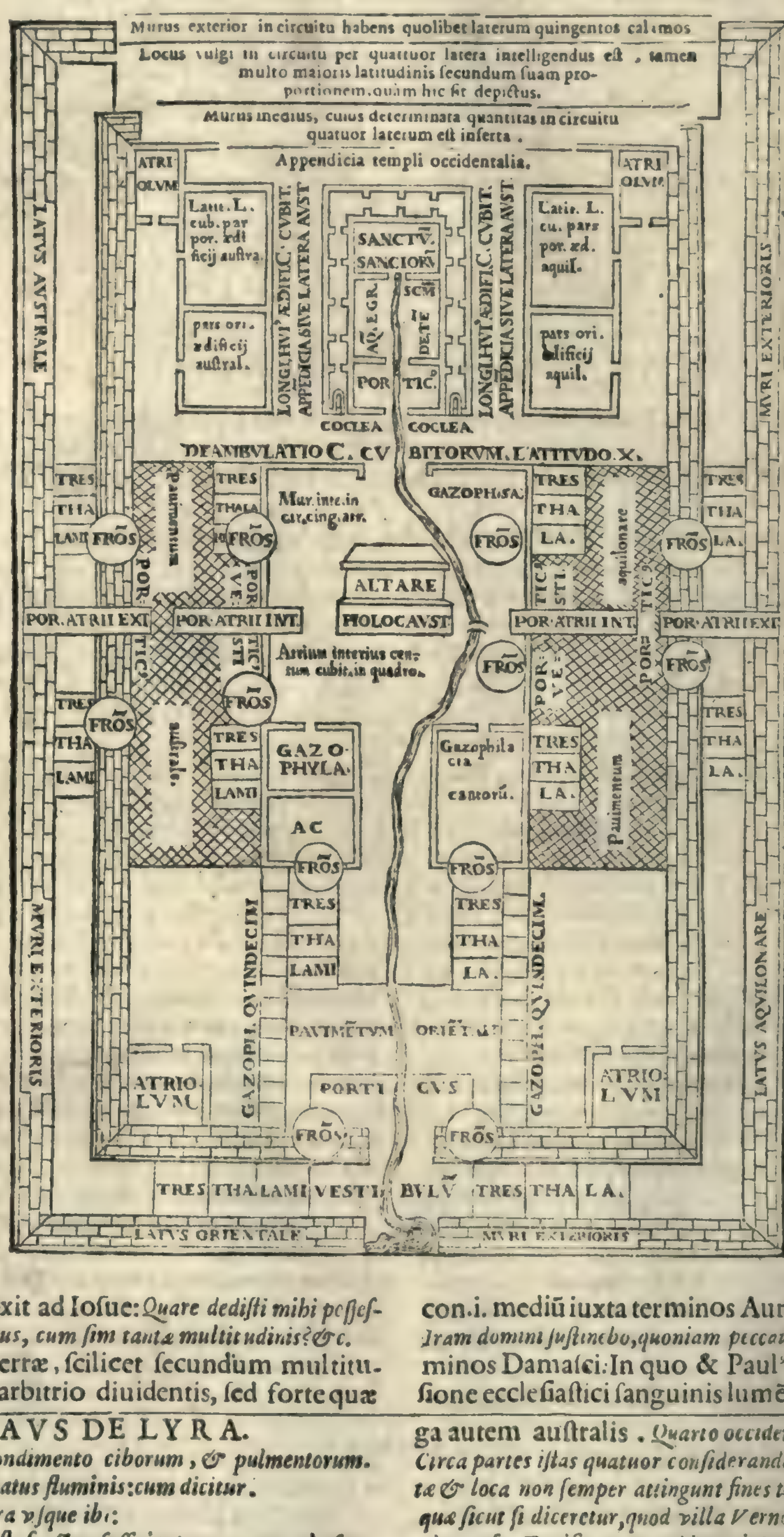
f Engaddi. fons vel oculus, Engallim in principio eſt maris mortui, vbi Iordanis ingreditur, Engaddi vbi finitur mare mortuum illud pro eſſe de quo Zacharias: In die illa egredietur aqua viuens de Ieruſalem, & medium eius in mare primum. Et Daniel: Quatuor venti cęli immittebātur in magnū mare. Et Dauid: Mirabiles elationes maris. Et alibi: Veni in profundum maris. & t. d. m. Rex quoq; Aegyptius draco dicitur qui cubat in mari, & ventilat fluminibus quaſi cornibus ſuis. Et hoc mare magnum, & ſpatioſum manibus. Quod niſi ſuſcipiat, in ſe aquas fluminis, ſiue torrentis Dei, quod in ſe habet, mortificat. Hoc mare ſalſiſſimum & nimia amaritudine mortuum Chriſtus ſua morte curauit. Vnde: Spiritus domini ſuper me, eò quod vnxerunt me, euangelizare pauperibus miſit me, vt mederer contritis corde, &c. Et Iere. Sana me domine & ſa. &c. Angeli quoq; qui Iudæis præerant cum clamarent: Sanguis eius ſuper nos, &c. Et velum templi ſciſſum eſt. Et omnia Hebræorum ſacramenta reſerata, domino præcipienti reſponderunt: Curauimus Babylonem, & nō eſt ſanata: relinquamus eam, ſcilicet, vrbem confuſionis & vitiorum. F (Zac. 14 b. Dani 7. a. Pſal. 92. a. Ibi. 68. a. Ibi. 103. c. Nu. 34. a. Iere. 17. b. Matt. 11. c.)

g Plurima ſpecies erūt piſciū eius, ſicut piſces maris magni, multitudinis nimiæ. Hier. Hos piſces ad dexteram partē domino iuben

NICOLAVS DE LYRA.

1 [Et] men. &c. Deſcribitur hic progreſſus aquę ſecundum eius augmentationem. Et patet ex dictis litera vſque ibi.
2 Et dixit ad, ſcilicet, angelus.
3 Cer. vi. id eſt, ſicut vidiſti, ſic certitudinaliter fiet: ſecundum tamen ſanum prophetię intellectum, dicitur quod dicetur in fi.
4 Et edu. Hic conſequenter deſcribitur ornatus fluminis & effectus, & p no tangitur ornatus cum dicitur.
5 Ec. in ri. i. arbores fructiferę & pulchrę. Conſequenter tangitur effectus, cum dicitur.
6 Aq. iſt. i. ad Iordanem, qui eſt in parte orientali terrę ſanctę, & curſu ſuo trahit arenam, & ſic facit tumulos ſabuli in alueo ſuo per loca. In Hebręo habetur: Ad terminum orientalem. & redit in eandem ſententiam: nam Iordanis fluuius eſt terminus orientalis terrę promiſſionis. Quod enim filij Iſrael habuerunt poſſeſſionem vltra, hoc fuit per accidens, eo quod habitatores illius terrę noluerunt eis concedere tranſitum pacifice, ſed mouerunt contra eos bellum, quibus deuictis filij Iſrael iure belli poſſederunt terram eorum.
7 Intra. ma. ſ. mortuum ſiue ſalis.
8 Et exi. nam Iordanis fluuius tranſit per illud mare, ſicut Rhodanus per locum Loſanę.
9 Et ſanabuntur aquæ. à ſalſedine & amaritudine.
10 Et om. ani. i. omne animal.
11 Quę ſer. Serpere dicuntur animalia quę mouentur ſine pedibus, inter quę ſunt piſces.
12 Quo &c. Illud enim maledicitur mortuum, eò quod animal nullum ibi viuit, vt dicitur. 2. Matheo. Sed per aquas iſtas ibi deſcendentes dulcorabitur illud mare, & viuent ibi piſces in magna multitudine. Et ſic patet litera vſque ibi:
13 Ab Eng. duo ſunt loca ſuper quę piſcatores ſiccabant retia ſua.
14 In lit. au. eius. vbi creſcunt cannę.
15 Et in. vbi aquæ egredientes de ripis ſtant per modum ſtagni.
16 Non ſanabuntur, à ſalſedine. Et ſubditur cauſa:

a saluabũtur, quia in salinas dabuntur. Et super torrentẽ orict 1
a ¶ Ex omni parte b ¶ Vnde, Folium eius non defluent, & o.quæ fa f. pro. 2
b in ripis eius ex vtraque parte † oẽ lignũ pomiferum. Non
a ¶ Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fr su d.in tem suo
defluet foliũ ex eo, & non deficiet fructus eius. Per singulos 3
a ¶ Q. d. ideo hæc fiet, quia aquæ eius, &c. ne putemus ripa rũ esse vel arborum, aut messium tantarũ frugum abundantiam, sed quia aquæ e &c. Non est enim volentis neque currentis, sed Dei miserentis
c mẽses afferet primitiua: quia aquę eius de sanctuario egrediẽ
a ¶ Diuinorum librorum sacramenta monstrat, quorum alterum pertinet ad literam, alterum ad spiritum.
b ¶ Quæ moralem doctrinam continent tribuunt sanitatem, vt peccantium curent vulnera.
d tur. Et erũt fructus eius in cibũ, et folia eius ad medicinam.
Hęc dicit dñs Deus: Hic est terminus, in quo possidebitis ter 4
a ¶ Quasi duæ tribus.
e rã, in duodecim tribub. Israel, qa Ioseph duplicẽ funiculum 5
f hẽt. Possidebitis autem eã singuli æquè vt frater suus, super 6
q̃ leuaui manũ meã, vt darẽ patrib. uestris. Et cadet terra hęc 7
g uobis in passessionẽ. Hic est autẽ terminus terrę ad plagã se 8

bente traxit Petrus
A centum quinquaginta tres, vt præ multitudine eorũ retia rumperentur. Aiunt autem: Qui de animãtium scripsere naturis 153. esse piscium genera, quæ omnia captæ sunt ab apostolis, dum nobiles, & pauperes, & diuites, & omne genus hominum de mari seculi extrahunt ad salutem.

† omnes fructiferæ arbores.

Prou. 19.d. a *In salinas. Pestilente flagellato stultus sapientior erit.* Erudiunt enim bonos
B exempla peiorum. Vel iuxta euangelicum illud: *Bonum est sal.* Si autem infatuatum fuerit, ad nihil est vtile. Vt in perpetuum frugibus careant, & virore, quod & vrbs post ruinã sale conspersa demonstrat. (Mar. 9 g.)

Prou.3.c. b *Omne lignum pomi.* Hieron. Horum omnium lignorũ principatum tenet lignum vitæ, idest, sapientia. De qua dicitur, *Lignum vitæ est his qui.ap.e.*

c *Primitiua.* Lxx. fructus eius. In renouatione sui, pri-
C mitiua dabit, vt, scilicet, omnes credẽtium fructus primitiæ sint, & singuli mẽses singulis apostolis deputentur.

d *Et folia eius, &c.* Hieronym. Lxx. Ascensio eius ad sanitatem, vt, scilicet, post cibos fructuũ, verborum monitis ad cœlestia conscendamus.

e *Quia Ioseph duplicem f.* Hierony. Subtracta tribu Leui, quæ domini mãcipata est seruitio, tribus Ioseph diuisa est in duas, Ephraim & Manassen, Quæ dixit ad Iosue: *Quare dedisti mihi possessionem sortis, & funiculi vnius, cum sim tantæ multitudinis? &c.* (Iosue.17.d.)

f *Possi.* Aequa spatia terræ, scilicet secundum multitudinem suam, quod nec arbitrio diuidentis, sed forte quæ

con.i. mediũ iuxta terminos Aurã, i. iracũdiã, vt d *Iram domini sustinebo, quoniam peccaui ei.* Et à mari vsque ad terminos Damasci: In quo & Paulus à furore Iudaicę persecutionis ecclesiastici sanguinis lumẽ cęcitate cõspexit

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quia in sal.da. *pro condimento ciborum, & pulmentorum. Consequenter resumitur ornatus fluminis: cum dicitur.*

2 Et su.&c. *Et patet litera vsque ibi:*

3 Per sin.men. af.p. *idest, fructus sufficienter maturos ad esum. Cætera patent. Et quoniam completa sunt omnia ad dispositiones templi, & ædificiorum pertinentia. Hic ponenda est figura repræsentans simul tantum ædificium, quod per partes est superius figuratum. Ista tamen repræsentatio erit secundum lineas fundamentales tantum.*

4 Hæc dicit do. *Superius à principio. 14.ca. inchoata fuit descriptio terræ diuidendæ: & descriptis quibusdã incidẽtib. interpositis, hic scriptura reuertitur ad describendũ dictã diuisionẽ prius inchoatã. Et primo ponuntur huius terræ termini. Secundo modus diuidẽdi: ibi:* Et diuidetis. *Prima in quatuor secundũ quatuor terminos huius terræ. Et primo describitur terminus aquilonaris. Secundo: terminus orientalis. ibi:* Porro plaga orientalis. *Tertio australis, ibi:* Plaga autem australis. *Quarto occidentalis. ibi:* Et plaga *Circa partes istas quatuor consideranda, quod ciuitates huiusmodi & loca non semper attingunt fines terminorum, sed sunt propinquæ sicut si diceretur, quod villa Vernonensis est terminus Normanniæ versus Parisius, eo, quod inter ipsam & riuum diuidentem Franciam Normanniam non est aliquis locus notabilis, nec spatium magnum terræ: sed quasi dimidia leuca. Et patet litera paucis quæ discurrentur.*

5 Quia Io. du. *Et hoc fuit ex ordinatione Iacob qui adoptauit in filios Manassen, & Ephraim filios Ioseph. Gen. 48. vt essent capita duarum tribuum, & haberent possessiones in terra promissionis sicut aliæ tribus.*

6 Su.quam. *per modum iurandi.*

7 Vt da.&c. *quod patet de Abraham, Gen. 22. c.* Per memetipsum iuraui, dicit dominus, &c.

8 Hic est. *idest, determinans latus aquilonare.*

ro licio persequutionis veteris Euangelium prædica-
it, perueniret ad atrium fontis æterni, & in aquilone
dam positus apprehenderet terminum veritatis.
rrò. Hier. Post terminos aquilonis lōgo circumitu
er halō & Sadada & Berotha, Sabarim quoq; & Thi-
ō & Auran & Da-
na um & atrium
Enō, ad Emath vs-
que uenitur. Per-
en orientalis pla
a e medio iracū-
iæ, Auran, & de
neo Damasci sū
nii, s. pœnitētiæ,
& e medio Ga-
aad. reuelationis
el muli testimo
ii, post irā & pę
ite iam spem sa
uti ostendat, & de
ne terræ Israel,
uę sionem con-
ne pacis vsq; ad
ul cssima Iorda-
is ienta pertin
at, æ longè sepa
ate mari lumen
me is consequi-
ur fluuio Iorda
us ii interpreta-
ur ius iudicij) &
erno torrentis
icitur.
c. Qui est mōs
ab i collibus co
pula s. i forte Ru-
ben Gad & dimi
iæ bus Manasse:
ermus Phœni-
cis c Arabiæ, ad
que peruenien
lacc de Carram à
Lab n comprehē-
us c. Finis autem
iuit plagę Iorda-
s f uius, & mare orientale: scilicet mortuum. in hoc
loco on lingua maris rubri intelligitur.
c Plaga Hier. Post plagā aquilonis & orientis, cū ortus
uer nobis sol iustitiæ accipimus meridianam plagam
cum

cum totū nobis desuper lumen infunditur, & cū Abra D
ham inimus conuiuium, & vino inebriamur (*quod lætifi-* Gen. 19. a.
cat cor ho minis) cū Ioseph & fratribus suis. Incipit aūt ista Psal. 103. b.
possessio à Thamar. i. à palma victoriaq; vitiorum vsq;
ad aquas pertingens contradictionis. Semper. n. virtutib.
contradicitur. Vn-
de & prædicationi
Euangelicæ Iudæi
contra Paulū disse-
rentes & in toto or
be asserunt cōtradi
ci. Et alibi. *In signum* Act. 15. a.
cui contradicetur. Oīs Luc. 2. c.
autem cōtradictio
sanctitatis, est qđ in
terpretatur Cades.
vnde: *Commouebit do* Psal. 28. b.
minus desertum Cades,
quod, s. primū non Isa. 66. a.
habebat dñi sancti
tatem, sed concus-
sum est atque com
motum, vt recipe-
ret hospitem domi
ni qui dicit: *Super* secūdū Lxx.
quem requiescet spiri- E
tus meus, nisi super hu
milem & quietum &
trementem sermonem
meū? Post desertum
Cades vsq; ad ma-
re magnum in me
ridie plagæ austra-
lis torrēs est supra-
dictus, qui non de
terra sed de cęlo ha
bet aquas diuersa-
rum virtutum va-
rietate collectas.
d *Plaga ma.* Hier.
Occidēs semper in Alleg.
mari est, semper in
salo, semper in flu-
ctib. vbi quotidie
naufragia suscitan-
tur & miserorū neces, & diuitiarum & merciū amissio.
Et tamen cum hæc oīa sapientia fregerimus venimus p
directum ad Emath, idest, domini veritatem. qui victis
persequutionibus æterna nobis præmia repromisit.

☞ CAP.

a ¶Incunabula mœroris. b ¶Latus eius.
ptentrionalē à mari magno via Ethālon veniētibus Sadā-
a ¶Furor. ¶Quæ nunc Epiphan a ab Antiocho Epiphane. b ¶Pute c ¶Circumitus montiū.
d ¶I est, confinium. e ¶San u nis. sic. i. & ... sue poculi.
da, Emāth, Berōtha, Sabārim, quę est inter † mediū Dāma-
a ¶Symmachus atrium medium b ¶Medium.
sci, & confiniū Emath † dōmus Thīcon, quæ est iuxta ter-
a ¶Quæ interpretatur iucundi. b ¶Alii ... idest, atrium fontis.
minos Aurān. Et erit terminus à mari vsq; ad atriū Enōn 1
a † terminus Damasci, & ab aquilone ad aquilonē, terminus 2
b Emath plaga septētrionalis. Porrò plaga oriētalis de medio 3 4
a ¶Q... est oppid... Dom... in solitudine
Aurān, & de medio Damasci, & de medio Galaad, & de me 5 6
c dio terræ Israel, Iordanis † disterminans ad mare orienta- 7
le metiemini plagā orientalem. Plaga autem australis meri 8
¶incipit. s. a ¶Quæ est ... quæ hodie dicitur Palmira. Hebraicè Thamar, i. palma.
b ¶Quæ est in deserto maris rubri
diana à Thamār, vsque ad aquas cōtradictionis Cādes, & 9
a ¶Quod Aegyptum ... Palæstinæ ... ¶Scilicet. ¶Vsque.
torrens vsq; ad marē magnum: & hæc est plaga ad meridiē 10
a ¶De ... ¶Est.
australis Et plaga māris mare magnum à confinio per di- 11
rectum, donec venias Emath: hæc est plaga maris. Et diui- 12 13
a ¶Non est enim distinctio Iudæi & Græci, omnibus æqua debetur hæreditas, vnaque possessio Israeli & aduenæ.
detis terram istam vobis per tribus Israel, & mittētis eā in
a ¶Suggillatur in ... Iudæorum, qui gentes despiciunt.
hæreditatem vobis & aduenīs, qui accesserint ad vos q̄ ge- 14
a ¶Bona opera s. b ¶Et videas filios filiorum tuorum, pacem super Israel.
nuerint filiōs in mēdio vestrum, & erunt vobis sicut indi- 15
a ¶Concorporales & cohærentes. b ¶Deum videntes.
gēnę inter filios Isrāel. Vobiscum diuident possessionē in 16
a ¶Secundum opera sua, s. recipient.
medio tribuum Israel. In quācumq; autem tribu fuerit ad 17
uena, ibi dabis possessionem illi, ait dominus Deus.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et erit. *i. incipiens à mari mediterraneo versus occidentem vsque ad atrium Enon, idest, procedens versus orientem, vsque ad locum ...um.*
2 Termin. *i. terminus huius ciuitatis. Emath. n. & istud atrium sunt in confinio Damasci & sub eius dominio, ideo quasi pro eadem terminatione accipiuntur.*
3 Et ab aq. *non intelligitur per hoc distensio versus aquilonē vltra terminum prędictū, sed terminatio lateris aquilonaris quod habet duos terminos, vt dictum est. Et vterque nominatur hic aquilo.*
4 Porrò pla. *Et sic incipit plaga orientalis à loco in quo terminatur septentrionalis, cum dicitur:* De medio. *i. de confinio vtriusque quod est idem.*
5 Et de med. *Quia latus orientale transit per confinia terræ Galaad quantum ad terram acquisitam modo supradicto.*
6 Et de medio terræ. *i. promissę Israel.*
7 Iordanis dis. *latus orientale.*
8 Ad mare orien. *i. procedens ad mare mortuum siue salis, quod est in termino plagæ orientalis terræ promissionis.*
9 Et torrente. *qui dicitur torrens Aegypti: 2. Paral. 7.*
10 Vsque ad mare mag. *Latus. n. australe terræ promissionis incipit à ciuitate Thamar, & procedit vsque ad torrentem Aegypti, & ad mare mediterraneum terminatur.* F
11 Et plaga maris. *scilicet, occidentalis, nam mare mediterraneū claudit totum latus occidentale terræ promissionis. Et dicitur mare magnum, respectu maris mortui, quod est quidam lacus. Et quia cōiungitur Oceano in termino Occidentali terræ habitabilis.* Mare mediterraneum.
12 Donec ve. Em. *Ista Emath est alia a supradicta quę longè est à mari mediterraneo: ista verò iuxta mare, aliter enim non terminaret latus occidentale illius terræ.*
13 Et diuidetis. *Hic consequenter describitur modus diuidendi terram dicto modo terminatam. Et primò quantum ad extraneos. Secundò, quantum ad intraneos in principio seq. cap. Circa primum dicitur.* Et diuidetis ter. *Sequitur.* Diuisio.
14 Et aduenis qui acce. *De Gentilitate conuersis ad Iudaismum.*
15 Qui genuerint filios in medio, &c. *Post suam conuersionem. Et sic ad eos pertinet hęreditas patrum.*
16 Et erunt vobis sicut. *Habendo hęreditatem sicut ipsi.*
17 In quacumque autem tri. *idest, quacunque tribus conuerterit Gentilem ad Iudaismum, dabit illi possessionem in sorte sua, vt sic nutriat eum in cultu vnius Dei sicut adduxit eum ad cultum diuinum.*

✻ CAP.

CAP. XLVIII.

A a ET hæc no Hier. Descripta sanctę terrę possessione, singularum tribuū à plaga Orientali, vsq; ad plagā Occidentis, i. maris possessio describitur. Et primū fines accipiunt ab aquilone iuxta viā Ethalon pergentib. Emath atriū siue Aserenō terminum Damasci ad aquilonē iuxta Emath. Incipit a aūt primum tribus Dan. Secūda, Aser. Tertia, Nephthali. Quarta, Manasse. Quinta, Ephraim. Sexta, Ruben. Septima, Iudę, hoc à sinistra parte, & cōpletur septenarius. De b inde primitię sacerdotum & Leuitarum, & sanctuariū dñi in medio, sanB ctumq; sanctorū. Vrbs quoq; ipsa describitur per singula latera in quadrū quatuor milia & quingētos habens calamos. Sub vrbana quoque sacerdotum & leuitarum & possessio principis. Rursumq; à parte dextera succedūt quinque tribus, à plaga similiter Orientis vsque ad plagā Occidētis. Qua C rum prima est Beniamin. Secūda Symeon suam specialiter habens possessionē, nec vt prius cum Iuda mixtam. Tertia Issachar. Quarta Zabulon. Quinta Gad. portęque ciuitatis ternæ per singulas plagas C & nomē ciuitatis, quod in fronte pōtificis auri lamina continetur.

Exod. 28.g. Num 35.a. Hier. Notandū, q̃ 48. ciuitatum (quæ in li. Num. tribui Leuiticæ dantur ad habitandum cum suis suburbanis) hic noĩa reticentur, & ciuitates fugitiuorū quarum trans Iordanē, Bosor. s. & Ramoth & Gaulon in du[abus tri]bubus & dimidia tribu, & tres citra Iordanē † Cede[s] Sichem & Cariatharbe. Non.n in descriptione m[ystica] & habitatione sanctorū & conuersatione perfecta erat fugitiuor[um] scribi auxilia bus Israel ind[...] adhuc positus [...]ra, & per mul[...] bores atque p[...] la ad hanc ci[...] festinus veni[...] singulis sanc[...] quitur, *Adu[...] sum, & peregri[...] bitaui cum hab[...] bus Cedar, mul[...] fuit anima mea.*

b *Et super.* [...] Post septem [...] terminos ab [...] te vsq; ad Oc[...] describunt pri[...]

c *Latitudo.* [...] Consumma[...] fectamq; vi[...] significat, qu[...] logo ve. test[...] ad Euangeli[...] uenit sacra[...] Si.n. ab vno [...] sequentem [...] rum ad qua[...] uenias, den[...] complebis: & [...] testamentum [...] stringitur in [...] & nouum i[...] ri dilatabitu[r]

Hier. Ha[...] gens tātum [...] possum: *O al[titudo di]uitiarum, sap[ientiæ &] scientię Dei.*

d *Hæ aūt.* I[...] minum I[...] describūtu[r] [...] tarū sāctu[...] tuor plagæ [...] ad populu[m] [...] vulgus ignobile, neque ad Leuitas pertinēt inf[...] graduum, sed propriè pertinent ad cultum sac[...]

e *Ad aq.* Hic. Vt aqlonis frigora relinquētes, a[d] Occid[...]

CAP. XLVIII.

ET hæc nomina tribuum à finibus aqui- 1
lonis iuxta viam Ethalon pergentibus 2
[Qui est.]
Emath atrium Enon † terminus Dama 3
sci, † ab aquilone iuxta viam Emath. Et 4
erit ei plaga Orientalis mare, Dan vna.
Et à termino Dan à plaga Orietali vsq; 5
ad plagam maris, Aser vna. Et † super terminū Aser à plaga 6 7
Orientali vsque ad plagam maris, Nephthali vna. Et super 8
terminum Nephthali à plaga † Orientali, vsque ad plagā
maris, Manasse vna. Et super terminum Manasse à plaga
Orientali vsq; ad plagam maris, Ephraim vna. Et super ter
minū Ephraim à plaga Orientali vsq; ad plagam maris,
Ruben vna. Et super terminū Ruben à plaga Orietali vsq;
ad plagam maris, Iuda vna Et super terminum Iuda à pla-
ga Orientali vsque ad plagam maris, erunt primitiæ quas 9 10
[Domino.]
separabitis vigintiquinq; † milibus calamis latitudinis & lō 11 12
[a Cuius incertus numerus, neq; enim in singulorum tribuum descriptione mensura certa est, sed semper longitudo lat[...] fine [...] b Tribuum. c Ab Oriente vsque ad mare.]
gitudinis, sicut singulę partes à plaga Orientali vsq; ad pla
gā maris. Et erit sanctuarium in medio eius, primitiæ quas 13 14
[a Quod ad quinque [...] refertur [...], Diuinum sensu [...] possidebitis. b Calamorum.]
separabitis dño, longitudo vigintiquinque milibus, & la- 15 16
[a Vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, longitudo [...] & pro &c]
titudo decem milibus. Hæ aūt erunt primitiæ sanctuarij sa 17
cerdotum, ad aquilonem longitudinis vigintiquinq; mi- 18
[Occidentem.]
lia, & ad mare latitudinis decem milia. Sed & ad Orientem 19
latitudinis decem milia, & ad meridiē longitudinis vigin-
[a Templum domini. b Ministrantium sacerdotalium. Sed]
tiquinq; milia, Et erit sanctuarium domini in medio eius.
[a Non vulgo. b Non passim. Tantum non de alijs. c LXX. Saduc.
i. iusti, de quo, Iustus dominus & iust. dilexit. hic ait, Non n pater iudicat, quemquam, sed omne iudicium dedit filio de quo, Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam fil. &c.]
Sacerdotibus sanctuarium erit de filijs Sadoch, qui custo- 20

† aquilonē. † milia.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XLVIII.

Diuisio. * 1 ET hæc nomi. *hic describitur terræ diuisio quātum ad intraneos. Et diuiditur in tres partes, quia primò describuntur sortes septem tribuum. Secundò sortes sacerdotum & Leuitarum ciuitatis & principis, ibi:* Et super terminum Iuda. *Tertiò describuntur sortes quinque tributum, ibi:* Et reliquis tribubus. *Circa primū sciendū, q̃ sicut suprà dictū est sortes tribuū incipiunt à termino orietalis totius terrę, & terminātur ad mare mediterraneum, quod est terminus occidentalis. Inter illos autem duos terminos accipitur longitudo cuiuslibet sortis, & latitudo ab aquilone versus austrum procedendo. Et prima sors incipiendo à parte aquilonari est ipsius Dan. Secunda. Aser. Tertia Nephthali. Quarta, Manasse. Quinta, Ephraim. Sexta, Ruben. Septima, Iuda: secundum modum superius figuratum. 45. c. & hoc est quod dicitur.*

2 A finibus aqui. *Incipiendo latitudinis sortium.*

3 Iuxta viam. *Istæ ciuitates sunt in termino aquilonari totius terræ, vt patet ex prædictis.*

4 Et erit ei. *i. sors Dan secundum suam longitudinem continebitur inter orientalem terminum totius terræ, & mare mediterraneū quod est terminus occidentalis terræ.*

5 Et à. *idest, iuxta terminum Dan.*

6 A pla. ori *Idest, ab orientali termino terræ.*

7 Vsque ad. *i. vsque ad occidentalem eius terminum continebitur longitudo sortis Aser. Et sic exponatur litera de alijs sortibus.*

Diuisio. Nota. 8 Et super. *Hic cōsequēter describūtur quatuor portiones. Et diuiditur in quatuor partes scdm quatuor portiones q̃ patebunt p̃sequēdo. Notandū aūt q̃ consideratis his q̃ suprà dicta sunt 45. c. & inspectis figura, patent pro magna parte ea quæ dicuntur [de] quatuor portionibus. Primò igitur determinatur eorum [...] dicitur,* Et su. *i. iuxta sortem eius.*

9 A pla. Ori. *i. à termino Orietali vsq; ad occidētalē [...] tius terræ. sed triū portionū. s. sacerdotū, & Leuitarum, [...]*

10 Erunt pr. *quia in istis est templum.*

11 Quas se. *à portionibus alijs.*

12 Viginti &c. *Tres.n. portiones dictæ simul iūctæ fac[iun]t [s]patium quadratū ęqlaterum, cuius qdlibet latus est 25. milium [...]*

13 Sicut sin. *i. sicut portiones tribuū incipiūt ab Oriē[te] [et] termi[]nātur in Occidentē scdm, longitudinē suam, ita & istæ tre[s] [...] cē diuisa, sed in hoc est differentia, q̃ sortes tribuum incip[iunt] [...] mino Orientali totius terrę, & in eius Occidentalē termi[...] tur. Istę verò tres portiones non sic nisi cū eis ponatur p[ortio] [prin]cipis versus Orientē & Occidentem, vt patet in figura [...] sita. 45. c. Consequenter d scribit portionem sacerdotum, [...]*

14 Et erit. *i. tēplū in portionis sacerdotum, vt patet ex [...]*

15 Primitię quas. *i. sacerdotibus ministris domini.*

16 Longi. vi. *s. calamis ab Oriente in Occidentem.*

17 Et la. dc. *ab aquilone in austrum. Consequenter de[scri]bit quatuor latera huius portionis sacerdotum, di.*

18 Ad aqui. *i. latus aquilonare.*

19 Longit. vi. *qa mēsurat longitudinē huius portionis [...] de latere Meridionali, qd ex opposito similiter mensura[...] gitudinē. Latus aūt Occidentale quod est versus mare, est [...] tē milium calamorum. Et similiter Orientale, quia mens[uratur] [ex op]posito latitudinem huius portionis. Et sic patet litera vsq; [...]*

20 De fil. *q.d. sacerdotes ministrātes ĩ hoc sanctuario [...]*

te veniamus, quo occidant nobis vitia & intereant. In de orientem transeamus. & orto nobis sol iustitiæ ad m idiẽ veniamus, in quo clarissimum nobis iustitiæ lumen est atq; perfectum. Et tã ab Aquilone vsq; ad mare q m ab oriente vsq; ad meridiem 25. millia longitudini & decẽ millia latitudinis vt ibiq; ea lõgitudinis & latitudinis mensura seruetur.

a *Filij.* Hiero. De quibus supra. qui, scilicet, non offerũt victimas, sed priuilegio nominis & erros sui humilitate contenti semper in corde suo loquũ tur *Iniquitatem meã ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper.* Sufficit enim Arrianis & huiusmodi, si non extollantur de tem plis † pristini nominis vmbrã quandam & imaginem teneant.

b *Sed & Leuitis.* Hieronymus. Describitur Leuitarũ possessio, quæ vicina quidem est finibus sacerdotum & eam habet spatia in longitudine & latitudine pro multitudine Leuitarũ quã habet paucitas sacerdotum: sed tamen proprijs terminis vtitur: & intelligit se à sacerdotali gradu esse disiunctam ad reprimendam superbiam multorum, qui ignorantes humilitatem status sui vltra sacerdotes intumescunt.

c *Et non. &c.* Hierony. Vt permaneat Leuiticæ distributionis æterna possessio, nec meritum dignitatis vincatur pretio, nec ab alio transferatur ad alium quia quę sancti ficata sunt domino, non sunt eorũ quibus data sunt, sed eius cuius nomine possidentur.

d *Prophana.* Hierony. Laica, scilicet, quæ passim populo liceat habitare, non quod immunda sint, aut aliqua in habitatione sanctæ terræ cõtaminata putentur, sed qa omnibus præter sacerdotes habitare permissum sit: per quam intelligimus cuncta quæ ad sensus referimus, i. ad corporis voluptates, q̃ visu, & auditu, tactu, odore, & sapore percipimus esse prophana, & templi sanctimoniã non habere, nec sacerdotalis esse priuilegij, sed laicæ vtilitatis.

e *Et*

dierunt † ceremonias meas: & nõ errauerunt cũ errarẽt fi-
a lij Israel, sicut errauerunt & Leuitę: Et erunt primitiæ, de
(¶Sicut decimæ decimarum. ¶Vt habeant Leuitæ confinium sacerdotum, sed vmbilicum idest, medium eius. & ipsam possessionem tenere non valeant.)
primitijs terræ sanctum sanctorũ iuxta terminum Leuita- 1
b rum. Sed & Leuitis similiter iuxta fines sacerdotum viginti 2
quinq; millia longitudinis, & latitudinis decẽ millia. Om-
nis longitudo vigintiquinque millium, & latitudo decem
millium. Et nõ venundabuntur ex eo neq; mutabunt, nec
c (¶Non homini.)
transferentur primitiæ terræ, quia sanctificatæ sunt dño.
(¶Subaudi longitudine.)
Quinque millia autem quæ supersunt in latitudine per vi- 3
(¶Laica, scilicet.)
d gintiquinque millia prophãna erunt in habitaculum, & in
(a ¶De qua: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei Et: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. b ¶Terræ. ¶Ciuitas.)
suburbana Et erit ciuitas in medio eius, & hæ mensurę eius: 4
e f Ad plagã septentrionalem quingenti & quatuor millia, &
ad plagam meridianam quingenti & quatuor millia, & ad
plagã orientalem, quingẽti & quatuor millia, & ad plagã 5
g occidentalem quingenti & quatuor millia. Erunt autem 6
suburbana ciuitatis ad Aquilonem ducẽti quinquaginta.
h Et ad meridiem ducenti quinquaginta. Et ad orientẽ du-
cẽti quinquaginta Et ad mare ducẽti quinquaginta. Quod 7
i autem reliquum fuerit in longitudine † secundũ primitias
(¶Calamorum. ¶Calamorum.)
sanctuarij, decẽ millia in orientẽ, & decẽ millia in occiden 8
tẽ, erũt sicut primitię sãctuarij. Et erũt fruges eius, ĩ panes 9

e *Et hæ.* Hierony. Cum recesserimus ab Aquilone vento frigidissimo transimus ad meridiem, & post ortũ in nobis lumen sciẽtię, occasum fortitudinis formidamus, non præterita sed futura considerantes nec habentes certam virtutis possessionem, sed quotidie in oratione dicẽtes: *Ne inducas nos in tentationem*: quam scilicet, ferre non possumus. Matt.6.b.

f *Ad plagam.* Hieronymus. Singula latera ciuitatis habent quatuor millia, & quingentos calamos qui faciũt 11. millia passuum, & 75. (aliàs) 85. vt simul omnis vrbs (sicut in fine huius voluminis scribit) per circumitum habeat 18. millia calamorum. qui faciũt 44. millia passuum & trecentos 40. Et quadragesimus quartus Psalmus inscribitur. In fine pro his qui commutabuntur, & pertinet ad Ididam, idest, amabilem domini. Vel secundum Aquilam, pro lilijs: Symmachus pro floribus ecclesiæ, quæ vrbs, domini est. Et continet sacra, de qua: *Astitit regina a dextris tuis in ve. deau. cir. va. Et omnis gloria filię regis ab intus*, idest, intrinsecus, vt non sit similis, *sepulchris forinsecus dealbatis*, sed intus & foris omnia lauet paropsidis. Psal.44.c.

† quæ sunt è regione oblationis sanctitatis.

g *Erunt.* Hæc spacia per circumitum ambiunt muros ciuitatis vt inter vrbem & ea quæ reliqua sunt diuidãt. Ex quo ostenditur nullum de his spacijs exercentium opera ciuitatis, capiendorumq; fructuum habere licentiã, sed vacare ab vsu & opere hominum, vt circum muralia vrbis sponte nascentium virgultorum atq; herbarũ, & cæterorum quæ terra gignit habeant amoenitatem.

h *Ducenti.* Calami. s. qui sena cubita habent & vnum palmum, & singula latera faciunt passus sexcentos decẽ & septẽ paulo minus & in communi mille calamos habentes passus duo millia quadringentos sexaginta octo.

i *Quod au.* Hierony. post descriptionem sanctę vrbis, & suburbana eius. Dicit cætera delegari operarijs ciuitatis, reliquam partem primitiarum sanctuarij,

☞ *Ex*

NICOLAVS DE LYRA

insc mundi ab idololatria.

1 Sed & Leuitis. *Hęc est secunda pars in qua describitur portio Leuitarum quę similis est omninò in longitudine, & latitudine portioni sacerdotum, & sic patet litera.*

2 Quinque millia. *Hic consequenter agitur de portione ciuitatis cuius longitudo est 25. millium, calamorum, & latitudo 5. millium calamorũ, & latitudo 5. millium, & hoc est qđ dicitur,* Quinque millia aũt quę supersunt ĩ latitudine. *Scilicet, totius spacij tium portionum dictarum, quæ latitudo est 25. millium calamorum, vt dictum est suprà. Huius autem latitudinis portio sacerdotũ cap decem millia, & portio Leuitarum, 10. millia, & sic non restãt nisi 5. millia, quæ faciunt latitudinem portionis ciuitatis.*

3 Per vigintiquinque millia. *Idest, quinque millia latitudinis ista protensa per 25. millia longitudinis, faciunt portionem ciuitatis. Quę diuiditur in tres partes. s. in ciuitatem & eius suburbana & agros pro seruientibus ciuitati, vt patet in figura suprà 45. c. Quod autem istę partes dicuntur hic prophana, hoc est largè accipiẽdo prophanum pro communi vel laico, quia deputantur vsibus laicorum. Consequenter describitur mensura illarum trium partium & primo ciuitatis, cum dicitur.*

4 Et hæ. *Vbi describitur hec ciuitas in quadro ęquilatero, cuius quodlibet latus continet quatuor millia calamorum & quingentos, & sunt quatuor latera contra quatuor partes orbis, & patet litera. Consequenter describuntur suburbana, cum dicitur.*

5 Erunt autem. *Et sicut dicit hic Ra. Sa. Suburbana dicuntur loca in circumitu ciuitatis, in quibus non possunt domus ædificari, nec cultura fieri vinearum vel segetum & huiusmodi: sed sunt ad recreationem ciuium, quorum latitudo iuxtà murum ciuitatis describitur, cum dicitur.*

6 Ad aquilonem. *Scilicet, calami et similiter ad alias tres partes, & patet: Consequenter describitur portio seruientium ciuitati, cum dicitur.*

7 Quod autem. *Scilicet, portionis ciuitatis secundum totalitatem & dicit:* In lon *quia ciuitas cum suis suburbanis occupat. 5. millia calamorum in quadrum, vt patet ex prædictis, & sic de latitudine totius portionis nihil remanet versus aquilonem & versus austrum, sed de longitudine eius versus orientem remanent, 10. millia calamorum, & tantum versus occidentem, de quibus subditur.*

8 Et erunt. *Quia colebantur.*

9 In panes. *Idest, pro panibus faciendis.*

a *Ex omnibus.* Hier. Hoc & in tabernaculo factū est pro
A varietate virium alius dat aurū, alius argentū, coccum
byssum purpuram, &c. Et cum sint dona diuersa qualitate
substantiæ vnum donantium est præmiū, imò maius
Mar. 12. d. est eorum qui offerunt quidem pro viribus maiora quā-
uis parua, vt Euangelica paupercula.
b *Omnes.* Breuiter perstringimus, quod omnes primitiæ sāctuarij, & possessio ciuitatis pariter supputata per quadrum cōtineat milia ducentia † 46. & per tertiā. Si enim 25. milia calamorum qui senos cubitos habent & palmū vnum faciunt, nostra, idest Romana. 60. & vnum milia & sexcentos. 77. passus, nulli dubiū
B est hæc in quadruplum supputata superiorum efficere numerum. Ex quo pspicimus omnia intelligenda spiritualiter, & ecclesiæ possessionem multo latiorem esse quam quondā fuit in Iudæa Leuitarum, qui nec accipere quidem partes sanctæ terræ sed ex singulis tribubus. 49. & 8. ciuitatum, non ex pleno possessionem, sed habitationem & hospitium susceperunt, vt ipsi quoque qui videntur laici, nec peruenisse ad sacerdotalem & Leuiticum gradum: tamen si operentur in dñi ciuitate vescantur de terra sancta, terra mitium & viuorum, vnde. Cr. p. videre bona do. in ter. vi.

† obliuionē.
† lxxvj.
iuxtà.
† iuxtà, & infrà.

c *Principis.* Hieronymus. De quo suprà qui tantum ... cipit quantum vna tribus. Hinc autem discimus quò... cunctis tribubus quidquid reliquū fuerit. Hic solus a... piat, vt nulla tri... sit quæ principi... na non offerat: ... aliunde, sed ex... mitijs quæ tem... & sanctuario, & ... legatis vrbis pa... bus seruiūt: & ... est è regione. ... mi. vt sint prim... inter septem & ... tribus & in pri... tijs ciuitatis & ... urbana eius & ... medio ciuitatis ... ctuarium tem... Sed & de posse... ne ciuitatis qu... quid relictum ... rit, principi dep... bitur: eritq; par... trema septē tri... vicina primitij... ciuitati & tēpl... tribu Iuda, & ... extrema 5. tri... eodem iure qu... prà in tribu Ben... min: ipsaque extre... ma pars ad prin... pem pertinebit.

d *Et ad principem.* HIERONYMVS. Eodem ... ipsa quoque pars extrema ad principem pertinet, ex quo sanctæ scripturæ sacramenta miranda sunt & cogitanda magis quam proferenda. In pri... enim diuisione trans Iordanem per Moysen dua... Rube

a ¶Qui vrbis muros extruunt, interrupta & ruinosa resarciunt.
his qui seruiūnt ciuitati. Seruientes autē ciuitati operabun 1
a ¶Nullus se putet immunem ab operibus ciuitatis, certatim omnes extruant ciuitatem.
¶sanctuarij.
a
b tur ex omnibus tribub Israel. Omnes primitiæ vigintiquin 2
que miliū per vigintiquinque milia in quadrum separabū 3
tur in primitias sanctuarij & possessionem ciuitatis. Qđ
c autem reliquum fuerit, principis erit ex omni parte primi-
tiarum sanctuarij, & possessionis ciuitatis, è regione vigin- 4 5
tiquinque milium primitiarum vsq; ad terminū orienta- 6
lem: sed & à mari è regione vigintiquinque milium vsque 7 8
ad terminum maris, similiter in partibus principis erit. Et 9
erunt primitiæ sanctuarij, & sanctuarium templi in medio 10
¶Ciuitatis.
eius. De possessione autē Leuitarum & de possessione ciui- 11
¶Quod quid reliquum & principi deputabitur.
tatis in medio partium principis erit: inter terminū Iuda, 12 13
d & inter terminum Beniamin, & ad principem pertinebit, 14
Et reliquis tribubus à plaga orientali vsque ad plagam oc- 15 16
¶Pars vel possessio.
cidentalem, Beniamin vna. Et † contra terminū Beniamin, 17
à plaga orientali vsque ad plagam occidentalem, Symeon 18 19
vna. Et † super terminum Symeonis, à plaga orientali vsq; 20

NICOLAVS DE LYRA.

1 His qui. *Dicit hic glo. Hebraica, quòd isti sunt Gabaonitæ quos Iosue deputauit ad seruitium communitatis, Ios. 9. Sed non hoc videtur verum, quia Iosue non deputauit eos nisi ad seruiendum de aquis & lignis in domo domini, vt patet ibidem. Ciuitas autem hic describitur separata à templo per totam portionem, Leuitarum, cuius latitudo est. 10. milium calamorum: & iterum per magnam partem latitudinis portionis sacerdotum, vt patet ex prædictis: Item de istis seruientibus statim subditur.*

C

2 Et omnibus tribubus Israel, &c. *Idest, homines ad hoc apti assumentur ex omnibus tribubus Israel indifferenter & sine acceptione: de quibus tribubus non sunt Gabaonitæ.*

3 Omnes primitiæ. *Recapitulatio est mensuræ spatij continentis portionē sacerdotum Leuitarum, & ciuitatis, quæ est. 25. milium calamorum in quadrum.*

4 Quod autem. *Hic cōsequenter describitur portio principis, cuius latitudo est, 25. miliū calamorum, sicut & spaciū trium portionū prædictarum. Longitudo verò eius a latere orientali trium portionū prædictarum vsq; ad terminū orientalem totius terræ supra determinatæ: & similiter à latere occidentali earūdem vsq; ad terminū occidentalē eiusdē terræ: & hoc est qđ dicitur.* Quod autē. *In Hebr. habetur:* Hinc & inde. *Quia in parte oriētali & occidentali tantum respectu trium portionum est portio principis: ideo subditur.*

5 Primitiarū sanctuarij. *In istis primitijs intelligitur portio sacerdotū & etiam Leuitarum, & similiter ciuitatis. ideo subditur.*

6 Et possessionis ciuitatis è regione vigintiquinq; mil. *Tres. n. portiones prędictæ literaliter iunctæ faciunt 25. milia calamos per quadrum, vt suprà dictum est.*

7 Vsque ad terminum orientalem. *Idest, à latere orientali dictarum primitiarum vsque ad terminum orientalem totius terrę, est supple portio principis.*

8 Sed & à ma. *Idest, à latere occidentali dictarum primitiarū, quod vocatur hic mare, eò quòd versus mare mediterraneum.*

9 Vsque ad terminum. *Idest, vsque ad littus maris totam terram terminantis.*

10 Similiter in parti. *Idest, de possessione eius.*

11 Et erunt primitiæ. *Idest possessionis principis: nam ab oriente & occidente includit dictas primitias, vt dictum est. Consequenter ostenditur quid sit à latere australi & aquilonari, cum dicitur.*

12 De possessione autem Leuitarū. *Hæc prępositio de, ... modo tenetur materialiter: & sic exponit Hugo Cardinalis, vt ... sensus. Illud quod pertinet ad possessionem Leuitarum, sub quo nomine intelliguntur sacerdotes hic, eò quòd sunt de tribu Leui.*

13 Et de pos. *Idest, illud quod pertinet ad possessionem ciuitat...*

14 In medio. *Supple, existens, nam vna pars principis inci... prędicta ab oriente, altera ab occidente.*

15 Erit. *Ab aquilone.*

16 Et inter terminum. *Ab austro. Et sic litera ista loquitur de limitatione portionis sacerdotum Leuitarum & ciuitatis à par... te aquilonari & australi. Sed hæc expositio videtur esse contra literę immediatè pręcedenti quæ loquitur de limitatione port... principis & similiter literæ immediate sequenti: cum dicitur.*

17 Et ad princip. *Quod ipse exponit extortè sic, idest, ad po... nem attinget principis, nam ad ipsum terminatur ab oriente & oc... cidente. Item hęc expositio non est solum extorta, sed etiam fa... nam vbi translatio nostra habet:* Et ad princip. *In Hebræo ... tur:* Et principis erit. *Ex quo patet manifeste, quòd loquitur de principis portionis. Dicendum igitur, quòd hęc propositio de, aliquando tenetur localiter terminatiuè, vt cùm dicitur: tali ... cessit de domo, ly de, significat, terminum à quo recessit, & ... netur hic cum dicitur:* De possessione autem Leuitarum *Idest, de termino istarum possessionum ab oriente & occidente ... cedit possessio principis, vsque ad terminum orientalem & occi... talem totius terræ: & terminatur ad sortem Iuda, ex parte austr... ex eodem modo terminantur tres portiones prędictæ, vt patet i... gura. Sed scriptura loquitur hic de possessione principis.*

18 Et reliquis tribubus à plaga orientali vsque ad pl... *Hic consequenter describuntur sortes quinque tribuum existen... parte australi terræ, ita quòd sors Beniamin secundum suam lon... dinem situatur iuxta portionem principis & ciuitatis. Et conse... ter aliæ quatuor procedendo versus austrum: & sors Gad est i... australi totius terræ, sicut describitur in figura suprà posita qu... gesimoquinto capitulo qua diligenter inspecta patet litera p... exceptis.*

19 Et contra terminum Beniamin, à plaga orientali... *est, iuxta sortem eius.*

20 Et super terminum Symeonis, à plaga. *Idest, iuxta ... eius.*

De

vſque ad plagam occidentis, Iſachar vna. Et ſuper terminũ Iſachar à plaga orientali vſq; ad plagam occidentalẽ. Zabulon vna. Et ſuper terminum Zabulon à plaga orientali vſq; ad plagam maris Gad vna. Et ſuper terminũ Gad ad

a ¶Nota quam Iudas prius tenuit.

a plagã auſtri in meridie: & erit finis de Thamar vſque ad 1

a ¶Non locum, ſed aquas ſignificat. in quibus populus domino contradixit & Moyſes offendit. 2

b aquas contradictionis Cades: hæreditas contra mare ma- 3

c gnum. Hæc eſt terra quam mittetis in ſortem tribus Iſrael 4

¶Portæ exitus.

d & hę partitiones earũ ait dominus Deus: Et hi egreſſus ci- 5

uitatis. A plaga ſeptẽtrionali quingentos & quatuor milia mẽſurabis, & portę ciuitatis † in omnibus tribubus Iſrael

a ¶Qui primogenitus. b ¶Qui regiæ ſtirpis auctor.

Portæ tres à ſeptentrione. Porta Ruben vna, porta Iuda vna

a ¶A quo ſacerdotes.

porta Leui vna. Et ad plagam orientalẽ quingentos & qua

¶Duo filij Rachelis.

e tuor milia, & portæ tres. Porta Ioſeph vna, porta Beniamin

a ¶Filius Balæ ancillæ.

f vna, porta Dan vna. Et ad plagã meridianam † quingentos

¶Tres filij Liæ

& quatuor milia metieris. Porta Symeonis vna, porta Iſachar vna, porta Zabulon una. Et plagam occidentalem quingentos & quatuor milia. Et portæ eorum tres,

a ¶Hi duo filij Zelphæ ancillæ Liæ. b ¶Filius Balæ ancillæ Rachelis.

porta Gad una, porta Aſer una, porta Nephthali una. Per

A [t]ribubus Ruben & Gad & dimidiæ tribui Manaſſe terra [d]iuiſa eſt. Infrà Iordanem autem per Ioſue filium Nun. [&] Eleazarum filium Aaron: Iudas poſſedit ab auſtro, & [Ep]hraim & Manaſſe tribus dimidia ab aquilone. Poſteà [ve]rò de Sylo miſſis exploratorib. per ſingulas tribus, de[ſcr]iptione terræ al[lat]a ad Ioſue & ad [E]leazarũ: Beniamĩ [iu]xta Iudam ab au[ſtr]o, & iuxta E[ph]raim & dimidiã [tri]bum Manaſſe ac[ce]pit poſſeſſionem. [Se]cunda tribus Sy[m]eon hęreditatem [a]ccepit in tribu Iu[da], vt impleretur il[lu]d: *De Leui & Symeõ [dis]diuidam eos in Ia[cob], & diſpergam eos [in] Iſrael.* Tertia Za[bu]lon Galilęam ac[ce]pit ĩ qua eſt mõs [T]habor. Quarta Iſa[ch]ar vbi eſt Iezra[he]l vſque ad Iorda[ne]m. Quinta Aſer [vſ]q; ad montẽ Car[m]elum, qui immi[ne]t mari magno vſ[qu]e ad Tyrũ & Si[do]nem. Sexta Ne[ph]taim in Galilæa [vſ]q; ad Iordanem [vb]i eſt Tyberias, q̃ [olı]m appellabatur [Ge]nereth. Septima [D]an vſque Ioppẽ, [vb]i ſunt vrbes Ahi[alo]n & Selebi & Emaus quæ eſt Nicopolis. Licet ſicut le[gi]tur poſtea ceperint ſibi tranſcenſis alijs tribubus vrbẽ [Le]ſenim tribus Dan, quæ eſt Paneas. Cum hæc ita ſe ha[be]ant, & inter priorem tribuum deſcriptionem, & quæ [nu]nc habetur in manibus tanta diuerſitas ſit conſideran[du]m eſt quomodo & in præterito inter tribum Iuda Be[nia]min vrbs & templum collocatum ſit. Et in priori qui[de]m deſcriptione Iudas erat ab auſtro, & Beniamin ab [aq]uilone. Hic autem èconuerſo vt Iudas ſit ab aquilone, [&] Beniamin ab auſtro. Poſt quem ſecundus eſt Symon, [ter]tius Iſachar quartus Zabulon, quintus Gad. vna vide[lic]et tribus vnde & reliquis *tri. a. pla. ori. &c.*

B

C

a *De Thamar.* quæ nunc Palmira à Salomone cõſtructa, [pal]ma enim Hebraicè Thamar dicitur: quæ nunc forte [qu]ia ibi palmera ſunt, Palmira vocatur.

b *Contradi.* Hieronymus. Omnis terræ ſanctæ hæredi[tas] ab auſtrali plaga iuxta terminos Aegypti & Rinocor[uræ] torrente finitur. Et quia Gad interpretatur tentatio [in] poſſeſſione, de palmeta tranſimus ad aquas contra[di]ctionis, vſque ad Cades, quòd interpretatur ſancta: vt [int]elligamus nos etiam poſt victoriam mundi debere [eſſ]e ſolicitos, & ſemper in metu illius verſiculi memo[re]s. *Tentatio eſt vita hominis, ſuper terram* ad ſanctitatem [ad]uerſario repugnantibus peruenire, ſicque opportunè [vic]toriam obtinere, & è vicino torrentem plenum im[bri]um contemplemur.

c *Cades hæreditas con. ma.* Eadem vox in Hebr. eſt quæ & [tor]rentẽ ſonat & hæreditatem, ſed hic magis torrentem qui ingreditur mare magnũ Rinocoruæ. Cades aũt barne in deſerto eſt quæ extenditur vſque ad vrbem petrã. D

d *Et hi egreſſus à plaga ſeptentrionali quingen. &c.* Hiero. De ambitu ciuitatis (qui per latera ſingula in quadrũ, quatuor milia quingentos calamos habuit) præteritus ſermo prędixit, qui faciũt decem & octo milia calamorum. In præſenti quoq; capitulo poſitũ eſt, ideſt 44. milia paſſuum. & 340. paſſus. Nunc ſcribitur per ſingula latera, i. 11. milia paſſuũ & octoginta quinque paſſus per ternas fuiſſe portas.

e *Et ad plagã. Quis ſapiens intelliget hæc? quia rectæ vię domini, & iuſti ambulabunt in eis.* Præuaricatores verò corruent in illis. Hoſeæ 14.d. E

† quingenti.

f *Et portæ ciuitatis.* Hieronymus. Has duodecim portas vel exitus pro qualitate meritorũ atque virtutũ ſingulis tribubus ſub Apoſtolis & patriarcharum nominib. arbitror coniugatas. De quibns in Apocalyp. Ioan. apertius ſcribitur. Et intra diuinarũ ſcripturarum ſacramenta teſtantur. Et neceſſe eſt, vt talis ciuitas decem & octo milia per circumitum teneat calamorũ, ſub quo numero in duodeuigeſimo Pſalmo, lex naturalis & gratia Euangelij deſcribitur: quibus eccleſia, ideſt, vrbs Saluatoris extruitur. Apoc. 21.d.

Hiero. Hoc breuiter admonendum eaſdem tribus in circumitu tabernaculi ſic caſtramentatas, vt ad orientẽ fuerit Iudas Iſachar & Zabulon filij Liæ. Ad meridiem Ruben Symeon Gad, duo filij Lię: & tertius filius Zelphę ancillæ Liæ. Ad occidentem verò Ephraim, Manaſſes & Beniamin duo ſcilicet filij Rachelis quia Ioſeph pro tribu (Leui quæ ſacrificijs deputata eſt) in duabus tribus Ephraim & Manaſſem diuiſa eſt. Ad aquilonem aũt Dan & Nephthali & Aſer, quorũ primus & tertius filij ſunt Balæ ancillæ Rachelis, ſecundus filius Zelphę ancillę Lię ignobiles & ad aquilonem poſiti, quippe ex ancillis inter ſe diſſidentibus generati. Sed hoc iuxta Numerorum librum & deſcriptionem tabernaculi, quæ iubente Deo Moyſi ore dicta eſt. Noſtra verò vrbs quæ eſt ciuitas regis magni (*cuius artifex & conditor Deus* de qua dicitur. *Ipſe fundauit eam altiſſimus*) aliam habet tribuum in terra ſancta deſcriptionem & menſuram, & poſſeſſionis ordinem, & plagas tribuum ſingularũ. Primum, plagæ aquilonis opponuntur tres portę, &c. quorum primogenitus Ruben, Iudas, regiæ ſtirpis autor, & Leui. Super cuius nomine tabernaculi & caſtrorum deſcriptione nihil dictũ eſt, vt primogenita poſſidentes quaſi genus regale & ſacerdotale aquilonis frigora contemnamus.

Amen. F Num. 1. Heb. 11. Pſal. 86. a.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

Et erit finis. *Ideſt terminus ſortis Gad, & perſequens terminus auſtralis totius terræ.*

De Thamar. *Nomen eſt ciuitatis exiſtentis in termino auſtrali terræ inter terminos terrę orientalem & occidentalem, ideò [no]baitur.*

Vſque ad aquas. *De quibus aquis habetur Num. 20. & ſunt [ve]rſus orientem.*

Hæreditas contra mare magnum, &c. *Ideſt ſors Gad protenditur verſus occidentem vſque ad mare mediterraneũ, quod dicitur hoc mare magnum reſpectu maris mortui conſequenter ponitur recapitulatio breuis dictę diuiſionis, cum dicitur. Hęc eſt ter. &c. & patet.*

5 Et hi egreſſus &c. *Hæc eſt vltima pars, in qua deſcribitur ciuitas ędificanda in quadro ęquilatero cuius latera ſunt diſpoſita verſus quatuor partes orbis principales, & quodlibet latus habet in lõgitudine calamos quatuor milia quingentos, & tres portas à tribus tribubus denominatas. Dicit igitur: Et hi, ideſt, latera & portę per quas fit egreſſus. Cętera patent inſpecta figura hic inferius poſita vſque ibi.* Vltima pars.

a *Et nomen ciuitatis.* * Theodor.
A Non quod alterum post ędificationem nomen inuenerit, Hierusalē enim etiam post Zorobabel vocata fuit: sed insignem eam denuo futuram per hæc indicauit. Cōsuesueuit siquidem scriptura, nomen, ipsa gloriā nominare.

Hierony. Io in 14.d. Matt.23.d.

circumitū decem & octo mi-

a ¶Nunc Ierosolyma visio pacis.

a lia. Et nomen ciuitatis ex illa
b die, dominus ibidem. Amen.

1 b *Ibidem.* Nunquam recedar
2 ab ea, sicut à priori. Vnde. *Su*
3 *abeamus hinc.* Et. *Reli. vo. domus v*
4 *deserta*, sed æternam habet possionem & sit ei ipse possessio secundum illud: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi.*

Ibidem

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et nomen ciuitatis. *Supple erit.*
2 Ex illa die. *Quia erat ædificata.*
3 Dominus ibidem. *non solum per essentiam potentia & præsentiam sicut est alys locis, sed etiam per specialem suorum beneficiorum influentiam.*
4 Amen. *idest fiat.*

Domi-

NICO. DE LYRA.

Completa expositione visionis imaginariæ procedendū est ad inquirēdū quid per dictā visionem imaginariā designetur. Nā hic est
B *intellectus principalis propheticæ, sicut ostensum fuit supra in principio cap. quadragesimi. Sciendū igitur, quòd circa hoc varie dixerunt doctores Hebræi similiter & Latini. Antiqui verò Hebræi dixerunt, quod imaginaria visio ædificationis templi & ciuitatis quæ prędicta est, significat reædificationem templi post reditum captiuitatis Babylonicæ per Zorobabel & socios eius, & reædificationē ciuitatis Ierosolymitanæ per Neemiam & populū Israel ad hoc adiuuantem. Dixerunt tamen quod hęc ædificatio non fuit completa tpe Zorobabel & Neemię, sed plures reges Persarum deuoti addiderūt ad ædificia ista, potissimè circa templum vt satis haberi potest ex. 1. Esdræ & 2. Machabęorum. Dicit etiam Iosephus antiquitatis Iudaicę lib. 15. quòd Herodes Ascalonita rex Iudeę cuius tēpore natus fuit Christus, fecit magna & sumptuosa ad fortificationem ciuitatis & decorem templi. Dicit etiam quod ad altitudinē templi addidit 60. cubitos. Nam Zorobabel & aly adiutores eleuauerūt ipsum*
C *per 60. cubitos tantum, & ipse addidit sexaginta, & sic esset eiusdē altitudinis sicut fuerat templū Salomonis per Chaldæos destructū & tanta descripta est supra altitudo huius tēpli imaginarię visionis, Ad hoc aūt inducunt argumentum ex principio visionis c. 40. vbi fit mētio de destructione ciuitatis per Chaldęos, cū dicitur 14. anno postq̄ percussa est ciuitas. Facta est super me manus domini &c. Et consequenter describit ædificationem ciuitatis & templi vsq; ad finem libri. Ex quo videtur, quod ad consolationē populi adhuc in captiuitate detenti, propheta loquatur de materiali reędificatione ciuitatis & templi: q̄ dicunt completā modo prędicto: Sed hoc dictū stare non pōt: quod ostendo primò de ciuitate & tēplo simul. Secundò de quolibet per se. De templo namq; per Zorobabel inchoato patet 1. Esdrę 3. quod fuit ędificatum in eodem loco in quo fuerat templum Salomonis. Et similiter de reędificatione ciuitatis per Neemiam, patet Neemię secundo quod fuit in eodem loco in quo prius fuerat, nam reædificata fuit reparando interruptiones & ruinas murorum per loca dissipata. Certum est autem ex. 3. & 4. Reg. quòd templum Salomonis ędificatum fuit in ciuitate Ierusalem, & per cōsequens templum reædificatum fuit per Zorobabel, & in hoc conueniunt omnes historiographi Iudæi & Latini. Templum autē & ciuitas quæ imaginariè supra describuntur, distant ab inuicem per 28. miliaria & plus: ergo impossibile est (vt videtur) quod visio imaginaria & de ędificatione ciuitatis, & templi post reditum de Babylone intelligatur. Quod autem tātum distent declaratur sic: Nam inter ciuitatem supra descriptam cum suburbanis suis, & inter templum cum omnibus ędificys sibi adiunctis, est tota latitudo portionis Leuitarum continens 10. milia calamorum: & de latitudine portionis sacerdotum. 4. milia calamorum & plus: sed illud plus dimitto. Ista verò 14. milia calamorum faciunt 28. miliaria: quod sic declaratur. Nam quinque pedes faciunt vnū passum: passus 125. vnum stadium, octo stadia faciunt vnum miliare sic noïatū, qa continet mille passus: qd̄ patet ex dictis nā octies. 125. faciūt mille, vnde versus: Quinque pedes passum faciunt paßus quoq; centūuigintiquinque stadium; si des miliare. Octo facies stadia, duplicatum fit tibi leuca. Hoc igitur supposito videndum est de quantitate calamorū. Ex dictis aūt suprà 40. c. patet, quod vnus calamus cōtinet sex cubitos, de cubitis sanctuary, quorum quilibet continet vnum cubitum vsualem & palmum, vt ibidem fuit ostensum Cubitus autem vsualis continet pedem & dimidium, & sic calamos continet nouem pedes, & cum hoc sex palmos, qui faciunt vnū pedem &*

Versus de stadio & leuca.

Sequitur figura.

& plus: sed illud plus dimitt & sic patet quod calamus vnus c ti-net duos passus. Igitur cū mill as-sus faciunt miliare vnum, vt s-dictum est, sequitur quòd mi ca-lami faciunt duo miliaria. C consequens 14. milia calam faciūt 28. miliaria, & sic pat positum. Secundò separatim ditur de templo & ciuitate i tis per Zorobabel & Neemi. & primò de templi & ciuitate supra describitur murus ex longitudinis quingentorū ca rum in quolibet quatuor la suorum. Quingenti verò cala ciūt vnum miliare: & sic ci tus muri est 4. miliaria. Cir aūt templi per Zorobabel in nunquam fuit tantæ continentiæ. imò nec etiam cum tota ci Ierusalem in qua fuit: ergo &c. Item propheta vidit aquas eg tes de templo & procedentes vsq; ad mare mortuum ad sana il-lud de sua amaritudine, vt poßent pisces ibi viuere, vt habet su-prà 47. c. Certum est autem quod in tēplo per Zorobabel inch & posteà per Romanos destructo, nunquā fuerunt tales aqu nec mare mortuum factū est dulce. Item idem potest argui de lign ctiferis supra dictas aquas existentibus, & primitiua facie bus quolibet mēse, q̄a nunq̄ ita factū est, ergo &c. pp hec & mult sione Ezechielis prescripta, quę verificari non possunt de tēp captiuitatē reędificato, patet falsitas opinionis prędictæ. It ostēditur de ciuitate per se: quia suprà vltimo c. describitur dro ęquilatero, cuius quodlibet latus continet calamos 4. mi & quingentos quę faciūt nouem miliaria, patet ex dictis supra. cumitus ciuitatis ibi describitur 10. & 8. miliū calamorum ciunt 36. miliaria, ciuitas aūt inchoata per Neemiā nunq̄ tantā capacitatem, nec etiā decimā partem, propter quod dic nio reprobatur modo, non solum à Latinis, sed etiam ab Hebr.

Dicunt igitur Hebręi moderni, quod hęc vltima visio Ezechielis est intelligenda de ędificys ciuitatis & tēpli in aduentu Messię construendis: quem expect. venturum tanquam hominem purum, prophetam men sanctissimum etiam Moyse sanctiorem. Dicunt etiam, quod regna tēporaliter super omnes Gentes quas sibi subycict & Iudęis ędificabit ciuitatem & templum materialiter, sicut hic describ. ab Ezechiele propheta. Hunc autem errorem quātum ad hoc quod gant Christum in lege & prophetis promissum esse Deum, & qua ad hoc quod dicunt eius aduentum adhuc futurū, ego satis improb per scripturas ve. test. in quædam quæstione de quolibet annis p tam elapsis: tamen adhuc repetam pauca de illis, & primò a dendum quod Christus in lege & prophetis promissus sit veru Deus & verus homo. Dicitur. n. Isaię 9. de ipso. Paruulus natus no bis, & filius datus est nobis. *in quo exprimitur manife eius humanitas: Per hoc autem quod subditur.* Et vocabitur nomen eius admirabilis consiliarius, Deus fortis pater fut culi princeps pacis: *exprimitur eius diuinitas. Item Ierem 23.* Ecce dies veniunt dicit dominus & suscitabo Dau germen iustum. *vbi translatio Chaldaica apud Hebręos au hēt, Statuā Dauid Messiam iustum* & regnabit rex & erit, & faciet iudicium & iustitiā in terra. *sequitur:* hoc est nomen quod vocabunt eum dn̄s iustus noster. *hoc autem quod dicitur:* Suscitabo Dauid germen iustum *ret eius humanitas: per hoc autem quod sequitur:* Et hoc quod voca. eum dn̄s iustus noster: *exprimitur eius di nam pro hoc nomine* dominus, *Hebraica veritas habet no mini Tetragrammaton, quod secundum Hebræos est nomen Dei creatoris omnium. vnde dicit Ra. Moses in lib. directio biorum parte prima, c. 60. quod hoc nomen domini Tetragram ton.*

* *signi*

A …ificat diuinam essentiam significatione perfecta & immixta. Cæ… verò nomina videtur deriuata ab operib. diuinis, vt creator, do…nus, Saluator, & huiusmodi, Item Mich. 5. a. dicitur: Et tu Be…lēē Ephrata paruulus es in millibus Iuda, ex te.n egre…ctur q sit dominator in Israel, & egressus eius ab initio …diebus æternitatis. *Quòd aūt hæc autoritas etiam secundum He…bræos intelligatur de Christo, patet Mat. 2. quia sapientes Iudæorum …ei allegauerunt, coram Herode quærenti natiuitatis Christi locum …per egressum eius de Bethleem exprimitur eius natiuitas tempo…ralis in humana natura, per egressum autem ipsius ab initio à diebus …ternitatis, exprimitur eius natiuitas æternalis in natura diuina.*

Quòd autem secundò dicunt Christum adhuc venturum, est fal…sum: quia Dan. 9. describitur tempus aduentus ipsius sub certo nu…mero annorum, scilicet sub septem hebdomadibus annorum quæ fa…ciunt quadringentos, 90. annos. Iste verò numerus annorum com…pletus fuit tempore passionis Christi, sicut diffuse declaraui scriben…do super Danielem, propter quod hic causa breuitatis omitto. Item …Dan. 2. de tempore aduentus Christi dicitur: In diebus regnorū …illorum suscitabit Deus regnum quod in æternum non …dissipabitur, *quod secundum Hebræos intelligitur de regno Mes…siæ, & sicut patet, ibi loquitur propheta de quatuor regnis sibi suc…cedentibus scilicet Babyloniorum, Persarum, Græcorum, & Roma…norum: & ideo regnum Christi incœpit tempore quo vltimum scili…cet regnum Romanorum fuit in sua potestate, quod maximè fuit tē…pore Augusti Cæsaris, quo tempore Christus de virgine fuit natus,*
D *vt patet Lu. 2. a.* Exijt edictum à Cæsare Augusto &c. *Item …Aggæi 2. b.* Adhuc vnum modicum &c. *sequitur.* Et veniet …desideratus cunctis Gentibus, & implebo domum istam …gloria, dicit dominus exercituum *sequitur:* Adhuc magna …erit gloria domus istius nouissimę plus quam primæ. *Per …hoc autem quod dicit:* Veniet desideratus cunctis Gentibus: *…intelligitur aduentus Christi ēt secundum Hebræos. Per hoc autem …quod promittitur.* Adhuc vnū modicū est, *apparet ꝙ est præte…ritum, nam à tpe quo Aggæus hoc dixit vsque nunc, scilicet vsque …ad annum domini. 1332. in quo hæc scripsi plus quam mille & sex…centi fluxerunt anni, qui non uidentur posse dici rationabiliter vnū …modicum. Item certum est quòd Aggæus loquebatur de templo per …Zorobabel inchoato, dicens:* Veniet desideratus cūnctis Genti…bus, & implebo domum istam gloria. *Ex quo patet, ꝙ stante …illo templo Christus venit & ipsum impleuit gloria: quando ibi obla…tus fuit: propter quod sanctus Symeon tunc exclamauit:* Lumen …ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. *Hoc etiam patet per hoc quod subditur:* Magna erit gloria hu…ius domus nouissimæ plus quam primæ. *Prima namque di…citur templum Salomonis, quod fuerat destructum. Non potest aūt …dici quòd templum per Zorobabel & suos sequaces reædificatum: ꝙ …respectu tēpli Salomonis fuit quasi nullius reputationis in ædificijs …& ornatibus & consimilibus fuerit magis glorificatum in aliquo,*
C *nisi per præsentiam Christi qui oblatus ibidem fuit: & in eo pluries …prædicauit, & plura miracula fecit, vt habetur in Euangelijs. Illud …enim templum stetit vsque ad. 42. annum post passionem Christi: in …quo destructum fuit per Romanos.*

Quòd autem tertiò dicunt Iudęi Christum in primo aduentu suo …futurum regnandum temporaliter in potestate magna, patet mani…feste falsum per illud ꝙ dicitur Zach. 9. c. Exulta satis filia Sion, …iubila filia Ierusalem: Ecce rex tuus veniet tibi iustus & …Saluator, & ipse pauper & sedens super asinā & pullū fi…lium asinæ. *ꝙ exponitur ēt à doctoribus Hebræis de aduentu Mes…siæ vt declaratum fuit ibidem: & sic patet, ꝙ eius aduentus primus …prædicitur à propheta futurus in paupertate & humilitate, & non …in terrena gloria seu potestate. Item Isa. 52. c. de Christo dicitur.* Ec…ce intelliget seruus meus &c. *Quod intelligitur de Christo etiā …secundum Hebræos antiquos, & etiam totum capitulū sequens, sicut …ibidem fuit dictū: & ibi subditur de ipso:* Inglorius erit inter vi…ros aspectus eius, *& ibidem subditur:* Et desiderauimus eum …despectum & nouissimum virorum, virum dolorū scien…tem infirmitatē, & quasi absconditus vultus eius, & despe…ctus. *Et postea:* Sicut ouis ad occisionem ducetur, &c. *Ex qui…bus patet, ꝙ primus aduentus Messiæ non fuit prænunciatus futurus …in potestate & gloria, sed humilitate & paupertate magna: Nec ad …temporaliter regnandum, sed ad paciendum, & per suam passionem …nos misericorditer redimendum, vnde ibidem dicitur:* Ipse autem …vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est pro…pter scelera nostra, disciplina pacis nostræ super eum, & li…uore eius sanati sumus.

Quod autem dicunt Iudęi quòd Messias in aduentu suo ędificabit …templum materiale, sicut prędicitur ab Ezechiele, & ex hoc su…munt argumentū contra nos ad probandum, ꝙ Iesus Nazarenus nō …fuit Messias verus quia non ędificauit templum sicut per prophetas …fuerat promissum: nō valet: quia prophetę magis dicunt contrariū. …Nam Aggęi 2. in autoritate superius allegata dicitur de tēplo per …Zorobabel inchoato: Magna erit gloria domus istius nouissi…mæ. *Ex quo patet, ꝙ non est alia materialiter ędificāda per Messiā: nam*

num ista de qua loquitur propheta nō esset nouissima. Item Ier. 3. c. D
dicitur de aduentu Christi primo. Assumā vos vnum de ciuitate & duos de cognatione, & introducam vos in Sion. In quo prędixit propheta paucos valde de Iudęis respectiuè ad fidem catholicam conuertendos. Et subditur ibidem: In diebus illis ait dominus, nō dicent vltra arca testamenti domini, nec ascendet super cor, nec recordabūtur illius, nec visitabitur, nec fiet vltrà. *Nunc autem ita est quòd tabernaculū Moysi fuit factum ad reponēdum arcam testamenti domini, vt patet Exo. 25. & similiter templū Salomonis ad hoc fuit factum, vt patet in pluribus locis. 2. & 3. Reg. & 2. Paral. & ideo si arca vltrà non fiet per consequens nec tēplum: propter quod Iudęi, vt consequenter dicant, sicut dicunt quòd Messias in aduentu suo ędificabit eis materialiter templum, sic restituet eis arcam testamenti, propiciatorium & c. pertinentia ad veteris legis cultum. Cum igitur Ieremias propheta dicat ꝙ arca materialis testamenti non fiet ultrà, nec erit in recordatione vel memoria scilicet ad construendum, per consequens prędicit templum materiale vlterius non reędificandum. Item adhoc potest induci quod dicitur Iere. 7. a.* Nolite confidere in verbis mendacij, dicētes: Templum domini, templum domini est. *In Hebręo habetur: Templum domini, templum domini, templum domini tria, in plurali. q. d. mendacium est dicere quòd tria templa sint successiuè ędificanda: & ideo post templum Salomonis quod fuit primum, & templum per Zorobabel inchoatum, & per Romanos destructum quod fuit secundum non reędificabitur Iudęis tertium. Argumentū autē de Iesu Nazareno non valet, quia templum per ipsum ędificatum* E
est ecclesia siue congregatio fidelium charitate formata, quæ est spirituale templum, de cuius ædificatione dicit Matth. 16. c. Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. *Cauillatione autem Iudeorum per quas nituntur scripturas vete. testa. præallegatas puertere propter prolixitatem vitandam hic omitto, quia illas posui diffusè in quadam, quęstione de quolibet: de qua suprà mentionem feci. Et quia cauillationes illas exponendo libros veteris testamenti replicaui saltem pro magna parte in locis in quibus exponuntur autoritates prędictę. Expositionem autem vltimę visionis Ezechielis ex causa exponendam reseruaui post expositionem librorum omniū veteris ac noui testamenti.*

Opinio catholicorum.

Reprobatis dictis Hebræorum secundum gratiam à domino mihi datā, consequenter videndū est, quid de visione prędicta dixerūt doctores catholici: Et sunt tres modi dicēdi Nam aliqui, vt beatus Hier. & beatus Greg. dixerūt per visionem Ezechielis imaginariam, ædificationem ecclesię in sacramētis & moribus esse significatā: & hunc sensum exponendo sequuti sunt, expositionem imaginarię visionis prout superius est descripta, quasi totaliter dimittentes, cum tamen ab illa sit inchoandum: sicut dictum fuit suprà in principio. 40. ca. Dicit etiam vlterius beatus Greg. Homil. 1. super hanc visionem quòd ille sensus visionis imaginarię est totaliter relinquendus, eò quòd visio illa continet impossibilia, quod arguit ex eo quod dicitur: sup. 40. ca. Et mensus est latitudinem ędificij calamo vno, per hoc aūt quòd dicit ędificij absolutē, loquitur de toto ędificio secundum Greg. & postea subditur: Et F
mensus est portā a tecto thalami vsq; ad tectum eius, latitudinē. 25. cubitorū, & fecit frontes per 60. cubitos. Ex quibus sic arguit. Frōtes sint in porta, & porta in ędificio, & sic maius cōtinetur in minori. s. 60. cubiti. in 25. & 25. in vno: hoc autem est impossibile: ergo & c. Dicit etiam, quòd hoc factum est ex ordinatione diuina, vt legentes dictam visionē relicto sensu imaginario tanquam nullo, mysticū quęrerent intellectū. Sed magister Richar. de sancto Victore reputans in hoc dictū Greg. minus verum processit quasi via opposita, declarans in expositione sua possibilitatē totius ædificij superius descripti, de sensu alia nihil dicendo. Si aūt alibi de hoc aliquid dicit ignoro: Soluit autem argumentum beati Gregorij per hoc quòd omnia tēpli ædificia simul sumpta dicuntur vnū ędificium, & nihilominus quodlibet per se dici pōt vnum ędificium sicut totum maneriū regis Parisius dicitur domus regia, & tamē sunt ibi multę domus, s. palatium, camera causarum, capella, & sic de alijs: & ideo cum dicitur supra 40. ca. Et mensus est latitudinē ædificij calamo vno & c. ędificiū ibi accipitur pro muro exteriori secundū aliquos, vel pro domuncula supra portā ędificata secūdum alios, vt dictū fuit ibidē, Dominus Hugo Cardinalis processit quasi media via declarās possibilitatē ædificij imaginariæ visionis & cū hoc de ędificio ecclesię per aliqua loca immiscuit: hoc tamen fecit incōpletē & ēt intercise, eadem etiam sententiā sub diuersis similitudinibus pluries repetēdo: et propter eandē causam expositio beati Gregorij videtur minus apta: nā per montem, suprà quē propheta dicitur dimissus suprà 40. c. dicit signari Christum. Item per virum mensurantem ędificium. Item per portā, & etiam alia plura, licet aūt dictum beati Gregorij non intendam in aliquo reprobare, tamen aliquibus videretur conueniētius exponi visio prędicta si per diuersas partes & similitudines significarētur diuersa. Item beatus Gregorius de dicta visione exposuit tantū primum capitulum, scilicet 40. & adhuc incomplete: nam illo tempore obsessa fuit Romana ciuitas et multū afflicta: propter quod

* se excusat de vlteriori prosequutione, ibi terminans dictæ visionis
A expositionem, decem tamen homil. continentem.

ADDITIO.

Post capitulum 48. in Mysticatione *vbi dicitur in Postilla:* Nam aliqui vt beatus Hieronymus.

Circa plurima quæ continentur in prophetia Ezechielis duo sunt consideranda. Vnum est quòd inter cæteros prophetas iste pluribus vtitur parabolis, vt patet in processu suæ prophetiæ, in quo quã plurimas metaphoras inducit, vnde: ipso Deo dicebat suprà 20.g. A. a, a domine Deus ipsi dicunt de me: Nunquid non parabolas loquitur iste? *Quasi dicãt: Oẽs sermones istius sunt parabolici: ex qua cõsideratione habetur, ꝙ istæ visiones ædificationum quas Ezechiel tradit, cõiter sunt metaphoricè intelligendæ: & ideo processus Gra. exponendo huiusmodi visiones censeri debet proprius & literalis, & secundum modum loquẽdi ipsius prophetæ: sicut in his quæ parabolicè dicuntur sensus literalis est, non ille qui per literam significatur, sed qui per res ipsas quas litera significat intelligitur prout dictum est in prologo super Genesim. Secundum est, quòd hic propheta aliqua proponebat per modum præcepti, quæ tamen non debẽt intelligi vt præcepta. s. vt imponant necessitatẽ obseruãdi, sed quasi consilia quæ non habent vim obligandi ad pęnam, si non seruentur, vnde suprà c. 45. f. dicitur:* Hæc dicit dominus Deus in primo mense in prima mensis: sume vitulum de armento immaculatum, & explebis sanctuarium, &c. *Et Israel ponit aliqua circa sacerdotes & circa principes in sacrificijs & ornamentis & ingressu templi & alijs quæ si intelligerentur vt præcepta, esset manifestè contra illud quod legitur Deut. 4. a.* Non addetis ad verbum quod loquor vobis, nec auferetis ex eo. *Vnde in vet. testam. sicut nullus potuit auferre aliquod præceptum his quæ Deus præcipiebat p Moysen: ita nullus poterat addere aliquod pręceptum vltra illa: & similiter posset dici de ædificatione templi, &*
B *ciuitatis hic posita. s. quòd significabat reædificationem templi aliquando necessariò fiendam secundum ædificationem quæ de consilio prophetico fieri debebat, propter sanctionem spirtiualem illius ædificij quam propheta principaliter intendebat. Et notandum, quòd prædictæ considerationes quæ in hac litera, vt patet, fundantur, sunt validæ ad euacuanda argumenta Iudæorum, quæ ex his visionibus Ezechielis communiter sumunt, quæ quidem argumenta credunt esse efficacissima contra nos, qui Christum iam venisse confitemur, cũ tamen prædicta non fuerunt hactenus completa nec profitemur ipsa complenda, sed prædictis consideratis patet manifestè, quòd ista possent, & debent intelligi parabolicè dicta, seu per modum consilij, non autem præcepti, vt dictum est.*

Expositio visionis imaginarię secundum Postillatorem.

C *His igitur pręmissis intendo dicere, quid mihi videtur de significato visionis imaginariæ: non tamẽ ad satisfaciendum mihi vel alijs, cum respectu præcedẽtium doctorum sim nullius momenti, sed ad excitandũ animos studiosorum & deuotorum, vt per exercitium studij & orationis quærant dictæ visionis intellectum ab eo qui sua mysteria reuelat humilibus & deuotis, & abscondit prudentibus & sapientibus in oculis suis. Credo namque quòd nullus possit dictã visionem sufficienter exponere, nisi hoc habuerit ex diuina reuelatione. Dico igitur, quòd significatum suprascriptæ visionis potest dupliciter accipi, Vno modo, vt per illam significetur reædificatio templi materialis post reditum Babylonicæ captiuitatis, non tamen illo modo quo dixerunt antiqui Iudæi, quẽ supra reprobaui: Alio modo, quòd per illam significetur ædificium ecclesiæ per Christum Saluatorem nostrum, sicut communiter dicunt doctores catholici. Ad euidentiam primi modi considerandum, quòd frequenter in scriptura sacra & maxime in vet. test. promissiones diuinæ de bonis futuris, & cõminationes de pœnis infligendis, intelligũtur sub cõditione, licet scribantur absolutè. De promissionib. patet. 1. Reg. 2. e. vbi dicitur:* Venit autem vir Dei ad Eli, & ait ad eum: Hęc dicit dominus: Nunquid non auertè reuelatus sum domui patris tui, cũ esset in Aegypto in domo Pharaonis & elegi eum ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotem? *Scilicet, summum, vt patet per literam sequentem, & postea subditur:* Propterea ait dominus Deus Israel: Loquens loquutus sum, vt domus tua & domus patris tui ministraret in cõspectu meo vsq; in sempiternum: nunc autem dicit dñs: absit hoc à me, sed quicunque honorificauerit me, glorificabo eum, qui autem contẽnunt me, erunt ignobiles. *Ex his patet, quòd promissio absolutè facta de summo sacerdotio ante exitum filiorum Israel de Aegypto, posteà per quadrigentos annos vel circiter, scilicet, tempore Eli, ostendit dominus quòd illa promissio intelligenda erat sub conditione, scilicet si sacerdotes summi digne ministrarent, aliter non. Similiter idem patet de comminationibus pœnarum. Ionæ 3. b. vbi de præcepto domini dixit Ionas absolutè:* Adhuc 40. dies & Niniue subuertetur: *Et tamen eius subuer-*

Promissiones & cõminationes sub conditione fiunt.

subuersio tunc non fuit sequuta: & hoc quia Niniuitæ egeru[nt pœ]
nitentiam de malis suis ad verbum Ionæ, vt exprimitur ibid[em. Ex]
quo patet, quòd cõminatio subuersionis Niniue quæ prolat[a]
absolutè intellig[en]da erat sub conditione. s. si Niniuitæ in m[alo]
persisterent obdurati: aliter no. Item de promissionibus & co[mina]
tionibus similiter patet Iere. 18. a. vbi dicitur ex persona [Dei:]
Repente loquar aduersum gentes & aduersus regnum vt era[dicem &]
destruam & disperdam illud. Si pęnitentiam egerit gens illa [a malo]
suo, ꝙ loquutus sum aduersus eã, agã & ego pœnitentiã supe[r malo]
quod cogitaui vt facerem ei. Ex quo patet manifestè, quòd i[n cõ]
minatione facta absolutè intelligitur conditio, si illi quibus [fit, per]
seuerent in malo: Et statim ibidem subditur de promissionib[us:]
subitò loquar de gente & de regno, vt ædificem & plantem [. Si]
fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam p[œni]
tiam agam super bono quod loquutus sum, vt facerem ei. Ex [quo pa]
tet ꝙ in promissione de bono conferendo, intelligitur hęc cõd[itio,]
si illi quibus fit, steterint in bono. Ad hoc est etiam ratio nat[uralis:]
quia si aliquis rex vel princeps promitteret alicui militi equ[um &]
arma, & ante completionẽ promissionis miles auerteret se à [re &]
principe ad eius inimicos se conuertendo, nunquid teneretu[r im]
plere promissum? Certè non fuit intentio eius, nec debet esse, [vt]
daret equũ & arma ad impugnandũ se, sed magis ad seruien[dum.]
In omni verò peccato mortali homo à Deo auertitur, & ad c[reaturã]
conuertitur: ergo &c. Item ad hoc potest induci exemplum [filiorum]
Israel, quibus multæ terrę & alia multa bona promissa fue[runt,]
nunquam obtinuerunt, eò ꝙ erga Deum suum debitum non [fecerunt,]
sicut patet in libro Iosue, quod filij Israel in suis sortibus cu[m in]
ducti dimiserunt Gentes idololatras habitare cum eis sub [tributo]
contra præceptum domini, propter quod filij earum succede[ntes non]
solum partem terræ tenuerunt, sed ẽt populum Israel mult[um]
afflixerũt. Similiter in proposito potest dici rationabiliter, q[uòd per]
visionem imaginariam Ezechieli significata fuit ædificatio c[iuitatis]
& templi materialiter post reditum captiuitatis Babylonic[æ]
rum, secundum formam superius descriptã, & sic in re facti[um fuis]
set, si populus Israel suum debitum fecisset: nã hęc conditio [intelli]
gebatur in promisso, sed non fecit propter quod templum & [ciuitas]
non fuerunt tunc ędificata secundum modum Ezechieli ost[ensum:]
tamen propter aliquos bonos de filijs Israel fuit ciuitas reę[dificata]
& templũ minoris tamen capacitatis & nobilitatis quasi i[ncompa]
rabiliter quã fuerat promissum, propter quod Ezechiel in fi[ne]
visionis videtur dixisse sup. 48. Amen, quasi dicat, vtinam [fiat,]
& nõ impediatur per peccata nostra. Quod aũt filij Israel n[on fece]
rint debitum suũ ad obtinendum integrè dictum promissum [patet:]
quia data generali licentia per Cyrum quod oẽs Iudęi de re[gno eius]
possent in Iudęam liberè reuerti, & ibi Deo seruire: multi t[amen ca]
pti amore vxorum quas ibi acceperant, & filiorum quos ib[i genue]
rant, & possessionũ quas ibi acquisierant, noluerũt inde reu[erti, sed]
magis elegerunt inter idololatras commorari. Similiter il[li qui de]
captiuitate redierunt in Iudęã, vxores suas Hebręas legiti[mas con]
tempserunt, & alienigenas contra Dei pręceptũ duxerunt, [nec so]
lum vulgares de populo hoc fecerunt, sed ẽt maiores. s. prin[cipes &]
sacerdotes, vt habetur. 1. Esd. 9. Item postea tempore Mac[habæorum]
multi de populo Israel & de sacerdotibus ad vitium contr[a legem]
& idololatriam se conuerterunt, ędificantes in Ierusalem e[phebiam,]
idest, prostibulum iuuenum, & palestrã. i. scholam ad doc[endum ri]
tus & leges Gentilium, vt dictum fuit 2. Macha. Similite[r]
verum Christum eis promissum ex inuidia & malignitate [re]
pserunt, & ipsum coram Pilato negantes per manus milit[um]
occiderunt, propter quod eorum ciuitas & templum quę re[ædifica]
ta fuerant per Romanos destructa fuerũt, sicut prędixerat [Christus]
Luc. 19. f. Vidẽs Iesus ciuitatem sanctam Ierusalem [fleuit]
super eam, &c. *Sic igitur patet vna expositio quantum a[d signifi]*
catum visionis imaginarię superius descriptę. Sed dictã ex[positio]
nem posset argui. Primò de aquis egredientibus de templo [sananti]
bus mare mortuũ à sua salsedine & amaritudine. Secundo [de lignis]
super ripã fluminis faciẽtibus nouos fructus singulis mensi[bus: quæ]
videntur aliquibus impossibilia. Et per consequens si Iudęi [redeuntes]
de Babylone fecissent erga Deum debitũ suum, non tamen i[sta fuis]
sent eis facta, cum fuissent impossibilia, vt aliquibus videt[ur. Et se]
cundum hoc expositio dicta non videtur vera. Ad ista dice[ndum, quòd]
aliqua sunt possibilia naturę. s. illa quę naturali cursu per[aguntur,]
& aliqua sunt impossibilia naturę, possibilia tamen Deo. Et [hæc sunt]
in duplici gradu, nam aliqua sunt supra naturam quantu[m ad]
principium, non tamen quantu ad sequens exercitium, sicut [cæcus]
videat, nam eius illuminatio est supra naturã, sed exerciti[um oculi]
dati per miraculum est naturale, sicut oculi dati per gener[ationem]
naturalem. Aliqua verò sunt supra naturam vtroq; modo [sicut con]
uersio panis in corpus Christi & permanentia eiusdem cor[poris sub]
specie panis. Posset igitur dici, vt videtur, ꝙ dulcoratio m[aris mor]
tui sit possibilis secundum naturã. Nam aquę maris colat[æ per ve]
nas terrę fiut potabiles, & hoc modo de aquis procedentu[m a mari]
oriuntur alibi fontes dulces, & ideo nõ videtur inconueni[ens quod]
aquę egredientes de templo haberent virtutem naturale[m]

*

A *di aquas maris prædicti: nam in diuersis partibus mundi oriun-t fontes diuersas virtutes, & mirabiles habentes. Hoc etiam con-fimatur per scripturam: dicitur .n. Exo. 15. d. ꝙ aquæ Marath in dulcinem versæ sunt per immissionem ligni quod videtur habuisse ad virtutem naturalem, vt dictum fuit ibidem. Similiter dicendū de lignis quolibet mense fructificantibus, videmus, enim ꝙ aliqua ligna, & terræ nascentia fructificant bis in anno, & forte plurib. vicibus in aliquibus terris, & sic forsitan posset hic dici de fructificatione quolibet mense, & dato ꝙ non sit aliqua talis arbor, non est tamen negandum, quin Deus posset facere, ita ꝙ productio arboris esset supernaturalis, tamē fructificatio sequens naturalis esset: & sub ab aliquo negetur, non tamen negari potest, quin Deus posset etiam de qualibet arbore fructum producere quolibet mense miraculose: & ideò si prædictæ viæ non sufficiunt, potest dici: ꝙ hoc beneficium diuinum fuisset Iudæis continuatum: si erga Deum debitum sum fecissent, sicut per 40. annos pauit eos manna in deserto, & Christianis per orbem qualibet die dat corpus suum, & suum sanguinem in sacramento eucharistiæ.*

ADDITIO.

Post cap. vlt. *In mysticatione, vbi dicitur in Postilla.*

Propter quod Ezechiel in fine visionis dictæ. In Hebræo neque in translatione Chaldaica. non habetur in hoc loco Amen, vnde non debet ex hoc sumi aliquod argumentum.

B

Alia expositio Postillatoris.

ALia verò expositio potest accipi, vt per visionem imaginariam supradictam non intelligatur aliqua ædificatio materialis, sed solum ædificatio spiritualis ecclesiæ in monti fidei, & sacramentis. In ecclesia verò quæ est congregatio fideliū duplex est regnum. Vnum quantum ad spiritualia, & hoc designatur per ædificium templi. Aliud autem quantum ad temporalia, & designatur per diuisionem terræ, & ædificium ciuitatis circa finem libri, vtrumque tamen regnum est a Deo. Ideo dico cum beato Greg. quantū ad hoc, ꝙ per montē in quo proph. dicitur dimissus vel positus suprà 40. c. intelligitur Christus, de quo scribitur Da. 2. c. Lapis qui percusserat statuam, factus est mōs magnus, & impleuit vniuersam terram, *quod exponitur de Christo a doctoribus Hebraicis, & Latinis. Super istum aūt montem fundatur ecclesia sicut ipse dicit Mat. 16. c.* Super hanc petram ædif. ec. me. *id est* per me: *& hoc quantum ad duplex regimen ecclesiæ prædictū. Et sicut patet ex præcedentibus, primò agendum est de ædificio spirituali, quia primò describitur in præcedentibus ipsum templum circa cuius ædificium describitur triplex murus s. exterior, medius, & interior. Per exteriorem verò qui circundat omnia ædificia, intelligitur protectio seu custodia diuina omnia cōplectens. De quo muro dicitur Isa. 26. a.* Vrbs fortitudinis nostræ Siō, Saluator ponetur in ea murus, &c. *Per murum verò mediū intelligitur custodia seu protectio angelica quæ includitur sub diuina, vnde dicitur*

C *Psal. 124. a.* Montes in circumitu eius. *i. angeli, vt dicit gl. g. qui sunt in circumitu ecclesiæ per modum muri. Per murum interiorē qui est minoris ambitus, intelligitur protectio seu custodia humana, p̄ prælatos ecclesię, & eorū ministros, q̃ minoris efficaciæ est quàm angelica. De hoc autem muro contra malos prælatos dicitur suprà 13. a.* Non opposuistis vos murum pro domo *Israel. Intra muros istos est ingressus ex trib. partib. per quas intelligitur tres partes terræ habitabilis. Asia, Aphrica, & Europa, ex quib. ingressi sunt Ecclesiam multi per susceptionem fidei, & sacramentorum, & ingrediuntur de præsenti, & ingredientur de futuro. De istis verò trib. terræ partib. dicitur Ier. 22. g.* Terra terra, terra audi sermonem dñi. *de quib. trib. terræ partib. plures audierunt sermonem Apostolorum aliorumq; Christi discipulorum cum effectu credendi. Ex qualibet aūt parte trium partiū dictarum sunt tres portæ in trib. muris ex opposito se respicientes per quas significantur tres gradus vel status venientium ad fidem. s. incipientium, qui designantur per portam exteriorem siue primam: proficientium qui significantur per mediam vel secundam, perfectorū qui designantur per tertiam vel interiorem. De portis istis dicitur Psal. 86. a.* Diligit Dñs portas Sion super omnia taber. Iacob. *Per tabernacula Iacob intelligitur status vel gradus fideliū tēpore legis Mosaicæ, per portas Sion status vel gradus fidelium tempore legis Euāgelicæ, quæ dicitur lex amoris, lex aūt vetus, lex timoris. propter ꝙ portæ Sion bene dicuntur prædilectæ. In portis aūt exteriorib non sunt ędificia magna, sed quędā domunculę super eas ędificatę, vt suprà dictū est, per quod designatur, ꝙ status incipientiū est adhuc notabiliter imperfectus. In portis aūt medijs, & in interiorib. sunt ędificia pulchra ad designandum ꝙ proficientes, & perfecti, habent magnā perfectionem, perfecti iā actu proficientes in potentia actui propinqua: ad ꝙ designandū ad portas medias est ascensus per 7. gradus tantū ad interiores verò, seu tertias est ascēsus per octo gradus. Habet aūt quęlibet sex portarum vestibulum, porticum, duas frontes, & sex thalamos. Per vestibulū pręcedens porticum intelligitur gratia pręueniens, de qua dicitur Ps. 58. b.* Misericordia eius pręueniet me. *misericordia namq; Dei, & eius gratia sunt idem. Per porticum verò gratia subsequens, de qua dicitur Ps. 22. b.* Misericordia eius subsequetur me. *Vel aliter pōt dici, ꝙ per vestibulum, & porticum designatur voluntas bona, & operatio sancta, de quib. dicit Aug. super Io.m. Pręcedet velle, subsequetur perficere.* D *Per duas frontes, quæ sunt ad decorem, & fortitudinē portarū (propter quod factę sunt ad modum duarum turrellarum ex vtraq; parte cuiuslibet portę) designatur: patientia in aduersis, quæ stabilit hominē ne per impatiētiā frāgātur: et modestia in prosperis, q̃ tenet hominem ne per superbiam eleuetur. De istis duab. turrellis dicitur Ps. 121. b.* Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turrib. tuis. *nam per patientiam in aduersis, & per modestiam in prosperis acquiritur, & conseruatur abundantia omnium diuinorum beneficiorum in nobis. Per thalamos aūt, in quib. homines dormiunt, & quiescunt, intelligitur pax. vnde Ps. 4. b.* In pace in idipsum dormiā, & requiescā. *Est aūt duplex pax. s. interna, & fraterna, ideo dicuntur thalami esse hinc, & inde ex vtraque parte portę, & tres ex vna parte: quia pacem internam tria faciunt. Primum est conscientia munda, Eccl. 44. a.* Homines diuites in virtute pulchritudinis studium habentes pacificātes in domib. suis. E *i. in conscientijs proprijs. Secundum est amicitia diuina. Aug. lib. confessionum. Inquietum est domine cor meum, donec requiescat in te. Et Psal. 118.* Pax multa diligentib. legem tuam, *quę est lex diuini amoris. Tertium est sufficientia modesta, per quā aliquis est contentus his quę habet, & sic in se pacificatus, de quo potest exponi quod dicitur Matth. 5. a.* Beati pacifici, qm̄ filij Dei vocabuntur. *Tales .n. filij Dei quodammodo Deo assimilantur, qui non indigent aliquo extra se, sed est sibi sufficientissimus. Similiter ex altera parte portę sunt tres thalami, quia tria faciunt pacem fraternā Prima est humilitas vera: quę intantum pacifica est, ꝙ facit pacificè habitare cum suo contrario: & hoc est speciale in hac virtute: nam castus non habitat pacificè cum luxurioso, nec iustus cum iniquo: sed humilis habitat pacificè cum superbo, quia sicut superb. vult dominari: ita verè humilis subiici, & sic vterque habet quod quęrit, & per consequens quiescit. Ideo dicitur Psal. 119. a.* Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. *i. cū superbis, de quib. dicitur Pro. 113. b.* Inter superbos semper iurgia sunt *Secundum est ęquitas iusta, sine qua nulla societas potest esse pacifica, sicut patet de societate latronum, qui sunt aduersarij iusticię, nisi .n. inter se iustè diuiderēt spolia, statim inter eos oriretur discordia: ideò dicitur Isa. 32. d.* Erit opus iustitiæ pax. *Tertium est, taciturnitas debita quæ tenet os clausum, ne prorumpat in verba discordię seminatiua, vnde per oppositū dicitur, Ecclesiast. 28. b.* Susurro, & bilinguis maledictus, multos .n. turbauit pacem habentes. *De quolibet aūt dictorum thalamorum potest dici quod scribitur Deu. 33. b.* Amantissimus dñi habitauit cōfidenter in eo. *Quasi in thalamo morabitur tota die, qui .n. Deum verè diligit, in dictis thalamis iugiter commoratur. Post expositionem portarum procedendū est ad expositionem gazophylaciorum, quę supra describuntur esse* F *circa pauimentum orientale, & dicuntur esse 30. per quę designatur impletio. 10. pręceptorum temporibus tribus necessaria. s. tempore legis naturę, & tempore legis Mosaicę, & tempore legis Euangelicę. Denarius autem numerus multiplicatus per ternarium, consurgit in tricesimum. Et bene dicūtur gazophylacia a gaza, & phylaxe, quod est seruare: nam per impletionem decem pręceptorum conseruātur diuitiæ virtutum. Post expositionem gazophylaciorum sequitur expositio mensarum, quę supra dictę sunt octo: per quas designātur quatuor partes veteris testamenti, & quatuor noui, de quibus tanquā de mensis spiritualibus reficitur totus populus Christianus, secundum quod dicitur Deut. 9. a.* Non in solo pane viuit homo. sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei. *Quod autem vetus testamētum in quatuor partes diuidatur, dixi plenius in principio Gen. Diuiditur .n. in libros legales, historiales, prophetales, & sapientiales. Et consimiliter diuiditur nouum testamentum. Nam libris legalib. correspondent Euangelia, historialib. Actus Apostolorum, sapientialibus epistolę Pauli, & epistolę canonicę, prophetalib. aūt Apocalypsis. De qualibet autem dictarum mensarum potest dici quod scribitur Prou. 9.* Sapientia ædificauit sibi domū. excidit columnas septem, immolauit victimas suas, miscuit vinum & proposuit mensam suam. *Scriptura nāque sacra est mensa sapientiæ. Post expositionem mensarum sequitur expositio atrij interioris, in quo secundum Hebręos quatuor ponuntur. s. altare holocaustorum, gazophylacia sacerdotum hebdomadariorum, & gazophylacia cantorum similiter hebdomadariorum, & transitus aquarum a latere altaris. Et quoniam ędificatio ecclesiæ spiritualis non solum consistit in moribus, & refectione de mensa sacrę scripturę, sed etiam in sacramentis, ideò per altare holocaustorum intelligitur eucharistię sacramentum, in quo quotidie immolatur agnus qui tollit peccata, vnde dicit Aug. in lib. sñiarum Prosperi. Semel immolatus est Christus in semetipso, & tamen quotidie immolatur in sacramēto, inq̃tum per hoc sacramentū efficimur quotidie participes fructus dominicæ passionis, vnde, & in quadam dominicali oratione secreta dicitur. Quoties huius hostię commemoratio celebratur, opus nostræ redemptionis exercetur. De hoc autem altari dicitur Hebræorum 12. b.* Habemus altare de quo non

A habent edere potestatē hi qui tabernaculo deseruiunt .i.
ceremonias legis veteris obseruantes. Et quoniam eucharistiæ sacra
mentum cum diuinis laudibus est conficiendum, ideò propè altare
.s.in atrio interiori ponuntur gazophylacia sacerdotum hebdoma-
dariorum, & similiter cantorum, per quæ designantur merita
celebrantium, & eis ministrantiū. Per aquas verò egredientes de
templo, & transeuntes ad latus altaris significatur sacramentū bap
tismi, de quo dicitur Ioel.3.d. Fons egredietur de domo dñi,
& irrigabit torrentē spinarū. Dicuntur aūt aquæ istæ egredien
tes de templo per quod templum significantur duo principales no-
stræ fidei articuli, s.articulus sanctæ trinitatis, & articulus incar-
B nationis vt postea plenius dicetur: quia baptismus secundum com-
munem ecclesiæ formam confertur in nomine sanctæ trinitatis, secū
dum quod dicitur Mat.vl.d. Euntes docete omnes Gentes baptizan-
tes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritussancti. Et quia in primi
tiua ecclesia fuit collatus in nomine Christi, vt habetur in Actibus
Apostolorum in pluribus locis, quod est nomen, suppositi, in quo
vniuntur natura diuina, & humana. De duobus autem istis sacra-
mētis loquitur specialiter Ezechiel propheta: quia sunt speciali mo
do sacramenta nouæ legis inquātum Christus per se ea instituit, &
eis vsus fuit in seipso, & hoc patet de sacramento baptismi in qua
tuor Euangelijs quantum ad vtrunque.s.institutionem, & vsum, &
similiter de sacramento Eucharistiæ quantum ad eius institutionē.
Quantum aūt ad eius vsum non habetur in Euangelijs expressè, sed
hoc tenet communitas ecclesiæ quia dicitur Act.1.a. Cępit Iesus
facere, & docere, & ideo sicut prius baptizari voluit, & postea
C baptismum alijs imposuit, sic in cęna primò corpus suum, & sangui
nem sumpsit, & postea discipulis sumendum tradidit vnum dicit
Hiero.ad Lesbiam, Dominus Iesus ipse conuiua, & conuiuium, ipse
comedens, & qui comeditur, vnde versus. Rex sedet in cęna tur
ba cinctus duodena. Se tenet in manib. se edebat ipse cib. Per hoc
aūt duo sacramenta quæ principalia sunt alia intelliguntur. Post ex-
positionem atrij interioris procedēdum est ad expositionem templi.
Et quoniam ædificatio ecclesiæ spiritualis non solum consistit in mo
rib. & refectione per sacram scripturam, & sacramentis, sed etiam
in fidei articulis: ideò per templum significantur sequentia, quod di-
uiditur in tres partes.s.porticum, sanctum, & sanctumsanctorum.
Per porticum autem est ingressus ad alias partes, & ideò per ipsam
intelligitur articulus vnitatis diuinæ essentiæ, & articulus suæ pro
uidentiæ quantum ad præmiationem boni, & punitionem mali. Fi-
des.n.istorum articulorum semper fuit necessaria ad salutem, & est
prima ad aliorum credulitatem, vnde dicitur Heb. 11.a. Credere
.n.oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirenti-
bus se remunerator sit. Per sanctumsanctorum intelligitur arti
culus sanctę trinitatis secundum tres mansiones, vna super aliam
ibidem existentes. Licet autem non sit ibi superioritas nec inferiori
tas propriè, tamen Filius est a Patre, & Spiritussanctus ab vtroq;,
& secundum hoc dicit Hilarius q̧ autoritas est in patre, & subauto
ritas in filio. Per partem templi quæ dicitur sanctum intelligitur ar
ticulus incarnationis benedictæ, per quam tres naturæ in supposito
Filij sunt vnitæ.s.natura diuina anima rationalis, & caro Christi pu
rissima: quæ significatur per tres mansiones vna super aliam existen
tes. Diuina namque natura superior est ad animam, & anima ad
carnem. De istis verò duab. templi partib. potest accipi quod dicitur
Apoc.21.g. Et templum non vidi in ea.s.materiale: quia secū
dum istum vltimum exponendi modum per visionem Ezechielis nō
intelligitur aliqua ædificatio materialis, sed tantum spiritualis, ideò
sequitur ibidem. Dñs .n. Deus omnipotens, trinus in perso-
nis, templum eius est quantum ad sanctumsanctorum: & agnus
.i.Filius incarnatus quantum ad illam templi partem, quæ dicitur
sanctam. Per pilarios autem templi significantur miracula confir-
mantia fidem Christi, vnde dicitur Mar. vlt.d. Illi autem profe-
cti prædicauerunt vbique domino cooperante, & sermo
nem confirmante sequentibus signis. Per Cochleas verò qui
bus ascenditur sursum, possunt intelligi notitiæ creaturarum, quib.
ascendimus in cognitionem diuinorum, secundum quod dicitur ad
Ro.1.c. Inuisibilia ipsius.i.Dei a creatura mundi.i.ab homine per ea
quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus
eius, & diuinitas. Per appendicia vero circa templum existentia in
telliguntur omnia alia ad fidem pertinentia, eò q̧ ad prædictos arti-
culos annectuntur. Et quoniam fides informis mortua est, nisi fuerit
charitate formata. ideò ex vna parte templi ponitur ædificium au-
strale, ex qua parte prouenit æstus caloris: ideo ędificium australe
significat feruorem dilectionis. Ex altera vero parte ędificium aqui-
lonare, ex qua parte venit horror frigoris: propter quod ędificium
aquilonare significat donum timoris filialis. Timor.n.causatiuus est
infrigidationis, & tremoris, vt patet ad sensum. Dictum est autem
supra quod in his duob. ædificijs est habitatio sacerdotum, quia sa-
cerdotes esse debent in continuo timore, ne Deum offendant, & in
feruore dilectionis, vt ei deuote deseruiant. De istis ædificijs aquilo-
nari, & australi potest accipi id quod scribitur Can.4. d. Surge
aquilo, & veni auster. perfla hortum meum, & fluent aro
mata illius. Per spiritum.n.timoris, & dilectionis fluunt aromata

charismatum in horto ecclesiæ militantis. Per quatuor autem
la possunt intelligi quatuor virtutes cardinales, de quib. atrus
tur Psa.83.c. Melior est dies vna in atrijs suis super m
Nam commorari in exercitio virtutum cardinalium est optim
Per culinas verò seu coquinas possunt intelligi doctores sacrę
pturę deuoti, qui suis meditationib. decoquunt cibum sacræ sc
rę, vt alij possint inde refici, secundum illud Psalm.38. Conca
cor meum intra me, & in meditatione mea exardc
ignis. Istę verò coquinę sunt in atriolis situatę, quia doctores
eloquij debent prius in quatuor virtutibus cardinalibus esse ex
tati. Dicitur.n.1.Ethy. q̧ moralis prophetię non est conuenien
ditor ille qui est sequutor passionū, & multò minus conuenien
ditor theologiæ, & adhuc multò minus conueniens eius d
propter quod in sacrę scripturę doctoribus prçexigitur c
tium in virtutibus moralibus vnum dicit philo. 7. Physic. q̧
do fit anima sciens, & prudens, quia sedendo turbationes passi
& quiescendo ab impulsionibus earum, quod fit per virtutum
lium exercitium, acquiritur sanctorum noticia scripturarum.
expositionem templi, & ędificiorum circa ipsum dicendum est
significetur per sacerdotes in ipso ministrantes. Circa quos.5.su
perium descripta.s.eorum genus, habitus, modus, victus, & a
Circa primum dicitur quod sint filij Sadoch, qui interpretat
stus: & per hoc designatur q̧ ecclesię ministri debent esse per
tionem specialem filij Christi, qui dicitur antonomassicè iustu
45.b. Rorate cæli desuper, & nu. &c. vnde Ioannes Apostolu
sibi, & similibus dixit.1.canonicæ.3.a. Videte qualem ch
tem dedit nobis pater vt filij Dei nominemur, & si
Quantum ad secundum dicitur q̧ habeant vestes lineas per q
ministris ecclesiæ designatur mentis, & corporis puritas, &
tur. Qđ femoralia linea operiant turpitudinē carni
per quod significatur, q̧ in ministris ecclesię nihil turpitudin
dissolutionis in verbo, gestu vel facto debeat apparere vnde d
Exo.19. d. Sacerdotes qui accedunt ad me sanctifice
ne pcutiā eos. Dicitur ēt supra de sacerdotib. q̧ in alijs vest
nistrēt in tēplo, & alijs habitent cū populo, quod impletū vid
nouę legis sacerdotio. Quantum ad tertium dicitur quod sacer
comam non nutriant, sed attondentes tōdeant. per quod signifi
tonsura clericalis in ministris no.le. Quantum ad quartum ve
citur quod sacerdotes non comedant captum a bestia, nec per
tuum, per q̧ designatur quod ministri ecclesię non debent de r
vel alio illi to viuere. Item de sacerdotibus dicitur q̧ vinum
bant quādo ingressuri sunt templum, per quod intelligitur q̧ in
stris ecclesię esse debet sobrietas; & potissimè quando deben
brare, tunc.n.in eis requiritur non solum ieiunium ecclesię,
naturę. Quantum ad quintum dicitur, q̧ celebrent diuinum
& q̧ doceant populum, quod sit mundum, & immūdum, & q
bijs determinent quod sit tenendum. per quod designatur q̧ in
stris ecclesiæ debet eße deuotio ad debitè celebrandum diuina
crę scripturę cognitio ad docēdum populum quę sunt licita, c
illicita: & ad determinandum quę dubijs sint tenenda, ista
cognitio maior requiritur secundum quod aliquis in ecclesiæ
maiori constituitur, propter quod de ignorantibus dicitur H
b. Quia repulisti scientiam repellam te ne sacerdotio
garis mihi.

ADDITIO.

In mysticationem. vbi dicitur in Post. Per aquas verò
egredientes de templo.

De istis aquis egredientibus de templo plura ponuntur in
quę Post.prętermisit in exponendo: vt cum dicit. Mensus est
cubitos, & traduxit me per aquā vsq; ad talos. Rursumq; 10
sus est, & traduxit me per aquam vsq; ad genua, &c. quę o
est intelligendum superfluè fuiße dicta, vnde in gl. sub quolib
ticularium hic contentorum mysterium traditur, & ideò si q
his quę hic continentur, plenius vult informari, ad illum rec

NICOLAVS DE LYRA.

Postquam dictū est de spirituali ędificatione ecclesi
tū ad spirituale regimē seu statū clericalem, hic c
ter agitur de ędificio eodē prout spectat ad regime
rale seu statū laicalē. Circa q̧ tria sunt superius
pta.s.diuisio terrę, cōditio principis, & ciuitatis ędificiū. Ad
lectū istorū sciendū q̧ nulla cōmunitas populi pōt cōueniente
sine cōseruatione iusticię. Est aūt duplex iusticia, vt dicitur.
.s.cōmutatiua, & distributiua. Prima propria est inter pop
in emptionib. & venditionib. & alijs iustis cōmutationib.
iusticia loca habet in bonis mobilib. & ēt in bonis immobilib
tum aūt ad immobilia dictum est supra quod debet tribubus
uidi terra per æqualia per quod intelligitur qđ populi Christ
bent ad inuicē vti iustitia cōmutatiua, cuius mediū attēdit
dū æquiditatē quātitatis, vt habetur.5.eth. & hoc fit in boni
bilib. quando quilibet hereditate propria est cōtentus, & no
pit p violentiā seu fraudē de possessione alterius vnde dicitu
27. Maledictus qui trās fert terminos pximi sui, di
p

pu lus, Amen. Similiter in bonis mobilibus debet vti iustitia commutatiua populus Christianus, & quantũ ad hoc dicitur super. 45. d. Statera iusta & ephi iustũ: & beatus iustus erit vobis, &c. *De principibus autem dicitur, quòd sint contenti terminis suæ possessionis per quod intelligitur quod principes Christiani debent esse contenti suis reditibus, & nullo modo grauare populum exactionibus indebitis, vnde dicitur Deu. 17. d. de rege:* Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec habebit vxores plurimas, quæ alliciant animam eius, neque auri & argenti immensa pondera per grauamen. *Scilicet populi congregata propter quod de facientibus contrarium dicitur Isa. 1. f.* Principes tui infideles, socij furum omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, causa viduæ non ingredietur ad eos. *Principes igitur vtuntur iustitia commutatiua, quando sunt contenti proprijs reditibus, & simili terminis regni sui limitibus, ita quòd non vsurpent indebitè sibi aliorum regna in toto vel in parte. Iustitia verò distributiua propriè pertinet ad superiores qui sunt bonorum, & onerum debitorum subditis impositores, & hæc iustitia non attenditur secundum æqualitatem quantitatis, sed proportionis, vt quilibet honoretur plus vel minus sicut valet, & puniatur plus vel minus, sicut debet. Et de ista iustitia quantum ad sacerdotes qui sunt superiores in spiritualibus, iam dictum est quòd debent determinare dubia, & quòd teneatur eorum sententia per quam vna pars iustificatur, & alia condemnatur. Quantum ad principes autem dicitur in textu, quòd faciunt iudicium, & iustitia in populo per quod designatur, quod ad hoc tenentur principes Christiani plus quam principes tempore ve. te. quia totus ille status fuit figuralis respectu no. te. sicut dicitur. 1. ad Cor. 10. c.* Omnia in figura contingebant illis. *Figura autem defecit a perfectione illius cuius est figura propter quod principes Christiani debent esse multo perfectiores quam principes Iudæorum tempore ve. te. Circa tertium scilicet ædificium ciuitatis, patet ex fine libri Ezechielis, quod in quadro describitur. Per ciuitatem verò quæ dicitur ciuium vnitas intelligitur vnitas populi Christiani in fide, & sacramentis ecclesiæ vnde dicitur Eph. 4. b.* Vnus Deus, vna fides, vnum baptisma. *Per hoc autem quod in quadro describitur, significatur quod populus Christianus exerceri debet in quatuor virtutib. cardinalibus. Dicitur enim. 10. eth. quòd intentio legislatoris est ciues facere bonos seu virtuosos. In quolibet autem latere ciuitatis describuntur tres portæ, & a. 12. tribubus nominatæ, & ad. 4. orbis partes æqualiter respicientes, per quod intelligitur, quòd ad principem Christianum ad cuius officium spectat præesse communitati ciuium: omnes Christiani sibi subditi tam minores quam maiores ex qualibet parte regni sui liberum ad eum habeant accessum, tanquam ad conseruatorem, defensorem omnium. Et quoniam in hoc sunt Dei ministri, & eius vicarij, secundum quod dicitur Rom. 13. a.* Principes non sunt timori boni operis, sed mali, *& subditur:* Ministri enim Dei sunt in hoc ipsum seruientes. *Ideò subditur in fine libri.* Et nomen ciuitatis ex illo die dominus ibidem: *quia ciuitas non nominatur a vicario, sed a principali domino: & sic communitas populi Christiani denominatur a Christo. Circa verò prædicta, scilicet ædificium templi diuisionem terræ & ædificiũ ciuitatis descripti sunt multi numeri determinati cubitorum, & calamorum. de quibus probabiliter potest dici in generali, quòd per ipsos intelligitur certa quantitas meritorum secundum conditiones, & opera personarum: sed quoniam ista certa quantitas soli Deo nota est quantum ad omnia, alijs verò quantum ad aliqua quibus, & quantum sibi placuit reuelare, ideò circa expositionem dictorum numerorum in speciali, & particulari descendere nolui: sed hoc alijs relinquere, quibus reuelare voluerit ille: de quo dicitur Dan. 2. d. Ipse reuelat profunda & abscondita, & nouit in tenebris constituta, & lux cum eo est. Cui est laus, honor & gloria, &c.*

INCIPIT PROLOGVS SANCTI HIERONYMI IN DANIELEM PROPHETAM.

Danielem prophetam iuxta septuaginta interpretes, domini Saluatoris ecclesiæ non legunt vtentes Theodotionis editione, & hoc cur acciderit nescio. Siue enim quia sermo Chaldaicus est, & quibusdam proprietatibus a nostro eloquio discrepat: noluerunt. Lxx. interpretes easdem linguæ lineas in translatione seruare: siue sub nomine eorum ab alio nescio quo non satis Chaldæam linguam sciente editus est liber, siue aliud quid causæ extiterit ignorans, hoc vnum affirmare possum, quòd multum a veritate discordet, & recto iudicio repudiatus sit. Sciendum quippe Danielem maximè, & Esdram Hebraicis quidem literis, sed Chaldaico sermone conscriptos: & vnam Ieremiæ pericopem: Iob quoque cum Arabica lingua plurimam habere societatem. Denique & ego adolescentulus post Quintiliani, & Tullij lectionem, ac flores eius rhetoricos, cum me in linguæ huius pristinum reclusissem, & multo sudore multoque tempore vix cœpissem anhelantia stridentiaque verba resonare, & quasi per cryptam ambulans rarum desuper lumen aspicerem, impegi nouissimè in Danielem, & tanto tædio affectus sum, vt desperatione subita omnem laborem veterem voluerim contemnere. Verum adhortante me quodam Hebræo, & illud mihi sua lingua crebrius ingerente, † labor omnia improbus vincit: qui mihi videbar sciolus inter Hebræos, cœpi rursum discipulus esse Chaldaicus. Et vt uerum fatear, vsque in præsentem diem magis possum sermonem Chaldaicum legere & intelligere, quam sonare. Hæc idcirco refero, vt difficultatem vobis Danielis ostéderem, qui apud Hebræos nec Susannæ habet historiam, nec hymnum trium puerorum nec Belis draconisque fabulas, quas nos (quia toto orbe dispersę sunt) verum apposito easque iugulante subiecimus, ne videremur apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse. Audiui ego quemdam de præceptoribus Iudæorum, cum Susannæ derideret historiam, & Græco nescio quo eam diceret esse confictam illud opponere quod Origeni quoque Aphricanus opposuit: etymologias has: ἀπὸ τοῦ σχίνου σχίσαι ἀπὸ τοῦ πρίνου πρίσαι de Gręco sermone descendere. Cuius rei nos intelligentiam nostris hanc possumus dare, vt verbi gratia dicamus, de arbore ilice dixisse eum, ilico per eas, & a lentisco, in lentem te comminuat angelus: vel non lentè pereas aut lentus: idest, flexibilis ducaris ad mortem, siue aliud quid ad arboris nomen conueniens. Dein de tantum fuisse ocij tribus pueris cauillabatur, vt in camino æstuantis incendij metro luderent, & per ordinem ad laudem Dei elementa prouocarent omnia, aut quòd miraculum diuinæq; aspirationis indicium, vel draconem interfectum offa picis, vel sacerdotum Belis machinas deprehensas, quę magis prudentia solertis viri, quam prophetali essent spiritu perpetrata. † Cum verò Habacuc veniret, & de Iudæa in Chaldæam raptum discophorum lectitaret, † Dan. 41. g.

quæ-

A quærebat exemplum, vbi legissemus in toto veteri testamento quenquam sanctorum graui volasse corpore, & in puncto horę tanta terrarum spacia transisse. Cui cum quidam è nostris satis promptulus ad loquendum Ezechielem adduxisset in medium, & diceret eum de Chaldęa in Iudęam fuisse translatum, derisit hominem: & ex ipso volumine demonstrauit Ezechielem in spiritu se vidisse transpositum, denique & Apostolum nostrum, videlicet vt eruditum virum, & qui legem ab Hebræis didicisset, non fuisse ausum affirmare se raptum in corpore,
2.Cor.12.a. sed dixisse. † Siue in corpore, siue extra corpus nescio, Deus scit. His & talibus argumentis, apocryphas in libro ecclesiæ fabulas arguebat. Super qua re lectoris arbitrio iudicium derelinquens, illud admoneo, non haberi. Danielem apud Hebręos inter prophetas: sed inter eos qui hagiographa conscripser[unt]. In tres siquidem partes omnis ab eis scrip[tura] diuiditur, in legem, in prophetas, & in ha[gio]grapha, idest, in quinque, & octo, & in [un]decim libros, de quo non est huius temp[oris] disserere. Quæ autem ex hoc propheta, in contra hunc librum. Porphyrius objiciat[...] stes sunt. Methodius. Eusebius, & Apol[linar]is, qui multis versuum milibus eius ve[saniæ] respondentes, nescio an curioso lectori sa[tisfe]cerint. Vnde obsecro vos ô Paula, & E[usto]chium, fundatis pro me ad dominum [pre]ces, vt quandiu in hoc corpusculo sum, [scri]bam aliquid gratum uobis, utile ecclesiæ [di]gnum posteris. Præsentium quippe iu[dicijs] oblatrantium non satis moueor qui in utr[am]que partem aut amore labuntur aut odi[o].

Hierony. in procem. B Sciendum autem nullum prophetā tam apertè de Christo scripsisse vt iste, nam & tempus notauit aduentus, & reges per ordinem, & annos enumerat, & manifesta signa. Quæ quia Porphyrius vniuersa vidit completa, & transacta, negare non poterat veritate superatus in hanc prorupit, calumniam: vt quæ in consummatione mundi de Antichristo futura dicūtur, pro similitudine quadam gestorum sub Antiocho Epiphane impleta contendat. Sed eius impugnatio testimonium veritatis est. Tanta enim dictorum fides fuit vt propheta incredulis hominibus non videatur futura dixisse, sed præterita narrasse.

Danielem non iuxta. Lxx. interpretes, sed iuxta Theodotionem Christi legit ecclesia, qui post aduentum Christi incredulus fuit, licet eum quidam dicāt Hebionitam, qui altero genere Iudæos est, quia ex parte matris.

Susannæ autem, & Belis ac Draconis fabula non habetur in Hebræo, sed pars est ibi prophetiæ Habacuc filij Iehu de tribu Leui, sicut iuxta. Lxx. interpretes in titulo eiusdem Belis fabulæ ponitur. Homo quidam erat sacerdos nomine Daniel filius Abda, conuiua regis Babylonis. Danielem autem, & tres pueros de tribu Iuda fuisse
Hierony. in procem. scriptura testatur. Contra Danielem 12. librum scripsit Porphyrius, nolens eum ab ipso cuius inscriptus est nomine esse compositum, sed a quodam qui tempore Antiochi Epiphanis in Iudæa fuit, nec tam ventura dixisse,
C quam præterita narrasse. & quod vsque ad Antiochū dixerit veram historiam esse, si quid vltra opinatus fuerit mentitū esse, q̄a futura nescierit. Sed Eusebius Cæsariensis & Apolinaris, & Methodius sufficienter ei responderūt.

Hieron. In anno tertio regni Ioachim, qui & Eliachim, qui regnauit in Iudæa & Ierusalem annis 11. cui successit Ioachin filius suus cognomento Iechonias, qui tertio mense regni sui captus est a ducibus. Nabuchodonosor, & ductus est in Babylonem, cui successit patruus suus Sedechias filius Iosiæ, cuius anno 11. capta est Ierusal[em &] subuersa. Fuit autem Ioachim pater qui scribitur p[er] chim, & filius per chin. Inde in Matthæo, vbi min[us vi]detur vna generatio, vbi secunda thesseredecas inu[eni]tur desinere in Ioachim filio Iosiæ, & tertia incipit a Io[achin] filio Ioachim quod ignorans Porphyrius Matthæ[um] titur arguere falsitati.

Ioachim filius Iosię frater Sellum a Nabuchodo[nosor] captus est, & in Babylonem ductus, & cum eo Dan[iel, Mi]sael, Ananias, & Azarias, & ab eodem Nabuch. Ioa[chim] interfectus, & cadauer eius carnibus, & volucribu[s] datum est, & in eo impletum est illud propheticum[: Se]pultura asini sepelietur. Ipse est etiā Ioachim qui & [Ioa]chim. Quarto igitur regni eius anno Nabuch. cœ[pit re]gnare in Babylone, sicut legitur in Iere. propheta: V[erbum] quod factum est ad Ieremiam in anno quarto reg[ni Ioa]chim filij Iosiæ regis iuda. Ipse est primus annus N[abuch.] regis Babylonis Anno verò octauo regni Ioach[im] quarto Nabuch. idem Ioachim potestati Nabuch. [de]dit, & in eadem deditione tribus tantum annis pe[rseue]rans rebellis existens ab ipso Nabuchodonosor cap[tus] in Babylonem ductus, & interfectus est. Idcirco [...] in exordio Danielis prophetæ. Anno tertio regi[Ioa]chim regis Iuda ascendit Nabuch. in Ierusalem, &c.

Daniel interpretatur iudicium, siue quia in pre[sbyte]rorum iudicio sententiam diuinæ examinationis [...] buit, dum reperta eorum falsitate Susannam ab in[...] liberauit. Siue quia visiones, & somnia quibus per [...] la quædam ænigmata futura monstrabantur sagac[...] te discernens aperuit. Siue quidem & desideriorū [vir] appellatus est, quia panem desiderij non manducau[it, &] vinum concupiscentiæ non bibit. Hic de Christo, c[ete]rum manifestior prophetarum, in prophetia sua [...] sermone regna orbis pronunciauit, & tempus adu[entus] Christi manifestissima prædicatione annotauit.

Postilla Nicolai de Lyra super Danielem prophetam & primo eiusdem præfatio.

* Daniel autem dedit Deus intelligentiam omnium visionum. Dan. 1. *In verbo proposito tanguntur. 4. causæ li. Dan. quem præ manibus habemus, scilicet causa subiectiua, effectiua, finalis, & formalis. Ad cuius intellectum sciendum, quòd tres istarum causarū in idem concurrunt in tota sacra scriptura, & partialibus eius libris sub alia tamē ratione. Sicut enim in prophetia naturali corpus mobile est subiectum sub ratione absoluta, & in partialibus libris sub rationibus contractis vt in lib. de gene. corpus mobile ad formam, & in li. cæ. & mun. corpus mobile ad situm, & sic de alijs libris partialibus consequentur sic in tota sacra scriptura Deus sub ratione absoluta est subiectum vnde theologia dicitur quasi sermo de Deo: & sub contractis rationibus est subiectum in partibus sacræ scripturæ, vt in vet. testam. subiectum est, vt rex, creator, & gubernator, & in nouo vt humani generis redemptor, & glorificator: & sic procedendo magis contractè in partialibus libris vtriusque testamenti. Similiter Deus est causa effectiua sacræ scripturæ generaliter, quia tota sacra scriptura procedit per eius reuelationem, in libris [partia]libus est causa effectiua, vt reuelator notitiæ in quolibet li[bro spe]cialiter contentæ. Similiter est causa finalis totius sacræ [scriptu]ræ loquendo de vltimo fine, quia tota sacra scriptura ordinat[ur fina]liter ad supernaturalem beatitudinem consequendam, quæ [est] in Deo obiectiuè, & in partialibus libris sub contracta ratio[ne. Sic] tur in li. Danielis. Deus est causa subiectiua, effectiua, & [fi]* *sub rationibus contractis: quod notatur in verbo præassump[to] cum dicitur:* Dedit Deus. *quod ex principio clausulæ [...] Deus enim vt rex supereminens est hic subiectum, quia vt ex processu li. in eo declaratur supereminentia regni Dei, a[d] terrena, de quo dicitur Psal. 94. a.* Deus mag. do & rex n[...] *Et Psalm. 46. a.* Rex ma. su. omnem ter. *Est etiam ca[usa effe]ctiua in hoc li. prout reuelauit Danieli notitiam huius reg[ni]. quo potest accipi quod scribitur Sap. 10. c.* Ostendit il[li regnum] Dei: &c. *Est etiam Deus causa finalis cuius li. in quantum [...] participes huius regni, vnde dicitur Apoc. 5. c.* Fecisti n[os] nostro reg. & sa. &c. *Causa verò instrumentalis effectiu[a ...] tur in verbo proposito, cum dicitur Dan. infra 10. b.* Dan. v[ir desi]deriorum intellige verba quæ ego loquor ad te. *In* *

ex Daniel ea quæ scribit in hoc li. vnde infra. 12. cap. dicitur. Tu autem Daniel claude sermones tuos, & sig. li. &c. *Causa vero formalis huius li. tangitur cum dicitur :* Intelligentiam omnium visionum. *Circa quod sciendum, quòd duplex est forma libri, forma tractatus, & forma tractandi. Forma tractatus est diuisio eius libri, qui diuiditur secundum.* 10. *visiones, vt patebit prosequendo. Duæ verò historiæ quæ ponuntur in fine li. non sunt de eius veritate, quia nec apud Heb. habentur : Forma verò tractandi est modus agendi, qui in li. isto est visionum intellectio, quia visio non est prophetica nisi sit intellecta, & hoc siue sit in somno, siue in vigilia, sicut Pharao vidit spicas Gen.* 41 *a.* & Balthasar vidit manum scribentem in pariete: *Dan.* 5. *g. Ille dormiens, iste vigilās, neuter tamen fuit propheta: quia non intellexit visionem sed Ioseph fuit propheta quia intellexit visionem Pharaonis, & Daniel similiter via visionem Balthasar intellexit vnde dicitur Dan.* 10. *a.* Intelligentia opus est in visione, *Scilicet ad hoc quòd prophetica dicatur.*

Sciendum tamen, quod hęc visio dicitur triplex. s. imaginaria sensibilis intellectualis. Sensibilis visio est quando aliquid videtur exterius & intelligitur significatum ipsius, sicut Dan. vidit scriptum in pariete regis, mane thetel phares, *& intellexit Dan.* 5. *Imaginaria verò visio est, quando in virtute imaginatiua formātur imagines vi te diuina ad aliquid occultum significandum, sicut Dan. vidit 4. bestias ascendentes de mari significantes. 4. regna, & hoc intellexit Dan.* 7. *Visio verò intellectualis est quando sine aliquib. imaginibus seu figuris menti prophetæ veritas reuelatur, sicut Danieli cogitatio Nabuch. fuit reuelata, Dan.* 2. *d.* Tu rex cogitare cœpisti in stratu tuo quid esset futurum post hæc, &c. *Licet enim somnium Nabuchod. fuerit Danieli reuelatū visione imaginaria, quia somnium regis vidit somnio suo, vt infra dicetur, tamen cogitatio regis non potuit sic reuelari, sed sola visione intellectuali. Item talibus visionibus prædictis aliquando apparet aliqua persona docens, & sic frequenter legitur Gabriel Angelus apparuisse ad docendum Danielem, vt infra videbitur persequendo. Item visiones propheticæ aliquando fiunt in somno, aliquando in vigilia, sicut dictum fuit in primo li. Psal. diffusius de propheticis visionib. propter quod plura circa visiones huiusmodi alias a me dicta in prin. huius li. ad præsens omitto, quia posita sunt in prin. li. Psal. vbi melius habent locum: cū sit primus liber prophetalis secundum latinos doctores. Et vtroque modo. s. in vigilia, & somno factæ sunt visiones Danieli, vt iā in parte patet ex prædictis, & magis in sequentibus apparebit, & ideò merito dicitur in verbo præassumpt.* Danieli autem dedit Deus intelligentiam omnium visionum. *Propter quod in eo fuit impletum quod dominus dicit Hoseæ.* 12. *c. Ego visionem multiplicaui scilicet in Daniele, cui dedi intelligentiam omnis visionis propheticæ modo prædicto, & tandem a Deo data est sibi visio clara diuinæ essentiæ in patria ad quam nos perducat qui cum patre, & Spiritusancto viuit, & regnat in sæcula sæculorum.*

CAP. I.

Anno tertio. Occiso Iosia a Pharaone Nechao. populus Ioachaz filium eius regem statuit, quē Pharao vinctum duxit in Aegyptum imposita multa: & pro eo Eliachim fratrem eius verso nomine Ioachim in regnum promouit Regum. & Paral. testatur historia. Huius tertio anno venit Nabuch. & abduxit eum, & in loco eius Sechiam posuit, de quo dictum est: *In Babylonem duceris & non videbis eam.* Viduus enim fuit oculis a Nabuchodonosor.

Patri Ioachim per m. Ioachim (qui & Iechonias dictus est) successit regnum.

✻ Theodor. Quod regum meminerat, Daniel initio meminerit propheticus scha rae indicatur. Ita enim alii quoque prophetas fecisse competimus. *Visio, inquā vidit Isaias filius Amos in diebus Oziæ, & Ioatham, & Achaz, & Ezechiæ regum Iuda:* Ieremias, & Ezechiel, a & ij omnes prophetæ, vt plurimum hoc proœmio vsi sunt. Et hoc igitur ad coarguendam Iudæorum iniquitatem, & Danielem vera prophetam ostendendum satis est.

a *[ut] tradidit dominus, &c.* ✻ Theod Docet Dei per mia, pp populi, & regis scelera, tū vrbem captam, tum sacrorum vasorum partem in hostium potestatem concessisse adiecit: *Dedit dominus, &c.* ne quis suspicaretur proprijs viribus vsum Nabuch. vrbem Deo dicatam superasse omnesque intelligant propterea quod Deus eam gratiam quæ ciuitatem primum custodiebat ademerit, idcirco subiectam hostibus fuisse, & his nos admonet, se hominibus inferre supplicia instrumentis ad hoc idoneis vti.

✻ Aug. Nechao rex Aegypti cū exercitu copioso post tres menses ex quo Iosias occisus est, Ierusalem reuertitur vnde inconsulto ordinatus rex Ioachaz Iosiæ filius inuentus Ioachim fratre suo in loco eius constituto, catenis, vinctus in Aegyptum secum trahebatur. Sed mortuo Nechaone tertio anno Ioachim regis Iudæ, qui hucusque Nechaoni adhæserat Nabuchodonosor rex Babylonis per exercitum Ierusalem velut Aegypti coloniam obsidebat. Cui se Ioachim sponte tradens, datis obsidibus Daniele Anania, Azaria, Misaele, & parte vasorum templi domini, adhuc in regno suo relinquitur donec grauissimæ seruitutis onere depressus ad Aegyptiorū regem diuertens, misso rursum de Babylone exercitu, cōprehensus & tractus, priusquam ad vrbem veniret, in campo Babylonis, vndecimo anno regni sui interficitur, &c.

lib. 2. de mirab. sacri scri ptu. c. 2. 9

Incipit Propheta Daniel.

CAP. I.

¶ Ex quo cœpit tributum reddere, in vndecimo captiuatus est Nabuchodonosor. a ¶ Fi lij Iosiæ, cuius tertiodecimo anno cœpit prophetare Ieremias, sub quo & Olda mulier prophetatur.

Anno tertio regni Ioachim regis Iuda, venit Nabuchodonosor rex Babylonis in Ierusalem, & obsedit eam. Et tradidit dominus in manu eius Ioachim regem 1

a ¶ Cuius voluntate factum est, non viribus hostium scilicet Nabuchodonosor. & a iorum.

Et

Postilla venerabilis patris fratris Nicolai de Lyra super Danielem Prophetam.

CAP. I.

Anno tertio. Liber Danielis diuiditur in tres partes, in partem proœmialem, & partem executiuā siue principalem, in principio secundi capituli. In anno secundo, *& partem incidentalem, in prin.* 13. *ca.* Et erat vir. *Circa primū describitur sapiētia collata diuinitus autori huius libri. s. Daniel, vbi sic proceditur quia primo præmittuntur quædā ad sapientiā disponentia, secundò describitur collata ei sapientia, ibi:* pueris autem. *Tertio ponuntur quædam ad hoc sequentia, ibi.* fuit autē. *Prima adhuc in tres secundum quod in Dan. describuntur tria ad sapientiam disponentia, primum est humilitas status, secundum nobilitas ortus, ibi:* Et ait rex Asphanez. *tertium sobrietas victus, ibi:* Proposuit autem Dan. *Circa primum notandum quod dicitur Prou.* 11. *a.* Vbi humilitas, ibi & sapientia: *ideò dominus qui præuiderat Danielem diuina sapientia decorari, permisit eum prius humiliari, quia cum esset de semine regio, vt dicetur infra permisit tamen eum captiuari per regem Babylonis qui venit contra Ierusalē, & spoliauit eam, & hoc est quod dicitur Anno ter. Et patet vsque ibi.* Et partem vasorum domus Dei. *Ex quo patet, quod ille Nabuchod. fecit reuerentiam Deo cœli qui colebatur in Ierusalem, quia non abstulit inde omnia vasa ministerij, sed aliqua reliquit ad cultum Dei, Item quia illa quæ asportauit, non applicauit humanis*

MORALITER.

† 1 *Anno tertio.* sequitur: *Et ait rex.* Per istum regem designatur Christus de quo scribitur in cap. seq. Rex regum, &c. potest significari Christus de quo scribitur Apocal. 11. c. quod habet in femore suo scriptum: *rex regum, &c.* Per Asphanez præpositum eunuchorum significatur bonus episcopus qui præpositus est ecclesiæ ministrorum, & hoc sonat nomine episcopi, quia dicitur ab *epi* quod est super, & *scopos* intentio, quasi super alios intendens ipsi verò præcipitur

a *Et partem vasorum.* * Theod. Cur nam cum homines peccarint, sancta vasa Deo dedicata impijs hominib. tradita sunt? Hinc non Iudæis tantum sed etiam ipsis barbaris allata est vtilitas. Primum enim docti sunt Iudæi eiusmodi esse diuinam naturam, quæ nulla re prorsus indigeat, accipit autem quæ ab hominib. offeruntur, vt illos gratos esse doceat, & sui colendi, & gratiæ referēdæ offerat occasionem. Docet rursum Iudæos a Babylonijs nihil differre: ęquè enim atque illi impiè agunt. Babylonij autem dum vasa illa in honore habuerunt, neque ad humanos vsus ea adhibuere, nihil malorū experti sunt. At vbi Balthasar illis in conuiuio vti ausus est, statim debitas pœnas luit, suoque supplicio oēs docuit, quanta esset illorum vasorū vis: Deumque ipsum non inuitū suis rebus priuatum fuisse, sed volentem propter ingentia populi scelera ea tradidisse. Hoc itidem de arca olim fecit. Hieron. Si enim cunctos reuoluas philosophorum libros, necesse est vt in eis reperias aliquam partem vasorū domus Dei, quæ intelligenda sunt, dogmata veritatis: vt apud Platonem, fabricatorem mundi Deū, apud Zenem Stoicorum principem, inferos & immortales & vnum bonum honestatem. Sed quia mendacium gunt veritati, non oīa vasa, sed partē habere memorā

b *Sennaar in do.* Vbi campus Duran, vbi turris quam ab oriente mo rant pedes suo que ad cœlum ficare conati vnde a confusi linguarū locus bylon, i. conf dicitur: Giga enim turrim re satagebant, tem mōti app tes quam Deu struxit: vnde dicta est Babylon, idest confusio.

c *Et vasa.* Aliquam reuerentiam Deo exhibuit, cui sa in loco religionis suę posuit, & non omnia aspor

d *Et de.* Hinc arbitrantur Hebræi Danielem, & suos fuisse eunuchos, secundū quod Isaias dicit Ezec *De semine tuo tollent, & facient eunuchos in domo* [illegible]. Si au de semine regio fuerunt, constat quia de semine D sed fortasse non cohęret quod sequitur, & Tyranno pueros, in quibus nulla esset macula, quia si essent e chizati nullæ eis grates, si nulla in eis macula.

† Arphaxat. 1. Reg. 4.

Iudæ[a], & partem vasorum domus Dei: & asportauit ea in (Ecclesiæ.)

a Fœtor dent[illegible], vel mendacium. Duran quidam fluuius est[illegible], iuxta quem gigantes turrim Babel fecerunt. b Animas, sententias veras: quas hæretici habent. c Diabolus vel philosophus, vel hæreticus. d Mundum, conuenticula hæreticorum.

terram Sennaar, in domum Dei sui, & vasa tulit in domum

a Idoli. Hæresis. b Nabuchodonosor. c Hieron. equorum domitor.

thesauri Dei sui. Et ait rex † Asphanez præposito eunucho- 1 2

a Idest.

rum suorum, vt introduceret de filijs Israel, et de semine 3

NICOLAVS DE LYRA.

* *manis vsibus, sicut fecit Balthasar nepos suus, propter quod fuit punitus a domino, vt dicetur infra 5. cap. sed posuit ea in loco sacro secundum suam æstimationem, s. in templo Dei sui, & hoc est quod dicitur hic:* Et aspor. ea in. *i. in Babyloniam quæ primò vocata est Sennaar, & postea dicta est Babylonia, a turre ibi ædificata a filijs Noe, vt habetur Gen. 11. b. In domum Dei sui, &c & patet. Circa istam partem tria sunt hic dubia. Primò quis fuerit iste Nabuch. quia plures legūtur fuisse sic nominati. Secūdò quis iste Ioachim eadem ratione. Tertiò quare Nabuch. venit contra eum in prælium. Ad primum dicendum, quòd iste Nabuch. fuit magnus: & dicitur a magnitudine operum, quia regnum Chaldæorum quod ante ipsum erat paruum, valde ampliauit, & monarchiam fecit. Sic Karolus magnus dicitur sic a magnitudine operum, quia primus de regibus Francorum adeptus est. Romanum imperium. Dicitur autem in aliquibus historijs, quòd Nabuch. iste primò vocatus est hoc nomine, & hoc ab euentu, quia quando de nouo fuit natus, fuit in syluam proiectus, & dimissus: sed ex diuina ordinatione venit capra syluestris puerum lactās: quia scri*

Psal. 11

C *ptum est in Psal.* Custodiens paruu. dominus. *Bubo etiam aduolauit super arborem iuxta puerum, quem leprosus per nemus transiens vidit, & cœpit admirari: quia illa auis parum apparet de die. propter quod diligentius attendens vidit capram lactantem puerum sub arbore quem, assumens nutriri fecit, & eum Nabuch. ab euentu vocauit. Nabucho. enim bubo dicitur in illa lingua, Chodo: capra, nosor: leprosus. Et patet quòd non fuit ille Nabuchodo. sub quo historia Iudith dicitur fuisse, quia ille fuit post istum per magnum tempus, & communiter dicitur, quòd fuit filius Cyri. quia historia Iudith fuit post reditum captiuitatis Babylonicæ, vt patet ibidem.*

Ad secundum dicendum, quòd iste Ioacim fuit filius Iosiæ regis Iuda, qui captiuato fratre eius Ioachaz per regem Aegypti, ab eodem rege Aegypti constitutus est rex Iudæ mutato nomine ipsius qui prius Eliachim vocabatur, vt patet 4. Reg. 23. & regnauit iste 5. annis, cui successit filius eius Ioachin per N. scriptus in fine. & vterque captus est a Nabuch. rege Babylonis, & eodem anno, vt videbitur. Propter quod dubium est de quo scriptura hic loquatur, sed patet solutio in Hebræo, quia primus scribitur per Coph, & Men: quibus in Latino respondet, C. & M. secundus scribitur per Caph, & Nun. quibus in latino respondet Ch. & n. iste autem Ioacim de quo loquitur hic Daniel, scribitur in Hebręo per Coph, & Men, & apud nos debet scribi per C. & M. Ex quo patet, quòd iste Ioacim fuit filius Iosiæ. Secundò hoc patet, quia secundus Ioachin qui fuit nepos Iosiæ, regnauit solum per tres menses vt habetur 4. Reg. 24. De isto autem Ioacim dicitur hic: Anno tertio Ioacim. *Sed istud dictum videtur repugnare prędictis, quia prædictum est quod Ioachim filius Iosiæ regnauit. 11. annis: hic autem captus dicitur tertio anno regni sui. Ad quod dicendum, quòd non accipitur hic tertius annus regni Ioacim absolutè, sed ab illo tempore quo cœperat esse tributarius regi Babylonis, & iste fuit vndecimus annus regni sui. Ad tertium dicendum, quod causa huius belli habuit initium a tempore Ezechiæ regis Iuda, quando ostendit omnia secreta domus suæ nuntijs regis Babylonis, & tunc prædixit ei Isaias vt habetur Isa. 39. c.* dies venient in quibus thesauri domus tuæ portabu in Babylonem, & de filijs tuis erunt eunuchi in aula Babylonis. *Quod tempore Ioacim filij Iosię impletum est. enim Aegypti constituerat eum regem amoto fratre eius Ioa vt visum est; & ideo fauebat regni Aegypti contra Nabuch. Babylonis, qui habebat bellum contra regem Aegypti: propter rex Babylonis venit contra Ioacim, & fecit eum tributarium sibi iurauit contra regem Aegypti. Iste tamen Ioachim tertio post rebellans a rege Babylonis captus est, vt dictum est, & va deportata, & pueri de semine regio sunt ducti in Babylonem, interfectus est iste Ioacim, & proiectum est cadauer eius extra Ierusalem, & impletum est quod de eo dixerat Ier. 22. e. Sep asini sepelietur, & cōstitutus est filius eius Ioachin per N. sc rex Iudæ per regem Babylonis, qui post tres menses misso ex contra eum, tradidit se cum matre, & multis alijs consilio Ier & hoc propriè dicitur transmigratio Babylonis: & iste ductus Babylonem, & incarceratus 37. annis vsque ad regnum Euil dach, qui eum annouit de carcere, & fecit sibi commensalem, tur 4. Reg. vlt. Sic igitur patet tertium, s. causa belli regis Nab contra Ioachin regem Iudæ: Sed hęc causa accipitur ex parte debellantis eum. Causa autem ex parte Dei fuit, quia reges Iu populus erant pessimi, & idololatrię dediti, vt habetur 4. Reg. Paral. Propter quod dominus permittebāt eos talia facere: vn Aegypti, & rex Babylonis mouerunt bellum contra eos suc*

1 Et ait rex. *Hic ponitur secundum disponens Danielem a nam sapientiam, s. nobilitas ortus, qui secundum quod dicit B 2. de consol. Nobilitas generis est quædam laus proueniens de probitate parentum, & ideo vt ipse dicit ibidem: In nobili neris hoc bonum est, quia per ipsam quædam necessitas ipsius bus imponitur: ne a maiorum suorum probitate degenerent, autem bene morigerati sunt dispositi ad sapientiam, quia seda sionibus fit anima sciens, & prudens, vt dicitur 7. Phys. P quod hic introducitur nobilitas Danielis, qui nobilis existens re, nobilior fuit moribus: & ideo dicitur hic inter nobiles p edoctus, & nutritus, & nomine regio decoratus, quia imposit ei nomen Balthasar, quod est regium, vt patebit infra 5. cap. igitur quod dicitur hic:* Et ait rex. *scilicet, Nabuchodonosor.*

2 Asphanez præpo. *idest, magistro seruientium in domo Antiquitus enim illi qui in domo regia seruiebant ad interio mus castrabantur propter securitatem a mulieribus, vt dicun qui. Alij verò dicunt, quòd dicebātur eunuchi, propter castita morum honestatem, quod verius videtur. Homines enim inh non permittebantur seruire in domibus regum, & inde est, q uitores generaliter dicti sunt postea eunuchi: vnde in actibus stolorum 8. vocatur eunuchus ille vir qui erat super Gazas Aethiopum, sequitur.*

3 Vt introduceret de filijs. *Et pro idest, quia volebat in aula sua aliquos de semine Dauid.*

MORALITER.

pitur a rege regum idest, Iesu Christo, vt introducat in ecclesiam pueros non sensu, sed malitia. †

a *iqui.* Non videntur abscissi qui sine macula sunt, quidam n. eunuchizantur aut vi aut infirmitate. Quidam autem se castrant pro cœlesti curia vel patria, & hi non nisi sola voluntate. & hi sunt sine macula.

✱ Theodoretus. Hoc regis superbiam declarat, quod non solum alios captiuos sibi ministros asciscere voluit: sed etiam eos qui è regio genere essent oriundi. Attamen hic perficitur quod Esaias Ezechiæ regi prædixerat. Isa. 39.

b *t doceret eos literas.* scilicet liberales artes & linguā Chaldæorum, quæ quadam proprietate distat à Hebræa, licet Abraham inde venerit. Nullo arbitratur linguam Hebræorū esse Chaldeam: quia Abraham de Chaldæis: sed quomodo hanc linguam quā norant, docerentur? forte secūdum quandam opinionem Abrahā Chaldæam, & Hebreo linguam habuit. Et in tantum eos charos habuit, qđ eundem cibum, eundem potum quem sibi eis præparari præcipiebat.

c *Et constituit ei rex annonam.* ✱ Theodo. Hic nos edocet regis munificentiam, qui nón vt bello captis, vilia quædam & qualia seruos decent præbuit alimenta, sed eos regia mensa frui iussit: ac paulò post suam Daniel & socio rum continentiam, philosophiamque declarat, non gloriæ cupiditate id faciens, sed vtilitatem persequentibus vtilitis doctrina proposita. Licet autem illius intueri modestiam. Cum enim supra dixerit electos è stirpe regia iuuenes formosos & decoros, & hic personarum nomina posuerit, tribus Iudæ simpliciter mentionem fecit & etiam cognationem occultauit.

d *Et imposuit.* Quos diabolus captiuat alio nomine vocat: iustum, vocat iniustum, castum incastum & huiusmodi. Sic Pharao Ioseph. Noluit. n. in terra captiuitatis eos habere vocabula Iudææ, vnde: *Quomodo cantabimus canticū domini in terra alie a.* Dñs autem in bonū mutabat antiqua nomina, & ex rebus imponit virtutū vocabula, vt Abrā, & Sarai, quos vocauit Abrahā & Saram Et in euangelio dñs Simoni, Petri nomen imposuit. Simon. n. obediens dictus est: sed postea in fide Christi confirmatus est, & ad passiones tolerādas: Et filios Zebedei, nō Boanerges, vt quidā putant, sed Benerahan, idest filios tonitrui appellauit.

D

Psal. 136. a
Gen. 17. a
Ibidem b
Ioan. 1. f
Marc. 3. b
† Ingeniosos & intelligentes.

✱ Theodoretus. Et hoc domini ius apud quosdam est in more, q seruos emētes eorum mutant nomina, vt nominis mutatione seruitutem agnoscant. Sic demptis hic Hebraicis nominibus, Chaldaica illis eunuchus imposuit, siquidem & rex iusserat, vt Chaldeorū linguam iuuenes illi perciperent.

E

e *Proposuit autem Daniel in corde, &c.* Qui de mensa regis non vult comedere ne polluatur: si sapientiam atque doctrinam Aegyptiorū sciret esse peccatum: nunquam didicisset: dicit aūt, vt non sequatur, sed ut iudicet atq; conuincat. Si. n. quis imperitus huius artis, aduersus mathematicos scribat, aut expers philosophiæ, cōtra philosophos agat, quis etiam ridendus, uel ridendo non rideat: Hac ergo intentione discunt pueri Chaldaicā doctrinam, qua Moyses Aegyptiorum sapientiam.

†37. dist c. legimus §. econtra. & cap. qui de mensa. Discere Aegyptiorum scientiam.

F

✱ Theodoretus. Pij homines Deum non in vno loco quærant, sed quocunque peruenerint eodem illum cultu venerantur, & cùm rebus aduersis affliguntur. Ingens aūt hoc loco licet nobis reperire miraculum. Pueri apud Iudeos educati doctique Deum in certo loco colendum deinde externam regionem incolentes, seruire compulsi, iuuenili ætate, patriam, pietatem retinere student. Et quia uidebant Babylonios idolorum imploratione obsonia inquinantes, conculcata regij conuiuij uoluptate, sup-

---

¶ Dauid. ¶ Nobilium. a¶ Mentis vel corporis.
regio & † tyrannorū, pueros, in quibus nulla esset macula, 1
a Proprie verba ponit ¶ Quod plus est. 2
decoros forma, & eruditos omni sapiētia, † cautos sciētia 3
a¶ Disciplina est ordinata morum cognitio, b¶ His insigniti digni sunt regio aspectu. 4
& doctos disciplina, et q possent stare ī palacio regis, vt do 5
b a¶ Syram:, quia vna est cum Chaldæa lingua. 6
ceret eos literas & linguam Chaldæorum. Et constituit eis 7
c a¶ Refectionem. ¶ Propriis b¶ Non de qu lib t, sed 8
rex annonā per singulos dies de cibis suis, & de vino vnde 9
a¶ Anticipatio: quia iam dicit eos enutritos: & dicturus est quomodo nutriti sunt. 10
b ¶ Et quia præcepit ergo factum est.
bibebat ipse. Et enutriti trib. annis postea steterunt in cō-
a¶ Pueros. b¶ Fuerunt enim alii multi. c¶ Iudicium vel iudicat me Deus.
spectu regis. Fuerunt ergo inter eos de filijs Iudæ, Daniel, 11
Ananias, Misael, & Azarias. Et imposuit eis præpositus 12
d a¶ Hieron. idest capillus capitis b¶ Idest gratia domini. 13
eunuchorum nomina, Danieli, Balthasar: Ananiæ, Si-
a¶ Decor meus. b¶ populus Di. c¶ Idest qui scit risus vel de gaudio.
d¶ Auxilium domini. e¶ Seruiens taceo. f¶ Constituit ei rex annonam per singulos dies &c proposuit autem Da &c.
drach: Misaeli, Misach: & Azariæ, Abdenago. † Propo- 14
e a¶ Non dictis, intentio enim præualet verbis. b ¶ Contra legem.
c¶ Q... obsonio vel crapula.
suit autem Daniel in corde suo ne pollueretur de mensa

NICOLAVS DE LYRA.

1 *tyranno.* i. *nobilium, qui virtute armorum erant magnifi*cati. *Et faciebat Nabuchodonosor ad magnificentiā suam & memoriam suæ victoriæ, quòd tales nobiles captiuauerat. Sequitur.*

2 *pueros, in quibus.* i. *defectus membrorum, vnde & in lege dicitur Animal sine macula, & immolatitium, quod non est cecum aut claudum & huiusmodi, non propter pulchritudinem pellis. Et ex hoc patet, quòd Dan, & socij eius non dicuntur hic eunuchi, quia fuisse castrati per abscißionem membrorum genitalium, vt arbitrantur aliqui Iudæi quia non fuißent sine defectu membrorum, nec pulchri aspectus: quia taliter castrati sunt communiter male gratiosi etiam in facie.*

3 *Decoros forma. Propter pulchritudinē coloris & aspectus, vnde in Hebræo dicitur:* Bonæ uisionis.

4 *Eru. omni sap. quantum ad philosophiam naturalem.*

5 *Cautos scientia. Quantum ad scientiam, rationalem, cuiusmodi est grammatica, logica, rhetorica.*

6 *Doctos disciplina. Quantum ad philosophiam moralem, seu quantum ad disciplinam morum.*

7 *Et qui possent stare. idest ministrare.*

8 *In palatio regis. Hoc dicit quantū ad robur corporis & agilitatem membrorum.*

9 Vt doceret eos literas & ling. &c. *Volebat enim Nabuchodonosor habere in palatio suo aliquos de qualibet lingua, qui cum lingua materna scirent linguam Chaldaicam, vt possent sibi interpretari & legere literas omnium Gentium. Patet etiam ex hoc quòd Philo Iudæus deceptus fuit, credens eandem linguam esse Chaldaicā & Hebraicam. Quod credebat ex hoc quòd Abraham fuit oriūdus de Chaldæa: quòd non valet, quia non est inconueniens, imò multum probabile Abraham plures linguas sciuisse, sequitur.*

Philo Iudeus deceptus.

10 Et constituit eis rex annorum, &c. *Vt ex bona nutritione essent magis gratiosi & apti in corpore & in mente: quia bona dispositio corporis bene facit ad bonam dispositionem mentis, quantū est de se: & maximè quando cum hoc est bona disciplina, sicut fuit in istis iuuenibus, vt patet in litera.*

11 Fuerunt ergo inter eos. *idest inter iuuenes electos de diuersis nationibus.*

12 De filiis Iudæ Daniel, &c.

13 Et imposuit eis præpositus eunuch. nomina. *Quia nomina Hebraica erant Babylonijs abominabilia & male nota, quod est inconueniens in illis qui stabant in palatio regis.*

14 Proposuit autem. *Hic ponitur tertium disponens Danielem ad*

MORALITER.

1 *quibus.* idest sine infamiæ nota.

2 *Decoros forma.* Per honestam conseruationem.

3 *Eruditos &c.* idest cognitione diuinorum.

4 *Cautos scientia.* idest cognitione humanorum.

5 *Doctos disciplina.* idest qui consueuerunt obedire mandatis superiorum.

6 *Et qui possent stare in palacio regis.* i. in ecclesia militante ad seruiendum ibidē regi Christo: & cum dicitur. *Et qui possent stare.* Hic accipitur & pro idest: quia tales sunt ad ministrandum in ecclesia Dei. Et tales assumere debent, & promouere ecclesiæ prælati. Sequitur postea.

MORA-

supplicant, regiorum ciborum expertes esse. Sequitur autem voluntates eorum diuina cura, & simul atque diuina persequi instituerunt, statim diuino fouentur auxilio. Hoc item Ioseph vsu venisse comperimus, &c. Hinc docemur credentium neminem vnquam a Deo neglectum & derelictum fuisse.

Gen. 39.

Eccles. 2. *Interrogate*, inquit aliis, *generationes quæ fuerunt ante vos, quis sperauit in Domino, & confusus est?*

Hieron. a *Dedit autem Deus.* Qui pro peccato maiorum ductus est in captiuitatem, virtutum suarum recipit mercedē. Proposuit enim in corde suo ne pollueretur de mēsa regis, & viles cibos præposuerat regis epulis ideo gratiam in conspectu principis, a Deo promeruit. Vnde datur intelligi, si quando diliguntur sancti ab infidelibus, non eorū bonitatis esse, sed Dei misericordiæ.

b *Timeo ego D. minū meum regem, &c.* ✻ Theod. Non bonus eunuchi metus erat. Homo enim qui spiritualem gratiā non gustarat, opinatus solo sumptuoso rum ciborū alimento corpora nutriri atq; florescere, veritus est ne cum illi opiparè alerentur, hi parcè victitarent, in eorum vultu discrimē aliquod appareret & subire suppliciū cogeretur.

C Similiter quia Pilatus plus Cæsarem timuit quā Deū, pœnas gehennales meruit, prius manus suas abluit dicēs. *Mundus ego sum à sanguine iusti huius, vos videritis.* Et iterum. *An nescis quia potestatem habeo dimittere te?*

Matt. 27. c
Ioan. 19. b

---

regij, neq; de uino potus eius, & rogauit prępositū eunu-
a chorū ne contaminaretur. Dedit autem Deus gratiam Da- 1
nieli, & misericordiā in conspectu principis eunuchorū.
b Et ait princeps eunuchorum ad Danielem: Timeo ego do-
minum meum regem, qui cōstituit uobis cibum & potū,
qui si uiderit uultus uestros macilētiores prę cęteris adole-
scentib. coęuis uestris, cōdemnabitis caput meū regi. Et 2
dixit Daniel ad Malassar, quē constituerat princeps eunu-
c chorū super Danielem, Ananiā, Misaelem & Azariā, Tēta 3
nos obsecro seruos tuos diebus decem, & dentur nobis le- 4
gumina ad uescendum, & aqua ad bibēdum, & cōtēplare
uultus nostros, & uultus puerorū qui uescuntur cibo re-
gio: & sicut uideris, sic facias cū seruis tuis. Qui audito ser-
mone huiuscemodi, tentauit eos diebus decē. Post dies au- 5 6
tem decem apparuerunt uultus eorum meliores & corpu- 7
lētiores prę omnibus pueris qui uescebantur cibo regio. 8
d Porrò Malassar tollebat cibaria & uinum potus eorū, da- 9 10
e batq; eis legumina. Pueris autem his dedit Deus scientiā 11

(Interlinear: ¶ Ideo. — a¶ Ne cogeretur eum contaminari cibis alienigenarum. b¶ Danieli dico sicut & Ioseph, qui magis pro alienis peccatis capti, i. e. priuati sunt: Ioseph pro fratrum peccato: Daniel pro populo Ierusalem. — ¶ Ideo. a¶ Quamuis precaris, sed: Timeo. — a¶ Regio vel sentibus cibo. — a Quibus debetis sicut ætate, & corpore & pulchritudine comparari. b¶ Reum capitis me facietis. — a¶ Quia eunuchorum princeps non acquieuit, non tamen dissidit, animum precibus inuadit, pulsat vt aperiatur ei. b¶ Ex hoc potest facere quod petitur. — a¶ Ideo poterat facere quod petebatur. b¶ Caute ambit, beneuolentiam quærit. — a¶ Quæ lex nostra non prohibet. ¶ Post hæc. — a¶ Compara, ne habitis, si videris nos æque corpulentos & pulchros, concede nobis legumina. — a¶ Quo panis sanabat qui de cœlo descendit. b¶ Dei re. c¶ Pinguedine. — ¶ Visu. a¶ Ne cuius hoc perciperet. — ¶ De cœlestibus.)

Coæuis. Ideo coęuis apposuit. Solent enim iuniores ... ioribus pulchriores esse.

c *Tenta nos.* ✻ Theod. Fide in Deū validius nihil ... præcipuè ex his verbis Danielis percipi potest. Nā ... crediderit fore, vt ope diuina subleuaretur, & delic...

inde alimenta quæ illis præbebātur accipiens, pro ... eis concupita semina suppeditabat.

e *Pueris autem dedit, &c.* ✻ Theod. Non Chaldæorū institutio intelligentes eos fecit, & omni sapie... buit, verum diuina gratia, intelligentia & sapiētiæ ... ni scientia impertiti, præstantiores omnibus visi ...

NICOLAVS DE LYRA.

ad sapientiam. s. sobrietas victus. secundum quod dicitur Ecclesiast. 2. a. Proposui a vino abstrahere carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam. *Sic fecit iste Daniel cum socijs suis, & hoc est quod dicitur hic:* Proposuit autem Daniel in corde suo ne pollueretur de mensa regis. *Hoc est de cibis eius. Erat .n. consuetudo antiquorum quod de immolatis idolis ponebatur aliqua portio in mensa magnorum, sic similiter ibi erant aliqua lege Moysi prohibita, sicut carnes porcinæ & huiusmodi. Similiter erant ibi aliqua prohibita Iudæis ex traditionibus paternis, sicut modo prohibitum est eis bibere vinum pressum a Christianis, licet in lege non sit eis prohibitum. Et quia a talibus voluit abstinere Daniel ne pollueretur, aliqua peccata contra prædicta faciendo, ideo uoluit abstinere à cibis & pótibus regijs, Hoc modo fecit Iudith quandiu fuit cum Holoferne, nolens comedere de cibis eius: sed tantum de his quæ secum attulerat, ut habetur Iudith. 12. Sequitur.*

1 Dedit autem Deus Da. gratiam & mise. in cōspe. principis eunuchorum *Quasi dicat. Licet princeps eunuchorum multū diligeret Danielem, tamen noluit acquiescere, timens ne in corpore detrimentū pateretur, & per consequens præpositus puniretur a rege tanquam agens contra mādatum eius, & patet litera, sequitur.*

2 Et dixit Daniel ad Malassar, &c. *Quod enim nō potuit impetrare a maiori, quærit impetrare a minori, qui erat constitutus ad ministrandum eis necessaria specialiter.*

3 Tenta nos obsecro ser. tuos diebus decem. *Conueniens spacium probationi petit, quia nec nimis longum, ut de facili possit illud impetrare, nec nimis breue, i. a quod possit veritas ap...*

4 Et dentur nobis le. &c. *Ista nunquam fuerunt prohibita Iudæis, nec ante legem, nec sub lege paternis traditionibus, & ... eis debet oblatio de talibus, & ideo poterant vti talibus sine ... suspicione peccati, Propter hoc dicit Apost. ad Ro. 14. a. Qui infirmus est, olus manducet. Et non loquitur ibi de infirmitate corporis, sed de infirmitate conscientiæ illorum, qui timebant ... comedendo idololatrica vt ibidem patet. Sequitur.*

5 Post dies autem &c *Idest, magis viuidi in colore.*

6 Et corpulen. *Idest magis carnosi.*

7 Præ omnibus pue. qui vesc. cibo regio. *Hoc ... est diuina virtute propter iuuenum deuotionem.*

8 Porrò Malassar tolle ciba. *Idest occultè portab... familia sua: ne ab aliquo perciperetur & puniretur.*

9 Pueris. *Hæc est secunda pars principalis huius ca. in... ta multiplici dispositione ad sapientiam, vt visum est, hic ... ter ponitur eminentia sapientiæ collata Danieli & socijs ... mò quantum ad intelligentiam seu sapientiæ habitum, se... tum ad eloquentiam seu experimentum, ibi:* Completis ... *hic in duas: quia primo ostenditur, sapientia collata om... raliter, secundò Danieli specialiter, ibi.* Danieli autem ... *tur primò sic: pueris his idest Danieli & socijs suis.*

10 Dedit Deus scien. &c. *Ex hoc patet quod non ... scientiam per humanam inuestigationem, & doctrinam ... per diuinam infusionem: & dicit.*

11 Scientiam. *Quo ad speculabilia.*

MORALITER.

† 9 *Pueris autem his dedit Deus scientiam, &c.* Quia mundis & honestis & abstinētibus, cibis carnalibus & delicatis, dat Deus sacræ scripturæ noticiam. Isa. 28. c. *Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditū.* Et respondetur *Ablactatos a lacte, auulsos ab vberibus.*

a ...ieli autem, &c. * ...odoretus. A ...o quæ sibi diui... ...reuelabantur ...dat, nõ in som... ...ntum, sed etiã ...ns; & poterat ...aliis ostendere ...rpretari. Hinc ...docemur au... ...omnium ire... Deum nullã ...rationem ha... ...sed pietatem ...ac religio... ...dium requi... ...qua in iuuene ...ta, multis cũ ...naioribus an... ...it. Hoc idem ...Ioseph, & Sa... ...factũ cõ... ...us.

b ...que eis loqu... ...c. * Theodo...

...Non tantum Amalasar, verum ipse quoque rex ...mediocrẽ percepit vtilitatem, dum comperit ipsos ...bus aliis pulchritudine & magnitudine corporis ...ntiores, sapientia verò & prudentia animi ac ver... ...eloquentia peritiores. Neque simpliciter facta ...one, sed adhibitis interrogationibus experientiam ...eritatis magistram. Tum didicit esse Iudæos alijs omni...

Interlinear glosses: De terrenis. a Vel discendo. b Discenda vel docenda. c Extra alios, quia quod alii in plantasmate, huic mentis oculis aspiciebat.

a & disciplinã in omni librõ & sapiẽtiã. Danieli aũt intelli-

Glosses: a Aenigmatum ...ubus futura monstrantur. b Triennii, secundum præceptum regis.

gentiam omnium visionum & somniorũ. Completis ita-

Gloss: Pueri.

que diebus post quos rex dixerat, vt introducerent, intro

Gloss: a Arphaz, alias Asfaxat.

duxit eos præpositus eunuchorum in cõspectu Nabucho

Gloss: Tentando eorum sapientiam.

b donosor. Cumq; eis loquutus fuisset rex, nõ sunt inuenti

Glosses: a In sapientia. b Pueris. c Quos panis vitæ & fons sapientiæ pascebat & docebat.

tales de vniuersis, vt Daniel, Ananias, Misael, & Azarias.

Glosses: Ideo. a Q...eruntur. b Q...Merito stant in conspectu regis, quia omne verba &c. c De diuinis.

Et steterunt in conspectu regis: Et omne uerbũ sapiẽntiæ

Gloss: a De mundanis

& intellectus quod sciscitatus est ab eis rex, inuenit in eis

Glosses: Ab aris. a Magi sunt qui ...singulis philosophantur.

c decuplũ sup cunctos ariolos & magos qui erãt in vniuer-

Glosses: a In Chaldæa in honore. In sequentibus enim tertio anno Cyri regis visionem vidisse dicitur, defuncto enim Dario cum Cyro fuit

d so regno eius. Fuit autem Daniel usque ad annum primũ

e Cyri regis.

omnibus nationib. D sapientiores.

c Ariolos, &c. Alij sophistas & Philosophos non iuxta hãc Philosophiam & sophisticam disciplinam quã Græci pollicentur, sed doctrinam Gentis Barbaræ, qua vsque hodie Chaldæi Philosophantur.

d Fuit autem. Dicendum est in sequentibus quomodo vsq; ad primum annum Cyri hoc fuisse dicatur postea tertio anno eiusdem, &, primo Darij fuisse E legatur.

e Fuit autem Daniel. * Theodoretus. Non sine causa hoc adiecit, sed quia voluit omnis prophetiæ tempus indicare. Nos enim & prophetiæ suæ principium edocuit, & finem addidit, vt regum qui intercessere annos recensentes omne prophetiæ tempus ediscamus. Adhæc nobis ostendit vt captiuos à Cyro dimissos conspexit, & præsentem vitam tribulum suorum libertate consolatus est.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Disciplinam. *Quo ad moralia.*

2 Omni. *Discendo.*

3 Sapientia. *Discenda vel exponenda.*

4 Danieli. *Hic cõsequenter ostẽditur quid collatũ sit Danieli in ...pec., & hoc est quod dicit:* Danieli aũt dedit. *supple Deus.*

5 Intelligen. *occultorum quantum ad ea quæ in vigilia videntur, ...endum Balthasar vidit manum scribentem, quod Daniel intellexit: habetur infra 5.c. Per hoc etiam intelligitur cognitio illorum quæ videntur auersis sensibus, vt in raptu, & extasi, & consimi... ...orum notitiam non habuit Daniel.*

6 Somniorum. *Quantum ad ea quæ videntur in somno, sicut ...fra quod intellexit somnium Nabuchodonosor de statua magna, & lapide ipsam conterente. 2.c. Et somnium eius de arbore magna, & vigili sancto præcipiente eam incidi. 4.c. Vtrum autem talis ...tia occultorũ fuerit collata ipsi Danieli per aliquẽ habitũ ...est dubium. Et dicunt aliqui quod sic, quia non est du... ...od scientia data sibi & alys fuit habitus, & eadem ratione ...de ista intelligẽtia occultorum, quæ fuit data specialiter ipsi ...quia vtrumque eodem modo dicitur hic datum à Deo, nisi quod ...it datum generaliter tribus, aliud specialiter vni tantum. ...Ethic. dicit philosophus, quòd in anima non sunt nisi tria, po... ...passiones, & habitus. Talis autem intelligentia occultorum ...pest dici potentia, quia inesset omnibus. Nec passio: quia passio... ...riè dictæ sunt in parte sensitiua, quia non põt esse talis intelli... ...Passiones aũt large dictæ, sicut intelligere & velle sunt actus ...sunt & sic nõ diceretur aliquis propheta quando dormit: er... ...ur quod talis intelligentia sit habitus. Et confirmatur ratio, ...Daniel propositis sibi somnijs: vel alys occultis statim intellige... ...nõ videtur esse nisi habentis habitum. Alij dicunt cõtrariũ: ...quod non est per aliquod lumen habituale impressum menti ...sed per quandam illustrationem ad modum passionis tran... ...quod probant ex dicto Greg. in prologo super Ezech. vbi dicitur quod spiritus prophetiæ aliquando prophetis deest: nec semper eo... ...praesto est: habitus autem inest semper: quia est qualitas ...mobilis. Ad hoc etiam inducitur illud. 4. Reg. 3. de Eliseo: ...potuit dare responsum regi, nisi prius vocato psalte.* Et cũ cane... psaltes: factus est spiritus dñi super eũ, &c. *quia per ...diuinæ laudis quã psaltes canebat excitata est mens Eli... ...deuotionem: & sic mens eius fuit disposita ad recipiendũ diuinam illustrationem. Considerandũ, quod licet lumen propheticum non ...habitus secundum istam opinionem: est tamen gratia gratis data: ...gratia miraculorum: de qua certum est quod non dicit aliqd ...in ipso homine, sed diuinam assistentiam ad agenda miracu... ...ad reces hominis & à tali gratia aliquis dicitur propheta. Per ...patet solutio ad argumenta quæ sunt pro alia opinione. Si quis ...vult tenere aliam opinionem, potest de facili soluere istas au... ...inductas: quia duo requiruntur in cognitione actuali, s. lumẽ ...intellectus agentis, & species rei cognoscibilis, sicut patet in cognitione naturali intellectus, in qua requiritur lumen intellectus agẽtis & species abstracta a phantasmatibus. Põt igitur dici quod lumen propheticũ est aliquid permanens per modũ habitus, datũ tamen a Deo. Ad hoc tamen quod propheta per hoc lumen actualiter aliquid supernaturale cognoscat, requiritur cum ipso speciei accepto per aliquam visionem imaginariã in se vel in alio, vel etiã aliquo alio modo, sicut est in cognitione prophetica sine tali visione imaginaria, quia tunc talis species intelligibilis fit immediatè à Deo in intellectu prophetæ. Et quantũ ad hoc dicit Greg. quod spiritus prophetiæ aliquando deest prophetis, quia nõ semper habent talem speciem, sed oportet qđ de nouo fiat in prophetante actu: & per hoc patet illud de Eliseo.*

7 Completis. *Hic ostenditur sapientia collata Danieli, & socijs eius quantum ad experimentum & eloquentiam, cũ dicitur,* Completis itaque. *id est, trium annorum.*

8 Post quos, &c. *desi, conspectu suo scilicet, vt ibi probarentur, vnde sequitur postea.*

9 Cumque eis, &c. *Tentando in diuersis quæstionibus sapientiam eorum.*

10 Non sunt, &c. *Qui edocti fuerant cum eis: sequitur.*

11 Et om. *Respectu diuinorum.*

12 Et intel. *Respectu humanorũ. Vel aliter intellectus dicitur quãtum ad apprehensionẽ bonã: Sapientia, quantũ ad iudiciũ certum.*

13 Quod scis. *Hic accipitur numerus determinatus pro indeterminato. i. multò plus.*

14 Super cun. *Isti sunt qui vaticinantur de occultis per sacrificia in aris idolorum immolata.*

15 Et ma. *Isti sunt astrologi qui per constellationes indicant de futuris & occultis, vnde & illi qui visa stella venerunt adorare Christum dicti sunt magi, vt habetur Matt. 2.*

16 Qui erant. *Quia tales artes diuinãdi tũc vigebant in Chaldæa.*

17 Fuit autem. *Hæc est vltima pars in qua ponuntur quædam cõsequentia ad sapientiam collatam Danieli, quæ sunt honor & gloria ipsius Danielis in regno Chaldæorum, & Persarum: vnde dicitur* Vltima pars *Sap. 8. c.* Propter hanc, *s. sapientiam.* habebo claritatem ad turbas, & honorem apud seniores: iuuenis & acutus inueniar in iudicio: & in conspectu potentiũ admirabilis ero, & facies principũ admirabunt me. *Hæc autem omnia fuerunt in Daniele propter sapientiã a Deo sibi collatam: & hoc est quod dicitur hic.* Fuit aũt Daniel in honore, *scilicet, & gloria in Chaldæa, Mædia & Perside: vt patebit ex libri prosequutione à tempore Nabuchodonosor magni vsque ad tempus Cyri: qui destruxit regnum Chaldæorum: propter hoc sequitur.*

18 Vsque ad annum primum Cyri regis. *Ex hoc patet defectus illorum qui exponunt literam istam de tempore vitæ Danielis sic exponentes:* Fuit autem Daniel vsque ad annum primũ Cyri regis. *i. tantum vixit, & non plus: quia decima visio Danielis facta est sibi anno tertio Cyri: vt habetur infra. 10. cap. Ex quo patet quod terminus vitæ Danielis non potest accipi pro primo anno Cyri, ideò expone vt prius.*

* CAP.

CAP. II.

A a IN anno secundo. Si post tres annos pueri ingressi a sunt in conspectu regis: quomodo secū b do anno hæc somniasse nunc dicitur? Hoc[b] ita solum Hebræi. Secundus annus hic dicitur: quo omnibus Barbaris Gentibus imperauit Assyriis, & Aegyptijs, Moabitis, & reliquis nationib. non tantum Iudæis & Thadæis, vnde Iosephus. Post annum

Hieron. Quæstio.

Iosephus li. 10. antiq. c. 12.

CAP. II.

¶In anno autem Sedechiæ, &c. ¶Postquam subdidit sibi exteras Gentes. a¶Non sibi sed Danieli & captiuis Dei.

IN anno secūdo regni Nabuchodonosor uidit 1 2

a¶Moraliter, quia carnalis non potest sui iacere spiritualia

Nabuchodonosor somnium, & conterritus 3

a¶Vt per eius inquisitionem virtus Dei ostenderetur, & sancti eius aliquantulum refrigerentur.

est spiritus eius, & somnium effugit ab eo. Præcepit ergo 4 5

seruientes inde habeant solatium. Sic & Pharao meruerunt, sed Ioseph & Daniel digni fuerunt, qui pretatione omnibus præferrentur.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

1 * IN anno secundo, &c. *Hic ponitur secunda pars principalis huius libri, in qua intendit auctor exponere potentiā regni Christi per comparationem ad regnum mundi vel diaboli, & hoc per decem visiones hic consequenter positas. Et diuiditur in duas partes, quia primò* B *ponuntur quinque visiones ad primum aduentum Christi principaliter pertinentes. Secundo, aliæ quinque pertinentes ad secundum aduentum Christi principaliter pertinentes, licet tam in istis quam in illis fiat aliquando mentio de vtroque. Secunda incipit ca. 7.* Anno primo Balthasar. *Prima diuiditur in quinque partes secundum quinque visiones. Prima visio est de lapide abscisso sine manibus, statuam grandem conterente: In qua figurata est Christi conceptio diabolum conterentis. Secunda de angelo, filio Dei assimilato in fornacem descendente. In qua figurata est natiuitas Christi nostram pœnalitatem descendentis. Tertia de vigili sancto clamante præcisionem arboris. In qua figurata est prædicatio Christi vitia rescindentis. Quarta de manu scribentis in pariete terminationem regni Balthasar: In qua figurata est passio Christi regnum diaboli exterminantis, & chirographum decreti cruci affligentis. Quinta de inclusione Danielis in lacum, & liberatione eius per angelum. In qua figurata est resurrectio Christi infernum spoliantis. Partes patebunt in quinque capitulis per ordinem sequentibus. Circa primum aduertendum, quòd dum causa effectiua principalis huius visionis est Spiritussanctus. Causa impetratiua est oratio Danielis, & sociorum eius. Causa finalis est, vt Dei potentia panderetur, & Daniel exaltaretur, & rex superbus humiliaretur. Causa autem materialis est continentia huius visionis quæ ostendit discursum mundi per quatuor regna principalia sibi succedentia vsque ad tempus Christi omnia regna terrena sibi subiugātis. Causa autem formalis est diuisio huius cap. Notandū quod in qualibet visione ponuntur hæ quatuor causæ vt positæ sunt in ista: quia qualibet visio est quasi quidam specialis tractatus, ergo* C *circa causam formalem huius causæ, ostenditur primò reuelatio, secundò inquisitio visi ibi:* Præcepit ergo rex. *Tertiò reseratio mysterij, ibi.* Tunc Daniel. *Quartò magnificatio Dei, ibi.* Tunc rex Nabuchodonosor. *Circa primum cōsiderandum est, quis fuit iste Nabuchodonosor, quia enim dicitur hic.* In anno secundo. *Ideò dicunt aliqui quòd fuit Nabuchodonosor iunior, & filius magni Nabuchodonosor, & quòd regnauit ante fratrem suum Euilmerodach immediatè post patrem, & hoc ex ordinatione patris, propter malitiam Euilmerodach qui erat primogenitus. Magnus enim Nabuchodonosor iam regnauerat per 7. annos integrè quando Daniel de Iudæa in Babylonem fuit ductus, & iterum per tres annos fuit Daniel nutritus & edoctus antequam ei præsentaretur; vt visum est capit. præced. Cum ergo in hoc ca. dicatur quòd Daniel vt alijs sapientior exposuit somnium Nabuchodonosor, & cum dicatur quòd hoc somnium vidit secundo anno regni sui. ideò concludunt quòd non potest intelligi de magno Nabuchodonosor, propter quod dicunt alium fuisse Nabuchodonosor filium prædicti, qui Nabuchodonosor secundus regnauit post patrem, & secundo anno regni eius facta sunt ista quæ hic narrantur. Sed Hebræi & Berosus historiographus Chaldæorum (quibus magis credendum est) dicunt Euilmerodach immediatè regnasse post patrem, & hoc est quod dicit quædam glos. quæ incipit. Non filius, quæ habetur infrà suprà principium. 5. c. Hoc etiam videtur per dictum Ierem. 27. a. vbi ponitur verbum domini dicentis sic.* Dedi regi Babylonis terras istas, *sequitur.* Et seruient ei, & filio eius, & filio filij eius. *Et nō ponūtur plures. Certum aūt secundū oēs, quod Euilmerodach fuit filius Nabuchodonosor magni, & Balthasar erat filius filij sui. s. Euilmerodach & non videtur quod fuerit ibi alius intermedius qui vocatus fuerit Nabuchodonosor. Historiographi tamen aliqui ponunt duos filios inter Euilmerodach & Balthasar. s. Regusar & Labozardach. Sed quia auctoritas ... miæ videtur discordare & Annales Hebræorum, posset dici quod duo sunt idem in numero cum Euilmerodach & Balthasar ... que eorum fuit binomius, ita Euilmerodach alio nomine ... Regusar, & Balthasar Labozardach. Item expositio illorum ... cunt: quod iste Nabuchodonosor de quo hic agitur fuit filius ... Nabuchodon. & regnauit post mortē eius, includit cōtrad... secundū eos illa visio quæ ponitur seq. ca. exponitur de mag... chodonosor, qui versus est in amentiam, & eiectus ab hom... ann. Et ibi dicitur quòd Daniel fuit familiaris ei & collega, C... simus in referando occulta & secreta diuina. In hoc autem ... qđ per expositionē huius somnij Daniel fuit primò cognitus ... tæ sapientiæ, & à rege primo promotus, & socijs eius ad su... nē, ergo istud factū nō potuit esse post mortē magni Nabu... Et ideò dicēdū quod iste Nabuchodonosor qui hoc somniū ... magnus Nabuchodonosor. Et quòd dicitur hic.* In anno secū... *nō accipitur annus secūdus regni sui simpliciter, quando f... rex Chaldæorū, sed accipitur annus secūdus regni sui post ... ctus est monarcha quia multa regna acquisiuit, et potissime ... annū subiectionis Aegyptiorum, vnde & Iosephus, dicit ... Nabuchodonos. 10. lib. anti. Iudaica. Post vnū annū Aegy... ptiuitatis vidit Nabuchodonosor somniū. Hoc etiam appa... sionem istam vbi significatus est per caput aureū: in quo d... regnum eius primum inter quatuor regna maxima. Hoc ... quod dicitur.* In anno secundo, &c. *Idest, monarchiæ.*

2 Nabuchodonosor. &c. *Specialis enim Dei prouidēti... principes magnos, inquantū ab eis depēdet respublica, & ... qua ostenduntur eis magis quàm alijs quibuscunque, sicut ... fames futura & abundantia, fuit tamen eius visio exposi... seph sicut visio Nabuchodonosor per Danielem.*

3 Et conterritus. *Ex insolita visione.*

4 Et somniauerunt. *Obliuio enim causatur ex motio... rū. Propter hoc. n. pueri & multū senes sunt immemores, ... philosophum in libro de memoria, & remi. Terror autem ... gnā humorū cōmotionem, & ideò causauit somnij obliuio... etiā factum est ex diuina ordinatione, vt occasione huius ... vocaretur Daniel ad Dei gloriam & populi Israelitici re... per ipsius Danielis sublimationem, sicut patebit inf. e. cap.*

5 Præcepit ergo. *Hęc est secūda pars ī qua describitur ... visionis. Et diuiditur in duas, quia primò coniectores voc... cundo interrogantur, ibi.* Qui cū venis. *Circa primum ... dum, quòd homines antiquitus multum innitebātur auguriis ...*

MORALITER.

† 1 *In anno secundo regni, &c.* Secundum sensum literalem per statuam quam vidit, significata fuerunt quatuor regna populum Israel affligentia successiuè. Secundum vero sensum mysticum per ipsam significari potest Antichristus, qui populum Dei grauius cæteris est afflicturus. Ad hoc autem faciendum vtetur Antichristus quatuor inter cætera. Primum est rerum opulentia, quæ per aurū significatur: ideò caput huius statuę dicitur de auro optimo. Secundum, est verborum eloquentia quæ ... argentum significatur. Prouer. 10. cap. *Argentum ... lingua iusti.* Propter quod huius statuæ pectus, & ... dicuntur esse de argento. Tertium, est simulatio ... dulentia, quæ per æs significatur, eo quòd æs esse ... aurum & non est, ideo huius statuæ venter & fe... cuntur de ære. Quartum est armorum violent... benè per ferrū significatur, eò quòd ferrū domat ... propter quod huius statuæ dicuntur tibiæ ferr... hoc autem quod dicitur.

a *Magi.* Conſuetudo aūt & ſermo communis, magos p[ro] maleficis accipit. Magi qui de ſingulis philoſophantur.
A
b *Chaldæi.* Chaldęi Philoſophi Chaldęorum mathematici ſcilicet, quia hanc artem etiam reges & principes illius gentis omnes faciunt, vnde & in natiuitate domini primortum eius notauerunt, & Bethleem venientes puerum adorauerunt.

c *et malefici.* Qui veneficiis vtuntur & ſanguine: & ſæpe contingũt corpora mortuorum.

d *Ignoro quid viderim.* Theodoretus. Cùm diuina prouidentia vellet ab aliquo propheta ſomnium patefieri regi,
B
vt inde bonas ac ſalutes acciperet admonitiones, ſomnium ademit recordationem. Et quemadmodum Dei prouidentia perſpicua fuit, ita piis omnibus cognita eſt etiã eorum inſania. Quomodo enim nõ extremæ dementiæ eſt ex iis quærere ſomnij recordationem.

f *Dic ſomnium, &c.* ✻ Theodoretus. Quod petierunt rei conſentaneum erat, ſed eorum promiſſum arrogant: neque enim humani ingenij erat quæ diuinitus reuelata fuerant, abſq; ulle auxilio ſupernæ virtutis interpretari. Et Syriacè loquuti ſunt Chaldæi, vt qui ex diuerſis nationibus coacti, propriã ſinguli linguam haberent, cõmuniter Syriorũ lingua vterentur.
D

a¶ Ab aris. ¶ Alii incantores qui verbis agunt. ¶ Aſtrologici ideſt, mathematici.

a rex vt cõuocarētur ārioli & magi, & Chaldęi & malefici, 1
b
a¶ Non ſederunt, quia audire parati.
c vt indicarēt regi ſomnia ſua. Qui cùm veniſſent, ſtetērunt 2
a¶ Vmbram & quaſi auram & veſtigia ſomnij retinebat, vt aliis referentibus, poſſet quæ viderat remiſci, neque a mentientibus decipi. 3
corã rege, & dixit ad eos rex: Vidi ſomniūm, & mente con- 4
d fuſus ignoro quid viderim. Reſponderuntq́; Chaldæi regi 5 6
e
f Syriacè: Rex in ſempiternũ viue. Dic ſomniũ ſeruis tuis, & 7 8
interpretationem eius indicabimus. Et reſpondēs rex; ait 9
¶ Somnium vel viſio. ¶ Prius.
Chaldęis: Sermo receſſit à me. Niſi indicaueritis mihi ſõ- 10 11
a¶ Poſt. b¶ Interpretationem, quid ſcilicet portendat. 12
nium ēt cõiecturam eius, † peribitis vos: & domus veſtræ 13
g
a¶ Confiſcatæ ſcilicet de fiſco erunt. b¶ Si non terret pœna, alliciant præmia.
† publicabūntur. Sī autē ſomnium & cõiecturam eius nar 14
a¶ In præſenti. b¶ In futuro. c¶ Inter vicinos, & amicos.
raueritis, prēmiā & dōna & honōrem multũ accipietis à
me. Somniũ igitur, & interpretationem eius indicat mihi.
a ¶ Iterum beneuolentia alliciunt eum.
Reſponderunt ſecundò, atque dixerunt: Rēx ſomniũ dicat ſeruis ſuis et interpretationē eius īdicabimus. Reſpõdit 15
a¶ Spatium vitæ. b¶ Ambage verborum. 16
h rex et ait. Certè noui, quia tēpūs rēdimitis, ſciētes ꝙ à me 17
18

g *Peribitis.* Minatur pœnam, propoſuit præmia: vt ſi potuerunt ſomnium dicere, cuius non poterat recordari, credat etiam ſomnij expoſitionem: aliter interpretatio eorum non habeat fidem.

✻ Theodoretus. Hęc non ſolum regis temeritatem ac feritatem, ſed etiam ſummam ſtultitiam indicant. Extremæ enim dementiæ eſt opinari vel comminatione malorum, vel bonorum pollicitatione maiorem in Chaldæis cognitionem ingeneratũ iri. Seruitutē inquit illi fatemur, verũ ēt humani ingenii vires nouimus, &c.
E

e *Reſponderuntque.* Hucuſque Hebraicè: ab hinc vſque ad viſionem tertij anni regis Balthaſar quam Daniel vidit in ipſis Hebraicis quidem literis, ſed lingua ſcripſit Chaldaica, quam Syriacam vocant.

f Dic

h *Certè noui quia tempus, &c.* ✻ Theodoretus. Horum verborum procax quidem & inſana eſt efflagitatio: ſed accuſatio admodum vera. *Vultis* inquit, *præcipere, &c.*

☞ Non

NICOLAVS DE LYRA.

ſicut patet de Pharaone Gen. 40. & de miniſtris eius incarceratis cũ Ioſeph Gen. 40. c. & infra de iſto rege. 4. cap. propter quod fuit ſollicitus de inquiſitione ſomnij, ſecundum quod dicitur hic. Præcepit autem, &c. *qui in hoſtijs de animalibus immolatis diuinant.*

1 Et magi. *qui arcanis incantationibus vtuntur, vt habetur Exo. 8.*

2 Et malefici. *qui auertunt ſenſus humanos per aliquod factum velatum circa eos, & ſic auerſis ſenſibus aliqua occulta eis reuelãtur a dæmonibus, ſicut de illis qui dormiebant in Sardos inſula, vt dicit expoſitor Thomas ſuper quartum phyſicorum. cap. de tempore. Chaldæi autem per conſiderationem aſtrorum diuinant. vnde tempore Ezechię rex Babylonis, quę eſt in Chaldęa, miſit literas & munera Ezechiæ ad inquirendum de illa Solis retroceſſione, quę facta eſt tempore ſuo, vt habetur. 4. Reg. 20.*

3 Vt indicarent regi ſomnia ſua, & cęt. *Per artes ſuas prædictas. Sed quæritur hic: quare non fuit vocatus Daniel & ſocij eius quia ſupra dictum eſt, quòd erant ſapientiores ariolis & magis. Dicendum quòd hoc fuit ex inuidia, quia cum eſſent Iudæi dolebant Babylonij quòd magis appreciarentur à rege. Similiter ex cupiditate, quia per expoſitionem credebant dona & honorem conſequi, ſicut patet ex regis promiſſone ad eos facta, ſi ſomnium & eius interpretationem poſſent dicere. Et licet fuiſſent inuenti ſapientiores ariolis & magis in verbis ſapientiæ & intellectus, quando probati ſunt coram rege: vt dictum eſt cap. 1. tamen non erat adhuc Daniel cognitus quantum ad donum prophetiæ & intelligentiam viſionum, de quo eſt hic quæſtio, & ideo alij qui iam erant famoſi in arte diuinandi erant magis vocati.*

4 Qui cum veniſſent, ſteterunt coram rege. *Hic coniectores de ſomnio interrogantur, & ponitur hic triplex interrogatio. Prima eſt cum ſimplici denunciatione. Secunda cum forti comminatione & pręmij promiſſione, ibi.* Et reſpondens rex dixit Chaldæis. *Tertia cum falſi impoſitione & ſuſpicione, ibi.* Reſpondit rex & ait. *Et cuilibet interrogationi additur ſua reſponſio. Igitur primo dicitur ſic.* Qui cum veniſſent: ſteterunt cum rege, *quaſi parati ad reſpondendum.*

5 Et dixit ad eos rex, vidi ſomnium, &c. *Ex terrore enim inſolitæ viſionis phantaſmata ſunt facta confuſa, & ſic non remanſit memoria viſionis diſtincta: quæ fit per hoc quod imagines diſtinctæ manent in memoria, recordabatur tamen in confuſo. ſicut aliquando contingit etiam in actibus humanis ꝙ aliquis recolit in communi ſe comediſſe optima cibaria in aliquo feſto, vel vidiſſe pulchra ſpectacula, & tamen neſcit determinatè dicere.*

6 Reſponderuntque Chal. *Iſti erant principales inter coniectores, quia diuinatio eorum erat aliquo modo per viam rationis, ſcilicet per conſiderationem aſtrorum, aliorum autem diuinatio erat per viam ſuperſtitionis, vt viſum eſt. Et ideo iſti principaliter inter omnes reſponderunt.*
F

7 Regi Syriacè. *Hoc additur, quia ab iſto loco Chaldaicè vel Syriacè, ꝙ eſt idem idioma quantũ ad literatos, licet vulgare aliquo modo diſcordet. Liber iſte deſcriptus eſt vſq; ad octauum ca. Chaldaicè: Hebraicis tamē literis, quæ non diſtinguuntur a Chaldaicis in ſono, ſed tantũ in charactere, vt dicit Hieron. in prologo ſuper libros Reg.*

8 Rex in ſempi. viue. *Hoc dicunt ad captandum eius beneuolentiã. Et quia credebant homines virtuoſos poſt vitã iſtam transferri ad vitam deorum ęternam, vt habetur. 2. Mach. 11. e. vbi dicitur ſic.* Patre noſtro inter Deos tranſlato. *& ſunt verba Antiochi adoleſcentis, loquentis de Antiocho patre ſuo mortuo.*

9 Dic ſomnium ſeruis tuis. *Rationabiliter reſpondent: quia per artem non poteſt aliter ſomnium interpretari. Dicit. n. Philoſophus lib. de ſomn. & vig. Ille eſt artificioſus iudex ſomniorum qui ſimilitudines viſas perpendere ſcit, & partes adinuicem comparare, & etiã per comparationem ad diſpoſitionem cœli, & paſſiones, & ſollicitudines ſomniantis, & mores eius & complexionem. Oĩa enim ibi attendenda ſunt, vt ibidem dicit magnus Albertus. Talis autem interpretatio ſomnij ſupponit ſomnium pręſcitum.*

10 Et reſpon. *Hic ponitur ſecunda interrogatio, & fit cum adiunctione pœnę & pręmij & hoc eſt quod dicitur hic.*

11 Niſi indi. *Prius & poſtea coniecturam.*

12 Peribi. vos. *Ideſt, moriemini.*

13 Et do. ve. *Ideſt, poſſeſſiones & bona.*

14 Publica. *Ideſt, fiſco vel burſę regię applicabuntur. Quod ſequitur patet in litera.*

15 Reſpon. rex. *Hic ponitur tertia interrogatio, quę fit non ſolũ cum pœnę comminatione & pręmij promiſſione, ſed etiam falſi ſuſpicione ſeu impoſitione, & hoc eſt quod dicitur hic.*

16 Certè ſcio. *Ideſt. detinetis in verbis, vel ſic.*

17 Tem. re. *Ideſt, ſpacium vitę veſtrę vultis retinere per ambages verborum. Et ſubdit cauſam.*

18 Scientes quod a me. *Propter quod non poſſum vobis ſomniũ indicare.*

A a *Non est homo super terram,&c.* * Theodoretus. Humana, aiunt, à nobis requi rito,nō ea quæ sunt supra naturam om nium.Siquidem regibus conuenit iustè regnum administrare & ea quę fieri possint, à subiectis requirere.

b *Quo audito, &cæt.* * Theodoretus.Tyrannicus,& non regius conatus,apertissimè iniustus expersque iustitiæ : siquidem arrogantia, & superbia potestatem B nacta subuersis Iudæis perniciem machinatur.Cæterum, sanctissimus Daniel iniustam hanc cædē conspicatus,de Arioch,percontatur.

Hieron. Daniel quare cum sapiētibus regis nō intrauit.

c *Sapientes interficiebantur.* Quærunt Hebræi, cur Daniel & tres pueri nō ingressi sunt ad regem cū alijs sapientibus; & cum eis iubentur perire, & sic soluunt. Cum rex dona maxima, & summum honorem promittebat eis,ire noluerūt, ne dignitatem & diuitias viderētur ambire.Aut fortè Chaldæi inuidentes sapientiæ eorum & gloriæ: ingressi sunt soli, quasi soli præmia recepturi, sed postea pœnæ voluerunt

a¶Remanebat enim in eo aliquod somnii vestigium, vt si quis diceret illud,agnosceret statim.
recesserit sermo. Si ergo somnium nō iudicaueritis mihi, 1
a¶Firma. ¶Sola, b¶Mini. c¶Non aliquis pro vobis intercedet ¶Hoc sci i et.
vnā est de vobis sententia, quòd interpretationem quoq; 2
¶Fingentes
fallacem & deceptionem plenam composueritis,vt loqua
a¶Hoc est in proposito,stat in sententia, dum replicat
mini mihi donec tempus pertrāseat. Somnium itaq; dici- 3
te mihi, vt sciam ꝙ interpretationem quoque eius veram 4 5
loquamini: Respondentes ergo Chaldæi corā rege dixe- 6
a¶Tandem compulsi Deum creatorem omnium recognoscunt. b¶ u. et cœlum enim est in iudicare qui hoc potest. c¶Ne dum serui regum possunt soluere 7
rūt: Nō est homo super terram qui sermonē tuū rex possit 8
a implere, sed neq; regum quisquam magnus & potēs ver 9 10
bum huiuscemodi sciscitatur ab omni ariolo & mago, & 11
Chaldęo.Sermo.n.quem tu quæris rex,grauis est,nec repe 12 13
¶Confitentur arioli,& omnis scientia secularis præscientiam futurorum esse solius Dei,non hominū, vnde probatur prophetas spiritu Dei loquutos, qui futura prædixerunt.
rietur quisquam qui indicet illū in conspectu regis, exce-
b ptis dijs,quorū nō est cōuersatio cū hominibus. Quo au- 14
a¶Non de vno tantum præcepit.
dito rex in furore, & ira magna ꝑcepit vt perirent omnes 15
a¶Non de stultis & leccatoribus. b¶Non de extranea patria. ¶A rege. 16
c sapientes Babylonis, & egressa à rege sententia, sapientes 17
¶Præparabantur occidi,vnde pòst. Sapientes ne perdas.
interficiebantur. Quærebaturque Daniel & socij eius vt 18
a¶Nesciens causam sui periculi.Celauerant enim Chaldæi quæstionem regis,ne Daniel & tres pueri præferrentur eis in expositione visionis.
d perirent. Tunc Daniel requisiuit de lege atque sententia 19
a¶Idest ad solitudinem redigens.
ab Arioch † principe militiæ regis, qui egressus fuerat ad
interficiendos sapientes Babylonis. Et interrogauit eum:
¶Hanc.s.
qui à rege potestatem acceperat quam ob causam tam 20
¶Secreto.
crudelis sententia à facie regis esset egressa. Cum ergo rē 21
e indicasset Arioch Danieli, Daniel ingressus rogauit regem, vt tempus daret sibi ad solutionem indicandā regi.

lucrunt habere ... sortes. Daniel ... tem & socij eiu... venerunt, ne ... mia ambire vi... tur,vel propter ... diam:ne fortè ... dæi inuiderent ... pientiæ eorum ...
d *Tunc Daniel ... siuit, &cæt.*
* Theodor... Ignorabat eni... potè qui in co... pietū Babylon... aduocatus fui... Nōdū enim t... anni præterie... quibus illos ... gio nutritos, ... tuto post m... tempore ad ... rat rex introd... Quod si ante... rauit eos in... fuisse,& alijs ... tos, nemo m... Cū enim vel... rationem ill... soluere,omn... tunc accider... tè docuit:dei ... ea narranda ... interiecto te... gesta sunt.
e *Vt tempus d...* vt sagacitate ... occulta perq... sed vt domi... cultorum o... ret.Alios sibi ... ces adiungit ... deatur præsumere de priuilegio sui meriti: & q... est commune discrimen, fiat communis oratio.

C NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Si ergo somnium non indicaueritis mihi, &c. est de vobis sententia.*i.firma & irreuocabilis de morte vestra.*

2 Quod interpretationem quoque fallacem. *q. d. eodem modo peribitis si talem fallaciam feceritis,& est hic truncatio sentētiæ,sicut solent irati facere in loquēdo,& ideo quod dictū est,est supplendū. Ad hanc verò fallaciam remouendam subdit.*Somnium. *Meum.Vel nisi prius dixeritis.*Erit de vobis sententia.*i.certissimè tenebo,quòd interpretatio quam dixeritis sit conficta.*

3 Somnium itaque dicite.*Integrè & perfectè.*

4 Vt sciam. *Per hoc supple.*

5 Quod interpretationem. *Et non confictam.*

6 Respondentes ergo Chaldæi coram rege dixerunt. *Hoc dicunt, quia ponebant animam à corpore separatam esse maioris intelligentiæ,& maximè dijs coniunctam,sicut dicitur. 2.Mach. 11.c.* Patri nostro inter Deos translato.*ideo dixerunt.*

7 Non est homo super terram.*i.in præsenti vita.*

8 Qui sermonem tuum possit.*quia non potest fieri per artē humanam,vt iam visum est.Declarant hoc esse perfecta regum præcedentium di entes.*

9 Sed neque re.*i. quantumcunque fuerit magnus & potens.*

10 Verbum huiuscemodi sciscitatur. *De præterito scilicet.*

11 Ab omni ario.*i.a quocunque diuinatore,quasi dicant,per cōsequens nec tu debes quærere cuius causa subditur.*

12 Sermo enim.*i.excedens virtutem intellectus humani.*

13 Nec reperietur,&c. *Posuerunt enim aliqui Platonici, quod dæmones habent corpora aerea,vt patet per dictum Apulei discipuli Platonis dicentis quod dęmones sunt animalia corporea aerea,mēte rationabilia,tempore æterna, animo passiua,& sic per consequens quodammodo conuersantur cum hominibus, vnde & secundum doctores catholicos habitant hic nobiscum in hoc aere caliginoso vsque ad iudicium,& ab istis per artes magicas possunt aliqua quæri. Sed dij quorum cum hominibus non est conuersatio, vocantur hic ab istis Chaldæis substantiæ totaliter separatæ, quarum scientiam dixerunt Platonici & etiam alij Philosophi maiorem quam sit scientia dęmonum,sed ars magica vel diuinatiua quæcunque, non se extendit ad aliquid requirendum ab eis.*

14 Quo audito,&c. *quod dicitur:quia irrationabiliter ... tur,cum se excusarent sufficienter.*

15 Et præcepit vt perirent, &c.*i.studentes philosophi ... gnitionem occultorum. Ille enim dicitur sapiens,qui vltra c... cognitionem hominum transcendit.*

16 Et egressa a rege sententia. *irreuocabiliter.*

17 Sapientes interficiebantur.*i.de eorum interfectio... nebatur,quia non fuerunt interfecti,vt habetur.inf.*

18 Quærebaturque Daniel. *Quia eidem sententiæ ... cum socijs suis.Sed quæritur hic, quare tam duram sentent... rex contra sapientes Babylonis? Dicendum, quòd vacante ... phiæ,& coniecturis futurorū & similibus.habebant à reg... & vestitum, & sumptus magnos:vt supra est habitum d... & socijs eius:Similiter & Gen.47.dicitur, ꝙ sacerdotes ... non fuerunt compulsi vendere terram eorum sicut alij ... mis,quia ipsi recipiebant victum ex horreis regis,& ipsi ... cauerunt philosophiæ,vt habetur. 1.Metaph.Igitur quia ... lonis multa expenderat pro sustentatione sapientum fuit ... tus quando non responderunt secundum eius voluntatem, ... ira dedit sententiam tam duram & irreuocabilem.*

19 Tunc Daniel re. *Hic ponitur tertia pars huius cap... tur reseratio mysterij. Et diuiditur in duas, quia primò ... uelatio facta Danieli. Secundò interpretatio facta regi, i...* Post hæc Daniel ingressus. *Circa primum Daniel primò ... gis definitionem, secundò petit dilationem, ibi.* Cùm e... indicasset.*Tertiò recurrit ad mentis deuotionem,ibi.* E... sus est domum suam, *quartò recipit diuinam insp... ibi.* Tunc Danieli. *quintò assurgit ad gratiarum acti... ibi.* Et benedixit. *Circa primum dicitur.*Tunc Daniel re... *Quæstio enim regis fuerat sibi celata ab alijs ex inuidia ... te, vt dictum est supra, & ideo ignorabant causam sente... Sequitur.*

20 Et inter.&c. *Exequendi sententiam regis de inter... pientum Cætera patent.*

21 Cum ergo,&c. *Hæc est secunda pars vbi Daniel ... nem ad soluendum quęstionem regis, & per hoc execut... regis de sapientium interfectione dilatata est,& patet li...*

a ...*nc Daniel requisiuit de lege, &c.* Somnia regis dicit suo ...sonio: imo & somnium & interpretationem eius. Dei ...relatione cognoscit: quod dæmones ignorabant sapiē...ticuli scire non poterat Daniel quod fuerat cunctis ...igitum retroactis generationibus, cognoscit Deo reue...lan mysterium.

Theod. Inter ve...ritatem, & menda...cium multum iter...est. Nam mendacij ...opices a Deo deser...ti, suisque humanis ...ratinibus inniten...tes, ita tum dicunt, ...tunc faciunt, vt ho...mines seducant: & ...veritatis alumni ab ...sup superno auxi...lio nihil neque dice...re, neque facere su...mant, sed petitio...nes suas ad diuinam ...prouidentiam refe...rens, constantes ...per anent & inco...lumes. Hoc diuinus ...Daniel testatur, qui ...tenus concessum ...non ratiocinan......ed in precibus ...sumpsit: non se ...sol fretus, sed æ...qu...bus ad communiter supplicandum ascitis.

b ...*um cœli, & loquutus ait, &c.* Dij enim qui non fecerunt cœlum & terram peribunt.

Theodoretus. In omnibus propriam grati animi præfert probitatem, hymnumque conuertit, argumentum nactus somnij inuentionem.

c *Et ipse mutat tempora ætates, &c.* Ne miremur ergo si quā doq; cernimus reges regibus, & regnis regna succedere: quæ omnia fiunt Dei arbitrio, qui causas omnium nouit, qui condidit omnia, & malos reges patitur suscitari vt puniant malos, & emendent bonos. D

Omnia Dei arbitrio fiūt.

¶Moraliter ne sis sapiens tibi soli, omnibus proficere debes, & alios tecum docere.

Et ingressus est domum suā, Ananiæq; & Misaeli, Azariæ
¶Secum.
& socijs suis indicauit negociū, vt quærerent misericordiā
a¶Occulto somnio quo facta futura significantur. ¶Quo inuento.
à facie Dei cęli sup † sacramento isto: & nō periret Daniel
a¶Diligit inimicos, benefacit odientibus, orat pro persequentibus.
a & socij eius cū cęteris sapientibus Babylonis. Tūc Danieli
a¶A Deo. ¶Ideo.
†Mysterium per visionem nocte reuelatum est. Et benedi
¶Non ingratus est, ideo imputat non sibi. a¶Ad differentiam eorum Deorum qui versantur in terra & demoniac s artibus & præstigijs terrenos de u sunt.
b xit Daniel Deum cęli, & loquutus ait: †Sit nomen domini
a¶Qua cognoscuntur mysteria.
benedictum: à seculo vsque in seculum, quia sapientia &
a¶Regnorum. b¶Non hominum, non dæmonum, non regum. ¶Non alius.
c fortitudo eius sunt et ipse mutat tempora et ętates Trans-
¶Nota quia generali disputatione præparat auditorem, iam innuens somnium esse de mutatione regnorum. a¶Vnde: au liens sapiens sapientior erit. Et Qui habet dabitur ei, & qui non habet etiam quod videtur habere auferetur ab eo.
d fert regna atque cōstituit: dat sapientiā sapientibus, et sciē-
a¶Diligentibus correctionem morum
e tiam intelligentibus disciplinā, Ipse reuelat profunda, et
¶Ignorantia. a¶Sapientia atque scientia.
f abscondita, et nouit in tenebris constituta, et lux cū eo est.

d *Dat sapientiam sapientibus, & scientiam intelligentibus, &cæt.* Hieron. Sapientia de cœlestibus, scientia de terrenis, disciplina ordinata morum correctio. Prius per disciplinam corrigimur, deinde scimus & post sapimus.

e *Ipse reuelat profunda, & abscondita.* Cui Hieron. reuelat Deus profūda: admiratur, & Psal. 21. a dicit *O altitudo diu. sap. & scien. Dei.* Iste Rom. 11. d inhabitātę in se spiritusancto scrutatur profunda Dei, & in profundo animæ suæ altissimos E puteos fodit: & terram egerit, quę aquas cooperit bibit aquam de vasis suis, & de fonte puteorum suorum.

f *Nouit in te.* Hieron. Tenebrę ignorantia, lux scientia atque doctrina, Deum enim peruersa non latent, recta ambiunt & adhærent, Vel, tenebræ, mystica & profunda. Vnde in parabolis. *Intelligit parabolam & tenebrosum sermonem.* Et in Psal. *Tenebrosa aqua in nubibus aeris, præ fulgore*

Prou. 5. c secundum aliam literam. Psal. 17. b

c *Et*

NICOLAVS DE LYRA.

Et ingressus est domum suam. *Hic Daniel recurrit ad ...s deuotionem: vt possit scire somnium regis & eius interpretationem. Vnde patet quod hic non quæsiuit tempus ad soluendum con...te de proprio ingenio, nec per viam superstitionis, sicut augura...res & diuinatores, quod est illicitum & lege diuina prohibitum, ...dens de adiutorio diuino, & hoc est quod dicitur.* Et ingressus est domum suam, *vt sic sequestratus ab exteriori tumultu, ...vacaret orationi & contemplationi.*

...nanięque & Misaeli, &c. *Adiungit enim sibi socios in ...o, quia oratio multorum, & maximè bonorum est multum ...bilis.*

3 ...uper sacramento, &c. *Idest, secreto sacro: quia ibi fit mentio ...regno Christi per lapidem abscisum de monte sine manibus ...debitur.*

4 ...t non periret Daniel & socij eius, &c. *Idest, ipsi & cæte...ri sapientes. In quo apparet oratio eorum charitatiua, quia non solū ...pro vita sua conseruanda, sed etiam pro vita aliorum sapientiū ...qui inuidebant vt visum est.*

5 ...unc Daniel per mysterium. *Hic describitur Danielis in...spiratio, & hoc est quod dicitur.* Tunc mysterium. *Scilicet somnium regis occultum & eius interpratatio.*

6 ...er visionem nocte reuelatum est. *a Deo scilicet. Non di...citur qualis fuerit ista reuelatio, vtrum in somno vel in vigilia. Sed probabiliter videtur quòd vidit in somnis consimilem visionem visionis regis, & vltra hoc, intellectum ipsius. Et hoc etiam dicit ...quod somnium regis didicit somnio suo. Hoc etiam videtur per hoc ...dicitur. Nocte, quia tales reuelationes magis natæ sunt fieri, quie...tis sensibus ab exterioribus tumultibus, vnde dicitur Iob. 33. b.* Per somnium in visione nocturna, quādo irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo, tunc aperuit aures virorum, & erudiens instruit eos disciplina.

7 ...t benedixit. *Hic pro prędictis ponitur gratiarum actio. Iste ...erat mos antiquorum in beneficijs perceptis laudare Deum si...cut ait. Hoc autem fecit Daniel hic, propter quod dicitur.* ...benedixit Daniel deum cœli. *i. laudauit.*

8 ...t loquutus ait. *Vsque in seculum. Idest, in æternum, quia ...vbi vtique duplicatur hoc nomen in vet. testam. importat æternitatem sine ...iter.*

9 Quia sapientia. *Ad disponendum & ordinandum in creaturis, quia opus sapientis est ordinare, vt dicitur. 1. Metaph.*

10 Et fortitudo. *Ad exequendum quod disponit, quia nullus potest impedire.*

11 Eius sunt. *Quia dispositio & executio effectus in omnib. alijs dependet ab ipso, & potest per ipsum impediri.*

12 Ipse mutat tem. *quia ipse est primus motor cœlestium corporum quorum motum sequitur tempus, vt habetur. 4. Physi.*

13 Et ętates. *i. periodos rerum mutabilium & corruptibilium, & maximè hominum: maior enim fuit periodus vitę humanæ ante diluuium quam post, vt patet in Gen.* F

14 Transfert regna. *Et hoc contingit frequenter propter peccata hominum, sicut patet Gen. 15. vbi dicitur quod filij Israel accaperūt regnum Chananęorum propter peccata eorum. Similiter Romani acceperunt regnum Iudæ post mortem Christi.*

15 Atque constituit. *quia aliquando etiam malos homines in regnum eleuat ad punitionem aliorum peccatorum, sicut patet de Cyro, qui ex ordinatione Dei eleuatus est in regnum ad destructionem Chaldęorum, & liberationem Iudęorum, secundum quod dicitur Isa. 45. a.* Hęc dicit dominus Christo meo Cyro cuius apprehendi dexteram, & cęte. *Aliquando hoc etiam fit ad exercitium & flagellationem sanctorum. Exemplum habemus de Attila rege Hunorum qui dixit sancto Lupo Trecensi, cum obsideret eius ciuitatem. Interrogatus a Lupo sancto quis esset. Respondit. Ego sum flagellum Dei. Cui ille respondit. Ego sum lupus qui debeo flagellari, & præcepit ciuitatem aperiri.*

16 Dat sapientiam sapientibus. *i. notitiam de diuinis illis quorum mentes eleuantur ad cœlestia, quia tales sunt propriè sapientes, dicti a sapore.*

17 Et scientiam intelligentibus discipl. *i. noticiam de humanis hominibus bene moi igeratis. Vt de. 1. Ethicorum dicitur quod passionem sequutor est inanis auditor politicæ.* Philosoph.

18 Ipse reuelat profunda & abscondita. *Ad quæ intellectus creatus non potest attingere propria virtute.*

19 Et nouit in tenebris constituta. *Scilicet ignorantiæ respectu aliorum ab ipso. Vel aliter. In tenebris constituta. i. peccata quātumcunque occulta ipse nouit.*

20 Et lux cum. *quia ipse est propriè lux vt habetur Ioann. 1. a.* Deus lux est, & tenebrę non sunt in eo vllæ. *Et hoc est intelligendum, secundum quod nomen lucis extensum est ad significandum manifestationem, quia Deus est lux vera, quæ illuminat omnē hominem, vt dicitur Ioan. 1.*

A gore in conſpectu eius. Qui.n.terrena deſerit, & ad excelſa cō ſcendit,quaſi auis tenuiſſimū aerem ætheraq; deſiderat, & nubes efficit,ad quā veritas Dei peruenit quæ per ſanctos pluere cōſueuit.Hic talis repletus multitudine ſcientiæ habet multas aquas tenebroſas & caligine inuolutas,

† quas Exod.33.b †quam ſolus Moyſes & ſui cōformes ingreditur: & facie ad faciem Deo loquitur,de quo: *Poſuit te-*

Pſalm.17.b *nebras latibulum ſuum.*

Geneſ.26.a Nouerat illud quòd patriarchæ fodiebant puteos: & Allophyli nocte terrā ingerebāt:& patriarchæ iterum fodiebant,vſque ad inuētam aquā. Sic quælibet fidelis anima vigilare debet propter inſidias diaboli: vt ad aquam viuam Chriſtum ſcilicet poſſit peruenire.

B Somnolētiam quarum ſcilicet animarum increpat propheta Dauid, ſcilic. dicens.

Pſalm.4.a. *Filij hominum vſquequo graui corde.* Memores enim eſſe debemus ſcintillulę diuinæ,& imaginis nobis impreſſæ, de qua idem Dauid: *Si-*

Pſal.4.b. *gnatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine.*

a *Tibi Deus patrum,&c.* ✠ Theodoretus. Tales piorum animæ, agnoſcentes Deum eſſe qui ad neceſſarios vſus opportuna ſubminiſtrat:& ad eius portus confugientes, memores beneficiorum eius, & laudem ei reddentes. Operæpretium eſt autem diuini huius viri notare modeſtiam, nam & precibus petens ſocios obſecrationis aſciuit:& pro iis quæ conſecutus erat, laudem cōtexens,rurſus eorum mentionem fecit: neque enim dixit,indicaſti mihi quæ petij te,ſed quæ rogauimus à te.

Hieron. b *Sapientes.* Imitatur domini clementiam pro perſequutoribus orans.Nec vult eos perire pro quibus erat ipſe periturus ſi occiderentur.

C ✠ Theodoretus. Hæc miſericordia prophetam decet. Neq; enim tulit ſolus cū amicis ab iniuſta cæde liberari, ſed etiam Chaldęis incolumitatē molitur,hoc miraculo con-

conſulens eos ab impietate, ad omnium rerum au[illegible] Deum ſe abducturum.

c *In[illegible]* Arrogantiam vitat:quia ipſe recto itinere [illegible] ſet ire, & ideo vult introduci.

d *Inueni l.o.&c.* Hieronymus. Dei gratiam ad ſuam r[illegible] diligentiam, & [illegible] ueniſſe dicit c[illegible] niel ſe vltro ob[illegible] rit, & morem [illegible] ciorum oſtenc[illegible] cum bona nun[illegible] ſua volunt vid[illegible]

e *De filijs tra[illegible]* Nota quòd de [illegible] Iudæ ideſt, de [illegible] ſtirpe iuxta. L[illegible] Daniel non [illegible] dos ſicut in fin[illegible] tinet Belis fab[illegible]

f *Putaſne vere.* [illegible] uat ordinem [illegible] ſtionis: prius [illegible] nium quod [illegible] ignorabant p[illegible] terpretationē [illegible] nij quærit: v[illegible] quæ viderat [illegible] gnouerit cre[illegible] terpretationi[illegible] nij: quæ vari[illegible] cipit conieɛtu[illegible]

g *Myſteriū qu[illegible]* Aufert regi p[illegible] ſuſpicionem [illegible] ſtimet inuen[illegible] ſe humana ſc[illegible] quod ſolius Dei habet notitia.

h *Sed eſt de.* Non dij,vigilanter retrahit à multorū opinione.

✠ Theodoretus. Admirabiliter doctrinæ fecit ir[illegible] Eiecto enim inſipientium illorum choro,Deum [illegible] ruit arcana reuelandi magiſtrum: & adiecit, in co[illegible] qui deorſum coluntur eiectis

✠ Tertulianus. Solus Daniel Deo fidens quid a[illegible] rendam Dei gratiam faciet,ſpatium tridui poſtul[illegible] ſua fraternitate ieiunat, atque ita orationibus co[illegible] datis, & ordinem , & ſignificationem ſomnii per[illegible] inſtituitur, tyranni ſophiſtis parcitur, Deus glori[illegible] Daniel honoratur , non minorem Dei gratiam [illegible] relaturus.

i *Quæ vent.* Aut ex quo Danieli ſomniū reuelatū [illegible] ad cōſummationē mundi:aut certè vniuerſa int[illegible] ſo[illegible]

¶Ergo. a¶Ne videatur ſui meriti,refert hæc ad patrum iuſtitiam & Dei veritatem,qui ſeminis eorum etiam in captiuitate miſeretur.

a Tibi Deus patrum noſtrorū confiteor † atq; laudo, quia 1

a¶Exponendi. ¶Patiendi. 2

ſapientiam & fortitudinē dediſti mihi: & nunc oſtendiſti 3

¶So i a¶Nos quatuor. Arrogantiam fugit, ne ſolus impetraſſe videatur. Et gratias agit quia myſterium ſomnii ſolus intelligit.

mihi quæ rogauimus te, quia ſermonē regis aperuiſti no- 4

bis. Poſt hæc Daniel ingreſſus ad Arioch,quē conſtituerat 5 6

rex vt perderet ſapiētes Babylonis,ſic ei loquutus eſt: Sa-

b pientes Babylonis ne perdas : introduc me in † cōſpectu re 7

c gis,& ſolutionē narrabo regi. Tunc Arioch feſtinus intro 8

a¶Quantum ad laudem b¶Ad quem nihil.

d duxit Danielē ad regem,& dixit ei: Inueni hominem de fi 9

e lijs tranſmigrationis Iudę qui ſolutionem regi annūciet, 10 11

Reſpōdit rex & dixit Danieli cuius nomen erat Balthaſar:

¶Ordinem ſomnii ſeruat.

f Putaſnè verè potes indicare mihi ſomniū quod vidi & in-

terpretationē eius ? Et reſpondens Daniel coram rege ait. 12

a¶Nota omne occultum poſſe vocari myſterium. ¶Admirabilis ſimplicitas: innocentes oſtēdit, cui eius mortem querela [illegible] enim nocendum eſt nocentibus.

g Myſteriū quod rex interrogat, ſapientes,magi,& arioli & 13

a¶Quia extra inſpiciunt,& ex his futura prædicant. b¶Q Fruſtra quæris ab hominibus in terra quod ſolus Deus nouit in cœlo. 14 15

h auruſpices nequeūt iudicare regi, ſed eſt Deus in cęlo reue 16

a¶Abſque adulatione veritati aſſociata blanditur ei vt regi. 17

i lās myſteria, q indicauit tibi rex Nabuchodonoſor q̄ ven- 18

19

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Tibi Deus patrum noſtrorum confiteor. *Facit mentionem in oratione de Abraham , & alijs patribus: quia ex meritò eorum multa bona facta ſunt filijs Iſrael & reuelationes prophetis.*

2 Teque laudo. *Et cauſam ſubdit.* Quia ſapientiam. *Ad intelligendum.*

3 Et fortitudinem. *Ad pronunciandum.* Dediſti mihi &c. *Vnde ſequitur.*

4 Quia.ſer.re. *Ideſt,illud quod requirit.*

5 Aperuiſti mi. *Miſericorditer reuelando.*

6 Poſthęc Daniel. *Hic conſequenter ponitur interpretatio facta ipſi regi. Et diuiditur in tres , quia Daniel primo exprimit regis*

Diuiſio. *indignationem. Secundò excitat eum ad mentis attentionem, ibi.* Et reſpondens Daniel. *Tertiò,aperit regi viſionem,ibi.* Somniū tuum. *Primum facit per hoc quod impedit magiſtrum militiæ ab exequutione ſententiæ regis,di.*

7 Sapientes Babylonis ne perdas. *Per hoc quod paratus eſt regi ſatisfacere,dicens.* Introduc me in conſp.re.&c.

8 Tunc Arioch fe.introd.Da.ad re. *Sciebat enim eum eſſe in deſiderio ſciendi : propter quod feſtinauit introducere Danielē ad eum: ſciens hoc regi eſſe placitum .*

9 Et dixit ei. *ſcilicet Arioch regi.*

10 Inueni hominem de filiis tranſmigrationis Iudæ. *In qua ſcilicet terra ſolent eſſe prophetæ: propter hoc ſequitur.*

11 Qui ſolutionem regi annum. *i.potens ſit annunciare : cū ſit de illis apud quos ſolent eſſe prophetæ. Et nota cūm dicit* [illegible] hominem de filijs tranſmigrationis,&c. *Ipſe mentit*[illegible] *non quæſierat Danielem: nec inuenerat,ſed ſe obtulerat. S*[illegible] *mo*[illegible] *illorum quia adſiſtunt regibus,fingere ſe feciße illa* [illegible] *cis placere . Quod autem ſequitur patet in litera.*

12 Reſpondens Daniel coram rege,&c. *Hic con*[illegible] *excitat Daniel regis attentionem, oſtendens rei quęſitę di*[illegible] *dicens .*

13 Myſterium. *ideſt,occultum quod rex interrogat.*

14 Sapientes magi & arioli,&c. *Exponantur hęc n*[illegible] *cut prius .*

15 Et auruſpices. *Ideſt,aurarum inſpectores,& per tal.*[illegible] *de futuris .*

16 Nequeunt indicare. *Ideſt , non poteſt diſſolui q*[illegible] *arte humana vel magica , ſed à Deo ſolo , & hoc eſt q*[illegible] *tur .*

17 Sed eſt Deus in cęlo reuelans myſteria. *Qui*[illegible] *habet certam ſcientiam futurorum contingentium, cuiuſ*[illegible] *contenta in illa reuelatione.*

18 Qui iudicauit tibi rex Nabuchodonoſor. *Di*[illegible] *prouidentia eſt principaliter erga rectorem multitudinis,*[illegible] *ſo dependet directio multitudinis, ſicut bona diſpoſitio c*[illegible] *pendet à capite.*

19 Quæ ventura ſunt in nouiſſimis temporib[illegible] *illa reuelatione fit mentio de regno Chriſti, quod eſt vlt*[illegible] *rum. Vnde & 1.Ioan.2. dicitur de tempore Chriſti.*

✠

somnij ad finem tendit, in quo imago, & statua quæ videtur conterenda est.

a *omnium. n.* Sex sunt somniorum materiæ. Duo sunt quæ etiam nemo sanctus vitare potest, ex nimia ventris inanitate, & nimia ingurgitatione. Tertium, ex illusionib. nocturnis inimici. Quartum præmissa cogitatione illusione sequuta. Quintũ per reuelationẽ Spiritus sancti, q̃ multis modis. Sextũ ex cogitationib. præmissis, vel ex curis ad caput nostrum Christum vel ecclesiam, vel ad membra pertinentib. reuelatione subsequuta.

b *Cap.* Mentis s. de qua cogitatio, vel caput Christus, nos membra: iste pastor noster rex. Vnde scriptum est. Illuc perueniet infirmitas gregis, quo præcessit pastoris firmitas. *Capit.* non dicit oculorum ne quid putaretur esse corporeum sed capitis. Vnde in Para. *Oculi sapientis in capite.* i. principali cordis, vnde. *Beati mũdo corde, etc.* Et *quid cogitatis mala in cordibus vestris.* Alij hac occasione secundum Platonem in cerebro suspicantur esse sapientiam.

a ¶Complenda, modo cœpta, & horum omnium in fine erit generalis completio. b ¶Somnia, & visiones pro eodem accipit.

a tura sunt nouissimis temporibus. Somniũ tuũ, & visiones 1
a ¶Locum designat, vt magis credatur.
b capitis tui in cubili tuo huiuscemodi sunt. Tu rex cœpisti co 2
c gitare in stratu tuo, quid esset futurum † post hæc: & qui re
d uelat mysteria ostẽdit tibi quæ futura sunt. Mihi quoque
e non † in sapientia quæ est in me plus quam in cunctis viuẽ
tibus † sacramentum hoc reuelatũ est, sed vt interpretatio
a ¶Regem honorat quasi dicat huius reuelationis desiderium tuum causa est, quia voluisti futura cognoscere. b ¶Ecce somnium Nabuchodonosor.
regi manifesta fieret, & cogitatiões mẽtis tuę scires. Tu rex 3
a ¶Quasi phantasia. b ¶Alij imaginem quasi similitudinem futurorum. c ¶Ad totum pertinet ho:
f videbas: & ecce quasi statua vna grãdis. Statua illa magna, 4
g a ¶In conspectu tuo. b ¶Vultus. c ¶Vel eam videre erat terribile. 5
h & statura sublimis stãbat cõtra te, & intuitus eius erat terri 6
i a ¶Chaldæorum regnum ¶Propter diuitias ¶Medorum atque Persarum signat imperium.
bilis. Huius statuæ caput erat ex auro optimo, pectus au- 7
k tem, & brachia de argento, porro venter, & femora ex æræ,
¶Regnum Romanorum. ¶Quia regnum erat diuisum.
tibiæ autem ferræ: pedum quædam pars ferrea erat, quæ- 8 †

c *Tu rex.* Indicat causam somnij: quia s. Deus regi futura mysteria reuelauit: quia scire futura voluit. Et vt diuinæ inspirationis miretur gratia: non modo quod in somnis viderit, sed quod ante cogitauerit, exponit. *Tu rex.* Cõsiderandum est q somnia quibus futura significantur, & quasi per nubilum † veritas demonstratur non patent coniectoribus & mundi sapientibus, sed solius Dei noticiæ seruantur.

* Theod. Cogitabas inquit, in lecto cubans an semper victurus esses, an verò humanæ naturæ lege moriturus, cupiebasq; ea quæ nõdum accidere, cognoscere, & is qui arcana reuelat indicauit tibi quæ oporteat euenire. Vbi quautem vnum Deum prædicat, vt multitudinis deorum excludat errorem.

d *Et qui re.* Qui. s. *facit solem suum oriri super bonos, & malos.* cuius tanta est clementia, vt etiam Nabuchodonosor dispositionis suæ qua mundum regit mysterium reuelaret per Danielem.

Hiero. Interrogemus eos qui diuersas asserunt esse naturas, cuius Nabuchodonosor naturæ intelligant aut bonæ aut malæ? Si bonæ cur impius dicitur? Si malæ quod verum est secundum illos qui dicunt naturas bonas, & malas, sed omnes bonæ inquantum creaturæ Dei sunt, cum malo atque terreno Deus sua mysteria reuelauit.

e *Mihi quoq;* Q d. Non putes futurorum noticiã humana solertia posse comprehendi. *Mihi. q.* Sapientes Babylonis excusat, & inuidiam euitat: ne putet eum † qui dicturus est ex propria habuisse sapientia. D

† quæ

* Theodoretus. Mentis suæ modestiam præ se fert, dicens. Assequutus sum vt hoc mihi reuelaretur, non quia sim sapientior omnibus hominibus, sed vt cognoscas, q̃ discere concupisti, neque vt proprio famulo huius cognitionis Deus vsus est ministro.

f *Tu rex videbas, &c.* † post te.

* Theod. Exorditur narrare, ac primum ipsum affert somnium. Quadruplicem autem materiã significauit per aurum, argentum, æs, ferrum: nam testam non per se, sed ferro commixtam dixit, ac per hæc maxima regna declarat, quæ cũ sibi deinceps successissent, maximã orbis terrarum partem obtinere. Alia regna viguisse, & in præsentiarum vigere perspicuum est, non tamen omnibus aut pluribus, sed vni aut duabus solum nationibus imperantia licet videre. Primum autem omniũ asseruit fuisse Assyriorum quod idem est ac Babyloniorum, de quo. *Caput aureum, &c. rex.* Et Hieremias. *Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram, &c.* Testatur etiam Moses hæc ita se habere dicens Nembroth gigantem venatorem coram Domino, Babylonem habuisse principium regni. Externi quoq; scriptores Babylonios Assyrios appellant, & vsque adhuc Assyriam ipsam Persæ nominant. Igitur prima materia quę aurum est, Assyriorum, & Babyloniorum significat regnum. E

Hiero. 15. Gen. 10.

g *Grandis.* Totum ad magnum, & sublime, & c.

h *Statua, &c.* * Theo. Quærendum qua de causa in imagine multiplicis materiæ vidit compositionem cum nihil temere a Deo reuelatur. Imago, figuras, nõ res habet. Talis est, & præsens vita, quæ nihil habet perpetuum, neque stabile. Quare Paulus exclamabat. *Præterit figura huius mundi.* Et alibi. *Nolite conformari huic sæculo.* Et Dauid humanæ tranquilitatis arguit vanitatem. *Veruntamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. In imagine pertransit homo, &c.* Qñ itaque præsens vita celerrimas habet mutationes, oĩa fluxa sunt, & caduca, & imago rerũ vim nõ continent, solas regũ ac subiectorũ figuras ostendit. Adhæc, ipsa quoq; figura facillimè dissolui põt, ideo auctor oĩum Deus superbũ illum Regẽ docere voluit, quã facilem habeant res humanæ mutationẽ, & se solũ imperio ꝑpetuo potiri, &c. F

1 Cor. 7. Rom. 12. Psal. 38.

i *Huius sta.* Diuidit regna sicut regnata sunt a regibus.

k *Ex ære.* Macedonũ q famosissimum virtute Alexandri & comparatur æri, quod resonat plus q̃ cætera metalla.

Abscisus

NICOLAVS DE LYRA.

1 Somnium tu. *Hic consequenter Daniel aperit regi visionem. Et diuiditur in duas, quia primo eam repetit, secundò, expositionem subiungit hoc. n. petierat rex a coniecturibus, vt patuit suprà, secundum* Interpretationem quoque eius. *Circa primum sic proceditur, quia primò repetit causam visionis, quæ fuit cogitatio regis de futuris, & ex hoc apparet reuelatio mirabilior, quia non solum reuelata est Danieli visio regis, sed etiam cogitatio regis præcedens, quæ soli Deo nota erat, & hoc est quod dicit.*

2 Tu rex &c. *Ex hoc et patet, q sollicitudo præcedens in vigilia bene est causa somniorum sequentium in somno. Sed hoc est dupliciter: vno modo naturaliter, quando phantasmata quæ fuerunt in vigilia reuertuntur in somno, vel similia eis, sed non fuit hic sic: quia talia somnia non sunt signa futurorum, sed magis præcedentiũ. Alio modo supernaturaliter quando ex sollicitudine circa aliquid futurũ disponitur homo, vt de talib. fiat sibi aliqua ostensio a Deo in sequenti somno: quia talia conuenientius fiunt in somno, quam in vigilia, vt suprà dictum est, & hoc fuit hic. Cætera patent vsque ibi.*

Sollicitudo est causa somniorum.

3 Tu rex vi. *Vbi secundò repetit ipsam visionem, dicens.*

4 Et ecce. *In longitudine scilicet latitudine.*

5 Stabat contra te. *Sic enim erat disposita in situ respectu regis quasi aspiceret regem, & ipse eam.*

6 Et intui. eius, *Quia illa statua significabat mutationem regnorum, vt videbitur, quę mutatio per bella, & occisiones fit, & ad hoc denotandum terribile erat videre illam statuam, vnde, & supra dictum est, quòd rex territus oblitus est somnium.*

7 Huius statuæ caput. *Ista non oportet hic exponere, quia exponuntur in parte sequenti.*

* Inter-

MORALITER.

†† *Pedum au. quad. p.* Significatur, quòd adherẽtium Antichristo aliqui adherebunt sibi firmiter, qui per partem ferream: aliqui timore mortis tantum qui per partem fictilem designantur.

a *Abscisus est.* Christus lapis. *quem reprobauerunt ædificantes.* A .i. Iudæi. *hic factus est in caput anguli.*

1 Pet. 2. b. Psal. 117. c. b *Et imple.* Vt per Constantinum qui licentiam dedit toto orbi vt Deo seruirent.

c *Tu rex regum, &c.* ✻ Theodoretus. Non adulans hoc dixit, sed consueta vsus est appellatione: etenim in oēs qui tunc gentib. imperabant imperium obtinebat. Tu cui Deus cœli regnum forte, validum, ac gloriosum docet in omni loco. Non. n. humanis virib. omnibus superior euasisti, sed quia Deus supercœleste regnū obtinens istam tibi concessit potestatē. Bestias agri vocat ferino more viuentes B barbaros, volatilia autem prudentia præditos & alijs præstantiores horū inquit, omnium te regem declarauit. *Tu itaque es caput aureū*, hoc est, tuū regnū. Neque. n. de persona, sed de ipso regno loquitur.

qu isquis.

d *Et post te consurget regnum aliud, &c.* ✻ Theodoretus. Nō filiorum ipsius regnum indicat, sed Persicum, quod minus vocat, non vt imbecillius, sed vt secundum. Cyrus namque Persis, & Medis præfectus, materno genere a Medis, paterno a Persis oriundus, Assyriorum regnum euersum trāstulit ad Persas. Pectus ipsum, & brachia vocauit Daniel, vt ostenderet cum duabus gentibus cognationē: per dextram. n. paternum, per sinistram maternum significat genus.

C

Hieron. e *Et regnum tertium.* Alexandrum significat regnum Macedonum

dam autem fictilis. Videbas ita: donec abscisus est de mōte †
a ¶Benè in pedibus primum quia quando natus est dominus imperabant Romani, in quibus omne terrenum imperium contregit
a lapis sine manib. & percussit statuam in pēdibus eius fer- †
¶Et ita.
reis, & fictilibus, & comminuit eos. Tunc contrita sunt pa
riter, ferrum: testa, æs, argentum, & aurum, & redacta qua
si † in fauillam æstiuæ areæ, quæ rapta sunt vento, nullus-
que locus inuentus est eis. Lapis autem qui percusserat
a ¶De plenitudine enim eius nos omnes accepimus.
statuā factus est mons magnus, & impleuit vniuersam ter-
a ¶Rex sapiens tacitus omnia auscultat veritatem recognoscens.
b ram. Hoc est somnium. Interpretationem quoque eius di 1
a ¶Cui omnia debes, non idolis vanis, & surdis. 2
cemus coram te rex. Tu rex regum, es Deus cœli regnum 3
a ¶Contra inimicos. b ¶In subditos. c ¶Apud extraneos d ¶In terra ista. 4
e ¶Vt breuiter omnia comprehendam. 5
& fortitudinem, & imperium, & gloriā dedit tibi: & omnia 6
a ¶Vt boues, asini. 7
in quibus habitant filij hominum, & bestiæ agri: & vo- 8
a ¶Aues. b ¶Non meritis tuis, sed gratis. c ¶Potestate. d ¶Quia non contradicunt aliqui tibi. 9
lucres cœli dedit in manu tua, & sub ditione tua vniuersa 10
a ¶Primum regnum scilicet Babylon orum, auro preciosissimo comparatur. 11
c constituit. Tu ergo es caput aureum: & post te consurget 12
d a ¶Medorum atque Persarum: quod argento comparatur, priore minus sequente maius. 13
e regnum aliud minus te argenteum, & regnum tertium 14
a ¶Romanorum quod comminuit scilicet, & domat omnia, tandem domatur.
f aliud æreum, quod imperabit vniuersæ terræ, & regnum 15
16
g quartum erit velut ferreum. Quomodo ferrū comminuit 17
¶Prædicta omnia.
& domat omnia, sic comminuet, & conteret omnia hæc.

donum, & successorum, quod iure æneum, quia inter omnia metalla æs vocalius, & tinnit clarius: & sonus eius latéq; diffunditur, quod non solum potentiam reg... etiam eloquentiam Græci sermonis ostendit.

✻ Theodoretus. Per ventrem statuæ Alexandri ... patum signifi... per se mora, e... post ipsius o... facta est regni... sionem. Alex... autem Philip... minatus est terræ duodec... gni sui annis... bus in suam... nem redactis.

f *Et regnum ...tum, &c.* ✻ ...doretus. De R... no regno loq... quod robusti... fuit, omnesq; ... nes superauit, omnibus trib... ac vectigal e... Ipsi tibias assi... vt pote quæ totius corpo... totum etian... pus ferre val... dumq; bases ... sas ferreas, se... commixtas, re non aliud regnum, sed seipso imbr... futurū, & t... becillitati c... stum. Materi... differentiam suit, non vt honoris, sed vt virium discrimen oste... auro. n. dencus est argentum, argento æs solidius, ... rum etiam ipso ære multis partibus robustius, diff... itaque non in honore, sed in viribus potentiaque ... stit illud autem.

g *Comminuet, & conteret, &c.* Idcirco ascripsit, vt i... ret obedientiam, ordinem, ac legitimam reipubl... ministrationem.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Interpretationem. *Hic ponitur expositio prædictæ visionis & hoc est quod dicit Daniel.*

2 Tu. *Scilicet Nabuchodonosor.*

3 Rex regum es. *Quia multos reges deuicerat, & subtributarios habebat. Et quia maior rex erat de toto mundo tempore suo, sed vnde venerit sibi tanta magnitudo subditur.*

4 Et Deus cæ. regnum. *Scilicet Chaldæorum primò.*

5 Et fortitudinem. *Ad debellandum inimicos & reges alios.*

6 Et imperium. *Idest. monarchiam.*

7 Dedit tibi. *Quia de infimo statu per diuinam dispositionē eleuatus es ad omnia ista, vt visum est. 1. ca.*

8 Et omnia in quibus habitant filij ho. *Hoc dicit quantum ad ciuitates.*

9 Et bestiæ agri. *Quantum ad loca campestria.*

10 Volucres quoque cæ. *Quantum ad syluas, vbi habitāt aues communiter.*

11 Dedit in ma. tua. *Hoc est sub potestate tua. Et accipitur hic pars pro toto per synecdochem quia non omnis terra habitabilis fuit ei subiecta, sed magna pars ipsius. Est etiam ibi alia figura quæ dicitur hyperbole. Idest, sermo multùm expressiuus ad expressionem excessiuæ magnitudinis suæ, ex quo concludit.*

12 Tu ergo, &c. *Hoc est, regnū tuū significatur in statua illa quæ tibi apparuit per caput aureū, & hoc significatur conuenienter per aurum propter maximas diuitias illius regis quas congregauerat in Babylone de vniuersis regnis ab eo subiugatis.*

13 Et post te. *Hoc fuit regnum Mædorum & Persarum quod successit regno Chaldæorum, ut habetur infra 5. cap. Sign... autem est illud regnum per argentum, quia in illo regno vacabant sapientiæ & eloquentiæ, quæ significantur per cl... argenti & eius sonoritatem. Et quia regnum Mædorum & ... rum primò fuerūt duo regna, & in vno regnabat Darius, ... Cyrus, ideò significata sunt per duo brachia, veruntamen ... runt coniuncta simul tempore Cyri: mortuo Dario eius au... dicetur infrà. 5. cap. & tempore Darij cui in honore succes... vt dicetur infra 6. cap. ideo illa brachia erant iuncta in pe... ideo de illa statua dictū est, quod habebat brachia, & pectus d...*

14 Et reg. ter. &c. *Hoc fuit regnum Alexandri Magni, ... rum, & quod successit regno Persarum, & dicitur æreum, ... noritatem Græcæ eloquentiæ: quia æs inter alia metalla est ... norum.*

15 Quod impe. vni. t. *Hoc est quod Alexander ferè ab om... gnis recepit tributa, & munera. Multi. n. reges audientes ... maximas victorias eius ex timore ne veniret super eos, mi... bi munera.*

16 Et reg. quart. &c. *Istud fuit regnum Romanorum ... subditur.*

17 Quom. fer. &c. *Ita regnum Romanorum subiug... omnia regna prædicta, & hoc ex tribus per quæ Rom... cerunt totum orbem, scilicet sapientia, exercitio ar... & bono regimine. Omnem enim hominem vnd...*

✻ v

MORALITER.

† *Videbas ita.* Per quem significatur Christus de excellentissima Virgine sine humano opere natus.

† *Et percussit statuam.* Nam destruet Antichristum, & magnam partem sui exercitus; sicut dicitur 2. Thesal. 2. *Quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustra... nentus sui.*

† *Lapis autem qui percusserat statuam factus est mons* Nam Antichristo fulminato cum magna parte ... citus: omnes remanētes ipsi Christo firmiter adh...

† M...

a *I i diebus*. His regnis præcurrentibus regnum Christi, & prænunciatum est, & venit.
b *Comminuet*. Regnum mundi ideo conteret Christus: v ...idem ædificet. vnde Petro dictum est. *Macta, & manduca*, incorpora tibi. i. omnes fac tibi conformes. Cũ Moy ... descendisset de ...nte: & inuenis... ...udæos qui fece... ...t vitulum cõfla... ...m precibus hoc ... sequutus est, ab ... vt destrueretur: & ...ombussit eum in ...ntum quod puluis fa...us est: & postea de...it omnibus: a... ...m vt biberent: qu...d significat ba... ...num, & penitẽ... ...a. Aqua. n. in ba... ...no abluimur: ig... cõscientiæ vel m...eriali purga... ...r, vel Spiritu san... ...t, qui verus ignis di...tur.

ad Iudæos concionem habens, adducta in medium prophetia. *Hic est*. inquit. *Lapis qui reprobatus est a vobis, &c.* Beatus quoque Paulus Eph. 2. 1. Cor. 3. & 1. Cor 5. Petram vocat Christum. Hic excisus est a monte sine manibus. idest natus de Virgine absque nuptiali commercio. D

a ¶Quod hodie impletum est. Sicut enim in principio Romano Imperio nil fortius fuit aut durius: ita in fine nihil debilius.

Porrò, quia vidisti pedum, & digitorum partem testeam fi- 1 2
guli, & partem ferream, regnum diuisum erit: quod tamẽ 3

a ¶Quia a principio forte, & durum. b ¶Iuxta quod. c ¶D...ibus.

de plantario ferri orietur. Secundum quod vidisti ferrum
mixtum testæ † ex luto, & digitos pedũ ex parte ferreos, &
ex parte fictiles: ex parte regnum erit solidum, & ex parte
contritum. Quòd autem vidisti ferrum mixtum testæ † ex

a ¶Id ...t, homines erunt ex priori semine descendentes vt testa, & lutum.

luto, commiscebuntur quidẽ humano semine, sed non ad 4

a ¶Quia discordes: nec tantæ virtuti quantæ priores, & ab illis d... ...neres. 5

hærebunt sibi, sicuti ferrum misceri non põt testæ. In die-

¶Patri. ¶Filii sui, & ecclesiæ.

a bus aũt regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, 6

a ¶Et regni eius non erit finis b ¶Vnde. Et gloriam meam, non dabo alteri.

quod in æternũ non dissipabitur, & regnum eius alteri po 7 8

a ¶Comparatione sui regni.

b pulo non tradetur. Comminuet aũt, & consumet vniuersa

a ¶Vt. ¶Cetera transitoria. ¶Q Hoc in visione tibi significatum est.

regna hæc, et ipsum stabit in æternum. Secundum quod 9

a ¶De superba Gente Iudæorum. b ¶Materiali carne. c ¶Christus de quo: Lapidem quem reproba. ædifi. &c d ¶Absque viri semine genitus virgine, qui contritis omnibus regnis factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram, de quo Isaias. Venite ascenda. ad mon domini, & ad do. D... Ia.

c vidisti quòd de monte obscisus est lapis sine manibus, & 10

a ¶Primum Romanum Imperium sub quo natus est Christus. 11

comminuit testam, & ferrum, & æs, & argentum, &

✻ Theodoretus. H... apertè osten... ...t præsentium re... ...finem, regnũ ...m cœlorum fi... ...arens. Cum. n. ...eum regnũ im... ...liter affectum ...it, tunc apparebi... lapis sine manibus excisus, & in nihilum omnia rediget, regnumq; sempi...rnum ijs qui eo digni fuerint præbebit.
c *Lapis sine manibus, &c.* Hæc impius Porphyrius, & Iu...æi ad populum referunt Iudæorum, quem in fine secu...lo...m volunt esse fortissimum, & omnia regna commi...re, & regnare in æternum.
✻ Theodoretus. Quæramus quisnam sit hic lapis, ...pr... s paruus visus mox maximus euadens, & orbem terram contegens Audiamus ipsum Deum per Esaiam di...ntem. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem proba...tum angularem, prætiosum, &c.* Audiamus, & beatum Dauid ...antem: *lapidem quem reprobauerunt ædificantes, &c.* Hoc te...monii Christus Iudæis de seipso protulit: & Petrus ad

✻ Irenæus. Lapis p̃cisus sine manibus hoc significabat, quod non operantib. humanis manib. i. non operante in eum Ioseph, sed sola Maria cooperante dispositione veniret Chr̃s. l. 3. cap. 28

✻ Idem. Aliquando filius Dei visus est cum his qui erãt in camino, liberans eos de igne: aliquando aũt lapis a mõte abscisus sine manibus, & percutiens tẽporalia regna, & vẽtilans ea, & ipse replẽs vniuersã terrã. l. 4. cap. 37. † & E

✻ Aug. fuit quidã lapis angularis contemptibilis, præcisus de quodam mõte sine manib. hoc est de regno Iudæorũ, veniens sine manib. quia humanũ opus nõ accessit ad Mariam, de qua natus est Christus. In psal. 47.

✻ Idem. Quare lapis ille præcisus est sine manibus, quia sine opere virili Virgo peperit Christum, is ante oculos Iudæorum humilis erat, quia nondum impleuerat orbẽ terrarum quod ostendit in regno suo quod est Ecclesia, quæ impleuit totam faciem terrę. Tract. 4. in Io.
✻ Idem. Daniel vidit lapidẽ creuisse, & implesse totã faciẽ terrę, lapis pręciditur de monte Iudęorum, vnde Dñs noster Iesus Christus secundum carnem natus est. Et pręcisus est sine manib. quia sine opere humano, sine amplexu maritali de virgine exortus est. Mons ille, vñ, pręcisus est, non impleuerat vniuersam faciẽ terrę non n. tenuerat regnum Iudęorum oẽs gentes: & regnum Christi omnes gentes, & vniuersum orbem terrarũ cernimus occupare. F Tract. 9. in Io.

Deus

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Vt ret ad eos, honorauerunt, secundum valorem suum: siue in militia, siue in scientia, siue in arte mechanica, seu quacunque excellentia. Et propter hoc excellentes viri de omnib. partib. mundi propter magnam pacem iungebant se eorũ politiæ. Quia tamen postea regnum fuit diuisum in imperiũ Constantinopolitanum, & Romanũ ideo hoc fuit signatum in statua per duas tibias ferreas. Vel alia ratio. s. quia ille qui erat principalis imperator accipiebat vnum socium ad administrandum imperium: sicut patet de Augusto, & Antonio, & de Diocletiano, & Maximiano, & pluribus alijs.*

1 Porro quia vidisti pe. *i. de terra factam.*

2 Et partem. *Per hoc signatur fortitudo illius regni in principio & postea debilitas ipsius per diuisiones intraneas: propter ambitiones ex quibus regnum Romanorum quasi ad nihilum deductum est: vt patet ad sensum.*

3 Quòd tamen de plantario ferri orietur. *Sic. n. erant pedes illius statuæ dispositi, quod planta pedis erat tota de ferro, digiti autem exeuntes de planta erant partim testei, & partim ferrei, & per hoc significatur quod diuisiones illæ, quæ ortæ sunt in Romanis, processerunt ex robore diuitiarum, & potentiæ secularis. Quòd aũt sequitur*

4 Commiscebuntur quid. *Significat, quod ad tollendum istas diuisiones regnum Romanorum debilitantes: facta sunt multa connubia.*

5 Sed non adhęrebunt sibi. *Quia per talia non potuerunt amoue diuisiones animorum. Aliter exponũt quidam doctores Hebreorum ab illo loco.* Porro quia vi. *de societate Iudæorum, & Romanorum: quæ incepit tempore Iudæ Machabæi: vt habetur 1. Macha. 8. renouata est, tempore Ionathæ, & Simonis fratrum suorum. 1. Macha. 12. Et Iudæorum debilitas significata est per testam, fortitudinem autem Romanorum per ferrum. Quod aũt sequitur.* Commiscebuntur quidem humano semine. *Exponunt de Herode Ascalonita: cui regnum Iudæorum datum est à Romanis. Et cum non esset Iudæus natione: voluit sibi puellam de genere Machabæorum copulare: vt filius eius teneret regnum, sed illa præ dolore se interfecit: Herodes autem propter suam luxuriam, & puellæ pulchritudinem ea mortua abusus est, vt dicunt: & hoc est quòd dicitur hic.* Commiscebuntur humano semini: *non dicitur fœmineo. Sed non adhærebunt sibi, quia Herodes nunquam dilexit Iudæos, nec ipsi eũ.* In die. a. reg. *s. quando Romanum imperium in sua fortitudine erit Quod dicitur regna in plurali: quia multa regna continebat sub se.*

6 Suscitabit Deus cœli regnum quod in ęternum non dissipabitur. *Istud est regnum Christi quod est æternum: secũdum quod dicitur Luc. 1. c.* Regni eius non erit finis. *Quod regnum inchoatum est regno Romanorum existente in maxima fortitudine sua: quia subiectis omnibus nationibus descriptus est orbis de mandato Augusti Imperatoris: quo tempore natus est Christus: vt patet Luc. 2. Sequitur.*

7 Et regnum. *Quia regnum Christi potissimè est in cœlo: vbi ciues sunt immortales.*

8 Commin. au. &c. *In iudicio finali omnis potestas terrena auferetur: & omnis creatura perfectè Christo subiugabitur: & iã multa regna supposuerunt iugo fidei Christi colla. Sequitur.*

9 Secundum quod, &c. *In hoc ostenditur modus nascendi ipsius Christi: qui natus est de virgine: quæ significatur per montẽ propter excellentiam vitæ. De hoc monte abscisus est lapis, idest, Christus formatus qui per lapidem significatur: vt patet in Psal. 108. c.* Lapidem quem reprobauerunt ędificantes: hic factus, &c.

10 Sine ma. *i. sine humano opere, sed Spiritussancti virtute.*

11 Et comminuit. *Quia omnia regna mundi pro maiori parte subiecta sunt Christo per fidem: & perfectissimè subijcientur tempore iudicij: vt dictum est.*

a *Deus magnus,&c.* ✱Theo Operepretiũ est admirari Dei
A erga oẽs homines curam neq; .n. impiè viuentes propria destituit prouidentia, sed ipsos ẽt omni diligentia, dignatur, sicut barbatum istum aggrestem, & impium non neglexit: sed ei præsentis vitæ felicitatem fluxam ostendit, & regnum ipsius mutationi obnoxium, ac nihil quod ad humanam tranquillitatem pertineat stabile. Atque hæc idonea erant ad illius arrogans supercilium sedandum, eique persuadendum vt humana cogitaret, & vitæ regniq; finem expectaret.

b *Tunc rex.* Hoc superb è calumniatur Porphyrius: q̃ rex superbissimus captiuum adorauerit, tam quam, & Licaones populi ob magnitudinem signorũ Paulo, & Barnabæ voluerunt hostias immolare: ergo error Gentilium qui omne quod super se est Deos putant scripturæ non debet imputari: quæ simpliciter refert vniuersa quæ gesta sunt.

Hiero. †secretum Act.14.b.

B

a ¶Item reuelationem somnij, non meriti sui esse dicit: sed vt manifestum fieret regi solum Deum esse colendum

aurũ. Deus magnus ostendit regi quæ ventura sunt posteà: 1
a & verum est somniũ, & fidelis interpretatio eius. Tunc rex
b ¶Vt sola si fieri vt nouitate rerum perculsus nesciens caderet.
Nabuchodonosor cecidit in faciẽ suam: & † Danielem ado 2
c ¶Præparari vel portari.
rauit, & hostias, & incensũ præcepit vt sacrificarent ei. Lo- 3 4
¶Non nostri. ¶Omnium
quens ergo rex ait Danieli, Verè Deus vester Deus Deorũ 5
¶Quasi cœli, & terræ. a ¶Quia b ¶Hoc in te probatur.
d est, & dominus regum reuelans mysteria, quoniam tu po- 6
¶Hæc est causa somnij.
tuisti aperire † sacramentũ hoc Tunc rex Danielem in su- 7 8
e blime extulit, & munera multa, & magna dedit ei. Et cõsti 9
tuit eum principẽ super omnes prouincias Babylonis, & 10 11
f præfectũ, & magistrum super cunctos sapiẽtes Babylonis. 12
¶Rex. 13
Daniel aũt postulauit a rege, & constituit super opera pro 14
uinciæ Babylonis Sidrach, Misach, & Abdenago. Ipse au-
a ¶A latere regis non recedens honoratus familiaris.
tem Daniel † erat in foribus regis.

18.4.c.

c *Cecidit in faciem.* Qui cadit in faciem, videt quo vadat: qui autem retro cadit nescit quo vadat. Vnde creditur, q̃ Eli sacerdos domini perditus sit qui retro cecidit.

✱ Theodoretus. Considera quanti sit arrogantem illũ, & miserum, qui etiam Deum esse se existimauit, qui omnes homines in ditionem suam redegerat, eo adductum esse, vt captiuum adoret Iudæum, sibique persuadeat, per ipsum ipsius Deum adorare. Hac de causa ei obediri mandauit ijs qui enim adorauerat, etiam incensum attulisset, si Sacerdotis officio fungi consueuisset. Et ne frustra videretur hominem adorare, dicit. *Verè Deus vester Deus Deorũ, &c.* Tantũ, & ex somnio, & ex somnij obliuione ei attulit vtilitatis Deus. Primum.n. suã agnouit humilitatem, deinde Deorũ quos colebat didicit imbecillitatem ad hæc doctus est quanta sit Dei veri virtus.

C

d *Verè Deus, &c.* Possumus dicere quod ipse rex aperit considerat regem ideo somnium vidisse; & interpretationẽ Danieli reuelatã esse vt Daniel hac occasione cresceret & in captiuorum consolationẽ princeps omnium Chaldæorum: & Dei potentia fieret manifesta. Sicut factus est Ioseph apud Pharaonẽ: Mardocheus apud Assuerum: vt.s. captiui aliquod haberent solatium: viderent hominẽ suę gentis principẽ Aegyptiorũ vel Chaldęorum.

✱ Theodoretus. Hoc item Diuinę curę proprium est. Maximam subiectis populis pietas principis affert vtilitatem, quod etiam erga Ioseph Dominus fecit, vt diuinus Dauid refert Psal.104.

f *Daniel autem, &c.* Non obliuiscitur in mercede qui socios habuerat in prece, & in periculi anxietate.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Tunc rex. *Hic ponitur pro dictis magnificatio Dei. Et diuiditur in tres partes, quia primò superbia regis reprimitur, secundo, Dei potentia panditur, ibi.* Loquens ergo rex. *Tertiò Danielis sapientia erigitur, ibi.* Tunc rex Danie. *Primum patet per hoc quod dicitur.* Tunc rex Nabuchodonosor. *Se humiliãdo.* 2 Et Danielem. *Ei reuerentiam exhibendo.* 3 Et hostias. *Ex hoc loco Porphyrius arguit hunc librum esse confictum: quia non est verisimile (vt dicit) q̃ rex tam magnus, & superbus adoraret Danielem captiuitate detentum, & multo minus est credibile, q̃ cultum diuinũ vellet sibi impendere: vt dicitur hic, & dato q̃ vellet facere non est credibile q̃ Daniel permisisset hoc, vnde Act.14. dicitur q̃ Paulus, & Barnabas non permiserũt se adorari a Licaonicis iustis, sed sciderũt vestes suas in signum doloris. Dicendum est ad ista, q̃ adoratio ibi accipitur pro reuerentia: sicut de Nathan propheta dicitur. 3. Reg.* 5. Quòd adorauit regem Dauid pronus in terra. *Nec est mirandum regem prius superbum, hoc facere ex admiratione diuinæ sapientiæ quam in eo percepit. Quod aũt arguit de hostijs, & incenso Danieli offerendis: dicendum q̃ bene dicitur hic q̃ rex hoc præcepit sed non dicitur q̃ fuerit factum: & ideo credendum est q̃ Daniel impediuit fieri: vel q̃ induxit regem adhoc q̃ ista offerrentur ad honorem Dei qui mysterium reuelauerat ei, & hoc patet ex parte sequenti in qua ait quæ panditur potentia Dei, cum dicitur.*

Diuisio.

Diuisio.

4 Loquens ergo. *Quem colitis, & non dij nostri.*

5 Deus Deorum. *Et causa subditur.*

6 Quoniam tu po. *i. sacrum secretum per ipsius reuelationem & sic patet, q̃ Nabuchodonosor honorem prædictum impendebat Deo principaliter.*

7 Tunc rex Danielem. *Hæc est tertia pars in qua Danielis sapientia erigitur ad Dei gloriã: & populi Israel qui captiuus erat in regno Babylonis reuelationẽ, & hoc est q̃ dicitur hic.* Tunc rex Danielem. *i. in magna dignitate posuit, vt statim patebit.*

8 Et munera multa. *Quæ accepit Daniel non ex cupiditate, sed vt de illis filijs Israel pauperib. posset benefacere. Patet ẽt ex hoc q̃ licet nõ sit licitũ aliquid accipere ex pacto pro spiritualib. tamẽ licitũ est ab eis quib. spiritualia ministrata sũt dona tẽporalia accipere: sicut Dan. hic accepit a rege: cui secreta diuina reuelauerat per spiritum prophetiæ.*

9 Et constituit eum principem super omnes. *Principem ad iustitiam exercendam.*

10 Et prefectum. *Ad causas magnas determinandum.*

11 Et magistrum. *Ad facta ardua ordinandum.*

12 Super cunctos sa. Baby. *Vt talia sine eius consilio non agerent, & ei rationem redderent.*

13 Daniel autem postulauit a rege. *In hoc ergo ostendit fidelitatem suam: quia promotus ad honorem non dedit obliuioni socios suos, sed de eorum promotione fideliter cogitauit: & hoc fecit non solùm propter eos: sed propter consolationem filiorum Israel qui erant per prouincias dispersi. Et quia sciebat socios suos aptos ad hoc officium: quia erant sapientes, & fideles.*

14 Ipse autem Daniel, &c. *Vt.n. teneret regem in amicitia: ideo non recedebat de latere eius ne aliqui inuidi in eius absentia seminarent odium. Et hoc ẽt loco arguit Porphyrius contra istum librum dicens: q̃ Daniel sanctus non accepisset talem honorem a rege infideli. Ad q̃ dicendum q̃ Porphyrius ignoranter loquitur: qui Ioseph sanctus similia a Pharaone accepit, vt habetur. Gen.41.c. & Mardocheus ab Assuero: vt habetur Esther.8. a. Considerandum tamen, q̃ talem honorem accepit Daniel, & isti hic dicti a regib. infidelib. non ex ambitione honoris, sed ad consolationem populi sui, & ad honorem Dei, videntes q̃ per hoc regna melius regerentur secundum Deũ & iusticiam. Circa istud capitulum moraliter exponendo potest dici q̃ per statuam intelligitur vita simulata in qua caput est aurum. i. operatio de genere bona. Pectus de argento, quia loquutio sancta. Venter, & femora ex ære, Idest, simulatio ficta: quia prædicta fiunt ad apparentiam: æs.n. componitur ex aurichalco quod est auro simile: & stanno: quod est simile argento. Tibiæ ferreæ sunt obduratio fixa: quia quod talis concipit corde: vult omnino tenere. Pedes fictiles, & fictiles sunt petulantia delectationis: & pertinacia excusationis. Hunc aũt simulationem nequeũt indicare Arioli .i. sacerdotis sapientiæ. Magi. i. philosophi vani. Malefici, idest, iurisperiti, quia scientia communiter vtuntur ad malè faciendum. Sed Daniel. i. confidentia veritatis. Sidrach. i. continentia puritatis. Misach. i. consistentia probitatis. Abdenago. i. conscientia paruitatis seu humilitatis creditur fictionem cognoscere ac etiam euitare.*

✱ C P.

CAP. III.

a Nabuchodonosor rex fecit. a Vitatis præceps oiiuio, qui seruũ D quasi Deum adrauit: vt adora ret statuam sibi fit iussit auream, b & infiniti pōderis vt uporem ingeraternentibus, & adraretur facili⁹. Dar etiam Barbas salutis occasio vt qui in somnii reuelatione per Danielē vnius Dei potentiam cognouent: in triũ puerorum fortitudine disit mortem debe contemnere, & olanō colere. uisque auaritia suam colit: *Quod idolorum seruitus est:* Quia iste argentum & aurum colebat, & auaritia erat, & idolorum seruit.

Theo. Cum rerum oīum auctor Deus erga superbũ hũ regem immensa clemētia vsus esset, & post infinita scera remedium ei adhibuisset, indicassetque & præsentis culi vanitatem, & virtutis præstantiam, breui interiecto tpe ad ingenium suum rediit, quemadmodũ canis ad propriũ vomitum, & construćtam ex auro statuam in plano campo statuit, vt æqualiter omnes superaret, & ab omnibus æquè cerneretur, & a cunctis in ea adoraretur. Nō simplex autem hic superbię modus fuit. Nam quia Deus in somnis maximam illi ostenderat, per quam quatuor regnorum successiones declarauit, proprium falsum quasi castra Deo opponens, ipsique apertè repugnās, ipse quoque statuam construit, tantæ magnitudinis q̃tam potuit ars humana præbere. Nec ex diuersis metallis, sed ex vna auri materia cōficiendam curat: ratus infœlix istę falsas ostensurũ se Dei prædictiones. Et quia beatus Daniel ipsum esse aureum caput dixit, omnem ex auro statuam molitur.

b *Itaq; Nabuchodonosor rex misit*. Excelsa periculosius stāt & citius corruunt. Principes congregantur ad adorādum statuam

Prou. 26. 2. Pet. 2.

D

E

Hieron.

CAP. III.

¶Q d. Non fuit memor beneficij a Deo habiti. a ¶ Beneficij memoria fugax, maleficij quasi lapis tenax.

Nabuchodonosor rex fecit statuam auream al- 1
titudine cubitorum. 60. latitudine cubito- 2
a ¶Theodotio Dorcas: Symmachus Duran. Lxx. Peribolon. Latinè vsuarium vel conclusum.
rum sex, & statuit eam in campo Duran pro- 3
uinciæ Babylonis: Itaque Nabuchodonosor rex misit ad 4
a ¶Princ.pes lingua Phi itinerum vel allophylorum. 5
congregandos satrapas magistratus & iudices; duces, & ty- 6
¶Quibus regie inservientibus facile consentit populus. 7
rannos, optimates, & præfectos, omnesque principes regio- 8
¶Adorationem. 9
num vt conuenirent ad dedicationem statuæ quam erexe- 10
¶Sicut præceptum est. 11
rat Nabuchodonosor rex. Tunc congregati sunt satrapę magistratus, & iudices & tyrāni, & optimates qui erāt in potestatibus constituti, & vniuersi principes regionũ, vt conuenirēt
¶Adorationem.
ad dedicationem statua, quam erexerat Nabuchodonosor
a ¶Congregati admirantes.
rex. Stabant autē in conspectu statuæ quam posuerat Nabu-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. III.

1 Nabuchodonosor rex fecit statuam: *Hic ponitur secunda visio consequenter se habens ad primam: quia sicut per primam Babylonij sunt inducti ad cognoscendum Dei potentiam omnia regna conterentem: ita per istam inducuntur agnoscere, quod mortis non est alius nisi Deus adorandus per latriam. Considerandum tiam quod licet hæc visio sit historica, tamen cum hoc etiam est prophetica propter eius finem, scilicet, propter apparitionem angeli filij dei assimilati pueros de fornace liberantis, in quo hæc visio tangit personam Christi tanquam regis eminentis ciues suos de manu cuiuscumque temporaliter potentis liberantis. Circa hoc considerandum quòd materia huius visionis est de statua aurea facta: & de puerorum constantia, de fornace ardente, & de angelo pueros liberante. Causa finalis est vt Christi incarnatio panderetur: cultus Dei ampliatur, & populus Dei consolaretur, vt patet in fine. Causa efficiens est Spiritussanctus, habitus ex puerorum humilitate patientia, & tribulatione. Causa formalis est modus scribendi hanc visionem quæ describitur ad modum cuiusdam sententiæ iudicialis iniuste, & ideo habet tres partes, primo quia ponitur puerorum condemnatio indigna, secundò eorum liberatio benigna, ibi:* Et ambulabat. *Tertio eorum exaltatio condigna, ibi:* Tunc Nabuchodonosor obstupuit. *Circa primum tanguntur tria, primum est causa litis inter regem & pueros. Secundum, est forma iudicij, ibi:* Statimque in ipso tempore. *Tertium pœna supplicij, ibi:* Tunc Nabuchodonosor repletus. *Circa primum: scilicet, causam litigij quæ fuit ex hoc, quòd tres pueri non adorabant statuam regis, duo tanguntur. Primum est, statuæ constitutio: secundum, eius dedicatio, ibi:* Itaque Nabuchodonosor. *Circa primum considerandum, quod Nabuchodonosor per superbiam propter monarchiæ adeptionem voluit sibi vsurpare honorem diuinum: & ideo fecit statuam magnam auream in qua adoraretur. Simile legitur de Caio Imperatore Romano, qui (vt dicit Iosephus lib. antiquitatum. 18.) misit statuam suam per totum imperium suum vt in ea adoraretur. Ad faciendam autem idololatriam credibile est: quòd homines inducebantur per aliqua responsa dæmonum, & promissa, qui nituntur homines inducere ad idololatriam. Dicit igitur:* Nabuchodonosor rex fecit statuam auream. *Exterius tantum erat aurea quia non est credibile, quòd sibi esset tanta moles auri, vel forte erat interius concaua.*

2 Altitudine cubitorum sexaginta. *In hac altitudine computatur altitudo basis supra quam erat posita, aliter non responderet sibi latitudo quæ dicitur esse sex cubitorum tantum. Cætera patent. Si autem quæratur: quare Daniel qui erat familiaris regi (vt visum est) non prohibuit eum a tali insania: dicēdum quòd fortè erat absens in extremis finibus regni propter magna negocia, supra quæ erat positus: vt visum est: vel infirmitate fuit impeditus: vel aliqua alia causa consimili, quod videtur ex hoc quòd non accusatur cum socijs suis: & tamen certum est quòd non adorasset si ibi fuisset. Vel dicendum quòd vidit regem obstinatum in malicia sua, & ideo tacuit videns se nihil proficere in reprehensione sua, sed magis regem ad peiora excitare: & hoc videtur glossa interlinearis dicere infra eo. ca. super illum locum:* Præcepit vt adducerentur Sidrach, Misach, &c. *Vbi dicitur sic: De Daniele non fit mentio: quia regi assistebat qui propriā statuam non adorabat.*

F

3 Itaque. *Hic consequenter describitur statuæ dedicatio: Voluit enim Nabuchodonosor, quòd prima adoratio suæ statuæ quæ vocatur hic dedicatio fieret cum magna solemnitate: propter magnitudinem superbię suę: & hoc est quod dicitur hic:* Itaque Nabuchodonosor rex misit. *Nuncios solennes: scilicet.*

Statuæ dedicatio.

4 Ad congregandos satrapas. *Idest, nobiles barones. Et dicuntur satrapæ quasi satis rapientes: quia solent bona inferiorum rapere.*

5 Magistratus. *Idest, consiliarios.*

6 Et iudices. *Qui sunt constituti ad audiendum causas.*

7 Duces. *Scilicet, exercitus.*

8 Et tyrannos. *i. exactores tributorum regalium.*

9 Optimates. *Idest, optimos existentes: isti sunt honorabiliores post regem.*

10 Perfectos. *Idest, præpositos.*

11 Principes. *Sicut sunt balliui, qui habent plures præpositos sub se. Isti igitur prædicti primo sunt vocati ad adorandum statuam vt regi conformientes, cæteri timore mortis, & exemplo maiorum facilius inducantur ad regis voluntatem. Cætera patent vsque ibi.*

* Vobis

MORALITER.

† 1 *Nabuchodonosor autem rex fecit statuam auream.* Per statuam auream significatur malus, & inutilis prælatus qui sta a dicitur. Zach. 11. d. *O pastor & idolum derelinquens gregem.* Hæc autem statua quam fecit rex fuit tantum aurea exterius: nam principes terreni sanctitatis aparentia realiter decepti procurant aliquando ad prælationis statum inutiles promoueri: propter quod de ista statua dicit, est alta, scilicet, per superbiam, & lata per ambitionem, & sita in campo Duran, qui interpretatur loquela, ideo significat verbositatem sine veritatis substantia. In huius statuę dedicatione dicūtur esse instrumenta omnis generis musicorum, per quæ significantur, q in electiōne & confirmatione talis electi fiunt falsæ commendationes, quæ ad eius confirmationem vel electionem possunt operari. Hanc

statuam, vt postea subditi non renuant: Diuites autem & potentes ne diuitias aut potentiam perdant, obedire non tardant, quorum exemplum subditi sequi non dubitant.

✱ Theodoretus. Horum et vnumquodque summam superbiam declarat. Nõ enim quoslibet promiscuè ex subiectis ad hanc solemnitatem accersiuit, sed toparchas, & præfectos, & si quod aliud magistratus genus apud illos habebatur. Et statim quidē videbatur simplex quædam conuocatio, mox verò per cõuocationem illam tyranni, cum imperium deprehensum est. Vbi enim cõuenerunt omnes.

a *Præco clamabat valenter, &c.* Ita vsurpauit infœlix, diuinum honorem. Neque satis ipsi fuit a subiectis sibi populis adorari, quin ẽt eodem adorationis cultu statuam coli sanciuit, & omnes materia, arte, & magnitudine statuæ perterrefacit: delinit autem musicorum instrumentorum sono, & alios fornacis minis deterret. Et minimè a proposito fine excidit videbat

a ¶ Magna voce. b ¶ Non quod in campo Duran omnes populi omnium nationum potuerunt congregari, sed in principibus eorum ... Genti ... omnes ...

a chodonosor rex, & præco clamabat valenter: Vobis dicitur 1
populis tribubus, & linguis: in hora qua audieritis sonitum 2
tubæ, & fistulæ, & cytharæ, sambucæ, & psalterij, & sympho 3 4
niæ, & vniuersi generis musicorum, cadentes adorate statuã 5
¶ Præcepto pœnam si quis non fecerit addit.
auream quam constituit Nabuchodonosor rex: Si quis au- 6 7
tem non prostratus adorauerit, eadem hora mittetur in for- 8
a ¶ Quia præcepit, & minas addidit. 9
nacem ignis ardentis. Post hæc igitur statim vt audierũt om 10
¶ In principibus. 11
nes populi sonitum tubæ, & fistulæ, & citharæ, sambucæ, & 12
a ¶ Iam mente quam ... Dei ... ad ... in faciem cadunt.
b psalterij symphoniæ, & omnis generis musicorum, cadentes
omnes populi, tribus & linguæ adorauerunt statuã auream,
quam cõstituerat Nabuchodonosor rex. Statimq; & in ipso 13
c tempore accedentes viri Chaldęi accusauerũt Iudæos: dixe- 14 15
runtq; Nabuchodonosor regi: Rex in ęternum viue. Tu rex 16
a ¶ Quod non licet violare.
¶ Neminem excepisti. ¶ Hæc omnia fiebant vt statuam honorarent & populus citius seduceretur.
posuisti decretum, vt omnis homo qui audierit sonitũ tubę, 17 18
fistulæ, & citharæ, sambucę, & psalterij, & symphonię, & vni
¶ Quia in pœna præscripta non mouentur illi.
uersi generis musicorum, prosternat se, & adoret statuam au
ream. Si quis autẽ non procidens adorauerit, mittatur in for
a ¶ Quos nobis præposuisti.
nacem ignis ardentis. Sunt ergo viri Iudæi quos cõstituisti 19
super opera regionis Babyloniæ, Sidrach, Misach, & Abde- 20

debat enim o... imperata faci... qui & metu ... luptate seruir... sueuerant.
b *Cadentes.* N... Deum caden... rat, dæmones ... & idola adora... dentes: sicut ... in euangelio ... *omnia tibi dab...* *ad ora. me.* Sci... quoque hæ... qui fulgore ... tiæ secularis ... dogmata ... nunt, aurea... tuam facere ... tum in eis ... suasione alio... pellunt idolo... sitatis adorar...
Iudæos. Qu... præpositos i... bant, & o... bãtur religi... rum, & au... idolorum. ... go occasion... minantur ... regem.
Non sta... cunt vt eos ... ciat sed eos primum odium contra regem protral...
d *Sunt er.* Inuidiosè. Q. quos captiuos & seruos ... pes fecisti idest, nobis præposuisti in superbiam ela... cepta tua contempserunt.
✱ Theo. Impij Chaldæi omnes impietatis partic... bere studebant. Verbis autem suis, & propriam in... decla...

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Vobis dicitur. *Non quòd omnes populi possint in campo Duran collocari, sed quia in principibus qui sunt capita aliorum intelliguntur omnes adorare.*

2 Tribubus. *Quia ibi erant homines diuersarum nationum, & linguarum.*

3 In ho. *Forma huius instrumenti nota est, & communis, & ea vtuntur homines in bellis, & festis, & in populi congregatione: vt habetur lib. Num.*

4 Fistulæ. *Instrumentum de ligno habens multa foramina per quæ emittitur sonus, & eo vtuntur pastores.*

5 Citharæ. *Instrumentum est figurę triangularis ad modum dimidij scuti: & tangitur digitis.*

6 Sambucæ. *Quæ fit de arundine perforata, & dicitur sambuca a sam quod est sol, & bucca quod est parua buccina: quia solum potest fieri in æstate: vt dicit Hiero. in epistola ad Dardanum, de instrumentis musicis quæ in sacra scriptura reperiuntur.*

7 Psalterij. *Instrumentum notum est, & tangitur cum penna.*

8 Symphoniæ. *Aliquando accipitur pro melodia in communi, sed hic accipitur symphonia pro instrumento determinato oblongo, quod solent portare cæci, & digitis tangitur.*

9 Et vniuersi generis, &c. *Hoc additur, quia multa erant ibi alia instrumenta quæ non exprimuntur hic. Talibus autem vtebantur in adoratione statuæ ad incitandum homines: quia ex diuersis melodijs excitantur in hominibus diuersæ passiones, vt patet ad fenium: & habetur. 8. Politi.*

10 Caden-

10 Cadentes adorate statuam auream. *Idest, humili ... reuerenter.*

11 Quam constituit. *Vt in ipsa adoraretur.*

12 Si quis autem non prostratus, &c. *Vbi pœna ... non obedientibus. Cætera patent ex prædictis.*

13 Statimque in ipso tempore. *Hæc est secunda pars ... lis huius capituli vbi ponitur forma iudicij: circa quam ... mò Chaldæorum accusatio, secundo puerorum citatio, ibi:* T... Nabuchodonosor in furore. *tertiò citatorum inquisitio, ... Pro*nuncians *& quartò inquisitorum responsio, ibi:* Non ... nos. *In prima parte dicitur sic.* Statimque in ipso tempore *dedicationis statuæ.*

14 Accedentes. *Ad regem.*

15 Accusauerunt. *Moti inuidia ex hoc quòd Iudæ... præpositi in negotijs regni, vt patet in fine præced. cap.*

16 Dixeruntque Nabuchodonosor. *Hoc dicunt ... dum eius beneuolentiam, vt melius impetrarent vo...*

17 Tu rex posuisti. *Quod est lex firma, & irreuocabi... est licitum illud præterire.*

18 Vt omnis homo qui audierit sonitum tubæ. *... dicãt, nullum hominem excepisti ab hac lege: hoc autem d... non pateret modus liberationis puerorum. Hoc autem mod... sito formant accusationem ... dicentes.*

19 Sunt ergo viri &c. *Quasi dicat, ... apti sunt, & seru... tione: propter quod, ... humiliores deberent esse.*

20 Quos constituisti, &c. Sidrach, Misach, & Abednago. *Et ideo deberent esse grati pro beneficijs acceptis, & per ... contemptus eorum est grauior.*

Viri

MORALITER.

† Hanc autem statuam sic confirmatam adorant satrapæ, i. satis rapientes: quia prælatum malum vel inutilem venerantur, & commendant illi qui sub eius vmbra quærunt bona rapere subditorum, & magistratus, idest, consiliarij qui sub eo volunt dominari: & iudices, idest, officiales ei assistentes, & duces tyranni, & præfecti. Isti sunt qui disponunt

sponunt bona temporalia prælati, ex quibus quę... gis ditari.

10 *Cadentes.* Nam inferiores videntes prælatum ... siue malum, a maioribus venerari, idem faciun... magis quam amore virtutis.

13 *Statimque in ipso tempore accedentes viri Chaldei ac...* Per istos significãtur illi qui iustos, & innocẽtes ... superiorib. cupidi, vt inde trahatur pecunia ...

declarant, & regis accendunt iram. Dicunt enim. Vide cuinam nobis prætuleris, quibus Babyloniorum commiseris imperium qui honoris sibi habiti præstantiam nimio æstimare noluerunt, neque ei se gratos præbere a quo sunt honore affecti: imò honoris excellentiam occasionem ignominię fecerunt tuis apertè legibus contradicentes tuaque decreta exequi recusantes, &c.

a *Deos tuos non co.* Per quod alij sunt d Nabuchodonosor, aliud statua quam in cultum sui instituerat: Alij dicunt scripturæ sacræ esse consuetudinem, vnum idolum pluraliter appellat, vt: *Hi sunt dij tui Israel, qui te edux. de terra Aegypti*. Et in lib. reg. Ieroboam ponens aureum vitulum in Bethel idola dicitur memorata contra multa ... onia singulari ... cut in euangelio dicuntur.

b *Quod si non ador.* Theod. Adduci homines in ... ium interrogat an re vera participes cultus Deorum esse nolint, & statuam recusent adorare. Deinde præcipit, & consulit vt id faciant, ignis eos minis deterrens. Tum ne furium, ferinumatque illud impium audet maledictum proferre.

c *Et quis est Deus qui eripiet vos, &c.* Tam citò quem confessus fuerat, & Deum Deorum vocauerat ei detraxit, ipsumque homine imbecilliorem esse opinatus est: quem Dominum regum appellarat, eum vincere se infœlix iuueniliter gloriatus est. A maioribus autem suis tales illi audaces conatus. Etenim Sennacherib ille qui maximas contra Hierusalem copias adduxit, per nuncios talia locutus est Ezechiæ. Verum, statim maledicti supplicia tulit, & multa millia ab angelo interfecta sunt, & ipse & ipse ab ijs quos genuerat.

D

d *Sidrach, Misach.* De Daniele non fit mentio: quia regi assistebat qui propriam statuam non adorabat.

e *Non oportet.* Q Non necesse est audire verba: quorum iam rebus ipsis fortitudinem probatis atque constantiam, & in nobis Dei virtutem. Hieron.

f *Ecce enim Deus.* Efficitur materia fortitudinis quod putabatur esse erroris: Non in longum differtur: in præsentiarum pollicentur sibi auxilium: *Ecce enim Deus, &c.* Hieron.

g *Potest nos, &c.* Q. Si non eripit, iustæ pmissionis est, non eius infirmitatis. q. d. benè potest facere, vt eripiamur: sed si nō vult eripere, non meruimus liberari, & nostri præcedentibus meritis permittit nos flagellari.

E

Deus noster potest eripere, &c. Nō pro mercede illi seruimus, sed beneuolentia, & amore stimulati, omnibus Dei nostri cultum præferimus. Quare ne ab his quidem malis temerè liberari petimus, sed Dñi prouidentiam amamus, & illi, quod futurū est ignari, gubernatori quocumque libuerit nauem dirigendam committimus. Pro certo nobis compertum est illum posse, vtrum verò id velit facere ignoramus. Cum sapiens sit, ei rerum nostrarum moderationem committimus. Siue igitur nos liberabit, siue nollet, Deos tuos adorare recusamus. Cum animis tibi certamen est, quos neque honoribus delinies, neque minis deterrebis. Deus noster omnium nobis amabilissimus, & maximè formidabilis. Quid hisce verbis sublimius? F

a ¶Quos honorasti te inhonorant, ingrati immemores beneficij.
b ¶Quę etiam in Deos redundat iniuria.

a nago: uiri isti contempserunt rex decretum tuum. Deos tuos
1 non colunt, & statuam auream quam erexisti non adorant.
2 ¶Prelimus consultor b s
Tunc Nabuchodonosor in furore & in ira pręcepit vt addu 3
cerentur Sidrach, Misach, & Abdenago. Qui confestim ad- 4
ducti sunt in cōspectu regis: Pronuncians que rex Nabucho 5 6
¶Sicut dicitur. ¶ ...
donosor, ait eis: Verè ne Sidrach, Misach, & Abdenago, Deos 7 8
meos non colitis, & statuam auream quam constitui non 9
¶Obedire. a ¶Quamuis in furore præceperit addu..., dat tamen spacium corrigendi, quod charos eos habebat ostendit.
adoratis? Nūc ergo si estis parati, quacumq; hora audieritis
soniū tubę, fistulę, citharę, sambucę, & psalterij symphonię,
omnisque generis musicorū: prosternite vos & adorate sta-
tuam quam feci: quod si non adoraueritis, eadē hora mittemini †
b ¶Mira obli... non potest eripere cuius seruum paulo ante adorasti, ... in Deum verum, & dominum regum esse prædicasti.
in fornacem ignis ardentis: Et quis est Deus qui eripiet vos 10
c de manu mea? Respondētes Sidrach, Misach, & Abdenago, 11
d dixerunt regi Nabuchodonosor: Non oportet nos de hac re 12
e ¶Qui verus, non tui, qui falsi.
f respondere tibi: Ecce enim Deus noster quē colimus potest
a ¶Quęcunque tormenta inferas.
g nos eripere de camino ignis ardentis, & de manibus tuis ò

Rex

NICOLAVS DE LYRA.

1 Viri isti contempse. rex decre. tuum. *Q. d. ex prædictis patet, qd nullo modo est eis parcendum.*

2 Deos tuos non colunt. *Scribit autem hoc Daniel more Iudæorum qui vnum idolum vocant Deos in plurali, vt habetur Exod. 32. de vitulo aureo.* Hi sunt dij tui Israel: qui eduxerunt te de terra Aegypti. *Dicuntur autem hi dij Nabuchodonosor: non quia ipsam statuam adoraret: vt dictum est, sed quia illam fecerat vt in ipsa adoraretur.*

3 Tunc Nabuch. in fu. *Hic ponitur puerorum citatio, cum dicitur* Tunc Nabucho. in fu. & in ira. *Ex contemptu sibi facto secundum suam æstimationem, non tamen secundum veritatem: & sic irrationabiliter. Ideò dicitur:* In furore & in ira.

4 Præcepit. *Illis pessimis accusatoribus.*

5 Vt addu. *Coram eo.*

6 Sidrach, Misach, &c. *De Daniele non fit mentio, & causa supradicta est.*

7 Pronuncians que. *Hic ponitur citatorum inquisitio, & patet litera ex dictis hoc excepto.*

8 Deos meos non co. &c. *Et pro. i.*

9 Statuam aur. quam consti. *Quam vocat Nabuchodonosor Deum suum, non quia ipsam adoraret, vt dictum est, sed quia ipsum representabat cui diuinos honores exhiberi volebat.*

10 Et quis est Deus qui eri. vos. *Hęc fuit mira excæcatio: quia ipsum Deum Hebręorum omnipotentem vocauerat in pręc. cap. quia superbia mirabiliter excæcat hominem.*

11 Respondentes Sidrach. *Hic ponitur requisitorum responsio, vnde dicitur.*

12 Non oportet nos de hac re respōde. ti. *Q. d. quæstio tua est ita irrationabilis, quod non est digna responsione, quia euidens est, quod est dare vnum primum infinitę potentię, & sic potest nos liberare, quia ipsum colimus, & hoc est quod subditur:* Ecce enim Deus noster quem co. &c. *Sequitur.*

✲ Quod

MORALITER.

† *Quod si non ado. ea. ho.* Per istos tres qui statuam noluerunt adorare sed magis periculum mortis subire significantur illi, qui Deo firmiter adhærentes per fidem sanctissimæ trinitatis nullo modo volunt assentire alicui quod sit in offensam maiestatis diuinæ, & isti semper saluantur, vel per diuinam potentiam eos mirabiliter a mortis ericulo liberantē, sicut fuit in proposito: vel per Dei misericordiam ipsis in tormentis constantiam tribuentem: & ista liberatio maior est quam prima: sicut dicit Aug. in serm Machabæi multò melius liberati sunt ab illis tribus viris contra quos homo sæuiebat: & flamma parcebat, nam illi ab vna tentatione liberati: sunt iterum cum diabolo certaturi, isti verò sunt ab omni tentatione supplicij liberati illos Deus visibiliter liberat, istos autem inuisibiliter coronat.

† MORA-

a *Rex liberare.* In Hebræo non habetur rex, ne impio adulari aut regem credatur vocare qui ad iniqua compellit, vel ne videantur regem ad sanguinis sui effusionem procaciter prouocare, sic debitum honorem reddunt, ei ne latria datur cultus Dei.

lib. 4. epist. 1. * Cypri. Cum se crederent, & pro fide sua scirent posse etiam de præsenti supplicio liberari, iactare hoc tamen, & vindicare sibi noluerunt, docêtes quod non minor eis esset confessionis virtus sine testimonio passionis. Addiderunt posse oĩa Deum facere, sed tamen non in hoc facere vt liberari in præsenti vellent: sed illam libertatis, & securitatis æternæ gloriam cogitarent.

B Hom. 4. in Matth. * Chrys. Nõ verbis despicere regẽ atque inhonorare voluerunt, sed suã tantummodo erga Deum mostrare pietatem.

* Theodor. Quis non iure admiratus obstupescat beatorum iuuenũ fortitudinem, sapientiam, pietatem, erga leges iustitiam, omnibus in rebus continentiam? Quod non sunt veriti tantum tyrannum, neque maximam illam pyram non tantum verbis ad terrorem, sed re vera propositam, & conspectam, hoc adamante robustiorem illorum fortitudinem testatur. Quod vero diuinas leges præsenti vitæ anteposuerint, cuinam iustitiæ quidquam reliquum facit? Ipsorum continentiam id maximè commendat, quod neq; audacib. erga regem verbis vsi sunt: neque metu rursus genas dedecorarunt. Prouidentiam & sapientiam impijs, & nefarijs maledictis opposita pietas ostẽdit, Ille.n. dicebat: *Quis Deus qui eruet vos de manibus meis?* At ipsi clamabant: *Est Deus noster qui in cœlis est.* Quæ aũt postea dicta sunt, nullã fortitudinis ac religionis exuperantiã reliquam faciunt:

C b *Quia Deos tuos non col. &c.* Ordine præpostero quòd ad vltimum sic responderit. *Non oport. &c.* Q. Certum est quod habemus Deum qui pōt liberare, demũ responderunt sic ad primum, & ad secundum: Deos tuos non colimus, & statuam tuam non adoramus.

c *Aspectus fa.* Immutatus dicitur in malum. Est etiam commutatio in bonum, vnde quidã psalmi intitulantur *Pro his qui commutabuntur*, quod tamen quidam accipiunt in malum: De Anna etiam legitur: *Et vultus eius non sunt amplius in diuersa mutati.*

* Theod. F[urore] & insanis ne[...] tyrannus furore [...] nus, ita vt vul[tu] præ se ferret a[...] perturbationi [...] plius accend[...] nacem præc[...] compedibu[s...] ciri sanctos, [...] nulla interpo[...] tur pœnæ [...] dum vestis, [...] ceamenta d[...] rentur, vna c[...] sis, in pyra[m] conijci iussit[...]

d *Et præce.* Q. Simplex [...] non sufficia[...] furor & ira [...] niæ proxim[...] dum tenere [...] test, & puta[...] plicis pœnæ [...] minatione [...] quos consta[...] det resistere[...]

e *Viros.* D[...] scilicet præ[...] est. *Etenim* [...] Non fortui[...] cunque p[...] sed fortissi[...] ad bella promptissimos? vt non solum de miracul[o ...] mesceret sed etiam exercitus sui cladem sentiret.

* Hieron. Grande miraculum, vincti mittuntu[r in for]nacem, & cadunt in medium ignis præcipites, ard[...] cula quibus legati sunt, & vinctorum corpora flamma non tangit.

* Theod. Circumiecta ipsis ferrea vincula vsti[...] re ignis natura dissoluit, indumenta autem, quæ a[...] facilia ad comburendum essent, integra conseru[...] ctorum virorum accusatores, & impios ministro[s ...] ris stabant flamma consumpsit, verum ijs qui int[...] terga vertens contra proprios adoratores procede[...] si pœnas ab ipsis pro domini cultoribus exigens [...] autem pietatis præcones securitate fruebantur, vt[...] tos carbones, quasi per quasdam rosas incederen[t.]

f *Et ambulabant.* (Ad hinc quæ sequuntur vsque cantici trium puerorum non habent Hebræi.

* Tod.

a ¶ Vigilanter non contrarium ponunt. s. si non potuerit, sed si noluerit, vt non impossibilitatis, sed voluntatis Dei sit si perierint.

a rex liberare: Quod si noluerit, notum sit tibi rex, quia Deos 1
2

a ¶ Dij coluntur, statuæ adorantur.

b ¶ Qui veri Dei sumus cultores, & adoratores, vnde hi principes, & iudices mundi, ideo placent Nabuchodonosor, imperatorum vero statuas adorantes Deo displicent.

b tuos non colimus, & statuam auream quam erexisti nõ ado-

¶ Ideo

c ramus. Tunc Nabuchodonosor repletus est furore, & aspe- 3
ctus faciei illius immutatus est super Sidrach, Misach, & 4

¶ Furore accensus. ¶ Vt magis terreat

Abdenago, & præcepit vt succenderetur fornax septuplum
d quam succendi consueuerat: & viris fortissimis de exercitu
suo iussit vt ligatis pedibus Sidrach, Misach, & Abdenago,
mitterent eos in fornacem ignis ardentis. Et confestim viri 5

a ¶ Theodotion dixit saraballis quod Chaldæum est, & significat crurium, & tibiarum tegmina, Pr[...] has fui i[...]

b ¶ Græcum est: genus palliolí est vel pillei.

illi vincti cum brachijs suis & thiaris & † calciamentis, & 6

a ¶ Vincti, & vestiti, nam iussio regis vrgebat ne liceba[t] spoliare eos. 7

vestibus missi sunt in medium ignis ardentis. Nam iussio re-

a ¶ Anticipatio est, quia hoc in sequenti plenius dicetur.

gis vrgebat. Fornax autem succensa erat nimis. Porro viros
e illos qui miserant Sidrach, Misach, & Abdenago interfecit 8
flamma ignis. Viri autem hi tres, idest, Sidrach, Misach, &

a ¶ [...] qui alligati, [...] ardent vincula, & vinctos flamma non tangit.

Abdenago ceciderunt in medio camino ignis ardentis colligati.

Quæ sequuntur in Hebræis voluminibus non reperi.

a ¶ Soluti exustis vinculis, ignis beneficij obsequium contulit, iniuriam non intulit.

b ¶ Liberatorem suum.

f Et ambulabãt in medio flammæ laudãtes Deum, & benedi- 9

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quod si no. *Quia aliquando Deus non liberat seruos suos temporaliter, vt melius saluet eos, inuisibiliter eos ad requiem transferendo, vt dicit Augustinus in quodam sermone sanctorum martyrum septem fratrum.*

2 Notum tibi sit rex, &c. *Ex quo patet quod illud factum est tribus pueris materia fortitudinis quod ab impijs credebatur esse causa terroris.*

3 Tunc Nabuchodonosor. *Hic describitur pena supplicij vbi primò ponitur regis indignatio, cum dicitur.* Repletus est furore. *Secundò indignationis manifesta ostensio, cum subditur.*

4 Et aspectus faci. il. immu. est, &c. *Quia passiones cordis citius apparent in oculis quam in alijs partibus corporis, tertiò, sententiæ pronunciatio, ibi.* Et præcepit vt succenderetur fornax, &c. *Quartò sententiæ executio, ibi.*

5 Et confestim viri illi. *Idest, tres pueri.*

6 Vincti. *Vt nullo modo possent euadere.*

7 Cum brachijs suis, &c. *Secũdum aliquos thiara est pallium quo Persæ vtuntur: secundum alios est mitra quæ in capite ponitur, vnde dicitur. Exod. 29. a. de Aaron:* Pones thiaram [in] ca[pite] eius: *& inde trahitur ad significandum genus velei quo [...] nobiles; secundum quod dicitur Ezech. 23. b.* Cum vidi[sset] depictos, & thiaras in capitibus eorum. *Quinto p[...] vindicatio, ibi.*

8 Porrò viros il. &c. *Sciendum tamen quod hoc dici[tur per] anticipationem: quia dicitur infra eo. cap. quod viri illi q[ui] pueros in fornacem succendebant eam: & ideo interfectio [per] flammam ignis intelligenda est facta quando angelus de[scen]dit cum pueris post orationem Azariæ, & excussit flam[mam de for]nace, & combussit eos qui erant extra: vt sic rex non solu[m mira]culo viso miraretur, sed & per combustionem fortissim[o]rum de suo exercitu puniretur vt hic videtur.*

9 Et ambulabant in medio flammę. *Hęc est terti[a pars prin]cipalis huius capituli. Sciendum tamen, quod non est in He[bræo ...] tam exposui, quia est in medio capituli. Igitur hic poni[tur ...] puerorum benigna: vbi tria notantur quæ solẽt accidere i[...] iustorum, scilicet commendatio supernæ æquitatis: [...] uinæ bonitatis, ibi:* Et non cessabant: *Collaudatio diui[...] tis, ibi:* Tunc hi tres. *Circa primum aduertendum.*

a ¶Fortis in aduersis: stare enim fortium est. b ¶Quasi sapientiæ thesaurum: sicut etiam dominus aperiens os suum thesaurum absconditum.
centes dño. Stans autem Azarias orauit sic. Aperiensque os
a ¶Vbi alij timore mouentur.
a suum in medio ignis ait. Benedictus es domine Deus pa- 1
b trum nostrorum, & laudabile & gloriosum nomen tuũ in 2
secula: quia iustus es in oĩbus quæ fecisti nobis, & vniuer- 3 4
a ¶Humilitas tua & iustitia. b ¶Duo sunt iudicia vnum occultum in vita scilicet, alterum apertum in die magni iudicij. 5
c sa opera tua vera, & viæ tuę rectæ, & omnia iudicia tua ve 6
ra. Iudicia.n. vera fecisti iuxta oĩa quæ induxisti super nos 7
& super ciuitatem sanctam patrum nostrorum Ierusalem:
quia in veritate & in iudicio induxisti omnia hæc propter 8
¶In nobis. ¶Alios nos ¶In proximos.
peccata nostra. † Peccauimus enim & iniquè egimus, rece- 9
d a ¶Iam in eis per spiritumsanctum reuelata erant Dei mandata. ¶Inde patet quod in eorum persona non dicitur. 10
dentes à te; & deliquimus in omnibus, & præcepta tua nõ 11
a ¶Et in aliquando modo fecimus.
audiuimus, nec obseruauimus, nec fecimus, sicut præcepe-
a ¶Corpore & animo. b ¶Facientibus
ras nobis, vt bene esset nobis: Omnia ergo quę induxisti
a ¶Iustus es domine & rectum iudicium tuum. ¶Sic
e super nos & vniuersa q̃ fecisti nobis in vero iudicio feci-
a ¶Non ipsi tradiderunt nos. ¶In nos.
sti. Et tradidisti nos in manibus inimicorum nostrorũ ini- 12
¶In te. ¶In te. a ¶Nabuchodonosor.
f quorum pessimorum pręuaricatorumq;: & regi iniusto & 13
a ¶Terrenos. b ¶Contra iustitiam tuam, vel contra hostes.
pessimo vltra omnẽ terram. Et nunc nõ possumus aperire 14
a ¶Idest, illis qui te colunt: bonis infertur confusio & opprobrium propter nos. ¶Sed. 15
g os, Cõfusio & opprobrium facti sumus seruis tuis, & his q̃ 16

✻ Theodoretus. Hæc præstantissimæ illorum Philosophiæ apertam significationem habent: neque enim petebant à molestijs liberari, sed laudibus eum celebrabant, quos hac confessione dignatus fuerat. Sic beati Apost. Petrus & Ioannes à Pharisæis flagris cæsi, exierunt gaudẽtes *quia digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliã pati.* Paulus cum Sylla post plagas, vincula & compedes in carcere circa mediũ noctis orantes laudabant Deum.

a *Stans autem Aza.* ✻ Theodoretus. Azarias os cõmunefectus, & a flãmarum fluctibus circũcinctus, aperiens os suum dixit &c. Quis pro dignitate proœmij huius sapientiam poterit admirari? Neque.n. in tranquillitate cõstitutus, neq; in prospero vitæ cursu, sed in fornace, & huiusmodi fornace, auctorem omniũ celebrat Deum, & mœstis præ se fert mœstitiã, cum etiã pari prædicat virtutum.

b *Benedictus es domine Deus.* Duę sunt benedictiones. vna de nobis ad Deum quid est eum laudare, & altera de Deo ad nos, qđ est dare remissionẽ peccatorũ, & multiplicationem bonorum, & hęc est ros matutinus. *Bereuc.es.* Quocunque premamur angustijs: hoc toto cordis affectu dicamus: & quidquid nobis aduersi acciderit, iustè nos sustinere non dubitemus. vnde: *Exultauerunt filiæ Iudæ in omnibus iudicijs tuis domine.*

c *Quia iustus es &c.* ✻ Theodoretus. Laudamus inquit, iustum tuum iudicium agnoscentes. Recta enim & iusta de nobis lata sententia, in seruitutem nos redigi, & procul à patria captiuos abduci præcepisti. Nec temerè & quam consecraueras vrbem, & nos bello captos hostibus tradidisti, sed quia peccauimus recedentes à te. Multam emphasim habet illud, *à te*, quasi pro à te factore & opifice, bono hero, nutritore, & custode qui ab Aegyptiorum seruitute nos liberasti, qui mare secuisti, qui de petra arida fontes dedisti, &c. D

d *Peccauimus.* Nec peccauerunt, nec eius ætatis erant qñ abducti de Ierusalem fuerunt, quod sic pro vita anteacta punirentur. Hæc ergo ex populi persona dicuntur: sicut illud Apostoli: *Non enim quod volo bonũ, hoc ago: sed quod odio malum, illud facio.* Q. Nec pro ipsis adultis hoc dici potest quia mãdata implebant eis per spiritũ sanctum reuelata. Hiero. Rom. 7. c.

Qui propter peccata nostra captiuãtur, & improperatur eis Deus eorũ tãquam impotens liberare. Hiero. E

Quidam hunc locum ad cęlestem Ierusalem referũt. Q. animæ de cœlo ad terram delapsæ in loco lachrymarum & confusionis antiqua peccata plangãt: Sed hoc nõ recipit ecclesia.

e *Vt bene nobis esset &c.* ✻ Theodoretus. Et hinc rursus pietatis ac sapiẽtiæ præstantiam ostendit, legũ enim & mãdatorum obseruatio inquit, tibi nihil præbebat, nobis autem bonorum abundantiam conciliabat. Hac igitur de causa, & leges illas posueras, vt nobis subministrares causam salutis.

f *Et tradidisti nos in manibus &c.* Nam quia te non coluimus regem nostrum, verùm bonitatem tuam contẽpsimus, meritò nos crudelissimo, & infestissimo, & omnis iuris prorsus ignaro seruire coegisti regi, cui sunt etiam subiecti eidem improbitati consentientes. F

g *Et non possumus aperire os &c.* Omnem loquendi libertatem amisimus, & præ pudore tibi supplicare prohibemur. Obturat nobis os multitudo scelerum. Sed tamen quamuis ridiculi, & opprobrijs hostium expositi: nos qui serui tui vocamur, tibi supplicamus, vt propter illud

NICOLAVS DE LYRA.

ponitur commendatio Dei ab istis tribus pueris in generali: & patet secundo ipsius Azarię in speciali: ibi: Stans autem Azarias. *Vbi primò Azarias commendat diuinam iustitiam, secundo, implorat eius clementiam, ibi:* Ne quæsumus. *Tertio allegat consuetã eius misericordiã ibi:* Et nunc sequimur te. *Quartò inuocat eius liberatricem potentiam, ibi:* Et erue nos. *Circa primum in commendatione diuinę æquitatis; Azarias attribuit Deo iustitiam & sibi ipsi culpam dicens.*

1 Benedictus es &c. *Et facit mentionem de antiquis patribus, vt meritis ipsorum eius oratio sit magis exaudibilis. Et hoc modo fecit Moyses in oratione ad placandum iram domini contra populũ de vituli fabricatione.*

2 Et gloriosum nomen tuum *Gloria.n. est clara notitia cũ laude, vnde importat quandam diffusionem laudis, propter hoc dicitur nomen Dei gloriosum, quia debet laudari vbique terrarum & in omni differentia temporum: ideò subditur.*

3 In secula. *Reddens pœnam pro peccatis, & hoc est quod subditur.*

4 In oĩbus quæ fecistis nobis. *Promittẽdo nos sic tribulari.*

5 Et vniuersa opera tua vera. *Quia conformia sunt diuinę sapientiæ, quæ falli non potest.*

6 Et vię tuę rectę. *Idest, processus tuus in mundi gubernatione.*

7 Et omnia iudicia tua vera. *Dicit iudicia in plurali: quia vnum est iudicium eius occultum in præsenti: de quo dicitur Iohan. 12.* Nunc iudicium est mundi, *aliud erit apertum in futuro. Cætera patent vsque ibi.*

8 Induxisti omnia hęc propter peccata nostra. *Vbi considerãdum: quod peccatum populi Israel vocauit suum, quia erat pars illius populi. Daniel enim & socij eius erant innocentes & sancti, & maximè quando fuerunt de Ierusalem translati, & ideo non fecerunt illa peccata propter quę destructa est ciuitas Ierusalẽ, de qua fit hic mentio.*

9 Peccauimus enim. *Contra proximum.*

10 Et iniquè egimus. *Contra Deum, & hoc dupliciter peccato commissionis, quod notatur cum dicitur.* Recedentes à &c. *Et peccato omissionis.*

11 Et pręcepta tua non audiuimus &c. *Vt benè nobis esset ex te. Ex decursu enim veteris Testamenti patet quòd filij Israel fuerunt in prosperitate quamdiu fuerunt obedientes Deo.*

12 Et tradidisti nos. *Quia quandoque punit Deus bonos per malos, vt dictum est cap. pręc. vnde & dęmones sunt exequutores diuinę iustitię in inferno.*

13 Et regi iniusto. *Scilicet Nabuchodonosor: quia occidebat innocentes, vt hic patet.*

14 Et pessimo. *Quia cogebat homines idololatrare, vsurpando sibi diuinos honores.*

15 Vltrà omnem terram. *Scilicet supra omnes terrenos, quia propter magnitudinem suę potestatis malitia eius habebat maiorẽ effectum & euidentiam.*

16 Confusio &c. *Quia eis infertur pro opprobrio miseria nostra, cum eodem ritu colimus te sicut & ipsi.*

✻ Ne

¶ illud nomen tuum, quod nos tuetur, quo te Dominum, A agnouimus, aduersarijs ostendas potentiam tuam, & ne prorsus nos tua prouidentia destituas.

a *Propter Abraham &c.* ✱ Theodoret. Tum etiam patrum nomina commemorat, vt memoria iustorum bonum Dominū prouocet ad misericordiam. Illis inquit, pollicitus es Domine quos amasti, vt arenę numero comparare eorum genus, stellis verò vt æquè splendidum & excellum esset. Deinde res cū pollicitationib confert.

b *Imminuti sumus, &c.* Et ne pollicitationes mendacij argueret, adiecit.

c *Propter pec. no.* Non enim inquit, B Domine, mentitus es, sed nos fœdera violauimus & cū multi essemus secūdum pollicitationem propter peccata nostra ad paucitatem redacti sumus Deinde ostendit Deo calamitatē qua detinebantur, nō quasi ignarum docens, sed calamitatum commemoratione ad clementiam eum prouocans. Omnia nobis inquit, contra votum successere, & neque regem habemus secundum ordinem à te præfinitum, neq; Vates numine afflatus nobis est, qui futura p̄dicat: neque magistratus, qui communium rerum administrator sit: neque sacerdos, qui sacrificijs diuinum imperium agnoscat, pro peccatis offerat, neque est, qui suauem odorem veluti honorem debitum Deo reddat.

Moraliter. d *Et nō est in tempore hoc princ. &c.* Hoc hodie & quotidie nobis est plorandum, qui propter peccata nostra p[...] riam patimur verorum pastorum, & innumeris a[...] persequutionibus, dignū Deo sacrificium nō redd[...]

e *Sed in anima &c.* Hac occasione & ex eo quod [...] tur. *Benedicite spiritus & animæ iustorum domino*, & hui[...] di volunt qui [...] excepto spirit[...] cto alium spir[...] & aliam ani[...] esse in homin[...] laborādum e[...] quomodo a[...] carne & spiri[...] cti gratia du[...] stantię & duo[...] riores homi[...] vna dicantu[...] substantia.

Sed in anima Q[...] dam diceba[...] corpore esse[...] animas: ani[...] spiritum.

✱ Theodo[...] Cum enim inquit, cons[...] crificia tibi vbique nō [...] tat pro ari[...] tauris, & agr[...] tritum tibi miliatum c[...] rimus, & su[...] petimus, vt [...] sint omni[...] cio gratiora [...] dem consue[...] te confisos [...] ni ignomin[...] dicare. Hęc dixit sanctus vir à propheta Dauid e[...] qui Psalm. 50. ait, *Sacrificium Deo spiritus contr. bul.* Et *Immola Deo sacrificium laudis &c.* Quod & Baruch c[...] *rit s in angustijs, & in aīa mœrore affecta clamauit ad te.* [...] chro illo ordine inquit, qui tuo in templo seruat[...] pe nostram cum humilitate supplicationem, re[...] corporum nostrorum sacrificiū, pro hostia quę [...] tis animalibus offertur.

Et

a ¶Quia propter nos Deus eorum blasphematur. b ¶Hostibus. c ¶Non nobis domine non nobis sed nomini tuo da gloriam.

te † colunt. Ne quæsumus trādas nos in perpetuū propter 1

† colebant.

a ¶Legem. Lex enim dissipatur quando cultores Dei crucian[tur] [...] 2

nomen tuū, et ne dissipes testamentum tuum, neque aufe- 3

a ¶Hominem pro homine offert. 4

ras misericordiā tuam à nobis propter Abraham dilectum

a ¶Scilicet Iacob q[ui] [p]ostea Israel, i. vir [v]idens Deum [v]ocatus est

tuum, et Isaac seruum tuum, et Israel sanctum tuum, quib. 5

¶Pro homine rem. a ¶Quomodo impl[eui]s promissionem. 6

loquutus es, pollicens qđ multiplicares semen eorum sicut 7

a ¶In bonis. b ¶In infructuosis. c ¶Quis quorsum hæc. 8

stellās cœli: et sicut ārenam quæ est in littore maris: quia do 9

a ¶Numero afflicti corpore.

mine imminūti sumus plus quàm omnes Gentes: sumus- 10

¶Viles. ¶Iuste scilicet.

que humiles in vniuersa terra hodie ꝓpter peccata nostra. 11

¶Quia.

Et non est in tēpore hoc princeps, et propheta, et dux, neq; 12

¶Totum incensum. ¶Partim incensum. ¶Ita manifestim vt primum. 13

holocaustum, neq; sacrificium, neque oblatio, neq; incen 14

¶Per hoc sicut ante. 15

sum; neque locus primitiarum coram te, vt possimus in- 16

uenire misericordiam tuam, sed in anima contrita et spiri- 17, 18

a ¶Spiritusancto qui est dator humilitatis. b ¶Idest suscipiamur tanquam si nobis sint boni prælati nos boni filij. c ¶Hoc solum poscimus. d ¶Prælatorum. 19

tū humilitatis suscipiāmur. Sicut in holocausto arietum et 20

a ¶Quorum cornibus ventilantur inimici, de quibus: Tauri mei & altilia mea occisa sunt. 21

b ¶Filiorum arietum. c ¶Charitate & sapientia, vnde, Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea.

taurorum, et sicut in milibus agnorū pinguium, sic fiat sa- 22

C NICOLAVS DE LYRA.

1 In perpetuum. *Licet ad tempus puniamur pro peccatis* ✱ *nostris.*

2 Propter nomen tuum. *Q. d. licet hoc non mereatur nostra iustitia: fiat tamen hoc ad gloriam nominis tui, vt nomen tuum glorificetur in liberatione nostra.*

3 Et ne dissi. testa. *Idest, legem, quæ dissipatur quando tenentes eam occiduntur.*

4 Neque auferas. *Quia fuit primus à Deo electus ex idololatris: & primò factæ sunt ei promissiones apertè de Christo: propter quod dicitur hic specialiter dilectus.*

5 Et Isaac seruum tuum. *Et dicitur seruus, quia fuit verè obediens. Et patet hoc cum pater voluit eum immolare, quia iam erat 30. annorum, & per consequens fortis: pater autem eius erat senex & debilis: noluit tamen resistere, sed ad immolationem voluntariè accessit, vt dicit Iosephus lib. 1. antiqui.*

Iosephus.

6 Et Israel sanctum. *Idest Iacob, qui dicitur hic sanctus specialiter quia speciali cultu se vouit colere Deum, vt dicitur Gen. 28. d.* Erit mihi dominus in Deum &c. *Illud autem propriè dicitur sanctum quod applicatur diuino cultui.*

7 Quibus loquutus es. *Idest, promittens, ideò non potest frustrari promissio tua.*

8 Quod multiplicares semen eorum. *Promissum est hoc Abrahæ, Gen. 22.*

9 Quia domine imminuti sumus &c. *Quia multi de filijs Israel fuerunt occisi per bella & multi captiuati.*

10 Sumusque humiles. *Idest, viles in conspectu aliorum.*

11 In vniuersa terra hodie propter peccata, &c. *Quia iam dispersi erant in multis terris per captiuitatem Assyriorū & Chaldæorum & Aegyptiorum.*

12 Et nō est in tempo hoc prin. *Super filios Israel, qui posset eos defendere, quia Sedechias iam erat captus.*

13 Et prophe. *Qui denunciet futuram consolationem.*

14 Et dux. *Scilicet, ex populo nostro, quasi dicerent, virt[ute] [...] na non possumus saluari de manibus inimicorum. Similit[er] [...] erat via ad placandum Deum per viam sacrificiorum, e[...] quod postea dicit.*

15 Neque holocaustum. *Quę erat oblatio tota incens[a] [...] rem diuinum.*

16 Neque sacrificium. *Quod partim incendebatur, [...] ad vsum sacerdotum reseruabatur.*

17 Neque obla. *Quæ offertur ex deuotione.*

18 Neque incen. *Hoc est thymiama odoris suauissimi [...] rebatur super altare thymiamatis ad consummationem [...] vt habetur ad Hebr. 9. Ratio omnium istorum est quia non [...] licitum talia offerre, nisi in Ierusalem quæ iam erat destru[cta] [...] est quod dicitur.*

19 Neque locus primitiarum coram te. *Quia ia[m] [...] structus vt visum est.*

20 Vt possimus inue. misere. tuam. &c. *Supple p[...] crificia & oblationes.*

21 Sed in anima contrita &c. *Q. d. loco sacrificior[um] [...] illud quod possumus tibi offerre, s. cor contritum & h[umiliatum] [...] Psal. 50. d. scribitur:* Sacrificium Deo spiritus cont[ribulatus] [...] *de super illud Gen. 25. d. Isaac amabat Esau. dicit Ra.[...] lectæ sunt magis tribulationes quam sacrificia, quippe [...] cia fiunt de diuitijs hominis, tribulationes verò de corpo[re] [...] bulati, quod est magis charum sibi: secundum quod di[...]* Pellem pro pelle & cuncta quę habet homo [...] anima sua.

22 Et sicut in milibus agnorum &c. *Quia tribu[...] isti erant propter Deum, est magis accepta Deo quam [...] dictum est.*

✱ Qu

nunc sequitur te &c. * Theod. Multitudo calamitatum ex alijs, alios nos fecit, & qui mandata tua violauimus vt toto corde & timeremus, & quæreremus te effecit. Faciem autem Dei hoc loco, beneuolētiam vocauit, & libertatis recuperationem: qua potiti, & sacrum templum poterat videre, & sacrificia peragere, per quæ Deū qui oculis cerni nō potest, aspicere se cogitabant, &c.

incendij. Alij ossa oliuarum arefacta cum amurca: vnde D
Græcum πυραν dicitur eò ꝙ ignē nutriat qui Græcè πῦρ Plinius.
dicitur. Plinius dicit eam circa Babylonem modo liquidi bituminis profluere & nutriendis ignibus amicam esse: vt etiam longè admota, ignem corripiat.

a *Et da gloriam nomini tuo &c.*

* Theodoretus. Hæc erga nos à te adhibita clemētia, aduersariorum infringetur audacia, robur extinguetur, superbaque cogitatio eorum conteretur, agnoscentque te solum Deum ac dominum esse: & qui multos adorant eos eorum cognita imbecillitate, tua adorabūt potentiam. Omnes ex ipsis rebus discant, idolorum cultum stolidum esse: te autem omnium rerū Dominum, superiores periculis facientem eos qui in te spem ponunt.

b *Et non cessabant, &c.*

¶Luce conscientiæ. ¶Expositio. ¶Christo.
crificium nostrum hodie in conspectu tuo, vt placeat tibi, 1
¶Quæ ita fiet. Quoniam. a ¶Quod ante non.
quoniam non est confusio confidentibus in te. Et nūnc se- 2
a ¶Iubentem. b ¶Pœnitentes. c ¶Sicut filij.
d ¶Misericordiam & gratiam non aliud.
quimur tē in tōto corde & timēmus te, & quærimus faciē
a ¶Ab expectatione nostra. b ¶Quia & nos tecum, Deus operatur nobiscum vt operemur. c ¶Non merita nostra.
tuā. Nē confundas nos, sed fac nobiscum iuxta mansuetu- 3
a ¶Contra multa peccata miseriæ nostræ
dinē tuam, & secundum mūltitudinem misericordiæ tuæ, 4
a ¶Sic. b ¶Ab inimicis. c ¶Qui facis mirabilia. d ¶Sic
e ¶Non nobis domine non nobis &c.
a ēt eruē nos in mirābilibus tuis, ēt dā gloriam nomini tuo 5
¶Nobis liberatis.
dñe, & confundātur omnes qui ostendūt seruis tuis mala. 6
a ¶Cui nullus resistit. b ¶In quo confidunt. c ¶Contritione.
Confundātur in omnia pōtentia tua; & rōbur eorum cōn- 7
a ¶Contriti. ¶Non alius.
teratur, & sciēnt quia tu es dominus Deus solus & glorio- 8
¶Tamen
b sus super orbem terrarum. Et non cessabant qui miserant 9
c eos ministri regis succendere fornacē, Naphtha, & stupa, & 10 11
a ¶Viminibus vel sarmentis aridis vt aiunt. b ¶Forti vento impulsa.
pice, & mallēolis, & effundebatur flammā super fornacem
a ¶Quod geometrica regula deprehensum est.
cūbitis quadraginta nouē, & erupit & incendit quos repe-
a ¶Aspiratio diuina. ¶Verbum Dei.
d rit iuxta fornacem de Chaldæis: Angelūs autem domini

d *Angelus autē do.* Hieron.

* Theod. Nemo hęc contēplans sanctorū certamen extenuet, sed sacra illa reminiscatur, *Est Deus in cœlis potēs eripere nos &c.* Angelus itaque flammā dissipabat & mediam fornacis partē ignis carbonibus nudās: auram quandā frigidam ac mediocriter humidam quæ sanctis adferret voluptatē parabat atq; hāc in sanctorum, E corpora immittebat.

* Augustin. Angelus Dei in fornacem cum missis ea hora pariter in ignē condescendit, qui foras ignis ardores & flammas de fornace excussit, & intus manentes velut placido rore superfusos sine vlla molestia incolumes conseruauit, atq; in circuitu fornacis quoscunque proditionis & interfectionis reos reperit: ignis ille consumpsit. lib. 2. de mit. sac. script. c. 31.

* Theodoretus. Illi igitur intus in fornace choros ducebant, regis autem ministri, & sanctorum accusatores non desinebant flammæ materiam subministrare, & viuium sarmenta, ac stupam; naphthamque (id autem gens est idoneum ad accendēdum ignem) tantumq; pyræ suppeditabatur alimentum, vt ad quadraginta nouē cubitos diffusus sit ignis, & Chaldæorum complures cōbusserit.

c *Naphtha*. Salustius scribit in historijs esse quoddam genus fomitis apud Persas quo maximè nutriantur in-

* Chrys. Vis orationis vim ignis extinxit, leones cohibuit, bella composuit, prælia remouit, tempestates sustulit, cœli fores aperuit, vincula mortis disrupit, langores eiecit, offensas repressit, &c. Aīa oppressa & varijs perturbationib. occupata cū desperat auxiliū humanum, s. & F tota mente conuertitur ad Deum: descendit ad eam angelus dñi: i. diuinus sermo, & extinguit ardentes sagittas diaboli, & incendia cordis nostri ne extinguamur. Hom. 5. de in cōp. Dei nat.

Greg.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quoniam non est confusio &c. *Quod est verum de confusione vera: quæ est coram Deo per peccatum in conscientia mala licet iniusti bene sustineant confusionē coram hominibus sed ista non est vera confusio, vnde dicit Chrysost. super Matthæum; Leuis est consolatio si homo in seipso confusus sit, non tamen coram hominib. Per contrarium leuis est confusio, i. modica vel nulla: si tantùm confusus coram hominibus est: & non coram Deo.*

2 Et nunc sequimur te. *Hic consequenter Azarias allegat in sua oratione consuetam Dei misericordiam quam inueniunt reuertentes ad ipsum: & hoc est qd allegat.* Et nunc sequimur te &c. *Qualitercunque autem peccauerimus.*

3 Ne confundas nos. *Idest, confusibiles in conspectu hominū dimittas.*

4 Sed fac nobiscū. *Quia ꝓprietas tua est misereri & parcere.*

5 Erue nos &c. *Hic consequenter Azarias inuocat liberatricē Dei potentiam, quę solet assistere in casibus desperatis secundū viam humanam, & hoc est quod dicit:* Et erue nos in mirabilibus. *Hoc est per opera supra virtutem naturæ fienda, quod factum est in liberatione eorum de fornace.*

6 Et da gloriam nomini tuo. *vt infideles videntes potentiā tua mirabilem glorificent nomen tuum.*

7 Confundantur omnes &c. *Et loquitur hic de confusione per pœnitentiam qua homo confunditur coram Deo de peccato perpetrato, & hoc est quod subditur.*

8 Et scient quia tu es dominus &c. *Hoc factum est per hoc, quia Nabuchodonosor viso miraculo glorificauit Deum per totum regnum suum.*

9 Et non cessabant &c. *Descripta commēdatione diuinę æquitatis. Hic consequenter ponitur condescensio suę bonitatis incendēs nocentes & liberans innocentes. Circa quod quatuor tanguntur. Primum est fornacis incendium, cùm dicitur:* Et non cessabant &c. qui miserant eos in fornacem. *Scilicet, & isti erant fortissimi de exercitu regis, vt dictum est suprà.*

10 Succendere fornacem Naphtha. *Qđ est genus bituminis inuentū circa Babyloniam, & maximè nutrit ignem, vt dicit Salustius: secundum alios sunt ossa oliuarum arefacta cum amurca.*

11 Et stupa & pice & mal. &c. *Idest, sarmentis. Secundò subditur Chaldæorum excidium, cum dicitur:* Et effundebatur, *& patet litera. Tertiò angelicum præsidium subditur, cum dicitur:* Angelus autem domini descendit &c. *Quartò puerorum remediū cum dicitur:* Et non tetigit eos &c. *Et patet litera.*

Sed quæritur hic quomodo isti pueri non sunt læsi in fornace, & dicunt aliqui ꝙ hoc factum est per hoc ꝙ angelus excussit flammam de fornace, vt hic dicitur, & apposuit aliqua refrigeratiua interius, vnde dicitur hic ꝙ fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem tunc secundum hanc viam, oportet dicere quod non erat ardor in fornace, nec secundum effectum: nec secundum rem, vel actum primum. Sed hoc non videtur verum: quia supra dictum est ꝙ fuerunt positi in fornace ligati: tamen ignis consumpsit vincula eorum: quia ambulabant in camino & non consumpsit eorum corpora, & sic patet quòd pueris existentibus in fornace erat ibi ardor ignis, non solummodo secundum rem vel actum primum, sed etiam quantum ad effectum vel actum secundum quod est comburere, ex quo combussit vincula eorum. Item infrà eod. cap. dicitur ꝙ ambulabant in medio ignis ardentis. Dicendum igitur, ꝙ salus puerorum facta est diuina virtute suspendente actum secundum ignis, i. effectum: manente tamen actu primo, quia cū creatura obediat creatori in omnibus possibilibus fieri potest, per virtutem diuinam conseruari ardor ignis in actu primo siue secundo, quia prius potest absolui à posteriori. Et sicut potest virtus diuina suspendere actum ignis simpliciter ita potest suspendere circa vnū obiectū absq; hoc ꝙ suspendat circa aliud, & sic suspendit actum ignis circa corpora puerorum, & non circa vincula eorum, nec circa eos qui fornacem incendebant. Sed contra Quæstio. Quomodo ignis fuerit impeditus.

* *præ-*

Gregorius. Antiquus hostis licet innumeras ciborum
A cōcupiscentias nostris obtutibus opponat, quibus libidinis feruor in his crescat, bonis tamen mentibus superni gratia spiritus insibilat, & à carnalis concupiscentia esti bus illesæ perdurāt, vt & si vsque ad tentationem cordis flāma ardescat vsq; ad consensum tamen tentatio non exurat.

a *Tunc hi tres quasi.* In orat. Do. ⁘ Cyprianus. Loquebantur quasi ex vno ore, & nondū illos Christus orare docuerat, & idcirco orantibus fuit impetrabilis & efficax sermo, quia promerebatur dominum pacifica, simplex, & spiritualis oratio. Sic & apostolos inuenimus orasse vnanimes cū mulieribus, & Maria matre Iesu, &c.
B
⁘ Theod. Optimam simphoniam suam, & admirabilem cantum, ei cōcentui qui statuæ adhibeatur opponentes: simulque ostendentes, quāto non adorabile præstantius esset, hymnum exordiuntur. Matt. 18. c. *Vbicumque duo vel tres congregati fuerint in nomine meo &c. Sine fide trinitatis nemo auditur.*

¶Cordis.
descendit cum Azaria et socijs eius in fornacem, et excussit
¶Diaboli.
flammam ignis de fornace, et fecit medium fornacis quasi
a ¶Suauem aspirationem. b ¶Refrigerantem eos vel animam. c ¶Rationem,
Dicunt enim Non mea voluntas, sed tua fiat
a ventū roris flantē, et non tetigit eos omninò ignis, neq; cō 1
tristauit, nec quidquā molestiæ intulit. Tunc hi tres quasi
a ¶Vnanimiter.
ex vno ore laudabant et glorificabant et benedicebāt Deo
a ¶Quorum meritis, n... nostris liberamur.
in fornace, dicentes: Benedictus es dñe Deus patrū nostro-
b ru, et laudabilis et gloriosus et superexaltatus in secula. Et 2
¶Omnia.
benedictū nomē glorię tuę sanctū et laudabile et supexal- 3
¶in cœlo.
c tatū in oībus seculis. Benedictus es in templo sancto glorię 4
tuæ, et super laudabilis et super gloriosus in secula. Benedi- 5
¶Puro corde.
ctus es ī throno regni tui, et suplaudabilis, et supexaltatus
¶Cui omnia secreta nuda.
d in secula. Benedictus es qui intueris abyssos, et sedes super 6
a ¶Plenitudinem scientiæ. s. charitatem, plenitudo enim legis est dilectio. 7
Chērubim et laudabilis et superexaltatus ī secula. Benedi- 8
¶Ostendunt se congaudere Dei laudibus, quam admirantur & laudant in omnibus.
e ctus es ī firmamēto cęli, et laudabilis et gloriosus ī sęcula.

b *Benedictus es &c.* ⁘ Theodoretus. Amoris ardentissimi hęc verba sunt, quo vulnerati nomina quærunt, quibus possint illius quem celebrant declarare dignitatem: quibus non inuentis, superlatiuis ea præpositionib. contexunt, superexaltatum vocantes & superlaudabilem. Neque

Neque ipsum solum, sed etiam nomen gloriæ ip... rectè vbique dominum ac Deum patrum suorum... lant, seipsos indignos hac appellatione cōfitentes... nus tu dignus es inquiunt qui promissionem pat... ctam non fefellisti, sed eos elegisti, tuā opem ad p... vsque trālr...

c *Be... elu...* ⁘ Theod... bilem sanc... pli memori... nent, & per... gis obserua... cundum le... ceptum de... tur. Dicunt... Et si millies... stum esset... vbi gloria t... rere consti... tuę tamen s... tis est partic...

d *Et sedes super Che-rubim.* ⁘ Teo... quia temp... etiam ipso... rubim in s... ctorū habe... gines, ne v... auditoribu... mētum a... qui Deum... scriptum c... marent, ip... ri remedi... rentes occ... verbis.

e *Benedictus es in fir.* Vbique omnia cōples aiunt... nem contines creaturam. Vel hæc clausula, *Se...* *Cherub.* significat. Qui dominaris etiam supernis p... bus, quæ à nobis non videntur, & omnia sub... habes: Thronum autem regni cęlum dicit, secun... lud, *Cælum mihi sedes est.*

Cherubim. Plenitudo scientiæ interpretatur.

NICOLAVS DE LYRA.

* *prædicta potest sic argui: quia administratio rerum & conseruatio sunt idē realiter secundū aliquos. Administratio aūt importat applicationē rei ad effectum, ergo conseruari non pōt in actu primo ignis quin exeat in secundū actum apposito combustibili. Item calefacere per se inest ignis, illud autē quod per se inest, alicui non pōt ab eo separari, ergo impossibile est, q ignis maneat in actu primo, & nō cō-*
C *burat apposito cōbustibili. Ad primum dicendū q administratio rerū & conseruatio possunt dupliciter accipi. Vno modo ex parte causæ inquantū sunt actiones Dei in ipso manentes, & sic sunt idem realiter: quia in Deo non est nisi vnica actio intrinseca, quæ est idē qđ sua substātia. Alio modo ex parte effectus qui est in creatura; & sic differt administratio à conseruatione. Sicut. n. in artificialibus videmus q aliud est instrumentū constituere in esse, & aliud ipso constituto vti; vt patet de securi. Ita intelligendum est in proposito: quia creaturæ sunt Dei artificiata, & ideo aliud est creaturam in esse producere seu tenere, qđ est conseruare, & aliud ipsam ad operationem applicare, qđ est administrare: & hoc est posterius ad ipsum ministrare: & hoc est posterius ad ipsum cōseruare: vt patet. Licet aūt posterius nō possit esse sine priori, tamen prius pōt esse sine posteriori: & ideò pōt ignis conseruari absq; hoc q agat, nō tamen èconuerso. Et eadē rōne pōt sic conseruari q agat in vnū, & non in aliud: vt dictū est. Ad secundum dicendum, q calefacere inest per se ignis: sed hoc in tertio modo perseitatis: & tale pōt separari. Illud aūt qđ per se inest primo modo, non pōt ab aliquo separari: et virtute diuina, quia ponitur in eius diffinitione, ideò non valet argumentū. Qđ aūt dicitur qđ angelus fecit mediū fornacis quasi ventū &c. Dicendum est qđ licet miracula fiant sola virtute diuina principaliter, tamen angeli circa hoc habēt aliquādo aliqđ ministeriū: Sic hic, qđ flāma effusa est extra fornacē, factū est virtute angeli, sed qđ pueri existentes intra fornacē non sunt læsi, hoc factū est diuina virtute, igitur propter tale ministerium prædictum dicit scriptura hoc fecisse angelum.*

Diuisio. 1 Tunc hi tres quasi &c. *Posita condescensione bonitatis diuinę circa pueros, consequenter ponitur collaudatio diuinæ maiestatis ab ipsis: Et diuiditur in duas partes, quia primò isti pueri Deum laudant. Secundò, ad laudem Dei creaturas inuitant, ibi:* Benedicite omnia ope. *Prima adhuc in sex: quia primò laudant Deum in se. Secūdo in appropriato sibi noīe.* Et benedictum nomen &c. *Tertiò in assumpta humanitate.* Benedictus est in tēplo. *Quarto, in beata virgine.* Benedictus es ī throno. *Quinto, n... distinctione.* Benedictus es qui intueris. *Sextò, in cœl... omnia continente.* Benedictus es in firmamento co... *ta q in omnibus istis modis quatuor nominibus cōiter vtu... Deus Benedictus dicitur rōne creationis. Laudabilis rōne... tionis, Gloriosus, ratione consummatæ fruitionis: Super... rōne incomprehensę perfectionis, quia excedit omne quod... cimus & cogitamus. Vel aliter sic, quia Deus dicitur, ben... ne bonitatis: Gloriosus rōne sapientię: vnde dicit Ambros... est clara notitia. Superexaltatus, ratione potentię: Laudab... tum ex istis deriuatur perfectio in creaturis. Dicit ergo p...*

2 Benedictus es do. Deus pa. no. *De patribus fit ... ex meritis patrum procedebat eorum liberatio: sequitur.*

3 Et benedictū nom. glo. tuæ san. *Hoc est nomē d... tragrāmaton: qđ est Deo appropriatū: & nulli alij attribu... cundum qđ dicit Rab. Moyses illud nomen significat diuin... tatē intrinsecā oībus alijs separatis, Alia aūt nomina diui... nuntur ab operib. diuinis, sicut patet de hoc nomine Helo... brao: vel Deus in Latino quod imponitur à generali pro... & pp hoc cōicatur alijs per quandam participationem, ... dices dicūtur Heloym vel dij: vt habetur Exod. 22. b. Si ...* dñs domus applicabitur ad Deos *i. ad iudices &c. ... magis alia noīa diuina hoc modo cōmunicantur. Nomen ... ni Tetragrammaton nulli alij cōmunicatur, sed de solo D...*

4 Benedictus es in temp. &c. *Istud templum est hu... Christi: quia* in Christo habitat plenitudo diuinita... raliter: *vt dicit Apostolus ad Coloss. 2. Propter hoc dic... 21. g. de cælesti Ierusalem:* Templum nō vidi in ea: ... Deus ipse est templum eius & agnus.

5 Benedictus es. *Hoc est in beata virgine q speciali... iuncta est Deo rōne maternitatis: & dicitur propriè ipsiu... qa in gremio eius sedit quando recepit munera à regibus:*

6 Benedictus es qui. *Idest, angelos damnatos de cœl...*

7 Et sedes super. *Præsidens angelis sanctis.*

8 Benedictus es in fir. *Et accipitur hic firmamentu... pyreo cælo: quod describitur immobile à sanctis: qa est lo... beatorū, ideo dicitur firmamentum. Cōsiderandum ēt q ... turis prædictis dicitur Deus specialiter benedici & glor... sunt coniunctæ Deo speciali coniunctione: vt patet ex*

*

a *Benedicite omnia opera domini domino.* Pro omnibus: quia cum videmus quid in mundo pulchrum & honestum: inde Deum laudare & ei referre gratias debemus. ✱ Hieron. Generali laudatione præmissa, quod omnis creatura debeat laudare dominum, in consequentibus per partes singulas cohortatur angelos, cœlos, aquas atque virtutes, solem & lunam, imbrem & rorem, spiritum, ignem & æstum, & frigus, & cauma, &c. Omnis autem creatura non voce, sed opere laudat dominum, quia ex creationis consequenter creator intelligitur, & in singulis operibus atque effectibus Dei magnificentia demonstratur. ✱ Theodor. Hic elenchus. Meum os laus non est ad laudem Dei prosequendam: quodlibet igitur opus à Deo conditum, eum celebret. Hic singula interpretans infinita oratione vtar longitudine

¶Generaliter. ¶Primo generaliter. ¶Particulariter. ¶Vnde: Aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen domini. ¶Inferiores & superiores. ¶Spec a iter.

a Benedicite omnia opera domini domino, laudate & super 1
exaltate eum in secula. Benedicite angeli domini domino, 2
laudate & superexaltate eum in secula. Benedicite cœli do- 3
mino, laudate & superexaltate eum in secula. † Benedicite 4
aquæ oẽs quę super cęlos sunt domino, laudate & super- 5
exaltate eum in secula. Benedicite omnes virtutes domini
b domino, laudate & superexaltate eum in secula. Benedicite
sol & luna domino, laudate & superexaltate eũ in secula.
Benedicite stellæ cœli domino, laudate & superexaltate eũ
in secula. Benedicite imber & ros domino, laudate & su- 6
perexaltate enm in secula. Benedicite omnes spiritus Dei
domino, laudate & superexaltate eum in secula. Benedicite
ignis & æstus dño, laudate & superexaltate eum in secula.
Benedicite frigus & æstas domino, laudate & superexalta- 7
te eũ in secula. Benedicite rores & pruina domino, laudate 8
et superexaltate eum in secula. Benedicite gelu et frigus
dño, laudate et superexaltate eum in secula. Benedicite gla
cies et niues domino, laudate et superexaltate eum in secu
la. Benedicite noctes & dies domino, laudate & superexalta
te eum in secula. Benedicite lux & tenebrę domino, lauda-
te & superexaltate eũ in secula. Benedicite fulgura & nu-
bes dño, laudate & superexaltate eum in secula. Benedicat 9
c terra dominum, laudet & superexaltet eum in secula. Bene
dicite montes & colles domino, laudate & superexaltate
eum in secula. Benedicite vniuersa germinantia in terra
domino, laudate & superexaltate eum in secula. Benedicite
fontes domino, laudate & superexaltate eum in secula. Be
nedicite maria et flumina domino, laudate & superexalta
te eum in secula. Benedicite cete et oĩa quę mouentur in 10

D dine, ad hanc choream & cantum inuitant & cœlum, & aquas, & virtutes, &c.

b *Benedicite sol & luna domino, laudate & superexaltate eum in secula.* † Psal. 14.2.

✱ Theodoretus. Hæc non solum potentiam Dei ostendunt, sed etiam benignitatem, & curam: oportet namque vt vnusquisq; ipsum laudibus extollat Sic enim omnia pulchra sunt, vt omnes pro ipsis dominum laudare debemus.

E c *Benedicat terra dominum, laudet & superexaltet eum in secula.*

✱ Theodoretus: Cõmemoratis quæ in cœlo degunt, & in aere fiunt, iussisque singulis Deum celebrare, ad communem matrem orationem conuertentes, eam quoque ad celebrandũ Deum inuitant. Deinde sigillatim partes illius. Et quia partes ĩferioris maria sunt & flumina, necessariò etiã horum mentionem fecerunt.

✱ Theod.

C NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Benedicite omnia opera, &c. *Hic consequenter tres pueri inuitant creaturas ad laudandum Deum cœli. Et primò creaturas in generali, dicentes:* Benedicite omnia opera domini domino. *Et cõsiderandum q̃ in omnib. istis sequentibus vtuntur istis verbis benedicite, laudate, & superexaltate eadem rõne qua vsi sunt in prædictis nõibus his, benedictus, laudabilis, & superexaltatus.*

2 Benedicite angeli dñi domino. *Hic inuitant creaturas in speciali: & primo creaturas purè spirituales, secundò corporales, ibi:* Benedicite cœli. *tertiò creaturã cõpositam ex spiritu & corpore, ibi:* Benedicite filij hominum. *Dicitur igitur primò:* Benedicite angeli, &c. *Primo enim inuitant creaturam angelicam tanquam Deo propinquiorem. Vnde dicit Aug. lib. 11. confessi. Duo fecisti domine: vnum prope te, s. naturam angelicam: aliud prope nihil, materiam primam.*

3 Benedicite cœli. *Hic inuitant creaturas corporales: & primò corpora cœlestia, secundò ea quæ pertinent ad elementa, ibi:* Benedicite imber. *Circa primum dicitur sic:* Benedicite cœli. *vbi inuitant cœlum sidereum cum spheris septem planetarum & cœlũ crystallinum: ideo dicitur.*

4 Benedicite aquę. *illud. n. cęlum dicitur aqueum pp quandam similitudinem: quia conuenit cum aqua in diaphaneitate. Tertiò inuitant angelos inquantum mouent orbes: quia ex motu eos cognoscimus quia ex tali motione ministrant: & hoc est quod dicitur.*

5 Benedicite omnes. *Quartò inuitant ea quæ faciunt ad ornatum cœli, s. solem & lunam & alia luminaria. cùm dicitur:* Benedicite sol & luna. *& patent in litera prædicta.*

6 Benedicite imber. *Hic inuitant ea quæ pertinent ad elementa: et primo inuitant ipsa elementa. Secundò ea quæ faciunt ad ornatum elementorum, ibi:* Benedicite cete. *Prima in duas: quia primo inuitant elementa superiora: secundo inferiora, ibi:* Benedicat terra. *Considerandum autem in omnibus istis quod ista inanimata ratione carentia dicuntur benedicere Deum, & laudare per quandam similitudinem, inquantum perficiunt ea ad quæ ordinantur à Deo: Et iterum inquantùm ex consideratione talium creaturæ rationales assurgant ad benedicendum & laudandum Deum. Primò igitur inuitant elementum aeris tangendo tres impressiones quæ fiunt in aere multum vtiles ad vitam hominum & fructificationem terræ nascentium: quæ sunt imber, & ros, & spiritus, idest, ventus, & hoc est quod dicitur:* Bened. imber & ros domino. *Secundò tangitur elementum ignis & eius effectus: qui est æstus, cũ dicitur:* Benedicite ignis. *Tertiò tangitur alternatio tẽporis causata ex motu solis in obliquo circulo, s. hyems & æstas: quia sole existente in signis australibus causatur hyems, eo autem existente in signis septentrionalibus causatur ęstas, & hoc est quod dicitur.*

F

7 Benedicite frigus. *idest, hyems, &c. Quartò inuitant impressiones quæ fiunt in oppositis temporibus, scilicet, in vere & autumno, cùm dicitur.*

8 Benedicite rores, &c. *quia ros plurimum fit in vere, pruina in autumno, vt dicit philosophus 2. Meteororum. Quintò inuitant impressiones quæ fiunt in hyeme, ibi:* Benedicite gelu. *Sextò inuitãt ea quæ fiunt in motu solis diurno in duobus hemispherijs: quæ sunt nox & dies, lux & tenebræ: quia sole existente in hemispherio nostro causatur dies & lux. Quando autem est in hemispherio opposito causatur nox & tenebra, & hoc est quod dicitur:* Benedicite no. *Septimò inuitant duas impressiones notabiles quę sunt fulgura & densitas nubium, ibi:* Bened. fulgur. &c.

9 Benedicat terra. *Hic inuitãt elementa inferiora, s. terram & aquã. Et primò inuitãt terrã secundũ se, ibi:* Benedicat terra. &c. *Secundò quantum ad partes eius, ibi:* Benedicite montes & colles, *Tertiò quantum ad ea quę germinantur ex terra & adhærent ei, propter quod pertinent propriè ad ornatum terrę, ibi:* Benedicite vniuersa germinantia. *Consequenter inuitant elementum aquæ; & primò quantum ad originem fluminum, cum dicitur:* Benedicite fontes. *Secundò quantum ad id quod est terminus fluminũ: quę flumina in mari congregatur, ibi;* Benedicite maria, &c.

10 Benedicite cete & oĩa, &c. *Hic inuitant ea quę pertinent ad ornatum elemẽtorũ, cuiusmodi sunt ãĩalia in elemẽtis viuẽtia & mouẽtia seipsa, & primò q̃ pertinent ad elementũ aquę, cuiusmodi sũt pisces, & hoc est qđ dicitur:* Benedicite ce. &c. *& exprimũtur hic cete: q̃ sunt pisces maximi & mirabiles multũ inter creaturas Dei. Scđo inuitant ea quę pertinent ad ornatum aeris, cum dicitur.*

aquis dño, laudate & superexaltate eum in secula. Benedi- 1
cite omnes volucres cęli dño, laudate & superexaltate eũ
in secula. Benedicite oẽs bestiæ & pecora dño, laudate & su 2
a ¶Pro his omnibus. ¶Omnium. 3
perexaltate eum in secula. Benedicite filij hominum domi- 4
¶Supe eminere credentes omni creaturæ ¶Specialiter
no, laudate & superexaltate eum in secula. Benedicat Israel 5
dominum, laudet & superexaltet eum in secula Benedicite 6
a ¶Excellent quia sunt & sacerdotes Baal. b ¶Credentes supereminere omni creaturæ.
sacerdotes domini domino, laudate & superexaltate eum
in secula. Benedicite serui domini domino, laudate & super
a ¶Quibus discernimus b ¶Quibus viuificamur. c ¶Non est speciosa laus in ore peccatoris.
exaltate eum in secula. Benedicite spiritus & animæ iusto-
rum domino, laudate & superexaltate eum in secula. Bene-
a ¶Beati pauperes spiritu. b ¶Corde, non hypocrisi, vnde: Discite à me: quia mitis sum & hu. cor.
c ¶Omnia. d ¶In vobis, verbis & factis & exaltatum prædicite.
dicite sancti & humiles corde domino, laudate & super-
a ¶Q Omnes benedicant. sed vos præcipuè præsenti beneficio.
exaltate eum in secula. Benedicite Anania Azaria Misael 7
domino, laudate & superexaltate eum in secula. Qui eruit 8
a ¶Ne mortui descenderetis ad inferos. b ¶De potestate.
vos de inferno, et saluos fecit de manu mortis, et liberauit
de medio ardẽtis flammæ, et de medio ignis eruit vos. Cõ-
a ¶Ergo. ¶Exemplo nostro.
fitemini domino quoniam bonus, quoniam in seculũ mi-
sericordia eius: Benedicite omnes religiosi domino Deo 9
deorum, laudate & confitemini ei, quia in omnia secula
misericordia eius.

Hucusque in Hebræo non habetur, & quæ posuimus de Theodotionis editione translata sunt.

a ¶Viso tanto miraculo. b ¶Punitis principibus. rex corripitur vt viuens glorificet Deum.
Tũnc Nabuchodonosor rex obstupuit, & surrexit properè 10
a ¶Quorum suggestione hoc fecerat. ¶Fortissimos exercitus, de quibus suprà scriptum est. 11
¶Tantum. 12
& ait optimatibus suis: Nõne tres viros misimus in medio 13
ignis cõpeditos? Qui respõdentes regi, dixerunt: Verè rex. 14
a ¶Vt hoc subinferret interrogabat. 15
b ¶Cum tamen tres miserim & ligatos. 16
Respondit rex, & ait: Ecce ego video viros quatuor solutos

A a * Theod. *Benedicat Israel*. Inuitato humano genere ad hymnum concinendum, principes omnium filios Israel ad id faciendum hortantur, quos etiam multifariã diuidunt. Ac primo loco ponunt sacerdotes, quippe quibus diuinum cõmissum fuerit ministerium. Deinde ne existimarentur solis sacerdotib. hoc munus præscribere, subiiciunt.

b *Benedicite serui. &c.* Resurrectionẽ quoq; suo præconio commendant.

c *Benedicite spiritus.* Idest, animæ iustorum humanis perturbationibus superiores effectæ, quæ spiritus gratiam accepere. Tum quoque eos qui virtutis quodam genere præditi sunt.

B d *Benedicite Sancti.* * Hier. Humilitatem cordis habere, & præsens versiculus docet, & illud quod in euangelio dicitur, *Discite à me quia mitis sũ, et humilis corde.* Cordis autem illa est humilitas, q̃ in alio loco paupertas spiritus appellatur: vt nõ erigamur superbia, nec ficta gloriam humilitate quæramus, sed toto corde inclinemur.

C e * *Benedicite Anania. &c.* Ita seipsos vltimos eorum omnium quę creata sunt existimabant, & omnium hominum abiectissimos. Talis etiam Paulus fuit, *Mihi*, inquit, *omnium sanctorum minimo, &c.* Et alibi: *Peccatorum se primum vocat.* Admirãda sunt ò dilecti, quæ à tribus pueris in camino dicta sunt. Quomodo ex rebus creatis nihil reliquerunt, vt ostenderent nihil sui iuris esse, sed oĩa Deo subiecta esse. Oĩa enim Deo subiecta sunt, qui omnia per verbum creauit, ne quis glorietur aliquid esse increatum, vel sine principio.

Ephes. 3.
1. Tim. 1.

f *Qui eruit vos de &c.* Si enim morerentur quantumuis que boni essent ad inferos descenderent.

* Theodoret. Inferos & man... mortis vocat ca... num. Sicut en... fieri non pote... aliquis iam se... tus resurgat ab... Dei opera, sic... non poterat se... dum hominum... turam, vt qui in... tam incendij fl... mam fuerant, i... lumes euadere.

g *Confitemini domino quoniam bonus quoniam in seculum misericordia eius.*

* Theodor. Quid probius, quid ... gnius eo, qui r... nostris tãtam ... buit miserico... Cumque talem ... se tulerint vir... misericordia ... lutem confec... fatentur. De... quia filios Isra... tum supra me... rauerant, eos ... que qui inter ... tes piè viueren... uini cultus stu... sos vocant.

h * *Benedicite omnes religiosi, &c.* I... tam eius bon... ostendere su... contendentes, ea re victi, sæ... culorum nom... petũt. Talis hi... sanctorũ hy... qui cùm agr... & immitem ... lisset regem, ... pefactus è th... regio surrexit atq; vltrò currere festinauit, & pro tribus, quatuor in fo... tripudiantes conspexit.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Benedicite omnes volucres cœli. *Et accipitur cælum impropriè pro cælo aereo. Tertio inuitant ea quæ pertinent ad ornatum terrę, cum dicitur.*

2 Benedicite omnes bestiæ. *quantum ad animalia syluestria: vnde dicuntur bestię quasi vastię.*

3 Et pecora domino. *quantum ad animalia domestica.*

4 Benedicite filij: *Hic inuitant creaturam compositam ex spirituali, & corporali, s. naturam humanam, & primò generaliter, cum dicitur.* Benedicite filij hom. *Secũdò populum Israel specialiter, cum dicitur.*

5 Benedicat Israel dominum, laudet & superexaltet eum, &c. *Et hoc est quod ille populus speciali cultu dicebatur peculiaris Deo, tertiò adhuc specialius sacerdotes cum dicitur.*

6 Benedicite sacerdotes. *& hoc quia debent pollere speciali sanctitate in populo, quartò ministros sacerdotibus adiunctos, ibi:* Benedicite serui. *Et quia laus non est accepta à Deo, nisi fiat ex spiritu & sanctitate & humilitate: ideo subditur:* Benedicite spiritus, &c. *Vltimò terminant laudem istam in seipsis sicut à seipsis inchoauerunt, cum dicitur.*

7 Benedicite Anania. *Et hoc est quia specialem rationem laudandi habebant, quæ tangitur, cum subditur.*

8 Qui eruit vos. *quia illuc descendissent animę eorum, nisi præseruati fuissent de incendio ignis virtute diuina.*

9 Benedicite omnes religiosi. *Istud vltimum additur quia nõ solum in populo Israel. sed etiam in alijs populis erant aliqui qui speciali cultu colebant dominum: sicut fuit Iob & Melchisedech, & consimiles qui dicuntur hic religiosi.*

10 Tunc Nabuchod. &c. *Hęc est tertia pars principalis huius cap. in qua ponitur puerorum exaltatio condigna: vbi scriptura notat quatuor. Primũ est apparitio angeli: quia apparuit quartus cum tribus pueris: & hoc est quod dicitur,* Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit. *Ex combustione subita robustissimorum virorum sui exercitus: vt prædictum est: & de puerorũ saluatione in fornace.*

11 Et surrexit properè. *Ad videndum miraculum.*

12 Et ait optimatibus suis. *i. primis principibus post rem.*

13 Nonne tres viros. *s. & non plures.*

14 Misimus in medio ignis. *quasi dicat, Sic: & idem affirmãt principes, & patet.*

15 Respondit rex & ait: Ecce ego video viros, &c. *ideo admirabatur de quarto.*

16 Solutos. *quia admirabatur quod ignis combussisset eorum vincula & non corpora: & hoc est quod dicitur:* Et ambulabantes in medio ignis.

Et

a ¶Quasi sapiens ignis, vincula combussit: corpora seruauit.
& ambulantes in medio ignis & nihil corruptionis in eis
a ¶Angeli secundum LXX vel vt alij arbitrantur, Christi quamuis quæratur: quomodo rex impius videre Dei filium potuerit. ¶Ob hoc dicitur visio. b ¶Non præmittit nuncios.
a est, & species quarti similis filio Dei. Tunc accessit Nabu- 1
b a ¶Orat humiliter vt exeant quos superbè intrusit, hæc est mutatio dexteræ excelsi. 2
chod. ad ostium fornacis ignis ardentis, & ait: Sidrach Mi- 3
a ¶Non idolorum surdorum & mutorum. b ¶Soluti qui ligati missi
sach & Abdenago serui Dei excelsi viui, egredimini & ve 4
a ¶Nec reluctantur mitten si nec contradicunt exituri.
nite. Statimq; egressi sũt Sidrach Misach & Abdenago de 5
medio ignis. Et congregati satrapæ & magistratus & iudi 6
a ¶Admirantes
ces & potentes regis, contemplabantur viros illos, quo- 7
niã nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorũ, & 8
capillus capitis eorum nõ esset adustus: et † sarabella eorũ 9
¶Brachæ ¶Nedum vsta. ¶Etiam. 10
non fuissent immutata: & odor ignis non transisset per 11
a ¶Etiam. ¶In laudem Dei.
eos: Et erumpens Nabuchodonosor ait: Benedictus Deus 12
c a ¶Angelum vocat quem supra similem filio Dei dixit.
eorum: Sidrach Misach & Abdenago, qui misit angelum 13
¶Ad supplicia.
suum & eruit seruos suos qui crediderunt in eum, & ver- 14
bum regis immutauerunt, et tradiderunt corpora sua, ne
a ¶Alias solo.
d seruirent et adorarent omnem Deum excepto Deo suo. A 15
me ergo positum est hoc decretum, vt omnis populus, et
tribus et linguæ, quicunque loquutus fuerit blasphemiã
contra Deum Sidrach, Misach, et Abdenago, dispereat, et
domus eius † vastetur, neq; enim est Deus alius qui pos- 16
e sit ita saluare. Tũc rex † promouit Sidrach Misach et Ab-
denago in prouincia Babylonis.

a *Et species quarti.* Iuxta Symmachum. Species aũt quarti similitudo filiorũ Dei, in quo angeli significantur: qui & ij & Dei filij nũcupantur. Iste angelus siue Dei filius: Christus est qui ad inferni fornacẽ descendit, in quo sanctorum animæ tenebantur: nec vrebantur vt ab inferis liberet: qui angelus magni consilij dr̃.

b *Tunc accessit, &c.* ✻ Theod. Didicit mulier, qui dixerat, *Quis est Deus qui eruat vos &c.* esse Deum indomabilis potestatis, igni imperãtem, vt contrariã sanctis ostenderet qualitatẽ: quem Deum ille appellabat, Deum esse cognouit, & celsissimum Deum.

c *Et erumpens.* Rursus Deũ cõfitetur, idola damnat, pueros laudat, qui verũ Deum adorant, & illi soli seruiunt. ✻ Theodo. Miser semper experimẽto Dei percipiens virtutem obliuioni tradit miracula. Hoc ergo sanctissimum Danielem itẽ fecit. Adorans.n. eum adorat, & nunc cõpe[...] sanctorum salu[...] [...]um laudat, & virtutem admiratur, qđ regis verbum mutarunt & iniquæ vitæ pia mortem antetulerint.

d *A me ergo positũ.* Quia hoc pessimè ad diabolum referunt asserentes quòd in consummatione seculi etiã ipse recipiat veram Dei notitiã, & omnes cohortetur ad pœnitentiam: & hunc volunt esse regem Niniuę qui nouissimum descẽdat de throno superbiæ suæ & humilitatis premium consequatur, & pœnitentiam agat.

✻ August. Si facta præterita in propheticis libris figurę fuerint futurorũ, in rege Nabuchodonosor tp̃s figuratum est quod nunc habet Ecclesia. Conuersus.n. ad honorandum Deum verum, decreuit in regno suo, vt quicunque blasphemarat Deũ Sidrach, Misach, & Abdenago, per debitis subiaceret. Hoc significauit tp̃a posteriorũ regum iam fideliũ, quos patiuntur impij ꝑ Christianis.

✻ Idem. Qũo reges dño seruiunt in timore, nisi ea q̃ cõtra iussa fiunt, religiosa seueritate prohibendo atque plectendo? Aliter.n. seruit quia homo est, aliter etiam quia rex est. Quia homo est seruit ei viuẽdo fideliter: qa D verò etiam rex est, seruit, leges iusta præcipientes & contraria prohibentes sanciendo. Sic seruiuit Ezechias templa idolorum & excelsa destruendo. Iosias talia & ipse faciendo, Rex Niniuitarum vniuersam ciuitatem ad placandum dominum cõpellẽdo. Darius idolum frangẽdum in potestatem Danieli dando, & inimicos eius leonibus ingerendo. Nabuchodonosor omnes in regno suo positos à blasphemãdo Deo lege terribili prohibendo. In hoc ergo seruiunt domino reges, cum ea faciunt ad seruiendum illi, quæ non possunt facere nisi reges.

4. Reg 18.
4 Reg. 23.
Ion 3.
Dan. 6. & 14.
Dan. 3.

✻ Idẽ. Nabuchodonosor miraculo cõmotus atq; mutatus, pro veritate cõtra errorem edictũ proposuit. & nõ vultis (ò Donatistæ) vt tale aliquod contra vos iubeant Imperatores Christiani? (Epist. 146.) E

✻ Idem. Si Nabuchodonosor dedit gloriam Deo, quia liberauit de igne tres pueros, vt decretum mitteret, *quicunque blasphemauerit, &c.* Qũo Christiani reges non mouebũtur, quos liberauit de gehenna quando vident hæreticos: Sẽpiternas mortes faciunt, & temporales se perpeti conqueruntur. (Tract. 11. in Ioh.)

† in latrinas uel lutum ponatur.

✻ Idem. Cum viuatis vt latrones, mori vos iactatis vt martyres lib. 2. cont. literas Petiliani, c. 83.

e *Tunc rex promouit. Si.* Qui dicunt supra tres pueros nõ iudices prouinciarum, sed præfectos fuisse singulorum operum, hic primò volunt eos prouinciarum iudices constitutos.

✻ Theod. Tanta prouidentia sui cultus studiosos dñs gubernat, vt merito exclamauerint hi sancti adolescentes: *Quia non est confusio his qui in te confidunt.* Etiam nos itaque tantam adepti spem omni creaturæ simul opificem & gubernatorem præferamus, sintque nobis hi adolescẽtes vtilitatis exemplum, pietatis exemplar, duces ad Deũ, & ad ea quæ à Deo suppeditãtur. Quæ vtinam nos omnes consequamur gratia domini nostri Iesu Christi. F

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et species quarti. *quia propter irradiationem vultus in corpore sumpto bene apparebat quod angelus nõ erat filius hominis, sed magis aliquid supra hominẽ & quid diuinum. Secundum quod ponitur ibi est approbatio miraculi, cum dicitur.*
2 Tũc accessit. *Ex quo patet eius deuotio: qa nõ mittit nunciũ.*
3 Et ait Sidrach, &c. *nõ idolorũ multorum q̃ coluntur ĩ terra.*
4 Egredimini. *De fornace.*
5 Et venite. *Ad me securè. Sequitur.*
6 Et congre. *Qui dicũtur satrapę & hmõi suprà expositum est.*
7 Contemplabantur. *Admirãtes de miraculo quod probatur per id qđ subditur.* Quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum. *Et quod plus est.*
8 Et capillus capitis *Qui tamen de facili incenditur.*
9 Sarabaila. *i. brachę æstiuales & breues.*
10 Non fuissent immutata. *Quia non solum non erant adusta, sed nec fumo denigrata.*
11 Et odor ignis. *Quia erant immoderatè calefacti. Tertium quod ponitur ibi est acclamatio Dei, cum dicitur.*
12 Et erumpens Nabuchodonosor. *in laudem Dei, scilicet.*
13 Ait Benedictus. *Qui misit angelum suũ: per hoc.n. erat alijs dissimilis & ꝑ subito disparuit alijs egredientibus de fornace cognouit, quòd fuerat angelus, sequitur.*
14 Et verbũ. *Obediendo Deo & nõ regi. Et qa non solum Nabuchod. in se, sed etiã in toto regno voluit laudare Deũ: ideo sequitur.*
15 A me ergo. *i. lex firma, et patet. Quartũ qđ ponitur hic, est exaltatio populi Israelitici ꝑ puerorũ ꝓmotionẽ, & hoc est qđ dicitur.*
16 Tunc rex promouit. Si. &c. *Amplius q̃ antè: qa prius erãt ꝓfecti operum, sed nunc fecit eos iudices ꝓuinciarũ, & patet litera. Et in isto cap. põt assignari quadruplex moralitas, qa in statua est nota simulationis, in adorantib. æmulationis, in ministris vel instrumẽtis adulationis, in fornace tentationis. Statua igitur notat simulationẽ potẽtię scientię seu cuiusq; excellentię. Hęc statua est ficta, qa vita simulata hẽt merã falsitatẽ. Aurea, qa hẽt falsam honestatẽ. Alta, qa hẽt falsam dignitatem. Lata, ꝑꝑ falsam pietatem. Sita, ꝑꝑ falsam potestatem. Dedicata, ꝑꝑ falsam famę celebritatem. Adornata, ꝑꝑ falsam maiestatem. Hęc omnia simul concurrentia faciunt simulatorem, statuam non hoĩem. In adorantibus est nota ęmulationis. Adorant primò satrapę. i. nobiles, aspirantes ad nobilitatẽ generis. Magistratus. i. cõsiliarij aspirãtes ad familiaritatẽ principis. Iudices aspirãtes ad autoritatem. Duces, s. exercitus aspirantes ad nõis celebritatẽ. Tyranni, aspirantes ad potestatem. Optimates aspirãtes*

A NICOLAVS DE LYRA.

* *ad regiam dignitatem. Hi oēs adorant seculi dignitatem, ne potentiā, honores, vel diuitias perdant: quorū exēplo subditi faciliter inducuntur impulsi à maiorib. p potentiā. A doctoribus per falsam doctrinā. A religiosis p falsam vitā, In ministris vel instrumentis notatur adulatio. Quidā. n. adulantur superiorib. rōne timoris: & hoc significatur per turbā quia terret: quidā rōne consequendi honoris, vt ambitiosi: & hoc significatur per fistulā. quidam rōne fauoris habendi in causis, & hoc significatur per citharā: quidam rōne valoris tēporalis vt pauperes: & hoc significatur per sambucā: quidam rōne affectus carnalis amoris, sicut sunt propriè diligentes: & hoc significatur per psalterium: quidam rōne decoris vt lasciui, & hoc significatur per symphoniam: quidā rōne liuoris, vt sic per superiores possint se vindicare de alijs: & hoc designatur per omne genus musicorum: quia tales per omnem viam quærunt adimplere suum propositum. Quartò in fornace & pueris notatur tentatio & tribulatio, in fornace actiuè, & in pueris passiuè. Fornax enim tribulationis septuplum succenditur contra iustos antequam liberentur. Per aduersitatem in insidijs hostibus. Per asperitatem, in afflictionibus corporis exterioribus. Per anxietatem, in conflictibus mentis interiorib. Per arduitatem, in operibus difficilibus. Per autoritatem, in præceptis fortioribus. Per austeritatem, in victu & alijs necessitatibus corporalibus. Per calamitatem, in infirmitatibus & languorib. Fornax aūt tentationis similiter septuplū succenditur, quia septem sunt differentiæ tentationis: quia quædam est tentatio dubia, quędam occulta, quędam fraudulenta sub specie boni, quędam subita & periculosa: quia in repentinis difficile est se bene habere, quædam importuna, sicut est tentatio carnis, quæ impugnat omnibus horis, quædam complexa, quædam violenta ex intensione periculi vel mortis. Hæ tentationes succenduntur naphta. i. concupiscentia peccati originalis. Stuppa. i. concupiscentia superbiæ & vanitatis. Pice. i. concupiscentia luxurię carnalis. Malleolis. i. concupiscentia mundanæ cupiditatis, quæ desiccat auarum hominem, sicut malleoli sarmenta sunt desiccata. Ex hac fornace eripiuntur pueri, i. innocētes. Vincula cōsumuntur, i. difficultas ad bonum & pronitas ad malum. Seruantur autem illæsa sarabalta, i. bona quæ honestant, quia tegunt membra pudibunda. Thiaræ, i. bona quæ delectant: quia ponuntur in capite. Calciamenta, idest, bona quę sustentant. Vestes, i. bona quæ conseruant. Flamma autem quę diffunditur per cubitos 49. & quinquagesimum non attingit, significat pœnam inferni, quæ nunquam consequetur remissionem iubilei, i. requiem æternam, quæ per remissionem iubilei significatur in scriptura, quia in inferno nulla est remissio.*

B

CAPVT IIII.

a Nabuchodonosor rex, omnibus populis
Gentibus & linguis qui habitant in vniuersa terra, pax vobis multiplicetur. Signa & mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi prædicare signa eius, quia magna sunt, & mirabilia eius, quia fortia, & regnum eius regnum sempiternum, & potestas eius in generationem & generationem. b Ego Nabuchodonosor in domo mea quietus eram,

a ¶ Mundo secundum eos, qui per Nabuchodonosor diabolum intelligant qui dicit: Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me. Et alibi dicitur: Mundus in maligno positus est.

b ¶ Hoc notum est de Epistola.

CAPVT IIII.

Hieron. a Nabuchodonosor. Epistola Nabuchodonosor in prophetæ volumine ponit, vt nō fictus ab alio postea liber sicut sycophanta mētitur, sed ipsius Danielis esse credat. Videtur hęc epistola post visionē arboris missa, & mutationem 8. anno.

b *Ego Nabuchodonosor.* Hiero. Historia ē manifesta, nec magna indiget expositione. Ad offensam. n. Dei dicitur Nabuchodonosor in amentiā versus septem annis inter bruta animalia: herbis & radicibus vixit, & postea in regnū restitutus laudauit & glorificauit regem cœli, quia omnia opera eius iusta, & omnes viæ

C eius iudicia, qui superbos humiliat. Sed quia volunt quidam per Nabuchodonosor contrariam intelligere fortitudinem, de qua: *Videbam sathana sicut ful. &c.* Et in Apoc. *Draco cadens in terram, tertiam partem stellarum secum traxit.* Et: *Quomodo cecidisti lucifer qui, &c.* asserunt non potuisse fieri, vt homo nutritus delitijs, septē annis fęno vixerit, & absque corporis laceratione inter bestias tādiu fuerit. Quærunt aūt abiiciēdo, si alter ei successit cuius vecordi[...] rit si ei ab imperio cessit quod tantum possedit au[...] modo per tātum tēpus imperium illi seruatū sit. [...] rege fuerit, cum præsertim nihil tale contineant hi[...] Chaldæorum, nec possint hæc silentio præterijsse q[...] nora scripse[...]
Hæc oīa ing[...]
1 vt cū histori[...]
2 steterit, per [...]
3 chodonosor [...]
4 cetur diabol[...]
5 nos non reci[...]
6 nec oīa q̄ le[...]
7 vmbra & fab[...]
8 deantur. Qui[...]
9 amentes qua[...]
10 ta animalia i[...]
11 & syluestrib[...]
12 nesciat viuere &
13 multo incre[...]
14 ra hoībus ac[...]
15 & Grecę & F[...]
16 nę tradūt h[...]
cum Scillam quoq; & Chimeram, Hidrā, & Cent[...] & multa huiuscemodi narrent fabulę, quid miru[...] ostendendam Dei potentiam, & regum humilia[...] perbiam Nabuchodonosor hæc pertulerit?

* Theo. Nō sine cā suū nomen posuit sed vt ipsū [...] quasi testimoniū faceret. Cū. n. illustrissimus esset, [...] q in Asia, Aegypto, & Aethiopia erant, imperiu[...]

Luc. 10. c.
Apoc. 12. a.
Isa. 14. c.

NICOL. DE LYRA. CAP. IIII.

Tertia visio. * 1 Nabuchodonosor. *Hæc est tertia visio significans Christi prædicationē cōtra humanam prosperitatem. Materia aūt huius visionis est factū Nabuchodonosor, qui pp offensam Dei septē annis versus fuit in amentiā, herbarū radicib. inter aīalia nutritus, & post per Dei misericordiā ad regnū restitutus, & sic humiliatus regē cœli laudare cepit: in quo ostēditur mysteriū dominicæ prædicationis, s. humanæ prosperitatis finē laudabilē ostendentis.* Causa finalis. *Causa finalis est pnuntiatio Christi prædicantis, trepidatio Dei omnipotentis, humiliatio regis superbientis, exaltatio Danielis interpretantis, consolatio populi seruientis.* Efficiens. *Causa efficiens est spiritussancti instinctus, quē habuit Daniel tanq̄ vir sobrius, & deuotus, humilis, & subiectus interpretationi assuetus.* Formalis. *Causa aūt formalis cōsistit in modo scribēdi hāc visionē q̄ scribitur p modū epistolæ: qa est epistola regis Nabuch. missa p totū regnum suū ad laudē Dei in memoriā huius facti, q̄ à Daniele posita est in serie huius libri, & ideo diuiditur per modū epistolæ:* Diuisio. *quia primò ponitur salutatio, secūdò, subiungitur narratio, ibi:* Signa, *tertiò, infertur conclusio, ibi:* Nunc igitur. *In salutatione aūt pręponitur persona salutans, quia est maior, cum dicitur:* Nabuchod. rex. *postea subduntur personæ salutatæ, cum dicitur.*

2 Omnibus populis. *Quia erat monarcha orientis, vt dictum est. Tertiò describuntur bona optata personis salutatis, cum dicitur.*

3 Pax vobis multiplicetur. *quia bonum pacis debet rex optare subditis, quia ad hoc eis pręponitur.*

Diuisio. 4 Signa & mi. *Hic ponitur cōsequenter epistolæ narratio: & primò ponitur in generali, scdò in spāl, ibi:* Ego Nabuch. *Circa primum considerandum. q hic in generali narratur factum Nabuchodonosor quō propter superbiam suā in amentiam versus est [...] liatus: & per consequens à Deo in regnū restitut[u]s, pp q[uo]d [...] tus ad Deum laudandum, & per epistolam ad laudem Dei [...] ditos inuitandum, & hoc est quod dicitur hic:* Signa. *i. oper[...] tus facta ad inducendum homines ad Dei reuerentiam.*

5 Et mirabilia. *quia excedunt intellectus humani facul[ta]tem.*

6 Fecit ap. me. *i. in persona mea, & sūt verba Nabucho[...]*

7 De⁹ excel. *hoc dicitur ad differētiā illorū, q̄ ī tēplis [...]*

8 Placuit ergo mi. *i. solenniter per epistolam diuulgar[e]*

9 Signa eius. *i. opera super naturam facta.*

10 Quia magna sunt. *i. talia, quod nullus potest similia [...]*

11 Et mirabilia eius. *cui nullus potest resistere, vel ēt in[...]*

12 Et regnum eius, regnum sempiternum. *i. sine fi[ne]*

13 Et pop. e. in gene. & generationem. *i. in omnem [...]*

14 Ego Nabuchodonosor. *Hic describitur narratio [...] speciali, vbi pręmittitur quoddam exordium respectu seque[...] quo in generali tanguntur persona videns & persona inter[...] & status vtriusque. Secundò aūt ponitur prosequutio istoru[...] minatè, ibi:* Visio capitis mei. *Primò ergo describitur p[...] dens cum dicitur:* Ego Nabuchodonosor. *monarcha o[...]*

15 Quietus. *s. a prælijs subiugato mihi oriente.*

16 In domo mea. *i. Babylone quā fecerat caput suę mo[na]rchię, vt dicetur infrà eod. cap.*

MORALITER.

† *Ego Nabuch.* In hoc capitulo sub specie arboris succi[sæ] cuius radices dicuntur remansisse, s'm sensum literalē significatur deiectio. Nabuchodonosor pp suam [...] nem. Moral. aūt per arborem istā significatur ho[...] de Iudic. 9. b. dicitur: *ierunt ligna, vt vngerent super [...]* †

pis,nomen suum præposuit,quod idoneum eorum quæ A cerentur esset testimonium,dicit ergo.

a *Somnium vidi. quod&c.* * In tanta.n.felicitate somniū mihi molestum, ac vehementer perterritus sum ea cie,sed multo magis perturbabar, ꝙ quæ per somniū significarentur non tem intelligere: are interpretādi itos accersiui.

b *Tunc ingred.arioli.*

c * Theod Non simpliciter hæc po sui,sed comparatè, vt ipsa comparatio omnib. prophetæ sapientiam declaret,quare sapiē tes Babylonis con numerat,vt ostēdat illi quidem nihil omnino scire,hunc vero diuino spiritu illuminatum.

c *nec.*Lxx.nescio quratione hęc pręterunt. Hac ergo de causa, & similib. tratio eorum est reg diata,& Theodotionis vulgo cele bri,q̄& Hebraicæ veritati, & cæteris translationib. contra t. Quæramus ao s, qui in hac vi sice historiam nō recipiunt, quis sit iste Nabuchodono sor qui somnium viderit?quis Daniel qui omnium exposuerit & ventura prædixerit?& quomodo Daniel qui secundum eos sancta intelligitur forti tuo mea, a Nabuchodonosor princeps ariolorum constituitur & collega illius appellatur,

d *Balthasar princeps ariolorum.* * Theodoretus. Plerosque hominum prosperi successus faciunt eorum qui de D se bene meriti sunt obliuisci,necessitates verò quib. præmuntur eos illis in memoriam reuocant. Cum aliquis prospera corporis vtitur valetudine, medicæ artis minimè recordatur, cum verò in morbū inciderit, memoria repetit se alicuius medici ope refectū. Ita ēt Nabucho.&c.

a ¶Respondeant quod somnium vidit diabolus, nisi forte quidquid in mundo est, vanitas videtur,& somnium.

a & florens in palacio meo. Sōmniū vidi, qđ perterruit me,

a ¶M n s,non oculorum Ad gloriam enim seruorum Dei reuelantur mysteria illi.

& cogitationes meæ in stratu meo, & visiones capitis mei conturbauerunt me. Et per me propositum est decretū,vt introducerentur in conspectu meo cuncti sapientes Baby-

b lonis,& vt solutionem somnij indicarēt mihi. Tunc ingrediebantur arioli,magi,Chaldæi,& aruspices,& somnium narraui in cōspectu eorum,& solutionem eius non indica

a ¶Quia solius Dei est hoc. ¶Familiaris.

c uerunt mihi,donec † collega ingressus est in cōspectu meo

¶Sic enim vocabatur Deus Nabuchodonosor.

d Daniel, cui nomen Balthasar secundum nomen Dei mei,

a ¶Non mirum si errat Nabuchodonosor more Gentilium,& quidquid super se cernit,non Deum, sed Deos arbitratur.

qui habet spiritum deorum sanctorū in semetipso,& som

a ¶Alij incantatorum. Non mirum si princeps ariolorum omnium constitutus sit, qui ad præceptum regis sapientiam didicerat Chaldæorum, & decuplum sapientior inuentus est.

nium coram eo loquutus sum. Balthasar princeps ariolorum quem ego scio, ꝙ spiritum deorum sanctorum ha-

¶Secretum.

beas in te,& omne sacramentum non est impossibile tibi:

¶Licet.

visiones somniorum meorum quas vidi, & solutoinem ea

e rum narra mihi. Visio capitis mei in cubili meo. Videbā,

a ¶Nabuchodonosor.

f & ecce arbor in medio terræ,& altitudo eius nimia:et ma

a ¶Excellentia regis.

gna arbor,er fortis,et proceritas eius contingens cœlum.

g Aspectus illius erat vsque ad terminos vniuersæ terræ.

e *Videbam,& ecce arbor,&c.* * Theod. Per arborē ipsum significari dixit beatus Daniel, altitudinem verò ait vsque ad cœlum peruenisse, non arboris naturam significans, sed cogitationes,& quæ ille sibi animo finge E bat. Dixerat, *super astra ponam thronum meum.* idcirco proceritatem arboris videt vsque ad cœlū peruenisse.

Isā.14. † demum

f *Et altitudo eius,&c.* De huiusmodi propheta.*Vidi impium superexaltatū,& e.si.cedri.* Qui non virtutū magnitudine sed superbia eleuanē,iōex cidūtur,& corrunt.

Hier. Psal.36.g.

Hiero.

g *Aspectus illius erat vsque ad terminos vni.* Theodotion, dominatio,quod contemptores historiæ calumniantur, quia F Nabuchodonosor orbem terrarum minimè possederit, qui orientis tantū prouincias tenuit, sed nos hæc omnia hyperbolicè dicta accipimus, & ob superbiam regis impij qui in Isaia tantum gloriatur vt iactet se tenere cœlum,& orbem terrarum quasi nidum,& oua volucrum.

Folia

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et florens in palacio meo. *quia omnia successerant sibi ad libitum:fortuna enim prospera dicitur floritio metaphoricè.* 2 Somnium vidi.*diuinitus immissum.* 3 Quod perter.me. *diuina virtute hoc faciente,sequitur.* 4 Et per me.*Hic incipit per sonas interpretantem tangere.Vt introducerentur in conspectu meo cunc. sapientes,&c.* 5 Tunc ingre.ario.*suprà expositū est qui dicitur arioli,& cæteri hic nominati.* 6 Et solutionem eius. *quia hoc est solius Dei. Ex quo patet eos falsum respondisse in prima visione,quando dixerunt. Rex dicat somnium seruis suis,& solutionem indicabimus: quia hic dicitur expressè,quod rex narrauit somnium in conspectu eorum,& tamen nescierunt interpretari.* 7 Donec collega.*i.familiaris.* 8 Ingressus est in conspectu.*Quæritur ergo quare non fuit primò vocatus cum alijs,& maximè quia aliàs somnium exposuerat,vt dictum est cap.2. Dicendum, ꝙ erat absens pro aliquo arduo regni negocio: propter quod rex non præcepit perfici sapientes,sicut prius præceperat in simili casu:quia expectabat Danielem,& hoc videtur sonare litera cùm dicitur.* Solutionem eius non indicauerunt mihi, donec ingressus est Daniel,&c. 9 Cui nomen Balth.*quia tali nomine vocabatur Deus Nabuchodonosor.* 10 Qui habet spiritum deorū san. *ad interpretandum somnia: propter hoc ars interpretandi somnia dicebatur scientia diuina. vnde,& Albertus magnus super librum de somno,& vigilijs,dicit.Socratem exclamasse Athoniensib.laudantē scientiā diuinationis somniorū dicentem.Absit a me,vt hanc vestrā quam experti estis per somnia dicam esse falsam scientiā, sed hanc, vt diuinā me ignorare profiteor, humana me scire exiliter protestatus.Et vt verū fatear hoc solū me scire arbitratus sum, ꝙ ignoro eo quod scientiam deorum, vel sanctorum non sum adeptus,sequitur* 11 Balthasar.prin.*i. diuinatorum: & hoc ratione diuinæ sapientiæ quam habebat,& non alij,& hoc est quod subditur.* 12 Quem e.s. ꝙ spi. *Dicit deorum sanctorum ad differentiam dæmonum a quib.magi,& arioli,& huiusmodi quærebant responsa:loquitur ēt in plurali de Deo secundum morem Gentilium. Sequitur.* 13 Et omne sa.*i. secretum.* 14 Non est impos.*q.d.omne secretum potes aperire.* 15 Visiones som.me.q.v. *Nō petit hic Nabuchodonosor narrationem sui somnij,quasi ignorati, sicut in prima visione. quia hoc somnium narrauit primò ex alijs coniectoribus & secundò Danieli,vt hic dictum est:sed petit narrationem per modum expositionis:in qua oportet repeti somnium ab expositore applicando partes singulas visionis ad partes solutionis.* 16 Visio capi. *Posito exordio narrationis, & interpretationis,hic procedit ad vtrunque in speciali:& primò ad narrationem,secundò ad eius interpretationem,ibi.*Tu ergo Balthasar. *Prima in tres, quia primò narratur visio prout significat contra eum diuinam sententiam, ibi.* Videbam.*tertio,prout exprimit sententiæ causam,ibi.*In sententia.*In prima ergo parte dicitur sic.Visio capitis mei,quia tales visiones fiunt in parte imaginatiua, quæ viget in capite.* 17 In cubili meo.*quia in somno est facta ista visio quietatis sensib. exterioribus.hæc est.s.quæ sequitur.* 18 Videbam,&c.*per arborē.Nabuch.significatur, quia secundum Philosophū homo est quasi arbor euersa habens radices sursum.i.capillos vel os, quia radices sunt ori similes 2.de anima.* 19 In med. ter. *quia Babylon vbi regnabat Nabuch. est in medio climate terræ habitabilis.s.in quarto secundū Alfraganum.* 20 Et altitudo,&c.*propter potentiam Nabuch. & eius superbiam.* 21 Magna.*propter regni extensionem.* 22 Et fortis.*propter magnam malitiam,& peritiam armorum.* 23 Et proceritas,&c.*propter Nabuchodonosor excellentiam,qui de infimo statu ad tantam potentiam deuenerat,vt supra dictum est.* 24 Aspectus illius,&c.*quia ab habitantib.in remotis partib. timebatur,*

MORALITER.

Ibi namque per ligna homines intelliguntur. Et de hac arbore subditur. 19 *Ecce arbor,&c.*i.in medio terrestrium hominum,quorum status variabilis est secundum fortunæ motum. 20 *Et altitudo,&c.*per superbiam ex fortunæ prosperitate causatam. 21 *Magna a.b.*propter statuseminentiam. 22 *Et fortis.* propter potentiam mundanam. 23 *Et proceritas.* idest, elatio nimis excessiua propter impensam sibi reuerentiam. 24 *Aspectus illius.* per no-

a *Folia eius pulcherrima.* ✱ Theo. Folia vocat decus illud A quod conspiciebatur in veste,& throno,& regijs & scutatis, hastatis, satellitibus, ac stipatorib. corporis Fructum vero tributum, quod vndiq; ei afferebatur. Idcirco autem, multum fructum non autem pulchrum dixit, neque.n. iustè impositū erat.

b *Esca vniuersorū in ea,&c.* ✱ Theo. Siquidem,& agricolę ipsius procuratione pace fruentes, è terra fructus percipiebant: & milites ab ipso commeatus percipientes in armis vitam degebāt.

c *Subter eam,&c.* Nam,& ferino more viuentes barbari, & rōne magis vtentes, ac mitiores, & B acuto ingenio homines, & alta mente præditi, sub ipsius imperio vitam traducebant.

Hieron. d *Vigil.* Theodotiō, angelus. Vigilant n. angeli semper ad Dei officium parati. Nos quoque crebris pernoctationibus eos imitari debemus. De ipso quoque dicitur. *Non dormitabit, neq; dormiet qui custodit Israel.* Psal. 120.a. In sequentibus quoq; dicitur. *In senten. v.* .i. angelorum.

✱ Theo. Ir vocat vigilantem, sic.n. Græcè interpretatur. Vigilantem aūt vocat angelum, vt significet corporis expertē: qui n. corpore indutus est, somno obnoxius est: qui verò somno præstantius est, is est liber a corpore. Descēdit autem de celo, vt discat Deū ipsum esse qui contra se sententiam tulit: docetur aūt quis ei regnum tradiderit, auferens regnum. Videt. n. arborem excisam,& ramos separatos, hoc est, principes ac præfectos & satrapas, & ministratus, folia aūt excussa, quam sibi gloriam cōparauerat.

a ¶Decus regni. ¶Diuitiæ. ¶Quos alebat.
a Fōlia eius pulcherrima,& fructus eius nimius,& esca vni-
b a ¶ Iudices. b ¶ Feroces.
c uersorum in ea. Subter eam habitabāt animālia & bēstiæ,
¶ Leues mendaces.
& in ramis eius conuersabantur volucres cęli,& ex ea vesce
bāt omnis caro. Videbam in visione capitis mei super stra-
d tum meum,& ecce vigil & sanctus de cęlo descēdit,& cla-
mauit fortiter,& sic ait: Succidite arborem, & pręcidite ra-
e mos eius, excutite folia eius, & dispergite fructus eius: fu-
a ¶ Notat regem deponendum, sed illi seruandum regnum.
giāt bestię q̄ subter ea sunt,& volucres de ramis eius. Verūn
a ¶ Tentatione durissima, vel quod erit insanus.
f tamen germen radicum eius in terra sinite,& alligētur vin
culo ferreo & æreo, in herbis† quæ foris sunt,& rore cęli tin
gatur, et cū feris pars eius in herba terrę. Cor eius ab huma
g a ¶ Anni. b ¶ Anniuersario cursu.
no commutetur, et cor feræ detur ei, et septem tēpora mu-

filiorum instar ... tem, & tabesce... fructū vero di... sum, quia qui ... butum exige... ad seipsos in ... quum sine vlle... tu lucrum co... tebant.

e *Fugiant bestiæ,&c.* ✱ Theod. Q... præter volunt... ei seruire coac... rant, inuenta ... sione regis mu... ne, ab eius im... desciuerunt.

f *Et alligetur vinculo.* ✱ Vt is qui de... tiæ morbo c... ptus erat, & ... bantum more ... re agitatus, contra omnes rabie insaniebat, necessar... culis constrictus fuerat, quæ tamen haud idonea er... ipsum detinerent, sed vagabundus desertis in locis ... batur, sub diuo infelix iumentorū instar depascēs ...

g *Et septem tempora.* ✱ Theo. Hoc Dei longanimi... declarat. Breui.n. tempore supplicium definit, exp... eam pœnitentiam quam sit paritura disciplina.

Quidam mentiuntur, quòd septem anni in ... menses mutati sunt oratione Danielis.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *mebatur, ne eos inuaderet.*

1 Folia eius pulcherrima. *hoc dicit quantum ad eius ornatum* C *& iocalia, quæ diuersis regnis superatis congregauerat.*

2 Et fructus eius. *propter multitudinē diuitiarum artificialium*

3 Et esca vniuer.&c. *propter multitudinē diuitiarū naturaliū.*

4 Subter eam habitabant animalia. *i. simplices.*

5 Et bestiæ. *i. quia nullus audebat resistere ei.*

6 Et in ramis,&c. *per volucres intelliguntur garruli,& mendaces ad alta tendentes, quia tales solent principibus esse laterales.*

7 Videbam. *Hic consequenter narratur visio inquantū cōtinebat sententiam Dei. vnde dicitur sic.* Videbā. *s. prosperitatē status mei.*

Psal. 75.a. 8 In visione capitis. *qa prosperitas præsētis vitæ nō est nisi quasi somnium. vnde dicitur in Psal.* Dormierunt somnium suum & nihil inuenerunt oēs viri diuitiarum in manibus suis.

9 Et ecce vigil. *i. angelus quia angeli vigilant ad custodiam nostram,& ad exequenda Dei mandata,& quia nunquam cessant ab actu intelligendi, sicut nos cessamus oppressi somno.*

10 Et sanctus *Hoc dicitur ad differentiam dæmonum, quia philosophi Gentiles dicebant dæmones corpora habere aerea, vt dictū est suprà. angelos autem esse intelligentias omnino separatas.*

11 De cœlo descendit. *quia a Deo mittuntur angeli ad hæc inferiora administranda.*

12 Clamauit for. *ad insinuandum autoritatem diuinæ sententię*

13 Succidite arborem. *quia Nabuchodonosor de regno abiectus est ad tempus, vt dicetur infrà eod. cap.*

14 Et præcidite ramos. *i. filios eius vel posteros qui deiecti sunt & interfecti per Medos,& Persas, vt patet cap. seq.*

15 Excutite fo. *i. decorem regni, quia multum deperijt i... mitate longa regis Nabuchodonosor.*

16 Et dispergite fructus. *quia illo tempore quilibet rapiel... diuitias illius regni.*

17 Fugiant,&c. *quia multi recesserunt de dominio Nabuc... sor tēpore amentiæ suæ tā de simplicib. qui significantur per ... quàm de principibus qui designantur per volucres ad alta te...*

18 Veruntamen germen,&c. *i. spem certam reuertend... gnum post amentiam.*

19 Et alligetur,&c. *i. infirmitate inducta ex diuina senten... infrangibilis est.*

20 In herbis,&c. *quia tpe amentiæ habitabat in cāpis cū ...*

21 Cor eius ab humano,&c. *quia perdidit vsum ratio... amentiam,& sic factus est quasi bestia: quia vita hominis ... fert a vita bestiali, nisi per vsum rationis: non quia fuit mut... boue: vt dicit Iosephus qui licet veraciter narrat historiā vet. ... men quando vult exponere turpiter deficit, sicut de nuditate ... statu innocentiæ: dicit Iosephus q̄ non erubescebat,& expo... tionem assignat, quia Adam vixit tunc in simplicitate besti... pueri ante vsum rationis non erubescunt ac sua nuditate: ... manifestè falsum, quia sic per peccatū melioratus fuisset ... mi hoīs, quia per hoc adeptus fuisset vsum rationis,& ... cit hic Iosephus, dicendo q̄ Nabuchodonosor fuit mutatus ...*

22 Et septem tempora,&c. *i. septem anni. per tempus ... ligitur annus in scriptura, vt dicitur 12.c. cum dicitur.* ... pus,& tempora,& dimidium temporis. *Ex quo pate... esse quod aliqui dicunt 7. annos fuisse mutatos in 7. menses ... Danielis, vt dicit glosa super locum istum.*

MORALITER.

minis sui diffusionem.

1 *Folia eius,&c.* per exterioris apparatus ostentationē in familijs,& equitaturis, in vasis aureis argēteis, & similib.

2 *Et fructus eius nimius.* per opulentiam.

3 *Et esca vniuersorum in ea.* i. multorum: quia sicut dicitur Eccl. 5.c. *Vbi multæ sunt opes, ibi multi qui comedunt eas.*

4 *Subter eam,&c.* i. simplices in humilib. officijs existentes sicut famuli coquinæ,& stabulorum,& huiusmodi.

5 *Et bestiæ.* quod nomen est propriè ferocium animaliū, vnde dicuntur bestię quasi vastiæ a vastando: ideo per eas significantur ministri feroces in leuandis exactionibus, & grauaminibus inferendis.

6 *Et in ramis,&c.* i. garruli adulatores,& mimi.

6 *Et ex ea,&c.* i. homines carnales,& non religiosi vel pauperes.

9 *Et ecce vigil.& sanctus.* i. Spiritussanctus qui nun... dormit.

11 *De cęlo des.* Spiritussanctus. n. inspirans prophet... ctos fortiter clamat contra tales superbos in nouo ... veteri testamento.

13 *Succidite arborem,&c.* nam in morte præscindu... les superbi,& in inferno puniuntur, nisi per veran... tentiam ante mortem ad Deum humiliter reuert... q̄ semper potest fieri durante vita præsenti. Ideo su...

18 *Veruntamen germen radicum.* Per hoc autem ger... gnificatur liberum arbitrium reuerti potens ad b... Quia tamen hoc est difficile in hominibus assuetis ... lum, ideo subditur.

19 *Et alligetur vinculo ferreo.* Per quod significatur ... malus faciens difficultatem in dicta reuersione. ... men non facit impossibilitatem, ideo sequitur.

† *Iacet*

a Cogitationes, &c. Qui itelligebat so mnium regi contra [illegible], & cordis timo[illegible] pallore vultus signat, pro rege [illegible] ingratus dolebat, qui ei plurimū[illegible] tulerat & ne videtur insultare ei. a Domine mi, &c. b [Bal]thasar. Videns eū p[er]territum, nec [illegible] se velle dicere aliquid sinistrū: cohortur vt verè, & [illegible]iciter quod intelli[gi]t eloquatur. c [Ar]borem quam vidisti, &c. * Theo[dotion] O[...] peretretium est Daniel admirari sapiēt[iam]. Neq; .n. simpli[cite]r dixit, arbor mag[na], sed magnificata & corroborata. Hoc est, non ab initio [fui]sti magnus, sed [pa]ulatim factus es: [&] potentiam nō [subi]tò adeptus es, sed [paula]tim eā tibi cōpa[ras]ti. Subijcit. d [Qui] magnificatus es. * Et ęcaptè admodū, opportunè cęlo, terræ acōmodau Dominationē

a ¶Quia sic oportet fieri. b ¶Angelorum quorum Gentes opprimebat, quorum sermo, & petitio erat, vt deponeretur.

tentur super eū, & † in sententia vigilium decretū est, & ser 1

a ¶Eorum apud Deum. b ¶In eo

mo sanctorū, & petitio donec cognoscant viuentes, quo- 2

niā dominatur excelsus in regno hominum, & cuicumq; 3

voluerit dabit illud, & humillium hominem constituet su 4

per eum. Hoc somniū vidi ego Nabuchodonosor rex. Tu 5 6

ergo Balthasar interpretationem narra festinus: quia oēs 7

sapiētes regni mei non queunt solutionē edicere mihi. Tu 8

autē potes: quia spiritus deorum sanctorum in te est. Tunc 9

Daniel cuius nomen Balthasar, cępit intra semetipsum ta-

citus cogitare, quasi vna hora, & cogitationes eius contur 10

babant eum. Respōdens autē rex ait: Balthasar, somnium

a & interpretatio eius non conturbent te. Respondit Baltha

b sar, & dixit. Domine mi, somnium his qui te oderunt, & in- 11

a ¶Absque regis iniuria explicat veritatem, & ne videatur superbè arguere exponit altitudinē potētiæ. ¶Idest, arbor.

terpretatio eius hostib. tuis sit. Arborem quam vidisti sub 12

a ¶Præsumptione tua.

c limem atq; robustam, cuius altitudo pertingit ad cęlum, &

a ¶Principes.

aspectus illius in oēm terram, & rami eius pulcherrimi, &

fructos eius nimius, et esca oīum in ea, subter eam habitā-

tes bestiæ agri, et in ramis eius commorantes aues cęli: tu

d es rex q magnificatus es, et iualuisti, et magnitudo tua cre

a ¶Hyperbole.

uit, et peruenit vsq; ad cœlum, et potestas tua in terminos

e vniuersæ terræ. Quod aūt vidit rex vigilem, et sanctum de

scendere de cęlo, et dicere. Succidite arborē, et dissipate illā:

f attamē germē radicum eius in terra dimittite, et vinciatur

.n. dixit peruenisse ad fines terræ: ad cęlum verò non item dominationem, sed magnitudinē, hoc est cogitationis phātasiam. D

† in decreto vigilium verbum, & in sermone sanctorum petitio, vt cognoscāt &c.

e Quod aūt vid. &c. * Et finem orationi faciens, necessariò subiecit. Decretū altissimi est, q perueniet super dominum meum regem. Hinc planè discere licet, apostolicæ doctrinæ vtilitatem. Omnis anima, inquit, potestatibus sublimioribus subdita sit. Rom. 13. E Beatus quoque Daniel dominum, impium regem vocat, & legis potestati obediens congruis vsus est appellationibus.

f Vinciatur ferro, &c. Hieron. Quærunt a nobis qui historiæ contradicunt quomodo ferro, & ære vinctus fuerit, aut quis eum ligauerit, cum perspicuum sit omnes furiosos ne aliquos occidant catenis religari. Quæstio. Hæc

NICOLAVS DE LYRA.

1 [I]n sententia. Hic narratur visio quantum ad diuinæ sententiæ caus[a]s cum dicitur. In sententia vigilum decretum est. i. ad petiti[o]nem sanctorum, qui sunt in terra aquam angeli præsentant co ram eo decretum est hoc a Deo in conspectu angelorum, qui dicuntur [vig]iles rationib. prædictis, & causa subditur. 2 Donec cog. i. homines. 3 Qm̄ dominatur, &c. Transferendo regna secundū volu[nt]atē suam. 4 Et humi. ho. i. Christum. 5 Cōstituet su. eū. [Sec]undum quod ipsemet dicit Mat. 45. d. Data est mihi omnis p[otes]t. in cęlo, & in ter. Vel secundum literam per hoc intelligitu[r] Nabuch. qui de humili statu primò fuit ad regnū eleuatus, sed pp [su]perbiam ad tēpus deiectus, & per humilitatem iterū restitutus 6 Hoc somnium vidi. per hoc patet falsitas illorum qui dicunt, quo[d] quæ dicuntur in hoc cap. non sunt intelligenda ad literam de Nabuchodonosor, sed de diabolo qui in consummatione sæculi conse quet[ur] maiorem gloriā quam illi angeli qui non peccauerunt. Quod aute[m] non intelligatur ad literam de Nabuchodonosor, arguunt primò [qui]a non est verisimile q rex fuißet dimissus currere per campos in bestijs, sed magis fuißet ligatus & inclusus. Similiter nec q per [to]tum tempus vixisset nudus, & sub diuo. Tertiò impossibilè vide[tu]r, q ita diu vixisset tali cibo, quia infra dicitur. Fęnū quasi bos comedes. Quartò quia in tanto tempore bestiæ deuorassent eū [vt] v[id]etur. Quintò quia non est verisimile, q per 7. annos tantum regnum [f]uisset sine rege, & non legitur alius institutus, & si fuisset institu[tu]s non est verisimile, q ei cessisset post furiā, ideo dicunt q Daniel [a]d literam loquitur hic de diabolo sub metaphora de Nabuchodono[so]r, sed dictum istorum est erroneum, quia peccatum dæmonis est irre[me]diabile, sicut diffusius tractatur 2. sententiarum, & contrariū dice[re] error est Origenis, cuius improbationē omitto hic propter prolixit[at]em vitandā, & quia habetur in scriptis cōmunib. Itē falsitas istor[u]m patet ex litera vbi dicitur, q Daniel erat collega huius Nabuch[o]donosor de quo est hic sermo. Quod aūt esset familiaris ipsi diabolo [es]t falsum, cum hic dicatur quod habebat spiritum deorum sanctor[u]m. Item somniū non potest inesse diabolo sicut nec somnus. Itē q[uomodo e]xponeret Daniel somnium diabolo, cùm in dæmonib. vigeat acumine [i]ntellectus magis quam in hominib. & ideo dicendū est, q hæc est [ve]ra historia, & non loquutio parabolica, quod patet ex hoc, q per[son]æ sic determinatè nominantur. s. Daniel, Nabuchodonosor, & aly[, e]t eorum officia. Item per hoc, q factum notatur sic celebre q scr[ib]itur toti regno in regia epistola. Ad primum igitur, quod in contra[ri]um obijcitur, dicendū, q sicut dicit Hiero. & experientia docet: multa sunt impossibilia homini sano, quæ tamē sūt possibilia homini furioso, furia. n. facit hominē multa agere, & pati quæ alids non posset, videmus. n. amentes diu sub diuo morari, credis sustentari, quib. ēt videtur, q sint bestiæ bestiarū ēt ferocium, & cum talib. amicitiam contrahūt. Hæc Hiero. Ratio aūt istorū quę dicit hic Hier. potest assignari breuiter, quia furia naturam hominis deordinat, & quasi bestialem facit, & hoc sequitur q aliqua sunt eis delectabilia, & possibilia quę ante non erant pp transmutationem naturę, sicut mulierib. pręgnantib. carbones vel terra fit cib. delectabilis pp naturę deordinationem, quę tamen alias sunt eis abominabilia. Ex hoc ēt sequitur aliud. s. q cū bestijs contrahūt familiaritatē pp quandā assimilationē ad eas, & pp hoc bestiæ non deuorabant Nabuchodonosor, sicut & experimento videtur, q canes ferocissimi non nocent fatuis naturaliter velamentib. Pōt tamen dici, q a bestijs fuit diuinitus pręseruatus: & sic patet ad quartū. Prima aūt causa quare non fuit ligatus, vel inclusus tpe furię, fuit, quia per hoc infirmitas fuisset aggrauata: patet. n. ad sensum, q furiosi cū ligantur magis infirmantur: & sciebant hōies sui per reuelationē Danielis, q in campis non morere tur, sed finaliter in regnū restitueretur. Ad quintū dicendū, q regnū tpe illo fuit gubernatū per principes, & maximè per Danielē, qui diligebat regē. Et qa per Danielis reuelationē sciebant regē restituendū ideo nullū audebāt interim statuere, ne Nabuch. postea restitutus puniret eos tanq̄ reos criminis lęsę maiest. Itē qa Nabuch. multū regnū ampliauerat, & glorificauerat, ideo cū maiori patientia principes eū expectabant. Vel aliter pōt dici, q filius eius Euilmerodach. illo tpe regnauit. Qūo aūt postea cessit patri, dicendū, q hoc fecerūt principes q eius malicię obediebant. vnde vt dicūt aliqui, pp mala q̄ fecit tpe infirmitatis paternę, fuit postea incarceratus a patre cū Ioachin rege Iuda: ex quo cū eo amicitiā cōtraxit, & eū de carcere extraxit, vt habetur 4. Reg. 45. 7 Tu ergo Bal. Hic cōsequenter ponitur visionis interpretatio. Et diuiditur in 2. par. qa primò ponitur ipsa interpretatio, secūdò, interpretationis impletio, ibi. Oīa hæc. In prima parte dicitur sic. Tu ergo Balthasar. i. Daniel. 8 Narra fe. q. d. nō indiges tēporis dilatione ad cogitandū pp diuinā sapientiā quę est in te. 9 Tunc Dani. cœpit intra semetipsum tacitus cogitare: quia nolebat cito procedere ad denunciandū regi malu[m]. 10 Et cogitationes, &c. qa rex honorauerat eū multū, & socios eius, & ideo quasi gratus cōturbabatur de malo eius futuro, vnde seqtur post 11 Dñe mi. quia licet veritas cōtra superiores sit dicenda, tamē cū reuerētia dēt dici. 12 Arborē. hic incipit exponere visionē eo modo quo superius est exposita: & ideo patet ex dictis [il]lia vsque ibi.

MORALITER.

† 2 [D]onec cogno. s. in superbia. 3 Quoniam domi. ex. in re. & sic sub[d]o veraciter humilientur, & de beneficijs sibi collatis ei debitè regratientur. Quod si fecerint eis maiora in cęlestibus donabuntur, propter quod in huius figura dicitur in fine capituli. Et magnificentia mea amplior reddita [est] [m]i[hi].

ferro, & ęre in herbis foris, & rore cęli conſpergatur, & cũ
feris ſit pabulum eius, donec ſeptẽ tempora mutentur ſu-
¶Vel eam. ¶Non meæ. ¶Qui omnia poteſt.
a per eum. Hęc eſt interpretatio † ſententiæ altiſſimi, † quæ
a ¶Homines. b ¶Inſanum.
peruenit ſuper dñm meum regem. Eijcient te ab homini-
bus, & cum beſtijs † feriſq; erit habitatio tua, † & fœnum
b vt bos comedes, & rore cœli infunderis. Septem quoque
¶Anni ¶Euolui.
c tempora mutabuntur ſuper te, donec ſcias, ꝙ dominetur
excelſus ſuper regnum hominum, & cuicumque voluerit
det illud. Quod autem † præcepit vt relinqueretur germen
d radicum eius .i. arboris, regnum tuum tibi manebit poſt-
quam cognoueris poteſtatem eſſe cœleſtem. † Quamob- 1
a ¶Præſcientia.
e rem rex conſilium meum placeat tibi, & peccata tua † elee
f moſynis redime, & iniquitates tuas miſericordijs paupe-
rum: forſitan † ignoſcet Deus delictis tuis. Omnia hęc vene 2
¶Annum, ſcilicet.
runt ſuper Nabuchodonoſor regem. Poſt finem menſium 3
a ¶His quæ ſecum in animo voluebat, ob ea quæ ſibi dicta fuerant a Daniele. 4
duodecim in aula Babylonis deambulabat. Reſponditque 5
rex, et ait. Nonne hæc eſt Babylon ciuitas magna, quã ego 6
7

a *Hæc eſt interpretatio.* Auſteritatem ſententiæ, verborum
A temperat blandimentis, & mala releuat promiſſis. vnde: *Regnum tuum tibi manebit.*

b *Septem autem tempora, &c.* * Theod. Alij ſeptem annos dixerunt, alij tres cum dimidio, neque enim in quatuor conuerſiones diuina ſcriptura annũ diuidit, ſed in duas generales partes hyemem, & æſtatem. Septẽ igitur huiuſce modi partes tres annos cum dimidio perficiunt, ac tantũ temporis inquit, in calamitate deges.

† agri. † pars. † & decret. † agri.

c *Donec ſcias, &c.* * Quando ſomnias inquit, te Deum eſſe, immo ſuperiorẽ Deo adimet tibi Deus ẽt humanam
B cogitationem, efficietq; vt ſimilis beſtijs feris euadas, vt experientia percipias, quid homo, quid Deus, quid humana felicitas, & quid regnum diuinum: & fieri non poſſe, vt quis illud ↄſequatᷣ inuito Deo

† dixerunt. † De pœ. di. 1. c. quamobrem in textu & in gloſſa. † Eccl. 3. d. † iuſtitia. † prolongabit tibi pacem tuam.

d *Regnum tuum tibi.* Hiero. Hoc quoq; calumniatores accuſant, mirantes ꝙ poſt efferationẽ, poſt tanta tormenta, poſt fœni & herbarũ alimenta Deũ confiteatur: & ſit qui fuerat. Sed reſpondeant quomodo congruat vt angeli qui nunq̃ corruerũt, eum habeãt principem, qui per pęnitentiam ſit reuerſus.

e *Quamobrem.* Quãuis Deus prædixerit, cuius præſcientia nõ põt mutari, hortatur tñ ad eleemoſynam & pauperũ miſericordiã, quia neſciebat an eſſet Dei comminatio: qa & Ezechiæ & Niniuitarum ſententia mutata eſt, non iudicij vanitate, ſed eorũ mutatione, qui conuerſi veniã meruerunt. Ieremiæ quoque dicit dominus ſe, *mala ſuper gentem inferre, & ſi bona fecerit minas clementia cõmutare,* inſuper
Iere. 18. b.
C bona terrena ſe daturũ promittit, ſed ſi mala fecerit, dicit ſe, ſuã mutare ſententiã, non in homines ſed in opera quæ mutata ſunt. Neq; enim Deus hominib. iraſcitur, ſed vitijs, quæ cũ in homine non fuerint, non ꝙ mutatum eſt punit. Intendit enim peccata punire, homines ſaluare.
Nota.

* Theod. inexplebilem illius crudelitatẽ declarat, quã in ſibi ſubiectis exercuerat. Vis inquit, clementiæ fructũ percipere? Hanc eandem erga eos oſtendito, qui vnã tecũ ſortiti ſunt naturam. Ita enim iudici perſuadere poteris, vt minas extinguat, neque ſignat eas ad exitum perduci.
De ſatisfactione pro peccatis.

* Tertul. Rex Babylonius offenſo domino, cùm ſqualore & pedori ſeptenni ab humana forma exulaſſet, immolata patientia corporis ſui, & regnum recuperauit, & ꝙ optabilius homini eſt, ſatis Deo fecit.
L. de patæ.

* Cyprian. Danieli rex non obtemperans, aduerſa quæ viderat & infeſta perpeſſus eſt, quæ euadere & fugere potuiſſet, ſi peccata ſua redimere eleemoſynis voluiſſet.
Ser. de eleemoſ.

* Auguſt. Scriptum eſt, *Sicut aqua extinguit ignẽ, ita eleemoſyna extinguit peccatũ.* Itẽ: *Include eleemoſynã in ſinu pauperis, & ipſa pro te deprecabitur dominum.* Item ſcriptum eſt. *Conſilium meum audi rex, & peccata tua eleemoſynis redime.* Et alia m[ulta] ſunt eloquij diuini documẽta, quib. oſtendiẽ multũ [vale]re eleemoſynã ad extinguẽda & delenda peccata Pr[opter] illis quos vel damnaturus, vel coronaturus eſt, ſolas [elee]moſynas imputabit.
Ser. 33. Eccl. 3. & 29.

* Chry. Si ill[e]
idolorũ cultor
rat eleemoſyn
cata redimere
nõ pderũt ele-
ſynę? Sed aud
ſteriũ quod P
apud Cleme
expoſuit. Si
fecerit opus b
& hic ei prod
berãs eum a n
& in illo ſecu
percipiendũ
cęleſte, magis
ibi, quam hic.
* Ambroſ. Si pec-
tor ſibiipſi nõ
percerit, à D
parcitur. Et ſi
ras pœnas ge
ppetuas in ho
uo uitæ ſpaci
penſauerit, ſei
ab æterno i
liberat. Gran
gæ alta & p
opus eſt med
Grande ſcelus
dem habet neceſſariam ſatisfactionem.

* Idem. Magna eſt eleemoſyna, q̃ ardentiũ crimi[num] bos beneuolẽtiæ ſuæ fonte refrigerãt, & quodam i[m] largitatis obruit incẽdia delictorũ: vt q̃uis offenſus q̃uis criminib. prouocatus, cogitur liberare elee[mosy]nis, quẽ diſpoſuerat punire peccatis. Ait enim ſanc[tus pro]pheta: *Sicut aqua extinguit ignẽ, ita eleemoſyna extinguit p[eccatum].*

* Hieron. Affligendum eſt, corpus quod multis [va]delicijs: longus riſus perpeti compenſandus eſt flet[u] [mol]lia linteanima aſperitate cilicij commutanda.

* Idem. Qui peccator eſt, cilicio pęnitẽtiæ accinga[tur] plangat vel propria delicta, vel populi, & ingrediat[ur] [Ec]cleſiã de qua fuerat egreſſus, & cubet in ſacco, vt p̄ delicias p quas Deũ offenderat, vitæ auſteritate cõ[penset].

* Greg. Qui ſe illicita meminit cõmiſiſſe, à licitis [stu]deat abſtinere, quatenus p hoc cõditori ſuo ſatisfaciat, v[t qui com]miſit prohibita, ſibimetipſi abſcindere debeat ẽt c[on]ceſſa.

* Bernardus. Prorſus horreo incidere in manus [Dei] [vi]uentis. Volo vultui iræ iudicatus præſentari, non [iudican]dus. Iudicabo mala mea, iudicabo & bona mea. M[e]lioribus curabo corrigere actibus, diluere lachrym[is, pu]nire ieiunijs, cæteriſque ſanctæ laboribus diſciplin[æ].

Hier. Fecit Nabuchodonoſor iuxta Danielis con[silium] miſericordias in pauperes: & idcirco vſq; ad mẽ[sem] [12.] dilatata eſt ſentẽtia: ſed quia gloriatur dicens. *Nonn[e hæc est] Babylon, &c.* bonum miſericordię perdidit malo ſu[perbiæ]. Propter humilitatem adhuc per annum manſit in [regno] & quia benefecerat pauperib. ſm conſilium Dani[elis], elatus in ſuperbia ſtatim eiectus verſus eſt in inſa[niam].

In Ieremia præcipitur populo Iudæorũ, vt orẽt [pro Ba]byloniorum pace, quia in pace eorum eſt pax cap[tiuorum].

f *Forſitan ignoſcet.* Daniel præſcius futurorum de D[ei sententia] dubitat,

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quamobrẽ. *vbi poſita expoſitione, ponit monitio Danielis monẽtis regẽ ad pęnitẽtiã, & opera miſericordiæ; vt per hæc auertatur pęna futura ab eo, q̃a neſciebat proph. vtrũ hæc prophetia eẽt dicta p cõminationẽ tantũ; quia tales cõminationes frequẽter intelligũtur ſub cõditione. ſ. ſi illi cõtra quos dicũtur pſeuerãt in malo. vnde dicit dominus Ier. 18. a.* Repẽte loquar adu. gen. & adu. reg. &c. Si pnĩam egerit gẽs illa a malo ſuo, agã & ego pnĩam ſuper malo ꝙ cogitaui vt facerẽ ei. 2 Oĩa hæc. *Hic ponitur interpretationis impletio. Et diuiditur in duas: q̃a primò ponitur viſionis impletio, quãtũ ad ipſius Nabuch. deiectionẽ, & ſecũdò, q̃tũ ad eius reſtitutionẽ, ibi.* Igit poſt finẽ. *Circa primũ conſiderandum, ꝙ licet ad verbũ Danielis Nabuch. aliquã pœnitentiã egerit, & aliqua opera miſericordiæ fecerit, tamẽ ad priſtinã ſuperbiã redijt. propter ꝙ pœna prædicta fuit ei inflicta, & hoc eſt ꝙ dicitur.* Oĩa hæc, &c. 3 Poſt finẽ menſium, &c. *i. poſt annum: quia per annum facta eſt dilatio pęnæ pp opera miſericordiæ: ſed quia, vt dicitur, [conuer]ſus eſt ad ſuperbiam, ideo tunc ei inflicta eſt.* 4 In aula B[ab]ylo[nis]. *Fretus multitudine militũ.* 5 Reſponditq; *non dicit[ur] [quod] aliquis loqueretur cũ eo: & ideo dicendũ, ꝙ reſpõdit ſuæ cog[itationi] quia tũc cogitabat de abiectione ſua q̃ prædixerat ſibi Dani[el] [quod] putabat falſum, & impoſſibile, quia iã annus tranſierat, & [considerabat] magnitudinem potentiæ, & ſuperbię ſuæ.* 6 Et ait. Non[ne hæc] eſt, &c. *q. d. quis poſſet me deijcere, dicitur autem Babylon [magna] quia ſecundum quòd dicit Hiero. ſuper Iſa. Ipſa erat ædif[icata in] quadro, & quodlibet latus quadri habebat 16. miliaria, i. [...] nec eſt mirum: quia tunc ſic ædificabantur ciuitates, quòd q[uilibet se]cundum ſtatum ſuum habebat iuxta domum ſuam hortum [...] neam, vbi terræ naſcentia creſcebant: vnde diu poſſet viue[re in obsi]dione cum familia ſua. Capitolium autem vel fortalicium i[psius ciui]tatis erat turris ædificata a filijs Noe vt habetur Geneſ. 11.* 7 Quam ego ædificaui in domum regni. *Non. n. e[...]*

duitabat, in quo apparet eorũ intolerabilis temeritas, q
auarer peccatori veniã pollicẽtur. nemini tñ desperãdũ,
qui & Nabuch. si fecerit bona, indulgentia promittitur.
a *Cumque sermo adhuc*. Arrogãs gloriatio statim punitur:
& ntẽtia differtur, nec misericordia in pauperes minimè
priuisse videatur.
In superbia statim
regnum perdidit,
quod aliquandiu
in misericordia de
tinit: quia de ma-
gnitudine operis
sui muit vltra ho
mines, factus est in
fra omines.
* Greg. Sępè qui
in potestate sunt,
ea quę rectè faciũt,
qui elatè cogitãt,
amittunt: dumque
se a cuncta vtiles
æstimãt, etiam im-
peræ sibi vtilita-
tis meritum dam-
nãt. Hinc est quod
rex Babyloniæ dũ
ela mente apud
se tacitus volueret.
*Nonne hæc est Baby-
lon &c.* in irratio-
nal animal proti-
nus versus est. Qđ
eni factus fue-
rat perdidit: quia
humiliter noluit
dissimulare quod
fec. Et quia elatio
ne cogitationis se
sup homines ex-
tul, ipsum quem
cum hominibus
communem ha-
bui sensũ amisit.
* Theod. Intue-
re ementis fastum,
insitæ arrogantię
exuberãtiam. Ego
enim ipsam, ait, regiam vrbem feci in honorem gloriæ
meæ, & hæc feci potentia maxima præditus omniumq;
potius. Verum, hæc glorians, & fremens locutus est. At
Dominus statim supplicium intulit. Nam qui in cœlum
ascendere se somniauit illinc sñiam de se latam sensit. Et
qui nõ satis ei fuere ędes regię in terris deorsũ, sed simul
et superiores demẽter appetijt, ijs ẽt priuatur quas deor-
sum obtinebat. Et q cęlũ rapere voluerat, è terra expellit.
b *Eadem hora sermo completus est, &c.* * Theod Expulsus
primum est propter ipsum morbum: furore enim, & ra-
bie correptus infinita mala perpetrasset, si facultas data
fuisset. Deinde etiam propter odium, quod in illum om-
nes habentes, cum valebat, occultare conabantur.
c *Et fœnum vt bos comedit.* Proprium est desipiẽtium non
solum dicere ac facere ea quæ ratione, & ordine careant,
sed omnia etiã in quæcunque inciderint comedere: quod
etiam

etiam cerni potest in ijs qui a dæmonib. vexantur Deinde D
sub diuo defatigatus modoque corpore cum gelu, & ęstu
conflictans, necessariò alium colorem accepit.
d *Donec capilli eius.* * Theod. Non detonsus vsitato mo
re: neque resectis vnguium excrementis, necessariò tãdiu

ędificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ: & in
a ¶Qui per se regnare voluit.
a gloria decoris mei. Cumque sermo adhuc esset in ore regis, 1
a ¶Quasi pondus. ¶Non alij. ¶Vox aperta præmittitur, vt a domino vindicta immissa sciatur.
vox de cœlo ruit. Tibi dicitur Nabuchodonosor rex: Regnũ 2
a ¶Tanquam insanum b ¶Domesticis. 3
tuum transibit a te, & ab hominibus eijcient te, & cũ bestijs
a ¶Natura b ¶Non verè
† atque feris, erit habitatio tua: fœnũ quasi bos comedes, & 4
a ¶Magna miseriæ consolatio.
septem tempora mutabuntur super te, donec scias quòd do
a ¶Super omnes gentes, sine cuius nutu nec folium arboris cadit. b ¶Omnis potestas a Deo est
minetur excelsus in regno hominum, & cuicumq; voluerit
a ¶Vt sciret esse superbiæ pœnam. b ¶Dei.
b det illud. Eadem hora sermo completus est super Nabucho-
a ¶Mente captus.
c donosor, † & ex hominibus abiectus est, & fœnum vt bos co-
a ¶Quia cœlo tantum tegebatur.
d medit, & rore cęli corpus eius infectũ est, donec capilli eius 5 6
¶Alarum
in similitudinẽ aquilarũ crescerent; & vngues eius quasi vn- 7
a ¶Septem annorum. b ¶Prædictorum a domino. 8
e gues auium. Igitur post finem dierũ, ego Nabuchodonosor 9
a ¶Mentes, & corporis b ¶Vbi Deus est. vnde. Fiat voluntas tua sicut in cœlo, &c. 10
f oculos meos ad cœlum leuaui: & † sensus meus redditus est 11
¶Ideo. a ¶Qui dominatur in regno hominum. 12
mihi, & altissimo benedixi, & viuentem in sempiternũ lau- 13
¶Experto credite. 14
daui, & glorificaui: quia potestas eius, potestas sempiterna, 15
a ¶In omnia tempora vel legis vel euangelij, potuit enim Nabuchodonosor sensu primo recepto etiam hoc non ignorare.
& regnum eius in generatione, & generationẽ, & omnes ha 16
g bitatores terræ apud eum † in nihilũ reputati sunt. Iuxta vo 17
h luntatẽ enim suam facit, tam in † virtutibus cęli, quã in ha- 18
a ¶Potentia eius.
bitatorib. terræ: & non est qui resistat manui eius, & dicat ei: 19
a ¶Quo cognoui eum s. b ¶Quem amiseram.
quare fecisti? In ipso tẽpore sensus meus reuersus est ad me, 20

eiusmodi habuit ca
pillos, & vngues.
His autẽ significat
neglectũ ipsum, &
nullæ curæ alicui
fuisse. Diuina eñ
prouidentia destitu
tus, ne propinquo
rum quidem cura † agri.
potitus est, cum ip-
si essent vxor, libe-
ri, & cognati: sed in
star feræ deserta lo-
ca peragrabat. *Cum
homo esset non intelle-
xit, ideo comparatus
est iumentis insipienti-
bus, &c.* Psal. 48.
e *Ego Nabuchodo-
nosor, &c.* * Theo. E
Nõ sine causa adie-
cit, *ego*, sed vt om-
nes doceret, q d. Il-
le ego q tanta olim
arrogãtia dixeram,
*quis est Deus qui vos
eruat, &c.* qui som-
niaueram fore, vt
in cęlum ascende-
rem, experientia di
dici quid deceat,
meo supplicio sape
re didici, meam ser
uitutem agnoui.
f *Et sensus meus red.*
Ostendit sensum se
amisisse, non for-
mam humanam, F
quod quidam pu-
tant ex eo quod se-
quitur: figura mea
reddita est mihi.

* Theodor. Tantum vtilitatis ex calamitatibus percepit
Nabuchodonosor vt prophetæ instar de Deo, & sentiat,
& loquatur.
g *Et omnes habitatores terræ, &c.* * Theod. Hæc etiam alte
rius prophetæ doctrina est. Etenim beatus Dauid, *omnia*,
ait, *quæcumque voluit Dominus, fecit, in cælo, & in terra, &c.* Cum Psal. 134.
itaque didicerimus quantum superbia, & fastus homini-
bus afferat detrimenti, parentem bonorum humilitatem
adipiscamur. Hanc Dominus quoque possessionem bea
tam censet, quasi eam quæ prouentum habeat regnum
cœlorum: *Beati*, ait, *pauperes spiritu, &c.* Et seipsum exem- Mat. 5. & 11.
pla proponens, *Discite a me*, ait, *quia mitis sum, &c.*
h *Iuxta voluntatem*. Hiero. In hoc sicut homo loquitur,
tanquam non secundum iustitiam agat, sed secundum vo
luntatem, & dum potentiam Dei prædicat, iustitiam eius
videtur arguere, quasi immeritò pœnas sustinuerit.
☞ a Optimates

NICOLAVS DE LYRA.

rat simpliciter illam ciuitatem, sed fecerat eam metropolim suæ mo
narchiæ, & eam ampliauerat, & fortificauerat ad robur regni sui, &
decorem, propter quod reputabat dictum Danielis trufaticum.
1 Cumque sermo adhuc esset. *vt ei ostenderet Deus quòd
propter superbiam suam punitus est, ideo ipso loquente superbè sub-
dit inflictio pœnæ cum dicitur.*
2 Vox de cœlo ruit. *quasi quoddam pondus deijciens eius su-
perbiam, & vox facta est in aperto vt Dei vindicta intelligatur a po
pulo, quia non ambulabat solus per aulam suam, sed multi erant cum
eo, qui vocem de cęlo audierunt.*
3 Tibi dicitur Nabuch. *Sensus patet ex prædictis: Sequitur.*
4 Fœnum quasi bos com. *Ex hoc patet, quod non fuit muta-
tus in bouem, vt dicit Iosephus quia non dicitur hic bos, sed quasi bos
similis modo viuendo, vt habetur in decretis. 24. q. 4. remittuntur.*
5 Et rore. *quia cælo tantum tegebatur.*
6 Donec capilli. *i. secundum longitudinem alarum aquilę, quia
non tondebatur.*

7 Et

7 Et vngues. *eadem ratione.*
8 Igitur. *Hic ponitur visionis impletio quantũ ad Nabuc. restitu-
tionẽ, & diuiditur in duas partes, quia primò describitur eius restitu* Diuisio.
tio secũdò infertur intenta cõclusio, ibi: Nũc ergo. *Circa primũ dici
tur sic.* Igitur post finẽ. *i. septem annorum prędictorum a domino.*
9 Ego Nabuch. *corporis, scilicet, & mentis.*
10 Ad cœlum leuaui. *i. potentiam Dei cognoui.*
11 Et sensus. *quia furia transierat.* 12 Et altissimo be. *corde.*
13 Et viuentem in sempiternum lau. *ore.*
14 Et glorificaui. *confitendo virtutem & bonitatem publicè.*
15 Quia potestas eius. *quantum ad durationem.*
16 Et regnum eius *quia se extendit ad omnem gentem.*
17 Et omnes habitatores. *quia de nihilo sunt, & in nihilum re
digerentur, nisi manutenentia Dei conseruarentur.*
18 Iuxta voluntatem. *i. in angelis.*
19 Et non est qui resistat. *i. potentię.*
20 Et dicat ei: quare fecisti. *i. dicere possit: quia iudicia eius in-
comprehensibilia sunt a nobis, nec errare põt in factis suis. Sequitur.*

* 1 Figura

a *Optimates mei, & magistratus mei requisierunt me, & in regno.* a Secundum eos qui historiæ contradicunt, oēs angeli requirent in regnum restituendum, & maior fiet eius gloria qui contra dominū superbi-

a Reformatio sensus. Humana quam insanus visus est amisisse.

& ad honorē regni mei, decoremq; perueni: & figura mea reuersa est ad me, & optimates mei, & magistratus mei requisierunt me, & in regno meo restitutus sum, & magnificentia mea amplior addita est mihi. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, & magnifico, & glorifico regē cœli, quia omnia opera eius vera, et omnes viæ eius iudicia, et gradientes in superbia potest humiliare.

a Intellexit se pro superbia punitum, & iustè humiliatum.

perbiuit, quan... rum qui obed... ci, & fecit ma... haberet bona... ta erat nequiti... uilmerodach... omnes requir... patrem. Vn... postea positus... patre in carce...

NICOLAVS DE LYRA.

1 Figura mea reuersa est ad me. *Non est per hoc intelligendum, quod de figura bouis reuersus sit ad figuram hominis, ut dicit Iosephus, & male, vt visum est, sed figura hic accipitur pro exteriori compositione, quia fuit tonsus, & vestitus, & sic quodammodo in figura mutatus. Vel aliter intelligendum est hoc secundum æstimationem, quem habebat in furia, quia tūc sibi videbatur quod esset bestia.*

2 Et optimates, &c. *secundum tempus prædictum a Daniele, & propter nequitiam Euilmerodach, cuius dominium erat eis odiosum. Cætera patent.*

3 Nunc igitur. *Hic ponitur conclusio cum dicitur:* Nunc igitur ego Nabuchodonosor lau*ore.*

4 Et magnifico. *corde.*

B 5 Et glorifi. *opere.*

6 Regem cœ. *cuius regnum solum est stabile.*

7 Quia omnia opera eius vera. *quia procedunt secundum regulam suæ sapientiæ, quæ non potest errare.*

8 Et omnes viæ eius. *modi faciendi.* 9 Iudicia. *i. rec...*

10 Et gradientes in superbia. *Hoc cognoscebat per experi... Dubitatur a quibusdam, vtrum iste Nabuchodonosor fuerit ...tus: propter hoc quod dicitur de eo Isa. 14. c.* Detracta est ad ... ros superbia tua, concidit cadauer tuum. *& infra.* Ve... tamen ad infernum detraheris in profundum lac... *multa quæ ibi dicuntur, ex quibus aliquibus videtur, q fit d... tus. Dicendum quòd est saluatus, quia scriptura terminat hist... eius in sui humiliatione, & diuinæ virtutis, & fidei confessio... hic patet, quod non fit in scriptura, nisi de his qui sunt in statu ... hoc etiam dicit decretum. 23. q. 4.* Nabuchodonosor. *Ad illud q... citur in contrarium in Isa. dicendum, quod dictum est per con... tionem, intellecta cōditione, s. si non pœniteret: quia tamen pœ... ideo ad infernum damnatorum non descendit, sicut Isa. 38. ... ...um dictum est Ezechiæ:* Dispone domui tuæ, quia mo... tu, & non viues, *quia tamen pœnituit, ideo sententia muta... & additi sunt vitę eius. 15. anni. vt habetur ibidem.*

MORALITER.

Moral. exponendo per arborem intelligere possumus quemcunq; statum prosperum temporalem vel spiritualem. Si accipitur quantum ad temporalem tm̄, sic arbor ista est homo quantum ad personam, homo. n. est arbor euersa, vt supra dictum est. Ista arbor est in medio terræ, quia sita est inter orientem natiuitatis & mortis occidentem. Alta, per excellentiam inter alias creaturas. Magna quantum ad scientiam. Fortis, quantum ad potentiā. Procera, quantum ad apparentiam. Ramosa, quo ad generis lineam. Fructifera per opulentiam, sed non quantum ad charitatem: sed carnem nutriendam Lata vel diffusa, quātum ad famam. Subter eam animalia, i. simplices. Bestiæ, idest, feroces. In ramis eius volucres, i. in domo eius vel curia sunt leues superbi, mēdaces, garrulosi. Ex ea vescitur omnis caro. i. carnales eius bona consumunt, quia totum dat mundo, nihil Deo, super hanc arborem est sententia quam clamat: Vigil. i. Christus vel angelus vel prædicator: vel prælatus, quæ sequitur: Succidite arborē per mortem. Eijcite quantum ad vilitatem extremam inter animalia, quia in alijs animalib. post mortem remanet aliquid vtile, nihil autem in huiusmodi homine. Prædicite ramos eius, i. parētelam. Excutite folia. i. exteriorem apparentiam. Dispergite fructus, i. opulentiam, quia in morte quilibet rapit quod potest de bonis talium. Fugiāt animalia, &c. propter familiæ dispersionem. Eijciatur exterius, idest, ad societatem infernalem. Cor eius ab humano cō mutetur, quantum ad obstinationem, septem tempora mutentur super eum, quantum ad damnationem perpetuam quæ per septenariū designatur. Ecce arbor ... prosperitatis, & contra eam snīa diuinæ vltionis. S... potest exponi de prosperitate seu excellentia spiritu... sic per arborem intellige hoīem virtuosum. Hæc est alta, per iustitiam Fortis, per constantiam. Fro... per eloquentiam. Magna per prudentiam quæ dirig... virtutes. Diffusa, per misericordiam Fructifera, per ... tionis exuberantiam. Oēs pascuntur ex ea per frat... ædificationem. Subter eam bestiæ, per sensuū exteri... refrenationem In ramis eius volucres cœli, per mo... exteriorū moderantiam Hic homo si in peccatum ... contra eū inclamat Vigil. i. Christus in euangelio, ... cator vel prælatus prędicando. Succidite arborem, ... tum ad desertionem charitatis, quæ est vita aīæ. P... te ramos, quantum ad ablationē voluntatis bonę E... te folia quantū ad defectum bonæ loquutionis D... te fructus, quantum ad subtractionem bonę opera... Fugiant animalia, quæ subter eam sunt, quantum ... fectum debitæ subiectionis. Alligetur vinculo, qu... ad generationem malæ consuetudinis. Ferreo, prop... ritiam obstinationis. Eijciatur foris, quantum ad i... cundiam in omnibus malis, quia tunc facta est e... meretricis. Cor eius ab humano commutetur qu... ad omnem modum crudelitatis. Septem tempor... mutentur super eum, quātum ad peruersam opini... totius legis. Huius arboris sententias percipiunt i... nijs reges, principes, nobiles, diuites, quia freque... prædicationibus audiunt diuinam sententiam, ... curant, ac si esset tantummodo somnium.

Arboris expositio.

C

CAP. V.

a B*althasar rex fecit, &c.* Hieron. Non filius Nabuchodonosor vt vulgo creditur: sed (vt ait Berosus qui Chaldæam scribit historiam, ... riam, & qui c... quitur lo... post Nabucho... sor qui regna... nos 44. succe... merodach fil... de quo scrib... q in primo ...

Berosus lib. 3. hist. Chaldaicæ.

CAP. V.

a Alij, Bibebat ipse rex vinum coram cunctis principibus, quos vocauerat.

BAlthasar rex fecit grande conuiuium optimatibus suis† mille, et vnusquisque secundum suam

a Quia secundum ætatem erant in conuiuio ordinati, vel nemo vltra vires bibere cogebatur.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. V.

1 BAlthasar rex. *Hic ponitur quarta visio, vbi ostēditur eminentia regni Christi, et iustorū, ad regnū Antichristi, & malorū, Cā materialis est destructio regni Chaldęorū per Medos, & Persas, quę quidē destructio per digitos scribentis in pariete est dictata, p Danielē interpretata: in quo designatur destructio regni diaboli p mortē Christi: et eius passionē. Causa finalis est ad ostendendum iustitiam Dei, & Danielis prudentiā extollendam. Causa efficiens est instinctus Spiritussancti de re imminente, vnde fit reuelatio non somnium. Cā formalis cōsistit in diuisione: & diuiditur in quatuor partes: quia primò tangitur visionis occasio, secundò videntis perturbatio, ibi:* Tūc faciēs. *tertiò turbati responsio, ibi:* O rex altissimus, &c. *visionis expositio, ibi:* Idcirco ab eo. *Circa primū quatuo... Primū est conuictus lasciuiæ, cum dicitur:* Balthasar rex feci... *conuiuiū. Ier. 29. prædictū erat quod in 70. annis terminaret ... nium Chaldęorum, vt rediret captiuitas Iudęorum. Balthas... credebat illud tempus transisse: & per consequens Ieremian... falsum, propter quod vt dicunt Hebræi, fecit tale festum.*

Diuisio.

2 Optimatibus suis mille. *omnes enim magnis prin... imperij conuenerant in Babylone, vt defenderent ciuitaten... Cyrum, & Darium, qui obsederant eam vt patet ex fine huius ...*

3 Et vnusquisq. *Quod exponitur dupliciter. Vno mod...* sumens, ideo subditur.

MORALITER.

† 1 *Balthasar rex fecit grande conuiuium.* Per Balthasar qui interpretatur absorbens diuitias, significatur quilibet magnus, & potēs in vitijs, maximè carnalibus, bona sua consumens,

2 *Optimatib. suis mille.* ad sui ostentationem: Et nō hic q fecerit grande conuiuium pauperib. ad pec... suorum remissionem, & diuinæ gratię impetrati... †

gni si cauerit caput Ioachin regis Iudæ, & eduxerit eum de domo carce: Huic successit filius eius Regusar qui habuit filiũ Lab ordachum, patrem huius Balthasar, quo a Medis & Pers occiso, destructum est regnum Chaldæorum, & Dar s successit: Hoc Xenophon in Cyri maioris scribit infatia, & Pom peiu Throgus, hun Darium, alij Astygen, alij Asyag filium putant.

* heodoretus. Post Nabuchodonosor Euilad Marodach regnat, post quem Balthasar. Illius autem memoriam reliquit Daniel, quando quidem non simplicem historiam, sed prophetiam cõscribit: quamobrẽ nec omnia quidẽ quæ Nabuchodonosor gesta sunt, conscripsit: sed illa duntaxat quorum necessaria vtilitatis erat memoria. Quando itaque maximum etiam in Balthasar ostendit Deus miraculum, quodque idoneum esset ad ingenerandum timorem cum pietate non solum iis qui tunc viuebant, sed etiam posteris, non existimauit tantum esse tantum beneficium silentio occultare.

1 Præcepit ergo. Tradunt Hebræi quòd irritam putans Dei promissionem, quæ Ieremias captiuitatem Iudæorum dixerat relaxandam, cuius & Zacharias in principio meminit, quasi spei vanæ insultans captiuorum, fecit grande conuiuium, & attulit vasa in medium, in quo statim diuinum apparuit iudicium.

b *Temulentus.* Et ideo oblitus eorum quæ contigerant Nabuchodonosor.

* Theo. His autem docet nos propheta non solum intemperantiam exsuperantiam, sed etiam damnum ab intemperanti vini profectum. Obruit enim rationem ebrietas, & incontinentia peperit insaniam.

c *Tunc allata sunt vasa, &c.* ✻ Theo. Hęc vasa inquit, non aliqib. ex ijs qui solum videntur, & solum nomen habent deorum, sed ipsi qui præest oĩbus Deo dicata erant, qui Ierusalẽ elegit, & templũ eius gloria compleuit: verũ, hæc quæ nefas erat attingere, impius rex in mediũ afferri iussit, & in ipsis bibebat. Hoc est, ebrietatis instrumenta fecit diuini ministerij instrumenta: præcepitque vt quæ suã explebant lasciuiam, per hæc vino fruerentur. D

* Rabbi Saadias Quare tunc primum prophanata sunt vasa? Ea die pugnauerat Balthasar cũ Cyro, & Dario qui oppugnabãt Babyloniam, obtentaq; victoria rediit cum gaudio cordis sui, & fecit conuiuium principibus suis, assidens illis. Illa autẽ die impleti erant septuaginta anni desolationis templi, & ciuitatis Babylonicæ, atque ideo dixit in corde suo postquam nõ sunt redempti certè nec deinceps redimentur, & tunc præcepit afferri vasa domus Domini. In hunc locũ E

a bibebat ætatem. Præcepit ergo † iam temulentus, vt affer- 1
b rentur vasa aurea, & argentea, quæ asportauerat Nabucho- 2
a ¶ Auus.
donosor pater eius de templo quod fuit in Ierusalẽ, vt bibe-
rent in eis rex, & optimates eius, vxoresq; eius, & cõcubinę.
Tũc allata sunt vasa aurea quę asportauerat de tẽplo quod
c fuerat in Ierusalem: & biberunt in eis rex, & optimates eius, 3
a ¶ Insultantes Deo Iudæorum.
b ¶ Quibus victoriam, præsentibus his bibebant in vasis domini.
Errores
vxores, & cõcubinę eius. Bibebãt vinũ, & laudabãt deos suos 4
a ¶ Philosophicos sensus b ¶ Eloqui venustate c ¶ Carmina Poetarum.
d ¶ Inanes Gentilium inuentiones.
aureos, & argẽteos, & æreos, ferreos ligneosque, & lapideos. 5
d In eadẽ hora apparuerũt digiti quasi manus hoĩs scribentis 6
a ¶ ... s appareat, ... quod scribitur b ¶ Vt ad regem pertinere dicatur.
contra candelabrum in superficie parietis aulæ regiæ. Et rex 7

Hieron. Tropol. Quicunque hæreticus vel alius, verba prophetarum assumit, & ad sensum suum abutitur scripturæ sacræ testimonijs, & dat bibere his quos decipit, & cum quibus a Deo recedens fornicatur, vasa tẽpli tollit, & inebriatur in eis, & non Deum cuius vasa sunt sed Deos laudat aureos, idest, seculari scientia compositos, argenteos eloquij venustate & rethorica arte constructos æreos, ferreos, quos s. fabulæ tradunt, & carmina poetarum multam elegantiæ vel stultitiæ habentes differentiam, de quibus quia penitus inepta traduntur, lapidei vel lignei merito dicuntur. Hos omnes Deuteronomium in duas partes diuidit. *Maledictus qui facit sculptile, & conflatile, scilicet, opus manuum artificis, & ponit illud in abscondito*: abscondunt enim omnes hæretici mendaciorum suorum dogmata, *vt sagittent in obscuro rectos corde.* Deut. 27. Psal. 10.

d *In eadem hora.* Sic supradictum est de Nabuchodonosor *Cum adhuc esset sermo in ore regis, vox de cælo ruit.* Ne ob aliud videantur illata supplicia Dum vasa fuerunt in idolio Babylonis, non iratus est dominus, quia videbantur secundum opinionem suam ea cultui consecrasse diuino. Sed postquam humanis vsibus diuina contaminantur, mox sacrilegium pœna consequitur. Sap. 4. Hieron.

* Theodo. Maximam item conuiuæ hinc percipiebant vtilitatem, qui docebantur Dei potestatem, & intelligebant F

NICOLAVS DE LYRA.

cundum ætates suas erant in conuiuio ordinati, seniores in primis locis, alij consequenter in alijs. Alio modo exponitur, quia nullus cogebatur bibere vltra vires suas, sicut fit apud aliquos quantum ad hoc moribus incompositos, & propter hoc non erat decens hoc fieri in aula regali. Secundum quod hic ponitur est contemptus blasphemiæ exponendo vasa Deo consecrata vsibus humanis: & hoc est quod dicitur.

1 Præcepit ergo iam temulentus, &c. *de templo vbi fuerant posita a Nabuchodonosor venerabiliter secundum suam æstimationem.*

2 Quæ asportauerat Nabuch. *i. auus eius, secundum eos qui dicunt Balthasar fuisse filium Euilmerodach: quæ opinio videtur probabilior, vt supra dictum est. 2. cap. Sequitur.*

4 Et biberunt in eis rex, &c. *propter hunc contemptum fuit punitus, & maximè quia illa vasa exposuit suis vxoribus, & concubinis vt hic dicitur: Tertium quod hic est positum est actus idololatriæ, cum dicitur.*

4 Laudabant Deos suos. *insultando Deo Iudæorum in cuius vasis bibebant.*

5 Aureos, & argenteos, &c. *Idola enim fiebant de diuersis metallis secundum proprietatem illorum pro quibus fiebant, vt idolum Martis de ferro, Solis de auro, Lunæ de argento. vnde dicitur Act. 19. e.* Quod ædes Dianæ fiebant argenteæ. *Ratio autem huius est, quia probabile est quod tales imagines fiebant per astrologos. In talibus autem fiendis duo attenduntur: determinata constellatio ex parte virtutis influentis, & determinata dispositio ex parte materiæ recipientis. Quartum quod hic ponitur, est conspectus diuinæ sententiæ cum dicitur.*

6 In eadem hora, &c. *Eadem hora dicitur, vt ostendatur manifestè propter quid erat Dei vindicta, scilicet, propter contemptum Dei in abusu vasorum sacrorum, & laude idolorum. Ex hoc etiam patet, quòd temerarium est res Deo sacratas applicare vsibus humanis, propter quod in ecclesia statutum est, quòd calix in propria forma non vendatur, nisi alteri ecclesiæ.*

7 Et rex aspiciebat. *Hic non dicitur, quod alij viderunt, ex quo videtur, quòd non erat ibi manus scribens secundum existentiam, quia talia communiter videntur ab omnib. assistentibus, sed solum erat talis apparitio in oculis regis, & sententia in pariete scribebatur diuinitus, ministerio tamen angelico, quia eorum ministerio talia fiunt.*

MORALITER.

† 1 *Præcepit ergo iam temulentus vt afferrentur vasa.* Ex hoc patet quòd ebrietas, & comessatio inducunt ad maiora mala: iam iste rex non processit ad contemptum Dei, eius vasa humanis vsibus applicando, donec fuit in conuiuio temulentus: & per hoc significatur, quòd potentes consumptis bonis suis in toto vel in parte in ebrietatibus, & conuiuijs, frequenter se conuertunt ad spoliandum ecclesias calicibus & alijs bonis, in Dei contemptum: Et quoniam *abyssus abyssum inuocat*. ideo frequenter ad dicta vitia sequitur Dei blasphemia, ideo subditur.

4 *Et laudabant Deos suos aureos & argenteos.* Magna namque Dei blasphemia est, diuinitatem attribuere idolis.

6 *In eadem hora apparuerunt digiti quasi manus hominis, &c.* Hic fertur sententia diuina cõtra prædictos peccatores in scripturis, vt firmior ostendatur, in qua cõscriptione scribens est Deus pater, manus filius, nam per filium omnia operatur, Ioan. 1. a. *Omnia per ipsum facta sunt. Digiti*, spiritussanctus. Vnde dicitur Exod. 8. *Digitus Dei est hic.* Et de ipso cantat ecclesia: Tu septiformis munere dextræ Dei tu digitus, &c. De scriptura vero dicitur infra.

bant eum corporis expertem, & oculis cerni minimime posse: deorum verò quos laudauerant, imbecillitatē, cum ex sola inanimata materia cōstarent. Hoc autem miraculo ingētem metum omnib. incussum fuisse tedatur propheta dicēs.

a *Tunc facies regis, &c.* * Theo. Quod si digitorum scribētium species ita perterruit eum, vt etiā articulorū compages dissoluerentur, qd non sustinuisset Deo infensus, si praesteras i fulminis genus, aut fulmina conspexisset, aut angelos toruè intuentes, quorum cōspectum ne magnus quidem Daniel absque metu ferre potuit? *Superbit terra et cinis*. Tanto itaque terrore perculsus.

Eccl. 10.

b *Exclamauit fortiter, &c.* Metus enim vocem excutiebat, & animi perturbatio stimulabat, vt sententiam intelligeret, tum praemiū scripturam legenti, eiusque interpretationem afferēti proponit.

c *Purpura vestietur.* Hieron. Apud Iudaeos réges vnctio facit, apud gentiles quatuor insignia, scilicet, purpura, phibula, annulus, & diadema. Vnum ho

Insignia regum.

a aspiciebat articulos manus scribētis. Tunc facies regis com- 1
a ¶Verbum commutationis etiam in malo accipitur.
mutata est, & cogitationes eius conturbabāt eum, & † com-
a ¶Nimio terrore.
pages renum eius soluebantur, & genua eius ad se inuicē col
a ¶Oblitus eorum quae Nabuchodonosor acciderant, antiquum suae gentis sequitur errorem, magos vocat. & Chal. & auru. non Dei prophetam.
b lidebantur. Exclamauit itaque rex fortiter, vt introducerent 2
magos Chaldęos, & auruspices. Et proloquēs rex, ait sapien- 3
tibus Babylonis: Quicunq; legerit scripturam hāc, & inter- 4
c pretationē eius manifestam mihi fecerit, purpura vestietur,
a ¶Quod summae dignitatis erat. b ¶Post me, vel vnus de tribus principibus. ¶Tertiam partem in regno habens.
& auream torquē habebit in collo, & tertius in regno meo 5
erit. Tunc ingressi omnes sapientes regis non potuerūt scri- 6
pturam legere, nec interpretationē indicare regi. Vnde rex 7
Balthasar satis cōturbatus est, & vultus illius immutatus est. 8
d Sed & optimates eius turbabātur Regina autē pro re quę ac 9 10
ciderat regi, & optimatib. eius, domū conuiuij ingressa est, 11
e & proloquēs ait: Rex in aeternū viue. Non te cōturbēt cogi-
a ¶Quia.
tationes tuae, neq; facies tua immutetur. Est vir in regno tuo 12
a ¶Praeter Symmachum qui veritatem Chaldaicam loquutus est, caeteri spiritum Dei interpretati sunt.
b ¶Vbique sunt virtuti sua praemia vnde: Danielem foemina Barbara tantis laudibus praedicat.
qui spiritū deorū sanctorum hēt in se, et in diebus patris tui
a ¶Huius rei gratia
sciētia, & sapiētia inuentae sunt in eo. Nam & rex Nabucho-
a ¶Proauus more scripturae quae auos, & deinceps patres appellat.
donosor pater tuus principē magorū incantatorū Chaldaeo
rum, & auruspicū constituit eū. Pater inquā tuus, O rex: quia
spiritus amplior, & prudētia intelligentiaq; & interpretatio 13
somniorū, & ostensio secretorū ac solutio ligatorum inuētę 14
sunt in eo, hoc est in Daniele, cui rex imposuit nomē Baltha 15 16
f sar. Nūc itaq; Daniel vocetur, & interpretationē narrabit. Igi 17
tur introductus est Daniel corā rege. Ad quē p̄fatus rex ait: 18 19
a ¶Argumentum a natura Quasi: Tu es de illis qui futura praedicere consueuerant. b ¶Cui vera dixisti.
Tū es Daniel de filijs captiuitatis Iudae, quē adduxit rex pa- 20
a ¶In quo potes.
ter meus de Iudęa? Audiui de te, quoniā spiritum deorum ha 21
a ¶Secularium. b ¶Occultorum. c ¶Diuinorum. d ¶Quam in alijs.
beas: & sciētia intelligētiaq; ac sapiētia ampliores inuētae
sunt in te. Et nunc introgressi sunt in cōspectu meo sapiētes

memoriam etiam ab animo abiecerat.

NICOLAVS DE LYRA.

Diuisio.

* 1 Tunc facies. *Haec est secunda pars principalis, in qua ponitur vidētis perturbatio. Et diuiditur in duas, quia primo describitur eius perturbatio ratione visionis. Secundò propter defectum interpretationis, ibi:* Vnde rex Balthasar. *Circa primum dicitur sic:* Tunc facies regis commutata est: *quia ex timore, recursus factus est sanguinis ad cor. Et per cōsequens factus est pallor in facie, & tremor in mēbris exteriorib. vnde sequitur:* Et compages renum eius, &c.

2 Exclamauit itaque. *quia non solum fuit turbatus in corde, sed turbationem ostendit voce.*

3 Vt introdu. ma. &c. *Expone sicut supra. Sequitur.*

4 Quicumque legerit. *Apud gentiles quatuor erant insignia regalia, purpura, phibula, vel torques aurea, annulus, diadema. Haec quatuor simul concurrentia designabant honorem regum singula autem per se assumpta vel plura designabant participationem honoris regij, & hoc designatur hic. Vnde sequitur.*

5 Et tertius in regno meo erit. *i. tertius a me erit in honore.*

6 Tunc ingressi omnes, &c. *quia erat scripta Hebraicè, & ipsi illas literas ignorabant, & dato quod scirent legere, tamen non poterant scire intellectum eius: quia in tribus verbis, scilicet, Mene, Thechel, Pheres, continebatur tanta sententia, quòd non poterant intelligi nisi domino reuelante. Et hoc est propriè legere quando non solum cognoscuntur literę, sed etiam intellectus.*

7 Vnde rex Balthasar. *Hic describitur regis perturbatio propter defectum interpretationis, cum dicitur:* Vnde rex Balthasar satis, &c. *hoc est multum.*

8 Et vultus illius immu. *quia propter vehementiam timoris, irae & turbationis frequenter mutabatur color eius in facie.*

9 Sed & optimates. *ex regis perturbatione, & quia a Deo erāt percussi cum essent participes criminis.*

Iosephus. l. 10. c. 13.

10 Regina autem. *i. mater Balthasar secundum Origenem, sed secundum Iosephum erat eius auia, quod videtur probabilius. Et ideo poterat sciere praeterita quae rex ignorabat, quae scilicet, facta erant tempore Nabuchodonosor aui regis.*

11 Domum conuiuij ingressa est. *Ad consolandum regem, & ei consulendum. Et patent eius verba vsque ibi.*

12 Est vir in regno tuo, qui, &c. *Loquitur de Deo celi in plurali ad modū gentilium Cętera patēt ex dictis in alijs capitulis supra.*

13 Spiritus amplior. *quantum ad multitudinem cognitorum.*

14 Prudentia. *quantum ad cognitionis claritatem.*

15 Intelligentiaque, & interpretatio somniorum *intelligentia dicitur quantum ad cognitionem occulti. Interpretatio quantum ad expressionem verbi.*

16 Et ostensio secretorū. *quia multa sunt alia secreta a somnijs, sicut in proposito de scriptura in pariete quę nota fuit ...*

17 Ac solutio ligatorum. *quantum ad intellectum scripturarum alijs occultarum, quę dicuntur eis ligatę: quia non possunt videre interius intellectum. Hoc modo loquitur Philosoph. 2. Methaphi. dicit, quòd sicut nodum non potest soluere qui non nouit intricationem nodi, ita nec quaestionem dubitabilem soluere qui ignorat intricationes rationum ex vtraque parte.*

18 Inuentae sunt in eo. *Hoc est in Daniele, cui rex imposuit nomen Balthasar. Primo capitulo dictum est, quòd praepositus eunuchorum imposuit hoc nomen Danieli: ergo rex non imposuit. Dicendum, quòd praepositus imposuit de mandato regis: & ideo rex principaliter fecit hoc, vt hic dicitur. Sequitur.*

19 Igitur introductus est Daniel, &c. *Ex quo habetur quod consilium mulieris sapientis non est contemnendum, maxime quando non habetur aliud, sicut in proposito erat. Sequitur.*

20 Tu es Daniel de filijs captiuitatis Iudae. *q. d. tu es de illis apud quos consueuerunt esse prophetae, quia alibi quam apud Iudaeos raro leguntur fuisse prophetae.*

21 Quem adduxit rex pater meus. *i. auus meus, cui tu respondisti de occultis. Caetera patent ex dictis vsque ibi.*

* 1 Respon...

16 rum sine ali... cessam non... honoris ple... nem, sed ... pium.
d *Regina au...* sephus auia... nes, mater B... sar: vnde po... se praeterita... rex ignorab... bescat ergo... phyrius qui... regis vxore... niauit, & e... scire quam... tum illusit.
* Theod. ... tur mihi ... sius esse: vx... cū pellicib. ... uij particip... Ipsa autē po... turbationē i... sa est & veri... erat eam, ... confectam, ... ebrietati, ne... sibus, aut ... nibus cum... tunc indul...
e *Rex in ae...ue.* * Theo... erat praefati... subiecti re... eos tunc sal... & ad hoc ... hic mos in...
f *Igitur intr... est Daniel, &c*
* Theodo. ... tur iste prae... impietate p... tris obitum... lis consuetu... fugisse, qu... tim terrore... sus magos ... vocat, sed ...
a *M...*

a *munera tua*. Imitemur Danielem regis dignitatẽ, & mu neris contemnentem, iam tunc illud euangelicum sequẽ tem: *Gratis accepistis, gratis date*. Alioquin tristia nuntiantẽ, indecens erat dona suscipere.

* Theodoretus. Beatus Daniel irrisis impij regis pollicitationibus, dixit ei. *Munera tua*. Apostolica enim vera prophetar vox est. Etenim ille dñs præcones suos mens hortatus ẽ. *Gratis accepistis, &c.* Neque diuina ingt, vendere didici, neq; humanam mercedẽ pro diuinis mysterijs accipere. Gratis aque accipe, eo rũ quæ tu ignoras cognitionem.

b *O rex, Deus altissim.* Proponit sui exemplũ patris, vt Dei iustitiã doceat, & ob similẽ superbiã, etiam pro nepotem similia sustinere ostendat.

c *Quos volebat, &c.* Si quod volunt reges faciunt, vbi putabit ẽ Dei, vbi præcepti, vbi illud: *Cor regis manu Dei, &c.* Sed regẽ sanctũ quẽ dicimus, in cuius mortali corpore non regnat peccatũ & cuius cor seruatur, quia ĩ manu Dei ẽ. Qđ aũt in ma nu patris ẽ *nõ reputatum non ex eo* quod regatur, intelligitur in manu non fuisse.

d *Quando autem eleuatum est cor eius, &c.*

* Theod. Quemadmodũ inquit, quos volebat extollebat, & quos volebat humiles reddebat, nõ iuste id oĩum faciens: ita omniũ rex & Dominus dedit vt voluit patri tuo regnũ. Sed cum vidisset ipsum animo immoderatum, arroganter regnum administrare, & regiis thronis eum spoliauit, & honorem ademit, &c.

e *Tu quoque filius*. Hier. Hæc quidam referunt ad Antichristum, dicentes q imitans superbiã patris sui diaboli, contra Deũ erectus sit. Sed quærimus ab eis quis sit Daniel, qui scripturã Dei interpretatus sit, qui Medi & Persæ, qui eũ occiderunt, & in regnum successerunt? Nulli.n. dubium

dubiũ est, quin post Antichristum sancti regnaturi sint.

D

* Theod. Parẽtis tui malis haudquaquã resipuisti, neque ex iis quæ ille ppessus est, discere voluisti diuinã potẽtiã.

f *Sed aduersum, &c.* Theodoret. Rectè docet præsentes, ne ea quæ videntur, sed ipsorum opificem ac Dñm adorẽt: & simul etiam regis reprehendit fastum docetq; maximum cœlum opificẽ habere Deum, q oculis cerni nequeat. Tu aũt inquit celsius ostendisti cor tuũ, nõ cœlo, sed Deo cœli. Neq; enim vasa domus eius, nisi tanto fastu elatus esses, tibi afferri pcepisses.

g *Deos quoque argenteos.* * Theod. Atq potuisti illorum imbecillitatẽ tũ ex materia tum ex arte cognoscere: & prætere a ex partib. omni sensu carentibus, siquidẽ cognitione, visu, & auditu orbatę sũt & nuda tm̃ sunt simulacra. Tu verò ne ita adduci quidẽ potuisti, vt quid deceret, ĩtelligeres: immo Deos qui nihil prodesse pñt, laudare non desinis. *Porrò Deũ qui habet, &c.* Rectè cùm cõparasset idola cum vero Deo propter audiẽtium vtilitatẽ, ostendissetque illa neque videre, neq; audire, de vero Deo quod oĩum maximũ est addidit quia *vita tua, & vitæ tuæ in manu eius*. Id n. vita maius est alijs etiã vitã præbere: & rursum, ipsam quãdo velit, adimere. Attamẽ hunc ingt,

E

† dona tua.

† gregibus armentis.

F

magi, vt scripturã hanc legerent, & interpretationẽ eius in
dicarẽt mihi, & nequiuerũt sensum sermonis huius edice
re. Porrò ego audiui de te, q possis obscura interpretari,
& ligata dissoluere. Si ergo vales scripturã legere, & interp
tationẽ eius indicare mihi, purpura vestieris, & torquẽ au
reã circa collũ tuũ habebis, & tertius in regno meo prin-
ceps eris. Ad quę respõdens Daniel, ait corã rege: Munera 1
a tua sint tibi, & † dona domus tuæ alteri da: scripturam aũt
a¶Gratis acceperat, gratis dabat. a¶Gratis.
legã tibi rex, & interpretationem eius ostendã tibi. O rex,
b Deus altissimus regnũ et magnificentiã, gloriã et honorẽ 2
dedit Nabuchodonosor patri tuo, & pp magnificentiam 3
quã dederat ei, vniuersi populi, tribus et linguæ tremebãt, 4
c et metuebant eũ. Quos volebat, interficiebat, et quos vole 5 6
bat, percutiebat: quos volebat, exaltabat: et quos volebat,
d humiliabat. Qñ aũt eleuatũ est cor eius, et spiritus illius ob
firmatus est ad superbiã, depositus est de solio regni sui, et 7
gloria eius ablata est, et à filijs hominum eiectus est. Sed et 8
cor eius cũ bestijs positũ est, et cum † onagris erat habitatio 9
eius. Fœnũ quoq; vt bos comedebat, et rore cœli corpus
eius infectũ est, donec cognosceret q potestatẽ haberet al
tissimus in regno hominũ, et quẽcũque voluerit, suscitabit
e sup illud. Tu quoq; filius eius Balthasar nõ humiliasti cor 10
a¶De Nabuchodonosor, cuius exemplo corrigi debuisti, sciens quod Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.
f tuũ, cum scirẽs hęc oĩa, sed aduersum dominatorẽ cœlj ele 11
a¶Quæ Nabuchodonosor in templo Dei sui reuerenter posuerat.
uatus es. Et vasa domus eius allata sunt corã te, et tu, et opti 12
a¶Non tu solus. b¶Quod peius est. c¶Diuinis vsibus consecratis.
mates tui, et vxores tuę, et cõcubinæ tuę vinũ bibistis ĩ eis.
Deos quoq; argẽteos et aureos et ęreos, ferreos, ligneosq; 13 14
a¶Bibens in vasis veri Dei.
g et lapideos, q nõ vidẽt, neq; audiũt, neq; sentiunt laudasti. 15 16
a¶Spiritum. ¶Potestate. b¶Opera cogitationes.
Porrò Deũ q habet flatũ tuũ in manu sua, et oẽs vias tuas 17 18
h nõ glorificasti. Idcirco ab eo missus est articulus manus, q 19

talẽ, ac tm̃ cui vitæ necisq. potestas est, reges eligẽtẽ, eoidẽque regno abdicantẽ, non solũ celebrare omittis, sed potius ludibrio hr̃e perseueras, dedicatis ipsi vasis insultãs.

h *Idcirco ab eo missus est.* * Theod. Neque dixit, ipse scripsit: *sed missus est a facie eius.* articulus manus, hoc est scribi iussit. Neque eum totum qui scripsit, ostendit tibi, verũ cum tuum redarguere vellet fastum, solis te digitis perculsit, ac tanto metu compleuit. Disce nunc scripturam, & scripturæ interpretationem.

* Iosephus

NICOLAVS DE LYRA.

1 Respõdens Daniel, &c. *quia ex pacto nõ est aliquid accipiẽdũ pro reuelatione diuini secreti: sed post factũ pot aliquid accipi ex liberalitate dãtis, sicut fecit Daniel infr. eod. cap.* 2 O rex. *Hæc est tertia pars huius capituli, vbi datur regi respõsio a Daniele. Ex quo patet q vitia principũ tpe debito non sunt tacenda, & vt Daniel melius ipsum arguat ponit exẽplũ aui sui q pp superbiã suã fuit deiectus a regno ad tẽpus, vt patuit cap. præcedenti. Et ideo iste grauius peccauit: qui non fuit correctus exẽplo eius. Nec valet, si dicatur, q iste non habebat adhuc discretionem quando auus eius mortuus est. & sic posset excusari per ignorantiam facti: non valet, sicut dictum est quia facta regũ s. notabilia scribebantur in annalibus historijs, et legebantur in maginibus vt magis memoriæ commendarentur ad exemplum aliorum. Et ideo iste potuit scire aui sui factum. Hoc ergo est quod dicitur.* O rex. *Balthasar.*

3 Deus altissimus. *qa de infimo statu eleuatus est ad monarchiã, vt dictũ est supra.* 4 Et magnificentiã. *propter expensas magnas quas faciebat, quod est proprium magnifici, vt dicitur. 4. Ethic.*

5 Et gloriam. *quantum ad diffusionem famæ suæ magnitudinis.*

6 Et honorem. *qui ei ab vniuersis impendebatur, quia aliqui eũ honorabant ex amore. s. illi qui erant ab eo exaltati, aliqui ex timore. s. illi qui erant ab eo depressi. Et quæ sequuntur in litera, patẽt ex dictis vsque ibi.* 7 Qñ autem. *per superbiam nimiam.* 8 Et spiritus. *i. obstinatus, quia non statim ad primũ peccatũ percussit eũ dominus, sed expectauit correctionẽ, quod sequitur vsque ibi.* 9 Cor eius. *quia subtracto vsu rationis homo non differt à bestijs, vt habetur. 1. Metaph. quod fuit in Nabuchodonosor per amentiã, vt visum est, quod sequitur patet, ex dictis vsque ibi.* 10 Tu quoque. *i. nepos. q. d. grauius peccasti, quia exẽplũ in auo tuo habuisti.* 11 Sed aduer. *per superbiã.* 12 Et vasa, &c. *Ecce cõtumelia q nõ fecerat Nabuchodonosor.* 13 Deus quoque ar. *Ecce blasphemia, quia laudãdo deos suos, Deũ cœli qui in Ierusalẽ colebatur blasphemabat.* 14 Porrò Deũ. *i. spiritũ tuũ vel virtutẽ respirãdi in quo cõseruatur vita.* 15 In manu sua. *i. potestate.* 16 Et omnes. *i. cogitationes & opera.* 18 Non glorific. *Reddendo sibi gratias pro beneficijs acceptis.* 18 Idcirco. *Hæc est quarta pars principalis huius cap. in qua ponitur visionis expositio.* Idcirco. *i. propter prædicta tua mala.* 19 Missus. *i. digiti manus more Hebraici sermonis, qui frequẽter ponit singulare p plurali, vt Exo. 8. s.* Venit musca grauissima. *i. multitudo muscarũ: qa plures apparebãt digiti. sequitur.*

Philosoph.

* 1 Mene

C ✱ Ioseph. Heb. Vidēs Deus noster vasa tēpli sui, pphanari, iratus est valde, zelūq. induit p vasis suis. Et mittēs fecit scribi scripturā durā, q Balthasar & regnū eius. Venit .n. angelus, & scripsit in pariete colore rubeo è regione regij candelabri, huiusce modi scripturā. Suputauit, Ponderauit, & Diuisit. Et literæ quidē erant Hebraicæ, verba autem erant Syriaca.

A lib. 1. Iudaicarum historiarum. c. 5.

Hieron. a *Mene, Thekel.* Primum pertinet ad terminationem regni. Secūdum ad terminationem vitę regis. Tertium ad translationem regni.

† Mene. † Thekel. † Pheres.

b *Tunc iubente.* Accepit Daniel insignia, vt sic successuro Dario notus fieret, & ab eo honoratus populo Dei subuenire posset. *Tunc iubente.* Non mirum, si quāuis audiens tristia pmiū soluerit: cum ventura quæ audierat, non statim credidit: Dei enim prophetā honorando, se putauit ueniam promereri, non tamen obtinuit, quia sacrilegium maius fuit quam ueneratio hominis Dei.

B

lib. 10. antiq. ca. 1.

c *Eadem nocte.* Hieron. Iosephus dicit, obsessa Babylone à Medis & Persis, Balthasar regem Babylonis venisse in tā tam obliuionem sui, ut celeberrimum cōuiuium iniret, & in templi biberet vasis, & obsessus epulis vacaret. unde potest stare historia quod eadem nocte sit captus & iugulatus: dum oēs aut uisionis interpretationisque miraculo territi, aut celebritate, aut ebrietate cōuiuij occupati essent. *Eadem nocte.* Hinc Isaias. *Ecce ego suscitabo super eos Medos, &c.* Et Ieremias: *Filia Babylonis quasi area tēpus trituræ eius. Adhuc modicum & veniet tēpus messionis eius.* Quod autem in conuiuio capta sit, Isaias aperit sic: *Babylon dilecta mea sancta est mihi in miraculum: pone mensam, contemplare in specula, comedentes & bibentes, surgite principes arripite clypeum.*

Isa. 13. d Iere. 51. d Isa. 21. b

li. ad virg. lapsf.

✱ Amb. Balthasar ille rex qui in uasis Domini, quæ de templo Ierosolymis fuerāt à patre eius ablata, bibere cū suis amicis & concubinis vsurpauit, ipsa nocte angeli manu percussus, crudeli morte punitus est.

✱ Theod. Inquirendum cur Nabuchodonosor Deus in regnū reduxerit, istū verò statim & regno priuarit & vita? Primò, qa Nabuchodonosor alterū impietatis exemplum fuisse nō cōspexerat, ideirco dignū venia iusto Deo iudicio existimauit. Alioqui ob... ra præuidens ... & ea cognosce... que iā præter... cognita illiu... tentia, quæ a... pertinebāt ita... ratus est, ist... præcognosce... petuā impie... morte fedar... tatis increme... Reuera aūt h... dum est inc... manus Dei ... horrēdum ... bonitatis, pa... & lōganimi... contemnere ... eo beatus D... cipit: *Hodie si ... audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Consueuit eni... tum uoluptatibus nos demulcens, ut stultum hu... per ebrietatem, ita cor nostrum durum reddere, ... impietatis morbū facilè excipiat. Fugiamus ita... boli dolos, stabilemque uirtutem peccato breui ... luptate coniuncto anteponamus. &c.

a¶ In pariete.
scripsit hoc, quod exaratū est. Hęc est autem scriptura quę †
a¶ Numerus b¶ Appen[sio] c¶ Diuisio.
digesta est Mēne, Thekel, Phēres. Et hęc interpretatio ser- 1
a¶ Cum mane numerum: Thekel, appensionem: pheres, diuisionem lo... a ... non solum fuit opus lectione, sed & interpretatione. b¶ Finiuit expositionem.
monis. † Mēne, numerauit Deus regnū tuum, & cōpleuit 2 3
a¶ Iudicii Dei ... statera ... b¶ Quam putas ...
illud. † Thekel, appēsus est in statera, & inuentus es minus 4 5
a¶ Vt ante gladius occideret, tum natura dissoluatur vnde ... impii non dimidiabunt dies suos
b¶ In Medos & Persas Cyrus nepos ... Dario ... imperium ... 6
habēns. † Phēres, diuisum est regnū tuum, & datū est Medis 7 8
& Persis. Tunc iubēte rege indutus est Daniel purpura, & 9
circundata est torques aurea collo eius, et pdicatum est de 10
eo, q haberet potestatem tertius in regno suo. Eadem no- 11
a¶ Tenet ... & propinquitatis regni.
cte interfectus est Balthasar rex Chaldæus, & Dārius Me- 12
a¶ Maius Medorum quàm Persarum regnum, & Cyri auunculus, qui prior erat iure naturæ, successor esse debuit.
dus successit in regnum, annos natus sexagintaduos.

✱ Tertull. Purpura tantum honoris nomine c... batur his qui familiaritatem regum merebantur & purpurati regum vocabātur a purpura, sicut a... a toga candida, candidati: sed non vt suggestus il... dotijs quoque aut aliquibus Idolorum officijs a... retur. Nam si ita esset, vtique tantæ sanctitatis, & ... tiæ viri (Ioseph & Daniel) statim habitus inquinat... fassent. Simplex igitur purpura erat ingenuitat... barbaros insigne. Quemadmodum igitur hi ciuit... byloniam, & Aegyptum sunt consequuti per hab... baricę ingenuitatis: sic penes nos fideles quoq; si ... fuerit, poterit & pueris ptexta concedi, & puellis ... tiuitatis insignia, nō potestatis, ordinis nō superi...

NICOLAVS DE LYRA.

1 Mene, Thekel, Pheres. *Primum pertinet ad finem regni.*
2 Mene. *enim idem est quod numeratio. propter quod subditur.*
3 Numerauit Deus. *i. finiuit. scdm ptinet ad finē vitæ Balthasar.*
4 Thekel. *idem est quod appēsio stateræ, propter quod subditur.*
5 Appensus est. *Diuini iudicij. s. in quo ponderata sunt facta tua.*
6 Et inuen. *i. minus in vita quam putares, diuino iudicio hoc exigente, propter mala tua. Tertium pertinet ad translationem regni.*
7 Pheres. *enim idem est, quod diuisio, & hoc est quod subditur.*
8 Diuisum est, &c. *a te, scilicet, & a posteris tuis.*
9 Et datum est Medis. *quia ei immediatè successit Darius Medus, & post a Cyrus rex Persarum nepos Darij.*
10 Tunc iubente. *Sed quæritur quare talē honorē sibi exhibuit, cum diceret ei contraria. Dicendum, q hoc fuit ne coram hominibus mendacij argueretur, quia talē honorem promiserat legenti scripturam & interpretanti, vt patet ex prædictis. Secundò, quia credebat per hoc iram Dei placare exhibendo honorē eius prophetæ. Sequitur.*
11 Eadem nocte. *In hoc apparet interpretationis impletio, & secūdū aliquos Balthasar a suis cubicularijs fuit interfectus, & ciuitas proditione eorū Cyro tradita. Secundū gl. interfectus est ab exercitu Medorū & Persarū, qui audita visione de diuina sententia contra Balthasar per exploratores suos fecerunt insultū audacter contra ciuitatē, & viri bellatores ciuitatis non potuerunt eis resistere: Tum quia erāt attonit. & in stupore cōuersi ex prędicta visione per Danielis interpretationē. Tum quia fatigati erant à cōuiuio & vino. Quod aūt existente conuiuio deberet Babylon inuadi & capi prædixerat Isa. 21. b.* Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculū: pone mensam, contemplare in specula, hostes. *s. insurgētes. Sequitur.* Comedētes & bibentes, surgite principes arripite clypeū. *q. d. magis est tempus praeliandi quā festinandi. Sequitur.*

12 Et Darius Medus. *licet. n. Cyrus obsideret ciuitatē ... mē cessit ipsi Dario q erat antiquior & eius auunculus: ita ... post eū regnaret. Et ita factū fuit, qa Cyrus Dario in regnū ...*

Moral. exponē do dicēdū, q in hoc c. cōtra vitiū carnali... piditatis datur iudiciū æquitatis. In Balthasar nota superflui... terpretatur capillus capitis, q nascitur ex superfluitate. In ... lā. In vino ineptā lætitiā. In vxorib. indebitā accedēdi li... cubinis, manifestā luxuriā. In optimatib. adulatorū appla... vasis aureis, supbiā. Nā tales homines finaliter i superbia ... mūt, qa quæritur superfluitas pp superbiam. Ideo probat ... dives est superbus: Hoc de vitio carnalitatis. Quātū ad vi... tatis nota, q cupiditas est idolorū seruitus. *... Apo... quis; rē q præ ceteris diligit, ponit Deū suū, secundū ... dijs aureis, notatur opulentia. In argenteis, apparētia: q ... sonorū. In æris, fraudulentia: qa videtur esse aurū, & non ... reis violentia, qa ferrum domat oīa, sic isti in oībus sunt ... cordia. Cōtra duo vitia prædicta notat. hic iudicium ... est processus & dictamē diuinæ sententiæ. Scribens, est pat... est filius. Digitus, est spiritussanctus. Sicut. n. digitus & ... brachio. ita spiritussanctus à patre & filio. ... de ipso ... xod. 8. c.* Digitus Dei est hic. *In pariete notatur ... pti hominis. In aula vterus virginalis. In candelabro ... scripsit, certitudo naturalis d ... minis, quia d... in ... perscrutandis. In scriptura, articulo extremi examinatio ... erit tale: Mene, numeratio, Thekel, stateræ appensio. Phere... quia in finali examine Deus omnes actiones numerabit, ... cunstantias ponderabit, omnes factiones separabit. Et tunc ... terror affectionis, quod notatur in faciei mutatione. Error ... nis, quod significatur in cognitionum perturbatione. Mæ... nis, in rerum dissolutione. Tremor desperationis, in genu... sione. Ecce indutiū terribile contra vitium carnalitatis & ...*

MORALITER.

† *Hęc est aūt, &c.* Per *Mene* qđ significat numerationē, significat quod Deus certissimè numerat oīa mala peccatoris. Per *Thekel*, quod significat appensionē stateræ, significat, quòd Deus diligentissimè ponderat peccatorū grauitatē & circūstātiarū. Per *Pheres*, qđ significat diuisionē, significat separatio animæ à corpore, & à bonis terreni... tē, & corpus dat uermibus ad corrodendū. Ani... dæmonib. ad torquēdū: & bona tēporalia exacto... rapiendum. Et exactores isti ex una parte sunt ... peruersi, ex alia executores cupidi: & ex tertia ... iniqui, qui partem suā uolunt habere de bonis d...

CAP. VI.

a Placuit Dario. Quod autem ordo præposterus est, vt ante sub Dario quam sub Balthasar narretur historia (quod in sequentibus aperitur, cũ Balthasar a Dario sit occisus) hæc est causa, quòd statim historiam historiæ copulauit. In fine.n. superioris dixit visionis, & Darius Medus successit in regnum annos natus 62. ab hoc igitũ Dario hæc gesta sunt.
b *multi superabat.*
* Theod. Nihil reuenpotest obscura reptatẽ, quæ vbicunque sit, proprios emittit radios, siue in seruitute, siue in captiuo periatur: quod ex his quę beato Danieli venerunt, perici potest. Qui cum seruus esset bellocotus & in externa regione incoleret, terq; barbaros verretur, regnãte Nabuchodonosor splenduit, ab horribili rege adoratus est: regnante itẽ Balthasar floruit: nec minus illustris fuit Dario tenente sceptra, regumque successiones nihil de honore immutarunt, illis morte extinctis. Consueuerunt reges minimè confidere iis qui priorum regum intimi fuerint. hic apud omnes eandem nactus est loquẽ libertatem, æquale honoris præmium consecutus.
c *Quia Spiritus Dei, &c.* * Theod. Causam adfert cur alios vinceret. Discimus aũt ex hoc loco, magistratibus etiãsi pietatis expertes fuerint, quoddã sapientiæ munus ad subiectũ sibi populũ gubernandũ diuinitus concedi: idque innuit B Daniel cũ dixit, *quia spiritus amplior erat in eo*. Hoc est, gratiam pietati proportione respondentẽ acceperat. D

Hieron. Iosephus dicit de huiusmodi. Darius qui Babyloniorum destruxit imperium, iuuãte & pariter dimicante Cyro, propinquo suo annum vitæ agebat 62. quũ cepit Babylonẽ. Eratq; filius Astyagis qui alio nomine Aluerus apud Gręcos. Tulitque secum Danielẽ prophetam, & vnũ fecit in tribus principibus qui præerãt regno eius. Ex quo patet Darium, secum Danielẽ in Mediam abduxisse, & eo honore quo Balthasar eum præfecerat habuisse, nec dubiũ eũ signũ audisse, quod acciderat Balthasar, & interpretationem E Danielis: & quomodo regnũ Mædorũ, & Persarũ prędixerat.
d *Ex latere regis.* q. d. i. familiarem & collegam fecerat eum.

Iosephus antiquitatis Iudaicæ lib. 10.

CAP. VI.

a Placuit Dario & constituit super regnum 1
satrapas centum viginti, vt essent in to- 2
to regno suo, & super eos principes tres:
ex quibus Daniel vnus erat, vt satrapæ 3
illis redderent rationem, & rex non su- 4
b stineret molestiam. Igitur Daniel supe- 5
c rabat omnes principes et satrapas, quia spiritus Dei am- 6
plior erat in illo. Porrò rex cogitabat constituere eum 7 8
(a Duo, cum quibus tertius prępositus erat. b Centum viginti)
super omne regnum. Vnde principes, et satrapæ quære- 9 10
d (a Fluctuabant ... quærebant vt inuenirent occasionem Danieli ex latere regis)
bant occasionem vt inuenirent Danieli ex latere † regis: 11
nullamque causam et † suspicionem reperire potuerunt, 12
(in omnibus)
eo quòd fidelis esset, et omnis † culpa et suspicio non
(a Felix conuersatio in qua inimici culpam non reperiunt, nisi in lege quam custodit.) 13
inueniretur in eo. Dixerunt ergo viri illi: Non inuenie- 14

Hieron. *Ex late. re.* Hebræi suspicantur latus regis, esse reginam, vel concubinas quæ ex latere dormiunt, quærebant ergo vt aiunt occasionem in sermone, tactu, nutu, internuncio. *Nullamque causam.* quia eunuchus erat, hoc illi dicunt, qui vnius verbi occasione longas fabulas texere consueuerunt.

* Theodoretus. Honoris magnitudo inuidiam excitauit. Innocentiæ verò testimonium datum est Danieli, nõ ab his tantum qui eum diligebant, sed etiam a vitæ illius insidiatoribus. Pietatem enim obseruans erga Deũ, multam quoque sibi regum beneuolentiam conciliarat.

† regni. i. quæ essent aduersus regnum.
† corruptelã.
† error & corruptela.
Multi cõsiliarij qualis Aman.

a Tunc

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VI.

1 Placuit Dario. *Hæc est quinta visio, quæ licet sit historia, tamen dicitur visio: quia hic fit mẽtio de angelo in lacũ descẽdẽte, & ora leonũ mirabiliter concludente, & Danielẽ liberante in quibus notatur mysteriũ Christi resurgentis, vt supra dictũ est. Causa igitur materialis huius visionis est æmulatio principum cõtra Danielẽ, & inclusio eius in lacum & liberatio eius per angelũ. Causa finalis, vt Danielis innocentia cerneretur, Dei iustitia vanderetur, & męstitia Iudæis Israelitæ leniretur. Causa efficiens est angelica apparitio cooperante, Danielis innocentia cum deuotione & patientia. Causa formalis in modo procedendi consistit. Proceditur aũt hic per modũ fraudis inuidiæ & explorationis cõtra vitã innocentis. Et habet quatuor partes: quia primò ponitur honor exaltationis ex parte Danielis. Secundò, liuor æmulationis ex parte principum, ibi:* Vnde, & principes. *Tertiò, rigor cõdẽnationis ex parte regis, ibi:* Quod verũ cum audisset. *Quartò tenor liberationis ex parte Dei, ibi:* Et tunc primo diluculo. *Circa primum notantur tres gradus honoris Danieli exhibiti. Primus est positiuus quem tenuit Daniel in dignitate: quia a Dario qui Balthasar successit fuit constitutus vnus de trib. principalibus regni principibus. Audito enim quod prędentẽ visionẽ exposuerat, duxit eum secũ in Mediam honorificè propter eius sapientiã, & tenuit eum in simili honore in quo posuerat eũ Balthasar, qui fecerat eũ tertium in regno suo, vt dictũ est c. præc. i. vnum de tribus principalibus regni sui. Et hoc est quod dicitur hic:* Placuit Dario Me. *Idest, filio Astyagis, ad differentiam alterius Darij qui fuit filius Assueri, quem debellauit Alexander magnus.*
2 Et constituit super re. *sicut supra dictum est: Satrapę dicuntur quasi sapientes satis. Isti igitur erant constituti per totum regnũ in vniuersis partibus ad pecunias colligendas.*
3 Et super eos principes. *s. post regem. Sequitur.*
4 Et rex nõ sustineret molestiã: *Duplici de causa. Vna, qa iam erat antiquus. Alia qa erat monarcha nouus. Et in principio talium solent aliqui magis rebellare. Ideo curam regni alijs tradiderat, vt ipse posset magis vacare circa hostes reprimendos si insurgerent.*
5 Igitur Daniel. *Hic secundò ponitur gradus comparatiuus honoris ipsius Danielis, quia non solũ satrapas superabat, sed etiã alios duos principes qui erant constituti cum eo super totum regnum, vt visum est. Et causa subditur.*
6 Quia spiritus Dei. *Idest, virtus à Deo data ad cognoscendum,* F *quæ agenda sunt & exequenda.*
7 Amplior erat in illo. *Idest maior intensiuè & extensiuè.* Diuisio
8 Porrò rex. *Hic ponitur gradus superlatiuus honoris, quẽ rex voluit sibi exhibere propter eminentiam suæ sapientię, qui rex voluit eũ alijs duob. maioribus pręponere, vt sic esset super totũ regnũ immediatè post ipsum.* 9 Vnde. *Postquã descriptus est honor ex parte Danielis: hic cõsequenter ponitur liuor ęmulationis ex parte principũ, qui solet vigere in curijs magnatorum. Et quia inuidus semper quęrit occasionẽ contra innocentem, ideo primo quęrũnt occasionem contra Danielẽ circa conuictũ carnalem. Secundo circa ritũ legalẽ, ibi.* Dixerunt ergo. *Tertiò, circa contemptum regalem. ibi:* Viri ergo illi. *In prima parte dicitur sic:* Vnde. *Idest, propter excellentiam Danielis quem rex volebat pręponere omnibus.* 10 Principes & satrapæ. *Moti à principibus.* 11 Quærebant occasionem *i. amouendi eum à familiaritate regis. Vel aliter. A latere, imponendo Danieli, quod æqualitatem regis ambiret secundum Heb. Vel, A latere. i. ex vxore regis, quę dormiuit ad latus eius imponendo Daniel, quod haberet familiaritatẽ suspectam cũ ea.* 12 Nullamq. causam, &c. *Ex quo patet eminentia virtutis Danielis, quia inter extraneos & ęmulos existens non potuit notari etiã à diligenter cõsiderantib. de aliquo crimine certo. Nec in facto, quod notatur cũ dicitur.* Nullãq. caus. *Nec in signo, quod notatur ibi.* Et suspitionẽ. *Suspitio. n. est quando aliquis incipit dubitare de fama vel bonitate alicuius ex aliquo leui signo.* 13 Dixerunt ergo. *Hic quęrunt secundo occasionẽ contra Danielem circa ritũ legalem. Et hoc est quod dicitur.* 14 Nõ inueniemus, &c. *Accusandi eũ. s. erga regem*

MORALITER.

1 Placuit Dario. Sequitur. 5 *Igitur Daniel. quia sp. Dei amplior erat in illo. Porrò rex cogitabat, &c.* Per hoc docenẽ principes constituere post se maiores qui præcellunt alijs in sapientia, & bonitate vitæ. 9 *Vnde princ. &c.* i. elongandi eũ a regis amicitia & familiaritate. Scribitur. n. Eccl. x. b. *Initiũ omnis peccati superbia.* Propter quod principes isti indignabantur Danielem eis præponi. Et ex hac indignatione processerũt ad iniqua contra Danielem. Primò suggerendo regi legis iniquæ cõstitutionẽ. Et secundò insidiando Danieli vt possent contra eum probare legis transgressionem: vt per hoc condemnaretur ad mortem. Istis autem similes sunt cupidi principum & prælatorũ consiliarij, qui suggerunt eis statuta grauia & iniqua fieri, vt ex eorũ transgressione innocẽtes † accu-

mus Danieli huic aliquã occasionem, nisi fortè in lege Dei 1
a ¶ Quod veritate non poterant mendacio moliuntur. b ¶ Falsa latenter suggesserunt.
a sui. Tunc principes[2] & satrapę[†] surripuerunt regi, & sic lo- 2
¶ Celantes enim cogitationes suas, quasi honorandi regem Darium moliuntur insidias.
quuti sunt ei: Dari rex in æternũ viue. Consiliũ inierũt cũ- 3
cti principes regni tui, magistratus & satrapæ, senatores & 4
iudices, vt decretũ imperatoriũ exeat & edictum, vt omnis 5
qui petierit aliquam petitionem a quocunque Deo & ho 6
mine vsque ad dies triginta, nisi à te rex mittatur in lacũ 7
leonum. Nunc itaque rex confirma sententiam, & scribe 8
¶ Vel edictum. 9
b decretum, vt non immutetur quod statutũ est à Medis & 10
¶ Persis id est tentantes. 11
Persis, nec præuaricari cuiquã liceat. Porrò rex Darius pro
c posuit edictũ et statuit. Quod cũ Daniel cõperisset, idest, 12
cõstitutã legẽ, ingressus est domũ suã, & fenestris apertis †
d 13

a *Tunc principes surripuerunt regi, &c.* ✠ Theod. Nihil est inuidia sceleratius: quæ & istos impios coegit esse, & impiũ fecit edictũ proponi. At non intellexerunt ipsi quorũ mẽtis aciẽ perstrinxerat inuidia, regem non posse oĩa præbere, petentibus, neq; bonã valetudinem, neque vitã, neque liberos, neque pluuiarum vim, neque alia omnia quæ à solo Deo accipimus. Verum beatus Daniel parum impias istas leges curauit.

b *A Medis.* Perspicuum est vnum regnum fuisse sub Dario & Cyro Medorum atque Persarũ, quia Cyrus nepos erat Darij ex filia. vnde Daniel mõ sub hoc, modo sub illo fuisse dicitur.

c *Quod cum Daniel.* Hĩc discimus, ne periculis temerè nos offeramus, sed quantum in nobis est insidias declinemus Daniel. n. non passim cõ regis imperiũ agebat, sed domi & in abscõdito veri regis obseqt ĩperio.

d *Domum.* Hieron. Domata Latinè dicuntur mœnia vel tecta vel solaria & aulera, vel cœnacula. Dominus in cœnaculo Pascha celebrat. Super. cxx. animas Spiritussanctus descendit in cœnaculo. Daniel quoque regis iussa contemnens, non in humili sed in excelso orat: & secundũ præceptum Dei & consilium Salomonis qui contra templum orandum esse dicit.

✠ Theodoretus. Hæc oratio simul innuit beati Danielis pietatem & fortitudinem. Primùm vbi cognouit statutum decretum, *ingressus est in domum suam*, legem vehementer contemnens, apertè contraria facere perseuerabat. Deinde aliud addit quod illius animi magnitudinẽ indicat, *Fenestræ*, inquit, *erant apertæ*. Neque enim clam precabatur, sed palam, omnibusque inspectantibus, non ambitionis studio, sed impiã legẽ contemnens. Addit, *in cœnaculo suo*, non. n. in plano, sed quasi in quadã specula preces Deo offerebat, omnibus cõspicuus, & quod in excelso loco staret, & quod fenestras apertas haberet. *Orabat*, inquit, *contra Ierusalem*, quod nõ solũ accusatores prouocans faciebat, sed etiam tanquã legem obseruans. 3. Reg. 8. 2. Par. 6.

✠ Hieronymus. Tria sunt tempora quibus Deo flectenda sunt genua: tertiam horam, sextam, & nonam, [...] stica traditio intelligit.

✠ Idem. Assuescat exemplo matris ad orationes [...] mos nocte c[...] re, mane hym[...] nere, tertia, se[...] na hora stare [...] quasi bella [...] Christi, accen[...] lucerna redd[...] cum vesper[...]

* Idem. Qu[...] apostolus or[...] semper doc[...] diuisas orãd[...] debemus hab[...] si fortè fueri[...] quo opere d[...] ipsum nos ad[...] tempus adm[...] horã tertiã, [...] nonam, dilu[...] quoq;, & ue[...]

✠ Idem. Pau[...] Eustochio & [...] liabus, manè hora tertia, sexta, nona, vespere no[...] dio, per ordinem psalterium cantabant.

✠ Tertullianus. Cum in Commentario Lucæ, [...] hora orationis demonstretur, & sexta qua Petru[s] [ascen]dit in superiora, & nona qua templum sunt int[roituri,] cur non intelligamus tres horas istas vt insignio[res re]bus humanis, solenniores fuisse in orationibus? Hoc etiam suadet Danielis argumentum ter die [...] vtique per aliquarum horarum exceptionem, n[on] [alia]rum autem quàm insigniorum exinde Apostoli[carum] tertiæ, sextæ, nonæ

✠ Clemens Rom. Precationes facite mane, tert[ia] ac sexta, & nona, & vespere, atque ad galli ca[ntum.] Mane gratias agentes, quòd illuminarit nos. noct[e fini]ta, & reddito die. Tertia, quòd ea hora Pilatus [...] aduersus Dominum pronuntiauit. Sexta, quòd in crucem actus est. Nona, quòd tum omnia [...] tremefacta sunt Domino crucifixo. Vespere, q[uòd no]ctem dederit ad requiescendum a diurnis labor[ibus. Ad] galli cantum, quòd ea hora nunciet aduentum [...] facienda opera lucis.

a [...]

Marginalia: † suaserunt. — Periculis nõ esse se submittendum. — Mar. 14. b; Act. 1. c; 3. Reg. 8. c

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Nisi fortè in lege Dei sui. *quia sciebant, quòd ipse magis vellet facere contra edictum regis, quàm contra mandatum diuinæ legis: & ideo cogitauerunt qualiter rex faceret aliquod edictũ, quod non posset seruari sine transgressione legis Iudæorum, vt sic caperẽt Danielem mandato regis non obedientem. Et hoc est quod subditur.*

2 Tunc principes &c *Surripere est aliquẽ verbis fallere, quasi cõmodi sui gratia, cũ tamen sit contra eum: & sic factum est in proposito, quia induxerunt regem ad faciendum edictũ, per cuius occasionẽ occideretur Daniel qui erat maximè sibi vtilis & fidelis: videbatur tamen prima facie illud edictum esse pro regis vtilitate. Et hoc est quod dicitur hic.*

3 Rex in æternum. *q.d. nos optamus salutem tuam.*

4 Consilium inierunt, &c. *pro bono statu regni conseruando,*

5 Vt decretum. *idest, lex firma & irreuocabilis.*

6 Vt omnis qui petierit aliquam petitionem, &c. *Hoc dicunt, vt postea non possit Danielem aliquo modo excusare:*

7 Vsque ad dies triginta nisi a te rex. *Tantũ temporis ponũt vt Daniel non posset euadere, quin caperetur in oratione: quia in vno paruo tempore posset sic Deum secretè orare quod alios lateret.*

8 Mittatur in lacũ leonũ. *quia condemnati ad mortem, illuc proijciebantur. Hoc enim edictum videbatur facere ad firmitatem regni & monarchiæ, inquantum per hoc homines inducerentur ad tantam reuerentiam & timorem regis, quòd non auderent petere aliquid ab alio etiam à Deo. Et ideo rex qui erat nouus monarcha cõsensit nesciens eorum fraudem. Simile edictum fecit Assu[erus ad sug]gestionem Aman, vt habetur Esther. 3. & 4. quia quasi [...] pace regni impetrauit fieri edictum de destructione Iudæo[rum ...] hoc impetrauit aliud edictum fieri ne aliquis accederet ad [...] 30. dies in hoc simulans zelare pro regis magnitudine, ex [...] rentia nullus auderet ad eum accedere in tanto tempore, [...] ciebat ne aliquis infra hoc tempus ad regem accederet [...] tionẽ Iudæorũ impetraret. Hoc modo familiares principi[bus ...] do inducunt eos ad faciendum aliqua statuta pessima [...] zelent pro principibus, cum tamen [...] ad [...] tendant. Sequi[tur].*

9 Nunc itaque rex confir. sent. *q.d. libenter del[...] quia est pro regni vtilitate.*

10 Et scribe de. vt non immu. *q.d. quod tot & tant[...] consilio ordinatum est, non debet immutari per vocẽ vniu[s ...]*

11 Quod statutum est a Medis & Persis. *Ex hoc [...] vnum erat regnum Medorum & Persarum, quia Cyrus n[epos ...] ei in honore successit, vt prædictum est.*

12 Quod cum Daniel, &c. *idest constitutam legem [...] est domum suam vt occultè oraret Deum cauens de peric[ulo ...] rum, ne tentaret Deum exponens se mortis periculo sine c[ausa ...] faceret in aperto.*

13 Et fenestris apertis, &c. *Hoc habetur ex 3. Reg. 8. [...] quod filij Israel ducti in captiuitatem debent orare vers[us con]tra Ierusalem, vt ex memoria templi vbi Deus colebatur [...] rum esset magis deuota & exaudibilis.*

* 1 [...]ibus

MORALITER.

‡ accusare valeant, & in rebus vel personis damnificari.

12 *Quod cum Daniel comperisset.* Hic ponitur occursus malitiæ inuidorum, quod maximè fit per recursum ad Deũ in oratione deuota. Ideo sequitur.

† *Ingressus est domum suam.* Per quod ostenditur, quòd oratio debet esse secreta, sicut dicitur. Matth. 6. a [...] *tuum in abscondito, &c.* Debet etiam esse multum [...] quod notatur cum dicitur.

13 *Et fenestris apertis in cœnaculo suo, &c.* scil. cœle[sti...] Deus videtur facie ad faciem, debet etiam esse [...] rans & continua, quod notatur: cum dicitur.

† [...]ribus

Tribus tẽporibus. Ho tertia descẽdit su- r apostolos spũsſã us, sexta volẽs Pe- tus cõcedere ad ora nẽ in cęnaculum cendit: & Petrus & Iannes *ascendebãt in plum ad horam ora nis nonam*. His trib. nporibus orabat niel.

Et vsque ad oc. Tan regi liberandi eũ piditas erat, vt q̃- u potentissimus vs ce ad occasum so- l, cibũ non capiat: nta illis in malo tinacia, vt nec vo ntate regis moueã nec iniuria.

Deus tuus, &c. Ce- d multitudini, & uersarijs consen- tibus, non audet nare mortẽ amici & quod ipse obtine on potuit, poten Dei committit: n ambigue loqui , audacter affir- t: *Deus tuus, &c.* Adierat tres pue quamuis inferio flammas vicisse bylonias, & Danieli

a ¶ Vbi visio pa- lis. ¶ Tertia, sexta, nona.

in cęnaculo suo contra Ierusalẽ tribus temporibus in die 1 2

a flectebat genua sua, & adorabat, & confitebatur corã Deo 3

suo, sicut & antè facere cõsueuerat. Viri ergo illi curiosius 4 5

inquirẽtes inuenerunt Danielẽ orantẽ & obsecrãtẽ Deum 6

a ¶ Generaliter inducunt, vt rex propria concessione teneatur, ne aliter sup r Danielem statuat, quam fuerat ante loqu u s.

suum, & accedentes loquuti sunt regi super edicto. Rex, nũ 7

quid non cõstituisti, vt omnis homo qui rogaret quemq̃ 8

de dijs & hominibus vsq; ad dies triginta nisi à te rex, mit 9

teret in lacum leonum? Ad quos respõdens rex, ait: Verus 10

a ¶ Sæpius est notandum vnum esse regnum Medorum atque Persarum, & saluemus quod Daniel nunc sub Dario nunc sub Cyro fuisse memoratur

est sermo iuxta decretũ Medorum atque Persarum, quod

pręuaricari nõ licet. Tunc respõdentes dixerunt corã rege:

a ¶ Quod magis intolerabile. b ¶ Captiuus. c ¶ Quæ omnibus veneranda. d ¶ Etiam regis.

Daniel de filijs captiuitatis Iudæ non curauit de lege tuã, 11

& de edicto qd̃ cõstituisti: sed tribus temporibus p diem 12

a ¶ Deum suum. ¶ Vi it se prop ia voce captum & inu d am causam esse insidiarum.

orat obsecratione sua. Quod verbum cum audisset rex, † sa 13 14 15

a ¶ Totam intentionem. b ¶ Non auth tate sua, ne contra legem facere diceretur, sed ratione atque consilio vult Danielem liberare.

tis cõtristatus est, & pro Daniele posuit cor, vt liberaret eũ: 16

b & vsq; ad occasum solis laborabat, vt erueret eũ. Viri autẽ 17

a ¶ Quod vellet eum eripere. b ¶ Q d ant noli frustra laborare quod constituisti non potes immutare. lex vniuersalis falli non potest

illi † intelligentes regem, dixerunt: Scito rex, quia lex Medo

rum atq; Persarum est, vt omne decretum quod constitue 18

a ¶ Cuiquam. ¶ Famulis

rit rex, nõ liceat immutari. Tunc rex præcepit, & adduxe- 19 20

runt Danielem & miserunt eum in lacum leonum. Dixit- 21

c que rex Danieli: Deus tuus quem colis semper, ipse libera- 22

nieli mysteria multa reuelata.

* Theod. Pium verbũ, & pristinis minimè psentaneũ. Si. n. attestaris tãtam esse Dei virtutẽ, quã lege sanxisti, ne quis ipsi triginta dierum spatio supplicaret. Sed vr̃ Darius prob. quidẽ fuisse, & moribus æquus, meticulosus tñ & facilis deceptu: neque. n. regnũ administrans, q bus dux esse deberet subiectis sibi, ab ijs duceretur.

* Tertull. Danielem nullius præter Dei supplicem, idcirco a Chaldæis delatũ ac depostulatũ statim vtique conclusa, & vsitata feritas leonũ deuorasset, si Darij digna præsumptio de Deo falli debuisset. Cæterum, pati oportebat omnẽ Dei prędicatorem atque cultorem, qui ad idololatriam prouocatus negasset obsequium secundum illius quoque ratio

Scorpiac. ad uersus. Gnost. cap. 8.

† multum displicuit ei.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Tribus tem. in die. *i. hora matutinali: quia lotis manibus Iu- d tunc benedicunt Deũ, & hora sexta ante comestionẽ. Exẽplum betur Actu. 10. a. vbi dicitur:* Ascendit Petrus in superiora d nus, vt oraret circa horã sextam. *Et hora vespertina secun d quod dicitur Act. 3. a. Petrus & Ioan. ascenderunt* in templũ a horã orationis nonã, *quæ accipitur circa tempus vesperarũ, patet in ecclesijs maioribus vbi tunc dicitur nona.* 2 Fle. g. *quã- tu ad actũ latriæ xteriorẽ.* 3 Et adorabat. *quantũ ad actum in t rnm.* 4 Cõfitebatur, &c. *s. peccata populi Israel & sua, quia* ratio humiliãtis se nubes penetrat, *vt habetur in Eccl. 25.* 5 Viri ergo illi. *Hi tertio quærunt occasionem contra Danielem a cotemp. m r galẽ, & hoc est quod dicitur hic:* Viri ergo illi criosius inquirẽ. *i. cũ magna sollicitudine occultas vias & per alios modos.* 6 Inuenerunt Danielem. *contra regis edictũ.* 7 Orantem & obsecrantem Deũ suũ. *Obsecratio est oratio q̃ per inuocationẽ alicuius rei sacræ, per quam oratio fiat magis ex abilis. vnde dicitur obsecratio quasi ob aliquid sacrũ deprecatio, sicut cũ dicitur: Per crucem & passionem tuã libera nos domine: & similia. Et ideo in cib. orationib. ecclesiæ ad hoc, quod fiant ma- g exaudibiles dicitur: Per dominũ nostrũ Iesum Christũ &c. vbi inuocatio sanctæ trinitatis. Sequitur.* 8 Et accedentes. *inuidi exploratores.* 9 Locuti sunt regi super edi. &c. *Hoc est de re- g sententia firma & irreuocabili prius facta, boc faciunt ne rex beat viam liberandi Danielem. Et hoc est quod subditur.* 10 Rex quid nõ cõstituisti, vt oĩs homo, &c. *Et sic loquuntur taci- nomine Danielis, vt cũ rex responderit generaliter, q oĩs transgre ns statutũ sit morte puniendus: non possit postea excipere Danie- quo responso habito a rege, vt patet in litera, proposuerunt accusa nem suã, dicentes.* 11 Daniel. *Ipsum nominant nomine Iudai- tacito nomine Balthasar, quod erat nomen regium. Addunt etiã ditionem seruilem, vt magis prouocent regem, cum subditur.*

12 De filijs captiuitatis. *Iste namque deberet esse humilis.*

13 Non curauit de lege. *quę ab omnibus est veneranda.*

14 Et de edicto. *quod peius est, quia illa lex erat posita sub præcepto, quod contempsit transgrediendo: quod probant per hoc quod subditur.* Sed tribus temporibus per diem orat.

15 Quod verbũ cũ audisset rex. *Hæc est tertia pars principalis huius capituli, vbi describitur rigor cõdenationis ex parte regis, vbi tria notantur. Primũ est malitia hostis impellentis. Secundũ, est miseria hominis innocentis, ibi:* Tũc rex pcepit. *Tertiũ est mæstitia regis ĩperãtis, ibi:* Et abijt rex. *Circa primũ dicitur sic.* Qd̃ verbũ cũ audisset rex, satis cõtristatus. *qa pcepit fraudẽ eorũ, & non andebat de plenitudine potestatis frãgere edictũ in principio suę monarchiæ: qa reges de nouo creati solẽt iurare q seruabũt consuetudines regni. Et ideo si cõtra cõsuetudinẽ frãgerẽt tale edictũ, imminerct periculũ de seditione quæ de talibus solet accidere. Et ideo alio modo conatus est rex Danielem liberare: propter quod subditur.* 16 Et pro Daniele posuit. *i. intelligentiã & conatum.* 17 Vt liberaret eũ. *Interpretando. s. edictum, & se multipliciter excusando. Et licet modus hic non exprimatur, tamen intelligitur per hoc, qd̃ in talibus detinuit accusatores vsque ad occasum solis, vt dicitur in litera & patet. Sequitur.* 17 Viri aũt illi. *s. accusatores pessimi.* 18 Intelligentes regẽ. *q. s. vellet modis varijs liberare Danielẽ:* 19 Dixerunt. *ad contrarium arguẽdo.* 20 Scito rex, quia lex Medorũ & Persarũ est. *Ideo reducunt edictum regis ad memoriam, quia ita erat expressum, quod nullo modo poterat Danielẽ excusare, quin fecisset contrarium. Non enim poterat excusare ex parte legis, quia erat firmata irreuocabiliter vt visum est. Nec ex parte orantis, quia in ea sic dicitur.* Omnis homo qui petierit, &c. *Et sic in ea includitur Daniel sicut, & alij. Nec ex parte orãtis quia dicitur ibi.* A quocũque Deo & hoĩe. 21 Tunc rex præcepit. *Hic describitur miseria hominis innocẽtis. s. Danielis. Et hoc est quod dicitur.* Adduxerunt. *Videns ergo rex q nõ poterat liberare Danielẽ, nisi frangendo decretũ, quæ fractio erat sibi periculosa & toti cõmunitati rõne prędicta, ideo tanquam minus malum secundũ ęstimationẽ suam elegit eis tradere Danielẽ, & maximè quia firmiter credebat quod Deus eum liberaret, sicut audierat de tribus socijs suis liberatis de camino. Et hoc est quod sequitur post.* 22 Deus tuus quẽ colis semper ipse liberabit te. *quia secũdũ quod dicit glos.* * non

MORALITER.

Tribus temporibus in die. scilicet mane, meridie, & vespe- . Per mane significatur ætas iuuentutis. Per meridiem as media. Et per vesperam, ætas senectutis. Debet etiam se cum reuerentia, quod notatur ibi.

2 *Flectebat genua sua.* Et etiam deuota. Ideo subditur.

3 *Et adorabat.* s. adoratione latriæ: debet etiam esse cum humilitate. Ideo subditur.

4 *Et confitebatur co. do.* s. peccata populi quæ reputabat sua, eo quod erat de populo illo. Et secutus est effectus orationis. s. orantis liberatio ex Dei benignitate, ibi:

A tionis statum, quia & præsentibus tunc & posteris dein- ceps commēdari veritatem oportebat, pro qua fidem diceret passio ipsorum defensorū eius, quia nemo voluisset occidi nisi compos veritatis.

Hieron. a *Ne quid fieret.* Qui de leonibus securus est, de hominib. pertimescit, ne qd cōtra Danielem moliantur inimici.

Magna pietas regis. b *Et abijt rex.* Quanta beneuolentia nec nocte nec die cibum capit, nec dormit: cū propheta periclitante quasi vno pendet affectu: nos ergo pro peccatis proprijs q̃to magis debemus vigilijs, & ieiunijs Deum ad misericordiam flectere, cū rex Deū nesciens hoc facit ꝓ eo quem vult à periculo

B liberare.

Hieron. Lacus latinè aquarū dulciū cōgregatio vt Benacus lac⁹ & alij quòd Græci: λίμνην: idest stagnum vocant.

Hieron. c *Putasne.* Non dubitat qui superius dixit: Deus tu⁹ liberabit te: sed in ambiguo sententiā tēperat, vt cum Daniel incolumis apparuerit, quanto res incredibilior, tāto aduersus principes iustior sit indignatio.

* Theod. Vnūquodque eorū quæ dicta sunt, religiosum ostēdit regē, qui pp pietatē ex Daniele gaudiū perciperet. Primu .n. non suum, sed Dei seruū appellat. deinde Danielis Deū virtutē nominat, tū pietatē cōmendans. Illud verò *a: potuit liberare*

C *te ex.* significat, an voluit superiorem te leonibus ostendere? Neque enim impotentē Deū vocasset, quē viuentē Deum

bit te. Allatusq; est lapis vnus, & positus est sup os laci, quē 1

a¶Credit eum potentiæ Dei. b¶Ne quid suspicioni contra eos habere videretur, & quasi non cōfidens de Dei potentia pro amico aliquid machinaretur & vt clarius eluceat virtus liberantis. 2

a obsignauit rex anulo suo, & anulo optimatū suorū, ne quid 3

b fieret cōtra Danielē. Et abijt rex in domū suā, & dormiuit i- 4

cęnatus, cibiq; nō sunt allati corā eo: insuper & somnus re- 5 6

a¶Quia credidit eum viuere, qui Deo viuo crediderat.

cessit ab eo. Tunc rex primo diluculo consurgens, festinus 7 8

a¶Depressam in alto foueam, vel arentem cisternam. b¶Oblitus regij fastus, victor ad captiuum, dominus ad seruum.

ad lacū leonū perrexit, appropinquansq; lacui, Danielē vo 9

a¶Affectum cordis & voce indicat & lachrymis. b¶Cum lachrymis.

cē lachrymabili inclamauit, & affatus est eum. Daniel serue 10

a¶Ad differentiam deorum Gentilium, qui sunt simulacra hominum mortuorum

c Dei viuētis, Deus tu⁹ cui tu seruis semp, putasne valuit te li- 11

a¶Honor. n[illegible] & eius tam æternam orat.

berare à leonib.? Et Daniel regi rñdēs ait: Rex in ęternū ui-

d ue: De⁹ me⁹ misit angelū suū, & cōclusit ora leonū, & nō no- 12

e cuerūt mihi: qa corā eo iustitia inuēta est in me, sed & corā 13

te rex delictū nō feci. Tūc vehemēter rex gauisus est sup eū

f & Danielē ꝓcepit educi de lacu, eductusq; est Daniel de la

a¶Fides vincit mundum.

cu, et nulla lęsio inuēta est i eo, qa credidit Deo suo. Iubēte 14 15

a aūt rege, adducti sūt viri illi q̃ accusauerūt Danielē, & in la

¶Neque .n. lex æqui[illegible] vlla est: Quā necis artifices arte perire sua. b¶Forsitan ibi erant ascensioris gradus.

cū leonū missi sunt ipsi et filij et vxores eorum, & nō perue 16

g a¶Vnde patet Danielē n[illegible] fuisse dei potentia, non leonum voluntate vel segnicie.

nerūt vsq; ad pauimētū laci, donec arriperēt eos leones, &

oīa ossa eorum cōminuerunt. Tunc Darius rex scripsit vni 17

uersis populis et tribub⁹ et linguis habitantibus in vniuer

a¶Vt pax vobis multiplicetur.

sa terra: Pax vobis multiplicet. A me ergo cōstitutū est de-

Deū nūcupauit. *Rex in æternū, &c.* Theo. Vsitatā ꝓfatio[nē] suis sermonib. ꝓponit videlicet liceat tibi rex diutissimè viuere, &c. Aug. In hoc tā insigni facto, nō natura in o[m]nibus mutat, sed insita à cōditionis initio sua parte [an]gelū à Deo gubernat. Blanditiem .n. & lenitatē quas c[u]lis suis leones os[ten]dunt, in Danie[le] exercebāt: sæuit[iam] verò & ferocita[tem] q̃ in prædā faciū[t] in deuoratis pecca[tori]bus reddebant.

d *Deus m⁹.* Idē [...] qui eruit a fauc[ibus] inuisibiliū leonū de lacu leonū infe[ri].

e *Et conclu.* Non [mu]tata est feritas a[c ra]bies leonū, sed a[b an]gelo cōclusa: q[...] cesserāt ꝓphetę [...] opa, vt nō tā gr[...] stitiæ retributi[...] hac liberatiōe n[...].

f *Tūc rex gauis est, &c.* Theod. Ga[uisus] & supra mod[...] tiæ plenus dr, q[...] cum & Dei v[...] cognouisset, & [...] quem diligeba[t] [...] tem didicisset.

g *Et nō peruener. &c.*

* Theod. Hoc [...] que iustitiæ d[...] opus est & sapi[entiæ] ne dicerent, p[ro]pter facietatem leo[num] a Daniele abstin[uisse], & inuidia ext[...] rent factum n[...] lū, iniecti cò te[...] nium perhibuere leonū crudelitati. Quod igitur c[...] pœnas persoluerint, iustitiam Dei cōmendant qu[...] ita facillimè consumpti fuerint a feris sapientiā ind[icant].

h *Tūc Da.* Sicut p Nabuchodon. ita in hoc loco qui [per] Dariū ꝯriā interprætant fortitudinē, q̃ oēs vocet a[...] t[i-]

NICOLAVS DE LYRA.

* *non loquitur dubitatiuè, sed affirmatiuè.*

1 Allatusque est lapis vnus. *magnus scilicet & ponderosus.*

2 Et positus est super os laci. *Ne aliquis posset ingredi, quia magis timebat rex de crudelitate hominū contra Danielem, quàm de ferocitate leonum. Et hoc est quod subditur.*

3 Quem obsignauit rex &c. *Ne aliquis intrare sine scitu suo. Cuius causa subditur:* Ne quid fieret contra Danielem.

4 Et abijt rex. *Hic ponitur mæstitia regis ex condemnatione Danielis. Et hoc est quod dicitur:*

5 Et dormiuit incænatus. *idest abijt ad dormiendum, ita quòd non dormiuit. Vnde sequitur.*

6 Et somnus recessit ab eo. *Tum ex tristitia, tùm ex defectu cibi.*

Diuisio. 7 Tunc rex. *Hæc est quarta pars principalis, vbi describitur tenor liberationis ex parte Dei: vbi tria notantur, innocentia liberata, inuidia lacerata, ibi:* Iubente autem rege. *Et Dei magnificentia prædicata: ibi: Tunc Darius. Circa primum dicitur sic:* Tunc rex primo diluculo: &c. *idest summo mane transacta illa nocte.*

8 Consurgens. *Ex magno enim desiderio liberandi Danielem rex qui per noctem vigilauerat, vt dictum est, etiam mane non dormiuit: quod tamen solet esse remedium maximum contra vigiliam noctis.*

9 Appropin. *Ex effectu enim cordis lachrymatus est: quod tamen reges solent cauere quantum possunt maximè coram populo, ne muliebres esse videantur.*

10 Da.

10 Da. ser. *Hoc dicit quantum ad differentiam idolorum q[uæ] non viuunt.*

11 Deus tu. *Non dicit hòc dubitando de Dei potentia, sed [vt] cum Dan. contra opinionem humanam illæsus apparuerit, iustior p[ro]p[te]reat indignatio regis contra accusatores Dan. Sequitur.*

12 Deus m. *quia opera mirabilia facit ministerio angelo[ru]m.*

13 Et cōcl. *q.d. natura feritatis leonum nō est mutata, sed [ab an]gelo prohibita, quod patuit ex effectu sequenti in accusatores su[os].*

14 Iubente. *Hic describitur inuidia lacerata, cum dicitur*

15 Adducti. *Hoc erat iustum secundum pœnam talionis q[uæ] maximè habet locum inter æquales, sicut erat in proposito.*

16 Et non perue. *Iosephus dicit, q̃ accusatores dixerunt [le]ones fuisse satiatos carnibus, & ideo Danielem non tetigisse: & [r]ex iussit, vt ipsi darent carnes leonibus, quod cùm vellent facer[e, le]ones eos decerpserunt antequàm venirent ad pauimentum. Et ex [ho]c patet manifestè, quòd Daniel ex sua iustitia fuerat liberatus.*

17 Tunc Dar. *Hic describitur Dei magnificentia prædica[ta] per regem Darium propter visum miraculum. Et patet sententia [...] prædictis in principio quarti c. & in fi. c. præsentis.*

Moraliter exponendo processus æmulationis describitur [i]n hoc cap. quia in æmulis primo notatur ambitio: ex hac secuta e[st e]latio, ex hac æmulatorum insidiatio, ad vltimū istorū deiectio. E[...] patent in litera. Ad euadendū aūt æmulationem exemplo [Da]nielis reccurrendū est ad orationem, & in modo orandi considera[...] Daniel ingressus est domū, in quo notatur cōsideratio mortis. Orab[at] [a]pertis ne-

MORALITER.

† 12 *Deus meus, &c.* inuidorum destructio ex eius seueritate, ibi:

14 *Iubente &c.* Et sic impletum est illud Prouer 25.d. *Qui fodit foueam, incidet in eam.*

† MORA-

C etiam. Et quæritur, vtrum in isto mundo futurũ sit an A in altero, vel post alios mundos: Sed hoc deliramentis im prätes dicimus, apud Barbaras nationes per seruos Dei sna fieri, vt prædicetur cultus & religio vnius Dei. a Porrò Da. Quod sup. in fine primæ visionis legitur. *Fuit aũt Daniel vsque ad primũ anum Cyri regis*, non vx eius tps accipiẽ dest, cũ in vltima visione legamus: *in tertio Cyri regis Per sam verbum reuelatũ Danieli cognomento Balthasar.* Sed hoc significatur, quod vsque ad primum annum Cyri regis qui Caldæorũ destru a imperium, Daniel potens fuerit in Caldæa, post a Dario in Mœdos translatus est.

* Theod. Daniel in vtroque regno floruit, & omnibus D conspicuus, & illustris fuit honoribus. Nos aũt decet per cepta pietatis vi hanc eligere, & omnib. rebus ipsum anteponere, ac nullis periculis territos, nulloq; discrimine ab ea desciscere. Imo etiam si oẽs homines simul pp ipsum contra nos pugnẽt, alacriter eorũ impetũ excipere huiusce vi fretos. Ita enim beatorũ apostolorũ chorus, à cũcto orbe terrarum obsessus, inexpugnabilis permansit, atq; hostes sibi dicto obedientes fecit. Talia itaque habentes exẽpla, synceram erga Deũ beneuolẽtiam cõseruemus, vt eius auxilio continenter perfruamur.

a ¶ Hic est miraculorum fructus, vt nomen Dei exaltetur.

cretũ, vt in vniuerso imperio & regno meo tremiscãt & paueãt Deum Danielis. Ipse est.n. Deus viuẽs & æternus in secula, & regnum eius non dissipabitur, & potestas eius vsq; in æternum. Ipse liberator atq; saluator, faciens signa & mirabilia in cœlo & in terra, qui liberauit Danielem de † lacu leonum. Porrò Daniel † perseuerauit vsque ad regnum Darij, regnumque Cyri Persæ.

a ¶ Soli mortui. b ¶ Alii transitorii. ¶ Honor. a ¶ Iniquo prob... Deus. a ¶ in Chaldæa in summo honore.

† de manu.

* Theod.

B

NICOLAVS DE LYRA.

festris, in quo notatur attentio legis. In cænaculo, in quo notatur excessus contemplationis. Tribus temporibus, in quo notatur ordinatio temporis. Flectebat genua, in quo notatur confessio oris. Ad ista sequuntur liberatio eius, in quo apparet æquitas Dei, & æmulorum perditio, in quo apparet Dei seueritas. E

CAP. VII.

a Anno primo. Hæc pericope & sequens, priores sunt iuxta historiam, quã duæ superiores. Hæc.n. & sequẽns & primo, & tertio anno Balthasar regis accidisse memorantur. Illa aũt quæ ante superiorem lecta est, nonimo die regni eius & hoc non solũ in Daniele, sed in Ieremia quoque & in Ezechiele legimus. Si in superioribus visionibus historiæ ordo sequitur: quid si Nabuc. & Balt. & Dario siue Cyro mirabilium signorumque acciderit. In his verò narrantur somnia, quæ sin gulis visa temporibus quorum solus propheta cõscius, C & ideo nullam habent apud Barbaros signi vel reuelationis admirationem. Scribuntur autem, vt apud posteriorum memoria perseueret.

* Theod. Superiorib. velut historicè percursis, deinceps exponere incipit Daniel eas prædictiones, quas per reuelationes doctus est, ac primum quatuor bestiarũ reuelationem ponit Nabuchodonosoris somnio admodum similem. Ille etenim in vna imagine quadruplicem vidit materiam, & hic ab vno mari quatuor bestias ascendentes: Cum autem sit illa etiam quæ inter diu vidit, conscriptus, meritò nos docet & quæ in somnis, & quæ vigilans vidit, neque enim sustinuit sibi diuinitus ostensa occultare, sed ad omnium vtilitatem ea cõscripsit. Itaque mare cernit, quo præsentis vitæ fluctus edocetur, discitque vitæ procellas ac tempestates. Deinde quatuor bestias videt, quibus cõprehendit quatuor illa terribilia regna, quæ oĩbus hominibus metum incuterent, finem tandem habitura, solum verò sine fine regnũ quod sanctis parauit Deus sanctorum. Mare itaque vitã vocat, & vt F

CAP. VII.

a Anno primo Balthas. regis Babylonis Da 1
niel somnium vidit. Visio aũt capitis ei9 2
in cubile, & somnium scribẽs breui ser- 3
mone cõprehendit, summatimq; pstrin 4
gens ait: Videbã in visione mea nocte, 5

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VII.

* 1 Anno primo Balthasar. *Supra posuit propheta quinque visiones quæ respiciunt Christi primum aduentum, hic cõsequenter ponit alias quinque, quæ respiciunt eius aduentum secundum. Prima est de quatuor animalibus monstruosis, & de aduentu iudicis, & designat vltimæ tribulationis totalem processum. Secunda pugna Persarum, & Græcorũ sub specie arietis & hirci, quæ designat eiusdem tribulationis principalẽ conflictum. Tertia, de hebdomadibus abbreuiatis vsque ad mortem Christi, quæ designat eiusdem tribulationis solatium, quia tempore persecutionis Antichristi maximum solatium erit fidelibus de memoria passionis Christi. Quarta, de apparitione viri liberationem populi pronuntiantis, quæ designat eiusdem tribulationis terminum. Quinta, de pugna Christi, & victoria finali sub signo regis aquilonis, & austri: & designat eiusdem tribulationis triumphũ. Partes etiam patebunt in quinq; capitulis sequentibus per ordinem positis. Circa primam visionẽ considerandum, quod causa materialis est de quatuor regnis mundi principaliter fideles successiuè affligentibus: & de regno Christi perfectè obtenturo in iudicio finali oĩa regna conterente. Causa finalis est prouidẽtia & cautela contra futurã tribulationẽ, quia minus feriunt iacula quæ præuidentur, & vt ostendatur, quod vsque ad finem mundi peruersorum molestia est fideles impugnatura, & iustorum modestia tandem victura, & Antichristi molestia finaliter peritura, & Christi iustitia æternaliter regnatura. Causa efficiens principalis est spiritus sanctus animo desiderati & deuoto infundens cognitionem regnorũ tẽporũ & factorũ. Daniel aũt est causa efficiens instrumentalis sub quadã breuitate describẽs. Causa formalis in diuisione cõsistit: & diuiditur in duas partes, quia primò præmittitur quędã præfatio respectu sequentiũ. secũdò describitur ipsa visio, ibi. Videbã in visione mea. Circa primũ tria ponũtur. Primũ est tẽpus in quo ista visio facta est, cũ dicitur.* Anno primo Balt. *Ex quo patet, quod Daniel non posuit visiones secũdũ ordinẽ historię vel temporis, in quo factę sunt Danieli, quia illa quę scripta sunt in c. pręcedẽti fuerũt facta post illã visionẽ, quia facta fuerunt sub Dario. Darius aũt successit Balthas. vt visũ est in fine 5. c. Rõ aũt huius ordinis est, quia ista visio est purè prophetica, & ideo ponitur cũ visionibus sequentibus quę sunt eiusdem conditionis, pręcedentes aũt visiones vel sunt purè historicę, vel sunt partim propheticę & partim historicę. Alia ratio est; pręcedentes enim pertinent ad Christi primum aduentum, vt dictum est supra 1. ca. hæc autem cum sequentibus pertinẽt ad aduentum Christi secundum, scilicet ad iudicium, vt magis videbitur prosequendo. secundo tangitur modus videndi, cum subditur.*
2 Daniel som. &c. *Ex quo patet quod vidit in somno & nõ in vigilia. tertiò subdit modũ scribendi, cũ subditur.* Et som. scri. bre. &c.
3 Videbam, &c. *hic consequenter describitur ipsa visio. secundò ipsius visionis interpretatio, ibi.* Horruit spiritus meus. *Prima in duas, quia primò ponitur visio in generali. secundò, explicatur magis in speciali, ibi.* Prima quasi leæna. *In prima parte dicit sic Daniel.* Videbam. *i. intelligebam.* 4 In visione mea. *quia sensum visionis imaginarię intellexit.* Intelligentia enim opus est in visione, *vt dicitur infra. 10. c.* 5 Nocte. *quia tũc quietatis* Diuisio.

MORALITER.

† 1 *Anno primo Balthasar regis.* In hoc cap. describitur visio quatuor bestiarum secũdum sensum literalem quatuor regna significantium. Moraliter autem significant quatuor vitia, bonum virtutis vastantia. Bestię namque propriè dicunt, quę sęuiũt dentibus vel vnguibus vtrisque: ideo dicuntur bestiæ quasi vastiæ, à vastando, v mutata in b. Prima bestia significat sæuiciã tyrãnorũ. ideo dicit.

vt pote quæ infinitas habeat maximas pcellas, vẽtos aũt ipsius, impellẽtes rerũ mutationes. Sicut.n. austro flãte, ad arcticã partẽ fluctus occurrũt & borea mare cõcitãte rur sus vnda ad austrũ impellitur: ita qñ Assyrij imperabant, oẽs populos ad se trahebant: translato aũt ad Persas regno trãslatus est etiã statim subiectorum ad illos concursus. Sic & de Macedonum & Romanorũ imperijs contigit.

non leo sed leæna dicitur: Aiunt.n. qui de bestiarũ scribunt, fere naturis, leænas ferociores esse, maximè si catulos nutriant. & semper in coitum gestire.

f *Et al.s.a.* pp superbiã regni potentissimi, cuius princeps ait in Isaia: *In cęlũ cõscendã. Super astra cęli ponã thronũ meum,* *similis ero al.* Vnde dicitur ad eũ: *Si a. aquila sursum inde ham te in abyssum.*

g *Et sup pe.* Si de Nabuch. legitur cla est, quia postquã didit regnum & tia ei sublata est. sum in pristinũ restitutus est, sed leænam, sed h se esse didicit, &

a ¶Quia quisque angelus pro eo regno orat vel agit, quod ei commissum.

a & ecce quatuor vẽti cęli pugnabãt in mari magno, & qua- 1 2 3

b ¶Pro regia crudelitate. ¶Quid hæ bestiæ significent angelo exponendum lerdamus. ¶Regnorum feritas atque crudelitas bestiarum nominibus significatur

c d tuor bestię grãdes ascendebãt de mari diuersę inter se Pri- 4 5 6 7

e a ¶Regna sub [illegible] quibus imperabat & volitabat. b ¶Vt leo inter bestias sic aquila inter aues regnum tenet & regnum Assyriorum diu durauit sicut aquila inter aues multo tempore viuit. 8

f ma quasi leæna, & alas habebat aquilę. Aspiciebam donec 9 10

a ¶Leænæ vel aquilæ. b ¶Subuersio imperio Chaldæorum, vnde sequitur, & sup pe q. ho. &c. 11

g euulsæ sũt alę eius, & sublata est de terra & sup pedes quasi 12 13

h i hõ stetit, & cor eius datũ est ei. Ecce bestia alia similis vr- 14 15 16

Hiero. Rap. a *Quatuor ven.* Quatuor angelicę ptãtes q̃ regnis in quadripartito mũdo positis præsunt, ptãtes, s. gloriæ, quia sm vniuscuiusq; gentis meritũ ptãs vel bona vel mala præponitur: sicut in Daniele, *Michael dicitur princeps Hebræorum.* Et in Isaia de principe Babylonis. *Quomodo cecidisti de cęlo.* In Ezechiele de principe Tyri: *Tu Cherub extẽtus & protegens.* De principe Aegyptiorum: *Draco magne qui cubas in medio fl. minum tuorum.* Generaliter de malis potestatibus dicitur: *Nõ est nobis col-*

Dan.10.c Isa.14.c Eze.28.d Ibid.29.a Ephe.6.b

B *luc. aduer. car. & sang. sed aduer. p. & p. &c.*

b *Pugnabant.* inter se: quia regna sibi promissa faciunt pugnare. Regna vocat bestias pro crudelitate diuersas: quia locis, moribus & potentia distant.

Hieron. Mat.13.a Psal.73.c Amos.9.a

c *Pugnabant in ma.* in mundo. s. salsis & amaris fluctib. redũdante: vnde: *Simile est regnũ cę. sagenæ missæ in mare.* vnde: & draco rex dicitur omnium quæ in aquis sunt. Et Dauid dicit: *Tu confregisti capita draconum in aquis.* Et Amos propheta: *Si descenderit in profundum maris, ibi mandabo draconi & mordebit eum.*

d *Quatuor be.* de bonis angelis, qui & malos monẽt bene agere angelicæ ptãtes, quibus principalia regna cõmissa sunt. vñ: *Quando diuidebat altissimus gentes q. s. t. a. cõ. ter. p. in. f. i. pars autem domini populus eius, Iacob. f. h. e.*

Deut.32.a

e *Prima quasi le.* Nota ordinem, quòd in imagine caput aureum, dicitur hic leæna.

Hier. Regnũ Babylonium propter sæuitiã vel luxuriã non

quod amiserat recepit. Si generaliter de regno Chaldæorum, sentiendũ est, quod occiso Balthasar & Medis Persisque succedentibus Babylonij homines se & humanæ fragilisque naturæ esse senserunt.

✲ Theod. Assyriorum regnũ quod primũ maximã obtinuit partẽ orbis terrarũ, per leænã significauit. Hoc animal regiũ est & alas similes aquilæ ait, quia hoc etiam animal volucribus omnibus imperat. Veruntamẽ alas euulsas vidit, hoc est, ab omni sibi subiecto populo destitutum & pristina potestate priuatum. *Sublata est,* inquit, *de terra,* hoc est, regnare desijt. *Et in pedibus hominis steti.* æqualis suis subiectis euasit. *Cor hominis datum est ei.* nam experientia didicit humana cogitare, neque cogitatione naturæ terminos transgredi.

h *Et ecce be. alia.* i. regnum Persarum, quod ob duritiam & ferocitatem vrso comparatur: rigidum enim & parcum in morem Lacedæmoniorum fuit, ita vt mento sale vteretur & cardamo.

i *Bestia similis vrso.* in visione statuæ, pectus & brachia habet de argento.

✲ Persicũ innuit regnũ, vrso simile, pp suppliciorũ crudelitatẽ: nã barbarorũ oĩum crudelissimi Persæ in pu vel coria hõibus detrahẽtes, & singulorũ artuũ se longas

NICOLAVS DE LYRA.

sensibus exterioribus, facilius cognitio supernaturalium accipitur,
✲ *vt supra habitum est.*

1 Ecce quatuor ven. cæ. pug. *i. quatuor angeli, qui propter similitudinem venti dicuntur spiritus. ventus enim inuisibilis est propter*
C *suã subtilitatem: propter quod vocatur spiritus, sicut & angelus. Pôt aũt hic locus exponi dupliciter. Vno modo de angelis malis: & sic dicuntur pugnare, quia excitant homines ad pugnã. Alio modo de angelis bonis, qui præsunt diuersis regnis, & sic dicuntur pugnare pro subditis, quantum proponunt corã domino eorũ merita, quæ aliquãdo sunt contraria: Tamen angeli ista merita contraria proponendo corã domino non habent voluntates contrarias, sed quærunt super hoc beneplacitũ diuinum de futuris, vt quod tale regnũ dominetur tali vel ecõuerso: sed ita tamen super hoc diuina voluntate accepta est vtrique angelo, siue sit pro exaltatione gentis cui præest, siue pro depressione. ista autem diffusius tractantur ij. sententiarum.*

2 In mari magno. *i. in hoc mundo, qui dicitur mare propter instabilitatem & variabilitatem regnorum, qui sicut mare agitatur, & procellæ ibi oriuntur.* 3 Et quatuor bestiæ. *i. quatuor regna magna. Et dicuntur bestiæ propter ferocitatem.* 4 Grandes. *propter superbiam & potentiam.* 5 Ascendebat. *i. oriebantur successiuè.* 7 Diuersæ inter se. *i. moribus & legibus differentes.* 8 Prima. *Hic explicatur visio in particulari: Et diuiditur in quatuor partes secundũ quatuor regna. secũda incipit ibi* Et ecce. *tertia ibi.* Post hęc aspiciebã. *quarta ibi:* Post hæc. *Prima igitur bestia signat regnũ Chaldæorum & maximè quantum ad regem eius Nabuc. ideo dicitur.* 9 Quasi leæna. *propter ferocitatem & luxuriã, quæ in Chaldæis*

Diuisio.

dæis vigebat. Leæna enim inter bestias est ferocior, & maximè si catulus nutriat & semper gestit coitum.

10 Et alas habebat aquilæ. *Ala vna est abundantia & [illegible] quibus abundabat illud regnum. vnde supra significabatur per caput aureum, vt supra dictum est. Alia est peritia armorum & exercitium bellorum quibus Nabuchodonos. debellauit & [illegible] uit sibi regna multa. Istis duabus alis. s. peritia armorum & [illegible] tijs ferebatur in altum per superbiam intantum q̃ faciebat [illegible] re sicut Deũ, vt visum est supra cap. 3. propter hoc de ipso [illegible] Isa. 14. d.* Supra astra cęli conscendam, & similis ero altissimo. *Dicuntur autẽ ista alæ aquilæ, quia aquila est rex auium, [illegible] quo signatur Monarchia Nabuch.* 11 Aspiciebã donec [illegible] sunt alæ eius. *quia quando in furiam versus est Nabuchodonosor quilibet rapiebat diuitias eius, similiter potentia eius omnino defecit ad tempus.* 12 Et sublata est de terra. *quia ab hominibus eiectus est, vt dictum est supra.* 13 Et super pedes quasi [illegible] stetit. *quia quando restitutus est ei sensus, recognouit se [illegible] fragilem.* 14 Et cor eius datum est ei. *i. cor humanum: [illegible] mo reputabat sequendam Deũ. Potest etiam hoc exponi de [illegible] gno. Et alæ huius regni. i. diuitiæ & potentia Chaldæorũ, ab[illegible] per Cyrum & Darium, qui subuerterunt Babylonem. Et quasi [illegible] stetit quando Chaldæi Medis & Persis subiecti facti sunt: q[illegible] cognouerunt se esse homines fragiles.*

15 Et ecce alia bestia. *Hic significatur regnũ Medorum [illegible] sarum. ideo dicitur.*

16 Similis vrso. *quia vrsus est leone mitior. vel magis [illegible] do minus crudelis, sic regnũ istud erga Iudæos fuit mitius [illegible]*

✲ *co-*

MORALITER.

8 *Prima quasi leæna.* per quam significatur ferocitas tyrãnica, quia leæna ferocior est leone.

10 *Et alas habebat aquilæ.* Vna ala significat versutiam cõsiliariorum ipsius tyranni, & alia significat nequitiam ministrorum eius iussa facientium: Et istæ duæ alæ faciunt ipsum volare ad crudelitatis actum.

11 *Aspiciebam donec euul. sunt alæ eius.* nam aliquando contingit, quòd mens tyranni mutatur in mansuetudinem ex bonitate Dei, ideo subditur.

12 *Et sublata est de terra.* per pœnitentiam veram, se[illegible] illud prouerb. 12. *Verte impios, & non erunt,* scilicet [illegible] sed in pietatem mutati.

13 *Et super pedes quasi homo stetit.* scilicet mansuetu[illegible] homo est animal mansuetum natura, ideo subdit[illegible]

14 *Et cor eius datum est ei.* idest cor humanum, [illegible] gnum.

15 *Et ecce bestia alia similis vrso.* per quam significat[illegible] dia hæreticorum, quia sicut vrsus habet debile ca[illegible] hæretici debile fundamentum.

†

pias machinati, amara eos qui punirentur, morte mulctant. Tria latera in ore, tres sunt orbis terrarum partes quibus imperauerunt, oriens, aquilo, auster. Cyrus. n. omnem orientem vsque ad Hellespontum in suam ditionē redegit. Cambyses subacta Aegypto, Aethiopas quoq; sibi subiecit: Darius Scytharum Nomadum potius est. Et a quamuis non omnino b regnum illud delectum fuit, in vnam c partem bestiam stetisse dixit. Hoc est, d tertium orbis ter- e rarum partium potius esset, maxima parte spoliatum est, vsq; tantum par f tem imperium obtinet. Nam Aegyptum Aethiopiam Palæstinam, Pheniciam, Syriam, Pontū Euxinum amisit, & solam Persidē, Mediā, & Assyriam, & paucas finitimas nationes obtinet.

a *In parte stetit.* quia vt aiunt Hebræi, contra Israel nihil mali gessit. vnde in Zacharia dicuntur equi albi.

b *tres ordines.* Tres principes sicut Balthasar, & Darius, tres principes habuerunt, qui 120. satrapis præfuerunt. Alij tres reges Persarum post Cyrū fuisse autumant, sed non nominant: nos verò post Cyrum qui regnauit annis triginta, dicimus regnasse Cambysem filium eius & fratres Magos, deinde Darium, cuius secundo anno reædificari cœptum est templum, quintum Xerxem Darij filium. 6. Artabanum. 7. Artaxerxem, qui Longimanus cognominatus est, octauum Xerxem nonum Socdianum, decimum Darium cognomento Nothum. 11. Artaxerxem, qui & Mnemon. 12 Ochum. 13. Arsen Nothi filium 14. Darium Arsante filium, qui superatus est ab Alexandro rege Macedonum. Qūo ergo tres reges Persarū fuisse dicimus nisi forte ex his aliquos eligamus fuisse sæuissimos quos ex historijs nō habemus: ergo tres ordines in ore regni Persarum,

sarū & in dētibus tria regna accipiamus Babyloniorum, Medorum atque Persarum, quæ in vnum redacta sunt. D

c *Surge comede, &c.* tempus illud significat quo ab Assuero quē Lxx. Artaxerxem vocant ad suggestionem Aman Agagitæ vna die omnes Iudæi iussi sunt trucidari. Et pulchrè non ait, deuorabit eos, sed sic dicunt ei. *Surge o. car. plu.* vt tantum fuerit conatus, sed non secutus rei exitus. Hiero. Hester. 3. d.

a ¶Qui victu parcissimus, fortis, seuerus. b ¶Tria regna adunata, Medorum, Persarum, Chaldæorum ¶Alij versus. 1

so in parte stetit, & tres ordines erant in ore eius, & in dēti 2

a ¶Aman, & amici eius. b ¶Assuere. ¶Iudæos. 3

bus eius, & sic dicebant ei. Surge comede carnes plurimas. 4

a ¶Qui præceps fertur in sanguinem. & saltu ruit in mortem. 5

Post hæc aspiciebam, & ecce alia quasi pardus, & alas habe 6

a ¶Successores eius significat, Ptolemæum Seleucum Philippum, & Antigonum. 7

bat quasi auis quatuor super se. Et quatuor capita erāt in 8

a ¶Q non fortitudo Alexandri, sed Dei voluntas hoc fecit. b ¶A Deo. 9

bestia, & potestas data est ei. Post hæc aspiciebam in 10

visione noctis, & ecce bestia quarta terribilis atque 11 12

d *Quasi par.* regnum Macedonū. de quo in statua. *Venter, & fœmora eius ex ære.* Hiero.

e *Et alas.* Alexandri .n. victoria nihil velocius fuit, qui ab Illirico, & Adriatico mari vsque ad Indicum Oceanum, & Physon fluuiū, non tam bellis quam victorijs cucurrit, & 7. annis Europę partem, & totam sibi Asiam subiugauit. Pardus quoque varij coloris regna diuersa significat Alexandro subdita. E

✣ Theodoretus. Macedonicum regnum per hæc designat, & Alexandrum rectè cum pardali comparat, propter celeritatem, acumen ingenij, & varietatem. Quatuor autem alæ, quatuor sunt orbis partes in quibus imperauit: & per quatuor capita diuisionem imperij significauit, quæ post Alexandrum facta est. Potestatem autem datam dixit fuisse bestiæ, quando ea etiam quæ superiores reges non obtinuerunt, obtinuit ipse. Veruntamen illud quoque regnum finem habuit.

f *Et ecce be. quar. t.* Romanum scilicet Imperium, de quo in statua, *tibi ferreæ, & pedum quædam pars ferrea, quædam fictilis*, ferri autem nunc meminit dentes f. h. &c. F

Et ecce be. qua. Mirū, ꝙ suprà leænā, vrsum & pardū in tribus regnis posuerit, & Romanū nulli bestię pparauit nisi forte Hiero.

NICOLAVS DE LYRA.

continum, quod patet quia Cyrus captiuitatem Iudæorum remisit, & templum reædificare præcepit, vt habetur Esdræ 1. I ē alia ratione comparatur vrso, quia vrsus est potentissimus ad labores, & verbera & paruo contentus cibo, ita ꝙ pro magna parte anni nihil sumit. Sic Persæ infrangibiles erant laboribus, & insuperabiles bellis: & leo parci victus, vt penè sicco pane vterentur, nisi gratia hospitum, vel festi, vt dicit Trogus Pompeius historiographus.

1 In parte stetit. *quia illud regnum non venit contra Ierusalem ad illandum, vt dicunt Iudæi, sed historia Iudith dicit contrarium, ꝙ Cambyses filius Cyri, qui alio nomine dictus est Nabuchodonosor, misit Holofernem ad debellandum filios Israel sed illam historiam non accipiunt Iudæi, nec (vt dicunt) habet apparentiam veritatis, quia illo tempore erant ita subiecti Iudæi Persis, quod non audebant ædificare templum sine licentia regis, & ideo non est verisimile, ꝙ auderent exercitui tanto resistere quem habebat Holofernes dux illius exercitus.*

2 Et tres ordines erant in ore eius. *i. tria regna simul iuncta virtute Persarum scilicet regnum Chaldæorum, Medorum, & Persarum.*

3 Et sic dicebant ei. *i. cuidam regi illius regni. s. Assuero.*

4 Surge, & comede ca plu. *quia Aman, & socij eius suaserūt regi Assuero interfectionem Iudæorum, vt patet Esther 3. Notandū ꝙ Iudæis magis loquitur propheta quàm de alijs gentibus, quia propter eos hæc visio, & aliæ prius ostendebantur Danieli, quia tamen persuasio iniqua Aman non habuit effectum, vt patet Esther 7. ideo non dicitur hic ꝙ bestia comederit, sed quia suadebant ei comedere.*

5 Post hæc aspiciebam, & ecce alia. *s. bestia, per quam designatur regnum Alexandri, & Græcorum: ideo subditur.*

6 Quasi pardus. *Pardus. n. est animal velocissimum, & ipse Alexander mira celeritate totum orientem sibi subiecit: quia in septem annis partem Europæ, & totam Asiam obtinuit, vt dicit hic glo. Varietates autem Pardi signant diuersa regna, & potestates quæ sibi subiecit. vnde dicitur 1. Mach. 1.* ꝙ obtinuit reges terræ, & tyrannos & siluit terra in conspectu eius.

7 Et alas ha. quasi auis quat. super se. *Istæ quatuor alæ sunt robur corporis, animositas, largitas, & industria tam ex naturali ingenio quam ex studio armorumq; exercitio, quæ omnia fuerunt excellenter in Alexandro. Istis autem quatuor alis quasi volabat ad victorias propter velocitatem debellandi aduersarios.*

8 Et quat ca. erant in be. *quia Alexander habuit quatuor successores, quib. diuisum fuit regnū eius. Ptolemæus. n. successit sibi in Aegypto, Seleucus in Syria, Antigonus in Asia, Philippus in Græcia.*

9 Et potestas data est ei. *q. d. victoriæ prædictę non sunt factę virtute Alexandri, sed virtute a Deo sibi data, vnde legitur in Scholasti. hist. quod cum Alexander cogitaret sibi subiugare orbem existens adhuc in Macedonia, Deus sibi apparuit in similitudine summi sacerdotis Iudæorum induti pontificalibus ornamentis sibi victoriam promisit, propter quod Alexander veniens contra Ierusalem cum populus ei obuiaret, & summus sacerdos pontificalib. indutus, Alexander de equo descendit, & Deū qui sibi apparu erat adorauit in homine, qui eius similitudinem gerebat, & ideo ciuitati pepercit.*

10 Post hæc. *Hic describitur regnum quartū. s. Romanorum, & diuiditur in duas partes, quia primò describit fortitudinem huius regni. secundò ostendit ex ipso ortum Antichristi, ibi.* Considerabam cornua. *Circa primum considerandum, ꝙ hæc bestia quarta non nominatur proprio nomine sicut aliæ præcedentes, quia non habuit aliquod proprium nomen alicuius bestię, per ꝙ posset feritatē huius regni designare, propter quod in glossis Hebraicis dicitur regnum Romanum nequam. De sæuitia huius regni contra fideles patet manifestè in persecutione Martirum, & in occisione pręcipuorum Apostolorum Petri, & Pauli: & hoc est quod dicitur.*

11 Bestia quar. *i. Romanū Imperium.* 12 Terribilis, *propter*

MORALITER.

1 *Et in parte stetit.* nam hæretici sunt ab ecclesia per excommunicationem præcisi.

2 *Et tres ordines erant in ore eius, & in dētibus eius.* principes tri. Hæretici namq; tribus dentibus catholicos mordent potentia seculari, vt patuit tempore Arrij, sicut dictum est supra Ezech. 38 & rationibus Sophisticis, & etiam Sacris Scripturis peruersè intellectis.

5 *Post hæc aspi. & ec. a. q. par.* per quam significatur fraudulentia simulatorum. Sicut enim pardus est totus varius in colore, sic simulatores in corde ore, & opere.

7 *Et ha. alas quasi auis quat. super se, & quat. c.* Caput in Sacra Scriptura frequenter accipitur pro principio: principium aūt in agibilib. est finis. Fraudulentiæ verò simulatorum finis est quadruplex. s. honor mundanus, fauor humanus bonū vtile, & bonū delectabile. nam pp ista, vel aliquod istorū operatur malicia simulatorum, & sic quatuor capita sunt in ista bestia similiter quatuor alis vtiī ad propositum consequendum. s. simulatione sanctitatis, adulatione pōtis, collatione munerū, & simulatione operum.

10 *Post hæc aspiciebā in visione &c.* per q̃ significatur mali-

forte,vt formidolosam faceret bestiam,vocabulũ tacuit,
A & quicquid in bestijs ferocius cogitamus,hoc Romanos intelligamus,Hebræi autumant,quia quod hic tacitũ est,
Psal.76. in psal.dictum est. *Vastauit eam ... de sylua,& sin.fe. d.. &c.* Pro quo in Hebræo habetur. Omnes bestiæ lacerauerũt illam: quia in Imperio Romanorũ fuerunt omnia simul regna quę prius fuerunt separata.

Hiero. a *Et habeb. it cor* Porphyrius duas posteriores bestias Macedonum, & Romano.in vnum Macedo. miscet regnum, & diuidit pardum volens intelligi Alexandrum ipsum,bestiã autem dissimilẽ cæteris quatuor
B Alexandri successores, & deinceps vsq; ad Antiochum cognomento Epiphanem x. reges sæuissimos enumerat,
Infra eodem. quos non vnius ponit regni,verbi gratia Macedoniæ,Syriæ, Aegypti, Asiæ, sed de diuersis regnis vnum regnum efficit per ordinem,vt.s.quod scriptum est.*Os loquens ingen*
Hiero. *tia.*non de Antichristo sed de Antiocho accipiatur.
b *Et ecce cor.* Frustra Porphyrius hic Antiochũ Epiphanem suspicatur,ꝙ post x.cornua ortum est,& decem tria euulsa sunt 7. Ptolemeum Philometorem, & 7. Ptolemęum Euergetem,& Artasiam regem Armeniæ,quorũ Ptolemæus prior multò antequam Antiochus nascere tur mortuus est. Contra Artasiam verò Antiochus dimicauit:sed ille in regno pristino permansit. Dicamus ergo,ꝙ in consummatione mundi, quando Romanorum regnum destruetur,futuri sunt decem reges, qui inter se diuidant orbem Romanum,& vndecimum surrecturũ
C esse regem paruulum, & tres reges de decem superaturũ .i. Aegyptium,Aphricanum,Aethiopum:sicut in sequentibus clarius patebit, quibus interfectis septem alij victo
Hieron. ri colla submittent.
c *Et ecce ocu.&c.* Ne putemus eum secundum opinionẽ

quorundam,vel diabolum esse,vel dæmonem sed vn de hominibus in quo totus Satanas corporaliter est h taturus. *Est enim homo filius perditionis,qui extollitur super ne quod dicitur Deus aut quòd colitur,vt in templo Dei sedeat, dens se tanquam sit Deus.*

a ¶ Principes fortissimos. 1
a mirabilis,& fortis nimis. Dẽtes ferreos habebat magnos, 2
a ¶ Quia omnes nationes ab eis interfectæ, vel tributo,vel seruituti subiectæ 3
comedens atq; comminuens, & reliqua pedibus suis con- 4
a ¶ Exactione tributorum ¶ In prioribus bestijs singula forti ... num signa,in hac omnia fuerunt. 5
culcãs. Dissimilis autem erat cæteris bestijs,quas viderã an- 6
a ¶ Di... in aduentu Antichristi decem reges orbem Romanorum esse diuisuros. b ¶ Quia ipse autor transgressionis est.
b te eã,& habebat cornua decẽ.Considerabam cornua,& ec 7
a ¶ Antichristus ignobilis obscuro natus loco. 8
ce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum: & 9
a ¶ Tres reges primo Antichristus humiliabit, regem Ægypti, Aphricæ, Æthiopiæ. b ¶ A præsentia potestatis eius 10
c triã de cornib. primis euulsa sunt a faciẽ eius. Et ecce oculi 11
quasi oculi hominis erãt in cornu isto, & os loquens ingẽ- 12 13
a ¶ Simile Ioannes in Apoc. Post hæc statim fui in spiritu, &c vsque quæ sunt septem spiritus Dei. 14
d b ¶ Seuerus iudex,& verus.
e tia. Aspiciebã donec throni† positi sũt, & antiquus dierũ se 15
† al. ati sunt.

*: Theo.Hic A christũ innuit, inter decẽ cor exoritur, & fig cat illum, ex de tres reges euer Et ipsum *paruu nu* vocat, vt a p Iudæorum trib tum : conspici aũt, vt qui de futurus sit illu Pro oculos vero dẽtiam astutia designauit, qu plures decipiet ẽt *os ait, loquẽs* hoc est, arrogã que superba.

tè Paulus nos docet,cùm ait. *Nisi venerit discessio prim reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersa extollitur supra omne,ꝙ dicitur Deus,aut colitur, &c.* Facie lum cum sanctis,omnes homines cupiens improb penarum socios & participes accipere. Verùm hau tius perseuerabit,sed quam celerrimè destruetur.
d *Throni po. sunt.* Angelicæ virtutes. Vel 24. se quos Ioannes describitur. Vel sicut dominus A lis ait. *Sedebitis super sedes 12.iudicantes 12.tribus Isra* geli enim domini, & omnes electi dominum in i comitabuntur, & erunt throni Dei, quia in illis se Throni. Quos Ioannes 24.Thronos dicit.de quibu lus. *siue throni siue dominationes.* Et in Euangelio. *Sedel per sedes 12.tribus Israel.*
e *Antiquus dierum.* Qui apud Ioannem solus in no sedet. Antiquus dierum:pater scilicet,licet eni sona filij in iudicio appareat, non deerit tamen & Spiritussanctus, pater est a se, filius a patre, & quid habet imputatur ei a quo est. Sedens autem tu

NICOLAVS DE LYRA.

* *crudelitatem prædictam.* 1 Mirabilis.*propter humanam sapientiam, quæ vigebat in Romanis maiorum, quod per eam deuicerunt orbẽ magis quã per fortitudinẽ.* 2 Et fortis nimis.*pp potentiã.*
3 Dentes ferreos habebat magnos. *quia sicut ferrum domat omnia,ita regnum Romanum domauit omnia alia regna,sicut supra dictum est cap.2.* 4 Comedens atque com.*aliquos occidendo.*
5 Et reliqua pedibus suis conculcans. *cæteros tributo subijciendo.* 6 Dissimilis autem erat cæteris bestijs. *quia potestatem,& ferocitatem præcedentium regnorum multum excessit.*
7 Et ha.cor.10.*i.decem reges,sicut.n.in cornibus est defensio animalium,ita reges debent defendere populum sibi subiectum. Considerandum autem,ꝙ isti decem reges non intelliguntur hic per successionem vnius post alterum ,sed intelliguntur simul existentes, vt patet*
Diuisio *infra eodem per expositionem Angeli loquentis cum Daniele, ... futurum est quod Romanum imperium diuidatur in 10.regna simul existentia imminente tempore Antichristi, vt habetur Apoca. 17.*
8 Considerabam cornua.*Hic describitur aduentus Antichristi ex prædictis regibus oriundi. Et diuiditur in duas partes,quia primò facit quod dictum est. Secundò describit aduentum Christi ad iudicium omnem potestatem terrenam auferentis,ibi.* Aspiciebam donec throni.*Circa primum dicitur sic.* Considerabam cornua.*i.diligenter intuebar decem reges prædictos.*
9 Et ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum.*i. Antichristus,qui erit rex vndecimus respectu illorum decẽ præ-*

prædictorum,qui erit homo paruus quantum ad potestatem principio,sed postea crescit diaboli adiutorio. 10 Et tria de c primis euulsa sunt a facie eius.*quia rex Aphricæ,Ae Aethiopiæ subijcientur imprimis Antichristo. Per ista pat tas Porphyrij exponentis hoc de Antiocho Epiphane,quia decimus ab Alexandro Magno,nec inuenitur,ꝙ tres reges o & septem alios sibi subiecerit,vt hic dicitur. Item bestia q Angelo dicitur hic regnum quartum,vt patet hic infra eod regnum autem quartum ab omnibus dicitur esse Romanum de quo non fuit Antiochus,sed de regno Græcorum.*
11 Et ecce oculi ho.erant in cornu isto.*q.d. licet A stus faciat tanta mirabilia, vt ab aliquibus credatur Deus erit homo purus.*
12 Et os loquens ingentia.*quia promittendo,& com nullos decipiet de multis iactabit se quæ facere non poterit.*
13 Aspiciebam. *Hic ponitur aduentus Christi ad iudiciu tis,& regnum Antichristi conterentis.Et diuiditur in 2.pa primò ponitur eiusdem iudicialis præsidentia,ratione deitat dò eius triumphalis victoria ex parte humanitatis,ibi.* As ergo in visione noctis.*In prima igitur parte dicitur sic.* Aspiciebam. *i.considerabam illud cornu paruulum quod signi tichristum.* 14 Donec throni positi sunt.*Dicit thron rali,quia non solus Christus iudicabit,sed Apostoli,& viri et assistent in iudicio super thronos sedendo.*
15 Et antiquus dierũ sedit.*h.d.quantũ ad iudicem prin*

MORALITER.

† cia æmulatorũ, & ideo non dicitur quæ bestia sit in speciali,eo ꝙ æmulatorum maliciam non potest vno nomine,vel etiam pluribus explicari.Dicitur tamẽ in textu,ꝙ habebat dentes ferreos magnos.s.ad deuorandum famã innocentum, vel saltem ad diminuendum, ideo dicitur.
1 *Comedens atq; com. &c.* per pedes autem intelliguntur malæ voluntates æmulatoris ad conculcandum innocẽtem si possit,& ad despiciendum si plus non possit.
2 *Et ha.cor.decem.* per quæ significantur decem modi detractionis.Primus est peccatum fratris occultum indebitè reuelando. Secundus est peccatum reuelatu verbis indebitis aggrauando. Tertiò est falsò pe fratri imponendo. Quartus est bonum fratris co tacendo, quando debet dici. Quintus est bonum auditum diminuendo. Sextus est dicendo quod fratris factum est intentione peruersa Septimus & nouus sunt se iustificando.s.quòd malum fra motus conscientia vel amicitia ad fratrem vt co vel ex reuerentia prælato debita,cùm tamen null sed sua malicia moueatur. Decimus est fratre vel nutibus de culpa ignorata notando.

† M

...stus dierum dicitur, Deus, vt æterni iudicis habitus demonstretur. Senex quoque describitur, vt maturitas sententiæ comprobetur.

August. Si Danieli, & Pater dans regnum, & filius accipiens apparuerunt in specie corporali, quomodo isti dicunt Patrem nunquā visum esse prophetis, & ideo solū debere intelligi inuisibilem, quem nec hominum vidit, nec videre potest?

Theo. Nos scire oportet, Deum corporis expertem, simplicemque ac nulla forma præditū per se vtilitatis nostræ causa perinde ac vult visiones figurare, dicetq; nobis intueri illum alia se forma videndū Abraham obtulisse, ... Moysi, & alia Esaiæ: Ezechieli similiter aliam ostendit speciem. Quando itaq; videris reuelationum varietatem, ne multiforme numen opineris. Contemplare capillos puros, & vestimentorum splendorem, inde vndiq; inculpatam, & sanctam diuinam naturam intellige.

a *Vestimentū eius.* Saluator transfiguratur in mōte, & gloriam diuinæ maiestatis assumēs in candidis vestib. videtur.

b *Thronus eius:* vt peccatores tormentorum magnitudine pertimescant, & iusti saluentur. *sic tamen quasi per ignem.* Thronus Dei. Moraliter vt ait Greg. sunt Monachi, & Eremitæ, & alij qui in vno loco degentes Deo militare studēt nec per loca discurrunt, quorum quietis cordib. insidet Deus, qui bene flamma ignis dicuntur, quia dilectio Dei, & proximi, & desiderio patriæ celestis inflammantur.

✠ August. Hi qui temporalibus pœnis digna gesserunt, de quibus Apostolus dicit. *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem,* per fluuium igneū de quo propheticus sermo commemorat. *Fluuius igneus currebat ante eum,* per fluuium igneum, & vada fruentibus globis horrenda transibunt. Quāta fuerit peccati materia tanta, & transeundi mora.

✠ Origenes. Qui non sunt tales vt Aaron, & Isaias, de quibus etiam meipsum computo, igne purgabuntur, de quo scriptum est, *fluuius ignis currebat ante ipsum.*

c *Rotæ eius.* Alij currus. Ezechiel quoque dominum sedentem quadrigæ inducit, & omnia Dei flamma sit, de quo alibi. *Deus noster ignis consumens est:* vt ligna, fœnum, & stipulam arsura in die iudicij nouerimus. Et in Psalm. *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammauit in circuitu*

a ¶Excellentia deitatis. b ¶Purum ostenditur sincerumque iudicium, & nullam personam in iudicando recipiens:

a dit. Vestimentū eius quasi nix candidum, & capilli capitis 1 2

a ¶Vt malos pūni. t. bonos purget. b ¶Velocitas iudicij in peccatores.

b c eius quasi lana munda. Thronus eius flammæ ignis, rotæ 3

a ¶Seueritas iudicij. b ¶vt peccatores trahet in gehennam

d eius ignis accensus: Fluuius igneus rapidusq; egrediebatur a 4

facie eius. † Milia milium ministrabant ei, & decies milies 5

¶Ordo iudicantium.

e centena milia assistebant ei. Iudicium sedit, & libri 6 7

f a ¶Ordo iudicij b ¶Antichristi.

aperti sunt. Aspiciebā propter vocē sermonum grandium 8 9

¶Contra Deum.

quos cornu illud loquebatur. Et vidi † quoniam interfecta 10 11

g a ¶Omnes mali. ¶Sicut Christus est caput omnium bonorum, ita Antichristus omnium malorum. b ¶Gehennæ.

esset bestia, & perisset corpus eius, & traditum esset ad com 12

a ¶Tunc enim omnia regna finientur.

burendū igni, aliarū quoq; bestiarū ablata esset potestas, & 13 14

cumitu inimicos eius. Rotæ eius, prædicatores, Apostoli. s. & eorū successores, qui summa celeritate mūdū prædicādo peragrauerunt, qui bene ignis accensus dñr, & igne ardētes: de quo dicitur. *Ignem veni mittere in terram, & quid v. n.?* D

d *Milia mi.* Non quod tantus numerus sit seruorū Dei, sed quia humanus sermo maiorem exprimere nō potest. *Milia milium.* Hæc sunt milia, & hæ myriades, de quibus in Ps. *Currus Dei decem milibus multiplex, &c.* Et alibi. *Qui facit angelos suos spiritus, &c.* Duplex Angelorū officium est. Alij præmia iustis tribuunt. Alij singulis præsunt cruciatibus. Luc. 12. f. Psal. 67. d. Ibid. 103. a.

Milia milium. †Donec.

✠ Tertullia. Si Monarchia diuina per tot legiones, & exercitus angelorum administratur, sicut scriptum est, Milis centis centena milia adsistebant ei ex, nec ideo vnius esse desiit, vt desinat monarchia esse, quale est vt Deus diuisionem pati videatur in Filio, & in Spiritusancto, tam consortibus substantiæ Patris, quam non patitur in tot angelorum numero, & quidem tam alienorum a substantia Patris. L. adu. Praxeam, cap. 3. E

Gregorius. Supernorum ciuium numerus, & infinitus, & definitus est. Deo numerabilis, & nobis innumerabilis, quamuis aliud est assistere, aliud administrare. Assistunt enim alij proculdubio potestates, quæ ad quærendam hominibus pacem, & nunciandam non exeunt. Ministrant verò hi qui ad explenda officia nunciorum veniunt, sed tamen, & ipsi contemplationē ab intimis non recedunt. Et quia plures sunt qui ministrant, quam qui principaliter assistunt: assistentium numerus quasi definitus, ministrantium verò infinitus ostenditur. Homil. 34. in Euang.

e *Iudicium sed. &c.* s. verum propter humiliandam superbiam. Ideo Romanum regnum delebitur, quia cornu illud loquebatur grandia.

f *Et libri aperti.* Conscientiæ, & opera singulorum in vtraque parte, vel bona, vel mala, omnibus reuelantur. Bonus, liber est viuentium: malus, qui in accusatoris manu: qui est inimicus, & vindex. de quo. *Accusator iste fratrum nostrorum.* Liber iste terrenus est, de quo propheta. *In terra scribentur.* Apoc. 12. c. Ierem. 17. b.

g *Et vidi.* In vno imperio, propter Antichristum blasphemantem, omnia regna simul deleta sunt: & non erit terrenum imperium, sed sanctorum conuersatio, & aduentus filij Dei triumphantis, de quo dicitur. *Et ecce cum nubi. cæ. q. fi. ho. ve. qui.* scilicet in somnio Nabuch. lapis scribitur Daniel. 2. c. F

NICOLAVS DE LYRA.

qui dicitur antiquus propter æternitatem.

1 Vestimentum eius candidum quasi nix. *In hoc notatur excellentia deitatis, quæ est lux inaccessibilis, quia candor inter alios colores plus habet de luce.*

2 Capillis capitis eius quasi lana munda. *Hoc dicitur propter maturitatem indicantis, quia sententia Dei non est festina, sed maturè prolata.*

3 Thronus eius flam ignis &c. *Hoc dicitur propter zelum veritatis, istæ conditiones prędictæ debent esse in vero iudice.*

4 Fluuius igneus rapidusq; *per hoc designatur pœna inferna trahens peccatores in infernum.*

5 Egrediebatur a facie eius. † quia tolletur impius ne videat faciem Dei.

6 Milia milium ministrabant ei. *ecce duplex Angelorum officium. s. Angelorum ministrantium nobis ex Dei ordinatione, cū dicitur.* Ministrabant ei. *& officium Angelorum assistentium, qui vacant contemplationi diuinæ, cum subditur.*

7 Et decies milies. centena milia assistebant ei. *Et notandum, quod hic ponitur hic numerus determinatus pro indeterminato, quia Angeli sunt in maximo numero nobis indeterminato, videmus sensibiliter, quod corpora cęlestia quasi incomparabiliter excedunt elementa, quia vna stella visu notabilis in firmamēto, maior est tota terra. Cùm igitur Angeli videantur sic se habere respectu hominū sicut corpora cęlestia respectu elementorum, & nec Angeli possint excedere hoīes in continua quantitate, ideo ex hoc arguunt sancti, & doct. quòd eos excedunt quasi incomparabiliter in numerositate.*

8 Iudicium sedit, & lib. aper. sunt. *i. libri conscientiarū, quia conscientia cuiuslibet patebit omnibus, vt sentētia iudicis appareat omnibus recta. Similiter liber vitæ aperietur, qui tenebitur in manu Dei, & liber mortis, qui tenebitur in manu accusatoris.*

9 Aspiciebam. *i. considerabam, quæ sententia daretur de bestia s. de regno Antichristi: qui vt visum est quodammodo pertinet ad quartum regnum.*

10 Propter vo. &c. *propter blasphemias ab Antichristo prolatas contra Deum.*

11 Et vidi q. &c. *quia interficietur Antichristus virtute Dei, secūdùm quod dicit Apoc. 2. ad Thes. 2. b.* Quem dñs Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduētus, &c.

12 Corpus eius. *i. homines mali, qui sunt corpus Antichristi, sicut Christus est caput omnium bonorum.*

13 Aliarum quoque best. &c. *i. vidi. s. quod omnis potestas tunc cessabit.*

14 Et tempora vitæ consti. essent eis. *a Deo præordinante.*

bitur abscisus de monte sine ma. qui comminuit testam,
A ferrum, æs, argentum, & aurum. Nunc sub persona filij hominis introducitur, vt assumptio carnis humanæ in filio Dei significetur, vnde, *Viri Galilæi, &c.* (Act. 1. b.)
* Lactantius. Quomodo igitur Iudæi, & cōfitentur, & sperāt Christū Dei, qui hūc idcirco reprobauerunt, quia ex homine natus est? Nam cum ita sit a Deo constitutum, vt idē Christus bis veniat in terram, semel, vt vnum Deū gētibus nunciet, deinde rursus, vt regnet quomodo in secundum eius aduentum credūt, qui in primum non crediderunt? (Lib. 4. c. 12.)
B * Theo. Verè in Iudæos ea dici possunt *Facies meretricis facta est tibi, &c.* (Hier. 3.) Qui.n. his Danielis verbis apertius? Euangelicè .n. potiusquam prophetice hæc prophetadiuulgauit. Quòd .n. in euangelijs Dominus dicit. *Videbitis filium hominis venientem in nubibus, &c.* (Matth. 24.) & Paulus. *Ipse Dominus in iussu, & in voce archangeli descendet de cælo, &c.* (1. Thess. 4.) hoc apertè nos beatus Daniel docuit, secundum Saluatoris aduentum.
a *Aspiciebam ergo.* vnde Apostolus. *Qui cùm in forma Dei esset, non rap. &c. In similitudinem hominum fa. & ha inuen. vt homo. Humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.* (Philip. 2. c. Ibidem.)
Respondeat Porphirius, cui hoc possit hominum conuenire, aut quis sit is tam potens, q omnes Gentes seruiēt ei, qui cornu paruum quod Antiochū interpretatur, confregerit atque contriuerit? Si dicit q a Iuda Machabæo sit superatus, doceat quomodo cum nubibus cœli veniat quasi filius hominis, & vsque ad antiquum dierum p[er]ueniat, vt detur potestas, & honor, & regnum, & quo[mo]do omnes populi, tribus, & linguæ seruient ei: & quō [po]testas eius potestas æterna sit, quæ nullo fine claudatur.
b *Accessi ad vnū, &c.* * Theo. Assistentes ait mille mi[llia] & decies centena millia, per quæ numerum defini[t] dixit, sed maio[rem] quam, vt nume[ri] possit, declarau[it] sicut in human[is iu]dicijs ex subi[ectis] populis alij a[...] horribilius iu[...] præse ferentes, ingrediuntur, [...]grediuntur iu[...] responsa affere[...] ita in maximè [ter]ribilib. iudicio vidit Daniel d[...] centena millia [assi]stentes, & mill[...] lia eorum, qui m[i]nistrandi m[...] erat impositu[...]
c *De terra.* qu[ia ter]rena. Omne a[...] terrenum re[...] tur in terram a[...] cti nō accipie[...] renum regn[...] cœleste. Cesse[...] mille annoru[...] bula.
* Theo. H[...] gna inquit, de[...] tur, & verū ac[...]piternum regnum sanctis tradetur. Illud itaq; exp[...] inquit pro nihilo existimato hominum regna in p[...] ti Vita, quæ haud multo post habitura sint finem.
d *Dentes, & vngues eius ferrei, &c.* * Theo. Nota[...] dentes ferreos dici, & vngues æreos. Romanorum [re]gnum ab omnibus accipit tributum, ideo dentes di[...] reos. Et quia ameti ex Macedonico regno præfecti [...] litiam ascribuntur: & quod sunt vngues bestij, id n[...] lites. Iure vngues æreos appellauit, quandoquide[...] tium quoque regnum æreum vocauit.

B[...]

a ¶Quibus viuant sub Antichristo. b ¶A Deo. c ¶Electis. ¶Quandiu durabit persecutio. Breuiati enim sunt dies illi propter electos.
tempora vitæ constituta essent eis vsq; ad tempus, & tēpus. 1
Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubib. cœ- 2 3
a a ¶Q[uod] apud Ioannem leo de tribu Iuda, 22. d. dicitur. ¶A summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. b ¶Per omnia æqualis patri.
li quasi filius hominis veniebat, & vsq; ad antiquum dierū 4
a ¶In cruce. b ¶[...]ner. 5
peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei 6
a ¶Data est mihi omnis potestas. ¶Nomen quod est super omne nomen. ¶Omnes Gentes seruient ei
potestatem, & honorē, & regnum, & omnes populi, tribus 7
a ¶Potestati eius quis resistit? 8
& linguæ ipsi seruient. Potestas eius potestas æterna, q non 9
a ¶Et regni eius non erit finis. b ¶H[...]lis. 10
auferetur: & regnum eius quod non corrūpetur. Horruit
¶Hominis. ¶Quia.
spiritus meus. Ego Daniel territus sum † in his, & visiones 11
b ¶Mentis a ¶Ergo b ¶Cuius videram imaginem.
capitis mei conturbauerunt me. Accessi ad vnum de assistē
a ¶Intelligentiæ. ¶Visis.
tibus, & veritatem quærebam ab eo de omnib. his. Qui di 12
¶Expositionem. 13
xit mihi interpretationē sermonum, & docuit me. Hę quatuor bestiæ magnæ quatuor sunt regna, quæ cōsurgent de
c a ¶Quia terrena. b ¶Post regna mundi finita post mortem Antichristi. c ¶Machabæi non obtinuerunt regnum in perpetuum.
terra. Suscipient aūt regnum † sancti Dei altissimi, & obtine 14
būt regnū vsq; in seculū, & † seculū seculorū. Post hoc volui 15 16
diligēter discere de bestia quarta, q erat dissimilis valde ab 17
d omnibus, & terribilis nimis. Dentes* & vngues eius ferrei.

† sanctorum altissimorum
† in

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vsque ad tempus, & tempus. *i. quandiu durabit persecutio bonorum a malis. Et per primum tempus intelligitur persecutio, quæ fuit ante primum Christi aduentum, per secundum tempus persecutio fidelium vsque ad aduentum Christi secundum scilicet ad iudicium, vel secundum aliquos hoc est referendum ad tempus persecutionis Antichristi, sed prima expositio melior videtur, quia persecutio Antichristi durabit per tempus, & tempora, & dimidium temporis, vt habetur infra. 12. cap.*

2 Aspiciebam. *Hic describitur Christi triumphalis victoria quātum ad eius humanitatem: & hoc est quod dicitur.* Aspiciebam. *i. considerabam cui potestas ablata ab Antichristo daretur.*

3 Et ecce cum nubibus cœli. *sicut. n. Christus ascendit in cęlum secundum humanitatem obsequio nubium, ita etiam veniet ad iudicium, vt habetur Act. 1. b. vbi dicitur.* Hic Iesus qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet, &c.

4 Quasi filius ho. *Dicitur quasi, qui non solum est filius hominis, sed plus: quia est filius Dei, & hoc est quod subditur.*

5 Et vsque ad antiquum dierum per. *i. ad æqualitatem Dei patris in vna diuina essentia.*

6 Et in conspectu eius ob. eum, Angeli. *s. qui in iudicio erūt ei obsequentes.*

7 Et dedit ei po. *quia tunc erunt subiecta plene ipsi Christo, vt habetur Heb. 2. Et nota q dicit hic potestatem. s. coercendi, inquantum se extendit ad punitionem malorum.*

8 Et regnum. *inquantum propriè respicit salutem electorum. Rex enim propriè dicitur: qui præsidet ad bonum subditorum.*

9 Et honorem. *s. latriæ: qui sibi impendetur, non solum ab electis, sed etiam a damnatis, secundum q dicit Apostolo. ad Philip.* In nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum. *sequitur.*

10 Potestas eius potestas æterna quæ non auf. & regnum eius quod non cor. quia regni eius non est finis. *[...]Luc. 1. Et patet ex istis falsitas Porphyrij exponentis hoc de [...]chabeo, & eius fratrib. quia omnes populi, & linguæ non [...] eis, vt hic dicitur, sed solummodo pauci de Iudaico populo, & [...] Hebraica: nec regnum eorum fuit æternum, sed fuit ablatum [...] rodem Ascalonitam. Item Iudas non venit in nubibus, vt [...] tur: & ideò ista non possunt exponi nisi de Christo.*

11 Horruit spiritus meus. *Hic ponitur visionis interpre[...] primo in generali, secundo in speciali, quantum ad regnū C[...]* Post hoc volui. *Dicit ergo primò sic Daniel. Horruit [...] meus, &c. propter mala quæ videbat fieri in futurū: & pro[...] sphemias contra Deum, & propter insolitam visionem. seq[...]*

12 Accessi ad vnum de assistentibus. *s. Angelis qui [...] iudicij: ille tamen accessus fuit in imaginaria visione.*

13 Hæ quatuor bestiæ, &c. *consurgent successiuè. s. si[...] ex prædictis.*

14 Suscipient autem regnum. *post ista quatuor regna.*

15 Sancti Dei altissimi. *Et hoc erit in iudicio finali, qu[...] Christo regnabunt illi qui modo propter ipsum opprimuntur.*

16 Et obtinebunt reg. in seculum, & in seculum [se]culorum. *i. æternaliter. Vbi enim istud nomen seculum duplica[...] ligitur æternitas, vt supra dictum est.*

17 Post hoc volui diligenter discere. &c. *Hic poni[...] pretatio visionis in speciali, de quarta bestia, & paruulo co[...] Et patet sententia ex his quæ dicta sunt de quarto regno,*

*

Bestia quarta.
A Theod. Hæc illi
, r ænigmata dixe
int, nos verò ipsa
, periencia didici-
nus, qui videmus
prædictionis euen
um, exactionem
ibutorum. pau-
pertatem cõplures
opprimentem, &
a quotidie fieri.
Decẽ reges erunt.
Non dixit fore, vt
singuli exurgant
, us alij deinceps
succedentes, sed eo
em tempore oẽs
surrecturos: atq;
hic ita se habere se
entia testantur.
Et alius consur-
g. Predicit decem
iges exurrectu
is, & postremo
antichristus exo
rtur, regnumque
tinere contẽdet,
i non cõtentus
tenta cõtra tres
ges victoria.
Sermones contra.
nta rabie, & in-
ia concitabitur,
superba verba,
maledicta con-
t Deum conij-
t, omneque sup
cij genus inferat
qui Deo grato
nimo inseruien-
t, sanctitatis parti
es fuerint. Opi-
biturque se pos-
pietatẽ funditus
certere, optimam
ce ipsius rempublicam commutare.
Et sermones contra. Symmachus: Sermones quasi Deus
loquetetur, vt qui assumit Dei potentiam, verba quoque
diuinæ maiestatis assumat.

c *Et*

¶Ergo.
comedebat, & comminuebat, et reliqua pedibus suis cõcul-
cabat. Et de cornibus decem quæ habebat in capite, et de
alio quod ortum fuerat, ante quod ceciderant tria cornua,
et de cornu illo quod habebat oculos, et os loquens gran-
¶Antichristus.
dia, et maius erat cęteris. Aspiciebam, et ecce cornu illud fa-
a ¶Corporibus vexandis.
ciebat bellum aduersus sanctos, et pręualebat eis, donec ve-
a ¶Venerandus iudex. b ¶Victoriam iudicij.
nit antiquus dierum, et iudicium dedit sanctis † excelsi, et
a ¶Iudicij. ¶In æternum.
tempus aduenit, et regnum obtinuerunt sancti. Et sic ait: Be-
a ¶Romanorum.
a stia quarta regnum quartum erit in terra, quod maius erit
a ¶Præcedentibus. b ¶Gladio. c ¶Tributo
omnibus regnis, et deuorabit vniuersam terram, et † concul
a ¶A potentia.
cabit, et comminuet eam. Porro cornua decem ipsius regni
a ¶Tempore Antichristi. ¶Antichristus.
b c decem reges erunt, & alius consurget post eos, & ipse potẽ-
a ¶Aegypti, Aethiopiæ, Libyæ. ¶Sibi.
d tior erit prioribus, & tres reges humiliabit. Et sermones con
e tra excelsum loquetur, & sanctos altissimi conteret. Et puta
a ¶A Deo. ¶Puniendi. ¶Sancti b ¶Potestate.
f bit quòd possit mutare tẽpora, & leges, & trãdetur in manu
g a ¶Annum. b ¶Duos annos iuxta proprietatem Hebraicam, habent enim dualem numerum.
c ¶Sex menses.
h eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Et
i a ¶Iudicantes. b ¶Antichristo, idest cornu paruulo. c ¶Amisso regno.
iudicium sedebit, vt auferatur potentia, & conteratur, & di-
a ¶In perpetuum. b ¶Christi.
spereat vsq; in finem. Regnum autem, & potestas et magni-
¶Alias super. a ¶Quasi regnum cœleste. b ¶Commune bonum.
tudo regni, quæ est subter omnẽ cœlum, detur populo san-
a ¶Christi
ctorum altissimi, + cuius regnum regnum sempiternũ est: et
a ¶Sancti, vel reges quicumque venerint, nolentes. Omnis enim potestas a Deo est.
omnes † reges seruient ei, et obedient. Hucusq; finis verbi.
k Ego Daniel multum cogitationibus meis cõturbabar, et fa-
a ¶Corporis, & mentis. b ¶Similiter illud in Euangelio. Maria autem conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo.
ciẽs mea mutata est in me, verbũ aũt ĩ corde meo cõseruaui.

e *Et sanctos altissimi conteret, &c.* Supera- D
1 bit enim sanctos in
tantã elatus super-
biam, vt leges, & ce
2 remonias mutare
3 conetur, *extollens se* 2. Thes. 2. a.
4 *super omne quod dici-*
5 *tur Deus aut quod co-*
6 *litur.*
7 f *Mutare tempora*
8 *& leges.* Tempora- †altissimi.
9 lia, scilicet vel ordi-
10 nem, & cursum
11 temporum.
12 g *Et tradetur in ma-*
13 *nu eius.* ✱ Theod.
Hoc est, permittet †turbabit.
diuina prouidẽtia,
ostendensq; defor-
14 mitatis malorum
illorum tempus, *ne*
15 *que enim patientia pau* Psal. 9.
perum peribit in finẽ,
16 adiecit.
h *Vsque ad tempus,* E
&c. Tres annos cũ
17 dimidio dicit, qui-
bus cornu illud ma
18 gna loquens impe-
19 rabit.
✱ Aug. Tempus Lib. 20. de ciu. cap. 23.
& tempora, & di-
midium temporis,
20 annum vnum esse,
& duos, & dimi-
dium: ac per hoc,
tres annos, & semis
sem etiam nume-
ro dierũ posterius
21 posito diluxessit, ali
22 quando in scriptu-
23 ris, & mensium nu
24 mero declaratur.
25 i *Dimidium tempo-* Hieron.
rum. vnde: *Nisi abbre* Matth. 24. b.
uiati essent dies illi: non fieret salua omnis caro.
k *Ego Daniel.* Hactenus liber Danielis Chaldæo Syro-
que sermone scriptus est: Quæ sequuntur vsque ad fi-
nem voluminis, Hebraicè.

Cap.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et de cornu illo. *i. Antichristo.*
2 Quod habebat oculos. *Quod signat eius nimiam astutiam.*
3 Et os loquens grandia. *i. blasphemias contra Deum.*
4 Et maius erat cęteris: *Quia regnum Antichristi erit maximũ secundum extensionem: licet sit paruum secundum durationem.*
5 Aspiciebam. *i. considerabam.*
6 Et ecce cornu. *i. Antichristus.*
7 Faciebat bel. *Quia tunc erit maxima persecutio sanctorum.*
8 Do. ve. an. *Quia ante aduentum iudicis interficietur Antichristus.*
9 Et iudi. *i. victoriam iudicis dedit eis contra oppressores eorum, secundum quod dicitur Sapien. 5. a.* Stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt. *Vel quia perfecti cum Christo iudicabunt.*
10 Et tempus aduenit. *s. iudicij finalis.*
11 Et reg. obti. san. *i. potestatem contra eos qui iniustè ipsos afflixerunt.*
12 Et sic ait. *s. Angelus qui loquebatur Danieli.*
13 Bestia quarta regnum. *s. regnum Romanum, vt prædictum est. Quod autem sequitur supra expositum est vsque ibi.*
14 Porrò cornua decem, &c. *s. simul regnantes imminente tempore Antichristi, qui sibi diuident regnum Romanorum.*
15 Et alius consurget post eos. *s. Antichristus. Quod sequitur, patet ex prædictis vsque ibi.*
16 Et putabit. *i. cursum, & modum viuendi, & hoc ex nimia eius superbia procedit.*

17 Et

17 Et leges. *A Deo datas, quia cultum Dei auferet pro posse suo, & sibi illum cultum vsurpabit, ostendens se tanquam sit Deus, vt dicit Apostolus 2. ad Thes. 2. Sequitur.*
18 Vsque ad tempus. *i. vsque ad tres annos, & dimidium, quia tantum durabit persecutio Antichristi.*
19 Et iudicium sedebit. *Vt Dei sententia auferatur malorum potentia, vt dicitur in litera.*
20 Regnum autem. *Quia omne quod includitur infra ambitum cœli vltimi scilicet empyrei, dabitur sanctis, quia cedet totum ad gloriam eorum. Et ex verbis istis patet, quòd loquitur Daniel non tantum de regno terreno, sed etiam de cœlesti.*
21 Hucusque finis verbi. *Angeli loquentis cum Daniele, & docentis eum de prędicta visione. Sequitur.*
22 Ego Daniel mul. cogi. *Propter Dei blasphemias futuras, & oppressiones sanctorum.*
23 Et facies mea. *Quia ex vehementi cogitatione, & abstractione a corporis sensibus multum immutatur hominis vultus.*
24 Verbum autem in cor. *Vsque ad tempus debitum descriptionis, & denuntiationis. Vel aliter.*
25 Conseruaui. *i. memoriter tenui, sicut rem dignam memoria.*
Moraliter *exponendo possumus dicere, quòd prima bestia signat seuitiam tyrannorum, secunda perfidiam hæreticorum, tertia fraudulentiam simulatorum, quarta maliciam æmulatorum. Prima habet corpus leonis, in quo denotatur crudelitas principis quæ est efficacissima ad malè agendum. Habet autem duas alas, scilicet nobilitatem generis, & potestatem regiminis, hęc enim duo maximè crudelitatem supportant. Sed si alæ istæ auferantur, stat super pedes suos sicut homo, idest fit humanus qui ante erat crudelis, & durus. Et cor*

✱ *datur*

datur ei per recognitionem sui,& dilectionem Dei. Secunda bestia A est Ursus, qui habet debile caput: quia hæretici habent debile fundamentum. Et in parte stetit, quia præcisi sunt ab ecclesia. Tres ordines dentium in ore eius, quia tribus modis se muniunt hæretici, scilicet per autoritates canonicas malè intellectas, per rationes sophisticas, & per rationes veræ scientiæ malè tamen applicatas, propter hoc dicitur Apoc. 16.c. De ore pseudoprophetę procedebant tres spiritus immundi in modum ranarum. Tertia bestia est Pardus, qui est totus varius, ita simulatores sunt varij corde, verbo & facto, vt decipiant quocunque modo. Quatuor capita huius bestiæ sunt quatuor intentiones malę, scilicet vanitas superbiæ, voluptas lasciuiæ, cupiditas auaritiæ, libertas insolentiæ. Intentione enim assequendi ista vel aliquod istorum procedit communiter fraudulentia simulatorum. Quatuor autem alæ quibus nituntur consequi prædicta, sunt amicitia ficta vel pruriens, beneficentia largiens, apparentia mentiens, scilicet sanctitatem, applaudentia blandiens, scilicet superiores. Quarta bestia innominabilis, & terribilis continens in se omnem ferocitatem aliarum bestiarum, est malitia æmulatorum, quia malitia ęmulatorum continet in se malitiam prædicto[rum] vitiorum: Habet enim æmulator seuitiam tyrannorum, ideò dic[itur] terribilis: perfidiam hæreticorum, ideò mirabilis, fallaciam sim[ul]atorum, ideò fortis. Describitur etiam per hoc quòd scit dentibus [ter]rare, pedibus conculcare, cornibus pugnare. Per dentes intelli[guntur] ductores, per pedes sectatores, per cornua detractores. Ad alio[s de]trahendum, & seducendum habet cornua decē, quia decem sun[t mo]di detractionis, & septem eorum diabolo subueniuntur, tres vero [de]struuntur seu comminuuntur. Primus modus detractionis est in a[ssen]tia detrahere, secundus malum fratris inquirere: tertius inquisi[tum] diuulgare, quartus nutib. despicere, quintus bonū denigrare, se[xt]us innocentem decipere, septimus deceptum accusare. Alij tres mo[di de]tractionis residui omnino destruuntur. Primus est conscientia, [se]cundus amicitia proximi, tertius reuerentia prælati, quando n[on mu]lator detrahit dicit falsè quòd conscientia eum incitat ad ta[le di]cendum. Vel quia diligit eum quem accusat, vel quia faceret co[ntra] reuerentiam prælati si talia taceret, cum tamen dicit sola volun[tate] detrahendi, & non propter aliquod istorum trium.

✠ NIC[OLAUS]

ADDITIO

B In cap. 7. vbi dicitur in Postil. Ecce quatuor venti cœli pugnabant. Circa declarationem visionis quatuor bestiarum in hoc loco contentæ. Similiter et visionis statuæ de qua supra in cap. 2. agitur, obstinatio Hebraicæ infidelitatis multa quærit subterfugia, vt veritas occultetur. Et ideo licet Postilla eas sufficienter exposuit iuxta catholicam veritatem, tamen vt impugnationes aliorū aduersantium præter Rab. Sal. de quo solo mentionem facit Postil. euacuentur, & catholica veritas magis elucescat, sequentem moueo in hac

Quæstio. materia quæstionem: scilicet. Vtrum in ordine regnorum Danieli in prędictis cap. scilicet 2. & 7. reuelatorum regnum Christi seu ecclesiæ sit vnum. Et videtur quòd non, primo sic.

Nam vnum regnum a Daniele traditum habebat conterere seu comminuere regnum Chaldæorum, & alia tria regna sibi succedentia, vt patet Dan. 2 vbi expressè habetur quòd lapis abscisus sine manibus (quod est quintum regnum) habebat comminuere testam, ferrum, æs, argentum, & aurum quæ significant regna pręcurrentia quintum regnum, sed constat quòd regnum ecclesię non comminuit regnum Chaldeorum, quod per aurum significatur, cum iam per magnū tempus ante ortum regni ecclesię fuerat destructum per Medos: ergo regnum ecclesię non est regnum vnum in ordine prędictorum.

C Prœterea in hac numeratione regnorum principalium mundi contineri debet, vt videtur regnum Saracenorum tanquam vnum de magnis. Est enim magnum in extensione, quia occupat ferè totā Aphricam, & magnam partem Asiæ, & aliquas prouincias in Europa. Similiter est magnum regnum in duratione, cum iam fluxerunt circiter 900. anni a suo initio, quod excedit tempus durationis regni Medorum, & Gręcorum, prędictorum, & vltra. Similiter est magnum in persecutione fidelium, vt satis est notum. vnde secundum quosdam figuratur in visione statuæ per tibias ferreas, & in visione bestiarum per quartam bestiam, quę per regnum Christi est occidenda: sed regnum Christi seu Ecclesiæ de quo agitur, nunquam comminuit seu contriuit hoc regnum ferreum, seu hanc quartam be-

† Ecclesiæ. stiam, vt notum est, ergo regnum † Christi non est quintum de quo Daniel loquitur.

Prœterea secundum omnes expositores tam Catholicos quam Hebræos, regnum Græcorum est tertium: sed regnum Græcorum, & Romanorum videntur esse vnum regnum, nam Romani sunt filij immediati Græci, vt patet Gen. 10. vbi inter filios Iauan, quę sonat Gręciam in Hebræo Cetiim nominantur qui sunt Romani in eadem Hebraica lingua. Et sic patet, quòd regnum Gręcorum, & Romanorum sunt vnius, & eiusdem nationis secundum originem. vnde non debent dici regna diuersa sed vnum: quod per successionem quasi hereditariam a Grecis in Romanos venit. Vel sicut Persę, & Medi non duo regna sed vnum hic computantur, & per consequens regnum Romanorum est tertium, cum sit idem cum regno Grecorum. Sed constat quòd regnum ecclesiæ immediatè successit regno Romanorum, vt communiter tenetur, ergo regnum Christi seu ecclesiæ est quartum, & per consequens non quintum.

Prœterea posito quòd regnum Romanorum sit quartum, adhuc videtur quòd regnum Christi seu ecclesiæ non sit quintum: est enim regnum ecclesiæ idem cum regno Romanorum, nam regnum ecclesiæ principaliter videtur sumpsisse potestatem atque initium a Romano Imperio, scilicet a Constantino, qui imperialem potestatem & autoritatem tribuit Siluestro summo Pontifici, & eius successoribus. Et etiam (vt quidam dicunt) compulit seu coegit plurima regna, vt acciperent fidem ecclesiæ: & sic regnum ecclesię est quartum sicut, & Romanum, cum quo est idem, & per consequens non quintum.

Prœterea Dan. 2. legitur. In diebus regum seu regnorum istorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non corrumpetur, &c. In quo manifestè denotatur, q̄ alia quatuor regna debebāt existere seu durare, cum regnum quintum a Deo suscitaretur, sed regnum ecclesiæ fuit suscitatum tempore vniu[s re]gni tantum, scilicet Romani, cum alia præcedentia iam essent su[blap]sa, ergo regnum ecclesiæ non est quintum.

Prœterea cornu paruulum quod apparuit in quarta bestia, [pro]priè videtur figurare regnum ecclesiæ. Tum quia habuit initiu[m] dè infirmum seu humile, scilicet a Christo, qui vitam pauperem [duxit], & humilem, quod notatur cum dicitur paruulum. Tum q[uia] [na]xum in quarta bestia, quod denotat ipsius colligationem cum [Impe]rio Romano, & eius deriuationem ab eo, vt factum est in Con[stanti]no. Tum quia de Deo dicitur in hoc 7. cap. Et sermones co[ntra] excelsum loquitur, & putabit quòd possit mutare te[mpo]ra, & legem: quod exponitur ab Hebræis de Christo nostro, [qui] tum docuit multa denotantia pluralitatem in diuinis. Similit[er] docuit identitatem personalem Dei, & hominis, et etiam volu[it mu]tare legem secundum eos, inquantum multa docuit contra Ph[arisai]cam doctrinam. Pharisei enim erant doctores principales M[osaicæ] legis, vt dicitur Matth. 23.a. Super cathedram Moysi se[derunt] Scribæ & Pharisæi &c. Sed potestas illius cornu paruuli [de]struenda per regnum quintum, vt patet in eo. c. ergo regnum C[hristi] non est quintum. Sed contrarium habetur Dan. 2. vbi narrat[is qua]tuor primis regnis subdit: In diebus autem regum seu re[gno]rum istorum suscitabit Deus regni cœli regnum, qu[od in] æternum non dissipabitur. vbi Gl. Pater suscitabit regn[um] filij sui, & ecclesiæ: & sic patet quòd regnum Christi, & eccle[siæ est] quintum in ordine prędictorum.

Nunc dicendum, quòd secundum catholicam veritatem n[ece]sse est dicere, quòd regnum quintum de quo Daniel facit mentio[nem in] vtraque visione prędicta, sit regnum Christi. Nam in vtraqu[e vi]sione de quatuor regnis pręcurrentibus dicit, quod sint tempo[re] terminanda, de quinto verò regno dicit, quòd stabit in æternu[m, vt] patet in vtroque ca. prædictorū. Sed constat quòd ad regnum C[hristi] propriè pertinet durare in æternum, et sine fine, iuxta illud Lu[c. 1.] b. Regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius [non] erit finis. Sed ad maiorem euidentiam contentorum in prædic[tis] bus capitulis, & eorum aduersantium exclusionem, attenden[dum] quòd licet in vtraque visione prædicta de regno Christi agatur [diffe]renter tamen in vtroque ca. de hoc tractatur. Quod sic patet. [Re]gnum Christi licet sit vnum, & idem secundum se, dupliciter potest considerari secundum duplicem sui aduentum, ex quib[us] effectus erant producendi specialiter circa rempublicam mun[di]. In primo enim aduentu diuulgata ipsius fide, idololatria erat [...] da, vt habetur Isa. 2. & in alijs locis, quod fuit singularissimu[m in re]gno Christi & ecclesiæ, cum hactenus tempore Mo[y]si, et aliorum [pro]phetarum licet magnalia virtute diuina operabantur, no[n tam]en vitium potuit extirpari, nedum a Gentilibus, sed etiam ab ip[so popu]lo Israelitico, in cuius presentia illa tam magna fiebant, v[t patet] Exo. 32. & 4. Reg. in multis locis. Sed constat q̄ post primum [aduen]tum Christi, & sui fidei diuulgationem exclusa est idololatr[ia sim]pliciter a tota republica mundi, licet fortè in aliquibus regi[onibus] extremosis aliqua eius vestigia remaneant, de quibus non est [men]tio facienda: quia vt ait Philo. Quod modicum est, pro nihilo rep[utatur]. De isto igitur aduentu Christi, scilicet primò, & de eius effec[tu cir]ca idololatriā agitur in prima visione prędicta, vbi quatuo[r re]gna precedentia quintum regnum quod est Christi, figurantur p[er sta]tuam, nam statua communiter significat idololatriam prou[t] Hebræi sentiunt: simulacra etiam dęmonum communiter per [sta]tuas idololatricas colebantur, vt patet supra Dan. 3. de statua qu[am] Nabuc. Et quia omnia regna mundi ante aduentum Christi licet inter se multum differebant, tamen in hoc conueniebant [quod cul]tum Deo debitum creaturis impenderent: idcirco propriè desi[gnan]tur omnia regna principalia in vnica statua, quę idololatri[am desi]gnat, propter ipsorum conuenientiam in cultu idolorum: li[cet par]ticularia membra statuę essent de diuersis materijs, & formi[s]

ipsa regna inter se erant diuersa in varietate idolorũ, & in alijs. In secunda verò visione agitur de regno Christi, prout in secundo aduentu totam mundanam potestatem habet amouere, subijciẽs omnia imperio patris, & suo, de quo. 1. Cor. 15. c. Deinde finis cũ tradiderit regnum Deo patri, cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem; cum quo etiam sancti conregnabunt. prout in 7. cap. g. dicitur: Magnitudo regni detur populo sanctorum De isto igitur aduentu Christi scilicet secundo, & huiusmodi suo effectu circa mundanam potestatem penitus auferendam agitur in secunda visione, in qua quatuor regna præcedentia seu præcurrentia conuenienter figurantur per quatuor bestias feroces, designantes variam ferocitatem, & tyrannicã ... um regnorum, prout expositores communiter tradunt. Prædictis etiam consonat, quòd quintum regnum, in prima visione per lapidem abscissum sine manibus, designatur, quod denotat natiuitatẽ Christi secundum carnem non ex virili semine productam, prout communiter traditur. In secunda verò visione quintum regnum per filiũ hominis in nubibus cœli venientem, designatur. Quod propriè pertinet ad aduentum secundum, iuxta illud Act. 1. b. Quemadmodũ vidistis eum euntem in cœlum, &c. Et notandum, quòd sicut prima bestia secundum magistrum historiarum incepit in secunda ætate scilicet a Saruch abauo Abrahe, vel fortè melius (vt quidam dicunt) a Nemroth qui fuit primus oppressor hominum, & primò regnauit in Babylonia seu Chaldæa, vt habetur Gen. 10. Quæ quidem potestas tyrannica continuata est per Aßyrios, & alios vsque ad Nabuchodonosor, licet per interualla habuit multas interpolationes: sic quarta bestia continet totam tyrannicam potestatem, & mundanam, incipiendo a regno Romanorum vsque ad finem mundi seu vsque ad secundum aduentum Christi, prout patet in litera.

Ad primum ergo dicendum quòd licet regnum Christi seu ecclesiæ non comminuit regnum Chaldæorum seu Persarum, & huiusmodi quantum ad eorum mundanam potestatem, comminuit tamen omnia regna mundana quantum ad cultum idolorum, prout diuulgata fide Christi in orbe per discipulos eius, & eorum successores, euacuata est cultura dæmonum a toto ferè mundo, vt dictum est. vnde percutiente lapide absciso sine manibus, idest absque humana potentia statuam, idest idololatriam, ipsam comminuit tam antiquam scilicet Chaldæorum, quam alias succedentes, vt dictum est. Regnum enim Romanorum, vt dictum est, quod est quartum omnia simulacra Gentium colebat, vt patet in eo quod legitur de Phano Pantheon, & sic ... statua, idest idololatria, erat in sua integritate cum percussa fuit per lapidem abscisum sine manibus.

Ad secundum dicendum, quòd regnum Saracenorum licet sit magnum, & potens non tamen de eo fieri debuit aliqua mentio in prima visione, cum ante primum Christi aduentum, & diuulgationem sua dei nondum fuerat ortum, vt est manifestum. Nec etiam in secunda visione debet de ipso regno mentio fieri per se, tanquam de vno quatuor regnorum prædictorum principalium, nam quodlibet eorum se extendit ad totum orbem, sic quòd quodlibet prædictorum quatuor, in sua valetudine existente, non erat aliud regnum quod sibi resistere valeret. Regnum verò Saracenorum nunquam ad tantam potentiam deuenit, quòd sibi resistere non valeret aliud maioris potentiæ vel saltem æqualis: vnde non debet inter monarchias computari. Posset tamen in secunda visione intelligi seu significari per aliquod cornua quartæ bestiæ: quæ quidem bestia totam tyrannicam potestatem a Romanis vsque ad vltimam ætatem continere videtur, prout tactum est in responsione.

Ad tertium dicendum, quod quidam expositor Hebræorum de magis famosis qui dicitur Rabbi Abenezra Hispanus, ostendere vel ponere intendens quòd regnum Christi, & ecclesiæ non sit quintum in ordine regnorum horum Danieli reuelatorum, & exinde inferre quòd non sit regnum cæleste, & æternum: sed adhuc spectet aliud quintum a Deo in æternum suscitandum, finxit identitatem specificam inter regnum Græcorum, & Romanorum cuius motiua tanguntur in argumento prædicto, quæ tamen identitas a nullo alio expositorum Hebræorum tenetur. Sed falsitas huius fictionis est manifesta. Nam Græci, & Romani sunt diuersarum nationum similiter & linguarum, maximè distinctarum. Lingua enim Græca manifestè differt a Latina sicut, & Hebræa. Vnde & titulus sanctæ crucis in his tribus linguis tanquam inter se valde differentibus fuit scriptus Hebraicè, Græcè, & Latinè Ioan. 19. Diuersitas autem linguarum principalium, nationum diuersitatem manifestat. vnde Gene. 10. a. Ex istis dispersæ sunt insulæ Gentium vnuiquisque in linguam suam, &c. Nec solum hoc, sed etiam omnino diuersis characteribus vtuntur in scribendo, quod non competit vni nationi, prout est manifestum. Item regnum Romanorum successit regno Græcorum, eos debellando, eo modo quo Persæ successerunt Chaldæis, vt historiographi tradunt. Vnde talis successio non facit identitatem regnorum, alias pari ratione dicerentur Persæ, & Chaldæorum, & idem regnum, & sic de alijs quod est falsum, prout patet in litera. Nec valet illud allegatum Gene. 10. de Iauan, &c. quia in scriptura sacra nomen alicuius patris multorum quandoque C approprıantur vni tantum, sic vt distinguatur ab alijs fratrib. seu condescendentibus. Hebræi enim dicuntur ab Abraham seu ab D
Heber: & tamen Ismael qui ab Abraham descendit, & per consequens ab Heber, vt habetur Gen. 16. non dicitur Hebræus. vnde & similiter Cethim, qui dicuntur Romani in Hebræo, licet descendant a Iauan, qui in Hebræo dicitur Grecus, non tamen ex hoc sequitur quòd natio Romana, & Græca sint eiusdem speciei. Ad quartum dicendum, quòd Hebrei communiter tam simplices quam periti fictè vel saltem falsè asserunt regnum Romano. de quo agitur in Daniele, & regnum Christi seu ecclesiæ esse vnum, & idem. In quam quidem estimationem erroneam seu fallaciam inciderunt principaliter ex hoc quòd credunt regnum ecclesiæ esse mundanum seu terreuum, sicut vnum de ceteris regnis huius mundi, quod est euidenter falsum, testante veritate Ioan. 18. Regnum meum non est de hoc mundo, quę quidem autoritas sola sufficit ad cogendum fideles, vt ponant differentiam inter regnum ecclesiæ, & cetera regna supra dicta in hoc scilicet quod regnum Christi, & ecclesię non est mundanum, sed cœleste seu diuinum, prout a precursore Christi primò fuit predictum Matth. 3. Appropinquabit enim reg. cæl. Quod sepe confirmauit Christus in sua doctrina, vocando regnum suum regnum Dei, & regnum celorum. Sed infideles qui has sacras autoritates non recipiunt, ratione possunt de hoc conuinci. Ex multis enim patet euidenter differentia notissima inter regna mundana, & regnum Christi seu ecclesiæ: sed vnum inter cætera sufficit, quod sumitur ex potestate tradita summo principi ecclesię, nam vt dicit Philoso. 3. politi. Ordinatio populi precipuè dependet ex maximo principatu. Constat autem quòd maximus principatus ecclesię consistit in potestate pontificali scilicet ligandi animas atque soluendi secundum quam summus pontifex, & ecclesia creditur habere claues regni cœlorum prout Matth. 16. sed constat quòd talis potestas non est mundana nec similis potestati aliorum regnorum sed omnino ab eadem separata. Si autem dicatur ab infidelibus, quòd licet hoc aßeratur in Euangelio, non tamen ab ipsis creditur. Ad hoc dicendum, quod siue credatur ab infidelibus siue non, adhuc tenet ratio maxime differentię inter regnum Romanorum (quod in virtute armorum, & legum secularium dominabatur orbi) & inter regnum ecclsię, quod per hanc pontificalem potestatem regit subditos suos: & hoc sufficit ad ponendum distinctionem latam inter potentiam Romanam Cęsaris, & summi Pontificis, intantum quod non possunt dici vnum, & idem regnum, vt patet rectè intelligenti. Differentia etiam inter regnum Romanorum, & ecclesię satis est E
euidens per persecutiones tyrannicas Romanorum, quas exercuerunt in ecclesia seu in martyribus Christi ferocissimè a tempore Neronis vsque ad conuersionem Constantini. Ad illud autem quod dicitur de Constantino, quòd per compulsionem fecit venire Gentes ad fidem Christi, hoc est falsum, & fictitium. Contrarium enim patet in historia sua, vbi sic legitur, quòd Constantinus inuitans populos ad fidem Christi in presentia totius populi Romani, & senatus, ista publicè dixit quę sequuntur. Inter diuina, & humana seruitia hoc interest, vt humana seruitia coacta sunt, diuina autem voluntaria. Deus enim quia quieta mente colitur, & sincero affectu ab hominibus honoratur, spontanea debet eius esse cultura. Sit ergo omnibus notum non necessitate coactos, sed suo iudicio liberos posse fieri Christianos. Quæ omnia, et multa similia ex gestis beati Siluestri, & in alijs autenticis historijs concorditer traduntur, ex quib. potius elucidatur veritas catholica, cum Christus qui in sua conceptione, & natiuitate fuit lapis abscisus sine manibus, similiter sine manib percussit statuam, s. idololatriam, nam absque potestate humana seu temporali Cæsarem percussit lepra, ex qua percussione, & sanatione miraculosa tota statua idololatriæ fuit verè virtualiter dirupta præcipiente Cęsare, vt omnia phana idolorum destruerentur, vt in veris historijs patet. Quæ quidem destructio vsque in hodiernum diem durat, non Cæsaris virtute, cum etiam in locis non obediẽtibus Cæsari hoc remanet immobile, sed potius diuina virtute hoc præordinante in aduentu primò filij sui, & eius fide diuulgata. Si autem negetur ab infidelibus contigisse miracula in conuersione Cõstãtini, respondetur secundum August. quòd adhuc maius miraculum esset si tam maxima mutatio, & tam generalis, & duratura seu diuturna circa cultum idolorum contigisset nullo superueniente miraculo euidenti. Ad quintum dicendum, quòd licet quando suscitatum fuit regnum Christi, & ecclesiæ suppressa essent tria regna prima quantum ad potestatem mundanam, no tamen quantum ad cultum idolorum. Idololatria enim remanebat in vigore suo in qualibet gente, etiam destructis principatibus regnorum, prout dictum est. Et quia Daniel in illa visione de statua habet specialem respectum ad destructionem idololatriæ per aduentum Christi primum, & diuulgationem eius fidei, idcirco dixit: In diebus regnorum istorũ. quia existentib. quatuor prædictis quo ad idololatriam, prout patet de Romanis, qui omnia idola cæterarum nationum colebant, suscitauit Deus regnu cæleste, quod totam ferè idololatriam in republica destruxit. Ad sextum dicendum, quòd bene verum est quòd initium regni ecclesiæ fuit humile, imo & totius ecclesiæ fundamentum in humilitate consistit, dicente Christo Matth. 11. d. Discite a me quia mitis sum, & humilis, &c. Et nisi efficiamini sicut F
paruu-

A parvulus iste, &c. Matth. 18.a. *Sed hoc est vnum de principalib. signum veri Christi promissi. vnde Isaias 43. loquens de Christo ad literam ait:* Et ascendet sicut virgultum coram eo. *et ibidē:* Vidimus eum despectum, & nouissimum virorum. *in quo loco & in alijs quam plurimis satis premonstratur humilitas Christi promissi. Sed in hoc quod dicitur de regno ecclesiæ, quod deriuatur a regno Romano vel in eo fundatur, præsupponitur falsum, vt ex dictis patet, imo inter ista duo regna, scilicet ecclesiæ, & Romani Imperij est tanta distantia potestatis, sicut cœlum a terra distat in altitudine, vt iam dictum est. Vera enim potestas ecclesiæ est merè spiritualis, tanquam in clauibus regni cœlestis fundata. Potestas verò Romani Imperij est merè temporalis, vt manifestum est. vnde & posito quòd regnum ecclesiæ aliquod dominium temporale a Romano Imperio suscepisset, ex hoc non suscepit ecclesia aliquod argumentum essentiale in sua potestate, sed potius quoddam adiacens, & accidētale, quod potest adesse, & abesse præter subiecti corruptionē. Ita enim erat verus monarcha in regno ecclesiæ Cletus vel Clemens, qui nullam habebant potestatem temporalem saltem in executione, sicut Siluester vel eius successores, qui patrimonium ecclesiæ temporale integrè possederunt. In hoc autem quod dicitur ab Hebræis de* B *Christo, quòd locutus est contra Deum inquantum docuit pluralitatem in diuinis, similiter & diuinitatem in seipso: & etiam quòd locutus est contra legem, in quantum docuit multa contra Pharisæorū doctrinam, præsupponunt falsum, & erroneum, sequendo obstinationem suæ cæcitatis circa cognitionem veri Christi: sed de hoc non est hic discutiendum, sed domino concedente fortè in alio tractatu videbitur.*

Replica. In Danielem circa visionem statuæ cap. 2. & quatuor bestiarum cap. 7. Burg. commendat Postillatoris expositionem addit vnius quæstionis determinationem per quam vult ostend… gnum Christi, & ecclesiæ esse quintum, post quatuor hic signa… vnum de fundamentis illius determinationis est, quòd per pri… Christi aduentum statua est comminuta, idest idololatria penit… structa, quia etsi in quibusdam mundi partibus remanserit me… hoc pro nihilo reputatur secundum Philo. Sed timeo, quòd vbi pro fidei fauore disputat, fidem lædat, nam Iudæus supposito Burg. principio potest formare tale argumentum contra fide… pro suo errore. In aduentu Messiæ debet cessare idololatria sim… ter vel pro maxima sui parte, sed hoc hodie non videtur facin… tur Messias nondum venit, sed est expectandus qui est formalis Iudæorum. Maior huius argumenti est Burg. Minor patet, nam Asia, Aphrica, & pars Europæ seruiunt idolis, imo & hi, qui… stiani dicuntur sine cultura idolorum non sunt in Europa. … uiunt ventris ebrietati, fornicationi, & auaritiæ pre cunctis… nibus, que omnia secundum apost. ad Ephe. 5. & Philip. 3. … rū sunt seruitutes, cui sententię concordat Burg. circa cap. 12… Quapropter securius est cum Postillatore sentire, quòd in pri… uentu Christi statua idololatriæ sit percussa, in secundo autem… tu sit totaliter comminuenda. Nec allegatum de Philo locum… de comparatione modici, & nihili. Quilibet enim intelligens… poterit si modica terra infidelium ad comparationem Christia… est referenda: Nec multum concludit Iudæis quod Burg. … quæstionis disputatione interserit historias Siluestri, & Con… ni, quia sicut Canonem Bibliæ pro sui erroris defensione… corrumpunt, & falsificant: ita Historias citra, & extra Bib… ciliter contemnunt.

CAP. VIII.

a ANno tertio regni Bal. Præcedens visio prior, quia in primo anno regni Balthasar, hæc in tertio. vnde post id quod viderā in principio.

Hiero. b *Cum essem in Susis.* a Susis metropolis est regionis Elamitarū, in qua Daniel secundum Iosephum turrem extruxit excelsam, quadrato lapide ędificatā, tanteq; (Li. 10. antiq. cap. 14.) C magnitudinis ac pulchritudinis, vt vsq; in præsens noua esse videat, & in ea regū Persarum ac Medorū con… reliquiæ, & custos siue ædituus, & sacerdos, & Iudę…

* Theo. Susa olim metropolis erat Persarum. Qū… Persici regni… euersionem, n… rio in illa vrbe… detur inspicere… lationem. Et v… quit, in vision… est non vigilan… que interdiu h… spexi, sed in… mihi auctor… omnium Deus ostendit.

CAP. VIII.

ANno tertio regni Balthasar uisio apparuit mihi. 1
¶ Anteriorem visionem, scilicet primo anno regni Balthasar.
Ego Daniel post id quod videram in princi- 2
¶ Scilicet. a ¶ Idest … vel euertens. b ¶ Quæ metropolis tantæ firmitatis est vt castrum esse videatur.
pio, vidi in visione mea, cum essem in Susis † castro, 3

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VIII.

1 ANno tertio regni Bal. *Hic ponitur septima visio, & est secunda de pertinentibus ad aduentum Christi secundum. Sicut in præcedenti visione habitus est processus generalis vltimæ tribulationis, sic in ista explicatur conflictus pręcedens vltimam tribulationem. Causa materialis huius visionis est pugna regni Grecorum, & Medorum sub similitudine arietis, & hirci, & pugna Antiochi Epiphanis inde orti sub similitudine cornu modici. Finis huius visionis est exponere principium pręcedentis visionis, quia sequentes visiones sunt quasi expositiones ipsius, vnde in præcedenti visione dictum est circa finē illius, quòd Daniel fuit edoctus de illa visione ab vno angelorum assistentium: veruntamen illud de quo fuit edoctus non expressit totum in cap. pręcedenti, & ideo expressit magis in sequentibus capitulis. Finis enim est ostendere magnitudinem tribulationis tempore Antichristi, & suorum membrorum ipsum pręcedentium, & robur sanctorum contra eos, & terminum laborum. Causa autem efficiens est instinctus Spiritussancti factus Danieli propter affectum deuotionis, & conatum attentionis. Causa formalis in diuisione consistit. Notandum ad euidentiam sequentis literę, quòd in sacra scriptura aliquando est duplex sensus literalis, quia ea quę sunt facta in veteri testamento sunt figurę eorum quę fiunt in nouo, dicente Apostolo 1. Cor. 10. c.* Omnia in figura contingebant illis: *& ideo quando in veteri testamento prædicitur aliquid esse impletum in aliqua persona veteris testamenti, verius tamen, & perfectius in aliqua noui testamenti, tunc est ibi duplex sensus literalis, vnus minus principalis, & alius principalior, de illo scilicet in quo perfectius impletur verbum prędictum, verbi gratia 2. Paral. 8. cap. dicitur:* Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. *Quod est uerbum domini loquentis de Salomone, qui fuit filius Dei per adoptionē in principio regni sui, propter quod amabilis domino dictus est, vt patet 2. Reg. 12. & sic verbum illud impletum est ad literam in Salomone, perfectius autem impletum est in Christo, qui est filius Dei per naturam, cuius figura fuit Salomon: & ideo illa au… ad literam intelligitur de Salomone, & de Christo: de Salom… nus principaliter, & de Christo principalius, propter quod… lus ad Heb. 1. allegat prędictam autoritatem tanquam de… dictam ad literam. Sic est in proposito: quia sub similitudine… & hirci tractat Daniel de pugna regni Grecorum, et Medor… cipalis tamen eius intentio est tractare de pugna Antichri… membrorum eius, & Christianorum: & ideo est ibi duplex… teralis, vt patet ex predictis. Propter quod sciendum, quòd… prima visione egit de quatuor regnis subuertendis per quin… est Christi regnum: ita hic, & quod ibi intelligitur per statu… lapidem, intelligitur hic per bestias, & filium hominis seu i… Igitur circa causam formalem considerandum, quòd primò… visionis ostensio, secundò expositio, ibi:* Factum est autem… viderem. *Circa primum tria tanguntur, quia primò tāgitu… sus arietis, idest regni Medorum. Secundò concursus hirci, i… gni Grecorum, ibi:* Ecce autem hircus. *Tertiò, incursus co… dici, idest Antiochi in populum Iudæorum, ibi:* De vno… ex eis. *Per simile autem potest exponi de Christianis, & A… stianis, vt in ariete intelligatur potestas ecclesiæ, & sancto… hircum potestas malignorum, quia scriptum est Mat. 25. c.…* oues a dextris hircos autem a sinistris. *Per cornu… intelligatur potestas Antichristi, & suorum contempora… Reuertendo autem ad sensum qui primò intelligitur, dicet… paliter, scilicet de regibus Medorum, & Grecorum, conside… quòd circa quemlibet regem vel regnum tangit triplicem… gni, scilicet initialem, medium, & finalem. Circa primum… niel: Anno tertio regni Balthasar regis visio apparuit mihi… patet, quòd hęc visio facta est per duos annos post pręceden… hoc tangitur cum subdit.*

2 Post id quod videram in principio. *Quia pręcedentem visionem vidit Daniel primo anno regni Balthasar.*

3 Cum essem in Susis castro. *Hic tangit locum… nis. Dicitur autem in Susis castro, quia illa ciuitas erat… bus muris ad modum castri.*

* 1 C…

MORALITER.

† 1 *Anno tertio regni Balthasar visio apparuit mihi.* Sequitur.

† Et

a *In Elam.* vel (vt Symmachus ait) ciuitate à qua regio nomen accepit, & ab Elam Elamitæ, vt à Babylone Babylonia, pro qua Lxx. Elemaidam regionem interpretati sunt. In ciuitate autem Elam omnia loca quæ ad eā pertinent esse dicuntur.

b *Super por. Vlai.* Pro quo Aquila subal Vlai. Theodo. super Vbal. Symmachus, super paludē Vlai: Lxx. iuxta portam Vlai. Est autem Vlai nomen portæ siue loci in Troia *exaltata*, & apud Romanos, Carmenta.

c *Et leuaui oculos.* Quamuis in visione vmbra. s. & imagine hæc videā tamen nec ipsa quæ videre possimus, nisi oculis eleuatis.

a ¶Idest secularis vel sempiterna.

quod est in Elam † regione: vidi aut in visione esse me su- 1

a ¶Eiusdem castri. b ¶Idest Palus a palude siue dolor femoris aut vmbraculi. 2

per † portam Vlai, & leuaui oculos meos, & vidi. Et ecce 3

a ¶Regnum Medorum & Persarum b ¶Vlai vel portam quæ Hebraicè Vbal. c Darium & Cyrum. 4

aries vnus stabat † ante paludem, habēs cornua excelsa, & 5

¶Cyrus omnem regnum circumquaque dilatauit. 6

vnum excelsius altero, atque succrescens. Postea vidi arie- 7

a ¶Caput agitantem, & ventum mouentem. 8

tem cornibus ventilantem contra occidentem & contra 9

aquilonem & contra meridiem: & omnes bestiæ non po- 10

a ¶Alexandro. b ¶Potentes.

terant resistere ei, neque liberari de manu eius: fecitque se-

a ¶Daniel.

cundum voluntatem suam, & magnificatus est. Et ego 11

a ¶Regnorum mutationem a priori visione prouocatus. b ¶Regnum Græcorum. 12

† intelligebam. Ecce aut hircus caprarum veniebat ab oc- 13

a ¶Macedonia. b ¶Quia pro situ illius terræ plaga est occidentalis. c ¶Nimia velocitate, qui magis visus est currere quam bellis. 14

cidente super faciem totius terræ, & non tangebat terram. 15 16

d *Et ecce aries vnus.* Scilicet Darius auunculus Cyri, qui post Astyagen patrem regnauit in Medis.

* Theod. Persicum regnum arieti simile intuetur, tanquam diuitijs suis laborās, multarumq; facultatum obtinens abundantiam. Duo autem genera regum per duo cornua significantur, & ambo quidem excelsa intuetur excelsius autem priore posterius. Amplius.n. Dario & Xerxe sceptra tenentibus regnum fuit. Nam Cyrus Pontum Euxinum & Asiam sibi subegit. Darius ēt Scythas Nomadas cum reliquis sibi subiectis coniunxit. Xerxes quoque Europæ regni iugum imponere conatus est.

e *Et vnū excel.* Cyrus, s. qui post Astyagen auum maternum cum auunculo Dario Medis imperauit & Persis.

f *Postea vidi.* Non ipsum arietem Cyrum vel Darium, sed eiusdem regni arietem, i. Darium alterum qui vltimus rex Persicæ potentiæ fuit, quem Alexander Philippi superauit. Quòd autem Darius iste potentissimus fuerit, Græcæ & Latinæ & Barbaræ testantur historiæ. D

* Theod. Omnia & ad aquilonem, & ad austrum sita sibi subiecta habebat Persa, & itidem ea quæ ad occidentem vsq. ad ipsum mare, & plurimas insulas item in suā potestatem redegit. Statim itaque cum Xerxe Græcis bellum inferēte & Cyprij, & Rhodij, Samij, & Lesbij, & Chij, & Cyclades omnes inita societate pugnabāt. Hac de causa vidit arietem cornupetentē contra mare, & aquilonem, & austrum.

g *Intelligebam.* Ex superioribus visionibus in quibus secundum regnum per argentum significatum est, etiam nunc intelligitur quòd Medorum & Persarum corruat imperium. E

h *Ecce autem hircus.* Alexander rex Græcorum, qui subuersis Thebis, in Persas arma corripuit, & apud Granicum fluuium inito certamine. Darij duces superauit, & tandem ipsum percussit arietem, & duo eius cornua confregit, Medos scilicet & Persas, misitque eum sub pedibus suis, & vtrumque cornu suo subiugauit imperio. Hiero.

* Theod. Macedonicum regnum hoc in loco significatum est, quod propter celeritatem, agilitatemq; hircum appellauit: ariete enim velocior est hircus. Cornu conspicuum, insigne, & illustre, ipsum vocat Alexandrum, & inter hirci oculos natum asserit illud cornu, propter ingenium, & prudentiam, & sagacitatem mentis ipsius.

a *Cumque*

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quod est in Elam re. *Ab Elam dicitur regnum Elamitarum & metropolis illius regionis erat Susis, quia multa regna & multæ regiones erant sub rege Medorum.*

2 Vidi autem in visione. *Imaginaria scilicet.*

3 Esse me super portam Vlai. *Vlai est proprium nomen cuiusdam portæ prædictæ ciuitatis, & interpretatur palus, quia ante illam portam sunt paludes, a quibus illa porta est denominata.*

4 Et ecce aries. *Per quem signatur regnum Medorum, quod nō fuit multum infestum Iudeis, vt dicunt Hebræi: propter quod signatur per animal mansuetum.*

5 Stabat ante paludem. *Per hoc signatur instabilitas regni eius cum palus non est locus firmus.*

6 Habens cornua. *Idest duos reges magnos inter alios, s. Darium filium Astyagis, & Cyrum eius nepotem.*

7 Et vnum excel. *Quia Cyrus fuit potentior Dario.*

8 Atque suc. *Quia ferè totam Asiam sibi subiugauit.*

9 Postea vidi arietem cor. vent. *Quia reges Persarū & Medorum ad omnes istas partes dilatauerunt regnum illud. Vnde in historia Iudith 1. c. scribitur quòd Cambyses filius Cyri misit Holofernem ab subiugandum sibi omnia regna occidentis.*

10 Et omnes bestiæ non po. *Quia nulli reges quantumcunq; fortes poterant ei resistere. Sequitur.*

11 Et magnificatus est. *Quia illud regnum obtinuit monarchiā, & Græcia ei seruiebat sub tributo, vt patet tempore Philippi patris Alexandri magni, qui reddebat tributum Dario regi Persarū & Medorum.*

12 Et ego intelligebam. *Scilicet Daniel.*

13 Intelligebam. *Quid significaret visio, & mutationem regnorum futuram, quia regnum Græcorum huic regno successit.*

14 Ecce autem hircus ca. *Hic ponitur discursus regni Græcorū, quod regnum signatur per hircum, qa Græci fuerunt luxuriosi, sicut hircus est animal luxuriosum & fœtidum, & maximè Alexāder qui fuit primus rex, vt dicitur: pp quod missa sibi fuit puella veneno nutrita, vt sic per incontinentiam suam accedens ad eam intoxicaretur, sed Aristoteles per gestus & aspectus oculorū illius puellæ perpendit eam sic esse nutritam, & prohibuit Alexandrum ab eius concubitu, vt scribitur libro de secretis secretorum.* Alexander quomodo veneno intoxicatus.

15 Venie. ab oc. *Quia Macedonia vbi prius regnauit Alexander, & vnde mouit exercitum contra Darium regem Persarum, est in occidentali parte respectu regni Persarum & Medorum.*

16 Et nō tāgebat ter. *Quia Alexāder tāta festinatione venit cōtra Darium, qp videtur magis volasse quàm iuisse secundum cōmunem modum loquendi ad exprimendū velocitatem. Aduertendum,*

* *quod*

MORALITER.

† *Leuaui oculos meos.* Per arietem qui dux est ouium, significatur bonus prelatus, qui dux est fidelium.

6 *Habens duo cornua.* Quæ sunt scientia & bona vita.

7 *Et vnum excelsius altero atque suc.* Scilicet bona vita, quę maior est scientia.

9 *Postea vidi arietem cor.* Idest bonū prelatū per scientiā suam & vitā extirpantē vitia per oēs suę diecesis partes.

10 *Et omnes bestiæ.* Idest homines bestialiter viuentes.

† *Non poterant resistere ei.* Impediendo suam debitā correctionem.

† *Neque liberari de ma.* Euadendo debitam pęnam donis vel precibus.

11 *Et magnificatus est.* Talis prælatus coram Deo & angelis eius.

12 *Et ego intelligebam.* Quia talia sunt cōsideranda ad imitandum. Sed quia contra tales bonos prælatos aliquando diabolus excitat satellites suos, sicut contra sanctū Thomam excitauit Angliæ regem, ideo sequitur.

14 *Ecce autem hircus caprarum.* Qui est animal fœtidum, ideo significat principem tyrannum infamiæ fętore abominandum.

15 *Veniebant ab occidente super fa.* Idest ex defectu lucis gratiæ. Sequitur.

16 *Et non tangebat.* Idest amatores terrenorū, quibus non nocet tyrannus, sed magis fauet.

11 *Et*

† 1 *Porrò*

A a *Cumq; eum misisset in terrā.* ✱ Theo. Alexāder primùm congressus cū Darij ducibus in Asiæ regionibus, omne ipsis imperium ademit: deinde cū Darius in Cilicia ingēti cum exercitu occurrissent, alterum prælium committitur, & Darius in fugam vertitur, multis militibus interfectis, captiuas Darij filias Alexander accepit. Tum rursus post reditū ex Aegypto, ad Babylonē instructa acie ac ipsum Darium occidit, & Persicū euertit regnum.

† visibile.

† fluuium.

B

Hiero.

b *Et orta sunt.* Ipso in Babylone mortuo 32. ætatis suæ anno, surrexerunt pro eo quatuor duces eius. Aegyptū tenuit Ptolemæus Lagi filius. Macedonas Philippus qui & Arides frater Alexandri. Syriam & Babyloniā & omnia regna Orientis Seleucus Nicanor, in Asia regnauit Antigonus.

† exercitum.

D uisio regni post mortē Alexādri.

c *De vno autem ex eis egressum.* ✱ Theo Antiochū dici illustrem, idest Epiphanem, qu[...] tiochi illius ç[...] gnus vocaba[...] lius fuit. Hic [...] effectus supe[...] Aegypti rege[...] nationes ad [...] tē sitas in sua [...] degit potesta[...] cum exercitu [...] fectus, Iudæis [...] que bellū i[...] & sanctam [...] polim subeg[...] tutem.n.ipsa [...] pellauit pro[...] uinam gra[...] id temporis [...] plo florebat.

d *Et magni[...] est vsque ad f[...] nem cœli.* ✱ [...] Hęc nos a[...] edocent pri[...] secundus [...] beorū libri, [...] phus histo[...] phus hæc a[...] conscripsit. [...] enim omn[...] cris vasis tē[...] ptis, aram Dei Ioui construxit, vrbem idolis con[...] & ipse etiam suā in diuina ara mactauit. Magnus est vsq; ad virtutem cœli, i. insania contra ipsum concitatus est, cui & populus & templum dicatu[...]

a ¶Alexander qui regnum Medorum atque Persarum in Dario ditissimo Arsami filio impetu quodam destruxit.
Porrò hircus habebat cornu † insigne inter oculos suos, & 1
a ¶Darium filium Arsami in quo Medorum atque Persarum regnum destructum est. b ¶Quasi immobilem. 2
venit vsq; ad arietē illum cornutum, quem videram stan- 3
tem ante † portā, & cucurrit ad eū in impetu fortitudinis 4
a ¶Darium scilicet.
suę. Cumq; appropinquasset prope arietē † efferatus est in 5
a ¶Medos & Persas. 6
eum, & percussit arietē & comminuit duo cornua eius, & 7
a ¶Alexandro. b ¶Vibetum. 8
non poterat aries resistere ei. Cumq; eum misisset in terrā, 9
a ¶Amicorum.
a cōculcauit, & nemo quibat liberare arietē de manu eius. 10
a ¶Subiugato orbe. ¶Subito.
Hircus autem caprarum magnus factus est nimis. Cumq; 11
a ¶Morte. b ¶Ipse Alexander. 12
creuisset fractum est cornu magnum, & orta sunt cornua
a ¶Per quatuor climata mundi. b ¶Seleuco. 13
b quatuor subter illud per quatuor ventos cœli. De vno au- 14
a Antiochus Epiphanes filius Seleuci, qui & Philometor, qui nesciente senatu per dolum cepit imperium, cum obses fuisset Romæ & contra Ptolemæum Philometorē dimicauit, & contra Aegyptios, s. hoc est contra meridiem. 15
c tem ex eis egressum est cornu vnum modicum, & fa- 16
a ¶Aegyptios. ¶Eos scilicet qui in Perside res nouas moliebantur ad extremum contra Iudæos dimicans. 17
ctum est grande contra meridiem, & contra orien- 18
a ¶Populum Dei qui in ipso fortis est. ¶Dei. b ¶Dum capta Iudæa ingressus est Ierosolymā & in templo Iouis Olympii simulacrum posuit. 19
d tem & † contra fortitudinem. Et † magnificatum est 20 21

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *quòd iste Darius non fuit filius Astyagis, de quo dictum est, nec fuit ille Darius filius Hystaspis, sub quo consummatum est templū: & hoc secundum opinionem communem Latinorum & etiam Iosephi, sed fuit Darius filius Arsami, sub quo secundum communem dictū Latinorum defecit regnum Persarum per Alexandrum qui debellauit eum, secundum verò Rabb. Sa. fuit filius Assueri & Esther reginæ: Et hoc dictum videtur mihi rationabilius & scripturis magis consonum, vt diffusius dixi in principio libri Esther & 1. Esdræ 4.*
C *& adhuc dicam inferius 11. cap.*

1 Porrò hircus. *Idest regnum Græcorū habebat cornu insigne inter oculos. Istud cornu significat Alexandrum primum regem, & dicitur insigne, quia fuit nobilissimus princeps in armis, ut patuit c. præcedenti: sed dicitur istud cornu situm inter oculos, quia dirigebatur per Philosophos & potissimè per Aristotelem Philosophorum principem.*

2 Et venit vsque ad arie. *Quia Alexander inuasit Darium.*

3 Quem videram stan. *Quia Darius aduentum Alexandri pro nihilo reputabat: & ideo ei non occurrit, sed stans in loco suo misit aliquos de principibus suis præcipiens eis, ut adducerent sibi Alexandrum ligatum & flagellatum.*

4 Et cucurrit ad eum. *Quia Alexander primò occurrit principib. Darij prædictis, & deuicit eos iuxta fluuium Granicum.*

5 Cumque appropinquasset. *Quia deuictis principibus Darij uenit contra ipsum Darium.*

6 Efferatus est in eum. *Idest ferino more eum inuasit.*

7 Et percussit arietem. *Scilicet Darium regem Persarum.*

8 Et comminuit duo cornua eius. *Idest robur regni Medorum & Persarum. Sequitur.*

9 Cumque eum misisset. *Idest gloriam illius regni deiecit.*

10 Et nemo quibat liberare arietem. *Quia nullus amicorum suorum vel coniunctorum poterat sibi ferre auxilium contra Alexandrum.*

11 Hircus autem capra. *Quia magnitudo Alexandri [...] fama creuit suprà modum subiugata sibi tota Asia & [...] pro magna parte.*

12 Cumque creuisset. *Qui immediatè post illas victorias mortuus est Alexander anno 12. regni sui, ætatis autem suę 32 [...] Babylone nec potuit redire in terram natiuitatis suæ, vt di[...]citur in Scholastica historia.*

13 Et orta sunt. *Idest quatuor regna in quibus diuisum e[st impe]rium Alexandri.*

14 Per quatuor ventus cœli. *Idest per quatuor pri[ncipales] partes mundi vnde oriuntur venti, quia Ptolemęus Lagi [...]gnauit in Aegypto. Philippus frater Alexandri in Maced[oni]a. [Se]leucus in Syria & Babylone. Antigonus in Asia, secund[um] q[uod] dicit hic glossa.*

15 De vno autem. *Hic describitur incursus Antiochi [...] nis orti ex prædictis contra Iudæos, cum dicitur:* De vno [autem] ex eis. *idest de Seleuco rege Syrię.*

16 Egressum est cor. *Idest Antiochus Epiphanes, qui [...] de Seleuco, tamen plures fuerunt intermedij: & dicitur ist[...] modicum, quia prius fuit Romę obses, vt dicitur 1. Mach[...]*

17 Et factum est grande. *Scilicet quia Antiochus ig[norante se]natu exijt de Roma, vt occuparet regnū Syrię, vt dicitur 1. [...] Et priuauit filium fratris sui primogeniti, s. Seleuci Phi[...] regno sibi debito.*

18 Contra meridiem. *Quia Ptolemęum regem Aeg[ypti f...]uit de campo & Aegyptum obtinuit, vt habetur 1. Macha. Ae[gy]ptus autem est in situ meridionali respectu Syriæ.*

19 Et contra orientem *Quia in Perside quę est in ori[en]te respectu Syriæ multos deuicit, & sub tributo tenuit, vt ibide[m] dicitur in 2. cap.*

20 Et contra for. *Idest contra Ierusalem vbi Deus qui [...] fortitudo colebatur.*

21 Et magnificatum. *Idest contra filios Israel qui a[...] antiquitus custodia vallabantur.*

11 Hir-

✱

MORALITER.

† 1 *Porrò hircus.* Idest potestatem valde notabilem & magnam ex malis adhærentibus.

2 *Et venit vsque.* Idest prælatum bonum.

4 *Et cucurrit ad eum impe.* Sicut fuit de rege Angliæ & S. Thoma, & in multis alijs regnis facta sunt similia.

8 *Et comminuit duo cornua eius.* Scilicet scientiam & vitā, non quantum ad rei existentiam, sed quantum a[d] [effica]ciam in diœcesi propria, quàm fuit compulsus [...] non potuit ibi proficere.

10 *Et nemo quiba.* Per regem enim Francię & Pa[...] stituti fuerunt dies pacis plurimi, sed inutiliter, [...] ter in fauorem Regis S. Thomas fuit crudeliter [...] sed à Deo gloriosè susceptus.

† M C[...]

a *Et deiecit de fortit*. Sub Antiochi specie de principe tenebrarum dicitur: *Deiecit de fortitudine & de stellis*, quod fit cum illos luce iustitiæ resplendentes, & virtute operum excussos frangit: Qui vsque ad principem fort. magnificatu quia contra ipsum autorem virtutis extollitur. Iuge, scilicet sacrificium to t.i. quia studiũ conuersationis cœlestis eis quos cepit interrumpit.

...nno 143. à Seleuco qui primus post Alexandrũ regnauit in Syria, ingressus est Antiochus Ierosolymam & vniuersam vastauit ac tertio post anno reuersus, in templo Iouis statuam posuit.

b *Conculcauit de stellis*. Theod. Plurimi ex populo violata Dei lege, ex ordine cœlestiũ exciderunt, & ab istius tyrannide cõculcati sunt Stellas ipsos nominauit ppter nobilitatem, splendoremq; pietatis, in... quod olim Abrahæ pmissum ...: *faciam semen tuũ sicut stellas cæli*.

c *Et vsq; ad principem forti*. ✻ Hiero. Hoc significat quod electus sit contra eum, & Sanctos illius persecutus sit: & tulerit ἐνδελεχισμόν, idest, iuge sacrificium quod mane offerebatur & vespere, & pollucrit atque deiecerit locum sanctificationis eius. Atque ita factum est, vt veritas prosterneretur in terram, & cultu idolorum florente, Dei religio conquiesceret.

d *Robur autem datum*. Quia nisi pereuntium merita exigerent, eos, qui rectè credebant, obtinere aduersarius nequaquam posset.

D

Veritas in ter. Quia fides tunc rerum cœlestium ad desiderium vitæ temporalis inclinatur.

Et prospera. & fa. Quia tunc non solùm ẽt in reproborum mentibus, sed ẽt in electorũ corporibus crudelitate inæstimabili, sine qualibet obiectione grassatur. — Gregor. vbi supra.

a ¶Idest filios Israel, qui angelorum vallabantur custodia. b ¶Plures .n. sanctorum idololatriæ subiecit, & quasi stellas cœli conculcauit pedibus suis, populum quoque & vrbem vastauit.

a vsq; ad † fortitudinẽ cœli, et deiecit de † fortitudine et de 1 — † exercitu.

a ¶Ipsum Deum, cum (aliàs cuius) sanctos persecutus est vel Iudam Machabæum. 2

b stellis, et conculcauit eas. Et vsque ad principem fortitudi- 3

a ¶Opinione sua & hominum. b ¶Quod mane offerebatur & vespere.

c nis magnificatum est, et ab eo tulit iuge sacrificium, et de- 4

a ¶Ierusalem & templum, ponens in templo statuam Iouis Olympij. b ¶Non sua virtute, sed Dei. c ¶A Deo. 5

d iecit locum sanctificationis eius. † Robur autem datum est 6 — † Tempus.

a ¶Antiocho b ¶Facit Deus regnare hominem propter p. p. c ¶Populi. d ¶Ita. e ¶Cultu idolorum crescente, religio Dei decreuit.

ei contra iuge sacrificium propter peccata, et prosternetur

¶Vt etiam legem Dei comburendam quæreret, & circuncisionem prohiberet. a ¶Opinione sua. 7

b ¶Secundum cor suum. c ¶Angelum quemlibet tacito nomine. 8

e veritas in terra, et prosperabit et faciet. Et audiui vnum de 9

a ¶Angelo. 10

sanctis loquentem, et dixit vnus sanctus alteri nescio cui lo

a ¶Hæc scompl. bitur, idest quanto spatio complebitur ex quo cœperit compleri. b ¶Templi in quo simulacra. 11

f quenti: Vsquequo visio et iuge sacrificium et † peccatũ deso- 12 13 — † præuaricatio desolans, seu stupẽda.

a ¶Sub Antiocho reg... Dei iudicio ¶Dei. ¶Sanctorum. 14

lationis q̃ facta est, et sanctuarium et fortitudo cõculcabi- 15

a ¶Noctis dieique successionem significat, idest continue. b ¶Idest sex anni & menses tres & dies xx. 16

g h tur? Et dixit † ei: Vsq; ad vesperá et mane dies duo milia tre 17 18

a ¶Tunc. b ¶A Iuda Machabæo qui Antiochi duces superauit. c ¶Templum. 19

centi, et mundabitur sanctuarium. Factum est autem, cum 20

a ¶Quasi picturam & imaginem. b ¶Non enim omnis qui videt intelligit scripturam sanctam sæpe oculis videmus, & corde non intelligimus. 21

viderem ego Daniel visionem: et quærerem intelligẽtiam, 22 23

c *Et audiui vnũ de sanctis*. ✻ Theo. Perspicuum est illũ vidisse angelos inter se colloquentes, ac discere cupientes, quantũ futurũ sit temerariæ impietatis & desolationis tẽpli tẽpus, ac tyrãnidis illius, qua populus opprimetur.

f *Vsquequo*. Quidã hoc ad Antichristum referunt, & q̃ sub Antiocho in typo factum est, sub illo dicunt esse cõplendum.

E

g *Et dixit ei, vsq; ad vesperam*. ✻ Vesperã vocauit calamitatis initiũ, & manè calamitatũ finẽ: quæ q̃ dolorem afferũt, ea morti ac tenebris cõparantur. Computati dies hi secundum Hebræorum rationem, sex annorum & sex mensium numerũ perficiunt: tandiu enim grassata est Iudeorum calamitas.

h *Duo milia*. Ab Antiocho, i. ingressũ Ierusalem, i. 140. tertio anno regni Græcorum vsq; ad emundationem & restaurationem templi à Iuda Machabæo factam, anno 149 quoniam ipsorum dierum numerus completus est iuxta propheticam veritatem. — Hiero. — 1. Mach. 4. c.

☞ a Spe

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et deiecit de for. *Quia plures eorum idololatriæ subiecit.*

2 Et de stel. *Quia multos stabiles in cultu Dei occidit, vt patet 2. Machab. 6. & 7.*

3 Et vsque ad prin. *Idest vsque ad Deum qui colebatur in Ierusalem: quia ad tempus abstulit cultum eius, & dicitur sic ei præualuisse per quandam similitudinem. Vel aliter, per principem fortitudinis intelligitur summus sacerdos, quia tunc regebat ciuitatem & templum, contra quem præualuit Antiochus.*

4 Et ab eo tulit. *Quod dicebatur agnus qui immolabatur vespere & mane: quia figurabat immolationẽ corporis Christi, quod quotidie immolatur in altari.*

5 Et deiecit lo. *Quia Antiochus prophanauit templum ponendo ibi abominandũ idolum, vt dicitur 1. Mach. 1. veruntamen quia ista non fecit Antiochus propria virtute, sed Deo permittente propter peccata populi punienda, ideo subditur.*

6 Robur autem da. *Idest Antiocho.*

7 Contra iuge sa. *Populi Israel & maximè sacerdotum, qui vt dicitur 2. Mach. 4. iam non erant dediti circa altare, sed contempto templo & sacrificijs neglectis festinabant participes fieri palestræ, & vt dicitur ibidem, quòd fecerunt postribula iuuenum iuxta templum.*

8 Et prosternetur ve. in ter. *Idest verus Dei cultus.*

9 Et prosperabitur, & faciet. *Scilicet Antiochus secundum volutatem suam.*

10 Et audiui vnum de sanctis. *Idest Angelis.*

11 Loquentem, &c. aliter nescio. *Hoc dicitur, quia Daniel nõ habuit intellectum huius visionis ad plenum, vt infra patebit.*

12 Vsquequo visio. *Idest lex quæ illuminat intellectum & quæ per diuinam reuelationem habita est.*

13 Et iuge sacrificium. *Idest quotidianum.*

14 Et peccatum desolationis. *Idest desolatio templi facta pro peccata populi, per positionem idoli in templo.*

15 Et sanctuarium. *Idest templum, cuius vna pars dicebatur sanctum, altera sanctum sanctorum.*

16 Et fortitudo. *Sanctorum scilicet.*

17 Conculcabitur. *Et refertur hoc verbum ad omnia prædicta excepto peccato desolationis, de quo non quæritur quandiu conculcabitur, sed quandiu durabit: & hoc est verbum truncatum, quia loquitur ad modum dolentis hominis, qui aliquid in loquendo omittit. Et notandum, quòd ista quæstio facta est ab vno Angelo quærenti ab alio Angelo, vt patet in litera. Ex quo patet quòd Angeli superiores illuminant Angelos inferiores.*

F

18 Et dixit ei. *Scilicet Angelus superior inferiori.*

19 Vsque ad vesperam & mane dies. *Idest per successionem diei & noctis erit tantum temporis, quod sequitur.*

20 Duo milia trecenti. *Idest sex anni q. d. per tantum tempus conculcabuntur prædicta.*

21 Et mundabitur sanctuarium. *Scilicet completo tẽpore prædicto à pollutione facta ibi per Antiochum, quod factum legitur à Iuda Machabæo & fratribus eius 1. Mach. 4. Considerandũ tamen, q̃ tantum tempus fuit ab ingressu Antiochi in Ierusalem vsq; ad emundationem templi: Idolum tamen fuit positũ in templo per tres annos post ingressum Antiochi in Ierusalem: quia idolum non stetit in templo nisi per tres annos, vt videbitur infra 12. cap.*

22 Factum est autem. *Hic ponitur prædictæ visionis expositio. Et diuiditur in duas partes: Quia primò ponitur visionis expositio. Secundò infertur quædam conclusio ibi:* Et ego Daniel. *Prima adhuc diuiditur in tres. Quia primò exponitur mysterium arietis, secũdò hirci, ibi:* Porrò hircus. *tertio cornu modici, ibi:* Et post regnum eorum. *Prima adhuc diuiditur in duas partes. Quia primò notatur desideriũ sciendi in Daniele, & modus reuelandi in Gabriele: quia hoc fecit per mandatum Angeli superioris, s. Michaelis. Secundò, ponitur expositio Gabrielis, ibi:* Aries quem vidisti. *Dicit igitur:* Factum est autem cum viderem ego Daniel visionem. *scilicet imaginariam.*

23 Et quærerem intel. *Cum magno desiderio, quia licet eam intelligeret in parte, vt prædictum est, non tamen in toto.*

✻ 1 Ecce

a *Species viri. Et au.* Non.n. sunt Angeli viri sed videtur: A sicut ab Abraham ad quercũ Mambræ tres viri visi sũt, qui vtique non erant, è quibus vnus adoratur vt dominus, vnde: *Abraham vidit diem meum, & gauisus est.*

Idem. Gen. 18.a. Ioan. 8.g. Hiero.

b *Et audiui vo.* Hunc virum Iudęi Michaelem autumãt: Et quia visio de pręlijs regumq; certaminibus, imò de regum successoribus erat, conuenienter Gabriel huic officio mancipatur, qa & prælijs præpositus est. Gabriel aũt interpretatur fortitudo vel robustus Dei. vnde eo tẽpore quo dñs erat nasciturus, & bellum Dęmonibus indicturus, & de mũdo triumphaturus, Gabriel venit ad Zachariam & ad Mariam. Et postea de triumphante legit: *Quis est iste rex gloriæ? d.s. & potens in prælio ipse est rex gloriæ.* vbicunq; autẽ medicina & sanatio necessaria est sicut Tob. Raphael mittitur, q interpretatur curatio vel medicina Dei. Vbi autem ꝓpitiatio vel expiatio necessaria est, Michael mittitur, qui interpretatur, quis vt Deus. qui nomine suo significat quòd in Deo sit vera medicina. Ex officijs, Angeli sortiti sunt vocabula.

Officiũ triũ Archangel. † istum. † in vltimo tempore. † loco. B Luc. 1.a. Psal. 23. a. Tob. 5.a. † fortis atrox

a ecce stetit in cõspectu meo quasi spẽs viri. Et audiui vocẽ
b viri inter Vlai, & clamauit, & ait: † Gabriel fac intelligere
† istã visionem. Et venit, & stetit iuxta vbi ego stabam. Cũ-
c que venisset, pauẽs corrui in faciem meã, & ait ad me: Intel
ligẽ fili hoĩs, quoniam † in tempore finis cõplebitur visio.
Cumq; loqueretur ad me, collapsus sum pronus in terrã. Et
tetigit me & statuit me ĩ gradu meo, dixitq; mihi: Ego ostẽ
dã tibi q̃ futura sunt in nouissimo maledictionis, qm̃ hẽt
tẽpũ finẽm suũ. Aries quẽ vidisti habere cornua, rex Medorum
est, atq; Persarũ. Porrò hircus caprarum rex Græcorũ
est, & cornu grande quod erat inter oculos eius, ipse est
rex primus. Qđ autem fracto illo surrexerunt quatuor pro
eo, quatuor reges de gente eius cõsurgent, sed nõ in fortitu
dinẽ eius. Et post regnum eorum, cum creuerint iniq̃tates,
d cõsurget rex † impudens facie, & intelligens † propositio-
e nes, & roborabit fortitudo eius, sed non † in viribus suis:
f & supra quã credi potest, vniuersa vastabit, & prosperabi-

Interlinear: ¶Michaelis. ¶Michaelis. ¶Ad quem pertinet. ¶Danielem scilicet. a ¶Hominem te esse memento. b ¶Non anim. c ¶consummationis. a ¶Vt sine formidine videret & intelligeret quæ dicuntur. b ¶Quasi collapsus & quadrupes iacebat in terra. a ¶Tempore quando hæc maledictio impleuitur super populum Iudæorum, & super ipsum Antiochum, vel in fine mundi sub Antichristo. & per ipsum. b ¶Complet. c ¶Darius, scilicet filius Arsami. a ¶Alexander. ¶Mo... a ¶Quia Alexandri nullus æquiparari potuit. a ¶Antiochus præceps in omnia. b ¶Intelligere faciens & aperto actu demonstrans quæ nunc proponuntur. ¶Opere complens vel faciens. c ¶Has visiones. a ¶immo Dei, à quo omnia porrecta. a ¶Antichristus, de quo & quartum quod incedet fœliciter.

Hiero. c *Pauens corruit in fa.* Qui stabat antè corruit. Ne elatus in superbiam, angelicæ naturæ vel dignitatis esse sibi videatur, fragilitatis suæ admonetur.

C

* Theod.

* Theo. Hęc sunt idonea ad conuincendũ Eunor... stum, qui ipsam se cognoscere Dei essentiã arrogan... ctitat. Si.n. angelorum contemplationem, candem... templantis viribus dimensam tacitus propheta nõ... quid magis impium aut detestabilius ijs qui glori... diuinam se n... substantiam?

d *Consurget r... pudens fa...* * Antiochi v... malitiã per h... nuit, & prete... tiam, potent... ille sibi cõp... rat. Deinde c... eum hæc ta... Deo permit... cessario sub... *non viribus su...* rio quoq; ait... per Esaiam. *gloriabitur se... ne incidente in... exaltabitur se... trahente eam?* hic, audebit... quit Antioc... vt potens, ... permittente... e *Et roborab...* Greg. Illius... nis fortitud... suis viribus... tur, quia S... virtute in gl... ditionis att... f *Et supra q... di potest.* * ... Nihil ipsi e... pedimento...

omnia faciat quæcunque voluerit. De talibus be... uid præcipit: *Noli æmulari in eo qui prosperatur in via...* Persæpè enim accidit, vt impietati addictis hom... res prosperè succedant.

* Hier. Antiochus ἐπιφανὴς frater Seleuci, capta Iu... g ...

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ecce stetit. *Quia non erat vir, sed Angelus in specie viri, s. Michaelis qui erat princeps synagogæ, vt patebit infra 10.c. & ideò erat sollicitus, vt mysterium Danieli reuelaretur.*

2 Et audiui vo. *Idest Michaelis in specie viri apparentis.*

3 Inter Vlai. *Idest apparentis in tali loco.*

4 Et cla. *Scilicet loquendo Angelo inferiori.*

5 Gabriel fac intelli. *Danielem. Ex quo patet, quòd in ministerijs Angelorum ordo est.*

6 Et venit. *Scilicet Gabriel.*

7 Et stetit iuxta. *Ad loquendum mecum.*

8 Cumque venisset pa. *Hoc factum est, vt Daniel existens inter Angelos, cognosceret fragilitatem humanam.*

9 Et ait ad me. *Scilicet corruptibilis: eadem ratione qua prius. s. vt cognosceret suam fragilitatem.*

10 Quoniam in tem. *Ex quo patet, quòd licet visio aliquo modo sit impleta in Antiocho, tamen perfectius complebitur in Antichristo in fine mundi: & ideo de ipso est principalis sensus literalis: vt prædictum est.*

11 Cumque loqueretur ad me. *Bis ad terram cecidit loquente angelo, vt magis cognosceret fragilitatem suam.*

12 Et tetigit me. *Confortando.*

13 Et statuit me in gradu meo. *Erigendo me, quia prius iacebam sicut quadrupes ad terram.*

14 Dixitque mihi: Ego ostendam tibi. *Idest tẽpore illius maledicti hominis qui propter abundantiam malitiæ dicitur maledictio in abstracto. Et hic est Antichristus propriè, & Antiochus Epiphanes aliquo modo, inquantum fuit figura Antichristi persequendo cultum Dei, vt visum est.*

15 Quoniam habet fi. *In quo. s. ista complebuntur.*

16 Aries quem vidisti. *Positis quibusdam præambulis ad expositionem visionis, hic Gabriel incipit visionem exponere inquantum tangit regem Medorum & Persarum. Et patet littera ex prædictis. Vlterius exponit eam inquantum tangit regnum Græcorum, dicens:*

17 Porro hircus caprarum. *Et patet vsque ibi.*

18 Rex primus. *Scilicet Alexander, vt prędictum est, ... tempus Alexandri reges Gręcię erant quasi nullius mom... ideo dicitur primus inter notabiles.*

19 Quod autem fracto illo. *Idest mortuo ante finem... vitę suę: quia per venenum mortuus est adhuc iuuenis ex... licet 33. annorum, vt patet ex prędictis, & hoc significat... ctionem.*

20 Surrexerunt quatuor. *Scilicet cornua: Hoc signif... quatuor reges de gente eius consurgent simul regnantes, ... tenentes Alexandri secundum diuersas partes.*

21 Sed non in forti. *Quia nullũ istorum regnorum p... parari regno Alexandri in fortitudine, licet plus durauer... gnum Alexandri valde parum durauit, vt suprà dictum ...*

22 Et post regnum. *Hic consequenter ponit expositionem... modici, idest Antiochi & Antichristi, cuius figura fuit ... & hoc est quod dicitur:* Et post regnum eorum. *scil... precedentium.*

23 Cum cre. &c. con. rex im. *Idest Antiochus qui... est regnare ad puniendum iniquitates filiorum Israel quę ... nimis illis temporibus, vt visum est. Dicitur autem ... pudens facie, quia nullam turpitudinem verebatur face... loco sancto, vbi statuit idolum: qui locus erat etiam reple... ditijs scortantium cum meretricibus, vt dicitur 2. Macha... factum est per Antiochum.*

24 Et intel. propo. *Quia Antiochus callidus erat & ... alios calliditate sua. Vel aliter:* Intelligens proposi. *... gere faciens q.d. Daniel, quia per ea quæ facuit intellige... quę modo est occulta.*

25 Et roborabitur for. eius sed non in viribus ... *licet sic crescat fortitudo Antiochi ad faciẽdum ista, non ... erit ex viribus suis, sed propter peccata populi sic dimit... agere, quia sicut frequenter dictum est, Deus aliquando ... lis ad puniendum bonos.*

26 Et supra quam credi potest vniuersa. *Quia ... dibile hominibus quòd ille qui erat Romæ obses, deberet ... rari & tam ardua facere.*

Rex

…ssus est Hierosolymam,& in templo Dei simulacrum …is Olympij statuit, & *vsque ad fortitudinem cœli*, i. filios … ei.qui angelorum vallabantur auxilio,erexit magnitudinem suã, ita vt de sanctis plurimos idololatriæ sub…ret,& velut stellas cœli pedibus conculcaret.

tamine, sed per aduentum iudicis solo oris spiritu æterna morte ferietur. D

Hiere.

c *Tu ergo signa*. Gabriel exposita visione addit: Tu ergo signa, visionis obscuritatẽ signans, nec patere multis, nec nisi opere compleatur posse intelligi.

a *Et interficiet ro…* Gregor. Robu… interficiet cum … qui mente inui… unt corporali… vincit: vel, cum … qui sancti & ro… credebantur, … nutum suæ vo… lũtis trahit, in cu… manu dolus di… rig… ur: quia in illa … s per opus ad… iu…tur, quod.n. fa…ndo dicit, hoc m… faciendo asse… rit Nam quicquid m…dax lingua si… m…at, hoc quasi ve…m esse manus op…is ostentat.

a tur & faciet. Et interficiet robustos & populũ sanctorũ se-
¶Neque. a ¶Ad nutum eius. b ¶Orere.
cundum voluntatẽ suã,& dirigetur dolus in manu eius, &
a ¶In superbia magnus in oculis suis.
cor suum magnificabit, & † in copia rerum oĩum occidet
a ¶Sanctorum. b ¶Deum qui dicit: Per me principes regnant. c ¶Ita vt in templo Dei sedeat ostendens se tanquam sit Deus. d ¶Spiritu labiorum suorum interficiet impium. ¶In Elimaide Dianæ templum spoliare cupiens, vbi amisso exercitu sine manibus contritus est, idest, tristitia & morbo periit.
b plurimos. Et cõtra principẽ principum consurget, & sine
a ¶Successione temporum. b ¶Completa c ¶Finita vastatione & emundatione veniente.
† manu cõteretur. Et visio vespere & mane, quę dicta est ve-
a ¶In corde vel litera. b ¶In corde vel terra.
c ra ẽ. Tu ergo visionẽ signã, qa post multos dies erit. Et ego
a ¶His visis. Simile dicit Abraham vno domino: Loquar ad dominum cum sim puluis & cinis,
b ¶Factus omnibus omnia. illud Euangelicum complens. Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo.
Daniel † langui & ęgrotaui p dies. Cũq; surrexissẽ faciebã
¶Tamen. a ¶Nomina regum & cuncta tempora regnorum quia hæc non audiuit.
d opa regis et stupebã ad visionẽ, et nõ erat q̃ iterpretaretur.

d *Interpretaretur*. si Idem.
1 cut angelus. Vel qa
2 reges audierat, &
3 eorum nomina ne
4 sciebat, futura co-
5 gnouerat, sed quo
essent tempore ne-
sciebat. Stupebat er-
go quod solum fa-
6 cere poterat, & Dei
7 scientiæ omnia cõ-
8 mittebat.
* Theo. Cum didi 1. Cor. 11. Rom. 12.
9 cissem inqt, ea ma-
10 la q̃ rursus populũ
11 meũ essent oppres-
12 suri tanto mœrore E
13 affectus fui, vt in ę-
14 gritudinem incide-
15 rim. Nouerat cum Paulo dicere, *Quis* 1. Cor. 11.

b *Sine manu conteretur*. Hier. Antiochus audiens in Per… duces suos à Iuda Machabæo fusos, amissis pretiosis d…atijs ibique amisso exercitu, sine manibus contritus est tristitiæ morbo perijt.

sine manu. Non angelorum bello, non sanctorũ certamine,

infirmatur, & ego non infirmor? Et flere cum flentib. Hanc eandẽ charitatẽ decet nos cognatis & conseruis præstare, ideq; mutuo sentire, & membrorum mutuã qua sibi cõpatiũtur cognationẽ imitari: siquidẽ mẽbra alter alterius vocati sumus, ac digni effecti, q Christi corpus appellemur. Rom. 12.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et interficiet robu. *s. septem fratres qui cum matre fuerunt ro…stissimi ad tenendam legem Dei, vt patet 2. Machab. 7. Et quia no… solum illi sunt interfecti ab Antiocho, sed etiam multi alij, qui no…runt derelinquere legem Dei: ideo sequitur.*

2 Et populum sanctorum secundum. *interficiet scilicet*

3 Et dirigetur dolus in manu eius. *i. ad finem intentum ab co… ducetur per opera eius.*

4 Et cor suum magnifi. *quia Antiochus intantum erat elatus per … perbiam, quasi crederet habere terram ad nauigandum, & mare … ambulandum, vt dicitur 2. Machab. 5.*

5 Et in copia rerum omnium occi. pluri. *quia talem occisionem sanctorum fecit per temporalem potentiam à Deo sibi permissam.*

6 Et contra principem principum consurget. *quia cõtra Deu… surrexit auferendo cultum eius quantum ad tempus.*

7 Et sine manu conteretur. *quia Antiochus rediens de Per… side … ercussus à Deo morbo intestino mortuus est, prout habetur 2. Machab. 9. Quoniam autem sicut dictum est, Antiochus fuit figura Antichristi, ideò litera ista quæ exposita est de Antiocho, iterũ me… li… exponitur & perfectius de Antichristo, ab illo loco vbi incipit scri…ura loqui de Antiocho cum dicitur:* Et post regnum eorũ. *scil. … t Græcorum: quia regnum Antichristi pertinet quodammodo ad … gnum Romanum de quo orietur, vt prædictum est, quod quidẽ reg…m Romanum est: post regnum Gręcorum: de quo fit mentio in pa… immediatè pręcedenti, vt patet. Cum creuerint iniquitates, qa secũdum testimonium Saluatoris Matth. 24. b. imminente tẽpore An…christi abũdabit iniquitas & refrigescet charitas multorũ. Cõsur…t rex impudens facie, quis Antichristus ad omne malum erit inu…ecũdus. Et intelligens prępositiones, quia Antichristus erit callidi…mus ingenio naturali & auxilio diaboli familiaris sibi, qa habe… dęmonem principem. Roborabitur fortitudo eius, quia excedet omẽ terrenam potentiam tempore suo. Sed non in viribus suis, qa no…rit hoc virtute humana, sed diabolica, in cuius virtute faciet … mirabilia, Deo tamen permittente. Et suprà quàm credi potest v…ersa vastabit, &c. quia potestas Antichristi sic subitò apparebit, … omnibus admirabilis erit. Et interficiet robustos, &c. i. illos qui in… ue… tur firmi in lege Dei nolẽtes ei obedire. Et dirigetur dolus, &c. i. … finem intentum ab eo perducetur, licet ad tempus breui. Et cor su… magnificabit, quia extolletur super omne illud quod dicitur Deus … quod colitur, vt dicit Apostolus 2. Thes. 2. b. Et in copia omniũ re…m occidet plurimos, quia per fortitudinem militiæ & thesauros di…tiarum naturalium & artificialium multos interficiet. Et contra principem principum consurget i. contra Deum cultum eius auferens, & sibi vsurpans: quia in templo Dei sedebit ostendens se tã…quam sit Deus, vt dicitur 2. ad Thes. 2. b. Et sine manu conteretur, quia dominus Iesus Christus eum interficiet spiritu oris sui, vt ibidem dicitur. Sequitur.*

8 Et visio vespere & mane, &c. *i. per successionem temporis apparebit veritas visionis ipsius inquantum pertinet ad Antiochũ, & inquantum pertinet ad Antichristum. Vel aliter exponitur, vt p mane intelligetur tempus Antiochi, quod fuit primum respectu temporis Antichristi, vt sit sensus: Visio prędicta, secundum q refertur ad mane, i. ad tempus Antiochi: Et vespere, i. ad tẽpus Antichristi, vera est, quia in vtroq; sensu habet veritatem, vt visum est. Sequitur.*

9 Tu ergo. *Daniel.*

10 Signa visionem. *i. memorię commenda eam scribendo, vt postea possit scire à posteris.* F

11 Quia post multos dies erit. *i. complebitur.*

12 Et ego Daniel langui & ægrotaui per dies. *Hic ponitur quędam conclusio respectu præcedentium, cum dicitur:* Et ego Daniel langui. *concussus timore visionis, & admiratione. Sequitur.*

13 Cumq; surrexissem faciebam opera regis. *i. negotia regni, quia super ipsa erat positus Daniel, vt visum est supra.*

14 Et stupebam ad visionem. *propter horrorem malorum futurorum.*

15 Et nõ erat qui interpretaretur. *Quia licet visio esset ei interpretata in generali, non tamen omnino in speciali quantum ad nomina regum & determinatarum personarum. Ex quo patet, q Spiritussanctus non semper reuelat prophetis sensum plenarium visionis: Sed solùm quantum expediens est pro loco & tempore & personis, pro quibus fit reuelatio. Et propter hoc prophetæ non ita clarè scripserunt mysteria Christi de futuro, sicut Euangelistæ scribentes historiam de pręterito. Videretur fortè alicui, quòd hęc visio non posset literaliter exponi de Antichristo. Primò, quia tribulatio quæ hic describitur, dicitur durare per sex annos, vt dictum est: quod non potest dici ad literam de persecutione Antichristi, quę durabit tantũ ad tres annos & dimidium, vt dicetur infra 10. cap. & 12. Secundò, quia hic dicitur quòd in hac tribulatione quæ hic describitur, debet auferri iuge sacrificium. Iuge autem sacrificium nunc est sacrificium altaris, quod non cessabit vsque ad iudicium finale, secundum quod dicitur Matth. vlt. d.* Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. *Ad primũ dicendum, quòd persecutio Antichristi aliquando accipitur strictè pro tempore in quo Antichristus persequitur fideles in persona propria: & sic non durabit, nisi per tres annos & dimidium. Aliquando largè accipitur, inquantum cum hoc accipitur aliquid de tempore præcedenti in quo per ministros Antichristi fiet quædam dispositio ad ipsum per deceptiones & malas persuasiones, & sic accipitur hic duratio illius persecutionis. Ad secundum dicendum, quòd sacramentum altaris tempore Antichristi cessabit quantum ad solennitatem, quia tunc Missę non celebrabuntur publicè, sed tantum occultè propter rabiem illius persecutionis, & sic intelligitur hic cessatio iugis sacrificii.*

CAP. IX.

A a IN *anno primo*. Ne putemus eum qui filius Hystaspis, cuius secundo anno templum ædificatum est. qđ Porphyrius suspicatur, vt annos Danielis extendat: vel eum qui ab Alexandro rege Macedonum superatus est, & nomen patris & victoriam addidit, quia primus de semine Mędorum subuertit regnū Chaldęorum, vt auferat ꝓpter similitudinem nominis errorem.

Hiero.

Iere. 25. c. & 29. c. Hiero.

b *Ego Daniel*. Prædixit Ieremias 70. annos desolationis tēpli: post quos rediret populus in Iudeā, & ædificaretur templū, quæ res nō B facit Danielem negligentē, sed ꝓmouet in precē, vt qđ Deus per suā promisit clemētiam per suā impleat precē, ne superbia negligentiā faceret, & negligētia offensā pariat.

riat. Legimus in Gen. 120. annos pœnitentiæ const ante diluuium. Sed quia 100. annis filij hominum tere neglexerunt, non expectat Deus vt 20. comple sed antè infert quod postea fuerat comminatus. V ad Ieremiam dicitur ob duritiam Iudęorum: *Ne o populo hoc, q exaudiam te* Et muel: *Vsquequ super Saul? Eg eum*. Igitur in & ī cinere p impleri qđ promisit, nō sit incredulu rorum.

c *Et posui meam, &c.* * Daniel post innocētiæ su tiplicem gr post dignat Dñi circa v ac laudes su repetitam, i adhuc Deum promereri nititur, in sacco & in cin lutatur, exomologesin faciens dolenter, &c.

CAPVT IX.

a ¶Qui supra dicitur Balthasar successisse, qui primum captum Israel soluit, deinde Cyrus.
¶Non illius qui in Esther legitur.
IN anno primo Darij filij Assueri semine 1
¶Qui & Astyages. a ¶Primus.
Mędorū, qui imperauit sup regnū Chal- 2
3
dęorū anno vno regni eius, ego Daniel in 4
¶Ierem. x. ¶Numero. 5
tellexi ī libris numerū annorū, de quo fa 6
ctus est sermo dñi ad Ieremiā ꝓphetā, vt cōplerentur deso- 7
a ¶Templi. b ¶Non ingratus promissionis Dei. c ¶Mentis. 8
lationis Ierusalē septuaginta anni. Et posui faciem meā ad 9
a ¶Charitatis priuilegio. ¶Hæc sunt arma pœnitentium. 10
dñm Deū meum, rogare & deprecari in ieiunijs, sacco & ci- 11
12

C y.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IX.

Octaua visio.

* IN anno primo. *Hic ponitur octaua visio, quæ fuit facta in anno primo Darij, qui occidit Balthasar. Postquam Daniel descripsit vltimæ tribulationis totalem decursum, & principalem eius cōflictum, vt visum est in duobus præcedentibus capitulis. Hic consequenter describitur eiusdem tribulationis solatiū, quod maximè erit ipsis fidelibus ex consideratione passionis Christi. Igitur causa materialis est de 70. hebdomadibus determinatis & prefixis vsq; ad passionem Christi, quæ maximè erit imitanda tēpore Antichristi. Causa finalis vt ostendatur tempus expiationis peccati per mortē Christi: & per hoc detur consolatio Christi fidelibus in tribulatione Antichristi existentibus. Causa efficiens est instinctus Spiritussancti factus Danieli confitenti peccatum suum, & desideranti & postulanti remedium. Causa formalis in diuisione consistit quæ talis est, quia primò ponitur meritum orationis, secundò modus reuelationis, ibi:* Cumq; adhuc loquerer. *Primum est ex parte Danielis. Secun-* C *dum ex parte Angeli reuelantis. Circa primum tria notantur. Primum est, debita conditio orantis. Secundū, confessio pænitentis: ibi:* Et orauit Deum. *Tertium, intentio petentis, ibi:* Et nunc domine. *Circa primum considerandum, quòd debita conditio orantis est ꝙ attendat debitum tempus orandi: hoc facit Daniel hic, quia intellexit quod appropinquabat tempus a Deo promissum de liberatione populi: & hoc est quod dicitur.*

1 In anno primo Da. filij Assueri. *Aduertendum est quòd iste Assuerus non est iste sub quo historia Esther facta est: quia ille fuit post per magnum tempus, sed iste Assuerus est ille qui supra dictus est Astyages, & hoc est quod subditur.*

2 De semi. Mœdo. *quia Darius victo Balthasar transtulit regnum ad Mædos.*

3 Qui imperauit super regnum Chaldæorum. *Primus, nō simpliciter & absolutè, sed primus, de prædicto semine. s. Mędorū.*

4 Anno vno. *i. primò secundū modum loquendi hebraicū. vnde dicitur Gen. 1. a.* Factū est vespe. & mane dies vnus. *i. primus.*

5 Ego Daniel intelle. in libris. *Ieremiæ.*

6 Numerum anno. &c. *Et nota, quòd iste cui reuelabantur diuina secreta nihilominus tamen scripturam Ieremiæ & aliorum prophetarum legebat, contra illos qui confidētes de proprio ingenio dedignantur videre dicta aliorum. Scriptura autē illa de qua fit hic mentio habetur Iere. 29. a.* Cum cęperint impleri in Babylone 70. anni visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, & reducam vos ad locum istum. *Completionem autem annorum appropinquantem intellexi per ra regum qui remanerent à principio desolationis Ierusale ad tempus illud per quæ fuit ostensum. Esdrę. 1. quòd hæc fuit completa anno 4. Cyri, ante Cyrum verò Darius gnauit duobus annis, & sic complementum desolationis di tum quinque annis & principio sexti, quia Cyrus de quarto regnauit tantum in principio ante dictum complementum. dictum fuit.*

Non confidē dum proprio ingenio.

7 Et posui fa. meam, &c. *i. attentionem mentis & fa poris quoniā versa facie versus Ierusalē orabat, vt dictū e*

8 Rogare. *feruenter.*

9 Deprecari. *perseueranter.*

10 In ieiunijs. *vt simul fieret Deo sacrificium per spiritu nem, & per carnis eius macerationem, quia scribitur Tob.* Bona est oratio cum ieiunio.

11 Sacco *idest cilicio.*

12 Et cinere. *i. recordatione fragilitatis humanę. Hic er Iudęorum quando erant in afflictionibus positi ponere cin per caput in signum humiliationis: quia dicitur Eccl. 35.* Oratio humiliantis se nubes penetrabit. *Sed videtur b Daniel peccauerit orando pro liberatione populi: quia ta videtur procedere ex quadam dubitatione, ne impleretu Dei dictum per Ieremiam de liberatione populi tempore d to: & hoc videtur importare defectum fidei. Dicendum, orabat pro diuinæ promissionis impletione, nō quia dubita fidelitate, sed vt ostenderet se gratum Deo de promissione cta. Item Daniel sciebat promissiones diuinas impleri per bonorum, quia sicut Deus ordinat aliquid futurum, ita eti dum eueniendi, quia vtrumque cadit sub diuina ordination suus modus, & ideò orabat impleri promissionem à Deo fa promissiones diuinę in sacra scriptura semper intelligend conditione, scilicet nisi ponatur impedimentum ex parte promissio fit Deum offendendo. vnde dicitur Iere. 18. b.* S quar de gente, & de regno, vt ædificem, & plante si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vo pœnitentiam agam super bono quod locutus su cerem ei. *Timebat autem Daniel ne filij Israel per pecca fuissent impedimentum diuinę promissioni: & ideò orabat ad tollendum illud impedimentum si esset. Per prædicta p mentum, quia oratio Danielis non procedebat ex aliqua in sed magis ex bonis causis.*

* Et

MORALITER.

† 1 *In anno primo Darij filij Assueri, &c.* Sequitur.

5 *Ego Daniel intellexi in libris numerū annorum, &c.* Iste Daniel fuit perfectus in vita contemplatiua: Quod patet ex hoc quod dicitur supra cap. 1. *Danieli autem dedit Deus intelligentiam omnium visionum atque somniorum.* Fuit etiam perfectus in actiua vita, quod patet ex hoc, ꝙ Darius rex cogitauit eum constituere super omne regnum propter suā industriam ad regendum, sicut dictum est suprà 6. c. Igitur per Danielem significatur Episcopus bonus, qui debet esse perfectus in vtraque vita, per hoc autē quòd Daniel sic perfectè studebat in libris Ieremiæ, oste Episcopus quantumcunque literatus debet stud bris sacræ scripturę.

7 *Et ego posui faciem meam ad dominum Deum, &c.* scopus qui medius est inter Deum & populum populo suo deuotè deprecari dominum.

10 *In ieiunijs sacco, & cinere.* Debet enim Episcopu vitam ducere exemplo Pauli dicentis 1. Corinth *stigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè cun dicauerim, ipse reprobus efficiar:* vnde & Episcopi ecc mitiuæ fuerunt austerissimę vitæ.

† Et

* Chrysost. Nō ausus fuit preces admouere Deo, ante tempus præfinitum, ne frustra temerèq; admouēs audire qđ Ieremias, Ne rogaueris pro populo isto. Verum vbi vidit vaticiniū esse completum, simulq; tempus vocare ad reditū, tūc orat: nō simpliciter, sed in ieiunio, sacco, & cinere.

actionib. n. & efficacia diuini viri diuina imponere nomina consueuere. Et custodire ipsum dixit testamentū, admonens eorum quæ Abraham, Isaac & Iacob olim promissa sunt: omniq; studio orans docet non simpliciter illum custodire, sed diligentibus eum, & custodientib. mādata eius. Si quis n. tua inquit, mandata violet, seipsum indignum tuis pollicitationib. reddit. D

a Cōfessus sum. &c.
* Chrysost. Vna quidem solaque purgatio peccatorum reliqua est post peccata, videlicet vt sua cōmissa confiteantur.
* Basil. Qui prius filiis in profundo malitiæ, & carnis impuritate contaminati, in propitiationem remissionē quæ admissorū, cōfitemini de his, quę à vobis non rectè prius nec sobriè facta sunt.
* Idem. Vult tui misereri iudex, tequ miserationib. suis cōplecti, si modò olī admissa humanum te factū & cōitum inueniēt. In per si quæ clā caris & in arcanis designasti, prodiris & euulgaues fratri citra pudorem vllum.
* Idem. Quoniā conuersionis modus accommodatus ...

a nere, & oraui dn̄m Deum meum, & confessus sum, & dixi: 1
a ¶ Cuius nos serui b ¶ Cuius nos creatura. c ¶ Nos minimi. d ¶ Contemptoribus.
e ¶ Non ergo quod pollicetur Deus statim futurum (aliàs facturus est:) sed eis promissa complet, qui mandata eius custodiunt.
b Obsecro domine Deus magne & terribilis, custodiens pa- 2
a ¶ Si diligitis me, mandata mea seruate. 3
ctū & misericordiā diligentibus te, & custodientibus man 4
a ¶ Peccata populi in sua persona enumerat, quia vnus ex eis, sicut Paul. in epistola sua ad Romanos. 5
b ¶ In alios. c ¶ In nos. 6
c data tua. † Peccauimus, iniquitatē fecimus, impiè egimus, 7
a ¶ Quia. 8
d & recessimus & declinauim⁹ à mādatis tuis ac iudicijs. Non 9
a ¶ Qui vos spernit, me spernit. ¶ Non suo. 10
obediuimus seruis tuis prophetis, qui loquuti sunt in noīe 11
a ¶ Nemo ergo excusabilis. 12
tuo, regib. nostris principib. nostris, patrib. nostris, omniq; 13
a ¶ Quia iuste patimur quæ meremur. b ¶ Confusio faciei meæ cooperuit me. 14
¶ dest, nobis 15
e populo terrę. Tibi dn̄e iustitia, nobis autē confusio faciei, 16
a ¶ Fatet. b ¶ Ducibus, quia duces de Iuda. vnde Non deficiet princeps de Iuda, &c. c ¶ Secundum iustitiam tuam. d ¶ Similes in pœna sicut in culpa. 17
sicut est hodie, viro Iuda & habitatorib. Ierusalem, & oī Is-
a ¶ His qui fuerunt Duces & habitatores Ierusalem: modo enim nulli tales erant. ¶ Dispersi.
rael, his qui propè sunt, & his qui procul in vniuersis terris
a ¶ A te ¶ A terra tua. b ¶ Quia te non accuso sed me, & meos accuso.
ad quas eiecisti eos pp iniquitates eorū, in qbus peccaue-
a ¶ Contra. ¶ Mirum quia serui contra dominum. ¶ Ergo.
f runt in te dn̄e. Nobis confusio faciei, regibus nostris prin-
a ¶ Sibi confusio. ¶ Qui supra dixerat: Tibi Domine iustitia ne tantum iustus putetur addit, Tibi autem do. Deo no. &c. vt iudicis sententiam flectat ad misericordiam.
cipibus nostris, & patribus nostris qui peccauerūt. Tibi aūt 18
g domino Deo nostro misericordia & propitiatio, qa reces-

c Peccaui. * Theo. Cum admodū cōuenienter admirabilia illa nomina Deo imposuisset, cōtraria & penitus aduersa sibi imposuit Neque contentus dixisset, *peccauimus*, adiecit, *iniquitatem fecimus*, ingrati erga tua beneficia fuimus: *impie gessimus*, alijs dijs aīo, sensuq; carentibus, ac nulla vi pręditis, tibi prælatis. E
d *Non obediuimus.* * Theod. Ostendit eam curā qua se Deus continēter tuebatur, & ingentem populi stultitiā subijcit. Neque destitit tua nos gratia tueri, & p prophetas colloqui, modo cū regibus & principibus, modo cū

duaccommodatus esse debet ei qui peccat, & pręterea, opus est fructibus dignis pęnitentiæ, necessario ijs peccata aperiri debent, quibus credita est dispensatio mysteriorum Dei. Siquidem rationem hanc in pœnitentia etiam veteres illos cernimus secutos fuisse, quando & in Euangelio scriptum est, quod Ioanni confitebantur peccata su. & in Actis, Apostolis ipsis, à quibus etiam baptizabantur cuncti.
* Ambr. Plurimū suffragatur reo verecunda cōfessio, & pœnā quā euitari nō possumus, pudore subleuamus.
* August. Non solum post pœnitentiam à vitijs se homo seruare debet, sed & ante pœnitentiam, quia si ad vltimum vitę steterit nescit si ipsam pœnitentiam accipere, ac eo & Sacerdoti peccata sua confiteri poterit.
b *Obsecro Deus magne &c.* * Theo. Magnum atq; admirabilem vocat, vt qui magna & mirabilia possit efficere. Ab actio-

sacerdotibus & doctoribus, hos.n. patres vocauit, & sępè etiam cum populo. Sed quamuis hęc ita fierent, nos tamen contradicere perseuerauimus. Ideo iure addidit. F
e *Tibi Domine iustitia, &c.* * Theod. Quæ à te facta sunt, tuam iustitiam commendant, nos verò propter ingentia nostra scelera, pudore perfusi, ingrati animi nostri crimē accusamus. Tibi.n. ex nostra impietate damni accidit nihil, nos autem seminum fructus tulimus.
f *Nobis confusio faciei, &c.* Vnumquodq; horum satis est ad flectendum & inducendum vel crudelissimum ad misericordiam, nedum mitissimum & humanissimum.
g *Tibi au.* Decet.n. te mitem & clemētem misericordia erga nos commoueri: Et commorans in accusandis peccatis (audiuit quippe Deum dicentē, *Dic tu iniquitates tuas, vt iustificeris*) asciscens sibi populi scelera, ea accusat, diuinam prouocans misericordiam.

☞ a *Stilla-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et oraui dominum, &c. *Hic consequenter describitur confessio pœnitentis. vbi notandum, quod Daniel assumit in se personam populi Israel, quia non erat talis ętatis nec conditionis, quòd talia mala egisset, quando fuit translatus: quia erat puer sanctus, sed peccatum populi Israel dicit peccatum suum, inquantum erat populi illius membrum. Procedit autem sic: quia confitendo primò narrat maltas deprauantes, secūdò remouet circunstātias excusantes, ibi:* Non obediuimus. *Tertiò exaggerat conditiones aggrauantes, ibi:* Et stillauit. *Et nota, quod in omnibus istis attribuit Deo iustitiā, & sibi & populo Israel, iniustitiam. Circa primum notandum, quòd malitia deprauantes sunt contra bonos mores omittendo pręcepta & faciendo prohibita. Dicit igitur pręponens Dei magnitudinem & clementiam, vt per hoc peccatum populi grauius appareat.*
2 Obsecro domine, &c. *quia supereminet omnibus quę possumus de Deo cogitare vel dicere.*
3 Et terribilis. *Transgressores puniendo.*
4 Custodiens pactum. *Promissa implende.*
5 Et misericordiam. *vltra promissa addendo, sed quibus hoc fit subditur.*
6 Diligentibus te, &c. *Corde & opere. Vlterius incipit peccata confiteri, dicens.*
7 Peccauimus. *In oī genere peccati. s. qđ explicat cōsequēter.*
8 Iniquitatem fecimus. *Contra homines.*
9 Impiè egi. contra Deum. *Pietas. n. est cultus diuinus: & ideo impietas est recessus à debito cultu diuino.*
10 Et recessimus. *à mandatis tuis, ea totaliter deserendo.*
11 Et declarauimus. *Primò paulatim contrarium agēdo, quia non statim decidit homo in profundum peccatorum. Dicit autem.*
12 A mandatis tuis. *Propter pręcepta moralia.*
13 Ac iudicijs. *propter iudicialia.*
14 Non obediuimus. *Hic consequenter remouet circumstantia excusantes quæ sunt ignorantia & infirmitas, Primum remouetur per hoc quod populus Israel fuit inobediens verbis prophetarum ex ore Dei loquentium. Secundum remouetur per hoc quod non solum vulgares homines peccauerunt, imò etiā illi qui credebantur esse viri perfecti in populo, & hoc est quod dicitur:* Non obediuimus seruis tuis, &c. *non ex capite proprio.* Diuisio.
15 Regibus nostris, & principibus nost. &c. *Idest sacerdotibus qui quasi patres habebantur.*
16 Oīq; populo terrę. *Hoc addit, vt nemo appareat excusabilis.*
17 Tibi domine iustitia nobis. *Quia ista mala incurrimus propter peccata nostra, sequitur.*
18 Tibi autem dn̄o Deo nostro misericordia, &c. *Quia cir-*
Pecca- * ca

MORALITER.

† 1 *Et dixi. Obsecro domine Deus magnę & terribilis.* Hic ponitur orationis processus, q totus est moralis ad literā, sicut patet in expositione mea literali: pp quod hic omitto.

a ¶Qui dicit: Attendite popule meus legem meam. b ¶Proi cientes.
simus à te:& nõ audiuimus vocẽ domini Dei nostri, vt am-
a ¶Quod mirum. b ¶A te inclinante.
bularemus in lege eius, q̃ posuit nobis per seruos suos pro-
a ¶Non alis b ¶Quibus credendum. c ¶Tamen. d ¶Omnes declinauerunt simul, n f.c.
phetas, & omnis Israel præuaricati sunt legẽ tuam, & decli-
a ¶Non tota in nos effunditur ira, quam ferre non possumus.
a nauerũt, ne audirent vocem tuã, & stillauit super nos male 1
a ¶In Deutero maledictiones, & benedictiones legimus quæ postea dictæ sunt in monte Garizim & Gebal super iustos & peccatores.
dictio & † detestatio, quæ scripta est in libro Moysi serui
¶Effectum scilicet.
Dei, q̃a peccauimus ei. Et † statuit sermones suos, quos locu 2
¶Opprimendos. a ¶Non secundum Deum.
tus est super nos, & super principes nostros qui iudicaue-
¶Hyperbolè.
b runt nos: vt superinduceret in nos malum magnũ, quale 3
nunquã fuit sub omni cęlo, secundum quod factum est in
Ierusalẽ, sicut scriptum est in lege Moysi. Omne malũ hoc
¶Tamen. a ¶Grandis duritia, etiam flagellati non rogant, vel si rogant, non auertuntur ab iniquitate.
venit super nos. Et non rogauimus faciẽ tuam dñe Deus no- 4
¶Ad te. ¶Idest.
ster vt reuerteremur ab iniquitatibus nostris, & † cogitare 5
a ¶Nostram.
c mus veritatem tuam. Et † vigilauit dñs super malitiam, & 6
adduxit eam super nos. * Iustus dñs Deus noster in omnib. 7
operibus suis quæ fecit. Non enim audiuimus vocẽ eius.
a ¶Antiquum recolit beneficium, vt ad simile prouocet Deum.
d Et nunc domine Deus noster, qui eduxisti populum tuũ de 8
a ¶Gloriæ.
terra Aegypti in manu forti, & fecisti tibi nomen secundũ 9
a ¶Sicut in hac die. b ¶In nos. c ¶In proximos
diem hanc: peccauimus, iniquitatem fecimus, dñe † in om 10
nẽ iustitiam tuam. Auertatur obsecro ira tua, & furor tuus 11
a ¶Pro hominẽ rem inducit theoricè. ¶Sion.
à ciuitate tua Ierusalẽ, & à monte sancto tuo. Propter pec- 12
a ¶Reddam peccata patrum in filios vsque in tertiam & quartam generationem. 13
cata.n. nostra & iniquitates patrum nostrorum: Ierusalem 14
¶Gentibus.
e & populus tuus in opprobrio sunt omnibus per circumitũ
nostrũ. Nunc autem exaudi Deus noster orationem serui
a ¶Imple quod promisisti. b ¶Templum.
tui, & preces eius, & † ostende faciem tuam super sanctua- 15
a ¶Non nos qui indigni. 16
f rium tuum, quod desertum est. Propter † temetipsum 17

A a *Stillauit super nos maled. & detest. &c.* * Theodoretus. Iusiurandum vocat quod Deus iurauit Deut 32. *Leuabo in cœlum manum meam, &c. Acuam vt fulgur gladium meũ. Reddam vltionem hostibus meis. Inebriabo sagittas meas sanguine, &c.* Execrationem verò eam dicit, quæ à sex tribubus facta est in mõte Gebal. Deut. 27. b *Vt superinduceret super nos mala, &c.* * Chrysost. Quę tandem ista? Matres liberos suos comederunt. Et hoc sanè prædicit Moses: *Attinget impiam mensam, & suos ipsius filios comedet.* Hieremias autẽ declarat hoc euenisse dicẽs: *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos.*

[Margin: † iusiurandũ quod sc ipsũ. † impleuit. Orat. 2. adu. Iudæos. Deut. 28. † festinauit. * quoniam. Threne. 4. Hiero. Psal. 77. a. † lucere fac. † dominum.]

B c *Et vigilauit dominus, &c.* Quando propter peccata corripimur, vigilat super nos Deus: Quãdo hoc non facit, dormire dicitur nobis. Vnde in Psal. *Surrexit tanquam dor. dominus tanquam potens cra. à vino.* Malitia.n. & neqtia nostra inebriat eum, qui quando in nobis corripitur euigilare dicitur, & de ebrie-

C ebrietate con... re, vt nos ebr... gilare faciat d *Qui eduxi... sti tuũ, &c.* * T... Pristina cõm... rat beneficia, ti animi sig... tione, miser... sibi conciliet... Facilè est tib... libertatẽ nob... tificari, etenim... nitis iam ed... raculis, & ... Aegyptiis illa... amara illa se... te in libertat... lum tuum v... sti, &c. Et qu... ĩdignos tua ... tia præstitim... plices petim... ciuitatẽ tua... venia digna... seas, ac non ... lum quem ... cò quod ibi ... rueris, osten... e *Nunc ergo* * Theod. inquit, serui ... ces Dñe, & ... quàm deser... locus ille, q... sanctum fec... sumq. tua gr... ple. Et q̃a in ... erat populus ... obtineret, o... nè subiecit. f *Propter t... sum.* Ea quæ t... fac Domine ... scelera nost... reputaueris ... rennes tuę c... tiæ fontes.

a cli-

NICOLAVS DE LYRA.

* *tra condignum punisti nos. Et notat q̃ frequenter hic repetit eandẽ sententiam sub alijs verbis, ostendendo Dei iustitiam & misericordiã, & populi Israel iniquitatem: talis.n. est cõditio loquentis ex affectu & persuadentis iudicem, vt ipsum magis moueat ad clementiã.*

1 Et stilla. *Hic describit conditiones aggrauantes, quæ sunt obstinatio in peccato, & ingratitudo de beneficijs acceptis, quæ patent ex hoc quod licet dominus percuteret eos paulatim ad eorũ correctionẽ, & mitteret Prophetas ad reuocandum eos, non sunt tamen reuersi ad rogandum dominum, & regratiãdum de paterna correctione, sed obstinati sunt in malis suis: propter quod finaliter venerunt maledictiones super eos scriptę in lege Moysi, Deut. 27. vbi maledicuntur transgredientes legem domini, & hoc est quod dicitur hic.* Et stillauit super nos maled. &c. *Et bene dicit stillauit, quia non simul vno impetu descendit super eos Dei punitio, sed primò passi sunt aliquas persecutiones particulares ad eorum reuocationem & correctionem antequam totaliter captiuarentur per Nabuch. vt patet ex decursu 4. lib. Reg. & 2. Paral. Sequitur.*

2 Et statuit ser. &c. *i. stabiles ostendit in punitione nostra iusta. Sequitur.*

3 Vt sup. indu. *Figura hyperbole est ad designandum magnitudinem suæ tribulationis. Vel secundũ veritatem hystoriæ potest hoc exponi de templi combustione, in quo Deus colebatur: & tale malũ non fuit factum alicubi, quia in nullo alio loco erat templum Deo cœli dedicatum.*

4 Et non rogauimus faciem, &c. *in quo ostenditur eorum obstinatio.*

5 Et cogitaremus, &c. *in puniendo nos.*

6 Et vigilauit dominus super. *s. super malitiam culpæ.*

7 Et ad eam, &c. *puniendo nos iustè. Cætera patent.*

8 Et nunc domini, &c. *Hic consequenter declaratur intentio postulantis: & primò quantum ad petitionis materiã, secundò quantum ad impetrandi fiduciã, ibi: Propter temetipsum. tertiò quantum ad petentis instantiam & deuotionem ibi: Exaudi domine. Circa primum cõsiderandum, q̃ materia suæ petitionis est amotio mali, & collatio boni. Ad impetrandũ primũ reducit ad memoriã malum seruitutis Aegyptiacæ ab eis amotũ per dominum, quia modus magnifici est dare citius beneficium postulatũ, quando præcedens beneficium ad memoriam reducitur, vt habetur ... corum. & hoc facit Daniel in proposito, di.* Et nunc dñe Deus noster qui eduxisti, &c. *Pharaonem percutiendo, & mira... populo tuo faciendo, quæ non poterant fieri nisi virtute diuina.*

9 Et fecisti tibi nomen. *Quia per illud factum nomen ... publicatum fuit quasi per vniuersam terram.*

10 Secundum diem hanc. *vt patet hac die, quia fi... tunc dispersi per orbem narrabant ea quæ dominus pro ei... in Aegypto. Sequitur.*

11 Auertatur obse. ira tua, &c. *Metaphorica est locu... enim dicitur irasci quando punit, quia ad modum homini... habet, & sic Daniel petit punitionis amotionem.*

12 A ciuitate tua Ierusalem. *in qua vigebat cultus di... diuina electione.*

13 Et à monte sancto tuo. *in quo erat templum, quia ... ciuitatis Ierusalem, in qua erat templum erat montuosa.*

14 Ierusalem & populus tuus in opprobrio sunt ... bus, &c. *quia non solummodò Babylonij capt. nauerunt fili... sed etiam Assyrij & alij populi qui erant in circuitu eo... tos detinebant captiuos de filijs Israel.*

15 Et ostende faciem tuam. *Hic ponitur secundum, qu... teria suæ petitionis, scilicet collatio boni.*

16 Super sanctuarium tuum, &c. *q.d. restitue ciui... templum in statum pristinum.*

17 Propter temetipsum. *Hic secũdò tãgitur impetrã...*

a ¶ Anth opopathos Quando exaudimur, Inclinare Deus aurem videtur. Quando respicit, videtur nos dignanter respicere oculis. Quando auertit faciem & oculis & auribus videmus indigni. b ¶ Fac nos dignos visione tua & auditione

inclina Deus meus aurem tuam, & audi: aperi oculos tuos,

a ¶ Si non m s, a tem c itaten.

& vide desolationē nostram, & ciuitatē super q̄ inuocatū

a ¶ Da gloriam nomini tuo. b ¶ Qui indigni.

est nomē tuū Neq; enim in iustificationibus nostris pro-

a ¶ Humiliter. b ¶ De quibus præsumimus. c ¶ Secundum multi. miserati)num tuarum dele iniquitatem nostram.

sternimus preces ante faciem tuā, sed in miserationib. tuis

a ¶ ... tuos b ¶ Etsi iratus. c ¶ Etsi auersus. d ¶ Quod petimus.

multis Exaudi domine, placare domine, attende & fac. Ne 1 2

a ¶ Velociter exaudi nos. b ¶ Quo nihil maius, quid ergo propter semetipsum rogatus poterit negare? 3 c ¶ Ideo. d ¶ Ne des alienis honorem tuum. 4

moreris propter temetipsum Deus meus, quia nomē tuū in- 5

a ¶ Affectuose. b ¶ In protectionem c ¶ Tuere quod iustum est. d ¶ Adhuc te loquente dicam adsum.

uocatū est super ciuitatē, & super populum tuū. Cumq; ad- 9

a ¶ In ... b ¶ Quia a. contessio laudis determinat. c ¶ Non tantum populi, quia in multis offendimus ... & ... non peccauit, se populo adiungit, vt veniā consequatur.

huc loquerer, & orarē, & confiterer peccata mea, & pecca- 7

ta populi mei Israel, vt prosternerē preces meas in cōspectu 8

a ¶ Vnde: Adhuc eo loquente dicam ecce a sum.

Dei mei pro monte sancto Dei mei: adhuc loquēte me in 6

a ¶ Non sexum, sed virtutem significat in nobiliori sexu.

oratione mea, † ecce uir Gabriel quē viderā in visione à prin 10

a ¶ In præterita visione quam hic exequitur. b ¶ Quia à sacrificio matutino vsque ad vesperā oratio durauit. Et ideo Deū a ... m ... a ... xit, vnde. Multum valet deprecatio iusti assidua. 11

cipiò citò volās tetigit me in tēpore sacrificij vespertini, & 12

a ¶ Tamen obs... ... ut etiam prophetal ... c ¶ O c ¶ Non a facie Dei, ut ab eo recedere... ... ... Ab ... ... sactus tibi ... 13

docuit me, et loquutus est mihi, dixitq;: Daniel nūc egressus 14

a ¶ Ex quo rog... b ... perpetra ... 15

sū, vt docerē te & ītelligeres. Ab exordio precū tuarū egres- 16

a ¶ Sententia b ¶ Quæ ignoras. c ¶ Siue Deo amabilis, & Dei amore dignus vt Salomon. Idida dicitur, vel ... desideria, vt pro desiderio tuo secreta audias conscius futurorum. 17 18

sus est sermō. Ego aūt veni vt indicarē tibi, † quia vir desi- 19

a ¶ Si hoc Danieli dicitur, quid nos facere oportet, quorum oculi ignorantiæ tenebris & caligine vitiorum cæcati sunt? 20

deriorū es. Tū ergo aīaduerte sermonē & intellige visionē. 21

a Inclina aurem tuam. * Theod. Idem est ac diceret: Ne auertas preces meas, sed amicè & beneuolè audi deprecationem meam. Non enim numē corporis expers esse: alit tamen eum homines, cū Deo colloquitur nesciunt: sed quando quilibet hominum oculis videt, auribus audit. hæc eadē corpore carēti Deo attribuit, ita ea vocat quæ ab illo efficiuntur.

b Exaudi domine placare, &c. * Theod. Admirari oportet ordinem eorum quæ dicta sunt ordinem. Supplicat. n. Deo primum ut audiat deprecationem, deinde t cum audierit propitius fiat, & postquam factus benignus attendat, tum id perficiat quod petitur. Adhæc addidit, Ne moreris. hoc est ne quod precamur in aliud tempus dilatū veniat, sed mox dignos nos censeas quibus teipsum ostendas. Finis autem deprecationis dignus est Danielis humilitate: Propter te inquit, Deus meus, neque enim ego dignus sum, qui hanc à te gratiam exorem: sed Quia nomen tuum inuocatum est super populum tuum.

c Adhuc loquente me. * Eusebius Cum Iudaicæ gentis septuagenaria apud Babylonios seruitus iam ad finem tenderet, Danieli ornati vnus ex sanctis Dei ministris visus Gabriel archangelus, renouationem vrbis Hierusalem primo quoq; tēpore & sine mora futuram canit; & tēpus vsq; ad eā renouationē numero annorum determinat, prædicitque q̄ post definitum illud tempōris spatiū rursus euertetur.

d Tetigit me tempore sacrificij vespertini, & docuit me & loquutus. * Theodoret. Hoc est, circiter tempus vespertini cultus: vel tantum temporis spatium, quantū vespertinus occupat cultus.

e Quia vir desideriorum es. * Theodore. Virum desideriorum vocat, vel ut eum qui ieiunio & afflictioni deditus contra corporis cupiditates uiriliter decertet: vel ut ex petentē cognoscere quæ tēplo sint euentura vel quia iucundus, est & admodū amabilis tales uirtutis splendores emittēs.

a Septua-

Lī. 8. de. Cap. 2.

† Infra 10. b.

NICOLAVS DE LYRA.

qui innititur diuinæ bonitatis & clementiæ, & non propriæ iustitiæ & hoc est quod dicit: Propter temetipsum. idest, propter bonitatem tuam Inclina Deus meus, &c.

1 Exaudi domine. Hic describitur orantis instantia, cum dicitur exaudi domine. preces benignè audiendo.

2 Placare offensam remittendo.

3 Attende & fac. nobis consolationem perfectam tribuendo.

4 Ne moreris. quia tempus instat, in quo promisisti consolationem dare nobis.

5 Propter temetipsum. vt. s. veritas tua cunctis appareat & bonitas, & ut cultus tibi debitus persoluatur: propter quod subdit: Quia nomen tuum est inuocatum super ciuitatem, &c.

6 Cumque adhuc loquerer. Descripto modo orationis ex parte Danielis, hic consequenter ponitur modus reuelationis ex parte Gabrielis. Et diuiditur partes. Quia primò ponitur Danielis excitatio. Secundo, ei facta est reuelatio, ibi. Septuaginta hebdomadæ. Circa primum dicit sic. Cumque adhuc loquerer. confitendo Dei iustitiam & potentiam.

7 Et orarem. inuocando eius clementiam.

8 Et confiterer peccata, &c. ad impetrandum indulgentiam.

9 Adhuc me loquente. In quo ostenditur velocitas exauditionis diuinæ.

10 Ecce vir Gabriel. quia in specie viri Angelus apparebat.

11 Quem videram in uisione à principio: .i. visione descripta cap. præcedenti.

11 Citò volans. in quo exprimitur promptitudo Angelorum ad exequendum Dei mandatum.

13 Tetigit me. excitando & confortando.

14 In tempore. Ex quo patet q̄ à mane vsque ad vesperam orauerat Daniel. Patet etiam, q̄ prædicta verba orationis prolata fuerunt cum magno tractu tēporis meditationis: & talis oratio est Deo acceptabilis, non autem illa in qua sunt multa verba multiplicata sine attentione animi & deuotione: qualis erat oratio Ethicorum, vt dicitur Matthæi 6.

Oratio Deo acceptabilis.

15 Et docuit me & loquutus est mihi. de futuris ad consolationem populi Israel.

16 Dixitq; Daniel nunc egressus sum, &c. Dicuntur aūt Angeli egredi, quando mittuntur ad nos à facie Dei, non q̄ ab eius contemplatione recedant, sed quia ad nos qui sumus remoti, accedunt.

17 Ab exordio precum tuarum. hoc dicit, vt ostendat orationem Danielis acceptam coram Deo.

18 Egressus est sermo. Dei sententia de futuris.

19 Ego autem veni, ut indicarem tibi. s. Dei sententiam.

20 Quia uir desideri. es. s. Deo amabilis: Vel aliter Desideriorum. idest, desiderans scire secreta diuina, ad Dei laudem & populi liberationem.

21 Tu ergo animaduerte sermonem, & intellige frequenter excitat Angelus ad ostendendum magnitudinem & altitudinem diuini secreti sibi reuelandi, quia aduentus Christi apud Hebræos habebatur pro maximo secreto. Ad q̄ denotandum 70. interpretes illud Isa. ix. b. Vocabitur nomen eius admirabilis consiliarius, Deus fortis. &c. sic transtulerūt. Vocabitur nomē eius magni cōsilij Angelus, & in hoc officiū ecclesiasticū sequitur translationē eorū, qa sic accipit in introitu Missæ maioris in natiuitate dñi. Septuaginta hebdomades. Hic consequenter ponitur relatio facta Danieli. Et diuiditur in duas partes. Quia primò ponitur ipsa reuelatio, secundò, ipsius reuelationis expositio, ib. Scito ergo & animaduerte. Circa primū considerandū, q̄ Daniel motus ex consideratione prophetiæ Ieremiæ, orabat p̄ cōsolatione populi Israel & liberatione eius de captiuitate Babylonica, vt uisum est in principio capituli. Et dominus q̄ plus

Diuisio.

MORALITER.

9 Adhuc loquente me in oratione mea, ecce uir Gabriel, &c. Sequitur.

16 Dixitque Daniel: nunc egressus sum, vt docerem te. Hominibus enim carnales motus per austeritatem vitæ reprimentibus, & per orationem feruidam spiritum roborantibus reuelantur secreta diuina: ideo subditur:

20 Tu ergo. Nā in talibus requiritur attentionis conatus.

NICOLAVS DE LYRA.

A

* *Plus dat, quàm ab eo petatur, ex abundanti non solum sibi hoc futurum reuelauit, sed etiam liberationem fiendam per Christum, cuius erat figura illa liberatio de captiuitate Babylonica. & sic dominus reuelauit Danieli plenum intellectum prophetiæ Ieremiæ: quia in illis 70. annis in fine quorum liberatio captiuitatis Babylonicæ facta est, figuratus fuit numerus septuagenarius hebdomadarum, in cuius fine erat fienda liberatio perfecta per Christi passionem.*

Ad intellectum autem dicendorum duo sunt hic præmittenda. Primum est qualiter accipienda est, hic hebdomada. Secundum est, quantum continet 70. hebdomadæ. Circa primum sciendum est, quod hebdomada idem est quòd septimana vel septena. & ideo aliqui dixerunt quod hic accipitur septena vel hebdomada iubilæorum, quarum quælibet continet quinquaginta annos. Alij autem dixerunt quod hic accipitur hebdomada centenariorum, quarum quælibet continet centum annos. Sed vtrumque istorum patet falsum: primò quia adhuc non esset ablatum sacrificium, & hostia de Ierusalem: nec ciuitas Ierusalem destructa per ducem populi Romani, quia illæ hebdomadæ non essent impletæ. Contrarium autem manifestè apparet verum, quia ante ista multis temporibus ciuitas Ierusalem destructa est per Romanos: & per consequens sacrificium ablatum est, inde & hostia & oblatio quia non est licitum Iudæis talia offerre alibi. (Hebdomada quomodo cōputetur.)

B *Item nunquam inuenitur in scriptura hebdomada Iubilæorum vel centenariorum, sed benè inuenitur hebdomada dierum, Leui. 23. vbi agitur de festo Pentecostes & hebdomada annorum Leui. 25. vbi agitur de iubilæo: & ideo exponere hunc passum de hebdomadib. iubilæorum vel centenariorum est fictitiū, cum talis hebdomada vel septena non inueniatur alibi in scriptura. Item Iudei nunquam accipiunt hebdomadam centenariorum vel iubilæorum, nec aliqui eorū vnquam exposuerunt sic istum locum: & ideo Christiani qui sic volunt exponere magis Iudaizant in hoc, quàm ipsi per hoc concludentes quod per locum istum non potest probari Christi aduentum esse completum. Alio modo potest accipi hebdomada vel septena dierum, sicut accipitur communiter: & hoc modo non potest accipi hic, quia totum tempus 70. hebdomadarum non contineret vltra annum & dimidium, & sic quod hic prædicitur impletum in illis 70. hebdomadibus fuisset impletum infra annum & dimidium.*

C *Tertio modo accipitur hebdomada vel septena annorum, quarum quælibet continet septem annos, & hoc modo oportet quod accipiatur hic per locum à diuisione: quia nullo prædictorum modorum potest accipi: nec alius modus potest rationabiliter dici ab eis cùm non inueniatur hebdomada aliter dici in scriptura, nec etiam in vsu communiter loquentium.*

Sed adhuc restat dubium qualiter accipiatur hic annus, quia (vt dictum est) istæ hebdomadæ sunt annorum, & sic etiam acceperunt omnes expositores tam Hebræi quam catholici. Sed dubium est vtrum isti anni intelligantur lunares, vel solares, qui distinguuntur ab inuicem, quia annus lunaris est breuior anno solari 11. diebus. Dicit igitur Beda & Aphricanus & expositores catholici communiter ipsos sequentes quod istæ 70. hebdomadæ sunt annorum lunarium. Mouentur autem ad hoc dicendum, quòd Iudæi sic computant vt dicunt. (Qualiter accipiatur annus.)

Item per hoc quod in litera istæ hebdomadæ dicuntur abbreuiatæ, & sic videntur intelligi de hebdomadibus annorum lunarium, quæ sunt breuiores quam hebdomadæ solarium. Sicut enim annus solaris excedit annum lunarem in 11. diebus, sic hebdomada vna annorum solarium excedit hebdomadam annorum lunarium in 77. diebus.

Sed hoc dictum non videtur verum. Primò quia Iudæi non computant per annos lunares, sed tantum solares: aliter sequeretur quod Pascha eorum iam circumisset totum annum, ita quòd celebratum fuisset in quolibet tēpore anni: quia tenentur facere Pascha de mandato legis 14. luna primi mensis. Si igitur computaretur per annos lunares, sequeretur quòd reuoluto anno Pascha eorum celebraretur per 11. dies ante solennitatem Paschalem præcedentis anni, & sic consequenter de alijs solennitatibus Paschalibus. Ex quo patet quod infra satis breue tempus celebraretur in omnibus temporibus anni, quod manifestè patet falsum ex vsu eorum. Et ideo dicendum, quòd licet Iudæi incipiant annum à prima luna propinquiori æquinoctio vernali, tamen per embolismos fit æquatio temporis apud eos, quia tertius annus apud eos habet 13. lunationes. Itē quòd dicitur, quòd hebdomadæ dicuntur hic abbreuiatæ, nō valet: quia in Hebraico dicitur præcisè, & sonat ac si diceretur, quòd illud tempus est determinatum & taxatū à Deo: ita quod illa abbreuiatio non sonat hic diminutionem, sed magis determinationem temporis, & præfinitionem. Item expositores Iudæorum super locum istum nunquam fecerunt mentionem de annis lunaribus, sed tantum de solaribus. Ex quo patet, quòd hic accipiendi sunt anni solares: aliter non haberemus argumentum contra Iudæos, cum nullus eorum modo prædicto accipiat. Item in toto veteri testamento fit computatio per annos solares & omnes sic cōputant, sicut manifestè patet in Genesi & alijs libris. Ex quo patet q dictum Bedæ & Aphricani & aliorum sequentium supponit falsum. Sic igitur patet primum, scilicet qualiter hebdomades hic sunt accipiendæ scilicet hebdomades annorum solarium. Annus autem solaris continet 365. dies, annus autem lunaris [...] est 11. diebus vt dictum est.

Secundum quod est præmittendum, quantum tempus co[ntinent] istæ 70. hebdomades: & patet de facili quod continent 490 [annos] solares, quia quælibet hebdomada continet septem annos. si v[ero mul]tiplicentur 70. per septem resultant 490.

His visis accedendū est ad exponendum literam. & circa [hoc pri]mò ponenda est & reprobanda quędā expositio, quę apud [Iudæos est] cōmunior & celebrior: & est expositio Rab. Sa. Iste igitur [in]cipit cōputationem 70. hebdomadarum à destructione tem[pli] per Nabuchodonosor, & dicit eas cōpletas in destructione tēpli per Titum & Vespasianum, ita quod tēpus medium in[ter] duas destructiones secundum ipsum non continet nisi 490. a[nnos]: quib. licet populus Israel sustinuerit aliquas aduersitates, t[amen in] hoc habuit aliquas prosperitates; quia redijt de captiuitate [Babylo]nica, & templū fuit reædificatū, & Ciuitas & Sacerdotes e[t Prin]cipes in populo proprijs legib. vti permissi sunt. Sed post destr[uctionem] secundā per Titum & Vespasianum cōpletis hebdomadib. p[ositi] sunt in perfecta captiuitate in quà dimittit eos Deus, vt di[cit Rab.] Sa. vt per hoc desistant à peccatis, & puniātur pro præterit[is, nec spe]reantur, quod visiones prophetarum de Christo impleantur: [quia] captiuitas durabit vsq; ad aduentum Christi. Sic igitur ada[ptat lite]rā. Variat tamen literā aliquo modo accipiendo in aliquib. [alite]r quam habeat translatio nostra, vt videbitur exponendo. Dicit igitur sic: Septuaginta hebdomades. *i. septuag[inta hebdoma]dę annorum quę continent tempus prędictū,* præcisæ sunt *[in] litera Hebraica secundum eum, i. cum pręcisione diffinita à [Deo], q nō sunt plures nec pauciores.* Super populum tuum, Et super vrbem sanctam tuam. *s. Ierusalem à prima d[estructio]ne quæ facta est per Nabuchodonosor vsq; ad secundam qu[æ facta] est: ad hoc vt perfectè puniantur de malefactis suis prop[ter quod] sequitur:* Vt cōsummetur præuaricatio. *i. vt desistant [à præ]uaricationibus suis, et per hoc mereantur apud Deum q dele[atur ini]quitas eorum.* Et adducatur iustitia sempiterna *ide[st] sempiternū iusti fiant, & tunc finaliter* impleatur visio [&] prophetia. *idest, promissiones factę per prophetas de Christo.* [Et vn]gatur sanctum sanctorum. *Vbi enim nos dicimus:* Sanc[tum sanctorum, Rab.] Sa. dicit Sanctū. *& in Hebraico nō est distinctio, quia eo[dem modo] scribitur & pronunciatur in neutro, & in masculino. Sic i[gitur ex]ponit:* Vngatur sanctum sanctorum. *id est, templum q[uod ræ]dificabitur per Messiā, & Arca testamenti & ālia vasa sa[cra].* Scito ergo & aīaduerte. *Hic ponitur explicatio prędi[ctionis] magis in particulari. quod sic exponit Ra. S.* Scito ergo [& ani]maduerte, *verba sunt angeli Danielem excitantis ad attē[ntionem].* De exitu sermonis, *ita quod vbi dicimus* ab exitu, *dic[it de exi]tu: vt per prepositionem coniunctam non designetur termin[us à quo] incipienda sit computatio: sed denotetur materia de qua [angelus] vult loqui: quia suprà dixerat Danieli:* Ab initio prec[um tuo]rū egressus est sermo. *Vt sit sensus: Tu Daniel scito & [anima]uerte de exitu sermonis vt iterum ædificetur Ierusalem, i[d est in]tellige diligenter qualiter sermo egressus à Deo de ædifi[catione Ie]rusalem sit intelligendus.* Quia vsque ad Christum [ducem] hebdomades. 7. *id est, vsque ad Cyrum qui dictus e[st Christus] Isa. 45. a.* Hæc dicit dominus Christo meo Cyro, *[Ipse] enim fuit dux Iudæorum, inquantum præcepto eius reduc[ti sunt] de captiuitate Babylonica: & à destructione templi & ciu[itatis fa]cta per Nabuchodonosor vsq; ad primum annū Cyri fu[erunt] anni qui faciunt 7. hebdomades annorum. i. 49. annos & [vl]tra tres annos: sed angelus nō numerabat nisi hebdomades [integras]. Tres autem annos qui pertinent ad hebdomadā sequentem [omittit] quia numerantur cū hebdomadib. sequentibus.* Et hebdo[madibus] 62. reuertetur: *ita q vbi dicimus hebdomades 62. in no[minatiuo,] ipse ponit in ablatiuo: et hoc fit sine mutatione literę Hebr[aicæ, quia] omnia nomina Hebraica sunt indeclinabilia, ita q non est [differentia] ibi per casus, sed tantū per plurale & singulare. & vbi di[cimus:]* iterum, *ipse dicit:* Reuertetur, *quia in Hebraico satis c[onformiter] scribūtur. Sic ergo exponit: Et hebdomadibus 62. i. in temp[ore quod] fuit à licentia data per Cyrū reuertendi vsq; prope de[structionem] factam per Titum Reuertetur scilicet populus de captiuita[te. Et æ]dificabitur platea, id est ciuitas.* Et muri in angustia [tempo]rum, *quia in tempore illo toto habuerunt aliquā prosper[itatem] in reditu captiuitatis & reędificatione templi & consimi[libus, &] etiā aliqua aduersa.* Et post hebdomades 62. occide[tur Chri]stus, *i. Agrippa rex: de quo legitur Act. 26. a. quod fuit [rex Iu]dęa, & sic dicitur Christus propter hoc, quòd reges iunge[bantur, si]cut de Saule dicitur 2. Re. 1. c.* Quare nō timuisti mit[tere ma]num in Christum domini? *Iste autem. Agrippa (vt [dicit Rab.] Sal.) occisus est circa illa tempora, in quibus destruct[a est] per Titum & Vespasianum.* Et non illi: *sic enim est in [Hebraico:] vbi dicimus:* Et non erit illi populus qui eum nega[turus est,] *sic ergo exponit:* Et non illi, *id est, ipse Agrippa non eri[t]*

ii

NICOLAVS DE LYRA.

A
ortem tolletur de medio. Alij autem Iudæi moderni hoc addũt sic. non ei, *i. non Agrippa nec aliquis rex de cætero de gente Iudæo rum quousque veniat Christus promissus in lege, & prophetis.* Et ciuitatem, & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo *hoc exponit sicut, & nos de destructione Ierusalem, & tẽ facta per ducem populi Romani.* Et finis eius vastitas. *i. finis populi Romani: quia ille populus, & omnes aduersarij Iudæorum finaliter vastabuntur per regem Messiam.* Et vsque ad finem belli statuta desolatio. *ita ꝙ vbi dicimus.* Post finem, &c. *ipse dicit, vsque ad finem, &c. quod exponit sic continuando prædictis, quod licet omnes aduersarij Iudæorum vastentur finaliter per Messiam, vt dictum est,* tamen statuta. *i. a Deo diffinita desolatio ciuitatis Ierusalem, & regni Iudæorum erit vsque ad finem belli. s. Gog, & Magog, de quibus loquitur Ezech. 38. a. & deuincetur per regem Messiam, & tunc restituetur ciuitas Ierosolymitana, & regnum Iudæorum, vt dicit iste Rab. Sal.* Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna, &c. *quia in vltima septena annorum fuerũt treugæ inter populum Romanum, & Iudæos, quas treugas vocat hic* B *pactum. s. pacis, sed Iudæi cito fregerunt treugas, & rebellauerunt: & in medio illius hebdomadis. s. in quarto anno venit exercitus Romanus, & dissipauit ciuitatem, & templum, & captiuauit populum: & sic defecit hostia, & sacrificium Iudæorum, quia nõ est eis licitum talia facere extra Ierusalem: & hoc est quod dicitur.* Et in dimidio hebdomadæ. *s. in vltima eius medietate.* Deficiet hostia, & sacrificium. *In templo. i. in loco vbi fuerat templum.* Et abominatio desolationis *quia ibi fuit statua Adriani Imperatoris posita in loco vbi steterat arca, & vsque ad consummationem, & finem belli Gog scilicet, & Magog. Perseuerabit desolatio Iudæorum, quia deuictis Gog, & Magog per Messiam restituetur regnum Iudæorum: vt dicit.*

Contra istam expositionem arguitur primò de numero annorum, quia à destructione Ierusalem per Nabuch. vsque ad destructionem eius per Titum, & Vespasianum, non posuit iste Rab. Sal. nisi 490. annos præcisè: quia secundũ omnes historiographos sunt multo plures sed hanc obiectionem omitto, quia in computatione annorum secutus sum Ra. Sa. tanquã rationabilius dicentem super librũ Esther, & in aliquibus alijs locis. Item quod exponit. Vt consummetur præuaricatio. *i. vt desistant a præuaricationibus, & peccatis, patet esse falsum eo ꝙ a tempore destructionis factæ per Romanos non desiterunt Iudæi a peccatis, imò sunt augures, & periuratores, & multis alijs peccatis irretiti, quę maximè prohibentur in lege Moysi. Item contra id ꝙ exponit.* Et deleatur iniquitas. *i. merecantur apud Deum per captiuitatem modernam, vt iniquitas eorum deleatur apud Deum. Quæro ab eis quæ sit ista iniquitas delenda, quia ante captiuitatem Babylonis fuerunt Iudæi idololatræ maximi, & occisores prophetarum, vt patet ex 4. lib. Reg. & multis alijs peccatis irretiti, & tamen pro omnibus istis delendis non sustinuerunt captiuitatem nisi 52. annis. secundum Rab. Sal. A tempore autem Titi sustinuerunt captiuitatem per 1200. annos, & amplius: & adhuc nesciunt terminum captiuitatis: ergo oportet quod illa iniquitas quæ per hãc captiuitatem deletur, sit maior quasi incomparabiliter quã illa quæ præcessit captiuitatem Babylonicam: sed non potest aliqua assignari, nisi illa qua interfecerunt Christum quæ fuit maxima iniquitas. A reditu enim captiuitatis Babylonicæ non leguntur Iudæi fuisse idololatræ vel occisores prophetarum & actores consimilium criminum, sicut ante: propter quod nulla alia causa huius captiuitatis potest assignari rationabiliter, nisi occisio Christi, secundum quod prædixit saluator Luc. 19. f.* Videns Iesus ciuitatem sanctam Ierusalem, &c. *& sic non est expectandus Christus de futuro, vt dicit iste expositor. Item contra illud quod dicit.* Et impleantur visio, & prophetia *i. per meritum Iudæorum in hac captiuitate implebuntur visiones, & prophetiæ de Christo, quia Aggæi 2. b. dicitur.* Adhuc vnum modicum, & mouebo cœlum, & terram, &c *Sequitur.* Et veniet desideratus cunctis gentibus, & replebo domum istam gloria. *Secundum omnes expositores catholicos, & Hebræos iste desideratus cunctis gentibus intelligitur Christus. Cum ergo dicat propheta, quod post vnum modicum debeat venire, non potest adhuc intelligi venturus de futuro, quia à tempore Aggæi vsque ad destructionem factam per Romanos fluxerunt 400. anni & plus secundum communem computationem: secundum verò computationem Hebræorum fluxerunt anni 420. Et iterum a destructione facta per Titum vsq; nunc, fluxerunt anni 1253 vsque ad annum domini 1328. inclusiuè in quo hæc postilla fuit vltimatè correcta. Tantum autem tempus non potest dici modicum.*

Item in eadem autoritate dicit propheta in persona domini. Replebo domum istam gloria. *& loquitur propheta de templo reædificato post captiuitatem Babylonicam, ergo stante isto templo venit desideratus cunctis Gentibus, i. Christus. Item contra id quod dicit.* Et vngatur sanctum sanctorum *per hoc intelligens arcã testamenti, & alia vasa sanctuarij quæ per Messiam debent recuperari. contra id quod dicitur Iere. 3. cap.* Cùm multiplicati fueritis, & creueritis in terra. In diebus illis ait dominus. Non dicent vltrà arca testamenti domini, neque ascendet super cor, neque fiet vltrà &c *ergo non sunt per Messiam recuperanda.* D

Item ꝙ hic Christus vocat Cyrum, & postea Agrippam. cum subditur. Occidetur Christus, *patet falsum ex mutatione personæ, quia per seriem textus patet quod loquitur de eodem Christo.*

Item quod dicit Aggripam occisum circa tempora destructionis ciuitatis per Titum, & Vespasianum videtur esse manifestè falsum quia hoc non habetur in aliqua historia autentica, imò Iosephus lib. de Iudaico bello dicit enim confœderatum fuisse Romanis tempore istius belli. E

Item quod postea subdit. Vsque ad finem belli. *Gog, & Magog,* statuta. *i. definita est a Deo desolatio ciuitatis Ierusalem. hoc patet falsum, quia ciuitas Ierosolymitana reædificata fuit postea per Adrianum Imperatorem.*

Item quod subditur. Confirmabit autem pactum multis, &c. *quod exponit de treugis factis inter Iudæos, & Romanos circa tẽpus destructionis ciuitatis, videtur manifestè falsum, quia Iosephus de hoc non loquitur, nec in libr. antiquitatum, nec in lib. de Iudaico bello, vbi diligenter describit omnia quę fuerunt facta inter populum Iudaicum, & Romanum tempore illo: hoc etiam patet per hoc quod dicitur in litera.* Multis. *quia si esset verum, fuisset factum cum omnibus Iudæis, & non cum aliquibus tantum. Ex omnibus prædictis patet expositio prædicta falsa, & irrationabilis.* F

His visis ponenda est expositio catholicorum dicentium istas hebdomadas impletas in Christi passione. Circa quod sciendum ꝙ est vna communis expositio quam sequuntur communiter expositores catholici, & est expositio Bedæ: sed illam ad præsens omitto duplici de causa. Vna est, quod hæc expositio ponitur multum expressè in glo. super Danielem in loco isto, & in Scholastica historia: & ideo ibi potest recurrere qui vult eam ibi videre.

Alia causa est, quia illa expositio videtur mihi falsa, quia computat per annos lunares supponendo, ꝙ hoc modo computant Iudæi quod suprà improbatum vt visum est. & ideo aliter expono computando per annos solares. Bedæ expositio communior.

Ad cuius euidentiam sciendum, ꝙ cõputatio annorum solarium dupliciter potest accipi. Vno modo secundum Iosephum, secundum quem a reditu captiuitatis Babylonicæ vsque ad principatum Machabæorum fluxerunt anni 414. vt habetur in lib. antiquitatis Iudaicę. Principatus verò Machabæorum durauit 117. annis antiquitatis Iudaicæ lib. 14. c. vlti. Ex tunc Herodes Ascalonita cuius tempore natus fuit Christus, vt habetur Mat. 2. regnauit in Iudæa 28. annis vsque ad natiuitatem Christi. Nec obstat quod aliquę historię dicunt Christum natum 31. anno regni Herodis: quia computant ab anno quo fuit ei datum regnum per Imperatorem Romanum, ꝙ fuit per tres annos antequam haberet illud occiso Antigono, qui vltimus regnauit de Machabæis, & inde fluxerunt 29. anni, & principium 30. vsque ad baptismum Christi Lu. 12. e. Iesus erat incipiens 30. annorum, &c. *& inde fluxerunt 7. anni vsque ad 4. annum post passionem eius.*

Isti verò anni simul iuncti faciunt 405. annos, a quibus si resecindantur 115. anni qui fluxerunt a reditu captiuitatis Babylonicę accipiendo a primo anno Cyri, qui extunc dedit populo licentiam redeundi de Babylone vsque ad 20. annum exclusiuè Artaxerxis, qui tunc misit Neemiam ad reædificandum ciuitatem Ierusalem. Neemię 2. remanent 490. anni qui faciunt 70. hebdomadas annorum solarium. Et sic numerus 70. hebdomadarum incipit a 20. anno inclusiuè regni Artaxerxis, & terminatur in quarto anno post passionem Christi.

Modo restat ostendere, ꝙ à primo anno Cyri vsque ad 20. annum Artaxerxis fluxerunt 115. anni, quod ostenditur per chronicas Latinorum, secundum quas Cyrus regnauit 30. annis, Cambyses filius eius 8. duo Magi. 7. mensibus qui pro vno anno computantur, quia sunt maior pars anni. Darius hystaspis 36. Xerxes filius eius 20. Arthabanus mensibus septem, qui computantur pro vno anno. Artaxerxes 19. vsque ad missionem Neemiæ Anni verò isti simul iuncti sunt 115.

His visis accedendum est ad literam, cum dicitur.

a *Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt.* Hebræi exponũt ita. Q O Daniel scito ab hac die, quia tibi nunc loquor. Erat autem annus primus Darij, qui occidit Balthasar, & regnum Chaldæorum in Persas Medosq; transtulit, vsq; ad 70. annum hebdomadarũ .i. annos 490. hæc populo tuo per partes accident. Primum propiciabitur tibi Deus sicut precaris, & delebitur peccatum: & finẽ accipiet præuaricatio: nunc.n. vrbe, & templo destructis in luctu est populus, sed in breui restaurabitur, & non solum hoc fiet in his lxx. hebdomadis, sed nascetur Christus.i.iustitia sempiterna, & signabitur visio, & prophetia, vt propheta non inueniatur in Israel, & vngatur sanctussanctorum, de quo. *Propterea vnxit te Deus tuus oleo lętitię,* &c. qui dicit. *Sancti estote, quia ego sanctus sum. Scito ergo quia ab hac die,* qua nũc tibi loquor, & Dei sermonem promitto, ꝙ *reuertatur populus, & Ierusalẽ instauretur, vsq; ad Christum, & desolationem templi, hebdomades numerentur 62.* & aliæ 7. in quibus iuxta ordinem suum, duæ res fient, de quib. ante dixi, quod reuertatur populus, & reædificetur platea a Neemia, & Esdra sub Artaxerxe 20. anno regni eius. In fine ergo hebdomadarum complebitur Dei sententia in angustia temporum. quando rursum destruetur templũ, & capietur ciuitas. *Nam post 62. hebdomades occidetur Christus, & non erit eius populus qui eum negaturus est.* siue (vt illi dicunt) non erit illius populi imperium quod putabat se tenturum. Et quid dico de Christo occidendo, & negaturo populo penitus deserendo? cum, & ciuitatẽ, & sanctuarium dissipaturus sit populus Romanus cum duce venturo.i. Vespasiano: quo mortuo transactis 7. hebdomadibus.i. annis 49. Aelius Adrianus, (a quo postea de ruinis Ierusalem vrbis Aelia condita est) rebellantes Iudæos Timo Ruffo magistro exercitus pugnante superauit; & tunc defecit hostia, & sacrificium, & vsque ad consummationem mundi continuabitur desolatio.

Hieron.

† definitæ de terminatæ.

Psal. 44. b. Leui. 21. b Hieron.

B

Tertullianus Tertullianus in libr. contra Iudæos hæc ad verbũ ait. Vnde ergo ostendimus, quia Christus venit intra 62. hebdomades? Numeremus a primo anno Darij, quoniam eo tempore ostenditur Danieli visio hæc. Dicit.n. Intellige, & conijce a prophetatione sermonis respondere me tibi hęc. Vnde a primò anno Darij debemus cõputare. Tũc .n. hanc visionem vidit Daniel. Videamus igitur quomodo anni compleantur vsq; ad aduentum Christi. Darius regnauit annis 19. Artaxerxes 40. Ochus qui & Cyrus annis 24. Argus vno anno, alius Darius qui, & Melas 21. Alexander Macedo. annis 12. post eum regna. Sother in Alexandria annis 35 cui succedẽs Philadelphus regna. annis 38. Post hunc Euergetes annis 25. deinde Philopater 17. post hunc Epiphanes 24. Item alius Euergetes, annis 29. Post Sother annis 38. Ptolomæus 37. Cleopatra annis 20. & mensibus quinque. Item Cleopatra congregauit Augusto annis 13. post Cleopatram Augustus alijs annis 44. imperauit. Nam omnes anni Augusti fuerunt numero 56. Scimus autem ꝙ in 40. anno. primo imperii Augu. qui post mortẽ Cleopatræ imperauit. natus est Christus, & superuixit Aug ex quo natus est Christus annos 15. Et erũt reliqua tẽpora annorũ in die natiuitatis Christi in annum Augusti 41. post mortem Cleopatrę, anni 437 & mẽses 5. vnde implentur 42. hebdomades & dimidia, quę faciunt annos 437. & menses 6 in die natiuitatis Christi. *Et manifestata est iustitia æterna, & vnctus est sanctussanctorum .i.* Christus. *& signata est visio, & prophetia, & dimissa sunt peccata* per fidem nominis Christi Quid est autẽ quod dicit. *signare visum, & prophetiam?* quoniam omnes prophetę venturũ annunciabant, & passurũ. Quia ergo impleta est prophetia Christi: per aduentum eius signari dicebat visionem & prophetiam, quia signaculum est omnium prophetiarum implens omnia quæ retro de eo annunciabant prophetæ quia post aduentum, & passionem eius iam non visio neque prophetia est, quæ Christum nũciet esse venturum.

C

a ¶ Quasi cito respiciet Deus populum tuum, pro quo rogasti qui tamen non eius est sicut dixisti ibi: quia nomen tuum inuocatum est super nos, & super populum tuu, sed tuus est pro quo supplicasti. b ¶ Annorum, idest, 490 an. exitus sermonis vt iterum ædificetur Ierusalem. c ¶ Non numero.i. vt non sint 490. anni sed quantitate non enim vt aiunt secundum annum solarem computatur qui habet dies 365. sed secundum lunarem annum qui habet dies 354. superat enim solaris lunarem diebus 11. d ¶ Non meum vt dixisti. Simile loquitur Deus in Exodo ad Moysen: Descende quia peccauit populus tuus, quasi nõ meus quẽ deserui

a Septu^a^aginta h^b^ebdomades † abbre^c^uiatę sũt sup populũ tu^d^ũ 1 2 3

Et paulò post a vi-deamus quid a ... & dimidia hebdomades, quæ ... sunt diuisæ in ... sione priorum ... domadarũ, in ... anno, vel actu ... implete. Post Augustum enim qui superuixit post natiuitatem Christi, ann. 15. efficiuntur cui successit Tyb. Cesar annis 22. & men. 7. die 28. anno 15. Imperij ei baptizatur Christus habens annos quasi 30. Item Caius Caligula annis tribus men. 8. diebus 13. Nero annis 14. 7. die 13. Galba mensibus 7. diebus 28. Otto imperat mensibus, diebus tribus. Vitellius mensibus 8. diebus Vespasianus anno primò imperij sui debellauit Iudæos & fiunt anni numero 52 & menses sex. Nam imperauit annis 11. atq; ita in die expugnationis Iudei impleuerunt septuaginta hebdomadas prędictas a Daniele.

Septuaginta. Beda. in lib. de natura rerũ. Hęc verba Christi incarnationem designant, qui legem, & prophetas impleuit, *& vnctus est oleo lętitię prę partic. b. suis.* hebdomadas lxx. per septenos annos distinctę 400. & 90. annos lunares insinuant. Sed notandum, ꝙ easdem hebdomadas non simpliciter annotatas sed abbreuiatas asserit occultè co... nens vt breuiores solito anno nouerimus indicato:

Scito ergo, inquit, & animaduerte ab exi. ser. vt iterum ędi. Ierusalem vsq; ad Christum du. hebdo. 7. & heb. 62. erunt: & ędificabitur platea, & muri in angustia. Esdra narrante d... mus, ꝙ Neemias pincerna regis Artaxerxis 20. anno regni eius mense Nisan impetrauit ab eo restaurari muros Ierusalem, templo multo ante (Cyro permittente) ... ctò, & quod ipsum quoq; opus (vt dictum est) *in angustia temporis perfecerit.* a Deo .s. a finitimis gentibus impugnatus, vt structores singuli gladio renes accincti; vna manu pugnasse, altera murum recuperasse, narrent. Ab hoc igitur tempore vsque ad Christum d... lxx. hebdomades computantur. idest. anni duodecim mensium lunarium 490. qui sunt anni solares ... Siquidem Persæ a præfato 20. anno regis Artaxerxis ad mortem Darij regnauerunt annis 118. Ex hinc Macedones vsq; ad interitum Cleopatræ annis 300. Inde Romani vsq; ad 18. Tiberij. Cęsaris annum monarchiam tenuerunt annis 57. qui sunt simul vt diximus, anni solares 475. Et continentur circulis decemnoualibus 25. ... enim nouies 25. fiunt 475. Et quia in singulis circulis embolismi 7. accrescũt, multiplica 25. per. 7. & fiunt 175 qui sunt menses embolismi. 475 annorum. Si ergo vis scire quot annos lunares faciunt isti menses, diuide per duodecim 175. menses, & faciunt annos 14. & menses se... hos iunge ad prædictos 475. annos, erunt 489. anni & 7. menses: & hos superfluos menses adde ad partem ... decimi anni imperij Tyberij, sub quo dominus pas... & inuenies præfinitas hebdomadas vel præfinitum terminum.i. ab exitu sermonis quo præceptum est vt ędificarentur muri Ierusalem, vsq; ad eius passionem hebdomadas abbreuiatas.i. annos lunares 490. Ad ... rò baptismum quando vnctus est sanctussanctoru... scendente super eum Spiritusancto sicut columba, ... lum hebdomadas 7. & 62. fuisse completas, sed & p... iam septuagesimę hebdomadę inchoatam.

Et post hebdomades inquit, 62. occidetur Christus: & non erit eius populus qui eũ negaturus est. Non statim post 62. & 7. hebdomadas, sed in fine 70. hebdomadę occisus est

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Septuaginta hebdomades. *vbi primo ponitur hebdomadarum reuelatio, cum dicitur.* Septuaginta hebdomades. *quę continent 490. annos, vt supra dictum est.*

2 Abbreuiatę sunt. *i. sunt registratæ in Dei pręscient.*

3 Super populum tuum. *s. Iudaicum.*

✱

MORALITER.

† 1 *Septuaginta hebdomades.* Septuagesimus numerus resultat ex ductu denarij per septenarium, denarius autem significat impletionem decalogi, septenarius verò septiformem gratiam Spiritussancti. Per ista Christus sapientia Dei patris venit spiritualiter in mentem humanam, sicut corporaliter venit in virginem. Qui quidem aduentus per decursum septuaginta hebdomadarum hic literaliter significatus, ideo sequitur.

†

is,quam ideo(quãtum conijcere possumus) segregauit
A ceteris hebdomadibus,quia de hac re erat plura relatu-
rs. Nam & Christus in illa crucifixus, a populo perfido
non modo in passione,verum continuò ex quo a Ioanne
prædicari cœpit,negatus est. Quod autem sequitur.

Et ciui. sanctuariũ d pa.popu.cum duce ventu.& finis eius va stus, & post fin.belli stat desola. nõ ad 70. hebdomadas perti n. Prędictum enim ferat, quòd ipse hebdomades vsq; a Christi ducatũ pertingerent: sed futura prædicto aduentu, & passione ipsius,quid etiam post hanc populo qui eum recipere nollet, esset euenturum,ostendit: Ducem enim venturum Titum dicit:qui.s. 4. anno dominicæ passionis ita cum populo Romano ciuitatem,& sanctuarium dissipauit.vt non remaneret lapis super lapidem. Vnde his per anticipationem prælibatis mox ad exponendum hebdomadę quam omiserat centum redit.

*Confirmabit autem pa.s. fidei multis hebdo. vna.*idest,ipsa nouissima,in qua vel Ioannes Baptista,vel dominus vel apostoli prædicando multos ad fidem conuerterunt.

Et in dimi.hebdo. deficiet hostia, & sacrifi. Dimidium hebdomadis huius quintusdecimus annus Tyberij Cęsaris est: qñ inchoato Christi baptismate,hostiarum purificatio fidelibus paulatim vilescere cœpit Item qđ sequitur.

*In templo erit abo.desola.& vsque ad consumma.& finem perseuerabit desolatio.*ad sequentia tempora respicit.Cuius prophetiæ veritatem historiæ veterum, & nostrorum temporum euentus testatur. Totum ideo testimonium pro parte ponentes, quantum facultas suppetebat, exposuimus:quia hoc, & a plerisque lectoribus ignorari, & speciale genus Hebdomadæ flagitare cognouimus. Falluntur enim qui putant hebræos talibus annis vsos,alioquin tota veteris instrumenti series vacillat,nec vllius ætas tanta quanta scripta est debet intelligi, sed ad lunæ cursum fingi.

Sciendum sanè ꝙ Aphricanus hebdomadarũ cursum (quem nos in decimumseptimum vel decimumoctauũ Tyberij Cæsaris annum,quo dominũ passum credimus, iuxta chronicam Eusebij perduximus) ab eodẽ quo nos incipiẽs exordio quintodecimo eiusdẽ imperatoris anno, quo eũ passum credidi:putat esse completum ponens annos regni Persarũ 115. Macedonum 300. Romanorũ 60. Sed diligẽs lector quod magis putauerit sequendũ eligat.

Aphricanus. Vicesimo anno Artaxerxis regis Persarũ processit sermo quando Neemias eius pincerna (sicut in Esra legitur) rogauit,& impetrauit vt reædificaretur Ierusalem. & hic est sermo qui egressus est, qui extruendæ vrbis dedit licentiam, quæ vsque ad tempus illud vicinarum gentium patebat incursibus. Siquidem ad Cyri regis imperiũ, qui volentibus reuerti in Ierusalem dederat potestatem. Iesus & Zorobabel,& Esdras sacerdos,& qui cum eis proficisci voluerunt,templũ,& vrbem,& muros eius ædificare conati sunt,prohibentibus in circumitu na- D
tionibus ne impleretur opus; quasi hoc fieret regis iniussa. Pendebat ergo opus interruptum,vsq; ad Neemiam, & 20. Artaxerxis annum quo tempore, regni Persarum centum, 15. anni fuerant euoluti:captiuitatis autem Ierusalem 185. Tunc primum Artaxerxes rex iussit muros extrui, & Neemias prefuit operi. Tunc ædificata est platea, & muri circũdati: Ex illo tempore si numerare velis 70. annorum hebdomadas vsq; ad Christum inuenire poteris Si verò harum hebdomadarum principium sumimus ab alio tempore,& tempora non occurrunt,& multa contraria inuenimus. Nã etsi a Cyro, & prima eius indulgentia qua Iudęorum laxata est captiuitas 70. hebdomadas numeramus,centũ annos, & eo amplius inuenimus qui istum hebdomadarum ex- E
cedunt numerum: & multo plures,si ex quo Danieli locutus est angelus: additurque amplior numerus,si captiuitatis principium habueris hebdomadarum exordium. Permansit enim regnum Persarum vsq; ad initium Macedonum annis 230. & Macedones regnauerunt annis 300. atque exinde vsque ad annum 15. Tyberij Cæsaris, quo Christus passus est,anni sunt 40. qui omnes faciunt 590. ita vt centum supersint anni. A vicesimo autem anno Artaxerxis vsque ad Christum complentur hebdomadæ 70. iuxta lunarem supputationem Hebræorũ, qui menses non iuxta solis,sed lunę cursum numerãt. Nam a centesimo, & 15. anno regni Persarum, quãdo Artaxerxes eiusdem regni vicesimum imperij sui agebat annũ, & erat octogesimę,& tertiæ Olympiadis annus quartus, vsque ad ducentesimam, & secundam Olympiadem, & secundum eiusdem Olympiadis annum,Tyberijque Cęsaris annum 15. colliguntur anni 475. qui faciunt annos Heb. 490.

Cõcordantia scribentium.

Nota Aphricanũ,& Bedam in summa cõuenientes,in hoc solo dissentire, quod Aphricanus dicit regni Romani sexaginta annos fuisse vsq; ad 15. annũ Tyberij Cæsaris,qñ dicit passum Christũ. Beda vero 57. annos vsq; ad 18. annũ regni Tyberij Cæsaris qñ dicit Christũ passum. Licet ergo dicat 57 annos fuisse vsque ad annũ 18. Tyberij Cæsaris,in quo innuit non nisi 57. annos fuisse vsque ad 18. annum Tyberij Cæsaris,tamen cum Aphricano in summa conuenit,quia quod Aphricanus in regno Persarũ minus ponit,in regno Romanorum plus ponit. Sed sequamur Bedã,qui dicit Christũ 18. anno Tyberij passum fuisse:quia ẽm Lucam statim post 20. annum,qui fuit 15. annus Tyberij Cæsaris, Christus est baptizatus. Deinde post tres annos passus,& sic 18. non 15. Tyberij Cæsaris.

Minor numerus maiori præponitur.

a *Scito ergo,& c.* Nõ nos moueãt Hebrei,& si post numerent 7. Hebdomades, & postea 62. & rursus vna in duas partes diuidatur. Est.n. hoc idioma Heb. sermonis & antiquę latinitatis,vt ante minorem numerũ supputent,post maiorẽ v.g. Nos iuxta ꝓprietatẽ linguę nr̃ę nũc dicimus F
Abraham

a ¶Non meam. ¶In passione Christi qui tulit peccata mundi. b ¶Deleta.
& super vrbem sanctam tuam,vt cõsummetur prevaricatio, 1
a ¶Expositio. ¶Tempore gratiæ. 2
& finem accipiat peccatum,& deleatur iniquitas,& adducã- 3
a ¶Euangelij. b ¶Quæ legis iustitiam vincit. c ¶Lex,& prophetæ vsque ad Ioannem quia ante aduentum Christi hæc omnia magis sperabantur quam tenebantur. 4
tur iustitia sempiterna, & impleatur visio, & prophetia,& 5 6
a ¶Attentum redditi
vngatur sanctussanctorum. Scito ergo, & animaduerte, 7

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et super vrbem.*s. Ierusalem.*
2 Et consummetur prevaricatio.*i. terminetur. iõ subditur.*
3 Et finem accipiat.*peccatum per Christi passionem.*
4 Et adducantur.*per eius prædicationem.*
5 Et impleatur visio, & prophetia.*de Christo prædicta.*
6 Et vngatur sanctussanctorum.*Christus,qui in humanitate vnctus est oleo gratiæ præ consortibus suis.*
7 Scito ergo.*Hic consequenter ponitur dictæ reuelationis expositio. Ad cuius intellectum considerandum, quod angelus diuidit 70. hebdomadas in tres partes,scilicet in populo Iuda nam in primis septem populus cum labore magno reædificauit Ierusalem,& eam tenuit contra aduersarios. nam* vna manu faciebant opus, & altera tenebant gladium. *Neemiæ 4. propter aduersarios insurgentes in ædificatione,& post in alijs 62. populus aliquando habuit prospera, aliquando aduersa: in vltima vero Christus prædicauit,& passus fuit, & fides Christi multum fuit dilatata per prædicationem apostolorum post Christi mortem,vt patet in actibus apostolorum. Dixit igitur angelus:* Scito ergo,& animaduerte tu Daniel,*qualiter hebdomades sunt intelligendæ. Ab exitu sermonis vt iterum ædificetur Ierusalem,scilicet a 20. anno Artaxerxis, tunc mittentis Neemiam ad eius reædificationem, vsque ad Christum ducem, idest vsque ad Christi baptismum, in quo fuit declaratus dux fidelium per patris,& Spiritussancti testimonium, Matth. 3. Hebdomades septẽ, in quibus populus tuus cum labore magno ciuitatem reædificabit, & tenebit. Et hebdomades 62. in quibus nunc aduersa,nunc prospera sustinebit. Et rursum ædificabitur platea, & muri,&c. hoc dicit ad ostendendum quid futurum erat in septem hebdomadibus primis. Et post hebdomades 62. cum septem primis, quæ faciunt hebdomades 69* occidetur Christus,*s. in vltima hebdomada,quæ incipit a Baptismo Christi,quia post baptismum prædicauit tribus annis cum dimidio, & tunc passus fuit in medio illius hebdomadæ.* Et non erit populus eius qui eum negaturus est. *quoniam Iudæi negantes eum coram Pilato,extunc non fuerunt eius populus.* Et ciuitatem, & sanctuarium. *idest Ierusalem, & templum,* dissipabit populos cum duce venturo. *idest exercitus Romanus cum principe Tito. Sciendum itaque, quod hęc dissipatio non fuit*
* *impleta*

MORALITER.

† 2 *Vt consummetur prevaricatio, & finem accipiat peccatum.* Sicut enim per aduentum Christi in carnem ablatum est mundi peccatum generale: ita per aduentum eius in mentem, tollitur peccatum hominis personale.

A Abrahā vixit annos 175. Illi econtra: vixit

a ¶ Annorum idest 490. ab exitu sermonis vt respondeatur ab Artaxerxe, & ædificetur Ierusalem. ¶ Ducem.

ab [a]exitu sermonis, vt iterū ædificet Ierusalē vsq; ad Christū 1 2 3

NICOLAVS DE LYRA.

* impleta infra dictas hebdomades 70 sed postea per 39. annos secundum istam expositionem: quia tamen fuit facta in pœnam mortis Christi, vt habetur Luc. 29. ideo hic immediatè ponitur post mortē Christi, de qua ante immediatè fit mentio. Et finis eius. scilicet ciuitatis Ierusalem, Vastitas per exercitum Romanorum. Et post finem belli. s. Romanorum contra Iudæos, Statuta desolatio. idest desolatio ciuitatis vel Iudęorum a Deo pręfinita. Confirmabit autem, quia occasione mortis Christi exierat terminos. 70. hebdomadarum in pœnam dictæ mortis, vt dictum est: ideo reuertitur ad ostendendum quid amplius debeat fieri in vltima hebdomada, de qua inceperat dicere, & non perfecerat dicens. Confirmabit autem pactum multis. idest legem Euangelicam, quæ dicitur pactū nouum, Iere. 31. Hebdomada vna, s. vltima, quæ Christus tribus annis, & dimidio prædicauit legem Euangelicam, & eam confirmauit per miracula, & mortem suam, & in tribus annis residuis cum dimidio per prædicationem apostolorum, vt prædictum est. Et in dimidio hebdomadæ deficiet hostia, & sacrificium, quia in medio illius hebdomadę passus est Christus, vt visum est, & tunc sacrificia legis cassa, & mortua fuerunt. Et in tēplo erit abominatio desolationis. Istud fuit diu post 70. hebdomadas, quando Adrianus imperator suam statuam fecit poni in loco, vbi steterat arca domini. Et quia posset quæri, quantum durabit captiuitas siue desolatio Iudaici populi? Respondet dicens: Et vsque ad consummationem s. mundi. Tunc enim secundum doctores catholicos conuertentur Iudæi ad fidem Christi.

B Hunc autem exponendi modum secutus sum alias: quando primo scripsi supra Danielem. Sed qui postea confidens de Dei adiutorio, aggressus sum scribere super totam sacram scripturam: & cum venissem ad Libros Esdræ, & Esther, visum mihi fuit, & adhuc videtur, saluo meliori iudicio, quod enumeratio annorum quæ posita est in expositione ista, non bene consonat sacræ scripturæ: quia in magna parte sui procedit secundum chronicas latinorum, scilicet a destructione ciuitatis Ierusalem per Nabuchodonosor vsque ad 20. annum Artaxerxis exclusiuè: quod tempus secundum chronicas Latinorum fuit 185. annorum. Secundum hanc computationem Mardochæus fuisset 259. annorum, quando per Assuerum fuit exaltatus. Non est autem verisimile quod tantum vixerit. Et dato, quod vixisset, tamen facere non potuisset illa quæ de eo scribuntur in lib. Esther. s. regere domum reginæ, & regis palatium, & equitare per ciuitatem, & similia. Quod autem sequatur ad dictam enumerationem Mardochæum tunc fuisse tantæ ætatis, ostenditur, quia ductus fuit in Babylonem cum Iechonia rege Iuda, vt habetur Esther 2. & tunc fuit ad minus decem annorum. Per Iechoniam Sedechias regnauit 10. annis 4. Reg. 24. Deinde secuta est captiuitas 70. annorum, secundum Chronicas Latinorum, s. ad destructionem per Nabuchodonosor vsque ad primum annum Cyri. a quo vsque ad 19. annum Artaxerxis inclusiuè fuerunt anni 115. vt prædictum est, & remanent adhuc de eius regno 21. anni, & quia regnauit 40. annis Xerxes secundus, mensibus duobus Sogdianis mensibus 7. & computantur isti duo pro vno anno. Darius notus 19. Asuerus 12. ante exaltationem Mardochæi, Esther 3. Si verò prędicti anni similiter coniungantur faciunt annos 249. sicut alias dixi in principio libri Esther. Ideo pono alium modum computandi 70. hebdomadas prędictas, consonum magis scripturę secundum quæ Mardochæus 12. anno regni Assueri fuit tantum 94. annorum, vt ostendi in principio libri Esther, & adhuc in sequentibus ostendetur. Modus etiam iste quem intendo ponere, procedet partim secundum sacram scripturā, partim secundum Hebræorum dicta, propter quod non poterit ab eis

C rationabiliter impugnari, tamen in vno non intendo eos sequi, in quo ostendam eos deficere manifeste.

Posterior Lyrani senit. de hebdom.

Primò igitur videndum est, a quo incipit computatio 70. hebdomadarum: secundò vbi terminatur: quia in his duobus iacet vis negocij: tertiò ad expositionem literę accedetur. Quantum ad primum dirigit nos verbum angeli dicentis: Danieli: Ab exitu sermonis, vt iterum reędificetur Ierusalem, &c. Et in Heb. habetur: Ab exitu sermonis ad reuertendum, & ędificandum Ierusalem, &c. Ex quo videtur quod a primo verbo ex reuelatione, domini procedente de reditu populi in Ierusalem, & per consequens reędificandi ibi templum, & habitacula ministrorum, & populi ibidem habitantis: licet adhuc non esset data licentia reædificandi muros ciuitatis, & fortalicia, debeat hebdomadarum computatio inchoari. Illud autem verbum habetur Iere. 29. c. vbi dicitur: Cum ceperint impleri in Babylone 70. anni, visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, & reducam vos ad locum istū. Sed quo tempore fuit hoc dictum patet ex cap. 28. Iere. vbi dicitur, in anno quarto Sedechiæ regis, mense 5. Ieremias reprehendit Ananiam falsum prophetam. Iste enim asserebat Iechoniam, & qui cum

A quo incipit computatio lxx. hebdomadarum.

eo translati fuerant in Babylonem, redire in Ierusalem post di
nos, & iugum regis Babylonis confringi, & consequenter ca
ponitur epistola Ieremiæ ad transmigratos in Babylonem, vt n
fiderent verbis falsorum prophetarum, in qua scribitur hoc v
ex reuelatione domini. Cum ceperint impleri in Baby
70. anni, &c. Et sic patet, quòd hoc verbum dixit dominus pe
miam anno quarto Sedechię circa finem. propter quod comp
70. hebdomadarum debet incipi ab anno quinto Sedechię in
Quantum ad secundum dico, quod terminatur in anno passio
mini inclusiuè. Nam incipiendo ab anno quinto inclusiuè re
dechiæ habentur sex anni integri de regno eius: quia 11. ann
sui mense quarto fuit captus, et captiuatus 4. Reg. 25. propt
ille 11. annus ratione maioris partis computandus est in tem
structionis ciuitatis, ne vnus annus bis computetur. A dit
destructione vsque ad primum annum Cyri fluxerunt 52.
cundum Hebræos. Cyrus verò tribus annis regnauit sec
eos post monarchiam acceptam: a quo tempore debet b
computatio. Illi verò qui dicunt eum regnasse 30. annis, in
computare à principio regni sui in Perside tantum. Principi
rò anni quarti quo regnauit Cyrus, computandum est in t
Cambysis filij sui, ne vnus annus bis computetur. Cambyses
annis regnauit, vt dicit Iosephus libro antiquitatis Iudaicæ
post quem secundum Hebræos regnauit Assuerus maritus
& in hoc supra secutus sum eos in principio libri Esther: se
quod dicunt eum regnasse 14. annis tantum, videntur mihi
manifestè. Nam Assuerus cepit Esther vxorem anno 7. re
mense 10. vt habetur Esther 2. Cum igitur secundum ipsos
filius Assueri, & Esther reginæ post Assuerum regnauer
diate, oportet consequenter eos dicere, quod in principio r
fuit tantum quinque vel sex annorum: nam à desponsation
vsque ad natiuitatem Darij transiit octauus annus Assuer.
ior pars ipsius ad minus. Non est autem verisimile, quod t
scriberet sic autenticè, & seriose ædificationem templi, sicu
nitur de ipso 1. Esdræ 6. Sed ad hoc posset responderi, quo
mater sua quę Iudęa erat, & mortuo Assuero superuixer
norem Iudęorum fecit scribi illam epistolam & sigillari n
lij sui existentis adhuc pueri. propter hoc hęc responsio re
ibi per literam sequentem, vbi dicitur, quod de sumptibu
necesse fuerit, ministrentur sacrificia, & offerant oblatione
li, orentque pro vita regis, & filiorum eius. Ex quo patet, q
tantæ ętatis quòd filios habebat.

Et ideo dico cum alijs historiographis, quod Assuerus
40. annis, & sic Darius filius eius quando cœpit regnare p
immediate, fuit 32. annorum, vel circiter secundum prędict
verò secundo Darij resumptum fuit opus templi secundi, &
matum sexto anno regni eius mense 12. 1. Esdrę 6. Sciendum
quod idem annus fuit quadragesimus Assueri, et primus D
ei successit immediatè: & sic oportet de numero annorum
vnum subtrahere, aliter vnus bis computaretur: & sic
& Darius regnauerunt 45. annis, vsque ad secundi templ
mationem. Et inde vsque ad eius destructionem per Roman
runt anni 420. secundum Rab. Sal. & alios Hebręos, quib
gantur anni pręedicti ab anno quinto Sedechiæ inclusiuè: fi
anni 532. à quibus si rescindantur 42. anni qui post annu
nis Christi fluxerunt vsque ad destructionem templi secun
dum omnes historiographos, remanent anni 490. qui fa
hebdomadas annorum pręcisè. Et sic patet secundum
minatio 70. hebdomadarum in anno passionis Christi inclu
pręedictis patet, quod supra dictum est de ætate Mardoch
accipiantur anni hic enumerati ab anno quinto Sedechiæ
12. Assueri sunt simul anni 79. quibus si adiungantur
primi regni Sedechiæ, & decimo, quos ad minus habuit t
lationis suę, inueniuntur anni nonagintatres, sicut sup
batur.

His dictis accedendum est ad expositionem literę, quę
in duas partes. In prima ponitur reuelatio, in secunda re
tionis expositio, ibi: Scito ergo. Prima pars exponat
expositione hebdomadarum immediate præcedenti. nam i
ueniunt hęc, & illa. Scito ergo. Hic consequenter po
uelationis expositio, & diuiditur in duas partes, quia pri
tur septuaginta hebdomadas generaliter, secundò expo
quid pertinens ad vltimum specialiter, ibi: Confirm
tem. Circa primum dicit angelus Danieli: Scito ergo,
maduerte, qualiter hebdomadæ sint incipiendæ, &
dæ.

1 Ab exitu &c idest à quinto anno Sedechiæ inchoa
vt ostensum est supra.

2 Vsque idest.

3 Ad Christum ducem protendendæ sunt.

* 1 Hebdo

impletur, sed vt totum pariter supputatur, ita finem ac
A pit: Nec ignorandum quosdam illorum dicere, quod
a hebdoma. de qua dicitur: *Confirmabit.* pactum multis
hebdomada vna di-
datur in Vespasia
r, & Adrianum, vt
ixta historiam Io-
phi, Vespasianus,
Titus tribus an-
r; & septem mensi
s pacem cum Iu-
B cis fecerint. Tres
atem anni, & sex
ēses sub Adriano
computentur, quan
Ierusalem oīno
subuersa est, Iudæi
ceruatim cæsi, ita a
vt Iudææ quoque
fi bus propellerent-
tur: Hoc aiunt He-
bræi nō magno cu-
rās a primo anno
rij regis Persarū,
vsque ad extremam
euersionem Ierusalem quæ sub Adriano accidit, compu
tari Olympiades 174. idest annos. 696. qui faciunt hebdo
madas Hebraicas 99. & annos tres, quādo Cochebas dux
Hebræorum est op
pressus, & Ierusalē
vsque ad solum di
ruta est.

a ¶Nouissimam videtur separare, quasi de ea plura locuturus, de qua subditur: ¶Et confirmabit pactum mul. hebdo. vna.
ducem hebdomades septem: & hebdomades sexaginta duæ
a ¶A Neemia. b ¶Ierusalem. c ¶In breui.
erunt, & rursum ædificabitur platea, & muri in angustia tē-
a ¶Subaudis & vij. b ¶Non statim eis impletis sed postea in fine 70.
porū. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Chri-
a ¶Sed Cæsaris vel diaboli. vnde: Partes vulpium erunt. b ¶Non habemus regem nisi Cæsarem Et alibi: Hunc nescimus vnde sit.
stus, & nō erit eius populus qui eū negaturus est: & ciuitatem
¶Templum. ¶Romanus. ¶Vespasiano.
& sanctuariū dissipabit popul⁹ cū duce vēturo: & finis eius
a ¶Sub Vespasiano. b ¶A Deo in æternum.
vastitas, et post finem belli statuta desolatio. Cōfirmabit aūt
a ¶Nam iam tres anni præterierant nouissimæ hebdomadæ, quando dominus baptizatus est, idest 486. quibus adiiciuntur tres anni, & sex menses, & pars 18 anni Tiberii, & sunt 490.
pactū multis hebdomada vna, et in dimidio hebdomadis
a ¶Abominata desolatio. ¶Abominanda sacrificia post mortem Christi.
deficiet hostia et sacrificiū, et † ī tēplo erit abominatio dsola
¶Mundi. ¶Iudæorum.
tionis, et vsq; ad cōsūmationē et finē perseuerabit desolatio.

a *Confirmabit autē pactum:* Ioanne, s. & Christo & apostolis prædicantibus multi saluati sunt, E & cœpit vetus hostia in cordibus fidelium vel electorum vilescere. *Confirmabit aūt pactū, etc.* Hoc de tribus annis intelligendum est & dimidio, quibus Christus prędicauit, & quod patribus promiserat confirmauit.

† duces venturi.

Cap.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hebdomades 7. & hebdo. 62. *vsque ad vltimam hebdomadam, in qua Christus dux populi Christiani baptizandus est, & legem Euangelicam prædicaturus, & pro salute humani generis moriturus, & resurrecturus, & in cœlum ascensurus. Distinguit autem septem hebdomadas, & vltimam ab alijs, & propter specialia opera sua in ipsis. Nam in vltima facta est generis humani reparatio, vt dictum est. In septima verò templi primi destructio, vsque ad primum annum Cyri, qui dedit licentiam reædificandi. A destructione enim secundi templi vsque ad primum annum Cyri, qui dedit hanc licentiam fluxerunt anni 52. vt dictum est supra qui faciunt septem hebdomades annorum: & cum hoc tres annos qui computantur cum tempore 62. hebdomadarum, eo quod non faciunt per se hebdomadam: & eadem ratione sex anni de tempore Sedechiæ pręcedentes templi destructionem.*

2 Et rursum ædificabitur platea *s. templi.*

3 Et muri. *ciuitatis Ierusalem in tempore 62. hebdomadarum per Zorobabel, & Neemiam, & alios patres.*

4 In angustia temporum. *quia per gentes circunstantes fuerunt multum impediti, & afflicti, & etiam postea, vt patet in Esdra, & Neemia, & lib. Machabæorum.*

5 Et postea hebdomades. *hebdomades 62. & 7. alias præcedentes supple.*

6 Occidetur Christus. *in vltima hebdomada, vt prędictū est.*

7 Et non erit populus eius, qui eum negaturus. *i. Iudæi coram Pilato ipsum negaturi, dicentes:* Non habemus regem nisi Cæsarem. *Ioa. 19. c. non erunt amplius eius populus scilicet Christi in ipso regenerandi, & ab eo denominandi.*

8 Et ciuitatem, & sanctuarium. *i. templum secundum.*

9 Dissipabit populus *idest, exercitus Romanus.*

10 Cum duce venturo. *i. cum Tyro venturo contra Ierusalem. Istud non fuit factum infra templum 70. hebdomadarum, sed postea per 40. annos, vt prędictum est. Sed quia hoc factum fuit in pœnam mortis Christi, ideo hic ponitur immediate postquam locutus fuerat de Christi occisione.*

11 Et finis eius. *sicut ciuitatis Ierusalem.*

12 Vastitas. *quia fuit vastata per Romanos.*

13 Et post finem belli. *Romanorum contra Iudæos.*

14 Statuta desolatio. *i. desolatio ciuitatis, & templi, quæ combusserunt Romani, & Iudaici populi, quem partim occiderunt, & partim captiuauerunt: sicut statutū erat, & ordinatum a Deo in pœnam mortis Christi. Sciendum autem, quod litera Hebraica sic habet.* Et vsque ad finem belli statuta desolatio, *& multum mutatur sententia. Ex hoc enim dicunt Hebræi, quod desolatio, & captiuitas in qua sunt, duratura est vsque ad finem belli Gog, & Magog, quos Messias venturus debellauit, & tunc regnabunt in Iudæa temporaliter. Et secundum hoc possent Iudæi dicere, quod litera nostra sit falsa, & expositio ipsius similiter. Ad quod excludendum, sciendum, quod in Hebræo sunt duę dictiones, quarum vna significat idem quod adhuc: alia idem quod vsque quæ eisdem literis scribuntur, scilicet Ain, & Deleth: & distinguuntur istæ duæ dictiones solum per punctationem, quæ de facili mutari potest manentibus literis: Hæc autem dictio adhuc, aliquando accipitur in scriptura pro post, sicut Ionæ 3. b.* Adhuc 40. dies, & Niniue subuertetur. *idest post 40. dies subuertetur. Et secundum hunc sensum primò fuit facta punctatio dictionis Hebraicę in hoc loco, & sonat* od: *& sic transtulit translator noster. Sed postea mutata est punctatio per Iudæos ad significandum* vsque: *& sic sonat* ad. *& consimiliter fecerunt in pluribus alijs locis veteris testamenti, prout in pręcedentibus libris declaraui. Acceperunt autem occasionem hoc faciendi ex 70. interpretibus, qui vbi inuenerunt aliquid de mysterio trinitatis, & incarnationis, tacuerunt, vel aliter transtulerunt, secundum quod dicit Hieron. in prologo super Pentateuchum. Et idem ego ostendi in pluribus locis veteris testamenti, specialiter Isa. cap. 9. pro eo enim quod ibi habetur de Christo:* Et vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis, *transtulerunt. Et vocabitur nomen eius magni consilij angelus.*

15 Confirmabit autem pa. mul. *Hic reuertitur Angelus ad loquendum de vltima hebdomada, de qua inceperat dicere quantum ad mortem Christi, & non perfecerat interponens pœnam huius mortis, vt dictum est. Dicit igitur:* Confirmabit autem. pa. multis. *idest, legem Euangelicam, quę dicitur pactum, & fœdus nouum. Iere. 31.*

16 Hebdomada vna. *Nam in vltima hebdomada Christus prędicando, mirabilia faciendo, moriendo, resurgendo, ascendendo in cęlum, & mittendo Spiritumsanctum, legem Euangelicam confirmauit, & anno suæ passionis per prędicationem apostolorum notabiliter dilatauit, vt patet Act. 2. & 4.*

17 Et in dimidio hebdo. *i. in vltima eius medietate in qua passus est Christus.*

18 Deficiet hostia, & sa. *quia sacrificia veteris legis cessauerunt per passionem Christi non habentia vltra vim obligandi.*

19 Et erit in templo abo. deso. *Hoc refertur ad tempus sequēs 70. hebdomades, in quo Adrianus Imperator fecit poni statuam suam in loco templi, vbi steterat arca: quę statua apud Hebręos vocatur abominatio, sicut & quodlibet aliud idolum, & erat desolationis Iudaicæ signum manifestum.*

20 Et vsque ad consum. & finem. *s. sęculi.*

21 Perseuerabit desolatio. *Prope enim finem mundi detecta falsitate Antichristi per Eliam, & Enoch Iudęi ad Christum conuertentur, & multi eorum constanter sustinebunt martyrium prout dicunt communiter doctores nostri.*

Cap.

ADDITIO I.

In cap. 9. vbi dicitur in postil. His visis accedendum est ad literam exponendam. In hac reuelatione Danieli per angelum facta, quæ inter cætera prophetica de primo aduentu Christi tractantia efficacior videtur ad confutandam Hebræorum perfidiam, asserentium non dum impletum esse tempus huiusmodi aduentus, vltra illa quæ in postilla ponuntur, tria videntur addenda.

Primum cuius autoritatis sit hæc expositio Rab. Sal. inter Hebræos, vt videatur si sufficit illam tantum impugnare, & ex ea contra eos arguere, vel oporteat inquirere de alijs expositionibus eorum in hoc loco.

Secundū, qualiter pręter rationes postillatoris quib. reprobari videtur

in detur

detur prædicta expositio, sunt alia valida quibus rationabiliter pos-
A set euacuari. Tertium, quomodo ex ipsa expositione Rab. Sal. licet falsa, tamen cum quibusdam veris, & ab eis receptis, veritas nostra scilicet quod aduentus Christi iam longè transiuit in præteritum, posset concludi contra eos.

Circa primum sciendum, quod hęc reuelatio pluribus, & varijs modis exponitur ab Hebręis, non tamen expedit singulorum opinio-
Philosophus nes, seu erroneas enarrare expositiones. Nam secundum Philoso. 1. Ethi. omnes quidem perscrutari opiniones inane fortasse est, sufficiens autem maximè quæ superficietenus appareant vel æstimentur habere aliquam rationem. Constat aũt quod hęc expositio Rab.
Autoritas Rab. Salo. Sal. est seu dẽt esse tantæ autoritatis apud Hebręos, quod nõ possunt ab ea deuiare iuxta fundamenta Pharisaicę doctrinæ: secundum quam illa quæ in Thalmud determinata habentur, seu definita circa sacræ doctrinæ expositionem, non licet eis qualitercunque ab eisdẽ recedere, sed tenenda sunt tanquam in textu sacræ scripturæ contenta, prout Ra. Mo. largè tradit in principio sui Deut. & in pluribus alijs locis habetur. Cuius est ratio: quia autoritas Thalmudica in huiusmodi determinationibus apud eos est in eodem gradu, sicut autoritas vniuersalis Ecclesię apud nos sed constat quod Rab. Sal. non fuit primus inuentor huius expositionis de qua hic agitur, sed expresse hæc expositio ponitur in Thalmudica doctrina, specialiter in duobus locis, s. in libro qui intitulatur: De ordine mundi, quod Hebraicè dicitur Ceder bolam. Similiter & in libro qui dicitur Aboda Zara. 1. cap. In quibus locis concorditer habetur, quod 70. hebdomadæ Danielis incipiunt a destructione primi templi, & terminantur in defectione secundi. Quas autoritates sequitur Rab Sal. in hoc pas-
B su tanquam inuiolabiliter tenendas apud Hebræos ratione prædicta. Ex quibus sequitur, quod licet multi Hebræorum attendentes, quod prędicta expositio per suos magistros determinata non solum non poterat rationabiliter teneri seu sustineri, sed ex eadem cum alijs quibusdam veris concludebatur Christum iam venisse, vt infra patebit, inuenerunt quasdam varias, & confusas expositiones, vt saltẽ per vias obliquas, & tortuosas veritatem luce clariorem subterfugerent, prout de eis vaticinatur Ezechiel 12. ca. Sicut vulpes in deserto sunt prophetæ tui Israel: exclusa tamen hac expositione Thalmudica quam sequitur Rab. Sal. non est facienda alia mentio de alijs expositionibus eorum multipliciter fictis. Oportet enim illos adhęrere prędictę expositioni, acsi esset in litera contenta, & hoc de primo.

Prima ratio. Circa secundum pręter illa quæ postil. ponit contra prędictam expositionem Thalmudicam seu Rab. Sal. quę sunt satis valida, adhuc possunt vlterius contra illam fortiter obijci. Et primò potest sumi contra eos validissimum argumentum de numero annorum inter vtranque destructionem contentorum. Nam licet computatio Hebręorum in huiusmodi historialibus sit in multis quę nobis sunt incerta, tenenda seu sequenda, præsertim contra eos contra quos per sua propria testimonia rationabiliter posset procedi: vbi tamen euidenter deficiunt, vel sibijpsis contradicunt in computatione, nullo modo sunt eorum dicta admittenda: sed contra eos de talibus fortiter est dimicandum: Constat autem q in proposito manifestè deficiunt. Plures anni etiam secundum eos fluxerunt inter vtranque destructionem quam. 70. hebdomadæ, quæ faciunt 490. annos. Quod sic patet: Nam ipsi diuidunt has 70. hebdomadas in duas partes principales. s. in 10. hebdomadas, quę faciunt 70. annos, qui fluxerunt secundum eos a destructione templi per Nabuch. vsq; ad consummationem ædificationis templi secundi, quibus adaptant illud Iere. 29. c. Cum impleti fuerint in Babylone 70. anni, visitabo vos, &c. Et in 60. hebdomadas, quæ faciunt 420. annos quib.
C dicunt durasse templum secundum, vt patet in lib. Abodazara præallegato ca. 1. vbi habetur quod regnum Persarum tempore templi secundi durauit 34. annis. consequenter regnum Græcorum tempore prædicti templi. 180. consequenter regnum Machabæorum 103. consequenter regnum Herodis seu Herodianorum 103. annis. Hæc omnia sunt in textu libri pręallegati. vbi glo. Rab. Sal. habet 420. annos durationis templi secundi qui si cum 70. annis qui fluxerunt a destructione templi primi vsque ad consummationem secundi iungantur, habes. scilicet, septuaginta, hebdomadas Danielis. hęc Rabbi Salomone. Sed prima pars istius computationis continet falsum etiam secundum eos. Potest enim ex autoritatibus suis deduci, q à destructione primi templi vsque ad eius consummatam ædificationem 78. anni fluxerunt. Quod sic patet: nam Nabuchodo. regnauit 45. annis, vt in lib. magilla. cap. 1. ex verbis sacræ scripturæ probatur. In anno autem 19. Nabucho. destructum est templum in mense 5. vt habetur Iere. 52. & in 4. Reg. Ex quib. sequitur, quod Nabuch. regnauit à destructione templi 27. annis, quorum primus licet imperfectus computatur pro anno, vt sæpe habetur in scripturis: & etiam in Thalmud frequenter legitur, quod una dies computatur pro anno. Consequenter Euilmerodach regnauit 23. annis, prout ipsi profitentur haberi ex traditionibus antiquis lib. præallegato. Balth. verò regnauit tribus annis, vt habetur ex textu. Darius verò primus regnauit duobus annis, qđ similiter habetur ex textu. Consequenter Cyrus secundũ Hebræos (licet minus verè, vt patebit cum

cum de vera expositione agetur) regnauit tribus annis. Assue-
rò qui dicitur Arphaxat regnauit 14. annis, quorum 12. hab
ex textu Esther. 3. cap. & duo habentur ex traditione secũdu
licet secundum latinos 40. regnauit. Darius verò vsque ad co
mationem templi, vt habetur ex textu sex annis. Ex quibus
tur, quod à destructione templi primi vsque ad consummatio
cundi, etiam secundum computum ipsorum fluxerunt anni 7
secundum alios multo plures. Et sic patet quòd prima pars
computationis est falsa, etiam secundum eos: deficit enim per
hebdomadam, & vnum annum. Similiter in secunda parte c
tationis per amplius deficiunt, subtrahendo plures annos, v
bit in litera in hoc cap. cum de vera expositione harum hebd
rum agetur: vnde manifestum est, quod hęc expositio præsu
falsum, etiam secundum eorum computationem. Præterea v
sonat euidenter, in his hebdo. Danieli reuelatis implenda er
quæ in litera principaliter continentur scilicet consumm
præuaricationis, & deletio iniquitatis, & adductio
tiæ sempiternæ. & huiusmodi quod expresse litera teste
cens: Septuaginta hebdomadæ scissæ sunt seu defini
consummattur præuaricatio, & finem accipiat pe
& deleatur iniquitas, &c. Non enim dixit angelus, qu
70. heb. hoc erat implendum sicut in sequentibus dixit, post h
occi. Christus, &c. sed Septuagintā heb. scissæ sunt, vt tali
hoc est, durante tempore 70. hebdomadarum, vt patet mani
nè prædicta verba intelligenti. sed secundum prædictam ex
nem manifestum est, quod nihil illorum quæ in prima prop
angelica continentur, fuit impletum secundum eos durante t
70. hebdomadarum, sed totum illud remanet apud eos futur
quod non implebitur vsque ad aduentum Messiæ inaniter ex
ab eis, quod est manifestè contra sensum literæ, vt dictum es
tem dicatur, quod illa quæ continentur in prima propositio
lica licet non fuerunt impletà durante tempore heb. quo a
ctam assecutionem, fuerunt tamen impleta per modum me
est quod durante tempore hebdomadarum populus ille mer
consummaretur præuaricatiò, &c. in aduentu sui Messiæ
Hoc non valet. Tum quia non est consonum literæ, quæ sin
dicit, vt consummetur præuaricatio, & adducatur i
sempiterna, &c. huiusmodi. Non enim dicit vt mereant
habere, sed vt habeant. Magna enim differentia est inter me
quid, & habere illud, nam multi merentur vitam æternam
men non habent eam. Tum etiam quia Rab. Sal. profitetur, qu
lus ille nõ meruit prædicta. infra tempus hebdomadarum, se
heb. tempore huius diuturnę, & interminabilis captiuitati
bebat mereri, vt patet ex dictis suis quę in postilla contine
quo sequitur, quod infra tempus Hebdomadarum nihil fuit
secundum eos de contentis in prima propositione angelica,
modum meriti nec assecutionis, vnde litera secundum præ
positionem remanet simpliciter falsa. Pręterea captiuitas
nica tolerabilior, & mitior fuit Hebręis incomparabiliter
captiuitas hodierna. Quod patet ex tribus. Primò, ratione
nis: illa enim durauit per 70. annos, ista verò durauit vltr
400. annos: & adhuc in suo vigore consistit. Secundò resp
næ prouidẽtię. In illa enim fuerunt a Deo prouisi de dono pr
& miraculorum. Erant enim inter eos quam plurimi prophe
ni, vt Iere. Ezechiel, Zacharias, & Daniel. In ista verò nullu
fuisse propheta. Similiter, & in illa Deus fecit pro eis mul
cula, vt patet de liberatione Danielis, & trium puerorum
Mardochęo, & huiusmodi. In ista verò sicut nec fuerunt p
ita nec miracula diuina pro eis leguntur facta. vnde & ipsi
sis in statu hodiernę captiuitatis, in quo neutrum prędicto
buerunt, intelligunt illud prophetę Psal. 73. b. Signa nost
vidimus, & iam non est propheta, &c.

Tertio, respectu dignitatum seu honorum sęcularium
enim quidam eorum bonorum habuerunt honores regios, &
dignitates vt legitur de Ioachim Iere. vlt. cuius. thronus
blimatus ab Euilmerodach super thronos alior
gum per totam viam suam Similiter Daniel fuit su
habens potestatem super prouinciā Babylonicam. Similit
eius, vt habetur Dan. 2. Mardochæus etiam fuit constitu
secundus regi Asuero, Esther. vlt. Zorobabel habuit dign
mitatus, vt patet Aggei. 2. & sic de quibusdā alijs. In ist
ptiuitate omnes sunt in vilissimo statu carẽtes honorib. seu
tibus huiusmodi vbicunq; sint, vt est notum. Ex quibus se
Daniel qui vehementer anxiabatur, & dolebat de prima l
leuiori, & breuiori captiuitate: dicit in hoc cap. in sua orat
pulus tuus est in opprobrium omnibus qui in cir
nostro sunt. Similiter: Aperi oculos tuos, & vide d
nẽ nostrā &c. Incomparabiliter amplius doluisset de ca
hodierna si eam cognouisset populo Dei futuram. Consi
quòd secundum prędictā expositionem angelus nũtiauit
hac reuelatione captiuitatem hodiernā, quę acerbissima,
ma est incomparabiliter super primam, & per consequen
non p̄nosticabat ei grata seu cõsolatoria, sed potius molesti

A ..afflictiua, cuius oppositum apparet in litera. nã angelus Gabriel ..o volans *quasi bonus nuncius, & in hora accepta.ſ.*tempore ..crificij vespertini *& in verbis ſuis annuens, ꝙ preces ſuæ erãt* ..uditæ, *dicebat ei:* Ab exordio precum tuarum egreſſus ..ſermo. *Similiter vocat eum* virum deſideriorum*.q.d.ꝙ* ..icaret ei ſuorum deſideriorum impletionem. Cuius oppoſitum to..ter eſt ſecundum prædictam expoſitionem. nam Danieli non ex..pito de prima captiuitate, prænoſticabat crudeliſſimam ſecundã. ..militer dolenti, & ſe affligenti de longitudine primæ captiuitatis 7 annorum, & ſuper hoc petenti liberationis accelerationem dicẽ..di: Placare domine. accelera & fac, *angelus prænuntiabat ca..ptiuitatem vẽturam, cuius terminum ei minime prodalabat, de quo ..amplius & fortius debuiſſet anxiari. Vnde ſi hæc bene aſpician..tur manifeſtum eſt quod tota conſolatio Danielis continebatur du..rante tempore hebdomadarum, quod totaliter euacuat prædictam ex..poſitionem: vt patet ſane intelligenti.*

..terea in hac expoſitione exponitur illud. Vſque ad Chri..ſtum ducem, *de Cyro: Quod patet eſſe falſum ex tribus. Primo, quia ..n eſt verum, ꝙ à deſtructione prima vſque ad Cyrum fluxerunt ..ſeem hebdomadæ tantum, cum etiam ſecundum computum ſuum ..ab eadem prima deſtructione vſque ad Balthaſar excluſiuè fluxerũt ..anni, qui faciunt hebdomadas ſeptem integras. Nam vt dictum ..eſt ſupra in prima obiectione, Nabuchodonoſor regnauit poſt de..ſtructionem templi 27. annis, & conſequenter Euilmerodach filius ..eius regnauit 23. annis, qui faciunt 50. annis. Et ſic patet quòd ſe..ptem hebdomadæ & plus vnus tranſierunt, antequam cœpiſſet Bal..thaſar regnare: quibus ſi addantur quinque anni. quibus ſucceſſiue re..gnauerunt Balthaſar & Darius primus, vt ſupra dictum eſt, ſequi..tur quòd ſeptem hebdomadę ſupradictæ, & plus ſex anni tranſie..runt ante regnum Cyri: vnde patet eſſe falſum Cyrum fuiſſe Chriſtũ ducem de quo Daniel loquebatur. Nec valet dicere, quod quia heb..domada octaua eſt imperfecta: ideo non computatur cum ſeptem pr..imis, ſed reſeruatur computanda cum 62. ſequentibus. Tum qu..ia cum ſex ſunt maior pars, & notabiliorum hebdomadæ quàm ..vnus, potius debuiſſet computari cum ſeptem primis, quàm cum ..ſequentibus, cum quibus vnus annus tantum illius hebdomadę ..computatur. Tum quia in hac reuelatione angelica deſcenditur vſ..que ad dimidium hebdomadæ computandum, vt patet in hoc ca. cir..ca vltimam hebdomadam: & ſic ſex anni non erant dimittendi, qui ſ..unt plus quàm dimidium hebdomadę. Tum quia in quinque an..nis huius octauę hebdomadę regnauerunt duo magni monarchę, ſci..licet Balthaſar & Darius, quorum quilibet accedit magis ad termi..num ſeptem hebdomadarum quàm Cyrus. vnde de quolibet eorum de..buiſſet potius intelligi, quàm de Cyro qui longius diſtat. Secundò, qu..ia nuſquam in ſacra ſcriptura legitur, quòd aliquis dicatur Meſ..ſias ſeu vnctus ſimpliciter, niſi vnctus fuerit corporaliter ſacro oleo qu..o ſacerdotes, & reges vngebantur, vel ſpirituali, ſcilicet oleo gr..atiæ prophetalis, de quo in pſ.* Vnxit te Deus Deꝰ tuus oleo *&c. ſimiliter & ibi:* Noli tangere Chriſtos meos. *Quod ſecun..dum expoſitores hebręos intelligitur de Abraham & alijs patriar..chis qui fuerunt prophetæ. Neutro iſtorum modorum poteſt attri..bui vnctio Cyro, vt Meſſias dici poſſet. Nam non fuit propheta, vt eſt manifeſtum, nec etiam ſacro oleo vnctus: quod patet ex hoc: nã ole.. vnctionis ſacrum nunquam fuit in templo ſecundo, vt habe..tur expreſſe in lib. qui dicitur Sanhedrin, & in alijs locis. Si autem ob..iicitur de hoc quod legitur Iſa. 45. a.* Hic dicit dñs Meſſiæ, ſeu Chriſto ſuo Cyro. *non valet, nam ſecundum magiſtrum he..bręum, vt Ra. Sa. teſtatur, Meſſias non accipitur in prædicta auto..ritate Iſaię, niſi pro vero Meſſia qui ab eis expectatur, & nõ pro Cy..ro.. Ra. Sa.. Abenhazra. Tertio, quia poſito & non conceſſo, quòd Meſſias poſſet dici Cyrus in ſacra ſcriptura, cum tamen ſibi adiun..git hæc dictio* nagid, *prout eſt in hebraica litera nullo modo põt ..intelligi de Cyro. nec de aliquo alio Meſſia ſeu vncto, niſi de rege Meſ..ſia nouo: de quo omnes principaliter prophetæ loquuntur. Cuius ..ratio eſt: nam proprius & verus ſenſus huius dictionis* nagid, *eſt pri..nceps ſeu principalis, vt patet Prouer. 8. vbi dicitur:* Audite qu..ia principalia loquor. *Vbi enim nos habemus principalia: in hebręo habetur* nagid, *qđ eſt plurale iſtius ſingularis* nagidim: *& ..de multis alijs. Nullus autem ſanę mentis poſſet dicere, nec etiam ipſimet Hebræi in tantam prorumperent inſaniam, quòd aſſe..rent vt aliquis in ſacris ſcripturis Meſſias principalis dicatur, niſi ille qui inter ceteros Chriſtus principatum tenet, vel tenebit ſe..cundum eos. In cuius etiam ſignum Iſaiæ 55. vbi de verò Chriſto ad literam agitur, etiam ſecundum hebręos ibidem legitur:* Ecce teſtẽ populis dedit eum nagid: & præceptorem gentibus. *Ecce qualiter concordat Iſaias cum angelo reuelante Danieli. nominan..do verum Chriſtum ſeu Meſſiam* nagid. *ideſt principem, ſeu princi..palem. Et ſic patet expoſitio Rab. Sa. aſſerens ꝙ Chriſtus in hoc loco accipiatur pro Cyro, eſt omnino falſa. et notandum, ꝙ Rab.. Aben..hazra, qui magnæ autoritatis reputatur inter eos in expoſitione li..teræ, & etiam alij moderni attendentes quod Cyrus in ſcripturis notoriè dici Chriſtus ſeu Meſſias, cupientes tamen quòd hęc auto..ritas nullo modo applicaretur Chriſto noſtro, idcirco prędictus Ra.*

Abenhazra attribuit prędictum verbum ſcilicet, vſque ad Chriſtum, *Neemiæ. alij verò Zorobabel. Sed diligenter intuẽti nihil eis prodeſt hęc varietas & aſtutia: nam eiſdem rationibus excludun..tur ab iſto loco Neemias, Zorobabel & Agrippa, ſicut & Cyrus. Et hęc de ſecundo principali.* D

Circa tertium principale preſupponendum eſt, quòd iuſtitia ſem..piterna quæ continetur in verbis angeli ſecundũ traditionem Thal..mudiſtarum, eſt ipſe Chriſtus ſeu Meſſias, vt habetur in lib. de ordi..ne mundi ſupra allegato, vbi quidam doctor eorum de antiquis qui dicitur Rab. Barachia, exponens illud Iſaię 66. vbi dicitur: Proxima eſt ſaluatio mea adueniẽdũ, & iuſtitia mea ad reuelãdũ. *Dicit expreſſe, quòd per illud quod dicitur.* Et iuſtitia mea, *intelligitur Meſſias, de quo ſcriptum eſt in Daniele 9. f.* Vt adducatur iuſtitia ſempiterna. *Similiter præſupponendum eſt, quod Sanctumſanctorum, quod continetur in prędictis verbis angelicis, intelligitur ipſe Chriſtus, ſeu Meſſias promiſſus. Vnde Ra. Moy. bar nahamam, recolligens multa quæ de hac materia in libris thalmudicis leguntur & exponens prędictum verbum in ſua glo. ſuper Dan. ſic dicit: Sanctuarium ſanctuariorum, vel Sanctumſanctorũ, non niſi ipſe Meſſias eſt ſanctificatus de filijs Dauid. Preſupponitur etiam, quod infra tempus 70. hebdomadarum, implenda erant illa quæ in verbis angelicis principaliter continentur, ſcilicet conſummatio prævaricationis, & adductio iuſtitiæ ſempiternę, & vnctio ſanctiſſanctorum prout in ſecunda ratione ſupra contra expoſitionem Ra. Sal fuit deductum. Ex quibus ſequitur quòd ante tempus deſtructionis tẽpli ſecundi adducta eſt iuſtitia ſempiterna, & vnctus eſt ſanctuſſanctorum. ſcilicet verus Meſſias promiſſus. Conſequentia tenet per expoſitionem Ra. Sal. ſupra dictum, ſecundum quam 70. hebdomadæ terminantur in tempore deſtructionis templi ſecundi, vt dictum eſt. Et ſic infra illud tempus, quod iam per magna tempora trãſit in preteritum, Chriſtus venit: quod eſt intentum. Nec mirãdum ſi ex falſa expoſitione concludatur veritas. Tum quia ex falſis ſępe ſequitur verum. Tum quia ad conuincendum aduerſarios, ipſorum propria confeſſio eſt efficax argumentum. Et nota quod non ſolum ſecundum Ra. Sa. Thalmudicam doctrinam vt dictum eſt, ſed etiam ſecundum omnes fere expoſitores eorum 70. hebdomadæ terminãtur in tempore deſtructionis templi ſecundi. Et hoc de tertio principali.* E

ADDITIO II.

In eo. cap. 9. vbi dicitur in poſtil. Quod autem ſequitur ad dictã enumerationem Mardocheum tunc fuiſſe tantæ ętatis, oſtenditur, quia ductus fuit in Babylonem cum Iechonia rege Iuda, vt habetur Eſter 2. a. Non eſt neceſſarium ex textu allegato Eſter 2. concedere quòd Mardochęus fuiſſet ductus in Babyloniam cum Iechonia rege Iuda. Ibi enim legitur ſic. Erat enim vir Iudæus in Suſan ciuitate vocabulo Mardochæus filius Iair, filij Semei, filij Cis de ſtirpe Iemini, qui tranſlatus fuerat de Ieruſalem eo tempore quo Iechoniam regem Iuda trãſtulerat, &c. **Mardochæus an ductus ſit in Babylonem.** *Secundum quam literam ſi illud relatiuum qui, contentum in hoc dicto, qui tranſlatus fuerat, referatur ad Cis proauum Mardochęi: & non ad Mardochæum: ſequeretur ex litera, quod Cis ductus fuit in tranſmigratione cum Iechonia, non autem Mardochæus pronepos ſuus: & ſic non oportet concedere, quòd Mardocheus fuiſſet 259. annorum: quando per Aſuerum fuit exaltatus, vt dicit poſtil. quia forte per magnum tempus poſt tranſmigrationem Mardochæus fuiſſet natus in Suſis vel alibi. Quod autem relatiuum prędictum ſcilicet, qui tranſlatus fuerat, poſſet referri ad Cis, patet per exemplũ. nam ſi quis diceret: quòd Dauid fuit filius Ieſſe. filij Obed, filij Booz qui contraxerat cum Ruth Moabitide, verum dixiſſet, nam illud vltimum relatiuum qui, poſſet referri tantum ad ſuum immediatum antecedens. vnde ſimiliter poſſet intelligi in propoſito Et hoc modo accipitur relatiua grammaticalia in genealogia ſaluatoris Luc. 3. ſcilicet ꝙ quodlibet illorum relatiuorum debet referri ad ſuum immediatum antecedens, non autem ad remotum, vt patet intuenti. Ex quibus ſequitur, ꝙ expoſitio prima poſtillatoris non eſſet reprobanda propter illam inconuenientiam quã allegat de ętate Mardochęi. Eſt tamen alia ratio potior ad impugnandã illã expoſitionem: Quę quidem reprobatio ſumitur ex initio hebdomadarum, prout patebit infra, quando de vera expoſitione tractabitur.* F

ADDITIO III.

In eodem cap. vbi dicitur in poſtil. Primo igitur vidẽdus eſt terminus à quo incipit computatio 70. hebdomadarum. In expoſitione huius viſionis eſt maxima varietas, nõ ſolum inter Catholicos, & Hebręos, qui ex diuerſitate fidei circa aduẽtum Chriſti diuerſimode eam exponunt, ſed etiam inter Catholicos ex varietate opinionum atque hiſtoriarum multiplex interuenit uarietas. Idcirco ut planior ſenſus magis eluceſcat, de tribus per ordinem uidetur aliquid declarandum. Primò ſcilicet de terminis harum hebdomadarum. ſ. de initio & fine. qualiter ſint inquirẽdi, ſeu inueſtigandi. Secundò qualiter ſit procedendum in cõputatione ab uno extremo ad aliud. Tertio qualiter de hac reuelatione ſecundum eius catholicam expoſitionem cum aduerſarijs eſt agendum. Quare inueſtigandæ ſint hebdomadæ.

Circa

☞ Circa primum præsupponẽdum est, quòd initium huiusmodi heb-
A domadarum non potest rationabiliter assignari in aliquo tempore,
sequente tempus quo hæc reuelatio fuit facta Daniel. scilicet post
annum primum Darij. Cuius ratio est: Nam ex hoc sequeretur qd
Daniel, per hanc reuelationem sibi factam non esset certificatus de
tempore, quo ea quæ petebat, & sibi reuelabantur, debebant im-
pleri: sed penitus ignoraret quantum temporis distabat a tempore
reuelationis, vsque ad tempus in quo implerentur ea quæ sibi fue-
rant reuelata, quod est inconueniens: cum in huiusmodi notitiam
suum desiderium principaliter intendebat & ipse Daniel nõ legitur
petiuisse ab angelo super hoc vlteriorem cognitionem, vt patet lite
ram intuenti. Præsuppositum autem patet per palpabile exemplũ.
Nam posito casu, quod vnus dominus habeat vnum seruum qui ex
misericordia vel liberalitate promiserat libertatem à seruitute, nul
lum tempus ei assignans & consequenter ex aliqua occasione illum
seruum incarcerauit, seu posuit in custodia qui quidem seruus ma-
ximè anxiatus à longa seruitute & carcere, instanter domino suo
supplicans vt misereatur ei de tam diuturna, & acerba afflictione,
& concedat ei libertatem à seruitute promissam: similiter & à car
cere, à domino suo accipit tale responsum scilicet, quod à die in qua
haberet licentiam exeundi de carcere vsque ad annum continuum:
B perfectam libertatem vt promiserat ei daret. In quo casu manifestũ
est, ꝙ seruus ille nullã certitudinẽ habebat de tempore suæ liberatio
nis. Cum enim tempus primum à quo pendebat tempus secundũ, est
sibi penitus ignotum, consequẽter & secundum similiter est ei igno
tum. Quod quidem exemplum totaliter applicatur casui nostro. Nã
† secundo. si initium hebdomadarum tempore reuelationis erat futurum, nec
fuerat Danieli reuelatum quantum distabat à præsenti tempore re
uelationis, adhuc facta reuelatione remanebat dubius Daniel de ꝓ-
pinquitate, seu prolixitate temporis, in quo reuelata debebant im-
pleri, quod principaliter ab eo intendebatur. Ex quibus sequitur, ꝙ
exponere ab exitu sermonis. de anno† primo Cyri, vel de 20. Ar
taxerxis, est omnino inconueniens. Daniel enim tempore reuelatio-
nis nesciebat si Cyrus habebat illam licentiam dare, similiter sicut
Artaxerxes, & multo minus quando hoc erant facturi cum quoli-
bet illorum erat futurum & merè contingens. Nec fuerat sibi reue
latum per angelum, vt est manifestum in litera. vnde sanctorũ, seu
doctorum reuerentia semper salua, li exitu sermonis, per angelũ
prolatum non debet applicari alicui tempori sequenti tempus reue
lationis, sed præsenti tempori, scilicet primo anno Darij (vt quidam
volunt) vel alicui præterito tempori Danieli noto, vt inde haberet
notitiam certam, quando reuelata erant adimplenda.

Secundò præsupponendum est: quod cuilibet catholico verba an-
geli sane consideranti debet esse certus vltimus terminus hebdoma-
darũ. Cuius ratio est. Nam huiusmodi terminus concurrit cum tem
pore passionis Christi. Quod patet ex hoc nã deletio iniquitatis,
consumatio præuaricationis, & huiusmodi, quæ in prima pro
C positione angelica continentur, sunt proprij effectus passionis Chri-
sti, cuius liuore sanati sumus Isa. 53. c. De qua passione Ange-
lus fecit expressam mẽtionem dicens: Post. 72. hebdomadas oc-
cidetur Christus: Cum igitur tempus passionis Christi est notum
nobis, quod fuit 18. anno Tyberij Cæsaris, sequitur de necessitate, ꝙ
vltimus terminus hebdomadarum est nobis notus ex fide; qui est idẽ
cum prædicto tempore passionis. Ex quo consequenter est nobis no-
tum, ꝙ initium harum hebdomadarum præcessit annum 18. Tyberij
per 490. annos ex autoritate angelica. Sed cum quo anno alicuius
regis Iudæorum vel Chaldæorum, vel persarum huiusmodi initium
concurrit, hoc diligenter requirit indaginem. Cuius ratio est. Nam
historiæ concurrentes cum tempore 70. hebdomadarum, non tradũ-
tur perfectè seu integrè in sacris scripturis, nec in alijs autenticis
annalibus: imo historiæ illorum temporum, præcipuè regum Persa-
rum & Medorum sunt plenæ diuersitatibus & contradictionibus,
intantum, quòd non solum variantur in tempore durationis quorun
dam regum, sed etiã quædam historiæ nomieant quosdam reges Per
sarum, de quibus alij historiographi minime faciunt mentionem.
Nam post Xerxem qui potenter sibi subiugauit regnum Græciæ vs-
que ad Alexandrum magnum, fuerunt in Perside secundum lati-
nos 11. reges: secundum vero Hebræos à Cyro qui præcessit prædi
ctum Xerxem vsque ad prędictum Alexandrum fuerunt tantũ qua
tuor reges in Perside, vt postil. ponit infra 11. capit. vnde per histo
rias huiusmodi non est locus inueniendi initium harum hebdoma-
darum certitudinaliter modo prædicto scilicet cum quo anno alicu-
ius regis de prædictis concurrit tale initium, dato quod notitiam
habeamus vltimi finis earum cum quo concurrat, vt dictum est.

Sed ad inuentionem huiusmodi initij. Duo sunt facienda. Pri-
mum scilicet ponderare verba angeli: ad quod debet tempus magis
aptari. Secundum, quòd de quibus non habetur historia sacræ scri
pturæ, recurratur ad historias autenticas, specialiter Hebræorũ:
& secundum eas procederetur in hac computatione: a tempore pas-
sionis Christi ascendendo per 410. annos, & ibi assignare initium.
Quod quidem initium per talem computationem inuentum, si non
concurrat cum tempore adaptato verbis angeli, credendum
contingere ex defectu seu corruptione Historiarum, vel po
malitia aduersariorum volentium occultare (vt consueueru
steria Christi. Et tunc recurrendum est cum cautela ad alia
rias Gentilium, vt talis error vel defectus per verisimiliore
rias talium corrigatur vel suppleatur. Ratio autem quare h
Hebræorum sunt prius requirendæ, seu prosequendæ quam
duplex. Prima, quia ipsi magis sunt autentici in his quæ ad
ctum sacrę scripturæ literalem faciunt, quã aliqui alij. Secũ
cũ eis potius debemus agere de hac materia, iuxta illud 1. P
Parati reddere rationem cuicunque petenti &c. Ex
bene consideratis, initium harum hebdomadarum ponend
prout magister Raimundus Martini solemniter tradit in pri
te sui pugionis, cap. 2. in quarto anno Sedechiæ: vel in 12. N
donosor, quod vnum, & idem est, quam sententiam in hoc s
postillator, vt patet in postill. Ratio autem per prædictos m
aßignata est, quòd in prædicto tempore exiuit sermo domin
& principaliter de visitatione populi, & impletione verb
boni super eos. Qui quidem sermo comprehendit non solu
reędificationis templi, & reductionis populi, sed etiam bon
tualia tempore Christi implenda, vt patet Ierem. 29. Confi
autem hęc ratio, quia illa tempora in quibus exiuit sermo
ficatione, vt est primus annus Cyri, & 20. Artaxerxis:
tionabiliter exclusa, eo quòd erant futura tempore huius re
nis, vt dictum est. Nec etiam in tempore primæ destructi
pli, vt Hebræi volunt, posset assignari, vt patet per ea q
sunt suprà in hoc cap. Nec etiam in tempore huius reuelat
tionabiliter debet aßignari huiusmodi initium. Tum quia
pore non primò exiuit sermo de reędificatione: Tum quia
uerat ad Ieremiam: Tum quia Daniel cùm orasset tempo
reuelationis, diligenter considerabat circa illum exitum
diuini ad Ieremiam, vt patet in principio huius cap. vnde c
tius videtur ibi assignari initium, vbi versabatur intentio
tæ quam alibi. Sed quod maximè hanc assignationem confi
quòd computatio annorum ab vno extremo hebdomadarũ
conuenientius concordat cum prędicto initio quam cum ce
alios expositores assignatis, vt satis patebit diligenter intue
hoc de primo.

Circa secundum attendendum, quòd licet isti Duo mag
cordent in initio & fine istarum hebdomadarum, in proce
tationis, tamen discordant in aliquibus. Nam posti. tenet il
dum quem habes in postil. Magister verò Raimundus comp
scilicet quod a 12. anno Nabuchodonosor inclusiuè (qui id
quarto anno regni Sedechiæ in quo egressum est verbum do
dictum ad Ieremiam (vsque ad finem 45. anni regni ipsius
chodonosor fluxerunt anni 33. Quod autem 12. annus N
donosor sit idem cum quarto Sedechiæ potest haberi 4. Reg
Quod autem à 12. anno Nabuchodonosor vsq; ad finem re
fluxerunt anni 34. patet ex hoc. Nam Nabuchodonosor
65. annis prout Hebręi tradunt in libro magnila, 1. cap. à
subtrahantur 11. anni primi, restat quod a 12. anno Nabuc
siuè vsque ad finem regni eius fluxerunt 34. Consequenter
ctis addantur 24. anni Euilmerodach. & tres anni Baltha
tot annis regnauerunt secundum omnes Hebręos, sic
de regibus Chaldæorum ab egressu verbi prędicti 60. anni,
addantur duo anni Darij, & 30. anni Cyri nepotis eius simi
14. Assueri filij Cyri & mariti Esther: similiter & sex an
secundi vsque ad cõsummationem templi secundi, prout ha
textu, sic faciunt 52. annos de regibus Persarum post Chal
ad consummationem templi secundi, quibus additis 52. pri
dęorum: constat quod ab egressu verbi domini ad Ieremia
consumationem templi secundi fluxerunt 112. anni: quil
dantur 420. anni durationis templi secundi secundum om
bręos, sic ab egressu prædicti verbi ad Ieremiam vsque ad d
nem ciuitatis & templi vltimam fluxerunt 530. à quibus
dantur 42. anni: quibus præcessit passio Christi vltimam de
nem templi secundum omnes de hac materia loquentes: re
ab egressu verbi ab ore Dei ad Ieremiam vsque ad annum
Christi prædictum fluxuerunt 490. anni, qui sunt 70. heb
per Gabrielem annuntiatæ. In qua quidem computatione
bus concordat cum Hebraica & Thalmudica historia, exce
tum tempore durationis regni Cyri, qui secundum Hebræ
uit tribus annis tantum. Secundum verò latinos, quos
quitur magister prædictus, regnauit annis 30. ut p
est. Computatio verò postillatoris concordat etiam
braicis historijs in tempore regni Cyri, & in omnib
excepto tantummodo in tempore durationis regni Assue
Esther. Durauit enim secundum Hebręos xiiij. annis
secundum uero latinos, quos in hoc loco sequitur postill.
rauit 40. Unde differentia inter istos duos magistros in
putatione totaliter consistit in duratione temporis regni
A

Sueri. nam magister Raimundus sequitur Hebræos in Assuero, Latinos in Cyro, Postillator verò per oppositum. Concordat enim cu Hebræis in Cyro & cum Latinis in Assuero. In alijs verò quę ad hanc pertinent computationem omnino similiter se habent. Attendendum est ergo quæ istarum computationum rationabilius procedat, ne cùm de hac materia cum aduersarijs disputari contingat appareat perplexitas, seu claudicatio in nostro modo exponendi: vnde sub correctione melius sentientis, processus magistri Raimundi rationabilior videtur ex duobus.

Primò quia Cyrum regnasse 30. annis, prout magister Raimundus præsupponit, non solum Græci & Latini, prout Eusebius, Paulus Orosius, Beda super Esdram 5. cap. Hieronymus super Zachariã. c.1. Esdræ 3. a. magister historiarum in fine Danielis hęc testantur. Sed etiam Iocesson Hebræus abbreuiator Iosephi, qui largè de hoc tractat de gestis Cyri hoc concludit in fine. In quo igitur Greci, & Latini cum aliquo de famosis Hebræorum Historiographis concordant, potius tenendum est, quàm illud in quo aliqui Hebræi tantum & nõ omnes conueniunt. Secundo quia Assuerum regnasse xl. annis nemo Hebræorum testatur, sed solum Latini: vnde Hebrei cauillando possunt dicere, quod hoc fuit inuentum fictè ex parte nostra, quod non possunt circa annos Cyri similiter cauillare, cum etiã aliquis de suis hoc fatetur, vt dictum est. Ad obiectionem verò positam de hoc quod legitur Esdræ 6. Orentque pro vita regis & filiorũ eius. Ex quo arguitur, quod Darius erat tantæ ætatis circa tempus consummationis templi, quod filios habebat: Dicendum, quod non sequitur. Possunt enim illa verba intelligi de filijs regis si eos habuisset. Simili enim modo legitur Deut. 17. d. vbi de rege tractans ait: Vt longo tempore regnet ipse & filij eius super Israel. Quæ quidem verba non est necesse, vt intelligantur de filijs regis in rerum natura existentibus, sed de filijs quos habere posset in futuro, vt patet literam intuenti: & hoc de secundo.

Circa tertium attendendum est secundum sanctum Thomam 1. par. q.32. artic.1. in corpore. quæst. cùm quis ad probandum aliqua quæ fidei sunt, inducit rationes aliquæ non sunt cogentes, cedit in irrisionem infidelium. Credunt enim, quod huiusmodi rationibus innitamur, & propter eas credamus. Et idem dicendum est de autoritatibus: vnde licet hęc expositio inter cæteras catholicas, saluo meliori iudicio potior videatur, non tamen ex ea cõtra aduersarios fidei posset efficax argumentum. Possunt ergo declinare aliqua de his quæ præsupponuntur in processu computationis prędict: ex historiis, quę ab eis non traduntur. nec continentur in sacra scriptura, vt de duratione Cyri vel Assueri, prout dictum est. Nihilominus tamen hęc expositio perutilis est in duobus: Primò in eruditione catholicorum, qui prçsupposita fide, omissa varietate & confusione cęterarum expositionum, informabuntur de sano & plano intellectu huius reuelationis. Secundò, quia etiam contra aduersarios, et non arguendo, tamen defendendo possunt eam proponere & absque rationabili calumnia sustinere. Ad arguẽdum tamen contra eos de hac reuelatione satis sufficit principium sumere ex expositione Rabi Salom. supradicta, quæ est communis Hebræorum expositio, prout deductum est supra in prima additione huius cap. circa tertium principale. Et hoc de tertio.

ADDITIO IIII.

In eodem 9. cap. vbi dicitur in postilla. Distinguit autem septem hebdomadas, & vltimam ab alijs propter specialia opera facta in ipsis &c.

Hac ratio quam assignat postillator pro distinctione septem hebdomadarum ab alijs, non videtur sufficiens. Nam secundum veram expositionem quam sequitur, prędictæ. 70. hebdomadæ incipiunt quarto anno Sedechię vt dictum est: qui quidem annus pręcedit tẽpus destructionis per sex annos. Nam destructio illa fuit 11. anno Sedechię, vt habetur Ieremię vlt. & 4. Regum vlt. Constat autem quod iste est initium septem hebdomadarum, & 70. hebdomadarum, cũ huiusmodi septem hebdomadę sint prima pars huius tripartitę distinctionis. Ex quo sequitur. quod à principio septem hebdomadarũ vsque ad primum annum Cyri dantis licentiam reędificandi, fluxerunt 59. anni, qui faciũt octo hebdomadas integras & insuper tres annos, vnde dato quod tres annos prętermisisset: eo quod non faciũt per se hebdomadam integram, nulla videtur ratio quare pretermisisset octauam hebdomadam quæ integra est & perfecta: vnde mihi videtur dicendum secundum magistrum Raimundũ vbi suprà, qui assignat aliter distinctionem harum hebdomadarum dicens, quod in qualibet parte huius tripartitæ distinctionis quædam fuerunt facta, seu ostensa ad reuelationem mysteriorum Christi pertinentia. Nam infra tempus septem hebdomadarum reuelatum fuit Nabuc. qui monarchiam pro tunc vniuersalem tenebat mysterium incarnationis Christi quoad vtramque naturam ipsius diuinam scilicet, & humanam. Humanam scilicet supra Daniel. 2. g. in lapide absciso sine manibus &c. quod communiter exponitur de Christo secundum D humanam naturam, secundum quam natus est de matre sine patre, prout ibidem fuit expositum. Diuinam verò suprà 3. cap. in quarto viro, qui similis erat filio Dei, vt ibidem etiam fuit declaratum. Similiter infra tempus 62. hebdomadarum sequentium circa principium earum fuit reuelatum Danieli per angelum sub certo numero tempus aduentus Christi cum suis pertinentijs & qualitatibus sub compendio expressiori modo quam antea. vt patet in reuelatione de qua agitur. Consequenter etiam circa finem harum hebdomadarũ, per eundem angelum virgini gloriosæ fuit perfectè annuntiatus aduentus Christi & effectualiter impletus. Consequenter in tempore harum 62. hebdomadarum templum fuit reædificatum in quo templo Christus oblatus fuit Deo patri: & sic honor prędicti templi secundi iuxta prophetiã Aggei multo maior q̃ prioris templi effectus est pręsente ibidem Christo, qui nunquam ibidem corporaliter visus fuerat. Similiter in vltima hebdomada ab alijs distincta fuit impletum mysterium redemptionis humanæ, in quo omnes expositores catholici conueniunt.

Sed contra hoc possent aduersarij ex duobus cõtradicere. Primo quia visio illa de lapide absciso fuit secundo anno regni Nabucho. vt in principio secundi cap. prędicti expresse dicitur: ex quo sequitur quod hoc fuit infra tempus septem hebdomadarum, quæ postea E incipiunt, scilicet a. 12. anno Nabuch. vt dictum est. Secundo quia prędictę duæ reuelationes qualitercunque sumantur, fuerunt tempore Nabuch. ante eius alienationem, vt patet in litera, sed istę septem hebdomadæ se extendunt vsque ad magnam partem durationis Euilmerodach: vnde remanet magna pars harum septem hebdomadarum, in qua nulla legitur fuisse facta reuelatio: ergo nõ debuissent assignari septem hebdomadę propter rationem prędictam, sed tres seu quatuor prout fuerunt. Similiter possunt arguere contra secundam distinctionem scilicet 62. hebdomadarum quia non in principio earum hęc reuelatio fuit facta Danieli, sed postquam transiuerat de eis vna hebdomada integra & quasi dimidia de secunda: vt patet computanti a principio hebdomadarum vsque ad annum primũ Darij primi, in quo hęc reuelatio fuit facta.

Sed ad primum istorum dicendum est, quod vbi dicitur supra Dan. 2. c. In secundo anno regni Nabuch. non intelligitur de secundo anno quo Nabuch. super Chaldæos primo regnauit, sed intelligitur de secũdo anno regni eius ab eo tempore quo super Iudęos regnauit, & simul super alias nationes imperauit, prout suprà in postil. in 2. c. habetur in quo etiam concordant Ra. Abraham Aben hazra in eodem loco. Alij verò expositores Hebræorum dicunt, quòd ly secundus annus regni Nabuch. intelligitur secundus annus ante mortem suam. Constat autem, quod secundum vtramque expositionem ly secundus annus regni Nabuch. continetur infra tẽpus septem hebdomadarum, quod est propositum. Ad secundum verò dicendum, quod hæc distinctio hebdomadarum non est intelligenda sic punctualiter quod à primò tempore cuiuslibet distinctionis F vsque ad finem fiant seu contineãtur illa quæ illi parti applicantur, sed sufficit quod in aliqua parte notabili cuiuslibet distinctionis impleantur: nam Genes. 15. a. legitur: Scito prænoscens quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & subijcient eos seruituti, & affligent 400. annis. Cõstat autem, quod semen Abrahę non fuit afflictum seu seruiliter subiectum per omnes 400. annos, sed tantum per 210. prout ibidem exponitur: & tamen scriptura hoc attribuit illis 400. annis, vnde & in proposito, licet non per totum tempus septem hebdomadarum fuerunt factę reuelationes prędictę, sufficit quod in aliqua parte sui circa principium fuissent factę. Similiter est dicendum de secunda distinctione: quod non sic distinctè punctualiter est accipienda, sed sufficit quod circa principiũ & medium, & finem eius impleantur per interualla ea quæ illi parti applicantur, ut dictum est. Si quis autem voluerit omnino huius distinctionis rationem numeraliter habere, oportet recurrere ad mysticum sensum. Nam secundum Greg. in 3. lib. moralium, cum rationem literę defecisse cognoscitur, restat vt ad mysticũ sensum sine dubitatione recurratur: vnde in proposito posset assignari ratio mystica numeralis huic distinctioni satis propria.

Ad cuius intellectũ sciendũ, quod antiqua lex septenaria dicitur propter pręceptum Sabbathi & aliorum quæ ei concordant. Similiter & noua lex octonaria dicitur, propter mysterium Dominicę resurrectionis. vnde super illud Eccl. 11. a. Da partes septẽ necnon & octo Glosa. Da partes septẽ. i. vetus testamẽtũ, cuius septima dies. i. Sabbathũ pręcipuè honoratur, necnõ & octo quod est nonum, vbi glossa interlinearis. Nonum propter Dominicam dicit. Vnde ad propositũ, vt Gabriel ostenderet Danieli quod iustitia sempiterna quæ adducenda erat, perfectè debebat adimplere veterem legem. Idcirco primam partem huius distinctionis in 7. hebdomadas determinatè includit, vt etiam et innueret quod octonaria lex. i. nona prædictę legi habebat succedere per Christum, & cum ea incorporari, ideo subiunxit numerum 62. nam 7. in 8. deducto faciunt numerum 56: quod

Mystica hebdomadarum expositio.

quod denotat legem nouam per octo, & legem veterem per septē, & A ex deductione vnius in alterum innuit earum virtualem connexionem. Nā vt dicitur in glo. allegata, sine altero toto non valet alterū. De sex enim hebdomadibus quæ restant ex numero 72. secundum hunc sensum, qui non ex toto literam sequi debet, nō est facienda mētio cum non faciant integram hebdomadam. Nam Leui. 23, a. dicitur. Numerabitis ergo ab altera die sabbati 7. hebdomadas plenas, [illegible] integras. Ex quo patet, quod vbi de hebdomadib. agitur non est facienda mentio nisi de integra hebdomada, nisi forte vbi expressa fit mentio de aliqua parte hebdomadæ, sicut in hoc ca. specialiter memoratur dimidium vltimæ. Et hæc ratio huiusmodi distinctionis sufficere debet fidelibus qui præsupposita fide desiderant habere rationem scripturarum.

Replica. In cap. 9. 70. hebdomadarum materiam, satis concorditer tractant postillator & Burgensis. Sed tamen Burgensem in quibusdam contra postil. se cauillatorem ostendit, sumens occasionē ex quadam computatione, quam reprobat ex eo, quia Mardochæus videtur esse nimis excessiuæ ætatis iuxta illam computationem: & hoc dicitur sequi ex eo quod dicitur Ester. 2. quod Mardochæus fuit translatus cum Iechonia in Babylonem. Sed Burg. mouens difficultatem grammaticalem de relatiuo & antecedente, proximo & remoto B dicit id ex litera allegata Ester. 2. non haberi quod Mardocheus fuisset trāslatus cum Iechonia, sed Cis, quia dicitur in litera allegata: Erat vir in ciuitate Susis vocabulo Mardochæus filius Iair, filij Semei, filij Cis de stirpe Iemini qui translatus fuit de Ierusalem cum Iechonia. Referendo inquit Burg. hoc, qui, ad proximum antecedens significat ipsum Cis translatum non Mardochæum. Sed non insistendo grammaticæ quæ sæpe & proprie refert remotum antecedens sicut proximum, videtur Burgensis deficere: quia si ad proximum antecedens debet fieri vt ipse vult relatio, tunc Iemini translatus est, quod falsum est, quia Iemini fuit vnus de progenitoribus Saul, vt dicit. 1. Reg. 9. Nec videtur verum de Cis qui fuit pater Saul, & per tempora omnium regum durare non poterat vt transferretur cum Iechonia nihil Burg. fingat alium qui vocetur nomine Cis: & quia hoc non habet scripturæ autoritatem, ea facilitate contemnitur qua probatur: & ad rem, si a transmigratione Iechoniæ cōputentur anni Cis proaui Semei aui, & Iair patris Mardochæi fortassis Mardochæus non reperietur natus, quando dicitur Ester. 2. ipsam Ester in filiā adoptasse & curiā eius rexisse, vel saltē inueniretur valde iuuenis qualis ad huiusmodi officia fuisset ineptus, &c.

Item Burg. eod. cap. notat postilla. in eo quod recedit à computatione Raimundi, qui computat annos secundum computum Latinorum quoad regnum Cyri & regnum Assueri mariti Ester [illegible] tat secundum computationem Hebræorum, & postil. facit per [illegible] tum. vnde Burg. præfert factum Raimundi in hoc postil. debil[illegible] tionibus. Prima quia factum Raimundi quoad Cyrum concor[illegible] dicit græcis & latinis & vni hebræorum qui fuit abbreuiato[illegible] phi. Secunda ratio, quia soli latini dicunt Assuerum regnasse [illegible] nis. Possunt igitur Iudæi cauillare, quod hoc sit confictum: sed [illegible] primam rationem videtur allegatio Burg. modicum valere: [illegible] legare pro autoritatibus in computo præsenti eos qui in com[illegible] ne 70. hebdomadarum multipliciter deficiunt, & inter se n[illegible] dant puerile est: quia etiam scriptura sacra perderet autori[illegible] in ea reperiretur discordantia vel defectus, vt scribit beatus [illegible] nus ad beatum Hier. epistola prima & 8. transsumitur 9. dis. [illegible] cap. si ad scripturas. Nunc autem Beda & alij a Burg. alleg[illegible] diuersi, quia quidam eorum computant secundum annos lun[illegible] dam solares, quidam a primo anno Cyri &c. quæ omnia nec [illegible] mundo, nec postil. nec Bur. sunt recepta. Non igitur sequitur, [illegible] dant cum Raimundo in vno puncto, igitur standum est eorum [illegible] Nec Locceson abbreuiator Iosephi potest allegari pro autorit[illegible] a communi computatione hebræorum & suorum magistror[illegible] ratione recedit, ex scriptura nihil probans. Nec secunda r[illegible] valet, quia calumniæ Iudæorum non sunt curandæ vbi sine a[illegible] te scripturæ ea quæ nostræ fidei sunt, impugnant. Nec remane[illegible] excusatio ex diuersitate computationum cum tempus 70. h[illegible] darum, de quo hic agitur qualitercunque computetur per n[illegible] nos transierit in præteritum & amplius. Sola igitur obstina[illegible] liciosa tenet eos in perfida expectatione Messiæ. Nec valet [illegible] Burg. ad id quod postil. pro suæ intentionis confirmatione ad [illegible] Esdræ 6. quia dicit Burg. fieri orationem pro filijs nondum [illegible] bus. Sed contrarium videtur quia Esdræ 6. dicitur. Orent [illegible] ta regis & filiorum eius, præsupponitur igitur in litera [illegible] liorum, pro qua orandum dicitur. Illusoria etiam oratio vi[illegible] nondum existentibus in rerum natura. Fit quidem bene pr[illegible] ctis, sed non pro futuris, nisi prophetice, qualiter non est in [illegible] ctum. Nec est simile quod Burg. adducit Deut. 26. Ibi enim no[illegible] quis orare pro rege & filijs eius, sed prænosticè dicitur de r[illegible] dū existente & filijs futuris. Si rex iustus fuerit diu regnabi[illegible] eius post eum, & regnū eius transibit ad posteros. Potest [illegible] non existentibus proprie quis prænosticare, sed non pro eis o[illegible] cialiter pro vita eorū qui non viuunt. Reliqua quæ in Dani[illegible] Burg. non sunt magni ponderis, sed stant in verbis & comp[illegible] dum Burg. non punctualiter accipiendis,

CAP. X.

C a Anno tertio. In fine primæ visionis legimus, quia fuit Daniel vsq; ad annū primū Cyri regis: Quòd sic accipiendū est, quod fuerit apud Chaldæos in pristina dignitate vsque ad annū primū Cyri regis, & post in Medos translatus: vbi anno primo Cyri regis 70. hebdomadarum sacramēta cognouit. Nunc tertio anno regis Cyri hæc vidisse narratur.

b In diebus illis. Anagogæ. Qui in luctu est, & spē [illegible] absentiā non comedit panē desiderabilē q de cęlo [illegible] neque solid[illegible] bum capit [illegible] carnem inte[illegible] nec vinū bib[illegible] lætificat cor [illegible] nec exhilarat [illegible] olei. hoc aūt [illegible] impetrabile [illegible] lachrymas [illegible] si quando [illegible]

CAP. X.

Anno tertio Cyri regis Persarum verbum re- 1
uelatum est Danieli cognomento Balthasar, 2 3
a Dei quo hoc facturus est, & prophetæ qui intellecturus.
et verbum verum, et † fortitudo magna, 4 5
a Nos quoque literas frustra videmus aut legimus. nisi intelligamus.
intellexitque sermonē. † Intelligentia enim 6 7
est opus in visione. In diebus illis ego Da- 8

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. X.

1 Anno tertio Cyri. Hic ponitur nona visio Danielis, & secundum opinionē communē ista visio quæ hic ponitur, differt ab illa, quæ ponitur in duobus c. sequentibus: sed mihi videtur, quod est vna tantum, vt magis patebit legendo literam. Diuiditur ergo sic: quia primo describitur excellentia huius visionis, secundo exprimitur continentia ibidem reuelatæ veritatis: & hoc duobus capitulis sequentibus. Prima in duas: quia primo tangitur magnitudo huius visionis in generali, secundò magis in speciali, ibi: In diebus illis In prima parte primo tangitur tempus quo facta est reuelatio Danieli, cum dicitur: Anno tertio Cyri regis Persarum. Secundo reuelationis magnitudo, cum dicitur:

2 Verbum reuelatum. idest veritas quæ verbo exprimitur.

3 Danieli cognomento Baltasar. hoc dicit quia Balthasar erat nomen eius secundarium, vt patet cap. primo huius libri.

4 Et verbum verum. ad intelligendum.

5 Et fortitudo magna. ad implendum, quia non potera[illegible] nisi diuina virtute & ordinatione, quia hæc visio contine[illegible] tionem Antiochi & Antichristi & destructionem eorum, [illegible] rectionem mortuorum vt videbitur.

6 Intellexitq; sermone. quia non tantum habuit visio[illegible] ginariam, sed etiam intellectualem: propter quod subditur.

7 Intelligentia &c. ad hoc scilicet quod aliquis dicatu[illegible] ta, sicut supra declaratum est in principio libri psalmoru[illegible] test exponi. Intelligentia opus est &c. quasi dicat opo[illegible] lectum hominis à Deo eleuari ad hoc, quod talia possint i[illegible] capi: & in hoc patet arduitas visionis in generali.

8 In diebus illis ego Daniel lu. Hic ponitur excelle[illegible] visionis magis in speciali. & hoc dupliciter primo ex part[illegible] videntis, secundo, ex parte angeli apparentis, ibi: Die a[illegible] Magnitudo autem visionis ex parte Danielis ostenditur [illegible] præparatione ipsius ad hanc visionem, & hoc per luctum, [illegible] & orationem, & hoc est quod dicitur hic: In diebus illis [illegible] niel lu. peccata & miseriam populi Israel.

a¶Conuertimini ad me in toto corde vestro in ieiunio & fletu & plan b¶Pro mysterio trinitatis. c¶Ne transitoria & fortuita videatur deprecatio. d¶Cœlestem. e¶Q. A cibis delicatioribus abstinui, quod nobis multo magis faciendum tempore ieiunij, qui enim illicitis vtuntur abstinere debent etiam a licitis.

Daniel lugebã trium hebdomadarũ diebus, panẽ desidera 1
a¶Perfecte. b¶Corpus Christi. c¶Sanguis. 2
bilem non comedi, et caro et vinum nõ introierunt in os
a¶More Persarum & Medorum, qui vsque hodie pro balneis vtuntur vnguentis. 3
meum. Sed neque vnguento vnctus sum, donec comple- 4
a¶Finis non pugna coronat. b¶Pro mysterio trinitatis.
rent trium hebdomadarum dies. Die autem vicesima, et 5
a quarta mensis primi erã iuxta fluuium magnũ qui est Ti-
b a¶Eleuatione opus est oculorum, vt mystica videamus. b¶Mentis. c¶Sic. d¶Symma- 6
chus, quasi vir non .n. vir erat sed viri habebat similitudinem. ¶Angelus eius cui & fortius po- 7
puli captiuati. Michael enim populo qui in Iudæa remanserat præerat. 8
c gris, et leuaui oculos meos et vidi. Et ecce uir vnus vestitus 9
a¶Alii Ophat: Aquila, colore Ophat. b¶Erat. 10
lineis, et renes ei⁹ accincti auro obrizũ, et corpus eius quasi 11
d 12

ablatus ab ea, nec Daniel quoque aliter audet dominum deprecari.

* Theodoretus. Necesse est huius prophetæ luctus causam inquirere. Cum rex omnibus quicunque cuperent libertatem, ac reditũ in patriam concessisset, complures qui sibi in Babylone domos construxerant, earum vinculo deuincti, neglecto in patriam reditu, externam regionem patriæ prætulerant. Soli verę pietatis amatores, legumque custodes patriam solitudinẽ, vel ipsi regno anteponendam duxere. Hoc itaque beato Danieli maximum attulit luctum. Sed iure aliquis quæ fierit, cur nam reditũ aspernantes lugeret ipse in patriam non reuersus? Cum ijs qui in Babylone remanere decreuerãt degere compellitur, vt ne spirituali cura prorsus destituti, in impietatem penitus labantur. Hac de causa nullam inuenit consolationem, sed ipsum valde angit populi cõtumacia & sanctæ ciuitatis obliuio, quare ieiunat, nullã corpori curam adhibet, non vnguentum extrinsecus, nõ intrinsecus alimentum.

* Ambrosius. Escis quoque omnibus quæ gignant mẽtis calorem, parce viuendum puto. Carnes enim etiam aquilas volantes deponunt.

* Idem. Helias quem Dominus ad virtutis erudiebat perfectionem, ad caput suum collyridam & vas aquæ reperit, & in virtute escæ illius. 40. diebus ieiunauit. Patres nostri cum mare transirent pedibus, aquam non vinum bibebant. Daniel & Hebræi pueri patrio cibo, & aquæpota ille leonum furorem repressit illi ardentem ignem. Iudith solitudo sobrietatis desperatum lacertis virilibus reportauit triumphum. Anna. 84. annos in viduitate in ieiunijs, & obsecrationibus in templo seruiens, Christum agnouit. Hunc Ioannes abstinentiæ magister nouus in terris angelus nunciauit. Helisæus siluestribus ramis, & amaris pascebat prophetas. Paulus gloriatur ieiunijs. Quomodo non prosunt ieiunia, quibus vitia purgantur. Quę si deferas cum humilitate, cum misericordia, vt Esaias Spiritu diuino locutus est, ossa tua pinguescent, & eris sicut hortus irriguus. Esa. 58.

* August. Pro amore castigandi corpus, abstinentibus a vino vel carnib. nihil credere meriti accrescere, non hoc Christiani, sed Iouiniani est. li. de Eccles. dogm.

* Idem. Iouinianus hæreticus dicebat nihil prodesse ieiunia, vel a cibis aliquibus abstinentiam. li. de hæres. c 82.

* Idem. Christiani edomandi corporis causa propter animam ab irrationalibus motib. amplius humiliandam non quod illa esse immũda credant, non solũ a carnibus, verũ a quibusdam etiam terræ fructibus abstinent: vel semper, sicut pauci: vel certis diebus atque tẽporibus, sicut ferè omnes, quando magis quisque vel minus, seu voluerit, seu potuerit. li. 30. cont. Faustum. 5.

* Basilius. Daniel vir ille desideriorum, cum tres hebdomadas panem non comedisset, nec aquam bibisset, etiã leones ipsos in lacum immissus ieiunare docuit. Nã quasi ex lapide, aut ære; aut aliqua re solidiore conflatus fuisset, leones ei dentes infigere non poterant. Orat. de laudibus ieiunij

a *Iuxta.* Ezechiel fluuium iuxta Chobar vidit visionem Ioanni Baptistæ super fluenta Iordanis aperti sunt cœli. Taceant ergo deliramenta eorum qui vmbras, & imagines in veritate quærentes ipsam conantur euertere, vt flumina, & arbores, & paradisum allegoriæ legibus mẽtiantur. Hieron. Ezech. 1. a

b *Qui est.* Tigris fluuius, nimia sui velocitate, a tigri de velocissima bestia nomen acquisiuit. Ioann. 1. d Tigris vnde.

c *Vest.* Theodotio baltheis. 70. Bissinum. Aquila cap. n præcipua.

d *Et re.* In expositione Hieronymi super Ezechielẽ hæc plenè exposita inuenies. Hieron.

Vidi

NICOLAVS DE LYRA.

* Trium hebdomadarum. *In quo ostenditur magnitudo austeritatis ex parte temporis.*

C Panem. *Idest cibum delicatum, quia nomine panis in scriptura intelligitur omnis cibus.*

Non comedi, & caro. *Et sic patet magnitudo austeritatis ex parte cibi & potus. Per hoc autem quod dicitur, quod in tribus hebdomadibus non comedit talia ex deuotione, innuit scriptura quod alijs temporibus talibus vtebatur. Ex quo etiam vlterius patet, quod tunc non tenebat tantam austeritatem in victu quantam tenuerat in iuuentute quando bibebat solum aquam & comedebat legumina, vt dictũ est. 1. cap. Cuius ratio est, quia Daniel iam erat in tanta auctoritate, quod poterat habere victualia in quibus non essent aliqua sibi illicita. Et iterũ quia iam erat senex, cum à tempore suæ transmigrationis in Babylonem iam pertransissent. 69. anni, & esset in 70. vt magis explicabitur infra. Tanta autem austeritas non est seruanda in senectute, quando passiones sunt edomitæ & corpus debilitatũ, sicut in iuuentute quando vigent passiones.*

Sed neque, &c. *Vnguentũ hic accipitur pro lachrima alicuius arboris aromaticæ, quia talibus vngebatur in terra illa contra intemperiem caloris, & ad conseruandum bonam dispositionem corporis.*

Die autem. 24 *Hic consequenter exprimitur excellentia visionis ex parte angeli apparentis: & primò describitur ipsius angeli apparentis insolitus fulgor, secũdo, videntiũ terror, ibi:* Vidi autem ergo Daniel. *In prima parte dicitur sic.* Die autem, 24. &c. *vbi designatur tempus determinatũ huius visionis, non solũ quantũ ad animam, sicut in principio huius capituli dictũ est, sed etiam quãtum ad diem determinatũ. Notatur etiam consequenter locus cum dicitur.* F

6 Eram iuxtà. *Hic est vnus de quatuor fluminibus paradisi, & nominatus sic a velocitate cursus a tigride, quæ est bestia velocissima.*

7 Et le. ocu. *Corporis scilicet, & mentis.*

8 Et vidi. *Visione intellectuali & corporali.*

9 Et ec. vir vnus. *idest angelus apparens in specie viri.*

10 Vestitus li. *Vbi primo describit eum quantum ad extrinseca quo ad vestimentum album vel lineum, quo designatur puritas angelica, & quo ad cingulum, cum dicit.*

11 Et renes eius. *Idest mundissimo: vnde dicitur obrizum ab ob, & radio as: quia propter radiationem sic nominatur. Per zonam auream & radiantem intelligitur feruor charitatis, quo angeli indissolubiliter ligantur cum Deo. Secundò describit angelum quantũ ad intrinseca, cum dicitur.*

12 Et corpus. *Est autẽ Chrysolithus lapis coloris marini, & habet scintillas aureas. Per tale igitur corpus intelligitur cœlũ quod est proprie mobile angelorũ, quia corpus angeli non informatur ab eo, sed tantũ mouetur. Color autẽ maris qui est in Chrysolitho similis colori cælesti. Per scintillas aureas intellige stellas quæ sunt in cælo. Tertio describit angelũ apparentem quantum ad extremitates dicens.*

* Et

MORALITER.

† *Et ecce vir.* i. angelus apparens in specie viri secundum sensum literalẽ, per quẽ significat bonus episcopus, qui nominatur angelus. Malach. 1. c. *Angelus domini exercituum est.* Et bene dicitur vir a virtute, & vnus: virtutis singularitate, quia suprà populũ suum pollere debet singulari sanctitate, Greg. in pasto. Tantum transcendere debet actionem populi actio præsulis, quantum distat a grege vita pastoris.

10 *Vestitus lineis* Idest, ornatus sanctitate cõuersationis.

11 *Et renes.* Idest, mundissimæ castitatis cingulo. Gregor. hom. 32. Renes præcingimus, cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus.

12 *Et corpus eius quasi Chrysolitus.* Qui est coloris marini, & habet scintillas aureas: per primum significatur rigor disciplinæ, per secundum rectitudo intentionis debitę scilicet, vt fiat zelo iustitiæ. ideo subditur.

* Theodoretus. A Baddin. Græca lingua significantur byssina. Ait itaque illius qui visus est indumentum se byssinũ conspexisse. Zonam vero. Ophaz, hoc est, auro nitidissimo, & maximè puro, corpus aũt quasi Tharsis, idest, simile erat auro probatissimo è Tharsis allato. Etenim illinc Salomoni rude afferebatur aurum.

a *Vidi aut.* Simile Paulus in actibus Apostolorum passus est, vt cæteris nõ videntibus visionem solus aspiceret: alij sonum audierunt, sed vim vocis non intellexerunt.

Hieron. Act. 9. a

B

b *Et audiui vocem sermonum eius, &c.*

li. 22. moral. cap. 21. * Gregorius. Dum positionem nobis sui corporis insinuare studuit, meritorum incrementa signauit. Hæc enim nequaquam tanta cura exprimeret, si a mysterijs vacare cognouisset. In scriptura enim sacra iusti viri, non solum quod dicunt, prophetia est, sed etiam plerumque quod agunt. Verba ergo Dei iacentes cum Daniele audimus, cum in peccatis positi, terrenæ pollutioni coniuncti, sanctorum

a¶Alii Thrasin quia lapis iste marini coloris est.

Chrisolithus, & facies eius velut species fulguris, & oculi e- 1
ius vt lampas ardens, & brachia eius & quæ deorsum vsq; 2
ad pedes quasi species æris candentis, & vox sermonũ eius 3 4
a vt vox multitudinis. Vidi autem ego Daniel solus visioné: 5

a¶Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. b¶Bestia si tetigerit montem lapidabitur.

porro uiri qui erãt mecum nõ viderant, sed terror nimius

a¶Audiui domine in paradiso vocem tuam & abscondi me. ¶Qui male agit odit lucem.

irruit super eos, & fugerunt in absconditum. Ego autem
relictus solus vidi visionem grandem hanc, & non reman 6

a¶Visa fortitudine Dei.

sit in me fortitudo: sed & species mea immutata est in me:

a¶Simile ait Moyses, & exterritus sum & tremebundus. Et Abraham: Loquar ad dominum meum, cum sim puluis & cinis.

7
b & emarcui, nec habui quidquam virium. Et audiui vocẽ 8

a¶Mente. ¶Alias constratus.

sermonum eius, & audiens iacebam consternatus super

a¶Sciens quia cinis es, & in cinerem re. b¶In figura hominis videtur angelus, & humana manum mittit ad prophetam, vt generis sui corpus aspiciens non paueat: similis enim simile n que it. 9

faciem meam, & vultus meus hærebat terræ. Et ecce mã- 10
nus tetigit me, & erexit me super genua mea, & super 11
articulos manuum mearum, & dixit ad me. Daniel 12 13

a¶Quia precum instantia, & afflictione corporis, & ieiuniorum duritia, cupit scire ventura & Dei secreta

14
vir desideriorum, intellige verba quæ ego loquor ad 15
c te, & sta in gradu tuo. Nunc enim sum missus ad te. Cum- 16 17
que dixisset mihi sermonem istum, steti tremens, & ait 18

ctorum voce spir... lia præcepta cogn... scimus. Ad quæ p... cepta quasi super... nua & manuum... ticulos erigimur,... à terrenis contag... recedentes, qui... iam infimis vetro... leuamus. Ad ext... mum voce dom... ca erecti quidem,... trementes assistir... cum a terrenis d... derijs subleuati v... ba Dei quo plen... cognoscimus, p... timemus. Iam v... ad verba Dei ere... assistit, qui perfe... mẽtem ad subli... erigit. Bene aut... trementem se ste... se indicat, quia e... men subtilitatis... ternæ, quo plus... lud proficitur,... plius formida...

c *Desi.* Symmac... *Desiderabilis.* ... omnis sanctus ha-bens in se animæ pulchritudinem amatur a Deo.

* Theod. Attende inquit diligenter quæ a me dicun... siquidem vt ea te docerem missus sum, quando corp... cupiditates vidisti, ac diuinarum rerum amator effec... & beneuolẽtia quadam naturali erga populum effe... quæ ei ventura sunt percipere concupisti.

Qu...

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et facies eius velut species fulguris. *In quo notatur excellentia gloriæ angelicæ.*

2 Et oculi eius vt lampas ardens. *In quo notatur perspicacitas.*

3 Et brachia eius & quæ deorsum. *In quo significatur fortitudo angeli ad operandum per brachia, & ad mouendum se de loco ad locum per pedes.*

C

4 Et vox sermonum eius, vt vox multit. *In quo designatur efficacia virtutis eius ad docendum homines de occultis, & reuelandum veritatem, quia vnus angelus potest plus docere quam multitudo hominum, seu doctorum. Ad euidentiam autem maiorem prædictorum considerandum, quod angeli apparent hominibus in corporibus assumptis ad instruendum eos familiarius de occultis, & ideò per proprietates corporis assumpti significantur proprietates angeli spirituales, vt dictum est.*

5 Vidi autem ego Daniel. *Hic consequenter ponitur videntiũ terror, & primò ponitur eorum trepidatio. Secundò angeli confortatio, ibi:* Et ecce manus *Dicit igitur primò sic:* Vidi autem ego Daniel solus visionem. *Perfectè, scilicet, quia non solum vidit angelum apparentẽ, sed audiuit eũ loquentem, & intellexit. Alij. n. viri qui erant cum Daniele viderunt solum angelum apparentem, ex cuius visione territi fuerunt, & ideo dicuntur hic non vidisse visionem: quia angelum loquentem non audierunt, nec intellexerunt ea quæ fuerunt reuelata Danieli: & hoc est quod dicitur hic:* Porro viri qui erant mecum, &c. *Et patet ex dictis vsque ibi.*

6 Et non remansit in me fortitudo. *Quia terror reddidit mẽbra exteriora frigida & trementia: propter recursum spirituum & sanguinis ad cor, quia talis recursus fit in passione timoris.*

7 Sed etiam species mea immutata est in me. *Quia ex timore, pallor causatur in facie propter recursum sanguinis ad c... ab exterioribus membris.*

8 Et emarcui, &c. *quia per timorem nimium homo fit al... do stupidus, & quasi impotens se mouere.*

9 Et audiens iacebam consternatus super. *quia ex ti... non poterat stare.*

10 Et ecce ma. *Hic ponitur angeli confortatio, & hoc dup... quia primò confortat eum imperfectè, postea perfectius, quia p... sus est debitus de imperfecto ad perfectum. Secũda pars incip... ibi:* Cumque loqueretur mihi. *Primum autem facit tangen... sum & eleuando aliquantulum, & hoc est quod dicitur hic.* Et ecce manus. *Scilicet, angeli.*

11 Tetigit me. *Confortando.*

12 Et erexit me super genua mea, & super articulos *aliquantulum eleuando.*

13 Et dixit ad me. *Verbo confortando.*

14 Daniel vir desi. *Quare autem Daniel dictus est vir desideriorum dictum est. 9. capitulo.*

15 Intellige verba mea, &c. *In quo confortat eum quant... ad mentem, similiter quantum ad corpus cum dicitur.*

16 Et sta in gra. tuo. *idest, rectus, & recta facie versus c... hic est enim gradus hominis: alia autem animalia stant supe... facie inclinante ad terram.*

17 Cumque dixisset mihi sermonem istum, steti tr... *Quia immutatio facta in corpore ex præcedenti timore nond... adhuc transierat.*

18 Et ait ad me. Noli me da. *quia non apparui ad mal... dum tibi, sed magis ad docendum te illa quæ desideras scire, ... hoc est quod subditur.*

*Q a

MORALITER.

† 1 *Et facies eius velut species fulguris.* Quia per feruentem zælum iustitiæ est terribilis malignis.

2 *Et oculi eius vt lampas ardens.* Per claritatem cognitionis.

3 *Et brachia eius & quæ deorsum vsque ad pedes quasi species.* Idest, igniti, per brachia virtutis operatiua, per pedes motiua significantur: nam eius motus & opera debent esse ignita feruore Charitatis.

4 *Et vox sermonum eius, &c.* Per quod significatur e... doctrinæ, Sequitur.

9 *Et audiens iacebam con.* Per hoc significatur, quod... derans tanti viri perfectionem resilit ad consider... respectu ipsius propriam paruitatem.

12 *Et erexit me super genua mea, & super.* Nam Deus... deprimit superbientes & exaltat humiles. Lu. 2. a. *... potentes de sede, & exal. humiles.*

† MO...

[V]igesima quarta die primo, &c. Statim est auditus sed non statim [m]issus est angelus: datur in mora occasio amplius depre[c]andi, & desiderandi, vt amplius possit mereri.

[Q]uod autem ait: ego ingressus sum ad verba tua, hoc [si]gnificat, postquam cœpisti lachrymis, & ieiunio, & ora[tio]ne inuocare mi[seric]ordiã Dei: ego [occ]asionẽ accepi vt [p]ro eo oraturus in[g]rederer in conspe[ctu] Dei.

[Ex] ea die qua veni. * Theo. Hic docemur quã[t]ũ nobis voluntaria [p]rosit afflictio. Et n. [D]aniel cũ volon[t]arie seipsum ieiu[nio] afflixisset, & Do[mi]num quæsiisset, [e]um exorauit, & [v]oti compos fa[ct]us est: quod is qui [i]n visione obtulerat, declarat.

[Gr]egorius. Quasi dicat. Precum tuarum merita exi[g]unt, vt Israeliticus populus à iugo seruitutis suæ exuat[ur], sed adhuc quod in eodem populo Persarum domino [s]eruiri debeat, vnde ereptionem illius princeps persarũ [cor]am mihi contradicit, quamuis preces tuæ eorumque [l]achrymæ qui in Iudæa sunt relicti adiuuent, vnde. *Et ec[ce] Michael vnus, &c.*

[Prin]ceps autem regni. Hieronymus. Videtur mihi hic [a]ngelus, esse cui Persis credita est, iuxta illud. *Quando diui[debat] altissimus gentes, quando separabat filios Adam, statuit ter[mi]num gentium iuxta numerum angelorum Dei.* Isti sunt princi[pes] quibus Paulus. *Sapientiam loquimur inter perfectos, quã [n]emo principum huius seculi cognouit. Si enim cognouissent nunquã [D]ominum gloriæ crucifixissent.*

* Theod. Ex his & multis huiuscemodi alijs docemur sin-

a ¶ Vicesimaquarta die mensis primi Idest. Nisan expletis tribus hebdomadibus viginti & vno scilicet, diebus cernit hanc visionem, & audit ab angelo, quia ex quo orare cœpit, & te affligere in cõspectu domini exaudit a sunt verba eius.

ad me: Noli metuere Daniel, quia ex diẽ primo quo posui- 1

a sti cor tuum ad intelligendum, vt te affligeres in cõspectu 2

a ¶ Vt captiuus populus sub Iudicio relaxetur. b ¶ Quas orationes tua Deo offerebam.

Dei tui exaudita sunt verba tua, & ego veni pp sermones 3

¶ Angelus.

b tuos: Princeps aũt regni Persarũ restitit mihi viginti & vno 4

¶ Qui præest Iudæis. ¶ Angelis 5

c a ¶ Resistente Persarum principe precibus tuis & meæ legationi qui orationes tuas Deo offerebam.

d dieb. et ecce Michael vnus de principibus primis, venit in 6

a ¶ Iuxta Michaelem qui contra Persarum nunc pem loquebatur. b ¶ Angelum.

adiutoriũ meũ, et ego remansi sibi iuxta regẽ Persarũ. Veni 7

¶ Quæ praeaber[illegible] a ¶ Non in vicino sed in consummatione seculi 8

autẽ vt docerem quæ ventura sunt populo tuo in nouissi- 9

singulis angelis vniuscuiusq; nostrũ creditã esse curã, vt custodiant, tueantur & a praui dæmonis nos liberent insidiis. Archangelis verò illud minus impositũ, vt gentiũ sint præfecti; sicut Beatus Moyses docuit, cuius dictis Daniel consentit, cum dicit regni Persarũ principem, & principem Græcorum, Michaelem quoque principem Israel vocat. Sed qua de causa regni Persici princeps resistere videbatur ei, qui pro populo patrociniũ susceperat. Nã perturbationibus naturã angelorum nõ esse obnoxiam cuiuis perspicuũ est, & diuinis eos nutibus obtemperare sine vlla controuersia licet intelligere Persarũ & Græcorũ principes erga eos beneuolentia affecti quorum tutelam habebant, cernentes Israelis iniquitates ægre ferebant, siquidem videbant ipsos maioris prouidentiæ fructus ferre. Neq; enim nouerant in Deo occultũ mysteriũ, quod postea innotuit principib & potestatib. per Ecclesiã. Hoc itaque mysteriũ ignorãtes, & multã Dei erga Israel prouidentiã cernentes, ij quib. aliarũ nationũ cura credita fuerat, indignabant, ꝙ aspicerẽt eos maximè post legẽ & prophetas tantamque doctrinã & curã prius affectos iis, qui a se regerent, vel plurib. malis oppressos. Hoc Danieli angelus apparens dicebat. *Princeps regni Persarum restitit.* Hoc est tot diebus ei persuadere studebã, iure eos ac prouidentia dignos cẽseri, opitulante mihi Michaele, & ipsum inquit, reliqui ibi cũ principe regni Persarum.

d *Restitit mihi viginti.* Faciẽs pro cõmissa sibi prouincia, ne captiuorũ populus dimitteretur. Et forsan cum ex quo orare

D Deut. 32. Ephes. 3. E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia ex &c. ad intel. *Illa quæ prius videras ca. 8. & non intellexeras ad plenum, vt dictum fuit super illud verbum in fine. 8. c.* Stupebam ad visionem, & non erat qui interpretaretur. *Vel iter. Ad intelligendum scilicet voluntatem Dei circa ea quæ sunt ventura populo tuo, & quasi in idem redit.*

2 Vt te affl. in consp. Dei tui. *Vt per hoc oratio tua citius exaudiretur coram Deo, & per cõsequens diuina veritas tibi reuelaretur.*

3 Exaudita sunt verba tua, &c. *Scilicet de reditu populi de captiuitate Babylonica. Sed contrarium videtur, quia licentia redeũdi iam erat data primo anno Cyri. Ista autem oratio Danielis & afflictio de qua hic loquitur angelus facta fuit anno tertio Cyri, vt patet ex dictis in isto capitulo, ergo tunc non fuit exaudita oratio Danielis de reditu populi, sed ante per duos annos. Dicendũ quod Iudæi fuerant in Babylone per 46. annos quantũ ad illos qui cũ Iechonia translati fuerũt. Illi verò qui in subiectione Ioachim patris eius fuerunt translati obsides vt de Daniele & alijs de semine regio dicitur, fuerant iã 60. annis. Illi verò qui cũ Sedechia fuerunt translati, fuerant ibi. 56. annis, secundũ illã cõputationem quam secutus sum tanquam iudicio meo veriorem supra c. 9. & sic per consequens illi qui tunc viuebant, fuerant nati in Babylone pro maiori parte, propter quod afficiebantur ad remanendum in terra Babylonis, & propter possessiones quas ibi acquisierant ipsi vel patres eorum, & propter vxores quas ibi acceperant, & filios quos ibi genuerant. Et ideo post licentiam datam à Cyro remanserunt in terra Babylonis bene per duos annos & plus, vt dicitur in Scholastica Historia, propter quod timebat Daniel ne totũ negocium de reditu eorum in Ierusalem impediretur. Et ideo orabat Daniel tertio anno Cyri, vt hoc impedimẽtum tolleretur, & fuit exauditus, & hoc est quod dicit angelus.*

4 Et ego veni propter sermones tuos. *Annunciare scilicet tibi quod tua petitio sit exaudita.*

5 Princeps autem regni Persarum, &c. *Ad euidentiã huius considerandũ, quod angeli qui præsunt diuersis prouincijs, dicuntur principes illarũ, & hoc rationabiliter: quia sunt solliciti de bono earum, ideo nominatur ordo ipsorũ sic, s. ordo principatus. Considerandũ etiam, ꝙ sicut vni toti prouinciæ præest vnus angelus bonus quasi princeps ad procurandũ bonũ illius prouinciæ, ita præest vnus angelus malus quasi princeps ad inducendum homines illius prouinciæ ad malum. Dicunt igitur aliqui, ꝙ iste princeps Persarum fuit angelus malus qui filios Israel incitabat ad remanendum in Babylone ex carnalitate quadam rationib. prædictis, & ideo dicitur hic, quod restitit. 21. diebus orationi Danielis qui orabat pro reditu populi in Ierusalem, & per consequens restitit angelo bono qui præsentabat orationem Danielis coram Deo, & hoc est quod angelus loquens Danieli dixit.* Princeps regni Persarum restitit mihi. 21. diebus *tantum enim temporis durauit oratio Danielis, & afflictio, vt patet ex prædictis. Beatus autem Gregor. 16. libro moralium dicit, quod fuit bonus angelus, qui præerat regno Persarum, qui videbat ex mansione filiorum Israel in Perside multos de Persis & Medis conuerti ad cultum & fidem vnius Dei, & ideo interpellabat Deum vt remanerent in Perside, ostendens in conspectu Dei bona quæ ex hoc deuenirent, & sic angelus sanctus dicitur resistere angelo sancto qui repræsentabat Danielis orationem de contrario coram Deo. Non tamen inter angelos sanctos est contrarietas voluntatum simpliciter, quia voluntates eorum sunt conformes diuinæ voluntati, quia tamen de futuris ignorant quid Deus velit ideo aliquando cõsulendo Deum de aliquo futuro circa populos quibus præsunt, allegant merita contraria, & sic dicuntur resistere adinuicem, sed quando reuelatur eis super hoc diuina voluntas, simpliciter concordant in ea.* F

6 Et ecce Michael vnus de principibus, &c. *Quia erat superior angelus angelo qui loquebatur, quia erat princeps totius Synagogæ, sicut est modo princeps totius ecclesiæ, & ideo non solum præerat filijs Israel qui erant in Perside, sicut ille qui loquebatur Danieli, sed etiam præerat omnibus filijs Israel vbicunque essent, & ideo procurabat bona filiorum Israel vbicunque, propter quod adiuuit illum angelum qui præerat vni parti eorum scilicet eorum qui erant in Perside, & hoc est quod subdit de Michaele.* Venit in adiutorium meum. *Sequitur.*

7 Et ego remansi ibi. *Idest, coram Deo offerens preces tuas.*

8 Iuxta regem Persarum. *i. iuxta angelum qui præerat Persis mihi resistentem modo prædicto. Hoc autem dixit angelus Danieli ad ostendendum, quare tantum tardauerat ad denunciandum exauditionem suæ orationis.*

9 Veni autem vt docerem. *Ex quo patet, quod non solum venerat ad denunciandum Danieli reditum captiuitatis nec solum ea quæ facta sunt tempore Antiochi Epiphanis, sed etiam quæ ventura sunt in fine mundi tempore Antichristi, vt patebit capitulo sequenti propter quod sequitur.*

☞ orare cœpit propheta exauditus sit, non statim ei missus
A est angelus qui Dei indulgentiam nunciaret, quia viginti & vno diebus restitit ei princeps Persarum, enumerans peccata Iudæorum quibus iustè captiui tenerentur, nec dimitterentur.

Lib. 17.mor. cap.8. Angeli Dei milites.

Gregorius. Angelicos spirit⁹ rectè Dei milites dicimus, dũ certare eos contra potestates aeris nõ ignoramus: quæ tñ certamina nõ labore, sed imperio peragunt, quia quidquid agẽdo contra immundos spiritus appetũt ex adiutorio cuncti potentis possunt.

a *Cumque loqueretur mihi, &c.* ✱ Theodoretus. Cũ audissem angelorum quoque principes ęgrè ferre eam curam, quæ ha-B beretur erga populum, tristitiæ rursus plenus deiecto ĩ terram vultu stabam, nec sursum aspicere poteram.

b *Domine mi, in vi.* ✱ Theodor. Nemo autem existimet, q ab eo visus est, illum esse dominũ ꝑpterea quod Daniel ipsum *Dominum* appellet. Dominum enim illum vocat, non vt Deum, sed honorem illi debitum tribuens.

Apolog.2.

✱ Iustinus. Martyr. Non sumus hostes verissimi Dei, vt calumniantur ethnici, sed & eum, & ab ipso missum filium, reliquumque huius bonorum Angelorum ductũ ipsius sequentem exercitum veneramur.

Lib. de vera relig.ca.55.

✱ Augustinus. Non inuidemus Angelis, quòd paratiores, quòd nullis molestijs interpedientibus Deo perfruũtur, sed magis eos diligimus, quoniam & nos tale aliquid sperare a communi Domino iussi sumus. Quare honoramus eos charitate, non seruitute.

Hieron. Angeli sunt honorandi.

Alij: Domine in visione tua conuersa sunt interiora mea in me, vnde. *Benedic anima mea domino, & o. q.in. me sunt.n.s.e.* Prius enim quam Dei visionem mereamur, interiora nostra foris sunt & aspiciunt: post autem conuer-C tuntur & tuti illis sumus, vnde alibj. *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus, &c.*

Psal.120.a Psal.44.c

c *Cum enim egre.* Reuoluẽdæ sunt veteres historiæ, & considerandum, ne fortè tempus illud significetur quando Persæ a Græcis superati sunt.

Hieronymus. *Cum enim.* Ac si dicat. Egrediebar a cõspectu Dei, vt quæ ventura sunt populo tuo nunciarem tibi, licet securus nõ sim, stãte ibi Persarũ principe & contradicente precib. tuis, & meæ legationi: & ecce princeps Græcorũ. Idest. angelus Macedonũ veniebat, & ingressus in cõspectu Dei, vt accusaret principẽ Persarũ atque Medorum, vt in eorum locis regnũ Macedonum succederet.

¶Protelatur.

a mis diebus, quoniá adhuc visio in dies. Cumque loqueret᷑ 1
mihi huiuscemodi verbis, deieci vultum meum ad terrã, 2 3
& tacui. Et ecce quasi similitudo filij hominis tetigit labia 4
mea, & aperiens os meum loquutus sum, & dixi ad eum 5 6
b qui stabat contra me: Domine mi, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium. Et quomodo poterit seruus domini mei loqui cum domino †meo? Nihil.n in me remansit virium, sed & habitus meus
†intercludit. Rursum ergo tetigit me quasi visio hominis 7
& confortauit me, & dixit: Noli timere, vir desideriorum: 8
pax tibi cõfortare, & esto robustus. Cũq; loqueret᷑ mecum 9

a¶Aliter sacramenti: i.e. audire non poterat. Q Tu fecisti, vt audire & sentire possim quæ loqueris.

cõualui, & dixi. Loquere domine mi. quia cõfortasti me, & 10

a¶Quideo veni vt docerem te exauditas esse preces tuas. 11

ait: Nunquid scis quare venerim ad te? Et nunc reuertar vt 12

a¶In conspectu Dei. b¶Angelum. ¶Qui non vult a captiuitate relaxari populum tuum. 13

c prælier aduersum principem Persarũ. Cũ enim egrederer 14
d apparuit princeps Græcorũ veniẽs. Veruntamen annũcia 15 16

¶Præsentia Dei.

e bo tibi, quod expressum est in scriptura veritatis, & nemo 17

Mira Dei sacr[…] ta. Laxato.n.[…] tiuitate Iudæ[…] pulo Persaru[…] gnum atque […] rum interfec[…] rio subuertit […] der rex Mace[…] & princeps G[…] rũ vicit prin[…] Persarum. H[…] gnum Medor[…] Persarũ, & c[…] Iudæos in re[…] suũ trãsferre […] bat, vult enĩ[…] rum potestat[…] terrenis cresc[…] Quia Alexa[…] uersa Græcia […] testati suæ su[…] in Persas arm[…] puit, & ideo […] rum si princ[…] cedonũ dicit[…] ceps Græcor[…]

d *Veruntam[…]* Res adhuc in […] est. Te.n.precante dñm, & me offerente oration[…] stat è regione princeps Persarũ, qui non vult de ca[…] te laxari populũ tuum, quia tamen princeps Græ[…] impugnat principem Persarũ habens Michaelẽ i[…] torium, annunciabo tibi quod *expressum est in scrip.v[…]*

e *Et nem.* ✱ Theod. Cur nam inquit, vnum aut c[…] cam, Persarum principem, & Gręcorum? Cum nu[…] tutum cœlestium velit populum vestrum boni al[…] compotem fieri, propter multa scelera, nisi solus M[…] el, cui vestra tutela credita est? Est autem verisimil[…] qui differebat, sanctum esse Gabrielem qui iam ali[…] reuelationes ipsi interpretatus est.

Greg. Quæ pax in sublimibus esse potest, si inte[…] quoque in angelicos spiritus præliando certamen […] qui semper veritatis conspectui assistunt? sed quia cuncta angelorum ministeria dispensandi singulis qu[…] gẽtibus sunt prælata, cum subiectorum mores ad se, vicissim præpositorũ opem spirituũ merentur: i[…] præsunt spiritus cõtra se venire referuntur. Is nam[…] gelus qui Danieli loquebatur, captiuis Israeliticis […] in Perside cõstitutis prælatus agnoscitur. Michael […] his qui in Iudæa remanserant, ex eadẽ plebe præ[…] inuenitur. Vnde ibi ab eodem angelo Danieli dic[…]tur.

☞ No[…]

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quoniam adhuc visio in dies. *Scilicet multos differtur implenda totaliter.*

2 Cumque loqueretur mihi huiuscemodi verbis. *Hic ponitur cõsolatio perfecta ipsius Danielis. Et diuiditur in duas partes: quia primò facit quod dictum est: secundo subiungit causam sui recessus a Daniele, ibi.* Et nunc reuertar. *Circa primum dicitur sic.* Cumque loqueretur mihi. *Angelus.s. huiuscemodi verba.*

3 Deieci vultum meum ad terram & tacui. *quasi non potẽs sustinere aspectũ fulgoris angeli apparentis, & hoc factũ est, vt Daniel cognosceret fragilitatem hominis respectu virtutis angelorum.*

4 Et ecce quasi similitudo filij hominis. *quia non erat homo sed angelus apparens in specie hominis.*

5 Tetigit labia mea. *Vt possem loqui, propter quod sequitur.* Et aperiens os meum locutus sum, & dixi ad eum, &c. *Sequitur.*

6 Dñe mi in visione tua dissolutę sunt compages meę, &c. *i. iuncturæ membrorum meorum propter defectum sanguinis, & spirituum recurrentium ad cor, & ex passione timoris propter visionem insolitam angeli apparentis. Sequitur.*

7 Rursum ergo tetigit me, quasi visio hominis. *quid tunc angelus sibi apparuit in forma humanę speciei aliter quam ante. In potestate enim angelorum est speciem corporum assumptorum trãsmutare de facili. Sic autem apparuit ei angelus ad ipsum m[…]is cõfortandum. propter quod subditur.*

8 Et confor.me. *Et patet litera. Sequitur.*

9 Cumque loq.me.con. *s. perfectè confortatus. Sequitur.*

10 Et ait angelus, *Scilicet Danieli.*

11 Nunquid scis, &c. *q.d. ego veni ad ostendendum tibi orationem tuam exauditam, & ea quæ sunt futura temporibus no[…]simis vt iam dictum est & magis patebit infrà.*

12 Et nunc, &c. *Hic exprimit cãm, quare oportet, eũ cito recedere a Daniele, vt scilicet rediret ad interpellandũ corã Deo p[ro] populo Israel, ne reditus eius de Babylone impediretur per angel[…] præerat Persis & hoc est quod dicit. Et nunc reuertar, s. in cõspec[tu] Dei.*

13 Vt prælier, &c *quod quidem prælium est per hoc quo[d] angeli qui præsunt diuersis gentibus, offerunt coram Deo contraria […]erita ipsorum, vt dictum est.*

14 Cum enim egr.ap.pri. *i. angelus Græcorum, hoc aut[em] interponit angelus loquens Danieli, quia in principio se.c. faciet [me]ntionem de bellis Persarum & Græcorum adinuicem.*

15 Veruntamen. *i. antequam reuertar recedendo a te.*

16 Annũciabo t. quod ex. est in sc.verit. *i. in præsen[tia] Dei mei reuelata, quia reuelatio est quædam impressio diuinæ sc[ien]tiæ. Annunciabo inquam tibi illa quæ desideras scire.*

17 Et nemo est adiutor meus, &c. *Scilicet quæ spect[at] ad […]*

Nemo est adiu.m.&c. Et suprà. Ecce Michael vnus de principibus primus venit adiutor mihi. quasi alijs † detentus tenebatur, se venire ad adiutorium dicitur. Cumque vt aduersus principem Persarum præliaturus egrederetur, Græco.si-
princeps apparet aduersum quoq; Græcos Iudæa ali-
qua cōmiserat, quo
rum profecto causa
il ereptioni resi-
stat prophetæ igi
tu præces angelus
exaudit, sed Persa-
rum princeps resistit, quia etsi iam vita iusti deprecan-
ti ereptionem eiusdem populi exigit, tamen eadem
populi vita contradicit. Michael adiuuat, sed Græcorum
princeps ad prælium venit, quia mereri veniam tam lon- D
ga oppressorum captiuitas poterat sed ereptioni quoque
eorum hoc quod in Græcos deliquerant obuiabat. Subli
mes spiritus gentibus principantes nequaquam pro iniu
stè agentibus decertant, sed eorum facta iustè diiudicātes
examinant, & vniuscuiusque gentis iustitiam, vel culpam, supernæ curiæ consistoria est sui super se voluntas opificis, voluntas summa, quam dum semper aspiciebant quod obtinere non valent, nunquam volunt.

a ¶In orationibus pro vobis ad Deum. b ¶Qui sum angellus ille qui offert orationes tuas. c ¶Cui creditus est populus iudæorum, & ego princeps Græcorum nunc communi labore pugnamus contra principem Persarum

est adiutor meus in omnibus his nisi Michael princeps 1
vester.

NICOLAVS DE LYRA.

...prouationem populi israel.

1 Nisi Michael princeps vester. *Quia sicut dictum est, Michael erat princeps totius synagogæ generaliter.*

CAP. XI.

CAP. XI.

¶Daniel. a ¶Qui subuertit Chaldæos, & me de manu inimicorum quantum in se fuit liberauit, & annulo suo lacum leonum, ne me ad uersarij interficerent signauit.

EGo autem ab anno primo Dārij Medi sta 1
bam, vt cōfortaretur, & roboraretur. Et 2
¶Ego dominus 3
nunc veritatē annunciabo tibi. Ecce ad- 4
huc tres reges stabūt in Perside, & quar- 5
tus ditabitur opibus nimis super omnes, & cum inua- 6
luerit diuitijs suis concitabit omnes aduersum regnum 7 8 9

a [*E*]Go autem a pri. an. Hiero. Iuxta traditionem vulgatam vsq; ad finem libri, vna putatur vi
b sio quæ præcessit, & quæ anno tertio regis Persarum appa-
c ruit Danieli, sed iuxta hebraicam veritatem separata sunt quæ sequuntur, & scorta ordine præpostero, de cuius causa suprà dictum est. Non. n. sub Cyri anno tertio, sed sub Darij primo, qui occidit Balthasar, narrantur quæ scripta sunt. *Ego autem ab. &c.* Cōsueuerunt prophetæ repente personas introducere sine vlla verborum præfatione, vt est hic *Tu es refugium meum a tribulatione quæ circundedit me, exultatio mea erue me a circun.me.* Et repente persona domini respondentis introducitur. *Intellectum tibi dabo, & instruam te in a hac qua gradie. firmi. super te ocu.me.* Ergo, & hic dicente propheta. Ab anno primo Dārij Medi, &c. dominus repete respondet. *Et nunc veritatem an.tibi.* Q. Quia vis nosse de regibus Persarum quid futurum sit, audi ordinem rerum, & ausculta quæ quæris.

b *Stabam, vt confortaretur.* In conspectu domini .s. rogans eius clementiam pro eo qui me diligebat, vt confortaretur, & corroboraretur, vel ipse vel re- E
gnum eius, & cum oratione persisterē; hæc domino respō-
dente cognoui.

c *Ecce adhuc tres, &c.* Hieron. Idest. Cambyses filius Cyri, Smerdis magus qui Pantaptem filiam Cambysis duxit vxorem qui cū a septē magis fuisset occisus in locū eius Dario succedenti eadem Pantaptes nupsit, & ex eo Xerxem filiū genuit qui potentissimus rex, & ditissimus contra Greciam innumerabilem duxit exercitū, & ea gessit quæ Græcorū narrant historiæ. Succendit. n. Athenas sub principe Callia & bellum corp: gestum in Thermopylis, & apud Salaminam nauale certamen quando Sophocles, & Euripides clari habebantur, & Themistocles in Persas fugiens, hausto tauri sanguine perijt. Frustra ergo quidā Darium quartū regē, qui ab Alexandro superatus est scribūt, qui nō quartus sed 14. post Cyrum rex Persarum fuit, quem 7. imperij sui anno superauit, & occidit Alexander. Et notandum, ꝙ quatuor post Cyrum regib. Persarū enume- F Nota.
ratis,

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XI.

EGo autem. *In cap. præcedent. ostensa est eminentia visionis, vt dictum est, hic consequenter circa istam visionem declaratur continentia veritatis. Et diuiditur in duas partes quia primo ostenditur futura violentia peruersorum contra electos, secundò finalis victoria electorum contra reprobos c.se.* In tēpore autem illo *Prima diuiditur in duas quia primò explicatur processus regni Persarum in breui, secundo ortus regni Græcorum, & hoc vt sic perueniat ad Antiochum Epiphanem qui fuit de regno Græco. Fuit etiam figura Antichristi, de quo est principalis intentio vt videbitur, secunda, ibi.* Surget verò. *Dicit ergo primò sic.* Ego autem a pri. an. Da. me. *Qui interfecit Baltha. vt supra dictum est in fi. v. c.*

1 Ego autem a prin. an. Dar. &c. *In hoc ca. secundum sensum literalem describitur pugna regis Aquilonis contra regem Austri: quæ diu durauit, & aliquando vnus, & aliquando alius superabat. Moraliter autem per istam pugnam signatur illa de qua dicit apostolus Gal. 5. c.* Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. *Per austrum verò vnde prouenit feruor caloris, significatur feruor deuotionis. Per Aquilonem vero vnde venit stridor frigoris, multiplicatio transgressionis, Mat. 24.* Omnium abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. *Ergo per regem Austri significatur ratio, quæ ad optima deprecatur, per regem Aquilonis significatur fomes per quem homo a vitia inclinatur, vnde dicitur Ier. 1. ca.* Ab Aquilone pandetur omne malum. *Et aliquando superat ratio, aliquando verò fomes è conuerso, & hoc dupliciter. Vno modo in omnibus diuersis, nā in iuuenibus communiter magis viget fomes, in senibus autem ratio. Alio modo in eodem homine, in cuius iuuentute magis viget fomes communiter, & ratio in senectute. Aliquando tamen fit aliter per eruditionem, & assuefactionem ad bonum, vel ad malum ei oppositum.*

2 Stābam, vt confortaretur. *Regnum eius.*

3 Et roboraretur. *Aliqui exponunt dicentes, ꝙ ista sunt verba Danielis, qui orabat pro Dario qui eum multum honorauit, & eū de lacu leonum liberauit, vt dictum est suprà 6. ca. & hoc etiam dicit glossa interlinearis. Sed hoc non videtur verum, quia verba immediatè præcedentia sunt verba angeli loquentis Danieli, vt visum est. Similiter verba, immediatè sequentia, quæ copulantur ad ista per dictionem copulatiuam, vt videbitur. Et ideo dicendum est, ꝙ ista sunt verba angeli loquentis cum Daniele, qui offerebat preces Danielis coram Deo, vt visum est, & ideo sicut Daniel stabat pro confirmatione Darij orando pro ipso, ita similiter angelus preces Danielis offerendo, & etiam alijs modis, quia efficacior est virtus angeli quam hominis.*

4 Et nunc veritatem annunciabo tibi Danieli. *s. de regno Medorum, & Persarum. Sequitur.*

5 Ecce adhuc, &c. *Primus fuit Cyrus, qui successit prædicto Dario auunculo suo. Secūdus, fuit Cambyses filius Cyri. Tertius fuit Darius filius Hystaspis, in cuius anno. 6. consummatum est templum, vt habetur 2. Esdræ 7. secundùm computationem latinorum suprà positam ca. 9. & improbatam. Vocantur autem hic reges Persidis, quia licet esset vnum regnum Medorum, & Persarum, tamen Cyrus, qui tunc regnabat transtulerat caput monarchię ad Persas, a quib. primò fuerat promotus. Ista autem visio facta est Danieli anno tertio Cyri, vt visum est in principio. 10. cap.*

6 Et quartus, &c. *Iste fuit Xerxes filius Darij secundum Latinos, qui fuit potentissimus respectu pręcedentium, & vi armorū subiugauit Gręciam regno Persarum, & hoc vsq; ad tempora Alexandri Magni, qui propter hoc postea contra regem Persarum bellauit, & hoc est quod dicitur hic.*

7 Et cum inua. &c. *Prædictus Xerxes Rex Persarum.*

8 Et concit. om. bel. *s. quos poterit inuenire.*

9 Aduersum reg. Græciæ. *Quod subiugauit. Licet aūt post istum Xerxem plures alij reges in Perside secundùm latinos. s. 9. vsque ad Alexand. Magnum, qui interfecto Dario monarchiam*

ratis nouem præterierit,& ad Alexan.pertransierit. Non A enim curauit spiritus propheticus historiæ ordinem sequi.sed præclara quæque perstringere.

a *Rex for.& d.* Hiero. Alexan. qui Illyricis Thracibusq; superatis, victa Græcia, Thebisq; subuersis, transiuit in Asiã,& fugatis Darij ducibus, vrbem Sardis cepit, postea q; capta India, & vrbe Alexandria condita,cũ.30.duos haberet ætatis annos, & duodecimo anno imperij,in Babylone veneno interijt.

b *In quatuor ven.* B Hiero. Orientem.s. & occidentem, meridiem, septentrionem. In Aegypto.n. quæ est ad meridiem, primus regnauit Ptolomæus Lagi filius. In Macedonia,Philippus qui & Arideus frater Alexandri.i.ad occidentem. Syriç,& Babylonis,& superioribus locis,quæ sunt ad orientem,Seleucus Nicanor, Asiç, & Ponto, & ceteris in eadem plaga prouincijs. Antigonus ad septentrionem,& hæc secundum totius orbis plagas dicimus. Qui autem in Iudæa est,ad Aquilonem Syriam,ad meridiem Aegyptum habet.

Hiero. c *Lacerabitur, &c.* Nam Cappadocia, & Armenia, Bitynia,Bosphorus,Eracliaq;, & aliæ prouinciæ de potestate Macedonum recedentes.diuersos sibi reges constituerũt.

✱ Theodo. Non solùm in hos quatuor inquit,diuidetur Alexandri Imperium, sed etiam alijs præter hos tradetur. His enim regnantibus. Arsaces Persa bello victor adeptus est regnum,& partem quandam Persici Imperij recuperauit: ex quo ad hoc vsq; tempus, Persarum reges Arsacidæ vocantur,cùm superiores non Arsa sed Chamænides appellarentur. Romanis item M. nico diuiso regno, maior fuit potentia, qui deniq his eisdem regibus tributum exegerant. Duorum a regnorum mentionem prætermitiit, propterea qu

a Græciæ. Surget vero rex fortis, & dominabitur potestate multa,& faciet quod placuerit ei. Et cum steterit,cõteretur
Regnum eius.
b regnum eius; & diuidetur in quatuor ventos cęli,sed nõ in
a ¶Quia liberos non habuit. b ¶Quia diuisum regnum factum est debilis,dum successores etiam diuersi in se inte..ino furore d.. ba..antur.
posteros eius neq; secundum potentiam illius, qua domi-
a ¶Obliuiosiores,& minores s.Perdicam,Crateron, Lysimachum.
c natus est. Lacerabitur enim regnum eius etiã in externos
a ¶Quatuor successoribus s. ¶Ptolomæus Lagi filius.
d exceptis his. Et confortabitur rex austri,& de principibus
¶Ptolomæus Philadelphus.
eius præualebit eum. Et dominabitur ditione. Multa

1 hil ab his cala
2 tis accidit Iud
3 liorum verò c
4 meminit, pe
5 difficiles cala
6 tes experti su
7 d *Rex austri.*
8 mæus Lagi fi
9 primus in Ae
10 regnauit, vir
11 tissim⁹, fortis
12 queac ditissin
13 deò vt Pyrrh
14 gem Epirota
15 pulsum resti in regnum, C

que,& Phœnicem obtinuerit, & deuicto Demetri Antigoni, Seleuco regni sui partem quam Antig abstulerat restituerit. Cariam quoque & Phœnice sulas multas,& vrbes,& regiones sibi subiugauit.

✱ Theo Ptolomæũ Philopatorem dicit,qui non c tus Aegypti regno, ẽt Phęnicem, & Samariã, Iuda sibi asciuit. Vnũm aũt de principib.eius corrobora pam intelligit,cuius ẽt Iosephus meminit. Qui mu rũ q̃ extra Ptolomæi regnũ erant, in eius ditionẽ r

e *Et de principibus.* Ptolomæus Philadelphus dus rex Aegypti filius Ptolomæi superioris sub Lxx. Alexandrię scripturam sanctam in Gręcum tur vertisse sermonem,qui & Eleazaro pontifici, & plo multa dona misit, cuius bibliothecę pręfuit I trius Phalereus apud Gręcos orator, & philo hic tantę potentię fuisse narratur, vt patrem lomę n

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *Persarum transtulit ad Græcos: tamen Angelus loquens Danieli illos omittit,quia iste Xerxes dedit occasionem Græcis bellandi contra Persas. Secundum verò opinionem Hebræorum quam supra secutus sum.9.cap.tanquam iudicio meo veriorem, primus quatuor regum Persidis de quibus fit hic mentio fuit Cyrus. Secundus verò Cambyses filius eius. Tertius Assuerus maritus Esther. Quartus verò Darius filius Assueri,quem debellauit Alexander Magnus,eo q᷑ repetebat ab eo tributum, confidens in potentia sua,& diuitijs. Et sic non oportet dicere,q᷑ Angelus omiserit aliquem de regibus Persarũ* C *a tempore Cyri vsque ad Alexandrum Magnum: secundum.n. computationem Latinorum Mardochæus fuisset.217.annorum quando fuit exaltatus ab Assuero,vt ostensum est supra 9.ca.quod videtur impossibile,vt ibi dictum est.*

Diuisio.

1 Surget verò. *Hic consequenter ponitur ortus regni Græcorum quantum ad monarchiam,quia ante erat regnum,de qua monarchia processit Antiochus illustris radix peccati, qui fuit figura Antichristi. Et diuiditur in duas partes,quia primò tractat de regno Alexandri qui fuit primus rex, vt suprà dictum est cap.8. secundò de regnis duorum posterorum eius.s.Syriæ,& Aegypti,ibi.* Et confortabitur rex Austri. *Dicit ergo sic. Surget verò,in Græcia.*

2 Rex fortis. *s. Alexan.Magnus.*

3 Et dominabitur,&c. *Quia multa regna sibi acquisiuit.*

4 Et faciet,&c. *Contra regnum Persarum.*

5 Et cum steterit. *s.in robore potentiæ suæ,& ætatis suæ.*

6 Contereturregnum,&c. *Quia mortuus est veneno cũ esset adhuc in flore iuuentutis suæ & potentiæ,vt suprà visum est.8.c.*

7 Et diuidetur. *s.regnum eius.*

8 In quatuor ventos,&c. *i. in quatuor regna quæ sita sunt ad quatuor principales partes mundi respectu Ierusalem, quia sicut suprà dictum est Ptolomæus Lagi filius successit sibi in Aegypto, quæ est ad meridiem respectu Ierusalem., propter hoc in sequentib. rex Aegypti vocatur rex Austri. Seleucus successit sibi in Syria,quæ est magis ad Aquilonem respectu Ierusalem,propter quod in sequentib. rex Syriæ vocatur rex Aquilonis. Philippus autem frater Alexandri successit sibi in Macedonia,& Græcia quæ est magis in occidente. Antigonus autem successit sibi in Asia quæ est magis in oriente. Ex istis autem quatuor partibus mundi oriuntur quatuor principales vẽti,ideo regnũ Alexan.dicitur hic diuisũ in quatuor vẽtos cęli.*

9 Sed non in posteros. *s.in filios eius,quia Alexander non habuit filios,& si habuit,non regnauerunt post eum.*

10 Neque secundum potentiam &c. *Quia nullus de successoribus Alexandri fuit æqualis sibi in potestate, vnde sequitur.*

11 Lacerabitur.n.regnum eius. *Quia multæ nationes [...]runt ab eius monarchia ipso mortuo, & multi etiam alij q[...] quatuor prædicti imposuerunt sibi diademata: & hoc est quo[...]*

12 Etiam in externos. *Hoc est minores quam sunt quatu[...] dicti diuidetur regnum eius, sed quia nulla regna istorum st[...] exceptis quatuor prædictis,ideo subditur.*

13 Exceptis his *s prædictis quatuor.*

14 Et confortabitur. *Hic consequenter agitur de process[...] regnorum.s.Aegypti,& Syriæ post mortem Alexandri. De [...]tem duob.regnis.s.Asiæ, & Macedoniæ non fecit Angelus [...]nem, ratio huius est, quia regnum Aegypti, & regnum Syr[...] propinqua terræ Iudæ: quia Iudæa erat posita in medio habe[...]gyptum ad Austrum,& Syriam ad Aquilonem,vt dictum [...] mortem aũt Alexandri Magni regnum Aegypti,& regnu[...] habuerũt bellũ ad inuicem sub multis regib.sibi succedentib[...]bitur. Filij autem Israel in medio positi, erant paruæ vi[...]spectu istorum: & aliqui de populo Israel fauebant aliqua[...] Aegypti, aliquando regi Syriæ: ideo occasione huius rex [...]pti aliquando debellabat filios Israel, quia fauebant suo [...]rio, & eadem ratione aliquando rex Syriæ debellabat [...] modo subijciebantur vni,modo alteri: ideo de istis duob.reg[...]lum Israel successiuè affligentib.loquebatur angelus Danie[...]siderabat scire statum populi sui. De alijs aũt duob. regib.[...] Macedonię tacet: quia parum aut nihil habuerunt cum Iudę[...] Ad maiorem autem euidentiam literę sequentis describit[...] figura subscripta rege Syriæ ex vna parte,& reges Aegypti [...]ra vsq; ad tempus Antiochi Epyphanis: propter cuius reg[...] prętermittuntur hic, quia fuit figura Antichristi, de quo princ[...] hic intenditur.* Et confor. *sicut dictum est in hac parte tang[...]cessus regnorum Aegypti,& Syrię. Et diuiditur in tres pa[...] primo tangit historiam istorum regnum vsq; ad Antiochum [...] qui fuit pater Antiochi Epiphanis, secundo exinde tangit h[...] de regno Antiochi magni,ibi.* Filij autem eius. *tertio de[...] Antiochi Epiphanis regnũ,ad quod principaliter intẽdit v[...]* Et stabit in loco eius despectus. *Dicit ergo primo sic.* E[...] rex,&c. *i.Aegypti: q̃a primus rex qui ibi successit Alexan[...] Lagi filius fuit vir prudẽs,& fortis, & multũ dilatauit re[...]*

15 Et de princi c. *Quod est sic intelligendũ.* De princip[...] *i.de principib.ab eo descendentib.aliquis erit potentior ei, [...]lomæus Philadelphus filius eius fuit eo potentior,& ditior, [...]tior vnde tempore eius. Lxx. interpretes transtulerunt sac[...]pturam in Alexandria,& tantus amator sapientię fuit, qu[...] omnium gentium in sua bibliotheca congregauit sequitur.*

✱ Et

Fleræum vicerit. Ptolemæum Philadelphum narrant hi storiæ habuisse peditum 200. equitum 20. millia, curruũ duo millia, elephantorum, quos primus duxit ab Aethiopia, 400 naues longas, quas Liburnas vocant, mille quingentas, alias ad cibaria militum deportanda mille, auri quoque, & argenti grande pondus, ita vt e Aegypto per singulos annos 14. millia octoginta talenta argenti acciperet & frumenti artabas (quę mensura tres modios, & tertiam modij partem cõtinet) quinquies, & decies centena millia.

a *Et post finem annorum fęderabuntur, &c.* * Theodoretus. Post Ptolemæi Philopatoris obitũ, regnauit Ptolemæus filius eius, Epiphanes appellatus, Regẽ verò Aquilonis appellat Antiochũ, nõ Epiphanem, sed illum, qui vocatus est Magnus, Antiochi Epiphanis patrem. Hic enim fuit Ptolemæis illis æquis.

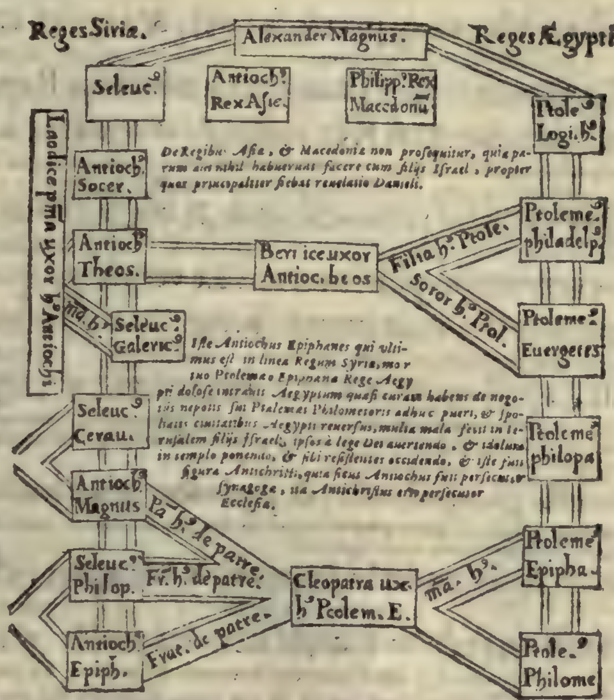
b *Filiaq; Regis.* Ideo cætera regna dimittit Macedoniæ .s. & Asiæ, tantum de Syriæ, & Aegypti Regibus narrat, quia Iudæa in medio posita, nũc ab his, nũc ab illis Regib. tenebatur, & scripturæ sacræ propositum est non externam historiam texere, sed eam, quæ Iudęis collata est. *Filiaque Regis Austri veniet ad Regem aquilonis, &c.* Berenice filia Ptolemęi Philadelphi veniet nuptura ad Antiochum post bella diutina. D

c *Et tradetur ipsa, & qui adduxer. &c.* A Laodice priore vxore Antiochi, quem ipsa prius veneno occidit, quamuis amore eius victus in honorem restituisset eam, cum prius præposita Berenice haberet eam quasi concubinam, sed timuit mentem viri dubiam.

d *Et veniet cum exercitu, &c.* * Theodoretus. Secundus nos Machabęorum liber edocuit, Ptolemæum præter omnem spem deuicto Antiocho magno ad Hierosolymã peruenisse Deoq; sumptuosa obtulisse sacrificia, conatumq; ingredi in adyta tẽpli Sacerdotibus, q supplicantes eum arcebant, cum non obtemperasset, inuisibilibus flagellis pcussum fuisse. Tum ille interminatus Iudæis, Alexandriam se recepit, & illa facere aggressus est, quæ historia docet. E

e *Obtine.* Quia in Aegypto seditionem moueri audiuit: tulit de Aegypto Seleuci 400 millia talentorum argenti & vasa pretiosa, simulacraq; duo millia & quingenta, in quibus & illa quæ Cambyses ex Aegypto capta in Persas portauit: & Syriam quidem ipse obtinuit, Ciliciã amico suo Antiocho tradidit & Antypo alteri duci pro-

Et

a ¶Multorum, quibus pugnarunt. b ¶Amici fient. ¶Ptolemæus Philadelphus, & tertius in Syria Antiochus, qui & theos. i. Deus.

a enim dominatio eius. Et post finem annorũ fęderabuntur. 1

a ¶Berenice. b ¶Ptolemæi Philadelphi. c ¶Post diutina bella. ¶Nuptura. d ¶Antiochum.

b Filiaq; regis austri veniet ad Regem aquilonis facere ami 2

a ¶Inter patrem, & maritum. b ¶Berenice. c ¶In regno Syriæ 3

citiam: & non obtinebit fortitudinem brachij, nec stabit se 4

a ¶Filius qui ex Antiocho natus est ei. b ¶Antiochiæ principibus Eacleoni, & Genueo occidenda cum filio. 5 6

c men eius. Et tradetur ipsa, & qui adduxerunt eam † adole 7

¶Per quem poterat Præualere. ¶Ipse Antiochus veneno occisus, qui s. tertius regnauit in Syria, primus .n. regnauit Seleucus, qui & Nichanor, secundus Antiochus Sother. a ¶In regno. 8

scentes eius, & qui confortabat eã in temporibus. Et stabit 9

a ¶Ptolemæi Philadelphi. b ¶Ptolemæus Euergetes frater Berenice, qui regnum Syriæ abstulit Galerico, quem Laodice Antiocho patri subrogauit. 10

d de germine radicum eius † plantatio. Et veniet cum exer- 11

a ¶Syriam.

citu, & ingredietur † prouintiam Regis aquilonis, & 12

a ¶Subuertet. b ¶Matre, & filio. c ¶Iure victoriæ intantum vt Syriam caperet & Ciliciam 13

& superiores partes trans Euphratem, & prope vniuersam Asiam. 14

e abutetur eis, & obtinebit. Insuper & Deos eorum 15

uincias trans Euphratem.

† vt faciãt rectitudines.

† & genitor eius, vel qui educauit eã. Hiero.

† super basim eius, vel in locum eius.

NICOLAVS DE LYRA:

1 Et post finem an. fœde. *Quia iste Ptolemæus Philadelphus multum depresserat Regem Syriæ sicut & pater eius, sed voluit finem ponere bello, & sibi fœderare Regem Syriæ dando sibi suam filiam vxorem nomine Berenicem: vt sic regnum Syriæ acquireret nepotibus suis, & hoc factum est tempore tertij Regis Syriæ. s. Antiochi Theos, & hoc est quod subditur hic.*

2 Filiaq; Regis austri. *i. Aegypti.*

3 Veniet ad Regem aquilo. *i. Syriæ.*

4 Facere amicitiam. *Inter patrem, & maritum per matrimonium prædictum.*

5 Et non obtinebit fortitudinem. *i. filia Regis prædicti non tenebit fortitudinem regni Syriæ.*

6 Nec stabit semen. *i. filij ex ea nati non obtinebunt regnum, sicut excogitauerat Rex Aegypti Ptolemæus Philadelphus, vt dictum est. Ratio autem eius fuit, quia Antiochus Theos Rex Syriæ habebat aliam vxorem nomine Laodicen, & ex ea filium nomine Seleucum Callinicum. Ista autem Laodice quæ fuit prima vxor Antiochi Theos, reputata est quasi ancilla, postquam copulata est ei Berenice filia Regis Aegypti: sed tamen postea recepta fuit ab eo in gratiam: & ipsa timens ne iterum a marito expelleretur cum filio suo, pro Berenice & filijs suis, ideo maritum suum veneno interfecit, & Berenicen cum filijs suis occidi procurauit, & sic filius eius Seleucus Callinicus patri suo in regnum successit. Et hoc est quod dicitur.*

7 Et tradetur ipsa. *s. Berenice filia Regis Aegypti, quæ tradita fuit ad mortem, vt visum est.*

8 Et qui adduxerunt eam adolescentes eius, &c. *i. domicelli, qui venerant cum ea de Aegypto in Syriam, & erant in comitiua eius, quia tota familia eius interfecta est cum ea.* F

9 Et qui confortabat eam in temporibus. *i. maritus eius, qui interfectus est cum ea, veneno tamen, vt visum est.*

10 Et stabit de germine radicum eius plantatio. *Quia Ptolemęus Euergetes frater prędictę Berenicis, & filius Ptolemęi Philadelphi, quę processit ex eadem radice cum ea regnauit post patrem in Aegypto: & sic stetit in regno loco patris sui.*

11 Et veniet cum exercitu, &c. *Quia ad vindicandum mortem sororis suę Berenicis, congregauit exercitum magnum, & fortem, & ingressus est regnum Syrię: & interfecit Seleucum Callinicum ibi regnantem cum matre sua, & hoc est quod dicitur hic.*

12 Et ingredietur prouintiam Regis aquilonis. *idest, Syriæ.*

13 Et abutetur eis. *i. Seleuco Callinico, & matre eius, de quibus opprobria intulit.*

14 Et obtinebit. *Quia iure victoriæ eos occidit. Quia tamen habita hac victoria, etiam audiuit dissensionem ortam in Aegypto, ideo festinanter reuersus est de Syria portans secum idola auri, & argenti, & alia pretiosa iocalia illius regni, & hoc est quod dicitur hic.*

15 Insuper & Deos eorum sculptilia. *Obtinebit supple.*

a *Et ve. pro.* Occiso Seleuco maiore fratre, tertio anno
A imperij sui in Phrygia per dolum Nicanoris Apaturij venit Antiochus magnus de Babylone in Syriam, quā tunc tenebat Ptolemæus Philopator filius Euergetis, qui quartus regnauit in Aegypto. *Et veniet pro.* Cum n. aduersus duces Ptolemæi proditione Theodotij obtinuisset Syriam (quæ per successionem a Regibus iam Aegypti tenebatur) in tantam venit audaciam, contempta luxuria Philopatoris, & magicis artibus, quibus inseruire dicebatur, vt vltrò Aegyptijs bellū inferre conaretur.

Hiero.

†principes

† & ipse per annos stabit, vel pluribus annis stabit quam Rex aquilonis.

Hiero. b *Conuertetur, &c.* Antiochus magnus audita Philopatoris
B luxuria, vel morte, cum Philippo Macedone communi manu eius regnum aggreditur, facta pace cum Agathocle, & Ptolemæo Epiphane, cum quibus antea dimicabat: hac conditione, vt proximas ciuitates de regno Ptolemæi regno suo iungeret: & hoc est multi con. &c.

Hiero. c *Filij quoque præ.* Pugnantibus cōtra

& † sculptilia, vasa quoq; pretiosa auri, & argenti captiua
¶ Scilicet Euergetes. ¶ Scilicet Galericum.
ducet in Ægyptum. † Ipse præualebit aduersus Regē aqui
lonis. Et intrabit in regnū Rex austri, & reuertetur ad terrā
a ¶ Seleucus, Ceraunus, & Antiochus magnus b ¶ Galerici Seleuci. c ¶ Spe victoriæ in parentis vittionem d ¶ Ambo fratres. e ¶ Aduersus Ptolemæum Philopatorem.
suam. Filij autem eius prouocabūtur, & cōgregabunt mul
¶ Regni [...] a ¶ Antiochus magnus.
a titudinem exercituum plurimorum. Et veniet properās, &
inundans, & reuertetur, & concitabitur, † & cōgredietur cū
a ¶ Amissa Syriæ proditione Theodotij. b ¶ Philopator. c ¶ Congregata multitudine.
robore eius. Et prouocatus Rex austri egredietur, & pugna
a ¶ Antiochum magnum, quem nunc Regem aquilonis, nunc Regem austri vocat, secundum situm Aegypti. & Iudææ. Idem. n. locus pro qualitate alteri loci ad aquilonem est, v.g. si de Iudæa dicamus, Aegyptus ad aquilonem, Syrijs ad Austrum est.
bit aduersus Regē aquilonis, & pparabit multitudinē ni-
a ¶ Inito certamine iuxta oppidum Raphea quod est in foribus Aegypti, vbi omnem Antiochus amisit exercitum, & per desertum fugiens pene captus est.
miā: & dabitur multitudo in manu eius, & capiet multitu-
a ¶ Potestas. b ¶ Philopatoris. c ¶ Antiochi.
dinē, & exaltabitur cornu eius, & deijciet multa millia, sed
a ¶ Capere aduersarium, qui tandem quibusdam conditionibus pugna finita est. b ¶ Antiochus.
b non præualebit. Conuertetur. n. Rex aquilonis, & præpara
¶ Solito.
bit multitudinem multo maiorem, quā prius. Et in fine tē
¶ Rupto fœdere.
porum, annorumq; veniet properans cum exercitu magno, & opibus nimijs. Et in temporibus illis multi con-
a ¶ Ptolemæum Epiphanem mortuo Philopatore patre eius, qui tunc erat quatuor annorum
¶ Relinquentes legem volentes contra præceptum in alio loco Domino immolare.
surgent aduersus Regem austri. Filij quoque præuarica- c

se magno Antiocho, & ducib. Ptolemæi, Iudæa in m[...]
posita in contraria studia scindebatur, alijs Antioch[...]
Ptolemæo fauentibus. Deniq; Onias quoq; Sacerd[...]
mini, assumptis plurimis Iudæorum fugit in Aegy[...]
& a Ptolemæo honorificè susceptus, accepit eam [...]
nem, quę He[...]
leos uocaba[...]
concedente [...]
templum ex[...]
in Aegypto [...]
Iudæorum te[...]
quod permar[...]
que ad imp[...]
Vespasiani an[...]
tis quinquagi[...]
sa autem vrbs [...]
vocabat Oni[...]
cantib. postea [...]
sum Roman[...]
dæis. vsq; ad [...]
†deleta est, vt [...]
vrbis, neque [...]
vllum restare[...]
giū. Sub occ[...]
igit Oniæ p[...]
infinita Iuda[...]
agmina in A[...]
confugerun[...]
pore, & Cyre[...]
multitudine [...]
est, asserebat [...]
nias Isaiæ [...]
vaticinium [...]
tis. *Erit altare* [...]
in Aegypto, & [...]
eius in terminis [...]
hoc est: Filij [...]
uaricatorū [...]

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vasa quoq; pretiosa auri, & argenti captiua ducet in Aegyptum. *Ipse. s. Ptolemæus Euergetes.*

2 Ipse præualebit aduersus Regem aquilonis. *i. aduersus Regem Syriæ Seleucum, vt visum est.*

3 Et intrabit in regnum. *s. suum.*

4 Rex austri. *i. Aegypti.*

5 Et reuertetur ad terram suam. *Deuicta tamen, & spoliata Syria, modo prædicto.*

C 6 Filij. *Hic consequenter agit de regno Antiochi magni, qui fuit filius Seleuci Regis Syriæ. Et diuiditur in duas partes, quia primo ostēditur qualiter pugnauit contra Ptolemæum Philopatorem, secundo qualiter pugnauit contra filium eius Ptolemæum Epiphanem, ibi. Conuertetur enim Rex aquilonis. Circa primum considerandum, q mortuo Seleuco Rege Syriæ, vt prædictum est, duo filij eius, qui tunc erant paruuli creuerunt. s. Seleucus † Ceraunus, qui erat primogenitus, & Antiochus magnus, qui erat secundus natus. Mortuo autem Ptolemæo Euergete, qui patrem eorum interfecerat, & matrem, vt visum est, regnante Ptolemęo Philopatore in Aegypto loco patris sui Ptolemęi Euergetis, duo fratres prędicti mouerunt contra eum pręlium ad vindicandum mortem parentum, sed infra breue tempus Seleucus Ceraunus mortuus est, & sic Antiochus magnus solus iuit ad pugnandum contra Ptolemæum Philopatorem: tamen Antiochus victus fuit de campo: & hoc est quod dicitur: Filij autem eius. i. Seleuci Galerici.*

Diuisio.

† Ceraunus.

7 Prouoca. *s. ad vindicandum mortem patris, & matris ipsorum.*

8 Et congrega. mul. exer. plu. *Ad pugnandum contra Ptolemęum Philopatorem.*

9 Et ve. properans. *Quia antequam committerent bellum cum Rege Aegypti Seleucus Ceraunus frater senior mortuus est, & audita morte frater eius Antiochus magnus festinanter venit de Babylone, vt cum exercitu pugnaret aduersus Ptolemæum, & hoc est, quod dicitur.* Et ve. prope. & inun. reuer. *s. de Babylone audita fratris morte.*

10 Et con. cum ro. eius. *i. cum forti exercitu veniet ad pugnandum contra Ptolemæum Regem Aegypti.*

11 Et prouo. Rex. au. *i. Rex Aegypti.*

12 Egred. *obuiam Antiocho magno.*

13 Et pugna ad. re. aqui. *i. contra Antiochum magnum Regem Syriæ.*

14 Et præparabit mult. nimiam *i. multo maiorem, [...] multitudo exercitus Antiochi.*

15 Et dabitur mul. in ma. eius. *Quia exercitus Antio[chi] de[uictus] fuit a Ptolemęo Philopatore.*

16 Et capiet mul. *Quia multos de exercitu Antiochi cęp[it] viuos.*

17 Et exaltabitur cornu eius. *i. cor Ptolemęi Philopato[ri]s propter victoriam habitam.*

18 Et adiieciet multa. *s. de exercitu Antiochi.*

19 Sed non præua. *s. quia non potuit capere Antioch[um], q[ui] euasit per fugam.*

20 Conuertetur. *Hic consequenter describitur pugna [An]tioch[i] magni contra Ptolemęum Epiphanem. Et diuiditur in tre[s] partes quia primo facit quod dictum est, secundo ponit quoddam [inc]idens ibi.* Filij quoque. *Tertiò reuertitur ad propositum, ibi.* E[t] enic[...] *Circa primum considerandum q Antiochus magnus deu[ictus] a Pt[o]lemæo Philopatore, vt visum est, vt posset vindicare op[...] suum insurrexit contra Ptolemęum Epiphanem regnātem [in] Aegypto loco patris sui defuncti. s. Ptolemęi Philopatoris. Et hoc [est] quod dicitur.* Conuertetur. *i. Antiochus magnus Rex Syrię.*

21 Et præpa. *s. in pugna, quam habuerat contra Ptolema[eum] Philopatorem.*

22 Et in fi. tem. an. *i. post magnum tempus, mortuo Ph[ilo]patore prędicto.*

23 Veniet pro. *s. iste Antiochus magnus.*

24 Cum exer. ma. *Ex multitudine bellatorum.*

25 Et opibus ni. *Ex abundantia pecuniarum, & victu[...]*

26 In temporibus, &c. *i. contra Ptolemęum Epiphane[m] Regem Aegypti: quia Philippus Rex Macedonum confœderatu[s] Antiocho magno, inuadebat Aegyptum cum eo tali pacto, q[uod] ipse haberet ciuitates propinquiores regno suo, quas possent ac[quirere in] Aegypto.*

27 Filij quoque. *Hic ponitur quoddam incidens illius [te]mporis quia tempore Ptolemęi Epiphanis, Onias, qui erat summ[us] sacerdos in Iudęa, fugit in Aegyptum, dicens se velle implere [pro]phetiam Isa. 19. c.* In die illa erat al. do. do. in me, &c. *Et ideo susceptus est a Ptolemęo Epiphane, & fecit ei templum [...] plo Ierosolymitano, & hoc est quod dicitur Danieli, hic.* Filij quo[que] præuaricatorum populi tui. *i. populus Israel, [...] natus Daniel.*

* stol.

¶In superbiam, iactantes se præceptum Domini implere. a ¶Isaiæ. b ¶Sed. c ¶Et vrbe, & templo dirutis.

torum populi tui extollentur, vt impleant visionem, et cor-

a ¶Antiochus magnus volens recuperare Iudæam. b ¶Ad oppugnandum præsidium Scopæ in arce Ierosolymorum, quem & cœpit.

a ruent. Et veniet Rex aquilonis, & comportabit aggerem, &

a ¶Quas prius Ptolemæus tenebat. b ¶Fortitudo. c ¶Aegypti. d ¶Eum.

capiet vrbes munitissimas, & brachia austri nō sustinebunt.

a ¶Duces Ptolemæi. b ¶Vt liberetur Scopa ab obsidione.

b Et consurgent electi eius ad resistendum, & non erit fortitudo. Et faciet, veniens super eum, iuxta placitum suum: & nō

a ¶Iudæa, propriè Ierusalem in qua honorificè susceptus partes Scopæ persecutus est.

erit qui stet contra faciem eius. Et stabit in terra † inclyta, & consumetur in manu eius, & ponet faciem suam, vt veniat

a ¶Non solum Syriam, & Ciliciam, & alias prouintias, quæ Ptolemæi erant. ¶Ideo.

ad tenendum vniuersum regnum eius, & recta faciet cū eo.

a ¶Cleopatram. b ¶Pleonasmos; vt est illud: Sic ore locuta est, vocemque his auribus hausi. Superflua dictio. c ¶Ptolemæum (alias, illud) regnum s. d ¶Fraus eius. s. quia Ptolemæus. & duces eius sentientes dolum cautius egerunt, & Cleopatra magis viri, quam parētis partes fouit.

c Et filiam fœminarum dabit ei vt euertat illum. Et nō stabit,

a ¶In Asiam. b ¶Nauali pugna.

d nec illius erit, & conuertet faciem suam ad insulas, & capiet

a ¶Rhodum, Samum, Colophonam, & alias multas. Sed occurrit Scipio Nasica cum fratre Publio, Scipione Aphricano qui Annibalem vicerat. Victus ergo Antiochus intra Taurū regnare nisus est, & inde fugit ad Apamiam, & Susan, & vltimas regni sui penetrauit ad vrbes. Cumque aduersus Elymeos pugnaret, cum omni exercitu deletus est. b ¶Epiphanem, quem impugnabat inuadendo Romanorum imperium quiescere permisit. c ¶Victi & expulsi a Romanis.

multas, & cessare faciet † principem opprobrij sui. Et oppro

a ¶De Asia fugiens.

briū eius conuertetur in eū. Et cōuertet faciē suā ad imperiū

¶Locus eius.

terrę suę, & impinget, & corruet, & non inuenietur. Et stabit

a ¶Seleucus Philopator magni Antiochi filius, qui in Syria nihil digni gessit vel patris imperio, & sine vllis præmijs inglorius periit.

in loco eius † vilissimus, & indign⁹ decore regio, & in paucis

A a *Et veniet.* Cum Antiochus teneret Iudæam, missus Scopas dux Ptolemæi contra eum fortiter dimicans cępit Iudæam, & in Aegyptum reuersus est: *veniet igitur rex, &c.*

b *Et consurgent. electi eius.* Antiochus magnus volēs recuperare Iudæam, & Syriam, & vrbes plurimas, Scopā ducem Ptolemęi iuxta Iordanem vbi nūc Paneas condita est, fugauit, & cū 10. millibus armatorum Sidonem obsedit: ad cuius liberationem misit Ptolemæus duces inclytos, sed obsidionem soluere non potuit, sed fame superat⁹ Scopas manus dedit, & nudus cum socijs dimissus est.

c *Et filiam fœ. &c.* Septimo anno regni adolescenti Ptolemæo filiam despondit & tredecimo tradidit, dataque est ei dotis nomine Syria, & Iudæa. D

d *Conuertet faciem suam ad insulas, &c.*

✻ Theod. Multis insulis in suam ditionem redactis, illarum principes imperio abdicatos ludibrio exposuit. Verum nec ipse opprobrij expers mā-sit. Romani enim ad Thermophylas debellato, compressaque eius ingenti audacia, illi mille imposuerunt talentorum tributum, quod sibi singulis E annis eum afferre coegerunt: filiumque eius Antiochū cognomento Epiphanem, acceptum obsidem Romæ custodiebant, quod nos edocet primus liber Machabæorum.

† desiderabilis. s. terra. Israel.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Extollentur, vt imp. vi. *s. Isa. prędictam. Dicuntur autem isti filij pręuaricatorum, i. de numero præuaricatorum, quia non erat eis licitum templum ędificare, & hostias offerre extra Ierusalem, & propter hoc in pœnam peccati eorum subditur.*

2 Et cor. *Quia a Romanis postea destructum est illud templum, & ciuitas in qua erat, quæ vocabatur tunc ciuitas Oniæ.*

3 Et veniet. *Hic reuertitur ad propositum, s. ad describendum pugnam Antiochi magni contra Ptolemæum Epiphanem, & hoc est quod dicitur:* Et ve. rex aquil. *i. Antiochus magnus Rex Syrię cum Rege prędicto.*

4 Et compor. ag. *i. faciet comportari per multitudinem exercitus sui.*

5 Et capiet vrbes munitissimas. *i. ciuitates, quas Rēges Aegypti cæperant prius in regno Syrię, & eas munierant, vt melius possent eas tenere contra Regem Syrię.*

6 Et brac. au. non su. *i. fortes milites Aegypti positi in prędictis ciuitatibus ad eas custodiendum non potuerunt eas tenere.*

7 Et consurgent ele. *Quia magni Principes de Aegypto voluerunt succurrere illis, qui erant obsessi ab Antiocho in ciuitatibus prędictis.*

8 Et non erit for. *Quia non poterunt eis succurrere.*

9 Et fac. ve su. eum. *i. contra Ptolemæum.*

10 Iuxta pla. su. *Quia ciuitates prædictas recuperauit.*

11 Et non erit qui ste. c. e. *s. Regis Syrię.*

12 Et sta. in ter. incly. *i. in Ierusalem, & Iudęa, quę dicitur inclyta propter cultum diuinum ibi existentem, quia Antiochus ibi honorificè susceptus est.*

13 Et consu. in ma. e. *Quia inde abstulit pręsidium Ptolemæi Regis Aegypti, & eos, qui fauebant sibi.*

14 Et ponet faciem suam. *i. totam attentionem.*

15 Vt ve. ad tenen. vniuer. re. e. *i. Regis Aegypti, quia non suffecit Antiocho magno recuperare ciuitates, & loca prædicta: sed voluit obtinere totum regnum Aegypti; verumtamen quia perpendit quod hoc non poterat virtute armorum, ideo simulauit facere pacem cum Ptolemæo Epiphane, & quærere bonum eius: propter quod dedit filiam suam Cleopatram in vxorem, vt sic melius posset ingredi Aegyptum, & hoc est quod dicitur hic.*

16 Recta

16 Recta fa. cum eo. *Quia Antiochus magnus fecit recta cum Ptolemæo secundum apparentiam tantum.*

17 Et filiam fœ. *i. de numero fœminarum.*

18 Dabit ei. *s. Cleopatram.*

19 Vt euertat illum. *i. decipiat occasione filię habens ingressum familiarem intra Aegyptum, vt sic posset capere eum.*

20 Et non stabit. *s. fraudulentia Antiochi.*

22 Nec illius erit. *s. regnum Aegypti, vt cogitauerat, quia duces Aegypti perceperunt fraudem Antiochi, & cautius se habuerunt circa eum. Similiter filia eius Cleopatra magis fauit marito suo Regi Aegypti, quam patri suo Antiocho.* F

23 Et conuer. faciem suam ad insu. *Quia Antiochus magnus videns se defraudatum a spe obtinendi regnum Aegypti, conuertit se ad debellandum insulas Asię.*

24 Et capiet multas. *De illis insulis.*

25 Et cessare fa. prin. oppro sui. *i. seipsum, quia hoc faciendo prouocauit opprobrium suum. Insulæ enim Asiæ erant confœderatæ Romanis, ideò ab eis missus est Scipio Aphricanus contra Antiochum, qui deuicit eum, & de campo fugauit, propter quod subditur.*

26 Et opprobrium eius con. in eum. *i. in Antiochum. Hæc autem expositio videtur esse contraria textui, quia per hoc Antiochus non fecit opprobriū suum cessare, sed magis augeri, propter hoc recurrendum est ad literam Hebraicam, quæ talis est: Et reducet Dominus opprobrium suum super eum, quia propter blasphemias cōtra Deum incurrit dictum opprobrium. Et absque opprobrio suo reddet ei, quia nihil deperijt ipsi Deo propter blasphemias Antiochi.*

27 Et conuertet faciem suā ad imper. ter. suæ. *Quia fugiens de Asia voluit ad terram suam redire.*

28 Et impin. *Quia in ipso reditu occisus fuit in templo Naneę 2. Machab.*

29 Et non inuenie. *Quia ipse, & qui cum eo erant diuisi fuerunt membratim, ita quod eius cadauer non fuit cognitum, nec sepultum. Dicunt tamen aliqui quod in dicto reditu occisus fuit pugnans contra Elymæos, & quod primum capitulum secundi Machabæorum loquitur de Antiocho Epiphane eius filio.*

30 Et sta. in lo. eius vi. *i. Seleucus filius eius senior, qui propter inertiam dicitur hic vilissimus.*

31 Et indi. de. re. *i. honore regali.*

32 Et in pau. die. conte. *Quia parum regnauit.*

a *Et stabit in loco, &c.* Antiochus Epiphanes s. frater eius
A primò omnibus vilis, & despectus, sed quasi mansuetus, & lenis fraudulenter regno potitus est. hunc locū, & quæ sequuntur, quidam tantum ad Antiochum referunt: nostri quædam ad eum, quædam ad Antichristum, cuius ille prætulit typum, quædam ad vtrumque, sicut 70. Psal. Salomonis nomine intitulato, quædam ad eum, quædam referuntur ad Christum, quædā vtrique conueniūt. *Et stabit in lo. e. d sp.* Hucusq; de ordine historiæ inter Porphyriū, & nostros nulla contentio est, quæ sequuntur vsque ad finem voluminis, ille interpretatur super Antiochum Epiphanem Seleuci fratrem, Antiochi magni filium, qui post Seleucum. 11. annis regnauit in Syria, obtinuitque Iudæam, sub quo legis Dei persequutio, & Machabæorum bella. Nostri hæc omnia
B de Antichristo prophetari dicunt. *Et sta. in l. e. d. s.* Antichristus scilicet, qui in fine mundi consurget de Gente modica, i. de populo Iudæorum, tam humilis, atque despectus,

Antiochus Epiphanes. Hierony.

† blanditijs.

† inundantis inūdabuntur.

a ¶Virtus Romani populi ab eo conteretur, idest, Antichristo. b ¶Antiochus Epiphanes.

a diebus cōteretur, non in furore, nec in prælio. Et stabit in 1
a ¶Seleuci fratris. b ¶Ab his qui in Syria seruiebant Ptolemæo.
loco eius despectus, & non tribuetur ei honor regius. Et ve- 2 3
¶Clementium simulans. a ¶Fortitudo, vnde & manus appellatur exercitus magnitudo.
b niet clam, & obtinebit regnum in † fraudulentia. Et bra- 4 5 6
a ¶Ptol. maxi. s. Philometoris. b ¶Philometoris duces. c ¶Antichristi.
chia † pugnantis expugnabuntur a facie eius, & † con- 7 8

spectus, vt ei non detur honor regius, sed fraudulenter obtineat principatum.
b *Et b. a. b. p.* Populi Romani expugnabuntur ab eo, & conterentur, & hoc faciet, quia simulabit se ducem fœderis, idest, legis, & Testamenti Dei: & ingredietur vrbes ditissimas, & faciet quæ non fecerunt pa. eorum, &c. Nullus enim Iudæorum præter eum in vnquam orbe regnauit. Hic contra sanctos fr. co. sancto. scilicet inibit consilium.

Antiochus Antichristi typus, in quo quę ex parte præcedunt, in Antichristo omninò sunt complenda, sicut Salomon typus Christi. Est enim mos scripturæ sanctæ, vt futurorum præmittat veritatem in typis. Sic in Psal. qui intitulatur nomine Salomonis, non omnia conueniunt ei: vt hoc. *Et permanebit cum sole, & ante lunam, &c. Et dominabitur a mari vsque ad mare,* & cætera huiusmodi. Et sicut hic: *Benedicentur in ipso omnes tribus terræ, &c.* Ex parte autem, & quasi in vmbra & imagine veritatis in Salomone præmissa sunt, quæ in Saluatore perfectè implentur.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Non in fu. nec in præ. *Quia non fuit homo bellicosus, nec militaris.*

2 Et stabit in loco eius, &c. *Hic consequenter agit de regno Antiochi Epiphanis, qui fuit figura Antichristi, vt dictum est, de quo principaliter agitur hic. Ad euidentiam autem eorum, quę sequuntur, sciendum quòd illud quod est figura alicuius, vel signū, oportet quòd sit res aliqua. Illud enim quod nihil est, non potest esse signū alicuius, vel figura, & ideò illud quod est figura vel signum alicuius potest dupliciter considerari quo ad præsens. Vno modo vt est figura tantum, vel signum. Alio modo vt est res quædam in se, & tamen figura alicuius, sicut circulus pendens ante tabernam, potest considerari vt est signum vini existentis in cellario tantum, vel prout est signum vini, & cum hoc vt est res aliqua in se. Illa autem quæ dicuntur*
C *de figura, vel signo primo modo intelliguntur vera tantum esse de his, quorum sunt signum, vel figura: qui a figura inquantum figura ducit tantum in cognitionem alterius. Illa autem, quę dicūtur de signo, vel figura secundo modo, verificantur de vtroque. s. de re, quæ figura est, & de eo cuius est figura. Simili modo est in sacra scriptura, quia si aliquid dicatur de aliquo vt est figura alterius tantum, tunc sensus literalis est vnus tantum, s. de illo cuius est illa figura, sicut de Salomone vt est figura Christi tantum, dicitur illud Psal. 71. b.* Et dominabitur a mari vsque ad mare, & a flumine vsque ad terminos orbis terrarum, *& ideò solum verificatur de Christo ad literam, non de Salomone, cuius regnum solum fuit in Iudæa. Sed illud, quod dicitur de aliquo secundum se, & vt est figura alterius, illud verificatur ad literam de vtroque, tamen principaliter de illo cuius est figura, sicut de Salomone dicitur 1. Paralipom. 22. c.* Ipse erit mihi in filium: & ego ero illi in patrem. *Quod verificatur de Salomone, & Christo cuius Salomon erat figura. Sed principaliter de Christo, qui est filius naturalis Dei. Salomon autem fuit filius eius per adoptionem gratiæ saltem in principio regni.*

Similiter dicendum est in proposito, quòd Antiochus illustris, qui est figura Antichristi, potest dupliciter considerari. Vno modo vt est figura Antichristi tantum, & sic ista quę dicuntur de Antiocho verificantur tantum ad literam de Antichristo. Alio modo potest accipi vt est figura Antichristi, & cum hoc vt secundum se est aliquid: & sic illa quę dicuntur de ipso verificantur de vtroque. De Antiocho tamen imperfectius, & perfectius de Antichristo, cuius est figura, sicut dictum est supra 8. cap. quia ea quæ ibi dicta sunt verificantur de vtroque. In hoc capitulo autem aliqua dicuntur de Antiocho prędicto isto duplici modo, & ideò diuiditur in duas partes, quia primò ponuntur ea, quæ dicuntur de Antiocho secundum se, & vt est figura Antichristi, & sic verificantur de vtroque, secundò ea quæ dicuntur de Antiocho, vt est figura Antichristi tantum, & sic verificantur de solo Antichristo, ibi. Et faciet Rex secundum voluntatem suam. *Prima in tres, quia primò ostendit qualiter obtinuit regnum Syriæ fraudulenter, secundò, agit de pugna Antiochi, contra Ptolemæum nepotem suum, ibi:* Et brachia: *Tertiò qualiter fuit contra filios Israel: ibi.* Et reuertetur in terram suam. *Circa primum sciendum, quòd Antiochus magnus, de quo dictum est, filios habuit, qui vocatus est Seleucus Philopator, & fuit primogenitus, alius autē vocatus est Antiochus Epiphanes, vel illustris, quod idem est, & ille traditus est Romanis obses pro patre suo, ne a ciuitate Romanorum recederet. Mortuo igitur Antiocho magno, vt dictum est, successit ei in regnum Seleucus filius eius primogenitus, de quo dictum est hic quod fuit vilissimus, & indignus honore propter inertiam suam: igitur Antiochus Epiphanes, qui erat obses, audita morte patris sui, & sciens inertiam fratris sui, occultè recessit de Roma sine scitu senatorum, vt communiter dicunt historiographi. Aliqui autem dicunt licet pauci, quòd de licentia senatorum, non tamen est vis qualiter recesserit sic, veniens igitur in Syriam vbi regnabat frater suus, cœpit simulare benignitatem erga ciues, & audatiam contra hostes: & hoc attraxit multos ad se: propter quod fratre eius mortuo, eorum regnauit, vt dictum est, obtinuit regnum eius, & nepotem scilicet filium fratris sui priuauit regno sibi debito, & hoc est quod dicitur hic.* Et stabit in loco eius. *i. Seleuci.*

Describit q d sit figura.

3 Despectus. *i. Antiochus Epiphanes, qui dicitur hic despectus, quia fuit Romæ obses.*

4 Et non tribuetur ei honor regius. *In principio, quia pater suus Antiochus magnus declarauit in testamento suo sibi succedere in regno Seleucum, quia tunc erat consuetudo, quòd pater præferebat in regno suo de filijs suis, quem volebat.*

5 Et veniet clam. *i. occultè, quia de Roma occultè recessit, vt iam dictum est.*

6 Et obtin. reg. in frau. *Quia obtinuit regnum post fratrem suum per simulationes prędictas.*

7 Et brach. *Hic ostendit qualiter pugnauit contra Ptolemæum Philometorem nepotem suum, filium Cleopatrę sororis suę p... & Ptolemæi Epiphanis Regis Aegypti. Et diuiditur in duas partes secundum duas inuasiones, quas fecit contra Aegyptum, secunda ibi:* Et concitabitur. *Circa primum sciendum, quod Antiochus Epiphanes Rex Syriæ simulauit se zelare pro nepote suo Rege Aegypti adhuc tamen puero, & ideò quasi sub titulo tutoris, accepit ciuitates quas Reges Aegypti prope regnum Aegypti acquisierant, quas principes Aegypti nomine pueri repeterent: Antiochus negauit reddere, & ideò inter ipsum, & Regem Aegypti adhuc puerum guerra mota est: sed duces Ptolemæi Regis Aegypti venientes contra Antiochum deuicti sunt, & per consequens puer pro quo pugnabant. Tamen postea Antiochus simulauit totum fecisse amore pueri, quia sibi magis propinquus, vtpotè ipsius auunculus, & hoc fecit fraudulenter, vt posset melius ingredi Aegyptum, et obtinere diuitias illius regni, & hoc est quod dicitur hic:* Et brach. pugn. *i. duces Ptolemæi Philometoris, qui pugnabant pro eo.*

8 Expugnabuntur a facie eius, &c. *Quia deuicti sunt ab Antiocho.*

a *Dux fœd. ris.* Iudas Machabæus quē fraude superauit:
A vel ipse dux fœderis qui obtulit pacē Ptolomæo (& fuit
ex fœderis) nō Epiphani: qui quintus regnauit in Aegy
pto, sed Philometori filio Cleopatræ, sororis Antiochi,
cuius hic auunculus: & cum post mortem Cleopatræ
Elalius eunuchus
Philometoris nu-
trius, & Lemæus
Aegyptum regerēt,
& repeterent Syri-
am, quam Antio-
chus fraude † occu
pauerat, ortum est
prœliū inter auun-
culum scilicet An-
tiochum, & puerū
Ptolomæum. cum
que inter Pelusiū
montem Cassium
conflixissent, victi
sunt duces Ptolo-
mæi. Antiochus ve
ro parcens puero,
& amicitiam simu
lans, ascēdit Mem-
phim, & regnum
Aegypti accipiens,
pleri que rebus se
prouidere dicens,
cum modico po-
pulo omnē Aegy-
ptum subiugauit,
quod non fecerunt
patres eius. Nullus
enim regum Syriæ ita Aegyptum vastauit.

Insuper, & dux fœderis, &c. Theodoretus. Hic præsigni-
ficat seditionem concitatam contra Oniam principem
sacerdotum a Iasone, & Onia filio Menelai, ex quibus
Iason cum prius ad Antiochum contendisset: fratrem
suum Pontificatu eiecit. Menelaus verò muneribus An-
tiocho missis, & ad se rursus reuocato Pontificatu, ex-
pulit Iasonem. Hinc graues, & molestæ calamitates
Iudæorum nationes inuasere. Hæc ante Beatus Daniel
doctus audiuit: *Brachia pugnantis, &c.* Loquitur de Ptolo-
mæo Philometore, qui Ptolomæo Epiphani successit.
Hi subiecit.

Et dux fœderis. Principem sacerdotū intelligi vult Pium
Iasonis fratrem, præmonetque fore, vt illum etiam abdi
cet Pontificatu maximo. Deinde docet quō, & *à commis-
sionis erga illum faciet dolum*, vtetur enim ministris, qui
se

a ¶Dolis Antichristi. b ¶Ptolemæus Philometor. ¶Tribulabitur scilicet. c ¶Antichristus simulans se ducem fœderis regnum Aegypti primum

terentur. Insuper, & dux fœderis. Et post amicitias cum eo 1

a ¶Regnum eius inuadens b ¶Memphim. c ¶Aegyptum. ¶Paulatim.

2
a faciet dolum, & ascendet, & superabit in modico populo, & 3
4

a Antiochus vel antichristus.

b abundantes, & vberes vrbes ingredietur. Et faciet quæ non 5
6

a ¶Quilibet de populo Iudæorum. b ¶Aegypti.

fecerunt patres eius, & patres patrum eius, Rapinas, & præ-

a ¶Quia astutissimus.

dam, & diuitias eorum dissipabit, & contra † firmissimas co- 7

¶Non semper quæcumque volet consilium. a ¶Ducum pueri. c ¶Faciet. ¶Sanctorum. ¶Donec Dei voluntas permiserit. b ¶Callidius

gitationes inibit, & hocusque ad tempus. Et concitabitur 8

a ¶Secundum Porphyrium Antiochi. b ¶Ptolemæum sororis suæ filium.

9
c fortitudo eius, & cor eius aduersum regem Austri in exerci- 10

a ¶Duces Ptolemæi, vel rex Aegypti. b ¶Contra Antiochum vel Antichristum.

tu magno. Et rex Austri prouocabitur ad bellum multis au 11

a ¶Non poterunt cauere fraudulentiæ Antiochi, qui simulabit pacem cum Ptolemæo, & comedet panem cum eo, & postea occupabit Aegyptum.

12
xilijs, & fortib. nimis: & nō stabunt, quia inibūt aduersus eū 13

a ¶Philometore. b ¶Ptolomæum.

consilia. Et comedentes panem cū eo conterent illum: exer- 14

a ¶Regis Austri vel Aegypti.

citusque eius opprimetur, & cadent interfecti plurimi. Duo 15

a ¶Inuicem sibi insidiantes; sic ars deluditur arte

d rum quoque regū cor erit: vt malè faciant, & ad mēsam vnā 16

se idem habere glorientur genus adhibitoque dolo, in na D
tionem infinita mala patrabit.

b *Et ascendet & superabit, &c.* ✻ Theodoretus Deceptis
enim Hierosolymorum incolis, quasi pacificus ingressu
rus, primum in sacri templi adyta ingredi ausus est; Dein
de ablato omni or
natu, & vasis diui-
no cultui dedica-
tis egressus est: rur
susq; adducto ad
vrbem exercitu,
octuaginta homi-
nū millia occidit.

c *Et concitabitur fortitu.* Nostri s͠m
superiorē sensum
hæc omnia de An
tichristo interpre-
tantur, qui nasci-
turus est de popu-
lo Iudęorum, &
de Babylone ven-
turus, vnde vrbes,
& regem Aegypti
primum supera-
bit qui est vnus de
tribus cornibus,
de quibus supra di E
ctum est.

d *Duorum quoque.* ✻ Theodo. Iose-
phus docet Roma
nos audita eius cū
exercitu profectio
ne, per legatos denuntiasse, vt recederet ab Aegypto. Qua
re percusso fœdere pacem fecit, & societatem cum Ptolo
mæo iniuit. Simulatam verò amicitiam angelus qui cū
Daniele loquebatur, & vtrique inquit, reges corda eorū
in improbitatem, & in mensa vna mendacium loquen-
tur, & non erit stabilis pax illa.

Nulli dubium quin Antiochus pacem cum Ptolomeo Hieron.
fecerit, & cum eo conuiuium inierit, & dolos intende-
rit non proficiens, quia non potuit regnum eius obtine-
re, sed eiectus est a militibus Ptolomæi, sed quòd dicitur
duos fuisse reges quorum cor fraudulentum, vt sibi mu
tuo malefacerent, secundum historiam stare non potest:
Ptolomæus enim paruus erat ætate, & deceptus est frau-
de Antiochi quid enim malè cogitare potuit? vnde no-
stri hæc omnia ad Antichristum referunt: & ad regem
Aegypti quem primum superabit.

☞ Et F

† munitiones cogitabit cogitationes.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Insuper & dux fœderis. *i. Ptolomæus Philometor, cum quo Antiochus eius auunculus simulabat facere fœdus principaliter, conitus est ab eo, scilicet quia vt dictum est, deuictis principalibus pue, & puer quodammodo deuictus est.*

2 Et post amicitias cum eo faciet dolum. *Quia vt dictum est simulauit prædicta fecisse amore nepotis sui, quasi posset melius custodire res suas quam homines extranei: hoc tamen dolose simulabat vt posset ingredi Aegyptum ad ipsum spoliandum, & hoc est quod dicitur.*

3 Et ascendet. *Scilicet in Aegyptum.*

4 Et superabit in modico populo. *Quia Aegypti non timebant sibi ab eo, credentes quòd intrasset pro bono nepotis sui regis Aegypti.*

5 Et abundantes, & vberes vrbes ingredietur. *Spoliando s.*

6 Et faciet quæ non fecerunt patres eius. *Quia prędecessores i. scilicet reges Syriæ non asportauerunt spolia terræ Aegypti, licet aliqua extrinseca illius regni deprædati fuissent, sicut fecit Antiochus magnus, vt visum est.*

7 Et contra firmissimas cogitationes inibit. *Scilicet consilium quia astutia sua ex fraude decepit sapientes Aegypti, vbi tunc vigebat sapientia.*

8 Et hoc vsque ad tempus. *Quasi dicat, non diu durabit: quia inde fuit postea turpiter expulsus. Vel aliter.* Vsque ad tempus. *Scilicet Antichristi in quo complebuntur ista perfectius, quia Antiochus fuit figura Antichristi.*

9 Et

9 Et concitabitur fortitudo eius, & cor eius. *Hic describitur secunda inuasio, quam fecit Antiochus contra Aegyptum, quia Ptolomæus puer creuit: & sic pręparauit se ad prælium contra auunculum suum. Iste tamen Antiochus semper dolose agebat, & ideò videns nepotem suum habere fortem exercitum, propter quod timēs deuinci, traxit ad se muneribus aliquos de Gente Ptolomæi per quod impedita fuit victoria Ptolomæi contra Antiochum, & fecerunt pacem, simulatam tamen: quia vnus cogitabat malum contra aliū, & hoc est quod dicitur hic:* Et concitabitur fortitudo eius, & cor eius. *Idest, Antiochi regis Syriæ.*

10 Aduersum regem Austri. *Idest, Aegypti nepotem suum. Sequitur.*

11 Et rex Austri. *Idest, Ptolomæus rex Aegypti iam factus adultus.*

12 Prouocabitur ad bellum, &c. *Contra Antiochum auunculum suum.*

13 Et non sta. quia inibunt ad. *Quia aliqui de Gente Ptolomæi non steterunt fideliter cum eo, sed induxerunt eum ad faciendum pacem, conducti ad hoc ab Antiocho, vt dictum est: & hoc est quod dicitur.*

14 Et comedentes pa. *Quia occasione huius pacis simulatæ, multi de exercitu regis Aegypti postea fuerunt interfecti.*

15 Duorum quoque regum cor erit, vt malè fa. *Quia vt dictum est pax fuit tantum simulata: & ideò vnus contra alterum malum cogitabat in corde suo.*

16 Et ad mensam vnam, &c. *Quia ad simulationem maioris pacis comedebant inuicem, & verbis mendacibus nitebantur se mutuo decipere.*

✻ Et non

a *Et non prof.* Quia a ducibus Ptolemæi expulsus est ab Aegypto: & postmodum a duorum nepotum suorum obsidione, & Romanorum iussu, qui eis amici erant exclusus est.

Hieron. b *Testamentum sanct.* De Antichristo nullus ambigit quin pugnaturus sit aduersus testamentum sanctum, & primũ contra regem Aegypti dimicans: Romanorum terreantur auxilio, hæc sub Antiocho Epiphane imaginata præcesserunt: vt rex nequissimus qui populum Dei persecutus est, præsignaret Antichristum qui populum Christi persecutus est. Multi autem nostrorum putant ob sæuitiæ, & turpitudinis magnitudinem Neronem Antichristum fuisse. Et Græca, & Romana narrat historia qđ Antiochus expulsus ab Aegyptijs venit in Iudęam, s. terram sanctam, & spoliauit templum, & auri tulit quam plurimum, positoque in arce præsidio Macedonum: reuersus est in terram suam, & euoluto biennio rursum contra Ptolemæum exercitum congregauit, & ad Austrũ venit. Cumq; duo fratres Ptolomæi Cleopatræ filij, quorum auunculus erat Antiochus obsiderentur Alexandriæ: venerunt duo legati Romanorum quorum vnus erat Marcus Popilius Lenas, cum eum stantem in littore inuenisset, & ex parte senatus dixisset, quod iuberetur ab amicis populi Romani recedere, & suo imperio contentus esse: & ille responsum ad amicorum consilium distulisset: orbem fecit in arena baculo quem manu tenebat, & regem circumscribens ait. Senatus, & populus Romanus percipiunt, vt in hoc loco respondeas quid consilij geras, vnde ille perterritus ait: Si hoc placeat senatui, & populo Romano, recedendum est: & statim mouit exercitũ.

(† nâues Cithim.)

Hieron. 1. Mach. 1. b. c *Et indigna.* Hoc plenius in libro Machabæorum, quia postquam de Aegypto pepulerunt eum, s. Antiochũ Romani indignans venit contra testm̃ sanctuarij, & ab his inuitatus est qui legem Dei dereliquerant, & ceremonijs Ethnicorũ se miscuerant: Quod plenius cõplendũ e[st] in Antichristo, qui indignabitur contra testm̃ Dei, & c[ogita]bit aduersus illos quos vult legem Dei derelinquer[e] ... de Aquila: Et cogitabit vt deleatur pactum sanctu[m] ...

d *Et brachia ex eo. &c.* Iudæi hęc nec de Antiocho ...

mendacium loquentur: & non proficient, quia adhuc finis
(a ¶Antiochus, & principes eius. / a ¶Pugnæ quia non proficient cogitata.)

a in aliud tempus. Et reuertetur in terram suam cum opibus
(b ¶A ducibus Aegypti repulsus. / a ¶Iudæam, Dei testamentum colentem.)

b multis: & cor eius aduersus testamentum sanctum, & faciet
(a ¶Iussu Romanorum. b ¶Quia iterum collectis viribus venit in Aegyptum, & obsedit duos nepotes suos Ptolemæum Philometorem cum fratre suo, quando Romanorum iussu amotus est: Ami[ci] [en]im erat qui que arma sentie Romanorum.)

& reuertetur in terram suam. Statuto tempore reuertetur, &
(a ¶Non ita succedet ei sicut prius quando venit in Aegyptum.)

veniet ad austrum, & non erit priori simile nouissimum. Et
(qitali. / a ¶Non morte, sed humiliatione superbię)

c venient super eum † trieres, & Romani, & † percutietur, &
(a ¶Reius enim fecit, cum secundo venisset Ierosolymam. Et hoc est. Et indig contra test sanct.)

reuertetur. Et indignabitur contra † testamentum sanctuarij,
(a ¶Quomodo. s. remaneret eos qui ad idola conuersi sunt.)

& faciet, & reuertetur, & cogitabit aduersus eos, qui dereliquerunt testamentum sanctuarij. Et brachia ex eo stabunt, & polluent sanctuarium fortitudinis, & aufe[rent] ...

d tradent æternæ solitudini. Zizim & Cethim q[ui] trieres, & Romanos interpretati sumus, Hebræ[i] volunt esse atque Romanos. Alij semina, proger[e] licet volunt. Alij autem eos significari qui ab An[tiocho] missi sunt post biennium quam templum spoliau[it] tributa exigerent a Iudæis, & auferrent cultum D[ei] templo Iouis Olympi simulachrum, & Antioch[i] ponerent, quas nunc abominationem desolatio[nis] ... cat, quando ablatum est holocaustum, & iuge sac[rificium] quæ omnia in Typo Antichristi, nostri præcessi[sse] tendunt qui *sessurus est in templo Dei, tanquam sit Deus*, Anti christus in templo sedebit, quasi Deũ vt legem D[ei] ... rat. Iudeorum quidam simulauerunt se legem D[ei] ... dire, & postea cum Gentibus fuerunt: alij verò in ... ne permanserunt, quod in Antichristi tempore fu[turum] est. *Quando refrigescet charitas m.* vnde: *Putasne filius ho[minis] veniens in &c.*

✻ Theod. Brachia vocat duces Antiocho seruie[ntes] instar brachiorum iussa regis exequentes. Mitte[t] aliquos, inquit, qui sanctuarium polluant, hoc e[st] omnipotenti dedicatum templum, ara in qua c[olebatur] ...

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et non profic. *Quia vnus non potuit alium totaliter subuertere, sicut cogitabat.*

2 Quia adhuc finis. *Scilicet negotij inter ipsos.*

3 In aliud tem. *Vel aliter:* Quia adhuc finis, *i. fraudulentia vel malitia Antiochi magis implebitur in Antichristo cuius Antiochus est figura.*

4 Et reuertetur. *Hic consequenter ostēditur qualiter Antiochus Epiphanes impugnauit filios Israel: & diuiditur in duas partes secundum quod duplex fuit ipsius impugnatio contra eos. Secunda ibi:* Statuto tempore. *Circa primum sciendum, ꝙ Antiochus reuertens de Aegypto post primam inuasionem Aegypti intrauit Ierusalem, Menelao ductore, & alijs qui ei fauebant, & fecit ibi multa mala: sed non tanta quanta fecit postea, & hoc est quod dicitur hic.*

5 Et cor eius. *Scilicet Antiochi.*

6 Aduersus te. sanctum. *Scilicet Iudæam, & Ierusalem vbi Dei testamentum seruabatur.*

7 Et faciet. *Ibi multa mala.*

8 Et reuerte. in terram suam. *Hoc est in Syriam.*

9 Statuto tem. *Hic describitur secunda eius impugnatio contra filios Israel. Ad cuius euidentiam sciendum, ꝙ Antiochus Epiphanes alio tempore volens intrare Aegyptũ, inde repulsus est per Marcum Publium missum ad hoc a senatu Romanorum, quib. rex Aegypti erat confœderatus, qui quidem Marcus Publius cum inuenisset Antiochum in littore maris, precepit sibi vt discederet ab amicis Romanorum, & esset contentus regno suo. Tunc Antiochus petijt super hoc consilium, & deliberationem: & tunc Marcus Publius fecit circulum in arena cum baculo quem tenebat in circumitu Antiochi dicens: Senatus precepit vt respondeas antequam exeas de circulo. Tunc Antiochus non audens præterire mandatum sena[tus] ... xit ei esse obediendum: & sic tristis reuertens in Ierusalem ... mala quæ dicuntur. 1. & 2. Mach. b. & hoc est quod dicitur b[ic]* Statuto tempore reuertetur, & veniet. *Antiochus. s.*

10 Ad Austrum. *i. ad Aegyptum capiendum.*

11 Et non erit priori si. no. *Quia tunc non spoliauit ... sicut in prima vice, vt supra dictum est, sed magis inde re[cessit] turpiter per legatum Romanorum. Et hoc est quod dicitur h[ic].*

12 Et venient super eum trieres, & Roma. *i. exer[citus] Romanus in nauibus.*

13 Et percu. *Non morte, sed quia deiectus fuit a sua in[tentione] vt visum est.*

14 Et reuerte. *Ab Aegypto. s.*

15 Et indign. con. test. san. *i. contra Ierusalem.*

16 Et faciet. *Ibi multa mala.*

17 Reuerteturque. *Hoc dicit: quia iam fuerat ibi alias*

18 Et cogitabit aduer. eos qui derelique. te. *Quia e[os] ... Iudæos quorum consilio venit in Ierusalem qui erant legis ... sores interfecit Antiochus, motus cupiditate thesaurorum ... in templo.*

19 Et brachia ex eo sta. *Quia posuit Macedones in ... erat in Ierusalem, vt habetur. 1. Machab. 1. ne ciuitas posse[t] ... contra ipsum.*

20 Et polluent sanctua. fortitu. *i. templum in quo de[us] ... est fortitudo colebatur, quia ibi precepto Antiochi facta ... idolorum, & facta sunt prostibula.*

21 Et aufe. iu. sa. *Quia per sex annos sacerdotes Iudæor[um] ... terant offerre sacrificium consuetum.*

✻ Et d[abunt]

...dola in ipso eiecta. Hoc.n. vocat abominationẽ desolationis. Hoc ẽt nos docet secunda Machabæorum historia.
Et impij in testamentum &c. ✱ Theodor. Nam impios & iniquos ita parabunt vt palam impiè agere non vereantur, dolosis verbis victes. *Populus autem &c.* Eos hic innuit, qui beatũ Matthathiam sequebantur. Qui cũ primus Antiochi decretis restitisset, seque cum filiis in deserta loca recepisset, parua manu illius duces debellauit.

b *Et docti in po. &c.* ✱ Theod. Nam si opportunè vitæ (inquit) ea scientiã, quam sibi Deus suppeditarit, vehementer illius leges obseruabuntur, & mortem pro lege diuina impiæ vitæ præponent.

Et docti in populo. Quanta Iudæi passi sunt sub Antiocho, Machabæorum libri referunt, & triumphi eorum testimonio sunt, qui pro custodia legis Dei, flammas & gladios & seruitutẽ & rapinas & pœnas vltimas sustinuerũt, quæ pro certo sub Antichristo futura sunt, multis resistentibus potentiæ eius & diffugientibus. Hebræi hec in vltima euersione templi quæ sub Vespasiano & Tito accidit interpretantur, dicentes fuisse plurimos qui scirent Deum suũ, pro custodia legis eius morerentur.

c *Et ruent in glad.* Matthathias de vico Modin qui aduersus duces Antiochi rebellauit, conatus seruare legẽ Dei, occisus est, & filij eius, hostium fraude quidam decepti, sicut Machabæorum liber testatur.
✱ Theodoretus. Quæ à beato Matthathia & filijs sustinenda erant prædicit.

d *Cumque cor. &c.* ✱ Idem. Diuinę siquidẽ gratię fructũ percipient, & tunc hostes superabunt, non tñ pace suis diebus fruentur, aut à malis vindicabuntur: idcircò paruum

rent iuge sacrificium, & dabunt abominationẽ in desola- 1
¶Templi. ¶Hoc vsque in libro Machabæorum.
a tionẽ. Et † impij in testamentum simulabunt fraudulen- 2
a ¶Matthathias cum filijs & huiusmodi. ¶Legem s
ter. Populus aũt sciens Deum suum, obtinebit & faciet. Et 3
a ¶In lege. b ¶Resistere & legem Dei custodire. c ¶Sancti. 4
d ¶Antiochi vel Antichristi. 5
b docti in populo docebunt plurimos, & ruent in gladio & 6
c d in flamma & in captiuitate, & in rapina † dierum. Cumq; 7
a ¶Sub Antichristo. b ¶Sancti resistentes Antichristo. c ¶Diuina consolatione aduersus Antichristum. 8
e corruerint, subleuabũtur auxilio paruulo, & applicabũtur 9
a ¶Ministri Antiochi vel Antichristi. b ¶Vt seducantur, si fieri potest etiam electi.
c ¶Hæc omnia ideo fient conf. &c. ¶Sancti quasi in fornace vasa figuli, pro. f & c.
eis plurimi fraudulẽter. Et de eruditis ruent, vt cõflẽtur & 10
f a ¶Probatiores facti. ¶De numero hominum. b ¶Secundum illud: Et super niuem dealbabor. c ¶Omnis potestas à Deo, & omnia tempus habent. ¶Non semper. d ¶A Deo. 11
† eligãtur & dealbẽtur, vsq; ad tẽpus prefinitum, quia ad- 12
13

paruum auxiliũ interposita inter bella inducias vocauit. D
c *Et applicabuntur eis &c.* ✱ Theod. Hoc enim strenuũ eorum facinus intuentes ex ijs, qui lapsi fuerint multi, pœnitentia adducti ad ipsos accurrent.
Cumque corruerint &c. Quidam Iudæorum, & de Seuero & Antonio principibus hæc intelligunt qui Iudæos dilexerunt simulatoriè. Alij de Iuliano Imperatore, quod quãdo oppressi fuerint à Caio Cęsare, & ĩ captiuitate multa passi ille consurgat, Iudæos amare se simulans & in tẽplo eorũ se immolare, † in quo paruam spem auxilij habebunt, & applicabuntur illis Gentilium plurimi, sed fraudulenter, pro cultu.n. idolorum simulabunt se amicos, & hoc ideò vt qui probati sunt manifesti fiant: Tempus.n. veræ salutis eorum est sub Christo, quem falso venturum putant cùm Antichristum suscepturi sunt. E

Hiero.
† diebus multis.
† promittẽs.
1 Cor. 11. d.

f *Vt conflentur &c.* ✱ Theod. Neque hæc inquit lędent futuros homines. Hinc.n. docebuntur non esse fidendũ pristinis prosperis successibus: sed semper esse metuendũ secundum Pauli admonitionẽ. *Qui se existimat stare, videat ne cadat.* His dictis de Antiocho Epiphane, transit ab imagine ad exemplar. Exemplar aũt Antiochi est Antichristus, & Antichristi imago Antiochus. Quemadmodũ.n. ille impiè agere Iudęos cogebat, & contra legem suam rempublicam administrare, ita homo peccati & filius perditionis oĩa molietur vt pios in fraudem impellat: modò dolosis miraculis decipere conatus, modò vi adhibita. Quod si qs prophetiæ seriem inquirens hæc non ita se habere credat, is euangelicam doctrinam mente repetat, vbi dominus semel & quæ ad communem, & quæ ad ipsius Hierusalem cõsummationem pertinent, predicit.

1. Cor. 10.
Matth. 24.

Et F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dabunt abo. in desol. *Quia ibi posuerunt idolum Iouis. Illum autem apud Hebręos nominatur abominatio, & hęc fuit occasio maximè desolationis ipsis Iudęis quando positum fuit in tẽplo.*
2 Et impij in te. si. *Quia aliqui pessimi de Iudęis simulantes se zelare pro cultu Dei, populum Iudæorum deceperunt, sicut de Alchimo & suis socijs dicitur 1. Machab. 7. b.* Homo sacerdos de semine Aaron venit, non decipiet nos, *& tamen statim ruit iuramentum, vt ibidem dicitur, & fecit peius Iudęis quàm Gentiles fecerant.*
3 Pop. au. &c. *Hic consequenter ostenditur Machabæorum constantia in sustinendo tormenta ne facerent contra legem, vt patet de septem fratribus & matre eorum & multis alijs, vt habetur 2. Mach. 7. & in debellando aduersarios, vt patet de Iuda Machabæo & fratribus & socijs eorum, & hoc est quod dicitur:* Populus autem sciens Deum su. *Scilicet fide formata charitate.*
4 Obtinebit. *Idest, perfectè tenebit legem.*
5 Et fa. *Multa contra aduersarios, vt patet de Iuda Machabæo & socijs eius.*
6 Et docti in popu. doce. plu. *Resistere aduersarijs, & tenere legem vsque ad mortem, sicut fecit Matthathias: vt habetur 1. Mach. 2. quoniam docuit filios suos certare vsque ad mortem pro defensione legis.*
7 Et ruent in gla. & in fla. *Quia illo tempore multi de filijs Israel interfecti sunt gladio, & aliqui igne, & aliqui ducti sunt captiui, & alij suis bonis suis spoliati, vt manifestè patet 1. & 2. Mach.*
8 Cumque corr. suble. *Quia Matthathias & filij eius in persecutione Antiochi aliquam consolationem populo fecerunt.*
9 Et applicabun. eis plu. frau. *Sicut de Alchimo iam dictum est & sicut de Nicanore: vt dicitur 1. Mach. 7. Qui fecit amicitias cum Iuda Machabæo, postea volebat eum capere.*
10 Et de erud. ruent. *Sicut patet de Iuda Machabæo & fratribus, qui in defensione legis & patriæ mortui sunt.*

11 Vt conflentur & eligantur & dealbentur. *per tribulationes quæ sunt magis acceptæ Deo quam sacrificia, vt suprà dictũ est cap. 4. & hoc.*
12 Vsque ad tempus præfinitum. *Scilicet à Deo, & hoc est vsque ad finem mundi, quia vsque tunc sancti sustinebunt tribulationes malorum.*
13 Quia adhuc aliud ad tempus. *erit in quo scilicet omnia ista perfectius complebuntur scilicet tempus persecutionis Antichristi, qui erit caput omnium malorum, & cuius figura fuit Antiochus. Et quia dictum est, quòd ea quæ sunt de Antiocho dicta vsque huc, non solùm sunt dicta de eo secundùm se, sed cũ hoc vt est figura Antichristi: ideò est ibi duplex sensus literalis: Vnus de Antiocho qui dictus est Epiphanes: Alius de Antichristo ad quem prædicta possunt de facili applicari. De Antiocho enim tria dicta sunt in generali. Primum est quod qualiter obtinuit regnum fraudulenter, ibi:* Et stabit in loco suo despectus, &c. *& hoc perfectius verificatur de Antichristo, qui malus dominium obtinebit non propter nobilitatem generis, sed magis per fraudulentiam & sic potest applicari illa litera secundum quod dictum est de Antiocho qualiter pugnauit cõtra regẽ Aegypti: hoc notatur, ibi:* Et brachia pugnantis, &c. *contra quem pugnauit duplici via, scilicet fraudulentia & armorũ potentia, vt visum est. Et istud perfectius complebitur in Antichristo, quia rex Aegypti erit vnus de tribus qui primo superabũtur ab eo, vt dictum est sup. 7. c. Non est dubium quod cõtra eum mouetur maiori fraude & maiori potentia quàm Antiochus fecerit, & propter hoc tota illa litera potest de facili applicari Antichristo & maximè illud quod ibi dicitur:* Et faciet quæ non fecerunt patres eius, & patres patrum eius: *quia nullus de regibus totius mundi fecit vel faciet talia qualia facturus est Antichristus: sed multi reges qui precesserunt Antiochum fecerunt, et maiora, quam Antiochus fecerit, vt patet de Alexandro magno à quo descendit regnũ Antiochi, vt suprà dictũ est. Tertium aũt quod dictũ est de Antiocho est qualiter pugnauit cõtra filios Israel, ibi:* Et reuertetur in terrã suã, &c. *vt dictum est quomodo filios Israel multipliciter afflixit, & à* ✱ cultu

De Antiocho.

Vt

A a *Et so. rex.* Ab hoc loco Iudæi de Antichristo dici putant ꝙ surgat post paruulum Iuliani auxilium, sicut nos quoque hęc intelligimus de eo.

Hiero. Hiero.

b *Donec comp. iracun.* Idest, irascatur ei Deus vt pereat. Polybius enim & Diodorus qui bibliothecarum scribūt historias, narrant eum non solū contra Deum Iudęorū fecisse, sed auaritiæ facibus accensum templum Dianę ditissimum, quod in Elymaide erat spoliare conatum oppressumq; à custodibus templi & vicinijs circumeunti bus, & quibusdam phantasijs atq; terroribus versum in amentiam, ad vltimum morbo interijsse: & hoc ei cōmemorāt accidisse, quia templum Dianæ ditissimum conatus sit spoliare: Nos autem dicimus, quòd ideò accidit, ei si quid accidit, quia in sanctos Dei nimiam crudelitatem exercuit & tēplum eius polluit: non enim quia conatus est facere & pœnitendo cessauit implere, sed pro eò quòd fecit punitus est.

Polybius. Diodorus. Quare Antiochus punitus.

B

c *Deum patrum suorum non reputabit.* * Theodoretus. Inuenimus Antiochum aris in quibus idola colerentur, & Hierusalem & omnem Iudeam compleuisse & in tēplo Dei Ioui sacrificasse, & Iouis hospitalis nuncupasse templum Garizim. Quomodo igitur Deum patrum non reputauit? Nequaquam itaque in Antiochum hęc congruunt, sed in ipsum exemplar Antiochi, de Antichristo igitur hoc dicit.

d *Et erit in concupiscentijs fœminarum.* Ambiguè in Hebraico teste Aquila qui verbum ex verbo expressit di. Super Deum patrum suorum non intelliget, & super concupiscentias feminarum & super omnem Deum non intelliget. Quibus verbis intelligi potest, & habere concupiscentiam scilicet quę magis Antioch conuenit & nō habere, quod Antichristo: qui castitatem ideò simulabit, vt facilius decipere possit.

Et erit in con. I.
Et concupiscen feminarū † subi. bit, Antiochus luxuriosissim' t vt etiam mimis scortis, publicè populo vidente iceretur.

* Theodor. Hę quoque Antio institutis apertè trarium est, Hi nō modo legiti sibi matrimo coniunctis vxo bus non erat c tentus, sed eti cum lasciuis pellicibus coibat, & vnius ex ipsis secu Machabęorum mentionem facit historia Errant ig qui hęc ad Antiochum referre conantur.

e *Deum au. Ma.* Diabolum, scilicet, in seipso vel vbicunque fuerit Antichristus, vel in membris suis, omni enim malorum caput est diabolus, sicut Christus bonorum qui in ipso venerabuntur diabolum. *Maozim.* Præsidium, scilicet quod Antichristus in Ierusalem constructurus est. Antiochus enim pręsidia ibi & idolum constituit ad insidias sanctificationis: Vterque autem diaboli cultor erit.

a ¶ Victoriæ veræ in aduentu Christi. ¶ Quietis post tribulationem.
a huc aliud tēpus erit: Et faciet rex iuxta voluntatem suam. 1
a ¶ Porphyrius & sequaces eius De Antiocho Epiphane hæc dicit autumant ¶ Contra cultum Dei. 2
b ¶ In superbia, vt etiam simulachrum suum in templo iubeat poni. c ¶ Vnde, Qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se t sit d.
Et eleuabitur & magnificabitur aduersus omnem Deum: 3
a ¶ Blasphemias.
Et aduersus Deum Deorum loquētur magnifica, & dirige- 4
a ¶ Prosperabitur vterque b ¶ Finiatur. l. [illegible] eorum. ¶ Super eum. 5
c ¶ Dei d ¶ Apud Dei præscientiam ¶ Alias, In ipso erit consummatio.
b tūr donec compleatur iracundia. † Perpetrata quippe est 6
a ¶ Quanto s tempore seruiat vterque. b ¶ Abraham Isaac & Iacob, de quorum progenie nascetur Antichristus in Babylone, sicut aiunt de tribu Dan. 7
c ¶ Iudæorum. s. Dei in Deorum scilicet.
dissinitio: Et Deum patrum suorum nō reputabit, & erit in 8
c a ¶ Ego dixi: dij estis ¶ Elatus super omne quod dicitur Deus. 9
d concupiscentijs fęminarum nec quemquā Deorum cura- 10
a ¶ Deum & homines. b ¶ Aquila, Deum, fortitudinem Lxx. Deum fortissimum: Porphyrius ridiculosè Modin putat, quia Antiochi duces dicuntur in Modin vico Matthiæ, Iouis statuam posuisse compellentes Iudæos ei victimas immolare. c ¶ Diabolum, vel seipsum quem prædicabit esse Deum.
bit: quia aduersum vniuersa cōsurget. Deum aūt Maozim 11
e a ¶ Hoc magis conuenit Antichristo, Antiochus enim idola Græciæ coluit, & Iudæos, & Samaritanos ad Deorum suorum cultum compulit. 12
in loco suo venerabitur, & Deum quē cognouerunt patres 13

d *Et*

C

NICOLAVS DE LYRA.

* *cultu veri Dei inquantum potuit auertit, & quomodo multi de populo Israel constanter mortem & tribulationes sustinuerunt. Et hoc multò fortius implebitur de Antichristo, quia erit sine comparatione maior persequutor ecclesiæ, quàm ille fuerit synagogę, & multo plures per eum à fide auertentur & multò plures in fide stantes cruciabuntur quam per Antiochum: & ideò tota ista litera potest de facili ad ipsum applicari: sed propter prolixitatem vitandam omitto per singula verba discurrere.*

1 Et faciet. *Hic consequenter ponuntur ea quę dicuntur de Antichristo prout fuit figura Antichristi tantùm, quia non verificantur de eo ad literam, sed tātùm de Antichristo: Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur processus Antichristi contra Deum, secūdo, cōtra colentes ipsum, ibi:* Et multiplicabit gloriam. *Primū ostenditur dupliciter. s. in contemptu blasphemię & in cultu idololatrię, ibi:* Deum autem Maozim. *Primò igitur dicitur sic continuando literam literę immediatè præcedenti, vbi dictum est.* Ad huc aliud tempus erit. *s. tempus Antichristi, vt dictum est.* Et faci. rex. *Idest, Antichristus.*

Diuisio.

2 Iuxta vo. suam. *Quia malitia sua perducetur ad effectum.*

3 Et eleuabitur. *Secundum quòd dicitur 2. ad Thess. 2. a.* Nisi venerit discessio primū, & reuelatus fuerit homo peccati filius pditionis, qui extollitur super omne qđ dicitur Deus aūt quod colitur, ostendens se tanquam sit Deus: *& ideò ista litera non potest exponi nisi de eo. Antiochus enim Epiphanes non eleuauit se contra omnem Deum, immò idolum Iouis coluit: & in templo Ierosolymitano posuit, & Iudęos ad cultum illius quantum potuit induxit, vt legitur 1. Machab. & 2.*

4 Et aduersus de. *Quia Antichristus contumeliam loquitur cōtra Deum cœli: quia ostendet se tanquam sit Deus, vt dicit Apostolus & iam allegatum est.*

5 Et dirige. *Quia ad effectum intētum eius perducetur mālitia, quia sedebit in templo tanquam sit Deus: non tamen diu, propter quod subditur.*

6 Donec compleatur iracundia. *Scilicet Dei super eū, quando virtute eius morietur subitò, vt dicunt sancti, & Apostol. 2. ad Thess. 2. b.* Quem dñs Iesus interfecit spiritu oris sui, &c.

7 Perpetrata quippe est diffini. *Q. d. Ita determinatum est in Dei pręscientia, ideo ita certum est de futuro: ac si iam esset, de præterito.*

8 Et Deum patrum. *Quia Antichristus nascetur de Iudęis vel Christianis, qui Deū cœli adorāt, & Antichristus eius cultū auferet & vsurpabit sibi, vt dictum est. Patet etiam, quòd ista litera non potest exponi de Antiocho qui idola Grecię coluit, sicut patres sui & ad ipsa adoranda Iudęos induxit in Ierusalem, vt dictum est: similiter Samaritanos, quia templum quod erat in monte Garizim Ioui dedicauit vt habetur 2. Machab. 6.*

9 Et erit in concup. fœmin. *Quia licet Antichristus simulabit castitatem exterius, vt facilius decipiat, tamen non erit verè castus, vt dicunt aliqui: quia erit plenus omnis malitiæ, & per consequens erit luxuriosus: propter quod significatur per bestiam ascendentem de Abysso, Apoc. 17. In bestia autem significatur carnalis lasciuia, propter quod Philosophus 2. Ethicorum vitam carnalem seu voluptuosam vocat bestialem vitam.*

10 Ne quemquam Deorum cur. *Hoc patet verum de Antichristo ex prædictis, & falsum de Antiocho, causa subditur.*

11 Quia aduer. *Idest contra Deum & homines, quia Antichristus consurget contra omnes homines eos sibi subyciendo, & contra Deum eius cultum sibi vsurpando, sed neutrum verificatur de Antiocho: quia Iouem coluit & Romanis subiectus fuit, vt patet ex prędictis: & ideò non surrexit contra vniuersa.*

12 Deum autem Maoz. *Hic ponitur processus Antichristi cōtra Deum per cultum idololatriæ, quia licet se faciat adorare sicut Deum in palam: vt omnem talem cultum auferat ab alijs, vt dictum est, tamen dæmonem priuatum quem habebit occultè adorabit, cuius virtute & auxilio faciet illa mirabilia quæ facturus est Deo tamen permittēte, & hoc est quod dicitur hic.* Deum au. Maozim. *Maozim interpretatur præsidium, sic enim vocabitur dæmon eius priuatus, quia ab eo habebit præsidium & auxilium. Vel aliter præsidium dicitur locus construendus ab Antichristo vbi colet illum dæmonem occultè.*

13 Et Deum quem ignorauerunt patres eius. *Ibi aperitur & pro, idest,* Deum quem ign. *Iudęi vel Christiani ex quibus descendet Antichristus.*

Per-

* Cet

☞ * Theod

¶Antichristus.

eius colet auro & argento & lapide precioso, rebusq́; pre-

a ¶Quacunque fraude. b ¶Idest, vnum faciat se & diabolum quem elegit.
c ¶Ioue. d ¶Approbauit.

a ciosis. Et faciet vt muniat Maozim cũ Deo alieno, quẽ cõ-

a ¶... in precibusque minisque. b ¶Suis.

gnouit: & multiplicabit gloriam, & dabit eis potestatem in

a ¶Super bonos. b ¶Sanctorum possessiones. c ¶Satellitibus suis.
d ¶Secundum Porphyrium vndecimo anno regni sui Antiochus rursum contra Ptolomæum dimicauit.

b multis, & terrã diuidet † gratuito. Et in tempore præfinito

a ¶Irruentem. ¶Antiochum vel Antichristum. b ¶Ptolomæus Philometor vel rex Aegypti vnum de decem cornibus Romanorum. c ¶Sed.

præliabitur aduersus eum rex austri, et quasi tempestas ve-

a ¶Furibundus ¶Vterque. b ¶Antiochus vel Antichristus. c ¶Hæc in Aegypto faciet.

niet cõtra illum rex aquilonis in curribus, & in equitibus,

a ¶Plurimas.

& in classe magna: & ingredietur terras, & conteret & per-

a ¶Idest, pertranseundo vastabit. b ¶Iudæam.
c ¶Hoc secundum Aquilam: vrbes subaudis vel regiones vel prouinciæ.

transiet. Et introibit in terram gloriosam & multi corruẽt.

a ¶Dei miseratione.

c Hæ aũt solæ saluabuntur de manu eius, Edom & Moab, &

d principes filiorũ Ammon, Et mittet manũ suã in terras, &

a ¶Quaca... tur. b ¶Antiochus vel Antichristus.

terra Aegypti nõ effugiet. Et dominabit thesaurorũ auri &

a ¶Hoc verius Antichristo congruit.

argẽti & ĩ oĩbus p̃ciosis Aegypti. Per Libyam quoq; & Ae-

a ¶Hæc sunt tria cornua quæ a facie Antichristi tollentur rex Aegypti rex Libyæ, rex Aethiopiæ. ¶Bellorum. b ¶Timore.
c ¶Antichristum pugnantem contra Aegyptios & alias Gentes, vel Antiochum.

e thiopiã trãsibit, & fama turbabit eũ ab oriẽte & ab aquilõe

a *faci. vt mu*. Theod. Et aget hoc vt muniat præsidia cum Deo alieno, & cum eis ostenderit, multiplicabit honorem & dominari eos multis faciet, & secundũ Theodotionem hoc exponit Porphyrius.

Porphyrius. Et faciet hæc omnia vt muniat arcem Ierusalem & in ceteris vrbibus ponat præsidia: & Iudeos doceat alienũ adorare deum scilicet Iouem quam cum illis ostenderit, & adorandum esse persuaserit: deceptis dabit honorem & gloriam & faciet cæteris qui in Iudæa fuerint dominari, & pro præuaricatione possessiones diuidet, & dona distribuet. Antichristus quoq; deceptis multis donabit & terram suo exercitui diuidet, quos.n. suo terrore subiugare non poterit, auaritia subiugauit.

b *Et in tem*. Nostri autem Antichristum referentes dicunt quòd primum pugnaturus sit contra regẽ austri, idest, Aegypti, & postea Lybies & Aethiopes superaturus quæ de 10. cornibus tria cornua contrita legimus suprà & quod venturus sit in Iudæam, & multæ ei vrbes vel prouinciæ daturæ sint manus.

c *Hæ autem so*. ✻ Theod. Neque hæc Antiocho conueniunt etenim cum hos subegisset, duces ipsis præfecit ex quibus vnus erat Timotheus dux Ammonitarum. Hoc impio duce verisimile est istos effugisse, quippe ne probè quidem & seriò pietatem colentes: omnibus enim propè prorsus impius bellum facit.

Hiero. Antiochus contra Ptolomæum festinans Idumæos & Moabitas & Ammonitas qui ex latere Iudeę erãt non tetigit, ne occupatus alio prælio, Ptolomæum redderet fortiorem. Antichristus quoque Idumæos & D
Moabitas & filios Ammon, Arabiam, s. relinquet intactam, quia illuc sancti ad deserta confugient.

d *Et mittet manum*. ✻ Theod. Hæc item minimè conueniunt Antiocho, qui neque Libya, neque Aethiopia, neq; etiam ipsa Aegypto potitus est. Iussus enim à Romanis reuersus est inde. Tres aũt has nationes maximas Antichristus destruet, & in suã rediget potestatem.

Hoc Antiochũ ex parte fecisse legimus, sed quod sequitur per Libyas & Aethiopiam trãsibit, magis Antichristo quam Antiocho conuenit. Antiochus. n. Libyam, quam plerique Aphricã Aethiopiamq́; dicũt, non tenuit nisi fortè quia in ipso climate sunt prouinciȩ Aegypti, & longè per deserta † vicinæ captis Aegyptijs etiam hæ prouinciæ conturbatæ sunt, vnde nõ dicit quod eos ceperit, sed pertransierit. E

† pretio.

† desiderabilem, i. Israeliticam.

† diffusæ.

e *Et fama turbabit*. ✻ Theo. Ne hoc quidem in Antiochum conuenit, quem non fama ita cõturbauit, vt ab Aegypto recesserit, sed Romanorũ decretũ ab occidente non ab oriente missum. De Antichristo verò ait fore, vt capta Aegypto, Libya Aethiopiaq; reuertatur & multo furore percitus veniat, vt deleat multos.

Hiero. Hoc quoque Porphyrius de Antiocho somniat. Pugnans inquit, contra Aegyptios & Libyas Aethiopiasque pertransiens audiet sibi ab oriente & occidente prælia concitari, vnde & regrediens capiet Aradios sibi resistentes, & in littore Phœnicis omnem vastabit prouinciam: confestimque pergens ad Arthaxiam regem Armenię qui de orientis partibus mouebatur, & interfectis F
plurimis

NICOLAVS DE LYRA.

1 Colet auro, &c. *Quia in loco illo reponet Antichristus diuitias preciosas tanquam in loco secretissimo & fortissimo, vnde sequitur*

2 Et faciet. *Scilicet, hoc quod dictum est.*

3 Vt muni. *Idest, locum illum vbi adorabit dæmonem occultè, ideò dicitur.*

4 Cum Deo &c. *Per familiaritatem & pacta cum eo inita: quia habebit pactum cum illo dæmone, scilicet, priuato, qui tamen alienus debet esse ab omni homine.*

5 Et multi. *Hic consequenter ponitur processus Antichristi contra Gentes Deum, qui erit in exaltatione malorum qui ei obediẽt, & in persecutione bonorum qui ei resistent, & hoc est quod dicitur hic:* multi. *s. sibi obedientibus eos exaltando.*

6 Et dabit eis, &c. *Et non dicit in omnibus, quia nullum faciet sibi æqualem.*

7 Et terram, &c. *Idest, pro voluntate sua familiaribus suis, hoc autem non potest dici de Antiocho, qui parum aut nihil vltrà regnũ Syriæ tenuit, quia aliqua alia ad tẽpus tenuit inde deiectus fuit, quia fuit expulsus de Aegypto, vt suprà visum est, & similiter de Perside, vt habetur 1. Machab. 6. Similiter homines sui fuerunt deiecti de Iudæa per Iudam Machabęum & fratres eius.*

8 Et in tempore prefinito. *Hic describitur persequutiò bonorum per Antichristum, quia in principio subijciet sibi regem Aegypti & tunc vigebit fides, & hoc est quod dicitur:* Et in tempore præfinito. *Scilicet a Deo qui futura præuidet & ordinat.*

9 Prȩliabitur. *Idest, Aegypti.*

10 Et quasi. *Idest, Antichristus hic designatur per Antiochũ, qui fuit figura eius, vt dictum est, & sequitur.*

11 Et egredietur, &c. *Quia rex Aegypti erit vnus de primis contritis ab Antichristo, vt visum est suprà 8. cap.*

12 Et introibit, &c. *Idest, Iudęam, quę dicitur gloriosa propter mirabilia ibi facta a Deo, & propter opera nostra salutis ibi facta à Christo.*

13 Et multi corruent. *Idest, multę terrę & vrbes & Gentes subijcientur Antichristo.*

14 Hæ autem solę. *Aliàs* principum filiorum Ammon. *Hoc autem fit propter diuinam misericordiam, quia sancti habebũt illuc aliquod refugium tẽpore Antichristi quod fiet propter minus perfectos, qui non auderent se opponere Antichristo. Ex ista etiam litera patet quòd non potest exponi de Antiocho, quia omnes Gentes & terrę non fuerunt ei subiectę exceptis his tribus.*

15 Et mittet manum, &c. *Quia ad illas terras vbi Antichristus personaliter non accedet nuncios mittet.*

16 Et terra Aegypti. *Quia illa erit de primò subiecta Antichristo, vt visum est.*

17 Per Libyam quoque Aethiopiam, &c. *Quia ista duo regna similiter subijcientur Antichristo: hoc autem non potest dici de Antiocho quia istas terras non legitur intrasse.*

18 Et fama turbabit eum ab oriente & ab aquilone. *Quia fama sanctorum nolentium Antichristo obedire turbabit eũ: vel fortè fama aliquorum regum fidelium ei resistere volentium. Sequitur.*

plurimis de exercitu eius ponet tabernaculum suum in A loco Apadno qui est inter duo flumina latissima, q̄ sunt Tigris & Euphrates, Cùmque hucusque processerit, in quo monte inclyto & sancto sederit, dicere non potest, quamquam & inter duo maria eum sedere probari nō potest, & stultū est duo Mesopotamiæ flumina, duo maria interpretari, Mōtem autem inclytū ideò præterit, quia sequit Theodotionē qui ait, inter medias maria super montem Saba sanctum: Cumq; Saba nomen montis vel Armeniæ, vel Mesopotamiæ putet: quare sit sanctus, dicere non potest. Sed eadem licentia mentiendi possumus dicere quòd idolis sit consecratus.

a ¶Ideò. b ¶Metuens audita bella contra se moueri.

a et veniet in multitudine magna, vt conterat & interficiat 1

a ¶Idest, solii sui, scilicet & thronum. b ¶Apadno positum est. i. solii sui. Q[.] get tabernaculum & thronum suum inter m[.] incly. & s. ¶Iuxta Nicopolim. c Mare mortuum. i. ab oriente, & magnum in cuius litt[.]re Cæsarea & Ioppe quæ prius Emaus vocabatur, vbi etiam incipiunt Iudçæ prouinciæ montana [.]or surgere 2

plurimos Et figet tabernaculum suū Apadno inter maria 3

b a ¶Olium ti. b ¶In te[.]e ergens cum prius sub radicibus montanea [.] ou neæ fixerit tabernaculum. c ¶Verti [.]em montis Oliueti qui [.] vtus. quia ex eo Christus [.]scendit ad patrem.

super montē inclytum, et sanctum, et veniet vsque ad sum 4 5

a ¶Domino nascente contra eum [.]llarunt autem, quod ibi sit periturus, [.]de. Dominus ascendit in cœlum.

mitatem eius, et nemo auxiliabitur ei. 6

Hieron. a *Et ve.* Ad summitatē montis. i. in Elimayde, prouincia, quæ est vltima regio Persarum ad Orientem, ibique B volens templum Dianæ expoliare, quod habebat infinita donaria, fugatus est à Barbaris qui mira veneratione Phanum illud colebant, & mortuus est mœrore cōsumptus in Tabes oppido Persidis. Hæc ille in sugillationem nostri artificiosè cōposuit. Sed si etiam approbet hęc de Antiocho, nō de Antichristo dicta, qd ad nos q nō ex oībus locis scripturarum Christi probamus aduentum vel Antichristi mendaciū? Dimittat dubia, discat manifesta. Quis est lapis excisus de monte. &c. Quis filius hominis? Quis venturus in nubibus, &c. Quæ sunt manifesta pręterit, & de Iudæis asserit prophetari, quos vsq; hodie seruire cernimus. Et dicit eū qui sub nomine Danielis scripsit librum ad refocillandam spem suorum fuisse mentitum: qui non omnem historiam futurā nosse potuit, sed p̄terita memorauit. In vltimæ aūt visionis immorat calumnijs,

lumnijs, flumina ponens pro mari, & montem & sanctum Apadno pręterit, quem vbi legerit n[...] test proferre historiam.

b *Et si.* ✻ Theod. Neque hoc comperimus a[...] cho factum Alioquin dicent, qui inam locus is[...] torium su[...] rit Antioc[...] ter duo m[...] Verum n[...] runt osten[...] tur nihil [...] huc perue[...] tum, sed [...] nia à com[...] minum p[...] tich. profic[...] Saba aute[...] Deo dicat[...] vocat, & A[...] locum quendam ita nominatum, nec procul à [...] limis positum, vbi exitio perdetur.

Lxx. Et statuet tabernaculū suū tūc inter Mar[...] tē voluptatis sanctū, & veniet hora cōsummatio[...]

Theodotio sic: Et figet tabernaculū suū in Ap[...] ter maria ī mōte Saba sācto, & veniet vsq; ad p[...]

Aquila ita Et plātabit tabernaculum tentorij prætorij, Apadno inter Maria & montem glor[...] sanctum, & veniet vsque ad finem eius.

Symmachus ita: Et extendet papiliones equ[...] inter maria super montem fortitudinis sanctum[...] veniet vsque ad verticem montis.

Sciendum autem, quod p, literam sermo He[...] habet sed pro ea phe vtitur, cuius vim Græcum[...] In hoc autem loco tantum apud Hebręos scrib[...] & legitur pe. Quod autem Antichristus veniat summitatem montis sancti & inclyti, & ibi pere[...] ostendit sic: *Et præcipitabit dominus in monte sancto s[...] natoris vel principis tenebrarum, &c.*

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et veniet. *Quia habebit exercitum maximum.*

2 Vt conterat, &c. *Omnes, s. nolentes ei obedire.*

3 Et figet, &c. *Secundum Hier. Apadno idem est quod Emaus, qui locus est inter mare mortuum & mare mediterraneum.*

4 Super montem. *Idest, montem Oliueti, vel monē Sion. Quādo enim Antichristus ponet tabernaculum suum in Emaus, ponet ipsum quodammodo super montē Oliueti, vel montem Sion: qui sunt montes propinqui distantes tantùm per miliare, quia ab Emaus incipiunt montana Ierusalem.*

5 Et ve. *Quia Antichristus veniet in montē Sion in loco vbi fuit templum, vt ibi sedeat, & adoretur tanquam sit Deus, vt dicit Apostolus. Similiter veniet vsque ad summitatem montis Oliueti, vnde ascendit Christus in cœlum, tanquam inde ascensurus in altum virtute dæmonis ipsum portantis.*

6 Et nemo. *Quia virtute diuina ibi subitò interficietur secundū quòd dicit apostolus 2. ad Thess. 2. b.* Quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduētus sui.

sui. *Ex hoc autem loco patet similiter, q hoc non potest [...] Antiocho: quia non fuit mortuus inter Maria, nec super m[...] ctum, sed redeundo de Perside, vt habetur 1. Mach. 6. [...] Porphyrius tamen extortiè & fictitiè exponit hoc de ipso [...] dicens, q mortuus est in quodā monte qui nominatur A[...] est situs inter duo magna flumina, s. Euphratem & Tigri[...] cuntur hic Maria. Similiter mons ille dicitur inclytus [...] quia Gentiles ibi colebāt Deos suos. Hoc autem patet fict[...] non inuenitur in scriptura aliquis mons sic vocatus in P[...] militer q flumina dicantur Maria, est contra consuetudin[...] ræ: licet aliquando scriptura nominet stagna magna habe[...] congregationem aquarum maria. Similiter, quod mons, v[...] tur idola dicatur inclytus & sanctus ab angelo qui loque[...] nieli, est manifestè falsum, imò magis diceretur prophanu[...] tur patet quod licet in litera præcepta vsque ad locum ill[...]* Et [...] ciet rex secundum voluntatem suam, &c. *sint [...] possent applicari Antiocho, tamen multa interseruntu[...] possunt verificari de eo, vt visum est, & ideo per hoc cogi[...] nere de Antichristo totam literam sequentem à loco [...]*

CAP. XII.

Hiero. a IN *tempore autem illo.* Quid in hoc c. Porphyrius dicat nō inuenit, in quo mortuorū resurrectio describit, vnde: *Et multi de his qui dor. in terræ* *r. pul. eui. &c.* Nec potest di[...] fuerint sub Antiocho fulgē[...] si iplē. firm. & alij quasi [...] ætern. Sed quid non tentāt [...] cia? Contritus coluber cap[...]

CAP. XII.

a ¶Antichristi.

a IN tempore autem illo 1

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XII.

✻ 1 IN tempore autem illo. *Postquam descripta est violentia Antichristi contra electos, hic consequenter poni[...] victoria contra reprobos. Et diuiditur in duas par[...] primo ponitur principalis intentio, secundo s[...]*

MORALITER.

† 1 *In tempore autem illo.* Secundum literalem sensum agitur in hoc c. de persequutione ecclesię per Antichristum futura: & sicut dicitur 1. Ioh. 2. c. *Nunc Antichristi mul. sunt:* ideò per tribulationem Antichristi tempore, potest intelligi persequutio quælibet ecclesiæ, per Michaelem autem potest intelligi moraliter quilibet bonus p[...] & interpretatio nominis cōgruit: nam Michael [...] tatur quis vt Deus, & hoc conuenit bono prælat[...] carius est Dei in spiritualibus: & ideò tempore p[...] tionis debet consurgere ad protectionem sui gr[...] vsque ad mortem si oporteat, Ioh. 10. b. *Bonus pa[...] suam dat pro ouibus suis.*

&moriturus ĩ morituros venena euomit. Inquit enim. Hocde Antiocho dicitur, qui vadens in Persidem Lysi(qui Antiochiæ & Phœnici præerat)reliquit exercitũ, vaduersus Iudeos pugnaret, & Ierusalem subuerteret, qæ narrat Iosephus, & ꝙ fuerit tribulatio talis qualis nnquam fuit ex qò cęperũt hoĩes cr super terram. Rddita ante victo ri & cęsis Antioci ducib. ipso quo qe in Perside mor tũ saluatus est populus Israel, & oẽs, q scripti erant in li. o Dei, ſ. qui legem Dei fortissimè defenderant, & ecõ m deleti sunt qui legis præuaricatores fuerunt, & Antiocho fauerunt. Tunc ait, Hi qui in terræ puluere erant, &malorum pondere oppressi erant & operti, quasi in ſepulchris miseriarum ad inseparatam victoriam de terrę puluere surrexerunt, custodes legis resurgentes in vitam æternã, præuaricatores in opprobrium. Magistri aũt & qui scientiam habuere, fulgebunt quasi cęlũ, & qui minores exhortati sunt ad custodiam legis, instar astrorum fulgebunt in per. æter. Ponit quoq; historiam de Machabæis, in qua dicitur multos Iudæorum sub Mattathia & Iuda Machabæo ad eremum confugisse & in speluncis latitasse, & cauernis petrarum, & post victoriam processisse, & hoc metaphoricè quasi de resurrectione mortuorum prædictum esse.

a *Qui stat pro filijs, &c.* Hier. Michael cui commissus est populus Iudæorum, Dominum deprecatur, & dicit, domine da eis spatium pœnitentiæ, & noli eos subuertere.

✱ Greg. Michael eorum qui ex plebe Iudęorum in terra Iudęæ remanserant. præpositus inuenitur, Vnde & ab alio angelo Danieli dicitur, *Nemo est adiutor meus, nisi Michael princeps vester.*

✱ Aug. De excelso cœlorũ habitaculo ad consulendos, visitandos, & adiuuandũ nõ attrahit supereminẽs charitas angelos pp Deũ, pp nos, pp seipsos. Propter Deum vt nec cuius tanta erga nos pietatis viscera ipsi quoq; vt dignum est, imitant. Propter nos, in quibus nimirũ propriam similitudinem admirant. Propter seipsos, quorũ ordines instaurandos ex nobis toto desiderio præstolantur.

✱ Idem. Sine difficultate nos adiuuant, quoniam spiritalibus moribus puris & liberis non laborant.

✱ Idem. *Miseremini mei, &c.* Angelos vr̃ postulare, vt pro eo deprecẽtur, aut certè Sanctos, vt pro pęnitente orent.

✱ Idem. Sãcte Michael, sancte Gabriel, sancte Raphael, sancti chori angelorum, archangelorum patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorũ, monachorum, virginum, omniumque iustorum, per illum qui vos elegit, vos rogare præsumo, vt pro me culpabili Deo supplicare dignemini, vt de faucibus diaboli, & de morte perpetua merear liberari.

✱ Ambr. Obsecrandi sunt angeli pro nobis, qui nobis, ad præsidium dati sunt.

✱ Idem. Helisęus propheta exercitus angelorum pręsidia sibi adesse monstrauit. Sic Iesus Naue ducem militię cęlestis agnouit. Possunt igitur angeli in nobis fructũ custodire, qui possunt etiam militare pro nobis.

Et

a ¶Vt sancti refrigerentur. b ¶Fideliter agens. ¶Vt reliquias saluet. c ¶Iudæorum. d ¶Quasi adiutor. e ¶Vt saluentur prædestinati, & quasi stellæ maris.

a consurget Michael princeps magnus: qui stat pro filijs po- 1

a ¶Iudæorum. b ¶Q...

b puli tui, et veniet tempus * quale nõ fuit ab eo, ex quo gé- 2

¶Antichristi. a ¶Extincto Antich. i. o spirit. Saluatoris.

c tes esse cęperunt vsque ad tempus illud. Et in tempore illo 3

b *Et veniet tempus.* Etiam si ponamus Lysiam vicisse Iudęos, sicut vult Porphyrius, qui tamen victus est, nõ fuit tanta tribulatio quanta cum Ierusalem capta est à Babylonijs, templum subuersum, & populus captiuatus est, hæc tamen maior: vnde possunt ad Antiochum referri. D l. 1. de virg. 4. Reg. 6. Iosue 5.

b *Et veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex &c.*

✱ Lactantius. Cõsurget hostis potentissimus, qui insuperabili dominatione * exabit orbem, diuina & humana miscebit, infanda dicta & execrabilia molietur, noua consilia in pectore suo volutabit, vt proprium sibi constituat imperium, contaminabit, diripiet. spoliabit, occidet. Rex ille teterrimus, & mendaciorum propheta, seipsum constituet ac vocabit Deum, & se colíiubebit vt Dei filium: eruere templũ Dei conabitur, & iustum populum persequetur, & erit pressura & contritio qualis nunquam fuit à constitutione mundi. Tunc lacrymæ. luctus, & gemitus perpetes, & ad eum cassæ preces, nulla requies ad formidinem, aut somnus ad quietẽ. Dies cladẽ, nox metus augebit semp.

* angustiæ.

l. 7. cap. 16. & 17.

E

✱ Ephrem Syrus. Cuiusmodi Antichristus iste futurus est? Scelestius, atrox, impurus, sub dolus Sanctis tũ maximè viris atrocior infestiorq; imminebit, qui illius artes vincere poterunt, præstigias nudare, figmenta detegere. Hos requirere non desinet in terra, & in mari, se iam existimans oẽs ditioni suæ subditurum. Perturbabit terrã, cunctaq; replebit formidine. per fallacia signa & magicas artes. Non erit illo tpe vlla in terris requies sed tribulatio magna, turbatio, atq; confusio, mortesq; & fames in cunctis finibus terræ. Nam dñs noster ita fore prædixit Sancti tunc profundent. Lacrymarũ flumina, ad deserta cõfugient. in mõtib. & vallib. occultabunt puluere ac cinere capita sua adspergentes, orantes vt à dracone liberẽtur. Lugebũt mõtes & colles, & ligna syluarũ: lugebũt & cœli luminaria, ꝙ hoĩes defecerunt à Deo sancto, & tyrãno crediderunt, ꝓ cruce Saluatoris, characterem impuri hostis suscipiẽtes. Lugebunt ecclesiæ Dei luctu ineffabili, qa vltra non offertur oblatio diuina, & sanctificatio, &c.

Idem in Epitome. Serm. de Antich.

Mat. 24. Dan. 12.

✱ Hyppolitus martyr. Lugebunt plurimi eò ꝙ defecerunt à sancto Deo, & crediderũt impostori, suscepto charactere impuri hostis loco viuificæ crucis Saluatori. Lugebunt etiam ecclesiæ luctum magnum, quia nec oblatio, nec suffitus fiat nec cultus Deo gratus. Sed & ecclesiarum ædes sacræ instar tugurij erunt, pretiosumq; corpus & sanguis Christi non extabit in diebus illis. Liturgia extinguetur, Psalmorum decantatio cessabit, &c.

Orat. de consum. seculi.

F

c *Et in tempore illo sal. &c.* ✱ Theo. Hoc est, salute digni, Heliæ prædicationi obtemperaturi, quos Deus iam inde à principio præcognoscit Dei quippe cognitionem, librũ nuncupauit.

l. 20. de ciuit. c. 29.

✱ August. Per Eliam magnum mirabilemque prophetam, exposita sibi lege, ante iudicium, Iudæos in Christũ verum esse credituros, celeberrimum est in sermonibus cordibusque fidelium.

✱ Ambros. Constat Iudæos in fine mundi prædicatione Eliæ & Enoch ad finem Christi esse conuertendos. Oom. in c. 11. Apoc.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

vt s institutio, ibi, Tu aũt Daniel. Circa primũ duo facit, quia primo ostendit conatum angelorum ad tuitionem fideliũ. scđo, describit collitionẽ & gradus resurgentiũ, ibi, Et multi de his q dormiunt. Circa primũ considerandum ꝙ conatus angelorum circa fideles tpe Antichristi erit necessarius ad duo, ſ. ad fidelium defensionẽ, & aduersarij destructionem, quia licet Antichristus verbo Christi ex Dei sni interficiatur, vt dictũ est, hoc tamen erit autoritatiuè, sed ꝑ Michaelē (q est princeps ecclesiæ, sicut fuit antiquitus princeps synagogæ) hoc fiet executiuè & hoc est qđ dicitur hic, In tempore illo, i. Antichristi, quando. ſ. angeli mali conabuntur omnes corrumpere, & à fide subuertere etiam electos si fieri potest, vt dicitur in euangelio.

1 Consurget Michael prin. *ad fortificandum electos per se & per angelos sibi subditos. Sequitur.*

Et

2 Et veniet tempus, &c. *propter magnitudinem tribulationis quæ ventura est sub Antichristo,* qualis nunquam fuit à principio mundi vsque tunc, *vt dicitur Matth. 24. Per hoc patet ꝙ malè exponit Porphyrius hunc locum de persequutione Iudæorum sub Antiocho, quia maior fuit illa quæ sub Nabuch. fuit, & intẽsiuè & extensiuè. Intensiuè, quia destruxit ciuitatem & tẽplum, & magnam partem populi occidit, reliquam verò cum rege Sedechia captiuam duxit, exceptis quibusdã personis* pauperibus & vilibus quas dimisit ad colendam terram, *vt patet 4. Reg. 5. Similiter extensiuè, quia durauit per 70. annos. Illa autem quæ facta sunt sub Antiocho, tantummodo per sex annos. De afflictione autem quæ facta est populo Israel per Titum & Vespasianum non est dubium quin fuerit maior, quàm illa quæ fuit sub Antiocho.*

3 Et in tpe il. *Illi dicuntur esse de populo eius, qui sunt verè Israelitæ*

MORALITER.

2 *Et ve. tempus.* Si. n. de quolibet cònfessore canit ecclesia *Non est inuentus similis illi,* sic de qualibet ecclesiæ persequtione dici põt, ꝙ non fuit tempus talis persequutionis & maximè quod cuilibet persequutionem patienti videtur quòd sua tribulatio sit maior alijs.

3 *Et in tempore illo.* Omnis. n. saluatio corporalis vel spiritualis procedit ex ordinatione Dei.

a *Et multi de ijs qui dormiunt, &c.* * Theo. Dicant q hæc An-
A tiocho aptare conātur, quinā resurrexerint illo regnāte, ex qbus vitam æternā alij consecuti sint, alij opprobrium & dedecus sempiternū percipient? Igitur cōem hinc mortuorum resurrectionem, & iudiciū discamus. *Multi* aūt ꝓ *oēs* dixit, sicut & Apostolus dicens, Si vnius delicto multi mortui sunt, &c.

* Ambr. Bene aīt *dormientium* dixit, vt intelligas mortem non esse perpetuā, quæ somni vice initur ad tēpus, & ad tps excluditur: melioremq; profectū vitæ eius ostendit, q̄ post mortem futu-
B ra est, quàm eius q̄ ante mortem mœrore atque dolore transigitur.

Rom.5. Lib. de fide resur.

b *Qui autem edocti.* Theodotio. Vulgata editio ita. Et ītelligētes fulgebūt, quasi splen. fir. & de iustis plurimi quasi stellæ in æternū & vltrà. Secūdū Theodotionē. Tantum interest inter eruditam sanctitatem, & sanctam rusticitatem, quantum [...] stant cęlum & stellę, qui doctis similitudinem cęli, ius[...] absq; doctrina stellarum fulgorem tribuit singularu[...]

Hiero. -quasi. Nota.

* Rabb. Doctor ecclesiasticus verba Dei scribēdo, & [...] cendo, non solū sibi laborat, sed & alijs, qa sibi laborat [...] ęterna mercede, [...]lijs autem pro v[...] salute & perpet[...] requie.

c *Et sig. li.* In Is[...] quoq; liber sig[...]tus est, Et in Apo[...] gillis septem. Vr[...] subditur. *Vicit le[...] tribu Iuda ra. Do. [...] librum.* Librum hunc pōt aperir[...] scripturarum sa[...]menta cognouit [...] intelligit ęnigma[...] & verba tenebr[...] & occidentem l[...]ram transfert ad [...]ritū viuificantē. [...]gimus ī Machab[...]rum libris & Io[...]phus in eadem [...]nione consenti[...] tribus annis t[...] pollutum fuer[...] Ierusalem, & i[...] Iouis idolū ste[...] ☞ su[...]

a ¶Pro quo oras. b ¶Q.d. propter electos breuiabuntur dies tyrannidis eius. c ¶Patebit. d ¶Prædestinatus.

saluabitur populus tuus, omnis qui inuētus fuerit scriptus 1
a ¶Dei. b ¶Omnes. c ¶In puluerem redacti. 2
in libro. Et multi de his qui dormiūt in terrę puluere, euigi 3
a ¶Resurgentes. b ¶Pro diuersitate meritorum ¶Damnationis. 4
labunt, alij in vitam æternā, alij in opprobriū, † vt videant 5
a ¶Magistri. s. aliorum, non modo prædicando sed scriptis consummando. b ¶Similes cœli. 6
semper. Qui aūt docti fuerint, fulgebunt quasi splendor fir- 7
¶Sol & luna, vel : cu firmamentum cum omnibus stellis a ¶Simpliciter verbo vitæ & exemplo. †
b ¶Aliter non valet scientia, Tacitus & ociosus sermo doctrinæ mercedem non habet.
mamenti, & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi
a ¶Fulgebunt iusti, & tanqua scin. in arun. dis. b ¶Q. Multa reuelaui tibi, Tu aūt. &c c ¶Inuolucris. 8
stellę in perpetuas æternitates. Tu aūt Daniel claude sermo 9
a ¶Visiones. b ¶Obscuritatis magnitudinem significat. ¶Obscuritatibus.
c ¶Completionem. d ¶Legendo, quærendo historiæ veritatem. 10
nes, & signa librū vsq; ad tempus statutū. Plurimi pertransi
a ¶Diuersi diuersa opinabuntur.
bunt, & † multiplex erit scientia. Et vidi ego Daniel, & ecce 11
a ¶Angeli princeps Persarum & princeps Macedonum. b ¶Babylonij, quod quamuis hic non nominetur, secundum præteritam visionem potest esse Tigris qui Hebraicè Redicel, iuxta quem vidit visionem. 12
quasi duo alij stabāt, vnus hinc super ripā fluminis, & alius
a ¶Non duobus angelis qui nec interrogatione digni videntur, vnde intelligimus illos angelos esse Persarum atque Græcorum. ¶Hic angelus clementissimus, qui orationes Danielis obtulerat in conspectu Dei, quando ei xx. & vna die angelus Persarum resistebat.
inde ex altera ripa fluminis. Et dixi viro qui indutus erat li- 13

NICOLAVS DE LYRA.

raelitæ habentes verā fidē ipsius Iesu Christi, & isti sunt oēs prędestinati, qa nullus saluabitur, nisi per fidē Christi. Et hoc est ꝙ subditur. *

1 Omnis qui inuen. &c. *qui quidem liber non est aliud, quam conscriptio electorum in mente diuina, & isti verè saluabuntur de tribulatione Antichristi, quia* propter electos breuiabuntur dies *persequutionis Antichristi, vt habetur Matth. 24.*

2 Et mul. *Hic consequenter describitur conditio & gradus resurgentiū. Et diuiditur in duas partes, quia primò tangit diuersitatem*
C *resurgentium, quantū ad electos & reprobos. Secundò, tangit diuersos gradus electorum, ibi,* Qui autem docti. *Circa primum sciēdū, ꝙ licet omnes resurgent tam boni quam mali, tamen diuersimodè, quia aliqui resurgent ad gloriam, scilicet electi, alij ad pęnam, scilicet, reprobri, Et hoc est quod dicit,* Et multi de his qui dormiunt in terræ puluere euigilabunt, *resurgentes à morte, Non enim loquitur de dormitione somni sed mortis, ꝙ patet per hoc quod dicit.*

Hiero.

3 Qui dor. in ter. *Per hoc aūt quod dicit,* Multi *intelliguntur omnes, vt dicit Aug. Et hic modus loquendi bene inuenitur alibi in sacra scriptura. Vel aliter dicit,* Multi, *propter pueros damnatos, q licet resurgant, non tamen dicuntur propriè euigilare, quia non sunt habituri sensum pœnæ vel gloriæ, vigilia autem est solutio sensus.*

4 Alij in vitam æternam. *scilicet, electi.*

5 Alij in opprobrium. *s. reprobi, quod opprobrium erit etiam sempiternum, propter quod subditur.*

6 Vt videant semper. *s. opprobrium suæ damnationis. Hunc & locum exponit Porphyrius, & malè de illis Iudæis qui se absconderunt in speluncis ꝑꝑ persecutionem Antiochi, & audita Iudæ victoria venerunt ad ipsum quasi euigilantes de puluere terræ. Alij in vitā, quantum ad obseruatores legis. Alij in opprobrium, quantū ad pręuaricatores. Ista expositio patet manifestè falsa, quia oēs qui se absconderant, & venerunt ad Iudam Machabæū modo prędicto erāt zelatores legis, aliter non venissent ad ipsum, sed obediuissent Antiocho. Et tamen de istis dicitur ꝙ aliqui euigilabunt ad opprobriū, ergo eius expositio est falsa, quia dicit ꝙ illi qui euigilauerunt ad opprobrium erant præuaricatores legis. Similiter illi qui erant obseruatores legis, qui secundū eum dicuntur euigilasse ad vitam, & postea mortui sunt, & sic nō possunt dici euigilasse ad vitam æternā, secundum ꝙ dicitur hic. Ex quibus patet, quòd ista litera non potest exponi nisi de resurrectione futura post persequutionē Antichristi.*

Gradus electorum diuersi.

7 Qui autem doct. *Hic consequenter tanguntur diuersi gradus electorū qui erunt quasi diuersę claritates stellarū secundum ꝙ dicitur 1. ad Cor. 15. f.* Stella differt à stella in claritate, sic & resurrectio mortuorū, &c. *& illi tamen q supeminēt alijs hic in [...] & doctrina, habebunt speciale pręmiū, s. aureolā doctorū. Et ia[...] cuntur hic fulgere quasi splendor firmamenti. Alij aūt q per ex[...] bonę vitę inducunt alios ad iustitiam, quamuis non sint doctor[...] men dicuntur fulgere* quasi stellę in perpetuas ęternitate[...]

8 Tu aūt Da. *Hic consequēter ponitur vtilis instructio ipsiu[...]nielis, & instruit eū angelus de duob. Primò de clausione visi[...]. Secundò de duratione persequutionis, ibi,* Et vidi ego Daniel *[...]ca primum aduertendum, quòd diuina secreta non sunt oībus [...]landa: propter quod dicebat saluator Mat. 7. a.* Nolite sancti[...]re canibus, &c. *i. obstinatis. Similiter nec vulgaribus homin[...], qui nō possunt talia capere: propter quod Christus loquebatur [...] in parabolis, sed discipulis exponebat oīa, vt dicitur Matth. 4 [...] talia sunt maioribus reuelanda. Daniel aūt erat vir desideri[...], vt suprà dictum est cap. 9. Et ideo dignum erat vt sibi multa [...]na secreta reuelarentur, quæ tamen alijs occultabantur. Et hoc [...] dicitur hic,* Tu autem Daniel claude sermones, & sig[...] brum. *q.d. diuina secreta tibi reuelata ænigmatibus inuolue, [...] exposita dimitte, & hoc vt maligni non habeant materiam d[...]di, & studiosi habeant materiam se exercendi. Sequitur.*

9 Vsque ad tempus statutum. *q.d. tunc erunt perfectè [...]festa quando implebuntur.*

10 Plurimi pertransibunt. *legentes. s. librum istum, aliqu[...]guantes, aliqui deuotè tractantes.*

11 Et multiplex erit scientia. *Idest expositio circa ista.*

12 Et vidi ego. *Hic secundò angelus instruit Danielem de du[...]ne persequutionis Antichristi. Et diuiditur in duas partes, qu[...]mò instruit eum de summa durationis. Secundò de eius termin[...]* Et cum completa fuerit. *Tertiò infert quandam conclusi[...] prędictis, ibi,* Tu autem Daniel claude sermones. *Ad [...]tiam primę partis aduertendum, quòd Daniel vidit hanc vi[...] iuxta fluuium Tigris, vt dictum est cap. 10. Apparuerunt aut[...] tres angeli, duo stantes ex vtraque parte fluminis. Et isti duo [...] angelus Persarum, & angelus Gręcorum, quia Gręcia est ab [...]tali parte illius fluminis. regnum aūt Persidis magis in orient[...]tius autem angelus apparebat quasi stans super fluuium. Et il[...] Gabriel, qui loquebatur Danieli instruens eū de duratione pe[...]tionis Antichristi. Et hoc est quod dicitur hic.* Et vidi ego D[...] & ecce quasi duo alij. *Dicit* quasi, *quia non erant homi[...] angeli apparentes in specie virorum. Sequitur.*

13 Et dixi viro. *i. Gabrieli apparenti in specie viri.*

14 Qui indutus erat, &c. *Ad denotandum angelicam p[...]tatē.* * (ui

MORALITER.

† 2 *Et multi de his.* Isti sunt q in terrenorū cupiditate sūt cōsopiti, quorū aliqui euigilant, qn̄ terrenorū vanitates cōsiderant, & sic ab eorū immoderata cōcupiscētia retrahūtur. Ideo subditur, *Alij in vitam ęternam alij in opprobriū, &c.* Qui

7 *Qui autem docti fue.* non solum ad vitam propri[...] dirigendam, sed etiam aliorum per sanam doctrina[...]

† *Quasi splendor firmamenti.* Qui sunt maioris meri[...] illi qui dirigunt alios ad bonū per exemplum vitæ tantum.

sb Antiocho epiphane, 145. anno regni Græcorum à Se A leuco mense eiusdem anni nono vsque ad nonum mensem 148. anni, qui faciunt annos tres. Non aũt sub Anticristo tres, sed tres & semis, i. mille ccxc. dies desolationis templi & euersionis dicuntur esse futuri.

a *Vsquequo finis, &c.* *Theod. Ego eorum inquit, tacitus steam, neq; interrogare audebã, sed duo alij ripis fluminis vtrinq; assistentes eũ qui byssina veste indutus erat, & in aquæ superficie vehebatur, interrogabant, Quandiu durabunt hæc terribilia & horroris plena? Et qñ ab his erit liberatio.

b *Et audiui virũ qui indutus, &c.* *Theo. Hic planè didicimus, qui tũc loquebatur non fuisse ipsum dominũ, dñs enim non habens alium per quem iuret, se maiorem per semetipsum iurat, hi autẽ iurat per viuentem in æternum. Manus aũt ipsum habere dicit Danielem, quia ita videbat. Nouit tñ esse expertem corporis angelicã naturam, q visiones ad videntium vtilitatem figurat, & sæpè mansuetiores videntur sese accommodãtes, sæpè etiam terribiliores, quo diligentiores eos reddant, quibus se ostendunt. Iurauit aũt, qa in tp̃s, & tpora, & dimidium temporis, significans tres annos cum dimidio. D

c *Et cum completa fuerit, &c.* ✻ Theodor. Deinde cognoscent sanctum. Magnum Heliam hic innuit. Nam circa finem illius imperij, cum apparuerit magnus Helias, secũdũ Saluatoris nostri prędicans aduẽtum. His subijcit.

d *Et ego audiui, &c.* ✻ Theod. Non intelligens id qđ dictum fuerat de tpe, coact⁹ fui apertius discere cupiens, desiderabam, n. q̃ deinceps consecutura essent percipere. Ille autem ait,

e *Vade Daniel, quia clausi, &c.* * Nõ sine causa, inquit, hæc obscurius dixi, & veluti sigilla verbis E obscuritatẽ imposui. Neque n. temerè omnibus diuina sunt proponenda. Ait. n. Dominus: *Nolite sanctum dare canibus.* Matth. 7. Sic beatum sanctumq; Dei famulum Danielem sanctus angelus docet Antichristi tyrãnidis tempus.

a ¶Quasi pede conculcans. b ¶Signans violentiam Persarum iam comprimendam. c ¶Babylonij. d ¶Quo tempore complebuntur.
a neis, qui stabat super aquas fluminis, Vsquequo finis horũ 1
a ¶Quæ sub Antichristo, secundum Porphyrium, sub Antiocho. 2
b mirabilium? Et audiui virũ qui indutus erat lineis, qui sta- 3
4
bat super aquas fluminis, cum eleuasset dexterã & sinistrã 5
a ¶Adiecit hoc aliud scilicet b ¶Hoc spatio dicitur desolatio futura sub Antichristo. 6
suã in cęlum, & iurasset per viuentem in æternum, quia in
a ¶Vnius anni. b ¶Duorum. c ¶Vnius anni.
d ¶Ab Antichristo secundum nostros, vel ab Antiocho secundum Porphyrium.
c tẽpus & tempora & dimidium temporis. Et cum completa 7
a ¶Facit cum dispersus fuerit populus Dei. b ¶Quæ vidisti.
fuerit dispersio manus populi sancti, cõplebũtur vniuersa 8
a ¶Daniel. b ¶Futura regum. s. diuersa bella, & multiplicem historiam, sed non, ut fierat nomina singulorum. c ¶Quomodo ergo disserere præsumunt alij.
d. hęc. Et ego audiui, & nõ intellexi. Et dixi, Dñe mi quid erit 9
¶Viam vniuersæ carnis. b ¶Multis obscuritatibus. 10
c post hec? Et ait, Vade Daniel, quia clausi sunt signatiq; ser- 11
a ¶Visiones. b ¶Consummationis. c ¶De massa generis humani. ¶Sancti. d ¶Vt appareant iusti. 12
mones, vsque ad tempus prefinitũ. † Eligentur & dealba- 13
a ¶Quasi aurum in fornace. b Fideles. c ¶Qui in sordibus est, sordescat adhuc. ¶Cum finis venerit. 14
buntur, & quasi ignis probabuntur multi. Et impiè agent 15
a ¶In maliuolam animam non, &c. ¶Ad probationem sanctorum hæc fient.
b ¶Disciplina Dei. c ¶Hæc. s. & libenter sustinebunt.
impij, neque intelligent omnes impij. Porrò docti intelli- 16
a ¶Cum Antichristus orbem possidens Dei cultum interdicet vsque ad mortem eius. 17
b ¶Cum se s colendum persuaserit.
f gent & à tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, &

f *Et à tempo.* Repetit de tempore Antichristi, sed alijs verbis, i. cum ablato Dei cultu & desolato, Antichristus abominabiliter exhibebit se adorandum, tunc erunt dies tot, idest, tres anni & semis. Hieron.

Dies

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui stabat super aquas, &c. *Ad designandũ q potestas terre est finaliter conculcanda. Aquæ. n. populo significant, secundũ qđ dicitur Apoc. 17. d.* Aquæ multę, populi multi.

2 Vsquequo finis horum mirabilium. *i. quanta erit duratio persequutionis Antichristi prædictæ.*

3 Et audiui virũ qui indutus erat, &c. *i. Gabrielem in specie viri apparentem.*

4 Cum eleuasset dexteram & sinistrã suam, &c. *Ad maiorem affirmationem dicti sui.*

5 Quia in tp̃s & tempora & dimidium temporis. *i. tantum durabit illa persequutio, s. per tres annos & dimidium. Tẽpus. n. sumptum in singulari significat vnum annum, vt suprà habitum est c. Tempus aũt acceptum in plurali sine numero determinato stat pro binario annorum secundum cõem modum loquendi Hebraicum. Liber iste scriptus est Hebraicè ab octauo capitulo vsq; ad finẽ. Dimidium aũt temporis significat dimidium annũ. Et sic patet, q persecutio Antichristi durabit per tres annos & dimidiũ quantũ durat prædicatio Christi. Porphyrius aũt exponit tp̃s istud de persequutione Antiochi, sed hoc patet manifestè falsum. Quia aut accipit persequutionẽ Antiochi à principio quo intrauit Ierusalem vsq; ad tp̃s in quo mundatum est sanctuarium per Iudam Machabæum. Et tunc patet falsitas eius, quia illud tp̃s continet sex annos, vt suprà habitum est. 8. c. vbi dicitur sic,* Vsquequo sanctuariũ & fortitudo conculcabitur? *Et dixit angelus, s. angelus respondens ad hãc quæstionẽ.* Vsq; ad vesperam & mane dies duo. M. ccc. & mundabitur sanctuarium. *hoc ẽt pot probari ex. 1. Macha. 1. vbi dicitur q Antiochus Epiphanes ingressus est Ierusalem anno 144. regni Græcorum prope finem illius anni. Et ibidem 3. c. dicitur q sanctuarium mundatum est anno. 148. prope finem illius anni nono mense, 25. die illius mensis, vt ibidem dicitur, & sic tp̃s intermedium fuit quasi sex annorum. Si aũt Porphyrius accipiat persecutionẽ Antiochi non à primo ingressu eius in Ierusalẽ, sed à die qua posuit idolum Iouis in tẽplo, & sic videtur Porphyrius intelligere. Adhuc falsum dicit, qa idolũ non fuit in tẽplo p tres annos & dimidiũ, sed fuit ibi per tres annos præcisè, vt dicit Ioseph. 12. li. antiq. c. x. Primò aũt lib. Macha. videtur, q ibi fuerit p decem dies vltra tres annos. Qđ probatur sic, qa in anno. 145. mẽse 9. die 15. mẽsis positum est idolũ prædictũ in tẽplo, vt dicitur 1. Macha. 1. f. & anno 148. mense 9. die 25. mensis purificatũ est tẽplum, vt habetur 1. Mach. 4. & sic tp̃s intermedium fuit trium annorũ & x. dierũ, Dicendũ q 25. die mensis 9. obtulerunt sacrificium in tẽplo purificato,* F *vt dicitur 1. Macha. 4. sed p x. dies ante amouerãt idolũ, qa bene posuerunt tantũ tpis ad purificandũ tẽplũ. Iouis aũt idolũ fuit amotũ à principio quo cęperunt tẽplũ purificare. Et sic patet qđ reuolutis trib. annis præcisè eodẽ die amotum est idolum quo fuerat positũ.*

6 Et cum comple. *Postquam angelus instruxit Danielẽ de summa durationis persecutionis Antichristi, hic instruxit eũ de terminis ipsius durationis. Et diuiditur in duas partes, quia primò instruxit eũ de termino ad quem. Secundò de termino à quo, ibi,* Et à tempore. *Terminus autem ad quem finiretur duratio persecutionis Antichristi, erit eius fulminatio seu interfectio. Dicit igitur angelus loquens Danieli,* Et cum comple. fuerit dispersio manus po. san. *i. Christiani, quod erit quando propter atrocitatem persequutionis Antichristi nullus Christianus audebit apparere in publico.*

7 Complebun. vniuersa hæc. *i. fulminabitur Antichristus, & veniet resurrectio mortuorum & iudicium.*

8 Et ego audiui & non intellexi. *quia licet intelligeret veritatẽ in generali & in speciali quantũ ad multa, nõ tamen quantũ ad oẽs circunstantias & determinatas personas, qa sicut suprà dictũ est, veritas de futuris non reuelatur prophetis, nisi secundũ qđ expediẽs est secundum diuinã ordinationem.* 9 Et di. Do. mi. quid erit post hęc. *Volebat. n. Daniel plus scire, quia volebat scire finẽ mundi determinate.* 10 Et ait. *s. angelus respondens sibi.*

11 Vade Da. *i. vades viam vniuersæ carnis per mortem.*

12 Quia c. *q. d. non modo scies, nec ad te pertinet. Hoc ẽt modo respondit saluator apostolis Actu. 1. a.* Non est vestrum nosse tẽpora vel momenta, &c. *Apostoli aũt fuerunt magis illuminati q̃ prophetæ, & ideo si scire finẽ mundi determinatè nõ pertinebat ad apostolos (vt dicit saluator) nec p consequens hoc nõ cõpetebat Danieli. Ex hoc apparet fatuitas illorũ q voluerunt finẽ mundi prædicere determinate, & oẽs qui hoc attentauerunt mendaces inuenti sunt. Sequitur.* 13 Eligentur & dealbabuntur. *s. electi in persequutione Antichristi & membrorum suorũ vsque ad finem mundi.* 14 Et imp. a. im. *secundum quod dicitur Apoc. 22. c.* Qui in sordibus est, sordescat adhuc. 15 Neq; in. o. im. *qa præcludũt sibi viã intelligendi, scđm q dicitur Sap. 1. a.* In maleuolã animam non introibit sapientia. 16 Porrò docti intel. *s. reuelationem p̃dictã quantum expedit. Isti docti intelliguntur apostoli & euangelistę & alij deuotè exercentes se in scriptura, qui sunt docibiles Dei. Per hoc patet quod intellectus huius prophetiæ non est interclusus bonis & deuotis quãtùm tamen expedit, sed tantum maliuolis & impijs.* Quando incipient tempora Antichristi.

17 Et à tpe cum ablatum fuerit iuge sacrificium. *Hic cõ-*

a ¶Cultus Antichristi. b ¶Legis Dei & sanctorum. ¶Scilicet, templo desolato. ¶Tres anni & semis.

posita fuerit abominatio in desolatione, dies mille ducenti 1

a ¶Dies quietis & pacis, post mortem Antichristi, quadragintaquinque superioribus adduntur ad refrigerium sanctorum, & ad pœnitentiam subuersorum.

a nonaginta. Beatus qui expectat, & peruenit ad dies mille & 2

a ¶Moriendo. Vnde, Euntes ibant & flebant mittentes se. &c. ¶Idest, vades.

b trecentos quinquagintaquinque. Tu autem Daniel vade 3

c ¶Vitæ. a ¶In spe. b ¶In numero sanctorum resurgendo & ibi videbis quæ nunc operta sunt.

† ad præfinitum, & requiesces, & stabis in sorte tua in fine dierum.

Hucusque Danielem in Hebræo volumine legimus. Cætera quæ sequuntur vsque ad finem libri, de Theodotionis editione translata sunt.

† ad finē uel vsquequo finiatur.

A a *Dies mille.* Hos dies Porphyrius vult sub Antiocho in desolatione templi esse cōpletos, & Iosephus & Machabæorum liber tribus tātum annis hoc fuisse commemorant, vnde patres tres istos & semis annos de Antichristo dici, q tribus & semis annis, i. mille ccxc. diebus sanctos persequetur, & postea corruet in mōte sancto.

Hiero. Ioseph. 12.li. antiq. c.10. 1. Mach.1. f. & 4.e. 2.Thes.2.b. Hiero.

b *Beatus qui expectat.*

✱ Theo. Declarat fore, vt Antichristo diuina plaga percusso, permaneat magnus Helias reliquos quinq; & quadraginta dies prædicans, tum appareat dominus veniēs in nubibus cœli, q coronabit eos qui incorruptam perseuerantię possessionē seruarint. Quod & dominus asserit, d.

B

Mat. 10.& 24 *Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.*

Regni dilatio, sanctorū probatio.

Interfecto.i. Antichristo supra præfatum numerum dies quadragintaquinque præstolatur, post quos dominus in maiestate venturus est. Quare autem post mortē Antichristi quadraginta quinque dierum silentium sit, Dei scientiæ est, sed forte regni dilatio, sanctorum patientiæ est probatio.

Hieron. Porphyrius hūc locū ita exponit, vt quadragintaquinque dies qui supra mille ccxc. sunt victoriæ contra duces Antiochi tēpus significent, qn̄ Iudas Machabæus fortiter dimicauit, & templum mundauit, idolumque contriuit, & in templo victimas obtulit. Sed liber Machabeorum tribus tantum annis templum dicit fuisse poll

1.Mach. 4.

c *Tu autem Da.* Theodotio. Tu autem Daniel vade & quiesce & resurgens in ordine tuo.i. in consummat dierum, in quo patet prophetiam hanc esse resurre nis omnium mortuorum, quando propheta resurrus est.

Hiero. Frust go Porphyriu in typo Ant de Antichrist cta sunt, vult re ad Antioc cui plene resp Eusebius Cęsa sis & Appoli. Laodicensis, parte disertiss vir & martyr thodius.

✱ Theod. N diuina Danie phetia didici Iudæos lamen ac lugere, qui prophetarum logum diuinum hunc prophetam audent consti Saluatoris nostri aduentus manifestum testimo inficiatione prophetiæ obumbrare conantes. quos verò Iudæos beatum Danielem prophetai casse maximū, testis locuples est Iosephus Hebræ veritatem occultare non sustinuit. Nos verò à pr Dei percepta futurorum cognitione, nosmetipsos ribilem diem illam ita cōparemus, vt ne in dedecu piternum, sed in vitam resurgamus æternam, qua nā omnes consequamur gratia domini nostri Iesu sti, cum quo & patri, & spiritui sancto gloria, nūc, & per, & in secula seculorum. Amen.

CA

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *sequenter angelus instruit Danielem de termino, a quo incipiēdi sunt prædicti tres anni cum dimidio, dicens,* Et à tempore cum ablatū fuerit iuge sacrificium, &c. *idest à tempore illo quo sacrificium altaris cessabit celebrari solemniter.*

C 1 Et posita fuerit abominatio in desolationē, dies, &c. *idest, Antichristus exhibitus hominibus ad adorandum. Ab illo inquam tempore dies M. ccxc. qui faciunt tres annos cum dimidio & duodecim dies, vt patet consideranti, quia vnus annus habet trecētos sexagintaquinque dies. Et sic illud idem spatium temporis, qđ prius expressit per tres annos cum dimidio, hic exprimit per dictos dies. Sic igitur patet ꝙ tres anni cum dimidio persequutionis Antichristi nō sunt incipiendi ab illo tempore quo se incipiet ostendere & aliquot ad se attrahere, sed ab illo tempore quo iam erit tantæ potestatis, ꝙ se exhibebit adorandum hominibus, & quo fideles non audebunt in palam sacrificium altaris conficere propter timorem eius. Sequitur.*

2 Beatus qui expe. &c. *quia hic ad numerum præcedentē adduntur quadragintaquinque dies, qui post mortem Antichristi dabūtur à Deo ante iudicium, vt decepti in persecutione Antichristi possint pœnitere. Et ideo dicit,* Beatus qui peruenit vsq; &c. mille trecentos &c. *idest beatus est qui in tribulatione Antichristi stabit, quæ durabit per tres annos cum dimidio, siue per dies M.ccxc. & adhuc vltrà viuet per 45. dies, quia si non fuerit deceptus per Antichristum, vt perfectus coronabitur. Si autem fuerit deceptus poterit pœnitere in illis 45. diebus sequentibus mortem Antichristi, quia tunc eius falsitas erit omnibus manifesta & sua potestas ablata. Licet autem hoc dictum sit satis commune, tamen per hoc non dicitur, quòd aduentus Christi ad iudicium sit futurus immediatè post 45. dies naturales computandos à morte Antichristi, Etiam non est certitudinaliter determinatum, quòd illi quadragintaquinque dies sint vsuales vel annales, secundum illud Ezech.4. b.* Diem pro anno dedi tibi. *Et dato quòd esset determinatum de vsualibus, tamen per hoc non habetur quòd post illos immediatè sit aduentus ad iudiciū, imò videtur, quòd futurū sit tunc maius spatiū temporis intermediū per illud quod dicit Matth.24. d.* Sicut.n. erant in diebu diluuiū comedentes & bibentes, nubentes & nupt dentes vsque ad eum diem quo intrauit Noe in ar & non cognouerunt donec venit diluuium & tu ita erit & aduentus filij hominis. *Et istud referunt al ctores nostri ad tempus qđ erit inter mortem Antichristi & dicij. Talis aūt pax & securitas in qua conuiuia & connub centur non videtur esse per tam parui spatiū temporis sicut rum, sed maioris, & maximè si hoc esset determinatum. Et nius dixi super Ezech.39. Ex dictis patet falsitas quorunda rum dicentium, ꝙ ponitur hic tempus pro quo debēt expecta siam futurū, & accipitur hic dies pro anno, vt dicunt, ita q expectare per M.ccc.xxxv. annos, incipiendo computation annorū à tpe quo positum est idolum in templo. Contra hoc a tur sic, qa positio idoli in tēplo, Aut accipitur ab eis de idol tpe Antiochi Epiphanis, quod oportet dici secundum illos i prædicta exponunt in hoc c. de Antiocho, & tunc appar istorū manifestè, quia ab illo tēpore vsque nunc fluxerunt M.ccc. anni, & tamen adhuc non habent Messiam, vt dic accipitur de idolo posito per Imperat. Rom. post destructione tempore Titi, & tunc oporteret ꝙ prædicta in hoc capitul rentur de imperatore Romano, & hoc non potest esse, quia prędictum est,* Nec quemquam Deorum curabit, &c *test exponi de eo, quia Romani Deos omnium Gentium col*

3 Tu autem Da. va. *Ex hoc patet quod euigilatio do in puluere de qua dictum est circa principium huius cap. in da est de resurrectione vera in fine mundi, & non accipitur tu de cauernis tempore Machabæorū, vt dicit Porphyrius, q niel tunc non surrexit hoc modo.*

Vltima duo capitula non sunt de canone, propter quod ad illa dimitto. Sed expositis libris canonicis, ad alios non cam tendo manum mittere. Et tunc exponam ista duo capitula i liante sine quo nihil boni possumus facere, Cui est hono ria in secula seculorum. Amen.

CAP. XIII.

Et erat vir &c. Erudierunt filiam suam. Tradunt Hebræi quia mulieres in hoc decipiebantur, quòd Christum de semine suo nasciturum affirmabant, quia de semine Iuda & de stirpe Dauid erat.

b *Parentes enim il. lius &c.* ✱ Hier. Hoc verbum est testimonium ad exhortationem parentum, vt doceant iuxta legē D, sermonemque a dīnū non solū filios, sed et filias suas.

✱ August. Susanna illustris, decus pudicitiæ, vicit impudentiam iudicum, petulantiæ seniorum cōpressit audaciam, ne castitas in ea patere b iniuriam.

✱ Clemens. Alex. Dionysio Narcisso non rectè successit, quod suæ fuerit cōtemplator imaginis, ad teria ic tat pulchritudo. Græciam c et tit barbarum fu ornandi studium.

✱ Tertul. Nam & si accusandus decor non est, vt felicitas corporis, ut diuinæ plasticæ accessio, ut animæ vestis aliqua vrbana, timendum tamen est vel propter iniuriā & violentiam spectatorum, quæ etiam pater fidei Abraham in uxoris suæ specie pertimuit, & sororem mentitus Saram, salutem contumelia redemit. D

✱ Cyprianus. Fuit Susanna filia Helchiæ, vxor Ioachim pulcherrima, pulchrior moribus, Hanc multum ad decorem ornabat species, simplex erat, excoluerat pudicitia & sola natura. *I. de bono pudicit.*

Incipit historia Susannæ, Belis, & Draconis, quæ non est in canone Hebræorum.

CAP. XIII.

† Erat vir habitās in Babylone, & no- 1
men eius Ioachim, & accepit vxorem
nomine Susannam, filiam Elchiæ, pul
chram nimis & timentem Deū. Paren-

a ¶ Orige. in decimo Stromatum, Susannæ & Belis fabulam ponit.

tēs enim illius, cùm essent iusti erudie-

a ¶ Hic parentes monentur, ut secundum legem Dei, non tantum filios, sed etiam filias edoceant.

rūnt filiam suam secundū legē Moysi.

a ¶ Negotij opportunitas & concurrentia

Erat autem Ioachim diues valdè, & erat ei pomeriū vicinū
domui suæ, & ad ipsum confluebant Iudæi, eò quod esset ho-
c norabilior omnium. Et cōstituti sunt duo senes iudices in 2
anno illo: de quibus locutus est dominus, quia egressa est ini 3
quitas de Babylone à senioribus iudicib. qui videbantur

a ¶ Non regebant, sed regere videbantur, quia malè præerant

regere populum. Isti frequentabant domū Ioachim, et ve-
niebant ad eos omnes qui habebant iudicia. Cum aūt po- 4

✱ Hieronymus. Hebræi putant quod duo hi senes iudices miseras mulierculas, quæ circumferuntur omni vento doctrinæ, sic deceperint, quòd dicerent eis quia de tribu erant Iuda, Christum de suo semine esse generandum, quæ illectæ cupidine præbebant corpora sua, quasi matres futuræ Christi. *Com in 29. Ierem.*

c *Et constitu. sunt duo senes.* Dicebat Hæbreus quidam hos esse Achab & Sedechiam de quibus Ieremias, *Ponat te dominus sicut Achab & Sedechiam, quos frixit rex Babylonis in igne, propter iniquitatem quam fecerant in Israel, & adulterabant vxores ciuium.* Potuit enim fieri vt populus accepta licentia à rege lapidauerint eos, quod frictio potest vocari pro magnitudine pœnæ, vel conuictos tradiderunt puniendos. E *Hieron.* *Ierem. 29. e.* F

Et

Incipit postilla venera. pa. frat. Nicolai de Lyra super historiam Susannæ, Belis, et Draconis.

Historia Susannæ cōtingit ante captiuitatem Babylonicā vel citò post, quia Daniel erat adhuc valde iuuenis secundū quòd dicitur infra 1. c. Cumque duceretur ad mortem suscitauit Deus spiritum pueri iunioris cui nomen Daniel. *& tamē translatui, fuerant in Babylonē ante dictam captiuitatē 11. ann. quibus regnauit Sedecias, propter quod hæc historia inter libros Bibliæ non canonicos situari dēt post librū Baruch. de quo certum est, quod vna pars eius fuit scripta ante dictam captiuitatem, vt ibidem plenius fuit dictū.*

CAP. XIII.

1 Et erat v. *Hæc historia diuiditur in quatuor partes, quia primò, describitur Susannæ nefaria tentatio. Secundò ipsius maligna accusatio, ibi,* Exclamauerunt aūt. *Tertiò eius iniqua condēnatio, ibi,* Credidit eis mul. *Quartò, ipsius digna liberatio, ibi,* Exaudiuit do. *Prima adhuc diuiditur in quatuor partes. quia primò describitur personæ tentatæ virtus. Secundo tentantiū status ibi,* Et cōstituti sunt, *Tertiò tentationis ortus ibi,* Cum aūt pop. re. *Quartò tentationis modus, ibi,* Et factū est. *Circa primū describitur persona tentata. s. Susanna à nobilitate generis, quia erat de tribu Iuda, vt dicetur infrà. Et quia erat Ioachim copulata in matrimonio qui erat honorabilior omnium Iudæorum, vt hic dicitur. Describitur etiam à pulchritudine corporis, vnde dicitur, pulchra nimis & à pulchritudine mentis, quia dicitur timens Deum. Cuius causa exprimitur, quia erat erudita à parentibus secundum legem Moysi. Et ideo bene nominata erat secundum proprietatem rei Susanna, idest, lilium, propter quod senes erant magis inflati de ea quam de vili persona. His dictis patet litera.*

2 Et consti. sunt. *Hic cōsequenter describitur tentantiū status, quia erāt senes maturitate ætatis, iudices sublimitate autoritatis, presbyteri (vt dicitur infrà) apparentia sanctitatis, & ideo de facili poterant mulieres seducere. Dicit hic glo. quod Hebræi dicunt ipsos decepisse mulieres: per hoc quod dicebant Christum de semine eorum nasciturum cum essent de tribu Iuda, eo quod tribus sacerdotalis & tribus regia cōiunctæ erant, cuius natiuitas maximè desiderabatur. Sequitur.*

3 De quibus locutus est dominus. *Hiere. 29. e. Vbi dicitur sic,* Ponat te dn̄s sicut Sedechiā, & Achab, quos frixit rex Babylonis in igne, pro eo quod fecerunt stultitiam in Israel, & mœchati sunt in vxores amicorum suorum & locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mādaui eis, *Dicunt. n. Hebræi, quod isti senes erant à domino prædicti, Hiere. 29. Sed contrarium videtur quia dicuntur frixi in igne per regē Babylonis. Duo autem senes qui tentauerunt Susannam, fuerunt lapidati, vt dicit hic glossa. Item fuerunt lapidati à populo, non à rege. Dicendum, quod pœna mortis quæcunque aliquando significatur per ignem in scriptura, & ideo eorum lapidatio potest vocari frictio in igne. Item sciendum quod de licentia regis Babylonis pœna debita iudicabatur per Iudæos secundum legē Moysi, quia iudices regis legem Iudæorum ignorabant, sed executionem mortis non poterant inferre nisi ex speciali mandato regis, & autoritate, & ideo quod populus eos lapidauit fuit de præcepto regis, propter quod rex fecit principaliter & autoritatiuè, populus autem executiuè, Cætera patent.*

4 Cum aūt populus reuertisset per meridiē, &c. *Hic ponitur tētationis ortus quæ orta est in istis senibus sicut cōiter oritur tētatio carnis in alijs hominibus. Primo, ex impudico aspectu, qui dicitur* *Tentationis ortus in senibus.*

MORALITER.

1 *Et erat vir.* Capitulum istud & sequens non sunt de canone, sed quia non faciūt librum per se distinctum, ideo non expecto ponere eorum moralitatem cum moralitate librorum qui non sunt de canone, quorum moralitatem intendo ponere in operis huius fine. Hic autem istorum duorum capitulorum moralitatem intendo ponere satis breuem. In hoc autē capitulo ipsius Susannæ falsa ponitur accusatio. Et in casu simili, accusatio habet aliquam veritatis apparentiam ex duobus. Primum est nobilitas generis, quę dat aliquando audaciam malè agēdi. Secundum est venustas corporis, qua alios allicit ad concupiscentiam mulierum, & difficilè custoditur quod à pluribus impugnatur. Sed primum excluditur, quando cum nobilitate generis concurrit nobilitas virtutis, & sic contingit in Susanna, quia fuit de tribu regia, scilicet, de tribu Iuda, sicut dicitur infrà. *Sed fi. Iu. &c.* Fuit etiam nobilis moribus: ideo dicitur de ea: *Parentes enim, &c.* Secundum autem excluditur, quòd Dei timore venustas corporis roboratur, sicut fuit in Susanna, de qua dicitur, *Pulchram nimis, &c.* Intantum, quòd magis voluit incurrere mortis iudicium, quàm offendere Deum suum, dicēs: *Melius est mihi absque opere incidere in manus vestras, quàm peccare in conspectu domini.*

a *Et deambulabat.* Hunc locum (inquit Origenes) de Lxx. A ditione nunc posui, in quo ostendit se cætera iuxta alios posuisse. Hiero.

b *Et ex arserunt.* Quòd Græcè πάθος, nos perturbationē melius, quàm passionem dicimus. Hæc perturbatio, & cupido libidinis percussit corda seniorum, vt in animis iaceret fundamentum, vt cogitarēt desideria complere.

✱ Cyprianus. Aculeus peccati facta est forma fœminea, & mortis conditio nō aliunde surrexit, nisi de muliebri substātia, quod memorat Sapiens. A muliere factum est initium peccati. Longè satis, longè sit pestis ista, & lues, & B clādestina pernicies.

✱ Idem. In hanc ex senioribus duo ceperunt deperire, nihil memores nec diuini timoris, nec suæ annis iam marcescētis ætatis: ita illos in flagrantia transactę iuuentutis incendia rediuiuæ libidinis flamma reuocabat. Pudicitiæ latrones amorem profitentur, sed oderant. (I. de bono pudicitiæ.)

c *Et tunc in commune statuerū.* ✱ Bernar. Senes in horto Ioachim abscondūtur, Susannam vxorem eius quærūt. Sequamur eos: nā iniqua cogitatiōe pleni sūt contra eam. *Consentire nobis*, aiunt senes, hirci, lupi, pharisæi. Nunc suadent adulterium, nunc coram Christo accusant. Hæc est Pharisaica iustitia, quæ agunt in occulto, arguunt in publico. Gloriātur in lege, & per præuaricationē legis Deū inhonorāt. (Ser. 3. de annunciatione b. Virg.)

a pulus reuertisset per meridiē ingrediebatur Susanna & de-
ambulabāt in pomerio viri sui. Et videbant eā senes quoti-
b die ingredientē, & deambulantē, & exarserunt in concupi
scētia eius. Et euerterunt sensum suum, & declinauerunt
oculos suos vt nō viderent cęlum, neq; recordarentur iudi
ciorum iustorum. Erant.n. ambo vulnerati amore eius, nec
indicauerunt sibi vicissim dolorem suum. Erubescebant
.n. sibi indicare concupiscentiam suam volentes concube-
re cum ea. Et obseruabant quotidie sollicitius videre eam. 1
Dixitq; alter ad alterum. Eamus domum, quia hora prādij
est. Et egressi recesserunt a se. Cumq; reuertissent, venerunt 2
in vnum, & sciscitantes ab inuicē causam cōfessi sunt cōcu
piscentiā suā. Et tunc in cōe statuerunt tēpus, quando eam 3
c possent inuenire solam. Factum est autem cum obserua- 4
rent diē aptum, ingressa est aliquando sicut heri, & nudius
tertius cum duab. solis puellis, voluitq; lauari in pomerio
Estus quippe erat, & nō erat ibi quisquā pręter duos senes 5
absconditos, & contēplantes eā. Dixit ergo puellis. Afferte 6
mihi oleū, & smigmata, & ostia pomerij claudite vt lauer. 7 8
Et fecerunt sicut præceperat, clauseruntq; ostia pomerij, & 9
egressæ sunt per posticum vt afferrent quæ iusserat. Nescie
d batq; senes intus esse absconditos. Cùm autem essēt egres- 10
e sæ puellæ, surrexerunt duo senes, & occurrerunt ad eā, & di
xerūt. Ecce ostia pomerij clausa sunt, & nemo nos videt, &
in cōcupiscētia tui summus. Quamobrē assentire nobis, &
cōmiscere nobiscū. Quòd si nolueris, dicemus testimoniū
contra te, quod fuerit tecum iuuenis: & ob hanc causam emi- 11
f seris puellas a te. Ingemuit Susanna, & ait: Angustiæ sūt mi 12

a ¶ Hic ostenditur quod rectè quis ad vegetandum corpus deambulet. b ¶ Auerte oculos meos ne videant vanita. c ¶ Alias seniores. ¶ A recto. a ¶ Cœlesti a non cogitarent. b ¶ Q... nuis iudices. a ¶ Siue Dei, siue honestatis, siue naturæ quæ omnibus ad bonum insita sunt. a ¶ Timore mortis, humanum quippe est mortem timere, vel opprobrij, vel ignominiæ qua in illi minabantur.

d *Surrexerunt duo senes, &c.* ✱ Cyprianus. Nec ætas vos C eorum (hæreticorum) nec authoritas fallat, qui ad duorum presbyterorum veterem nequitiam respondentes, sicut illi Susannā pudicam corrumpere, & violare conati sunt, & hi adulterinis doctrinis Ecclesiæ pudicitiam corrumpere, & veritatem Euangelicā violare conantur. (I. I. Epist. 8.)

e *Ecce ostia pomerij, &c.* ✱ Aug. Non oramus vt non tentemur, sed vt non inferamur in tentationem: tanquam si quispiam cui necesse sit igne examinari, non oret, vt igne non contingatur, sed vt non exuratur. Vasa enim figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Ioseph tentatus est illecebra stupri, sed non est illatus in tentatione. Susanna tētata est, nec ipsa inducta vel illata in tentatione. Multique alij vtriusque sexus, Iob maximè, &...

f *Ingemuit Susanna, & ait. Angustiæ.* ✱ Chrysoston. Audiuimus de Susanna lectionem. Aedificetur pudicitia coniugalis: tam firmo fundamento innitatur, muroque valletur, vt & insidiantes repellat, & falsos testes conuincat. ... manserat casta mulier moritura, si adesset qui videret, quod iudicante ... tebat. Consideremus sunt verba eius *angustiæ mihi sunt undique, si enim hoc, vero, &c.* Contendebat quod audiebat, quia timebat eum, quem nihil latet. Expectabat eum qui saluam faceret, a pusillanimitate, a tempestate falsorum testium, tanquam ventum maiorem. In illis tamen ventis, & fluctibus castitas naufragium non fecit, quia dominus gubernauit, affuit precanti, exaudiuit quam nouerat, nec deseruit ne moreretur, cui ...

NICOLAVS DE LYRA.

✱ citur quòd videbant eam quotidie. Secundò, ex inordinato affectu, cū subditur, Et exarserunt. *Et consequenter excæcato intellectu, cū dicitur,* Et auerterunt sensum suum, &c. *quia inordinata affectio excæcat oculum rationis. Et consequenter ex nefario con... tu ad implendum propositum, cum dicitur,* Dixitque alter ad alterū, &c. *Dicit igitur primò, &c.* Cum autem populus reuertisset per meridiem, ingrediebatur Susanna, & deambulabat in pomerio viri sui, &c. *Susanna tantum erat verecunda, & præsente frequentia populi stabat clausa cum puellis suis intra domū. Sed cum populus exisset, & sene aliquantulum remanerent ad conferendum insimul de auditis in iudicio. Tunc Susanna exibat cameram, & intrabat hortum causa recreationis & lauationis, nec cauebat tantum à senibus propter ætatem, & sanctitatis apparentiā in eis, quantum cauebat ab alijs. Cætera patent ex dictis vsque ibi.*

1 Dixitque alter ad alterum. Eamus domum, quia hora prandij est, &c. *Hoc fecerunt, quia quilibet volebat se expedire de alio, vt posset solus reuerti ad loquendum cum Susanna, & ad decipiendum eam. Sequitur.*

2 Cumque reuertissent. *prope domum Ioachim. per diuersas tamen vias.* Venerunt in vnum, *&c. Sequitur.*

3 Et tunc in commune statuerunt tempus, &c *quia firmati fuerunt in suo malo proposito.*

4 Factum est autem. *Hic consequenter ponitur tentationis modus, vbi ponuntur ista per ordinē. Primū est, fraudulentia & insidiatio in hoc quod obseruauerunt tempus aptum, scilicet post populi discessum, & locum congruum, scilicet pomerium vel hortum. Et hoc est quod dicitur hic,* Factum est autem cum obseruarent diem aptū, &c. *Modus loquendi est ad significandum frequentiam faciendi aut actus, quia Susanna frequenter illum hortum intrabat. Sequitur.*

5 Et non erat ibi quisquam præter duos senes absconditos & contemplantes eam. *Ex ardore desiderij.*

6 Dixit ergo puellis, Afferte mihi oleum. *Hic oleum accipitur pro lachryma arborum aromaticarum, qua vtuntur in terra illa contra æstum.*

7 Et smigmata. *secundum Hieron. smigma est aqua de hordeo, & palea facta ad lauandum faciem & refrigerandum.*

8 Et ostia pomerij claudite, *propter securitatem, ne aliquis posset venire ad eam.*

9 Vt lauer. *Ex illis, scilicet quæ debebant aportare puellæ prædictæ, & forte erat ibi irriguum fontis vel aliquid aliud. Sequitur.*

10 Cùm autem essent egressę puellæ, &c. *Hic ponitur modum quod fuit in ista tentatione, scilicet maligna suggestio. Primò Susannam assecurando ad perpetrandum rem illicitam, cum dicitur,* Ecce ostia pomerij clausa sunt, & nemo, &c. *Secundo terrorem minando, nisi consentiat, cum subditur.* Quod si nolueritis, dicemus testimonium contra te. &c. *Tertium quod in hac tentatione ponitur est Susannę virtuosa electio, quia magis elegit mori quā Dei mandatū prętergredi. Et hoc est quod dicitur hic.*

11 Ingemuit Susanna. *Ex dolore cordis propter periculum imminens.*

12 Angustię sunt mihi vndique. *Angustiosū est mori, e...*

...uit ne adulteraretur.
Cyprianus. Resistenti minantur calumnias, adulterij ...licunt accusatores voto adulteri. Inter duos libidinis ...pulos auxiliū de domino petebat, quia virib. corporis ...ugnare nō valebat. Bis victrix, & in periculo suo toties ...h funestè conce... p. & libidinē eua... si & mortem.
Bernardus. Angustiæ sunt mihi, ...a vndiq; mors, h c quidē corpo... ri inde spiritualis. Vltra Pharisei, ma... n nec adultera es... sit, nec pudica. Dissimulatis pecca... ta vestra, vbi inueni... ti aliena. Si quis for... tè tium non habet, verum ei impingi... ... men. Sed quid fet inter mortem ... ortem angustia ...*telius est*, inquit, ...*iere*, *&c*. Homi... ... tantùm accidūt co...us. Ille timen... di est, qui potest co...us & animam p...dere in gehennā.
a *...t exclamauit voce m...na, &c*. ✱ Ber. Fit cl...mor & concur... su...uporum, & oui... ... balantis inter ... Contemnit pro... pt... Deū mortem co...poris, periculū fa...e, opprobrium ge...ris, luctū incon... so...ilē amicorum.
C ✱ Hieronimus. Cordis affectus, & mentis pura confessio, & bonum conscientiæ vocem eius fecerant clariorem. Vnde magna erat exclamatio eius Deo, quæ D ab hominibus non audiebatur. Magna vox erat, non aeris percussione & faucium, sed pudicitiæ magnitudine, per quam clamabat ad dominum. Vnde & sancta scriptura in exclamatione seniorum non apposuit magnam vocem.

a ¶ Peccatum, quotiens peccamus morimur, quotiens bene facimus viuimus.
hi vndique. Si enim hoc egero mors mihi est: si autem non 1
2 ¶ In Græco non habetur melius, sed bonum eleganter, ne ex comparatione peccatum videatur dicere bonum. 2
egero, nō effugiam manus vestras. Sed melius est mihi abs- 3 4
que opere incidere in manus† hominum, quàm peccare in
a ¶ Cui omnia nuda b ¶ Non aeris percussione, sed pudicitiæ magnitudine.
a conspectu domini. Et exclamauit voce magna Susanna, ex 5
a ¶ Sed non voce magna. 6
clamauerunt autē & senes aduersus eam Et cucurrit vnus, 7
et aperuit ostium pomerij. Cùm ergo audissent clamorē fa
muli domus in pomerio, irruerunt per posticū, vt viderent
quidnam esset. Postquam autē senes loquuti sunt, erubue- 8
a ¶ Nedum factus.
runt serui vehemēter: quia nunquā dictus fuerat sermo hu 9
iusmodi de Susanna. Et facta est dies crastina. Cūq; venis- 10 11
¶ De more.
set populus ad Ioachim virū eius, venerunt & duo presby 12 13
teri pleni iniqua cogitatione aduersus Susannā, vt interfi-
cerent eam. Et dixerūt corā populo. Mittite ad Susannam 14
filiam Helchię vxorē Ioachim Et statim miserunt. Et venit 15
cum parentib. & filijs, & vniuersis cognatis suis. Porrò Su-
¶ Pulchrior moribus.
b sanna erat delicata nimis, & pulchra specie. At iniq illi ius-
a ¶ Extrema linea, amare non nihil est. 16
serunt vt discooperiretur; erat. n. cooperta, vt vel sic satiarē 17
¶ Idest vitæ. ¶ Propinqui. 18
tur decore eius. Flebant igitur sui, & oēs qui nouerāt eam. 19
Consurgentes autem duo presbyteri in medio populi, po 20
a ¶ Quia dicitur, Auerte ... oculos meos qui habitas in cœlis.
suerunt manus suas super caput eius. Quę flens suspexit ad 21

b *At iniqui illi iusserunt vt discooperiretur, &c*. ✱ Tertul. Si Susanna in iudicio reuelata, argumentum velatæ præstat, possū dicere. Et hic velamē arbitrij fuit. Vt rea venerat, erubescens de infamia, meritò abscondens decorem, vel quia timens iam placere. Cæterùm in stadio mariti non putē velatam deambulasse, quæ placuit. Legem E habitus requiro, si hanc nusquam reperio, sequitur, vt traditio consuetudini morem hunc dederit.
l. de corona mil. cap. 4.
† vestras.

c *Quæ flens suspexit ad cœlum, &c*. ✱ August. Accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, pater. Clamor iste cordis est, nō faucium, intus sonat, auribus Dei sonat. Clauso ore, labijsq; immotis Susanna ista voce clamabat.
Serm. 14. de verbis Ap.

✱ Ambro. Est magnum & negotiosum silētiū vt erat Susannę quę plus ægit tacendo, quā si esset locuta. Tacēdo enim
1. offic. c 3
F

NICOLAVS DE LYRA.

...tum est dignum morte fieri, propter quod sequitur.
1 Si enim hoc egero. *Quod persuadetis legē Dei trāsgrediēdo.*
2 Mors mihi est. *scilicet debita, quia in lege Mo. si præcipitur ...tera lapidari.*
3 Si autem non egero non effugiam manus vestras. *mortē incurrendo, licet indebitam.*
4 Sed melius est mihi absque, &c *quia puniri nōn est malū simpliciter, quia est malum pœnæ, sed fieri pœna dignum est simpliciter malum, quia hoc est malum culpę.*
5 Et exclama. &c. *ne fortè senes ex vehementia concupiscentię ...erant inflammati in ipsam irruerent, & ipsam licet inuitam im...cè tangerent.*
6 Exclamauerunt, &c. *Hic cōsequenter ponitur Susannę mali... accusatio. Et diuiditur in duas partes, quia primò accusatur ...a iudiciū. Secundò, in iudicio, ibi,* Et facta est dies. *In prima di...r sic,* Exclamauerunt. &c. *vt notarent eā reā corā familia ac ...te ad clamorē Susannæ, quia si tacerent, redderent se suspectos.*
7 Et cucur. *Ad simulandum quòd vir eius de quo falso eam ac...bant exisset, antequam famuli venissent, quia si ostium inuentum fuisset clausum, & tamen iuuenis non fuisset inuentus, testimonium eorum fuisset suspectum. Sequitur.*
8 Postquam aūt, &c. *Accusantes Susannā de crimine adulterij.*
9 Erubuerunt, &c. *quia diligebant Susannam, tanquam in domo ...us nutrici. Cuius causa subditur.*
1 Quia nunquam, &c. *In quo apparet bonitas eius non solùm in vita, sed etiam in fama.*
1 Et facta est, &c. *Hic consequenter ponitur accusatio in iudicio, & diuiditur in tres partes, quia primò ponitur Susannæ citatio. Secūdò accusantiū iuratio, ibi,* Consurgentes autem. *Tertio iuratorum testificatio, ibi,* Et dixerunt presbyteri. *In prima parte dicitur sic.*
12 Cùmque venisset populus, &c. *scilicet, ad locum iudicij.*
13 Venerunt, &c. *Comparendo in loco iudicij ad implendum nequitiam suam.*
14 Et dixe. co. &c. *Et sic apparet Susannæ solennis citatio.*
15 Et venit cum pa. &c. *quia non poterat sola sufficere ire ad iudicium, amici autē eius venerunt cum ea, ipsi compatientes propter sanctitatem eius quam nouerat. Sequitur.*
16 At iniqui illi iusserunt. *quia fortè volebāt inducere populū ad suspicandum malè de ea ex rubore vultus eius, sciebant enim ipsam esse verecundam.*
17 Erat enim cooperta. &c. *Hoc potest intelligi dupliciter. Vno modo referēdo ad pręceptum senum qui iusserunt eam discooperiri, vt sic reficerētur eius aspectu, ex quo non poterant sibi copulari nefario actu. Alio modo potest intelligi referendo ad ipsam Susannam & amicos eius, qui cooperuerunt eā, vt sit sensus,* Erat enim cooperta. *scilicet, amicorum suorum consilio.*
18 Vt vel sic satia decore eius. *idest vt non videntes eius pulchritudinem, minus inflammarentur de ea, & sic non accusarent eā crudeliter, quia amici eius scilicet Susannæ sciebant causam accusationis per reuelationem Susannæ.*
19 Flebant igitur sui, &c. *scilicet, ex pietate cognoscentes innocentiam Susannæ.*
20 Consurgentes autem duo presbyteri. *Hic ponitur accusantium iuratio ex quo habetur argumentum, quòd de crimine vnde aliquis debeat mori, non est credendum alicui simplici verbo suo cuiuscunque autoritatis & sanctitatis sit. Et hoc est quod dicitur hic,* Consurgentes autem duo presbyteri. &c. *qui erant iudices & sacerdotes populi.*
Accusantium iuratio.
21 Posuerūt manus suas sup caput eius. *Iste. n. erat modus iurandi*

MORALITER.

† Circa testes duo sunt attendenda, scilicet, eorum conditio & examinatio. Quantum ad primum obseruandum est, quod quantumcunque sint senes ætate, iudices autoritate, sacerdotes officij sanctitate sicut contingit in casu Susannæ, tamen non est eis assentiendum sine debita examinatione, aliter posset error magnus contingere, sicut contingit in Susannæ condemnatione.

Enim apud homines, locuta est Deo, nec vllum maius in-
A dicium suæ castitatis inuenit, quam silentium Conscientia loquebatur, vbi vox non audiebatur, &c.

Ser. 242. de temp. a *Cum deambularemus in pomerio &c.* ✻ August. Stabat Susanna in iudicio falsorum mendacibus oppressa testimonijs damnatorū, stabat non tanq̃ rea, sed pro castitate fortiter moritura. Ibat pudica ad suppliciū, non adulterorū corpus in quo extrema libido exarserat, & diabolus inflāmauerat. Egregiū portabat caput, cuius vultū integra cōscientia subli-
B mabat ad celū. Propter dāna pudoris salutis vota cōpressit, & cui fuerāt chara p̄mia castitatis, vitæ gaudiū non amisit. Contempsit vnū, & cōsecuta est totū. Et q̃ mori voluit, cum gloria castitatis euasit. Propriā virtutē animi seruauit, et iudiciū populorū cōstanter excepit. Conflātur de innocente falsa crimina, sed ille munitus est, q hēt Deum defensorem.

cęlum. Erat enim cor eius fiduciā habēs in domino) Et di- 1
a ¶ Ne aliusuell . quæratur. 2
a xerunt presbyteri: Cū deambularemus in pomerio soli, in- 3
a ¶ Conteĉu as …
gressa est hæc cū duabus puellis, & clausit hostia pomerij, 4
& dimisit à se puellas, venitque ad eam adolescens, qui erat 5
absconditus, & concubuit cum ea. Porrò nos cū essemus in 6
angulo pomerij videntes iniquitaté cucurrimus ad eos, & 7
a ¶ Quod … idimus …
vidimus eos pariter cōmisceri. Et illum quidem nō quiui- 8
mus comprehēdere, quia fortior nobis erat, & apertis ho-
stijs exiliuit. Hā aūt cū apprehēdissemus interrogauim⁹, 9
quisnā esset adolescens, & noluit indicare nobis. Huius rei
a ¶ Omnis popul . b ¶ A n tura
b testes sumus. Credidit eis multitudo quasi senibus, & iudi 10
a ¶ Ab officio. b ¶ Quasi …
c cibus populi, & condemnauerunt eam ad morte. Exclama 11
a ¶ Cordis affectu, confessione, pura, conscientia bona. Hæc est vox magna hominibus occulta, Deo audita.
uit auté voce magna Susanna, et dixit: Deus ęterne qui ab- 12
sconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequā fiāt, tu
¶ Innocentem tamen. ¶ Tamen.
scis qm̃ falsum tulerūt cōtra me testimonium, et ecce mo-
rior, cùm nihil horū fecerim quę isti maliciosè cōposuerūt
a ¶ Cuius aures in preces iustorum. 13
d aduersum me. Exaudiuit aūt dominus vocem eius. Cumq; 14

Tract. 36. in Io. Dan. 19. ✻ Idem. Deus dixit, *In ore duorum vel triū testium stabit omne verbum.* Veritas quęritur per duos testes? Ita planè sic se habet humani generis consuetudo, sed tamen fieri potest, vt mentiantur, Susanna casta duobus falsis testibus vrgebatur. Nunquid quia duo erant, ideo falsi testes non erant? Quomodo ergo accipiendum est, *In ore duorum &c.* nisi quia hoc modo per mysterium Trinitas commendata est, in qua est stabilitas perpetua veritatis? Vis habere bonā causam? Habeto patrem, & filium, & spiritumsanctum tuæ causæ testes.

Homil. de Susanna. b *Credidit eis multitudo, &c.* ✻ Chrys. Putatis fratres ad magnum meritum pertinere, si falsi testes non præualeant super innocentem. Non est magnum meritum, si aduersus Dominum non præualeret. Ipse dominus noster Christus per linguam falsorum testiū est crucifixus. Sed ēt si ad horam præualuerunt, resurrecturo quid no-
C cuerūt? Demonstrauit ergo seruis exemplū, ne falsos testes perhorrescant, & cū creduntur, non timeant. Possunt enim

enim facere malam famam, sed non possunt interficere conscientiam.

c *Exclamauit autem, &c.* ✻ Ambros. Plorauit Susann… crimē obijceret, cū sibi de pudica & casta adulteri iud… vindicarēt. Nō mortē deplorās, sed castitatis calumni…

✻ Nazianzenus … stina virgo om… alijs omissis, ad … cōfugit, ac spon… suum contra cu… nē execrādam … tectorem facit, … & Susannam li… uit. & Teclam … uit, hanc quidē … nibus amaru cr… illam à Proco ty… no, & patre ni… etiam tyranno. … ✻ Ambros. Sa… Susanna denūc… falsi terrore. cū … se videret vrger… riculo, inde op… brio, maluit h… sta morte vitare … probriū, quā st… salutis turpem … subire. Itaq; dū … nestati intendit, … vitam reseruau… si id quod sibi u… batur ad uitā … præ optauisset, … tantam report… gloriam imò et … quod non solum inutile, sed etiam periculosum fe…, pœnam criminis forsitam non euasisset.

d *Cumq; duceretur, &c.* ✻ Hiero. Humanæ fragilitati est mortem timere quæ infertur pro iustitia, nisi fortè a… stiam interpretabimur non imminentis mortis, sed … probrij & ignominiæ, qua perfusa erat.

✻ Chrysost. Susanna religiosa mulier, & pudica cor…, erat utique quandoque moritura. Etsi tūc esset mo…, pudicitiæ quid obesset dum caro conderetur sepulc…, & castitas redderetur Deo.

✻ August. Quam sententia praua deiecerat, illi… conscientiæ integritas erigebat, metusq; Dei & in… nentis iudicij indubitata crudelitas. O amor hone… & legis. Susanna adulterij conscientiam grauiore… dicauit, quam penam. Cum duceretur, non doleb… supplicio, qm̃ gaudebat de testimonio falsidico. … damnatur per sentētiā, sed nutu Dei suspēditur, pe… ☞ hic

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *iurandi contra personam condemnandam ad mortem, vt testes in iurando & testimoniū proferendo ponerent manus super caput eius, vt habetur Leuiti. 24.* Quæ flens, &c. *quia videbat q̀ criminaliter agebant contra eam.*

1 Suspexit ad cęlum. *quia aliunde non poterat habere auxiliū, & proprium est diuinitatis succurrere in casibus desperatis.*

2 Et dixerunt presbyteri, *Hic ponitur iuratorum testificatio.*

3 Cum deambularemus, &c. *Hoc dicunt, ne requiratur alius testis cum eis. Sequitur.*

4 Clausit ostium po. & dimisit. &c. *Hoc dicunt in argumentum sui dicti, quod sequitur.*

5 Venitq; ad eā adolescens. *Quia aliter nō poterant ostendere Susannā morte dignam, nisi allegarent factum turpe: pro peccato enim voluptatis vel concupiscentiæ nō statuitur aliqua pœna in lege.*

6 Porrò nos cum essemus in ang. pomerij. *Hoc dicunt ad colorationem dicti sui, quia si fuissent in palam, dictum eorum non habuisset aliquam probabilitatem, scilicet, quòd Susanna vellet tale quid committere ipsis videntibus.*

7 Cucurrimus ad eos, & vidi eos pari commisceri. *quia de facto non creditur testimonio alicuius, nisi dicat se vidisse.*

8 Et illum quidem nequi. compræhendere, &c. *tanquam iuuenis existens, nos autem senes.*

Hanc

9 Hanc autem cum apprehēdissemus interrogau…us quisnam esset, &c. *Hoc autem dixerunt, ne quæreretur ab eis cuius esset adolescens, & per hoc possent deprehendi.*

10 Credidit eis multitudo. *Hic describitur ipsius Susannæ iniusta cōdemnatio. Quæ ostēditur ex duob. s. ex populi ignorātia, q. credidit senibus pp ætatem & autoritatem eorum absq; diligenti examinatione: propter q̀ de hoc infrà reprehendūtur a Daniele: v. dicitur.* Sic fatui filij Israel, &c. *Ex hoc dicitur argumentum pro nulla ætate uel autoritate seu sanctitate debent applicari te…s in causa criminali, maximè sine diligenti examinatione. Secundo ostenditur condemnatio iniusta ex Susannæ innocentia, cum dicitur*

11 Exclamauit autem, &c. *Ex cordis affectu conscientia …*

12 Deus æterne qui abscon. es. *quia ipse solus nouit secreta cordium diuina enim scientia æternitate mensuratur, deo ita cog… sunt futura sicut præsentia.*

13 Exaudiuit. *hic ponitur Susanæ digna liberatio.* E*t diuiditur in quatuor partes: quia primò ponitur Danielis appellatio a sñia iniusta, Secundo testiū diligens examinatio ibi:* Reuertus est popu…s. *Tertiò, ipsorū cōdemnatio, ibi:* Exclamauit itaq;. *Quarto: p… gratiarum actio, ibi:* Helchias autem. *In prima parte dicitur:* Exadiuit aūt dominus vocem eius. *idest, cum affectu a… …*

14 Cumque duceretur. &c. *Ex quo patet, quod Daniel … nō fecit ex humana industria, sed ex diuino instinctu.*

✻ Exc

† *MORALITER.*

Circa. s. f m, s. examinationem testiū obseruandū est q̀ separentur, ne inuicē falsum confingant sicut Daniel fecit testes contra Susaunā abinuicem separari: & q̀ increpentur vel terreantur, ut sic cōcussi veritatē facilius … gnoscant, & q̀ interrogentur, vt uideatur si deuient de falsitate rephensi iuste puniātur, ut liberetur in… & mali terreant, sicut pcessū fuit in liberatione Sus.

(udicantium falſitas denudaretur, & innocens purgare-
A tur. Infirmus ſexus contra viros ſurgit fortior, expugnat
bidinem caſtitas,& honeſtas, impulſu luxuriæ horren-
a proſternitur improbitas.
Suſcitauit Dominus,&c. ✻ Chryſ. Excitauit Deus Spiri-
tum ſanctum Danie
s, adhuc nouelli
tate, ſed robuſti fi-
c. Et quia erat in a
o propheticus Spi-
tus, continuò ne-
uiſſimorum ſenio
im vidit fallaciã. b
ed quod ille intue-
atur, prouidẽdum
at quomodo cæte
s monſtraretur.
alli inquit, teſtes
nt redite in iudi-
ũ. Quid pluribus?
pparuit falſitas.
Auguſt. Daniel
iſtinctu Dei com-
monitus. Reditu in
idicium exclama- c
it. Stupet populus
o iudicio repenti-
, reuocatur addi-
, falſos teſtes pa-
r inuadit, gemit
abolus q̃ ipſius d
mmenta nudan-
r, gaudent angeli
B pudoris integrita
cõperta, & quod
fendatur in terris
ritas fatigata.
Idem. Suſanna
ulier inimicos ſu-
tacuit, & vicit.
on enim apud Da
iem in ſermone
tio eſt, ſed in ſan-
 fœmina tacente
gua pro ea caſti-
loquitur. Caſtitas
im Suſannæ af-
t in iudicio, quæ
æ defuit in Para-
o. Suſannæ caſtitas, & presbyteros impudicos conui-
in orto,& in iudicio falſos accuſatores obtinuit, biſq;
C trix reos facit teſtimonij, quos reos facit adulterij: at
e tandem iudicem meretur caſtitas Danielem puerũ
iuniorem necdum pubeſcentis ætatis. Multum igitur de
o pudicitia conſequitur, cum iudicem virginem pro-
eretur: Secura eſt de victoria caſtitas, cui iudicatu-
r eſt virginitas: Pudicitiæ autem cauſas, niſi vir pudi-
cus audire non debuit. Talem enim arbitrum meretur ca
ſtimonia, apud quem nõ periclitetur verecundia. Cogni
t igitur Daniel Suſannæ negotio. cum eam falſis accuſa
tio

a ¶Non dedit, quia iam in eo erat, ſed propter ætatis infirmitatem quieſce-
bat. nec opera demonſtrabat, ſed occaſione data ſuſcitauit pro ſancta fœmina.
duceretur ad mortem, ſuſcitauit dominus Spiritumſanctũ
a ¶Spiritu ſuſcitato, ſi eg reuere. b ¶ Vix in ſcripturis ſ.n his vox peccatoris magna dicitur.
pueri iunioris, cuius nomen Daniel: & exclamauit voce 1
a ¶Quaſi non conſentio.
magna: Mundus ego ſum a ſanguine huius. Et cõuerſus om 2
¶Quid ſibi vult?
nis populus ad eum dixit: Quis eſt iſte ſermo, quẽ tu loquu
¶Indiſcreti
tus es. Qui cum ſtaret in medio eorũ ait: Sic fatui filij Iſrael,
non iudicantes, neq; quod verum eſt cognoſcentes, condẽ-
¶Ergo
naſtis filiã Iſrael? Reuertimini ad iudiciũ, quia falſum teſti-
¶Presbyteri.
monium loquuti ſunt aduerſus eã. Reuerſus eſt ergo popu 3
¶Danieli
lus cum feſtinatione: Et dixerũt ei ſenes: Veni & ſede in me- 4
a ¶ non ætatem.
dio noſtrum, & indica nobis, quia tibi dedit Deus honorẽ 5
a ¶Ne mendacium ſimul confingant 6
ſenectutis. Et dixit ad eos Daniel: Separate illos ab inuicem 7
procul,& dijudicabo eos. Cum ergo diuiſi eſſent alter ab al-
tero, vocauit vnum de eis: & dixit ad eũ: Inueterate dierum 8
malorum, nunc venerunt peccata tua quę operabaris prius, 9
iudicans iudicia iniuſta, innocentes opprimens. & dimittẽs
noxios dicente dño. † Innocentẽ & iuſtum non interficies. 10
Nunc ergo ſi vidiſti eam, dic ſub qua arbore videris eos col 11 12
a ¶Illice Latine & forte Hebraice a Cyno ſcilicet & a prino quod Latine lentiſcus dicunt ſectio vel ſerratio, quod ſi non poteſt horum etymologia apud eos inueniri, cogitur Hebræis conſentire qui hanc pericopen Græcam eſſe contendunt. Lentiſcus eſt arbor humilis cuius foliorum ſuccus ſciſſuras labiorum vel manuum ſolidat.
loquẽtes ſibi? Qui ait: Sub Schinõ. Dixit autem Daniel: Re- 13
ctè mentitus es in caput tuũ. Ecce enim angelus dñi accepta 14
ſnĩa ab eo, ſcindet te mediũ. Et amoto eo iuſſit venire aliũ, 15 16
a ¶Sicut mentitis ¶Pulchritudo.
& dixit ei: Semen Chanaam, & non Iuda, ſpecies decepit te, 17 18
¶Alijs
& concupiſcentia ſubuertit cor tuum. Sic faciebatis filiab. 19 20

tionibus vellet plebs imperita damnare, ait. D
b *Mundus ego ſum a ſanguine huius.* Quo dicto peccantis — Amb. ſer 49
populi reuocauit errorem. Hac voce circa Suſannam Da
niel vtitur, qua circa Dominum Pilatus, d. Innocens ego
ſum a ſanguine iuſti huius. Sed Daniel melius quam Pila
tus. Ille pudicum
ſanguinẽ liberat
hic iuſti ſanguinẽ
confitetur, & tra-
dit. Ille peccantis
populi reuocauit
errorem hic furẽ-
tis ſynagogæ ſacri
legiũ confirmauit. — Ho. in princ prouerb.
c *Veni & ſede in
medio, &c.* ✻ Baſi.
Senior ſecundum
animam eſt, qui
prouidentia perfe
ctus eſt qualis erat
Daniel, quãquam
corpore iuuenis,
ſapientiam ac gra-
uitatem omni ca
nitie præſtantiorẽ E
præ ſe ferens. Idcir
co ei dicũt. *Huc acce
de, ſede in medio, &c.* — Ser. 242. de temp.
d *Cum ergo diuiſi
eſſent, &c.* ✻ Aug.
Interrogatum eſt,
quo in loco Suſan
na facinus admi-
ſit. Hic ſub lẽtiſco
dicit, ille ſub pri — † Exod. 23. a
no. Cum ergo eo-
rum diſcrepant re
ſponſa, ſic repu-
gnantia dictorũ fa
cta nudantur vt vi
gore mentis increpato populo, teſti-
bus cõfuſis veritas
oſtenderetur. Gau
det populus de pu
doris integritate,
triũphat maritus,
quòd fidam inue-
nerit coniugem.
Lętatur familia, quod nihil inuenerit in ea quod pu
niat, quòd adulterij factum non inuenerit, nec homici
dium diabolus quod procurabat impleuerit F
✻ Hieronymus. Parentes Suſannæ dignè laudant
Deum, non quia filia liberata eſt de manu presbyterorum (hoc enim non ſatis laudabile eſt, nec magni diſcri-
minis ſi non eſſet liberata) ſed quia non eſt inuenta in ea
res turpis.
✻ Athanaſius. Ipſe Daniel cauſam Suſannæ iudicauit, — In Synopſi.
& ſeniores tanquam ſycophantas condemnauit.
* Iren. Qui ſeruiunt ſuis voluptatibus, & non præpo — Lib. 4. c. 44.
nunt

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Exclamauit voce magna. *vt poſſet ab omnibus audiri.*
2 Mundus ego sũ a ſan. h. *hoc eſt dictũ: non aſſentio huic ſnĩæ: ſed magis ab ea appello tanq̃ ab iniqua, vt patet per verba ſequẽtia.*
3 Reuerſus eſt ergo pop. *Ad locum, ſ. iudicij.*
4 Et dixerunt ei ſe. *Non illi duo qui accuſabant Suſannam, ſed alij ſenes populi Iſrael.*
Veni & ſe. &c. *in loco iudicij.*
5 Et indica nobis. *qualiter poſſit veritas aperiri.*
6 Quia tibi de. &c. *i. ſapientiam quæ ſolet eſſe in antiquis, vt dicitur Iob. 12.* In antiquis eſt ſapientia, & in multo tempore inuenitur prudentia.
7 Et dixit ad eos Da. ſeparate, &c. *ne confingant aliud mendacium ſimile præcedenti. Sequitur.*
8 Inueterate dierum ma. *Ex hoc patet, quòd teſtẽs falſi ſunt increpandi, et terrendi, vt ex hoc magis appareat eorũ fraudulẽtia.*
9 Nunc venerunt, &c. *i. oſtendentur per pœnam tibi a Deo infligendam. Sequitur.*
10 Dicente do. inno. *hoc dicitur Deut. 27.*
11 Nunc ergo ſi vi. &c. *Ex hoc patet, q̃ teſtes ſunt interrogãdi de circũſtantijs: quia p̃ hoc apprehẽditur eorũ falſitas, et cõtradictio.*
12 Videris eos co. ſi. *Curialiter loquitur ſicut homo caſtus, & verecundus, non ſicut ſenes impudici qui dixerant:* Vidimus eos pariter commiſceri.
13 Qui ait: ſub ſchi. *nomen eſt arboris, & eſt idem q̃ lentiſcus arbor humilis: cuius ſuccus foliorum conſolidat labia, vt dicit hic gloſ.*
14 Dixit autem Da. Recte menti. &c. *i. ad damnationem capitis tui quæ ex hoc ſequitur.*
15 Ecce enim, &c *i. iudex, quia iudices populi, & ſacerdotes aliquando nominantur angeli, ſicut patet Malac. 2. b.* Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem requirunt ex ore eius: angelus. n. dñi exercituum eſt. *Vel angelus verè accipitur ibi pro angelo Suſannæ, qui damnationem ſenum erga Deũ procurauit.*
16 Et amo. *prius enim amouit quam alter veniret, ne poſſet alteri ſignificari, quid diceret.*
17 Et dixit, &c. *licet enim eſſet de tribu Iuda ſecundum rem: tamen imitabatur mores Chananæorum: increpat autem ipſum Daniel ſicut primum, & eadem cauſa, vt territus citius deprehendatur.*
18 Species de. *i. pulchritudo Suſannæ.*
19 Et concu. *i. mentem tuam auertit a rectitudine rationis, & legis diuinæ.*
20 Sic facie. *eas per terrores decipiendo.*

✻ Et

nunt timorem Dei
A in cordib suis, sed contumelijs agunt reliquos, & in absconsis agūt mala, redarguētur a verbo: & audient eas Danielis voces: Semen Chanaam, & non Iuda species seduxit te, &c.

Serm. 50. a [illegible] * Ambr. Susannam seniores deferunt Dominum Iudas accusat. Illam doctores sui, hunc discipulus criminatur. Susannā pseudo presbyteri arguunt, prodit pseudo episcopus Saluatorem. Susanna in Paradiso circumuenitur, Dominus in hortuli Paradiso a traditoribus circum
B datur. Illa ibi insidiatores patitur, iste hic sustinet prodi-

a Christi qui de Iuda.
Israel: & illæ timentes loquebantur vobis. Sed non filia Iuda 1
sustinuit iniquitatem vestram Nunc ergo dic mihi sub qua 2
arbore comprehenderis eos loquentes sibi? Qui ait: Sub pri 3 4
a [illegible]
no. Dixit autem ei Daniel: Rectè mentitus es, & tu in caput 5 6
tuum, manet enim angelus domini gladium habēs, vt secet 7
Ambos.
te medium, & interficiat vos. Exclamauit itaque oīs cœtus 8
voce magna, & benedixerunt Deum, qui saluat sperantes in
se. Et consurrexerunt aduersus duos presbyteros. Conuice- 9
rat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse testimonium.
a Feceruntque eis sicut male egerant aduersus proximum, vt
a Interficiendos tradiderunt Babylonio regi, a quo [illegible] stabit quod dictum est. illis Achiam [illegible] & Sedechiam secundum Ieremiam, sic & Iudæi dominum occiderunt clamando, Crucifige, crucifige eum.
facerent secundum legem Moysi, & interfecerunt eos. Et sal- 10
uatus est sanguis innoxius in die illa. Elchias autem, & vxor 11
eius laudauerunt Deum pro filia sua Susanna cum Ioachim
Non [illegible] liberata, hoc enim parum est, nec a perfectis laudabile.
marito eius, & cognatis omnibus: quia non esset inuenta in 12
ea res turpis. Daniel autem factus est magnus in conspectu 13
populi a die illa, & deinceps.

torem. Susann[æ] accusatores [...] quam falsi tes[tes] prophetica sent[en]tia feriuntur, eiusdem crimi[ne] puniuntur rei c[u]ius damnare in[no]centis sanguine[m] gestiebant: Dom[i]ni autem tradi[to]rem inuenio [...] sum cōdemnas[se] & cessante iusti[tia] iudicasse.

* Chrys. Qui [li]berauit Susan[nam] mulierem casta[m,] coniugem fidel[em] & ipse libera[uit] virginem Maria[m] a suspicione fal[sa.] Sicut pro Susan[na] affuit in Dani[el] Spiritus sic p[ro Ma]ria angelus Ga[briel...] bant coniugate[...] Susannam, gau[...] virgines ad Mariam.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ille. *consentiendo vobis in opus nefarium.*

2 Sed non. *Nobilis. s. genere, & moribus.*

3 Susti. *vobis assentiendo.*

4 Nunc er. *Curialiter loquendo de actu carnali, vt iam dictū est.*

5 Quia ait. *Nomen est arboris, nec est arbor eadem cum lentisco, vt dicunt aliqui, & malè, quia tunc non esset discordia in testimonio eorum, cuius contrarium exprimitur in litera, aliter non essent conuicti sicut testes falsi. Et ideo dicendum, quòd prinus idem est quod*
C *pinus, vt dicitur in lib. de proprietatibus rerum.*

6 Dixit autem. *eodem modo exponitur sicut prius.*

7 Vt secet. *separando. s. animam a corpore per mortem: quia non fuerunt interfecti gladio, vt supra dictum est.*

8 Exclama. *quia videbat contradictionem eorum.*

9 Et consur. &c. *faciendo eis secundum legem talionis scripta in lege Moysi.*

10 Et interfe &c. *i. sicut dignos morte regi tradiderant, qui [ha]bat aliam iustitiam: & ipse fecit eos comburi secundum modum [fi]lius terræ, vt dicitur Iere. 29. vt supra allegatum est in eo. c. Vel [alı]ter:* Interfe. *quia de voluntate regis speciali permissum est Iudæis [vt] eos interficerent secundum legem Moysi. Et sic fuerunt lapidati, q[uæ] lapidatio potest dici frictio in igne: vt supra dictum est.*

11 Elchias. *Hic consequenter ponitur gratiarum actio pro libe[ra]tione innocentis. Et hoc est quod dicitur:* Elchias autem & vx[or] &c. *Sequitur.*

12 Quia non est inuen. &c. *licet enim laudarent Deum de li[be]ratione Susannæ a morte, tamen magis laudabant eum de liberati[o]ne suæ innocentiæ, quia innocentia est maius bonum, quam sit co[rpo]ralis vita.*

13 Daniel autem factus est, &c. *Quia ex hoc facto innotuit [po]pulo, quòd Spiritus erat in illo, & zelus legis diuinæ. Patet etiam [ex] hoc sollicitudo eius circa populum, quia licet esset in domo regis, [ta]men sollicitus erat de his quæ fiebant apud filios Israel.*

CAP. XIIII.

In cap. 12. Dan.

a *Et rex Asty. &c.* * Theodor. Astyages fuit Cyri maternus auunculus, quo vita functo, cum Cyaxares eius filius regnum administrari non potuisset, Cyrus Assyriorum, & Chaldæorum demolitus regnum, Medorum imperium transtulit ad Persas.

a Et rex Astyages appositus est ad patres suos, & 1
susc[e]pit Cyrus Perses regnum eius. Erat au-
b tem Daniel conuiua regis, & honoratus su-

b *Erat conuiua regis, &c.* * Theodoret. Idest, contubernalis omnibusque familiaribus præ[la]tus. Hac enim p[re]ditus loquendi libertate, & quę in ipsum a Deo per [Esa]iam prophetam prædita fuerant ostendit: & ei dimitt[en]di populi auctor fuit.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIIII.

* 1 Et rex Astya. *Hic consequenter historia Belis, & historia draconis ponitur. Et diuiditur in duas partes: quia primo*

Diuisio.

tempus quo historia accidit exprimitur. Et secundo historia describitur: Erat quoque idolum. *Circa primum aduertendum, quòd aliqui dicunt istam partem pertinere ad cap. 13. ita quòd notatur per hoc tempus quo accidit factum Susannæ. s. quādo mortuus est Astyages rex, & Cyrus ei successit: non tamen est intelligendum, quod Astyages regnauerit in Babylone: quia nunquam, imo fuit rex Medorum, & Persarum, vt habetur in Scholastica historia, sed quia Cyrus multa bona fecit populo Israel, ideo secundum istos hic notatur tempus quo Cyrus accepit Astyagis regnum. Ad euidentiam autem huius notandum quod sicut scribitur in Scholastica historia: Astyages vidit in somnis de genitalibus suæ filiæ vitem procedere quæ occupabat totam Asiam. & responsum est ei a coniectoribus, quod illa filiū pareret, & Asiam sibi subiugaret, & Astyagem debellaret: quo audito dedit filiam suam cuidam plebeio militi, ne filius ex ea nascens nobilis, & potens fieret: fecit etiam obseruari tempus partus filiæ suæ, & puerum natum fecit occidi. Illi verò quibus hoc præceptum est horrentes facinus istud puerum viuum in nemore proiecerunt: quem pastor inueniens secum portauit, nutriuit, & in filium adoptauit: qui adultus factus, electus est à pastoribus in regem suum: & delinquentes grauiter puniebat, intantum quòd clamor venit ad regē Astyagem, qui accersito iuuene, quæsiuit quare talia faceret. Et ille* con-

Cyri historia.
Herod. lib. i.

constanter respondit, quia poterat, cum esset ab eis electus in re[gem.] Astyages autem vultū iuuenis, & eius constantiam considerans [co]gnouit ipsum esse de semine regio, & non filium pastoris, & in[quı]rens diligenter inuenit veritatem, quòd ipse erat nepos suus q[uem] occidi mandauerat, & diuina virtute mutatus est animus ei[us,] & iuuenem recepit in gratiam: credens quòd somnium [suum] fuisset impletum in regno prædicto puerorum, & nepotem [suum] tradidit ad custodiendum, & nutriendum cuidam de principi[bus:] postea verò rebellantibus Persis contra Astyagem, missus e[st] princeps contra eos, & recordatus cuiusdam iniuriæ quam fece[rat si]bi Astyages, suasit occcultè Persis vt Cyrum in regem sibi elige[rent,] & ipse partem eorum adiuuaret contra Astyagem, & sic fa[ctum] est. Quod audiens Astyages congregauit exercitum vt debellare[t Cy]rum nepotem suum ipse tamen finaliter a Cyro deuictus est, Cyru[s ta]men eum humanè tractauit, & ei regnum Hircanorum dimisit [Da]rio autem filio Astyagis regnum Medorum: ipse autem regnum [Per]sarum sibi retinuit, ita tamen quòd regnum Astyagis, & Dary [eis] morientibus ad Cyrum deueniret: & ideo Cyrus Astyage mort[uo] successit, vt hic dicitur. Sed quod dicunt aliqui, quòd tunc accidi[t hi]storia Susannæ, vt dictum est, non videtur esse verū: quia Cyrus [post] Darium regnauit anni triginta, vt dicunt historiographi: & ta[men] quando mortuus est adhuc erat fortis, & procedens ad bellū, qui[a pu]gnans cōtra Massagetas mortuus est. Item quando successit A[styag]iam ad minus erat vigintiquinque annorū vel circiter, quia ia[m an]te ipsum in bello deuicerat, vt dictum est. Et sic non videtur q[uod] Cyrus ante mortem Dary succederet Astyagi per † decem annos
* *circa.*

Erat quoq; idolum, &c. * Ambro. Primò.n.Babylonij eũ vocauerunt figmentum Beli cuiusdam, quondam bis mortui, qui principatũ in eos dicitur primus egisse. * Hieron Idolum Baal siue Bel,& (vt apertius dicam) Ilis, Assyriorum regio est, consecrata a Nino Belis filio in honorẽ patris. * Idem Post vocationem gentium cecidit, seu confractus est Bel, quem Græci Belũ, idest, Saturnum vocant. Cuius tanta fuit apud veteres religio, vt ei non solũ humanas hostias continuorum ignotiumque mortalium, sed & suos liberos immolarẽt.

b Quia non colo idola manufacta, &c. * Cyprianus. Spiritus Dei patris a confidentibus non discedit, neque diuidi patitur, ipse in nobis, & loquitur, & coronat. Sic Daniel cum compelleretur adorare idolũ Bel quem tunc rex, & populi colebant, in asserendum Dei sui honorem plena fidei libertate prorupit dicens, nihil colo, nisi Dominum, &c. * Idem. Daniel Deo deuotus, & Spiritusancto plenus exclamat, Nihil colo nisi, &c. * Athanasius. Daniel ita ad Darium ausus est dicere, Non veneror idola, &c.

D L. de exhor. martyrij capi. 10. In illud. Qui dixerit verbum, &c. In Synopsi.

a per omnes amicos eius. Erat quoq; idolũ apud Babylonios 1
a * Idem., et c.
nomine Bel, & impendebantur in eo per dies singulos simi
læ artabæ duodecim, & oues quadraginta, vinique ampho- 2
ræ sex, Rex quoq; colebat eum, & ibat per singulos dies ado 3
rare eum. Porro Daniel adorabat Deum suum. Dixitque 4
b ei rex: Quare non adoras Bel? Qui respondens ait ei: Quia
non colo idola manu facta, sed viuentem Deum: qui crea- 5
uit cœlum, & terram, & habet potestatem omnis carnis. 6
c Et dixit rex ad eum: Nonne videtur tibi esse Bel viuens 7 8

* Idem. Daniel in lacum leonũ secundò abiectus est, quod sub Cyro rege Bel destruxerat, & draconem interemerat, &c. * Irenæus. Quis enim est viuorum Deus, nisi qui est omniũ Deus, & super quem non est alius Deus, quem & Daniel propheta cum dixisset ei Cyrus rex Persarũ. Quare non adoras Bel? annunciauit dicens. Non colo idola manufacta, sed viuum Deum, &c.

L. 4. c. 11.

c Nonne videtur tibi esse Bel viuens Deus? &c. * Iose. Heb factũ est vt Darius celebraret solemnitatem Bel Dei Babyloniorum, pararetque munus quod offerret illi: Seruauit autem

Lib. 1. histor. Iud. c. 9.

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. a. Quando autem Darius mortuus est Daniel iam erat octoginta annorum secundum Latinos, secundum Hebræos septuaginta: rium: quia a tempore quo fuerat transmigratio in Babylonem iam transierant septuaginta anni captiuitatis Babylonicæ secundum Latinos, secundum Hebræos autem quinquaginta duo anni. Item vndecim de anno Sedechiæ ante captiuitatem dictam, & post transmigrationem Danielis in Babylonem. Et Daniel quando ductus est in Babylonem probabile est, quod esset decem annorum vel circiter ad minus, qui simul sunt anni septuagintatres. Et sic non potest dici, quòd Daniel esset iuuenis illo tempore quo Astyages mortuus est: ergo non fuit tũc historia Susannæ, quia tunc iuuenis erat, vt dicitur in litera: Suscitauit Deus spiritum iunioris cui nomen Daniel &c. Item in litera dicitur, quod Daniel a die illa, & deinceps factus est magnus coram omni populo. Et sic patet, quòd erat iuuenis ætate, quia a iuuentute sua fuit notus in sapientia, vt patet. 1. c. Dan. & ideo non valet dictio aliquorum dicentium, quod Daniel hic dicitur iuuenis non simpliciter, quia iam erat magnæ ętatis: sed dicitur iuuenis respectu senũ qui accusauerant Susannam, quia iam erat Daniel. 80. annorum, vt patet ex prędictis. Senes autem illi non videntur tunc fuisse maioris ętatis, cũ adhuc in eis vigeret tanta concupiscentia carnalis, quia iam ante per multos annos dixerat Dauid de vita hominis: Si autem in potentatibus octoginta anni, & amplius eorum labor, & dolor. Sic igitur patet, quòd historia Susannæ non accidit tempore quo Cyrus successit Astyagi. Et ideo dicẽdum est, quod per mortem Astyagis quę hic notatur, cum dicitur: Et rex Astya. designatur tempus historię sequentis quæ facta est sub Balthasar vel Euilmerodach patre suo, secundum quod dicitur in Scholastica historia: C Ideo est principium 14. c. libri Danielis. Tunc autem Daniel erat perfectę ętatis, & amicus regis Babylonis propter sapientiam suam frequenter ostensam, vt patet ex dictis in libro Danielis, nec adhuc erat destructum illud regnum Babylonis per Cyrum, & Darium, pro quod hæc historia ponitur inter scripturas non canonicas post historiam Susannæ, & ante historiam Iudit, quę contigit post destructionem Babylonis.

1 Erat quoque. Hic describitur historia Belis, & draconis, in qua ostenditur Daniel extirpator idololatrię sicut in facto Susannę ostensus est persecutor luxuriæ. Et diuiditur in duas partes, quia primo ostenditur Danielis audacia ad aggrediendum ardua ex fidei zelo. Secundò, eius constantia ad sustinendum aduersa in mortis periculo, ibi: Quod cũ audissent Babylonij. Prima adhuc in duas, quia primo ostenditur audacia Danielis obligando se ad talionem mortis in Belis destructione. Secundò ingerendo se periculo intoxicationis in draconis interfectione, ibi: Et erat draco. Circa primum quatuor tanguntur. s. erroris accusatio. Secũdo: erroris accusati disquisitio, ibi: Et iratus rex. Tertio: disquisiti inuentio, ibi: Occidit ergo illos. Circa primum considerandum, quod idola habuerunt ortum a tempore Nini regis Assyriorum, qui mortuo patre suo Belo nomine, fecit imaginem patris ad sui consolationem, & ei deferebat tantum honorem, & reuerentiam, quod confugientib. ad ipsam parcebat, & ex hoc homines cœperunt diuinũ honorem impendere illi imagini. Ad huius autem similitudinem in diuersis locis fecerunt imagines amicorum suorum mortuorum, & eis impendebant honores: & sicut idola fabricata sunt ad exemplum idoli Beli prędicti: ita etiam ex eo nominata sunt, quia primum idolum vocatum est Belus, sicut vocabatur ille pro quo factum est idolum. Alij consimiliter nominauerunt, quia aliqui vocauerunt, idolum suum Bel, aliqui Beel, aliqui Beelzebub, & aliqui Baal. Apud Babylonios autem vocabatur Bel. Et hoc est quod dicitur hic: Erat quoque idolum apud Babylonios nomine Bel. Simila est farina delicatissima. Artaba est genus mẽsuræ continens tres modios, sed cuius quantitatis sit modius hic acceptus non habetur per certitudinem, quia quantitas modij variatur secundum diuersas ciuitates, et terras, sed possumus hic aliquid coniecturare per literam sequentem. Illæ enim duodecim artabæ continebant trigintasex modios farinæ: & tantum faciebant de pane quantum sufficiebant sacerdotibus Belis, & familiæ eorum qui dicuntur fuisse septuaginta. infra eodem ca.

E Epiphanius.

2 Viniq; ampho. sex. Amphora est vas quadratũ habens duas ansas admodum aurium, vt dixit Isid. 16. etym. Amphora autem continet apud Græcos pedem quadratum de vino, & tunc non accipitur solum pro vase in generali, sed etiam pro certa mensura: quantũ autem amphora teneat apud Babylonios de quibus est hic sermo, nõ habetur per certitudinem in litera: sed solum per coniecturam secundum sufficientiam personarum quibus ministrabatur illud vinum, sicut dictum est de farina.

F

3 Rex quoque colebat eum, &c. Credens aliquid diuinum esse in eo ex tanta comestione: omnes enim Gentes semper æstimauerunt Deum esse aliquid magnum supra hominem, & ideo omnia mirabilia excedentia virtutem humanam vel secundum rem vel secundum opinionem colebant vt Deos.

4 Porrò Daniel ado Deum su. i. Deũ cœli qui licet sit Deus omnium per creationem: dicitur tamen Deus Danielis specialiter per cultum specialem. Sequitur.

5 Non colo idola manufa. quia in talibus nihil potest esse diuinitus, cum ... supra hominem sicut quædam opera humana.

6 Sed viuentem Deum. quia ipse est formaliter vita, cũ Deus sit suũ intelligere quod est nobilissimũ viuere, vt habetur duodecimo metaphysicę. Est etiam Deus vita effectiuè causans in alijs vitã, & motũ, vt dicitur Act. 17. f. In ipso viuim' mouemur, & sumus.

7 Et hab. quia potest omnia ad nihilum redigere, sicut de nihilo creauit omnia.

8 Et dixit rex ad eum, &c. Argumentum autem sumit, quòd viuat ex comestione, quia nihil carens vita comedit cum sit actus vegetatiuæ animæ.

* Et

MORALITER.

1 Erat quoque idolum nomine Bel, & impendebantur in eo per dies singulos, &c. Per istud idolũ quod vt Deus viuens colebatur, eo quod multa comedere credebatur, significatur gulæ vitium, & ex consequenti luxurię. Dicit. n. Hier. Venter & genitalia sunt mẽbra propinqua, & ex vicinitate membrorum designatur vicinitas vitiorum. Igitur Bel vel Deum ventrem colunt gulosi, & luxuriosi. sicut dicitur Phil. 3. d. Quorum Deus venter est, & gloria in confusione eorum qui terrena sapiunt. Et de cultu istius Dei dicit Bern Dijs solent templa construi, altaria erigi, ministri ad seruiendũ deputari, immolari pecudes, & thura concremari: Deo ventri templum est coquina: altare, mensa: ministri, coquinarij; immolatæ pecudes, coctæ carnes: fumus incensorum, odor saporum. Cultores autem Belis deprehensi fuerunt per sapientiam Danielis, sicut dicitur infra.

† Animad-

autem ritum istum
A sacrificio suo. Parauit iuuencum vnũ, & decem arietes, cẽtum pullos columbarum, & septuaginta panes subcinericios pro mensa eius, atque decem amphoras vini. Et ait rex ad Danielem Vtinam, & tu crederes in gloriosum, & magnificum Deum nostrũ Bel, qui comedit ea quæ in mensa sunt parata. Respondit. Daniel Ne quæso, incitet te, neque seducat cor tuum ô rex, istud quod putas fieri in Bel, quoniam mẽdacium, & vanitas est, nec est spiritus in eo, sed est opus manuum artificis. Sacerdotes eius comedunt ea quæ parantur in mensa
B eius, & certè imponunt tibi, & populo tuo.

Deus? An non vides, quãta comedat, & bibat quotidie? Et Daniel arridens: Ne 1
erres rex. Iste est.n. intrinsecus luteus, & forinsecus ęreus, neque comedit aliquando. Et iratus rex voca 2
uit sacerdotes eius, & ait eis: Nisi dixeritis mihi quis comedat impẽsas has, moriemini. Si autem ostenderitis quoniã Bel comedat hæc, morietur Daniel: qa blasphemauit in Bel. Et dixit Daniel regi: Fiat iuxta verbum tuum. Erant autẽ sacerdotes Bel septuaginta, exceptis vxorib. & paruulis, & filijs. Et venit rex cum Daniele in templum Belis, & dixerunt sacerdotes Belis: Ecce nos egredi- 3
mur foras, & tu rex pone 4
escas, & vinũ misce, & claude ostiũ, & signa annulo tuo. Et cum ingressus fueris mane, nisi inueneris omnia comesta a Bel, morte moriemur, vel Daniel qui mẽtitus est aduersũ nos.

Alias, Confidebant.

Contemnebant autem, quia fecerant sub men 5
sa introitum absconditum, & per illum ingre 6

7 diebantur semper, & deuorabant ea. Factum
8 est igitur postquã egressi sunt illi, & rex posuit
9 cibos ante Bel: præcepit Daniel pueris suis, &
10 attulerunt cinerem, & cribrauit per totum templum coram rege, & egressi clauserunt ostium: & signantes annulo regis, abierũt. Sacerdotes aũt ingressi sunt nocte iuxta consuetudinem suam, & † vxores, & filij eorum, & comederunt omnia, biberunt. Surrexit rex † summo diluculo, & Daniel cum eo, & ait rex: Saluane sunt signa Daniel? Qui respõdit: Salua rex. Statimq;
11
12 cum aperuisset ostium: intuitus rex mẽsam ex-

a Videtur hic falli quod solet dici, Magnam vocem non esse nisi sanctis tantum, sed hæc penitus apud Hebræos dicitur non haberi.

clamauit voce magna: Ma a
13
14 gnus es Bel, & nõ est apud
15 te dolus quisquam. Et risit
16 Daniel, & tenuit regem ne
17 ingrederetur intro, & di-
18 xit. Ecce pauimentum: animaduerte cuius vestigia sunt hęc. Et dixit rex: Video vestigia virorũ, & mu-
19 lierum, & iufantium. Et iratus est rex. Tunc appre-
20 hendit rex sacerdotes, & vxores, & filios eorum, &
21 ostenderunt ei abscondita ostiola, p quæ ingrediebãtur, & cõsumebãt quę erãt super mẽsam. Occi-
22
23 dit ergo illos rex, & tradidit Bel in potestatem

a Mag. es Bel. Heb. Aperiẽtes portam, oculos verterunt ad mensam & ecce deuoratũ erat quicquid impositum fuerat ei, usque ad cænam, sed, & vinum consumptum erat. Quo videns rex cecidit in terram coram Bel, & ait: Magnum nomen tuum ô Bel, & quis est similis tibi in omnibus negotium in fortitudine? Cui Daniel Ne loquaris sic. Intuere quæso cineres, [...]

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ait Da. & intrinsecus lu. *& per consequens non habens vitam nec viscera nec huiusmodi membra cibum recipientia; & sic patet primum. s. erroris accusatio per Danielem.*

2 Et iratus rex. *Hic cõseq uenter ponitur erroris accusati disquisitio. Et hoc est quod dicitur:* Et ira. r. *Ratio fuit, quia illæ expensæ fiebant de bursa regis, & alia necessaria sacerdotum dabantur a communitate populi: & sic erant in grauamen regni: hoc enim fuit obseruatum apud omnes Gentes quasi de iure Gentium, quòd sacerdotes vacantes diuino cultui recipiebant necessaria a communitate populi: vel ab illo qui preerat communitati. vnde dicitur Gen. 47.* quòd sacerdotes Aegypti non sunt compulsi vendere possessiones suas tempore famis, quia eis victualia præbebantur ex horreis publicis. *Quod sequitur patet in litera vsque ibi.*

3 Tu rex pone escas. *i. tempera aqua, secundũ modũ illius terræ in qua propter vini fortitudinẽ nõ bibitur sine aquæ admixtione.*

4 Et claude ostium. *Hic enim erat modus sigillandi antiquitus, vt habetur Esther. 8. Et in annulo isto erat imago regis sculpta.*
C *Sequitur.*

5 Contemnebant autem. *Hoc est pro nihilo habebant facere talem obligationem. Et causa subditur.*

6 Quia fe. & c. int ab. *Ad quem veniebant per viam subterraneam de domibus in quibus manebant extra templum, quod de leui poterat fieri in ciuitate Babylonica quæ non erat habitata nisi valde diffusè: quia vt dictum est supra Dan. 4. ciuitas Babylonica tenebat octo leucas in quadrum, ita quòd intra ciuitatem erant agri, vineæ & similia, in quibus crescebant terræ nascentia de quibus poterant homines diu viuere obsidionis tempore.*

7 Factum est igitur. *Hic ponitur inquisiti erroris inuẽtio, quia.*

8 Postquam egressi sunt. *s. sacerdotes de templo.*

9 Præcepit Daniel pueris suis. *idem seruis.*

10 Et attulerunt cinerem, & cribrauit per totum templum coram rege. *Ad hoc vt videret rex manifestè quod nulla vestigia erant ibi, quando exiuit de templo, & signatum est ostium, vt deprehenderentur sacerdotes per viam aliam intrasse. Quod patet in litera vsque ibi.*

11 Statimque cum aperuisset, &c. *Ad videndum si cibaria erant comesta.*

12 Exclamauit voce magna. *Ad laudandum Deum suum.*

13 Magnus es Bel. *In virtute qui tanta comedisti, videns mensam vacuam, quòd totum comedisset.*

14 Et non est apud te dolus quisquam. *i. illa fraudulentia quam Daniel affirmabat.*

15 Et risit Daniel. *Ex regia simplicitate.*

16 Et tenuit regem ne ingrederetur intro. *donec vidisset vestigia illorum, qui de nocte intrabant ad comedendum ea quæ erant posita super mensam, propter quod sequitur.*

17 Et dixit. *s. Daniel.*

18 Ecce pauimentum, animaduerte cuius vestigia sunt hęc. Et & c. *Vestigia infantium a vestigijs virorum distinxit per quantitatem pedis quæ minor est in pueris quam in viris. Vestigia autem mulierum distinxit a vestigijs virorum per figuram, quia mulieres habent calceamenta alterius figuræ quam viri in terra illa.*

19 Et iratus est rex. *Quia per euidens signum cognouit. s. falsitatem sacerdotum.*

20 Tunc apprehendit rex sacerdotes. *Tanquam conuictos.*

21 Et ostenderunt ei abscondita ostiola. *Quia fuerunt positi in quæstionibus, & tormentis ad talia reuelandum.*

22 Occidit ergo illos. *Hic consequenter ponitur erroris illius extirpatio per mortem sacerdotum, & destructionem idoli, & templi. Et hoc est quod dicitur hic:* Occidit ergo illos rex. *i. occidi fecit.*

23 Et tradidit Bel in potestatem Danielis. *Ad faciendum quidquid vellet.*

MORALITER.

† † *Animaduerte cuius vestigia.* Et sic fuerunt puniti morte sicut ibi dicitur.

22 *Occidit ergo illos.* Daniel autem interpretatur iudicium Dei. Et sic per eius factum significatur, quòd cultores ventris. s. gulosi, & luxuriosi per Dei iudicium condemnabuntur, & igni gehennæ tradentur.

a Et erat draco magnus,&c. ✠ Ioſeph. Heb. Fuit quoque in dieb. illis Deus qdã apud Chaldæos, & hic erat draco magnus habitans in ſpelũca quadã. Et cũ præparaſſent ei munus veniebãt ſub noctẽ & proijciebãt illud apud dracõe. Ille aũt egrediens in occurſum muneris,diſtẽdebat rictũ oris ſui, & tũc inijciebãt allatũ munus in os eius. & is deuorabat ipsũ. Dixit ergo rex principes ad Daniẽ putas ne quod Daniel poſſit illude mulcẽ Deo,qui eſt viuus, ſicut Belo? Cur ergo nõ eſt tã audax in Deũ iſtum? Cũ ſi ipſum aggrederetur,draco ſuimet vltionẽ vindicaret,q; pp nos Belum & templũ eius, & ſacerdotes eius. Ait ergo rex ad Danielem. Putas ne qđ possis verſutũ aliqd excogitare cõ draconẽ iſtũ. Nonne eſt Deus viuus & robuſtus: Ait ad regem. Nõ erret queſo rex etiam in iſto,qñquidẽ ſit beſtia ſubiecta manibus hominũ,& non ſit in ea ſpiritus Dei. Nunc itaq. ſi permiſeris mihi,ego percutiã quoque draconem hunc,& interficiã abſque gladio & lancea. Nã Deus noſter poſuit timorẽ hominis ſuper oẽm animã reptantis & ſerpentis in ſuperficie terræ, vt metuat eũ atque reformidet faciẽ eius. Nam in imagine Dei creatus eſt homo, quatenus timor ſui eſſet ſuper oĩa. Ad quem rex. Vade,& age ſi quicquam potes. Lætati ſunt plurimũ principes,dicentes. Nunc interibit Daniel,& non poterit ſtare contra draconem. Abiẽs vero Daniel,parauit inſtrumenta ferrea inſtar pectinum, quibus lina repurgantur,& cõiunxit ea interius,terguni coniungens tergo, aculei autẽ eorum prominebant per circuitum limati & acuti,quibus vndique adhibuit varias ciborum ſpecies,præſertim adipem, & alias res pingues, lituram quoque ſulphuris & picis appoſuit ei,quibus fomentis abſcondita ſunt aculei ferrei, habuitq; formã dimenſi. Cũque Daniel proieciſſet illud in rictũ draconis, ſuſcepit ipſum draco, & deuorauit cũ deſiderio. At vbi deſcendit in interiora ventris eius, diſſoluebatur adeps & pinguedo: a ferreis acculeis, & ingrediebantur viſcera draconis,atque perforabãt ea:& ilico cepit draco ſentire ingentem dolorẽ,corruitq́ue mortuus eſt ſequenti die,&c.

a Danielis,qui ſubuertit eũ & templum eius. Et erat draco 1 2
magnus in loco illo,& colebant eũ Babylonij. Et dixit rex 3
Danieli:Ecce núc nõ potes dicere, quia ille nõ ſit Deus vi 4
uens. Adora ergo eum. Dixitque Daniel regi : Dominum 4 5
Deum meũ adoro,quia ipſe eſt Deus viuens. Ille autẽ non 6
eſt Deus viuens. Tu aũt rex da mihi poteſtatem,& interfi- 7
b ciam draconem abſq; gladio & fuſte Et ait rex,Do tibi. Tu 8
lit ergo Daniel picẽ & adipem & pilos & coxit pariter, fe- 9
citq; maſſas & dedit in os draconis, & diruptus eſt draco. 10
Et dixit:Ecce quem colebatis. Quod cum audiſſent Baby 11 12
lonij indignati ſunt vehemẽter, & cõgregati aduerſum re 13
gem dixerunt,Iudæus factus eſt rex. Bel deſtruxit,draco- 14
nem interfecit, & ſacerdotes occidit. Et dixerunt cũ veniſ- 15 16
ſent ad regem: Trade nobis Danielem,alioquin interficie 17
mus te,& domum tuam. Vidit ergo rex,quòd irruerent in 18 19

✠ Proſper. Dracone ſine gladio, & fuſte peremit Daniel,quẽ admodũ ſciebat corruptibilem poſſe corrumpi: docens & oſtendens vnum, & ſolum verum Deum eſſe colendum,relictis vanis ſuperſtitionibus,quibus non tantum Babylonios,quantũ etiã totum mundum ſub poteſtate dæmonum captiuum teneri propheta cernebat. *li. de prædic. part.2.c.35.*

b *Tulit ergo Daniel,&c.* ✠ Euſeb. Emiſſ. Daniel horrendum draconem,ideſt,qui ſpiritum diaboli præ ſe ferebat,ſolutioris cibi virtute conficit, faciens de pice & adipe, ideſt, de duabus ſubſtantijs vnam offam : qua aſſumpta,quod putabatur cibus,interitus fuit. In pice homo intelligitur, Deus adipe demonſtratur,qui totius puritatis candor & pinguedo eſt bonitatis. *Homi. 11. de paſch.*

✠ Ambroſius. Coluerunt Babylonij & ſerpentem draconem, quem occidit Daniel homo Dei,cuius ſimilitudinem habent. *In 1 capit. Rom.*

Porrò

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui ſubuertit e. *idolum comminuendo.* 2 Et templũ e. *ipſũ deſtruendo.* 3 Et erat dra. ma. *Hic oſtẽditur Danielis audacia in interfectione draconis venenoſi. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur inuaſionis ratio. Secũdò, ipſa inuaſio. ibi:* Tu aũt Da. *Ratio autem inuaſionis fuit quia rex volebat vt Daniel draconem coleret. Et hoc ducitur hic:* Et erat draco magnus in loco illo. *i. in Babylonia in quodam tẽplo, in quo locus ſubterraneus erat vbi ille draco erat.* 4 Et colebant eũ Babylonij. *quia ſicut dictũ eſt, quãdo homines videbant in ſeipſis quid & mirabile excedens hominis virtutem reputabant illud tanquã Deum. Modus aũt colendi, vt dicunt aliqui, erat per quædã inſtrumenta facta de corio vitulino plena aqua, & inde dicebat hydrulia, ab hydros q́ eſt aqua. Sacerdotes igitur illius percutiebant illa hydrulia virgis, & ſic reddebant ſonitũ terribilem ad quẽ excitatus draco emittebat aliquando fumum, aliquando ignẽ, homines vulgares videntes iſtud reputabant quaſi ſacrũ. Et ſic inclinati ad terram adorabant, quia in hoc decepti erant à ſacerdotibus colentibus illũ draconẽ pp quæſtũ temporalẽ quẽ inde reportabant. Et ſimiliter aliquãdo fit in eccleſia maxima deceptio populi in miraculis fictis a ſacerdotib. vel eis adherentibus pp lucrũ temporal. Et talia. ſ. ſunt extirpanda a bonis prælat s, ſicut iſta extirpata fuit per Danielem.* 5 Et dixit rex Danieli, *quia iſte non ſit Deus viuens.* Adora ergo eũ. *Excuſauit ſe Daniel, vt viſum eſt de adoratione Bel, q́ hoc q́ non erat Deus viuens nõ poterat aũt dicere de dracone, q́ non haberet vitam.* 6 Dixitq́ Daniel regi. Domi. Deũ meũ a. *Non. n. negauit Daniel draconem habere vitam ſimpliciter, ſed negauit vitã diuinam : quia ſolus Deus eſt vita per eſſentiam, à quo omnia alia viuificantur, vt ſupra dictum eſt eodem cap.* 7 Tu autem rex da mi. *Hic ponitur ipſius draconis inuaſio, & primo Daniel petit huius inuaſionis licentiam, dicens:* Tu aũt rex da mihi pote. *i. licentiam talem, quòd nullus me impediat.* 8 Interficiam draconem abſque gla. *Quod videtur impoſſibile niſi diuina virtute, propter hoc ſequitur.* Et

9 Et ait rex: do tibi. Tulit ergo Daniel picẽ & adipẽ,&c. *Propter odorem enim pinguedinis calefactæ libenter accepit draco illam maſſam ſibi proiectam.* 10 Et diruptus eſt draco. *quia cũ momordiſſet maſſam illam, dentes eius inuoluti ſunt pp picem & pilos, ſic q́ non potuit os aperire & maſſam illam maſticare: & per conſequens non potuit reſpirare: & eſt animal valde calidũ: quod patet per effectũ, quia aliquando per os emittit fumum aliquãdo ignẽ, ideo diruptus eſt venter eius pp defectũ reſpirationis.* 11 Et dixit. *Ecce quem colebatis. q. d. per effectum patet, quòd non erat Deus, nec aliquid diuinum erat in eo.* 12 Quod cũ audiſſent Babylonij. *Hic deſcribitur Danielis cõſtãtia in ſuſtinẽdo aduerſa. Et diuiditur in duas partes. Quia primo deſcribitur magnitudo pœnæ ſibi inflictæ. Secũdo, modus liberationis diuinæ ibi.* Erat aũt Habacuc. *Circa primũ aduertendũ, q́ duplex pœna fuit inflicta Danieli. Vna fuit pœna mortis, quia miſſus eſt in lacũ Leonũ, vt ab ipſis deuoraretur. Secunda fuit pœna famis quia ſubtractus eſt ei oĩs cibus. vt ſi leones nõ tangerent eũ, ſaltẽ fame periclitaretur: & hoc eſt quod dicitur hic:* Qđ cũ au. Babylonij. *ſ. Belis deſtructionem & draconis interfectionem per ipſum Danielẽ.* 13 Indignati ſunt vehe. *quia fuerunt decepti & incitati per ſacerdotes qui pro illo cultu zelabant, quia inde viuebant: Nec fuit mirũ ſi cito fuerunt indignati contra Danielem qui erat alienigena & alterius legis: cum eſſet natione Iudæus.* 14 Et congre. aduer. re. *quia facta eſt ſeditio & commotio populi contra eum pro prædictis.* 15 Dixerunt Iudæus fa. eſt rex. *quaſi dicant: apoſtata eſt a lege, & ritu noſtro, & Regum præcedentium, quod probant per factũ.* 16 Bel deſtruxit: draconem interfecit. *quia dedit poteſtatem hoc faciendi Danieli, qui erat Iudæus. Sequitur.* 17 Trade nobis Danielem. *ſ. vt moriatur.* 18 Alioquin inter. te & domum tuam. *i. familiam tuam.* 19 Vidit ergo rex, quod irruerẽt in eum vehemen. *q. i. furor multitudinis concitatæ eſt valde irrationabilis & periculoſus.*

✠ Et

MORALITER.

2 *Erat draco magnus in loco illo.* Per draconẽ, de quo dicitur in ſermone de quodã: leo apertè iraſcitur, draco occultè inſidiatur: fraus & malitia deſignaẽ, & ideo dracones olũt illi qui per fraudẽ & malitia veritatẽ ſubuertere quærũt, cuiuſmodi ſunt detractores, adulatores, aduocati cupidi, & iudices iniqui & conſimiles. Per ſapientiã autẽ Danielis draco fuit interfectus, ſicut dicitur infra. 10 *Fecitq; maſſas & dedit in os draconis,&c.* Sic p Dei iudiciũ condemnatur æternæ mortis fraus malitia prædictorũ.

† MORA.

A a *Porrò in lacu erant leones, &c.* Chrysost. Cũ ieiunio Daniel in lacũ leonũ ingressus est, & eorũ tantã mansuetudinem sensit, vt simplicitatẽ ouiũ arbitraretur. Nã bestiæ in illa feralis ardoris rabie furoris sui natura lenita, oblato sibi cibo parcebant. Et aliquanto tpe fame defectæ præparatam satietatis copiã respuebant.

Hom. de ieiu.

homil. 25. in Genes.

* Idem. Vide quid Danieli euenerit. Hic cùm a leonibus circumdaretur, qua si ab hominibus stiparetur, sic intrepidè viuebat. Quãdoquidem iusti fidentia ferarum naturã frenabat, nec sinebat vt agerẽt ea quę feræ solent.

De orat. dominica. Matt. 6.

b *Fer prandium quod.* ✠ Cyprian. Quærentibus regnũ Dei, & eius iustitiã, omnia Christus promittit B apponi. Nam cum Dei sint omnia, habenti Dominum nihil deerit, tantum nisi Deo ipse desit. Sic Danieli in leonũ lacum iussu regis incluso prandium diuinitus procuratur, & inter feras esurientes homo Dei pascitur. Sic alitur Helias in fuga, atq; ò humanæ malitiæ detestanda crudelitas: feræ parcunt, aues pascunt, homines insidiantur & sæuiunt.

li. adu. Psyc. cap. 9.

* Tertul. Danieli in lacum leonum esurienti, prandium metentium exhibitum est, quia constitui oportebat exẽplum docens in tempore præssuræ, & persecutionis, & cuiuscunque circunstantiæ xerophagijs esse viuendum.

Ser. de ieiun. & tent. domini.

c *Et apprehendit eum angelus, &c.* ✠ Cyprian. A multis ambigitur, an translatio Domini à deserto in pinnam tẽpli, fuerit corporalis, & sic de loco ad locum quomodo Habacuc de Iudæa in Chaldæã delatus est, & Philippus de Azotó, in occursum Eunuchi.

Act. 8. Hom. 5. in Matth. ope. imperf.

✠ Chrysost. Si Habacuc homo constitutus a nullo est visus, qñ ab angelo per comam capitis portabatur de Iudęa in Babyloniam quanto magis est credibilius de Ch[risto] non fuisse visum, cum volens a diabolo assumeretu[r].

✠ Ioseph. Heb. Angelus tulit Habacuc in cincinno tis eius, habentem refectionẽ in manu sua, & posuit intra foucã ad Danielẽ. Cũque Daniel comedisset [&] bibisset cum eo, [e]xit cum angelu[s &] restituit eum i[n lo]cum suum. D[aniel] autem exultan[s lau]dabat atque [cele]brabat Domin[um in quo] sperauerat in f[idem] eius, orãs ad D[eum] suum.

eum vehemẽter, & necessitate cõpulsus tradidit eis Danie 1
lẽ. Qui miserunt eum in lacum leonum, & erat ibi diebus 2
a sex. Porrò in lacu erãt leones septẽ, & dabant eis quotidie 3
duo corpora & duæ oues, & tunc nõ data sunt eis, vt deuo
rarent Danielẽ. Erat aũt Habacuc propheta in Iudæa, et ip 4
se coxerat pulmentũ, & intriuerat panes in alueolo, et ibat 5
in cãpũ, vt ferret messoribus. Dixitq; angelus dñi ad Haba 6
b cuc: Fer prandium quod habes in Babylonẽ Danieli, qui
est in lacu leonũ. Et dixit Habacuc: Dñe Babylonem nõ vi 7
c di, et lacũ nescio. Et apprehẽdit eum angelus dñi in verti- 8 9
ce eius, et portauit eum capillo capitis sui: posuitq; eũ in 10
Babylone sup lacũ, in impetu spiritus sui. Et clamauit Ha- 11
d bacuc, dicens: Daniel serue Dei, tolle prãdium quod misit 12
tibi Deus. Et ait Daniel: Recordatus es mei Deus, et nõ de-
reliquisti diligentes te. Surgensque Daniel comedit. Porrò
angelus dñi restituit Habacuc cõfestim in loco suo. Venit 13
ergo rex die septimo, vt lugeret Danielem, et venit ad la- 14

d *Daniel ser. Dei.* ✠ Basilius. Ing[re]re vetus ac no[uum] testamẽtum, in que inuenies multos diuers[is] tritos Dei prou[iden]tia modis. Ca[e]lus mõs sublim[e] desertus Helia[s] desertum habi[tabat] ticum cibusq[ue] spes erat i Deo. [Quem] auium rapaci[ssimi] & voracissimi cibum ei attul[erunt,] alienas solebant escas inuadere. Lacus item Babyl[onis] Israelitam, captiuũ quidem casu, animo verò ac p[ro]to liberum. Ad hunc leones esurientes immissi [per] naturam abstinere. Pauit eum Habacuc, ab angelo obsoniis longè deportatus: & ne vir sanctus inedi[a] mereretur, temporis momento tantum veniendo pe[r]uit, quantum a Babylonia distat Iudæa.

Iosephus Heb. Rex audiens vocem exultantis D[anie]lis, & iubilum laudis eius, nõ potuit loqui cum eo [præ] fletus intercepit vocem eius. Confortans tamen [se] ipsum clamauit: *Daniel, &c.* Respondit Daniel. V[iue,] eripuit me Deus de ore leonum, & sic clausit os eo[rum] coram me, vt exultantes occurrerint mihi, sicut solent domestici mei. Sic enim præcepit eis Deus in quo speraui.

P.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et necessitate com. tra eis Da. *Non. n. poterat rex ita citò cõgregare exercitũ ad cohibendũ multitudinis concitatæ impetum, & ideo oportebat, q traderet eis Danielem, vel quòd moreretur cum to*C*ta familia sua. Itẽ videbat, quod ipso mortuo Daniel nõ euaderet mortem, quia propter ipsum insurgebat multitudo contra regem. minus aũt malũ videbatur prima facie, quòd solus Daniel traderetur morti, quàm quòd ipse, & rex & familia sua morerentur. ideo tanquã minus malum secundũ æstimationem tradidit eis Danielem, & maximè quia confidebat ipsum per diuinam potentiam liberari, sicut audiuerat liberationem sociorum Danielis de camino ignis.*

2 Qui miserunt eũ id la. leonũ & erat ibi sex diebus, &c. *Ex hoc patet, quòd missio Danielis in lacum est alia ab illa quæ facta est tẽpore Darij, vt dictũ est sup. cap. 6. quia tunc non fuit in lacu nisi per vnã noctẽ, vt patet ibidẽ. hic autem dicitur fuisse in lacu per sex dies. Similiter patet hic alia de causa, quia fuit positus in lacũ tẽpore Darij, eo quòd fuit imposita sibi transgressio regij edicti. qui (vt ibidem dicitur) posuerat edictũ vt nullus peteret aliquid a Deo vel homine nisi a rege vsque ad triginta dies. Daniel aũt infra istud tẽpus inuentus est adorare Deum, propter quod missus fuit in lacum leonum, causa autem quare dicitur hic positus in lacum leonum, est alia scilicet destructio Belis & interfectio draconis.*

3 Porrò in lacu, &c. *Hic tangitur pœna famis. Dimissus est in lacu per sex dies naturales sine cibo, & interim denegatus est leonib. cibus consuetus, vt citius deuorarent Danielem.*

4 Erat aũt Habac. *Hic cõsequẽter ponitur ipsius Danielis liberatio, & primo ponitur liberatio eius a pœna famis, secũdo a pœna missionis in lacũ, ibi.* Venit ergo rex. *In prima parte dicitur sic:* Erat aut. Habac pro. in Iud. *Hic est vnus de duodecim propheti[s, vt vi]detur Hieronymus sentire in prologo.*

5 Et ipse coxe. pul. &c. *Nomen est vasis facti ad reponẽdi[s ci]bos & dicitur ex similitudine alui, i. ventris, vbi cibi reponuntur [&] inde alimentũ ad singula membra virtute caloris naturalis de[fer]tur.*

6 Dixitque angelus domini ad Habac. Fer pran. [qu]od hab. in Baby. Da. *q. d. ipse indiget. Cibus est ei denegatus.*

7 Et dixit Haba. Do. Baby. non vidi. *Et ideo nescirẽ ili[ ]ire.*

8 Et lacum nescio. *Et ideo dato, quòd iam essem in Babylo[ne,] nescirem Danielem inuenire. Ista dixit se excusando.*

9 Et appreh. cũ ange. do. in ver. eius. *Angelus autem a[pp]arebat in corpore assumpto, & ideo dicitur apprehendisse capu[t,] quia posuit manum in caput eius.*

10 Et por. eũ capi. cap. sui. *Non est sic intelligendũ, quòd [ ]tus angeli solummodo tangeret capillos eius, sed totum corpus [ ]dũ quod hic dicitur, quia posuit manum super caput eius, vt dict[um] est.*

11 Posuitq; eũ in Babyl. super la. in impe. spi. sui. [spiri]tis suæ. *Nec est mirum, si angelus portauerit hominem per [ ]tum spacium terræ in modico tempore, quia vnus angelus reuolu[it] orbẽ circulariter in vno die: ad quem tota terra comparata non nis[i] [ ]d pũctum. Sequitur.*

12 Et ait Daniel, Recordatus es mei Deus. *Prius. n. he[ ] Deum, quàm sumeret cibum. Hæc est enim consuetudo laudal[ ]*

13 Venit ergo. *Hic ponitur liberatio Danielis de lacu cu[m]tur:* Venit ergo rex die sep. *quia Daniel erat condemna[tus] hoc, q. o d stetit ibi per sex dies naturales.*

14 Vt lugeret Danielem, & venit ad, &c. *quia proba[ ] credebat ipsum mortuum.*

MORALITER.

† 4 *Erat aũt Hab. pro. in Iu.* Habac. aũt interpretaĩ fortis luctator, & significat hominẽ sapientẽ rõne prophetiæ, & cõstantẽ pro defensione iustitiæ rõne interpretationis. Et sicut Habacuc consolatus fuit Danielẽ, missum in lacum iniustè, sic iste cõsolari nititur omnẽ qui iniustè pa[titur.]

† *Porrò angelus do. &c.* Per quod significatur, quòd c[on]sor iustitię & oppressorum consolator, angelico m[iniste]rio ad locum sibi præparatum in empyreo deduc[atur, quod] nobis concedat, &c.

a porrò illos qui perditionis, &c. * Chryſoſtomus. Danielẽ
leces ſicut oues circumdabant & ſuperna gratia retuſa
eo im ferocitate, nihil illum incommodabant. Nam
qu d ferocitatem non exercerent feræ, hi qui feris tru-
cu ntiores erant, reipſa diſcebant. Hoc autem ad maio-
rel ipſorum accu
ſa nem factũ eſt,
ou ratione inſigni
ti, c idelitate beſtias
ra ne car ẽtes. vin-
cel nt. Tandem di-
dierunt cum in la-
cu cõiecti fuerũt,
qu d non eſſe appa
reria vana qđ leo-
ne uſto pepercerãt
ou i reuertit eum,
no audentes eius
co ingere corpus. Nam in illo imitabantur ouium mã
ſue dinem, & naturæ obliuiſcebantur, in iſtos autem
fer iam ſuam declarabant. Sic quando ſuperna gratia
mu imur, non ſolũ effugimus inimicorum inſidias, ſed
& in beſtias incidimus, nihil patiemur graue. Dei enim
manus potentior eſt omnibus, ipſa nos vndequaque ſa D
tis munit & inuictos facit: id quod & in iuſto hoc decla
ratum eſt.

✻ Idem. Daniel cultor Dei, amator iuſtitiæ, veritatis de-
fenſor. dum in aſſerendo Deo regis edicta contemnit, & Serm. 6. de
leonũ rabiem vicit, martyribus.
& de inimicorũ in-
teritu exultauit.
* Ioſephus. Hebr. li. 1. hiſt. Iu.
Sęuierunt leones in cap. 7.
Babylonios anteq̃
peruenerunt ad fun †23. q. 5. c. ſi.
dum foueæ (nihil propterea.
enim diſcerpſerant
ab heri, & nudius
tertius) deuoraue-
runtque eos veluti
placentas gratas, cõ-
minuentes etiam oſſa eorum, & rugierunt ſuper eos: vt
etiam vox ſonitus eorum in longinquum diffunderetur.
Expauerunt autem ad vocem eorum omnis populus, di-
xeruntque: Egreſſi ſunt leones de fouea, &c.

cũ & introſpexit, & ecce Daniel ſedens in medio leonum. 1
Et exclamauit voce magna, rex dicẽs: Magnus es domine 2
a Deus Danielis. Et extraxit eum de lacu leonum. † Porrò il- 3
los qui perditionis eius cauſa fuerãt, intromiſit in lacũ: & 4
deuorati ſunt in momento corã eo. Tunc rex ait. Paueant 5 6
habitãtes vniuerſam terram Deum Danielis: quia ipſe eſt 7
ſaluator & liberator, faciens ſigna & mirabilia in cœlo &
in terra, qui liberauit Danielem de lacu leonum.

E

NICOLAVS DE LYRA.

1 [Et] ecce Daniel ſedens. *viuus & ſanus.*
2 [Et] exclamauit rex vo. ma. di. Magnus es dñe Deus Da. *Viſo enim miraculo magnificauit diuinam potentiam.*
3 [Et] extraxit eum. *Iam enim tranſierat ſeditio populi, & maxi me [qu]ia videbant per effectum virtutem Dei ipſius.*
4 [Po]rrò illos qui perditionis eius cauſa fuerunt. *incitando mult[it]udinem populi ad clamorem prędictum & ſeditionem.*
5 [Int]romiſit in lacum. *Iſtud enim fuit iuſtum ſecundum legem talionis, ex quo declarata fuit iuſtitia Danielis.*
6 [Et] deuorati ſunt in momen. *in quo apparuit ſaluatio Danielis [re]gis miraculoſa.*
7 [Tu]nc rex ait: Paueant ha. *Viſo enim miraculo prædicto rex voluit magnificare diuinam potentiam, non ſolùm in Babylone, ſed in toto regno ſibi ſubdito: & hoc eſt quod dicitur hic:* Paueant, *ideſt, timeant blaſphemare.* Habitan. in vniuer. ter. *Hyperbole eſt ad exprimendum magnitudinem ſui regni, quia non omnis terra erat ſibi ſubiecta,* Deum Danielis. *licet enim ſit Deus omnium. dicitur tamen hic Deus Danielis per cultum ſpecialem, & quia ipſum Danielem ſpecialiter ſaluauerat per euidens miraculum, & hoc eſt quod ſubditur.* Quia ipſe liberator & ſaluator fa. ſig. *ideſt opera ſuper naturam quæ homines inducunt ad cognoſcendum diuinam excellentiam. quia diuina potentia & miſericordia cognita eſt in liberatione Danielis, & ſua iuſtitia in ſuorum accuſatorum deuoratione, & per hoc rex gentilis & populus ei ſubiectus fuit inductus ad laudandum Deum, qui eſt benedictus in ſecula ſeculorũ. Amen.*

Finit Daniel propheta cum additionibus quæ
non ſunt de canone.

F

Incipit prologus ſancti Hieronymi in librum duodecim prophetarum.

NON idem ordo eſt duodecim prophetarum apud Hebręos qui eſt apud nos. Vnde ſecundum id, quod ibi legitur, hic quoque diſpoſiti ſunt. Hoſeæ commaticus eſt, & quaſi per ſententias loquens: Iohel planus in principiis, in fine obſcurior: & vſque ad Malachiã habent ſinguli proprietates ſuas: quem Eſdram ſcribam legiſq; doctorem Hebręi autumant. Et quia longum eſt nunc de omnibus dicere, hoc tantum vos ô Paula & Euſtochium admonitas ſcire volo vnum librum eſſe duodecim prophetarũ, & Hoſeæ σύγχρονον ſynchronon Iſaiæ: Malachiã verò Aggæi & Zachariæ fuiſſe temporibus. In quibus autem tempus nõ præfertur in titulo ſub illis eos regibus prophetaſſe, ſub quibus & hi qui ante eos habent titulos prophetauerunt.

Item alius prologus.

REgulæ ſunt hæ ſub quibus ſignificationibus nominũ ad quas tribus per prophetas ſermo domini dirigat. Quotieſcunque ad decem tribus tenditur prophetia, ſub his nominibus deſignãtur, ideſt Ephraim, Samaria, Iſrael, Ioſeph, Iezrahel, Bethel, Bethauem, & interdum Iacob. Quã do autem ad duas loquitur tribus, ſub his nominibus ſermo profertur: ideſt, Iuda, Ieruſalem, Beniamin, domus Dauid, & interdum Iacob. Aliquotiens Iſrael ad totas duodecim tribus refertur. Duplex eſt apud Hebręos ſentẽtia de his quatuor verſibus, qui in capite ſunt pręnotati. Plerique enim dicunt, ꝙ ab Eſdra ſcriba in omnibus prophetis ſic fuerit titulatum, vt pręſcripto vniuſcuiuſq; nomine prophetia cuius ſit ſequẽs noſcatur. Ipſe eſt autem Eſdras, qui vltimus prophetarum Malachię nomine ſcribitur. Alij verò dicunt, quod ab ipſis prophetis per Spiritumſanctum, vt cætera ſunt ſcripta.

Incipit prologus in librum Hoſeæ prophetæ.

A TEmporibus Oziæ, & Ioathę, Achaz, & Ezechiæ regum Iuda, & Ieroboam filij Iohas regis, Hoſeę filij Beeri ad prophetiam dicendum Spiritu ſancto repletus eſt. De memorato itaque numero regum, Achaz rex Iuda, & Ieroboam rex Iſrael dominum derelinquentes (vt hiſtoriæ Regum & Paralipomenon indicant) etiam Iſrael idololatrię crimen imperio ac poteſtate ſua admittere coegerũt, Propter quod Deus ad Hoſeã hæc locutus eſt, dicens: Accipe tibi vxorem fornicariã, ſiue fornicationum, & fac filios fornicationis Fornicariam itaque non † elocati corporis meretricem, ſed Gentilem Deum ignorantẽ appelat, quæ Dei creatoris ſui amore contẽpto, ſimulacrorum ſe ſubiecit deſiderijs. Sed cum Dei præcepto propheta in hac re paruiſſet, conceptum ex ea filium Iezrahel pręcepit nominare, Deo pollicente poſt breue tempus ſanguinẽ Iezrahel in domo Iehu vindicare. Cuius promiſſionis hæc cauſa eſt, Iehu per Eliſęum in rege inuncto ad defendendũ ſanguinem Naboth uis Iezrahel (quæ tunc temporis metropolis rat) quem Iezabel Achab regis Iſrael vxor remerat, ſicut Regum hiſtoria exponit. Is grauiter iuxta diuinum præceptum vindic ſanguinis cauſa in omnem memorati dom ſæuiſſet, hoc peracto dominum dereliquiſ uenitur: cuius pronepote Ieroboam (qui ne comprehenſus eſt) originis ſuæ facta i te, ac contra Dei præcepta & religionem populo Iſrael agente: ſanguis Naboth, loco certo Iezrael fuerat ꝓfuſus in domo † patris memorati Ieroboam pro pecca dundaturus ſignificatur. Hinc factum eſt, Dei vel populo Iſrael per denuntiationem phetæ proceſſura deberetur. Domui aute dæ miſericordia lectione comprehenſa promiſſa eſt, † quia Ezechias rex Iuda Achaz ſublatis idolis, quę tam pater eius, cęteri reges conſecrauerunt, templum De gaſſe, & purificaſſe monſtratur.

† Infr. 14. b

† le lectione.

B

Argumentum in eundem.

Hoſeę crebrò nominat Ephraim, Samariam, Ioſeph, Iezrael, & vxorem fornicariam, & fornicationis filios, & adulteram cubiculo clauſam mariti, multo tempore ſedere viduam, & ſub veſte lugubri viri ad ſe reditum præſtolari,

Incipit poſtylla venerabilis patris fratris Nicolai de Lyra ſuper librum duodecim prophetarum, Primo eiuſdem præfatio.

* DVodecim prophetarũ oſſa pullulant de loco ſuo. *Eccl.49. Sicut in libro pſalmorum pſalmi a diuerſis autoribus compoſiti in vno libro complectũtur qui dicitur liber Pſalmorũ, vt ibidem fuit plenius declaratũ, ſic prophetiæ. 12. prophetarum in hoc libro reponuntur, qui dicitur liber 12. prophetarũ: de quo põt accipi verbũ propoſitũ.* Duodecim prophetarum. &c. *in quo duo notantur in generali. ſ. autorum qualitas: cum dicitur.* Duodecim prophetarum oſſa pullulant. *& libri huius vnitas, cũ dicitur.* De loco ſuo: *quia hic coartantur quaſi in vno loco. Circa primum in 12. prophetis quatuor fuiſſe notantur. ſ. Numerus conueniens, ib.* Duodecim. *Viſus inſpiciẽs.* Prophetarũ. *Virtus ſtabiliẽs.* Oſſa. *Et fructus proſiliens.* Pullulant. *Circa primũ ſatis patet ex nomine, ꝙ numerus duodenarius ex denario & binario componitur. Per denariũ verò decem præcepta decalogi. Per binariũ aũt dilectio Dei & proximi deſignantur. Iſti prophetæ decem pręcepta decalogi ex dilectione Dei & proximi ſeruauerunt, & alios ad hanc obſeruãtiã efficaciter induxerũt, vt patet ex proceſſu huius libri: pp quod ſub numero duodenario cõuenienter colliguntur: & ideo in duodecim patriarchis figurantur, quia tanquam patres fideles populi ipſum ad obſeruantiã decalogi ex charitate Dei, & proximi verbis & operibus inuitauerunt. ideo de ipſis põt dici illud Gene. 35.* Erant aũt filij Iacob duodecim. *Per Iacob (qui ſupplantator interpretatur) ipſe Deus oĩbus præſidens & ſub pedib. ſuis tenens intelligitur, cuius filij per adoptionis gratiã fuerũt iſti. 12. prophetę: & ſic patet primũ. Circa ſecũdũ conſiderandũ, ꝙ ſicut viſus corporalis ſtat ad ſuperficiẽ viſi corporis & vltrà nõ progreditur, ſic intellectus naturali cognitione ſtat ad illud quod ex ſenſibilib. põt cognoſci, nec vltrà põt progredi. Sed intellectus propheticus lumine diuino cõfortatus progreditur vltra. ſ. ad cognoſcendũ futura contingentia, cordiũ occulta & ſimilia: ſicut plenius fuit declaratũ in principio libri pſalmorũ, & ideo prophetæ antiquitus appellabantur videntes, quia videbãt illa quæ alijs erant occulta, ſecũdũ, ꝙ dicitur. 1. Reg. 9.* Qui. n propheta dr̃ hodie, vocabatur olim videns. *verumtamen, quia hoc fiebat virtute diuina. ideo dicitur. 2. Petri. 1. d.* Non voluntate humana allata eſt aliquãdo prophetia, ſed Spiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines, *& ſic pat dũ. Circa tertiũ ſciendũ, ꝙ accipiendo generaliter eccleſiam veter. teſt. ac noui, ſecundũ ꝙ dicit Greg. homil. 7. Quis pa lias rectius ſimilitudinem tenet quàm conditor noſter, qui condidit ſic poſſidet, ſicut dominus ſubditos in domo qui h neam vniuerſalem. ſ. eccleſiam, quæ a primo Abel iuſto vſq mũ electum qui in fine mundi naſciturus eſt, quot ſanctos quaſi tot palmites miſit: & ſicut eſt vna eccleſia, ſic eſt vnũ corpus. Huius aũt corporis robur tempore vet. teſt. conſtu ctis prophetis, pp ꝙ meritò dicuntur huius corporis oſſa. perſona huius corporis dicit Myſticè ſanctus Iob. 10.* Oſ neruis compegiſti me. *Quia corpus eccleſiæ vet. teſt. fuit & fortificatũ, per ſanctos prophetas, qui pro veritate morũ conſtãter ſteterunt contra idololatras: & plures eorũ tyriũ tranſierunt, vt Amos & Iſaias & plures alij: & ide dicuntur oſſa pp actuũ fortitudines: & etiam nerui propte xionem charitatis, & ſic patet tertiũ. Circa quartũ conſide 12. prophetæ non ſolũ in vita verbis & exemplis fecerunt optimũ, ſed etiam poſt mortem: & facient vſque ad finem doctrinã eorũ in hoc libro contentam, pp quod meritò dici tinuè pullulare. propter quòd de quolibet eorũ poteſt dici il 50. b.* Quaſi oliua pullulans & quaſi cypreſſus in a nẽ ſe extollens. *Per pullulationem oliuæ intelligitur fru pinguedinis gratiæ in vita præſenti, & per altitudinem cy ſequutio beatitudinis in futuro: & vtrũque conſequuntur fi eorũ imitando & doctrinã implendo, & ſic patet quartũ, & ſequẽs tota pars prima prin. Circa ſecundũ in quo notatur tas, cõſiderandũ quòd iſti. 12. prophetæ vno ſpiritu fuerũt & ad vnũ finẽ ſimiliter ordinati, & ad inuicem Charitate pter quod decenter ſunt in eodem libro collocati quantũ ad ctrinã: quod notatur in vnitate loci, cũ dicitur.* De loco ſu *põt exponi quod dicitur Iob. 38. a.* Auro locus eſt in qu *In ſacra ſcriptura per aurũ intelligitur ſapientia diuina, in iſtis ꝓphetis, & ſicut minera auri pluribus portionib. & in vna fornace ad conflandũ ponitur, & ſic in vnã maſſa tur, ſic ſapiẽtia diuina in iſtis plurib. prophetis refulgens bro colligitur ad inſtructionẽ fideliũ, vt in præſenti cognoſ per fidem, & in futuro per apertam viſionẽ: Ad quã nos p cũ patre & Spiritu ſancto viuit, & regnat in ſecula ſeculor*

C

Qui ſignificatur per. 12. prophetas.

A ADDITIO.

In prolog. 12. Prophetarum. *Vbi dicitur in postil.* Sicut in libro Psalmorū Psalmi à diuersis autoribus cōpositi. &c. *Secundum sententiam beati Augustini omnium Psalmorum in psalterio contentorum autor fuit ipse Dauid, licet quidam Psalmi ab alijs intitulentur, vt ab Asaph & filijs Chore, & huiusmodi: quæ quidem sententia licet ei ab aliquibus contradicatur, nihilominus probabilior videtur & verior: prout sufficienter fuit declaratū in additione super Psalmum primum:* D

Replica. *In præfatione 12. Prophetarum postillator dicit. Sicut Psalmi à pluribus editi continentur in vno libro Psalmorum, ita istæ prophetiæ ponuntur in vno libro prophetarum. Contrà Burg. dicit omnium Psalmorum Dauid fuiße autorem secundum opinionē beati Augustini. Quid autem mihi videatur ad concordandam opinionem sanctorū doctorum August. & Hieron. vide supra circa primum Psalmum in correctorio.*

Ordo duodecim prophetarum secundū Lxx. talis est: *Hoseæ, Amos, Michæas, Iohel, Abdias, Ionas, Naum, Abacuch, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias. Secundū verò Hebræos quos & Hieronymus, sequitur, talis est ordo: Hoseæ, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum. Abacuch, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias. Hic autem exponitur translatio secundum Hebraicam veritatem à Hieron. facta & composita.*

Nomina Reg. 10. tribuum: Hieroboam, Baasa, Zamri, Achab qui & Acha, Ioram, Ioachaz, Ieroboam, Sellum, Phaceia, Hosee, Nadab, Hela, Amri, Hozias, Iehu, Ioas, Zacharias, Manahem, Phaceæ vltimus. Ordo regū Israel & Iudæ. Rupertus.

Nomina, Regum duarum tribuum: Roboam, Asa, Ioram, Athalia, Amasias, Ioatham, Ezechias, Amō, Ioachaz, Iechonias, qui & Ioachin, Abia, Iosaphat, Ochozias, Ioas, Ozias, Achaz, Manasses, Iosias, Eliachim, Sedechias.

Incipit liber 12. Prophetarum & primo Hoseæ.

CAP. I.

a Verb. dom. Hieronymus. Materia Hoseę triplex est. Alia est enim secundum historiam, alia secundū Tropologiam, alia secundū Allegoriam. Loquitur enim Hist. de 10. tribubus quę vocantur Israel & Ephraim & Ioseph, & Samaria & Iezrael pp diuersas causas, quæ in sequentibus patebunt. In quo intendit per increpationem 10. tribuum duas trib. Iudam & Beniamin in mandatis Dei stabilire. Secundū Tropologiam Materia sunt hæretici scripturam sacram deprauantes, in quo intēdit ecclesiasticos viros cōtra eorum prauitatem munire. Vnde apparet, quòd quæcunq; Hosee cōtra Ephraim loquitur ad personam hereticorū referuntur. Secundū Alleg. Materia, sunt ecclesia & ecclesiastici viri. Prophetauerunt autem eisdem temporibus Hoseę & Isaias, & Ioel, & Amos & Abdias & Ionas & Micheas, de captiuitate decem tribuū, & destructionē illius regni quidam eorum viderunt. Quod inceptū a Ieroboā filio Nabath vsque ad Hosee annis 250. permāsit.

Hieronymus. Hosee interpretatur Saluator. Factus est autem sermo dñi ad prophetam, vt prophetam quodāmodo inspirando Deum facere & Saluatorē populi sui, annunciando illi verba Dei, & præbendo exempla benè viuendi. Sancti aūt ad quos fit sermo dñi sunt dij & Saluatores per gratiā, cū sit vnus Deus & Saluator per naturā qui per oēs illos prefiguratus est. Significat ergo Hosee Christū filium eius putei qui de seipso dicit: *Dereliquerunt me fontē aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas quę aquas non valēt continere.* Habet enim puteus aquas de viuo fonte manantes. Cisterna verò exterius aduēticias quas & refrigerat.

b *In diebus Oziæ.* Hieron. Hi reges regnabāt in populo Dei cuius nomen est cōfessio: sed in Israel qui sibi idola fecerat regnabat Ieroboam, qui interpretatur chronimos. i. temporalitas vel mora, quia mundum amauit, & ipso ipsius amore morari studuit, non inquirens futuram.

Hieron. Ozias qui & Azarias regnauit in Ierusalē sup duas tribus. 52. annis cui succedens Ioatham filius regnauit annis 16. post quē filius eius Achaz similiter annis 16. cuius anno 11. decem tribus captiuate sunt a Salmanasar rege Assyriorū alias Chaldęorum & in montibus Medorum locate. E Post Achaz regnauit Ezechias filius ei⁹ annis 29. Vñ patet Hosee & ante captiuitatem prophetasse sub Ozia & Ioathā & ipsum ingruentem sub Achaz luxisse, & præteritam propter emendationē Iudæ retexuisse sub Ezechia rege. Eo autē tempore, quo Ozias cœpit regnare super Iudam regnabat. 12. anno super Israel Ieroboam pronepos Iehu: cui Iehu dominus promiserat ꝙ vsque ad quartam sobolē filij eius regnarēt eò quòd interfecisset Iezabel & duos impios reges, Ioram regem Iudæ, & Achab regem Samariæ cum 70. eius fratribus. 4.Reg 9.2.

Hierony. Hosee de tribu Isachar fuit ortus in Bethsemez: hic prænuncians dedit signum: *Veniet dominus in terra sicut quercus est in Silo &c.* Hic in terra sua sepultus placita quiete dormiuit. Gerit autē figuram Christi qui ex fornicatione gētiū accepit in corpore suo ecclesiā: prophetauit verò cōtra decē tribus, pauca de duabus loquens. Prophetauit aūt historialiter, Iudęos in vltimo tempore ad Christū redituros. Tertium quoque diem dominicæ resurrectionis prædixit. F

Hieron. Mirū vī ſm superficiem historiæ: cur vel dñs iusserit, vel cur propheta iussus accipere fornicariam pa ruerit. Sed neque dñs rem turpem præcepit, nec propheta obediendo peccauit, sed potius fornicariam ad pudicitiam reuocabit, & manens in bonitate sua de mala fecit bonam. Quod autem in eo fit carnaliter, in Deo fit spiritualiter, qui accepit Synagogam viri sui immemorē, & cū multis dijs gentiū fornicantē. Et notandū, ꝙ & in hoc propheta & in alijs, ita de aduentu Christi & de vocatione gentiū prenūciatur, vt radix historię secundū hoc qđ litera sonat penitus non deseratur: sed quę dicūtur à propheta Quomodo Hosee videtur ducere fornicariam.

Incipit liber Hoseæ prophetæ.

CAPVT I.

¶Hoc est: & est quasi titulus libri. a¶Verbum quod erat in principio apud patrem factum est. i loquutū est, vel factum & vt loqueretur ad prophetam.

Verbum domini quod factum est 1
a¶Saluator. b¶Putei me. c¶Fortitudo domini.
ad Hosoe filiū Beeri in dieb. Ozię, 2
a¶Domini confirmatio. b¶Virtus. c¶Imperium domini. 3
Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in 4

Incipit postilla venerabilis patris fratris Nicolai de Lyra super librum Hosee Prophetæ.

CAP. I.

* 1 Verbum dom. *Liber iste in 12. partes diuiditur secundum 12. prophetas: & partes notæ. Prima autem pars in qua cōtinetur prophetia Hosee diuiditur in proœmium & tractatum qui incipit ibi:* Principium loquendi. *In proœmio primò ostenditur prophetæ genus, cum dicitur.*

2 Ad Ho. fi. Be. *Et fuit iste Beeri propheta sicut & filius, licèt eius prophetia non habeatur, sicut nec de multis alijs qui tamen in scriptura prophetæ nominantur, habent enim Hebręi pro regula, ꝙ quando in principio alicuius prophetię patris nomen exprimitur prophetam fuisse intelligitur, secundo ostenditur prophetiæ tempus, cū dicitur.*

3 In die Ozi. Io. *Temporibus enim istorum quatuor prophetauit.*

4 Et in di. &c *Iste enim Ieroboam fuit rex Israel, & nominatur hic, quia regnauit cum Ozia rege Iuda. 14. annis.*

MORALITER.

† 1 *Verb. dom. quod fact. est, &c.* Sequitur. *Et di. do. ad Hosee. Vade me u. vxo. for. &c.* Per Hosee prophetam, qui de mādato dñi accepit vxorē Gentilium, & eius filios adoptauit, significatur homo bonus & literatus qui de volūtate dñi suscepit ecclesiam regendam secularem vel religiosam,

pheta suo tpi cōueniant, ne cōcionē cui propheta loquit̄
A nō docere de his q̄ æstimat, sed de incertis & futuris ludere videatur. Duæ ergo mulieres quas Hosee accepit. s. Gomer meretrix, q̄ tres filios peperit, & alia q̄ 15. argēteis ɔducitur, & vocat̄ adultera, referunt̄ ad Israel & Iudam.

gnum est. Alia quippe est in perditis moribus, alia in Hoseæ prophetæ vaticinatione coniunctio meretricis.
✠ Idem. Restat in maledicis & sacrilegis reprehensionib. Fausti, quib. nūc r̄ndeo dn̄s ad Hosee dixit *Accipe tibi vxorem fornicariam, &c.* Quid enim aduersum dementiæ v[e]ritatis, quid inin[i]cum fidei Christ[ia]næ si meretrix r[e]cta fornicatione, [ad] castum, coniugi[um] commutetur? Et [quid] tam incongruū [&] alienum à fide p[ro]phetæ quam si n[on] crederet omnia p[ec]cata impudicæ [di]missa esse in me[lius] commutate? Itaque cùm meretricem propheta fecit v[xo]rem, & ad vitam corrigendam mulieri consultum est, [&] figuræ sacramentum de quo mox loquemur.

a diebus Ieroboam filij Ioas regis Israel. Principium loquē-
a¶ Non ad eum sed per eum ad alios. b¶ Pater ad filium
b di domino in Hosee: Et dixit dominus ad Hosee: Vade, su-
a¶ Non tantum fornicariam, sed quæ multas fornicationes fecit, quia tanto patientior propheta, quanto sordidiorem ducit. b¶ Quia de meretrice,
me tibi vxorem fornicationū, & fac tibi filios fornicatio-
a¶ Q Non tam dicuntur hæc in re quam in significatione. b¶ Iuda, vel propriè Samaria, & Israel. idest, 10. tribus quæ recesserant a domino quando hæc dicebantur c¶ Recedens.
nū: quia fornicans fornicabitur terra à domino. Et abiit, &
c accepit Gomer filiā Debelaim, & cōcepit, & peperit ei filiū.

Tradunt Hebræi oēs patres, vel auos, vł ꝓpinquos ꝓphetarū, quorū nomina in principijs illorū ꝑponūtur ꝓphetas extitisse, licet eorū nō legantur vaticinia Vnde patet ꝙ & Beeri pater Hoseæ propheta fuit.

Hieron. Notandum, ꝙ ad Hosee locutus est dn̄s inspirando ei prophetiā & in Hosee locutus est, idest per Hosee alijs proponens doctrinā.
B *Prin. lo. in Ho.* Quia etiam alij prophetæ sub Ozia Ioathan, & Achaz prophetauerunt, & nomina eorū in suis titulis posuerunt, potest dici, ꝙ primum ad Hosee sit loquutus, & postea ad cæteros, vel ad Hosee primum sit hæc locutus quæ sequuntur de fornicaria: postea verò cætera.

li. de prophetarum vita & interitu. ✠ Epiphan. Osea propheta alius Beeri, in Belomoth, de tribu Isachar progenitus, signum dedit dn̄m videlicet vēturū cęlitus in terrā: cęterū hoc fore indiciū aduētus eius. Si quercus illa in Solē findat̄ à seipsa in partes bis senas, & fierent totidē quercus, & accedit ita. Cæterū de fornicatione & stupro gentis suæ vaticinatus est haud parum. Vitam cū posuissent in pace propria terra humatus est.

a *Principium loquendi, &c.* ✠ Theodor Hoc est, nihil ante hoc ipsum mihi præcepit dn̄s sed simul ac ad me verborū initium fecit, statim iussit me vxorem fornicationis ducere, & filios fornicationis procreare, & addit causam. *Quia fornicans fornicabitur terra, &c.* Ad ista adiūgit quemadmodū sine dubitatione imperatū fecerit: atque dedit nomen meretricis, & explicat ex qua nata sit, & partus nomen ostendit, qui etiam matrimonium instituit.

b *Vade sume tibi vxor.* ✠ Athanas. Ex quo Hosee mulierē
In Synopsi. meretricem accepit, acceptam resipiscere fecit, & ad se subduxit: significauit Ecclesiam ex gentibus colligendā.

lib. 18. ciuit. cap. 28. ✠ August. Hosee propheta quanto profundius loqtur, tanto operosius penetratur. Sed aliquid inde sumendum est, & hic ex nostra promissione ponendum.

li. 3. de doct. Christ. c. 12. ✠ Idem. Quod in alijs personis plerumque flagitium est, in diuina, vel prophetica persona magnæ cuiusdā rei signum

✠ Ambros. Dn̄s iubet cum ea quæ fornicaria fuerit, c[ōtrahere] coniugium: cuius cōiugij fructus est Christus. Namq[ue] filio qui ex fornicaria est natus à domino nomen imp[o]situm est Iezrhael, quod est, diuina generatio.

✠ Idē. Raab meretrix Eccl. typū habuit, q̄ per sanguin[em] Christi, ruinā mūdi istius secura nō metuit. Sic. n. ait [pro]pheta: *Accipe tibi vxo. forn. &c.* vbiq; . n. cultura idolorū, [for]nicatio nū cupata ē vt & in Apo. *Finis fornicari sern. me.*

✠ Theod. Postquā Deus ad homines ex inueterato m[or]bo laborantes verba faciens, non verbis persuasit, re[bus] adūbratis futura ostendit, visorumq; admirabilitat[e &] speculationē eos qui ad peccata obduruerūt & percal[lue]rant trahit. Esaiā nudū cōspicientes, ad insolitæ rei spe[cta]culū accurrerūt, illiusmodi cām incessus cognoscere [stu]dentes. Qui Ezechielē oīa illa facientē viderūt, factoru[m] cām sciscitabātur. In hūc modū dn̄s beatū Hosee orn[at] & cōparat ad ducendā vxorē impurā, vt hoc genere [fa]ctj, populi impietatē coarguat, & suā tolerātiā incredi[bi]lē ostēdat. Itaq; nō libidini seruiēs, sed nutui diuino, a[cce]pit meretricē. Oīb. aūt nuptis grauior & laudabilior h[æc] societas fuit, & ꝙ ex Dei arbitrio facta fuerit: & ꝙ De[us] expōsuerit, & designatione quadam retulerit vt sanctus [e] sponsum se fecit cōtaminatæ multitudinis Israelitaru[m].

Lxx. Tolle tibi vxorē fornicat. & filios fornic. Iube[t] aūt sumere fornicariā, & sumere filios eius: vt quos ill[e] fornicatione genuerat, iste de meretrice generet liber[os].

c *Terra a do.* Potest ex eo, quod non additur omnis te[rra], ☞ no[n]

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Principiū lo. *Hic incipit tractatus, & diuiditur in duas partes: quia primò ꝓphetat nō solū verbis, sed etiā sensibilib. factis, secundò simplicib. verbis ca. 4. Circa primā partē in qua virtualiter cōtinētur illa q̄ postea sequūtur, considerandū, ꝙ sicut dicit Apostolus ad Ro. 11. c.* Cæcitas ex parte cōtigit in Israel, vt plenitudo gē-
Diuisio. tiū intraret, & sic oīs Israel saluus fieret: *ꝙ implebitur circa finē mūdi quando Iudæi conuertentur ad Christū generaliter deiecta falsitate Antichristi: & secūdū hoc propheta tria facit. Primò. n. denūciat futurā Iudæorū excæcationē. Secundò Gentiū illuminationē, ibi:* Et erit. *Tertiò Iudęorū finalē conuersionē, ca. 3. Prima adhuc in duas. Quia primò tangitur Iudæorū captiuitas præcedēs Christi aduentū. Secundò eorū cæcitas in eius aduentu. ibi:* Et cōcepit. *Prima adhuc in duas: quia primò ponitur captiuitatis ratio, secūdò ipsa captiuitas, ibi:* Et abijt & accepit Gomer. *Circa primum dicitur.* Prin. lo. do. in Hos. *i. ad ipsum Hosee. Et dicunt expositores aliq, ꝙ dicitur hic principiū loquendi, ad denotandū ꝙ dominus locutus est prius ad Hosee quā ad reliquos prophetas sequentes: Sed hoc nō videtur benè verū, quia Abdias est vnus de sequentibus, & tamen ipse fuit homo perfectus à tempore Achab regis Israel: cuius fuit dispensator secundū oēs doctores Hebraicos, & Latinos, à fine verò vitæ Achab vsque ad principiū regni Ozia sub quo Hosee cœpit ꝓphetizare, prout dicitur in textu, fluxerunt. 102. anni vt potest de facili videri in 4. Reg. numerando tēpora regū intermediorū: & ideò non est verisimile ꝙ Abdias inceperit post istū ꝓphetare, sed magis ante pp ꝙ dicit Ra. Sa. ꝙ istud principiū loquēdi refertur ad literam sequentē, cū dicitur.* 2 Vade su. tibi. *Ita ꝙ istud fuit primū, quod dominus locutus fuit ad Hosee.* 3 Vxo. for. *Dicūt aliq ꝙ ista mulier, q̄ duxit ꝓpheta in vxorē, prius erat meretrix publica: & quāuis vile esset eā accipere, propheta tamen se humiliauit in hoc volēs Deo obedire, sicut Isaias quamuis esset de genere regio, iuit tamen nudus & discalciatus, vt obediret Deo, Isa. 20. Dixit tamen Hie[ro.] in prologo ꝙ hęc mulier non fuit fornicata fornicatione corpo[rali], sed fornicatione mentis, quia erat idololatra & Gentilis: & hoc [vi]detur verius quia per hoc signum magis respondebat signato. i. [ido]lolatrationis populi futuræ quæ per hoc significabatur, secundum ꝙ postea subditur.* Quia for. for. ter. a do. 4 Et fac tibi fi. [fo]r. *In Hebræo habetur sic: Accipe tibi vxorem fornicationum, & [fi]l[io]s fornicationum. i. accipe cum matre filios quos ante habuit ita q[uod ac]cepit patrem in vxorem, & filios eius adoptauit: filij enim quos [ge]nuit in ea postquam fuit eius vxor, non poterant dici filij forn[ica]tionū fornicatione corporali, quia legitimi erant, nec fornicati[o]ne idololatriæ, quia propheta non permisisset, & ideò quod dicit in translatione nostra:* Fac filios fornicationū: *sic est exponendu[m], filios fornicationū fac tuos per adoptionem.* 5 Quia for. for. t[er]. *decem tribuum & duarum.* 6 A do. *Per idololatriam quę [est] spiritualis fornicatio, & dicitur.* Forn. for. *Reduplicando, ad denotan[dum], multiplicatione idololatrię, quę facta fuit illo tempore in [tra]que parte terrę propter quod regnum decem tribuū primò fuit [cap]tiuatum sub Hosee. 4. Reg. 17. & postea regnum duarum tribu[u]m sub Sedechia. 4. Reg. vlt. Et sic patet, quòd in hac parte ponitur c[ap]tiuitatis ratio. s. idololatrię multiplicatio.* 7 Et abijt. *Hic conse[quen]ter ponitur decē tribuū captiuatio quę fuit prima, postea subdi[tur] de captiuatione duarum tribuum, quę fuit secunda. Hęc tamen [pri]ma pars diuiditur in duas, quia primo ponitur captiuitas, secu[ndò] eius diuturnitas, ibi.* Et concepit: *Circa primum dicitur.* Et a[bijt] *prompte Deo obediens.* 8 Et acce. Go. *Nomen est mulieris q[uam] accepit in vxorem.* 9 Fi. De. *Vna dictio est Debelaim, ita ꝙ a[b] est hic prepositio, vt aliqui aiunt, & est nomen proprium patr[is] ius mulieris vel loci, vnde fuit nata, sicut frequenter in scriptur[a di]cuntur filię Israel mulieres inde natę.*
10 Et concepit. *De propheta.* ✠ Voc[

MORALITER.

† moribus tn̄ deformatā. & eam cū adiutorio Dei in moribus reformat, & eius filios moribus deformatos per sa[nam] doctrinam in filios adoptat. Vnde subditur.
7 *Et abijt & ac. Go.* Quæ interpretat̄ fouea, qa fouea la[ti]nū est ecclesia morib. deformata: sicut dr̄ Mat. 19. & I[...]
† Voc[

a Et dixit dominus ad eum? Voca nomẽ eius Iezrael. Quo- 1
b niam adhuc modicum, & visitabo sanguinẽ Iezrael super 2 3
domum Iehu, & quiescere faciã regnum domus Israel. Et 4 5 6
in illa diẽ conteram arcũ Israel in valle Iezrael. Et concepit 7
c adhuc, & peperit filiam. Et dixit ei: Voca nomen eius abs- 8
que misericordia: quia nõ addam vltrà misereri domui Is 9 10
d rael, sed obliuione obliuiscar eorũ. Et domui Iuda misere 11 12
e bor, & saluabo eos in domino Deo suo, & nõ saluabo eos
in arcu & gladio & in bello, & in equis & in equitibus. 13 14

Interlinear: a Dei semen vel filius. a Occisionem populi mei. a Quæ tunc regnabat. b Vt non sit. Nec mirum, quia etiam quiescere faciam. a Quando vlciscar Iezrael super domum Iehu, & regnum Israel: Assyrio vincente, de leuero. Robur. b Postquam confractus est Israel, & regnum eius destructũ non iam Iezrael, idest, semen Dei, nec masculus, sed fœmina imbecillis sexus nascitur qui viciorum pateat iniuriæ & habeat fœmineum animum Deum relinquens, & idola colens, vnde & obliuioni data, quia vsque hodie seruit Persarum regibus. a In memetipso vel filio meo. Armis bellicis.

A non Iuda, sed decem tribus intelligi.

Gomer interpretatur consummata & perfecta Debelim, palata. i. massa caritarũ pinguiũ, quas in modũ lateris figurãtes, vt diu illesæ permaneãt, calcãt atq; cõpingũt quæ Ezechiæ vlceri appositæ sunt. Vel Debelaim voluptas dr̃, promissusve Saluator ex gẽte Iudæorũ eandẽ gentem Israel in fornicatione & voluptatiq̃ dulcis vr̃ fruentius, abominatã iubetur accipere vxorem, & filium ex ea genitum vocat Iezrael i. semen Dei, in futuram sui carnalis ex ea geniti.

a Voc. no. eius. Quantum ad literam Iezrael est metropolis in regno 10. tribuũ, in qua occisus est Naboth, ad quẽ vindicandum suscitatus

B est Iehu, qui deleuit Achab & Iezabel. Sed quia ipse & filii ius post conuersi sunt ad idololatriam, regnum quoque eius subuertendum dicitur. Sub cuius pronepote Ieroboam, cœpit prophetare Hoseæ, quo Ieroboam mortuo, filius eius Zacharias successit: quem sexto mense imperii sui occidit Sellum de alia stirpe genitus: statimque reges Assyrii cœperunt Rubem & Gad & dimidiam tribum Manasse, quæ erat trãs Iordanem: deinde Neptalim & extremum omnes reliquas tribus, fueruntq; a Zacharia pronepote Iehu vsque ad Hoseæ sub quo omnes trib. captiuantur anni 49. Typus autem seminis Dei, & vltio sanguinis eius, refertur ad domini passionẽ, propter quã & domus Iuda & regnum totius Israel dicitur subuertendum. Voca nomen, &c. Idem valet ac si dixisset: Voca nomẽ eius Naboth, cuius sanguis erat vindicandus: Sed Naboth dignatur nomine loci in quo sanguis eius effusus est, vt ibidem significetur vindicans, quasi dixisset: Voca Iezrael item: Et hoc in figura Christi, cuius sanguis contra crucifixores & irrisores erat vindicandus.

Hieronymus. Iezrael est metropolis in regno Samariæ iuxta quam sunt campi latissimi & vallis vasta plus quã 10 milibus tenditur passuum. In hac commisso prælio

C ab Assyrijs cæsus est Israel, idest, 10. tribus Quæ dictę sunt Ephraim propter Ieroboam de Ephraim genitum, qui plus fecit schisma in populo. Dicũtur & Ioseph, quia & Ioseph

Ioseph pater Ephraim. Dñr & Samaria, quę & ipsa altera metropolis fuit decẽ tribuũ, quę postea ab Augustino dicta est Augusta. i. Sebaste. in qua ossa Ioannis Baptistæ cõdita sunt. Post diuisionẽ verò decem tribuũ a duabus, pp maximam multitudinem quæ Ieroboam secuta est, pristinũ nomẽ Israel remansit in 10. tribubus, & pptet tribũ Iuda, quæ regnauit in Ierusalẽ duæ tribus dicuntur Iuda. D *Ossa Ioan. Baptist.*

b *Super do. Ie.* Haymo. Iehu super quẽ sanguis Naboth fusus in Iezrael, dicit visitari: significat Iudæos à quibus sanguis Christi requiritur, quãdo a Romanis occisi & per totum mundum sunt captiuati. E

In omnibus prophetis, per decẽ tribus significãtur heretici, quorum maxima multitudo: sed præcipuè in Hoseæ duæ tribus, in quibus est rex de Dauid, ad ecclesiæ psonam referuntur. Arcus ergo. i. fortitudo hæreticorum, de quibus dicitur: *Filij Ephraim mi. ar. conuersi sunt in die belli.* Cõfringetur in valle seminis Dei, idest, Christi: de quo humilia & terrena senserunt: Quia pater nõ iudicat quẽquam: sed omne iudicium dedit filio. *Hieron.* *Ioan. 5. d* *Psal. 77. b*

c *Voca. no. eius absque.* Qui, propter sanguinẽ seminis Dei, vocantur absque misericordia, Iudæi sunt, qui dixerunt: *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* Domus aũt Iuda, idest qui de Iudæis confessi sunt Christum, non in fortitudine exercitus, sed euangelica prædicatione saluantur: incredulus de eodem populo perpetua per Romanos seruitute damnatis. Quod in Israel & Iuda secundum historiam dicitur, ad hæreticorum conciliabula, & ad ecclesiã refertur, quia illis absque misericordia relictis & regno priuatis, ecclesia Dei virtute superat. *Hieron. Allegor.* *Matt. 27. d*

d *Et domui Iu.* Hieronimus. Quando decem tribus captiuatæ sunt ab Assyrijs, Iuda saluatur de manu Sennacherib, non humana virtute sed solo Dei robore, qui misit angelum suum, & percussit vna nocte de exercitu 185. millia. *4. Reg. 19.* F

e *Saluabo eos in Domino Deo suo, &c.* ✻ Tertull. Cur dubitemus dicere, quod scriptura non dubitat exprimere? Ecce enim Hoseæ prophetes ait ex persona patris, Iam non saluabo *lib. de Trin. cap. 11.*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Voca no. eius Ie. *Quia captiuationem regni decem tribuũ per ipsum volebat significare, eò q Iezrael erat ciuitas regia, quia tamẽ ista punitio incepit a Zacharia abnepote Iehu, ideò subditur.*

2 Et visitabo. *Idest puniam seu vindicabo.*

3 Sanguinem Ie. *i. sanguinem innoxium effusum in Iezrael, q existimant aliqui de sanguine Naboth ibi effuso, vt habetur 3. Reg. 21 sed huic dicto obuiat quod subditur.*

4 Super do. Iehu. *Quia domus eius non fuit punita pp sanguinẽ Naboth, sed magis exaltata, eo q Iehu in vindictã sãguinis Naboth deleuit domũ Achab, propter quod & propter occisionem sacerdotũ Baal dominus dixit ad eum. 4. Reg. 10. f.* Quia studiose egisti q rectũ erat, & placebat in oculis meis, & omnia quæ erant in corde meo fecisti contra domum Achab, filij tui vsq; ad quartam generationem sedebunt super thronũ Israel: *Sed quia Iehu postea fecit malum corã domino, vt ibidem habetur, & filij eius post eũ, ideò istud malum dicitur, hic sanguis Iezrael: Et quia isti vel eorũ aliqui innocentes occiderunt, & illud dicitur hic vindicari super domum Iehu quod fuit impletum in Zacharia eius abnepote, vt habetur. 4. Reg. 15. & extunc multum fuit afflictum regnum Israel quousque fuit captiuatum per reges Assyriorũ: scilicet Theglatphalnasar & Salmanasar, ideò sequitur.*

5 Et quiescere fa. &c. *Hoseę eius rege captiuato.*

6 Et in il. die. *idest, illo tempore.*

7 Conteram ar. Is. *quia tunc debellati fuerunt ab Assyrijs.*

8 Et concepit. *Hic consequenter denunciatur captiuitatis diuturnitas per nomen filiæ natæ, cum dicitur.*

9 Voca no. eius. *ideò subditur.*

10 Quia non addam vltra. *Vltra differendo eius captiuitatẽ.*

11 Sed obl. obli. eo. *Dimittẽdo in captiuitate, sicut dimittitur res data obliuioni, vnde etiam secundum Hebræos illa captiuitas nõ est adhuc reuocata.*

12 Et do. iu. mi *Eius captiuitatem differendo, quia propter merita Ezechiæ qui regnauit tempore Hoseæ, populus Iuda fuit saluatus de manibus Sennacherib miraculose: ideò subditur.*

13 Et salu. eos in Do. Deo suo. *i. in virtute domini, qui misit Angelum & interfecit in castris Assyriorum. 185. millia bellatorũ. 4. Reg. 19. ideò subditur.*

14 Et non salu. eos in ar. *Et non solum misertus fuit dominus regni Iudę, captiuitatem differendo vsque ad tempus Sedechiæ, sed etiam inductam relaxando, inspirando Cyro regi dare licentiam populo redeundi vt habetur Esdræ 1.*

✻ Et

MORALITER.

1 *Voca nomen eius Ie. &c.* Sequitur.

9 *Vo. no. eius absque mi.* Secundum literalem sensum per ista nomina significauit propheta punitionem decem tribuum in idololatria obstinatorum. Et per hoc moraliter significatur, quod bonus prælatus seu prędicator qui per prophetam intelligitur, sicut pęnitentibus debet Dei misericordiam ostendere, sic etiam obstinatis eius, seueritatem in obstinatorũ punitione. Quę quidem seueritas tripliciter ostenditur. Primò in deiectione eorũ de regno cęlesti, quod notatur cũ dicitur: *Et quiescere faciã regnũ domus Israel.* Idest, videntium Deum, ab obstinatis, quia iam sunt ab illo deiecti in præscientia Dei Secundò, in elõga-

A saluabo eos in arcu, neq; in equis, neq; in equitib. sed saluabo eos in dño Deo ipsorum. Si Deus dicit se saluare in Deo, non aũt saluat nisi in Christo Deus: cur ergo homo dubitet Christũ Deũ dicere, quẽ Deũ à patre animaduertit positũ p scripturas esse? Immo si nõ saluat nisi in Deo pater Deus, saluari non poterat a Deo patre quisquam nisi confessus fuerit Christum Deum: in quo se, & per quem se promittit pater salutem daturum: vt meritò quisquis illum agnoscit esse Deum, salutem inueniat in Deo Christo, quisquis non recognoscit esse Deũ salutem perdiderit, quam alibi nisi in Christo Deo inuenire non poterit.

a Et ablactauit eam, quæ erat ✱ absque misericordia. Et cõce- 1 2
b pit & peperit filium. Et dixit ei. Voca nomen eius non po- 3
pulus meus, quia vos non populus meus, & ego non ero
† Deus vester.

✱ Alii non d lecta, sed hoc verius.

4.Reg.19.d a *Et ablacta.* Hier. Qui vocabatẽ semẽ Dei, versus in fœminam, & pp imbecillitatẽ viriũ, offensamque Dei, ductus in captiuitatẽ. quia Dei misericordiam nõ habebat, non ablactatus, sed ablactata dr̃, quia iam robur viri amiserat.

B Haymo. Qui verò ablactatur non vtitur lacte matris, sed alienis sustentatur alimentis: Sic Israel a Domino proiectus, & captiuatus in Babylone cibis sustentatur Gentilium, comedẽs idolothita, nec iam vtitur lacte legis, quo viuebat in terra sua. Vnde sic immisericorditer dicitur ablactata, vt nec legis superficiem intelligat.

b *Non populus meus.* ✱ Tertullianus. Quamdiu intra Israelem erat sacramentum, meritò in solos fratres Deus misericordiam mandabat, at vbi Christo dedit gentes hæreditatem, & possessionem terminos terræ, & cœpit effugi quod dictum est per Hoseæ: *Non populus meus, populus meus: Et, non misericordiam consequuta, misericordiam consequuta:* Natio scilicet, inde Christus in omnes legem paternæ benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione sicut in vocatione.

✱ Cyprianus. Quod duo populi sint maior & minor, idest, vetus Iudæorum, & nouus ex nobis futuris, in Genesi dicitur Rebeccæ, duæ gentes in vtero tuo sunt &c. Idem apud Hoseæ: *Vocabo non populum meum, populum meum: & non ailectam, aiectam.*

Haymo. Hoc ad eos potest referri qui tunc temporis ab Assyrijs sunt captiuati, & maximè ad eos, qui post aduentum Christi. ipsum Christum negando, & occidendo, perdiderũt locũ & gentẽ: Et dñr non populus Dei, sed filij diaboli, quia non habet filium nec habet patrem. Potest & ad hæreticos referri, qui de Deo malè sentientes, ab eo repelluntur, ne sit Deus pars hæreditatis eorum.

CA

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et ablac. *i. a lacte amouit: & per hoc designatur, quod omnis consolatio esset regno Israel subtrahenda.*

2 Et conce. *Postquam egit de captiuitate regni Israel, quæ præcessit Christi aduentum, hic in aduentu Christi describitur cæcitas Iudæorum, & hoc per nomen filij nati cum dicitur.* Voca

3 Voca nom. *Quia negauerunt ipsum ante Pilatum dicentes:* Non habemus regẽ nisi Cæsarem. *Et tunc propriè facti sunt non populus eius, secundũ quòd prædixerat Daniel. 9. g.* Post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: & non erit eius populus qui eum negaturus est: *& de illis dicitur:* Quia vos non populus meus.

✱ CA

MORALITER.

† tione diuinæ misericordiæ ab eis quæ fit in morte corporali, quia tunc cessat tempus merendi: & hoc notatur cũ dicitur. *Voca nomen eius, &c.* Tertiò in prolatione sentẽtiæ finali iudicij quando dicetur eis illud Matth. 25. d. *Maledicti in ignem, &c.* & hoc notatur cum dicitur.

3 *Voca nomen eius non pop.* Quia tunc simpliciter erunt à Dei populo separati. Per hoc autem quod interponitur.

MOR

ADDITIO.

In cap. 1. Hoseæ. *Vbi dicitur in postilla.* Et fuit iste Beeri propheta sicut & fi. &c.

Vt dictum fuit in additione super Ieremiam primò ca. licet in dictis cuiusdam doctoris Thalmudici reperiatur, quòd quando nomen patris alicuius prophetæ exprimitur in principio prophetiæ filij: pa-
C *ter etiã intelligitur fuisse propheta: non tamen hoc dictum reputatur vt regula apud eos: sed tanquam dictũ, quod eadẽ facilitate contemnitur qua approbatur, cùm nullum fundamentum habeat in sacra scriptura: Nec etiam in ratione: nam manifestum est, quòd Deus indifferenter dat donum prophetiæ cui vult etiam si non sit filius prophetæ. Item ad nostram eruditionem non videtur pertinere posse vt Beeri pater Hoseę fuerit propheta vel non cum prophetia Beeri non inueniatur. Si enim prophetia Beeri inueniretur, oportet nos cognoscere, quòd esset propheta, vt eius prophetiam reciperemus, sed cum talis prophetia non inuenitur, curiosum videtur magis quam vtile scire ipsum fuisse prophetam vel non. Idem dicendum de alijs patribus prophetarum, quorum nomina in prophetijs filiorum explicantur quæ quidem nominatio patrum (vt dicunt quidam Heb. expositores) fit eo. quòd tales patres erant suis temporibus famosi, qua ratione & nominantur in aliquibus prophetijs non solum patres, sed etiã aui & proaui: vt de Zacharia & alijs.*

ADDITIO II.

In eod. cap. *Vbi dicitur in postilla.* Et in diebus Ieroboam filij Ioas.

Si quæratur quare in prophetia Isa. qui prophetizauit temporibus quatuor Regũ Iudę hic nominatorum, non nominatur Ieroboã, qui regnauit cum Ozia rege Iuda. 14. annis, vt dicitur in Postil. & tamen nominatur hic proœmio Hoseæ? quid ad hoc dicendum sit, habetur in additione prima super primum cap. Isaiæ.

ADDITIO III.

In eo. cap. *Vbi dicitur in postil.* Vxorem fornicationum.

Secũdum translationem Ionathæ, scilicet Chaldaicam, illud quod hic dicitur. Sume tibi vxorem fornicationum. *Et abijt, & accepit Gomer filiam Debelaim, & concepit &c. similiter & illud quod 1. 3. cap. dicitur.* Adhuc vade & dilige mulierem tuam dilectam amico, &c. *Totum intelligitur in visione prophetica factum, non autem in re; quod licet deuiet à communi expositione doctorum nostrorum, & etiam Hebræorum, videtur tamen aliquam partem veritatis habere. Primò ex hoc quòd accipere mulierem fornicariam tam mentis, seu corporis, dato quòd postquam eam accipit propheta, neutro modo esset fornicaria, tamen adhuc habet speciem mali, quod Deus non præciperet facere, præsertim prophetæ, cuius facta cederet alijs in exemplum. Item istud factum nullo modo correspondere rei figuratæ. Illa enim Gomer erat fornicaria tantum antequam eam acciperet propheta, sed post acceptionem erat vxor legitima, & casta coniugali castitate secundum communem expositionem, sed constat quòd regnum Israel & etiam regnum Iuda postquam Deo fuerunt coniuncti per legis acceptionem, fornicati sunt à Deo. Secundum autem expositionem Chaldaicam propheta accepit illam fornicariam, & fecit filios fornicationum, quod propriè correspondet rei figuratæ: sed quia secundum istam expositionem hoc solum fuit secundum visionem propheticam, & non realiter, ideò nullam rationẽ habet peccati nec mali exempli. Similiter exponunt aliqui illud quod habetur Genes. 15. b.* Sume tibi vaccam triennem & arietem trium an. &c. *Quod totum fuit factum in visione prophetica, quod satis sufficiebat ad certificationem Abrahæ de his quæ ibidem continentur, iam enim modicum ante ipso dixerat:* Credidit Abraham Deo & reputatum est ei ad iustitiam. *& sic videtur quod iam non oportebat ostendere sibi signa visibilia ad credendum, cuius simile potest dici in proposito.*

Replic. *Circa primum Hoseę Burgen. mouetur contra Postillatorem dicentem, quòd patres prophetarum in exordijs nominati fuerint etiam prophetæ secundum regulam Hebr. de hoc vide correctorium circa primũ cap. Ierem. Etiam circa idem cap. Burg. vt manum mouet contra omnes nimirum quòd omnium contra eum moueantur. Dicit enim illum passum.* Accipe fornicariam &c. *non debere intelligi secundum rem, sed secundum propheticam visionem, non realiter: quia habet speciem mali quam Deus non præciperet, vt propheta cederet alijs in malum exemplum. Huius correctionem vide Genes. 12. in cor. pe. sed quòd Burgen. hic arguit quòd factum nullo modo correspondet rei signatæ, non valet, quia secundum materiam subiectam vtique correspondet quamuis non oportet figuram & figuratum per omnia correspondere, vt patet per totam legem veterem: imò & Burg. infra. 11. cap. cum glos. dicit Typus partem indicat, quòd si totum præcedat in Typo, iam non Typus, sed veritas. Correspondet autem secundum materiam fornicariæ, vt terra fornicans sit figurata: sed non oportet si fornicaria sumpta in matrimonium fuit emandata, quòd igitur Israel figuratus debuit esse emendatus. Et dicuntur legitimi filij, filij fornicationum à denominatione matris, quando fuit posita in exemplo figurali, quia tunc Deus etiam Synagogam reciperet in vxorem legitimam, si auferret fornicationes suas a facie eius &c. prout etiam Burgen. exponit.*

CAP. II.

a Erit. Licet Iudæi vel tunc per Assyrios, vel nūc per Romanos sint captiuati, tamen hominibus sunt innumerabiles ad vtilitatem credentium modo reseruati, & vt in extremo intret plenitudo ex eis.

b *Et erit in loco vbi.* Theodoretus. Reuocationem à Babylone prædixit, & quòd post inde redituri iam nonamplius habebunt reges diuisos, sed in idem & vnum consentientes & coarti habebunt regem vnū. Hunc enim finem in habuit temporibus Zorobabel. Diem verò Iezrael appellat calamitatem, qua populo Israel intulerunt Assyrij in valle Iezrael. Deinde eos adhortatur & consolatur, mutatis rebus se immutaturum nomina, & vocaturum non populum, populum: non dilectam, dilectam.

Haymo. In gentibus: quia in omnibus Gentibus, non dicuntur Iudæi non serui Dei, sed diaboli: sed quando credent prædicantib. Elia & Enoch, ab omnib. filij vocabuntur Dei. Vel locus Ierusalem, vbi longo tempore Iudęi colentes idola, dicebātur non populus Dei: sed tempore incarnationis Christi apostolis alijsq; fidelibus inde assumptis datur potestas eis filios Dei fieri. D

c *Et congregabūtur filij Iuda & filij Israel.* Haymo. Per Iudam signātur duæ trib. illi cōiunctæ, scilicet, Beniamin & trib. sacerdotalis, i. Leuitica. Per Israel decem aliæ. Tempore verò incarnationis Christi, & de duabus & de decem tribubus qui reuersi erant de captiuitate, morabantur in Iudęa: de quib. multi crediderunt in Christum. Vel per Israel hæretici, per Iudam catholici viri, qui omnes ponent Christum sibi caput, & ascendent de terrenis sensibus, & humilitate literæ occidentis ad spiritualem intelligentiam.

d *Quia magnus dies Iezrael.* Quia tempus ab incarnatione domini vsq; ad finem seculi magnę est claritatis, vbi remissio peccatorum datur, & aditus regni cœlorum aperitur. E

e *Dicite fratribus vestris.* * Cyprianus. Quod duo populi prædicti sint maior & minor, i. vetus Iudeorum & nouus qui esset ex nobis futurus, in Genesi dicitur: *Duæ gentes in vtero tuo sunt, & duo populi de tuo ventre diuidentur, &c.* Item apud Oseæ, *Vocabo non populum meum, populum meum, &c.* Hieron. Quia tanta claritas est in die Christi & efficacia tribu- — l. 1. aduersus Iudæos. c. 19.

CAPVT II.

¶ Quia — a ¶ Vbique dispersorum sicut modo est.

a ET Erit numerus filiorum Israel, quasi arena

a ¶ Præ multitudine.

b maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur Et erit in loco vbi dicetur eis, non popu

a ¶ Cum idola surda & muta abijcient. b ¶ Cum Gentibus in vnam fidem

c lus meus vos: dicetur eis, filij Dei viuentis. Et congrega-

a ¶ Conuersi ad fidem de duabus tribubus. b ¶ Decem tribuum. c ¶ Omnes.

buntur filij Iuda & filij Israel pariter, & ponent sibimet ca-

a ¶ Christum. ¶ Vnde Ezechiel: Et princeps vnus in medio Dauid seruus meus. b Iuda & Israel, quasi ab inferis, quia in infidelitate mortuus. c ¶ In qua Iuda & Israel vnum principem habebunt. ¶ Ideo. d Hæc est dies quam fecit dominus exultemus & lætemur in ea. e Seminis dei, qui est Christus, in quo vere impletur quod per sanguinem Naboth Iezraelitis præfiguratur.

d put vnū, & ascendent de terra. quia magn9 Dies Iezrael Dici

e a ¶ tribus I. das b ¶ Decem tribubus, ne desperetis de salute eorum.

tē fratrib. vestris populus meus, & sorori vestrę misericor-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

1 ET erit. *Hic incipit secundum cap. secundum Heb. in quo post excæcationem Iudeorum, ponitur illuminatio gentium. Circa quod sciendum, quòd ideò hic incipit nouum cap. ad denotandum, quòd hic incipit alia sententia à precedenti: Et diuiditur in duas partes: quia primò describitur Gentilitatis vocatio: secundò, vota consolatio, ibi:* Propter hoc. *Prima in duas: quia primò ponitur dicta vocatio. secūdò, interponitur regni Iudæ captiuatio, ibi:* Iudicate. *Sciendum etiam, ꝙ Gentiles conuersi ad fidem Christi nomine Israel nominantur, sicut fuit declaratum Isa. 44. super illud:* Iste dicet: domine ego sum. & ille inuocabit in nomine Iacob: & hic scribet manu sua domino, & ī nomine Israel assimilabitur, *Ideò dicitur hic:* Et erit numerus, &c. *Idest multitudine maxima; sicut videmus impletum in conuersione gentium.*

2 Et erit in loco. *Hanc autoritatē allegat apostolus ad Ro. 9. dicens ad literam de conuersione gentium: propter quod exponentes hanc partem aliter videntur ab eo discordare. propter ꝙ sicut dixi à principio, intelligitur de illuminatione gētium. Dicit igitur.* Et erit in loco. *idest, in orbe vniuerso, vbi habitant Gentiles.*

3 Vbi dicetur non &c. *Quia vsq; ad aduentum Christi fuerunt idolatrię dediti.* 4 Dicetur eis filij Dei viuentis. Et co. *Per susceptionem fidei, secundum ꝙ dicitur Ioa. 1. a.* Quotquot autē receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius. *Et quia conuersi sunt per predicationem apostolorum & aliorū discipulorum, qui fuerunt Iudei: ita quòd ex Iudæis & Gentilibus facta est vna ecclesia, ideo subditur.*

5 Et congregabun. *Idest, apostoli aliq; discipuli natione Iudæi.*

6 Et filij Israel. *Idest, Gentiles conuersi, qui sic nominantur, vt prædictum est.* 7 Pariter. *Idest, in vna ecclesia.*

8 Et ponent sibimet. *Idest, vnanimiter confitebuntur.*

9 Caput vnum. *Scilicet, Christum.*

10 Et ascendent de terra. *Idest, multiplicabuntur fideles per orbem, sicut illa quę pullulant de terra, vnde: & de magna multitudine populi conueniente ad inuicem dicitur vulgariter: Videbatur populus de terra pullulare.*

11 Quia magnus dies Iezrael. *Idest, magna cōgregatio seu multiplicatio fidelium, eò ꝙ Iezrael interpretatur semen Dei: & hoc modo exponit Ra. Sa. licet vertat ad alium intellectum. Non enim potest conuenienter exponi pars ista de populo redeunte de Babylone, vt volunt aliqui dicere: quia ille populus rediit in Ierusalem, Esdrę. 1. & non in Israel: quia Samariam & alias ciuitates propinquas decem tribuum, de quibus erat Iezrael, tenebant Gentiles ibi adducti de Assyrijs, vt habetur. 4. Reg. 18. c. & 1. Esdre. 4. b. Et quia sicut dictum est, per fideles de natione Iudæorum facta est prima conuersio Gentilium, ideo alloquitur eos dominus dicens.* F

12 Dicite. *Vos apostoli & alij fideles de Iudęis.*

13 Fratribus vestris. *Idest, conuersis de Gentibus, qui facti sunt fratres vestri per susceptionem fidei.*

14 Populus meus. *Idest, quòd sunt populus meus sicut & vos, sicut dicit apostolus* Ro. 10. c. Non est distinctio Iudæi & Græci: nam idem dominus omnium, &c.

15 Et sorori vestræ. *Scilicet, Gentilitati conuersæ.*

16 Misericordiam consecuta. *Cum enim esset ab antiquo idololatrię dedita: iam per misericordiam Dei meram, & non per merita patrum vocata est ad fidem, sicut Iudæi per merita Abrahę & aliorum sanctorum antiquorum.*

* Iudicate.

MORALITER.

1 *Et erit numerus, &c.* Hic incipit secundum c. secundum distinctionem Hebreorum, in quo propheta secundū sensum literalem iuxta reprobationem Iudæorum ostendit vocationem gentium illuminatarum, propter quod nomen Israel sortiuntur, sicut dicitur Ro. 2. d. *Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circuncisio: sed qui in abscondito Iudæus est, & circuncisio cordis in spiritu non litera;* Ideo dicitur de eis ad literam: *Et erit numerus filiorum.* Per hanc autem multitudinem gentium vocatam ad fidem moraliter significatur multitudo peccatorum ex Dei misericordia reuocatorum ad gratiam. De quibus subditur.

2 *Et erit in loco vbi: dicetur eis.* Quia sic reuocati efficiuntur populus Dei, qui prius erant populus diaboli.

8 *Et ponent sibi caput vnum.* Scilicet, dominū Iesum Christum, ipsum fideliter confitendo.

10 *Et ascendent de terra.* Scilicet, morientium ad terram viuentium, propter quod despici non debent à iustis qui nō peccauerunt: sed magis reuerti & fratres vocari: quia sunt ad eandem gloriam vocati; ideo dicitur.

12 *Dicite fratribus ve. populus meus, &c. Iudicate ma. ve. &c.* Hic arguitur malitia clericorum, qui per vitam malam sunt in scandalum laicorum. Circa quod sciendum, quòd licet ecclesia generaliter sumpta sit clericorum & laicorum, tamen spirituali modo est tantum clericorum, eo modo loquendi quo communiter dicitur, quòd clerici sunt ecclesia: & hoc modo ecclesia dicitur mater laicorum, quia debent a clericis in fide & moribus educari: & sic dicitur laicis.

tribu Iuda: non desperent de salute. 10. tribuum, sed verbo & voto & literis ad pœnitentiam prouocent: quia frater appellatur, ex eò quòd dicitur: *Populus meus & soror.* Ex eo quòd dicitur: misericordiam consecuta. Potest hoc & ad omnes credentes referri. Ita: Vos qui in Christum creditis tam Iudæi quã Gentiles, dicite fractis ramis, idest, populo priori, qui abiectus est, populus meus: qa frater tuus est, & misericordiã consecuta, quia soror tua est. Cum enim plenitudo gentium intrauerit, tũc omnis Israel saluus fiet. Hoc dicitur, ne de hereticis penitus desperemus.

Rom. 11. d.

† Corripite, aut, Contẽdite cũ matre vestra.

a *Iudicate matrem.* Haimo. Ostendite synagogæ, quòd ipsa quæ abiecit me, iam non est vxor legitima, & ego abijciam eam, ne sim vir eius. Sed vt eam mihi possim coniungere, qui sum vir animæ, pœniteat saltem post aduentum meum in carne, de immundicia & fornicatione, quam cum idolis exercuit. Remoueat ergo culturam idolorum ab amore & præsentia sua, quia multorum parebat libidini, Deos omnium gentium colens.

a ¶ Quia talis mater vestra est: vos autem filij redarguite. ¶ Quia de meretrice vxor facta pristinos mores non dereliquit. b ¶ Nota, patientiam & clementiam viri iam repudiatam iam abiectam præcepit filijs ad pœnitentiam reuocare, quasi matrẽ non insultare quasi à patre dimissa.

a diam consequutæ: † Iudicate matrem vestrã iudicate: quo-
a ¶ Hoc dic te.
b niam ipsa non vxor mea: & ego non vir eius. Auferat, fornicationes suas à facie † sua, & adulteria sua de medio vberũ suorum, ne fortè expoliem eam nudam, & statuam eam se-

a ¶ Quando erat in Aegypto absque Deo & viro. b Si noluerit conuerti. c ¶ Sicut fecit in solitudine, vt ducatur in captiuitatem patiens sitim omnium bonorum & ad patriam redire non valeat, vnde Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.

c cundum diem natiuitatis suæ. Et ponam eam quasi solitudinem, & statuam eam velut terram inuiam, & interficiam eam siti, & filiorum illius non miserebor: quoniam
d filij fornicationum sunt, quia fornicata est mater eorum.

✻ Theodoretus. Vos qui salutem estis adepti, & qui Babylone reuertistis, iudicate matrem vestram, hoc est, maiores vestros, qui contra me peccauerunt. Repudium factum est ex illa causa. Tale quippiam inuenimus in Esaia: *Nunc domus Iuda, & habitatores Ierusalem, iudicate inter me & vineam meam, quoniam expectabam vt faceret vuas, & fecit labruscas.* Cùm autem ostendit hoc diuortium non factum fuisse ad eam perdendam, subiungit.

Et auferam fornicationem eius, &c. ✻ Theodoretus. Eiusmodi est à beato Dauid dictum: *Bonum mihi quoniam humiliasti me, vt addiscam iustitias tuas.* Hanc autem se eruditurũ, & fornicatione liberaturum pollicetur: neque id leuiter, sed radicitus hoc è medio vberum reuulsurum. Cor autem designat sub vberibus situm, ex quo proficiscuntur cogitata mala. Maximam itaque opẽ fert Dei institutio, & disciplina, quæ fornicatione eruditos liberat.

Mat. 15. d.

Auferat etiam adul. de me. vbe. Idest, de corde in quo prius malum opus concipitur. Cor quippe inter vbera est, [de] quo. *Cogitationes exeunt:* Quæ postea usque ad opera pe[rue]niunt, hortatur itaque, ne propter scelera priuetur g[ratia] diuinitus concessa. Post admonitionem. *Ne fo.* supp[onit] comminationem Vestis qua tegebatur illa plebs int[elli]gitur, Dei auxi[lium], doctrina legis & p[ro]phetarum, & tu[tela] angelorũ; quę o[m]nia minatur au[fer]re nisi pœniteat à [sce]lere, vt redeat a[d] natiuitatis suę, i[d est] ethnicis comp[are]tur. Post aduen[tum] veritatis, etiam [cul]tura legis in ic[ido]latriam reputa[tur].
b *Auferat for[nicationes].* Hieronymus. [For]nicaria, est quæ [plu]ribus copulat[ur], adultera, quæ [uno] viro dimisso [alteri] coniungitur: Vtroque modo peccauit synagoga.

Hæc omnia aptantur Iudæis Christum negantib[us] & hæreticis varia dogmata corde & opere sequentibus [quo]rum fornicatio est inter vbera, idest, in artificijs ido[lorum] & variorum dogmatum corde versatur qui nisi pœ[nitue]rint, infidelibus comparantur, & expoliati virtu[tib]us quasi in ecclesia perceperunt, vt etiam quòd falso h[abere] videbantur: in nihilum redigatur.

c *Et ponam eam quasi solitudinem, & statuam eam velut*
✻ Theodoretus. Diem natiuitatis vocat in Aegypt[o] vi[uendi] uendi consuetudinẽ, & versationẽ hanc desertam, & prouidentia destitutã cõstituã, & ut Assyrijs seruiãt, [quem]admodũ seruierũt Aegyptijs, efficiam. Deinde, per si[tim] non aquæ penuriam innuit, sed diuinæ prouidentiæ [pri]uationem. Malitiam autem hic idolorum cultum v[ocat].

Haimo. Hoc etiam plus faciam quia quando e[duxi] eos de Aegypto occisis patribus in deserto, filij eorũ [intra]uerunt in terram promissionis. Sed nunc filij cum [patri]bus captiuabuntur, & extra terram natiuitatis mo[rien]tur, quia sunt filij filiorum, quia geniti sunt in c[ultu] idolorum, qualem fidem habebant patres, talem [de]dere bant filijs. Vnde sequitur.

d *Quia fornicata est mater, &c.* Vipera vipera genera[t]; adeo impudẽs facta est, ut gloriã quærat in scelere.

Vaa

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Iudicate. *Hic denunciatur captiuitas duarum tribuum, quæ supra fuerat omissa, eo quod captiuationi decem tribuum, quæ sunt Israel secundum carnem iungebatur vocatio seu illuminatio gentium, quæ sunt Israel secundum spiritum. Et diuiditur in duas partes: quia primò denunciatur captiuitas ratione culpæ, secundo ratione ignorantiæ, ibi:* Et hæc nesciuit. *Circa primum alloquitur iustos qui erant in regno Iuda, vt Ieremia, Baruch & alios, dicens:* Iudicate matrem vestram. *Idest, Ierusalem, quæ erat metropolis in regno: & sic erat mater aliarum ciuitatum & totius populi, sicut. 2. Reg. dicitur de Abela.* Cur quæris subuertere matrem ciuitatum in Israel.

2 Iudicate. *Idest, ex malicia eius perpendite.*

3 Quoniam ipsa non vxor mea. *Et hoc propter idololatriam per quam à me recessit: & maximè tempore Manasse, qui idola posuit in templo domini.*

4 Et ego non uir eius. *Quia vir & vxor correlatiuè dicuntur: & ideo remoto vno remouetur reliquum.*

5 Auferat for. &c. *Idest, idololatrias.*

6 A facie sua. *Ita quòd ad eas amplius non attendat, sed magis retro dorsum proijciat.*

7 Et adulteria &c. *Loquitur de Ierusalem per modũ meretricis, quæ inter vbera sua ponit fragrãtia aliqua, vt magis placeat. [Vl]terio, sic habitatores Ierusalem offerebant idolis fragras Thym[iama].*

8 Ne fortè expoliem eam nudam. *Per Chaldæos, qui [pos]tem postea spoliauerunt omnibus bonis: Et dicitur hic fortè, [pro]pter aliquod dubium existens in Deo respectu futurorum, qu[æ] sibi certissima, sed ad denotandũ libertatem arbitrij, per quam [per]fectè pœniteret Deus parceret de pœna.*

9 Et statuam eam secundum diem natiuitatis sua[e]. *[Id est], in magna confusione & vilitate, secundum quod dicitur Eze. 16.* In die ortus tui nõ est præcisus vmbilicus tuus, & in [aqua] non es lota. *Et sequitur:* Proiecta es super faciem te[rræ] in abiectione.

10 Et ponam eam quasi solitudin. *Destructis muris e[t com]bustis ædificijs.*

11 Et statuam eam velut terram inuiam. *Propter m[ulti]plicationem serpentum & aliarum ferarum ex longa vastation[e] terræ.*

12 Et interficiam eam siti. *Deficiente potu in obsidion[e].*

13 Et filiorũ illius nõ mi. *Sed partim occidentur & pa[rtim ca]ptiuabuntur, Et omnia ista passa est Ierusalem postea per Ch[aldæos].*

14 Quoniam filij fornicationum sunt, quia fo[rni]cata est, *Idest multæ idololatriæ, sicut uiri sanguinum dicunt[ur, id est] sanguinis effusores. Genitiuus enim pluralis habet virtute[m] duplicis singularis.*

✻ Vam

MORALITER.

1 *Iudicate matrem vestram.* Idest, mali cleri congregatio†nem.

3 *Quoniam ipsa non vxor mea.* Quasi dicat, dominus: ex eius operibus mais potestis perpendere, ꝙ non est uxor mea fidelis.

5 *Auferat, &c.* Idest, uitia quæ uigent in ea, & si[t mihi u]xor mea.

8 *Ne fortè.* Bonis temporalibus, sicut ipsa se nud[auit vir]tutibus: ideo subditur.

† Quia

a ¶ Obstupuit, versa est in admirationem sceleris. b ¶ Fecit diaboli filios. c ¶ Fide & dilectione sequar Deus, vel imitabor Gentes quarum Deos colo. d ¶ Dæmones, idola. †
a Cõfusa est quę cõcepit eos, q̃a dixit: Vadã post amato 1 †
b res meos qui dant panes mihi, & aquas meas: lanã meam 2
c & linum meum, oleum meum, & potum meum. Propter
a ¶ Ne possis ire quo volebas.
hoc ecce ego sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam
a ¶ Qua sæpe peue triuisti. b ¶ Multo studi. c ¶ Assyrios vel Chaldæos quærens ab eis in tribulatione auxilium.
d e maceria. Et semitas suas non inuenies, & sequetur amato- 3
a ¶ Ad hoc vt ferant auxilium, sed ab eis captiuabuntur. 4
res suos, & non apprehendet eos, & quæret eos & non 5
a ¶ Sibi propitios. b ¶ Hæc compulsa necessitate c ¶ Quanti mercenarij in do.pa. mei a.pa. d ¶ Deum, quia per legem me sibi desponsauit.
f inueniet. Et dicet: Vadam, & reuertar ad virum 6
a ¶ Quando preceptis eius obediui.
meum priorem: quia bene mihi erat tunc magis
a ¶ Quando pro idololatria miserijs affligor. b ¶ Secundum partem illam: quæ non reuertitur, vel etiam secundum partem illam quæ prius reuersa, post deterius peccat, c ¶ Quod confirmat cor hominis.
g h quàm nunc. Et hæc nesciuit, quia ego dedi ei fru- 7 8
a ¶ Quod lætificat. b ¶ Quod illuminat. c ¶ Inde examinatum p.t.p.
mentum & uinum & oleum, & argentum multiplicaui
a ¶ Sapientiam. b ¶ Vel quod c ¶ Idolorum Babyloniorum 9
i ei, & aurum quæ fecerunt Baal. Idcirco conuertar, & sumã 10

Vadam post amatores. Qui dant necessaria ad victum & vestitum. Hoc dixerunt Iudæi dum colerent Deos Gentium, quòd dona quæ à Deo habebant à dæmonibus haberent. Potest etiam referri ad eos, qui Dei filiū negantes authorem seditionis elegerunt Ideo confusi sunt vt non illū se. sed etiam pos-tros damnarēt, dicendo: *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* Potest referri ad hæreticos qui dicuntur mater, q̃a generant alios in errore qui cum suis sequacibus confundūtur, quādo in errore B deprehenduntur: q̃a proposuerant sequi via dogmata hæretis.

* Theodoretus. Vt planius eius perfidiam damnet, inducit eam loquentem. *Vadam post amatores, &c.* Hoc est, idolis seruiā, à quibus omnium necessario-rum abundātia mihi fit. Et quoniam omnium bonorum autorem ignorauit, meritò adiungit. *Propterea ego sæpiam &c.* Hæc sanè vltio misericordiæ plena est, quæ impietatē cessare faciat: quæ cognouit malorū experientia idolorum debilitatem, non implorauit ea in auxilium in tempore tribulationis & adinuentum ab eis non consecuta, quæret, & non inueniet.

Gregorius. Spinis electorum vię sepiuntur, Dum dolorem punctionis inueniunt in hoc quod temporaliter concupiscunt. Quasi interposita maceria vis eorum obstruitur, quorū desideria difficultas perfectionis impugnat. Harum animæ amatores suos quærunt, & non inueniūt, quia sequendo malignos spiritus, nequaquam seculi voluptates apprehendunt, &c.

b *Qui dāt panes mihi, & aquas meas lanam, &c.* Hieronimus. Panis hæreticorum, luctus perpetuus: Aqua, Cœnosa doctrina: qua et baptizatos suffocant. Lana & linū, simulata sanctitas & mundicia, quia veniūt in vestimētis ouiū: Oleū adulatio, vnde, dicitur: Oleū peccatoris nō impinguet caput meum. Potus, sacra scriptura quam illi peruertunt.

c *Propter hoc ecce ego sepiam viam tuam spinis, &c.* Et spinas, punctio dolorum: per murum, obstaculum, Vias ergo, id est, actiones tuas duris laboribus implicabo, & ponam obstaculum, ne adhoc quod vis peruenias,

d *Et semitas suas,* More prophetæ de alia ad aliam subito transit trāsit personā, vt ab imitatione istius auditores deterreat. D

e *Et sequetur amatores suos.* Prouidentia Dei sæpe subtrahit nobis quod cupimus: Insuper & affligit, vt sic ad eū redire cogamur, vnde: in libro Iudicum filij Israel sæpe pressi malis ad dominum clamant, qui suscitat eis saluatorem. Sequuntur etiā hæretici amatores, à quibus sæpe deserti ad sinum matris ecclesiæ reuertuntur: quia flagella per omnia erudiunt Israel.

Hieron. Iudicū.3.b.

f *Vadam & reuertar, &c.* Theodoretus. Ecquis Dei erga homines studiū & amorē intuens, nō iure stupescit? Qui cū Deus sit, factor, & dominus, virum & sponsum vocat, non dominum. Et quia vxoris erga virum E amor, & seruorum erga dominū, multus & vehemens esse solet, hunc affectum inducere cupiens hominibus, seipsum uirum & sponsum appellat. Veruntamen crudeliter ingratos, & peruersis animis homines non hæc ad rectum, & gratum animum erga Deum habendum mouent, vnde fit ut de illis dicat.

g *Et hæc nesciunt, &c.* Quæ à Deo dona accepit, ea ad Dei hostes detulit. Et defensus Deus, minationibus agit, se eos frumento & vino esse priuaturum.

Et hæc nesciuit quia ego dedi eis frumentum. Haimo. Adhoc respicit quod supra dixerat, quòd populus Israel temporalia quæ a Deo acceperat idolis deputabat: & quia nesciuit Deum esse autorem horum, ex illo auro & argento fecit sibi Baal idolum Sidoniorum. Mysticè: Per vinum, lætitia spiritualis signatur: quam non in hoc seculo, sed in Deo habere debuerunt. Per frumentū, lex, qua F pasci debuerunt. Per oleum, sensus illuminatio. Per argētum, nitor eloquij. Per aurum, pręceptum dilectionis Dei & proximi. In quibus omnibus non Deum sed dæmones venerabantur.

h *Oleum.* quod *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Hæc omnia quia potius ad idololatriam, quam ad culturam Dei referebant, decepti & alios decipientes. Ideo hæc omnia Deus aufert eis, vt qui non senserunt ex copia, sentiant ex inopia.

Ioh.1.a. Regula

i *Quæ fecerunt.* Hiero. Baal singulari numero, Baalim plurali masculino genere, eadē idola nominātur. Vbicunq; enim

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vadam post amatores meos, qui dāt panes mihi, &c. *Id est, post idola quibus victum & vestitum & alia necessaria attribuant.*

2 Propter hoc ecce ego sepiam viam tuā spinis, &c. *Idest, Chaldæis obsidentibus Ierusalem in circuitu cum gladijs ad interficiendum.*

3 Et semitas suas non inuenies. *Idest, vias per quas possit effugere.*

4 Et sequetur amatores suos. *Idest, desiderabit aduentū Aegyptiorum, qui promiserant ei auxilium.*

5 Et non apprehendet eos. *Quia non fuerunt eis in auxilium, sed magis in nocumentum.*

6 Et dicet vadam & reuer. &c. *Quia ciuitas Ierusalē vidēs se quasi in arcto positam, & in puncto captionis & destructionis, percepit quod malè fecerat colendo idola: & quęrendo humanum auxilium ex Dei diffidentia: sed hoc fuit nimis tarde.*

7 Et hæc nesciuit quia ego dedi ei frum. &c. *Hic consequenter denunciatur dicta captiuitas culpabilis ratione ignorantiæ, quæ causatur in anima ex peccatorum multiplicatione, secundum quod dicitur Sapientiæ. 2.d.* Excæcauit illos malitia eorum. **Et secundum hoc dicitur hic:* Et hæc nesciuit quia ego dedi ei fructum & uinum & oleum. *Idest, cibum & potum & indumentum, quæ sunt diuitiæ naturales.*

8 Et argentum multiplicaui ei. *Idest, diuitias artificiales: Magna enim cæcitas fuit attribuere talia idolis surdis & mutis,*

9 Quæ fecerunt Baal. *Ei sacrificia offerendo, & praciosis eum ornando.*

10 Idcirco conuertar, & sumam frumentum meum in tempore, &c. *Idest, auferam ab ea omnia bona ad uictum & uestitum pertinentia.*

*Et

MORALITER.

† *Quia dixit, vadam post ama. meos.* Idest, post uitia consueta quę per consuetudinem efficiuntur, quasi connaturalia & amicabilia, licet sint odibilia.

† *Qui dant panes mi.* Gloriantur enim de vitijs suis, quæ sunt fraus & dolus; attribuentes eis acquisitionem bonorum temporalium, de quibus lautè viuunt, & nihil attribunt diuinæ bonitati; ideo subditur in persona domini.

10 *Idcirco conuertar, & sumam frumentum meum, &c.* Scilicet, auferendo ab eis bona temporalia saltem in morte.

Α enim in fine Hebraici sermonis, im, syllabam legimus numeri pluralis est masculini generis, vt Cherubim Seraphim. Vbi autem oth, legitur numeri pluralis est in feminino genere, vt sabbaoth quod interpretatur militiarum, exercituum, virtutum. Quia verò Baal in multis locis colebatur: ideo Baalim pluraliter enumeratur.

grammaticolis Hebraeorum.

Baal interpretatur superior quia, superiora dogmata putant se habere, quam ecclesia: vel deuoratio, quia in ipsa falsæ opinionis scientia deuoratur.

† auferam.

† quisquam.

✻ Theodoretus. Et ne quis ex infecunditate terram laborare arbitretur, appositè addidit.

a ¶ Messis vel areæ, quia tunc maior erit dolor, cum quodam modo rapientur tanta è manibus.
¶ Vindemiæ vel torcularis.

a frumentum in tempore suo, & vinum meum in tẽpore suo
b c & † liberabo lanã meam & linum meum, quæ operiebant 1
a ¶ Liberara lana & lino. b ¶ Vt quam velatam amabant nudatam contemnant.
d ignominiam eius. Et nunc reuelabo stultitiã eius in oculis 2
a ¶ Nullus fortitudo poterit eruere à potestate mea, sed iusto iudicio faciam captiuari ab hostibus.
amatorum eius, & † uir non eruet eam de manu mea: Et 3
a ¶ Cum fuerit in Babylonica seruitute. b ¶ Paschæ, Pentecostes, Tabernaculorum. 4
c ¶ Kalendas.
e cessare faciam omne gaudium eius, solennitatem eius, neo- 5 6
a ¶ In quo epulis & ocio vacabant.
f meniam eius, sabbatum eius & omnia festa tẽpora eius. Et 7
corrumpam vineam eius & ficum eius. De quibus dixit: 8
a ¶ Ideo auferam, quia dixit, idest, putabat hoc non à Deo quasi à coniuge dari, sed à diabolo, quia colebat eum. 9
g Mercedes hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei. 10

B a *Idcirco conuertar et sumam frumentum, &c.* Hoc est, simul ac primùm maturuerit in messis ac vindemiarum tempore. Minatur etiã se eam adeo veste denudaturum, vt vestimentis etiam necessarijs indigeat. Eius vero inquit, amatores hęc inspiciẽtes non ei adiumento esse poterunt. Cessationem item se illaturum ne festos dies agere possit, omnemq; immoderationis & libidinis opportunitatem restiucturum, ficus & vineas corrupturum ore prophetico minatus est. Postquam inquit, hęc se ab idolis dixit accepisse me autẽ ignorauit horum largitorem ponam ea in testimonium. A feris enim & volucribus, & serpentib. perdita, & corrupta, & vestrum impietatem coarguent & testimonium adferent meæ disciplinæ & correctioni.

b *Liberabo lanam meam.* Cum ipsi sunt serui diaboli, subilla seruitute tenent lanam linum, sed liberat Deus ne ab iniquis dominis possideantur.

C c *Quæ operiebant.* Hieron. Ignominiam quam operiebant idola ipsorum sunt quorum altaria varijs vestib. decorabant. Spiritualiter vestimẽta sunt auxiliũ Dei & custodia angelorum, quę aufert dator Deus ab ingratis, vt relicti in sua iniquitate tradantur diabolo ad ęternam pœnam.

d *Et nunc reuelabo.* Idola quæ colebant Caldæi amatores, & Assyrij cum quib. Iudæi diu pacem habuerant. In quorum verò oculis stulticia Iudæorum reuelatur, quando capta Ierusalem & templo subuerso viderunt hostes Cherubim imagines & idolum Baal & dicebant: Quia Iudæi sicut aliæ gentes idola venerabantur pro iniquitate sua nobis subijciuntur.

1. Tradu. Mar. 6.20.

e *Et cessare faciam, &c.* ✻ Tertulianus. Circuncisionem sistens Apostolus, illas quoque vetustates ceremoniarum dissuadebat, de quibus conditor earum quandoq; cessaturis profitebatur per Oseæ: Et auertam omnes iucunditates eius, & dies festos eius, & neomenias & sabbata &c. ✻ Theo-

✻ Theophilactus. Iudæi captiui ducti in Babylon neq; in cæteris rebus exhilarandi sese, neque festa sua celebrandi opportunitatem habebant. *Quomodo cantabim* inquiunt. *canticum Domini; in terra aliena:* Quandoquid neque Deo seruiebant, neque idolis, sed quoquouert inclinabantur. Hæc patiuntur etiamnum Christi domini interfectore Nec enim im gaudere licet. enim hodie i sunt feriæ vel n meniæ, vel sab tum secundum gem? Præterea, cantes qui lu debebant, ac l re in lachrymis tum spiritali l cia orbantur, neomenias ha tes, hoc est, pri pium quoddam lustrationis spir lis. Cõscientia c nõ finit eos bo de rebus futur habere. Hier mus. Hæc Iudæa historialiter & allegoricè passa est & primum ab Assyrijs & Chaldæis, tandem à Ron irreparabiliter captiuata solennitates secundum suum cum lætitia non celebrãt: quæ omnia ab eis a in ecclesia à fidelibus spiritualiter celebrantur vnde *feretur à vobis regnum Dei, & d.g.f.f.e.* Hæc referuntur reticos, qui doctrinam & scientiam permutantes de ecclesia deseruntur à Deo: quorũ turpitudo patet toribus, quos prius deceperant, & traditi bestijs, idest bolis eorum morsibus relinquuntur.

f *Et corrumpam vineam eius.* Historialiter grandine & ariditate, vt nullam habeant arborem fructife. Mysticè, per vinum lætitia cordis, per ficum, dul temporalis iucunditatis quę auferuntur ab ingratis si à meretrice.

g *Mercedes meæ sunt, &c.* ✻ Theophylactus. Dixit Sy ga, Ab idolis accepi vitæ meæ commodantia vt qua miũ dederunt mihi cultus & adorationis, vt deliti cipiam ex hisce bonis. Perdam ergo, ait Dominus quandoquidem ea non mihi, sed idolis suis accept runt. A volucribus, bestijs, & serpentibus deuorata hæc, eò ꝙ sit solitudo hominũ, testimonium dicen tra ipsos, ꝙ non digni fuerint horũ fructu. Ac prop quidam illic interempti à Babyloniis, alij uerò capt ducti, reliquerunt ea bestijs. Vel bestias Babylonios lat, qui excedebãt in agris bona. Israelitis ꝑ obsidi in vrbib. conclusis, & fame laborantibus. Poterunt vineam & ficum Lex & Prophetæ intelligi. Nam data est vinea legis: vnde & Dominus *Vineam sua* *bit alijs agricolis.* Vitis etiã est Dominus, qui dicit: *vitis vera.* Ficus item, ceu dulcedo, totius mundi del

Et po

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et liberabo lanam meam & linum meum, quæ operiebant. *De seruitute qua seruit idololatris eorum ignominiam operiendo,*

2 Et nunc reuelabo stultitiam eius in oculis amatorũ eius. *Idest coram idolis quibus seruiebat, & scientibus Aegiptijs, quibus confœderata erat.*

3 Et vir non eruet eam de man. *Aegyptij enim non poterãt eam iuuare, sicut promiserant.*

4 Et cessare faciam omne gaudium eius. *Ciuitatem & populum destruendo.*

5 Solennitatem eius. *Idest, solẽnitates, ponendo singulare pro plurali, sicut Exod. 8. f.* Venit musca grauissima. *Et qu* *læ solennitates, explicat magis dicens.*

6 Neomeniam eius *Quæ fiebat in principio cuiuslibe*

7 Sabbatum eius. *In fine cuiuslibet hebdomadæ.*

8 Et omnia festa tempora eius. *Idest, festa tempor fiebant semel in anno, scilicet, paschæ, & pentecostes, lium.*

9 Et corrumpam uineam eius & ficum eius. *Idest & alias arbores fructiferas, quas prasciderunt Chaldæi in t ca Ierusalem existentibus.*

10 De quibus dixit: mercedes hæ meę sunt, qu runt, &c. *Quia non solum bona mobilia attribuebat bene lorum, sed etiam bona immobilia.*

✻ P

MORALITER.

† 2 *Et nunc reuelabo stulticiam eius in oculis amatorum eius, &c.* Idest, dęmonum, quos dicuntur dilexisse eorum suggestionibus acquiescendo.

4 *Et cessare faciam omne gaudium eius.* In tristiciam permutando.

5 *Solennitatem eius.* Per hoc significantur inept quæ prælati faciunt & clerici præbendati de bon siæ, quæ deberent pauperibus dare, vel potius vt dere.

† P

a Et ponam eam in ſaltum, & comedet eam beſtia agri. Et
b
a ¶Cum viſitare frequentius in bono ſoleat accipi, hic in malum ponitur pro afflictione.
b ¶Ideſt, pro diebus quibus coluit Baal affligam. c ¶In ipſis ſolennitatibus, quibus immolabat dæmonibus pœnis affligetur. ¶ Non Deo ſed dæmonibus.
uiſitabo ſuper eam dies Baalim, quibus accendebat
a ¶Oblita mariti legitimi ad eo vt nec memoriam eius haberet.
incenſum: ornabatur in aure ſua, & monili ſuo: & ibat
poſt amatores ſuos, & mei obliuiſcebatur, dicit domi-
a ¶Non tamen deſperes, licet ſuperius minatus ſim.
c nus. Propter hoc ecce ego † lactabo eam, & ducam eam
d a ¶Sicut in exitu Aegypti Moyſen, & Aaron.
e in ſolitudinem, & loquar ad cor eius, & dabo ei vinitores
a ¶Vbi interfectus eſt Achor. ¶Subauditur dabo.
f eius ex eodem loco, & vallem Achor † ad aperiendam ſpem.

† allíciam.
† In oſtium ſpei.

Et ponam eam. Ne habeat arbores pomiferas, ſed in ſo-
A tudinem redigatur: quod & prius ab Aſſyrijs, & Chal-
æis, & tandem a Romanis completum eſt, vnde ſequi-
ır: *Et comedet eam beſtia agri.* exercitus Romanorum, vel
eſtia, eſt diabolus, qui hos comedit trahendo ad culturā
ıam, pro qua in
ternum extermi-
antur.
Et viſitabo.
Theoph. Hæc
ciam ipſi propter
es illas, in quibus
cra fecit ipſis Ba-
im, ideſt, idolis
aal, illorumque
ſtiuitates cœle-
labat omnigeno
natu.
Seruat perſonā
eretricis, quæ vt
aceat amatori-
is, ornat ſe auro,
gemmis: & pulchritudinem quam natura non habet,
te exquirit. Inauris, doctrina qua aures ornantur: Mo-
le colli, prædicatio, quæ alijs emittitur: *Hæc miſit ante por*
B *, & ſanctum dedit canibus,* iuxta illud: *Circulus aureus in na-*
ıus ſuis, mulier p. & ſa. Sed & hæretici immolant Baalim
ıcenſum, dum dogmata quæ quaſi idola ſibi finxerunt,
ſuuntur: Ornant aures quib. verba audiuntur, & col-
n quo proferuntur, vt eloquij venuſtate placeant Non
nim dignantur eccleſiæ ruſticam ſimplicitatem, quę me
ricia ornamenta abijcit, ſed artificij, & eleganti men-
cio amatoribus ſuis hominibus vel dæmonibus place
ntendunt.
c *Propter hoc.* Quia miſericors ſum, blandiar illi, vt ad
: conuertatur, promiſſio enim bonorum mala miti-
t, vnde: *Venite ad me qui laboratis.* Et ſicut prius de Aegy-
p eduxi, & in deſerto ab hoſtibus protexi, ſic faciam cū
s de terra captiuitatis ad proprium ſolum reduxero.
aduentu enim filij aperiet ſpem ſalutis, & dabit locū
enitentiæ, & blandietur ei.
Et loquar, &c. * Theophil. Hoc eſt, efficiam vt ipſa
nſum percipiat gloriæ, & potentię meæ propriorumq;
orum delictorum. Daboque ipſi reuerſæ a captiuitate,
ſſeſſiones ſuas, ideſt, regiones aut terras quas antea poſ
dit eiectis Chananæis. Apertè etiam hic gratiam per
C Chri-
Chriſtum communicandam promittit, quādo loquitur D
in cor eorum quos antea reiecerat Deus, perinde ac alio Eſa. 54.
in loco ait: *Dans leges meas in cor ipſorum, &c.* Impertit autē
eis filiorum adoptionem, gratiam, & gloriam, vtque ſe-
cum regnent. Porrò cuiuslibet in Chriſtū baptizati facul
tates ſunt, ipſa pec-
catorum remiſſio,
ſupernæque in cœ
lis māſiones, quas
ſibi quiſpiam ac-
quirit, qualibet via
per hanc ad illam
ducente.
Hieron. Loqui-
tur verba mollia,
& conſolatoria, vt
triſtitiam temperet
gaudio. Ad cor lo-
quitur, qui corde
triſtato ex annun-
ciato gaudio ſatiſ-
facit. Hoc impletū
eſt, quando Chriſtus diſcipulis dixit: *Iam non dicam vos ſer.* Ioa. 15. b.
ſed amicos. & iterum *Filioli adhuc mul. ha. vo. di.* Ibid. 16 c.
e *Et dabo ei vinitores.* Hierony. Vinea domini ſabbaoth Iſa. 5. b.
domus Iſrael eſt. Huic dati ſunt principes de eodem po-
pulo, primum Moyſes, & Aaron, poſtea Zorobabel, Ieſus
Neemias, & Eſdras, tandem apoſtoli. E
f *Et vallem.* Cum filij Iſrael cœpiſſent Hiericho, Achor
furatus eſt de anathemate, quo peccato Iſrael non potuit Hiero.
reſiſtere hoſtibus ſuis, ſed ipſo Achor interfecto in valle Rupert.
quæ ex ipſo nomen habet, mœror Iſraelitarum in gau- Ioſ. 7. a.
dium conuertitur, & deſperatio in ſpem: & ſicut punito
illo Iſraelitæ habuerunt ſpem vincendi, ſic deſtructa Ie-
ruſalem, & templo per Romanos expunitis his qui pec-
cauerunt in Chriſto quaſi deſtructis figuris, iam apoſtoli
habent gaudium, & ſpem quòd totum mundum Chri-
ſto ſubijcient Achor, conturbatio, quia turbauit Iſrael, &
ipſe poſtea turbatus eſt.
* Theodoretus. Cum Achor dona Deo conſecrata
furto violaſſet, Deo pœnas dependit, nam populus cum
lapidatione necauit. Poſt illius necem cum agnoſce-
rent quantas turbas legis diuinæ tranſgreſſio aduehat,
luctu, & plangore Deum placabant. Hoc propheta
hic indicat. Nam vt illi, tum ex mente Achor cogno-
uerunt, quam ingens malum ſit legis violatio ſic etiam
ex F

NICOLAVS DE LYRA.

Et ponam eam in ſaltum. *Ieruſalem enim deſtructa longo* *tempore fuit ſine habitatoribus, & ſic creuerunt ibi ſpinę, & fru* *ıa.*

Et comedet eam. *i. bona eius.*

Beſtia agri. *i. Nabuchodonoſor qui verſus in amentiam,* eie- ıs fuit ab hominibus, & cum feris fuit habitatio eius, *habetur Dan. 4. e.*

Et viſitabo ſuper eam dies Baalim. *i. in quibus ſeruiuit* *ıalim, debitè puniendo.*

Et ornabatur. *Ad reuerentiam enim idolorum ornabant ſe* *ıbitatores Ieruſalem, ſicut catholici in feſtis ſanctorum.*

Propter hoc ecce ego. *Partem iſtam exponit Rab. Sal. de* *ptiuitate Babylonica, & eius relaxatione vſque ad finem cap. &* *qui expoſitores catholici eum ſequuntur in parte exponentes de* *ductione captiuitatis Babylonicæ. Sed contra hoc obuiat litera in* *ribus locis, & potiſſimè in fin. ca. quia ab Apoſtolo ad Rom. 9. c.* *egatur dicta litera de conuerſione gentilium ad fidem, vt videbi-* *: & ſecundum hoc in parte ponitur gentilitatis vocatæ diuina* *ſolatio, vt ſupra dictum eſt in diuiſione. Propter hoc iſtud non co* *atur ad literam immediatè præcedentem, ſed ad illud quod ſupra* *ſitum eſt:* Dicite fratribus veſtris populus meus: & ſorori ſtrę, *ideſt, gentilitati veſtræ.* Miſericordiam cōſequuta, &c. ropter hoc ecce ego lac. eam. *Conſolationibus Spiritusſancti,* *vnde Act. 10. g. legitur, quòd* prædicante Petro cecidit Spiri- tusſanctus ſuper Cornelium, & alios Gentiles, *qui erant* *cum eo, & loquebantur linguis.*

7 Et ducam eam in ſolitudinem, &c. *Quia a tempore apo* *ſtolorum multi conuerſi ad fidem transferebant ſe ad loca ſolitaria,* *vt melius vacarent contemplationi, & reficerentur conſolatione diui* *na, ideo ſubditur.*

8 Et loquar ad cor eius. *Quod fit in ſecretorum reuelatione,* *& Spiritusſancti conſolatione.*

9 Et dabo ei vinitores eius, &c. *Iſti ſunt apoſtoli qui vinum* *doctrinæ Chriſti fidelibus propinauerunt: propter quod Saluator di-* *cit de ſeipſo. Ioa. 15. a.* Ego ſum vitis vera, &c. *Et iſtud vinum,* germinat virgines, *Zach. 9. Et iſti vinitores fuerunt ex eodem lo* *co, quia nati in Iudęa, ſicut & Chriſtus.*

10 Et vallem Achor. *Non eſt nomen loci, ſecundum quod dicit* *Rab. Sal. quia Achor non eſt nomen proprium, ſed appellatiuum: &* *turbationem ſignificat, vt probatum fuit Ioſue 7. & ideò per vallem* *Achor intelligitur humilis contritio de peccatis, ſicut dicit idem* *Rab. Sal. propter quod Andreas, & alij ſequentes eum dicētes, quod* *vallis Achor eſt hic nomen loci iuxta Iericho: quem primo intra-* *uerunt redeuntes de Babylone, magis Iudaizant quantum ad hoc* *quam ipſe Rab. Sal.*

11 Ad aperiendam ſpem. *Humilis enim contritio de peccatis* *aperit ſpem ſalutis.*

* Et

MORALITER.

† *Propter hoc, &c.* Hoc non refertur ad literam immedia præcedentem, ſed ad vocationem Gentium ante poſi- m, per quam, ſicut dictum eſt moraliter ſignificatur re ocatio peccatorum ad gratiam qui ſunt diuinis conſola- onibus nutriendi: ideo dicitur in perſona domini.

† *Lacta-*

† *Lactabo eam, &c.* Et quia dominus non ſolum per ſeip- ſum conſolatur pœnitentes, ſed etiam per ſuos mini- ſtros, ideo ſubditur.

9 *Dabo ei vinitores, &c.* Quia tamen ſic conſolati, debent de peccatis præteritis contriſtari, ideo ſubditur.

10 *Et vallem Achor.* quæ turbatio interpretatur.

11 *Ad aperiendam ſpem.* Scilicet vitæ cœleſtis, quæ per hæc aperitur.

ex captiuitate hi percipient sensum suorum delictorum.
A Hoc explanatius ostendens apponit. *Et humiliabitur iuxta dies infantiæ, &c.* Non Assyrijs secus, inquit, seruient, atque Aegyptijs seruierunt. Eius infantiam vocat in Aegypto diuersationem, & vitæ exactionem in seruitute. Attamē seruitus eis bono erit, & planè pietatis erit conciliatricula. Etenim idola colere obliuiscetur in captiuitate metum virum, & coniugem nominabit.

Haymo. a *Et canet ibi.* Quādo egressa est de Aegypto, quo tempore plebs illa in fide Dei crescebat, ab idololatria Aegyptiorum conuersa, & ad meliora ascendebat. Sic nūc canit, & lætatur ecclesia per baptismū B a diabolo liberata, & dicit. *Cantemus domi. gl. e. m. c.* Exod. 15.a.

b *Et erit.* In memoriam belli consecratum est idolum, quod Bel dicitur: & hoc nomine a prophetis idolum Babylonis sæpe uocatur. Hunc Sidonij sæpe Baal dicūt Baalim. Et interpretatur Baal, habens. Baalim habens me. Vnde & mulieres vocant maritos suos Baalim, i. vir meus, s. habens me in coniugio. Hebræa verò lingua: vir, dicitur Is: & vxor Issa. Vnde hic dicitur: Plebs credens, volens me ostendere virum suum vocabit me Isch, idest, vir, non Baalim: quod similiter interpretatur, vir meus: quia etsi s[e]c[un]d[u]m Etymologiam posset dici, tamen idolorum odio nō debet: ne in cultu Dei recordemur nominis idolorū, ne dum virum nominet, idolum cogitet: quod potest esse propter ambiguitatem verbi. Ex hoc habemus ex solis vocibus inordinatè prolatis hæresim posse incurri.

Com in hūc loc. c *Et auferam nomina, &c.* ✱ Theophylact Non amplius nomen meum, vel vocem illam Deus, idolis suis apponent, neque Baal Deum esse dicent in tempore afflictionis: sed ne agnoscent Deum, & sponsum suum. Abstulit C autem nomina Baalim, dum iniecit eos in calamitates: & cum Sol iustitiæ Christus effulsit. Vniuersa nempe idololatria sublata est cum ab Iudæis, tum ab Gentibus, verique Dei cognitio omnibus communicata. Preterea, impœnitentibus quando lumen verbi Dei refulgens diem fecerit, omnia simulacra, idest, peccatorum spectra auferuntur, ne vlterius Deus sit venter, auaritia praua cupiditates, &c.

Cum

a ¶Quia Ierusalem, est in montibus. Aegyptus in humili loco, de quo spiritualiter dicitur: Væ qui descendunt in Aegyptum propter auxilium.

a Et canet ibi iuxta dies iuuētutis suæ, & iuxta dies ascēsionis 1 2

a ¶Postquam in me veraciter crediderit.

b suæ de terra Aegypti: Et erit in die illo, ait dominus vocabit 3 4

a ¶Et si recte posset dici, tamen propter similitudinem nominis idoli debet vitari.

c me vir meus: et non vocabit me vltra Baalim. Et auferā no- 5

mina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltra nominis

a ¶Cum abstulerit nomina idolorum vnde Isaia. ¶Habitabit lupus cum agno. Petro dicturus est, vt omnes bestias mactet, & manducet.

eorum. Et percutiam eis fœdus in die illa, cum bestia agri, & 6 7

a ¶Omnem rebellionem, quæ erat inter Iudæos, & Gentes: quia Christus veniens vtraque facit vnum, duos parietes coniungens in spe futuræ resurrectionis.

d cum volucre cœli, & cum reptili terræ. Et arcum, & gladiū 8 9 10

a ¶De ecclesia. b ¶Vel modo quiescunt animæ sanctorum in spe futuræ resurrectionis. ¶Securæ quiescere in mea fide, & pace. ¶Hanc septimam ætatem quiescentium fecit Christus veniens in carne.

& bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducia- 11 12 13

a ¶Circuncisio data Abrahæ fuit signum sempiternum inter Deum, & semen illius.

e liter. Et spōnsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te 14

d *Cum bestia.* Nomine bestiarum, & volucrum Gent[e]s signantur, qui hæc pro Deo colebant. Vnde purgati i[n] eisdem nominibus, sed rationales vocantur. In his i[n] *confregit Deus potentias arcuum scil. cet, & gl. in d. Bel.* qui armis fractis iam securè dormiunt, credentes sub vno [p]astore Christo.

e *Et sponsabo.* ponitur sponsa Primò despon[s] eam de Aegyp[to] vt vxorem hab[e] sempiternam. S[ecun]dò in monte Si dans eis pro sp salib legis iusti & iudicium, & ctam legi mi cordiam, vt si p cauerit captiue & si pœnituer uocetur. Terti aduētu filij, qu est in fide trinit in qua fide cre tes statim sci quia ille est D quem prius negauerunt. Hæc ergo meretrix quæ ita rat coniuncta in externos viri complexus, quia in A pto idola coluit, iterum per legem assumitur quam præterit prophetis quasi sponsi sodalibus interfectis, tiò venit filius: quo crucifixo, & a mortuis resurgent sponsatur non tam in iustitia legis, sed in fide, & g Euangelij, & cognitione veritatis.

Hierony. Nota misericordiam viri Dei; Meretrix fornicata ad virum reuertitur, nec conciliari viro sponsari dicitur, & vide distantiam inter Dei, & ho num coniugia, homines de virgine non virginem fac Deus iunctus meretricibus virgines reddit.

✱ Bernard. Sed quomodo fieri potest: vt rex tant sponsum transeat, ciuitas promoueatur in sponsum la hoc potest, quæ nihil non pōt. Charitas fortis vt m Quomodo non facilè istam leuet quæ illum iam in uit? Verum hinc tibi nullatenus consulenda prio quam diximus consideratio tui. Hic quam potissi fidei magnanimitas exercetur. Denique & ipse ait. sponsaui te mihi in fide desponsaui te in iudicio. de saui te in iustitia. Eius, non tuam intellige. Si non fe le quod sponsus, si non tanquam sponsus amauit, zelatus est tanquam sponsus, noli acquiescere spo te arbitrari.

✱ Item. O fatuam sponsam synagogā quæ conte Dei iustitiam, i. gratiam sponsi sui: & volens suam tuere, iustitię Dei nō est subiecta, ob hoc misera rep est,

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et canet. *Deum laudando.*

2 Iuxta dies. *Et qui sint illi dies, subditur:* Et iuxta. *&, pro, i.* iuxta dies ascēsionis suæ de terra Aegypti. *Tunc enim ascēdens de mari rubro cecinit:* Cantemus domino gloriosè, &c. *Exod. 15. d. Sic primitiua ecclesia valdè fuit diuinis laudibus intenta, vt patet in actibus apostolorum in pluribus locis.*

3 In die illo. *i. tempore noui testamenti.*

4 Vocabit me, &c. *Dicunt hic aliqui, quòd Baalim idem significat, quod vir meus, & tamen redeuntes de captiuitate vitabant hoc nomen eò quòd erat simile nomini idoli. s. Baal, Rab. Sal. hoc exponit magis catholicè, quantum ad hoc, dicens, quod vir meus hic accipitur, idest, sponsus meus, quæ est nominatio amoris. Baalim verò secundum proprietatem Hebraici sermonis, idem est quod dominus meus, quæ nominatio est timoris: secundum illud: Malach. 1. b.* Si ego dominus, vbi est timor meus? *Et sic est sensus quòd ex familiaritate cum Deo, populus eius vocabit eum sub nomine amoris, & non timoris: & hoc propriè conuenit statui nouæ legis, quæ est lex amoris, secundum quod dicit Aug. Breuis differentia legis, & Euangelij timor, & amor. Sic igitur timori successit amor.*

5 Et auferam nomina. *Sicut patet impletum per prædicationem apostolorum, & aliorum credentium, quòd cessauit idololatria quasi per totum mundum.*

6 Et percutiam eis fœdus in die illa. *i. tempore grati*

7 Cum bestia. *i. cum crudelibus tyrannis.*

8 Et cum vol. *i. cum regibus superbis.*

9 Et cum reptili terræ. *Idest, cum eorum ministris: quia isti qui in principio persequebantur fidem Christi, ad fidem sunt conuersi in magna parte totius mundi, & maximè a tempore Constantini.*

10 Et arcum, & gladium, & bellum conte. *Quia Christianorum persecutores facti sunt eorum defensores, ideo sequitur.*

11 Et dormire. *i. quiescere.*

12 Eos faciam, &c. *Sedata persequutione.*

13 Et sponsabo. *Quia ecclesiæ Christi sponsę non succedit status glorię.*

14 Et sponsabo te mihi in iustitia. *Quia fides sine opere mortua est.*

✱

MORALITER.

† 1 *Et canet ibi iuxta dies. &c.* i. baptismalis gratiæ, quę per pœnitentiam recuperatur quantum ad culpę dimissio

3 *In die illo, &c.* Quia recognoscet me Deum suu quam illum a quo est omnis virtus eius.

†

eſt, & iam non eſt ſponſa: ſed eccleſia cui dicitur Deſponſaui te mihi in fide, &c. Nec tu me elegiſti: ſed ego elegi te: nec vt te eligerem, tua inueni merita: ſed præueni. Ita ergo in fide deſponſam te mihi, & non in operibus legis: deſponſauique in iniuſtitia, ſed iuſtitia quæ eſt ex fide non ex lege.

Auguſtinus. Ad Mariam virginem Dominus ſic loquitur per prophetam. Deſponſabo te mihi in æternum. Semper ergo virgo eſt quæ ſemper ſponſa eſt, & quæ vocabulo ſpõſæ non caruit, in æternum virgo permanſit. Et deſponſabo te inquit, mihi in æternum: quæ quæ ſponſa æterna dicitur, æterna virgo probatur.

a ¶Vt iuſte viuas b ¶Diſcretione inter bonum, & malum.
mihi in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia, & miſerationi
bus ſponſabo te mihi in fide, & ſcies quia ego dominus.
a ¶Quando te mihi in fide ſpondeo.
a Et erit in die illa, & exaudiam, dicit dominus, & exaudiam 1
b a ¶Apoſtolos. b ¶Vt illam cœleſti pluuia irrigent. 2
c ¶De qua: Veritas de terra orta eſt, in qua paterfamilias ſeminat bonum ſemen. 3
cœlos, & illi exaudient terram, & terra exaudiet triticum
c & vinum, & oleum, & hæc exaudient Iezrael. Et ſeminabo 4
d a ¶Bonum. ¶In filium credentes ſynagogæ quæ erat ſine miſericordia dum idola colebat.
e eá mihi in terram, & miſerebor eius quæ fuit abſq; miſeri- 5
a ¶Mutabo nomina quibuſdam aſſumptis. b ¶De hoc populo dictum eſt. Vos eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus m. &c. d. mi. p. m. regnum.
cordia. † Et dicam non populo meo, populus meus es tu: &
a ¶Conuerſus ad fidem b ¶Tu es Chriſtus filius Dei viui.
ipſe dicet, Deus meus es tu.

Theophylactus. Quid eſt, *Deſponſabo te mihi ipſi?* Vel quoniam non per angelum, neque magnum natu aliquem, ſed per ſeipſe dominus nos ſeruarit. *Patri illus enim locutus eſt per prophetas, nobis autem per Filium.* Vel quia veterem illam Synagogam Moyſi deſponderit vnde & ad ipſum. *Populus, inquit, tuus inique egit.* Credentem autem incarnato filij aduentui, eccleſiam ſibi ipſe deſpondit, quemadmodum Paulus teſtatur. Nec in æternum ſibi Synagogam deſponderat, nam temporaria erat legis ſeruitus: nunc verò in æterna ſecula deſpondet credentes.

a *Et erit in die.* Hiero. Secundum literam poteſt intelligi, quòd in aduentu Chriſti bona temporalia promittuntur credentibus vt propter ipſum qui ſemen Dei eſt omnia ſuo ordine curant, ſicut ab initio ſunt condita, & vtilitati hominum deſeruiant: & tamen Iudæi adhuc poſt iſta bona corporaliter Antichriſtum expectant. Spiritualiter, Cœli (*qui gloriam Dei enarrant*) exauditi ſunt, rogantes pro muliere Chananæa, quòd pro ſocru Petri. Et cœli audiunt terram, ideſt, homines qui ſunt in eccleſia. Terra audit triticum, ideſt, ita præbet ſpiritualem intelligentiam veteris, & noui teſtamenti, vt lætificet corda audientium, modificando doctrinam ſecundum capacitatem audientium. Et hęc omnia, i. cœlum & terra apoſtoli ſcilicet, & vniuerſalis eccleſia, audient Iezrael, ideſt, ſemen verbi Dei perducent ad effectum operis, vt faciat aliud ſemen fructum centeſimum, aliud ſexageſimum, aliud trigeſimum.

b Aſſerunt Iudæi tempore ſui Meſſię hęc adimplenda, quę vt omnia ſuo ordine currãt, ſeruiet ſuo creatori creatura. *Matth. 13. b.*

b *Et exaudiam cælos, &c.* ✱ Theoph. Poſt cœleſtium bonorum prędictionem corporalia ēt illis dona pollicetur: Annuã, inquit, cœlo, atque permit tam ipſi vt pluat, quod etiam ſi naturam habeat vt iſthuc faciat, per iram tamen meam prohibetur. Cœlum verò obaudiet terræ, pro, implebit deſiderium ipſius ſitibundæ: ac pluuia indigentis, veluti ipſa clamet propter ſiccitatem ſui, quod conueniat ſolui ſqualorem ſuum. Terra verò placabitur frumentis.

c *Et hęc exaudient.* Hieron. Hoc ſpiritualiter ad apoſtolos pertinet, qui incipiendo ab Ieruſalem ſua prędicatione, & miraculis corda audientium vbique fructificare faciunt. Qui ſunt ſemen, dum audiunt a domino ſeminatores dum in omnem terram exiuit ſonus eorum.

d *Et ſeminabo eam.* Meretrix quę eo copulata fuerat, & tres ediderat, primum, Iezrael, ſecundum abſque miſericordia, tertium, non populus meus, iam videt propter fidẽ Dei, & ſemen Dei mutata nomina: Et poſſunt hęc omnia referri ſpiritualiter ad decem tribus, quę Iſrael dicuntur, quę ſub nomine meretricis tres liberos ediderunt. Generaliter ad omnes Iſraelitas qui crediderunt. *Hieron.*

e *Et miſerebor, &c.* ✱ Theo. Hęc typicè ſub Zorobabel acciderunt, expreſsè verò, & veritate ipſa vbi Chriſtus ſe hominem fecit, cum ſibi Eccleſiam deſpondit in ęternum. Tum qui in eum crediderunt, populus fidelis verè extiterunt. ipſe verò eorum qui ex animo crediderunt uocatus fuit Deus poſt bonorũ promiſſa, & ſponſiones. ☞ Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et erit, &c. *ſ. per preces fidelium, & ſubditur modus.*
2 Et. *Pro ideſt.*
3 Exaudiam, &c. *Quod intelligitur de multiplicatione bonorũ temporalium, & ſpiritualium in eccleſia. Dicuntur enim cœli exaudire quando Dei voluntate rorem, & pluuiam ſalutiferam infundunt: & terra, quando humectatur, & fœcundatur ſic diffuſa & terræ natura, quando terra profert ea in abundantia. Quandoque vero ad abundantiam bonorum ſpiritualium cœli dicuntur exaudiri, quando angeli qui ſunt ciues cœleſtes impetrant apud Deum etiam bona pro terris, & perſonis ſuæ cuſtodiæ commiſſis, & terra, ideſt, habitatores eius, quando exaudiuntur ab angelis, & bona ſpiritualia per triticum, vinum, & oleum deſignata quando multiplicantur in fidelibus populis, ideò ſequitur.*
4 Et hæc exaudient, &c. *i. ſemen Dei, cuiuſmodi ſunt fideles, ſicut ſup. dictũ eſt c. 1. propter quod Ra. Sal. dicit hic quod per Iezrael intelliguntur filij captiuitatis in ſua reuerſione, quod non poteſt intelligi de ciuitate Iezrael, ad quam non redierunt, vt dictum eſt ſupra: Iſta autem completa ſunt in eccleſia fidelium, quæ ex Dei beneficio bonis ſpiritualibus & temporalibus eſt fœcunda.*
5 Et miſerebor, &c. *Tranſlatio. Lxx. habet: Et diligam non dilectam, &c. i. gentilitatem quæ ante vocationem non erat dilecta, & in hoc ſenſu allegat hanc ſcripturam Apoſtolus ad Rom. 9. propter quod ſic eſt intelligenda pars iſta, vt prædictum eſt.*

✱ Cap.

ADDITIO I.

In cap. 2. vbi dicitur in poſtilla. Et vallem Achor non ē, &c.

Secundum gloſſ. Achor eſt nomen proprium, & ſignificat illum tranſgreſſorem, de quo fit mentio Ioſue 7. a. quo vallis illa in qua fuit interfectus, vallis Achor nominatur, & eſt ſenſus, quod ſicut punito illo in Achor Iſraelitæ habebant ſpem vincendi ſic deſtructa Ieruſalem, & templo per Romanos, & punitis his qui peccauerunt in Chriſto, quaſi deſtructis figuris iam habent apoſtoli gaudium, & ſpẽ, quòd totum mundum Chriſto ſubijcient, vt in gloſſ.

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in poſtil. Et ſponſabo te mihi in ſempiternum.

Ter repetitur hic deſponſatio. Primo cum dicitur. Deſponſabo te mihi in ſempiternum. *Secundò cum dicitur.* Et deſponſabo te mihi in iuſtitia, & in iudicio, & in miſericordia & miſerationibus. *Tertiò cum dicitur.* Et deſponſabo te mihi in fide, & ſcias quia ego dominus. *Vnde ſecundum gloſ. primo ſponſauit Deus eccleſiam antiquorum in Abraham, vel cum eduxit eum de Aegypto, vt vxorem haberet ſempiternam. Secundò, in monte Sinai, dans eis pro ſponſalibus legis iuſtitiam, & iudicium, & iunctam ſibi miſericordiam, vt ſi peccauerit, captiuetur, ſi pœnituerit, renouetur. Tertiò ſponſauit eam in aduentu filij, quod eſt in fide trinitatis, in qua fide credentes ſtatim ſciunt, quod ille eſt Deus, quem prius negauerunt. Hæc in glo. vnde ſubditur:* Et ſcies quia ego Dominus.

Repl. *In cap. 2. vbi dicitur:* Et vallem Achor. *Poſtillator dicit Achor non eſſe proprium nomen, ſed appellatiuum ſignificans turbationem, & clarius expoſuit Ioſue. 7. Ibi Burg. ei non contradixit, hic autem propter quandam glo. Burg. ſe opponit: ſed videtur gl. minus autentica, quæ literæ contradicit. Nam Ioſue. 7. ille tranſgreſſor de quo hunc locum exponit non eſt dictus Achor, ſed Achã, & 1. Paralip. 2. dicitur Achar, & in gloſ. interlineari Ioſue. 7. dicitur hoc idem ſentire Be. Hieron. Cum igitur in nulla correcta Biblia nominetur ille tranſgreſſor Achor, videamus quo animo Burg. hanc glo. literæ non conſonantem adduceret, niſi in odium poſtillatoris. Non eſt igitur verum quod vallis iſta ſit ab illo tranſgreſſore dicta vallis Achor ſed eſt dicta a tranſgreſſione, & ſic eſt appellatiuum nomen, non proprium, qua ſignificat turbationem, prout etiam innuit glo. in hoc loco.*

CAP. III.

A a ET dixit ad me. *Adhuc vade.* ✻ Theod. Rursus prophetam Deus hortatur, vt mulierem adulteram, & in scelerib. versantem diligat, vt iterum per res ostendat imaginem, & effigiem summi erga indignos diuini amoris.

✻ Ambr. In propheta Oseæ legisti. Conduc tibi fornicariamq; indecim denarijs, eò quòd gemino ære veteris, & noui testamenti, hoc est, integro fidei pretio, mulier illa vago quodam, & meretricio gentium couenarum comitatu fulta conducitur. Et condu- b xit, inquit, eam Gomor hordei, & semiGomor. Per hordeum significat, quia imperfectos vocaret, ad fidem, vt perfectos redderet. Per Gomor intelligitur plena mensura, per semi Gomor semiplena. Plena mensura in euangelio est, semiplena in lege, cuius plenitudo nouum est testamentum. Siquidem dominus ait: *Non veni legem soluere, sed implere.*

† alias respectant.

† Dolia, idest lagenas plenas vino.

B

† expecta me ne fornicceris & ne sis viri alterius. & ego ad te.

✻ Theophy. Prior vxor quam accepit propheta, figura fuit generationis prioris Iudæorum, fornicantis a Deo ad idolorum culturam. Posterior hæc, figura est captiuitate pressorum. Intelliges etiam hic, prius scortum typũ esse Synagogæ ante Christi aduentum, quæ & idolis dedita erat, at eam quæ nunc accipitur, esse figuram Synagogæ Christi aduentum, quæ & ipsa quidem a Deo assumitur, propter eos qui ex ipsa secundum electionem gratiæ credituri sunt. Hæc ipsa etiam adultera est, Phariseis, doctrinas hominum docentibus se prostituens. Conducit hanc Vates quindecim argenteis hoc est quinque legalibus libris, ac decem præceptis. Preterea hordeum irrationalem ipsorum alimoniam adumbrat, qua vescuntur, nihil spirituali neque dignum intelligentes animabus rationalibus.

C Sicut

CAP. III.

a ¶ Iuxta literam tu eam adulteram diligis, sed ipsa non diligit te sed te spreto alium plus quam te diligit. Et ad ... hæc ... subdit. Sicut dominus diligit multum filios Israel, sed ipsi spreto eo no- ... alienos Deos.

ET dixit dominus ad me. Adhuc vade, & 1
dilige mulierem dilectam amico, & a- 2
dulteram, sicut diligit dominus filios 3
Israel, & ipsi † respiciunt ad Deos alie- 4

a ¶ Acina. b ¶ Vt vinea. ¶ LXX conduxi eam mihi precio quasi mulierem vt mercede suscepta cesset adulterare, & cum pr... h... ta dormiret.

nos, & diligunt † vinacia vuarum. † Et † fodi eam mihi 5
a ¶ Triginta modiis. b ¶ Quindecim modiis. 6
quindecim argenteis, & choro hordei, & dimidio choro 7
a ¶ Quod est cibus iumentorum, quia erat sicut mulus, in quo non est intellectus. 8
b ¶ Pro hac mercede c ¶ LXX ...
hordei. Et dixit ad eam: Dies multos † expectabis me. 9

Sicut per fornicariam decem tribus, ita per hanc adulteram Iudæam specialiter intelligimus, cui propheta i... gi præcipitur. Potest tamen, & per illam, & per istam v... uersaliter Israeliticus designari populus.

b *Vinacia.* Per vinacia dæmones, qui creati sunt in ... gna pinguedine ... ritus sancti, sed ... superbiam aref... de cœlo sunt pro... cti quos colunt ... dei. Vel, vinacia, t... d tiones Iudæor... ab omni veritate ... cuæ pro quibus ... dæi traditiones I... derelinquũt. Sic ... enim hæc adult... præsens tempus ... dæorum quos d... git Deus, qui om... expectat salutem ... aperit ianuam p... tentibus. Sed illo ... licto Deo inut... res sequuntur.

c *Coro hordei.* Idest, triginta modijs & dimidio, ... quindecim qui reddunt 45. modios hac mercede co... citur. Quintadecima die mensis Nisan, qui est Mar..., percussa sunt primogenita Aegyptiorum, & Israel ... ctus est de Aegypto: & hac mercede in Dei seruitute ... ductus, & pro primogenitis Israel, qui plagam non ... serunt. 15. sicli argentei in templi donario offerun... Quadragesima quinta die ad monte Sina peruenit p... lus, & statim altera die præcipitur vt abstineant a c... fœminarum, & per triduum sanctificati præparent ... accipiendam legem: & quinquagesimo die Moyses ... pit decalogum. Bene ergo 45. modijs hordei dicu... conducti, qui post aduentum Christi sedent, & expec... aduentum viri sui: *donec plenitudo gentium introeat, ... omnis Israel saluus fiat*, qui interim nec Deum habet ... idolis seruit, nec vtitur cibo hominum, sed horde... mentorum, quia nil spirituali in lege habet: sed lit... sequitur.

Nisan dr̃ mẽsis, in quo pascha siue Martius siue Aril.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

✻ 1 ET dixit. *Post vocationem Gentilium hic consequenter denunciatur finalis conuersio Iudæorum. Circa quam primò ponitur Iudæorum ingratitudo, & tandem eorum excæcatio. Secundò eorum finalis conuersio, ibi;* Et post hæc. *Prima in duas, quia primò ponit signum propheticum: secundò signatur, ibi:* Quia dies mul. *Circa primum dicitur prophetæ a domino.*

2 Adhuc va. &c. *In Heb. habetur* socio. *Ex quo patet: quod amicus hic dicitur eius sponsus vel maritus, sub quo tamen vt ingrata adulteratur, & sic iustè a marito dimittitur: ideo subditur.*

3 Si. di. *Eos de Aegypto educendo, & legem diuinam aliaque beneficia specialiter tribuendo, secundum quod dicitur Psalm. 147. b.* Non fe.ta omni na. & iu. &c.

4 Et ipsi. &c. *Eos colendo, statim enim post legem datam adorauerunt vitulum conflatilem Exod. 32. b. & postea temporibus iudicũ & regum idola coluerunt, vt patet ex decursu illius temporis.*

5 Et di. &c *In Heb. habetur:* Dolia *vel* cyphos, *ex quo patet, quod per vinacia hic intelliguntur vasa vinorum contentiua, quæ tamen diliguntur propter vinum contentum, & sic notantur hic de ebrietate, qua ducit ad alia vitia.*

6 Et fo. &c. *In Heb. Et conduxi eam mihi, s. adulteram a marito dimissam, secundum autem translationem nostram loquitur de plebe Iudaica per modum vineæ, eo quod dicitur vinea domini sabbaoth, Isa. 5. a.* Vinea autem colitur cum fossione.

7 Quin ar. *Quia secundũ doctores Heb. & Latinos eos sequẽtes, per hoc designatur eductio populi de Aegypto, quam fecit Deus 15. die mensis 1. Exo. 12.*

8 Et cho. *Chorus autem 30. modios continet: & sic chorus & dimidius continet 45. modios, ad designandum 45. dies qui fluxerunt à 15. die mensis primi exclusiuè, vsq; ad prima diẽ mensis tertij inclusiuè, in qua populus exiens de Aegypto venit ad montem ..., vbi recepit legem à Deo, secundùm quod dicitur Exo. 19.* M... autẽ tertio egressionis Israel de terra Aegypti in die ..., idest, prima die mensis, *secundum quod exponunt omnes ... ci, & Hebræi,* venerunt in solitudinem Sinai. *Quod aut... fuerunt ibi. 45. dies præcisè, sic patet quia Iudæi faciunt menses ... nationes. Vna verò lunatio habet 29. dies cũ dimidio, propter ... Iudæi faciunt primum mensem. 30. dierum, & secundum 29. ... consequenter combinando. Ex quo patet, quod a 15. die mensis ... exclusiuè, vsque ad primam tertij inclusiuè fuerunt dies 45. ... tem mihi: quod per istos numeros possunt conuenienter designari ... phetæ sancti personæ, per quas plebs Iudaica vsq; ad Christum ... deducta. Ita q̃ per 15. argenteos intelliguntur 15. prophetæ, ... habentur prophetiæ. s. Isaias, Ieremias, Ezechiel, & 12. p... Daniel. n. apud Hebræos nõ reponitur inter prophetas, sed in ... graphis, vt patet per Hier. in prologo galeato. Per 45. modi... næ in genealogia Christi contentæ, quæ Mat. 1. ponuntur 42. ... dum tres quaterdenas ibidem positas, quibus si addantur ... qui omittuntur inter Ioram, & Oziam, secundũ quod declar... super Mat. habemus 45.*

9 Et di. &c. *In signum quod plebs Iudaica expectaret ... multis temporibus, adhuc enim expectat.* ✻ N...

MORALITER.

† 1 *Et dixit.* Per hoc moraliter ostenditur, quod bonus prælatus qui per Hoseæ significatur, debet diligere personam peccatricem non quantum ad culpam, sed quantum ad naturam, ad imaginem Dei factam exemplo Christi, qui se peccatorib. ostendit familiarem Luc. 15. a. *hic peccatores recipit, & manducat cum illis.* Cuius causam addit Matth. *Non est opus valentibus medicis, male ha.*

6 *Et fo. eam.* In Heb. habetur: *Et conduxi eam mihi, &c.* Ad literam. n. tantũ dedit Hoseæ illi mulieri adulteræ pro sua familiaritate habenda, & per hoc moraliter significatur, quod bonus prælatus debet diligere peccatores, non solũ eorum salutem affectando, sed etiam ad hoc efficaciter operando verbo, & exemplo, & etiam quantum ... pauperes subsidio temporali, propter quod Petro d... fuit a domino Io. 21. c. *Pasce oues meas.* ter replicando...

9 *Et dixit, &c.* Hoseæ sic loquens in persona dñi loquebatur, qui sua misericordia expectat peccatores ad pœnitentiã, & similiter ex sua misericordia pcedit, q̃ peccatores non desperant, sed per Dei misericordiam expecta...

†

a ¶Cum idolis. b ¶Nec mihi à quo conducta es legitimè coniungeris.

a Non fornicaberis, & non eris viro, sed & ego expectabo te.

a ¶Vsque ad iudicij diem. b ¶Contracti. c ¶Pasti hor leo. d ¶Christo, qui constitutus est rex super Sion. e ¶De Iacob. Idest, sine ipso Christo saluatore & sacerdote, quia non veniet Christus donec deficiet princeps de Iuda, & regnet Herodes alienigena.

b Quia dies multos sedebunt filij Israel sine rege, & sine prin-

a ¶Quia subuerso templo & Ierusalem incensa, nec sacrificium nec sacerdotium exercere possunt. b ¶Super humerale.

cipe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine ephod, & sine Te-

c a ¶Cum finitum erit tempus cæcitatis quæ ex parte contigit in Israel, reuertentur fide per prædicationem Eliæ & Enoch.

raphin. Et post hæc reuertentur filij Israel, & quærent domi-

d a ¶Pauem. b ¶Christum de stirpe Dauid qui manu forti soluit compeditos captiuitate populi sui

e f num Deum suum, & Dauid regem suum, & pauebunt ad

a ¶Conuersi. b ¶Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt.

dominum, & † ad bonum eius in nouissimo dierum.

c *Ego expectabo te.* Ne putes me tibi inferre iniuriam par A pari refero. Ego vir tuus sedeo animo & expecto adulteræ pœnitentiam, vt saltē in fine Israel credat, & fiat vnus pastor, & vnus grex.

b *Quia dies multos sedebunt, &c.* Theo. Nam, inquit, vt mulier cū priorib. amatoribus diuortium faciēs, hospitiumq; renuncians societate Prophetæ & hospitio vti voluit sic vos abducti atq; abstracti captiui in terra alienā, non à regibus, neq; à sacerdotib. curabimini. Cū non erit altare, q̄ sacra obiri & confici poterunt? Neq; per sacerdotes aut prophetas ostendi & significari petentib. talia erunt, vnde quid agendum non B demonstrabit̄ omniq; penè eorum curatione vacabo.

✠ Theophylactus. Sedent Iudæi qui Christo non exhibuerunt fidem, in sua incredulitate, neque Regem habentes, cuius præsentiam & administrationem sentiant, neque principem. Quin etiam ne iuxta animi considerationem quidem vel spiritualiter Regem habent. In ipsis enim mens non sceptra tenet, neque dominatu fungitur. Neque perspicuitas aut veritas in ipsis est, verùm, cæci verè in tenebris sedent, neque ipsi veritatem intelligentes, neque alijs ipsam manifestare valentes. Intemerunt. n. Dn̄m, qui dicit. *Ego sum uia veritas, & vita.*

c *Et sine epho.* Hierony. Ephod propriè super humerale, sed hic pro omni vestimento sacerdotali accipitur: potest poni & pro lineis vestimentis, sicut Samuel Ephod lino indutus legitur. Hæc omnia Iudei ad Lxx. annos captiuitatis referunt, sed melius intelligitur vel de præsenti tempore, vel de vltima Iudeorum conuersione. Modo. n. D sedent Iudæi perdito loco absq; omnibus istis, sed nos habemus Christum sacerdotem, & corpus eius & sanguinē, & vestem innocentem, & Theraphin. i. signum & memoriam domini expressam in cordibus nostris.

d *Et sine Tera.* Teraphim dicuntur figurę & simulachra, quæ hic intelligimus: Cherubim & Seraphim, vel quælibet alia templi ornamenta. Teraphim.

e *Et post hæc reuertentur, &c.*

✠ Theodoretus. Cum decem tribus, quæ à regibus profectis à Dauid defecerant, proprium regem sibi elegissent, post reuersionem è Babylone coniunctæ & E coactæ, vnum habuerunt ducem Zorobabel, ex Dauidica tribu procreatum, ex quo diuinitus bonorum datorum fructum ceperunt. Hæc omnia priusquam fierent, planè sciens, prophetica voce prænunciat.

✠ Theophylactus Quoniam autem & post completionem gentium omnis Israel seruabitur, exquirent filij Israel per fidem regem Dauid, hoc est, Christum manu validum, qui æreis portis confractis, fortē sanè ligauit mortem, & spolia eius, nos videlicet, diripuit. Referto etiam hęc ad inferiorem hominem. Est enim adultera ipsa sensibilitas, &c.

f *Pauebunt.* Stupebunt ad dominum patrem & ad bonum filiū de bono patre, cū viderint in sua & patris maiestate regnantē, vel ad bona de quibus dicitur. *Credo videre bona domini in terra viuentium.* Vel ad bonum. i. ad spiritū sanctum, qui cum patre & filio vnus est Deus. Hiero. Psal. 26.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non for. *Quia non seruiunt idolis.*

2 Et non eris vi. *Idest, Christo, à quo est modo separata propter suam incredulitatem.*

3 Sed & ego expe. te. *Loquitur in persona Dei qui expectat Iudæorum finalem conuersionem.*

4 Quia dies mul. *Hic consequenter ponitur signatum per prodigię factum, cum dicitur.* Quia dies multos. *Quasi dice. factū prælium, designant quòd dies multos.*

5 Sede. *Idest, manebunt.*

6 F. Israel si. rege, &c. *Sicut videmus modo impletum, quia de facto non habent regem vel principem, sed alijs regibus & principib. subsunt.*

7 Et sine sacrificio, &c. *Quia non possunt sacrificare extra Ierusalem a qua sunt repulsi, & templum est destructum.*

8 Et sine Ephod. *Idest, sine veste sacerdotali, quia sublatis sacrificijs cessat vsus vestis sacerdotalis.*

9 Et sine te. *Idest, imaginibus, in quibus dæmones solent dare responsa, & apud Iudęos non sunt talia.*

10 Et post hęc. *Hic vltimo ponitur Iudæorum finalis conuersio, cum dicitur.*

Et post hæc. *Idest, post Iudęorum abiectionem & excæcationem.* F

11 Reuertentur. *Ab errore suo.*

12 Et quærent dominum Deum suum. *Deuotè.*

13 Et Dauid regem suum. *Idest, filium Iesum Christum. Et quod sic debeat intelligi patet per translationem Chaldaicam apud Hebræos autenticā, quæ sic hēt. Post hæc reuertētur filij Israel, & quęrent cultum Dei sui, & obedient Messię filio Dauid regi suo.*

14 Et pauebunt ad dominum. *ipsum reuerendò.*

15 Et ad bonum eius. *Timendo declinare ab eo, quod bonum est in oculis eius. Et subditur tempus.*

16 In nouissimo dierum. *Idest, circa finem mundi implebitur illud vt dictum est suprà 1. c.*

* CAP.

MORALITER.

4 *Quia dies multos sedebunt filij Israel sine rege.* Quasi dicat, in expectatio diuinæ misericordiæ in præsenti figura est existentium in purgatorio, quia nullum auxilium habēt ab intrinseco eo quòd sunt extra statum merendi.

10 *Post hæc re.* Scilicet ab illa pœna ad Dei claram visionem, & eius fruitionem dulcissimam consequentur.

† MO-

ADDITIO.

In cap. 3. *Vbi dicitur in postil.* Et post hæc. *Hic vltimo ponitur Iudæorum finalis conuersio.*

Hoc quod dicitur hic. Et post hæc reuertentur filij Israel, & quærent dominum Deum suum. *Secundum Hebræos refertur ad tempus, in quo spectant falsè Messiam venturum in quo tēpore dicunt quod reuertentur ad Deum per pęnitentiam, & erunt sub obedientia sui Messiæ. Et sic tenent, quod ex isto loco non est argumentū efficax contra eos. Sed bene inspicienti manifestè patet, quod ex hoc quod ait, Reuertentur filij Israel, & quærent dominum Deum suum, & Dauid regem suum; planè intelligitur quòd ille Dauid. s. de quo ibi loquitur, iam venerat, nisi quòd ipsi non quęrebant eum. Non. n. dicitur. Reuertentur filij Israel, & quęrent dominum Deum suum: & veniet Dauid rex suus, sed.* Et quęrent Dauid regem suum, *quasi diceret: quęrent illum qui iam venerat, vnde, & hęc prophetia impletur de his qui quotidie conuertuntur ex eis, respectu quorum dicitur.* In nouissimo dierum, *etiam si non sit in tempore circa finem mundi. Nouissimi. n. dies dicuntur tempus nouę legis, cui non succedit alia lex, vt habetur, infrà. Michee 4. in postil. vnde bene aspicienti hęc autoritas planè facit contra eos.*

CAP. IIII.

A a *Audite verbum domini, &c.* A principio prophetiæ vsq; ad hunc locum, sub meretricis descriptione & adulteræ (quarum post graues pœnas & longam relictionem postea fit restitutio in pristinum vel meliorem statum) numerantur peccata decem tribuum vel duarum tribuũ & in cõmune omnium: nunc conuertitur sermo ad decẽ tribus, exponens Deum non frustra iratum tam grauia cõminari & inferre supplicia, ne cui videatur non ex veritate iudicij, sed ex potẽtia Dei in eos qui non peccauerunt iniustè illata sententia. Maximè referuntur hęc omnia ad eos qui Christum in carne noluerunt suscipere, & ad eorum posteros.

Hiero.

† succidetur.

CAPVT IIII.

a ¶Quia vult dominus cum populo suo iudicari, & aperire causas suæ indignationis, l. quia: Non est ver. &c.

Audite verbum domini filij Israel: quia iudicium domino cũ habitatoribus terræ.

a ¶Veritas sine misericordia non potest sustineri. Misericordia sine veritate (alias iustitia) negligentes facies, & qui his caret nec scientiam Dei habet, sed èconttra pro veritate mendacium, & pro misericordia, maledictum & homicidium.

Nõ est n. veritas, & nõ est misericordia, & non est scientia domini in terra. Maledictum & menda-

a ¶Abundantes fiunt.

cium & homicidium & furtum & adulterium † inundauerunt,

a ¶Peccatum, peccato, noua veteribus addunt.

& sanguis sanguinem tetigit. Propter hoc

a ¶In captiuitate x tribuum. ¶Lugere videtur terra cum remanet inculta. b ¶Naturale est vt habitatore sublato bestiæ quoque & volucres & pisces deficiant, & iram Dei etiam multa sentiant animalia, quæ in vsus hominum à creatore alebantur.

d lugebit terra, & † infirmabitur omnis qui habitat

sit misericordia cædes adest, vt sanguinem sanguini [...]scant. Et quia cognitio Dei abest, furtum & adult[...] præter iam commemorata flagitia præsentia cernun[...] * Idem. Qui mendaces diuitias amat, veritatem nõ [...]bet: vnde neque misericordiam à Deo suscipit. Sic c[...]rem ad cruorẽ [...] scent hæretici, [...] seipsos per hæ[...] occidunt, alio[...] occident ab [...]tutos.

* Cyprianu[...] rito incursan[...] plagis, non d[...] Dei flagella ne[...]bera: quæ cũ [...] nihil promou[...] nec ad Deum [...]los conuertan[...]net postmodũ [...]cer æternus, [...]gis flamma, ne[...]dietur illis re[...]tium gemitus [...] nec hic Dei [...]gnantis terro[...]tus est, qui pe[...]phetam clam[...]

* Theod. Rursus in scelera commissa accusationẽ instituit. Veritate inquit, & misericordia priuabimini Dei notione destituti, multum apud vos viget mendacium, impunè cædes fit: aliena expetentes, in vestram rem conuertitis: vxorib. altera alterius insidiamini. Itaq; quoniã omnis terra vestra his sceleribus redundat, tantam hostium multitudinem immittã in vos, vt funditus pereant non solũ viuẽtes ferarum ac volatiliũ more in pauperes inuadentes, & veluti quibusdã alis suo robore & potẽtia vtentes, verumetiã oẽs alij, qui vt pisces nauigant in vitæ pelago. Tropicè reptilia & volatilia potentes prędixit, pisces verò inopes homines appellauit. Cum id fiet, terra iudicantibus & in ius vocantibus destituta erit.

Hiero. Haymo.

b *Cum habitat.* Idest, cum Iudęis terrena amantibus, agit dominus iudicium damnans eos quia non est in eis ille qui dicit. *Ego sum veritas.*

Com. in hũc loc.

* Theophyl Dicendo. *Non est veritas, &c.* Docet qui fiat ꝙ hæc desint, inde nimirũ quod non sit agnitio Dei. *Dixit enim insipiens in corde suo. Non est Deus.* Fortasse & aliqs ècõtrario opponat, ꝙ eam ob causam non adsit cognitio & scientia Dei, qa non sit veritas, neq; misericordia. Longè enim à peccatoribus abest Deus. Nec immerito. Qui n. aĩæ suæ oculis multum puluerem iniecerit, eosq; excęcarit, qũo videbit lumen? Execrationem aũt habet, & conuitiũ, & calumniam. Nam cũ veritas non sit præsto, conuitium, calumnia, & mendacium adsunt. Quia verò nõ adsit dicit: Audite sermonem Dñi filij Israel, quia iudi[...] Domini aduersus incolas terræ, eo quod neq; mise[...]dia, neq; veritas, neque agnitio Dei super terram, [...]

c *Et non est misericordia.* Nec pupillo, nec viduæ, n[...] Christo miserentur & in mentibus eorum non h[...] scientia. Idest, fides & cognitio Dei, vel ipsa sapient[...]tris. *Maledictum.* Ad eos pertinet qui dicebant. *Dæmo[...]* *Mendacium.* Qui dicebant; *Reus est mortis. Hoc [...]dium.* Qui ipsum & proprietas occiderunt. *Furtum* [...] se & filios suos Deo furantur, dicendo. *Sanguis e[...] per nos & super filios nostros. Adulterium.* Ad imm[...]tiam vel idololatriam refertur. *Sang. sang. tetigit.* [...] peccatum peccato additur. Nomine enim sanguin[...] catum signatur.

Habitatores terræ Idest, non aduenæ & peregrin[...] incolæ terræ dicuntur qui ad iudiciũ prouocantur [...] autem vt aduena & peregrinus pertransit mundu[...] sequitur veritatem & misericordiam, & sic scient[...]ne maledicti & aliorum peccatorum inundatio[...]ruatur.

d *Lugebit terra.* Idest, amatores terræ cum perden[...] quibus gloriabantur carnales Iudæi. Qui infirma[...] comprehensi ab hostibus qui & bestiæ fuerunt. Id[...]roces, & volucres Idest, de meritis se offerentes. [...] in profundis vitiorum demersi, & aerem liberu[...] videntes.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

* Audite verbum. *Supra Hoseæ prophetizauit non solum verbis, sed etiam sensibilibus factis: hic consequenter prophetizat simplicibus verbis, explicando magis præmissa, quæ sunt duo in generali, s. Dei iustitia in peccatorum punitione, & eius misericordia in pœnitẽtium susceptione. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur explicatio, secũdò, explicationis promulgatio. c. 8. Prima in duas, qa primò explicatur Dei iustitia in punitione peccatorũ, secundò, contra præmium eius misericordia in reuersione eorũ c. 6. Prima in duas, quia primò explicatur iustitia erga populũ indistinctè, secundò, magis distinctè, c. sequẽti. Prima adhuc in duas, qa primò explicatur Dei iustitia in punitione peccatorũ contra proximum, secundò in punitione peccatorum contra Deum, ibi.* Secundum multitudinem. *Circa primum dicitur.*

Diuisio.

Diuisio.

1 Audite verbum. *Quod debetis intelligere.*

2 Quia iu. domino cum ha. *Idest, vult ostendere, quòd iustè procedit in eorum punitione: propter quod subditur.*

3 Non est enim veritas. *Ad proximum in verbis.*

4 Et non est misericordia. *Erga pauperes in affectu* [...]

5 Et non est scientia Dei. *Directiua in agenda.*

6 In terra. *Idest, in Iudea.*

7 Maledictum. *Idest, detractio proximi & vituperium.*

8 Et menda. *Nocendo ei in verbis.*

9 Homicidium. *Inferendo nocumentum corporis.*

10 Et fur. *In rebus possessis.*

11 Et adu. *In persona coniuncta, & per consequens in h[...] falsis per adulterium submittuntur.*

12 Inun. *Idest, vltra modum abundauerunt, sicut aquę inu[...] proprias ripas exeunt.*

13 Et san. san. te. *Ex prędictis. n. vitijs secuta est tanta eff[usio san]guinis, quòd homines mutuo sanguine fędabantur.*

14 Propter hoc, &c. *Idest, desolabitur, sicut è contrario [...] dere metaphoricè quando floribus & fructibus repletur.*

15 Et infirma. omnis qui ha. in ea. *Non solum homi[...] bestię, & aues quę deseruiunt hominibus ad solatium & [...] venationem & aucupium, & ideo eo puniuntur homines [...] eorum quando pestilentia moriuntur.*

MORALITER.

† 1 *Audite verb. do. &c.* In hoc secundum sensum literalẽ ostenditur Dei iustitia in punitione Iudeorum propter multitudinem peccatorum: mysticè verò per hoc significatur punitio malorum Christianorum, & primo propter peccata contra proximum cum dicitur.

Mystice.

7 *Maledictum & menda. &c.* Hęc n. peccata multum abũdant inter Christianos, & maximè temporibus i[...]pter guerras multiplices inter ipsos.

13 *Et sang. sang. tetig.* Quia consanguineus consangu[...] polluit per adulterium vel fornicationem, & [...] pœna cum dicitur.

14 *Propter.* Idest, homines terrenis cupiditatibus [...]ctationibus immersi.

a Subaudi infirmabitur.
in ea. † In bestia agri, & in volucre cęli, sed pisces maris cō †
a ¶Subaudis in mortem, vnde alia translatio, pisces maris deficient. b ¶Iustus. c ¶Iniustum. 1
a gregabuntur. Veruntamen † vnusquisq; nō iudicet: & nō †
a ¶A pio. b ¶Impius. c ¶Quia. ¶Quem vocabam ad iudicium. d ¶Sicut plebecula non obedit sacerdoti, sic populus tuus non obedit ori meo. † †
arguatur uir. Populus enim tuus sicut hi qui † cōtradicunt 2
b a ¶deo. b ¶Prius ad prophetam de x tribubus, nunc ad ipsas loquitur. c ¶In præsenti. 3
sacerdoti, et corrues hodie, & corruet etiam propheta tecū. 4
c a ¶Et tam graue erit hoc malum, quod in hac nocte. Idest, in tenebris, angustia captiuitatis, non audebit quisquam proferre malum suum coram hostibus, sed populus comprehensus silentio tacet, non audens resistere hostibus, & hoc ideo, quia non habuit scientiam legis Dei vt impleret. Et merito os quod clausum fuit à laude Dei, clauditur à deflendis malis suis. 5
d †Nocte tacere feci matrem tuā. † Conticuit populus meus, 6
e a ¶Domini. b ¶Domini. 7
f eo quòd non habuerit scientiam. † Quia tu scientiam re- 8
g a ¶Adorando idola, vnum in Dan, aliud in Bethel. b ¶Siue vel in delubris idolorum. 9
pulisti, repellam te ne sacerdotio fungaris mihi. Et oblita es 10
a ¶Quia. ¶Quæ prohibet idola adorari b ¶Ideo. ¶Tradens æternæ captiuitati, nec miserebor sicut olim in deserto, qui enim ignorat, ignorabitur. c ¶Q quotquot homines habuit, tot aras extruxit hominib. 11 12
h legis Dei tui, obliuiscar filiorū tuorū & ego secundum mul 13
a ¶Contra me. b ¶Idolum in quo gloriabantur.
i titudinem eorum sic peccauerunt mihi gloriam eorum in 14

a *Veruntamen.* Hier. Q. d. Prouocauit ad iudicium, vt sciant non per potentiam Dei, sed propter peccata se hostibus traditos. Sed quia neglecta correctione, in sceleribus impudenter permanent indigni sunt qui arguantur.

b *Populus enim tuus, &c.* ✱ Theod. Sacerdoti reprobato, qui ex sua dignitate excidit, similes ... tis mea prouidē ... deserti, ac p mul ... dies in hāc meā disciplinam tradenni vna cum vestis prophetis mēdacia denunciantibus. Prophetā vocat pseudoprophetam à consuetudine, quæ apud eos inualuerat.

c *Hodie.* Non fraude vel insidijs, sed aperta luce, vt oēs sciant te pro peccatis captiuatam.

d *Et corruet etiam pro.* Seu pseudo, vel omnis gratia prophetandi, quia ante captiuitatem x. tribuum habuerunt prophetas Eliam & Elisæum & alios qui in Samaria prophetauerūt sed post captiuitatem in x. tribub. non legitur fuisse propheta, vnde Amos qui erat de tribu Iuda, cogitur redire in patriā, non Samaria quasi in alieno regno prophetaret.

e *Nocte ta.* ✱ Theod. Docet quam matrē vocat, & assimatus est populus meus quasi scientiā non habens. Nā cum in tenebras ignorantiæ seipsos tradidissent, vt ne exiguam quidem lucem hominis ad Dei notitiam perducē suscipere vellent, propriè comparantur nocti tali caligine oppressi. Matrem vocat synagogam, populum verò vocat, ex hac profectos: quod etiam apud Esaiam inuenimus. *Quis est liber repudij matris meæ.*

Omnia quæ dicuntur de decem tribubus possunt referri ad hæreticos quia relinquunt regnum Dauid & Ierusalem. Idest, Christum & ecclesiam, & ideo nocte coopti tacent à laude Dei. Et quia non habent scientiam. Idest, veram fidem Christi, repelluntur plerumq; immatura morte à sacerdotio, ne indi tractent corpus & sanguinem domini, & ne diu viuendo corrumpant alios doctrina vel exemplo: & qui à talibus generantur: cum ipsis æterna damnatione prementur.

f *Matrem.* Iudæa generaliter mater, singuli filij. D

g *Quia tu scientiam repul. &c.* ✱ Theod. Explicatius ostendit suam benignitatem, & eorum animum ingratum.

✱ Bernardus. Non ignoro quantū ecclesiæ profuerint, & prosint literati sui, siue ad refellendos eos qui ex aduerso sunt, siue ad simplices instruendos. Denique legi. *Quia tu repulisti scientiam, &c.* Legi. *Qui docti fuerint, fulgebunt qua si splēdor firmamenti.* Sed & scio vbi legerim. *Scientia inflat.*

Ser. 36. in Cantica. Dan. 12. 1. Cor. 2. † contendūt cū sacerdote. Alleg.

h *Secund. mul.* Hæretici quanto plures, tanto magis delinquunt Deo, & iuxta numerū suū ampliant dogmata errorum. Quorum gloria, i. dignitas Christianitatis, mutatur in ignominiā quando pro peccatis præteritis in ampliora labuntur, & inde in pœnā. Qui comedunt peccata populi, dū per dulces sermones decipiunt corda, & deuorant domos viduarū, dicendo: Deus nihil aliud quærit, nisi veritatem fidei: quam si custodieritis, non curat quid agatis. Et sic subleuant animas eorū in peccatis, vt non pœniteant, sed in sceleribus gaudeant. Vnde & populus qui docetur, & sacerdos qui sic docet, pariter peribunt. Vel: sacerdotes, adulantes hominibus in peccatis, peccata eorum assumunt sibi, vnde Isa. *Popule meus, qui beatum te di. &c.* Hi sacerdotes non erant de tribu Leui, sed ex quacunque tribu, dantes munera regibus decem tribuum, fiebant sacerdotes in templis idolorum.

Hieronym. E † succisus est. † 83. dist. c. omnes. de re nunc. c sigs. Isa. 3. c.

Secundum multitudinem, &c. ✱ Theophyl. Non possum inquit, inuenire mensuram vel numerum delictorum ipsorum, vnde dico, quod quemadmodum ipsi innumerabiles sunt astrorum instar, sic & ea quæ peccauerunt mihi sub numerum non cadunt. Ingratitudinem ipsorū hic pariter in medium confert. Sic in anima contingit, vbi vnius ducis præsidio repulso, perturbationes copiosę factæ peccant in Deum. F Com. in hūc locum.

i *Gloriā ipsorū, &c.* ✱ Theoph. Ipsi inqt, suā sibi numerositatē glorię ducūt, at ego bello cōsumptos eos īminuā, pau-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed & pisces maris congregabuntur. *Hebræi dicunt finientur. verbū. n. Hebraicū hic positum æquiuocum est ad congregari & finiri, & ex circunstantia literæ videntur Hebręi melius dicere.*

2 Verumtamen vnusquisque non iudicet, &c. *Idest, nullus arguat peccatores huius populi: quia faceret frustra, ideo subditur.*
Populus enim tuus. *Et ostenditur eius incorrigibilitas.*

4 Et cor. ho. *Idest, citò. Et mutatur hic modus loquendi de tertia persona ad secundam.*

5 Et corruet etiam pro. *Scilicet falsus.*

6 Tecum. *Qui te nutriuit in vitijs, adulationibus & mendacijs suis.*

7 Nocte tacere feci matrem tuam. *Idest, Ierusalem quę de nocte capta fuit 2. Para. vlt. & sic confusa conticuit.*

8 Conticuit populus meus eo quòd non habuit scientiam.

tiam. *s. diuinę legis, attendens magis falsis prophetis, ideo subditur.*

9 Quia tu scientiam repulisti. *Scilicet diuinam prophetis reuelatam.*

10 Repellam te ne sa. fun. mi. *Sacerdotes. n. sanctos prophetas persequebantur, vt patet de Iere. 26. ideò meritò fuerunt partim occisi, & partim captiuati in captione Ierusalem.*

11 Et ob. es le. Dei tui. *Legis studium dimittendo, & mendacijs pseudoprophetarum intendendo.*

12 Obli. fi. tu. *In necessitate eis non succurrendo.*

13 Secundum multitudinem. *Hic consequenter declaratur diuina iustitia in punitione populi de peccatis contra Deum, s. idololatria multiplici. Et diuiditur in duas partes: quia primò circa hoc arguitur populus decem tribuum, secundò monetur populus duarū ibi, si fornicaris. Circa primum dicitur.* Secundum multitudinem. *Peccata multiplicando.* Diuisio.

14 Glo eo. *Idest, regiam dignitatem.*

✱ In

MORALITER.

† *In bestia.* Per quam significantur feroces vel potius feritas, bestia namque dicitur quasi vastia à vastando.
† *Et in volucre cæli.* Per quam significantur superbi.
† *Sed & pi.* Idest, aquis voluptatum demersi.
† *Congregabuntur.* In sagena diaboli. Et bene dicuntur volucrates aquæ maris quæ sunt amaræ. Dicit enim Boet. 2. de consolatione. Tristes verò voluptatum esse exitus intelliget, quisquis libidinum suarū reminisci volet. Et subditur obstinatio cum dicitur.
3 *Populus enim tuus, &c. Sacerdo.* Idest, sacram scripturam dandanti, tales enim rebellant vera prædicanti.
7 *Nocte tacere feci. &c.* Mater peccatorum est cōcupiscētia nam omne peccatum contra proximum oritur ex concupiscentia mundi, vel ex concupiscentia carnis, vel ex superbia uitæ, quæ est concupiscentia excellentiæ indebitæ: hanc autem concupiscentiam dominus tacere facit in mortis nocte.
13 *Secundum.* Hic ostenditur Dei iustitia in punitione peccatorum, quæ sunt contra ipsum, ideò subditur. *Sic pec.* & hoc ostendit in speciali primò quantum ad clerū, ideo subditur.

† *Peccata*

A paucioreśq; reddam, & iam inde ad ignominiam transferentur. Vel, tempus veniet, quãdo ignominiæ ſuę opera cognoſcent, eoſque illorum pudebit. Gloria eorũ itidem in contumeliam alterata eſt, quando ipſi filii regni habiti ducti ſunt foras. Deinde, quãdo accepto à Deo dono malè vtatur quiſquam, vt opib. vel eloquentia, ideoq; relinquat eũ Deus, ad ignominiã hoc illi vertitur. Hanc ad rõnem ſapiẽtes Græcos in reprobã mentẽ tradidit, eos deſerens. Sic opulẽtus ille acrius torretur, ceu in ſartagine gehẽnę pp diuitias.

† 3. q. 2. c. paſtor. & 5. q. 1. c. nulli. † leuauerunt animã ſuam.

† opera Ser. de verbis euang. Dixit Simõ Petrus ad Ieſũ Ecce nos reliq.

a Come. ✱ Bernar. Qui per Chriſtũ in ſortem miniſterij intraſſe videt, quẽadmodum ei ſeruiat, quemadmodum paſcat gregẽ Dñi ſolicita ſecum excuſatione diſcutiat. Indignus.n. lacte & lana conuincitur, ſi non paſcit oues. Si non vigilat in cuſtodia gregis, iudicium ſibi manducat & veſcitur. Væ tibi clerice, mors in olla. Mors in ollis carniũ, mors in huiuſmodi delitijs eſt: ob id maximè, quia populi conſtat eſſe peccata quę comedis. Sumptus eccleſiaſticos gratis habere te reputas? Cantando (vt aiũt) tibi prouenire videntur: ſed bonum erat magis fodere, aut etiam mendicare. Peccata.n. populi comedis: ac ſi ppria tibi minus ſufficere viderentur. Solicitus eſto tanquam redditurus rationem pro eis gemitus fundere, dignos pœnitentiæ agere fructus. Alioquin tibi, ea noueris imputanda quæ modo inter delitias comedis, & paruipendis, & diſſimulas tanquam nihil attinentia tibi.

B ✱ Theod. Peccata populi mei comedent, i. metent quæ ſeruerũt, & ſuorum peccatorũ fructum vindemiabunt. Quidam dicunt per hæc deſignari Sacerdotes, qui cũ ex

C ſacrificijs oblatis pro peccatis certam quandam portionẽ ſecundum legem acciperent, hoc beneficio cõſtricti, perverſè & ſceleratè viuentes accuſare nolebãt: Quamobrẽ offenſus Dominus ait: Quoniam in ſacrificijs pro peccatis oblatis delicatè & diſſolutè verſamini, & congruam curationem labentibus non admoueris, horum delictorum pœnas dabitis, alienis gentibus ad cædem veſtram traditi. Hoc docet manifeſtius cum adiungit.

b *Et erit ſicut pop ulus, ſic & Sacerdos.* Ideſt. Similiter vt populus pęnã veſtri ſceleris ſufferetis, quia populi curationẽ cũ recepiſſetis, in ſumma inertia vitã traducentes, omnem malè habentium curam abieciſtis. Nec ſolum pro iniquis operib. ſed & cogitationibus malis pęnas ſumã. Hiero. Hæretici ſuo errore non ſaturantur nec ceſſant à turpitudine ſuę fornicationis, & non cuſtodientes legem derelinquunt Deum, inſaniunt & inebriantur, & perdita mente adorant idola, quæ in corde ſuo finxerunt, & ſpiritu fornicationis poſſidentur.

a ¶Quando pro ſcelere hoc ſacerdotes & populi captiuabantur. b ¶Quia. ¶Ideſt, oblata pro peccatis populi. c ¶Sacerdotes, quorum eſt ſac ificia comedere.

ignominiam commutabo. † Peccata populi mei comedet, 1 2

a ¶Quia non ſolum non corrigunt, ſed iam laudant & impunitatem promittunt, vnde illi ad pe. cadum ſub uentur.

& ad iniquitatem eorum † ſubleuabunt animas eorũ. † Et 3 4

a ¶Quia æqualiter peccant, æqualiter punientur. b Puniam. c ¶Sacerdotem populum. d ¶Mala opera.

erit ſicut populus, ſic ſacerdos: & viſitabo ſuper eum vias 5

a ¶Non ſolum pro operibus, ſed etiam pro cogitationibus punientur. b ¶Ideſt. Mala opera exercebunt.

eius, & † cogitationes eius reddã ei. Et comedent & non ſa- 6

a ¶Vires in incontinentia deficiunt, ſed deſiderium ardeſcit. ¶Ideſt, decem tribus cum idolis Ieroboã. b ¶Subaudit fornicari. c ¶Non valentes duobus dominis ſeruire. ¶Qui dicit: Dominum Deum tuum adorabis. 7 8

turabuntur. Fornicati ſunt & non ceſſauerunt, quoniã 9

a ¶Mandata eius

† dñm dereliquerunt in non cuſtodiendo: fornicatio & vi- 10 11

d nũ & ebrietas auferunt cor. Populus meus in ligno ſuo in- 12

e a ¶Ideſt diabolus, qui ſimul illos facit adorare, & idolorum ſ ruicationis idolorum inuentio. 13

f terrogauit, & baculus eius annunciauit ei. Spiritus enim 14

tum deuoluti, vſque adeò vt cuſtodirent hanc fornicationem, & permanerent in ea firmiter. Poſteriores ebrietatibus ſe te dediderint, quod eſt, ad nullas n... litias ſint effuſi. Feruntur hæc quoque de Iudæorum ſacerdotibus, ſiue ijs qui tum duxere ſpiritum ſiue qui poſt Chriſtum vixere, quòd ipſi doctores eſſent, populi fornicationem cuſtodiebant, quam ... catam deletamque oportuit. Temulentia eſt ... ſeu furor animi, ebrietas eſt mœror. Hoc affect... guens omnes mortales metuit qualis & ambitio ... qui vel à viliſſimo quoque vix tribus obolis vale... prehenſionem hortet.

d *Et vinum & ebrietas aufe. cor.* Sicut ebrietas vini ... tit mentem bibẽtis, ita fornicatio corporalis vel ſp... lis de rationali homine quaſi brutum animal eff... lupanaria ſectentur, & ligna & lapides quaſi Deum ... rent, vnde quaſi admirans ſubditur propheta.

e *Populus meus.* Qui quondam nomine mec... batur.

f *In ligno ſuo interrogauit, &c.* Ideſt, genus erat ... tionis quod fiebat in ligno & baculo, quo futu... captabantur auguria. Vnde in Ezechiele legitur ... pergens Nabuchodonoſor contra Amon & Ieru... inter cæteras diuinationes commiſcuerit ſagittas ... rit virga contra Ieruſalem: Fortè ſic iſti qua... quid vtilius eſſet, Deum an idolum colere ... iuſto iudicio Dei per reſponſionem baculi ... ſunt à diabolo, vnde ſequitur. *Spiritus enim fornicationum decepit eos.*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 In ignominiam commutabo. *Regem cum populo captiuando.*

2 Peccata populi mei comedent. *Scilicet idolorum ſacerdotes, quia recipiebant oblationes factas pro peccatis. Vel potius quia ex populi idololatria ex qua conſequebantur quæſtum, ſuſtentabantur.*

3 Et ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorũ. *Inducendo eos ad idololatrandum ad maiorem quæſtum conſequendum.*

4 Et erit ſicut populus ſic ſacer. *Ideſt, ſimiles in punitione: ideo ſubditur.*

5 Et viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei. *Scilicet pęnam debitam inferendo.*

6 For-

6 Fornicati ſunt. *Idololatrando.*

7 Et non ceſſauerunt. *Idololatriam continuando.*

8 Quoniam dominum dereliquerunt. *In non cuſtodiendo ſcilicet legem eius. Cuius cauſa ſubditur.*

9 Fornicatio. *Scilicet corporalis & ſpiritualis.*

10 Et vinum & ebrietas auferunt cor. *Ista enim ... intellectum & voluntatem à ſtudio legis diuinæ.*

11 Populus meus in ligno ſuo. *Ideſt, in idolo ligneo.*

12 Interrogauit. *Euentum de futuris.*

13 Et baculus eius annunciauit ei. *Erat.n. quidam ... modus per proiectionem: aculi. Et omnia iſta & ſimilia ad idololatriam & ſuperſtitionem pertinent, ideo ſequitur.*

14 Spiritus enim fornicationum decepit eos. *Id ... malignus ſpiritus tentans de idololatria & pertinentibus ad eã.*

† MORALITER.

2 *Peccata populi mei comedent.* Qđ faciunt palliãtes peccata diuitũ pro q̃ſtu, & ſimiliter dicẽtes peccata purgari ob lationibus ſine alio ſatisfactionis actu, & ideo ſubditur.

4 *Et erit ſicut populus, &c.* Scilicet condemnabitis ante Deum eiuſque ſanctos. Secundò quantum ad populum vulgarem cum dicitur.

11 Popu-

11 *Populus meus in ligno ſuo interrog.* Iſti ſunt ... rentes ad ſortilegos, per lignum & baculũ deſigna... ſicut in ligno ſicco vel baculo non eſt aliqua vi... minandi, ſic nec in ſortilegis occulta reuelandi.

14 *Spiritus enim fornicationum decepit eos.* Ideſt, ... de idololatria tentans. Talia namque pertinen... idololatriam.

a super cap. In lege præcipitur vt in loco quem dominus elegerit sacrificatur, & iuxta templum lucus & arbores non plantentur, nec voluptuosa loca religionem emollirent: E contra Israel excelsum relinquens Deum, in excelsis locis diligebat sacrificare, & quia perdiderat veritatē, quærebat vmbram, vnde in libris Reg. legitur: *Veruntamē excelsa non abstulit, quia adhuc populus immolabat in excelsis.* hæretici sublimi tē dogmatum sibi repromittūtur, sacrificāt sub querc. po. et te. arbores. infructuosas, quia fim, & uineam non habent, sub qui bus sanctus requiescere dicitur.

b *ideo fornicab. &c.* Theophylactus. captiuæ filiæ uestræ, uxoresque filiorū uestrorum, captiuantium iniuriæ exponentur: quæ non uisitabit ipsas, hoc est, de sinam & permittā talia pati, uisitabo alia ratione peccantes Deus, q̄ de eorum miserebitur, impediens ipsos ne ad vitia impetuosum iret, iuxta illud. *Visitabo in virga peccata eorum, &c.* Quem diligit castigat tanquā filium. Filiæ & sponsæ hæreticorum sunt animæ quas errore genuerunt, & suis dogmatibus desponsauerunt. Huiusmodi indigni sunt correctione Dei quoniam omnis cultus eorum fornicatio est, & turpes turpibus commiscentur, ideo vapulabunt vt aliquādo per plagas intelligant, quoniam reliquerunt Deum.

c *Non ui.* Vt qui aliter intelligere non vultis ex dolore et opprobrio vestro intelligatis dolorem & iniuriam Dei, cuius vxor & filij esse debuistis, qui in tantum in vestro peccato irascitur, vt nec peccātes arguat, nec non per extremam captiuitatem puniat grandis miseria, nt quia desperatur emendatio, non adhibetur correctio. Quæ colebant Beelphegor, quē Priapum possumus dicere ob magnitudinem obsceni membri, unde dicitur q. *Asa fecit rectum in conspectu domini & abstulit effeminatum, & amouit matrem suam Maacham, ne esset princeps in sacrificijs Priapi.*

d *Et cum effœminatis.* Effœminati sunt sacerdotes in antris, non deorum, sed dæmonum: qui galli dicuntur, quia hac gente captos Romani effœminabant, vt qui Romam cœperant hac ignominia ferirentur.

e *Si fornicaris.* Si decem trib. cum meretricib. idola colūt, ita vt quicumq; impleret manum suā, vel offerendo, vel regi munera dando, fieret idolorum sacerdos saltem tu Iuda qui possides Ierusalem, & ex lege habes sacerdotes, leuitas & ceremonias templi, ne idola colas cū domino.

D

Allegorice. Si tu hæretice fornicaris saltem Iuda, idest, ecclesia non fornicetur & ne ingrediatur Galgal. idest hæreticorum conciliabula, vbi peccata omnium reuelantur. Galgal enim, reuelatio vel volutabrum interpretatur, & ad instar porcorum volutantur in cœno viciorum. Et ne ascēdas in Bethauen idest, ad superbas falsorum dogmatum factiones. Non est enim domus Dei sed domus idoli: Nec iuret per nomē Christi cuius maiestatē de Deo malè sentiens polluit. Sicut enim vacca percussa asilo percussi sunt hæretici ardentibus diaboli sagittis, & legis noticiam reliquerunt, ideo pascentur in lata via, quæ ducit ad mortem, & patientia boni pastoris eos ad mortem nutrit.

E

a ¶ Per idolatriam recesserunt.
a fornicationum decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo. Su- 1
¶ In amœnis locis.
per capita montium sacrificabant, & super colles accende-
¶ Subaudis, sacrificabant.
bant thymiama: subtus quercū & populum & terebinthū, 2
a ¶ Idest placebat exequendis voluptatibus. b ¶ Quia fornicati estis à Deo. †
b quia bona erat vmbra eius.† Ideò fornicabūtur filiæ vestrę 3
a ¶ Quia vos filij mei fornicati, & quod mihi patri & sponso fecistis, in vxoribus & in filiabus patiemini.
c & sponsæ vestræ adulteræ erunt. Non visitabo super filias 4
a ¶ Vas sponsa mea.
vestras cum fuerint fornicatę, et super spōsas vestras, cùm
adulterauerint: quoniam ipsi cum meretricibus conuersa- 5
a ¶ Quid turpius quam viros cultui meretricum copulari, & cum abscisis immolari hostias suæ libidini. 6
b ¶ Deum vel peccatum suum.
d bantur, & cum effœminatis sacrificabant. Et non intel- 7
a ¶ Per captiuitatem, vt plagis afflictus per dolorem recipiat disciplinam. ¶ Tamen. 8
e ligens populus † vapulabit. Si fornicaris tu Israel, non 9
a ¶ Vt ibi adoretis idola. 10
f delinquat saltem Iuda. Et nolite ingredi in Galgala, & ne 11
a ¶ Ne per os vestrum (quod pollutum est) recordatione idolorum fiat mentio nominis mei. 12
g ascenderitis in Bethauen, neq; iuraueritis, viuit dominus. 13
a ¶ Abijciens iugum, sic io. tribus à iugo legis recesserunt & dæmoniaco spiritu agitatæ latam arripuerunt viam quæ ducit ad mortem. 14
15
h Quoniam sicut vacca † lasciuiens declinauit Israel. 16
17

f *Galgala.* Locus in quo Saul in regem vnctus, vbi & populus de deserto veniens primum castramētatus est, secūda circuncisione purgatur. Ex quo tempore aduersæ religionis in loco celebri error inoleuit. 1. Reg. 10. c. Ios. 5. b. 1. Reg. 12. g.

✠ Theophyl. Galgala ciuitas erat vehemēter idolis studens in qua Iosue circumcidit lapideis cultris hebræos, ac duodecim lapides ex Iordane acceptos huc reposuit vt essent memoriale tam admirandi beneficij. Valde igitur absurdum erat, ciuitatem illam, in qua tot diuini beneficij signa, reposita erant, impietatis metropolim demonstrari per ascensum eò, idolisque sacrificantes.

F

g *Ne abscondę. in Betha.* Quę quondam Bethel dicebatur, sed post quæ aurei vituli à Ieroboam ibi sunt positi, non domus Dei, sed domus inutilis & domus idoli dicitur. Forsitam & populus Israel ideo in solitudine fecit tibi caput vituli quod coleret, & Ieroboam vitulos aureos, vt seruarent in sua superstitione quod didicerant apud Aegyptios, qui sub figura boum Deos colunt.

h *Quoniā sicut vacca &c.* ✠ Theoph. Oestrum paruæ cuiusdā muscæ spēs est, q̄ simul atq; vitulam momorderit, adeò eam in rabiem adigit, vt sursum ac deorsum cursitans interdū per præcipitiū feratur, dicit igitur ad Iudam. Quoniam

NICOLAVS DE LYRA.

1 Super capita montium sacrificabant. *In talibus locis arsis & vmbrosis idololatriam exercebant.*
2 Et populum. *Nomen est arboris vmbram magnam facientis.*
3 Ideò fornicabuntur filiæ vestræ. *Idest, permittentur sic capi, & iustè ad vestram punitionem.*
4 Non visitabo super filias vestras &c. *Impediendo eas à malis suis per punitionem. Cuius causa subditur.*
5 Quoniam ipsi. *Idest, patres eorum & mariti.*
6 Cum meretricibus conuersabantur. *In fornicando & adulterando corporaliter.*
7 Et cum effœminatis. *Idest, cultorib. idolorū eunuchizatis. Eunuchi, sicut virgines deputabantur ad cultum Deæ Vestæ.*
8 Sacrificabant. *Fornicando spiritualiter.*
9 Et populus non intelligens. *Idest, intelligere nolens, q̄ ista sunt pessima.*
10 Vapulabit. *Idest, verberabitur plagis à Deo immissis.*
11 Si fornicaris. *Hic monetur duarum tribuum populus talia cauere, cum dicitur:* Si fornic. *Tu Israel. Ponitur hic si pro quia, vt patet per prædicta.*
12 Non delinquat saltem Iuda. *Quia habebat templum Dei in Ierusalem.*
13 Et nolite ingr. &c. *Locus est vbi Iosue circuncidit filios Israel, vt habetur Ios. 5. propter quod locus venerabilior reputabatur: propter quod idololatræ postea ibi posuerunt idola:*
14 Et ne ascen. in Betha. *Ibi enim positus fuit vnus de vitulis aureus Ieroboam.*
15 Neque iura. &c. *Applicando idolis modum iurandi per Deū.*
16 Quoniam sicut vacca lasciuiens. *Quæ rumpit iugum.*
17 Declinauit Israel. *A iugo legis diuinæ.*

✱ Nunc

MORALITER.

† *Super capi. mon. &c.* Per montes & colles significantur mundi potentes quibus adulatores sacrificant quādo diuinos honores eis exhibent: sicut legitur. 2. Paralip. 24. de Ioas rege Iuda

Subtus quer. Per istas arbores frondosas & vmbrosas significantur habentes diuitias, quæ transeunt sicut vmbræ. Sap. 5. d. Diuitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia velut vmbra. Istis arboribus diuinos honores impēdunt cupidi pro quæstu temporali. De hoc habet exemplum Act. 12. de Herode Agrippa, cui populus acclamauit vocēs Dei, & non homines eo quod alerentur regiones eorum ab illo, vt dicitur ibidem.

Quoniam Ephraim, siue decem tribus, vitulæ deuianti A similes sunt, eò quod œstu idololatriæ sint morsæ. At.n. dominus tradens eum in captiuitatem pascet ipsum, non amplius veluti inobedientem, sed tanquam agnum mansuetissimum. Namque captiuitas humiliabit eum. Anima quoq; vbique ad præcipitium peccati delata fuerit, la a psa precetur vt se dñs regat, veluti agnum qui non diliget, neque vocifere b tur nec propriã vo c luntatem habeat.

4. Reg. 17. a. † afferre ignominia est pro tectoribus eius.

a *Nūc pascet &c.* Idest, non multo d post, sed dum spiri e tus reget artus prophetantium, ducentur ab Assyriis in captiuitatem, & in latitudinem terræ Medorum dispersi, longo tempore ibi mora- B buntur.

Nunc pascet eos dominus quasi agnum in latitudine. Par- 1
¶Quia. ¶Factus est. a ¶Ergo. ¶O Iuda. b ¶Impietatem eius. c ¶Quia. ¶A tuo conuiuio. 2
ticeps idolorum Ephraim, dimitte eum. † Separatum est 3
a ¶Cultus, religio, cibus. b ¶Idolis & dæmonibus Immo labat primum vitulis Ieroboam, postea idolis omnium gentium. 4 5
conuiuium eorum, fornicatione fornicati sunt: dilexerunt 6
a ¶Idolorum. 7
† afferre ignominiã protectores eius. Ligauit eum spiritus 8
a ¶Initionis. b ¶Israelis. 9
in alis suis, & confundentur à sacrificiis suis.

fructiferam suæ doctrinæ vbertatem promittit cui sacrificia ab ecclesia separata sunt, dum non rectè co[lunt] mysterium corporis & sanguinis Christi: & ideò v[arios] errores & immunditiam sequitur? Et affert ignomi[niam] superfluas traditiones & ligat eum diabolus, ne val[eat sta]bilis manere, [vt omni] vento doctrin[æ cir]cumferatur, & [con]fundetur, s. qu[i re]tributio eius [stul]ctus.

d *Protec.* Reg[es qui] populum ei[us di]rigere & defendere [debue]runt, induc[unt ad] idololatriam [& ta]les reges quàm [popu]lum, immũd[us spi]ritus ligat, ne [libe]rè volitare patitur, sed in obumbrationibus erroru[m ex]cæcat, & ideò confundentur cum fuerint capti ab [hosti]bus, intelligentes pœnam pro idololatria illatam.

b *Part. idol.* ✻ Theoph. Ad Iuda hæc adhuc videtur dicere, quoniam particeps est factus idolorum vaccas adorans, quæ offendicula ipsi fuerunt, animorumque retia. Chananæos quoque æmulatus est, idolo ipsorum Beelphegor inseruiens hinc ignominiam habuit. Qui diligit ignominiam proximi, videat quibusnam idolorum participibus coniunctus sit, aliaque id genus, quæ in mediũ promit vates.

Hiero. Ideo nomine Ephraim decem tribus temperãtur, quia de illa tribu fuit Ieroboam, qui primus vitulos aureos, vnum in Bethel, alterum in Dan constituit.

Hiero. 3. Reg. 12. g. c *Dimit.* Hortatur propheta ecclesiasticum virum, vt contemnat hæreticum, qui amicus est dœmonum : & fru-

e *Ligauit eũ, &c.* ✻ Theoph. Vt aues motu alarũ c[um] sonitu aera dissecãt, sic ipsa synagoga 10. tribuum: c[aptiua]ta, in alienã terrã captiua adducetur, mea ira ipsam [Deo] impellente ac trahente, veluti quodã venti turbine [quo] idolis sacra fecerit. Vel sic. O Iuda, tu causa es decẽ [tribu]um regno, cur ad idolorũ cultum deflexerit. Nam vbi [te con]spexisset idola colentem qui tẽplo assidebas, cele[ri cursu] ipsa ad idola cucurrit. Hac rõne Iudæorũ doctores [nos] respiciẽtes, proselytos faciebant filios gehennæ, qd [neces]sum est obseruare: postq̃ qui offenderit vnũ ex mi[nimis] prodest ei vt ex eius collo mola asinaria suspendat [&c.] Habet & aĩa duas alas, naturalem legem & doctrin[am], per quas mota ad honestum, sursum ad cœlum fe[rtur].

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Nunc pascet eos dom. quasi. *Quãdo enim agnus debet occidi, lautius pascitur. Et per hoc designatur quòd decem tribus citò essent gladio tradendæ.*

2 Particeps idolorum Ephraim. *Idest, deditus idololatriæ.*

3 Dimitte eum. *Tu Iuda, ne consortio eius corrumparis.*

4 Separa. est. *Idest, excommunicatum.*

5 Dilexerunt afferre ignominiam. *Idest, idololatri[am].*

6 Protector. eius. *Idest, reges & sacerdotes.*

7 Ligauit eum. *Scilicet magnis.*

8 In alis suis. *Idest, in intellectu per obstinationem in eff[ectu per] executionem.*

9 Et con. *Idest, propter sacrificia sua idolis & dæmonib[us ...].*

CAP. V.

a *Audite sacerdo.* ✻ Theoph. Quia in superioribus accusauit popu C lum & vanos sacerdotes regiamq; tribum per Ephraim, nunc iterũ omnes veluti sopitos excitat, & expergefacit ad audiẽdum. Ad vos inquit, est iudicium, hoc est, ad vos pertinet hęc increpatio & reprehensio, quam facio. Quale autem hoc iudicium est? Quòd prophetis meis omnes vos facti estis laqueus, quippe quibus laqueũ meditabamini. Ipsi velut speculatores fuerunt annuntiantes ventura populo, & quemadmodum venatores retia expandunt

Ezech. 3.

CAPVT V.

¶Aure corporis. ¶Mentis intellectu retinere.
Audite hoc sacerdotes, & attẽdite domus Israel 1 2
a ¶Iusto iudicio agit Deus vobiscum dum pro peccato hominibus tradit.
& domus regis auscultate, quia vobis iudiciũ 3 4
a ¶Vos quos posui prouisores populi: vt errantes regeretis facti estis laqueus captiuitatis & interfectionis, vt vestro exemplo & doctrina, mortem irruetis. 5
est. Quoniam laqueus facti estis † speculationi & sicut 6

super It[abyrium] (mons est G[alilææ] syluosus, vn[de] omnis gene[ris fe]ras venatori[bus præ]stat) sic & vo[s insi]dias vestras [contra] prophetas st[atuen]tes, mactat[is eos]. Audiamus [qui] aĩas perdimu[s, cu]ius rete simus. Nec.n. Dei etiam si in specula stem[us].

Sacerdotes, qui nõ de tribu Leui, sed qui à pop[ulo ita] vocabantur, & reges eorum, & subiectum populu[m om]nes, nullo excepto vocat ad iudiciũ, vt simul om[nes au]diant, cur tradantur inimicis.

Iuxtà Tropologiã accusatur populus, ne se excu[sat per] ...

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. V.

✻ Audite hoc sacerdo. &c. *Hic consequenter declaratur diuina iustitia in punitione peccatorum magis distinctè & diuiditur in duas partes, Quia primò declaratur culpa, secundò determinatur pœna, ibi:* Et respondebit. *Circa primum exprimitur distincti status populi, cùm dicitur.*

1 Audite hoc sac. *Qui debebant pręesse in spiritualibus.*

2 Et atten. do. Isr. *Quæ tenebatur Deo vero seruire ex [...] sceptione.*

3 Et dom. regis. *Quæ per potentiam debebat mala cohi[bere].*

4 Quia vo. iu. est. *Idest, condemnatio iusta: & subditur [cau]sa.*

5 Quo. la. fa. e. spe. *Idest, animalibus quæ deberent per [contem]plationem in Deum eleuari.*

6 Et si. *Ibi enim reges Israel ponebant custodiam militu[m ad ca]piendum illos, qui ibant in Ierusalem ex deuotione ad offere[ndum].*

MORALITER.

† 1 *Audite hoc sacer. d. &c.* Istud cap. literaliter intelligitur de sacerdotibus, & principibus qui temporibus Hoseæ fuerunt. Mysticè verò potest exponi de sacerdotibus Iudæorum & Romanis principibus, qui fuerunt Christi tẽporibus & Apostolorũ qui conati sunt extinguere Christi fidem, vt patet in Actibus apostolorũ, & in gestis Imperatorum, propter quod eis dicitur.

4 *Vobis iudicium est.* Scilicet Dei ad vestram conc[lem]nationem.

5 *Quoniam laque. facti estis spe.* Idest, legi nouæ qu[æ docet] cœlestia speculari.

6 *Et sicut rete expandam super montem Thabor.* Qui in[terpre]tatur lux veniens, propter quod significat nouu[m testa]mentum de quo dicitur, Rom. 13. d. *Nox præcessit, [dies au]tem appropinquauit.*

principes intelligimus. Principes etiam accusantur, quod po-
A ti speculatores ad errorem illaqueent, & in pulchro mõ
(qui interpretatur veniens lumen) ponunt insidias, vt
ahant in profundum ad immolandum dœmonibus,
victimas in baratrum declinant, ne decepti ad ecclesiã
uandoque respi-
et. Secundũ quosd-
am Thabor lacus
t, idest, cisterna di-
tur, & heretici la-
um fodiũt in quẽ
icidunt.

Super Thabor, &c. Thabor mons est Galilæa rotũdus sublimis, in quo ues laqueis sole- ant capi.

Et victi. Vt nul- us ageret, pœniten am, nec occisus euaret caput. Si- uidem reges & sa- erdotes ire popu- m ad templũ le- salem prohibue- nt.

B

a rete expansum super Thabor: † & victimas declinastis 1
a ¶Quamuis ita omnes & principes & popul, deliquistis, non tamen putetis vos penitus à me abie-
ctos, quia adhuc nolo vos perdere, sed docere quid agere debeatis.
b c in profundum. Et ego † eruditor omnium eorum. Ego scio 2
d a ¶Idest. in præsenti tempore reges cęperunt à Deo recedere adorando vitulos aureos, & fornicante 3
rege, populus secutus est pari studio, & ideo pari pœna dignus.
Ephraim, & Israel nõ est absconditus à me. Quia nunc for- 4
e nicatus est Ephraim, contaminatus est Israel. Non † dabũt 5
¶Et hoc scio.
cogitationes suas, vt reuertantur ad Deum suum, quia spiri 6
a ¶Q... eos excæcat.
tus fornicationum in medio eorum: & dominum non co- 7
a ¶Vt vel sic cogantur redire ad Deum. b ¶Quia superbè agunt contra Deum colendo idola.
¶Sed non impune quia. c ¶Ne sit impunitus.
f gnouerũt: Et respõdebit arrogantia Israel in facie eius, & 8
a ¶Populus. b ¶Princeps. c ¶Qui excitabantur. d ¶ Nec tantum so. tribus &
principes eorum captiuabuntur, sed etiam duæ sequentes scelera eorum, pariter infirmabuntur. 9
¶In hostijs maiorum & minorum animalium Hoc factum est, quando pressi ab hostibus placa-
re Deum intendebant, sera moti pœnitentia sed non vera 10
g Israel & Ephraim ruent in iniquitate sua. Ruet et Iudas cũ 11
a ¶Non tantum Israel & Ephraim, sed & Iudas. 12
h eis. In gregibus suis & in armentis suis vadent ad quæren- 13

Et ego eruditor. Theophylactus. Quia tales fuistis, castigationem vobis inducam, captiui- tem nimirum, cum eximijs vestris: quos per Ephraim ntellexit cum omni populo, quos per Israelem signauit. Noui enim opera ipsorum, eò quod eos non ita à me con sti- terim, vt longè ab illis absim, nec in eos intuear, verum nim Deus appropinquans ego sum. Forsan quod omnis astigatio Dei ex dilectione fiat, noui, pro, dilexi, hoc lo- o positum est, perinde ac si dicat: *Ego castigo eos eo quod di- xerim &c.* Quis ergo non amore prosequatur talem præ- ceptorem non indignatione quadam & furore castigan- tem, sed charitate? Hæc doctrinæ loco esse debent cuique rincipum, vt suos non ad iracundiam puniat, verum ad astigationem & commoditatem.

Ego scio Ephraim. Nomine Ephraim, Ieroboam signat, t omnes reges qui eum dignitate & scelere securi popu um deceperunt. Nomine Israel, decem tribus deceptas. Q. Ego creaui reges & subiectum populum & super ope C ra mea semper intueor, ne desperent, sed pœniteant.

Ego scio Ephraim, & Israel non, &c. Hiero. Principes per- uersorum dogmatum, i. hæreticos, & subiectum populũ cit dominus, non quòd approbet, sed quia non possunt atere eum cogitationes vel opera eorum, quia non cogi ant de pœnitentia sed vt in peius proficiant, quia spiri- tus per quem fornicantur in ecclesia, & à verò matrimo nio recedunt, aufert cognitionẽ Dei à cordibus eorum.

e *Non dab.* ✻ Theophylactus. Deliberatoria per hæc, adeo-

adeoq; voluntaria ipsorum demonstratur vitiositas. Nõ D enim dederunt inquit, cogitationes suas omninò ad ve- ram Dei cognitionem quandoquidem spiritum forni- cationis cum idololatricæ tum corporalis in sese recepe- rint eamque ob causam Dominum nõ agnouerint. Quæ enim communica- tio lucis ad tene- bras? Quomodo duobus quispiam dominis inseruire potest? Ita & in re bus animarum fit. Non potest illic ad- esse affectus mise- rans, pauperib. im- pertiens aliquid, & diuitiarum amor: seu voluptas, & tẽ- perantia, seu ani- mus fastuosus & spiritus humilia re spiciẽs, seu veritas, & studium quo ho minib. placeamus.

Obstinati in ma- E lo non cogitabunt reuerti ad Deum suum vt pęniteant; sed quod malè co- gitauerunt perficient: & hoc ideò, quia spiritus malignus incentor vitiorum vel idololatriæ est in cordibus eorũ, nec sinit reuerti, & ideò obliti sunt creatoris sui, ne eum sicut decet adorent.

f *Et respondebit.* ✻ Theophyl. Iniuriam, Dei contemptũ Hiero. appellat, & ab ipso defectionem, quæ captiuis quadamte- nus obtigit: vel arrogantiam, qua laborabant rerũ abun- dantia luxuriantes. Apertè itaque videbunt qualisnã sit impietatis fructus & superbiæ. Hoc. n. indicat quod ait, *in faciem eius.* Iniuria est nec minima Israeli idolorum ser- uitus. Quid. n. vanius, quam hominem ratione præditũ, ligna, vel lapides Dei loco colere? Porrò animæ diuinis bonis cum iniuria vtenti, deiectio prodest, maximè si in faciem eius fiat, hoc est, si humiliationis suæ causam si- mul cernat, ac sensu quodam eam percipiat.

Alleg. Hæretici superbiam habent quasi matrem suæ iniquitatis, qa semper se iactant scire altiora, & in ecclesię contumeliã semper debacchantur: sed arrogãtia & popu li & magistrorum pariter corruet. Iudas quoq; idest, vir ecclesiasticus, qui corpore non mẽte in ecclesia versatur, & cum hæreticos eundem errorem tenet, frustra nomen ecclesiasticum confitetur, quia cum hæreticis punietur.

g *Ruet etiam.* In his verbis notatur, quòd etiam duæ tri- bus iam idola colerent. F

h *In gregibus suis.* ✻ Theophylactus. In periculis & calamitatibus constituti, conabuntur victimis me pla- care

† Et ad iugulandum declinantes in profundum posuerunt lacum.

† adhibẽt diligentiam, ut:

NICOLAVS DE LYRA.

✻1 Et vi de. in pro. *Cogentes offerre idolis, quæ sunt domino offe- renda.*

2 Et eru. *Cognitor & ostensor omnium eorum.*

3 Ego scio Ephraim. *Idest, malitiam; Et eius nominatur hic et in plurib. locis, & maximè in hoc propheta regnum decem tribuũ, Ephraim, eò quòd Ieroboam primus rex fuit de illa tribu.*

4 Et Israel non est. *Repetitio est eiusdem sub alio nomine ad maiorem assertionem.*

5 Non dabunt cogi. suas; vt reuer. *Quia sunt obstinati per deceptionem diaboli, ideo sequitur.*

6 Quia spiritu fornica. *Idest, diabolus de idololatria tentans.*

7 In medio eorum. *est tanquam eos possidens.*

8 Et

8 Et responde. *Hic consequenter denuntiatur pœna: & primò simpliciter, secundò magis solenniter, ibi:* Clangite. *Circa primum dicitur:* Et respondebit arrogantia Israel in facie eius. *Per pœnam debitam à Deo illatam.*

9 Et Israel & Ephraim ruet. *Idest, rex & populus.*

10 Ruent etiam Iudas cum eis. *Idest, simili pœna punietur, non tamen eodem tempore, quia regnum Israel fuit captiuatum: primò scilicet tempore Hose.., & regnum Iudæ postea tempore Sedechiæ.*

11 In gregibus suis. *Qui sunt de ouibus & capris.*

12 Et in armentis suis. *Idest, bobus & vaccis.*

13 Vadent ad quærendum dominum. *Offerendo sacrificia de istis animalibus imminente hora suæ captionis.*

✻ Et

MORALITER.

1 *Et victimas.* Per victimas veteris testamenti significa- tur Eucharistia quæ est victima noui, & potest dici victi- ma in plurali, quia virtutem continet cuiuslibet sacrifi- cij, & istæ victimæ declinatæ fuerunt in profundum per prædictos, quia propter acerbitatem persecutionis eorũ, Christiani non audebant Eucharistiam offerre, nisi in cryptis martyrum, & in alijs locis occultis.

2 Et

2 *Et ego eruditor omnium eorum.* Idest cognitor ad vindicã dum: quia sunt in malis obstinati, propter quod sequitur.

5 *Non dabunt &c.* Multo namque tempore steterunt in persecutione Christianorum. Et subditur causa.

6 *Quia spiritus for.* Idest, idololatriæ.

7 *In medio eorum.* Nam propter idola persequebantur Christum.

11 *In gregib. &c.* Hic remouetur eorum falsum remediũ, nã in morte Christi sacrificia legis, ĩ qbus Iudęi sperabãt

☞ care sibi,at non inuenient me. Deflexi enim ab ipsis, ꝙ
A priores ipsi me deseruerint. Sacrificantibus autem ipsis non apparuit, ꝙ non ex toto animo, sed frigidè id faciebant,lex verò ex toto corde,ex tota anima, & ex tota mẽte diligere Deum præcipit.

Israel occupare voluit,vt exitum & introitum claud[eret] & tribui Iudæ. Bethauen quæ quondam Bethel,est i[n tri]bu Ephraim,vbi erat vitulus aureus. Monet autem,v[t de]structionem tam decem tribuum quam duarum,nõ [si]mili voce defleant, sed omnibus qui in circumitu [...] sunt magno vl[...]tu annuntient. Gabaa ergo.i.[...] colles, & Ram[a] i. in excelso me[...] nunciari buc[...] pastorum, qu[...] ex recuruo co[...] animalis, & tu[...] fit ex ęre vel ar[...]to, in vsus bel[...] & solennitatum.

Psal.49.b. Nunquid manducabit carnes taurorum aut san.&c.
Ibidem. Et iterum. *Non accipiam de domo tua vitulos.*
Hiero. Alleg. Hæretici putãt,quòd in multitudine sacrificiorum placeant Deũ & Iudas,i. ecclesiastici, quòd faciẽdo eleemosynas peccata redimant, in quibus permaneant cũ sacrificium præterita,non pręsentia delere soleat, ideò nõ inueniunt Deũ qui à talibus aufertur.

a ¶ Quem præuaricatione offenderunt,hostijs placare nitentur. b ¶ Tamen. c ¶ Placabilem. d ¶ Recedentibus ipse secessit.

dum dominũ,et non inuenient.† Ablatus est ab eis. In do- 1 2

a ¶ Non Deo sed dæmonibus. b ¶ In errore idolorum, vel quos per ignem traducentes idolis consecrauerunt. c ¶ Et ideo. ¶ Citò. ¶ Prius solebant longè post,futura prædicere, sed nunc veniet Assyrius & Chaldæus, & per singulos menses deuorabunt eos cum suis partibus,idest,possessionibus,quas in diuisione terræ ad mensuram funiculi susceperunt.

a b minò pręuaricati sunt,quia filios alienos genuerũt. Nunc 3 4

¶ Lxx. super colles.

deuorabit eos mensis cum partibus suis.Clangite buccina 5

a ¶ Vbi vitulus aureus,pro cuius adoratione modo captiuabuntur. b ¶ Quæ est. c ¶ Vbi finitur tribus Beniamin, & incipit tribus Ephraim.

† iubilate. c in Gabaa,tuba in Rama:† Vlulate in Bethauen, post tergũ 6

a ¶ Vlulate quia. ¶ Tam domus regia quam decem tribus. b ¶ Captiuitate. 7

d tuum Beniamin. Ephraim in desolatione erit. In die cor- 8

a ¶ Afflictionis per quam corrigi possunt. 9
b ¶ Idest,verba quæ de eis prophetata sunt,ipso actu ostendam esse fidelia. 10

e reptionis in tribub⁹ Israel ostendi † fidẽ.Facti sũt principes 11

Allego. Hæretici qui in Gabaa & Rama excelsam si[bi sa]pientiam pollic[en]tur, iuuentur v[lula]re in domo ido[li] falsorum dog[ma]tum, quæ vene[...]

Præuaricantur autem quando Dei præcepta negligunt,
B alienos filios generant, cum opera faciunt diaboli, ideò quotidie & sigillatim cũ suis partibus hoc est malis quæ egerunt,ad æternam damnationem properant.

1.Esd. 10.c. a *Quia fili.ali.* Alij dicunt: Quia vxores alienigenas duxerunt:sicut in Esdra legitur: *Et filios genuerunt*, quos postea repudiare compulsi sunt.

Hiero. 4.Reg. 15.f. 2.Par. 28.a. b *Nunc de.* Legimus in libro Reg.& Paral. quia sub rege Phaceę,qui regnabat in decem tribubus,venit Teglatphalnasar rex Assyriorum:& magnam partem populi Samariæ transtulit in Assyrios,secundo anno primæ Olympiadis apud Græcos nondũ Roma condita Albæ. 20. anno imperabat Amulius,quem Romulus regno expulsit.

c *In Gabaa.* ✠ Theod Scitè ridet,& pulchrè ludit idolorum infirmitatem. Plangite inquit,excitate in auxilium eos quibus honorem habetis:cessare faciat castigationes quas vobis infero. Comprehendite editissimos colles, in quibus omni cultu idola curastis: impartiant vobis temporibus necessarijs suum subsidium.

✠ Theophylactus. Beniamin appellat duarum tribuũ regnum,quod multis in locis Iudam vocat. Ait ergo,qđ Hierosolymitani defecerunt,hoc est,è medio sublati sũt, vt qui & ipsi impièegerint Etenim Astartæ Deę sacrifica
C bant in excelsis,& solem adorabant,vt Ezechiel testatur.

Hiero. Gabaa collis interpretatur,Rama excelsa. Hæ duę ciuitates sunt in tribu Beniamin sibi vicinæ. In Gabaa natus est Saul. Rama, in 7. milliario ab Ierusalem, quam rex Israel

tur,vt malum suum non tegant, sed cunctis manif[estent], quæ cum prius essent domus Dei, nunc per errores [facti sunt] domus inutilis:& ideò iam non sunt ante faciem Be[nia]min,qui interpretatur filius dexteræ,& significat sa[...] ad dexteram venturos, sed post tergũ eius vbi oculo[s non ha]hēt,quia non æterna sicut iusti:sed temporalia peti[...] enim iactantia Ephraim,qui interpretatur vbertas,[...] in desolatione erit, & cum iudicij dies & tempus co[rre]ctionis aduenerit, verba sua fuisse vera ostendet De[us].

d *Ephraim in desol.* Israel & Ephraim ductus in capti[uita]tem:& terra eorum redacta in solitudinem, principe[s Iu]da qui flere debuerunt, & populum suum ab idolol[atria] reuocare, ne & ipsi similia sustinerent, cœperunt la[...] quòd terra eorum sibi pateret ad possidendum.

e *Facti sunt.* ✠ Theophyl. Hoc est,leges meas sic tra[...]nebant, æquè atq; in aruis terminos transponẽtes fa[cere] solent,ꝑ quos sua cuiq; sors cognoscitur, siq; debitũ [...]hi honorẽ transferebant,ad idola. Vel ipsos ẽt cupid[...] plura habẽdi laborãtes reprehendit hoc pacto. Prop[...] ingt,sic irruã super ipsos,velut aqua impetuosa,& v[...] torrens aliquis,multis imbribus & niue exasperatus.

Alleg. Ad principes ecclesiæ dicitur:ꝙ non deben[t exu]lare,& de perditione hæreticorum salutem æstimar[e, nec] de scandalo eorum vti,quia super tales principes: q[ui] de aliorum miseria gloriabantur: & qui transferunt t[ermi]nos,i.aliud prædicant quàm ab Apostolis acceperu[nt, ef]fundet Deus iram sicut aquam.

☞ (

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et non inuenient. *Scilicet eius misericordia indigni. Cuius causa subditur.*

2 In domino præuaricati sunt. *Quia filios alienos genuerũt, docentes eos idololatrare.*

3 Nunc deuorabit eos mensis. *Scilicet Iulij,vt dicit Ra. Sa. in quo Samaria fuit capta.*

4 Cum partibus suis. *Quia tũc terra decem tribuum quę erat diuisa in decem partes, secundum numerum tribuum fuit destructa.*

5 Clangite. *Hic consequenter sequitur pœnæ promulgatio solennis. Circa quod sciendum, ꝙ terra Beniamin ex vna parte erat coniuncta terræ decem tribuum. Gabaa verò & Rama erant duo fortalitia in sorte Beniamin. Bethauen verò erat aliud fortalitium in sorte Ephraim,& ideò ipso destructo ab Aßyrijs, illi qui erant in fortalitijs Beniamin, cœperunt clangere buccinis, vt populus duarum tribuum se præpararet ad resistendũ,ne terra eorum destrueretur sicut terra decem tribuum eis vicina,& hoc est quod dicitur:* Clangi buc.in Ga. *Et subditur.*

6 Vlula.in Be. *Tanquam iam capti.*

7 Post tergum tuum Ben. *Idest,iuxta se,propter quod timendum tibi est,ne patiaris simile.*

8 Ephraim. *Idest,regnum decem tribuum.*

9 In desolati.erit. *Per Salmanasar.*

10 In tri.Isr.osten.fi. *Idest,fidelitatem prophetarum meorum qui prenunciauerunt earum destructionem.*

11 Facti sunt prin. *Captiuatis.n.decem tribubus per Salmanasar:illi de regno Iudæ cogitauerũt dilatare terminum suũ intra metas decem tribuum:cum tamen sortes essent distinctę secundum ordinationem Dei:propter quod in pœnam huius cupiditatis subditur.*

✠ Sup[er]

MORALITER.

† saluari,mortua fuerunt in morte Christi. Sacrificia verò idolis facta de quibus cõfidebant Romani,semper mortifera fuerunt.ideò dicitur de vtrisque: *In gregibus suis & in ar.& c.& non inuenient*,sed magis oppositum.

2 *In domino præuaricati sunt,quia filios alienos genuerunt.* Docentes eos errorem suum sequi, & sic à Deo alienari. Et subditur pœna cum dicitur.

3 *Nunc deuorabit eos mensis.* Qui dicitur à mene quod est de-

defectus. Maximus autem defectus est priuatio vitę æter[]næ per pœnam gehennæ, qui deuorat obstinatos in malo culpę. Sed quoniam inter malos dominus aliqũ permittit oriri dissensiones,sicut dicitur Isa.19.a. *Committi faciam Aegyptios aduersus Aegyptios*. Ideò dominus permisit Iudęos rebellare contra Romanos, propter quod Iudæi partim occisi,& partim captiuati fuerint, ideo subditur.

5 *Clangite buccina in Gabaa.* Per quod significatur bellum Iudæorum contra Romanos, in quo Iudæi fuerunt destructi in vltionem mortis Christi.

† M

a ¶ LXX. transferentes. b ¶ Fines captiuorum possidendo. c ¶ Ideò. d ¶ Quia venient Babylonij, & ita eos quasi aquæ impetus occupabunt: non suis viribus. sed indignatione Dei.
Iuda quasi assumentes terminum: super eos effudam quasi 1
a ¶ Quia. ¶ Non tanquam ad Deum qui iustè hoc facit, sed quantum ad hostes, qui quamuis peiores, tamen eos opprimut p imum Phul, deinde Teglatphalnasar, postea Salmanasar.
aquam iram meam. † Calumniam patiens est Ephraim fra- 2
a a ¶ Pro hac causa. b ¶ Ephraim & Ieroboam. c ¶ Pro hac causa. d ¶ .i idola. 3
ctus iudicio, quoniam cœpit abire post sordes. Et ego quasi 4
b a ¶ Sicut tinea vestimentum & putredo lente ligna consumunt, sic ego prius decem, & postea duabus 5
tribubus longū tempus pœnitentiæ tribuens, tandem damnabo, & sicut tinea citius quam putredo consumit ligna, ita Ephraim prius, captiuabitur quam Iudas. b ¶ Intelligens populus 10. tribuum, infirmitatem suam, & sciens Iudas se ideo captiuandum, quod consenserat illi in malo, non à Deo, sed à rege Assyriorum quærit auxilium, & ideo multa millia de tribu Iuda per Phaceæ & Rasim captiuata sunt. 6
c tinea * Ephraim: & quasi putredo domui Iuda. Et uidit E- 7
phraim languorem suum, & Iudas † vinculum suum. Et a- 8
a ¶ A quo sperabat vltionem. b ¶ quia solius Dei est liberare à tribulatione, & soluere vincula peccatorum vel captiuitatis. 9 10
d bijt Ephraim ad Assur: & misit ad regem † vltorem. Et ipse 11
a ¶ Quin multa millia de Iuda per Rasin & Phaceæ captiuentur. 12
nō poterit sanare vos: nec soluere poterit vobis vinculum. 13
a ¶ Et ideò illi non potuerunt soluere Quia ego aduersor. 14
e Quoniā ego quasi leæna Ephraim: & quasi catulus leonis 15
a ¶ Comprehendi ab hostibus faciam, & etiam vadam cum eis, vt in ipsa captiuitate me præsentem vltorem sentiant. b ¶ De propria terra. c ¶ A potestate Dei non est qui potest rapere. potest verò qui tenetur manu Dei propria voluntate exire vt Iudas proditor. 16
domui Iuda. † Ego capiam & vadam, tollam: & non est qui 17
¶ Cœlum.
f eruat. Vadens reuertar ad locum meum donec deficiatis. & 18
a. ¶ vnde, Ostende nobis domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis. 19
quæratis faciem meam. 20

Calumniam patr. * Theophilactus. Cùm de principibus
A Iuda dixisset, in iisdē pariter Ephraim reprehendit. Ipsum enim se iniurium carpiat, ac talem qui præ potentia sua conculcet iudicium, siue iustum, neq; ipse opportunè & commodè sniam ferat, neq; alios iudicantes sequatur. Causa verò huius, ad idola est affectio: & sectatio: vana enim ia idola vocat. Qd ... ne coluissent, in... cit, dilexissent le... g; meas quibus iu... tia sancitur.

Tropol. Hæretici sæpè sophismatibus, & arte diabolica opprimunt ecclesiam, qui non iudiciam veræ fidei, sed sordes sequuntur mendacij, qui traditi diabolo & angelis eius, videtur sibi calumniam pati, & in se est ... tractam iudicij veritatem.

Non ideo traditi ... Chaldæis quòd ... fuerint melio... sed quia Ieroboam incipiente, & populo sequente Israel secutus est sordidolorum iusto Dei iudicio factus est à Chaldæis.

b Et E. * Theoph. Quia ipsius Ephraim regnum primum perijt à Syris & Babylonijs, Iuda verò postea occidit: Ephraim inquit, turbabo, conturbatum iā instante bello: Iudæ verò stimulus ero. Quum enim is Ephraim interire cernit, se quoq; non dissimilia passurum timidat &c. Quando peccantes fortunati erimus, dicentes, Pax atq; securitas Deus secūdiorem in iniquitatę cur... sin turbat, vel cogitationes discutit, inijciens stimulū memoriæ mortis, suppliciorùmq; post mortē consequentiū.

Punitis hæreticis qui per Ephraim intelliguntur, etiam Iudas, idest, qui in ecclesia permanent, si hæreticorum er-
C roribus vel vitijs implentur, simili sententię subiacebūt. Non Iudas sed domus eius consumitur: quia de genere eius reseruantur, vnde nascatur ille cui repositum est, & ipse erit expectatio gentium.

c Et vi. Hæretici vel etiam ecclesiastici aliquando se funibus peccatorum constrictos, nec Dei auxilium quærunt sed diaboli qui est vltor peccatorum: & ideò manent in vinculis peccatorum & cum diabolo iustè damnantur. Quidam per regem vltorem significant Christū, ad quē in iudicio clamabunt, *Domine aperi nobis*. Sed eorum prohibente merito, non poterunt liberari quia in iudicio non de misericordia, sed ex iusticia agetur, vnde, *In inferno quis confitebitur tibi?* Legitur quòd sub Manahen rege. 10. tribuum Israel miserit dona Assyrijs, vt liberaret eum à Damascenis. Iudas verò sub rege Achaz misit munera Theglatphalnasar, & vt liberet de manu Phaceæ regis Israel, & Rasin regis Damasci, qui tunc quidē liberauit, sed postea eosdem debellauit quia cui Deus aduersatur, à nullo potest liberari, unde subditur, *Et ipse non po. sa. v.*

d *Et abijt Ephraim, &c.* * Theophil. Ipsa inquit experientia didicit Ephraim imbecilitatem suam, & quomodo robur ipsius elanguerit. Iudas item percepit multitudinem dolorum suorum. Quando ascendit rex Assyriorum aduersus decem tribus, adierunt ipsum, & pecunijs & legatione sibi conciliantes confederantesque. Assyrijs denuò aduenientibus (transgressi enim erant fœdera) destinarunt legationem ad regem Aegypti, & accersiuerunt ipsum tanquam futurum vindicem. Sed maiores eos impetiuerunt cruciatus, adeò vt planè de salute desperarēt &c. Aptissimè hoc etiam de Domini interfectoribus dictum asseuerabis, qui accersiuerunt Vespasianum tanquam vltorem &c. D

† plagam suss. † Iareb.

E
e *Quoniam ego &c.* Hieronymus. 70. Ego quasi pantera Ephraim, & quasi leo domui Iuda. Nihil leone fortius, nihil panthera velocius. In panthera ergo velox per Assyrios interitus regni Samariæ. In leone fortissimū contra Israel & Iudam aliquando post regnum ostenditur Chaldæorum. Et quia feris se simulauerat, seruat adhuc Metaphoram in eorum damnatione, & ut quidquid est sæuius. sciant se passuros in eius indignatione.

Allegor. Hæreticis & ecclesiasticis peccantibus, Deus clemens uertitur in sæuitiam ferarum, & tollit eis prędā, idest, quos deceperant, reducit ad fidem, & non habitabit in consilijs peruersorum, sed redit ad locum suū de quo ait. *Ego in patre, & pater in me est: & eos despicit donec deficiant ab iniquitate: & quærant eum per pœnitentiam.* Hiero. Ioh. 10. g.

F
f *Vadens.* * Theophyl. Quemadmodum inquit, feræ post uenationem reuertuntur ad latibula sua: ut quiescant, sic & ego per memet ibo quietem habens, nec in principio detegens prouidentiam quę mihi est erga vos. sed ueluti in ocio agens, usque dum extinguamini per nos: Nam dignis adest Deus, ut ad Iosue d. *Vti cum Mose eram, sic tecum commorabor.* Et, *Ecce ego vobiscum sum vsque &c.* Abest autem ab indignis, secundum illud. *Quare recessisti à nobis longè &c.* Deinde, qui fortem ligauit, rapuit nos ab illo detentos, & nemo potuit oues capere de manu eius, acceptisque primitijs naturę nostrę, redijt in locum suum, in sinum patris, tum statim omnia delecta sunt quę ad legis administrationem attinent. Videmus quoq; Deum in nobis non rarò materiam pęccatorum auferre, diuitias, fortitudinem, pulchritudinē, honores &c. & sic agens proficiscitur, & rectè mouetur, antea quidem nullū transitū habens in tali anima, ac reuertitur in locū suū Locus aūt Dei est mens rationalis hominis, eò q purgeē a circunstantibus delictis, digna facta successione diuina. Iosue 1. Matth. 29. Psal. 9. & 79. Ir. 1.

d Et — Locus

NICOLAVS DE LYRA.

1 Super eos effu. *Idest, abundanter.*
2 Iram meam. *Scilicet per Nabuchodonosor.*
3 Calumn. pa. *Licet enim pateretur iustè ex parte sui tamen Salmanasar inuasit iniustè & iniqua voluntate.*
4 Fra. iu. *Scilicet diuino iusso, ratio subditur.*
5 Quo. cæ. *Post idolum. Et ponitur hic singulare pro plurali.*
6 Et ego. qua. ti. *Idest. citò destruam eum.*
7 Et qua. pu. *Idest, tardius puniam eum. Tardius enim corrumpitur pannus per seipsum quod fit putrefaciendo: quàm corrumpatur tinea, quæ corrumpit ipsum aliquando etiam in nouitate sua: & regnum Iuda tardius fuit captiuatum quam regnum Israel, vt superius dictum est.*
8 Et vidit Ephraim lang. *Idest, captiuitatem irreparabilem: sicut languor est infirmitas incurabilis.*
9 Et Iu. vi. *i. Captiuitatē reuersibilē: sicut vinculum est solubile.*
10 Et abijt Ephraim. *Quia primò cōsensit reddere tributum regi Assyriorum.* 11 Et mi ad re. *Idest, ad regem Aegypti vt per cū liberaretur à dicto tributo, ad quem misit Hosee. 4. Reg. 17.*
12 Et ipse non po. *Imo ista missio fuit occasio destructionis regni Israel: vt habetur ibidem.* 13 Nec sol. po. *De regno Iuda.*
14 Vicu. *Captiuitatis vestræ. Exierunt enim Aegyptij de terra sua ad auxilium Iudæorum: sed territi ex occursu Chaldæorum: redierunt in terram suam, vt habetur Hiere. 30.*
15 Quo. e. qua. le. *Citò deuorans eum.* 16 Et qua. ca. le. *Qui minus crudeliter agit.* Do. Iu. *ideò subditur de vtraque domo.*
17 Ego ca. &c. *Quia vtraque captiuitas facta est virtute diuina principaliter.* 18 Va. re. *Subtrahendo ab vtroq; regno subsidiū meum.* 19 Donec de. *Capti ab aduersarijs.*
20 Et quæramus faciē meā. *Vexatione dante vobis intellectū.*

Locus Dei magnificentia & maiestas ipsius. Vel si hæc
A verba ad filium propriè referantur : locus filij pater. Ait
Hieronym. ergo. Cũ traditi fueritis hostibus, securè residebo in mea
maiestate, vel in patre: nec descendam ad vos ut uobis irascar vel miserear: Vel qui bestijs comparor: nullo humano affectu mouebor, sed quasi oblitus vestri: quos protegebã: hostibus subiacere permittã: donec deficiẽtes à lo: vrgente seruitute quæratis faciem meam pœnitentes.

ADDITIO.

In cap. 5. *Vbi dicitur in postilla.* Quia filios alienos genuerunt &c: *Hoc quod dicitur.* Quia filios alienos genuerũt: *potest acc. sicut sonat, s. de generatione carnali: eo quod vxores alienigenas bant: ex quibus filios generabant contra Dei præceptum.*

CAP. VI.

a *IN tribulat. &c.* Cyprianus. Manè orandum est, vt resurrectio Domini matutina oratione celebretur, q̃ olim Spiritussanctus designabat in Psalmis. Quoniam ad te orabo domine, manè exaudies vocẽ meam. Et per Prophetam: Diluculo vigilabũt ad me dicentes Eamus, & reuertamur ad Dominum &c.

De orat. Dominica.

Haymo, Rupert.

Hęc verba ex parte possunt aptari his qui tribulationi captiuitatis præssi, secundum pęnitentiã Deum requirebant & alios hortabãtur. Generaliter possunt aptari omnibus credẽtibus in Christũ, qui afflicti tribulationibus orto lumine veritatis, in aduentu Christi per fidem surgunt de tenebris infidelitatis & alios hortantur.

B

† rapuit.
† sanabit.

* Theophylactus. Vt in corporalibus afflictionibus, q̃ per molles medelas curari nequeunt, opus est austerioribus pharmacis: sic & inter homines, qui per clementiam Dei ad pęnitentiam non ducuntur, per sæueriora castigati, sæpenumero hoc agnoscunt Aeque igitur ac illi in bonorũ fructu nõ exquirẽtes faciẽ Dei, dũ bonis viduant, eũ curatorem & præceptorem quærunt, & matutino ad ipsum tempore veniunt, & ueluti a nocte tenebrarum excitati, sese mutuo adhortantur, vt reuertãtur ad me. Hæc peræquè intelligas licet de ijs, qui ex Hebræis deinceps in Christum crediturі sunt Illi enim in siti hac & captiuitate longa, exquirent (inquit) faciem, siue filium. Nam is

Hebr. 1.

C est figura substantiæ patris, quibus ad dominum reuertentibus, aufertur velum, quod super cor ipsorũ est positum. Reperias ẽt hoc in singulis, q̃ in tribulatione n ad Dominũ reuertantur, qui sensibilia fecit sanatq;

b *Venite & reuertamur.* A quo recesseramus peccand ipse cœpit, quãdo *verbum caro factum ha. in nobis: s. nobis* post dolorem vulnerum plenam salutem dabit.

CAP. VI.

¶ Aliter non resipiscunt, sed sola vexatio dat intellectum auditui.
a ¶ Orto lumine pęnitentiæ Ad dominum cum tribularer cla.
b ¶ A vitiis c ¶ Quærendum.

a IN tribulatione sua mãne consurgent ãd me. 1

a ¶ Non contenti propria salute hortantur se se inuicem. ¶ Dicentes. 2
b ¶ Quem reliquimus peccando.

b Venite & reuertamur ad dominum: quia ip- 3

c a ¶ Per Nabuchodonosor. ¶ Semen Abrahæ apprehendit. 4
b ¶ Reuocando captiuitatem. c ¶ Vt pius pater flagellando. d ¶ A vulneribus peccatorum per pœnitentiam. e ¶ Nec solum curat, sed etiam. ¶ A morte culpę.

se † cẽpit & † saluãbit nos: percutiet & curãbit nos. Viui- 5

c ¶ Quibus iacuit in sepulchro. b ¶ Resurgens à mortuis. c ¶ Secum. 6

ficabit nos post duos dies: in die tertia suscitabit nos, 7

a ¶ Tam in præsenti quam in futuro. ¶ Curati, viuificati, suscitati. b ¶ Quo absente mortui iacebamus c ¶ In maiestate diuinitatis. d ¶ Vel nunc imitando vel ad cœlos ascendendo. 8

& viuemus in conspectu eius: sciemus sequemurque 9
10

Hebræi sibi niant salutem circulũ mille a rũ: sed salus pr titur tertia die. Christus resur a mortuis. Illi referunt diem ad aduentũ C sui, tertiũ verò ad iudiciũ quo saluandi. Sed r deant quę sit p die, i. primus S toris aduentus quia responde possunt: Nos mus primũ est humilem saluatoris aduentum. Secundum quan gloria ab omnibus uidebitur. Tertium, quando pe iudicio gloriam ampliorem suæ claritatis electis strabit. Iudæi qui sm & tertium suscipiunt: primũ se didisse, fatentur quia secundus & tertius nisi respect mi non possunt appellari. Vel, primus dies primũ tempus secũdus in aduentu Christi quo viuificamu fidẽ, vel iam per spem cõfidemus cũ Christo in cęlest tertius, dies resurrectionis, in quo per Christum res tem pariter cum illo resurgemus, Vel nobis primus quando renascimur per baptismum; secundus in re animarum. Tertius in generali resurrectione.

c *Quia ipse &c.* * Theophylactus. Propter facilitatẽ dicit, quoniam non indigent diutina circuitione De curam, verum accumulatam statim exhibebit sanit De quo supra dixerat. *Ego. ego.* In his verbis ostẽdit

* & Iuda

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VI.

* IN tribulation. &c. *Post declarationem diuinæ iustitiæ: hic consequenter ponitur declaratio suæ misericordiæ: & ostenditur primò quibus misericordia concedatur, secundò, quibus denegatur, ibi:* Quid faciam tibi. *Circa primum sciendum: quod Dei misericordia in aduentu Christi fuit declarata propter quod meritò pars ista de aduentu eius exponitur a catholicis & Hebræis diuersimodè. dicit enim Rab. Sal. q̃ cum dicitur hic.* In tri. *Intelligitur miseria in qua sunt modo Iudæi per orbẽ dispersi: à qua petunt in suis orationibus publicis & priuatis per Messiam liberari: cuius aduentum expectant Iudæi: & ideo quod subditur postea;* viuificabit nos post duos dies: in die tertia suscitabit nos. *Per primam diem intelligitur dies primi templi per Salomonem ędificati. Cui successit nox destructionis per Chaldæos. Per secundum diem tempus secundi tẽpli per Zorobabel reędificati quis successit nox destructionis per Romanos. Per tertiam diem tempus ędificationis tertij templi per Messiam, de quo exponunt ędificationem templi quæ habetur in fine Ezech. secundum errorem suum. Hoc autem dictum fundatur super falso, scilicet quòd Christus sit venturus: quod iam transiet in præteritum: sicut dixi diffuse in quadam quæstione de quolibet: & aliqua repetij super librum Psal. & super Isaiam, propter quod hic omitto exponẽdo literam secundum catholicam intentionem.* In trib. sua. *Idest, peccatorum suorum pœnitentia: quia veris pœnitentibus conceditur misericordia.*

2 Mane con. *Et istud fuit tempore Ioannis Baptistæ qui prędicauit baptismum pœnitentiæ: & multi ad eius doctrinam egerunt veram pœnitentiam: vt patet in quatuor Euangelijs: & dicitur tempus eius manè, quia pertinet ad principium temporis gratię, quod dicitur dies: ad Rom. 13. d.* Nox præcessit: dies autem ap.

3 Venite &c. *Baptizati enim à Ioanne mutabant alios ad pœnitentiam baptismi.*

4 Quia ipse cœpit. *In Hebręo habetur: Diripuit idest, temporibus pręteritis puniuit nos quasi in peccatis captos.*

5 Saluabit nos. *Spiritualiter temporaliter.*

6 Percutiet &c. *Repetitio est eiusdem sententiæ ad maiorem assertionem.*

7 Viuificabit. *Quia post duos dies mortis suę & sepulturę surrexit Christus: cuius resurrectio est principium resurrectionis nostrę ad uitam immortalitatis. 1. Cor. 15.* Christus resurrexit à mortuis primitiæ dormientium quoniã quidem per hominem mors, & per hominem resurrectionem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur: ita & in Chri. &c. *Et hęc expositio magis consonat literę quam pręcedens quia accipit dies propriè, illa autem valde impropriè.*

8 Et vi. in con. e. *Vita gratię, & postea glorię.*

9 Sciemus. *Notitia fidei.*

10 Sequemurque. *Imitando opera Christi.*

* Vt co.

† MORALITER.

1 *In tribula. &c.* Istud ca. literaliter exposui de pœnitentiam agentibus ad prædicationem Ioannis Baptistæ, & se disponentibus ad baptismum & fidem Christi. Moraliter autem exponi potest de cunctis verè pœnitentibus, cum dicitur; *In tri.* tribulatio namque corporalis frequenter inducit ad pœnitentiam peccatorum: quia vexatio dat intellectum reuertendi ad dominum Et quoniam reuertens debet alios ad idem inducere, subditur.

3 *Venite & reu.* Et subditur reuertendi modus, cum dicitur.

7 *Viuificabit nos.* Primus dies est ueræ contritionis, secundus, perfectæ confessionis, & tertius, debitæ satisfactionis. Et subditur ad hoc exemplum cum dicitur.

† Qu

Iudam habituros vnum paſtorem,& regem Dauid:cū crediderint in dominū reſurgētem : fruſtra autem Iudęi mille annorum ſomnia, ſibi pollicentur:cum ſalus ſit omnibus promiſſa die tertia qua dominus reſurrexit.

a *Quaſi.* Diluculum, initium lu cis quo tenebræ fugantur, vnde ait. Sicut ſurgente diluculo tenebræ noctis fugantur, ita Chriſto egreſſo de thalamo incorrupti vteri tenebræ peccatorum diſſipantur, & lux veritatis apparet.

Quaſi. ✻ Theophylactus. Hoc eſt, ſtudiosè,& cum ingenti deſiderio quæramus Dominum. Vt enim diluculū noctis caliginē diſſipat, ſic & ipſe prom... prouidentiæ ſuę nos exhibebit, & a noctis afflictionibus liberabit. Matutinæ etiam pluuiæ indiget terra, vt proferens commiſſam ſibi ſementem, pinguedinē habeat, q̄ eam nutriat. Serotinæ verò potiſſimum, ne adulta ſata exareſcāt. Ita & nobis Deus veniet matutinus imber, quando incipiet liberare nos a captiuitate. Serotinus verò, quando nos reſtituens patriæ, nos defendit, noſtriq; curam gerit. Hunc admodum Chriſtus post reſurrectionem, manè quidem mulierculis ſeſe, ſero ianuis occluſis, diſcipulis oſtendit.

Quantum ad literam. Temporaneus imber eſt, qui iacta ſemina caleſcere facit. Serotinus eſt, qui ad maturitatem fructus producit, vnde propheta. *Dabo vobis pluuiam tempore ſuo.* In terra verò promiſſionis bis tantum in anno datur pluuia de cœlo. Spiritualiter: Chriſtus nobis tēporaneus eſt imber, dum fidem inſpirat. Serotinus dum per bona opera ducet ad horrea. *Manè autem ſur. ſ.c. eſt.*

b *Quid fa.* ✻ Theophyla. Miſcet cum eis ſermones in morem patris liberos ſuos amantis. Ego omnem vobis gratiam, & veniam dare volo veſter autem animus, & cogitatio temporaria efficit miſerationem meam temporariam eſſe. Audiamus, & nos menſuram eſſe diuinę miſericordiæ, ſine ea extendentes ſufficienter pœnitendo, vel nutulantes celerius reuertendo ad priorem prauitatem. Demuſque operam, vt diuturnius ille noſtri miſereatur, cum verè regnum Dei intra nos erit, noſtrique inſtitutiones Deus erit.

Hier.

a ¶ Hæc eſt vita æterna vt cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum ¶ Facie ad faciem. b ¶ Venitę reuertamur, qui.

a vt cognoſcāmus dominum. Quaſi diluculū præparatus eſt 1 2

a ¶ De ortu Chriſti adhuc ſubditur. b ¶ Iudæus qui non recipit temporaneum: fruſtrà expectat ſerotinum. c ¶ Dum ex parte cognoſcimus.

egreſſus eius: & veniet quaſi imber nobis tēmporaneus & 3

a ¶ Quando quod perfectum eſt venerit b ¶ In perditos filios oſtendit ſe habere affectum patris. Quomodo ſine dolore poſſum te tradere hoſtibus: aut quod medicamentum tibi imponam, vt reſtituam ſanitati.

b ſerotinus terræ. Quid faciam tibi Ephraim: quid faciam ti- 4

a ¶ Qua vobis ſum ſolitus miſereri iam tranſiit a vobis per Aſſyrios citò captiuandis, ſicut nubes matutina quæ atram noctem reddit, & ſicut ros qui orto ſole ſiccatur citò.

bi Iuda? Miſericordia veſtra quaſi nubes matutina: & quaſi

a ¶ Quia imminebat captiuitas, terribilibus verbis ſum comminatus vobis, vt qui clementem contemnebatis timentis offenſum. 5

c ros manè pertranſiens. Propter hoc † dolaui in prophetis, 6

a ¶ Negligentes, antequam captiuarentur puniui. b ¶ Et hæc omnia feci vt iudicij (quo te iudicatus ſum) veritas pareat, vt omnes ſciant te eſſe correptum, & non pœnitentem iuſtè punitum eſſe.

d occidi eos ī verbis oris mei & iuditia tua quaſi lux egrediē 7 8

a ¶ Ideo grauiter comminatus ſum vt haberem locum miſerendi, quia plus placet mihi miſericordia, & vt homo habeat ſcientiam Dei, quam multitudo victimarum per quas Iudæi peccantes putabant purgari ſe: 9 10

e tur. † Quia miſericordiā volui, & non ſacrificiū: & ſcientiā 11

Hieronymus. Hæreticos, & Iudā qui ſimilia paſſurus eſt prouocat Deus ad pœnitentiam, & reuerti cupit ad ſalutem: ſed illi delicias huius ſeculi, & refrigeria, quaſi nubem, & rorem quæ citò tranſeunt, ſequuntur, vnde. *Stulte hac nocte repetent animam tuam a te.* Prophetas autem hæreticorum ſemper occidit Deus, dum æterna ſupplicia comminatur, & aufert de vera vita morti ſcelerum relinquēs. Nos aūt ſequamur illam nubem quæ perpetua eſt; quæ a mundi huius ardore nos protegit, cui inſidēs dominus venit in Aegyptum, & omnia idola confregit, & illum rorem de quo Moyſes. *Fluat vt ros eloquium meum.* Luc. 12. a. † abſcidi prophetas. Deut. 32. a. † mea

c *Propter hoc dolaui.* Dolare fabrorum eſt, cum materiarū planatur aſperitas.

d *Occidi eos in verb.* ✻ Theophylactus. Vos quidem inquit, ſic habetis, vt frigidam quandam paruique temporis pœnitentiam demonſtretis, per hoc meam pariter miſericordiam talem facientes. Attamen ego non intermiſi vos congruenti prouidentia dignari adeo vt & prophetis meis, quos vobis adhortatores miſi cauſa mortis extiterim: hoc enim denotat occidi. Et quoniā dedi ipſis verbum oris mei, vt vaticinarentur, videor eos occidiſſe. Atque etiam ſi cunctos dederitis neci, non potuiſtis tamen irrita facere, quæ de vobis illi præcinuere, quominus iudicium meum, ceu lumen effulgeat: patiaminique omnia quæ illi dixerunt. Quidam per prophetas hic vanos intellexerunt, occiſos imperio Dei. Nam Helias letho dedit prophetas Baal ſacerdoteſque vicorum: ſic & Ieſu collectos Baalitas ad vnum omnes mactauit. 3. Reg. 18. 4. Reg. 10.

Hiero. LXX. Succidi prophetas veſtros, ſ. pſeudo, vt qui cauſa erroris fuerant, proſpera promittentes, occiſi fierent occaſio ſalutis. Q. Ne diceretis, prophetis credidimus; etiam ipſis occidit, vt vobis tolleretur occaſio peccandi. Legimus 450. prophetas Baalim occiſos ſub Elia, & innumeram multitudinem ſub Iehu: qui ſubuertit domum Achab, quidam dicunt iuſtos prophetas ſicut Ieremiā cauſa peccantis populi interfectos & hoſtibus traditos. 4. Reg. 18. g. 3. Reg. 10. f.

Quia miſericordia. ✻ Theo. Sacrificijs quamuis non ego, ſuſcipio tamen veſtræ mentis infirmitati aſſeruiens.

☞ Hæc

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vt cognoſcamus. *Facie ad faciem. Conſequenter ponitur modus viuendi, & conuerſandi cum dicitur.*

2 Quaſi, &c. *Quia ipſe eſt lux vera. Io. 1.*

3 Et veni. *Et in hoc ſignificatur doctrina Chriſti ſub metaphora imbris terram fœcundantis, licet autem ortus Chriſti, & eius prædicatio & conuerſatio præceſſerint eius mortem & reſurrectionem: tamen hic poſt ſcribuntur: quia frequenter poſtea: vt patet in nouo, Cre. t ſi.*

4 Quid fa. *Hic conſequenter oſtenditur quibus miſericordia Dei denegatur. ſ. hypocritis, & apertè malis, & oſtenditur hic primo in duabus domibus. ſ. Iſrael, & Iuda ſimul, ſecundò in regno Iſrael per ſe q. cap. Circa primum dicitur.*

5 Miſericordia *Q. d. ſicut nubes matutina aliquando diſſoluitur oriente ſole ſine pluuia: & ros matutinus ſine humectatione terræ: ut quando eſt multum paruulus: ſic miſericordia veſtra eſt ſine effectu: & per conſequens ficta: & iſta hypocriſis notabiliter viguit in Iudæis tempore Chriſti: vt patet in decurſu Euangelij.*

6 Propter hoc. *i. per prophetarum correctionem voluit eos reducere ad rectitudinem, ſicut ligna per dolationem.*

7 Occidi. *Occidendos prædixi per prophetas: qui ſunt os meum verba mea proferendo.*

8 Et iudicia. *i. punitiones tibi inferendo.*

9 Quaſi lux. *i. manifeſtè apparebunt iuſtè.*

10 Quia miſe. *i. acceptaui.*

11 Et non ſacrificium, & ſcientiam, &c. *Sacrificia enim veteris legis non erant accepta de ſe, ſed tantùm ex offerentium deuotione, ſed iſta cum hoc de ſe ſunt acceptabilia, inquantum ſunt bona de genere, non tamen ſunt meritoria vitæ ęternę, niſi fiant ex charitate.*

✻ Ipſi

MORALITER.

1 *Quaſi dil.* Diluculum principium eſt diei, per quam ſignificatur iuſtificatio impij. Huius diei principium eſt gratia pręueniens: quæ eſt præparatio ad gratiam formaliter iuſtificantem: de qua ſubditur.

3 *Et veniet.* Sed quoniam non eſt dignus miſericordia, qui non facit miſericordiam: ideò de talibus ſubditur.

5 *Miſericordia.* i. ſine effectu debito: de qua Iac. 2. c. Si autē frater aut ſoror nudi ſint, aut indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis de vobis Ite in pace, calefaciamini, & ſaturamini, non autem dederitis ea quæ neceſſaria ſunt corpori, quid proderit vobis? quaſi dicat, nihil.

6 *Propter hoc.* i. laboraui per prophetas ad hoc, ꝙ ad rectitudinem miſericordiæ reducerentur ſicut dolatur lignum vt rectificetur.

7 *Et occidi eos.* i. occidendos dixi morte gehennæ, Matth. 25. c. *Ite maledicti in ignem ęternum.* Et ſubditur ibidem. *Eſuriui, & non dediſtis mihi man. &c.*

8 *Et iudicia quaſi lux egredientur.* Nam in finali iudicio impiorum condemnatio, & iuſtorum præmiatio iuſtiſſima cunctis euidenter apparebit.

Hæc tamen duo præsertim expecto. erga me amorem, erga; proximum dilectionem. Hęc duo prima posui, cum leges ponerem. *Diliges Dominum Deum tuũ ex toto corde tuo, &c.* &, *Diliges proximum tuum. &c.* (Exo. 20.)

A

(L. de pg. c. 8.) * Tertullianus. Clementiæ suæ profusionem Deus demonstrat, non ait, qui cecidit, resurget? & qui auersatus fuerit, conuertetur? Ille est, ille est, qui misericordiam maluit quàm sacrificium. Lętantur cęli, & qui illuc angeli penitentia hominis. Heus tu peccator, bono animo sis, vides vbi de tuo reditu gaudeatur. (Ierem. 8. Mat 9. Luc. 15.)

* Idem. Misericordiam præcipiens Deus ait. *Estote misericordes, &c.* Hoc erit panem infringito esurienti, mendicos sine tecto in domũ tuam inducito, nudum si videris tegito. Agnosco doctrinam eius veterem, qui mauult misericordiam quam sacrificium. (L. 4. adu. Marc. c. 17. Luc. 6. Isa. 58.)

B

* Idem. Etsi bonus natura Deus, tamen & iustus. Ex causa enim, sicut sanare nouit, ita & cædere faciens pacẽ sed & condens mala: pęnitentiam malens, sed & Ieremię mandans, ne pro populo peccatore deprecaretur. (L. d Pudi. c 2. Iere. 14.)

* Augustinus. Misericordia verum sacrificium est, ac per hoc vbi scriptum est. Misericordiam volo magis quã sacrificium sacrificio prælatum oportet intelligi. (L. 10. de ciui. cap. 5.)

Quotidie extra vel intra ecclesiam peccantes Deus prouocat ad pœnitentiam, dicens. Misericordiam volui. Illi autem offerunt panem sacrilegum, & dantes eleemosynam videntur sequi humilitatem, sed truncat capite fidei, & scientiæ Dei frustra se cætera membra habere iactant: quia sicut Adam pro præuaricatione eiectus est de paradiso, & isti de ecclesia.

a *Dei plusquam holocausta.* Ipsi autẽ sicut Adam trãsgres- 1
si sunt pactum, ibi præuaricati sunt in me, Galaad ciuitas 2
operantium idolũ † supplantata sanguine: † & quasi fau- 3 4
ces virorum latronum. Particeps sacerdotum in via interfi- 5 6
cientium pergentes de Sichen: quia scelus operati sunt. In 7 8
domo Israel vidi horrendum. Ibi fornicationes Ephraim: 9
contaminatus est Israel. Sed, & Iuda pone messem tibi, cùm 10
conuertero captiuitatem populi mei.

Interlinear glosses: a In paradiso. b Idest, in terra. — a Lege. — In paradiso. — Lxx ibi contempsit me Galaad ciuitas, quæ operatur vana, & conturbat aquam, & fortitudo tua viri piratæ. — b Parentes. Non ergo mirum, si quod præcessit in parentibus damnatur in filiis imitantibus. — a Hæc ciuitas fuit initium idololatriæ his qui sunt trans Iordanem. — Sacerdotum. — a Omnes falsi sacerdotes abscondunt viam: & occidunt homines malis operibus, ne perueniant in Ierusalem. — b Idololatrarum. — a In Ierusalem, vbi tantum licet immolare. — b Ideo comparato Galaad illis sacerdotibus quia simile scelus operati sunt, vel in interfectione hominum, vel in idololatria. — a Decem tribuum. — Cultum idolorum. — b Vnde Iere. Obstupuit cœlum super hæc, & exhorruit terra. — c Quia. — Ieroboam, quo duce contaminatus est populus Samariæ, vnde & ad Iudam sermo conuertitur.

Hieron. a *Galaad ciui.* Galaad ciuitas sacerdotum trans Iordanẽ in tribu Gad, & ciuitas fugitiuorum. In hac primitus cõsecratum est idolum: & quanto prius celebrior, tanto postea per idololatriam facta est principium omnium malorum, & ideò isti primi captiuati sunt per Assyrios. Et est.

C

b *Supplantata.* i. humiliata. *Sanguine.* quem fudit Iehu vnctus in Ramoth Galaad, quando iuxtà præceptum Dei deleuit omnem domum Achab. Vel supplantata sanguine, quia vindicta sanguinis quem fundebat super eam venit.

Hiero. c *Et quasi fauces, &c.* Fauces latronũ sunt cauernæ, in quib. absc̃oditi spoliant, & occidunt trãseuntes. Sic Sacerdotes Galaad insidiabantur simplici populo, & spoliabant fi[...] & interficiebant mente: & quos decipere non poterant vestibus priuabant & corpore necabant vnde subdit[...]

d *Particeps sacerdotum.* s. per Sichem transitus erat ve[...]tibus de Israel sacrificare in templo Ierusalem. In hoc [...]nere sacerdotes [...]lorum ponebant [in]sidias, vt traherent transeuntes ad c[...]da idola in Dan [&] Bethel. Cum his [sa]cerdotibus con[cur]rerãt sacerdotes [Ga]laad, & similiter [fa]ciebant occidi, v[olen]tes trãsire in Pa[scha] vel Pentecosten [&] Scenophegia ad [sa]crificandum in [Ie]rusalem secundum præceptum.

Allegor. Gala[ad] transmigratio [testi]monij, hi sunt h[ære]tici qui conten[dunt] Deum, peruerte[ntes] testimonia scripturarum, cuius opera vana, quæ tu[rbant] aquas ecclesiæ, & de puris fontibus fortitudo eius c[...] viri piratæ, idest, diaboli in mari huius seculi, in quo [...] ues seculi pertranseunt.

Sichen, humeri, per quos intelligitur opus, vnde. [...] cor tuum in humerum, idest, quæ intelligis operare. [Hæ]retici autem intercludunt viam ne de Sichen. i. bonis [ope]ribus pergamus in Ierusalem. Hi sunt quasi fauces v[iro]rum latronum, idest, interficientium eos, qui per v[iam] huius seculi ad veritatem pergere volunt.

e *In domo.* Hieronymus. In domo hæreticorum [vi]detur horrendum: cùm magistris fornicantibus, p[opu]lus seductus pariter sordidatur. Iudæ quoque, idest [ec]clesiæ præcipitur, vt paret messem sectionis, idest, me[...]di secundum peccata in diem iudicij. Hoc non optan[do] sed prophetando dicitur: quia si pœniterent, veni[am a] pio iudice consequerentur. Qui etiam hic ideo cor[ripit] vt ibi parcat, vnde subdit. *Cum sana.*

f *Sed, & Iuda.* Ne putes te esse securum, para me[ssem] tibi, idest, genera filios qui succidantur, quia prop[e est] tempus iam, vt tu quoque a Chaldæis ducaris capt[iu]us in Babylonem, & tuæ messionis, idest, interfectionis [tem]pus veniet.

Q. Chaldæi te metent sed inde te reducam, quod [s]ub Cyro erit, & Artaxerxe.

g *Cum con.* Subaudi videbis: quia multi qui captiu[i du]cti sunt, viderunt reuersionem, & cum illis qui nat[i fue]runt in Babylone abierunt in terram suam. De hac r[euer]sione non fit promissio decem tribubus; quę in perp[etua] captiuitate tenentur.

CA[PVT]

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ipsi autem sicut Adam. *Sicut enim Adam transgressus fuit mandatum domini de ligno vetito comedendo, sic Iudæi de vtroque regno transgressi fuerunt legem domini datam in monte Sinai. Et exprimitur consequenter quædam terra decem tribuum in hoc malo valdè notabilis, cùm dicitur.*

2 Galaad ciuitas. *Et sic transgrediebatur mandatum legis ordinans ad Deum.*

3 Supplantata sanguine. *Hebræi dicunt. Insidiatrix sanguini. Dictio enim Hebraica hic posita ad supplantationem, & insidiationem est æquiuoca, videtur tamen hic magis accipi pro insidiatione, quia subditur.*

4 Et quasi virorum latronum. *Quia quærunt glutire bona aliorum.*

5 Particeps sacerdotum. *In Hebræo habetur, societas sacerdotum idest, maiorum eo modo loquendi quo dicitur 2. Reg. 8.* Filij autem Dauid sacerdotes erant.

6 In via interficientium. *Per hoc designatur, quod maiores de Galaad erant consentanei, & participes in latrociniis istis & [ho]micidijs: & in hoc erat transgressio legis contra proximum.*

7 Pergent. *Ad alium locum vbi erant nundinæ, ad quas [ibant] pecuniæ pro emendis mercimonijs: & ideo latrones p[ro]bantur ponebant se ibi in insidijs.*

8 In domo Israel vidi horrentem. *s. idololatriam, & [ho]micidium.*

9 Sed, & Iuda pone messem tibi. *i. tempus tuæ collec[tio]nis translationis de terra tua per Chaldæos.*

10 Cum conuertero capti. *Hebræi autem dicunt. Cum co[nue]rtero ineptam lætitiam populi mei. Dictio, n. Hebraica posita hi[c æq]uiuoca est ad captiuitatem, & lætitiam ineptam, & hoc secundo [mo]do magis consonat literæ præcedenti, quia in captiuitate Babyloni[ca con]uersa fuit lætitia Iudæ in tristitiam. Translatio verò nostra [...]nitur.* Sed, & Iuda. *Q. d. Licet citò debeas duci in captiuitatem, tamen adbuc erit messis tibi in terra tua. Cum reduxero captiuitatem populi mei, sub Zorobabel de licentia Cyri, & in hoc nota [di]stinctio captiuitatis Iudæ, & Israel: quia ista reuersa fuit ad te[rram] suam, captiuitas autem Israel non est reuersa.*

* CA[PVT]

CAP. VII.

A Cum sana. vellem Israel. ✱ Theophyla. Iterum docet quod non iniuria puniat Ephraim, perspicuã cunctis eius iniquitatem asseuerans. Nam fecerunt, inquit, mendacia hoc est, idola, ideoque in posterum hostes furum, & latronũ instar, eos adorti exuent ipsos, omnibusque bonis nudabunt, &c. Quando etiã venit Christus reducere. *Oues quæ perierant domus Israelis*. Et sanare contritos, tunc reuelata est malitia populi, quando interroganti Pilato responderunt: Abstulle nobis Barrabam, Iesum verò cruci affige, &c. Hæc etiam animæ sunt exhortatio redeuntis a captiuitate prauorum affectuum. sanatæque a plagis & vulneribus peccati. quæ mas nõ curantur, nisi grauiter olere ipsi cœperint. Tum enim demum inquirit medicum, quando tetrica fiunt, vlnera, ipsique ægrè patiuntur graueolentiam perinde ac Dauid, cum dixisset: *Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ, &c.* Allegoricè. Cum Saluator post effusionem sui sanguinis, & ecclesiam de gentibus & populis congregatam, vellet populi peccata sanare per pœnitentiam, tubi Ephraim, idest, hęretici, qui falsorum dogmatum pro mittunt vbertatem, & populus Samariç, qui dicit se pręcepta Dei custodire operati sunt idolum, falsorum dogmatum, & per illos ingressus est fur, & latro idest, diabolus, vel ipsa falsa doctrina hereticorum in ecclesia: Fur insidijs occultè decipit, latro audacter rapit. Signanter ergo ponit fur clam ingressus est, latrunculus foris spolians, quia neminem velle Christi possunt spoliare, nisi prius de ecclesia foris ad sua dogmata traxerint.

Et fur ingressus est, &c. ✱ Theodo. Postquam verum Deum cognoscere neglexerunt, & idolorum erroribus se astrinxerunt, hostes latronum in modum eos inuadentes, nonnulla incendent, quędam depopulabuntur, alia abigent, bonisque omnibus eos spoliabunt.

C Theophy. Sic satanas fur, & predo ingressus hominẽ spoliat, ac omni diuina gratia nudum constituit, in via sua, hoc est, in quocunque genere vitæ fuerit, siue in sacerdotali, siue in monastica, vel populari, &c.

c *Et*

c *Et ne forte.* Alleg. Hæretici non possunt vetera peccata D contra Deum cauillari, cum antiquis operibus nouam addant impietatem, & suis ligentur peccatis, & cum Deum celare se putant, oculos eius vitare non possunt: quia Vultus domini super facientes mala. Hieron.

CAPVT VII.

a ¶ Dimittere peccata idololatriæ quam in Aegypto vel in deserto exercuit. ¶ Aperte facta est idololatria a Ieroboam, & a populo Samariæ, qui secutus est regem suum, hæc malicia obstitit Deo volenti condonare priora peccata illius populi.

a Cum sanare vellẽ Israel, reuelata est iniqui- 1

a ¶ Rex & populus. 2

tas Ephraim, & malitia Samariæ: qa ope- 3

a ¶ idolum vel illa falsa verba: Isti sunt dij tui Israel. b ¶ Ieroboam qui ingressus est latenter ad decipiendum domum Israel, & sicut latro vi cogens Dei populum ad idololatriam, spoliauit Dei protectione.

b rati sunt mẽdacium. Et fur ingressus est spolians latrun- 4

a ¶ Et cum ita puniunt, ne cogitent quod pro veteribus peccatis patrum puniam eos, quia nunc, idest, in præsenti pro malitijs suis quas inuenerunt, circundati sunt pœna, & mala eorum sicut putant non possunt me latere, sed potius ipsæ adinuentiones apertæ sunt coram facie mea, quæ omnia clare videt.

c culos foris. Et † ne fortè dicant in cordibus suis omnem ma- 5

a ¶ Peccata præsentia.

d litiam eorum me recordatum. Nunc circundederunt eos 6

a ¶ Non reuerentur faciem meam.

† adinuentiones suæ corãm facie mea factæ sunt. In

a ¶ Exponit quæ fecerint in facie Dei, qui consentientes voluntati Ieroboam idola coluerunt.
b ¶ Quando dicet strixit sunt rei tui Israel c ¶ Qui sub Ieroboam populo præfuerint.

e malitia sua lætificauerunt regẽm, & in mẽdacijs suis princi- 7

✱ Theodo. Hæc cum fient, lamentabuntur assiduo, ꝑmentur mœrore, neque tamen voce lamenta ędent, sed taciti secum in animo fletus, gemitusque facient.

d *Omnem malitiam eorum, &c.* Iustissimè inquit, magno aĩo perpessus sum: quasi non visus videre eorum facinora nunc apertè ipsa perspiciens, vltionem de his accipiẽ E dam censeo. Quare Beat. Dauid. *Auerte faciam tuam a peccatis meis.* Psal. 50.

✱ Theophylact. Fortasse autem qa Deus peccata illa vehementius punit quæ a consultatione fiunt propterea dixit. *Circundederunt eos adinuentiones, &c.* Non enim simpliciter ait, operabantur mala neque raptim, vel fortè fortuna sed ex consilio, & consideratione. Sic in extremo iudicij die prẹter quam opera, cogitationes etiam iudicantur.

e *In malitia sua, &c.* ✱ Theophylactus. Per malitiam suam ad interitum currentes autores letitiæ fuerunt regibus ipsos debellantibus. Vel quod vna cum regibus suis ad idololatriam cucurrerint, curauerintque eos, & obseruauerint, eadem peragendo, & in mendacij siue idolis siue adulationibus vel vanis laudibus hilares eo rediderunt de quibus Esaias ait: *Qui beatos vos prædicant, illi vos seducunt.* Ad hæc Iudæi reges suos dæmones, gaudio im- F buerunt suis contra Christum imposturis calumnijs, & mendacijs. Præterea, Herodes, Caiphas Annas eosdem exhilararunt, qui in condemnatione Christi, in gratiam redierunt cum antea hostilib. inter se animis essent.

Alleg. Qui malè operatur vel malè de Christo sentit, Hieron. regem, idest, diabolum lætificat, & in mẽdacijs prauæ doctrinæ principes huius mundi quorum sapiẽtiam Deus destruit. In nostris enim peccatis gaudent, principes tenebrarum. Vel, regem qui primum, hęresim reperit, principes, qui prępositi hæreticorum populis, falsum sibi vendicant sacerdotium.

Quia

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VI.

✱ Cum sanare vell. *Hic incipit capitulum in Hebræo, & in libris correctis in quo ostenditur negatio diuinæ misericordiæ regno Israel, propter multitudinem & euidentiam suæ iniquitatis. Et primò ponitur euidentia, cum dicitur in persona domini.* Cum sanare vellem Is. *eius captiuitatem reducendo.*

Reuelata est iniquitas. *i. tam multiplex, & manifesta, quòd huiusmodi beneficio est indigna.*

Quia operati sunt mendacium. *Erga homines, & Deum per idololatriam, & fallaciam.*

Et fur ingressus, &c. *Idest, parati sunt aliena rapere intus, et extra, & sic patet euidentia multiplicis peccati eorum contra proximum. Consequenter ponitur eadem euidentia in peccatis contra Deum cum dicitur.*

5 Et

5 Et ne forte. *Quasi dicat, non possunt dicere quòd eorum peccata antiqua latebant me, & nunc sum recordatus quia.*

6 Nunc circundederunt eos adinuentiones suę. *ita euidentes sunt circa eos, sicut furtum quod circundat collum latronis deprehensi. Dicuntur autem hic adinuentiones vituli aurei quos adinuenit Ieroboam rex primum in Israel de consilio falsorum prophetarum, ne populus regni Israel reuerteretur ad regnum Dauid, vt habetur 3. Reg. 12. f. vnde subditur.*

7 In malitia sua lętificauerunt. *s. prophetæ falsi, & sacerdotes excelsorum. Cum enim venisset propheta domini ad increpandum Ieroboam vitulis immolantem, & ad eius dictum altare fuisset scissum, & manus regis arefacta, propheta falsus iuit post virum Dei, & reduxit eum per mendacia sua, propter quod fuit percussus a leone in itinere 3. Reg. 13. a. Et sic propheta falsus confirmauit regem in errore, dicens quod ille non fuerat propheta domini, nec a Deo missus cum in itinere fuisset a leone percussus, & sic rex, & principes eius consentientientes fuerunt lætificati.*

✱ Omnes

MORALITER.

† *Cum sanare, &c.* In hoc cap. ponitur duplex causa, quare populus de regno Israel non fuit liberatus de captiuitate Assyriorum, & populus de regno Iuda fuit liberatus a seruitute Babyloniorum. Et fuit vna causa multiplicatio idololatrię in domo Israel, & eius euidentia. De qua dicitur Isa. 3. b. *Peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt.* Et hęc diffusè, & inuolutè, & cum replicationibus pluribus hic tractantur.

Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus a co- 1
quente. Quieuit paululum ciuitas a commixtione fer- 2
menti † donec fermentaretur totum. Dies regis noſtri: 3 4
Cœperunt principes † furere a vino. Extendit manum 5 6
ſuam † cum illuſoribus: quia applicauerunt quaſi cliba- 7 8
num cor ſuum, cũ inſidiaretur eis. Tota nocte dormiuit co- 9 10
quens eos, mane ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammę. Omnes 11
calefacti ſunt quaſi clibanus, & deuorauerunt iudices 12
ſuos. Omnes reges eorum ceciderunt, non eſt in eis qui cla- 13

a ¶ Qui lætificauerunt, omnes ſunt adulteria Deo recedendo. b ¶ Quaſi clibanus ſuccenditur ad coquendos panes, ita illi per Ieroboam ſuccenſi ſunt igne idololatriæ ad coquendum panem impietatis.

a ¶ Pati amentiam luxuriæ vel idololatriæ. b ¶ Videns rex populum clamantem, & principes inſanientes, extendit manum, id eſt, præbuit aſſenſum his qui varijs laudibus ei alludebant qui illuſores cum rex ſuus inſidiaretur eis, & a Deo ſuo abducere, præbuerunt cor ſuum quaſi clibanum ut eos flammis idololatriæ ardere faceret. Ideo enim aſſenſus eſt populo, qui eum tota mente videbat conuerſum ad errorem.

a ¶ Verſatus in tenebris peccatorum, & miſſo igne in clibanum ſecurus fuit, quia videt nullum reſiſtere ſuæ voluntati, ſed omnes coquere panem impietatis: mane vero ſuccenſus flamma ſceleris aperte, & impudenter receſſit a cultu Dei, & coram omnibus ad immolandum venit.

a ¶ Quod prius? ¶ Quia non iam per inſidias ſed impudenter a cultu Dei recedunt.

a ¶ Occiderunt eos qui nolebant conſentire. ¶ Vel boni intelligentes, prauo exemplo corrumpunt.

¶ Denique omnes reges poſt Ieroboam receſſerunt a religione Dei, & ambulauerunt in vijs Ieroboam qui peccare fecit Iſrael.

a *Quaſi clibanus.* ✱ Theophyl. Corporale hic adulte-
A rium intelliges, dicente Deo, quòd vniuerſi Hieroſoly-
Hiero. morum incolæ ſint adulterij, ſic vſti libidinis igne, veluti clibanus cuius incenſio fit a flamma. Qui vritur ad digeſtionem, hoc, eſt, ad toſturam coctionem ve panum. Porrò, ignis libidinis adducet ſuper eos flammam captiuitatis, a qua adusti inutiles erunt ad digeſtionem cruditatis quam etiã num habent. Accipies ẽt per adulteriũ idololatriam, qua exurebantur, ſecuti Ieroboam primum inter ſe idololatriã.

† Mat. 31. a. † ægrotare. † ad illuſores

Allegor. Hæreticorum corda igne diaboli ſuccendun-
B tur, vt in eis coquatur panis Antichriſti qui primum in eccleſia loquuntur occultè, & omnia pacificare promittunt, & vt cancer paulatim ſerpit, fermentum doctrinæ eorum de quo dicitur: *Cauete a fermento Phariſæorum*, & cũ intumuerit in cordibus deceptorum tunc in apertam prorumpunt inſaniam, de quibus dicitur Ex nobis exierunt, ſed ex nobis non fuerunt.

Matth. 16. a. 1. Ioan. 2. c.

b *Quieuit.* Hieronymus. Fabricatis idolis non ſtatim Ieroboam vim intulit populo, vt ea coleret, ne aliquibus reſiſtentibus eorũ cultura euacuaretur & ideo paululum quieuit ciuitas, quæ ſuę voluntati relictus eſt populus, donec fermentaretur totum mendacium, vt primum principes, deinde ſatellites, tandem omnis populus propria voluntate regi conſentiens corrumperetur: quia, Quod neceſſitate fit citò ſoluitur, quod voluntate, perſeuerat.

c *Dies regis.* Succenſa maſſa populi in veneratione idoli cœperunt dicere ad fortes Ieroboam: Iſte eſt dies regis noſtri, quem noſter imperator feſtiuum nobis conſtituit,
Hiero. in hoc gaudemus, & ludimus, & vitulos adoramus. Et populo ita clamate, principes qui erant ad regimen ciuitatis, & populo inſtituti cum populo amittentes intelligẽtiam mentis cœperunt obliuiſci Dei, & in ligna idolorũ
C impingere, & more phanaticorum quid agerent neſcire. Allego.

Allego. Populi a rege diabolo, & ab eius principib. a principe hæreſeos, & eius ducibus ſeducti, relicta ec- ſia alias ſolemnitates colunt, & clamant: Hic eſt dies re noſtri Valentini, Arij, Martionis, Quia audientes, quò præpoſiti ſunt, non inebriantur vino ne leue putetur catum eſt, ſed ir- niunt ex vino, -quo Moyſes: *Fel* *conum vinum:* & Idest. Vnde de ptis populis, & cibus principes tendit manum illuſoribus, quæ corda ſunt ſucce- ſa. Tota enim hæretici non vi- bũt ſolem iuſtit- quia oppreſſus eorum ſenſus: H- rum corda va perturbationib cenia ſunt ſicut & auaritia: Et d rant iudices qui, ſ. aliquid tum, & diſcre- nis habent, qui diſcernant ma bonis: Vel, iudi- hæreticorum a ſuis populis deuorantur, vt quorum mos deuorãt turpis lucri gratia, eorũ deuorẽtur aſſen

d *Cum inſidiaretur eis.* Doloſè Ieroboam fecit vitulos fortè populus Iſrael pergens ad templum Dei Ieroſo mis ſumpta occaſione reconciliaretur regi Iudę. Inſic bat ur ergo, ne ad templum domini aſcenderent, ſed v los quos fecerat adorarent.

e *Tota nocte dormiuit.* ✱ Theophyl. Sequitur facilè pra memoratos temeto perfuſos, vt tota nocte ſomn indulgeant? quod non minimo eſt dedecori populi pr cipibus. Per hoc namque indicatur, quòd non magn ſubditorum curam gerunt. manè porro facto inquit, debant veluti ignis. inflammabanturque ad bibendu ad indignandum, ad munera capiendum, omniaqu genus flagitia. Nec ſoli principes, verum ex æquo cu ſeu furnus, ſunt incenſi ad peccandum &c.

f *Oẽs reges.* Oẽs principes hereticorũ cadunt quia qu uis clament ad Deum, non tñ dignè inuocãt nomen e Quia quicunque inuocauerit nomen dñi ſaluus erit.

g *Non eſt.* Q. Nec omnia paſſi ſunt, vt Deum quær quem quęrere noluerunt.

Ephraim F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Omnes adulterantes. *i. idololatrantes.*

2 Quaſi clibanus ſuccenſus a coquente. *i. ad hoc incitati a rege: Secundum enim communem modum loquendi ille qui incitat alios ad malum, dicitur ſuccendere furnum.*

3 Quieuit paululum ciuitas a commixtione fermenti, &c. *Quia a principio totus populus non fuit infectus illa idololatria: ſed paulatim ad hoc fuit tractus totus populus. Et tunc fuerunt poſitæ cuſtodiæ, ne aliqui irent in Ieruſalem in diebus ſolemnibus.*

4 Dies regis noſtri. *Sic dixit Ieroboam, quòd ſolemnitas domini erat celebranda in Bethel, vbi erat vnus vitulus. 3. Regum duodecimo. g.*

5 Cœperunt principes furere. *i. cum eo idololatrare.*

6 A vino. *Fecerat enim principibus magna conuiuia, vt ſic eos attraheret ad intentionem ſuam: ideo ſubditur.*

7 Extendit manum ſuam cum illuſoribus, &c. *In hoc enim illudebant Deo.*

8 Quia applicuerunt quaſi clibanum cor ſuum. *i. ca- uenti voluntate ſecuti ſunt eum in idololatria.*

9 Cum inſidiaretur eis. *Vt auerteret eos a Deo ſuo.*

10 Tota nocte dormiuit coquens eos, mane, &c. *id eſt in pace quieuit, quando vidit aſſentientes ſibi: quia vltra non timuit -cidi ab eis per reuerſionem eorum ad regnum Dauid, propter quod audacius ad idololatriam eos inuitauit, ideo ſubditur:* Mane i ſuccenſus.

11 Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus. *Id eſt, ardentes in idololatria.*

12 Et deuorauerunt iudices ſuos. *Interficiendo ſenes, vi illos reprobantes.*

13 Omnes reges eorum ceciderunt non eſt in eis qui met ad me. *In illam idololatriam: vnde de quolibet eorum dic 3. Reg. & 4. A peccatis Ieroboam, qui peccare fecit Iſ non receſſit &c.*

✱ Ephraim

MORALITER.

† Moral. autem prælati, principes, & iudices in hoc habent documentum, quod quantumcúmque ſint ad miſericordiam proni, non tamen omittere debent in iſtis caſibus debitam punitionem, ſcilicet, quando malum eſt pluries replicatum vel euidens, intantum quòd ex omiſſione punitionis debitæ, ſequitur populi ſcandalum cum ipſe dominus cui proprium eſt parcere & miſereri qui plenitudine poteſtatis poteſt omnem offenſam & pœnam remittere, & tamen propter dictos caſus popule regno Iſrael non remiſit, et ſic dicit. *Cum ſana vellem Iſ reuelata eſt iniquitas.* Ideſt, manifeſtè publicata. Loqu enim hic dominus ad modum pij iudicis, qui quant eſt de ſe, uellet reum liberare, tamen enormitas facti eius euidentia non permittunt.

† MORA

Ephraim fa. Alleg. Hæretici nihil differũt ab errore gẽ s,& qui fuit princeps in ecclesia, factus est subcinerici°, mni parte immundo cinere, & ignium ardore circun atus, vt non redeat ad Deum, sed in errore permaneat, ius robur comedunt dæmones, qui sunt alieni, & ho es: sed ipsi non ad ertunt inimicos se.

Comederunt alie-, *&c.* ✻ Theoph. uia panẽ iam no inauit, in ea me phora perdurãs. tien:, inquit, *come-runt eam*, hoc est bellarũt ipsum. xcederunt autem mnes vires eius, in fortitudine, u potentia,& opi his sitas:& interim on agnouit sese stigantem Deũ.

Sed & cani effusi, *&c.* Non paruo tẽ-pre in hac malitia it, sed vsque ad nectutem, & vlti iam regni euer-onem permansit i errore. Cani hæ ici effunduntur, cãdo stultitia cor eius vsque ad fi m vitæ in eo per erat. Sicut enim cani in iusto pro sapientia, sic in pio pro stultitia accipiuntur, & cum sic humilietur reticus, ignorat vetustatem suę malitiæ, de qua dicitur: uod antiquatur,& senescit propè interitum est: & non uertetur ad dominum per pœnitentiam.

Allego. Hæretici qui ab ecclesia recedunt, excordi co-mbæ comparantur: quia terrena desiderantes Assyrijs duntur: & cum profecti fuerint de ecclesia, expandet per eos Deus rete,& testimonijs scripturarum,& artifi sermone sapientiæ contextum, vt eleuantes se contra mini sapientiam ad humilia detrahat, comminando pœna, vt sic correcti non pereant in æternum.

Theophyl. Adhæc, quando quisquam malitiæ flam-a exuritur, adeò vt seipsum tradat ei, adortus clandesti scelera, quæ nefas est nominare, nec a tali iniquitate uertitur, comedunt robur eius, quod accepit a Deo (vt tura quadamtenus ad bonum opus non sit idoneus) mones, qui alieni, & nostri hostes facti sunt, inuiden-t Dei gloriæ, propterea, & inueteratus in malitia, om-m peccati ille ignorantiam habet.

Et humiliabitur, *&c.* ✻ Theophy Oculis suis videbunt, riculo. Sic qui in dominum iniurij fuerunt Hebræi, a cum templo,& vrbe sunt deiecti.

c *Nec*

a ¶Vt relictis idolis reuertatur b ¶Regnum. 10. tribuum. c ¶Nationum, similis eis recedens a cultu Dei.
a met. ad me, Ephraim ĩ populis ipse cõmiscebatur. Ephraim 1
a ¶Panis non reuersatus omni parte plenus est sordibus, ita Ephraim non agendo pœnitentiam circundatur cineribus peccatorum. b ¶Interficiendo,& bona eorum rapiendo.
b factus est subcinericius † panis, qui non reuersatur. Comede 2
a ¶Assyrij,& Chaldæi. b ¶Fortes in illo populo vel thesauros in quibus fidebant. c ¶Deum suum, vel causam cur sit traditus. 3
c runt alieni robur eius, & ipse nesciuit. Sed & cani effusi sunt 4 5
a ¶Subaudis, finem regni imminere. ¶Nesciuit b ¶Qui se erexit, non in Deo, sed in multitudine exercitus confisus est, ab eo qui superbis resistit, interficietur ab Assyrijs principes exercitus in quibus gloriabatur,& hoc in facie. Idest, in præsenti. 6
d in eo,& ipse ignorauit. Et humiliabitur superbia Israel in fa 7
a ¶Exponit quod obscurè dixerat. Factus est Ephraim scilicet subcinericius panis b ¶Qui cito reuerteretur ad eos si fuissent reuersi vnde lere. Reuerti. ad me, & ego reuertam ad vos.
e cie eius. Nec reuersi sunt ad dominum Deum suum, & non 8
a ¶Vt perfectè crederent, vel bene operarentur. ¶Aduersitatibus. b ¶Quasi in euangelio dicitur. Estote prudentes si. ser.& simpli sicut col. Simplices ne alijs noceamus, prudentes, ne aliorum insidijs capiamur prudentia sine simplicitate calliditas est, simplicitas sine prudentia stultitia est, vnde hic columba stultitiam populi designat, qui non Deum: sed Aegyptum inuocat.
quæsierunt eum in omnibus his. Et factus est Ephraim quasi 9
a ¶A diabolo. b ¶Intelligentiam, quæ suos fœtus non potest defendere. c ¶In auxilium. Deos suos colendo.
colũba seducta nõ habẽs cor. Ægyptiorũ inuocabãt, ad Assy 10 11
a ¶Et i eo non voluntarij sed captiui. b ¶In captiuitatem. c ¶Ibi non poterit habere meam potentiam sed ostendam super eos eam ne redire possint ad terram suam donec ego velim.
f rios abierũt, & cum profecti fuerint expãdã super eos re- 12
a ¶Quo comprehendentur. b ¶Ab altitudine superbiæ suæ deponam eos: 13
tẽ meũ: quasi volucrem cœli detraham eos. † Cædã eos secun
a ¶Idest damnatio æterna post præsentem tribulationem. b ¶Colendo idola.
g dum auditionẽ cœtus eorum. Væ eis, quoniam recesserũt a 14

c *Nec reuersi sunt*, *&c.* ✻ Theophy. Ego inquit, afflictiones ipsis afferebam, vt intelligentes ad me redirent, meũque auxilium implorarent, at ipsi ad humana adiutoria recesserunt: Aegyptiorum enim opem inquirebat: deinde ab Assyrijs oppugnati defatigatiq;, eosdẽ inuocabant, amentis columbæ mentem præse ferentes. Etenim vt illa sublatis pullis non auolat, verum in ijsdem locis remanet, sicisti ad hostes suos accurrebant. Nam Assyrij, & Aegyptij ex confesso hostes eorum erant,&c.

f *Et cum profecti fuerint*, *&c.* ✻ Theophyl. Ipsis proficiscentibus, vt auxilia sibi accersant, ego inijciam ipsi hostes, veluti rete, *& deducam eos*, hoc est, superbiam ipsorum deijciã,& humiliabo, primum tamẽ conabor eos erudire, prenũciãdo imminentia, vti sciant quę sint eos excepturę calamitates. Adeo terribiles erunt hostes, vt nedum præsentes, verum denunciati tantum, & auditi sufficiant ad castigationem. Rete Dei multiplex, variaque eius est sapientia, per quam cognitus a nobis, sæpenumero quando ad mali quippiam perficiendum damus, impedimenta inijcit, altaque affectantes instar dæmonum, qui in aere versantur, deducit nos,& humiliat, prenuncians gehennam,& vermem non morientem.

† castigabo eos, quemadmodum audiuit congregatio eorum.

g *Væ eis* ✻ Theophyl Apud infirmos donec spes est salutis, omnia & dicunt, & faciunt, qui eos curant simul a vero de incolumitate ipsorum desperauerint, lugent eos in posterum. Idem Deus in populo suo facit: curam suã nihil valere animaduertens, eos deplorat, vt qui per mala opera ab se desilierunt, impijque fuerint colendo eos qui non sunt dij.

Hieron. Hæreticis est væ æternum qui recedunt a creatore, qui redemit eos sanguine, & loquuntur contra Deum mendacia dogmata,& vlulant in conciliabulis suis, quę cubilia appellantur quasi ferarum lustra, in quibus libidini, & stupris vacant, & quidquid dicunt putant se in laudes Dei dicere: Vlulatus est luporum,& canum insaniẽtium sonitus: Rarò hæreticus diligit castitatem,& qui se amare simulat, sicut cataphrygæ ore venenato mel promittit, sed turpe est dicere, quæ in occulto facit.

Vastabuntur

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ephraim in populis ipse commiscebatur. *Hic ponitur idololatriæ multiplicitas, cum dicitur.* Epthaim in populis ipse commisce. *Quia regnum Israel non solum fuit infectum idololatria Ieroboam sed etiam idololatrijs gentilium existentium circa regnum Israel, & non solum ad horam, sed etiam continuè, ideo subditur.*

Ephraim factus est subcinericius panis. *Idest, idololatrijs gentium infectus, sicut panis subcinericius contrahit sordes a cineribus.*

Qui non reuersatur. *Per pœnitentiam.*

Comederunt alieni robur eius. *Quia propter peccata ista frequenter fuit ab hostibus deprędatus.*

Et ipse nesciuit. *Quia hoc esset propter hanc idololatriam, & patet eius excæcatio, & non solum iuuenum, sed etiam senum, ideo subditur.*

Sed & cani effusi sunt in eo,& ipse ignorauit. *Idest, decrepiti isti peccato, ideo subditur pœna.*

Et humiliabitur superbia Israel in facie eius. *Quod impletum fuit tempore Hoseæ qui cum populo Israel ductus est captiuus in Assyrios. 4. Reg. 17.*

8 Nec reuersi sunt ad dominum Deum suum, &c. *Per pœnitentiam debitam.*

9 Et factus est Ephraim quasi columba seducta. *Idest, retibus aucupis capta.*

10 Non habens cor, *Idest, fiduciam in domino.*

11 Aegyptum inuocabant. *Confugientes ad humanum auxilium, & dimittentes diuinum: & hoc tempore Hoseæ. quarto Regum. 17.*

12 Et cum profecti fuerint. *Confidentes de auxilio humano, & diffidentes de diuino.*

13 Expandam super eos rete meum: quasi volucrem cœli detraham eos. Cœdam eos secundum auditionem cœtus eorum. *Dando eos in manibus aduersariorum. Et causa subditur.*

14 Quoniam recesserunt a me. Vastabuntur quia præuaricati sunt in me. *Per multiplicem idololatriam, vt visum est.*

✻ Ego

a *Vastabuntur*. Omnes simul a rege vsq; ad mendicum
A vastabuntur, sicut communi cõsilio idola fabricata sunt. Possunt hæc verba ad tempus passionis Christi referri, quia sicut communi consilio mortem eius tractauerũt, ita pariter in festo Paschali ab hostibus cæsi sunt.

b *Ego redemi*. &c.
* Theophy. Priores quidem ex Aegyptiaca seruitute, posteriores autẽ Christus a dæmonibus, languoribus, cęcitatib. Christus redemit, ac tandem proprio suo sanguine, in quo inuenimus redemptionẽ.

†de pre di. 4.
§ alijs quoq;
† collegerunt se.

Et ipsi locuti sunt contra me mendacia, primum quando circundãtes vitulum dixerunt, *Hi sunt dij tui Israel* Deinde, quando aiebant. *Nunquid, & panem poterit dare, &c. Et nõ clamauerunt, &c.* Labijs me suis tantũmodo venerabantur, cor verò eorum procul a me aberat, siue quò me non agnoscebant benefactorem, sed idola potius *Sed vlulabant, &c.* Terram promissam patrib. suis accipientes, mihi non egerunt gratias: cœterum idolis sacra facientes, vlulabant vt cõsueuerunt idolorum cultores furijs agitati Prętereà, a me dona habentes, nimirum fruges, & vinum, in quibus capiebãt voluptatem, sectiones interim faciebant in gratiã dæmonũ, pectora & brachia dispungentes. Vel hoc dicit, ꝙ apud gentes Rheam matrem Deum nolentes factitabant. A tibiarum enim cantu ad insaniam acti, seipsos dissecabant, genitalia sibi membra auferentes qui Baceli, & Bacchæ dicebantur.

Exod 32.
Psal. 72.
B

Hieron.
Haymo.
Ruper.

c *Super triticum, & vinum, &c.* Idest super corpus, & sanguinem Christi simulat se legem Dei ruminare, & meditari, & recedit a Deo quia docuit eum in ecclesia, & dedit fortitudinem qua aduersarijs resistere, & cogit contra Deum malitiam instituendo heresim.

Non sicut homines comederunt, quasi iumenta ruminauerunt. Idest, abundantiam rerum quam habebant sæpius ad voluptatem quasi ad fauces reuocabant. vt i de delectabilius ferentur nihil r cibos, & luxuria quærentes.

a ¶ Ideo. ¶ Ab hostibus, & miseri erunt. b ¶ Adorando vitulos, & meum præceptum transgrediendo quo dixit, non facietis vobis Deos alienos. c ¶ Tamen.

a me.† Vastabuntur quia pręuaricati sunt in me. Ego redemi 1
b

a ¶ De Aegyptiaca seruitute. b ¶ Isti sunt dij tui Israel.

eos, & ipsi loquuti sunt contra me mendacia. Et non clama 2
3

a ¶ Et corde. b ¶ Cantum idololatriæ vlulatum vocat, quia animi sui ferarum more sensu suo [illegible] vel canibus similes erant. c ¶ Luxuriæ vacantes. d ¶ [illegible] mysterijs corporis & sanguinis Christi.

uerũt ad me in corde suo: sed vlulabant in cubilibus suis. Sũ 4

a ¶ Dando idolo. 5

per triticum, & vinum ruminabant, & recesserunt a me. Et 6

c a ¶ Per Moysem, & alios prophetas b ¶ Dedi fortitudinem bellandi, sicut tempore Iosue vel Machabæorum. c ¶ Tamen. d ¶ Qui tanta eis feci. e ¶ Cum non possent nocere cogitatione, solam meam potentiam ad idola transtulerunt 7

ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, et in me cogi 8

a ¶ Ad id quod fuerunt ante quam eos vocarem per Abraham, & Moysem, vt absque iugo legis notitiæ diuertantur in præcipitia.

tauerunt malitiam. Reuersi sunt† vt essent absque iugo, facti 9

a ¶ Deus intenderat eos contra aduersarios ipsi contra Deum vertuntur, & sagittas blasphemiæ mittunt. 10
b ¶ Ideo. c ¶ Materiali vel spirituali. d ¶ Qui a[...]ios [...] ceperunt, ipsi primi ruunt

sunt quasi arcus dolosus. Cadent in gladio principes eorũ, à 11

d a ¶ Quo vitulos aui sunt vocare Deos. b ¶ Q[...] Derisionem contra Deum in terra promissionis faciunt quem in Aegypto didicerunt colendo Apim, & cætera portenta Aegyptiorum. 12

e furore linguæ suæ. Ista subsannatio eorum in terra Ægypti. 13
14

Hæretici reuertuntur in ritum [...]tium, vt sint a[...]que iugo Chr[...] & notitia Dei [...]cti sunt, vt arc[...] dolosus: Arcus e[...]losus qui vulne[...] dirigentem, sic h[...]retici authorit[...] scripturarum [...]torem scriptu[...]rum impugn[...]tes, sibi mort[...] inferunt. Vi[...] principes eoru[...] Idest, hæresiar[...] propter insan[...]

linguæ suæ qua Deum blasphemant sententia Dei i[...]cis ferientur, facientes hæc eadem in falsi nominis ec[...]sia quod ante fecerunt in Aegypto idest, dum morab[...]tur in tenebris gentilitatis. Hęreticorum enim, & ge[...]lium ecclesię sunt quęstiones, quia non sequuntur au[...]ritatem scripturarum sed humanam rationem.

d *Facti sunt quasi arcus dolosus*. ✠ Theophyl Idest, in[...]xiles facti sunt, neque prorsum demittentes neque re[...]tentes intensionem a malitia.

e *Cadent in gladio principes eorum a furore linguæ suæ. Ista [sub]sannatio, &c.* Principes sacerdotes ipsi sunt, & reges. [...]li etenim populum docebant iniqua. Maxima profe[cto] imperitia est dicere ligno, Deus meus es tu: & lapidi, [t]u me genuisti.

Cap

C

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Ego redemi eos. *De seruitute Aegypti.*

2 Et ipsi loquuti sunt contra me mendacia. *Dicentes de vitulis aureis*. Ecce dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. 3. Reg. 12.

3 Non clamauerunt ad me in corde suo. *Me deuotè deprecando.*

4 Sed vlulabant. *In cultu idolorum.*

5 In cubilibus suis. *i. in delubris.*

6 Super triticum, & vinum ruminabant, & recesserunt a me. *Quia post idolatriam gulam exercebant.*

7 Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum. *Mittendo eis prophetas ad eruditionem eorum, & confortationem in bono.*

8 Et

8 Et in me cogitauerunt malitiam. *Prophetas meos [o]ccidendo.*

9 Reuersi sunt vt essent absque iugo. *Primo enim su[btra]xerunt se a iugo Roboam filij Salomonis. 3. Reg. 12. & postea [iu]go diuinæ legis seruiendo idolis.*

10 Facti sunt quasi arcus dolosus. *Qui reflectit sagittam contra tenentem eum, sic populus Israel blasphemias retorquet in Deum sustentatorem suum.*

11 Cadent in gladio principes eorum. *Scilicet Assyriorum.*

12 A furore linguæ suæ. *Idest, propter blasphemias contra Deum.*

13 Ista subsannatio eorum. *Idest, derisio Dei.*

14 In terra Aegypti. *Idest, didicerunt ea cum essent inter Aegyptios.*

* Ca

ADDITIO.

In capitulo septimo. *vbi dicitur in Postilla* cum sanare vellem.

Quod dicitur hic. Cum sanare vellem, &cęt. *Vsque ibi.* Coram facie mea fa. sunt. *Aliter exponendum videtur. Ad quod sciendum, quod in illo populo decem tribuum erant aliqua peccata occulta, & aliqua manifesta, de quibus loquitur propheta in persona Dei ad modum medici, qui intendens curare aliquem morbum patentem inuenit in infirmo alium morbum occultum, ex quo curatio redditur difficilior, & hoc est quod dicit.* Cum sanare vellem Israel *scilicet a morbo seu peccato publico*. Reuelata est iniquitas Ephraim & malitia Samariæ *scilicet illæ quæ erant occultæ: quod declarat cum sequitur.* Quia operati sunt mendacium. *In mendacio enim pernicioso duo communiter occurrunt vitia. Primum est patens scilicet falsa vocis significatio. Aliud est latens scilicet intentio fallendi: quæ in corde consistit soli Deo nota, qui secundum prophetam scrutatur corda, & renes. Declarat enim propositum in eo quod sequitur.* Et fur. ingressus est spolians latrunculus foris. *Contingit enim quandoque, quod aliquis aliena cupiens, & non audens hoc publicè facere, furatur & sic est vitium latens, & cum habet oportunitatem in publico rapit, & sic est patens vitium: & de hoc dicit.* Et fur. ingressus est scilicet latens. *Et est spolians latrunculus foris, & patens. Consequenter quia inter eos erant aliqui qui murmurantes de diuina iustitia dicebant, quod mala quæ Deus eis inferebat, non proueniebant ex culpa propria, sed ex demeritis antiquorum parentum, prout etiam hodie Hebræi erroneè asserunt dicentes, quòd sunt in hac captiuitate propter peccatum vituli deserto fabricati, quod falsum est, prout alibi est ostensum. Ideo*

* sub

A *judit.* Ne fortè dicant in cordibus suis omnem malitiam eorum me recordatum, *sed ostendit, quòd punitio eis illata, seu comminata correspondebat peccatis eorum principaliter commissis, vnde subdit.* Nunc circundederunt eos adinuentiones suæ, coram facie mea factæ sunt. *Quasi dicat non pro præteritis antiquorum vitiis puniuntur, sed pro eis quæ per ipsos sunt principaliter perpetrata.*

Replica. In capitulo septimo. *Vbi dicitur.* Cum sanare D
vellem. *Id quod Burg. vult addere super postilla, videtur simpliciter falsum, quòd Deo medico sit aliquis morbus notus, & aliquis occultus,* quia omnia nuda, & aperta sunt oculis Dei, *& si dicere velit Burg. quod aliquis sit occultus hominibus non Deo, tunc expositio non est ad propositum literæ quæ est verbum domini dicentis.* Cum sanare vellem.

CAP. VIII.

a *In gutture tuo sit tuba quasi, &c.* Si exalta vocem tuam, vt sis similis tubæ. vt multi audiant: quia multi peccauerunt. Hoc clamor ita veniet Nabuchodonosor, aduersus Ierusalem, & templum Dei, cum tanta velocitate & rapacitate, sicut aquila festinat ad prædam.

CAP. VIII.

¶Ergo. ¶Mente. non tantum in ore. ¶Hoseæ, a¶Vox Dei ad prophetam. ¶Aperta prædicatio. b¶Vt destruat Ierusalem non ad locum alium veniet. Non ob aliā causam hoc iubebo, nisi pro eo, quod transgressi sunt fœdus meum faciendo idola

a IN gutture tuo sit tuba, quasi aquila super 1
domum domini: pro eo quòd, transgressi 2
a¶Quia dixi non facietis vobis Deos aureos vel argenteos. 3
sunt fœdus meum, & legem meam præua- 4
a¶Imminente tribulatione. b¶Dicentes pressi angustia. ¶O. 5
6
b ricati sunt, Me inuocabunt * Deus meus cognouimus 7
c a¶Responsio Dei. Quomodo vocamini Israel qui proiecistis bonū. i. Deum à quo dictus est Israel. 8
b¶Ideo. Assyrius vel diabolus.
te Israel. Proiecit Israel bonum, inimicus persequetur 9

Theophylactus. Perinde inquit, ac patres eorum in terra Aegypti vilipenderunt sermones Mosis & Aaronis dei mandatorum, vt liberarent eos sic & isti aspernati sunt leges meas: enimuerò contemptus ille in sinum eorum reddetur, erūtque instar terræ inaccessæ. Tuba namque bellica insonabit, & rex Babylonis veniet supra domum Domini cum impetu & celeritate, in modū aquilæ. Nā Nabuchodonosor misso exercitu suo incendit templum, de quo Ezechiel *Aquila magna grandium alarum, &c.* Preterea vilipensio quæ seruatorem nostrum Iudæi nauci æstimarunt similis erit ei quæ in terra Aegypti contigit. Vt enim Moysi Hebræus dixit: *Quis te constituit iudicem inter nos?* Illi dixerunt *Regem non habemus nisi Cæsarem.* Hæc vilipensio adeò ipsis grauis erit, atque terra inuia, ipsosq́; apud omnes contumeliosos reddet, instar tubæ iniquitatem eorum turpesque affectus prædicans.

*Rupertus. Quare semel & iterū super domū illā aquilam venire iuxta Ezechielē, oportuit? Semel venit super eā Nabuchodonosor, & eandem domum incendio conflagrauit. Iterū venit Romanum imperium cū victricibus aquilis, & non solū modo domum illā, sed & locum & gētem irrecuperabiliter tulit. Semel idcirco factū est, vt vetus illud sacerdotiū corriperet, secundò vt omnino tolleretur.

Per aquilam, diabolus qui cupit ponere nidum super astra cœli, vnde. *Si exaltatus fueris vt aquila, inde detraham te dicit dominus.* Vnde in lege præcipitur, nec comedamus aquilam. Hæc aquila venit super hæreticorum conciliabula, qui quōdam fuerant domus Dei: & hoc ideo, quia præuaricati sunt legem, & sine causa dicunt. *Tu es Deus meus.* Et nos qui dicimur Israel, & Christiano nomine cēsemur scimus te. Sed hoc frustra dicit dominus, cum ipsi constituerunt sibi reges, & principes habeāt, aduersarios meos quos non cognoui: quia mei noticiam non merentur, & argentum su. & au. su. quidquid sermonis vel spiritualis intelligentię habebant, naturaliter vertebant in idola, quæ in corde suo finxerunt: ideo interierunt. Hieron. Abdiæ. b Deut. 14. b E

b *Me inuocabunt, &c.* * Rupertus. Sensus est. Mira impudētia, cùm sint transgressores cùm sint pręuaricatores, inuocant me dicentes, *Deus meus, Deus meus cognouimus te.* Tale est illud in Esai. *Me etenim de die in diem quærunt, &c.* Mentiūtur ergo dicendo. *Deus meus, &c.* Modis omnibus verbis ipsorum opera contraria sunt. Idcirco protinus hic propheta subiungit. *Proiecit Israel bonum, &c.* Esa. 58.

c *Cognouimus.* Nos qui dicimur Israel nomen Iacob, qui tibi placuit reseruantes, cum alię gentes te ignorarent. Hieron.

☞ *Ipsi*

F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VIII.

* IN gutture tuo. *Post declarationem diuinæ iustitiæ, & misericordiæ, hic cōsequenter ponitur promulgatio vtriusque, & primo iustitię, secundo misericordię. cap. 14. Prima in duas: quia primo ponitur iustitię Dei promulgatio, secundò populi increpatio cap. seq. Prima in tres, quia primò proclamatur Dei iustitia contra Iudam, secundò, contra Israel, ibi.* Me inuo. *tertiò, iterum contra Iudam, ibi.* Et Iudas. *Circa primum dicitur prophetę a domino.*

1 In gutture tuo sit tuba. *i. clama altè ad modum sonitus tubę, & quid debeat clamare subditur.*

2 Quasi aquila. *idest, Nabuchodonosor rapax ad modum aquilę: propter quod aquila vocatur Ezech. 17. a.* Aquila vna grand. &c.

3 Super domum domini. *i. cito veniet ad destruendum domū domini in Ierusalem, quod fuit impletum tempore Sedechię. 4. Reg. vi. Et subditur causa.*

4 Pro eo quod transgressi sunt fœdus meum. *Iuramento nominis mei firmatum. Sedechias enim de consilio seniorum & sacerdotum rupit iuramentum quod fecerat, Nabuchodonosor de seruiendo sibi fideliter sub tributo, 2. Paral. vlt. c.*

5 Et legem meam præuaricati sunt. *Faciendo multipliciter contra legem domini, datam in monte Sinai. Potest etiam ista pars exponi de destructione templi per exercitum Romanorum, eò quòd aquila est signum Romani Imperij. Pro eo quod transgressi sunt fœdus meum, occidendo Christum qui missus erat ad fœderandum inter Deum & populum. Et legem meam præuaricati sunt, irritantes mandata domini propter suas traditiones, secundùm quod improperat eis Christus, Matth. 15.*

6 Et inuocabunt Deus. *Hic consequenter promulgatur diuina iustitia contra Israel, cùm dicitur.* Me inuocabunt Deus meus. *Artati ab Assyrijs.*

7 Cognouimus te Israel. *Idest, nos qui sumus populus tuus Israel. Et subintell. genuum est, quòd hæc vocatio erit frustra. Et subditur causa.*

8 Proiecit Israel bonum. *idest, cultum Dei pro cultu vitulorum.*

9 Inimicus persequetur eum. *Vsque ad captionem & captiuationem.*

* Ipsi

MORALITER.

† *In gutture tuo.* Verbū est dñi ad Hoseę prophetā vt fortiter & cōstanter denunciet aduentū regis Babylonis ad destruendū domū domini in Ierusalē. Moraliter per Hoseę significatur prædicator veritatis, qui constanter prædicare debet instantiam dæmonis ad destruendum domum Dei quæ est ecclesia, quod notatur cum dicitur.

2 *Quasi aquila, &c.* Per aquilam enim quæ est auis rapax, & acuti visus, significatur ipse diabolus, qui viget acumine intellectus, & ecclesiæ filios nititur rapere, & sic ecclesiam dissipare. Et subditur duplex causa, quare sic permittitur agere mala. Prima ponitur cum dicitur.

4 *Pro eo quod transgressi sunt fœdus.* Id fœdus per nomen meū firmatum. Secundum sensum literalem Sedechias rex Iuda per nomen domini iurauerat seruire fideliter Nabuchodonosor regi: illud tamen iuramentum rupit de consilio senum & sacerdotum, vt habetur. 2. Paral. vlti.

† &

a *Ipsi reg.* ✱ Ruper. Qui regnauerunt non ex me? Nimirū
A ipsi qui bonum proiecerunt, primùm qui cū Ieroboam recesserunt à domo Dauid: deinde qui crucifixerunt vel negauerunt filium Dei, &c. Ad summum huius sententiæ, *Regnauerunt nō ex me, &c.* Illud pro forib. argumentum est, quod regnauerunt absque legitima Dei vnctione. Vnctio nempe regalis in domo Dauid, & in tribu Iuda remā-sit: reges autem decem tribuum absq; vnctione regnauerunt. Solus Iehu quantulacumq; vnctione rex constitutus est, & hoc ex Domino veruntamen non eundem Iehu comprobāte, sed condignam de domo Achab vltionem exigente.

† 8.q.1.c.audacter.
† Reges cōstituerunt.

✱ Bernardus. Væ vobis qui tollitis clauem non scientiæ solùm, sed autoritatis nec ipsi introitis, & multipliciter impeditis quod introducere debuistis. Tollitis enim
B & non accipitis claues. De quibus Dominus quæritur per prophetam. *Ipsi regnauerunt, & non ex me, &c.* Vnde tantus prælationis ardor? Vnde ambitionis impudentia tanta? Vnde uesania tanta præsumptionis humanæ? Audeat ne aliquis uestrum terreni cuiuslibet reguli, non præcipiente, aut etiā prohibente eo, occupare ministeria, præripere beneficia, negotia disputare &c.

† Fragmēta. 4 Reg. 9.
Lib de persecut. fust. c. 27.

✱ Cyprianus. Planè episcopi non de Dei voluntate fiunt, qui extra ecclesiam fiunt, sed contra dispositionem & traditionē euangelij fiunt, sicut ipse Dominus in duodecim prophetis ponit & dicit: sibimetipsis regem constituerunt, & non per me, &c.

Epist. ad Cornelium.

Contra meam voluntatem petierunt sibi regem, sicut ceteræ gentes habent, à qua stulticia, vt reuocaret eos, Samuel, exponebat eis legem regni, & filios & filias eorum regibus serui turas prædicebat, vt reuerterentur ad Deum regem clementissimum.

C Potest hoc intelligi de Ieroboam & regibus qui ei successerunt, quia & si Deus iratus Salomoni regnum eius diuidi voluit non ideò eum Israel sibi regem constituere
✱ debuit, sed secundùm præceptum legis debuisset interrogare Deum, quem regē vellet institui. Quòd enim Deus vult fieri ad vtilitatem, aliquādo per ignaros & repugnantes impletur ad ipsorum damnationem. Vnde. *Oportet filium hominis tradi, sed væ homini illi per quem tradetur.*

b *Proiectus*

a ¶ Me rege relicto, petierunt sibi Saulem regem, vel Ieroboam. b ¶ Non mea sed populi voluntate. 1
a eum. † Ipsi regnauerunt, & non ex me: principes † extite- 2
a ¶ Quia non elegi, ideo reprobaui. ¶ Propter abundantiam diuitiarum quas dedi ad effluentiam. & ornatum, me neglecto fecerunt sibi idola, quæ sunt causa interitus eorum. 3
runt, & non cognoui. Argentum suum & aurum suum fece- 4
a ¶ Quia Samaria non audit vocem domini, conuertitur ad alios, quasi ad tertiam personam. 5
b rūt sibi idola, vt interirēt. Proiectus est vitulus tu⁹ Samaria. 6
a ¶ Q. de auro & argento fecerunt vitulum, vnde. Iratus est fur. b ¶ Q. Quæ est hæc amentia? Dedi eis locum pœnitentiæ & ipsi noluerunt conuerti. Et exponit qui sit vitulus, a cuius sordib. non possunt emundari Non ab alijs acceperunt, sicut Baal à Sidonis, sed Israel & populus Ieroboam adinuenit ¶ Factura est infima.
Irātus est furor meus in eis. Vsquequo nō poterunt emūda- 7
a ¶ Quem manus format artificis. 8
ri? Quia ex Israel & ipse † est. Artifex fecit illū & nō est De⁹: 9
a ¶ Sicut tela aranearum vento dissoluitur, sic vitulus ille in nihilum redigitur, quamuis speciosus videatur ex hoc quo fit aureus. b ¶ Idest, nania opera faciunt, quia idolum nihil. 10
c
d Quoniā in aranearū telas erit vitulus Samariæ quia ventū 11

b *Proiectus est vitu.* Hieronymus. Non in vrbe q̄ dic[itur] Samaria positi sunt vituli, sed in Dan. & Bethel. Pe[r Sa]mariam ergo omnes vrbes decem tribuum designā[r]. Et quod ponitur vitulus in singulari numero, pro pl[ur]ali numero est intelligendum, vt de duobus vitulis inte[lliga]tur. Exponit autem interitum. Proiectus est, idest, per A[s]syrios destruc[tu]m est templū ido[lo]rū & ipsi conflati [vitu]li, & in captiui[tatē] delati: quia [f]ur[or] meus vindica[tur] in eis vitulis vel [cul]toribus eorum. [Alle]gor. Hæretici [vitu]li, qui relictis [cæ]lestibus proni [sunt] in terram, & t[amen] dicūt se seruar[e præ]cepta legis. H[os vi]tulos proiecit [Deus] & irascitur ei[s] & miratur quæ [tanta] sit peruersitas [ut co]lant idola quæ [fece]runt. Hos uitulos non accipit Israel, qui se uidere [Deum] fingit à cæteris gentibus: sed de sacris scripturis co[nfingit] prauum intellectum, & est artifex Dei sui qui citò [perit] sicut Araneæ tela quæ leui flatu dirumpitur.

Ista communiter possunt legi tam de hæreticis, [qu]am de his qui fecerunt uitulos in Samaria.

c *Quoniam in aranearum, &c.* ✱ Rupertus. Magna[m pro]iectionē demonstrat hoc argumentū, quod uitulu[s quon]dam præcultus, aureolus, & ob frequentiam fe[stiui]tatum perpolitus, derelinquitur in telas aranearum [et] ita negligitur vt vacet araneis suarum contextion[es te]larum totum cooperire & fœdare. Hoc ita vt dic[tum est fa]ctum est per passionis Christi triumphum, non [tantum] in vitulo Samariæ, sed in cunctis simulachris ge[ntium]. Magnam autem innuit iram quod ait.

d *Quia ventum seminabunt.* Belli quippe turbinem [h]æ[c so]nant sono literali, sed longè grauiora sunt, quæ in[telligi]mus sensu spirituali, scilicet, turbinem iudicij æte[rni], & famem audiendi verbum Dei.

✱ Theophylactus. Nullum inquit, fructum ex i[do]lorū cultura decerpitis. Nam similes sunt res illorum [spo]ntaneis, seu vento perditis spicis, quæ thecas quide[m ina]nas forinsecus ostendunt, intrinsecus verò fructu[m non] continent, & vacuas aristas habent. Non dissimili[ter] simulachra foris quidem speciem habent vel m[ulieris] vel viri, omnis verò roboris & rationis sunt exp[ertia].

Quia ventum. Ventū seminat qui semina corrupt[a]

nec hab[en]tia

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Ipsi regnauerunt. *Scilicet reges Israel.*

2 Et non ex me. *Quia ex diuina ordinatione regnum decem tribuum erat datum Dauid & filijs eius in sempiternum. Sed cōtra hoc videtur quod dicitur 3. Reg. 11. f. ipsi Ieroboam.* Hæc dicit dominus Deus Israel: Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi .x. tribus. *Dicendum, quod hoc fuit indirectè & quasi per accidens, scilicet ad puniendum malum Salomonis ad quod declinauit in senectute: & sic permisit Roboam respondere dura populo, ex qua responsione .x. tribus fuerunt ab eo diuisæ, & sic istud contigit ex promissione diuina: & non propriè ex ordinatione diuina, quæ respicit aliquid secūdū se & absolutè. ideo subditur.*

3 Principes extiterunt, & non cognoui. *idest, non approbaui, scilicet malitiam populi se à regno Dauid segregantis, & per hoc regem sibi statuentis propria voluntate, & non de mandato domini.*

4 Aurum

4 Aurum suum & argen. &c. *Scilicet vitulos aureos*

5 Vt interirent. *Hæc enim idololatria fuit interitus sui c[au]sa.*

6 Proiectus est vitulus. *i. vituli, quia duo fuerunt accipi[tur sin]gulare pro plurali.*

7 Vsquequo non poterunt emundari. *Scilicet filij [Isr]ael [a] hoc delicto quasi dicat nunquam vsque ad eorum captiuati[on]em.*

8 Quia ex Israel, & ipse est. *i. ipse vitulus est de auro & argen[to] regni Israel.*

9 Artifex fecit illum. *Ex quo patet, quod non est Deus, qui non est factus sed factor omnium.*

10 Quoniam in Aranearum telas erit vitulus. *T... in loco vili. In Hebræo habetur.* Quasi hastile erit, *i. diffi... frustra, sicut ligna quæ ponuntur in ignem. Ex quo videt[ur quod] vituli erant tantum aurei exterius & lignei interius, & si[c] ... cto auro per Assyrios ignis factus fuit de ligno.*

11 Quia ventum. *idest, opera inania.*

Et

MORALITER.

† & hæc fuit vna causa destructionis templi & mortis Sedechiæ & consulentium sibi dictam ruptionem. Et tunc in pluribus locis nimis faciliter, vt videtur dispensatio fit in fractione iuramentorum: propter quod timēdum est ne contingat simile malum. Secūda causa quare diabolus permittitur ecclesiæ filios molestare, est [in]debi[ta] promotio, quæ notatur cum dicitur.

1 *Ipsi regnauerunt.* Frequēter enim in ecclesia pro[m]ouen[tur] ad dignitates indigni. Et subditur vnus modus ...

4 *Argentum suum & aurum suum fe.* Idest pastores ... cè promotos, vnde dicitur Zac. 11. d. *O pastor & i[dolum] relinquens gre. &c.*

MRA.

n: habentia, medullam spargit, vnde nullus fructus sur
A g, sic in illis nulla spes boni operis.

Theophylactus. Vel de idolis hoc dicit, quòd nullā hbeant subsistentiam, nec opem cuique ferre possunt: v de Israele, cui tanta obuentura sit imbecillitas, vt simi lc æstimentur in- b illo manipulo, q c: alere nō possit. Si robur aliquod ī cibus, alijsque id g:us bonis possi- dint, alienigenæ cnedent illud. Se- mauerunt quoq; leia Iudæorum do ctres, quòd ceu nō hbentes pondus, dperfi sint in terra rm orbem, subuer sum dogmatibus eum tota republi c. Porrò seminans irarnem, & ex car n corruptionē me: tes, ventis corrum- pida, leuia & va- n seminat, à spiri- tu nequitiæ noxam hic recipiens. &c.

a *Culm. stans.* Grego ris. Culmus ger mn nō habet, cum vita meritis caret: Farinam culmus nō facit; cum is qui in præsenti sæculo proficit, nihil vtilitatis intelligit, nullum boni operis fructum reddit sed si quando hypocritæ bona opera ostendunt, de his nlignorum spirituum vota satiantur.

b *Non facit.* Hæreticus non facit farinam. Idest, non per- uenit ad fructum boni operis. Quòd si aliquando bona opera agant, alieni comedunt ea: quia fauoribus homi- num elati, remuneratione carebunt, & ab hostibus. Idest dæmonibus deuorantur. Sunt enim similes paganis, vt nomen Christianitatis amittant. Sunt & vasa in contu- meliam, qui debuerant esse in honorem. Quid enim im- mundius hæreticorum dogmatibus.

c *Quod & si fecerit alieni, &c.* Si aliquando boni aliquid fecerint, Assyrij vel dæmones auferent, quia iacta semi- na volucres cœli comedent.

d *Quasi vas immundum.* Vas immundum quo vtimur ad proiicienda stercora, cuius immundiciæ comparatur hæ reticus, vel quia sordibus illorum idolorum maculatur.

e *Ascenderunt ad Assur.* Assur interpretatur magnus sen- sus, ad hunc ascendit hæreticus, cum putat se aliquid ma gis præ cæteris intelligere, vnde sibi videtur quasi solita- rius esse, dat munera diabolo, & sicut gentes corporalia simulachra adorant, sic isti idola, quæ in corde suo con- ferunt.

f *Onager solitarius sibi Ephraim, &c.* * Rupertus. Rectè per onagrum carnalis Israel hic intelligitur, qui vinculo Domini ligari, & ad præsepe eius duci contempsit, sicut in Esaia dicitur. *Cognouit bos, &c.* Nam sicut per bouem qui possessorem suum, & per asinum qui præsepe do- mini sui cognouit, credens ac fidelis quisque intelligi- tur, sic Israel qui Dominum non cognouit, rectè ona- ger dicitur, idest, asinus quidem, sed superbus, asinus præ stultitia, sed in frenis & dominij præsepij contemptor.

Sed

a ¶ Ideo. b ¶ Tempestatem captiuitatis. c ¶ Circumfertur omni vento doctrinæ & de carne corruptionem metent. ¶ Nec [illegible] nec spes fructus in illis.

a seminabunt, et turbinem metent. Culmus stans non est in 1 2

a ¶ In quam m. l et euangelica [illegible] trit fermentum.

b cis germen, non faciet farinam, quod & si fecerit, alieni come

c a ¶ Interfectus ab hostibus, vel à dæmonibus qui bona auferunt. b ¶ Factus est similis gentibus idola colentibus Israel vel Christianus [illegible] nomine [illegible].

dent eam. Deuoratus est Israel. Nunc factus est in natio-

a ¶ Non sponte [illegible] captiuitate. 3

d nibus quasi vas † immundum. Quia ipsa ascenderunt ad 4 5

a ¶ Non oues pascuæ Dei. b ¶ Pro auxilio.

e f Assur: * Onager solitarius sibi Ephraim. † Munera dede- 6 7

a ¶ Assyriis quibus quondam in malicia iuncti fuerunt temporibus Manahen b ¶ In auxilium vnde supra. Abiit Ephraim ad Assur, & misit ad regem vltorem,

runt amatoribus suis, sed & cum mercede conduxerunt na

a ¶ Pariter ad pugnam, vt simul pugnetis. & pariter victi captiuemini. b ¶ Ne dent munera vel tributa d[illegible] veniant ad Assyrios, vbi non munera dabunt quasi liberi sed graui seruitute premētur. 8

g tiones: Nunc congregabo eos, & quiescent paulisper ab 9

a ¶ Ideo ducentur in captiuitatem vt [illegible] dare regibus munera. b ¶ Non solum in Dan & Bethel rex & populus, sed in montibus & in diuersis locis idola coluerunt peccatum peccato addentes

onere regis, & principum: Quia multiplicauit Ephraim 10

h a ¶ Pro modo ararum modus delicti.

altaria ad peccandum, factæ sunt ei aræ in delictum. †

i Scribam † ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ 11 12

* Sed quo declinauit. *Munera inquit, dederunt amatoribus, &c.* D

* Profectò amatoribus sine fide, amantibus in simulatione qui sic amare simulant vt decipiant, vt cum animas deuorauerint, à Deo vero, protinus inuadāt, vt possideāt, & suam tyrannidem in eos exerceant. Tales Assyrij, quibus Israel misisse munera refert historia sacra, diuinum non sperantem auxiliū.

Siluestri asino, qui domestica pascua non tenet, sed sponte per diuersa pascua vagatur, & solitariam diligit habitationem comparat recedentes à Deo & diuersa fabricantes idola: & ideò a Deo deserti sunt. — Hieron. — † Conduxit sibi amatores

g *Nunc congregabo eos, &c.* Hieronym. Qui hactenus amabant dare munera aduersariis quos diligebant, nunc cessare faciā, vt suis principibus nulla tributa soluant donec captiuati non tributa, sed seipsos ad omnes contumelias tolerandas præbeant. *Nunc cōgregabo eos.* In ecclesiam scilicet qui fuerant ante dispersi & quiescēt paulisper ab onere regis (vnde Apostolus. Sine nobis regnatis atque vtinam &c.) & principum quos habent in synagogis diaboli constitutos. — E — † Dolebunt † propter onus. — † Scripsi ei honorabilia. — 1. Cor. 4. b

* Theophylactus. Ante hac inquit, permisi eis & non redargutos, & indemnatos viuere propter clementiam meā, & pœnitentiæ expectationem; nunc verò accipiam ad iudicandum, pœnasque exigam ab ipsis nō post multum ira temporis. Vel, in hostium regione ipsos apprehendam, præ constituens illis captiuitatis locos veluti talibus lignis, accipiam eos in Babylonia.

h *Quia multipli. Ephraim.* * Rupertus. Causa hæc est malorum sequentium. Siquidem vnus erat Deus, & vnum altare eius, quocunque in loco vna fide nomen eius inuocatur. Ille autem altare aliud fecit vitulo suo, qui non est Deus. Hoc vtique multiplicare fuit altaria ad peccandum. Quando Baal quoque & cætera deorum portenta suscipiens, tot aras habuit, quot dæmonibus sacrificauit. F Reddam ei multiplicitatis vicem. Nam quia multiplicauit altaria, multiplicabo & ego leges meas, noua lege reprobando sacrificia, quæ illis lex vetus instituerat.

Alleg. Cum sit vnus Deus, vna fides, vnum baptisma, hæretici multiplicant altaria. Idest, varia dogmata non ad placandum Deum, sed ad multiplicandum peccatum. Vnde leges Dei non merentur accipere, qui acceptas cōtemnunt: & si quid dixerint de scripturis, non diuinis verbis, sed sensibus Gentilium comparandum est. Hi relicta vna hostia Christi, multas immolāt & carnes comedūt: & ideo quicquid sacrificiorum vel virtutum vel eleemosynarum fecerint, non suscipitur a Deo. — Alleg.

i *Scribam ei multiplices leges meas quæ velut alienæ comput. sunt.* Dederā legē, vt vnū altare esset in Ierusalē: sed quia fecerunt multas aras, & spreuerunt legē datam per Moysen,

quo

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et turbinem metent. *Idest, in captiuitatem ibunt.*

2 Culmus stans non est in eo, &c. *i. si contingat eis aliqua apparentia prosperitatis, non tamen veniet ad effectum, & si veniat ab aduersariis rapietur.*

3 Nunc factus est in nationibus. *Idest, citò ducetur in Assyrios captiuus: Loquitur enim de futuro per modum præteriti, propter certitudinem prophetiæ.*

4 Quasi vas immundum. *i. ibi viliter tractabitur.*

5 Quia ipsi ascenderunt ad Assur. *i. ibi in captiuitate cito venient. Et subditur causa.*

6 Onager solitarius sibi Ephraim *Onagri discurrentes per deserta attrahunt ventum ad sui refrigerium, secundum quod dicitur Ierem. 14. a. Onagri steterunt in rupibus, traxerunt ven*

tum quasi Dracones. Sic isti discurrebant ad diuersa loca Gentilium ad attrahendum sibi idololatrias eorum, & in hoc delectabātur: ideo subditur.

7 Munera dederunt amatoribus. *i. idolorum sacerdotibus. Et ad idem pertinet quod subditur.* Sed & cum mercede &c. *Et subditur pœna.*

8 Nunc congregabo eos. *i. modico tempore tenebo in terra sua congregatos.*

9 Et quiescent paulisper ab onere regis. *s. Assyriorum, in cuius regno opprimentur dura seruitute, quasi diceret. Citò sunt de terra sua dispergēdi, & in seruitutem deducendi. Et subditur causa.*

10 Quia multiplicauit Ephraim altaria. *s. idolorum.*

11 Scribam eis multiplices leges meas. *Per prophetas eis rememorandas.*

12 Quæ veluta alienæ cōputatæ sunt. *Ab eis eas transgrediendo.*

quo medicamine potero eos corrigere. Posset videri, vt
A si alias leges scriberem eis corrigentur: sed has quoq; ex
nequitia sua negligerent, vnde nec addende videntur.
a *Nunc recordabitur.* ✠ Rupertus Idest, in hoc ipso quòd
Hieronym. velut alienas computant leges istas, recordatur dominus
iniquitatum eorũ, & excæcatio hęc visitatio est peccatorum eorum quæ fecerunt a die quam primum in deserto vitulum formauerũt, vsque ad illam diem quo Christi sanguinẽ fuderunt sicut vindex dixit ad Moysen. *Ego autẽ in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorũ.*

B Allegoricè. Iniquitas ante baptismum (quæ in baptismo dimittitur) peccatum post baptismum. Vnde dicitur. *Beati quorum remissę sunt iniquitates, & quorum, &c.* Hæc omnia imputabuntur hæreticis, vt & pro veteribus & nouis puniantur, quia qui de Aegypto per confessionem Christi exierunt, per infidelitatem in Aegyptum redeunt, & obliuiscentes Dei sui multa sibi delubra faciunt.
Allego.

a ¶In his quas iam dedi. Idest. Ex prius datis & neglectis, apparet quod & has negligerent. b ¶Posset videri altaria multiplicata esse ad cultum Dei, quod remouet. c ¶Varia offerunt sacrificia, non vt Deo placeant, sed vt ventrem impleant, & i eo Deus non suscipit.

computatæ sunt Hostias offerẽt, immolabũt carnes, & co 1
a ¶Et quia permanent in delictis. ¶In præsenti. b ¶Ad vindictam.
a medent: & dominus non suscipiet eas. Nunc recordabitur 2
a ¶Ante legem. ¶Per flagella captiuitatis
iniquitates eorũ, & visitabit peccata eorũ. Ipsi in Aegyptũ 3
a ¶Contemnentes Deos eorum, vel petentes auxilium ab eis, discedendo a protectione Dei vel etiam corporaliter, contra Dei prohibitionem reuersi abierunt in Aegyptum. ¶Post legem. b ¶Hoc ideo nota. c ¶Decem tribus. ¶Iudas in excelsis.
conuertẽtur. Et oblitus est Israel factoris sui, & ædificauit 4
a ¶Cum duæ tribus vidissent x. recedentes à Deo punitas non tamen conuersi sunt ad Deum, sed ædificauerunt vrbes per quas protegerentur ab hostibus sed nil profuit eis, quia quartodecimo anno Sedechiæ destruxit Sennacherib illas vrbes munitas. qui sicut ignis tam publicas quam priuatas domus combussit
b delubra, & Iudas vrbes munitas multiplicauit. Et mittam 5
ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius. 6

b *Iudas vr.* Idest, vir ecclesiasticus in malis operibus perueisa scripturarum interpretatione ędificauit sibi mu. non Dei auxilio, sed artifici mendacio, quos erro Deus succendet & destruet igne Spiritussancti.
✠ Theophylactus. Vtrisque regnis interminatur. I cem tribuũ im rium ideo incre quòd bello ingru te, non Deum c nerunt, sed pot idola quibus pl delubra & lucos citarunt, placan ita sua numina, bellum amouea atque fortunẽt Iudas ciuitates muniebat, vt p seruaretur, & per meam pro tionem. Proi hostilis ignis exc fundamenta ciu tum ipsius. V Israelis secundum carnem deuorauit ignis Roman
✠ Rupertus. Regum historia narrat 14. anno chiæ ascendisse Sennacherib, & omnes ciuitates mu cepisse, destruxisse & igne combusisse. Deinde mult gis Nabuchodonosor rex Babylonis, Hierusalem t plum quoque assumpsit.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *diendo. Secundùm aliquos istud legitur interrogatiuè. Scribam eis multiplices leges meas, addendo præcepta præceptis, quasi diceret. Non, eò quòd hoc esset frustra, vnde subditur.* Quæ velut alienæ computatæ sunt.

1 Hostias offerent immolabunt carnes. *Circa hoc sciendum quòd decem tribus licet colerent idola. tamen cum hoc colebant dominũ ꝑpter quòd dixit eis Helias. 3. Reg. 18. d.* Vsquequo claudicatis
C in duas partes. *Nunc colendo Baal nunc dominum; sed talis cultus non est Deo acceptus: ideo subditur: Et dominus non suscipiet eas. Et subditur punitionis acceleratio, cum dicitur.*

2 Nunc recordabitur iniqui. eorum. *pœnam debitam inferendo.*

3 Ipsi in Aegyptum conuertentur. *Idest in seruitutem duram & vilem, sicut fuerunt in Aegypto.*

4 Et oblitus est, &c. *Repetitio est causa punitionis dict*

5 Et Iudas. *Hic reuertitur propheta ad declarandũ diuinam iustitiam contra Iudam di.* Et Iudas multi. vrbes. munitas. *enim tribus in captiuitatem ductis, duæ trib. quæ remanserant fortificauerũt terram suam fortalitiis, vt habetur. 4. Reg. Et quia tempore Sedechiæ nimis confidebant de illis & parum de Deo, puniti sunt iusto Dei iudicio, propter quòd subditur.*

6 Et mittã, &c. *quod fuit adimpletũ per exercitum Chald.*

CAP. IX.

¶Aliter punitur ignorans Deum, aliter recedens à Deo. Seruus enim domini sui voluntatem sciens, non faciens pla. vapul. mul.
a ¶Nationum Deum ignorantes.

Noli lætari Israel, noli exultare sicut populi † 1 2

CAP. IX.
Noli læta. ✠ Ruper. Prolixa inuectione peccata a Iudæ, siue Israel Spiritus propheticus ꝑsẽti loco declamãs, mala illis ventura denunciat acerba nimis, & diuturna, nõ ante finienda, donec veniret Romanus exercitus, & cumulatã vltionem sanguinis Christi miseriarũ mensuram in illis compleret. Testatur hoc ipse Christus, cum per semetipsum ductus ad crucifigendum, ita loquitur. *Filia Ierusalem nolite flere super me, sed super te.* Igitur quocunque nomine propheta hic vtatur, siue Iudam, siue Israel, siue Ephraim vocet eos ipsi sunt Iudæi, quibus mala ista denunciantur, qui patrum suorum recedẽtium à domo Dauid

Dauid, mensuram impleturi erant crucifigendo magnum & verum Dau
Gentiles non habentes Dei notitiam, idest, cultura rum suorum lætabantur. Sicut etiã Israel recedẽs gaudebant in cultu idolorum, putantes se per hoc pacem habituros, ait ergo.
a *Noli læt.* Quia habebis pacẽ quã æstimas, sed in captiuitate punieris, quia fecisti te similẽ ignorãtibus Deum.
Ne lætentur hæretici, nec putent se similes aliis nationibus. Illi enim nunquã in Deũ crediderunt. Isti (quòd grauius est) à Deo apostatauerunt, & areas, & torcularia multiplicant, & comedũt triticũ, de quo fit panis luctus: & vin

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IX.

✠ Noli lętari. *Postquam posita est diuinæ iustitiæ contra populum declaratio, hic consequenter ponitur eiusdem increpatio, tanquam conuicti de multiplici delicto: Et diuiditur in duas partes, quia primò increpatur populus, vt viliter peccatus, secundò, vt multipliciter ingratus cap. seq. Prima diuiditur in quinq; partes secundũ quinque mutationes de bono in malum. Prima est, de abundantia in penuriam. Secunda de mundicia in immundiciam, ibi:* Effusus est. *Tertia de scientia in stultitiam, ibi.* Scito te: *Quarta de bonitate in malitiam, ibi:* Quasi vuas. *Quinta de fœcunditate in prolis carentiam, ibi:* Ephraim. *Circa primum dicitur.* Noli lętari. *in animo.*

1 Noli exultare. *exterius in signo: Dicitur enim exultatio quasi extra saltatio.*

2 Sicut populi. *quasi dicat magis habes materiam tristitiæ, quàm Gentiles, qui non fuerunt transgressores legis Mosaycæ, sicut tu, quia non fuit eis data.*

✠ Quia

MORALITER.

† † *Noli læt. &c.* In hoc c. ponunt quinq; mutationes malę circa populũ Israel, q̃ mysticè reperiuntur in christianis. Prima mutatio fuit de victualium abundantia ad penuria meorum, & defectum: & hoc notatur cum dicitur. circa

vium sodomorum, quod cum felle aspidum calcatur. Et quia multas areas & torcularia sibi præparant, de area & torculari quod calcauit Christus non vtuntur, sed quicqd habere putant mendacio deprauatur.

a *Area & torcular.* Q. Pro mercede fornicationis putasti tibi reddi abbũdantiam rerũ, quæ significatur per areas & per vinũ: sed quia data à te pro cultura idolis tibi reddi putasti, immittam tibi inopiam famis, vt non sit triticum in area, nec vinũ in torculari, & hoc factum est tempore Eliæ & Elisæi, quando matres in Samaria cogente fame cadaueribus filiorum vtebantur.

¶Ideo iustè puniendus.
quia fornicatus es à Deo tuo. Dilexisti mercedem † super 1
a omnes areas tritici. Area & torcular non pascet eos, & vi- 2 †
a¶Quo potabant se inebriando. b¶Deficiet. c¶Non solum fame atterentur in terra quam à Deo acceperant, sed etiam ab ea captiuabuntur, quam suis sceleribus polluerunt. d¶Quia.
b num mentietur eis. Nõ habitabunt in terra domini. Reuer 3
c ¶Corde, vel colendo idola eorum. a¶Sicut enim in terra sua idololatrica comedebant, sic captiuati ab Assyriis vtebantur sacrificiis eorum quæ polluuntur in hoc, quod idolis offeruntur.
d sus est Ephraim in Aegyptum, & in Assyrijs pollutum co- 4
¶Sed dæmonibus.
e medit. Non libabunt domino vinum, & nõ placebunt ei. 5 6
f Sacrificia eorũ quasi panis lugentium. Omnes qui come- 7
g a¶Quia panis pro quolibet cibo oblato accipitur. b¶Subaudis præparatur, quia ideo offerunt vt inde gulæ satisfaciant. 8
dent eum, contaminabuntur: quia panis eorũ animæ ipso 9
a¶Polluti Deo non placent. b¶Quæ igne Babyloniorum succensa fuit.
h rum, nõ intrabũt in domum domini. Quid facietis in die 10

b *Non habitabunt.* * Super. Subaudit, sed in oẽs gentes ducentur captiui, & nusquam requies erit illis, quemadmodum itidem Moyses prædixit: *Disperget te Dominus in omnes populos, &c. In gentibus quoque illis non requiesces, &c.* Et notandum quòd non dixerit, *in terra sua*, sed *non habitabũt in terra domini*, nolens profiteri quod terra illa ipsorũ fuerit ut esse debuerit, sed terra Domini Neque. n. ab initio fuit illius populi, neq; suis eã acquisiuit meritis, vt Moyses dicit in Deuteronom. &c. Porrò, & alia est terra, quæ dignius dicatur terra Domini, s. terra viuentium, in qua & Psalmista portionem suam esse dicit, & credit videre bona domini, in qua nec coloni isti habitare poterunt.

Hieron. Hæretici qui ab ecclesia recedunt, & Assyriorum. i. dæmonum sacrificia comedunt, non habitant in ecclesia fidelium, nec libant domino vinum, quia nõ spiritualiter in eo lætantur: vnde non placebunt ei, vel ipsi, vel ea quæ offerunt: sed immunda reputabuntur: & sacrificia eorum quasi panis luctus erunt quia quicquid fecerunt vt placerent auditoribus, accipientes ab illis temporalia vertetur illis in luctum, & qui eorum doctrinam susceperunt contaminabuntur. Conciliabula etiam hæreticorũ non domus Dei sed spelunca latronũ appellantur.

c *Reuersus est.* * Theophyl. Aegyptiacam impietatem sectantes, Aegyptum incolere dicuntur. Verum, sic etiam inoluerunt Aegyptum, quod (vt supra memoratum est) ad Aegyptios, veluti amicos concesserint.

Rupertus. Qui debuerant esse filij Abrahæ, facti sunt Aegyptij, videlicet, superbientes in peccatis suis, & propter superbiam excæcati & indurati.

d *Et in Assyrijs pollutum.* * Theoph. Siue quòd ad Assyrios seu auxiliatores cõfugientes, immũda comedũt cũ ipsis, D cõi mensa vtentes: siue quod ab ipsis captiui ducti epularũ immunditiæ vnà cũ ipsis participabunt, vt serui dñorum suorum cibo proposito vescũtur. Ab epulis aũt reliquas etiam impuritatis species intellige, &c. Necesse est credere panẽ nostrum, corda fulcientem, Christum esse, talemque suscipere operæ fuerit pretium, terrãq; domini inhabitare, Catholicam dico Ecclesiã: haud quaquã autem hæreticorum conciliabula, quæ re vera cum terra Assyriorũ, tum Aegyptus sunt: ad quæ ingressus, impura illorum dogmata, & arcana E comedit.

e *Non libabunt, &c.* Hieron. In Chaldæa positi carebunt templo & altari in quo solet Deo offerri, & ei non placebunt qui libant dijs alienis.

f *Sacrificia, &c.* Haymo. Cum apud Iudæos sacrificiũ pro mortuo offerebatur, quod oblatio panis lugentiũ dr, quia à lugentibus offerebatur: si qs de eo comederet, ipse immũdus & sacrificiũ immundũ dicebatur. Rupertus. Aliter: Corpora mortuorũ 7. dieb. lamentabantur, & in hoc spatio si quis de domo mortui aliquid comederet, immundus fiebat. Sic & qui offert, & qui comedit, & quæ offeruntur idolis immunda dicuntur.

g *Omnes qui comedunt.* * Theoph. Hoc est. Ipsis erunt vtiles, ipsique tm vescentur eis: verũ, Deus non suscipiet ea, quemadmodũ nec crucifigentium dñm Pascha suscipiebat. Vel, panes propositionis eorũ, neque libationes vini eorũ dño offerebantur, neque thymiamata, qñquidẽ nõ vt ille voluit offerrent. Quòd si ex iniquè partis facultatib. sacrũ faciamus Deo, panis mæroris cõmodissimè dici poterit, tãquam circũuẽtis lugentib. quòd sint iniuriã passi. Sancit autẽ legem Deus, talia in domum suã non esse perferenda, impura. n. esse, & qui ea manducauerint, pollui.

h *Quid facietis.* * Rupertus. Hæc sub interrogatione vt eos euigilare faceret exclamauit, cunctisque qui audiũt in attentionem excitatis, rursum se conuertit, & causam reddit, cur eos tam grauiter percũctatus sit. Tanquã diceret. Derident isti me quasi promittentem longinquum F diem, dum dico. *Quid facietis in die solenni, &c.* Quoniam ergo non credunt diem illum, aut certã contemnunt, quasi non propè, sed longè venturum: ecce de propinquo molestum illis datur argumentum.

Cũ venerit dies captiuitatis, quæ dies erit mihi solẽnis, & quasi

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia fornicatus. *idololatrando & legẽ eius transgrediendo.*
2 Dilexisti mer. *Pro cultu enim idolorum consequi sperabant abundantiam temporalium bonorum, sed accidit eis contrariũ: quia abundantia quam consecuti fuerant Deum colendo, mutata est in penuriam, ideo subditur.*
3 Area, & vinũ. *q.d. nõ crescet quãtũ sperabãt, & cũ hoc eijciẽtur de terra sua captiui, ideo subditur:* Nõ habitabunt in terra dñi.
4 Reuersus. *Hic increpatur de mutatione secunda. s. de munditia in immunditiam. cum dicitur.* Reuersus est, &c. *i. de munditia vitæ quam lex tradidit in immunditiam conuersationis Aegyptiacæ.*
5 Et in Assyrijs. *scilicet, ductus.*
6 Pollutum comedit. *i. comedet cito cibaria in lege prohibita.*
7 Nõ libabunt. *q.d. pp sui immũditiam ineptũ est ad Dei sacrificium.*
8 Sacrificia eorũ. *i. polluta: In domo enim, in qua erat mortuus, omnia cibaria reddebantur polluta, & illi qui comedebant ea: ideo sequitur:* Omnes qui comedent, &c.
9 Quia panis. *q.d. ille panis potest reficere hominem, sed ineptus est ad faciendum inde Deo oblationem: ideo subditur:*
10 Quid facietis. *in quo debetis apparere corã domino, cũ oblationib. & nõ vacui, & nõ habetis aliquid aptum ad offerendum, & secundũ hunc sensum continuatur literæ præcedenti. Ra. Sa. aliter exponit dicẽs, quod alloquitur duas tribus a Nabuchod. occidendas, dicẽs.* Quid facietis in die solen. *quando dominus de cadaueribus vestris faciet solemne conuiuium bestijs & auibus. q.d. non habebitis effugium, & sic coniungitur cum litera sequenti, cum dicitur.*

MORALITER.

† *Area & torcu.* Christianorũ area spiritualis ẽ altare, vbi consecrat & ministrat sacramentũ eucharistiæ. qđ in primitiua eccl. abundanter ministrabatur Christianis, quia cõmunicabãt quotidie: sed postea refrigescente deuotione ordinatũ fuit quòd sufficeret populo cõi singulis diebus dominicis cõicare: postea verò ex eadẽ causa ordinatum fuit, quod sufficeret bis anno. s. in paschate & natiuitate domini, & modo sufficit semel. s. in paschate, & tñ multi disponunt se ad hoc satis defectiuè: & sic patet penuria respectu abundantiæ præteritæ in populo communi.

Et vinũ. Sacramẽtũ Eucharistiæ sub specie vini recipitur sacerdotibus, & cũ hoc aliqñ a ministris altaris, tñ pluribus non proficit, quia sicut dicitur 1. Cor. 11. f. *Qui mãd. & bib. indig. iu. si. man. &c.* tamen sacramentum sub specie vini sumptum non mentitur eis, sed econuerso ipsi mentiuntur sacramento. propter quòd cum dicitur: *Et vinũ mentietur eis*, est hyppalage, sicut cũ dicitur. Perflauit fistula buccas, idest bucca perflauit fistulas. Et Iere. 11. d. *Mittamus lignum in panem eius.* idest Christum qui est vitæ panis, mittamus in lignum crucis, vt exponunt aliqui doctores catholici.

4 *Reuersus. &c.* Hic ponitur secunda mutatio. s. a munditia in immunditiam. Et hæc mutatio Mysticè reperitur in malis religiosis, qui post professionem reuertũtur ad modum viuendi secularem. ideo subditur.

5 *Et in Assyrijs.* Per Assyrios qui interpretantur facture vigilãtes dño, significantur boni religiosi, qui vigilãtes in obsequijs

quasi placēs hostia: quia in ea vindicabor de hostibus &
A ponam finem iniuriæ eorū,& flagellabo ingratos filios.
O hæretici quid facietis cum venerit dies iudicij, quādo
vitam suis, mortem redditurus est inimicis!

Hieron. Haymo. a *Ecce enim*. * .i. sine dubio in proximo proficiscentur a vastitate decē tribus in Assyrios, & reliquæ duæ in Babylonios. Illuc proficiscētur a vastitate, i. hic relinquentes solam vastationem terræ: vastata .n. remanebit gladio & igne.

† Expectibile repositorium argenti. † Scitote vel scient. †.ventosum. † Inimicitiarū. † Odium. † Multiplicatæ corruperunt se.

Ecce enim. vastati estis a dæmonibus, qui vos spoliauerūt virtutibus, & imitati estis opera infidelium, propter hoc sepeliet vos Memphis. quia iuxta sententias & blasphemias oris vestri dānabimini, & quod locuti estis, in suppliciis sentietis, & quicquid argenti in nitore eloquii & falsi dogmatis habuistis possidebit vrtica, quæ vos æterno ardore consumet, & in tabernaculis, i. in consciētiis vestris lappa. i. memoria præ
B teritæ malæ conuersationis torquebit.

a ¶ Illis non respondentibus ipse respondet, imo quæ factura sunt, diuinis oculis intuetur, & prædicit: Ecce enim, &c.
a solēni, in die festiuitatis domini? Eccē.n. profecti sunt a va 1
b c stitate. Aegyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos.
a ¶ Per argentum signantur omnia quæ argento emuntur, vt uillæ. b ¶ Signat autem longam vastitatem quia vbi prius erant delectabiles habitationes nascentur lappæ & vrticæ. 2
d † Desiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit, lappa 3 4
a ¶ De quibus supra Quid facietis. ¶ Afflictionis.
e in tabernaculis eorum. Venerunt dies visitationis, vene- 5
a ¶ Vt qualia fecerunt, talia recipiant. b ¶ Nunc recognosce uerba tua, quæ solebas dicere de meis prophetis. c ¶ Esse. d ¶ O. e ¶ In me. ¶ Sine intellectu. 6
runt dies retributionis.† Scito te Israel stultum prophetā,
f a ¶ Propter ergo innumera peccata, multam incurristi amentiam, vt nec per te scires quid ageres & eos qui per Spiritumsanctum uera tibi prophetabant non audires sed amentes vocasti. 7 8
insanum virum † spiritualem. Propter multitudinem ini
¶ Est. ¶ Est. 9
quitatis tuæ, & multitudo† amētiæ.† Speculator Ephraim 10
a ¶ Et est. ¶ Ipse est laqueus in quo populus capitur. 11
g cum Deo meo propheta, laqueus ruinæ factus est sup om- 12
a ¶ Vitulus aureus. b ¶ In Bethel ubi prius domus Dei. c ¶ Vsque in barathrum impietatis. 13
nes vias eius.† Insania in domo Dei eius.† Profundè pecca 14
h a ¶ Ideo. ¶ Deus, quia patitur oblitus putatur. b ¶ In proximè separando ab ecclesia. 15
cauerunt, sicut in diebus Gabaa. Recordabitur iniquitates 16
i 17

b *Profecti sunt*. i. proficiscentur, quia præmentibus Chaldæis fugient ad Aegyptum, vt sic euadant.

Memphis. Hieron. Ierem.41.a. c *Memphis*. Memphis erat ciuitas metropolis Aegyptiorum, antequam Alexandria exaltaretur. Interfecto autē Godolia ab Hismaele, quem Nabuchodonosor rex terrę præfecerat, reliquiæ duarum tribuū fugiendo Chaldęos cum Ieremia propheta, cōtra præceptum domini ingressę sunt Aegyptum, & ibi postea persequētibus Chaldæis, vel capti sunt, vel sepulti sunt in prædicta ciuitate.

d *Desiderabile arg*. * Ruper. Longam & magnā his verbis significat vastitatem, quia vbi erant quondam domus pulcherrimæ, desiderabiles, & desiderabili argento cōparatæ, ibi lappæ ortæ sunt & vrticæ. Ab isto præsentiū malorum argumento, maiorum fidem capere poterāt malorum de longinquo, vt nō liberet eos ridere vel subsannare ad percunctationem dicētis, *Quid facietis in die solemni, &c*. Sanè dies ille solēnis, dies festiuitatis domini quis sit, manifestius aperit, cum dicit, *Venerunt dies vast. &c.*

Hæreticorū Insania. e *Venerunt*. Hier. Dies iudicij veniet improbis, in quo affligetur Israel. i. qui iactat se nosse Deum, & non sancto spiritu regitur, sed a dæmonio in varias partes circūfertur nesciens quid loquitur, dicens Dei filium creaturam Spiritumsanctum negās esse Deū, & aliū Deū bonū, aliū
C mundi creatorē dicens, quorū insania multiplex est, quia multę iniquitates. Semel aūt sciendū, qcquid in hoc Propheta de Israel & Ephraim dicitur, ad hæreticos refer qui verè insanientes, contra Deū loquuntur menda

f *Scito te*. * Rupert. Iterum conuersus ad Israelē, co lium illi præbere, atq; sensatas cogitationes insinuar titur. Cōsilium sanum est dicentis, scito te stultū, insa amentem, post l tualia nequitię tem spiritum. I namq; scire, pr pium est sapien Salomon nam dicit. *Stultissimu virorum, &c.* Vel O Israel q mittebas tibi p scito te in hoc tum fuisse & num Prophet putabas te esse tualē, sed non pax fm æstim nem tuam. E to Prophetā q ego mii tibi a nuntiandam tē, quem tu d insanum, fuis sancto spirit nū, & vera pr tantem.

g *Speculator, &c.** Ruper. Clamauit ad Israelē inc vt sciat & confiteatur quod stultus sit, at ille pertin stultitiā suam defendit, dicens q sapiens sit. Itaq; ad auditores conuertitur, & conquerendo dicit: *Sp tor Ephraim, &c.* Magna vehemēter malitiæ vel p̄su nis admiratio, dum dicit, *Speculator Ephraim cum D* Quid.n. est speculatorē esse cum Deo, nisi specula subtilitate contendere cum Deo? Et, speculari cōtr hic denotatur ille quicunq; aliquo machinamēt nis molitur obuiare cōsiliis. Hoc egit Hieroboā. D in corde suo, *Nunc reuertetur regnū ad domum David, derit populus iste in Hierusalem, &c.* Deus constituit re sacerdotes, & prophetas, vt prouiderent populo. v citur ad Ezech. *Speculatorem dedi te domui Israel*. Dic propheta: *Ephraim*. i. Ieroboam, *Cum Deo meo*. i. fm tatē Dei mei constitutus est speculator ad hoc, vt & sequaces reges populo Dei vtilia prouiderent, Prophetæ ad bona erigerent, sed in omnibus viis, nibus suis factus est laqueus: quia suadendo & pe tiam cogendo ad idololatriā inducebat. Vnde dic

h *Insania in*. Prælati ecclesiarū aliqñ in ecclesia D fingūt insaniā, vel in scripturis prauè interpretādo unosquoq; credētiū (q domus Dei rectè dr) errorē do, vt quicumque sequitur eos, illaqueetur ad ca

i *In diebus*. Reducit ad memoriā scelus filiorū Is vxor Leuitæ redeuntis de Bethleē nefando cōcu cata est, vel qñ relicto Deo fecerunt sibi regē de v baa. i. Saul, & multo peius peccauerunt nunc elig

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ecce enim. *i. pauci qui effugerunt in destructione Ierusalem iuerunt Aegyptum contra consilium Ieremiæ, s. Ioannam filius Chareæ, & alij cum eo Ieremiæ 43. ideo subditur.*

2 Aegyptus. *ista tamen fuga non valuit eis, quia cito post Nabuchodonosor intrauit Aegyptum, & eos occidit, ideo subditur.*

3 Mēphis sepel. *ciuitas est Aegypti, quę nunc dicitur Damiata.*

4 Desiderabile. *Ierusalem enim destructa longo tempore fuit sine habitatoribus, vbi fugientes absconderant sua pretiosa, & sic ibi creuerunt vrticæ & spinæ.*

5 Venerunt dies visitatio. *idest, punitionis.*

6 Venerūt. *s. p peccatis: et ī hoc notatur iustitia hui⁹ punitionis.*

7 Scito te. *Hic increpatur tertia peioratio. s. de sapiētia in stultitiā. Dederat.n. dominus illi populo legem: de qua dicitur Deut. 4. a.* Hæc est sapientia vestra & intellectus corā populis: *sed pp trāsgressionē eius fuerūt excęcati: qa frequētatio peccatorū excęcat mentis oculū, ideo subditur:* Scito te Israel stultū. *Et dicūt aliqui correctores, q sunt duæ dictiones, scito te: & sic Israel est vocatiui casus: sed in Hebręo est vna dictio: & tūc Israel est accusatiui casus, & sic est sensus:* Scito, &c. *q.d. patet omnibus quod Israel factus est stultus.*

8 Prophetam insanum. *quia pro phetę Israel erant arreptitij à dæmonibus, ideo cum subdu*

9 Virū. *ītelligitur maligno spiritu arreptū: Et subditu*

10 Propter multi. &c. *supple facta est à dæmone, Deo permittente. Consequenter subditur de bonis prophetis.*

19 Speculator Ephraim. *i. annuntians veritatem Ep*

12 Cum Deo meo. *i. loquens spiritu diuino.*

13 Propheta. *s. & secundum veritatem: Sed quia tale tas quęrebant interficere sicut infrà patebit de Amos, id*

14 Laqueus ruinæ. *quia in dictis & factis tales propl rebant occasionē mortis suæ: Et quia regnum Israel non s ciebat, sed etiam regnum Iuda in quo erat templum, ideo s*

15 Insania in do. *Quia Zachariam interfecerunt in domo ni 2. Paral. 24. Et quia ista erant horrenda, ideo subditur*

16 Profundè peccauerunt. *in quo vxor Leuitę m vexata incredibili libidine, Iudic. 19.*

17 Recordabitur. *non quia obliuio cadat in Deo, sed q dum recordantis se habet, quando punit peccata diu diff*

* 1

MORALITER.

* dñi: Et in eis panē pollutū comedit, q inter eos immūdè viuit, & hoc est pessimū. s. inter mūdos viuere immūdè.

7 *Scito te*. Hic ponitur tertia mutatio q̄ fuit a s titiā: Et hæc mutatio reperitur in plurib. Theo derni tpis, qui sacrā scripturam & sanctorū d

roboam,& adorando idola: Tunc enim remansit populi in cultu Dei, nunc post Schisma secuta est idololatria: Possunt hæc & ad prælatos ecclesiæ referri qui praua doctrina lædunt eos quibus prodesse debent.

a *Quasi vuas.* Cum totus orbis esset desertus, & Dei notitiam non haberet, alijs relictis in errore elegi Israel ad sacrificandum. Nota proprietatem populi inuenitur, patres vocentur. In vtroq; vinea est & ficulnea sub quibus requiescere dicitur, qui cõfidit in domino.

Cum in deserto huius mundi gẽtes ignorarent Deum, & ipse Israel excæcatur, primum in apostolis & in apostolicis viris inuenit Dñs Christianũ populum mente Deũ videntem, & dulcissimus eorum fructibus satiatus est, quasi vua & ficus in deserto inueniantur. Sed hæretici vsurpantes ibi nomen Christi intrant ad Beelphegor; idest, seruiunt libidini. Vix reperitur hæreticus qui diligat castitatem & si ore laudet. Ideo alieni a Deo confusioni. i. idolo mancipantur, Sicut enim qui gulæ seruit, seruus est gulæ, sic qui libidini seruit Deum habet Beelphegor.

b *Ipsi intrauerunt.* ✻ Rupertus. Inter omnia quæ fecerant hoc fuit turpissimum quod spiritu fornicationis seducti, per mulieres Madian initiati sunt Beelphegor, quem Latini nuncupant Priapum. Et hoc facientes, abalienati sunt, inquit, in confusionem id est, alieni facti sunt, & non filii patrum taliũ, quos vidi, quos cognoui, quos elegi vt essem Deus eorum, & ab illa gloria traducti sunt in confusionem. Vis scire quãtam? *Et facti sunt* ait, abominabiles, sicut ea q̃ dilexerũt. Ergo facti sunt sicut Beelphegor ad quẽ intrauerunt, testãte propheta, *Similes illis fiant qui faciunt, &c.* Talis est ergo vnusquisque, quale est illud quod diligit, vel in quo confidit, &c.

c *Ephraim.* Gloriabantur decem tribus & præferebant se fratri suo Iudæ, quod multos haberent filios, & exercitus: sed hi omnes vel captiuati vel interfecti sunt. Cito ergo recessit ab eis gloriatio eorum. Vel, gloria eorum, i. auxilium Dei cito recessit ab eis, & auolauit etiam a partu & ab vtero & a cõceptu: quia etiam filios & posteros eorum deseruit Dei auxilium: vnde subditur: D Hieron.

a ¶ In captiuitate occidet. b ¶ Tandem damnando. b ¶ Quæ in se.
a eorũ, & visitabit peccata eorum. Quasi vuas in deserto in
a ¶ In Abraham. b ¶ Quæ delectab lia sunt, & cum amore colliguntur, ob celeritatem maturitatis. c ¶ In initio ipsius populi per gratiam elegi Abrahã Isaac & Iacob, qui mihi adhæserũt. d ¶ Ficus.
ueni Israel, quasi † prima poma ficulneæ, in cacumine eius
¶ Licet autem a bonis geniti & educti de Aegypto, seruierunt libidini.
a ¶ Idolum Moabitarum & Deus tentiginis.
b vidi patres † eorum. Ipsi aũt intrauerunt ad Beelphegor, &
a ¶ A Deo. ¶ In confusionem sui recesserunt digni abiectione omnium.
abalienati sunt in confusione, & facti sunt abominabiles
a ¶ Vnde: Similes illis fi. qui fa. e vt non idololatræ, sed ipsa idola vocentur.
b ¶ Et ideo. ¶ x tribus c ¶ Velociter de loco suo in captiuitatem abiit. d ¶ Quæ erat.
c sicũt ea q̃ dilexerunt. Ephraim quasi auis auolauit. Gloria
a ¶ Quia facile pariebant. b ¶ Quia facile in vtero gerebant. c ¶ Quia facile concipiebant.
¶ Subaudi auolauit. d ¶ Si habuerint licentiam nutriendi multos filios, non proderit eis quia debent tradi neci vel captiuitati
d eorũ a partu, & ab vtero, & a conceptu. Quod & si enutrie
a ¶ Non solum temporalis hæc pœna, sed æternum væ erit eis: destitutis a meo auxilio.
rint filios suos, absq; liberis eos faciã † in hominib⁹. Sed &
e

1
2
3
4 d *Quod etsi enutrier.*
5 ✻ Theophil. Celeriter
6 defecit ab
7 me, non sequutus
8 patres suos, vel, q̃
9 celeriter ad captiui
10 tatem abducetur.
11 Quoniã noluerunt glorificari per me,
12 et auxilium meum, sed gloriam suam E
13 æstimarunt numerosam sobolem, putantes forsan ex tali suorum copia sese robustiores futuros, nec quicquam huiusmodi sperarunt. Etenim quando educauerint filios suos, iamque virilis eos ætas firmauerit, bellum aduentans talibus eos filiis spoliabit, ideoque ne quicquam labores propter liberorum educationem sustinebunt.

Hieron. Hæretici instabiles & lasciui ab ecclesia recedunt & gloriantur, si multos prauo dogmate generent, quos & si enutriti fuerint in fornicatione, dominus minatur puniendos cum magistris eorum, & erit eis eternum væ. Replicat etiam qualis fuerit Ephraim. Quando inquit erat in ecclesia inter fluctus huius seculi, firma permanebat in Christo fundata, sed nunc filios suos ab ecclesia ad diabolum ducit ad mortem.

Moral. per filios malæ cogitationes, vel praua dogmata intelliguntur. *Quæ omnia interficiet dominus spiritu oris sui. Et in illa die peribunt omnes cogitationes & dogmata eorum.* 2. Thes. 2. b psal. 145. a

e *Sed & væ eis, &c.* ✻ Rupertus. Non solũ hoc malum F erit

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quasi vuas, &c. *Hic increpatur quarta mutatio de virtute in malitiam, cum dicitur in persona domini:* Quasi vuas in de. *quæ sunt ibi valde preciosæ, quia raræ.*
2 Inueni Israel. *In primis patribus Abraham Isaac Iacob & similibus.*
3 Quasi prima poma fi. &c. *quæ sunt alijs meliora.*
4 In cacumine eius vidi patres. *Sicut. n. in cacumine arboris fructus citius maturantur & melius, eo quod à sole attinguntur liberius, sic dicti patres fuerunt meliores posterioribus, de quibus subditur.*
5 Ipsi autem intrauerunt ad Beelphegor. *i. ad idololatriam filiorum Ammon & Moab. Nume. 25.*
6 Et abalienati sunt. *à Deo.*
7 In confusione. *scilicet sua, vt ibidem habetur.*
8 Et facti sunt abominabiles sicut ea quæ, &c. *i. sicut idoli, quę abominationes nominantur frequenter in scriptura.*
9 Ephraim. *Hic increpatur populus de quinta mutatione, scilicet à fœcunditate prolis in carentiam. Et diuiditur in tres partes, quia primo propositum prædicitur, secundo, incidẽs ponitur, ibi:* Sed &c. *tertiò, scriptura ad primum refertur, ibi:* Ephraim. *Carentia verò prolis in magna parte fuit eius captiuatio, quod notatur cũ dicitur:* Ephraim quasi auis auolauit, *de nido suo.*
10 Auolauit. *ductus extra terram suam in captiuitatem: Et loquitur propheta de futuro per modum prȩteriti, sicut frequenter dixi: & ideo sic intelligendum est in alijs vbi non exprimitur.*
11 Gloria eorum à par. *In hoc enim gloriabantur, quòd vxores eorum faciliter concipiebant & sine periculo pariebant: ex quibus sequebatur abundantia prolis. De mutatione huius gloriæ subditur.*
12 Quòd & si enutriuerint fili. su. absque liberis eos faciam, &c. *interficiendo eos per Assyrios.* Diuisio.
13 Sed & væ eis. *Hæc est pars incidentalis, in qua propheta in persona Dei loquens denũciat futuram destructionem populi Iudaici per Romanos habita occasione ex eius destructione per Assyrios, de qua ante immediate fuerat locutus.* Destructio populi Iudaici p Romano.

Circa quod sciendum, q̃ iste est vnus de passibus scripturæ veteris testamenti corruptis à Iudæis, secundũ quod dicit frater Raymundus in Hebraica lingua valde peritus. Ad cuius intellectum sciendũ, q̃ sic in Hebręo habetur: Quia ẽt væ eis Besuri *de eis. Hebręi verò habent duplicẽ literã scilicet* Samech *&* sin *in sono & charactere differẽtes: Quãdo verò* Besuri *per literã* Samech *scribitur, significat in recessu meo: quãdo verò scribitur per* sin *significat incarnationem meam: Hic autem scribitur per* sin: *& ideo hæc est vera litera.* Passus hic per Iudæos deprauatus est.

✻ *Quia*

MORALITER.

sidere negligunt, & uanis ac curiosis totaliter inhęrent.

1 *Quasi vuas in deserto.* Hic ponitur quarta mutatio quæ fuit in populo Israel, quæ fuit de bonitate in malitiam: nam primi patres vt Abrahã & Iacob & similes fuerunt optimi & posteriores fuerunt idololatræ pessimi, sicut patet iiij. Regum & ij. Paralipomenon. Et sic est in ecclesia Christi: nam primi rectores eius optimi fuerunt, s. apostoli & successores eorum multi, intantum quod ferè in omnibus ecclesiis Deus miracula faciebat ex eorum meritis. Sed modo multi faciunt mirabilia, quia per modos inexcogitatos, & mirabiles surripiunt simplicium bona.

9 *Ephraim quasi auis.* Hic ponitur quinta mutatio, quæ fuit in populo Israel scilicet a fœcunditate prolis in sterilitatem, ideo subditur:

† *Absque liberis.* hoc aũt mysticè reperiẽ in multis ministris ecclesiæ, q nec verbo p̃dicationis, nec exẽplo bonæ actionis faciũt liberos in ecclesia Dei, sed magis p suã ma

a ¶ Exponit qualis fuerit Ephraim vt magis appareat deiectio. ¶ Qui nunc desertus erat olim.
væ eis, cum recessero ab eis. Ephraim (vt vidi) Tyrus erat 1
a fundata in pulchritudine. Et Ephraim educet ad interfecto 2
b ¶ Vox prophetæ.
c rem filios suos Da eis domine. Quid dabo eis? Da eis vul- 3 4
d a ¶ Vt & si genuerint non habeant vnde lactare possint.
uam sine liberis, et vbera arentia. Omnes nequitiæ eorum 5 6
a ¶ Vbi Saul vnctus in regem, ibi Samuel iram Dei populo nuntiauit. b ¶ Idolorum culturam quam adinuenerunt. 7
e in Galgal, quia ibi exosos habui eos. Propter malitiā adin-
f a ¶ Cū x. tribus recessissent a domo Dei, quomodo eiiciendæ dicuntur. Sed domus Dei potest dici, vel terra promissionis vel Bethel, vel Ierusalem, de qua captiui ducti sunt, vel certè domus Dei cœlum, a quo corpore deficientes repellendi sunt.
g uentionum eorum de domo meà eijciam eos. Non addam

erit eis, vt fiant absq; liberis, sed postquam sic recessero
A ab eis, postquam tradidero eos in manu hostili, sequitur adhuc væ, i. iudicium æternæ damnationis, iuxta quod Psalmista cum dixisset, *Tradētur in manus gladij*, confestim
Psalm. 62. addidit, *introibunt in inferiora terræ, &c.*

Hieron. a *Tyrus.* in medio maris, abundans oībus diuitijs: Huic Tyro se similes putauerūt x. tribus in multitudine diuitiarum, & sicut Tyrus non timet circumuerberātes vndas, sic ille populus Dei circumcinctus auxilio pro nihilo habebat iras aduersantium populorū.

Sic pulcher & validus Dei auxilio vallatus, sicut Tyrus mari: Vel secundum Lxx. Quasi sco-
B pulus durissimus, qui contemnit omnes circumuerberantes procellas.

b *Et Ephraim.* ✱ Theoph. Hæc veluti ex prophetæ persona dicūtur. Video, inquit Domine, ꝙ Ephraim ex quo iniquitates ac scelera commisit, tantum non ipse liberos suos protulerit ad venationem, hoc est, ad captiuitatem, traiectionem, mactationem; & iugulationem. Quidā .n. captiui ducti sunt, alij ab hostibus iugulati, itaque neminem alium accuset orbitatis, sed semetipsum. Vel quia filios suos Ephraim idolis immolabat, ad iugulationē destinabat, propterea non immerito sobole sua viduabitur. Hæc ego ipse vidi. Nec enim est mendacium hoc.

4. Reg. 8. d. Hieron. Iste interfector intelligitur Azael rex Syriæ qui Samariam longa obsidione ita fame affligit, vt illius habitatores intelligerent vtilius esse ad eū exire, & gladio cito perire, quam longa inedia: Quia verò videt propheta: quia in abundantia donorū Dei superbierant, precatur auferri causam superbiæ, prouocans Deum ad auferendum.

c *Da eis domine.* Et statim ipse sibi respondet.

d *Da eis vuluam.* ne glorientur de multitudine filiorum.

Si his quæ Deus dat pro benedictione in contrarium
psal. 30. c. vtamur, aliquando iustè subtrahuntur, iuxta illud: *Muta*
Ibid. ar. 2. *fiāt labia dolosa:* Et alibi: *Disperdat dominus vniuersa labia dolosa.*

✱ Theoph. Quia ex prolis exuberantia confidunt, tanquam per eā aduersos hostes præualeant, ac idcirco auxiliū tuū adspernentur, nihil oīno pariant, sint plane infœcundæ ipsorum vxores. Si verò pariant, non lactent, sed
C ante tempus absumantur proles, sic fiet vt tollendorum liberorum spe orbati, te auxiliatorem suum expectabūt.

Hæc

Hæc propheta precatur ipsorum etiā cura tactus, vel amans fratrum suorū, vt ne pariant impios liberos, ne educent; ac pro diuina gloria æmulatur, ceu amans D

e *In Galgal.* ✱ Theophyl. Postquam in Galgalis ma mè fuerunt impij, horū meminit, & ait Propter illic missa scelera, odi sos, ac eiiciam e domo mea, vel, Palæstina quan domo habueru me sibi traditā. ex tēplo meo, .n. ipsos trāsfera

✱ Rupertus. sus est. Non mir ò Propheta nec plus iusto dura deatur sentētia, vltio nimis festi ta, quia nequitie rum quæ vindi tur, non nouæ sunt, sed inueterauerūt, & semper in p profecerunt. Peius namque in Galgalis, quam in Bet idola coluerunt, quia idolum vitulinum in Bethel c runt temporibus regum, sed supra iam temporibus cùm in Galgalis nequiter egerunt, habendo illic idol cut scriptum est in libro Iudicum c. 2. & 3.

Galgal, reuelatio vel volutabrum. Dicit ergo on malitias hæreticorum reuelandas esse, quando vulu rum sterilis efficietur: quia videbunt ignominiā su & qui iactabant se ad alta cōscendere detrudentur i fernum, quos ideo Deus habet exosos, quia loquu contra eum mendacium. Vnde sequitur.

f *Propter malitiā.* ideo hæretici de domo Dei sunt ei

Habet Deus ibi eos exosos, quia hominem reger gentes a Dei recesserunt imperio, vel in Galgal vbi p lus fuerat circumcisus secundo, postea causa religi coluerunt idola, in quorum cultura omnia scelera miserunt.

✱ Rupert. Hoc iam tertio factum est. Prius namq Assyrios decem tribus eiecit dominus de domo sua thel quod interpretatur, domus Dei. Deinde tribus eiecit de domo sua, i. de templo quod erat Hierosol & in Babylonem transmigrare fecit. Veruntamen addidit vt diligeret eos, reduxit enim eos soluta ca tate post 70. annos. Porrò iam tertio eiecit eos de d sua, vt hoc ipsum terribili signo significare dignum ret, cum flagello eiiciens vendentes & ementes de tē d. *Domus mea, &c.* Ita eiectis illis postmodum vt cade ore gladij, & captiui ducerentur in omnes gentes.

g ✱ *Non addā, vt diligā.* Quia videlicet cum in præse

nian

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *Quia etiam væ eis incarnatio mea de eis. Assumpsit enim Deus carnem de Iudæis, & ex hoc secutum est væ eis, quia pro maiori parte fuerunt increduli & persecutores Christi, & in vindictam mortis eius per Romanos trucidati & captiuati fuerunt: Quod etiam designatur per hoc quod in principio dicitur:* Quia etiam væ eis, *etiā in Latino additamentum significat, & in Hebræo, loco eius ponitur hæc dictio* Gam *per quam significatur additamentum consimilis, & diminutio populi Iudāici per Romanos fuit tāta, imo maior quā illa quæ fuit facta per Assyrios & Chaldæos. A principio .n. obsidionis per Romanos vsque ad finem, mortui fuerunt fame, pestilentia & gladio decies centum milia. Hanc autem veritatem fidei nostræ consonam nititur Ra. Sa. repellere dicens, quod litera* sin *quando punctatur desuper in sinistra parte, habet sonum & virtutem literæ* Samech, *& sic* Besuri *significat hic recessum & non incarnationem, quia sic punctatur litera* sin *in hoc loco. Sed istud videtur fuga veritatis, primo quia hęc litera in toto veteri testamento non inuenitur alibi sic punctata, vt dicit prædictus frater Raymundus, & ego similiter non recolo me uidisse alibi sic punctatam, propter quod videtur hęc additio facta ad deprauandum sententiam: Secundo quia puncta non sunt de substantia literę, nec a principio scripturę fuerunt, vnde & rotuli qui in synagogis eorum leguntur, sunt sine punctis, sed per magnum tempus postea inuenta sunt huiusmodi puncta ad facilius legendum, Cum igitur subtracto puncto prędicto, ipsi concedant quod* Besuri *per* sin *scriptum incarnationem meam signat, conuincuntur concedere quod hic* Besuri *incarnationem signat. Et quoniam translatio nostra secundum dictum Ra. Sa. quitur, quę sic habet:* Sed & væ eis cum recessero ab eis, *quod fuit facta post corruptionem dictam, potest tamen tra nostra translatio ad prędictum intellectum.* Sed væ eis, &c. *qu pter negationem incarnationis Dei, Deus recessit ab eis di eos in cęcitate eorum vsq; quo* intrauerit plenitudo gen *secundum quod deducit Apostolus satis diffusè in epistola manos.*

1 Ephraim, &c. *Hic scriptura reuertitur ad prædictam tiam prolis in regno decem tribuum tempore veteris testame dicitur.* Ephraim, vt, &c. *idest, similis Tyro in filiorum mu ne, ideo subditur.*

2 Fundata in pulchritudine, &c. *pulchritudo enim c principaliter in multitudine plebis consistit, & consequente dit mutationem in oppositum.*

3 Et Ephraim educet ad. *i. ad regem Assyriorum qui bellauit & captiuauit.*

4 Da eis. *idest, dabis.*

5 Vuluam sine liberis. *idest, uxores steriles.*

6 Et vbera arentia. *quod iam nati non poterunt nutriri ditur causa huius pœnæ.*

7 Omnes nequi. *ibi enim circumcidit Iosue filios Israel ibi primo quieuit arca aliquo tempore propter quod prophe dicebant, quod erat locus Sanctior templo quod erat in Ier & docebant populum ibi colere idola ex quo reddebantur I si & a Deo reprobati, & ideo sequitur:* Non addam ligam eos.

✱ 1 On

rantur, non eueniet illis remiſſio ſaltem in futuro ſecu-
A l. Sciendum autem quia neminem de domo ſua eijcit, niſi eum qui ſponte ſua, mente auerſa recedit.

Non addam. Quòd non diligat eos clarum eſt, & quòd omnes reges Iſrael à Deo fuerant recedentes, vſq; hodie etiam permanent in captiuitate.

Omnes principes. Theophylactus. Quaſi dicat. Si ſubiecti tantūmodo impij fuiſſent, forſitan peperciſſem ipſis propter principum virtutem, æquè atque propter Oſen peperci rurſum Iſraelitis: nunc verò & principes inmorigeri ſunt mihi. Nec vnus modò vel duo, ſed omnes. Qui igitur noxam illis condonabo? qui parcam? Ecquis mediator ſtabit?

Auguſt. In Iſrael reges alios minus alijs malos, omnes tamen reprobos legimus.

B Reges decē tribuū omnes per idololatriā à Deo receſſerunt. Poteſt dici de aduētu Chriſti, in quo tā Iudas quàm Iſrael de domo Dei eiectus eſt, ne ſaluetur cū credētibus.

Metaphora ab arbore cuius ſi radix ſiccatur, non fert fructum, & ſi etiam paululum fecerit ſtatim in ipſo flore ſiccatur. Poteſt hoc dici de omnib. Iudæis, qui mortē eius D clamauerūt: ideo Deus repulit eos & exſiccauit ne fructū poſſint ferre. Qui & ſi fecerint, & niſi fuerint legem Dei meditati: & quaſi amantiſſimos filios aliquid ſcientiæ & doctrinæ de corde ſuo protulerint: à Deo ſuccidentur, & erunt vagi in nationibus, non habētes tēplū vel altare vel ciuitatem Hæretici non poſſunt facere fructū virtutū, quia Deum in quo radicari deberent perdiderūt: & ſi aliquos genuerint, Deo aduerſante morietūr, vel fructus eorum oīa quæ fingunt & de corde ſuo generant, quæ areſcient & peribunt: hi abiecti à Deo & ideo vagi in nationibus: nunc ad has nunc ad illas ſententias tranſeundo, & gentilium imitantur errores.

b *Abijciet eos dominus Deus meus, quia, &c.* ✱ Rupertus. Propheta in ſua perſona veræ ac iuſtæ ſententiæ Dei his verbis conſonat, & vtramque damnationem exprimit, quia videlicet, & ſecundum animam regno Dei priuati ſunt, quod Deus abiecit: & ſecundum corpus captiui, ſuoque loco expulſi, qui vagi ſunt in nationibus, idcirco quia E non audierunt eum.

a ¶ In errore manentes. b ¶ Hæreſiarchæ vel dæmones. c ¶ Vt Arrius & alij.
a vt diligam eos. Omnes principes eorum recedentes. Per- 1
a ¶ A Deo qui eos tradidit hoſtibus. b ¶ Deus in quo fundatus, vel boni patres qui errantibus ſubuenire non poterunt nec Deus eos proteget ideo, nec fructum facient: quia nec filios generabunt, nec bona opera habebunt.
cuſſus eſt Ephraim, radix eorum exſiccata eſt. Fructum ne- 2
a ¶ Vt ſupra, quaſi nutrierint filios abſque liberis eos faciam.
quaquam facient. Quòd & ſi genuerint, interficiam aman- 3
a ¶ Faciet recaptiuos. ¶ Vox prophetæ.
b tiſſima vteri eorum. Abijciet eos dominus Deus meus, quia 4
a ¶ Vt ipſum ſolum colerent. b ¶ Dominum prophetarum. 5
c ¶ Per diuerſa loca diuerſas culturas ſequendo.
non audierunt eum & erunt vagi in nationibus. 6

NICOLAVS DE LYRA.

1 Omnes principes eorum. *ab eos per idololatriam, & à terra per captiuitatem.*

2 Radix eorum ex ſic. *id eſt, virtus prolificandi.*

3 Quod & ſi genue. *non tamen viuent.*

4 Adijciet eos dominus. *Verbum eſt prophetæ captiuitatem denunciantis.*

5 Quia non au. eum. *reuocantem eos per prophetas ad bonum.*

6 Et erunt vagi in nationibus. *ideſt, captiuati in longinquis regionibus.*

ADDITIO I.

In cap. 9. vbi dicitur in poſt. Quia panis eorum animæ ipſorum, &c.

Hoc quod dicitur, quia panis eorum animæ eorum non intrabunt in domo domini: exponitur ab Heb. ſic, quia panis eorum quem offerunt ſeu offerre intendunt pro animabus ipſorum. Non intrabunt in domum domini, ſcilicet, acceptabilem.

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in poſt. Circa quod ſciendum, quòd iſte eſt vnus de paſſibus ſcripturæ.

Expoſitio Raymundi eſt vera. Ad cuius maiorem declarationē ſciendum, quòd litera penultima Alphabeti Hebraici dicitur Schin, *quæ ſimpliciter ſcripta ſonat ſicut litera noſtra 18. ſcilicet s. Si autem punctetur deſuper in ſiniſtra parte, habet ſonum literæ tertiæ noſtræ alphabeti ſ. c. & in hoc dictum Ra. Sa. hic in poſtil. allegatum continet aliquid veritatis. Sed attendendum, quòd hæc dictio* Bazar, *in Hebræo ſignificat carnem, proprie, & communiter: quæ quidem dictio Bazar vbicumque ſcribitur in Heb. ſcribitur cum litera s. prædicta punctuata deſuper in ſiniſtra parte, vt dictum eſt. Et ex hac dictione deriuantur hæc dictio* becuri *ſcripta cum eadem* Schin *ſic punctuata: & ſic ſignificat idem quod incarnatio mea in lingua noſtra: vnde cauillatio Rab. Sal. non valet vt patet ex dictis, præſertim habenti notitiam in grammatica Hebraici ſermonis.*

CAP. X.

C *Vitis frondoſa.* ✱ Theophyl. Dicto quòd radix eius elanguiſſet, ac ſterilis eſſet facta, nunc ſubdit quod & antea vitis à vinea gemmaſcens, ac in multam exuberantiam extenſa fuerit propter fœcunditatem liberorumq; exuberantiam, perinde ac Dauid ait: A mari ſeptentrionali aduſque mare auſtrale imperium tenebat. Attamen hac parte effuſa multitudine non eſt vſus ad Dei gloriā, ſed quot quot fuerunt, totidem altaria excitarunt: hinc & iure diminuetur ipſorum copia.

Alia translatio: Viris aquoſa Iſrael: quod in malo accipitur: quia ſicut aquoſa vitis plus in foliorū quàm fructuū emiſſione ſolet luxuriari, ſic Iſrael creuit in multitudine populorum, ſed cum deberent agricolæ ferre vuas, fecit labruſcas. Hæretici qui dum ſunt in domo Dei, vocantur vinea domini, & afferunt vberes fructus recedentes verò ab vno altari, id eſt, vnitate fidei, plures errorum ſtruūt aras, & iuxta vbertatem terræ ſuæ, iuxta acumen ingenij à Deo dati exuberāt ſimulacris, quia quāto per naturam acutiores, tanto profundiora & inaudita proferunt dogmata. F

Hieron. Haymo. Rupert. Iſa. 5. a.

CAPVT X.

a ¶ Subaudis olim fuit in patribus habens bonas propagines bona opera facientes.
b ¶ Quia in patriarchis non fuit qui non ferret fructus bonorum operum. ¶ Sed.
Vitis † frondoſa Iſrael, fructus † adæqua- 1
a ¶ Multitudinem vel abundantiam fructuum vertit in multitudinem idololatriæ, vt quanto plures haberet populos tanto plura altaria ædificaret & abundantiam terræ vinceret numero idolorum. 2
tus eſt ei ſecundum multitudinem fru- 3
ctus ſui, multiplicauit altaria iuxta vber 4
tatem terræ ſuæ † exuberauit ſimulacris.

† Vacua. † Mentietur. † Multiplicauit ſtatuas.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. X.

Vitis frondoſa. *Poſt increpationem populi de ſua peioratione, hic conſequenter increpatur de ingratitudine. Et diuiditur in quatuor partes ſecundum quatuor ingratitudines, quarum prima ponitur in ca. præſenti, aliæ tres in tribus ſequentibus. Prima in duas, quia primò increpatur ingratitudinis culpa. ſecundò ſubditur pœna, ibi:* Diuiſum eſt. *Circa primum conſiderandum, quòd Deus fecit illi populo magnum beneficium introducendo eum in terram lacte & melle manantem, Exod. 3. ſed hoc beneficio ingrati conuerſi fuerunt ad idololatriam: ideo dicitur hic.*

1 Vitis, &c. *Vocatur autem populus Iſrael vitis, ſicut dicitur Iſa. 5. b.* Vinea domini exerc. do. Iſrael eſt: *& dicitur hic frondoſa, quia in multitudine populi & abundantia diuitiarū fuit ibi fortificata: & hoc ex terræ fertilitate, ideo ſubditur:*

2 Fructus &c. *Quia quātūcumq; populus creuiſſet, fructus terræ ſufficiebant ad eius ſuſtentationem; ſed quia hæc abundantia fuit eis occaſio recedendi à Deo: ſecundū quòd prædixerat Moyſes, Deut. 32. b.* Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, &c. *ideo ſubditur:*

3 Secundū multitu. *i. diuitiarum naturalium, & artificialium.*

4 Multiplicauit. *ad idololatriam exercendam: Et nō ſolum vnius ✱ idoli,*

MORALITER.

† *Vitis.* In hoc c. & trib. alijs ſequentib. arguitur ingratitudo populi Iudaici de diuinis beneficijs ſibi collatis, per quā ſignificatur ingratitudo Chriſtianorum de beneficijs Dei maiorib. ſibi collatis per Chriſtum. In hoc aūt capitulo deſcribitur beneficium diuinū, quo populū Iudaicū in-

a *Diuisum.* * Theoph. Diffiderunt inqt, ab me corda sua, vt nullā mecū partē habeāt. Vel, quod alius alij Deo arā, excitauerint, partientes idola, & alius alij dantes corda.

A

* Rupert. Ex historia regum cognoscitur, quàm multipliciter cor eorum diuisum fuerit, ex quo diuiserunt se à domo Dauid, quippè qui ferè decies cōtra semetipsos diuisi, reges alios, percussis alijs, sibi locauerunt, & tandē iuxta hāc vocē propheticā. *Nūc interibūt*, in captiuitatem irreuocabilem ducti sunt. Tradunt Hebræi, q̄ quādiu pari cōsensu reges, & populus colebant vitulos, non venit captiuitas, quia quodammodo poterat excusari populus, q̄ per violentiam regnum ad idololatriam traheretur: sed postquā Hoseę qui fuit vltimus rex x tribuū populo permisit, vt si vellent, irent ad templū Dei Ierosolymis, & ibi sacrificarent, diuisum est cor eorum: quia populus in hoc regi nō cōsensit, vt ab idololatria reuocaretur, & iō carēs omni excusatione nono anno ipsius Hoseæ per Sennacherib est captiuatus & in Assyrios traductus habitans in ciuitatibus Medorum iuxta fluuium Gozan. vnde ait.

† Tunc.

Hieron.

† cicuta.

*Ob

† timebunt sibi.

B

a ¶ Hæreticorum corda interdum diuisa sunt, & contrarijs inter se pugnant sententijs. vnde: Interibunt & confringet dominus simulacra eorum quæ finxerunt

b ¶ Deus omnipotens. c ¶ Per Assyrios sicut per famulos.

a Diuisum est cor eorum nunc interibunt. Ipse confringet si- 1

b a ¶ Sensus hæret corum inter se diuisos destruet, & ipsos æternaliter damnabit. 2

c mulacra eorum, depopulabitur aras eorum. Quia † nunc 3

dicent: non est rex nobis. Non enim timemus dominum: Et 4 5

a ¶ promittite vobis prospera sicut hucusque fecistis, sed omnia vobis in contrarium vertentur. vnde subdit: Et feri. foe. non cum Deo, sed cum mendacio dicentes: Pax erit nobis. Et ideo ipsum foedus mendacij non germinabit bonos fructus quibus lætemini, sed iudicium amaritudinis, idest, captiuitatis & interfectionis & hoc super sulcos agri. terrena corda, de quibus malum semen exiuit 6 7

d rex quid faciet nobis? † Loquimini verba visionis inutilis, 8 9

e & ferietis fœdus cum mendacio, & germinabit quasi † ama- 10

a ¶ A Deo x tribus lutæ sunt, vt non solum deos vitulos, sed etiam vaccas colerent in Bethel. 11

f ritudo iudicium super sulcos agri. † Vaccas Bethauen † co- 12

b *Nunc.* idest, postquàm ablata est omnis occasio, statim interibunt æterna captiuitate. Idem Salmanasar qui & Sennacherib.

c *Quia nunc.* * Theophyl. Docet iam nunc eos qualib. oporteat pęnitentia ductos verbis vti. Quando enim viderint regnum suum dissolutum, dicent: Hoc nobis contigit, quia Deum non timuimus, cui nos confidere par erat non autem regi: nam rex nō potuit nobis opem ferre, sed potius nobis imposuit vana promittens, aliàs alia subinde prætexens, nunc cum Assyrio quidem, nunc verò cum Aegyptio fœdera feriens, & contractum faciens de auxilijs in bello mittendis.

Hieron.

Allegor. Discipuli contrariorum dogmatum cum eorum fuerint contrita mendacia, sero dicent: Non habemus regem, idest, magistros qui nobis prius imperauerāt: quibus decipientibus Deum non timuimus.

d *Et rex quid faciet nobis?* Q. Quid profuit nobis seq quorū in necessitate nō sentimus auxiliū. Hæc dicunt quærētes aliquam occisionē, vt non per se, sed per doctores erra... videantur Vnde & verba, & visiones hæreticorū inut... erunt, & ferient fœdus non cū Deo, sed cū amaritud... vt in die iudicij germinent super sulcos agri. i. cordis... rū, vt quæ seminauerunt in gaudio metant in lachryn... sine cuius auxilio quid valet homo rex.

e *Loquimini.* Vox prophetæ ex sermone Dei irridēti... qui sibi pacem & prospera pollicebantur. *Loqu.* Le... in libro Regum, Manahem regem Israel, regi Assy... Phul misisse argenti talēta mille, vt esset manus eius... eo, inter quæ munera creduntur aurei vituli transf...

f *Vaccas.* * Rupert. Ad auditores rursum sese co... tit, sermo propheticus, miro modo clamans causam... pter quam Israel iudicetur. Cum irrisione non vitul... xus masculini, sed vaccas. i. fœminas appellauit, vt v... cet Israel non solum deos vitulos, sed deas vaccas c... rit. Nec dicit tantum vaccas, sed vaccas Bethauen o... runt. i. quæ sunt in idoli domo, non tantum quæ gr... tur in armentis. Istæ viuunt & sentiunt: illæ non s... insensibilia, verum & inanimata simulacra sunt.

Hieronymus. Hæretici (qui dicunt se habitare in Samaria, idest, in custodia mandatorum Dei) colun... cas, idest, lasciuas sectas, sed in die iudicii cum ama... nientur, lugebunt populi super eum vitulum, id... per dogma peruersum quod habebant quasi Deum... æditui non dixit exultabunt, sed exultauerunt... gloria sua, quia quondam gloriosa confinxeru... quòd transmigrasset populus à Deo: siue gloria De... pulo à quo fuerat relicta. Quidquid autem hæretic... chro sermone loquuntur regi suo, idest, diabolo m... munera ad quem cuncta referunt vnde confundatur in æternum.

Quādo ix. an... Hoseæ captus... à Sennacherib... cum dominu... mulacra freg... dicent: Non h... mus regē qui... defendat quia... nes principes... stri capti & int... cti: Et quare... supponit caus... ideo caremus... mine regēte:... non timuimu... rum regem I...

a ...ia

NICOLAVS DE LYRA.

* *idoli, sed multorum, ideo subditur:* Iux. vber. ter. suæ ex vbe. simu.

1 Diuisum. *Hic consequenter subditur pęna: Et primò ponitur punitio decem tribuum: secundo, correctio duarum, ibi:* Arabit Iudas. *Prima in tres, quia primò ponitur punitio populi: secūdò, asportatio idoli, ibi:* Vaccas. *tertio, captiuatio sceptri regij, ibi:* Confusio. *Circa primum dicitur:* Diuisum est cor eorum. *partim idola colendo, partim Deum.*

C

Diuisio.

2 Nunc interibunt. *idest, cito interficientur, & captiuabuntur per regem Assyriorum.*

3 Ipse confringet simu. *accipiendo inde aurum & argentum.*

4 Depopulabitur aras. *Arripiēdo sibi preciosa ornamēta eorū.*

5 Quia nunc dicent. *Israelitæ.*

6 Non est rex nobis. *i. non potest nos defendere, sicut communiter de rege dicitur: qui nescit vel non potest populum defendere:* Non habemus regem. *Et subdit causam.*

7 Non enim timemus. *Sic enim dicebant aliqui boni inter eos, ex quo non reueremur dominum, rex non potest nos defendere.*

8 Loquimini verba. *verbum est prophetę increpantis populū, eò quòd credebant verbis falsorum prophetarum. In Hebręo habetur: Loquimini verba iuramenti falsi, idest, quando iuratis, falso iuratis.*

9 Et ferietis fœdus. *scilicet fallaciter cum proximis vestris: & ideo aliqui libri habent.*

10 Cum mendacio. *sed non est in Hebræo, subintelligitur...*

11 Et germinabit quasi. *i. peruertitis iudicium pauperum, qui vocantur sulci agri, eo quod per potentiam diuitum opprimuntur & molestantur.*

12 Vaccas. *Hic consequenter describitur exportatio idoli: ... ista litera est immutata, secundum Hebræos in parte corrup... ad eius intellectum sunt aliqua præmittenda. Primum est, qu... nahem rex Israel dabat singulis annis munera pretiosa reg... riorum vt confirmaret regnum suum quod intrauerat viole... Reg. xv. & inter illa munera erant vituli aurei, quos fecer... boam vel saltem vnus illorum de quo fit hic mentio, scilicet ... erat in Bethel, quæ alio nomine dicitur Bethauen, Iosue v... hoc conueniunt Hebræi & Latini: Dicunt vlterius aliqui ... res Latini, quòd sacerdotes illius idoli seu idolorum fecerun... vitulos de cupro deauratos, & illi fuerunt portati in terra Assy... riorum & ipsi furtiuè retinuerunt sibi aureos. & cum postea ... syriorum vidit fraudem, indignatus afflixit grauius terram ... dum hoc exponunt literam istam dicentes:* Vaccas Beth... *vitulum qui erat in Bethel quem vocat propheta nomine v... risoriè. & in plurali vaccas eo mō loquēdi quo dicitur Exo.* Isti sunt dij tui Israel qui eduxerunt te de terra Aegypti: *& tamen non erat ibi nisi vnus vitulus conflatilis.*

* 1 Coue-

MORALITER.

† troduxit in terram lacte & melle fluentem, de quo beneficio iste populus fuit ingratus: Nam post mortem Iosue cito declinauit ad idololatriam, vt patet in libro Iudicum & in libris Reg. Per Iosue qui populum in terram promissionis introduxit, significatur Christus qui per passionem suam aditum terrę viuentium nobis aperuit: & illic in ascensione sua vete. test. patres secum duxit, sed postea satis cito aliquid de populo Christiano tanquam ingrati tanto beneficio declinauerunt ad hæresim, scilicet Hebion & Cherintus & sequaces eorum: & hoc fuit tempore apostolorum. propter quod beatus Ioannes ad hæresim extinguendam in principio sui Euangelij declarauit in Christo diuinam esse naturam, quod illi negabant: postea verò fuerunt Arriani, Manichæi & alii, qui diuersas hæreses condiderunt.

† MORAL.

A *Quia luxit.* Hieron: Mirum, quòd lugente populo exultant sacerdotes, sed tradūt Hebræi vitulos aureos à sacerdotibus furto sublatos, & in eodem loco suppositos fuisse æreos & deauratos. Lugente ergo populo, quod inter cætera munera rex Israel misisset vitulos aureos Sennacherib regi Assyriorum exultabāt æditui, quia fraus eorū non poterat deprehendi. Deprehensa fraude, qꝫ ærei essent vituli rex Assyriorum putauit regē Israel voluisse illudere sibi, & munera quæ ad placandū eū data fuerant, magis reddiderūt iratū. Vnde & postea eos debellauit: Ait ergo:

b *Confusio.* i. perditio. *Ephra. ca. & eru-b. Israel in volun.* i. consilio quo auxilium petierat ab alienigena.

c *Transire fecit, &c.* Rupert. Pro merito iniquitatis perseuerantis hoc meruit Samaria, seu regnum decem tribuum, vt rex eius transiret, & regnū eius fieret sicut spuma super faciem aquæ, quæ vera nimirum similitudo est. Sicut enim olla feruente superiores aquæ in spumam bullasque surgentes corrumpunt, itaq; bullæ subsilientes colliduntur, & aliis emergentibus aliæ crepant & dissiliunt, ita Samaria, vel decem tribus, iugi feruentes igne discordiæ, reges alios super alios leuauerunt, & vsque ad decem vices percussis regibus, alii reges superséderunt, secundum numerum scissurarū decem palij Ahiæ Silonitis.

d *Et disperdentur.* De quibus videlicet toties scriptura refert, *Veruntamen adhuc populus immolabat in excelsis.* Cuncta hæc vt cætera superiora, altius (sicut prophetalem decet dignitatem) nos animaduertere commonet illud quod continuò subiectum est.

e *Lappa & tribulus.* Hoc. n. nequaquā de angustia captiuitatis illius, qua tūc in Assyrios translati sunt, sed potius de excidio penè inenarrabili, quo Iudæi propter scelus dñicæ mortis subuersi, & in oēs gentes captiui ducti sunt, prædictum esse authoritate sua Dominus ipse comprobat, qui sequentibus & lamentantibus mulieribus, dum ad mortem duceretur, dixit: *Filiæ Hierusalem, nolite flere, &c.* Luc. 23.

a ¶ Nota per vaccas vnum vitulum significari, qui in Bethel erat vnde singulariter ponit super eum. b ¶ Qui eum colebat.

a [Co]luerunt habitatores Samariæ. Quia luxit super eum populus

a ¶ Vituli. ¶ Sacerdotes. b ¶ Lucri, in vitulo qui erat gloria eius populi, eo quod aureos haberet Deos.

eius, & † æditui eius super eum exultauerunt in gloria eius:

a ¶ Translatus est ad Assyrios. ¶ Ideo populus luget, & sacerdotes exultant. ¶ Quod charus erat populo.

quia migrauit ab eo. Siquidem & ipse in Assur delatus est

a ¶ Sennacherib, quia iniuriam Dei contra idololatras vindicauit. b ¶ Accusatiuus

b munus regi † vltori. Confusio Ephraim capiet, & confun-

a ¶ Sicut spuma vel bulla aquæ cito dissoluitur, sic regnum x tribuum cito finietur, quia noluerunt audire regem Iosiæ vt redirent ad Ierusalem, sed secum eum perire fecerunt.

c detur Israel, † in voluntate sua. Transire fecit Samaria regem

d suum, quasi spumam super faciem aquæ. Et disperdentur

a ¶ In quibus idolis immolabant. b ¶ Quæ excelsa fuerunt peccata Israel c ¶ Signum vltimæ desolationis. d ¶ Vt nec vestigia remaneant.

e excelsa idoli peccatum Israel. Lappa & tribulus ascendent

a ¶ Magis optantes mori quam videre ea quæ afferunt mortem. b ¶ Sanctis, qui vere alti c ¶ Beati quorum tecta, &c.

f super aras eorum. Et † dicent montibus, operite nos: & colli-

a ¶ Dicent b ¶ Quando illicito concubitu vxorem Leuitæ crudeliter interfecit, vel quando relicto Deo Saul regem elegit.

g bus, cadite super nos. Ex diebus Gabaa † peccauit Israel.

Allego. Samaria. i. spiritualis nequitia quæ se à populo Dei diuiserat, facit regem suum. i. hæreticorum doctrinam velociter trāsire quasi spumā, quæ dum videtur cito dissoluit. Hæretici enim spumētib. verbis tumant, sed cito disperdentur, in quibus peccauit Israel, & tāta erit solitudo prauę doctrinæ, vt & spinæ & tribuli quæ nascuntur in locis incultis ascendant super aras eorū, & omnib. subuersis in die iudicij dicēt E mōtibus, idest, magistris, quos altos putabant, operite nos. Hieron. Haymo. Ruper.

f *Et dicent.* Hæc non solum ad captiuitatem x. tribuum, sed etiam generaliter ad omnes Iudæos tempore Romanorum possunt referri. Vnde dominus in euangelio: *Filiæ Ierusalem nolite flere super me, sed super fi. ve.* Vel in die iudicij dicent sanctis qui per altitudinem virtutum montes sunt, operite peccata nostra precibus vestris, & collibus qui non habent naturalem altitudinem, sed putabantur habere aliquid summitatis: montes operient, colles cadent. Vel iuxta literam imminente iudicio tanto timore concutientur, vt si fieri posset optarent effugere præsentiam iudicis, & temporaliter potius quàm æternaliter puniri. Luc. 23, b.

g *Ex die.* Ex quo Beniamin turpiter occidit vxorē Leuitę peccauit Israel q cōtra filios iniquitatis insurrexit, magis quodā naturali impetu, q̄ vt Deo placeret, & agens vindictam hoīs, iniuriam Dei non vindicauit, nec idolū in domo Michæ subuertit. Debuisset. n. prius Dei, & postea homi- Hieron. Iudic. 19. g. & 20. a.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Coluerunt habitatores. *quæ erat metropolis, & sic habitatores eius colebant idolum à rege suo factum.*

Quia luxit super eum. *i. super vitulum populus eius qui colebat eum: ideo luxit quando fuit exportatus modo prædicto.*

Et æditui eius. *i. sacerdotes vituli: Et dicuntur æditui ab æde et tor tueris, quasi tuentes seu custodientes ædem idoli.*

Super exultaue. *propter suum lucrum, quia illi furtiue retinuerunt: sed populus lugebat, quia ipsum sublatum credebat.*

In gloria eius. *i. in vitulo qui reputabatur honor patriæ.*

Quia migrauit ab eo. *i. à populo secundum eius opinionem.*

Siquidem & ipse in. *cum alijs muneribus, vt credebat populus.*

Munus regi vltori. *quia vlciscebatur Manahen de contradicentibus sibi.*

Confusio Ephraim capiet. *i. ex hoc confusionem reportabit fraude detecta, vt prædictum est.*

Et confundetur. *i. in voluntate sacerdotum, qui fecerunt tale furtum, ex quo secuta est confusio regni modo supradicto. Hæc expositio non videtur valere, primò quia satis videtur distorta. secundò quia cùm dicitur:* Coluerunt habitatores Samariæ. quia luxit super eum po. eius. *ly quia, de suo significato est redditiuū causæ dicti immediatè præcedentis. Luctus verò populi de asportatione vituli non est aliquo modo causa vel ratio, quòd habitatores Samariæ colerent ipsum, sed magis est ad oppositū. Item furtum sacerdotum videtur esse fictitium, quia in receptione & traditione rerum preciosarum adhibetur magna diligentia: Vas autem aureum à cupreo deaurato statim distinguitur per colorem & pondus. Item expositores isti dicunt hoc haberi ab Hebræis, quod non videtur verū: quia Ra. Sa. maximus doctor inter Hebræos nihil penitus dicit de hoc furto vel fraude, sed ad contrarium sensum exponit literam. Quantum ad hoc sciendum ergo quod hæc est litera Hebraica.* Ad vaccas Bethauen timuerunt habitatores Samariæ, *idest, propter vitulū qui erat in Bethel, vt supradictū est, Timuerūt habitatores Samariæ, scilicet ne infortuniū & malum veniret super regnum propter missionem vituli regi Assyriorum. Erat enim Samaria metropolis regni, & ideo præ cæteris exprimitur timor eius respectu infortunij futuri. Translator vero noster videtur credidisse hunc timorem fuisse reuerentię, & ideo transtulit: Coluerunt, pro timuerunt: Quia luxit super eum, idest, super vitulum transportatum. Populus eius, idest, populus regni Israel. Et ęditui, idest, sacerdotes similiter luxerunt: quia habuerunt maiorem causam lugendi: & iste luctus mouit habitatores Samarię ad magis timendum de infortunio futuro. Super eum exultauerunt in gloria eius, idest, super vitulum exultauerunt sacerdotes & populus, quando gloriosè venerabatur: & ideo luxerunt in eius deportatione, de qua subditur:* Quia migrauit, &c. *ita quòd ly quia migrauit, refertur ad illud quod prædicitur de luctu sacerdotum & populi: Cętera patent ex supradictis.* F

11 Confusio. *Hic consequenter describitur captiuatio sceptri. cum dicitur:* Confusio Ephraim capiet. *i. regem Israel qui sic nominatur, quia primus rex fuit de tribu Ephraim.*

12 Et confundetur Israel. *idest, populus eius.*

13 In voluntate sua. *quia consensit regi in cultu vitulorum, ideo subditur.*

14 Transire fecit. *idest, fecit eum duci in captiuitatem viliter, sicut spuma est res vilis. eo enim quòd populus consensit regi in cultu idolorum, idololatria fuit multiplicata in regno, quę fuit occasio captiuationis regis & populi.*

15 Et disperdentur. *idest, vtriusque vituli, qui colebantur in locis altis.*

16 Peccatum Israel. *hoc dicitur quia iij. & iiij. Regum frequenter reperitur de Ieroboam, eo quòd fecit vitulos.* quòd peccauit & peccare fecit Israel.

17 Lappa & tribulus. *Quia terra vertetur in desertum.*

18 Et dicent. *s. Israelitę qui imminente captione sua desiderabāt occultari in cauernis montium.*

19 Ex diebus Gab. *Ad intellectū huius sciendūm quòd casus de*

hominis vindicare iniuriã. Sed quia ſacrilegium in Deũ
A vindicare contempſit, comprehendit eos prælium in Gabaa. i. ideo iuſtè captiuati ſunt in prælio Gabaa, non quia vindictam exercuit contra filios Beniamin ſicut ipſi putant. Ibi enim bene fecerunt, quia ſcelus ſanguine vindicauerũt, & ſic plus fecerunt ex naturali dolore, quàm ex amore iuſtitiæ. *Ex di. Ga.* Gabaa, collis interpretatur, hæreticus aũt putat ſe doctiorem q̃ eccleſiã, & aliquid ſublimius inueniſſe. A diebus ergo colliũ peccat Iſrael. i. ex quo deſerens mõtes eccleſiæ deſcendit ad hos colles, & in his collib. non cõprehendet eos prælium. Q. relictis montibus eccleſiæ generant filios iniquitatis in his collibus cũ perſecutio venerit diabolus ſuis parcit. Aliter ſub interrogatione legitur: Peccauit Iſrael à diebus collium, & ibi ſtetit? Sed nonne per ecB cleſiaſticos viros debet contra eos prælium fieri, & eorũ error deſtrui ſuper filios iniquitatis? Qui ſi ſuperati fuerint, promittit Deus quòd eos corripiat & erudiat: & contra magiſtros congregabuntur diſcipuli prius decepti, & videbunt correctionẽ propter duas iniquitates, quia eccleſiam reliquerunt, & falſas doctrinas adinuenerunt.

abiicere iugum legis, & contendere contra eccleſiaſticos viros ad ſubuerſionem audientium: vnde dñs eleuat in ceruicem & ſibi ſublimia promittentem & iugo premit, & ipſe tranſiens calcabit pedibus ſuis, & aſcendet ſuper eam, vt ſciat ſe habere dominũ. Iudas autem. i. vir eccleſiaſticus arabit ... iram cordis, in ... no proficiẽs. & ... cob. i. ſupplãt... vitiorũ glebas, ... ſtoriæ duriciẽ ... teret & in pa... ſpiritualiter d... det, vt poſſint ... ges reddere ... tuales.

c *Arabit.* De ... tribubus pp i... latriam captiu... duæ tribus, ... cob. i. qui de ... tribubus ſunt ... cti, cœperunt ... ſua arare & ... tias frãgere, vt ... num fructu... cultura Dei p... referre.

† aſſueta diligens. (a)
† equitare faciã Ephraim. (b)
† glebas. (c)
† ad iuſtitiã. (d)
† arare vobis arationem. (e)
† donec veniat. (f)

a ¶ In ipſis peccatis perſeuerauerunt. ¶ Quia non eſt ſubuerſum idolum de domo Michæ: ideo perſeuerauit populus in idololatria ne reuerteretur ad dominum.

Ibi ſteterunt. Non comprehendet eos in Gabaa prælium ſu- 1

a ¶ Voluntatem. b ¶ Tradam hoſtibus. 2

per filios iniquitatis iuxta deſiderium meum corripiam eos. 3

a ¶ Et. b ¶ Multitudo Aſſyriorum per quam corripietur & corrigetur propter duas iniquitates. ſ. quod vindicauit iniuriam hominis & non Dei, vel quod primum peccauit in idolis Michæ: ſecundo in vitulis, vel quod peccauit in duobus vitulis in Dan & in Bethel, vel etiã quod Deũ deſeruit & idola coluit.

Congregabuntur ſuper eos populi, cum corripientur pro- 4
pter duas iniquitates ſuas. Ephraim vitula † docta diligere 5

a ¶ Lxx contentionem. b ¶ Ideo. c ¶ Ego nui. ¶ Quia Ephraim non vult legem recipere ego tranſiui pulchritudinem tauros ceruicis eius, impoſito iugo edomui, & Aſcendam ſuper Eph. conteram impoſito iugo graui, vt diſcat ſicut vacca laborare, quod non vult. Vel, per iugum dominatio Gentium quam premitur a collo eius remoueretur, vt vel ſic ad eum rediret. 6 7

trituram et ego tranſiui ſuper pulchritudinẽ colli eius. † Aſcen- 8
dã ſuper Ephraim Arabit Iudas, cõfringet ſibi † ſulcos Iacob. 9 10
Seminate vobis † in iuſtitia, & metite † in ore miſericordiæ: 11

a ¶ Nouum cor facite vobis. b ¶ Nouale eſt ager tunc primum præciſus. c ¶ Cauſa cur hæc omnia. d ¶ Subaudis, tunc erit.

& innouate vobis nouale. Tẽpus autem requirẽdi dominũ, 12

a ¶ Per incarnationem, quando omnia manifeſtabuntur quæ in lege ſperabantur. Finis enim legis Chriſtus. 13

† cùm venerit qui docebit vos iuſtitiam. Araſtis impietatem, 14

a *Ephraim.* ✲ Rupert. Conſuetudo hic terræ promiſſionis tangitur, vbi vitulæ cũ cæteris animalibus fruges terræ terere conſueuerunt. Cum aũt grauiſſimo labore fatigantur, ſolent prodire ab area, iterum autem diligentes aream, eo q̃ fruges in ea comedant, ſponte ad aream redeũt. Igitur Ephraim ſimilis eſt vaccæ vitulæ, quia didicit & areã terere, & nimia conſuetudine amare quod docta eſt, licet trituratio laborem inferat. Sic & populus Iſraeliticus, licet frequenter affligeretur propter idololatriã, tñ voluntates ſuas & ingluuiẽ ventris ſequi deſiderãs, vltrò ad idola reuertebatur. Magnã deinde iram ſonat dicẽdo.

b *Et ego.* ✲ Pulchritudo namque colli ſuperbiam deſignat eorundem peccantium, & in peccatis ſuis complacentium ſibi. Porro, tranſitus, vindicta eſt eadem quam in Exodo legimus præſcriptam his verbis: *Populus duræ ceruicis es, ſemel aſcendam in medio tui, & delebo te.* Exod. 33.

Hieron. Allego. Ephraim. i. aliq̃s eruditus in lege Dei, vt tereret aream ſcripturarum & meditaretur die ac nocte, cępit

d *Seminate.* Adhuc ſeruat verba metaphoræ, & iub... ſeminent in iuſtitia i. obſeruatione legis & metant in ... tia euangelij, vnde eſt, Pœnitentiã agite, & benefaci... qui oderunt vos. His qui ab eccleſia ſeparati ſunt, & ... Chriſtiani dicuntur, præcipitur vt agant pęnitentia... veteris teſtamenti ſeminent iuſtitiam, vt in nouo ... miſericordiam & innouẽt noualia bonorum oper... & quærant Deum, qui eos doceat veram iuſtitiam.

e *Tempus autem.* ✲ Rupert. Hoc tempus reliquiis ... tunc erit cùm plenitudo gentium ſubintroierit. Tu... veniet Dñs & docebit eos iuſtitia iniquitate auerſa, ... admodum & Apoſtolus cùm dixiſſet *quia cæcitas con... parte in Iſrael, donec plenitudo gentium ſubintroierit*, quòd ... monium propheticum apponens, *ſicut (ait) ſcriptum ...: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem ab Iacob.*

f *Araſtis impie.* Me hortante ad bonũ, vos econtra ... ſtis à me recedere & idola colere. Vnde meſſuiſtis ... & captiuitatem feciſtis venire. Hæretici errant im... tem malè docendo, & merito ſuæ iniquitatis & m... cij damnabuntur, *quæ enim ſeminat homo hæc & metet*
✲ Rupert. Aptiſſimè per ſimilitudinem arantium ... tentium, & fructus ſuos comedentium, pertinacia... corrigibilium denotat peccatorum, qui malè incipi... in peius proficiunt, & peſſimè finiẽtes deficiunt. Si ... hæc per incrementa differũt, ſic in peccatorib. diſtã... incrementa peccati diuinũ perpendit iudicium. De ...

NICOLAVS DE LYRA.

C ✲ *idolo Michæ & de vxore Leuitæ in Gabaa mortuæ fuerunt eodem tempore. & licet ſcribantur in fine li. Iudicum: tamen contigerunt cito poſt mortem Ioſue, & de caſu idoli declarauit Iud. xvij. & idẽ patet de alio caſu, quia tunc temporis Phinees filius Eleazari ſacerdotis erat ſummus ſacerdos, vt habetur Iud. xx. ſic ergo dicitur:* Ex die Ga. *quia à tempore quo Gabaa enormiter peccauit in vxore Leuitæ, totus populus Iſrael peccauit in idolo Michæ, quia permiſit illud ſtare in tribu Dan vſque ad decem tribus captiuitatem, ideo ſubditur.*

1 Ibi ſteterunt. *quia idolũ Michæ in tribu Dan ſtare permiſerũt, et iuxta hoc fit hic memoria de peccato Gabaa arguẽdo populũ Iſrael qui fuit ita ſollicitus de vindicãda iniuria humana, & tamẽ neglexit vindicare iniuriã diuinã. licet enim benefecerit in primo ſcilicet pugnando contra Gabaonitas: tamen magis tenebatur ad ſecundum, ſ. ad amouendum idolum de tribu Dan, & pro iſta negligentia fuit punitus in pugna contra Gabaonitas, à quibus fuit bis turpiter debellatus, licet vicerit in tertio conflictu, & hoc eſt quod ſubditur.*

2 Non comprehendet eos. *ideſt, Gabaonitis, quibus non præualuerunt prima vice & ſecunda.*

3 Iuxta deſiderium. *per regem Aſſyriorum.*

4 Congregabuntur ſuper. *ſ. multi cũ rege Aſſyriorũ veniẽtes.*

5 Cũ corripientur. *i. propter duos vitulos quos iniquè coluerũt.*

6 Ephraim. *ideſt, regnum Iſrael.*

7 Vitula docta. *i. ſimilis eſt vitulæ, quæ conſueuit triturare. i. excutere granum in area ex conculcatione ſua. Sic enim terũtur meſſes in terra illa, Vitula autem talis diligit locum trituræ, quia conſueuit ibi comedere ad libitum ſuum ſecundum illud Deuter. xxv. a* Non ligabis os bouis triturantis: *& ideo non vult exire de loco illo, licet percutiatur: & ſi exit cito reuertitur. ſic populus Iſrael ... quenter flagellatus à Deo propter idololatriã, & tamen non ... eam, & ſi aliqui dimiſerint, hoc fuit tantũ ad horam. Litera ... braica planior eſt, quæ talis eſt: Ephraim vitula ſtimulata d... turam. i. locum trituræ non dimittens illum pro ſtimuli pu...*

8 Et ego tranſiui. *totaliter ſubiugando Aſſyriorum regi.*

9 Aſcendam ſuper Ephraim. *i. faciam aſcendere regem Aſſyriorum ſuper ipſum, ita quod ponet pedes ſuper eius collum. I. ... qui eſt ſimpliciter debellatus dicitur ſuppeditatus.*

10 Arabit Iudas. *Hic ponitur correctio duarũ tribuũ. Et ... tur in duas partes: quia primò ponitur hic correctio. ſecũdò ... obſtinatio. ibi:* Araſtis. *Circa primũ ſciendum, q̃ duæ tribus ... tes x. tribus captiuitas propter peccata ſua diſpoſuerunt ſe ... adhortante eas Ezechia rege earũ. ideo dicitur:* Ara. Iu. *i. di, ... ad laborẽ pęnitẽtiæ & ad opera veritatis & miſericordiæ, ...*

11 Seminate vobis in iuſtitia, &c.

12 Tempus autem requirendi. *per bona opera.*

13 Cum venerit qui. *ſ. rex Ezechias, ſed quoniam Ezec... ceſſit manaſſes filius eius, qui fuit peſſimus, & idola poſuit ... domini, ideſt, ideo ſubditur.*

14 Araſtis imp. *i. diſpoſuiſtis vos ad malè agendum, ſic e... aliqui continuando ad literam pręcedentem. Sed quia in fin... ditur: Sic fecit vobis Bethel, in qua adorabatur vitulus qui ... gno Iſrael & non Iuda, patet, quòd hęc litera non coniungit ... denti, ſed dirigitur ad populũ decem tribuum. propter quod ... quod hic:* Araſtis. *Incipit alia pars in qua poſt correctioni ... tribuum prędictam reuertitur propheta ad oſtẽdendum obſ... in malo decem tribuum, dicens.* Araſtis imp. *cogitando m... ageri.*

Qui proposito peccati opere corruptus laborat animus, verumque cogitatu intimo qualiter voluntatem impiam ad operis perducat effectum, aranti vel seminanti similis est. Cum autem expleto iniquitatis opere, exilit lætabundus quòd malè fecerit, & exultans in rebus pessimis, similis est metenti, cum deinde ad hoc etiā superit, vt superbo spiritu, sua peccata contra redargentem legē Dei defendat; & securus incedat corde impœnitenti, similis est ei, qui post messem reconditos fructus comedit. Sic quidam impietatem arauit, quando Dei similitudinem appetiuit. Iniquitatem messuit, quando propositum sibi præceptum transgressus est. Comedit fructum mendacij, quando in ipso peccato sibi complacuit.

B *Quia confisus.* Hæreticus in falsis sentētijs suis cōfidit, & in illis quos falsa scientia roborauit: & ideo cōsurget tu. in po. quia quidquid loquitur non ratio, sed clamor, & tumultus est, & omnes mu.t. va. Non enim testimonijs scripturarum, sed arte diaboli, & argumentis Philosophorum confidit. D

In hoc notantur duces hæreticorum, qui altare Dei sibi conati sunt vendicare. Vnde qui dixerunt, hereditate possideamus san. Dei. Falsa deceptis prędicantes populis, vt non quęrant verum panem qui descendit de cœlo. Ps.l.8. Ioan.6.

a ¶Suscepistis retributionem, seminabatis vobis bona, & venit aduersitas. b ¶O Ephraim

a iniquitatem messuistis, frugē mendacij comedistis. Quia cō-

a ¶In idolatria. b ¶In robore exercitus, & non in Deo. c ¶Ideo. c ¶i. Veniet sonitus vl clamor Assyriorum.

fisus es in vijs tuis, & in multitudine fortium tuorū: cōsur-

a ¶In Isaias scriptum est. Quia ascendit Sennacherib. & cepit omnes ciuitates Iudæ munitas.

get tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuę vasta-

a ¶Princeps Madian. b ¶A familia Gedeonis. c ¶Damnum t aram idolis destruendo, & lucum succidendo

būtur, sicut vastatus est Salmana. a domo eius, q vindicauit

a ¶Mater allidit super filios, idest, nimio dolore constringitur morte filiorum. b ¶O Israel. c ¶In quo vitulum ad oratis, & Deos Aegyptiis veneratis estis.

Baal. In die prelij, matre super filios allisa. Sic† fecit vobis Be- †faciat.

b c thel a facie malitiæ nequitiarum vestrarum.

b *Matre super filios allisa.* Vt quomodo Salmana interfecit filios coram matribus ipsis quoq; matribus super filios occisis, sic & filij tui ò Ephraim tecum interficiētur. Vnde & Gedeon dixit ad principem Madian: *Quoniam absque liberis fecit gladius tuus multas matres, sic sine liberis erit mater tua.* Iudic.8.d.

c *Sic fecit vobis Bethel a facie malitię, &c.* Hoc propriè hæreticis aptatur. Sicut faciet vobis ecclesia vestra, quam vocatis domum Dei. Sed ex quo a vobis tenetur, non domus Dei sed Bethauen, idest, domus idoli est vocanda propter malitiam vestram. E

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Iniquitatem messuistis. *implendo opere.*
2 Frugem mendacij comedistis. *acquiescendo falso proph.*
3 Quia confisus es vijs tuis. *Idest, mittendo nuncios ad regem Aegypti, vt rebellares Assyrijs, quod fecit Osee 4. Reg. 21.*
4 Et in multitudine fortium tuorum. *magis confidens de eo quam de Deo, propter hoc supple.*
5 Consurget tumultus in populo tuo. *idest, sonus confusus pugnantium de prælio.*
6 Et omnes munitiones tuę. *in quibus confidebas.*
7 Vastabuntur, sicut vastatus est Salmana. *Iudic. 8. d. scribitur, quod Gedeon debellauit Zebee, & Salmana principes Madian, & captos occidit eo quòd interfecerant fratres suos in Thabor: & secundum hoc exponitur hęc litera:* Sicut vastatus est Salmana. *princeps Madian.*
8 A domo eius. *i. a Gedeone, & socijs eius: de quo dicitur.*
9 Qui vindicauit Baal. *i. vindictam accepit de eo, quia suffodit altare eius, & lucum succidit, Iudic. 6. e.*
1 In die prelij. *refertur ad illud:* Sicut vastatus est Salmana. *scilicet. In die prelij Gedeonis cum ipso.*
11 Matre super filios allisa. *i. eo quòd occiderat fratres Gedeonis, & matrem eorum cum ipsis secundum Hebr. alia est hic sententia, & litera licet ad eandem conclusionem. Ad cuius intellectum sciendum, quòd in Hebræo, non habetur hic Salmana, sed Salman: Nec est nomen proprium secundum eos, sed appellatiuum, & significat pacificam seu quietam, hoc etiam videtur, quia Salmana quod est nomen proprium incipit per literam Sade. Salman verò hic scriptū incipit per literam Sin. Item pro eo quòd habemus: A domo eius, qui vindicauit Baal. In Hebręo habetur: A domo insidiatoris: Est igitur hęc litera: Sicut vastata est pacifica a domo insidiatoris, est sensus: Sicut gens pacifica, & quieta non timens sibi de periculo vastatur ab insidiatore, & eius familia irruente subito super gentem improuisam, quę credebat esse in pace, & quiete, sicut legitur de vastatione Lais, Iudi. 18. g. In die prælij sic insidiosè commissi:* Matre super filios. *tales enim latrones non solum solent interficere mares, sed etiam fœminas ne accusentur, & sic occidunt matres cum filijs, & est intentio prophetæ, quod sic fiet 10. tribubus pro peccatis suis, ideo subditur.* F
12 Sic fecit vobis Bethel. *i. sic meruistis.*
1 A facie malitiæ nequitiarum vestrarum. *i. propter nequitias vestras ibidem factas adorando vitulum.*

Cap.

ADDITIO I.

In cap. 10. vbi dicitur in postil. Circa primum dicitur: Diuisum est cor eorum.

Quod dicitur hic: Diuisum est cor eorum, nunc interribunt: *videtur planè concordare dicto Saluatoris, Luc. 11. c. vbi dicitur:* Omne regnum in se diuisum, desolabitur. *Ex quo enim habebant multa, & varia idola, vt paulo supra dicitur: Iuxta vbertatem terræ suæ exuberauit simulacris, consequens erat, vt diuiderentur in eorum culturis, & sic prædictum peccatum contrahebat secum diuisionem.*

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. Ad vaccas Be.

Si nos habemus ad vaccas Bethauen, *in Heb. habetur: Ad vitulos Bethauen: quod magis concordat cum casu præsenti, quia Ephraim vitulos colebat.*

ADDITIO III.

In eod. c. vbi dicitur in post. Seminate vobis in iustitia.

Vbi nos habemus in hoc loco: Cum venerit, qui docebit vos iustitiam. *in Heb. habetur: Donec veniat, qui doceat vos iustitiam, quod intelligendum est propriè de Christo, qui impios iustificat ipsius gratia, vnde ad Rom. 3. d.* Iustificati gratia ipsius: *& continuatur ad precedentia sic. Nam hic probita hortatur populum Israeliticum in generali, vt disponat se ad receptionem Christi, & hoc per obseruationem legis sub qua erat, de quo dicit:* Seminate vobis in iustitia: *quia vera obseruatio legis disponebat ad legem Christi, sicut seminatio ad messem, ideo subditur:* Metite in ore misericordiæ: *Lex enim Christi precipuè in misericordia commendatur. vnde Matth. 9. b.* Nonne legistis: Misericordiam volo, & non sa. &c. *& quia tempus aduentus Christi non erat ita propinquum, sicut tempus seminationis appropinquat tempori messis statim sequentis, ideo subdit:* Innouate vobis nouale. *q. d. Hæc seminatio frequentanda est, & continuanda, donec veniat plenitudo temporis, de quo dicit:* Tempus autem requirendi dominum, donec ve. &c. *scilicet, Christus sol iustitiæ. Sed quia ipsi exhortati oppositum fecerunt, cum pro maiori parte legem Christi non receperunt, ideo subditur:* Arastis impieta. iniquita. messuistis. *q. d. non arastis iustitiam prout vos exhortabar in obseruatione legis, sed potius impietatem, quia verba legis non ad declarationem veritatis Christi, sed extortè exponebant, vt patet in quamplurimis locis: vnde & merito iniquitatem messuistis.*

CAP. XI.

A a *Sicut mane.* * Theophyl. Quando,ait,expectarunt Assyriorum auxilium, vt ipsis appareret instar diluculi in nocte constitutis, tunc abiecti sunt in Babylonē captiui. Vel,quia celeriter,ac breui post tempore, perniciem sustinebūt: diluculum.n. non perinde lōgum tempus continet, quando sol ortu suo insequens, diem facit. a * Rup. Sensus iste est. Rex Israel non nisi Deus esse debuerat, & Christus Dei filius,quem patriarcharum fides expectauerat, Vnde dixit Samueli. *Non te abiecerunt, sed me, &c.* Verum,nequaquam expectauit legitima tempora regni Dei,quisquis in Israel regnare potuit,sed certatim in alterutros insurgēdo, regesq. alios percutiendo,alij regnauerunt, quousque Herodes regnaret.qui non erat de genere Israel. Tunc enim Christus natus,cuius regnum non transit,sed in æternum permanet.

† In aurorā accidendo excidetur rex Israel,& est similis præce ca.

1.Reg.8.

† hominum.

† pabulum.

B

Superius dixerat trāsire fecit Samaria regē sup faciem aq;,candē rē explicat sub alia similitudine.Est n.mane,ortus auroræ, & pricipiū diei a fine noctis vsq; ad ortū solis.

Sap.10.b.

Ierony.

Heretici sicut diluculū trāsibunt, & rex eorū,i. diabolus, vel hæresiarcha, quos in infantia qn crediderunt, & erant paruuli & christiani dicebātur dilexit Deus, & per doctores ecclesię vocauit de tenebris Aegypti. Sed vocati recesserūt a facie eorū, & adorauerūt Beelphegor,i. vitijs suis,& libidini seruierūt,& postea immolabāt simulacris, quæ sibi confixerunt.Singuli n.hæretici habēt Deos suos, & quodcunq; fingunt colunt,quasi sculptile,& cōflatile.

Hiero. Matth.2.d.

Hoc testimonio vtitur Matthæus,qñ ex præcepto angeli ex Aegypto redit Iesus cum matre ad terram Israel, quæ hæc typicè referuntur ad Christum,tamen qui typum habuerunt Saluatoris,non per omnia opera sua eum figurauerunt.Typus enim partem iudicat. Quod si totum præcedat in typo,iam non est typus,sed historiæ veritas appellanda. Spiritualiter autem Deus filium ex Aegypto vocauit, quando in ascensione ad dexteram suam collocauit.

Typicè.

b *Et ego qua.* * Theophy. Tantā ego benignitatem eis C ostēdi,vt factus sim ipsis veluti nutrix . Et quemadmodū illa aliquem infantem in manus acceptura,pedes eius colligit,vel eum primum veluti in pedes erigit,sicq. cū sustinet, leuat:non dissimilem ad rationem ego feci,ac veluti pedes eorum colligens,assumpsi super dexteram meā &c. Nam reliqui eos vagari citra ordinē, citrave legislationem.

CAP. XI.

a ¶ Ortus auroræ. b ¶ Ita celeriter. c ¶ Hoseæ captus ab hostibus. d ¶ Decem tribuum. ¶ Exponit beneficia, quæ Deus eis contulit in patriarchis. ¶ Erat in Aegypto idola colens.

Sicut † mane transit, pertransit rex Israel 1 2

quia puer Israel,& dilexi eū,& † ex Ægy 3

a ¶ Per Moysen. b ¶ Primogenitus meus Israel. c ¶ Moyses & Aaron: et exeunt de Aegypto 4

pto vocaui filiū meū. Vocauerūt eos sic 5 6

a ¶ Sed vocati te conuerterunt in deserto idola colentes. b ¶ Insuper tempore Achab in terra promissionis diuersis idolis immolabant.

abierūt a facie eorū.Baalim immolabāt, 7

a ¶ Quia pater eram:per diem abscondi eos nube,ne æstuarent p... ne tenebris terrerentur. b ¶ Ne læderentur in fortitudine: vnde: Expandit alas suas, & assu.

b & simulacris sacrificabāt. Et ego quasi nutri⁹ Ephraim portā

a ¶ Cum fecissent caput vituli ... eis locum pœnitentiæ, & ignorauerunt quod vellem eos mundare ab idolis suis. b ... Adam ... electione ... Quod exponendo ... electionis.

bā eos ī brachijs meis,& nescierūt,q̄ curarē eos. In funiculis 8

c 9

a ¶ ... iugum ... eorum.

† Adā trahā eos,in vinculis charitatis.Et ero eis quasi exāltās 10

a ¶ Id est,legem meam,quam ... portauerunt. b ¶ Dedi eis manna in deserto,... manna declinare fecit. 11 12

d iugū sup maxillas eorū,& declinaui ad eū: vt vesceretur.Nō 13

collegi palantes ... ipsos, legē ipsis ... do, & brachiū ... um ,i. robur ... ipsis pro auxilio ... bellis exhiben... quod imbecilli ... eorum baiular...

Intantum d... eos,& tā clemē ... stor fui, vt mo... dam ouem hu... ris meis portar... si verò ignor... runt,q̄ mea pa... ne curarem eos. & qui amator ... oīum vinculis ... ritatis traherē ... ad credendum ... *Nemo venit ad m... si pater, &c.* & ... trati sunt ... meum,quod ... est, esse grauissimum : & declinaui ad eum,deferens ... lum, vt cum eis habitarem , & assumpta hominis fo... dedi eis escam corporis mei.

c *Fu ni.* * Rup. Incarnationē vnigeniti filij sui Deus inter hoībus repromittit.Tunc.n.in funiculis Adam traxit nos, vtpotè factus filius Adam siue filius hoīs,qui funiculi sunt charitatis.In eo namque q̄ factus est ex carne filius hominis , miro modo nos sibi colligauit , & traxit ad se in funiculis charitatis.& ex eo scimus, q̄ curet ...

Alia trāslatio.In funiculis hoīum,i.ea charitate qua ... xi mihi Abrahā,& Isaac,& ceteros,coniūgā & istos.

d *Non reuer.* * Theodo. Non effugient Assyrij dña ... millies licet in Aegyptum fugiant: cā malorū illi ... Quamobrem etsi multitudine,& oī genere armorum ... tur nihil tamen virile edet,at potius ex malis consi... piet factum,longissimeque a suis terris abducetur,p... oīa pretiosa aduersarijs tradam, & continuo deprim...

Lxx.Habitabit Ephraim in Aegypto.

Hiero.Sub Manahen rege ... tribuum voluit fug... Aegyptum a facie Sennacherib:Sed captus est ab ill... & dominatus est illius iure victoris Vel reuersus d... quando in terra sancta Deos Aegyptios adorauit.

Hęretici dicūt se habere terrā sanctā, & ecclesiam S...

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XI.

* 1 Sicut mane. *Hic increpatur populus pro secunda ingratitudine quæ accipitur respectu beneficij eductionis populi de Aegypto, & deductionis per desertū:& licet illud beneficiū præcesserit ipsi beneficium positum cap.præc.non tamen intentione, quia ad hoc facta est eductio populi de Aegypto, vt induceretur in terra lactis,& mel le manantem.Præterea sicut frequenter dictum est,in sacra scriptura frequenter prius facta posterius scribūtur.Præsens igitur c.in duas partes diuiditur:quia primo ponitur populi vastatio pro sua ingrati tudine, secundò ponitur eiusdem consolatio ex diuina dulcedine, ibi:* Quomodo:*Circa primum dicitur:* Sicut mane tran. *velociter.*

2 Pertransit rex Israel.*i.regnum Israel cito deficiet,& hoc pro ingratitudine beneficij accepti, quod notatur cum subditur.*

3 Quia p.Is. *pueritia huius populi attenditur secundum tempus exitus de Aegypto,vt frequenter supra dictum est:ideo sequitur.*

4 Et ex Aegypto vocaui filium meum. *vnde Exod.4.e.dicit dominus:* Filius meus primogenitus Israel.

5 Vocauerunt eos.*scilicet,Moyses,& Aaron,& alij prophetæ sequentes exhortando populum ad bonum.*

6 Sic abierunt a facie eorum. *i. retrocedentes a monitis eorum,ideo sequitur:* Baalim immol.

7 Et ego quasi nutritius *sicut nutrix portat infantulu...*

8 Et nescierunt.*i.se nescire simulauerunt.*

9 Quod curarem, &c. *i. gererem curam de eis beneficia exhibendo,& in hoc apparet ingratitudo eorum.*

10 In funiculis.*i.in beneficijs exhibitis,quæ attrahunt ... nis,& sunt quædam vincula dilectionis.*

11 Et ero eis.*i.subleuans laborē eorū sicut auriga quādo ... uē onere depressum,sublenat iugū, vt alleuiatus vires resumat ad laborandū,sic ego filios Israel afflictos in deserto recreaui ... educēdo eis aq̄ de petra,et similia,vt melius laborē itineris tolerarent.*

12 Et declinaui.*dando de cœlo manna. Exod.16.*

13 Non reuertetur in terram Aegypt.*nec enim fuit ... populo, vt non reuerteretur ad ... quærentias Aegyptiorum:sed quia transgressi sunt ... hoc,vt dictum ... præcedenti,ideo sequitur.*

MORALITER.

† 1 *Sicut m.* Hic arguitur ingratitudo secunda,secundum ordinem scribentis:fuit tamen prior secundum ordinem temporis.s.de beneficio eductionis de Aegypto, & deductionis per desertum , & nutritionis manna cęlestis quibus ingrati fecerunt vitulum conflatilem & eum adorauerunt , & postea ad illius similitudinem Ieroboam rex Israel duos vitulos aureos fecit,& ad adorandum eos populum induxit,vt habetur 3.Reg.12.propter quod rex & populi translati fuerunt in Assyrios 4.Reg 18. & sic dicitur hic: *Sicut ma.per.* Per hanc autem ingratitudinem populi Israel significatur ingratitudo religiosorum , qui de seculo,tenebris culpę & ignorantiæ pleno,tanquā de Aegypto vocati sunt ad locum religionis sanctum , & nutriti corporaliter, & frequenter magis lautè quam ... mibus paternis,& etiam spiritualiter manna ... & spiritualibus documentis,& sanctorum viror... plis: & tamen aliqui beneficiorum istorum ingr... uertuntur ad idololatriam , cuiusmodi sunt ... guloti facientes,de ventre suo Deum suum,sicut ... ad Phil.3.d. *Quorum Deus venter est,* & proprietatem ... suum faciunt de auro & argento abscondite ... sic de alijs,propter q̄ captiui ducuntur ab inimic... ram tenebrosam & opertam mortis caligine.

A [...]oris, sed peruersa fide semp sunt in Aegypto. qa ergo habitauit in Aegypto, sensus magnus, i. Assyri' erit rex eius. Noluit enim Ephraim reuerti ad ecclesiam & virtute, idest, Christo perdita, semper in languore versatur, dęmonibus, & perturbationibus subiacens. ideo gladius, idest, sententia spiritualis, vel sermo ecclesiastici viri debellās eos semper versabitur in vrbibus eius quas impiè cōstruxit cōtra Deum: & populus deceptus a cultu suo pendebit incertus quid agat. Et cum nullū remedium inueniri poterit, tunc sero penitens optabit Deum reditum, sed iam cūcta vastante, & tunc non poterit ei.

a Iugum au. Alijs gladio interemptis, his, qui remanserint imponetur iugum grauissimæ seruitutis pro magnitudine peccati, qa usq; hodie sunt in montibus Persarū. Potest hoc referri ad tempora Romanorum, quando Iudæi vltima captiuitate damnati sunt.

b Quomodo dabo, &c. ✻ Theod. Cum superiores terrores iniecit atq; denunciauit, rursus misericordibus verbis vsus est, sermocinationis varietate vtilitatem eis architectans. Quid faciam tibi Ephraim: Quō, inquit, ò Ephraim, te vtor? Ego te defendere studeo, verum non me hæc facere sinunt tua impia scelera Quare, sicut Adama ponam te, & sicut Seboim, &c. quæ vna cum Sodoma, & Gomorra conflagratæ sunt.

Cum ex supradicta cōminatione videretur dura Dei sententia non relinquens locum pñiæ, nunc affectu pij patris loquitur, qui incorrigibili filio post verba addit verbera. Inter quinq; subuersas vrbes, maiores in scelere, & in pœna fuerunt Sodoma, & Gomorra quib. duabus comparantur duæ tribus peccantes. Vnde in Isa. *Audite verbū domini principes Sodomorum, & percipite legem Dei populus Gomorræ.* Et Ezechiel: *Iustificata est Sodoma ex te.* Quia ergo duę tribus templum habebant, & ibi idola colebant, magis peccantes maiore pœna dignæ sunt, quam decem tribus, quæ longe a templo, & ab Ierusalem erant. Duæ igitur tribus, Sodomæ, & Gomorræ iustæ comparantur: decem vero Adamę, & Seboim, quæ minores, subiectæ maioribus,

a ¶Verba comminantis. b Sennacherib. c ¶Et hoc ideo.

reuertetur in terram Ægypti, & Assur ipse rex eius quoniā

a ¶Confisi potius in hominem quam in Deum. b ¶Per pœnitentiam. c ¶Ergo. ¶Subaudis interficere. d ¶Hostium e ¶Non modo in a[...]s, & possessionibus.

noluerūt cōuerti. † Cępit gladius in ciuitatib. eius, cōsumet

a ¶Ipsos principes, qui iure capitis aliis regunt. vel capita consilia eorum.

electos eius & comedet capita eorū. Et populus meus pē-

a debit ad reditū meū. Iugū aūt imponetur eis simul, quod nō

a ¶Quomodo sine dolore possum te dare in captiuitatem. b ¶Quomodo [...] vt pater volo te protegere, non inuen[...] nam protectione

b auferetur. Quomodo dabo te Ephraim, † protegā te Israel?

a ¶Licet non sine dolore, redigam te in solitudinem, & vsque ad cineres, sicut Adama, & Seboim, & cœteras ciuitates Sodomorum b ¶Misericordia vincitur, austeritatem iudicis mitigat pietas patris: viscera misericordiæ non possunt pati, vt deleatur populus.

Qūo dabo te? Sicut Adama ponā te, vt Seboim. Conuersum

a ¶Cum ita dicerem. b ¶Pœnitet me populum meum delere

est in me cor meum pariter † conturbata est pœnitudo mea:

a ¶Ergo. ¶Vt deleam. b ¶Secun[...] c ¶Clementia mea. d ¶Non perdam quantum in me est. ¶Non percutiam, vt disperdam in perpetuum, sed vt emendam: crudelitas mea pœnitentiæ, & pietatis occasio est: hoc ideo, quoniam Deus ego Homo punit vt perdat, Deus vt emendet. Si pœnitere volueris ero in medio tui sanctificans & saluans te.

c Non faciam furorem iræ meæ. Non conuertar, ut disperdam

d Ephraim, quoniam Deus ego, & nō homo. In medio tui san

a ¶Alienæ Gentis, subaudis, vt te deseram. b ¶Vox prophetæ. c ¶Quia dominus ex misericordia veniam, & prospera promi[...], si conuersi eum imitabuntur.

ctus, & nō ingrediar ciuitatem. Post dominum ambulabūt.

a ¶Tunc ¶Quia sagena domini capientur de mari huius seculi.

e Quasi leo rugiet, quia ipse rugiet et formidabūt filij † maris.

bus, earum exemplo corrumpebantur: & ideo minus puniendæ. Similiter & ecclesiastici viri, si eisdem criminib. quibus hæretici contaminātur, non Adamæ, & Seboim, quæ minores, sed Sodomæ, & Gomorræ, quæ maiores sunt comparantur. Ad hæreticos autem, & ad populum deceptum dicit dominus quia nō pœnitent ponentur sicut Adama, & Seboim, & nullam spem salutis habebunt. Sed iterum pius pater mutat sētētiam, & pœnitet, quòd talia sit locutus. In quo ad conuersionem, & pœnitentiam vocat. D

c *Non conuertar vt disperdam Ephraim.* quātum in me est, Deus ego, subaudis: lapsis manum porrigo, errantes reuoco. Et quia sanctus sum ideo non ingrediar ciuitatē, idest, conciliabula hæreticorum, sed exeuntes ab illis suscipiam: Vel, non ingrediar ciuitatē quæ sanguine, & scelere fabricata est, sicut Cain primus parricida, ædificauit ciuitatem nomine filij sui Enoch. Sed manebo in ciuitate, quæ cœpit ab Abel. E

† Cadet, vel manebit. Gen.19.f.
† propter consilia eius.
Hieron. Haymo.
† ab Occidente.
Gen.4.c.

d *Quoniam Deus ego, &c.* ✻ Rupertus. Homo dum irascitur, accepta iniuria profundè læsus, eo totus intendit, vt vindictam exigat, & de pœnis satietur eius, qui læsit. Nec enim pœnitentiam, sed solam quęrit vindictam. Ego autem Deus sum in medio tui sanctus, non pro furore vindictam aut pœnam, sed pro misericordia peccatorum desiderans pœnitentiam.

e *Quasi leo.* Vnde Amos: *Dominus ex Sion rugiet.* minando rugijt dominus cum dixit: *Sicut Adama ponā te.* & iterum: *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur.* Rugiet quando dicet: *Discedite a me operarij iniquitatis.* Cum leo rugit, volatilia, & bestiæ terrore vocis, gradu fixo se mouere non possunt. Ita domino comminante filij maris, i. huius seculi tempestuosi, pauent, & vadunt ad nidos suos idest, ecclesias in quib. cum eis habitabit. Hoc Iudæi ad aduentum Christi quem adhuc prestolantur referunt Sed nos iam transacta videmus, quòd & de Aegypto, & ab Assyrijs, idest, ab Oriente, & ab Occidente, ab Aquilone, & Meridie veniunt quotidie, qui recumbunt cum Abraham, & Isaac, & Iacob in cœlorum regno. F

Hiero. Amos 1.a. Matth 3.c. Luc. 13.f.
Matth.8.b.

Aliter.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et Assur ipse rex eius. *ipsum subijciendo sibi, & captiuando.*
2 Qm no. conuer. *ad bonum secundum monita prophetarum.*
3 Cœpit gladius. *i. deuorare habitatores ciuitatum eius.*
4 Et consumet electos. *i. bellatores robustos.*
5 Et populus me. pen. *idest, suspensa & confusa mente rememoratum expectabit.*
6 Ad reditum me. *s. per exhibitum beneficium, quod ab eis subtraxi. Et quia ibi fuit longus temporis tractus, ideo subditur.*
7 Iugum autem. *i. grauis seruitus ab Assyrijs.*
8 Quod non aufere. *quia captiuitas 10. tribuum non fuit reuocata de Assyrijs, sed captiuitas duarum fuit reducta de Babylone.*
9 Quo. *Hic ponitur populi consolatio ex diuina pietate, Ad quod ostendendū primo excluditur populi meritum, cum dicitur in persona Dei. c. Quo. da. te. Eph. in manib. aduersariorum sicut meruisti.*
10 Protegam te. *ab aduersarijs, quod non meruisti.*
11 Quomodo da. te? *& respondet.*
12 Sicut Ada. *i. secundum demerita tua deberes in perpetuum destrui, & subuerti absque reparatione aliqua, sicut istæ duæ ciuitates Adama, et Seboim fuerūt funditus subuersæ cū Sodoma, et Gomorra.*
13 Conuer. est in me. *i. non puniui te secundum totum rigorem iustitiæ meæ.*
14 Contur. est pœ. m. *i. commota est super te misericordia mea.*
15 Non faciam furorem. *i. rigorem iustitiæ meæ.*
16 Non conuertar. *ab intentione misericordiæ.*
17 Vt disperdam Ephraim. *idest, totaliter deleam absque reparatione.*
18 Quoniam Deus ego. *qui punitionem ad correctionem facio.*
19 Et non homo. *qui punit ad interitum, & ad vindictam.*
20 In medio tui sanctus. *i. te sanctificans.*
21 Et non ingrediar ciuitatem. *i. cultum meum non ponam in vna ciuitate tantum, sed per totum mundum: & est hoc impletum tempore gratiæ in quo sacrificium ecclesiæ offertur vbique, & non in vna ciuitate tantum sicut fiebat tempore ve. te. extra enim Ierusalē non erat locus sacrificij: & propter hoc dixit dñs Malac. 1. c. A solis ortu vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco offertur, & sacrificatur nomini meo oblatio munda: propter quod dixit Saluator Ioan. 4. a.* Venit hora in qua non in monte hoc neque Ierosolymis, *s. tantum,* adorabitis patrē, *sed vbique. ideo subditur.* Sed veri adoratores erūt, qui adorabunt patrem in spiritu, & veritate. *Spiritus enim est Deus, qui loco non circumscribitur nec ad locum determinatur.*
22 Post dominum ambulabunt. *ei obediendo.*
23 Quasi leo rugiet, quia ipse rugiet. *hoc exponit Rab. Sal. de messia futuro: et quantum ad hoc, quòd de Christo exponit bene dicit, sed quod dicit futurum iam est impletum, quia Christus, (qui dicitur, leo de tribu Iuda: Apoc. 5. b.) rugijt clamore suæ prædicationis in se, & apostolis.*
24 Et formidabunt filij maris. *i. homines seculi huius, quod est quasi mare procellosum.*

Aliter. Cum verus leo rugierit, falsus leo, qui est aduer-
A sarius noster tremet, & non poterit os aperire ad prauum dogma: & qui ab eo fuerant capti rugitu, i. comminatione veri leonis soluti, sequētur Deum suum & filij maris, qui in amaritudine, & falsis aquis hæreticorum sunt pro creati formidabūt, & ab illis reuolabūt ad Deum: vt qui sub hæreticis laborauerunt requiescant in ecclesijs a quibus ab errauerant. Aegyptus, tribulatio vel angustia: Assyrius, dirigens vel arguens: ab his liberabuntur hæretici, cum habitauerint in domibus suis, & dixerint malis patribus: Relinquetur vobis domus vestra deserta.

† formidabunt.

a ¶De mundo ad cœlum tendentes. b ¶Simplicitatem columbæ imitantes. ¶Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & v. & r.

Et† auolabūt quasi auis ex Ægypto, & quasi colūba de terra 1
a ¶Dæmonum. b ¶In ecclesiis, vel in cœlestibus mansionibus.
Assyriorum, & collocabo eos in domib. suis, dicit dominus. 2

a Et auolabunt quasi auis ex Aegypto, & quasi columba.

✱ Theod. Perinde cum cętere aues, tum maximè columbæ, expeditissimo volatu vtentes, facilè in suos nidos uertuntur: ita vos alios hinc, alios illinc facilę reuocabo. Per hæc significat reditum sub Zorobabel factum, nam alij ex Babylone reuerterunt, ac urbem Ierusalem Cyri Persæ lege reædificauerunt: alij etiam in Aegypto diuertantes: confidentia ducti, redierunt.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et auo. qua. auis: ex Aegy. & quasi co. de ter. Assy. *i. velociter veniet ad fidem, quod impletum est a tempore apostolorum a quo fides Christi publicata est per vniuersum orbem, sicut plenius declaratum fuit super illud Psal. 18. a.* In oēm terram exiuit, &c. *& multi non solum de gentibus: sed etiam de Iudæis regni Iuda, & regni Israel per orbem dispersi conuersi sunt ad fidem.*

2 Et collocabo, &c. *i. in ecclesiis vbique per orbem terrarum ædificatis, & postea in cœli mansionibus. Ioa.* 14. In domo patris mei mansiones multæ sunt, &c.

ADDITIO I.

In c. 11. *vbi dicitur in postil. ideo subditur.* Ex Aegypto, &c.

B *Glosa super hoc verbum:* Ex Aegypto vocaui filium meū: *non est hic prętermittenda, quæ sic dicit: Hoc testimonio vtitur Matthæus quando ex præcepto angeli ex Aegypto redit Iesus cum matre ad terram Israel, quia hęc typicè referuntur ad Christum, tamen quia typum habuerunt Saluatoris, non per omnia opera sua eum figurauerunt, typus enim partem indicat: quod si totum præcedit in typo, iam non est typus, sed historiæ veritas appellanda. Hæc in glos.*

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. Et populus meus pendebit. *Litera Hebræorum in hoc loco est aliqualiter obscura, tamen consideranti videtur sic transferendo.* Et populus meus suspensus est ad rebellionem meam, & ad altum vocant eam, simul non exaltabitur: *Cuius sñia talis esse videtur, quod populus ille vocabatur a prophetis ad altum, s. ad emendationem vitæ, et erat in hoc suspensus, idest, non rectè intendens sed tendens ad rebellionem, vnde nunquam simul tendebāt in altū, ad quod vocabatur.*

CAP. II.

a Circundedit. ✱ Rup. Quinta iam declamatione peccata populi sese iustificare volentis, sermo propheticus accusat, & ante tribunal suum reū adducit maiestas, cuius manus non est, qui effugiat, si iudicio cum hominibus contendat. *Circundedit me, &c.* Secūdum euidentem literæ sonum ad illa tēpora lectorem mittit, quando Ieroboā, qui erat de tribu
C Ephraim, vitulos aureos fecit. Tunc eū & ipse in negatione, & domus Israel in dolo Deum circundedit, quando eiusmodi consilium excogitauit tam ipse quam Israel, quatenus depellerent a se domum Dauid, & vitulos pro Deo patrum suum colerent, eum negantes, qui Israelem eduxerat de Aegypto.

Hiero. Allegor. Circundant hęretici dominum in negatione sua, quicquid enim dicunt negatio, & mendacium est, & in dolo quia quęcunque simulant artificioso sermone componunt. Iudas verò, i. vir ecclesiasticus: non superbit, non inflatur, vt hęretici, sed humiliatur cum Deo, & in choro sanctorum fidelis est.

b *Iu. ad.* Tradunt Hebręi quia in egressu de Aegypto, cum ex parte vna mons altus, ex alia mare rubrum, ex alia hostes essent cęteris tribubus desperantibus, vel reuertentibus in Aegyptum, vel volare volentibus, solus Iudas ex præcepto Dei fiducialiter est ingressus mare cum sanctis, ut legitur in lib. Moyse, & Aaron. Vnde & regnum præ cęteris tribubus meruit habere. Aliter. Decem tribubus idola colentibus, Iudas & duæ tribus, quæ habebant templum, & legem Deo credentes, & ei seruientes, descenderunt humiliando se, secuti vestigia Dei sancti Patriarchę, & alij fideles.

c *Ephraim pascit ventū, &c.* Refert historia Manahem regem Israel pace facta cū Assur petisse auxiliū ab Aegypto: quod est pascere ventos, i. decipere se vana spe ponendo spem in hoīe, & sequi estū, i. ire ad meridianā plagā, & toto corde, toto tpe nihil agere nisi ludere sibi, & colendo men...

CAP. XII.

a ¶Negauit me Ieroboam idola colens, & nihil diuinum mihi attribuens. Decem quoque tribus me deludere volebant colendo idola, quasi diuinum aliquid inesset. 1
b ¶Ieroboam, & reges post eum. 2
C Ircundedit me in† negatione Ephraim, 3
a ¶Populus regibus seruiens. b ¶Duæ tribus. c ¶Veritatis, & virtutis Dei. 4
& in dolo domus Israel. Iudas aūt† testis 5
a ¶Angelis patriarchis prophetis. b ¶Deo. 6
c ¶Circundedit me, Ideo. d ¶Fluctuans in er duas gentes. 7
descēdit cū Deo, & cū sāctis† fidelib. Ephraim pascit ventū, 8 9

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XII.

✱ 1 Circun. *Hic incipit* 12. *c. secundum Hebraicam veritatem in quo populus* 10. *tribuum increpatur de tertia ingratitudine, quæ respicit beneficium impensum Iacob Patriarche non solū pro se, sed etiam pro posteris quo beneficio abusę sunt* 10. *trib. erga Deum ipsum pro idolis dimittendo, & erga fratres suos duarum tribuum eos multipliciter prosequendo, vt patet 3. Reg. & 4. in plurib. locis, propter quod in hoc c. iuxta beneficiū Iacob impensum describitur ingratitudo seu malitia* 10. *tribuū, & primò generaliter, secundò specialiter, ibi:* Si Galaad. *prima in duas: quia primò ponitur malitia populi, secundo misericordia domini, ibi:* Et ego dñs. *Prima adhuc in tres: quia primò malitia populi præmittitur, secundò beneficium Dei interponitur, ibi:* In vtero. *tertiò scriptura ad primū reuertitur, ibi:* Chanaan. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur* 10. *tribuū culpa. secundò pœna, ibi:* Ephraim pascit. *Circa primum dicitur in persona Dei:* Circunde. me. *i. me delusit.* 2 Ephraim. *i. Ieroboam primus rex de tribu Ephraim.* 3 In ne. *Dauid serui mei dicēdo:* Non est nobis pars in Dauid, &c. 3. *Reg.* 12. *g. Et in negatione nominis mei, dicendo de vitulis fabricatis. Isti sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra Aegy. Et quia Ieroboam induxit ad hanc negationem duplicem. primò tribum Ephraim, & consequenter alias nouem, ideo subditur.* 4 Et in do. *sed quia tribus Iuda stetit in veritate cultus diuini per lōga tpa. iō subditur.* 5 Iu. a. te. de. cum d. *in Heb. habetur: Iudas aūt adhuc potens cū Deo, quia licet diminutū fuerit regnū suum: tamen adhuc habuit potestatē super tres tribus. s. Iudę Beniamin, & Leui, quia sacerdotes, & Leuitę per regnum Israel dispersi in ciuitatib. sibi assignatis a Iosue, dimiserunt eas nolentes vitulos colere, & habitauerunt in regno Iuda vbi remanserat cultus, iō dicitur: Potens cum Deo, i. sanctus, & fidelis implendo ... sa, iō subditur:* Et cū sanctis fideli. *quod exponit Ra. Sa. dicens. i. ... sancto, & benedicto: & hęc expositio est multū consona fidei ... licet præter eius intentionem: Hic. n. exprimitur articulus sanctitatis: per hoc enim, quod de Deo dicitur:* Cum sanctis fideli. *per plurale quod coniungitur singulari innuitur rectè pluralitas personarū in vnitate essentię. Ad hanc expositionē pōt trahi translatio ... cū dicitur:* Iu. au. te. *s. veritatis per hoc, quod retinuit cultum ...*

6 Descendit. *per hoc, quod eius regnum fuit diminutum, ... cultum Dei retinuit subditur.* 7 Cum Deo. *Hanc aūt ... qui expositores nostri exponunt de fidelitate tribus Iudæ, quæ post Moysen intrauit mare rubrū, & sic dicitur:* Iu. aūt te. *veritatis a Moyse dicta:* Descen. *s. post eū in mare rubrū.* Cū D... *secundum mandatū diuinū.* Et cum sanctis fideli. *i. cum Moyse, & Aaron. Sed hęc expositio videtur falsa, eo quod in Hebręo non habetur fidelib. in plurali, sed fideli in singulari. Hęc et expositio non est consequentiam ad pręcedentē literam: Sed prima expositio est ... veritatem Hebraicam, & consona fidei catholicæ, & consequenter ... bens ad literam immediatè præcedentem.* 8 Eph. *Hic ... ter ponitur populi* 10. *tribuum pœna, & primo in bonis ... dicitur.* Eph. pa. ven. *In pœnam. n. prędictę duplicis negationis multum afflictus a circunstantibus populis, & maximè ab Assyriis, a quib. fuit primò sub tributo subiectus, & postea captiuatus. 4. ... 17. & secdm hoc dicitur, Ephraim, i. populus* 10. *tribuum ... tus eo, quòd Ieroboam primus rex fuit de illa tribu, vt prædictum est.*

9 Pascit ventum. *superbis Assyrijs reddendo tributum* ✱ 1 Et

ideſt, idola dum huc vel illuc diſcurrit, vaſtitatem ſuis vr A ibus præparat. & oleũ in Aegyptũ ferebat. Cũ Manahẽ ideret Sennacherib ex fœderato factũ ſibi aduerſarium uxiliũ à Pharaone petiuit mittens ei inter cætera dona ariſſimum oleum, quo Samaria abundat, nec inueniir tale in Aegypto.

Allegoricè. Hæ e ci malis operibus ificant immun um ſpiritum & ſe uuntur æſtum, qui ores & germina di uunt & mẽdaciũ, i. ilſam doctrinam, ia multos deci iant, & inde vaſtitem, i. interitum bi ſuiſque multiplicant. Fœdus cum Aſſyrijs ineunt, qa m dæmonibus pacem habent quorum volũtatem ſe untur, quorum princeps eſt ſenſus magnus, vt quęcun ue finxerint ſapienter ſimulaſſe videatur. Oleũ in Aegy um ferunt, quia cũ ſint in tenebris, ſciẽtiã ſancti ſpiri is ſe habere mentiuntur. ſed licet conentur veritatẽ mi ere mendacio, oleum aquis & cæteris liquorib. non mi etur, ſemper veritas ſupereſt, mendacium deorſum.

a *Iudicium ergo*. Captiuitatis & miſeriarum, quia decem ibubus pro peccato captiuatis, Iudas non pœnituit, ſed ait Ezechiel, ſorores ſuas ſceleribus vicit, & viſitatio, ideſt, flagella ſuper duas tribus, quæ de Iacob ortæ.

* Rupertus. Senſus eſt. Idcirco circundederunt Deum rgantes, & in dolo loquentes, quia dñs ipſe iudicium po ſuit

1 2 & ſequitur † æſtum. Tota die mendacium & vaſtitatẽ mul
3 tiplicat. Et fœdus cum Aſſyrijs iniit, & oleum in Aegyptũ
4 5 6 a ferebat. Iudicium ergo dñi cũ Iuda, & viſitatio ſup Iacob.

a ¶ Qualia fecit, talia recipiet. b Quia nõ caſu ſed de induſtria adinuenit in qb peccaret. c ¶ Quia

7 8 9 b Iuxta vias eius & iuxta adiuẽtiones ei⁹ reddet ei. † In vtero

¶ Rebeccæ. a ¶ Non ſua uirtute, ſed diſpõne Dei, qui eum ſibi futurum præu d ba⁹ fidelem patriar cham. ¶ Eſau. b ¶ Quando cum angelo in ea nocte pugnauit vt benediceretur. vnde Iſrael, ideſt. directus vel rectus dicetur.

10 11 12 13 14 † ſupplãtauit fratrẽ ſuũ, & i fortitudine ſua † directus eſt

fuit cum Iuda, & viſitationem egit ſuper Iacob, diſcernẽ D do videlicet, & diſcernendum eſſe docendo, quinã ſint veraciter Iudæi, & qui econtra, Iacob ſiue Iſrael ſe eſſe di cãt, cum nõ ſint, ſed *ſint ſynagoga Satanæ*. Denique, q̃ nihil profit eſſe filios carnis, qui non ſint filij promiſſionis, iuſtiſſima cõfirmat ſẽtentia, cũ dicit, *Iuxta uias eius, & iuxta adinuentiones eius reddetei*. Nimirum, qui cum deberet eſſe Iudas teſtis fidelis, factus eſt Ephraim, q receſſit infideliter a domo Dauid, imò & Chanaã dici meretur, &c. Apoc. 3. † Gene. 25. c. & 32. d. † præualuit ang. Hieron.

b *In vtero ſupplantauit fratrem ſuum, &c.* Exponit beneficia Dei collata Iacob, & in eo Iudæ filio, quia & in patre nominatur filius, vt & Dei miſericordia in Iacob, i. Iudam, & duritia Iudę in Deum cognoſcatur.

Allegoricè. Poſſunt hæc eadẽ dici viro eccleſiaſtico, q corripitur a Deo, q̃ immemor beneficiorum Dei nõ ceſſat addere peccatum peccato qñ te naſcentẽ eccleſia in fide parturiret, ſupplãtaſti Iudæũ ſiue Gentilẽ fratrẽ tuum & eius primogenita accepiſti, & in fortitudine tua directus es cũ angelo, vel vincens malignos ſpũs, vel roboratus benedictionibus angeli, i. Dei, inualuiſti contra angelum precibus faciens eum tibi adiutorẽ, vt inualeſceres contra hoĩes, & cum viciſſes fleuiſti, & rogaſti angelum dñi, & peccatorum tuorum recordatus inueniſti eum in Bethel, E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ſe. æſtum. *i. Aegyptum, quæ eſt in plaga Auſtrali reſpectu Iſrael, & ſic in calidiori regione. Hoſeę enim rex Iſrael quęrens liberari a tributo Aſſyriorum, miſit nuncios ad regem Aegypti cum muneribus magnis, vt eius auxilio liberaretur, vt habetur 4. Reg. 17*

2 To. die men. & va. mul. *Mentitus enim fuit regi Aſſyriorum cui iurauerat ſub tributo ſeruire, & per hoc incurrit vaſtitatẽ, & deſtructionem regni ſui: quia rex Aſſyriorum perpendens, quod volebat ab eius ſeruitute recedere, terram eius vaſtauit & ipſum finaliter captiuauit.*

3 Et foe. cum Aſſy iniit. *Hoc ſubditur ad exponendum quod dictum eſt obſcurius de pacto quod firmauit cum rege Aſſyriorum de reddendo ſibi tributum.*

4 Et oleum in Aegy. fe. *i. per nuncios mittebat cũ alijs muneribus, vt liberaretur a prædicto tributo. Et quia ex hoc ſecuta eſt captiuitas regis & regni, vt dictum eſt, quia hoc fuit in parte perſecutionis regni Iudę quã regnum Iſrael ſibi intulit, ideo concluditur.*

5 Iudicium ergo domini. *in punitione Ephraim.*

6 Cum Iuda. *ideſt, pro Iuda.*

7 Et viſitatio. *ideſt, punitio Dei.*

8 Super Iacob. *i. ſuper regnum Iſrael, eo quod Iacob & Iſrael ſũt nomina ſynonyma, Gen. 32.*

9 Iuxta vias eius. *ideſt, opera.*

10 Et iuxta adinuentiones eius: *in perſecutione Iudę & vitulorum fabricatione.*

11 Reddet ei. *pœnam debitam inferendo.*

12 In vte. *Hic conſequẽter ponitur beneficium patriarchæ Iacob impenſum cuius decẽ tribubus erant ingratæ. Et ponitur hic duplex beneficium, vnum ante natiuitatem, cum dicitur:* In vte. ſupplan. fratrem ſuum. *Collidebantur. n. in vtero matris, Gen. 25. & cum iter dominum conſuleret de iſto cõflictu reſpondit dominus:* Duo populi ex ventre tuo diuidentur, populuſq; populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori, &c. *Secundum beneficiũ fuit poſt natiuitatem in ętate iam adulta, ideo ſubditur.*

13 Et in fortitudine ſua directus eſt. *De hac lucta dixi plenius Gen. 32. Aliquid tamen eſt repetendum, eo quod aliquid hic additur quod ibi dimittitur. Sciendum igitur quod ſecundum Ra. Sa. & alios Hebræos ille angelus erat cuſtos Eſau, pp quod zelãs pro eo voluit impedire Iacob ne tranſiret in terram promiſſionis ad obtinendum benedictiones & primogenita Iſaac in præiudicium Eſau, ſed dominus tantam fortitudinem tunc contulit Iacob, q̃ non potuit eum impedire, ſed magis Iacob præualuit. ideo dicitur hic.* Directus eſt ange. *ideſt, † luctauit cum eo:* Et inualuit ad ange & confor. eſt. *Quod videns angelus fleuit, eo quod non poterat eum impedire. Et rogauit, vt dimitteret eum, ſecundum, q̃ dicitur Geneſ. 32. f.* Dimitte me iam aurora eſt, &c. *quęrens dilationem de ſententia Dei ſuper iura benedictionis & primogenituræ. ideo ſubditur in pſona angeli: In Bethel inueniemus eum, ſ. Deum. & ibi loquetur nobiſcum determinans hanc cauſam, & talis eſt litera Hebraica. Hec aũt expoſitio continet aliqua inconuenientia. Primo quia ſecundũ dictũ Hebræorum ille angelus erat bonus, eo q̃ erat cuſtos Eſau. Deus autẽ iam ante dixerat ipſi Iacob:* Reuertere in terrã natiuitatis tuę Gen. 33. c. *Nullo aũt modo veriſimile eſt, q̃ angelus bonus vellet executionẽ diuini mandati impedire, cum eius voluntas ſit omnino conformis voluntati diuinę. Nec poteſt dici, q̃ angelus ſanctus ignoraret reuelationẽ factam ipſi Iacob. Tum quia reuelationes fiunt hominibus mediantibus angelis. & ideo, quæ hominibus reuelantur, prius a ſanctis angelis cognoſcuntur: Tum quia Iacob reuelationem ſeu mandatũ Dei prædictũ narrauerat vxoribus ſuis Rachel & Lię, Gen. 31. Talia verò non latent angelos quorũ cognitio nõ impeditur per diſtantiam localem. Item angelus experiens tantam fortitudinẽ Iacob, vt dicunt Hebręi, ignorare non potuit, q̃ hoc eſſet a Deo, & p conſequens nullo modo de hoc fleuiſſet, nec dilationẽ de iure benedictionis & primogenituræ determinando quæſiuiſſet, cũ volũtas eius ſit totaliter cõformis volũtati diuinę, pp q̃ ſicut dixi Gen. 32. ille angelus fuit cuſtos Iacob, & ex voluntate Dei in corpore aſſumpto apparuit ſibi, vt non ſolũ verbo, ſed ẽt ſenſibili ſigno aſſecuraret eum de Eſau fratre ſuo, quem nimis timebat, & ideo poſt luctã in qua finxerat ſe non poſſe præualere Iacob dixit: Si fortis fuiſti cõtra Deũ, i. contra angelum a Deo miſſum, pp quod dicitur Deus participatiuè, quanto magis contra homines præualebis, i. cõtra Eſau cũ filijs ſuis. Nec tamen illa fictio angeli fuit mendacium, ſicut nec illa qua dominus finxit ſe longius ire, Luc. 24. quia per fictionẽ angeli ſignificabatur veritas futura, q̃ populus deſcendens de Iacob pręualeret populo deſcendenti de Eſau, ſicut & per hoc, quod dominus finxit ſe lõgius ire, ſignificauit, quod adhuc erat longè ſeu peregrinus a diſcipulorũ mente vt exponit beatus Greg. hom. 13. igitur ſecundum hoc exponẽda eſt hæc litera.* Et in fortit. ſua. *i. quam habebat a natura ſua, & non datam a Deo ad horam, vt dicunt Hebræi.* † luctatus fuit. Allego. F

14 Directus eſt cum angelo. *Luctando cum eo.*

MORALITER.

12 *In vte. ſup. fra. ſuũ.* Moraliter aũt ſiue myſticè p Rebeccam matrẽ eccleſia militãs ſignificatur. Rebecca naq; patientia interpretatur, eccleſia verò militãs exercitata fuit in patientia. primo in perſecutione Iudęorũ, ſecũdò, in pſecutione tyrannorũ. & tertio, magis erit in pſecutione Antichriſti & ſatellitũ ſuorũ, pp q̃ dici põt patiẽtia in abſtracto. ſicut notabiliter largus, ipſa largitas noĩatur, licet aũt omnes Chriſtiani tam boni, quã mali ſint per baptiſmũ regenerati, tñ adhuc vſq; ad mortẽ quodammodo ſunt in vtero eccleſiæ, nã mors ſanctorum dr̃ eorum natale: quia tunc ex eccleſia militante naſcũtur ad vitã gloriæ Sic igitur boni, qui per Iacob ſignificãtur, & mali per Eſau ſignificati. ẽm illud Malac. 1. a. *Iacob dilexi, Eſau vero odio habui.* dicit dñs, in vtero matris ſeſe collidunt: quia morib. diſſentiunt. ſed boni malos ſupplantant. nã in præſenti merẽtur ad gloriã exaltari qua mali merentur priuari. Secũdũ beneficiũ ipſi Iacob patriarchæ collatũ fuit in hoc, q̃ iam adultus † luctauit cũ angelo, & benedictionem obtinuit ab eo, Gen. 32. quod notatur hic cũ dicitur. *Et fortitu. &c.* † luctatus.

Moraliter hoc faciunt boni per Iacob ſignificati: nam in præſenti merentur ad angelorum ordines exaltari.

Bethel, i. in domo Dei, quæ eſt eccleſia: Et vt ſciatur quis
A iſte Iudas eſſet addit ibi. i. in eccleſia: locutus eſt nobis Chriſtianis, & ex eo nomine vſq; hodie Chriſti cēſemur nomine. Itaq; ò vir, qui confiteris Deū conuertere quoti die ad Deum per pœnitentiam, & ſi peccaueris, dic cum propheta: *Laboraui in gemitu meo lauabo, &c.* Fac miſericordiā vt miſericordiā conſequaris, ita iudica ſicut vis iudicari & ſpera ī Deo.

Pſal. 6. b.

a *Inual.* ✲ Theodoret. Proceſſu tpis Iacob vir factus, adeo virtutis exercitatione excelluit, vt Dei de ſe curationem & prouidentiam conciliauerit, atq; cum ſemel fratris timuiſſet aduētum, Deumque rogaſſet, nō modo ab eo auxilium obti
B nuit, verumetiam nocte viſus eſt ipſe ſibi luctari cū Deo, atque victoriam reportare. Eundem.n. & Deum, & angelum vocauit hoc loco propheta, vtrunq; etiam nomen beatus Moyſes poſuit. Dñs noſter Ieſus Chriſtus, & Deus fortis, & magni conſilij angelus ab Eſaia vocatus eſt

Gen. 23. Eſa. 9.

a ¶Contra. b ¶Accepta benedictione a victo. c ¶Ne timeat fratrem.
c ¶Sed prius flens rogauit. Non dimittā te, n. ſi benedixeris mihi.

cū angelo. Et inualuit ad angelum, & †cōfortatus eſt: Fleuit

a ¶Cum patris & matris conſilio fugit in Meſopotamiam b Eundem angelum. c ¶In patre loquutus eſt nobis filijs dicens: Tibi dabo terram in qua dormis & ſemini tuo.

& rogauit eū: In Bethel inuenit eum, & ibi loquutus eſt no
biſcū. Et dñs Deus exercituum dominus memoriale eius,
Et tu ad dñm Deum tuū † conuerteris. Miſericordiam &

a ¶Idem, Ephraim. In cuius ma. eſt ſta. do. b ¶Contra hoc quod dominus dicit; Sit tibi æquus modius, iuſtuſque ſextarius.

iudiciū cuſtodi: et ſpera in Deo tuo ſemp. †Chanaā ī manu

a ¶Caluniam dicit: quia nō ſolum habet iniquam menſurā, ſed & pauperes per potentiā opprimit. b ¶Aperte quod dixerit Chanaan, idem, decem tribus.

eius ſtathera doloſa. †Calūniā dilexit, et dixit Ephraim. Ve

a ¶Sicut guloſo uenter Deus eſt ita aurū auaro.

runtñ diues effectus ſum: inueni † idolū mihi. Oēs labores

a ¶Qui tu lætaris in ſcelere & diuitijs: Ego autem.

mei non inuenient mihi iniquitatē† q̄ peccaui. Et ego dñs

† alias non habet dominū.
† Cōuertere.
† Opprimere.

✲ Rupertus. Veritatē iudicij diſcernentis, quis verè Iſraelita dicatur & ſit, iſtis verbis breuiter deffinit, *In vtero ſupplantauit fratrē, in fortitudine ſua directus eſt cū angelo, inualuit ad angelū, cōfortatus eſt, fleuit, & rogauit eū.* Cū.n. hęc dicit, valde ſubtiliter exigit, vt ſimiliter faciat, quicūq; hoc aſtruere vult, q ex Iacob ſit. Ergo q vult veraciter dici Iacob, ī huius vitæ anguſtijs, cōfligat ſenſu veritatis cōtra populū iſtū, q crudelitate rufus, cupiditate terren⁹, morib hiſpid⁹ ē, & pugnādo vſq; ad victoriā, tollat ei⁹ primogenitas, etc.

Hieronym. Act. 2. g. 4. a.

Precibus impetrans benedictionē. Apoſtropham facit propheta ad Iudam: O Iuda cum hæc ita ſe habeant imitare patrē tuum, plora, roga, crede, hoc impletum eſt qñ vna die quinque milia, & alia die tria milia crediderunt.

Haymo.

b *Et dom.* i. memoriale hoc nominis ſui dedit illi, vt diceretur Iſrael, i. videns Deum, quod nomen vſque hodie
C retinent filij eius, & hoc nomine nominis Dei ſemper recordatur a quo & ita vocatur.

c *Miſericordiam &c.* Miſerere animæ tuæ, deinde fratribus, deinde diſcerne inter bonum & malum, & ſic bonis operib. ſemper ad maiora proficiendo, ſpera in Deo ſemper, quia omnis laus in fine canitur.

✲ Theodoretus. Senſus eſt. Cum hunc habeas dñm, qui omnibus dñetur, & robore ſit tanto, q ſatis ſit ad ſiſtendū omnibus, iugem ſemper eius memoriā tene, iuſtitiam amplectere, humanus ſis in proximū, diuino præceptorum veſtigijs perpetuo inſiſte, ſic.n. Deo appinquās, habebis eum promptum tui propugnatorem

d *Chanaam.* Fa... admonitione ad... dam: ſermo ad... cem tribus con... titur, quę Chan... dicuntur: non p... naturam, ſed p... litiæ imitatione... Vnde ad Ieruſal... dicitur: *Pater t... Amorrhæus, & m... tua Cethæa.*

✲ Theodoret... Quaſi dicat. Et... Ephraim, imi... malitiam Chan... iniquam mētis... theram habes, i... tiā ſemper vilip... dis, iniquam pe... tiam exoptas in diuitijs elato ſpiritu es, ac plurimu... bi arrogas in earum rationibus perſcribendis ac c... ciendis.

Allegorice. In manu hæreticorū ſtathera doloſa, ... quoſcunq; poſſunt decipiunt, & in innocentes calū... tur, & cum deceperint ſolent dicere: Diuites facti ſu... turba diſcipulorū. Inuenimus idolū. Omnia figmē... reticorū idola ſunt, nec differunt a ſimulacris genti... Solent ēt dicere: Quidquid fecero, nō poterit mihi i... tari: quia habeo diuitias, argumenta philoſophorū... titudinē populi, quā qui viderit me peccare nō pu...

e *Diues effectus ſum, inueni, &c.* Q. Non curo vndecu... habeam hoc ſufficit mihi, vt habeam, quod poſſide... nec alijs erogare curo.

f *Omnes labores mei, &c.* Q. Qui indigent mea pecuni... accuſabunt me, quod eam per peccatū acquiſierim... potius me laudabunt, qa qui iniqua gerit benedic... & diuitum multi ſunt amici.

g *Et ego dominus Deus tuus ex terra Aegypti.* Allegoric... eos, qui ſeducti ſunt ab hæreticis dicitur vt redea... Deum, qui eduxit eos de Aegypto, ideſt, tenebris &... re gentium: Et ne fortè peccati memores tardius r... tantur: Adhuc, inquit ſedere vos faciam in taber... lis vt quod fecit baptiſma hoc faciat pœnitentia, &... tent in tabernaculis, i. eccleſiis. Et ne putent hæreſia... ſpiritu Dei locutos. Ego inquit ſum, qui locutus ſu... prophetas, non ad magiſtros veſtros.

a *Fr*...

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et inualuit ad angelum, *non ſecundū exiſtentiā, ſed ſecundum apparentiā per angeli fictionē, qui ſic ſe hēbat quaſi eum ſuperare non poſſet, abſq; tamen falſitate & mendacio, vt dictum eſt.*

2 Et conforta. eſt. *Per benedictionem angeli ſibi datam, ſecundum quod dicitur Gen. 32. g.* Et benedixit eū in eodem loco.

3 Fleuit. *ſcilicet, Iacob.*

4 Et rog. eum. *i. deuotè & cum lachrymis rogauit eum, vt dirigeret eum in via & cuſtodiret, & ſic factum eſt. Ideo ſubditur.*

5 In Bethel inuenit eum. *ſcilicet Deum cum angelo.*

6 Et ibi locu. eſt nobiſcum. *Quia ibi Deus in præſentia angeli dixit ei:* Ego Deus omnipotens: creſce & multiplicare. *Et ſubditur.* Terram quē quam dedi Abraham & Iſaac, dabo tibi & ſemini tuo. *Et ad hunc intellectum poteſt applicari litera Hebraica, cum dicitur: In Bethel inueniemus eum, vt ſit verbū angeli denunciantis Iacob ſibi Deum apparíturum in Bethel, Gene. 35. a. Et ibi loquetur nobiſcum replicans benedictiones patrum tuorum ſuper te & ſemen tuum, pro quibus ego rogaui eum. Angeli enim procurant bonum ſuæ cuſtodiæ commiſſorum.*

7 Et dominus Deus, &c. *ideſt, angelorum.*

8 Memoriale eius. *i. ipſius Iacob: Tum quia habuit Deū ſemper in memoria: Tum quia nomē Dei ſuper Iacob memorabatur in quantū Deus Iacob dicebatur, & eſt verbum prophetæ rememorantis iuſtitiā Iacob patriarchę, vt eā poſteri imitentur. Ideo ſubditur.*

9 Et tu. *ſcilicet, populus Iſrael.*

10 Ad do. Deum, &c. *i. Iacob imitari ſtudueris. Et ſubditur modus conuerſionis.*

11 Miſericor. & iudi. & c. *quia miſericordia ſine iudicio puſillanimitas eſt, & iudicium ſine miſericordia crudelitas eſt.*

12 Chanaam. *Hic ſcriptura reuertitur ad ſcribendū malitiam decem tribuum, quantum ad cupiditatis vitium, di.* Chana. in ma. eius ſta. do. *Et non eſt hic Chanaam nomen proprium ... Chananæi de terra illa erant expulſi, ſed nomen appellatiuum ... ficans mercatorem, ſicut & Pro. 21. d.* Syndonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo.

13 Et dixit, &c. *i. populus decem tribuum, vt ſupra dictum eſt.*

14 Verumta. di. ef. ſum. *Abſque ſeruitute Dei.*

15 Inue. ido. mi. *i. aurum & argentum quod eſt idolum ... ſecundum, quod dicit hic Gl. vnde in Hebræo habetur hic: Inu... ſum mihi, ideſt, facilior acquiſiui.*

16 Omnes labo. mei, &c. *i. quantuncunque laboraſſem ... raliter non acquiſiuiſſem tantam pecuniam, quam propter ... iniquitatem, maior enim pœna acquiritur per fraudem vſu... per laborem corporalem. Ra. Sa. aliter exponit dicens, quod ... modus loquēdi decurtatus, vbi oportet aliquid ſuppleri, ſicut Re... 5. d. dicitur:* Propoſuerat enim Dauid in die illa, qui ... ſiſſet Iebuſæum, &c. *Et non fit ibi aliqua mentio de re... tione ſecundum Hebraicam veritatem, ſed ſupplendum eſt, ... giſter militię, ſicut exprimitur. 1. Paral. 10. Et eodem modo con... tinuando literæ pręcedenti: Inueni idolum mihi, ſupple di... deberes dicere:* Omnes labores mei, *ideſt, diuitię meæ.*

17 Non inue. mi. iniqui. *i. non poterunt exprobrare iniq...tatem meam, & ſic eſt verbum Dei, vel prophetę arguētis in popu... Iſrael vitium cupiditatis.*

18 Et ego. *Poſtquam deſcripta eſt malitia populi, hic in... ponitur gratia Dei, vt maior appareat iuxta ſuum oppoſit... continuatur ſic literæ præcedenti. Licet iniquitates tuæ ſi... & inexpiabiles per te. Et ego dominus Deus tuus de terra ... ideſt, ab illo tempore quo inde redemi te & legem tibi dedi ... peccata poſſum remittere tibi.*

✲ 1 Adhuc

A *Festiuitatis*. Ideſt, ſcœnophegiæ, quę ſeptimo menſe celebrat in memoriã egreſſionis de Aegypto. Sicut inqt. De Aegypto liberaui, & habitaſti 40. annis in tabernaculis ad inctã terrã feſtinans: ſic nũc educã te de imminente captiuitate, vt ſolennitates more patrum celebres. Si tamen feceris, q̃ præcipio.

Et locutus ſum, &c. Rupert. Hoc ita ſui cõiungitur p̃cedenti: Ego inquã, Deus tuus, ex terra Aegypti: & ex inc, ita factis & dictis innotui, vt nemo te de ignorantia nominis mei excuſare poſſit. Nã vt intelceſcerẽ, viſionem tunc multiplicaui, ex quo Moyſi apparui de medio rubi in flãma ignis. Et tunc per illũ p̃phetam, & per alios prophetas locutus ſum, & viſionẽ multiplicaui, i. vidẽdus atq; cognoſcẽdus p̃phetis multipliciter apparui, & in manu p̃phetarũ aſſimilatus ſum, videlicet ope-

B

a¶Vbi ſeruiebas in luto. b¶Eduxit te. c¶Adhuc pœnitentiæ locum tribuo. & promiſſis, vt ad me redeas inuito.

Deꝰ tuus ex terrã Aegypti: †adhuc ſedere te faciã in taberna 1

a¶Ideſt, per. b¶Moyſen & Iſaiam & alios.

a culis, ſicut in dieb. feſtiuitatis. Et loquutus ſum ſuper pro- 2

a¶Opere. b¶Vt Adam tenuit typum illius, qui dormiens ex latere ecc eſiam formauit: Sic Ionas, qui tribus diebus fuit in ventre ceti: Sic Dauid qui Goliam ſtrauit. 3

b c phetas, & ego viſionẽ multiplicaui, & in manũ prophetarũ 4 5

a¶Quamuis. a¶Subaudis colit b¶Tamen c¶Homines duarum tribuum. 6

d †aſſimilatus ſum. Si Galaad idolũ: ergo fruſtra errãt in Gal- 7

a¶Vitulis. b¶Imitantes errorem Samariæ. c¶Verè, fruſtra. d¶Subaudis, relinquentur. ¶Cum vtrinque fuerint captiuati altaria erunt ſine cultura, ſicut cumuli de lapidibus vel arena congregati. 8

gal bobus immolantes: Nam & altariã eorũ quaſi aceruĩ ſu 9

a¶Ad Laban. b¶Vnde ſupra: In vtero ſup fr. iu. c¶Septem annis. 10

e per ſulcos agri. † Fugit Iacob in regionem Syrię, & ſeruiuit 11 12

a¶Ipſe Iacob Iſrael. b¶Propter Rachel. c¶Propter Liam. d¶Aliis ſeptem annis. a¶In Moyſe, vel in propheta, Chriſto eduxit Deus pater populum de tenebris,

f Iſrael in vxorem, & in vxorẽ ſeruiuit. In procheta autem 13

a¶Duodecim tribus. 14

eduxit dominus Iſrael de Aegypto, & in propheta ſeruatus 15

a¶Et tamen. b¶Pium ducem 16

g h eſt. Ad iracundiam mẽ prouocauit Ephraim in amaritudi 17

a¶Ipſe eſt cauſa ſuæ mortis. b¶Vindictam blaſphemiæ qua dixit: iſti ſunt dij tui Iſrael, qui te eduxe. de ter. Aegy. Vel quod dominus propter eos blaſphematur. 18

nibus ſuis, & ſanguis eius ſuper eum veniet, & opprobrium 19 20

eius reſtituet ei dominus Deus ſuus. 21

D acernorũ de lapidibus. Sicut. n. aceruĩ de lapidib. hic atq; illic cõgregantur vel de ſabulo, ita hæretici de ſeculari ſapiẽtia fraude & mẽdacio ſimulacra cõponunt, & cũ ſuis erroribus immolant adorantes opera manuũ ſuarum, ad inſtar boum cuncta pro terrenis cõmodis operãtur.

e *Fugit Iacob, &c.* Hieron.

* Theod. Veſter auꝰ maior matris conſiliũ ſequutus, domũ paternã dereliquit, atq; externã domeſticę antetulit, mulieriſq; gratia, ne videlicet duceret Chananæã, ſed ex genere Sẽ, ſeruitutẽ libertati lõgè antepoſuit, legẽq; de vxorib. a patrib. rogatã diligentiſſimè ſeruauit: q̃obrẽ vſque ad poſteros ſuos à Deo curatione potitus eſt. Genus illius in ſeruitutẽ Aegyptiorũ redactũ, per magnũ prophetam Moſen liberauit dominus atque tametſi in deſerta verſaretur, illæſum Moſis adminiſtratione conſeruauit.

Haymo. † Aliàs habet eduxi te. Gene.28.a E

multa faciendo, quæ mei ipſius quaſdam ſimilitudines prætulerunt.

c *Et ego viſionem multiplicaui*. Omnis prophetia viſio dicitur, vnde & prophetæ videntes dicebantur, quia quod loquebantur, ſpiritualiter intelligebant. Quibus non vno modo, ſed multis generibus prophetiæ ventura mõſtrauit Deus. Multiplicatas viſiones in prophetis legimus, quando Iſaias vidit *dominum ſedentem ſuper ſoliũ excelſum & eleuatum*: Et quando Moyſes in modum crucis extendebat manus, vt vinceretur Amalech: Qñ Ionas tribus diebus & tribus noctib. fuit in profundo, & in alijs multis.

d *Si Galaad*. Galaad ciuitas eſt trans Iordanẽ in tribu Gad. vt de ſuprà. Galaad ciuitas operantium idolũ. Galgal vero ciuitas ĩ tribu Iuda iuxta Bethel, de qua ſuprà Oĩs mala eorũ in Galgal. Ait ergo: Si Galaad, ideſt, decẽ tribus colunt idolum, quæ templo & ſacerdotibus & religione carent, tñ ò Iuda fruſtra venereris idola in Galgal, cũ habeas templum ſacerdotium, &c.

Alleg. Galaad, tranſlatio teſtimonij: Galgala verò volabrũ interpretať. Poteſt ergo dici, q̀ principes heretico teſtimonia veritatis transferunt in mendaciũ, & quicquid colũt idolũ eſt, & ſacrificia eorũ habẽt ſimilitudinẽ

Allego. Iacob ſupplantator, vel vidẽs Deũ Chriſtus eſt. Rachel prius ſterilis: ſed formoſa q̃ diligit Iacob, eccleſia. Lia lippa ſed fœtoſa, ſynagoga eſt Moyſes Chriſtus, q̃ populum educit de Aegypto: ideſt, de tenebris ſeculi, & ad Iordanis, ideſt, baptiſmi fluenta perducit.

f *In prophe. au*. Mittit ad hiſtoriã Geneſeos ĩ quo iterũ bñficia Dei in populo, & duritiã populi in Deũ cõmemorat.

g *In prophe*. In Moyſe qñ ira Dei pro peccato vituli ꝯ̃ illũ pplm cõmota erat tũc Moyſes p̃ſtratus dixit: *Aut dimitte illis, aut dele me de lib. vite*, & ſic orõne eiꝰ ſeruatꝰ eſt populꝰ. Exod.32.b

h *Ad iracũdiã*. *Theod. Hic verò inquit, ex eo genus ſuũ ducens, in irã me cõmonet. q̀ in omni genere vitiorum verſatur, ſed eorũ, quæ ſeuerit, manipulos metet, atque ad proportionem eorum, quæ cõmiſit pœnas perſoluet. Hieron.

Alleg. Hæretici ad iracũdiam prouocant Deum, & qui vult pœnitentiam plus quam mortem duricia cordis punire compellunt, & ſanguis eorum, qui ſuum & multorũ sãguinẽ fuderũt veniet ſup̃ capita eorũ: & opprobria quib. Deũ blaſphemauerũt, reſtituet eis dominus ſuus, non q̀ modo ſit, ſed quia dominus eorum olim fuit.

CAP. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Adhuc ſede, &c. *quod exponit Ra. Sa. ſic. Tẽpus erit in quo auferã te à ſtatheris doloſis, & faciã te ſedere in ſynagogis & ſcholis cum auditorib. diuinæ legis: & hoc fuit adimpletũ quando dominus vocauit de Teloneo Matthæũ, Matt. 9. & de actib. publicis Zachęũ Luc. 19. & cõſimiles ad ſuũ diſcipulatũ.* 2 Sicut ĩ die. &c. *In ſabbatis cõueniebãt in ſynagogis Iudæi ad audiendũ doctrinã diuinæ legis: & ſic faciebant Chriſtiani in primitiua eccleſia, & modo faciũt dominicis diebus.* 3 Et lo. ſum ſup. prophe. *i. per prophetas de tempore huius vocationis quod eſt tẽpus gratiæ.* 4 Et ego vi. m. &c. *qa ſicut dicit Ra. Sa. ſuper Zachariã: Vniuerſi prophetę non ſunt locuti niſi ad dies Meſſiæ. ſ. principaliter pp̃ tẽpus Chriſti denunciandum.* 5 Et in manu prophe. *i. in operibus eorũ.* 6 Aſſimi. ſum. *i. præfiguratus, vt in formatione Euę de coſta Adæ, p̃figurata eſt formatio eccl. de latere Chriſti dormiẽtis in cruce: Et p̃ deglutionẽ Ionæ in vẽtre ceti tribus diebus & tribus noctib. ſepultura Chriſti, ſecundũ q̀ dicitur Matt. 12. Et ſic de multis alijs poſſet exẽplari.* 7 Si Galaad. *Poſt increpationẽ malitię populi decẽ tribuũ generaliter, hic increpatur ſpecialiter quãtũ ad ciuitatẽ Galaad, cuius habitatores peſſimi erãt, vt dictũ eſt ſup. c. 6. & ideo hic ſpecialiter increpatur de idololatria. Et primò arguitur hoc vitiũ. Secũdò iuxta hoc ponitur erga patriarchã Iacob Dei beneficiũ, ibi:* Fugit Iacob. *Circa primũ dr̃:* Si Galaad idolũ. *Et accipitur hic ſi, p̃ qa, pp̃ quod concluditur.* 8 Ergo fruſtra erãt, &c. *Erat. n. Galaad vltra Iordanẽ: & Galgal citra. Et quãuis in Galaad eſſent idola, tamen cũ hoc tranſibãt Iordanẽ ad exercendũ ibi idololatriã, quæ ibi vigebat, vt dictũ eſt ſupra 3. c.* 9 Bobus immolan. *Sacerdotes. n. idolorũ ad augmentandũ queſtũ ſuũ, fecerunt ibi idola ad ſimilitudinem vitulorũ in Bethel & in Dan exiſtentium.* 10 Nã & alta. eorũ quaſi ac. *i. totaliter deſtruẽtur.* 11 Fugit Iac. *Hic iuxta populi vitiũ deſcribitur erga Iacob Dei beneficiũ. Et primò beneficiũ exhibitum ei in perſona propria, cum dicitur:* Fugit Iacob in regionẽ Syriæ. *Et hoc de conſilio matris, ne ab Eſau interficeretur, Geneſ. 28. c. Et de voluntate patris, Geneſ. 18. &* dñs ſibi apparuit in via dicẽs: Ero cuſtos tuus quocũq; perrexeris, *Gen. 28. c.* 12 Et ſeruiuit Iſrael. *i. Iacob, alio nomine vocatus Iſrael.* 13 In vxo. *i. pp̃ vxorẽ habendam, Gen. 29. e. Et in vxorẽ ſeruauit. Hebręi dicũt: Expectauit, ſeruiẽdo ſeptem annis antequam ſibi daretur. Et ad idẽ refertur litera noſtra, cum dicitur.* 14 Serua. *ſ. pactum initum cũ Laban de ſeruiendo ſibi pro filiabus ſuis. Conſequenter ponitur Dei beneficium exhibitum Iacob in ſuis poſteris, cum dicitur.* 15 In p̃phe. aũt. *i. in Moyſe.* 16 Eduxit do. Iſr. de Aegy. *vt patet in Exo.* 17 Et in prophe. ſerua. eſt. *ſ. per orationẽ Moyſi Deo volente ipſum interficere pro fabricatione vituli, Exod. 32. Et de iſtis beneficijs ingratus fuit populus decẽ tribuũ. Ideo ſubditur.* 18 Ad ira. me p̃u. Ephraim in amari. ſuis. *i. idololatrijs.* 19 Et ſang. eius. *ſ. quẽ effudit de innocẽtibus.* 20 Super eũ ve. *p̃ debitã & durã punitionẽ.* 21 Et op. eius reſti. &c. *qa erit in vilitate magna.*

ADDITIO.

In c. 12. vbi dicitur in poſt. Veruntamen diues effectus ſum, &c. hoc q̀ dicitur: Veruntamẽ diues effectus ſum, inueni incenſum mihi, &c. videtur cõtinuari cũ hoc q̀ dixerat ſtatim ſupra, Chanaã in manu eius ſtathera doloſa, &c. Iſto mõ mercator, q p̃ fraudẽ ſtatheræ calũniatur doloſè alios, gaudet ex hoc, q̀ ſit diues ſiue hoc q̀ ruinatur eius iniqtas, qa hęc deceptio fit lateter. Et hoc eſt q̀ ſonat litera planè cũ dicit: Verũtamẽ diues effectus ſum, inueni cẽſum mihi, ſ. modo p̃dicto. Et ſic oẽs labores mei, i. in his quæ laboraui. Non inueniens mihi iniquitatẽ. ſ. pp̃ occultationẽ prędicti doli: Sed quia hoc non ſufficit apud Deum, qui omnia ſerutatur. Ideo ſubdit: Ego dñs Deus tuus. *q. d. licet hominib. iſta poſſes abſcõdere, nõ tamẽ mihi.*

filias suas dęmonibus. Vel certè sicut dicunt quidã. V
dęmoniũ est ad populum. Q. vos populi immolate ho
Alleg. Hæretici desiderant seducere homines, i. ra
nales Christianos nõ Gentiles nec Iudæos, qui sunt q
bruta animalia.

CAP. XIII.

A a LOquente Ephraim. * Ruper Omnia quæ hic dicta sũt declamatione vehementi prophetæ, fortiter cõuincunt eos, quod non sint, aut mereantur dici Israel, qualẽ dominus in propheta veraciter de Aegypto eduxit. Alij namq; & longè diuersi, imò & cõtrarij Israel verò & fideli, quẽ in propheta Mose dñs eduxit de Aegypto, vero corde dicente, *Eamus, & sacrificemus domino Deo nostro.* Illi in amaritudinib. suis dñm ad iracũdiã prouocauerũt tentando, & malè loquendo de ipso, semperq; murmurando contra eum.
B Et ille quidẽ Israel, qualis erat Iosue & Caleph in eodem propheta seruatus est, illorum autem corpora prostrata sunt in deserto. Horũ sub nomine Ephraim peccatum amplius declamãs, *Loquente*, inquit, *Ephraim, &c.* Et est sẽsus. Dicente Hieroboam, *Isti sunt dij tui Israel, &c.* horrẽdus horror, & erroneus pauor inuasit Israel; vt aut verũ putaret, aut obloqui non auderet. Et non solum vitulos illos, sed & Baal, agente Achab cum Iezabel, coleret: atq; hoc modo mortuus est. Ex tunc vsus idololatriæ tantum excreuit, vt penè in omni loco singuli propria pro posse sibi fabricarent idola, in agris, & in domibus suis.

Hieron. *Loquente Ephraim.* i. principibus hæreticorum, horror in
C uasit infelicem populum & deliquit in idolis, q̃ de corde suo finxit, & morietur cũ populo quem seducit: Et non sufficit ei corrupisse nisi insuper linguam q̃ acceperat ad laudandũ Deum, vertat in imagines idolorũ, & artificiosa eloquentia simile veritati dogma cõponat: qđ non est aliud q̃ prauitatis humanæ excogitatio, & iubent hæretici discipulis suis, vt immolent homines, i. furentur de ecclesia: & ad hæreticum ducant: & sic interficiant.

b *Fecerunta;.* Quia Ieroboã rex fecerat vitulos aureos: populus de argento fecit vitulos, vt secundũ possibilitatẽ haberent deos argenteos ad similitudinem aureorum.

Hieronym. c *Immolate ho.* Q. Vos cultores idolorũ, quia hostiæ non suppetunt: filios & filias vestras idola vobiscum colentes
Psal. 105. f. ijsdẽ vitulis immolate. Hoc dixit Manasses & multi alij de quibus scriptum est: Immolauerunt filios suos & filias

CAPVT XIII.

¶Quia. ¶Præcipiente Ieroboam coli idola. a ¶Decem tribus.
a LOquẽte Ephraim horror inuasit Israel: 1
a ¶Offendit Deum adorando idola. b ¶Propter infidelitatem perdens eum, qui est vita. 2 3
& deliqt in Baal, & mortuus est. Et nũc 4
a ¶In ipsa idololatria peccatum peccato addunt. 5
addiderũt ad peccandũ, feceruntq; sibi 6
b ¶Vitulum.
cõflatile de argento suo, quasi similitu
a ¶Opera manuum, non Deus. b ¶Cultoribus.
c ¶Principes, & sacerdotes, qui populum deberent docere.
dinẽ idolorum. Factura artificum totum est. His ipsi dicũt: 7
a ¶O ¶Vel accusatiuus. ¶Quia homines vitulis immolant. 8
Immolate hoĩes vitulos adorantes. Idcirco erũt quasi nu- 9
c d bes matutina, & sicut ros matutin⁹ pręteriẽs. Sicut puluis 10 11
a ¶Per quod egreditur fumus. b ¶Subaudis fui. ex quo eduxi te de terra Aegypti. 12
turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario. Ego aũt 13
a ¶Non est Deus præter me.
dñs Deus tuus ex terra Aegypti, & Deum absq; me nescies, 14
a ¶Qui possit saluare. b ¶Idest, dilexi & elegi. c ¶Vbi paui.
e & saluator non est præter me. Ego cognoui te in deserto, in 15
a ¶Vbi erat penuria omnium rerum. b ¶Et tamen dedi eis manna de cœlo, fontes de petra: vnde & impinguatus est, dilatatus & incrassatus est. 16 17
terra solitudinis. Iuxta pascua sua adimpleti sunt & saturati 18

d *Quasi nubes.* ... bes & ros sole ... niente fugãtur. ... uis & fumus i... nues auras di... uuntur. Sicut e... hæc quatuor ... dilabuntur, si ... cito ducent in ... rios. Vnde ... transire fecit S... ria regẽ suũ q... spumam super...
Alleg. Hæret... nubi, rori, pu... cõparantur, de ... bus scriptũ est ... sunt nubes si... qua. Habent n... ciẽ propheta... apostolicarun... bium, ad quas ... tas Dei pueni... non habent a... idest, gratiã ... spiritus.
* Theo H... Is ille ego su... omnem militiam cęli visibilem & inuisibilem, vn... sole & liminaribus condidi: vbi aũt liberassem te ... gypto, & leges dedissem, admonui nequã alium Deũ cognosceres. Nam dixi, *Ne feceris tibi Deum, aut ... rei similitudinem, quæ est in cœlo, & quæ in terra deorsum, &c.*
e *Et ego cognoui te, &c.* * Theod. Non solũ te dura ... ptiorũ seruitute liberaui, sed ẽt ĩ desertissima regi... inhabitabili paui, sm̃ vsus necessarios suppeditaui ... è cęlo, ortygometras ex mari, aquã ex petra, nõ ve... loco deserto viuentes, necessarijs rebus eguerunt ... saturitatẽ expleti sunt: vnde factũ est, vt eorũ corda ... lerint, & mei obliti sint. Alleg. Hæreticos duxit dñ... nebris infidelitatis, vbi prius deseruiebãt Pharaon... cibus eius: & præcepit ne in ecclesia alium Deum ... nisi eũ, qui creat & saluat. Et ipse sic pascit eos, vt ... dicere: *Dominus pascit me, & nihil mihi deerit.* Et dat ei... qui de cœlo descendit: quẽ in Aegypto non com... & aquas de Christo petra. Sed illi impleti pane s... rũ eleuauerunt cor contra creatorem & alium I... xerunt quidquid comederant & biberant suis m... non Deo attribuentes obliti sunt Dei, qui pręcep... vt verba legis ante oculos ligarent & in manibu... rent, ne vnquã obliuiscerentur Dei sui. Contra d...

NICOL. DE LYRA. CAP. XIII.

Diuisio. * LOquente. *Hic increpatur populus de quarta ingratitudine circa Dei beneficium. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponuntur populi maleficia. Secundò, per contrarium Dei beneficia, ibi:* Ego autem. *Circa primum dicitur.*

1 Loquente Ephraim. *i. Ieroboam dicente de vitulis. 3. Reg. 12. g.* Isti sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra Aegyp. *vt populus eos coleret.*

2 Horror. *scilicet, timoris.*

3 Inuasit Israel. *quia maioribus sibi consentientibus populus timuit ei resistere.*

4 Et deliquit in Baal. *q. d. non sufficit ei colere vitulos, sed etiã idolum Baal coluit postea, sicut patet 3. & 4. Reg.*

5 Et mortuus est. *morte culpæ, quæ separat à Deo, qui est vita per essentiam.*

6 Et nunc addiderunt ad peccandum. *multiplicando sibi idola diuersarum gentium.*

7 Factura artificũ totũ est. *nihil habẽs numinis aut virtutis.*

8 His ipsi dicunt *s. sacerdotes idolorum propter quæstum.*

9 Immolate homines. *Idest, ò vos hoĩes immolate & offerte.*

10 Vitulos adorantes. *sicut præcepit rex.*

11 Idcirco. *idest, propter istas malitias.*

12 Erunt quasi nubes matutina, &c. *Idest, cito veni... occisio & captiuitas, cuius celeritas designatur per omnia...*

13 Ego aũt dñs Deus tuus ex terra Aegypti, &c. ... *trario ponũtur Dei beneficia* q pluit super gratos & i... Mat. 5. g. Qui pluit sup iustos & iniustos. *Et diuidi... partes: qa primo recolitur beneficiũ præteritũ. Scdò, prẽmi... tuiũ, ibi:* De manu mortis: *Prima in duas: qa primo p... gratitudo de beneficio. Secundò: iusta Dei punitio, ibi:* Et ... *Circa primũ dicitur in persona Dei:* Ego aũt dñs Deus, &... *dicat: obsignatus es mihi seruitute ex tempore quo inde te...*

14 Et Deũ absq; me nescies. *Sic enim pręcepi tibi in ... nai, Exod. 20. a.* Non habebis deos alienos coram m...

15 Et saluator non est præter me. *Qui de manu A... saluaui, Exod. 17.*

16 Ego cognoui te in deserto. *Dans tibi manna de c...*

17 Iuxta pascua sua. *Et ita laute prouidi eis, ac si esse... fertili sibi promissa. Et mutatur hic modus loquendi de se... sona ad tertiam.*

18 Adimpleti sunt. *Naturalibus & artificialibus diu... ra promissionis.*

MORALITER.

† 1 *Loquẽte Ephraim, &c.* Hic arguit ingratitudo populi Israel de duplici beneficio Dei quorũ vnũ erat præteritum tpe Hoseæ, s. beneficiũ eductionis de Aegypto sub pacto seruiendi Deo, & tñ tanq̃ ingratus multiplicit... ab eo: Sed qa istud moralizatũ est sup. 11. c. idec... seo. Secundum verò beneficium erat adhuc ... Hoseæ futurum, quod ponitur versus finem c...

¶Tamen. a ¶Qui tanta dedi. ¶Ideo.
a sunt. Et eleuauerũt cor suum, & obliti sunt mei. Et ego ero
a ¶Ingratis. b ¶Quæ raptis catulis sæuissima est sicut & pardus.
c ¶Quando ducentur captiui ab Assyriis.
b eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum. Occurram
a ¶Qua dicitur nihil esse sæuius cum catulos amiserit, vel cibo indiguerit.
b ¶Per Assyrios. c ¶Vitalia cordis eorum auferam
eis quasi vrsa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris
a ¶Sicut leo prædam deuorat. b ¶... vel diabolus in deserto sæculi habitans
eorũ. Et cõsumam eos ibi quasi leo: bestia agri scindet eos.
c a ¶Imminet. ¶Idest, tu ipse es causa tuæ perditionis. b ¶Non ex te vel quolibet alio
c ¶... eis.
d † Perditio tua Israel, tantũmodo in me auxilium tuũ. Vbi
a ¶Ieroboam, vel etiam Saul.
est rex tuus: Maximè nunc saluet te in oĩbus vrbibus tuis,
a ¶Sicut comites & cæteri principes sub regibus. ¶Vbi fuit, cum non inuenirunt tibi
& iudices tui, de quibus dixisti: da mihi regẽ & principes.
a ¶Quibus respondebam: Dominus est rex regem.
e † Dabo tibi regẽ in furore meo, & auferam in indignatio-
a ¶Non Deo cui omnia aperta, sed ipsi qui noluit habere in memoria.
ne mea. Colligata est iniqtas Ephraim, abscõditũ est pec
a ¶Quia. b ¶Quia non cognouit patrem verum.
f catũ eius. Dolores parturiẽtis venient ei. Ipse filius non sa-
a ¶Cum captiuitas venerit. b ¶Non poterit sustinere tribulationem filiorum qui coram patribus interficientur, vel non stabit sed captiuus ducetur.
¶Primogenitus meus Israel. c ¶De opere peccati quo trahitur ad mortem. vnde dicitur: Mors & vita in manibus linguæ, vel manus mortis potestas diaboli.
g piens. Nũnc n. non stabit in contritione filiorum. De manu

A ingrati fuerunt per tantam eremi vastitatem: vbi nec fruges, nec arbores, nec vineæ, nec herbæ, nec aquæ ardorẽ solis temperant, per 40. annos non poterat Israel peruenire ad terram Iordanis, nisi dominus omnia præstitisset.

a *Et ego ero.* ✱ Theod. Ferocissimos hostes in eum concitabo, qui non aliter quàm solet panther & pardus eũ conculcabũt. Cum ipsi qui omnia administrat, hostes immittit, tũ seipsum pantheris, leenæ, & pardi similem esse dicit, atq; adiunxit.

b *Occurrã eis quasi vrsa, &c.* Vt vrsa in ... angustias cõ... ipsa magna rabie ... se impetentes inuadit, sic hostes nullam veniam impartientes in eos irrũpent, quin suũ atrocem & immanẽ animum in eos edent B atq; explicabũt. Hęc ... in eos perficiã ... volens eorũ cor ob... ratũ recludere, atque ad resipiscentiam deducere.

c *Et consumam eos ibi quasi leo.* ✱Theo. Variè eadem dixit, vt multitudine horribilium imaginum, morbo inueterato laborantes perferre faceret.

Rupert. Sensus iste est: Tradam illos regnis quatuor, quæ intelliguntur per leęnam & pardum, & vrsam, & bestiam agri quã sine nomine posuit, vt ab illis oppressi atq; conscissi, magnitudine miseriarum cogantur reminisci mei, cuius sunt obliti. Per istas namq; bestias quatuor, regna quatuor, Babylonicum, Persicum, Macedonicum, atque Romanum, Danielis visio dat intelligi.

Hier. Cum traditi fuerint hostibus, ego qui erga illos semper clementissimus fui, conuertar eis in ferocitatem omnium bestiarum. Et hoc non solum conuenit Israeli ..., qui propter idololatriam in montibus Medorũ sunt detenti, sed etiam hæreticis qui propter mentis superbiã ... dogmatis nouitatem finxerunt, & obliti Dei sui secuti sunt deos alienos. Tantæ iniquitatis sunt, vt etiam in captiuitate positi sæuitiam meam merito sentiant, ne miserias suas fortitudini hostium ascribant.

d *Perditio tua.* ✱ Ruper. Ac si dicat. Tu ipse perditionis ... cã es, tu tibi perditionẽ thesaurizasti, recedẽdo à me ... solus tibi poteram & cõsueuerã auxiliari, & nusquã tibi auxilium est nisi apud me, si pęnitentiam egeris.

Hiero. Ironicè loquitur illis qui contra Dei voluntatem elegerũt sibi regem, in cuius fortitudine se victores ... iactabant. Dicit ergo: Rex de quo promittebas tibi quòd tua bella bellaret, nunc maximè te saluet cum imminet periculum ab Assyrijs: sed non hominem regem habes, qui me Deum proiecisti.

Perdi-

Perditus est omnis hæreticus & in nullo est ei auxiliũ, D nisi in sola Dei misericordia si pœnituerit: Rex huius & iudices, diabolus & dęmones vel hæresiarchæ, qui tpe angustiæ non poterunt liberare, qui dati sunt in furore, & auferentur in indignatione, non quod dñs tales eos vellet habere reges: quia non auferet quod spontè dederat, sed dimiserat eos voluptatibus suis.

e *In furore.* In tantũ vt in dieb. messis pluuiam demõstrarem, contra morẽ palestinæ regem, i. Saul: & auferã in indignatione. i. Sedechiã qui erutis oculis ductus est in Babylonẽ, vel Ieroboam rex datus est ĩ furore & ablatus est in indignatione Hoseæ vltimus regũ decem tribuũ. E

Hieron. Exo vbi. 1 Reg. 8. a.

✱ Greg. Si irascẽte Deo secundum nostra merita rectores accipimus, ĩ illorũ actione colligimus quid ex nostra ęstimatione pẽsemus: quãuis plerumq; & electi subiacent reprobis. Vnde & Dauid Saulẽ pertulit, sed subsequẽte culpa adulterij perditur, quia dignus tunc fuit qui tãta prępositi asperitate præmeretur. Sic ergo secundũ merita subditorum tribuuntur personæ regentium, &c.

l. 25. Moral. c. 14.

✱ Irenæus. Cuius iussu homines nascuntur, huius iussu & Reges constituuntur, apti his in illo tempore qui ab ipsis reguntur. Quidam dantur ad correptionem & vtilitatem subditorum, & conseruationem iustitiæ: quidam ad timorem, pœnam, & increpationem: quidam ad contumeliam & illusionem quemadmodum digni sunt, iusto Dei iudicio in omnibus æqualiter superueniente.

l. 5 adu. hæres.

f *Colligata est, &c.* Sicut qui ligatur in sacculo conseruatur ne pereat, sic iniquitas quæ in Deum peccauit Ephraim F quasi ligata permanet vsque ad diem captiuitatis. Et hoc ideo quia absconditum est peccatum eius.

Hier. Cum venerit vltima captiuitas & iniquitas eius omnibus manifestabitur, tunc repentinis doloribus velut parturiens cruciabitur.

Hereticis est iniquitas colligata, quæ in excelso loquuti sunt & absconditũ est peccatũ eorum: quia putant venenũ cordis abscõdere, sed cum venerit dies tribulationis doloribus & eiulationib. pandetur: hic est filius insipiẽs qui Dei sapientiam derelinquet, & in contritione filiorũ quos occidit, iram Dei sustinere non poterit.

g *De manu mortis.* Eis loqtur dñs, quos sua gratia liberare dignat. Mors est, qñ separatur aĩa à corpore. Infernus est locus, vbi recludunt aĩæ vel ad refrigeriũ, vel ad pœnam. Quidquid separat amorem fraternitatis, est infernus.

☞ ✱ Theod.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Et eleuauerunt cor suum. *Per superbiam.*

Et obliti sunt mei. *Per idololatriam multiplicẽ: Licet aũt ingratitudo huius benefi. ij increpata fuerit superius. xi. cap. tamen hic repetitur, quia aliquid hic exprimitur, quod non est ibi expressum.*

Et ego ero. *Hic consequenter ponitur ingratitudinis punitio, cũ dicitur:* Et ego ero eis quasi leæna. *Quę est magnę crudelitatis.*

Sicut pardus. *qui est magnę velocitatis, & sic nõ poterunt effugere.*

In via Assyriorum. *i. quando ducentur captiui in Assyrios.*

Occurram eis quasi vrsa raptis, &c. *i. crudeliter.*

Et dirumpam interiora iecoris. *Quia in via illa multi eorum fuerunt mortui afflictione famis & itineris, & proijciebantur bestijs lacerandi. Ideo subditur.*

Bestia agri *Et quia hoc non processit ex defectu diuinę misericordię, sed ex demerito suę malitię. Ideo subditur.*

Perditio tua Israel. *idest, ex demerito facti tui.*

Tantummodo in me auxilium tuum. *i. pęna tua nõ potest nisi per me subleuari. Ideo subditur.*

Vbi est rex tuus. *q. d. tecũ est captiuus. Ideo subditur ironicè.*

12 Ma-

12 Maximè nũc saluet te, &c. da mihi regẽ & principes. *Hoc petiuit totus populus ante quam diuideretur in duo regna. 1. Reg. 8.*

13 Dabo tibi regẽ in furore meo. *Licet. n. illam petitionem exaudierit, tamen sibi displicuit. vnde ibidem dixit Samuel:* Audi vocem populi; nõ enim te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos.

14 Et auferam in indignatione mea. *i. in iustitię meę uindictę: sic. n. ablatus fuit Hoseę rex Israel & Sedecias rex Iuda propter peccata sua.*

15 Colligata est iniquitas. *Idest, integrè reseruata apud me.*

16 Absconditũ est pec. *sed manifestabitur in punitione aperta.*

17 Dolores parturientis. *qui sunt vehementes.*

18 Venient ei. *per regem Assyriorum. Et subditur causa.*

19 Ipse filius nõ sapiens. *i. a Deo patre per idololatriã recedẽs.*

20 Nunc enim non stabit. *Contra regem Assyriorum, a quo populus eius conteretur.*

21 De manu. *Postquã cũ ingratitudine populi descripsit beneficium præteritum, hic cõsequẽter ponit futurum. Circa quod sciendũ, quod Hebræi & aliqui Christiani eos sequẽtes exponunt hoc de liberatione captiuitatis Babylonicæ: Sed secundum quod dicit Hieron. Paulus*

Futurum Dei beneficium.

✠ Theod. Hæc typicè in reditu Iudæorum facta fuerũt. A Vocat aũt per similitudinẽ diuersationem in captiuitate, infernum,& mortem, quæ ad perfectum & verum finem peruenerunt, post conseruatoris nostri resurrectionẽ. Nostris.n.primitijs refulgẽtibus, spem resurrectionis omnes suscepim⁹. Tum communem oium hominũ resurrectionem osten-dit: nã erga Iudeos facta typus sũt Dei procurationis in omnes homines.

✠ Ruper. Christus Dei filius, victor mortis, & author vitæ, hoc in persona sua magna voce, magna veritatis eloquitur authoritate, B *Liberabo eos de manu mortis, &c.*

a ¶De inferno. b ¶Pretio sanguinis.
c ¶Iudęos vel Gentiles credentes, vel etiam hęreticos resipiscentes. vnde subdit: Ero mors tua.
d ¶Moriens te destruam.

mortis liberabo eos, de morte redimã eos. Ero † mors tua † 1
a ¶Mors electos educendo, reprobos vero ibidem relinquendo. Vel mors & infernus diabolus quem momordit Christus vt potestatem auferret, non vt penitus esse desisteret.
b ¶Cuius faucibus omnes vorabantur.

a o mors, ero morsus tuus inferne. Consolatio abscõdita est 2 3
a ¶Infernus. b ¶Dum vitam recipit, alium suscitet relinquit.
c ¶Filium peccat tollentem, de quo Haba. uc Deus ab austro veniet & sanctus de monte Pharan.

b ab oculis meis, quia ipse inter fratres diuidet. Adducet ven- 4 5 6
a ¶Pater. a ¶De humilitate crucis ad excel sa.

tũ vrentem dominus de deserto ascendentem, & siccabit 7 8
C a ¶Peccata b ¶Mortis c ¶Diabolum vel peccata: quibus patefactis ipsa mors siccabitur.

venas eius, & † desolabit fontem eius, & ipse diripiet thesau 9
rum omnis vasis desiderabilis. 10

cõsolari, & quidqd mente concipio, nõ põt meũ miri- re dolorem: dum video ineuitabilem mortis necessi-

Quidam iuxta historiam illius tpis dicũt duos fra- inter se diuisos, Israel & Iudã, vt quod tunc figuraba- in parte, nũc sentiatur in toto: & cum omni humano- nere Israel redi- dus, & Iudas li- randus sit.

b *Adducet ven-*

✠ Theod. Per h- occultè ostẽdit rum Persam b- moturum & di- luturum Assyr- rum regnum, c- nemq; regiã co- tionẽ corrupti- & causas tyrãn- sublaturũ. Hæc translationẽ & mutationẽ fo- & venas appell-

Quos nisi filios, quorũ cor contritũ in penitentiæ studio est? Nec verò ita semel, sed pro duplici morte, alia corporis, alia animę. Quali aũt pretio? Non auro, neq; argento, sed morte mea mortem ipsorum interficiendo. Moriar, vt ipsi viuant: & ad infernum descendam, mortis & inferni potens debellator, vitæ & mortis dominator.

Hieron. a *Consolatio.* Videns clementissimus pater, q ex snia prolata in Adam oẽs morimur dicit consolationem habere nõ possum, pro eo q totũ humanũ genus ruit in mortẽ. 1. Cor. 15. c. Vel ipse propheta videns se ex communi necessitate moriturũ & ad infernum descensurum, dicit: Non possum con-

Hier. Vrens ventus, sermo ecclesiasticus, qui oium- reticorum dogmata arefacit, & diripit eos atq; dispe- qui hæreticorũ doctrina in mortem fuerant congreg-

c *De deserto.* humani generis in quo diabolus requi- rens nõ inuenit. Vel, de vtero virginis q sine viri li- ne cõcepit, & de simplici & pura virga flos ascendi- nos secũ ascendere facit. Hæc oĩa acciderunt Iudæis i- pore captiuitatis, quando vel interfecti vel in perpet- seruitutẽ deducti sunt. Alligato forti, sanctos qui i- ferno erant quasi vasa preciosa secum tulit in parad- vel vasa quæ prius diabolus tenere desiderabat au-

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *Apostolus in lege & prophetis humanitus & diuinitus instructus exponit hanc partẽ de resurrectione generali futura per Christũ quæ erit ad vitam immortalem dicens. 1. Cor. 15. g.* Cum aũt mortale hoc induerit immortalitatẽ, tunc fiet sermo q scriptus est: Absorpta est mors in victoria, &c. *Et allegat scripturã secundum translationem. LXX. quæ pro eo q habemus hic:* Ero mors tua ò mors, &c. *habet:* Absorpta est mors in victoria, &c. C *prout dicit hic Glo. Et ideo non debemus nec possumus aliter exponere secundum q dicit Hiero. Hęc autem resurrectio ad vitam immortalẽ incępit in Christo, secundum q dicitur 1. ad Corin. 15. c.* Christus resurrexit à mortuis primitiæ dormientiũ, quoniã quidem per hoĩem mors & per hoĩem resurrectio mortuorũ. Et sicut in Adam oẽs moriuntur, ita & in Christo oẽs viuificabuntur. *In resurrectione vero sua liberauit patres sanctos de manu mortis in limbo detentos. Ideo dicitur:* De manu mortis liberabo eos, &c. *Quia in sua resurrectione de potestate mortis liberauit aliquos partialiter, & in resurrectione generali liberabit oẽs generaliter. Et huic expositioni cõsonat quædã gl. Hebraica Genes. 24. dicit Rab. Iosue filius Leui: Iui cũ angelo mortis vsque ad portas gehennæ, & iuit mecũ Messias filius Dauid, & cũ viderũt captiui lucẽ Messiæ lętantes, dixerunt: Iste educet nos de hac obscuritate, sicut scriptũ est in Hoseæ:* De manu inferni redimet eos.

1 Ero mors tua, &c. *Hoc dicitur in persona Christi qui mortem destruxit inchoatiue in sua resurrectione, & in fine mundi destruet consummatiuè, vt dictum est.*

2 Ero morsus tuus inferne. *quia aliquos inde eripuit, s. sanctos, & alios ibi reliquit, s. damnatos, & sic erit in finali resurrectione, vt habetur Matt. 25. d.* Ibunt hi in supplicium æternũ, iusti aũt in vitã ęternã. *Et quia in praesenti nullus scit de quo- te sit futurus, scdm illud Eccl. 9. a.* Nescit homo vtrũ odio vel amore dignus sit. *Ideo subdit propheta ĩ psona humani generis.*

3 Consolatio *quæ fiet sanctis in iudicio.*

4 Abscondita est ab oculis meis. *Et subditur causa.*

5 Inter fratres. *i. homines qui omnes sunt fratres ab vno primo patre descendentes.*

6 Diuidet. *separando oues ab hœdis, i. iustos à reprobis. Matt. 25. c. Et quia illud iudiciũ pręcedet ignis conflagrationis. Ideo subditur.*

7 Adducet vrentem ventum. *i. ignem conflagrationis mundum venti: distinctum.*

8 De deserto ascendentem. *Quia tantum ascendet super terram, quantum ascenderunt aquæ diluuij.*

9 Et siccabit venas, &c. *quia comburet omnia viuentia, & siccabit humida.*

10 Et ipse diripiet thesaurum omnis vasis, &c. *i. omnia generaliter quę modo concupiscuntur in pręsenti vita.*

MORALITER.

† *De manu mortis liberabo eos, de morte redimã eos.* Qđ exponũt Iudęi & aliq doctores catholici literaliter de liberatione populi de captiuitate Babylonis. Ego aũt ad literã exposui de liberatione naturæ humanæ à corruptione, quæ futura est per resurrectionem hoĩum ad vitam immortalem. Inchoata tamen fuit in resurrectione Christi, propter quod cum eo surrexerunt multa corpora sanctorum. Matth. 27 Et sic expositio mea respectu aliarum est spiritualis: Nec apparet mihi alia conuenientior hic po-

CAP. XIIII.

a PEreat Samaria. ✠ Ruper. Septima, q & vltima, sic inchoatur peccatorũ, & eiusdẽ iustitiæ diuinæ cõmemoratio. Dissimile hoc initium est cæteris oĩbus, qa illa peccata replicant, & ostendunt, hic aũt tanq desperata corre-

† rebellauit in. † cadent.

CAPVT XIIII.

a ¶Vox prophetæ non tam imprecantis quam prædicantis b ¶Colendo idola illum qui erat dulcis & beneficus coegerunt ad uindictam.

a PEreat Samaria, qm † ad amari- 1
tudinem cõcitauit Deũ suum. 2

rectione statim ĩ primo se- ne, non tam peccata q̃ ide- vindicem depromit sente-

Pereat, inquit, Samaria. Q- *Quoniam ad amaritudinem c- uit Deum suum.* Magna hæc au- sa siue accusatio est. enim naturaliter dulcis est, nec parua potest esse ca-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XIIII.

✠ PEreat Samaria. *Superius posita est promulgatio diuinę iustitię, in hoc vlt. cap. ponitur promulgatio suę misericordię. Pręmitti-*

mittitur tamen decem tribuum punitio temporalis, eo quod propheta scribebat principaliter contra decem tribus, dicens.

1 Pereat Samaria. *metropolis in regno decem tribuum*

2 Quoniam ad amaritudinem. *Per idolorum cultum*

MORALITER.

†1 *Pereat Samaria: quoniã ad amaritudinẽ concitauit Deũ suum.* Hic

Hic ad literã ponitur conclusio respectu præcedentium dicta sunt de captiuitate decem tribuum, in quorum regno Samaria metropolis erat, & ĩ ea idololatria vigebat.

quam ad amaritudinē concitatus esse videatur. Cor impœnitens hoc effecit,& huius criminis rea fuit Samaria, cuius de regibus nullus omnino recessit à peccatis Hieroboam. Nec solum secundum animā, verùm etiam secundum corpus vt pereat concedendum est, &c.

Hiero. Bellatores Samariæ interficiuntur, lactantes eliduntur, prægnātes disrumpuntur, vt pereunte malo semine,& exustis zizanijs, remaneat solum triticū in horreo Dei recondendum.

Allegor. Pereant hæretici qui iactāt se præcepta Dei seruare, & cum sint immundissimi, se mundos vocant, ne agentes pœnitentiā per quam peccata purgantur. Quicquid autem dicunt repugnat Deo,& clemētem faciunt sibi crudelem adeo, vt qui perfecti viri esse deberēt, spirituali gladio trūcentur, quasi paruuli qui elidendi sunt ad Petram. De qua dicitur: *Beatus qui tenebit & allidet paruulos suos ad Petram*. Feræ quoque eius quæ de malo semine conceperunt, discindantur, ne pessimos filios faciant.

a *Conuertere.* ✱ Ruper. Cùm dicit, *in iniquitate tua*, breuiter insinuat, quòd omni peccanti iniquitas, quamcunque perpetrauit, sibimet à seipso sit imputanda, ne vllo modo se excuset aut defendat, sicut fecit Adam, in quo omnes peccauimus & corruimus, tam gentes quàm Iudæi. Conuertere igitur ô Israel, tu primus, quia conuersione opus est, quando corruisti: & hoc ipsum confitere, nam confessio hæc initium est salutis.

Hiero. Cùm prædixisset propheta calamitates quæ decem tribubus pro idololatria imminebant, nunc conuertens ad illas, dat consilium vt pœniteant & orent Deum. Moraliter. Qui corruit in peccata, consurgat ad pœnitentiam, faciens fructus dignos pœnitentiæ & reuertatur à malis operibus.

b *Tollite.* Postquam hortatus est ad pęnitentiam, docet quomodo ad Deum fundant orationes.

✱ Ruper. Non dico tollite aurum, tollite vobiscū argētum, seu multitudinem hircorum aut vitulorum, & cętera quæ non omnibus præsto sunt, sed verba, quæ consequi potestis sine dispendio rerum, verba confessionis, & precum tollite vobiscum. Hæc vobis omnibus in promptu adesse possunt, Deo aūt pro salute vestra sufficiunt, & pro iniquitatibus vestris satisfaciūt.

a ¶Ideo. ¶Subaudis Assyriorum. b ¶Idest, in terra conterantur.
c ¶Prægnantes gladio dirumpantur in mortem.
In gladio † pereant, paruuli eorum † elidantur, & fętę eius 1
a ¶...e autem pereas. ¶Ab idololatriæ impietate. b ¶Cuius factura es, cui seruitutem debes. 2
† scindantur. Conuertere Israel ad dominum Deum tuum: 3
a ¶Corruisti per idololatriam consurge per cultum Dei.
b ¶Proferte preces, & delictorum veram confessionem.
quoniam corruisti in iniquitate tua. † Tollite vobiscū ver- 4
a ¶Tam verbis, quam operibus. b ¶Qui verus medicus.
c ¶Talia debet vnusquisque fidelis dicere.
ba,& conuertimini ad dominū,& dicite ei: Omnem aufer 5
a ¶Confessionem, preces, gratiarum actiones. b ¶Sacrificium Deo spiritus con. Carnalibus hostib. 6
reprobatis placabilis hostia est Deo pura confessio.
iniquitatem,& accipe bonum,& reddemus vitulos labio- 7
8
a ¶Amodo non ponimus spem in Assyrijs, sed in te qui es verus adiutor.
b ¶Aegyptiorum qui veloces habebant equos: est fallax equus ad sa. 9
rum nostrorum. Assur non saluabit nos, super equos non 10
11

† collidentur. † discindētur.

Hieron. † Apprehendite verba ista ad vos.

c *Omnem*. Nihil lāguoris, nihil pristinę ruinę relinquas ne mali seminis pullulent rediuiua plātaria, & te auferente malum, poterimus offerre bonum, carnalibus hostijs reprobatis, placabilis hostia est Deo pura confessio.

Alleg. Vituli labiorum, confessio sanctæ Trinitatis,& incarnationis,& passionis, & resurrectionis. *Corde.n. creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Hanc hostiam qui offert, non sperat in rege Assyriorum. Dicitur ergo hæreticis: Conuertimini ad Deum qui corruistis per falsitatem. Tollite verba fidei & confessionis,& dicite Deo, aufer iniquitatem, quæ versatur in corde nostro, & accipe bonam confessionem, & sic reddemus victimā labiorum, te laudando & gratias agendo, & non ascendemus per superbiā super equos, i. illos quos genuimus in errore, & non dicemus vltra, operi manuum nostrarum, i. dogmati quod artifici eloquio conficimus: Tu es Deus noster: Et qui sic reuertitur ad Deum placat pium patrē. Rom. 10. b.

d *Assur non saluabit nos, &c.* ✱ Rupert. Instruit eos quid dicant, quid promittant, dum ex persona ipsorum verba infert hmōi. Non sicut hactenus fecimus, confidemus in hoīe, neque ponemus carnem brachium nostrū. Sæpe nāque Israel confisus est in principibus & in filijs hoīum, quorum Assyrij potentissimi fuerūt. Denique,& in hoc Israel peccauit, quod super equos ascendere nimium affectauit, malè æmulando currus & equitatum Pharaonis.

☞ a *Pupilli*

NICOLAVS DE LYRA.

1 In gladio *scilicet, Assyriorum.*
2 Paruuli eorum,&c. *Propter.n. rebellionem Hoseæ ita crudeles se habebant q̄ēt nec paruulis, nec prægnantibus parcebant.*
3 Cōuertere Israel. *Hic subditur promulgatio diuinæ misericordiæ generaliter quantū est ex se. Sciendū tamen, q aliqui expositores catholici residuū huius capituli reducunt ad tps Ezechiæ, in quo captiuatis iam decē tribubus populus regni Iudæ timens egit pœnitētiā, Ezechia rege ad hoc eū exhortante, pp quod Deus eum misericorditer liberauit de manu Sēnacherib miraculosè. 4. Reg. 19. Alij vero referunt ad tps liberationis de Babylonica captiuitate, quia vexatio dante Iudæis intellectū conuersi fuerunt ad dominū: propter quod Ds misericorditer eos liberauit per Cyrū. Et posset satis applicari litera ad hūc sensum vel illū, sed isti videntur nimis Iudaizare. Trāslatio.n. Chaldaica vbi nostra sic hēt in hoc cap. Conuertentur sedentes in vmbra eius viuent tritico & germinabunt quasi vinea. Talis est. Congregabunt de filijs captiuitatū suarū, habitabunt in vmbra Messiæ sua, viuificabuntur mortui, & multiplicabitur bonū in terra. Ex quo patet, q residuū huius capituli loquitur de tpe Christi. Translatio.n. Chaldaica declaratiua est Hebraicæ literæ in passib. obscuris, tpe vero Christi maximè apparuit effectus diuinæ misericordiæ, & ideo sicut superius dicebatur, hic Dei misericordia pmulgatur. Et secundum hunc sensum residuū huius capituli in tres partes diuiditur, quia primo propheta incitat ad pœnitentiæ veritatem. Secundò manifestat diuinæ misericordię largitatem, ibi:* Sanabo. *Tertio miratur credentium paucitatem, ibi:* Quis sapiens. *Circa primū dicit:* Conuertere Israel ad dom. *Per pœnitentiam veram, ita proclamauit Ioannes præcursor Christi:* Pœnitētiam agite, appropinquabit .n. regnum cælorum. *vnde & baptismus Ioannis Baptistæ fuit quędam protestatio pœnitentię agendę in aduentu Christi.* Diuisio.
4 Quoniam corruisti in iniquitate tua. *A statu gratię.*
5 Tollite vobiscum,&c. *Non dicit brutorum animalū sacrificia quę cessauerunt in lege noua, sed verba duplicis confessionis, s. peccatorum & diuinę laudis, quibus homo conuertitur ad Deum.*
6 Et dicite ei. *idest, Christo.*
7 Omnem aufer iniquitatem. *Christus enim abstulit peccatum originale per sacramentum baptismi & actuale per sacramentum pœnitentię, propter quod dicitur de eo Io. 1. d.* Ecce agnus Dei ecce qui tollit peccata mundi.
8 Et accipe bonum. *i. bonum de genere ad quod se extendit facultas humana, fac acceptum Deo patri sua gratia.*
9 Et reddemus vitulos. *i. sacrificia, eo quod in veteri lege de specie bouis fiebant maiora sacrificia.*
10 Labiorū nostrorū. *i. laudes deuotas, quę sunt sacrificia Deo acceptissima. psal. 49. d.* Sacrificium laudis honorificabit me.
11 Assur nō saluabit nos. *i. in pressuris nō recurramus ad auxilium*

✱ *lium*

MORALITER.

Moraliter autem per decem tribus idololatras, significatur idololatrantium vniuersitas, eo q denarius est numerus perfectus & limes numerorum, quia numeri sequentes sunt replicationes ipsius vel partium eius. Vndecim.n. est vnus & decem, duodecim duo & decem,& sic consequenter vsque ad viginti, i. bis decem, triginta, ter decē,& sic cōsequenter. Igitur per destructionem decem tribuum, significatur destructio omniū idololatrantiū. Quod iam pro maiori parte factum est p prædicationē apostolorum & aliorum sequentium. nam idololatria cessauit per mundum exceptis quibusdam Barbaris, & paucis quæ dicuntur habitare iuxta polum arcticum.

3 *Conuertere Israel.* Hic ad literā propheta denunciat populo suauitatem diuinæ misericordiæ, postquàm denunciauerat ei multipliciter seueritatem suæ iustitiæ, more boni Samaritani, post vinum mordificatiuum, infundēs oleum linitiuum. Sciendum tamen, q Hebræi & aliqui doctores catholici totum istud capitulum exponunt literaliter de liberatione populi Iudaici a captiuitate Babylonica. Ego autem ipsum exposui ad literam de liberatione populi per Christū facta. Et ideo mea expositio spiritualis est respectu aliarū, propter quod de alia pertrāseo: & quia mihi non occurrit conuenientior hic ponenda.

a *Pupilli.* Hier. qa à malo patre diabolo recessit, & ideo A saluat, vel, populi Israel, de quo dr̃: *Filius meus primogenitus.* b *Sanabo.* Redeuntib. ad patrem per pęnitentiam rñdet Deus. Hoc capitulũ, & tũc ad decẽ tribus, & nunc in aduentu Christi, & ad Iudęos, & ad hęreticos, & ad gẽtiles possumus referre, qa quicunq; poenitentiam egerint, veniã consequent. Et notãdũ salutẽ Israelis & reuersionẽ ad Deũ & redemptionẽ de captiuitate, nõ carnaliter vt Iudæi putant accipi, sed spũaliter vt verissimè cõprobat.

Exod.4.f.

† in te misericordiam consequetur pupillus.

Nota.

a ¶Idest, vltra non adorabimus opera manuum nostrarum.s. vitulos.

ascendemus, nec dicemus vltrà: dij nostri opera manuũ no-

a ¶Idest populi Israel (qui te per infidelitatem ami[t]tat) reuertentis ad te, sicut pater pius misereberis. b ¶Alias populi. c ¶Dimittam peccata quibus contracti & vulnerati sunt.

strarum, quia † eius qui in te est misereberis pupilli. Sanabo

a ¶Ego diligentes me diligo. b ¶Sola misericordia, quia ipse prior dilexit nos. c ¶Per poenitentiã.

contritiones eorum, diligãm eos spontaneè, qa auersus est

a ¶Qui pro peccatis. b ¶Quia æstum æstuantis incendij & libidinis auferam c ¶Infusus hoc rore. d ¶Im[i]tans illum qui dixit. Ego sum flos campi, & li[li]um conuallium.

furor me⁹ ab eis Ero quasi ros. Et Israel germinabit sicut li-

a ¶Idest voluntas bona ad effectum boni operis ducetur. b ¶De virtute in virtutem. c ¶In quibus aues Dei requiescunt.

liũ: & † erũpet radix eius vt Libani. Ibunt rami eius, & erit

a ¶Idest operib. misericordiæ (quæ signatur per oleum) impinguatur, & accenso lumine in tenebris lucet, alijs exemplum bene operandi tribu[e]ns. b ¶Qui primum à patre recesserant, & post conuersi: hoc accipiunt præmium vt sedean[t] sub vmbra eius i[d est] sub protectione ill[i]us habitent.

quasi oliua gloria eius: & odor eius vt Libani. † Conuertent

a ¶Et. ¶Qui mortui fuerant b ¶Abundantia omnium rerum.

sedẽtes in vmbra eius, viuent tritico. Et germinabunt quasi

a ¶Q Cum ex poenitentia tanta bona percepturus sit Qui[d] vltra o Ephraim opponis mihi idola?

vinea, memoriale eius quasi vinũ Libani. Ephraim * quid

a ¶Qui auersum humilian[i] poenitentem suscipiam. b ¶Per me viam recte ire faciam. c ¶Subaudis, dedi eum, vt haberet viriditatem fidei & operationis, & semper mente coelestia peteret.

mihi vltrà idola? Ego exaudiã & † dirigam eũ: Ego vt † abie

a ¶Omnis operatio eius vel nou[i] Testamenti obseruatio, ex meo processit dono. b ¶Per te.

tẽ virentem, ex me fructus eius inuẽtus est? † Quis sapiens

†percutiet radices suas sicut Libanus.

Arbores Libani excelsæ quantũ in auras extollũt verticem, tantum ad ima radicẽ demer- B gunt vt nulla tẽpestate moueantur.

Quia dixerat. *Erũpet radix vt Libani.* ne putemus de cedris, & ĩfructuosis arborib. loqui, virũ ad Deũ cõuersum cõparat oliuæ fructiferæ, de quo alibi: *Ego autem sicut oliua fructifera in domo domi.* Hæc oliua habet odorem vt libani vel thuris, vt possit dicere: *[Ch]risti bonus odor sumus Deo.* Huius fructũ sapientes virgines parauerunt, qui timorem mitigat, languentia membra recreat, lumen præbet in tenebris in agone certantes vngit.

† Iere.9.d.
Psal.51.
2.Cor.2.d.

Libanus apud Gręcos & Hebręos mõs dr̃, & thus. Hic ꝑ thure ponitur. Sicut.n. odore thuris, sic delectamur vel fama iusti hoĩs. Vel si pro monte ponitur: Libanus est mons fertilissimus, densissimis arborum comis ꝓtectus.

c *Cõuertentur sedentes.* ✻Theo. Vindicati ab errore idolorũ, & meæ ꝓuidentię confidentes oĩum bonorũ copia redundabunt. Et similiter vt vinũ odoratũ in libano cultũ, virtutis suauẽ odorẽ possidebunt: atq; illinc manantẽ bonã existimationẽ, quasi fructus ꝑcipient. Cũ aũt percepẽritis aĩo, qui fructus pietatis sit, fugite idolorum errorẽ.

Hiero. Conuertentur. Vel viuent, tritico, i. corpore & sanguine domini. Vel viuent, in æterna beatitudine per eum qui est frumentum verum.

Hieron.

d *Et germinabunt.* Q Electi bonis operibus germinant, sicut Christus qui est vera vinea.

Vinũ libani. e *Memoriale.* Vinũ Libani põt dici diuersis pigmẽtis cõ- C ditũ, vt suauẽ odorẽ emittat. Sicut.n. Pigmentatum vinũ redolet suauiter, sic memoria iusti hoĩs, Deũ bonis perib. imitantis. Vel vinũ Libani est qđ Deo in tẽplo [of]ferebaẽ. Sicut.n. delectabatur in vino qđ ei offerebatur [s]ic gaudet ex odore. qui de fide & operib. credẽtiũ proc[edit].

f *Ephraim.* i. omnis poenitens qui meus cępisti esse [p]er pęnitentiã, am[a me] do[minum], contemne ido[la].

Rupert. Tri[um]phaliter in vlt[imis] aduersariũ pe[...] tit, consumma[...] prospiciens vi[cto]riam in propo[si]to suo, gratia Dei [...] quidẽ Ephraim [...] est oĩs aduers[...] veritatis, qui [...] vsquam scan[dalum] vel offendicu[lum] animab. posu[...] ponere nõ de[...] ne pertingat a[...] titiam veritati[...] exemplũ illiu[s] roboã de trib[u E]phraim, q a[...] fecit vitulos, [...] lij Israel ascen[...] ad orandum [in Ie]rusalem aliq[...] reuerterẽtur [...] mum Dauid.

g *Ego vt abietem.* Septuaginta Ego sicut iuniperus c[onden]sa ex me fructus eius mei. De iuniperis iuxta Septu[agin]ta Salomon ianuas tẽpli fecit, quia Christus (per q[uem ad] patrem ascendimus) hanc habet naturam vt sempe[r flo]reat & nouos fructus faciat, nũquam virorem dep[onat]. Hæc iuniperus sub vmbra sua quiescentib. ne mun[di h]ius ardore feriant, & ne percutiat caput eorũ æstus [sicut] olim caput Ionæ dat fruges & requiem & saturita[tem].

h *Quis sapiens.* ✻ Theo. Hunc eundẽ finem Dauid [...] Dei beneficia enarrasset, Psal. 106. adscripsit. Sapien[tia] & intellectu opus est ad notionẽ diuinarum prop[...] rum, atq; ad earum adimpletionem ac obseruatio[nem. Ne]que.n. hæc intelligere possunt, qui diuini Spiritus [...] non susceperint: neq; obseruare, qui non assecuti [...] alto auxilium. Qui erga Deum studio tenentur, in[...] sidium consequentes, rectas vias ingrediuntur, & i[...] uunt: qui autem impiè committunt, & diuersam [...] incedunt, impietatis præmia recipiunt.

His verbis propheta obscuritatem voluminis, & [diffi]cultatem explanationis ostendit: Quis? Q. Rarus [est qui] hæc omnia possit scire nisi per sanctos patres ex [...] Christi in carne aduenientis exposita fuerint.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *tium. humanum sed diuinum. Et ita fuit in primitiua ecclesia, ꝙ Christiani contra persequutiones Iudæorum & ẽt tyrannorum nõ pugnabant armis, sed orationib. deuotis: vnde per orationes B. Basilij & sui populi, S. Mercurius miles iam diu defunctus interfecit Iulianũ apostatam, ecclesiæ persequutorem & eius lancea quæ in ecclesia B. Basilij seruabatur inuenta est sanguine Iuliani apostatæ persusa.*

S. Mercurius interfecit Iulianum.

1 Nec dicemus, &c. *qa ꝑ aduẽtũ Christi deiecta est idololatria.* 2 Quia eius qui in te est misere. *Erat.n. populus ante aduentum Christi pupillus, quia carens parentibus sed nunc habet Christũ & ecclesiam verum patrem & veram matrem.*

3 Sanabo. *Hic consequenter prophetat diuinę misericordiæ largitatẽ, aiens in persona Christi,* Sanabo cõtritiones eo. *i. verè pęnitentes sanabo per gratiã.* 4 Diligam eos spontan. *qa amor inter hoĩem & Deũ primo procedit ex parte Dei: pp quod dicit Ioannes prima canonica. 4. b.* Diligamus Deũ, quoniã ipse prior dilexit nos. *Et sic eius dilectio est spõtanea.* 5 Quia auersus est furor. *Per mortem.n. Christi hominis placatus est Deus pater, & per consequens filius qui est vnus Deus cum ipso. Ideo subditur.* 6 Ero quasi ros. *Sicut.n. ros inuisibiliter descendit & fœcũdat terrã, sic Dei filius inuisibiliter descẽdẽs fęcũdauit virginẽ. Isa. 45. b.* Rorate cęli de super, &c. 7 Et Israel. *i. populus Christianus seu ecclesia.* 8 Germinabit sicut lilium. *per puritatem vitæ.* 9 Et erumpet. *Radix.n. ecclesiæ est ipse Christus, scđm ꝙ declarat diffusè August. super Psalmos. Ista radix erupit, quando apostolos aliosq; fideles protulit. Ideo subditur.* 10 Ibunt rami. *s. de virtute in virtutẽ.* 11 Et erit quasi oliua. *q̃ semp est in virore.* 12 Gloria eius. *qa gloria Christi non marcescit.* 13 Et odor. *i. fama bonitatis Christi in se & eius discipulis diffunderetur, sic impletũ per orbẽ vniuersum: pp quod dicit Apost. 2. Cor. 2.* Christi bonus odor sumus in oĩ loco. 14 Conuertẽtu[r] *sit, vt patet per translationem Chaldaicam suprà allegatam* 15 Viuẽt tritico. *i. eucharistiæ sacramẽto, qđ cõficitur de [tri]ticeo: & hic panis dat vitã mundo. Io. 6. e.* Si qs manduc[a]uerit ex hoc pane, viuet in ęternũ. *Et pp hoc Ionathan filius [...] q fecit trãslationẽ chaldaicã loco huius:* Viuent tritico. *tr[anstulit:] Viuificabuntur mortui. Christus.n. & eius discipuli in noĩe e[ius] leguntur multos mortuos suscitasse:* 16 Et germinabunt *pp [quod] dicit saluator Io. 15. a.* Ego sum vitis vera, & vos palmites. [17] Memoriale. *Prope enim montem istum crescebat vinum opt[imum] memoria dignum.* 18 Ephraim. *supple dicet.* 19 Quid mihi. *Multi enim de decem tribubus reuersi à regno Assyriorum crediderunt ad prædicationem apostolorum aliorumque Christi discipulorum, omni idololatria & superstitione deiecta. Licet enim [il]li qui redierunt de Babylone, non legantur postea idolatrasse, [n]isi aliqui pauci Machabæorum tempore, illi tamen de decem tribubus qui non redierunt de captiuitate per Assyrios facta idola co[lu]erunt saltem multi vtpotè inter idololatras commorantes.* 20 Ego exaudiam. *Orationes eius.* 21 Et dirigam. *in via sal[utis].* 22 Ego vt abie. *s. faciam eum.* 23 Ex me fru. *sicut d[ictũ est] c. pręcedenti, tantummodo in me auxilium tuum. H[i]c mut[atur mo]dus loquendi de tertia persona ad secundam.* 24 Quis [sa]piens. *Hic propheta admiratur paucitatem credentium. Licet en. [prim]i credentes Christi fuerint Iudæi, tamen fuerunt pauci com[pa]ratiue respectu remanentium in infidelitate: Quod propheta ad[mi]ratur cum videret in spiritu Christum tot & tanta miracula fa[cientem]*

*

Quia rectę vię. In his vijs nō ambulat, nisi quis conuertitur ad dñm: & à quo aufertur velamē, quod erat super faciem Moysi. Et qui dicit cū Dauid: *Reuela oculos meos, et cons.* hic ambulabit & inueniet Christum.

Rupertus. Viæ Domini de quibus in hoc propheta maximè tractatur, illa sunt iudicia Domini verè incomprehēsibilia, quibus à Iudeis recessit, & ad gentes transiuit. In istis viri iusti ambulant. Præuaricatores verò maximè Iudæi corruunt in eis, dum se iustificant, & veritati resultant, inuidentes gentium saluti.

a ¶ Quid significent duæ mulieres & partus earū, & cætera quę in prophetia continentur. b ¶ Per alios. c ¶ Scilicet hoc intelligendum est de omnibus: Quia rectæ viæ do.

& intelliget ista, ītelligēs & sciet hęc? Quia 1
a ¶ Mandata noui & vete. Testa. 2
b ¶ Soli iusti recte intelligunt & opere adimplent. 3
rectæ viæ domini, & iusti ambulabunt in 4
a ¶ Iudæi Hæretici, falsi Christiani qui in lege peccant, & per legem grauius punientur. b ¶ Vnde: Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel.
eis: præuaricatores verò corruent in eis. 5

NICOLAVS DE LYRA.

quod merito sibi ab omnibus erat credendum. Ideo subditur: Quis sapiens. *sapientia desursum descendente, quę est suadibilis & bonis consentiens, Iacobi. 3.*

Et intelliget ista. *q. d. pauci comparatiuè intelligent dicta prophetarum.*

Et sciet hæc. *quę dicta sunt.*

3 Quia rectę vię do *s. pręcepta decalogi et euāgelij & cōsimilia.*

4 Et iusti ambulabunt in eis. *i. iustificati per fidem Christi procedent in eis de virtute in virtutem.*

5 Præuaricatores verò corruent in eis. *Qui casus, & si exeat ordinem diuinę voluntatis, tamen intrat ordinem suę iustitię secundum quem punitio peccatorum ad gloriam Dei cedet & electorum, qui cum eo regnabunt in secula seculorum Amen.*

ADDITIO I.

In cap. 14. vbi dicitur in postilla. Et reddemus vitulos.

Quędam glo. Hebraica super istud verbū: Reddemus vitulos, *dicit: Soluemus seu reddemus confessionem labiorum nostrorum, loco vitulorum: Magis enim placet pœnitentia Deo (in qua requiritur confessio labiorum) quā sacrificia. vnde de capro emissario per quem expiabantur peccata totius populi, vt habetur Leuit. 16. nihil accidebat ad altare nisi sola confessio. Dicitur enim ibi sic:* Confiteatur super eum omnia peccata filiorum Israel.

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in postilla. Præuaricatores verò corruent in eis.

Pręuaricatores dicuntur prout in glossa, corruere in vijs domini eo modo quo dicitur Luc. 2. e. Ecce hic positus est in ruinam.

Incipit Prologus Sancti Hieronymi in Ioel prophetam.

Sanctus Ioel apud Hebræos post Hosee ponitur. Et sicut ibi sub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quæ vel Samaria vel Israel sæpe memorantur, sic in hunc prophetam omne quod dicitur ad tribum Iuda & ad Ierusalem pertinere credēdum est, & nullam omnino Israel, idest, decem tribuū in hoc fieri mentionem. Tempora quoque quibus prophetauit eadem debemus accipere, quę in Hosee legimus: in diebus Oziæ Ioathan & Achaz & Ezechiæ regū Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Israel. Porrò factum esse sermonem domini ad meritum eius refertur cui fit, non ad conditionem illius qui fieri dicitur, vt alibi legimus: † Dominus mihi factus est in salutem. Auditus autem in scripturis sanctis non est iste qui ad aures sonat, sed qui corde percipitur, iuxta illud quod dominus loquitur: † Qui habet aures audiendi audiat. Quod autem dicitur Hebraicè haazinu: Græcè ἐνωτίσασθε enotisasthe, Latinè sonat auribus percipite: propriè non aure, sed corde percipitur. Qui senes sunt & cęlestes audiunt spiritualiter, qui autem habitant in terra, appellanturque terreni, auribus percipiunt. Vbicumque autem hęc duo verba iuncta ponuntur, non ad simplicem tantum verborum sonum, sed ad reconditam quoque dictorum intelligentiam pertinent. † In Genesi Lamech loquitur ad vxores suas, Ada & Sella: Audite verba mea vxores Lamech, auribus percipite sermones meos: Quia virum occidi in vulnus meū, & iuuenē in liuore meo. Et Isaias: † Audite cœli, & auribus percipe terra.

† Psal. 117. b. † Matth. 13. f. † Gen. 4. d. † Isa. 50. a.

Item alius Prologus.

Ioel de tribu Ruben natus in agro Bethoron, vbi etiam in pace mortuus est & sepultus.

Item alius Prologus.

Ioel filius Phatuel describit terrā duodecim tribuum eruca, brucho, locusta, rubigine vastante consumptam, & post euersionem prioris populi effusum iri spiritumsanctum super seruos Dei & ancillas, idest, super centum viginti credentium hominum, & fuerunt viri in cœnaculo Sion. Qui centum viginti ab vno vsque ad quindecim paulatim & per incrementa surgentes, quindecim graduum numerum efficiunt, qui in Psalterio mysticè continentur. Ex tribus igitur generibus rhetorum hæc sumuntur principia, & tres sunt argumentorum partes, ex quibus incipere solet omnis orator. Aut enim dociles, aut beneuolos, aut attentos auditores debet efficere. Hic ergo propheta à magnitudine cladis sumens principium, eosque qui audituri erant volens ad pœnitentiam prouocare, reddit attentos admirans futurorum malum, vt considerantes venturæ cladis asperitatem, ocyus arriperent pœnitentiam. In hoc propheta idcirco nec reges nec tempora sunt prænotata, quia ijsdem temporibus ac regibus quibus Hosee prophetauerat & ipse prophetauit. Ioel interpretatur incipiens, aut domini descensus. Phatuel verò aut latitudo aut ostium Dei. Tropologicè, hoc est quòd qui ostium Dei & scientiam domini habuerit apertam, rectè incipit prophetare.

CAP. I.

A Verbum Domini. ✱ Theod. Ioelis prædicta hæc sunt Assyriorum & Babyloniorum bellum: captiuitas & seruitus Israel: à captiuitate reuersio: tum prædicit quæ post reuersionem ex gente Scythica Gog, acciderint, tum in Hierosolyma bellum factum & illatã diuinitus perditionem. Ad hæc adiunxit dona, quæ post incarnationem Saluatoris, Spiritussanctus hoĩbus cõcessit. Hoc ĩ summa est argumẽtũ.

Hier. Phatuel propheta pater Ioel prophetæ à Lxx. interpretibus Bathuel vocabatur. Sed cũ Bathuel ĩ Hebræo nihil oĩno sonet, melius est vt legatur Phatuel: quod interpretatur latitudo, vel aperiẽs Deus. Vnde in Marco: *Epheta quod est, adaperire.* (Marc.7.d.) Et bene Ioel qui cũ Apostolo poterat dicere: *Os nostrum patet ad vos, &c. Cor nostrum dilatatũ est.* (2.Cor.6.c.) Et qui audiebat à domino: *Aperi os tuum & ego a.i.* (Psal.80.b.)

B b *Filiũ Phatuel.* dicitur. i. Dei, in cuius potestate est aperire os hoĩs, & dilatare ipsum hominẽ sãctũ, donec veniat ad perfectionẽ. Huius ergo Phatuel, filius est Ioel. i. incipiẽs, vel est Deus, quia qui se incipientẽ cognoscit, per humilitatẽ crescere dẽt, vt cũ Moyse audiat: *Qui est misit me.* (d.d.) i. verus Deus, ad distinctionẽ eorum qui non sunt veri dij. Ad hunc ergo Ioel rectè factũ est verbum domini, quod erat in principio apud Deum. Porrò factum, non secundum se, sed secundum eum ad quem fit, dicitur. *Vnde factus est mihi in salutem:* (Psal.117.b.) Factum est ergo verbum. i. loquutum est verbum ad prophetam.

✱ Theod. Quoniam plerique eodem nomine sunt, patris nomẽ addidit. Docet aũt verba sua non humani esse ingenij, & ratiocinationum humanarũ partus: sed instinctu, afflatuq; diuino futura prænuncians loquitur. V inquit qui ad affectã ætatem vixistis, qui, vt visu eueni solet, pleraq; ex rerũ periculis percepistis, quique de pa bus & auis narrantibus sæpe audistis, verba huius propl tiæ exaudientes, vobiscũ i putate an memoria vestr an patrũ vestrorum, tale q dam antea factum fuerit oẽs qui in terra promissio habitatis, diligenter his q dicentur date operam. Cu autem hæc experta habuc tis, ne à memoria vestra d bãtur, sed horum ignaros lios ad hæc instituite, atq; lis præcipite, vt hæc quasi manus filijs suis tradant: generatio quæ hos consec tur, à superiore generatio horum narrationẽ accipi. Eiusmodi Dauid, ait: *Filij nascentur & exurgent narrab filijs suis, &c.* Atque causa affert, *Vt ponant in Deo spe*

✱ Rupert. Hæc & quæ quunt, verè multa & ma sunt, talisque modus dic quo enunciãtur, imò fort auribus nostris illiduntur verè non solũ dormiẽtes, rum etiã præ ebrietate abi pti & sepulti reputẽtur, q cunq; ad clamores istos terrificos non excitantur.

c *Senes.* i. maturi in dño, infantiam reliquistis sp tuali aure intelligite my ria quæ dicturus sum: & vos habitatores terræ, qui sp in terrenis ponitis, si non potestis audire spiritualia, auribus corporis percipite literalem sensum. Facit aut propheta exordium, in quo ex magnitudine dicen rum facit auditorem attentum: quia nec in veteri hi ria, nec in præsenti ætate talia dicit contigisse. Post ex dium sequitur narratio.

Incipit Ioel Propheta.

CAP. I.

a ¶ Patris.
Verbum Domini quod 1
a ¶ Non quantum ad se. b ¶ Incipiens vel est Deus.
factum est ad Ioel fi-
a ¶ Latitudo vel sapiens Deus.
liũ Phatuel. Audite hæc 2
senes, & auribus percipi 3
te oẽs habitatores ter- 4
ræ, si factũ est istud in diebus vestris, aut in
a ¶ Præsentium. b ¶ Omni futuræ soboli.
diebus patrũ vestrorũ. Sup hoc filijs vestris 5

☞ a R[...]

Incipit Postilla venerabilis Nicolai de Lyra in Ioelem prophetam.

CAP. I.

C

✱ Verbum domini. *Hic in principio Ioelis prophetæ, duo sunt præmittenda. Primum est, quibus prophetauerit: & dicit hic Hieronymus in primo prologo super hunc prophetam quòd prophetauit a tribum Iuda & Ierusalem, & nullam omnino fecit de decem tribubus mentionem. Sed ipse in epistola ad Paulinum de studio sacræ sciptur æ, seu de omnibus diuinæ scripturæ libris dicit contrarium, sic dicens: Ioel filius Phatuel describit terram duodecim tribuum eruca, brucho, locusta, rubigine vastante consumptam: propter quod de eius dicto salua sua reuerentia parum videtur tenendum in proposito. Ra. Sa. vero dicit, quòd prophetauit nõ solum contra duas tribus, sed etiam contra alias decem, dicens quòd hæc sterilitas terræ ex dicta corrosione fuit in diebus Ioram filij Achab, de quo habetur 4. Reg. & quod ex hoc fames fuit in Iudæa generaliter per septẽ annos, sicut denunciauit Eliseus mulieri, cuius filium suscitauerat 4. Reg. 8. a. Propter quod illa mulier cum filio suo iuit ad peregrinandum extra terram duodecim tribuum, scilicet, in terram Philisthinorum, vt ibidem habetur: Erat etiam ipsa de decem tribubus propter quod in suo reditu accessit ad regem Israel petens agros suos sibi restitui, qui in eius absentia tanto tempore fuerant ab alijs occupati, vt ibidem dicitur. Et sic patet, quòd illa fames non solum fuit in terra duarum tribuum, sed etiam decem: propter quod aliqui expositores catholici sequuntur hanc sententiam quam etiam intendo prosequi. Secundum est, quo tempore prophetauit: De quo dicit Hieronymus in secundo prologo, quod prophetauit ijsdem temporibus quibus & Hosee, scilicet, temporibus Oziæ, Ioathan, Achab, & Ezechiæ regũ Iuda: & secundum hoc dictum prophetauit post sterilitatem dictam, quia Ozias incepit regnare per plures annos post mortem Iorã regis Israel, vt patet ex 4. Reg. & secundum hoc dictum Ioel non prophetauit de vastatione terræ causata ab eruca & brucho, &c. sed s de vastatione per illã figurata, quæ facta fuit postea per quatuor gna, vt plenius infrà eodem cap. apparebit. Ra. Sa. vero dicit, prophetauit tempore Ioram regis Israel. ita quòd sicut Elisæus nunciauit famem futuram, ita iste expressit modum veniendi, s cet, per corrosionem erucæ, bruchi, &c. Et quia hic modus dicendi hi videtur probabilior, intendo eum sequi, tamen sine præiudicio terius. His igitur præmissis ad literam accedamus, quæ in duas tes diuiditur, scilicet, in prooemium & tractatum, qui incipit ibi:* siduum. *In prologo verò propheta primò notificatur ex nom cum dicitur.*

1 Verbum Domini quod factum est ad Ioel. *& ex ge cum dicitur.*

2 Filium Phathuel. *& fuit iste propheta sicut & filius, se dum regulam Hebræorum quam posui in principio Hosee. Sec audientium attentio excitatur, cum dicitur.*

3 Audite. *Primò eos alloquitur eò quod sunt maioris reuer & intelligentiæ, & alios consequenter, cum dicitur.*

4 Et auribus percipite. *scilicet, quod postea ponitur in tr tu:* In diebus vestris aut in diebus patrum vestror *q. d. non, quia ibi accipitur si pro non. Sed contra hoc videtur dicitur Exod. 10. de locustis inductis super terram Aegypti.* E derunt in vniuersis finibus eorum innumerabiles, q les ante illud tempus non fuerant nec postea fut sunt. *Ad hoc respondet Rabbi Salo. dicens: quod licet locustæ rint plures & maiores quam istæ, tamen quatuor plagæ hic p scilicet, de eruca, brucho, locusta & rubigine simul sumptæ fu maiores, & sic intelligendum est dictum prophetæ, quod q tales pestes simili modo sibi succedentes non fuerant tempo preteritis.*

5 Super hoc filijs vestris narrate, & filij vestri filijs &c. *quia hæc prophetia est memoriter tenenda, & per success generationum recolenda, & hoc videmus impletum non sol Iudæis, sed etiam in Christianis.*

✱ I Re[...]

MORALITER.

I *Verbum Domini quod factum est.* Sequitur.

† Re[...]

narrate,& filij vestri filijs suis,& filij eorū generationi alterę
a ¶ Hæc peste atteritur, qui vltra modum mærore afficitur.
b ¶ Hoc morbo laborat qui nimia lętitia Dei effluit.
a terrę. Residuū erucę comedit locusta, & residuū locustæ co- 1
a ¶ Hoc vitium est, quando vltra modum aduersa timemus. 2
b ¶ Hoc vitio de futuro bono immoderanter exultamus.
c ¶ Q...in imo vitiorum iacetis.
b medit bruchus,& residuū bruci comedit † rubigo. Expergi- 3
4

a Residuum. Hieron. Eruca vermis qui in olerib. maximè nascitur. Bruchus vocatur fętus locustę anteq̃ habeat alas, deinde cū incipit volare dr̄ athelabus, cū verò pleniter volat dr̄ locusta: et est bruchus multò grauior quā locusta vel athelabus: qa iacēs in vno loco radicitus comedit fructus. Rubigo est q̄n aere fruges noxio rore percutiūtur, & vrūtur tā culmus q̄ā spicæ in ruborē minij coloris vel syropidis. Hæc si singula veniunt, noxia sūt. Si autē simul omnia venerint, omnia penitus auferunt. Potuit autem historialiter contingere, q̄ hæc omnia simul venerint temporib. Achab regis & Eliç, quando fuit tanta fames tribus annis & sex mēsibus, vt matres commemorarentur filios suos comedisse. Allegorice. Per erucā Assyrij vel Caldæi signantur qui decē trib. tēpore Ezechię, & duas, cū tribu sacerdotali tempore Ioachin nepotis Iosię captiuauerūt. Per locustā, Medi & Persę qui subuerso imperio Chaldæorū Iudæos habere captiuos, licet multi p̄mittēte Cyro ex duab. tribubus cū Zorobabel sunt reuersi. Per bruchū, Macedones & eius Alexādri successores, maximè Antiochus cognomēto Epiphanes qui more bruci sedit in Iudæa, & oēs reliquias priorū regū deuorauit, sub quo fuerant bella Machabęorum. Per rubiginē, Romani, qui penitus omnē Iudæā vastarunt, & subuersis vrbib. templum Domini succēderūt, & omnē populum fame gladio & captiuitate abstulerūt. Rupertus. Quòd hęc regna sub nominib. eiusmodi vermium prenunciantur, quæ apud Danielē per feras terribiles, leænam, vrsum, pardum, & aliā quę sine nomine mirabilis & fortis dr̄, dentes ferreos habens magnos, significatur. Etenim contra hominū, maximè Iudæorū, imbecillitatē, regna illa quasi bestię fortes atq; feroces extiterunt: sed coram omnipotentia diuinitatis infirma & fragilia, sicut etiam exigua tanquam locusta, eruca, bruchus, seu rubigo reputata sunt, & vana fuit oīs pulchritudo eorū.

C Theod. Quidā hęc tropicè de Assyrijs & babylonijs interpretati sunt. Erucā, Theglatphalhasar nūcupātes: locustā Salmanasar: Sēnacherib aūt bruchū appellauerūt: rubiginem vero Nabuchodonosor, qui postremus bellum intulit, funditusq; vastauit ac populatus est Iudæā, quiq; D eos qui mortem effugerant, captiuos abduxit. Ego vera hæc esse cēseo, & sine dubitatione facta esse arbitror, &c.

Hier. Per hæc quatuor signātur quatuor passiones animi. Quę si vltra modū dominātur, auferūt salutē aīę. Duę sunt in pręsenti, tristitia de pręsenti aduersitate, gaudiū de præsenti p̄speritate. Duæ verò sūt de futuro, timor de futuro malo, spes d̄ futuro bono. Sed vir fortis ita debet se habere, vt nec p̄senti, vel sperata prosperitate in aliqua mala proruat, nec pręsenti vel futura aduersitate vltra modū turbet̄. Aliter: Ego reor erucā esse incipiētē in animo passionē, quę tarda est, & discurrere non pōt, & pertinaci mora ebibit oēm virorem. Quā si in nobis non occidimus, crescit & aduolat, & nūc deuorat quidquid attingit: nūc semesa dimittēs ad alia pergit reuertensq; ad pristinā sedē, bruchus efficitur, vt nō solū folia & cortices, sed & medullam deuorat tarditate: Si verò quod rarū est aliquis vitalis spiritus post bruchū remanserit rubigo omnia vastat, vt stipulam & vile fęnū in E nigredinē vertat, vt nō solū esui, sed nec fimo vtilia sint.

Moraliter. Animę passiones quatuor.

† hasil alterū locustæ genus

Greg. Per erucam notat libidinē. Per locustam inanem gloriā, per bruchum ingluuiem ventris, per rubiginē irā. Multi. n. domant libidinem, sed inde erigūtur in superbiā. De superbia ruunt in ingluuiem: De nimia comestione & ebrietate in iram & furorem. Qui his perturbationib. obuoluuntur, lumen sapientiæ intueri non possunt.

l. 33. Moral. cap. 30.

b *Expergiscimini.* Prenotatis noxijs passionibus, cū illi in fęce luxurię & oīb. errorib. iacent, monet iacentes, vt surgāt à vitijs, & fletibus pęnitentiæ Dei misericordiā impetrēt, vel secundū historiam ut liberentur à captiuitate hostiū.

* Rupertus. Notandū quo sensu dicat, *qui bibitis vinū*, addendo, *in dulcedine*: Non. n. uini creaturā, sed bibentiū tali sermone condēnat luxuriā, eo q̄ non tantū ad necessitatē implēdā, sed ad uoluptatē cōcitandā, uinū quia dulce est, F immoderatè hauriāt. Nunquā aūt sine doloris amaritudine amittitur, q̄d cum dulcedine possidetur aut bibitur.

✠ *Expergiscimini.* i. hoc argumento finite uos perdoceri, q̄ cura sit Deo de hominū factis, & quòd in nouissimo die suo ma-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Residuum. *Hic incipit tractatus in quo propheta primò prędicit desolatoria. Secundò denūciat cōsolatoria, ibi:* Nunc ergo. *circa initiū secundi ca. Circa primam partem considerandū, q̄ de istis quatuor plagis eruca, brucho, locusta, & rubigine dicunt expositores nostri cōiter, q̄ non fuit res gesta, quia quartus liber Regum, & secundus Paralip. nullā de hoc faciūt mentionē, sed est tantū parabola, sicut cū dicitur Iudic. 9. b.* Dixerunt ligna ab rhamnū, &c. *quia nunquā fuit in rerū natura, sed per ligna parabolicè intelligūtur habitatores Sichē, per Rhamnum verò Abimelech. Sic in proposito per ista quatuor nomina hic posita, s. eruca, &c. intelliguntur parabolicè quatuor regna sibi succedentia quæ Iudæā corroserunt & vastarunt, s. Assyriorum, Caldæorum, Gręcorum & Romanorum. Regum verò Persarum & Medorum sic non legitur Iudæam vastasse, imo plures reges fuerunt Iudęis beneuoli: vt Cyrus, Darius, Artaxerxes, & Assuerus. Ra. Sa. uerò econtrariò dicit, q̄ est tantum res gesta ita q̄ terranascentia Iudęę sic fuerunt quater successiuè vastata: & ex hoc sequuta est fames quā prędixerat Elisęus durās septem annis. & ex hoc videtur quod ista quatuor pestes non fuerunt eodem anno, sed in diuersis aliter non videtur q̄ fames tamdiu durasset pro sterilitate vnius anni. Quod autem postea subditur.* Gens ascen *quasi exponens parabolā propositā de eruca, brucho, &c. dicit quòd eruca & bruchus & locusta hic metaphoricè dicuntur gens fortis, eò q̄ destruxerant terram ad modum exercitus transeuntis: & sic exponit illa quę sequuntur consimiliter de Gentib & populis terram vastaturis: Sed vtrumq; dictum videtur deficere. Primum, quia sit hic ita expressa mentio de istis corrosionibus terręnascentium per erucam, bruchū, &c. & de fame inde sequente, q̄ nullo modo videtur esse tantum parabola: Nec valet argumentū inductum, quia 4. Reg. Elisęus prenunciauit hanc sterilitatem: licet non exprimat causam quā exprimit Ioel propheta: sicut Ozia rege thurificāte factus fuit terręmotus magnus in Ierusalem: cuius mentionē non facit 4. Re. sed solū de plaga leprę inflicta Ozię: Sed terręmotus exprimitur Amos. 1. & Zach. 14. Similiter secundum dictū, quia ita fit expressa mentio de Gentib. terram inuasuris, q̄ nullo modo videtur per hoc propheta significare parabolicè corrosionē terrę per erucam & bruchū, &c. quia licet homines parabolicè nominib. animalium designātur, sicut vir constās dicitur leo, rapax lupus & huiusmodi: tamen non sic inuenitur econuerso in scriptura. s. bruta nominib. hominum vel gentium designari, pp quod saluo meliori iudicio uidetur mihi q̄ cùm dicitur hic:* Residuū erucæ, &c. *i. simul parabola & res gesta, sicut Ier. 27. dicitur q̄ portauit catenas ligneas in collo suo, & sic fecit secundū rei veritatē & rē gestā: Per hoc tamen designatur incatenatio populi in captiuitatem ducendi, sicut fuit postea impletum tēpore Sedechię. Sic in proposito secundum rem gestā fuerunt quatuor destructiones terrenascentium per erucā, bruchū, &c. & per hoc significabantur vastationes maiores futurę per quatuor regna prędicta. Igitur secundum hanc sententiā residuum huius capituli diuiditur in duas partes, quia primo propheta prędicit vastationem, secundò, inducit ad lamentationem, ibi:* Plange. *Prima in duas: quia primò ponitur figura, secundò, res figurata, ibi:* Gens. n. *Figura. n. fuit quadruplex corrosio terrenascentiū, vt dictū est, quę fuit res in se & figura futuri, & quantum ad hoc dicitur:* Residuū erucæ. *Est autem eruca propriè vermis nascens in oleribus.*

2 Comedit locusta. *Differūt aūt locusta & bruchus sicut perfectū & imperfectum in eadem specie. Fœtus. n. locustę anteq̄ habeat alas vocatur bruchus: sed quando est alatus, tunc dicitur locusta.*

3 Et residuum bruci comedit rubigo, &c. *Est autem rubigo vitium segetum, quando vento vrente percussę non faciunt granum: & si faciunt est vanum.*

4 Expergiscimini ebrij. *idest, aduertite & considerate imminēs vobis malum.*

✠ 1 Flete

M O R A L I T E R.

† *Residuum, &c.* Per ista quatuor corrodentia terrænascentia in regno Iudæę significantur mysticè quatuor uastātia viriditatem uirtutum in regno animæ, quæ sunt delectatio mala in appetitu, consensus in opus peccati, operis consumatio, & sequens consuetudo, ideo subditur.

4 *Expergiscimini ebrij.* Quia sicut somnus tenet sensus ligatos, ita ebrietas rationem: sic consuetudo praua tenet hominem in peccato ligatum propter malum habitum inclinantem. Ideo subditur.

Somnus ebrietasque ac cōsuetudo quomodo & qualiter ligent.

suo magno & horribili, cuncta in iudicium adducturus
A sit: quia iam partim iudicat, & partim punit, cum ab ore vestro dulce vinum perit. Sic expergefacti, tunc demum flete & vlulate, idest, pœnitentiam agite, vt mala ventura, his multo maiora possitis euadere.

in nobis illud: *Si in viridi ligno hoc faciunt, in arido quid fiet*
c *Dentes eius, &c.* * Rupert. Fortitudinem gentis exp[rimit] iuxta cęptam metaphorā locusticę multitudinis. [...] quia locusta dēte exiguo nocere consueuit, pulchrè g[...] (quā per locustā figurauit) nō arma ferrea, sed dentes [...]

l. 13. Moral. cap. 17. * Gregorius. Ebrij vocati sunt, q huius mūdi amore cōfusi, mala nō sentiunt quę patiūtur. Quid est ergo dicere. *Expergiscimini, & fl. &c.* nisi somniū vestrę insensibilitatis excutite, & in deuastatione cordis tot sibi succedentibus vitiorū pestibus, vigilātib. lamentis obuiate?

Hieron. a *Ebrij*. qui voluptatem vestram in

a ¶ Nulla res ita inebriat vt animi perturbatio. b ¶ Dulcia sunt vitia dum fiunt: & mel de labijs meretricis distillat: vnde in Dei sacrificijs mel non offertur.
a scimini ebrij, & flete & vlulate omnes qui bibitis vinum † in 1
a ¶ Præteritum pro futuro, quia tempore prophetæ ventura erāt captiuitas. †
b dulcedine, quoniam perijt ab ore vestro. Gens enim ascēdet 2
a ¶ Quibus humana industria non potest resistere. b ¶ Quid locustis innumerabilius.
c ¶ Quos locustis in multitudine, leoni comparat in crudelitate, reges eorum leonibus comparat, principes catulis leonum, cum quibus innumerabilis multitudo venit.
c super terram meam fortis, & innumerabilis. Dentes eius vt †
a ¶ Hæc gens. b ¶ Quam de Aegypto eduxit & plantauit. 3
dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis. Posuit vineam 4
a ¶ Populum Iudæorum & in qua Saluator esuriens fructum non inuenit, & ideo maledixit & arefecit. 5
b ¶ Seruat metaphoram locustarum. 6
c ¶ Bona eorum diripiendo: quosdam captiuando, quosdam interficiendo.
d meam in desertū, & ficum meam decorticauit. Nudans spo- †
a ¶ O plebs Israelitica. †
e liauit eā & proiecit: albi facti sunt rami eius. Plāge quasi vir- 7

ciuos ascribit. [...] ro aūt modo dē[...] locustæ hic esse [...] cūtur vt dētes le[o]nis. Sic & in Ap[o]calypsi similitu[di]nes locustarū si[mi]les dñr equis p[ara]tis in prælių, & [den]tes eorū sicut l[eo]num. Quàm pa[...] corpuscula q̄ [...] gnos & valente[...] ore suo dētes h[abe]re dicūtur? Im[...] infirmi hoīes, [...] tam potestatē (i[...]

delectabilibus rebus ponitis. & sensum ab omnibus vtilibus auertitis, quia periit, subaudis vinum, idest, dulcedo,
B & delectatio vestra, Deo id faciente, vt qui non cognouerunt Deum in prosperis, cogantur cognoscere in aduersis: & qui diuitijs abusi sunt, per penuriam cogantur redire ad virtutes.

Senes debent intelligere de spiritali ebrietate, quæ hominem ducit ad mortem: Habitatores terræ auribus percipiant de vino in quo est luxuria. Qui in ebrietate sopitus est euigilet, & glorietur se ebrium fuisse, vt fletus eius in risum vertatur, & gaudeat se ebrietatis materiā non habere, quæ eū per abundantiam ebrium fecerat & vesanū.
b *Gens enim ascendet super terram, &c.* Ostendit per quid perierit vinum & exultatio. s. per gentem locustarū. Et putant Iudæi tpe huius prophetæ locustas historialiter oīa vastasse. Per locustarū metaphoram, designat hostiū aduentum. s. Assyriorum & Chaldæorum & Mœdorum & Persarū & tandem Romanorū. Et notandū, quia sic sub locustarum figura narratur feritas hostiū, vt ipsas locustas hostibus comparet, & cum locustas legeris hostes cogites, & cùm hostes cogitaueris, redeas ad locustas.

Hieron. Allego. Ascendit gens principum mundi huius, & tenebrarū super terram Dei. i. humanā animam, quia oīs anima hoīs, terra Dei est. Vnde sicut anima patris, ita anima filij mea: Huius gentis dentes sunt vt dentes leonis,
1. Pet. 5. b. *quia aduersarius noster diabolus circumit quærens, &c.* Catulus leonis, Antichristus, vel peruersum dogma. Si hæc gens ascēderit super nos, statim in desertū ponit vineam. i. corde quo debet exire vinum quod lætificat: & ficus nostras
C decorticat, ne habeamus dulcedinē Spiritussancti, ne sanctus vir sub ficu nostra vel vinea requiescat, dum aduersariorū impetus timeat. Nec sufficit hoc genti, nisi scrutetur & quidquid vitale fuerit interficiat, vt oī virore consumpto albi & mortui remaneāt ramusculi, & cōpleatur in

to Deo) contra populum peccatorem habere permit[ti]tur? *Hæc gens* (inquit) *posuit vineam meam in desertum.* Vi[di]cet illam de qua Psalmista: *Vineam de Aegypto transtu[listi]*
d *Et ficum meam decorticauit*. s. eundem populum Iu[dæo]rum, ad quem & ego tandem veni, vt ex ea comede[rem] fructus, & non inueni, maledixique ei, & aruit.
e *Plange quasi vir.* Sicut iuuencula sponsa, amittens sp[on]sum flore pubescentē iuuentutis, accingit se sacco & [plo]rat, ita hortatur propheta Israelitas, vt similiter plo[rent] de amissione sponsi omnipotentis quē amiserūt, ex [quo] idola in Aegypto coluerunt: Fuit hæc plebs virgo in [pa]triarchis, & prophetis virginitate mētis, & cognition[e &] cultu veri Dei. Sed post idola adultera facta est. Sed [...] hanc meretricem in Hoseæ sponsus iste duxit vxorē, [...] scilicet, de Gentium sordibus educit. Potest hoc de q[ua]libet anima dici, si à prima ætate crediderit Deo, h[abet] sponsum virginalem Deum. Si de Iudæis vel pagani[s v]el hæreticis aliquis ad lucem fidei reuertitur, habet qu[idē] sponsum, sed non virginalem.
* Rupert. Post regnum Assyriorū atque Chaldæ[orū] siue Babyloniorū, regnum Mędorum atque Persa[ru]m Iudæos captiuos tenuit. Sub hoc regno Neemias pla[nxit] & fleuit. Hæc legentes planè animaduertimus illi te[mpo]ri & rei congruere, quod hic propheta declamans, *Pl[an]ge,* inquit, *quasi virgo, &c.* Quā ob causam? *Perijt sacrificium &c.* Et istam causam suæ mœstitiæ idem Neemias prær[efe]rat, &c Denique sub eodem regno Persarum cùm v[ell]et Aman omnem Iudæorū perdere nationem, eò q Ma[rdo]chæus non flecteret sibi genua: Mardochæus hoc au[diens] scidit vestimenta sua, & indutus est sacco, &c. Simi[lit]er & cæteri Iudæi flebant & ieiunabant, regina Esther [...] cæteris hæc agente. Tunc profectò gens ipsa plang[eb]at quasi virgo super virum pubertatis suæ, idest, super [De]ū patrum suorum, quòd offendisset eum.

a Perij

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Flete. *Quia deficiet vobis vinum, in quo delectabamini ex vinearum corrosione.*
2 Gens enim. *Hic consequenter ponitur res figurata, scilicet vastatio Iudææ per quatuor regna supradicta, cùm dicitur:* Gens enim ascendet. *i. ascendit: Et loquitur de futuro per modum præsentis propter certitudinem prophetiæ.*
3 Super terram meam. *i. super Iudæam, quæ specialiter dicitur terra domini, eò quòd ibi vigebat cultus eius.*
4 Fortis & innume. *Talis enim fuit gens Assyriorum Chaldæorum, Gręcorum, & Romanorum, vt patet ex gestis eorum.*
5 Dentes. *in hoc designatur crudelitas eorum.*
6 Posuit vi. *isti enim exercitus in Iudæa vineas exciderūt, & arbores fructiferas, & eas pro parte dolauerunt ad faciendum m[u]nimenta & alia exercitibus necessaria. Vel aliter potest dici, [q]d hic accipitur vinea domini pro populo Israel secundū illud Isa. [5.]* Vinea. n. dñi exercituū domus Israel est, *quam domini [ho]stes exercitus spoliauerunt bonis, & afflixerunt in personis.*
7 Plange quasi. *Hic consequenter propheta inducit populu[m] ad lamentationem, & primò pro vastatione prima, secūdò pro secu[nda]: in princ. cap. sequentis. Prima in duas: quia primò inducit ad fl[etu]m populum generaliter, secundò sacerdotes specialiter, ibi,* Accin[gi]te vos. *Circa primum dicit:* Plange quasi vir. *Virgo enim desponsata si moriatur eius sponsus antequam fruatur eius amplexib[us] habet materiam magni luctus, ideo ponitur hic pro exemplo ad [de]signandum magnitudinem luctus imminentis, ideo subditur.*

* 1 Peri.

MORALITER.

† 1 *Flete & vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine.* Per vini potationem quæ maximè decipit, intelligitur vsus indebitus aliorum delectabilium carnis & mundi.
† *Quoniam perit ab ore vestro.* i licet ad horam delectent, tamen in perpetuum cruciant.
2 *Gens.* i. multitudo spirituum malignorum. quæ dicitur gens, eò quòd Gentiles eos antiquitus in idolis colebant.
4 *Fortis.* Iob 41. d. *Non est potestas super terram quæ ei comparetur.*
† *Innumerabi.* quia multitudo dæmonum est valde magna, dicitur enim Marc. 5. a. *quod in vno homine erat legio dæmonum.*
5 *Dentes eius.* per quod significatur crudelitas dæmon[u]m.
6 *Posuit vineam.* Per vineam significatur ecclesia qu[o]ad clerū, & religionis status per ficum, eò quòd dulced[o d]euotionis esse debet in religiosis.
† *Nudans spoliauit, &c.* videlicet bonis gratuitis.
† *Albi facti sunt, &c.* vulnerati in naturalibus, quan[tum] ad malos clericos & religiosos. ideo subditur.
7 *Plange quasi virgo, &c.* i. priuata amplexibus spon[si] Iesu Christi.

† Per

A *Perijt*. Hiero. Quantum ad historiam, vastatis agris, & neis per Gentes (quæ in quatuor animalibus signatur) cessauit sacrificium, quod de solidiorib. est rebus, vt horreo, tritico & carne, & libatio, quæ de liquoribus, vt vino & oleo quib. ablatis luxerunt sacerdotes, quia non offerantur ea de quo rum decimis viuebant.

Hier. Possunt viceri hæc omnia cõ tisse in populo Iudæorum ex peccato passionis Christi, quando Ierusalame, & gladio vastata est a Romanis, & omne gaudium, & omnia legalia defecerunt. Quotidie etiam, dũ ecclesia Christi doctrina instituta, a sponso peccando fuerit separata, perit ibi sacrificium spiritus contribulati & vinum quod lætificat cor hominis, & abũdante iniquitate, dolent doctores ecclesię virtutes deficere, & vitia increscere, quia deficit triticum fidei, & vinum spiritualis intelligentię, & oleum misericordiæ, & hordeum simplicitatis vel obseruantiæ literalis. Quę vastantur per quatuor prædicta, libidinem, inanẽ gloriam, ventris ingluuiem, iracundiam. Vnde plangit vniuersalis ecclesia, vt consolationem a Deo accipiat. Omnia vel infructuosa fuerunt, vel si fructuosa, vastante locusta sunt consumpta: & ideo hæc omnia, vt gaudium auferatur a filijs hominum.

b *Depopulata est regio*. ✱ Ruper. Hæc omnia accidisse sub dicto Babyloniorum regno, & perseuerasse vsque ad Persarum imperium, illa præmemorati Neemiæ conquestio manifestat, cum dicit: Dixi regi: *Quare non mœreret vultus meus, cum ciuitas domus sepulchrorum patris mei deserta est, & portæ eius combustæ sunt igni*.

C Theod. Latius declarat calamitatem, vt ad resipiscentiam excitet. Est autem animaduertendum, quod non terram, & possessiones, vt ratione vtentia lugere hortatur: sed vt ratione preditos ex inanimis rebus excitet, & commoueat: id quod docet dum subiungit.

c *Vlulauerunt*. Quia dum prę manibus tenerent fruges messionis, & vindemię, venerunt inimicæ Gentes, & tulerunt omnia vnde deberent viuere, & ipsos fame, & gladio perdiderunt. Messis ecclesię, virtutes, pręmium, opera.

d *Malogranatum*. Malogranatum cuius cortici cõparantur in Canticis genæ sponsæ, & est arbor medicinalis, cuius poma rubea, & ad edendum amara. Vnde & malogranatum, eo quòd multa grana fructus eius habeat. D

e *Omnia*. Omnia sustinent flagellum hominis propter quem, & facta sunt.

a ¶Plangit. b ¶Cilicio. c ¶Qui in Abraham, Isaac, & Iacob desponsauit sibi virginem nulla idolatria violatam. d ¶Quia multiplicata iniquitate refrigescet charitas.

a gõ accincta saccõ super virum pubertatis † suę. Perijt sacri- 1

a ¶De simila. b ¶De vino. c ¶Ecclesia. d ¶Præcipuè, quia decimæ non offerebantur.

ficium, & libacio de domo domini, & luxerũt sacerdotes mi 2

¶Qui sunt. ¶Altaris a ¶Qua ¶Vastata est terra Iudæorum in aduentu hostium b ¶Habitatores humi: 3

nistri domini. Depopulata est regio, † luxit humus: quoniam 4

b a ¶Sublatum ab illis. b ¶De quo dicitur: Calix inebrians quam præclarus est. c ¶Defecit. 5

deuastatum est triticum. † Confusum est vinum, & elanguit 6

a ¶De quo dicitur: Oleum de capite tuo non deficiat. b ¶Deficiente fructu virtutum c ¶Prædicatores. 7

oleum. Confusi sunt agricolæ: vlulauerunt vinitores super 8

c a ¶Quo sustentantur infirmi. b ¶Omnia quæ humus solet gignere. c ¶Quæ debuit facere vuas. fecit la. d ¶Calcata multitudine hostium. 9

frumẽto, vino & hordeo, quia perijt messis agri. Vinea con- †

a ¶Marcida facta est. ¶Sub qua Nathanael antequam crederet. b ¶Iustus vt palma florebit. c ¶Sicut malum inter ligna. †

d fusa est, & ficus † elãguit. Malogranatũ, & palma, & malũ & †

e a ¶Tam fructifera quam infructuosa. b ¶Idest, turbatum, & sublatum. c ¶Iudæis

f oĩa ligna agri aruerunt, quia confusum est gaudiũ a filijs hominum. †

a ¶Ergo. ¶Subaudi, sacco pœnitentiæ b ¶Non ficto sed puro corde.

minum. Accingite vos, & plangite sacerdotes, vlulate mi- 10

g a ¶In ecclesiam per pœnitentiam, vnde & existis per culpam. b ¶Diuitias quibus offudistis vitæ austeritate compensate, vt iram Dei possitis mitigare. Et hoc ideo præcipio, quia interijt.

nistri altaris. Ingredimini, cubate in sacco ministri Dei

a ¶Nisi pœnitueritis peribitis. b ¶Quia aliter non sufficit accipere habitum pœnitentiæ nisi ieiunium alijs bonis operibus exorneretur, & nisi abstineatur ab omnibus illicitis.

mei, quoniam † interijt de domo Dei vestri sacrificium 11

¶Synodum. 12

h & libatio. † Sanctificate ieiunium, vocate cœtum 13

f *Quia confusum est gaudium, &c.* ✱ Huius inquit, infœcũditatis maxima cã est iniquitas hominum, propter quã gaudia cessarunt, mœrores sunt inducti.

✱ Greg. Insidiantibus malignis spiritibus, Dei vinea in desertum ponitur, cum plena fructibus anima, humanæ laudis cupiditate dissipatur. Ficum Dei gens ista decorticat, quia seductam mentem in fauoris appetitũ rapiens, quo hanc ad ostentationem pertrahit, tegmen ei humilitatis tollit. Cum verò mẽs hoc quod egerit, videre ab alijs concupiscit, quasi expoliata ficus eum qui se texerat corticem amisit, &c. 8. Mor. ca. 30. E

g *Accingite*. Sancti sacerdotes qui comedunt Pascha dñi accingantur baltheo castitatis. vñ: *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manib. vestris*. Peccatores quos remordet cõscientia, cilicio induantur, vt plãgant sua, & populi delicta. Prius monent sacerdotes ad planctũ, vt sicut ipsis peccantib. peccauit populus, ita pęniteat ipsis pęnitẽtibus. Luc. 12. c.

h *Sanctificate ieiunium, &c.* ✱ Ruper. Hoc tale est, quale apud Isaiam, *Nolite ieiunare sicut in hanc diem*. Et subinde. *Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? Dissolue colligationes impietatis, &c.* Ita sanctificantes idest, sanctum facientes ieiunium, *vocate*, inquit, *cœtum, &c.* Isa. 58.

✱ Theodor. Ex his plane docemur, vt ieiunium animæ malè habenti sit medicina salutaris: quare ieiunio subiunxit curationem. *Sanctificate*, inquit, *ieiunium*. Sanctificate posuit pro segregate. In ieiunium inquit, vos segregantes, sanctè & purè id obite, & conficite. Ieiunantes verò clamate, Heu mihi, heu mihi, heu mihi in die, hoc est, per diem malorum expectatum. F

✱ Greg. Ieiunium sanctificare, est adiunctis alijs bonis dignam Deo abstinentiam carnis ostendere. Admonendi sunt abstinentes, vt nouerint quia tunc placentem Deo abstinentiam offerunt, cum ea quę sibi de alimentis subtrahunt, indigentibus, largiuntur. *Congre-* Pastoral. 3. parte admonit. 20.

NICOLAVS DE LYRA.

Perijt sa. *de animalibus, & terræ nascentibus aridis: Licet enim de terrę nascentibus aridis propriè diceretur fieri oblatio, tamen hic vocatur sacrificium largè loquendo.*

Et libatio. *de liquidis vt vino, & oleo.*

De dom. domin. *quia propter corrosionem terrę nascentium non habebantur, vnde talia possent fieri.*

Et luxe. *propter defectum diuini cultus, & etiam sui victus qui erat de decimis, & oblationibus.* 5 Depopulata. *carens habitatoribus.* 6 Luxit humus. *priuata fructibus: Sicut econtrario dicitur ridere metaphoricè quando plena est fructibus.*

7 Quoniam deua. est. *per quatuor plagas supradictas.*

8 Confu. sunt. *frustrati spe sui laboris.*

9 Vlulauerunt vinitores. *sicut econtrario solent cantare in abundantia vindemiæ: Et ex hoc patet litera sequens.*

10 Accingite. *Hic consequenter inducit sacerdotes specialiter ad lamentum dicens:* Accingite vos. *s. cilicijs in signum humiliationis coram Deo: Et subditur causa.*

11 Quoniam interijt. *& exponatur vt supra.*

12 Sanctificate. *i. disponite vos ad deuotè abstinendum.*

13 Vocate cœtum. *Vt ex precibus multorum impetretur diuina clementia. ideo subditur.* ✱ Et

MORALITER.

† *Perijt sacr. &c.* Per sacrificiũ intelligitur corpus dñi, per libationẽ sanguis, q̃ quantũ ad malos sacerdotes q indignè celebrãt, & iudiciũ sibi mãducãt, & bibũt, perit: iõ subdit. *Et luxerunt*, i. deberent lugere. 5 *Depopulata*. Quia licet multi sunt de eccła numero, pauci tñ respectiuè merito. *Quoniam de. est tri.* i. ecclesię debitũ nutrimentũ pp bonę prędicationis defectũ. 7 *Confusum est, &c.* quia vinũ charitatis cum correctionis, & oleũ pietatis multũ deficiũt ĩ pluribus ecclesię prelatis iõ subditur. 8 *Confusi agri.* i. prędicatores, doctores, & sacramẽta ministrantes. † *Quia pe. &c.* s. bono rũ operũ pp corũ defectum in vita pariter, & doctrina, iõ subditur.

subditur. † *Vinea*. i. ecclesia. † *Et fi.* i. deuotio religionis euanuit. † *Malogranatum*. Per istas arbores significantur personę diuersę in bono diminutæ, ideo concluditur.

† *Confusum est gau.* Hic inducuntur ecclesiæ ministri ad emendationem vitæ per opera pœnitentiæ, cum dicitur.

10 *Accing.* vt sitis alijs exemplum boni, sicut fuistis occasio mali. 11 *Quoniam interijt.* idest, eucharistię debita consecratio per indeuotionem vestram.

12 *Sanctificate ieiunium.* Per intẽtionem rectam ad Deum, & non sicut hypocritæ. *Qui exterminant facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes.* vt dicitur Matth. 6.

13 *Vocate co.* i. congregate subditos vestros in charitate.

† *Et*

a *Congregate senes.* Rectus ordo, primum sapiētes, postea terrenis adhærentes, vnde sup. *Audite hęc senes, & au.perci-pite, &c.* Non multo post, & 10. & duarum tribuum venit captiuitas per Assyrios, & per Chaldæos. Quæ ideo prædicitur ventura ne cum venerit, putetur casu accidisse, vel sæuitia hostiū: sed ira, & cōminatione Dei: vel certè, vt populo agente pœnitentiam, non veniat quæ ventura erat. Possunt hæc omnia referri ad diē iudicij, de qua retributione omnes prophetæ scribunt. vnde Isaias: *Ecce dies domini insanabilis venit*, in quo æterna damnatio.

Hieron. Supra. eod. a. — † Aha. — Isa. 13. b. — † grana sub pleui sunt. — † desolati sūt thesauri. — † aruit. — Philip. 4. a. — Math. 5. a.

b *Nunquid non, &c.* Frumentum spiritus, hordeum literæ, quia peccantes patiuntur pro qualitate peccatorum famem sermonis Dei, & ita consequenter perit læti tia, vt qui debuissent ab apostolo audire: *Gaudete in domino semper*, nunc audiant a dño: *Beati qui lugent*. Frustra sunt horrea, & apothecæ vbi triticum deficit, & vinum. Hæc oīa possunt intelligi sub metaphora erucæ, locustæ, bruchi, rubiginis, quod.s. sublatis frugibus, & vastatis, fames & pestilentia cuncta possederunt.

a ¶Qui morte vicini, & scienti maturi magis suscipiunt timorem & cultum Dei. b ¶Subaudi, congregate. c ¶Quæ est ecclesia.

a congregate senes, omnes habitatores terrę in domum Dei

a ¶Omnes simul. ¶Ore, corde, & opere. b ¶Ter, quia trinitatem offenderant. c ¶Retributioni.

vestri: & clamate ad dominum. † A, a, a, diei. quia propè est 1 2

a ¶A quo omnia dispensantur. b ¶Sperata alimenta quasi è manibus auferuntur in præsentia vestra in quibus viuere debuisseris.

b dies domini, & quasi vastitas a potente veniet. Nunquid nō 3 4

a ¶Insuper quod grauius est. ¶Perijt.

coram oculis vestris alimenta perierunt de domo Dei vestri 5

a ¶Quia iam non ibi offertur sacrificium. b ¶Ablatis alimentis, & lætitia, illi quorum Deus venter est, deficiunt in sua luxuria, & idololatria, & ingluuie ventris, & ibi vitam finiunt.

lætitia, & exultatio? Computruerunt † iumenta in stercore 6

a ¶Quia deest triticum quod reponebatur. b ¶Vbi recondebatur triticum. c ¶Cellaria. ¶Idest, corda vel terrena abundantia.

c suo demolita sunt horrea, † dissipatæ sunt apothecæ, quonia 7 8

a ¶Cum omnia ruerint tunc ingemiscent egestate bonorum. b ¶Non homo non imago Dei viuentis. c ¶Et cur.

† confusum est triticum. Quid ingemuit animal, † mugierūt 9

a ¶Comparatus iumentis insipientibus similis factus est il. ¶Vitæ æternæ.

d greges armenti? Quia non est pascua eis: Sed & greges peco- 10

a ¶Populus meus per me clamabit. b ¶Quod ignis solet facere in stipula, & flamma in vepribus, hoc facit eruca & bruchus.

rum disperierunt. Ad te clamabo domine, quia ignis come 11

a ¶Plana camporum aut prata, vel qualibet loca herbis virentia, quæ pascua dabant iumentis. b ¶Vt fruges, & poma interirent.

e dit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna regio- 12 † †

a ¶Non solus propheta vel populus per prophetam. b ¶Non solum homines. c ¶Ad te, rorem misericordiæ flagitantes.

nis. Sed & bestiæ agri † quasi area sitiens imbrē suspexerunt 13 14

a ¶Ebibit, & exhausti a multitudine hostium. b ¶Me dereliquerunt fontem aquæ vi. c ¶Vastatio loculatum.

ad te, quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, & ignis de- 15 16

a ¶Omnem pascuam agri.

uorauit † speciosa deserti.

c *Demolita sunt horrea.* ✠ Ruper. Cum Antiochus ciuitatem armis cepit, fueruntque toto triduo octoginta milia interfecti, & quadraginta milia vincti, desolatio hæc facta est, &c. Sed quid sibi vult quod percunctatur, & dicit.

C d *Quid ingemuit animal?* ✠ Nimirum brutis animalibus, & gregibus armenti similes eos vult haberi, quamuis homines sint, qui ingemiscere nesciunt, nisi pro penuria cibi, nullum habentes dolorem de peccatis suis, & hoc solum esse miserum reputantes, si ventri quippiam desit. *Quid ingemuit.* Vel gemebant pecora exsiccatis omnibus propter peccata hominum.

e *Ad te clamabo domine.* ✠ Ruper. Quod si aliquis quærat. Tu autem quid agis, ò propheta, vt exemplum tuum sequatur homo rationalis? *Ad te ait, domine, clamabo*, &c. Tibi domine peccata mea confitebor, ego vel omnis rationalis, quia propter peccata nostra traditi sumus manu hostili, qui terram nostram vastauerunt, & succ... derūt igni. Nec solum: sed tanta siccitas, & defectus imbrium, vt exsiccatis fontibus, bestiæ quoque ... pereant, pœnam sustinentes propter peccata hominum.

Hiero. Prędic... malis quę erant ... tura, propheta ... sui, & populi pe... na loquitur ad D... um. Notandum ... nec propheta ... populus clama... ad dñm, nisi per ... latione delicia... Quod ad virū q... dam iustū potest ... ferri, qui cum a ... stitia declinauerit ... & malū fecerit ... stinæ virtutes n... proderūt ei, sed ... dicabit eū Deus i... quibus inuene...

Mystice. Per desertum figuratur Gentilitas per idololatriam flore virtutum destituta. Vel secundum illud. *Quia multi filij desertæ magis quam eius quæ habet virum.* Huius deserti speciosa, idest, bona opera, & virtutes, ignis, idest, diabolus deuorat, sicut flamma consumit stipulam. Sed contra has sagittas diaboli debemus clamare sicut area sitiens, vt eas extinguat ros diuinæ misericordię.

Aliter: Per fontes qui exsiccati sunt, potest intelligi doctrina Christi, quę exsiccata est in illis, ex quo a Deo recesserunt per ignem libidinis inanis gloriæ, ingluuiei & iracundiæ. Sicut area desiderat imbrem, sic omnes bestiæ attritæ siti, & fame clamabant ad dominum.

Cap...

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et clamate ad dominum A a a. *In Hebræo est vna dictio, & sonat idem, aha, & est interiectio dolentis.*

2 Quia prope. *i. dies suæ vindictæ inferendæ, & ideo monebat propheta ad dominū clamare, vt saltē tēperaretur rigor suę iustitiæ.*

3 Et quasi vastitas a potente veniet. *s. a Deo, cuius vindicatio impediri non potest nisi per suam clementiam.*

4 Nunquid &c. Alimenta perierunt. *i. citò perient.*

5 De domo Dei vestri læt. & exultat. *quia Leuitæ non cantabant cantica lætitię, sed magis lamentationis pro miseria terræ.*

6 Computruerunt iumenta in stercore suo. *quia propter sterilitatem terrę non habebantur stramenta ad sufficiendum eis.*

7 Demolita sunt horrea, *i. contenta in horreis.*

8 Dissipatæ sunt. *i. consumpta sunt quę erāt reposita pro vi...*

9 Quid ingemuit ani. *Respondet.*

10 Quia non est pasc &c. *Omnia enim virentia fuerunt co... sa. Ideo exclamat propheta dicens.*

11 Ad te clamabo, &c. *in oratione pro subleuatione nostræ miseriæ.* 12 Quia ignis, &c. *Ignem autem, & ignis flammam vocant ventum vrentem scilicet rubiginantem, & etiam erucam, bruchum, & locustam quæ ex sua corrosione ita reddebant vegetabilia arida, ac si cucurrissent ibi ignis, & flamma.*

13 Sed & .s. *syluestres.* 14 Quasi area. *i. desiderans.*

15 Suspexerunt ad te. *præ sitis lassitudine, ideo sequitur.*

16 Quoniam exsiccati sunt fontes aquarum. *Ex vehementia venti vrentis siccitatem causantis.*

✠ Cap...

MORALITER.

† 1 *Et clamate, &c.* per deuotam orationē. 2 *Quia prope est.* i. dies mortis, in qua venit dominus ad particulare iudiciū morientis. 4 *Nunquid non.* s. sacræ scripturę, & eucharistię perceptione. q. d. Sic. Nā in ecclesia primitiua fideles cōmunicabant quotidie nunc autem vix semel in anno. 6 *Computruerunt.* Greg. Iumenta in suo stercore putrescere est carnales homines in fœtore luxurię vitam finire. 7 *Demolita.* i. doctores, & pdicatores per malā vitam, in quib. tñ debent reponi victualia fidelium verbo, & exemplo, ideo sequitur. 9 *Quid ingemuit.* i. simplices fideles qua re passi sunt detrimentum boni? Et subditur respon... 10 *Quia non.* exemplum bonū vitę, & doctrinę a superi... rib. suis, pp quod propheta recurrit ad dominum dic... 11 *Ad te clamabo domine.* Et subditur causa cum dicitur. 12 *Quia ignis.* s. auaritiæ, & lasciuię. † *Comedit speciosa.* i. ecclesię, qui sunt clerici, & religiosi, & per consequens alios: ideo subditur. † *Et flamma.* Et quoniam hoc malum prouenit a ma... ribus, ideo sequitur. 16 *Quoniam exsiccati.* i. prelati, doctores, & prędicatores qui per indeuotionem sunt exsiccati, & sic non intendunt fidelium saluti.

ADDITIO I.

In cap. 1. Ioel vbi dicitur in postil. Primum est quibus prophete, &c.

Verba Hieron. in hoc prologo posita sanè intellecta non contrariantur verbis suis in epistola ad Paulinū, prout Postillator æstimare videtur. Pro quo sciendum, quod secundum quod ponit Hiero. in hoc prologo tempora in quibus prophetauit Ioel eadem sunt temporibus in quibus Oseas prophetauit. s. in diebus Oseæ, Ionathan, Achaz, &c. Sed Oseas sæpe nominat Ephraim, & Samariam, ... signandum, quòd ibi loquitur de 10. tribubus, quarum ciuitas m... polis erat Samaria, & primus rex. s. Ieroboam fuit de tribu Ep... im: & quandoque nominat Iudam, & Ierusalem vt designet ... il

A i loquitur de duabus trib bus. Sed propheta iste Ioel licet ista quæ pphetauit præsertim de eruca, & brucho, &c. in tota terra Israel. 12. tribuum contigisse intelligantur, nunquam tamen in sua prophe fecit mentionem de 10. tribubus. s. nominando Ephraim vel Samariam, sicut Oseas: sed solum Iudam, Sion & Ierusalem: vt patet currenti per totam suam prophetiam, & ideo cum dicit Hier. in pro logo super hunc prophetam q ad tribum Iuda, & Ierusalem prophetauit: nullam omnino faciens de 10. tribub. mentionem, intelligendū e q in tota sua prophetia non nominauit Ephraim nec Samariam aliquid huiusmodi ad 10. tribus tantum pertinens. Quod autē di in epistola ad Paulinum q Ioel describit terram 12. tribuum eru brucho, &c. vastatam & consumptam intelligendum est, q hæc ratio ad totam terram 12. tribuum se extendit, licet non nominas Samariam, & Ephraim, & huiusmodi. Quod autem ista contigis etiam in terra 10. tribuum satis patet ex eo quod allegatur in stilla ex historia 4. Reg. vnde quòd postillator concludit, quòd de ctis Hiero. parum videtur tenendum in proposito, manifestum est mus rationabiliter esse dictum.

ADDITIO II.

In eod. c. vbi dicitur in postil. Similiter secundum dictum. Secundum dictum seu secunda expositio non videtur rationabiliter improbari a Postillatore: nam bruta animalia inueniuntur in sacra scriptura designari nominibus hominum præsertim sub nominibus collectiuis, propter certas eorum actiones seu proprietates quib. B hominibus assimilantur, vt cum dicitur Prou. 30 d. Formicæ populus infirmus. Lepusculus plebs inualida: ideo cū dicitur: Gens enim ascendet super terram meam. Similiter populus fortis, & huiusmodi bene potest intelligi de locusta quæ ascendit ordinatè sicut acies in bello. vnde Prou. vbi supra. Locusta regem non habet, sed egreditur per turmas. Facit etiam ista expositione secunda, quia in multis locis loquendo propheta de ista gente populo vel exercitu, adiungit hoc aduerbium similitudinis. s. quasi, vt cum dicitur: Quasi aspectus equorum aspectus eorum, & quasi equites sic current. Manifestum est autem, quod in exercitibus Chaldæorum, Assyriorum, & huiusmodi, veri equi erant, & veri equites, & sic non debebant nominari per similitudinem, sed per essentiam, & realitatem. Similiter quod dicit velut populus fortis præ D paratus ad prælium, & quasi fortes current, & quasi bellatores ascendent murum, & multa similia quę hic ponuntur magis propriè dicerentur, sine similitudine, posset enim dicere de populo Chaldæorum, Græcorum & huiusmodi tempore sui dominij, quod erat populus fortis præparatus ad prælium, & quòd erant viri bellatores, & huiusmodi. Vnde hæc secunda expositio videtur planior quantum ad sensum literalem. Si autem quæratur sensus figuratiuus, quod tamen nō est præsentis speculationis, per erucam notatur libido, per locustam inanis gloria, per bruchū ingluuies ventris, per rubiginem ira: prout habetur in gloss. vbi multa alia figuratiua circa hæc traduntur.

REPLICA. In primo cap. Ioel Postil. inquirens quibus Ioel prophetauerit: ostendit beatum Hieronym. variè loqui in prologo huius prophetiæ, & ad Paulinum de omnibus sacræ scripturę libris, per consequens eius dicta declinat. Sed Bur. saluans beatum Hiero. a contradictione, & bene. dicit quędam quę nō videntur vera. Dicit nam que quòd de regno decem tribuum nulla fiat specialis mentio in tota prophetia Ioel cuius falsitas videri potest. Nam sicut regnum decem tribuum designatur per Ephraim, & Samariam, ita etiam in libris Regum 3. & 4. & Paralip. 2. decem tribus significantur per regnum Israel, quia post recessum decem tribuum a regno Roboam, semper regnum Israel in scriptura est distinctum contra regnum Iuda. Nūc E autem in tertio cap. Ioel distinctè loquitur de vtroque dicens Cum conuertero captiuitatem Iuda, & Israel, & infra. Vocat Deus hereditatem suam Israel. Et cap. vlt. Ioel. distinguit inter illa duo regna dicens: Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam: & dominus spes populi, & fortitudo Israel, &c. Patet igitur, quòd per falsum nititur defendere beatum Hiero. qui non indiget sua defensione, quia Postil. beatum Hieron. non improbat, sed declinat: & non immoratur, nec curat propter rationes quas ponit de vidua in Israel, &c. quæ vide in Postill. Nec ponderanda est replicatio Burg. contra Postil. quia dicit de metaphoris quibus homines significantur per bestias, & econuerso, tales enim transsumptiones ad disputationem non pertinent.

CAP. II.

Canite tuba. Vox Dei ad prophetam, & ad alios qui legem obseruabant, & iterum pro metaphora locustarum describitur impetus Chaldæorum.

C Theod. Vt propheta preces adhibuit, rursus dominus iubet tubas ex lege statutas sonare in Sion atque per pręcones congregare omnes in montem sibi consecratum: a quoniā inquit, appropinquat dies vltionis, quem diem caliginis, tenebrarum, & nebulę, & turbinis vocat non erraret. Nā b adeo ingentia in eo erunt mala, ut nemo sensum videns percipiat, sed in tenebris, & caligine viuere suspicetur.

Ruper. Tribus exclamationibus quæ præcesserant, prior hæc quarta, multoque vehementior est, secundum similitudinem quartæ bestiæ, de qua testatur Daniel.

Cypr. Quod ipse Christus sit sponsus Ecclesiam habens sponsam, de qua filij spiritualiter nascerentur, scribitur apud Ioel: Canite tuba in Sion, &c.

b Quia propè est. In quo auferetur lumen lætitię a Iudeis per Chaldæos: quia oīa erāt plena pœnis, & cruciatibus, vel damnatis etiam in inferno caligo tenebrarū reseruat. F

c Quasi mane. Sicut aurora consurgens primum occupat montes, sic iudiciū ab excelsis, & potētibus incipiet, vt potentes tormenta patiā- Sap. 6.2. tur. Vel ad literā. Sicut mane citò tenebras fugat, & montes aurora collustrat, ita Babylonio rū sup terrā vestrā fundetur exercitus

d Populus multus, et fortis. Chaldæorū, ne putetis turbam inualidam. Vel populus angelorum, vt reddā vnicuiq; iuxta opera sua.

CAP. II.

a ¶ Vt omnis populus qui est in Ierusalem audiat, & timeat. ¶ O propheta tu, & tui socij manifestè prædicare aduentum Nabuchodonosor vel Romanorum. a ¶ In ecclesia. vnde supra montem excel. alicen. &c. b ¶ Templo quod mihi sanctificaui. vel Christo.

1 Canite tuba in Sion, † vlulate in monte
a ¶ Vt. ¶ Per pœnitentiam.
2 sancto meo. Conturbentur omnes ha-
a ¶ Dediti terrenis. b ¶ Hoc clamate; quia venit do.
c ¶ Vltimæ captiuitatis, vel iudicij, vel finis cuiusque.
3 bitatores terræ, quia venit dies domi-
a ¶ Et non differetur.
4 ni, quia propè est dies tenebrarum, &
5 caliginis, dies nubis, & turbinis. Quasi † mane expāsum su- († aurora expansa.)
a ¶ Vt aurora sic veniet, & expandetur super montes, & valles Iudæorum.
6 per montes populus multus, & fortis. Similis ei non fuit

e Similis ei non fuit a principio, & post eum non erit, &c. Non fuerunt Assyrij fortiores Romanis, nec Nabuchodonosor fortior Alexandro maximo rege. Sic ergo intelligendum est: Non fuit Gens similis Assyrijs, nec rex similis Nabuchodonosor, a principio, scilicet, ex quo reges esse cœperunt, nec erit vsque in annos generationis, i. vsque ad Alexan-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. II.

Canite tuba. Hic consequenter inducit propheta ad lamentum pro vastatione terræ fienda per quatuor regna supradicta, dicens.

Canite. nō canticum lætitię, sed tristitię, ideo subditur, Vlula.

Conturbentur. i. totius Iudææ.

Quia venit dies. i. tempus suæ vltionis.

Quia propè est. i. tempus multarū miseriarum, & calamitatum: Quod potissimè habet locū in prima destructione tēpli per Chaldęos, et secunda per Romanos, et in eius prophanatione per Græcos quando Antiochus abominandū idolū posuit in templū Dei 1. Mac. 1.

5 Quasi mane. Mane est principium diei, quod cum incipit lucescere super terram, statim expanditur super totam terram ab oriente in occidentem: & in hoc notat exercituum multitudinem, qui de quatuor regnis supradictis venerunt contra Iudæam.

6 Similis ei non fuit. quilibet enim in aliqua cōditione excessit alios,

MORALITER.

† Canite tuba in Sion. Pręcedens capitulum expositum est mysticè de vastatione ecclesiæ per culpam, ideo pręsens cap. conseq. est exponendum mysticè de eius expiatione per pœnam, quod maximè fiet in Antichristi persequutione, quæ erit ad purgationem electorum. Sic igitur dicitur: Canite tuba. s. prædicationis, de qua Isaias quinquagesimo octauo a. Quasi tuba exalta vocem tuam.

† In Sion. i. in ecclesia & quid sit prędicandum subditur.

3 Quia venit dies ad. i. punitionis eius per Antichristū, qui in dicta purgatione erit eius instrumentū: nam Deus ita potens est, & bonus, q hominum malis voluntatib. vtitur ad bonū, vt sæuitia tyrannorum ad gloriam martyrū.

5 Quasi mane expansum. quod velociter videtur ab oriēte in occidentem, & sic erit aduentus exercitus Antichristi.

6 Similis ei non fuit. Quia numquā talis persequutio fuit.

A Alexandrum, qui primus regnauit super totam Græciã, & generationis.i. vsque ad tempus Romanorum

✱ Theod. Per hæc vtrumque designat, & locustam, & hostium exercitum. Etenim illa, & hi planitiem, & montium vertices multitudine cooperuerunt. Quod a principio nõ fuerit aliud simile bellum, indefinitè demõstrauit: quòd verò non erit, cum quadã definitione, & termino posuit, cum ait: *Vsque in annos, &c.* Docet vt hostilis impetus omnia vastabit. Tantam inquit, calamitatem in terram inuehet, vt ea quæ cõspectu ipso similia erant horto delitiarum, cum essent a malo periculo integra, post impetum non dissimilia sint agro B vastato, & funditus perdito: nã sic funditus peribunt, vt ne fuga quidem salutem vllam sint adepturi.

a ¶ Nulla pœna potest ei comparari quæ erit in die iudicii.

à principio, & post eum non erit vsque ad annos genera-

a ¶ Deus noster ignis consumens est, qui exuret lignum, fœnum, & stipulam. b ¶ Vt nihil inultum relinquat.

a tionis, & generationis. Ante faciem eius ignis vorãs, & post 1 2

a ¶ Quem non attigerit, vbi non inueniet materiam combustionis.

b eum exurens flamma. Quasi hortus † voluptatis terra co- 3

a ¶ Quem nunc perit in cinerem redigit, & fauillam.

c ram eo: & post eum solitudo deserti, neque est qui effugiat 4 5

a ¶ Erucarum, locustarum, bruchorum, & rubigi. 6

d eum. Quasi aspectus equorum aspectus eorum, & quasi 7

a ¶ Ad cruciandos quos in potestatem acceperint. ¶ Subaudis, auditur b Excelsos quosque, & in ecclesia cum minime constitutos cruciare cupientes.

equites sic current. Sicut sonitus quadrigarum super ca- 8

e a ¶ Sic latius emittent ipsæ locustæ. b Ita venient per [illegible] ire.

pita montium exilient, sicut sonitus flammæ ignis deuo-

a ¶ Ita venient præparatæ locustæ, & tamen dum locustas legimus, Babylonios intelligimus.

rantis stipulam, velut populus fortis præparatus ad 9

a ¶ Tantus erit terror omnium, tanta conscientia peccatorum, vt nullus luceat, nullus fulgorem gaudij habeat.

f prælium. A facie eius cruciabuntur populi, omnes 10

¶ Præ timore. a ¶ Subaudis, viri b ¶ Locustæ per terram Iudæorum. 11

g vultus † redigentur in ollam. Sicut fortes current, 12

a *Ante faciem.* Hiero. Describit aduentum Nabuchodon. quidquid attigerit quasi vorax flamma consumet, quia quæcunque Gens rumorem eius audiebat, præ timore dissoluebatur, & super eam transisset sicut ignis omnia C deuorabat, nihil integrum relinquens.

b *Quasi hortus.* Sicut paradisus repletur omni amœnitate, sic terra Iudæorũm plena erat omnibus bonis antequã ille vastasset, sed ille in desertum redegit, vnde subditur.

4. Reg. 25. b. c *Neque.* Voluit fugere ab eo Sedechias, & principes eius, sed deprehensi sunt ab exercitu eius, & principibus eius occisis, Sedechias oculis orbatus est, & in cauea quasi leo ductus in Babylonem.

d *Quasi equites.* Non Babylonij equitibus comparantur, sed locustæ per translationem quasi equites hostium dicuntur huc illucque discurrere.

✱ Ruper. Vel si de Babylonijs, fortitudinem atque velocitatem tam multi populi breuibus, & celeriter currentibus declamauit sententijs. Quod enim equis similes pronunciantur, superbiam atque fortitudinem, simulq; prædiandi auiditatem illos habere innuit, secundum gestus eiusdem animalis natura ferocis, & superbi, dicente domino ad Iob: *Terram vngula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis, contemnit pauorem, nec cedit gladio. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta, & clypeus, fremens sorbet terram, nec reputat tubæ clangorem, &c.* Iob. 36.

✱ Theod. Si verò de locusta dicta explanemus, hoc ipsum, *quasi aspectus equorum, &c.* intelligemus experiẽtia ad hoc magistra vtẽtes. Nã si quis locustę caput diligẽter cõsideret, per similẽ equo inueniet. Cũ volat, eã videas nihil equo de celeritate concedere: tum flammæ instar fruges euadere, & frondes deuorare. Quinetiam & cum volat, & cum repit, similis est multitudini ad bellum comparatæ: nam inter se comparatæ exercitus speciem præbent, velut quendam ordinem militarem repræsentant.

e *Sicut sonitus.* I. subaudis sonitu & terror vocis eorum cuncta populabitur, & sic eũ vastabũt, sicut flamma stipulam. V. *Sicut sonitus quadrigarum.* Sic erit sonitus locustarũ *super capita montium exilient.* omnia excelsa conscendant. Quando locustæ a Deo mittuntur, intantum magnum sonũ faciunt, vt a sexto miliario audiri possit sonitus eorũ, sic tradunt illi in quorum fines conuenerunt venire.

✱ Rupert. Quod dicitur. *Sicut sonitus quadrigarum, &c.* Certam designat illorum gloriam triumphalem, quod sine dubio victoriam perficiant, & cum quadrigis virtutibus more suo ducant triumphi pompam nobilem. Temeritatem verò Iudaicam subsannando. *Super capita montium exilient*, quòd Deo sibimet iuncto, ausi sunt contra semetipsos prouocare ad bellum victores omnium gentium, quasi ipsi montes Iudææ transmeabiles essent. Deinde quod ait: *Sicut sonitus flammæ, &c.* igni proculdubio consummandam esse declarat eandem victoriam. Vltima declamationis clausula qualitatem pulchrè eximit erucæ siue locustarum, dicendo. *Velut populus fortis, &c.* inculcans quòd non realiter locustæ existimandę sunt, sed sub nomine illo, multitudo hominum.

f *A facie eius cruciabuntur populi omnes.* i. a præsentia exercitus locustarum cruciabuntur populi, & omnes vultus subaudis, Iudęorum redigentur in similitudinem ollæ quæ igni apposita nigredine, & fuligine circundatur.

✱ Theodoretus. Hominibus eiusmodi calamitas infligetur, vt eorum facies euaturę sint similes ollæ igne quodam infuscatæ. Fames nimirum, & inopia hanc corruptionem inferent. Quæ sequuntur, similiter de hostibus, & locustis intelligimus. Nam locustas non aliter quam hostes videre licet in muros ascendere, iter facere, nec vlla necessitate se detrahi patiuntur, sed tanquam imbutæ quadam conspiratione, impetum faciunt.

g *Sicut fortes current.* Hieron. Cum Chaldæi venirent ad portas Ierusalem, vnusquisque via qua primum venit ad murum ingreditur, faciens sibi aditum in muro. No

NICOLAVS DE LYRA.

✱ alios, vtpote populus Assyriorum in cupiditate, Chaldæorum in ferocitate, Græcorum in dolositate, plus enim nocuit hoc regnum Iudæis dolositate quam potestate, vt patet 1. & 2. Machab. Roman. verò in potestate: propter quod illud regnum vocatur ferreum Dan. 2. quia sicut ferrum domat omnia, ita regnum Romanorum domauit alia regna.

1 Ante faciem, &c. *quia in primo ingressu Iudææ comburebant villas non clausas fugientibus inde habitatoribus.*

2 Et post eum exurens flam. *quia habita victoria comburebant ciuitates munitas, & fortalitia, & maximè populus Chaldæorum, & Romanorum, qui combusserunt Ierusalem, & templum.*

3 Quasi ortus voluptatis. *i. erat pulchra, & plena fructibus bonis ante aduentum cuiuslibet exercitus.*

4 Et post eum solitudo deserti. *quia in recessu suo dimittebant terram vastatam.*

5 Neque est qui effugiat eum. *i. pauci poterunt effugere propter persequentium velocitatem, ideo sequitur.*

6 Quasi aspectus equorum. *velociter currentium.*

7 Et quasi equites. *i. pedites.*

8 Sicut sonitus. *in hoc etiam notatur multitudo aduersariorum ex magno sonitu qui causabatur ex fragore armorum, & in sonitu tubarum.*

9 Velut populus. *i. munitus omni genere armorum.*

10 A facie eius. *ex solo aspectu.*

11 Omnes vultus redigentur. *i. in ollę nigredinem ex angustia, et ex fumo procedente ex igne accenso ab eis per omnia loca.*

12 Sicut fortes current. *non impediti armorum pondere.*

✱ Qua

4 Et

MORALITER.

† 1 *Ante faciem eius.* Hoc dicitur de prænuntijs Antichristi.

2 *Et post eum.* nam post Antichristi mortem erit ignis conflagrationis elementorum.

3 *Quasi hortus.* nam status mundi erit valde delectabilis ante persequutionem Antichristi respectu temporis suæ persequutionis: Appositis enim iuxta se contrarijs maiora, & minora videntur, primo Elenchorum.

5 *Neque est, &c.* Hyperbole est, quia pauci effugiẽt eius m

6 *Quasi aspectus.* nam Antichristus, & eius exercitus erunt valde terribiles in aspectu, & veloces in decursu.

8 *Sicut sonitus flammę ignis.* quia sicut stipula non potest resistere flammæ, sic nec fideles Antichristi violẽtiæ per corporalem defensionem, sed tantum per patiẽtiæ virtutem.

† V

a ¶ Non per portas intrabunt. b ¶ Ierusalem ¶ Omnem munitionem, nec altitudo murorū eas tenebit.
quasi viri bellatores ascendent murum. † Viri in vijs suis 1 2
a a ¶ Credita sibi in peccatores supplicia persequitur.
gradientur, & non declinabunt à semitis suis. Vnusquis- 3
a ¶ Proprium explentes officium
que fratrem suū non coartabit, singuli in calle suo ambu
b a ¶ Ne sit mora clausis ianuis. b ¶ Ide t.n .. inhrmabuntur.
labunt. Sed & † per fenestras cadent, & non demolientur. 4
a ¶ In munimentis vestris. b ¶ Quas bonis operibus ædificabimus. ¶ Iudæorum.
† Vrbem ingredientur, in muro current. Domos con- 5
c a ¶ Vt sagittent in obscuro rectos corde. b ¶ A præsentia exercitus locustarum.
d scendent, per fenestras intrabunt quasi fur. A facie eius 6
e a ¶ Hyperbolice b ¶ Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.
contremuit terra, moti sunt cœli. † Sol & luna obtenebra 7
a ¶ Quia etiam qui sancti sunt præsentiam Dei absque formi dine non videbunt. 8
f ti sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Et do- 9
a ¶ Dabit. b ¶ In minimis quoque animantibus magna Dei virtus ostenditur. c ¶ Idest, dæmonum, qui sunt castra Dei, quia etiam ei nolentes militant.
minus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, 10
quia multa sunt † nimis castra eius, quia fortia, & fa- 11
a ¶ Hinc patet Babylonios Dei voluntate venturos, & eius imperio parituros. ¶ Vindictæ b ¶ Etiā bonis.
g ciētiā verbū eius. Magnus enim dies domini, & terribi- 12
a ¶ Quis Iudæorum potuit euadere de necessitate captiuitatis & mortis.
h lis valde. Et quis sustinebit eū? Nunc ergo dicit dominus: 13
i a ¶ Non solum in labiis, sed toto intellectu & voluntate & operatione. b ¶ Vt in futuro saturemini. 14
c ¶ Vt rideatis. 15
Cōuertimini ad me ī toto corde vestro, in ieiunio & fletu 16
a ¶ Vt consolemini. b ¶ Aperite corda vestra per confessionem fidei, quæ quasi vtres plena sunt peccatis, & nisi scissa fuerint sponte rumpentur. c ¶ Sicut mos erat Iudæis facere tempore tristitiæ vel aduersitatis. 17
& ī plāctu, & scindite corda vestra & nō vestimēta vestra. 18

a *Non declinabunt.* Locustæ implentes opus à Deo sibi iniunctum ordinatè volabunt nec declinabunt in alteram partem, ne alia videatur impedire aliam.

b *Sed &.* Metaphoram exequitur locustarum quibus nihil inuium, dicitur enim quòd quando locustæ pro flagello à Deo mittuntur, non solū super domos & muros disurrūt, sed etiā per interiora domorū hic illucq; volant. Fenestræ quinq; sensus, per quos mors intrauit: per has ingredi cupiūt hostes, & capere vrbem bonæ conscientiæ.

c *Intrabunt.* Sicut fur intrās p fenestrā solet occultè rapere, sic illi clausis ianuis non timore, sed præcogitata audacia per fenestras auiditate capiendi intrant.

d Theod. Locustæ quæ habent naturalia, dentes, alas, & cætera membra: hostes verò, artificio parata. Atqui inquit, & hi & illæ assiduè his vtentur, & bellum inferentes, & quibus infertur.

e *A facie eius contremuit terra, moti.* Qm̄ nutu Dei locustæ de loco ad locū transeunt sua multitudine solent radios solis à terra excludere, & eam quasi nubes obumbrare, per similitudinem quarum dicitur: cum venerint Assyrij tantus pauor inuadet Iudæos in afflictione positos, vt non solū terra, sed etiā cœlū & omnia elementa videant esse commota. Aliter. Possunt per solē reges intelligi, Ioakim pater, & Ioakim filius: & maximè Sedechias, per lunam regina, per stellas principes Iudæorum, quibus cum caperentur ab hostibus, omnia versa sunt in tenebras. Theodor. Possunt hæc alia quoque ratione explicari, qui nimirū in calamitatib. versantur, tanquā in tenebris quibusdā agentes, cœli statū nō sentiunt, neque esse terrā immobilē suspicantur: nō luce diem, nō aliquo lumine mortē metiuntur: sed funditus euersa esse oīa arbitrant.

D

e *Sol & Luna.* Tanta miserorum supplicia videre non poterunt, sed mærebūt & pro claro lumine horrendis operientur tenebris. Omnia ista a loco vbi scriptum est: *Canite tuba in Sion.* Possunt referri ad diem iudicij, quę erit terribilis cum damnabuntur omnes impij. Tunc mouebuntur cęli & terra; & sol, & luna, & stellæ obtenebrabūtur. Sicut dicit dominus: *Cœlum & terra transibunt, & virtutes cœlorum mouebuntur.*

Hieron. Haymo. Matth. 24.

f *Et dominus dedit vocem suam ante.* Et hoc non facient locustæ vel Chaldæi sua virtute, sed Dei voluntate, qui in aduentu hostiū incutiet terrorem nimium Iudæis.

E

g *Magnus enim dies domini, & ter.* A principio huius prophetię vsque ad hunc locū quo dicitur: *Magnus.* comminatio est, & descriptio eorum, quæ Deus populo peccatori illaturus sit, Ab hoc autem loco vsque quo ait: *Quare dicunt in populis: vbi est Deus eorum?* Cohortatio est ad pœnitentiam.

h *Et quis.* Q. Aut nullus aut rarus diem iudicij poterit sustinere qui non in se præbeat materiam sæuiendi.

i *Nunc ergo dicit dominus.* Prædicta captiuitate per similitudinem locustarum inuitat Iudæos ad pœnitentiam, vt prædicta mala possint euitare. q.d. Ideo hæc omnia comminatus sum vobis, vt per terrorem supplicij adducam vos ad pœnitentiam peccati.

Theod.

C

NICOLAVS DE LYRA.

F

* 1 Quasi viri bellatores. *idest, exercitati in arte bellandi.*
2 Ascendent murum. *idest, ad ciuitates occupandum.*
3 Viri in vijs suis, &c. *i. ordinatè incedent, quia non nimis separabuntur ab inuicem, nec nimis coniungentur. Dicit. n. Vegetius lib. de re militari, quòd ista est optima dispositio bellātiū, ita quòd per nimiā separationem aduersarij non ingrediantur aciē, & per nimiam coniunctionem vnus non impediat alium ad inuadendū aduersarios.*
4 Sed & per fenestras. *i. si contingāt eos per fenestras domorū intra cadere, non lædentur inde. In Hebræo tamen habetur: In armis stabunt, & vtile non quærent, idest, non quærent diuitias principaliter, sed interficere homines: & hæc videtur verior litera, quia de fenestris sequitur.*
5 Per fenestras. *i. ita latenter, quòd existentes intra, sibi de defensione non poterunt prouidere.*
6 A facie eius contremuit. *i. homines in terra habitantes.*
7 Moti sunt. *i. angeli qui sunt ciues cælestes: Angeli enim ad custodiam diuersarum Gentium deputati pugnant adinuicē pro Gentibus suæ custodiæ commissis, vt habetur Daniel. 10. quam pugnam exponit Dionysius etiam de bonis angelis: tamen hæc pugna est intra eos sine discordia, vt ibidem plenius fuit dictum, & hæc pugna vocatur hic motio cælorum.*
8 Sol & luna. *Loqutio est metaphorica, per quā intelligitur hominū tribulatio magna, eo modo loquendi quo dicitur etiam vulgariter tēpus nubilū tenebrosum. Vnde dicit poeta.* Cū fueris felix multos numerabis amicos: Tempora si fuerint nubila, solus eris.
9 Et dominus dedit vocem. *immittendo Iudæis terrorem.*
10 Ante faciem exercitus. *eo quòd erant exequutores diuinæ iustitiæ, licet hoc facerent iniqua voluntate, vt frequenter dictum est supra in Isaia & Ieremia.*
11 Quia multa sunt nimis. *quilibet enim dictorum exercituū fuit valde magnus in multitudine & fortudine.*
12 Magnus enim dies domini. *scilicet, in ostensione suæ vindictæ, ideo subditur.*

Diuisio.

13 Et quis sustinebit eum. *q.d. propheta, non poterimus sustinere, & hoc maximè apparuit in ciuitatis, & templi destructione, primò per Chaldæos, & secundò per Romanos.*
14 Nunc ergo dicit dn̄s. *Postquā propheta prædixit desolatoria hic incipit denūciare consolatoria. Et quia actus actiuorum sunt in patiente & disposito, ideò primo inducit populū ad debitā dispositionem, secūdò, denunciat diuinam consolationem ibi:* Zelatus est. *Debita verò dispositio ad perceptionem diuinæ consolationis est veritas pœnitentiæ & cōtritionis. Matt. 5. a.* Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur: *Ideò dicitur in persona domini.*
15 Conuertimini ad me. *i. veraciter & integraliter.*
16 In ieiunio. *vt carnem affligendo, spiritus ad Deum eleuetur.*
17 Et scindite corda. *malas cogitationes rescindendo.*
18 Et non vestimenta. *Mos erat Iudæis in tristitia positis sua scindere vestimenta, vt patet in pluribus locis veteris testamenti, sed hoc parum valet aut nihil, nisi adsit scissio cordis modo dicto.*

* Et

MORALITER.

† *Viri in vijs suis, &c.* Quia satellites Antichristi in malis suis prosperabuntur. Sed quoniam pœna comminata aliquādo per pœnitētiā tollitur vel minuitur, ideo subdit.

14 *Nunc ergo dicit dominus.* Et qm̄ dn̄s, *post tempestatem tranquillū facit, & post lachrymationem & fletum gaudium, & exul-*

† *tationem*

☞ * Theodor. Post horribiles minas, in consolationē & cō
A filiū cōuertit sermonē, dicens: *Conuertimini ad me, &c.* Non diuidētes cor in voluptates & vota, sed ieiunio & lachrymis vtentes. *Scindite corda, &c.* hoc est, resipiscētia vtamini, & rebellionē animi & pernicatiā mitigate, salutaria capite consilia, & nequitiæ via relicta, ad Deū cōpendio perducentē vrā ingrediamini. Nā misericordiæ & miseratio nis permulti apud eū fontes existūt. & qm̄ maximè patiēs est, nō statim minas in executionē reuocat. Hoc significauit cū dixit: *Præstabilis super malitia.* perterrefaciens pænarum minis, atque hominum in melius cōmutatis animis, cōmutās minas in placabilitatem.
B Neq; tñ Deus nunc hoc, nūc illud vult: neque similiter vt nos eum pœnitet eorum quę facit, sed interea dum minatur, habet apud se misericordiam, quam his quos peccasse pœnitet, largitur.

† miserator. † pœnitebit eum mali. † Ionæ 3.d † Supra 1.e. † præparate cōmunitate. † plorent.

¶ Sic. a¶ Quem fecerunt peccata alienum. b¶ Et ne desperetis si peccata magna, quia maior est misericordia, & non vult mortem peccatoris, sed pœnitentiam

Et cōuertimini ad dominū Deum vestrū, quia † benignus 1
a¶ Non statim punit sed expectat. b¶ Præstans misericordiam post pœnitentiam de malitiis 2
& misericors est, patiēs & multæ misericordiæ, & † præstā- 3
a¶ Q. Aut impossibile est scire, aut difficile, ideo tutius est agere pœnitentiam. b¶ Ab ira ad misericordiam c¶ Peccatis nostris. 4 5
a bilis sup malitia. † Quis scit si conuertatur & ignoscat, & 6
a¶ Idest tribuat. b¶ Idest, post suu flagellū & vindictam c¶ Remissionem peccatorum d¶ Et accepta remissione o... mus. e¶ Vnde. Immola Deo sacrificium la d, & redde altari vota tua. 7 8
relinquat post se benedictionem? Sacrificium, & libamen 9
a¶ Publicè prædicate pœnitentiam in ecclesia. b¶ Bona voluntate, oratione, & operationet
b domino Deo nostro. † Canite tuba in Sion, sanctificate ie- 10
c a¶ Synodum vel congregationē. b¶ Vt qui dispersus errauit à Deo, congregatus in vnum Deo placeat. c¶ Vt nullus sit in ea nisi sanctus, ne paruo fermento tota massa corrumpatur. 11
iunium, vocate cętum, congregate populum, † sanctificate 12
a¶ Lxx. Eligite. b¶ Non tam ætate quam sapientia. c¶ Quibus dicitur. Lac potum vobis dedi, non escam. d¶ Ex ore infantium & lactantium perfecisti laudem.
d ecclesiam, coadunate senes, congregate paruulos & sugen
e a¶ Vt tempore ieiunij non seruiant operi nuptiali sed vacent orationi.
f tes vbera. Egrediatur spōsus de cubili suo, & spōsa de tha- 13
a¶ Idest, porticum, quæ vestit interiorem domum: locus conueniens pœnitentiæ & confessioni. 14
b¶ Qui debent flere cum flentibus & alios ad fletum mouere. 15
g h lamo suo. Inter vestibulū & altare † plorabūt sacerdotes mi 16

c *Sanctificate ieiunium.* * Bernard. Omnino soliciti esto vt alas duas habeat ieiuniū vestrū, sanctimoniam, & pacem, sine qua nemo videbit Deum. Sanctificate ieiunium vt pura intentio, & deuota oratio diuinæ illud offer maiestati: vocate cœtum, vt congruat vnitati.
* Rupert. Multo plus est sanctificare quàm prædicare ieiunium, quia hoc impij quoque possunt, qui non remissionē peccatorum sed tantūmodo malorum præsentium ieiunando quærunt remediū. Tale fuit ieiuniū Achab. & Ieiunauit quidem sed nō sanctificauit ieiunium atq; ideo mercedem non recepit sanctorum sed transitoriā. Ig sanctificate ieiunium idest, idcirco vt sancti sitis, celebrate ieiunium, &c.
d *Coadunate senes, &c.* Qui sunt senes solo modo ætate, iubentur adunari, vt saltem in extremo vitæ termino pœniteant. Senes moribus & scientia, vt aliis præbeant exemplum & doctrinam.
e *Sugentes.* Nulla ætas sit, quæ non conuertatur quia nullus est super terrā nec infans vnius diei sine peccato est. Qui si non tenetur actuali, tenetur originali.
f *Egrediatur sponsus, &c.* * Rupertus. Idem est quod Apostolus dicit. Reliquum est vt qui habent vxores, tāquam non habentes sint. Item: *Volo vos sine solicitudine esse. Qui sine vxore est, &c.* Secundum huiusmodi prædicationem euangelicam siue apostolicam viuere, hoc est sponsum de cubili suo, & sponsam de thalamo suo exire.
* Theod. Qui nuper sponsale iugum subierunt, etiam nuptialibus conuiuijs relictis, simul cum cætero populo pœnitentiæ lachrymas profundant.
g *Inter vestibulum.* Hieron. Duo erant altaria, vnum in templo quod incensi dicitur, aliud in porticu ante fores templi quod holocaustorum dicitur. vnde dicitur: Inter vestibulum & altare incensi & holocaustorum altare.
* Ruper. Quod dicit: *Ante vestibulum.* quod nos ante fores & porticū possumus dicere, *& altare,* assiduitatem significat religionis, & continentiæ sacerdotū, Leuitarum cæterorumque ministrorum domini, qui vt parati sint semper ad orationes & hostias Deo iugiter offerenda circa tēplū vel ecclesiam in sacris castisq; domibus, h dieq; cum regulari disciplina commanent, quemadmodū hic propheta cū hæc diceret, futurū esse præuidebat.
h *Plorabunt.* Dicentes: *Quis infirmatur, & ego nō infirmor? Aut quis scandalizatur, & ego non vror?*

Epist. ad Antonianum de Nouatiano. * Cyprianus. Cū scriptū sit, Deus mortē non fecit, nec lætatur in perditione viuorū, cupit peccatores pœnitētiam agere, & per hanc ad vitam redire. Ideo per prophetam Ioel reclamat: *Reuertimini ad me ex toto corde, &c.*

Hiero. Matth. 6.d a *Super malitia.* Idest, afflictione pœnitentium, iuxta illud. *Sufficit diei malitia sua.* Et: *Si est malitia in ciuitate, quam dominus non fecerit.* Quia verò dixerat, misericors Deus & patiens, ne magnitudo clementiæ negligētes faceret ad pœnitentiam agendam, subdit propheta: Quis scit. Q. Hortor vos ad pœnitentiam, prædico Dei clementiam, sed tñ quia profundum sapientiæ & scientiæ Dei penetrare non possumus, tempero sententiam, opto potius quàm præsumo.
* Rupert. In ipsa pœnitētia cautos esse cupit, & securitatē tollit, cū dicit: *Quis scit si conuertatur, &c.* Ac si dicat, Ego quidē hortor (quod meū est) ad pœnitentiā: & Deū ineffabiliter noui esse clementē. Sed quia profundū diuitiarū sapientiæ & sciētiæ Dei nosse nō possumus, sententiā tēpero. Tñ interim sacrificium Deo nostro offeratur, sacrificium contriti cordis, & libamen piæ confessionis, ac bo
C ni operis. Et q nescimus si cōuertatur & ignoscat, in eius arbitrio relinquamus, pendentes in spe miserationis.
Hiero. b *Canite tuba in Sion.* Prędicatores & prophetas hortatur sermo diuinus, vt prædicent pœnitentiam, antequam veniat hostilis gladius: Q. Superius vos monui ad pœnitentiam, & per commemorationem crudelitatis hostium, & per commemorationem meę clementiæ, nunc autem iterum & iterum præcipio: *Canite.*

c *Sancti-* ☞ *Eis*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et conuertimini. *eius misericordiam implorando.*
* 2 Quia benignus. *in affectu.*
3 Et misericors. *in affectu, dicitur enim misericors qui miseriā alterius corde accipit ad releuandum.*
4 Patiens. *conuersionem peccatorum expectando.*
5 Et multę misericordię. *circa condignum puniendo.*
6 Et pręstabilis super malitia. *peccata condonando.*
7 Quis scit si cōuertatur & ignoscat. *Spiritussanctus enim tangit corda prophetarū secundū suū arbitriū plus & minus. & ideo aliquando per eos denunciat sic pœnas futuras, q licet tunc sint certi, q talis reuelatio est à Deo, tamen adhuc ignorant aliquando vtrū sit prophetia prędestinationis, quæ semper impletur: vel solùm cōminationis, quæ propter pœnitentiam impeditur, sicut Ionas dixit.* Adhuc 40. dies & Niniue subuertetur. *& tunc ignorauit q hoc esset impediendum propter pœnitentiam Niniuitarum, & sic iste propheta de plagis suprapositis ignorabat: & ideo verbum istud.* Quis scit si conuertatur, &c. *Non dicitur in persona domini, qui certitudinaliter cognoscit omnia futura, sed in persona prophetæ.*
8 Et relinquat post se benedictionem. *idest, suam gratiam beneficijs temporalibus & spiritualibus.*
9 Sacrificium libamen domino Deo nostro. *subintelligitur fiat ad placandum eius iram.*
10 Canite tuba in Sion. *ad populi conuocationem.*
11 Sanctificate ieiunium. *per carnis mortificationem.*
12 Vocate. *idest, omnes vtriusque sexus & ętatis, vt ex communi afflictione & deprecatione citius placetur Deus, & hoc modo fecerunt Niniuitæ Ionæ tertio.*
13 Egrediatur. *q.d. nō est tēpus vacandi amplexibus, sed lucti*
14 Inter vestibulum. *scilicet, templi.*
15 Et altare. *scilicet holocausti.*
16 Plorabunt. *cum lachrymis & deuotè deprecantes.*

* Parce

M O R A L I T E R.

† *tationem infundit,* vt dicitur Tobię 3. ideò finita tribulatione Antichristi vel cuiuslibet alterius tyranni persequentis ecclesiam, potest dici quod postea subditur.

† *Zelatus*

Eis nationes. Dæmones, qui dum sumus impœnitentes, dominantur, & dicunt: *Vbi est Deus eorum.*

Quare di. in pop.* Rup. Sensus est. Quare ita pp te mortificamur tota die, vt vacet persecutorib. ac hostib. insultare & dicere, *vbi est Deus eorũ?* Intendũt digitũ in solẽ aut lunã, aut in aliquod simulachrũ aureũ vł argenteũ, & dicũt. Ecce dij nostri: Deus autẽ ipsorũ vbi est? Nusquã cõparet, neq; .n. videre illũ, aut ostendere põt, & multum ab illo habẽtes adiutoriũ toto die inter manus nostras mortificantur & pereũt. Hęc opprobria ĩter innumera mortium tormẽta sustinentes, & peccatis suis humiles sancti reputãtes, *Parce* (inquiunt) *domine parce pop. &c.* Non nimis diu manere permittas, *virgã peccatorum super sortem iustorum, &c.*

Zelatus. Quasi cum prædicta implessent populus & sacerdotes, amauit Deus terram suam, quam prius contempserat.

Alleg. Omnis anima terra est domini in qua seminat. Si si peperit zizania, dominum offendit. Si verò pœnitet & dicit. Parce domine zelatur dominus terram suam & dignatur suo alloquio dicens: Mittam vo. fru. & vi.

d *Et respondit.* Populo agente pœnitentiam intantum parcit Deus vt eos sua rñsione dignos faciat: Hoc quotidie videmus fieri in ecclesia. Ab hoc loco, vsque, nõ cõfundetur populus meus in æternum, promissio est bonorum eorum qui pœnitentiam egerunt.

e *Ecce.* Qui peccantibus immisi vobis erucã. locust. bruchum per quas oẽs fruges vestræ sunt vastatæ. Iam per pœnitentiã cõuersus sum ad clementiam, & eruã vos ab Assyrijs, & si in bonis perseuerauerítis, replebo vos oĩbus bonis.

f *In Gentib.* Illis, s. de quibus supra: *Populus multus & fortis.* Gentibus i. dæmonibus. vnde: *Non est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sãg. sed aduer. princip. & potest. aducr. mun. re.*

g *Ab aquilone.* Iuxta literã nõ aqlo, sed auster solet locustas adducere. Nõ .n. ex frigore veniũt, sed ex calore. Sed qa de Assyrijs p similitudinẽ locustarũ loquebať, aquilonẽ interponit, vt nõ verã locustã, sed Assyrios & Chaldęos intelligamus. vñ. *ab aqlone exandes ẽ ma'a sup habitatores terræ.* ✠ Theod. Eũ qui ab aquilone vocat Syriũ, quem longo ante tpe Hierosolymis expulit, atq; per angelum multos eius interfecit. ✠ Ruper. Istius aquilonaris, i. perfida, & frigida cõgelati diaboli, maximè Babylonius Nabuchodonosor typũ gessit. p eo quia loco quoq; aquilonaris extitit, id est, sm situm terrę Iudææ venit a parte aquilonari. ✠ Rabbi Ionathan. Et populum qui venit ab aquilone, elõgabo à vobis, & trãsmigrabo eum in terram desertam, &c.

Locustæ vnde veniant.

Ierem 1.c

a¶ Docet qui sacerdotes dicere, & quomodo Deum debeant deprecari. ¶ Dimitte peccata. b¶ In tuo, quia pœnitet, prius non tuus dum peccaret.

nistri dñi, & † dicent: Parce domine, parce populo tuo, & 1

a¶ Hæreditas mea israel. b¶ Vt seruiant Gentibus. c¶ Scilicet.

a ne des hæreditatem tuã in opprobriũ, ut dominẽtur eis na 2 3

a¶ Quæ comparantur erucæ l. b. r. quæ dicebant captiuatis. Quare non iuuat vos Deus vest r. b¶ Idest, quare permittis dici à populis. c¶ Quem defensorem putabant.

b c tiones. Quare dicunt in populis: vbi est Deus eorum? Zela- 4 5

a¶ Idest, illius ad primum, & flagellauit Deus populũ suum, sed postea placatus pœnitentia eorũ, pepercit populo suo. b¶ Animam in qua bonum semen seminat Deus.

d tus est dominus terram suam, & pepercit populo suo. Et 6 †

a¶ Non tantum ad verba sed ad facta eorum.

e respondit dominus, & dixit populo suo: Ecce ego mittam 7

a¶ panem, qui de cœlo descendit. b¶ Quod lætificat cor hominis. ¶ Vt verus tristitiæ peccatorum, fructum mali vini, olei. idest, virtutum lætitia temperetur. c¶ Quod exhilarat faciem.

vobis frumentum & vinum & oleũ, & replebimini in eis,

a¶ Idest, populum Assyriorum habitantem in partibus aquilonis.

f & nõ dabo vos ultrà opprobrium in Gentibus. Et eum q 8 9

a¶ Superiorem. b¶ In al. quam Gentem desertam a Deo ¶ In qua non habitat per transactis.

g ab aquilone est pcul faciã a uobis, & expellã eum in ter- 10

a¶ Quæ non habet Deũ. b¶ Conuertam ut prima pars eius cadat in mare orientale.

h ram inuiam et desertam. Faciem eius contra mare orien- 11

a¶ Conuertam extremam partem eius ad mare nouis. quod est ad occidentem, & ducit in Aegyptum, in cuius littore sunt Gaza. Ascalon, Azotus, Ioppe, Cæsarea & aliæ ciuitates.

i k l tale, et extremum eius ad mare nouissimum. Et ascendet 12 13

h *Faciem eius.* Iuxta literã factũ est hoc de Chaldæis tẽpore Ezechiæ, quãdo vna nocte 185. milia ab angelo in castris sunt percussa: Et interfacta est illa pars castrorum, quæ ad mare orien. respicit, i. ad Sodomam & posterior quæ respicit ad mare quę ducit ad Aegyptum. Quorum corpora quia igne cõsumpta & in terram sunt redacta: q sequitur de fœtore non de corporibus Assyriorũ, sed mysticè est intelligendum.

Hieron. 4. Reg. 19. c

i *Contra ma. &c.* Mystice. In his qui ei aperuerunt ianuam peccati, ad mare orien. apud quas vsque ad extremum vitæ permanserit Assyrius idest, diabolus.

k *Mare orientale.* Vbi quondam Sodoma fuit, & aliæ ciuitates quę versæ sunt in mare quod mortuum dicitur: eò quòd ibi nulla viuunt animalia.

l *Et ascendet, &c.* ✠ Theodoretus. Fœtorem & putredinem vocauit malum odorem, qui post fit ex corporibus insepultis quod accidit in bello abiectis. Seruat metaphorã, & iuxta sitũ puinciæ sic loquit: quasi de locustis & nõ hostibus loqui videatur: Ait. n. Hieron. agmen locustarũ suo tpe totam Iudæam texisse: quæ postea misericordia Dei inter vestibulum & altare (idest, inter crucis, & resurre-

De locustarũ agmine tempore Hiero.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Parce dñe parce po. *à pœna quam demeruit pro suo peccato.*

2 Et ne des hæreditatem tuam. *i. Iudæam, quæ dicitur Dei hæreditas ratione supradicta, cap. 1.*

3 In opprobrium *s. seruitutis Gentibus alienis, ideo subditur.*

4 Vt dominentur. *Ex hoc patet q suprà dictum est, s. q Ioel nõ solum prophetauerat de vastatione terrę per erucam, bruchum, &c. vt dicit Ra. Sa. quę non habent dominium super homines, sed etiam de vastationibus futuris per quatuor regna supradicta, quæ successiuè habuerunt dominium in Iudęa.*

5 Quare di. in po. &c. *Sic. n. dixerunt Gentiles post vastationem Iudęorũ, derisoriè insultantes, q Deus eorũ non poterat eos saluare.*

6 Zelatus. *Hic cõsequẽter pphetа prędicit diuinã consolationẽ: & primo quantũ ad multiplicationẽ in bonis, secundò quantũ ad vltionem de inimicis, se. ca. ibi.* Verũ quid mihi. *Prima in duas: qa primò præmittit bona tẽporalia. secundò, spiritualia, vt ex sensibilibus intelligibilia deducantur, secũda ibi:* Et erit. *Circa primum pro vastatione terrę nascentium per erucam, bruchum, &c. denunciat fœlicitatem fructuum loquens in persona domini, dicens.*

7 Ecce ego mit. *dicit. n. Ra. Sal. q post illam famem quę fuit tẽpore Ioram sequuta est à Deo fertilitas magna propter quod mulier quę cum filio peregrinata fuerat in terra Philisthinorum de consilio Elisei reuersa fuit in Iudęam fame transacta. 4. Reg. 8.*

8 Et nõ dabo. &c. *Tẽpore. n. illius famis multi cogebantur exire de illa terra & sustinere opprobria in terra aliena. Sciendũ tamẽ, q per ly vltrà, nõ intelligitur perpetuitas: sed aliqua tpis longitudo, sicut diffusius fuit dictũ super illud Isa 2. b.* Nõ leuabit gens contra gentẽ gladium, nec exercebuntur vltrà ad prælium.

9 Et eum, &c. *i. regnum Assyriorum, vt dicunt aliqui: quia tempore Ezechię fugit confusibiliter de Iudęa 4. Reg. 19. Rab. Sal. hoc exponit de cœtu animalium prædictorum, scilicet, erucæ, bruchi, & aliorum: & hoc magis consonat literę sequenti, cùm dicitur.*

10 Et expellam &c. *vbi non est habitatio hominum. Sennacherib enim fugiens rediÿt in terram suam ab hominibus habitatam.*

11 Faciem eius, &c. *Istud est mare mortuum quod terminatur ad orientalem angelum terrę promissionis versus desertum Aegypti, & per hoc insinuatur quod ille cœtus erucarum, bruchorum, & aliorum non intraret Iudæam: ex quo prima pars haberet aspectum ad extremum angulum Iudææ.*

12 Et extremum eius, &c. *idest, magis elongabitur à terra vestra quàm pars prima.*

13 Et ascendet fœtor eius. *quia quando talia animalia moriuntur in magna multitudine, de putrefactione surgit magnus fœtor, & aeris corruptio, sicut dicit Hieronymus, se vidisse in illa terra.* Ex hoc patet, q non loquitur hic scriptura dę exercitu Sennacherib ab angelo percusso, vt habetur quarti Regum capite decimonono, quia illa percussio talis fuit q corpora fuerunt incinerata sub vestibus & armis, de talibus autem non ascendit fœtor.

MORALITER.

† 6 *Zelatus est dominus.* idest, ecclesiam suam.

† *Et pepercit.* nam circa condignum est eius punitio.

† *Et dixit.* per quę significantur diuinæ cõsolationes, quę dantur fidelibus post persequutiones.

8 *Et non dabo vos,* quod verũ est singulariter de persequutione Antichristi futura, quia post illam non erit alia.

9 *Et eum.* i. diabolum, secundum illud Ierc. 1. c. *Ab aquilone pandetur om. ma.* Vel per hoc intelligitur Antichristus in quo erit diabolus.

10 *Procul faciem.* eos in infernum detrudendo.

11 *Faciem.* quod est mare mortuum propter quod significat infernum.

13 *Et ascendet fœt r.* i. ipsius Antichristi, & exercitus sui qui pro magna parte cum ipso Antichristo fulminabitur, & corpora fulminata horribiliter fœtent.

† Noli

a ¶ Superius comminatus, nunc proſpera pollicetur, & lachrymas in riſum vertit. ¶ In eos.
fœtor eius, & aſcẽdet putredo eius, quia ſuperbè egit. Noli 1
a ¶ Promiſſionis, quæ ſementem Dei ariditate tua perdideras.
a timere tẽrra, exulta & lætare, quoniã magnificauit domi- 2
a ¶ Miſericordiam tibi, ita vt etiam iumenta tibi multiplicentur quæ ſuperius fame & ſiti attrita leguntur, & ſolitudines lætis roribus complentur.
b nus, vt faceret. Nolite timere animalia regionis, q̃a germi- †
a ¶ Crucis vel ad literam.
nauerũt ſpecioſa deſerti, quia lignũm attulit fructum ſuũ
a ¶ Spiritualis fructus. b ¶ Sermo Dei. c ¶ Largitatem. d ¶ Spiritualiter. e ¶ Eccleſiæ. f ¶ Poſt pœnitentiam, qui ante aliẽnati.
ficus & vinea dederunt virtutẽm ſuã. Et filii Sion exultate 3
c a ¶ Non in aliis rebus. b ¶ Deo. c ¶ Chriſtum qui vos docebit omnem veritatem. ❧ Lxx. eſcam.
& lætamini in dõmino Deo noſtro, q̃a dẽdit vobis docto- 4
d a ¶ Priſtinam doctrinam fidei. ¶ Veterem legem.
rẽ iuſtitiæ, & deſcẽdere faciet ad vos imbrem mãtutinum 5
e a ¶ Nouum teſtamentum b ¶ Benedictionis c ¶ Tanta erit abundantia, vt poſt ſaturitatem veſtram multa remaneant in areis & torcularibus d ¶ Frugibus virtutum faciet uos abundare.
& ſerõtinũ ſicut in principio Et implebũntur areę frumẽ- 6
a ¶ Hac voce magna copia deſignatur, vt & aliis poſſint præbere quod ipſis ſupereſt. b ¶ Per quot annos famem ſuſtinuiſtis, per tot iterum annos duplicibus fructus. ¶ Non patiar perire libertatem, alias: vbertatem quam perturbationibus animi perdidiſtis.
f to, & redũndabũt torcularia vino & oleo. † Et rẽddam vo- 7
bis annos quos cõmedit locuſta, brucus & † rubigo & eru
g a ¶ Fruges iuſtitiæ.
h ca: fortitudo mea magna q̃ miſi in vos. Et cõmedetis ve- 8
i a ¶ Si permanſeritis in incœpto opere
k ſcentes, & ſaturãbimini, & laudabitis nomen domini Dei 9

ſurrectionis locum) Sacerdotibus & populis clamantib.
A Parce dñe, parce populo tuo: vento ſurgente in mare primũ & nouiſſimũ præcipitatæ ſunt: Et cũ acerui mortuorũ ex vndis in littora vtriuſque maris eſſent refuſi, putredo & fœtor noxius exiuit: & aere corrupto hominib. & iumentis peſtilẽtiã intulit. *Et aſcendet fœtor in eos.* qui ſibi magna promittunt, & per ſuperbiã cadunt ne ſit tutus homo fragilis quantò creſcit in virtutib. tãtò timeat, ne corruat.
a *Noli time re terra.* ✱ Ruper. Quod dicit, *noli timere*, idem eſt ac ſi dicat. Noli diffidere. Timiditas namq; pro infidelitate ponitur, vt in
Apoc. 21. B Apocalypſi, cũ præmiſiſſet. *Qui vicerit poſſidebit hæc, &c.* ſubiunxit. *Timidis autẽ & incredulis, &c.* Nã q̃a timidi ſociantur incredulis, ſine dubio timiditas mala intelligitur & contraria fidei. Igitur cum dicit. *Noli timere terra,* idem eſt ac ſi dicat, De omnibus quæ tibi dicuntur ò homo, noli hæſitare vel diffidere, noli terra eſſe graui corde, ſed alacriter crede, ac ſpei lætitiam habe. Magnificus eſt qui tanta propoſuit, & perficere poteſt.
b *Noli timere animalia.* ✱ Theodor. Etiam iumenta confidere iubet, quoniam priſtinæ pluuiæ futuræ ſunt, herbæ naſcentur, pabulumque abundè erit: tum vineæ, ficus, cæteræque arbores multiplicibus onerabuntur fructibus. Planum eſt eum non alloqui tanquam ratione vtentia terram & iumenta: at omni ex parte mœſtitia afflictis delectationem animi adhibet. Quamobrem protinus terra inanimata relicta, & rationis expertibus iumentis, ad
C naturam humanam ſe conuertit.
c *Et filij Sion exultate, &c.* ✱ Theodor. Vobis vſus ſuppeditabit neceſſarios. Imbrem dabit temporaneum & ſerotinum: tanta denique erit fructuum perceptorum redundantia, vt areæ futuræ ſint anguſtiores ad tritica recipiẽda, torcularia vino & oleo diffluant.
d *Quia dedit vobis doctorẽ iuſtitiæ, &c.* ✱ Ruper. Hoc dico vt exultetis & lętemini nõ in ficu, vel vinea, ſed in dño Deo veſtro, & hæc ſit cauſa lætitiæ. *Quia dedit vobis doctorẽ iuſtitię*, videlicet Chriſtũ, quẽ fecit vobiſcũ naſci ex virgine, qui iuſtificet, & iuſtificari vos doceret non ex operibus legis, ſed ex fide: & huius doctrinæ gratiam deſcendere faciet

faciet ad vos in principio velut imbrẽ matutinũ & ſe-
tinũ In principio inquã i. primum Iudęo, deinde Grę
Filij namque Sion rectè intelliguntur Iudæi primiti
eccleſiæ filij qui cunque receperunt verbum ſalutis, &
e *Et deſcendere faciet, &c.* Hieron. Quantũ ad literã, m
tinus imber eſt,
tunc venit quan
meſtis ſeritur, Se
tinus, qui venit q
do meſſis debet c
ligi.
Myſtice. Mat
nus imber, eſt fi
Serotinus perfe
operum. Vel im
matutinus: cogn
Dei, quæ poſt fie
datur. Serotinus
gnitionis eiuſdẽ
nitudo.
f *Et reddam vob. &c.*
✱ Thargum.
reddã vobis an
bonos, pro anni
bus diripuerunt
populi, nationes
guæ, poteſtates,
gna.
g *Eruca.* Hieron
Quæ vix mouet
leni contactu c
ritur: in quo for
do Dei magna, &
mana fragilitas
ſtratur: ſicut per cyniphes in Aegypto quæ tã paruæ
vt vix cernantur: Poterat quidem Deus cuncta dilu
operire vel fulmine cremare, ſed potentiam ſuam, a
ſtram fragilitatem per huiuſmodi oſtendit. Si enim
ſunt homine fortiora, vnde gloriatur terra & cinis?
h *Fortitudo mea magna.* ſcilicet, dęmones qui vltores
his qui operantur malum, ſicut ille qui decepit Ach
qui Saulem vexauit, huiuſcemodi tortoribus trad
Paulus peccatores in interitum carnis.
✱ Theod. Fortitudinem ſuam ille vocat erucam,
quòd hæc habeat magnum robur, qui reſpicit terra
facit eam tremere: qui tangit montes & fumigant
increpat mare & exſiccatur: qui mille alia maiora fa
poteſt: ſed quod maior pernicies ex hoc eis infereba
magnam ſuam fortitudinem vocat.
i *Et comedetis.* ✱ Theod. Bonorum finis & caput e
bonis ad ſatietatem repleri, ſed potius bonorum larg
rem laudare, & grata memoria proſequi.
✱ Ruper. Manifeſta hic æternę gloriæ promittitur
ritas, de qua & Dauid, Satiabor cũ apparuerit gloria
Vbi enim alias eſt, vel eſſe poteſt ſaturitas electorum
niſi in delitijs paradiſi?
k *Et laudabitis nomen domini.* Nouatianus & q̃dã alij

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia ſuperbè egit. *Per hoc arguunt alij ad contrarium, ſ. q̃ intelligatur de exercitu Sennacherib, quia ſuperbia in bruco & eruca & talibus non habet locum. Ad quod dicendum, q̃ licet virtutes & vitia non ſunt in bruchis & talibus propriè: ſunt tamen loquendo largè ſicut agnus dicitur manſuetus: vulpes doloſus: & equus recalcitrans & ſuperbus: & hoc modo dicitur de cætu locuſtæ, bruchi & aliorum quòd ſuperbè egit pro exceſſu in corroſione terrę naſcentium. Conſequenter conſolatur habitatores terrę, dicens.*
2 Noli timere terra, &c. animalia. *bruta de terræ naſcentiũ abundantia: & patet litera.*
3 Et filij Sion exultate, &c. *non per diſſolutionem, ſed per deuotionem, ideò ſubditur.* In domino, &c.
4 Quia dedit vobis, &c. *i. doctores accipiendo ſingulare p̃ plurali, ſicut Exo. 8. ſ.* Venit muſca grauiſſima. *Et vt dicit Ra. Sa. per hoc intelliguntur prophetæ illius temporis populum reuoc ad bonum, ſ. Ioel & alij prophetæ ſibi contemporanei, ſ. Eliſ nas & alij plures ſecundum Ra. Sa. Secundum verò Hieron. phetauit tardius, & ſic contemporanei fuerunt ſibi Hoſeę, Iſa cæteri illius temporis. In pręcedentibus tamen ſequutus ſum Ra. Sa. qui videtur mihi quantum ad hoc dicere probabilius, tetigi in principio huius prophetiæ.*
5 Et deſcẽdere faciet ad vos. *ad fęcũditatẽ terrę cõuenien*
6 Sicut in principio, &c. *i. antequam fieret terra ſterili corroſionem erucæ, bruchi & aliorum.*
7 Et reddam vobis annos, &c. *tanta erit fertilitas quòd penſabitur quod fuit ſic corroſum.*
8 Fortitudo mea, &c. *q. d. illa corroſio fuit facta ex ordin tiæ meæ, & non locuſtarum virtute.*
9 Et laudabitis nomen dñi Dei veſtri. *eo quòd reddidit*
✱ *fer*

MORALITER.

2 *Noli timere.* ideſt, vos ſimplices Chriſtiani.
† *Exulta & lætare.* tu eccleſia.
† *Quia germinauerunt.* ideſt, clerici.
3 *Et filij.* ideſt, vos filij eccleſiæ.
4 *Quia dedit vobis doctorem.* ſcilicet, Eliam & Enoch.
5 *Et deſcendere faciet.* ideſt, doctrinam ſalutiferam.
6 *Sicut in* ſ. eccleſię quo tp̃e vigebat p̃dicatio Apoſto
7 *Et reddam vobis.* quia poſt mortem Antichriſti da
tempus pœnitendi deceptis ab ipſo.

...ici dñt hominẽ post peccatũ non posse per pœnitentiam reformari in pristinũ statũ. Hic error planè hic destruit, ...um dñs intantum recipit pœnitentes, vt vocet populum ...ũ,& afferat nõ cõfundendos, & se in medio eorũ habi...turũ,& eos nullũ alium habituros dñm, sed in eum tõ...o corde confisuros ...ui in eis maneat in ...ternum.

Et non confundetur, &c. Theod. Nec quo...iam nunc Iudęi in ...onfusione sunt, De...s verax in suis pro...missionibus menti...s est at ipsi seipsos ...ẽderũt indignos ...licitis, cùm ingra...in benefactorem ...nt effecti, patrem ...milias Beelzebub ...ocantes,& heredẽ interficientes. Tum enim non solum ...ratiam non retulerunt pro bonis quibus cumulati erãt, ...d etiam hæreditatem diripere conati sunt.

Et scietis quia, &c. ✠ Theod. Experimento pcipietis, quẽ...modũ, qui habeã cęlũ thronũ, terrã scabellũ, vobiscũ ...bitare nõ grauor, vt vos cũrẽ, tũ cognoscetis vestrorũ ...olorũ infirmitatẽ,& quod ego solus sum Deus, qui de...linquentes corrigere,& misereri pœnitentiũ possum. In ...s aũt rõnibus permanentes, in omni libertate & bono ...redundantia viuetis, neq; gentibus opprobrio eritis.

Effundam spi. Hoc factũ est in die Pentecostes. vnde Pe...rus. *Neque enim hi ebrij sunt, cũ sit ho. &c. sed hoc est quod pro...l prophetam dictũ est, Effundam spi. meũ.* Effusio largitatem ...significat muneris, quæ nõ in paucos vt in veteri testamẽ...to, sed in oẽs credentes sunt dona spiritus, & in omnem ...carnem, *quia non est distinctio Iudæi & Græci*, sed omnes qui ...credunt, vnũ sunt in Christo. *Effundam spi. meũ.* Qui se dicit ...i Christũ credere & non credit in Spiritũsanctum, nõ...dũ habet claros oculos, vt videat salutare Dei. Vnde bap...tizati a Ioãnne in nomine venturi domini Iesu, quia ...dixerũt. *Sed neque si Spiritus sanctus est audiuimus*, iterum bap...tizantur immo verum baptisma accipiunt, quia sine Spi...ritusancto, & mysterio trinitatis quidquid in vnam & al...teram personam accipitur, imperfectum est.

...Tert. Deus oĩpotens aduersus hæc incredulitatis,& p...uersitatis hæreticorũ resurrectionẽ futurã negantiũ) in...gnia, prouidentissima gratia sua effundẽs in nouissimis ...diebus de Spiritusancto in omnẽ carnẽ, in seruos suos,& ...ancillas,& fidẽ laborãtẽ resurrectionis carnalis aĩauit,& ...pristina instrumenta manifestis verborum, & sensuum lumi...

luminibus ab omni ambiguitatis obscuritate purgauit. D

✠ Nouatia. Ordo rõnis,& fidei autoritas, digestis voci...cibus & literis dñi, admonet nos post hæc credere etiam in Spiritũsanctũ olim Ecclesiæ repromissum, sed statutis temporũ oportunitatibus redditũ. Est.n. per Ioelem repromissus, sed per Christum redditus, qui dixit. *Accipite Spiritumsanctum, quorum remiseritis peccata, &c.* [Li. de Trinit. c. 29.] [Ioan. 20.]

Effun. spi. meum. Cũ Petrus tempore quo passus est dominus hanc prophetiam ex pletam dixerit, vidẽdũ est quomodo ea quæ sequuntur, præ dictis conuenientes coaptari possint. Cũ enim præcessisset a principio prophetiæ E [Hieron.]

a ¶Et merito. a¶Si permanseritis in incæpto opere.
a vestri, qui fecit vobiscũ mirabilia. Et non confundetur po 1
pulus meus in sempiternũ, & scietis quia in medio Israel 2
b a¶Quia pater in filio, & filius in patre, Spiritussanctus in vtroque. 3
ego sum. Et ego dominus Deus vester, & nõn est amplius,
a¶Ideo. b¶Hæc quoque promittuntur pœnitentibus.
c¶Vnde Isaias. Et videbit omnis caro salutare Dei, aliter enim non videbit, nisi effundatur gratia Spiritussancti.
et non confundetur populus meus in æternum. Et erit 4
c post hęc, effundam spiritum meũ super omnem carnem, 5
d a¶Post non statim. ¶Agabus prophetauit in Cæsarea, & in Antiochia prophetæ plurimi. & quatuor filiæ Philippi Euangelistæ prophetauerunt. a¶Qui maioris meriti. b¶Qui minoris. c¶Prouectioris ætatis. 6
¶Senex erat Paulus quando dictum est ei, Transi in Macedoniam.
e & prophetabunt filij uestri & filię uestrę. Senes uestri som- 7

comminatio, quã fecit Deus peccanti populo,& post cõminationem cõmonitio ad pęnitẽtiã,& post cõmonitionẽ fiat cõmemoratio præmiorũ, quæ daturus est Deus in futuro, videtur cõfusio ordinis, quod hic in medio interponitur de his, quæ facta sunt tempore resurrectionis, quæ data etiam sunt in præmiũ fidei. Dicunt aũt quidam ea, quę in vltimo tempore generaliter promissa sunt, nunc ex parte cõpleri,& quia pręmissi futurorũ in primo aduẽtu apostoli sentiebant quasdam primitias mirabiliũ expletas cõmemorat tã Petrus, quàm alij apostoli, *vt donec veniat quod perfectũ est*, id qđ ex parte præcessit sentiamus. Quidã dicunt esse apostolicę consuetudinis, vt quidquid viderint vtile audientibus, & nõ repugnare presentibus, de testimonijs alterius temporis confirment, non vt auditiũ abutant̃ simplicitate & imperitia, sicut mẽtit̃ Porphyrius, sed iuxta Apostolũ prędicant oportunè importunè,& sequẽtes regulã prophetarum quidquid Iudæi in vltimo tempore sibi carnaliter repromittunt, spiritualiter in primo aduentu domini dicunt esse completum.

d *Effundã super omnẽ carnẽ, &c.* ✠ Ruper. Hęc dicens, nullã sinit fieri gentis vel personarũ exceptionẽ. Priusquã glorificatus esset Iesus, super filios tm̃ Sion effuderat Spiritũ suum,& de illa solũmodo gente prophetę, & sapientes erant, postquam autem glorificatus est resurgendo,& in cœlum ascendendo, cum tanto fructu preteritorũ seculorum, nullã fecit Iudęorum & Gentilium distinctionẽ. [Act. 1.]

e *Et prophetabunt, &c.* ✠ Ruper. Filij Sion vtique Apostoli erant,& filię mater Dñi nostri Iesu Christi,& cęterę mulieres orantes cũ Apostolis, sicut Lucas meminit. Isti accepto Spiritusancto prophetauerunt, idest, de cęlestibus myste... F

NICOLAVS DE LYRA.

...felicitatem mirabilem vltra spem humanam.

1 Et non confun. po. meus. *ex simili sterilitate.*

2 In sempiternum. *In Heb. habetur, In seculum, quod nõ importat perpetuitatem seu tempus, nisi vsque ad iubileum etiam si iubileum non distet per multos annos.*

3 Et scietis. *per experientiam boni à me collati.*

4 Et non confun. *In Hebræo habetur, In seculum.*

5 Et erit post. *Hic incipit capitulũ in Hebræo. Signatio verò capitulorum in Biblijs nostris est frequenter defectiua, quia frequẽter nõ sequitur signationem Hebraicã, nec ẽt Hiero. vt patet in antiquis Biblijs secundum Hiero. signatis. Postquam denunciauerat propheta populo multiplicationem in bonis temporalibus, hic cõsequenter idẽ denunciat in spiritualibus, & quia ve. test. promittebat temporalia.* Isa. 1. e. Si audieritis me, bona terræ come. *Nouum testamẽtum promittit spiritualia, Mat. 3. a.* Pœnitentiam agite appropi. enim re. cæ. *ideò præcedens promissio de tẽporalibus fuit impleta tempore ve. test. vt prædictum est, ista verò tempore noui testa. videbitur: vnde & Ra. Sa. dicit quod istud est referendum ad tẽpus futurum, per quod intelligitur tẽpus Messiæ, quẽ dicit adhuc venturum & in tempore eius dabitur abundanter spiritussanctus quantũ ad donũ prophetiæ, & ad alia multa mirabilia, quod cõgregabit oẽs Iudæos per orbem dispersos, & subiugabit eis omnes Gentes terræ. Et hanc sententiam applicat ad consequentem literam, vsque ad finẽ huius prophetiæ, propter quod aliqui expositores nostri exponentes hic passum de reditu captiuitatis Babylonicæ tempore quo datus fuit spiritus prophetiæ Esdræ, Aggęo & Zachariæ magis Iudaizãt quantũ ad hoc quam ipse. Dimittamus igitur d. dictũ Ra. Sa. quantum ad illud quod est falsitatis, scilicet, quod Christus sit venturus, & quædã alia ad hoc consequentia, & accipiamus illud quod est veritatis, scilicet, quod passus iste sit ad tempus Christi referendus. Et secundum hoc pars ista in duas diuiditur, quia primò ponitur, id quod iam est impletũ in aduentu Christi primo. secundò quod restat implendũ in aduentu eius secundo, ibi.* Et dabo prodigia. *Circa primũ sciendum quod hanc literam allegat Petrus Apostolus. Act. 2. tanquam impletam ad literam in missione Spiritussancti die Pentecostes super Apostolos alios q; credentes in signo visibili, propter quod non est exponenda aliter ad literam à Catholicis, vt videtur, & secundum hoc dicitur.* Et erit post. *scilicet, post tempus vet. test.* [Diuisio.]

6 Effundam spiritũ meũ super. *quod exponit Rab. Sal. sic. idest, super omnem hominem, cuius erat cor tenerum ad modum carnis, idest, non obstinatum in peccatis, & secundum hoc dicitur. Ezech. xxxvj. f.* Auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum. *idest, per deuotionem dispositum ad gratiam Spiritussancti, & talia erant Apostolorum aliorumque discipulorum corda.*

Vel aliter potest dici, Super omnem. *idest, super Iudæos, & Gentiles. indifferenter. secundum quod habetur Act. x. propter quod dicitur ad Rom. x. c.* Non est distinctio Iudæi & Gręci, nam idem dominus omnium diues in omnes qui inuocant eum. *Abundanter dando eis Spiritumsanctum.*

7 Et prophetabunt filij vest. *i. indiff. rẽter dabitur Spiritussanctus vtrique sexui. vnde & in die Petecostes inter apostolos erant mulieres, secundũ quod dicitur Act. 1. b.* Hi erant perseuerantes vnanimiter ✠ in...

MORALITER.

1 *Et nõ cõfun. pop.* nã Antichristi persequutio erit vltima. 5 *Erit post* nam Antichristo mortuo omnes Gentes conuertentur ad Christum.

mysterijs varijs linguis loquuti sunt. Et isti senes qualis e-
A rat inter eos prior Petrus, vel diuinis Paulus, sōnia sōnia uerūt, & iuuenes, qualis erat Ioannes, visiones viderunt.

Act.13. Act.20. * Theod. In Antiochia fuerunt prophetæ, & doctores, fuit, & Agabus qui zonā Pauli accepit, & Corinthij ad quos Paulus, *Si autē oēs prophetent, intret aūt infidelis: vel idiota, &c.* Quatuor filiæ Philippi etiam prophetię gratiā recepe runt. Quid dicemus de diuino Paulo? Nōnè prophetat d. *Ego scio, quòd intrabūt lupi, &c.* 1.Cor.14. Act 20.

Hiero. † columnas.

a *Iuue. ve.* vel iuuenes.i.credētes. visiones, idest, ꝓphetias intelligent.
B

b *Sed & super ser.* Non quidem ꝓphetabunt, non somniabunt, non videbunt visiones, sed sola effusione spiritus cōtenti, fidei & salutis gratiam prædicabunt.

a ¶ Qui vincunt malignum. ¶ Iuuenis erat Paulus, quando in via cęcatus, & postea in extasi factus, raptus est in Paradisum, & audiuit arcana verba.
b ¶ Qui adhuc spiritum timoris habent, quem perfecta charitas foras mittit.

a nia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbūt. Sed &
¶ Resuscitatus à mortuis.
b super seruos meos, & ancillas in dieb. illis effundā spiritū
a ¶ Quando iam mortuo Christo apertum est latus, & contra naturam sanguis & aqua profluxit, vnde Quare rubrum est indumentum tuum. ¶ Signa.
c d meū, & dabo prodigia in cœlo, & in terra, sanguinem, &
a ¶ Hic ignis in credentibus habet lumen, in incredulis tenebras, quæ dicuntur vapor fumi.
b ¶ Non quod mutatus in tenebras, sed quia mundo induxit tenebras.
c ¶ Hoc & si Euangelistæ non memorant, tamen ad literam factum esse credimus.
e ignem † & vaporē fumi. Sol conuertet in tenebras, & luna
f in sanguinem, antequam veniat dies domini magnus &
a ¶ Credendo & operando, quod perfectorum est, qui corde credunt, & ore confitentur, & opere implent, aliquin non omnis qui dicit domine domine intrabit in reg. cœlorum.
g horribilis. Et erit, omnis qui inuocauerit nomen dn̄i sal-
a ¶ Spiritualis.
h uus erit: quia in mōte Sion & in Ierusalem erit saluatio, si-
a ¶ Loquens in ista prophetia per Ioel
cut dixit dominus, & in residuis quos dominus vocauerit.

Matt.2.a. Ibid.27.f c *Et dabo.* Prodigia data sunt in cęlo tempore natiuitatis, quando noua stella visa est; & passionis, quando sol obscuratus est, ne videret dominum pendentem in cruce, vel ne inimici fruerentur suo lumine. In terra signa dedit, quæ illo moriente contremuit, quo insolito motu petræ scissæ sunt, & monumenta aperta.

Luc.21.

* Theod. Cum explicauit dona à diuino Spiritu suppeditata post primum Seruatoris aduētum, prædicit etiam ea, quæ futura sunt ante secundum.

* *Et dabo prodigia. &c.* Hæc etiam in sacris euangelijs dn̄s prædixit. *Erunt signa in sole, &c.* Diem magnū & illustrē nominat, qm̄ in priore aduentu ex pauperi muliere in gurgustio natus est, cū simul ac editus fuit, in pręsepe positus est atque vsque dū miracula edere cœpit, multis ignotus fuit. Veniēs aūt in nubibus, videbitur mille myriadibus præeuntibus, & mille chiliadibus canentibus, cui omne genu flectetur, cælestium, terrestriū, & infernorum. Iure
C igitur diem illum magnum, & illustrem appellat.

Philip.2. l. de resurr. carn ca.22. * Tert. Postquam dominus edixit erit Hierusalem conculcatui nationibus, donec adimpleantur tempora nationum congregandarum cum reliquijs Israelis, inde iā in orbem prædicat secundum Ioelem & Danielem, futura signa in sole, & in luna, & in stellis.

l.4.adu. Marc.c.39. * Idem. Christus monstrato tempore excidij Hierusalē, signa iam vltimi finis enarrat, Solis & lunæ, siderumque prodigia Quod & ipsæ vires cœlorum concuti habeant, accipe Ioelē. *Et dabo prodigia in cælo, & in terra sanguinē, &c.* Habes, & Abacuch. *Fluminibus disrumpetur terra, &c.* Luc.21.

Conueniunt opinor, & domini pronunciationes, & p phetarum de concussionibus mundi, &c.

d *Et ignem.* i. Spiritū sanctū quē in Pētecoste super apo los infudit, & quotidie in baptismo tribuit, qui ignis i minat credentes & cōsumit vitia. Per vaporē cōpunc lachrymarū acci tur, vnde *quidam c puncti corde dixer apostolis. Quid faci viri fratres.*

e *Et luna.* Vel l nō est versa in guinē historiali sed Iudæos blasp miarū & negatio in Christū horr coopertos ęterni stimonij sui san ne cōdēnauit, di tes. *Sanguis eius su nos, & super filios stros.*

f *Dies, &c.* resu ctionis est mag credētib. electis bolo, & oīb. re bis horribilis. Ante hūc diē sol vertet in tenebras, & in sanguinē, dum dn̄s pendet in cruce. Vel illud resta ciendum ante diem iudicij, qui adeò magnus, & ho lis, vt in eo etiam columnæ cęli dicantur contremis

g *Et erit, omnis qui inuocauerit, &c.* * Rupertus. Quicun talibus prodigijs excitati, conuersi poenitentiam ege salui erunt. Nam & ipsa prodigia idcirco fient, vt co tantur & salui sint. Cum dicit *Omnis.* subaudiendum absque distinctione Iudęi & Græci. Etenim Apostol hoc intenderet, ac diceret. *Non est distinctio Iudæi & Græ* stimonio pręsenti vsus est.

h *Quia in monte Sion.* Sion turris, Ierusalem reliqua vrbis. vnde. *De Sion exibit lex, & verbum domini de Ierusa* de qua dr̄ etiam. *Non capit prophetam perire extra Ierusa* De Siō exierūt Apostoli & primitiua ecclesia, qa vn crediderunt tria milia, & altera die quinq; milia, & d ceps multa milia, de qb. Isaias, *Nisi dominus reliquisset semen, quasi Sodoma fuissemus.* Et q̄uis sint multa milia residuos & quasi reliquias vocari, à Deo, qa pauci v ti ad cōparationem eorū qui in infidelitate remans

Alleg. Principium eorum qui saluati sunt, est in s la, & visione pacis.

Videndum est vt hæc omnia per tropologiam a pus passionis & resurrectionis referamus, sicut Petr Paulus retulerunt. Neque enim fieri potest, vt supe tempore passionis, & quæ sequuntur intelligamus i iudicij. Cum inferiora superioribus connecti, & vn pore cūcta perpetrari, per hoc ostendatur quod sequ *Quia ecce in diebus illis, &c.* CA.

NICOLAVS DE LYRA.

* in oratione cū mulierib. & Maria matre Iesu. *& statim subdutur de Spiritussancti descensu.* Et dū cōplerētur dies Pentecostes, &c. *& Act.21.b. dicitur.* Erāt aūt Philippo quatuor filię virgines prophetantes. 1 Et iuuenes. *i. hominibus cuiuslibet ætatis dabitur spiritus prophetiæ.* 2 Somnia somniab. *i. reuelationes diuinas in somnis habebunt, ad quas anima est magis tūc disposita, pp abstractionē ab exteriorib. sensib. vt plenius dixi in prin. lib. Psal.* 3 Sed & super ser. meos. *In primitiua.n. ecclesia omnib. baptizatis dabatur Spiritussanctus in signo visibili p impositionē manuū Apostolorum, vt habetur Act.8. & in plurib. alijs locis. Et adhuc oīb. baptizatis, nisi obicē ponant datur gratia Spiritussā cti, licet nō in signo visibili.* 4 Et dabo. *Hic cōsequēter ponitur q̄ restat adimplendū circa secundū Christi aduentū. Aliqui tamē exponūt tāquā impletū in primo aduentu: sed nō videtur mihi, q̄ litera bene cōcordet, pp quod reducendū est magis ad tēpus secundi aduentus. Circa quod sciendū, q̄ Christo ascendente in cęlū angeli apparentes denunciauerūt eius aduentū ad iudiciū, dicētes Act.1.b.* Hic Iesus qui assumptus est à vobis in coelū, sic veniet. *s. ad iudiciū, vt exponunt oēs doctores sancti. Datio verò spiritussancti in signo visibili fuit manifestatio Christi ad dexterā patris glorificati, secundū quod dicitur Io.7.f.* Nondū.n. erat spiritus datus, qa Iesus nōdū erat glorificatus, *& ideò sicut angeli Christo ascendente denūciauerūt aduentū eius ad iudiciū, sic Ioel propheta denūcians futuram missionem Spiritussancti in signo visibili, statim denuncia-* *nunciauit tēpus futuri iudicij. Et diuiditur in duas partes, qui primò ponūtur signa pręcedentia iudiciū. secundò iudicij exercit.* Quia ecce. *Circa primū dicitur.* Et dabo prodigia. *Ista sunt bilia signa aduentū iudicis pręcedentia, prout expressius dic de ipsis Mat.24. & Mar.13. & Luc.21.e.* Erunt signa in sole na & stellis, &c. 5 Sanguinē. *quia ante aduentū Christi iudiciū erit persequutio Antichristi, qua effundetur sanguis in tum.* 6 Et ignem. *s. conflagrationis pręcedentem aduentum iudicis.* 7 Sol con. in. *non secundum rem, sed secundum appa quia abscondetur eius lumen.* 8 Et lu. *similiter secundum rentiam, sicut cum patitur eclipsim, rubea videtur.* 9 Antec ve. di. *idest, sui iudicij.* 10 Magnus. *quia omnes ibi con bunt.* 11 Et horribilis *s. peccatoribus & impijs Act.2.* *sic allegat. Et manifestus, quia tunc manifesta erunt abscond. dis nostri.* 12 Et erit. *non tempore iudicij, sed antè. Proph frequenter de vno tempore transeunt ad aliud.* 13 Omn inuo. no. do. *secundum quod dicitur ad Rom.10.b.* Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salu 14 Quia in mon. *ibi enim Saluator noster operatus est sa per suam prędicationem & benedictam passionem. Potest eti referri ad futurum tempus Antichristi, quem dominus Iesus ficiet iuxta Ierusalem in monte Olиueti cum magna parte sib rentium, & sic fidelibus nomen eius inuocantibus dicto mo ibi saluatio à persequutione eius.* 15 Et in resi. *i. in illis q pti ab Antichristo tunc conuertentur ad Christum.* *C

† *MORALITER.* 4 *Et dabo prodi.* scilicet in aduentu Christi ad iudicium venientis.

ADDITIO I.

In c.ij. vbi dicitur in Post. Hic cõsequẽter inducit propheta ad la. Hoc quod dicitur, Canite tuba, plane potest intelligi, ꝙ propheta ducit populum ad lamentum pro vastatione terræ fienda per quatuor animalia prædicta, & adhuc magis propriè de vastatione fienda per Chaldæos, eò quòd parum infra de hac vastatione loquẽs dicit, prope est dies tenebrarum. Constat autem quòd vastationes factæ per Græcos & Romanos non ita prope erant, sed satis longè.

ADDITIO II.

In eod. c. vbi dicitur in Postil. Ex hoc patet, quod supradictum est. Ex hoc quod dicitur hic, Ne dominentur eis nationes. Non habetur quod Ioel prophetauerit de vastationibus futuris per quatuor regna supradicta, nam ex vastatione per erucam & bruchum sequebatur fames in tantum quòd viri Israelitici cogebantur ire ad alias regiones ad victũ quærendũ, sicut legitur de Elimelech & Noemi cum filijs ipsorum. s. Maalon & Chelion. Ruth. 1. Et sic D dominabãtur eis nationes, & etiam dicebant in populis, vbi est Deus eorum.

REPLICA. In secundo capitulo Ioel. vbi dicitur, Canite tuba in Sion. &c. quod exponit Postil. de lamento pro vastatione terræ fienda per quatuor regna monarchica. Sed Burgen. eodem modo exponẽs de Chaldæis, de Græcis autem & Romanis non vult admittere propter id quod dicitur propè esse tempus, quia vt dicit tempus illarum vastationum non potest dici propè, quia multum distans. Sed si Burgen. attendisset alios passus sacræ scripturæ, ita vilem & tentatiuam non faceret obiectionem. Dicit enim Isaias, Propè est vt veniat tempus, & dies eius non elongabuntur, de Christo, qui plus distabat à tempore Isaiæ quàm vastatio Romanorum & Græcorum à tempore Ioel. Sicut igitur plus distans dicitur propè, sic & illud quod propinquius est. Isa. 14.a.

CAP. III.

Qvia ecce in diebus illis, & in tempore
a illo cum conuertero captiuitatem Iuda 1
2
b & Ierusalem, congregabo omnes Gen- 3
tes, & deducam eas in vallem Iosaphat, 4
c 5
d

a ¶ Diiudicabo. ¶ Non potentia maiestatis, sed veritate rationis eos conuincens qui diuiserunt hæreditatem meam per diuersos errores.

& disceptabo cum eis ibi super populo 6
meo, & hæreditate mea Israel, quos disperserunt in natio- 7
8

a ¶ Vbi ad modum Gentium alij Iouem colerent, alij Iunonem, & huiusmodi.
b ¶ Vt vna pars terræ vni Deo seruiret, alia alij, Creta Ioui, Thracia Marti.
c ¶ Quot ex eis acciperet rex in seruos & ancillas, & quot vnusquisque princeps.

e nibus, & terram meam diuiserunt, & super populum meũ

a ¶ Vt contra naturam operarentur turpitudinem in masculos. 9

miserunt sortem. Et posuerunt puerum† in prostibulo, & 10
11

Qvia ecce in diebus. Cum saluatio fuerit facta in Sion & Ierusalem, iam propinquante die iudicij, Iudæos qui propter infidelitatem fuerunt captiuati prædicantibus Elia & Enoch cõuertet ad fidem, & sic omnis Israel saluus fiet, non tm̃ de duabus, sed etiam de decem tribubus. Et cũ hoc impletum fuerit. b Congrega. Hoc qui dam pueriliter intelligunt, ꝙ in valle quæ in latere montis Oliueti, descẽsurus sit dominus ad iudicium, Quod friuolum est quia non in terra, sed in spacio huius aeris sedebit cõtra locum montis Oliueti ex quo ascẽdit, Et sicut Ioannes Chrisostomus dicit angeli deferent ante eum signũ crucis. Iosaphat autem interpretatur iudicium domini. Ad iudicium ergo domini congregabuntur non solum Iudæi qui credere noluerunt, sed omnes impij qui ab initio mundi fuerunt. Iusti verò non descendent in vallem iudicij, idest damnationis, sed in nubibus eleuabuntur obuiam Christo.

Postquam prædicauero cæcis visum, & captiuis remissionem, & liberauero eos qui dominum confitentur & qui versantur in ecclesia in qua visio est pacis, Congregabo omnes Gentes quæ credere noluerunt.

c Et eas dedu. in. i. de sublimibus ad inferiora detraham: omnis enim qui pro peccato suo iudicatur, in valle ponitur quæ dicitur Iosaphat, idest, iudicium domini. Qui. n. credit in dominum, non iudicabitur: qui non credit, iam iudicatus est, idest, damnatus.

Possunt hæc omnia referri ad Assyrios & Chaldæos qui in iudicio damnabũtur propter hæc mala q̃ intulerunt Iudæis. Qui quamuis legantur immissi à Deo ad puniendos Iudæos, tamen iustè damnantur, quia victoriam non virtuti Dei, sed sibi attribuebant. Possunt etiam hæc verba referri ad hæreticos & superbos doctores, qui prauo verbo & exemplo dissipant, & ad ritus gentilium deducunt.

Prælatus puerum in lupanari ponit, & puellam vendit pro vino, qui videt implicitos luxuria & alijs vitijs, & nõ arguit gratia turpis lucri.

* Theod. Vel, post spiritualium donorum prædictionẽ, in aliam sententiam transtulit prophetiam, prædicens de Gog & Magog, de quibus Ezechiel, quẽadmodum post reditum ex captiuitate, maximis copijs bellum in Hierosolyma inferent, nimirum vt verisimile est, gentibus vicinis Israel eos ad hãc rem sollicitantibus. E Cum. n. post reditũ præclari essent & illustres, Cyri beneficijs, tum in eos inuidia flagrantes vndique magnæ copiæ coactæ sunt, sperantes se vrbẽ capturos esse. Et eos spes fefellit, qm̃ ad hãc vrbẽ Domino protegente, hostes perierunt.

Congregabo oẽs, &c. * Theod. Hoc est, cõgregari permittã: & primum eorum appetitum & impetum non prohibebo. Non enim inuitos duxit, sed volentes venire non prohibuit.

d Et deducam in vallem Iosaphat. &c. * Theod. Finitimi captiuitatis tempore terram diuiserũt, cũ nõ esset amplius neque dñs neque agricola, & sortes miserunt, diuisiones videlicet agrorum facientes: eos autem Hebræos qui eadem effugerant, in libidines & delitias vendiderunt, pro quibus pecuniam solutam in suos sumptus conuerterũt. F Cæterum, disceptabo pro populo, posuit, vt doceret se ab eis re peritum esse pœnas scelerum in populum suum cõmissorum: quamobrem accusat Tyrum & Galilæã alienigenarum. Regio hæc Tyri iram in corde retinens, patres secuta est eorum, qui his malis populum affecerunt.

e Terram meam diuiserunt. * Rupertus. Hoc Assyrij & Chaldæi fecisse leguntur, quia translatis filijs Israel, alienigenas in ciuitatibus eorum pro illis collocaueruut. Quod sequitur, & super populum meum miserunt sortem, Persarũ ac Medorum regnum fecisse legitur, quãdo duodecimo anno regni Assueri, missa est sors in vrnam quo die & mense gens Iudæorum deberet interfici. Quod subiungitur, Et posuerunt puerum in prostibulum, respicit regnũ Græcorũ, sub quo ita corrupti sunt Iudæi ex imitatione eorum, vt Iason frater Oniæ promiserit centum quinquaginta talenta, si potestati eius permitteretur gymnasiũ & ephœbiam Hierosolymis constituere, & ausus est optimos quosq; ephœborum in lupanaribus ponere. Hoc illud est quod Apostolus horribiliter detestans in Gentib. Hester 3. 1. Mach. 4.

† pro cibo.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

1 Qvia ecce. hic cõsequẽter ponitur iudicij exercitiũ, cũ dicitur.
2 In diebus illis. i. citò post Antichristi persequutionem.
3 Cum conuertero captiuitatem. i. Iudæos ab Antichristo deceptos, qui detracta falsitate eius per Eliam & Enoch ad Christũ fidei conuertentur,
4 Congregabo omnes gentes. in generali iudicio.
5 Et deducam eas in Iosaphat. quæ est inter montem Oliueti, & Ierusalem, non ꝙ omnes ibi capiantur, sed quia Christus descendens ad iudicium apparebit in aere super montem Oliueti vnde ascẽdit in cœlum, & iudicandi apparebunt circa illum locum, ita ꝙ aliqui erunt in vale Iosaphat, & alij circa.
6 Et disceptabo. i. ostendam iudicium meum iustum, quia tunc manifestabuntur omnibus merita & demerita omniũ, & sic quantũ ad electos & reprobos apparebit omnibus Christi iudiciũ esse iustũ.
7 Super populo meo. Ista hæreditas est vniuersalis ecclesia, seu congregatio fidelium à primo Abel iusto vsque ad vltimum electũ, qui in fine mundi nasciturus est, vt dicit Grego. homil. 7.
8 Quos disper. captiuando & in exilium mittẽdo, sicut potissimè patet de Christianis per tyrannos in exilium, & captiuitatem multoties & multipliciter missis.
9 Et terram, &c. s. terram promissionis, quam Saraceni diuiserũt sibi, Christianis inde partim eiectis, & partim occisis.
10 Et super po. &c. vt acciperent sibi partes de mancipijs.
11 Et po. puerũ &c. abutentes pulchris iuuenibus in vitio cõtra naturalis, in quo non occurrit mihi alia expositio conueniens quàm literalis, ideo pertransco.

MORALITER.

1 Quia ecce in. In hoc capitulo ponitur processus iudicij

A *masculi inquit, eorum relicto naturali vsu fœminæ, &c.* Quod se quitur. *Et puellam vendiderūt pro vino vt biberent*, hoc lenonū est facere, qui puellas meretricari cogentes, luxuriam de luxuria mercantur, cum de corporum illarū turpi & infami mercimonio, fœda & canina sibi cōuiuia faciunt, & bibentes vinum, alienæ luxuriæ pretiū propriæ faciunt libidinis incendiū. (Matt. 4.)

a *Verumtamen, &c.* (Hieron.) Hoc Iudæi contra Tyrū & Sidonē, & Palæstinos dici arbitrantur, quod tēpore captiuitatis Iudaicæ, qn̄ victi sunt Iudæi à Romanis, populū Dei persequuti sunt, imo Deū in populo. Vltionē ergo sanguinis Christi, & subuersionem Ierusalem, quæ Dei

B iudicio accidit contra Tyrum & Sidonem pro se accidisse confirmant.

Tyrus & Sidon ciuitates Gentilium, sociantes se Philisthæis habitātib. in Palæstina sæpe afflixerūt populum Dei, ideò arguet eos dominus. Tyrus est angustia, & ipsi angustiabant populum Dei. Sidon venatio: & ipsi venabantur populum ad mortem.

Per Tyrum & Sidonē pñt intelligi Gentes, & maximè Romani, q̄ persequuti sunt apostolos & martyres Christi. Vnde dānabunt in die iudicij. Per eos q argentū & aurū tulerunt, significantur hæretici, q auferūt argentū de ecclesia diuini eloquij, aurū spiritualis intelligentiæ, & ad suos errores cōuertūt, & filios ecclesiæ vēdūt diabolo, & faciunt ethnicos, vt longè sint ab electorum numero.

b *Nunquid vltionem.* Sicut Deus in suis vestiri, pasci, & refici dicitur, sic & affligi, & pati persequutionem.

c *Argentum enim.* Hoc quod dicit, quia Tyrij & Sidonij (Hieron. Haymo. Remig. Dan. 5. a) abstulerunt vasa de domo Dei, narrat historia, quia hoc fecerunt Chaldæi. In quibus vasis cū postea biberet Balthasar pronepos Nabuchodonosor, statim regnum eius à Babylonijs translatum est ad Mœdos. Sed quia post diē domini magnum & horribilem hęc futura dicuntur, q̄

C Apostoli in resurrectione domini interpretantur, & Hebræi in futurum iudicij tempus differunt, magis de Romanis intelligendum est. Quia Titus, & Vespasianus capti-

captiuatis Iudæis Romæ templum pacis ædificauerūt in quo vasa templi, & vniuersa donaria cōsecrauerunt. Sed etiam tempore filij Iuda & Ierusalem (non filij decem tribuum, quæ vsque hodie apud Mœdos tenentur) venditi sunt filijs Græcorum, & exterminati de finibus suis, & to-tus orbis Iudaic[æ] [ca]ptiuitate cōplet[us est].

* Theod. Min[atur] se quamprimū c[om]pensaturū iusta c[om]pensatione eorū [ini]quitatē cōtra po[pu]lū admissam, at[que] exponit iniqtati[s spe]cies, cū dicit, *A[rgentum] enim, &c.* Accipi[stis], inquit, argentu[m] & aurū meum, ali[a]que mihi dedicata, i[n ido]lorum tēpla tra[stu]listis: eos verò q[ui...] gerant Babylon[io]rū impetū, filijs G[ræco]rum vēdidistis. [...] vnū vobis prop[...]tes, vt procul à [...] eis a me data, [...] submoueretis. [...] ego vt hi mea c[...] vndique coacti [...] vires recuperet [...] ficiā, vt vos iur[...] scantur & superciliū vestrū deprimant, captiuosq́ue [fa]ciant, atq; vt in extremo orbis terrarū seruitutē seru[iatis].

d *Ecce ego.* Delirant Iudæi, quòd in vltimo tempore congregandi sunt a domino, & reducēdi in Ierusalem, [&] dominus tradet manibus ipsorum filios & filias R[omanorum], vt Iudæi vendant eos non vicinis, sed Sabæ genti longinquæ.

Post aduentum suum dominus quotidie iacen[tes in] errore, qui prius steterant in ecclesia suscitat ad pœnitentiam, & reddit doctoribus ecclesiæ. In quo reddit h[æreti]cis vicem, vt filios quos illi in mysticis erudierant, [in] carnalibus, tradat in manibus principum ecclesiæ [qui] ceperint eos vendant Sabæis, & faciant esse captiuos ad meliora conuersi seruiant ecclesiasticis institutis.

e *Et vendam filios vestros & filias vestras in manibus filio[rum Iu]da, & venundabunt eos Sabæis genti longinquæ, &c.* Hoc e par[te] impletum est tempore Cyri, quando reuersi Iu[dæi] de captiuitate multos Chaldęorum secum adduxerun[t, tam] eos qui sponte se sociauerunt, quàm etiam eos qu[os] ipsi comparauerunt, & quos postea vendiderunt. Sabæ [re]gio [est] vltra fines Aethiopiæ, de qua regina Saba fuit.

a ¶ Præponentes gulam & ingluuiem ventris libidini, abutentes pueris loco fœminarum.

a puellam vendiderunt pro vino vt biberent. Veruntā quid 1 2

a ¶ Subaudis, commune est, vt semper impugnetis me in mea hæreditate. 3
¶ Q[ui] bibe[re] aut sanguinem po[tius] me[...]al as Dei.

mihi & vobis Tyrus & Sidō, & omnis terminus Palæstino

a ¶ de[...] nun[q]uid semper pugnabitis contra me. ¶ Subaudis, ad tempus

rum? Nunquid † vltionem vos reddetis mihi? Et si † vlcisci- 4

b a ¶ Q[u]alia fec[ist]is, talia reddam vobis, interfecistis, [...] persequuti estis persecutionem 5
pat[i]emini ab hostibus vestris. b ¶ Hæc omnia & ad diem iudicii possunt referri non discrepante vindicta, licet in tempore a superioribus di[...] videantur

mini vos cōtra me, citò velociter reddam † vicissitudinem 6

a ¶ Eloquii. b ¶ Intelligentiam scripturarum

vobis super caput vestrum. Argentū enim meum & aurū 7

c a ¶ Subaud[i]s, vasa, vel ornamenta templi. ¶ Quæ in ecclesia.
b ¶ Erroribus vestris mancipastis. c ¶ In tem[pl]a deorum.

tulistis & desiderabilia mea, & † pulcherrima intulistis ī de- 8 9

lubra vestra. Et filios Iuda & filios Ierusalē vendidistis fi- 10

¶ Sed.

lijs Græcorum, vt longè faceretis eos de finibus suis. Ecce 11

d a ¶ Ab hæresi. b ¶ O hæretici. ¶ Seductos.

ego suscitabo eos de loco in quo vendidistis eos, & cōuer- 12

tam retributionē vestram in caput vestrum. Et vendam fi- 13 14

e lios vestros & filias vestras in manibus filiorū Iuda, & ve- 15

nundabunt eos Sabæis genti lōginquę, quia dominus lo-

† de vobis † retributionem ob mei causam facitis.

† optima.

NICOLAVS DE LYRA.

* *naturam. In Hebræo habetur. Et posuerunt puerum pro expensis, & accipitur hic puerum pro pueros in plurali. Frequenter enim legimus q̄ iuuenes Christiani ab infidelibus sunt venditi, vt inde recipiant pecuniam.* 1 Et puel. *idest, puellas.*

2 Vendiderūt pro vi. *i. vt de precio haberent vinū & alia vitæ necessaria. Sciendū tamen q̄ non solum pro istis peccatis condemnabuntur impij in vltimo iudicio, sed pro alijs omnib. Ista tamē specialiter exprimuntur, quia sunt contra naturalē amorē & cōpassionē, quæ inter omnes homines debet esse. Illa.n. quæ sunt eiusdē speciei naturaliter adinuicem cōpatiuntur, & hoc modo Mat. 25. Saluator loquens de cōdemnatione impiorū & remuneratione iustorum solū facit mentionē de operibus pietatis & eorū contrarijs, quamuis responsuri sunt vniuersaliter pro omnibus operibus bonis & malis.* (Diuisio.)

3 Veruntā. *Supra propheta denūciauit multiplicationē in bonis. hic consequenter denūciat vltionem de inimicis. Et diuiditur in duas partes, quia primò denunciatur vltio, secundò mūdi cōsummatio, ibi:* Consurgāt. *Prima adhuc in duas, quia primò denūciatur vltio q̄dā implenda tpe veteris testa. secundò alia tpe noui, sicut dictum est supra de duplici collatione boni, secūda ibi.* Clamate, *Circa primū sciendū, q̄ Tyrij & Sidonij & Philisthæi erant Iudæorū vicini, pp quod debebant eorū miseriæ compati, & ipsi fuerūt magis crudeles, quando reges Assyriorum & Chaldæorum iuerunt, & exercitauerunt contra eos, propter quod de eorum punitione fit hic mentio specialiter cum dicitur in persona domini,* Verum. quid mi. *dicit autem se Deus persequutionem pati in populo Israel ratione aliquorū bonorum qui cum malis affligebantur, & quia licet Iudæi meruissent affligi & captiuari, tamen isti iniqua voluntate exequebantur.*

4 Nunquid vl. *q. d. non, quia vobis non nocui, sed benef[eci].*

5 Et si vl. *secundum intentionem vestram malam.*

6 Citò ve. red. vicis. *i. pœnam debitam, isti enim po[st] captiuitatem Iudæorum satis citò fuerunt debellati & capt[iuati].*

7 Argentum enim. *in destructione enim Ierusalem [...] isti habuerunt partem in præda.*

8 Et desiderabi. *i. ornamenta meo cultui deputata.*

9 Intulistis in delu. ve. *ad ornandum loca idolorum.*

10 Et filios. *quia partem suam de mancipijs vendiderunt [Græ]cis, qui per mare portauerunt eos longè.*

11 Ecce eg. *quod fuit impletū tempore Cyri, qui dedit l[icentiam] Iudæis redeundi, & ad hoc exequendum misit nūcios & lit[eras per] totum imperium suum, in quo erant loca saltem aliqua ad [quæ mer]catores Græci duxerant ad vendendum dicta mancipia.*

12 Et conuertam. *inferendo vobis similem pœnam.*

13 Et vendam fi. ve. *in seruos.*

14 Et filias ve. *in ancillas.*

15 In manibus fi. Iu. *i. per manus eorū. Quod dicūt aliq[ui] impletū fuisse in liberatione Iudæorū de Babylonica captiuitate, [...] adduxerunt de Babylone plures Gentiles, & illos postea ve[ndiderūt]. Sed hoc non videtur cōuenienter dictum, quia Gentiles qui [...] cū eis de Babylone venerunt voluntariè saltem pro maiori [parte], erant ad Iudaismū conuersi, sicut dictū fuit. 1. Esdræ. Pr[æ]terea illi erāt Babylonij & nō Tyrij, Sidonij & Philisthęi, de qb. a[gitur] hic. Et ideo videtur melius dicēdū hoc fuisse impletū postea t[empore] Machabęorū, qui pugnantes cōtra duces Antiochi freqūeter eos [deuicerunt], & multa mancipia inde vendiderūt inter quę plura [fuerūt de] istis locis. vñ & īter duces debellatos à Iudęis ponitur C[...]*

a *Clamate hoc*. Iudæi literatores dicunt, quia cùm venerit Christus eorum, & aurea Ierusalem descenderit de cęlo, ceræ Gentes Gog & Magog venturæ sunt contra Iudæos in bellum quas diuinus sermo hortatur, vt dimissa agricultura præparent se in bellũ contra Iudæos, & contrahãt secũ auxilia oĩum Gentium. Quos dñs ad hoc ironicè prouocat, quia non Iudæi, sed ipsi sunt ibi interficiendi. Vnde dicit, Ibi dñs faciet occũbere robustos tuos ò Gog & Magog. Sed melius ad diem iudicij hęc referãtur secundum anagogiã, & moueat deos suos vt præparent se ad vindicã & pugnandũ cõtra inimicos. Iuxta tropologiã, Gẽtes dæmonum, & eos qui quotidie contra ecclesiam pugnant, & ab Antichristo pugnaturi sunt possumus accipere, qui ideò congregantur, vt pereant.

b Ruper. Grandis & fortis hic rhetorici, imò plusquã rhetoricæ declamationis impetus, quia videlicet grandis est res, & dicenda nequaquam exiliter. Hoc inquit, quod pręixi me congregaturum esse oẽs gentes, & deductur ũ in vallem Iosaphat, &c. *clamate*. i. prædicate in gentibus, iuxta illud, *Euntes in mundum vniuersum, prædicate euangelium, &c.* *Sanctificate bellum*, videlicet baptizando eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti, quatenus ad bellum vniuersalis iudicij, sanctitatis & iustitiæ sint armis induti & præparati. Et quia ad concursum illius belli sola baptismatis sanctificatio non sufficit, *suscitate robustos*, idest, docete eos seruare omnia quæ mandaui vobis, vt tunc demum fiduciam habeant in die iudicij tanquam robusti, *& ascendant tanquam viri bellatores*, tanquam iudices terribiles, gladios ancipites in manibus suis habentes ad faciendum vindictam in nationibus. Et quia res huius belli nimiũ grãdis est, eumq; negligi nimis damnosum, *Concidite* inquit, *aratra vestra, &c.* i. labores huius seculi, & vsum huius mũdi, cuius figura præterijt, postponite euangelio Christi, & verbo vt in illo studentes arma vobis optima circumparetis, quibus in illo bello opus erit.

Infirmus dicat, quia fortis sum. ✻ Ruper. Idest, quisquis ad illud bellum sese præparatum esse cupit, tunc demũ fortem sese speret in domino inueniri, cùm humiliter cognouerit, quã in semetipso infirmus sit. *Nã virtus in infirmitate*, hoc est, infirmitatis propriæ cognitione, *perficitur*. Taliter D *erumpite*, inquit, *& venite omnes gentes*. i. ab oriente, & occidente, à septentrione & meridie, *omnes* inquã, *gentes*, quia apud Deũ nulla personarum acceptio vel distinctio est, sed oẽs pro meritis discernens, probos remunerabit, improbos puniet. Itaq; venite & congregamini, alij ad dexteram, alij ad sinistrã separandi. Hæc proloquẽs Spiritus propheticus, cũ hactenus de multis, vel ad multos pluraliter loquutus fuerit, miro modo ad quẽdã singulariter, repente apostrophen facit, dicendo.

c ✻ *Ibi occũbere faciet robustos tuos*. Quis est iste robustorum possessor, nisi qui apud beatũ Iob dicitur *rex super cẽs filios superbiæ*? Hunc. n. cũ suo principe faciet occũbere dicendo, *Ite maledicti in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius.* Iob 41. Matth. 25. E

d *Consurgant*. Alii dicunt Gentes dãnandas moneri, vt surgant ad iudicium suæ dãnationis. Et ironicè monentur, vt pręparent se ad bellũ, in quo sunt interficiendi, quia cõsummata est malitia eorum. Quidam in bonũ hoc interpretãtur, & dicũt Gẽtes ascendere in vallẽ Iosaphat, q̃ interpretatur iudiciũ dñi, & ibi sedere dñm, ad remunerandos bonos qui de circumitu congregabuntur contra aduersarios Dei, & succident messem hostium, & calcabũt eos, quia malitia eorũ completa est, & in tm̃ exuberant musta, idest malitia eorum, vt torcularia capere non possint. Et vt sciamus de qua vindemia loquitur, addit. Hieron. Remigius.

e *Multiplicata est ma. eorum*. s. qui contra Deum congregati sunt. Iudęi hoc interpretantur de Gog & Magog, quas arbitrantur post mille annos restituta Ierusalẽ contra populũ Dei in vallẽ Iosaphat venturas, & ibi vindemiãdas.

f *In valle concisionis*. Vallis concisionis dicitur sententia Dei, qua concidet & separabit electos à reprobis. Hieron.

g *Sol & luna*. In quo die tormenta pereuntium sol & cætera sidera non poterunt intueri, sed retrahent fulgorem, & seueritatem punientis aspicere non audebunt, non q̃ damnanda sint Dei iudicio, sed quia omnis creatura in tormentis aliorum, de suo iudicio pertimescat, vnde, *Nam & virtutes cęlorum mouebuntur.* Remig. F Luc. 21. c.

Aduenięte verò sole oĩa luminaria videbũtur minorari à suo splendore, vnde dñs, *Sol obscurabitur, & luna nõ dabit lu-* Matt. 24. c.

a ¶ O sancti iudicaturi Gentes. b ¶ Quod dicturus sum ego. c ¶ Præparate vos ab bellum in iudicio in.
a quutus est. Clamate hoc in Gentibus, † sanctificate bellum, 1
a ¶ Ad prælium. 2
suscitate robustos. Ascendant, ascendãt omnes viri bellato 3
a ¶ Perfecti omne studium quo animas suas excolebant, ad pugnandum pro alijs præparent. b ¶ Vnde terram fodiebatis.
res. Concidite † aratra vestra in gladios, & ligones vestros 4
a ¶ Nec solos maiores moneo, sed etiam infirmus & simplex, idest, mitis conualescat. b ¶ Ad iudicandum. c ¶ De sepulchris.
in lãceas. Infirmus dicat: quia fortis ego sum. † Erumpite &
b a ¶ Ad iudicium Dei. b ¶ Quæ populum Dei persecutæ estis. ¶ In illo iudicio. 5
venite oẽs Gentes de circumitu, & congregamini: Ibi oc- 6
c a ¶ O mala generatio. b ¶ Dæmones qui sua virtute cogunt recedere à lege Dei: c ¶ De sepulchris. d ¶ Mali semper descendunt. 7
d cumbere faciet dominus robustos tuos. Cõsurgãt, & ascen- 8
dant Gentes in vallẽ Iosaphat, quia ibi sedebo vt iudicem 9 10
a ¶ Quæ præuaricatæ sunt leges meas. b ¶ Sententiam iudicij.
omnes Gentes de circumitu. † Mittite falces, quoniam ma- 11
¶ O sancti. a ¶ Ad iudicandum vestros persequutores. 12
b ¶ Per messem matutam & torcularia redundantia, consummatio peccatorum, & finis seculi ostenditur.
turauit messis. Venite & descendite, quia plenum est torcu 13
e lar. Exuberãt torcularia, q̃a multiplicata est malitia eorũ. 14
f a ¶ Et ideo. ¶ O. b ¶ Congregamini ad damnationem vestram. c ¶ Vindictæ. 15
Populi populi in valle concisionis, quia iuxta est dies dñi 16
g a ¶ Sententia iudicij domini.
in valle concisionis. † Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ 17

NICOLAVS DE LYRA.

...aritimus. *Tyrus autem Sidon & Philisthæa sunt loca maritima.*

Clamate. *Hic ponitur alia vltio implenda tempore noui testamenti, & dicunt aliqui, quòd erit vltio finalis iudicij, sed litera videtur dissonare, quia dicitur hic.*

Sanctificate bellum, suscitate. *quia in finali iudicio non congregabuntur Gentes ad bellandum, sed ad pęnas & præmia recipiendum, & ideò videtur mihi, quòd conuenientius potest exponi de persequutione Antichristi, qui violentia armorum conabitur totaliter transferre Dei cultum ad se. ij. ad Thess. ij.* Ostendens se tanquam sit Deus, *& secundum hoc dicitur,* Clama. hæc. *i. clamabis vos ministri Antichristi, & sic erit exponendum in sequentib.*

Sancti be. *i. confirmate contra colentes Deum. In Hebręo habetur, Præparate bellum, Verbum enim Hebraicum hic positum equiuocum est ad præparare & sanctificare.*

Susci. ro. *vt adhęreant Antichristo.*

Concidite ara. *i. alias occupationes dimittite, & ei adhærete.*

Infirmus dicat. *i. nullus se excuset quin ei obediat in Christianorum persequutione.*

Erumpite. *idest, venite cum magno impetu.*

Et congre. *ad Antichristũ, & potissimè in Ierusalem vbi ostendit se tanquam sit Deus ij. ad Thess. ij.*

Ibi occumbere fa. *interficiens Antichristum & maiorem partem sibi adhęrentium.*

9 Consur. *Hic consequenter describitur mundi consummatio, quæ sequetur dictam persequutionem. Et diuiditur in duas partes. Quia primò describitur finale iudicium, vt addantur aliqua quę suprà sunt omissa. Et secundò pænę & pręmia, ibi,* Et scietis. *Circa primũ dicitur,* Consurgant & ascen. *scilicet de sepulchris suis per generalem resurrectionem.* Diuisio.

10 In vallem. *Circa enim illum locum erit iudicium, vt prędictum est.*

11 Mittite fal. *i. mittetis, & hoc dicitur angelis qui erũt exequutores diuinę iustitię, secundum quod dicitur Mat. xiij. e. Messis verò cõsummatio seculi est, messores autem sunt angeli.*

12 Quoniam maturauit. *idest, venit tempus reddẽdi pœnas & pręmia pro meritis.*

13 Venite &c. *mecum ad iudicium: tunc enim Christus venturus est cum angelis suis.*

14 Quia plenum. *Repetitio est eiusdem ad maiorem expressionẽ, quia quod significauit per messem, hoc significat per vindemiam.*

15 Quia multipl. est. *q. d. pœna non est amplius differenda.*

16 Populi po. &c. *tunc enim fideles populi ab infidelibus separabuntur.*

17 Sol & luna obtene. *Apparente enim claritate iudicis, obscurabitur claritas luminum ad pręsentiam maioris luminis.*

lumen suum,& stellæ cadent de cælo. Vel etiã reprobis omnia
A videbuntur obtenebrari.

a *Et do. dr.* ✱ Ruper. Quoniã de die illo dñi magno & horribili hactenus sermo est, rectè rugitus iste & vox ista domini illa intelligitur, de qua in Euangelio dicit, *Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei.* Illa.n. vox est qua infernum moriendo ac resurgẽdo terruit ac vicit, prædãque ex eo tulit. De hoc rugitu & Iacob Gen.49. & Amos 1. Tunc & virtutes cælorum mouebũtur. Nec paruus erit terræmotus in occursum iudicis, sed tantus, vt mortui oẽs
B impulsi tanquã dormientes excitẽtur. Et electi quidem, & ipsi quoq; timebũt, sed in ipso tremore fortem & firmam retinebunt spem.

Io.5.
† Iere.25.f.
Amos 1.a.
† mustum.
† super.

a retraxerunt splendorẽ suum. Et dominus de Sion rugiet,& 1
de Ierusalem dabit vocem suã. Et mouebũtur cæli & terra, 2 3
b & dominus spes populi sui,& fortitudo filiorum Israel. Et 4

¶ O Electi. a ¶ In medio electorum mente cælestia contemplantium. & in culmine virtutum positorum.

scietis quia ego dñs Deus vester habitãs in Sion in monte 5 6
c sancto meo. Et erit Ierusalem sancta,& alieni nõ transibũt 7 8
d per eã amplius. Et erit in die illa, stillabunt mõtes † dulce- 9
dinem,& colles fluent lacte. Et † per oẽs riuos Iuda ibunt 10
e aquæ,& fons de domo domini egredietur,& irrigabit tor- 11
rentem spinarũ. Ægyptus in desolatione erit,& Idumæa in 12 13
f desertum perditionis, pro eo quod iniquè egerint in filios 14
Iuda, & effuderint sanguinẽ innocentẽ in terra sua. Et Iu-
g dæa in æternũ habitabitur,& Ierusalẽ in generatione & ge- 15

a ¶ Vindicando. b ¶ Martyrum Christi.
c ¶ Quem inultum vsque ad diem iudicij dimisi, sed ibi vindicabitur, quo vindicato commorabitur dominus in multitudine sanctorum.

nerationem. Et mundabo sanguinem eorum quos non 16
h mundaueram,& dominus commorabitur in Sion. 17 18

1 Dño habitante Sion post ascẽsio[nem] ad cælos, vel post [diem] iudicij, montes.i.[a]postoli,& cæli pr[æ]dicatores abund[a]bunt suauitate el[o]quij, & stillabũt [in] eis spirituales gra[tias]: & colles.i.nõ hab[en]tes tantã plenitu[di]nẽ intelligẽtiæ e[t] tẽt lac, quo nutri[tur] infantia ecclesiæ, [&] per oẽs riuos Iu[dæ] idest, super credẽ[tes] & filios ecclesiæ a[] dabũt aquæ.i.sp[iri]tuales gratiæ: qu[a] hil in eis aridũ e[st]. e *De domo domini* i.primitiua eccle[sia] egredietur fons [ba]ptismatis & doc[tri]næ qui irrigat corda Gentilium, quæ spinis vitiorum aculeis malarũ cogitationũ pungebãtur, vt ibi oriãtur res virtutũ vbi prius oriebantur punctiones vitiorum.

Cum omnia obtenebrata fuerint, dominus quasi leo de Siõ (idest, de ecclesia constante ex angelis & hominibus) tam excelsa & terribili voce contra reprobos clamabit, vt cardines cælorum & terrarum fundamenta quatiantur,& ipse seuerus malis, suis erit spes, liberans eos, & dabit eis fortitudinẽ,
C qui sunt filij Israel contemplantes Deum.

b *Et scietis quia,&c.* In iudicio sciẽt,& qui puniẽtur,& qui assumentur, quod dñs habitet in Sion, & in Christo monte suo, vel in eo qui se dignũ Deo habitaculum præparauit.

Hoc Iudæi ad fabulam mille annorum referunt, quando putant Christum habitaturum in Sion, & in Ierusalem aurea sanctorum populos congregandos, vt qui in isto seculo oppressi sunt ab aliis, in illo imperent cunctis nationibus.

c *Et erit Ierusalem,&c.* Et post diem iudicij Ierusalem constans ex angelis & homininibus erit absque aliqua contaminatione quam prius contraxit in commixtione malorum,& alienus, idest, diabolus vel aliqua praua cogitatio, non reperiet viam iustis habentibus Dei pacem.

l.3.adu. mar.cap.5.

d *Et erit in die illa.* ✱ Tertul. Alia species erit, qua pleraq; figuratè protendũtur per enigmata,& allegorias,& parabolas, aliter intelligenda quàm scripta sunt Nã & montes legimus destillaturos dulcorẽ non tñ vt sapam de petris, aut defrutũ de rupibus speres: & terrã audimus lacte & melle manantẽ, non tñ vt de glebis credas te vnquam placentas coacturum.

f *Aegyptus in desol.* Hæc etiam Iudæi referunt ad tempus quo suum Messiam expectant, sed melius ad diem iudicij vel resurrectionis referuntur. Aegyptus interpretatur mœror vel tenebræ, vel persequens. Idumæa terrena, [vel] cruenta. Qui ergo sanguinem martyrum fuderunt,& [ter]renis operibus vacauerunt, perpetua damnatione op[pri]mentur: quia quotidie contra filios ecclesiæ mala op[era]ntur,& sanguinem eorum decipiendo effundunt.

g *Et Iudæa.* Prouincia confessionis & gloriæ, & vrb[s in] qua gloria Dei cernitur, erit æterna Dei habitatio. N[on] in vna tantum, uel plures generationes, sed in genera[tio]ne & generationem, in duabus generationibus eor[um] qui de Iudæis uel Gentibus crediderunt.

h *Et munda.* Mundat dominus sanguinem peccator[um] in Euangelio, quem prius in lege non mundauerat [pec]catores & immundos ibi relinquendo. *Conclusit enim [om]nia sub peccato, vt omnium misereatur.*

CA[PUT]

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dom.de Si. *contra impios sententiam proferendo.*

2 Et de Ierusalem dabit uocem. *iustis dicendo, Venite benedicti patris mei,&c. Et dicitur hic de Sion & de Ierusalem, eò quòd locus iudicij erit ibi, vt prædictum est.*

3 Et mouebuntur. *ad receptionem.*

4 Et terra. *ad receptionem reproborum, quia locus gehennæ sub terra dicitur esse.*

5 Et domi.spes,po. *quia nunc videbit Dei populus, quòd non est sua spe defraudatus.*

6 Et scietis. *Hic consequenter describũtur pęnæ & præmia iudiciũ generale sequentia,& primò præmia, cũ dicitur,* Et scietis. *vos iusti.*

7 Quia ego domi. *videntes me facie ad faciem.*

8 Habitãs in Sion. *s.cælesti, de qua dicit Apostolus ad Heb.xij.e.* Accessistis ad Sion montem & ciuitatem Dei uiuentis Ierusalem cælestem, *de qua subditur,* Et erit Ierusalem sancta.

9 Et alieni non transibunt per. *i. improbi amplius non erunt comixti cum iustis, sicut fuit in Ierusalem terrena & militante ecclesia, quæ est etiam Ierusalem, vt dicitur in scriptura.*

10 Et erit in die illa, stillabunt montes dulc. *Per ista intelligitur suauitas, quæ erit in cælesti patria, sicut frequenter in pluribus locis veteris testamenti ac noui fruitio beata per sensibilia delectabilia metaphoricè designatur.*

11 Et fons de. *i. plenitudo beatitudinis signata nomine fontis.*

12 Et irrigabit tor. *i. illos qui in præsenti vita ad modũ spinarum fuerunt arefacti per carentiã delectabilium,& hoc propter Christũ. In Hebræo aũt habetur. Et irrigabit torrentẽ Setbim & per hoc possunt intelligi corpora sanctorũ, quæ tũc erũt incorruptibilia, sicut & ligna Setbim sunt imputribilia, & hoc erit quia beatitudo aïæ redũdabit ad corpora. Cõsequenter agitur de pęnis reproborũ, cũ dicitur,*

13 Aegyptus in deso.erit. *s.infernalis. Et per istas duas [gentes] intelliguntur generaliter omnes peccatores, isti tamen specialite[r] ex primuntur quia Aegyptus filios Israel iniquè oppressit, & E[dom] quo dicta est Idumæa, fratrem suum Iacob innocentem perseq[u]tus fuit. In causa verò damnationis reproborum exprimuntur speci[aliter] peccata crudelitatis, vt prædictum est.& ideò subditur.* pro e[o] q[uod]. *subintelliguntur tamen omnia alia peccata. Consequenter reuer[titur] ad præmium bonorum, dicens.*

14 Et Idu. *Sicut supra per Ierusalẽ & Sion metaphoricè int[elligi]tur ciuitas cælestiũ, sic hic per Iudæã terra viuentiũ, sicut Ier.xxx[iij.] c.* In dieb.illis saluabitur Iuda. *ibi per Iudæã intelligitur o[s]tens Deũ corde,& ore, & operibus et secundũ dicta antiquo[rum] hebreorũ, vt ostensum fuit ibidẽ, sic in proposito per Iudæã quæ int[erpre]tatur cõfessio, intelligitur patria cælestis, vbi est iugis confessio [divinæ] laudis. Ps.lxxxiij.a.* Beati qui habitãt in domo tua dñe.

15 In generatione &c. *idest, sine fine.*

16 Et mũdabo sang.&c. *De cursu cõi iusti affligũtur in [præsen]ti, propter quod ab hominibus sensibilia bona attendentibus, ([quorum] est maior numerus, secundũ illud Eccl.j.d.* Stultorũ infiniti est numerus,*) reputantur Deo odiosi,& sic iniusti, sed in beatit[udine] cælesti declarabitur eorum iustitia. & secundum hoc dicit dom[inus].* Et mundabo sanguinem. *illos tunc fuisse mundos ostenda[m].*

17 Quos non mundaueram. *i. quorum munditiã non d[eclar]auerã in præsenti vita hominibus attendentibus tantũ sensibilia.*

18 Et dominus commorabitur. *s.cælesti, vbi clarè & [per]petuò videbitur,& à sanctis pro sua voluntate habebitur ad fru[i]tionem. Ad quam fruitionem nos perducat, qui cum Patre & Spiritu [san]cto viuit & regnat in secula seculorum. Amen.*

ADDITIO I.

In c.iij. vbi dicitur in Postil. Et posuerũt puerũ in prostibulo. *Vbi nos habemus, puerum in prostibulo, in Hebræo habetur,* Posuerunt puerum in meretricem.

ADDITIO II.

In eodem capitulo vbi dicitur in Postilla. Et Idumæa in desertū perditionis.

Per istas duas Gentes possunt intelligi generaliter omnes peccatores ecclesiam perturbantes, qui in duo genera diuiduntur. Quidam enim eorum persequuntur ecclesiam eam violenter opprimendo, qui per Aegyptum intelliguntur, quæ filios Israel oppressit violenter. Alij verò perturbant ecclesiam per falsas scripturarum interpretationes, & tales per Idumæam intelliguntur. Idumæa enim accipitur sæpè in scriptura pro synagoga Iudæorum quæ falsas interpretationes fingit in sacra scriptura ad peruertenda mysteria Christi, prout suprà, Isa. 34. in additionibus.

ADDITIO III.

In eodem cap. 3. vbi dicitur in Postilla. Et mundabo sanguinem eorum.

Super illud verbum, Et mundabo sanguinem eorum, quē non mundaueram. Glos. Mundat dominus sanguinem peccatorum in Euangelio, quem prius in lege non mundauerat.

Incipit Prologus Sancti Hieronymi in Amos prophetam.

OZIAS rex cùm Dei religionem sollicitè æmularetur, nimio religionis amore prouocatus contra præceptum legis Moysi, arrepto thuribulo † vt historia libri secundi Paralipomenon ostendit, sacerdotale officium præsumere conatus est. Ob eam rem terræmotum in templo Dei constat exortum. Cuius etiā Zacharias propheta meminit. Ante hunc itaque terræmotum Amos propheta temporibus prædicti regis, & temporibus Ieroboā filij Ioas regis Israel, in eas Gentes quæ lectione comprehensę sunt, iram Dei ob eas causas quas memorauit, affuturam denunciat. Et quia idem propheta in sequentibus ait: Super tribus impietatibus, & super quatuor non conuertam eum, tertiò peccatorum indulgentiam Deum dare posse significat, quē quartò eadem peccata admittentibus, nec pęnitentiam nec indulgentiā daturum annunciat. Nam per ignis similitudinem, quem in prædictas gentes immittendum prædixit, grauem atque irreuocabilem Dei irā ad euersionem earundem ciuitatum processurā voluit demonstrare.

Item Prologus ex epistola sancti Hieronymi ad Paulinum.

AMos propheta pastor & rusticus, & ruborum moros distringens, paucis verbis explicari non potest. Quis enim dignè exprimat, tria & quatuor scelera Damasci, Gazæ, Tyri, Idumæę, filiorum Ammon & Moab, & septimo octauoq; gradu Iudæ & Israel? Hic loquitur ad vaccas pingues, quæ sunt in monte Samarię, & ruituram domum maiorem minoremque testatur. Ipse cernit fictorem locustæ, & stantem dominum super murū litum, vel adamantinum, & vncinum pomorum attrahentē supplicia peccatoribus, & famem in terra, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum domini, non dixit verba, sed verbum. Amos verò interpretatur onustus. Hic Amos spirituali gratia plenus prophetauit inter cęteros prophetas. Non enim ipse solus erat prophetes: sed etiam alij. Esse quippe non poterat prophetes, nisi pastor antè fuisset. Qui etiam tuba sua clangit per singulos dies erudiens & docens in ecclesia. In veritate enim vox omnium prophetarum tanquam tuba spiritualis est prædicans in ecclesia, secundum quod scriptum est, † Ascende in montem excelsum tu qui euangelizas Sion, exalta vocem tuam qui prædicas Ierusalem. † Isa. 40. b.

Item alius Prologus.

HIc Amos propheta & pastor non fuit pater Isaiæ prophetæ, quanquàm & ille propheta extiterit. Nam alijs literis ille, alijs iste apud Hebræos scribitur, quæ differentia literarum apud Latinos non habetur, & ille fortis vel robustus, hic verò auulsus interpretatur, qui loquitur contra decem tribus, quæ per idolatriam à cultu Dei & à regno Dauid erant auulsæ. Fuit autem cognatio eius ex oppido Thecue, quod sex miliaribus distat à Bethleem, curam gerens pecorum in latitudine camporum, qui sunt proximi oppido Thecue, in quibus humi aridæ atque arenosæ nihil omnino frugum gignitur, sed vberrimis pascuis abundant, & ideo cuncta sunt plena pastoribus, & sterilitas terræ compensatur pecorum multitudine. Ex hoc numero pastorum fuit Amos imperitus sermone, sed plenus scientia. Prophetauit autem eisdem temporibus quibus Ioel, Naum, Ionas, Hosee, Isaias. Sed aliquantulum exorsus est prophetare antequàm Isaias. Maximè autem contra decem tribus loquutus est, inter serens pauca de duabus. Hunc ablatum de numero pastorum misit dominus vt in Samaria prophetaret, quem Amasias sacerdos frequenter plagis afflixit, tandem filius eius Ozias vecte per tempora transfixit. Post hæc semiuiuus in terram suam euectus, post aliquot dies dolore vulneris expirauit: sepultusque est cum patribus suis.

CAP. I.

A a VErba Amos. Hiero. Amos non ad Ierusalem, sed ad Israel in Samaria prophetat, quod apparet ex eo quod scriptum est, Misit Amasias sacerdos Bethel ad Ieroboã regẽ Israel, dicens, Rebellauit contra te Amos in medio domus Israel. *Et post paululũ dixit Amasias ad Amos. O videns fuge in terrã Iuda, & ibi prophetabis, & in Bethel non adijcies, quia sanctificatio regis & domus regni est.* Cui rñdit Amos, *Non.n.sum propheta, nec prophetæ filius, sed opilio, ruborũ moros distinguens, tulitq; me dominus cũ sequerer gregẽ, & dixit, Vade & propheta ad populũ meum Israel.*

Hiero. Ozias imperiũ vel fortitudo dñi. Ieroboam iudicatio, vel causa populi, vel B diuisio populi, vel mora, vel temporalitas. Thecue clangens tuba, Amos auulsus. Tẽpore ergo quo populus auulsus à dño erat, vel à regno Dauid, Amos sicut clãgẽs tuba, cecinit super Israel, q quõdã erat rectissim⁹ Deo, dũ Ozias regnaret in Iudęa in quo propter templũ & sanctasanctorũ manebat fortitudo dñi, & regebat confitẽtem populũ. Sed Ieroboam qui fuit causa diuisionis populi, regnat in Israel idolis seruiente. † Iere. 15.f. Ioel 3.c.

Ozias idẽ est qui Azarias, qui indebitum sacerdotiũ sibi vendicans, percussus est lepra in fronte, sed & terræmotus factus est magnus per totam Ierusalem. Ieroboam verò fuit pronepos Iehu, cui Iehu dñs promiserat, q vsque ad quartã generationẽ ex semine eius essent reges super Israel, & in hoc Ieroboã promissio illa completa est. c 4. Reg. 15. c. 2. Par. 26. c. 4. Reg. 10. f. † De pœ. di. 1. c. super tribus.

Incipit Amos prophet.

CAPVT I.

a VErba Amos, qui fuit in pa 1
a ¶ Illo visu quo prophetæ videntes dicũtur, 2
qui quod prophetabant per Spiritumsanctum intelligebant.
storib. Thecue, quę vidit 3
a ¶ Decem tribus.
super Israel in diebus O- 4
a ¶ Priusquã lepra percuteretur Ozias.
zię regis Iuda, & in diebus Ieroboã filij Ioas
a ¶ Idest priusquam captiuitas omnia conteret, quæ duobus annis duplicem ostendit angustiam decem tribuum & duarum, vt agentes si vellẽt pœnitentiam, motum terræ de cætero non sentirent.
5
regis Israel ante duos annos terrę motus. Et 6
b dixit, † Dñs de Sion rugiet, & de Ierusalẽ da- 7
a ¶ Flebũt maiores in populo, quia conteretur & captiuabitur Ozee rex Israel. 8
bit vocem suam. † Et luxerũt speciosa pasto- 9
a ¶ Scientia circuncisionis. 10
rũ, & exsiccatus ẽ vertex Carmeli. Hęc dicit 11
¶ Si Azahel & populus eius semel & bis tantummodo populum meũ esset persecutus, & forsitan parcerem illi, sed quia diu expectaui ad pœnitentiam, vt conuersus reciperet sanitatem, & econtra ipse abusus mea patientia tertio & quarto afflixit, cogor mutare sententiam, et plagis corripiam delinquẽtes.
dominus, † Super tribus sceleribus Damas- 12

b *Do.de Si.* Naturale est vt oẽs q volũt rẽ rei cõparare, ex eis rebus sumãt cõparationes quas sunt experti, & in quibus nutriti. V.g. Nautę suos inimicos ventis, dãnũ naufragio, tristitiam tẽpestati, lętitiam verò & prosperitatẽ placidissimæ auræ, æquora campis assimilant. Sic pastores rugitui leonis suũ timorem simulãt inimicos dñt leones vrsos vel lupos. Sic iste q fuit pastor pecorũ timorẽ Dei rugitui cõparat leonis. *De Sion* vbi tẽplũ & religio Dei, non de Bethel vel Dã, vbi erãt aurei vituli. *Rugiet* i. timorẽ suum x. tribus incutiet cõminans captiuitatẽ. *Et ideo lugebũt speciosa pa. & exiccabitur. ver. car.* p hæc signatur terra. x. tribuũ, quæ fertilissima erat, quæ in proximo erat ab Assyrijs captiuãda sub Ozee vltimo regum eorũ q significatur p verticem Carmeli. quo adducto speciosa pas. principes seculi & potentes. x. tribuum luxerũt quia euacuata est terra eorum rege abducto.

Alleg. Cum Deus de specula ecclesia (in qua est visio pacis) p doctores vete. & noui testa. dederit vocẽ, tũc speciosa pastorũ, doctrina s. hęreticorũ, quę videbatur pulchra, & pollicebatur scientiã verę circũcisionis lugebit & siccabitur, & populi, qui pp simplicitatẽ greges vocãtur, subita ariditate marcescent. Speciosa p. sunt planities camporum viriditas pratorũ, loca diuersis herbis abundãtia. Carmeli duo sunt montes, vnus in quo fuit Nabal Carmelites, alter in quo Elias orauit, & vterq; est vberrimus pascui.

c *Super trib.* Damascus metropolis in Syria. quã cõdidit seruus Abrahæ Elyezer in cãpo vbi occisus est Abel. Galaad ciuitas & regio est trans Iordanem in sorte dimidiæ tribus Manasse. Tẽpore verò quo Amos cœpit prophetare Azahel rex Damasci illam regionem intãtum vastauit vt superato Achab rege Israel in Ramoth Galaad omnem regionem illam ad instar tribulorum frumenta in area triturantium contereret.

Iodeò à Damasco incipit, quia quo tempore prophetauerat Amos, Azahel grauiter affligebat decem tribus.

Alleg. Primũ peccatũ, mala cogitare, s̃m cõsẽtire, tertiũ opere implere, quartũ, nõ pęnitere. Qui in tribus prioribus peccat, si pęnitet, cõuertit eũ Deus ad vultum clementiæ suę, si verò nõ pęnitet, auertitur ab eo vultus clemẽtiæ.

C * Theod. Quidã non diligenter, rationẽ temporũ attẽdentes, hunc terræmotum opinati sunt factũ fuisse, cùm magnus Esaias post Oziæ interitum, vidit dñm sedentem in solio excelso & elato, cùm cõmota sunt superliminaria cardinũ à voce clamantis. ego verò cũ tẽpora disquisissem, hoc falsum esse deprehendi. Siquidẽ post Oziæ interitum terræmotus extitit, nã duobus annis antequã prophetiam mirificus Amos propheta incepisset, quinquagesimus annus agebatur regni Oziæ, At Hieroboã hoc tẽpore non superstes erat, nam huius vicesimo septimo regni anno Ozias gubernacula regni sui suscepit. Ex temporibus igitur perspicuũ est, in principio regni Oziæ diuini Amos prædictiones factas fuisse, quoniam donũ prophetiæ se accepisse inquit Hieroboam adhuc regnante.

Incipit Post. vene. Nico. de Lyra super Amos pro. Cap. I.

* 1 VErba Amos. *Hæc prophetia quæ tertio loco ponitur in duas partes diuiditur in proœmiũ & tractatũ qui incipit, ibi,* Et dixit. *In prima parte primò notificatur autor ex nõie, cũ dicitur,* Verba Amos. *& iste est alius ab illo q fuit pater Isaiæ. licet vterq; fuerit propheta. Ille.n. fuit nobilis & de genere regio, hic aũt rusticanus. Ille ẽt scribitur in Hebręo per literã Aleph in principio, & Sade in fine. iste verò per literã ain in principio & samech in fine, pp quod ille robustus, hic auulsus interpretatur. Notificatur ẽt ex officio cũ dr.*

2 Qui fuit. *Est autem Thecue territorium segetibus ineptum, sunt tamen ibi pascua animalium fecunda, secundò ostenditur quibus prophetauerit, cum dicitur.*

3 Quæ vi. su. Il. *i. super regnum x. tribuũ, cõtra illud principaliter prophetauit, secũdariò tamẽ cõtra plura alia regna, vt videbitur. Tertiò ostẽditur tps in quo prophetauit. & primò in generali, cũ dicitur.* †

4 In dieb. &c. *Isti enim simul regnauerunt partialiter, tamen quia vltima pars regni Ieroboam & prima regni Oziæ simul concurrerunt, vt patet. 4. Reg. 15. Ozias tamen ibi nominatur Azarias, quia fuit binomius secundò in speciali, cum dicitur.*

5 Ante du. *Ozias.n. rex Iuda in superbiam elatus voluit offerre thymiama in tẽplo domini super altare incẽsi, & tunc à domino fuit lepra percussus, & fuit ẽt tunc terræmotus, ad ostendendum irã Dei contra ipsum de quo terræmotu dicetur plenius Zac. 14. Amos vero cœpit prophetare per duos annos ante.*

6 Et dix. *Hic incipit tractatus. In quo Amos primò prophetat contra plura regna in generali. secundo magis in speciali ibi,* Hæc dicit, *Circa primum dicitur,* Et dixit, *scilicet Amos a Deo inspiratus.*

7 Dom. de Si. *Iram.n. domini contra regna in sequentib. expressa designat metaphoricè per rugitũ leonis qui est terribilis, & di.*

8 De Sion rugiet. *eò q ibi in templo erat propiciatoriũ, quod erat quasi sedes Dei, vt dictum fuit Exo. 25. & videbatur prophetę imaginariè, q vox Dei loquẽtis ad se ex illo loco procederet vsq; ad ei.*

9 Et luxerunt. *idest, habitationes & maneria populorum & regnorum infrascriptorum.*

10 Et exic. est ver. Car. *i. citò deficiet potestas cuiuslibet regni .n. sonat translatio Chaldaica, & ideò non est hic prophetia de sterilitate futura per nimiã siccitatẽ, vt credũt aliqui, sed est loquutio metaphorica, ad designandum desolutionem regnorum infrà scriptorum.*

11 Hæc dicit. *Hic consequenter prophetizat magis in speciali primo contra extraneos, secundò contra Iudæos seq. c. ibi:* Hæc *Prima diuiditur in sex partes, secundum sex regna contra quæ prophetizat, & patebunt partes prosequendo. In prima parte prophetizat contra regnum Syriæ dicens.*

12 Super trib. *i. Syriæ, eò quod Damascus erat metropolis*

MORALITER. *Super tri.* Per Damascũ qui interpretatur bibens sanguinẽ oppressor innocentiũ, quia mãducat & bibit

Eò quòd tritu. Hier. Alia translatio, eò quod triturauerit in
rris ferreis prægnantes Galaad. Prægnantes sunt animę
ię nuper sunt verbo Dei fœcundatæ: quas hęretici ab
clesia retrahunt, & ferreis dentibus sicut escam cõmo-
nt. Pusillorum est enim scandalizari, non perfectorum.
Allegor Galaad,
anslatio vel trans
igratio testimo-
j:& significat eos
ui de ecclesia in
eresim translati.
stimonia Dei, q̃
ius acceperāt, ad
lienos terminos
ansferunt. Hos ta
conterunt hære
ci plaustris, & ro-
s ferreis, & denta-
s. de quib. dicitur:
ilii hominum dentes
eorũ arma, & sagittæ.
Si enim hæretici
on solũ cogitant,
faciũt mala, sed
iam praua doctri
n simplices decipiunt, & sanguinem eorum bibunt. Da-
ascus enim potus sanguinis interpretatur. Ab huiusmo
peccatis dominus faciem auertit, vt qui veritatem di-
ini dogmatis nõ vident, auersione diuinæ faciei obruan
r tenebris: Et cum isti nitantur alios decipere mittit do
inus ignem in domum, quam ipsi vocant Azahel. i. vi
onem Dei, & deuorat in illis lignum, stipulam, & etiam
mnem domum. i. compositionem fraudis eorum insu-
r, & vectes. i. fortissimas argutiones dialecticæ artis eo-
m. Quibus confractis disperduntur habitatores de cã-
p idoli i. destruitur idololatria. Qua destructa vilipen-
ntur, qui in illa sceptrum videbantur tenere, & capti-
us ducetur populus excelsus, & sublimis, qui erectus est
superbiam, & sibi cœlestia repromittit, vt capiatur, &
transferatur in suam salutem.

Pater Azahelis vocatus est Benadab, b, habens vltimã literam. Filius Azahelis vocatus est Benadar per r Qui mortuo Azahele in Syria, regnantibus Ozia, & Ieroboã, successit patri in regnum: A quo vocati sunt postea omnes reges Aran, i. Syriæ & Damasci Benadar, vt Pharaones a primo Pharaone, & Cæsares a Cæsare. Minatur ergo quòd conteret regiam domũ Azahelis, & filium eius Benadar. Legitur enim quod Theglathphalazar rex Assyriorum superata Aegypto, veniens deprædatus est decem tribus, & postea conuertit se ad Syriam, & occidit Rasin regem Syriæ. de quo in Isaia legitur Et populum Syriæ traduxit captiuum in Cyrenẽ: quæ est in finibus vltimis Aegypti.

Hieron. 4. Reg. 8. b.

Reges Aram & Syriæ.

4. Reg. 16. b. Isa. 7. a. 4. Reg. 16.

† betheden.

† valle Aué.

a ¶Ab infantia ad misericordiam.

a sci, & super quatuor non † conuertam eum, eò quòd tritu- 1 †

a ¶Id est, contriuerit Galaad, sicut rotis subter ferratis, & dentatis excutiuntur frumenta in areis, & conteritur stipula in cibum iumentorum propter fœni sterilitatem.

¶Ideo. b ¶Captiuitatis. c ¶Super regiam stirpem eius. 2

rauerit in plaustris ferreis Galaad. Et mittam ignem in do- †

b a ¶Illa captiuitas filium Azahelis Benadab cum domo sua. 3

mum Azahel, & deuorabit domos Benadab. Et conteram 4

a ¶Omnem Syrorum fortitudinem qua olim, velut ostio, & vectibus aduersariorum impetus summouebant. b ¶Id est, de Damasco quæ sita est in plano, & plena idolis.

vectem Damasci, & disperdam habitatorem de † campo 5

a ¶Subaudi conteram.

idoli, & tenentem sceptrum de † domo voluptatis, & 6

a ¶A Theglathphalasar. b ¶Id est, sublimis.

transferetur populus Syriæ Cyrenen, dicit domi- 7 8

a ¶Quia non semel dicit vobis, quòd semel, & bis persequuti estis meum populum, sed sæpe hoc fecistis, non conuertam vultum clementiæ ad vos, sed venientibus Assyrijs vel Nabuchodonosor mittam ignem captiuitatis in murum Gazæ. qui deuorabit domos eius

c nus. Hæc dicit dominus: Super tribus sceleri- 9 10

b *Et conte. &c.* * Theod. Hoc est, pristinum eius robur dissoluam, ac non solum metropolim, sed & accolas omnes, & eos qui ex Carran commigrarunt eò habitatum, captiuos efficiam: & quod olim illustre fuit Syriæ regnum, funditus demoliar.

c *Super tribus.* Gaza metropolis ciuitas Philisthinorum, qui nunc Palestini vocantur, & Azotus & Ascalon, & Acharon, & Geth quæ hic non memoratur.

* Theod. De Gaza dicit, quòd iam iterum, & sæpius, & quarto patientia longa vsus, diutius non feram eos iniq; committentes, per multum me eis infestum esse adigunt eorum contra populum meum intentata scelera.

Capti-

NICOLAVS DE LYRA.

igni, secundum quod dicitur Isa. 7. b. Caput Syriæ Damascus.

Et super quatuor. *Hic dicunt Hebræi, quod si homo peccauerit bis vel per eodem genere peccati remissibile est: sed non, si quater. Et si intelligant de irremissibilitate simpliciter, hoc est erroneum, & contra scripturam, sicut patet. 4. Reg. de Manasse rege, qui nõ solum quater, sed pluries peccatum idololatriæ, & homicidij incurrit, & tamẽ finaliter veniam obtinuit. Et alia plura exempla possent adduci de scriptura. Si autem intelligatur irremissibile, sic verum est. Ista tamẽ difficultas non est ex parte diuinæ potentiæ, sed ex parte peccatoris, qui ex eo quòd toties reiterat peccatum, reddit se Dei misericordia indignum sine qua non potest a peccato resurgere, secundum quod dicitur Hoseæ. 13. c.* Perditio tua ex te Israel, tantummodo ex me auxilium tuum. *Per talem vero modum loquendi dicit Saluator Matth. 12. c.* Qui autem dixerit verbum contra spi. non remit. ei. *i. de difficili remittetur. Hoc etiam modo dicit Philosoph. 5. metaph. quod impossibile dicitur vno modo quod vix potest fieri. Regnum verò Syriæ multoties afflixerat regnum 10. tribuũ, & iniuste: propter quod dignum erat diuina punitione, & maximè quia victoria sibi concessa abusum fuerat in magna crudelitate. iõ subditur.*

Eò quod t. in pl. *i. habitatores Galaad. Per plaustra non intelligũtur hic currus, sed quędam instrumenta dentes ferreos habentia, quæ voluebantur super segetes positas in area, non solum ad excutiendũ granum, sed etiam ad cõterendum sic stipulam, vt redigeretur quasi in paleã, ad dandum animalib. in defectu melioris pabuli: & talibus instrumentis contriuerunt Syrij homines crudeliter de Galaad.*

3 Et mit. *sic scribitur communiter in Biblijs nostris. In Heb. tamen scribitur per literam res in fine sic, Benadar. Benadab autẽ scriptus per. b. in fine, regnauit ante Azahel immediatè, & post Azahel Benadar filius eius. Et isti fuerunt ante tempus Amos prophetę, qui cępit prophetare tempore Ozię, vt dictum est. Et propter hoc cum dicitur hic:* Et mit. *Per domum intelliguntur posteri eorum a Deo puniti, quæ punitio nomine ignis designatur. Probabile est etiã, quòd ædificia ab eis facta fuerunt tunc combusta. Exprimuntur autem hic inter Reges Syrię Azahel, & Benadar, quia crudeliter nimis se habuerunt erga filios Israel, vt patet ex. 4. Reg.*

4 Et conte. *i. fortitudinem eius.*

5 Et disperdam. *i. de Syria idololatria subdita.*

6 Et tenentem sce. *i. regem.*

7 De domo v. *i. de domo regia in qua vacabat delitijs.*

8 Et transferetur. *Hoc fuit impletum tpe Achaz vt habetur. 4. Reg. 16. vbi dicitur quod Theglathphalasar rex Assyriorũ interfecit Rasim regẽ Syrię, & habitatores Damasci transtulit Cyrenen.*

9 Hæc dicit domi. *Hæc est secunda pars, in qua prophetizat contra Philisthæos, di.*

10 Super tri. *nomen est ciuitatis regiæ.* * Et

MORALITER.

† saguinẽ eorũ. Per tria & quatuor scelera quæ faciunt septẽ, significatẽ vniuersitas septẽ vitiorũ, sicut dicit Greg. hom. 25. Septẽ igitur dęmonia Maria habuit, quę vniuersis vitijs plena fuit. Et sic oppressor innocentũ dr̃ plenus tribus vitijs. i. multis. † *Non con.* Quia talis quantũ est de se indignus est misericordia Dei, licet aliquando cõuertat eũ gratia speciali. 2 *Eò quod tri.* i. nimis crudeliter † trucidauerit. † *Galaad.* i. cõitatẽ innocentũ. Interpretatur. n. Galaad, aceruus testimonij. Pro innocentib. verò contra oppressores eorũ est aceruus magnus testimoniorũ in sacra scriptura, & dictis sanctorũ. 3 *Et mittam.* Per Azahel qui erat rex Damasci, intelligitur principalis inter oppressores innocentũ, & per domũ eius satellites in opprimendo innocẽtes & per Benadar qui fuit filius eius oppressoris imitatores: oẽs istos deuorabit ignis gehennę, & consimiles. 4 *Et conte.* i. fortitudinẽ oppressoris innocentũ tẽporalẽ. 5 *Et disperdam.* i. de possessione oppressoris dicti, qui tanquam dolũ honoratur a satellitib. suis. 6 *Et tenentem.* i. dñm. 7 *De do.* i. domo oppressoris in qua delitiose viuit de bonis alienis. Vnde cõiter dr̃ de vino pretioso, quod est vinum prędonum. 8 *Et transferetur.* Per Syriã quę sublimitas interpretatur superbia significatur Cyrene verò interpretatẽ hęreditas. De superbo verò dr̃ Eccl. 19 a. *Putredo, & vermes hæreditabunt illum.* Igitur populus Syrię trãsfertẽ ad Cyrenẽ, qñ superbus moritur, & traditur vermib. corrodendus. 10 *Super tribus.* Exponatẽ sicut in parte pcedenti. Per ciuitates Philisthinorũ hic expressas ad literã significantẽ earũ habitatores: qui Iudęos fugiẽtes a facie Chaldęorũ vendiderunt Idumęis cum tñ debuissent eis dare patrocinium. Moral. aũt per istos Philisthęos significantur illi qui recipiunt ad religionẽ fugiẽtes de seculo incẽtiua vitiorũ, & tñ faciũt eos peiores q̃ ante. Quod fit aliqñ per nimiũ rigorẽ, q facit eos apostatare, & significatẽ per Gazã, quę interpretatur robusta. Aliqñ verò per nimiã relaxationẽ ad carnalia, & significatẽ p Acharõ quę interpretatẽ pascua. Aliqñ verò malis exẽplis superiorũ: & significatẽ p Ascalonẽ, quę interpretatẽ ignis infamis. Aliqñ vero inordinato zelo, & significatẽ p Azotũ quę interpretatẽ ignis patruelis mei: pp quod dñs pœnam istis ciuitatibus comminatur.

a *Captiuitatem per.* i. integram dicit translatam ab eis in A Idumæam, quia quoscunque de decem tribubus poterãt comprehendere: vendebant Idumæis in seruos, & ancillas. Ideò minatur eis ignem captiuitatis qui oĩa deuoret. Quia legimus quinque ciuitates Philisthinorũ, quæ propter arcæ iniuriam percussæ sunt plagis. Post Gazan trãsit ad Azotum, & Ascalonẽ, Ascalon antiquitus vocabatur Philisthijm. vnde & regio postea vocata est Philisthæa, & habitatores ei⁹ Philisthijm. vnde per Ascalonẽ totum regnũ Philisthinorum potest intelligi.

Hieron. 2.Re.5.& 6.a

✻ Theodor. Ego hunc locũ ita explicandum existimo. Externi vicini Iudææ tribui continẽter cum hac bellũ B gerentes, quos capiebant, non alijs, quam Idumæis vendebant, qui illorum inimici, & quam maximè hostes erant. Itaque captiuorum Iudæorũ captiuitatem appellauit ab illustri, & præclaro rege, splendorẽ, & claritudinẽ populi demõstrans: ex qua crudelitate iratus Dñs, minatur igni se Gazam traditurum, & alias vrbes exterarum gẽtium.

a bus Gazę, & super quatuor non conuertam eum, eò ꝙ tran- 1
2
stulerint captiuitatem perfectam, vt concluderent eam in
Idumæa. Et mittam ignem in murum Gazæ, & deuorabit 3
a ¶Quæ est alia metropolis.
ædes eius: & disperdam habitatorem de Azoto, & tenentem
a ¶Regiam dignitatem. b ¶Illa ciuitate, vel toto regno Philisthinorum. ¶Pot... m
sceptrum de Ascalone: & conuertam manum meam super
a ¶Illam aliam ciuitatem. b ¶Gethel.s. omnes vici, qui supradictis vrbibus subiacent.
c ¶Po... cadentium.
Acharon, & peribunt reliquiæ Philisthinorum, dicit domi-
b nus Deus. Hęc dicit dominus: Super tribus sceleribus Tyri, 4
5
& super quatuor non cõuertam eũ, eò ꝙ concluserint capti- 6
a ¶idest, amicitiæ quam habuit rex Tyri Hiram ad Dauid, & Salomonem.
uitatẽ perfectã in Idumæa, & non sunt recordati fœderis fra 7
a ¶Per Nabuchodonosor vel Alexandrum magnum. 8
trum. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes 9
c eius. Hæc dicit dominus: Super tribus sceleribus Edom, †

Allegor.

Hier. Gaza fortitudo vel imperium Idumæa sanguinaria vel terrena, Azotus, ignis vberis, Ascalon, ignis homicida, vel appensa, vel ponderata, Acharon sterilitas vel eradicatio. Accusatur autem Gaza, quę fortitudinẽ suæ scientiæ, & imperium sibi promittit, quia captiuos cõcludit in Idumea. Hi sunt magistri Iudęorũ qui non spiritũ sed literam sequuntur, & ad terrenitatem oĩa interpretãtur. In muros ergo Gazæ ignis immittitur, quo destruuntur oĩa argumenta quibus mendacia sua tuentur. Qui etiam consumunt ædes.i. quidquid arte dialectica cõstructum vr̃. Et de Azoto aufertur habitator, qui literam sequens, vbera habet nõ lacte, sed igne plena: Et tollitur sceptrum de Ascalone, vbi est ignis diaboli homicida qui interficit quoscunque afflauerit, sicut ignis Dei reficit quos penetrat. Transfertur etiam manus super Acharon, vbi est sterilitas: quia qui non recipit spiritualẽ intelligẽtiam, C *datur ei vulua sterilis, & vbera arentia.* Insuper etiam oẽs reliquie Philisthijm destruuntur: Vel Geth ciuitas, vbi est torcular diaboli, vel omnes qui cadunt poculo. Cum enim inebriati fuerint corruẽt, & in suo vomitu volutabũtur.

Hiero. Tyrus.

b *Super trib. sce.* Tyrus ciuitas est Phœnicũ, & proxima Sydonijs, cuius ciues negotiatores erãt & quoscunq; deprędari poterãt ex Israel vẽdebãt Idumęis, & alijs Gentibus.

Ezech. 26. b.

Legitur in Ezechiele, ꝙ Nabuchodonosor fecit exercitum suum comportare aggerem in gyro Tyri, vt de insula faceret continentem terræ: sed non potuit comprehẽdere illos, quia nauigio aufugerunt. Postea Alexander Macedo succidit arbores, & integras detulit, & proiecit in mare pariter cum terra, & lapidibus, & ęquauit eam terræ, & sic captam destruxit.

Super tribus, &c. ✻ Rup. Computanda hic sunt scelera tria, & quatuor, & designanda qualitatib. proprijs. Primum scelus est voluntas peruersa, quæ & si opere complere nequeat, tamen scelus vtique est: qm̃ occidendi voluntate quisque dr̃, & est homicida. Secundum scelus est voluntatem opere compleuisse, & hoc facto mortu⁹ est peccator, & foras elatus, sed adhuc suscitari potest vt adolescens. Tertium scelus est, opus malum in consuetudinem vertisse, & tunc peccator mortuus, populus est, sed adhuc ad vitam suscitari põt, sicut Lazarus. Quartũ scelus est in suo sibi peccato cõplacere. De[...]que ad pœnitentiam reuocanti, & [...] eius redarguẽti, [...] perbię spiritu re[...]stere. Hoc scelus diabolicũ est. Tales in psalmis designantur: *qui dixerunt, linguam nostram magnificabimus, labia nostra nobis sunt, &c.* Hoc scelus perpetrare, & sic loqui est dicere verbum contra Spiritum sanctum, & non remittetur neque in hoc seculo neque in futuro. Non placet sancto spiritui vt conuertat illum qui sese in hoc scelus erexit.

Alleg. Tyrus tribulatio vel coangustans. Qui veritatem terrenis sensibus vult concludere, & non recordatur fratrum quos de litera ad spiritum vocare, & de diuina scriptura tripliciter debet instruere: mittet dominus ignem destructionis in oẽs munitiones, & ędificationes illius.

Quatuor modis dicuntur fratres. natura, vt Esau & Iacob. cognatione vt Abraham, & Loth, gente, vt omnes Iudęi fratres dicuntur, amicitia, vt Salomon & Hiram. Vnde Hiram cum recusaret. 20. vrbes habere, quas Salomon dederat ei in Bethsamæis, dixit ad eum: *Heccine ciuitates quas dedisti mihi frater?* erant enim plenæ gramine.

c *Super tribus.* Edõ ipse est qui & Esau, & Seir: vñ & montes Seir nominantur, & regio Idumæa. Iste psequutus est Iacob, vt timore eius fugeret in Mesopotamiã, & nõ [...]uauit in eo viscera misericordię, ut uinculo fraternitatis colligatũ sibi intelligeret: & odiũ qđ fuit in patre, seruauerũt Idumęi geniti ab eo cõtra filios Iacob, ut egredientibus de Aegypto ne trãsitũ quidẽ in terrã sanctã cõcederẽt, in hoc uiolantes misericordiam, ut fratres esse eos nescirent.

Alleg. Iudęi terreni, & sanguinei persequuntur Christianum populum, diripientes substantiam eius, & non seruant in eo iura naturę, & antiquum furorem usq; in hodie tenent in synagogis suis, uolentes destrui Christi nomen. Sed dominus mittit ignem in Themam, quod interpretatur auster, i. Iudea sicca, & non irrigata imbribus prophetarum. Hoc igne destruuntur munitiones eius ut cadente sensu literæ, ecclesia Dei superędificetur.

Hiero. Bosrę non sicut quidam putant alterius ciuitatis, sed Idumææ. Iuxta illud: Quis est iste qui uenit de Edom, tinctis uestibus de Bosra?

Sup[...]

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et super. *Exponatur sicut prius de multiplici impugnatione Iudæorum iniusta: propter quod Philisthæi erant digni Dei vindicta, et maximè vsi sunt erga eos crudelitate nimia. ideò subditur.*

2 Eò quòd. *Destructa enim Samaria per Assyrios, & postea Ierusalem per Chaldæos, aliqui euadentes fugerunt versus terram Philisthinorum, quibus in tali casu erat compatiẽdum: & Philisthęi econuerso eis insidiantes, capiebant eos, & Idumæis vendebant in seruos: & sic trãsferebant captiuitatem Iudęorum perfectam.*

3 Et mit. *quæ postea fuit succensa per Chaldæos. Et consequenter facit mentionem de destructione aliarum ciuitatum notabilium in terra Philisthijm: & patet litera cum dicitur.* Et disper.

Tertia pars.

4 Hæc di. *Hęc est tertia pars in qua prophetizat contra Tyrum, quæ est in parte Aquilonari iuxta Iudæam: & multis vicibus Tyrij intulerũt Iudæis molestiam, propter quod erant digni a Deo puniri. ideo subditur.* 5 Super tr. *& maxime: quia eadem crudelitate vsi sunt erga Iudęos fugitiuos, qua & Philisthęi. ideo subditur.*

6 Eò quòd *& exponitur, vt supra.*

7 Et non. *i. Salomonis regis Israel, & Hiram regis Tyri, qui fuerunt ad inuicem confœderati. 3. Reg. 5. & intantum, quod vocabant se mutuò fratres: propter quod Hiram dixit Salomoni. 3. Reg. 9.* Hęccine sunt ciuitates quas dedisti mihi frater.

8 Et mittam. *per Chaldęos.* 9 Hęc di. *Hæc est quarta pars, in qua prophetizat contra Idumæam, quę multoties valde persecuta est Iudęam: propter quod meruerat sustinere vindictam, maxime cum Idumæi, & Iudęi de duobus fratribus essent nati. s. Iacob & Esau: propter quod naturaliter eos diligere debebant, & in contrario eos odio habebant. ideo subditur.* ✻

MORALITER.

† 1 *Super tribus.* Hoc exponatur ut supra. Sciendum quòd Tyrij eandem crudelitatem fecerunt ad literam fugitiuis de Israel ad eos, propter quod eandem pęnam meruerunt cum Philisthęis: Et eadem est moralitas quę ponitur in præcedenti parte. Sed additur super malitiam Philisthinorum, quod sequitur.

7 *Et non sint recordati.* i. Charitatis fraternæ in benefaciendo, & nutriendo fugientes ad eos de seculo.

† *Super tribus, &c.* Exponatur ut supra. Edom autem sanguineus interpretatur, propter quod detractorem significat qui pascitur animarum sanguine, quas gladio linguę necat. Psal. 56. a. *Lingua eorum gladius acutus.* ideò subditur.

& ſuper quatuor nõ conuertam eum : eò quòd perſequutus 1
ſit in gladio fratrem ſuum, & violauerit † miſericordiã eius, 2
¶Quam debuiſſet.
a ¶Quia quamdiu manſit Iſrael in terra ſibi a Deo data ſemper perſequutus eſt eum.
& tenuerit † vltra furorem ſuum, & indignationem ſuam ſer 3
a ¶Ideo ¶Per Aſſyrios b ¶Captiuitatis c ¶Quæ eſt metropolis Edom.
uauerit vſque † in finem. Mittam ignem in Theman, & de- 4
a ¶Alterius ciuitatis.
a uorabit ædes Boſræ. Hęc dicit dominus: Super tribus ſcele- 5
ribus filiorum Ammon, & ſuper quatuor non conuertam 6 7
a ¶Vt totam Galaaditim ſuo imperio ſubiugaret
eum, eò quòd diſſecuerit † prægnantes Galaad ad dilatandũ 8
a ¶Ideo. ¶Per Aſſyrios, & Nabuchodonoſor. b ¶Quæ eſt ciuitas metropolis filiorum Ammon.
terminum ſuum. Et ſuccendam ignem in muro † Rabbe, & 9 10
a ¶Vincentis exercitus.
b deuorabit ædes eius in vlulatu in die belli, & in turbine & † 11
a ¶Fletus. ¶Tranſmigrationis, & captiuitatis. b ¶Idolum.
in die commotionis. Et ibit Melchon in captiuitatem, ipſe 12
& principes eius ſimul, dicit dominus. †

† miſericordias ſuas.

† Rabbath.

Super tribus ſceleribus filiorum Am. Filij Ammon geniti de ſtirpe Loth habitant in Arabia: Horum uerò princeps Naas Ammonites temporibus Saul pugnauit contra Galaad, quæ eſt ciuitas duarum tribuum, & Manaſſe, & in tantum oppreſſit eam, ut etiam prægnantes mulieres ſecaret.

✱ Theod. Ammanitæ Galaaditis finitimi, crudelitatem & immunitatem in eos exercentes, non viros ſolum ſuſtulerſit, ſed etiã modum editos corruperunt: mulieres nimirum vterum geſtantes interficiẽtes, vt Iſraelitis diminutis, ipſi eorũ agros poſſiderent.

Ruper. Sceleris arguitur Ammon quòd diſſecuerit prægnantes Galaad ad dilatandum terminum ſuum. Nõ dicit ad uindicandam iniuriam ſuã, ue ad recuperandum incommodum ſuum, ſed ad dilatandum terminum ſuum, quod cupiditatis eſt indicium, iniuriæ intemperamentum, crudelitatis argumentum. Quid enim cupidius, quid iniurioſius, quid crudelius, quam pro ſola huiuſmodi intentione prægnantes diſſecuiſſe? Propterea non crudelitatis arguendus Dauid, quòd & ipſe ſimilia fecit eis, ſed de iuſtitia, & fortitudine laudandus.

Hier. Hoc intereſt inter crudelitatem Damaſcenorum, & filiorum Ammon, quia illi conterunt plauſtris ferreis, iſti diſſecant pręgnantes Galaad ad di. &c. Damaſceni qui C bibunt ſanguinem, ſignificant hęreticos, qui nuper credentes non ſolum rumpunt eccleſiam, ſed etiam conte- D runt, & commolunt dentib. ferreis plebem Dei ſicut eſcã panis: Ammon qui interpretatur populus mœroris, uel populus meus, ſignificat ſchiſmaticos qui ſeparant ab eccleſia rudes animas, quę nuper conceperant ſermonem Dei. Sed tamen nõ ita trucidant crudeliter abſciſos ſicut hęretici: ſed in eadem regula fidei permanentes volunt dilatare nomẽ gloriæ ſuæ in poſteris: ideò minatur Deus munitiones eorũ ſe incenſurum, & autorem ſchiſmatis ire captiuum, & principes eccleſiæ iugo colla ſubmittere.

E

b *Et in turbine.* Sic venit ſuper eos Nabuchodonoſor, & ſic mouit eos a ſedibus ſuis ſicut tempeſtas, & turbo rapit ſtipulam. Melchon idolum eorum. i. rex eorum feretur in Aſſyrios: & principes. i. ſacerdotes eius cum eo ferentur: vel rex ciuitatis, & principes eius cum eo captiuabuntur.

✱ Theodor. Perſpicuè hic docuit, cuiuſmodi ignem in alijs vocauerit. Cum ſubiunxit. *In die belli, &c.* minatur ſe ſimul cum ipſo, quod colunt idolum captiuum abductum. Erat autem Melchon falſus Ammonitarum Deus, qui non modo ſacerdotes, & principes, ſed ne ſe captiuum quidem vindicare a captiuitate potuit. Rabbath vocat Ammam metropolim, quæ nunc in Arabia Philadelphia voce Gręca, Syrorum verò lingua Ammam appellatur.

F

☞ Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Eò quòd perſe. *Eſau enim quærebat occidere Iacob fratrem ſuum Gen. 27. & ſimiliter Idumæi ab Eſau deſcendentes, filijs Iſrael petentibus tranſitum per terram eorum negauerunt, Num. 20. c. dicentes populo Iſrael:* Non tranſibis per me, alioqui armatus occurram tibi. *Et ſimiliter poſtea frequenter impugnauerunt eos in terra ſua, ideo ſubditur.*

Et uio. *i. quam debuit habere erga populum Iſrael ratione dictæ fraternitatis.*

Et te. ul. *i. iram, & odium ipſius Eſau contra Iacob ſemper renuit populus Idumæorum contra populum Iudæorum.*

Mittam. *Nomen eſt loci in Idumæa,* & *ſimiliter Boſra: vnde fuit Ioab rex Edom, Gen. 36. ſed alia eſt Boſra in Moab.*

Hæc di. *Hęc eſt pars quinta in qua prophetizat contra filios Ammon, qui debuerunt diligere filios Iſrael, eò quòd deſcenderunt a Loth nepote Abrahę primi patris Iudęorum, & ipſi econtrario habuerunt eos odio, & eos multis vicibus perſequuti ſunt crudeliter, vt patet 1. Reg. 11. a. de Naas rege eorum qui nolebat facere fœdus cum eis, niſi erueret omnium oculos dextros ideo ſubditur.*

6 Super tri. *ideſt, multoties replicatis.*

7 Non conuertam. *dando ſibi pœnitentiam vt conſequatur veniam.*

8 Eò quòd diſſe. *ne pueros parerent qui terram patrum poſſiderent, ſed ipſi Ammonitæ eam habitarent: ideo ſubditur.*

9 Ad dila. *ideſt, terram ſuæ habitationis.*

10 Et ſuccen. *Hæc eſt ciuitas quæ Deut. 3. vocatur Rabbath, & erat metropolis in regno Ammon.*

11 In vlulatu in die. *ideſt, in ſono confuſo vulneratorum, & morientium in prælio.*

12 Et ibit Mel. *ideſt, rex eorum.* in captiuitatem.

✱ Cap.

MORALITER.

† *Eò quòd perſe.* i. proximorum.

Et tenuerit vl. Quia talium ira nõ quietatur quamdiu vixerint: propter quod eſt ira dęmonis, & non hominis.

Super tri. Exponatur vt ſupra. Per Ammon qui interpretatur populus meus, ſignificantur clerici, & religioſi, qui ſunt vnus populus, inquantum clericatus diuiditur contra laicatum.

Eò. Per quas ſignificantur pauperes religioſi parati fructificare in eccleſia Dei. Sed clerici, & diuites religioſi ...nali diſſecant eos impedientes prędicationes eorum, & conſilia confeſſionum.

9 *Ad dilatan.* ideſt, famam ſuam, principatum, vel quęſtum.

10 *Et ſuccen.* ſ. gehennæ.

† *In muro.* i. ſuperbię eorum. Nam Rabba magna interpretatur.

† *In die.* ideſt, finalis iudicij in quo dominus pugnabit contra ſuperbos.

12 *Et ibit Mel.* Per Melchon qui rex eorum interpretatur, diabolus ſignificatur, de quo dicitur Iob. 41. d. *Ipſe eſt rex ſuper omnes filios ſuperbię.*

† *In capti.* ſ. inferni. nam data ſentẽtia finalis iudicij, cum angelis ſuis, & alijs damnatis in inferno retrudetur.

† *MORA-*

ADDITIO.

In cap. 1. Amos: vbi dicitur in poſtil. Eò quòd diſſecuerit pręgnantes Galaad.

Vbi nos habemus pręgnantes, *in Heb. habetur* Haroth, quæ *dictio vno modo ſignificat pręgnantes, & alio modo ſignificat montanas. Et iſto ſecundo modo intelligendo ſenſus huius eſt, quòd Ammonitæ diſſipabant montanas, quæ diuidebant inter terram Ammon, & Galaad, vt ſic ampliarent terminos ſuos amotis inde limitibus. Et hoc videtur magis conſonum rationi.*

CAP. II.

Hæc dicit dominus: Super tribus ſceleri- 1
bus Moab, & ſuper quatuor non † con- 2
¶Vt nec mortem parcret, relle finem omnium malorum.
uertam eum, eò quòd incenderit oſſa re- 3
gis Idumææ vſque ad cinerem. Et mit- †
a ¶Quæ eſt metropolis Moabitarum, a qua tota prouincia ſic appellatur, vel in totam prouinciam.
¶Quod interpretatur ex patre, quia natus ex Deo, ſed eum reliquit.
tam ignem in Moab, & deuorabit ædes 4
a ¶Illius ciuitatis, & interpretatur oppida, vnde & Cariatharbe dicitur villa ſyluarum.
b ¶Victorum. c ¶Tunc.
¶Vrbibus ducibuſque ſuccenſis erit vanum iudicium principum iudicumque conſilium.
Carioth, & morietur in ſonitu Moab in clangore tubæ, et 5
diſperdam iudicem de medio eius, & omnes principes eius 6
interficiam cum eo, dicit dominus. Hæc dicit dominus: 7
Super tribus ſceleribus Iuda, & ſuper quatuor non con- 8

CAP. II.

A Hæc dicit do.

4.Reg 3.a. Hieron. a *Eò quòd incende.* Tradunt Hebræi quòd Idumæi fuerunt ſubiecti Ioſaphat regi Iuda, & Moabitæ Iorā regi Iſrael. Sed poſt modicū cum receſſiſſet rex Moabitarum a Ioram, petiuit ille auxilium a Ioſaphat rege Iuda. Qui veniens conduxit ſecum regem Idumæorum ad oppugnandum ciuitatē vbi rex Moab erat concluſus. Et cum rex Moab vellet fugere de ciuitate per eam partem quam obſidebat rex Idumæorum, non eſt permiſſus ab eo. 4.Reg.3.d. Tunc aſcendens ſuper murum immolauit filium ſuum Deo: propter immanitatem huius B ſceleris receſſerunt filij Iſrael a ciuitate. Poſtea rege Idumęorū mortuo, & ſepulto, recordati Moabitę quod egerat contra eos in obſidione extraxerunt eū de ſepulchro, & combuſſerunt igni, & in cinerem redegerunt: vt quod non potuerunt in viuo, vlciſcerentur in mortuo.

✻ Theod. Cum rex Idumęorū aliquando ſubſidio Iſraelitis veniſſet, inſidijs poſitis, hunc comprehenderunt, eumque captiuum ſuis idolis immolauerunt, tamdiuq; illius pyram incenderunt, dum oſſa omnia deflagrata eſſent.

Hieron. *Eò quòd incen. &c.* Vt oſtēdat Deus cunctas animas quas creauit ad ſuum pertinere imperium, minatur ſe vindicare contra Moabitas ſcelus, quod cōmiſerunt in rege Idumæorum, quòd ſęuitiam ſuam nec in morte eius finierunt. Quod ſi Deus ita vlciſcitur in eos qui non cognouerunt eum, quid faciet de his qui colunt eum?

Alle. Oſſa regis Idumęę eſt ſpūalis intelligentia ſolidiſſima, & firmiſſima, quæ verſatur in litera. Sed hāc cōuertūt Iudæi in carnes, & redigunt in cineres qñ dimiſſo vigore ſpirituali, ſoli literę adhęrent. V g. Nihil cogitantes in Hoſeę meretricē accipiente niſi turpitudinē fabulæ, ſic & in cęteris. Oſſa regis Idumæę cōburit, qui de maieſtate Dei malè ſentiēs, Deū in modū humani corporis cogitat, quaſi membris diſtendatur, & videat, & audiat ſicut homo.

b *Et mo. &c.* Non aliter morietur Moab. i. heretici, niſi in clangore tubę, vt excelſis ſenſib. opprimanṫ qui in diuinis C libris clangorib. tubę cōparantur: & tunc oēs qui præſunt terrenis operibus, interficit ſermo diuinus, pręcipiens doctoribus eccleſię: *In montem excelſum aſcende tu qui euan. Sion.* Iſa.40.b.

c *Super tribus, &c.* Theod. Abſolutis prędictionib de alienigenis, aduerſus populum vertit prophetiæ ſermonem, ac primum trib. Iudę iniquitatem in medium adfert. In bellicū ignem ait, tradam Iuda, & Ieruſalē, ꝙ leges meas prorſus contempſerunt, ac peruerſam patrum animi ſententiam ſecuti, idolis manufactis, quę vanitates appellat, ſeruire

ſeruire perſeuerarunt, quæ quidem ſceleſtè facta paſſ[i] D non in reliquum tempus priſtina animi patientia vtar.

✻ Ruper. Ecce & in iſto nulla eſt diſtinctio gentilis, & Iudæi. Sermo diuinus iudex æquus nulli perſonæ parcit dum Iudam æquè vt Syrum, vt Allophylū ei, librata er[it] ſnīa iudicij nec in pęna diſiūgit, quos culpa coniunxit.

Prædictis Gentibus non exprobr[at] ꝙ legem ſcriptam abiecerunt, ſed tantum naturalem: vnde dicit viſcera miſericordię violaſſ[e] vel in nimiam rabiem eos exarſiſſ[e]. Sed Iudę obijcit, ſuſceptam legem non obſeruauerit & pro tranſgreſſione tam natural[is] quam ſcriptæ leg[is] miſeriam paſſuri ſit. Cæterę Gent[es] *quæ ſine lege peccauerunt, ſine lege perierunt.* Ro. E

Alleg Quidquid de Iuda dicitur, ad eccleſiam refertu[r] in qua eſt cōfeſſio, & pax Dei, & viſio veritatis: quæ rod[i]guitur, ꝙ contēpta lege Dei vitia ſua adorat, vt auarus a[u]rum, guloſus ventrem. *A quo enim quis ſuperatus eſt, huius ſeruus eſt.* Vnde & dominus damnat peſſimas ædes, & v[i]tioſa fundamenta, quæ gloriam Ieruſalem perdideru[nt].

Qui Deū confiteṫ, & eū videre ſe putat, ſi in pctō mā[ne]rit nō agens pñtiam: auertit Deus vultū clementiæ ab e[o].

Super tribus, &c. ✻ Theod. A Iudæis ad decem trib. vertens, ait, ſe neq; hos diu paſſurum: Hi ait, ad ſolū qu[æ]ſtum intuentes, vendiderunt iuſtū, ſordidoq; lucro alle[cti] uientes ne calceos quidem pauperum lucrifacere recu[ſa]runt, qui extremum hominib. vſum prębent: iniuria a[ffe]ctos deſeruerunt, pauperes verberationib. vexarunt, co[n]tumelioſè acceptorū iuſtam cauſam non admiſerunt, beſtiarū more inuicem alij cū aliorum vxorib. coitu commiſcuerunt, vt ne filius quidem pellice patri deuo[ta] abſtinuerit: neq; pater vxorem filij integram eſſe perm[iſe]rit. Itaq; inde naturę iura cōfuſa ſunt, ac deniq; obſcu[rata] cognationis noīa. Et hæc ait, fecerunt, vt Dei ſui nomē c[on]taminarēt: nā vicini externi finitimi hęc audiētes, vniu[er]ſorū Deū maledictis perſequebantur, vel ꝙ tanq̃ eiuſm[o]di inſtituerit vel quòd talia iniquè committentes toler[et]. F

✻ Tertul. Poterat Chriſtus, & ſine pręmio tradi. Qua[n]ta enim opera traditionis circa eum, qui populū cora[m] offendēs, nec tradi magis potuiſſet, quam inuadi? Sed h[oc] alij competiſſet Chriſto, non qui prophetias adimpleb[at]. Scriptum eſt enim. Pro eo quod venundedere iuſtū, &

✻ Rup. Mirū vr̄ ꝙ in exordio ſcelerū Iſrael, aliud pone[re] maluit, q̃ idololatria, qua tūc pręſertim ſordebat. At val[de] ordinatū eſt hoc primū poni, ꝙ vēdiderit argēto iuſtū, [quia] filij Iacob vendiderunt primū Ioſeph fratrem ſuū: in q[ua] vēditione duplex culpa fuit, qa & frater eorū, & iuſt[us] er[at]. G.

Vendi

NICOLAVS DE LYRA. CAP. II.

✻ 1 Hæc dicit do. *Hæc eſt ſexta pars in qua prophetat contra populum Moab, qui ſimiliter deſcendit a Loth: propter quod debuit diligere Iudæos, & tamen econtrario multoties impugnauit eos, vt patet in lib. Iudicum, & Reg. ideo dicitur.* 2 Super tribus. *ideſt, multoties repiratis: propter quod dignus erat ſuſtinere ſupplicium, & cum hoc, quia dignitati regię intulit crudele ſupplicium. ideo ſubditur.* 3 Eò quòd, &c. *Qui autem iſte rex fuerit, non dicitur hic, nec etiam alibi in ſcriptura. Aliqui tamen gloſſatores dicūt, ꝙ fuit ille rex Edom qui. 4. Reg. 3. dicitur fuiſſe in exercitu cum regibus Iſrael, & Iuda, contra Moabitas: & cum rex Moab eſſet obſeſſus voluit irrumpere ad regem Edom, & non potuit: ſed fuit compulſus in ciuitatem redire: propter quod Moabitæ contra ipſum irati, poſt mortē eius effoderunt oſſa de ſepulchro eius, & incenderūt ea. Ra. Sal. dicit, ꝙ quidam rex Edom pugnans contra Moabitas cecidit in manibus eorū, & exercuerunt in eo hanc crudelem ignominiam: tamen non dicit quis fuerit ille rex Edom.* 4 Et deuora ædes. *nomen eſt ciuitatis in Moab.* 5 Et morie. *in ſonitu: ſ. belli, vbi eſt ſonitus magnus ex fragore armorum, & clamore morientium.* 6 Et diſpe. *iudices, & omnes notabiles perſonas.* 7 Hæc dicit. *Poſtquā prophetauit contra Idumęos, hic prophetat contra Iudæos: & primo contra regnum Iuda: ſecundò contra regnum Iſrael, ibi:* Hęc dicit dñs. *Circa primū ſciendum, ꝙ 10. tribub. ſeparatis a regno Dauid. 3. Reg. 12. cultus domini, & doctrina legis per ſacerdotes remāſit in regno Iudę, propter ꝙ illud regnū habuit maiorē oportunitatē ſeruandi legem, & cultum diuinū, & per conſequens magis reprehenſibile fuit de trāſgreſſione, et tamen multoties, et multipliciter peccauit in vtroq; contēnendo legem, & exercendo idololatriā, vt patet ex. 4. Reg. & 2. Para. Propter hoc meruit diuinā punitionem. ideo ſubditur.* 8 Super tri. *& patet ex dictis litera.*

MORALITER.

† 1 *Hæc dicit do.* Exponatur ſicut ca. præc. quantū ad tria, & quatuor ſcelera. 2 *Eo quòd, &c.* Per Moab q ex patre interpretaṫ, quilibet blaſphemus ſignificatur. Vñ blaſphemis dr̄ Ioa. 8. e. *Vos ex patre diabolo eſtis.* Per regē Idumæę pōt intelligi Chriſtus, qui eſt rex oīs terrę. Per oſſa verò intelligitur fortitudo diuinitatis ſuę: q̃ impugnāt blaſphemi, & maximè Iudæi, Saraceni & hęretici multi. † *Et mittā.* quæ ſonat oppida, per quæ ſignificantur hæreticorū conuenticula 5 *Et morie. &c.* i. in ſonitu belli ſpiritum magnorum contra ipſum. 6 *Et diſ. iu. &c.* i. hæreſiarchas & diſcipulos eius. 8 *Super trib. ſce. &c.* per Iudam confitens interpretatur, quilibet hypocrita ſignificat qui confitetur ſe noſſe Deum, factis autem negat.

† E

¶Datam à Moyse.
uertam eum, eò quòd abiecerit legem domini, & mādata †
a ¶Nisi legem repulisset, ab idolis decipi non valeret.
eius nō custodierit. † Deceperunt enim eos idola sua, post †
a ¶In Aegypto. simulacra Aegypti sibi fingunt, adorantes Belphegor & Astaroth Baalim. ¶Ideo. b ¶Per Nabuchodonosor. c ¶Captiuitatem. d ¶In regionem duarum tribuum. †
quę abierant patres eorum. Et mittam ignem in Iudam, & 1
a ¶Terrenæ. non illius in qua est visio pacis.
deuorabit ædes Ierusalem. Hæc dicit dominus. Super tri- 2
a ¶Decem tribus. Has in vltimo ponit, quia pene omnia quæ sequuntur ad eas referuntur. 3
bus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam eū: 4
a ¶Vicinis Gentibus, non necessitate cibi vel potus, sed causa auaritiæ. b ¶Quemlibet simplicem. c ¶Nec paupertas ab iniquitate retrahit.
pro eo quòd vendiderit argento iustum, & pauperem pro 5
a ¶Non pro magna sed pro vili re preciosam animam hominis vendens. ¶Quibus calcant terram & fimum. b ¶Preciosam animam hominis. 6
calciamentis. Qui conterunt super puluerem terræ capi- 7
a ¶Ego sum via veritas & vita. quæ dicit, Venite ad me qui laboratis. b ¶Christianus.
ta pauperum, & viam humilium declinant. Et filius ac 8
a ¶Iudæorum populus. vnde: Patres nostri omnes sub nube fuerunt. 9
pater eius ierunt ad puellam vt violarent nomen sanctum †
meum: & super vestimentis † pignoratis accubuerunt iux- 10
a ¶Ebrietatem Sodomorum. b ¶Quos vi oppresserant. c ¶Quos Deos putabant, turpitudine & stupris polluebant.
ta omne altare, & uinum damnatorum bibebant in domo

Vendiderunt autem viginti argenteis, & cū decem tantū essent, non nisi duo argentei potuerunt obtingere singulis. Bene ergo addidit, *Et pauperem pro calciamentis*, quia vix calceos qui valerent, comparare sibi potuerūt singuli de pretio tantæ venditionis. Hoc scelus sic inceptū in illa gēte, in tantū processit, vt Christū summè iustū, & sanctū sanctorū, Iudæi & venundari persuaderent, & ipsi emerent 30. argenteis, quo ptio nō potuisset saltē Caiphas insigniter calciari.

Pro eo. Simplex vir & iustus ecclesiasticus est, qui nō ēt scientiā scripturarū, sed quæ iubētur facit. Hunc hæreticus p pecunia vēdit. cum opera iustorū agit pro reb. mortalib. quæ per calciamenta significantur. Non.n. pōt stare super sanctam terram, sicut Iosue nudis pedib. quia adhæret aliqd mortale in operib. eius. Hunc puluerem excutiunt Apostoli de pedibus suis, quē contraxerunt ex inhabitatione mortalium.

Et paupe. ē. LXX. Et percutiūt in capite pauperē, q viam humilium declinauerunt, quia nolunt eum sequi qui dixit: *Ego sum via, veritas & vita*: Et *Venite ad me qui laboratis & onerati estis.*

Qui conterunt. Habebāt hmōi consuetudines principes Iudæorū, vt si pauper in via se illis iungeret, flagellatū illū super puluerē terrę proiecerunt, indignantes cum simplicibus ire. Contigit etiam crebrò in illis, vt filius vxorem patris pollueret (alias vt pater vxorem filij pollueret.) Illos etiam qui nolebant ire ad adorandos vitulos interficiebant vel spoliabant, & partes vestimentorū ponentes secus altaria deorum suorum superaccumbebāt, & partem pro vino dabant quod bibebant ante altaria deorum: Quod spolium dicitur pignus. i. vadimonium quia pro interfectione corporis & liberatione aīæ dabatur. In quibus violatur nomen dñi. Quidqd ab illis fit turpiter, refert ad iniuriam Dei, q dicit: *Per vos blasphematur nomen domini in Gentibus.* Rom. 2. d.

Hiero. Principes hęreticorū intumescūt superbia, declinātes ab illo *qui superbis resistit, humilibus dat gratiam.* Qui ita ingreditur ecclesiā vt legē seruet cū Euāgelio, cū patre Iudęo īgreditur ad puellā i. circūcisionē & alias legis obseruantias. Ita & pater Iudæus & imitator Christian⁹, vna fornicatione cōtaminantur, Christū putantes sufficientem, de quib. Apostolus: *Si circuncidimini, Christus nihil vobis prodest.* Gal. 5. a.

Hæretici sub noīe Christiano fornicātes, suis erroribus obtēdunt testimonia scripturarū, nō substernētes ea vestigijs Saluatoris, vt illi testimonium perhibeant, sed illis peccata velant. Econtra Apostoli sternunt pullum asinæ vestimentis, vt dominus mollius sedeat, & ex lege & prophetis stratam viam scandat. Bibunt etiam hæretici vinū damnatorum, qui ex eo quòd egressi sunt de ecclesia dānati sunt, & delectant in vino Sodomorū & furore draconū & aspidū: quod qui biberit sanari non pōt: & hoc bibunt non in domo domini, vt templum & Ierusalem sed Dei sui, quem sibi artifici sermone confixerunt.

Iuxta

NICOLAVS DE LYRA.

Et mit. *Hoc fuit impletū quando Nabuzardan succēdit domū domini & domū regis, & domos Ierusalē per circuitū. 4. Re. vlt.*

Hæc di. *Hic consequenter prophetat contra regnum Israel, & finitur hæc prophetia vltimo loco: quia propheta circa eam diutius immoratur, s. vsq; ad finem. tamen aliqua interserit aliquando de regno Iuda. Et diuiditur in duas partes. Amos.n. primò denunciat suam prophetiam. secundò ex hoc patitur iniuriam c. 7. Prima in tres, quia primo arguit populum de auaritia. secundò de idololatria c. 4. ibi:* Venite ad Bethel *tertiò de carnalitate & lasciuia. c. 6. Sciendum tamen, q ista diuisio non est præcisa, sed tantum à pluribus: In qualibet.n. parte inseritur de alijs vitijs. Prima in duas. quia primò arguitur cupiditas virorum. secūdò suarum vxorum, in principio. c. 4. Prima in tres: quia primò ponuntur populi flagitia. secundò recoluntur Dei beneficia, ibi.* Ego sum. *tertiò, prędicuntur futura supplicia, ibi:* Ecce ego.

Super tri. *Qd exponunt aliqui dicentes, q primū scelus fuit vēditio Ioseph, Gen. 37. Secundū in adoratione vituli. Exo. 32. Tertiū, in negatione Dauid 3. Re. 12. d. Quę nobis pars in Dauid? & c. Quartum autem in venditione ipsius Christi, propter quod dicitur.*

4 Non conuertam, &c. *reducendo ab hac captiuitate.*

5 Pro eo. *i. Christū antonomasicè iustum. Sed illud qđ subditur.*

6 Et pauperem. *Non videtur bene consonare. pp qđ hæc expositio magis videtur mystica quàm literalis. ideò dicēdum est aliter.* Super tribus sceleribus. *i. pro vitijs infrascriptis multoties & multipliciter iteratis, sicut supra dictū est de alijs.* Eò q ven. pro arg. iustū. *i. iustitiam. subuertendo iudicium pro pretio.* Et pauperem pro calciamen. *i. pro re parui valoris: in quo apparet magnus contemptus pauperum. Hebræi dicunt: Et pauperem, pro clausuris. Dictio enim Hebraica hic posita æquiuoca est ad calciamenta & clausuras. Et exponit sic. Ra. Sa. dicens, quòd quando pauper habebat vineam vel agrum iuxta diuitis possessionem, molestabat eū calumnijs, vt sic cogeretur sibi vendere possessionem, ponens totum sub vna clausura: & hoc magis consonat literę præcedenti.*

7 Qui conterunt super pulue. *eū deijciendo totaliter à suo statu. sic enim deiectus vulgariter dicitur in puluere prostratus.*

8 Et viam hu. decli. *i. declinare faciunt: quia humiles talibus superbis cedunt in via, quando obuiauerint eis declinantes à latere.*

9 Et filius ac pater eius &c. *i. pater violauit puellam filio suo affidatam seu desponsatam: & in hoc tangitur crimen incestus.*

10 Et super vestimen. *Faciebant enim isti aliquando magna cōuiuia in locis vbi colebant idola: & de vestimentis pauperum apud eos impignoratis faciebant sedes ad recumbendum in mensa. Et quia conuiuia illa fiebant de substantia iniusta oppressorum & damnatorum ab eis, ideò subditur:* Et vinum damnato.

* Ego

MORALITER.

†*Eò quòd abie. le. do. &c.* Hypocrita enim abijcit legem domini per suas fictiones falsas.

†*Deceperunt enim eos.* s. ambitio & auaritia propter quæ fugit hypocrita.

†*Post quæ abie. pa. eo.* s. prophetæ falsi & pseudo Apostoli.

1 *Et mit. ignem in Iu.* nam ignis gehennæ deuorabit hypocritas & sequaces eorum.

2 *Super tribus, &c.* Per Israel qui Deum videns interpretatur clerus generaliter coluit vitulos aureos, vt habetur 3. Reg. & 4 sic modò clerus pro magna parte. Nam per vitulū significatur carnis petulantia, & per aurū auaritia. Quibus vitiis multi de clerici sunt intenti, eò q per suam auaritiam frequenter peruertūt iustitiam. ideò subditur.

5 *Pro eo.* i. iustitiā, eā in iudicio peruertēdo ex allegatione falsa aduocatorū, & inclinatione mala iudicū cupidorū.

6 *Et pauperem.* i. pro re modica pauperē condemnantes.

8 *Et viam, &c.* quia faciunt eos declinare à strata publica propter magnitudinem & multitudinem equorum suorum & famulorum.

9 *Et filius.* i. sacerdos & clericus declinauerūt ad luxuriā.

† *Et violarent, &c.* Mirantur enim aliquando laici & scandalizantur de hoc quòd dominus permittit sibi seruiri à talibus ministris in altari. Spiritualiū vā secularium quàm religiosorū insatiabilis cruētaque voracitas ac ingluuies in medium propalatus.

10 *Et super ve. pi. accu.* Sunt enim aliqui sacerdotes intantū cupidi, quòd à pauperibus sibi satisfacere non potentibus, accipiunt ab eis vestimenta necessaria pro pignore, cum gratis eis deberent remittere.

Pro

† Ego

Iuxta LXX. Tantus erat Dei contemptus vt vestiméta
A in quib. dormiebant, vel fornicabantur iuxta altare funi
Hieron. bus tenderent, ne fornicantes videri possent. Hæretici au
tem vestimenta sua quæ funibus peccatorum ligauerũt
videntium oculis opponunt, ne eorum flagitia videant.
Et quia vident eos ante altare Dei, stuprũ nõ suspicetur.

† deorũ suorum. ✻ Theod. Adijcit. Diuino templo debitum honorem non tribuebãt, sed in illo tabernacula ex vestib. moliẽtes, ex iniustitia partũ vinum bibebãt, neque illis interea in mentem venit, vt *abstuli Amorrhæum a facie &c.* Hæc p trãslationem & immutationem dixit, magnitudinem corũ hoĩum & robur oñdens, eo. n. missi exploratores a Mose magno, renunciauerunt illic esse Enach, & gigantum filios adeo pceros, vt cum eis comparati quasi locustæ viderentur. Itaque

† ambulare vos feci per desertum.

B Num. 13.

a ¶ Contra mala illorum rememorat beneficia quæ illis fecerat.
b ¶ Seon regem Amorrhæorum, qui erat excelsus & fortis, sicut cedrus & quercus.
a † Dei sui. Ego autem exterminaui. Amorrhæum a facie eo- 1
a ¶ Dicitur lectus illius habuisse nouem cubitos longitudinis & quatuor latitudinis.
Vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani. c ¶ superbia
b ¶ Cum fortis armatus custodit atrium suum.
rum, cuius altitudo cedrorũ altitudo eius, & fortis ipse qua 2
a ¶ Idest, proieci superbiã eius in terrã & radi. eius i prosapiam eius contriui, ne procrearentur filij.
b ¶ Ne quis putaret borum comederet, & peri ... 3
b si quercus. Et contriui fructum eius desuper, & radices eius
a ¶ De valle lachrymarum. b ¶ ingratos.
¶ Non alius. c ¶ Quæ est plana, cum terra promissionis sit montuosa. ¶ Seculo tenebroso.
subter. Ego sum qui ascendere vos feci de terra Aegypti, & 4
a ¶ Longo circuitu. b ¶ Hic numerus afflictioni & ieiunio & dolori conuenit, quia per hæc venitur ad sanctam terram.
c ¶ Per pęnitentiam. d ¶ Primum illius regio fieret vestra possessio. †
c † eduxi vos in desertum quadraginta annis, vt possideretis
a ¶ Quam diuisit Moyses filiis Ruben & Gad, & dimidiæ tribui Manasse. b ¶ Postea.
c ¶ Sicut Moysen & Aaron & alios qui acceperunt propheticam gratiam.
terrã Amorrhęi, & suscitaui de filiis vestris in prophetas, & 5 6
¶ Potestis negare quin ita fecerim?
d de iuuenibus vestris Nazaræos. Nũquid nõ ita est filij Israel 7
a ¶ Quibus præceptum est quod omne quod inebriari potest non bibant.
¶ Vos econtra. b ¶ Eruditis viris quos mittebam.
dicit dñs? Et propinabatis vinum Nazaræis, & prophetis 8
e a ¶ Ex liuore superati. b ¶ Sermonem domini qui fiebat ad vtilitatem audientium.
f c ¶ Ideo comminando de pena. 9
mandabatis, dicentes: ne prophetetis. Ecce ego † stride- 10
g

c *Eduxi vos de terra Aegypti, &c.* ✻ Theod. Necesse est
vos recordemini beneficiorum ante vobis collatoru
Ego eduxi vos, &c. Si quod mendacium in verbis meis
uenitis, arguite, atqui hoc non potestis, non. n. ignora
quam vera hæc beneficiorum enumeratio, quæ cont
semper fecistis. N non mõleges me nõ obseruastis, vino quoq; obru stis mihi consecr tos (hos. n. vocat zaræos) nullius c moditatis esse do tes erga me obse uantiam, atq; pr phetas a me missi ne præsignificare ea, quæ sibi imp rassem, prohibu stis, meam, ꝙ pla cernere est, voce grauiter ferentes
✻ Tertul. Inebri vino dedecori de est, vbi sanctc inebriatores inc pantur. Et potu dabatis sãctis m vinum quod p hibitus erat pot & Aaron sacerd & filii eius, cum rent ad sancta.

† arctabo vos in loco vestro sicut arctatur plaustrũ manipulis onustum. Nota Mysticè.

ait Deus, ꝙ tam excelsos & fortes viros non vestro robore vsi vicissetis. Nam quomodo vicissetis, qui vel ex illorum fama sola perterrefacti, ad Aegyptum redire conati estis? Atqui ego illum radicitus reuelli. Radices vocat patres, fructum filios.

a *Ego au.* Vbi de laudibus Dei agitur, non est curandus ordo historiæ. Misticè vero antequam nos educat Deus de fornace Aegypti ferrea, exterminat Amorrhæum, qui interpretatur amarus, vel loquens vel famosus, qui frequẽti sermone celebratur, qui est Seon. i. arbor infructuosa vel sterilis, non quin fructum quandoq; faciat, sed quia malum facit, & ideo succiditur a domino.

Qui transit de seculo oportet vt vitet superbum, quæ per cedrum & concupiscẽtias carnis quæ per quercum signantur.

b *Quercus.* Arbor durissima & fortissima, ex cuius vocabulo Philo putat Esau vocari quercinũ & roboreũ, quis Esau possit intelligi factura, vt ad mala opera sit factus.

Eduxi

✻ Idem. Habet abstinentia vini suos titulos, quæ & muelem Deo vouerat, & Aaronem consecrauerat. & Israeli exprobrat, Et potũ dabatis sanctificatis meis nũ. Et hæc aũt strictura potus xerophagiæ portio est, &

d *Nazaræos.* i. sanctificatos, qui Deo animas suas im lant, & vinum (quod inebriare potest, & mentis statũ uertere) non attingunt, vt habeant comam sicut Sa son, in cuius capite est fortitudo & victoria, *quia caput Christus est.*

e *Et propinaba.* Ex hoc loco, & quia per legem dñ, ne zaræi vinum bibant. Tatianus asserit vinũ non esse b dum. Sed intelligendum, ꝙ hic & in lege ebrietas & seculi prohibentur, quæ vigorem animi obruunt.

f *Et prophe.* Amasias sacerdos Bethel, prohibuit Am Sedechias rex Iuda Ieremiæ interdixit, ne loqueretu nomine domini, & librum eius igne combussit.

g *Ecce ego.* ✻ Theod. Tãtis inqt, vos onerabo suppli vt lugeatis & gematis sicut plaustrũ graui onere pres

NICOLAVS DE LYRA.

C 1 Ego autem ext. *Hic consequenter recolũtur diuina beneficia illi populo exhibita, ut ex hoc flagitia prædicta appareant maiora, & supplicia sequentia iustiora, & dicitur in persona ei:* Ego autẽ *1. ante faciem populi Israel, sicut patet in libr. Nu. & Iosue.*

2 Cuius altitudo, *idest, valde excessiua ultra communem statum. Ideo de eis dicitur Num. xiij. d. Quibus comparati quasi locustæ videbamur.*

3 Et for. *i. sicut excedebant populum Israel in altitudine, ita & in fortitudine.*

4 Et contri. *idest, principes & subiectos illius populi. Consequenter recolitur aliud beneficium pręcedens. s. eductio de seruitute Aegypti, cum dicitur.* Ego sum. *& patet litera.*

* 5 Et suscita. *ad docẽdum populum, & hoc patet per totum vetus testamentum.*

6 Et de iuue. *Aliquos ad, semper, vt Samsonem & Samuelẽ & aliquos aliquos ad tempus.*

7 Nunquid. *q. d. Non potestis negare ista beneficia, & vos contrario me prouocatis, ideo sequitur.*

8 Et propi. *vt infringerent uotum mihi factum.*

9 Et prophe. *Sicut patet, infra vij. c. quod Amasias sacerd Bethel nitebatur impedire Amos a prophetia.*

10 Ecce ego. *Hic consequenter prædicuntur debita ... & primo ostenditur hic punitio ineuitabilis, secundo rationa... Circa primum dicitur:* Ecce ego. *Talis autem stridor causat onere supra posito, & per hoc insinuatur, quod peccata populi ... ita grauia, quasi Deus non posset vltra tolerare absque punitione debita. Hebræi sic dicunt, Ecce ego stridebo in locis uestris, quia ... Hebraica est æquiuoca ad utramque significationem, & in hoc ... tur modus punitionis. Plaustrum enim multum oneratum ... & stridere facit illa super quę trãsit. q. d. non poteritis effugere ... nec illa super quę transit plaustrum oneratum, ideo subditur.*

MORALITER.

† 1 *Ego autem.* Hic iuxta cleri malitiam ponũtur Dei beneficia clericis collata, ut opposita iuxta se posita magis elucescant. Et primo ponitur unum beneficium commune omnium, cum dicitur. *Ego autem &c.* Amorrhęus interpretatur amare loquens, ideo significat diabolum amaritudinem peccati hominibus persuadentem. Ipse etiã est fortis per potentiam & altus per superbiam, tamen exterminatus fuit per Christi mortem & subditur beneficium spirituale clericorum, cum dicitur.

† *Ego.* de statu laici tenebroso per ignorãtiam ad clericalem dignitatem, & scientiam.

† *Et edu.* Per numerũ quadragenariũ significatur perfectio pænitentiæ, quæ debet esse in ministris ecclesiæ.

† *Vt pos.* i. cęlum empyreum a quo Deus deiecit diabolum per Amorrhæum significatum, vt prædictum est.

5 *Et susci.* i. prædicatores. 6 *Et d.* i. religiosos.

7 *Nunquid.* q. d. sic est manifestum quod nõ potest negari, nã patet omnibus quod de clero multi facti sunt prædicatores, & multi religiosi.

8 *Et proph.* i. religiosos inducebatis ad uota sua transgrediendum, sicut faciunt aliquando mali clerici.

9 *Et pro.* Nam aliquando prelati duri & sacerdotes ... ti, præd catores pauperes impediunt ab actu prædicã & subditur pæna delicti cum dicitur.

10 *Ecce ego.* idest, grauiter puniam.

†

nterea dum trahitur gemebundo stridore cōcrepat. Atqui cum hæc mala vobis inferentur, nemo ne velocissimus quidem fuga salutē assequetur, neq; strenuus robur virile possidebit, neque sagittarius arte iaculandi nitetur, eq; eques celeritate equi adiutrice vtens, salutem consequetur, solus nudus fugiet in illa die.

cum, aliquis hæreticus qui frustra tendens arcum Dei sagittas sustinere non potest, & velox pe. qui pp acumen ingenij discurrit per testimonia scripturarum, & opprimere nititur veritatē, non saluatur, sed corruit, quia non in Deo, sed in suis confidit pedibus, & ascensor equi de quo dicitur: *Fallax equus ad salutem*, non saluat animam, sed periens audiet. *Hi in curribus & hi in e. nos autem in nomine domini nostri in.* Et robustus corde in for. nu. *Expolians se ueterem hominem cum su. act*. & nulla sarcina peccatorū grauatus, sed nudus & fortis effugit mortem. Vel econtra, q nudus est perdito vestimento Christi nō saluatur sua fortitudine in die belli sed corā hostibus terga uertit. D psal. 32. d Ibi. 19. b Col. 3. b

* Ruper. Plaustrū stridēs, eo ipso quod stridet & longè exullat, semetipsum onere prægrauatum indicat. Sic cū Israel e terra sua excideret, scient gentes longe per circumitum, quia sic eius promeruit iniquitas. Vnde dominus ad Salomonem: *Omnis qui transie. stupebit, & sibilabit, & dicet, Quare sic fecit Dominus terræ & domus huic.* Et respon. *Quia dereliquerunt Dominum Deū suum, &c.* Hoc est ergo Dominum quasi plaustrum onustum fæno stridere, causas excidii & captiuitatis illorum latere non sinere.

a ¶ Longo sonitu & vlulatu.
b ¶ Non frumento quod recordatur in horreo sed fœno, quod priusquam euelatur exaruit.
a bo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno. Et pe 1
a ¶ Hebræi dicūt Ieroboā filiū Nabath qui prius fugerat in Aegyptum, & velox fuit ad facienda idola.
b ribit fuga a veloce, & fortis non obtinebit virtutem suā, &
a ¶ Amori. b ¶ Venientibus Assyrijs. c ¶ Vitam. d ¶ Iehu qui occidit Ioram regem Israel sagitta.
robustus non saluabit animam suā, & tenens arcum nō sta
a ¶ Manahen qui fugit in Aegyptum, & Assyriorum regi misit munera ut ab eis protegeretur, sed postea ab eisdem captiuatur. 2
b ¶ Phacee filius Romeliæ, qui iunctus Assyrijs sub rege Achaz multa in Iudæa vastauit sed postea cum filiis ab Assyriis captiuatur.
bit, & velox pedibus suis non saluabitur, & ascensor equi
c non saluabit animam suam, & robustus corde inter fortes 3
4 nudus fugiet in die illa, dicit dominus.

Vltra nō sustinēs peccata quib. diu prægrauatus sum sicut plaustrum stipula vel fæno tradam uos incendio sicut stipulam, & clamabo, dicens. Peribit fuga a veloce.

a *Et peri.* Mystice. Periit fuga a me, qa sicut ait Apostolus *omnes qui currunt in stadio apprehendunt brauium*, quia peccata cursum eius pediunt, & fortis opinione sua q in se cōfidit nō in Dei misericordia, & robustus nō armatura Dei quā numerat Apostolus, sed mūdi virtute cōfisus, & tenēs ar-

b *Fortis*. i. Baasa, qui fuit ad bellum promptissimus, cum venerint Assyrij, non poterit resistere quin capiatur. Et nota q oēs qui hic numerantur iam diu mortui erāt, sed per eos filii, & tota eorum prosapia captiuanda intelligitur. Possumus dicere q venientibus Assyriis nemo robustus, nemo fortis, nemo velox sua uirtute poterit saluari. Hiero. 3. Reg. 15. c E

c *Robustus corde*. Hosee qui vltimus Regum. x. tribuum fuit, qui in hoc fortis, quod populum ad Dei cultum reuocare voluit, sed quia in hoc perseuerare noluit, postea de incendio nudus egressus est. Quod nudus quia sub ipso. x. tribus captæ sunt.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et peribit fuga. *quia capietur antequam possit effugere.*
2 Et tenens arcum non stabit. *contra hostes.*
3 Et robustus corde. *idest, audax & constans alias.*
4 Nudus effugiet. *proiectis armis præ timore.*

MORALITER.

† *Et peri.* quia nullus Dei punitionem potest effugere p velocitatem vel fortitudinem, seu per armorum defensionem, uel equi fortitudinem: seu per animositatē, vel quēcunque alium modum siue viam.

CAP. III.

a *Audite ver. Super om.* Ne ad decem. x. tribus sermo dirigi uideatur, determinat, quod ad omnes dirigitur qui ex Aegypto sunt, ut Amos. i. ad xij. tribus.

b *Tantummo.* Cum sit creator omniū tantum vos solos electi in peculiarem populum, vt cognitione mei haberetis. Idcirco quia uos solos habui, adhuc uisitabo, id est, corrigam iniquitates idololatriæ uestræ, ut cessetis, uel non cessantes grauius puniamini, *Potentes enim potenter tormenta patientur.*

c *Nunquid ambu. &c.* * Theod Quemadmodum inqt, fieri non potest, vt duo simul iter quoddam teneant, non inter se communicantes, quo, & quamobrem proficiscantur, aut vt leo rugiat cum non sit præda, aut sine venatore auis cadat, omniave alia supradicta fiant, sic non fieri potest nolente Deo, ut de quopiam vltio capiatur.

CAP. III.

a ¶ Auribus intelligentiæ.
a Vdite verbum quod loquutus est domi- 1
a ¶ Videntes Deum, ad quos propriè fit sermo Dei.
nus super vos filij Israel, super omnem 2
b cognationem, quam eduxi de terra Ae-
a ¶ Vbi seruiebatis in luto & paleis.
gypti, dicens: Tantummodo uos co- 3
gnoui ex omnibus cognationibus terræ. Idcirco visitabo super vos omnes 4
a ¶ Vt nihil sit impunitum
b ¶ Leo non versatur in consitis agris vel vineis vel lignis pomiferis quæ Deum laudant, sed in syluis & inculta humo.
c iniquitates vestras. Nunquid ambulabunt duo pariter 5

Hiero. Quantum ad literam, duo inimici eandem uiam ire nolunt, Mystice, Iudæi & Gentes non possunt ire per Christum qui uia est, nisi prius consenserint uniri in ipso angulari lapide, vt vniti postulent a patre, & impetrēt quidquid rogauerint, & in hac vita nullum aduersarii impetū pertimescāt. Sed si dis- Mystic.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

Audite ver. *Postquam punitio regni Israel ostensa est ineuitabilis. Hic consequenter ostenditur rationabilis. Et diuiditur in duas partes, quia primo hæc rationabilitas declaratur, secundo punitio iterum proclamatur ibi.* Propterea. *Prima in duas, quia primo ostenditur rationabilitas ex testimonio diuino, secundo ex humano,* Auditum fa. *Circa primum propheta primo excitat attentionem, dicens.*

1 Audite &c.
2 Super om. *& sic alloquitur omnes Iudæos generaliter.*
3 Tantummo. *exhibendo uobis legem diuinam & alia beneficia plura. Psal. cxvij. b.* Non fecit taliter omni nationi, & iudi. sua non mani. eis.
4 Idcirco. *acrius uos puniendo, quanto maior fuit uestra ingratitudo dicta prophetarum spiritu Dei loquentium repellendo, ideo subditur.*
5 Nunquid am. duo. pa. *ad aliquem locum determinatum.* * *Nisi*

MORALITER.

† *Audite uerbum &c.* In fine præcedentis capituli ostensum est, quod punitio clericorum malorum est ineuitabilis, hic ostenditur quod est rationabilis, & hoc propter maiorem ingratitudinem eorum de beneficiis diuinis, quia dicitur in persona domini.

3 *Tantummodo uos cognoui, &c.* idest, ad mihi ministrandum vos elegi.
4 *Idcirco uisitabo, &c.* ita quod nihil remanebit impunitū
5 *Nunquid ambu. pa. duo, &c.* quasi dicat. Sic clericus malus non potest cum Deo ambulare, quia non conformatur uoluntati diuinæ.

3 *Tan-* † *Nunc*

si discordia separentur, statim leo rugiens eos inuadit: Et
A non solum patent morsibus leonis, sed apprehendet eos
catulus leonis,& ducet ad tenebrosum cubile. *Omnis enim qui male agit, amat tenebras*. Tertia pena discordantium est, vt perdant alas quibus in altum ferebantur, & sponte corruentes in terrena, meritò teneantur ab aucupe diabolo. Quarta pena est, vt discordes capiantur laqueo, qui nō in cęlo, sed in terra tenditur. de quo liberati dicunt: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium*. de quo Apostolus: *Conteret Deus Satanam sub pedib. vestris*. Quinta pęna est: quòd in ciuitate Dei constituti terreantur sonitu tubæ. i. diuinæ scripturæ, quæ grādi voce peccatoribus pœnam cōminatur. Sexta pœna est, quòd discordes à Deo affligūtur:
B Leo quādo famem patitur si videt predā, dat rugitum qua voce audita, feræ stāt fixo gradu stupefactæ.

[margin: cenæ discor. dantium. Ioan.3.c. | Iob 6. | laqueo. Psal.123.a. | Rom.16.c. | audire facite id.]

nisi cōuenerit eis? 1 Nūquid rugiet leo ī saltu, nisi habuerit
2 prædam? Nūquid dabit catulus leonis uocē de cubili suo,
3 nisi aliquid apprehēderit? 4 Nūquid cadet auis in laqueū ter-
5 ræ absq; 6 aucupe? Nunquid auferetur laqueus de terra, an-
7 tequam quid ceperit? Si clāget tuba in ciuitate, & populus
8 non expauescet? 9 Si erit malum in ciuitate, quod dñs nō fe-
10 cerit? 11 Quia non faciet dominus Deus uerbum, nisi reuela-
12 uerit secretum suum ad seruos suos prophetas. 13 Leo rugiet,
14 quis non timebit? 15 Dñs Deus loquutus est, 16 quis non pro-
17 phetabit? † Audituū facite in ædibus Azoti, & in ædibus ter-

a ¶ Nisi auceps tendat laqueum auis non illaqueatur.
¶ Non.
¶ Non.
a ¶ Idest, afflictio, quæ non iniusta, sed patienti grauis & mala videtur vnde, Sufficit diei malitia sua. Et, Ego Deus qui facio pacem, & creo malum.
a ¶ Vel correctionem suam. b ¶ Loquens.
c ¶ Et cum Deus reuelet prophetis quis audeat tacere quod dominus reuelet? sicut rugitum leonis nulla animalia audent contemnere.
a ¶ Rarus est qui non timeat. b ¶ Pauci sunt viri qui audeant iubente domino non prophetare.
a ¶ O prophetæ quæ ego dicturus sum.
b ¶ In ciuitatibus Philisthinorum quæ Dei notitiam non habent, vt ipsi iudicent vtrum ego iuste facturus sim quod minor, Prius videant scelera, & postea iudicent de mea sententia.

a *Si erit*. Sicut ea quæ superius memorata sunt, non fient nisi certa causa extiterit: ita non erit tribulatio, nisi à domino venerit, qui etiam reuelat.

✠ Theod. Malum vltionem vocauit, vsus peruulgata consuetudine. Mala enim vocare solemus morbos, supplicia, immaturas mortes, pestes, bella atque his similia; non quia natura hæc mala sunt, sed quod hominibus malum afferunt, tristitiam & luctum adducunt. Hoc nos planius Ionas docuit, cum dixit: *Deus egit pœnitentiam super malitia, &c.* hoc est, super minis perniciosis, & malum afferentibus.

[margin: Ion.4.]

✠ Rupert. Malum venit in Samariam propter vitulos aureos, quum Israel ab Assyrijs captiuus ductus est. Malum in Ierusalem, cùm primum à Babylonis, deinde à Romanis excisa est. Nonne huiusmodi malum Dominus fecit?
C Etenim malum quod est iniquitas, Dominus non fecit: sed malum quod est afflictio propter iniquitatem Dominus induxit.

✠ Tertu. Marcionitæ passim volunt Deum conditorem intelligi malorum, vt & malitiæ, iniustè authorem renunciētur. Nos autem adhibita distinctione vtriusq; formæ, separatis malis delicti, & malis supplicij, malis culpæ & malis pœnæ, suū cuiq; parti definimus auctorem: malorum quidem peccati & culpæ, diabolum: malorum verò supplicij & pœnæ Deum creatorem.

[margin: Lib.2.adu. Marc.c.14.]

b *Quia*. Non quòd omnia reuelet prophetis quæ in cęlo fecit vel fecerit, sed quæ facturus erat in terris, reuelauit Noe, Abrahę, Loth vt audirent vētura supplicia, corrigātur vel grauius puniantur. Sic modo per Amos nunciat ex misericordia Hebræis poenas ne puniantur.

Hier. Non reuelat Deus prophetis quæ facit in cęlo, quæ facturus erat in terris. Reuelauit diluuiū Abrahe subuersionem Sodomæ, Ioseph famem septem annorum. Sic Amos reuelauit nunc quæ facturus esset x. tribubus, vt ad pœnitentiam conuersæ liberarentur à periculo. In clementia Dei ostenditur. Qui enim dicit pœnam, non vult punire peccantes.

c *Leo rugiet*. Hier. Pastor iste solitus timere leonem, terrorem omnipotentis comparat rugitui leonis. Quidam leonem rugientem diabolum, per dominum loquentem interpretantur Saluatorem, vt sicut ille in malum à ..., turis, ita iste in bonum audiatur à saluandis.

✠ Theod. Quod permittēte Deo de quopiā supplicio ... matur, ex hoc disce. Per prophetas prædicit quæ mala sit facturus peccatoribus. Non hoc itaq; ignorātes, veras ad... te prædictiones, quas nos vobis nō sine metu afferimus... n. leo rugiens oēs audientes se perterrefacit, multo ... nos cū metu Dei iubētis prophetiā docemus. Hoc ... cū ait: *Dominus locutus est, &c.* Qm̄ prophetarum verbis ... habuistis fidē, Assyrijs & Aegyptiis cōmissas iniquit... montibus Samarię propalā ostendā. Subiunxit. Qua... ... mas iniustitias cōmittentes, & pauperes seruituti ... mētes cognoscere noluerūt, quales fructus affert ini... sed thesaurizāt iniquitatē, miseriam & captiuitatem ... metentes. Cōuenientissimè thesaurizant posuit, doce... nihil ex ijs quæ facitis obliuioni mandetur, sed velu... sauro quodā Dei memoria prauè & rectè facta asseru...
d *Audi. &c.* Amos specialiter missus prophetare x. t... bus, nunc etiam iubetur annunciare Azoto & Aeg...

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Nisi eis con. *tale iter ex rationabili causa. q.d. Non. Et per hoc metaphoricè designatur conuenientia Dei & prophetæ loquentis ex eius ore.*

2 Nunquid. *q.d. Non. Leo rugiens est Deus per os prophetę peccatoribus comminans: ad quod sequitur pœna sicut ad rugitum leonis preda: & hoc nisi pœnituerint. Et idem intelligitur per hoc quod subditur.*

3 Nunquid da. *Est enim repetitio eiusdem sententię ad maiorem assertionem.*

4 Nunquid. *i. absconditum in terra.*

5 Absque. *i. sine opere aucupis laqueum tendentis. q.d. non: per aucupem intelligitur Deus peccatores capiens in laqueum pœnę. Psal. 10.b.* Pluet super peccatores la.

6 Nunquid au. *q.d. non: sic intentio Dei non frustrabitur à punitione peccatorum in malo perseuerantium.*

7 Si clanget. *pro aduentu aduersariorum super eam.*

8 Et po. non expa. *q.d. imo: per tubam intelligitur denunciatio prophetica diuinę comminationis, propter hoc subditur.*

9 Si erit malum. *s. pœnę.*

10 In ciui. quod non. fece. *i. ordinauerit fieri, vt dedecus ... puniatur decore iustitię, quasi diceret, aliter non fiet.*

11 Quia. *de his quę sunt necessaria hominibus nunciari.*

12 Nisi reue. *quia sicut natura non deficit in necessarijs, ita ... naturę non deficit nunciando per prophetas ea quę sunt ... cognosci, & non possunt via humana sciri. Omnia ista exempla ... posita sunt, vt vltio diuina per prophetas proclamata ration... ostendatur. ideo subditur.*

13 Leo ru. *i. dominus per prophetas comminatur.*

14 Quis nō. *q.d. nullus est qui nō debeat timere, et de malis pę...*

15 Domi. Deus. *prophetas inspirando.*

16 Quis non. *inspirationem a Deo acceptam populo nuncia... nullus debet ta cere pro quacunque persequutione.*

17 Audi. *Hic consequenter ostenditur rationabilitas punition... monio humano, cum dicitur:* Audi fa. in. *i. inter Gentiles lege... non habentes.*

✠ C

MORALITER.

† 2 *Nunquid rugi. leo. in salt. &c.* Totum illud ponitur propter illud quod postea subditur.

13 *Leo rugiet, &c.* Per leonem Christus significatur, de quo dicitur Apoc. 5. b. *Vicit leo de tribu Iuda*. Ipse vero terribiliter rugiet in finali iudicio. Et iste rugitus est valde timendus, & specialiter clericis peccatoribus, quibus per scripturas prophetarum est nunciatus: ideo subditur.

15 *Dominus Deus loquutus est, quis non propheta.* Prophetæ .n. fuerunt organa diuina: & ideo Spiritusancto inspirati, nō poterant non loqui, sicut nec organa materialia po... retinere sonum cum fuerint insufflata.

17 *Auditum facite*. Hic ostenditur punitio malorū cle... rum rationabilis in respectu culpæ laicalis, cum dic... *Auditum facite in ædibus Azoti*. quæ interpretatur ince... † *Et in ędibus terrę Aegy.* quę interpretatur tenebra: p... quod per istas ædes significatur conuersatio laicoru... carent luce scientiæ & communiter incensi sunt ign... piditatis & luxuriæ, sed multo plus incensi sunt mal... ci: ideo sequitur.

a *Congregamini.* Quia vnusquisque fingit sibi & adorat quod vult. Sic hæretici varios errores sibi confingunt, q custodes mandatorum Dei mentiuntur, & sunt in mō superbiæ: ad quorum insaniam considerandam Gētes prouocantur, quæ non habent Dei notitiam. Ipsi.n.calū- niant simplices credentes, dum sub nomine veritatis conant mēdacium, & a sunt extra limites veritatis rectū facere nescierunt, & thesaurizāt sibi dogmata iniqtatis, & deceptos in ædibus suis concludunt.

b *Thesaurizantes.* cōgregātes de idololatria & miserorum calumnijs iniq̄tem.i. peccatū in ædibus suis & rapinas pauperū congregantes per violentiam in domib. suis quia enim cultum Dei deseruerunt dati sunt in reprobū sensum, vt faciant quod non oportet.

c *Quomodo si.* Ad hoc sumit prophetæ comparationes de pastorali officio. Sicut paruæ reliquiæ relinquuntur à leone ex oue vel ariete, sic de habitatoribus Samariæ pauci remanebunt, qui non captiuentur ab Assyrijs.

* Theod. Quemadmodum cum leo ouem rapuit, omnino deuorat, ac relictis tantum quæ ad escam inutilia sunt discedit: quæ colligere pastor cogetur vt Dominus suum demonstret ouem illam à feris interceptam fuisse, sic decem tribus Assyrijs tradentur illi autem soli captiuitatem effugient, qui propter nimiam vilitatem ab illis contemnentur. Hæc autem inquit, etiam Damasco euenient, eandem perniciem sustinebit.

Mysticè. Cū diabolus oues ecclesiæ laniat, sæpè de ore eius duo crura aut extremū auriculæ eripitur, qn̄ & secu pede & tutis auribus Deum sequi possumus. Per crura nim uia doctrinarum. Per aures sacramenta dictorum significantur: vnde Apostoli sine calciamentis & D aliqua pelle mortui aīalis incedunt: Et credentib. dicitur: *Qui habet au.au. a.* Hoc iter hæreticus & diabolus impedit, vt in via q̄ Christus est, corruamus. Sed si venerit vir ecclesiasticus, & homo Dei & Samson leonem interfecerit, securo pede, & tutis aurib. ad Deū possum⁹ incedere.

Mar. 10. b.
Luc. 8. b.

Legitur in historia & ī Isaia φ Phacea filius Romeliæ cōduxit Rasim regē Damasci, vt pugnaret secum cōtra Iudam, & in eo totam spem suam posuit. Sicut ergo homo fessus labore quiescit in lecto sic decem tribus in auxilio Syriorū quiescebant, & in securi E tate habitantiū Damascum spē victoriæ habebāt, & suas vires fractas vicinę Gētes auxilio roborabant: sed frustra, qa ab Assyrijs vtrique captiuati.

Iud. 14. b.
Hiero.
Isa. 7. a.

d *Audite & contestamini, &c.*

* Theod. Non inquit, modo splendidas domos, sed obscuras quoq; & viles demoliar igniq; vastandas tradam, simulq; cum domibus ad hyemādum comparatis domos laxas ad æstatem tolerandam accommodatas incēdam. Tum etiam demoliar altaria Bethel, impietatis inuitamenta, ac cum non uiri soli, sed mulieres etiam maximam impietatem in se admiserunt, iure F etiam has arguit, perniciemq; minatur.

† angulo grabati.
† domui.

e *Altaria Bet.* Quæ fecit Ieroboā aureo uitulo, ubi dum offeret, uenit ꝓpheta qui diceret. *Altare, altare audi verbū domini &c. tunc scissum est altare in duas partes, & manus Ieroboā aruit.* Altare ecclesiæ unū est, altaria hęreticorum tot sunt quot schismata eorum: tamen unum se habere iactant per superbiam: cuius cornu, idest, arrogantia amputabit.

Hiero.
3. Reg. 13. f.

f *Et percutiā domum hyemalē cum domo æstiua, &c.* Sic erāt diuites principes x. tribuum, ut duas domus haberent unā hyemalem

---

a ¶Ciuitatis sic dictæ, quæ in monte sita est, vel totius terræ decem tribuum quæ tota montuosa est, quæ à sua metropoli sic vocatur, dicitur autem Samaria à Samer domino ipsius, montis in quo fundata est.

a ræ Aegypti, & dicite: Congregamini super mōtes Samariæ, 1

a ¶Pro Deo vitulos adorant & filios suos immolant. b ¶Non contenti hoc scelere calumniantur & pauperes & simplices.

& videte † insanias multas in medio eius, & calumniam pa †

a ¶Idest, Noluerunt colere Deum.

tiētes in penetralibus eius. Et nescierunt facere rectum, di- 2

a ¶Non aurum vel pecunias quæ aliquando labore quæruntur. b ¶Falsa dogmata. c ¶Deceptorum falso errore.

b cit dominus, thesaurizantes iniquitatē, & rapinam in ędi-

a ¶Quia hoc fecerunt. b ¶Ab Assyrijs. ¶In iudicio, vel quotidie per ecclesiasticos viros testimonijs scripturarum.

bus suis. Propterea hęc dicit dn̄s Deus: Tribulabitur & cir- 3

a ¶Circundabuntur ab hostibus habitatores terræ x. tribuum b ¶Tua o Samaria. ¶Hæreticorum. c ¶Syllogismorum. & argutiæ verborum, quibus dogma suum firmabant. d ¶Qui errauerant de ecclesia reducentur.

cuietur terra, & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripien- 4

a ¶Quæ in ædibus miserorum lachrymis congregasti.

c tur ędes tuę. Hæc dicit dominus: Quomodo si eruat pastor 5 6 7

a ¶Qui circumit quærens quem deuoret. b ¶Qui habet au. au. ¶In aure sacramenta dictorum. c ¶Feræ consumptæ.

de ore leonis duo crura, aut extremū auriculæ, sic eruent fi-

¶Decem tribubus. a ¶Quiescentes in auxilio Syrorum.

lij Israel qui habitāt in Samaria in † plaga lectuli, & in † Da 8

a ¶Sibi victoriam pollicentes. b ¶Quæ ventura sunt huic populo. ¶Intelligite ò prophetæ. c ¶Cum attestatione nunciate. ¶Vt inexcusabiles. d ¶Decem tribuum.

d masci grabato. Audite & cōtestamini † ī domo Iacob, dicit 9 10

a ¶Cum captiuitas aduenerit. b ¶Vlcisci. c ¶Vel impietates.

dn̄s Deus exercituū, qa in diē cū visitare cępero pręuarica- 11

a ¶Reddendo quæ meruit. b ¶Vlciscar destruendo.

e tiones Israel sup eum visitabo, & super altaria Bethel & am-

a ¶A Syro vastante confracta. b ¶Hæreticorum qui laborant abstinentia & ieiunijs.

f putabunt cornua altaris, & cadēt ī terra. Et percutiā domū 12

NICOLAVS DE LYRA.

1 Congregamini super, &c. *Idest, idololatrias contra Deum.*
2 Et calumniā patien. *In quo notatur peccatum contra proximum, quasi dicat, si Gentiles talia viderent, sola ratione naturali dignè punienda dicerent.*
3 Propterea: *Ostensa rationabilitate punitionis supradictæ, hic ipsiterum proclamatur, cum dicitur.*
4 Tribulabitur & circumietur ter. *Ita quod nihil remaneat ab inditum.*
5 Et detrahetur ex te fortitudo tua *Idest, rex, principes, & bellatores.*
6 Et diripiētur ædes tuæ. *Quia bona inde auferētur, & postea incenduntur: & hoc fuit impletum tempore Hoseæ 4. Reg. 18. Verumtamen quia aliqui pauci euaserunt, ideo subditur.*
7 Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ, &c. *Sic eruentur filij Israel, idest, valdè pauci ex eis.*

8 In

8 In plaga lectuli. *Idest, in regione regni Iudæ, quæ dicitur lectulus rōne tēpli quod erat ibi, de quo dicitur Cant. 1. d.* Lectulus noster floridus. *Eò φ ibi habitabat Deus per specialem inhabitationem. Illi. n. qui prædicto modo euaserunt tempore Ezechiæ venerunt in regnum Iudæ, redeuntes ad diuinum cultum.*
9 Et in Damasci grabato. *Quia ēt aliqui ex dictis euadentibus, in Damascum refugerunt, & ibi fuerunt occultati ad tps. Sciēdum tamen, φ aliqui Hebræi dicunt, φ Damasci est hic nomen appellatiuum, & non est nomen loci: & significat victum: quia Ezechias Dei cultor, prædictis ad regnum suum refugientibus prouidit modo conuenienti de victu: & quia non solum fuit populus Israel punitus, sed etiam cultus idololatriæ ibidem dissipatus, ideò subditur.*
10 Audite & contestamini. *In die cum visitare cœpero pręuaricationes Israel, populum puniendo.*
11 Visitabo. *Omnia loca idololatrię subuertendo.*
12 Et percutiam, &c. *Potentes. n. ex carnalitate habebant varias domos pro hyeme & æstate.*

* Et

MORALITER.

1 *Congregamini super montes Samarię*, per quos significantur ecclesiæ prælati, eò quòd Samaria interpretatur custodia domini.
2 *Et videte insanias multas.* Quas faciunt mali prælati & eorum clerici. Et subditur pœna, cum dicit.
4 *Tribulabitur & cir.* Idest, eorū cupiditas terrena tribulabitur inferni pęna, quia tamen aliqui sunt boni, subdit.
7 *Quomodo si.* Idest, diabolus, sicut dicitur 1. Pet. 5. b. *Aduersarius vester diabolus, tanquàm leo rugiens circumit quęrens quē deuoret.* De cuius ore eruūtur boni prælati & clerici, Qualiter autem eruāntur, ostenditur cum subditur.
8 *In plaga le.* Idest, in regione lectuli, per quam significatur quies contemplationis.
9 *Et in.* Per quòd intelligitur Eucharistiæ deuota sumptio, eò quòd Damascus interpretatur uictus: illi namq; eruūtur de dœmonis ore, qui uacant contemplationi, & Eucharistiæ sumptioni deuotè.

hyemalem versam ad austrum, aliam æstiuam versam ad aquilonem in quibus pro varietate temporum delitiose habitaret. Achab etiam legitur duas domus eburneas fecisse.

3.Re.22.f.

a ¶Qui propter ventris ingluuiem omnem recipiunt voluptatem. b ¶Quæ artifici & theorico splendore composita sunt.

hyemalem cum domo æstiua, & peribunt domus eburneæ, 1

a ¶Vnà veritate morte mendacia destruuntur per totum mundum.

& dissipabuntur ædes multæ, dicit dominus.

Mysticè. Domus Hyemalis, regnū Israel, in quo religionis frigus & cultus Dei, & varij turbines vētorum, & tempestas. Domus æstiua, regnum Iudeæ in quo calor religionis & templum & holocaustum mane & vespere. My-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et peribunt. *Non quod totaliter essent eburneæ, sed quia ibi erant aliqua opera nimis cariosa eburnea: & hoc modo dicitur 4. Reg. vlt. f. de Achab rege Israel. Et domus eburnea quam ædi.*

ADDITIO

In cap. 3. *Vbi dicitur in Postil. Ideo subditur. Nunquid ambu. duo pariter.*

Quòd hic dicitur: Nunquid ambu. &c. *videtur continuari cū præcedentibus & sequentibus: Sic enim dixerat. supra Deus ipsis filiis Israel.* Tantummodo vos cognoui ex omnibus nationibus terræ. Idcirco visitabo super vos oēs iniquitates vestras. *In quo Deus videtur respondere cuidam tacitæ quæstioni. Poterant.n. quærere filij Israel à Deo qui eis comminabatur de tot suppliciis pp sua peccata, quæ est ratio quare magis nos affligis quam alias Gentes cū multæ aliæ Gentes huiusmodi peccata, s. idololatriæ & homicidij & huiusmodi per amplius committātur? Ad qđ Deus respondet.* Tantummodo vos cognoui ex oībus nationibus terræ. *Vbi Glo. Cum sim creator omnium, vos solos elegi in populū peculiare, vt mei cognitionem haberetis. Et idcirco visitabo, i. corrigā iniquitates idololatriæ vestræ, vt essetis vel non cessantes grauius puniamini. Hęc in gl. Sed quia erant aliq q de huiusmodi diuina visitatione, male sentiebant, erroneè æstimantes φ talia mala pœnalia comminata cū contingerent euenire, non à Deo inflicta seu intenta erāt sed contingebant casualiter eo modo quo Philisthęi. 1. Re. 6. b. auertebant:* Non manu sua tetigit nos, sed casu contigit. *Hos improbat propheta, dicens:* Nunquid ambu duo pariter nisi conuenerint? *Sic est in Hebręo: Et quod additur,* Eis, *nō est de textu, & est sensus, φ sicut cum duo hoīes ex diuersis partib. venientes concurrunt per oīa vt pariter ad vnū locum determinatum accedant, signum est φ hoc fit ex certa conuenientia vtriusq; non casu: & sic conuenientia propheticę prænunciationis cum rei euētu est signū, φ talis euentus non est casualis sed intentus. Ad quòd adducit aliud exemplum de naturaliter significantibus sicut est rugitus seu vociferatio leonis q̄ significat prędam factam vel capiendam, quę quidem significatio est nō à casu: sed ex instinctu naturæ. Similiter exemplificat de aue cadente in laqueum terrę, qđ non casualiter, sed per īdustriā aucupis fit, sic ēt ablatio laquei. Similiter adducit exemplū de cōiter cōsuetis, s. de clangore tubę qui significat aduentum aduersariorū, quę quidem significatio non est casualis, sed ex more hominum intenta, vnde de omnib. istis concludit per similitudinem.* Si erit malum in ciuitate, quod Deus non fecit: *Hoc est dicere: Sicut prędicti effectus non casualiter ex suis causis, sed ordinatè seu intente proueniunt, sic cum mala pœnę eueniunt in ciuitatibus, non sunt censenda casualia, sed à Deo intenta: & hoc est quod principaliter intendit deducere ex præmissis.*

CAP. IIII.

a A*Vdite verbum.* ✱ Rupertus. Mira & iusta verba domini, & Spiritus sancti authoritas quomodo de ore pastoris nō minus quàm de ore imperatoris pernat. Suprà dixerat: *Auditū facite in ędibus Azoti, & ædibus terræ Aegypti.* Nunc. *Audite & cōstamini, &c.* Tertiò, *Audite hoc verbum vaccæ pingues &c.* Si de pastore iam in regē fuisset assumptus vt Dauid, quid vellemus addi ad tantam maiestatem elocutionis? Iam tertio fragore in fęlicium auribus illidit. Nempè acrius atq; animosius dignum erat percuti tales dęmonum Sacerdotes, rerum & animarum humanarum voratores. Fecit.n. Hieroboam Sacerdotes vitulorum de extremis populi callidè nimirū agens, & sciens quàm libenter cum suo fauore repentinas homines extremi diuitias exciperent. Poterant dici vituli pingues, quare ergo vaccas fęminas dicere maluit? augmentum confusionis, quia vitulis erant subacti miro genere fornicationis: & animę eorum prostitutæ tauris, i. spiritibus malignis.

Hiero. Loquitur ad optimates quosque x. tribuum vt audiāt verba domini, quos nō boues aratores, sed irrisoriè vac. pin. vocat: quia rodentes domi. & ventri & gulæ seruiebant, opprimendo egenum, & cōfringendo in iudicio pauperem, vt bona illorum in suos redigerent vsus.

b *Quæ dicitis.* Permittite tantū & bibete: & nos spoliabimus domos pauperum vt bona illorū in nostros vsus redigamus. Non ait, comedemus sed bibemus: in quo notat deditos ebrietati, quæ mentem subuertit & errores libidinemque generat.

✱ Rupert. Sacerdotes de extremis populi assumpti, diuites effecti, velut vaccæ pingues otioso vētre dilatato accumbebant plenis delitiarū mensis, satisq; agebant imperio dicentes Regibus suis. Afferte ut bibamus & de cætero securos uos faciemus. Etenim dūmodo sumptus nobis & pocula non desint, præoccupatos tenemus animos huius populi ne uelit ascendere in Hierusalem. Pocula sertos facient nos, ut subornatis vitulis aureolis pulchrè & eleganter dicamus: *Ecce dij tui ò Israel, &c.*

c *Affer.* Nisi maiores dederint potestatē, minores quos deuorent non habebunt. Similiter & de hæreticis intelligendum, quia maiorum doctrina minores inebriantur.

Iurauit

CAPVT IIII.

a ¶Hæretici ventri & gulæ obedientes. 1

A Vdite verbū hoc vaccę † pingues, q̄ estis 2

a ¶In superbia vnde humiles contingatis. b ¶Quia mandata Dei se custodire dicunt, & sibi sublimia repromittunt. c ¶Ecclesiæ simplicibus, qui hæreticorum eloquentiam & argumentorum diuitias non requirunt.

ī monte Samarię, q̄ calumniā facitis egé- 3

a ¶Pastoribus, i. regibus ¶Principibus peruersorum dogmatum. 4

nis, & cōfringitis pauperes: Quę dicitis dominis vestris: af- 5

NICOLAVS DE LYRA. CAP. IIII.

✱ 1 A*Vdite. Postquam cupiditas virorum declarata est, hic consequenter idem ostenditur de vxoribus eorum cum dicitur.*

2 Audite uerbum. *Idest, potentum vxores, quæ dicuntur vaccæ propter vitulos aureos quos adorabant, pingues ratione diuitiarum: ad quarum acquisitionem iniquam uiros incitabant, ideo subditur.*

3 Quæ calumniam. *Idest, per uiros uestros fieri procuratis, ideo sequitur.*

4 Quæ &c. *Idest, maritis.*

5 Affer. &c. *Idest, superbiam aliorum rapite, ut nos & familia nostrę possimus lautè uiuere, & subditur pœna.*

✱ Iura

MORALITER.

† 2 *Audite.* Hic Amos prophetat contra vxores principū Samariæ, per quas mysticè significantur clericorum beneficiatorum fornicariæ, quæ uolunt delicatè nutriri, & preciosè ornari de bonis ecclesiæ, ideò sequitur.

3 *Quę ca.* Et subditur pœna cum dicitur.

4 *Quæ dicitis.* Idest, amicis uestris.

5 *Affer. &c.* Idest, laute uiuemus. Et ad satisfaciēdū malos clericos grauatur populus subiectus. Ideo se

† I

a ¶Omnis ſermo Dei pro iuramento debet accipi qui non mentitur. b ¶In ſeipſo, vel in filio, vel in aliquo electo angelo, vel homine.
a ferte & bibemus. Iurauit dominus Deus in † ſancto ſuo: q̃a 1
a ¶Q. In præſenti. b ¶Captiuitatis & anguſtiæ. ¶Iudicij vel pœnarum. c ¶Aſſyrij vel dæmones. ¶Nudatas à rebus pro quibus peccaſtis. d ¶O vaccæ pingues.
b ecce dies veniēt ſuper vos: & † leuabunt vos in contis, & re- 2
a ¶Igne tribulationis decoquamini. ¶Vt gehennæ ignibus exuramini. 3
liquias veſtras in ollis feruētibus: & per aperturas exibitis, 4
c a ¶Subaudis vacca. ¶Vaccam. b ¶Quæ harmonia dicitur. 5
d
e altera contra alterā: & proijciemini in Armon, dicit domi †
a ¶Vbi aureus vitulus. b ¶Contra Deum præcepta illius calcantes. c ¶Venite, qui eſt locus idololatriæ. d ¶Ibi contra Deum cui idola prætuliſtis. ¶Quidquid ibi facitis præuaricatio eſt. † 6
f nus. Venite ad Bethel, & impiè agite ad Galgalam & multi 7
a ¶Cito antequam veniat captiuitas. ¶Ne ſit dilatio in ſcelere. 8
plicate præuaricationem. Et offerte manè victimas ve- †
a ¶Secundum Symmachum: Tertia die decimas veſtras ſubaudis, offerte. ¶Quod prima die obtuliſtis reſeruate in tertiam diem: vt ſit immundum. 9 10
g ſtras, tribus diebus decimas veſtras. Et ſacrificate de 11
a ¶Subaudi, pane quod prohibetur in lege. b ¶Gratiarum actionem. c ¶Huiuſmodi oblationes. d ¶Spontaneas, quod ad lætitiam pertinet. Non.
fermentato laudem, et vocate † voluntarias oblationes,

A a *Iurauit Dominus in ſancto ſuo, &c.* ✻ Rupertus. Hic ſanctus in quo iurat Deus ſuus eſt filius, quem vtiq; Sanctū ... etiam malignus ſpiritus cum ſuo tormento euangelica teſtante confitetur. Iurauit autem in illo ſibi coęqua ... ſancto ſuo, quia certamen erat Dn̄o Deo cōtra Iſrael, p... ſancto ſuo à do... Dauid ad quē ... illius facta ... erat repromiſſio ... illius promiſſio... veritatem deti... volebant illæ ... pigues vaccæ in il... quod colebant ... endacium.

b *Leua. vos.* ✻ Rupert. Senſus iſte eſt ... uentura eſt non longè dies captiuitatis & anguſtiæ, in quo capiemini præ...li, & portabimini ...ite victoriç, iamq; ... captiuitatis vo... apertæ ſunt, & ... bitis alter cōtra ...rum, vt veſtrā ...viſſim & mutuis ...tibus conſpiciatis miſeriam: & proijciemini in locis ...meniæ, q̃ vocatur Armon, & in ciuitatib. Medorum. Seruat metaphoram vaccarum quarum carnes in ve...bus ſolent leuari. Significat autem, quia cum venient Aſyrij capientur in prçlio: & portabuntur iure victoriç.

c *In ol.* In prælio ſuperatos cōpellent ad vrbes munitas, ollis feruentibus comparantur, quia fame & peſtilen...ti clauſos, populos exire compellēt, & ire in captiuitatē.

d *Per aper.* Ideſt ciuitatum, quia deſtructis vrbibus ibūt in captiuitatem: Vel aperturas, quaſi iam opertæ ſunt viç per quas ducamini captiui in Armon quç eſt regio vl...tra montes Mœdorum & Perſarum.

e *Alter. con.* Secundum idioma Hebræorum quod nos dicimus mutuò vel viciſſim altera cōtra alterā ponitur.

f *Veni. ad.* Ironicè loquitur. Q. Hucuſque ſponte immo...laſtis idolis, modo iam inſtante captiuitate: perficite qđ

C cœpiſtis, vt quātò vobis eritis impudentiores, tantò mea vindicta ſuper vos iuſtior appareat.

✻ Ruper. Grauiſſimus eſt hic modus loquutionis, quo ...orum facta oderit, qui hæc dicit. Non eſt volentis, ſed ...linquentis: non inuitantis, ſed expellentis: non adhor...tantis, ſed indignantis ac ſi dicat. Venite ad Bethel vbi eſt ...eus veſter, vitulus veſter quia ſic voluiſtis, & hactenus ...niſtis: impiè agite, quia impiè agitis, & impiè agere vul...tis. Venite ad Galgalā, vbi etiam longè ante vitulos Hie...roboam, erant idola, quia venire vultis. Multiplicate prę...uaricationem, quia multiplicatis & multiplicare vultis. Offerte mane victimas veſtras, quia offertis, & offerte vultis

D vultis quibus non debetis, &c. Hæc non intentione volē tis, ſed indignatione dicta ſunt derelinquentis, ſicut & alia multa quæ reperiuntur: vt illud quod traditori ſuo dícit dominus, *Quod facis, fac citius.* Et in Apocalypſi: *Qui nocet noceat adhuc: & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc.* Apoc. 22. b.

Hieron. Ingrediūtur mali in Bethel, i. domum Dei quæ eſt eccleſia, ibi impiè agunt in Deū, eius prçcepta calcando, & in Galgalā, quod interpretatur reuelatio: quia vendicant ſibi ſcripturarum ſcientiam, vnde ſuperbientes in quæque vitia defluunt inferunt et mane hoſtias: & die tertia decimas, trāſfigurati in angelū lucis, & triplicem ſcripturarum intelligentiam in vnius diei ſententiā coartant. Debet. n. ſcriptura primò ſecundum literam intelligi, vt inde moralia præcepta ſumantur. Secundum iuxta allegoriam, i. ſpiritualem intelligentiam. Tertiò ſecundum futurorum beatitudinem. Hæretici verò primam & ſecundam diem contemnentes, quçdam ſpiritualia figmenta ſibi componunt ſine fundamēto & parietibus, tectum deſuper imponentes: & recedentes de eccleſia fermentum quod corde conceperunt alijs prædicant: & hoc nō errore ſed amore mali, vnde: comminatur Deus ſuperbis vindictam. *Dedi vobis ſtu. den.*

† ſanctitate ſua.
† tollet vos hoſtis in ſpinis, & poſteritatem veſtrā hamis piſcatoris.
E
Triplex intelligentia ſcripturæ.
† ſponte oblata congregare facite.

g *Tribus diebus.* Erant quædam ſacrificia, de quibus ſi quid in alterum diem ſeruaretur, & oblatum & remanens immundum iudicabatur. Erant & alia de quibus ſi in tertium diem aliquid remaneret, immundum fiebat: quod eſt offerre immundas hoſtias.

✻ Rupert. Trium dierum ſolemnitates adulteraſtis, de quibus ego in lege dixi: Tribus vicibus per ſingulos annos mihi feſta celebrabitis, ſ. azymorum, ſolemnitatem menſis primitiuorū, & ſolemnitatem in exitu anni. Iſtas adulteraſtis, vt non mihi, ſed veſtris vitulis eas celebraretis, ne quid vulgo deeſſe videretur diuinç iucūditatis, &c. Hæc omnia facientes, vocate voluntarias oblationes q̃a ſic facitis, & ſic facere vultis, vt ſacrificia q̃ veſtris offertis vitulis, eiſdem nominibus honoretis, quibus ea q̃ mihi offeruntur nuncupat authoritas legis. Holocauſtum, & pro peccato, & pacifica, & hæc annunciate in ſono tubæ, & cytharæ, in tympano & choro &c. ita vt fortius & altius cantaſſe iudicemini, quam tribus Iuda vel domus Dauid in templo Domini, quia plures eſtis. Hieronym. F

Dedi

NICOLAVS DE LYRA.

1 Iurauit dominus, &c. *In ſeipſo qui eſt ſanctus ſanctorum.*
2 Ecce di. *Ideſt, ad punitionem veſtram.*
3 Et leuabunt, &c. *Portando in captiuitatem.*
4 In contis. *Sicut portantur res ponderoſæ in tinellis.*
5 Et reliquias. *Ideſt, cçteros ad fortalitia fugientes ibidem cremabunt cum ędificijs.*
6 Et per. *Ideſt, multæ fiunt aperturæ in muris per quas extrahemini.*
7 Et proijciemini. *Nomen eſt regionis longinquæ vltra terrā Aſyriorum.*
8 Venite ad Bethel. *Poſtquam propheta arguit populum de auaritia, hic conſequenter arguit ipſum de idololatria. Et diuiditur in tres partes: quia primò ponitur idololatriæ frequentatio, ſecundò frequentātium obſtinatio, ibi:* Vnde & ego. *Tertiò prophetæ monitio, ibi:* Poſtquam autem. *Circa primum dicitur:* Venite. *Ideſt, venietis frequentando locum idololatriæ, ita quòd propheta nō inuitat ad idololatriam, ſed magis arguit eam.*
9 Ad Gal. *Ibi enim ſimiliter idololatria exercebatur, vt dictum eſt Hoſeæ 13.*
10 Et off. *Ideſt, offeretis tribus diebus, ſ. in anno, ſicut in templo domini, quod erat in Ieruſalem, cultores Dei debebant comparere ter in anno. Exod. 23. Ieroboam enim in cultu vitulorum quos fecit, ſtatuit aliqua ſimilia cultui diuino qui fiebat in Ieruſalem, vt populus facilius aſſentiret.*
11 Et ſacrifica. de. *Sicut & Gentiles idololatræ. Oblationes enim Deo factę in Ieruſalem erant abſque fermento.*

✻ Sic

MORALITER.

3 *Et leuabunt, &c.* Ideſt, in baculis: per quos ſignificantur pœnæ tēporales quas incurrunt aliquādo pro malis ſuis.
5 *Et reliquias.* Ideſt, animas à corporibus exutas.
† *In ollis.* Ideſt, pœnis gehennalibus.
† *Exi.* De uita præſenti.
6 *Et per.* Ideſt, per diſſolutiones harmoniæ corporalis.
7 *Et proijciemini.* Qui interpretatur aceruus triſtitię propter quod ſignificat pœnam gehennæ.
8 *Venite ad.* Hic ponitur dictæ punitionis duplex cauſa. Vna eſt peccatorum continuatio: ideò ſubditur.
† *Et imp.* Ideſt, agetis.
9 *Ad Galgalam, &c.* Ibi autem exercebatur idololatria, ideo ſignificat auaritiam. *Quę dicitur idolorum ſeruitus, Ephe. 5. b.* Alia cauſa eſt obſtinatio, cum dicitur.

a *Dedi vobis.* ✲ Ruper. Magnitudinem flagelli, i. famis, mirabiliter exprimit dicendo, *Ego dedi vobis stuporem dentium,&c.* Ac si dicat. Quia fames non tam diutina, cibus tã rarus extitit, vt cũ quidpiam reperiretur qualiscunq; cibi dentes obstupescerent, velut te solita offensi. Legimus regnante Ioram famem tam magnã factam esse, vt venderet caput asini. 80. argẽteis, quarta pars cadi stercoris colũbarum quinque argenteis. Cũ tanta esset seueritas disciplinæ corripiẽtis mirum ꝙ nullus regum Israel recessit à peccatis Ieroboam, i. aureis vitulis: ꝙ Israel tam pertinaciter rebellis tamq; duræ ceruicis extitit, vt ad Dñm Deum suum nequaquam reuerteretur. Vnde & dignè im pperat: *Non estis reuersi ad me.*

Hieron. Iuxta Ezechielẽ. Ezech. 18.a. *Qui comederit vuam acerbã, stupescunt dentes eius.* Sic hæretici testimonijs scripturarum abutentes, immatura & absq; sua dulcedine comedunt: & ideo ꝑdũt robur dentiũ, ne possint dura comedere: & in aluũ toti corpori profutura transmittere: Et hunc stuporem & penuriam panis, qui de cœlo descẽdit, dicit mittendam in cunctis locis eorum, vt patiantur indigentiam verbi Dei. Ioh. 6.d.

eos vento vrente, & aurigine & eruca comedente: non sine magno dolore perire viderent quæcumque ta sibi instãtia multiplicauerant. Sed non profuit eis hibita correctio: *Non enim redistis ad me, dicit Dominus.*

Percutiuntur hæretici ardore libidinis, vnde: Apo lus: *Melius est nub quam vri.* Percut tur etiam ira & uidia, quæ rub sanguinis comt tant in pallorẽ: auferunt veran telligentiam, & totum corrũpi vt etiam mella cia videantur a ra, quia quid prius ĩ ecclesia cuerat, iã factis reticis videtur a ra. Ipsi multipl hortos, idest, do nas, ĩ quos Nab noluit vineam mutari. Hæ etiã bona faciũ melli venena sceant: ideò vi & olineta & f habere iactant. *de vinea Sodomo vinum eorum est.*

Aurugo. i. go vel Erugo apud Ioel Eruc citur. Alij sich Aurugo, i. Rub quę apud Ioel go dicitur: Qu

a ¶Vt non solum fecisse, sed & alios docuisse videamini. b ¶Sic præcipio, quia sic volui. ¶ x tribus.

& annunciatẽ. Sic enim voluistis filij Israel, dicit dominus 1

a ¶Famem vbi per insolentiam comedendi stupescunt dentes, & amittunt vires comedendi. ¶Hæc magna fames quæ terram x tribuum attriuit contigit temporibus Eliæ.

a Deus. Vnde & ego dedi vobis † stuporem dentium in cun- 2

ctis vrbibus vestris, & indigentiã panum in omnibus locis †

a ¶Non tantum stupores & penuriam panis dedi, sed etiam &c.

vestris & non estis reuersi ad me, dicit dñs, ego quoque pro †

a ¶Vt non solum famis, sed etiam sitis periculum sustineretis.

b c d hibui à vobis imbrẽm cum adhuc tres menses superessent 3

¶Ecclesiam.

vsque ad messem, & plui super ciuitatem vnam, & super ci 4

a ¶Hæreticorum. b ¶Vnitas ecclesiæ quæ est pars domini. c ¶Et protulit fructum.

e uitatem alterãm non plui. Pars vnã complutæ est, & pars su

a ¶Siti coactæ. b ¶Diuersi hæretici. ¶Super quas non plui & in quibus cisternæ siccæ erant.

per quam non plui, aruit: Et venerunt duæ & tres ciuitates 5

a ¶Super quam plui & quæ habebat aquam. b ¶Ecclesiam ex qua exierunt. c ¶De puteis & cisternis eius. d ¶Viam. e ¶Deficiente aqua.

ad vnãm ciuitatẽm vt biberent ãquam, & nõ sunt satiatæ:

a ¶Cum hoc ad correctionem vt medicus facerem b ¶Quia non voluntate sed necessitate redeunt. c ¶Propter hoc. ¶Afflixi Q. Quod superfluit siccitati, vento consumpsi.

f ẽt nõn redistis ad me, dicit dominus. Percussi vos in vento 6

a ¶In his multiplicandis x. tribus studebant & inde iram Dei contra se concitabant. b ¶Non Dei.

vrẽte, & in aurugine multitudinem hortorum vestrorum, et

a ¶Quæ non sunt de bonis oliuis. b ¶Hæc est ficus quam Iesus maledictam arefecit. c ¶Grauior, quæ non auolat sed vniuersa consumit.

vinearum vestrarum: oliueta uestra et ficeta comedit eru-

a ¶Hæc omnia passi tamen non redi.

g ca, ẽt non redistis ad me, dicit dominus. Misi in uos † mor- 7

C b *Et non estis.* Et cum hęc oĩa non pro crudelitate, sed ꝓ correctione vestra facerem, non tñ estis correcti, iuxta illud: *Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt.* Iere. 2.f.

Hiero. c *Ego quoque prohibui.* Prohibet Deus ab hæreticis rorẽ diuinę sapientię, & mandat nubibus ne pluant super eos imbrem ante tres menses messis, ne perueniant ad mysti cum fructum mysterij Trinitatis, & pluit super vnã ecclesiã, nõ super conciliabula hæreticorũ. Si quis ẽt illorũ penuria coactus, ad ciuitatem Dei regreditur, vt hauriat, non satiatur: quia non voluntate sed necessitate accessit.

Hieron. d *Vsque ad messem.* Qui dicitur pluuia serotina agris Palestinæ, q̃ herbã vt triticum pariat, debet irrigare illo tẽpore quo tres menses sunt vsque ad messem, idest, Maius, Iunius, Iulius. Hoc tempore necessaria: Et ne putetur lege naturę & astrorum cursu contingere, addit.

3. Reg. 17. a. e *Et plui su.* Hæc etiam penuria aquæ sub Elia contigit.

f *Percussi vos.* ✲ Rupertus. Intemperantis erat luxuriæ hortos multiplicare, maximè ex iniquitate, sicut fecit Achab de vinea Naboth. Bene igitur in talibus percussit eos

fit cum nocte ros vel imber super teneras spicas cadit calescente sole vertuntur in rubeum colorem & in scũt grana adhuc terrena. Aurugo ẽt dr̃ morbus q̃ i nascit ex abũdãtia corrupti fellis, q̃ corrũpit sanguin vertit in pallorem & quæq; dulcia vertit in amaritud

g *Misi in* ✲ Rupert. Per omnia flagella & tormenta ditur Israel. Vnde & eo tempore, quo ab Aegyptijs a lia postulabant, mittitur in eos mors, & percutiuntur dio iuuenes eorum, & æquos quos sibi contra præce Dei multiplicauerant, captiuitas sæua concludit, put castrorum viuentium nares impleat.

✲ Theod. Ab Assyrijs fugientes, & in Aegyptum uenire studentes gladio Assyriorum tradidit, tanqu igne quodam ira vsus: veruntamen ne inde quidem nestum & decorum agnoscere voluerint.

Hiero. Quotidie ambulantibus in via Aegypti, i per mala mundi, immittit Deus mortem, vt mortific membris quæ sunt super terram: viuat in eis Chri Percutit etiam Deus in malis quidquid superbũ & uersum est in iuuentute, ne vsque ad senectutem pe niat, & tradit equos captiuitati, ne per præcipitia lab tur in infernum: & facit fœtorem ascendere, vt cog scant peccata sua. Sed nec sic reuertuntur.

Subuer

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sic enim volu. *Scilicet, sacrificare vitulis aureis, & non mandato meo, sed voluntate vestra iniqua.*

2 Vnde. *Hic consequenter ponitur obstinatio populi, qui pluries à Deo fuit flagellatus propter peccata, non tamen emendatus: & primò ponitur flagellum famis, cum dicitur:* Vnde & ego, &c. den. *Famem Hebræi enim dicunt Acuitem dentium: Vnde & famelici dicuntur vulgariter habere dentes acutos & ventrem vacuum, ideo sequitur:* Et indigentiam pa. *Secundò, flagellum sitis, cum subditur.*

3 Ego quoque, &c. *Et hoc tribus mensibus ante messem, quæ incipit in terra illa mense Aprili: & sic fuit prohibitus imber tempore quo magis solet pluere.*

4 Et plui super. *Idest, quando dedi pluuiam, fuit ita mod quod non sufficiebat vobis ad potum: ideo sequitur.*

5 Et venerunt duæ & tres ciuitates, &c. *Et tertio flag venti vrentis, terræ nascentia corrumpentis & erucas genera cum dicitur.*

6 Percussi vos in ven. vr. &c. *Quartò flagellum occision aduersarijs, cum dicitur.*

7 Misi in vos &c. *Miserunt enim iuuenes electos in A ptum ad adducendum inde auxilium contra Assyrios: qui præo pati ab Assyrijs fuerunt cæsi ab eis, & qui eorum ab aduersarij pti, ideò subditur.*

✲ Vsqu

MORALITER.

† † *Dedi vobis stupo. &c.* famem acutam.

† *Et non estis reue. ad.* Nam afflictio nõ dedit vobis intellectum, quod est obstinationis magnæ signum & ide gnificatur per alias pęnas quæ sequuntur, cum dicit

3 *Ego quoque, &c.* Vsque ibi.

† Postqu

Subuerti vos. Mortui sunt Sodomitæ corpore & aīa; similiter & isti pro eodem peccato. Loth solus liberatus est .. filiab. suis, quasi ticio semiustus amissa parte corporis ..i. vxore cum qua vnū in carne erat: Sic comparatione ..rū qui perierunt fame & gladio pauci remanserunt, q .. partem corporis ..amiserunt, i. tē..poralia quibus cor..us sustētatur: & in ..uibus delectabant. Extrema medici..a est, & 10. tribuū .. hæreticorum & ..mniū peccatorū, .. postquā in mul..s percussi nō resi..perint, tandem di..nus ignis ędificia ..buertat, & ipsi li..rentur quasi tor..ip ab incen. & nu.. euadant, iuxta il..ld. *Si cuius opus ars..., detrimentum patie..r.* Qui enim habēs ..era Sodomæ per ..nē saluatur. quasi ..rris de incēdio ra..tur, prius operib. ..domæ igne de..uctis. Vnde in propheta legitur: *Restituetur Sodoma in an..uum*, Quia qui suo vitio Sodomitis vnitus est, si in eo ..serint opera Sodomæ in antiquum statum restituetur.

* Theod. Quemadmodum torris semiustulatus ignis ..res & efficaciā ostendit, verum ad nullam rem vtilis est, ..si vnico igni sic vos multis cęsis, in captiuitatē correpti, ..ni potentia spoliati, ad solam seruitutē apti existetis.

b *Quapropter.* Quia pręterita contempsistis, saltē per hęc ..æ inferēda sunt corrigimini. Nec dicit quod faciat, sed ..spensos relinquit, vt cogitent sibi inferenda, quæcunq; ..teriora inferri possint, & saltem hoc timore redeant.

* Theod. Et si ex inueterato morbo laboratis, tamen ..ngruam vobis curationem afferam hoc itaque libera..s morbo robusto, Israel, Dominum tuum implora & ..quire, qui aerem raram & cedentem, & mollem, in so..um horribilis tonitrui conuertit: ac ventis quos ipse ..auit, hoc commouet & conuersat. Quod regem ad te ..erandum delectum ostendit, Cyrum intelligit. Est au..m facillimum Deo in multa nocte facere diem, & in ..ediam diem effundere tenebras.

c *Præparare.* &c. Vt venientē ad tē per mysterium incarnationis auidè suscipias liberatorē: Vel præparare ad inuocandū dominū Deum tuum, vt liberet te à præsenti tribulatione: *Quia omnis qui inuocauerit nomen domini saluus erit.* D Rom. 10. c.

d *Quia ecce formans montes &c.* * Tertullianus. De tenebris dominus per Esaiam ait: *Ego, qui stru xi lucem, & feci tenebras.* De spiritu ęquè Amos: Qui solidat tonitruum, & cōdit spiritū, & annuntiat in homines Christū suum: eum spiritū conditū ostendens, qui in terras cōditas deputabatur, *qui super aquas, ferebatur*, liberator, & adflator, & animator vniuersitatis. Non enim (vt quidā putāt) ipsum E Deū significari. *Deus spiritus.* Neque enim aquæ dominū sustinere sufficerent, sed eum spiritum dicit de quo etiam venti constiterunt: vt ait per Esaiam. *quia spiritus à me exiuit, & flatum omnem ego feci.*

Ladu. Hermog. c. 32. — Isa. 35. — † fœtorum — Gen. 1. — Io. 4. — † opus — Isa. 57.

a ¶ Dum ab Aegyptiis auxilia peteretis, gladio, Syrorum occidi iuuenes vestros: quibus occisis equi eorum & vos contra Dei iussa multiplicauerant a victoribus captiui ducti sunt: & fœtor mortuorum nocebat naribus viuentium.

têm in via Aegypti, percussi in gladio iuuenes vestros vsq; 1
ad captiuitatem equorum vestrorū, & ascendere feci † pu- 2
tredinem castrorum vestrorum in nares vestras: & nō redi-

a ¶ In illis qui perierunt ex vo .. gladio Assyriorum.

a stis ad me, dicit dñs † Subuerti vos sicut subuertit Deus 3

a ¶ In illis qui remanserunt ex vobis. b Idest, Ticio.

Sodomam & Gomorrā: & facti estis quasi torris raptus ab 4
b incendio, & non redistis ad me, dicit dominus. Quapro- 5

a ¶ Quæ cogitō & minor.

pter hæc faciam tibi Israel. Postquam autem hæc fecero ti- 6 7

¶ Ergo. a ¶ Quis ille est formans montes.

c bi præparare in occursum Dei tui Israel, Quia ecce formas 8
d

a ¶ Omnem creaturam, vel sanctos in fide. b ¶ Per prophetas. c ¶ Electo
d ¶ Opus quod ipse facturus est, vel ..

e montes, & creans ventum, & annuncians homini † elo- 9
f quium suum, faciens † matutinam nebulam, & gradiēs su-

a ¶ Idest, montes, quorum conuersatio in cœlis est, qui non viuunt secundum carnem, sed secundum spiritum.

per excelsa terræ dominus Deus exercituum nomen eius. 10

* Ruper. Hæretici ex hoc loco creaturā argumentati sunt Spiritum sanctum propterea ꝙ verum Hæbraicū, latine interpretatur spiritus. At verò vētus & spiritus eodem verbo appellatur. Cū ergo essent peruersæ intentionis neq; ventum, neq; saltem spiritum hominis, sed Spiritum sanctum voluerunt intelligi, tā paruo, tamq; fragili instrumento tam magnam roborare volentes impietatē, Quapropter placet magis castæ fidei talis translatio verbi prædicti *& creans ventum.* quàm, *& creans spiritum.*

e *Creans ven.* Flatum huius aeris, vel animā hominis, & à se creatis nūciat eloquiū suū, iuxta illud quod ait. *Non faciet dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum prophetis suis.* F

f *Faciens ma.* Iuxta literam, matutino tempore facit nebulam venire super terram: Et gradietur super ex. ter. quia intra omnia est & extra omnia. supra.

Nebula pinguedo aeris est: & significat pinguedinem fidei, quæ mane, i. tēpore baptismi concipitur. Excelsa terræ virtutes vel sancti in culmine virtutū cōstituti: Deus verò virtutes omniū transcendit, & in cordib. suorū ambulat.

c *Præpa-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vsque. *Et quia cadauera eorum remanserūt insepulta, subditur.* 2 Et ascēde. *Quintò flagellum subuersionis terre per aduersarios, cum dicitur.* 3 Subuerti vos. *Quæ subuersio facta est ferro & igne ideò sequitur.* 4 Et facti, &c. *Idest, lignum semiustum: Et dicitur à torreo torres.* 5 Et non redistis. *Toties flagellati.* 6 Quapropter. *Idest, iterabo tibi pęnas consimiles & maiores.* 7 Postquam. *Hic consequenter ponitur prophetæ monitio, s. vt populus ad dominum conuertatur: Et ad hoc inducitur duplex motiuum. Secundum ponitur ca. seq. Primum autem motiuū est consideratio diuinæ potentię: cui omnis creatura debet se subiucere: ideo dicitur:* Postquam autē. *Idest, afflictiones prædictas.* 8 Preparare, &c. *Per debitam pęnitentiam vexatione tibi intellectū dante. Et dicunt expositores nostri communiter, & satis rationabiliter, quod hec est prophetia de conuersione Iudæorū circa finem mūdi futura: vnde & 10. tribus adhuc nō sunt liberatæ a captiuitate: & secundū hoc exponitur.* Præparare. *Idest, preparaberis. Ad hanc autē conuersionē seu pænitentiam dictā debet mouere excellētia diuinę misericordię, ideo sequitur:* Quia ec. fo. 9 Et annuncians ho. *Dando ei spiritum prophetię.* 10 Dominus Deus. *Idest, angelorum.*

MORALITER.

† 7 *Postquam autem.* Nam in præsenti peccatores possunt ad Deum reuerti: per multiplices pęnas quę ipsis inferuntur aliquando reuertuntur.

CAP. V.

a *Ad te verb.* Quantū ad literā propheta deplorat. 10. tribus pro peccatis, ita captiuandas vltra montes. Persarum, vt amplius non sint reuersuræ ad propriū locum: Virgo vocantur, secundum ꝙ in Patriarchis & prophetis vni sponso casta mente copulati sunt. Quam virginitatem iam corruperant mœchantes cum idolis. Mysticè. Deflet illos qui mente Deum cernunt. & posteà seruire desinunt, nec ad verum Dei lumen redeunt.

CAPVT V.

a ¶ Amos ex affectu charitatis, sicut Dauid & Samuel lugens Saulem.

a AVdite verbum istud quòd ego leuo super vos 1 2 3

Domus

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. V.

1 AVdite. *Hic ponitur secundū motiuum quod est diuinæ iustitiæ consideratio acriter peccata punientis: Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur hæc consideratio: secūdò arguitur populus de oppositis, ibi:* Qui cōuertitis. *Prima in duas: quia primò inducit populū ad considerationem pęnæ præteritę, secundò ad euasionem futuræ, ibi:* Quia hæc di. *Circa primum dicit propheta.* 2 Audite ver. *Non solum aure sed etiam corde.* 3 Quod ego. *Compatiens miserię vobis inflictæ.*

* *Domus*

MORALITER.

† 2 *Audite.* Per plantū quē dñs leuat super casum domus Israel significatur casus militātis ecclesiæ plangēdus q̄ notabiliter declinat a perfectione patrum, tā in populo quā

2 *Domus Israel.* LXX. Cecidit amplius, si resurget virgo Israel
A in sua terra. Non negat posse resurgere, sed non resurget virgo Israel: quia semel aberrans, & si reportatur humeris pii pastoris non habet eandem gloriam cum illo qui nunquam à Deo aberrauit. Vnde per prophetam, *Malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem*: Pœnitentiam non sanctitati ecclesiæ comparat, sed quia comparata mortui & inferis melior fit.

Hiero. — Ezec. 18. h. — † 32. q. 5. c. si Paulus.

✻ Theodoretus. Misericors dominus male affectos & penitere nolentes nō dedignatur lamentari. Hoc vero *Non adijciet amplius vt resurgat*: Nō libertati euangelicæ contrarium est, qui potius significat,
B quòd non amplius per suos regentur, neque proprium regem habebunt. Si quis diligenter attendat, inueniet horum exitum post eam insaniam, quam in Saluatorem nostrum ediderunt: tum enim ceciderunt, ac in illo casu in hanc diē permanserunt. Virginem eam vocat, propter priorem pietatem: proiectam & contemptam, propter cultum quē idolis postea dedit. *Non est qui suscitet eam*. Ostendit vt nullo subsidio humano adiuuatur. Deo enim repugnante, nec Aegyptiorum rex, nec alius quispiam eis auxiliari potuit.

† in nihilum — † findat sicut ignis domū Ioseph.

b *Non est*: Non est qui intercessione sua reducat ad vitam, sicut Moyses placauit iram Dei, & hoc quare? quia non vult conuerti ad Deum per pœnitentiam: & hoc est quod dicit: *Quia hæc dicit dominus Deus: Quia noluistis conuerti ò decem tribus, cum venerint Assyrij 10. pars vestri remanebit in prima captiuitate, cæteri captiuabuntur.* Quòd si ipsa decimatio remanens in terra promissionis non pœnituerit, & ipsa venientibus Assyrijs ex toto captiuabitur: Quod ita factum est.

Hiero. — Exo. 32. g. — 4. Reg. 17. d.

c *Vrbs de qua.* Theodoretus. Prænunciat eorum futuram paucitatem.

Vnitas laudatur.

Hieron. Vnitas habet sacramentum vnius Dei: Et esse
C in hoc numero prima beatitudo est, quia vnus & verus Deus

---

a ¶ X. tribuum. b ¶ In perpetuam captiuitatem. ¶ Peccando. c ¶ Eus, quia corrupta. d ¶ Per se spiritus vadens & non rediens, per se cadit, & per Deum resurgit.

a planctum. Domus Israel cecidit, & non adijciet vt resurgat. 1

a ¶ Quæ quondam domino quasi virgo copulata. b ¶ Prostrata. ¶ Vel interfecta gladio Assyriorum. ¶ Per idololatriam. 2

b c † Virgo Israel proiecta est in terram suam, non est qui su- 3
scitet eam, quia hæc dicit dominus Deus: Vrbs de qua egre- 4

a ¶ Tempore pacis b ¶ Viri. c ¶ Cum venerint Assyrij.

diebantur mille, relinquentur in ea centum: & de qua egre-

¶ Decem tribuum.

diebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israel.

a ¶ Postquam asperrime comminatus est, blande ad pœnitentiam pius pater reuocat. ¶ Bene viuendo, credendo, perseuerando.

Quia hæc dicit dominus Deus domui Israel: Quærite me & 5

a ¶ In operibus iustitiæ qui eratis mortui in idololatria. b ¶ Vt ibi adoretis vitulum. c ¶ Quæ est ciuitas in fine possessionis duarum & decem tribuum, in quo loco exibant decem tribus adorare idola. 6

d viuetis, & nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite in- 7

a ¶ Per hunc locum notantur etiam aliqui de duabus tribubus adorasse idola. b ¶ Alias intrabitis c ¶ Et hoc ideò prohibeo, quia captiuabuntur habitatores harum duarum ciuitatum per Assyrios, & per has intelliguntur decem tribus captiuandæ. 8

trare, & in Bersabee nō transibitis, quia Galgala captiua du-

a ¶ De Bersabee tacet, quia victis x tribubus Bersabee quæ erat in tribu Iuda, illo tempore non est destructa. b ¶ Qui quærit fide, incipit viuere operibus iustitiæ. c ¶ Qui vita. a ¶ Per eum. ¶ Qui modo mortui.

e cetur, & Bethel erit † inutilis. Quærite dominum & viuite, ne 9

a ¶ X. tribus ¶ Diaboli. b ¶ Ignis captiuitatis. 10

forte † comburatur domus Ioseph vt ignis, & deuorabit, 11

a ¶ Qui liberet à captiuitate. b ¶ Adorantes vitulum in Bethel. c ¶ In amaritudinem idololatriæ.

& non erit qui extinguat Bethel: qui conuertitis in ab- 12

Deus est, secunda in secūdo est in decadē, tertia in terti[o] idest, centenario. Sicut enim decas decima vnione cōp[le]tur, sic centum. 10. decadibus: sic & millenarius dece[m] centenarijs, per quem quarta & summa vel firma bea[ti]tudo notatur: de qua amissa si quis egerit pœnitentiam

thel autem & Galgala simul cum idolis tradentur ho[sti]bus. Non obscura ergo insania erat non solum ex p[er] iuramenti non recordari pietatis Abrahæ, sed etiā a[d] eum impietatem committere.

Bethel interpretatur domus Dei. Hāc quærit qui d[icit] *Templum domini est*: Et in ædificijs quæ destruenda sunt fidit: Quærit etiam qui sequitur literam occidentem, [non] spiritum viuificātem. Galgal locus vbi populus secu[ndo] est circumcisus: Hanc intrat qui post aduentum Ch[risti] rursum vult circumcidi. Galgal etiam reuelatio dicit[ur]. In hac intrat qui nititur ad maiora se. & reuelation[em] superiorum scientiam sibi promittit: Transit etiam Bersabee, vel secundum 70. ad puteum iuramēti de[sce]ndit: Samaritana cupit haurire aquam quæ sitim nō exp[ellit], ignorans eum. *De cuius ventre fluent aquæ viuæ*: Quia [Gal]gal, idest, circumcisio carnis ducetur captiua à cordis [cir]cuncisione: & Bethel quam putatis domum Dei omn[ino] non erit, vel inutilis erit.

c *Quæ*. Post verba dn̄i subiungit propheta admoniti[onem] sua[m].

illo quarto mil-
nario vix redit
tertiū centenari[um]
& si in centenari[o]
est, vix redit ad
cundum. i. de[ce]-
rium. & ita fit vt v[ir]-
go Israel quæ er-
uerat, nō habe[t]
suscitantem: q[ui]
qui semel ab vi[ro]
ne discesserit, & [vir]-
ginitatē quam [in]
vno viro habe[bat]
perdiderit pristi[num]
statum, & vnio[nis]
beatitudinē rec[upe]-
rare nō valebit, et [si]
conceditur ei v[t]
a mille redeat ad [cen]-
tum, & de cent[um]
redeat ad dece[m].
d *Nolite.* ✻ T[heo]-
dor. Sensus est. [Et]
tandem aliqu[i]
& Bethel, & G[alga]-
la, & cultu idol[orum]
relictis, meam
rite prouidētia
inde enim vi[uetis]
consequemini.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Domus Israel. *A statu prosperitatis, & hoc fuit à tempore Azahel regis Syriæ qui sup. à modum afflixit regnum Israel, secundum quod dicitur 4. Reg. 13.* Iratusque est furor domini contra Israel: & tradidit eos in manu Azahel, &c. *Et subditur:* Attriuerat eos rex Syriæ.

2 Non adijciet vt resurgat. *In præterita potestate. Et ad idem facit quod sequitur.*

3 Virgo Israel proiecta est. *Quia expressio est eiusdem ad maiorem assertionem: quod declaratur per illud quod subditur:* Vrbs de qua.

4 Quia hæc. *Hic inducit ad euasionem pœnæ futuræ dicens in persona Dei.*

5 Quærite me. *Per opera bona.*

6 Et viuetis. *Corporali & spirituali vita.*

7 Et nolite, &c. *Idest, nolite colere idola quæ coluntur in Bet[hel] in Galgala & Bersabee.*

8 Quia Galgala, &c. *Idest, populus idololatriam exercen[s] i[bi]dem.*

9 Quærite dominum, &c. *Exponatur vt prius.*

10 Ne forte comburatur. *Vt ignis qui totaliter deficit per con[sum]ptionem materiæ combustibilis.*

11 Domus Io. *Regnū Israel quod denominatur à Ioseph: q[uia] Ieroboam primus rex Israel fuit de tribu Ephraim filij Ioseph[.]*

12 Qui conuert. *Hic consequenter arguit populum de opp[ressio]ne scilicet, quia peccabant sine fræno timore Dei postposito: Et pri[mo ar]guit eius transgressiones: secundo derisiones, ibi:* Væ desidera[ntes. *Prima in duas, quia primò arguitur populi multiplex transgre[ssio], secundò subditur punitio, ibi:* Idcirco. *Circa primum dicitur.* Q[ui con]uertitis in absinthium, &c. *Idest, in amaritudinem.*

7 Et ✻ Iu-

MORALITER.

† In clero. Et maximè plangendus est quia non apparet remedium reuelationis ad primum statum, ideo dicitur.

2 *Non adij.* Vnde adhuc subditur.

† *Vrbs &c.* Idest regnum vel diocesis: vel religio aliqua de quibus erant mille bellatores contra dæmones & vitia, pauci valde inueniuntur respectiuè. Sed quoniam emendatio non est simpliciter impossibilis, subditur.

5 *Quærite, &c.* Vita gratiæ.

7 *Et nolite, &c.* In his autem locis exercebatur idolol[atria:] propter quod significant mala loca ut prostibula, t[aber]nas, & alia in quibus exercentur uitia quæ sunt à f[ideli]bus euitanda.

10 *Ne fortè, &c.* Idest, ecclesia uel mens humana q[uæ] est domus Christi per Ioseph significati.

12 *Qui conuertitis.* Hic tangitur casus ecclesiæ magis [in] spe[cia]li & primò quantum ad maiores quibus dicitur: *Qui conuertitis in absinthium iud.* Pauperes iniustè condēna[ti]o.

5 *Quærite* † *Et*

iam, incitans vt reuertantur ad dominum.

* Rupertus. Hic subaudiendum est vobis dico & loquor, qui conuertitis in absynthium iudicium. Grandis culpa, magna damnationis causa, conuertere Dulcedinē iudicii in amaritudinem iniquitatis, & pulchritudinem iustitiæ in horrorē clamoris. Hoc ipsum apud Isaiā iis verbis cōquetur. *Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas: & expectaui vt faceret iudiciū, & ecce iniquitas: & iustitiam, & ecce clamor.* Verè infœlices qui tam longū iniquitatis & clamoris traxerūt funiculum, vt vsque ad ipsum perueniant Christum iniquo iudicio, & clamore condemnātum, clamando, reus est mortis: clamando crucifige, crucifige, clamando, sanguis eius super nos, &c.

Ieroboam qui vitulos fecit, & separauit populum à domo Dauid, significat hæreticos qui sermone composito quasi aurea simulachra fingunt, & adorant quod finxerunt: his dicitur: *Quærite dominum & viuite.* Quod nisi fecerint comburuntur ardoribus diaboli: & hunc ignem nō potest extinguere aliquis de magistris eorum, quia & ipsi heretici sunt qui falsò se domum Dei vocant.

Facientem arctu. Audientes hæc, non ad fabulas poetarū decurramus, sed intelligamus omnium creatorem & omnipotentem.

Per arcturum, qui septem stellis constat, signatur ecclesia septiformi spiritu repleta. Per orionem, qui hyeme oritur, & suo ortu tempestates excitat, significantur martyres qui tempore infidelitatis prædicant incredulis, & excitant contra se tempestatem persequutionis.

Loquens de arcturo & orione maluit ea vocare nominibus inuentis à Gentilitate quā nominibus Hebreorum, ne nobis ea Barbara viderentur. In quo notat etiam hanc prophetiam à Gentibus legendam.

* Rupert. Quod sequitur. *facientem Arcturum & Orionem, &c.* Oportet de eodem Christo testimonium esse. Quia persona hæc magis quàm persona patris, opus habebat propter nos defendi scripturarū testimoniis, quod sit factor syderum, noctisque & diei, immo & omnium quæ facta sunt, *quia sine ipso factum est nihil.* Quando autem condidit patres, & Moysi dedit legem, gentes tenebræ erant, quia Dei notitiam non habuerunt: sed quando factus est homo, tenebras illas in manè cōuertit, quia gentes euangelica prædicatione illuminauit. E contra diem nocte mutauit quia Iudæam in qua prius notus erat propter perfidiam in cęcitate reliquit. Post hæc ēt illud mirabile fecit, quòd Doctores, ex gētilitate assumpsit, quorum doctrina mūdum omnem repleuit. Quod significat subiūgendo. *Qui vocat aquas maris & effundit eas super faciem terræ.* Secundū literam istud quotidie est, Aquas. n. marisamarissimas æthereo calore suspensas excolat & eliquat in dulcem pluuiarum saporem, instar medicinalis cucurbitæ, q̄ calore superioris gyri, humorem & sanguinē sursum trahit: ex quo disci mus vnde sunt pluuiæ.

D

† qui facit.

† infr. 9. b.

† vastator super munitionem veniet.

* Theod. Confidite ait, Dei potestati, facilè enim & facit, & transformat quod vult, atque ei facillimum est maxima pericula in animi tranquillitatem & securitatem transferre. Tum fœlicibus facilè miserias inferre potest, tumque aquas maris nutu suo in aerem subtrahens, nubibus irrigat terrā. Deus enim est & omnium rerum Dominus. Nullo negotio infirmatos ad pristinum robur reducit, & robustos in miserias & debilitatem deducit.

E

a ¶ Quo discernere debetis inter creatorem & creaturam. b ¶ Iustum Deum: assumentes iniquitatem vel adhærentes terrenis, relinquitis eum qui iudicaturus est orbem in æquitate. c ¶ Vestra voluntate. ¶ Et.

a sinthium iudicium, & iustitiam in terra relinquitis, † facien- 1

a ¶ Bootem b ¶ Sanctos diuersa claritate fulgentes. ¶ Vel et alij s. l. splendorem, scilicet, astra fulgentia. c ¶ Suis electis. d ¶ In claram lucem vel prosperitatem. e ¶ Ignorantiæ, vel tribulationis.

2

3

tem arcturum & orionem, & conuertentē in mane tenebras 4

a ¶ Fœlicitatis. ¶ Qui dies putabantur, in noctem peccatorum mutantur. b ¶ Tribulationis. c ¶ Amaras aquas æthereo calore suspendit, & in dulcem pluuiarum saporem conuersas ad irrigationem terræ diffundit.

5

b & diem in noctem † mutantem. † Qui vocat aquas maris & †

c effundit eas super faciem terræ: dominus nomen est eius. 6

a ¶ Ridendo minatur. b ¶ Captiuitatis. c ¶ Vt infirma e fortis infirmetur bene. d ¶ Rerum depredationem.

7

8

d Qui † subridet vastitatem super robustum & † depopula- 9

a ¶ Populum x. tribuum: sic & omnes qui in seculari potentia vel heresi confidunt. b ¶ Ipsi tamen. c ¶ Qui grauiter peccatum est. d ¶ In iudicio vel virtutibus.

e tionem super potentem affert. Odio habuerunt in porta 10

b *Et diem in.* Ab hora sexta in typū Iudaicæ cęcitatis, dies conuersus est in noctem crucifixoribus: lux etiam quę in lege & prophetis oriebatur versa est in tenebras illis de quibus scriptum est: *Obscurentur oculi eorum.* Hieron. Psal. 68. f.

c *Qui vocat.* Aquæ maris, peccatores quos effundit vt conuersi in dulcedinem aliis prædicent, in quibus quidquid terræ & amaritudinis inerat, ardore veri solis excoquitur.

d *Qui subri.* Ad præsens tēpus reuertitur. Q. Qui creator omniū comminatur captiuitatem Samariæ, subridet sicut qui irascitur, & apertis paululum labiis ridere se simulat, vt magnitudinem iræ ostendat. Hieron.

F

* Rupert. Talibus verbis circa dominum, qui nullus notus patitur, idcirco scriptura vtitur, vt satis quantum potest adfirmet, quòd Dominus quamuis natura sit clemens, nullatenus tamen robusto & potenti, idest, in peccato superbienti misereatur. Sed sicut scriptura dicit: *Potentes potenter tormenta patientur, exiguo autem concedetur misericordia.* Et alibi: *Ego in interitu vestro ridebo, &c.* Sap. 9. Prou. 2.

e *Odio ha.* In portis antiqui sedebant ad iudicia, ne agricola ad causas veniens nouo aspectu ciuium terreretur, vel ne ciuis longè ab vrbe discederet. Hieron. Deut. 16. d.

Portæ mortis, vitia. Portæ vitæ, virtutes: habetur autē odio iustus existens in porta virtutum, si corripit malum existentem in porta mortis.

Ruper-

NICOLAVS DE LYRA.

Iudicium. *Pauperum: eos iniustè condemnantes.*

Et iustitiam. *i. Deum qui est iustitia per essentiam sicut & vita.*

In terra relin. *Pro idolis vestris.*

Facientem arctu. & orio. *Est autem arcturus quædam constel latio quæ reuoluitur circa polum septentrionalem: & vocatur maior ab astrologis, & currus karoli à laicis. Orion autem est quædam constellatio clara & nota: partim existens in tauro, & partim in signo geminorum, & ortus eius significat tempestates, propter quod dicit Philosophus. 2. meteororum quod orion est indifferens & difficilis.*

Et conuertentem in mane tenebras, &c. *idest, successionem facit diei & noctis.*

6 Qui vocat aquas ma. *eleuando eas in vaporibus humidis.*

7 Et effundit eas super faciem terræ. *conuertens eas in pluuiam.*

7 Qui subri. ca. *In Hebræo habetur, Qui violentat fortem eum reprimendo, & sic subridet, idest, contemnit vastitatem à forti factam.*

9 Et depopulationem super potentem affert. *populum de regno potenti transferendo & captiuando, Ista dicta sunt de Deo ad ostendendum quòd non est pro idolis relinquendus: Et reuertitur ad ostendendum populi transgressionem dicens.*

10 Odio habuerunt in por. *In portis enim antiquitus sedebāt iudices & senes: vt quilibet etiam extraneus inueniret eos in promptu.*

* Et

MORALITER.

† *Et iustitiam in terra relinquitis.* Eam propter munera diuinam omittendo.

Facientem arctu. & orio. Constellationes sunt: ideo significant prælatos bonos ecclesiæ Apoc. 1. d. *Stellæ septem ecclesiarum.* Idest, episcopi earum.

Et conuer. Illuminando sua gratia peccatores, scilicet, Matthæum & Paulum & alios plures.

Et di. Contrarium permittendo iudicio suo nobis occulto.

6 *Qui*

6 *Qui vocat aquas.* Idest, homines de falsedine cupiditatis terrenæ ad cęlestis dulcedinis degustationem eleuando.

7 *Et effun.* Per pluuiam salutiferæ doctrinæ populum docendo.

8 *Qui subridet vastitatem, &c.* Diabolum, de quo dicitur Iob 41. d. *Non est potestas super terram quæ ei compa.* De spoliatione verò eius gaudet Deus.

10 *Odio ha.* Hic secundo describitur casus ecclesiæ quantum ad minores qui rebellant veritati factæ per iudicem vel dictæ per prædicatorem, ideo subditur.

✱ Rupertus. Hoc est irremissibile peccatum, hoc potentum, non per ignorantiam peccare vel infirmitatē, sed peccatum superbè defendendo corde impenitenti corripientem quoque odisse: & abominari illum qui audeat loqui perfectè, i. non sibi placentia, sed malis actibus repugnantia. Corripuit eos Dauid, & perfectè pleraque locutus est, atque idcirco oderunt illū, dicentes, *Quæ nobis pars in Dauid?* Illū quoque Amos, & cæteros prophetas oderunt & abominati sunt. Hic & istud ī vno Christo iustè corripiente, & perfecta loquente veraciter est adimpletū. Ait. n. *Nunc autē & viderunt & oderunt me, & patrem meum: vt adimpleatur sermo qui in lege eorū scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis.*

2. Reg 12. · † Sop. 1. c. · † Sop. 1. c. · Io. 15. · † mendicos peruertētes.

A · B

a *Idcirco pro eo &c.* Ne putaret Israel, quòd pro sola idololatria puniendus esset, addit & cætera mala.

✱ Theodoretus. Cùm hęc commiseritis, & pauperes prætere oppressos manu & procacitate linguæ contumeliosè acceperitis, tū munerum corruptelis gaudētes, studueritis facultates vestras augere: hoc cognoscite, quod non habitatis in domibus quos bellè instruxistis & ornastis: neque vineas quas magno studio plantastis vindemiabitis. Nam immensa impietas vestra horum vsu vos priuabit.

Hieron. C Hæretici diripiunt sensum pauperum, qui nesciunt contradicere, & quidquid boni operis parauerant. Aedificant etiam domos compositione verborum: sed ab ecclesiasticis viris subuertuntur. Plantant etiam vineas, quando

a ¶ Aliquem prophetam missum à Deo ad eorum correctionem. b ¶ Qui non odio, sed sicut Deus præcepit ex dilectione corripit.

a corripientem, & loquentem perfectè abominati sunt: Idcir- 1 2

a ¶ Propter prædicta. b ¶ Et etiam. c ¶ Non habentem necessaria victui. d ¶ Si quid habeat quod vobis placeret. 3

cò pro eò quòd diripiebatis pauperem & † prædam electam 4

a ¶ Ad vestros vsus. b ¶ Vt securi maneatis. c ¶ Expoliato paupere marmore vestitis parietem

tollebatis, ab eo † domos quadro lapide † ædificabitis, & 5 6

a ¶ Quia de rapina pauperum ædificatis. ¶ Repentina captiuitate vel morte ablati. ¶ Etiam. b ¶ Delectationi potuum prouidentes. 7

non habitabitis in eis. † Vineas amantissimas plantabitis, & †

a ¶ Ideo habitabitis non bibetis. b ¶ Quem nihil latet.

non bibetis vinum earum quia cognoui multa scelera ve- 8

a ¶ Non solum multa, sed etiam fortia ad prouocandum iram Dei. b ¶ Quia. ¶ O Principes x. tribuum, vos estis hostes. c ¶ Hominis vel iustitiæ. d ¶ A potente vt pauperem in iudicio condemnetis. ¶ Dextera eorum repleta est muneribus.

b stra, & fortia peccata vestra. Hostes iusti accipientes munus, 9 †

a ¶ Iudicio. b ¶ Intelligens multas impietates in ea quæ vocatur domus Dei. 10

c & † pauperes deprimentes in porta. Ideo prudens in tempore 11

a Quia nullus est qui velit audire rectè iudicantem. 12

illo tacebit, quia tempus malum est. Quærite bonum & non 13

d a ¶ Id est, mundum, qui in maligno positus est. b ¶ Sic. ¶ Qui saluare potest. 14

malum, vt viuatis et erit dominus Deus exercituum vobis- 15

a ¶ Sicut soletis iactare Deum vobiscum esse per hoc quòd estis de genere Abrahæ, sed si filij Abrahæ estis opera Abrahæ facite, idest, odite m. b ¶ Non sufficit semel monuisse. 16

e cum, sicut dixistis: Odite malum & diligite bonum: & con- 17 18

a ¶ Post hæc. b ¶ Q. Si hæc feceritis forte m.

stituite in porta iudicium si forte misereatur dominus Deus 19 20

quando mysteria Christi se habere mentiuntur. Sed non bibūt nisi vinum, quod est draconum furor insanabilis.

b *Accipientes munus.* Contra iudicij veritatem, vnde: *Munera excæcant etiam oculos sapientum.* Quæ accipiunt hæretici vt austeritatem scripturarum quæ peccatoribus tormenta promittunt, vertāt in beatitudinē & cum diuitibus prospera tū promittunt pauperibus truculenti sunt & sæueri. Quos videns vir ecclesiasticus incorrigibiles, subtrahit correctionem ne videatur sāctum dare canibus.

c *In tempore illo.* Quia videbit nihil prodesse suam correctionē iam imminente captiuitate, à qua liberari non poterunt.

d *Quærite bonum.* Deū qui est pastor bonus, & non idolum vel diabolū. Vel bonum, idest, rectum iudiciū in iudicāte, & nō mendacium vel oppressionem.

e *Odite malū.* Odit malum, qui nō illū voluptate nō vincitur sed odit opera voluptatis. Diligit bonū qui non inuitus & metu legū quod bonum est operatur, sed dilectione ipsius boni. Vnde: *Hilarem da. di. Deus.*

✱ Theodoretus. Verbis inquit, facta respondeant, qui profitemini vos amare bona & honesta, à vitiis sitis abhorrentes, re ipsa veritatem verborum ostendite. Hoc dum fiet ab omnipotente Deo vitam assequimini: si hæc non feceritis, plateæ, & viæ lamentis & gemitibus personabunt: vt etiam agricolæ, agrorum cultu abiecto, lamētis & plangoribus sint posituri operas suas. Hæc a præsente me pœnarū & suppliciorū auctore efficientur.

Alle-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et loquentem perfectè. *Idest, sanos doctores & prophetas.*
2 Abominati sunt. *Eorum doctrinam refutando.*
3 Idcirco. *Hic consequenter subditur punitio, cum dicitur:* Pro cò quòd diripiebatis pau. *Et subditur modus correptionis.*
4 Et prædam electam. *Idest, illud quod erat melius & nobis placentius.*
5 Tollebatis. *Ideò in pœnam huius & aliorum peccatorum prædictorum.*
6 Domos quadro lapide ædificabitis. *Idest, sumptuosè.*
7 Et non habitabitis in eis. *Quia in captiuitatem ducemini.*
8 Quia cognoui multa scelera vestra. *Ad puniendum.*
9 Et fortia. *Idest grauia.*
10 Hostes iusti. *Idest, iustitiæ, ita quòd iustum est hic neutri generis.*
11 Accipientes munus. *Pro subuersione iustitiæ.*
12 Ideo prudens in tempore illo tacebit. *Cessans à correctione vestra, videns quòd non esset ad vestram emendationem sed magis ad peccatorum vestrorum aggrauationem, ideo sequitur.*
13 Quia tempus malum est. *Non propter se, sed propter malitiam gentis: Et propter hoc ante tempus illud propheta monet de correctione, dicens.*
14 Quærite bonum. *Per emendationem vitæ.*
15 Vt viuatis. *Corporaliter & spiritualiter.*
16 Et erit dominus, &c. *Per gratiam suam vos protegendo.*
17 Sicut dixi. *Idest, desiderastis: Sed quia hoc desiderium non impletur nisi mala vita corrigatur, ideò subditur.*
18 Odite malum. *Duæ enim sunt partes iustitiæ scilicet declinare à malo, & facere bonum.*
19 Et constitute &c. *Idest, iudices in portis ciuitatum & villarum sicut præcipitur Deut. 16. ad hoc vt quilibet tam peregrinus quam ciuis possit statim iudices inuenire.*
20 Si forte misereatur dominus. *Non dicitur hic forte propter aliquam mutabilitatem quæ sit in Deo, sed in libero arbitrio hominis.*

✱ Reli-

MORALITER.

† 1 *Et loquentem perfectè.* Sed quia in istis sunt aliqui potentiores & astutiores aliis, domos & hæreditates aliorum iniquè subtrahentes: de quibus subditur.
3 *Idcirco, &c.* Et subditur pœna.
6 *Domos quadro lapide ædificabitis.* Cū sumptibus magnis.
7 *Et non habitabitis in eis.* Quia scriptum est Isa. 33. a. *Væ qui prędaris nonne & ipse prędaberis?* Aliter potest exponi doctore vano qui ædificat ecclesiam, & nō habitat in ea per gratiam. Eodem modo exponatur quod subditur.
† *Vineas amantissimas plantabitis, & non bibetis vinum.* Et subditur causa.
8 *Quia cognoui multa scelera vestra.* Idest, peccata contra Deum.
9 *Et fortia.* Idest grauia.
† *Peccata vestra.* Contra proximum.
10 *Hostes iusti.* Idest, iustitiæ: quia ponitur hic iustum neutraliter.
12 *Ideo prudens.* Prudentia mundana qualis est iudex malus & aduocatus falsus.
† *In tempore illo.* Scilicet iudicij, ideò præmonet eos ad bonum, dicens.
14 *Quærite.* Et sequitur causa cum dicitur.
17 *Si forte misereatur dominus Deus.* Idest, penitentibus qui sunt reliquiæ Christi per Ioseph signati. Et quia verè pœnitentes sunt peccata lugentes sequitur.

Quia

† *In*

Alleg. Præcepit Deus hæreticis, vt relicto errore redeāt ad ecclesiam. & odientes priora dogmata, diligant verita tem in ecclesia. Et verum iudicium faciant in portis, vel vitiorum ea relinquendo. vel virtutum eas sequendo, & sic certi erunt de misericordia.

Platea s. Ciuitatum. 10. tribuū, vel plateis per quas du cuntur captiui. vel plateis, idest, fluxibus voluptatū quæ per plateas signantur.

a Hæretici, & Gētiles in figmētis, & fabulis suis habent latas plateas quæ ducūt ad mortem. Quibus consequenter infertur.

Et in cunctis quæ foris sunt dicetur, væ. Qui enim sunt in ecclesia non audiēt væ æternæ damnationis: sed si peccauerint, super eos timetur lamentū. Habent etiam hæretici agricolas in quorum aruis spinæ nascuntur, qui vocantur ad planctum: quia noluerunt plangere sua vel aliorum peccata.

b

c

Aliter. Vir ecclesiasticus potens prouocare ad pœnitētiam plangit pietatis affectu super eos qui non egerunt pœnitentiam.

Væ desiderantibus. Ne iste propheta duas trib. ex toto neglexisse videretur, dirigit nūc prophetiā ad ipsas Prophetarum siquidem erat ipsas captiuandas, & post. 70. annos reuersuras & maiorem fœlicitatem habituras, vnde: sole bant optare vt veniret captiuitas: qua peracta veniret, & fœlicitas: Contra hoc obuiat propheta, dicens, illam prosperitatem non statim reuersis dandam, sed ipsos postea multa passuros, vel a Nabuchodonosor leone, vel ab Assuero quasi vrso, vel ab Antiocho Epiphane, qui quasi coluber in Iudea illos mordebit, prophetia autem de illa prosperitate tempore Christi erat adimplenda.

D

a ¶ Vt decem tribus captiuitatem euadant. b ¶ Sæpe monui de bono, sed quia noluistis facere mea præcepta, ideo affliget nisi.

exercituum reliquijs Ioseph. Propterea hęc dicit dominus 1 2

¶ Erit.

Deus exercituum dominator. In omnibus plateis planctus 3 4

a ¶ Villulis vel castellis, quæ sunt extra ciuitatem dicetur, idest, in propria terra manentibus vel in captiuitatem cunctis bus. vel in corpore, & anima, vel in præsenti, & in futuro. b ¶ Cum venerit Assyrii. c ¶ Mole prouinciæ oportet, vt qui sciunt prae ceteris ad concitandos lachrymas alios incitent ad planctum, vt simul defleant suam miseriam, vt in omnibus locis vbi prius lætitia, ibi r. o. lachrymarum

et in cunctis quæ foris sunt dicetur, væ væ. Et uocabunt 5

agricolam ad luctum, & ad planctum eos qui sciunt plange 6 7

a ¶ Multas habent vias, non nisi tamen vnam quæ ducit ad vitam. b Hec est in tineret, quia. c ¶ Indignatus vobis: maneo ... vos. 8

re. Et in omnibus † vijs erit planctus, quia pertransibo in 9

a ¶ Duabus tribubus. ¶ Ca. t. uitatis. 10

medio tui, dicit dominus. Væ desiderantibus diem domi- 11

¶ Dei ... venire. ¶ Tribulatio. 12

ni. Ad quid eam vobis? Dies domini ista tenebræ, & non 13

¶ Ita veniet vobis. ¶ Nabuchodonosor. a ¶ Assuerus, qui omnes Iudæos, sicut in Ehster legitur, in vno die præcepit interfici in Susis. 14 15

lux. Quomodo si fugiat vir a facie leonis, & occurrat ei ur- 16

sus, & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super pa- †

rietem, & mordeat eum coluber. Nunquid non tenebræ †

a ¶ Captiuitatis vel iudicij. †

dies domini, & non lux, & caligo, & non splendor in ea?

Væ desiderantibus. Hiero.

* Theodo. Cum quidam essent in temeritate inutriti, in pertinacia obfirmati, qui fremebūdi prophetare vaticinationibus repugnarēt, diuina oracula falsa vocitantes, prædictionum absolutionem perfectionemque expostulantes eos dominus lamentis, & etibus dignos appellat, qui nimirū tenebras pro luce desiderent videre. Qui autem prophetiæ finem videre expectūt, nihil differunt ab homine qui cum leonem impetentem effugisset, mox in vrsum incurrit, cumque inde metu plenus domum occupasset, inconsideratusque ex animi perturbatione ad parietem manum firmasset, ab acerbissimo colubro morsus sit. Nam quemadmodum ille tenebras, & non lucis splendorem in illa die videt, sic isti altissimis tenebris in illa die vltionis tradentur.

E

Alleg.

NICOLAVS DE LYRA.

* Reliquijs Ioseph. *i. regno Ioseph: Quod dicitur hic reliquiæ propter eius diminutionem, vt prædictum est, dicuntur etiam hic reliquiæ tribuum. 10. tribuum: regnum Ioseph, eò quod Ieroboam primus rex fuit de tribu Ephraim filij Ioseph.*

C Propterea hæc dicit dominus, &c. *Hæc sententia non refertur ad literam immediatè præcedentem, sed illud quod dicitur supra. Hostes iusti accipientes munus, & pau. &c. ex quo concluditur &c.* Propterea. *Et subditur.*

In omnibus plateis. *Scilicet ciuitatum.*

Planctus. *Morientium.*

Et in cunctis, &c. *i. in villis, & oppidis in campestri terra situatis.*

Dicetur væ. *propter multitudinem miseriæ.*

Et vocabunt, &c. *In villis, & oppidis, in quibus non sunt habentes artem plangendi.*

Et ad plan. *In ciuitatibus.*

Eos qui sciunt plan. *i. Canere carmen lugubre: Tales enim sunt in ciuitatibus manere.*

10 Et in omnibus vijs. *i. campestribus locis.*

11 Erit plan. *cuius causa subditur.*

12 Quia pertransibo, &c. *Faciens executionem iustitiæ meæ per Assyrios.*

13 Væ desiderantibus. *Hanc literam exponunt aliqui de regno decem tribuum, de quo prophetauerat Iere. & alij prophetæ quod populus iturus esset in captiuitatem Babylonicam: & inde post. 70. annos rediturus, & habiturus maiora bona quam antè: quod tamen non erat intelligendum statim post reditum, sed longè post scilicet in aduentu Christi, prout declaraui supra in pluribus locis, scilicet Iere. & aliorum prophetarum. Multi tamen de populo intelligebāt quòd ha bituri essent talia statim in reditu: propter quod desiderabant accelerationem ipsius captiuitatis propter accelerationem prosperitatis in reditu.* Et ad hoc applicant literam sequentem in qua propheta eos increpat de tali desiderio, vt dicunt isti: *sed istud non videtur conueniente dictum, quia nō solum reges, scilicet, Ioachim, & Sedechias, sed etiam principes, & sacerdotes, & pseudo prophetæ, & communis populus persequebantur Ieremiam ad mortem, eò quòd ipse denū ciabat illius captiuitatis accelerationem: ex quo patet quòd non desiderabant eam sed magis abhorrebant: propter quod sicut dictum est supra, hic propheta arguit illusores. Multi enim in populo reputabant dicta prophetarum friuola de diuina punitione futura: & sic deridendo dicebant. Iere. 17. b.* Vbi est verbum domini? Veniat. *Sicut fuit ibidem exposi. tum. ita dicitur hic:* Væ desiderantibus, &c. *Et diuiditur in duas partes: quia primò prędicitur supplicium secundò aufertur remedium, ibi:* Odi. *Circa primum dicitur:* Væ desiderantibus diem do. *Diem diuinæ vltionis denunciatam a prophetis, de qua ironicè dicebant:* Veniat dies illa: *Loquendo per modum optatiuum.*

F

Diuisio.

14 Ad quid eam vo. *Idest, qualis est vobis futura dies illa? Et respondet.*

15 Dies do. ista tene. *i. erit vobis tribulationis plena: quod per tenebram metaphoricè designatur, ideo subditur.*

16 Quomodo. *i. tunc vobis occurrent tot pericula, quòd si aliquis euadat vnum, incidet in aliud, ideo concluditur.*

17 Nunquid. *Q. d. sic & exponatur vt supra.*

* Odi.

MORALITER.

† *In omni.* Quantum ad ciues.

Et in &c. Quantum ad campestres.

Et voca. Religiosos laborantes circa agrum domini, vt adiuuent eos suis orationibus ad deletionem suorum peccatorum.

Eos qui sciunt plangere. i. pauperes qui communiter sunt in dando eis eleemosynas, sm illud Dan. 4. f. *Peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas in misericordijs pauperum.*

2 *Quia pertran. in me. &c.* Cordis cōpunctione dādo tibi.

3 *Væ desiderantibus diem.* Hoc mysticè pōt exponi de primo aduentu Christi qui dr̄ dies. Ro. 13. d. *Nox præcessit, dies autem ap.* Hunc aūt diem Iudęi desiderauerunt, & tamen in eius aduentu maiores per inuidiā, & minores per maiorum deceptionem, vt in plurib. excecati fuerunt. Et sic dies dñi propter eorum malitiam fuit eis ad damnationem, & ēt ad destructionem temporalem, ideò subditur.

16 *Quomodo.* Iudæi numquam rebellauerunt Romanis tempore Neronis, qui propter crudelitatem dicitur leo.

† *Et occur.* Per quem significatur Vespasianus, qui propter dictam rebellionem venit contra Iudæam.

† *Et inni. s.* templi, ad quod vltimò fugerunt Iudæi.

† *Et mor.* Per quem significatur Titus, qui capto templo iussit sacerdotes occidi.

Alleg. Multi ſuperbi vt iuſti videantur, dicunt ſe deſiderare diem iudicij, vel ſuæ mortis, vt incipiant eſſe cum Chriſto. Sed iſtis dicit eſſe væ, quia nullus ſine peccato, & in hoc quod ſibi non timent, digni ſunt ſupplicio, quod ſi verè iuſti eſſent, non deberent deſiderare iudicium: in quo peccata reproborũ grauiter puniuntur. Pro illis ergo deberẽt eſſe ſolliciti. Sed iſti ſunt ſimiles homini q poſitus in aliqua anguſtia, totam patriam ſuam vult ſubrui, vt ipſe ſolus poſſit liberari, non cõpatiens aliorũ calamitati. Hic talis traditur leoni, ideſt, diabolo, vrſo,

B ideſt, miniſtris diaboli .i. propriæ conſcientiæ accuſanti, de hoc quod in virtute ſua confiſus fuerit. Vel per leonem, vrſum, colubrum, poſſunt intelligi diuerſa genera tormentorum quibus hic ſuperbus, & immiſericors punietur in futuro.

Cum reuerſi fueritis, & ſecuri cœperitis Dario præcipiente templum ędificare, vt laſſas manus ſuper parietes reclinetis, tunc veniet Alexander Macedo, vel Antiochus Epiphanes, qui non in Babylone vel in Suſis, ſed in templo commorans, & intra terminos ſanctæ terrę, vos ſicut coluber mordeat. Vbi ergo putabant remedium, ibi inuenient maius ſupplicium.

Tenebrę, & caligo contraria ſunt luci, & ſplendori: ita mœror, & triſtitia lętitię, & fœlicitati quę cõtigerũt euntibus in captiuitatẽ, vel contingent hęreticis in die iudicij.

Hieron. Hęc omnia congruunt hęreticis. Qui fugiunt leonẽ, & incurrunt in vrſum, & ingreſſi domum quam putant eccleſiam Dei, innituntur parietibus quos ipſi fecerunt, & a ſerpente mordentur, quorũ diem tenebrę eripiunt. Horum ſacrificia Deus odit, & quoties cõgregant in nomine Domini, a fœtore eorum Deus nares auertit, & offerunt holocauſta ieiunij, & multorum taliũ, Deus non aſpicit.

C a *Odi, &c.* Propriè hoc contra Iudã, & illos qui de Iſrael ceremonias Deo obſeruabant dicitur, qui manu Deo, ſed corde dæmonijs offerebant, & ideo potius in fœtorem quam in ſuauitatem verſus eſt odor ſacrificij eorum. Nõ autem hic agit de oblationib. vitulorum, quas offerebant in Dan, & Bethel, ſed de his quæ in templo offerebantur.

Moral. Quocunque tempore, non redimuntur peccata eleemoſynis, factis de rapinis.

✻ Tertullianus. Ceſſare à ſacrificijs ſicut, & circunciſione oportebat ex decretis creatoris: qui & per Eſaiam N[illegible] menias veſtras, & ſabbata, & diem magnum non ſuſti[illegible]bo ieiunium, & [illegible]rias, & ceremon[illegible] veſtras odit anim[illegible] mea. Et per Am[illegible] odi, & reieci ce[illegible]monias veſtras, non adorabor frequentijs veſt[illegible]

✻ Ruper. Odiſſ[illegible] proijcere, & n[illegible] odorari, huma[illegible] eſt ſimilitudine, nos effectum [illegible] noſtris ſermon[illegible] cognoſcamus.

a ¶ Paſcha, Pentecoſtes, & huiuſmodi. b ¶ Manifeſtè hæc dicuntur Iudæis, qui deſtructo [illegible] Deo, ſed Deus [illegible] Crucifige.

a † Odi & proieci feſtiuitates veſtras, & non capiam odorem 1
cœtuum veſtrorum. † Quòd ſi obtuleritis mihi holocauſto-
a ¶ Non [illegible] dæmonibus [illegible] cord[illegible]. b [illegible]
mata, & munera veſtra non ſuſcipiam: & vota pinguium
a ¶ Lyra, & organa, & al[illegible] huiuſmodi [illegible] populus il[illegible]
b veſtrorum nõ reſpiciã. Aufer a me tumultum carminũ tuo- 2
rũ, & cantica lyræ tuæ non audiam. † Et † reuelabitur quaſi 3
c ¶ [illegible] a ¶ Vindicta. b ¶ Iucundi, cuncta rapiet. 4
aqua iudiciũ, & iuſtitia quaſi torrens fortis. Nũquid hoſtias 5
6
& ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis †

✻ Theod. Non odorabor, poſuit loco, non ſuſcipia[illegible]. Eodem modo de Noe beatus Moyſes inquit. Odora[illegible] eſt Dominus odorem ſuauitatis, hoc eſt, approbauit e[illegible] qui obtulerant ſacrificia inſtitutum, & voluntatem. N[illegible] his autem eget Deus; ac ne pro ſalute quidem ſua vi[illegible]mas offerentibus, meam inquit præſentiam præſtabo. [illegible] ſine igitur cantare cantica, ceſſa vti muſicis inſtrum[illegible]tis: his enim non delector, & ſi principio hęc fieri iuſſi[illegible]bus nimirum delectabilibus, & ludicris ad ſeria te con[illegible]cere ſludens.

✻ Iuſtin. Martyr. Quòd propter peccata, & idololat[illegible] populi veſtri, non quòd his oblationib. egeret Domin[illegible] mandarit vobis ſacrificia offerre, audite quid dicat Amos vnum è duodecim, clamans: Odi & proieci fe[illegible] veſtra & nõ olfaciam nidorem celebritatũ ueſtrarũ, [illegible]

b *Aufer.* Tumultus ſonus confuſus, qualis in foro [illegible] audiri. Cantica autem quę Dauid compoſuit, & quib. [illegible] laudandum Deum Leuitæ ſolebãt vti deſpectiuè, tum[illegible]tum uocat, quia eadem idolis offerre conſueuerant. [illegible] dæorum etiam traditio, & Pſalmi quos in ſynagogis [illegible]nunt, & hęreticorũ compoſita laudatio, confuſus ſo[illegible] reputatur a domino. *Quia nõ eſt ſpecioſa laus in ore peccato[illegible]*

c *Et re.* Quia ſacrificia quę mihi debebantur, idolis [illegible]tuliſtis iudicium meum, & iuſtitiam meam omnib. [illegible]niſeſtabo, cum uobis in captiuitatem ductis, terra a [illegible] habitatoribus nuda relinquetur: ſicut aqua defluens, [illegible] inuenit pronum locum tranſit, & nuda relinquit [illegible] quæ prius operiebat. Quæ aqua etiam torrens dicit[illegible] qui[illegible]

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Odi & proieci feſtiuitates. *Hic conſequenter auſertur remedium, quod poſſet eſſe per diuinam placationem, quod tollitur cum dicitur in perſona Dei.* Odi & proieci. *patet litera vſque ibi.*

2 Aufer. *i. ſi offeras mihi laudes vocibus humanis, ſeu muſicis inſtrumentis, non acceptabo:* quia non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris. Eccl. 15. b.

3 Et reue. *i. valdè manifeſtè.*

4 Iudicium. *i. executio iuſtitię meæ.*

5 Quaſi torrens. *Qui ſuo impetu rapit ea quę inuenit, quaſi dicat, ita rapiemini in captiuitatem.*

6 Nunquid. *Iſtud refertur ad tempus in quo filij Iſrael fuerunt in deſerto: Et dicunt aliqui expoſitores noſtri, quòd a conflatione vituli Exod. 32. nõ obtulerunt ſacrificia, & oblationes domino, ſed idolis quæ portabant in itinere, ſed hoc non videtur verum, quia pro adoratione vituli populus fuit grauiter punitus, vt habetur ibidem: & ſimiliter pro peccato idololatriæ, & Phegor, Num. 25. & ideo non eſt veriſimile, quòd ſi tandiu exhibuiſſent idololatriam idolis quę ſecum portaſſent, quin populus fuiſſet multoties de hoc punitus: & quin de hoc eſſet expreſſa mentio in libris Moyſi. Et ideò iſtud dicitur ad oſtendendum, quòd ſacrificia non ſunt Deo accepta, niſi [illegible] bona vita: & hoc per oppoſitum, ſcilicet, quia ſacrificia iſta fu[illegible] omiſſa longo tempore cum populus Iſrael eſſet in deſerto, & t[illegible] dominus quaſi benignus, & placatus illi populo contulit multa [illegible]ficia, præbendo Manna continuè, & ducatum ignis, & nubis d[illegible]cie, & aie, & multa alia beneficia. De dicta vero omiſſione ſac[illegible]ciorum dicit R. b. Sal. ſuper illud Num. 9. c.* Fecerunt filij I[illegible] Phaſe tempore ſuo, *quòd toto tempore quo fuit populus in [illegible]to non fecit niſi illud Phaſe tantum: & tamen erat principalis [illegible]nitas anni, & in qua debebãt offerri ſacrificia ſolennia, & ſi illu[illegible] omiſſum multò fortius alia minus principalia. Fuit enim ſuper [illegible] cum populo diſpenſatum propter incertum nubis motum, ſicut [illegible] omiſſione circunciſionis. Iſta tamen omiſſio ſacrificiorum non [illegible] intelligenda generaliter, quod illo tempore fuerint nulla ſacri[illegible] lata: quia in dedicatione tabernaculi obtulerunt principes plur[illegible] malia in ſacrificium domino, Num. 7. Et idem contigit ex aliq[illegible] alijs cauſis ſpecialibus: & ſecundum hoc dicitur.* Nunquid [illegible]ſtias, & ſacrificium obtuliſtis, *quaſi dicat, pauca obtuliſti[illegible] ideò non computantur, ſecundum illud quòd dicitur 2. Phyſico[illegible] Quod modicum eſt, quaſi nihil reputatur.*

✻ 1 [illegible]

MORALITER.

† 1 *Odi, &c.* Nam a tempore mortis Chriſti legalia fuerunt mortua.

2 *Aufer.* Ideſt, crimina Leuitarum, quę ceſſauerunt templo combuſto.

3 *Et reue[illegible]bitur quaſi aqua.* Ideſt, punitio iuſta abundans, & magna quia tunc, & Iudęi partim fuerunt occiſi, & partim captiuati.

6 *Nunquid hoſtias.* i. in templo propter mortem Chriſti prophanato. quaſi dicat. Non.

† *Quadraginta annis domus Iſrael.* Tot enim anni a paſ[illegible] Chriſti fluxerunt uſque ad deſtructionem templi: & [illegible] hoc duo anni non comparantur, propter paucitatem [illegible]tra numerum perfectum.

†

Quia nullus ei resistere potest. Ex quo tempore factum est caput vituli in deserto, oīa quæ fecerunt vel obtulerunt filii Israel, idolis, & non Deo fesse monstrantur. Quod si etiam leguntur postea Deo aliqua obtulisse, non voluntate, sed metu pœnarum offerebant, & ideo Deo non placebant. Et non solum in deserto, sed etiam in terra promissionis, vbicunque occasio fuit, corde reuersi sunt in Aegyptum. *Moloch.* idolum est Ammonitarum, & interpretatur rex, & significat luciferum quem adhuc colunt Saraceni.

¶Non, sed potius: por. a ¶Quæ mihi facta erant a Moyse. b ¶Ad honorem. c ¶Alias Deo.
domus Israel? Et portastis† tabernacula Moloch regi vestro, 1
a ¶Subaudi portastis b ¶Non enim tantum vnum idolum colebant, nec hæretica vna in hæresi p. c ¶Idest imaginem sideris, scilicet, Luciferi tulistis 2
& † imaginem idolorum vestrorū sidus Dei vestri Rempha †
a ¶Non enim a Deo accepistis, sed vestra mente ... istis.
figuras quas fecistis vobis adorare eas. Et migrare vos faciā 3
a ¶In Assyr... & vrbs montes Mœdorum, & Persarum.
trans Damascum, dicit dominus Deus exercituum nomen eius.

D Mysticè. Tabernacula portat Moloch, qui se facit habitationem dæmonis, cum deberet esse templum Dei: & sub nomine Christi falsa dogmata confingit. Et sydus eius colit qui se transformat in angelum lucis.

Hiero. Remigius. †Rempha figuras quas †adorare eas

Damascus. Sanguinem bibens, vel sanguis cilicij: vt per pœnitentiam ad bibendum sanguinem domini prouocemur. Feruntur autem hæretici trans Damascum vt non sanguinem Christi bibant, sed aureo calice de manu Babylonis inebrientur.

Mysticè.

NICOLAVS DE LYRA.

* Et por. *Secundum quod dicit Rab. Sal. & secundum ea quæ prædicta sunt de statu populi in deserto, istud non refertur ad literam, immediatè præcedentem, sed ad illud quod supra dictum est, dies domini tenebræ, & non lux, idest, dies punitionis vestræ erit plena tribulatione cui coniungitur:* Et por. *Idest, portabitis loquendo de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ.*

2 Taber. *Dicit enim Rab. Sal. quòd Assyrij ducentes 10. tribus in captiuitatem posuerunt idola quæ coluerant super humeros eorum in itinere, vt sic appareret quòd Dij quos colebant non poterant eos saluare contra Assyrios, & huic expositioni consonat litera sequens.* E

3 Et migra. *Idest, vltra regnum Syriæ mittendo eos in captiuitatem in terram valdè longinquam.*

MORALITER.

† *Et porta.* Quæ interpretatur rex, ideò per hoc significatur tributum, quod reddebant Cæsari, de quo dixerunt Io. 19. c. *Non habemus regem, nisi Cæsarem.*

Sidus Dei ve. &c. Quod potest exponi de quodam falso Messia quem receperunt post destructionem templi, de quo exponebant illud Num. 24. c. *Orietur stella ex Iacob, &c.*

3 *Et migra.* Quæ interpretatur potus sanguinis, quia post eorum occisionem per Romanos reliqui fuerunt venditi, & ad diuersas orbis partes deducti.

CAP. VI.

Væ vobis, &c. Hæc ad duas & decem tribus referuntur, maximè autem ad optimates de vtroque populo.

Mysticè. Hæreticis indicitur væ, qui videntur sibi opulenti, cum ecclesiam Dei dicant esse pauperem, & abiectam, & superbiunt quasi sint custodes mandatorum Dei. Illis etiam præcipitur, ut considerent philosophias diuersarum Gentium, & inuenient esse angustiores terminis sacræ scripturæ, quæ totum mundum impleuit. Supponit autem a quibus malis iubeat transire. Scilicet. Qui venient ad diem damnationis malum patientibus. Qui in hoc mundo gaudetis sublimari per iniquitatem. Qui improuidi vestræ salutis torpetis in immunditijs carnalibus. Qui comeditis non solidum cibum ad roborandas vires, sed mollem, & tenerum, quales est agnus vel vitulus solo lacte saginatus. Qui etiam vt omnia voluptati vestræ seruiant: concrepatis manibus ad vocem organi non ad laudem Dei, sicut fecit Dauid. Qui de phialis diuinæ scripturæ potatis vinū erroris. Qui iā expertes diuinæ scientiæ vendicatis vobis sacerdotij dignitatem, dicentes vos esse vnctos Dei. Isti etiam nullo cruciatu afficiūtur pro interfectione eorum quos deceperunt.

CAP. VI.

a ¶Qui vocatis diuitijs. b ¶Duabus tribubus.
Væ vobis qui† opulenti estis in Sion, & con- 1
a ¶Multitudine populi decem tribuum. b ¶Qui estis. 2
¶Idest, principes in populo. 3
fiditis in monte Samariæ, † optimates 4
a ¶Tumorem animi corpore ostendentes, vt honorifici eminentes hominibus.
capita populorum, ingredientes pompaticè 5

† nominati a principio Gentium, & venerunt ad eos domus Israel

* Augustin. Dicendum mihi aliquid esse video de eloquentiā prophetarum, vbi per tropologiam multa obteguntur quæ quanto magis translatis verbis vidētur operiri, tanto magis cum fuerunt aperta dulcescunt. Et ex illius prophetæ libro potissimum hoc faciam qui armentarium se fuisse dicit. Cūm argueret impios, superbos, luxuriosos, rusticus propheta exclamauit: *Væ qui opulenti estis in Sion.* Nunquid isti qui prophetas nostros tanquam ineruditos, velut docti disertique contemnunt, si aliquid tale, in tales dicendum fuisset, aliter voluissent dicere? Quid enim est, quod isto eloquio aures sobriæ plus desiderent? Primò ipsa inuectio quasi sopitis auribus, vt euigilarent, quo fremitu illisa est? Deinde vt beneficijs Dei qui eis ampla spatia regni dedit, ostenderet ingratos, quoniam confidebant in montem Samariæ, vbi idola colebantur, *Transite,* inquit, *in Calanne, &c.* Et cum ista dicuntur, locorū nominibus tanquam luminibus

lib. 4. de doctr. Chri. c. 7. F

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VI.

Væ vobis. *In hoc autem c. arguit populum de superbia, & carnalitate: Et diuiditur in duas partes: quia primo exprimitur culpa, secundò subditur pœna, ibi:* qua propter. *Et in hoc cap. loquitur propheta cōtra regnum Israel, & contra regnum Iuda. Dicit igitur.*

1 Væ vobis. *Diuitijs malè acquisitis.*

2 In Sion. *Idest, in regno Iuda sic nominato, eò quòd Ierusalem ibi erat metropolis, in qua erat templum, & domus regia in monte Sion.*

3 Et confiditis. *i. in potentia regni Israel, cuius metropolis erat Samaria in monte sita, vt habetur 3. Reg. 16.*

4 Optimates. *i. principales in populo.*

5 Ingredientes. *Idest, cum superbia magna ostentantes vos in populo.*

* Transite

MORALITER.

† *Væ vobis.* Hic ad literam arguitur malitia maiorum regni Iudæ, & Israel, & specialiter sacerdotum. Vnde & c. sequenti exprimitur Amasias sacerdos qui multis plagis affixit Amos prophetam, cuius filius Ozias ipsum per tempora vecte transfixit, vt dicit Hierony. in prologo huius prophetæ. Mysticè vero per hoc significatur malitia prælatorum ecclesiæ malorum, & aliorum eisdem in malis ministrantium cum dicitur: *Væ vobis.* de rapina.

2 *In Sion.* Idest, ecclesia.

3 *Et confi.* Idest, in regia potestate, eò quòd in Samaria erat palatium regale, vt dicitur 3. Reg. 21. Aliqui namque prelati negotijs regalibus se ingerunt, & gregem suum derelinquunt, vt liberius possint mala agere confidentes de regia potestate.

5 *Ingredientes.* Vt patet in familijs, equis, & excessibus alijs.

† *Transite.*

nibus ornatur eloquium, quæ sunt Sion, Samariæ Calamne, Emath magna, &c. Deinde verba decentissimè variantur, Opulenti estis, confiditis, transite, ite, descendite consequēter denūciatur futura sub iniquo rege captiuitas &c.

* Theodor. Miseri inquit, & ter infelices, qui Samariæ confidentes, Sion contemnunt: & nō animaduerterunt quēadmodū Deus Sion non piè obseruatus in terrā promissionis primis habitatoribus funditus perditis, eos induxit sin hæc nō ita habere opinamini: *Domus Israel transite, &c.* Si proficiscamini in supra dictas vrbes, quæ sunt maximæ, & modo commemoratorum regnorū præstantissimæ planè cognoscetis non esse minorem terram quam colitis, ea quam illi tenēt.

Christum pauperem crucifixerunt, quia disputabat contra opulentum auaritiam illorum.

* Theod. Increpationib. delitias eorum exagitans, e sibi lectos sternere eburneos ait, omnibusq; cubandi, edendi voluptatibus diffluere. Tum hœdos ex grege ve los ex armento, bis apportatis, & Cum inquit sic ueritis: & dissolu genus viuendi e tis amplexi atq hęc legitima, & p pettia existima tis, non cogitat eorum statum f xum & parum stabilem.

d *Qui co.* Quib nō sufficit luxu & gulositas, nisi biarum, & psalte & lyrę canticis a res mulceatis, quæ multipli Dauid inuenit cultum Dei, vos voluptates, & lu riam conferatis Sicut Dauid buit vasa, i. inst menta musicę a

---

a ¶Qui estis optimates, & capita populorum. b ¶Quæ est ciuitas Persidis. 1

a domum Israel. Transite in Calane, & videte: & ite inde Eli- 2

a ¶Qui habitatis in monte Sion, & in monte Samariæ. b ¶Ciuitatem.

c ¶Qui habitant in campestribus.

b math magnam, et descendite in Geth Palestinorum, † & ad 3

a ¶Subaudi, descendite. ¶Sicut Azoti, & Gazæ. b ¶Considerate si regnum illorum est melius vel latius vestro.

optima: quæque regna horum, si latior terminus eorum ter 4

a ¶Vo in ... de populi Israel b ¶A terra vestra. c ¶Captiuitatis, quæ dura ferentibus mala.

mino vestro est. Qui † separati estis in diem malum, & † ap- 5

a ¶Qui cito estis subdendi imperio Sennacherib, vel Nabuchodonosor, vel Romanorum, sub quibus multa mala estis passuri. Et tamen nunc dor. 6 7

b ¶Mollibus, & ornatis. ¶Vt somnum libidini copularetis. 8

c propinquatis solio iniquitatis. Qui dormitis in lectis ebur

a ¶Non ad sustentandam naturam, sed ad luxuriam, quia quidquid in gregibus optimum vel pingue est, gulæ vestræ deseruit.

neis, & † lasciuitis in stratis vestris. Qui comeditis agnum de †

a ¶Saginatos, & mihi languidos, & debiles offertis †

b ¶Idest, propter cantilenam putatis vos audiri.

d grege, & † vitulos de medio armenti. † Qui † canitis ad vo-

cem psalterij. Sicut Dauid putauerunt se habere † vasa can- 9

a ¶Non ad satiandam sitim, sed ad opprimendum animum. 10

b ¶Non ad restringendos dolores corporis puro oleo, sed caris vnguentis. 11

tici, bibentes in phialis vinum: & optimo vnguēto delibuti 12

e a ¶Quia hoc agunt principes. 13

f & † nihil patiebantur super contritione Ioseph. Quapropter 14

---

† quoque.

† longinquū Putant.

† extenditis vos.

† vitulum.

† scientiā instrumentorū.

† non condolebant.

a *Transite, &c.* lxx domus Israel transi, & vide, & perge ad muros plurimos, & descende ad torcular eorum, qui cadunt bibentes.

Hieron. Emath quæ & Antiochi.

b *In Emath.* Quæ est ciuitas Syriæ, & dicitur Antiochia magna, hoc dicit ad differentiam alterius Emath, quæ alio nomine dicitur Epiphania. In Emath interfecit Nabuchodonosor filios Sedechię & ipsum cæcauit.

c *Qui dor.* Tantis abundāt diuitijs, vt etiam in lectis eburneis vel aureis suam explerent libidinem.

L. 4. adu. Marc. c. 15.

* Tertull. Idipsum verbum Væ, olim per Amos in diuites affluentes delitijs destinatur: Væ inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, &c.

* Ruper. Vtramque captiuitatem denunciat, idest, duarum tribuum quarum ciuitas regia erat Sion, & decem, quarum metropolis erat Samaria. Cum autem dicit, *Væ qui opulenti estis in Sion, &c.* non illam arbitremur solummodo denuntiari captiuitatem qua transmigrauerunt duæ tribus in Babylonem, redituræ post septuaginta annos, sed multo magis illam qua nunc dispersi sunt in toto mundo, destructa ciuitate, & templo quó stante Sacerdotes impij nimis opulenti erant in Sion, qui & Chri-

in quibus Deo placuit, sic isti putant se placere propter lam concrepationem vocum, cum cor eorum longè Deo Dauid vero & sono, & maximè corde placebat.

e *Et nihil patieban.* Et cum principes ita affluant diuit non curant si quid de populo decem tribuum perit, contemnunt quasi si moriantur bruta animalia.

* Rupertus. Christus pulcherrimè censetur nomi Ioseph, cuius typum prætulit, in seruum venundatus, humiliatus in compedibus, ita vt ferrum pertransi animam eius. Christus dum contritus in cruce pende nihil patiebantur super contritione eius. Prætereun quoque blasphemabant eum, mouentes capita sua, & centes. *Vah qui destruis templum Dei, &c.* Cum diceret. *Si spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ei* Quis enim non miretur, quam longè a compassione e fuerint, qui tali in loco, tanta in angustia, tali in siti, po uerunt eum aceto?

f *Quapropter nunc migrabunt, &c.* * Rup. Ac si diceret, rabilius, imò miserabilius, & maiori cum spectaculo tius orbis migrabant, quam migrauerunt unquam h ali

NICOLAVS DE LYRA.

1 Transite. *i. in Babylonia. vt dicit Rab. Sal.*

2 Et ite. *Quæ nunc dicitur Antiochia.*

3 Et descen. *Quæ erat principalis inter quinque ciuitates Philisthinorum.*

4 Si latior. *Quasi dicat, non immò dedi vobis latiorem, & meliorem terram: & hoc est verum si considerentur principia istorum regnorum, quæ fuerunt minora in extensione, & bonitate a principio quam regnum Iudæę datum populo Israel a Deo, sed regnum Babyloniæ, & Antiochiæ postea fuerunt magis dilatata in spacio, & fortitudine.*

5 Qui sepa. *In Dei præsentia.*

6 In diem ma. *Idest, ad punitionem magnam, eò quod vobis regno dato abusi estis, ideo subditur.*

7 Et ap. *Consequenter arguit eos de carnalitate dicens.*

8 Qui dor. *Notans eos de nimia curiositate, & luxuria, & similiter de gula.* Qui comeditis agnum, &c. *et de inepta lætitia, ibi:* Qui canitis.

9 Sicut Da. *Idest, instrumentis musicis vti, quasi dicat, non ita, eò quòd Dauid in diuinis laudibus vtebatur istis, ipsi autem in lasciuijs, & dissolutionibus.*

10 Bibentes. *Cum excessu, & nimietate.*

11 Et optimo vnguento. *Ad odorem suę carnis procurand. Et dicunt hic aliqui, quod vnguentum optimum dicitur illud o vngebantur vasa diuino cultui applicanda, de quo præcip Exodum. 30. quòd nullus sub pœna mortis vtatur ipso ad odo suæ carnis.*

12 Et nihil. *Idest, compatiebantur.*

13 Super contri. *Idest destructione populi Israel per proph nunciata reputabant enim verba eorum friuola.*

14 Quapropter. *Hic consequenter subditur debita pœna: Et diuiditur in duas partes: quia primò prædicitur pœna, secundò rep tur culpa, ibi:* Nunquid currere. *Circa primum dicitur:* Quapter. *Idest, propter prædictas culpas.*

* Nun

MORALITER.

† 1 *Transite.* Idest, considerate terras infidelium.

4 *Si la.* Idest, si sunt magis diuites, & magis honorati quam vos estis inter Christianos, quasi dicat, non, nam prelati Christianorum, & clerici ditiores sunt, & magis honorati quam aliarum Gentium, & propter hanc ingratitudinem grauius punietur, ideo sequitur.

5 *Qui se.* In Dei prescientia ab electis.

7 *Et ap.* Vestros subditos peruersè iudicando.

8 *Qui dor.* Idest, nimis curiosè, & sumptuosè paratis, & ibidem luxuriam exercetis.

† *Qui*

† *Qui come.* Nimis carnaliter viuendo.

† *Qui cani. &c.* Per mimos ineptam lętitiam exercen

9 *Sicut Dauid.* Quasi dicat, non est ita, quia Dauid utebatur psalterio ad laudes domini decantandas.

10 *Bibentes.* excessiuè, & nimis delicatè.

11 *Et optimo vng.* Ad odorem carnis uestrę.

12 *Et nihil patiebantur.* Idest, populi sui temporaliter, & spiritualiter afflicti.

14 *Quapropter.* Hic consequenter ponitur pena, cum *Quapropter nunc*, scilicet, de delectatione præsenti ad pœnam inferni.

† *Detesto*

alij siue populi quicunque transmigrauerunt, siue transmigraturi sunt, siquidem multi victi alijs vincētibus, de suis sedibus migrauerūt, & captiui ducti sunt: sed isti ita capti fuere & sunt omnium transmigrātium, vt nullius vnquam transmigrationis tale fuerit miraculum.

co incolarum vrbis internecio fiet, vt in aliquibus ędib. omnes habitantes pereant, vicinique propinquiuè genere ex alijs ędibus profecti, mortuorum cadauera humāda curent. Deinde inuestigent. Nunquid sit aliud insepultum? Interius autem respondentibus, nihil esse: silentio inqt, attoniti exeūt hoc facere inuicē iussit, vt Deo omnipotente hunc calculum ferente.

D

a *Iurauit dominus.* Omnis sermo eius pro iuramento debet accipi, & nostro more loquitur, nō qđ animā habeat sicut nos, sed nomine animæ affectus diuinæ voluntatis ostenditur, Iurauit ergo in sua voluntate.

Iurauit dominus. cōtumelias hęreticorū odisse, quia quidquid dicūt dignum est odio & quòd destruet ciuitatem, & habitatores, idest, populum & magistros. Quod si fuerint aliq q videantur dissentire a malitia eorum, per cōuersationem, & colloquia eorū decepti, moriuntur morte quę ducit ad tartara: quia ossa idest, fortitudinem istorum sepeliunt vicini, de quibus dicitur: *Sinite mortuos sepelire mor. suos.* Sed illi qui ex toto manet foris, non ingrediens domum mortui, sed magis mortuos eijciens, & prouocans ad pœnitentiam: imperat ei qui mortuos cōpinuit vt taceat, quia polluto ore non debet nominare bonum nomen Dei. Vnde dicitur. *Peccatori dicit Deus: quare t. e. i. m. &c.*

a¶In præsenti non differetur pœna in futuro. b¶In principio. ¶Principes primi captiui ducentur, quia potentes potenter tormenta patiuntur.

nūnc migrabunt in capite transmigrātium, & † auferetur

a¶Deinde collectio lasciuientis populi captiuabitur, vt qui vnum consensum habuerunt in voluptatibus, simul puniantur.

a factio lasciuientiū. † Iurauit dominus Deus in anima sua,

a¶Abijcio & abominor, vel specialiter x. vel generaliter xij. tribuum superbiam b¶Contra Deum & contra Christum.

dicit dominus Deus exercituum. Detestor ego superbiam

a¶Assyriis, vel Romanis b¶Samariam, vel Ierusalem, vel quascunque ciuitates eiusdem terræ.

Iacob, & domos eius odi, & tradam ciuitatem cū habita-

a¶Si remanserint de captiuitate.

torib. suis. Quòd si reliqui fuerint decē viri in domo vna

a¶Fame & pestilentia. b¶Qui mortuus fuerit. c¶Vicinus qui remanserit.

& ipsi morient. Et tollet eum † propinquus suus, & combu

a¶Ad sepeliendum, quia præ multitudine mortuorum integra corpora non poterunt efferri, nec singulis corporibus singulæ sepulturæ impendi. b¶Ille qui vocatus est, cum iam fuerit lassus portando.

b ret eum, vt efferat ossa de domo, & dicet ei q in penetrali

a¶Subaudi, aliquod corpus quod comburam. b¶Deintus qui corpora expellebat.

bus domus est: Nunquid adhuc est penes te? Et responde-

¶Iam non habeo quem tibi tradam.

bit: Finis est. Et dicet ei: Tace: & non recorderis nomi-

* Rupertus. Legat qui vult historiam Iosephi vbi excidiū Ierosolymorū describit, & sciet quā veraciter prędictū fuerit malum. *Tollet eum propinquus, &c.* Neq; enim modus aut numerus erat intra Hierusalē morientium tempore obsidionis Romanorum nec sufficere poterāt viui mortuis offerendis. Cū autem scire possint, ne dissimulare valeant Iudęi hęc illis accidisse propter sanguinem Iesu Christi, mirum valde est, quod indomabili corde, & tunc dixerunt, & nunc vsque dicunt singuli ad alterum. *Tace, & non recorderis nominis Domini:* idest, eiusdem Iesu Christi quem Deum & dominum esse publica confessione confitentur Christiani.

† appropinquabit lectus extendentiā se in lectis.

† patruus eius & auunculus eius.

E

b *Ei qui.* Qui remanserint in cubiculo domus, & qui eū vocauit ad comburenda ossa mortuorum.

Hiero. Remigius.

Ille qui extrà corpus cremat antequam ille iuret se nō habere quem tradat, imperat vt taceat, & nō recordetur nominis domini. Quia apud Israel nomen domini in tātam venerat obliuionem, quòd nec malis pressi, nec tribulationibus compulsi, dignabantur audire iuramentū per nomen domini.

c Theodoretus. Principes, inquit viribus pręstantes eos captiuos abducent, denique Ephraim potentia capietur: veracissimus enim, & fortissimus est, qui hunc calculū contra eum tulit. Itemque arrogantię & contumelię eos condemnauit, & impietatem detestatus est. Tanta idcirco

Quia

C

NICOLAVS DE LYRA.

Nunc migrabunt. *Idest, citò migrabunt.*

* In capite, &c. *Idest, optimates, qui sunt capitanei populi erunt captiuitate primi.*

Et auferetur factio, &c. *Idest, adulatio eorum qui nutrientes eos in facinoribus suis.*

Iurauit dominus. *Idest, firmiter statuit quòd hæc pœna erit, eò subditur.*

Detestor. *Idest, populi Israel.*

Et domos eius odi. *Idest, domum 10. tribuum, & domum earum.*

Et tradam eius ciuitatem. *Idest, ciuitates in manibus aduersariorum.*

Quod si reliqui. *Euadentes aduersarios per abscōsionem sui in locis occultis.*

Et ipsi morientur. *Ibi fame vel fumo incendij.*

Et tollet. *Idest, quemlibet sic mortuum.*

Propinquus suus. *Qui euasit manus Assyriorum.*

12 Et combu. *Non potens eum deferre ad locum sepulturæ.*

13 Vt efferat ossa. *Quæ facilius possunt portari ad loca sepulturæ quam totum corpus.*

14 Et dicet, &c. *Scilicet, dictus propinquus.*

15 Ei qui in penetralibus domus est. *Quærens mortuos in locis occultis.*

16 Nunquid adhuc ést. *Supple aliquis mortuus?*

17 Et respondebit. *Idest, non inuenio plures.*

18 Et dicet ei. *Idest, proximo ab eo quærenti.*

19 Tace & non recor. *Qui nobis fecit mala ista. ita quod est verbū hominis impatientis, cōtra dominū secundū expositores nostros: Secundū verò Hebræos hoc est litera: Et tollet eū propinquus suus de combustione sua, i. de loco vbi fuerat combustus, vt efferat ossa de cōbustione remanentia, & sepeliat ea. Et dicet ei, &c. & exponatur vt suprà vsque ibi:* Et dicit ei: *i. proximo sibi loquenti.* Tace, *idest, non loquaris vltrà de ista inquisitione & sepelitione, & subditur ratio:* Et non ad recordandum no. *Idest, ista mors contingit eis, eò quòd non recordabantur nominis Domini: & ideò non est curandum de eorum sepultura, sic exponunt Hebræi.*

F

* Quia

MORALITER.

† *Detestor.* Idest, illorum qui alios volūt calcare, eò quòd Iacob supplantator interpretatur.

Et dom. Sequaces superbiæ ipsorum.

Quod si reliqui fuerint decem viri, &c. Ad dandum eis locū pœnitendi.

Et ipsi morientur. In peccatis suis, eò quòd tempore concesso sunt abusi.

Et tollet. idest, Dæmon sibi suggerens mala die ac nocte tolle eum ad pœnam gehennæ.

Et comburat. infernali igne.

13 *Vt efferat.* Idest; opera de genere bona quæ dicuntur efferri.

14 *Et dicet ei qui in penetralibus domus est.* idest, dęmoni qui insidiatur viuentibus.

16 *Nunquid adhuc est penes te.* Scilicet, aliquis adducendus ad ignem gehennæ.

18 *Et dicet ei.* Scilicet, sic quærenti.

19 *Tace & non recorderis nominis domini.* idest, non dicas aliquid vnde malus homo viuens habeat occasionem pœnitendi, sicut per hoc quod dæmon dixit Cypriano mago, q crucifixus erat maior omnium, idem Cyprianus conuersus fuit ad Christum.

† Quia

a *Quia ecce.* *Rupertus. Maiorem domum decem trib. A minorem duas tribus dixit Et hoc in percuſſione vtriuſque notandum,quod maiorem ruinis,minorem ſciſſionibus percutiendam fore dicit. Nam Iſrael quia maiora peccauerat,feritur ruinis:domus autem Iuda in qua erat templum, quia minus peccauerat,percutitur ſciſſionibus, dum 70. annorum captiuitate retinet. Denique & ipſa ruinis & ſciſſionibus ꝑcuſſa eſt quia Ieruſalem vt rueret, primum in ſemetipſa ſciſſionibus & ſeditionib. grauiſſimis vt ſcribit Ioſephus, percuſſa eſt. Tãdem quippe domus Iuda domum Iſrael peccando ſuperauit, vt docet Ezechiel eidẽ (Ezech.16.) B exprobrans. *Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit, ſed viciſti eam ſcelerib. tuis,&c.* (Remigius.)

Per duas domos ſignificatur eccleſia ad Deum collecta. De Iudæis quaſi de domo maiore ꝓpter legem & prophetas,& de Gentibus quaſi de minore domo: quia erant alienæ à teſtamento Dei. Hæc eccleſia ſi non habuerit diſciplinam, & ſeruauerit mandata Dei manum percutientis Dei ſentit,dum perſequutionibus, & hæreſibus, & ſchiſmatibus grauatur. Quam manum ſi volumus effugere,de comparationibus animalium accipiamus exemplum. Petra,Chriſtus vel ſummi doctores. Equi,dæmones, eum qui in Chriſto eſt diabolus no[n] poteſt attingere, ſed colliditur ſoliditate petræ.

b *Quoniam.* *Ruper. Ad quid iſtas ſimilitudines equorum & bubalorum induxerit,expoſuit dicendo;qui læ[ta]mini in nihili,&c. Irridet eos ſapientia Dei,qui cõfidu[nt] in curribus & in e[quis] ſicut confidebat [E]phraim,&c.

Quare de equo [&] bubalo dixit, man[i]feſtat. *Quoniam.* C[um] hæc animalia feru[m] naturam filij Iſra[el] naturam ſuam n[on] ſeruant, In furore conuertit iudiciu[m] qui iratus iudicat, hic nullum vel an[imo]rum fructum ca[p]de iuſtitia.

c *Nunquid non.* Dic[e]bant decem tribu[s] ꝙ in ſua fortitudi[ne] elegiſſent Ieroboa[m] & filios eius con[tra] Dei voluntatem.

d *Ecce ego.* Quia [...]li vſque adeò erig[un]tur in ſuperbiam, ponant in cęlum ſuum,Deus ſuſcitat ſæuam gentem quæ cõterat eos, n[on] ſinat introire Emath vel torrentem. Emat murus vel [...]rata ideſt,cęleſtis Ieruſalem. In hanc non poteſt introi[re] vel ſaluari erectus in ſuperbiam, neque in torrentem quo dicitur. *Torrẽte voluptatis tuæ po.e.* Emath.i. Antioch[ia] eſt in principio terræ promiſſionis ex alia parte termi[na]tur torrente deſerti, qui decurrit inter Peluſium, & [R]inocorulam ciuitates.

a ¶ Qui tot mala infert nobis. b ¶ Præcipiet miniſtris Aſſyriis & Chaldæis. ¶ Et per eos percutiet dominus quia dabit illis vires percutiendi. c ¶ Decem tribuum quæ plus peccauerunt æterna captiuitate ter[e]ntur.

nis domini. Quia ecce dominus mãdauit,& percutiet do- 1 2

a ¶ Iuda,in qua fuit templum ſcindetur quidem,ſed poſt LXX annos reſarcietur.

mum maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus. 3 4

a ¶ In petroſis.

Nunquid currere queũt in pẽtris equi? aut arari poteſt in 5 6

a ¶ Silueſtris, vos non poteſt domari ut ſuſcipiat aratrum. ¶ Non. b ¶ Cum equi & bubali non poſſint mutare ſuam naturam, uos mutaſtis naturam Dei,quia ſuauem ad iracundiam prouocaſtis. c ¶ Iuſtè iudicantem.

bubãlis? Quoniam cõuertiſtis in amaritudinem iũdiciũ, 7

a ¶ Bonam operationem eius. b ¶ Amaritudinem.

et frũctũ iuſtitię in abſinthiũm,qui lętamini in nihili,qui 8 9

¶ In vitulis qui nihil ſunt:quia idolum nihil eſt. vel in nullo bono verbo. a ¶ Hæreticus,uel quilibet malus in ſua fortitudine gloriatur, ſed iuſtus in Deo uentilat inimicos.

dicitis: Nũnquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus 10

a ¶ Reges quibus uentilaremus inimicos? b ¶ Propter hæc mala. c ¶ Quæ dormire uidentur. d ¶ O domus maior & domus minor.

nobis cõrnua? Ecce ẽgo ſuſcitabõ ſuper uos dõmus Iſrael 11

a ¶ Aſſyriorum & Chaldæorum.

(dicit dominus Deus exercituum) Gentẽm,et conteret uos 12

a ¶ Ideſt, a principio terræ promiſſionis uſque ad terminum eius.

ab introĩtu Emath uſque ad torrentem deſerti. 13

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia ecce,&c.*i. aduerſarijs Iudæorum inſpirauit voluntatẽ veniendi contra eos.*

2 Et percu.&c.*Per eos.*

3 Domum ma.*i. regnum 10. tribuum irreparabiliter.*

C 4 Et do.*ideſt,regnum duarum tribuum.*

5 Sciſſionibus. *quæ tamen ſunt reparabiles vnde,& captiuitas duarum tribuum relaxata fuit per Cyrum. Captiuitas verò decem tribuum adhuc non eſt relaxata ſecundum Hebræos.*

6 Nunquid.*Hic propheta reſumit populi malitiam,dicens:* Nũquid currere queunt in petris equi? *quaſi dicat,non: quia hoc eſſet contra ſolitum naturæ curſum,& tamen ſic facitis in moralib. ideò ſequitur.*

7 Quoniam conuertiſtis in amaritudinem, *Ducente[s] [cau]ſã pauperum ad amaritudinem peruerſione iuſtitiæ, ideò ſubdi[tur].*

8 Qui læ.*Ideſt,in vana gloria mundi.*

9 Qui dicitis.*Vos iactando.*

10 Nunquid non in for.*i. poteſtatem temporalem acqui[ſiui]mus nobis propria virtute & induſtria,quaſi dicant: Sic,ideo [ſub]ditur pœna.*

11 Ecce ego. *Gentem,ſcilicet,Aſſyriorum contra regnum Iſ[rael] & Chaldæorum contra Iuda.*

12 Et conteret vos ab initio. *Qui eſt, iuxta terminum Iu[dææ] in parte Aquilonari.*

13 Vſque ad torrentem. *qui eſt in extremitate auſtrali, [&] [h]is comminatur deſtructionem totius Iudææ.*

MORALITER.

1 *Quia ecce.* Ideſt,permiſit quod mali permaneant in fecibus ſuis ex eorum demerito, Apoc. 22.c. *Qui in ſordibus eſt ſordeſcat adhuc.*

3 *Et domum maiorem.* Ideſt, clerũ malum permittet ruere de peccato in peccatum.

4 *Et domum minorem ſciſſionibus.* Ideſt,laicorum communitatem in diſſenſionem,ſicut videmus per guerras eorũ adinuicem.

6 *Nunquid currere queunt in petris equi? &c.* q.d. Non,quoniam eſt contra ſolitum curſum. Et ſic aſſueti malis, nõ poſſunt agere bonum, Iere.13.c. *Si poteſt Aethiops mutare pellem ſuam,aut pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefa[ce]re, cum didiceritis malum.*

7 *Quoniam conuerti. in amaritudinem iudi.* Innocentes i[niu]ſtè condemnando.

8 *Qui lætam.* Ideſt,in bonis terrenis. Ierem.4.f. *Aſpexi terram & ecce va.& nihil.*

9 *Qui di.&c.* Attribuentes vobis poteſtatem à Deo v[obis] datam,& ſubditur pœna.

11 *Ecce ego ſuſcip.* Ideſt, dæmonum ferocitatem, qui [no]mine Gentis ſignificantur, eò quòd à Gentibus in id[o]lis colebantur.

12 *Et conteret vos.* Totaliter primò per culpam,& poſt [p]œnam.

CAP. VII.

a¶Non solum p æ 'i?a, sed etiam hæc quæ dicturus sum.

HÆc ostēdit mihi dominus Deus. Et ecce fi- 1

a¶Creator Assyriorum, qui per locustas significatur. 2

a ctor locustæ in principio † germinantium 3

a¶Subaudi veni:bat. b¶Ve. tonsuram gis, vel tonsorem. 4

serotini imbris, & ecce † serotinus post ton- 5

a¶Bruchus qui venerat post locustam, & oculo mentis intelligerem quid per bruchum signaret r. timens ne tota gens funditus extirparetur, versus sum ad preces. 6

sionem gregis. Et factum est cùm cōsummasset comedere 7

b herbam terræ, dixi: Domine Deus† propicius esto obsecro. 8

a¶De captiuitate nisi tu? b¶Lachrymis deprecantis placatus.

c Quis suscitābit Iacob, quia paruulus est? † Misertus est au- 9

d a¶Non perdam omne genus Israel, sed reliquias saluabo. b¶Etiam quæ dicturus sum. 10

e cū dominus sup hoc. Nōn erit, dixit dominus Deus. Hęc 11

a¶Immitti Deus ad vindictam Nabuchodonosor. b¶Vt succendat ciuitatem & templum.

f ostendit mihi dn̄s Deus. Et eccē vocabat † iuditiū ād ignē 12

13

CAP. VII.

HAec ostendit. Non tm̄ euentura post multa sæcula, sed etiā quod proximis temporibus euenturū est, rmo ꝓpheticus prædicit. Solemus.n.mali nostri tēpo- s plus terreri quā futuri. Dicit ergò in proximo futurū ennacherib cū infi ita multitudine, & pst eū Nabuchodo osor: Sicut locustæ in principio sero- hi imbris, .i. verno mpore venerint uando cuncta vi- nt, & omnis ager rturit, cūcta penè onsumunt, sic Sen ncherib adueniens ā floreret regnum). tribuum cuncta stauit & captiua- t. Et sicut pillos i remanent à ton re, nouacula su- rducta euellit, sic pst Sennacherib ve- ens Nabuchodonosor (qui apud Isaiam nouacula vocur, & hoc per bruchum signatur) duas tribus quæ ibi r iquæ erant in terra illa captiuauit. Tonsor autem vel nsura regis dicitur exercitus Chaldæorum, qui nihil entis herbæ reliquit in terra.

Allegorice. Cum post opera iustitiæ aliquis grauia cōittit inducitur super eum generatio locustarum, veniēs anè, quando incipit peccata sua cognoscere. Et quia nō it pœnitentiam, adducitur bruchus, idest, quædam suba & arrogans fortitudo, quæ omnia consumit. Sed cti pro huiusmodi precantur, dicendo: Domine parc quia quis medicorum potest istam emorroidem sanar nisi tu solus? Paruulus est, quia nulla vel pauca vestiga virtutum in eo sunt: Hac prece placatur Deus.

Theod. Dum horribile inquit, spectaculum illud vid Deum rogaui vt misereretur, atque internecionem re fingueret, ac non assensus est meis precibus, propter iniqitatis magnitudinem. Cœtus autem locustarum appellait Assyriorum bruchum verò Babylonium.

* Ruper. Venturum intelligit exercitū Assyriorum, pro multitudine simul & vanitate bonis vitæ, locustis cōparabilē: nihilominus & ꝓ depopulatione cūctorū nascentiū quā facturi erant in morē locustarū. Nam locustæ fictor est dominus idem qui magnorum conditor est & Deus. Remigius.

D

b *Domine.* Nolo me electum esse de numero pastorum, vt nūciem ruinam x. tribuum.

c *Paruulus.* Numero Gētium, vel sanctorum, vel fortitudine sæpe ab hostibus deletus.

d *Misertus.* Captiuitatis 10. tribubus vltrà montem Persarum multi de eisdē remanserunt, duæ etiā tribus post 70. annos cum pœniterent relaxatæ sunt.

e *Nouerit, &c.* * Rupert. Cum dicit. *Sed istud non erit*, sensus hic est. Erit quidē vt cæteras ciuitates Iuda capiat Sennacherib, & cuncta in circuitu Ierusalem deuastet ille tonsor gregis, sed non istud etiam erit, vt vrbem hanc ingrediatur.

f *Et ecce vocabat.* * Rupertus. Cum hæc dicit, intelligit ꝙ Nabuchodonosor regem Babylonis vocaturus foret dominus, vt veniret contra Iudam & Hierusalem, eaq; igne succenderet, quod erat vocare iudicium ad ignem, idest, iudicare vsque ad ignem. Iusto namque iudicio ei tradēda erat ciuitas, vt succenderetur, quia domum Domini speluncam latronum fecissent. E

Per destructionem quam fecit Sennacherib in 10. tribubus, significatur irreparabilis destructio hęreticorum. Per duas quas captiuauit Nabuchodonosor, significātur peccatores in ecclesia qui bene credunt, sed vicijs sordēt. His purgandis vocat Deus iudicium ad ignem, *vt quale sit opus vniuscuiusque probet.* Hic ignis prius deuorat abyssum, idest, omnia genera peccatorum, & postea venit in eos qui sunt in parte Dei, vt à domo Dei incipiat iudicium vt si cuius opus arserit detrimentum patiatur ipse autem saluetur: & sic humilitatis miseretur Deus. Et quia paruuli,

† quo ascēdebat herba serotina, & ecce herba serotina ascendebat post tōsiones herbarum quas exciderat rex.

† Pęnituit dominum & infra.

† ad iudiciū cum igne.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VII.

HAec ostendit. *Superiùs Amos denunciauit suam prophetiā hic ex hoc patitur calumniam, secundum, ꝙ dicit Ioannes os ... eum. Incurrit odium qui arguit criminosos. Et diuiditur in duas p tes, quia primò patitur calumniam, secūdò resumit suam prophe tm cap. seq. Prima in duas, quia primò ponitur calumniæ specia- li occasio, secundò calumniæ impositio, ibi:* Et misit. *Prima adhuc i duas: quia primo ponitur occasio indirecta, secundò directa, ibi:* Hæc ostendit. *Licet autem tota prophetia Amos fuerit occasio c lumniandi ipsum generaliter, tamen prophetia in hoc capit. posita f t occasio specialis: Et ponuntur hic primo duæ visiones, quæ fue- r t huius calumniæ occasiones, indirectè tamen. Secunda ponitur i:* Hæc ostendit. *Circa primum sciendum, quod propheta visione i aginaria videbat Deum producentem locustas ad corrosionē ter- r nascentium, tamen ad preces eius non produxit ad effectum, sicut a præsentiam Niniuitarum impedita fuit subuersio per Ionam ꝓ- umata, & hoc est quod dicitur.*

1 Hæc ostendit. *In visione imaginaria: cuius tamen significatio intellexit propheta, & sic intelligēdę sunt aliæ visiones sequētis.*

2 Et ecce. *Idest, formator.*

3 Locustæ. *i. locustarū, sicut Exo. 8.* Venit musca grauissi- ma, *idest, multitudo muscarum.*

4 In princ. *i. in illo tempore quo solent blada tuellare.*

5 Et ecce. *In Hebræo habetur: Post tonsionem regis. Et videtur hæc litera falsificata per imperitiam scriptorum: propter similitudinem dictionum: vel per imaginationem aliquorum correctorum, eò ꝙ tonsio magis dicitur de gregibus, quàm de regibus. Ad intellectū huius literæ sciendum, ꝙ sicut in terra ista quando blada adhuc sunt in herba, & nondum inceperunt tuellare, ponuntur ibi agniculi ad comedendum summitates sic in Iudæa tunc tondebantur blada: & illa tonsio erat pro animalibus regis nutriendis, ideò dicebatur tonsio regis, & secundum hoc dicit:* Et ecce serotinus. *Idest, tempus quo blada incipiunt tuellare.* F

6 Post tonsionem. *Quia si post ea tonderentur non possent sic fructificare.*

7 Et fa. *Scilicet, multitudo locustarum. Hoc tamen non erat in re, sed in visione imaginaria.*

8 Dixi, &c. *Deprecando ne inferretur hęc plaga populo.*

9 Quis susci. *i. releuabit populum Israel ab ista plaga, si in plagam feratur? quasi dicat, Nullus, nisi tu.*

10 Misertus est dn̄s super. *Non inferendo plagam ostensam.*

11 Hæc ostendit. *Hic ponitur secunda visio de futuro incendio, quæ finaliter fuit impedita per orationem prophetæ. Et quantum ad hoc dicitur.*

12 Et ecce vocabat iudicium: *idest, angelos exequutores suæ iustitiæ.*

13 Ad ignem, *idest, succedendum totam regionem.*

MORALITER.

† *Hæc ostendit.* Hic ad literam describitur duplex plaga, q̄ ostēdit domus Amos prophetæ in terram vētura. Prima fuit locustarum germinantia corrodentium. Secunda fuit ignis deuorantis, sed vtraque fuit impedita.

Mystice. Per prophetam qui olim dicebatur videns, vt habetur 1. Reg. 9. significatur bonus religiosus contēplationi diuinæ intentus, qui tribulatione super populum imminente debet vt Deus eam auertat feruenter orare. Potest etiam per plagam locustarū significari plaga detractorum, qui rodere student vitam & famam bonorum. Et per plagam ignis, culpa cupiditatis & carnalitatis, pro quarū auersione debent religiosi Deum exorare, & tātò deuotius, quanto plaga spiritualis peior est corporali.

paruuli, & humiles sunt, suscitantur modo per virtutes tan-
A dem in gloria. Nabuchodonosor dicitur iudicium, quia per eum iudicauit Deus populum, qui noluit discernere inter creatorem, & creaturam.

a *Et ecce dominus stans.* Per murum litum populus Iudaicus, qui litus per circuncisionē, & Dei cognitionē. Per trullam quæ ornat murum auxilium Dei, qui protegit sperantes in se.

psal. 16. b — ✻ Rupertus. Grauissima tres denūciatur per trullam cementarij ponēdam in medio populi: & ideo, vt attentus sit inspector propheta, dicitur ei. *Quid tu vides.* Extrema namq; & irrecuperabilis destructio hac ostensione ostensa est, prophetæ, quæ accidit
B ad vltionem Iesu Christi quæ per manus Romanorū facta est. Quo ex tempore nō est, propheta qui pro gente illa intercedat quatenus propitius sit & quiescat quemadmodū Esaias deplorans.

†perpendiculi, & in manu eius perpendiculum stanneum.

† sanctuaria.

a¶ Delebit populum qui comparatur aquæ propter fluxum.
dominus Deus, & deuorabit abyssum multā, & comedit 1
a¶ Subaudi Dei quam. i. templū & altare. ¶ Orans pro populo. b¶ A vindicta i. recipisti exercere.
simul partē. Et dixi: domine Deus quiesce obsecro. Quis 2
a¶ Quia non est, alius, qui possit releuare humiliatum, nisi tu, qui captiuos potes in terram Iuda reducere.
suscitabit Iacob, quia paruulus est? Misertus est, dominus
a¶ Cum in supra dicto capitulo dixisset, hoc non erit: addit hoc etiam non est futurum. quod timebat.
super hoc. Sed & istud non erit, dicit dominus Deus. Hæc 3
a ostendit mihi dn̄s Deus. Et ecce dominus stans sup murū 4
a¶ Plastratum, & ornatum & planum, contra iniurias pluuiarum munitum.
†litum, & in manu eius trulla cementarij. Et dixit dn̄s ad 5
me: Quid tu vides Amos? Et dixi: †Trullam cementarii.
a¶ Deponam, auferam auxilium meum. 6
Et dixit dominus: Ecce ego ponā trullam in medio populi 7
a¶ Ornare & protegere. b¶ Murum. 8
mei Israel. Non adijciam vltra † superinducere eum, & de- 9
a¶ Me desistente ab auxilio destruentur. b¶ In Dan & in Bethel, & in omnibus collibus. 10
c¶ Idest, vitu i per quos putabant se sanctificari 11
b mollent excelsa idoli, & sanctificationes Israel desolabant 12
a¶ Idest, familiam & filios eius ipse enim non fuit gladio interfectus. b¶ Qui fuit nepos Iehu. 13
c & consurgā super domū Ieroboā in gladio. Et misit Ama- 14
d sias sacerdos Bethel ad Ieroboā regē Israel dicēs: † Rebel- 15
16

structos in precium redegerunt.

c *Et misit.* Q. Pontifex audet mittere ad regem, timens si populus conuertatur ad cultum Dei, ipse sacerdotij amittat gloriam.

Hæc ad hæreticos referuntur, quorū sacerdos Ama[sias] solet mittere ad [re]gē, & patronū h[ære]ticorum, accusat iustos, & præcipi[t] eis ne contra re[gis] voluntatem pra[edi]cent quia Bethel est, falsa eorum [ec]clesia, & sanctifi[ca]tio regis. Dicun[t] rex nobis confer[t], & qui aliter præ[di]cat, Deum offen[dit].

✻ Theodoret[us]. Cum hæc a prop[he]ta dicerentur, & [A]masias sacerdos [Be]thel metueret, [ne co]minationibus d[iui]nis populus per[ter]refactus fuisset, [et] ad pœnitentiam [se] tradidisset, desisti[t] idola obseruare [&] ipse interim qu[ærens] occasiones am[...]ret, falsa veris [mi]scens ad regem defert prophetam, & criminatur his verbis sequentibus.

Isa. 64. — *Non est, ait. qui inuocet nomen tuum qui consurgat, & teneat te.* Murum autem litum ita dixit, vt parietem dealbatum, idest, sacerdotium, quem parietem tamdiu Dominus induxit, seu dealbauit, habens in manu trullam cementa-
Act. 15. — rij, quamdiu carnalem Iudaismum permisit gloriosum videri stante templo, & florente religione in carnalibus ceremonijs.

Hiero. — b *Et sanctificationes.* Quia Assyrij non solum principes, & populum captiuauerunt, sed etiam vitulos aureos destructos

d *Rebellauit contra te Amos, &c.* Quæ de populo & re[ge] detulerat, vera erant: quod vero de rege dixit, menda[cium].

✻ Rupertus. Hoc agendo satis indicat quam nequ[issi]ma intentione ori eius eatenus insidiatus fuerit, vt in[ue]niret vnde accusaret eum sacerdos aurei vituli: qua[si] ne paruum videretur crimen, quod de domo regis p[ro]pheta dixerat, in ipsam regis personam detorsit, corr[um]pens puritatem sermonis.

C

NICOLAVS DE LIRA.

1 Et deuorabit. *Sic enim imaginariè videbatur prophetæ, quòd ignis esset ita fortis, vt consumeret etiam aquas profundas nomine abyssi signatas, & per hoc intellexit propheta comminationem incēdij futuri in terra.*

2 Et dixi. *Deprecando vt non fieret: & exponatur, vt suprà. Ex dictis patet, quod illa expositio quæ dicit exercitum Assyriorū signatū per locustas in visione prima, ad destructionem regni Israel, & exercitū Chaldæorum per ignem in secunda, quæ incendit Ierusalē, non est conueniens: quia plagæ hic ostensæ reuocatæ fuerunt. illæ vero non. Istæ etiam duæ visiones fuerūt indirectè causæ callumniæ cōtra Amos, inquantum pro plagis illis reuocandis, quæ tangebant populū communem, orauit & pro reuocatione sequentis non orauit, quæ tangebant domum regiam.*

3 Hęc ostendit. *Hic ponitur tertia visio, quę fuit directa occasio calumnię contra Amos, cùm dicitur.*

4 Et ecce dominus. *i. linitum, & per murum intelligitur robur regni 10. tribuum, per linitionem diuina protectio, eo quòd muri linitio protegit à niue & pluuia.*

5 Et in ma. *Quę est instrumentū ad liniendum. Et sequitur post.*

6 Ecce. *idest, deponam.*

7 Trullā. *Subtrahendo à regno 10. tribuū protectionem meam.*

8 Nō adijciam. *i. linire, per quod intelligitur protegere secundum prędicta. Hebręi autem aliam literam habent tamen ad eādem sententiam quę est: Ecce Dominus stans, super murum lineatum & in manu eius linea: & accipitur hic linea pro corda latomi, in cuius extremitate est plumbum, & cum qua considerat si murus e[rig]itur rectè super fundamentum, & si inuenit distorsionem, reducit eū ad rectitudinem. Et per hoc designatur diuina iustitia tortuositatē culpę emendans per pœnam, ideò sequitur: Ecce ego ponam lineam in medio populi mei Israel, idest, rectitudinem iustitię meę, eius peccata punientis. Non adijciam vltrà pertransire eum. i. dissimulare eius peccata absque punitione.*

9 Et demol. *i. Bethel, & Dan, vbi colebantur vituli.*

10 Et sanctificationes. *idest, omnia loca vbi offerunt oblationes & sacrificia.*

11 Desolabuntur. *Quod fuit impletum per regem Assyriorum 4. Regum 17.*

11 Et consurgam sup. *Quod fuit impletum per Sellum, qui interfecit Zachariam filium huius Ieroboam, & regnauit pro eo 4. Reg. 15. & hęc visio fuit directa occasio calumnię contra Amos.*

13 Et misit. *Hic cōsequēter ponitur calumnia contra Amos, & primò ponitur hęc calumnia: secundò calumniatoris pœna, ibi:* Et respōdit. *Prima in duas, quia primò Amos accusatur, secundò [in]statur, ibi:* Et dixit. *Circa primū dicitur:* Et misit. *scilicet, nun[tio]s.*

14 Amasias. *Qui erat locus principalis cultui vituli dedicat[us].*

15 Ad Ieroboam. *Iste fuit Ieroboam filius Ioas 4. Reg. 15.*

16 Rebellauit. *Excitans populum ad te odiendum.*

✻ No[...]

MORALITER.

† 4 *Ecce dominus.* Ad literam per linitionem muri significat circa regnum Israel protectio Dei: & per cessationem linitionis subtractio diuinæ protectionis, & hoc propter idololatriæ vicium induratū. Per hoc autē quòd Amos constanter hoc denunciauit, significatur, quod bonus & constans prædicator denunciare debet pœnam debitam peccatis magnatorum. Per Amasiam sacerdotem, qui voluit ipsum terrere: & sic de terra Israel effugare significantur mali sacerdotes, qui per se & alios nituntur repellere veritatis prædicatores. Et sicut in pœnā huius vxor Amasiæ fuit adulterio polluta, & ipse captiuus ad terram pollutam ductus, & ibidem mortuus, & filij eius, & filiæ gladio occisi sunt. Sic talis sacerdotis parochia polluitur, & filij eius, & filiæ spirituales cadūt gladio dæmonis: & ipse ducitur ad terram pollutam inferni quæ dicitur terra tenebrosa, & ipse moritur ibi morte secunda.

† MOR[...]

In gladio. Si dixisset morietur Ieroboám: videretur non suscipere pœnitentiam, sed ait: Consurget dominus, qua comminans pęnam vt agat pœnitentiam.

Et dixit. Prophetam vocat vel irrisoriè quasi mendacẽ, vel quia videt eum a populo libenter audiri: non audet inferre apertam iniuriam, ne auditores illius læderet.

¶ Rupertus. Non parcè loquitur, non leniter se aduersus eum erigit cornu sicut bubalus, vibrãs superbię cornu, nec suscipiẽs iugum Domini. Videntem autem, idest, prophetam eum appellat, & tamen se potius, & regem suum audiri imperat, quàm Deum.

Sanctificatio regis. Nõ ait sanctificatio Dei nostri est, sed regis: adulando regali fastigio. Mos enim est colentibus falsos deos, vt quod faciunt suis regibus attribuant.

Non sum propheta. ¶ Rupertus. Quid aliud loquitur, nisi illud quod Apostoli dixerunt. Obedire oportet Deo, magis quã hominibus? Sancto enim nobilitatis Spiritu, dum cœlo tonante & imperante vt propheta esset, ranam è contra è limo coaxantem audiret, dignam superbię hominis pœnam de oraculo pectoris huius Spiritus sanctus protulit, dicendo illi. Ego non solummodo non desinam prophetare super Israel, verumetiam prophetabo tibi. *Vxor tua in ciuitate fornicabitur, &c.*

¶ Theodoretus. Suscipe Amasia, contra te prædictionẽ, quoniam me Israel prophetiam explicare vetas, ne ludicra tua impediam. Scito igitur vxorem quam nunc habes, te visurũ publice & palã ab hostibus per vim stupratam: tu verò in externa terra è vita excedes: ac vniuersus populus easdem, quas tu, pœnas dabit.

Spiritus nõ semper administrat prophetis prophetiã, sed ad tempus: & tunc rectè dicuntur prophetæ cum illuminantur. Qui ergo ait: Nõ sum propheta, intellexit modo. Sycomorus idẽ est quod rubus afferens mora, quæ pastorum famem depellunt, & folia esuriem pecorum.

a ¶ In hoc contumelia tua non mea. b ¶ Tanta loquitur aduersum te & tuos, vt habitatores terræ non possint sustinere.
lauit contra te Amos in medio domus Israel. Non poterit 1
a ¶ Verba quæ Deus per Amos loquebatur non Deo, sed prophetæ attribuit, vt iram regis contra eum excitet.
terra sustinere vniuersos sermones eius. Hęc enim dicit A
a ¶ In hoc mentitur. Non enim dixit Amos, morietur Ieroboam, sed consurget super domum eius, nisi pœnitentiam egerit.
a mos: In gladio morietur Ieroboã, & Israel captiuus migra 2
a ¶ Nisi pœnituerit. ¶ Cum Ieroboam verba Amasię quasi vana respueret, ille assumit authoritatem sacerdotis dicens ad Amos, b ¶ O propheta Amos.
b bit de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides gra- 3
a ¶ In qua natus es, vbi libenter, audiuntur insani. b ¶ Exerce artem tuam ibi per quam cibos habeas. c ¶ Vt de prophetia viuas,
dere, fuge in terrã Iuda, & comede ibi panẽ & prophetabis 4 5
¶ Quia ibi habes multos quos consueuisti seducere. a ¶ Vbi ego sum sacerdos.
ibi, & in Bethel nõ adijcies vltrà vt prophetes: quia † sancti- 6 7
a ¶ Hunc locum sanctificauit rex, hic sanctificatur populus. b ¶ Hic rex habet regiam domum,
c ficatio regis est, & domus regni est. Et respondit Amos, & 8
a ¶ Vel eram. b ¶ Hoc humilitatis. c ¶ Hoc veritatis.
d dixit ad Amasiam: Nõ sum propheta, & nõn sum filius ꝓ- 9
a ¶ Bubulcus, vel pastor aliorum pecorum. b ¶ Decerpens frondes sycomorum, & aliarum arborum ad pastum pecorum.
phetę, sed armentarius ego sum † vellicans sycomoros. Et 10
a ¶ Notat se ex humili, ad digni officii altitudinem per gratiam assumptum, vt in hoc officio magis Deo præcipienti quàm Sacerdoti prohibenti obedire debeat.
tulit me dominus Deus cum sequerer gregem, & dicit do 11
e minus ad me: Vade propheta ad populum meum Israel. &
a ¶ Cum prohibeas prophetare.
nunc audi verbum domini. Tu dicis nõ prophetabis super 12
a ¶ Decem tribus. b ¶ Non annunciabis iram Dei cultoribus idolorum. c ¶ Ecce digna retributio.
f Israel, & non stillabis super domum idoli. Propter hoc hæc 13
a ¶ Bethel. b ¶ Polluetur ab hostibus coram oculis tuis.
g dicit dominus: Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filij 14
a ¶ Quam possides. b ¶ Mensurabitur ab Assyriis, quam dabunt seruis & ancillis suis. ¶ Hostium.
tui & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo me 15
a ¶ Qui nunc gloriaris in sacerdotii dignitate vel potestate. b ¶ Assyriorum. c ¶ Idololatriis.
h tietur. Et tu in terra polluta morieris, & Israel captiuus mi 16
grabit de terra sua.

e *Vade & prophe. ad popu.* Quia humiliauit se dicens. Non sum ꝓpheta, statim meruit accipere spiritum prophetiæ.

f *Non stillabis.* Prophetæ dicuntur stillare, idest, quædam parua de ira Dei annũciare, quasi quasdam stillas mittere. Nulla enim creatura posset iram Dei omnipotentis quãta est sustinere.

g *Vxor.* Amasias interpretatũ robustus, & frigidus, qa ferox & rebellis hæreticus prohibet ecclesiasticũ virũ ne proferat Dei doctrinã, & corrigat populũ errantẽ. Huius vxor. i. falsa ecclesia apparebit omnibus, & filij quos in errore genuit, gladio Dei ferient. Humus illius, & oĩa quæ habet, erit possessio dęmonis, & ipse moritur in terra polluta quæ non habet habitatorẽ Deum, sed multis errorib. contaminatur, & populus qui falsum nomen Israel sibi assumit, captiuatur de terra, vt non Deo, sed dæmonibus, & hæreticis seruiat.

Non est tantus dolor in filia stuprata quantus in vxore polluta, nec tantus in occisa vxore, quantus in filijs trucidatis. Maritus. n. vxorem mallet interfici, quam pollui.

h *Et Israel.* Tandẽ captiuitas fiet, prius inspectis his malis, qa nõ prius morieris, q̃ videas captiuari, quos deceperas.

Hieronym. †palatium. Hiero. Remig. †colligens syluestres ficus.

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Non poterit ter. *i. non est dignum ipsum amplius viuere super terram quia dicit hæc.*

Ingladio. *Hæc accusatio fuit falsa: Amos. n. nõ dixerat hoc de Ieroboam, sed de domo eius, seu posteritate, vt patet per prædicta.*

Et dixit. *Hic consequenter Amos molestatur: vidit enim iste Amasias, ꝙ rex parum curauit de sua accusatione, quia cognouit eã esse falsam, vel quia reputauit verba Amos friuola: ideò tentauit Amos fugare de terra illa. d.*

Qui vides. *i. tu Amos qui dicis te habere Dei visiones.*

Fuge in terram Iuda. *Vbi audiuntur talia.*

Et come. ibi panem. *Qui dabitur tibi pro tua prophetia.*

Et in Bethel non adiicies. *i. locus dedicatus à rege pro cultu vituli, vt habetur. 3. Reg. 12.*

Et respondit. *Hic consequenter prædicitur calumniatoris pœna, tamen Amos primò respondet ironiæ sibi illatæ scilicet; ꝙ prophetaret in terra Iuda pro pane.*

Non sum propheta. *i. Non sum de prophetis falsis, qui prophetant pro talibus acquirendis, secundum quod dicitur Ezec. 13. c.* Violabant me ad populum meum propter pugillũ hordei & fragmen panis, &c.

Sed armentarius. *i. habens animalia, quæ erat diuitiæ illius temporis. Q. d. non indigeo victu necessario, vt illo prophetizem mẽdaciter, sed sum verus propheta, ideò subditur.*

11 Et tulit me dñs, &c. *Ita ꝙ loquor ex inspiratione diuina, sic exponit Rab. Sal. Aliqui vero exponunt sic.* Nõ sum propheta, &c. *i. non sum tactus actualiter spiritu prophetiæ. Sed hæc expositio nõ videtur cõueniens. Primò quia in toto veteri test. & nouo non solum dicitur propheta qui actu tangitur spiritu prophetiæ, sed etiã qui consueuit tangi quamuis actu non tangatur. Secundò, quia statim in eadem serie prędixit propheticè punitionem Amasiæ. d.*

12 Tu dicis non prophetabis, &c. *Volens impedire verbum domini.*

13 Propter. *Hęc erit pœna tua.*

14 Vxor tua in ciuitate fornicabitur. *Ab Aßyrijs ciuitatẽ capientibus, qui polluent in occulis tuis vxorem tuam, & occident prolem tuam.*

15 Et humus tua funiculo metietur. *i. extraneis Gentibus diuidetur. Rex enim Aßyriorum captiuato regno. 10. tribuum misit illuc Gentes alienas ad possidendum terram. 4. Reg. 17.*

16 Et tu in terra polluta. *i. in Aßyriorum terra multis idololatrijs polluta. Dicit autem Hiero. in prologo huius prophetiæ. 3. quòd Amasias sacerdos frequenter plagis afflixit Amos, & tandem filius eius Ozias eum vectè per tempora transfixit, & sic dolore vulneris expirauit, quod hic non exprimitur.*

CAP. VIII.

A a Hieron. HAec ostendit. Sequitur. *Vncinum.* Sicut vncino trahũtur rami arborum ad carpenda poma, ita ꝓximare facit tẽpus captiuitatis, vt apertè ostẽdatur, quid per vncinũ significetur, subdit. *Venit.* Per vncinum intelligitur abbreuiatum tempus captiuitatis.

* Theodore. Visio hæc celerem, & expeditam venationẽ Israel designat. Quẽadmodum enim aues visco facilè capiuntur, sic ab Assyrijs populus apprehendetur.

* Rupertus. Post malorum ostensiones principalem eorundem malorum causam ostendi dignum erat. Hæc autem auaritia est, radix omnium malorũ, qua infecti Iudęi
B ad omne scelus prouentus tandem ad hoc peruenerunt, vt Dominum glorię crucifigerent, ob istam maximè causam, ꝙ disputabat contra auaritiam ipsorum, cõprobans generationis illius esse homines, qui domum patris fecissent speluncam latronum. Nam dum ostenso vncino pomorum, dicit Dominus. *Venit finis, &c.* Subaudiendum est propter vncinum istum, siue propter illud quod significat. Hanc autem esse auaritiam, sequentia declarant. *Audite, qui conteritis pauperes, &c.* Vnca profectò est auaritiæ manus, nec vnquam nisi ad accipiendum extenditur.

Hiero. b *Venit finis, &c.* Possunt hæc referri etiam ad tempus captiuitatis, quæ per Romanos facta est in vltionem sanguinis Christi. Et hic est finis & vltima captiuitas, vltra q̃ non parcit eis Deus: & vlulant cardines templi super occisum populum † corruentes. Et in omni loco sparsum est silentium Iudæis literam legentibus Moysi, & prophetarum, sed quia amiserũt spiritum nullam spiritualem intelligentiam habentibus. Vbicumque fuerint Iudæi potius mussitant, quam loquantur, & omnis interpretatio, scripturarum eis muta est, & silens, quia non ponunt aures ad audiendum.

† corruentis.

Dan. 9. * Rupertus. Quis vel qualis finis venit? Profectò malus, & quam malus apud Danielem reperimus his verbis.
C Post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus, & non erit eius populus, qui eum negaturus est. *Et ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & statuta desolatio, &c.*

Hiero. c *Et stridebunt.* Vlulabunt præ nimia miseria habitantiũ. Et est hyperbolycè dictum, ꝙ cardines portarũ sentient pondus miseriæ vlulent. Et quia facit mẽtionẽ tẽpli, quod erat Ierosolymis. hoc ad duas tribus pertinere videtur.

* Ruper. Quis nõ audiuit stridorem cardinum illius templi, idest, subuersionem ciuitatis & sanctuarij, factam v[...] centibus Roman[...]

* Theodoretu[...] Templi laqueari[...] vlulatũ appella[...] clamorem intus[...] catorũ, & crepitu[...] lignorũ deflagra[...] rum. Ceterum n[...] ti cadentes erunt[...] omni loco inijci[...] silentium. Tanta[...] quit, erit cælore[...] multitudo, adeo[...] altũ silentium, vt[...] vias, & vicos vac[...] tate habitãtium[...] occupaturum.

* Rupertus. [...] quam verum sit[...] fert Iosephus, [...] tragœdiam illam describens mortuorum multitudi[...] refert penè incredibilem.

d *Audite hoc.* Ne sine causa videatur cõminatio capti[...] tis, commemorat offensas populi: ò Iuda & ò Israel [...] te, quæ scelera feceritis, conteritis pauperem in iud[...] vt fame & egestate confectus auferatur de terra.

* Rupertus. Audite hæc qui conteritis pauperem, d[...] tes. Qñ transibit messis. & venundabimus merces, [...] De vobis sermo est qui estis auari. Dum enim inhia[...] desideratis, vt consumpta messe, quę pauperibus par[...] est, possitis merces carius vendere. Desideratis, sabbat[...] adesse, i. septimum annum quo fm legem nec licet se[...] nare aut metere, vt tunc repositum frumentum ape[...] tes, pro libito vestro vendatis, minuentes mensuram [...] augentes syclum, i. pretium compulso paupere per i[...] piam, vt ipsas quoque frumenti vestri quisquilias, [...] mercimonio tam infœlici stateras quoq; supponatis [...] lotas: dũ inquam, taliter efficitis, vt in argento possid[...] egenos fratres vestros (vendunt. n. sese vobis necessi[...] cõpulsi) & pauperes factos possidetis pro calceament[...] ꝓ precio modico, vncino doloso poma carpitis: & id[...] co venit super vos finis, qui à Daniele dicitur vastita[...]

Peruersi principes, & doctores putant quæstũ esse [...] tatẽ, & sedentes in templo quasi numularij proponũ[...] lũbas, non in caueis, sed in cathedris quasi magistri v[...] dona Spiritussancti. Et faciũt mẽsurã minorẽ & ma[...] vt pauperibus, vel nihil vel parum dẽt, sed diuitibus [...] sermone loquuntur, & propter penuriam capita pa[...] ru[...]

CAP. VIII.

Etiam quæ dicturus sum.

1 HÆc ostendit mihi dñs Deus: Et ecce † vncinus
2 pomorum. Et dixit: † Quid tu vides Amos?
Et dixi vncinum pomorum. Et dixit do-

a Captiuitatis, & interfectionis. *b Generaliter super duodecim tribus.*

b minus ad me: Venit finis super populum meum Israel. 3

a Non negligam neque impunita relinquam scelera eorum sicut solebam.

c Non adijciam vltrà, vt pertranseam eum. Et † stridebunt 4

a Cum venerint Assyrii. *b Non omnes, quia multi trans montes Medorum ducentur.*

cardines templi in die illa, dicit dominus Deus. Multi 5

a Terræ eorum. *b Idest fiet, ablatis habitatoribus qui in conuiuiis suis solebant resonare diuersis instrumentis musicæ artis.*

6 † absorbetis. morientur, in omni loco proijcietur silentium. Au- †
7 d dite hoc qui † conteritis pauperem, & deficere fa- †

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VIII.

Diuisio. * 1 HAec ostendit, &c. *Postquam Amos passus fuit iniuriam. Hic consequenter resumit suam prophetiam. Et diuiditur in duas partes, quia primo denunciat populi destructionem, secundò, eius reædificationem post medium sequen. ca. ibi.* In die illa. *Prima in duas, quia primò prophetat contra regnum decem tribuum, secũdò contra regnum duarum, cap. seq. Prima in tres, quia primò contra decem tribus prędicit pœnam succinctè. Secundo arguit crimen auaritiæ, ibi.* Audite. *Tertiò, resumit pœnam magis diffusè. ibi.* Iurauit. *Circa primum dicit.*

2 Ecce vncin. *Poma quæ possunt manu colligi primò colliguntur, & postea illa quæ non possunt capi nisi cum vncino quo rami attrahuntur, & ideò per hanc visionem designabatur diuina vltio vltima ta absque retractione, ideò subditur.*

3 Venit finis super popu. *Vt pertranseam eum dimittendo absque punitione Hebræi dicunt, ꝙ hæc est litera. Ecce calathus fi[...] scilicet pessimarum quæ nihil valent, sed proijciuntur, & per h[...] ptiuatio populi designatur.*

4 Et stridebunt cardines. *In quo adoratur vitulus, & per [...] tem cardinum intelligitur destructio ędificiorum. In Hebræo [...] habetur.* Et stridebunt cardines palatij. *Idest, palatiorum [...] & principum.*

5 Multi morientur. *Non tamen omnes, quia Assyrij aliq[...] seruauerunt vt in captiuitatem ducerentur.*

6 In omni, &c. *idest, ab omni loco repelletur, per clamorem [...] rientium.*

7 Audite hoc qui conteritis, &c. *Hic consequenter arg[...] potentibus crimen auaritiæ, dicens.*

Audite hoc qui conteritis paup. *Idest, pauperes ad [...] redigitis.*

* Dice[...]

MORALITER.

† 1 *Hæc ostendit mihi dominus Deus, &c.* Hic ad literã describit punitio Israelitarũ: per quã mysticè significatur punitio malorũ Christianorũ. Circa quam sciendum, ꝙ per vncinum fit secunda collectio pomorum. s. illorum quæ sunt in alto: & sic non possunt colligi à sola manu. Vncinus vltimam punitionem significat, & sic dicitur.

3 *Venit finis super populum meum, &c.* Scilicet peccatorem.

4 *Et stridebunt cardines templi, &c.* i. plati qui grauius [...] cant quam alij. Et dicit stridebunt, quia de pœna in [...] dicitur Matt. 8. & 13. Ibi erit fletus & stridor dentiu[...]

6 *In omni loco, &c.* Scilicet inferni.

† *Proijcietur silentium, &c.* Per clamorem cruciatoru[...]

7 *Audite hoc, &c.* Aure mentis, vt pœniteamini ante [...] pus huius punitionis.

† *Qui conteritis, &c.* Eò quòd non potest se defendere.

† Dic[...]

operum conculcant, & non frumentum Dei quod confirmat cor hominis, sed vilissimum puluerem auidis faucibus ingerunt. Hæc etiam videntes, cum dominus dicat, *gratis accepistis, gratis date*.

a *Et quisquilias*. In tantam rabiem lucri prosiluistis, vt nō solum frumentum ad sustentationē corporum vendatis, sed etiam purgamenta frumenti, puluerem & paleas tritico cōmiscentes.

b *Iurauit*. Qui non comminanti credat vel iuranti.

✝ Theodoretus. Superbiam Iacob vocat iniustitiam, quā petulanter in pauperes commiserunt. Cum autem Dominum iurasse dixit, eorum verborum veritatem ostendit. Non inquit in futurum in obliuionem vestra impia facinora venire patiar, sed omnem in vos cōmouebo terrā, &c.

Et Ascendet. Ille habitator de captiuitate, si egerit pœnitentiam, sicut Nilus dispositione Dei semel in anno irrigat totam Aegyptum, tumulis arenarum claudentibus hostia eius ne defluat in mare. Et sicut post irrigationē solutis cumulis redit ad alueos, & ingressus mare absorbetur: sic populus iste, si perseuerauerit in delictis descendet in captiuitatem, vel etiā æternam damnationem.

✱ Tertullianus. Quod in passione Christi accidit, vt media dies tenebresceret. Amos annuntiat, dicens. *Et erit in die illa occidit sol media, &c.*

d *Et erit*. ✱ Idem. In morte Domini elementa concutiuntur, Dominus enim patiebatur ipsorum. Cæterum aduersario læso, cœlum luminibus floruisset, magis sol radijs insultasset, magis dies stetisset, libēter spectans pendentē in patibulo Christum Marcionis. Hęc argumenta quoque mihi competissent, & si non fuissent prædicata. *Cælum* inquit Esaias, *vestram tenebris*. Hic erit dies de quo & Amos. *Occidet sol meridie.*

Possunt hæc referri ad tempus passionis Christi, quando sexta hora sol non sustinens dominum videre in cruce, retraxit radios: & quādo obcæcatis cordibus Iudæorū in die luminis verus sol occubuit, & aduenientibus Romanis, festiuitates, & cantica eorum versa sunt in luctum: & ex illa die omnia repleta sunt lachrymis, & pœnitudine, & cilicio & decaluati sunt, quia Christum non habent, qui est operimentum omnium electorum tunc populus Israel quondam primogenitus Dei, æterno luctui traditus est.

e *Super om. cap.* Loquitur secundum consuetudinem veterum qui positi in tristitia radebant sibi capita, vel quorum capita ab hostibus in captiuitate radebantur.

D li. adu Iud. cap. 10. lib. 4. adu. Marc. c. 42. Luc. 23. f. Hieronym.

Isa. 50.

† per celsitudinem suam.

E † absorbebitur veluti fluuius Aegypti

Mos antiquorum in tristitia.

a ¶ Idest tempus messionis, quo finito carius poterimus vendere merces nostras quas in messe collegimus.

citis egenos terræ, dicentes: Quando transibit messis, & ve 1

a ¶ Quando transibit vt apertis horreis liceat vendere frumentum. 2

nundabimus merces et sabbatū, & aperiemus frumentum 3

a ¶ Quia minorem in vendendis mercibus, maiorem mensuram in accipiendis faciunt. 4
b ¶ Maiori precio vendamus quam emamus.

vt imminuamus † mensuram, & augeamus siclum, & suppo 5

a ¶ Pro hoc ideo. b ¶ Idest, per vsuram. 6

namus stateras dolosas: ut † vt possideamus in argento ege- 7

a ¶ Tam viles habetis homines, vt impleatur in vobis quod supra dixi: Vendidistis argento iustum, & pauperem pro calceamentis. 8

a nos, & pauperes pro calceamentis, & quisquilias frumēti 9

a ¶ Propter hoc. b ¶ Contra. c ¶ Deus superbis resistit. d ¶ Non obliuiscar, sed memoriter tenebo peccato eorum, vsque ad finem & tempus iudicii. 10

b vendamus. Iurauit dominus in † superbiā Iacob, si oblitus 11

¶ Malo quod agunt. 12

fuero vsque in finem omnia opera. Nunquid super isto 13

a ¶ Contra eos a lætitia ad tristitiam. b ¶ Habitatores terræ. c ¶ Non colonus & aduenus, sed habitator. 14

non commouebitur terra, & lugebit omnis habitator e- 15

c ius? Et ascendet quasi fluuius vniuersus & eijcietur, & † †

a ¶ Captiuitatis decem & duarum tribuum.

d defluet quasi riuus Aegypti. Et erit in die illa dicit domi- 16

a ¶ Omnis lætitia transibit ab eis in aperta captiuitate. b ¶ Tristitia replebo habitatores huius terræ manifestatione huius captiuitatis.

nus: occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram 17

in die luminis. Et conuertam festiuitates vestras in lu- †

a ¶ Quin eratis soliti cantare cantica lætitiæ. †

ctum, & omnia cantica vestra in planctum. Et inducam 18

e super omne dorsum vestrum saccum, & super omne †

Ecce

F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Dicentes. *Cum desiderio.*

Quando transibit messis. *i. abundantiæ tempus, vt sic tempore carestiæ blada vendamus carius.*

Et sabbatum. *In quo fit quies à venditione.*

Et aperiemus. *Idest, horrea frumenti.*

Vt imminuamus mensuram. *Dolosè.*

Et augeamus siclum. *Idest, precium.*

Et supponamus stateras. *In pondere monetæ.*

Vt possideamus in argento egenos. *Quia compellentur nobis vendere in seruos.*

Et pauperes pro calciamentis. *In Hebræo habetur: Pro clauibus, & exponatur vt supra. 2. ca. circa medium.*

o Et quisquilias. *Idest, purgamenta, quæ non debent vendi cum frumento, sed eijci.*

Iurauit. *Hic resumit propheta pœnam populi magis diffusè explicando: & primò quantum ad pœnam corporalem, secundò quantum ad spiritualem, ibi:* Ecce dies. *Circa primum dicitur.* Iurauit dominus. *Idest, firmiter disposuit & irreuocabiliter.*

12 In superbiam. *Idest, contra superbiam populi. 10. tribuum.*

13 Si oblitus fuero. *Idest, non obliuiscar, sed puniam eorum opera mala.*

14 Nunquid super isto non commouebitur. *Quasi dicat immò commouebitur afflictione magna.*

15 Ascendet quasi fluuius. *Per hoc designatur captiuitas populi futura, sicut aquæ fluminis transeunt de loco suæ originis ad loca longinqua.*

16 Occidet in meridie. *i. tempore quo sperabant prosperitatem superueniet aduersitas, & idem intelligitur per hoc quod subditur.*

17 Et tenebrescere faciam. *Est enim expreßio eiusdem sententiæ per alia verba ad maiorem exaggerationem.*

18 Et inducam super omne dorsum. *Sic enim ducebantur captiui*

MORALITER.

† *Dicentes quando transibit messis.* Vt sic possimus mouere litem cum innocentibus, qui tempore messis sunt in pace.

Et sabbatum. In quo non licet operari.

Et aperiemus frumentum. Idest, exponemus venale cum multis tamen fraudibus, ideò subditur.

Vt imminuamus mensuram. In seruos & ancillas, eò quòd non poterunt se liberare à debito erga nos.

10 *Et quisquilias frumenti vendamus.* Idest inutilia miscendo bono frumento.

11 *Iurauit.* Hic ponitur doctorum pœna. Et primò corporalis cū dicitur: *Iurauit dominus in superbiam Iacob, &c.* i. firmiter statuit eam punire: & per Iacob qui supplantator interpretatur, supplantantes innocentes dictis fraudibus significantur.

14 *Nunquid super isto non commouebitur terra? &c.* Q.d sic per guerras & pestilentias insurgentes ex Dei iudicio.

15 *Et ascendet quasi fluuius.* Superplantator malignus intumescens superbè.

† *Et eijcietur.* De sua potestate.

16 *Occidet.* i. prosperitas superbi cadet in ætate sua virili, sicut frequenter contigit.

† *Et conuertam festiui.* Scilicet mundanas & ineptas.

† *In luctum.* Propter gaudium vestrum ineptum.

18 *Et inducam super omne dorsum vestrum.* Propter curiositatis excessum.

† *Et super omne calui.* Pro crispatione crinium.

a *Ecce dies veniunt dicit dominus.* Mittit Deus in eos qui terrena sapiunt famem audiendi verbum Dei, quando propter peccata populi deficit doctrina in ecclesijs, & à mari. Idest, a falsis & amaris fluctibus, veniunt rursus vsque ad mare. Idest, ad amara: quia non occurrunt eis dulcissimi fontes, & ab aquilone vsque ad ori. cupiunt deserere aquilonem durissimum ventum, & peruenire ad orientem, sed nō possunt inuenire, quia non recto itinere pergunt, sed deuijs anfractibus circumeunt.

Hieron. Remigius.

Nota de sacra scriptura. Sacra scriptura in quibusdam locis aqua vbi est, facile percipitur, in quibusdā panis, vbi difficilior intellectus, & conteri oportet.

* Theodoretus. Famem, & caritatē inueham, non frugis, aut aquæ: sed prophetiæ, & diuinæ doctrinæ, atque aquarū more huc illuc erroribus vagantes circumcursabunt, verbum Dei inquirent, & desiderato frustrabuntur, sed & virgines elegantes, & cum his enutriti iuuenes siti oppressi ad necem tradentur.

† 32. q. 5. c. si Paulus.

b *In illa die.* Cum aufert Deus in ecclesia intelligentiam diuini eloquij, moriuntur virgines. Idest, animæ subditorum, quæ habent prudentiam per abstinentiam malorum, sed sunt fatuæ: quia non habent lumen veritatis. Subtracto verbo vitali, perit prudentia, moritur castitas, cessant virtutes deficientibus virginibus. Et adolescentes. Idest qui fortiter vicerint mundum deficiunt, ideò, quia iurant in idolo Samariæ, i. est, firmātur in dogmatibus hæreticorum qui per Samariam intelliguntur. Qui hæretici etiam desiderant viā Bersabee, quę est in tribu Iuda, quia multi hæretici desiderant imitari sacramenta ecclesię.

c *Et viuit.* Per quam imus adorare Deum eius. Adeo errabant decem tribus, vt non solum adorarent vitulum in Dan, quæ est ciuitas in vltimis finibus eorum, sed longo itinere ibant in Bersabee quę ciuitas in termino tribus Iudę, adorare idola, quę duę tribus quondam adorauerunt.

a ¶ Terram. b ¶ Tantus erit luctus & tristitia, vt vincat dolorem matris, quem habet de morte filij vnici.

caput caluitiū. Et pōnam[a] eam quasi luctum[b] vnigeniti, & 1

a ¶ Nouissimam captiuitatem quasi diem iudicij, alias mortis, b ¶ Resurrectionis.

a nouissimā[a] eius quasi diem amarum. † Ecce dies[a] veniunt, di 2

a ¶ Iudæorum. b ¶ Ad sustentationem corporis, quæ fames cogit aliquando vesci humanis carnibus, sed famem verbi diuini ad resurrectionem animæ, quæ missa est in Iudæos post resurrectionem domini, hæc fames grauius vrget quam illa quæ est corporis.

cit dominus, & mittam famem in terrā[a], non famē panis[b] 3

neque sitim aquę, sed audiendi verbum domini. Et com- 4 5

a ¶ Pressi, hac fame. b ¶ Britannico c ¶ Atlanticum. d ¶ Toto orbe peregrini.

mōuebūtur[a] à māri[b] usque ad māre[c], & ab aquilōne[d] usque ad 6 7

a ¶ Legendo & meditando dicta prophetarum, & non inuenient, quia negant verbum Dei, quod factum est in manibus omnium prophetarum, quod erat apud patrem, & caro factum habitauit in nobis. 8 9

orientē citcumibunt quærentes[a] verbum domini, & non 10

a ¶ Cum misero famem. b ¶ Synagogæ, quæ olim virgines in patribus. c ¶ Idest, doctores synagogarum. ¶ Deficient. ¶ Verbi Dei. †

b inuenient. † In illa die[a] deficient uirgines[b] pulchrę, & adōle[c]- 11

a ¶ Modo. b ¶ Idest, in idolo vel peccato. c ¶ Sicut iuramento Dei dicebatur. Viuo ego dicit dominus. Sic illi è contra. Viuit Deus tuus Dan. 12

scentes in siti, q iurānt[a] in dēlicto[b] Samariæ, & dicunt. Viuit[c] 13 14

a ¶ In captiuitatem illi qui ita iurant. b ¶ Non reuertentur de captiuitate ad priorem fœlicitatem. 15

Deus tuus Dan: uiuit uia Bersabee. Et cādent[a], & nōn[b] re- 16

c surgent ultrà.

b *In*

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

C

* *captiui induti sacco, & capita rasi, secundū quod dicitur Deut. 32. f.* De captiuitate nudati inimicorum capitis.

1 Et ponam eam, quasi luctum vnigeniti. *idest, in tanta amaritudine, sicut est mater lugens vnigenitum.*

2 Ecce dies. *Hic consequenter explicatur pœna spiritualis, cum dicitur.*

3 Et mittam fam. in terram non famem panis, neque sitim, &c. *Scilicet solum.*

4 Sed audiendi ver. *Iusto enim Dei iudicio factum est, vt populus decem tribuum qui prophetas partim fugauerat, imminente tribulatione eorum per Assyrios, quæreret consilium a prophetis, & non inueniret, ideo subditur.*

5 Et commouebuntur à mari vsque ad ma. *i. a mari mediteraneo vsque ad mare Galilææ.*

6 Et ab aquilone. *Idest, a termino aquilonari regni decem tribuum.*

7 Vsque ad orientem circumibunt. *Idest, vsque ad terminum orientalem.*

8 Quęrentes verbum domini. *Per omnes partes sui regni.*

9 Et

9 Et non inuenient. *Quia non sunt digni ratione prædicta.*

10 In die illa deficient virgines pulchræ. *A sua pulchritudine.*

11 Et adolescentes. *A sua fortitudine.*

12 In siti. *Scilicet corporali ex quo patet quod dictum est, quia cum defectu cibi & potus corporalis fuit etiam defectus cibi spiritualis.*

13 Qui iurant in delicto Samariæ. *Idest, in vitulo quem fecit Ieroboam rex Samariæ, & in hoc faciebant ei reuerentiam, quia homines per maiorem sui iurant ad Hebr. 7.*

14 Et dicunt. Viuit Deus tuus Dan. *Ibi enim fuit positus vnus de duobus vitulis a Ieroboam factis. 3. Reg. 12. & ei attribuebant deitatem, hoc modo iurando.*

15 Viuit viuit via Bersabee. *i. ille pro cuius adoratione itur in Bersabee: Ibi enim vigebat idololatria, vt dictum est supra. 5. Sciendum tamen, quòd ista Bersabee est alia ab illa quæ est in termino australi terræ promissionis, quæ est in tribu Iuda, de qua dicitur 3. Reg. 19. q Elias venit in Bersabee Iuda, ad differentiam istius, quæ non est in Iudæa.*

16 Et cadent & non resurgent. *i. illa captiuitas. 10. tribuum non fuit relaxata, vt frequenter supra dictum est.*

* CAP.

MORALITER.

† 2 *Ecce dies veniunt, dicit dominus.* Hic secundò ponitur pœna spiritualis, cum dicitur.

3 *Et mittam famem in terram non famem panis, &c.* Quoniam propter mala potentum aliquando terra supponitur interdicto: & sic cessat diuinorum solennis celebratio, & verbi diuini prędicatio saltem in parte.

† *Deficient virgines pulchrę.* Mulieres minuentur a deuotione.

11 *Et adolescentes.* In siti scilicet iustitię.

† MORA.

ADDITIO.

In capitulo octauo. *Vbi dicitur in Postilla. Quando transibit messis.*

Hoc quod dicitur: Quando transibit messis, & venundabimus merces & sabbatum, & aperiemus frumentum. *exponitur a quibusdam Hebręorum de mense embolismali, qui fiebat communiter semel in triennio quando faciebant tredecim menses in anno: ex quo sumebant diuites cupidi occasionem vendendi carius victualia ex mutatione festiuitatum. Similiter quod dicitur Sabbatum, intelligunt de sabbato terrę, quod fiebat in septimo anno, & tunc cessabant ab agricultura, vt habetur Leui. 25. ex cessatione carius vendebantur victualia, & tunc sumebant cum occasionem ad minuendum mensuram, qua talia vendebant, augendum siclum, scilicet monetæ quam in precium recipere debebant, sic dupliciter defraudabantur pauperes ementes ex tali carislia currente.*

CAP. IX.

V Idi domi. ✱ Rupertus. Adhuc depromitur, & magis ac magis declaratur sententia vindex contra prędictam superbiam Iacob, cũ dicit *Auaritia in capite omnium*. Nam cum auaritia & superbia quoque ...ctari testis est sapiens vir, qui cũ dixisset. *Auaro nihil est [sc]elestius*, continuò a [su]biũxit. *Quid superbis, terra & cinis* Diui[tia]rum namque co... [e]s superbia est, id[e]o Apostolus. *D[iuit]ibus* (inquit) *huius [mu]ndi precipe non su[blim]è sapere*.

✱ Remigius. Antisiodorẽsis. *Vidi Do[mi]num sta[n]tem super al[ta]re & dixi*, Prophe[ta], vel angelo: nõ su[pe]r altare Bethel aut [in] lan stabat, sed sup[er] [al]tare quod erat in [Ier]usalẽ. *Percute car[din]em*, Id est, percutiẽ [e]m denũtia à Nabchodonosor tẽ[plu]m, i. cunctũ po[pu]lũ. *Auaritia enim* [ho]c est, cupiditas re[ru]m temporalium, *[in c]apite om[ni]um*, i. in c [pr]incipibus, vel in [ca]pite omnium, *& no[uissim]um* subaudi, omnium hominũ, *in gladio* Nabuchodo[no]sor & Chaldæorum interficiam.

b *Si descenderint vsque ad infernum, &c.* ✱ Rabi Ionathan. [Si] ascenderint ad ædificia alta in cœlum erecta. & si con[fu]gerint ad culmina turrium castrensium: & si fugerint [a]d insulas maris, &c.

✱ Theodoretus. Si inquit, in infernum descenderint, [in]de eos manu subtraham, si in cęlum ascenderint quod [no]n fieri potest, hinc eos deijciens hostibus tradam.

Cum anima corporeis vinculis laxata propter tenuitatem tatẽ substantiæ volandi habeat libertatem, vel ad inferna D ducitur (de quibus scriptum est. *Conuertantur peccatores in infernum*. Et item: *in inferno quis confitebitur tibi?*) vel ad cele- Psal. 9. b. Ibi. 6. b.
stia subleuatur. (*Sunt enim spiritualia nequitiæ in cœlestibus* etsi Ephe. 6. c.
sibi scientiam verę circuncisionis vendicauerunt. Hoc enim interpretatur Carmelus) & si humilitate contenta habitet in montibus, ibi scrutantem manum Dei nõ euadit. Et si desperans salutem oculos Dei vult vitare, & in vltimos falsorum fluctuum terminos peruenire, ibi etiam mandat Deus tortuoso serpenti, & ille vltor mordet. Capta quoque vicijs gladio Dei punitur, & ponit eos oculos super eam in malũ E & non in bonum, vt per cruciatus & supplicia reuertatur ad Deum. In infernum viciorum descenditur desperãdo, sed inde potentia Dei educit. In cęlum ascenditur, superbiendo, sed inde 1. Reg. 18. g. 1. Reg. 25. a.
detrahit. Duo sunt Carmeli: vnus inter Phœnicen, & terrã promissionis vbi orauit Elias, alter in tribu Iuda ad austrum vbi Nabal Carmelites fuit.

c *Qui tangit terram.* ✱ Chaldæus. Irato Deo contra terrã, deuastabuntur omnes habitatores eius, ascendetque contra eam rex cum exercitu magno, & operiet eam quasi aquis fluuij, demergeturque quasi fluuius Aegypti. F

Si terra insensibilis sentit creatorem suum & ad nutũ Hiero.
illius concutitur, quantò magis homo fragilis, cuius anima in vase fictilis corporis.

Alleg.

CAP. IX.

¶ Quia velamen erat remotum ab oculis.

a VIdi dominum stantem super altare & dixit. 1
Percute † cardinem, & commoueantur † 2 3
superliminaria. † Auaricia enim in capite † 4 5
hominum, & nouissimum eorum in gladio 6

a ¶ Voluit Sedechias fugere in Aegyptum, nec potuit. b ¶ Q[ui] qui peruenerunt in Aegyptum, ibi non sunt saluati. 7

interficiam. Non erit fuga eis, & qui fugerit ex eis, nõ salua 8

a ¶ Hyperbolicè, etiam si hæc fecerint, non poterunt euadere. ¶ Sicut factum est in Dathan & Abyron, qui ante sunt sepulti quam mortui. b ¶ Non quod ante resurrectionem aliquis retrahatur, sed etiam in inferno positi sunt in potestate Dei.

b bitur. † Si descenderint vsque ad infernũ, inde manus mea 9 10

a ¶ Sicut Enoch & Elias cum corporibus rapti in cœlum, Dei reseruntur arbitrio. 11

educet eos, & si ascẽderint vsq; in cęlũ, inde detraham eos, 12

a ¶ Qui densissimam habet syluam. b ¶ Aliquid melius. 13

& si abscõditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans au- †

a ¶ Si voluerint se abscondere ab oculis meis vt Ionas voluit.

ferã eos. Et si cęlauerint se ab oculis meis in profundo ma 14

a ¶ Sicut mandauerat de Iona. b ¶ Vt suscipiat eos. ¶ Leuiathan, vel ceto. c ¶ Faucibus deuorabit quasi hostes. d ¶ Quod sub ænigmate dixerat, apertius ponit. 15

ris, ibi mãdabo serpenti et mordebit eos. Et si abierint in 16

a ¶ Ministris Sennacherib & Nabuch.

captiuitatẽ coram inimicis suis, ibi mãdabo gladio, & oc-

a ¶ Nec seruitus liberabit à morte. b ¶ Quasi iratus. c ¶ Qui poterunt mortem effugere. d ¶ Vt per tormenta ad pœnitentiam compellantur.

cidet eos. Et ponam oculos meos super eos in malum, & 17

¶ Faciet hoc. a ¶ Qui est tantæ potentiæ ne putetis insufficientem ad hoc. 18

c non in bonũ, † & dominus Deus exercituũ, qui tangit ter- 19

† superliminare. † omnium. † at

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IX.

VIdi dominum stantem. *Hic Amos prophetat contra regnum duarum tribuum. Et diuiditur in tres partes; quia primò ponitur acerbitas, secundò eius ineuitabilitas, ibi.* Non erit. *Tertiò rationabilitas, ibi.* Nunquid. *Circa primum dicit.*

1 Vidi dominum. *Scilicet holocaustorum, quod erat in Ierusalem metropoli duarum tribuum.*
2 Et dixit. *Executoribus suæ iustitiæ.*
3 Percute cardinem. *Scilicet templi.*
4 Et commoueantur superliminaria. *Per quod designabatur destructio templi futura sub rege Sedechia. Et subditur causa tam partialis cùm dicitur.*
5 Auaritia enim in cap. hom. *Id est, in rege & principibus & sacerdotibus.*
6 Et nouissimum. *Id est, minimum de populo.*
7 In gladio inter. *Per hoc designabatur, quòd à maioribus vsque ad minimos omnes subijcerentur regi Babylonis armorũ violentia, & sic adimpletum fuit sub Sedechia. 4. Reg. vl.*
8 Non erit. *Hic consequenter ponitur pœnæ ineuitabilitas cùm dicitur.* Non erit fu. *Scilicet ad euadendum simpliciter quia si fugerint, ad horam postea capientur, ideò subditur.* Et qui fu.
9 Si descen. *Id est, in locis subterraneis se abscondendo.*
10 Inde manus mea, &c. *Id est, potestas mea.*
11 Educ. eos, &c. *Per Chaldæos qui quærent eos ibi & inuenient eos.*
12 Et si ascen. &c. *Fugiendo ad montes altos quorum cacumina videntur tangere cœlos.*
13 Inde detra. eos. *Per Caldæos ibi eos insequentes.*
14 Et si cælauerint. *Id est, si possent hoc facere.*
15 Ibi mandabo. *Id est, per hoc non saluarentur.*
16 Et si abierint, &c. *Ibi enim tanquam viles personæ & abiectæ occidebantur pro modica causa.*
17 Et ponam oculos, &c. *Inducendo super eos malum pœnæ.*
18 Et domi. Deus. *Id est, angelorum ipse scilicet est.*
19 Qui tangit. *Duarum tribuum virga iustitiæ suæ.*

✱ Et

MORALITER.

1 *Vidi dominum stantem.* Hic Amos prophetat contra regnum duarum tribuum in quo erat domini templum. Et per hoc significatur comminatio Dei super ministros ecclesiæ militantis, cum dicitur. *Vidi dominum stan.* Id est, super ministros ecclesiæ ad punitionem suæ maliciæ.
3 *Percute.* Id est malum pontificem.
4 *Et commo. superliminar.* Id est, punientur mali clerici ab eo supportati, & subditur causa, cùm dicitur.
5 *Auaritia enim in ca. ho.* Qui caput est eorum.
6 *Et nouissimum, &c.* Id est, minimus de clero Dei vindictã non euadet.
8 *Non erit fu. eis.* Scilicet à Dei vindicta ideo sequitur.
9 *Si descende. vsque ad infer.* Id est, si recurrerint ad consulẽ dũ dæmones pro sua euasione, sicut fecit Saul. 1. Reg. 28.
10 *Inde manus mea,* Recursum suum frustrando.
12 *Et si ascen.* Sanctos deprecando non iuuabuntur ab eis, quia sunt indigni.
† *Et si absc.* Id est, si fuerint confusi de orationibus religiosorum eis non valebit quia ponunt impedimentum.
14 *Et si cal.* Quasi dicat hoc est impossibile, *quia nuda & aperta sunt oculis Dei omnia,* ad Hebræos. 4. d.
16 *Et si abierint.* Q. d. ibi persequar eos superaddendo afflictionem.
18 *Et do.* Q. d. non potest effectus eius impediri.

Alleg. Cum Deus Concutit terram alicuius, concussus A scelera sua intelligens, vertitur in luctum, & ita ascendit dominus quasi fluuius cõsummationis vt opera terrena cõsumat, & descẽdit super peccatorẽ quasi flumen Aegypti, vt in amaritudinẽ tormentorũ impetu Dei trudatur.

a ¶ Idest. Deficiet. b ¶ De duodecim tribubus. c ¶ De captiuitate omnis ille populus si pœnitentiam egerit, sicut Nilus ad irrigandam terram ascendit. Et si non pœnituerit, defluet de terra sua sicut Nilus cum impetu descendit in mare.

ram & tabescet, & lugebunt oẽs habitantes in ea. Et ascen-
det sicut riuus omnis, & † defluet sicut fluuius Ægypti. Qui 1 2
a ¶ Subaudi facit hoc.
a ædificat in cęlo ascensionem suã, & fasciculum suum super 3
a ¶ Fide & religione. b ¶ In aera & calore solis dulcoratas eff. eas su. fa. ter.
b c terrã fundauit, † Qui vocat aquas maris, & effundit eas sup 4
faciem terrę, dominus nomen eius. Nunquid nõ vt filij Æ- 5
d thiopum vos estis mihi filij Israel, ait dominus? Nunquid 6 †
¶ Vel Phi ilthæos. a ¶ adduxi
non Israel ascendere feci de terra Ægypti, & Palęstinos de 7
¶ Qui modo habitant in Damasco. a ¶ Quæ est ciuitas Lybiæ vltra Aegyptum. b ¶ Qui non accipit pecunias.
e Cappadocia, & Syros de Cyrene? Ecce oculi domini Dei 8 9
a ¶ Cuiuscumque Gentis.
super regnum peccans, & conteram illud à facie terræ. 10
a ¶ Puniens omnia regna terræ. b ¶ Misericors dominus misericorditer loquitur de populo suo. 11
¶ Ita vt penitus deleatur. sed rel quiæ saluæ erunt. 12
f Verumtamen conterens non conteram domum Iacob, 13
a ¶ Ministris meis Antiocho Epiphani, & successoribus Alexandri. b ¶ Disperdam.
g h dicit dominus. Ecce enim mandabo ego, & † cõcutiam 14

a *Qui ædificat.* Quotidie dominus ędificat ascensionem in cœlo, cum sanctos suos de imo trahit ad cęlestia quibus ipse pręsidet, & in eis ascendit. Vocat etiã quemlibet incredulum ad fidem suã, & edomat et coquit ardore spiritussancti, & postea effundit, cum ille longè lateq; prædicat magnalia Dei, *vt vbi abũdauit delictum superabundet gratia.*

† profundum erit vel demergetur.

† suprà. 5.c.

Rom. 3.d.

B b *Et fasciculum.* In gregem credẽtium. Iste fasciculus vna Dei religione constrictus est: vnde & ipsa religio à religãdo & in fasce domini vinciendo nomen accepit.

c *Qui vocat aquas maris, &c.* * Theodoretus. Ostendit potestatis opera, vt ex his confirmet minas.

* Rupertus. Maris nomine interdum gentilitas significatur, vt illic. *Propterea non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris.* Idest. Non timebimus tribulationes futuras, quæ tunc erunt, quando turbatis & repellentibus verbum Domini Iudæis, transferentur Apostoli in medium gentium. Itaque *qui vocat aquas maris, & effundit, &c.* Idem est. Qui homines gentiles falsas & insipidas habentes aquas secularis scientiæ sursum vocat & cœlestia facit sapere, constituitque doctores, vt tam lo-C quendo, quàm scribendo, compluant terrã ecclesiæ. Quis hæc tanta & talia facit? *Dominus* inquit, *nomen eius*: quia reuera non posset talia facere, non posset de mortuis resurgens in cęlo ascensionẽ suã ædificare, nisi esset Dominus.

Psal. 45.

d *Nunquid non vt.* Gloriabantur Iudæi quòd erant de stirpe patrum quibus loquutus est Deus, quòd etiàm de Aegypto educti contra hoc dicit dominus. Sicut creaui vos, ita & Aethiopes. Sicut eduxi vos de Aegypto, ita & istos alios de diuersis partibus adduxi: ergo ne superbiatis, quia æquali conditione facti, æquali sententiæ subiacebunt.

Hieronym.

Iudic. 2. d.

Alleg. Aethiopes nigri si pœnitent possunt verti in filios Dei: Cappadoces qui iacebant sub frigido aquilone vertuntur in Palœstinos, vt deposita superbia cadant bibentes. Idest, sentientes iudicium Dei. Syri. Idest, sublime transferuntur de Cyrene. Idest. infirmo pariete, qui erant vicini amaro mari & Syrtibus, & incipiunt sublimes esse in bono. Econtrà filij Dei si aberrãt, vertuntur in Aethiopes, quia oculi domini supra omnia regna peccãtia, quæ ostendit diabolo domino. Vnde Apostolus. *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.*

* Theodoretus. Cum eadem sit natura, qua Aethiopes, cæteriq; homines, maiori studio tamen præter omnes curati estis. Id quod explanauit, cum subiunxit. *Nunquid non Israel, &c.* Priores patria relicta, alij in translati in alienas terras peruenerunt, vt Syri, & alienigenæ: sed alia cõditione quam vos. Nam illorum soli euersionem & commigrationem celebrat nemo, vestrã omnes homines in ore habent. Age vero, illi quidem cum migrarunt cum alijs habitantes, ad illorum leges se accommodare coguntur: vos contrà indigenas superasti, atque eos omnes funditus interemistis: cumque auxilio meo vteremini, terræ eorum domini effecti estis.

E e *Ecce oculi Domini super regnum peccans, &c.* * Remigius. Deus omnipotens ideo oculos dicitur habere, quia omnia videt, non solum præsentia, sed etiam præterita atque futura.

* Rupertus. Quod autem, vel cuius gentis regnũ tantum peccauit, quàm illius quæ prophetas occidit, & ipsum prophetarum dominum crucifixit.

F f *Verumtamen conterens.* Quamuis perseuerantes in malo conterat, illos qui supplantant vicia & uincunt in certamine non occidet.

g *Mandabo.* Vel mundabo. Idest, pro emundatione corripiam in præsenti & concutiam in die iudicij domum Iacob, idest, ecclesiam vbique dispersam.

h *Et concutiam in cribro.* * Ruper. Conteram domũ Iacob in reprobis, sed non conterã in electis. Nã dũ dispergũtur, dũ occiduntur, impossibile est perire Deo quemquam ex illis quos præsciuit, & prædestinauit. Pulchra aũt similitudine hic docet Prophe. Cũcta tribulatio siue angustia, qua tribulati Iudæi, in oẽs gẽtes sunt euentilati, velut cõmissi cribri

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ascendet sicut. *Per hoc designabatur duarum tribuum generalis exterminatio scilicet per fluxum aquæ, sicut dictum est ca. præcedenti de decem tribubus.*

2 Qui ædificat in cœlo ascensionem *Hoc dicitur, quia licet Deus sit vbique, tamen eius maiestas relucet in cœlo.*

3 Et fasciculum. *Per fasciculum intelligitur regio elementaris, quæ modica est respectu ambitus cœlestis.*

4 Qui vocat aquas mar. *Quia vapores humidi eleuantur inde pro maiori parte.*

5 Effundit eas. *Resoluendo vapores in pluuias.*

6 Nunquid. *Hic consequenter ostenditur prędictæ punitionis rationabilitas, cum dicitur.* Nunquid non Israel ascendere feci de terra. *Q. d. sic educendo eos de dura seruitute ad terram fluentem lacte & melle, & ideo huius beneficij ingrati sunt magis digni punitione.*

7 Et Palęstinos. *Idest, Philisthæos.*

8 De Cappadocia. *Quasi dicat sic: & hoc habetur Gen. 10.*

9 Et Sy. de Cy. *Quasi dicat transfero Gentem de terra ad terram, prout placet voluntati meę, & aliquando propter demerita suę culpę, ideo subditur.*

10 Ecce oculi. *Eius peccata considerando & puniendo, ideo subditur.*

11 Et conteram &c. *Totaliter destruendo: temperat tamen istum rigorem quantum ad Iudęos, dicens.*

12 Veruntamen conte. non. *Idest, destruam omnino.*

13 Domum Iacob dicit. *Sed per orbem dispergam. Ideo subditur.*

14 Ecce enim. *Sicut concutit triticum in cribro. Ad hoc enim concutitur granum in cribro, vt purgetur, sic enim, pœnę à Deo inflictę sunt peccatorum purgatiuæ quando patienter tolerantur.*

MORALITER.

† 1 *Et ascendet.* Exponatur sicut in capitulo præcedenti.

2 *Qui ædifi.* Hic loquitur de bonis ecclesiæ ministris dicens. *Qui ædificat ascen. su.* diuina contemplando.

3 *Et fasciculum.* Opera pietatis exarscendo.

4 *Qui vocat aquas ma.* Idest, vere pœnitentes ad sui cognitionem.

5 *Et effun.* Per sanam doctrinam, vt patet in Paulo.

6 *Nunquid non filij.* Hoc dicitur propter aliquos qui post diuinam uocationem ad uomitum reuertuntur, & peiores fiunt quam prius.

† *Nunquid non Israel ascen.* Idest de tenebris peccati educat. Sic propter quod reditus ad uomitũ aggrauat peccatum. Et sequitur pœna, cum dicitur.

14 *Ecce enim mandabo ego, &c.*

5 Et

† In di

a ¶ Ad quas diſperſus erit.
in omnibus Gentibus domũ Iſrael ſicut cõcutitur triticũ
a ¶ in vindicta iudicij. b ¶ Ideſt cuilibet iuſtus pondere fidei i rinus.
in cribro,& nõ cadet lapillus ſuper terram. In gladio mo- 1 2
a ¶ Perſeuerantes vſque ad mortem in peccatis. b ¶ Confiſi in dignitate generis promittunt ſibi impunitatem in doctrin, ideo mala ſuſtinebunt.
rientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt: non ap- 3
a ¶ Quod prophetæ minantur. b ¶ Meæ reſurrectionis. ¶ Confuſionis a... concuſſionis
propinquabit, & non veniet ſuper nos malum. † In die il- 4
a ¶ Populum iudaicum. b ¶ In Sinagoga negando, vel prius idololatriam c ¶ In eccleſia per apoſtolos.
la ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædifi- 5
a ¶ Ideſt, illos qui diſſipauerant, alias diſſipati erant per idololatriam. b ¶ Loca. ¶ In illis. 6
c ¶ In eccleſia de Iudæis & Gentibus collecta.
cabo aperturas murorũ eius, & ea q̃ corruerãt inſtaurabo. 7 8

ſcribri extitit, quomodo ſi puluerulenta collapſi muri cribro cõgeſta concutiantur, vt puluere in terram cadẽte ſoli remaneant lapilli, in opus reſtaurationis conferendi.

Concutitur in cribro, ideſt concuſſio fit, vt frumentũ in horrea condatur, & palea igni comburatur.

Sicut in cribro agitatos & cõcuſſos mundabo & eligã, vt qui fuerit lapis p præſentiã de cribro non excidat. Qui ſi ut puluis ceciderit in terram, percutiaẽ gladio & moriatur.

a Deus qui omnia ſugillo concludit p magnitudinem ſuã, quaſi vtraq; manu b tenens margines terræ quaſi cribrũ huc & illuc cõcutiet, vt paleis & ſordibus cadentibus in terram ſolum frumentum remaneat. Et hoc ideo, quia non credunt vaticinijs prophetarum quæ peccantibus pœnas comminantur.

In die illa. Illato terrore pœnarum promittit proſpera & læta more ſcripturæ prophetarum ſcilicet.

B Iudæi omnia carnaliter intelligentes, hoc interpretantur de tempore Chriſti ſui quem expectant à quo Ieruſalem reædificandam, & Dauid regnum reſtituendũ putãt. Quod cecidit & iacet in terra dicitur ſuſcitari, quia illi iacebant in terrenis.

* Theodoretus. Hæc quidam in Zorobabel attribuerunt, ei conuenire exiſtimantes, eo quòd genus è Dauid traheret, nec animaduertere voluerunt vt exceſſit è vita, cum non parum diu regnaſſet. Propheta autem æternorum bonorum continet promiſſionem, & omnes gentes cognituras Deum; de quibus nihil in factis Zorobabel D euenisse inuenimus. Atqui Dominus noſter Ieſus Chriſtus quantum ad carnem pertinet, manans ex genere Dauid, quæ promiſſa ſunt compleuit. Nam verbum caro factum eſt, & diuerſatus eſt in tabernaculo apud nos, quod ex Dauid acceperat: Conueniẽter igitur propheticus ſermo Dauid tabernaculũ reædificatũ dicit p manſurũ in æternũ. Eiuſdẽ modi Deus promiſit Dauid. *Ponam in ſæculum ſæculi ſemen tuum. Vſque in æternum præparabo ſementuum, &c.* Iã eandem promiſſionem per beatũ Amos renouat Deus, polliceturque gentibus donum recognoſcẽdi Deum. Et demonſtrans dictorum veritatem, ſubdidit. *Ego Dominus faciens hæc.* Nempe qui res facit, prædixit verba.

Pſal. 88.

† Act. 15. c.

* Remigius. Tabernaculum Dauid quod cecidit in ſynagogis per culturam idolorum, & per negationẽ Chriſti, reſtauratum eſt à Domino in Apoſtolis & credẽtibus, E tam ex Iudæis, quàm ex gentibus: & reædificata ſunt corda hominum in fide & in baptiſmate, quæ antea deſerta, ideſt derelicta erant ab habitatore Deo: & ea quæ corruerant in illo, reſtaurata ſunt in excelſis.

* Rupertus. Suſcitatur tabernaculum Iacob quod cecidit, quia pro Iudæis incredulis ponuntur gentiles creduli tanquam lapides viui ſuper fundamentum viuorũ Apoſtolorum & prophetarum. 1. Pet. 2. Eph. 2.

b *Reædificabo.* Vt ſicut eccleſia placuit in Iudeis cõſtans ex patrib. ſic placeat eccleſia de Iudæis & gentib. cõgregata. Hierony.

Ecce

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et non ca la. ſuper ter. *Ideſt, verbis meis nihil tranſibit in vacuum quin impleatur.*

2 In gladio morientur omnes peccatores. *Qui ſunt in peccatis ſuis obſtinati.*

3 Qui dicunt non appropinquabit. *Quia comminationes prophetarum friuolas reputabant.*

4 In die illa. *Poſtquam Amos denunciauit populi Iſrael deſtructionẽ, hic vltimò denunciat finalem reparationẽ per Chriſtum. Dicunt tamen aliqui expoſitores catholici, quòd propheta hic denunciat* C *reparationem populi Iudæ quæ facta eſt in reditu captiuitatis Babylonicæ ſuper Zorobabel duce, ſed hoc non videtur verum, quia populus ille nunquam fuit in tanta proſperitate quæ hic deſcribitur, cum ſubditur: Vt poſſideant reliquias Idumææ & omnes nationes, immo ſemper fuit in ſubiectione & ſeruitute. Primò Perſarum. Secundò Græcorum. Tertiò Romanorum, propter quod beatus Iacobus. Act. 15. allegat hanc ſcripturam dictam de ædificatione eccleſiæ per fidem. Rab. Sa. etiam exponit quod dicitur hic.* Suſcitabo tabernaculũ Dauid, &c. *Ideſt, regnum Dauid, quod ſecundùm omnes Hebræos intelligitur ſuſcitandum per aduentum Meſſię. Et ſic ſecundũ Ra. Sa. ſcriptura hæc loquitur de tempore Chriſti, quamuis erret dicendo hoc tempus futurum, quod iam eſt præteritum. Item in libro Sanhedrin, qui apud Hebræos eſt authenticus, dicitur. Erigam tabernaculum Dauid quod cecidit. Dicit Ra. Iohannam. In generatione in qua filius Dauid. Ideſt, Meſſias venturus eſt, ſapientes magiſtri minorabuntur, & ſic fuit tempore Chriſti, quia aliqui Iudæorum erant Saducæi qui negant ſpiritum & angelum, & reſurrectionem, quod eſt maximè erroneum. Alij verò Phariſæi qui propter traditiones ſuas* irritauerant mandata Dei, *quod eſt ualde fatuum. Patet etiam quod hæc ſcriptura.* Suſcitabo tabernaculum Dauid, *&c. refertur ad tempus Chriſti ſecundum Hebręos: igitur ſequendo dicta beati Iacobi, exponenda eſt hęc litera de reędificatione eccleſię per Chriſtum in vnione Gentium & Iudęorum, ſicut allegatur Act. 15. Et diuiditur in duas partes, quia primò deſcribitur hęc reędificatio. Secundò reędificationis acceleratio, ibi.* Ecce dies. *Ad intelligentiam primi ſciendum, quòd Chriſtus Dauid nominatur in ſcriptura veteris teſtamenti, Hoſeę. 3. b.* Poſt hæc reuertentur filij Iſrael & quærent dominum Deum ſuũ, & Dauid regem ſuum. *Vbi habet tranſlatio Chaldaica. Reuertentur filij Iſrael & quęrunt cultum Dei ſui, & obedient Meſſię filio Dauid regi ſuo, ſicut ibidem fuit expoſitum. Et ſimiliter. Iere. 30. b.* Seruiẽt domino Deo ſuo, & Dauid regi ſuo. *Trãſlatio Chaldaica habet: Colent coram Domino Deo ſuo: & obedient Meſſiæ filio Dauid. Item ſciendum, quòd vna eſt eccleſia quę incepit à primo Abel iuſto uſque ad ultimum electum, qui in fine mundi naſciturus eſt, ſecundum quod dicit beatus Grego. homilia 7. Et iſta eccleſia vocatur tabernaculum Dei, ſiue Chriſti, Iſa. 4. b.* Et erit tabernaculum in vmbraculum diei, &c. *Apocalyp. 21. a.* Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, &c. *Igitur tabernaculũ iſtud in quo eſt verus Dei cultus, cecidit poſt diluuium, omnibus ad idololatriam declinantibus à tempore Nemroth, qui coegit homines ignẽ adorare, paucis tamen exceptis, vt Abraham & aliquibus alijs fidelibus. Multi etiam de illis qui deſcenderunt ab Abraham declinauerunt ad idololatriã, vt Iſmaelitę filij Cethurę, & Idumæi ab Iſaac deſcendentes. Et licet omnes filij Iacob fuerint fideles, tamen multi poſtea ab eis deſcendentes fuerunt idololatrę, vt patet Exo. 32. de adoratione vituli. Et in libris Iudicum, & Regum de cultu idolorũ. Sed caſum huius tabernaculi reparauit Chriſtus & eius diſcipuli, per quorum prędicationem ceſſauit idololatria per orbem, & vocati ſunt Iudęi & Gentiles ad fidem. Et hoc eſt quod dicitur hic.* In die illa. *Id eſt, tempore gratię quod dicitur dies: ad Rom. 13. d.* Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. F

5 Suſcitabo tabernaculum Dauid. *Ideſt, eccleſiam Chriſti, qui ſecundum deitatem eſt ab ęterno, ad Heb. 13. b.* Ieſus Chriſtus heri, & hodie, ipſe & in ſecula.

6 Quod cecidit. *Per idololatriam modo prędicto.*

7 Et reædificabo aperturas murorum *Ideſt, ſciſſuras Gentium per diuerſos ritus, quia aliquę colebant Iouem, & alię Dianã, & alię Martem: & ſic de alijs, qui per prędicationem Chriſti & Apoſtolorum reductę ſunt ad vnum verum Dei cultum.*

8 Et ea quæ cor. *Quia multi qui corruerant à fide vnius Dei, ad eam ſunt releuati.*

* Et

MORALITER.

† *In die illa. &c.* Iſtud vſque ad finem capituli expoſui literaliter de aduentu Chriſti, quod alij doctores exponũt de reædificatione templi per Zorobabel & ſocios eius. Et ſic expoſitio mea literalis eſt etiam ſpiritualis reſpectu illius expoſitionis propter quod de alia pertranſeo quo ad præſens.

a *Ecce dies veniunt.* Iuxta literam hæc omnia contigerunt A Iudæis post reuersionem de Babylone, quia arationi suc cessit messis & vindemiæ iactatio seminis, in quo osten ditur tanta fœlicitas eis stata, vt omnis abundantia simul eis contigeret, nec esset dies vlla sine frumento, vino & oleo, alias gaudio.

* Rupertus. Quæ fuit necessitas vt in calce sermonis talis promereretur litera, quæ maximè carna les mulceat? Videlicet quia sic expediebat, vt pueros illos seduceret seductione bona, propter eos quibus proficere habebant mysteria suo tempore reuelanda.

* Theodoretus. Quoniam verò omnes spirituales promissiones attendere non quærunt, necessario etiam bonorum corporeorum promittit suppeditationem, tantamque horum fore abundantiam præsignificat, vt præ vindemia relinquatur messis fructuum multitudine, &c.

† accedet arator cum messore, & calcator vuæ sic portante semen.

† mustum.

Hiero.

Allego. Dies venient scilicet post ascensionem domini in quibus arator, idest ille qui suum & aliorum corde exarat fide & dilectione, repulsa duricia infidelitatis, vt fructum bonæ operationis afferat, apprehendit messorē. Idest, eum qui prædicando verbum Dei homines à curis seculi euellit, vt in ecclesia Dei recōdat. Calcator vuæ est martyr q mortē & ipsum diabolū calcās potius q̄ recedat à fide pro nomine Christi, patiēs musta sui sāguinis fundit, vt præbeat exemplū alijs. Hos omnes mittit Deus in ecclesiam vt semen in electorum cordibus seminent, & à curis seculi segregent, & ipsi pro sibi commissis animas ponant, & apprehendit alius alium, quia alius alij succedit.

b *Et stillabunt montes dulcedinem, &c.* Rupertus. Montes Apostoli sunt propter excellentiā meritorum, qui per totum mundū dulcedinē pacis, & remissionis peccatorū stillauerunt, prædicando in nomine Iesu Christi pœnitentiam & remissionem peccatorū. Auditores iustificati, tanquam colles bene culti, fructum bonum reddiderunt. *Et conuertam* ait, *captiuitatem populi mei*, i. soluā vincula peccatorū & dira erroris ac ignorantiæ carcerem quæ velut captiuitas erat, qua detinebantur nos, q nūc dicimur & sumus Israel.

c *Et ædificab.* * Rupertus. Hoc expositione non indiget, cum videamus ubique terrarum per desertum gentilitatis quæ prius à Deo deserta fuerat surrexisse Christi ecclesias, quæ & ciuitates propter fidei firmitatem, & vineæ propter spei quæ non confundit hilaritatem, & horti propter charitatis delitias rectè dicuntur, &c.

d *Et facient hortos.* Ne contenti hac fœlicitate rerū, vt amplioribus delicijs affluant, omnia genera virtutū in se sis adimplebunt, vt varijs floribus virtutum ornati ad cœlestem paradisum pergant.

a ¶ Populum Hier. Illud tabernaculum. b ¶ Idest, temporibus Salomonis & Dauid sanctorum patrum. c ¶ Apostoli & prædicatores.

Et reædificabo eum sicut in diebus antiquis, vt possideat 1

a ¶ Gentilem populum qui terrenus & sanguinarius erat vt terrena mutentur in cœlestia.

reliquias Idumææ, & omnes nationes, † eò quòd inuocatū 2

a ¶ Christo Christiani. ¶ De quo, parer manifestaui nomen tuum hominibus. ¶ Quia

sit nomen meum super eos, dicit dominus faciēs hæc. Ecce 3

a dies veniunt dicit dominus, & † comprehēdet arator mes- 4

¶ Per hos omnes significatur ordo prædicatorum. a ¶ Sapienter disponendo. b ¶ Apostoli alti in virtutibus.

b sorem, & calcator vuæ mittentē semen. Et stillabunt mon- 5

a ¶ Eloquiorum ve & no t ¶ Min r s colendi. b ¶ Fide & confessione, vt nul u: fructus eis desit. 6

b ¶ Quia reliquiæ salui erunt quæ sub diabolo captiuæ ducebantur, vt Deum mente videant. 7

tes † dulcedinem, & omnes colles † culti erunt. Et conuer- 8

a ¶ Hi montes & colles. 9

c tam captiuitatem populi mei Israel, & ædificabunt ciui- 10

a ¶ Multitudinem Gentium à Deo derelictarum, vt sint ecclesia Dei. b ¶ Vt firmiter stent contra omnes impugnationes. c ¶ Per totum orbem alias congregationes. d ¶ Delectabuntur fide & dilectione ædificatorum. 11 12

tates desertas, et habitabunt, & plantabūt vineas, & bibent

a ¶ Qui enim plantat & rigat ipse comedet.

d vinū earum, & facient hortos, & comedent fructus eorum.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ædificabo eum sicut in diebus antiquis. *Id est, sicut ante diluuium quando omnes communiter colebāt vnum Deum secūdum ipsius Adæ instructionem, licet posteà corrupti fuerint communiter carnalitate & lasciuia, Gen. 6. b.* Omnis quippe caro corruperat viam suam.

2 Vt possideat reliquias Idumææ, & omnes nationes. C *Ista autem possessio nō intelligitur per dominium temporale, sed spirituale, in quantum apostoli & fideles alij colla Gentium subiecerunt fidei: ideo Act. 15. vbi allegatur, hæc scriptura secundum translationem. Lxx. quæ tunc multum erat authentica: pro eo quod dicitur hic.* Vt possideant reliquias Idumææ & omnes nationes, eò q inuocatum sit nomen meum super eos, *dicitur ibi.* Vt requirant cæteri hominum dominum, & omnes Gentes super quas inuocatum est nomen meum. *Et ideo quod dicitur hic.* Eò quòd inuocatum sit nomen meum super eos, *refertur ad illos qui vocati sunt ad fidem. Exprimuntur autem hic specialiter Idumæi, quia ipsi & Iudæi de duobus fratribus descenderunt scilicet Iacob et Esau: & Christus ex Iudęis descendit secundùm carnem, & similiter apostoli & primi credentes.*

Prædicatio Euangelij accelerata.

3 Ecce dies ueniunt. *Hic consequenter describitur dictæ reædificationis acceleratio, quæ facta est per celerem Euangelij publicationem: quia viuente adhuc beato Petro & pluribus alis apostolis, fides catholica fuit per totum orbem prædicata, sicut plenius declaraui super illud Psal. 18. a.* In omnem terrā exiuit sonus eorum, &c. *Et breuiter potest hic resumi. Prædicatio enim Euangelij incępit à Ierusalem, quæ est in medio terræ habitabilis. Act. 1. Et inde deriuata est circumquaque, versus autem occidentem publicata fuit viuente Petro: quia discipuli ab eo missi in Franciam pro prædicatione Euāgelij, ædificauerunt Xenonis ecclesiam in honore beati Petri, quem credebant passum, sed posteà audientes ipsum viuum, nominauerunt dictam ecclesiam* sancti Petri viui: *in qua pluries ego fui. Et eodem tempore fides catholica fuit prędicata per omnia loca notabilia regni Franciæ, vsque ad mare oceanum, quod est terminus terrę habitabilis secundum Astrologos. Et eadem ratione Euangelium tunc fuit prędicatum versus alias partes a Ierusalem, scilicet orientis, austri & aquilonis: immo probabilius hoc videtur quia plures Apostoli & alij Christi discipuli dispersi fuerunt ad prędicandum Euangelium versus alias partes quam versus occidentem, & sic patet acceleratio Gentium ad fidem. Item sciendum quòd conuersio Gentium ad fidem messis designatur nomine, Luc. 10. a.* Messis quidem multa operarij verò pauci. *Et similiter calcatio vuę, & seminatio parabolicè dicuntur. Prophetę enim hoc modo frequenter loquuntur, & Christus in Euangelio, Luc. 8.* Semen est verbum Dei. *Est igitur sensus.* Ecce dies veniunt. *Idest, tempus noui testamenti.*

4 Et comprehendet arator messorem. *Idest, prędicator statim attinget ad fidelium conuersionem, sicut patet Act. 2. vbi ad prędicationem Petri statim conuersi sunt tria millia, & quarto capitulo quinque milia.*

5 Et calcator vuæ. *Idest propinator sacrę doctrinę.*

6 Mittentes semen. *Idest, faciet discipulos aptos ad prędicandum, sicut patet in Actibus Apostolorum in pluribus locis, quòd docti ab eis prędicabant verbum Dei.*

7 Et stillabunt montes. *Idest, Apostoli cęteris pręeminentes.*

8 Dulcedinem. *Euangelicę doctrinę.*

9 Et omnes colles. *Idest, minores doctores.*

10 Culti erunt. *Cultura Spiritussancti ad proferendum fructum in ecclesia Dei.*

11 Et conuertam captiuitatem populi mei Israel. *Liberando eos de seruitute diaboli.*

12 Et ędificabunt ciuitates desertas & habitabūt, &c. *Per hęc intelliguntur vniuersi status ecclesię. Per ciuitates status coniugatorum, in quo requiritur consensus animorum. Vnde & ciuitas dicitur ciuium vnitas. Per vineas verò status prelatorum & doctorum, vnde & Christus dixit Apostolis Ioh. 15. a.* Ego sum vitis & vos palmites. *Per hortos verò status religiosorum, qui sunt conclusi sub disciplina regulari. Isti enim status sunt instituti à temporibus Apostolorum & discipulorum Christi. Et perceptio vtilitatis in fructus consequentis est consequutio meriti in pręsenti, & pręmij in futuro. Quod nobis concedat, &c.*

a *Et plantabo eos.* Et post hæc ipsos plantatores & plantatos plantabo super terram viuentium, & ita radicem eorum firmabo. *vt nō possint* amplius euelli, vel in præsenti, vel in futuro, nam contra omnes tentationes, *ero cum eis vsque in finem seculi.*

* Theod. Est aūt intelligēdum, Deū sæpè bona polliceri, sed excipientes promissiones, iniquitatibus gaudentes non sinunt eas peruenire ad finem. Minatur verò interdum acerba, in quorum periculum non incurrunt metu

D metu pœnarum. Quamobrem Iudæi, cum contra dominum insanissent cum venit in hunc mundum, seipsos bonis promissis priuarunt. Nos verò vtinam possimus hanc vitam secundum leges diuinas rectè agere, pœnitentiaque peccatorum sordes abijcere, ne in malorum pericula incurramus: sed consequamur bona promissa p gratiam conseruatoris Christi, quo cū Patri gloria, & spirituisancto nunc, & semper, in sæcula sæculorum. Amen.

a Et plantabo eos super humum suam, & non euellam eos vltra de terra sua quam dedi eis, dicit dominus Deus tuus.

ADDITIO.

In cap. 9. *Vbi dicitur in postill.* Nunquid. *Hic consequenter ostenditur.*

Postillator in hoc loco omisit illud exponere quod dicitur in litera. Nunquid non, vt filij Aethiopū vos estis mihi filij Israel, ait dominus. *Cuius sensus cum continuatione ad sequētia habetur in Glo. vbi sic dicitur: Gloriabantur Iudæi quia erant de stirpe patrum, de quib. locutus est Deus, & quòd etiam de Aegypto eos eduxit. Contra hoc quoq; dicit dominus. Sicut creaui vos, ita & Aethiopes, sicut eduxi vos de Aegypto, ita & istos alios de diuersis partibus adduxi: ergo non superbiatis, quia æquali conditione facti æquali sententiæ subiacebunt. Hæc in glo. secundum quam ista dicuntur ad conterendam superbiam eorum, de qua subditur: Et ecce oculi domini super regnum peccans, & conteram illud.*

B

Incipit Prologus Beati Hieronymi in Abdiam Prophetam.

IAcob patriarcha fratrem habuit Esau, qui ob ruborem corporis sui, Edom Hebræa lingua appellatus est, quod Latinè sanguineus dicitur. Is memoratum fratrem suum (qui Israel nomen acceperat) graui odio commotus interimere conatus est. Qua de causa omnes qui populum Israel, idest, filios patriarchæ Iacob, prædicti Esau odium imitati, persequuti sunt, Esau & Edom appellati sunt. Et quia populus Israel de captiuitate Chaldæorum per Cyrum regem Persarum nutu Dei reuocatus in Ierusalem, ab illo regno grauiter afflictus atque oppressus est, ideò hoc regnum (quod more Esau) prædictum populum persequutum est, per denunciationem Abdiæ prophetæ increpatur, quòd non Dei indignatione, sed sua virtute populum superatum gloriabatur. De quo regno olim per Dauid in Psalmo centesimo trigesimo sexto dictum est: Memorare dñe filiorum Edom

E in die Ierusalem. Nam reliqua lectione comprehensa futurum in Gentes iudicium ob causas lectione comprehensas regnumque Dei in populo Israel significant. † Hebræi hunc esse dicunt qui sub rege Samariæ Achab, & impijssima Iezabel, pauit centum prophetas in specubus, qui non curuauerunt genu ante Baal, & de septem milibus erant, quos Elias arguit ignorasse. Sepulchrum quoque eius vsque hodie cum mausoleo Elisæi prophetæ, & Baptistæ Ioannis in Sebaste venerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hanc Herodes rex Antipatris filius in honore Augusti Cæsaris Græco nomine vocauit Sebasten, idest, Augustam. Hic igitur quia centum prophetas pauerat, accepit gratiam prophetalem, & de duce exercitus fit dux ecclesiæ. Tunc in Samaria paruum gregem pauerat, nunc in toto orbe Christi pascit ecclesias. Et sicut Stephanus coronam meruit passionis, sic hic de seruitutis Dei cum Paulo Apostolo nomine gloriatur, quia Abdicis seruus domini in nostro sonat eloquio. F

† Alij habēt ibi duos prologos, & secūdum incipiūt ibi, Hebræi hunc esse.

Incipit Argumentum.

ABdias quæ interpretatur seruus domini, personat contra Edom sanguineum, terrenumque fratrem, fratris quoque Iacob semper æmulum hasta percutit spirituali.

Incipit Abdias Propheta.

CAP. I.

a *Intellectus verborum quæ fluunt a Deo.*

a VIsio Abdiæ. Hęc dicit dominus Deus ad Edom.

CAP. I.

a *Visio Abdiæ* Abdias quāto breuior tāto profundior, seruus Dei interpretatur sicut Moyses famulus Dei, & Apostolus seru⁹ Christi: & ea vidit, & audiuit quę sunt digna prophetali seruitute. Est ergo hęc visio Abdiæ q̄ videt in Gētibus,

Incipit postilla Venerabilis Patris, fratris Nicolai de Lyra super Abdiam Prophetam.

CAP. I.

* VIsio Abdiæ. *Secundum doctores Hebraicos, & Latinos iste Abdias fuit dispensator domus Achab regis Israel, qui cum Iezabel interficeret prophetas domini, abscondit ex eis quinquagenos, & quinquagenos in speluncis, & pauit eos. 3. Reg. 18. a. & ideo meruit a domino spiritum prophetiæ secundum dictum Saluatoris. Matth. 10. d.* Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. *Hic autem prophetat contra Idumæos, qui debuissent diligere Iudæos, eò quòd a duobus fratribus descendissent: & ipsi è contrario habuerunt eos odio, & eorum persecutoribus auxilium præbuerunt. Diuiditur ergo eius prophetia in duas partes, quia primò nunciatur Idumæorum vastatio. Secundò Iudæorum consolatio, ibi:* Et in monte. *Prima in tres, quia primò denunciatur eorum vastatio propter culpam superbiæ. Secundò propter culpam superstitiosæ scientiæ, ibi:* Non est prudentia. *Tertiò propter culpam fraternæ inimicitiæ. ibi:* Propter interfectionem. *Circa primum dicitur.* Diuisio.

1 Visio Abdiæ. *Scilicet est hæc quæ sequitur.*

* Auditum

MORALITER.

† 1 *Visio Abdiæ, &c.* Quę literaliter intellecta est de destructione Idumææ pp tria. Scilicet propter pręsumptionē de sua fortitudine specialiter quantū ad situm terræ, & propter præsumptionem de magnitudine suæ sapientiæ, ibi.

tibus,ad quas legatum misit dominus. Destructio enim
A Idumææ visio nationum est.Cum autem in titulo ponatur Visio,non sequitur,quòd aliquid viderit, sed tantum audierit. Visio ergo pro intellectu hic ponitur more prophetarum,qui quod vident & audiunt intelligunt, a qua visione prophetæ, idest,videntes dicũtur. Magna autem pars huius prophetiæ continetur in libro Ieremiæ,mutatis quibusdam verbis.

Esau — Esau filiꝰ Isaac, frater Iacob, vocatus est etiã Edom, idest rufus,& Seyr, idest pilosus. Hic possidet regionem, quæ nunc dicitur † suum. Gebalena regio. Gebalena, vbi priꝰ habitauerunt Horræi,qui interpretã-
B tur liberi. Vrbs quę Hebraicè Edom, & Græcè Idumæa vocatur, a nomine conditoris viculus est Palestinæ cui dicitur per Amos:

Amos.1.a. *Super tribus sceleribus Edom, & super quatuor non conuertã ego.* Cum ergo idem homo tribus nominibus vocetur, sic & terra eiusdem Edom dicitur,& Idumæa,& Seyr.Hæc regio non computatur inter extraneas Gentes quia possessa est a filio Isaac,a fratre Iacob,nec data est filijs Israel in possessionem: sed prohibentur filij Israel mouere arma, contra fratrem suum.Sicut autem Esau ex odio persequutus est fratrem suũ Iacob,ita Idumæi semper inimici fuerunt Israelitis.Cõtra Idumæos ergo loquitur hic ꝓpheta.

✻ Theod. Cum Assyrij, & Babylonij Israelitis bellum intulissent,incredibilibus malis eos vexauerunt Idumæi. Nam non solũ hostibus auxiliabantur, sed etiam insidias eis comparabant.Cumque fugere conarentur,insidijs positis eos comprehendebant,eosque partim interficiebant, partim hostibus venundabant. Quamobrẽ iustus iudex mirificum Abdiam prophetico dono cumulauit,ac prædicit mala eos apprehensura.

4.Reg.1. ✻ Ruper. Hic dicitur fuisse tertius ille princeps quinquagenarius cui pepercit Helias,dicenti: *Obsecro vt misereatis animæ meæ,&c.* Postmodum relicto regis Ochoziæ ministerio,factus Helisæi discipulus prophetauit.

✻ Remig. Prophetauit autem eodem tempore, & sub eisdem regibus quib. Isaias,& Ioel,Amos quoque,& Mi-
C cheas.

✻ Theod. Non,inquit,humana ratione vtens hęc verba facio, sed Deus omnipotens tanquam organo quodam mea lingua vsus,Idumææ futura prædicit.

Hieron. Remig. Iuxta historiam: O Edom cum sis minimus ad comparationem cęterarum Gentium quę sunt in circumitu, in superbiam erigeris: & cum sis contemptibilis, & pauper,nec habens tecta ędificiorum sed habitans in speluncis: quasi aquila in sublime eleuaris, & ita tumescis corde,vt intra sidera credas te habitare,& omnes Gentes tuo

Tropolog. subiugare imperio. Secundum Tropologiam factus est sermo contra Iudæos carnales, qui inuident Christianis, & Iacob fratrem suum,i. populum supplantatorem qui illis primogenita pręripuit,persequuntur. Vel fit contra hęreticos, qui cum videantur dicere,vicina nobis contraria sunt,& simplicem habitatorem de hęreditate patris nituntur expellere. Vel contra mundum qui terrenus, &

Is.63.a. cruentus. Vnde Isaias: *Quis est iste qui venit de Edom tin. vest. de Bosra?* Quidam per Idumęam intelligunt carnem, aduersus cuius impugnationem putãt prouocari animam,

Colos.3.a. vt *mortificatis membris quæ sunt super terram*, consequamur ęternam in Christo gloriam,Iudæi frustra somniant hãc prophetiam dirigi contra imperium Romanum.

a *Auditum audiuim.&c.* ✻ Rupe. Hęc ex sua cęterorumque prophetarum persona interloquitur,priusquam narrare incipiat,quæ Dominus dicit ad Edom. Itaque quasi quæreret quis tu. quomodo vel vnde scis quid dicat Dominus ad Edom? *A domino*,inquit, *audiuimus auditum*, nos prophetæ qui ferè omnes loquimur contra Edom.

a ¶Iungit se alijs prophetis, qui spiritualiter diuinam sententiam audierunt contra Idumæos.
b ¶Legatus est Iesus Christus, homo qui mittitur ad Nabuchodonosor, & exercitum eius, vt veniat ad destructionem Idumæorum.

a Auditum audiuimus a domino, & legatum ad Gẽtes misit. 1
a ¶Edom vel eam Idumæam. ¶Numero hominum. 2
b Surgite,& consurgamus aduersus eum in pręliũ.Ecce paruu 3
c lum dedi te in Gentibus.Contemptibilis tu es valde.Super- 4
a ¶Terra Idumæorum sub nimio calore solis sita est,& ideo in cauernis,& in scissuris petrarum habitant
bia cordis tui extulit te habitantem in scissuris petrarum, 5
a ¶Tale quid,& Dauid loquitur,Posuerunt in cœlum os suum, & lingua eorum transiuit in terra.
b ¶Parenthesis de præsumentibus.
exaltantem solium † tuum. Qui dicis in corde tuo: quis 6
¶Q nullus.
d detrahet me in terram? Si exaltatus fueris vt Aquila,& si in-
ter sidera posueris nidum tuum,inde detraham te,dicit do-

✻ Theodor. P... hęc autem ostẽd... vt ipse Domini... contra Idumæa... hostes concitabi... ac inducit: *Surgi... & consurgamus*, &... Tanquam quisp... belli imperator a... uersus eos exerci... coegit, ostendẽs... ipse hæc mala e... sustinere efficit.

b *Surgite.* Legat... loquitur Gentib... ad quas missus e... *Surgite qui dormi...* & ne timeatis ini... grauem pugnam, & insolitam; me habetis primum acie: Ego qui apparui Iosue tenens gladium, & Amalech in crucis meę vexillo Mose pugnante superaui, e... vobiscum.

c *Ecce paruu.* ✻ Rup. Potest paruulus in bono interdu... accipi,sed non hic.Sequitur enim,*Contemptibilis tu es val...* Ergo *paruulum dedi te*,i.inuidum esse ostendi te de quo... ctè dixerit alia scriptura.*Paruulum occidit inuidia.*

✻ Remig. Quum si paruus numero comparatione c... terarum nationum,quumque non in domibus,sed in ... ræ,& saxorum scissuris humilis, & pauperculus habit... cur te quasi aquila in sublime sustollis, & in tantum e... gis te superbia,vt te inter sydera credas habitare?

Allegoricè. O heretice licet magnus videaris tibi, ... contemnas paucitatem ecclesię,tamẽ apud ecclesiastic... viros contemptibilis es, & tamen superbia cordis tu... eleuat,cum sis diuisus a petra Christo, & eius ecclesia,... cõfisus in mysterijs, & secretis tuis repromittis tibi reg... cœlorum. Possunt etiam dici hæc aduersus carnẽ, cu... vires imminutæ sunt in aduentu Christi,& contempti... lis fit,& animę imperio subiecta, & frustra erigitur c... habitet in cauernis, i. sensibus vel cogitationibus,& v... dominari animę exaltans solium, & opera sua non c... dit posse superari.

✻ Theod. Altissimis montium fastigijs Idumęa vn... quaque munita erat. Hęc conscendentes cum ab ho... bus impetebantur,sępè ex multis insidijs euaserunt. Q... niam autem his confidens, ait, insolescis, & elato a... mo es, quòd sis inexpugnabilis; expugnabilem te, ... hostibus facilem capta efficiam, nec ex manibus ... stium effugies, non si more aquilæ sublimis tolla... & super nebulas voles; atque in ipsis syderibus habit...

✻ Remig. Omnis regio Idumęorum ab Eleuthero... vsque ad Petram, quę est vrbs Arabiæ, Australis est, ... calidissimo climate sita, & ad vitandum feruorem ... mium,non in domibus,sed in subterraneis specubus ... saxorum cauernis habitant.

d *Si exaltatus.* Aquila altius volat cęteris auibus, & ... bet tam acutum visum, vt in sublimibus volans pi... culos videat in mari natantes, ad quos rapiendos in ... dum tormenti descendit. Promittunt sibi hęretici a... larum similitudinem, quę solent ad cadauer dom... cum congregari. Solent etiam inter sydera ecc... dum dormit paterfamilias nidum suum ponere, c... si magnitudine corporis, & longo ductu alarum. te... men inde detrahit eos Deus. Hoc etiam potest dici c... tra carnem quę quamuis se erigat, & aquile imitetu... celsa, & multos sanctorum decipiat, tamen a domin... exuperata, & deiecta.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Auditum audiuimus a domino. *Ego & alij prophetæ inspirati ab eo.*

2 Et legatum ad Gen.misit. *Iste legatus est instinctus diuinus excitans aduersarios Idumæorum ad deuastandum eos,propter peccata eorum.Ideo subditur confederatio eorum ad agendum,cum dicitur:*Surgite,& consurgamus,&c.

3 Ecce paruulum dedi te. *Verbum est domini loquentis de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ super maam venturæ.*

4 Superbia cordis tui extulit te. *Vltra modum virtutis ...*

5 Habitantem in scissuris petrarum. *i. in locis vbi ac... est difficilis,in quibus nimis confidis. Ideo subditur.*

6 Qui dicis in corde suo, quis detrahet me in terram? *Idest,deijciet me a magnitudine mea, ac si non timens hominem nec Deum. Ideò subditur responsio diuina:*Si exaltatus fueris,& *subditur omnium bonorum direptio totalis,cum dicitur.*

a ¶Quj domos nocte fodere,& quæ in domibus sunt rapere solent. ¶Absconditi tenebris angulos domus tuæ cum circumissent qualiter tunc taceres, subaudi, sic tacebis veniente Nabuchodonosor non audens resistere,

minus. Si fures introissent ad te,si latrones per noctem,quo 1
a modo côticuisses? Nône furati essent sufficientia sibi?Si vin-
b demiatores introissent ad te,nunquid saltem racemum reli
quissent tibi?Quomodo scrutati sunt Esau? Inuestigauerunt

c a ¶Cauernas, foramina. b ¶Moabitæ,& Ammonitæ prius fœderati tecum, coniuncti sunt Assyrijs ad te captiuandum.

abscondita eius. Vsque ad terminos emiserunt te,omnes vi 2

d a ¶Ducendo in captiuitatem. b ¶Qui fuerant pacifici in præsidio vrbium suarum.

e ri fœderis tui illuserunt tibi. Inualuerunt aduersum te viri

a ¶Qui tanta affinitate erant coniuncti,vt comederent panem tecum, insidiantur his qui ad te pertinent ne aliquis effugiat.

pacis tuæ. Qui comedunt tecum,ponent† insidias subter te. 3

a ¶Per hoc patet, quod stultus est Edom. qui non præuidit futuros hostes, quos habebat amicos. b ¶Qualis esse debuerat. c ¶Cum hæc contigerint i. i.

f Nôn est prudentia in eo. Nunquid non in die illá dicit do- 4
g 5

a ¶Philosophos. b ¶Edom Hebraicè Idumæa,Græcè dicitur. c ¶Vt calliditas stultitiæ eius appareat, cum nullum consilium possit inuenire quo superueniens malum possit vitare.

h minus,perdam sapientes de Idumæa,& prudentiâ de mon- 6

a ¶Cum cœperint audiri aduentus hostium, & irrisio prius pacificorum,tunc fortes regni tui qui habitant in meridie, qui solebant pugnare pro ciuitate,& prudenter consilia dare timebunt.

te Esau? Et timebunt fortes tui † a meridie, vt intereat
i vir de monte Esau? Propter interfectionem, & propter 7 8

a ¶Quando capieris ab hostibus.

iniquitatem in fratrem tuum Iacob operiet te cônfusio, 9

a *Si fures intr.* ✻ Remig. Hic est sensus. Si fures qui de nocte domos suffodere consueuerunt, introissent ad te, nec illis potuisses resistere, aliquid reliquissent, & solum abstulissent quod sufficeret eis. Sic & vindemiatores, saltem vel vnum racemum inter palmites latentem. Significat autem Babylonios, qui sicut fures repente venerunt,& nihil in Idumæa reliquerunt, quod non inuestigarent, lacerarent, & tollerent.

Fures & latrones sunt hæretici, filii noctis, & tenebrarum qui peruersa prædicant,& sufficientia sibi de ecclesia Dei furantur. Hi ingrediuntur vineam domini quã de Aegypto eduxit, & ita volunt omnia vastare, vt nec racemos relinquant. Sed Deus optimũ in hoc eos vincit,quòd per ecclesiasticos viros occulta priorum hæresiarcharũ (qui designant per Esau) aperit,& mendacia detegit. Quod cum admiratione dicit: Quõ, idest, quod subtiliter sancti viri perscrutati sunt occulta Esau? vt appareat eius stultitia.

b *Nonne furati essent &c.* Quæ sibi putarent sufficere, & aliquid in domibus reliquissent, vel per sacietatem vel ignorantiam. Sic & vindemiatores,vel hostili animo,vel conducti a te, si vellent metere vineam tuam,tamen aliquos racemos vitibus folijsque celatos relinquerent, sed Babylonij a Deo côtra te missi,omnia secreta tua scrutati sunt,nihil in foraminibus & cauernis relinquentes.

c *Quomodo scru. sunt.* Admirando dicit: Q. nihil reliquerunt. Et mirum est,quod homines illi in cauernis,& foraminibus habitantes propter nimium calorem, nihil abscondere potuerunt, quod non inueniretur ab hostibus.

d *Vsque ad ter.* Non vna pars regionis per Babylonios vastata est, sed vsque ad finem regni tui peruenientes emiserunt te extra regnum tuum. *Vsque ad terminos.* Cum secreta hereticorum per sanctos fuerint propalata prius decepti deserent terminos Edom, & transibunt ad ecclesiam, illudentes falsis eorum sententijs, & præualebunt credentes, conterentes argumenta eorum qui cum D hæreticis comedebant panem luctus & ponent côtra eos insidias de autoritate scripturarum. Tunc apparebit, quòd in hæreticis nulla est uera scientia. Alleg.

e *Omnes viri fœderis tui &c.* ✻ Theod. Ad hostes inquit, adiungentur qui non multo ante te cum coniuncti beneuolentia erant confœderati,& socij tui:& non vrbibus solum, sed etiã regionis finibus te pellent,cum apertè bellũ gerentes,tum insidias molientes. Horum maxima causa est insipientia tua.

f *Non est prudentia in eo.* ✻ Rup Verè non est in eo prudentia, qui iam dictas super se positas insidias non cauit sed fauit insidiantibus sicut imprudẽs & improuidus. † plagam.

✻ Theo. Omnis pariter,& de fortitudi E ne gloriantes, & sapientia ferociẽtes, & sub his merentes funditus perdã. † ὁ Θέμα. Et suæ sententiæ æquitatem ostendens,propter cædem,inquit, & impietatem in fratrem Iacob.

g *Nunquid.* Nunquid cum prius decepti reuertentur ad ecclesiam Deo pugnante,apparebunt stulti qui sapientes videbantur,qui carnalia,& terrena sapiebant, qui eleuantes se contra scientiam Dei pro Esau pugnabant arte dialectica, & tunc magistri qui putabant se esse in meridie, conuicti timebunt.

h *De monte.* Mons Esau idem est qui mons Seyr, in quo monte sita est vrbs Idumæa. Benè ergo ab hoc monte dicitur auferri sapientia. Vel quia omnis regio illa vergens ad austrum confinis est eremo, & præruptis montibus edit,eadem regio Heman dicitur,id est, Meridies.

i *Propter interfectionem.* Hęc tibi inferentur, quia interfecisti germanum coniunctus Babylonijs, obsidentibus Ierusalem,& ingredientibus portas eius,& mittentibus sortem pro diuisione prędarum, quia odium quod habuit Esau pro benedictione contra Iacob,tu adhuc exerces in F filios ipsius, quia doles te perdidisse quod habent Iudæi, & ideò hostibus eorum sociaris. ✻ Theod.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si fures introissent ad te,si latrones per noctem, quomodo,&c. *Et patet litera vsque ibi.*

2 Omnes viri fœderis tui, &c. *In quo ostenditur,quòd talia plura sit Idumæa non solum ab inimicis suis,sed etiam ab illis qui prius erant amici sui,& sibi confœderati: quod est satis grauius, secundum illud Psal. 54. b.* Si inimicus meus maledixisset mihi sustinuissem vtique,&c.

4 Non est prudentia in eo. *Hic consequenter denunciatur vastatio Edom propter scientiam superstitiosam. Intendebant enim diuinationibus, & augurijs. Ideo subditur:* Non est prudentia in eo. *Intendentes enim talibus frequenter decipiuntur. Ideo subditur.*

5 Nunquid non in die illa dicit dominus. *Scilicet vastationis Idumææ.*

6 Perdam sapientes de Idu. *Qui suis superstitionibus denunciabant ei securitatem,quasi dicat. Sic per effectum contrarium.*

7 Et timebunt for. tui. a me. *Ab illa enim parte intrauit exercitus aduersariorum.*

8 Propter interfectionem. *Hic consequenter denunciatur vastatio de Edom propter crimen inimicitiæ fraternæ,cum dicit:* Propter interfectionem,& propter iniqui. in fra. tuum. *Esau enim persequebatur fratrem suum Iacob ad mortem, Gen. 27. pró benedictione paterna,& eodem modo Idumæi ab Esau descendentes persequuti sunt populum Israel a Iacob descendentem propter quod nominatur hic Iacob.*

9 Operiet te confusio. *Superueniens tibi ex omni parte.*

✻ Et

MORALITER.

†4 *Non est prudentia in eo. &c.* Et propter odium fraternum, ibi.

8 *Propter interfectionem.* Mysticè verò per Edom significatur oĩs pręsumens de sua fortitudine,similiter præsumẽs de sua sapientia sęculari, & similiter perseuerans in odio fraternali. Quod est fatuum,& iniquum,nã in morte deficit corporalis fortitudo, in tm̃. quod moriens non põt se defendere de musca. Similiter sapientia,quia sicut dicit August in sermone de Innocentibus: Hac animaduersione percutitur peccator, vt moriens obliuiscatur sui, qui dum viueret oblitus est Dei. Similiter odium fraternum multum nocet morienti,quia pp hoc pauci valde compatiuntur sibi. Et sic patet destructio pręsumentis maligni.

† Et

a ¶Aeterna captiuitate damnatus. b ¶In manifesta captiuitate, cum Ioachim, & Daniel, & alij , e Nabuch. sunt ducti in captiuitatem.
& peribis in æternum. In die cum stares aduersus eum, quã- 1
a ¶A Deo, & progenie Iudæorum. 2
do capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingredieban- 3
a ¶Ciuitas Ierusalem. b ¶Spolia ciuitatis, quis quid tolleret. 4
tur portas eius, & super Ierusalem mittebant sortem, tu quo 5
a ¶Cum venerit secunda, vel tertia captiuitas duarum tribuum, non junges te victoribus nec irridebis captiuos, quia & tu captiuus eris 6
7
que eras quasi vnus ex eis. Et non † despicies in die fratris
tui, in die † peregrinationis eius. Et non † lętaberis super 8
a ¶Duas tribus quæ regnabant in Ierusalem, a Chaldæis captas. ¶Discipulos Christi.
b ¶Captiuitatis. c ¶Magna loquendo, quasi vnus des ... bus. 9
filios Iuda in die perditionis eorum, & non magnificabis os 10
a ¶Corporalis, in persequutionibus, vel spiritualis in peccatis. b Gratulabundus, quia tu similia pateris. c ¶Quia & tu manibus Nabuchodonosor traderis. 11
tuum in die angustię. Neque ingredieris portam populi mei 12
a ¶Captum a Babylonijs, nec quæ fecisti, facies, neque quæ sequuntur.
b ¶Persequutione, negatione, in die quando aliqui in martyrio labuntur.
in die ruinæ eorũ, neque despicies, & tu in malis eius in die
a ¶Cum exercitu Babyloniorum. ¶Quando superatos aduersarios fugies. b ¶Iuda.
vastitatis illius. Et non † emitteris aduersus exercitum eius 13
a ¶Cum fugere cœperis per diuerticula, & calles sibi notos ad solitudinem, & non stabis in biuijs, vt internicias venientes, vel captiuitati hostium reserues.
in die vastitatis illius. Neque † stabis in exitibus, vt interfi- 14
a ¶In Carcere captos.
cias eos qui fugerint. Et non concludes reliquos eius in die 15
a ¶Ideo. ¶O Idumæa, hæc facere cessabis: quia veniet super te vltio. 16
b ¶Iudicium & vltio. 17
tribulationis, quoniam iuxta est dies dñi super oẽs Gentes. 18

A ✻ Theod. Alienis bellum inferre, in seruitutemque redigere graue est. Vobis autem sanguine coniunctis, ex Abrahamo profectis, nulla venia relinquitur, qui hæc in cognatos attẽraueritis. Cum legibus cognationis spretis, alienis fuisti subsidio, vestros verò bello impetijstis. Etenim tu inquit fuisti vt vnus ex his. Non vt facta, sed vt futura: de more ꝓphetarũ proprio, prædicit.

✻ Remig. Chaldæis inquit, & Babylonijs vastantib. Ierusalem & ingredientibus portas, a prędamq; sorte diuidentibus, tu quoque eras eorum socius, & exultabas in perditione populi fratris tui. Ergo quia hæc fecisti, & B inique contra fratrem egisti, idcirco interibis vir de monte Esau, & similia ab eisdem hostibus patieris.

† alienationis.

† stare debebas in biuio.

Hieron. Remig.

O hæretice terrene, & crudelis prædicta patieris quia & mortifera doctrina linguæ, & odio cordis occidisti quantum in te b fuit Iacob, i. Christianum populum. Ideo confusionem patieris: & peribis in æternum. Et quando aliquis violentus persequutor nititur abrumpere pacem Ierusalem, tu grauius quam aliquis Gentilis expugnas. Aliter, Portæ Ierusalem, i. animæ quiescentis, & videntis Deũ sunt quandoque corporei sensus, per quos intrant hostes, i. pessimę cogitationes, vt diuidant spolia miseræ Ierusalem, sicut quando aperitur oculus ad concupiscendum. Cum verò per has portas aliquis de ecclesia corruerit, tunc Iudęus vel hęreticus gaudet, & grauius quam Ethnicus insurgit.

Isa. 9. a.

a *Et non des.* Iam apertè minatur sermo propheticus Edom, quia cum propter malitiam quam in fratrẽ exer- C cuit, ducetur captiuus de monte Esau, vltra non despiciet fratrem euntem in captiuitatẽ, sicut ante fecit: quia ipse Edom prius captiuabitur, quam Israelitę tpe Ioachim vel tempore Sedechiæ per Nabuchodonosor captiuentur.

✻ Remig. Improperat sermo propheticus Idumæis ea, quæ contra filios Iuda gesserunt. Cum. n. capta Ierusalem vellent fugere ad notas sibi vias, & ad montium diuerticula, ac desertum Petræ: Idumæi stabant in exitibus viarum, & expectabant in compitis vt fugientes interficerẽ. Dicit ergo propheta, quod non sic facturi sint cum venerit tempus captiuitatis eorum: quia singuli pro se timebunt, nec alijs parabunt insidias, quum nec sibijpsis poterunt subuenire.

✻ Theodo. Qu... vnquam pro digni... tate commemor... re posset iusti iud... cis incredibilẽ b... nitatem, qui cu... planè sciret, qu... propheticis verb... non essent credu... ri, has proposit... minationes adh... buit, vt hinc eos terrefaciendo, hinc pelliciendo feratos molliret.

O hæretice cu... videris fratrem ... vel violentia per... quutionis, vel quã hæresi ab ... clesia deuiare, ... lętaberis in per... tione eorum, q... & tu peribis, ... magna loqueri ... per eum, qua... ille vel oppressu... gabit, vel volup... abstractus rigor ... mentis non ser... bit. Solet autem hęreticus cum viderit aliquem, vel fu... vel pœnitentia elapsum a periculo, stare in diuertic... & sophismata proponere, & quasi de scripturis testim... nia proferre ad refectionem lassorum, intantum vt ... persequutione victus non fuerat, prauo dogmate in ... cerem errorum retrudatur. Et cum specie fraternit... decipiat, grauior est eius persequutio quam Gentilis.

Dum aliquis vel in angustia negat, vel uoluptate r... rem pristinum perdit, tunc facile ad contraria dogm... solet labi, quæ non curant uulnus, sed blandiuntur e... ri, & palpant.

b *Quoniam iuxta.* ✻ Theod. De omnibus gentibus ... pietatem exercentibus pœnas sumo, easdem de te c... re nolente sumam.

Vniuersas Gentes Herodoto teste, usque ad Prop... dem Scythicumque mare, & Ionium uel Aegium A... rij Babylonijque sibi subiugauerunt. Vnde ait: Si ... Gentes quæ non adeo peccauerunt, biberunt de calic... Dei, quõ tu quæ magis peccasti, impunita remaneb...

Su...

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et peribis in ęternum. *Absque regni reparatione.*
2 In die cum stares ad *i. populum Iudaicum.*
3 Quando capi. *i. Assyrij primò, & postea Chaldæi.*
4 Et extra. ingre. *In Ierusalem, & alijs ciuitatibus.*
5 Et super Ie. *i. super prędam Ierusalem.*
6 Mittebant sor. *Vt quilibet portaret partem suam.*
7 Tu quoque era. *Ciuitates destruendo, & bona rapiendo.*
8 Et non &c. *i. in die vastationis eius non despicies eum, quia tu eris magis contemptibilis.*
9 In die perd. *i. captiuationis ad terram extraneam.*
10 Et non. *Qui habens occasionem maiorem tristitiæ.*
11 Et non magni *Iactando te quòd fueris in templi, & ciuitatis combustione, ex quo contigit maxima Iudæorum angustia: licet enim Idumæi pluries fuissent contra regnum Iudaicum Assyrijs, & Chaldæis, vt dictum est: tamen ante combustionem ciuitatis, & templi per Nabuzardan fuerunt captiuati, vt dicunt expositores aliqui, & sic non fuerunt in illa. Ideo subditur.*
12 Neque ingre. por. *Et patet litera.*
13 Et non emittet. *i. ad persequendum Sedechiam fugientem cum viris bellatoribus.*
14 Neque stabis in exitib. *Scilicet ciuitatis ad interficiendum fugientes.*
15 Et non conclud. *Qui non poterunt effugere de ciuitate.*
16 Quoniam iuxta. *Idest, prope & ante dictam vastationẽ Ierusalem.*
17 Dies domi. *i. tempus suæ vindictæ.*
18 Super omnes. *Scilicet regni Idumææ. Sed quia Isa. 21. & 34. & 63. & Iere. 49. et Ezech. 35. videtur dicere textus, quòd Idumæi fuerunt cum Chaldæis in destructione Ierusalem per Chaldæos sicut ibidem fuit dictum. Et idem sonat quod hic pręmittitur:* Et super Ierusalem mitte. *i. super prędam de Ierusalem, vt quisque partem suam tolleret.* Tu quoque eras quasi unus. *Quæ diuisio prædæ maximè fuit in captione ciuitatis per Chaldęos.*

Aliter exponenda est litera ab illo loco. Et non despi. ... fra. *i. de vastatione eius facta per Chaldæos, sicut Prouer. 17. dicitur:* Qui in ruina lętatur alterius, *i. de ruina alterius,* non erit impunitus. *q. d. malum eueniet tibi post destructionem Ierusalem, & ita cessabis despicere populum Iudaicum.* Et non læta. *Superuenient enim tibi occasiones tristitiæ maioris: metus enim maior depellunt minores.* Et non magnificabis os tuum. *Vltra te iactando, quòd fuisti in ciuitatis, & templi captione, eadem de causa.* Neque ingredieris portam. *Post ciuitatis reædificationem per Neemiam.* Et non emitteris aduersus exercitum ... *Tunc, sicut missus fuisti ante per Nabuchodonosor.* Neque stabis in exitibus. *Scilicet Ierusalem ad interficiendum fugientes de ea, sicut fecisti tempore obsidionis eius per Chaldæos.* Et non

✻ concludes.

15 Et

a ¶ Sicut occidisti Iudæos, ita occideris ab hostibus. b ¶ Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. ¶ Dies domini.

a Sicut fecisti, fiat tibi: retributionem tuã conuertet in caput 1
¶ Calcem diaboli. a ¶ Ecclesiam.
b tuum. Quomodo enim bibisti super montem sanctũ meũ, 2
a ¶ Conuersæ contra te.
c bibent oẽs Gentes iugiter, & bibent & absorbebunt, & 3
a ¶ Destructa Idumæa sub Zorobabel reuertentur duæ tribus ad Ierusalem in sua libertate.
d erũt quasi non sint. Et in monte Sion erit saluatio & erit 4
e 5
f sanctus. Et possidebit domos Iacob † eos qui se possederãt. 6
g a ¶ Idumæa. 7
h Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & do 8
a ¶ Quæ citò crematur. b ¶ Domus Esau per eos. 9
c ¶ Nec vnus vitabit subuersionem. 10
mus Esau stipula. Et † succẽdetur in eis & deuorabũt eos, et
¶ Qui est veritas. a ¶ Cuius loqui opus est operatio.
nõ erũt reliquiæ domus Esau, quia dominus loquutus est.

a *Sicut fecisti fiat.* Simile legitur in Psal. *Memor esto Domine filiorum Edom in die Ierusalem dicentium: Exinanite exinanite vsque ad fundamentum in ea.* Vnde & contra Babylonem imprecatur propheta: *Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam quam retribuisti nobis: Beatus qui tenebit & allidet paruulos suos ad Petram.*

b *Quomodo enim bibisti super montem &c.* ✻ Remigius. Ac si diceret. Sicut bibisti super montem Sion cum Babylonicis, ac lætatus es, sic omnes gentes quæ erant tecum in præsidio illorum contra te bibent & lætabuntur: nec solum bibent, sed & absorbebunt vt sint Idumæi quasi non sint. Vel certè ipsæ gentes cùm biberint, absorbebuntur à Mœdis, vindicta quasi circulo procedente. Tu enim deuorasti Ierusalem, te consumet Chaldæus, Chaldæum Mędi & Persæ vastabunt.

c Theodoretus. Vini potionem vocat vltionem, docens Hieremia, qui iussus est accipere poculum, & potare omnes gentes.

Sicut cum Babylonijs lætaberis de destructione Ierusalem vbi erat templum meum & altare: ita delectabuntur in effusione tui sanguinis Gentes quas tunc tecum habebat Babylonius in præsidio.

c *Bibent omnes, &c.* Contrariæ fortitudines supplicijs deputatæ, vel quæcumque virtutes aduersariæ.

d *Et absor.* Nec solum lætabuntur in tua perditione, sed etiam absorbebunt occidendo, ita vt sint Idumæi quasi nõ sint, vel illæ Gentes erunt, quasi non sint: quia qui absorbent te, absorbebuntur à Mœdis: quia sicut Babylonij alias Gentes, ita Mędi Babylonios vicerunt, & Mœdos Macedones, & Macedones Romani, Romanos Christus.

e *Et erunt quasi non sint.* Quicumque non adhæret illi qui dicit *Ego sum*: nihil est. Hæretici ergo qui cum eo non sunt, peribunt: & in die iudicij ita retribuetur eis, sicut ipsis qui peccauerunt contra ecclesiam.

f *Et in monte Sion.* ✻ Remigius. Erit saluatio reliquiarum Israel: & erit sanctus mons Sion, quia sibi sancta sanctorum siue erit ibi sanctus: ipse scilicet Deus reuertetur ad templum, quod propter peccata dimiserat. *Et possidebit domus Israel.* Hoc factum est sub Zorobabel, & Esdra, & Nehemia: quando reuersi de captiuitate possederunt Idumæos. D

✻ Theodoretus. Vel prænunciat saluationem omnibus exortam in Sion, & sanctificationem inde in omnem orbẽ terrarum profusam, per crucem Saluatoris.

Allego. Destructis operibus carnis, & terreno imperio desolato; in ecclesia erit saluatio eorũ qui à matre non exierunt, & in ipsa morabitur spiritus sanctorum, & domus supplantantiũ vitia possidebunt eos Christianos effectos, qui se prius possederant, & domus Esau idest terrenorũ nõ poterit sustinere disputationem ignitam Catholicorum, sed deuorabuntur in suam salutem: Et non erunt reliquiæ Esau, quando Christo *flectetur omne genu, cęlestium terrestrium & infernorum*, & cum *Deus sit ignis consumens*, sui vertuntur in naturam ignis, vt consumant stipulam peccatorum.

Hiero. Remig. Rupert.

† possessiones suas.

E

Philip. 2. b. Deut. 4. d.

g *Et erit sanct.* Dominus reuersus ad templum, quod pro peccatis dimiserat. Vel erit sanctus, ipse mõs Sion propter cultum Dei qui ibi celebrabitur, & tunc qui reuersi fuerint: vel de duabus, vel de decem tribubus pariter pugnabunt contra Idumæos: quibus Idumæi non poterunt resistere, sicut nec stipula ignis.

h *Et erit domus Iacob.* ✻ Remig. Sicut flamma citò stipulam deuorat, sic post reuersionem de captiuitate, sociata sibi duo regna Iudá & Israel. i. decem tribuum, vastabunt Idumæam & deuorabunt eum, ita vt non remaneat qui hanc cladem posset cæteris gentibus annunciare.

F

Per Iacob duæ tribus, per Ioseph decem, quia Ieroboã qui primus in illis regnauit de Ioseph fuit. Hæc omnia Iudæi de tempore Antichristi interpretantur, quẽ pro Christo recipient. Et quidquid contra Idumæam dicitur ipsi de Romano imperio somniant dictum. Nos verò sub Zorobabel iam factum esse intelligimus: vel quotidie in ecclesia, & in regno animæ contra carnem in vno quoque compleri videmus.

Hiero. Rupert. 3. Reg. 12. f.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

concludes. *Remanentes in ciuitate sicut tunc fecisti.* Quoniam iuxta est dies domi &c. *Idest, prope, quia statim post destructionem Ierusalem fuerunt captiuati Idumæi.* Dies dom. *Idest, tempus suæ vindictę.* Super omnes Gentes. *Scilicet regni Idumæę, de qui bus loquitur propheta.*

1 Sicut fecisti. *Persequendo nequiter filios Iudę, ita alij persequentur te.*

2 Quomodo enim bibisti. *Idest, lautè vixisti de bonis acceptis de templo, quod erat in monte Moria.*

3 Bibent omnes Gentes. *Hauriendo bona tua.*

4 Et absorbebunt. *Venientes super te tanta potestate, quòd non poteris resistere.*

5 Et erunt quasi non sint. *Alicuius virtutis gentes tuæ. Ideò sequitur:* Sicut fecisti: *Persequendo nequiter filios Iudæ sic alij persequentur te.* Quomodo enim bibisti. *Idest, lætanter fecisti* Super montem sanctum meum. *Idest, de malo venienti supra Ierusalem, vbi est templum nomini meo dedicatum.* Bibent omnes Gentes. *Hauriendo bona tua, & lętando de tua miseria.* Et absorbe. *Te totaliter deuorando.* Et erunt quasi non sint. *Scilicet gentes tuę, vnde istud refertur ad illud quòd suprà dicitur:* Dies domini super omnes Gentes.

6 Et in monte. *Hic post destructionem Idumęorum nunciat propheta consolationem Iudęorum. Et dicunt aliqui expositores nostri, quòd residuum huius prophetię intelligitur ad literam de reditu captiuitatis Babylonicę.* Et in monte Sion erit saluatio. *Quia liberati de captiuitate illuc venerunt, vt habetur, primo Esdrę 2.*

7 Et erit sanctus. *Quia ibi reędificatum fuit templum in loco sancto suo.*

8 Et possidebit domos Iacob eos qui possederant. *Quod maximè fuit impletum tempore Machabęorum, qui pugnantes viriliter suos aduersarios sibi subiecerunt.*

9 Et erit domus Iacob ignis &c. *Dicuntur hic domus Iacob illi de regno Iudę, qui redierunt de captiuitate, & domus Ioseph illi de regno Israel, qui euadentes manus Assyriorum, posteà venerunt ad habitandum in regno Iudę: & cum illis de regno Iuda captiuati fuerunt, & cum redeuntibus redierunt.*

10 Et domus Esau stipula. *Idest, Idumęa ita faciliter destruetur ab eis, sicut stipula ab igne.*

✻ Et

MORALITER.

† 7 *Et in monte Sion erit saluatio.* Istud vsque ad finem capituli literaliter exposui de aduentu Christi: propter quod de alia expositione pertranseo, sicut in fine Amos prophetæ dictum est.

† MO-

a Et hæreditabunt hi qui ad austrum sunt montem Esau, & 1
qui in campestribus Philisthijm, & possidebunt regionem
Ephraim & regionē Samariæ. Et Beniamin possidebit Ga-

a ¶ Idest, illi qui reuersi fuerint de decem tribubus a captiuitate possidebunt omnia regna Chananæorum vsque ad Sareptam, vbi vidua quondam pauit Eliam.

b laad. Et trāsmigratio exercitus huius filiorum Israel omnia 2 3

a ¶ Qui de Ierusalem metropoli ciuitate translati fuerunt in Bosphorum.

loca Chananæorum vsq; ad Sareptam, & trāsmigratio Ie 4 5

a Quæ sunt in tribu Iuda, reuersi enim vrbem suam & loca vicina obtinebunt.

rusalem quæ in Bosphoro est, possidebit ciuitates austri. 6

a ¶ His expletis. b ¶ Sicut fuit Zorobabel. ¶ Sicut in libro Iudicum legitur dominus misisse saluatores ad liberationem populi sui.
c ¶ Venient. d ¶ Qui iudicent ac discernant Idumæos sicut subiectos & seruientes.

Et ascendent saluatores in montem Sion, iudicare montem

c a ¶ Omnibus subiugatis. b ¶ Soli. c ¶ Paratum per Apostolos.
¶ Mirabilis Deus in sanctis suis.

Esau, et erit domino regnum. 7

a *Et hæreditabunt hi qui ad Austrum sunt montem Esau.* Reuerso Iuda in regnum hi qui in meridie habitabant & habebant angustos terminos, occupabāt montana Idumæorū, & qui de duab. tribubus prius in cāpestribus erant in Lydda, Emaus, Diospoli, Nicopoli: possidebūt quinque vrbes Philisthinorum, Gazam, Ascalonem, Azotum, Acharon, Geth, Dilatabitur etiam Iuda vsque Ephraim vbi nunc est Neopolis, & ad regionem, scilicet vbi nunc est Sebaste. Beniamin verò cui terminus est ab Ierusalem contra Septemtrionem possidebit cunctam Arabiam quæ prius Galaad dicebatur, nunc Gerasa dicitur.

† Hispania.

B Mystice qui sunt in vero lumine, & qui tenent campestria humilitatis possidebunt magistros Gentilium qui montibus comparantur & propter prophetiam & eloquentiam, & etiam Philisthijm discipulos eorum qui alienigenæ dicuntur. Possidebunt etiam hæreticos ecclesiæ qui fructificationem & custodiam mandatorum Dei promittunt. Porrò Beniamin, idest, filij dexteræ, scilicet populus Christianus possidebat Galaad, idest, Iudæos, à quibus transmigrauit testimonium ad Christianos.

b *Et transmigratio.* ✠ R. Ionathan. Et capti uitas popli huius, scilicet filiorum Israel, qui sunt in terra Chananæorū, vsque ad Zarphat, & captiuitas Ierusalem quæ est in Hispania, possidebunt ciuitates terræ meridionalis.

✠ Remig. Sensus literalis talis est. Illa transmigratio quæ reuersa est sub Esdra, Nehemia, & Zorobabel, possidebit cuncta quæ prædicta sunt, Iudas quidem ea quæ ad austrum & maritima occidentis: Beniamin quæ sunt in septentrionali plaga: contra oriētem verò omnia quę fuerunt Chananæum vsque ad Sareptam.

C ✠ Theodoretus. Est autem animaduertendum, vt prophetiæ Ezechielis finis respondeat fini huius prophetiæ. Illic describit terræ diuisionem, & populi prædicit reditum: tumque post reditum eis datam à Deo fortitudinem, & potentiam. Hanc nos vtinam consequamur à Deo. Consequamur autem modo non Esau, & posteros eius imitemur: sed iuxta Apostolorum traditionem, gaudere cum gaudētibus & flere cum flentibus discamus, atque idem inter nos sentire velimus. Hoc genere viuendi omnium dominum obseruantes, assequemur: eo dona benignitate Saluatoris nostri Iesu Christi, cum sancto Spiritu nunc & semper, in sæcula sæculorum. Amen.

Allegoricè. Sa[...]pta angustia panis vel incendium. Chanaan motus, negociator, vel humilis. Quando verò transmigratio filiorum Israel dimissa occidente litera, venit ad Spiritum viuificantem, mouebit cuncta quæ legis sunt, de multis margaritis vnam negociabitur humilis effectus, & [...] fuit ante tribulatio panis pastum præbebit, & vitia incendet. Transmigratio verò Ierusalem vbi fuit visio quondam pacis, nunc toto orbe diffusa, possidebit ecclesias [...] luminis, & tunc ascendent saluatores Apostoli, de reliquijs Iudæorum electi, speculam montis ecclesiæ, & componentes Iudaicam superbiam & vniuersorum mon[...] qui se aduersus Dei scientiam erigunt, domiuo regn[...]parabunt.

c *Et ascendent saluatores, &c.* ✠ Remigius. Sicut à Christo vera luce dicuntur Apostoli lux mundi, & à summo [...]store vocantur quoque pastores, sic à Saluatore, dicuntur saluatores. Hi descendent de Sion, idest, ecclesia, vt iudi[...] montem Esau, idest, deponant & humilient omnem [...]perbum; & erit domino regnum, quia ipse habebitur [...] & Dominus omnium sęculorum.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et hæreditabunt hi qui ad austrū sunt. *Quia tempore Machabæorum dilatauerunt terminos habitationis suæ circumquaque.*

2 Et transmigratio exercitus huius. *i. illi qui de regno Iudę trasmigrauerunt in Babylonem. hæreditabunt supple.*

3 Omnia loca Cha. *Loca quę fuerunt à Chananæis possessa antequam filij Israel ingrederentur terram illam.*

4 Vsque ad Sareptam. *Ciuitas est in qua mulier vidua pauit Eliam.*

5 Et transmigratio Ierusalem quæ est in Bosphoro. *Nomē est loci in regno Babyloniæ secundum illam expositionem, ad quem aliqui de Ierusalem fuerunt translati.*

6 Et ascendant Saluatores. *i. Esdras, & Nehemias, vel Machabæi, vt dicunt aliqui.*

7 Et erit domino regnum. *i. virtute diuina fient ista, cui seruient à captiuitate liberati. In aliquibus autem libris additur in fine:* Amen *: sed non est in Hebręo, nec in libris correctis. Ista expositio videtur habere aliqua dubia. Primò, quia non habetur planè de scriptura, quòd termini Iudęorum fuerunt ita dilatati temporibus prędictis: & maximè quia dicitur hic:* Possidebunt regionē Samariæ, *quia Samaritani illuc missi à rege Assyriorum. 4. Reg. 17. habitauerunt regionem illam vsque ad tempus Christi. vt patet Ioan. 4. & in pluribus alijs locis ex Euangelio. Item quod dicitur:* Et erit domino regnum. *Videtur extortè exponi: quia interruptio regni Dauid, quod dicitur regnum Dei in scriptura à doctoribus Hebręorum, & Latinorum, dicitur reparanda per Christum, & hoc videtur manifestè sonare dicta prophetarum: propter quod Ra. Sal. & alij Hebręi exponunt totam partem istam de consolatione Iudęorum per Christum, sed in hoc deficiunt quòd dicunt esse futurum, quod iam est impletum. Et ideò potest ista pars exponi de tempore Christi. Cùm dicitur:* Et monte Sion. *Quia Christus Saluator noster ibi pluries prędicauit in templo, & plures infirmos curauit spiritualiter, & corporaliter.* Et erit sanctus. *Quia ibi missus fuit Spiritussanctus in signo visibili in die Pentecostes, secundum q[...] dicit Hieronymus in epistola ad Paulinum.* Et possidebit [...]mus Iacob. *Idest, Apostoli primique credentes, qui fuerun[...] domo Iacob. Et ista poßeßio non est per temporale dominium[...] quia potentes huius mundi posuerunt colla sua sub iugo fidei.* [...] erit domo Iacob ignis &c. *quia super eos apparuit Spiritus[...]ctus in specie ignis: Act. 2. a.* Et domus Esau. *Idest, genera[...] Gentiles, ex hoc enim quòd Esau persequebatur Iacob. & descen[...]tes ab eo, scilicet Idumęi persequebantur filios Israel à Iacob des[...]dentes: omnes qui populum Israel persequuti sunt cuiusmodi e[...] Gentiles. vocati sunt nomine Edom, vt dicunt Hebręi. Et vlte[...] deductum est hoc nomen ad omnes persequutores filiorum Israel [...] hoc. idem dicit Hieronymus in primo prologo huius prophetię [...] per hoc, quod dicuntur hic stipula, & Apostoli ignis, intelli[...] eorum conuersio facilis ad fidem.* Et deuorabunt eos. *i.* [...] *corpori Christi mystico incorporabunt. Et hoc modo dicitur* [...] *10. b.* Surge Petre, occide, & manduca. *scilicet de conuer[...] Cornelij, & aliorum Gentilium cum eo existentium statim fut[...]* Et non erunt reliquiæ. *idest, non remanebit in eis aliquid i[...]latrię pręcedentis, sicut dicitur Prouerb. 12. a.* Verte impi[...] non erunt, *scilicet amplius impij manebunt tamen ad pietate[...]uersi.* Et hæreditabunt, &c. *Act. 1. a. dixit Iesus discipulis* Eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Sa[...]riæ, & vsque ad vltimum terræ: *quia fidem Christi primò [...]dicauerunt in Ierusalem, & postea in alijs partibus circumq[...] submittentes colla Gentium iugo fidei. Et secundùm hoc dic[...] hic aliqui hereditare terras diuersas ad quas iuerunt: Et expr[...]tur specialiter aliquę terrę propinquę Ierusalem, & Iudeę, vt [...] Esau, terra Philisthijm, Samaria, & Galaad. & Sarepta Sidoni[...] Et per ista loca intelligūtur omnia alia ad quę deriuata est per [...]stolos fides Catholica. Sciendum tamen, quòd vbi translat[...]stra habet:* Vsque ad Sareptam: *In Hebręo habetur [...] Zarphat, idest, vsque in Franciam, vt dicit Ra. Sa. & secundu[...] exponitur, quod dicitur hic:* Et trasmigratio exercitu[...]ius. *idest, collectionis fidelium in Iudęa existentium, qui erāt* ci[...]

tus fortis contra diabolum & persequutionem infidelium, quorũ qui transmigrauerunt per varia loca infidelium, qui hic Chanan. i minantur procedentes vsque in Franciam, scilicet Sanctus Sauinia ys, qui fuit de 72. discipulis vnus, & conuertit ad fidem ciuitatem nonensem, quæ tunc erat metropolis in tota Francia, & ciuitas au a vocabatur, & post ciuitatis cõuersionem eam domino dedicauit, ciens cruces in muro ciuitatis cum pollice, qui cedebat lapis sicut ra mollis: & adhuc apparent in pluribus locis, sicut ego vidi qui c scripsi: & socii Sancti Sauiniani alias ciuitates Frãciæ plures ad em Christi conuerterunt, vt ex actis eorum habetur: Et transmigatio Ierusalem quæ in Bosphoro est. *In Hebræo habetur: pharad, idest, in Hispania: vt dicit Ra. Sa. quod fuit impletum per obum Apostolum, & eius discipulos ibi fidem Christi primitus dicantes, & colla Gentium subiugantes. Ideò subditur.* Possidet ciuitates Austri: *licet enim Hispania respectu Ierusalem sit in pte occidentali: tamen respectu Franciæ de qua fecerat mentionẽ nediatè magis est ad Austrum.* Et ascẽdent Saluatores, *Idest, Petrus & Paulus qui dicũtur saluatores participatiuè, eò quòd sunt* D *præcipui Apostoli.* In montem Sion, *Idest, in ecclesiam quæ mõs Sion dicitur. Isa. 2. & Heb. 12. vt ibidem dictum est:* Iudicare mõtem Esau, *Idest, Romam, vt dicit Rab. Sal quia apparentes Constantino, & eum arguentes de persequutione Christianorum induxerunt eum ad defensionem Christianorum, & ædificationem ecclesiarum per Romanum imperium.* Et erit domino regnum, *quia Romam caput mundi dimisit vicario Christi transferens sedem imperij Constantinopolim. Aliter etiam potest exponi de tempore futuri iudicij, cum dicitur:* Et ascendent Saluatores, *idest, Apostoli qui erũt iudicis assessores ad perfectam salutem electorum tunc habendam.* In montem Sion *quia circa illum locum erit finale iudicium vt dictum est supra Ioel 3.* Iudicare montem Esau, *idest, condemnare superbiam infidelium, qui nomine Edom, vel Esau designantur, vt dictum est suprà.* Et erit domino regnum: *quia tunc omnia perfectè subijcientur domino nostro Iesu Christo: Cui est honor & gloria in secula seculorum. Amen.*

ADDITIO.

In cap. 1. Abdiæ. *vbi dicitur in Postilla:* Et ideò potest ista prs exponi de tempore Christi.

Per Idumæam de qua principaliter in prophetica Abdiæ agitur, sendum Hebræos intelligitur Romanum imperium, prout in glossa ra in loco habetur, vbi sic habetur: Hæc omnia Iudæi de tempore Antichristi interpretantur, quem pro Christo recipient. Et quidqd contra Idumæam dicitur, ipsi de Romano imperio somniant dictn. Hæc in glossa. Circa quod notandum, quòd per Romanum imperin intelligunt communiter Romanam ecclesiam quam dicunt destruendam per Messiam ab eis inaniter expectatam. Quam quidem ecclam Romanam asserunt præfiguratam fuisse per quartam bestiã vam à Daniele 7. cap. quam propheta destruendam per quintum regum incorruptibile à Deo suscitandam, quod falsum est & erronem prout in additione super Danielem capitulo supradicto fuit sucienter ostensum. Similiter, quod asserunt per Idumæam intelligi clesiam Christianam seu Romanam, improbatum fuit plenè supr sa. 34. in additione, vbi ostensum fuit quòd in illo loco sicut in qbusdam alijs sacræ scripturæ verificatur de eis illud Psal. Gladius eorum intret in corda ipsorum, *Si attentè enim considerentur scripturæ, Idumæa in illo capitulo & in alijs similibus significat ad literam synagogam Iudæorum, quæ Apoc. 2.* synagoga Satanæ *dicitur, quæ per negationem & occisionem Christi, & persequutionem membrorum eius facta est veræ ecclesiæ Dei inimica, eo modo quo Idumæa ab Esau descendens secũdum carnem semper fuit* E *aduersatrix Ierusalem materiali. Ista autem consideratio plenè ostenditur in additionibus prælibatis scilicet Isa. 34. & Danielis 7. Vnde quæ in hoc capitulo continentur de Idumæa, præsertim ab illo loco:* Et in monte Sion, &c. *Intelligendum est de synagoga Iudæorum. Et quod dicitur de Sion Ioseph & Iacob, intelligendum est de ecclesia & populo Christiano. Et ideò concludit in fine:* Et erit domino regnum, *quia Idumæa prædicta separata à consortio fidelium post passionem legitur Matth. vlti. d.* Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra. *Item quod dicitur hic circa finem:* Et transmigratio Ierusalem quæ est in Sepharad, *scilicet in Hispania,* possidebit ciuitates Austri, *impletum fuit quando Hispani ante ortum nefandæ sectæ Mahumeti possederunt multas ciuitates in Aphrica, vt in chronicis habetur. Aphrica autem est in parte Australi terræ habitabilis.*

Prologus Sancti Hieronymi in librum Ionæ Prophetæ.

SAnctum Ionam Hebræi affirmant filium fuisse mulieris viduæ Sareptanæ, quem Elias propheta mortuum suscitauit, matre postea dicente ad eum: † Nunc cognoui quia vir Dei es tu, & verbum Dei in ore tuo veritas est. Ob hanc causam etiam ipsum puerum sic vocatum Amathi. Amathi enim in nostra lingua veritatem sonat. Et ex eo, quòd verum Elias loquutus est ille qui suscitatus est, filius esse dicitur veritatis. Ideò de veritate columba nascitur, quia Ionas columbam sonat. In condemnationem autem Israel Ionas ad gentem mittitur, quòd Niniue agente pœnitentiam, illi in malitia perseuerant. † Temporibus quippe Ieroboam regis Israel, qui Deo derelicto cum pabulo suo in Samaria idolis sacrificabat, Ionam Prophetam fuisse, quartus liber Regum indicat. Is cum prophetia illuminate, peccatores ciuitatis Niniue Dei misericordiam consequuturos videret, ne falsa prædicare videretur, ad denunciandum interi- F
tum eiusdem ciuitatis ire nolebat. Nam sicut Deus ad Abraham de impietate Sodomorum, & Gomorrhæorum loquutus est, † clamor Sodomorum & Gomorrhæorum peruenit ad me: † Gen. 18. c.
Ita & de Niniue dicitur, eò quòd ascenderit clamor malitiæ eius ad Deum. Et quia sententia Dei de Sodomis facta minimè reuocata est, ita & Ionas aduersum Niniuem prolatam sententiam reuocari nolebat, diuinæ dispensationis ignarus, † qui salutem hominum ad se conuertentium magis vult, quàm interitum. Hoc † Eze. 33. e
illi acciderat, quod & sancto Elisæo, † qui filium Sunamitidis mulieris mortuum ignora- † 4. Reg. c.
uit. Ideò à conspectu Dei Ionas fugere se putabat: humanum aliquid passus, dicente Dauid: † Quò ibo à spiritu tuo? & quò à facie tua fugiam? † Psal. 12. b.

Item alius Prologus.

IOnas columba & dolens, & filius Amathi, qui fuit de Geth quæ est in Ophir, ad Gẽtium præconium mittitur. Missus contemnit, contemnens fugit, fugiẽs dormit. Propter quem periclitatur nauis, sed sors latentem reperit. Cetus abiectum deuorauit, & orantem reuomuit. Reiectus prędicauit subuersionem, sed contristatur in pœnitẽtia vrbis, & saluti gentium inuidet. Gaudet etiam hederæ virentis vmbraculo, & dolet subitò arescentis. Cuius sepulchrum in quadam vrbium Geth in viculo demonstratur, qui est in secundo miliario Sephorim, itinere quo pergitur Tyberiadem.

Nullus

Hieron. in prooemio.

A NVllus typi sui melior iterpres est quàm ille qui prophetas inspirauit, & veritatis futuræ in seruis suis quasdam lineas antesignauit. Qui ad Iudęos Christum Dei filium nescientes dixit: *Viri Niniuitæ surgent in iudicio* cu. gr. & con. cam quia pœ.e. in præ.Io. & ecce plus quàm Iona hic. Condamnatur carnalis Iudæus credente mundo, & Niniue agente pœnitentiam, Israel incredulus perijt.

Matth. 12. d.

Incipit argumentum.

IOnas columba pulcherrima naufragio suo passionem Domini præfigurans, mundum ad pœnitentiam reuocat, & sub nomine Niniue salutem Gentibus denunciat.

CAP. I.

a ET *factum est, &c.* Ad ea quæ in mente prophetæ spiritu conuoluebantur, continuatur hæc coniunctio, scilicet et. *Et fact.* More prophetæ multa in spiritu videns de multis, in hæc verba prorumpit.

✱ Theophy. Emphasim & latentē quandam vim habet verbum illud. *Et factum est, &c.* Apparet enim quòd multus esset

B sermo de Niniue, quamque fama eius reliquas vrbes omnes exuperaret & regna, nimirum quia opibus & potentia prægnās, multis flagitijs obnoxia esset, per cōsequutionem dictum, *Et factum est verbum, &c.* Vel, quia Israelitæ non obsequebantur verbo Dei, hunc ad modum auspicatus est, perinde ac, si dicat. Quoniam Israelitæ sese perperam diuinis in rebus gesserunt non obtemperantes verbo, in posterum *factum est verbum domini ad Ionam*, vt ad gentem Niniuitarum mittatur. Adiectum est autem nomē patris prophetæ, propter nominis æqualitatem. Est enim nō

C absimile vero, alios sic appellatos, qui tñ ex eodē patre non fuerint propagati.

b *Ciuitatem, &c.* Mundum, vt quem contempsit Iudæus totus mundus recipiat. Quem quasi pulchram domum fecit Deus homini sibi seruituro, qui quia per superbiam aberrauit ad pœnitentiam reuocatur. Ionas qui interpretatur columba, mittitur ad Niniuen, quæ speciosa dicitur. Sic Christus Spiritusancto plenus ad mundum, qui ex artificio creatoris secundum Græcam linguam cosmos, idest, ornatus & pulcher dicitur. Vnde: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.* Quem ergo contempsit Israel totus mundus exaudit vt deposita superbia qua corru per descendentem Dei filium, humilis in cœlum ascendat.

✱ Theophyl. Niniue est ciuitas Assyriorum eximia, qu Assur extruxit, Assyrij verò i creduli, & fidei omninò exe tes. Hanc vrbem seruatum volens Deus, ceu locum tu temporis idololatriæ, & omn effascinationis & incantation prophetam pœnitentiæ præc nem ipsis mittens, ostendit non sit Iudæorum Deus tan sed & gentium: & quòd non apud ipsum personarum re ctus. Valdè autem acceleran sunt verba: *surge, & vade.* No enim mortem peccatoris, qu potius cupiens vt conuerten se ad bonum, viuat, prophet celeriter destinat ad promul tionem pœnitentię. Hinc eti apponit, *Ciuitatem gna*, vt magis ipsu inflectat ac pern ueat accelerare p fectionem. Nor est inquit, exiguu cus, non vile op dulum, sed ciu non aspernanda.

Cum Ionas secundum interpretationem, ipsius Christi figuram præferat, non est necesse vt totum ordinem historię secundum Allegoriam ad Christum nitamur re, sed ea tantum quę sine periculo interpretationis possunt intelligi. Cum enim (sicut ait Apostolus) in mis parentibus sacramentum Christi, & ecclesiæ præ sum sit, non omnia quę de ipsis parentibus dicuntur hoc sacramentum possunt referri.

Incipit Ionas Propheta.

CAPVT I.

a ¶Christum super quem spiritus in specie columbæ, qui & pro nobis dolens.

ET factum est verbum dñi ad Ionā filium 1 2
a ¶Veritatis, Dei veritas est. b ¶Pater ad filium.
Amathi, dicēs: Surge & vade in ciuitatē Ni- 3 †

Incipit Postilla Nicolai de Lyra super Prophetiam Ionæ.

CAP. I.

Diuisio.

✱ 1 ET factum est, &c. *Hic incipit Ionas propheta. Et diuiditur in duas partes: quia primò ostenditur eius inobedientia, & secundò pœnitentia, seq. c. Prima in tres quia primò describitur Ionæ rebellio, secundò rebellantis deprehensio, ibi:* Dominus autem, *tertiò, cōprehensi punitio, ibi:* Et dixerunt. *Circa primum dicitur:* Et fa. *qui prophetauit tempore Ieroboam regis Israel, vt habetur. 4. Reg. 14. d.*

2 Filium Amathi. *Dicunt aliqui quòd nomen proprium est patris ipsius: sed hoc non videtur verum, quia secundum omnes doctores Hebraicos & Latinos, iste Ionas fuit filius mulieris viduæ, quem suscitauit Elias 3. Reg. 17. Illa autem non fuit de populo Israel, sed Gentilis, vt patet per verba Saluatoris Lucæ 4. d.* Multæ viduæ erant in diebus Elię in Israel, & ad nullā illarum missus est Elias, & c. *Et per consequens eius maritus fuerat Gentilis. Talibus autem non dabatur tunc spiritus prophetiæ: & tamen oporteret hoc dicere, si fuerit pater Ionæ: secundum regulam doctorum Heb. & Catholic. quòd quando in principio alicuius prophetię exprimitur nomen patris, intelligitur fuisse propheta sicut & filius. Et ideò dicendum quòd Amathi est hic nomen appellatiuum, & sonat veritatem in Latino: Ressuscitato. n. filio dictę viduę dixit ipsa Eliæ:* Nūc in isto cognoui quoniā vir Dei es tu, & verbum domini in ore tuo verum est. *& ob hoc puer suscitatus ex tunc vocatus est filius Amathi, id est veritatis & hoc idem dicit Hieron. in Prologo, sicut aliquis dicitur filius mortis, quia fecit aliquid dignum morte. 2. Reg. 12.*

3 Surge. *Quæ erat ciuitas longè posita.*

MORALITER.

† 1 *Et factum est, &c.* Per Ionam quē dominus misit ad prędicandum contra Niniuen, significatur Euangelij prædicator, & nomen consonat, quia Ionas interpretatur colūba, prædicator autem debet esse simplicitatis columbinæ, & carens amaritudinis felle.

2 *Filium Amathi.* Idest, veritatis. Sicut filius Dei dicitur qui eius instinctum sequitur Rom. 8. c. *Qui spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt.* Ita filius veritatis debet esse prædicator, i simpliciter sequendo.

† *Vade.* Quę interpretatur spaciosa, ideò significat m vanitatem quæ diffusa est per orbem. Vnde cuidam religioso predicanti contra vanitates mundi quidam n citer dixit: Frater compatiamini mundo, nam emen se. Et cum frater assereret oppositum ille subiunxit quia religionem intrauit, & sic frater confusus obm

Quia. ✻ Remigius. Quod dicit, Ascendit malitia eius
A coram me, ostendit quia impudenter, & sine vlla reuerẽtia, & timore peccabant.

Theod. In tantam prolapsa est malitiam, vt patientiæ meæ fines transcenderit.

Theophyl. Nõ sentiunt proprias suas iniquitates & impietates, ideo tu sis eis præco, ac doceas eos quod talia tantaq; crimina perpetrauerint, vt ad cœlum vsq; ipsorũ magnitudo peruenerit, ac tantũ non vocem ediderint aduersus se perpetrantes clamantem. Simile in Gen. *Clamor Sodomæ & Gomorræ multiplicatus est.* Et ad Cain: *Vox sangui. fra. tu. cl. a. m. d. t.*

Et surrexit. ✻ Tertul. Fugerat animosus prophetes dominum, traiecerat ab Ioppe Tarsum, quasi & à Deo trãsfretaret, sed illum non dico in mari & in terra, verum in vtero etiam bestiæ inuenio, in quo nec mori per triduũ potuit, nec vel sic Deum euadere.

B Theod. Hoc fecit planè sciens, & quòd vbique Deus sit, & quòd nullus locus eius prouidentia vacuus sit: sed tamen citrãs in sola Hierusalem: Deũ sese ostendere. Timuit esse pro propheta, vocari mendacem, in quam opinationem impulit eũ ipsa minarum vltionis plenè declaratio. Considerauit Deum non præsignificare, si punire vellet, cum vltionis minatio, ad pœnitentiam adhortatio sit.

✻ Thophyl. Quòd autem prisci sancti in locis quibusdam separatis apparere Deum autumarint, Iacob testatur, quando vidit scalas, & angelos ascendentes & descendentes inquiens: *Dominus est in loco hoc, ego verò ignorabam.* Et Dauid: *Elegit dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi.* Præterea & Iudæorum accusationem fore cogitauit Niniuitarum obedientiam; vt qui ignoto & alienigenæ fidem adhibuissent viro, quum ipsi contribulibus prophetis non crederent, qui prophetias suas miraculis eam confirmarent.

C *Et descendit in Ioppen, &c.* ✻ Theophyl. Per mare fugã adornat, ratus quòd celerrimè sese à ministerio prophetię eripere Niniuitas liberandũ. Dedit autẽ & nauigationis mercedem, vt ne vel hinc si non daret, esset quod remoraretur eũ, quò minus fugeret. Oĩa nãq; ei facilia videbant, patrię priuatio, maris pericula, mercedisq; abiectio, modò à graui & molesta prophetandi functione illa eripi q̃at.

D Nouerat propheta reuelante spiritu, quòd pęnitentia Gentiũ ruina sit Iudęorũ, & ideo amator patriæ, non tã inuidet Niniue, q̃ cupit non perire populũ suum. Sciebat. n. Moyse orãte dñm occasionem liberationis Israelitarum habuisse. Viderat etiã prophetas mitti ad Iudæos ad pœnitentiam prouocandos: Balaam ẽt diuinũ de salute Iudęorũ prophetasse. Dolet ergo se solũ electũ, q ad hostiũ ciuitatẽm mittatur, vbi est idolorũ cultus & Dei contẽptus. Sciebat ẽt, quòd quando Gentes crederent, & Iudæa excęcaretur. Timet ergo ne suo tempore per occasionem suæ prædicationis conuersis Gentibus Iudæi penitus relinquerentur, & ideo fugit in Tharsis.

Hiero. Remig. Rupert.

a niuen † grandẽ: & prædica in ea, quia ascendit malitia eius 1
a ¶ Putans, quod manum Dei vitare posset in alieno loco, si Iudæam relinquat, in qua solummodo Deum notum putabat, & in hoc imitatus est Cain. 2
b corã me. Et surrexit Ionas, vt fugeret in Tharsis à facie dñi.
a ¶ Secundum situm loci. b ¶ Portum Iudææ in quo vsque hodie monstrantur saxa in quibus Andromeda ligata Persæi auxilio est liberata. 3
c Et descendit in Ioppen, & inuenit nauem euntem in Thar †
a ¶ Mercedem suouectionis b ¶ Vt fugitiuus sollicitè quærens latebras.
sis. Et dedit naulum eius & descẽdit in eã, vt iret cum eis in 4
5

Tharsis secundum Iosephũ ciuitas Ciliciæ. Secundũ qđ in Paralip. legiť, locus est Indiæ. Hebræi verò putãt mare gñaliter Tharsis vocari. vnde: *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis*, i. maris. Qđ magis conuenit fugitiuo & timido, vt non certũ locum fugę eligeret, sed sufficeret ei quocunque eũ mare deferret. Vel secundum, quòd Tharsis, contẽplatio dr gaudij, propheta ad gaudiũ quietis ire festinat magis volens se totum tradere theoricę & perfrui pulchritudine & varietate scientiæ (qđ significatur per Ioppen, quæ speciosa dicitur) quàm occasione salutis Gẽtium perire populum, de quo Christus secundũ carnẽ erat nasciturus.

E Io sephus Anti quit. li. 1. c. 1. 2. Paral. 9. & 20. Psal. 47. b.

Mysticè, Christus assumpta carne quodãmodo fugiẽs patriam, idest, cœlestia, venit in Tharsis, idest mare huius seculi in quo clamabat: *Pater si fi. p. tra. s. a m. c. iste.* ne damnato Iudæorum populo multitudo Gentium credat, Et tantum dilexit populum illum, pro dilectione patrum, & promissione ad Abrahã, vt in cruce diceret: *Pater igno. il. q. n. q. f.* Hac enim dilectione in extremo littore quod pulcherrimum dicebatur, eò quòd in Iudæa erat, *non vult tollere panem filiorum & dare canib. Sed quia venerat ad oues Israel*, dat nectoribus pretium, ut qui primum populũ suũ venerat saluare, saluet accolas maris & inter tempestates, i. suam passionẽ, & crucis conuitia submersis in inferno, ☞ saluet

Hiero. Remig. Marc. 7. c.

C NICOLAVS DE LYRA.

F

1 Et prædica in ea. *eius subuersionem.*
2 Quia ascendit. *i. malitia ĩ ea habitãtiũ meruit, quòd subuertatur.*
3 Et sur. & c. *ciuitas ẽ Ciliciæ, de qua Paul. fuit oriũdus Act. 21*
4 Et descen. in Iop. *portus est in Iudæa sup mare mediterraneũ.*
5 Et dedit naulum. *i. pretiũ nauis pro sua deportatione. Hic cõcurrũt duo dubia. Primũ quare volebat fugere. Ad cuius intellectũ sciendum, quod duplex est prophetia, quantũ spectat ad propositum. Vna quæ dicitur prophetia prædestinationis, s. quando aliquid reuelatur futurum eo modo quo est in diuina præordinatione, & illud semper impletur: Hoc modo reuelauit dominus Samueli deiectionẽ Saulis 1. Reg. 25. f. propter quod dixit Samuel:* Porro triumphator in Israel, non parcet & pęnitudine non flectetur, neq; enim homo est, ut agat pœnitentiam. *Alia est prophetia cõminationis, s. quando aliqua punitio reuelatur futura prout est in causis secundum earum dispositionem. & secundum hoc Isaias de mandato Dei dixit Ezech. 4. Reg. 20. a.* Præcipe domui tuę, morieris tu & non uiues. *talis. n. erat infirmitas, quod secundum naturã non poterat euadere mortem: & hæc non semper impletur: præordinauerat. n. Deus eũ sanare miraculosè pp eius preces & lachrymas. Itẽ sciendum, quòd spiritus diuinus prout vult tangit corda prophetarũ, s. minus pfectè, vel perfectius, sicut Isaię fuit reuelata mors Ezechię futura secundum cursum naturę. ideo dixit:* Morieris & non viues. *postea verò eius sanatio miraculosa, sicut ibidem subditur:* Reuertere, dic Ezechię, & c. Audiui orationem tuã & vidi lachrymam: & ecce sanaui te. *Prophetia aũt ista de subuersione Niniue fuit tantum cõminationis, qa tunc non fuit impleta pp pęnitentiam Niniuitarum, verumtamen hoc nõ fuit reuelatũ Ionæ à principio, sed solum qđ denunciaret Niniue subuersionẽ. Ionas vero considerans diuinæ misericordiæ magnitudinẽ, & ex altera parte considerans, quod Niniuitę pęniterent ad eius denunciationẽ, timuit ne prophetia sua non impleretur, & sic falsus propheta diceretur: pp quod voluit mandatum domini declinare, & hoc est qđ dicit c. 4. pp* hoc præoccupaui, ut fugerem in Tharsis, scio. n. quòd tu Deus clemens & misericors es, & c. *Sed contra hoc posset dici, quod Ionas poterat nuntiare destructionem Niniue conditionaliter, s. si non pœniterent, & sic non posset vocari falsus propheta, pp quod hęc ratio fugę videtur nulla. Ad quod dicendum quod Ionas propheta sciebat, quòd prolatio verbi prophetici magis sequitur formam diuinę voluntatis quàm humana, sicut patet Num. 23. de Balaam, qui volebat maledicere populo Israel, & econtrario benedicebat. Ionas aũt sciebat circa hoc diuinam voluntatem, s. quòd subuersio Niniue nunciaretur absolutè, & ideo interponere conditionem non erat potestatis suę. Secundum dubium est, quo voluit fugere à facie domini, quem sciebat vbiq; præsentem? Ad quod dicẽdum, quòd licet sciret Deum esse præsentem vbiq; per essentiam & potentiã, sciebat tamẽ cum hoc ipsum esse specialiter in aliquo loco, & nõ in alio ad aliquẽ effectum determinatum: sicut quantum ad missionem Spiritus sancti in signo visibili fuit in domo in qua erant discipuli congregati, secundum qđ dicitur Act. 2. a.* Et reple. totã domum vbi erãt sedentes, *& non alia loca. Tpe verò Ionę prophetę spiritus prophetiæ nõ dabatur ĩ terra Gẽtium, sed tãtum Iudęorum: Nec valet cõtra hoc, quòd Ezechiel & Daniel pphetauerunt in Chaldaica captiuitate qa hoc fuit longè post Ionæ tpa, et ideo æstimauit, quòd si esset extra terrã Israel nõ fieret sibi mãdatum diuinum de pphetica nunciatione, sicut dicitur 1. Reg. 10. de Saule: quòd existens cum pphetis pphetabat, & non alibi: licet hoc Deus posset vbiq; facere: & ideo Ionas voluit extra terrã Israel fugere: Hoc ẽt à Deo permissum est fieri, vt fugiẽs naufragium pateretur, et à pisce deglutiretur, in quo triduum sepulturę Christi præfiguraretur, secundum quod dicitur Mat. 12. c.* Sicut fuit Ionas in uẽtre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terrę.

MORALITER.

Et sur. nã pdicator ex humana fragilitate declinat prędicandi laborẽ, & vt euitet magnatorum maleuolentiã.

† *Et descendit in Ioppen.* quæ interpretatur pulchra. Nãliter declinat ad locum vbi sibi pulchra facies ostenditur & bonum conuiuium præparatur.

† *Et inue.* quæ interpretatur exploratio gaudij, & ideo per hanc nauem intelliguntur personæ, quæ prædicatorẽ inducunt, vt transeat delectabilia mundi.

5 *Et dedit naulum.* supputando eos in aliquibus illicitis.

saluet eos quos quasi in naui dormiēdo negligebat. Per fu
A gā prophetæ pōt significari humanum genus, qn̄ contem-
nens præcepta Dei ab eius facie recessit, & mundo se tradi
dit, & postea sequente cōtra se mūdi naufragio cōpellitur
reuerti ad eū quem fugiebat, & quæ sibi salutaria putaue

proprios Deos, ad contemplationē gaudij ire festinat
postquam Ionas sorte fuerit deprehensus, & morte ill
mundi sedata tēpestas & mari tranquillitas reddita,
vnus adorabitur Deus, & immolabuntur spirituales
mæ, quas iuxta literam in medis fluctibus non habeba

rat vertūtur in perniciē, nec solum non prodest auxiliū hominum his quibus præbetur, sed ēt præbentes pariter conterūtur, sicut legimus Aegyptū vastatā ab Assyrijs, qa cōtra voluntatē Dei præbebat auxilium Israelitis.

a *Domi.au.* ✻ Theophil. Ionas se effugere posse diuinū illud B ministeriū arbitrabatur: at. n. terræ marisque dn̄s suscitat aduersus nauim tēpestatē, vt discamus diuinā functionē subterfugere nos nō pos

† soporate ? † placetur.

† 1.q.4.c.ecclesia.

a ¶ Deo aduersante nihil securum.

a Tharsis à facie domini. Dominus autem misit magnū ventū 1

a ¶ Cum prius omnia essent tranquilla.

in mare, & facta est tēpestas magna in mari, & nauis † pericli-

a ¶ Concutiebatur ad contritionem. ¶ Quia periclitantem susceperat.

b tabatur conteri. Et timuerunt nautæ, & clamauerunt viri ad 2

a ¶ Arbitrantes nauem solito onere grauari nesciunt totum pondus esse fugitiui prophetæ.

Deum suum, et miserunt vasa, quæ erant in naui in mare, vt

a ¶ Vt fluctus leuior transiliret

c alleuiaretur ab eis. Et Ionas descēdit ad interiora nauis, & dor 3

d a ¶ Naturale est vnumquemque in suo periculo plus de alio quàm de se sperare. 4

b ¶ Qui alios debuit consolari turbatus tanto discrimine.

e miebat sopore graui. Et accessit ad eum gubernator, dixit ei:

a ¶ Stultæ securitatis ... b ¶ Contra commune periculum communis fiat oratio.

Quid tu † sopore deprimeris? Surge inuoca Deū tuum, si fortè

f † recogitet Deus de nobis, & non pereamus. Et dixit † vir ad 5

collegam suum: Venite & mittamus sortes, & sciamus quare 6

¶ Idest, afflictio.

hoc malū sit nobis. † Et miserūt sortes, & cecidit sors super Io-

e *Accessit.* ✻ Theo. Proreta cū ex so... cū excitasset, pri... pces adhibere ... suo coegit, ignor... fugam hanc illi ... ciam abstulisse.

✻ Remigius. N... rale est vnūquer... in periculis de... plusquā de se sp... re, vn̄ gubernat... alios debuit cōs... ri, excitat dorm... Ionā, vt inuocet... men domini: vt c... rum erat comm... periculum, com... nis esset oratio.

✻ Theoph. Ne... sitas qd deceat, ...

26.q.2.c.non exemplo & c. statim.

se. Docemur quoque, quòd nihil citra Dei prouidentiam geratur, verum tempestates etiam diuina voluntate, & nō fortuitò fieri. Excitantur sæpe natura non postulante tempestates Dei admirando consilio, qui & naturam condidit: quā & alterare potest, secundum quòd sibi visum fuerit. Vtroque autem modo illi seruantur vel pereūt, quos diuinus calculus vel seruari vel interire indicauit.

✻ Remigius. Putauerat Ionas prodesse sibi si nauim conscenderet, sed & ipse & nauis propter eum periclitabatur. Quæ enim nolente Deo putantur prospera, vertuntur in perniciem, & nihil aduersante Deo securum.

Hieron. b *Et clama.* Nescientes veritatem: non ignorant Dei prouidentiam, & sub errore religionis sciunt esse aliquid venerandum: Israel contra nec bonis nec malis intelligit Deū, & Christo plangente populum siccos habet oculos.

c *Et Ionas descendit, &c.* ✻ Remigius. Descendisse dicitur, vt ostendatur, quòd sicut fugitiuus ad interiora nauis penetrauit, latebras quærens.

C ✻ Theod. Conscientiæ stimulis vexatus, mæstitiaque afflictatus, cogitationum suarum aculeos non ferre valens, ex somno sibi moliebatur consolationem.

Hieron. d *Et dor.* Alijs turbatis propheta securus & trāquillus describitur, vt in interioribus nauis placidò somno perfruatur. Vel potest dici, quòd cōscius fugæ & peccati, alijs ignorantibus causam tempestatis, ipse fluctus contra se intumescentes videre non audet, & dormit non ex securitate, sed

Math. 26.f ex tristitia, sicut Apostoli in passione domini. Grauis somnus prophetæ significat hominem torpentem sopore erroris cui nō sufficit surgere à facie domini, sed insuper quadam, vecordia obrutus ignorat Dei iram & securus dormit, & profundum somnium rauca nare sonat.

Tropo Multi sunt, qui cum Iona nauigātes & habentes

docet. Obserua. ꝙ etiam si varios Deos inuocauerint, tamen cognitionem habuerunt, vnum esse Deum cæ omnibus maiorem: Non enim, vt seruēt nos dij, sed D

f *Et dixit vir.* Sæpe experti naturam ventorum & temp tum, vident non ex solitis causis fluctus consurgere. Q si esset sorte non quærerent autorem naufragij, nec p incertā certum periculum vitare cuperēt. Quod Matt sorte eligitur, & hic fugitiuus sorte deprehenditur, nō tur virtute sortium, sed voluntate Dei, qui sortes reg incertas. Non ergo hoc exemplo debemus credere ve sortibus, quia priuilegia singulorum non possunt leg facere communem. Voluntate Dei Pharao & Nabuc donosor iudicio somniorum futura cognoscunt, non men ideo vbique somnijs est credendum.

✻ D. Theod. Cum aliæ naues secundo vento cursu nerent, in hanc vnam tempestas maris incumbebat: alios sine periculo mare secantes viderent, suam verò cumanis fluctibus exagitari, primum quidem se ad pr conuerterunt: deinde cum hinc auxilium nullum affe rentur, Ionam excitant. Postremò, cum pericula inter non desinerent, sorte exquirere tempestatum causas rexerunt, non ignorantes sua peccatores manere su cia atque delictorum pœnas persoluere.

✻ Theophil. Ex his intelligamus Deum à proprijs a gnitis quemlibet ad se adducere, perinde ac tenemus gos stellæ ductu perductos ad cunas Christi: & Azoti symbolū boum arcam perferentiū tandem seruatos dn̄s ex pisciū piscatoribus fecit piscatores hoīum con tum ipsis nomen prætendens. Cum igitur nautis con tum esset sortiri, condescendens ipsis Deus per cons ipsis iudicium tempestatis autorem ipsis notum redd

a *Inde*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Dominus. *Hic consequenter describitur rebellantis reprehēsio, scilicet, per tempestatē à Deo missam in mare, per quam coactus fuit suam inobedientiam confiteri. & patet litera.*

2 Et clamauerunt. *idest, quilibet eorum ad Deum quem colebat. dicit enim Ra. Sa. quod ibi erant homines de varijs Gentibus & diuersorum rituum.*

3 Et Ionas. *horrens videre maris tempestatem, & maximè, quia sciuit eam propter se exortam.*

4 Et dormiebat. *absorptus præ tristitia euentus, sicut Apostoli in passione Christi, Luc. 22.*

5 Et dixit. *i. viri existentes in naui hoc inter se dixerunt.*

6 Venite. *Dicit aūt Ra. Sa. ꝙ videbant alias naues ab eis distantes prosperè nauigare, ita quòd tēpestas erat solum circa nauem illam, & hoc videtur ex eo quod dicitur infrà. Et remigabant viri, vt reuerterētur ad aridam, & non valebant, quia mare ibat & intumescebat fu-*

per eos: ex quo videtur, ꝙ fluctus maris conueniebant ad eos ad cunq; partem se verterent, & ex hoc perceperunt, quòd illa temp erat exorta propter maleficium alicuius existentis in naui: & miserunt sortes ad inueniendum ipsum. Qualiter autem licitu vti sortibus & qualiter non, dictum fuit diffusè Num. 33. Pote men hic aliquid breuiter repeti. Circa quod sciendum, quòd dupl sors: quædam diuisoria, vt quando ad aliquid diuidendum mitt sortes, vt per hoc determinetur quis quam partem accipiat com do totum euentum fortunæ: & hoc nullum est peccatum. Alia c toria, quia per sortes consulitur quid sit agendum vel dimittēdu sic si expectetur ostensio per sortes a dæmone illicitum est. simili à corpore cœlesti cuius effectus ad hoc non se extendit: & ideo n ret occulto pacto dæmonum. Si autem expectetur à Deo & sanct gelis, nullū est peccatum nisi in casu, vt cū hoc fit sine necessitate tunc ad Dei tentationē pertinet: vel si in necessitate debita Dei rētia omittatur, propter quod pręmissa oratione Apostoli miserū

MORALITER.

† 1 *Domi.au.mi.ventum mag.* i. contritionis spiritum quando talis prædicator præcipit defectum suum & sic peccatum suum vere recognoscens mittitur in mare. i. in amaritudinem pęnitentiæ: & piscis suscipit eum ne submergat Christus per piscem significatus in cuius ore staterer uenit Petrus: Matth. 17. d. Suscipit pęnitentem ne desp absorbeatur.

ADDITIO

In cap. 1. Ionæ. vbi dicitur in Postilla. Et tamen oportet hoc dicere si fuit pater Iona.

Et dictū fuit suprà Iere. 1. c. in additione & ī alijs additionib. nō est regula apud Hebr. ꝙ qn̄ exprimitur in principio alicuius pphet mē patris, intelligitur pater fuisse propheta sicut & filius: sed est vnius Rabbi, quod nō hēt aliquā probabilitatē, nec authoritatis mentū. vnde non est neceße dicere, ꝙ Amathi est nomen appell

Indica. sub mira breuitate interrogatur, persona, regio, ci[ui]tas, vt ex his causa periculi cognoscatur.

Theophil. Intuere hic barbarorum hominum æqui[ta]tem. Non.n. statim aggrestibus in ipsum moribus fere[ba]ntur, cæterum blandè & mansuetè eum interrogant, cu[iu]s causa afflictio su[per] eos venisset: vt vbi [...] dicerint delictum [...] experiantur emen[da]re & expiare.

Theod. Cũ sors [te]stimonio suo pro[phe]tã arguisset, in iu[di]ciũ agitur, & nau[tæ] iudicũ formulã [se]stantes Ionam re[s]pscunt rationes vi[tæ] anteactæ. Magno [stu]dio quærebãt in[te]lligere oĩ ex parte [te]mpestatis causam: [ne]c are nõ modo, vñ [pro]fectus esset, & quo[d] nm iret, iubent di[ce]re, sed & ex qua gẽ[te], genus duceret: vt [e] communibus gẽ[tis] studijs & institu[tis] hominis vitã co[gn]oscerent.

nauticorum hoĩum mãsuetos adeo mores. Neque.n. insurrexerunt in ipsum, neq; dixerunt: O scelerate, & oĩum sceleratissime, propter te peribimus: sed ipsum iudicem faciunt, vt pronunciet quid secum faciẽdum sit. Digni sunt quos æmulemur, vbi in calamitates incidentes planè esse[mus]ramur aduersus calamitatũ authores, & contra ipsos familiares nostros.

Rogant, vt ipse sit remedio, qui fuit author peccati. Q. Exposuisti causã morbi, indica & sanitatis. Ex tumore maris intelligimus irã Dei contra nos, ꝙ fugitiuũ suscepimus. Sed occidemus te, vt hãc irã mitigemus? Cũ verò cultor Dei sis, tuũ est imperare, qd opus sit facto: nostrũ est manus adhibere, vt sic auersa ira Dei cessset mare.

a ¶ Quem sors indicauerat cogunt propria voce confiteri. ¶ Quid operis agas.
a nam. Et dixerũt ad eũ: Indica nobis cuius causa istud malum 1
a ¶ De qua regione vel de populo cuius ciuitatis.
sit nobis? quod est opus tuũ? * quæ terra tua? & quò vadis? vel 2
a ¶ Transitor, sicut Abraham & alij patres, qui fuerunt peregrini huius mundi 3
b ex quo populo es tu? Et dixit ad eos: Hebræus ego sum, & do 4
a ¶ Non deos quos colitis, sed eum qui omnia fecit, & in omnibus potens est. b ¶ Idest, colo quem vos ignoratis, vel timeo, vt seruus, & si non diligo vt filius. c ¶ In quo fugio d ¶ De qua fugio. 5
¶ Ad distinctionem maris non terram, sed aridam eleganter vocat. 6
minum Deum cęli ego timeo, qui fecit mare & aridam. Et ti
c muerunt viri timore magno, & dixerunt ad eũ: Quid hoc fe 7
cisti? Cognouerunt.n. viri, quòd à facie domini fugeret, quia 8
d indicauerat eis: Et dixerunt ad eũ: Quid faciemus tibi, & ces-
¶ Eo facto. a ¶ Ecce causa quare hæc quærebant b ¶ Nutu Dei persequens fugitiuũ. c ¶ Dum morantur nautæ asperius fiebat, ostendens se vitionem creatoris non posse differre.
sabit mare à nobis? Quia mare ibat, & intumescebat sup eos.
a ¶ Me quærit tempestas, me perdite, vt mea morte viuatis.
e Et dixit ad eos: Tollite me & mittite in mare & cessabit mare
f a ¶ Non ignoro in meam pœnam elementa turbari, si fero tempestatem, vos recipietis tranquillitatẽ. 9
à vobis. Scio enim ego quoniam propter me tempestas hæc
a ¶ Qui me recepistis.
g grandis est super vos. Et remigabant viri, vt reuerterentur ad 10

e *Et dixit ad.* Fugitiuus deprehensus nõ dissimulat, non negat, sed cõfessus culpam libenter assumit pœnã, malens ex suo peccato solus perire, quàm alij secum peccent, & pereant. Instruitur etiã per salutem & conuersionem nautarum, magnam Niniue multitudinem simili confessione posse saluari.

Alleg. Hi venti, hi fluctus ad Christum, & ad ecclesiam periclitantem referuntur, vel ad Apostolos suscitantes, qui eum in passione deserentes, in fluctibus turbantur. Dicit ergo Christus, quia videt me mundus vobiscum ad contemplationem gaudij nauigare, *vt vbi ego sum, & vos sitis.* idcirco fremit, & me cupit deuorare, vt vos pariter occidat, nec intelligit quia velut escam in hamo caput, vt mea morte moriatur. Ioan.17 d.

f *Tollite.* Tempestas, quæ propter me contra vos sæuit, me moriente sedabitur: nõ est nostrum mortem arripere, sed illatã ab alio libẽter suscipere, nisi vbi castitas periclitatur. Hieronym.

✻ Remig. Contra me tempestas exurgit, mittite me in mare, vt mea morte viuatis. Aduertenda est fugitiui magnanimitas. Non dissimulat, non negat, sed confessus pœnam amplectitur, ne cæteri propter se perirent.

✻ Theophil. Talem se gerit bonis consilijs prædita anima. Cognito peccato suo rubore quidem suffunditur propheta, quòd deliquerit. Non ignorans autem, ꝙ mare obtẽperet seruiens diuino mandato, seipsum inobedientẽ Deo morte cõdemnat. Atqui nos haudquaquam tales sumus, quin potius sciẽtes peccata nostra supplicijs digna, vbi aliquam afflictionem sustinuerimus, aduersus Dei prouidentiam murmuramus, tanquam impeccabiles essemus: tantum abest, vt digna nos pęna condemnemus.

g *Et remi.* Prolata contra se sententia, tamen in cultorem Dei non audent manum mittere: ideo laborant ad terrã reuerti, mallentes perire, quàm sanguinem fundere. Remigant autem quia putant absque sacramento illius, qui passurus erat, posse nauem de periculo liberari: cum Ionæ submersio sit nauis releuatio. Hiero.

Hebræus ego. Non dixit: Iudæus sum, quod nomen impo[si]tum populo scissura x. tribuum à duabus, sed Hebræus qđ [n]omen generale erat tam duabus quàm x. tribubus.

Cum indicasset se dominum timere, indicauit se etiam [à f]acie ipsius domini fugisse, & eius præcepta non fecisse: [id]eo timent viri, quòd intelligunt sanctum, & sanctæ gen[tis] virum, & magnum esse, qui fugit, sed maiorem eum, [q]ui quærit non audent tradere, celare non possunt.

Cum confiteatur creatorem maris & aridę, cur aridam [fu]giens arbitratur se conditorem maris in mari se pos[se] euitare?

Theodoret. Mirus profectò, & dignus, qui laudibus omnibus ornetur profecta. Capitis condemnatus, præco [&] potestatis Dei, omnium rerum fabricatorem & dominum appellans: quoniam quidem illa ætate quamplurimi mortales idola obseruabant, vniuersorumque factorem [n]esciebant: hunc ignorantibus, causamque fugæ suæ patefecit. Quia hunc quem nosco nõ terræ solum & maris, [se]d & cęli conditorem & dominum, insipientia implica[tu]s me putaui effugere posse.

Et dixerunt. increpando: Q. Si times Deum quem tam potentem prædicas, quomodo putas te eum posse euadere? Vel interrogantes dicunt volentes nosse causam fugæ cur [re]licta propria terra in mari salutem quærat.

Theod. Hæc inquiunt, non ignorans, cui alios docendi negocium datũ fuerat, quomodo sperasti Deum vbiq; præsentem, te effugre posse? Eousque turpe est non obedi[re] Deo, vt propheta aliorum præceptor, non se ab insipientibus reprehendi recuset.

Theophilact. Terrefacti sunt igitur quandoquidem [ar]bitrarentur potentem illum Deum esse, è cuius manib. [qu]isquam euadere non posset: iuxta metuentes, ne vnà cũ [tra]nsfuga isto intereant.

d *Quid faciemus.* ✻ Theophil. Et hic demirari dignum est nauti-

NICOLAVS DE LYRA.

[ta]tin electione Matthiæ: vel si electiones ecclesiasticę, q̃ instinctu Spi[rit]us sancti debent fieri, fortunæ sortiũ cõmittatur. Rationes & authorates omitto quia positæ sunt loco supradicto. Istos tamen nõ oportet [ha]b excusare de peccato, quia sicut dictum est, erant ibi diuersi hoĩes [di]uersos deos colentes: & ideò videtur, ꝙ miserunt sortes secundũ mo[re]m Gentilium, qui vtuntur superstitiosis. Deus tamen, qui elicit bona [d]e malis sic sortes tẽperauit, quòd Ionas deprehensus fuit, & cõfiteri [pe]ccatum suũ cõpulsus fuit, secundũ quod dicitur Prou. 16. d. Sortes [m]ittuntur in sinum, sed à domino tẽperantur. *ideò sequitur.*

Et dixerunt. *Et fecerunt sibi quatuor quęstiones, dicentes.*

Quod est opus tuum? *quia ex opere malo homo puniendus.*

Quæ terra tua? *quia propter malitiam terrę aliquis aliquando [pu]nitur.*

Et quo vadis? *quia aliquis puniẽdus est, qui vadit ad locum ma[le] seu prohibitum. Et ad istam quęstionem respondit se fugere in [Th]arsis, vt declinaret domini prȩceptum, vt habetur infrà. Cognouerunt enim viri, quòd à facie domini fugeret; quia indicauerat eis, licet hic taceatur.*

5 Vel ex quo populo es tu? *quia aliquando filius punitur pro malo parentum.*

6 Et dixit ad eos: Hebræus ego sum, & dñm Deum, &c. *hoc enim nomen est commune omnibus descendentibus à Iacob patriarcha.*

7 Et timuerunt viri timore magno, &c. *propter offensam Dei Iona quem confitebatur dominum maris & terrę.*

8 Et dixerunt ad eum. *Hic consequenter ponitur Ionę deprehẽsi punitio: de qua primò quęritur:* Quid faciemus tibi & cessabit mare à nobis? &c. *Et subditur responsio.*

9 Tollite me & mittite in mare. *Magis enim voluit solus mori, quàm quòd cum eo alij morerentur occasione sui: volens etiam per mortem suam placare offensam Dei.*

10 Et remigabant viri, vt reuerterentur ad aridam. *tentantes si possent euadere sine eius morte.*

a *Et clamauerunt.* ✱ Theod. Cùm planè nouiſſent Ionā A à Deo condemnatum fuiſſe, rogant ne pœnas dent, dum Dei iudicio ſubſeruiunt.

✱ Theophyl. Non.n.hunc tanquam latrones aut ſangui nolenti homicidæ occidimus: ſed tuę obſequentes voluntati. Hic barbaros cō templare, quō non contra hæc oggan niant: Igitur cruentus & ſāguinis & aui dus ille Deus eſt: ſan guine igitur gaudet, &c. Verùm Dei voluntatem amplexan tur, diligunt, & vene rantur, non curiosè indagātes cauſas cur iſta ſic fiant.

Hiero. Conteſtant̄ Deū, vt quod facturi sūt, non imputetur eis ad culpam Quaſi dicatur, nolumus in- B terficere tuum prophetam, ſed ipſe confeſſus eſt iram tuā, & tempeſtas tua eum arguit, voluntas tua manibus noſtris expletur. Simile quid facit & dicit Pilatus, qui lauans Matt.27.c. manus, ait: *Mundus ego ſum à ſanguine iuſti huius.* Nolunt gentes perire Christum, innocentem teſtantur, & Iudæi dicūt: *Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.*

Ibidem. Daniel.3.e. Pſal.39.b. Quòd eum ſuſcepimus, quòd mare ſæuit, quòd ſorte deprehenditur, quod ipſe indicat quid de ſe fieri debeat opus eſt tuæ voluntatis. Vnde Saluatori in Pſal. *Domine, vt facerem voluntatem tuam Deus meus volui.*

Ante paſſionē Chriſti errores & diuerſa dogmata quaſi contrarij fluctus turbabant nauiculam eccleſiæ & totum humanum genus: ſed poſt paſſionem eſt trāquill fidei, pax orbis, cōuerſio ad Deum, omnia ſecura. Ita p præcipitationem Ionæ mare ſtat à feruore.

b *Et tulerunt Ionam, &c.* ✱ Remig. Ideſt, quaſi quodā c obſequio & honore portantes, non præcipitantes, miſe in mare.

✱ Theophyl. tandem audēt o aggredi, quo p cto ſtatim mare quillum redditu Ir verò cognoſc dominū perfec quam ante hac: parum ipſum tuunt, vt cui ne ſeſe ſubducere qui acriter in ip peccātes adoriri ſit. Sacrificauer vbi in terram apulſi fuere. Vouerunt autem & vota, eſt, promiſerunt ſe talia quædam & talia facturos vb patriam remeauerint, &c. Vides ne hic diuinam diſ ſationem? fugit Ionas vt ne ſeruentur Niniuitæ, & ſeruantur nautici: dein & ipſe: & exuberantius bon perficitur. Sic & noſtris diuina prouidentia delictis a num vſa eſt.

Ante paſſionem timentes clamabant ad Deos ſuos, paſſionem timent Deum venerando, & colendo, & in lant hoſtias quas iuxta literam in fluctibus non hab ſed ſacrificium ſpiritus cōtribulati: & vouent vota ſe plius à Deo non receſſuros cernentes ex fuga tempe verba prophetæ vera fuiſſe.

aridam & non valebāt, quia mare ibat, & intumeſcebat ſu-

a ¶Scientes mortem peccati peiorem eſſe quàm vitæ: & ex magna fide pro anima alterius precantur, cum ipſi periclitantur corpore.

a per eos. † Et clamauerunt ad dominum, & dixerūt: Quęſu- 1
mus dñe, ne pereamus in anima viri iſtius, & ne des ſuper
nos ſanguinē innocentem: quia tu domine ſicut voluiſti fe 2

a ¶Non rapiunt, ſed cum obſequio & honore portant. b ¶Chri u n. c ¶Non repugnantem, ſed manus per voluntatem Dei præbentem. d ¶Mare quod abſente Iona iraſcitur, iam deſideratum apprehendens, tenet, gaudet, & confouet, & ex gaudio tranquillitas redit.

b ciſti. Et tulerūnt Ionām & miſerūnt in mare, & ſtetit māre à 3
feruore ſuo, & timuerunt viri timore magno dominum, & 4
immolauerunt hoſtias domino, & vouerunt vota.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et clamauerunt ad dñm, &c. *ne imputaretur eis mors Ionæ.*

2 Quia tu domine ſicut voluiſti feciſti, Et tulerunt Ionā & miſe. &c. *Experientia enim tempeſtatis iam cognoſcebant poteſtatem Dei quem Ionas colebat.*

3 Et ſtetit mare à feruore ſuo, &c. *ex quo manifeſtè apparuit ipſius Ionæ tranſgreſſio, mandatum domini declinando.*

4 Et timuerunt viri timore magno, &c. *ex ſignis viſi runt conuerſi ad colendum verum Deū, qui habet ſuper omnem turam dominium: & hoc bonum elicuit Deus de malo Ionæ. Di Auguſt. in Enchiridio, quòd Deus adeo eſt omnipotēs & bonus non ſineret mala fieri, niſi ex eis maiora bona eliceret.*

CAP. II.

Hiero. Remig. a ET *præparauit.* Vel ab initio cū conderet, vel iuxta nauem fecit venire, vt præcipitē ſuſciperet & pro morte habitaculum præberet, vt qui in naue iratum ſenſerat Deum, in morte ſentiret propitium.

✱ Theophyl. Non quemadmodum ho minibus aut angelis C præcipit Deus, ipſis in mentem inſonās quid agēdum ſit, ſic ceto nunc demandauit: ſed velle aliqd Deum, lex eſt & mādatum neceſſariò cōplendum. Atque hic obedientiæ modus eſt inexplicabilis quidem nobis, ipſi verò cognitus.

✱ Theod. Venter verò grandis piſcis habitatio prophetæ tres dies & noctes extitit, viſque alui cibos concoquere ſolita, prohibebatur Ionam conficere. In tanta ergo laxitate propheta degebat, vt etiam precationes ad Deum adhibere potuerit.

Hiero. b *Et erat Io.* Sicut Ionas per hoc, quòd fuit tribus diebus, & tribus noctibus in ventre ceti, indicat Chriſti paſſionē; ſic & oratio eius typus eſt orationis Chriſti.

Qui credit tres pueros ita de incendio liberatos, v veſtimenta eorum ardor ignis attingeret, non debet tare de ſalute Ionæ in ventre ceti.

Dicunt quidā in paraſceue, quando ſole fugiente ta hora vſq; ad nonā nox fuc diei: duas noct dies ibi comp das vſque ad ſabbati, & opp ſabbato cum ſequenti tres d noctes cōputa intelligunt ſine chicos, ideſt, à totum.

c *Et orauit ad dominū, &c.* ✱ Tertul. Cū modeſtia & humilitate adorante gis cōmēdamus Deo preces noſtras, ne ipſis quidē m ſublimius elatis, ſed tēperatè ac probè. Ne vultu qu audaciā erecto Sonos ēt vocis ſubiectos eſſe oportet .n.non vocis, ſed cordis auditor eſt ſicut conſpector aures ſonū expectant? Quomodo ergo oratio Ionæ c ventre ceti per tantæ beſtiæ viſcera, ab ipſis abyſſis, per ta æquoris molem, ad cœlum potuit coadere?

CAPVT II.

a ¶Morti & inferno præcipit, vt prophetam ſuſcipiant, ſed quantum gaudent in deuoratione, tantum lugent in vomitu.

ET præpārauit dominus piſcem grandē,

a ¶Sicut fuit Ionas tribus diebus & tribus noctibus in ventre ceti, ſic erit filius hominis tribus di. & tribus nocti. &c. 1

vt deglutiret Ionam. † Et erāt Ionas in
ventre piſcis tribus diebus & tribus no- 2

a ¶Poſtquam ſe ſoſpitem ſenſit in vtero ceti: conuertitur ad exorandum miſericordiam Dei. 3

ctibus. Et orāuit Ionas ad dominū Deum

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

Diuiſio. ✱ ET præparauit. *Hic conſequenter oſtenditur ipſius Ionę pœnitētia: Et hoc ex duobus. Primò ex eius oratione, ſecundò ex mandati diuini proſecutione, c. ſeq. Prima in tres, quia primò ponitur orantis locus, ſecundò orationis modus, ibi:* Et orauit, *tertiò exitus, ibi:* Et dixit. *Circa primum dicitur.*

1 Et præparauit dominus piſcem. *quia ei obedit omni creatura ad nutum.*

2 Et erat. *Nec mirum, ſi tamdiu ibi vixit, quia hoc fuit diui virtute, quia poteſt vbi vult, & quomodo vult ſaluare.*

3 Et orauit Ionas. *Hic conſequenter deſcribitur orationis modus cum ſubditur:* Clamaui ad do. *Erat quidem valde horridum glutiri, & in ventre piſcis detineri.*

MORALITER.

† 1 *Et preparauit.* 2 *Et erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus.* Per quos ſignificantur amara contritio, integra confeſſio, & debita ſatisfactio.

3 *Et orauit Ionas ad dominum de vtero piſcis, & dixit: Clamaui, &c.* quia verè pœnitentes debent orare frequenter pro peccati remiſſione, & pro diuinæ gratiæ impetratione. Et ſi fuerit oratio perſeuerans exauditur: ſicut ſubditur.

Clamaui. Dum viderem immanem beluam, rictus aper- ...ps, recordatus sum Dei, & clamaui Vel in aquis cedenti ...us: clamore locum inueniente, vel solo cordis affectu. Quantum ad Ionam patet, quòd clausus vtero in medio maris fuerit, Saluator verò in carne apparens habitatio- ...em huius terræ tẽ ...estatibus plenæ ex ...ertus est, quę ad cõ ...arationem cęlestis ...abitationis mare, ...t tẽpestas dicitur, ...nde. *Infixus sum in li ...o profun. & non est ...b.* Et iterum. *Veni ...altitudinẽ maris, & ...m. demersit me.* ...Iuxta anagogen in ...orde maris, idest, ...n medijs † tempe- ...atibus se esse com- ...memorat, & tamen ...nter amaras aquas ...ntatus iuxta om- ...a absque peccato, ...on sensit amaritu- ...inem aquarũ, sed ...rcumdatus, & re- ...ocillatus est dulce- ...ine fluminis, quæ *lætificat ciuitatem Dei*. In persona Ionæ ...atet hæc omnia ad literam facta, In Christo omnis ten- ...tio sine peccato, quæ Dei voluntate contigit. non op- ...rimens, sed transiens fuit, quia in eo vires amisit, vt qui ...ea periclitari solebant per istũ vincentẽ liberarentur.

Theophylactus. Nihil damni passus a ceto, sed veluti ...o domo vsus, neque mentis, neque corporis iactura fa- ...a, Dei præsentem opem sentit. Non ignorans autem, ꝙ ...ffenderit Deum per hoc quod ministerio legationis no ...ierit fungi, conuertitur ad præcationem: quique olim ...n sola Hierusalem Deum apertè apparere arbitrabatur, ...unc ipsum in aluo ceti præsentem reperit, gratiasq; agit ...li, quòd se seruauerit. Inferni porrò ventrem ipsam ceti ...uum nominauit, tum quòd bellua sit letalis ac mortife ...a, tum quòd ex natura facti mortuus esset, viueret au- ...m sola Dei gratia.

b *Et proiecisti me in profundum, &c.* * Idem. Varijs modis ...tes quod secum contigit, enunciat, magnificans Dei ...ratiam, quæ sibi obuenit: iuxtà indicans potentiam Dei, ...qui ex quouis malo seruare possit, etiam si terribilissi- ...um fuerit. Ac si dicat. In maris intima me deiecisti (ba- ...æna enim in profundo moratur) ipsius balenæ me inti- ...a comprehenderunt. Flumina verò dixit fluctuum in- ...ltus, siue ꝙ flumina sese in mare exonerent. Iam qui a ...ari cingitur, a fluminibus certè circumfluitur iuxtà.

c *Abiectus.* * Theodo. Insolentia malorum constrictus, ...qui paulò antè a tempestatibus fluctuum sublime fe- ...bar, nunc tanquam in carcerem in ventrem ceti cõclu ...s, cogitaui, quòd omni prouidentia Dei spoliatus es- ...m, & quod propterea hæc omnia sustinerem.

* Theophylactus Cogitabam me ab oculis tuis, a vi- ...satione, ab inspectione, proiectum esse, ac hæsitabam. Vi-

Viuamne, & posthac apponam intueri templum sanctũ tuum Hierosolymis. D

Qui forma serui acceperam, fragilitatem hominis imi- tatus, antequam clamans exaudirer, dixi. Qui in te lumi- ne lumẽ eram, homo factus abiectus sum, vt per hoc hu- manum genus ad te reducam. Philip.2.b. Hiero.

a ¶Christus inter mortuos liber, in inferno viuens clamat. Non derelinques in inferno animam meam: nec da s. n tuum vi.cor.
a suũ de vtero piscis, & dixit. † Clamaui d̃ tribulatione mea ad
a ¶Idest, de vtero ceti, qui pro magnitudine sua instar habetur inferni. ¶Qui probas renes & corda.
dñm, & exaudiuit me. De vẽtre inferni clamaui: & exaudi- 1
a ¶Idest, in inferno, pro quo in Euangelio. idest, in corde terræ Sicut enim cor animalis in medio est, sic infernus in medio terræ esse perhibetur. 2
b sti vocẽ meã. Et proiecisti me in profundũ in corde maris, & 3
flumen circumdedit me. Omnes gurgites tui, & fluctus tui 4
c super me transierunt. Et ego dixi. Abiectus sũ a conspectu
a ¶Quamuis abiectus tempore. b ¶In profundo maris positus, prophetali spiritu a ibi est.
d oculorũ tuorũ. Veruntamen rursus † videbo templum san-
a ¶Aquæ mundi, quæ limum trahunt secum, corpus fouent, sed animam occidunt: quæ tamen Christo nocere non potuerunt, quia non necessitate sed voluntate susceperat
e ctum tuum. Circundederunt me aquę vsq; ad animã, abys-
f sus vallauit me, † pelagus operuit caput meum. Ad extre- 5
g
a ¶Opinione hominum ¶Alia litera circundederunt.
ma montium descendit: terræ vectes cõcluserunt me in æ- 6
a ¶Tamen. ¶Non dabis sanctum tuum videre corr. b ¶Ne in morte corruptus, in bestiæ cibos transeã.
h ternum, & subleuabis de corruptione vitam meam dñe

d *Videbo templum.* Hoc Ionæ cõuenit, vel optanti, vel con- fidenti, qui prophe- tico spiritu hoc fu- turum contempla- batur. Christo autẽ cõuenit iuxta quod legitur. *Pater clarifica me apud te, claritate quam habui antequam mundus fieret.* Ioan.17.a. Sicut templum patris est filius, ita, & templũ filij est pater. de quo ipse dixit. *Ego de pa- tre exiui, & veni in mundum.* Ibid.16.f.

e *Abyssus vallauit, etc.* * Theophylactus. Gratiam Dei erga sese propheta varijs modis celebrans, ab aqua se circum fusum ait, cui natura est auferre animam & vitam: seque ab vltima abysso cinctum: & in fissuris montium fuisse se inquit, per quod sub obscurè ceti magnitudinem exhi- bet. E Montes dein & spelæa nominat, quæ verisimile est subire balenam. Huiusmodi enim in mari pleraq; sunt, quibus illisæ scaphæ pereunt.

Abyssus hic accipiuntur contrariæ fortitudines, vel tormentis deditæ potestates ad quas in Euangelio rogant dæmones, ne cogantur ire vt torqueantur. Hiero. Matt.8.d.

f *Pelagus.* Historia patet, quòd Ionas venerit vsque ad profundum terrarum, quibus quasi vectibus, & colum- nis Dei voluntate terræ globus sustentatur.

Allegoricè. In Christo homine principale, & quasi ca- put fuit anima, quæ descendit ad inferiora loca, vbi ani- mæ hominum sub diaboli potestate tenebantur. Isti sunt vectes qui prohibent animas ab inferis exire hos vectes frangit dominus, & eos qui clausi tenebantur liberat. Allegoricè.

g *Ad extrema montium, &c.* * Theodoretus. Video ne mõ- tibus quibusdam maximis circundatum, & vndique re- pagulis fortissimis circunclusum. Per hæc non modò ce- ti magnitudinem designat, sed etiam nullum effugium fuisse malorum, quibus tenebatur.

h *Et subleuabis de corruptione, &c.* Qm̃ cum ad mortis fores esse, non me in tui obliuionẽ venire passus sum: hac cor- ruptione ne liberatum dñe, in vitam restituas, vt rursus tibi in templo tibi consecrato precationes afferam. F

* Theophy. Per hoc ꝙ in ceto seruatus est, incipit crede- re, ꝙ vitam denuò sit recepturus: eam ob rem hoc etiam exoptat, non vtique exoptaturus, nisi ex illo hoc peræ- què Deo possibile credidisset. Quum enim ambo sint im possibilia, qui hoc potest, alterum itidem potest.

a Cum

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et exaudiuit. *Ionas enim adhuc existens in ventre piscis cognouit diuinitus se exiturum.*
2 De ven. *idest de ventre piscis qui dicitur infernus metaphoricè, quia valdè horridum erat ibi esse.*
3 Et proiecisti me in profun. in corde ma. *Quia pisces tam magni habitant in profundo maris, non enim possunt natare prope ...itus.*
4 Omnes gurgites tui, & fluctus tui. *Transibant enim s. per piscem & per consequens super Ionam in eo inclusum. Cætera patent ex dictis vsque ibi.*
5 Ad extrema mon. *Sicut enim dictum est, tales pisces habitant in profundo maris, quod multum distat a montibus in littore maris existentibus.*
6 Terræ vectes. *i. ita sum conclusus inter littora maris, quòd in æternum non potero exire nisi tua virtute: ideo subditur.* Et subleuabis.

* 1 Cum

MORALITER.

† *Et exaudiuit me. De ventre inferni clamaui & exaudisti vocem.* Propter quod post orationem sequitur.

a *Cum angustiaretur in me anima mea,&c.* Hæc Christo cōueniunt,dum dicit: *Tristis est anima mea vsque ad mortem.* Et iterum: *Pater in manus tuas commendo spiritum meum.*
b *Vt veniat ad te oratio mea.* ✱ Theophylactus. Non abeūt sanctis tribulationes citra lucrum. Hinc & Dauid: *In tribulatione inuocaui Dominum, & exaudiuit me ad latitudinē.* Et Isaias: *In afflictione, tui memoriā feci.* Tū Paulus: *Tribulatio patientiā efficit, patientia probationem.* Consimilē admodum Ionas quādo anima eius periculi magnitudine deficeret, nō ad cōuicia delapsus est, sed *Dominum* ait, *recordatus sum*, hoc est, inuocaui ipsum, vt esset adiutor meus. Vel, *memini Domini*, quòd erga mortales amico affectu est, ac obliuiscatur peccatum quod patraui non obtemperans ipsi,&c.

Hieron. Matth. 26.d. Luc. 23.f. Isa. 17. Isa. 26. Rom. 5. †deficeret. † & venit.

a ¶ Hoc affectu blandientis, quia communem omnium Deum, beneficij magnitudine sibi facit proprium. b ¶ ..um in ventre ceti ex fragilitate carnis nihil ipsi relictum: esset recordat one domini impossibilia vici.

a Deus meus. Cum † angustiaretur in me anima mea, dñi re- 1
b cordatus sum: † vt veniat ad te oratio mea ad tēplum san- 2

¶ Ego ita sed qui. a ¶ Sibi paratam ¶ Quæ non reliquit hominem in v. n tate, sed expectat vt redeat.

c ctū tuū. Qui custodiunt vanitates frustra, † misericordiā 3 4

a ¶ Qui pro salute multorum deuoratus. b ¶ Meipsum, qui sum hostia & pontifex,

d suāderelinquent. Ego autē in voce laudis immolabo tibi, 5 6
e quæcumq; voui reddam pro salute mea domino. Et dixit 7 †

a ¶ Præcipitur ceto, abyssis & inferno, vt terris restituant Saluatorem, vt mortuos secum plurimos educat, qui mortis vinculis tenebantur. ¶ Eximis vitalibus mortis victris vita processit.

dominus pisci: Et euomuit Ionam in aridam.

Hiero. Idcirco in tribulatione Dei memor fui, vt de extremo maris oratio ad cęlos scandat: *Vt veniat ad temp. san. tuum.* in quo æterna beatitudine frueris. Petit autem quasi pontifex, vt oratio sua ascendat ad Deum, vt in corpore suo populus liberetur.

Hiero. c *Qui custodiunt.* Cum omnia sint vanitas, omnes ex necessitate faciunt vanitatem: Sed non omnes custodiunt quasi thesaurum, nec diligunt quod faciunt, non ergo toti humano generi misericordiam denegat. Deus natura misericors paratus est, vt saluet per clementiam quos saluare non potest per iustitiam: sed nos misericordiam se offerentem vitio nostro relinquimus. Et nota quòd propheta in ventre ceti sui periculi oblitus de natura rerum generali sententia philosophatur. Iudæi dum seruāt traditiones hominum, mandata Dei, qui semper misertus eorum fuerat, derelinquunt.

✱ Remigius. Prophetæ notanda est magnanimitas, qui in ventre tantæ bestiæ de humana fragilitate disputat. Deus quippe naturaliter misericors, paratus est omnibus misereri: nos autem nostro vitio vltro se offerentem perdimus clementiam.

✱ Theophy- ✱ Theophylactus. Alij, inquit vana & mendacia i sectātes, & misericordiā abs te non postulant. Vel mi cordiā à te cōsecuti, & liberati à calamitatibus, non celebrant misericordiā quā fecisti cum eis. Vel te mi cordiam ipsorum reliquerunt: per tuam enim miseri diam viuunt.

d *Ego autem in* ✱ Theodor. Præ tibus periculis l ratus, pro salute sacrificia offera enarrans tui be cij magnificenti. & vocis meę m ctationē. Profi hæc diuinus Ior vt promisit fic cutus est, & scri oīa tradidit, vt n solum, qui tūc e sed etiam posteri noscerent eius facinora. Et quemad dum Dauid cum scriptum reliquit suum delictum, misericordiam prædicauit, & peccantibus fructum nitentiæ ostendit: sic Ionas & fugam, & pœnas de se ptas & datam salutem monumentis historiæ prodi

Hieronymus. Christus ante passionem quodam do fugerat obedire Deo: dum dicit: *Non est bonum dare nem filiorum canibus.* Et iterum: *Pater si possibile est trans me calix iste.* Sed post resurrectionem perfidos relinqu sponte prædicat mundo, quod fuerat imperatum passionem.

e *Quæcunque voui.* In passione nos omnes vouit patri non periret aliquis de his qui sibi erant dati. Pro sal omnium promisit ne faciamus eum mendacem, m di simus, vt nos offerat patri.

✱ Tertullianus. Quòd vestimenta & calceament liorum Israelis inde trita manserunt, quòd Babyl ignes trium fratrum nec tiaras, nec sarabaras læseru quod Ionas deuoratus à belua maris, in cuius aluo n fragia dirigebantur, triduo post incolumis expuit quod hodie Enoch & Helias nondum resurrectione spuncti, quia nec morte functi, cuinam fidei testimo signant, nisi qua credi oportet, hæc futuræ integritati se documenta?

CAI

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Cum angustiaretur in me anima mea. *desperans omni virtute humana.*
2 Domini recordatus sum. *à quo solo expecto remedium.*
3 Qui custodiunt vanitates, &c. *in eis perseuerantes.*
4 Frustra misericordiam. *id est, reddunt se indignos diuinæ misericordiæ, pro vanitatib. suis sequendis, q̄ nullius sunt momentis.*
5 Ego autem in voce laudis immolabo tibi. *scilicet, cor meum per veram contricionem & pœnitentiam.*

6 Quæ- 6 Quæcunque voui reddam pro salute mea domi *Homines enim in magna necessitate existentes solent emittere domino, & sic fecit Ionas in ventre piscis existens.*
7 Et dixit dominus pisci: Et euomuit Ionam in arid *Hic consequenter ponitur ij sius Ionæ exitus, cùm dicitur:* Et dominus pisci. *Dei dicere, est suum facere. Fecit enim pisce m euom... in aridam terram. Hoc enim non potuisset facer scis sine Dei speciali operatione, quia propter sui magnitudinem potuisset tantum aridæ natando appropinquare.*

✱ CAI

MORALITER.

†7 *Et dixit dominus pisci.* id est, Christo homini.

† Et † *Et euomuit Ionam in aridam.* peccatorem reducens a lutem.

† MORA

ADDITIO.

In cap. 2. vbi dicitur Postilla. Qui custodit vanitates.

Litera Hebraica sic se habet in hoc loco: Qui custodiunt vanitates, in vanum misericordiam suam derelinquunt. Et est sensus, quod illi qui custodiebant vanitates falsorum deorum, vouentes eis in tribulationibus suis aliqua opera misericordiæ facere, tales vouen misericordiam suam delinquunt, quia illi dij non possunt eos iuu Sed qui vouet Deo vero, oportet quod reddat vota sua, cò quo adiutor in tribulationibus, & ideo subdit: Ego autem in v laudis immolabo tibi,&c.

CAP. III.

¶ Non dicitur prophetæ quare non fecisti quod præceperam, sufficit ad correctionem naufragij deuoratio, vt qui imperantem non senserat, sentiat dominum liberantem.

ET factum est verbum domini ad Ionã 1
¶ Mundum.
secũdò, dicẽs: Surge & vade in Niniuẽ
ciuitatem magnã, & prędica in ea prę-
a ¶ Pater. b ¶ Filium. ¶ Ego à me ipso non loquor.
dicationẽ quam ego loquor ad tẽ. Et 2
a ¶ A morte. ¶ Sine mora obediens, b ¶ Christus. c ¶ Per Apostolos. ¶ Præceptum
b surrexit Ionas, & abijt in Niniuen iuxta verbũ domini. Et †
c Niniue erat ciuitas magna itinere dierũ trium. Et cępit Io- 3
a ¶ Christus stans in templo clamat: Qui sitit, veniat ad me & bibat. Omnis verò sermo Christi, quia de magnis agit clamor dicitur. 4
nas introite ciuitatẽ itinere diei vnius, & clamauit & dixit: 5
a ¶ Præputium credit, circuncisio infidelis manet. 6
d Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. † Et credi 7
a ¶ Qui veniunt in perfectum virum in ætatem Christi. b ¶ Saccus & ieiunium arma sunt pœnitentiũ.
derunt viri Niniuitæ in domino, & prædicauerunt ieiu- 8
a ¶ Quia nullus sine peccato, nec infans vnius diei. 9
nium, & vestiti sunt saccis à maiore vsque ad minorem.

CAP. III.

a ET factum est, &c. Hoc totum, quòd iubetur, quod obedit, quod non vult, quod iterũ velle cogitur, quod secundò patris voluntatẽ exequitur. Christo cõuenit ex forma serui.

b *Et surrexit.* Allegoricè. Christus post inferos propriè surgere dicitur, & prædicare quando Apostolos mittit ad baptizandum homines in nomine patris & filij & Spiritus sanċti, hoc est iter trium dierum, hoc tamen sacramentũ humanæ salutis via vnius diei, i. vnius Dei confessione perficitur Iona, idest, Christo in Apostolis prædicante, qui dixit: *Ego vobiscũ sum vsque ad consummationem seculi.*

c *Et Niniue erat, &c.* Theophilactus. Grandis erat Niniue, ac propterea apud Deum quoque ingẽs erat, plurimique faciebat eius salutem, vt qui nõ parum multos in ea homines finxisset, quos omnes seruatum iri vellet. Quod ait, veluti iter profectionis triũ dierum, aliqui sanè de spatio vrbis intellexerunt, ceu trium dierum interuallo tota vrbs circumiri potuerit. Non rectè per vrbem iter faciens concionabatur, sed per forum, vicos & plateas ingrediens.

Tam ampla erat Niniue, vt vix posset circumiri itinere dierum trium, at ille memor præcepti & sui naufragij iter trium dierum festinatione vnius diei cõpleuit. Quidam verò dicunt, quòd in tertia parte ciuitatis tantũ prędicauerit, & statim prędicationis sermo ad reliquos peruenit.

Non dixi trib. diebus & noctibus, vel vno die & nocte, sed absolutè diebus, & die: vt ostenderet in mysterio trinitatis & confessione vnius Dei nihil esse tenebrosum.

d *Adhuc quadraginta.* secundum. Lxx. Siue per quadraginta dies, siue per triduum, idem Christus significatus est. Per quadraginta, scilicet, quia peregit cum discipulis suis post resurrectionem quadraginta dies, & ascendit in cœlum. Per triduum, quia tertia die resurrexit.

Non est prophetia, descendens de præscientia Dei, vbi omnia sicut sunt, ita permanent: sed est comminatio ad correctionem, proponens iustam vltionem secundum D præsentia peccata Niniuitarum.

Quadragenarius conuenit peccatoribus ad pœnitentiã & ieiunium & orationem, & saccum & lachrymas, & deprecandi perseuerantiã: Hoc numero Moyses, & Elias, & ipse Christus ieiunauerunt. Hic numerus nobis induci tur ad præparandas aĩas nostras ad esũ corporis Christi.

Pulcher ordo. Pręcipit Deus prophetæ: propheta pdicat ciuitati, prius viri credũt, illis prædicãtibus ieiuniũ omnis ætas induitur sacco. Viri non saccũ, sed ieiunium prædicãt tantum: sed illi quibus pęnitẽtia præcipitur ieiunio saccũ addunt, vt inanis vẽ E ter, & luctuosus habitus, Deũ fortius deprecentur. †Mat. 12.d.

Qui offenderant Deũ luxu & ambitione, eorum damnatione placãt, per quæ prius offenderãt. Prius ieiuniũ, quod Deo in occulto offertur, deinde saccus, qui exterius hominibus exhibetur.

Hieronymus. Niniue, scilicet, Euersa est Niniue, quæ mala erat, & bona ædificata, quæ non erat stantibus mœnibus & domibus, euersa est ciuitas in perditis moribus. Et quamuis non sit factum quod illi homines timuerunt 2.Cor.1.d. Iona prophetante futurum, factũ est tamen quod fuerat Deo præcipiente prædictum. Lib. 18. de ciuit. c. 44.

* Augustinus. Ionas ab Hebræis dicitur clamasse, *Adhuc tres dies, & Niniue subuertetur;* Septuaginta verò transtulerunt, *Adhuc tres dies & c.*

* Theophylactus. Ingens miraculum erat virum Hebræum, ex alia terra venientem, nemini cognitum, per vrbem ingredi & vociferari: *Adhuc tres dies, & Niniue, &c.* F

* Theo. Aquila, Symmachus, & Theodotio *quadraginta* interpretati sunt, ac cũ his Syrus, & Hebræus cõueniũt, & appositè hũc numerũ hẽt. Etenim partim trib. diebus omnẽ vrbẽ concionãdo obiuit, partim Niniuitæ pęnitentiã illã laboriosum Deo attulerunt, qua ab eo salutẽ sunt assecuti: partim pro forib. cõfidẽs, pphetiæ finẽ moratus est. Quare illud quadraginta dierũ verius esse mihi videtur,

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

* ET factum est. *Ostensa Ionæ pœnitentia ex eius oratione. Hic consequenter idem ostenditur ex mandati Dei prompta executione. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur hæc executio, secundò Ionæ sequens afflictio se. ca. Prima in tres: quia primò ponitur prædicatio Ionæ, secundò conuersio Niniue, ibi:* Et crediderunt. *tertiò, condescensio miserationis diuinæ, ibi:* Et uidit. *Circa primum præmittitur mandati diuini reiteratio, cum dicitur.*

Et factum est verbum domini. *secundò subditur huius mandati executio, cum dicitur.*

Et surrexit Ionas. *sine dilatione.*

Et Niniue erat, &c. *Dicunt aliqui, quòd tres dietę ponebãtur circumeundo murum ciuitatis. Sed hoc non videtur verum: quia secundum sacram scripturam & historiographos Babylonia excessit omnes alias ciuitates in magnitudine, intantum, quod philosophus dicit de ea, quod non erat propriè ciuitas, sed regio clausa muris: & tamen secundum Hieronymum circuitus murorũ habebat 32. leucas tantum, quæ non faciunt tres dietas completè, & ideo melius videtur dicendum, quòd istæ tres dietæ sunt accipiendæ procedẽdo per vicos ciuitatis vbique. sic. n. habebat Ionas facere denunciando populo subuersionem ciuitatis.*

4 Et cœpit. *Dicunt hic aliquis, quòd Ionas ita prõptè exequebatur mandatũ Dei, quòd iter trium dierũ vna die compleuit: Sed hoc non videtur textui consonare. quia dicitur:* Et cœpit. *Si. n. hoc dictum esset verum magis diceretur: Percurrit Ionas ciuitatem itinere diei vnius, & ideo dicendum est, quòd in prima die processit per vnam partem ciuitatis tantum.*

5 Et clamauit. *scilicet, verbum domini nihil addendo.*

6 Adhuc quadraginta dies. *sic. n. meruerant ciuium delicta, vt dictũ est suprà. Et quia erat prophetia comminationis, vt dictum est suprà, conditio erat subintelligenda, scilicet, si non agerent pœnitentiam: sed non erat à propheta exprimenda, vt prædictum est.*

7 Et crediderunt. *Hic consequenter ponitur conuersio populi ad prædicationem Ionæ, cum dicitur:* Et crediderunt. *qui prius tantum colebant idola.*

8 Et prædicauerunt. *Idest, solenniter indixerunt populo.*

9 Ieiunium. *vt per carnis afflictionem, & humiliationem in victu & vestitu placarent Dei iram. Et non solùm fecerunt hoc populares, sed etiam maiores. ideo subditur, de rege, vt sui exemplo magis animarentur alij.*

* 1 Et

MORALITER.

† *Et factum est verbum domini.* Quoniam prædicator cognoscens suum defectum, debet ardentius exercere prædicationis officium, ideo sequitur.

Et surrexit Ionas. à somno negligentiæ.

Et abijt in Niniuen. per actum diligentiæ.

Et clamauit & dixit: Adhuc quadraginta dies, &c. & subintelligitur, nisi pœnitentiam egerit, vt ex sequentibus apparebit, & ideo per istos quadraginta dies intelligitur pęnitentia perfecta. Vnde Moyses legitur ieiunasse dieb. quadraginta. Exod. 24. & Elias. 3. Reg. 19. & Christus. Matth. 4. tamen Niniue subuersa fuit à statu culpę in statum gratiæ, secundum illud Prouerb. 12. a. *Vertè impios, & non erunt,* scilicet, impij, ideo sequitur in fine capituli.

A tur, ac verò proximum est Septuaginta cum his congruē te numerū potuisse: sed qui primo scripserunt, in hoc errasse, deinde in omnia exēpla hanc editionē permanasse.

Lib. q. vet. & noui Testam. q. 120.

* Augustinus. Magna ex parte ieiunia sunt necessaria. Sub Esther etenim regina cum Iudaicus populus in periculo positus esset, ieiunijs suffragantibus liberatus est. Et Niniuitæ cum euersionis suæ præscriptum diem à propheta audissent, ieiunio indicto euadere meruerūt. Et iusti ac prophetæ nostri, quādo à Deo aliquid impetrare volebant, ieiunio se humiliabant, dicente Dauid: *Humiliabam in ieiunio animā meā, &c.*

Lib. 1. quæst. in Genes. q. 160.

* Idem Non frustra quadraginta dies ieiuniorū sunt constituti, quibus Moses, & Helias, & ipse dominus ieiunauit: & Ecclesia præcipua obseruatione ieiuniorum Quadragesimum vocat. Vnde & in Hebræo de Niniuitis apud Ionam prophetam scriptum perhibent, *Quadraginta dies & Niniue euertetur*, vt per tot dies, accommodatos humiliationi pœnitentium, intelligatur in ieiunijs sua defleuisse peccata & impetrasse misericordiam Dei.

† pœniteat Deum?

B

a ¶ Humiliauit se deponens altitudinem potentiæ & eloquentiæ.

a Et peruenit verbū ad regē Niniue. Et surrexit de solio suo, & 1
a ¶ Pœnitentiæ pro præteritis malis.
abiecit vestimentū suū à se, & indutus est sacco, & sedit in 2
a ¶ Sordibus, non sensuum sed verborum.
b cinere, & clamauit, & dixit in Niniue ex ore regis, & princi- 3 4
a ¶ Rationales. b ¶ Stulti ¶ Homines & iumenta salubris domine. c ¶ Prudentes. d ¶ Simplices.
pū eius, dicēs: Homines & iumenta & boues & pecora non 5
gustēt quicquā nec pascantur, & aquā non bibant, & ope-
a ¶ Lugubri habitu in errore & tristitia. quæ metaphoricè saccus dicitur.
riantur saccis homines & iumenta, & clament ad dominū 6
¶ Ad dominum. ¶ Quæ ex se.
in fortitudine, & couertatur † vir à via sua mala, & ab ini- 7
a ¶ Non tantum in cogitatione, sed & in opere. b ¶ Conuersis. c ¶ Sic.
c quitate, q̄ est in manibus eorū. Quis scit si conuertatur et 8
a ¶ Quem iam pœnè cœpit effundere. b ¶ Ego conuersio.
† ignoscat Deus? & reuertatur à furore iræ suæ, & nō peribi-
d mus? Et vidit Deus opera eorū, quia cōuersi sunt de via sua 9
¶ Afflictionem.
mala, & † miseratus est Deus super malitiam, quam loquu- 10
tus fuerat, vt faceret eis, & non fecit.

a *Et perue.* Electis infirmis & ignobilibus mundi, tandē ad philosophos & potentes (qui mundum regere videbantur) peruenit verbum Christi: Prius Petrus piscator intrat, deinde Cyprianus, prius idololatra, tandem credit & factus assertor veritatis, post auditum sermonem Ionę Carthaginenses ad penitentiam vocat, & Christum publicè prædicat. Ecce rex Niniue de solio surgit, purpurā sacco, vnguenta luto, munditias sordibus commutat: Difficile est potentes, & eloquentes in mundo ad Christi humilitatem conuerti.

C

De ieiuniorū præcepto & merito.

* Theodoretus. Rex non viros solum, & mulieres ieiunio vacare, sed etiam ratione carentia iussit ab omni cibo abstinere, ut fame pressa partim mugientia partim balantia hominibus vehementiores lacrymas excitarent, ad diuinæ misericordiæ fontes soluendos.

Li. de hæres. c. 53.

* Augustinus. Arriani hæretici Arrianorū erroribus addiderunt, orare vel offerre pro mortuis oblationem non oportere: nec statuta solenniter celebranda esse ieiunia, sed cum quisque voluerit, ieiunandum.

Ibi. c. 82.

* Idem. Iouinianus hæreticus omnia peccata paria esse dicebat, nec aliquid prodesse ieiunia, vel à cibis aliquibus abstinentiam.

Lib. de eccl. dogmat.

* Idem. Sacratæ virginitati nuptias coæquare, aut pro amore castigati corporis, abstinentibus à vino uel carnibus nihil credere meriti accrescere, non hoc Christiani, sed Iouiniani est.

Serm. 40.

* Ambrosius. Legimus in propheta cum Niniuæ ciuitati submersio diuinitus immineret, & iuxta sententiā Dei, destruendi eam tempus ingrueret, cōsistentes in ea aliud non habuisse præsidium, nisi ut abiectis crapulosis epulis, ieiunia continuata susciperent, & diuitiarū ambitione seposita, humilitate se paupertatis induerent, exinde remedium perciperent: & iram diuinitatis quam luxuriando prouocauerant, abstinendo lenirent. Rex deposita imperiali pu[rpura], membra [ci]licio dicitur pr[æ]cinxisse, atq; in [sa]co se diebus ac n[o]ctibus volutasse. S[a]piens rex, qui pro [sa]lute ciuiū peccat[o]rem se magis co[nfite]tur quā regem, &

* Hieronym. Per ieiunia & Daniel v[ir] desideriorū futu[ra] cognouit: & Niniuitæ iram placauer[unt] Dei: & Helias ac M[oy]ses quadraginta d[ie]rum esurie Dei [fa]miliaritate satur[ati] sunt: & ipse do[mi]nus totidem die[s] in solitudine ieiu[na]uit, vt nobis sole[m]nes ieiuniorū [dies] relinqueret.

b *Et clamauit.* Clamauit dicens in Niniue, quod erat c[onsti]tutum ex ore regis & principum eius, vnde Lxx. Et p[ræ]dicatum est in Niniue a rege & ab omnib. maiorib. ei[us].

c *Quis scit.* Sub ambiguitate dicit, ut dum homines [du]bij sunt de salute, fortius agant pœnitentiam, & Deu[m] magis ad misericordiam prouocent.

* August. Deus ignoscit peccatoribus. Nihil tam occul[tum], nihil tam incertum. Ad hoc incertū Niniuitæ pœnit[en]tiam egerunt. Dixerunt enim, quamuis post minas p[ro]phæta, quamuis post illam vocem, *Triduo & Niniue euer[te]tur*, petendam esse misericordiam. Dixerunt apud se d[e]prẽtes. *Quis nouit si flectat Deus in melius sententiam suam, & [mi]seratur?* Incertum erat, cum dicitur, *Quis nouit?*

* Remigius. Ideo ambiguè proferunt, vt dubij de sal[ute] fortius agant pœnitentiam, & magis Deum prouoc[ent] ad misericordiam.

d *Et vidit Deus.* Et nunc Niniuitis, & quotidie pop[ulis] mundi comminatur Deus, vt agant pœnitentiam. Q[ui] [si] conuersi fuerint, ipse quoque sententiam conuertit [&] populi conuersione mutatur.

Non audiuit verba, quæ Israel sæpe solebat prom[itte]re: *Faciemus omnia quæcunque dixerit nobis dominus*, sed op[era] conspexit. *qui mauult vitam quàm mortem peccatoris.* Vi[cis]mutata opera libēter mutat sententiā. Potius dicam[us] perseuerauit in proposito suo, à principio volens mi[sere]ri. Non enim punire volebat, nec puniturus erat, [qui] comminabatur.

* Tertul. Deus pater & misericors, & miserator, & m[ise]ricordiæ plurimis est dictus. Habes apud Ionā cū ipso [mi]sericordiæ exemplo, quā Niniuitis exorantibus præst[it], facilè & Ezechiæ fletib. flecti, & Achab marito Iezab[el] deprecanti sanguinē ignoscere Nabuthæ, & Dauid a[gno]scenti delictū statim indulgere, malens, s. pœnitent[iam pec]catoris, quam mortem, vtique ex misericordiæ affect[u].

* CA

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et abiecit vestimentum. *signa regalia deponendo.*
2 Et indutus, &c. *in signum pænitentiæ.*
3 Et sedit in cinere. *in signum humiliationis magnæ.*
4 Et clamauit, & dixit, &c. *per os præconis.*
5 Homines & iumenta. *Huiusmodi enim animalia sunt homini data in adiutoriū: & ideo afflictio eorū in homines redundat. Propter quod ad ostendendum perfectam pænitentiā non solum indixit rex afflictionem hominum sed etiam animalium.*
6 Clament ad dominum. *Deficiente enim pastu mugiebant, qui mugitus dicebatur ad eum clamare in quantum per homines hoc ordinabatur ad placationem suæ offensæ.*
7 Conuertatur vir, &c. *id est, quicunque de populo de [m]alo ad bonum: Et subditur ratio.*
8 Quis scit si conuertatur. *quasi dicatur: Sicut per pecc[ata] [no]stra est offensus, ita forsitam per nostram pænitentiam erit pla[catus].*
9 Et vidit Deus, &c. *Hic cōsequēter ponitur condescensio [mise]rationis diuinæ, cū dicitur: Et vidit, &c. acceptauit & appro[bauit], sicut Genes. 4. b. Et respexit Deus ad Abel & ad mu. ei[us].*
10 Et misertus est Deus, &c. *pęnam comminatam non i[nferen]do. Sciendum tamen, quòd postea Niniuitæ reuersi fuerunt a[d ma]lum, & sic ciuitas fuit subuersa, de qua subuersione propheta[t san]ctus Tobias 14. cap.*

* CA

MORALITER.

† 9 *Et vidit Deus opera eorum*, idest, approbauit. *Quia conuersi sunt de via sua mala, & misertus est Deus super malitiam, [qu]am loquutus fuerat, &c.*

† 10

CAP. IIII.

E T afflictus est. Non contristatur quod Gentium multitudo saluatur, sed quòd videt Gentem suam perire, & se de tanto numero prophetarum electum, qui per salutem aliorum, ruinam populi sui nunciaret, iam quodammodo de salute desperans Israelis. Sic dominus fleuit super Ierusalē. a Et noluit *panem filiorum mittere canibus.* Apostoli quoque primum prædicāt Israeli. Paulus etiā optat *Anathema esse pro fratribus suis.* Pulchrè Ionas, idest dolens tristis est vsque ad mortē, quia ne periret populus Iudæorum quantum in se fuit multa perpessus fuit, laboriosus propheta peregrinatione, & naufragio p̄grauatus. b

Theoph. Mœrore afficitur Ionas, non tanquam seruatis inuidens, neque tanquam in comminationib. hominum voluptatē capiens, cæterum quia periculum erat ne ipse etiam mendax reputaretur, aliique ceu præstigiator aliquis frustra turbauerit, non ex ore Domini locutus.

Scio enim quia. Sciebam te misericordem, & hoc esse futurum, nolui nuntiare truculentum, sed volui fugere in Tharsis. i. vacare contemplationi, & in mari huius seculi quiete, & ocio perfrui, dimisi domū meā egressus de tuo sinu. Si dicerem te ignoscentem, & misericordem, nullus ageret pn̄tiam. Si crudelē iudicem, sciebam hoc non esse tuæ naturę. In hoc ergo ambiguo, malui fugere q̄ vel impenitentes lenitate decipere, vel de te prędicare qđ non eras: tolle ergo aīam meā. Propheta tristatus vult mori, ne conuersa multitudine Gētium Israel pereat in æternum. C

Putasne. Non ait malè iratus es, ne videatur reprehendere contristatum. Nec ait, bene iratus es, ne suæ sententię contrairet: sed interrogat ipsum iratum vt vel causas iræ respondeat, vel si ille tacuerit, verum Dei iudicium ex eius silentio comprobetur.

Theop. Conturbatū prophetā refouet Deus, interrogando num sit contristatus. Interrogans n. terrere ipsum vult, ceu non rectè mœrore affectum. Q. d. Considera per tesipsum, an iustam habeas mœroris ansam. Hic quæ illum sibi medicum constituit, excitans cōsiderare quòd iniustè cōturbatus sit. Quę dū propheta nō intellexit, ipse D tandem dn̄s causam, cur minimè tristari debeat, manifestissimè ipsi exhibet, valide sapiēter cucurbitā producēs.

d *Et egressus.* i. columba vel dolens egreditur de ciuitate, quam ædificauit Cain, & habitat contra Orientem vnde sol oritur, & ibi est in tabernaculo suo, labentiaque tempora expectat cōtemplatus quid ciuitati mundi eueniat. Antequam Niniue saluaretur per Euangelium Christi, & areat cucurbita, & verus Oriens manifestaretur, Ionas erat sub vmbraculo, quia nondum erat aperta veritas. Hiero.

e *Et præparauit, etc.* In Hebræo K. Kaion legitur, pro cucurbita quę cito surgit, & citò arescit: Comparatur Israeli paruas radices mittenti in terram, & conanti vt in altum sustollatur, sed altitudinem cedrorū Dei vel abietum non æquanti. E Cucurbita vel hedera genus virgulti, vel arbustulæ lata habentis folia, & densissimam vmbram sustinentis, quæ per terram serpit, & sine adminiculis quibus innitatur, altiora non appetit. Sed hanc pręparauit Deus, vt sine aliquibus sustentamentis in altum subito consurgens, vmbraculum pręberet prophetæ In quo ostensa Dei virtus est. Huic hederæ, vel cucurbitæ comparatur Israel, qui quondam sub vmbra sua protexit Ionam. i. Christum, conuersionem Gentium pręstolantem, nec paruam lætitiam tribuit ei faciens vmbraculum potius quam domum, habens tectorum imaginem, non habens fundamenta. F

* Theoph. Consolationem vati machinatur Deus datque mandatum cucurbitę æquè ac ceto, hoc est, vult cucurbitam crescere, ac statim prodijt germinans, ac hirsutam comam ex latis folijs extendens demonstransque, vt opacam umbram Ionæ capiti subministraret, eumque refoueret a malis, hoc est, afflictione solaris æstus. Atqui turbari ob salutem Niniuitarum, gaudere uerò super oleris germinatione, simplicis hominis mores demonstrat, ingeniumque puerorum adeoque infantium *ἀκακία* hoc est, uitiorum ignorantiæ quę in pueris dum est, proximū. Pueri enim facilè, qualicunque etiam occasione adueniente, ad gaudium, & dolorem transmutantur.

☞ a Et

CAP. IV.

E T afflictus est Ionas afflictione magna, 1
& iratus est, & orauit ad dominum, &

a ¶Dicturus se iuste voluisse effugere, quodammodo iniustitiæ arguit Deum, querelas ergo suas obsecrationis exordio tęperat, quod enim ait: Obsecro, blandientis affectu legendum est: pro quo in Hebræo legitur, anna, quæ est interiectio blandientis.

dixit: Obsecrò domine nunquid non 2
hoc est verbum meum, cum adhuc es-
sem in terra mea? Propter hoc præoc-
cupaui, vt fugerē in Tharsis. † Scio enim, quia tu Deus cle- b
mens, & misericors es, patiēs & multæ miserationis, & igno

a ¶Tristis est anima mea vsque ad mortem. Et iterum: I [illegible]

scens super malitia. † Et nunc domine tolle quæso animam

a ¶Viuens, vnam gentem Israelis saluare non potu[i]: moriar, & totus mundus saluabitur

meam a me, quia melior est mihi mors quam vita. Et dixit 3
c dominus: † Putasne bene irasceris tu? Et egressus est Ionas 4
d

¶Mundi. a ¶Quia tunc de Niniuitis cum [illegible] 5

de ciuitate, & sedit contra orientē ciuitatis. Et fecit sibimet 6

a ¶Sedet tanquā iudex vel a maiestate sua contractus. b ¶More scripturæ humanos Deo iungit affectus.

vmbra cū ibi, & sedebat subter illud in vmbra, donec vide-
e ret quid accideret ciuitati. Et pręparauit dn̄s Deus † hęderā, 7

¶Subito mira Dei virtute.

& ascēdit super caput Ionæ vt esset vmbra super caput eius,

† d. spl. [illegible] Ionæ displicentia magna.

† cucurbitam

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

* E T afflictus est. *Hic consequenter ponitur ipsius Ionæ sequens afflictio: quæ primò ponitur, secundò arguitur, ibi:* Et dixi. *Circa primum dicitur.* Et afflictus est. *quia vidit adhuc ciuitatem stantem post terminum 40. dierum: & sic timuit diffamari, & vilipendi sicut falsus propheta, quod erat sibi afflictio maxima in tantum quòd magis volebat mori quam viuere in statu tali.* Nunquid non. *s. quod timebat dictum suum non impleri propter magnitudinem misericordiæ Dei, propter quod voluit fugere a facie Dei, vt supra dictum est, & patet litera.*

3 Et dixit dom. *Hic consequenter impatientia Ionæ arguitur, cum dicitur:* Et dixit dom. *reprehendens eius impatientiam.*

4 Putasne bene ira. &c. *i. rationabiliter? q. d. Non.*

5 Et egressus est. *s. ante terminum quadraginta dierum, ita quòd hic exitus eius ponitur pro recapitulatione.*

6 Et fecit sibimet. *Contra solis æstum, qui est ibi multum intensus. Et ad melius arguendum impatientiam Ionæ ponitur exemplum sensibile, cum dicitur.*

7 Et præparauit dominus. *Faciendo eam subito crescere supra cursum natura.*

✻ 1 Et

MORALITER.

† *Et afflictus est.* Sicut dictum est supra 1 cap. per Ionam significatur prædicator, qui aliquando fugit laborem, & suis debito fouet carnem suam. nam aliquando bonus dormitat Homerus. Et sic in proposito Ionas timens notari de falsitate prophetiæ, desiderabat subuersionem Niniue propter quod per ipsum significatur prędicator, doctor uel pręlatus quicunque, qui plus appetit commodū suum. s. famę uel pecunię, quam auditorum, uel subditorum bonum spirituale. nam aliquando plus dolent de boni temporalis subtractione, quam de auditorum uel plebis transgressione. Ideo sequitur.

5 *Et egressus.* Egreditur enī prelatus de sua ciuitate quando tam parum curat de subditorum suorum salute, & tantum anxiatur de boni temporalis amissione.

6 *Et fecit si.* in delectatione temporalium: & idem significatur per hederam citò productam, & citò arefactam. Nam huius mundi delectationes sunt ualde breues: propter quod de subtractione earum sapientibus non est dolendum: propter quod Ionę dolenti de arefactione hederę dicitur a domino.

4 *Putasne bene, &c.* rationabiliter, quasi dicat non: sed ualdè irrationabiliter.

† MORA-

a *Et parauit.* Quidã vermẽ, & ventũ vrentẽ Romanos intelligunt, qui post resurrectionẽ Christi Israel deleuerũt.

A

Hieron. * Theoph. Vermen matutinum erucam nominat, quod ex rore sub auroram decidente generationis suæ principium ducat. Datur autem & ipsi mandatum (diuina voluntate præcepto appellato) vt cucurbitæ radicem arrodat. Factumque est hoc, & aruit olus, &c. Ionas denique animo æger, vitam suam deponere auet. Hæc aũt sapientissimè diuino ita consilio geruntur, vt discam' humanam imbecillitatem neutiquã omnibus in locis circa sermones a Deo factos curiosam esse debere.

† & erueret eum a malo eius.

† ascendente aurora in crastinum.

b *Putasne b.* Supra Niniuitis pœnitentibus & saluatis, similiter interrogatus propheta nihil respondit, sed interrogationem Dei silentio comprobauit, sciens n. Deum clemẽtem, & ignoscẽtem malitijs, de salute Gentium nõ dolebat: sed hic quia insiccata cucurbita aret Israel, & cum distinctione interrogatus est. *Bene irasceris tu super hederam?* confidenter dicit *bene contristor ego vsque ad mortem*. Non. n. sic volui saluare alios, vt perirent alij: nõ sic lucrari alienos, vt perderẽ meos. Sic Chr̃s plãgit Ierusalem vsq; ad mortem non suam, sed Iudæorum, vt moriantur negantes, & resurgant Dei filium cõfitentes.

Hieron. † cupis parci cucurbitæ.

B

Luc. 15.g. c *Non labora.* quantum in populo Gentium. vnde Israel confidenter loquitur: *Ecce tot annis seruio tibi, & nunquam dedisti mihi hædum: sed huic qui deuorauit substantiam cum meretricibus*, occidisti vitulum saginatum. Qui non confutatur

Ioan. 17.b. In hoc, sed audit: *Omnia mea tua sunt. Epulari autem oportebat pro reuersione fratris.* Pro Gentibus siquidem pretiosus sanguis Christi effusus est: & ipse ad inferos descendit, vt populus ille cœlos ascenderet. Nullus tantus labor fuit pro filijs Israel, vnde & ipse minori fratri inuidet.

C * Theod.

† & protegeret eum: laborauerat enim. Et lætatus est Ionas 1
a ¶ Christum, qui dicit: Ego sum vermis, & non homo.
a super hædera lætitia magna. Et parauit Deus vermem† ascẽ- 2
a ¶ Quæ antequam oriretur sol iustitiæ virebat, sed surgente Christo desertum est vmbraculum ab auxilio Dei, & omnem virorem perdidit.
su diluculi in crastinum, & percussit hæderam, & exaruit, & 3
a ¶ Cuius luce discussæ sunt tenebræ Niniuitarum. b ¶ Vnde in Hosee: Adducet dominus ventum vrentem de deserto ascendentem, & siccabit venas eius, & desolabit fontes eius.
cum ortus fuisset sol, præcepit dominus vento calido & vrẽ- 4
a ¶ Cum Israele.
ti, & percussit sol super caput Ionæ, & æstuabat. Et petijt ani 5
a ¶ In baptismate vt in lauacro recipiat humorem, quem in negatione perdiderat. vnde Petrus credentibus Iudæis loquitur: Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum, & accipietis donũ Spiritussancti.
mæ suæ, vt moreretur. Et dixit. Melius est mihi mori, quam 6
¶ Pater. ¶ Ille.
b viuere. Et dixit dominus ad Ionam. Putasne bene irasceris 7
tu super hæderam? Et dixit: Bene irascor ego vsq; ad mortẽ. 8
¶ Fili ¶ Iudæi damnatus.
Et dixit dominus. Tu † doles super hæderam, in qua non la 9
a ¶ Idest, tempore ante aduentum Christi.
c borasti, neq; fecisti vt cresceret: quæ sub vna nocte nata est,
a ¶ Quando sol iustitiæ occubuit ei. b ¶ Per quam signatur ecclesia, in qua maior est numerus quam duodecim tribuum Israel.
& sub vna nocte perijt. Et ego non parcã Niniue ciuitati ma 10
d gnæ in qua sunt plus quam centũ viginti milia hominũ, qui 11
a ¶ Multus numerus irrationabilium.
nesciũt quid sit inter dexterã, & sinistrã suã, & iumẽta multa.

* Theod. Iterum propheta in maiorem pusillanimitatem, & dolorem recidit: & eò loci redactus est, vt vitæ mortem anteposuerit. Verum, peccatorum sanator, & ... storum procurator rursus prophetam interrogauit. ... inquit Deus, vtar iudice. Considera an æquũ sit, te ex cucurbita dolere, quam non coluisti: an æquum sit me ... vrbi non ignoscere, quę a me creata ... in qua habitãt ... quam duodecim myriades virorum, qui ignorant dexteram, & sinistram suam. Hocquid ... propter simplicitatem acceperũt: ... hi verò multitudo habitantium in ... tium puerorum ... signari videtur.

d *Plus quam.* ... potest intelligi ... ætate lactenti ... quę innocens ... simplex, & cum ... tus sit numerus ... uulorum, pat ... magna esset m... tudo prouectæ ætatis. Vel cũ ... ue sit magna v... & in domo ma... sint vasa non solum aurea, sed & fictilia, potest dici q... erat plurima multitudo quę ante actam pœnitentiam ignorabat, quid esset inter bonum, & malum.

* Theoph. Porrò cętera digna sunt admiratione, nimirum mè prophetæ mores adeò placidos, & veros hic mirari par est, vt omnia tam apertè dicat, suosque defectus d... det, nimirum inobedientiam, fugam, pusillanimitatem: nec horum ipsorum, quo minus aperiret, puduit, ... potius literis mandaret, ad nostram commoditatem ... les certè omnes fuerunt sancti, non quod suum erat ... rentes, sed quod multorum, vt seruarentur. Sic D... proprium prodidit peccatum, ut posteris utilitatem ... raretur, quinquagesimo psalmo exarato, omni qui... compunctione referto, bonas autem spes desperant... suggerente: nempe nullum peccatum adeo esse gra... quod lacrymis non deleatur.

Ca

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et lætatus est. *Duplici de causa. s. quia faciebat sibi vmbraculum gratiosum, & quia ex eius miraculosa productione æstimauit, quòd Deus suam prophetiam adimpleret.*

2 Et parauit. *Omnia enim quantumcunque minima sua prouidentia disponantur.*

3 Et percussit ederam. *corrodendo eius radicem.*

4 Pręcepit dominus. *Ad intendendum solis æstum.*

5 Et petijt animæ. *Tum quia æstu supra modum affligebatur: Tum quia ex arefactione hederæ subita coniecturauit quòd sua prophetia non impleretur, & sic falsus propheta crederetur, quod erat sibi grauius morte: ideo subditur.*

6 Melius

6 Melius est mi. *ex quo eius impatientia irrationabilis c... ditur, cum dicitur.*

7 Putasne bene irasceris tu? *scilicet rationabiliter de a... ctione eius.*

8 Et dixit: Bene irascor. *i. rationabiliter ex causa prædict... ex hoc concludit Deus oppositum dicens.*

9 Tu doles super. *& rationabiliter secundum tuam æstim... nem.*

10 Et ego non parcam. *q. d. multò fortius debeo compati, ... dolere tantæ ciuitati veraciter pœnitenti, & parcere de subue...*

11 Qui nesciunt. *i. sunt adhuc infra annos discretionis, & p... sequens adhuc innocentes, & ideo propter tantorum innocenti... tionabile est temperari iustitiæ meæ rigorem.*

* Ca

Incipit Prologus sancti Hieronymi in Michæam prophetam.

TEmporibus Ioathæ, & Achaz, & Ezechiæ regum Iuda, Michæam prophetam ad hanc prophetiam Spiritusancto repletũ fuisse lectio ipsa demonstrat. Sed de supradicto numero regum Ioatham, & Ezechiam Deo ob religionẽ placuisse, † historia quarti libri Regum, & secundi Paralipomenon indicat. Achaz vero relicto Deo, idola Samarię, quibus etiam filios suos in sacrificium igni concremandos obtulerat, coluisse constat. Quamobrem Deus amariã (quæ reges Israel, & Iuda memoratorum simulacrorum superstitione fefellerat) increpans, indignationem suam in eã processurum comminatus est. Populo etiam Israel pręuaricatori, & principibus eius, qui eundem populum fallaci suasione ad colenda idola impulerant, verbis in sequentibus captiuitatem, & interitum affuturum denunciauit.

† 4. Reg. 15. g. 2 Par. 27. a. 4. Reg. 18 a

Incipit Argumentum.

Ichæas de Morasthi, cohæres Christi, vastationem annunciat filiæ latronis, & obsidionem ponit contra eam, quia maxillam percusserit Iudicis Israel.

Incipit Michæas Propheta.

CAP. I.

a ¶Hoc est. ¶Quod erat in principio apud Deum. b ¶ Patris.
Verbum Domini quod factũ est ad Mi- 1
a ¶Qui interpretatur humilitas. b ¶ i hæreditas.
chæam Morasthiten in dieb. Ioatham, 2
¶Spiritualiter.
Achaz, & Ezechiæ regum Iuda, quod †
¶Hoc. a ¶Corde. †
vidit super Samariã, & Ierusalem. Au- 3
a ¶Ecclesiæ totius orbis. b ¶ Idest terreni, in quibus extructa sunt hæreticorum dogmata. c ¶Et omnes qui ea. 4
dite populi omnes, & attendat terra, & plenitudo eius, & sit 5
a ¶Testificans. b ¶Non aliunde, nisi de ecclesia, vel filio qui est templum patris.
dominus Deus vobis in testem: dominus de templo sancto 6
¶Pater. ¶Coactus.
suo. Quia ecce dominus egredietur de loco suo, & descen- 7
¶Conteret potentes. a ¶Pauentes aduentum Dei ¶ A malo cessantes. 8
b ¶Etiam sacerdotes. ¶Principes
det, & calcabit super excelsa terræ. Et † consumentur mon- 9
10

CAP. I.

a Verbum domini quod factũm est. Præmittitur titulus prophetiæ. Humili & cohæredi Christi fit reuelatio, & de peruersis dogmatibus, & de ecclesia si aliqua peccata commiserit. Sermo Dei qui super prophetas descẽdit, fit quoque ad Michæam qui interpretatur humilitas, ad Michæã de Morasthi, qui vsq; hodie iuxta Eleuteopolim vrbem Palestinæ non grandis viculus est: & interpretatur hæres: Pulchrè autem humilitas quæ inter virtutes præcipua est, hic spe hæreditatis Dei nascitur. Humilitas hic non intelligitur, quę venit e conscientia peccatorum: sed quæ inter virtutes ponitur. Vnde dicitur: *Humiliamini sub potẽti manu Dei*. Et: *Qui se humiliauerit, exaltabitur*. Et dominus: *Discite a me quia mitis sum, & humilis corde*. Quomodo ergo apud nos votiua, & quasi ad virtutis auspicium imponuntur vocabula, verbi gratia, victoris, casti, pij probi. & appellatiua vertuntur in propria: sic & apud Hebræos Michæas, & Abdias, & Zacharias, cæterorumque similia: ex virtutum vocabulo liberis a parentibus sunt imposita.

Micheas secundum Hebraicam veritatem sextus est, vñ quasi in corde voluminis positus debet profunda cõtinere mysteria. Sub Ozia cœperunt prophetare Hosee, Amos, & Isaias Sub Ioathan filio Ozię incipit prophetare Micheas, prophetat etiã sub Achaz, & sub Ezechia sub quo 10. tribus captiuatæ sunt ab Assyrijs. Et quia primum Samaria metropolis 10. tribuũ captiuata est, deinde Ierusalẽ propheta imponit titulus primò de Samaria. secũdò de Ierusalẽ.

Mysticè per Samariam hæreses: per Ierusalem ecclesia designatur. Samaria enim fecit sibi de proprio sensu vitulos aureos, pulchros in superficie, sed vitalem spiritũ non habẽtes: & hoc in domo Dei, quod interpretatur Bethel. Non enim recipiet Israel Deos, nisi qui de scripturis, & in domo Dei fabricati sunt, & quamuis conciliabula sua vocent Bethel, tamen post fabricationem idolorum, non Bethel, sed domus idoli iure vocantur.

Theod. Per plures prophetas Deus eadem prædicit, ex graui, & inueterato morbo laborantes, prophetarum multitudinem veriti, tandem aliquando ab impietate se abducerent, atque a malitia se abrumperent. Sic autem cœlestis Michæas prophetiam exorsus est.

b *Audite populi, &c.* Quoniam de Samaria, & Ierusalem dixit ad se a Deo omnipotenti verba facta fuisse, accommodatè non populum, sed populos in auditionẽ excitat, duas tribus in duo regna diuisas non populum, sed populos nominat, atque adhortatur oẽs illius terræ incolas attendere dominum Deũ testificantem, simulque a diuino tẽplo verba facientem. Aure audiendi audiant, Catholici, subuersi etiam attendant, & sibi caueant, ne vel isti vel illi patiãtur quę postea sermo Dei comminatur. O Samaria, & Ierusalem intelligite, & attendite dominum de templo suo vobis testificantem, & prædicentem quęcunque futura sunt. Hieron. † liquescent.

Hæreses inter opera carnis connumerantur.

c *Quia ecce*. Deus cuius natura clementia est, causa nostri cogetur sumere personam crudelitatis, cuius descensio est maiestatis eius ad inferiora decursus.

* Ruper. Sensus est. Quia ecce Dominus recedet, & omne auxilium auferet a populo quondam suo, vbi, vel in quo ita notus erat, sicut quilibet in loco suo: inde egredietur, & palam fiet ex ipso malorum euentu, & perpetuæ captiuitatis, quod de illo tali loco suo, veraciter egressus sit, & recesserit. Quod autem dicitur

d * *Et descendet*. sic accipiendum est vt illud: *Clamor Sodomorum multus est, descendam, & videbo, &c.* Descendet itaque non bono illorum, sed sicut descendit visitare siue vlcisci peccata, quoniam & isti *peccata sua sicut Sodoma prædicauerunt nec absconderunt*. Gen. 18. Isa. 3.

e * *Et calcabit super excelsa ter.* Propter hoc ipsum quod excelsi sunt, i. quod superbiendo peccant, & peccando superbiunt: & quod valde damnabile est, ęstimatione sua extollũtur, cum conditione sua terra sint. *Quid. n. superbit terra, et cinis?* Eccl. 10.

f * *Consumentur mon.* i. ipsi peccatores superbi apud semetipsos alti, quorum superbia in eo manifesta fuit, quòd Ieroboam sibi proponentes, contempserunt humilem Dauid dicendo: *Quæ nobis pars in Dauid?* ☞ Potest 3. Reg. 12.

Incipit postil. vene. patr. fra. Nicolai de Lyra super Michæam prophetam.

CAP. I.

* Verbum dom. *Hic incipit prophetia Michææ quæ in duas partes diuiditur. s. in proœmium, & tractatum: qui incipit ibi:* Audite. *In proœmio primò notificatur autor ex nomine, cum dicitur:* Ad Michæam. *& ex natiuitatis loco, cum dicitur.*

Morasthi. *i. de Morasthi. secundò ponitur tẽpus prophetiæ, cũ dicitur:* in dieb. Ioath. &c. *tertiò ad quos facta est prophetia, ibi.*

Super Sa. *i. super regna 10 tribuum & duarum. Samaria autem erat metropolis in vno, & Ierusalem in alio.*

Audite. *Hic incipit tractatus qui in duas partes diuiditur: quia primo propheta populo comminatur, secundo ipsum consolatur c. 4. Ista tamen diuisio non est pręcisa, sed tantũ a plurimo. In prima enim parte ponuntur aliqua consolatoria, et in secunda aliqua desolatoria. Prima diuiditur in duas: quia primo cõminatur pœnam propter culpam populi generaliter, secundò propter culpam maiorũ specialiter, ca. 3. Prima adhuc in duas: quia primo ponitur cõminatio pœnæ propter culpã idololatriæ. secundo propter culpam auaritiæ cap. 2. Prima in duas: quia primò ponitur comminatio pœnæ. secundò compassio prophetæ, ibi.* Super hoc. *Prima in duas: quia primò fit comminatio vtriq; regno coniuncti. secũdò regno Israel separatim, ibi:* & ponam. *Prima adhuc in duas: quia primò denũciatur pœna, secũdò declaratur culpa ibi.* In scelere. *primò excitat propheta ad attẽtionẽ, dicens:* Audi. po. *secundo inducit testimoniũ pro veritate dicẽda, ibi.*

5 Et sit, &c. *qui fallere non potest nec falli.* 6 De. *i. de cęlo empyreo. ibi cum eo sunt angeli sancti eius laudibus intenti.*

7 Quia ecce, &c. *Proprium enim ipsius Dei est parcere & misereri, & ideò locus eius dicitur misericordia: a qua quodammodo videtur egredi quando punit secundum rigorem iustitiæ, vt dicit Rab. Sal. & talis egressus non est per motum localem, sed quia causa efficiens similitudinariè dicitur egredi in effectum, quando producit ipsum.*

8 Et descen. *puniendo peccata hominum peccatorum.*

9 Et calcabit. *non deferens alicui personæ propter eius magnitudinem, ideo subditur.* 10 Et consumentur mon. *idest, maiores.*

MORALITER.

† 1 *Verbum do.* Michæas qui interpretatur humilitas. humilibus enim diuina secreta reuelantur, Matth. 11. d. *Abscondisti hęc a sapientibus, & prudentibus, &c.*

2 *Morasthi.* qui interpretatur hęreditas. nam verè humiles sunt cœlorum hęredes Matth. 5 a. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.*

† *Quod vi.* quę interpretatur custodiam domini. ideo per eam significantur pręlati. † *Et Ieru.* quę pacifica interpretatur. ideò per eam religio significatur: Et de punitione istorũ propter suam malitiam hic agitur, ideo sequitur.

7 *Quia ecce.* non per localem motum, sed per punitionis effectum. Vnde sequitur.

10 *Et consumentur.* i. principes, & pręlati. † *MORA-*

¶ Potest intelligi quod propter scelera Iudæorum domi-
A nus egressus de cœlis per assumptam humanitatem, reliquit domum eorum desertam, & venit super humiles de Gentibus qui excelsi vocantur, & commouet montes i. dogmata philosophorum, & verè humiles cōsumuntur in aduentu Saluatoris bona contritione. Mysticè locus Dei, vel filius in quo est pater, vel sancti in quib. habitat Deus. hæc loca quæ habent Deum hospitem sursum cū Christo sunt posita. ab his descēdit ad illos docendos, qui cum in monte audire nō possunt, & cōteret superbos in mundo: & montes, i. alti in virtutibus: ad illius pauebunt præsentiam,

Hieron. Remig.

†Propter præuaricationē.

† Quis fuit causa præuaricationis. Iacob?

† Quæ sunt cā excelsorum?

† Inutilis ciuitas euertēda.

a ¶ Animæ corporibus insertæ. ¶ Populi. ¶ Humiliati. b ¶ Vt nihil lateat in eis mali. c ¶ Vt auferat [illegible] omnis durum. d ¶ Quam sustinere non potest. e ¶ Deus noster ignis consumens est.

a tes subtus eū, & valles scindentur sicut cera a faciē ignis, sicut 1 2

a ¶ Decem tribuum, & ducum, qui [illegible] negauerunt

b aquæ quæ decurrunt in præceps. † In scelere Iacob omne 3 4

¶ Hæc est ca[usa] malorum. a ¶ Qui Deum se [sc]ire mentiuntur b ¶ Decem tribuum.

c istud, & in peccatis domus Israel. † Quod scelus Iacob? Nō- 5 6

a ¶ Idest, idolatria, quæ in illa metropoli fiebat. b ¶ In regno duarum tribuum Ierusalem fecit excelsa idolorum. c ¶ Peccata eorum qui Deum confitentur i. Christi nomen: Christus enim de Iuda. d ¶ Ecclesiam in qua [illegible] 7 8

d ne Samaria? Et † quæ excelsa Iudæ? Nonne Ierusalē? Et ponā 9 †

a ¶ Conciliabula hæreticorum. b ¶ vt redigatur in tumulos. ¶ Vt malum auferatur, & bonum surgat †

Samariā † quasi aceruū lapidū in agro, cū plātatur vinea, & † †

¶ Cum sit [illegible] in montibus. a ¶ Quibus videbatur sibi cælestia mysteria ta[ctu]s, & firma habere dogmata. †

detrahā in vallē lapides eius. Et fundamēta eius reuelabo: & 10

a ¶ Dogmata artifici sermone composita. b ¶ Opes quas ex fornicatione sibi reddi putabant. †

e omni sculptilia eius conscidentur. Et omnes mercedes eius 11

B & valles idest, animæ corporibus depressæ a timore eius quidquid durum habuerint expellent, & ita fluent sicut aquæ per præceps.

Hieron. a *Sicut aqua.* sicut aqua prono cursu fertur in præceps, & sicut cera fluit ante ignem, ita omnis superbia impiorum domino veniente soluetur & defluet.

✱ Rupertus. Sicut aquæ decurrentes in præceps, sursum non reuertuntur, sic Iudæi per captiuitatem in Assyrios semel delapsi non reuocabuntur. Etenim Iudæ trāsmigratio in Babylonios ad tempus quidem reuocāda, sed postmodum sub Romanis omnino erat dispergenda decem autem tribuum captiuitas in Assyrios facta, nunquam erat vel est reducenda.

b *In scelere.* ✱ Rup. Cum taliter de loco suo Dominus egressus fuerit, nolite existimare ô populi, quòd mutabilitate vtus sit. vel quòd in eo culpa sit. *In scelere Iacob, &c.* Iacob per omne scelus preuaricatus est Israel per multa peccata fœdus Domini transgressus est, Deus autem fidelis, & absque vlla iniquitate.

Hieron. Et quòd dominus terribilis veniet ad mouendos montes, & valles resoluendas, est propter impietatem Iacob i. conciliabula hæreticorum qui dicunt se custodes mandatorum Dei, & confessores eius nominis.

c *Quod scelus Iacob?* ✱ Theodor. Impietatis modum per interrogationis & responsionis modum demonstrat. Illi
C idolis Samariam compleuerunt, hi Ierusalem habitātes, & ad diuinam legem in templo instituti, in assiduis iniquitatibus versabantur.

✱ Ruper. Ac si dicat. Non indiget ostensione scelus decem tribuum, quia notum & publicum est. Ipsa Samaria scelus est, quia in omni regno cuius metropolis est, vituli aurei publicè pro Deo colūtur, & in ea prophetæ interfecti sunt sub Iezabel. Similiter Ierusalem metropolis Iudæ templum Domini excelsum idolorum fecit, maximè ex quo Otholia filia Iezabel regnauit illic.

D d *Et ponam.* Sicut Samaria prius adorauit vitulos, prius perit, prior destruitur venientibus Assyrijs. Tanta erit subuersio vrbis, vt non solum ædificia corruant, sed etiam fundamenta vsque ad extremum lapidem effodiantur. Cum per Samariam ecclesia hæreticorum a Deo separata soleat intelligi, minatur destructionem eius, vt Christi ecclesia plantari possit. Melius est enim subuerti inutilem ciuitatem, & lapides quibus extructa fuerat in præceps detrahi, quam in mala ædificatione manere. Cum enim reuelata fuerint mysteria in quibus fundata, & firma videbatur, & idola pulchro sermone composita a viris ecclesiæ fuerint concisa, tunc ibi poterit vinea domini plantari, & gloria & diuitiæ quas de erroribus videbantur habere, igne Dei in nihilum rediguntur: sic intelligentes errorem suum, & in se reuersi plangent in quibus prius fornicantes lætabantur: & ponent de pedibus quidquid mortiferum habebant, & vestimenta fornicationis proijcient, vt ab his nudi Christi vestimenta suscipiant, & plangent de his quòd fuerunt sub dracone qui captus hamo in æternum lugebit: & quos in errore
F genuerant, sicut struthio iustis calcando relinquent. Idest Samaria ita lugebit, quia sermone Dei peccata errores cognoscet, quem etiam vsque ad portas, idest, ad aures Iudæ intulit. Sed in mediam ciuitatem intrare non potuit, quia fidelem populum peruertere non potuit, vt cederet ab ecclesia Dei.

e *Et omnes, &c.* Omnes diuitiæ eius quæ diuersi reges comportauerant in ea, per ignem ad nihilum redigentur.

¶ a Quia

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et valles. *idest, minores.*

2 Sicut cera. &c. *i. citò & absque resistentia, quia non potest resisti diuinæ virtuti.*

3 In scele. *Hic consequēter subditur culpa, cum dicitur:* In scele. Ia. *i. propter scelus regni Israel, quod nominatur etiam Iacob, sicut Patriarcha Iacob fuit binomius.*

4 Omne istud. *i. pœna supradicta & subsequens continget, & de hoc scelere quæritur, cum dicitur.*

5 Quod scelus Iacob? *Et respondetur.*

6 Nonne Samaria? *q.d. sic: & per Samariam intelligit idololatriam, quæ exercebatur in toto regno Israel, cuius metropolis erat Samaria, per regum potentiam: Ieroboam enim primus rex ad hoc induxit populum, vt habetur 3. Reg. 12.*

7 Et quæ excel. *i. vnde procedit idololatria quæ exercetur in montibus regni Iudæ?*

8 Nonne Ierusalem? *q.d. ex potentia regum Iudæ quorum sedes regia erat in Ierusalem, processit ista malitia. Salomon enim imò propè Ierusalem ædificauit templa idolorum vxoribus suis 3. Reg. 11. quod fuit prouocatiuū idololatriæ alijs. Postea vero Achaz altare sacrilegum posuit in templo 4. Reg. 16. Et postea Manasses idola posuit in templo 4. Reg. 21. & sic potentia regum malorum duxit populum ad idololatriam.*

9 Et ponam. *Hic consequenter ponitur comminatio pœnæ regni Israel separatim cum dicitur:* Et po. Sama. quasi aceruum lapidum. *Per destructionem Samariæ metropolis in regno decem tribuum, intelligitur destructio totius regni, quod impletum fuit tempore Osee 4. Reg. 17.*

10 Et omnia sculptilia. *vt inde aurum, & argentum auferatur.*

11 Et omnes. *idest, illa quæ non possunt bene portari a prædatoribus.*

✱ 1 Combu

MORALITER.

† 1 *Et valles scin.* i. mali religiosi ī humilitatis statu locati.

2 *Sicut cera, &c.* i. infernalis: ideo subditur.

† *Sicut aquæ quæ decurren. in præ.* i. in inferni profundum.

3 *In scele.* i. pro scelere superbiæ, eò quòd Iacob interpretatur supplantator: superbi verò principes, & prælati alios volunt sub pedibus tenere.

† *Et in peccatis.* i. malorum religiosorum, qui dicuntur domus Israel. eò quòd per contemplationem debēt uidere Deum, & ipsi per imitationem vident mundum.

5 *Quod scelus Iacob.* i. superbiæ.

6 *Nonne Samaria?* idest, ecclesia, eò quòd Samaria interpretatur custodia domini: nunc autem in ecclesia maximè uiget superbia.

7 *Et quæ excel.* i. offensiones plebis Christianæ.

8 *Nonne Ierusalem.* q.d. sic: & per Ierusalem significatur ecclesia, cuius mali clerici, & religiosi suis exemplis dant popularibus occasionem peccandi.

9 *Et ponam.* i. ecclesiam.

† *Quasi acer.* per dissipationem morū, permissiuè tamen.

† *Et detraham in vallem.* i. inferni.

† *Lapides eius* i. induratos iniquitatibus

† *Et fundamenta eius.* i. malitiam eius occultam manifestabo per pœnam apertam.

10 *Et omnia scul.* i. consiliarij mali qui interrogantur sicut idola.

† *Conscindentur.* i. gladio diuinæ sententiæ punientur.

11 *Et omnes.* i. Simoniaci contractus.

8 Nonne

7 Et

† MORA

Quia de merc. Opus & multiplex ſuppellex q̃ in fornica
A one idolorũ ↄgregata fuerat, ducẽt ad aliã meretricẽ.i.
Niniuẽ, vt ſicut in terra ſua fornicati ſunt cũ idolis quæ
ecerãt, ſic vadãt ad aliã terrã idolorũ & fornicationis.i.
d Aſſyrios. ✱Rup. Vſq; ad mercedẽ meretricis, idẽ eſt
c ſi dicat, vſq; ad nihilũ, qa merces meretricis ꝓ nihilo eſti
natur, teſtante ſcriptura, quæ dicit: *Quia pretiũ ſcorti vix vnius panis eſt.* Samaria velut meretrix fuit, qa ſtatim cõdita, proſtituta eſt Baal ſub Amri conditore, & Achab filio ac ſucceſſore. Hæc oĩa ſic vaticina ur propheta, vt do lat verũ eſſe, & impfectum manere non poſſe quod loquitur. Vnde protinus ſequitur. *Sup hoc plangam & vlulabo, &c.* Hoc ſicut litera ſonat, re

a ¶ Hæreſes quas ſibi formauerunt, & in quibus confidebant per ignem ad nihilum redigentur.
a cõburentur igni. Et ponã omnia idola eius in perditionẽ,
a ¶ Quæ putabant ſibi red. i per id idolatriam. b ¶ Animæ fornicantis ¶ Hincinde.
quia de mercedibus meretricis cõgregata ſunt: & vſq; ad
¶ Niniue. ¶ Ad nihilum.
b mercedem meretricis reuertentur. Super hoc plangam, &
a ¶ Decem tribubus
c vlulabo, vadã ſpoliat⁹ & nudus. Faciã plãctũ velut draconũ
a ¶ Sicut Samaria ſubuerſa eſt ab Aſſyrijs, ita Iuda & Ieruſalem ſubuertetur a Chaldæis.
b ¶ Samariæ. c ¶ Quia errorem ſuum Samaria in eccleſia voluit introducere
d & luctũ quaſi ſtruthionũ: quia deſperata eſt plaga eius, qã
venit vſq; ad Iudã, tetigit portã populi mei vſq; ad Ieruſal.
a ¶ Si cor dolet, ora non habeant lachrymas, ſed diſſimulate fletum. b ¶ In domo corruente.
e In Geth nolite annũciare, lachrimis ne ploretis. † In domo
a ¶ Cinere ruinarum. b ¶ Tantum ne inimicus audiat vocem tuam. ¶ In-- eo.
f pulueris puluere vos cõſpergite. Et trãſite vobis habitatio
a ¶ Vel Saphir. b ¶ Quia in captiuitate confuſa eſt. c ¶ Ideo ſupprime vocem, quia non voluntate ſed coactione tranſibis. d ¶ i. Samaria quæ iam erat quaſi in foribus captiuitatis
g h pulchrã, cõfuſa ignominia. Non eſt egreſſa quę habitat in

inimici audita deſtructione Iudæorum lætentur. *Geth,* D
torcular. Putant autem hæretici ſe de vinea domini vinũ vitale exprimere, vnde extolluntur in ſuperbiam. Ait ergo: Vos qui eſtis in torculari, & non domini, ſed Sodomorũ vinum bibitis, nolite extolli, ſed relicto hoc torculari humiliamini ſub Deo. Quòd ſi etiam per Catholicos vinum veſtrum exiccatũ fuerit, ne doleatis, ſed dũ eſtis in domo pulueris.i. hæreticorum, quæ ſuper arenã ædificatur. conſpergite vos puluere pœnitentię & intelligentes vos captos à vitiis tranſite ad virtutes qui videbamini vobis pulchri in prima habitatione: quæ iam eſt confuſa per ignominiam quã eccleſiæ inferebatis. Quæ eccleſia iam habitãs

E
† propter domos ipſius Ephra.
† tranſi habitatrix Saphir cum denudatis pudendis. non eſt egreſſa habitatrix Saanan ad planctum Bethaeſel, vnicuiq; veſtiũ auferet hoſtis manſionem ſuam.

è intelligitur, ꝙ plangens, & vlulans ꝓ inſtantẽ populi ſi captiuitatẽ, veſtimentis quoq; ſpoliatus, & nudus incesserit, internum animi dolorem habitu corporis indicens, ſiue captiuandorũ miſeriam, quod & Eſaiam quoque feciſſe legimus.

Super hoc. Lxx. Planget Samaria. ſ. hæretici cognoſcentes errorẽ ſuũ. *Super hoc.* Dicta culpa & pęna Samarię, quia Ieruſalem ſimiliter peccauit, & ſimiliter punienda erat, propheta ſub perſona Dei plangentis affectum inducit.
c *Faciã planctũ.* Sicut draco victus ab elephanto ſibilat, & ſicut ſtruthio immemor ouorum relinquit in arena fœtus ſuos calcãdos pedibus beſtiarum, ſicut in Iob legitur: Ita ego diſpoliatus a filijs, & nudus incedam, & hoc ideo quia plaga, id eſt, culpa & pœna Samariæ veniet vſque ad Iudam & vſque ad portam Ieruſalem.
✱ Ruper. Hoc valdè dolenter pronũciat, ꝙ luctus & plãctus ſuus ꝓ populo illo nõ ſit ꝓfuturus ſiue exaudiẽdus.
C Hoc igitur eſt, faciã planctũ multa cõmiſeratione dignũ, nullaq; cõſolatione deliniẽdũ. Nam, & ſi dolẽt dracones qui vincunt, nõ piũ habẽt gemitũ q cõpaſſionẽ prouocet, ſed iræ ardẽtis tumultũ, & quẽ caueri oportet. Similiter & ſi mœrẽt ſtrutiones, crudelitas innata pmanet, nec ad naturalem curam poſteritatis, inanis ſtultitia flecti poteſt.
d *Quia deſperata.* Idcirco ſic loquor, quia ſpes miſericordiæ a Domino, ſiue ſoluendæ captiuitatis decem tribuũ nulla eſt, dicente ipſo per alium prophetam. *Quia nõ addã vltra miſereri domui Iſrael.*
e *In Geth.* Hunc planctum & dolorem meum ne nuncietis in Geth, quæ eſt vna de quinque vrbibus Paleſtinæ, ne inimici

in exitu veſtrorũ dogmatũ, & vitiorũ, iã nõ eſt egreſſa de terminis diuinarũ ſcripturarũ: Et ipſa accipiet planctum, quia dolet vos remanere in hæreſi in qua videmini ſimiles, & vicini veræ eccleſiæ quæ ſtat firma in fide. Quæ et dũ vos plangit, infirmata eſt in bonũ ſibi, & repletur amaritudine pro veſtro caſu quia contigit per dñm ordinantẽ malũ infidelitatis: nõ intra portas Ieruſalẽ quas cuſtodiũt apoſtoli: ſed in hæreticis, qui verſantur ante portas Ieruſalem, vt egredientes occidant, qui etiam faciunt tumultum, & confuſum ſonum vt occidant vagantes, & habitent Lachis, quæ interpretatur ambulatio: quia omni vento doctrinæ mouentur: per quos quaſi per portam impietas intrat ad eccleſiam: Et quia populum ſeparant à Deo iuſto iudicio, dat Deus vel diabolus emiſſarios.i. dæmones, vt eis dominentur, qui ſunt domus mendacij, & deceptionis. Sed ego educã hæredẽ i. fideles qui poſſideant domus veſtras ò hæretici, & hæreditas veniet vſq; ad Odollã, quæ interpretatur teſtimoniũ hauritionis eorum, vt & tu de eccleſia Dei ſis cũ hauſeris, quę meruiſti.
f *In domo pulueris.* ✱ Ruper. Nolite foras exire, ſed in domo pulueris puluere vos aſpergite. In domo ruente, cinere ruinarũ volmet aſperſos tantum vobiſipſi conſpicite. F
g *Et trãſite.* Vel, Trãſit a vobis habitatio Saphir: q̃ interpretatur pulchra: q Samaria in pulchro & vberrimo loco ſita: cui dr̃ ſic. Tranſi in captiuitatẽ vt nõ oſtendas dolorẽ.
✱ Remigius. O Samaria pulchra & fertilis, quia cõfuſa es ignominia, ſic tranſi. & ſic perge ad captiuitatem, vt ſi poteſt fieri, vicinus quidem inimicus Allophilus ſentiat.
h *Non eſt egreſſa.* ✱ Rupertus Si de Samaria hoc dicitur, ſenſus

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Comburentur igni. *Cum omnibus in quibus ſunt.*
Quia de mercibus. *id eſt, idololatriæ gentis, quæ idololatria vigebat in regno decem tribuum.*
Et vſque ad. *i. Gentis Aſſyriorum idololatræ.*
Reuertentur. *Reportauerunt enim pretioſa illius regni quaſi pro mercede executionis diuinæ iuſtitiæ, ſicut Ezech. 39. dicitur, ꝙ ſpolia Aegypti data fuerunt Chaldæis pro debellatione Tyri.*
Super hoc. *Hic conſequenter ponitur compaſſio prophetæ ſuper populum ſuum, cum dicitur:* Super hoc plangam & vlulabo. *Eſt autem vlulatus vox confuſa procedens ex magno dolore.*
Vadam ſpolia. *i. laceratus veſtib. Iudæi. n. in dolore poſiti veſtes ſuas lacerabant, vt patet in multis locis veteris & noui teſta.*
Faciam planctum. *id eſt, valde horribilem.*
Quia deſpera. &c. *id eſt, non eſt remediabilis malitia eius, & per conſequens pœna debita ad hoc ſequens. Et ſubditur etiam alia cauſa cum dicitur.*
9 Quia ve. *malitia regni Iſrael, & ſimiliter ſequetur pœna.*
10 In Geth. *ne Philiſthæi lætentur de miſerijs huius populi. Per talem modum Dauid loquebatur in planctu ſuper Saul & Ionathan filium eius. 2. Reg. 1. d.* Nolite annun. in Geth, &c.
11 Lachry. ne. *id eſt, ſigna triſtitiæ in aperto non oſtendatis, ne nuncietur Philiſthæis.*
12 In do. pulue. &c. *i. in ſecreto faciatis triſtitiæ veſtræ ſignum.*
13 Et tranſite vo. &c *i. vos habitãtes in regno x. tribuũ quod eſt pulchræ habitationis.* Trãſite. *i. citò trãſibitis ducti in captiuitatẽ.*
14 Confu. igno. *i. habitatio veſtra quæ prius erat pulchra, citò confundetur præ ignominia ſibi illata, & quia aliqui comminationes prophetarum deridebant tanquam friuolas, dicentes: Adhuc nõ ſumus ejecti de terra noſtra, ideò dicit propheta.*
15 Non eſt egre. *id eſt, quamuis Gens iſta non ſit expulſa, tamen eſt in ianuis excundi.*

MORALITER.

Comburentur. Scilicet infernali.
Quia de. i. ſicut turpiter ſunt acquiſita, ita punientur pœna turpi.
Super hoc. Per magnum planctum prophetæ ſignificatur ꝙ bonus Chriſtianus flere debet peccata eccleſiæ: & maximè propter hoc quod ſubditur.
Quia deſperata eſt pla. &c. i. vſque ad populum ciuilem.
Nolite nuntiare in Geth. quæ interpretatur torcular, ideo ſignificat religionẽ, in qua paſſio Chriſti debet in meditatione haberi, per quam Chriſti ſanguis expreſſus fuit in torculari crucis. Eſt igitur ſenſus: *Nolite nũtiare in Geth. i.* vtinã ignorarẽt religioſi cleri malitiã ne imitarent ipſã.
11 *Lachrymis ne plo. &c.* vtinam nullo modo eſſet eis cognita, ſcilicet, verbo vel ſigno.
13 *Tranſite vobis habit. pulchra.* id eſt, vos clerici mali, qui gaudetis in delectationibus huius mundi tranſibitis ad ignominiam confuſam inferni.
15 *Non eſt egreſſa.* à vitijs per pœnitentiam: ideò tranſeat ad pœnam.

† MORA-

ſenſus eſt. Nō eſt egreſſa q̄ habitat in exitu.i.ipſis Auyriæ
A captiuātis forib. ſita eſt. Et ſtatim vt mota fuerit hoſtilē terrā ingredit. Sin aūt de Hieruſalē,ſenſus iſte eſt. Vos trā ſite iā habitatores habitationis pulchræ Samariæ. Hieruſalē aūt hac vice nōn egreditur,quæ tn̄ habitat in exitu.i. cuius trāſmigratio iā pridem paratur, ſed paululū differtur, videlicet Ezechia ſimulque Eſaia ſuis precibus eā retinentibus.

†Quia doluit propter bonū habitatrix Maroch.

a *Planctū*. Et te prius captiuata domus Iuda (quæ tibi vicina eſt) poſtea conſimili planctu captiuabitur. Quæ ad tempus ſub defenſione Dei
B tuta fuit, ſed poſteà infirmata eſt deſerta a bono ſuo. ideſt, Deo: quia contra eū amaricata eſt, & iō poſt vaſtatam Samariam Aſſyrius deſcēdit vſque ad captiuandam Ieruſalem.

† Liga quadrigas ad e'uos velocium o habitatrix. Hiero. † dabit dona ipſi Moreſeth Geth.

a exitu. Plāctū domus vicina accipiet ex vobis q̄ ſtetit ſibi- 1
(¶In Maroth.) 2
met: †q̄a infirmata eſt in bonū, q̄ habitat in amaritudinib. 3
(¶Captiuitatis. ¶Vſque.) 4
b Quia deſcendit malū à dn̄o in portam Ieruſalem. †Tumul
(a¶Et deſcendet, ¶Quando vaſtata Samaria Rabſaces venit & inſultauit Ezechiæ & populo Dei. ¶Id eſt quia.)
c tūs quadrigæ ſtuporis habitanti Lachis. Principiū peccati 5
(a¶Ipſa Lachis. b¶Ab Iſrael venit idololatria ad Lachim, & à Lachis ad Iudam.) 6
eſt filię Sion, quia in te inuenta ſunt ſcelera Iſrael. Pro-
(a¶Aſſyrios. b¶Latrunculos. c¶Terram poſſeſſam ab illa vrbe. d¶Scilicet quæ fuerunt in decep.)
d pterea †dabit emiſſarios ſuper hæreditatē Geth, domus mē 7
dacij in deceptionē regibus Iſrael. Adhuc hæredē adducā 8
(a¶Per contrarium. gloria.i.ignominioſa captiuitas Iſraelis.) 9
tibi, quæ habitas in Mareſa vſque ad Odollā veniet gloria 10
(a¶O Samaria & Iſrael, tu & populus tuus captiuaberis ab Aſſyriis. depone comam priſtinæ gloriæ tuæ, & plange filios hoſtibus traditos, qui quondam delicioſi erant. Et dilata caluitium tu, ſicut regina auium, quia certo tempore amiſſis pullis remanet implumis, ſic tu ſpoliaris a gloria priorū filiorum pro peccatis punitorum.) 11 12 13
e Iſrael. Decaluare, & tōdere ſuper filios deliciarū tuarū, di- 14
lata caluiciū tuū ſicut aquila, qm̄ captiui ducti ſunt ex te. 15 16 17

b *Quia deſce.* Legitur rex Aſſyrius miſiſſe Rabſacem de Lachis in Ieruſalem, & capta Lachis tranſiuit ad oppugnandum Lobnam. vnde ait: Homini habitanti Lachis veniet tumultus & quadrigæ & equites Aſſyriorum. quia O Lachis quæ es ciuitas dedita idolis, per te quaſi per portam venit principiū idololatriæ x.tribuum in Ieruſalem: Nec tantum Lachis deſtruetur ſed etiā metropolis Geth Paleſtinæ: quia mittet Aſſyrius emiſſarios, ideſt, latrunculos, & poſſidebit Geth vrbem idololatriæ & mendacij, quæ fuit in ſupplātationem regibus Iſrael.

4.Reg.18.d. Iſa.36.a.& 37.b.

c *Tumultus quadrigæ.* ✣ Theod. Ego inquit dominus, eis omnibus bonis redundantibus, dolorem attuli, cum hoſtium multitudinem in eos concitaui. Quia vero ante Hieruſalem vrbs Lachis vaſtata fuit, ad hanc ſermonem conuertit. Tu Lachis prior dabis pœnas, & quòd imitata ſis decem tribuum impietatem, & quòd impietate contaminaueris Hieruſalem. Quamobrem & abſte captiuorū multitudinem hoſtes arripient. Hos enim emiſſarios vocauit, & vſque Geth, terra tua vaſtabitur, quòd inſanorū regum Iſrael ſecuta ſis impietatem.

Iudic.18.g

d *Adhuc hære.* Nec ſolū Lachis & Geth pp idololatriā vaſtabunt, ſed ēt Mareſa & Odolla, q̄ Odolla glorioſa erat
C in vrbib. Iſrael, Mareſa interpretatur hæreditas. Alludēs ergo ad nomen, ait: O Gens q̄ habitas in Mareſa adducā tibi alios hęredes.i. hoſtes q te poſſideant, & vſq; ad Odollā adducā illos hæredes. *Vſq; ad Odollā veniet gloria Iſra.* Vſque ad Odollā veniet gloriæ Iſrael, ideſt, illa captiuitas comprehendet etiam Odollam ciuitatem gloriæ Iſra[el].

e *Decaluare, & ton.* Alleg. Poſſunt hæc accipi de euerſi[o]ne Iudæorum [per] Romanos. O Iud[æa] quę, quondam ap[ud] Deum floruiſti, [nunc] modo clamaſti, cr[ucifige] crucifige, [de]pone comam glo[riæ] tuæ, quia non hab[es] prophetas, nec pr[æ]dia angelorum, [nec] legis doctores. [Hæc] referri, & ad to[tum] humanum genu[s] O anima huma[na] quæ prius in par[adi]ſo fruens delitiis [ha]bebas ſpecioſam [co]mam, & nunc d[eje]cta in Babyloni[cam] captiuitatem ra[de] & aſſume habi[tum] pœnitentis: & [dilata] ſicut aquila in e[xcel]ſis volabas, plan[ge fi]lios tuos qui captiuātur, quia cogitatio tua, & cubili[a] plena ſunt malis, nec leuas ſanctas operationes ad De[um] ſed oblita paradiſi, cogitas agros agris iungere, quaſi [in] uo hominis corpuſculo rura vrbium non ſufficiant. [pro]pter quod dominus grauiſſimum malum contra te [cogi]tat. Et quia gloria tua abraſa eſt, ò anima cadens de p[ara]diſo per Adam, vel de eccleſia per tuum peccatū, mit[tun]tur ſancti qui plorant te peccantē & non pœnitentē [qui] vident alios fornicatione, auaritia, vel homicidio po[ſſeſ]ſos, & agros quondā ſanctos Aſſyriis, & regi Babylo[nis] traditos in quibus Deus funiculum ſuum non exter[it].

Decaluare, His qui Deum crucifixerunt hęc omnia [eue]nērunt, quia in captiuitate per Romanos decaluati [ſunt], & omnia conſilia quæ dormiente anima cogitauer[unt] ſubuerſa ſunt ſtatim, vt lux Chriſti & vltio apparuit [et] non leuauerunt manus ad Deum ſicut Moyſes, ſed c[ontra] dn̄m, & domos & ſubſtantias pauperum rapiendo, [pro]pter quod Deus depreſſit eos captiuitate per Roma[nos] de qua non poterūt euadere, quia tempus malum eſt [et] ſicut contra dominum Ieſum mala operati ſunt, ſic [per]petua captiuitate prementur, in qua obliti priorum [an]ticorum, de ſola miſeria ſua cantabunt: quia terra [quæ] per Moyſen & Ioſue funiculo diſtributionis fuit [di]partita, modo Gentibus per Romanos eſt diuiſa.

CA[PUT]

NICOLAVS DE LYRA.

✣ 1 Planctum domus, &c. *Domus vicina dicitur hic regnū duarum tribuum, quod immediatè erat iunctum regno x. tribuum, & accepit malitiam idololatrię ab eo, vt dictum eſt: & per conſequēs occaſionem pœnæ ſequentis ac planctus.*

2 Quæ ſtetit. *captiuato .n. regno decem tribuū, regnum Iuda adhuc ſtetit propter bonitatē Ezechię regis, qui tunc regnabat 4.Reg. 17. Cui ſucceſſit Manaſſes, qui fuit peſſimus, ideo dicitur.*

3 Quia infir. *Poſuit.n. Manaſſes idola in tēplo Dei 4.Reg.21. Et quia ex hoc ſequuta eſt deſtructio Ieruſalē. 4.Reg. vlt. ideo ſubditur.*

4 Quæ habitat. *propter deſtructionem ciuitatis & templo imminentem.*

5 Tumultus quadrigę, &c. *ideſt, quadrigarum.*

6 Habitanti Lachis. *Nomen eſt ciuitatis, quæ alio nomine dicitur Dan. Iud. 18. & eſt in termino aquilonari reſpectu terræ promiſſionis. Ex illa verò parte venit exercitus Chaldæorum contra Ieruſalem Iere.1.c. Cum tumultu magno quadrigarum & armatorum timorem habitantibus incutientium. Et iuſtè ab illa parte incœpit pęna ſicut & incęperat culpa: quia in Lachis fuit poſitum idolum Michę à principio temporis Iudicum, vt habetur Iud. 18. & inde idololatria proceſſit ad terram x. tribuum: & de illa ad terram duarū. & ſic dicitur:* Principium peccati eſt fi. &c.

7 Propterea. *Illud refertur ad ſequētia. Dicit Ra. Sa. q Gethęi cōfęderati fuerunt cum Phacee rege Iſrael ad veniendum contra regnum Iuda cum rege Syrię. de quo habetur Iſa.7. & tamen [fal]ſi fuerunt in conſpiratione occiſionis Phaces cum Hozee filio [E]la. 4.Reg.15. & fuerunt mendaces & deceptores: propter quod [meruerunt] q terra eorum vaſtaretur ab Aſſyriis. Hoc eſt quod dic[itu]r:* Propterea. *ideſt, propter mendacium & deceptionem dictam.*

8 Dabit emiſſarios. *ſ. rex Aſſyriorum: emiſſarios, ideſt, b[ellato]res ab eo miſſos.*

9 Super hæred. *ita quòd per domos idem intelligitur quod per hæreditatem Geth, & quia non ſolum Geth fuit deſtructa, ſed [et Mare]ſa & Odolla: ideò ſubditur:*

10 Adhuc hære. *inimicum terrā tuā accipientem & poſſi[dentem].*

11 Adducam tibi. *ideſt, Genti ibidem habitanti.*

12 Vſque ad Odol. *ideſt, confuſio, quæ ſic nominatur ironi[cè, ſi]cut Michol dixit Dauid 2.Reg.6.d.* Quam glorioſus fuit [r]ex Iſrael hodie. *i. quam vilis. Poſſet etiam aliter dici, quia dictio Hebraica hic poſita prout variè punctuatur ſignat gloriam & [...]tatem. & in hoc ſecundo ſenſu eſt litera plana.* Vſque ad [Od]ol. *quæ eſt de terminis Iſrael.*

13 Veniet, *grauitas, ideſt, deſtructio per aduerſarios, ideò c[onclu]dit propheta.*

14 Decaluare & ton. *ideſt, inſignum iuſtitiæ.*

15 Super filios deli. *ideſt, nutritos in delitijs.*

16 Dilata caluiciū. *cui⁹ plumę cadūt quādo ſunt nimis an[tiquæ].*

17 Quoniam captiui. *i. citò ducentur in terram Aſſyrio[rum].*

✶CA[PUT]

ADDITIO.

† *In cap.1. Michææ vbi dicitur in Poſtilla:* Quia ecce dominus egredietur de loco ſuo. *Iſta expoſitio de egreſſu domini quam Poſtillator attribu[it R]ab. Sal. potius eſſet attribuenda glo. noſtræ, quæ ſuper illud verbū [quod] dicitur* de loco ſuo. *ideſt, de miſericordia ad iudicium.*

CAP. II.

Væ qui cogi. * Rab Ionathan. Væ qui cogitant vt vim inferant & faciant quod malum est in stratis suis, præoccupantes auroram, &c.
Theod. Nam ne noctes quidem Israelitæ sine iniquitate traduxerunt, quin nocte malitiã præmeditantes, & mãe cogitatione degingentes, interdiu opera exequuti sũt.
a Remigius. Operantur malum in cubilibus, idest, disponunt malè facere. Definitio autem voluntatis pro effectu accipitur operis. Prosequitur propheta, exponens quæ in illa quæ cogitãt agunt, & dicit.
b *Concupierunt agr.* Hæc quæ tum fiebant, etiam modo (quod est dolendũ) multis aguntur. Rupertus. Hos scriptura manifestè redarguit, dum dicit: *Dixit Hieroboam corde suo. Nunc revertetur regnum ad domum Dauid, &c. Et excogitato consilio fecit duos vitulos, &c.* Quod nimis infœliciter ei, & ceteris regibus Israel successit. *Et concupierunt agros, &c.* Quòd talibus sit væ, vnus pro exemplo satis est Achab rex Israel, qui concupiuit vineã Naboth, & quia noluit eam dare, calumniatus est eum cum vxore sua, &c.

c *Ecce ego cogito, &c.* ✠ Rupert. Videmus ita factum quia decem tribus iugum Assyriæ potestatis subierunt, de quo auferre colla sua nec potuerunt, nec pñt. Tribus aũt Iuda in Babylonẽ ducta, de captiuitate quidem collum abstulit, sed rursum captiuantibus Romanis, collum suũ iam erigere, vel superbi ambulare non possunt. D

d *In die illa sumetur, &c.* ✠ Rupertus. Sicut mala operati sũt contra Dominum, sic mala captiuitatis perpetua sustinebũt & in tantam veniẽt angustiã, vt omnia eorum cantica, & psalmi vertantur in luctum, nihilque aliud nouerit loqui populus, nisi hoc. E *Depopulatione vastati sumus, &c.* Terram quippe repromissionis quæ duabus, & semis tribubus sorte diuisa fuerat trãs Iordanem, nunc Romano mensore gentibus diuisa est, &c. ✠ Theodoretus. His illatis cladibus, non modo vos lamẽtabuntur qui vestras calamitates audient: sed etiam exẽpli causa de vobis alijs narrabunt. Ac vero inter vos dicetis: *Pars populi dimensa est in funiculo, &c.* Ego illinc eiectus sum, & datam hæreditatem non habeo: agros ad me pertinentes alij possident.

† lamẽtabitur lamentum. in lamento dicetur.

e *Quomodo recedet a me, &c.* Cuius virtute poterit repelli, ne

CAPVT II.

¶O cœlus Iudæorum, væ erit vobis. a¶Opere impletis.
VÆ qui cogitatis inutile, & operamini 1
a¶In cubilia ad quiescendum data stupris pollutis. b¶Malũ quod nocte tractatis, summo mane implere festinatis. 2
a malũ in cubilibus, vestris. In luce ma- 3
a¶Ideo væ, quia vestra operatio contraria Deo est.
tutina faciunt illud, quoniã † contra
a¶Ecce exponit per partes quod nocte cogitant, & die compleunt.
dominũ est manus eorum. Et concu- 4
a¶Obliti paradisi. b¶Obliti domus non manufactæ in cęlis. c¶Concupierunt.
b pierunt agros, & violenter tulerunt, & domos rapuerunt, 5
a¶Prouectæ ætatis. ¶Et non solum prouectiores sed & paruulos: qui propter ætatem erant digni misericordia visitant. 6
& † calumniabantur virũm & domũ eius, virum & hære- 7
a¶Quia hæc cogitatis. 8
c ditatem eius. Idcirco hęc dicit dominus: Ecce ego cogito 9
a¶Tribum malorum Iudæorum b¶Pœnam grauem patientibus, qui ita premet ne possitis colla leuare. 10 11
super familiam istam malũ, vnde nõ auferetis colla vestra, 12
a¶Quos captiuitas presserit. 13
& non ambulabitis superbi: quoniam tẽpus pessimũ est. †
¶Dicetur a¶Miseriæ vestræ vertentur in canticum. 14
d In die illa sumetur super vos parabola, & † cantabitur cãti 15
16
cum cũ suauitate dicentiũ: Depopulatione vastati sumus. 17
a¶Templum meum, quod in vobis & in aliis Gentibus habebam, mutabitur in ruinam. b¶Assyrius vel Romanus. †
e Pars populi mei cõmutata est. Quomodo recedet a me, cũ †
a¶Sibi sorte distribuit. b¶O Familia Israel super quam cogito malum non habebis partem in hæreditate sanctorum. 18 19
reuertatur qui regiones vestras diuidat? Propter hoc non 20 21

c Ecce

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT II.

* VAe qui cogitatis. *Hic consequenter comminatur populo pp culpã auaritię. Et diuiditur in tres partes: quia primò ponitur pœnæ cõminatio. secundò, prophetæ compassio, ibi.* Vtinam. *tertiò, populi consolatio. ibi.* Congregatione. *Prima in duas: quia primò propheta ponit populi culpam. secundò, comminatur pœnam, ibi:* Idcirco. *Circa primum dicit.*
1 Vę qui cogitatis. *i. bona aliena rapere, quod est magis nociuũ quam vtile: secundum illud Aug. Lucrum in arca, damnum in conscientia, tulit vestem, & perdidit fidem.*
2 Et operamini. *i. operari disponitis: ideò subditur.*
3 In luce matutina. *exequendo in opere quod disposuerant de nocte. Et quid sit illud subditur.*
4 Et concupierunt agros. *scilicet alienos.*
5 Et violenter tulerunt. *fraudibus & violentijs.*
6 Et calumniabantur. *persequendo pauperes in personis, & in bonis suis.*
7 Idcirco hæc dicit. *Hic consequenter prædicit pœnam, & secundò remouet falsam æstimationem, ibi:* Ne loquamini, *Circa primũ dicitur:* Idcirco. *idest, propter dictam malitiam.*
8 Ecce

8 Ecce ego cogito. *idest, super regnum x. tribuum.*
9 Malum. *scilicet pœnę.*
10 Vnde non, &c. *quia erit graue quod non poteritis euadere.*
11 Et non ambulabitis. *scilicet, magis depressi & humiliati, vt captiui.*
12 Quoniam tempus. *scilicet, contra vos.*
13 In die illa, &c. *idest, communis derisio.*
14 Et cantabitur canticum. *ab aduersarijs vestris.*
15 Dicentium. *in persona vestra.*
16 Depopulatione vastati. *Theglathphalasar enim rex Assyriorum in parte deuastauit populum 4. Reg. ideo subditur.*
17 Pars populi mei, &c. *quia captiuauit partem populi, quo facto recessit ad terram suam, eius verò filius Salmanasar captiuauit residuũ, & adduxit Gentes extraneas ad possidendum illius regni terram 4. Reg. quod præuidens propheta dicit in persona populi sui.*
18 Quomodo recedit à me, &c. *quasi dicat quid valet mihi iste recessus.*
19 Cum reuertatur. *idest, cum citò sit reuersurus filius eius.*
20 Qui regiones vestras diuidat? *Gentibus alienis. ideò concludit propheta?*
21 Propter hoc non erit. *O Israel.*

* I Mittens

MORALITER.

1 *Væ qui cogitatis.* Michæas prophetauit contra personas magnas, cap. præced. hic prophetat contra communitatẽ populi dic. *Væ qui.* Isti sunt qui de nocte malitias contra proximos meditantur, & mane sequenti exequuntur. Et quæ sunt illa, subdit di.
Et concupierunt. Propter quod subditur pęna, cũ dicitur.
Idcirco hæc, &c. Ecce ego. scilicet pœnæ.
Vnde non. idest, non poteritis euadere.
Sumetur su. idest, cantilena de vestra miseria.
Cum suauitate. s. aduersariorum vestrorum de vestris miserijs gaudentium.
16 *Depopulatione, &c.* Hoc dicent in personis vestris Et per istam deuastationem populi Israel temporalem, significatur deuastatio spiritualis populi Christiani, de qua gaudent spiritus maligni.
17 *Pars populi.* scilicet Christiani.
† *Commutata est.* s. à ciuitate Dei in ciuitatem diaboli: & hæc est pars peccatrix.
18 *Quomodo recedit.* Diabolus. n. aliquñ cessat à tentatione, vt sic homo confidat de sua securitate, & tunc diabolus rediens proiicit eũ in hypocrisim, quæ est grauior culpa: quia sicut dicit Hier. Simulata sanctitas, duplex est iniquitas.
21 *Propter hoc.* i. non habebis partem cum electis.

† Ne

ne vastet meum populum, cum nec ego velim repellere
A propter peccata populi, nec alius possit?
a *Ne loquamini.* Et cū sitis ita captiuandi ò domus Iacob, nolite vos decipere & ad consolationem mutuā dicere: Quia bonus est Deus, non immittet captiuitatem quam timemus, nunquid spiritus dñi qui omnibus largus est, in nobis erit breuiatus & seuer⁹: aut taliter cogitare, vt homo q furore percutit? ✱ Remigius. O domus Iacob, nolite nimium præsumere de misericordia Dei & nolite dicere, qđ adhuc multi dicunt. Deus bonus est, & misericors, non veniet super nos malū captiuitatis quod timemus. Bonus sum vt dicitis, & verba
B mea clementiam sonant, sed ad eos qui recta via gradiūtur. Sed vos non solum non agitis rectè, sed contra me consurgitis, & tyrannico spiritu aduersamini.
b *Nonne verba. &c.* Bonus bonis sed vobis non: quia quantum in vobis est, cōtra me insurrexistis colendo idola & infœlicem populū spoliastis auxilio Dei quasi protegente pallio: & simplices maiorum autoritati credentes vertistis in bellum cōtra me. ideo stillabo super vos confusionem.
c *Desuper tunicam.* ✱ Ruper. Causas reddit, ex quibus cōuincitur populus, quòd in aduersarium consurrexerit. Igitur ò popule meus, si quæritis cur hæc dixerim, ecce dico vobis, quia *desuper tunicam pallium sustulistis*, idest, vosmetipsos semini Dauid ademistis, ab ipso recessistis, vt a me quoque recederitis, sicut & fecistis. Nam relicto altari & templo meo, spretis promissionibus seminis quod est Christus, quę dictæ sunt ad Dauid, vitulos aureos coluistis, & colere nō destitistis. Hoc acturi, *qui transibant simpliciter*, idest, viros fortes, & quantum fortes, tantum simplices, bona fide, & simplici corde cum Deo & hominib. ambulantes, *conuertistis ad bellum*, constituentes super vos regem Absalon aduersus patrem suum: & eo mortuo, rursus sequentes Seba filium Bochri, &c.

d *Mulieres populi.* Nec solum hæc fecistis, sed etiā matronas olim delicatas captiuas ire fecistis. Vel per matrones vrbes Iudæ metaphoricè captiuatæ intelliguntur. ✱ Ruper. Vel mulieres, homines infirmiores & pauperes intellige, quod eiecerunt de domo orationis in qua inuocabatur nomen dñi, nimirum templo Hierosolymitano, tenere cogentes illud edictum Ieroboam. *Nolite vltra ascendere in Hierusalem, sed ite ad adorandum vitulum in Dan.* Ita faciendo mulieres parnulis tulistis laudem meam in perpetuum, idest, ignorantes & errantem multitudinem fecistis in malo perseuerare vt nunquam recederent a peccatis Ieroboam.
e *Surgite.* Mystice iubemur non habere requiem in rebus mundi, & ire ad dominum in paradisum: Quod si voluerimus, non inueniemus hic veram requiē, quia vbi Christus nō lucet, nulla quies, sed tribulatio est: & qui se his voluptati applicant, graui contritione conterentur.
f *Vtinam.* Et quamuis dixi vobis imminentibus Babylonijs vel Romanis: Surgite & ite in captiuitatem, ne putetis quòd gaudeam in annunciatione horum malorum, vtinam de spiritu meo qui falli posset, & non de spiritu Dei qui non mentitur, hoc prolatum esset, vt multitudo credens in filium Dei non traderetur æternæ captiuitati. Sed quia a spiritu Dei missus sum, prædico veritatem, & hoc tibi sermonem, qui in modum vini te inebriat & corruere facit.
g *Habens spiri.* Vbicunq; in veteri, vel nouo testamento spiritus sine additamento ponitur, in bonā partē accipitur.
h *Congregatione.* Et ne putetis me esse vatē solūmodo captiuitatis, quā per spiritū Dei prædico sciatis me esse & vatem illorū bonorū quæ per Christū in primo vel in secundo aduentu euentura sunt. Qui in me vobis loquitur nascetur de virgine. Cōgregabo Iacob in vnā ecclesiam, in vna fide: & cū populo Gētiū reliquias Israel in vno ouili copulabo.

† Ipsi stillabunt, ne stillent istis, propterea non stillabunt istis.
† o dicta.
† talia sunt opera.
† benefaciūt ei.
† ornamentū meum.
† corruptione forti valde.
† Si fuerit qui spiā qui ambulet per v ā vēti, & mendacium mētitus fuerit, dicēdo Stillabo tibi dei vino, & ebrietate, talis erit cōuenīēs stillans (i. propheta) populo isti.

a erit tibi mittens funiculum sortis in cœtu domini.† Ne lo 1
a Maledictus qui peccat in spe. b Multitud. c Non de improuiso veniet captiuitas. 2
d Per apertam violentiam.
quamini loquentes: Non stillabit super istos, non compre 3
a Captiuitatis. b Qui aliis largus in bonitate, vobis erit breuis.
hendet confusio,† dicit domus Iacob. Nunquid abbreuia 4
a Quales hominum qui antiquam retinent iram.
tus est spiritus domini, aut† tales sunt cogitationes eius?
a Responsio domini contra præsumptionem eorum, bonus quidem sum sed non malis, sed illis qui recte gradiuntur.
b Nonne verba mea bona sunt cum eo qui rectè graditur? Et 5
econtrariò, populus meus in aduersariū cōsurrexit.† De- 6 7
c super tunicam pallium sustulistis, & eos qui transibāt sim 8
d pliciter conuertistis in bellū. Mulieres populi mei eiecistis 9
a In populo meo cunctis vel interfectis, vel captis, nullus erat qui caneret mea cantica. 10
de domo delitiarū suarum, a paruulis earum tulistis† lau- 11
Ergo. In captiuitatem.
e dem meam in perpetuum. Surgite & ite, quia nō habetis 12
a In hac terra, quæ propter scelera vestra polluta est & ideo corrumpetur putredine pessima Babylonica, vel Romana captiuitate in vltionem sanguinis Christi.
hic requiem. Propter immunditiam eius corrūpetur† pu- 13
a Optarem & ipse anathema esse pro fratribus, vt inter pseudo prophetas solus peream non pereunte populo. 14
f tredine pessima.† Vtinam nō essem vir habens spiritum, & 15 16
g mēdaciū potius loquerer. Stillabo tibi in vinū & in ebrie 17
a Ex me stillante sermonem captiuitatis, iste populus velit nolit sustinebit quæ dico. 18
h tatē: & erit super quē stillatur populus iste. Congregatione 19 20

C NICOLAVS DE LYRA.

1 Mittens funiculum. *i. habens hæreditatem in promissionis terra: quia Gentes illuc adductæ manserunt ibi vsque post tempora Christi, vt frequenter supra dictum est.*
2 Ne loquamini. *Hic consequenter excludit falsam æstimationem populi credentis se non expelli de terra, quæ erat sibi data à domino, dicens:* Ne loquamini loquen. *inter vos.*
3 Non stillabit. *i. pœna cōminata à prophetis nō cadet sup nos.*
4 Nunquid abbreuiatus. *Sic n. dicebant: Spiritus domini, i. eius voluntas, non est diminuta ad benefaciendum nobis, nec cogitat nobis facere qđ dicūt prophetæ: Et subditur respōsio in persona Dei.*
5 Nonne verba mea bona sunt? *i. verba mea pmissiua sunt & factiua boni illis qui incedunt via recta, & non malis hominibus: De quibus subditur.*
6 Et ecōtrar. *i. cōtra me psequēdo me in mēbris meis. ideo subdit.*
7 Desuper tunic. *Violenter & malè ab impotētib. se defendere.*
8 Et eos qui transibant. *sine culpa.*
9 Conuertistis in bellum. *inuadentes eos sine causa.*
10 Mulieres populi mei. *Interficiendo viros earum cum quibus delectabiliter viuebant.*
11 A paruulis earum. *Quia orphani facti per vos: cogunt præ dolore clamare magis quàm laudare.*
12 Surgite & ite. *i. de terra vestra citò ibitis in captiuitatem.*
13 Propter immunditiam. *ex peccatis supradictis.*
14 Corrumpetur putredine. *s. gens illa.*
15 Vtinam: *Hic cōsequenter ponitur prophetæ compassio propter malū populo suo superuēturū, dicentis:* Vtinam non essem &c. *scilicet propheta in malis quę prędixi.*
16 Et mēdaciū. *i. qđ illa quæ dixi nō euenirēt. non tamen sic.*
17 Stillabo tibi. *idest, pœnam venturam denuntiabo.*
18 In vinum. *i. pœnæ abundantiam, quę per potum frequenter designatur in scriptura, & potissimè Iere. 25. Accipere calicem &c.*
19 Et erit. *i. sup populū istum Israel descēdet pęna a me prædicta.*
20 Congregatione. *Hic consequenter ponitur populi congregatio.* ✱ vt

MORALITER.

2 *Ne loquamini.* Ad literam: Filij Israel mali, non credebāt verbis prophetarum de sua punitione futura, & per istos significantur mali Christiani, qui prædicationes de pœnis inferni reputant fictiones, contra quos subditur. 4 *Nunquid.* Loquēs in sanctis suis. q. d. non, sed tpe suo habebit effectū. Cætera patent vsq; ibi. 8 *Et eos.* i. pacificè. 9 *Conuertistis.* eos iugulando. 10 *Mulieres pop.* i. interfecistis viros earum. 11 *A paruulis.* quia me laudabant de bonis: quia sitis iustè per patres eorum ideo sequitur pęna cū dicitur: 12 *Surgite.* s. cum diabolo & angelis eius. Sed quoniam deo nus vir de peccatis dolet quibus merentur sic dānari, sequitur in persona viri boni. 15 *Vtinam.* idest, vtinam vt malum quod video vel prædico super vos venturum, non veniret. 17 *Stillabo.* i nūciabo tibi vētura mala. 20 *Cōgregatio.* Iud tyle

...pulabo, & tanta ...erit multitudo, ꝙ tumultuabũ...ur cõi voce bonum pastorem audantes, q quasi dux itineris p̃cedet eos, planãs eis quæq; ardua. Quo præcedente, & iter diuidente, transi...it credulum pecus

congregabo Iacob totum te in vnum conducã reliquias Israel,
a ¶ Sopiam muro firmissimo, vt ex duobus parietibus fiat vnum ouile. b ¶ In loco pascuæ ibi me collocauit.
pariter ponã illũ quasi gregẽ in ouili, quasi pecus in medio cau- 1
a ¶ Tumultus clamor est nimiæ multitudinis pari aspirat one emissus.
larũ. Tumultuabuntur à multitudine hoĩum. Ascendet.n.† pan 2
a ¶ Ad paradisum. b ¶ Vt dux. c ¶ Proficiendo. d ¶ Idem pastor & porta. e ¶ Iam perfecti. 3
dens iter ante eos. Diuidet & transibunt portam, & egredientur 4
a ¶ Sicut olim in columna ignis & nubis. b ¶ Reges eos in virga ferrea. c ¶ Aperiens eis. d ¶ Tamquam princeps. 5
per eam. Et transibit rex eorũ coram eis, & dñs in capite eorum. 6 7

cus per eum qui est porta, & egredietur de morta litate ad immor talitatem, & ipse qui est Pastor, vt rex & dominus trãsibit ante eos, & erit in capite eorum. Hæc omnia vel de primo vel de secundo aduẽtu possunt intelligi.

† destruct. fractor.

NICOLAVS DE LYRA.

...t post vinum mordificatiuũ infundatur oleũ lenitiuũ. Et exponũt ...qui partẽ istã de reditu captiuitatis Babylonicæ: Sed nõ videtur ...uenieter, dictũ qa dicitur hic. Congregabo. De captiuitate ue... Babylonica redierũt tantũ duæ tribus, & pauci de x. tribubus, q ...aserãt manus regis Assyriorũ, & postea habitauerũt in regno Iu..., & cũ duabus tribubus captiuati fuerũt & redierũt, nõ tamen ...s. sed plures de istis & de illis remãserũt in Babylonia, detenti a...ore vxorũ quas ibi acceperãt & plis q̃ genuerãt, & bonorũ tẽpo...liũ q̃ acquisierãt. Preterea quia in fine dicitur. Et trãsibit rex ...oram eis, Redeuntes enim de captiuitate nõ habuerũt regẽ ducẽ ...opter qđ illud est referendũ ad Christi tempus, Etiã exponunt a...lii de cõuersione generali Iudæorũ ad fidẽ circa finem mundi. Et ...t ad hoc litera satis applicari. Videtur tamẽ mihi cõuenientius ex...pni de cõgregatione patrũ in limbo, & eorũ eductione p̃ Christũ ...: Cõgregatione cõgregabo Iacob totũ. Hoc dicitur eo modo loquẽ di quo maiores ciuitatis dicuntur tota ciuitas, propter ꝙ factũ eorũ dicitur factũ totius ciuitatis. Et qa secundũ veritatẽ soli electi dicuntur de domo Iacob numero & merito, & omnes isti fuerũt ibi congregati à principio mundi vsq; ad resurrectionem Christi.

1 Pariter ponã illũ quasi gregẽ in. Quia erant ibi à Deo custoditi vsq; ad tempus Christi, quo inde translati sunt ad gloriam.

2 Tumultuab. à multi. hom. &c. Per hanc tumultuationẽ non intelligitur aliqua commotio quieti contraria, sed per eam scilicet, designatur multitudo magna.

3 Ascendat enim. scilicet, ipse Christus, vnde dicit Ra. Sal. Ascendet enim, scilicet, Saluator eorum.

4 Pandens iter. Quia sua morte aperuit cælum.

5 Diuidet. scilicet, existentes in inferno, quia electis inde eductis reprobi remanserũt. ideo subditur: E

6 Et transi. portam. scilicet, inferni inde egrediendo.

7 Et transi. rex. idest, dominus Iesus verus homo & verus Deus qui viuit & regnat in secula seculorum: Amen.

MORALITER.

...sque ad finẽ ca. exponunt aliq de prosperitate in reditu ...ptiuitatis Babylonicæ: Ego autẽ exposui literaliter de bonis spiritualibus in aduentu primo Christi pp qđ expositio mea non solũ literalis sed ẽt spiritualis est respectu aliarũ, nec occurit conuenientior mihi hic ponẽda recte gradietur.

ADDITIO. I.

In c. ij. vbi dicitur ĩ postil Ne loquamini. Hic cõsequẽter &c. Vbi nos habemus. Ne loquamini loquẽtes &c. ĩ Hebręo habetur sic: Ne loquamini loquũtur: nõ stillabit sup istos, nec cõprehẽdet cõfusio, & ibi ẽ finis versus, & sequitur alius versus sic: Nũ...d dicit domui Iacob: Nunquid abbreuiatus est spiritus ...ñi, &c. Et est sensus, ꝙ illi de populo phibebãt pphetas veros ne ...phetarẽt, vt patet suprà Amos. vij c. de quo dicit ppheta: Ne lo...quamini, loquũtur, i. isti rebelles loquuntur prophetis: Ne loquamini. Quã prohibitionẽ fundabãt ĩ duobus, Primo ĩ cõminatione, dicẽdo ꝙ qui pphetaret sup istos apprehẽderet confusionẽ, & ...de hoc dicit. Nõ stillabit super istos. i. nõ pphetabit, & sic nõ ...aprehẽdet, scilicet, prophetantẽ cõfusio: Et à sensu cõtrario, qui stillet sup illos cõfunderetur. Secũdo fundabant prohibitionem suam ...psumẽdo de bonitate diuina, de quo dicit: Nũquid dicit domui Iacob: Nũquid abbreuiatus est spũs dñi, &c. quasi dicerent ...n glo. Qui alijs largus est in bonitate, numquid nobis erit breuis? ...A quod respõdet propheta in persona Dei, Nõne verba mea bona ...sũt? & sic nõ sunt dimittẽda propter cõminationes. Nec est dicen...dũ spiritus domini abbreuiatus esse, qa largitas bonitatis diuinę est ...tionis & iõ cũ dixisset: Verba mea sunt bona, subdit: cũ eo q

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur. in Poss. Vtinam. Hic cõsequenter ponitur prophetę compassio:

Vbi nos habemus. Vtinã: In Hebr. habetur qđã dictio vno mõ signat idẽ ꝙ vtinã, & alio modo significat idẽ ꝙ si. Vnde in psal. vbi dicitur si populus meus audisset me, loco in illius si, ponitur eadẽ dictio sicut hic. Et scđm hãc significationẽ, scilicet, vltimã sensus talis videtur esse. Dicebat. n. ppheta illis qui eũ nitebantur prohibere ab actu prophetãdi, vt eis ostẽderet, ꝙ erat propheta verus & nõ falsus, ꝙ si ipse esset vir nõ habens spiritũ scilicet, Dei: sed mendaciũ potius loqueretur, tũc prophetaret pro aliquo lucro seu de lectatione, de quo dicit, Stillabo tibi, i. prophetabo tibi, In vinũ, & ebrietatẽ, i. propter aliquod lucrũ delectabile, quia pseudo prophetæ pter ista consueuerãt prophetare, ideo subdit: Et erit super quẽ stillabitur populus iste. vbi ĩ Hebręo sic habetur. Et er. stilla po. ist. q. d. talis stillator, scilicet, in vinũ & ebrietatẽ erit pertinens stillator populo isto, scilicet, qui mendacia potius volũt audire quam vera. Consequenter propheta ostendit se non solum esse prænũciatorem malorum, sed etiam bonorum vbi oportebat, ideò subdit, congregatione, &c. Exponatur vt in Postilla. F

CAP. III.

ET dixit. Audite principes, Qui Deum preiiũ non ...tis sequi, nec vocem meam audire: audite cõminationem hanc, scilicet, quod non estis digni scire iudicium Dei, quod est abyssus multa, nec praua mẽs vestra penetrat profundam eius iustitiam.

Sub metaphora leonis vel latronis crudelitas principum Israel describitur.

CAPVT III.

a ¶ Qui annunciaui Deum quasi regem & dominum ante suos præcessurum, annuncio etiam malos propter crudelitatem suam non exauditurum.

a ET dixit: Audite principes Iacob & duces domus 1
Israel: Nunquid non vestrum est scire iudicium, 2 3

Sæuitia iudiciũ in subiectos describitur & crudelitas.

✻ Ruper. Primũ hoc aiaduertendũ qa lebes & olla in hoc differũt, ꝙ lebes os latũ habet superius olla vẽtris angustias habẽs, vẽtre dilatatũ, & de lebete qdẽ bulliẽte difficile qd manu educiũ, de olla vero difficilius, vtrãque ergo angustiã infæliciũ hic intelligimus, quarũ causa illi, idest prĩcipes & duces extiterũt, scilicet, & eã quã à Romanis feruentissima obsidi

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT III.

ET dixit, Audite. Hic consequẽter propheta cõminatur pœnam pp peccata maiorũ, & primo specialiter, secũdo magis generaliter, ibi: Verũtamen. Prima in duas, qa primò ponitur cõminatio propter culpam principum, secundo propter culpam pseudo prophetarum, ibi. Hæc dicit, Circa primum dicitur:

2 Audite. idest, totius populi Israel.

3 Nunquid non ve. est scire iudi. quasi dicat ad hoc tenemini qui habetis officium iudicandi.

✻ Qui

MORALITER.

ET di. Audite. Postquã ppheta arguit vulgariũ peccata, hic consequenter arguit peccata maiorũ populi Israel p quos significatur maiores Christianorum, Et primò arguuntur principes, cum dicitur: Audite. Sequitur:

3 Nunquid non. q. d. scire debetis nõ solũ speculatiuè, sed etiã practicè. & tamen contrariũ est verũ ideo sequitur.

obsidione, & eam quam a malignis spũbus ppessuri erāt gehennali igne. Duplici nāq; (iuxta prophetā) cōtritione conterendi erant ꝙ & Psalmista clarius distinguens, *Tra dentur in manus gladij, partes vulpium erūt*. Et de Romana q̃dē obsidione quasi de lebete nonnulli, quis difficile fugerint: de gehēnæ aūt angustijs, quasi de ollę interioribus vt euadāt difficili?, imo oīno impossibile est. multū distāt, quanto & valde contraria sunt.

Nunquid non est vestrum. ✱ Hier. Idest, non meremini Dei scire iudicium, ꝙ est abyssus multa, & pfundū iustitię eius mens praua non inuenit. Aut quō potestis scire iudiciū Dei, qui odistis bonū & quæritis malum? qui detestamini sanctos paupe res & honoratis diuites peccatores? Simulq; cōsideremus verborū significantiam, bona nō amare peccati est, quāti sceleris ēt odisse, & ècontrario mala nō fugere vitij est, q̃tæ impietatis est ēt diligentes inquirere?

illis qui vel nolunt credere, vel munera dare, minantur vindictā prælij diuini. Ideo, ò hæretici, qui mētimini vos habere prophetiā, & imitamini ecclesiā vbi æstimatis esse visionē, ibi erit nox. & vbi tractatis vaticiniū prophetale, ibi eloquetur spũs immundus: quia occidet supra hmō prophetas sol iustitiæ, & videbūt tenebras suas & confundentur. Cumq; magis diuini quā prophetæ probari fuerint, videbūt eos populi decepti.

d *Propterea nox.* Vbi putatis visionē esse & vbi iactatis vaticiniū prophetale, ibi loquitur spiritus immundus, nec habebunt lumen, sed tenebras & errorem.

Iā dæmones non hēbunt potestatē, vt eos sua fraude decipiant, muta erūt oracula, tacebit spiritus immundus, & illudere non audebit.

e *Veruntamen e.* Hucusq; cōtra pseudoprophetas, nunc seipso propheta ponit. Illi loquentur falsa cōfusi silebūt, ego verò qui p Spiritumsanctū loquor iudicium, & virtutem Dei annuncio, & cū alij mordeant & prędicent pacem, ego absque timore annuncio Iacob scelus, & Israel peccatum suum.

a ¶Non.

B b ¶Exteriora. a ¶Interiora.
qui odio habetis bonū, & diligitis malum? qui violenter 1
tollitis pelles eorū desuper eis, & carnes eorum desuper os 2 3
a ¶Qui deuorant plebem meam sicut escam panis. b ¶Quæ cito corrumpitur. c ¶Opera vestem animæ.
sibus eorum? Qui comederunt carnē populi mei, & pellem 4
a ¶Quod forte & durabile virtutes.
eorū desuper excoriauerunt, & ossā eorum confregerūt, &
a ¶Et sic miserabiliter plebem in medio Ierusalem affligunt. ¶Diabolo.
conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollę.
a ¶In die captiuitatis per Nabuchodonosor vel per Romanos clamabunt: sera pœnitentia.
b ¶Iudicium sine misericordia fiet ei qui non fecerit misericordiam.
Tunc clamabunt ad dominum, & non exaudiet eos, & ab- 5
c scondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter 6
egerunt in † adinuentionibus suis. Hęc dicit dominus, su- 7 †
¶Promittendo pacem. ¶Nunciando iram.
per prophetas qui seducunt populum meum: qui mordēt 8
dentib. suis, & prædicāt pacem. Et si quis nō dederit in ore 9
a ¶Affirmant prophetali autoritate.
d eorū quidpiā. † sanctificant super eum prælium Propterea 10
nox vobis pro visione erit, & tenebræ vobis p diuinatio- 11 12
a ¶Veritas. b ¶Huiusmodi.
ne. Et occūbet sol super prophetas & obtenebrabitur sup
a ¶Cum res contraria promissioni euenerit, quia tunc apparebit ꝙ non fuit spiritum Dei in eis.
eos dies. Et confundentur qui vident visiones, & † confun- †
¶Rubore.
dentur diuini. Et operient vultus suos omnes, quia non & 13
e † responsum Dei. Verumtamen ego repletus sum fortitu- 14
a ¶Nemo amplius Ierusalem id est sceleribus hic descriptis fuisse subuersam. †
dine spiritus domini iudicio & virtute, vt annunciem Ia- †
a ¶Quod pro Deo ideo coluerunt, vel Dei filium crucifixerunt.
f cob scelus suum, & Israel peccatū suum. Audite hæc prin- 15

† operibus. † præparant. † erubescent. † verbum.

a *Qui.* Nota verborum significātiam: Bona non amare, & mala non fugere vitium est quanto magis odisse bonum & amare malum.

b *Qui violenter.* Qui spoliatis pauperes & interficitis, & carnes eorum & ossa conteritis.

C Sicut nos sufficit illis spoliare subiectos sed & corpora duro imperio affligūt, & ossa cōterūt, vt quidqd̄ in eis forte & decorū erat, in feruēti olla contereretur, quā rex Assyrius succēdit tradētes diabolo & angelis eius gregē sibi cōmissum, sicq; cū venerit dies vltionis, nō audietur à dño qui rogātes noluerūt audire, & qui auertūt faciē à paupere, faciē Dei auersam sentiēt: qui nō fuerunt reges sed tyrāni: nec ppositi, sed leones: nec magistri, sed lupi ouiū.

c *Hęc dicit.* Hucusque contra malos principes, sequens sermo est contra pseudo prophetas & doctores, qui pollicendo scientiam, & adulando seducunt populum.

Fuerunt pseudo prophetæ in Israel qui propter dona pacem nunciabant, & nihil dantibus, irām Dei venturā.

Hieron. Prædicātium modernorū & vulgi sub dolosa illusio. Hæretici sunt pseudo pphetæ nō missi à Deo, q populū quondā Dei seducūt & comedūt, vel munera accipiēdo, vel occidendo aīas, & promittunt pacē celestis beatitudinis, dicētes: Nō oportet vt cōtineas, habē fidē & promissa Dei cōsequeris. Et si quis nō dederit in ore eorum illis

lus, & Israel peccatum suum.

f *Audite.* Prius distinctè malis iudicib. & post pseudo p phetis cōminat' est. nūc gnāliter arguit & iudices & pseudo prophetas, & sacerdotes, & eos qui Dei notitiam habere pollicebantur, propter quorum scelera Sion ager aranda est, Ierusalem vt aceruus lapidum ruitur mons templi in excelsa syluarum futurus.

Ali. Nisi doctores ecclesię seruauerint cor suū. vt i̇ causis nō iudicēt secundū personas. abominātur iudiciū recta peruertūt. Possunt hæc ēt intelligi de his q scripturas prauis īterpretationibus deprauāt. Hi ędificāt Sion sanguinibus: qa nō idoneos ordināt ad regimē ecclesiarū, quorū doctrina & vita scādalizatur ecclesia subditorū, & cū debeāt esse os domini ad populum, voces domini vendītant. & de columbis in templo mercantur, qui dentur sibi prophetæ esse: sed quia pecuniam accipiunt prophetia eorum facta est diuinatio, quæ in diuinis scripturis semper in malam partem accipitur. Isti tamen domino seminare præsumunt, nec visuros mala sed mē causa eorum, locus quondā pacis impletur ruinis templum Dei in habitaculum bestiarum conuertatur

Non

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui odio habe.bo. *& sic platę data vobis a Deo abutimini.*
2 Qui violenter tol.pel. *bona popul. rapiendo.*
3 Et car. *in psonis affligēdo.* 4 Qui comede. *Per comestionē, excoriationem, & ossium confractionem, & concisionem in lebete, dantur intelligi & varij modi, & exquisiti populum affligendi.*
5 Tunc clama.ad do. *cum ab aduersarijs affligentur.*
6 Et non ex. *Iudicium enim sine misericordia fit ei qui non miseretur.* 7 Hæc di. *Hic consequenter ponitur comminatio propter culpam pseudo prophetarum, cum dicitur.*
8 Qui mor. *detrahēdo viris prophetis.* 9 Et præ. *idest nunciant prospera illis, qui dant eis munera, alijs autem aduersa.*
10 Propt.i. *obscuritas ignorātię.* 11 Vob. *tribulationis & gustię.* 12 Et oc. *i. is cognitio veritatis, & claritas prophetię deficiet eis.* 13 Qui. *s. verbū eorū, sed magis ab eis cōfictū.* 14 *Hic cōminatur propter peccata, omniū maiorū generaliter dicens.*
15 Ego reple. *idest, spiritus Dei, qui dedit mihi constantiam ad arguendum vitia maiorum patenter, ideo subditur.*

MORALITER.

1 *Qui odio habetis.* Et patet sententia: Et sequitur cum dr.
5 *Tunc clama.* in afflictione sua. 6 *Et non ex.* secundum illud Prou. xxj b. Qui obturat aurē suā ad clamorē pauperis, & ipse clamabit, & nō exaudietur. 7 *Hæc di.* Hec loqtur ꝯ prophetas falsos veteris testamēti, per quos significātur falsi prædicatores noui, qui seducūt populū peccata diuitū excusantes pp q̃stū, qui mordent dētib. suis diffamātes eos qui nō tribuūt eis, & pdicāt pacē malis propter suam beneficentiam. ideo subditur pęna, cū dicitur 10 *Propt. i.* inferni pœnæ tenebrosæ, † *Et conf.* extrema confusione Et mutatur hic modus loquēdi de secūda ad tertiā. 14 *Verumta.* Hic arguit propheta cōiter oēs maiores, per quē significatur pdicator constans. iō dr: *Verum*tamen arguendū cōstanter peccata maiorū ideo subditur: † potēti supbo qui calcat. Iacob. s. supplātator interpretatur, Is. i. clero supbo quī isti frequēter cōstituūtur in foro seculari & ecclesiast. iō subditur: *Audite.* Seq

Non debent ministri ecclesiæ propter pecuniam sua officia administrare: Nec tamen prohibetur quod ex officio suo debetur accipere, ad necessitatem, non ad luxuriam, alioqui culpa eorum in fine quando refrigescet charitas, & fides rara erit, vbi quondam erant amplæ domus, & absque numero aceruí frugũ ibi parua vix erit casula, seruans speciẽ ciborum refectionem animæ nõ habentium.

Et super. Non intelligentes mala sua quasi sceleribus remerentciuitatem Dei, se esse Dei ministros iactabant dicentes: Deus est in medio nostri, & nõ venient super nos mala.

Propter hoc. Verba huius prophetiæ videmus completa, & aspectus verum se probat. Pro sceleribus

leribus prædictis, templo destructo, & domo Iudæorum deserta angelis etiam a sua sede recedentibus, prò monte destructo, mons Dei eleuatus est.

✻ Hieronymus. Audiamus sententiam domini quę sequatur. Sion & Hierusalem ac mons templi speculatorium, & visio pacis & templum Christi in consummatione, & in fine (quando refrixerit charitas, & rara fides fuerit) quasi ager arabitur, & redigetur in tumulos, ac erit in excelsa syluarum, siue in custodiam pomorum, vt vbi amplæ quondam domus erant, & absq; numero aceruí frugum, ibi vix parua sit casula seruãs speciem ciborum refectionem animi nõ habentium.

a¶Episcopi, presbiteri, diaconi. b¶Ecclesiæ. c¶Duarum tribuum. d¶Decem tribus.
Audite hæc principes domꝰ Iacob, & iudices domus Israel 1
a¶Non solum hoc facitis, sed etiam falsa iudicatis: scripturas deprauatis. 2
b¶Nec saltem parua iustitia remanet in ciuitate.
qui abominamini iudiciũ, & omnia recta peruertitis. Qui 3
a¶Cæde innocentium morte Christi, & apostolorum. ¶Rapinis pauperum.
ædificatis Sion in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate
a¶Si quis de principibus iudicare videbatur quod rectum erat magis vendebant sententiam,
b¶Quia non nisi accepto precio docebant populum.
†Principes eius in munerib. iudicabant, & sacerdotes eius
a¶Nec responsa Dei nisi pro mercede proferebant. b¶Qui prophetare debebant. 4
in mercede docebant. Et ꝓphetę eius in pecunia diuinabãt 5
&† super dominum requiescebant, dicentes: Nunquid nõ 6
dominus in medio nostrum? Nõ venient super nos mala. 7 8
a¶Quia non egistis penitentiam, & populus vitia vestra secutus est, sed maxime pro effusione sanguinis domini. b¶A Romanis hostili aratro diuidetur.
†Propter hoc causa vestri Sion quasi ager arabitur & Ieru- 9
a¶In tumulos saxorum vertetur. b¶Templum quondam nobile in cineres commutatum et habitatio ferarum. 10
salem † quasi aceruus lapidum erit, & mons templi in ex- 11
celsa syluarum.

NICOLAVS DE LYRA.

Audi. *qui habetis superiorem potestatem in temporalibus.*

Et iudi. *iustitiam in omnibus peruertentes.*

Qui ædifica. Sion. *i. de substantia, & sanguine innocentum, condemnantes eos ad mortem, vt habeatis bona eorum.*

Principes eius in mu. *i. pro muneribus iniustam sententiam proferebant.*

Et sacerdotes eius in mer. &c. *Qui tamen ex officio tenebantur docere legem liberaliter.*

Et prophetæ eius, &c. *i. pro pecunia mendacia confingebãt.*

Et super do. *i. a domino requiem promittebant.*

8 Dicentes: Nunquid non do. *q. d. Veraciter Deus est in vobis, & ideo non habetis timere ab aduersarijs.*

9 Propter hoc cau. *qui falsa promittitis.*

10 Sion quasi ager. *i. sic erit destructa, quod poterit arari ꝓpter defectum habitantium, quia propter promissa falsorum prophetarũ Sedechias rebellauit regi Babylonis: & ex hoc sequuta est destructio templi & ciuitatis. 4. Reg. vlt.*

11 Et mons. *quia in locis destructis, & derelictis longo tempore solent fruteta crescere, tempus verò captiuitatis durauit. 52. annis, secundum minorem computationem: in tanto tempore potuerunt bene crescere.*

MORALITER.

Qui abomi. idest, executionem iustitiæ.

Qui ædifica. Per Sion ecclesia, per Ierusalem metropolim regalis curia significatur.

Et super. promittentes diuinam protectionem falso nomen.

9 *Propter.* Ad literam: Propter peccata maiorum populi Iudaici Ierusalem fuit destructa: & similiter propter peccata maiorum populi Christiani, ecclesia spiritualiter ꝓ magna parte destructa est, & etiam corporaliter multum diminuta. nã in Aphrica & in Iudæa pauci valde remanserunt Christiani: vt dicitur, in Armenia sunt.

CAP. IIII.

Et erit in no. Rupertus. Manifesta hæc de plenitudine gentium prophetia, q̃ nec intrat dũ cæcitas contigit in Israel

CAPVT IIII.

¶Vndecima hora, quando ad conducendum operarios Saluator venit.
¶In fine seculorum, idest, tempore gratiæ.
ET erit in nouissimo dierũ mons domus do 1
a¶Alias manifestus, qui ante occultus. b¶Non solum in montibus sed super vertices montium Moyses, & prophetæ qui de Deo vaticinati sunt.
mini ꝓparatus in vertice montiũ, & † subli- 2

Israel dum sicut in isto supra scriptum est. *Nox illis pro visione est, & tenebræ pro diminutione.* Et occũbet sol super ꝓphetas, & obtenebrantibus

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT IIII.

✻ ET erit in nouissimo, &c. *Hæc est pars secunda principalis, in qua propheta principaliter denunciat consolatoria, maximè verò consolatoriũ erat Christi mysteriũ, & ideo propheta primò describit huius beneficij magnitudinẽ, secundò, iuxta hoc arguit malorum ingratitudinem, cap. 6. prima in duas. quia primò describit propheta conditionem corporis. secundò, capitis. cap. seq. Corpus autem mystirum Christi est ecclesia: cuius primò describit conditionem, secundò tyrannorum persecutionem, ibi:* Nunc quare. *Circa primum sciendum, quod pars ista ab Hebręis, & Latinis exponitur de tempore Christi, variè tamen. Quia Iudęi dicunt adhuc Christum venturũ, nos autem dicimus tempus, sui aduentus præteritum. Et ad confirmationem sui erroris accipiunt Iudęi aliqua argumenta ex hoc loco. Primò quia dicitur hic.*

Et erit, &c. *Tẽpus vero Iesu Nazareni non fuit nouissimum, vt patet, quia post eius mortẽ fluxerunt multi anni: ergo Iesus Nazarenus non fuit Christus, sed adhuc expectatur venturus.* Item quia *sub-* *ditur:* Et erit mons domus domi. *quod nõ est adhuc factũ, quia mõs Sion nõ est in aliquo eleuatus, & sunt multi mõtes illo altiores. Tertiò quia sequitur.* Et occident gla. *Et sequitur.* Et discent. *Post verò tempus Iesu Nazareni fuerunt bella grauia, & potissimè in Iudæa quando per Romanos fuit destructa, ergo &c. Ista vero argumenta & aliqua alia solui, Isa. 2. vbi consimilis litera ponitur: potest tamen aliquid repeti. Ad primum dicendum quod tempus nouæ legis dicitur nouissimum, quia non succedet ei alia lex sicut successit legi Mosaicæ: & secundum hoc dicitur. Ioan. 2. c.* Nouissima hora est. *Item Genesis. 49. a.* Congregamini, vt annunciem vobis quæ ventura sunt in nouissimis diebus. *Et tamen secũdum Hebræos sunt impleta diu. s. ab ingressu terræ promissionis sub Iosue pro maiori parte, vt ibidem fuit dictum. Secundum soluitur etiam per dictum Ra. Sa. qui dicit, quod illa eleuatio non est intelligenda corporaliter, sed quia debeant ibi fieri mirabilia. Quod fuit adimpletum quando Christus Deus & homo fuit ibi præsentatus in templo. Ibi etiam postea prędicauit, & multa fecit mirabilia suę diuinitatis ostensiua. Ibi etiam super apostolos Spiritumsanctum misit in signo visibili, quod fuit mirabile maximum. Ad tertium patebit infrà. Igitur exponatur hæc litera de promotione ecclesię, sicut & fuit exposita. Isa. 2. a.* Et erit in nouissimo dierum: *idest tempore gratiæ, quod est nouissimum, vt dictum est.*

2 Mons do. domi. præpa. in verti. mon. *per mirabilia ibi facta maiora quàm alibi, vt dictum est.*

MORALITER.

†1 *Et erit in nouissimo.* Capitulum istud, & quintum literaliter exposui de profectu ecclesiæ sub eius capite domino nostro Iesu Christo, propter quod hæc expositio non solũ literalis est, sed etiam spiritualis: & ideò ad alia pertranseo. Et quia non occurrit mihi alia conuenientior hic ponenda.

bus est super eos dies, & propterea Hierusalē redacta in A aceruum lapidum qui ex ijs gladio superfuerant captiui ducti sunt in omnes gentes & ipsæ quidem gentes quarū salus prænunciatur manifestis nominibus exprimuntur dicendo, *& fluent ad eum populi, &c.*

cœnobialem, alij ad hæremiticā vitam cōuersi? Nonne & sacerdotalis ordo sic & gladios & lanceas concidit, vt ne saltem manib. attrectare licitum sit? Non sic erant antequam innotuisset iste mons domus Domini.

* Iustinus martyr. Nos Christiani ex gentibus per prædicationem Apostolorum Iesu, profectorum a Ierosolymis, pietate cognita ad Deum Israel cōfugimus, & omissis bellis acmutuis cædibus, pro se quisq; arma belli ca vertimus in ferramenta rustica, recusis gladiis in vomeres, & lanceis in falces, vt colamu religionem, iustitiam, charitatem, fidem, spemque in patrē crucifixi, &c.

Alleg. p fidē Christi ira effrenata, & côuicia deponun vt ponat quisq; manum suā ad aratri nec respiciat po tergū: vt confract iaculis contumel. rū mittat spiritu lem fructū. Nemo pugnet cōtra alii quia legitur *Beati pacifici.* Nemo pugn subuertere audito res: qa tēpus plant

Omnia scripta prophetarum ad cōparationem propheticę de aduentu Saluatoris humilia sūt, nec vsque ad verticem montium pertingētia. Ad conuersationem enim Christi vniuersa vita hominum comparata cā pi dicuntur, & valles.

B * Theod. Lex euāgelica, cum ab Hierusalem veluti a fōte quopiam incepisset, per omnem terrarum orbem peruagata est, cum fide accedentibus irrigationem adferens. Tum etiam videas in medijs vrbibus, & pagis, & agris, locisque desertis ędes sacras exædificatas, magnitudine & pulchritudine præcellētes, vt ipsis montib. editissimis insigniores sint & magis cōspicuæ Templa dæmonum in eis olim ædificata funditus deleta sunt. Dei vero templa, & multitudine, & pulchritudine ad similitudinem propius syderibus cœli accedunt.

a ¶ Qui apparuit in forma serui super omne nomen exaltabitur. b ¶ In morem fluuiorum multæ turbæ congregabuntur iudæorum. c ¶ Credere in eum.

mis super colles. Et fluent ad eum populi, & properabunt 1

a ¶ De omni natione quæ sub cœlo est. b ¶ Ad vexillum passionis mutuo se prouocantes. c ¶ Ascensione opus est, vt quis ad Christum valeat peruenire.

a Gentes multæ, & dicent: Venite ascendamus ad montem

a ¶ Ecclesiam Saluatoris. b ¶ Ego sum via.

domini, & ad domum Dei Iacob. Et docebit nos de vijs 2

a ¶ Credimus in Christum per apostolos. b ¶ Ad Gentes. c ¶ Spiritualis.

suis, & ibimus in semitis eius. Quia de Sion egredietur lex 3

a ¶ Sermo prædicationis. b ¶ Pater omne iudicium dedit filio. c ¶ Iudæos, qui salute digni, vel indigni. 4

& verbū domini de Ierusalem. Et iudicabit inter populos 5

a ¶ Non iudicabit, sed comprehendet sapientes in astutia eorum, & cognoscet cogitationes sapientium, quia vanæ sunt.

b multos, & corripiet Gentes fortes usque in longinquum.

a ¶ In eius aduentu omne studium bellandi conseruatur ad pacem.

Et concident gladios suos in vomeres, & hastas suas in 6
ligones non sumet Gens aduersus Gentem gladium,

a ¶ Nemo pugnandi necessitate pugnare discet. b ¶ Tanta erit requies, vt non solum in urbibus, sed etiam in uiculis, & agris quisque securus fiat.

& non discent ultrà belligerare. Et sedebit † vir subtus 7
uineam suam, & subtus ficum suam, & non erit qui 8

a ¶ Et hoc fiet. b ¶ Cuius verba sunt vera, cuius uicere est facere.

deterreat: quia os domini exercituum locutum est: quia 9

a ¶ Omnibus nationibus euntibus in suum errorem nos ad montem, qui est Deus, ascendamus.

omnes populi ambulabunt unusquisque in nomine Dei 10
sui, nos autem ambulabimus in nomine domini Dei no- 11

c ¶ Qua lucebit sol iustitiæ,

stri in æternum, & ultrà. † In die illa dicit dominus, cōgre- 12 13

† vnusquisq;

† Soph. 3. d.

a *Venite ascendamus ad montem.* Ideò ascendamus, vt doceat, vel per Angelos præsidentes ecclesiæ, uel per scripturas.

C *Remig. Opus est ascēsione, si velimus ad Christū peruenire. Domus Iacob est ecclesia columna, & firmamētū veritatis. Quare aūt ueniant, addūt, *Docebit nos*, p Doct. & pastores, qui præsident ecclesiæ, quos Ioan Angelos vocat: siue p scripturas, q ostendūt viam Dñi. i. Christum, q dicit, *Ego sum via, &c. Et ambulabimus in semitis eius*. i. sequemur, & imitabimur Apostolos, qui sunt semitæ eius per quos credimus in Christum, *Quia de Sion*, hoc est, de primitiua ecclesia. *exhibit lex.* spiritualis, hoc est, prædicatio Euangelica ad Gentes. *Et Verbum Domini*, hoc est filius patris, *de Hierusalem*, de Iudæa, ex qua carnem assumpsit. *Et iudicabit populos multos*. quia pater non iudicat quemquā, sed omne iudicium dedit filio. *Et corripiet gentes, &c.* hoc est, populum: & sapientes seculi. Iudicat autem populos, discernendo qui sint saluatione digni, & qui indigni.

1. Tim. 3.

Apoc. 1. 2. 3.

Ioan. 14.

Ioan. 5.

b *Et concident.* * Ruper. Nonne istud choruscante Euāgelio Christi passim p populos, & gētes factū esse legim⁹, dū viri prius ingeti, & bellicosi, depositis armis, & ipso habitu immutato, insignia ferunt euangelicæ pacis, alij ad cœno-

di est. Sedet vir sub vinea. vt premat vinū, *quod letificat cor Hominis*: & sub ficu, vt inde dulcia poma Spiritus sanc decerpat. Ante natiuitatem Christi totus orbis plenu erat sanguine. Roma etiam ciuilib. bellis dilacerabatu Postquam verò ad imperium Christi singulare imperium Roma sortita est, Apostolorum itineri peruius factus est orbis, apertæ sunt eis portæ vrbium, & ad prædicationem vnius Dei singulare imperium constitutū es

c *In die illa.* Hæc vera sunt de primitiua ecclesia Iudæorum de qua Apostoli per quos vna die quinque milia & alia die tria milia, & postea multa milia crediderun

* Theo. Si Iudæorū regnū in Sion permansisset, & assiduè æterna Dei procuratione curarentur, iure hāc si prophetiam arriperent. Sin autem extinctū est longissimeque habitantes ab Ierusalem seruiunt in extremis t ris, Dei procuratione denudati, ne amplius nugas su nobis proferant, veritatisq; doctores veritati patrocinentur. Contritā aūt, et eiectā animas pietati seruiētes voc propter quas vnigenitum Dei, Verbū carnis assumpt ne in terris uisum, cū hoībus uersatum est. Horū tes ad Iudęos uerba faciens. *Non est opus medico valentibus, Non veni vocare iustos, sed peccatores, &c.* Idcirco publican & meretricem, & latronem congregans, & eorum m res in melius mutans, Ecclesiam constituit, cui imper ex hoc nūc, & vsq; in seculū. Possunt hęc de aïa huma intelligi, quę ante aduētū Christi quasi irronea ouis v rijs

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et fluent ad eum po. &c. *Quod videmus impletum per orbem in conuersione gentium.*

2 Et docebit nos de uiis suis. *quantum ad præcepta.*

3 Et ibimus in se. *quantum ad consilia Euangelica.*

4 Quia de sion egre. lex &c. *De Ierusalem enim processerūt apostoli aliique discipuli ad prędicandum per orbem fidem Christi, Act. i.*

5 Et iudicabit inter po. mul. *iudicio discretionis, aliquos vocando ad fidem & gratiam, alijs omissis suo iusto iudicio, licet nobis occulto.*

6 Et concidēt gladios suos in vomeres, &c. *Christus enim fuit natus tempore maxima pacis: propter quod tunc fuit descriptus vniuersus orbis, Lu. ij. Et durauit illa pax per longum tempus, propter quod in multis partibus plura arma bellica quę pro tunc non erant necessaria, conuersa fuerunt in instrumenta agriculturę apta.*

7 Et non discent vltra belligerare. *Istud ultra, non importat semper perpetuitatem à parte post: sed aliquando tempus determinatum, & aliquando non multum longum, sicut. 4. Reg. 6. e.* nō venerūt vltra latrones Syrię in terram Israel. *s. tempore illius regis, & Elisei: tamen postea multotties venerunt.*

8 Et sedebit vir subtus vi. su. &c. *i. habebit pacem, & securitatem. Et hoc impletum est in ecclesia a tempore Constantini, beati Siluestri.*

9 Quia omnes po. *a fide Christi alieni.*

10 Ambulabunt vnus. in no. Dei sui. *quia per longum tempus post mortem Christi diuersę Gentes diuersa idola coluerunt*

11 Nos autem ambulabimus in nomine domini, *scilicet Iesu Christi.*

12 In ætern. & vlt. *idest, vltra omnem mensuram quantumque longam.*

13 In die illa. *idest, tempore gratię, quod dicitur dies, ad Ro. 1* Nox præcessit, dies autem appropinquauit.

7 Et

* Con

rijs erroribus, & vicijs seruierat, sed diu attrita, tandem humeris pij pastoris ad montem pristinum est relata.

a *Et tu turris gregis.* Dicto ꝙ per aduentum Christi credẽtes tam de Iudæis quam de Gentibus in ecclesia congregandi, & saluandi sunt, supponit, ꝙ propter excæcationẽ infidelium, Iudæorum templum, & tota Ierusalem erat destruenda. Et sub figura captiuitatis q̃ per Babylonios ventura erat, loquitur de destructione facta per Romanos.

Vinea domini domus Israel est, in qua ędificata est turris, & torcular, i. auxilia angelorũ. Ad hanc turrim venit Christus, qui prima potestas eius fuit, tẽpore Patriarcharũ, sub quo veniente in carne, fuerunt Apostoli secunda potestas vineæ. Venit autem hæc potestas, vt in ea credentes faceret in regnum.

Quidam per turrim tenebrosam, & filiam Ierusalem, intelligunt cęlestẽ Ierusalem, quæ tamdiu squalet, quamdiu filij eius non reducuntur ad eam, nec habet consiliarium, sed dolores parturientis, dum tot filios suos videt interfici.

Theodo. Ita etiam mirificus Esaias Hierusalem nominat cum dicit, *Plantaui vineam Sorech, & turrim plantaui in medio eius*, templum sic appellans, per quod custodire vineam arbitrabatur. Hanc Michæas turrim caliginosam, & squalidam vocat, propter habitantium impietatem. Nam cum legibus Dei reipublicæ temperatæ nitorem inquinarunt, iniquitatem veluti squalentem, & sordidam domum quandam introduxerunt: hisque præterea minatur Babyloniorum exercitum, quorum gubernacula statim vt Nabuchodonosor suscepit, bellũ mouit, tertio anno Ioacim. Quare illud regnũ appellauit primum regnum: quia simul atque rex factus est Nabuchodonosor bellum intulit. Deinde per simulationem interrogat. D E

b *Nunc quare, &c.* Quare in discrimen fortunarum venisti, præsertim cum in consilio haberes, qui quod opus esset inuenire possent, & regem huius rei causa a me expetisses, vt pro te belli pericula susciperet, quem statim vt petiuisti dedi tibi? Cõdisce igitur consiliariorum tuorum prudentiam, & regnum regum nihil tibi auxiliaturum. Ergo vt mulier vicina ad pariendum dolores suscipe, & perinde vt illa impendentia mala conspiciens, te dolorum aculeis vexa. Hac vrbe te expelli oportet, atque cum abduceris hinc, inter faciendum iter, vt casus feret, diuersari oportet in agris, item diutissimè habitare in regione Babylonia, longoque post tempore libertatem assequi, & in patriam redire.

a Dole

a ¶Ad vnum Deum, ad vnam fidem.
b ¶Quæ malè ambulauerat, cuius pes scandalizatus fuerat abscisus.
c ¶Cui dederam libellum repudii.
gabo claudicantem, & eam quam eijceram colligã, & quã
a ¶Varis captiuitatibus. ¶Vel tradideram diabolo, & angelis eius.
b ¶Non dixit, ponam claudicantem totam saluam, sed in reliquias, vt reliquiæ & electio saluæ fiant.
afflixeram consolabor. Et ponam claudicantẽ in reliquias
a ¶Sub iugo legis vel peccati. b ¶Quam nec gladius nec tormenta separant a charitate Christi.
& eam quæ† laborauerat in gentem robustam. Et regnabit
a ¶Multas gentes & reliquias claudicantes.
b ¶In ecclesia, in specula virtutum.
dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc, & vsq; in
a ¶A presenti seculo vsque in futurum. b ¶Quondam munimentum gregis nunc es tenebrosa, ex quo coloni interfecerunt filium patrisfamilias.
c ¶Quæ turris es filiæ Sion. Vel, vt Symmachus refert, ipsa est filia Sion, & vsque ad hanc veniet Deus, vel potestas prima quæ potestas est regnum filiæ Sion.
æternum. Et tu turris gregis† nebulosa filiæ Sion vsq; ad te
¶Scilicet.
a veniet, & veniet † potestas prima regnum filiæ Ierusalem.
a ¶Et cum ad te veniat dominus, & prima potestas & regnum.
b ¶Cum hæc omnia habeas tuo vitio, nec regis nec consiliarij mereris auxilium.
Nunc quare mœrore † contraheris? Nunquid rex non est
a ¶Rex, & magni consilii angelus Saluator qui periit pro populo non credente.
b tibi? aut cõsiliarius tuus perijt? quia cõprehendet te dolor

NICOLAVS DE LYRA.

Congregabo claudi. *i. Gentilitatem, quæ distortè incesserat per idololatriam.*

Et eam quam eieceram. *quia legem non dederat Gentilib. nec prophetas, & sic quodammodo eos eiecerat.*

Colligam. *in ouili ecclesiæ per apostolorum prædicationem. Videtur tamen quod melius exponatur hæc litera de gente Iudaica quantum ad illam partem quæ adhæsit Christo, cum dicitur.* Congregabo claudican. *i. gentem Iudaicam, quæ dicitur claudicans ab antiquo. 3. Reg. 28. d.* Vsquequo claudicatis in duas partes? *Et similiter in aduentu Christi claudicauit, quia aliqui adhærebant sibi sicut vero redemptori: alij autem reputabant eum deceptorem, vt patet ex decursu Euangelij. Et eam quam eieceram dimittendo errare per diuersa vicia.* Colligam. *intra Christi ecclesiam.*

Et quam afflixeram. *s. per Chaldæos, & Græcos, & Romanos, & subintelligitur. Consolabor.*

Et ponam claudicantem in reliquias. *quia pauci de Iudæis adhæserunt Christo respectu adhærentium aliorum.*

Et eam quæ laborauerat. *Hoc dicitur de primis credentib. qui cum Christo fuerunt in labore, & afflictione, & post mortem eius, vt patet in Actibus apostolorum in pluribus locis.*

7 In gentem robustam. *quia tolerabant afflictiones, & tormẽta non solum patienter, sed etiam gaudenter, Act. 5. g.* Ibant apostoli gaudentes a conspectu concilij: quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.

8 Et regnabit dominus super eos in mon. Sion. *i. in ecclesia, quæ dicitur mons Sion, eo ꝙ ibi Christus fidem catholicam prædicauit, & Spiritumsanctum super apostolos misit.*

9 Ex hoc nunc & vsq; in æter. *quia statui ecclesiæ militantis succedet status ecclesiæ triumphantis, cuius non erit finis.*

Et tu turris gregis. *i. templum, quod erat factum ad modum turris. Et dicitur gregis, quia in atrio iuxta templum immolabantur greges in altari holocaustorum.*

Nebulosa filia Sion. *Ex nebula fumi consurgente de holocaustis quæ totaliter incendebantur ad honorem diuinum.*

Vsq; ad te. *i. redemptor. Quod impletum fuit, quando ibi oblatus fuit & prædicauit: Et subditur conditio venientis, cum dicitur.*

13 Et veniet pote. *ratione suæ deitatis.*

14 Nunc qua. *Hic consequenter ponitur ecclesiæ persequutio. Sciendum tamen, ꝙ aliqui residuum huius capituli vsque ibi.* Nunc vastaberis, *exponunt de deductione Iudæorum in Babylonem, & reductione. Et litera satis potest applicari vsque ibi.* Surge, & tritura. *Sed vltra non potest bene applicari: quia redeuntes de captiuitate Babylonica nunquam habuerunt talem potestatem qualis hic describitur, sed semper fuerunt sub seruitute primò Persarum, & Medorum, secundò Græcorum, tertiò Romanorum, propter quod Ra. Sa. exponit hanc literam de tempore Christi, dicens ꝙ in aduentu Messiæ Iudæi erunt in maxima potestate, & subijcientur eis omnes reges terræ. Literam verò præcedentem exponit de captiuitate Babylonica & eius reductione, sicut & præcedentes. Quod autem sequitur.* Nunc vastaberis. &c. *exponit de destructione Babylonis per Cyrum, & Darium. Alij autem exponunt de vastatione Iudææ per Sennacherib tempore Ezechiæ. Istas autem expositiones non prosequor, quia videntur mihi distortæ: propter quod saluo meliori iudicio, videtur mihi, quod hic primò ponitur persequutio ecclesię, & secundo synagogæ, ibi.* Nunc vastaberis. *Et licet istæ duæ persequutiones fuerint eodem tempore, saltem pro parte finis tamen contrarios habuerunt, quia ex persecutione, ecclesia mirabiliter creuit. Ex persecutione enim eius quę facta est sub Stephano primo martyre, dispersi fuerunt fideles de Ierusalem per varias regiones, prędicando fidem Catholicam, Act. 8. Synagoga verò ex persequutione sua defecit: quia captiuatis Iudęis per Romanos cessauerunt legis sacrificia & oblationes, & similia quę non possunt ab eis offerri extra terram promissionis. Primò igitur agitur de persequutione ecclesię, cùm dicitur.* Nunc quare mœrore con. *Hoc dicitur quantum ad debiliores fideles, qui in persequutione facta sub Stephano, fuerunt in afflictione, & mœrore, Act. 8.* F

15 Nunquid rex non est tibi. *q. d. immo Christus assistens tibi in pressuris, secundum ꝙ dixit Matt. vlt. d.* Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi.

16 Aut consi. tuus, &c. *q. d. Non quia Spiritussanctus docebit te de omnibus.*

17 Quia comprehendet te dolor. *Primò in Iudęa, de persequutione Iudęorum, & posteà in alijs partibus ex persequutione tyrannorum.*

a *Dole & sa.* Occiso Christo putauit Israel se obtinere
A imperium,sed vastatus est repente, nec imminentem potuit fugere captiuitatem.

Hiero. Moraliter. Animæ pro peccato de ecclesia pulsæ in interitum carnis dicitur a medico. Exi de ciuitate in monte sita, & habita in campo vbi Assyrij vagantur, & erubesce pro vicijs donec recorderis abundantiæ quæ est in domo patris, & ab eo suscipiaris qui te redimet de manu durissimi domini.

B b *Et nunc congregatæ.* ✱ Remigius. O Hierusalem cui prædico captiuitatem imminentem, interim donec illa veniant iam congregati sunt super te, qui quasi de adultera muliere loquuntur, & dicunt. *Lapidetur, & aspiciat in Sion oculus noster.* hoc est, contra Sion, vt consultemus, & gaudeamus
C in malis eius. Et hoc dicunt, *quia non cognouerunt cogitationes Domini,* qui ideo fecit illos congregari, vt tu ab illis contereris, quasi fœnum & stipula areæ.

✱ Theodo. Congregat Dominus impios non cogens, neque violenter vrgens, sed appetitibus concedens, & libero arbitrio cedens.

Alleg. Contra filiam Sion, idest ecclesiam, multæ nationes dæmonum congregantur, & insultant in morte filiorum eius, in quo ignorant Dei consilium. Si n. cognouissent dominum maiestatis, nec in membris nec in se crucifixissent. Cõgregabit autem eos Deus quasi fœnum areæ, vt omnia spinosa, & aspera vngulis conterat, & cornibus ventilet, & frumentum purũ remanẽs Deo offerat donaria.

c *Ipsi autem non.* Dicunt Iudæi tempore Christi sui omnes nationes Iudæis seruituras, & ipsum Romanum imperium vngulis suis & cornibus conterendum.

d *Tritura.* Ventila & contere populos cornib. ferreis, quæ tibi me dare spõdeo & vngulis æreis quas a me accipies.

a Dolores patienter feras, & vt puniantur peccata in terram vade captiua, & nuda vsque ad Babylonem donec per manum Zorobabel reducat te Deus de manu Chaldæorum.

a sicut parturientẽ? Dole & † satage filia Siõ quasi parturiẽs 1
qa nũc egredieris de ciuitate, & habitabis in regione, & ve- 2
nies vsq; ad Babylonẽ. Ibi liberaberis, ibi redimet te domi- 3

a O Filia Sion, vsque in Babylonem venies, & inde redimeris, sed nunc interim dum tempus captiua, congregabuntur Gentes super te

b nus de manu inimicorum tuorũ. Et nũc congregatæ sunt 4

a Loquuntur de te quasi de adultera delectetur videre pœnam illius.

super te Gẽtes multæ, quæ dicũt, lapidetur: & † aspiciat in 5
c Sion oculus noster. Ipsi autem non cognouerunt cogita- 6

a Quod ideo aduersum te congregauit Deus nationes vt tu conteras eas sicut fœnum areæ.

tiones domini, & nõn intellexerunt consilium eius: † quia 7

Alias manipulos. Ergo.

d congregauit eos quasi † fœnum areæ. Surge, & tritura filia 8
Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas 9
ponam æreas. Et comminues populos multos, & inter- 10 11

e a Ipsas & omnem prædam quam rapuerunt, occidet domino, quia tali sacrificio delectatur.

ficies domino † rapinas eorum, & fortitudinem eorum do- 12
mino vniuersæ terræ.

† ingemisce
† peccauit.
† manipulum ad aream.

e *Et comminues.* Legimus in libro Numeri, & Iesu Naue & primo libro Regum quòd deuictis Gentibus, & ipsi & pecora & spolia eorum victores consecrauerunt.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia nunc egredieris de ciuitate. *i. de Ierusalẽ. Quia sicut dictum est in persequutione sancti Stephani, fideles pro maiori parte exierunt de Ierusalem, & dispersi sunt per regiones prædicando.*

2 Et venies vsque ad Babylo. *Et non loquitur ibi de Babylone, quæ est in terra Chaldæorum, quę iam erat subuersa & inhabitabilis: sed de Babylone quę est in Aegypto, in qua fuit fides Christi publicata per Matthęum apostolum, in cuius sorte venit Aegyptus, vt dicit Hiero. in libro illustrium virorum. Vel per Babylonem hic intelligitur Roma, sicut. 1. Pet. 5. d.* Salutat vos ecclesia quæ est in Babylone collecta, *i. Roma secundum ꝙ dicit Hiero. & omnes expositores, in qua publicatum fuit Euangelium per apostolos Petrum, & Paulum.*

3 Ibi liberaberis, &c. *A persecutoribus tuis. Quod fuit impletum tempore Constantini.*

4 Et nunc congregatæ sunt super te Gentes multæ. *persequentes ecclesiam primo in Iudæa, vt patet Actuum. 8. & pluribus alijs locis, postea per totum orbem per tyrannos, nitentes extinguere fidem Catholicam, ideò subditur.*

5 Quæ dicũt lapidet: & aspiciat in Sion oculus noster, &c. *Sed quia (sicut dictũ est) in persequutione maximè creuit fides Catholica, ꝙ fuit figuratũ Exo. 1. in filijs Israel, qui quãto magis opprimebantur, tantò magis multiplicabantur & crescebant, ideò subditur.*

6 Ipsi autem non cognouerunt cogitationes domini. *Qui tyrannorum persequutionem conuertit in ecclesię augmẽtatione per contrarium, sicut venditionem Ioseph in eius dominum. Gen. 37. ideò subditur.*

7 Quia congrega. & c. *tibi subijciendo. Quia principes qui persequebantur fidem Catholicam, submiserunt colla sua iugo Christi, patet de Constantino, & de alijs principibus per orbẽ, ideo subditur.*

8 Surge & tri. & c. *i. ecclesia, subiuce tibi colla Gentium.*

9 Quia cor. & c. *i. dabo tibi virtutem prędicandi constanter & confirmandi per miracula, ita ꝙ multitudo Gentium subijcie tibi contrita potestate diaboli.*

10 Cõmin. *inducendo eos ad verã contritionẽ suorũ peccatorum.*

11 Et int. *In Heb. habetur. Et sanctificabis: quia bona temporalia conuersorum ad fidem, sunt diuino cultui applicata in pluribus locis per orbem. Et quia talia bona dicuntur amortizata, ideò transl. nostra habet, interficies.*

12 Et for. e. do. v. t. i. *Christo, cui subiecta est Gentium fortitudo.*

CAP. V.

Hieron. Remigius. Rom. 11. d

a N *unc vastaberis.* Cum plenitudo Gentium intrauerit, & omnis Israel saluus fiet, tunc habebis cornu ferreum & vngulas æreas, & comminuta dæmonum multitudine offeres Deo quidquid ante possederant: sed nũc interim pro tuis meritis vastaberis.

✱ Remig. Promiseram tibi, inquit propheta, ꝙ comminueres omnes gentes, quæ aduersum te congregatę essent, sed hoc non modo fiet pro demeritis tuis. Quod autem sequitur. *Obsidionem posuerunt super nos,* vox est Dei patris ad Filiũ, & ad Spiritum sanctum, qua manifestè ostenditur Trinitas personarum. Obsidionem posuerunt Iudæi super filium Dei, qua ei insidiabantur dicentes, *Magister, scimus quia verax es,* &c. Qua

CAP. V.

a Non mea, quia contra me repugnasti, sed diaboli ad prædandum semper accincti. Ideo vastaueris, quia filij tui.

a N Vnc † vastaberis filia latronis. Obsidionem posue- 1 2 3

a Alienigenæ non de genere Israel

runt super nos, in virgã percutient maxillam iu- 4 5

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. V.

✱ N Vnc vastab. *Hic consequenter describitur persequutio synagogę per Romanos in vltionem mortis Christi: Lu. 19. in qua quidem persequutione defecit: quia destructo templo & Iudæa, Iudæi partim trucidati, & captiuati sunt: & sic cessauerunt legalia. Et quia hoc fuit satis cito post persequutionem ecclesię in Iudęa: de qua dictum est in parte precedenti, ideo dicitur.*

1 Nunc va. *i. est Gens Iudaica, vnde & dominus Matth. dixit de templo quod erat in Ierusalem.* Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum.

2 Obsi. po. *i. ponent: quia loquitur de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetię.*

3 Su. *i. Iudęos. in quorum persona loquitur propheta quia erat de Gente illa.*

4 In vir. *s. Romani.*

5 Maxillã iu. *i. ita vtiliter tractabũt et affligent personas in alta dignitatis existẽtes sicut garciones. Vnde & Titus sacerdotes* ✱

Quasi enim obsidebant, qui capere cogitabant: sed quia iniuria Filij, iniuria est Patris, & Spiritussancti, idcirco dicitur in plurali *super nos*.

Contumelia fuit trinitatis, quando facientibus Iudæis Romani percusserunt caput iudicis Israel, dicendo. *Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit?*

Vel quando vnus de ministris percussit maxillam, dicens *Sic respondes pontifici?*

a *Et tu B.t.* Nominato iudice Israel determinat locum natiuitatis eius: & quod homo Deus sit futurus Matthæus hoc testimoniū ponit, secundum hoc quod scribæ in lectione scripturarum negligenter responderunt Herodi: Bethlehem Ephrata in tribu Iuda est, est & alia Bethlehem in Galgala sita. *Bethlehem* i. domus panis, quę vocaris Ephrata. i. vidēs furorem Herodianæ cędis: si cōpararis vrbibus Iuda in quo sunt tot milia, paruus viculus es, sed tamen ex te egredietur dominator Israel, qui & si secundum carnem de Dauid est, de me tamen natus est ante secula: & temporum conditor tempore non tenetur, sed egres. eius est ab ini. a. die æterni. quia in principio erat verbum apud Deum.

Remigius. Hic loquitur propheta ex persona Dei patris promittentis incarnationem filij sui, & designantis locum natiuitatis eius. *Et tu Bethlehem*, quæ ante vocabaris Ephrata, intantum minima, vt comparata milibus Iuda, vix paruus nidus habearis: ex hoc paruulo egredietur Christus qui sit dominator in Israel.

Iustinus martyr. Herodes rex didicit è senioribus populi vestri Iudaici, in Bethlehem nasciturum polliceri prophetiam his verbis. *Et tu Bethlehem.*

Tertullian. Quamuis ex temporibus Danielis prædicantis probauerimus, iam venisse Christum qui nunciabatur. Nasci enim eum oportuit in Bethlehem Iudæ. Sic enim scriptum est in propheta. *Et tu Bethlehem non minima es in ducibus Iudæ &c.*

* Bernar. O Bethlehem parua, sed iam magnificata a Domino: magnificauit te qui factus est in te paruus ex magno. Lætare Bethlehem, & per omnes vicos tuos festiuum hodie Halleluia cantetur. Quæ tibi ciuitas si audeat nō inuideat, preciosissimum illud stabulum, & illius præsepij gloriam? In vniuersa siquidem terra iam celebre est nomen tuū, & beatam te dicunt omnes generationes. Vbiq; gloriosa dñr de te ciuitas Dei, vbiq; psallitur quia homo natus est in ea: & ipse fundauit eam altissimus.

* Theo. Iudæi nostri temporis hoc ad Zorobabel accommodare attentarunt, sed egressus eius non est a diebus seculi, cum post captiuitatem in Babylone natus sit atq; a loco nomen duxerit. Veteres autem Iudæi multis annis post Zorobabel ab Herode interrogati vbi nasceretur Christus, hoc ei testimonium attulerunt. Hinc patet quam peruersè Iudæi nostræ memoriæ sensum propheticum interpretentur.

a ¶ Vbi natus est panis vitæ.

dicis Israel. † Et tu Bethlehē Ephrata paruulus es in milib. 1 2
Iuda. Ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, & 3 4
egressus eius ab initio a dieb ęternitatis Propter hoc dabit 5 6
eos vsq; ad tēpus in quo parturiens pariet. Et reliquiæ fra- 7 8
trum eius conuertētur ad filios Israel Et stabit, & pascet in 9 10
fortitudine domini, in sublimitate nominis dñi Dei sui: 11 12
13 14
Et conuertent, quia nūc magnificabitur vsq; ad terminos 15 16
17 18

a † Vel habitabunt, subaudi in ecclesia.

† manebunt

* Athan Ecce iam olim de Domino pronunciata, & multis retro temporibus dicta, nunc in Euangelijs videmus adimpleta. Esaias. n. prophetauit, ex innuba muliere nasciturum Emmanuel, qui nunc ex Maria Virgine natus, & Deū se probans prophetica verba adimpleuit. Michæas quoque locum vbi nasciturus esset, iam antea præfiniuit: & ipse Dominus Bethlehem in præsepe repositus, prophetæ verbum verum esse declarauit. (Ser. de cruce & passione Domini. Isa. 7.)

b *Propt. hoc.* quia de Bethlehem secundum carnem natus est Christus, cuius egressus secundum diuinitatem est ab initio seculi, semper per prophetas loquendo, ideo dabit. i. permittet regnare Iudæos vsq; ad tempus quo Gentilitas diu sterilis excæcatis Iudæis parare cęperit, *& cum plenitudo Gentium intrauerit*, tunc ad prædicationem Eliæ reliquiæ Israel conuertentur ad prophetarum fidem, & patriarcharum. (Hieronym. Remig. Rom. 11. d.)

Aliter. Dabit dominus templum Ierosolymam, & Iudæos vsque ad tempus quo virgo pariet, in cuius natiuitate excęcatis Iudæis, reliquiæ. i. apostoli: conuertentur ad fidem prophetarum, & Patriarcharum.

c *Et sta.* Egresso Christo a summitate cęlorū, reliquijs fratrum conuersis ad filios Israel, tunc dñs qui prius ambulabat, nō habens fixum gradū in hominib. firmiter stabit, & pascet suos in fortitudine sua sicut Deus, & in sublimitate nominis patris sui. vnde. *Ego seruabam eos in nomine tuo.* (Ioan. 17. b. Psal. 18. a.)

d *Et conuertentur, quia nunc magni.* ad ecclesiam Dei, quia magnificabitur Christus vsque ad extremum terræ. vnde. *In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.*

NICOLAVS DE LYRA.

in populo principales, capta ciuitate iussit occidi: vt dicit Iosephus libro de Iudaico bello.

Et tu Beth. *Hic incipit capitulum in Hebræo: in quo postquā propheta denunciauerat ecclesiæ promotionem: hic consequenter denunciat capitis conditionem. Et diuiditur in duas: quia primo ponitur conditio Christi, secundò adhærentium sibi, ibi.* Propter hoc. *Cōditio. n. Christi est: quod in vna persona est Deus verus ab æterno, & homo in tempore: hoc enim est sibi singulare. Primo igitur exprimitur eius humanitas ex loco natiuitatis, cum dicitur.* Et tu Bethlehem *idest, alio nomine sic nominata, vt habetur Genes. 35.*

Paruulus es. *s. locus.*

3 In mili. *i. respectu populi tui in dignitate, & multitudine: quia inde fuit tribus regia: inde. n. fuit natus Dauid. 1. Reg. 16. Et quia nobilitas ciuitatis magis consistit in populo quam in spacio ideo Matthæus 2. a. allegauit auctoritatem istam sic.* Et tu Bethlehem terra Iuda: nequaquam minima es in principibus Iuda.

4 Ex te mihi egre. qui sit domi. in Israel. *Gloss. Ra. Sa. i. Messias filius Dauid. Et hoc idē dixerūt sacerdotes, & legisperiti ab Herode requisiti,* vbi Christus nasceretur. *Mat. 2. a dicentes.* In Bethlehē Iudæ. Sic. n. scriptū est per prophetā. Et tu Bethlehē. *Ex quo patet quod aliqui catholici exponentes hanc scripturā de Ezechia rege, magis Iudaizant quā Hebræi, & cū hoc diuertunt ab intētione Euangelij. Cōsequenter exprimitur Christi diuinitas, cū dicitur.*

Et egressus eius. *i. emanatio.*

Ab initio. *i. a patre: qui est principium filij.*

7 A diebus æter. *quia hæc emanatio æterna: semper enim nascitur filius a patre, & semper natus est.*

Prop. hoc. *Hic consequenter agitur de adhærentib. Christo, quorū primo ponitur profectus, secundo, proficiendi modus, ibi.* Et erūt reliquiæ. *Prima in duas, quia primò ostenditur propositum, secundo remouetur dubium ibi.* Et erit iste. *Circa primum ponitur continuatio ad prædicta. Dictum est. n. quod Christus secundum humanā naturā fuit de Bethlehem, & sic Iudæus, & legem seruauit, & pp hoc voluit deferre populo, & legi: quia quamuis in morte eius lex cessauerit quantum ad efficaciā, tamen ad tempus potuit seruari, vt synagoga cū honore duceretur ad sepulchrū: vt dicit Aug. Similiter quāuis populus Iudaicus quātū ad incredulos esset morte dignus pp mortē Christi: tamen ista punitio fuit dilata vsq; ad annum 42. in quo destructa fuit ciuitas & templum: & populus captiuatus per exercitū Romanorum, & hoc est quod dicitur:* Propter. *i. propter assumptionē humanæ naturæ de Iudæis, & honorabili terminatione legis.*

9 Dabit eos. *i. permittet Iudæos habitare in Ierusalē, & Iudæa.*

10 Vsq; ad tempus. *i. vsq; ad tempus publicationis Euangelij: in quo per orbem nati sunt ecclesiæ filij. Et hoc fuit impletum ēt tempore apostolorum: sicut declaratum fuit supra. Amos 9. & diffusius super illud Psal. 18. a.* In omnem terram exiuit sonus eorum. *Illud fuit tempus 42. annorum prædictorum: in quo publicatum fuit Euangelium & synagoga ducta ad sepulchrum. Et quia pauci comparatiuè de Iudæis fidem receperunt: ideò sequitur.*

11 Et reli. *i. pauci comparatiuè.* 12 Fratrum eius. *i. Iudæorum qui dicuntur fratres, Christi: quia fuit ex eis secundum carnem.*

13 Conuer. ad, &c. *i. ad fidem 12. Patriarcharum: qui fuerunt filij Iacob alio nomine dicti Israel. Vel ad 12. apostolos: qui dicuntur filij Israel. i. Christi videntis Deum in humanitate ab instanti conceptionis, quia vocati ab eo fuerunt præ cæteris tempore & dignitate: & quia ad literam fuerunt de populo Israel.*

14 Et stabit. *Christi ecclesia quantumcumq; persecutionibus fuerit concussa.* 15 Et pascet. *filios suos fidei doctrina.*

16 In fortitudine dñi. *i. miraculis confirmata Mar. vlt.* Prædicauerunt vbique dño cooperante & sermone confirmāte sequentibus signis: *quę non possunt fieri nisi virtute diuina.*

17 In summitate nominis domini Dei sui, & c. *i. Iesu Christi in cuius nomine in primitiua ecclesia communiter fiebant miracula suę deitatis ostensiua. Et quia de Gentilibus plures fuerunt conuersi per orbem vniuersum, ideò subditur.*

18 Et conuertentur quia nunc magnifi. *s. nomen Christi.* Vsque ad terminos terræ.

a *Et erit iste.* * Theo. Cum verò longis temporibus hæc
A futura essentia, a rebus quæ paulò post ea tempora accide
rũt, prædictionis futurorum fidem facit. Vt ergo inquit
noscatis, quam veracissima vaticinia mea sint eorum pi
gnus habere præsentia, quæ deinceps narro.

* *Et erit hæc pax, Assyrius, &c.* Idest, Hæc itaque habere a me pignora rerũ, quas futuras prædico, ꝙ bellum vobis inferẽtem Assyrium perdam, & pacem vobis altissimã faciã. Cum ascenderit super regionem vestrã dabo vobis pacem†, præter omnem humanam spem.

†confringent.

B Et iste Christus erit pax nobis, cum Assyrius, idest, diabolus arguẽs, super uenerit ĩ terrã nrã .i. in carnem, & quã do sicut superbus calcauerit in domibus, idest, corporib. quæ sunt domus animarum.

Hiero.

Venit diabolus super terram Pauli, & calcauit eum varijs tribulationibus, plagis, & carceribus, & cæteris quæ ipse enumerat: sed non rupit pacem Dei in illo: Charitas enim omnia vincebat.

Remig. 2.Cor.11.c.

Iudæi in aduentu sui Christi hæc omnia iuxta literam futura esse contendunt. 1
a terræ. Et erit iste pax, Assyrius cũ venerit in terrã nostram 2
b & quando calcauerit in domibus nostris. Et suscitabimus 3
a ¶Omnes patriarchas, & sanctos veteris test. in quo sabbatum celebratur. 4
b ¶Sanctos noui testamenti. 5
super eum septem pastores, & octo primates homines. Et 6
a ¶Lacerabunt, & vastabunt. b ¶Sermonis diuini qui mittitur in terram, vt diuidat duos in tres. 7
¶Qui, & liberabit. 8
† pascent terram Assur in gladio, & terram Nemroth in 9
a ¶Prædicationi eius qui est pax b ¶Non in animam, sed in corpus. vnde, Et terra data est in manus impij. 10
† lanceis eius. Et liberabit ab Assur cùm venerit in ter-
a ¶Alias finibus. ¶Alij habent in monte nostro.
c ram nostram: & cùm calcauerit in terminis nostris. Et erũt 11
a ¶Quod in tribus pueris historialiter factum fuisse legimus, hoc vniuersaliter omnibus Gentibus doctrina apostolorum fecit.
reliquiæ Iacob in medio populorum multorum, & quasi 12
a ¶Herba. 13
ros a dño, & quasi stillæ super herbam, quæ non expectat
a ¶Auxilium hominis, sed solius Dei ¶Sed Dei ¶Per hoc. ¶Apostoli.
virum, & non præstolatur filios hominum. Et erunt reli- 14
quiæ Iacob in Gentibus in medio populorum multorum
a ¶Fortes, inuincibiles.
d quasi leo in iumentis syluarum, & quasi catulus leonis in 15
a ¶Vnde Petro. Macta & manduca. b ¶Leo, vel catulus. c ¶Sollicitè. d ¶Superbos.
gregibus pecorum. Qui cùm transierit, & conculcaue-
a ¶Retibus Petri. b ¶Quia dominus cum eis contra quem nemo potest.
e rit, & ceperit, non est qui eruat. Et exaltabitur manus 16

b *Et suscita.* Inducit propheta ipsum dominum loquen-
C tem. Q. verè erit pax cum conuersæ fuerint reliquiæ: & facile contereretur Assyrius: quia nos suscitabimus, ego, & filius, & Spiritussanctus: super, idest, contra Assyrium.

* Theodo. pastores reges vocat quos in eum concitauit: & octo plagis Assyrium circumplicabo Belli verò impetus dicit in eum factos ac pariter significat Babylonis expugnationem. Nunc quidem inquit hunc in eiusmodi mala conijciam: nec multo post eum qui ei successerit, & Babylonem sibi vrbem regiam constituerit, funditus perdam: nec ei erunt auxilio muri fortissimi, neque extra hos cingentes fossæ eum vindicabunt. Tu verò his liberaberis, non tum modò cum magnis copijs vrbem tuam impetentibus, angelica opera occultam perniciem eis inferam.

Hiero. Remig. Rupert.

Nemroth interpretatur tentatio descendes: significat illum qui vt fulgur de cęlo cecidit: & quasi venator inter bestias semper versatur: & infructuosa ligna lustrat, & saltus. Sancti autem veteris testam. & noui pastores a Deo immissi vastant terram diaboli arguentis, & tentantis: & ita liberat nos dominus de manu Assur qui cupiens calcare terminos Israel: vulneratur & ligatur in domo sua. Liberatis nobis de Assur: per Deũ, quia contra eũ suscitat septem, & octo pastores, tunc reliquiæ .i. apostoli, & primitiua ecclesia Iudæorum erunt in populo quasi ros ad extinguenda ignea iacula diaboli in cordibus hominum.

c *Et erunt reliquiæ.* * Theo. Cum sic tunc facta eorum dedit pignora quæ postea futura essent, ad illa rursus sermonẽ vertit, docetque quemadmodum sacri Apostoli, & discipuli qui Bethlehem nato Domino crediderũt, gentibus doctrinam euangelicam afferent. *Et erunt reliquiæ, &c.* salua ros reliquias vocat, tum alibi. *Reliquiæ Israel saluæ fient.* Perinde inquit, vt ros est coelo delapsus, qui crediderunt, & doctrinam euangelicam gentibus attulerunt orbem terrarum irrigabũt & quemadmodum agni gramen consumunt, sic hi gramnis instar impietatem insitam in terrenis facilè destruent vt nõ amplius eiusmodi hoĩum colligiam veniantur.

d *Quasi leo.* Christus leo, & leonis catulus: hoc dedit apostolis: vt sicut leoni non potest resisti in raptu multorum iumentorum vel ouium: sic apostoli liberati de manu Assyrij, & diaboli rapiunt & separant ab infidelibus iumenta, idest, simplices, vt saluentur.

* Rupert. Eisdem reliquijs Iacob. & suauitas roris, & feritas leonis per similitudinem adscribitur: quia Apostoli & magistri populorum, & lenes, & sæueri sunt, lenes in dicendo, sęueri in corripiendo, Exempli gratia. Paulus dicens sic loquitur. *Posuit Deus in nobis verbum reconciliationis. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo, &c.* Quid isto rore suauius? quid hac stilla verę, & germanæ pietatis leniu? At post plurima dicit. *Si venero iterum nõ parcam. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus?* Ecce sæuerit magistri tanquam leonis rugitus super iumenta syluarum .i. illos quos redarguebat super immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam gesserunt. Nonne super huiusmodi tanquam leo fuit? Nonne Petrus quoque quasi catulus leonis rugijt in greges pecorum quando Ananiam & Saphyram increpauit? His dictis de reliquijs Iacob protinus conuerritur sermo propheticus ad illum iudicẽ Israel, de quo dixerat. *In virga percutiẽt maxillam iudicis Israel.*

e *Et exalt.* Leone ita in pecorib. liberè puagãte manus tua Deus exaltabit super inimicos: q peribunt cessantes a militia

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et erit. *Hic consequenter remouetur dubium. Possent enim Iudæi Michææ contemporanei credere: ꝙ eius prophetia de aduentu Christi, & profectu adhærentium sibi: deberet citò impleri, ideò hoc remouet dicens.* Et erit iste. *scilicet, Christus.*

2 Pax. *Et dicitur in abstracto: per excellentiã. Et hoc modo dicit apostolus Eph. 2. c.* Ipse est pax nostra qui fecit vtraque vnũ.

3 Assyrius cùm venerit in terram nostram, &c. *q.d. non erit citò ista pax: sed oportet prius terram nostram conculcari, & deuastari per Assyrios, & Chaldæos de quibus subditur infrà. Assyrij enim primò vastauerunt Iudæam captiuando decem tribus. 4. Reg. 17. & posteà Chaldæi alias reliquas duas. 4. Reg. vltim.*

4 Et suscitabim. *i. suscitandos denunciabimus ego & alij prophetæ.*

5 Septem pasto. *i. septem duces Persarum & Medorum. de quo rum consilio reges cuncta faciebant. Ester. 1. Et isti dederunt consilium Cyro, & Dario de inuasione vtriusque regni. s. Assyriorum, & Chaldæorum: & quia ceperunt regnum Babyloniæ vt patet Dan. 5. per consequens & regnum Assyriorum, quod erat iam sub potestate Babylonis redactum.*

6 Et octo prima. *s. in exercitu Persarum, & Medorum: qui dicebantur conestabularij vel marescalli bellatorum directores.*

7 Et pascent. *i. deuorabunt.*

8 Terram Assur. *In Hebræo habetur. Et confringent. Et ratio huius diuersitatis est: quia verbum Hebraicum hic positum est æquiuocum ad pascere, & confringere.*

9 Et terram Nem. *Hæc est terra Babyloniæ: in qua primo regnauit Nemroth. Genes. 10.*

10 Et li. *Ita ꝙ nõ poterit venire in terrã nostrã sicut venerat an*

11 Et erunt. *Remoto dubio propheta reuertitur ad ostendendum circa adhærentes Christo proficiendi modum: ostendens primò quòd hoc erit virtute diuina, secundò quòd non humana. ibi.* Et erit. *C primum dicitur,* Et e. *i. apostoli & alij primi credentes: qui supradicuntur reliquiæ.*

12 In med. po. *Facientes populos fructificare. Quod videmus impletum per orbem vniuersum.*

13 A domi. *Fructificatio. n. quæ fit virtute roris non fit humana prouidẽtia sed diuina, ideò subditur.* Quæ non expectat viri

14 Et erunt reliquiæ. *i. prædicti apostoli, & discipuli.*

15 Quasi leo, &c. *Quia sicut non impeditur leo a persequutione prædæ. sic nec apostoli a Gentium conuersione, ideò subditur.* cum, &c.

16 Et exalta. manus tua. *i. potestas apostolorum. Et mutatur modus loquendi de tertia persona ad secundam.*

* Supe

litia vitæ in qua
erant vt amici fiãt.
* Ruper. Hostes
ac inimici iudican
tur non solum pec
catores, verumetiã
impij de quibus in
Euangelio: *Viderũt, & oderunt, & me, & patrem meum.* Nam
vbi exaltabitur ma
nus tua Domine,
quando sedebis in
sede maiestatis tuę,
tunc omnes inimi
ci tui interibũt, dia
bolus, angeli eius,
sequaces homines:
te dicente. *Ite maledi
cti, &c.* Hæc & ad ec
clesiã vniuersã re
ferri possunt, cuius
caput est ille iudex
Christus, quia qui capitis hostes sunt, & corporis inimici.

a ¶Qui te, & tuos tribulauerunt.
tua † super hostes tuos, & omnes inimici tui † peribunt. Et 1
a ¶Cum eleuata manu perierunt inimici tui. b ¶Lasciuos impetus.
c ¶De principali cordis 2
a erit in die illa, dicit dominus, † auferã equos tuos de medio 3
a ¶Aedificationes terrenis operibus instructas. 4
tui, & disperdam quadrigas tuas. Et perdam ciuitates terræ
a ¶Diuitias, & pompas sæculi, & eloquentias philosophorum. 5
b ¶Quibus ab alijs decipiebaris vel alios decipiebas.
b tuæ, & destruam omnes munitiones tuas. Et auferam malefi 6
a ¶Cum docuerit Deus hominem scientiam, cessabit præsumptio peruersæ doctrinæ.
cia de manu tua, & diuinationes non erunt in te. Et perire fa
a ¶Quæ vel a loquentibus facta sunt, vel quæ ipsi fiximus nobis.
ciam sculptilia tua, & statuas tuas de medio tui. Et non ado-
a ¶Aucta ad promissionem, quæ fit ad reliquias b ¶Quos in templo prohibitum est plantari.
rabis vltra opera manuum tuarũ, & euellam lucos tuos de
a ¶Male extructas, quas non lætificat fluminis impetus
medio tui. Et conteram ciuitates tuas, & faciam in furore, & 7
a ¶Postquam hoc fecero reliquijs Iacob, in illos qui noluerunt recipere sermonem apostolorum grauiter vlciscar
in indignatione vltionem in omnibus Gentibus quæ non 8
audierunt.

a *Auferam.* Quib. D tibi in vitijs placebas: & peccata peccatis socians: quasi triumphator quadrigis ferebaris. Hieron. † succidere faciam.
b *Perire faciam.* In lege præcipitur ne nobis sculptile faciamus: & ne vitulos in terra nostra ponamus. Exod. 20.
Stultus homo scit dogmata esse composita de suo sensu quasi idolũ: & pro Deo adorat opus manuum.
* Ruper. Magnificè in his verbis cõsolatur se ecclesia Dei, considerando vitæ æternæ statum, qualis futurus sit ex illa die, qua omnes sui interibunt inimici.

a *Auferam.*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Super hostes tuos, *i. dæmones quos fugabant ab idolis, & corporibus obsessis.*
2 Et omnes ini. tui peri. *Quod potest intelligi de sacerdotibus dolorum vel de Iudæis contra Christum obstinatis: qui destructi fuerunt, & captiuati per Romanos in vltionem mortis Christi, & discipulorum eius quorum aliquos occiderunt: vt Stephanum, Iacobum fratrem Ioannis: vt habetur in Actibus apostolorum: & Iacobum fratrem domini: secundum quod dicit Iosephus 20. li. antiquitatum.*
3 Et erit in die illa. *Hic consequenter ostenditur quod profectus discipulorum Christi non fuit virtute humana: vtpote virtute armorũ & munitionum: per quẽ modum creuit lex Mahumeti, ideò subditur.*
4 Auferam equos. *i. virtute armorum, & consimilium non proficies in conuersione Gentium.*
5 Et perdam ciuitates terræ. *i. in fortalitijs non erit confidentia tua, sed in potestate diuina. per talem modum loquitur Zacharias propheta. 2. b.* Absque muro habitabitur Ierusalem præ multitudine hominum *Et loquitur de Ierusalem post eius reædificationem per Neemiam: vt videbitur ibi domino concedente: et sic cum dicitur.* Absque muro, &c. *non intelligitur, quòd careat muris. sed quòd non essent necessarij pro defensione ciuitatis.* E
6 Et auferam male. *Quia idololatria, & diuinationes, & consimilia ad idololatriam pertinentia: per prædicationem apostolorum, & aliorum credentium, sunt a Gentilibus credentibus amota.*
7 Et faciam in furore. *pœnæ in presenti illatæ sunt medicinæ, & ideò non dicuntur propriè vltio furoris seu indignationis, sed pœnæ gehennæ: & ideò de ipsis hic loquitur.*
8 In omnibus Gentibus quæ non au. *s. prædicationem apostolorum, & doctorum fidelium: qui non solum comminantur pœnas temporales, sed etiam futuras, & æternas*

CAP. VI

1 **A**Vdite quæ Dominus. Dat Deus populo licentiam disputandi contra se. Qui sedes & iaces: vel dormis vel mortuus es surge a terra, vt ambules in nouitate vitæ.
C Quidam Abraham, & patriarchas montes vocant, qui bus vocatis ad iudi cium negotio populi sit ventilandũ.
b *Audiant montes.* Montes sunt administratorij spiritus, quibus commissa est procuratio humanarum rerum. Aduersus hos iubetur contendere iudicio, vt si illi montes vel colles inuenti fuerunt, non bene procurasse populum, videatur, si vel culpa Dei sit qui non idoneos præposuit, vel ipsorum angelorum, si non egerint quæad officium eorum pertinebant, vel populi qui bonis obedire prelatis contempserint: Et cùm nec in Deo nec in angelis culpa possit inueniri, restat quòd in populo inueniatur, & iustè puniatur. Tamen non statim Deus vult peccantibus inferri supplicia ex potestate, sed vt iustus videatur, prouocat peccatores ad iudicium, vt testimonio angelorum & totius creaturę respondeant, si quid contra Deum possint causari.

CAP. VI.

a ¶Vox prophetæ. b ¶Mihi dicens. ¶O propheta.
a **A**Vdite * quæ Dñs loquitur. Surge, cõtende iudicio ad- 1
a Rursus propheta loquitur montibus, sicut ei imperatum fuerat.
b ¶Ideo compello vos audire, quia dominus non ex potestate, sed ex iudicio contra vos vult agere. 2
b uersũ mõtes, & audiat colles vocẽ tuã. Audiat montes iudiciũ 3 †

Audite quæ Dominus loquitur. * Rup. Hoc in persona sua propheta clamat, tanquam præco iudici sedenti obsequẽs, vt paret silentium, & ad audiendum attentam faciat multitudinem. Sequitur ea quæ Dominus loquitur. *Surge, contende iudicio, &c.* De montibus istis diuersi expositores diuersa senserunt. Nam alij angelos intelligũt, alij Abraham Isaac, & Iacob interpretãtur, quasi auditorib. cõuocatis ad iudiciũ populi Israel ventilandum. Sed melius per montes totus Israel significatur, & corripitur, quia pars vtraque in montibus regnabat, & superbiebat: decem tribus in monte Samariæ, & duæ reliquę Iuda, & Beniamin in monte Sion. Vnde per alium prophetam dicit Dominus: *Væ qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ.* Igitur aduersus montes. i. aduersus Samariam, & Ierusalem in montibus habitantes, & confidentes, *surge*, inquit, *& contende iudicio, & colles.* i. vrbes minores audiant vocem tuã. Porrò *fortia fundamenta terrę.* non incongruè partis vtriusque reges intelligimus. Regia namque potestas quodãmodo terrę. i. populi fundamentum est. Protinus autem non ipse propheta, sed ipse Dñs in sua persona, hoc modo iudicio contendere incipit. F Amos 6.

Audite

a *Popule*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VI.

* **A**Vdite. *Postquã propheta denunciauit Christi aduentũ: hic consequenter increpat populũ incredulum. Et primò ponitur hęc increpatio secundò consolatio: vt post vinũ mordicatiuum infundatur oleum lenitiuum. sequenti cap. ibi.* Ne lęteris. *Prima in duas: quia primo increpatur populus, vt ingratus de beneficijs. secundò vt irretitus vitijs, ibi.* Audite tribus. *Prima in tres: quia primò multiplex Dei beneficium recolitur. secundò falsitas gratitudinis excluditur, ibi:* Quid dignum. *tertiò veritas concluditur, ibi:* Indicabo. *Circa primum dicitur:*
1 Audite quæ Dominus. *q. d. sunt diligenter attendenda.*
2 Surge, *tu Michæa.*
3 Contende iudicio, &c. *i. aduersum superbos populi mei.*

MORALITER.

† *Audite quæ Dominus.* Propheta hic arguit incredulos Iudęorum: per quos significantur increduli Christianorũ: qui sunt in duplici gradu. Nam hęretici sunt increduli verbo & facto, mali Christiani facto. Ad Titum. 1. d. *Confitentur autem se nosse Deum, factis autem negant.* Et sic propheta per quem prędicator Euangelij significatur, dicit: *Audite quæ loquitur Dominus.* scilicet, mihi.
* 1 Fortia-
2 *Surge & contende iudicio.* constanter prędicando.
† *Aduersum montes.* idest, contra maiores.

† *Quia*

A a *Popule meus quid feci tibi?* ✻ Theodor. Inimicitiarum causam affer: redargue, si qua molestia a me affectus fuisti. Et cum nihil dicere valentem, tacere necesse fuisset, iustis de causis intulit.

De communi essentia patris, & filij, & Spiritus. Ioan. 8.
✻ Athanasi. Ille ipse Christus est, qui Iudæis dicit: *Quis ex vobis conuincet me de peccato*, filius eius qui per prophetam Michæam loquitur, Popule mi, quam iniuriam feci tibi, &c. qui per Euangelium dicit. *Si male locutus sum, &c.* O qualem humanitatem, in qua bonitas naturam, imò potius non tam naturam, quam nostras cogitationes alloquit.

Hiero. Remig. Exod. 1. c. † Quo præ occupabo dominum.
Forsitan desiderans carnes Aegyptiorũ, doles te de seruitute liberatũ, vbi seruiebas Pharaoni, & diabolo
B in luto, & latere.
Popule meus quid feci tibi. Qui aliquãdo seruiuit Pharaoni, & Aegyptijs in luto, & latere, si aliquãdo redemptor suus disputat cum illo, non negligat vocem arguentis, sed sciat quod ante eum mittit Deus Moysen, i. spiritualem legem, & Aaron, idest, summum sacerdotem Christum, & Mariam, idest, vaticinium prophetarum, & etiam liberat de manu Balach (qui elingens dicitur) idest, diaboli delere cupientis, qui est rex lege abutentium: Balaam vanus populus, Beor ex pelle. Cum verò diabolus per vanum populum Gentium, qui ortus est ex pelle, i. carnis operibus deditus, maledicere cupit hominem, Deus econtrario benedicere compellit. Videt enim populus (quamuis vanus) diabolum nunquam stabilem, sed semper vacillantem donec veniat, & alios inducat in Galgala, quod interpretatur volutabrum.

C b *Popule meus memẽto.* Si hęc parua vident. recordare illi' temporis, quo Balach conduxit contra te Balaam ariolũ, quem coegi vt contra voluntatem suam tibi benediceret. Si viderimus aliquos qui sitiant nostrum sanguinem insurgentes contra nos, dicamus: Balaam venit de Sethim vsq; ad Galgalam, vt cognoscamus iustitiã Dei liberãtis.

c *De Sethim vsque ad Galgalam, vt cognosceres iustitias.* Iudæi sic exponunt: Ex quo fornicatus es cũ Madian vsque quo Saul in Galgala vnctus, est memẽto quę mala operatus es, & quæ bona fecerim tibi, & misericordiam meam in te cognosces.

Sethim locus est omonymos arboribus, quæ in monte Sinai vsque hodie gignuntur similes albæ spinæ. In Sethim Balach contra Israel exercitum congregauit.

d *Quid dignum.* C Deus ad iudicium prouocasset populum, ille conscius peccati non audet contendere, sed rogare, non tamen in precib. confidit: Nihil enim est quod dignè Deo possit pro peccato offerri & nulla humilitas, vel sanguis animalium sufficit delere maculas criminum.

✻ Ruper. Persona quæ audito iudicio dicit. *Quid dignum offeram Domino, &c.* Ierusalem est. Illa namque taliter contendo peccata sua emeruit, vt captiuitas sua post annos septuaginta solueretur, detentis in perpetua captiuitate decem alijs tribubus. Ad singula verò horũ præter illud quod ait, *curuabo genu Deo excelso*, subaudiendum est, non quia Deus holocaustomatibus, vitulis, anniculis, arietibus & hircis pinguibus, non delectatur: & si talib. delectaretur, non esset condignum pretium vel æqua redẽptio, vt pro peccato rationalis aĩæ pecus tanto iudici offerretur.

a *Quorum custodia hominis [...] fundati sunt.*
mini, & fortia fundamenta terrę: quia iudicium domini cũ 1
a *Quod tacere non debui.* b *Quo labo[re] premi te.*
populo suo, & cum Isael † dijudicabitur. Popule meus quid 2 3
c *Fui in hoc molestus.*
feci tibi? aut quid molestus fui tibi? Respõde mihi, quia edu †
xi te de domo Ægypti, & de domo seruientiũ liberaui te. & 4 †
Ductores. b *Seruientium.* *Prophetam.*
misi ante faciẽ tuam Moysen, & Aaron, & Mariam. Popule † †
meus memento quæso, quid cogitauerit contra te Balach 5
a *De loco [...] vsque ad alium locum, exercitum Israel [...] mutans loca.*
Ego non possum [...] pergere.
rex Moab, & quid responderit ei Balaam filius Beor de Se- 6 7
b *Per experimentum.*
thim vsque ad Galgalam, ut cognosceres iustitias Domini. 8
a *Quæ lex præcipit.*
† Quid dignũ offeram domino? Curuabo genu Deo excel- 9 10
a *[...] vel taurorum vel hircorum animæ lauentur.*
so. Nunquid offerã ei holocaustomata, & vitulos anniculos? 11
a *[...] cut rex Moab fecisse legitur.*
Nunquid placari potest dominus in milibus arietum, aut
a *Quod fecit Iephte, pro emunitate voti offerens filiam.*
in multis milib. † hircorum pinguium? Nunquid dabo pri- 12
mogenitum meum pro scelere meo, fructũ ventris mei pro

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Fortia fundamenta. *i. reges & principes, quorum officium est terram conseruare.*
2 Quia iudicium domini. *ostendo suam benignitatem per beneficia, & populi ingratitudinem. ideo subditur.*
3 Popule meus, &c. *patet litera vsque ibi.*
4 Et misi ante faciem tuam. *quia Moyses erat dux populi, Aaron sacerdos, Maria prophetissa. Exod. 15.*
5 Memento quæso quid cogitauerit. *quia cogitauit debellare populum Israel per adiutorium maledictionis Balaam super ipsum Num. 22.*
6 Et quid respon. *Quomodo maledicam cui non maledixerit dominus? Num. 23. Et iterum ibidem: Ad maledicendum adductus sum, benedictionem prohibere non valeo.*
7 De Sethim vsque ad Galga. *i. de exercitu Israel, qui tunc erat in Sethim. Num. 25. & protendebatur vsque propè Iordanem iuxta quem est Galgala, ex opposito tamen in terra promissionis, Ra. Sal. exponit sic*: De Sethim. *i. quamuis populus Israel in Sethim peccauerit peccato Phegor, Num. 25. tamen dominus non dimisit eum, sed introduxit eum in Galgalam, quæ est in terra promissionis*
8 Vt cognosceres iust. dom. *i. fidelitatem eius ad Abraham Isaac, & Iacob, implendo quod eis promiserat.*
9 Quid dignum. *Hic consequenter excluditur falsitas gratitudinis, cum dicitur*: Quid dignum offeram domino? *ad reddendum gratias debitas de tantis beneficijs.*
10 Curuabo genu Deo. *habendo deuotionis signa cum malitia, q.d. non est hæc vera gratitudo, Isa. 1. d.* Cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam.
11 Nunquid offeram ei ho. &c. *q.d. talibus sacrificijs non placatur Deus, quia talia secundum se non sunt accepta, sed ex fide, deuotione offerentis.*
12 Nunquid dabo primo. meum. *q.d. hoc nõ valet, quia mors innocentis Deo non placet: vnde & Abraham non præcepit Deus immolare filium suum, Genesis 22. vt sic impleretur, sed vt obedientia Abrahæ manifestaretur.*

✻ 1 Indicabo.

MORALITER.

† 1 *Quia iudicium domini cum po.* s. peccatori, ad ostendẽdam rationabilem, & iustam eius punitionem ideo subditur.
3 *Popule meus, &c.* i. quam occasionem dedi a me recedendi? q.d. non potes ostendere.
† *Quia eduxi te de terra, &c.* i. de tenebris peccatorum per mortem meam.
4 *Et misi ante, &c.* i. Christũ dantem Euãgelicam legem.
† *Et Aaron.* i. ecclesiæ sacramenta per sacerdotes administrata.
† *Et Mariam.* domini matrem, cuius vita fidelibus est exemplar pergendi ad patriam.
† *Popule meus, memento quæso.* s. nocere filijs Israel, ideo per ipsum significatur diabolus, qui vt dicit Iob. 41. d. *Rex est super omnes filios superbiæ.* & semper quęrit iustis nocere.
6 *Et quid responderit ei, &c.* i. dominus per Balaam, qui respondit ei prospera per Israel, quod erat contrarium intentioni suæ. Sic Deus mala quæ quęrit diabolus contra iustos, vertit ad diaboli confusionem, & iustorum gloriam. Sicut procurauit Christi mortem, quæ fuit ad eius exaltationem, Phil. 2. a. *Propter quod Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorũ.* Et ad diaboli destructionem. Et similiter procurauit martyrum occisionem, quã Deus vertit ad eorum gloriã, & diaboli cõfusionem.
9 *Quid dignum.* Hic inquit propheta quomodo Deo pro suis beneficijs debeat fieri recompensatio digna. Circa quod excludit primò falsam recompensationem, dicens:
10 *Curuabo genu.* q.d. signa exteriora deuotionis, vt orationes, & sacrificia non placent Deo sine deuotione mentis, & vita virtutis: Et subditur modus dignæ recompensationis, cum dicitur.

† Indic. be

Quid dignum Nos pro peccato pœnitentes, non in nobis, nec in aliquibus terrenis aliquid dignũ inuenimus, quod pro reconciliatione Deo offeramus: non potest compre hendi in holocaustis, si toti incendamur in sacrificium, nec in vitulis annalibus, vt lac deferentes, digni simus soli do cibo in accepta- bili anno domini, si omnes Leuiticas hostias spirituali ter intelligẽs in me exhibuero, si etiam primogenita. idest, quod primam est in me obtulero, nihil tamen dignum magnitudine eius offeram: sed solus sanguis Christi ad delenda omnia ma la sufficit.

Indicabo tib. O humanum genus qui quæris, & non inuenis in te quid dignè possit offerri Deo pro abolitio- ne peccatorũ, ego inueniam sufficien tem hostiam, & do cebo te quid boni postea debeas agere.

* Remigius. Hoc non tantum ad vnius gentis populũ, sed generaliter ad omnes homines dicitur quia dubitan tes quomodo pro peccatis suis possint placare Dominũ, dicam tibi, inquit quid quærat Deus. *Facere iudicium*. vt ni hil absque consilio & ratione faciamus: *Diligere misericor- diam*, vt non quasi ex necessitate aliqua compulsi, sed volẽ ti animo faciamus misericordiam, quia *hilarem datorem di ligit Deus*. *Et sollicitum ambulare cum Deo nostro*, vt nunquam securi simus, sed expectemus patremfamilias: vel certè, ne declinemus a mandatis eius. Tale quid & Moses in Deu- teronomio dixit: *Et nunc Israel quid quærit Dominus Deus tuus a te, nisi vt timeas eum, & ambules in vijs eius, & diligas eum?*

Vtique facere. Habe iudicium & misericordiam, sollici tè etiam ambula in præceptis Domini.

Vox domini. Quidam dicunt esse exordium sequentis capituli in quo corripit dominus Samariam, quæ pro ini quitate captiuanda erat: ait ergo: Vox domini quæ com- minatur Samariæ peccati plagam, dirigitur ad vtilitatem ciuitatis Ierusalem, vt timore supplicij aliorum correpta saluetur.

C

* Rup. Manifestè diuisus est clamor Domini, verba cõ solatoria denuncians ciuitati Ierusalem pœnitentiã agen ti, quòd sit salus timentibus nomen Domini, filijs eius de captiuitate reuersuris. Decem verò tribus qualia meren- tur? Inquit: *Audite*, subaudi, opus vestrum, quod nunc in iudicio Domini arguitur. *Et quis approbabit illud?* Videli- cet nemo probus, nemo nisi improbus, cuius & si cupidi- tas approbat, ratio tamen improbat.

a peccato animæ meæ? Indicabo tibi ò homo, quid sit bonũ, 1
b & quid dominus requirat a te. Vtique facere iudicium, & di 2
ligere misericordiam, & † sollicitum ambulare cum Deo 3
c tuo. Vox domini ad ciuitatem clamat, & † salus erit timen- 4
d tibus nomen † eius. Audite † tribus. Et quis approbabit illud? 5
e † Adhuc ignis in domo impij thesauri iniquitatis, † & mẽsura 6
minor irę plena. Nunquid iustificabo statera impiã, & saccel 7
li pondera dolosa? † In quibus diuites eius repleti sunt ini- 8
quitate, & habitãtes in ea loquebãtur mẽdacium, & lingua 9
10
11
12
13
14
15

[Interlinear glosses: ¶Non. — a ¶Non mihi præcipienti, sed tibi facienti. — ¶ibi. — b ¶vt nihil absque ratione, & consilio agas. — a ¶Vt non ex coactione, sed ex dilectione facias opera misericordiæ. — b ¶Et in his nih l aliud præmij quæras, nisi vt placeas Deo, & cum eo ambules sicut Enoch, & per hoc cum Enoch transferaris. — c ¶Quidam hoc capitulum faciunt finem superioris sententiæ: Ita, Non solum qui facit iudicium, & diligit misericordiam saluatur, sed etiam hæc vox fit ad totam ecclesiam, vt quicunque timentes, licet in inferiori gradu per misericordiam, & doctrinam Christi habeant salutem. ¶In scripturis. — a ¶Quæ Deus contestatur io tribubus Samariæ. — b ¶Quis erit autor illorum verborum: subaudi Deus. — a ¶Eit. b ¶Iniquitas. c ¶Familia. — d ¶Amri qui fuit pater Achab, institutor idololatriæ. — e ¶Copiosa iniquitas. ¶Thesauri sunt in regis domo. — ¶Non. — b ¶Cum alio pondere vendunt, & alio emitis mercimonia. — a ¶Si pauperes hoc facerent, inopia scelus defendere posset, sed nunc diuites ciuitatis non tam diuitijs quam iniquitate pleni sunt cum alio spolient. — a ¶Diuitiarum congregationem qui ur mendacium, mendacio enim diuitiæ augeri solent.]

d *Audite tribus*. Vultis audire per singula quibus malis vrbs vestra sit plena? discite per singula: mensura minor prouocat iram Dei. D

e *Adhuc ignis*. * Theod. Quemadmodum non orna- tum vrbi ignis adfert, sed incendium, & perniciem moli tur: sic procliuitas ad iniustitiã, cum audacia, & contu- melia facta, dam- num, & cladẽ vten tibus aduehit.

* Ruper. Quasi vnum crimen decẽ tribuum in iudiciũ adducit, sed per il- lud vnum, cætera quoque simul om- nia comprehendit. Et rectè, nam radix omnium malorũ est auaritia. Hanc cõuenienter nomi ne ignis denotat. Ignis nunquam di cit, Sufficit: & aua- rus nõ implebitur pecunia. Igitur *ad- huc ignis in domo im- pij*. i. adhuc auari- tia, quæ est simula- crorum seruitus, adeò regnat in Samaria, vt aurum colat tanquam Deum, nempe vitulos aureos. Quod nomine ignis auaritia debeat intelligi satis innuit, statim subij- ciendo, *thesauri iniquitatis, & mensura minor iræ plena*. *Mensura minor*, quam lex Domini interdicit, *& dolosa*, idest non æqua pondera, dum in alio pondere venduntur, in alio emuntur. *Non hæc*, inquit, *iustificabo*: sed condemnabo. Si pauperes hoc facerent, poterat inopia scelus necessitate defendere: nunc verò diuites (ait) in eis repleti sunt iniqui tate, idest diuitijs iniquis, &c. E

† quæ sit vir ga, & quis cõ stituit eam.
† epha par- uum, detesta bile.
Prou. 16.
Eccl 5.
Coloss. 3.

Alleg. Audite vos qui significamini per decem tribus quæ se diuiserunt a regno Dauid, & cultu templi: Et quis approbabit ꝙ vos separatis ab ecclesia Dei? Adhuc est in vobis ignis iræ, & libidinis, qui estis domus impij diabo- li & sunt in vobis diaboli thesauri, i. quia diuitias scriptu rarũ fraudulenter congregatis, & in vobis est mensura iu dicij minor quam deberet: & ideò irę Dei plena, quia nõ iustificabo stateram, i. qui pro personatu aliquorum per- uertunt iudicia vel pro pecunia, quod per pondera saccel li intelligitur, in quib. diuites replentur, i. dum turpis lucri gratia non ſm negotium sed ſm facultatum diuersitatẽ iudicant. Insuper & habitatores illius ciuitatis quã prauis dogmatib. extruunt mendaces sunt. Ideò ò ciuitas quam extruunt hęretici, percutiam te, vt pereas a malitia tua, quę comedis legẽdo scripturas nec saturaris, quia vacua es a veritate, & humiliatio tua in medio tui, quia in con- scientia tua sentis te deficere a spirituali cibo. Apprehen- des quidem multa praua dogmata, sed intelligens erro- rẽ, videbis te in illis non posse saluari. Et quicumque de tuis F

Hieron. 3. Reg. 12. c.

d *Audite*

NICOLAVS DE LYRA.

* Indicabo. *Hic consequenter veritas gratitudinis concluditur, cum dicitur:* Indicabo. *quid sit bonum Deo per se acceptum.*
2 Et quid dominus. *pro gratitudine de beneficijs tibi datis.*
3 Vtique. *i. habere iustitiam non tantum in habitu, sed etiam in effectu, & hoc ad omnes.*
4 Diligere. *ad pauperes: Et dicit diligere, quia opera pietatis non sunt meritoria, nisi fiant ex charitate.*
Et sollicitum amb. *mandata eius diligenter adimplendo.*
5 Vox domini ad ciuitatem clamat. *per me, & alios pro- phetas ista prædicta.*
Et salus erit. *timore filiali, qui est annexus charitati in via.*
Audite. *Hic consequenter arguitur populus de vitijs, & primò de vitio fraudulentiæ, secundò de vitio fraternæ inimicitiæ in princi pio cap. seq. Prima in duas, quia primò arguitur culpa, secundò sub- ditur pœna, ibi:* Et ego. *Circa primum dicit propheta:* Audite. *s. Is- rael generaliter vocem domini prædictam.* Diuisio.
9 Et quis appr. *corde assentiendo. Et opere adimplendo. q. d. pau ci aut nulli, & subditur causa huius impedimenti.*
10 Adhuc. *s. concupiscentiæ ardentis.*
11 In domo. *i. in ipsa vxore, & familia tota.*
12 Thesauri ini. *i. iniquitate acquisiti.*
13 Et mensura. *ad decipiendum ementes.*
14 Iræ plena. *i. vindictæ Dei prouocatiua.*
15 Nunquid iusti. *q. d. non, cum sim iustitiæ regula. Loquitur enim propheta in persona domini. Cætera patent.*

* 1 Et

MORALITER.

† *Indicabo tibi*. i. Deo acceptum.
2 *Vtique facere*. i. iustè viuere cum omnibus.
4 *Diligere*. cum indigentibus.
5 *Et sollici*. eius mãdata diligenter custodiẽdo, iõ sequit.
6 *Vox*. i. in sacra scriptura.
7 *Et salus*. i. custodientibus mandata eius.
8 *Audite*. q. d. pauci faciunt Deo dictam recompensa- tionem: ideo subditur.
10 *Adhuc*. i. ardor fraudis, & auaritiæ.
12 *Thesauri*. In domibus. n. malorum Christianorum fre quenter inueniuntur talia. Et subditur pœna cũ dicitur.

7 *Et* † *Tu*

tuis ciuibus putauerint se in illis posse saluari, dabo gladio, i. pœnis erudiam. Ergo ò ciuitas pessima iniquitate, & statera dolosa ab hæreticis extructa, seminabis peccando, & non metes in auditoribus proficiendo, calcabis oliuam, nec vnges caput tuum adulatione peccatorum, nec vino Sodomorum bibetes inebriabis: & hoc ideo quia custodisti præ. Am. & omne op. scilicet, dæmonum, vel eorũ qui Hæresiarchæ fuerunt, & ambulasti in vo. eo. praua. s. doctrina, non Dei voluntate sed ipsorum conficta: & ideò peribis ab hæresi tua, & habitatores tui cõgregabuntur ad me sibilantem, & tunc portabitis, i. recognoscetis vos portasse opprobria, & peccata multorum populorum.

† ægrotare feci te percutiẽdo, te desolando.

† Etiam si insequeris, neminem poteris eripere.

subuertere, sed paulatim cœpi percutere, vt varijs plagis admonerem ad pœnitentiam. Circa iniquitates, & mensuras dolosas, & pondera fraudulenta hęc intuli supplicia. ✠ Remig. Misi in vos sitim famem, morbos, vastitatem hostilem, segetum & vinearum sterilitatem. Vos autem semper seruiuisti idololatriæ, & custodistis ceremonias quas cõstituit Amri rex impius. b *Et custodisti*, &c. Quia custodisti ceremonias idololatriæ, quas Amri impius rex constituit, & omne opus domus Achab, & Iezabel pro mea lege seruasti, tuo sceleri impulsus sum, vt te perderem: & tu habitantes dantur in sibilũ, quia propter eos nomen meum blasphematur in Gentibus, & opprobrium po. mei. por. dum capti ab Assyrijs, quasi populus Dei vincimini.

eorum fraudulenta in ore eorum. Et ego ergo † cœpi percu- 1
tere te perditione super peccatis tuis. Tu comedes & non sa 2 3
turaberis, & humiliatio tua in medio tui. † Et apprehendes 4
& non saluabis, & quos saluaueris, in gladium dabo. † Tu se 5 6 7
minabis, & non metes, tu calcabis oliuã, & nõ vngeris oleo, 8 9
& mustum & non bibes vinũ, & custodisti pręcepta Amri, 10 11
& omne opus domus Achab, & in voluptatibus eorum am 12 13
bulasti, vt darem te in perditionem, & habitantes in eã in si 14
bilum, & opprobrium, populi mei portabis.

[Interlinear glosses: a ¶Misi in vos famem. a ¶Misi hostem in circuitu vastantem, & morbos. b ¶Afflictos his plagis noteris saluare se, non valebis. a ¶Si qui putauerint se saluari. b ¶Hostium. c ¶Vt pœnis erudiantur. a ¶Seges frumenta non tulit. b ¶Olium pressa oliua non fecit. a ¶Calcabis. b ¶Sterilis vindemiæ vinum negabunt. c ¶Et hoc ideo quia. d ¶Mea abiecisti. a ¶Alias voluntatibus. b ¶Non meis. ¶Amri. & Achab. a ¶In domo Achab. a ¶In Hebræo populi mei, scriptum est Amri. quod idem sonat.]

B a *Et ego.* Cũ ita peccarent principes vestri nolui statim

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et ego. *Hic consequenter subditur pœna, cum dicitur:* Et ego. *idest, propter prædictam fraudulentiam.*

2 Cœpi percu. *i. captiuatione de terra tua. Regnum enim 10. tribuum, & regnum duarum primò fuerunt afflicta multipliciter propter peccata sua, & tandem captiuata, vnum per Assyrios, aliud per Chaldæos.*

3 Tu comedes & non saturab. *cibo tibi deficiente.*

4 Et humilia. tua in me. *i. in medio terræ tuæ confunderis ab aduersarijs tuis.*

5 Et apprehendes. *In Hebręo habetur: Et attinges. s. aduersarios tuos ducentes filios tuos secum captos.*

6 Et non sal. *de manibus eorum, quia eis non poteris praualere.*

7 Et quos. *i. si contingat te aliquos ex eis saluare, interficientur aliunde.*

8 Tu semi. & non. *quia aduersarij tui colligit messem, vel destruent.*

9 Tu calcabis oliuam. *oleum exprimendo.*

10 Et non vnge. *Pulmenta tua inde condiendo.*

11 Et mustum. *q. labores tuos alij comedent, & bibent, & tu melicus, & tribundus remanebis.*

12 Et custod. præcep. *qui fuerunt idololatræ pessimi, vt habetur quarto Regum.*

13 Et in voluptati. *Quia non solum fuerunt idololatriæ, sed etiam carnalibus vitijs subditi.*

14 Vt darem. *Istud vt, non tenetur hic causatiuè, sed consecutiuè quia captiuitas regni Israel ad hoc consequuta est, & derisio, & opprobrium totius populi.*

MORALITER.

† 3 *Tu comedes.* i. eucharistiam assumes, & non proficiet tibi, sed nocebit.

4 *Et humilia.* i. licet eleueris exterius, tamen deiectus es coram Deo interius.

5 *Et apprehendes.* i. si facias bonum de genere, non erunt

C tibi ad salutem propter defectum gratiæ.

7 *Et quos.* i. bona quæ fecisti dum adhuc esses in gratia per peccatum sequens sunt mortificata.

8 *Tu semi.* Per semen intelligitur bonum verbum, per calcationem oliuæ opera pietatis, per mustum spiritualem gaudium quę nõ prosunt si mortificata fuerint per mortale peccatum, ideo sequitur.

11 *Et custod. præcep.* idest, diaboli.

CAP. VII.

Hiero. a Væ mihi. Dicta captiuitate. 10. tribuum & duarum, dolet propheta quòd nullus de populo inuenitur iustus, q possit irę Dei resistere. Q. Frustra loquutus sum, frustra iam volui vindemiare, & perditæ ciuitatis saltem extremos racemos requirere, sed iam non est botrus. ✱ Rup. Dicta hæc de fonte pietatis manant: quia profectò zelus bonus quo Sancti sæuire videntur, nunquã sine pietate est. Irascuntur peccatis, sed peccatoribus compatiuntur. Sic Moses contra peccata sæuiens, & forti zelo accinctus, occidit quasi viginti tria milia: & peccatoribus compatiens ait: *Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo.* Sic & Michæas in præsenti loco, cum vitia fortiter coarguisset, & velut aduersarius vindicẽ sententiã ex iudicio Domini protulisset, cõtinuo vulneratus uera cõpassione, *Væ mihi*, inquit, *quia factus sũ*, &c. ✠ Theodor. Similis factus sum spicas excidentes colligentibus, aut exquirentibus racemulos à vindemiãtibus termissos. Nullũ inuenio obediẽtiæ botrũ, cũ tñ non parum inuenire exoptat quoddã præstabi & primitijs dign. b *Non est botrus*, &c. ✠ Rup. i. nullus est qui faciat pœnitentiæ fructũ. Cum enim impœnitentes Deum offendunt, sicut vuæ acerbæ, quæ comedi non possunt. Pœnitentes verò quasi vuę vel ficus maturæ, dulces & suaues sunt, *quas desiderauit anima mea*, inquit, *sed non inueni*. Nam hoc est quod sequitur: *Periit sanctus de terra.* Quis enim fuit de cunctis regibus Samariæ, de quo scriptum non sit, fecitque malum in conspectu Domini.

Exod. 32.

CAP. VII.

a ¶In admonendo. ¶Post vindemias. ¶Et quia.

VÆ mihi, quia factus sum sicut qui colligit in au- 1
tũno racemos vindemię. Nõ est botrus ad come- † †

a *Omnes*

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VII.

VAe mihi. *Hic cõsequẽter arguitur populus de peccato fraternæ inimicitiæ: et primò plãgit propheta pro gẽtis suę malitia, dicẽs.*

1 Væ mihi quia factus, &c. race. &c. *dimissos, eo q nõ potuerunt maturari, ideo subditur.* est botrus ad come. *s. aptus in Hebręo sic habetur: Factus sum sicut qui colligit ficus, & subintelligitur malas, ita quòd comedi non possunt: ideo subditur.* ✱ 1 P

MORALITER.

1 *Væ mihi.* Verbũ põt esse boni pręlati plangentis in populo suo defectũ boni, & abundantiã mali, iõ sequitur.

† *Quia factus.* remanentes post vindemiam, qui sunt valde pauci, & minimi respectu prius collectorum. Et sic frequenter diabolus colligit primo plures, & maiores. vnde dicitur Matth. 7. b. *Lata est porta, & spaciosa via quæ ducit ad perditionem, & multi intrant per eam.*

† *Non est botrus.* Quia pauci respectiuè incorporantur Christo per fidem charitate formatam.

† *Præcoquas*

a ✻ *Omnes in sanguine &c.* Dira & lōga tragędia regū Israel A breuibus verbis insinuatur. Nā ferè oēs post illū Hieroboā, in sanguine insidiati, & alterutros ad mortem venati sunt.

✻ Theod. peccata enumerat. Iudices inquit contra innocentes iniquam sententiam ferunt, & cędes iniquas facere aggrediuntur: ex reliquis verò hominibus quisque plus expetens, rem proximi ad se conuertit. Iudex non expectat vt illi munus deferatur, sed ipse petit, munerū corruptelis, animo viciato præditus, &c.

Alleg. Plāgit sermo ppheticus vel Apostolicus generaliter humanū genus, quod dum in eo sicut ī vinea vel ficu laborauerit, nec paruos quidā racemos inuenire potuit, & ita reliqua usque ad finē capituli. Sunt qui hæc B iā legūt in persona Saluatoris conquerentis, quod in toto orbe vix inueniat opa digna suo sanguine. Et hoc quod dicitur, sicut qui colligit racemos in autumno, referunt ad consummationem seculi, quando abundante iniquitate, refrigescente charitate filius hominis raram fidem inueniet super terram. Tunc enim quasi post vindemiam racemi, vix in aliquibus poterunt reperiri, qui fidem in tanta vastitate seruauerint.

Princeps. Principes non expectant, vt munera offerātur, sed cogunt subiectos dare.

✻ *Qui optimus in eis est, &c.* Ruper. optimus in regib. Israel fuit Iehu, quippe qui solus ex omnibus illis vnctus fuisse legitur, & deleuit domum Achab, & Baal de Israel. At idē C a peccatis Ieroboā non recessit, nec dereliquit vitulos aureos. Igitur optimus iste reuera quasi paliurus, videlicet herba spinis armata, pungens ac retinens & vulneratis appropinquantem, & adunco dente comprehendens, &c.

✻ *Et qui rect. &c.* Rectus in eis Ozee rex vltimus intelligitur, de quo scribitur: *Fecit malum coram domino, sed non sicut reges qui ante fuerant.* Dicitur enim licentiam dedisse volentibus ascendere, vt facerent sacrificia in domo domini in Ierusalem quòd alij non fecerant, &c.

¶ Saltem immaturas ficus .i. grossos ficuum volui sumere in cibo.

dendum: † præcoquas ficus desiderauit anima mea. Perijt 1

a † sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Om- 2

¶ Vbique insidiæ, vbique fraudulentia, præ auaritia & libidine germanitas ignoratur. 3

nes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum venatur † ad 4

¶ Non solum faciunt, sed commutatis nominibus, bonum dicunt esse quod malum est.

b mortem. Malum manuum suarum dicunt bonum. Princeps

¶ Mutuo fauore se defendunt, sicut ab alijs iudicari volunt, sic alios iudicant. 5

b ¶ Quicunque peritus in lege. 6

postulat, & iudex † in reddendo est. Et magnus loquutus est 7

a ¶ Non Dei, sed suam loquitur voluntatem. b ¶ Ita. c ¶ Vrbem vel ciuitatem vel terram. d ¶ Enim. 8

c desiderium animæ suæ, et conturbauerunt eam. Qui opti- 9

a ¶ Fidelis inter eos. b ¶ Pungens appropinquantem. c ¶ Fuerit inuentus. d ¶ Adunco de te retinens comprehensum. 10

d mus in eis est quasi paliurus, & qui rectus quasi spina de se-

a ¶ Et propter hæc mala ò Samaria & Ierusalem, veniet tibi tempus captiuitatis quam diu expectaueras & timueras. b ¶ Exponit quæ visitatio. 11 12

e pe. † Dies speculationis tuæ, visitatio tua venit. Nunc erit va- 13

¶ Sine dilatione. a ¶ Habitatorum. ¶ Ergo. b ¶ Vocibus pseudoprophetarum, vel diuinorum qui se fingunt amicos. c ¶ Qui de amicitia sequitur lucrum. 14 †

f stitas eorum. Nolite credere amico, & nolite confidere in du- 15

a ¶ Morituro, sed in solo Deo. b ¶ Multi viri ab vxoribus decepti sunt, & vita eorum prodita. c ¶ Ne patiaris quod Samson à Dalila quæ archanum Samson septem dierum lachrymis extorsit, & simulato amore quod latebat inuenit. 16

ce: Ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui, 17

a ¶ Absalon regnum patris inuasit, & concubinas polluit.

g quia filius contumeliā facit patri, & filia consurgit aduersus †

a ¶ Vxor Esau contra Rebeccam surrexit matrem suam ¶ Et. ¶ Sunt.

h matrē suā, nurus contra socrū suā, inimici hominis domestici

e ✻ *Dies speculationis, &c.* Remig. Vastationē dicit Samarię D vel Hierusalem quā prædicabat futurā, & ipsam vastationem vocat visionem. Ergo nullius prophetæ vocibus credatis, nec accommodetis aurem blanditijs decipientium. Si. n. amicis & consanguineis rara est fides, quanto magis in his qui adulātes mentiuntur, vt aliquid accipiant? Achitophel mētitus est amico suo Dauid: & Iudas tradidit Christum. [† pius.] [† cum reti.]

f *Nolite cre.* Diuersis prelatis in ecclesia debemus eē subiecti, & honorē deferre, sed in eis non est sperandum, *quia vana salus hoīs*, sed certa in Deo est. Achitophel cōtra Dauid, Iudas contra Christum surrexit. In amico potest haberi fiducia, quod pio & fidei amore coniungitur. [Hiero. Psal. 59. c.] [† iudicat propter retributionem.] [Iudic. 9. a.]

O simplices populi nolite credere iudicibus, qui se amicos & principes esse hæresis promittūt, qui non salutē vrām, sed sua lucra quærūt, & ne credas ei quæ tecū dormit .i. carni blandienti, quæ mollit constantiam animi. [Simplicium cautela.] E

Nolite credere amicis ducibus vxoribus, quæ mutari possunt, cum filius, filia obliti educationis, contra autores vitæ suæ, corporumque consurgunt.

Abimelech à viris Sichen factus rex, ipsos oppressit.

g *Quia fi.* In nouissimis diebus *erunt homines se amantes, tunc tradet pater filium, frater fratrem, mater filiam in mortem.* [2. Tim. 3. a.] [Marc. 13. b.]

Si inter charorum nomina & consanguinitatis affectū rara est fides, quantò magis in adulatoribus.

h *Inimici hominis domesti.* Filius qui natus est ex Deo, contempto creatore suo, blasphemat, & anima despicit cœlestem Ierusalem & matrem ecclesiam. *Nurus con. so.* Sermo & prædicatio Dei sponsus est animæ: & oritur de Spiritu F sancto. Hæretici ergo qui sermonem Dei contemnunt, & ad varias doctrinas se transferūt, socrui suæ .i. Spiritui sancto iniuriam faciunt. *Inimici hom. dom.* Caput ecclesiæ Christus. Huic viro sæpe inimicātur qui in domo eius .i. ecclesia esse putantur qui à capite non recedunt, sed tñ ei contradicunt, dum scripturas eius proprio sensu conuertunt. [Mat. 10. d.]

Dies   Ego

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Præcoquas fic. *Quę primo maturantur.*

2 Desiderauit anima. *Sed supple non inuenit, per hoc propheta metaphoricè exprimit in populo abundantiam mali & defectum boni, ideo subditur.*

3 Perijt sanctus de ter. *interfectus à malis, ideo subditur.*

4 Omnes in san. *Quęrentes interficere iustos machinationibus diuersis.*

5 malum ma. sua. *Quia qualis vnusquisque est, talis sibi finis videtur.*

6 Princeps. *Leuari extorsionem à subditis.*

7 Et iu. *i. iudices sub rege constituti student per iniustitias ad satisfaciendum regi: ideo subditur.*

8 Et magnus. *i. rex suis ministris exprimit suam voluntatem.*

9 Et con. *i. ministri durè tractauerunt Gentem subditam per iniustitiam.*

10 Qui optimus. *i. minus malus.*

11 Quasi paliu. *i. herba pungitiua.*

12 Et qui. *In comparatione ad nequiores.*

13 Quasi spina. *Pungens & anxians populum iniustè.*

14 Dies spe. *i. captiuitatis tuę à prophetis prævisę & prænunciatę.*

15 Nolite cre. *i. pseudo prophetę promittenti vobis securitatem, quasi sit verè amicus.*

16 Et no. con. *i. in rege credentes, quod possit vos ab aduersarijs liberare.*

17 Ab ea, &c. *i. ab vxore propria. quasi dicat tanta imminet vobis miseria, quod nullus poterit confidere de alia persona, quantumcunq; sibi sit coniuncta.*

Et   ✻ Ego

MORALITER.

† 1 *Præco.* i. habere bonas personas in diocesi mea, sed non est ita ideo subditur.

2 *Perijt.* Omnes in sanguine insidiantur ad nocendū proximis in corporalibus, fama, & in rebus possessis.

5 *Malum.* i. opera sua mala dicunt bona, sicut exactor dicit quod facit zelo iustitię, vel propter bonum commune.

6 *Princeps po.* s. exactiones.

7 *Et iudex.* Nam eius balliui & præpositi reddunt quod petit de grauamine populi.

10 *Qui opti.* i. minus malus.

11 *Quasi pa.* quæ est herba pungitiua, quia talis pungit corda populi.

12 *Et qui re.* respectu peiorum.

13 *Quasi.* Hic ponitur prædictorum punitio diuina: tunc enim videt & visitat peccata: ideo sequitur.

† *Nunc erit.* Non solum extrinsecè, sed etiam ab intrinsecis ideo subditur.

15 *Nolite credere amico, &c.* quantūcūq; intimo: quia nulla pestis grauior ad nocendum, quàm familiaris inimicus.

† *Quia fi.* s. carnali, & etiam spirituali ideo sequitur in persona boni prælati:

Quasi   † Ego

a *Ego autem*. Cum videt sanctus vir hæc omnia perturbari in consummatione seculi, & alios credere amicis du cibus vxoribus, ipse fidem ponit in domino, & oculum suæ contemplationis contra pressuras huius mundi in suo saluatore figit.

Hiero.

b *Ne læt*. Iuxta literam, verba sunt Ierusalem respondentis contra Babylonē & cæteras Gentes sibi insultantes.

* Remigius. Sensus est. O Babylon inimica mea, ne læteris, nec super me gaudeas, quod merito meo ceciderim: postquam enim iram domini portauero, consurgam, quia ille est lumen meum in tenebris tribulationū. Noui quod me educturus sit de angustia Deus meus, & oculi mei videbunt iustitiam eius, i. vltionē quā facturus est nō longo post tēpore.

* Theo. Iram Dei nūc sustinebo, quia peccaui contra eum: cognosco enim vltionis æquitatem, cū peccati magnitudinem considero. Sed interim expecto iustum iudicium aduersus eos qui bellum intulerunt. Et si enim ego persolui pœnas de his quæ deliqui, tamen illi iniusta contra me vsi sunt voluntate, & sententia.

Com.1.2.3. * Rupertus. Vbi filij Iuda subierunt captiuitatis tenebras in Babylone, Dominus lux eorum fuit, illuminans dono prophetiæ Danielem & socios eius, in reuelatione, & interpretatione somniorum Nabuchodonosoris, qui cum adorauit, & in sublime extulit constituens eum principem super omnes prouincias Babylonis.

Hiero. Hoc de pœnitentibus dicitur, sed melius est non habere vulnera, nec egere medico. Curatio non beatitudo sanctorum est, sed consolatio sanctorum post dolorem.

Allego. C Alleg. Per Ierusalem signatur anima, in qua fuit ędificatum templum domini, visio pacis: & notitia scripturarum. Sed post a peccatis superata, ducta est captiua, & pœnis attrita, sed resipiscens loquitur contra confusionem huius mundi: & aduersus malignas potestates illi præsidentes. Noli insultare contra me inimica confusio, quia & si cecidi peccando, Deo erigente consurgam, qui ideò infert tenebras pœnarum, vt correpto clariorem lucem immittat, & ideò patienter tolero flagella domini quibus purgor, donec causam peccati mei sufficienti pœna vindicet, & pro doloribus patienter toleratis dignam sanitatem iudicet, & sic tandem in lucem educta, videbo iustitiam, Christum qui est præpositus nobis forma iustitiæ, & sanctificatio. Cum autem educta de tenebris, videbo iustitiam Dei, tunc inimica Babylon quæ putat Ierusalē nō posse sanari, post vulnera videbit sanam & erubescet, & oculi mei videbūt illā conculcatā, i. mihi subditā, & meo exēplo humiliatā, vel in futuro dānatam.

¶Vox prophetæ in persona fidelium.

a eius. Ego autem † ad dominum aspiciam: expectabo Deū

a ¶ Ne insultes mihi, quia pro peccatis punior.

b Saluatorē meū. Audiet me Deus meus. Ne lęteris inimica

a ¶Deo miserante. b ¶In captiuitate.

mea super me, quia cecidi. Cōsurgā. Cum sedero in tene-

a ¶Educens me de tenebris. b ¶Patienter. c ¶Scio me meruisse quod patior.

bris, dominus lux mea est. Irā domini portabo, quoniam

a ¶Tamdiu portabo. b ¶In morte, vel in iudicio. ¶Quia noui quod edu. me in lu. vi. iusti.

peccaui ei, donec iudicet causam meam, & faciat iudicium

a ¶Tandem peracta pœnitentia. b ¶Gaudij post tristitiam. b ¶Vel in hoc sæculo, vel in futuro. ¶ Sciam iusta esse iudicia eius.

meum. Educet me in lucem, videbo iustitiam eius. Et aspi-

a ¶Gloriam meam. b ¶Babylon & cætera Gentes in circuitu. c ¶Quæ nunc exultat.

ciet inimica mea, & operietur confusione, quę dicit ad me:

¶ Absque mora.

Vbi est dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt eā. Nunc

a ¶O Ierusalem. ¶Venerunt.

c erit in conculcatione, vt lutū platearum. Dies vt ædificen-

a ¶A Babylonijs destructæ. b ¶Babyloniorum imperio non subiacebis. c ¶Babyloniorum. d ¶Quando ædificabuntur maceriæ.

† parietes. d tur † macerię tuæ. In die illa longè fiet † lex. In die illa vsque

c *Dies*. Post verba resipiscentis aīæ, supponit vox Dei promittentis bonā ædificationem illi reuersæ. *Dies vt æ*. Hactenus Ierusalē, vel propheta in persona populi, nunc Deus ad Ierusalem respondet dicens. *Dies vt ædifi*.

* Remig. O Hierusalem, venerunt dies, i. tempus, vt ędificentur maceriæ tuæ, quæ fuerant destructæ a Chaldæis. In illo tempore longè fiet lex, i. præceptum illorum, quo imperabant tibi, vt seruires eis. In eodem tempore Assyrij fugientes venient de ciuitatib. quas deserent, vsque ad flumen Iordanis, & ad montem Sion, de montanis Persarum, & Medorū, ad quos prius Israel translatus fuerat.

d *In die illa*. Dicunt Iudęi in die illa, idest, qñ a Christo e... rum

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ego au. ad do. *ponendo in eo totam meam fiduciam. Verbū est prophetæ pro se, & suis similibus in futuris tribulationibus.*

2 Ne læt. *Post populi increpationē, hic vltimò propheta redit ad eius cōsolationem primò denunciando captiuitatis terminationē, secūdò, post terminum Dei consolationē, ibi,* Pasce populum. *Circa primum dicit:* Ne lætet. *i. tu Babylon ne læteris de captiuitate Iuda.*

3 Quia cæ. *in manibus tuis.*

4 Consurgam. *per Cyrum liberando, hoc. n. non potest intelligi de captiuitate x. tribuum, quæ non rediyt.*

5 Cum sede. *i. postquam fuero in tribulatione captiuitatis.*

6 Dominus lux mea est, &c. *afferens mihi lætitiam.*

7 Iram domini, *idest pœnam ab eo inflictam mihi.*

8 Portabo. *patienter.*

9 Donec can. *contra Babylonem: licet enim regnum Iuda fuit punitum iustè ex parte diuinæ iustitiæ, tamen hoc Chaldæi exequebantur iniqua voluntate.*

10 Educet me in luc. &c. *consolationis.*

11 Videbo iusti. eius. *de Chaldæis fiendam per Cyrum, & Da...*

12 Et aspiciet inimica anima. &c. *idest Babylonia.*

13 Et operietur confusione, &c. *idest vndique erit confusa*

14 Quæ dicit ad me. &c. *derisoriè.*

15 Vbi est dominus. *q. d. non potest te de captiuitate liberare*

16 Oculi mei. *idest eius miseriam.* 17 Nunc. *i. citò.*

18 Et erit in concul. vt lutum. *per Cyrum & Darium.*

19 Dies. *supple ueniunt.*

20 Vt ædific. mac. tu. *Verbum est prophetæ alloquentis captiua tē Iudæ de reditu captiuitatis Babylonicę. Sed quia propheta loquitur longè ante captiuitatem, & eius reditum, ideo denunciat ... Iuda esset prius affligenda per regem Assyriorum, dicens.*

21 In die illa; *i. tempore Achaz idololatrę.*

22 Lōgè fiet. *quia fecit deponi altare domini, ubi offerebātur h... secundū legē, & iussit eas offerri super altare sacrilegū. 4. Reg. 1...*

23 In die illa. *i. tempore Ezechię filij Achaz.*

24 Vsque ad te. *Sennacherib rex Assyriorum, qui uenit u... prope Ierusalem ad captiuandum.*

* E

MORALITER.

†remediati. † 1 *Ego autem ad dominum.* quia per ipsum solum possunt tanta mala † emendari.

2 *Ne læteris, &c.* Omnis homo debet ex charitate diligi, quia quamdiu viuit potest ad bonum conuerti, sed multitudo dæmonum est in malo confirmata, & sic est humani generis inimica. propter quod de casu bonorū lætantur, quorum tamen aliqui resurgunt, & sic in eorum persona dæmonibus dicitur: *Ne læteris inimica mea super me, quia cecidi*. per culpam.

4 *Consurgam.* per Dei gratiam.

7 *Iram domini por.* idest pœnam temporalem, hic vel in purgatorio.

9 *Donec cau. meam iudi.* perfectè me iudicando.

12 *Et aspici. iniqui. mea.* i. dęmonum multitudo malig...

13 *Et operietur con. &c.* in exultatione mea.

14 *Quæ di.* i. dicebat, dum adhuc essem in culpa.

15 *Vbi est domi. Deus tu.* quasi dicat, non liberauit te de ma... nu mea. Et quia deiectio dæmonum cedit ad gloriam ... ctorum. ideò subditur in persona eorum.

16 *Oculi mei vide.* dies. s. venerunt.

20 *Vt ædifi. ma. tu. &c.* idest, angelorum ruinæ quę de ele... ctis reparantur.

21 *In die illa lon. fi. lex, &c.* s. scripta, nō omnes electi D... videbunt immediatè Iere. 31. f. *Et non docebit vltra vi... ximum, & vir fratrem suum. di. Cognoscite dominum: omnes ... cognoscent me a minimo vsque ad maximum, ait dominus.*

23 *In die il.* qui interpretatur sustollens angustiā: id...

12 *Et*   † Ap...

ad te venit * Assur, & vsq; ad ciuitates munitas, & à ciuitati 1
bus munitis vsq; ad flumen, & ad mare † de mari, & ad mō- † 2
tem de monte. Et terra erit in desolatione propter habita- 3 4 5
tores suos, & propter fructum cogitationum eorum. Pasce † 6
populum tuum in virga tua, gregem hereditatis tuę † habi-
tantes solos in saltu. In medio Carmeli pascentur Basan, & 7 8
Galaad iuxta dies antiquos, secundum dies egressionis 9
tuæ de terra Ægypti. Ostendam ei mirabilia. Vide- † †
bunt Gentes & confundentur super omni fortitu- 10

a ¶ Ierusalem. b ¶ Relaxata captiuitas. c ¶ De. d ¶ Et postea ad alias ciuitates inhabitandas. e ¶ Extendetur habitatio redeuntium. a ¶ Iordanem per quem nunc transiuit populus. b ¶ Vsque. c ¶ Mortuum. d ¶ Rubro. a ¶ Sion. b ¶ Medorum & Persarum, vbi captiui fuerant. rum & eorum qui te vastauerunt Chaldæorum fuit metropolis Babylon. Niniue Assyriorum. c ¶ Et reliqua terra Chaldæo. a ¶ Mala opera. ¶ Ratione vtentes. a ¶ Tam populus quam duces indigent virga pastorali. b ¶ Simplicitate contentos. a ¶ Scilicet. ¶ Prius. b ¶ Viciorum, sed postea. c ¶ Scientia circumcisionis. d ¶ Confusi de peccatis. ¶ Facti. a ¶ Trasmigrantes. b ¶ Aeternos. c ¶ Remoti mente ab his diebus seculi. a ¶ O hæreditas. ¶ Tunc. ¶ Hæreditati. ¶ Tunc. a ¶ Quæ prius vastauerant & præualuerant contra populum Dei. b ¶ Intelligentes peccata sua. c ¶ Qua vastauerunt populum Israel.

rum ædificabuntur maceriæ Ierusalem, lex & prophetæ quæ à nobis modo tenentur, tollentur de manibus nostris & tradentur populo Iudæorum.

10.b. a *Pasce po. tu.* Verba patris ad Christum, qui *bonus pastor animam posuit pro ouibus.* Monetur autem vt pascat. Ideo populus & oues percutētur virga quia habitauerūt soli in saltu. i. separati ab ecclesia cōiunctis & amicitijs Gentilium se sociabant. Vel quia odio humani generis vitā appetebant solitariā, non dilectione eremiticę vitę, sed alios despiciētes. Sed quia pastor bonus virga ad emendationē pcutit, correcti pascentur in b medio Carmeli, i. venient ad noticiam circūcisionis verę, c qui prius versabā tur in saltu errorū, d sed iā facti sunt Basan, i. confusio pro peccatis, & facti Galaad, i. transmigrātes ab erroribus ad vnitatem ecclesiæ ad quam testimonia legis & prophetarum transmigrauerunt, & hoc fiet vobis secundum dies eorum vt recordantes æternorum dierum non aspiciatis præsentia, sed cum Christo mente habitetis in cælestibus credentes vos liberatos à diebus præsentis seculi.

Moyses non solum contra Aegyptios quos afflixit tulit virgam, sed etiam contra carnalē Israel in solitudine vsus est virga legali & corripiente. Hæc virga excussa est e manibus apostolorum, qui sapientiā inter perfectos loquuntur, quia perfecta charitas foras mittit timorem. Christo pastori qui maior apostolis & melior dicitur: Pasce in virga, Apostolis dicitur ne ferant virgā, sed Christo qui loquitur ad carneum Israel conueniebat correptio, apostoli verò succedentes Christo seueritatem legis temperant clementia Euangelij.

In medio Carmeli. &c. ✻ Ruper. Carmelum, Basan, & Galaad regiones aptas fuisse alendis gregibus scriptura testatur. Significat igitur illas pascuas ouili Christi vberrimas, vbi pascuntur & impinguantur, in sacris nūc epulādo scripturis, & postmodū paradisi delitiis habentes &c. D

c *Iuxta dies antiquos.* ✻ Ruper. Nonne omnis ecclesiasticus ordo legendo & scribendo prædicat ꝙ nos populus domini & grex hæreditatis eius secūdum similitudinem dierum illorum à spirituali Pharaone, i. a diabolo liberati, de Aegypto huius seculi, i. de ignorantiæ tenebris exiuimus signatis frontibus signo passionis Christi, & trāsiuimus mare baptismi, & spiritualem escam manducauimus, scilicet corpus eiusdem pastoris & agni: Hæc & cætera mirabilia ostendit dominus omni credenti quem pascit in virga, id est, iustitia sua, quam tunc significabat virga E Exod. 25. Moysi. Et sicut in illis diebus viderunt gentes & conturbatæ sunt, dolores obtinuerūt habitatores Philistijm, & c. ita pastore isto Christo, pascente populum pro quo mori dignatus est, & quem acquisiuit sanguine suo dum ostenderet mirabilia per Apostolos & martyres, viderunt gentes, & gentium imperatores, Iudæi atque gentiles, & confusi sunt super omni fortitudine sua quum non possent facere similes virtutes iis quas faciebat ille pastor per infirmos & contemptibiles homines.

d *Videbunt gentes & confundentur.* Ex confusione hic profectus sequetur, quòd ponent manus super os. Sicut autem impiarum Gentium manus claudunt ora eorum: sic iustorum manus reserant ora eorum, vt ex bono opere accipiant facultatem cum Deo loquendi. Hieron.

Ideo Deus populum Israel flagellat, & à malis abstractos ad meliora pascua reducit, vt Gentiles hoc intelligāt & timore verborum conuertantur ad Dei timorem, qui est initium sapientiæ.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ Et vsque ad ciuita. *quas vastauit in circuitu totā terram.*

C Vsque ad flumen. *s. iordanem, qui est terminus terræ promissionis versus orientem.*

Et ad mare. *idest de mari mortuo vsque ad mare mediterraneum.*

Et ad montem. *id est de monte Sion vsque ad montem Libani, qui est in termino aquilonari Iudææ.*

Et terra. *i. propter peccatum Achaz & aliorum regum idolatrarum, qui fecerunt idololatrare populum.*

Pasce po. *Hic propheta denunciat populo consolationem post reditum captiuitatis Babylonicæ, dirigens sermonem ad Deum dicens, Pasce populum tuum. i. pasces.*

7 In vir. *t. idest, in directione tua eum reducendo de captiuitate Babylonica.*

8 Habitantes solos in saltu. *i. ex tua protectione poterunt habitare securi in saltu, vbi habitant feræ. vnde. j. Esdræ. viij. dicitur, quod Esdras non petiuit equites à rege, dicens quòd in via protegerentur diuina protectione.* F

9 In medio Carmeli pascentur Bas. & Gal. *i. in loco fertili.*

10 Videbunt gentes, & confundentur super omni fortitudine sua. *Samaritani enim videntes illos qui de captiuitate venerunt prosperari, in reædificatione ciuitatis & templi & in alijs, fuerunt multum perturbati & confusi, vt habetur. j. Esdrę & Neemię.*

✻ Aures

MORALITER.

Apoc. 21. a. *Et absterget Deus omnem lachrymam ab oculis sanctorum, & mors non erit vltrà, neque luctus, neque clamor, neq; dolor erit vltrà, quę prima abierunt.*

Et vsque ad ci. mu. i. mansiones sanctorum omnibus bonis plenas.

Et à ciui. vsque ad flu. i. Spiritussancti abundantiam. Apocal. 22. a. *Et ostēdit mihi fluuium aquæ viuæ splendidum sicut crystallum.*

Et ad mare de ma. i. ad plenitudinem lætitiæ.

Et ad mo. i. ad altitudinem gloriæ, de altitudine gratię: per oppositum dicit de reprobis.

Et ter. erit. n. idest homines terreni erunt in damnationem.

Propterea ha. su. &c. i. propter dæmones quos in habitaculis suorum cordium receperunt: & hoc etiam cedet ad gloriam electorum.

Pasce. popu. &c. quoniam perfectio vitæ contemplatiuę quædam inchoatio vitæ cęlestis, de qua locutus est in parte immediatè præcedēti: ideò loquitur hic de perfectione contemplationis quæ pertinet ad statū religionis. di. *Pasce po.* per votum religionis tibi consecratū pabulo tuæ recreationis, ideò subditur.

7 *In virga tua.* i. in possessione tua. Virga namq; frequēter accipitur in scriptura & etiam in communi modo loquendi pro mensura terræ vel hæreditatis, igitur in virga Dei seu hæreditate pascuntur qui diuinis consolationibus recreantur, quod contemplatiuis confertur.

8 *Habitantes so. in salt.* i. in loco à tumultu negociorum terrestrium separato.

9 *In medi. Car. pascent.* In locis delectabilibus, nam cum Deo & angelis spiritibus est talium conuersatio, secundum illud Phili. 3. d. *Nostra autem conuersatio in cælis est.*

† *Iuxta dies antiquos.* i. ecclesiæ primitiuæ tunc enim fuerunt excellenter contemplatiui.

† *Secundum dies egres. t. de t. Aegyp.* Nam in primitiua ecclesia fuerunt tanta & maiora miracula.

10 *Videbunt Gen. & confunde.* Nam Gentiles videntes miracula nomine Christi facta, confundebantur de idololatria sua totaliter relinquentes eam, ideò subditur.

† Ponens

a *Ponent manus suas super os, &c.* * Rupertus. Quoniam
A in comparatione cęlestis sapientiæ, quæ per illos Apostolos locuta est, & linguas eorum fecit disertas, muta sunt, & est omnis secularis eloquentia, ponitq; manũ suã sup os, conuictã & confusam se esse suomet testans silentio.

* Rupertus. Hoc in laudem & admirationem dicitur, inexhaustæ gratiæ quæ nunquam fatigatur, suscipiendo ad se conuersos, quamlibet multum peccauerint, & in peccato perseuerauerint. Futurum enim est, vt Israel saluus sit, cùm plenitudo gentium introierit. De hoc gr

Hieron. b *Aures eorum surdæ erunt.* Quas malitia obturauit ne audirent veritatem, modo obturabũtur, ne audiant q̃ sit contra Deum. Sed antè quàm accepto intellectu confundãtur de malis, lingent terram, idest, terrena opera facient, sicut serpẽs comedit terram omnibus diebus vitæ suæ. Sed Deo exterius flagellante, & lumen veritatis imminente
B turbabuntur ad pęnitentiam exeuntes de domibus suis, idest prauis consciẽtijs suis & erroribus, & sic timebũt dominum timore

a ¶ Mala opera afferent eis omnem loquendi libertatem.
a dine sua. Ponent manus super os, aures corũ surdę erunt. † 1
b Lingent puluerem sicut serpẽtes, velut reptilia terrę † tur- †
¶ Non eorum.
babuntur de ædibus suis. Dominum Deum nostrum non 2
a ¶ Vel f... n dabunt. ¶ Q... mei desiderant diem domini b ¶ Apostropha ad Christum. †
† desiderabunt. & timebunt te. Quis Deus similis tui, qui 3
a ¶ Per hoc quod punis, in de ... tuæ. b ¶ Alia litera, & tran... peccatum. 4
c aufers iniquitatem, & transis peccatum reliquiarũ hæredi-
Ergo. ¶ Super vos. a ¶ Gehennæ.
d tatis tuę? Non † immittet vltrà furorem suum, quoniá vo- 5
a ¶ Misericordiam volo & non ... ¶ Misericordiam suam, non nostram. 6
b ¶ Ab ira ad clementiam quæ est domus eius, à qua qui per peccatum eijcitur, per pœnitentiam ad eam reducitur. c ¶ Miserorum.
lens misericordiam est. Reuertetur & miserebitur nostri.
a ¶ Q... oppim... ant nos sicut talentum plumbi b ¶ Faciet nos apparere.
† Deponet iniquitates nostras, & proijciet in profundum 7
a ¶ Et sic ò pater ¶ In Christo. Viam 8
maris oĩa peccata nostra. Dabis veritatẽ Iacob, misericor- 9
a ¶ Quod de multitudine hominum alios salues in veritate, alios in misericordia.
e diá Abrahã, quę iurasti patribus nostris à diebus antiquis,

Finit Michæas Propheta.

tulabundus excl... mat, *Quis Deus similis tibi?* Non subiu... xit, qui fecit cęlum & terram, vel qui eduxisti Israel de Aegypto, quod iam futurum fuit, sed *qui aufers iniquitatem* quod futurum est &c.

* Athanasius. Quomodo si creatura esset Verbum, sententiam Dei abrogare potuisset, ac dimittere peccatũ? Cum sit scriptum apud prophetam: Quis Deus sicut tu auferens peccata & superans iniquitates, &c.

d *Transis peccatum reliquiarum.* Non i...

qui est dicendus dominus Deus eorum, sed noster credentium. Quidam de Gentilibus intellecta veritate confundentur & ponent manum super os. Quidam verò permanebunt in carnalibus operibus, & ideo in die visionis cogentur exire de corporibus suis rapti ad pœnã in qua formidabunt Deum.

c *Quis Deus similis tui qui aufers iniquitatem?* Videns propheta Gentilium multitudinem ideo turbatam, vt conuertatur, & timeat dominum & Deum, ideo deseruire vt peccata auferat & salutem donet, cum admiratione laudat Deum. Si non imputas Gentibus peccata sua, quę legem tuam non habentes, quasi superflui & reliqui de populo tuo sunt relicti, quid facies gregi tuo, qui pascitur in medio Carmeli?

C * Ruper-

ponendo. Sicut exterminator in Aegypto populũ Israel transiuit, non vastauit.

e *Dabis veritatem Iacob.* Nouo populo semper contra diabolum & peccata luctanti. Et dabis Abrahã in multitudine Gentium (quarum pater interpretatur) misericordiam sicut iurasti eis, qui extiterunt patres nostri per fidem.

* Remigius. Per Abraham patrem multarum gentium, multitudo Gentium, designatur, quæ credendo Christum, factæ sunt filiæ Abraham: quibus dabis misericordiam, gratis & sine merito eas iustificando à peccatis. Quæ omnia iurasti hoc est, immutabiliter promisisti patribus nostris i. fidei nostræ, quod videlicet ex tota hominum multitudine alios veritate, alios misericordia saluares. *Vniuersæ enim viæ Domi. mise. & ve. &c.*

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Aures eorum surdæ erunt. *idest, declinabunt audire prosperitatem eorum præ inuidia qua torquebuntur, sicut serpens in puluere volutatur.*

2 Dominum Deum nostrum non desidera. *Timore seruili, timentes à Deo puniri propter mala quæ conabuntur facere populo tuo reuertenti: & propter ista ad Dei laudem assurgit propheta, dicens:*

3 Quis Deus similis tui? *q. d. nullus, quia tu es solus Deus verus.*

4 Qui aufers iniquitatem. *A seruis tuis per pœnæ medicinam.*

5 Non

5 Non immittet. *...tat propheta modum loquendi de secunda persona ad tertiam.*

6 Vltra fu. suum. *Si perseuerent in bono: Talia enim sunt conditione intelligenda, sicut dictum fuit diffusè. Ierem. 18.*

7 Deponet iniquitates nostras. *Quod erat onus nos grauans.*

8 Et in pro. in pro. ma. *idest, faciet eos non apparere ad punitionem: & reuertitur ad loquendum in secunda persona, dicens.*

9 Dabis ve. Ia. *id est, adimplebis promissiones factas patribus nostris, quæ tunc implendæ erant: & modo impletæ sunt in Domino Iesu Christo. Cui est honor & gloria in secula seculorum: Amen.*

* CAP

MORALITER.

† *Ponent ma. super os.* Nolentes loqui vel audire aliquid de ea.

† *Lingent puluerem.* idest, accipient magnam humiliationem, sicut legitur de Constantino, qui officium stratoris exhibuit beato Syluestro.

2 *Dominum De.* idest, eius aduentum ad iudicium in opere, donec fecerunt opera pœnitentiæ, inde sequitur:

† Et

† *Et timebunt te.* i. rigorem iustitiæ tuæ, & quia talis Deus miseretur, subditur,

3 *Quis Deus similis tui, qui.* s. verè pœnitentium.

5 *Non immittet vltra furorem suum.* Si permanserint in bono.

7 *Deponet iniquitates nostras, & proij. iet in profundum.* i. non apparebunt ad confusionem & punitionem vltrà.

9 *Dabis ueritatem Iacob.* Reddendo promissa in gloria sempiterna.

MO.

ADDITIO. I.

In cap. 7. vbi dicitur in postil. Malum manuum suarum dicunt, &c. *Vbi nos habemus,* Malum manuum suarum, &c. *in Hebræo sic habetur: Super manuum suarum malum vt bene faciant: princeps quærit, & iudex in reddendo est &c. Et est sensus, quòd tanta erat malitia populi, q̃ propter mala opera intendebant reddere bonum remunerationis intantum, quòd princeps quærebat, an debebant remunerari aliqua mala, & iudex diffiniebat quòd sic. Similiter quilibet magis tendebat in desiderium suum etiam contra iustitiam, & sic perturbabant eam, scilicet, iustitiam.*

ADDITIO. II.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. Dabis veritatem Iacob. *...tendendum est, quare petiuit ueritatem dari Iacob, & misericordiam Abrahæ. Cuius ratio videtur esse, nam Abrahæ primò fuit facta promissio de Christo venturo cũ iuramento, vt habetur Gen. 22. & fuit per misericordiam: quoniam nulla merita humana sufficiebant hoc de condigno: vnde talis promissio ad misericordiã pertinet, cum dicit.* Dabis misericordiam Abrahæ: *sed facta huiusmodi promissione, iam Deus debebat implere prædicta ex veritate, & ideo dicit: Dabis veritatem Iacob: quia iam facta erat promissio misericorditer ipsi Abrahæ, vt dictum est: quæ quidem promissio vallata iuramento, & ideò subdit,* Sicut iurasti, &c.

Incipit Prologus sancti Hieronymi in Naum prophetam.

NAum prophetam ante aduentum regis Assyriorum, qui populum Israel captiuum in suas regiones transtulerat fuisse, Hebræorum traditio confirmat. † Siquidem in fine huius lectionis prædicti regis aduẽtum idem propheta annũciare mõstratur. Sed cum habitatores Niniue † Iona interitum ciuitatis prædicante, ne diuina ira denunciatum interitum sustinerent, peccatorum & impietatis pœnitentiam egissent, accepta Dei misericordia grauioribus se criminibus implicuerunt. Qua de causa memoratus propheta Spiritusancto D plenus, iudicium Dei annuncians, ita est loquutus: † Deus zelans & vlciscens dominus, &c. † Infra.1.a Iam enim decem tribus ab Assyrijs ductæ fuerant in captiuitatem sub Ezechia rege Iuda, sub quo etiam nunc in consolatione populi transmigrati aduersus Niniuem visio cernitur. Nec erat parua consolatio, tam his qui iam Assyrijs seruiebant, quàm reliquis qui sub Ezechia de tribu Iuda & Beniamin ab eisdem hostibus obsidebantur, vt audirent Assyrios quoque à Chaldæis esse capiendos, sicut in E consequentibus libri huius demonstrabitur.

Item alius Prologus.

SCiendum quoniam Niniue in nostra lingua de Hebræo speciosam sonat. Speciosus autem hic dicitur mundus. Vnde & apud Græcos κόσμος ab ornatu nomen accepi. Et quidquid nunc aduersus Niniue dicitur, de mundo figuraliter prædicari sentiamus. Quam ob causam, & assumptio, quam Septuaginta interpretantur λῆμμα, & Aquila ἆρμα interpretatus est, apud Hebræos asin ponitur, i. graue onus, eo quòd eam aduersus quam prophetatur, premat, nec sinat eleuare ceruicem. Simulque hoc attendendum, quod hæc ipsa vel assumptio, vel onus, vel pondus prophetæ sit visio. Nec enim loquitur in extasi Propheta, vt Montanus & Priscilla Maximillaque delirant, sed quod prophetat liber est visionis intelligentis vniuersa quæ loquitur, & pondus hostium facientis suo populo visionem. De consummatione itaque mundi secũdum anagogen in consolationem sanctorum prophetia texitur, vt quæcumque in mundo vident, quasi prætereuntia & caduca contemnant, & præparet se ad iudicij diem. Vbi vltor aduersum veros Assyrios futurus est dominus.

Incipit Argumentum.

NAum consolator orbis interpretatur. Increpat ciuitatem sanguinum, & post euersionẽ illius loquitur. Ecce super montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem.

CAP. I.

ONus Niniue Li. * Hebr. Ioel, Nahum, & Habacuc vaticinabãtur tempestate Manassis. At quoniam improbus erat, subticuerunt eius nomẽ, neque se appellarunt de eius vocabulo. Itaq; etiam scriptura, loquutus est inquit, Dominus ad eum, & ad populum illius & attendere noluerunt. Idcirco superinduxit eis principes exercitus regis Assyriorum, ceperuntq; Manassem & vinctum cathenis atque compedibus duxerunt in Babylonem.

* R. Ionathan. Onus calicis maledictionis ad potandum Niniuitas, cõtra quos prophetauit priorib. sæculis Ionas de Geth Sepher, & conuersi sunt a peccatis suis. Et cum denuò peccare adiecissent, ꝓphetauit cõtra eos Naum de domo Kosi, quemadmodum scriptum est in hoc libro.

* Theodor. Hanc assumptionem Nahum appellauit mentis raptum, & a rebus humanis traductionẽ. Rapta inquit, mens mea a diuino Spiritu, quæ Niniue essent euentura præuidit.

* Remig. Non itaq; in extasi loquebatur, sicut hæretici dixerunt, tanq̃ nesciens quid diceret more energumenorũ, sed videbat, i. intelligebat cuncta quæ loquebatur.

CAPVT I.

a ¶ Hoc est. Lxx. assumptio, quod interpretatur graue onus ¶ Pondus calamitatis ¶ Muneri. b ¶ Et hic est. c ¶ Spiritualis. d ¶ Consolatoris.

ONus Niniue. Liber visionis Naum Elcesæi. 1 2 3

Cum

Postilla venerabilis patris fratris Nicolai de Lyra super Naum Prophetam incipit.

CAP. I.

* ONus Niniue. *Prophetia Naum in duas partes diuiditur, s. proœmium & tractatum, qui incipit ibi: Dominus æmulator. In prologo primò iungitur materia huius prophetiæ in generali cum dicitur.*

1 Onus Niniue. *Idest, prophetia de malo pœnæ venturo super Niniue, sicut dictum fuit Ionæ 3. Niniuitis ad prædicationem agẽtibus pœnitentiam Deus non intulit pœnam comminatam, sed quia postea redierunt ad vomitum, Deus destruxit regnum Niniue per Nabuchodonosor regem Chaldæorum: & hanc destructionem prædixit prophetice sanctus Tobias 12. cap. & de ista loquitur Naum propheta. Secundò, notificatur autor cum dicitur.*

2 Liber visionis Naum Elcesæi. *Ita quòd notificatur ex nomine, cum dicitur.*

3 Naum. *Qui interpretatur cõsolator, & cõuenit suæ ꝓphetiæ*

* *quia*

MORALITER.

1 *Onus Niniue, &c.* Sequitur. *Deus æmulator & vlciscens dominus, &c.* Per hoc ostenditur rigor diuinæ iustitiæ, quo non dimittitur dedecus culpæ sine decore punitionis iustæ, ideo subditur.

A Cum Ionas & Naum de eadem Niniue quæ nūc Ninus dr̃, prophetarent, a Lxx. Naum post Ionam ponitur, sed in Hebræo post Ionam Michæas, post Michæā sequitur Naum. Qui consolator interpretatur, quia & 10. tribub. iam captiuatis, & duabus iam ab Assyrio exercitu grauiter afflictis, destructionem ipsorū Assyriorū per Chaldæos futuram pronunciauit. Graue pōdus est hostibus, quod delectat vel prophetam videre, vel Israelitas audire.

Hieron.

Elcesæi, viculus est in Galilæa ex quo Naū fuit, licet quidā Elcesæū patrē Naū, & prophetam fuisse putauerunt.

† innocētē faciendo nō faciet innocentem, s. eū qui fuerit nocēs

a ¶Est. b ¶Exactor castitatis, quæ si violatur, immittit pœnam, vt sic reuocet ad castitatem. c ¶In illos uero qui impœnitentes permanent, immittet vltionem ex furore dominus, vel pro malis cogitationibus, vel pro factis, vel pro dictis.

a Deus æmulator & vlciscens dn̄s, vlciscens dn̄s & habens 1
a ¶Assyrios, qui diu expectati, quia Dei bonitatem contempserunt, passi sunt furorē iræ Dei. 2
furorem, vlciscens dn̄s in hostes suos, & † irascens ipse
b inimicis suis. Dominus patiens, & magnus fortitudine, 3
¶Tunc Veniet.
4
c & † mundans non faciet innocentem. Dominus in tem 5
a In circumitu eius tem. va. b ¶In. c ¶Erunt. d ¶Tunc. e ¶Animæ prius graues. ¶Tenuioris substantiæ. 6
f ¶Fient.
pestate & turbine viæ eius et nebulæ puluis pedū eius. 7
8

a *Deus æmulator*. Zelatur dominus in salutem eorum quos zelatur, vt quos non potuit eius seruare clementia, seruet æmulatio. Vnde dicitur ad Ierusalē quæ propter peccata sua non merebatur Dei correptionē: *Zelus meus recessit à te, non irascar vltrà tibi*. Quandiu pœnitētiam aget mundus, non fiet consummatio. Sed postquam multiplicata iniquitate & refrigescēte charitate, etiam ipsi electi tentabuntur, tunc zelator dominus veniet in vltionē non quasi inimicus, sed vt ligno, fœno, stipulaque consumptis, purum aurum recipiat, & quidquid hostile & contrarium sibi inuenerit tollat, & in pristinum statum restituat, & reducat. *Deus æmulator*. Vox prophetæ laudantis Deum, quod de Assyriis vltus est iniuriā populi sui. Vel q̃ sanctorum gemitum audiat, & in consummatione mundi faciat aduersarios sentire supplicia.

Ezech. 16.c

B

* Remigius. Dominus nullum motum animi, nullumque potest recipere furorem qui in summa mentis tranquillitate mitis est & serenus. Sed metaphoricè dicitur habere furorem, quum vlciscitur mala quia sustinētibus vltionem sic videtur.

b *Dominus pati*. Et meritò punit, quia magnanimitatis suæ fortitudine iniquitates Assyriorū diu sustinuit: sed quia corrigi noluerunt, non faciet mundos & innocentes, nec patietur inultos abire.

Vel patiens & ma. for. quia sustentat ruentes, & erigit elisos, & per gratiam mundans nocentem, non patietur abire quasi innocētem, vt suo merito se possit dicere saluatum, sed multis modis arguit peccantem & ignoscit, vt per solam gratiam saluatus appareat.

* Theodoretus. Non inquit, statim pœnas sumit, sed diutissimè patiens est Huius rei vos Niniuitæ testes estis qui cum vos pœnituisset actæ vitæ, salutem assequuti fuistis, & rursus cum plurima malitia cōtaminati fuissetis nō pro hac quam mox pœnas dedistis sed diutissimè iniquitates hominum ferens, nouit et non pœnitentib. supplicia irrogare. Hoc .n. explicauit, cū dixit. *Non faciet innocentem*, hoc est, eum qui suppliciis digna cō miserit, non impunitum relinquet.

D

c *Dom. in tem.* Qui in tēpore præsentis sæculi ita se vlciscitur de inimicis, in fine sæculi commouebit et commutabit elementa, per quam cōmotionem credent ipsum fuisse viam veniendi ad Deū iuxta q̃ ipse testatur *Ego sum via, veritas & vita*, & tunc prophetæ & animæ iustorum prius graues ex carnis coniunctione tenuabūtur in puluerem, vt angelis iunctæ & in scabellum pedum Dei redactæ extremis officiis humanitatis ministrent, si ad caput diuinitatis non pertingant.

Si nebula accipit in malū, eo q̃ lumē soleat obscurare dicetur, q̃ aīę prauorū potestati Dei subiectæ in puluerem quasi ī nihilū redigēt, & terra q̃ in eis pīguis est, dissoluetur.

E

* Remig. Iuxta literā describitur potētia Dei, & ostenditur quia non pro magno sit ei Assyrios delere, qui potest elementa mutare.

* Theodoret. Vult autem dicere, quod non amplius longa patientia vtetur, sed perniciem inferet, vndiq; malorum cumulo in vos accersito. Deinde docet, vt faciat quodlibet illi visum fuerit efficit.

* Theophy. Homo iter faciens puluerē excitat, Deus verò adeò magnificè incedit ac mouetur, vt ēt ipsas extet nubes & nebulas. Sic & contra Niniuitas motus, nubes malorū vndique adducet. Si volet, vniuersum mare exsiccabit, oīaq; flumina delebit. Hoc pspicuū est ex his q̃ fecit tēporib. Mosis dū rubrū mare: ac Iordanē fluuium temporib. Iosue exsiccauit. Hinc et Niniue vrbē arefaciet veluti vastū quoddā pelagus existentē cū gloria, tū opibus ac bellorū motibus ęstuās: ac gētes sub ipso, ceu amnes quoddā in eā se exonerantes & influētes qb. intumescit & impleatur, desolabit dn̄s ille adeò potēs est, vt Basan tin regionē Palestinæ fertilissimam, tū Carmelū & Libanū montes nemorosissimos & exuberātissimos materia sua spoliet & priuet, quū primū ille vel nutu decreuerit.

Increpans

F

C

NICOLAVS DE LYRA.

* *quia destructionem Assyriorum denunciauit ad consolationem decem tribuum, quæ per Assyrios fuerant captiuatæ, & duarum tribuum, quæ per eos fuerant multum afflictæ tempore Ezechiæ. Item ex loco natiuitatis suæ, cum dicitur.* Elcesæi. *Tertiò, ex officio prophetandi non solum verbo sed etiam scripto, cum dicitur.* Liber visionis. *Licet enim 12. prophetæ sint collecti in vno uolumine, tamē prophetia cuiuslibet posset dici vnus liber partialis.*

1 Deus æmulator. *Hic incipit tractatus, in quo primò zelus diuinæ iustitię declaratur: secundò ad propositum applicatur, ibi.* Bonus dominus. *Prima in duas: quia primò ponitur rigor diuinæ iustitiæ ad puniendum, secundò vigor suæ potentiæ ad exequendum ibi.* Dominus in tempestate. *Circa primum dicitur:* Deus æmulator. *Idest, irascens seu vindictæ appetitor contra peccatores obstinatos, Aemulatio enim aliquādo pro ira ponitur, sicut Ezech. 8.b* Erat statutum idolum zeli ad prouocandum æmulationem. *Idest, Dei iram, vt ibidem dictum fuit. In Hebræo habetur: Dominus accensus. Ira enim dupliciter diffinitur à Philosophis. Vno modo materialiter, sic: Ira est accēsio sanguinis circa cor: Et sic dicitur in Hebræo. Dominus accensus, scilicet ira. Alio modo formaliter sic: Ira est appetitus vindictæ, & sic habet translatio nostra: Deus æmulator, idest vindictæ appetitor, vt dictū est. Sciendū tamen, quod passio iræ non est in Deo propriè, sed metaphoricè, quia ad modum irati se habet quando punit, ideo subditur.*

Diuisio.

2 Et vlciscens dominus. *Idest, puniens. Et repetitur prædicta sententia pluries, cum dicitur.* Vlciscens dominus, &c. *Ad maiorem affirmationem diuinæ vindictæ contra peccatores obstinatos.*

3 Domminus patiens. *Quia non statim punit peccatores, sed expectat eorum pœnitentiam, vt sequens punitio iustior ostendatur.*

4 Et magnus &c. *Q. d. talis expectatio punitionis non est ex defectu virtutis.*

5 Et mūdans. &c. *Idest, peccatores obstinatos nō dimittet transire sine debita punitione, ac si essent inocētes cōtinuāda ad pceāe.*

Vel aliter. Et mundans. *Peccatorem pœnitentem à culpa.*

6 Non fac. inn. *Scilicet liberum a pœna: quia pœnæ sunt quasi medicinæ peccatorum purgatiuæ.*

7 Dominus in tempest. &c. *Hic consequenter ostenditur vigor diuinæ potentię, cum dicitur:* Dominus in tempestate & turbine. *Idest, sic consueuit venire ad puniendum peccatores obstinatos. De hoc habetur exemplum Exod. 14. e. vbi dicitur, quod ad perditionem Aegyptiorum præcessit ventus vehemens & vrens tota nocte, & in debellatione exercitus Sisarę venit in tempestate. Iudi. 5. Et similiter in debellatione Philisthinorum orante Samuele 1. Regum 7. & in pluribus aliis locis habetur simile.*

8 Et nebulæ puluis pedum eius. *Ex vēto turbinis eleuatur puluis obscurans aerem ad modum nebulę. Et dicitur procedere ex Dei pedibus, quia procedit ex terra, secundum illum modum loquendi, quo dicitur Isa. 66. a.* Cælum mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorum.

* Increpans

2 Et

MORALITER.

* 5 *Et mūdās. &c.* Idest, mūdas peccatū nō dimittit īpunitū.
7 *Dominus in tēpestate & turbine viæ eius, & nebulę puluis pe.* Hic consequēter ostēditur vigor suę potētię cui nullus potest resistere. Primū debet nos mouere ad uitādam offensam scientes, quod eā non dimittet impunitam: secūdum ad sustinendum patienter pœnā, quia durum est contra stimulum calcitrare.

† Bom

a *Increpans mare.* Siccabit Deus amaritudinem mundi in quo regnat draco, & gurgites maliciæ & eloquētiæ mundanæ destruet, in quibus reptant parua animalia, i. hæretici, Philosophi, Oratores.

b *Infirmatus est Basan, &c.* Basan, confusio Cum aūt Deus venerit ad nihilum redigentur peccata quæ sunt digna confusione, & etiam illi qui mentiūtur se habere scientiam circumcisionis, qui etiā per hypocrisim videntur florere bonis operibus.

Hi mōtes vberes & consiti, per quos significatur populus Assyriorum, quondam potens & florēs & pluribus impetans, Deo irascente fastandus, vel in fine sęculi potētes nobiles, diuites repente peribunt.

Montes cōmoti sunt ab eo. Montes & colles sublimes & potētes, qui in aduentu domini depositi, terræ hærebunt, non audentes respicere faciem domini, quod erit eis pro summo cruciatu.

✻Rupertus. Per tam diuersas res mare, flumina, Basan, Carmelum, Libanum, montes & colles, & terram, diuersas habitantium in orbe terrarū causas intelligimus quia propter diuersas eorum causas, penè similibus vltionib. vltus est in eos æmulator Dominus &c. Notandum interea, septem verbis quo numero plerumque significatur vniuersitas, cunctas præsenti loco ęmulatoris Dei vltiones esse declamatas. Mare, increpante illo, exsiccatur flumina ad desertum perducuntur, Basan & Carmelus infirmantur, flos Libani elanguit, montes ab eo sunt commoti & colles desolati terra vel orbis contremuit, &c.

d *Ante faciem.* Cum venerit dominus in turbine siccans mare idest imperium Assyriorū, & omnia flumina idest potentiam & vbertatem eorum destruens, & mōtes idest altitudinem imperij, & latitudinem (quæ orbis terrarum dicitur) concutiens, tunc nulla potentia poterit resistere Deo irascenti, & suum populum vindicanti.

¶Cuius potestas mouet elementa, poterit vindicare Ierusalem de Assyriis, vel cum venerit in consummatione seculi mare & fluuij siccabuntur.

a Increpans mare, & exsiccans illud, & oīa flumina ad deser 1
b tum deducens. † Infirmatus est Basan & Carmelus, & flos 2 3

a ¶Cum Dominus venerit in maiestate orbis, & cuncta mouebuntur, sicut in passione saxa scissa sunt & terra mota. b ¶Ad solum redacti sunt, depositi de solio suo p̄ imento cohærebunt. 4

c Libani elāguit. Montes cōmoti sunt ab eo: & colles desolā- 5
ti sunt. Et contremuit terra a facie eius, & orbis & oēs ha-

a ¶Deo corripiente, vel rarus, vel nullus erit qui non paueat ad iudicium Dei, cum astra quoque non sint munda in conspectu eius 6

d bitātes in eo. Antē faciem indignationis eius quis stabit? &
¶Nullus. ¶Quia. ¶Vel illatit.
e quis † resistet in ira furoris eius? Indignatio eius effusa est 7

a ¶Sus. ¶Quia. ¶Cum irasci cœperit Gentibus, & regna eorum vastare, tunc suos nauigantes non opprimet una tempestate. 8

f vt ignis, & petrę dissolutæ sūt ab eo. Bonus dominus & †
a ¶Captiuitatis, vel iudicii. b ¶Non opprimet suos cum Assyriis, quia per patientiam eius aduentum expectant. Scit enim dominus qui sunt sui. 9

cōfortans in die tribulationis, & sciens sperātes in se. Et in 10
g a ¶Non manente, quia. b ¶Idest, finem c ¶idest, diluuii. Sicut dicitur, Transiui, & non est inuentus locus eius. Et: Iter impiorum peribit, sic iter diluuij peribit post iram Dei sola apparente clementia. 11 12

diluuio prætereunte consummationem faciet loci eius, 13

e *In ira furoris eius.* Per iram signatur diabolus, minister iræ qui ad plectendos malos mittetur, nec reperietur in fine mundi aliquis tā purus quā libera fronte cōtra eū resistat dicens. *Ecce venit princeps mundi, & inuenit in me nihil.* D

Indignatio Dei quæ diu sustentat peccantes, aliquando non tota quidē prorumpit in pœnam: sed stillat in modū ignis ad dissoluendum duriciam cordium, quæ per petram signatur. Ioan.14.d.

f *Bonus Dominus, &c.* ✻ Theoph. Postquā horrenda commemorauit, ac impetus & iræ Dei meminit, vt ne durum quempiam ac prauum quidam arbitrentur Deum (id q̄ Simonis & Marcionis sectatores passi sunt,) quæ ad mansuetudinem & benignitatem eius pertinent, nunc adducit, & ait. Etiamsi ingentē, & intolerabilem domini indignationem dixerim, hostibus tamen huiusmodi indignatio segregata definitaque est. Hi iniquo animo ferentes castigationem, vituperant Deum, qui tamen benignus, mansuetus, & clemens est castigationem ab ipso adductam placida mente sustinentibus. E † fortitudo.

g *Et in dilu.* ✻ Theodoretus. Idest, funditus perdet, & in perpetuas tenebras dabit contra se furentes audacia. Diluuium, & consummationem vocauit perditionem funditus factam.

✻ Theophylactus. Hoc quoque proprium calamitatis est, quod qui in tribulationibus & afflictionibus sint, mēte obfuscentur, quadam caligine obducti, vt etiam in die velut in nocte agant.

Iuxta historiam. Cum Deus vastauerit terram promissionis quasi per diluuium, faciet finem captiuitatis, reducens Israel ad pristinas sedes, sed Assyrios persequentur tenebræ, hoc idem potest dici in fine sæculi, quod sanctorum post iram miserebitur, persequutores vel diabolos in tenebras mittet exteriores. Hieron. Remig.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Increpans mare & exsiccans illud, &c. *Sua virtute, sicut patet Exod. 14. de mari rubro.*

2 Et omnia flumina ad desertum dedu. *Sicut enim siccauit alueum Iordanis, ita posset omnia flumina desiccare.*

3 Infirmatus est Basan & Carme. *Quæ sunt loca vberrima.*

4 Et flos Libani elanguit. *Vbi solet esse viror cōtinuus, & hoc fuit tempore Eliæ ex siccitate inducta virtute diuina tribus annis & mensibus sex. Iacob. 5.*

5 Montes commoti sunt, &c. *Hoc frequenter apparet de terremotibus. Omnia ista sunt inducta ad ostendendum magnitudinem virtutis diuinæ. ideo concluditur.*

6 Ante faciem indignationis eius, &c. *Quasi dicat nullus.*

7 Indignatio eius effusa est vt ignis, *Hoc patuit in subuersione Sodomæ & Gomorræ igne sulphuris.*

8 Et petræ, &c. *Ex vehementi igne resoluuntur lapides, vt patet in calce.*

9 Bonus dominus. *Hic consequenter illud quod dictum est de rigore diuinæ iustitiæ, & vigore suæ potentiæ ad propositum applicatur in punitione regni Aßyriorum, in quo metropolis erat Niniue. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur vnius regis, scilicet Sennacherib punitio, secundò totius regni destructio, capitulo sequenti. Prima in duas, quia primò circa Sennacherib ponitur vltio diuina, secundo exultatio in terra Iuda ibi.* Ecce super montes. *Ad intellectum primi sciendum, quod sicut habetur. 4. Reg. 18. Sennacherib venit in Iudæam, & de Lachis misit Rabsacen in Ierusalē ad terrendum Ezechiam & suum populum, sed rege Aethiopum inuadente terram Sennacherib compulsus fuit dimittere Iudæam ad defendendum terram suam, sed habita victoria rediit in Iudęā ad destruendum Ierusalem, & tunc angelus domini percussit in exercitu eius. 185. milia bellatorum, ipse cum paucis fugit ad terram suam, vbi interfectus fuit à filijs sui. 4. Reg. 16. & sic confortatus fuit Ezechias cum populo suo, & secundum hoc dicitur.* Bonus dominus & confortans. *Scilicet Ezechiam & populum suum.*

10 Et sciens. *Scientia approbationis.*

11 Sperantes in se. *Idest, Ezechiam & Isaiam & alios iustos cōtra Sennacherib de diuino confidentes auxilio.*

12 Et in diluuio prætereun. *Idest, in fortitudine exercitus Sennacherib, secundum quod dicitur Isaia. 8. b.* Adducet dominus super eos, aquas fluminis fortes & multas, regem Assyriorum, &c. *Et sequitur ibidē.* Et ibit per Iudam innundās &c.

13 Consummationem faciet. *Idest, destructionem per angelum, vt dictum est.*

MORALITER.

9 *Bonus dominus.* Hic prophetat destructionem regis Niniue, scilicet Sennacherib, qui Deū blasphemauit & cultum Dei de Ierusalem auferre voluit, vt habetur. 3. Regum, propter quod Antichristus significatur per ipsum, qui Deum blasphemabit & eius cultum de ecclesia tollere tentabit. Quia tamen Deus tunc electos confortabit, dicitur *Bonus dominus & con. &c.* Scilicet in Antichristi tribulatione futura.

10 *Et sciens sperantes in se.* Scientia approbationis.

12 *Et in diluuio prætereun.* Idest, in Antichristi persecutione, quæ dicitur diluuiū præteriens, quia grauis erit ad sustinendum. *sed breuiabitur propter electos, Matth. 24.*

13 *Consummationem faciet.* Nam Antichristum, & eius exercitum pro magna parte destruet.

a *Quid cogitatis con.* Quando quidē Deus est facturus suis
A fidelib. finem diluuij, quid accusatis Deum legis qui quasi
Naum. 1. c. secundū. Lxx. nimis seuerus & austerus graues cruciatus ex præcepto legis irrogauit peccantibus: Si videtur cruentus, ꝙ genus humanum diluuio, Sodomitas igni, & Aegyptios mari, Israelitas in heremo pdidit: scitote ideo tēporaliter pro peccatis punisse, ne in æternum puniret.

Quia nō iudicabit Deus † bis. *bis in idipsum.* Qui ergo puniti sunt sufficienter, post non punientur, alioqui mētiſ scriptura, quod nefas est dicere.

Si fidelis in adulterio deprehēsus decollatur, videtur nō amplius puniēdus, ne bis in idipsum iudicetur. Sed sciendū Deum sicut omniū rerum, ita suppliciorum quoque scire mensuram: nec præuenire sententiam iudicis, nec illi in peccatorem exercendæ dehinc pœnæ auferri potestatem, & magnum peccatum diuturnis sui cruciatibus, sed leuem culpam compensari leui supplicio.

† Non erunt in pace, & q̄to plures fuerint, tāto magis excindentur.

† iugum.

a ¶Qui elegerunt potius tenebras quam lucem, ipsis tenebris comprehendentur.
a &†inimicos eius persequētur† tenebræ. Quid cogitatis cō 1 †
a ¶Qui creauit mundum, ipse eius consummationem faciet.
b tra dominum? Consummationem ipse faciet. Non cōsur- † 2
get † duplex tribulatio, quia sicut spinæ seinuicē cōplectū- 3
tur, sic conuiuium eorū pariter potantium: Consumentur 4 5
¶Hæreses studiosæ
c quasi stipula ariditate plena. Ex te.n. exibit cogitans cōtra 6
a ¶Vt figmentis tegat mendacium.
dñm maliciam, mentē pertractans præuaricationem. Hęc
a ¶In robore. ¶Q. Licet Assyrij fortes sint & multi, non præualebunt tibi.
b ¶Assyrij. a ¶Adiunctis sibi multis Gentibus.
d dicit dñs: † Si Perfecti fuerint & ita plures, sic quoq; atton- 7
a ¶Idest, Assyrij. ¶Sicut multi capilli forcipe sic multitudo eorum facile succidetur. 8
¶Angelo vastante. b ¶Assur vel esse desinet, vel vastato exercitu in patriam suam reuertetur, te sospitem relinquens.
e dentur, & pertransibit. Afflixi te, & non affligā te vltra. Et 9
f a ¶Qua percutere te conabatur. ¶Potestatem. b ¶Assyrij. c ¶Quæ captiuis parabat, quamquam possit & obsidio accipi pro uinculis clausæ multitudinis. 10
g nūc cōterā virgam eius de dorso tuo, & vīcula tua dirūpā. 11
12

Expositio Hebræorū. O Assyrij cur malè cogitatis contra Deū, quod duodecim tribus ex toto destructurus sit? non consurget duplex tribulatio, non tradet vobis Iudam & Ierusalem, sicut tradidit, 10. tribus & Samariam.

Non capientur ab Assyrijs duæ tribus sicut 10. quia dū adhuc in terra Iuda sunt Assyrij, & sicut spinæ seinuicem complectuntur, lætantes & gaudentes consumentur ab angelo, quando vna nocte 185. milia cæsa sunt. Quæ multitudo ebriorum conuiuio pulchrè comparatur, & spinis se complectentibus quæ igni solent tradi, & stipulæ quæ leui ardore comburitur. 4.Reg.19. g

b *Non consurget duplex, &c.* ✻ Remig. Hoc septuaginta apertius quasi exponentes dixerunt. Non iudicabit Deus bis in idipsum, & sic vsitatū versatur per ora omniū. Marcion duos deos adinuenit, vnū veteris test. malū & crudelē, qui pœnis hoīum delectetur, alium noui testamēti bonū quem dñt facturū mundi consummationem. Contra hos dicit propheta. *Quid cogitatis, &c.* Ipse qui creauit mundū, eius quoq; faciet cōsummationē Illis quos presens tribulatio affligit, futurā dānationem cōsurgere nō sinit. & peccatoribus idcirco Deus ad præsens infert supplicia, vt in æternum non pereat. Hieronym. C

✻ Theophylactus. Vel talis est potentiæ Deus, vt si aliquē pro meritis punire velit, hoc ipsum simul cumulatè vna plaga pficiat nec altera vīdicta opus habeat semel quadantenus ipsum conficiens. li.18.mor.c.13

✻ Gregor. Si dicamus quamlibet culpam bis feriri posse, hoc ex peccato percussis atque in peccato suo morientibus debet ęstimari, quia eorum percussio hic cęptā illic perficitur, vt in correctis vnum flagellum sis qđ temporaliter incipit sed in æternis supplicijs consummatu[r] quatenus eis q cc[orrigi] renuunt, iā pr[æ]sentium maloru[m] percussio, seque[n]tium sit initium t[or]mentorum.

Fędera & coni[un]ctiones hæretico[rum] quasi spinæ se inuicem complectūt, & conuiuium [eo]rum. Idest, myste[ria] altaris, quia & i[n] mēsam dominica[m] se habere dicunt [ca]narum fœdus est [si]mul vescentium [pa]riterque potātiu[m] cum enim ebrij [de] vinea Sodomor[um] contra Deum b[las]phemant, nonne conuiuium spinarum est. Quod tam cum suis autoribus consumetur, quasi stipula ari. plena ipsis contra Deum exit inimica cogitatio.

c *Ex te enim ex.* Hęc de Rabsace dicūtur. Qui egressus Assyrijs blasphemauit Deum persuadens Israelitis, vt desperantes de auxilio Dei traderent se Assyrijs, non D[eo] sed idolis seruiri.

d *Si perfecti.* ✻ Remig. De Assyrijs iuxta literā dicit, ꝙ si robusti & perfecti fuerint, & augeātur numero cunctarum gentiū sic quoq; vastāte angelo dñi attondeantur, i. cōminuantur, veluti capilli forfice facillimè præscinduntur.

e *Et pertransibit.* Scilicet Assur, hoc est, esse desinet, vel vastato exercitu suo reuertetur ad terram suam.

f *Et non afflig. &c.* Scilicet hoc tempore, & per hos hostes a quibus modo obsideris. Nam sępissimè per alios postmodum afflicti sunt.

g *Et nunc conter. &c.* i. oēm potestatem q̄ habet, & in qua gloriatur, siue vincula quæ præparabat, vt captos ligar[et].

✻ Theop. Virgā qua castigatur Israel, cōterā abs te, ò Niniui, vt eā porrò non teneas, quo per eā Israelē castig[es]. Rursus ad Iudā & Ierusalē sermo dirigitur, qb. Deus n[on] perpetuā, sed illius tpis, & ab illis hostibus a quib. obsidebātur, securitatē pollicet. *Si perfecti, &c.* Benigna Dei cō[tra] hereticos cōminatio, q etsi fortes & multi atterētur & [dis]sibit eorū impetus, sequitur & pmissio, permisi te affl[igi] potestate diaboli, quo autore tanta cōfixeras, & vinc[ula] ad colligandas aīas peccantium cōtexueras. Sed hæc [com]mō dirūpam: dicens his qui in vinculis tenebātur. Ex[ite].

✻ NICOLAVS DE LYRA.

1 Quid cogitatis contra dominū? *Tu Sennacherib. & exercitus tuus? q. d. vos cogitatis contra dominū destructionē ciuitatis domini & tēpli, sed nō poteritis. Et subditur causa.* 2 Consummat. &c. *Exercitus vestri.* 3 Non consurget, &c. *Id est. Sennacherib. non tribulabit regnū Iuda, ipsum captiuando, sicut Salmanasar pater suus regnum Israel tribulauit.* 4 Quia sicut spi. *Et sic inuicem comburuntur.* 5 Sic conui. *In vespere enim noctis in qua angelus percussit exercitum redigendo in cineres corpora bellatorum, rex fecerat principibus exercitus conuiuium.* 6 Ex te enim. *Iste fuit Rabsaces missus à rege ad terrendum Ezechiam & populum suum, vt sic se redderent, & ducerentur in terrā idololatriæ subuctam.* 7 Si perfe. &c. *Idest, si bellatores fuerint perfecti in fortitudine, & multitudine.* 8 Sic quoq. at. *Idest, ab angelo percutientur, quæ percussio vocatur rasio siue attonsio Isa. 7.* Indie illa radet dominus in nouacula acuta in rege Assyriorum caput & pilos pedum & barbam vniuersam.
9 Afflixi te. *Verbum est domini ad Ezechiam, & populū suum qui fuerunt afflicti per regem Assyriorum.* 10 Et non af. *licet per Assyrios, tamen postea tempore Sedechiæ populus fuit afflictus per Chaldæos.*
11 Et nunc con. &c. *Idest, potestatem.*
12 Et vin. tua, &c. *Quia cum exercitu poteris ire liberè per Iudæam.*

MORALITER.

† *Et inimicos eius.* Scilicet Christi & ecclesiæ.
† *Persequentur.* Scilicet inferni in quibus punientur Antichristus & satellites sui.
1 *Quia cog. cō. do. &c.* Scilicet tu Antichriste & ministri tui.
2 *Consummationem ipse.* Idest. destructionem tuæ potestatis & imperij.
3 *Non consurget du. tri.* Quia post persecutionem Antichristi alia non succedet.
4 *Quia sicut spinæ se inuicem, &c.* Id est, simul comburū[tur], sic erit de Antichristo & adhærentibus sibi, quia simul ter comburentur igne infernali.
6 *Ex te enim exibit cogitans contra dominum ma.* Hoc dic[itur] denuncijs ab Antichristo præmissis.
† *Hęc dicit dominus. Si perfe.* Si potentiores & plures [de]struentur.
10 *Et non affligam te vltra.* Quia post mortem Antichristi non affligetur ecclesia.

4 *Quia* ✻ † *Et pręcipi*

a ¶Contra te, Affur. ¶Facta promissione liberationis ad Israelitas, conuertit verba ad Assyrios comminans eis pœnam. b ¶Idest non fiet seminatio.

Et præcipiet super te Dñs. Non † seminabitur ex nomine 1

a ¶Quia reuersus Sennacherib Niniuen, statim a filijs occisus est in domo Dei sui adorans. Ibi punitus vnde sperabat auxilium. ¶Te. b ¶Inter aras, & puluinaria adorantis idola, sanguis nefarius effundetur 2

tuo amplius de domo Dei tui interficiam. Sculptile, & con 3 †
flatile ponã sepulchrum tuum, quia † inhonoratus es. Ecce 4
super montes pedes Euangelizantis, & annunciantis pa- 5

a ¶Cum angelis domino canens.

cẽ. Celebra Iuda festiuitates tuas, & redde vota tua, qa non 6

a ¶Vnde Apostolus: Quæ conuentio Christi ad Belial? b ¶Præuaricator. c ¶Quia. ¶Subuersa Niniue.

adijciet vltrà, vt pertrãseãt in te † Belial: uniuersus interijt. 7

a *Et præcipiet.* O Assur quod passurus es ne putes fortuito, & sine iudice contingere, quia Deo præcipiente omnia fient.

* Theophylactus. Hoc ciuitati Niniue dicit, Quoniam de te dominus Cyro imperabit, vt copias suas aduersum te armet. Manebit porrò non prophetas mittendo, sed animum eius inuisibiliter per sua quæ nouit iuditia cõtingendo, maximè cũ idololatra esset, & indignus quem per suos prophetas conueniret.

Nõ seminabitur, &c.

* Remigius. Idest, nullus nascetur ex te, qui tuo nomine vocetur, & hæres tuus appelletur: vt enim liber Esaiæ declarat, statim vt euersus est, interfectus est a filijs suis, & cum adoraret in templo Nesrach Deum suum, & hoc est quod sequitur. *De domo Dei tui, &c.* Vt inde puniaris, vnde sperabas auxilium.

O hæretice animæ per te deceptorum non suscipient nomina quæ prius inuocauerant super terras suas: sed cessabunt sectæ hæreticorum, ne ab eis alij nominentur. Morientur ergo tibi errorum dogmata, sed & tu qui tibi viuere videbaris, morieris erroi, & bono tuo mortuus, idola quæ colebas habebis sepulchrum: & de pectore tuo auferentur errores, in quo prius erat templum Dei tui, quem simulabas, quem inhonoratus es dum colis vana idola, quæ rationalis es.

D

b *Ecce super mon.* Legitur in Paralipomenon, ꝙ Sennacherib obsidente Ierusalem primo mẽse nõ potuit Pascha fieri, sed cæso exercitu, & nunciata morte Sennacherib, secũdo mense Pascha celebratum est. Inde ait: O Iuda ne sis sollicitus occiso hoste tuo in templo Dei sui, ecce venit tibi nuncius transcurrẽs montes, & colles, & quasi de specula nũcians tibi morte Sennacherib liberatam vrbem. Celebra Iuda. fe. t. & re. vota tua, quæ pollicitus es Deo, redde pro nece inimici, quia Belial. Idest, præuaricator ille non pertransibit te, quia totus interijt exercitus & rex, & imperium Assyriorum penitus conciderunt.

E

2. Par. 32 a.
† vocabitur semen.
† nihil reputatus.
Isa. 37. g.
† impius.

Si qñ fuerit grauis persecutio, & Dei vltio in eius aduersarios apparuerit, dicamus ad ecclesiã. Celebra Iuda, &c.

Alleg. Destructis hæresibus inducitur vox ecclesiastici prædicatoris qui hortatur ad gaudium animas Deum cõfitentes, pro diabolo in idolis destructo.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et percipiet, &c. *Verbum est prophetæ ad Sennacherib, de quo præcipit dominus angelo, vt percuteret exercitum eius.*

2 Non seminabitur. *i. non nascentur vltrà tibi filij, quia fugiẽs ad terram suam, cuo fuit interfectus a filijs suis. s. post 45. dies a fuga sua, Tobiæ 1.*

3 De do. Dei tui inter. *Quia in templo idoli sui fuit interfectus. 4. Reg. 19. ideo subditur.*

4 Sculptile & con. po. se. &c. *Quia inter idola fuit occisus, nec in sepultura factus est ei honor regius, eo ꝙ factus erat toti populo exosus imputanti destructionem exercitus prædictam superbiæ Sennacherib, Deum Israel blasphemantis. 4. Reg. 19.*

C

5 Ecce super mon. *Hic consequenter ponitur exultatio populi Iudæ, cum dicitur.* Ecce super montes, &c. *Quia percusso exercitu, & Sennacherib fugiente, statim Ezechias misit cursores ad denunciandum Dei auxilium sibi factum, & vt omnes venirent in Ierusalem ad reddendum gratias Deo de tanto beneficio.*

6 Quia non adijc. &c. *i. absque iugo, per quod intelligitur Sennacherib, qui nec Deum nec homines reuerebatur.*

7 Vniuersus. *Qui post mortẽ sui exercitus occisus fuit, vt dictũ ẽ.*

MORALITER.

Et præcipiet super te dominus. i. super Antichristum quẽ Michael Archangelus de præcepto domini fulminabit.

2 *Non seminabitur ex nomine tuo amp.* Nam Antichristus non relinquet semen ad ecclesiæ persecutionem.

3 *De domo Dei tui.* i. idoli tui.

Interficiam. s. idololatras.

4 *Sculptile, & conflatile ponam sepulchrum tuum.* Nam Antichristus morietur in idololatria dæmonis sibi priuati.

5 *Ecce super montes, &c.* Sicut Sennacherib debellato per angelum, nuncij Ezechiæ discurrerunt ad congregandum populum in Ierusalem vt de tãto beneficio gratias agerent Deo: sic Antichristo per angelum fulminato congregabuntur fideles ad celebrandum solenniter Eucharistiæ sacramentum. Ideò subditur. *Celebra Iuda festiuitates tuas, & redde vota tua, quia non adijciet, &c.*

F

ADDITIO

In cap. 1. *Naum vbi dicitur in postil.* Non consurget duplex tribulatio.

Hoc quod dicitur. Non consurget duplex tribulatio. *videtur continuari cum hoc quod immediatè dixerat.* Consummationem ipse faciet. *Et est sensus, ꝙ Deus decreuerat consummare exercitum Sennacherib, sic totaliter, ꝙ iterum non possent tribulare regnum Iudæ: & sic dicit.* Non consurget. *s. in regna Iuda* duplex tribulatio. *ex parte Assyriorum.*

CAP. II.

a ¶Quia. ¶Nabuchodonosor qui ante os tuum vastet agros, persequatur agricolas, te clausum teneat 1

Ascẽdit qui † dispergat corã te, q custodiat obsidionẽ 2 3

CAP. II.

A*scendit qui, &c.*

* Theophy. Ascendit contra Niniue Currus, qui insufflans faciei tuæ eripuit te ex afflictione. Insufflare autem ex Iudaica consuetudine dixit, quorum exorcistæ in languentium vultus insufflabant.

Remigius. Absque dubio veniet Nabuchodonosor qui te destruat ò Niniue, & agros tuos deuastet. Quia igitur incurabile tibi imminet bellum, prædico tibi, contemplare viam diligenter, & iter per quod venturus est, &c.

Nunciato interitu Niniue, supponit per quem implendus sit, dirigens verba ad ipsam Niniuen.

☞ Con-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

* A Scendit. *Post quam propheta denunciauit percussionem Sennacherib regis Assyriorum, hic consequenter denunciat destructionem regni, in quo metropolis erat Niniue, quæ destructio facta est per Nabuchodonosor regem Babylonis post Sennacherib. Et primo ponitur hæc destructio, secundo destructionis ratio capit. seq. Prima in tres, quia primo ponitur Niniue obsidio, secundò obsessæ captio, ibi.* Portæ flu. *tertiò captæ depredatio, ibi.* Diripitæ. *Circa primum alloquitur regem Assyriorum, dicens.* Ascendit, *i. ascendet currus, & equos scilicet exercitus Chaldæorum.*

2 Qui dispergat coram te. *Vastando terram tuam in oculis tuis, & non poteris resistere.*

3 Qui custodiat. *Circa Niniuen vsquequo capiat eam.*

* Con-

MORALITER.

† *Ascendit qui dispergat coram te, &c.* Hic ad literam describitur destructio Niniue per Babylonios, per quam mysticè põt intelligi destructio Iudeæ per Romanos, & nomina

a *Contemplare.* Videns propheta imminere bellum Niniue iam gaudens insultat ruituræ.

Theophylactus. Ad Iudam hæc dicit, præcipiens ipsi circumspicere per vias, & expectare nuncios, ac bonas ab illis accipere annunciationes. *Conforta lumbos, &c.* Pro eo quod est, priorem depone formidinē, & confortare lumbis tuis eos circumcingens. Sic esto Dominus ait. *Succinge te vt vir lumbos tuos.* Et Paulus. *Circumcingite lumbos vestros in veritate.* Proinde, & hic eos fortes esse, & cōfidentes iubet.

† Sicut faces ignis. Hiero. Ioan.14.a.

Alleg. Tria præcipiuntur Iudæ. Primum, vt aspiciat viam per quam ambulet ad eum qui dicit. *Ego sum via.* Deinde, vt teneat lumbum.i. mortificet carnem, tertiò, vt assumat virtutem ne deficiat in bello contra hostes. In quo bello ne deficiat in bello, supponit in qua te spem possit habere: s. quòd Deus reddidit super Iacob iniurias quas solebat superbus alijs inferre: modo Dei gratia humiliatus ab Assyrijs patienter sustinet, Iacob supplantator, Israel videns Deum. Sicut ergo videns Deum, & semper cogitans de Deo, nescit alijs facere iniuriam, sic in luctamine supplantans inimicos desistit alijs inferre iniuriam, per hoc ꝙ vastatores. *Idest, angeli singulorum qui semper vident faciem patris,* dissipauerunt in Iacob, & Israel quidquid pulueris eis inhæserat, & mentem quę ad prius contumeliam prompta erat a vero Iacob, & Israel auerterunt, & quidquid mali in cogitationibus eorum propagabatur, extinxerunt.

Matt.8.b.

b *Quasi sicut.* Lxx. Qm̄ auertit dn̄s captiuitatē Iacob sicut ꝯtumeliā Israel. Vtrūq; & Iudā & Israel vastauerūt Assy.

Remigius. Idest, sicut vltus est Dominus Iudam de superbia Sennacherib, sic vlciscetur decem tribus, quæ in Niniue captæ tenentur. Hoc est.n. quod dicit. Sicut reddidit Dominus superbiam quam exercuerant Assyrij cōtra Iacob.i. Iudam: sic reddet superbiam Israel.i. quam fecerunt ipsi Assyrij contra decem tribus.

c *Quia vastatores.* Iuxta historiam cōtra Niniuen loquitur, & describitur Babyloniorum exercitus contra eā veniens.

d *Clypeus fortium, &c.* Remigius. Narratur pompa præparantium se Chaldæorum contra Niniuen ad bellum. Clypeus ignitus, idest, vibrans, & quasi fulgurans vim in coccineis. idest, vestibus coccinei coloris, vt ipsa vestium similitudo terrorem ignis & sanguinis præsentaret speciem. Igneæ habenæ ob nimiam præparantium ad bellum festinationem: agitatores, idest rectores vel Israel, vel Assyriorum consopiti sunt. Tanta est etiam multitudo commixti agminis, vt quadrigæ in plateis dum viam præ multitudine nequeunt reperire, inter se collidantur. Aspectus eorum. s. Babyloniorum, quasi lampades, vt arte solo visu aduersarios terreant, quam mucrone feriant.

a ¶ Tristis. ¶ O Niniue quæ prælio tibi ventur. b ¶ Accingere. c ¶ Congrega exercitus.

a contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem val-

a ¶ Sicut vindicauit Deus Iudam de superbia Sennacherib, sic vindicauit.10. tribus quæ a Niniue possidebantur. b ¶ Quam in Iudam exercuit.

b de: quia sicut reddidit dn̄s superbiam Iacob, sic superbiā

a ¶ Assyrij b ¶ Iudam, & Israel. ¶ Metaphoricè.

c Israel: quia vastatores dissipauerunt eos, & propagines

a ¶ Iudæ, & Israel. b ¶ Quia Niniuitæ vastauerunt Israel, ideo clypeus idest fortitudo Babyloniorum ardescet contra Niniuen.

d eorū corruperūt. Clypeus fortiū eius † ignit⁹, viri exercitus ī

a ¶ Parati ad effusionem sanguinis erant. ¶ Alias.

e coccineis. † igneæ habenæ currus in die præparationis eius

Tunc recordabitur
1 populus Assyriorum
2 fortium suorum
3 & quæret eos qui in
4 itineribus corrue-
5 runt. Velociter ascen-
6 dent muros Niniue
7 ad defendēdum, &
8 propter longam ob-
9 sidionem prępara-
10 bunt sibi vmbracu-
† lum ad æstus pelle-
11 dos, &c.

Allego. Clypeus. Idest arma diaboli, & membrorū eius sunt accensa igne inuidiæ, iræ, furoris, & vi. exerci. in cocci. sunt rubri sanguine martyrum. Igneæ. ha. cur. qui ferunt diabolum per mundum succensæ sunt igne gehennæ. Agitatores qui venantur diabolo prædam, consopiuntur & delectantur & quasi dormiunt capta præda, sed isti omnes pro malis suis itineribus conturbabuntur in die iudicij, & quadri col. sunt in pla. Quāuis spaciosa via sit quæ ducit ad mortem, tamen pressura temporis coartati, rectum iter inuenire non poterunt, sed in se inuicem collidentur. Ibi tamen spirabunt veterem furorem, & sicut fulgura hucluc q; discurrent. Et recordabitur, ad pœnam suam diabolus, & membra eius, eorum qui fortiter, & violenter erunt contra ecclesiam: & ruent in itinere nō ualentes implere conatus suos, & velo. ascendet mu. eius. Terrore venientis iudicis infirmati, fugient ad terminos mundi, quibus quasi muris mundus includitur, & ambitur, & vlt. non valentes progredi quasi ex necessitate cogentur contra instantem repugnare. Sed illis hæc cogitantibus, cuncta quæ ab eis obtēta fuerant dissipabunt, & aperient portæ quæ clausæ fuerant, i. conscientię singulorū reuelabuntur, & regna impiorum corruent, & miles diabolus, ancillę eius. i. molles, sub illo ducentur in tartara, gementes, & indignantes contra se pro malis quę gesserunt, tamen murmurantes, & indignantes contra Deum pro pœnis quas patientur nollent eum Deum habere puntorem.

e *Igneæ habenæ curris in die præparationis, &c.* In ardentibus loris, velocitas properantium signatur, & præparantium se ad bellum pompa narratur, & commixtim nunc de Israel, quę olim passus sit, nunc de Assyrio, quid te-rit, nunc de Babylonijs quid in Assyrios exerceant scriptura contexitur.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Contemplare. *i. dispone te ad occurendum ei, tuos bellatores confortando: quasi diceret. Hoc erit pro nihilo, vt habetur infrà. Et subditur causa.*

2 Quia s. reddidit dominus superbiam Iacob, &c. *Deijciendo Sennacherib, eò quòd superbè egerit contra duas tribus.*

3 Sic superbiam Israel. *Supple citò reddet destruendo totum regnum Assyriorum eò quòd superbe egerit contra regnum decem tribuum, ipsum viriliter captiuando.*

4 Quia vastatores. *i. Chaldæi venientes.*

5 Dissipauerunt eos. *i. dissipabunt Assyrios.*

6 Et propagines eorum. *i. filios, & filias.*

7 Clypeus fortium. *s. Nabuchodonosor.*

8 Ignitus. *Erant.n. ibi laminæ æreæ ad solis radios refulgentes sicut ignis ad terrorem Assyriorum, & ad offuscandum oculos eorum.*

9 Viri exercitus in. *Habebant enim super arma ornamenta rubea, ne si aliquis eorum vulneraretur ex apparentia sanguinis terrerentur.*

10 Igneæ haben. cur. *i. curruum. Erant enim ibi habenæ limatæ, & sic in radio solis fulgebant sicut ignis.*

11 In die. *s. ad prælium. Et econuerso erat de Assyrijs, de quibus dicitur.*

MORALITER.

† consonant. Nam Niniue germen pulchritudinis interpretatur: ideò per ipsam Iudęa significatur, eò ꝙ in ipsa natus fuit Christus: de quo dicitur Ierem.23.a. *Ecce dies venit dicit dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, &c.* Similiter per Babylonios significantur Romani, vnde.1. Pet.5.d. *Roma Babylon vocatur.* Ibi enim dicitur. *Salutat vos ecclesia in Babylone collecta.* Idest, in Roma. Secundum hoc ergo primò ponitur Iudęę vastatio, cùm dicitur. *Ascendat qui disperdat te, &c.* Quia Romani veniendo versus Ierusalem destruxerunt terram, & post obsederunt Ierusalem.

1 *Contemplare viam, &c.* Iudæi. n. considerabant qualiter possent Romanos impedire in via, & seipsos fortificare sed eis non valuit. Et subditur causa cùm dicitur.

2 *Quia sicut reddidit do. su. ia. &c.* Propter duplicem. n. superbiam. s. contra Christum, & contra Romanum imperium vastati fuerunt.

7 *Clypeus fortium eius, &c.* s. Romani exercitus.

8 *Ignitus, &c.* i. refulgens ad solem, & ad Iudęorum terrorem.

9 *Viri exercitus in coccineis, &c.* i. rubeis ex sanguine Iudęorum.

10 *Igneæ habenæ, &c.* i. refulgentes.

† *Currus.* i. curruum.

a ¶Non mirum si Babylonij tam velociter veniunt ad vastandum, quia Israelitæ vel Niniuæ prius aliorum agitatores modo inutiles erant. b ¶Commixti.
a & agitatores eius consopiti sunt. In itineribus† conturbati 1 2
¶Idest collisæ ad inuicem.
sunt, quadrigæ conuulsæ sunt in plateis, Aspectus eorum 3 4
a ¶Tunc.
quasi lápades, quasi fulgura discurrétia. Recordabitur for 5 6
¶Assur fugiens. a ¶Requiret eos qui in fuga corruerunt. b ¶Prius.
c ¶Non sustinentes vim hostium, intrabunt muros Niniue. 7
tiūm suorum, ruent in itineribus suis. Velociter ascendent 8
b muros eius, & præparabitur vmbraculū. Portæ fluuiorum 9 10
a ¶Omnes ducti sunt in Babylonem.
apertæ sunt, & templum ad solum dirutū Et † miles capti- 11 12
a ¶Captiuæ mulieres ¶Minores vrbes, & castella. b ¶A victoribus. c ¶Tantus erit terror, vt nec singultus erumpat, sed more mussitantium columbarum obscuro murmure lachrymas deuorabunt. 13
uus ductus est, & ancillæ eius minabantur gementes vt co 14
¶Mundus. 15
c lumbæ, † murmurantes in cordib suis. Et Niniue quasi pi- 16
d scina aquarum aquæ eius, ipsi verò fugerūt. State state, & 17 18
a ¶Adclamantem matrem. b ¶O Babylonij. ¶Quia Niniuitæ fugerunt. c ¶Tanto tempore congregata subito rapite. 19
e non est qui reuertatur. Diripite argentum, diripite aurū: & 20
a ¶Non poteritis tantum rapere, quantum ad illa rapiendum præbet. 21
non est finis diuitiarum † ex omnibus vasis desiderabilib. 22 23
¶Niniue. ¶Eius. ¶In ea est
f † Dissipata est scissa, & dilacerata, & cor tabescens, & 24 25
a ¶Confractio.
dissolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus, 26

a *In itineribus, &c.* Rursus redit ad ordinem descriptionis. Tanta est multitudo venientium, vt sit mixtum agmen in itinere nec discerni possit. Quadrigæ etiam præ multitudine inter se collidentur in plateis.

b *Portæ fluuiorum apertæ.* Quamuis Niniuitæ claudant portas domino reserantes apertæ sunt Babylonijs, quæ ad instar fluminis, quæ habebant ciuiū multitudinem, & templum .i. regnum est destructum, sub metaphora mulieris captiuæ vastitas Niniue describitur.

* Theophylactus. Quasi intueatur propheta Niniue quomodo in captiuitatem abducatur, hęc dicit. Ascendebat vehiti in Persiden abducenda, cumque ipsa municipia, & subiectæ ei ciuitates in cordibus suis gementes, hoc est, clan[destin]um murmur, & gemitum columbarum imitantes.

Et Niniue. Filiabus. Idest minoribus vrbibus destructis, ipse populus Niniue qui pro multitudine comparatur piscinis aquarum ita inutilis erit, vt resistere non valens hostibus fugiat.

Alleg. Aquæ Niniuæ. Idest, mundi, sunt illi qui altitudinem cœli relinquētes, in ima lapsi sunt, quia omnia dogmata mundi quæ sunt extra hortum signatum quamuis magna videantur, angusto tamen fine coartantur.

[d] *State.* Fugientibus populis inertibus clamat Niniue quasi mater State state, claudite portas, saltem in muris resistite hostibus. Sed nullus ex pietate matris reuertitur, sed iam deserunt prædam hostibus. Vnde vox ad Babylonios dirigitur, diripite argentum.

Alleg. Primū est, vt habitatores mundi a Deo peccādo non fugiant, ꝙ si fugerit ad vocem Dei vel matris ecclesiæ reuocantis, & dicentis; peccasti, quiesce, dēt cessare a fuga.i culpa sed obstinatus non vult redire. Cur a diabolo dr: Defer tecum argentum mundani eloquij, & aurum mūdanæ sapientiæ, dogmata tua omnium sensuum verborumq; compone flores. Sed vasa. Idest corda eorum adeò sunt profunda in cupiditate, vt quantalibet multitudo diuitiarum ea non possit satiare.

Eccle. 21. a.

e *Diripite argentum.* * Theophylactus. Priorem Niniuitarum explicat iniuriam, & circumscriptionem quodq; ex rapinis eas collegerint. Neque potest quisquam eorū dicere, ꝙ propter penuriam ea diripuerint, tolerabilius .n. hoc fuisset malum, sed per iniuriam, & quia voluerint habere diuersos eosq; pretiosos ornatus. Nam, & fœminarū instar viri propter mollitiem, & stultitiam ornabantur.

[†] insaniens a[rdore] calore e[q]uorum, festi[n]anter ambulābūt per plateas.

† Hossab regina captiua ducta est, iussa est ascendere

f *Dissipata.* * Remigius. Sub figura mulieris dissipatæ, & dilaceratæ describitur qualis fuerit Niniue tempore captiuitatis s. tabescens corde, & dissolutis genibus, & præ terroris magnitudine facies pallore deformes, ollæ combustæ similitudinem videbantur habere: quæ omnia iuxta literam completa sunt in Niniue, quando a Nabuchodonosor capta est.

Hoc de his qui ad Deū cōuertuntur, qui dissipātur calore fidei, prius infidelitate gelati, & scindūt corda cōfitēdo & dilacerāt pęnitēdo, & cor prius durū tabescit calore Spiritussancti, & genua prius rigida flectunt Leo, & deficiūt oēs voluptates carnis. Quod aūt sequitur. *Et facies omnium &c.* ad illos pertinet, qui nolunt reuerti, & quorum facies operientur cōfusione in similitudinem fuliginosæ ollę.

Vbi est.

NICOLAVS DE LYRA.

* Et agitatores. *i. aurigæ. Propheta. n. de vno exercitu loquendo transit ad alium, & è conuerso sicut solet fieri in descriptione bellorum.*

Consopiti sunt. *i. attoniti præ stupore, ideo subditur.*

In itin. cont. *Nescientes currus ducere, ideò subditur.*

Quadrigæ collisæ. *Ex defectu ductionis. Et subditur causa huius stuporis, cum dicitur.*

Aspectus. *i. Chaldæorum.*

Quasi lampa. *Propter refulgentiam armorum, vt prædictum est.*

Quasi fulgura discur. *i. velociter, & audacter currentes contra Assyrios.*

Recordabi. *s. rex Assyriorum.*

Fortium suorum. *Qui solebant esse constantes, & animosi, & facti sunt pauidi: ideo subditur.*

[1]0 Ruent in itineribus. *Non potentes resistere in campo Chaldæis, ideo subditur.*

[1]1 Velo asc. mu. *In Heb. habetur.* Festinabunt ad muros eos. *vt qui non poterant resistere in campo, defenderent se in muro.*

[1]2 Et præparabitur vmbra. *i. tentoria Chaldæorum in circuitu ciuitatis ponentur ad eam obsidendum, & sic patet ciuitatis obsidio.*

[1]3 Por. flu. *Hic consequenter describitur ipsius captio, cum dicitur* Por. flu. *i. portę Niniue, quę confidebat in munitione fluuiorum.*

14 Apertæ sunt. *i. fractę per impetum Chaldęorum.*

15 Et temp. *s. templum idoli Nesrach, quod colebant reges Assyriorum. 4. Reg. 19. In Heb. habetur. Et palatium. s. regis. ad solum dirutum, in regni contemptum.*

16 Et miles. *i. milites regni Assyriorum. In scriptura. n. frequenter ponitur singulare pro plurali. In Hebræo habetur. Et astans captiua adducta est. Et dicitur hic astans regina, vt dicit Ra. Sa. secundum illud Psal. c.* Astitit regina a dextris tuis, *& litera sequens concordat cum dicitur.*

17 Et an. eius mi. *Captiuę a Chaldęis.*

18 Gementes, &c. *Non audentes altè clamare prę timore.*

19 Et Niniuē quasi pis. &c. *i. munitio fluuiorum de qua confidebant, non resistit aduersarijs, sicut aquę piscinę resistere non possunt prę sui paucitate.*

20 Diripite. *Hic consequenter describitur ciuitatis captę deprędatio cum dicitur.* Diripite. *vos Chaldęi.*

21 Argen. *i. quęcumque pretiosa.* 22 Dissip a. *s. Niniue.*

23 Et scissa. *Per fractionem murorum in pluribus locis.*

24 Et cor. *i. deficiens factum est bellatoribus viris.*

25 Et disso. *i. genuum, quę tremunt ex timore, & ideò dicūtur genicula diminutiuè.*

26 Et defectio. *Ita quòd non poterant stare.*

* *Et*

MORALITER.

† *Et agitatores, &c.* Nam currus in quibus portabantur arma Romanorum, & vectualia, erant in tanta multitudine, ꝙ aliquando adinuicem colludebantur: & ductores ebrij videbantur.

Aspectus eorum quasi lampades. i. terribiles.

[1]2 *Et pręparabitur, &c.* i. tentoria Romanorum circa Ierusalem, & sic patet obsidio.

13 *Portę fluuiorum.* Ezechias rex Ierusalem fecit tibi duplicem piscinam aquarum ad fortificationem ciuitatis, quæ dicuntur hic fluuij, sed non obstiterunt Romanis ideò dicitur. *Portę fluuiorum.* in quo notatur captio ciuitatis, & captiuatio populi, & deprædatio bonorum cum dicitur *omnia.*

20 *Diripite argen.* Nam Romani rapuerunt.

a ¶Præ magnitudine metus facies habitatorum, in similitudinem ollarum videbuntur exustæ, & defor mes. b ¶Ad Niniuen verba exprobantis diriguntur. c ¶Niniue tu illi habitatio regum, & re-
tectio nobilium, sed iam non es, quia inualit te rex Babylonis.
a & facies omnium sicut nigredo ollæ. Vbi est habitaculum 1
a ¶Expugnandam b ¶Nabuchodonosor. 2
leonum, & pascua catulorum leonum? Ad quam iuit leo: † 3
a ¶Nullo resistente. b ¶Sub regulis eius. 4
vt ingrederetur illuc, catulus leonis, & nō est qui exterreat. 5
b Leo cepit sufficienter catulis suis, & necauit leænis suis. Et 6
a ¶Ecce ego ad te mitto Babylonios. ¶Niniue cuncta quæ sunt dicta me autore patieris.
impleuit præda speluncas suas, & cubile suū rapina. Ecce 7
¶Cuius dicere est facere. a ¶Consummatione r. 8
c ego ad te, dicit dominus exercituum, & succedam vsq; ad 9
a ¶Currus. ¶Nobiles & subregulos gladio interficiam. ¶Non vltra vastabis terram, nec tributa exiges. 10
† summum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gla 11
a ¶Nec audientur emissarij tui per prouincias vel non audiam angelos qui præsident tibi pro te depre-
cantes. 12
dius. Et exterminabo de terra prædam tuam, & non audie 13
tur vltrà vox nunciorum tuorum. 14

a *Vbi est.* ✻ Remigius. Niniues aulam dicit, in qua leo
A nes. i. potentissimi, & crudelissimi morati fuerant, ad quā iuit leo rex Babylonis, & catulus leonis. i. subregulus eius & non fuit qui resisteret.

Allego. Cum transierit Niniue. i. mundus, tunc sancti admirantes, & gaudentes dicent. Vbi est habitatio leonū ad quam iuit diabolus, & etiā catulus. Idest, Antichristus, & omnis peruersæ
B doctrinæ sermo? Quem ante aduentum Christi nemo exterruit, sed necauit plurimos suis dæmonibus & speluncas impleuit. Idest, ecclesias suas cadaueribus, & sanguine mortuorum.

†fumum.

b *Leo cepit suf.* Nabuchodonosor iure victoriæ cuncta possidet, & vrbibus vel vxoribus suis captiuos in seruitutem tradidit, & rapinis, & ornatu Niniue impleuit thesauros, & ciuitates suas.

c *Ecce ego ad te dicit dominus exercituum, &c.* ✻ Theophyla. Quandoquidem ô Niniue, diripuisti omnia regna ideo ecce ego protinus aduersum te exurgo, tametsi hactenus sim cunctas. Quòd si cuncta exupero, te superior ēt er[...] D
Postquam metaphoricè leonum, catulorum, venatior[...] & pascui meminit, meritò etiam istorum sublationem & interemptionem tropicè prædicit. Quia.n. in latibul[...] abditas feras mouere sese nolentes, venatores prodire c[...]gunt fumo speluncæ ori apposito, egressusque excipi[...] hastis, & ensibus, l[...]tho ita demittente ait. Multitudine[...] populi tui exura[...] in fumo, populosi[...]mam vrbem flam[...]mis tradam, ince[...]dam, regesque ei[...] & principes mac[...]tioni dedam, vt Ie[...]salem incendio t[...]didi. Nequaquam [...]tra venaberis, neq[...] diripies gentes, & [...]gna &c.

Alleg. Commi[...]tur Deus mundo multitudinem q[...]lata via ad mortem vadit, succēdet & fumo maliciæ [...] suffocabit & per bonitatem suam ēt leones gladius. Id[...] E sermo Dei comedet, intantū vt nemo exinde per eos mortem capiatur, & comprimet omnē strepitum mal[...]rum operum, qui mortem hominibus nunciare soleb[...] All. possūt hæc oīa de ɔfusione futura dānadorū itell[...]

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et facies. *Ex fame, & ex fumo incendij Niniue, ideo subditur de nigore.*

2 Vbi est ha. *i. Niniue, vbi solebant reges & principes habitare qui erant feroces vt leones.*

3 Et pascua. *i. filiorum.*

C 4 Ad quam. *i. rex. i. quam ciuitatem ingressus est, vt ibi habitet securè cum catulis suis. i. filijs, & famulis q. d. nulla est quia non habet refugium a facie Chaldæorum.*

5 Leo. *i. abundanter bona multorum regnorum sibi diripiendo, secundum quod dicitur. 4. Reg. 19. d.* Verè domine dissipauerunt reges Assyriorum Gentes & terras omnium.

6 Et neca. *i. interfecit reges terræ, vt eorum preciosa afferret vxoribus, & concubinis suis.*

7 Et impleuit. *i. domos suas, ideò subditur vltio diuina.*

8 Ecce ego ad te. *Cuius virtuti non potest resisti.*

9 Et succendam vsque ad summum. *i. totaliter.*

10 Quadrigas tuas. *In quibus alia regna deuastasti.*

11 Et leunculos tuos, &c. *i. filij tui occidentur.*

12 Et extermina. *s. tua.*

13 Prædam tuam. *Dando eam Chaldæis.*

14 Et non audietur vltrà vox nuncio. *Ad blasphemandum Deum sicut Rabsaces a te missus blasphemauit. 4. Reg. 18. f.* Ste[...] itaq; Rabsaces, & exclamauit voce magna Iudaicè, & *Et sequitur ibidem.* Nolite audire Ezechiam qui vos decip[...] dicens. Dominus liberabit nos. Nūquid liberauerunt [...] Gentium, &c. *q. d. nec Deus vester poterit vos liberare.*

MORALITER.

1 *Et facies omn.* s. Iudæorum.

† *Sicut nigre.* Ex fumo incendij, & fame.

Ad quam iuit. Idest, abundantiam prædæ iuit Titus [...]ber absque impedimento, quia tamen postea dissipatu[...] est imperium Romanorum ex sua superbia, subditur. *Ecce ad te di. &c.*

CAP. III.

¶Tibi. a In qua nulla veritas, sed omne mendacium, tu dico plena rapina, & prædarum laceratione. 1
V † Æ ciuitas sanguinū vniuersa † mendacij dilaceratione 2
3

CAP. III.

Ezec. 24. d. Habac. 2. c.

a V *Ae ciuitas.* Describitur potentia Niniue, & sub lamentatione crudelitatis arguitur. *Væ ciuitas san.* ✻ Remig. Væ inquit, ciuitas sanguinum, & homicidiorum, in qua nulla est veritas, sed omne mendaciū, plena rapina, & lacerat[...]ne prædarum, a q[...] rapina nunqu[...] discessit.

✻ Theophylac[...] Amantes bellorū Niniuitæ, & sanguine gaudentes era[...] Tota mendax ideo vocatur, ꝙ omnes planè idolol[...] erant, vanos Deos colentes tum pauperes cum diuites.

Alleg.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

✻ 1 VAe ciuitas. *Post ciuitatis Niniue destructionem, hic propheta declarat destructionis rationem quæ fuit ciuitatis malicia, cum hoc tamen interponitur de pœna. Et diuiditur in duas partes, quia primò propter malitiam nunciatur eius depopulatio, & secundò eius multiplex confusio, ibi.* Ecce ego. *Circa primum dicitur.* Væ ciuit. *Cuius populus fuit effusor multi sanguinis.*

Diuisio.

2 Vniuer. *i. tota dedita mendacio, quos enim non poterat superare virtute, nisus est decipere fraude.*

3 Dilace. *idest, diuisionibus intrinsecis, quod est signum propinquæ subuersionis, Matth. 12. b.* Omne regnum in seipsum [...]ui. desola.

✻ Non

MORALITER.

† 1 *Væ ciuitas.* Sicut dictum est Niniue, de qua loquitur ad literam propheta, significatur Ierusalem, quæ bene dicitur ciuitas sanguinum, eò ꝙ effudit sanguinem Christi, & discipulorum eius.

2 *Vniuersa mendac.* Nam occidit Christum qui est i[...] veritas.

3 *Dilacceratione plena.* Quia sicut dicit Iosephus lib. de bel. Ante aduentum Romanorum erat plena intestinis dissensionibus.

† No[...]

Alleg. Mundus qui *in maligno positus* linguis suis homines interficit. Ciuitas sanguinum dicitur qui est mendax per uersitate doctrinarum, quibus multos dilacerat & rapit. In mundo etiam est vox flagellorum, idest, tribulationũ, quibus iusti afflicti clamat, quando alius ira, alius libidine, alius odio vel inuidia torquetur, flagellum Assyrij regis in eis sonat. Quandoq; in morbis corporeis flagellum diaboli sentitur. Immittitur enim aliquando non ex natura elementorum, sed ex diabolo percutiente vel regius morbus, vel hydropis vel labor calculi, & huiusmodi. Est in mũdo etiam impetus rotæ, cum homines ignari vbi salus, vbi periculum, huc & illuc discurrũt. Est & equus fremens, idest, diabolus, qui fugientes acriter insequitur, conculcat & illudit. Est & quadriga feruens, quæ cum Pharaone submergitur, quæ quatuor equis trahitur, i. quatuor animi passionibus, vnde: Hi cupiunt metuuntque, dolentq; gaudẽtque. Sonat & in Niniue equus ascendens, idest, diabolus, cuius gladius dialectica arte fulgidus, & hasta fulgida dum transfert se in angelum lucis, & his armis multi interficiuntur qui nisi statim per gratiam curentur, fit grauis ruina in qua non est finis, quia malitia non habet finem. Hæc mala corruunt, idest, contingunt in corporibus mortuorum, quę multiplicatione fornicationis prostrata sunt. Est autem in Niniue meretrix speciosa, & grata: quæ ad amorem sui penè cunctos diuersis maleficijs trahit. Hęc vendit Gentes in fornicationibus, scilicet dum amore temporalium, & tædio bonorum qui fuerant membra Christi, fiunt membra meretricis, & alios secum trahunt.

b *Vox.* Describitur exercitus Niniue prępar̃atis se ad bellum. Quot sunt species peccatorum, tot Gentes Niniue.

Theophylactus. Tanquam audire videbatur, & intueri propheta imminentia belli mala sic ea denarrat, perinde quasi iam pręsentia essent. Veluti enim vocem vel sonitum exprimit flagellorum, quibus equi ad acriorem cursum excitantur, & motui rotarum assimilari dicit strepitum.

b *Et equi frementis.* Repete, *vox.* Vt enim audire equi insequentis hinnitũ, qui animaduersa velut victoria, ceu pro epinicio, hinnitũ edat. Superbũ.n. quiddam equis. Cum dixisset, *Vox flagrorum*, indicauit iuxta quis esset qui flagris cæderetur, equus videlicet, vt vehemẽtius persequeretur.

c *Vox equitis ascenden.* Hoc est turbulenta, & alacris vociferatio: quippe quia equites ascensuri equos vel plaustra, tumultuantur, & vociferantur alacriter, sese inuicem adhortantes.

a ¶Sæuientis imperij. ¶O Niniue est in te. b ¶Sonitus. c ¶Per diuersa discursus.

a plena. Non recedet a te rapina. Vox flagelli, & vox impetus 1 2

a ¶Vox.

b Rotæ, & equi frementis et quadrigæ † feruentis, & equitis

¶Vox a ¶Vox aduersariorum a Niniuitis interficiendorum.

c d ascendentis, & micantis gladij, & fulgurantis hastę, & multi 3 4

¶Vox.

tudinis interfectæ, & grauis ruinæ: nec est finis cadauerum. 5 †

a ¶Vel cadent in sua multitudine, dum ad se inuicem constipantur, vel in cadaueribus interfectorum corruent. b ¶Ecce causa. ¶Quia cum multis Gentibus fornicata est, & totius orbis, quem subie erat sibi: colebat idola.

e Et corruent in corporibus suis propter multitudinẽ forni- 6

¶Magos significat.

f cationum meretricis † speciosæ, & gratæ & habentis malefi- 7 †

a ¶Idest, in omnibus Gentibus potestatem habuit.

cia, quæ vendidit Gentes in fornicationibus suis, & † fami- 8 9

a ¶O Niniue, quia te quasi pul l cum prostibulum cunctis fornicationibus præparasti. b ¶Veniam. c ¶Subuerte dam.

g lia in maleficijs suis. Ecce ego ad te, dicit dominus exerci- 10 † 11

a ¶Non angelis vel cuiquam alij committam iudicium tuum, sed ipse discutio; e iam pu tua. b ¶Vt quæ prius non videbas ante oculos ponantur.

h tuum, & † reuelabo pudenda † tua in facie tua, & ostendam 12

d *Et micantis gla.* † saltantis. Non amplius hic *Vox* subaudienda est, sed *visio*. Videtur enim intueri fulgentes gladios, præterea & alia coruscãtia arma multitudinem etiam virorũ partim vulnera infligentium, partim cadentium cum pondere armorum. † populos.

e *Et corruent*. Et aĩa pereunt luxuriosi, & corpore cui seruiunt debilitantur in præsenti. † fimbrias tuas.

f *Propter multitudinem forni. &c.* Remig. Meretricem Niniuen dixit vel propter idololatriam, vel quia omnium gentium erat emporium, & negociatores vel mercedes earum suscipiebat, & idcirco cum omnibus gentib. fornicabatur, & omnium gentium scortum erat, speciosa & grata, & habens maleficia, idest, studebat artibus magicis, & multas gentes sub sua ditione tenebat.

Theophyla. Corporali etiam fornicatione meretrix erat Niniue, ob delitiarum affluxum impudicè viuens. Deinde etiam propter idololatriam scortum appellatur. Pulchra, & iucunda, ideò meretrix, quòd excellentiæ, gloriæ, opum, aliorumque bonorum causa pręclara sit, nec paucis amabilibus, & vrbanis rebus exuberet veluti aliarum ciuitatum regina. Magia item, & incantamentis, alijs Assyrij præeminebant.

g *Ecce eg.* Loquitur sub metaphora mulieris adulteræ quæ deprehensa producetur in medium, & ante oculos omnium depompatur.

Loquitur medicus veniens è cœlo ad sanandum mundum, qui vniuersos potest curare morbos.

h *Reuelabo.* Idest, faciam te intelligere errores tuos, quos ante putabas esse virtutes, & Gentibus, quas vendidisti in fornicatione tua, ostendam nuditatem tuam, vt desinant fornicari tecum videntes turpe corpus tuum, cuius superficie prius ducebantur, & regnis, quæ maiora quam Gentes ignominiam quam tibi intulisti, & proijciam super

NICOLAVS DE LYRA.

Non recedet a te ra. *Idest, Chaldæi te obsidentes non recedent à te donec rapuerint omnia bona tua.*

Vox fla. *Idest, sonus flagelli incitantis equos currum & equitum super te uenientium.*

Et micantis. *Ad te occidendum.*

Et ful. *Idest, velociter vibratæ ad modum fulguris.*

Et mul. *De ciuibus tuis.*

5 Et cor in cor. *Q. d. tanta erit multitudo interfectorum, quod unus interfectus cadet super alium. Et subditur causa.*

Propter. *Spiritualium quæ sunt idololatriæ, & corporalium.*

Mere. spe. *Idest, Niniue attrahentis alias Gentes ad suas idololatrias per multas vias*

9 Et ha. *Idest, habentis in se maleficos & incantatores magicis artibus vtentes.*

10 Quæ uen. *Quia pulchras puellas aliarum Gẽtium captas exponebant Niniuitæ prostibulis pro precio, & idem faciebant de pulchris iuuenibus in vitio Sodomitico.*

11 Ecce ego. *Hic consequenter ostenditur ipsius Niniue derisio, & sub nomine Niniue totius regi Assyriorum: Et diuiditur in duas partes quia primò ostenditur propositum sub parabola fornicariæ, secundò sub parabola locustæ ibi:* Congregare. *Prima in duas, quia primò ponitur parabola: secũdò exemplum de ciuitate alia ibi:* Nunquid. *Circa primum dicitur in persona Dei:* Ecce. *Ponendam in vituperium & derisionem.*

12 Et re. pu. *Loquitur de ea sicut de muliere fornicaria deprehensa, cuius turpitudo omnibus manifestatur.*

MORALITER.

† *Non recederet.* Quia maiores rapiebant minorum bona. Et subditur pœna per Romanos inflicta, cum dicitur.

Vox, in quo describitur multitudo & fortitudo exercitus Romani, & multitudo interfectionis populi Iudaici, ideo subditur.

Nec est. Et subditur causa cum dicitur.

Propter. Idest, Ierusalem, quæ non solum sponsum suum Christum negauit, sed etiam occidit.

Specio. Hoc dicitur, quia Deus illam ciuitatem suis gratijs ante decorauerant, & in ipsa ipsum inhonorauit, ideo subditur.

9 *Et ha.* Contra sponsum suum Christum.

10 *Quæ ven.* Dicitur enim. 2. Mach. 4. quod optimos Epheborum lupanaribus posuerunt.

† *Et fami.* Quia sacerdotes docuerunt filios transgredi mandatum Dei de honore parentum ex cupiditate sua.

11 *Ecce ego.* Scilicet puniendum propter dicta flagitia.

12 *Et reue. pu. tua.* Nam post cædem Iudęorum per Romanos remanebant corpora nuda.

super te abominationes, idest, ostendam quam abominabilis esse debeas illis qui tecum prius vnum corpus efficiebantur: & ponam te in exemplum, vt similitudo pœnæ deterreat a similitudine culpæ.
A

* Remig. Adhuc Niniue comminatur Dominus, quòd ostendent gentibus ignominiam suam illi qui cum ea fornicati sunt, ipsi eã despiciant, contumeliis afficiant, sitque omnib. exemplum.

† turpitudinem.

† tanquam inquinamentum.

¶ Vt qui tecum fornicati sunt, ipsi te despiciant, & irrideant & contumelijs afficiant, & eris in exemplum omnibus videntibus

in Gentibus † nuditatem tuam, & regnis ignominiã tuam. †
Et proijciam super te abominationes, & cõtumelijs te affi-
¶ Qui viderit Niniuen positam in exemplum, pauescet & mirabitur 1
a ciam, & ponam te † in exemplum. Et erit omnis qui viderit 2
a ¶ Quis dolebit super te? 3
te, resiliet a te & dicet: Vastata est Niniue, quis commoue- 4
b bit super te caput? Vnde quæram consolatorem tibi? Nun- 5
c 6
quid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in flu- 7
a ¶ Hinc enim riuo Nili, inde Lacu Mareotico, ex altera parte mari cingitur. b ¶ Est. c ¶ Sunt. 8
minibus? Aquę in circumitu eius, cuius † diuitiæ mare, aquę 9
a. ¶ Quod Aethiopia. & Aegyptus, & Aphrica sunt in præsidio Alexandriæ, ipse situs prouinciarum & vrbis ostendit. 10
¶ Hi popul. fuerunt confœderati 11
d muri eius. Æthiopia fortitudo eius, & Ægyptus, & non est 12
¶ Fortitudinis vel substantiæ eius. a ¶ O Alexandria b ¶ Vrbs quam describo capietur a Rege Babylonis. & idem tuus, & illius vastator eris. 13
finis. Aphrica & Libyes fuerunt in auxilio tuo, sed & ipsa in 14
15

* Theophyl. Ne putes inquit hominem bellum aduersus te moturũ, sed enim ego exurgo aduersum te, Dominus omnipotẽs: itaque ingentẽ aduersarium accipe. Retegam ò Niniue postrema tua, hoc est, quantum deformitatis in te antehac occultatũ fuerit nunc in propatulum collocabo, vt videatur ante conspectum tuum: vtque contumelia, pro gloria te comprehendat, &c. Hæc & ad futurum iudiciũ referri queant, quando cuiuslibet peccatorum in faciẽ reteguntur, quæ ipse clam peregerit, &c.
B

a *Et erit.* Mysticè qui falsa pulchritudine mundi non irretitur, & turpitudinem eius intrinsecus videt, resilit ab eo, & omnia terrena bona digna planctu iudicans dicet: Miser est mũdus, qui tot homines alligat vitijs, & retinet. Sed quis intelligens hanc miseriam condolet mundo? Quasi pauci sunt, qui etiam in morte sua a complexib. speciosæ meretricis possunt auelli.

b *Vnde quæram.* Quis disputans de conuersatione tua instabili in qua omnia fluctuantia possunt in te aliquid inuenire, vnde consolationem tibi queat adhibere? vnde: Quis tuus poterit esse consolator, quando in tua potestate nullius miserebaris, nec socium tui luctus preparasti, quæ noluisti consortem habere regnandi.

C c *Nunquid.* Nunquid meliores Alexandria, aut populosior aut potentior? ipsa quoque capietur a rege Babylonis Nabuchodonosor sicut, & tu. Post hoc describitur situs Alexandriæ, quę super Nilum, & mare posita hincinde aquis ambitur.

Ciuitas quę nũc Alexandria vocatur, ab Alexãdro Magno prius No appellabatur metropolis Aegypti, & propheta iste antiquo nomine vocauit eam No, sed translator vocauit eam Alexandriam: quæ hoc nomine suo tempore vocabatur.

* Theophyl. Hæc plurimum malorum a Niniuitis sustinuit siquidem bellum gesserunt aduersus totam Aegyptum, vnde inuentos illic Israelitas transfugas indigni admodum mod[o] acceperunt. Præcipit itaque ipsi, v[t] aptet chordam p[a]retque citharam tanquam voluptatem capiens Niniuitarũ ex pernici[e] ideoq; festum d[iem] instituens: & que[m]admodum & dur[e] supra demandab[at] Iudę, vt ferias celebraret.

Nunquid me. Aleg. Increpat amatorem mundi. Vid[e] quot populos continet ecclesia qu[æ] habitat super flumina prophetarum & habet in circumitu doctores de quorũ ventre manant flumina, quę ditantur spirituali sensu legis, quæ sine fi[de] Christi amara est, quę habet muros, multitudinem populorum vel scripturarũ quam firmant prius nigri, & tenebrosi, & aridi. Sed etiam hęc si non attenderit se, & cus[to]dierit cor suũ, captiua ducetur: & planget filios suos q[ui] allidentur antequam veniant ad mediũ itineris, & host[es] diaboli, quęque pręclara eius sorte sibi diuidere festinabunt, & optimates, i. prępositi in compedib. peccatoru[m] ligabuntur. Quantò magis ergo vos infideles, & mun[do] hęrentes, sentietis supplicia, & despecti eritis. Et quęres au[]xiliũ ab inimicis vt vitia, & dęmones desistant te perseq[ui] sed oẽs, mu. tu. dulcedo secularis potentia, dogmata de[uo]rabũtur a comedente diabolo prima cõcussione arbor[is].
E

d *Aethiopia fortitudo eius, &c.* * Remig. Quòd Aethiopia, Aegyptus, & cęterę quas describit nationes, in pręsidio fuerint Alexandrię, ipse prouinciarum situs ostend[it]. Sed & ipsa inquit, in transmigrationem ducetur, paru[li] eius eludentur, & cætera quę latius describit, ostende[ns] quę, & quam crudelia victores victus faciant mala, nu[lli] ætati, nulli sexui, nulli parcentes conditioni. Cum er[go] hęc passura sit Alexãdria potẽtissima ciuitas, quid mi[ra]ris ò Niniue, si etiam tibi ipsa euenerint? Et tu ergo bib[es] de eodem calice, & ad tantam venies ignominiam, & [ne]cessitatem, vt etiam ab hostibus tuis postules auxilium.
F

Et

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et proijciam. *Quia faciam te despici factis, & verbis, sicut vilem, & abominabilem.*

2 Et po. te in ex. *Scilicet correctionis aliorum tuam punitionem videntium: ideò subditur.*

3 Omnis qui vi. te resi. a te. *Idest, a maleficijs tuis, ne similiter puniatur.*

4 Quis commo. *Tibi compatiendo. q. d. nullus, sed dicent omnes, iustum Dei super te iudicium.*

5 Nunquid. *Hic consequenter ponitur exemplum de alia ciuitate destructa per Nabuchodonosor in Aegypto qui prius vastauit Aegyptum quam regnum Assyriorum, cũ dicitur:* Nunquid me. es Alexand. *q. d. nõ. & ideò stare contra Nabucho. non potes, sicut nec illa. In Hebræo habetur:* Nunquid melior es No nutrice: *Hæc enim ciuitas vocabatur No quando destruxit eam Nabuchodonosor: & dicebatur nutrix, quia ibi nutriebantur pueri regis propter pulchritudinem, & bonitatem situs, sicut dicit Rab. Sal. postea per magnum tempus Alexander magnus intrauit Aegyptum, & reficauit hanc ciuitatem, vocans eam nomine suo Alexandriam. Translator autem noster dimisit nomen antiquũ, quod iam erat quasi [in] obliuioni datum: et loco huius posuit nomen nouum, quod erat famos[um].*

6 Alexandria populo. *i. quæ populos habuit sub se.*

7 Quę habitat in flumini. *Per hoc designatur amœnitas si[tus] & fortitudo.*

8 Cuius di. mare. *i. diuitiæ ibi apportantur per mare.*

9 Aquę muri eius. *i. circundant muros eius ad maiorem fo[r]titudinem.*

10 Aethiopia fortitudo. *i. confœderata ad eius fortificatio[nem].*

11 Aegyptus. *Cuius tunc erat Metropolis.*

12 Et non est fi. *Diuitiarum suarum, & fortitudinis.*

13 Aphrica & Libyes. *s. in auxilio Alexandriæ. Mutatur ei[us] modus loquendi de tertia persona ad secundam.*

14 Sed & ipsa. *Non obstantibus prædictis.*

15 In transmigratione. *Per Nabuchodonosor.*

* Paruul

MORALITER.

†† *Et regnis igno.* Quia venditi, & ducti fuerunt per diuersa regna.

3 *Et erit omnis qui vi.* Tanquam ab abominatione. Christiani enim & Saraceni abominantur eos sicut viles.

4 *Quis com. super te ca.* Compatiendo tibi. q. d. pauci aut nulli.

5 *Nunquid melior es.* Idest, fortior.

6 *Alexandria populorum, &c.* Quasi dicat: non: ideò sub[di]tur de fortitudine Alexandrię.

7 *Quæ habitat, &c.* Tamen per Romanos fuit captiu[a] ideò subditur.

14 *Sed & ipsa in trans.* q. d. multò minus tu poteris re[si]stere Romanis: ideò dicitur.

†

5 Nunquid

Et tu ergo. Cum Alexandria hæc sit passura tu etiam ò Niniue quondam diues, & speciosa de eodem calice bibens inebriaberis, & consopita iacens ab omnibus despicieris,& in tantam veniens necessitatem a Babylonijs,siue contra Babylonios, ab inimicis tuis auxilium rogabis.

mici, s. dæmones, vel vicia per apertos corporeos sensus introgressi sunt, qui etiam sicut ignis deuorant naturalē virtutem cognoscendi Deum, quæ portas sensuum affirmare debuisset Cōtra hæc mala hauri tibi aquam,asperge te sermone,& ratione,exercere te ad cognitionem Dei per virtutes tibi insitas, & de hoc quod corruisti age pœnitentiam.Hoc est quod dicit: *Intra in lutum:* patienter tolera iniuriam,& necessitatē corporis quo inuoluta es,& subigēs idest,in seruitutem redigens laterem,i. corpus,calca, & tene: ne tibi dominetur; quia si ibi,i, in corpore remanseris, viuax flamma, vel hic vitiorum, vel in futuro gehēnæ te consumet, & peribis gladio,i. violenta diaboli impugnatione. Et similitudine locustarum quidquid in te virens videbatur, & naturæ bonū sponte germinans a brucho comedente cōsumitur. Sed ne hoc fiat:multiplicare in virtutib. tam innumerabilibus, vt bruchi sunt. Quæ omnes pœnas ideò perpessa es,quia Plu.fe.ne.t.quam st.si.cæ. quia diuitias perituras per nefas, & fas tibi congregasti, vel diuersa dogmata clariora stellis putasti,& per latam viam gradiens, leuitate sententiæ huc illucque discurrens ad sublimia te erexisti. Et custodes, idest: præpositi tui fuerunt quasi locustæ erigentes se ad volatum hæresis; sed citò decidentes, & paruuli tui,idest geniti a locustis,fuerunt quasi athelabus parum a terra se subleuantes, vt tandem crescant in locustam. Qui carentes calore veri solis sedent in spinosis sepibus.i. horridis Philosophorum sententijs Sed cum venerit ortus solis idest,iudicium veræ cognitionis,relinquunt spinas suas, & transeunt in purum, & liberum volatum.

Omnes munitiones,&c. * Remig. Omnia inquit, firmamenta, muri videlicet, & bellatores tui fuerunt sicut ficus primitiuæ quæ concussæ leuiter arbore defluūt, & cadunt in os comedentis; pari modo, & tu facillimè capieris, nec multus erit labor militi[illegible] us in capiendo.

Ecce populus tuus. Moralit. Niniue [illegible] quæ speciosa dicitur, animam notat,natura pulchrā, quæ voluptatibus ærens effœminatur,& portas sensuum aperit vitijs, & dæmonibus. Si quis enim est amator voluptatū potiusquam Dei portas terræ suæ aperit inimicis,& vectes huius Babyloniæ igne consumentur,idest,naturale bonum animæ per quod posse claudere hostibus iter corporeorum sensuum, huic dicitur vt attrahat sibi aquam diuini sermonis quasi murum, & obtineat quasi naturale bonum animæ ne hostis ad interiora prorumpat.Sequitur intra lutum,idest,quæ diuersis malis te implicuisti, patienter tolera iniurias tentationis,alioquin peribis,& omne naturale bonū tuum amittes: Contra hæc multiplicare tanto numero virtutum, quantus est numerus bruchorum.

Ecce po. * Remig. Adhuc ad Niniuen sermo dirigitur. Non mirum inquit,si tam facilis est subuersio tua, quum omnis populus effœminatus sit,& nequeat resistere. Pandentur ergo portæ non amicis sed inimicis.vectes quibus claudebantur ignis consumet. Quia ergo longa erit obsidio.

Hauri tibi aquam. Et cura ne potus desit obsessis.

Munitiones tuas extrue, intra in lutum. Nudis pedibus, & calca illud macerans,& compingens:& cum inde confice is lateres,tene illos, & obstrue interrupta murorū, procest enim obsessio. Sed cum hæc omnia feceris,gladio peribis, & tam velociter sicut bruchus vel attelabus sole inualescente auolant nec reperiuntur.

Alleg. O Niniue populus tuus i.omnes seculares ita viris suis sunt eneruati,vt nihil virile habeant. Vnde inimici,

a Qui ingredi non poterant. b Alexandriæ. c Ab hostibus
transmigratione ducta est in captiuitatem Paruuli eius elisi 1
a Ante ora patrum. In compitis. b Nobiles forte victorum diuidentur.
sunt in capite omnium viarum, & super inclytos eius mise- 2
a Nullus de principibus.
runt sortem,& omnes optimates eius † confixi sunt in com- 3
pedibus. Et tu ergo inebriaberis, & eris † despecta, & tu 4
a Quas putas inexpugnabiles, & viri fortes primitiuis ficubus comparantur, quæ leui tactu motæ sine labore cadunt in os deuorantis, ne si in terram caderent laborem inferant colligenti. 5
quæres † ab inimico. Omnes munitiones tuæ sicut ficus cū 6
grossis suis,si concussæ fuerint cadent in os comedentis. Ec- 7
a O Niniue,non mirum si ita deuoraberis, cum populus ita effœminatus resistere non valeat hostibus.
ce populus tuus, mulieres in medio tui. Inimicis tuis † ad 8
Vi. Vt ita debiles. Ideo. Hostibus pandetur ciuitas. a Quibus claudebantur portæ.
apertionem pandentur portæ terræ tuæ,deuorabit ignis ve- 9
Ergo. a Ne desit potus obsessis.
ctes tuos. Aquam propter obsidionem hauri tibi, † extrue 10
Muros,turres.
munitiones tuas.Intra in lutum & calca,subigens† tene late 11
rem. Ibi comedet te ignis,peribis gladio,deuorabit te vt bru- 12
Sicut.
chus. Congregare ergo vt bruchus,multiplicare vt locusta. 13
Et. Sunt.
Plures fecisti negociationes tuas, quam stellæ sint cœli.

† alligati. † abscondita. † aperiendo. † fortifica. † robora fornacem.

f *Congregare.* Et cū multiplicata fueris,vt bruchus,& vt locusta in vnum congregata, & congregaueris diuitias sicut astra cœli,sicut locusta & bruchus, & athelabus (qui est fœtus locustæ) calescente sole auolant nec reperiuntur, sic tu dispergeris, & fugies.

Natura locustarum est, vt in frigore torpeant, in calore volitent. Hieron.

Porrò athelabus modicis pennis potius reptens quam volans, vbicumque oritur vsque ad puluerem cuncta consumit,quia donec crescant pennæ,abire non potest.

Dormita-

NICOLAVS DE LYRA.

* Paruuli eius. *Quibus consuetum est semper parci in bellis: Et in hoc notatur crudelitas Chaldæorum.*

Et super inclytos eius miserunt sortem. *Ad determinandum quis quos haberet captiuos.*

Et omnes optimates eius,&c. *Qui tamen solent honestius tractari propter reuerentiam status.*

Et tu ergo. *Niniue.*

Inebriaberis.*i. similibus pœnis vel maioribus repleberis.*

Et tu quæres auxilium ab inimico.*i. illi a quibus speras habere auxilium,fient tibi inimici.*

Omnes munitiones tuæ sicut ficus,&c. *Citò deijcientur ad terram,quantumcumque sint fortes.*

8 Ecce

8 Ecce populus tuus mulieres.*i. factus est pauidus,& impotens ad resistendum,& sic intrabunt hostes.*

9 Deuorabit ignis ve. tuos. *i. tanta erit vehementia incendij,quòd faciet ferrum portarum liquefieri.*

10 Aquam propter obsidionem. *Ironicè loquitur.q. d. nulla munitio valebit tibi victualium vel fortalitiorum:ideo subditur.*

11 Peribis gladio. *Scilicet Chaldæorum.*

12 Deuorabit te. *Idem ita faciliter ducet te ad mortem, sicut bruchus moritur adueniente frigore.*

13 Congregare,&c. *Hic consequenter ostenditur eius derisio,& destructio sub Metaphora locustæ cum dicitur:* Congregare,&c. *Idest,sicut bruchus,& locusta congregantur in maxima multitudine: ita quantumcumque magnam multitudinem bellatorum aggregaueris tibi,tamen non poteris te defendere:ideò subditur.*

* Bruchus

M O R A L I T E R.

Et tu ergo inebria. Idest, miserijs repleberis. Quę describuntur cum subditur.

† Et

† *Et eris despec.* Vsque ad finem capituli per eorum miserias significantur miseriæ.

† MORA-

a *Dormitauerunt, &c.* Quia populus tuus vt mulieres, & A portæ inimicis apertæ, & omnis multitudo super muru sedens sicut locustæ, quę quasi illucente sole, adueniente Nabuchodonosor fugit de propugnaculis, & non reuersa est ad locum suum, quæ omnia tibi intulit Deus iratus pro vastatione populi sui: ideò destructa est ciuitas tua. (Hieron.)

Dormitauerunt, &c. Cum huc usque de mūdi ruina dictum sit: in fine de vulnere ipsius diaboli dicitur, q princeps fuit mundi, & in illo se gloriabatur dominari ad quem sic fit Apostropha. O lucifer contritus es, destructa est. B Niniue ciuitas tua speciosa, & potens, in qua etiam filio Dei aduersabaris: pastores qui nutriebant populum, non in salutem, sed vt eos deuorares defecerunt. Turba populi quæ te colebat, te & vrbem tuam deferens ad latibula montium Apostolorum cōfugit, & nullus est tuorum ducum qui turbam olim tuam ad se reuocet, Plaga tua toto orbe sonuit: Omnes insultant tibi, tua supplantatione prius cepti. Quia vel nullus vel rarus est qui tu aliqñ nō decep ris. Ille in quo non stat. sed trāsit malitia diaboli, pōte insultare, & bon operib. quasi dicentis manibus super eum concrepare. b *Omnes qui audi*. Gētes a te oppressi audita morte tua bi Assyrij, & destructione potentis vrbis, prę admiratione inspirati nūc comprimunt manus, vel ex gaudio insultātes tibi, plaudent manibus. D

Marginalia: Hieron. — † grassatus. Hiero. — † præfecti. — † quiescēt fortes. — † curata. — † id dici de te, complosẽrunt manus.

¶ Ad volandum satis aliis. ¶ Ita.

1 Bruchus † expansus est, & auolauit. † Custodes tui quasi lo-
2 ¶ Eo quod auolare nequeunt.
3 custæ, & † paruuli tui quasi locustæ locustarū, quę consīdūt
¶ ideò cum ¶ Ad alias regiones. a ¶ Calciatæ.
4 in sepibus in die frigoris. Sol ortus est, & auolauerunt, &
a ¶ Non meminerunt sepis in qua tempore frigoris se erant. ¶ Torpore ignauiæ.
5 nōn est cognitus locus earum, vbi fuerint. Dormitauerunt
a ¶ Reges qui tibi seruie un x alijs Gentibus b ¶ Et interfectis principibus, qui resistere poterant, populus in bellis dispersus est, & nullus de ducibus potuit eos congregare, & iterum in bellum reducere.
6 pastores tui rex Assur, † sepelientur principes tui, † latitauit
7 populus tuus in montibus, & non est qui congreget. Non
8 a ¶ Quia manu medici non potest curari.
9 est † obscura cōtritio tua † pessimā est plaga tua. Omnes qui
10 audiuerunt † auditionem tuam compresserunt manum su-
11 a ¶ Nullus tuo vulneri donabit lachrymas, quia nullus est super quem non fuerat tua malitia, quæ non est manens sed transitoria.
12 per te, quia super quem non transijt malitia tua semper?
13

NICOLAVS DE LYRA.

1 Bruchus expansus est. *Idest, exercitus tuus fugiet a facie Chaldæorum.*

2 Custodes tui quasi locustæ. *Idest, bellatores tui impotentes te custodire.*

3 Quæ consīdunt. *Idest, simul sedent.*

4 In sepibus. *Modus est enim locustarum adueniente frigore se in sepibus congregare, & ibi se occultare, quantum possunt contra frigus, sed si superueniat ortus solis antequam sint mortuæ, statim euolant inde: & per hoc designatur Metaphoricè, quod Assyrij timore Nabuchodonosor in fortalitijs congregarentur, & postea extra terram suam in captiuitatem ducerentur.*

5 Dormierunt pastores tui. *Idest, consiliarij tui nescientes consulere tibi.* C

6 Sepelientur principes tui. *Sepultura asini: Ieremiæ 22.*

7 Latitauit populus tuus in montibus. *Fugiens ad loca inaccessibilia equitibus.*

8 Non est obscura. *Idest, occulta.*

9 Contritio tua. *Sed omnibus manifesta.*

10 Pessima est plaga tua. *Quia nullus apponet remedium. Ideo subditur.*

11 Omnes qui audiuerunt auditionem tuam. *Malum vi nict super te quod audietur vbique.*

12 Compresserunt manus super te. *Idest, magis studuerunt aggrauare quam alleuiare. Cuius causa subditur.*

13 Quia super quem non transi. ma. tua. semper? *Q. d. nulli sunt populi, qui non fuerunt a te afflicti, & oppressi: propter quod gaudent de tua oppressione, in hoc etiam applaudentes iustitiæ Dei: Qui est benedictus in secula seculorum: Amen.*

ADDITIO.

In cap. 3. *Vbi dicitur in Postil.* Sepelientur principes tui. *Vbi dicitur:* Sepelientur principes tui. *In Hebræo habetur: Sepulti sunt, seu habitauerunt in sepulchris principes tui, & est sensus quod principes erant non solum dormientes, sed quasi mortui sepulti, qui non possunt se iuuare.*

Incipit Prologus Sancti Hieronymi: In Habacuch Prophetam.

QVatuor prophetæ in duodecim prophetarum volumine sunt, è quibus tres in principio, λῆμμα idest, pondus titulum habent. Naū, Habacuch & Malachias Porrò Zacharias in medio, & circa finem duos huiuscemodi ponit titulos, è quib. vnus est, † onus verbi domini in terra Adrach, & Damasci requiei eius, aliter in fine, scilicet † onus verbi domini super Israel, De Naum orationibus tuis iam liber vnus æditus est. De Zacharia, & Malachia, si vita comes fuerit, differetur. Nunc Habacuch habemus in manibus, qui vel ex eo quòd amabilis domini est, vocatur amplexatio, vel quòd in certamen, & luctam (& vt ita dicam) amplexum cum Deo congreditur: amplexantis, idest, luctantis: fortitus est nomen. Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem iustitiæ prouocare, & dicere ei. Cur in rebus humanis, & mundi istius pompa tanta rerum versatur iniquitas? † Vociferabor ad te vim patiens & non saluabis? Quare ostendisti mihi iniquitatem, & laborem videre? Lacerata est lex, & non peruenit vsque ad finem iudicium, quia impius pręualet aduersus iustum, ideò egredietur iudicium peruersum. Vides quam temeraria vox sit, & quodammodo blasphemantis, creatorem suum ad iudicium prouocare, & vas fragile aduersus figulum cur tale vel tale fictum sit, disputare? Nec non & hoc animaduertendum, quod assumptio vel pondus, quę grauia iam esse diximus, prophetæ visio est, & aduersum Montani dogma peruersum intelligit: quod videt: nec vt amens loquitur, nec more insanientium fœminarum

Marginalia: † Zach. 9. a. — † Ibi. 12. a. — † Abac. 1. a.

A ninarum dat sine mente sonum. Vnde & Apostolus iubet, † vt si prophetantib. alijs alij fuerit reuelatum, taceant qui prius loquebantur. Et statim: Non est, inquit, dissensionis Deus, sed pacis. Ex quo intelligitur, cùm quis ex voluntate reticet, & alteri locum dat ad loquendum, posse & loqui; & tacere cùm velit. Qui autem in extasi, idest, inuitus loquitur, nec tacere, nec loqui in sua potestate habet. Illud quoque disce, quia semel à me violenter exigis, vt quasi gradus quosdam & scalas ad altiora nitenti historiam tibi interpreter: prophetam esse contra Babylonem, & Nabuchodonosor regem Chaldæorum: vt quomodo prior propheta Naum quem Habucuc sequitur, vaticinium habuit contra Niniuen & Assyrios qui vastauerunt decem tribus quæ vocantur B Israel: ita Habacuc prophetiam habeat aduersus Babylonem & Nabuchodonosor, à quibus Iudas & Ierusalem templumque subuersa sunt. Et vt scias eo tempore fuisse Habacuc, quo iam duæ tribus (quæ vocabantur Iuda) ductæ erant in captiuitatem, Daniel te docere poterit, † ad quem in lacum leonum Habacuc cum prandio mittitur: quamquam apud Hebræos hæc ipsa non legatur historia. Igitur siue quis recipit scripturam illam; siue non recipiat, vtrumque pro nobis est. Aut enim recipit, & iam post factam rem liber Habacuc texitur: aut non recipit, & quasi propheta scribit quæ ventura cognoscit. Interim secundum literam causatur aduersum Deum propheta cur Nabu-C chodonosor templum Dei vastet & Iudam, cur Ierusalem quondam vrbs domini destruatur, quare clamet populus & non audiatur, vociferetur ad dominum oppressus à Chaldęis & nō eruetur, quare etiam ipse propheta vel populus ex cuius persona loquitur ad hoc vixerit, & hucusque perductus sit, vt iniquitatem hostium & suum viderit laborem, cur iniustitia præualeat aduersum se. Et hæc dicit præ mentis angustia, nesciens aurum in igne conflari, † & tres pueros de camino ignis puriores exisse quàm intrauerant. Sed & hoc generaliter accipere possumus, quòd ex persona humanę impatientiæ loquatur, vt in querulam vocem & plenam doloris erumpat, dicens: † Quare respicis contemptores, & taces conculcante impio iustiorem se? Hæc autem loquitur nesciens iudicia Dei inuestigabilia, † & profundum diuitiarum sapientiæ & scientiæ eius, quòd non ita videat Deus, vt videt homo. Homo tantùm præsentia respicit, Deus futura & æterna cognoscit. Et quomodo si ægrotans & ęstuans febribus, aquam frigidam postulet, & dicat ad medicum: Vim patior, crucior, vror, exanimor: vsquequo medice clamabo & non exaudies? & respondeat ei sapientissimus & clementissimus medicus: scio quo tempore debeam quod postulas dare. Non misereor modo, quia misericordia ista crudelitas est, & voluntas tua contra te petit. Ita & Deus noster sciens clementiæ suæ pondera atque mensuras, interdum non exaudit clamantem, vt eum probet & magis eum prouocet ad rogandum, & quasi igne excoctum iustiorem & puriorem faciat. Quod intelligens Apostolus, secundum id quod misericordiam est consecutus à domino, ait: Sed non deficimus. † Et benedicimus dominum in omni tempore: † Et scit, quod qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit & gloriatur in labore & dolore: Et cum Ieremia dicit: † Tribulationem & miseriam inuocabo: vt quomodo alius inuocat Deum, sic sanctus vir & bellator inuictus ad exercendum se & probandum tribulationem & miseriam inuenire desiderat.

Margin notes: D; † Dan. 3. g.; † infra 3. a.; † Ro. 11. d.; E; † 2. Corin. 4. a; † Mat. 10. c.; F; † Ier 20. a. secundum. LXX.

Incipit Argumentum.

H Abacuc luctator & fortis rigidus stat super custodiam suam, & figit gradū super munitionem, vt Christū in cruce contempletur, & dicat: Operuit cœlos gloria eius, & laudis eius plena est terra. Splendor eius, ut lux erit, cornua in manibus eius. Ibi abscondita est fortitudo eius.

CAP. I.

a A Hieronym. *Nus quod vid. &c.* Masa apud Hebræos ponitur, idest, graue onus, eò quòd eos aduersus quos videtur præmat, nec ceruicem eleuare sinat.

In Synopsi. ✱ Athanasius. Onus & hic vidit & prophetauit, de captiuitate quidem Hierosolymæ præcatus est, ac interim de aduentu Seruatoris prænunciauit. Inuehitur autem & prophetat cōtra contemptores, deinde immixta est precatio prophetæ, odam adiunctam habens, in qua tria sunt diapsalmata, canente propheta de aduentu Seruatoris & victoria mortis.

B ✱ Remigius. Nullus propheta tam audacter ad disceptationem præsumpsit dominum prouocare, & dicere, *Vsquequo clamabo, & non exaudies? &c.* Plenus dolore causatur contra dominum cur templum sibi consecratum, & ciuitatem Ierusalem, quæ quondam ciuitas Dei specialiter appellabatur, à Chaldæis permiserit destrui: cur etiam populū ad se clamantem non exaudiat & vociferantem prophetam præ vi hostium non saluaret.

† peruersitatem.

† Iere. 13.a.

b *Quare ostendisti mihi &c.*

✱ Theophylactus. Miserationis affectu permoti & compatientes Sancti, propter vtrosque lugent, cùm iniuria pressos & afflictos, tum lædentes & ad calamitatem perducentes. Et fortasse propter iniurios maiori mœrore conficiuntur quanto magis ad animam preciosissimam rem, noxa pertinet. Dixit igitur. Cur mihi ostendisti labores & defatigationes iniustè oppressorum hominum vt intuear in ærumnam ipsorum, & impietatem iniustè agentium cū eis? An quasi veluti secedat Deus, propter longanimitatem eius talia fiūt nec excindunt &c.

c *Quare respicis contemp. &c.*

✱ Remigius. Hæc dicebat præ angustia mētis turbatus: velut ignorās Sācto tribulationibus probari & proficere, sicut aurū in igne proficit ad claritatem. Tale quid & Psalmista deplorat dicens. *Ecce ipsi peccatores & abundantes in seculo obtinueri diuitias. &c.* Iob quoq; enumeratis felicitatibus, quibus reprobi stipantur in mūdo ita conclusit. *Ducunt in bonis dies suos & in puncto ad inferna descendunt.*

Et

Incipit Habacuc Propheta.

CAPVT I.

a ¶ Vel assumptio. b ¶ Intellexit.
a Nus quod uidit Haba- 1
a ¶ Amplexus vel amplexatio. 2
cuc propheta : Vsque- 3
quo Domine clamabo,
a ¶ Clamantes. b ¶ Quod plus est.
& non exaudies? Voci- 4
a ¶ Qui liberare potes.
ferabor ad te † vim pa-
a ¶ Nabuchodonosor & impiorum. b ¶ Tamen. c ¶ Cum possis.
d ¶ Ergo. ¶ Quare tamdiu viuo, vt videam innumera mala?
b tiens et non saluabis? Quare ostendisti mihi 5
¶ Malorum. a ¶ Bonorum. 6
iniquitatem & † laborem, † uidere prædam 7 8
a ¶ Iniquorum bonos opprimentium. b ¶ Innocentem.
c ¶ Qui respicis omnia solus.
& iniusticiam contra me? † Quare respicis 9
c ¶ Non vindicas qui iustus est. a ¶ Nec etiam corripis. 10
¶ Ab increpatione. b ¶ Quasi lutum.
c ¶ Nabuchodonosor vel quacumque.
contemptores, & taces conculcante impio 11

Postilla venerabilis patris fratris Nicolai de Lyra super Habacuc Prophetam incipit.

CAP. I.

✱ C Diuisio. Nusquod vid. *Hic incipit ipsius Habacuc prophetia, Et diuiditur in duas partes, scilicet in proœmium & tractatum: qui incipit ibi:* Vsquequo. *In proœmio primò tangitur breuiter materia huius prophetiæ, cùm dicitur.*

1 Onus. *Id est, prophetia de malo pœnæ venturo super regnum Babyloniæ. Sicut enim Naum prophetauit contra Assyrios, qui captiuauerunt regnum decem tribuum. 4. Regum 17. sic iste prophetat contra Babylonios, qui captiuauerunt regnum duarum tribuum. 4. Regum vlt. & hoc erat ad consolationem earum, quia destructio per Cyrum & Darium Babyloniorum regno duæ tribus fuerunt de captiuitate liberatæ. 1. Esdræ 1. Secundò notificatur autor ex nomine, cùm dicitur:* Habacuc. *Et ex officio, cùm dicitur.*

2 Quod vidit &c. *Scilicet propheticè. De tempore verò huius prophetiæ dicit Hieronym. in Prologo, & expositores nostri communiter, quòd Habacuc prophetauit destructionem Babyloniæ post destructionem templi & ciuitatis Ierusalem per Chaldæos.*

Diuisio. 3 Vsquequo. *Hic incipit tractatus. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur prophetæ denunciatio, secundò eiusdem oratio, cap. 3. Circa primum propheta admirans prosperitatem Nabuchodonosor temporalem, cùm ipse esset idololatra pessimus, & eius populus. Circa hoc primò mouet domino quæstionem, secundò aud. eius responsionem, cap. sequenti. Prima in duas: quia primò ponitur ipsius Nabuchodonosor prosperatio, secundò huius prosperitatis abusio, ibi:* Hæc est fortitudo. *Prima in duas: quia primò quæritur propheta de prosperitate Nabuchodonosor contra Iudæos, secundò contra populos alios, ibi:* Aspicite. *Circa primum dicit propheta non solum in persona sua, sed aliorum iustorum sui populi, dicens.* Vsquequo clamabo domine. *In oratione contra Nabuchodonosor, templi & ciuitatis destructorem & populi in captiuitate detentorem.*

4 Vociferabor ad te vim patiens. *Idest, augustiam de oppressione populi mei.*

5 Et non saluabis. *Q. d. multum tardas saluare nos.*

6 Quare ostendisti mihi iniqui. *Nabuchodonosor & exercitus sui.*

7 Et laborem. *Idest, angustiam populi mei.*

8 Videre prædam. *Quia Chaldæi secum portauerunt de Iudæa quæcunque preciosa.*

9 Et iniusticiam contra me. *Licet enim Iudæi iustè puniretur ex parte Dei, tamen Nabuchodonosor & eius exercitus hoc exequebantur iniusta voluntate & iniqua.*

10 Quare respicis contemptores. *Idest, Chaldæos, qui sunt tui nominis comtemptores, & tamen respicis eos conferēdo eis potestatem & gloriam temporalem.*

11 Et taces conculcante impio &c. *Idest, Nabuchodonosor, & eius exercitu.*

† Iustiorem

MORALITER.

† 1 *Onus quod uidit Habacuc &c.* Secundum sensum literalem propheta denunciat regni Babylonis destructionē, eò quòd abusus fuerat à Deo sibi data potestate, subiiciens sibi regnum Iuda & alia plura nequiter & superbè. Moraliter autem exponi potest de quolibet potenti potestate sua abutente. Et primò propheta quæstionem mouet loquēs in persona iusti à superbo tribulati, quare Deus hoc promittit dicens.

3 *Vsquequo &c.* Et patet sententia.

10 *Quare respi. con.* Eos temporaliter exaltando.

† Et facit.

Et factum est iudicium. Adhuc loquitur propheta vel populus, quod contra se non veritate sed potentia iudicatur. Communis sanctorum quærela ad Deum: Cur iudices seculares acceptis muneribus damnent insontem, & berent reum? Sed & principes ecclesiæ, propter munera lacerant legē. Sed non debemus super hoc turbari. Vide ta principio mū- c ab impio Cain occisum Abel iustum, exultante Iacob, regnāte in domo patris Esau Ipsiquoque contra quem hæc querela dirigitur à Iudis crucifigitur, & Barrabas latro eritur.

Iudicium per. Peruersum videtur, vt Iosias rex iustus à rege Aegyptio trucidetur: Vt Daniel & tres pueri seruiant, & Babylonius imperet: Et Balthasar inter cōcubinas potet in vasis Dei.

brietate, vt obstupescant & formident minas. Admirāda inquit facturus sum vobiscum. Etenim gentem sanctā primogenitum meum filium, traditurus sum hostibus.

Allegorice. Minatur Deus contra contemptores suæ prouidentiæ se suscitaturum angelos pessimos, per quos infert cruciatus vel peccātibus hominibus vel animabus pessimorū hominum. Hi sunt amari, & nulli parcentes, & veloces, citò quod imperatur implentes, & ambulabant super latit ter. Latitudo terræ sunt carnales, quia lata uia ad mortem tendunt. Hos calcant dæmones, vt possideant animas quæ merito rationis Dei sunt, sed per culpam fiunt dæmonis, qui est terribilis propter multa & varia supplicia quæ infert: sed ex seipso, idest, ex propria iniquitate

Hieronym.

† debilitata

† corona cingit:

¶ Q. quam male conuenit hoc. a ¶ Iudam vel quemlibet. b ¶ Dimittes sine cura, sine prouidentia. ¶ Vnde Boetius, Hominum solos respuis actus.

iustiorem se? Et facies homines quasi pisces maris, & quasi 1

¶ Sic mentiuntur hæretici. ¶ Perue sum.

a reptilia non habentia ducem? Et factum est iudiciū & cō- 2

a ¶ Quam iusticia. b ¶ Acceptis muneribus contra insontes, vt magis peccatum diuitis quam veritas pauperis defendatur. 3 4

tradictio potentior? Propter hoc † lacerata est lex, & non 5

a ¶ Finis iudicii est iustè iudicare. b ¶ Ecce causa quare hoc audeat loqui. 6

¶ Nabuchodonosor. 7

peruenit vsque ad † finem iudiciū: quia impius † pręualet 8

¶ Iudam. ¶ Ideo dico quia. 9

b aduersus iustum: propterea egreditur iudicium peruersum. 10

¶ Quæ fiunt. ¶ Illa præ vestris. 11

c † Aspicite in Gētibus, & videte & admiramini, & obstupe †

a ¶ Præ magnitudine miraculi. b ¶ Tam grande, vt vestram opprimat causationem. 12

¶ Fiet in contritione aliarum Gentium per Chaldæos. c ¶ Vt videre possitis. 13

d ¶ Tam magnum.

scite, quia opus factū est in diebus vestris quod nemo cre-

¶ Futurum. ¶ A quocumque. a ¶ Ecce opus quod facturum se dixerat. 14

b ¶ Angelos malos, vel homines qui meritò cruciant. 15

det cū narrabitur. Quia ecce ego suscitabo Chaldęos gen-

a ¶ Quorum rex Nabuch. b ¶ Crudelem. c ¶ Quia non contenta suis finibus. 16

d ¶ Ad implenda præcepta Dei. e ¶ Non tantum super Iudæos. 17

tēm amaram & velocem, ambulantem super latitudinem 18

†

Aspicite in. Vox domini respondentis contra predicta. q.d. Ne putetis soli Israeli hanc iniquitatem à Chaldæis inferri: sed etiam omnibus nationibus per circumitum, & ipsos Chaldæos videte tantum valituros & postea ruituros. Vt si quis prædixerit quod futurum est, pro rei magnitudine videatur incredulum.

* Theophylact. s. Enarrans quæ de transgredientibus legem in Hierusalem explicuit, succēsentis personæ præpositis sermonibus, responsum ceu acceptum á domino edit: medelam ita admouens prouidentiæ diuinæ obmurmurantibus perinde quasi lento admodum gressu procedat. Ad hæc Israelitis subindicat, quod quæ illis mala Deus adducet, iure adducet tanquam prævaricatoribus & contemptoribus sui. Iubet vt aduertant animis quæ dicantur, & considerent cum instantia & sobrietate,

damnabitur. Sed si aliquis per pœnitentiā ab eo ad Deū conuersus fuerit, onus idest, iugum diaboli effugiet, & præbens tergum Deo cessori, erit velocior lupis, & pardis, idest, hæreticis & raptoribus: Et equites, idest, ipsi dęmones (quos prius ferebat) depositi, allidentur, quia ipsi equites, idest, diaboli de longè venerant, rem non suam vsurpantes, quibus deiectis equi liberati non contenti cursu assument volatum aquilæ, vt carnibus sermonis Dei vescantur, & alios sibi incorporent, facies eorum, q. ven. v. quia nullam malicia ei resistere poterit. Tunc sermo diuinus congregabit ad vnam fidem omnes qui quasi arena à Chaldæis captiuabuntur, & triumphabit de diabolo, vel prauis hominibus à regno suo deiectis, & tyranni i.e. potentia malorū superata vertitur in derisum. Ipse super omnem munitionē ri. Quidquid

NICOLAVS DE LYRA.

1 Iustiorem se. *Idest, populum Iudaicum colentem te.*
2 Et facies homines quasi. *Permittendo, quòd maiores deuorent minores, sicut est in piscibus maris.*
3 Et quasi reptilia non habentia ducem. *Id est, per hoc videtur quod non habeas curam plus de hominibus quam de bestijs irrationabilibus, de quibus dicit Apostolus. 1. ad Corinth. 9. b.* Nunquid est cura Deo debobus?
4 Et factum est iudicium. *Scilicet peruersum.*
5 Et contradictio. *Veritatis.*
6 Potentior. *Quia veritas succumbit.*
7 Propter hoc lacerata est. *Quia fit contra dictamen legis naturæ. Potest etiam hoc referri ad legem Mosaicam, quam combusserunt Chaldæi.*
8 Et non peruenit vsque ad finem. *Scilicet debitum.*
9 Iudicium. *Idest, executio iusticiæ, sed magis eius contrariū.*
10 Quia impius. *Idest, Nabuchodonosor.*
11 Præualet aduersus iustum. *Iudæa populum, in quo erant illi multi, in populo autem Nabuchodonosor nulli, cùm omnes essent idololatræ.*
12 Propterea egredietur iudicium peruersum. *Iudæi enim in Babyloniam ducti frequenter iniustè condemnabantur ad facultatum suarum amissionem, & aliquando ad mortem. Hoc etiā aliter exponitur referendo ad Deum.* Propterea &c. *Idest, propter prædicta videtur quòd à te egrediatur iudicium peruersum: & hoc coram hominibus profunditatem iudiciorum tuorum considerare nescientibus.*
13 Aspicite &c. *Hic consequenter admiratur propheta potentiam Nabuchodonosor contra alias Gentes, cùm dicitur:* Aspicite in Gentibus & videte &c. *Id est, videbitis mirabilia.*
14 Quia opus factum est in diebus vestris. *Id est, citò fiet.*
15 Quod nemo credet cum narrabitur. *Nulli enim videbatur credibile, quod regnum Nabuchodonosor ita dilataretur in tam paruo tempore, ideò subditur.*
16 Quia ecce ego suscitabo Chaldæos. *q.d. istud mirabile non fiet humana virtute, sed mea.*
17 Gentem amaram. *Idest, valde crudelem.*
18 Et velocem. *Ad ambulandum & pugnandum, & sic ad regna multa sibi subijciendum.*

* Horri-

MORALITER.

2 *Et facies.* Fieri permittes.
† *Quasi pisces ma.* Quorum maiores deuorant minores.
3 *Et quasi re.* Ex hoc enim videtur simplicibus & infirmis, quod Deus nō habeat de ominibus curam specialē.
7 *Propter hoc.* Per aduocatos dolosos & iudices iniquos
8 *Et non per. &c.* Idest, ad finem debitum.
1 *Quia impius &c.* Ecce iniquitas exaltata.
† *Aduersus iu.* Ecce bonitas conculcata.
1 *Propterea egre.* Ecce æquitas condemnata, propter quod quæsitum est, quare Deus cum sit iustus talia permittit, potest autem ad hoc responderi ex pluribus sacræ scripturæ locis, quòd Deus permittit, hoc propter exercitium patientiæ bonorum, quod vlterius valet ad augmentum gloriæ ipsorum: & cedit similiter ad honorem diuinum ad quem principaliter omnia ordinātur: Prouerb. 16. a. *Vniuersa propter semetipsum operatus est dominus.*
13 *Aspicite Gen. & vi.* q.d. In omnibus Gentibus uidebitis superbiam iniquorum temporaliter prosperari ex diuina permissione. Ideo subditur.
16 *Quia ecce ego suscitabo Chaldæos.* Qui interpretantur feroces: quod competit superbis, quia nesciunt pacificè viuere cùm alijs.
17 *Gentem amaram.* In conuersatione.
18 *Et velocem.* Ad malè agendum.
† *Ambulātē super latitudinē terræ: &c.* Quia superbis nihil † sufficit, eò

quid in sermonibus vel diuitiis seculi altum, & forte lau
A datur, sermo Dei destruet & illudet. & mittet aggerē fragilitatis arguendo. Tunc mutabitur spiritus, ne puniat sicut punierat, sed pertransibit peccatores rogans pro eis & reconcilians Deo. Hæc est fortitudo eius diuini sermonis vel Christi, quā habet à Deo suo deijciendo omnia mala.

Hieronym. Nemo miretur, si quę super Chaldęis iuxta literā in malū interpretati sumus, iuxta tropologiam videantur sonare clementiam: historia stricta est, & eua gandi non habet facultatem. Tropologia est libera & his tantùm legibus circumscripta, vt pietatem sequatur intelligentiæ, sermonisq; contextum:
B Nec in rebus multum inter se cōtrarijs violenta sic copulandis.

a *Tabernacula.* Non est opus eius arare terram, sed viuere rapto, & possidere vrbes non suas.

* Remigius. Gentem Chaldæorum fuisse pugnacissimam & velocem, & robustissimam, testes sunt Trogus Pōpeius: & cęteri qui barbaras cōscripserūt historias: nec vnquam contenta suis finibus, huc illucque discurrens vagabatur super latitudinē terræ, rapto viuens & gladio.

b *Ex semetipsa.* De sua gente, non de aliena cōstituet principes & potestates, & gladius eius non habebit satellites alienarum Gentium. Vel sicut fecit fiet ei: sicut vastabit vastabitur.

* Theophylactus. Celeres sunt Chaldæi: equites enim sunt, vt ne tantillum vobis temporis permittant, quo vestras in eos copias armare possitis vosque ad pugnam parare. Adhæc assueti sunt bellis, & in ijs educati. Nec alienis tantum prouincias diripiunt ac reuertuntur, vt spem veniatis vos patriam vestram denuò recepturos: verum hic eis scopus, hæc mens est, vt hæreditariò terras occupent.

† acuriores acriores

† rapinam.
Tropologiæ diffinitio.

† ridebit

† delinquet

Hieronym.

¶ Spaciosa est via quæ ducit ad mortem, non enim ambulant Chaldæi per angustam viam quæ ducit ad vitam. a ¶ Pœnas horrendas inferens. b ¶ Antequam inferat bellum, terrorem portat in vultu.

a terræ, vt possideat tabernacula nō sua. Horribilis & terribi- 1
b lis est, ex semetipsa iudicium, & onus eius egredietur. Le- 2 3
a ¶ Ad persequendum. b ¶ Lupi sæuiores sunt vicina nocte ad rabiem concitati fame diurna.
c uiores pardis equi eius, & † velociores lupis vespertinis: & 4
a ¶ Non ad repugnandum, quia nemo resistet, sed ad discurrendum.
diffundentur equites eius. Equites namque eius de longè
a ¶ Cui in volando omnia subiacent.
venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendū. 5
¶ Non ad pugnam.
d Omnes ad † prædam venient, facies eorū ventus vrens. Et 6 7
a ¶ Tantus erit numerus captiuorum & prædæ vt hyperbolicè arenæ possit æquari. 8
b ¶ Quia Nabuch in vniuerso orbe regnabit, & reges ante currum ductos derisui habebit & inter delicias computabit.
congregabit quasi arenam captiuitatem, & ipse de re- 9 10
e gibus † triumphabit: & † tyranni ridiculi eius erunt. Ip- 11 †
a ¶ Vrbes, natura locorum, & viribus hominum munitas. b ¶ Fortes.
se super omnem munitionem ridebit, & comportabit † †
¶ Apud Tyrum iacto aggere in mari, de insula peninsulam fecit. a ¶ Munitionem, vel Tyrum. b ¶ Cum nihil ei obstiterit. c ¶ Post hæc omnia.
f aggerem, & capiet eam. Tunc mutabitur spiritus, et per- 12 13
a ¶ In figuram bestiæ.
g transibit & † corruet. Hæc est fortitudo eius Dei sui. † 14 15

c *Leuiores pard.* &c.
* Remigius. Id est, velociores sunt pardis, quod animal est velocissimum, & pulchra varietate distinctum: lupis quoque vespertinis eorum equos cōparat, qui sæuiores esse dicuntur vicina nocte diurna fame in rabiem concitati. Comparantur quoque aquilæ quæ velocissimè festinat ad deuorandum.

d *Ventus vrens.* Cuius flatum virentia cuncta marcescunt, sic ad aspectum Chaldæorū omnia vastabuntur.

e *Ipse super om.* Tantæ erit superbiæ vt naturam locorum & robora exercituum superare contendant. Hoc apud Ezechielem latius legitur.

f *Tunc mutabitur &c.* * Remigius. Hoc est, in superbiam erigetur, credens se esse Deum: vnde & statuam auream fecit sibi: eamque omnes gentes adorare præcepit & hoc fecerit *pertransibit*, idest, sensum humanum amittet & proijcietur ab hominibus; & post hoc, *corruet*, idest esse desinet.

g *Hæc est fortitudo eius Dei sui.* Ironicè. Quasi. Hæc est fortitudo eius quam dedit ei Bel Deus suus, ad cuius cultum omnes cogebat.

Nunquid

NICOLAVS DE LYRA.

1 Horribilis. *Ex aspectu.*
2 Et terribilis est. *Ex actu.*
3 Ex semetipsa iudicium & onus eius egre. *Idest, ex actibus suis crudelibus merebitur finaliter à domino iudicari & puniri, prout exprimitur diffusè cap. sequenti.*
4 Leuiores pardis equi eius &c. *Locutio est hyperbolica ad designandum velocitatem equorum & equitum,*
5 Omnes ad prædam venient. *Idest, ad capiendum omnia pretiosa aliorum.*
6 Facies eorum ventus vrens. *Idest, sicut ventus vrens velociter consumit segetes, sic Chaldæi suo impetu subijciēt sibi Gentes: ideò subditur.*
7 Et congregabit quasi arenam captiuitatem. *Idest, multitudinem captiuorum innumerabilem.*
8 Et ipse de regibus triumphabit. *Et per consequens de subiectis eorum.*
9 Et tyranni. *Qui alijs formidabiles & duri sunt.*
10 Ridiculi eius erunt. *Idest, materia derisionis, quia faciebat eos duci in catenis ad ostentationem suæ victoriæ.*
11 Ipse super omnem munitionem ridebit. *Reputans se posse eam faciliter capere: ideo subditur:* Et comportabit aggerem &c.
12 Tunc mutabitur spiritus. *Quia Nabuchodonosor post multas victorias incurrit amentiam, & inter feras habitauit, æstimans se bestiam esse, ideò subditur.*
13 Et pertransibit. *Scilicet à dignitate regni, Danielis 4. vbi dicitur* Nabuchodonosor, regnū tuum transibit à te.
14 Hæc est fortitudo eius. *Hic consequenter describitur datæ potestatis abusus, quia victorias sibi concessas diuina virtute ad puniendum peccata multarum Gentium non atribuebat Deo, sed idolo suo: ideò subditur:* Hæc est forti. &c. *secundum suam reputationem.*
15 Dei sui. *Idest, quod sibi peruenerit à Deo suo falso,*

* Nunqui

MORALITER.

† sufficit, eò quòd superbiæ ambitio sit annexa.
1 *Horribilis.* Auditu.
2 *Terribilis.* Aspectu.
3 *Ex semetipsa iudicium, & onus eius egredietur.* Nam ex suis operibus finaliter condemnabitur.
4 *Leuiores pardis equi eius &c.* Per hæc omnia significatur promptitudo eorum & familiæ suæ ad male agendum.
6 *Facies eorum ventus vrens.* Id est, simplices pro posse suo annihilans. Et quoniam diabolus *est rex super omnes filios superbiæ*, vt dicitur Iob 41.d. ideò de superbis transit ad eorum regem & caput diabolum, dicens.
7 *Et congregabit quasi arenam captiuitatem.* Scilicet pecatorum quia sicut dicitur Matth. 7.b. *Spaciosa est porta quæ ducit ad perditionem, & multi intrant per eam.*
8 *Et ipse de regibus triumphabit &c.* Eos ad tyrannidem inducendo.
9 *Et tyranni ridi. eius erunt.* In inferno.
11 *Ipse super omnem munitionem.* Scilicet virtutum.
† *Ridebit.* Sperans, quòd eam destruere possit, ideò subditur.
† *Et comportabit aggerem.* Per quod significatur eius studium ad uirtuosos deijciēdum, quorum aliquos deicit, ideò subditur.
† *Et capiet eam. Tunc mu.* Non de malicia ad bonitatem, quia peccatum eius est irremediabile, sed hoc dicitur, quia in fine temporis cessabit actus suæ tentationis.
13 *Et pertransibit.* Ad locum gehennæ.
† *Et corruet.* In profundum pœnæ.
14 *Hæc est fortitudo eius.* Idest. nihil potuit facere nisi permissus Dei uoluntate propter quod subdit propheta

† Nunqui

a ¶Ergo ne tu es domine Deus meus autor horum. b ¶Qui nos creasti. c ¶Cuius clementia subsistimus.
Nunquid non tu à principio domine Deus meus, sancte 1
¶Sub tanto hoste. a ¶Te protegente. b ¶Ad iudicandum, ut ipse sit inimicus, & ulter 2
& per illum corripias quicumque peccauerint tibi. 3
meus, & non moriemur? Domine in iudiciũ posuisti eum 4
a ¶N buch. vel diabolum. ¶Quasi carnificem. b ¶Quibus nihil immundum placet. 5
& forte vt corriperes fundasti eum. Mundi sunt oculi tui, 6
ne videas malum, & respicere ad iniquitatẽ non poteris. 7
8
† Quare non respicis super † iniqua agentes, & taces deuo 9
rante impio iustiorem se? Et facies hoĩs quasi pisces ma- 10
a ¶Genus humanum in Adam. 11
ris, & quasi reptile nõ hñs principem. Totũ in hamo sub 12
a ¶Nabuch. ¶Diabolus. b ¶A Paradiso. ¶Varia & multiplici fallacia. 13
leuauit, & traxit illud in sagena sua, & cõgregauit in rete
a ¶Nabuchod vel diabolus. b ¶Idolo quod fecit in campo Duran, & simulacro Belis, cui quasi grandi sagenæ immolauit pingues victimas, idest, omnes Gentes victas ad cultum eius 14
cogens.
suũ. Sup hoc lętabitur & exaltabit, ppea immolabit sage- 15

a *Nunquid non tu a principio &c.* ✻ Theophyl. Et si.n. nos præuaricati sumus, tu multis tamen retro sæculis, & a principio patrum nostrorum dominus eras Deus sanctus, qui nihil immũdum recipis, & propterea nos sicut immundos repulisti. Postquam igitur te priscum dominum nostrum habemus ne quæso, penitus excindamur. Vide autem quomodo Deũ veteris suæ proprietatis cõmonefaciat, quod & Paulus de Israelitis affirmat, quoniam hostes inquit, propter Euangelium, dilecti autẽ propter patres.

b *Domine in iu.&c.* Aliter: Suscitatur cõtra incredulos natio dęmonũ amara ad puniẽdũ, & vbique præsens ambulat vbicumque est latitudo terræ, vt possideat in quibus Christus debuit habitare, ex semetipsa iudicium & onus eius egredietur. Non autem frangitur, nisi cum magnitudine iniquitatis, & pondere grauata ad cõsummationem venerit. Equi eius & equites sicut lupi & pardi sanguinem sitiunt & prædas desiderant, & dum non sperantur de longe cito veniunt volant vt aquila quæ inter sydere ponere vult nidum & festinat ad prædam. Nullus enim dęmonum parcit, quidquid aspexerint uolunt vrere, & congregabit quasi aquila princeps dęmonũ deceptos a suis: hinc inde suscipet quasi arenam & multos qui potenter videbantur cõtra eũ exercere tyrannide eijciendo ab obsessis corporibus subijciet sibi & ridebit, & quidquid munitũ & forte videbitur, nitetur euertere. Comportabit ag. in, gestis terrenis operibus facile euertet munitionem. Post hanc victoriã commu. spiri. eius, & pertransiros eius vsq; ad cælum quia faciet se Deum & post corruet, & ruina eius ostendet quam fortis eius diuinitas fuerit. Audiens ergo hæc propheta, quod tantus sic sit destruendus, cum se vel eos ex quorum persona propheta loquebatur conquerens iustos esse memorasset, nũc blandiens dicit: *Ergo ne tu à principio es domine*, quod nõ capimur à tanto hoste tuæ est clemẽtiæ. Tu.n. domine constituisti eum quasi carnificẽ & fortẽ fecisti, vt vel null', vel rarus ei possit resistere.

Ex responsione domini intelligens propheta ideo Nabuchodonosor contra Iudam, vel diabolum contra credentes accipere potestatem, vt corripiat eos, & post correptionem ipse quoque puniatur in fine respondet domino blãdientis & penitẽtis affectu, Domine nesciebam Nabuchodonosor vel diabolum tantam in mundo accepisse potestatem, quorum viribus nemo potest resistere, sed tamẽ inter eos dat nobis misericordia tua viuere.

Allegor. Redit ad generalem quęrimoniam, cur Deo prouidente diabolus in mundo tãtum dominetur, cum superioribus sic iũgitur. Noui domine quia te protegente non morimur, & per aduersarium quasi per carnificem corripis, non occidis, nec placeat tibi aliquid iniusti, sed tamen inuenire non possum causam, cur iniustus Caim iustum Abel occiderit, cur cetus non solũ minores pisces, sed ẽt Ionam prophetam deuorauit. Nec dico aliquem in tuo conspectu iustum, sed tamẽ iustior est qui affligitur, quã qui affligit. Debuisset igitur iustiori subiici. Cum autẽ sis omnium dominus, necesse est vt facias quod sine te fieri non potest. D

Gen.4.b Ionæ 2.a

† iniquè. E

c *Mundi.* Scio, quia malum non libenter aspicis, nec potest quisque de tua dubitare iusticia, sed tamen cur pateris ab impio Nabuch. opprimi iustũ Israel? qui & si non ex toto iustus, tamen iustior est opprimente. Sicut pisces & irrationabilia animalia, quę non habent ducem subiacent viribus fortiorũ, sic homo rationalis ad imaginem tuam factus non valet resistere corporeis viribus idololatrarũ. Scit propheta, quod angeli singulorũ quotidie vidẽt faciem patris, nec de Deo aliquid mali sentit, sed humanam impatientiam in se exprimit.

d *Quare non respicis &c.* ✻ Rupert. Quid aliud iste dicit & clamat, quam dicunt & clamant subtus altare animę interfectoriũ propter verbum Dei &c. dicentes: *Vsquequo Domine, sanctus & verus non iudicas & vindicas &c.* Denique quod dictum est illis, *vt requiesceret adhuc tempus modicum, &c.* nonne simile est ei quod responsum est huic, *Apparebit in finem, & non mentietur, si moram fecerit &c?* Apoc.6. F

✻ Theoph. Iam nunc propter Chaldęos pendet animi propheta. Nec fit quod dilutionis indigeat, qui ut alijs indicet formatus est. At enim quia animaduertit apud plerosque de his nascituram quæstionem, ideo hæc adducit. Ambigent enim cur Chaldæis longe nequioribus Israelitas minus impiè agentes Deus tradiderit. Ecquur igitur inquit, contemptores, idest, arrogantes, ostentatores & legum tuarũ despectores Chaldæos intueris? Cur mitiore & mansuetiores in eos affectu imbueris? Cur lętos dies illos trãsigere finis? Deuorat impius Babylonius iustũ Israelitã, tuq; ĩterim siles. Quare hoc fit. Iustũ dicit Israelitã respectu Babylonij. Ex lõganimitate, hac nihil discrepare facies mortales a piscib. quib. neq; leges sunt, neq; iudices, sed cibi loco potẽtiorib. ĩbecilliores abiiciũt.

e *Totum &c.* Quia pisces noĩauerat. Metaphoram pisciũ. Hieronym. Remig.

NICOLAVS DE LYRA.

✻1 Nunquid nõ tu a prin. *Idest, ab ęterno solus es Deus tu q es.*
2 Deus meus. *Verbũ est prophetę cõfitentis veritatẽ diuinę naturę iuxta falsitatẽ idoli, ut opposita iuxta se posita magis elucescãt.*
3 Et non. *s. per potestatẽ regis Babylonis, si saluare nos volueris.*
4 Domine. *Idest, executionem tuæ iusticiæ.*
5 Posuisti. *Idest, disposuisti.*
6 Et for. *i. dans ei fortitudinem.*
7 Vt corriperes. *Multos peccatores per eum.*
8 Mundi sunt. *Quia nulla immundicia potest in te esse.*
9 Ne vi. ma. *Approbando, ideo subditur.*
10 Et respi. ad iniquit. *eam approbando. Ex quo concluditur.*
11 Quare non resp. super iniqua. *Idest, super Chaldæos iniqua voluntate nos opprimentes, eorum maliciam reprimendo.*
12 Et tac. *Exponatur sicut supra.*
13 Totum in hamo. *Loquitur hic de rege Babylonis sub metaphora piscatoris, qui cũ hamo paucos pisces capit, & patres in sagena & reti, sic rex Babylonis in principio paucos sibi subiecit, postea multos valde.*
14 Super hoc. *Idest, super victorias multas & magnas.*
15 Propterea immol. sa. *Idest, idolo suo, quod vocatur hic sagena sua & rete suum: quia victorias sibi concessas à Deo attribuebat idolo suo, vt prædictum est.*

✻ Quia

M O R A L I T E R.

1 *Nunquid.* Q d. non poterit nobis nocere, quando volueris prohibere.
4 *Domine in iudicium.* Hic ostenditur ad quid & quomodo Deus vtitur dæmonibus. s. ad executionem suæ iusticiæ Ideo dicitur.
† *In iu. po.* Iudicium enim est executio iusticiæ quam Deus approbat, non tamen malam dæmonum voluntatem qua hæc exequuntur, ideo sequitur.
8 *Multi sunt.* Et quoniam homines mali sunt instrumẽta diaboli, ideo subditur de eis.
11 *Quare non respi.* Ad hoc autem responsum est supra.
13 Totum
13 *Totum in hamo.* Scilicet diabolus per se & ministros eius. Et fit hic mentio de tribus modis capiendi pisces, p quos significantur homines. Hamo capiuntur magni, scilicet principes & pręlati. Principes capiuntur hamo tyrannidis & superbię. Pręlati hamo simonię. Reti capiuntur mediocres, dolum & fraudem (quæ p rete significãtur) in mutuis commutationibus exercẽtes. Sagena vero indifferenter capiuntur omnes. ideo significat luxuriam per quam aliqui de quolibet statu capiuntur. Et quia diabolus gaudet de tali captione. Sequitur.
14 *Super hoc lætabitur, & exultabit, propterea immolabit sagena, &c.* Diligendo & colendo.

A servat, vt quomodo piscator mittit hamum, rete, & sagenam, vt quod hamus non capit rete capiat, & quod rete euadit sagena latiori circumdetur, ita Babylonij, humanum genus prædam suam fecerunt.

Allegorice. Diabolus qui cuncta vastat, misit hamum cui adhæsit Adam, & ita traxit eum de paradiso reti suo & cooperuit eum sagenis suis, idest, varijs fallacijs. Ideo lætabitur esse aliud quam præceptum domini & immolabit nō hamo qui peruersus sermo intelligitur, & adhuc in principio constitutus, sed reti suo, quia in ipso pingues hostias comprehendit, quia per vnum hominem peccatores constituti sunt plurimi, & cum Adam etiam sancti de Paradiso eiecti sunt.

B Rom.5.d. Vnde & cibi eius electi sunt. Et quia primum hominem decepit, vniuersum genus humanum interficere non cessat.

lib.32. Mora. c.10. ✱ Gregor. Neque enim se eos gaudet rapere, quos prauis ac sordidis actionibus implicatos in imis secū respicit voluntariè iacere. Fœnum ergo vt bos comedere appetit, quia suggestionis suæ dentes conterere mundā vitam spiritualium quærit:

✱ Idem. Antiquus hostis, hoc pro magno non habet, quod sub iure suæ tyrannidis terrena quærentes teneat. Propheta namque attestāte cognouimus, quia esca eius electa: Neq; enim mirum deputat, si eos absorbeat quos superbia erigit, auaritia tabefacit, voluptas dilatat, malicia angustat: ira inflammat, discordia separat inuidia exulcerat, luxuria inquinans necat. Sed illos magnopere rapere nititur, quos despectis terrenis studijs, iungi iam cœlestibus contemplatur.

Potest & de hæreticis accipi, qui peruersa multiplicique doctrina quasi hamo, & reti, & sagenis multos pisces capiunt, & multa reptilia comprehendunt, vnde lætantur, & sermonem suum quo decipere & suadere potuerunt quasi Deum adorant, colunt & poliunt, per quē sciunt a se tantas victimas interfectas, & tot potentes deceptos, quos pinguem partem & electas escas noīat. Ideo sic bestiæ quæ semel gustatum sanguinem semper sitiūt expandunt rete, i. totū studiū suū, vt plures interficiant

a ¶ Idolis suis. b ¶ Opinione sua, putabit enim se habere diuitias, quando principes & reges suo subiugauit imperio, quas escas electas vocat.

næ suæ, & sacrificabit reti suo. Quia in ipsis incrassata est 1
a ¶ Quia semel opulenta piscatione saturatus est, & suam sagenam, idest, suum exercitum repleuit non cessat Gentes impugnare & iugulare

pars eius, & cib. eius † electus. Propter hoc ergo expandit 2 3
sagenam suam, & semper interficere Gentes non cessat. 4

† pinguis

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia in ip. incras. est pars. *Idest, sua potestas magnificata.*
✱ 2 Et cibus eius. *Idest, diuitiæ in quibus delectabatur sicut gluto in cibis & potibus.*
3 Propter hoc ergo expan. sa. suam. *Idest potestatem suam quam estimabat ab idolo suo sibi concessam.*
4 Et semper interficere. *Vnam gētem sibi subijcēdo post aliā*

MORALITER.

✱ 1 *Quia in ipsis incrassata est pars eius.* Idest multiplicatio peccantium.
2 *Et cibus eius electus.* Quia mali incorporantur sibi per mortale peccatum.

CAPVT II.

Hieron. a SVper custodiam meam stabo, & figam gradum &c. Primæ causationi respondeat dominus. Aspicite in Gentibus, & videte, & admiramini, & obstupescite. Ad quæ verba propheta quasi agens pœnitentiam tēperauit quæstionem suā, d. Domine Deus meus sā. meus, & nō mo. sed non minus cū veneratione & laudib. Dei sciscitabatur. Mūdi sunt ocu. tui, ne vi. ma. & respi. ad ini. non po. Quare nō resp. su. ini. Et q̄ esset deuotio iusti in quibus partibus exequebatur, vt fierent homines quasi pisces maris &c. Nunc ergo quia propheta est, & propterea se dubitare dicit, vt quod sibi respondetur omnibus dicatur: Stabo inquit su. cu. me. in sublimitate meæ prophetiæ, vt videam quid sequatur post euersionem populi & templi.

C supra.1.ca.

lib.22.mor.c.20. ✱ Gregorius. Stat super custodiam suam, qui per solertiam disciplinæ terrenis desiderijs nō succumbit, sed supereminet, vt dū semper stantē appetit æternitatē, infra se sit ei omne quod transit &c.

✱ Theoph. Cōsuetudo sanctorum est, si quid ex Deo discere cupiant, omni custodia seruare cor suum a mundanis sollicitudinibus, & ad solum Deum intentos esse ascendereque veluti super rupem quādam mentis, hoc est, à terrenis rebus exaltationem. Ait ergo vates. Vt excubitores excelsum quempiam locum scandentes, ita speculantur, non dissimiliter, & ego speculabor qd loquatur in me Deus de his rebus, ob quæ propter Babylonios dubitaui, qui fiat, quod non pænas luant ob commmissa sua, vt sciam quid respondeam volentibus me super hisce interrogare ac discere diuinæ administrationis consilium.

Hieron. b *Et contempla.* Et sic videbo quid mihi post secundam quæstionem respondeat Deus, & postquam mihi responderit, & me corripuerit male fuisse conquestum: quid ego quoque debeam ei respondere videbo.

c *Vt videam, &c.* Elegāter describit humana impatientiam

CAPVT II.

a ¶ Omni diligentia custodiam cor meum. b ¶ Stabilitatem animi.
SVper custodiam meam stabo, & figam gra- 1 †
a ¶ Christum.
dum super munitionem: & contemplabor, † †
a ¶ Prophetica visio, non exterius fit ad prophetas, sed in interiori homine.
vt videam quid dicatur mihi, & quid respondeam ad 2

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

Diuisio. ✱ 1 SVper custodiam meam stabo, & figam. *Hic cōsequenter ponitur domini responsio ad quæstionem sibi propositam per prophetam. Et diuiditur in duas partes: quia primò propheta se disponit ad audiendum. Secundò describit diuinum responsum, ibi: Et respondit, Circa primum dicit:* Super custodiam meam stabo. *Loquitur de se sub metaphora custodis fortaliciij obsessi, talibus enim custodibus assignantur loca diuersa ad defendendum, & vocantur custodia eorum: Et quilibet est valde attentus super locum suum, quia si esset negligens periculum primò veniret super ipsum: & hoc modo dicit propheta se diligenter attendere ad percipiendum diuinum responsum.*
2 Et quid re. ad. ar. me. *Si male moui quæstionē & indiscret*

✱Et

MORALITER.

✱ 1 *Super custodiam meam.* Hoc moraliter dicitur in persona boni prælati, qui stat super custodiam gregis sui, & nō super negocia principum, nisi pro quanto hoc ordinatur ad salutem animarum.

† *Gradum super munitionum.* Studendo sacram scripturam quæ turris Dauidica nominatur.
† *Vt videam quid dicatur mihi.* Scilicet a domino qui per sacram scriptutam loquitur studentibus eam.
2 *Et quid respondeam.* Scilicet domino pro me & populo mihi commisso.

† Et

Aequam habemus in disceptationibus, vt antequā sciamus in quo a respondente arguamur ad respondendum paremur, non quasi ex ratione, sed ex contentione. Si.n.rō esset, debuerat responsio expectari, & videri vtrū responderi deberet, an consentiri rationabili locutioni.

peranter, & iustè viuit quis ac per his omnibus veris virtutibus rectè sapienterque viuit, qui fideliter viuit. D

✻ Greg. Dum sancta anima a peccatis quotidianis se per poenitentiam mundat, dū quotidie peccata minuta cum lachrymis abluit, quamuis frequenter peccet, per assiduam tamē poenitentiam munditiam suam assiduè seruat. Hinc praecipitur: *Semper sint uestimenta tua candida.* Et illud: *Iustus ex fide uiuit.* (In c.4. Cant.; Eccles. 9.)

a *Et respondit.* Ad huc loquente propheta adest Deus respondens, vt scribat propheta apertè in tabulis, idest, latis cordibus audientium.

b *Scribe vi.* Illum visum, i. visionis expletionem. Manifestè de aduētu Christi prophetia est, vnde & pposita quaestio soluitur, q̄ donec ille veniat, iniquitas dominabitur in mundo, & iudicium non perueniet ad finem. Sed verus Nabuchodonosor capiet reti & sagena hoīes quasi pisciculos, & rationale animal quasi reptile non habens ducem. Vnde: *Tempore accepto exaudiui te.* Et iterum: *Vbi venit plenitu. tem. misit Deus f. suum.*

a ¶Qui locutus es in persona ambigentis populi.

a b arguentem me. Et respondit mihi dn̄s, & dixit, Scribe vi-

a ¶ Visionem. b ¶ Manifesta. c ¶ In latitudine cordium. ¶Nullis aenigmatum obscuretur ambagibus. d ¶Sine impedimento intelligens.

sūm & explana cū super tabulas, vt † percurrat qui legerit

¶ Q. quia propheta es, scio te non ignorare: sed pro aliis dico. ¶ Et hoc praecipit. ¶ Tempore constituto. a ¶ Cum finis rerum venerit, tunc etiam ille veniet, & probabitur visio. visio vera explanatione rei.

cū. Quia adhuc visus procul, & † apparebit in finē, & nō

a ¶O lector si ardore videndae visionis tardè videtur venire quod tibi promittitur, ne desperes, sed patienter expecta quod promitto tibi quia veniet &c.

c mentietur. Si morā fecerit expecta illū: quia veniēs veniet

a ¶Quantum ad se, quamuis tibi videatur tardum. b ¶Si quis quia haec promissio tardat: non credit expendam, non habet rectam mentem in corde.

ēt nō tardabit. Ecce † qui incredulus est, nō erit recta ani

a ¶ E contrario. ¶ Quia meae promissioni credit. b ¶Fides hoc impetrat. c ¶In aeternum ¶ Hoc est praemium fidei.

d ma eius in semetipso. † Iustūs aūt in fide sua viuet. Et qūo

a ¶ Dum potatur placet & exhilarat, sed post, illa laetitia vertitur in ruinam. b ¶Nabuchodonosor magnum se credens, vel diabolus, vel Antichristus. c ¶ Voluntatem suam non deducet ad finem.

e vinūm potātem decipit, sic erit vir superbus, & non deco-

✻ Hieron. Non opera contemnēda sunt, & absque eis simplex fides appetenda, sed ipsa opera fide Christi adornentur. Scita est.n. sapiētis viri illa sententia non fidelem viuere ex iustitia, sed iustum ex fide. (In c.3. ad Galat.)

✻ Tertull. Peccatricis penitentia secūdum creatorem meruit, veniā praeponere solitum sacrificio. Sed & si poenitentiae stimulus ex fide acciderat, per poenitentiam ex fide iustificatā, ab eo audijt, fides tua te saluam fecit, qui per Abacuch pronunciarat. Iustus ex fide sua viuet. (lib. 4. ad. Marc. c. 18.) E

† statim legi possit. † loquetur. † superbi non erit, &c.

Si moram fecerit &c. ✻ Bernardus. Quomodo non tardabit, si moram fecerit, nisi quod ad meritum satis est, sed non satis ad votum? Porrò anima amans votis fertur, trahitur desiderijs, dissimulat merita, maiestati oculos claudit aperit voluptati: ponens in salutari & fiducia iter agens in eo.

Iustus autem &c. ✻ Augustinus. Si consecutus es gratiam fidei, eris iustus ex fide, Iustus enim ex fide viuit, & promereberis Deum viuendo ex fide, accipies praemiū, immortalitatem, & vitam aeternam.

✻ Idem. Ex hac.n. fide Christi prudenter, fortiter, tem

Apostol. Ex fide mea viuet. Sed notandum quod vbicumque aliter scriptum est in Hebraico, aliter in septuaginta, Apostolus vtitur his testimonijs quae a Gamaliele doctore legis didicerat. Promisso aduentu Christi & auxilio de his qui crediderint, ostenditur Nabuchodonosor decipiendus superbia sua. (Hiero. Heb. 10. g.)

e *Vir superbus.* Alleg. Diabolus superb credens se aliquid esse, sed nihil ducit ad finē, qa conatus & labor eius hēbit interitū, qui ad modū inferni & mortis nō satiat occisis, & om-

NICOLAVS DE LYRA:

✻ Et respondit mihi &c. *Hic consequenter describitur diuina responsi. Circa quam dominus primo determinat sui responsi descriptionem. Secundo explicat ipsam responsionem. ibi,* Et quomodo. *Circa primum dicit.*

C Scribe visum *Idest, visionem tibi ostendendam ad futuram memoriam.*

Et explana. *Idest, lucide & intelligibiliter describe.*

Vt percurrat qui le. eum. *Idest, faciliter possit intelligere.*

Quia adhuc vi. procul. *Istud refertur ad hoc quod praedicitur,* Scribe visum. *q.d. Ideo scribenda est visio, ne detur obliuioni quia non implebitur ita citò.*

Et apparebit in finem. *Idest. finaliter implebitur, & sic apparebit per effectum.*

Et non mentietur. *Idest, veritas eius ostendetur.*

Si moram fecerit. *Tardando vltrà tuum desiderium.*

Expecta illum. *Idest, impletionem visionis patienter.*

10 Quia veniens veniet. *Secundum meam ordinationem.*

11 Et non tardabit. *Vltra rationem, licet videatur tibi vel potius infirmis (quorum persona assumis) contrarium, propter impletionis desiderium.*

12 Ecce qui incredulus est. V*erbis diuinis.*

13 Non erit recta anima eius in semetipso. *Quia distorta est à rectitudine veritatis primae.*

14 Iu-

14 Iustus autem in fide sua viuet. *Vita gratiae, & ideo intelligitur de fide formata charitate.*

15 Et quomodo vinum. *Hic consequenter describitur destructio regni Babyloniae, & iustè, scilicet ppter sex vicia in illo regnātia. Et secundum hoc diuiditur in sex partes, quae patebūt persequēdo. Ad maiorem intelligentiam dictorum & dicendorum, sciēdum quod regnum Babyloniae esse cæpit multum potens tempore Nabuchodonosor, & durauit hęc potentia tempore suo & filij sui, & cępit debilitari tēpore nepotis sui Balthasar, sub quo destructum fuit regnum, Danielis quinto. Propheta igitur loquens de Rege Babylonis de tempore vnius istorum, transit ad loquēdum de tempore alterius quia quasi vna persona in hoc reputantur, licet pro maiori parte loquatur de tempore Nabuchodonosor. Vnum igitur vicium propter quod regnum Babylonis fuit destructū, est irreuerentia diuina quā fecit Balthasar, qui vasa consecrata diuino cultui humanis vsibus applicauit,* & bibit in eis, & optimates eius & vxores & cōcubinę. & interfectus fuit Balthasar eadē nocte, Danielis quinto. *Ideo dicitur.* Et quomodo vinum. *In vasis sacris potatum.* F

16 Potantem decipit. *Quia per hoc iram Dei meruit.*

17 Sic erit vir superbus. *Scilicet Balthasar, qui in contemptū Dei fecit dicta vasa in conuiuio apportari: & in hoc fuit deceptus.*

18 Et non decorabitur. *Minus dicit, & plus significat, idest inhonorabitur priuatus regno & vita.*

✻ Quia

MORALITER.

✻ *Et dixit scribe visum.* Quia studentes sacram scripturā non solum debent docere verbo, sed etiam scripto secūdum gratiam a domino sibi datam.

Et explana eum. Quia dicitur Prouerb. 14.a. *Doctrina prudentum facilis.*

Qui adhuc visum procul. Idest, iudicium finale adhuc est longum in quo Christus diabolum deijciet cum omnibus membris suis.

8 *Si moram fecerit, expecta illum &c.* Meditando iugiter de eius destructione.

12 *Ecce qui incredulus.* Cuiusmodi sunt infideles & mali Christiani.

13 *Non erit recta anima eius.* Sed magis distorta à Deo & angelis.

15 *Et quomodo.* Hic describitur deiectio superbi, quia sicut vinum primò potantem delectat, & postea rationis vsu ipsum priuat, & ipsum ad terram deijcit, & vomentem deturpat, sic superbia superbum deijcit atque foedat: Et subditur causa, cum dicitur.

& omnium Gentium deceptione lætatur,& ad se popu
A los cōgregat:Qui cū viderint eū missum in tartara, vidē
tes in illo impletas parabolas prophetarum,consono fle
tu dicent. Væ diabolo qui multiplicat quæ non peperit.

Possunt et hęc de Antichristo intelligi,qui supbus se-
dens in templo Dei
quasi Deus,sicut in-
Thes.2.h. fernus multos occi
det,& ad se congre-
gabit in suum erro
Ibidem. Infra eodem. rem ducens. Sed po
stea videntes occisū
spiritu oris Christi,
intelligēt vera quæ
de eo erant dicta,&
dicent omnia quæ
sequuntur eadem
† dicent intelligentia, quam
expofuimus super
diabolum. Spolia-
bunt te omnes qui
re. fu. de po. Reli
ctos vocat sanctos,
B qui Antichristo nō
† commouentes te. seruierunt,a quibus
spoliabitur,propter
iniquitatem quam
exercuit in vniuer-
sam terram,& vasta
tionem ciuitatis ec-
clesiæ,& persecutio
nem omnium qui
habitauerunt in ea.Potest etiam nomine superbi hære
ticus appellari,consimili expositione, qui impietatem
exercent in ecclesia.Sed reliqui populi id est,ecclesiasti-
ci viri eorū errore nō decepti,subito quasi à graui som-
no exurgent,& mordebunt eos & erunt eis in prædam.

a *Væ ei qui multiplicat non sua*. Remigius. Et specialiter contra Nabuchodonosor,& generaliter contra omnes auaros sermo dirigitur.Omnis auarus non sua multiplicat,quia diuitiæ quas per fas vel nefas coadunauit,cū eo perseuerare non possunt,sed ad alios possessores transeunt.Pulchrè autem nimias diuitias densum lutum appellat,quia animæ sinceritatem confundunt,& grauissimo iniquitatis pondere mentem præmunt.

*Theophylactus.Hæc inquit canent lamentantes Babylonium,*Væ qui multiplicat &c.* Væ qui nihil se decentibus manum inijcit,& colli sui ornamentum,siue onus imperij sui grauius constituit subditis suis quod grauia tributa & vectigalia imponat.

Pastoralis parte 3. admonit. 21. *Gregorius.Quanta damnatione plectendi sunt, qui rapiunt aliena,si graui animaduersione feriuntur q sua indiscretè tenuerunt?Perpendant quo eos obliget reatu res rapta,si tali subijcit pœna non tradita? Cum aliena rapere intendunt: audiant quod scriptum est, *Væ ei qui multiplicat non sua &c.*

b *Vsque-*

b *Vsquequo & ag.* Scilicet ad diem iudicij: Et est increpatio,φ per lutuosa opera pondus pœnarum sibi aggrauat.
c *Nunquid nō repen.consur.q mord.* Vel,angeli quibus diabolus tradetur ad pœnā,vel hi qui ab eo tētari agēt pœnitentiā ad Christū cōuersi,& susci.laceran.te illi quos inebriaueras regnum tuū vastabūt & spolia diuident speciem domus,quia Iudaicum populū vestibus quas ei dederas spoliasti, ideo reliqui populi qui regno tuo nō fuerint subiecti,te spoliabunt. quia sanguinē multarum Gentiū fudisti, & in caput tuū reuertetur, & ipsi tas Iudaicę terrę & ciuitatis Ierusalē & habitatorū eius qui dixerunt: Crucifige crucifige eum.

a ¶ Non satiatur occisis.

rabitur. Quia dilatauit quasi infernus animam suā,& ipse 1 2

a ¶ Sed semper au[illegible] b ¶ Vt omnes in vnum confundat errorem.
¶ Vt omnes suo deprimat imperio.

quasi mors,& non adimpletur.Et cōgregauit ad se omnes 3 4 5

a ¶ Idest,malos. ¶ Quasi inanimata. b ¶ Cum incl[illegible] fuerit vastatione populi Dei,& mortifero calice consopitus.

Gentes,& coaceruauit ad se omnes populos. Nunquid nō 6

a ¶ Per comparationem illius qui totum orbem vastauerat, cui spolia totius mundi non sufficiunt,auaros deridebunt.

omnes isti super eum parabolam sument,& loquelam æni

a ¶ Quæ non peperit.

gmatum eius? Et † dicetur:Væ ei qui multiplicat non suā. 7 8

a ¶ Onere prædarum quasi graui torque se deprimens. b ¶ Eleganter multiplicatæ diuitiæ luto comparantur. c ¶ Q hoc ideo, qui Nunquid.

Vsquequo & aggrauat contra se densum lutum? Nunquid 9

a ¶ Euigilabunt insid[illegible] tui.

non repente consurgent qui mordeant te? Et suscitabuntur 10

† lacerantes te,& eris in rapinam eis.Quia tu spoliasti gen- 11

¶ Per pari referent.

tes multas, spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de po- 12

¶ Iudæ. a ¶ Promissionis.

pulis propter sanguinem hominis, & † iniquitatem terræ 13 14

a ¶ Ie[illegible]lem b ¶ Qui auare intendit pondere regna vel diuitias.

ciuitatis,& omnium habitantium in ea. Væ qui congregat 15

Consurgent. Medi & Persæ,qui Babylonicū imperiū destruētes prius momordebunt,postea lacerabunt,quibus erit Nabuchodonosor in rapinā,& vastator orbis spoliabitur à populis, qui eius manū effugere potuerunt:& hoc fiet ei propter sanguinem Iudæ & iniquitatē terræ Israel & Ierusalē & totius populi Iudæorum.

d *Quia tu spoliasti &c.* *Theophylactus. Multos depopulatus,verumtamen à paucis extra tyrranidem tuam relictis destrueris quos neque sperabas tibi reuisuros. Adde diuinitus tibi plaga infligetur, vt qui abs te contempti fuerint,te excellant, veluti Deo prorsum illos confortante,indēteque robur. Patieris aūt pp cædem quam edidisti hominū, & propter flagitia quę commisisti omnē terram omnemque ciuitatem suis habitatoribus orbans.

e *Væ qui cong.* Adhuc sermo fit ad illum qui non intelligit congregatas diuitias esse causam ruinæ domus suæ quem & arguit superbiæ, quod sicut auis in excelso ponat nidum,nec putat se venire in manus hostium.

*Rupertus. Quid rogo est quod dicit auaritiam malam? Quis vnquam audiuit auaritiā bonam, vt ex illius opposito hic opportuerit dari differentiam.Talem auaritiam totus orbis audiuit,quia domus Dei, quæ orationis esse debebat, fecit populus Iudæorū speluncā latronū. & ipsum qui disputabat contra hanc auaritiā interfecit domus dnī. Nidus aūt eius fuit in excelso, qa auaritia sine superbia nō est. Vnde cū Sapiens dixisset: *Auaro nihil esse scelestius*,statim subiunxit. *Quid supbis terra & cin.* Eccle.

Væ

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quia dilatauit quasi infernus. *Qui est insatiabilis.*
2 Animam suam. *Idest,ambitionem suam.*
3 Et ipse quasi mors. *Idest,nulli parcens præ crudelitate.*
4 Et non adim. *Idest,non satiatur operibus malis.*
5 Et congregauit. *Hic ponitur secundum vicium, quod est violentia qua rex Babyloniæ subiecit sibi alia regna,& hoc fuit maximè tempore Nabuchodonosor, de quo dicitur*: Et congregauit ad se omnes Gentes. *Eas sibi violenter subiicendo.*
6 Nunquid non &c. *Idest,verbum derisorium.q.d. Sic: quod partim fuit impletum in Nabuchodonosor,quando incurrit amentiam & eiectus fuit ab hominibus,partim in Balthasar,sub quo & de quo defecit regnum.*
7 Et dicetur. *De rege Babylonis derisorie.*
8 Væ ei qui multiplicat &c. *Per violentiam.*
9 Vsquequo & aggrauat contra se.den. lutum. *Lutum quantò est densius,tanto ponderosius,& sic est rapina,quia non ibi ablatio alieni tantum sicut est in simplici furto,sed cum hoc iniuria personæ cuius bona violenter rapiuntur, & propter tale aggrauationem desoluto comparatur.*
10 Nunquid non repen.consurgent qui morde. *q.d. quia Medi & Persæ regem interfecerunt, & populum captiuauerunt,& bona rapuerunt.*
11 Quia tu.spo.Gentes. *Bona eorum violenter auferendo.*
12 Spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de. *A spoliatis quæ coniunxerunt se Medis & Persis contra Balthasar.*
13 Propter sanguinē hominis. *Idest,hominū à te occisorum.*
14 Et iniquitatem ter.ci. *Idest,propter iniquitatem,quā commisisti in terra Iudææ,& in ciuitate Ierusalem, quorū habitatores partim occidisti,& partim captiuasti.*
15 Væ qui cong. *Hic ponitur tertium vicium quod est auaricia,cum dicitur*: Væ qui congreg. *Dicitur autem auarus quasi auidus æris,qui non potest saciari.* Auaricia.

MORALITER.

1 *Quia dilatauit quasi infernus animam suam.* Idest,voluntatem suam ad dominandum contra rationem.
5 *Et cōgregauit ad se &c.* Quia quærit ab omnibus honorari. Et frequenter accidit contrarium, quia à statu suo deijcitur,& sic ab omnibus cōtemnitur. Ideo subditur.
6 *Nunquid non omnes*, Idest,verbum derisorium.
8 *Væ ei qui mul.* Qđ facit supbus vt crescat dñatio sua.
9 *Vsquequo.* Idest, censum violenter acquisitum, quia per hoc acquirit odium multorum. Ideò subditur.
10 *Nunquid.* Et quia tales quærunt ædificare fortalicia vt ibi se tueantur. Ideo subditur.
15 *Væ qui congregat.* Idest,refugium eius.

Væ qui congre. Allego. Ad diabolum, vel Antichristum, vel hæreticum sermo dirigitur. Est bona auaricia doctoris ecclesiastici, qui studioso labore plures sibi semper cupit facere discipulos. Sed væ illi qui auarè congregat domui suæ peruersa conuenticula, qui & pollicetur sectatores suos secum possessuros regna cœlorum, nec sensuros incendia gehennæ: ꝙ consilium eorũ erit confusio, & ignominia domus eorũ, cum finis rerum ostenderit fuisse falsam promissionem. Hic peruersus doctor quantò plures habet in comitatu, tantò plus delinquit contra animã suam, denique lapides ecclesiæ eius, i. decepti ab eo ostendent auariciam superbi ꝙ omnes Gẽtes sua persuasione decepit. Et lignum crucis dominicę ad quam coniunguntur duo parietes, loquetur doctrinam eorum. Aliter.n. persuadere non possunt nisi crucis gloriam suæ peruersitati præferant.

Væ qui ædificat. ✻ Remigius. Adhuc contra Nabuchodonosor sermo contexitur diciturq; ei? Væ qui ædificauerat Babylonem in sanguinibus, & mortibus plurimorum, & mœnibus illius ciuitatis in iniquitate construxit. D
✻ Theophylactus. Luctibus, & lamentis verè dignus est, qui ex iniustis victimis, & cędibus regnum suum amplificat: qualis Babylonius fuit, ex p̃lijs extruens Babylonem, autumans sese eam firmam & inexpugnabilẽ redditurum. Hæc autẽ non sunt a Domino, hoc est, non imperauit ista, neque ipsi placent. †Eze.14.b. Hieron. E
Alleg. Diabolus, & Antichristus, & hæreticus ædificant ecclesiam suam interitũ deceptorum, & præparant vrbẽ iniquitatum, idest, ponendo in cœlo os suum: sed nunquid est talis ædificatio a domino? Non, quia quamuis infinitæ Gentes in eorum errorem ducantur, tamen ita deficient, vt ecclesiæ multitudini comparari non possint. Sed vel deficient, & punientur igne sui principis, vel certè succendentur igne quem Christus venit mittere in terram: & sic pęnitentibus replebitur terra gloria Dei, quando in omnem terram exiuit sonus eorum. †per multam inanitatem. Nau.3.a. Luc.12.f. Psal.18.a.

a ¶Quæ est causa ruinæ domui suæ. b ¶Vbi securè dormiat.
auaritiam malã domui suę, vt sit in excelso nidus eius, & li 1
a ¶Per auariciam, & superbiam. b ¶De potestate hostium. c ¶Scilicet superba, & arrogans cogitatio finem habet ignominiam. d ¶Non salutem
a berari se putat de manu mali. Cogitasti confusionẽ domui 2
a ¶Et in desiderio aliorum occidendorum sæuiebas, & tanta crudelitate bachatus es, vt si dici potest lapides ciuitatis, & ligna subuersorum parietum, tuam f[e]rocitatem clament.
tuæ, † concidisti populos multos, & peccauit anima tua. 3
a ¶Quòd ad continendos par[ie]tes in [stru]cturæ ponitur.
b Quia lapis de pariete clamabit, & lignum quod inter iun 4
¶Babylonem.
c cturas ædificiorum est respondebit.† Vę qui ædificat ciuita 5
tem in sanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.
a ¶Vere, a domino sunt hæc quæ sequuntur. i. quòd laborabunt frustra populi, cum Babylon succendetur, & deficient populi Chaldaicæ gentis. b ¶Et propter hæc mala talis vindicta. 6 7
d Nũnquid non hæc sunt a domino exercituum? Labora- 8
bunt enim populi in multo igni, & Gentes † in vacuum, & 9
a ¶Cum [de]structa fuerit Babylon, & euersa, manifesta fiet omnibus potentia virtutis Dei. 10
e deficient. Quia replebitur terra, vt cognoscant gloriam 11 12
a ¶Sicut aquæ alueum, & fundum maris contegunt, sic gloria domini vniuersa complebit. 13
f domini, quasi aquæ operientes mare. Væ qui potum dat 14

a *Cogitasti confusionem, &c.* ✻ Theophylactus. Altitudo hęc quam adeptus es ex auaritia, domui tuæ regnoq; tuo ad maiorem ignominiam vertetur tibi. Quo enim præclariores hoc in maiorem tibi contumeliam cedit, qui a tanto splẽdore excidas. Hæc ad omnes auaros dicta sunt: atque vtinam ex eis vtilitatem capiant.

b *Quia lapis de pariete, &c.* ✻ Remigius. In hoc ꝙ plurimos interfecisti, in tuam ipsius animam deseuisti: & in tantam crudelitatem exarsisti, vt lapides ciuitatum destructarum & ligna euersorum, & combustorum parietum contra tuam credulitatem clamarent.

C ✻ Theophylactus. Consueuit scriptura rebus inanimis vocem tribuere, non ꝙ sonare verba queant, verum ꝙ veluti per ipsas res tantum non clament. Vt Esaiæ.23. *Erubesce Sydon, ait mare.* Et. *Cœli enarrãt, &c. Lapides clamabunt.* Proinde ad Babylonium ait; Nedum sermonis participes verum, & inanimi lapides, & irrationalia, vociferabuntur aduersus tuam dementiam, & infamiam. Et quomodo hoc fiat dicemus. Nabuchodonosor Iudææ domos, & vrbes vastabat, diruebat, & incendebat. Necessariò igitur lapides decidebant, & ligna, quæ succensa, & suffossa, vociferatura dicit aduersus eius crudelitatem.

c *Vę qui ædificat.* Adhuc loquitur contra Nabuchodonosor qui construit męnia Babylonis ruinis, & mortib. multorũ populorum vnde sequitur vindicta a Deo immissa.

d *Laborabunt enim populi, &c.* ✻ Theophy. Planum iam facit quõ ædificarit Babylonius in sanguinibus, & iniurijs. Et.n. populos multos inquit, incendisti, ciuitates eorũ, & regiones comburens: & gentes multas pusillanimes reddidisti, vt ob calamitates renunciarent potentiæ suæ. Defecerunt ergo in igne quo accẽdebãt victimas idolis suis, &c. F

e *Quia replebitur terra, &c.* ✻ Theophy. Prædicit venturam per Christum super vniuersum orbem cognitionem Dei vt Dominus ad patrem ait: *Manifestaui nomen tuum hominibus.* Prius.n. solis Hebræis cognitus erat, neq; illis interim vt pater filij, neque vt productor Spiritus, verum simpliciter Deus, & author vniuersorum, &c. Io.17.

Sicut a. ope. Idest, vt omnem amaritudinem quam diabolo pluente terra biberat, operiant aquæ Dei, ne amplius valeat apparere.

f *Væ qui potum.* Adhuc inuehitur contra Nabuchodonosor, quòd oblitus se esse hominem, alteri homini fel, & amaritudinem propinauit Sedechias (sicut ait Hebræus) a Nabuchodonosor cæcatus in Reblata, idest, Antiochia, & ductus in Babylonem, quadam die in celebri conuiuio accepit potionem qua in fluxum ventris ☞ solueretur Hiero. Ruper. Remig. Iere.39.b. & 52.b. Sedechias rex, conuiuantium delicias potione laxatiua egerens fœdauit.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vt sit in excelso nidus eius. *i. ciuitas regia sit potentissima, & fortissima. Sic fecit Nabuchodonosor, de quo se iactauit, Dan.4.f* Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ædificaui in domum regni in robore fortitudinis meæ, & gloria decoris mei?

2 Cogitasti confusionem domui tuæ. *Quia quanto fuit maior regni exaltatio, tanto fuit confusibilior eius depressio, tempore nepotis sui Balthasar.*

3 Concidisti populos multos, &c. *Vt de bonis eorum ædificares tuam ciuitatem contra animam tuam.*

4 Quia lapis de pariete clamabit, &c. *i. aperta erit Dei vindicta, ac si te accusarent lapides, & ligna.*

5 Væ qui ædificat. *Hic ponitur quartum vicium, quod est homicidium; cum dicitur:* Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus. *Idest, effundens sanguinem multum pro tali ædificatione, ideò subditur punitio, cum dicitur.*

6 Nunquid non hæc sunt a domi. exercituum. *Q.d. Sic, & quæ sequuntur illa subdit.*

7 Laborabunt enim popu. *i. multitudo Babyloniorum.*

8 In multo igni. *s. ad extinguendum, vel impediendum ciuitatis incendium per Medos, & Persas futurum.*

9 Et Gentes. *s. Babyloniæ.*

10 In vacu. *s. laborabunt, quia incendium impedire non poterunt.*

11 Quia reple. *Medis & Persis in tanta multitudine, quòd Babylonij non poterunt resistere.*

12 Vt cognoscant gloriam domini. *i. potestatem eius gloriosam per experientiam vindictæ suæ. Quæ quidem potestas erit.*

13 Quasi aquæ operi. *i. fundum maris, q.d. Sic vindicta Dei veniet super regnum Babylonis, quòd non apparebit vltrà sicut nec fundus maris.*

14 Væ qui po. *Hic ponitur quintum vicium quod fuit ignominia* ✻ *illata*

MORALITER.

† 4 *Quia lapis.* Assumptus de sanguine pauperis, sicut dicitur Genes.4.b. Ecce vox sanguinis fratris tui cla. &c. propter quod subditur.

5 *Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus.* i. innocentum.

6 *Nunquid non.* Q.d. Non: nisi permissiuè: propter quod non stabunt. Ideo sequitur.

7 *Laborabunt.* i. in multo zelo ad sustinendum opera superbi ab eodem incitati, sed frustra. Et subditur causa.

11 *Quia replebi. ter. vt cognoscant glo. do.* Venientis ad iudiciũ & discernentis opera superborum.

14 *Væ qui potum dat.* Superbus.n. qui non põt aliquem suppeditare violentia, amicitiã fingit, vt eũ proditoriè occidere possit, & ideo iuste bibet calicẽ iræ diuinæ, iõ subdit.

A solueretur, & introductus ante, hora epulantium, subito fluxu ventris solutus est. Vnde comminatur Deus ipsi Nabuchodonosor, quod ipse bibiturus sit huiusmodi potionem, & omnia passurus quæ passus est Sedechias. *Væ qui potum dat amico.* Hic amicus intelligitur, vel Sedechias, vel quilibet homo malis Nabuchodonosor inebriatus, vt Sedechię & omnium captiuorum Nabuchodonosor videret nuditatem .i. cunctos spoliatos, & captiuos, & quondam gloriosos ad ignominiam seruitutis redactos. *Væ qui potum.* Sciendum hoc capitulum. *Vę qui potum dat amico suo, & ea.* In quib. dicitur. *Væ qui multiplicat non sua* Et. *Væ qui congregat auaritiam, &c.* Et
B *Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinib. &c.* Et iuxta historiam, & iuxta anagogem contra Nabuchodonosor, vel diabolū, vel Antichristum, vel hæreticum posse æqualiter accipi. *Væ qui potum.* Allegoricè. Væ tibi diabole, vel Antichriste, vel hæretice, qui turbida doctrina inebrias deceptos, vt aspicias nudos a fide, & a bonis operibus & repletos ignominia errorum, & malorum operum, qui prius erant gloriosi in imagine Dei. Sed ò diabole, vel hæretice, qui putas te habere aureum calicem, bibe, & tu de calice qui est in manu Dei, plenus musto, & consopire .i. cessa a priori sententia: & ne putes stabilia ea in quibus prius stabas, quia circundabit te calix d.di. vindicta a Deo immissa, & vomitus ignominiæ super gloriam tuam, gloriam quam iniustè hauseras cum ignominia euomes, & hæc patieris quia iniquitas Libani operiet te. Libanus thus dicitur per quod cultus Dei intelligitur, quia non rectè colis Deū, ideò confunderis. Vnde. *Et oratio eius fiat in peccatum.*
C Et vastitas animalium deterribit te, cum videris eos quos vastasti, & ad errorem detraxisti, pati tormenta: tunc terreberis de sanguinibus hominis, & iniquitate terræ, quia nominaui Libanum, & bestias, ne de brutis putes me loqui, manifestè tibi dico, patieris

† furorem.

† Satiatus es eorum ignominia potius quam.

† appareat pręputium tuum.

Anagoge.

Iere.51.a.

Psal.108.a.

a ¶ Metaphora ebrij, & nuditate turpati. 1
amico suo mittēs † fel suum, & inebrians, vt aspiciat nudi 2
a ¶ Qui tuum o Nabuchodonosor calicem bibit. b ¶ Qui alios inebriasti. ¶ Calicem Dei. 3
tatem eius. † Repletus est ignominia pro gloria. Bibe tu 4
a ¶ vindicta potentiæ Dei. 5
quoq; & consopire. Circundabit te calix dextræ domini, 6
a ¶ Quæ absorbueras egeres. b ¶ De sublimi gloria ad vltima mala duceris. 7
& vomitus ignominiæ super gloriam tuam. Quia † iniqui 8
a ¶ Superbia tua, & euersio templi, & rapina sanctuarij vastabit te: & hoc totum patieris, quia vastasti Iudam, subuertisti terram promissionis, & ciuitatem Ierusalem, & omnes habitatores 9
¶ Cum videris in pœnis. b ¶ Alias te.
a tās Libani operiet te, & vastitas animalium deterrebit eos, 10
a ¶ Pro. ¶ Iudæ. ¶ Ecclesiæ vel Ierusalem. 11
b de sanguinibus hominis, & iniquitate terræ, & ciuitatis, & 12
¶ Sculptile in lapidibus, conflatile in metallis. 13
omnium habitantiū in ea. Quid prodest sculptile, quia scul 14
c psit illud fictor suus, cōflatile, & † imaginē falsā, quia spera- 15, 16
uit ī figmēto fictor eius, vt faceret simulacra muta? Væ qui 17
¶ Lapis. 18
dicit ligno, expergiscere, surge lapidi tacēti. Nūquid ipse do †
¶ Lapis. ¶ Factus est. 19
cere poterit? Ecce iste coopertus est auro, & argento, & oīs 20

ris pœnas propter sanguinem hominum quos Deo perire fecisti, & exercuisti impietatem in terra viuentium, & mansuetorum, & in ciuitate ecclesiæ Dei: & multos in ea habitantes participes tuæ impietatis fecisti.

a *Quia iniquitas Libani operiet te.* Quia semel nominauerat Libanum sub eius translatione victimas, & sacrificia, vel multitudinem populorum quæ in Ierusalem interfecta est, animalibus, vel bestijs comparat, dicens. Et vastitas animalium opprimet te.

b *Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile, et imaginē falsam, &c.* Contra idololatras omnes, & specialiter contra Nabuchodonosor loquitur admirans stultitiam regis, qui iussit auream statuam poni in campo Duran, & fictor confidit in simulacro, quod fecit. *Quid prodest.* Quid prodest adorare sculptile? hoc ideo dico, quia sculpsit illud artificiosè fictor suus: & quid prodest adorare conflatile, & imaginem falsam? & hoc ideò dico, quia sperauit in figmento fictor eius, vt faceret simulacra muta.

Allegor. Sculptili, & conflatili comparantur dogmata peruersa quæ a fictoribus suis adorantur: & sculptura, quæ in lapide fit, in his dogmatibus intelligitur, quæ stultitiam prima fronte demonstrant. Conflatio quæ in metallis, vbi videtur esse aliqua ratio sapientiæ sæcularis quia veluti quodam auro, ita disciplinis philosophorum & splendore eloquentiæ idolum conflatum est. Non ergo proderit figmentum fictori, quia mutum, & surdum simulacrum adoratorem non audit.

c *Væ qui dicit ligno.* Describitur error humanus qui aurum, argentum, gemmas, & sericum, quibus oblita, vel operta sunt idola, pro fulgore materiæ Deo estimat, quibus formam sed vitam artifex dare non potest, sed e contrario dominus in templo sancto suo idest, in filio, vel in cœlo, vel anima iusti, vel in creatura

NICOLAVS DE LYRA.

* *illata dignitati regiæ. Dicunt.n.Hebræi, quod Nabuchodonosor ad ostētationem suæ victoriæ, fecit adduci in conuiuio solenni Sedechiam incatenatum, & fecit sibi dari potum valde laxatiuum, & sic fœdatus fuit in conspectu omnium: quod sentiens Sedechias se haberi in tanto ludibrio, mortuus fuit præ dolorē, & hoc est quod dicitur.* Væ qui potum dat ami. suo. *Fuerat enim Sedechias amicus Nabuchod. qui fecerat eum regem.* 4. *Reg.* 24.

1 Mittens fel suum. *i. miscens quid laxatiuum vltrà modum, quod dicitur fel ex effectu, quia duxit Sedechiam ad mortis amaritudinem. Et quia ex corde felleo processit tale factum.*

2 Vt aspiciat nudita. eius. *i. verecundiam.*

3 Repletus est igno. *s. Sedechias.*

4 Pro gloria. *Quę deberet sibi fieri pro dignitate regia: propter quod Nabuchodonosor considerans se male egisse, fecit eum sepeliri honorificè, Iere.* 34.

5 Bibe tu quoque. *i. tu bibes confusionem a domino tibi pręparatam.*

6 Et consopire. *i. consopieris versus in amentiam.*

7 Circundabit te ca. *i. pœna a Deo infligenda.*

8 Et vomitus ignominiæ su. glo. tuam. *i. post gloriam regni ignominia superueniet tibi. Et subditur causa.*

9 Quia iniquitas Liba. *Idest, templi per te destructi, quod hic in pluribus locis dicitur Libanus, eò quòd fuit factum de lignis Libani.* 3 *Regum.* 5.

10 Et vastitas. anima. *i. ablatio sacrificiorum.*

11 Deterrebit eos. *s. destructores templi, & cultus diuini. Propter hoc enim Chaldęi meruerunt destrui. Et non solum hoc meruerunt propter peccatum in Deum, sed etiam in proximum, ideò subditur.*

12 De sanguinibus hominis. *i. hominum per Chaldęos effusis.*

13 Et iniquitate terræ. *i. exercitu in regno Iudę.*

14 Et ciuitatis. *s. Ierusalem a Chaldęis destructę.*

15 Et omnium habitanti. in ea. *Qui per Chaldęos fuerunt atrociter vulnerati, & captiuati.*

16 Quid prodest. *Hic ponitur sextum vicium, propter quod regnum Babylonię fuit destructum. s. idololatrię vicium, cum dicit* Quid prodest. *Q.d. Nihil.*

17 Quia sculpsit illud fictor. *Et ideò nihil habet numinis aut virtutis.*

18 Vt faceret simulacra. *In quo notatur ipsius Babylonię multiplex idololatria. Ex hoc patet, quod propheta non loquitur hic de statua aurea in qua Nabuchodo. faciebat se adorari, Dan.* 3. *vt dicunt aliqui, sed de idolis quę ipse colebat.*

19 Nunquid ipse docere poterit. *s. lapis sculptus, quasi dicere non.*

20 Et omnis spiri. non est in visceribus eius. *i. nullus spiritus est ibi: quia omnis non, equipollet nullo.*

* Domi-

M O R A L I T E R.

† 5 *Bibe. &c. Quid prodest.* Homines parui aut nullius valoris, simulacra dicuntur, quos tamen superbus potens, promouet ad statum honoris, sequens motum propriæ voluntatis, & non rationis, ideò subditur de ipso.

† *Væ qui dicit ligno exper.* Nam imponit sibi ea quæ non potest exercere.

† Dominus

tura totius mundi. Alleg. In vniuersis idolis hæreticorum, & figmentis diaboli nulla est gratia Spiritussancti: sed cùm imaginem diuinitatis, & pulchritudinē dogmatum præferre videantur, nihil est in eis spirās, & vitale. Vel spiritus .i. ventus. RVAH. enim apud Hebræos vtrū que significat, & animam, & ventum, & vtrumque ab idolis remouetur.

a ¶Sanctus, & bonus quando etiam spiritus absolutè ponitur de Spiritusancto intelligitur. b ¶Nulla spiritualis gratia, nulla virtus in eis. ¶Potest assidere simulacris spiritus immundus sed intrinsecus esse non potest.

spiritus non est in visceribus † eius. † Dominus autem in templo sancto suo, † sileat a facie eius omnis terra.

†Psal. 10. †saltat. †lætetur.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Dominus autem in templo sancto suo *i. in cœlo, vbi magis refulget eius gloria.*

2 Sileat a facie eius omnis terra. *Diuinitatem, eius nulli alij attribuendo.*

MORALITER.

1 *Dominus autem in templo sancto suo.* Vnde talia respicit competenti tempore punituros, & tunc lætabitur iustus cum viderit vindictam.

a *Oratio Habacuc.* Lxx. Oratio Habacuc prophetæ cum cantico. Quia orat aduentum vnde gaudet, & laudat Deum tam mittentem patrem quam missum filium.

Oratio Habacuc pro ignorantijs: quia errans de iudicijs Dei temerè dixerat. Vsquequo clamabo, & non exaudies? Et. Quare non respicis super iniqua agentes, & tacde im.iu. se? Nunc a ex responsione Dei intelligens, vel Nabuchodonosor, vel diabolum, vel Antichristum positum b ad corripiendas Gētes: agit pœnitentiā & petit veniam de hoc q ignorans fecit. Vel orat vt per aduentum Christi error hominum qui ex ignorantia est auferatur: & ablata vmbra dari veritatem. Nec est oratio quasi de incertis, sed certa enunciatio prophetalis. Alij pro spontaneis, quia propheta nulla necessitate, sed sponte peccauit, malè sentiens de iudicio Dei. Vel Gentes pro phetat sponte credituras in eum quem venturum promittit.

Oratio Habacuc pro ignorantijs. Habacuc dicitur amplexus, eò quòd dominum amauerit, illique se iunxerit: siue luctans. Hæc est editio Hieronimi secundum Hebræum quæ hic exponitur. Septuaginta verò hic multū discordant ab omnibus, & verbis, & sensu, secundum quos hic non multa ponentur.

Theophylactus. Transformans, & figuris illustrans admirandus. Vates sermonis sui caracterem, nempe interrogatione, & responsione, ac quærens cur non puniat Deus contemptores: vbi dicit quòd pœna non sit perpetuò defutura, sed Iudæos per Babylonios, & hoc per Persas castigādos esse: ad laudem Dei cū cantico sermonem transfert, precans simul, & celebrans, & admirans Dei iustitiam inenarrabilesque ordinationes. Orationis autem, & precationis habitu, interim etiam futura vaticinatur. Poterunt etiam hæc de Christi mysterio dici, qui nos secretiore, & generaliore libertate a Satanæ potestate eripuit. E

Oratio Habacuc Prophetæ pro ignorantijs.

CAP. III.

¶Quod Deus homo. ¶Quia mirum.

Omine audiui † auditionem tuam, & timui. a ¶Sed. b ¶Est. c ¶In plenitudine temporis.

Domine opus tuum in medio annorum, viui-

1 † 2 3 4

†famam.

Cathena Græc. in Pen. & Cantica.

* Cyrillus. Hæc oratio Christi mysterium percurrit in admiratione nos trahens. Cæterum inquit, ipsius Domini auditionem audiuisse. & timuisse. Et quam auditionem? An cum in forma, & æqualitate Dei patris esset, non arbitratus rapinam se esse æqualem Deo, semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens?

CAP. III.

b *Domine audiui.* Lxx. Domine, audiui auditum tuum, & timui: Domine considerauì opera tua & obstupui, in medio duorum animalium cognosceris. *Domine audiui.* Historicè audiui pœnas quas diabolo & Nabuchodonosor parasti, & sicut territus sum q diabolus sic confodietur: sic precor quod promisisti imple & finito tempore redde Christum quod pollicitus es, non moriatur irritum, sed viuifica .i. imple: quod & de resurrectione potest accipi, vt mortuus pro nobis, viuificetur. F

Hiero.

Secundum. Lxx. Domine audiui in scripturis sermonem tuum aure interiori, & contemplatus sum opera vt ex creaturis intelligerem creatorem, & per ea obstupui sensu hominis amisso, in sanctam amentiam versus sum, vel admiratione turbatus in laudem tuam erupi dicens. In

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. III.

Domine audiui. *Hic consequenter ponitur oratio prophetæ cui tamen præmittitur talis titulus in Hebræo: & est de integritate textus, sicut sunt tituli in libro Psalmorum, prout ibidem fuit dictum.* Oratio Habacuc prophetæ pro ignorantijs. *Et dicūt aliqui, q propheta peccauit ex ignorantia murmurando de diuinis iudicijs, quasi minus rectis, dicens suprà cap. 1* Propterea egredietur iudicium peruersum. *Et ideò audita diuina responsione suum peccatum cognouit, & pro eius remissione orauit. Sed non videtur mihi verisimile, q propheta a Deo illuminatus, & inspiratus ignorauerit diuina iudicia fore recta, saltem in generali: licet modum & altitudinis forsitan ignorauerit in particulari: & per consequens non est verisimile, q de eis murmurauit in persona propria, sed assumens personam infirmorum de diuinis iudicijs murmurantium, sicut ibidem fuit dictum, & hoc apparet ex eo quod dicitur hic.* Pro ignorantijs. *In plurali. Si.n. loqueretur in persona propria, conuenientius diceretur in singulari pro ignorantia. Igitur sicut superius accepit personam infirmorum murmurando, ita hic orando, vt peccatū ignorantiæ eis remitteretur a domino.* Domine audiui. *Hic consequenter ponitur oratio in qua propheta sic procedit: quia primo denunciat destructionem Babylonis. Secundo, modum captionis, ibi:* Nunquid in fluminibus. *Tertiò, prorupit in laudem deuotionis, ibi.* Ego autem. *Sicut suprà dictum est, propheta desiderabat potentiam Chaldæorum destrui propter eorum maliciam, & de eius futura destructione audierat diuinam responsionem c. 2. ideo exclamat.*

Diuisio.

1 Domine audiui auditionem tu. *i. pœnam Chaldeorum futuram quam audire me fecisti.*

2 Et timui. *Præ admiratione rigoris tuæ iustitiæ. Vel aliter.* Timui. *De pœna infirmorum populi mei de tuis iudicijs murmurantium.*

3 Domine opus tu. *i. punitionem Chaldæorum, quæ fiet virtute tua magis quam humana.*

4 In medio annorum viuifica illud. *i. viuificabis ponendo in effectu. Et istud medium annorum referūt aliqui ad Balthasar, qui interfectus fuit in virili ætate, & sic in medio annorū suorū. Tamen videtur mihi, q melius pōt referri ad annos destructionis templi, a cuius destructione vsq; ad primū annū Cyri fluxerūt 52. anni secundū Heb. & inde vsq; ad eius reparationem sexto anno Darij. 46. anni. Io. 2. d.* Quadraginta, & sex annis ædificatū est tēplū hoc. Et

MORALITER.

† *Domine audiui.* Secundum sensum literalem capitulum illud est oratio Habacuc pro gratiarum actione de potestatis Babylonicæ deiectione.

Mysticè vero est oratio pro gratiarum actione de deiectione potestatis diabolicæ per Christum, & sic dicitur. *Domine audiui.* Per prædicationē tuā, & discipulorū tuorū.

† *Auditionem tuam.* i. obedientiam tuam Deo patri de salute generis humani.

2 *Et timui.* Amore filiali, quia tanta pro me fecisti.

4 *In medio annorum viuifica illud.* Christus.n 33. anno quod est quasi medium ætatis humanæ passus est, & tunc per mortem suam viuificauit genus humanum.

a *In medio annorum*.i.per filium, & Spiritum sanctum pater intelligitur. Vel duo Cherubim, qui contra se respiciunt, & in medio habent oraculum. Vel duo Seraphim quorum alter ad alterum clamat mysterium Trinitatis, quorum vnus missus mundat labia prophetæ, & dicit. (Isa.6.b. Marc.15.c.) *Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt ardeat?* Sed simpliciter Christus in ter duos latrones agnitus est, Vel a Iudæis, & Gentib. hinc inde eum cingentibus. Vel inter duo testamenta quæ vitalia spirant. (*Selah L.4.adu.)

a ¶Cum venerit tempus impletionis, ostendes vera quæ promisisti. b ¶Opus tuum. c ¶Non ait, cum intuleris supplicia. Iratus aliquando non percutit. d ¶Comminatus vt terreas. †

fica illud. In medio annorū notū facies cum iratus fueris, 1 2

a ¶Quasi oblitus dum distulit. b ¶Ex Ægypto vocaui filium meum. ¶A Themam quod interpretatur ab austro veniet. erp.: a meridie a filiis claræ lucis 3

misericordię recordaberis. Deus ab austro, veniet: & sāctus 4

a ¶Vmbroso. & condenso. b ¶Semper vel diapsalma. ¶Sedit a dextris virtutis Dei 5

de mōte Pharan * Operuit cęlos gloria eius, & laudis eius 6 7

(Marc c.12. Matth.17.) * Tertullianus. Totum habitum Christi transformati in monte habemus apud Habacuc, vbi Spiritus ex persona Apostolorum ait. *Domine audiui auditum tuum, & extimui.* Quem magis quam vocis illius. *Hic est, filius meus dilectus, hunc audite? Consideraui opera tua, & excidi mente.* Quo magis quam cum visa claritate eius, nesciit quid dicere Petrus? *In medio duorum animalium cognosceris.* Moysi, & Heliæ.

B *Operuit cœlos virtus*, vtique nubilo illo: *& splendor eius vt lux erit*, vtique qua etiam vestitus eius refulsit.

(L.18.ciui.c.3) * Aug. Quid est, in medio duorum animalium, nisi aut in medio testamētorū, aut in medio duorum latronum, aut in medio Moysis, & Heliæ in monte?

(Hiero.) b *Deus ab.* Agnitio Dei patris venit his qui digni sunt in pleno lumine, & agnitio sancti.i. filij Dei de monte vmbroso, & condenso.i. patre, qui est plenus virtutibus, & omnia protegit, & fouet, vel de sublimitate eloquij vmbrosi, & condensi, multis testimonijs contexti, vel Pharā, os videntis dicitur, & de sermone eruditi viri venit notitia filij. Vel veniet.i. nascetur in Bethlehem, quæ sita est, ad austrum. Et quia ipse est, qui dedit legem in Sina, de Pharan veniet qui est locus vicinus monti Sina.

(L.33.mo.c.1.) * Gregorius. Per montem testamentum Dei exprimitur, sicut Abacuc ait: Deus a libano veniet, & Sanctus de monte vmbroso, & condenso. Qui n. venturum se per testamenti sui paginas spopondit, quasi inde venit, vnde velut sub promissione se tenuit. Quod testamentum bene mons vmbrosus, & condensus dicitur: quia spissis allegoriarum obscuritatibus opacatur. C

(L.de tri.c.12. apud Tertul.) * Nouatianus. Per Abacuc dicitur. *Deus ab Africo veniet &c.* Quem volunt isti hæret. ab Africo venire? Si Deum Patrem, ergo de loco venit ex quo cluditur, & intra sedis alicuius angustias continetur, & iam per istos Sabelliana hæresis sacrilega corporatur. Siquidem Christus non filius, sed pater creditur. At si in Bethlehem, cuius metaturæ regio ad meridianam respicit plagam cęli Christus nascitur quia a Bethlehem venturus esse prænidebatur.

* Hesychius. Montem vmbrosum, & condensum Virginem dicit condensum tanquam minimè exaratum ab homine; vmbrosū quoniam ipsi Gabriel dixit. *Virtus altissimi obumbrabit tibi.*

* Theophylactus. Dei para virgo mons est asper, vt in quam ferrum cogitationis sordidum virus habentis non ascenderit, neque humanæ manus, vt virginitatem reserarent.

* Athanasius. Vnde persuadere possumus Iudæis, quòd Christus Deus sit? Audiamus Dauidem dicentem: Dominus Deus, & apparuit nobis Habacuc autem inquit: Deus a Them am veniet.

* Idem. Sed quis est mons iste? Montem propriè vocat sanctissimam Dei param virginem. Quia quemadmodū hi qui campo ab errantes, & calore æstuant, si montem subeant velut rore consperfi in vmbra subter arbores mētis vel aqua sedant æstum flammæ: ad eundem modum hominibus quoque facta est sancta virgo, &c.

c *Operuit cœlos gloria eius, & laudis eius.* * Hesychius. Hoc est gloria, & dignitas Deo congruens, maior omni dignitate quæ in cœlis est, Christus enim qui propriam hæreditatem habet patris gloriam, sedet in solijs diuinitatis: beati autem angeli astant ei more ministrantium Et si ergo in serui forma factus sit, veruntamen & sic est, Deus potestatem cœlestium. Impleuit autem laude sua, & gloria totam terram: quandoquidem homines minimè dæmonibus honorem consecrant.

In aduentu Christi omnia repleta sunt gloria, vnde. *Gloria in excel. Deo, & in terra pax ho. bo. vo. Et pacificans quæ in cœlis, & quæ in terra.* Sela hebraicè Hieronymus. Super 70 diapsalma semper.i. ipse qui natus est in Bethlehem, qui dedit legem in Sina, omnibus præteritis, & præsentibus, & futuris autor est.

Splendor

NICOLAVS DE LYRA.

* *Et certum est, & hoc dicebatur de templo per Zorobabel reædificato. Balthasar verò in quo Chaldæorum regnum defecit, per duos annos fuit occisus ante primum annū Cyri, in quibus regnauit Darius Medus, Danielis quinto, & sic occisio Balthasar fuit quasi in medio dictorum annorum, quia quinquaginta sunt ex parte vna: & quadraginta octo ex altera. Sciendum tamen q. 46. anni a primo anno Cyri vsque ad sextum Darij accipiuntur secundum computationem Græcorum, & Latinorum, secundum Hebræos autem sunt pauciores, vt plenius dixi Esther.1. & Danie.9. Per hoc tamen non infringitur expositio dicta: quia quod est inter duos terminos dicitur esse in medio licet plus satis distet ab vno termino quam ab alio, & hoc modo primus annus Cyri potest dici in medio annorum, licet propinquior satis fuerit reparationi templi, quàm eius destructioni. De verificatione illius verbi Io.2.d.* Quadraginta, & sex annis, &c. *Non est multum curandum, quia non est verbum Christi nec Euangelistæ, nisi tantum referendo: sed est verbum Iudæorum obijcientium Christo, contra quem multa falsa dixerunt, vt patet ex Euangelijs.*

1 Cum iratus fueris. *Populum Iudæ captiuando.*

2 Misericordiæ recordaberis. *Ipsum per Cyrum liberando.*

3 Deus ab Austro veniet. *Hic alludit propheta historiæ eductionis populi de Aegypto, quæ est ad austrum respectu Iudææ, et est sensus.* Deus ab Austro veniet. *i. sicut Deus a parte Austra venit cum populo, populum ad terram promissionis deducendo, secundum illud Deut.2.b.* Nouit dominus iter tuum habitans cum 40. annis. *sic veniet cum Mædis, & Persis ad liberandum i sum de captiuitate Babylonica.*

4 Et sanctus. *i. Deus qui est sanctus sanctorum.*

5 De monte Pha. *i. sicut perduxit populum per locum illum Num.10. ita deducet populum illum reducendo in Iudæam.*

6 Operuit cœlos gloria eius. *i. potestas eius gloriosa in destructione Babylonica.*

7 Laudis eius plena est terra. *Quia de illa destructione multæ regiones gauisæ sunt, quæ fuerant a Chaldęis afflictę, vt dictum est capit. preceden.*

* Splendor

MORALITER.

† *In medio annorum notum faci. &c.* tunc enim liberando patres de limbo notam fecit misericordiam suam contra iram suam de peccato Adæ.

3 *Deus ab Austro veniet.* Hic ponitur modus, quo venit in mundum qui processit ex feruore dilectionis diuinæ, Ioan.3.b. *Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, &c.* Et hoc significatur per austrum vnde prouenit feruor caloris.

4 *Et sanctus.* i. Christus qui dicitur sanctus sanctorum Dan.9.

5 *De monte Pharan.* Qui interpretatur frugifer: Christus .n. in humana natura processit de virgine fructifera, quæ dicitur mons. *De quo abscisus est lapis sine manibus, Dan.2.*

6 *Operuit cœlos glo.* Et laudis eius plena est terra, nam in eius natiuitate angeli cantauerunt. *Gloria in altissimis Deo.* Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Luc.2.b.

† *Splendor.*

a *Splendor eius vt lux,&c.* ✻ Seuerus. Splendorem inquit diuinam doctrinam, vel Euangelicam legem, quę nostris mentibus lux fuit. *Cornua in manibus eius*, potentias & miracula vocat. Hic est sensus. Et si factus sit homo, tamen sub eius imperio omnis potentia, & fortitudo est.

Et ego longè ante vidi quod turbabuntur tentoria Aethiopiæ, & hoc pro iniquitate: & turbabūtur pelles, i. tentoria terræ Madian, & hoc fiet pro mutatis fluminibus. Vetus testamentum transit in nouum. Cuius auditoribus lotis in rubro mari, iam nō irasceris, vel in mari, i. mundo, tu (dico) qui ascendis. D

✻ Aug. Cornua in manibus eius, quid est nisi tropheum crucis?

✻ Remig. Cornua brachia dicit crucis in quib. brachia domini extensa, & manus clauis affixæ sunt.

b *Ibit*. Idest, exeunti de baptismo occurret diabolus, & stabit ante pedes eius qui tentat 40. diebus.

Stans Saluator & oculo suo omnia metiens, Gētes dissipat, montes & coles sæculi contẽrit. Vel mōtes sunt dæmones.

a ¶Currit velociter sermo eius. ¶Quia admirabile est nomen tuum in vniuersa terra.
b ¶Quia splendor quoque eius quasi sol iustitiæ radiauit. c ¶Trophea crucis
¶Cornua pro regnis sæpe ponuntur, vel postquam miracula eius increuerunt 1
vel coruscauerunt, manus figentur in cornibus crucis. ¶Quasi. ¶In ipsis cornibus. 2
a plena est terra. Splendor eius, vt lux erit: † cornua in manib. 3
¶Exinaniuit se vsque ad mortem.
b eius. Ibi abscondita est fortitudo eius: ante faciem eius ibit 4
a ¶Mortem destruet. b ¶Eo intrante fugit diabolus. 5
c ¶Stabit & metietur, ab his diuidet quos assumet. 6
† mors. Egredietur diabolus ante pedes eius, stetit & mensus 7
¶A glacie. 8
est terram. Aspexit & † dissoluit Gentes, & contriti sunt 9
¶Non Dei. a ¶Qui ante aduentum erant erecti quorum superbiam nemo humiliare poterat. 10
b ¶Per prædicatores 11
montes sęculi. Incuruati sunt colles mundi ab itineribus 12
a ¶Dei, quia æternitas per carnem venit ad nos, vel semper ab initio mundi ad sanctos venit 13
per quos iter superborum incuruauit.
c æternitatis eius. Pro iniquitate † vidi tentoria Æthiopiæ: tur- 14 †
a ¶Iidem qui tabernacula Aethiopum, idest, dæmonum. b ¶Scisc tatur propheta.
¶Verba Dei quæ manifestiora sunt, & dant potum flumina dicuntur, sacramenta, profundum mare. 15
d babūtur pelles terræ Madian. Nunquid † in fluminib. iratus 16
es domine, aut in fluminib. furor tuus, vel in mari indigna- 17 18

Aethiopes tetri qui vescuntur carne draconis, dæmones sunt quorum tabernaculum fit, quicunque in hoc sæculo propter honores, & diuitias laborat: quas postquam consecutus est tradit se luxuriæ, & voluptatibus vt quod auaritia congregauit luxuria consumat: iste pro laborib. fit hospitium demonū. Sed postquam fuerit ditatus, & exaltatus tunc conscientia peccatorū sem per mortem, & iudicium formidabit, & cruciatus quos se fecit meruisse quotidiano pauore sustinebit.

Allegor.

† splendores de loco eius procedebant.

Laborantes propter honores, & diuitias quid assequentur.

† vidit.

† contra flumina. E

c *Pro iniquitate*. Lxx. Pro laboribus: quia laborant de diuitijs vel honoribus, fiunt hospitium dæmonum, qui esse debuerunt templum Dei vnde turbantur: quia alti facti semper mortem, & iudicium timent, Madian, idest, ex iudicio, quia metu iuditij iam cruciantur.

d *Nunquid in fluminibus*. Hoc est, breuiter dicere s'm literam: Sicut Iordanem, & mare rubrū siccasti pro nobis dimicans (non. n. in sensibilib. iratus es) ita nunc quadrigas, Et conscendens

NICOLAVS DE LYRA.

1 Splendor eius. *Idest, armorum exercitus Cyri, & Darij, qui dicitur splendor Dei, eò quòd ille exercitus erat executor diuinæ iustitiæ.*

2 Cornua in manibus eius. *i. arcus extenti, & balistæ, quia Persæ, & Mædi erant optimi sagitarij.*

3 Ibi abscondita est fortitudo. *Quia victoria illi exercitui concessa, magis fuit virtute diuina latente quam humana.*

4 Ante faciem eius ibit mors. *In Heb. habetur, Pestilentia. Aduentum enim Cyri, & Darij contra Babyloniam præcessit mortalitas debilitans virtutem Chaldæorum.*

5 Egredie. diab. ante pedes eius. *Quia tales percussiones frequenter fiunt per dæmones, sicut dicitur de Aegyptijs Psalm. 77. d.* In omnes per angelos malos.

6 Stetit. *Hic incipit versus alius in Hebræo, & refertur ad exercitum Cyri, & Darij qui stetit in obsidione Babyloniæ vsque ad eius captionem, ideò subditur.*

7 Et mensus est. *Quia terra Babyloniæ fuit diuisa principibus exercitus secundum suam portionem.*

8 Aspexit. *s. aduersarios considenter.*

9 Et dissoluit Gentes *s. Babylonis, & eam adiuuantes.*

10 Et contriti sunt montes. *i. maiores principes Babyloniæ, qui ante erant altiores in hoc sæculo.*

11 Incuruati sunt col. *Idest, humiliati, & deiecti principes minores.*

12 Ab itineribus. *i. a processibus exercituum Cyri, & Darij, ab æterno prauisis a Deo.*

13 Pro iniquitate. *s. destructionis templi a Chaldæis, vt prædictum est cap. præced.*

14 Vidi tentoria Aethiopię. *s. turbata: & similiter Madian, vnde quod dicitur hic: Pelles. In Hebræo habetur Cortinæ. Isti enim populi fuerunt cum Nabuchodonosor in destructione templi, & cum nepote eius Balthasar fuerunt debellati.*

15 Nunquid. *Hic consequenter ponitur modus captionis. Et diuiditur in tres partes, quia propheta primò denunciat captionis modum, secundò approbat diuinum iudicium, ibi:* Audiui. *tertiò reuertitur ad propositum, ibi:* Ficus enim. *Prima adhuc in duas, quia primò iste modus exprimitur, secundò historia Iosue alluditur, ibi:* Sol & luna. *tertiò, reuertitur ad narrandum captionis modum, ibi:* Viam fecisti. *Circa primum sciendum, quòd Persæ, & Mædi vidētes ciuitatem Babylonis inexpugnabilem propter murorum altitudinē, & fortitudinem, longè a ciuitate diuiserunt fluuium Euphraten in plures alueos, et sic per alueum principalem diminutum intrauerunt ciuitatem, vbi non erat murus, & hoc est quod dicitur:* Nunquid in fluminibus. *i. in Euphrate, qui dicitur flumina in plurali. Tum propter eius magnitudinem. Tum propter diuisionē dictam.* F

Diuisio.

16 Iratus es domine. *Inferendo Babylonijs effectum tuæ vindictæ, q. d. Sic.*

17 Vel in mari. *i. in Euphrate qui nominatur mare more Hebraico, quia omnis congregatio aquarum magna, mare dicitur, secundum illud Gen. 1. a.* Congregationesque aquarum appellauit maria.

18 Indignatio. *Contra Babylonios, q. d. Sic: Non enim talis diuisio Euphratis videbatur posse fieri nisi speciali adiutorio Dei.*

✻ Qui

MORALITER.

† *Splendor*. Scilicet, in euidentia doctrinæ miraculis confirmatæ.

Cornua. Idest, manus eius in cornibus crucis fuerunt extensæ. Et est ibi figura quæ dicitur Hypallage, sicut cū dicitur; Perflauit fistula buccas. i. bucca perflauit fistulas. Et hoc modo exponunt aliqui doctores illud Iere. 11. d. *Mittamus lignum in pa. eius*, idest, *mittamus Christum qui est viuus panis in lignum crucis.*

Ibi abscondita. vnde Iudęi dicebant Matth. 27. *Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere.*

Ante faciem eius ibit mors, &c. Quia per mortem Christi mors, & diabolus fuerunt expulsi.

Stetit. Hic incipit versus in Hebręo, ideò non coniungitur literę præcedenti, sed sequenti sic: *Steti & mensus est terram*. Christus enim stetit in medio discipulorum post suam resurrectionem, & misit eos prędicare per orbem. Matth. vlt. d. *Euntes docete omnes Gentes, &c.* ideò dicitur.

Aspexit, & dissoluit Gentes. Aspexit, enim eas oculo misericordiæ, & dissoluit a vinculo idololatriæ.

10 *Et contriti*. Idest, maiores principes mundi.

11 *Incuruati sunt colles*. Idest, minores principes, quia multi de illis, & de istis submiserunt humiliter colla sua iugo Christi, & subditur causa.

12 *Ab itineribus æternitatis eius*. i. ex miraculis virtute diuina (quæ est æterna) factis.

13 *Pro iniquitate*. Hic ponitur punitio Iudæorum pro morte Christi, cum dicitur. *Pro iniquitate*. s. Iudæorum.

14 *Vidi tentoria*. Idest, potestatis Romanæ quę dicitur Aethiopia, eò quòd erat idololatrijs omnium Gentium denigrata.

† *Turbabuntur*. Idest, Iudęę, quia Madian interpretatur contentio. Iudęa namque pro Christi morte permissa est a Deo rebellare Romanis, ex qua secuta est eius destructio.

15 *Nunquid in fluminibus*. Quasi dicat, contra res insensibiles quæ peccare non possunt, non est ira tua, sed contra Iudęos quibus dedisti legem, & prophetas, & ipsi occiderunt te.

† 1 Qui

A conscendens arcumque corripiens salutem dabis populo, & quæ iurasti patribus, & tribubus explebis in æternum. *Nunquid in flu.* Ambiguè dictum. Si mala sunt flumina, & mare, irascitur Deus & percutit ea. Eloquentia hæreticorum flumen est *qui aguntur omni vento doctrinæ*, & semper malitia fluctuant. Mare sunt super quos impetus fit domini, vt sentiant eius aduentum, & sciant quibus terminis concludantur. Si bona sunt, laudantur vel leuatur in illis letus, & ecclesiam tuam super huiusmodi mare collocat.

† Quia ascendisti. † ad salutem. * Selah.

a tio tua? † Qui ascendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ
b † saluatio. Suscitans suscitabis arcum tuum, iuramenta tribu-
c bus quæ loquutus es*. Fluuios scindes terræ: viderunt te, &
d doluerunt montes, gurges aquarum transijt. Dedit abyssus
e vocem suam, altitudo manus suas leuauit. Sol & luna steterunt
f in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum ibunt, in splen-
g dore fulgurantis hastæ tuæ. In † fremitu conculcabis terram,
& in furore obstupefacies Gętes. Egressus in salutem popu-

Vel det. Apostolos. a Quatuor Euangelistæ. a Vel intendens. Scripturæ reuelantur. b * Et sic reddes iuramenta tribubus, & patribus promissa. a Semper vel diapsalma. b Mundanam sapientiam dissipabis, & hoc videbunt & dolebunt populi superbi, sed tamen Apostolica doctrina transit in omnem terram, inqui quidem contra leuantur. c Fluuij manant bus. d O Deus. a Ad pœnitentiam. b Potentes sæculi. c Et tunc. Impetus, & persecutio. d Vel sapientes sunt abyssus. a Hi per quos illu...t populo. Sol & luna, Christus & Ecclesia. Prædictorum. Apostoli. a Christi qui dicitur electa sagitta. b In prędicatione apostolorum, qui & fuerunt visi sunt. a De maiestate vel ceremonijs Iudæorum, & de templo, vnde Relinquetur vobis domus vestra deserta.

Hieron. Remig. a *Super equos tuos, & quadrigæ tuæ, &c.* Animas sanctorum. In his curribus equitans totum lustrat mundum, & intendit arcum, & non interim emittit: vt
B qui modo territus fuerit, non sentiat emissionem, & hoc facit semper. Semper enim in sanctis armatus sedet, & discurrit in salutem orbis, & per hoc diuides, & disperges fluuios terræ dimicantes aduersus tuum populum, vel fluuijs scindetur terra, vt in terrę motu noui fontes emanent, alij obturentur, ita per aduentum Christi orbe concusso, fontes Israel obturati sunt, Apostoli emanauerunt. Sicut venæ corporis sanguinem habent, sic venæ terrarum aquas latentes quæ concussione erumpunt, sic & anima naturaliter habet aquas, sed per se concordiam latentes verbo Dei concussæ erumpunt, hi sunt putei Abraham, quos Philisthæi obstruunt. (Gene. 26.c.)

b *Fluuios.* Quia suscitauit dominus arcum suum, vt tribubus iuramenta redderet quæ loquutus est. Consequenter dicitur. *Fluuios*, aduersus tuum populum dimicantes diuides atque disperges. (Genes. 9.b.)

c *Gurges aquarum.* Sunt aquę sempiternę, quę fluunt de fontibus Israel. Sunt breues quę fluunt in mare, quarum finis perditio est, hæ sunt hæreses, quæ ad tempus florent. Gurges impetus, & persecutio eorum cessauit, & tunc abyssus, idest, inferi laudauerunt te, tunc etiam superbi i. angeli quasi plausu manuum eleuatarum victorem demonstrarunt.

d *Sol & luna stete.* ✠ Cyril. Sol Christus nominatur apud diuinam scripturam, sm illud: Exorietur vobis timentibus nomen meum Sol iustitiæ. Cum igitur exaltatus est Sol, honoratam pro nobis ascendens crucem, vel cœlos apud patrem, tunc luna, idest, Ecclesia quæ videbatur in tenebricoso loco esse, hoc est, in rerum confusione, stabit in ordine suo. E... quinam est eius o... do nisi illustrari terram quæ sub cęlo est, & hoc est in lucem. Hastę autem eius sancti sunt Apostoli, arma ipsius Dei opem ferentes illis qui per seipsos vocati sunt, quod quidem facere possunt omnes homines qui scutum fidei in ipso sumunt. Nam omnes sagittas ignitas diaboli extinguere possunt. Sol tuus, & luna, quę pondere malorum, & terror tenebrarum operiebantur, receperunt lumen suum pristinum.

e *In luce.* Sagittę leuiores, hasta maior. Sagittę sunt plagæ Dei, hasta eruditio.

f *In fremitu.* Quando populi tui vindicabis iniuriam terrena regna calcabis, & omnes Gętes admirari facies, quia egressus es in sa. po. tu. & venisti ad eos cum Christo tuo quo veniente percussisti Antichristum in hoc sęculo, quod est in maligno positum, vel ipsum diabolum qui impietatis caput est, quem eiecit de hospitio, vt ibi habitet iustitia.

g *Egressus es in salutem populi tui, &c.* Quia ad te ingredi non poterant.

† Percussisti

C

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Qui ascen. *sic est in libris correctis, & in Hebręo.*
2 Super equos tuos. *i. super equos Mædorum, & Persarum, dando eis, & equitibus virtutem capiendi Babyloniam.*
3 Et quadrigę. *In quibus pugnabant antiquitus.*
4 Salua. *Captio enim Babylonię fuit saluatio populi Iudę per Cyrum liberantem eum a captiuitate.*
5 Suscitans. *i. arcus Mædorum, & Persarum, qui dicuntur tui, quia ad executionem tuæ iustitię extenti.*
6 Iuramenta. *i. ad seruandum iuramenta, quę fecisti Abraham Isaac, & Iacob de terra a tribubus possidenda, quia per hoc reducuntur duę tribus, & aliqui de decem in Iudęam.*
7 Fluuios scin. *i. Euphratem modo supradicto, ita quod est repetitio eiusdem ad maiorem expressionem.*
8 Viderunt te. *In effectu potestatis tuę.*
9 Et dolu. mont. *i. superbi Babylonij.*
10 Gurges aquarum transi. *i. impetus Euphratis a suo alueo diuertit modo prędicto.*
11 Dedit abys. vo. suam. *i. fundus Euphratis denudatus aquis: ista ostendit Dei virtutem super Babylonios, ac si clamaret sicut dicitur cap. prece.* Lapis de pariete clamabit.
12 Altitudo. *i. ipse Deus, qui non solum dicitur altus in concreto sed etiam altitudo in abstracto, sicut dicitur veritas, & iustitia, & hoc propter excellentiam suę altitudinis.*
13 Manus. *Ad puniendum Chaldęos.*
14 Sol & lu. *Hic propheta alludit historiæ Iosue cum dicitur:* Sol & lu. *Sicut steterunt pugnante Iosue contra Chananęos in signum diuinæ virtutis sibi assistentis, sic assistet virtus Dei Mædis, et Persis pugnantibus contra Chaldęos: ideo subditur.*
15 In luce sagittarum. *i. eorum sagittę a te dirigentur ad interficiendum Chaldęos, & similiter eorum hastę, propter quod dicuntur tuæ quia a te directæ in executionem tuę iustitię.*
16 In fremi. *Exercitus Cyri, & Darij.*
17 Conc. *s. Babylonis.* 18 Et in fu. *i. in vindicta tua.*
19 Obstupe. *Ad auxilium Baby. venientes.*
20 Egress. *i. egredieris cum Mædis, & Persis eos dirigendo.*
21 In salutem. *Quia per illam victoriam Cyrus dedit populo licentiam reuertendi in Iudæam, ideo subditur.*

✠ In

MORALITER.

† 1 *Qui ascendes super equos.* s. ad faciendum vindictam de tanta nequitia. Et respondet dicens.
5 *Suscitans suscit. ar.* Idest, exercitum Romanorum in quo sagittarij multi erant.
6 *Iuramenta tribu.* i. ad implendum patribus promissa quæ per Christum sunt impleta in eius morte, & resurrectione, & crucifigentium Iudæorum destructione.
7 *Fluuios scindes.* Hic agitur de discipulorum Christi prędicatione post eius ascensionem, cum dicitur: *Fluuios scindes ter. &c.* Dicuntur enim prędicatores fluuij, mundum rigantes doctrina salutari, quia tunc fuerunt scissi, idest, diuisi ad prędicandum in diuersis partibus mundi.
8 *Viderunt te, & aquę dom.* Idest, principes Romani, qui videntes fidem Christi augmentari doluerunt, & eam extinguere voluerunt, sicut patet de Nerone, & pluribus alijs sequentibus ideo sequitur.
10 *Gurges aquarum.* i. impetus persecutionum transit super Christianos vsq; ad tempora Constantini, de quo subditur.
11 *Dedit abyssus, &c.* Per altitudinem intelligitur Constantinus cui totus orbis erat subiectus: ipse verò manum suam leuauit ad protegendum Christianitatem: & tunc abyssus dedit vocem suam, quia Christiani prius in abysso tribulationis positi eruperunt solenniter in diuinam laudem.
14 *Sol & luna.* Idest, Christus & beata virgo patenter honorati fuerunt in ecclesijs, qui prius colebantur in scriptis, & locis occultis.
15 *In luce sagittarum tuarum ibunt, &c.* Tunc enim doctores ecclesiæ liberè discurrerunt ad prędicationem fidei Christianę. Sed quoniam perfecta victoria Christi erit in morte Antichristi, ideo subditur de ipso.
16 *In fremi.* s. exercitus Antichristi, q erit a Deo permissiuè. Sed quia Deus illam tribulationem breuiabit, ideo subditur.
20 *Egressus es in salutem, &c.* Scilicet, electorum.

† Percussisti

a li tui, in salutem cũ Christo tuo. Percussisti caput de domo
b impij denudasti fundamentum eius vsq; ad collum. * Ma-
c ledixisti sceptris eius, capiti bellatorum eius venientibus, vt
d turbo ad dispergendum me. Exultatio eorum, sicut eius qui
e deuorat pauperem in abscõdito. Viam fecisti in mari equis
f tuis, in luto aquarum multarum. Audiui, & cõturbatus est
g venter meus, a voce contremuerũt labia mea. † Ingrediatur

¶De mundo. a ¶Vt præbeant colla equiti Christo. b ¶Diminuendo. a ¶Regnis. a ¶Sedet in insidijs cum diuitibus in occultis. b ¶Illis destructis. c ¶Huius sæculi, vbi est lutum curarum. ¶Prædicta. ¶Ne si[illegible] ile sustinerem. ¶Scilicet tua. a ¶Pauor mentis in ore signatur. b ¶Sed. ¶Idest, libenter patiar quod passus est Iob.

*Selah. Perfodisti baculis eius caput exercituum eius.
† aceruo.
† ingressa est.

A a *Percussisti caput de do.* Sicut ecclesiæ, & omnis viri Christus caput, ita cunctorum dæmonum qui in hoc sęculo dimicant, est caput Beelzebub princeps dæmoniorum, & singulæ eorum turmæ habent capita, & principes suos, verbi gratia: Spiritus fornicationum habent propositum suum, spiritus vanę gloriæ, spiritus mẽdacij, spiritus infidelitatis habẽt præfides militiæ suæ. Sed clemẽtissimus Deus, vbi fuerat caput pessimum, eo abscisso sæpe ponit caput optimũ. Tradunt Hebræi Reseph demonis esse nomen: qui principatum tenet inter alios; & propter nimiam velocitatem atque in diuersa

B discursum auis, & volatile nuncupatur, ipsumque esse qui in paradiso sub figura serpentis mulieri sit locutus, & ex maledictione qua a Deo condemnatus est accepisse nomen. Siquidem Reseph reptans ventre interpretatur.

b *Denuda.* Lxx. Suscitasti vincula vsque ad collum in finem, vt deposito priori iugo, vincula charitatis leue iugum subeamus in curru Christi. Hic compulsi pro Selah posuerunt in finem. *Denudasti*, idest, abscondita eius aperta fecisti, non ad breue tempus, sed in perpetuum *Denudasti fun.* Fundamentum Christi, quod est in anima Allophyli terra obruerant: sed eiecta terra, & optimum fundamentum nudatur, vel ornatur, vt alij ponunt, vt appareat & suam recipiat claritatem, & hoc in sempiternum.

Eius impij. Impius est vel Nabuchodonosor vel omnis aduersarius populi non Dei solum sceptris, sed & capiti quod percusseras bellatorum qui venerunt, vt turbo ad dispergendum, idest, vt euerterent Israel, & captiuarent. Ita autem exultant vorantes pauperem Israel sibi subiectum, quasi hoc in abscõdito facerent, i. te ignorante. Venisti itaque ad prælium pro populo tuo & quadrigas mittens in aquas, i. in Gentes multas fecisti eis viam in luto idest, vt conculces, & quasi lutum conteras eos.

Maledixisti sceptris, &c. * Remig. Sceptrum gestamen

C est regum, & ideò per sceptrum regia potestas innuitur. Maledixisti Deus sceptris eius hoc est, regno & potestati eius, Impium autem vel iuxta literam Nabuchodonosor vel generalitter omnem populi. Dicit aduersarium seu ipsum diabolum possumus accipere, de quo adhuc sequitur. *Capiti bellatorum eius.* scilicet maledixisti. Non solum, inquit, sceptris ei⁹, sed etiam ipsi capiti quod percusseras maledixisti. Caput autem bellatorum diabolus est, persequutorum. s. ecclesię, quales fuerunt Nero, Domitianus, cæterique qui persequutionem publicam indixerunt, qui veniebant, *vt turbo*. i. sicut tempestas cum terrore nimio ad dispergendum me, hoc est, vnitatem ecclesiæ sanctę.

D

E e *Sicut eius.* Sed ita vanè, sicut qui occidit pauperem, quem putat diuitem.

* Remig. Quemadmodum raptor exultat quum pauperem nullo vidente, & auxilium ferente spoliat: ita persequutores sanctorum gaudebant, tanquam Deo non vidente, & nesciente dum eos affligerent. Potest hoc & de omni peruerso dici, qui cum impunè peccat, exultat, putans Deum posse latere, & quæ agit ignorare.

f *Viam fecisti in mari equis tuis.* * Theoph Equos Apostolos vocat, quos in huius vitæ mare Dominus perduxit: qui gentes aquas existentes, propter vdam, & dissolutam vitam suam turbant, dum docent futurum esse iudicium, operumq; in pręsente vita transactorum reddendã persolutionẽ. Hoc mõ Paulus Athenienses turbauit, &c. (Act. 17.)

* Greg. Ac si diceret, Aperuisti iter prędicatorib. tuis, inter doctrinas huius sęculi, sordida & terrena sapientes. Nam luti nomine, doctrina sordidum sapiẽs designatur. (Lib. 34. mor. cap. 13.)

g *Audiui.* In persona sua de toto populo *Audiui & con.* Et ego per spiritum audiui quæ patientur equi, & caro tremuit: & ab hac voce contremuerunt labia mea.

h *Ingredia.* Nunc libenter patimur angustias omnes, & a tua comminatione totis visceribus tremimus, & non hoc solum sed vltro appeto. *Ingredia.* (Hieron.)

F * Greg.

NICOLAVS DE LYRA.

In salutem. *i. Cyro, de quo dicitur Isa. 45.* Hęc dicit dominus Christo meo Cyro, &c. *Sciendum tamen, quod Cyrus ibi non dicitur Christus, nisi inquantum fuit figura Iesu Christi, & ideò hæc litera ad Iesum Christum principaliter est referenda, vt sit sensus. Sicut fuisti cum Cyro ad liberationem populi tui de Babylone, sic eris cum Iesu Christo ad liberationem populi de inferno, quæ salus est figurata per salutem populi a Cyro datam.*

Percussisti ca. *i. Balthasar regem.*

Denudasti fun. eius vsque ad collum. *i. manifestè ostendi multiplex eius vitium per vindictę tuę effectum.*

Maledixisti sceptris eius. *i. dominationibus eius.*

Capiti bellatorum eius. *Idest, principi suę militiæ, & subditorum causa.*

Venientibus vt tur. *i. cum impetu, & furore.*

Ad dispergendum me. *i. populum meum in Ierusalem, & Iudea.*

Exultatio eorum. *In destructione ciuitatis, & templi a captiuatione populi.* Sicut eius.

9 Viam fecisti. *Hic propheta reuertitur ad narrandum captionis Babylonicæ modum sicut in cantilenis idem frequenter repetitur, qui modus fuit per diminutionem Euphratis, qui dicitur hic mare, sicut & supra cum dicitur.* Viam feci. *i. in Euphrate.*

10 Equis tuis. *i. equis Mædorum, & Persarum, qui dicuntur tui, eò quod a te sunt directi in executione tuę iustitię.*

11 In luto. *Quia alueus Euphratis non erat totaliter desiccatus, & sic erat ibi lutũ derelictum ab aquis multis, quæ ibi ante fuerant.*

12 Audiui. *Hic consequẽter propheta approbat iudicium diuinum de captiuatione populi sui ad purgationem peccatorum, dicens:* Audiui. *Scilicet, populum infirmum murmurantem contra tuum iudicium de eius captiuatione.*

13 Et conturbatus. *Timui enim, ne suo murmure ad iram prouocaret te.*

14 A voce. *s. murmuris eorum.*

15 Contremuerunt. *Quasi loqui non potentia, sed tantum cum tremore moueri.*

16 Ingrediatur putredo. *Quasi dicat captiuitas super nos inducta qua aliquando putrefiunt corpora, est patienter toleranda.*

* Vt

MORALITER.

Percussisti caput, &c. scilicet Antichristum.

De domo impij. Idest, diaboli.

Denudasti fundamentum eius. Idest, denudabis fallaciam eius per Enoch, & Eliam.

Maledixisti sceptris. Idest, regibus sibi adhęrentibus.

Venientibus. s. impetuosè ad destructionem ecclesiæ.

Exultatio. secundum illud Prouerb. 2. c. *Lętantur cum malefecerint.*

Viam fecisti in ma. Huius mundi.

10 *Equis tuis.* Idest, Antichristo & sequacib. suis, qui erunt sicut equus, & mulus. Dicuntur autem equi Dei, quia discurrent ex eius permissione.

11 *In luto aquarum mul.* Idest, carnalium fœditatum quas Antichristus cum suis exercebit.

12 *Audiui.* Multi namque Christiani audientes acerbitatem persecutionis Antichristi, & timentes de propria fragilitate mori pręelegerunt ante dictam tribulationem ne deficerent in ea, & sic dicitur in eorum persona, *Audiui.* futurum Antichristum.

13 *Et conturbatus.* Idest, cor meum prę horrore.

15 *Contremuerunt labia mea.* Non potẽtia loqui prę timore.

16 *Ingrediatur pu. &c.* i. vtinam sum mortuus antequam veniat Antichristus.

† Vt

☙ * Greg. Hoc est, ac si diceret Non mea virtus est, in qua A superius raptus imperturbabilis maneo: sed meæ infirmitatis est: in qua inferius turbor. Ipse ergo super se imperturbabilis est, ipse sub se perturbabilis, quia super se ascenderat inquantum rapiebatur ad summa, & sub semetipso erat inquantū ad huc reliquias trahebat in infima.

Lib. 22. mor. cap. 10.

† expauescā. Alleg.

a *In ossibus*. Non solum in carne, sed etiam in medullis ossium, & stratus putredine corporis, & vermibus scateat, vt cū pro peccatis sustinuero angustias omnes captiuitatis, requiescam cum Abrahā, Isaac, & Iacob, & cæteris qui sunt populus accinctus. Hæc allegoricè, vt sit allegoria mixta historiæ, quia aliquando historia ipsa metaphoricè texitur, nec semper eius metaphora allego-

a putredo in ossibus meis, & subter me † scateat. † Vt requie- 1
b scam in die tribulationis: vt ascendam ad populum accin- 2 3
c ctū nostrū. Ficus enim non florebit, & non erit germen in vi- 4 5
neis. Mentietur opus oliuæ, & arua nō afferent cibū. Abscin- 6
detur de ouili pecus: & non erit armentum in præsepibus: 7 8
d Ego autem in domino gaudebo, & exaltabo in Deo † Iesu 9
e meo, Deus dñs fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi 10

(Interlinear: ¶ Vel thus. a ¶ In consummatione mundi. a ¶ Dies illa dies iræ, dies calamitatis & mi. b ¶ Malorum. c ¶ Semper enim ascendit a ... iudo. d ¶ Fortem bellatorem. ¶ ... a ¶ Aliud pro ... Omnia quæ dixerit Deus ... a ¶ Quia. b ¶ Non iustitia legis. ¶ Non aliud. c ¶ Vt calcem super aspidem, & basiliscum.)

B riam sonat. Secundum historiam autem in persona populi dicit se libēter in captiuitate pati quælibet, vt eo tempore quiescat quo maledicet sceptri se impij, & equi conculcabunt lutum, vt post cum sanctis Zorobabel, & Iesu reuertatur in terram promissionis, sed hoc non vult litera libri.

Hieron. Remig.

Videns hic propheta destructionem inimicorum victoria Dei reuertitur ad seipsum dicens se malle cum iustis tribulari, quam cum malis æternaliter cruciari.

b *Tribulationis*. Quia tunc omnia auferentur homini, secundum illud: *Homo cum interierit non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius.*

Psal. 48. d.

Hiero.

c *Ficus*. Ideò hic volo pati, & post ascendere ad po. accin. quia veniet dies tribulationis, & cæteris in angustia constitutis, ego lætabor in tua maiestate, vel cum venerit dies Iudaicæ euersionis: ego pereunte populo electus sum: & sociabo me discipulis Christi ascendens montanam, quia in monte eos docet relictis inferius turbis, quia ficus ad quam venit esuriens, idest, populus Iudæorum non dat poma, & ideò maledicitur, nec fert fructum non in sæcula sæculorum: sed vsque in sæculum, idest, cum Gentes intrauerint. Hæc est ficus: pro qua rogat agricola, idest, Gabriel vel Michael, cui commissus est populus Iudæorum, qui in passione precatur, da eis spacium pœnitentiæ: & noli subuertere, & si quidem fecerit fru. suspensiuè subaudiatur, transferes in alteram

Ioan. 6. a. Matth. 21. b.

Angeli nobis bene precantur.

C vineam, idest, ecclesiam. Venit tertiò per legem, per prophetas, per seipsum. Post passionem data pœnitentia 42. annis, quia non fecit fructum subuersa est, qui verò conuersi sunt ad populum Gentium translati sunt, ad quem propheta ascendit. Vinea i. populus qui non fecit fructum, sed spinas: non iudicium sed clamorem dicens: *Crucifige, crucifige eum*: Et, *Non habemus regem nisi Cæsarem*. qui occidit post seruos filium, & ideò *exterminauit me aper de silua*. Oliua, i. populus cuius ramis fractis oleaster inseritur; vel, Ficus Spiritus sanctus pro pomorum dulcedine. Vinea, Christus q dicit: *Ego sum vitis* oliua pater a quo omne lumen. In libro Iudicum dicitur ligna siluarū venisse ad has arbores, vt regnēt super se qđ nunquam ... Sed rhamnus imperat eis quæ habet spinas, & ignem, vt vulneret, & comburat arua. Ierusalem olim in montibus sanctis, nunc campestris dicitur, quæ non solum non ali rationales, sed nec pecora, & boues qui portent iugum Dei, hæc omnia auferentur a populo: quia iniquè egit i Deum. Si autem diem tribulationis de consummation accipis, omnia ad eos referes qui dicunt se esse de eccle non habentes opera, & ficus, vinea, oliua, idest trinitas n auferet eis fructum suum, & non solum non habent fr menta hominum, sed nec cibos pecorū, & iumentorun & pro montibus in humili versantur.

d *Ego autem in &c.* Iudæis per orbem dispersis dicit pro pheta ex persona credentium: Sed si de consummatio accipis sic dicetur. Sicut percussa Aegypto, ficus vinea, o ua, campi non dabant fructum, & deficiebant pecor quia non habebant cibos, & Israel exultabat, sic in fi mundi, quando refrigescet charitas, & non dabit fructi operum, tunc iustus lætus dicet; *Ego autem in domino ga* & eductus ad summum cantabo tropheum qui in prin pio dixi; Clamabo & non exaudies: qui de iustitia eius, de iudicio causatus sum, laudabo æquitatem.

* Remigius. Iesus Saluator vel salutaris interpret tur, sed interpres maluit ipsum nomen Hebraicum p nere, quia dulce, & plenum gaudij Iesu nomen delect audire.

e *Dominus Deus fortitudo mea.* * Remig. Omnis mea v tus, omnis iustitia Christus est, qui est Deus Dominu *& ponet pedes meos quasi ceruorum*. Ceruorum natura est plana, & humilia deserant, & montiū ardua conscend serpentes etiam de cauernis flatu extractos occidant. & sancti terrena, & infima deserunt, & ad cœlestia con dunt: ac in sua prædicatione a cordib. hominum serp ☙ antiqui

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vt requiescam. *A labore captiuitatis.*
2 In die tribulatio. *i. tempore Babylonicæ destructionis.*
3 Vt ascendam. *De Chaldæa in Iudæam per Cyri licentiam.*
4 Ad populum accinctum. *i. armis paratum. Sic enim ascenderunt filij Israel de Babylone, propter periculum hostium in via. Vel dicitur populus accinctus, i. dispositus ad gradiendum. Et loquitur hic propheta in persona popul. de Babylone redituri, quia tempore illius captiuitatis ipse erat in Iudæa secundum historiam Dan. 14. Quamuis enim non sit autentica, tamen probabilis reputatur.*
5 Ficus. *Supra posuit modum captionis Babylonis ex debellatione ciuium, hic idem ostendit ex defectu victualium, dominus enim ante aduentum Cyri, & Darij contra Babyloniam induxit terræ sterilitatem, ita quod fortalitia non potuerunt sufficienter muniri, ideò dicitur: Ficus enim non florebit, idest, modicum florebit, ita quod faciet modicum fructum, quasi pro nihilo reputandum, secundum quod dicitur 2. Physicorum. Quod modicum est, quasi nihil reputatur: & etiam secundum communem modum loquendi: quo dicitur: nihil est in arboribus quando ibi est modicus fructus, & ita intelligitur illud quod subditur de vineis, oliuis, & aruis.*
6 Abscindetur. *Quia propter defectum pastus animalia poter ... parum fructificare.*
7 Ego autem. *Audita Babylonis destructione, & populi I ... liberatione propheta exclamat, dicens*: Ego autem in domi gau. *applaudens diuinæ iustitiæ, & liberationi populi Iuda.*
8 Et exultabo in Deo, &c. *i. salutari meo liberante popu meum de captiuitate Babylonica. & secundum hoc Iesus est no appellatiuum, sed quia dictum est q od liberatio de captiuitate B lonica figura est liberationis patrum de limbo inferni, sic ... Iesum Christum, & vtramque liberationem videbat propheta, ... ram, ideò Iesus est hic etiam nomen proprium.*
9 Deus Dominus for. *Educēdo me sua virtute, primò de B lone, secundò de inferno, vt dictum est, & sic est verbum prophe quentis in persona populi in Babylone captiuati, et in limbo de ...*
10 Et ponet. *Quia redeuntibus de Babylone dedit virtutem, ... litatem gradiendi, & liberatis de limbo virtutem egrediendi, ... cœlum ascendendi, ideò subditur.* Et super excelsa. *quia populi de Babylone rediens ascendit in Iudæam, quæ est terra montuosa, ... tissimè quia venit in Ierusalem, & ibi templum fundauit in m ... Sion. 1. Esd. 3. & detenti in inferno ascenderunt in cœlum cum ... re Christo.*

* Ip

MORALITER.

† 1 *Vt requiesc.* s. in sepulchro, quando erit Antichristi tribulatio.
3 *Vt ascendam ad populum accinctum.* no. i. societatem sanctorum in corpore, & anima post iudicium. Et quoniam tunc cessabit generatio, sequitur.
5 *Ficus enim non flo.* Et subditur sanctorū vita cū dic ...
7 *Ego autem in domino.* Et patet sententia.

† MORA

antiqui malitiā depellūt Dominus ergo inquit, ponet meos, i. actiones meas

a ¶ Inter cæteros qui habent virtutem cerui ponet me. b ¶ Qui primus in agone vicit.

ceruorum, & super excelsa mea deducet me † victor in 1 psalmis canentem.

a ¶ Inter angelos canam triumphum eius, & in terra pacem hominibus.

meas, faciēs me sua gratia caduca contemnere, & æterna desiderare. D

† vt triumphē in musicis instrumentis.

NICOLAVS DE LYRA.

1 In psalmis. *Quia populus rediens de Babylone Deū laudabat in via & magis in termino. 1. Esdra. 3. Et sancti cū Christo ascēdentes cum cū diuinis laudibus ascenderūt in illis sine fine perseuerantes. Psal. 83. a.* Beatisqui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. *Ad quam nos perducat, &c.*

ADDITIO.

In ca. Habacuc. 3. *vbi dicitur in postil. hic consequenter ponitur oratio prophetæ.*

Circa materiam huius orationis propheticæ ipsius Habacuc valde variè se habuerunt expositores, quidam enim Hebræorum dicunt. quod hoc oratio fuit facta pro quadam sterilitate tunc futura. Ad quod faciunt aliqua in hoc cantico contenta, vt cum dicitur. Nunquid in fluminibus iratus es domine? *quia in sterilitate cessante pluuia diminuuntur flumina. Similiter cum dicit.* Suscitabis arcum tuum: *intelliguntur de iride, de qua Gene. 9.* Arcum meum ponam in nubibus. *qui quidem arcus in tempore pluuiæ solet apparere, vnde Ezech. 1. g.* Velut aspectum arcus cum fuerit in nube in die pluuiæ *vnde propheta orabat secundum eos, vt appareret ille arcus, & sic pluuiæ fuerent more solito. Similiter cum dicit:* Ficus enim non florebit, & non erit germen in vineis, &c. Abscindetur de ouili pecus, &c. *Totum attribuūt sterilitati prædictæ, pro qua dicunt prophetam orasse ne populus periret per prædictam plagam, vnde dicit:* In medio annorum viuifica illud. *Idest, in medio annorum sterilitatis prædictæ: & super hoc petit:* Cum iratus fueris misericordiæ recordaberis.

Alij verò hoc canticum exponunt de destructione Babyloniæ, & de modo captionis eius sicut in postilla cum aliquibus variationibus, de quibus non est curandum.

Sed saluo semper meliori iudicio, hæc oratio magis videtur pertinere ad mysterium Christi, & ad hoc videtur tendere glossa ordinaria pro maiori parte, quod satis apparet ex eius deuota compositione. Est enim composita ad modum psalmorum Dauid qui inter prophetas expressius de mysterijs Christi deuotè cecinit, & ideo in tota sacra scriptura non inuenitur hæc dictio Selach in Hebræo nisi in Psalterio & in hoc cantico, vnde cum dicitur hic: Sanctus de monte Pharam, *& in alijs certis locis ponitur in Heb. Selaph, quod est diapsalma secundum 70. Secundum quam expositionem hoc quod dicitur in tit. scilicet Oratio Habacuc prophetæ pro ignorantijs, continuatur ad præcedentia sic. Dixerat enim propheta superius increpando idololatras.* Væ qui dicit ligno expergiscere, &c. *& sequitur.* Ecce iste qui coopertus est auro & argento, & omnis spiritus non est in visceribus eius, *quia idola licet sint subtiliter & sumptuosè fabricata, nullam tamen spiritualem gratiam seu virtutem vel vitam in se cōtinent. Sed de Deo vero subdit econtrario:* Dominus in templo sancto suo *scilicet Deus incarnatus, qui cum sit in corpore sibi vnito dicitur esse in templo suo, iuxta illud Ioan. 2. d.* Soluite templum hoc, *qui tantæ virtutis est, quòd cum sit in prædicto templo suo, eius dominio tota terra. Idest, totus mundus sibi subijcitur, de quo subdit:* Sileat à facie eius omnis terra *Et quia propheta in spiritu videat, quòd circa cognitionem Christi incarnati de quo statim dixerat:* Dominus in templo sancto suo: *multi errores habebant consurgere, ideò orat pro ignorantijs: de quo dicitur in tit. Oratio. Habacuc pro ignorantijs, ne iusti in huiusmodi caderent ignorātias et quia mysterium hoc habuerat non per cognitionem naturalem, sed ex fide quæ est ex auditu, ideò in exordio sui cantici seu orationis dicit:* Domine audiui auditum tuum & timui. *Scilicet timore filiali causato ex deuota reuerentia tanti mysterij.*

Consequenter petit auditum prædictum impleri, dicens: Domine opus tuum in medio annorum viuifica illud. *Vbi notandum quòd hoc quod dicitur hic:* In medio annorum *non debet intelligi de medio rei geometricè loquendo seu arithmeticè: sed de medio rationis, prout Philosophus accipit medium in 2. Ethicorum dicens, quòd virtus moralis in medio consistit scilicet per conformitatem ad rationem rectam, & similiter in proposito medium annorum intelligendum est secundum conformitatem ad rationem diuinam (quæ summè recta est) præordinantem aduentum Christi in tempore conformi dictamini suæ rationis, in quo quidem tempore est tēporis plenitudo, de qua Apostolus ca. 4. a. ad Gal.* Cū venerit plenitudo temporis. *& sic intelligenda est glo. interlinearis quæ super istud verbum: In medio annorum dicit, scilicet in plenitudine temporis. Et quia non suffecisset, quòd opus Dei, scilicet incarnatio filij fieret, nisi hominibus notificaretur, ideò subdit:* In medio annorum notum facies. *Et quia timebat propheta ne ex humana malicia hoc beneficium impediretur, ideo subdit:* Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. *Consequenter ostendit quomodo illud opus Dei scilicet incarnatio venit in noticiam seu cognitionem nostram, dicens:* Deus ab austro veniet, *s. in meridie. Sicut enim in meridie sol maximè lucet, sic ad fidem incarnationis maxima lux saltem supernaturalis requiritur. Et quia deuenitur ad huiusmodi fidem per scripturarū testimonia, ideo subdit:* Et sanctus de monte Pharan, *s. de monte vmbroso & denso per quod sacra scriptura quæ hoc mysterium varijs locutionibus & vmbrosis figuris tradit, intelligitur.*

Consequenter de eius natiuitate dicit: Ope. cę. glo. eius. *Nato enim domino, angeli Gloria in excel. cecinerūt. Et quia de eius prædicatione & vita & miraculis totus orbis fuit repletus, ideo subdit:* Et laudis eius plena est terra.

Consequenter quia Christus qui sol iustitiæ dicitur, tanquam lux vera irradiat in mundo, ideo dicit: Splendor eius vt lux erit. *Et quia huiusmodi splendor fuit quodammodo occultatus in cruce, ideo subdit:* Cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius: *& ibi est finis versus apud Hebræos, & est sensus: Cornua in manibus eius. Idest, trophæa crucis secundum glo. quia per extensionem manuum Christi in cruce cornua aræ crucis sunt expressa: In qua quidē cruce abscondita est fortitudo eius, quia exinaniuit semetipsum, &c. vsque ad mortem.* E

Consequēter de effectu passionis eius dicit. Ante faciem eius ibit mors, *quia moriendo mortem nostram destruxit.*

Consequenter de effectu passionis dicit: Egredietur diabolus ante pedes eius *Quod potest intelligi de expoliatione inferni, qui diabolus potest dici, vel secundum gloss. quia Christo ingrediente in corde fugit diabolus.*

Consequenter dicit: Stetit & mensus est terram *& hic incipit versus in Hebræo. Ad cuius intellectum in continuatione ad præcedentia & sequentia sciendum quod quia propheta dixerat, quòd fortitudo Christi erat abscondita in cruce: ideò hic declarat quomodo sua potentia prout est Deus, fuerat antea valde patens & ostensa, & specialiter in operibus quæ fecerat in tempore veteris testamenti: Quorum aliqua præcipua hic narrat, ex quibus vnum est quòd diuisit terram Amorrhæorum & Chananæorum in hæreditatem filijs Israel. Quæ quidem diuisio facta fuit per mensuram in funiculo distributionis, vt habetur Iosue. 13. de quo dicit:* Stetit & mensus est terram. *Scilicet promissionis modo prędicto. Et sequitur.* Aspexit & dissoluit Gentes, *scilicet habitantes in illa: quia fuerunt ab ea separati per mortem & captiuitatem & huiusmodi. Et quia reges eorum erant magni & fortes ab antiquo, vt dicitur in Psalmo.* Qui occidit reges fortes, &c. *ideo subdit.* Contriti sunt montes seculi. Incuruati sunt colles mundi, &c. F

Si autem quæratur, quare in huiusmodi narratione incipit propheta ab acquisitione seu diuisione terræ & prætermisit illa quæ fuerunt in deserto & huiusmodi, dicendum, quòd de datione legis quod fuit potissimum & principale, iam aliquid tetigerat propheta, cum dixerat: Deus ab austro veniet, &c. *& hoc significando principaliter aduentum Christi, vt suprà expositum est, & alludendo illi historiæ de datione legis in monte Sinai qui erat vicinus monti Pharan, de quo fit hic mentio.*

Consequenter narrat fortitudinem Dei ostensam in antiquis post acquisitionem & diuisionem terræ, de quo dicit: Pro iniquitate vidi tentoria Aethiopiæ *Vbi notandum, quòd vbi nos habemus Aethiopiæ, in Hebr. habetur Chusan, quod est nomen proprium cuiusdam qui afflixit filios Israel, eò quòd offenderant Deum colendo idola: sed quia postea pœnituerunt & exclamauerunt ad dominū: Deus saluauit eos per Otoniel fratrem Caleb, vt habetur Iudi. 3. b. & sic Deus ostendit potentiam suam puniendo idololatras & miserendo pœnitentibus.*

Ratio autem quare translatio nostra habet Aethiopia est, quia Chus signat Aethiopes, & ideo pro Chusam transtulit Aethiopiam, sed ad ueritatem Aethiopia non est Chusam sed Chus. Chusam enim est nomem proprium hominis vt dictum est: & sic habetur in Chaldaica translatione. Consequenter dicit: Turbabuntur pelles terræ Madian. *In quo tāgit historiam Gedeon cum Madianitis, qui ab eo fuerunt turbati & victi, vt habetur Iudic. 7.*

Consequenter dicit: Nunquid in fluminibus iratus es domine; &c. *in quo ostendit potentiam Dei alludendo historiis de diuisione maris rubri & Iordanis, non seruato tamen ordine temporis, nec exprimendo factum, sed more poetico tangendo. Et quia Deus se habuit in istis, vt vir pugnator pro salute populi ideò subdit:* Qui ascēdēs super equos tuos, quadrigæ tuæ saluatio. Similiter

A *Similiter quod subditur:* Suscitans suscitabis arcum tuum, *intelligitur eodem modo scilicet considerando Deum ac si esset fortis eques, & expertus sagittator. Et quia ista & similia fecit Deus vt seruaret iuramenta quæ fecit patribus, de hoc quòd semen eorũ possideret terram promissionis, ideo dicit.* Iuramenta tribubus quæ locutus es, *& sequitur:* Fluuios scindes terræ, &c. *in quo est replicatio prædictorum ad maiorem confirmationem. Quod autem sequitur:* Gurges aquarum transiit, *intelligitur de aquis Iordanis, quæ descendentes transierunt & sic remansit abyssus discooperta, vnde de hoc dicitur Iosue. 3. c.* Aquæ quæ inferiores sunt decurrent, atque deficient, sed aquæ altæ steterunt, quasi immobiles, *de quo dicitur ibi: Quæ autem desuper veniut in vna mole consistunt, & hoc est quod hic dicitur;* Altitudo manus suas leuauit *per altitudinem intelliguntur aquæ altiores .s. superiores. Quæ leuauerunt manus suas. idest amouerunt potestates suas ne currerent naturali cursu.*

Consequenter alludit historiæ Iosue de statione solis & lunæ. Iosue. 10. de quo dicit: Sol & luna steterunt. *Et quia ibi Deus misit lapides grandinis magnos de cælo, quibus percussi fuerunt aduersarij, ideò subditur.* In luce sagittarum tuarum ibunt. *Lapides enim illi qui non sine fulgure mittuntur æstimantur vt sagittæ seu hastæ lucentes. Et quia ex huiusmodi percussionibus miraculosis habitatores terræ Chanaan fremuerunt & stupuerunt, ideò dicit:* In fremitu conculcabis terram & in furore obstu-

B pefacies Gentes.

Consequenter reuertitur propheta ad loquendum de Christo. Ad quod sciendum, quòd superius propheta dixerat quòd potentia Christi fuerat in cruce abscondita, de quo dixit ibi. Abscondita est fortitudo eius, *& postea ostendit quòd eius potentia in antiquis fuerat multiplicata. Et hoc cum dicit:* Stetit & mensus est terram, &c. *vsque ad istum locum. Nunc autem, ostendit quòd licet potentia Christi in cruce abscondita fuerit, tamen fuit magna & salutifera operans. Vnde dicit.* Egressus est in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo, *& sequitur.* Percussisti caput de domo impij, *quia princeps dæmoniorum qui in ligno vincebat, in ligno victus fuit à Christo, & sequitur.* Denudasti fundamentum eius vsque ad collum: *quia ut dicitur in glossa: Abscondita eius, aperta sunt non ad breue tempus, sed in perpetuum, & sequitur.* Maledixisti sceptris eius, &c *Totum exponitur de potestatibus diabolicis, quæ frequenter veniunt ad dispergendum iustos. Et sequitur,* exultatio eorum sicut eius qui deuorat, &c. *Isti enim aduersarij humani generis se habent vt exultantes cùm deuorant pauperem in abscondito, eo modo quo dicitur in Psalmo:* Insidiatur in abscondito, vt rapiat pauperem, &c. *& sequitur:* Viam fecisti in mari equis tuis in luto aquarum multarum. *Quod à multis exponitur de transitu maris rubri, sed continuando ad prædicta videtur exponendum sicut in glossa de mari huius sæculi; vbi est lutum curarum & sollicitudinum multarum, in quo mari Christus fecit viam equis suis. Idest, iustis quos regit sicut eques equum suum: & hoc dando eis exempla vitæ & cõsilia saluberrima, per quę possent vitare fluctuationes & pericula huiusmodi curarum & sollicitudinum. Prohibuit enim Christus sollicitudinem futurorum & temporaliũ. Matt.*

C *8. c. Et sic faciam viam in huiusmodi mari turbulento.*

Consequenter dicit. Audiui & conturbatus est venter meus, &c. *Ad cuius declarationem sciendum, quòd propheta cõsiderans ex prædictis duo principaliter intendit. Vnum est tribulatio quam Christus passus est in cruce, vbi abscondita est fortitudo eius, vt dixerat. Secundum est fructus salutiferus suę passionis, de quo dixit.* Egressus es in salutem populi, &c. Conturbatus est *in mente &* contremuerunt labia sua, *quasi nesciens loqui ex turbatione tantę contrarietatis, ideo dicit:* Audiui. *Scilicet prędicta ex fide, quæ est ex auditu.* Et conturbatus est venter meus. *Scilicet mens mea, quę est intrinseca, sicut venter inter membra corporea intrinsecus est.* Contremuerunt labia mea, *quia loquela turbabatur ex vehementia turbationis intrinsecę.* Ingrediatur putredo, &c. *Idest, ingreditur quia turbatio mentis redundabat etiam in membra solida quę sunt ossa. Et reddẽ rationem tantę turbationis & tremoris dicit.* Vt requiescam in die tribulationis, *& est sensus, quòd propheta habeat requiescere consolari in salute ab eo desiderata, quę tamen facta est in die tribulationis, scilicet in tempore passionis Christi: Et nimirum, propheta de hoc tremebat & conturbabatur de tribulatione passionis: etiam si ex ea sequeretur fructus salutis, cum etiam Christus imminente passione contristabatur, & cœpit tędere & mæstus esse. Matt. 26. d. Consequenter propheta turbabatur ex hoc quòd habebat commisceri cum populo Iudaico qui procuraturus erat mortem Christi. Et de hoc dicit:* Ascendã ad populum accinctum nostrum. *Idest, Ascendam in Iudęam ad populum illum qui paratus est cum armis ad occidendum Christum. Et notandum, quod vbi nos habemus in loco accinctum nostrum.* In Hebręo dicitur *Iegudenu, & est omnino simile verbum. Gene. 49. c. circa benedictionem Gad, in quo loco translatio nostra habet:* Præliabitur ante eum, *vnde & in hoc loco sic debuisset dicere: Et ascendam ad populum, qui pręliabitur ante eum. Idest, contra eum: & sic sententia erit planior ad propositum. Et sequitur.* Ficus enim non florebit, &c. *vbi videtur loqui propheta parabolicè de populo Iudaico assimilando eum ficui non florenti, vel vineę non germinanti, & huiusmodi, sicut Isa. c. 5. assimilat illum populum propheta ad literam vineę non fructuosę, & est sensus: Ficus enim idest, ille populus: Non florebit in illo tempore:* Nec erit germen in vineis *quia perdidit virorem gratię.* Mentietur opus oliuæ: *quia iusto dicitur:* Ego sicut oliua fructifera in domo domini. *Similiter & intelligendum est hoc quod dicit:* Et arua non afferent cibum. *Scilicet de cibo spirituali. Abscindetur de ouili pecus &c. quia iam tempore illo desinet esse grex domini, sicut nec populus, vnde Dan. 9. g.* Occidetur Christus, & non erit eius populus qui eum negaturus est.

F *Consequenter propheta ex illis duobus consideratis .s. quorũ vnum erat valde tristabile, s. afflictio passionis, & aliud magni gaudij & exultationis, s. fructus salutiferus eius, inclinat se ad gaudium, quod perpetuum & indeficiens, & de hoc dicit;* Ego autem in domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. *quasi diceret licet illam tristitiam considero quę magna est, tamen quia transitoria, eam dimitto, & gaudebo in domino quia est æternus.* Et exultabo in Deo Iesu meo. *Scilicet in sua saluatione quę æterna est & sequitur:* Deus dominus fortitudo mea. *Scilicet ad tolerandum prolixitatem spei,* Et ponet pedes meos quasi ceruorum, *ad attingendum terminum desiderandum velociter.* Et super excelsa deducet me. *Scilicet super alta & superba quę bono saluti contrariantur. Et sic ero victor in Psalmis canens. Et notandum quòd vbi dicitur hic:* Victor in Psalmis canens. *Ponuntur sola verba sicut in titulo quarti Psal. vnde istud canticum propriè sicut vnus de Psalmis Dauid.*

Prologus Sancti Hieronymi in Sophoniam Profetam.

TRadunt Hebræi cuiuscumque prophetæ pater aut auus ponatur in titulo, ipsos quoque prophetas fuisse. Vnde & Amos vnum de duodecim prophetis qui dixit. † Non sum propheta, nec filius prophetæ, sed pastor caprarum vellicans sycomoros: patris nomen in titulo non habere. Hoc si verum est Sophonias propheta, qui nomine (vt ita dicam) prophetico & gloriosa maiorum suorum stirpe generans est. Habuit enim patrem Chusi, auum Godoliam, proauũ Amariam, atauum Ezechiam, & talem quadrigam ipse velut extremus auriga compleuit. Nomen Sophonię, alij speculam, alij arcanum domini transtulerunt. Siue igitur specula: siue absconditum domini interpretetur, vtrùmque prophetæ conuenit. Dicitur enim ad Ezechielem: † Fili hominis, speculatorem domui Israel te posui. Iste ergo propheta, qui erat in specula & in sublimib. constitutus & nouerat mysteria domini, filius erat Chusi qui interpretatur humilitas Habebat quoque auum Godoliam, qui dicitur magnitudo domini, & proauum Amariam, qui & ipse vertitur in sermonem domini & atauum Ezechiam, qui sonat fortitudo domini, De fortitudine itaque domini natus est sermo domini, & de sermone domini nata est magnitudo domini, & de magnitudine domini nata est humilitas, vt cùm peruenerit aliquis ad perfectum dicat, † quia non sum dignus vocari apostolus: Et illud in Psalmis. † Domine nõ est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. Iosian

† Amos 7.d.

Iosiam regem Iudæ cuius temporibus Sophonias prophetasse inuenitur, Deo præ omnibus regibus Iudę placuisse historia quarti libri Regum & secundi Paralipomenon demōstrat. Iosias simulachra, quæ pater suus Amon vel auus Manasses in templo Dei collocauerat, deiecta cōminuisse monstratur. In quibus etiā serpentē æneū à Moyse factum, quē errori inductus populus superstitione idolorū detētus admiserat. D Idē custodisse Pascha:& intermissis temporibus multis solus celebrasse mōstratur. Ideò Deus p prophetā tēporibus memorati regis quæ prouētura erant ostendens, Gentibus quidē lectione comprehensis affuturū iudiciū, populo verò Israel salutē et ciuitati Ierusalē restaurationē, tūc tēporis tribuendā textu lectionis denunciauit.

Incipit Argumentum.

Sophonias speculator & arcanorum Dei cognitor, audit clamorem à porta pisciū & eiulatum à secūda, & contritionem à collib. Indicit quoque vlulatum habitatoribus pilæ, quia conticuit omnis populus Chanaan, & disperierunt vniuersi qui inuoluti erant argento.

CAP. I.

Verbum domini. ✠ Athanasius. Hic propheta & Hieremias contemporanei fuerunt: nam vterque sub B Iosia rege prophetauit. Factum est autem ad eum verbū domini, & prophetauit in Ierusalem & vniuersa Iudæa, ædixitq; diem in o demolienda es sit omnia idola, & nemora, futurus e esset fletus multus ac planctus, Prophetat quoque & a Saluatore, & de resurrectione eius nam nostri gratia fuit. Deinde & cō b ntra Gazam & Ascalon, & Azoton, & Accaron, & contra Noab, & Ammon, eDamascū et Niniuen, & Aethiopas.

In titulo generatio prophetæ & tempus notatur. Inter nomina patrum ponitur etiam Chusi quod interpretatur Aethiops meus: in quo notatur quòd ille qui quon C dam fuit Aethiops versus est in pœnitentiam. Iuxta illud: Aethiopia pueniet manus eius Deo. Et rectè Sophonias quasi filius Aethiopis In consequentib. de pęnitētia subit Aethiopū, dicens: Trans flumina Aethiopiæ inde ferent hostias mihi in dieb. Iosię, sicut dicūtur dies Elię hi qi ab eo illuminati sunt: ita & dies Iosię q se leuauerunt a Deū: quia Iosias eleuatio domini dr̄. & fuit vir iustus. Simulque notandum ꝙ hic non ponuntur reges Israel sed reges Iuda tantum: quia iam decem tribus sub Ezechia ab Assyrijs captiuatæ erant.

Prophetatur de euersione Ierusalem & de captiuitate Iudæ & Beniamin per Nabuchodonosor, quæ captiuitas interfecto Iosia, visa est incœpisse: quia filij eius, & nepotes non tam regnasse credendi sunt, quam ludibrio habiti ab Aegyptio rege & Chaldæis & diuersis casibus cruciati. Et cum hęc captiuitas pro sceleribus populi immineret: ne populus dicat se per malos reges ad idololatriā cogi: datus est ei rex iustus: quo zelante zelū domini & populo in cultu idolorum perseuerāte iusta iræ causa profertur à domino. E

Incipit Sophonias propheta.

CAPVT I.

¶ Hoc est.
Verbū domini quod factū est ad Sophoniam 1
a ¶ Aethiops meus vel humilitas b ¶ Magnitudo Dei. c ¶ Sermo dñi.
filium Chusi, filij Godolię, filij Amariæ filij 2
a ¶ Fortitudo domini. b ¶ Eleuatio domini. c ¶ Fides.
Ezechię, in diebus Iosię filij Amon regis Iu- 3
a ¶ Non vltra tribuam locum pœnitentiæ, sed a facie terræ consumam omnia.
da.† Congregans congregabo omnia à facie terræ, dicit do 4
a ¶ Homines & pecus congregans.
minus: cōgregans hominem & pecus: cōgregans volatilia 5

Sophonias speculavel arcanū. In specula enim & in sublimi constitutus erat secundum illud: Fili hominis speculatorem posui te domui Israel. Et mysteria Dei nouerat. Vnde, Non faciet dominus quidquam nisi reuelauerit prophetis suis. Ezec 3.d. F Amos.3.b.
b *Amon re. Iu.* Idest fides. Manasses post multa scelera, & post captiuitatem in Babyloniam egit pœnitentiā: vnde consecutus est Dei misericordiam, & ideo in argumentū fidei suæ qua crediderat Deo filium suū vocauit Amon.
c *Congregans ho.* ✠ Remigius. Diu expectauerat Dominus pęnitentiam Iudæ sub malis regibus & quasi aliquam poterant habere excusationem & dicere: Volumus seruire Domino, sed prohibemur à regibus nostris. Vnde dedit illis

Postilla venerabilis patris fratris Nicolai de Lyra super Sophoniam Prophetam incipit.

CAP. I.

Verbum domini. *Prophetia Sophoniæ in duas partes diuiditur: in proœmium, & tractatum: qui incipit, ibi. Congregans. In proœmio notificatur Sophoniæ status genus, & tempus. Status cum dicitur: Verbum domini quod factum est. &c. Per hoc enim ostenditur ipsum fuisse prophetam. 2. Petri. 1. Non voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritusancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Et iste status est quasi medius inter Deum & communem populum: propter quod prophetæ dicuntur dij participatiuè: secundum quod exponit Saluator illud Psalm. Ego dixi dij estis, dicens Ioan. 10. g. Illos dixit Deos ad quos factus est sermo Dei. Secundo: notificatur eius genus, cùm dicitur.*
2 Filium Chu. &c. *Secundum regulam Hebræorum iste fuit propheta: eò quod exprimitur nomen eius in principio prophetiæ filij sui: sicut dictum est Isa. 1. Et idem est inteligendum de alijs tribubus hic nominatis: licet non habeantur eorum prophetiæ. Et sic patet quod iste Sophonias nō solum fuit propheta: sed de genere prophetali: quia pater eius, auus, & proauus, & atauus fuerunt prophetæ. Tertio: notificatur tempus, cum dicitur.*
3 In diebus Io. *Ex quo patet quod iste prophetauit ante tempus Babylonicæ captiuitatis.* 4 Congregans. *Hic consequēter ponitur tractatus: Qui diuiditur in duas partes, scilicet in partem comminatoriam, & consolatoriam quæ incipit in 3. ca. Prima in duas: quia primò comminatur peccatoribus generaliter. Secundò: magis specialiter, ibi. Et extendam. Circa primum dicit propheta in persona domini:* Congregans congre. *Et ista congregatio non est ad salutem, sed ad pœnam, quod patet ex fine huius patris, vbi dicitur.* Et disper. *Et hoc modo accipitur congregatio ab Habacuc. 1. d. Totum in hamo subleuauit, & congregauit in rete suum. Et sic comminatur pœnam peccatoribus generaliter, cum dicitur.* Diuisio.
5 Congregans. *Idest, hoīes peccatores ad pœnā, & qa bruta* † *propter*

MORALITER.

† 1 *Verbum do. quod, &c.* Qui primò comminatur peccatoribus generaliter, di. *Congregans cong.* Per hominem ratione vtentem intelliguntur contentiosi. 1. Cor. 3. a. Cum zelus & contentio sit inter vos: nonne homines estis & secundum hominem ambulatis: Per pecus voluptuosi significātur. Vnde. 1. Eth. Vita voluptuosa vita pecudum appellatur. Per uolatilia vana gloriosi qui petunt alta. Per pisces maris (quorum maiores deuorant minores) significantur homicidæ & raptores: & omnes isti congregabūtur in iudicio, vt comburantur in inferno, Isa. 24. d. *Congregabuntur congregatione vnius fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere.*

† *Et*

illis iustissimum regem Iosiam, qui eos exemplis & mo-
A nitis voluit reducere ad cultum Dei: sed ipsi nihilominus in idololatria permanserunt. Quapropter iustè prophetatur eis, confusio Ierusalem, captiuitas populi & victoria Nabuchodonosor. Non vltra inquit, ad pęnitentiam expectabo, sed omnia
†offendicula. congregans consumam. Non homo, non pecus, nõ volatilia aut pisces remanebunt, iram
Hiero. meam etiam bruta sentient animalia.

Etiam bruta animalia sentient irã Dei, & subuersis vrbibus & interfectis hominibus solitudo erit & raritas bestiarum et volucrũ. Et hoc ideò, qa impiorum fuit nimia
B multitudo, ideo vastabuntur. Potest & de cõsummatione seculi accipi quãdo homines & pecora & vniuersa deficiẽt & tolletur iniquitas à facie terræ.

a *Et extendam.* * Rupertus. Hoc ut dictum, ita & factum est postmodum per regem Nabuchodonosor & exercitum Chaldæorum. Septem autem sunt enunciationes, quo numero plerumq; vniuersitas significari solet, quarum prima est. *Et dispergam de loco reliquias Baal.* Septima. *Nec inuestigauerunt Dominum.* Et si reciprocato ordine considerentur, hoc modo. Non inuestigauerunt Dominum, & non quæsierunt eum: & auerterunt de post tergũ Domini; & iurant in Domino, & in Melchon: & adorant super tecta militiam cœli: & nomina habent æditorum, & colunt Baal. Semper malo præcedenti, id quod sequitur deterius est. Septem igitur enunciationibus malorũ
C omnium, maiorum atque minorum declamata est vniuersitas atque diuersitas, propterq; tunc iram Iuda & Ierusalem commeruit, vt super habitatores eius manum suam extenderet Dominus, qui hæc dicit.

Hieron. Remig. Post ruinas impiorum & iniquorum ablationes contra Iudã & Ierusalem dominus loquitur. Iudas enim & Beniamin in templo domini statuam Baal posuerunt, & in eodẽ sanctuario, idola similiter & Deũ venerati sunt, vnde idolorum sacerdotes, non sacerdotes sed æditupos & phanaticos appellat. Per Iudam & Ierusalem secundum interpretationem potest accipi anima cuiusque à qua aufert dominus omnia prædicta, vel in consummatione seculi, vel in fine cuiusque cum videretur Deũ cõfiteri, & sensum pacis habuisse. De tali Ierusalem disperdet Deus omnem superbiam, & falsos cultus in Deum & variorum errores dogmatum & mundo & Deo pariter seruientem: & per quotidiana peccata auersionem, a domino, & neglectum in Deum.

cęli & pisces maris. Et † ruinæ impiorum erunt, & disperdã
a ¶ Extensio manus gestum percutientis ostendit.
a homines à facie terræ, dicit dominus. Et extendam manũ 1
meã super Iudã, & super omnes habitantes Ierusalẽ: & di- 2 3
a ¶ Auferam. b ¶ Custodes Baal qui pauci de cede hostium remanserunt. c ¶ Idolum Sidoniorum. d ¶ Qui fuerunt autores idololatriæ.
sperdãm de loco hoc reliquias Baal, & nomina † æditorũ 4
a ¶ Idest illos destruam qui quondam sacerdotes domini, modo simul Deum & idola colunt. b ¶ Solem & lunam & alia astra.
cum sacerdotibus, & eos qui adorant super tecta militiam 5
cœli, & adorant & iurant in domino, & iurant in Mel- 6
¶ Simul. a ¶ Idolo Ammonitarum, & illos etiam destruam.
b chõn, & qui auertuntur de post tergum domini, & qui 7
non quæsierunt dominum, nec inuestigauerunt eum.
¶ Timore. a ¶ Ab imminente captiuitate. b ¶ Prope est captiuitas prophetata sub Iosia. c ¶ Captiuitatis & vltionis.
c Silete à faciẽ domini Dei, quia iuxta est diẽs do- 8 9
a ¶ Subuersionem Ierusalem. b ¶ Vt sibi immolentur quos dedicauit ad mortem quasi hæc hostia placet mihi.
mini. Quia præparauit dominus hostiam, † sancti- 10 11

Alleg. Quando refrigescet charitas multorum, & ità abũdabit iniquitas vt filius hominis veniens vix inueniet fidem in terra. tũc Deus percutie[t] eos qui videtur sibi nomen domini confiteri, et ecclesi[æ] quæ à pace nomen hẽt, & auferet Baalim qui interpretatur in sublimiorib[us]. Idest, tollet vanam gloriã quę versatur in ecclesia, & nomina eorum qui solo nomine dici episcopi & presbyteri gloriantur, & qui adorant super tecta m[ilitiam] cæ. qui eleuantur contra scientiam Dei, quidquid in mundo geritur ad ortus & ad occasus stellarum referentes, & eos qui adorant dominum & Melchon qui duobus dominis simul volunt placere Deo & mundo: qui perdito rege Deo, habent regem mundum & hominem & ec[...] qui per mala opera declinant a domino, & non requirũ[nt] eum per pœnitentiam.

b *Auertuntur de post.* Qui relinquentes cultum eius, iur[ant] in Melchon, & adorant militiam cœli.

c *Silete a facie.* Iam prophetata captiuitate, cunctis imp[e]rat silentium incurrens maiorem timorem ex vicinitate ipsius captiuitatis.

* Remig. Omnis terra sileat, reuereatur, contremisc[at] diẽ Domini. Iuxta literã intelligimus tẽpus captiuitat[is] & vltionis in populũ Iudæorũ. Præparatum autẽ populũ *hostiam* dicit qui in tempore vindictæ velut hostia m[a]ctandus erat. Vocatos autem Nabuchodonosor & Chaldæos debemus accipere, quos vocabat ad puniendos peccatores. Nam & per Ieremiam eum seruum suum dic[it].

Tropol. Omne tempus ad comparationem æternitatis breue est, vel exitus singulorum citò venit, ait erg[o] Timeant omnes ne irata Dei facies puniat eos vel exitu cuiusque, vel in communi iudicio: & si iusti volu[e]ritis esse, non est vobis timendum quia imperauit dominus & in veteri testamento figurales hostias ad rem[e]dium & in nouo sanguinem Christi mundatorẽ om[nium] per

NICOLAVS DE LYRA.

propter hominem facta sunt, ideò comminatur quod hæc pœna extendi debeat ad ipsa, cum dicitur. Et pecus, &c.

Diuisio. 1 Et extendam, *Hic consequenter comminatur peccatoribus specialiter. Et primò Iudæis. Secundo populis extraneis: capitulo sequenti. Prima diuiditur in quinque partes: quia primò fit comminatio sacerdotibus. Secundò principibus. Tertiò. vulgaribus. Quarto se occultantibus. Quintò concluditur tribulationis pondus. Partes patebunt prosequendo. Ista tamen diuisio non est ita præcisa quin de sententia vnius partis ponatur aliquid in alia: sicut fit cõmuniter in diuisionibus aliis prophetarum. Circa primum dicitur in persona Dei:* Et extendam manum meam super Iudam. *Ad puniendum eius populum peccatorem.*

2 Et super omnes habitãt. Ieru. *Quæ erat metropolis Iudæ. & ibi vigebat uicium idololotriæ, in quo magis erant culpabiles sacerdotes, qui tenebantur illud extirpare & diuino cultui intendere. Ideò subditur.*

3 Et disperdam &c. *Idest, idololatriæ cultum.*

4 Et nomina æditorum. *Aeditui dicuntur custodes [ido]lolatriæ quasi ædem tuentes.*

5 Et eos qui adorant. *Idest, solem & lunam aliòsque pla[ne]tas. Tecta enim domorum illius terræ erant plana, ideò ibi ascen[de]bant idololatræ ad videndum & colendum plenius sydera.*

6 Et iurant in. *Quia simul cũ domino colebant idola, & in [eo]rum reuerentiam iurabant per ipsa.*

7 Et qui auertuntur. *Eius legem & cultum dimittentes.*

8 Scilete à facie, &c. *Idest, silebitis sicut deiecti & confusi.*

9 Quia iuxta est dies domini. *Idest, tempus suæ vindictæ.*

10 Quia præparauit dominus hostiam. *Idest, populum [Iu]dæ ad occisionem.*

11 Sanctificauit uoca. *In Hebræo habetur. Præparauit, verbum enim Hebraicum hic positum æquiuocum est ad præparare, & [san]ctificare: Hebræi sequuntur vnam significationem, & translatio [no]stra aliam. Possunt etiam dici isti uocati à Deo sanctificati, idest [ap]plicati ad executionem diuinę iustitiæ & isti fuerunt Chaldæi.*

MORALITER.

1 *Et extendam.* Hic propheta comminatur peccatoribus specialiter. Et primo sacerdotibus, cùm dicitur. *Et extendam manum meam.* Ad puniendum.

3 *Et disperdam &c.* Per Baal qui deuorator interpretatur, gula significatur. Per reliquias eius luxuria: quia semen coitus est de superfluo alimẽti: ideò dicit Hier. Venter & genitalia sunt membra propinqua, & ex vicinitate membrorum designatur vicinitas viciorum.

4 *Et nomina &c.* Aeditui dicuntur quasi tuentes æd[em]. Et ideo significãt caupones & lenones qui præbẽt æ[des] gulosis & luxuriosis. Per sacerdotes intelliguntur m[...]tores & mediatrices fornicarię communionis.

5 *Et eos qui ador. &c.* Isti sunt uanè gloriosi semper [as]cendentes ad superiora.

6 *Et iurant, &c.* Isti sunt falsi & duplices duabus vi[is in]gredientes.

7 *Et qui auertuntur.* Isti sunt apostatæ à fide vel religi[one].

4 Et † Et eri

per quem saluantur, & sanctificantur vocati ab æterno, vel per sanguinem Christi sanctificantur apostoli & ceteri qui per eos sunt vocati.

Potest dici quod sanctificauit Babylonios in vltionē peccantis populi, vindicantes Dei iniuriam.

a *Et erit in die domini, visitabo super principes. &c.*

✱ Remig. Dies hostiæ domini tempus est Iudaicæ captiuitatis, quādo omnis populus immolandus erat ab hostib. Tunc visitauit dominus super principes, & super filios regis Iosiæ, quos omnes, vel constat captos fuisse, vel occisos. *Et super omnes qui induti sunt veste peregrina*, i. exotica vel pretiosa.

Mysticè. visitabit Deus in die hostiæ filij sui super pontifices Iudæorum, & super regiam domum, quia vsque ad illud tempus fuerunt reges de Dauid, sed post hanc hostiam defecerunt, quia induti sunt veste peregrina qui recesserunt a protectione & indumēto Dei errore suo operti. Possunt hæc de die iudicii accipi quo puniet dominus principes qui lac comedunt, nec salutē gregis curāt, & qui iactant se esse filios regis Christi, & qui induti sunt nō Christo, sed indumento veteris hominis. i. vicijs, & per hoc eiecerunt se de ecclesia traditi Sathanæ & omnes qui sceleribus contaminant ecclesiam. Possunt hæc etiam de anima cuiusque intelligi, cuius sensus & cogitatio debet esse hospitium regis Dei qui induit se vestimentis diuersorum vitiorū, & implet templum corporis sui iniquitate & dolo.

b *Ingreditur super limen.* Iuxta Hebraicam veritatem, qui transiliunt limen quod hystorice sic dicitur, puniam illos qui iuxta librum regum non calcant limen idolorū superstitionibus seruientes.

a ¶Captiuitatis Iudaicæ quando totus populus immolandus est.

ficauit vocatos suos. Et erit in die hostiæ dn̄i visitabo sup 1

a ¶Qui mane bibebant siceram. b ¶Vel omnes de regia stirpe, vel propriè filios Iosiæ. c ¶Qui pro cultu Dei venerati sunt Idola.

principes & sup filios regis, & super oēs qui induti sunt ve 2 3 †

a ¶Superbos qui quodam fastu & dignitatis supercilio gradus templi, & sanctuarij limen ascēdunt.

ste peregrina. Et visitabo super omnē qui arroganter in- 4

a ¶Lxx. qui sunt in vestibulis, i. qui egressi sunt de ecclesia propter peccata.
b ¶Non solum idolorum cultu, sed & etiam omni genere propriæ iniquitatis & dolo ad decipiēdos subiectos implent domum Dei.

greditur super limen in die illa, qui complent domū† dn̄i 5

a ¶Quando extenta manu Dei super Ierusalem hostilis exercitus eam vallauerit.

Dei sui iniquitate & dolo. Et erit in die illa dicit dominus, 6

a Propter clamorem dicentium, Sanguis eius super nos & super fil. no. circundata est a Romanis Ierusalem cuius captiuitatis typum præcesserat captiuitas per Nabuchodonosor.

vox clamoris à porta pisciū, & vlulatus a † secūda, & cōtri 7 8

tio magna a collibus. Vlulate habitatores† pilæ. Cōticuit 9 10

a ¶Peribunt qui tantas habent diuitias vt eis putent se indutos & septos.

oīs populus Chanaā, disperierunt oēs inuoluti argento. 11

c *Et erit die illa dicit dominus, vox cla. a por. pis. & vlu.* Porta piscium vocatur quæ ducit Diospolim & Ioppem & vicinior est mari, a secunda signat portam secundi muri in eodem climate a collibus de monte Sion, & de excelsiori parte vrbis, qua ab hostibus occupata facilior descensus erit ad prona. Multi ad Babyloniorum tēpora hęc referunt. D 1.Reg.5.b Porta pisciū. Hieron. Remig.

Prima porta oculorum qui aperiuntur ad concupiscendum. In iudicio ergo cum aperientur libri tota imago antiquorū scelerum exhibebitur ante oculos eorum. Post clamorē huius portæ sequitur vlulatus secundæ, idest, aurium. In his duobus sensibus maximè peccat homo & punietur videns & audiēs totum ordinem suorum malorum, hoc terrore contereretur quidquid in homine fuerit excelsum. Porta oculorum & aurium. † dominorum suorum. † schola. E

Vel in fine mūdi. A prima porta pisciū lugebunt, qui suū nō seruauerūt baptisma, a secūda qui nō egerūt pænitentiam de peccatis, & tunc conterentur, quia noluerunt humiliari. Per has duas portas introitur, vel reditur ad ecclesiam.

d *Vlulate habitatores.* ✱Remig. Pilam vocat Ierusalem, quia sicut in pilo vi & impetu frumenta feriente desuper vecte tunduntur, ita de porta piscium, & de secunda atque de collibus promens deterrebit Romanorū aut Chaldæorum exercitus, & comminuet omnia. Venientibus itaque hostibus, conticescent magno metu, & suorum scelerum conscientia exagitati, nec saltem dominū quem offenderunt, inuocare audebunt.

Descripto clamore q̄ erit ī supiori porta vrbis, supponit & de valle Siloe, q̄ cōparat pilę. i. vasi ī quo tūduntur frumen- Hieronym.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et erit. *Hæc est secunda pars, in qua comminatur principibus cum dicitur.* Et erit in die hostiæ do. *idest occisionis peccatorū secundum ordinem diuinæ iustitiæ.*

2 Visitabo super principes & super filios. *Principes. s. Sedechiæ & filios eius fecit Nabuchodonosor occidi, & oculos eius erui. 4. Regum vltimo.*

3 Et super omnes qui induti sunt veste peregrina. *Idest vestibus cultui alienorum deorum deputatis, talibus enim vtebantur sacerdotes Iudæorum aliquando, quia cum domino etiam idola colebant, vt prædictum est.*

4 Et visitabo super omnes qui ar. ingre. sup. *Ingrediēs domū domini magis ad suā pompā quā ad Dei reuerentiā. In Hebręo tamen habetur, Super oēm transilientem limen. quia aliqui volentes sacerdotes Dagon, & eius cultores imitari, qui nō calcant super limen templi Dagon. 1. Reg. v. Sic ingredientes templum domini limen transiliebant absque eius calcatione, scdm̄ q̄ dicit hic Ra. Sa.*

5 Qui complent domum domini. *Ibi tractantes negociationes, & consimilia, vt patet Iob. y. quę habent iniquitatem & dolum annexa.*

6 Et erit. *Hęc est tertia pars in qua cōminatur vulgaribus dicēs.* Vox

7 Vox cla. a por. pi. *sic nominata, quia respiciebat mare & per illam pisces inferebantur in Ierusalem & erat in muro exteriori.*

8 Et vlulatus a secunda. *idest, a porta sibi correspondente in muro secundo.*

9 Et contritio magna a collibus. *i. a monte Sion, in quo erat templum & domus regia, quæ claudebantur tertio muro. Triplicem enim clausuram fecit Salomon in Ierusalem, & per ista ostenditur q̄ totus populus ciuitatis esset affligendus in omni parte.*

10 Vlulate habitatores. *idest Ierusalem, vt dicunt expositores nostri cōmuniter, quæ dicitur pila, eo quod est in medio Iudæę, sicut pes ponti qui pila dicitur in medio eius. Vnde versus,* Est pila pes pontis, pila ludus, pila taberna. *In Hebræo habetur, Habitatores hamachthes & sonat profundum in Latino. Et dicit Ra. Sa. q̄ illa est ciuitas quę vocatur Tyberias, nominata profunda, eo quod est in demissiori loco Iudęę.*

11 Conticuit omnis populus Chanaan. *i. Iudęorum siue Iudęę, quia ibi habitauerunt Chananęi ante filios Israel, & quia filij Israel secuti sunt mores Chananęorum.*

12 Disperierunt omes inuoluti. *i. pleni diuitijs male acquisitis, quæ inuoluunt homines peccatis, secundum illud. 1. Timo. vi. b,* Qui volunt diuites fieri, in cidunt in laqueum & tentationem diaboli & desideria multa. &c.

✱ Et

MORALITER.

† 1 *Et erit in.* Hic comminatur principibus mūdi, per quos significantur spiritus maligni qui dicuntur principes & potestates: Eph. 6. *Et erit in die hostię domini.* Hæc dies Parasceue potest dici, in qua Christus fuit immolatus qui bene fuit hostia domini.

2 *Visitabo super principes.* scilicet, tenebrarum, qui tunc fuerunt debellati.

† *Et super filios regis.* scilicet, æterni, qui tunc de limbo fuerunt liberati.

3 *Et super omnes, &c. vest. pere.* i. alienati a fide Christiana.

4 *Et vi super om.* scilicet, ecclesiæ intrusus per potētiam secularem, de quibus subditur.

5 *Qui complent domum.* Quia malè intrant, & pessimè gubernant, Et quoniam dolent boni de malis, subditur:

6 *Et e. vox cla.* sic nominata, eo quod erat versus mare & ideo significat amaritudinem doloris.

8 *Et vlulatus a secunda.* Quia quanto magis reiterantur & multiplicantur, tanto magis dolor augetur.

10 *Vlulate habitatores Pilę.* idest, tabernæ, vnde versus.

Est pila pes pontis, pila ludus, pila taberna.

Per istos significantur ebriosi, quibus nisi pæniteant, reseruatur pæna inferni.

11 *Conticuit omnis populus Chanaan, &c.* Quæ interpretatur mercatio, Ideo per hoc significantur simoniaci qui non habent frontem coram Deo loquendi.

12 *Disperierūt omnes inuoluti argēto.* scilicet, male acquisito.

Et erit in tempore illo,ſcrutabor Ieruſalē in lucernis,& vi 1
a ¶Confiuentes in uiribus ſuis quæ fecibus comparantur vel peccatis. 2
b ¶Calumniant Dei prouidentiam dicentes quod nec bonis bona,nec malis mala poſſit reddere ſed omnia caſu reg. ntur. 3
ſitabo ſuper viros defixos in fecib.ſuis, qui dicunt in cor- 4 5
dibus ſuis,Non faciet bene dominus,& nō faciet malè.Et 6
a ¶Si quis latronis vel furis vel piratæ fortitudinem diripit, dum infirmos reddit, prodeſt illis ſua infirmitas. 7 8
erit† fortitudo eorū in direptionem,& domus eorū in de- 9
a ¶Immundas,& ideo non habitabunt.
ſertum.† Et ædificabunt domos,& non habitabūt & plan 10
¶ Sodomoruur. 11
tabunt vineas,& non bibent vinū earum.Iuxta eſt dies do 12
a ¶ Cui nullus p't :ſt reſiſtere. 13
mini magnus,iuxta eſt & velox nimis. Vox diei dñi amara 14
† tribulabitur ibi fortis.†Dies iræ,dies illa,dies tribulatio- 15 16
nis & anguſtiæ,dies calamitatis & miſeriæ,dies tenebrarū 17
¶ Erit. 18
& caliginis,dies nebulę & turbinis, & dies tubę & clāgo- 19
a ¶ Vbi uix ſunt parua veſtigia ruinarum. 20
ris,ſup ciuitates munitas,& ſup† angulos excelſos.Et tribu 21
a ¶ Præ magnitudine preſſuræ ignorabunt quid agent. b ¶Et hoc ideo. c ¶Propter crucem domini ſuſtinuit Ieruſalem hæc mala.
labo homines,& ambulabunt ut cæci , quia domino pec- 22 23

frumenta quia de porta piſcium & de ſecunda,& de col libus proruens exercitu contundet inferiora loca. Chanaā vocat populū Iudæorum,vñ, *Semen Chanaan ,& non Iuda.* *Vlulate.* Vocantur ad planctum qui in ima ſcelerū ſuorū ſunt demerſi. Quod dicitur, *Conticuit omnis popu.* ſignat in die iudicij ceſſaturam plaſphemiā eorum qui in cęlū poſuerunt os ſuum Chanaan cōmotio. hoc nomine vocantur Iudæi, quorum pedes nūquam fixi ſunt ſuper petram.

Dan. 13. f.
pſal. 72. b

a *Et erit &c.* Captiuitatis per Babylonios vel Romanos, quādo nullum peccatum eorum qui legem Dei dimiſerunt impunitum remanebit, quia nullus remanebit abſcōditus,nec in cloacis, nec in ſpeluncis in quibus reges & ſacerdotes ſe timore mortis abſconderunt.

†,ſubſtantia.
† Amos 5.c.
† Iere.30.a
Iohel. 1.a.
Amos.5.a.

b *Scrutabor Ieruſalem.* Tempore iudicij ſcrutabitur Deus cum lucerna eccleſiam ſuam, & puniet contemptores mandatorum ſuorum,(qui quaſi cum ratione ſe peccare dicentes) blaſphemant Deum,dicentes,quod nec præmia,nec pœnas poſſit reddere,& illis in cęcitate depreſſis apponet lucernam verbi ſui & rationis, quia omnia in medium vitia proferet.

* Remig. Quum Chaldæi vel Romani venerint, ceperintque Ieruſalem,tunc ſcrutabuntur lucerna omnia loca ciuitatis in quib. abſcondi potuerunt. ēt cloacas & obſcuras ſpelūcas, vt nullus poſſit effugere. Hoc qui ſubuerſionem factam a Romanis legerint, ita factū inuenient.

Ser. 15. in Cā.
* Bernardus. Dabo operam,nec lolia pro granis, nec paleas cum granis offerte. Scrutabor ego uias meas & ſtudia mea,quo is qui ſcrutaturus eſt Hieruſalem in lucernis, nihil inſcrutatum in me ſiue indiſcuſſum inueniat. Neque enim iudicaturus eſt bis in idipſum.

Hiero.
c *Qui di.* In die iudicij vel morte cuiuſque, quod malè erigebatur contra Deum uaſtabitur,ut ceſſent a malo opere membra quibus prius non bene vtebantur, & domos quas ędificabant in ſanguine deſtruentur & non in leproſa domo,ſed in bene ædificata habitabitur. Et quia plantabant vineam Sodomorum & non Dei, ideo non bibent in uinum earū,vt inebrientur cū Ioſeph in meridie,his prope eſt dies dñi ad comparationem ęternitatis, vel quia mors vniuſcuiuſq; conſummationē mundi facit. In utraq; captiuitate exercitus Iudæorū cæſus eſt,domus dirutæ ſunt,agri in uineęq; vaſtatæ. Et cū diceret ad prophetas, Quod vos comminamini poſt lōgum tēpus eueniet,dominus veloci plaga cito eos percuſſit.

d *Et erit fortitudo eorum,&c.* ✻ Remigius. Manifeſte de Iudęis dicitur,quorū fortitudo & omnis exercitus captiuitatis tempore in direptionē data ſunt, & domus deſtructæ, & agri & vineæ vaſtatæ. Nec prolongata eſt vltio, aut ſemper expectauit patiētia Dei,ſed velociter reſtituit eis quod merebantur.

e *Iuxta eſt dies do.* In cōſummatione ſeculi, vel in exitu cuiuſq; dies domini erit amara his q male fortes fuerūt (cū etiam iuſti per ignem ſaluentur) dies miſeriæ, cū dicēt, Væ nobis,quia miſeri ſumus. dies tenebrarum,qa eos qui lucem oderunt tenebræ ſequentur, dies nebulæ & tur. veniet ſuper eos tēpeſtas Dei. vnde & nouiſſima tuba Dei terrebit eos. Super ciuitates quas munierunt multitudine peccatorum,& ſuper angulos,i. peruerſa opera & erecta erit ira Dei. unde & arguūtur Phariſæi qui adorant in angulis platearum,a uia Dei quæ recta & directa eſt declinantes & tortuoſos angulos ſectantes. *Iuxta eſt dies domini.* Dies utriuſque captiuitatis amara, quia ad amaritudinem Deum prouocauerūt,& ideo nō ſolum imbecilles,ſed fortiſſimi viri deprimentur & qui lumen Deo reſpuerunt tenebris obuoluentur, & qui noluerunt ſolenniū dierū audire tubas,audiēt tubas bellantiū. De excidio munitarū ciuitatum & excelſorū angulorum Iudææ. plus oculis quam ſcriptis poteſt cognoſci.

Rubertus. O quantus clamor & exclamatio,quam vehemens omni homini,niſi ei qui ſurdus eſt,qui non habet aures audiendi. Qualis erat uiſio mentis, cuius tanta eſt acrimonia vocis? Beatus papa Gregorius rectè ad vim clamoris huius attonitus. Penſate inquit, fratres Chariſſimi,ad conſpectum tanti iudicis,quis in illo die terror erit,quando iam pœna remedium non erit. Quæ illa confuſio,cui reatu ſuo exigente contigit,in conuentu oīum hominum angelorumque erubeſcere. Qui pauor,eum quem tranquillum mens humana capere non valet, & iratū videre. Quem diē intuens propheta,ait, *Dies irę dies illa,&c.* Penſate ergo fratres extremi iudicij diem, ſuper corda reproborum,qua aſperitate propheta uidit amareſcere,quem tot appellationib. non valet explicare,&c.

f *Et tribula. homines.* In fine ſeculi uel cuiuſq;. Tribulabūtur,q ut hoīes uixerunt,& hoīes mortui ſunt,& qui per

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et erit. *Hęc eſt quarta pars in qua comminatur propheta latētibus,dicens.*

2 Scrutabor Ieruſa. *quia capta ciuitate Chaldæi cum luminaribus quęrebant abſconditos in locis ſubterraneis & obſtructis.*

3 Et uiſitabo. *inferendo pœnam.*

4 Super uiros defi. in fe. ſuis. *i. obſtinatos in peccatis ſuis.*

5 Qui dicunt in cordibus ſuis. *male de Deo ſentiendo.*

6 Non faciet bene dominus. *ſuis cultoribus.*

7 Et non faciet male. *ſuis contemporibus. Ceciderant enim in errorem illum qui dicunt prouidentiam diuinam non extendi ad hæc inferiora ex quorum perſona dicitur Iob. xxij. b.* Circa cardines celi perambulat, nec noſtra conſiderat.

8 Erit fortitudo eorum. *ideſt, diuitię eorū. Vnde in Hebręo habetur, Subſtantia eorum.* In direptionem. *Chaldęis.*

9 Et domus eorum in deſertum. *Habitatoribus eorum occiſis vel captiuatis. Ideo ſubditur,* Edificabunt do.&c.

10 Iuxta eſt. *Hæc eſt pars quinta,in qua concluditur pondus tribulationis imminētis,cum dicitur.* Iuxta eſt dies domini mag. *magnitudine ſuę uindictę.*

11 Vox diei. *quia omnes clamabunt prę amaritudine anguſtię.*

12 Tribulabitur. *Et multo magis alij.*

13 Dies iræ, *ideſt, dies vindictę.*

14 Dies. *Exterius.*

15 Et angu. *interius.*

16 Dies. *ideſt, luctus.*

17 Et miſe. *ideſt, cuiuslibet boni defectus.*

18 Dies tene. *q. d. tanta erit tribulatio, quod nullus poterit videre locum fugiendi ſeu abſcondendi ſe.*

19 Et turbi. *i. impetus Chaldæorum omnia rapientis.*

20 Dies. *Chaldęos ad bellum incitantis.*

21 Et ſu. *Ideſt. turres excelſas, quę ſolent fieri in murorum angulis.*

22 Et am. *i. incidentes in periculis vndique, ſicut cęcus ambulans cadit in foueam, & impingit ad lapidem. Et ſubdit cauſam.*

23 Quia. d. *Multipliciter, vt patet per ſupradicta.*

MORALITER.

2 *Scrutabor Ieruſalem in lucernis,* qa nuda & aperta ſunt omnia Dei oculis,propter quod nullum bonum remanebit irremuneratum,nec malum aliquod impunitum eorum pæna, & primo temporalis,cum dicitur.

3 *Et viſitabo ſuper viros defi.&c.* ideſt obſtinatos in malis.

5 *Qui dicunt in cordibus ſu.&c.* Credunt.n. qđ Dei prouidentia ſe non extendat ad hæc inferiora. Ideo ſubditur

8 *Et erit fortitudo eorum in di.* Et ſecūdo æterna, cum d

10 *Iuxta eſt dies domini.* Ideſt condēnationis æternæ, qu particulariter in morte cuiuslibet, & fiet generaliter i iudicio generali. Et acerbitas pœnæ cum ſubditur.

† *Dies illa.* vſq; ad finē c. Et applicari pōt litera de facil

† Mo-

diderunt lumen virtutum, ibunt vt cæci, non inuenientes lumen pœnitentiæ. Qui peccauerunt domino dum relinquentes iusticiam, & alias virtutes quæ Dei sunt, & iniustitiam & alia vitia secuti sunt.

a *Et ef.* Per sanguinẽ accipitur vitalis anima, qua vegetatur & sustentatur & viuit homo, quã qui effundit vel per scandalum, vel per peruersam doctrinã, in iudicio effundetur ab eo & cogetur amittere ꝙ sibi videbatur hẽre vitale. Ridiculũ aũt videretur si in resurrectione sanguis cuiusquã effundendus diceretur. In consũmatione ergo vel gñali vel speciali sanguis qui effusus est clamabit ad Deũ, & apparebit in medio, & opera sanguinis, & terrena sicut puluis iacebunt & stercora in illo die quo diuites coguntur ex necessitate diuitias amittere per eas liberari non poterunt, quia omnia terrena zelo Dei deuorabuntur. D

Diuites qui magna iniquitate congregauerunt diuitias per eas non poterunt liberari, quia ignis zeli Dei succẽsus contra eos totã terrã deuorabit, ne longũ tp̃s in medio ga post. xlij. annos facta est cõsummatio nõ solũ in Ierusalẽ, sed cũctis Iudeę terrã inhabitãtibus.

Dum ex zelo punit Deus, ostẽdit se amare humanam animam, nisi enim amaret nõ eam zelaret, sed nec in similitudine mariti peccatum vxoris vlcisceretur.

a ¶Prius fundendo sanguinem prophetarum, postea Christi, & ideo sanguis eorum effundetur in tota regione. b ¶Ita viliter quasi puluis. c ¶Insepulta super faciem terræ.

a cauerunt, Et effundetur sanguis eorũ sicut humus, & cor- 1
pora eorum sicut stercora. Sed & argentum eorũ & aurum 2 3
non poterit liberare eos in die irę domini. In igne zeli eius
deuorabitur omnis terra, quia consummationem cum fe 4

a ¶Qui se totos terrenitati dederunt, nec sunt aduenæ & peregrini in mundo.

stinatione faciet cunctis habitantibus terram.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et effun. *idest, quod tota erit operta sanguine.*

2 Et cor. *idest, dimittentur insepulta.*

3 In igne. *idest, vindictæ Dei.*

4 Deuo. *scilicet, Iudææ, de qua loquitur propheta.* E

CAPVT II.

a 1 *Conuenit, cong.* Post descriptionem malorum futurorum in vtraque captiuitate prouocatur populus ad pœnitentiam.

Vide clementiam Dei. post comminationẽ prouocat ad pœnitentiam, ne faciat quod comminatus est.

* Ruper. Hoc officium, & hic mos est speculatoris fidei, legati fidelis, vt non cõtentus sit clamasse quod viderit, vel nũciasse cui rei legationẽ susceperit, verum etiam superintendat spontaneum quippiã sermonis hortatorij, per quod auditorẽ faciendo beneuolũ, ad cautelam necessariam properet excitare, quæ magna pars est boni adiutorij. Sic Paulus, *Adiuuantes* (inquit) *exhortamur, ne in vacuũ gratiam Dei recipiatis, &c.* Sic iste, ubi speculatoribus more prophetico ore clamauit, quę uidisset mala uentura, primum in partibus, deinde in uniuersitate mundi, qua idemissi paululum declamationis uehementia, suauius incipit, & hortatur his verbis, *Conuenite, & congregamini*, subauditur, conuentu & congregatione qua Deo creatori coniungi possumus & debemus, &c.

Allegorice. Multitudini credentium dicitur: Conuenite in ecclesiam, sociamini charitate & pace o Gentes, quæ non placetis Deo cum disciplina, & mandata ejus vobis non placeant, sed agite pœnitentiam antequã ex præceptione Dei veniat dies iudicij, in quo erãt mali sicut puluis pertransiens, quo tempore non erit locus pęnitendi sed recipiẽdi quod Deus intulerit iratus. Potest etiam hæc aptari vnicuique de secundo transeunti. Alleg. † desiderata. Remig. † uisio.

b *Queri.* O custodes meorũ pręceptorum, qui ad mei imitationẽ in mũdo humiliati estis, qui iudicium Dei in mansuetudine operati estis quærit iustum, *cui pater dedit omne iudicium,* quærite mansuetum, vt quidquid in vestra mansuetudine minus est, ab eo qui fons mãsuetudinis est, impleatur. Ioh. 5. d. † humiles. F † humilitatẽ.

Quæri. Allegorice. Quærant mansueti ecclesiæ dominum, vt in consummatione mundi, vel exitu vniuscuiusque protegantur contra iram Dei, quia diuersi mali diuersis malis punientur. Hoc dicit Gaza, quod dicitur fortitudo eius, idest, omnes qui de fortitudine corporis gloriantur, in die iræ Dei ad nihilum redigentur. Ascalon, idest, ponderata vel ignis homicida, in ira Dei. Allego. Gaza.

CAPVT II.

a ¶In vnum locum. b ¶In vnam voluntatem eadem charitate copulati. ¶Non digna Dei amore.

Conuenite, congregamini gens non † a- 1 2
a Antequam impleatur quod prophetatum est, antequam præceptum Dei præparet sibi diem in quo effectus præcepti sequatur, qui tam facile veniet sicut puluis pertransiens.
mabilis, priusquam † pariat † iussio qua- 3 4
si puluerem transeuntem diem, ante- 5
quam veniat super vos ira furoris domini, antequam ve- 6
a ¶Ideo hoc vt aliquo modo possitis vitare vos mansueti & iusti captiuitatem quæ per Nabuch. vel Romanos inferenda est Iudæis quæ tanta erit vt potentissimas vrbes Philisthinorum vobiscum opprimat.
niat super vos ira indignationis domini. Quęrite dominũ 7
b omnes † mansueti terræ, qui iudicium eius estis operati, quærite † iustum, quærite † mansuetum, si quomodo 8

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

Conuenite. *Postquam comminatus est Iudæis, hic consequenter comminatur extraneis. Et diuiditur in duas, quia primo continuat se ad dicta. Secundo exequitur dicenda ibi.* Quia Gaza. *Circa primum post comminationem capituli pręcedentis positam, inducit populum suum ad pœnitentiam, vt euadat pœnam cõminatam, dicens.*

1 Conuenite. *Per mutuam dilectionem.*

2 Congrega. *In locum diuini cultus ad impetrandum peccatorum vestrorum remissionem.*

3 Gens non amabilis *idest, Deo odibilis propter peccatorum multiplicationem.*

4 Priusquam pariat visio. *idest, antequam pœna mihi ostẽsa reuelatione diuina super vos veniat in effectu.* Quasi puluerem transeuntem diem. *Ista litera apud Hebræos dicitur decurtata quia ad eius intellectum, oportet supplere aliqua. Et cõtinuatur sic præcedenti litera.* Priusquam pariat iussio. *i. pœna præmissa tollat vos de terra vestra, ita velociter sicut ventus tollit puluerem, & sicut sol suo transitu veloci facit diem.*

5 Antequam veniat super vos ira furoris, &c. *idest, pęna suæ vindictæ.*

6 Antequã veniat super vos ira indig. domin. *Repetitio est eiusdem sententiæ ad maiorem assertionẽ, & sic est in Hebræo, propter quod aliqui male corrigunt detrahentes, quasi istud non sit de textu.*

7 Quærite dominum omnes mansueti terræ. *Vt per vestram iustitiam & orationem alijs parcatur à pœna comminatæ, sicut Genes. 18. dixit dominus se velle parcere toti ciuitati Sodomorum pro decem iustis si ibi inuenirentur.*

8 Quærite iustum &c. *i. ipsum Deum, considerando eius iustitiam & mansuetudinem, quasi dicat: Sicut comminatus est pœnam peccatoribus ex sua iustitia, sic paratus est parcere pœnitentibus ex sua misericordia.*

MORALITER.

* *Conuenite, congregamini.* Quoniam Deus non vult mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuat. Ideo dicitur. *Conuenite & congregamini.* Ad Dei misericordiam implorandam.

3 *Gens non amabili.* idest, peccatrix.

4 *Priusquam pariat.* idest, antequam pœna vobis debita ponatur in effectu. Sed quia cum Dei misericordia semper currit eius iusticia. Ideo sequitur.

8 *Quærite iustum, quærite &c.* idest, confidentes de Dei misericordia simul timeatis eius iustitiam contra illos qui semper cogitant de Dei misericordia tantum, & sic licentius declinant ad peccatum.

mensuram sui sceleris sentient. Et quia exarsit ad effundendum sanguinem, non diripietur vt Gaza, sed in solitudinem redacta ignibus gehennæ vsque ad puluerem cremabitur. Et Azotus, i. ignis generationis, s. qui ardent libidine, & incendio generationis, non occulto iudicio, sed in meridie quo sancti plenam recipient claritatem in tenebras proijcientur. Et Acharon i. sterilitas vel eradicatio. s. qui fructū nō ferūt, sed praua doctrina plurimos eradicant, ipsi quoque eradicabuntur.

a *Quia Gaza destructa erit, &c.*

✻ Remig. Tanta inquit, erit fortitudo Chaldęorū exercitus, vt potentissimas vrbes Philisthinorū, quæ vob sæpe quo certamineresti terunt, eadē captiuitas apprehendat.

le sophismatibus hæreticorum decipiebantur, ad veritatis cognitionem reductos facit inimicorum victores.

c *Requies pastorum.* In tantam venies vastitatem quæ letabaris in euersione Iudææ, vt omnes vrbes tuę munitissimæ etiam ouilia pastorum sint.

d *Audiui.* Post cōminationem, quæ facta est contra Philisthijn, nunc aduersus Moab & filios Ammō prophetia texitur, eo φ iuncti Babylonijs vastauerūt sanctuariū Dei, & subiugato populo Israel, Deū blasphemauerunt. Nabucho. enim subruta Iudæa, circumiacentes vrbes Gentesque oppressit, & qui putabāt Iudam se habere subiectū, habuere conseruū. Sub Iosia ergo dū adhuc staret templum dirigitur prophetia contra insultatores, vt mala quondam populi Dei cæterarum Gentium malo alleuiarentur.

a abscōdamini in die furoris dn̄i, quia Gaza destructa erit, 1
(a ¶Non furto, sed manifesta luce. b ¶In captiuitate trahent.)
& Ascalō in desertū, Azotū in meridie eijcient, & Acharō †
(a ¶Hoc iustinebit, quod vocabulum sonat; interpretatur enim eradicatio. b ¶Quorum possessio iuxta mare extenditur. c ¶Perditioni dedita.)
b eradicabitur. Væ qui habitatis † funiculū maris, gens † p- 2
(¶ Comminatio. a ¶O. b ¶Quod terra Philisthinorum terra Chanaan sit, nulli dubium est.)
ditorū. Verbum dn̄i super vos Chanaan, terra Philisthino 3
rū, & disperdam te, ita vt non sit inhabitator. Et erit funi- 4
(a ¶Maritima regio, possessio eorum qui de captiuitate Babylonis reuertentur.) 5
c culus maris requies pastorū, & caulæ pecorū. Et erit † fu- 6
(a ¶Post captiuitatem. b ¶De duabus tribubus. c ¶Greges pecorum.)
niculus eius qui remāserit de domo Iuda. Ibi pascentur in
(a ¶Quondam nobilis & superba. b ¶Post meridiem pastores faciunt greges suos accubare. ¶Et hoc ideo.)
domib. Ascalonis ad vesperā requiescent, quia visitabit
(¶ Iudæos. a ¶Sub Zorobabel sub quo templum & ciuitas restituta est.) 7
d eos dn̄s Deus eorum, & auertet captiuitatem eorū. Audi- 8
(a ¶Quæ vrbs Arabiæ secunda post Philadelphiam dicitur.) 9
ui opprobrium Moab, & blasphemias filiorum Ammon,

Hieron. b *Væ qui habitatis fu.* Prædicta vastitate quatuor magnarum vrbium Palestinæ, ad ipsam prouinciam generaliter sermo dirigitur, & prædicit eis. Væ in aduentu Babyloniorum, quia etiam illi qui iuxta mare habitant, tollentur per eos.

Tropo. *Væ qui.* Tropol. vel in consummatione mūdi, vel quotidie fit per ecclesiasticos viros comminatio Dei ad illos corrigendos, qui cum deberent habitare in Iudæa, idest terra promissionis vel confessionis, malunt habitare in mari & fluctibus seculi contundi. Et dicuntur etiam terra Chanaan semper in motu suo, & Philisthæi cadentes potione. Hos disperdit Deus de priori habitatione, vt regio quę prius continebat gregem perditum, incipiat esse ouile pecorum Christi, & Iudas, i. vera confessio habi- *Matth 22. b* tet in funiculo maris, & cum mundi vespera aduenerit, de multis vocatis pauci electi, qui nunc reliqui vocātur de domo Iuda, pascent eos qui prius in mari pascebātur, C & qui prius erant in Ascalone, i. in quib. prius manabat cruor interfectorū. Ascalon. n. ignis homicida dr̄. Et hoc ideo, quia Deus visitauit populum suum, & eos qui facile

Audiui. ✻ Remig. Prædicta clade Palestinorū, & excisione ciuitatū eius, nūc contra Moab & filios Ammon cōuertitur propheta, & eorū pronunciat mala vētura, eo φ Babylonijs auxiliū præbuerint contra populū Dei, & cū eis ciuitatē templūq; subruerint, & insultantes captis Iudæis, Deū blasphemarint. *Audiui opprobriū Moab.* Hęc est ciuitas Arabiæ & nūc Areopolis, i. Martis ciuitas dr̄, &c.

Alleg. Per filios Ammon & Moab Iudæi & hæretici notantur, & ipsi enim videntur esse de genere Abrahæ, & effugisse incendium Sodomę & Gomorræ, & habitare in Segor parua. Sed quia generatio eorum in tenebris est, & filij Loth. i. a Deo declinantes, & de incestis nuptiis, ideo filiis Iudæ idest, veris confessoribus insultātes super possessionem illorum, suos terminos cupiunt magnificare. Confidentes enim in sophismatum subtilitate ecclesiasticam rusticitatē cōtemnunt, quasi indignā suis mysterijs, quæ quasi idola sibi confinxerunt, ideo ipsi

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quia Gaza. *Hic consequenter propheta, exequitur dicēda extraneis comminando. Et primò, Philisthæis. Secundo Moabitis & Ammonitis, ibi,* Audiui *Tertio Aethiopibus & Assyrijs, ibi,* Sed & vos. *Circa primū dicit,* Quia Gaza destructa erit. *q.d. propter hoc monui vos ad pænitentiam, quia terra Philisthinorum quæ est vestra fortior, destruetur propter sui obstinationem in peccato. Et exprimit hic nomina quatuor ciuitatum principalium. Consequenter toti populo comminatur, dicens.*

2 Væ qui habitatis funiculū maris. *i. parte terrę sitā supra mare. Terra. n. Philisthinorū sita est supra mare mediterraneū.*

3 Verbum domini super vos Chanaan. *Terra enim Philisthinorum dicitur Chanaan, quia erat vna portio regnorum Chanaan, vt patet in libro Iosue.*

4 Et erit funiculus maris. *idest, terra Philisthinorum.*

5 Requies pastorum. *Quia destructis ciuitatibus & eiectis habitatoribus terra manebit inculta, & sic solis pascuis animalium apta.*

6 Et erit funiculus eius qui remāserit de domo Iuda. Ibi pascentur in domibus, &c. *idest. reuertentes de Babylone ibi pascent animalia sua.*

7 Ad vesperam requiescent. *cum animalibus suis in caulis*

8 Qui visitabit eos dominus. *Liberando eos de captiuitate Babylonica per eorum pænitentiam.*

9 Audiui. *Hic consequenter cōminatur Moabitis & Ammonitis, dicens in persona Dei.* Audiui opprobrium Moab &c. *Dicit hic Ra. Sa. quod Iudæi cum ducerentur in Babylonem captiui gemētes & flentes, Moabitę & Ammonitę per quorum terra ducebantur, derisoriè eis dicebāt, Quare lugetis & tristamini, quia ad terrā vestrā ducimini? Inde. n. natus fuit Abraham pater vester, Gen. x* ✻ Et

MORALITER.

✻ 1 *Quia Gaza.* Hic prædicitur secundum literalē sensum destructio terræ Philisthinorum, Moral autem per Philisthæam quæ potione cadens interpretatur, ebrietas bene significatur ad q̄ sequitur destructio fortitudinis corporalis, Prou. xxiij. c. *Cui væ, cuius patri væ, cuius rixæ, cui foueæ, cui sine cā vulnera, cui suffossio oculorū, nonne his qui commorantur in vino & student calicibus epotandis?* Et hoc significatur per destructionem Gazæ, quæ fortitudo interpretatur. Itē ad ebrietatem sequitur hebetatio discretionis quæ significatur, cum subditur,

† *Et Ascalon. in deser.* nam Ascalon interpretatur ponderatio. actus autem humani debent discretionis iudicio ponderari. Item per ebrietatem destruitur amicitia charitatis. ij. Esdræ. iij. a. *Et non meminerunt cum biberint amicitiā nec fraternitatem, sed post non modicum sumunt gladios.* Et hoc significatur per destructionem Azoti, cum dicitur.

† *Azotum in meridie.* Nam communiter circa meridiē incurrunt homines ebrietatem. Item per ebrietatem consumitur substantia corporalis, Eccl. xix. a. *Operarius ebriosus non ditabitur.* Et hoc significatur, cum dicitur.

† *Et Acharon eradicabitur.* Acharon enim pascua gregis interpretatur, & cōuenit substantiæ temporali, p quam omnia ad victum pertinentia habentur.

9 *Audiui oppro.* Hic describitur destructio quatuor Gentium. Primi, sunt Moabitæ, qui interpretantur ex patre, ideo significant blasphemos, quibus dicitur Ioel. viij. *Vos ex patre diabolo estis,* Secundi sunt Ammonitæ, qui interpretantur populi idolorū, ideo significant inuidos dolent de bonis aliorum. Tertii sunt Aethiopes, qui tenebrosi interpretantur, & ideo significant hæreticos, qui tenebris errorum obfuscantur. Quarti sunt Assyrij, qui interpretantur facturæ vigilantes, ideo significant latrones, qui de nocte vigilant ad malefaciendum. Isti vero quatuor hominum modi sunt per diuinum iudicium (nisi pœniteant) æternaliter condemnandi.

ipsi erunt sicut Sodoma & Gomorra. Videntur quidem in hoc quod Gentiles nō sunt de Sodomis exisse, sed qa blasphemant, in Sodomam relabuntur, & sunt spinæ ariditatis vitiorũ incendio præparatæ. Sunt etiam multiplicatę vitiorum aceruus infatuati salis. Quæ ergo terrã ecclesiæ noluerũt possidere, in æternum erunt destitutæ.

Alleg. Aethiopes sunt qui in vitia sunt demersi, qui etiam possunt ad meliora cõuerti, vt nullus desperet de salute q pænitere voluerit. Vnde & Moyses Aethiopissam duxit vxorẽ. Cõminatur autẽ sermo propheticus his q in vitijs permanentes tenebrarum colorem nolũt abluere, quod interficiendi sunt illo gladio, qui vertitur ad custodiendam viam ligni vitæ. Hæc cõminatio fit vt timẽtes pœnam pœniteant, ne quod comminatur sustineãt. Vnde in sequentib. dicet, *Vltra flumina Aethiopiæ inde supplices mei deferent munus mihi.* Extendet autẽ Deus manum inferẽtem supplicia, vt aquilo .i. frigidi & duri sentiant pœnas. Percutiet etiã Assur, i. diabolum arguentem, atque conuincentem. Suggerit enim peccata, & postea arguit peccatores qui est princeps Assyriorum, & habet metropolim Niniuen.

D, Alleg.

Exod. 2. d

a *Quia Moab.* Vastatæ quidem sunt vrbes Moabitarum & filiorũ Ammõ, sed non possunt dicere Iudæi, q super eos deciderint pluuiæ sulphuris, vel quod redactæ sint in fauillam & cinerem. Sed Iudæi quando in historia artãtur, solẽt ad tempus sui Messię referre, vel refugere. Quoties Sodoma & Gomorra & Aegyptus & Damascus nominãtur, nõ de his dicitur prouincijs quas oculis cernimus, sed de aliis spiritualib. quibus sermo propheticus comminatur.

a ¶ Eiectis Iudæis in terram eorum dilatauerunt fines suos.

quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati sunt su 1

a ¶ Quia me blasphemauerunt b ¶ Per seipsum iurat qui viuus Deus, cum alij mortui. c ¶ Qui possum implere quod comminor. ¶ Qui in populo meo patior iniuriam.

per terminos eorũ. Propterea viuo ego, dicit dñs exerci- 2

¶ Faciam vt Moab

a tuũ Deus Israël, quia Moab vt Sodoma erit, & filij Ammõ 3

a ¶ Destructionem regni eorum significat, quia a Chaldæis subuersi, postea ab Antiochis vel Ptolemæis vel tandem Romanis, perpetuo iure seruierunt. 4 5

quasi Gomorra, † siccitas spinarum, & acerui salis, & deser 6

tum vsq; in æternũ. Reliquiæ populi mei diripiẽt eos, resi- 7 8

dui gẽtis meæ possidebũt illos. Hoc illis euenit pro super- 9

b bia sua, qua † blasphemauerũt & magnificati sunt sup po 10

c pulũ dñi exercituum. Horribilis dñs super eos, & attenua- 11 12

d bit omnes deos terræ. Et adorabunt eum viri de loco suo, 13

a ¶ Non solum super ores Gentes, sed & Aethiopes & Assyrij & Niniue. quæ speciosa dicitur, in tempore venturi Messiæ ponentur in solitudinem, & ibi accubabunt. 14 15

omnes insulæ Gentium. Sed & vos Aethiopes interfecti 16

¶ Dominus. ¶ Aquilonarem partem. 17

e gladio meo eritis. Et extendet manũ suam super aquilonẽ 18

¶ Niniuen. 19

f & perdet Assur. Et ponet speciosam in solitudinẽ, & in in- 20

uiũ, & quasi desertũ. Et accubabunt in medio eius greges, 21

† magnificauerunt os suum

Gen. 3. d

Sophon. 3.

† exitus vrticę.

E

b *Magnificati sunt.* Magna clementia Dei, contemnitur, blasphematur, termini eius peruaduntur. Ipse ecõtra mittit reliquias populi sui & in possessionem suam traducit; disperdẽs omnia dogmata eorum, quibus destructis omnes Gentes cõuertentur ad dominum, & adorabunt quẽ nesciebant vnusquisque in loco suo.

c *Horribilis dominus su.* Non terreat hic horror quia non fundet sanguinem superborũ & blasphemantium, sed attenuabit idola, vt qui prius in errore Dei beneficia non senserant depressi necessitate sciant idola nil prodesse, & sic adorent eum ẽt omnes remotissimæ insulæ Gẽtium.

d *Et adorabunt eum viri de loco suo, &c.* ✲ Augu. Tanquam diceret, etiam omnes insulæ, hinc ostendens quãdo nulla

C pars relinquatur orbis terrarũ, vbi non sit Ecclesia, quando nulla relinquitur insularum quarum nõnullæ etiam in Oceano sunt cõstitutæ & quasdam earum iam Euangelium suscepisse didicimus, atque ita & in insulis singulis quibusque impletur quod dictum est, *Dominabitur a mari vsque ad mare*, quo vnaquæque insula cingitur, sicut in vniuerso orbe terrarum, quæ tanquam omniũ maxima est insula, quia & ipsam cingit Oceanus, ad cuius litora in occidentalibus partibus Ecclesiam peruenisse iã nouimus, & quocunque littorum nondũ peruenit, peruentura est vtique fructificando atque crescendo.

e *Sed & vos.* Duo superiora capitula, & hoc tertium referunt Iudæi ad aduentum sui Christi quem putant futurum, vt extruat Ierusalem, & liberet populum suum de manu Gentium, a quibus modo tenentur.

Perdito autem principe mundi, etiam Niniue, i. mundus cum suo principe in solitudinem redigetur, & nulli miserabilis erit, sed omnes ad ruinam eius sibilabunt & mouebunt manus.

f *Et ponet speciosam in solitudinem, &c.* ✲ Remig. Niniuen Babylonem volunt intelligi propter similitudinem mõstruorum Onocrotali & Heritij, quæ Esaias propheta in Babylonia fuisse describit post eius vastationem. Sciendum verò Onocrotalorum duo esse genera, vnum aquatile, aliud solitudinis, dictus Onocrotalas, quia κρόταλον Græce crepitaculũ vocatur. Et hæc auis quia voce caret, rostrum in modum cymbalorũ repercutiens, vocis similitudinem reddit. Et quod dicitur: *Vox cantantis in fenestra.* Dæmones volunt intelligi, vel variarum voces auiũ quæ solent in desertis vrbib. morari, sicut vlulæ bubones, stryges, aliaque plurima, quæ omnia indicia sunt solitudinis. Isa. 34. F

Si quis per Niniuen ecclesiã accipiat, de vltimis temporib. hæc dici intelligat quando regnante Antichristo redigenda est in solitudinẽ & tradenda bestijs, & passura quę propheta describit, qñ erunt homines se amantes, &c.

Hodie frustra quidã iactant se esse de speciosa ecclesia, sed factis negãt in qb vitiorũ greges habitãt, & aĩalia vẽtri seruiẽtia, & bestiæ quæ corda eorũ comedant, & Onocrotalus vel cameleõtes, q habẽt varios colores, i. diuersis diuitijs inhærẽtes, & ericius spinosum aĩal habitat in cordib. eorũ. Coruus est immunda auis in fenestra, i. in corporeis sensib. vt semp audiãt uel loquãtur mala. Hæc oĩa ideo patiẽtur, quia cũ sint dediti malis operibus promit-

2. Timo. 3. a. Titum 1. d.

Exo. 14. b.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et magnificati sunt super terminos eorum. *quia Iudęis in captiuitatem ductis Moabitæ & Ammonitæ occupauerunt partem terræ eorum. Et subditur pœna.*

2 Propterea viuo ego dicit dominus. *i. sicut verum est, qd ego sum vita per essentiam, sic punientur Moabitę & Ammonitę.*

3 Quia Moab vt Sodoma erit, &c. *Ly, vt non dicit hic æqualitatem, quia istæ terrę non fuerunt subuersæ, sed ad tempus fuerunt desertæ, habitatoribus eius & cultoribus partim occisis & partim captiuatis.*

4 Siccitas spina. *idest, non crescent ibi nisi spinæ.*

5 Et acerui. sal. *Sal enim reddit terram sterilẽ. Et ideo per hoc designatur sterilitas terræ propter defectum culturæ, vt dictum est.*

6 Vsque in æternum. *In Hebræo habetur. Vsque in seculum. Et ideo æternum non importat hic perpetuitatem a parte finis, sed longitudinem temporis.*

7 Reliquiæ populi mei. *i. reuertentes de Babylonia.*

8 Diripient eos. *quod fuit impletum tempore Machabęorum. Et causa huius replicatur, cum dicitur.*

9 Hoc eis eue. pro. su. &c. *Et exponatur vt supra.*

10 Horribilis domi. *Eos grauiter puniendo.*

11 Et atte. omnes *idola Moabitarũ & Ammonitarũ cõterẽdo.*

12 Et ado eum. *idest, dominum.*

13 Viri. *idest, Iudæ.*

14 De loco. *idest de templo in Ierusalem per Zorobabel reædificando.*

15 Omnes insu. *i. aliqui de omnibus insulis, quia propter sanctitatem templi multi Gentiles de diuersis partibus veniebant adorare dominum in Ierusalem, vt habetur. iij. Regum. viij. & Ioan. xij. Vel potest istud.* Et attenuabit. *exponi, vt sit de tempore Christi prophetia, in quo deficta est idololatria, & omnes Gẽtes adorant vnum Deum, licet diuersimode exceptis aliquibus barbaris in quibus dicitur ab aliquibus adhuc manere idololatriam.*

16 Sed & vos. *Hic vltimo comminatur Aethiopibus & Assyrijs: dicens,* Sed & vos Aethio. *Qui frequenter populo meo molesti fuistis. ij. Paralip. xiiij.*

17 Interfe. *Gladium suum dicit gladium regis Baby. qui in hoc erat executor diuinæ iustitiæ, & victorias agebat diuina virtute.*

18 Et extendet. *idest, vindictæ suę potestatem.*

19 Super aquil. *In illa enim parte est regnum Assyriorum respectu Ierusalem.*

20 Et po. *idest, Niniuen quæ erat metropolis in illo regno, vnde superius Naum. ij. assimilatur meretrici speciosæ.*

21 Et accubabunt *q. d. ita diu manebit eius destructio quod in plateis eius crescent herbæ animalium pascuæ aptæ.*

tunt sibi beatitudinem & alios despiciunt, & ideò cubile
A fiunt bestiarum, & vbi prius habitabant Pater, & Filius,
& Spiritussanctus, & angeli administratorij, modò habēt
dæmones locum, & angeli prius manentes in illis, sed mo
do transeuntes mirabuntur, & stupebunt, nec sustentabūt
ruentem, sed leuabunt manus remouendo a sustentatione eorum.

Si quis quærat quomodo iuxta historiam ad tēpora Nabuchodonosor hæc prophetia referatur Aethiopibus etiam nuncupatis, & Assyrijs quibus Medi & Persę nihil fecerunt, legat historias, & inueniet Assyrios quoque & Aethiopes Mædis fuisse subiectos & Cambysis regnum, & Cyri potentiam & omnia quæ deinceps secuta sunt.

a *Omnis qui transit per eam sibilabit*. De diabolo, & angelis eius hæc possunt accipi, quia vastauerunt vineam, quæ de Aegypto translata fuerat. Transeūt ergo per animam quę templum Dei fuerat, & esse desijt, & serpens sibilādo venena suę malitię in eam euomit, & manus .i. opera mouet. Vnde Salomon, *Mors, & vita in manibus linguæ*, idest in operibus.

† noctua

† quis cantabit. Hieron.

† quæ exultabat.

omnes bestiæ Gentiū, & onocrotalus & † ericius in limini- 1
bus eius morabūtur. † Vox cantantis in fenestra, † coruus in
¶ Loquax mundus.
superliminari, quoniam attenuabo robur eius. Hæc est ci- 2
a ¶ Nimiur, quamuis quid in Iudæorum ad Baby onem hæc referunt.
uitas † gloriosa habitās in cōfidentia, quę dicebat in corde 3
a ¶ Vel vere in deserta vibe habitabant bestiæ vel per bestias variæ nationes signantur. 4
suo, Ego sum & extra me non est alia amplius, quomodo 5
6
facta est in desertum, cubile bestiæ? Omnis qui transit per 7
eam sibilabit, & mouebit manum suam. 8

Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et onocro. *tales enim aues, & bestiæ solent in ædificijs destructis habitare.*

2 Hæc est. *idest, superba.*

B 3 Habitās. *quia propter magnitudinē suæ potētię nullū timebat.*

4 Quæ dicebat. *ore nimia superbia.*

5 Ego sum. *s. sola potens. Aliæ autem ciuitates nullius reputationis sunt respectu mei. Et per ciuitatē metropolim intelligitur regnū.*

6 Quomo. *q. d. nō est factū sola uirtute humana, sed magis diuina.*

7 Omnis. *Designans quod eius potestas sicut sibilus transijt.*

8 Et mo. *notando mala quæ regnis alijs fecit.*

* CAP.

CAP. III.

a VAe prouocatrix. * Remigius. *Prouocatrix*. dicitur, idest, ad amaritudinem suis sceleribus perducens dominum, siue *prouocatrix*, quia post acceptam pietatis notitiam ad impietatem conuersa est. Prouocare enim Deum, est sciendo peccare.

Sermo contra Ierusalem dirigitur, a quæ quondam columba postea, semper peccans, & captiuitatibus tradita, rursumque à domino redempta.

Alleg. Ecclesia ciuitas est redempta sanguine Christi, & colūba propter simplicitatem, & multitudinē credētium, cui fit comminatio, quia procaciter egit in Deū, nec voluit audire legem Dei, nec suscipere disciplinam, nec confisa est in domino, quia noluit appropinquare ad eū bene operādo, dum Deo & seculo se posse seruire credit. Cuius princeps dū desæuiūt in subiectos,
C magis leones q̃ pastores vocandi sunt. Iudices etiam sicut lupi occidentes, semper in vespera tenebrarū manēres, nec respicientes ad ortū solis quasi in nocte nemine vidente populantur possessiones ecclesiæ, vt non habeant pauperes quid comedant in mane veræ lucis: quia nec parui cibi relinquebantur egentibus. Prophetæ etiam idest magistri, qui debent alios docere de scripturis, vesani sunt in fide, & quasi infideles dum fidem quam astruunt, factis destruūt. Sacerdotes etiam qui sanguinem domini populis diuidunt, impiè agunt in legem Christi, putantes in administratione eucharistiæ non esse inquirendā vitā sacerdotum, sed tantum solennem orationem, de quibus dicitur, *Sacerdos in quacumque fuerit macula, non accedat oblationem offerre Deo*. Et cū hæc mala sint in ecclesia, dominus clemens in hoc quod non recedit ab ecclesia & iustus in hoc quod reddit vnicuiq; iuxta merita sua, cum post mortē huius seculi mane aduenerit, dabit in luce iudiciū, & non abscondetur vel ipse vel iudiciū eius. Et cum exiget à singulis commissam pecuniam, non inique aget: sed superbos principes destruet, & de cathedris detrahet, & dissipabuntur anguli .i. tortuosæ cogitationes in quib. Pharisæi orāt contento angulari lapide Desertæ etiam fient viæ. Iuxta illud, Iter impiorum peribit, ne ambulent in superbia & prauitate, & vrbes corū malè ædificatæ destruentur ne habeant malos habitatores. Hæc omnia comminatus sum ò ecclesia, vt suscipiens disciplinam ex toto non pereas.

b *Principes eius &c.* * Remig. Describit propheta, quales principes, iudices, siue sacerdotes habuerit. *Nam Principes quasi leones*, versabātur in prędis, & proni erāt ad effundendū sanguinē subiectorū. Iudices verò adeò rapaces, vt nō dimitterent alijs quod rapere possent *Prophetæ vesani*. idest, insani-

† fœdatæ & inquinatæ ciuitati quod te spoliat.

† attendit.

† Eze. 22. f, Mich. 3. d.

C A P. III.

a ¶ Quæ Deum dulcem & misereri volentem in amaritudinē tibi conuertis, & punire cogis. b ¶ A domino. ¶ Olim simplex.
VÆ † prouocatrix & redēpta ciuitas, co- 1
a ¶ Præceptum Dei. 2
lumba. Non † audiuit vocem & nō su- 3
a ¶ Cum corrigeretur. 4
scepit disciplinam. In domino non est
a ¶ Etiam prementibus malis. b ¶ Cum dicat, Ego sum Deus appropinquans. c ¶ Post tergum eius non fuit. 5
cōfisa, ad Deum suum non appropin 6
a ¶ Post generalem increpationem describit etiam vitia prælatorū.
b ¶ Semper versantur in prædam sanguinem subiectorum.
quauit. † Principes eius in medio eius, quasi leones rugiētes. 7

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

* 1 VAe prouo. *Hæc est secūda pars principalis, quæ est populi Israel consolatoria. Et exponunt aliqui consolationem istā pro reditu de captiuitate Baby. sed aliqua ponūtur hic q̃ nō uidētur huic intellectui cōsona, vt videbitur prosequendo, propter quod mihi videtur sine præiudicio, quòd istud sit referendū ad consolationē factam & fiendā per Christum. Sciendū tamen, quòd licet aduētus Christi fuerit oībus consolabilis quantū est de se, factus est tamē tristabilis pluribus Iudæorū pro sua incredulitate. Et ideò præsēs capitulū in duas partes diuiditur, qa primò ponitur incredulorū increpatio. Secundò credētiū consolatio, ibi,* In die illa. *Prima in duas qa primò increpatur incredulitas Iudæorū. Secundò ponitur cōuersio finalis eorū, ibi,* Dixi. *Prima adhuc in duas, qa primò increpatur culpa. Secūdò subditur pœna. ibi,* Dominus iustus. *Circa primū aīt,* Væ prouocatrix & redēpta ciuitas columba, &c. *ista ciuitas intelligitur Ierusalē secundum oēs expositores Hebraicos, & Latinos, quæ dicitur prouocatrix iræ diuinæ, propter malitiam sacerdotum & Scribarū contra Christum insurgentium. Et redēpta quantùm ad bonos per Christi aduentum. Et columba propter simplices qui impetendo mortem Christi fuerunt decepti per sacerdotes. Mat. xxvij.*

2 Non audiuit uocem. *scilicet. Christi prædicantis.*

3 Et non suscepit disciplinam, &c. *Recedendo à peccatis.*

4 In domino non est confisa. *sed magis in hominibus. Vnde Iohan. xj. f. consenserunt consilio Caiphæ de morte Christi, ne uenirēt Romani, & tollerent locum & gentem.*

5 Ad Deum suum. *scilicet, Christum.*

6 Nō appropinquauit. *Per imitationē. sed se magis elōgauit.*

7 Principes eius in medio eius, &c. *Populus .n. Iudaicus tūc per sacerdotes regebatur, & secūdū hoc erāt principes & iudices po*

* puli

MORALITER.

1 *Væ prouocatrix.* Superius Sophonias prophetauit Iudæis
† aduersa, hic prophetat eis prospera. Et ponitur communiter de prosperitate eorum in reditu de Babylonica captiuitate. Ego autem ostendi in expositione mea literali quod non potest sic conuenienter exponi, sed de prosperitate spirituali futura tempore Christi, & sic literaliter exposui, quæ quidem expositio non solum literalis est, sed etiā spiritualis respectu aliarum, propter quod de alia pertranseo ad præsens.

sanientes. Viri infideles, qui loquuntur quasi ex ore Domini, sed omnia ficta & falsa proferebant. *Sacerdotes polluerunt sanctum.* committentes sacrilegium in loco sanctuarij dicentes secundum legem facere, quum agerent omnia contra legem. Quia ergo illi egerunt iniustè, *Dominus iustus in medio eius non facit iniquitatem*, sed restituet illi quod meretur. *mane. i.* manifestè iudicium suum dabit.

a *Mane mane, &c.* ✠ Ruper. Vos iudicium vestrum dedistis nocte super Sanctum, clamando quod esset reus mortis, pro eo quòd non negauit se esse Sanctum Dei, quòd vobis interrogantibus confessus est se esse Christum filium Dei benedicti, Dominus autem manè dabit, manè manifestum faciet iudicium suum, de illo Sancto quale sit. Dicet. n. illi. *Exurge gloria mea, exurge psalterium, & cythara*, atque illi respōdebit. *Exurgam diluculo, &* ita fiet.

b *Nesciuit autem iniquus, &c.* ✠ Ruper. Et hoc admiratiuè dictum est, & reuera miranda est impudentia non erubescere vel confundi, in tam manifesto iudicio Dei de causa illius Sancti, iuxta quod cecinit Psalmista. *Iudica me Deus, de gente non sancta, &c.* Et apud Hieremiam. *frons meretricis facta est tibi, erubescere noluisti.*

c *Disperdidi.* Aliter disperdidi ô Iuda omnes ciuitates tuas & omnes pagos tibi subiectos, & tribus, & diuersa confinia, & tanta fuit hominum vastitas, vt non esset qui habitaret in tuis vrbibus.

d *Veruntamen diluculo.* Sed econtra habitantes Ierusalem quasi ex industria, & ex contentione, diluculò surrexerunt, vt in festinatione qua ad me redire debuerant, opere demonstrarent quod mente malè conceperant.

e *Qua propter.* Iudæi dicunt in aduentu Christi quem expectant vniuersis Gentibus congre. & effuso super eas furore Dei igne zeli eius terram deuorandam: & sicut ante ædificationem turris omnes vna lingua loquebantur, ita omnibus conuersis ad cultum Dei veri omnes locuturus Hebraicè, & totum orbem domino seruiturum.

Allego. Expecta me, vt paratus dicas *Paratum cor meum Deus, &c.* Possunt autem hæc de primo aduentu legi, quando dæmone calcato & omni errore sublato, terrenis etiam operibus destructis, omnibus linguis apostoli locuti sunt, quando post vitia, & peccata, Deus in nobis resurgere visus est, quando etiā omnes Gentes congregātur ad fidem, & timore iræ Dei accendūtur igne Dei, quo igne deuorantur in illis omnia terrena opera, & restituitur omnibus vna lingua, vt vnusquisque deposito suo errore ad antiquum eloquium confessionis Dei reuertatur, vno ore inuocent Deum confitendo quod *dominus Iesus est in gloria Dei patris, in cuius nomine omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum.* Possunt etiam, & hæc de secundo aduentu dici quando post vitia præsentis seculi ecclesia expectante aduentum sponsi, Gentes congregabuntur ad iudicium, & reges colligentur in locum supliciorum, & tunc effundetur furor Dei puniens omnia mala, vbi *potentes potenter tormenta sustinebunt*, & qui minus peccauit citò veniam meretur.

f *Et effundam super eos, &c.* ✠ Ruper. Postquā super impios & peccatores sæueritatē diuini iudicij declamauit, nūc tādem

---

¶Rapaces. a ¶Alij quod possent rapere.
¶Loquebantur quasi ex ore Dei, & econtraria ei prædicabant.

1 Iudices eius lupi † vespere, non relinquebant in mane. Pro
2 phetæ eius vesani, viri infideles. † Sacerdotes eius pol-

a ¶In loco sanctuarij commiserunt sacrilegium, & cum facerent contra legem, extra legem, victimas offerebant.

3 luerunt sanctum, iniustè egerunt contra legem. Dominus

a ¶Quia illi iniustè egerunt, dominus non erit iniustus retribuendo pessimæ vrbi quæ meruit.
b ¶Cito, & manifeste faciet iudicium de ea, nec erit quod ab eo possit abscondi.

4 iustus in medio eius, non faciet iniquitatē. † Manē mane iu 5

a ¶Hoc faciet Deus, vt impia ciuitas conuertatur ad melius, sed iniquus Israel non cognouit confusionem suam, nec intellexit ideo illatas plagas vt ageret pœnitentiam.

6 dicium suū dabit in luce, † & nō abscondetur. Nesciuit au 7 8

a ¶Postea vindicaui te de Gentibus, & destruxi imperium eorum, vt quæ me per plagas non senseras, saltem per beneficia scires

9 tem iniquus confusionem. Disperdidi Gentes, & dissipati 10
11 sunt anguli eorum. Desertas feci vias eorum, † dum non est 12
13 qui transeat. Desolatę sunt ciuitates eorū, nō remanente vi

¶Et postquam hæc feci, misi prophetas meos, ad pœnitentiam prouocans, & dixi, O Ierusalem feci quidem hæc tibi, sed feci vt timeres me, & susciperes disciplinam ne periret pro scelere tuo habitaculum, idest, templum.

14 ro, neq; vllo habitatore. Dixi. attamē timebis me, suscipies 15 16
17 disciplinā. Et nō peribit habitaculū eius, † propter omnia 18
19 in quib. visitaui eam. Verumtamen diluculò surgentes cor 20
21 ruperunt † omnes cogitationes suas. Qua propter expecta 22
23 me, dicit dn̄s † in die resurrectionis meæ in futurum, quia

¶Ad fidem. a ¶Principes peruersorum dogmatum, qui diuino ardore consumentur.

24 iudicium meū, vt congregem Gentes, & colligam regna. Et 25
26 effundā super eos indignationem meam, omnem irā furo

Marginalia: † 8 1. d. coopo fet, ibi sacerdotes contam nant &c. — † omnia opera sita. — † ad diē quo exurgam ad prædam.

NICOLAVS DE LYRA.

puli. Qui dicuntur hic leones rugientes, propter crudelitatem contra Christū. Et lupi erga populum, cuius bona partim violentia, partim fraudulētia rapiebant, quia valde auari, & cupidi erant, vt patet ex Euangelio. Et Ioseph. hoc declarat multipliciter libro de Iud. bello.

1 Prophe. eius vesani. *sicut patet de Caipha, qui prophetauit de morte Christi. Io. 11. & tamen fuit pessimus, & infidelis. Licet. n. pro phetia sua vera fuerit, hanc tamen nō intellexit, vt ibi declarabitur.*

2 Sacerdotes eius, &c. *i. legem, & templum, quia legem Dei irritauerunt propter suas traditiones, Matth. 15. & templum polluerunt permittendo, & faciendo ibi seculares negociationes, Io. 2. quæ tamen habent annexa mendacia, & dolositates.*

3 Dominus iust. *Hic consequenter ponitur debita pœna, circa quam primò ponitur Christi iustitia ex qua processit punitio ista, cū dicitur,* Dominus iustus in me. *i. dominus Iesus Christus, qui fuit in medio populi non solum deitate, sed & assumpta humanitate*

4 Nō faci. ini. *in persona propria, nec dimittet impunitatē in alia.*

5 Mane mane. *i. celeriter.*

6 Iudicium suum da. *i. punitionem suam contra ciuitatem, & populum incredulum. Quadragesimosecundo enim anno a passione Christi per Romanos fuit Ierusalem destructa, & populus incredulus partim occisus, & partim captiuatus.*

7 In luce. *quia punitio ista toti orbi fuit manifesta.*

8 Nesciuit. *i. populus incredulus.*

9 Confusio. *sibi venturam pro morte Christi, quia si præsciuisset, non eam petiuisset.*

10 Disperdidi. *de Iudæa.*

11 Et dissipati. *i. principes quibus adhærebant sicut parietes angulo. Vel quia tota terra Iudææ fuit dissipata per Romanos vsque ad extremos eius angulos.*

12 Desertas. *populo Iudæ captiuato. Ideò subditur.*

13 Desolatæ sunt ciuitates, &c. *Et patet litera.*

14 Dixi. *Hic consequenter ponitur primò Iudæorū finalis cōuersio Secundò circa hoc remouetur dubitatio, ibi.* Veruntamen. *Circa primum dicitur.*

15 Attamen. time. me. *timore filiali pro tempore isto.*

16 Suscipies disciplinam. *s. Christi, detecta per Enoch, & Eliam falsitate Antichristi.*

17 Et non peribit ha. eius. *i. habitaculum bonorum non tolletur a conuersis.*

18 Propter omnia in quibus visitaui eam. *i. propter longam captiuitatem, quam induxi super gentem Iudaicam, ex qua videbatur a Deo totaliter reprobata.*

19 Veruntamen. *Hic remouetur dubiū. Posset. n. aliquis credere, quod Iudæi essent generaliter ad Deum conuertendi tempore suæ prædicationis, ideò hoc remouet ostendens, quod erit hoc circa finē mūdi. Ad cuius intellectum sciendum, quod secundum glossam super illud Marci.* 12. a. Hic est hæres. *principes sacerdotū cognouerunt Iesū Nazarenum esse Christū, sed quia postea manifestè prædicauit contra eorum vitia, inuidiā, & odiū conceperunt contra ipsum, propter quod præcedens cognitio fuit subuersa, & excęcatio secuta, & excęcatio sacerdotū causa fuit excęcationis aliorū, & ex hoc cōuersio generalis Iudęorū est dilatata, & Gētilitas ad fidē vocata, secūdū quod dicit aposto. ad Ro.* 11. c. Cæcitas ex parte cōtigit in Israel donec plenitudo Gentium intraret, &c. *Et hoc est quod dicitur hic.* Verūtamē dilu. *i. tempore prędicationis Christi, quod dicitur diluculū iuxta Hoseę.* 6. a. Quasi diluculum præparatus est egressus eius, &c.

Quòd principes Iudæorū cognouerunt Christum.

20 Surgentes. *s. Iudæi contra Christum.*

21 Corruperunt om. *i. cogitationes quas habebant de Christo.*

22 Qua propter expecta. *i. expectabis manens in tua cęcitate.*

23 In die resur. meæ. *i. vsq; prope finem mundi, in quo resurgent mortui quæ dicitur hic resurrectio domini: quia fiet virtute diuina.*

24 Quia iudicium. *s. finale.*

25 Vt congregem Gentes. *generaliter.*

26 Et effundam super eos indignationē meā. *quod intelligi-*

dem ad eam conuertitur quæ hēt aurē fidei, & ea q̄ sunt A grāe quę sunt misericordię,familiariter insinuat. *Lauda.* in quiēs, *filia Sion, iubila Israel,&c.* Cū hæc oīa quæ dicta sunt faciā super eos qui me non expectāt,nec in me credūt. *tu expecta me.* tu crede,& spera in me, *in die resurrectionis meæ.* i. ex qua die resurgā a mortuis, vsque in diem nouissimū,q̄a tunc faciā iudiciū, & colligam regna. *Tunc .n. sedebit filius hoīs in sede maiestatis suæ, & congregabuntur coram eo oēs gentes.* Sequitur. *Et effundam,&c.* dum dicam eis. *Discedite a me maledicti,&c.*

hic q̄ promittit illic. Ciuitatis.n. & regni illius rex vnus D & solus est, vnus Deus, Pater, & Filius, & Spiritussanctus, idē pmanēs incōmutabilis,& īuariabilis substātiæ ac aīi. d *Vltra flumina Aethiopię.* ✠ Ruper Ne ptendat Iudęus hęc de se tantūmodo dicta esse, quasi sit. *Iudæorum Deus tantum, & non et Gentium.* ad dit, vltrà flumina Aethiopiæ,&c.i. in fines orbis terrę exibit sonus prædicationis euāgelicę, & inde, ò filia cui loquor, expecta me, lętare,& exulta. Dein de *de finib. terrę supplices mei .s.* Apostoli, *deferent mihi munus dispersorū meorū.* i. dispersos meos congregabunt in vnū: quod mihi vtique erit munus magnū. *Quia tunc.* Cū reddito labio oēs inuocauerint nomē dñi & portauerint iugū eius, tunc ò filia. i. o synagoga quondā filia, quam toto orbe dispersi, licet inuideas, tunc tamen de Aethiopia. i. populo Gentilium in die illa cū crediderit multitudo gētiū deferentur mihi victimæ, & vero legifero nubet Aethiopissa, & tunc etiam tu non confunderis penitus super erroribus tuis.

ris mei. † In igne.n. zeli mei deuorabitur omnis terra. Quia 1 2
tunc † reddā populis labium electum, vt inuocent omnes 3
a ¶ Vnde Lxx. sub vno iugo. b ¶ Vnito, & non differenti labore. 4
c ¶ Vnde. Regina Saba venit audire sapientiam Salomonis
nomen dñi,& seruiant ei † humero vno. Vltrà flumina Æ- 5 6
a ¶ Aethiopia præueniet manus suas domino
thiopiæ, inde supplices mei, filij dispersorū meorū deferant 7 8
a ¶ Cum multitudo gentium crediderit. b ¶ Omnino o Iudæa.
munus mihi. In die illa non confunderis super cūctis adin 9 10
a ¶ Quia ¶ Barrabam eligendo, Dei filium crucifigendo.
uentionib. tuis, quibus præuaricata es in me. Quia tunc au 11
¶ Excæcando. ¶ Quidem. a ¶ Scribas, Pharisæos, Sacerdotes.
ferā de medio tui † magniloquos superbiæ tuæ, & nō adij
¶ Superbire. ¶ Sed tamen
cies exaltari amplius in mōte sancto meo. Et derelinquā in 12
a ¶ Homines illiteratos, & piscatores.
medio tui populū pauperem, & egenū, & sperabunt in no 13 14
a ¶ Non multitudo, quæ clamauit crucifige, non optimates, non pontifices. b ¶ Et isti.
mine dñi. Reliquiæ Israel non facient iniquitatem, nec lo- 15
a ¶ In Christi veritate credentes. b ¶ Quia sciunt omne mendacium ex diabolo esse
quentur mendaciū, & non inuenietur in ore eorū lingua
a ¶ Dicentes, Dominus regit me, & nihil mihi, &c. 16
dolosa. Quoniam ipsi pascentur, & accubabunt, & non 17
a ¶ Fide credentium vincente superbiam hæreticorum etiam persecutorum. b ¶ Dimissa iniquitate. 18
erit qui exterreat. Lauda filia Siō, iubila Israel. Lætare, & e- 19
a ¶ Redempta domino. b ¶ Non tam voce. c ¶ Cui dictum est, Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. d ¶ In fine auferet 20
xulta in omni corde filia Ierusalē. Abstulit dominus iudi- 21 22
a ¶ Damnationem. ¶ Non iam iudicans sed saluans. b ¶ A te. c ¶ Dæmones
d ¶ Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. 23
cium tuum, auertit inimicos tuos. Rex Israel dñs in me- 24

† supra. i. d. † dabo.

Matth.

Hieron.

† exaltantem superbiā tuā.

a *In igne.* quia Gentib. ad iudicium cōgregaris & regib. ad supplicia, consumetur in toto orbe qd quid terrenū est, & B ad opera carnis pertinet, vt in saluādis omnib. vepribus, & spinis combustis, vnusquisq; eorū ad antiquū confessionis Dei reuertatē eloquiū, in secula seculorū laudās Deū, & cōiuncto studio seruiant ei assiduè in templo eius.

b *Quia tūc.* Reddito labio oīs nigredo aīæ, & teter color, & venenū draconis, quo tincti eramus relinquetē, & in fluminib. Aethiopiæ magistris puersorū dogmatū quibus antè irrigabamur relictis, dispersi Israel Chro munera offerēt. In die, qua lumē Chri fuerit exortū dicetē singulis, nō cōfunderis super cunctis adinuētionibus cogitationib. s. pessimis quib. operabaris contra Deū & tolletur superbia quæ erigebatur contra Deū, & contra montē sanctum eius. i. Christum. Et pro superbis relinquetur populus humilis, qui nihil cogitet q̄ Deo displiceat. Et nota q̄ in consummatione mundi oīa nomina dignitatū tollentē, & vnus grex humilis sub mansueto pastore manebit, tunc reliquiæ Israel non negabūt dñm, nec lo C quētur mendaciū. i. ineptas fabulas, & nō inuenietē in ore eorū lingua dolosa, Christo pro eis loquente q̄ est veritas Qm̄ ipsi pastores in vno grege. i. in ecclesia accubabunt, & inde non exterrebit eos Nabuch. i. Diaboli impetus.

Nota. Dignitatum nomina in seculi fine tollentur.

c *Et seruiant ei humero vno.* ✠ Ruper Quidnam hoc est, nisi, corde indiuiso? Nō ita in isto exilio. Multę nāq; huius mūdi varietates, & animus mortaliū quantūuis iustorū atq; perfectorū, vix vna hora secū totus est. Non ergo esse pōt hic

e *Quoniam ipsi.* Hæc de primo aduentu intelliguntur: sed Iudæi fingunt se in fine habitaturos Ierusalem, & more pecorum herbis virentib. pascendos, & cunctis Gentib. deletis, & sibi subiectis, non posse esse qui eos exterreat.

f *Lauda.* Iudæi cum Christo suo venturo hæc omnia sibi repromittūt, quæ nos cum Christo iā sumus consecuti.

Postquam dixit iudicium meum, vt congregem Gentes, & supponit etiam de Aethiopia venturos ad fidem, reliquias etiam Israel credituras, & saluandas, nunc agit de generali consummatione mundi.

Ecclesia, vel quælibet aīa in specula constituta, lætatur iniquitates a se sublatas, & se redēptā ab eo qui omnia redemit. Possunt hęc omnia de secundo aduentu accipi: sed cum in Aggæo, & Zacharia & Sophonia similis prophetia sit, & Matthæus prophetiam Zachariæ in primo aduētu completam testetur, qua dicitur. *Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem, ecce rex tuus venit tibi iustus, & Saluator.* ordine veritatis ducimur non futurum sperare, sed factū.

Nugas

NICOLAVS DE LYRA.

* *tur quantùm ad malos in maiori numero, totum autem a maiore parte determinatur.*

1 In igne enim. *i. zelo meo accenso.*
2 Deuora.o.ter. *Iste erit ignis cōflagrationis præcedens iudiciū*
3 Quia tunc. *tempore præcedenti iudicium Antichr. interfecto.*
4 Reddam po. *quia omnes confitebuntur Christum.*
5 Vt inuo. omnes no. do. *s. Iesu Christi.*
6 Et ser.ei.hu.vno. *i. vno cultu Christiano, & q̄ hoc intelligatur de Christo secundum doctores antiquos Hebræorum, patet per glo. super Gen. 41. vbi allegatur hæc scriptura, sicut scriptū est.* Tunc cōuertam ad populos labium electum ad inuocandū nomē dñi, & ad colendū eū humero vno. *Et sequitur exponendo, nō est autem dictum hic nomen domini, nisi rex Messias, & ad colendū eum humero vno, quia* erit principatus super humerum eius.
7 Vltra flu. *i. omnes Gentes quantumcunque longinquæ deuotè credent Christo, & seruient.*
8 In die illa. *Post increpationem incredulorum Iudæorum, hic cōsequenter ponitur consolatio credentium, qui in aduentu Christi fuerint pauci comparatiuè, vt prædictum est, cū dicitur.* In die illa. *hoc non refertur ad literam immediatè pręcedentem, sed ad illud quod suprà dictum est de tēpore prędicationis Christi in quo principes Iudęorum fuerunt prędicto modo excęcati, & consequenter multitudo populi. Apostoli verò & alij credētes illuminati, de quib. dicitur hic.*
9 Nō cō. *i. peccatis prętentis per passione Christi totaliter deletis.*
10 Quia tunc. *i. principes sacerdotum, & Scribas superbos, qui in vltionem mortis Christi similiter cum populo eis adhærente fuerunt destructi per Romanos.*
11 Et non adij. *i. superbè eleuari.*
12 In monte sancto meo. *i. in monte Sion, vbi erat templum quod fuit per Romanos destructum, & ante eius destructionem multum gloriabantur Iudęi de ipso.*
13 Et derel. in me. tu. *s. aposto. & alios fideles cōtēptores terrenorū*
14 Et spera in no. do *non potentia mundi, vt patet in Actibus Apostolorum in pluribus locis.*
15 Non fa. iniq. & c. *quia valdè mundè, & iustè viuebant in primitiua ecclesia.* 16 Quoniam ipsi pasce. *apostolorum doctrina.*
17 Et accu. *in vnitate ecclesiastica.*
18 Et non. *terrore deijciente a fide vera. Et quia multi eorum non timebant tormenta. Ideo subditur.*
19 Lauda filia Sion. *i. ecclesia militans.*
20 Iubila. *Repetitio est eiusdem sententię ad maiorem expressionē*
21 Abstulit. *i. pœnam pro peccato Adę inflictam quantum ad descensum in infernum.*
22 Auertit ini. *Reprimendo potentiam dæmonum.*
23 Rex Israel. *s. Iesus Christus.*
24 In me. t. *secundum quod dicit Matth. vlt. d.* Ecce ego vobiscum sum omni. di. vsque ad cons. seculi. * in die

a *Nugas*. Sciamus in Hebræo eandem esse vocem: & ideo sicut est in Hebræo, hic ponitur, vt appareat Hebræā linguam matrem esse omnium linguarum.
✱ Remig. Nugas i. homines inutiles, & leues, qui legem præuaricando a sinu tuo recesserunt, *congregabo*, quia ex te erant. Nam secundum Apostolum: *Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit*. Hos congregabo, & reducam ad te. liberās eos de potestate dęmonū, vt non amplius de eorū perditione sustineas opprobriū.
b *Ecce ego*. Hoc promittunt sibi Iudæi in aduentu Christi sui, & putant omnes Gentes interficiendas a domino quæ afflixerunt Israel, & synagogam saluandam: & quæ libellū repudij acceperat, colligēdam: & ponendo eos in laudē, & in nomen in omni terra in qua fuerāt ante captiui, & confusi: & hoc fore cum Ierusalem reædificata fuerit, & templum & omnis ordo ceremoniarum restitutus: & ideo non agunt pœnitentiā: Nec mirum, quia lippiscit Lia, nec amatur a Iacob, sed Rachel succedente negligitur.
Videtur nos Deus repellere, & eijcere, quando relinquit tentationi.
✱ Rup. Non eos tantum qui ex te erant, & ex te exierunt congregabo: sed & omnes qui te afflixerunt, siue in lege, siue sine, peccantes, interficiam in tempore illo, eos qui sine lege peccauerunt, sine lege perditioni dando, & eos qui in lege peccauerunt, per legem iudicando.

c *Et salua claudi. &c.* ✱ Magna dignatio, quam oēs noui mus, excelsi Domini, q humilia respicit. Quæ stulta sunt mundo elegit, vt confundat sapientes. Nā per claudicantem, & eiectam, cuncta infirma, impotentia, stulta, ignobilia, & contemptibilia sermo propheticus designat. Idest, hos faciam laudabiles atq; nominatos illic, vbi erant sine nomine, videlicet confundendo per ipsos potentes illos atque fortes, quorum in oculis habebantur ignobiles. Sed Moysen constituit Deum Pharaonis.
d *Dabo enim vos, etc.* ✱ Ruper. Omnes populos terræ hic intelligim' electos de omnibus populis terrę, qui dicunt in Apoc. Redemisti nos ex omni tribu & lingua, & populo, & natione. Hos inq̄, quorū labore, & industria, cooperante eis Dei grā factū est hoc ipsum qđ cōuertitur & couertetur capti uitas populorum multorū ad Deum verum, & viuū, &c.

Psal. 112. 1. Cor. 1. Exod. 7. Apoc. 7.

D

(¶ In te non spe. a ¶ Quia priora transierunt. b ¶ Liberæ quæ est mater sanctorum.)
dio tui, nō timebis malum vltra. In die illa dicetur Ierusalē: 1
(a ¶ Amplius. b ¶ Non facias v t[illegible] quos post dissolutas pœnitendo. c ¶ Operi. ¶ Q[uia].)
Noli timere, Sion non † dissoluantur manus tuæ. Dñs Deus 2
(a ¶ Cui resistere nemo potest. b ¶ Gaudium domini fortitudo nostra est.)
tuus in medio tui fortis, ipse saluabit. Gaudebit sup te in læ- 3 4
(a ¶ Reddet tibi lætitiam quam perdidisti. b ¶ Non inferens pœnam pro peccato. c ¶ Non tuo merito. d ¶ Habita de te. e ¶ Accipiet laudem a te quasi pinguissimam hostiam, vel gaudebit te esse laudabilem.) 5 6
titia, silebit † in dilectione tua, & exultabit super te in laude. 7
(a ¶ Ipse dico dicens. ¶ Vanos. b ¶ Peccando. c ¶ Ad te pertinebant secundum prædestinationem.) 8
a † Nugas qui a lege recesserant congregabo: quia ex te erant, 9
(¶ De eis perditis. a ¶ Et eos qui prius tibi improperabant, damnando) 10
b vt non vltra habeas super eis opprobrium. Ecce ego inter- 11
(a ¶ Homines, vel dæmones. ¶ In fine. b ¶ Olim a via Dei.) 12
c ficiam omnes qui afflixerūt te in tēpore illo, & saluabo clau 13
(a ¶ Ecclesiam b ¶ in tentationibus. ¶ Opinione. c ¶ Suscipiam in fine.) 14
dicantem, & eam quæ eiecta fuerat congregabo. Et ponam 15
(a ¶ Vt laudetur, & nomen eorum magnificetur. b ¶ Vnde, Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum.) 16 17
eos in laudem, & in nomen in omni terra cōfusionis eorū, 18
(a ¶ Quando suscipient electa.) 19
in tempore illo quo adducam vos, & in tempore quo con- 20
(¶ Gloriatur Deus in Athletis suis cum eos viderit coronari.)
d gregabo vos. Dabo enim vos in nomen, & laudem omnib.
(a ¶ In patriam. b ¶ Qui mundi miserijs vinculis carnis tenebatur, vnde, Cum conuerterit dominus cap. ple. suæ, exultabit Iacob, & læ. Israel.)
e populis terrę, cum conuertero captiuitatem vestram coram 21
(a ¶ Spiritualibus, & carnalibus. ¶ Non dubiè, non spe, sed in re.)
oculis vestris, dicit dominus. 22

E

✱ Remig. Dati in nomen, & in laudem sunt Petrus, Paulus, & reliqui sancti, quorum nomina cum gloria magnificantur toto orbe terrarum diffusa. Hoc autem fiet cum adducet filios afflictæ, & cum de eorum gloria, & triumphis Dominus fuerit glorificatus. Tunc videbunt esse fœlices, qui in præsenti putabant miseros, &c.
e *Cum conuer.* Cernent captiuitatem eorum per quam in hoc sæculo duro fuerant imperio subiugati, reduci in cœlestem Ierusalem, seque resurgere in confusionem æternam. Hieron. Remig.

C c Et F

NICOLAVS DE LYRA.

1 In die illa, &c. *i. ecclesiæ militanti, quæ nomine Ierusalem designatur, Isa. 2. Et hoc per Apostolos, & alios prędicatores confortando fideles infirmiores.*
2 Nolite ti. *A persecutionibus Iudæorum, & tyrannorum.*
3 Non disso. manus tu. *Retrahendo a te a bono opere.*
4 Dominus Deus. *s. Iesus Christus.*
5 In medio *Sicut iam expositum est.*
6 Ipse saluabit. *Te in pressuris.*
7 Gaudebit super te. *propter perseuerantiam in fide.*
8 Silebit in di. *s. peccata tua preterita.*
9 Nugas. *homines vanos.*
10 Qui a lege re *a fide Christi, & deuotione, decepti per sacerdotes, & scribas, vt prędictum est.*
11 Congregabo. *ad fidē Christi reducendo: vnde prędicante Petro sic reducti sunt ex illis tria milia die vna, Act. 2. & alia die quinque milia, Act. 4.*
12 Quia ex te erant. *i. de numero prędestinatorum ad fidem.*
13 Vt non vl. ha. super eis op. *s. suæ infidelitatis.*
14 Ecce ego, &c. *Primitiua enim ecclesia valde afflicta fuit a Iudęis in persecutione quæ facta est sub Stephano Act. 8. & ibi fuerūt omnes interfecti per Romanos, vel in seruitutem redacti per captiuitatem, quæ seruitus est mors ciuilis.*
15 Et saluabo clau. *In persecutione enim sub Stephano credentes pro maiori parte dispersi fuerunt per regiones, apostolis in Ierusalem remanentibus, qui erant fortiores: & sic ecclesia videbatur quodammodo claudicare in debiliori parte.*
16 Et eam quę eiecta fu. *per dispersionem prędictam.*
17 Congregabo vni. &c. *Vel quia post destructionem Ierusalem per Titum, Aelius Adrianus eam rędificauit, & solis Christianis habitare concessit: & sic multi de Christianis qui erant dispersi per regiones, ibi fuerunt iterum congregati.*
18 Et ponam eos in lau. *quod maximè fuit impletum a tempore Constantini, & citra.*
19 In omni terra, &c. *i. vbi prius fuerant confusi, quia ante reputabantur malefici, & sacrilegi, vt patet ex gestis apostolorum, & martyrum.*
20 In tempore, &c. *de locis occultis ad publicum, sicut patet de sancto Siluestro, & multis alijs latentibus propter rabiem persecutionis, qui per Constantinum, & alios principes fideles fuerunt assecurati, & valde exaltati.*
21 Cum conuertero, &c. *Prius enim illi qui deprehendebantur tanquam Christiani, occidebantur vel damnabantur sicut captiui, ad fodiendum arenam, & alia opera seruilia, & dura, vt patet ex gestis multorum martyrum.*
22 Dicit domi. *qui est ipsa veritas, & regnat in sęcula sęculorum Amen.*

ADDITIO I.

In cap. 3. Sophoniæ. vbi dicitur in Postil. Vę prouocatrix, & redempta ciuitas columba.

Vbi in translatione nostra dicitur redempta: in Hebręo ponitur quædam dictio æquiuoca, quæ vno modo signat redemptam, & alio modo signat pollutam. Similiter enim dictio ponitur hic, & Malac. 1. vbi dicitur: Offertis super altare meum pollutum panem. *vnde & in secunda significatione accipiunt hic Hebræi istam dictionem, quod videtur magis consonum literæ.*

ADDITIO II.

In eodem cap. vbi dicitur in postil. Disperdidi Gentes, &c.

Hoc quod dicitur hic, Disperdidi Gentes, &c. aliter posset exponi, & forte melius. Ad quod sciendum, quòd prout prouerbialiter dicitur: Fœlix quem faciunt aliena pericula cautum: Sic Deus intendens correctionem populi Israelitici, puniebat alias Gentes manifeste pro peccatis eorum, vt inde sumeret populus ille eruditionem ad timendum Deum, ne similiter eis contingeret, & hoc est quod dicit propheta in persona Dei: Disperdidi Gentes. *s. alias nationes.* Dissipati sunt anguli eorum, *ad ostendendum, quòd acriter fuerunt puniti, & totaliter desolati, sic quod nullus remaneret ibi. vnde dicit:* Nō remanente viro nec vllo habitatore. *Et quia ex hoc exemplo debuissent erudiri ad timendum Deum, saltem timore seruili, ne eis similia* Poeta.

similia contingerent. Ideo subdit in persona Dei: Dixi attamen timebis me, suscipies disciplinam. *s. ex flagellis aliorum.* Et nõ peribit habitaculum eius, &c. *Sed quia talem disciplinam non susceperunt, sed magis obdurati sunt, ideo subdit.* Diluculò surgẽtes *.i. sollicitè.* Corruperũt omnes cogitationes suas. *Et quia talium obstinatorum pœna correspondens pręcipuè ad finale iudicium reseruatur, ideò subdit:* Quapropter expecta me in die resurrectionis meæ in futurum. *s. in die resurrectionis generalis, quæ dicitur resurrectio Dei inquantum a Deo mirificè efficitur. Et exponantur cætera, prout in Postil.*

A

ADDITIO III.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. Vltra flumina Aethiopiæ.

Hoc quod dicitur hic: Vltra flumina Aethiopiæ propriè dicitur de terra illa vbi decem tribus fuerunt transmigratę per Salmanasar regem Assyriorum, qui posuit eos iuxta fluuiũ Gozam, vt habetur. 4. Reg. 17. qui tempore Alexandri magni reclusi fuerũt miraculosè, creditur tamen ipsos egressuros circa finem mundi, prout habetur in historia Scholastica, & tunc reducendi sunt ad verum cultum diuinum, sicut & alię Gentes remanentes, sicut dicitur supra. Tunc reddam omnibus labium electum, vt inuocent omnes in nomine domini. Qui quidem sic transmigrati dicuntur hic supplices mei. *s. Dei, inquantum per pœnitentiam de pręteritis humiliabuntur. Dicuntur etiam* filij dispersorũ meorũ, *eò q descenderũt ab illis qui dispersi fuerunt per diuinam sententiam. De istis ergo concludit, hic propheta,* quòd deferent Deo munera, *sicut supra Isa. 18. dicitur de eisdem.* In tempore illo deferetur munus domino exercituum a populo diuulso, &c. *Quod intelligitur de pręditis, vt ibidem fuit largius in additione declaratum.*

B

REPLICA. In tertio cap. Sophoniæ vbi dicitur: disperdidi Gentes, &c. Postilla exponit de Iudęa, sicut totum capitulum de ea loquitur. Burg. autem per viam digressionis exponit pro cautelà Iudęorũ de punitione Gentilium, iuxta illud: Fœlix quem faciunt aliena pericula cautum. Sed modicum colorem habet illa digressio, quia per oppositum Iudęi ex punitione Gentium raro vel nunquam facti sunt cautiores, sed securiores, per consequens ad vitia procaces. iuxta illud Deut. 32. b. Incrassatus populus recalcitrauit. *Et sequitur:* Dereliquit Deum factorem suum, &c. *tempore enim prosperitatis quę ortum habuit ex Gentium destitutione, ad vitia defluentes, in tribulationibus ad Deum recurrerunt, prout videri poterit ex serie veteris testamenti.*

Incipit Prologus sancti Hieronymi in Aggæum prophetam.

IEremias propheta ob causam periurij Sedechiæ regis: vt historia secundi libri Paralipomenõ indicat, qui fidẽ promissam Nabuchodonosor regi Chaldęorum non seruauerat, populũ Israel refert cum memorato rege Ierusalem, expugnata Ierusalem captiuum in Babylonem fuisse perductum. Sed cum memoratus populus multis temporibus idolis seruiendo, etiam effusione sanguinis innocentum, se grauiter impiasset, volens Deus generationem vniuersam eiusdem populi ob causas memoratas penitus deperire, septuaginta annorum captiuitatem eundem populum in regno Chaldæorum statuit sustinere: hac ratione, vt completo numero annorum, nouus populus, à memoratis peccatis immunis, ad renouationem Ierusalem perueniret. Sexagesimo itaque secundo anno regni Chaldæorum subuerso, cui adhuc octo anni ad regnandum restabant, quod etiam sexta visio Danielis ostendit, cum propter causam sacrilegij quę in eadem visione continetur, fuisse extinctum, Darius qui Mœdis imperabat (vt septima visio Danielis ostendit) memoratus in regno successit. Cuius primo anno regni (vt decima visio Danielis manifestat) Daniel supputatis annis, videns appropinquare tempus reuersionis quę per Ieremiam fuerat promissa, orans tam pro se, quam pro populo, eandem promissionem a Deo postulabat impleri, cui per archangelum Gabrielem in eadem visione iuxta preces eiusdem, vniuersa esse completa Deus dixit. Nam moriente supradicto Dario rege Mœdorum, & succedente in regno Cyro, rege Persarum, promissione Dei completa per eundem regem populumq; Israel in Ierusalem reductum, historia secundi libri Paralipomenon, & initium Esdræ prophetę confirmant. Cumque a populo Israel, & a senioribus templũ Dei ædificari cœpisset, mortuo Cyro rege, ac regnante Dario rege Persarum, qui memorato Cyro successerat, vicinæ Gentes ciuitatis Ierusalem (vt idem Esdras refert) restaurationem templi, & ciuitatis resistendo impedire cœperunt. Qua ratione deterritus populus Israel, reparationem supradicti templi domini, necdũ iuxta promissionem concessam esse credebat. Propter quod in secundo anno regni memorati Darij regis Persarum, Aggæus propheta a Deo missus ad Zorobabel, qui de tribu Iuda erat, qui potestatem regni suscepturus erat, & Iesum filium Iosedech summum sacerdotem, admonet, vt credant completo numero annorum, tempus restaurationis Ierusalem aduenisse: hoc etiam addito, ne incredulitatem populi vellent imitari, de quo Deus dixit per eum: Populus hic dicit: nõdum venit tempus vt ędificetur domus Dei. Omnia autem quæ in textu huius prophetiæ continentur, reuersionem populi, ædificationem templi, renouationem ciuitatis, obseruantiam sacerdotalem, & interitum regnorum Gentium exterarum significant.

C

Incipit Argumentum.

AGgæus festiuus, & lætus, qui seminauit in lachrymis vt in gaudio meteret, destructum templum reædificat, Deumque patrem inducit loquentem: Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cœlum, & terram, mare, & aridam, & mouebo omnes Gentes, & desideratus veniet cunctis Gentibus.

CAP. I.

A. a IN anno secun. Cum Cyrus rex Persarum, occiso Balthasar occupasset regnum Babyloniorũ cum Dario patruo suo rege Medorum primo anno regni sui remisit in Ierusalem circiter 50. milia Iudęorum quib. præfecit Zorobabel, & Iesũ filium Iosedech, & præcepit, vt reædificarent templũ dñi. Illi aũt extructo altari, fundamenta tẽpli fecerunt. Sed interea mortuo Cyro, Artaxerxes illi succedens, mandauit Gẽtib. quæ erãt circa Ierusalem ne templũ reędificari permitterent. Remansit itaque opus interfectum vsque ad annum ßm Darij filij Hystaspis. Hoc anno Aggæus & Zacharias pphetæ, non timẽtes edictum regis nec inimicitias circumiacentium populorum, hortati sunt Zorobabel, & populũ qui cum eo erat, vt templum reędificarent, quia iam erat tempus quo Ieremias prophetauerat, templum esse reędificandum. Zorobabel autẽ, & populus magis obedierunt prophetis hortantib. quã regi vel populis prohibentibus.

Darius interpretatur generationes, & signat amatorem coitus, & carnalis gñationis. Congruè ergo tpe Darij hæc visio cernitur populo, qui reuersus de captiuitate, nondũ extruxerat templum, nec habebat gloriam pristinæ Ierusalem: sed habitabat in domib. concauis & depressis. Meritò ẽt cernitur in anno secundo: quia binarius immundus numerus est, qui primus a virginitate vnitatis discedens, princeps est totius alternitatis. Vnde in Genesi non dicitur post consummationẽ operũ secundæ diei, quod addit post cõsummationem operum aliorum dierum. *Et vidit Deus quod esset bonum*. Mensis ẽt sextus congruit, quia hic mensis nõ habet aliqua solennitates Dei sicut septimus: similis est sex dierum quib. factus est mundus, in quo laboratur, & panis sub sudore comeditur. Sed quia altare iã erat extructum, in vna die fit verbũ, vt populus deserens phanũ Darij, & sextũ mẽsem reuertatur ad vnitatẽ fidei.

Aggęus solennis, in manu cuius fit sermo Dei in azymis sinceritatis, põt recipere sermonem Dei. Non fit ad eos sermo Dei qui occiderunt sermonem, i. filium Dei: D quia manus eorum plenæ sunt sanguine.

Zorobabel typus est Saluatoris: qui destructum patri ædificat tabernaculum, tam de reliquijs Iudæorum, quã de multitudine Gentiũ, Zo, iste: ro, magister: Babel. i. Babyloniæ, i. iste magister Babylonię qui natus est in Babylone. De Babylone reducit populum in terram promissionis, de qua fuerant abducti captiui. Vel Zorobabel, fluxus expositus. Hic est fluxus Iesu, qui nobis delargissimo fonte expositus est ad bibendum. Vnde ipse ait: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* Ioan.7.f. Hunc fontem concipimus pijs petitionibus. Vñ Zorobabel filius est Salathiel, qui interpretatur petitio Dei. E

Iosedech, iustus dñs, i. Deus pater, cuius filius eius Iesus, i. Saluator ad cuius cõparationem omnes sacerdotes minimi inueniũtur.

✳ Remig. Zorobabel, & Iesus duo fuerunt homines, vnus de tribu Iuda, & regia, alter de stirpe sacerdotali. Mysticè verò vnum, & eundem designant Christum, qui est verus rex, & magnus sacerdos. *Nondum venit tempus, &c.* Non hoc Zorobabel aut Iesus sacerdos dicebant, sed populus, qui de captiuitate reuersus, adhuc sub Dario erat.

b *Populus iste dicit.* Qui captiui tenentur extra Ierusalem, differunt ædificare templum domini, & dicunt: *Nondum venit tempus domus domini ædi.*

Cum aliquis per vitium egressus de ecclesia disponit reædificare templum Dei in se, & tamen de die in diem protrahit, de eo potest dici. Iste dicit, Nondum tempus est ædificandæ domus Dei. Sed omne tempus ædificationi est congruum. Nec possunt hostes impedire eum qui conuersus ad Deum clamauerit.

c *Et fac. est ver.* In eadẽ die qua supra rursus videtur hæc visio: & proficientibus prophetæ operibus, prophetiæ F quoque dona succrescunt, & habito paulisper silentio quasi cogitata domini fit responsio.

d *Nunquid.* Ergo ne tẽpus est, vt vos habitetis in domib. ☞ in valle

Incipit Aggæus Propheta.

CAP. I.

a IN anno secundo Darij regis in mense 1
a ¶Quærens ad quem veniret & quem doceret.
sexto in die vna mensis, factum est ver- 2
¶Inspirat Deus prophetam bona opera habentem 3
vt per eum doceatur populi princeps.
bum domini in manu Aggæi prophetæ,
a ¶Qui natus est in Babylone, & Christus in mundi confusione.
b ¶Quia de stirpe erat Dauid.
ad Zorobabel filium Salathiel ducem Iu- 4
a ¶Qui de tribu sacerdotali. 5
¶In his duobus vnus Christus signatur rex, & pontifex.
da, & ad Iesum filium Iosedech sacerdotem magnum dicẽs: 6
a ¶Non Zorobabel, non Iesus, sed populus dicit, qui sub Dario iugum seruitutis nondum recusat.
b Hæc ait dominus exercituũ dicens. Populus iste dicit: Non- 7
c dum venit tempus domus dñi ædificandæ. Et factum est ver 8
d bum dñi in manu Aggęi prophetæ: dicens: Nũquid tempus 9
a ¶Lxx. concauis.
vobis est, vt habiteris in domibus laqueatis: & domus ista 10

Postilla venerabilis patris fratris Nicolai de Lyra super Aggæum prophetam incipit.

CAP. I.

1 IN anno secundo. *Incipit prophetia Aggęi, quæ diuiditur in duas partes. s. in procemium, & tractatum: quæ incipit, ibi:* Hęc dicit. *In procemio verò ponitur primò huius prophetiæ tempus cum dicitur.* In anno secundo Darij regis. *Secundum Iosephum 11. lib. antiquitatis Iudaicæ: iste Darius fuit filius Hystaspis, & fuit amicus Zorobabel, & fauorabilis Iudęis, ut patet. 1. Esdr. 6. Et hoc maximè fuit vt dicit Iosephus, quia antequam promoueretur ad regnum Persarum, fecit votum, quòd si contingeret eum sic promoueri, faceret templum in Ierusalem ędificari, & ibi vasa deferri. Secundum verò Rab. Sal. iste Darius fuit filius Assueri regis, & Esther reginæ: & sic fuit fauorabilis Iudęis ratione matris suæ quę fuit Iudęa. Et istud secundò dictum videtur mihi probabilius: sicut declaraui diffusius super primum capitulum libri Esther: tamen secũdum vtrumq; dictum Aggęus prophetauit post reditum captiuitatis Babylonicę: quoniã vterque (si tamẽ duo fuerunt) regnauit post Cyrũ.*
2 In die vna men. *i. prima die illius mensis, eo modo loquendi, quo dicitur Gen. 1. a.* Et factũ est vespere, & mane dies vnus. *idest, primus. Secundò ponitur nomen prophetæ, cum dicitur.*
3 Et factum est verbum, &c. *i. per ipsum Aggęum tanquam per Dei ministrum. Iste enim est modus loquendi Hebraicus. Potest etiam dici q̃ in hoc exprimitur donum prophetiæ datũ Aggæo per similitudinem doni corporalis, quod ponitur in manu recipientis. Tertiò ponitur quibus prophetauit, cum dicitur.*
4 Ad Zorobabel, &c. *Et sic iste Zorobabel fuit nepos Ioachin, Matth. 1. quem Euilmerodach leuauit de carcere, & posuit thronum eius super thronum regum, qui erant cum eo in Babylone. 4. Reg. vl.*
5 Ducem Iuda. *eo quod erat de tribu Iuda.*
6 Et Iesum, &c *Isti enim duo erant principaliores in populo, & ideò prophetia Aggæi dicitur eis facta principaliter, & reliquo populo consequenter.* 7 Hæc ait. *Hic consequenter incipit tractatus. Circa quod sciendum, q̃ populus rediens de Babylone, statim fundauit templum in Ierusalem. 1. Esd. 3. sed statim fuit impeditus a vicinis Gentibus: propter quod dicebat nondum aduenisse tempus reædificandi templum. Si enim placeret domino pro tunc illa ædificatio tolleret impedimenta, vt dicebat: propter quod fuit negligẽs de illa ędificatione, vsq; ad tps Darij regis, in quo Aggęus Spiritusancto illustratus, reprehendit eorum negligentiam, exhortans ad templi ędificationem: quod completum fuit sexto Darij anno. 1. Esdr. 6. Secundũ Iosephum verò anno eius. 8. quia fuerunt diligentes in operando. Sic igitur iste tractatus in duas partes diuiditur, quia primò arguitur pręcedens negligentia. secundò, confortatur sequens diligentia, ca. seq. Prima in duas, quia primò ponitur argutionis actus, secũdò, eius effectus, ibi:* Et audiuit. *Circa primũ dicitur.* 8 Popul⁹ iste dicit, &c. *Hoc dicebant pp impedimenta superuenientia a Deo permissa, vt dictũ est: sed hoc nõ valebat. Deus. n. aliquando permittit in opere sibi placito impedimenta occurrere, vt maius meritũ habeatur in maiori labore. ideo subditur.* 9 Nunquid tẽp. &c. *i. vt faciatis ędificia curiosa.* 10 Et domus, &c. *Quasi diceret: Nõ: quod probat per effectũ.* ✳ Ponite

Tẽpli restauratio.

Iosephus.

MORALITER.

8 *Populus iste dicit, &c.* Prophetat ad literam contra eos qui negligebant opus domus domini, & de proprijs negotijs erant valde solliciti: per quos mysticè significantur illi pręlati qui de spirituali ędificio ecclesię, quod fit per sanam doctrinam, & bonam vitam, parum curant: & de leuandis pecunijs magnam sollicitudinem habẽt. Sed quoniam aliqui doctrinæ, & prędicationi intendunt sollicitè, principaliter propter quęstum vel famam hominum, ideò ipsis dicitur. † Semi-

a ¶Absque mora præcepti mea in opus vertite. ¶ bCuius non leue est imperium.
c ¶ Quæ hucusque per diuersa vitia distrahebantur.
deserta? Et nunc hæc dicit dominus exercituum: Ponite cor- 1
a ¶In memoriam reducite quæ fecistis, & quæ passi estis. b ¶ In horrea
da vestra super vias vestras. † Seminastis multum, & intulistis 2
a ¶Minus recepistis quam seminastis. b ¶Ne quis dicat voluntarium fuisse ieiunium.
c ¶Quia paruos fructus habuistis.
parum. Comedistis, & non estis satiati. Bibistis, & non estis †
a ¶Exhilarati. b ¶Habuistis pallium, sed quod nec repelleret frigus, vel seruaret calorem. †
c ¶Si quis, vel negotiatione, vel mercenaria manu mercedes congregauit, illæ pecuniæ ita defluxerunt, ac si mitterentur in saccum pertusum †
inebriati. Operuistis vos, & non estis calefacti. Et † qui mer- †
a ¶Idem dominus ad idem quod prius hortatur. 3
cedes congregauit, misit eas in sacculum pertusum. Hæc di- 4 †
cit dominus exercituum: Ponite corda vestra super vias ve- †
stras. Ascendite in montem, portate ligna. & ædificate domum, 5 †
& acceptabilis mihi erit, & glorificabor, dicit dominus. Respexi- †
stis ad amplius, & ecce factum est minus. Et intulistis in domum & †

in valle positis, & mea domus quæ in monte est deserta A erit? Vel, *vt habitetis in domibus laqueatis*. i. ornatis, & delitiosis, & sanctasanctorum pluuijs, & iniurijs omnib. patebunt.

✱ Remig. Contra hoc quod populus dicebat, profertur responsio, dicendum ergo quod nec tempus est, vt vos habitetis in compositis, & ornatis domibus, quæ non solum ad vsum sunt, sed a etiam ad delitias: (Deut. 13.d. Mich. 6. d.) & dicitis nondum b esse tempus, vt mea domus reædificetur, in qua fuerant, & sanctasanctorum, & Cherubin, quæ tunc squalet solitudine, c torretur æstu, per- d funditur pluuijs.

(Hieron. Remig.) Omne tempus e quo in valle. i. in vitijs, & luxu sæculi f B habitare eligimus, quasi nihilum re- g putatur, & non inuenit in nobis Deus (Luc. 9. g.) vbi caput suum reclinet.

(Eccl. 31. d.) a *Ponite corda*. Nihil sine consilio, & præcogitatione faciatis, sed lux diuinæ legis luceat ante pedes vestros.

✱ Remig. Quia dicitis: *Nondum venit tempus, &c.* considerate quæ fecistis, & quæ passi estis. Omnis enim labor vester nullum potuit habere prouentum. Multominus quam seminastis collegistis. *Comedistis, & non estis saturati*. Non tantum potestis dicere voluntarium fuisse ieiunium: sed quia paruos fructus congregaueratis in horrea. Vinum bibistis, sed non tantum quod sufficeret ad exhilaranda corda potantium. Ipse quoque vestitus non potuit pellere frigus, aut calefacere. Si quis etiam mercedes congregasse, siue negotiatione, siue mercenaria manu frustra labora- C uerat, quia omnes pecuniæ defluxerunt, veluti in sacculum pertusum missæ.

(Pastoralis 3. parte admonitione 21.) ✱ Grego. Plerunque quanta tribuunt quidam pensant, quanta autem rapiunt considerare dissimulant. Quasi mercedem numerant, & perpendere culpas recusant. Audiant quod scriptum est: *Qui mercedes congregauit, &c.* In sacculo quippe pertuso videtur quando pecunia mittitur, sed quando amittitur non videtur. Qui ergo quanta largiuntur aspiciunt, sed quanta rapiunt non perpendunt, in pertuso sacculo mercedes mittunt: quia profecto has in spem suæ fiduciæ intuentes congerunt, sed non intuentes perdunt.

(Hieron. Remig.) b *Seminastis multum*. Non ideo venit fames, quod agricola cessauerit ab agricultura.

Mystice. Qui de Babylone reuersi sunt, & ædificationem domus Dei differunt, dicentes: Nondum est tempus ædificandæ domus domini, nec captiui sunt, nec plene liberi, sed velut in medio positi. Seminant & parum metunt, quia si inter multa peccata aliqua iusta opera faciunt, non est Deus iniustus, vt propter multa mala paucorum bonorum obliuiscatur, sed faciet eum metere, & in horrea congregare, quæ in bona terra seminauit. Qui penitus nihil operatur, nil comedit, sed fame perit. Qui vero seminat multa, & infert pauca, parum comedet non in satietate vel suauitate. Sanctus vero vsque ad satietatem comedet.

c *Operuistis vos, &c.* Qui habet pallium, i. occultam scientiam mysteriorum Dei, sensibus verbisque contextum, non sinit feruentes spiritu amittere dilectionis calorem, & pati frigus. Qui vero adeo feruet, habet quidem pallium sensuum, & operum suorum, sed non calesit. nec totus cooperitur. Qui vero propter animæ paupertatem non habet pallium: quia ex multiplicata iniquitate charitas in eo refrixit, ideo frigore perit.

d *Et qui mercedes congregauit, &c.* Qui operatur bona quæ remuneratione digna sunt, & bona bonis adiungere non desistit, mittit mercedes in saccum non pertusum. Qui vero priora bona vitijs sequentib. sordidat, in saccum congregat pertusum.

e *Ponite corda vestra, &c.* Mentiuntur Hebræi sola tantum ligna ad congregandum fuisse necessaria, stantibus muris templi post incendium.

Mystice. Postquam posita sunt corda super vias præcipimur ascendere in montem, i. in altitudinem diuini sermonis, vt ex eo prædicamus nobis ligna, i. testimonia, & varia virtutum genera, ad ædificandam in nobis domum sapientiæ, vt Deo placeat, & glorificetur in nobis.

Considerate cuncta quæ geritis, & relinquentes studium domorum vestrarum humilium, ascendite in montem, vbi sunt ligna quæ non comburantur, sed ad opera domus meæ proficiant, & vt hoc libentius agatis, scitote quod in his mihi placebitis.

✱ Remig. Ascendite in montem Libanum, præscidite ligna, & ædificate domum meam: & erit mihi acceptabilis. Dicam, & aliud quod vobis accidit. Quum iam metendi tempus extaret, & frumenta vos in manib. tenere putaretis, messuistis vacuos culmos, & inanes stipulas sine granis congregastis. Sed & hoc quod de magnis aceruis modicum fuerat electum, quum intulissetis in domos vestras, *exsufflaui*. idest, mea virtute dispersum, & ad nihilum redactum est.

f *Respexistis ad amplius, & ecce factum, &c.* Sæpe multa bona de multis sperantur, quorum doctrina, & conuersatio bona videtur. Sed vbi tempus messium venerit, i. cum tempus docendi habent, & exemplo vitæ alios instruendi oportunitatem consequuntur, vel parum vel nihil est in eis inuentum, & surrepente paulatim negligentia, hoc parum quod videbantur habere, perdunt. Quod ideo eis euenit, quia in pristinis domibus suis securi fuerunt, & non ascenderunt in montem scripturarum, nec se in domum domini extruxerunt.

g *Et intulistis domum, &c.* Ecce aliud incommodum quod contigit differentib. ædificationem cum iam tempore messis putarent se tenere frumenta in manibus, vacuos culmos sine frugibus

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Ponite corda vestra super vias vestras. *i. cogitate de operibus pro vestris necessitatibus, & iumentis defectum notabilem propter operis templi negligentiam, vt habetur infra. ideo sequitur.*

2 Seminastis multum. *s. respectu fructus inde sequentis, ita quod non habuistis cibum ad sufficientiam, nec potum, nec operimentum.*

3 Et qui mercedes congregauit. *vt inde lucraretur.*

4 Misit eas in sacculum pertusum. *i. parum aut nihil inde habuit inde lucrum propter negligentiam ædificandi domini templi Ideo consequenter inducit ad hoc ædicandum dicens.*

5 Ascendite in montem, & c. *s. Libani, vbi erant ligna huic ædificio apta. Cætera patent in litera vsque ibi.* ✱ Et

MORALITER.

† 2 *Seminastis multum, & intulistis parum.* quia cupiditas, & vana gloria abstulerunt fructum.

† *Comedistis, & non estis satiati.* in comparando vobis curiosa, auditoribus placita, quæ mentem non reficiunt, sed famelicam relinquunt: eo quod talis scientia inflat, & non ædificat.

† *Bibistis, & non estis inebriati.* nam aqua sapientiæ terrenæ sitim non sedat, sed magis augmentat.

† *Operuistis vos.* verborum curiositate.

† *Et non estis calefacti.* charitate.

† *Et qui mercedes congregauit.* i. opera bona de genere.

4 *Misit eas in sacculum.* propter defectum intentionis rectæ

† *Hæc dicit do.* Hic inducit ad spirituale ædificium domus Dei di.

† *Ponite corda vestra super vias vestras* ad Dei opera dirigendo. Et subdit modum di.

5 *Ascendite in montem.* s. perfectionis vitæ.

† *Portate ligna.* idest sacra verba & exempla ad ædificationem ecclesiæ.

† *Et acceptabilis mihi erit.* s. ædificatio vestra. Et reuertitur ad arguendum negligentiam pristinandi.

† *Respexistis, &c.* Et est eadem sententia cum illa quæ posita est parte præcedenti. Et subditur pœna cum dicitur. † Pro

frugibus congregabant, & illud tantillum quod supererat inferebāt in domum, sed Dei virtus exsufflabat. i. ad nihilum redigebat, quia folliculi vacui, & frumentū vacuum farinam non habebat.

a *Rorem*. Mysticè. Ros est cælestis gratiæ benedictio, quę nō de aere, vbi multæ perturbationes sunt, sed de celo descendit ad rigandas animas iaculo diaboli vulneratas, vel in persecutione æstuantes.

b *Et vocauit siccitatē super ter.* quidquid sine autoritate scripturæ, quasi apostolica traditione spōte confingunt hæretici, percutit gladius Dei.

✱ Remig. Non solum inquit, cæli nō dederunt pluuiam suā, sed ne rorē matutinū quidem, vt arētes agri modico saltē humore tēperarentur. Vocatur aūt inde siccitas primo super terrā, deinde super oīa quæ profert humus, ad vltimū super hoīes & super iumenta: Quia precedente fame profecto super homines, & super iumēta mors venit, sicq; idem gladius quæcunque manus hominum laborauerat, consumit.

a ¶Hæc mala contingunt vobis.
exsufflaui illud: quam ob causā dicit dominus exercituū.
a ¶Et vos habitatis vnusquisque in domo sua.
1 Quia domus mea deserta est, & vos † festinatis vnusquisq;
a ¶Non solum non dant pluuiam suam, sed nec nocturnum rorem vt saltem modico hum ore agri temperentur.
in domum suā. Propter hoc super vos prohibiti sunt cęli 2
a ¶Quæ sponte solet gignere, aliaro sinu concepta retinet.
a ne darēt rorem, & terrā prohibita est ne daret germē suū. 3 †
a ¶Vrentem ventum. Lxx gladium, quod melius.
b ¶Super montes vocatur siccitas, ne proferant triticum, vinum & oleum, vel quæcunque humus sponte generat.
b Et vocaui siccitatē super terram & super montes, & super †
triticum, & super vinum, & super oleum, & quæcūq; pro-
a ¶Præcedente fame, consequenter super homines, & iumenta mors venit.
b ¶Idest, vrens ventus omnia consumit, quæ manus hominum laborauerunt.
fert humus, & super homines, & super iumēta, & sup om- 4
a ¶Hi qui venerūt in virū perfectū, audiūt, obediunt, non timent, quia charitas foras mittit timorem.
c nem laborem manuum. Et audiuit Zorobabel filius Sala- 5
thiel, & Iesus filius Iosedech sacerdos magnus, & oēs reli- †
quiæ populi vocem Dei sui, & verba Aggæi prophetæ, si-
a ¶Qui non per... sunt in virum perfectum.
cut misit eum dn̄s Deus eorum ad eos, & timuit populus
a ¶Sciens quia facies domini super facientes mala, vt perdat de terra memoria eorum.
b ¶Vnus de nunciis, propheta de prophetis.
d a facie dn̄i. Et dixit Aggæus nuncius dn̄i de nuncijs dn̄i 6
a ¶Non loquitur ad Zorobabel, vel Iesum, cum quibus & in quibus semper erat, sed populo timenti qui accepit mercedem pro timore Dei, vt dn̄s sit cum eis.
e f populo, dicēs: Ego vobiscum sum, dicit dominus. Et susci
a ¶Quasi prius dormientem. 7
b ¶Non corpus, non animam, sed spiritum, qui magis fecit ædificare templum domino. 8
tauit dn̄s spiritum Zorobabel filij Salathiel ducis Iuda, &
¶Vt regnum & sacerdotium Deo ædificarent templum.
spiritū Iesu filij Iosedech sacerdotis magni, & spiritū reli-

cium Dei, i. angelū, qui Hebraicè Malachi dr̄, prophetam appellari quia Dei voluntatem nūciat hominibus. † festinastis.

e *Ego vobiscum sum dicit dominus*. Ego ero vester adiutor: Aedificate domum meā quæ in vobis est destructa, me in medio vestri constituite, nemo ędificationem vestram poterit prohibere.

f *Et suscitauit dominus spiritum, &c.*

✱ Remig. Suscitatur spiritus Zorobabel, & Iesu spiritus, vt regnum & sacerdotium ędificarent tēplum. Suscitatur spiritus populi, i. deuotio animi & voluntas, vt faceret q̄ præceperat Dominus. Ingressi sunt, quia foras exierāt, idest, fuimet obliti erant, sicut prodigus filius, de quo dicitur, quod in se reuersus est, quando decreuit ad patrem redire. † reliqui. Luc. 15.

Mysticè. Gladius vel vrens ventus, sermo Dei, acutior omni gladio, qui aridam terram. i. negligentem animā, & in concauis habitantem, ne fructū ferat, dispergit. Vocatur & super montes, qui contra scientiam Dei se eleuant. Destruit etiam triticum vinum oleum, quib. quasi cibo & potu hæretici deceptis populis blandiūtur: Panis eorum panis doloris, vinum eorum fel draconū, oleum eorum quod impinguat caput peccatoris. Per homines & cogitationes eorum, vel per homines docti, per iumēta indocti, qui cum operibus manuum. i. ieiuniis & varijs obseruationibus pereūt. Possunt hæc intelligi de malis doctoribus ecclesię, qui carnalia quærentes, nec in se nec in alijs domum Dei dirutam quærunt reædificare, sed multos verbo & exemplo scandalizant.

c *Et audiuit*. Per Zorobabel & Iesum signatur vnus Christus rex & sacerdos, & ideo illi non timent, sed solus populus, timet.

d *Et dixit Aggæus*. Hierony. Quidam putant Ioannem Baptistam, & Malachiam, qui angelus domini interpretatur, & Aggæum fuisse angelos, & ob dispensationem iussu Dei assumpsisse humana corpora, & inter homines conuersatos. vnde dicunt Ioannem Baptistam ad vocem Mariæ in vtero matris exultasse. Nos verò dicimus nuncium Dei, i. angelū, ... (Luc. 1. d)

Hieron. Ruper. Iam verus Zorobabel de genere Dauid, & Iesus sacerdos in æternum, suscitatus est virtute patris, quo adiuuante debemus suscitari ad ædificandam spiritualem domum Dei. In quam ingressi spirituales hostias offerre debemus, & opera digna templo Dei facere debemus, quæ tamen facere non possumus, nisi prius dominum timuerimus. Quia verò in seculo sumus, & sub Dario generationi coniugijsq; seruientes ædificamus, ideo sexto numero quo factus est mundus, & secundo anno qui diuiditur ab vnitate, ingredimur domū Dei. Cum vero in senario factus sit mundus, duplicari oportet senariū, vt reędificetur mundus, & sic in duo denario est sobolis humanæ reparatio, quę vt de vtroq; populo facta ostendatur, duodenarium duplicamus, & sic in vicesimaquarta die ædificata est ecclesia, tam de Gentib. quam de circūcisione. Vel octonarius ad circuncisionem, ternarius ad fidem trinitatis refertur. Per fidem trinitatis fit vera circuncisio viciorum. Ideo multiplicato octonario per

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et vos festinatis vnusquisque in domum suam, *idest, cum magna diligentia intenditis vt vtilitatibus vestris. Et quia non valet talis diligentia sine Dei prouidentia, ideo subditur.*

2 Propter hoc. *idest, propter nimiam diligentiam in operibus vestris & negligentiam in diuinis.*

3 Super vos. prohibi. sunt cæli, &c. *sufficientem ad terræ fœcundationem, & per consequens impedita sunt terræ nascentia, & per consequens homines, & iumenta sufficiens nutrimentum non habentia: quod requiritur ad multiplicationem hominum & iumētorum, quia semen eorum est de superfluo alimenti. Virtus enim nutritiua materiam ministrat generatiuæ. ij. de anima.*

4 Et super omnem labo. &c. *quia homines non possunt bene laborare nisi habeant sufficiens nutrimentum.*

5 Et exaudiuit Zoro. *Hic consequenter ponitur argutionis effectus, quia ad vocem prophetæ dux populi & sacerdos magnus, & consequenter totus populus conceperunt voluntatem & constantiam ædificandi domum domini. Et patet litera paucis exceptis quę discurrentur.*

6 Et dixit Ag *i. de numero prophetarum à Deo missorum.*

7 Ego vobiscum sum. *paratus vos auxiliari in ędificio tēpli.*

8 Et suscitauit dominus spiritum. *idest, voluntatem & constantiam ad ædificandum.*

✱ In

MORALITER.

† 2 *Propter hoc super vos prohibiti, &c.* idest, angeli, qui sunt ciues cæli retraxerunt a uobis auxilium suū, sicut Ierem. lj. dicitur in persona angelorum. *Curauimus Babylonem, & non est curata: derelinquamus eam.*

† *Et terra prohibita est, ne daret germen suum.* Per terram significantur laici terrenis intenti, ipsi vero frequenter retrahuntur a bono propter malitiam cleri.

Et vocaui siccitatem super terram & super montes, &c. quasi dicat, propter hoc venit defectus deuotionis in paruis, mediocribus & magnis.

5 *Et audiuit Zorobabel, &c.* Per hoc autem qđ principes & pōtifex primò acquieuerunt monitioni prophetę, & alij consequenter, vt hic dicitur, ostenditur, quod quando principes & plati incipiunt bonū opus, alij de facili eos consequuntur ideo sequitur: *Et faciebant opus in domo domini.*

Et

† In

per ternarium in vicesima quarta die ædificamus domū.
A
a *In die vicesima.* Eodem anno Darij & eodem mēse qui in principio positus est, sed nō eodē die. Ibi enim dr̄: In vna

a ¶ Fortes enim fuerant. b ¶ Quod dignum erat penetralibus domus Dei.

quorū de omni populo, & ingressi sunt, & faciebāt opus
a in domo domini exercituū Dei sui, in die vicesima & quar 1
ta mensis, in sexto mense, in anno secundo Darij regis. 2

die mēsis: hic dr̄ in vicesimaquarta: vi īter primū diē quo dn̄s loquitur per Aggęū, et vicesimū quartū, quo ingressi sunt. 22. dies medij fuerint quib. timuit populus dn̄m

NICOLAVS DE LYRA.

1 In die vicesima. *Postquam reprehensa est populi negligentia, hic consequenter confortatur eius sequens diligentia. Et diuiditur in duas partes. quia primo confortatur de operis profectu, secundò, de Christi aduentu, ibi:* Nolite timere. *Circa primum ponitur primò cōtinuatio respectu prædict., secundò executio propositi, ibi:* In septimo. *Circa primū dicitur:* In die vicesima & quarta, &c. *Immediatè enim præmiserat propheta:* Et faciebāt opus in domo dn̄i exercituum Dei sui. *& non dixerat quo tempore incœperant illud opus, ideo hic manifestat quantum ad annum, cum dicitur.* In anno secundo Darij: *& quantum ad mensem, cum dicitur.*

2 In sexto mense. *Et dicunt aliqui, quòd iste fuit mensis Septembris, quia secundum eos primus mensis apud Hebræos est Aprilis. Sed vt est supra fuit Gen. 7. & Exo. quòd primus mensis apud Hebręos est Martius, tamen aliquando concurrit cum Aprili nostro, quia faciunt menses per lunationes: & secundum hoc iste mensis esset Augustus, qui est sextus à Martio. Sed quia 24. dies Augusti non est tempus in quo solent ædificia magna inchoari. sed magis circa principiū veris: & adhuc minus est apta. 23. dies mensis Septembris, ideo aliter dicendum, quòd licet Martius sit primus mensis apud Hebræos, secundum ordinem festorum per anni circulum, tamen September est primus secundū ordinem negociorum: quia est primus simpliciter secundum eos, eò quòd in ipso fuit creatus mundus, sicut declaratum fuit diffusius Gen. 7. Et secundum hoc mensis sextus hic accipitur Februarius, cuius 24. dies est in principio veris, quia est tertia dies eius. et in illo tēpore solet materia disponi ædificiorū in vere exequēdorū*

CAP. II.

Hieronym. Remig. Ruper.

IN *septimo mēse.* Eodem anno, sed in mense septimo in quo sūt solēnitates Dei vicesimaprima die mēsis. i. trib. hebdomadib. cōpletis, & perfecta reqe in mysterio trinitatis, tertiò fit verbū Dei ad Aggęū qui semp ad hoc laborabat, vt sermo domini in eo fieret. Fit sermo Dei ad eos qui cœperāt operari in domo Dei iam in requie, i. in mēse septimo, & in pleno Trinitatis sacramēto. i. 21. mensis ad Aggæum festa Dei celebrantem: ad Zorobabel filium Salathiel, qui pro nobis homo fieri dignatus est, & sacerdos, & ad reliquos populi. Ad comparationem totius mundi, parua pars fuit in principio credentium.
B

† qualem

CAP. II.

a
IN septimo mense vicesima & prima men 1
a ¶ Operando merebatur, vt in eo sermo Dei amplius fieret.
sis, factum est verbum domini in manu
Aggæi prophetæ, dicens: Loquere ad Zo- 2
robabel filium Salathiel ducem Iuda, &
ad Iesum filium Iosedech sacerdotem ma-
a ¶ Qui viderunt aliquam domum Dei, & nunc intersunt restaurationi.
b
gnum, & ad reliquos populi dicens: Quis in vobis est dere- 3
lictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? Et † 4
a ¶ Quasi nihil ad comparationem prioris.
quid vos videtis hanc nunc? Nunquid non est ita, quasi non 5
a ¶ Sed nihil te desperare.
sit in oculis vestris? Et nunc confortare Zorobabel, dicit
dn̄s, & confortare Iesu fili Iosedech sacerdos magne, & con- 6
fortare omnis populus terræ, dicit dn̄s exercituum, & faci-
a ¶ Opus in mea domo. b ¶ Pater
tē: quoniam ego vobiscū sum, dicit dominus exercituum.

Quondā fuit Iudæa domus Dei seruiens vni Deo secūdū præcepta legis & dilecta ī patribus Abraham, Dauid & cæteris: sed iā excæcata cępit esse nō dilecta, nec populus Dei. Hæc domus in cōspectu Christi & populi credentis reputatur quasi non sit. Prouocatur ergo Christus, vt regnū suū et sacerdotium corroboret. Vocat ergo et populus qui cōcauis terrenorū habitabat, vt faciat opus spirituale ī domo Dei, et sciat Deum esse præsentem sibi, & facientem spiritualiter in ipsis: quod quondam in figura paciscebatur de Aegypto egredientibus. Promittit etiam spiritum suum adiutorem eorum qui operantur in domo sua, implent sermonem pacti sui: Moui cælum, quando de cælo audita est vox mea: & terram, quando priori populo dedi testamentum: & in aduentu meo caligo, turbo, tenebrę, cernebatur. Moui mare, quando præstiti viam populo transeunti. Moui aridam. i. Aegytum per plagas, cùm esset à cultu Dei vacua, vel solitudinem quam populus 40. ann. circumiuit. Et qui hæc feci in datione veteris legis, adhuc mouebo cœlum & terram tempore passionis. Cęlum quando sole obscurato, *tenebræ factæ sunt.* Terram, *quando petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt.* Mare, interfecto dracone qui in eo erat. Aridam, infructuosam Gentium multitudinem. Et illis commotis mouebo ad fidem omnes Gentes, quia *in omnem terram exiuit sonus eorum.* Et hoc erit, quando veniet desideratus cunctis Gentibus. In cuius aduentu implebitur ecclesia gloria maiore quā fuit in synagoga, sicut maior est Christus filius in ecclesia, quàm Moyses seruus in synagoga. Et hæc gloria dabitur per argentum. i. eloquia scripturarum, & aurum, idest, occultum sensum, qui versatur in pectore sanctorum.

b *Quis in vobis.* * Remig. Clementissimè cōsolatur Deus populum, qui priorem domum in sua gloria viderant, in cuius cōparatione hęc videbatur quasi non esse. Cōfortamini inquit, & nolite manus submittere: *Ego enim vobiscum sum.* Ego omnipotens locutus sum, cuius dixisse fecisse est: & illa implebo quæ vobiscum pepigi, cum vos de Aegypto eduxi: *& Spiritus meus,* idest, maiestas diuinitatis meæ: siue Spiritussanctus, cuius est omnis consolatio, vnde & paraclitus vocatur, *erit in medio vestrum.* Est autem hic cōmemorata Trinitas. Filius enim est qui dicit: *Ego sum vobiscum.* Pater: *Ego omnipotens loquutus sum. Spiritus:* inquit, *meus erit in medio vestrum.*
C

L. ad Serapionem.
Isa. 45.

* Athanasius. En tibi apud Esaiam scriptum est, *Dominus misit me; & Spiritus eius.* Atque itidem apud Aggæum, Ego vobiscum sum ait Dominus omnipotens, & Spiritus meus in medio vestri. Hic apud vtrumque prophetam de solo Domino, & Spiritu mentio habita est. Quid mihi iam dicent? &c. Sancta enim & beata Trinitas, indiuisa est, & vnita in se & vbicunque pater dicitur, vna est cum eo & ipsius verbū, & in filio Spiritus.

Quon-

Quis in vobis est, &c. Fuit olim in Israel domus Dei, q̄ tū

ita

NICOLAVS DE LYRA.

CAP II.

* IN septimo mense. *Hic consequenter exequitur propositum, circa quod primò ponitur tempus cum dicitur,* In septimo mēse *secundò subditur confortatio operantium, cum dicitur.*

2 Loquere ad Zoro. *dirigendo primò sermonem ad principales, & secundò ad totum populum.* 3 Quis in vo. &c. *s. in vita. Qui uidit domū istam à Salomone ædificata, nunc tamē destructā?* 4 In gloria &c. *s. tempore Sedechiæ. Viuebant enim adhuc aliqui reuersi de captiuitate Babylonica, qui tempore Sedechiæ viderant templum à Salomone ædificatum, antequam destrueretur per Nabuzardam, vt habetur. j. Esd. i. j.* 5 Nūquid nō est ita. *q.d. Sic, quia redeuntes de Babylone, statim incœperunt reædificare templum, sed impediti ab aduersarijs modicum fecerunt vsque ad secundum Darij annum, ita quòd illud quasi nihil erat computandum.* 6 Et nūc cōf. *quasi diceres proficientis in opere mea assistentia*

MORALITER.

† 1 *In septimo men.* In hoc capitulo secundum sensum literalem describitur profectus ædificationis domus Dei per Zorobabel & socios eius. Mysticè verò significatur profectus eclesiæ per Christum, qui vocatur Zorobabel in fine huius capituli, & per Christi discipulos. Circa quod sciendum, quòd domus prima ædificata per Salomonem, significauit synagogam, cuius legislator fuit Moyses. Secundo vero domus ædificata per Zorobabel significat ecclesiam, cuius legislator fuit Christus: propter quod ecclesia dignior est synagoga, quantò Christus dignior est Moyse. Et hoc declarat apostolus Hebr. iij. a. *Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus habitus est, &c.* Et ideo de aduentu eius subditur.

ita deserta erat, vt in aspectu vidētium reputaretur quasi non fuerit. Quod non solū de ædificijs templi dēt accipi, sed de omnibus quæ quondam præclara habuerūt Iudęi.
a *Et ego mouebo cælum & ter.* Quando dedi primū testamē tum in Sina, Moui cęlū & terrā, & mare rubrum & desertū, vt vobiscū ponerē testamentū: nunc aūt polliceor, ꝙ adhuc semel mouebo cęlum & terram, vt illis commotis moueantur omnes Gētes: & tūc veniet desideratus cūctis Gētibus .i. Saluator: & tūc implebo domū istā maiore gloria quàm prius.
✱ Remig. Ego itaque q illa feci tunc, adhuc mouebo ipsa elementa, ꝙ factū est in aduentu Domini: nā tēpore passionis eius motū est cęlū, qñ Sol obscuratus est, & tenebræ factæ sūt ab hora sexta vsq; in horā nonā. Terra mota est cū saxa scinderentur, sepulchra patescerent, ipsa quoq; terra tremuit.
b *Et veniet desideratus cunctis gentibus, &c.* ✱ Remig. Manifestum est aduentum Christi prænunciari, qui desiderabatur & expectabatur vt redimeret gentes in quem vt apostolus Petrus inquit, *angeli desiderant prospicere.*
c *Et in loco isto.* Quia ad ædificationē inclytæ domus nihil tantum valet quantū pax. spondeo pacem dandā in loco isto: vt in pace *quæ exuperat omnem sensum*, sit locus meus. D
d *Noni mensis.* Hic numerus nunquam in bono accipitur: Omnis solennitas finitur octauo die, nec ad nonū peruenit. Ierusalē apud Ieremiā nono mense à Babylonijs expugnat̄. Quia ergo de immūdicia populi, prophetia erat futura, secundo anno Darij iūgitur nonus mēsis: sed quia datur locus pęnitētię post correctionē immūditiæ, die 24. fit sermo dñi ad Aggæum, vt quasi ex persona domini q̄stionē à sacerdotib. sciscitetur ex lege venientem. E
Viginti p quaternariū multiplica & erūt octoginta, qui numerus bis hēt 40 quadragenarius verò pęnitētiā notat, quę non solū debet esse corporis, sed ēt spiritus, ꝙ octogenarius prætendit.
e *Ad Aggæum.* Non in manu Aggæi vt suprà. Ibi. n. profectū habebat & tm̄ munda opera, Cor verò eius necdū plenam sapientiā receperat. Vel quia adhuc habitabat inter eos qui dicebāt: *Nōdum venit tempus do. do. ædi.* In operib. tamen eius factus est sermo dñi. Nunc verò iacta sunt fundamenta tēpli: & ingressus populus cum principibus, facit opus Dei, & audit mysteria. Mouebo omnes Gentes, & plenus est vaticinio, & ideò ad totum Aggæum fit sermo. F

Phil. 4. d.
Nonus numerus.
Heb. 12. g.

¶ Filius.
Verbum quod pepigi vobiscū cùm egrederemini de terra 1
a ¶ Sanctus. ¶ Ego qui iubeo omnipotens sum cui is dicere est facere. 2
b ¶ Medius vestrum stetit, quem vos nescitis.
Aegypti & spiritus meus erit in medio vestrū. Nolite time- 3
re: quia hæc dicit dñs exercituū: † Adhuc vnum modicum 4
a ¶ Tempore passionis sol obscuratus est.
a est, et ego commouebo cęlū & terram & mare & aridā, & 5
a ¶ Contrarias potestates splendorem domini sustinere non valentes. 6
b mouebo omnes Gentes, & veniet desideratus cunctis Gen- 7
a ¶ Ne puteris sponsorem in humum. 8
tibus. Et implebo domū istam gloria, dicit dñs exercituū. 9
a ¶ Idest, omnes opes, quas ego donabo vobis in ornamentum templi, vt gloria huius domus sit maior quam prioris.
Meum est argentum, & meū est aurū, dicit dñs exercituū. 10
Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusq̄ primę di- 11
¶ Quæ exuperat omnem sensum 12
c cit dñs exercituū. Et in loco isto dabo pacē, dicit dñs exer- 13
¶ Vt supra ¶ Vt supra.
d cituū. In vicesima & quarta noni mēsis in anno scđo Darij 14
e regis factū est verbū dñi ad Aggæum prophetā, dicēs: Hæc
a ¶ Sacerdotis est, legem domini scire & ad interrogationem domini de lege respondere, si sacerdos est, legē sciat domini, si ignorat legē, ipse se arguit nō esse sacerdotē domini.
dicit dñs Deus exercituū: Interroga sacerdotes legē, dicens: 15

☞ Si

NICOLAVS DE LYRA.

1 Verbum quod pepigi vobiscum. *cum patribus vestris.*
2 Cum egrederemini de ter. Aegypti. *in ipsis: qa filij preexistūt in parētib. virtualiter seu originaliter. Promisit. n. populo assistere, dū tamē seruiret ei fidel ter, vt patet in Exo. & Deut. in plurib. locis.* 3 Nolite ti. *Hic consequenter ponitur populi consolatio de aduentu Christi. Et diuiditur in duas partes, qa primò ponitur consolatio populi de Christi aduentu. secundò, de multiplici terræ fructus, ibi.* In vicesima. *Circa primū dicitur.* 4 Adhuc v. *tēpus breue respectu pręcedentis durationis mundi.* 5 Et ego, &c. *istud fuit impletum, quādo stella noua in natiuitate Christi apparuit: Matth. 2.* 6 Et terrā, *ꝙ fuit impletum per victoriam Romanorū in omni terra, & in insulis maris.* 7 Et mouebo, *& hoc fuit impletū imminente Christi natiuitate: propter ꝙ tunc exijt edictum à Cæsare Augusto vt describeretur vniuersus orbis redactus sub dominio Romani imperatoris, propter ꝙ ibant singuli ad ciuitatē suā, & tūc Christus fuit natus, Luc. 2. ideo subditur.* 8 Et veniet. *i. Christus pro salute omnium Gentium mittendus.* 9 Et implebo, *quia in templo per Zorobabel reædificato Christus fuit à matre oblatus, & ibi pluries prædicauit & multa miracula fecit: ex quib. domus illa fuit summè glorificata. Et huic dicto cōcordat expositio Rabbi Aaquiba, de quo dicitur in libro Canhedrin, qui apud Hebræos autenticus est: qui sic exponebat passum istum. Adhuc vnū modicum est, s. regni venturi Israel post destructionē primę domus: & post illud regnū: Commouebo cęlum & terrā, & mouebo omnes Gentes, & veniet Messias: qa post paucos reges de genere Machabęorū Christus venit tēpore Herodis, omnib. terris sub dominio Romani imperatoris redactis. Ioannes. n. Hircanus Simonis Machabęi filius imposuit sibi diadema regiū: & durauit illud regnū vsq; ad Herodē, qui fuit alienigena: prout diffusè declaratur in Scholastica historia.* 10 Meum est, *q. d. vobis prouidebo expensis pro ędificio domus meę.* 11 Magna erit. *quā incæpistis reędificare.* 12 Plusquam primæ. *per Salomonē ædificatæ: ista verò gloria maior non pōt intelligi de ędificijs, nec de ornamentis seu diuitijs: ista. n. modica fuerunt in secūda domo respectu primæ. Arca enim testamenti de qua summè gloriabatur Iudęi, fuit in prima & nō in secunda, secundū catholicos & Hebræos: & ideò in nullo potuit dici gloria domus secūdę, maior gloria domus primę, nisi ex presentia Christi, vt prędictū est qui est sanctussanctorum. Dan. 9.* 13 Et in lo. *vnde nato Christo angeli cantauerunt:* Gloria in altissimis Deo, & in terra, *Luc. 2. Respondēt tamē aliqui Hebręi ad hoc, ꝙ ista maior gloria intelligitur de annis, quia ista secunda durauit. 420. annis, prima verò 410. Sed hoc non ualet: quia si computētur anni per tempora regū ab anno in quo Salomon cōsummauit tēpiū vsq; ad destructionē eius per Nabuzardan, inueniūtur anni 422. & sic prima domus plus durauit quā secūda duob. annis. Deductionē autem huius omitto propter prolixitatē: Et quia potest faciliter videri discurrēdo per 3. & 4. Reg. quantum ad annos intermedios regū Iuda. Pręterea dato, ꝙ secūda domus durasset plus quā prima 10. an. vt isti dicunt, ista gloria quasi nulla esset reputāda, maximè quia p plures annos ista domus fuit vilificata tempore Antiochi, qui posuit ibi abominādū idolū, vt habetur 1. Mach. Et ideo alij exponūt de tēplo per regē Messiā ędificādo, quē Iudęi expectāt venturū. Sed patet falsum per hoc ꝙ hic dicitur:* Et implebo domū istā gloria. *Ex quo patet, ꝙ propheta loquebatur de domo quę ędificabatur, & quā digito ostēdebat. Itē per hoc ꝙ subditur:* Istius domus nouissimæ: *ex quo patet ꝙ nō est alia tertia domus materialis expectāda. Ex hoc manifestè ostēditur primus aduētus Christi cōpletus, qui prophetatur hic venturus domo illa stante & eā sua pręsentia glorificaturus. Ipsa autē destructa fuit per Romanos iam diu est. s. ano 42. post passionem Christi.* 14. In vicesima, *Hic consequēter ponitur populi consolatio de multiplicatione fructuū terrę: Et diuiditur in duas partes, quia primò ostendit multiplicationē fructuum: secundò redit ad denunciandū Christi aduentum, ibi:* Et factum est. *Prima in duas, quia primò quędā parabola ponitur: secundo ad propositū applicatur ibi:* Et respondit. *Circa primum ponitur primò tempus determinatum, cum dicitur:* In vicesima & quar. die men. &c. *secūdò subditur parabola per modum interrogationis, cum dicitur.*
15 Interroga. &c. *quia ex officio tenentur scire eam.*

Diuisio.

✱ Si

MORALITER.

8 *Et veniet &c.* Quod fuit impletum, quando Christus fuit oblatus in ea: & sic modò impletur ecclesia gloria quotidie per oblationē Christi in sacramēto eucharistiæ.
10 *Meum est, &c.* Per aurum sapientia, per argentum eloquentia designatur: quibus ornata fuit ecclesia in sui principio, quando Spiritussanctus descendit signo visibili super centū viginti credentes, replens eos auro sapientiæ: & argento eloquentiæ, intantum, quòd intelligebant sacras scripturas lucidè, & loquebantur omni idiomate, vt habetur Act. ij. ideò subditur.
11 *Magna erit, &c.* i. ecclesiæ. 13 *Et in loco &c.* propter qđ Christo nato pacem istam angeli clamauerunt dicentes: *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ volūtatis.*
15 *Interro. &c.* Hic secundum sensum literalem ponitur interrogatio & duplex responsio facta ad ostendēdum, quod nulla oblatio extra domum ædificatam per Zorobabel esset Deo accepta: ideò sequitur.

a *Si tulerit.* Carnes oblatas in altari, alias sacerdotes in abA ditis templi comedebant, alias propinqui eorum domi, alias qui de sacerdotibus videbantur maculati, alias literae litae qui nullã habebant immundiciã. Immũdus verò dicebatur qui hominem mortuum tetigerat. Quamdiu.n. aĩa est in corpore, corpus humanũ nõ est immundũ, sed quã citò anima recedit. Quaerit autẽ propheta, si qlibet homo tulerit carnẽ sanctificatã, & ligauerit eã in summitate vestimẽti, & ipsa sũmitas tetigerit panẽ, vel aliqd quo possit homo vesci, nunqd ex illo tactu cib. ille sanctificari B põt? Respondetur, q nõ sanctificatur. Anagogice. Vir ecclesiasticus q immolat agnũ immaculatum & indutus est Christo, ligat sãctã carnẽ in pallio, qñ de exteriorib. sacramẽtis auditores informare intẽdit. Et hoc pallio cõtingit, exponẽdo diuinam scripturam. Quę est panis, cõfirmãs cor hominis, & est pulmẽtum. i. coctio, sicut sunt apostolicae epulae, quae condiunt, & decoquunt carnes veteris legis & conditas praebent esui. Est etiã scriptura, *vinum laetificans cor hominis*. Est etiam oleum, *exhilarãs faciem*. Est etiam cibus lactis, quo alũtur & paruuli, & alia huiusmodi. Sed dum auditores per scripturam de exterioribus sacramentis erudiuntur, non vt sanctificatũ cibum comedunt, quia interiori pinguedine sacramentorum intus non reficiuntur. Ecõtra autor peruersę doctrinae quemcumque doctrina sua inficit, immundum reddit. Habent autem & mali in doctrina sua panem, sed luC ctus: & vinũ, sed insanae ebrietatis, & oleum adulationis. Habent & pulmentum dum ad confirmationẽ suae peruersitatis, quasi ad cõdimentum mystica de scripturis interserunt: Habent & alios cibos, i. diuersos tractatus, quos quia ab immundis sunt scripti, & immundo ore prolati, qui tetigerit immundus fit, & in eorum ducetur errorẽ.

Alia quaestio. b *Si tetigerit, &c.* Aliam quaestionem proponit, quia ad priorem bene responderunt: & in hac facile potest capi imperitus: Potest enim videri vt sicut nõ sanctificatur, ita nec contaminetur.

Hieron.

Remigi. c *Et respondit.* De superiori quaestione tacens, de secunda sui sermonis contexit occasionem: Sic populus iste.

Iuxta literam o popule qui adhuc diruta domo in iã extructo altari offers hostias, & illis carnib. sanctificari putas, scito te non tam his sanctificari quam oĩa opera cõtaminari, ex eo quod tuam domum magis quam meã conaris construere. Nec iuuat te sanctum in altari oblatũ dum in conuallibus habitas & mortuis operib. pollueris.

d *Et nunc po.* Quasi dicat. Licet hęc polluta sint q obtulistis in altari nondũ edificato templo, tũ õ popule hortor te vt sensu ad ρterita reuertaris, qtis malis te afflixi antequã inciperes iacere fundamenta tẽpli, vt cum recogitaueris mala quae passus es pp destructionem tẽpli, postea ponas cor ad cogitãda bona quae ceperis habere à prima die ędificationis, & q in futurũ plenius sunt tibi danda post plenã aedificationem templi.

Alleg. Vos qui credidistis in Iesũ considerate tempus quo in Gentilitate vitijs seruiuistis: nũc in vobis templum aedificastis, cuius fundamentum est Christus, super quod videat vnusquisque quomodo superaedificet. Cõsiderate quę antea passi estis cum accederetis ad aceruum 20. modiorũ, quidquid ante Christum videbamini habere virtutum & bonorum operum, praeter vestrã spem erat infoecundum, vt vobis posset dici: Quanta passi estis sine causa? Et cùm ex vino quinquaginta lagenas expectaretis qui numerus cõpletur 7. hebdomadibus vnione diuinitatis perficitur & putaretis vos habere vinum q laetificat cor hominis, subtractus est sacer numerus 30. in quo baptizatus est Christus: & quo sacerdotes accedunt ad mysterium Dei, & relinquitur 20. Quem numerum videns Iacob diligi ab Esau, mittit ei animalia numero 20. & 20. Cũ apud incredulos nullus in aeternũ sit fructus bonorum operum, tamen mediam partem laboris percipere dicuntur, dum sperant viginti decẽ inueniunt, i. fructum & gloriam in praesenti tempore pro expenso labore & hoc ideò ne penitus desperent, sed aliquando conuersi ponant lapidem super lapidem, alioqui etiam medium perdant. Vnde sequitur: *Percussi vos vento vrente.* Quidquid vrente vento & vrdine & grandine percutitur, in puluerem & fauillam redigitur, nihilque in eo vtile inuenitur: & hoc ideo quia ad Deum non reuertuntur. Reuersi vero, a domino benedicentur. Vnde sequitur: *A die ista benedicam.* ☞ Per

a Si tulerit homo carnẽ sanctificatam in ora vestimenti sui, 1
a ¶ Aliquem coctum cibum ad comedendum.
& tetigerit de summitate eius panem, aut pulmentum,
aut vinum, aut oleum, aut omnẽ cibum, nunquid sanctifi-
¶ Sanctificabitur. sed ita manet vt antequam deueniret vt fuerat.
cabitur? Respondentes autem sacerdotes dixerunt: Non. Et
a ¶ Qui contagione mortui immundus effectus est.
b dixit Aggęus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnib. his, 2
a ¶ Quorum princeps lesus per quem legem ... t.
nunquid contaminabitur? Et responderũt sacerdotes & di 3
a ¶ pollutus tactu pollut. b ¶ Qui scit solennitatum differentias, & ideo festinus appellatur.
c xerunt: Contaminabitur. Et respondit Aggęus & dixit? †Sic 4
a ¶ Qui immundus est in anima omne quod tangit, & quod offert fiet immundum erit. 5
b ¶ Gentiles & haeretici. c ¶ Quamuis hominibus sui specie sancta videatur.
populus iste, & sic gens ista ante faciem meam, dicit domi 6
a ¶ Vota, preces, ieiunium, eleemosynae, continentia etiam in corpore.
¶ Supradicta.
nus: & sic omnẽ opus manuũ eorum, & omnia quae obtu- 7
¶ Ad cogitandum.
d lerunt ibi, cõtaminata erunt: Et nunc ponite corda vestra à 8
a ¶ Vicesimaquarta noni mensis 9
b ¶ Cogitate etiam quae retro gesta sunt, quae & quanta sustinueritis vt cum postea prospera euenerint, causam ipsorum per oppositum cognoscere possitis.
diẽ hac & supra antequam poneretur lapis super lapidẽ in
¶ Scilicet hoc cogitate.
a ¶ Vbi putabatis esse xx modios, vix mediam partem colligere potestis.
templo domini, † cum accederetis ad aceruũ viginti mo- 10
a ¶ Vitis vineis ocul ... amphoras pollicebantur sed nec medium habuistis. 11
diorum & fierent decem & intraretis ad torcular, vt exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti.

† cum accederet quispiam ad aceruum frumenti quẽ putabat redditurũ viginti modios, & reddebat tãtum decem. Psal. 103.b.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si tulerit, &c. *& patet litera. Et subditur responsio, Dixerunt Non: Et subditur secunda quaestio de opposito, cùm dicitur.*
2 Si tetigerit pollutus in anima. *idest, qui incurrit pollutionem ex tactu mortui, vel aliquid huiusmodi. Et subditur responsio.*
3 Contaminabitur. *Ratio verò quare pannus ex tactu carnis sanctificatae sanctificatus, per tactum suum non sanctificat aliud ad cibum vel potum pertinens: & tamen homo pollutus ex tactu rei immundae polluit illud: potest causa duplex assignari: Vna quia sicut facilius est destruere quàm construere, ita facilius est polluere quã sanctificare. Alia, quia homo est magis susceptiuus sanctificationis & pollutionis: quàm res inanimata, quae non est susceptiua vitij, & virtutis sicut homo: propter quod homo pollutus modo praedicto magis polluit aliud tactu suo quam pannus sanctificatus aliud sanctificet.*
4 Et respondit. *Hic applicatur ad propositum, cùm dicitur.*
5 Sic populus iste. *qui est virtutis & vitij susceptiuus.*
6 Ante faciem meam. *pollutus reputatur, vsquequò templum aedificetur.*
7 Et omnia quae obtulerunt ibi. *extra locum templi.*
8 Contaminata erunt. *quod statim declarat per effectum cùm dicit.*
9 Et nunc ponite corda vestra. *idest, diligenter considerate tempus praecedens inchoationem aedificationis templi.*
10 Cum accederetis ad aceruum. *scilicet segetum.*
11 Viginti modiorum, *idest, quae secundum humanam aestimationem deberent facere xx. modios, & faciebant tantum decem, ita de vuis in torculari.*

✱ Per

MORALITER.

† 7 *Et omnia quae obtulerunt, &c.* Per hoc autem significatur, quòd omnis oblatio extra ecclesiam Christi facta coram Deo est immunda, cuiusmodi est oblatio infidelium & haereticorum. Sed oblatio intra Christi ecclesiã facta per fidem charitate formatam est Deo accepta, ideò concluditur postea.

† Ex die

a ¶ Et hoc feci percutientes vos ven. vren. & auru. vt malorum pondere ad notitiam mei vos prouo carem, sed nec sic voluistis reuerti

a Percussi uos uento urēte & † aurugine & grandine oīa 1
opera manuum uestrarum, & nō fuit in uobis qui reuer

a ¶ Considerate quæ abundantia futura sit.

b teretur ad me, dicit dn̄s. Ponite corda uestra ex die ista, & 2
in futurū a die uicesima & quarta noni mensis, a die qua 3
fundamenta iactata sunt tēpli domini, ponite super cor 4 5

a ¶ Hoc mense de grano emittitur germen. b ¶ Q. Non. c ¶ Hoc men. e.

c uestiū. Nunquid iā semen in † germine est? Et adhuc ui-

a ¶ Vt ex flore intelligatur fructus. 6

nea, & ficus & malo granatum & lignum oliuę non flo- 7
d ruit? Ex die ista benedicā. Et factum est uerbum dn̄i scd̄o 8
e ad Aggęum in uicesima & quarta mensis, d. Loquere ad 9 10
f Zorobabel ducē Iuda, dicens. Ego mouebo cęlum pariter 11

a ¶ Sedes regum. 12

& terrā, & subuertam solium regnorum & conterā forti-

a ¶ Contrarium vt ipsis quoque qui ante regnauerant prosit regni eorum destructio.
b ¶ Omni præliandi studio dissipato sequetur pax. c ¶ Principatum, potestatem, uirtutem.

tudinē regni Gentium. Et subuertā quadrigam & ascēsorē

a ¶ Vt hoc fit b ¶ Finito studio bellandi fiet vnum ouile & vnus pastor, utrumque agmen tam de Gentibus quam de Iudæis sub pacifico pastore tenebitur. c ¶ Idest, sermone Dei acutissimo consurget aduersus fratrem suum amputans omne contrarium.

eius, et descendent equi & ascēsores eorum, uir in gladio 13

a ¶ Ecce finis omnium optimus. 14

fratris sui. In die illo, dicit dominus exercituum, assu- 15

A a *Percussi uos*. Frustra putat se aliquis posse Deum elee mosynis & oblationibus placare, cum ipse non instruxerit in se templum Spiritusancto.

b *Ponite corda*. Exposui quæ passi estis ante quam ædificare cœperitis. nunc exponam quę bona vobis danda sunt, postquam ædificare cœpistis.

Nonus mēsis ab Aprili (qui primus est apud Hebræos) December est apud nos. Hoc mense semina latitant in terra, nec futura fæcūditas coniectari potest.

Nonum mēsem non accipi in bonā partem, & liber Regū, & Ieremiæ narrat historia, in quo Ierusalem obsessa fuit, quia tamen in fine noni mēsis fundamenta templi iacta sunt, intelligimus, quod in nobis domus Dei non ædificetur, nisi prius mala opera finiantur. Quicumque verò se cultui Dei dedicauerit studiosè iste nesciat mensuram frugū & mercedis suæ, quia in Spiritusancto seminans, de Spiritusancto metet vitam æternam.

B

c *Nunquid iam*. Ne dicatis me prudenti rōne hoc coniicere, & futuram fœcunditatem de floribus arborū herbisque segetum suspicari, quia in hoc mense nulla signa sunt & tamen prædico vobis, quia cœpistis templum meum ædificare, ad benedictionem meam omniū frugum fœcunditatem.

Vinea, sermo domini, cuius pater agricola est. Ficus, Spiritussancti dona dulcissima. Malogranatum, ecclesiastica dogmata, & scripturarum scientia, quæ omnia in Canticis sponsæ genis comparantur. Lignum oliuæ dat refectionem & illuminationem his qui cæperūt ædificare templum Dei in vinea Saluatoris, in ficu Spiritussancti, in oliua persona patris intelligitur. Sicut in libro Iudicum legitur, vbi infructuosa ligna rogant vitem & ficum & oliuam, vt regnēt super se: sed recusant imperium super infructuosa. Vnde illa veniūt ad rhamnum fruticem spinosum. Qui quidquid attigerit quasi vncis affligit & vulnerat, & sub igne subditos cōsumit, i. diabolus qui in sterilibus regnat Pater & filius, & Spiritussanctus, ibi regnant, vbi malogranatum fuerit. Quæ arbor propter nimiā multitudinem granorū, & inter textis membranis diuersas cellas, sed omnes vno cortice comprehensas, semper i scriptu ris sanctis in persona ecclesiæ ponitur. D Iudi. 9. b. † erugine. † horreo.

d *Ad Aggęum, &c.* Non in manu sicut prius, neque ad Aggæum prophetam, sicut in visione quarta, sed tantum ad Aggæum. i. domini festa celebrantem, qui non venturum, sed venientem nunciat, & cernit. Quomodo Abraham vidit diem Christi, & lætatus est, & Ioannes agnum Dei digito demonstrauit, Sic & Aggæus vidēs regnum filii Dei, habet in se vniuersas solennitates. E Ioan. 8. g Ioan. 1. d

e *Vicesima & quarta*. Notandum quod in eadē die, hoc est vicesima & quarta noni mensis, tacito mensis numero, quia de Christi prophetatur aduentu, & de regno eius.

f *Loquere ad, &c.* De vtroque aduentu hæc possunt dici, quia regnauit Christus cum venit, & regnabit cū venerit. Si de fine mundi voluerimus accipere, dicemus destruēdum omnem principatum & omnem potestatem, & virtutem, vt sit Deus omnia in omnibus. Quia mystici cum est quod dr̄, & ad finem rerum pertinet, ideo iubetur propheta ad solū Zorobabel loqui (qui signat Christū qui est de semine Dauid) quomodo transeat figura huius mundi, & faciat cælum nouum & terram nouā. F Nota. 1 Cor. 15. d

NICOLAVS DE LYRA.

1 Percussi vos *i. immisi pestilētias ꝑ magna parte vastates vel impediētes terrę nascētia: & ista sunt diuinę irę cōtra populū signa.*
2 Ponite corda vestra ex die ista, &c. *& subditur.*
3 A die qua fundamenta. *Circa quod sciendū, quod redeūtes de Babylone statim fundauerunt templum vt supra dictum est, sed propter impedientes opus fuit intermissum vsque ad secundū Darij annū: & ideo cum dicitur hic:* A die qua fundamenta iactata sunt templi domini. &c. *non est intelligendū de fundamētis inferioribus & primis, quæ iam ante facta fuerant. Sed dicuntur hic fundamenta illa quæ supra prius ædificata primo posita fuerunt: quia respectu superiorum artium habebant rationem fundamenti.*
4 Ponite super. *i. attēdite diligēter mutationē terrę nascentiū.*
5 Nunquid iam. *ita quòd non potest videri sequens fertilitas vel sterilitas: & idem de fructu arborum.*
6 Ex die ista. *i. a die resumptionis ędificij templi operando in tēpli muro, quod fuit mense ix. tamen antea xxiiij. die mensis vj. operari cœperant materiam præparando, vt dictum est in principio huius capituli.*
7 Benedicam *i. multiplicabo fructus terræ. q. d. hoc erit vobis signum manifestum acceptationis meæ.*
8 Et factum est. *Hic vltimo redit propheta ad denunciandum Christi aduentum, quod erat principale propositum: quia sicut dicit Ra. Sa. Vniuersi prophetæ non sunt locuti nisi ad dies Messiæ, quod est intelligendum de principali intentione, sicut plenus fuit dictum in principio Isai. & Iere. Primo igitur ponitur tempus huius reuelationis, cum dicitur:*
9 In vicesima & quar. *Scd̄o explicatur reuelatio, cū dicitur:*
10 Loquere ad. *qa de ipso erat Christus nasciturus scd̄m carnē.*
11 Ego mouebo, &c. *exponatur sicut supra.*
12 Subuertam solium. *subijcendo regno Romanorum & quia tunc venit Christus, vt supra dictum est, ideo subditur.*
13 In die illo. *i. tempore gratiæ quod dicitur dies, ad Rom. xiij. d.* Nox præcessit: dies autem appropinquauit. *Assumam te Zorobabel Ra. Sa. exponit hoc ad literam de ipso Zorobabel, Et cum subditur: Et ponam te quasi signaculum, hoc dicitur secundū ipsum contra illud quod de Iechonia auo ipsius dicitur, Iere. xxij. f.* Viuo ego dicit dominus, qa si fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. *Hic autem accipitur signaculum pro annulo, quia antiquitus signabantur literæ principum annulis suis, vt habetur Esther viij. Est igitur sensus secundum Ra. Sa. quod sicut Iechonias fuit a Deo repulsus propter eius malitiam, sic Zorobabel nepos eius a Deo acceptus propter suam iustitiam. Quia te elegi, scilicet ad opus reædificationis templi. Sed hæc expositio non videtur conueniens, quia illud quod præmittitur:* Ecce ego mouebo cælū pariter & terram, &c. *ab omnibus doctoribus Latinis & Hebræis exponitur de mutatione regnorum longè post tempus Zorobabel. vnde & ipse Ra. Sa. exponit hoc de terminatione regni Gręcorum, quod per longum tempus fuit post tempus zorobabel: & ideo quod immediate subditur:* In die illo dicit dominus exercituum. Assu. te. Zor. *non uidetur conuenienter exponi de ipso in persona propria: sed de Christo vt dictum est, qui designatur hic nom. Zorobabel, eo quod descendit ab eo secundum carnem: & in eo fuit figuratus, sicut Iere. xxx. nominatur Dauid, vbi dicitur,* Seruient domino Deo suo, & Dauid regi suo, *& similiter Hosee iij. f.* Reuertētur filij Israel, & quęrent dominum Deum suum, & Dauid regem suum, *sicut ibidē fuit plenū declaratū.* Dicit ergo.
4 Assumam te Zorobabel. *quia humana natura Christi assumpta fuit a verbo diuino in vnitate personæ.*

12 Sub ✻ 1 Fili

MORALITER.

6 *Ex die ista benedicā,* Residuū huius capituli intelligitur ad literam de Christo propter quod pertranseo.

A a *Et ponã.* Et cũ hoc fuerit impletũ, ponã te ó Chriſte fili ĩ manu mea, quaſi ſignaculũ. Hunc ſignauit Deus

a ¶Seruus patris Chriſtus ſecundum carnem.

mam te Zorobabel fili Salathiel ſerue meus dicit dominus,& ponam te quaſi ſignaculum, quia te elegi, dicit dominus exercituum.

1 Deus pater,& hic eſt
2 imago Dei inuiſibilis,& forma ſubſtan
3 tiæ ei⁹ vt qcũq; credi
4 derit ĩ Deũ, hoc qua
5 ſi annulo cõſignet.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Fili Salathiel *Chriſtus.ſ.ſecundum carnem dicitur filius Salathiel,ſicut & Dauid & aliorũ in genealogia Chriſti poſitorum.*
2 Serue.*ſecundum humanam naturam,in qua minor eſt patre.*
3 Et ponam te.*i.ſignum fœderis inter Deum & genus humanum,propter quod ſanctus Symeon dixit de eo Luc.ii.c.* Ecce poſitus eſt hic in ruinã & reſurrectionẽ multorũ in Iſrael,& in ſignũ cui contradicetur.*ſ.a Sacerdotibus & Scribis.*
4 Quia te elegi.*ad opus redemptionis humanæ.*
5 Dicit.*q eſt ipſa veritas,et viuit & regnat i ſecula ſeculo. Amẽ.*

ADDITIO I.

In c.ii. Aggæi,vbi dicitur in Poſtil. Ideo aliter dicendum,quod licet Martius ſit primus menſis.

Apud Hebræos non eſt ſolũ vnum principiũ anni,ſed plura. Primus.n.menſis ſecundum ordinem feſtiorũ eſt menſis nouarũ frugũ. qui ſemper eſt circa æquinoctiũ vernale in quo tempore exierunt de Aegypto. Alius menſis primus eſt ſecundum computationẽ iubi- B *læi, & eſt menſis ſeptimus a prædicto primo menſe, & iſte menſis cõiter eſt circa ęquinoctium autumnale. Ratio autẽ diuerſitatis horum principiorum declaratur ſupra in additione ſuper Exod.xii.*

ADDITIO II.

In eod.cap.vbi dicitur in Poſtilla. Et ego mouebo cælum.

Quod dicitur hic: Mouebo cælum & terrã,&c. *Poteſt intelligi de terræmotu magno qui ſcdm Ioſephum tpe Herodis ſub quo natus eſt dominus,cõtigit. Et qa cũ terra mouetur, totum mũdum eſtimãt homines moueri,ideo dicit.* Mouebo cælum & ter.

ADDITIO III.

In eod.ca.vbi dr in Poſtil. Meũ eſt argentũ, & meũ eſt aurũ.

Per hoc ꝙ dicitur. Meum eſt argentum,&c. *intelligitur, qđ maioritas glorię ſecundi templi non eſt accipiẽda ſecundũ diuitias temporales,ſed qa prędixerat immediatè:* Implebo domũ iſtã gloria,*ne forte aliquis intelligeret eſſe dictum de gloria diuitiarũ: ideo ſubdit:* Meum eſt argentũ & meũ eſt aurũ,&c. *eo modo quo Pſalmiſta dixit:* Non in ſacrificijs tuis arguam te.&c. Meæ enim ſunt omnes beſtiæ ſiluarum, &c. *quaſi diceret, non eſt intelligenda hæc gloria de multitudine diuitiarum,quia talem gloriam non reputo nec requiro,quia meum eſt argentum.*

ADDITIO IIII.

C *In eodem c.ubi dicitur in Poſtil. Alia:quia homo eſt magis ſuſceptiuus ſanctificationis & pollutionis.*

Sicut pannus ſanctificatus non ſanctificat ex tactu ſuo id quod tangit,ita nec homo ſanctificatus ſolo tactu ſanctificat illud quod tangit. Vnde hæc ratio ſecunda Poſtillatoris nõ videtur valere, nec etiam ad intentum prophetę pertinere videtur. Intendit enim propheta ex reſponſionibus ſacerdotum oſtendere populo, quod licet facerent aliqua bona ex genere. tamen ex quo ipſi non erant boni,quod ſua opera non debebant cenſeri bona, ſicut per primam reſponſionem ſacerdotes dixerunt,quod caro ſanctificata tangens aliquem cibum,non ſanctificabat eum,& non ſolum debebant cenſeri bona,ſed potius debebant cenſeri mala,inquantũ ipſi erant mali,quod patet per ſecundam reſponſionem ſacerdotum,vbi dixerunt: Si tetigerit pollutus,&c. *Et ideo propheta applicans reſpõſiones ſacerdotum ad ſuũ propoſitum dicit:* Sic populus iſte,&c. *vſque ibi:* & omnia quæ obtulerint mihi contaminata erunt. *q.d. Sicut homo pollutus tangens rem mundam contaminat eam,ſic quia populus iſte pollutus eſt,ideo omne opus manuum eorũ & omnia quæ obtulerint contaminata erunt,cuius contrarium ipſi putabant, ſcilicet,quod ex tactu bonarum ſeu ſanctarum rerum ſanctificabantur,quod excludit per primam reſponſionem ſacerdotum.* E

REPLICA.

In ca.ii.Aggæi Poſtil.reddit rationes,quare ſanctificatum ex tactu ſacræ rei non ſanctificat vlterius,ſed pollutum ex tactu rei pollutæ polluit vlterius: Prima quia facilius eſt deſtruere quam conſtruere. Secunda quia homo plus eſt ſuſceptiuus ſanctificationis & pollutionis quam res inanimata. Contra quam rationẽ obijcit Burg. quaſi non voluiſſet intelligere Poſti.putãs,ꝙ voluit dicere hominẽ ſanctificatum ſolo tactu ſanctificare,ſicut pollutus ſolo tactu polluit. Sed hoc non dicit vt patet,ſed ſolum comparat pollutionem animatæ rei ad ſanctificationẽ inanimatæ. Ideo in litera in q̄ſtione de ſanctificatione fit mentio de reb.inanimatis. In quęſtione autem de pollutione fit mẽtio de reb. animatis quia dicitur. Si quis pollutus in anima,talis.n.pollutio eſt formaliter in aĩa,ideo magis cõtagioſa. In reb.aũt inanimatis nõ eſt formaliter illa pollutio vel ſanctificatio ſed ſolum ex legis dictamine. in reb.aũt rationalib.aĩatis ex legis obſeruãtia.

Incipit Prologus ſancti Hieronymi in Zachariam prophetam.

IN anno ſecundo Darij regis Medorum, Aggæum & Zachariam prophetaſſe,lectiones eorundem declarant. Sed hac de cauſa Aggęus Zachariæ in ordine prophetarum prælatus eſſe videtur, quod eum duob. menſibus (vt prædictorum lectiones oſtendũt) in prophetia præceſſiſſe inuenitur,& ad reparationem templi pręcepto Dei populũ animaſſe, vt Eſdras refert,dicens: In ſecundo anno Darij regis Perſarum prophetarũt Aggæus & Zacharias filius Addo prophetæ ſuper Iudęos qui erãt in Iudæa & Ieruſalem, ſuper Iſrael in nomine Dei ſuper eos. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel,& Ieſus filius Ioſedech, & principes eius,inchoaueruntq; ędificare domum Dei quæ eſt in Ieruſalem. Quib.cum † adeſſent prophetæ,exhortatione ſua adiuuerunt eos. Nã & populum Iſrael ab imitatione paternorum delictorum, per ſuam admonitionẽ idẽ propheta cupiens reuocare,verbis lectione comprehẽſis vſus eſt.† Vidi nocte,& ecce vir aſcenderat ſuper equum rubeum,&c. Vidit propheta virum equo rubeo ſedentem, & ſtãtem in medio myrteti vmbroſi. Cuius uiſionis hæc ſolutio eſt ſecundũ Hebræorum traditionem. Vir aſcendẽs ſuper equũ rubeum,licet angelus intelligatur, tamen quia prædicti coloris equum conſcendere viſus eſt,uindicta ſanguinis in eam Gentem ſignificat afferendam,quæ populum Iſrael in captiuitatem redegerat. Nam & Iſaias propheta per ruborem ueſtimentorum inter Gentes uindictam cum ſanguine a Deo proferendam demonſtrans,his verbis vſus eſt dicens: † Quis eſt iſte qui venit de Edom,tinctis veſtibus de Boſra? &c. Stante verò in medio myrteti umbrantis quod dixit lætitiam populo affuturam, per myrteti ſignificationem voluit deſignari: Eius ligni Moyſes † in Leuitico cum faceret mentionem,ait: Accipietis die prima fructus ligni ſpecioſi, vt lætitiam populi per bene olentis ligni & ſpecioſi umbraculum demonſtraret. Sed hanc uiſionem, quæ liberationem populi, & uindictam de aduerſarijs affuturam demonſtrat, ob hoc noctu propheta ſe uidiſſe memorauit: quia populum Iſrael in prima liberatione de terra Aegypti, noctu diſceſſiſſe conſtabat. Cuius exempli, quia præſens populus, aliquam partem in ſe retinere uidebatur, liberatio eiuſdem ac reditus captiuitatis de terra Chaldęorum per noctem prophetę eſt reuelata.

† audiſſent.

† infra 1.b

Incipit Argumentum.

Zacharias memor domini sui, multiplex in prophetia, Iesum cum vestib. sordidis vestitum, & lapidem oculorum septē, candelabrumq; aureum cum totidem lucernis quot oculis, duas quoque oliuas a sinistris lampadis cernit, & a dextris: & post equos rufos, varios, & albos, & dissipatas quadrigas ex Ephraim, & equum de Ierusalem pauperem regem vaticinatur, & prædicit regem sedentē super pullum asinæ filium subiugalis. D

CAPVT I.

In *mense octauo*. Cyrus rex Persarum qui Chaldæorum imperium destruxit, primo anno regni sui. 50. circiter milia hominum captiuorum de Babylone remisit in Iudæam, & vasa quæ Nabuchod. abstulerat reddidit; & templum reædificare præcepit, principesque reuertētium cōstituit Zorobabel & Iesum magnum
a sacerdotē. Cyro (qui triginta annis regnauit Persis, apud Mas-
b sagetas interfecto a Tamyride regina Massagetarum: Cābyses filius Cyri suc-
c cessit in regnū, qui expletis octo annis, duos magos fratres habuit successores,
d quibus occisis a populo, Darius filius Hystaspis rex Persarum constitutus est.
e Cuius regni anno secundo factus est sermo domini ad Zachariam Barachiæ, filii Addo. Ergo a primo anno Cyri vsque ad secundum annum Darij supputantur anni quadraginta in quibus tantum altare fuerat extructum, & iacta fundamenta templi, vicinis in circumitu nationib. & Cambise rege Persarum opus prohibentibus, sicut Esdras scribit. Secundo ergo anno Darij Aggæus & Zacharias cœperunt exhortari populum ad restaurationē templi tanto tempore intermissam.

a [illegible] *octauo*. Nouembri, qui consumpto calore æstatis, initium est hyemis, quo tempore ex lege nulla solemnitas celebratur. Erant siquidem tres celebres solemnitates, prima quę dicitur Pascha, secunda Pentecostes, tertia mense Septembri, solemnitas Tabernaculorum. Mense ergo Nouēbri hyemali mittitur propheta ad populum adhuc frigore tribulationum depressum.

Zacharias memoria dñi, Barachia benedictio dñi, Addo testimoniū eius. Quoniam ergo populus ab ædificatione templi præpeditus, memoriam tamē Dei habebat, & pp memoriam benedictionem, & propter benedictionē testimoniū, ideo Zacharias filius Barachię filius Addo ad consolationē populi mittitur.

Incipit Zacharias Propheta.

CAPVT I.

In mense octauo in anno secundo Da 1
¶ In Zacharia. a ¶ Quod erat in principio apud Deum. 2
rij regis factum est verbū domini ad
a ¶ Memoria domini interpretatur. b ¶ Benedictio domini interpretatur.
c ¶ Mysticè qui Addo testimonium eius interpretatur.
Zachariā filiū Barachiæ † filij Addo
a ¶ Puniuit illos qui per prophetas admoniti nō se aut corrigi.
prophetā, dicens: Iratus est dominus
a ¶ Qui non corripiuntur. 3
¶ Tamen. b ¶ O Zacharia. c ¶ Quamuis iratus.
super patres vestros iracundia. Et dices ad eos: Hæc dicit
a ¶ Non homo, non Zacharias. b ¶ Qui timendus est. ¶ In Hebræo Sabaoth.
c ¶ Vnde; Accedite ad dominum, & accedet ad vos, & ecōtra recessistis a me, & ego recessi a vobis.
¶ Reuersi de Babylone.
dominus exercituū: Conuertimini ad me, ait dñs exerci- 4
tuum: Et conuertar ad vos, dicit dominus exercituum. 5
a ¶ Similes in pœna si in culpa. Q facite vobis periculum in aliis. b ¶ Corrigendos.
c ¶ Apertè. d ¶ Quia tunc temporis, Isaias, Hosee, Ioel, & alij.
Ne sitis sicut patres vestri ad quos clamabant prophetæ 6
a ¶ Hoc s. b ¶ Cui resistere insanire est. c ¶ Ad dominum. 7
priores, dicentes: Hęc dicit dominus exercituū: Conuer-

b *Addo &c.* Ipse est Ananias qui missus est ad Ieroboam filium Nabaioth, sub quo altare dirutum est, & manus eius aruit, rursumque ei restituta est ad preces eius. 3.Reg.13 b E

c *Iratus*. Ira Dei nō perturbationē eius, sed merita & peccata puniendorum signat, qui ideo puniūtur a Deo, vt emendentur; *Iratus est do.* Ira Dei non perturbationem eius significat qui non irascitur, sed eorum peccata in quos deseuit nec iratus vlciscitur, sed corripit vt emendet, vnde: *Domine ne in furore tuo arguas me, &c.* Et alibi. *Corripe nos domine, verumtamen non in furore tuo, sed in misericordia.* Ira Dei. Hieroni. Remig. psal. 6.a Ierem.10.d

d *Hæc dicit do.* Notandum quod in paucis versiculis & breuibus sententiis in Aggęo & Zacharia superadditur. *Hęc dicit dominus exercituum,* vt sciant Deum esse qui præcipit, & aduersus regis imperium & hostes circumfrementes ad ædificationem templi hac fiducia concitentur. Hiero. Remig.

e *Conuertimini*. Præcipit ut reuersi de Babylonia conuertantur ad Deū, & Deus conuertatur ad eos ne sustineant filii quod patres pro peccatis eorum sustinuerunt. F

* Greg. Deus qui abijcit delinquentē, cōuertitur ad pænitentem, uocat etiam auersos, donat peccata conuersis, hortabitur. In psal. 7. pœnitentia. De libero arbitrio.

Postil. Nicolai de Lyra super Zachariam Prophetam incipit.

CAP. I.

In mense. *Hic incipit prophetia Zachariæ: Et diuiditur in duas partes. s. In prooemiū & tractatū. qui incipit ibi:* Iratus est. *Circa primū primò ponitur huius prophetię tempus cum dicitur:* In mense. *& sic patet quod hoc fuit postquam resumpserat opus templi domini, quia resumpserunt illud ann. ij. Darij vj. mense 24. die mensis, vt habetur Aggæi j.*

2 In anno. *secundum Iosephum iste fuit Darius filius Hystaspis & fuit fauorabilis Iudæis, eo quod antequam promoueretur ad regnum fuit familiaris Zorobabel, & fecit votū de reædificatione tēpli in Ierusalem si eum promoueri contingeret ad regnū. Secūdum vero Ra. Sa. iste Darius fuit filius* Aßueri *& Esther reginę & ideo fuit fauorabilis Iudæis rōne matris suæ. Quæ aūt istarū opinionum sit verisimilior, tractaui diffusius in principio libri Esther, tenendo ꝙ secunda. Secundo hic in prologo notificatur autor instrumentalis huius prophetiæ, & primo ex prophetiæ dono, cum dicitur:* Factū est uerbum domini, *Secūdo ex nomine proprio, cū dicitur.* Ad Zachariā, *qui interpretatur memor Dei. Tertio, ex patre & auo cū dicitur.* Filiū Barachiæ, &c. *& scdm regulā Hebręorū isti duo fuerūt prophetæ sicut & Zacharias, licet non habeatur eorum prophetia. Dicunt autem hic aliqui, ꝙ iste Addo fuit ille propheta qui missus fuit ad Ieroboam iij. Re. xiij. & secundum hic non fuit auus Zachariæ, sed magis remotus: quia inter illum & Zachariam fluxit valde longum tempus. Dicitur tamen filius eius, quia fuit de genere ipsius, sicut Christus in Euangelio dicitur filius Dauid, quia de eius genere descendit secundum carnem. Sed hoc dictū de scriptura non habet autoritatem: quia iij. Re. xiij. non exprimitur quod ille fuerit vocatus Addo. nec ij. Paral. xij. nisi coniecturaliter, sed non certitudinaliter, Et dato quod sic exprimeretur. adhuc non valeret, quia plures prophetę nominati sunt eodem nomine sicut Zacharias filius Ioiadæ, & Zacharias filius Barachiæ, & sic iste Addo videtur esse alius ab illo etiam si vocatus fuerit Addo, non enim consuetum est, quod prophetæ sic genealogizentur, videlicet per patrem, & per alium sic remotum a patre intermedijs omissis.*

3 Iratus. *Hic consequenter ponitur tractatus, in quo primo agitur de templi & ciuitatis reædificatione. Secundo de reædificata habitatione ca. v. Prima in duas, quia primo agitur de dicta reædificatione, secundo de ędificantiū cōsolatione c. iij. Prima adhuc in duas quia primo agitur de templi reædificatione, secundo, de ciuitatis operatione ca. ij. Prima adhuc in duas quia primo ponitur populi monitio. secundo eiusdem consolatio ibi.* In dię uicesima. *Monitio autem in hoc consistit, quod non sint increduli verbo domini, & in peccatis obstinati sicut fuerunt patres eorum: propter quod dominus permisit destrui ciuitatem & templum, & hoc est quod dicitur,* Iratus est dominus super patres uestros, *permittēdo eos captiuari & ciuitatem & templum vastari propter eorum peccata ideo subditur in persona Dei.*

4 Conuertimini ad me. *Per veram pœnitentiam.* 5 Et cōuertar ad uos. *Per clementiā.* 6 Ne sitis. *in peccatis obstinati.*
7 Ad quos clama. *tempore Sedechię & ante.*

MORALITER.

1 *In mense octauo.* In hoc c. ponuntur duæ uisiones. Prima præmissis quibusdam præambulis incipit ibi.

hortatur pigros,cōsolatur afflictos,docet studiosos, adiuuat dimicantes,confirmat laborantes,exaudit corde clamantes.Ipse per prophetam dicit: *Conuertimini ad me,& ego conuertar ad vos.* Sed quia conuerti ad eum sine ipso non possumus,quotidie cum propheta clamemus: *Ne auertas faciem tuam a me,&c.*

De libero arbitrio.

Auertente Dño faciem, peccator in lacum descendit:quia nisi illum Deus misericorditer respexerit, post multa ppetrata scelera ī despe a rōnis foueam cadit.

L. 3. Dialog. cont.Pelag. cap.1.

* Hier Iustitia,labore,industria ac diligentia nostra, sup omnia Dei clementia custoditur,vt nostrum sit rogare, illius tribuere q rogatur,nostrū incipere, illius perficere, nostrum offerre quod possumus, illius implere quod non possumus. *Nisi enim Dominus ædificauerit domum in vanum,&c.* Et Apostolus præcipit: *Sic currite,vt comprehendatis.*

Psal.126. 1.Cor.9

*Idem.Scribitur, *Aut facite arborem bonam,& fructus eius bonos.* Ex quo perspicuum est,vnumquemq; propria voluntate facere animæ suæ bonam & malam arborē, cuius fructus varij sunt.

Com. in 55. capitul.Isa. Matth.7.

* Idem. Vult quidē Deus saluari oēs,& in agnitionē veritatis venire. Sed qa nullus absq; propria volūtate saluatur(liberi n.arbitrij sumus)vult nos bonū velle,& cū voluerimus,velit in nobis & ipse suum implere cōsiliū.

Com.in 1.c. ad Ephes.1. Tim.2.

* Aug. Adiutor noster Deus dr. Nec adiuuari pōt nisi qui aliqd sponte conatur:qa non sicut in lapidib. insensatis,aut sicut in eis in quorum natura rōnem volūtatēq; non condidit,salutem nostram Deus operatur in nobis.

L.2.de pec. cat.merit. remiss. cap.5. Psalm.26.

* Idem Sine volūtate tua non erit in te iustitia Dei.Esse qdē pōt iustitia Dei sine volūtate tua, sed in te esse nō pōt,nisi per voluntatē tuā, &c. Qui fecit te sine te,non te iustificabit sine te.Ergo fecit nescientē,iustificat volentē.

Serm.15.de verb.Apost.

* Idem. Ne putetur in iustificatione nihil facere ipsos homines per liberum arbitriū , ideo in Psalmo dicitur : *Nolite obdurare corda vestra.* Et per Ezechielem : *Proijcite a vobis omnes impietates vestras & facite vobis cor nouum,& spiritum nouum,& facite mandata mea,&c.*

L.de grat.& lib.arb.ca.15.

a *Veruntamen.* Et his qui conuerti noluerunt & his qui falsis pollicitationibus deceperunt morte subtractis, verba quæ per prophetas meos locutus sum, permanent in æternum , quæ comprehenderunt patres vestros ,& ostenderunt vera esse quæ dixi & vestri patres exitu rerum vaticinia mea vera in se comprobantes pœnitentes, dixerunt : *secundum opera nostra, & peccata nostra reddidit nobis Deus,& iustè acciderunt quæ patimur.*

Hieron. Remig.

a ¶ Actionum.

timini de uijs vestris malis,& † cogitationib vestris pessi- 1

a ¶ Non ¡ quentes prophetas, sed me qui eram in ¡ prophetis,contemnebant.

mis,& non audierunt,neq; attenderunt ad me dicit dñs. 2

a ¶ Qui noluerunt conuerti. b ¶ Pseudo qui deceperunt eos.

Patres vestri vbi sunt,& Prophetæ? Nunquid in sempiter 3 4

a num viuent? Veruntamen verba mea & † legitima mea, 5 6

quæ mandaui seruis meis prophetis,nunquid non cōpre 7

henderunt patres vestros?Et conuersi sunt,& dixerūt : Si- 8

cut cogitauit dñs exercituum facere nobis , secundū vias 9

¶ Sic.

nostras,& secundum adinuentiones nostras fecit nobis. 10 11 12

a ¶ Tertii. s.post octauum in quo primā visio(?) est

In die vicesima & quarta† vndecimo mēse Sabat,in anno 13

¶ Iterum.

b secundo Darij,factum est verbum dñi ad Zachariā filium 14 15

c Barachiæ filij Addo prophetam,dicens:Vidi per noctem 16

† operibus.

† vndecimi mensis.

b *Vndecimo mense.* Vndenarius immundus est,& ad carnis coniunctionem pertinet.Merito autem hoc mēse visi dentur conuenire Iudaico populo,quæ sequuntur:quia sicut Februarius est acerrimus in frigore hyemis,& sicut vicesimaquarta dies mensis luna deficiēte ī tenebras,obscuriorem hēt noctem, sic populus cui hæc annunciabantur ex maiore parte sui , in Medis & ī Chaldæis & Assyriis exulabat quasi cæco & perpetuo noctis & frigoris horrore depressus . Sabat interpretatur virga,& signat austerā correptionē qua populus adhuc deprimebatur .

c *Vidi per.* Antequā populus Dei duceretur in captiuitatē,& Ierusalem destrueretur,Moyses facie ad faciem : Isaias super thronum excelsum & eleuatum dominum videbant,sed populo sub graui seruitute constituto,hęc visio nocte facta refertur.

Alleg. Per noctem in qua cernitur visio, significatur mysticorum obscuritas. Vir super equum rufum Saluator est,cuius uestimenta.i.caro rubea est sanguine passionis,qui captiuo populo in equo rufo ostenditur. In Apocalypsi Ioannis iam liberato populo in albis mōstratur . Hic stat inter myrteta.i. angelicas potestates , quæ ei etiā in profundo.i.in carne posito ministrabant,& post eum equi rufi & varij et albi.s. apostoli & apostolici viri q totum mundū peragrant,quorum & alij martyrio rufi, alii operibus,& doctrina & diuersitate signorū varij , alij uirginitate,& doctrinæ integritate,& cordis puritate albi.Cum uero propheta interrogaret Saluatorē de reuelatione secretorū prophetalis sensus, promittit se ostensurū quod cernit illud promittente non ipse,sed stās inter myrteta respondet.Isti sunt apostoli qui a dño mittū tur,vt sua doctrina totū orbē repleāt,q expleto officio redeūt ad magni consilij angelū cū gratiarum actione, dicentes : Impleuimus opus iniunctū & terra ante deserta habitatur a Deo & quiescit a bellis uitiorum. Quod aūt plena misericordia postulatur,ad hoc refertur, q nec Ierusalem,i.ecclesia,nec vrbes Iudæ i. aīæ Deū confitentes recipient veram libertatē donec trāsanctis lxx. annis huius seculi,vera pax veniat & sabbatismus impleatur.Deniq; dñs respondet verba bona & consolatoria, q .s.ex parte cognoscimus,& ex parte prophetamus . *Cum autem venerit quod perfectū est e.q. ex parte est* , & liberati de Babylone huius seculi clamabimus: *In conuertendo dominus cap.tiuitatem.*

a Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et non audie.*sed magis contempserunt , propter quod iuste puniri meruerunt,ideo subditur:*

2 Patres vestri.*q.d.partim fuerunt occisi a Chaldæis , partim in captiuitate mortui.*

3 Et prophe.*s.falsi promittentes eis pacem & victoriam.q.d. incurrerunt eandem sententiam.Ra.Sa.aliter exponit de prophetis domini,vt sit quædam obiectio contra dicta:quia possent dicere illi quibus loquebatur propheta:sicut patres nostri sunt mortui,ita & prophetæ domini:& sic non habuerunt aliquam prærogatiuam ante patres suo propter suam iustitiam . Et subditur respōsio domini.*

4 Nunquid in sempiternum.*q.d. Natura mortalis nō permittit quod semper viuant.*

5 Veruntamen verba mea.*quantum ad mores.*

6 Et legitima mea.*quantum ad legem.*

7 Quæ man.*vt dicerent patribus vestris,quod captiuarentur & interficerentur,nisi se corrigerent a moribus malis,& transgressionibus legis.*

8 Nunquid non comprehen.*q.d. Sic:quia sic accidit eis vt prædixerunt,& per consequens fuerunt veri prophetæ:& ideo viuunt in anima,licet mortui sint corpore.*

9 Et conuersi sunt.*scilicet aliqui de patribus vestris in captiuitatem ducti,afflictione dante eis intellectum.*

10 Et dixerunt.*confitentes Dei iustitiam in sua punitione.*

11 Sicut cogitauit domi.exerc.*secundum ordinē sapientiæ suæ.*

12 Facere nobis.*secundum ordinem suæ iustitiæ, ideo subditur.*

13 Secundum vias nostras.*Et dicuntur hic uiæ,peccata cōsueta:Adinuentiones autē,enormia & insolita , quæ adinuenit humana malitia.*

14 In die.*Hic consequēter ponitur populi consolatio: Et diuiditur in duas partes,secundum duplicem visionē consolatoriam,ecū da ibi:Et leuaui.Prima in duas.quia primo ponitur visio,secundo,eius expositio,ibi:Et dixi.Circa primum ponitur tempus huius visionis,cum dicitur:in die xx.& iiij.mensis xj sic ista visio facta est post præcedentem,q facta fuit mense viij.anno ij.Darij regis.*

15 Sabat.*In Hebræo habetur Sebeth,& respondet Ianuario.expositores tamen dicunt communiter,quod Februario,& hoc est,quia aliquando concurrit cum eo in parte vel in toto:Iudæi enim faciunt menses per lunationes:& ideo in tertio anno mensis duodecimus dicitur Adar duplicatur.Martius enim secundum cursum festorum est primus apud Hebræos,vt diffusius declarauit Gen. vij. & Exod xij.Primus.n.mensis secundum ordinem festorū semper incipit apud Hebræos a prima lunatione quæ est propinquior æquinoctio vernali,siue sit ante, siue post,siue in ipso æquinoctio: Quod quidem æquinoctium modo est xij.die Martij.Consequenter ponitur ipsa visio,cū dicitur*

16 Vidi per noctem.*Quæ rōne tēporis est magis apta reuelationibus*

Et

MORALITER.

† 16 *Vidi per noctem,& ecce vir.i.angelus in* specie uiri, p quē mystice significatur Christus, q dicitur magni cō

† silij,

a & ecce vir aſcendens ſuper equum rufum:& ipſe ſtabit in- 1
ter myrteta, quæ erant in profundo, & poſt eum equi rufi, 2 3
a ¶ Ignorans quid viderim, volebam ſcire rationem huius viſionis.
varij & albi. Et dixi. Qui ſunt iſti domine mi? Et dixit ad me 4 5
angelus domini, qui loquebatur in me. Ego oſtẽdam tibi, 6
b a ¶ Angelo, qui loquebatur mecum, reticente.
† quid ſint hæc. Et reſpõdit vir qui ſtabat inter myrteta, & 7 8
a ¶ Iſta ſunt regna quibus præcepit dominus, vt terram ſuæ ſubijcerent poteſtati.
dixit. Iſti ſũnt quos miſit dominus, vt perambulent terram. 9 10
a ¶ Angeli qui regnis, & nationibus præſidebant.
Et reſpõderũt angelo domini, qui ſtabat inter myrteta, & 11 12
¶ Plena hominibus
c dixerunt. Perambulauimus terram:& ecce omnis terra ha 13
bitatur: & quieſcit. Et reſpondit angelus domini, & dixit: 14 15
Domine exercituum, vſquequo tu miſereberis Ieruſalẽ, & 16
vrbium Iuda quibus iratus es? Iſte iã ſeptuageſimus annus 17
eſt. Et reſpondit dominus angelo, qui loquebatur in me 18

a *Et ecce vir.* Hunc virum putant Hebræi Michaelem an A gelum, qui vltor ſit peccatorum in Iſrael: & ſtabat inter myrteta quæ erant in profundo. ſ. inter prophetas, & ſanctos qui erant in profundo captiuitatis populi. Hunc virũ ſequebantur equi rufi, varij & albi. Quidam ordine mutato per albos ſignificant Perſas, & Medos ſub quibus captiuitas dimiſſa, & templum inſtauratum eſt. Per varios, Macedones quorũ quidam amici, alij perſecutores fuerunt. Per rufos, Romanos ſanguineos, & cruentos qui populum occiderunt, & templũ ſubuerterũt. Alij ſequentes ordinem literæ, virum qui aſcendit ſuper equum Rufum. & cęteros qui ſequũtur, quatuor regna interpretantur. Primum, & ſecundum ſanguina- B rium, Aſſyrios, & Chaldæos quorum primi decem tribus ſub Salmanaſar duxere captiuas, ſecundi Iudam, & Beniamin incenſa Ieruſalem, & templo ſubuerſo. Tertios, & quartos varios, & albos, Mœdos. & Perſas, quorum alij clementes vt Cyrus, & Darius filius Hiſtaſpis. & Aſſuerus quem Græci Artaxerxem vocant. Alij crudeles, vt Cambyſes, & cæteri.

Hiero.
* Ambroſ. Quod in Zacharia dicitur. Quia ſequebantur eum equi variorum colorum, &c. ideſt, qui vel in martyrio rubri, vel ſturmini in violatul, vel varij in virtutibus, vel candidi in virginitate monſtrantur. Quod aũt equus iſte rufus. i. Chriſtus, ob corpus ſanctum paſſione purpuratum, albus denuò a ſancto Ioanne deſcribitur, diuinitatis immortalitas, & incorruptio eius oſtenditur.

b *Angelus qui loquebatur in me.* * Tertulia. Chriſtus qua ſpiritus Dei, & virtus altiſſimi non poteſt infra angelos haberi, Deus. ſ. & Dei filius. Nunquam. n ab eo dictum eſt, quemadmodum a Zacharia. *Ait mihi angelus qui in me loquebatur.* Sed nec quotidianum illud Prophetarum. *Hæc dicit dominus.* Ipſe. n. erat Dominus coram, & ſua auctoritate pronuntians. *Ego autem dico vobis.* (L. de carne Chriſti c. 14.)

* Greg. Nonnunquã humanis cordibus etiam per angelos, Deus, ſecreta eorũ præſentia virtutum ſuæ aſpirationis infundit. Vnde Zacharias. *Dixit ad me angelus qui loquebatur in me.* Dum ad ſe quidem, ſed in ſe tamen loqui angelum dicit, liquidò oſtendit, quod is qui ad ipſum verba faceret, per corpoream ſpeciem extra non eſſet. Vnde ſubdit. *Angelus qui loquebatur in me egrediebatur.* Sepe enim non exterius apparent, ſed ſicut ſunt angelici ſpiritus, qui voluntatem Dei prophetarum ſenſibus innoteſcunt, atque eos ita ad ſublimia ſubleuant, & quæque in rebus futura ſunt, in cauſis originalibus præſentia demonſtrant. (L. 28. mo. c. 2.) E

c *Et ecce omnis terr.* Omnia ſub nobis regna tuta ſunt, & pacata, nec aliqua præmuntur anguſtia. Ex reſponſione illorum, Angelus qui interpellat pro Iſrael, accipit occaſionem præcandi pro populo, & dicit: cum totus orbis quietus ſit, & pacatus quare domine non miſereris Ieruſalem, maximè cum ſecundum promiſſa (Hiero. Remig. Angeli prædicantur pro nobis.)

NICOLAVS DE LYRA.

nibus propheticis quam dies.
1 Et ecce vir, &c. *angelus in ſpecie viri.*
2 Aſcendens ſuper equum. *In Heb. habetur: Rubeum, & per hoc deſignabatur vindicta diuina de aduerſarijs Iudæorum per colorem ſanguineum.*
3 Et ipſe ſtabit. *Eſt autem Myrtetum locus in quo creſcunt myrti. Eſt autem myrtus arbor faciens pulcherrima, & odorifera poma. vnde & Leui. 23. g. vbi tranſlatio noſtra habet.* Fructus arboris pulcherrimæ, *loco,* arboris pulcherrimæ, *in Hebræo ponitur eadem dictio quæ & hic habetur, & idem ſignificat. Hiero. in prologo huius prophetiæ dicit, quod per pulchritudinem ligni, & odorem fructus deſignatur gaudium affuturum de reædificatione templi, & ciuitatis, & de repreſſione aduerſariorum ſuorum.*
4 Quæ erant in prof. *i. in valle. In vallibus enim magis creſcũt myrti, & pulchriores, & fœcundiores quàm alibi.*
5 Et poſt eum. *Per hoc intelliguntur Perſę Græci, & Romani, qui afflixerunt populum Iudęorum ſecundum ſucceſſionem regnorũ, ita quod per equos intelliguntur iſti populi, per aſcenſores eorum angeli eis prælati, vt dicunt expoſitores communiter. Ra. Sa. vero dicit quod per hoc intelliguntur angeli diuerſorum ordinum parati ad exequendum voluntatem domini. Et huic dicto videtur litera ſequens cõcordare, vt videbitur.*
6 Et dixit ad me. *Hic ponitur dictę viſionis quantum ad aliquam partẽ expoſitio. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur hæc expoſitio, ſecundò ex hoc ſubditur angeli deprecatio, ibi:* Domine exercituum. *Circa primum dicitur.* Et dixi. *Ego Zacharias.*
7 Qui ſunt iſti. *i. quid ſignificant iſti equi rufi, & varij, & albi?*
8 Et dixit ad me. *i. mihi deputatus ad cuſtodiam.*
9 Ego oſtendam tibi. *i. faciam oſtendi per angelum ſuperiorẽ, qui præeſt toti populo Iudęorum: & iſte dicitur eſſe Michael, Dan. 10. ideo ſubditur.*
10 Et reſpondit vir. *i. angelus toti populo prelatus.*
11 Iſti ſunt quos. *ad exequendum ſuam voluntatem.*
12 Et reſponderunt. *Tanquam ſuperiori.*
13 Perambulauimus terram. *Conſiderando ſtatum regnorum.* F
14 Et ecce omnis. *Illo enim tempore non erant bella notabilia in regnis prædictis.*
15 Et reſpondit. *Hic conſequenter ponitur angeli Iudęis prelati deprecatio, cùm dicitur.*
16 Domine exercituum. *q. d. ex quo alię terrę ſunt in pace, in quib. ſunt Gentes, & idololatrę: quare tardas reſtituere Ieruſalẽ, & templũ, & alia loca Iudęę in ſtatũ ſuum? Et ad hoc inducit rõnem ex promiſſione Dei, quæ habetur Iere. 29. c.* Cum cœperint impleri in Babylone 70. anni, viſitabo vos, & ſuſcitabo ſuper vos verbum bonum. *quod tempus erat iam tranſactum a tẽpore Cyri regis Perſarũ, qui dedit populo licentiã redeundi. Ideo dicit.*
17 Iſte iam. *ſupple diu tranſactus: & tamen Ieruſalem, & templũ adhuc non ſunt reędificata.*
18 Et reſpondit. *vt mihi denunciaret bonũ nuntiũ. Ideo ſequitur.*
* 1 Hæc

MORALITER.

† filij angelus. *Iſa. 9.* ſecundum tranſlationem Lxx. & vl. Luc. dicitur. *Vir potens in opere, & ſermone.*
2 *Aſcendens ſuper equum rufum.* In Hebræo habetur Rubeum. igitur per equum rubeũ ſignificatur corpus Chriſti in ſuo ſanguine rubricatum.
3 *Et ipſe ſtabat inter myrteta quę erant in profun.* i. inter ſanctos patres ad quos deſcendit in limbo, & tranſtulit ad cœleſtia.
5 *Et poſt eum equi rufi.* Hebræus habet, rubei.
† *Varij, & albi.* De quibus dicitur poſtea.
11 *Iſti ſunt quos miſit Dominus.* Ideo per iſtos ſignificantur apoſtoli alijq; diſcipuli quos miſit Dominus ad prædicandum per orbem vniuerſum, vt habetur Math. vlt. d. *Euntes ergo docete omnes Gentes, &c.* & Act. 1. a. *Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudęa, & Samaria, & vſque ad vltimum terrę.* Iſtorum autem ſic miſſorum aliqui fuerunt per martyrium ſuo ſanguine rubricati: propter quod ſignificantur per equos rubeos. Alij verò varijs Spiritusſancti donis decorati, & ſignificantur per equos varios. Alij verò candore virginitatis dealbati. Et ſignificantur per equos albos. In iſtorum autem perſonis ſubditur.
13 *Perambulauimus terram.* exequentes prædicationem.
14 *Et ecce omnis.* ſub cultu vnius Dei, diuerſimodè tamen. Nam idololatria ceſſauit per orbem exceptis paucis barbaris in aquilonem habitantibus. Secunda viſio ponitur hic.

a ¶De futurorum promissione. ¶De præsentium necessitate.

verba bona verba,cōsolatoria. Et dixit ad me angelus qui 1
a loquebatur in me.Clama,dicens: Hæc dicit dn̄s exercituū: 2
b † Zelatus sum Ierusalem,& Sion zelo magno,& ira magna 3 4
c ego irascor super Gentes † opulentas, quia ego iratus sum 5
parum, ipsi verò adiuuerunt in malum. Propterea hæc

a ¶Quia aduersarij plus quàm volueram depresserunt quam zelabam,ideo Reuertar.
b ¶Non in vna misericordia,sed in multis.

dicit dominus.Reuertar ad Ierusalem in misericordijs: & 6

a ¶Idest, templum. b ¶Sub Zorobabel,& Iesu filio Iosedech. ¶Cementariorum.

domus mea ædificabitur in ea,ait dominus exercituum,& 7

a ¶Non vocis intentione,sed mentis.

d perpendiculum extendetur super Ierusalem.Adhuc clama 8
dicens. Hæc dicit dominus exercituum. Adhuc † affluent 9 10

a ¶Quas vides Babylonio igne vastatas,sed rursum omnibus bonis abundabunt, & præsentibus bonis præteritam miseriam consolabitur Deus.

ciuitates meæ † bonis, & consolabitur adhuc dn̄s Sion, & 11 12

e ¶Quam paulo ante proiecerat.

eliget adhuc Ierusalem. † Et leuaui oculos meos,& vidi,& 13 14
f ecce quatuor cornua. Et dixi ad angelum qui loquebatur 15
in me. Quid sunt hæc?Et dixit ad me. Hęc sūt cornua quæ 16

missa tua tempus captiuitatis expletum sit?

A * Bernard. Dicitur vulgari prouerbio. Qui me amat, amat,& canem meum.Nos verò,ò beati angeli,catelli sumus Domini illius quem tanto affectu diligitis, cupientes saturari de micis, quæ cadunt de mensa dominorum nostrorū, qui estis vos.Et hęc dixerim fratres, vt ampliorem erga angelos fidem habeatis,ac perinde familiarius ī omni necessitate vestra,eorum inuocetis auxilia: sed & dignius in eorū præsentia conuersari, & magis ac magis eorum vobis conciliare gratiam, captare beneuolentiā exorare clementiā studeatis.

†infra 8.2.

†quietas.

†dispergētur

†præ multitudine bonorū.

* Ambrosius.Obsecrādi a nobis sunt angeli, præsertim qui ad præsidium nobis dati sunt &c.

†infra 2.2. & 5.2.&.9 2.

B * Chrysost. Tempore illo (quo sacra mysteria celebrantur) non solum homines clamorem illum horribilem reddunt:sed etiam angeli Domino genuflectunt,& archangeli rogant pro genere humano.Quasi dicant: Pro his Domine, rogamus, quos tu adeo dilexisti, vt pro eorum salute mortem obires,animam in cruce efflares. Pro his supplicamus, pro quibus tuum largitus es sanguinem.Pro his oramus pro quibus hoc corpus immolasti.

* Origenes. Veni angele,suscipe sermone conuersum ab errore pristino,a doctrina dæmoniorum,ab iniquitate in altum loquente: & suscipiens eum, quasi medicus bonus confoue atque institue,&c.

Hiero.

a *Clama dicens.* Ecce verba bona, & consolatoria quibus præcipitur propheta clamare.

b *Zelatus sum.*Cum Ierusalem ab amore meo deficeret, ego sicut sponsus amator castitatis per moderata flagella eam ad castitatem meæ dilectionis reuocare volebam,si non amassem non zelassem. Vnde ex opposito super Ezechielem dicitur ex toto despicienti virum, *Iam non irrascar tibi,& zelus meus recessit a te. Zela.sum Ier.* Ierusalem, visio pacis, Sion, speculatio siue specula. Hæc est quæ non bella seculi,nec humana, & terrena: sed pacem,& concordiam sanctorū:cęlorumq; excelsa desiderat. Cui propter vitia & refrigescentē charitatem quotidie irascēs dominus

Ezech.16.e.

C

minus tradit eam persecutoribus. Aduersarij verò adimplentes suam crudelitatem,non Dei voluntatem,a porta vsq; ad portam implent eam cruore occisorum.Sed dn̄s ex misericordia se eam reædificaturum promittit:& perpendiculum vel funiculum secundum mensuram,& ordines singulorū in ea esse tēdendum. Templum autē est corpus domini, qđ in passione destruxerunt impij,sed in resurrectione suscitatū est, quod fuit seminariū,& exordium omnium domorum, de quibus apostolus loquitur *Vos estis templum Dei & Spiritussanctus habitat in vobis.*

D

c *Super gentes, &c.* Isti sunt equi quos suprà nominauit e quos rufos, albos, varios,quibus tradidit Iudæos ad corripiendum, sicut pedagogo filium. Illæ verò Gentes Dei cōsilium ignorantes, punierunt vt hostes,seuieruntque in traditos.

d *Adhuc cla.* Angelus qui dixerat prophetæ. *Clama.* adhuc impellit ad clamandum.

e *Ciuitates.* Allego.Ciuitates,ecclesiæ,vel aīæ sanctorum, quib.vera bona.vnde. *Credo videre bona domini in terra viuentium.*His bonis post incendia persecutionis quæ a Gentilibus vel hæreticis,ecclesiæ pertulerūt pace reddita affluūt in multitudine virtutū,& q̄ abiectæ erāt pro culpa, nunc ædificatæ in virtutib.consolationē habent spe æternorū.

f *Et ecce quatuor.* * Remigius Daniel quoque sub figura leenæ,& pardi,& vrsi,& alterius bestię quam nominatim non exprimit,manifestè quatuor regna describit.i.Babyloniorum,Medorum ac Persarum, Macedonum, & Romanorum, Cornua autem potentiam regni significare vsitatissimum est in Sacra Scriptura, vt illud. *Sublimabit cornu Christi sui.* Item. *Erexit cornu salutis nobis.*

Cōsuetudo scripturarū est, p cornua regna significare. Hæc quatuor cornua intelligunt quatuor Gentiū regna. Vnū,Babyloniorū,q iam præterierat,qn̄ hæc visio cernebat. Secundum,Mędorum,& Persarum,quod tunc instabat.Tertiū,Græcorum,& Macedonū.Quartū,Romanorū.Ista cornua ventilauerūt,& disperserūt Iudā. Quatuor fabri intelliguntur angeli, qui obedientes Deo reædificāt quod

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hæc dicit dominus. *Cuius verbum non potest esse falsum.*

2 Zelatus sum.*i.in montem,in quo erat templum.*

3 Zelo magno. *Est autem propriè zelus amor singularis, quo vir diligit vxorem,nolens in ea habere participem, & ideo quando in hoc delinquit,asperè eam castigat. Et per hoc insinuatur quod dominus castigauerat populum Iudaicum, non ex odio,sed ex amore, vt reduceretur ad cultum latriæ:& sic factum fuit:quia post reditum captiuitatis Babylonicæ non legitur populus Iudaicus ad idololatriā declinasse,nisi aliqui pauci tempore Antiochi illustris.*

4 Et ira magna.*i.regna vos affligentia. Et dicit.* Ira magna. *quia fuerunt puniti a Deo,non tantùm temporaliter, sed etiam æternaliter.*

5 Quia ego iratus sum.*s. vobis Iudæis, puniendo vos pœna temporali.*

Ipsi verò,&c.*i.Assyrij,& Chaldæi.*

Adiuuerunt in malum.*s.pœnæ vestræ. quia fuerunt in hoc executores diuinæ iustitiæ.*

Propterea hæc.*s. quia fuistis puniti secundum ordinem meæ iustitiæ.*

6 Reuertar ad Ierusalem.*per viam misericordiæ.*

7 Et domus mea.*quod fuit impletum sub Zorobabel duce, & Dario regnante.*

8 Et perpendiculum.*i.instrumentum lignum, in cuius medio pendet chorda habens plumbum in extremitate sua,cum quo perpēditur si murus directè ædificatur.*

9 Adhuc clama.*non solum de ædificatione templi,sed etiam de prosperitate populi.*

10 Adhuc affluent ciuitates.*i.Iudææ.*

11 Bonis,& consolabitur.*quod in parte fuit impletum tempore Zorobabel,& Neemiæ,& Machabæi:sed perfectius tempore Christi ibi prædicantis,& miracula facientis,& plenitudinem Spiritussancti concedentis.*

12 Et leuaui. *Hic ponitur secūda visio de deiectione aduersariorū populi Iudaici,cum dicitur.*Et leuaui oculos.*imaginaria visione.*

13 Et ecce quatuor. *Sic.n. videbatur ei imaginaria visione.*

14 Et dixi ad angelum.*meæ custodiæ deputatum.*

15 Quid sunt hæc?*i.quid significant hęc quatuor cornua.*

16 Hæc sunt cor.*i.quatuor regna quæ afflixerunt Iudęos successiuè.s.Chaldæorū,Persarū,Gręcorum,& Romanorū,vt cōiter exponitur.Ra.Sa.per quatuor cornua intelligit aduersarios Iudęorum secundum quatuor partes mundi:quia ab Oriente fuerūt afflicti, & ab Occidente,a Meridie, & ab Aquilone,& hoc per diuersas Gentes circa Iudęam habitantes,vt patet ex 4.Reg.& 2.Paralipom.*

* 1. Et

MORALITER.

†† *Et leuaui oculos,&c.* per quæ mysticè significantur quatuor impugnantia moralem Ierusalem quæ est rationalis anima. Primum autem est delectatio praua mulcens animum. Secundum,est consensus in peccatum. Tertium, operis executio. Quartum consuetudo. Hæc autem quatuor impugnant animam,& ducunt eam captiuam.

MORA-

quod Gentes disperserant.

A Alleg. Per quatuor cornua quæ regnant contra populũ Dei, quatuor passiones, & perturbationes animi signant. vnde. *Hinc metuunt, cupiuntq;, dolentq;, gaudentq;.* Contra has, quatuor fabri, & quasi boni medici nõ cernũtur a propheta. Per se enim videre non poterat, sed ostenduntur a Deo, quatuor scilicet virtutes, prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia. Hæ virtutes ædificãt qdquid vitia destruunt. Sãcti quoq; qui hæc remedia possidentes ecclesiã instaurãt, fabri appellant. vnde Aposto. *Vt sapiens architector fundamẽtum posui.* 1.Cor.3.b. Vel, quatuor fabri, Euãgelistæ, qui oppressum Israel .i. sensum videntem Deum, & Iudam .i. Deum cõfitentem, & Ierusalem .i. pacis visionẽ, in pristinam sedem restituunt: & quos Gentes vitiorum disperserant, retrahunt ad salutem. D

a ¶Non omnes simul, sed sibi inuicem succedendo. b ¶Ego non conspexi.

ventilauerunt Iudam, & Israel, & Ierusalem. Et ostendit mi-

a ¶Destructores malorum, ædificatores bonorum.

hi dominus quatuor fabros, & dixi. Quid isti veniũt face- 1

¶Quidem.

re? Qui ait, dicens. Hæc sunt cornua quæ ventilauerunt Iu-

a ¶Intantum quod nemo. ¶Tanto malorum pondere depressus.

dam † per singulos viros, & nemo eorum leuauit caput suũ. 2

¶Scilicet Fabri. ¶Regna. ¶subijciunt Deo.

Et venerunt isti deterrere ea, vt deijciant cornua Gentium, 3 4

¶Super populum Dei.

quæ leuauerunt cornua super terrã Iuda, vt dispergerẽt eã. 5 6

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ostendit mihi, &c. *i. quatuor angelos paratos frangere dicta cornua, quia sunt executores diuinæ iustitiæ.*
2 Et nemo eorum. *i. Iudæorum.*
3 Leuauit ca. &c. *i. potuit resistere aduersarijs prædictis.*
4 Et ve. isti. *i. dicti fabri.*
5 Deterrere ea. *i. prædicta regna: vel aduersarios secundum quatuor partes mundi, vt dictum est.*
6 Vt deijciant, &c. *i. potestates earum, quod in Christo videmus impletum. cuius imperio submiserunt colla principes Gentium.*

MORALITER.

B 1 *Et ostendit mihi.* De quibus subditur.
6 *Vt deijciant.* per istos fabros cornua deijciẽtes significãtur prædicationes, ad quas oportet quatuor cõcurrere, sicut in corporali fabricatione. Ad quã requirũtur, artifex, materia dura, ignis & malleus. Artifex est prædicator, materia dura, peccator, malleus aũt verbũ diuinũ. quod *est malleus conterens petras*, vt dicitur Iere.23. Ignis autem est Spiritussanctus qui mollificat corda dura. Istis autem in prædicatione concurrentibus deijciuntur cornua prædicta. E

ADDITIO I.

In cap. 1. Zachariæ vbi dicitur in postil. Et secundum regulam Hebræorum isti duo fuerunt prophetæ.

Sicut dictum fuit in additione Iere. 1. cap. & Hosee. 1. cap. hoc dictum quod dicit Postillator esse regula apud Heb. non est regula, sed dictum vnius singularis qui non habet autoritatẽ, & inquirere circa hoc videtur magis curiosum quã vtile: cũ prophetię de huiusmodi patribus prophetarũ non innuantur, vt dictũ fuit in prædictis additionib.

ADDITIO II.

In eodem capitulo vbi dicitur in postilla. Est autem myrtus arbor faciens pulcherrima poma.

Licet myrtus sit arbor pulchra, & faciat folia, et grana odorifera non tamen facit fructũ pulchrum, sed quædam grana minuta nigra. vnde Leui. 23. g. vbi dicitur. Fructus arboris pulcherrimæ, *nõ ponitur in Hebraico dictio significans myrtũ, sed alia quæ significat citrũ, quod est pomum pulcherrimum. Et in eodem loco, vbi ponitur eadem dictio, quæ hic habetur in translatione nostra dicitur.* Lignũ densarum frondium, *quod pertinet propriè ad myrtum. vnde in dicto Hiero. in prologo allegato a Postilla. non dicitur de myrto, quod habet fructum pulchrum, sed odoriferum, quia (vt dictum est) grana myrti, quæ sunt eius fructus, non sunt pulchra, sed odorifera: ligno verò attribuit pulchritudinem, quia sic est in re.*

CAP. II.

ET *leuaui oculos.* ✠ Remigius. Semper scriptura prophetica tristib. læta subiungit. Nã qui prius leuauit oculos vt videret tristia in cornib. nunc itẽ leuat oculos vt videat virum metientẽ Ierusalem. Hic est ille vir de quo scriptũ est. *Ecce vir Oriens nomen eius.* Et in Ezechielis libro cernitur, habẽs funiculũ & calamũ in manu eius, vt metiret ciuitatem Dei Ierusalẽ, *cuius artifex & conditor est Deus.* a C

Quidã putãt hoc ex parte cõpletum sub Zorobabel, & alijs ducib. qui vsq; ad aduentũ Saluatoris populũ Israel rexerunt. Iudæi in mille annorũ fabulã interpretantur, corporales corporalia requirẽtes. Hæretici suspicantur cęlestẽ Ierusalẽ quæ passa erat ruinam peccatricũ animarum, de eis esse restituendã. Sed melius intelligitur per Ierusalẽ ecclesia quę in passione, & resurrectione Christi, & quotidie ædificatur ab eo qui nouit mẽsuras, & merita singulorũ, qui prius eleuatis oculis in quatuor cornib. tristia vidit, nunc rursum leuat oculos, vt videat virum cui oriens nomen est, de quo suprà *Ecce vir as. &c.* supra 1.b. b

Hoc moraliter de animab. credentium põt accipi, quæ quotidie ædificantur a dño, & cernũt eius pacem.

Alleg. Ierusalem est ecclesia, *de qua dicta sunt gloriosa, in qua magnus domin⁹, & laudabilis nimis.* Psal.86.a. Ibid.95.a. Hęc habitatur ab hominibus .i. populo legis ad fidẽ cõuerso, & a iumẽtis .i. a Gentib. ab idololatria ad fidem conuersis. Vel per homines rõnales, & eruditi in scripturis, per iumenta simplices intelliguntur. Istis Christus est murus, ignis in circuitu, vt habitantes in medio calefiant, qui prius tepidi, & per illum comburantur aduersarij. F

b *Et ecce ange.* Hũc Hebræi putant Michaelẽ, aliũ qui occurrit,

CAP. II.

ET leuaui oculos meos, & vidi: & ecce 1

a ¶Christus. b ¶Operatione, & potestate. 2

c ¶Mensura diuidens singulis prout vult. 3

uir, & in manu eius funiculus mẽsorũ, 4

& dixi. Quo tu vadis? Et dixit ad me:

a ¶Apparere faciam.

Vt metiar Ierusalẽ, & † videam quan- 5 6

¶Charitas quæ vsque ad inimicorum dilectionem extenditur. † Iudæam.

a ¶Perseuerantia eius vsque in finem. 7

ta sit latitudo eius, & quanta lõgitudo 8

eius. Et ecce angelus qui loquebatur in me egrediebatur, 9

a ¶Qui loquebatur ad Michaelem, vt loquatur prophetæ.

& alius angelus egrediebatur in occursum eius, & dixit ad

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

1 ET leuaui, &c. *Hic consequenter denũciatur reædificatio ciuitatis Ierusalẽ. Circa quod sciendum quod illa ędificatio, quæ facta est per Zorobabel fuit figura ædificationis ecclesię per Christum quę dicitur spiritualis Ierusalẽ, vt frequenter suprà dictum est: & ideo de vno ędificio fit transitus ad aliud: igitur primò nuntiatur materiale. secundo spirituale, ibi.* Et ecce. *Circa primũ dicitur.* 2 Vidi. *visione imaginaria, & intellectuali.* 3 Et ecce vir. *i. ange. in specie viri.* 4 Et in ma. &c. *i. aptus ad mensurandũ loca in quib. debent fieri ędificia. Ideo subditur.* 5 Vt metiar Ierusalem. *quantũ ad ciuitatem Metropolim.* 6 Et Iudæam. *quantũ ad alia loca in Iudęa.* 7 Quanta sit, &c. *Ante quam. n. ędificentur ciuitates, & loca accipiuntur mensurę ędificiorum secundum longitudinem, & latitudinẽ vt exponunt aliqui, & malè: quia in Hebręo habetur, & videam, quia angelus solum loquitur de Ierusalem.* 8 Et ecce, &c. *Hic consequenter intendit vt metiatur ędificium spiritualis Ierusalem, illa quę sequuntur nunquam fuerunt in Ierusalem per Neemiam reędificata: sed semper fuit in timore aduersariorum, & subiectione extraneorum vsque ad eius destructionem per exercitum Romanorum, dicit ergo.* Et ecce angelus. *mihi pro custodia deputatus.* 9 Egrediebatur. *Ad habendũ reuelationem nouam de futuris ab angelo*

MORALITER.

1 *Et le.* Capitulum istud exponunt Hebræi, & catholici communiter ad literam de ædificatione domus Dei, per Zorobabel, & eius socios ædificatæ in reditu captiuitatis Babylonicæ. Ego autem exposui ad literam de spirituali ædificatione ecclesiæ per Christum: propter quod de alia spirituali expositione pertranseo, & quia mihi non occurrit alia melior hic ponenda.

currit, Gabrielē, qui loquitur ad Michaelē, vt loquať prophetæ, quantū abūdantiam oīum rerum, & multitudinē hoīum, & iumētorū, & firmitatē murorū sit habitura Ierusalē, quę in pñti vsq; ad fauillas, & cinerē destructa sit.

Lib.18. mor. cap.2. Greg. Non est Deus angelus qui mittitur, cui verba ab angelo quæ dicere debeat rubentur. Sed quia in cōspectu conditoris angelica ministeria ordinata graduum positione distincta sunt, vt & pro cōi fœlicitate beatitudinis opificem suū simul videntes gaudeant, & tamē pro dispositione dignitatis alijs alij subministrēt, ad prophetā angelus angelum mittit, & quem secum de Deo gaudere cōiter conspicit, & docet, & dirigit: quia eum, & per superiorem scientiam virtute cognitionis, & per præstantiorē grām culmine potestatis excedit.

† erue te.

† 2.q.7.c. accusatio 1.

Idem. Hoc certissimè scimus, quia ad explendum de supernis ministerium alij spiritus alios mittunt Zacharia testante. *Ecce angelus qui loquebatur in me, egrediebatur, &c.* Dū enim angelus ad angelum dicit: *Curre, & loquere*, dubium non est quia alius alium mittit. Minora verò sunt quæ mittuntur, maiora quæ mittunt. Sed hoc quoque de ipsis agminibus, quæ mittuntur, certum tenemus: quia & cū ad nos veniunt, sic exterius implent ministerium, vt tamē nunquam desint interius per contemplationem. Et mittuntur igitur, & assistunt, quia & si circumscriptus est angelicus spiritus summus tamē Spiritus ipse qui Deus est, circumscriptus non est. Angeli itaque & missi & ante ipsum sunt: quia quolibet missi veniāt, intro ipsū currunt.

Homil. 34. in Euangelia. & li.4.mor.c.27

Hieron. Hæc omnia Iudæi ad literam futura fabulantur, vt pre multitudine hominum, & iumentorum Ierusalem non possit habere murum, sed murus illius Domini sit defensio, & illius in medio habitantis perfruatur gloria.

a *O o o fugite.* Iuxta situm Ierusalem, Assyrij, & Babylonij qui Dei populum visitauerunt, in terra aquilonis habitabant, Angelus qui loquebatur ad angelū prophetātem in Zacharia, nūc loquitur ad illos qui habitabant in Babylone vt a quatuor ventis in quos fuerant toto orbe dispersi, reuertantur in Sion: & o Sion quæ nunc habitas in Babylone, reuertere ad pristinam sedem.

a Ad comparationem angelorum omnis humana natura vel scientia pueritia dicitur, quia non angeli in nos, sed nos in angelis proficimus 1

eum: Curre, loquere ad puerum istum dicens: Absque mu- 2
ro habitabitur Ierusalem præ multitudine hominum, & iu 3 4
mentorum in medio eius. Et ego ero ei, ait dominus, murus 5
a Tertia vocatio, crebra ad monitio est ad fugam. 6
a ignis in circumitu, & in gloria ero in medio eius. O o o fu- 7 8
gite de terra aquilonis dicit dominus: quoniam in quatuor 9
ventos cœli dispersi vos, dicit dominus. O Sion † fuge quæ 10
habitas apud filiā Babylonis, quia hæc dicit dominus exer- 11 12
b cituum: Post gloriam misit me ad Gentes, quæ spoliauerūt 13
c vos. † Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi † mei. 14

D Rup. Hoc quod dicitur, *o o o fugite, &c.* sic intelligitur. Ecce quō pœnitet Dominum mali quod fecit nobis, quō dolet super ciuitate inclita, & teplo nobili, in qua sola ciuitate glorificabatur, in quo templo vnico nomen eius inuocabatur. Nec mirum, magnū.n. illic erat nomen eius. magn' honor impendebatur nomini eius. Cyrus illuc nos redire non compulit, sed tantummodo redeundi licentiam dedit. Quantopere verò nos inuitat Dominus, vt properanter velimus exire de terra ista immunda? E

Aquilo ventus frigidissimus, qui corda quæ afflat dura reddit. Præcipitur his qui ierant ad frigus aquilonis, & in toto orbe dispersi erant, & in nocte huius sæculi versabantur, vt fugiant ad ecclesiam, & humilia relinquentes, in sublimitate dogmatum consistant. H

b *Post gloriā misit me ad Gen.* Vox Saluatoris missi a patre inducitur, qui assumpta carne post gloriā diuinæ maiestatis mittitur ad Gentes, quę spoliauerunt populū Dei, vt q ante eos fuerāt pdati, prędæ sint seruientib. sibi: & cognoscet turba seruiētium, quod Deus oīpotens miserit eum.

c *Tetigerit vos.* Tactus pro vexatione accipitur: Qui ergo sanctos Dei tangit, sic est quasi vexare cupiat pupillam eius oculi, vt illum priuet clara luce: vnde in Euangelio: *Vos estis lux mundi.*

Rup. Deus quō cogitauit, ita & fecit, leuauit manum suam super Romanos qui spoliauerūt Iudæos ornatu ciuitatis, & templi: & ecce ipsi sunt prædæ Iudæis, s. Apostolis, qui sunt ex Iudæis eo modo quo sunt piscatoribus pisciculi. Sic enim quibusdam dixit: *Venite post me faciam vos piscatores hominis.* Isti & similes illis, sunt, quos, *qui tetigerit, tanget pupillam oculi mei:* non vt ego cæcus fiam, sed vt cæci sint ipsi qui tetigerunt, *& ego abscondam faciem meam ab eis.*

Didymus

NICOLAVS DE LYRA.

angelo superiori: quia secundum ordinem hierarchicum superiores angeli illuminant medios, & medij inferiores, & ex hoc patet quòd hæc reuelatio est de alia re quam præcedens: quia est de Ierusalem spirituali. Ideo sequitur.

1 Absque muro, &c. *Quia ecclesia non confidit in murorum fortitudine, sed in diuina protectione.*

2 Prę multitudine. *Quod impletum videtur in fidelium multiplicatione per orbem vniuersum.*

3 Hominum & iumentorum. *Quia credentium aliqui sunt sapientes, & literati qui homines dicuntur, alij verò simplices, & illiterati, qui iumenta nominantur, Psalm.72.d.* Vt iumentum factus sum apud te, & ego semper tecum.

4 Et ego ero ei. *i. protector, & defensor.*

5 Et in gloria. *Quia Deus in ecclesia honoratur, & ideo ad eam homines inuitantur, cum subditur.*

6 O o o fugite de terra. *i. de potestate diaboli.*

7 Quoniam in quatuor. *i. spargi permisi per varios errores ante aduentum Christi.*

8 O Sion. *i. populus præuisus ad fidem: Nomine enim Ierusalē, & nomine Sion intelligitur ecclesia, vt declaratū fuit Isa.2. quæ est idē quod fidelis populus, quia ecclesia non est ipsi parietes, sed fideles.*

9 Fuge. *De potestate diaboli.*

10 Quę habitas. *i. cultum idololatriæ: non enim potest hic intelligi conuenienter per filiam Babylonis ciuitas vel terra Babyloniæ, quia longè ante tempus huius prophetiæ ciuitas Babylonis fuerat destructa per Cyrum, & Darium: & Iudæi remissi in Iudæam, vt habetur 1.Esd. Et licet aliqui remanserunt in terra Babylonis detenti amore vxorum quas ibi acceperant, & prolis quā ibi fecerant, vt dictū fuit ibidem, tamen illi videntur probabiliter fuisse pauci comparatiuè, quia oēs naturaliter inclinantur ad reuertendum in terram originis suæ, & maximè de terra in qua detinentur in captiuitate, & seruitute. Nec rationabiliter potest dici, q illi qui remanserunt moneantur hic fugere propter vastationem imminentem illi terræ: quia a tempore Cyri legitur regnū eius, & successorum suorum satis quietum fuisse vsque ad tempus Alexandri magni, qui regnum illud, vt armorū subiecit sibi. Itē quia terra quę hic dicitur filia Babylonis, immediatè supra dicitur terra aquilonis Babylonia verū non est ad aquilonem respectu Iudeę sed magis ad orientem: Et ideo per Babylonem quę confusio interpretatur: et per aquilonē de quo dicitur Iere. 1.c.* Ab aquilone pandetur oē malum: *potestas demonis metaphoricè seu figuraliter designatur, sicut et beatus Petrus in fine primæ canonicæ suę dicit:* Salutat vos ecclesia in Babylone collecta. *idest, in Roma: quia tunc tpe Neronis ibi vigebat potestas demonis.*

11 Quia hęc. *i. angelorum. vnde in Hebręo ponitur hic nomen domini tetragrammaton soli Deo appropriatum: vbi translatio nostra habet dominus.*

12 Post gloriam misit me, &c. *Secundum seriem textus nō est verbum Zacharię, sed Dei dicentis se mitti: quod verificatur in Christo, qui est verus Deus a patre missus pro salute generis humani, & huic consonat quędā glo. Hebraica hic a Ra. Sa. inducta, quę talis est.* Post gloriam misit me. *Glo. post honorē redditum Esau veniet Messias. In antiquis ēt glossis Hebraicis princeps Romanus frequenter Esau, & Roma mons Seir nominantur: & sic impletum est in domino Iesu Christo, quia post gloriam monarchiæ adeptam a Romano principe Cęsare Augusto. Propter quod fecit describi orbē vniuersū tanquam sibi subiectum, natus fuit Christus, vt patet Lucę secundo.*

13 Ad Gentes quę. *i. ad Iudæos qui fideles primitiuæ ecclesię grauiter tractauerunt. Act.8. quibus prędicauit dominus in persona propria. Et dicuntur hic Gentes, quia tūc non viuebant secundum legem vt Iudæi, sed transgredientes propter mandata hominum, vt patet in Euangelio.* Vel, ad Gentes. *i. Romanos principes qui in primitiua ecclesia fideles persequebantur in corporibus suis, & bonis: quibus prędicauit Christus per apostolos Petrum, & Paulum, et alios doctores sequentes.*

14 Qui enim. *i. solicitè vos custodiant: sicut custoditur oculi pupilla licet.n. tunc Christus permiserit fideles corporaliter perturbari, tamen custodiuit eos sollicite in spiritualibus bonis in quibus tunc creuit ecclesia, merito & numero fidelium magis quam tempore pacis Quod fuit figuratum in filijs Israel.* qui quanto magis affligebātur ab Aegyptijs, tanto magis multiplicabantur, & crescebant, *Exod.1. Ideo subditur.*

1 Quia

A ✻ Didymus Alex. Si quis semetipsum seruat, orat diuinitus custodiri, vt intactus permaneat a maligno. Custodiæ autem diuinæ exemplum est, quo ait: *Dominus, seruabis nos, & custodies nos.* Et illud: *Sub vmbra alarum tuarum protege nos*. Et illud: *Pater sancte, custodi eos*. Tangit autem aliquem malignus lædens, & affligēs eū, quod manifestum est ex eo qđ ait: *Non cōtinget te malum:* & ex eo qđ dictū est a Deo benefacientibus: Qui tetigit vos, tāgit pupillam oculi mei. Lege Eusebium Cæs. lib. 6. de demonstratione euangelica, cap. 16.

a *Quia ecce ego leuo manum* Leuat Deus manū, vt percutiat Gētes aduersarias, & populum suū ad Ierusalem reducat vel in ecclesiam: & nunc intelliguntur per Gentes contrariæ fortitudines, quæ peccatores quotidie suę subiiciuntur potestati.

b *Lauda & lætare filia Sion.* Rectè post captiuitatem filia Sion prouocatur ad gaudium. vnde dicitur: *Cum conuerterit dominus cap. &c.* D Psal. 52. d.

Adhuc verba dñi hortantis populum, vt post captiuitatem in sede pristina restitutus gaudeat, & laudet Deum habitantem in medio eius, in quē Gentes sunt crediturę.

c *Ierusalem.* Quā tētationi dereliquerat in persecutionibus Iudęorū: Alij putant sub Zorobabel, & Iesu hæc esse completa, quando duæ tribus (quę dicuntur Iuda) reuersæ sunt de captiuitate Babylonis, decē retentis in perpetuo exilio.

d *Quia consurrexit de habitaculo sancto suo.* Surgere dicitur Deus, quādo quasi de somno euigilat ad vindictam populi sui & hoc de habitaculo, idest, patriarchis, prophetis, & apostolis, in quibus, & cum quibus dominus ad iudicium ad vindictam se venturum testatur. E Surgere quādo Deus dicatur.

1 a Quia ecce ego leuo manum meā super eos, & erunt prędæ
2 his, qui seruiebant sibi, & cognoscetis, quia dominus exerci-
3 tuū misit me. b Lauda & lætare filia Sion quia ecce ego venio
4 & habitabo in medio tui, ait dominus. Et applicabūtur Gen-
5 tes multæ ad dominū in die illa, & erunt mihi in populū, &
6 habitabo in medio tui, & sciēs quia dominus exercituū mi-
7 sit me ad te. Et possidebit dñs Iudam partem suam in c ter-
8 ram sanctificatā, & eliget adhuc Ierusalem. Sileat omnis ca-
9 ro a facie domini: d quia cōsurrexit de habitaculo sancto suo.

(Interlinear glosses: Sic. — Qui me misit mecum est. — Ergo. — Ecclesia. — a Cum hominibus conuersatus est. — a Exiui a patre, & veni in mundum. — b Conuertam, & dabo tibi Gen. hæret. — Partem — Tunc. — Sicut patri — Hoc iam quia — Ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi. — b Ex hoc — Pater in mundū. — a Filium — b Ecclesia — c Confitentes, & credentes in se. — d Ecclesiam. — a Non alibi. — b In malis — c Pacem amantes. — d Cum dominus sit post Titum Iudæa, & electorum. — Id est omne genus hominum timeat aduentum domini.)

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia ecce ego leuo &c. idest, virtutem.
2 Super eos. *i. principes Romanos, & eorum ministros.*
3 Et erunt prędæ. *quia principes Romani, & alij ei subiecti, qui in primitiua ecclesia affligebant fideles seruitute dura, & eis abstulerunt bona sua, modo supposuerunt colla sua iugo Christi, & eius ministris, dotantes ecclesias temporalibus bonis.*
4 Et cognoscetis. *per experientiam bonorum, & miraculorum.*
5 Quia dominus, &c. *i. Deus pater dominus angelorum.*
6 Misit me. *pro generis humani salute: et ideo pro tāto beneficio inuitatur ecclesia ad laudē diuinā, cum dicitur:* Lauda & læ. &c.
7 Quia ecce ego ve. *per carnis assumptionem.*
8 Et habita. in medio tui. *conuersando, et prædicando. Ioa. 1. a.* Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.
9 Et appli. Gen. mul. ad dominum. *quod patet implētum per conuersionem Gentium ad fidem Christi per orbem vniuersum.*
10 Et erunt mihi in po. *Quia inter credētes* non est distinctio Iudæi, & Græci: nam idem dñs omnium. ad Rom. 10. c.
11 Et posside. do. Iudam. *i. confitentes Deum: quia* corde creditur ad iustitiam: & ore confessio fit ad salutem. *Et quòd per dominum Iudæ tales intelligantur, etiam secundum doctores Hebrægorum, fuit ostensum Iere. 23. & 34.*
12 Partem suam. *i. præmium suum.* F
13 In terram sanct. *i. in cœlo, quod vocatur terra viuentium.*
14 Et eliget adhuc Ierusalem. *cælestem.*
15 Sileat om. ca. *a blasphemiis domini Iesu Christi.*
16 Quia consur. de ha. san. &c. *i. consurget in finali iudicio ad mala puniendum, & bona præmiandum.*

ADDITIO.

In cap. 2. vbi dicitur in post. Et ego ero, &c. *Super hoc quod dicitur: Et ego ero ei, ait dominus, murus ignis Glossa interlinearis. Murus, i. defensio suis, ignis hostibus.*

CAP. III.

a *ET ostendit mihi.* Prophetata restauratione Ierusalē cuius minister erat Iesus sacerdos, & pro qua etiā ipse Deum exorabat, inducitur diabolus aduersarius, volens populum retinere in captiuitate, sed nō potuit preualere.

Dñs Iesus Christus *sacerdos est in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Qui qm̄ per se videri non potest, a domino p̄phetę ostenditur per carnis assumptionem, stans coram angelo, per quē angelus magni consilij intelligitur, non q̄ duas personas in filio precipiamus, sed q̄ vnus & idem quasi homo sordidatus ostendatur, & quasi angelus mediator Dei, & hominum apparere dicatur. Stat autē, qui stabili consistit gradu, *Et Satan stabat a dex. &c.* quia dominus tentatus est per omnia absque peccato, & tentator a dextris stat: quia virtutibus Christi contraire conatur. Increpet in te dominus pater: non quòd ipse, qui loquitur increpare non possit, sed quia ex vnitate naturæ, cum alter increpauerit, increpet & ipse, qui loquitur quia pater, & filius vnus est dominus. vnde: *Qui videt me, vid. & pa.* Iste eligit ecclesiā, quę Dei pacē contemplatur. Hic est torris erutus ab igne, quia in sęculo fuit, nec eius incēdio est attactus. *Ardet enim rubus, & nō comburitur.* Hic est ēt indutus sordidis vestibus: quia. *Qui peccatum non fecit, pro nobis peccatum factus est.* Sed hęc sordida vestis est ei ablata, cum nostra deleuit peccata, vt quia ille sordidis indutus est vestibus, nos resurgētes in eo semper candida habeamus vestimēta. Mutatoria, sunt caro iā immortalis, & impassibilis. Cidaris sup caput, splēdor est diuinę maiestatis, vt idē hō, & Deus intelligatur. Exod. 3. d. 2. Cor. 5. d.

CAP. III.

1 ET ostendit mihi a sacerdotem magnum b Iesum stantem corā angelo domini,

(Interlinear glosses: a Orantem pro reditu populi. — a Filium Iosedech, qui cum Zorobabel præfuit populo. — b Qui & ipse de reditu populi laborabat.)

✻ Clemens Rom. Diabolus inuidens sanctę Dei ecclesię, excitauit in nos (apostolos, & apostolicos viros) erumnas, persecutiones, perturbationes, blasphemias, schismata, hæreses. Nam populum illum propter Christum interfectum sibi subegit: nos qui ab eius vanitate recessimus, varijs modis tentat, vt olim beatum Iob: nam & summo pontifici Iesu filio Iosedech restitit, & nos sæpe cribrare voluit, vt deficeret fides nostra: sed magister noster illum in iudicium adducēs dicebat. Increpet in te dominus, qui eligit Israelem. Nonne hic est auulsus tanquam titio? Lib. 6. const. Apost. c. 5.

✻ Tertul.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

ET ostendit. *Post ciuitatis, & templi reædificationem, hic propheta consequenter denunciat ędificantium consolationem, & primò Iesu summi sacerdotis, secundo Zorobabel ducis. cap. seq. Circa quod sciendum, quòd sicut dicit Ra. Sal. Prophetæ principaliter locuti sunt de diebus Messiæ: Ideo propheta primò denuntiat consolationem summi sacerdotis de eius emendatione, secundò de Christi incarnatione, ibi.* Audi Iesu. *Circa primum sciendum, quòd Iudæi redeuntes de Babylone p. occurrerunt grauiter accipiendo alienigenas vxores, vt habetur 1. Esd. 10. Et sacerdotes sicut alij in hoc peccauerunt, & cum eis Iesus filius Iosedech sacerdos summus, sed ad exhortationem Esdræ eiecerunt eas, & hoc est quod dicitur.*

1 Et ostendit mihi, &c. co. an. *s. Michaele prælato toti Iudæorum populo, vt prędictum est.*

MORALITER.

1 *Et ostendit mihi sacerdotem magnum.* Ad literam iste fuit Iesus filius Iosedech, qui fuit bonę vitę: sed negligens in regimine, quia filij sui ipso sciente acceperunt vxores alienigenas: propter quod imputatum fuit sibi in peccatum, nam hoc erat contra diuinę legis pręceptum. Exod. 34. Igitur per istum significatur prēlatus bonę vitæ, sed negligens in subditorum correptione: propter quod peccata, quę per suam negligentiam committuntur sibi imputantur. vnde Hiero. dicit de Eli, qui similiter fuit negligens in correctione filiorum: Eli pro iniquitate filiorum suorum damnatus est. Corripuit quidem eos, sed lenitate patris non autem autoritate pontificis. Et hoc notatur de isto cum dicitur.

✻ 1 Et

† MORA-

a ¶Aduersarius diabolus. b ¶Non á sinistris, quia vera erat eius accusatio. c ¶Vt quasi indignum dicens, qui exaudiatur.

a & Satan stabat a dextris eius, vt aduersaretur ei. Et dixit dñs 1
2
a ¶Accusatorem. b ¶Increpatio Dei: tuæ malæ voluntati effectum auferat. ¶Deus de se per tertiam personam loquitur.

b ad Satan: Increpet dominus in te Satá, & increpet dominus
in te, qui elegit Ierusalem. Nunquid non iste torris est eru- 3
4
a [illegible] vel pro peccatis populi, vel pro squalore captiuitatis

tus de igne? Et Iesus erat indutus vestibus sordidis, & stabat 5
a [illegible] persona domini. ¶Alijs angelis.

ante faciem angeli. Qui respõdit, & ait ad eos, qui stabát co- 6
7
¶De quibus supra dixerat. a ¶Cum il præceptum opere complessent, idem angelus dixit ad eum.

ram, se dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad 8
a ¶Hæc sunt sordida vestimenta. b ¶Israelitem coniugem tibi copulaui.

eum. Ecce abstuli a te iniquitatē tuã, & indui te mutatorijs. 9
a ¶Idest, mitram per quam sacerdotij dignitas intelligitur, quia ablatis sordibus peccatorum, iam mundum habet sacerdotium.

Et dixit: Ponite cidarim mundam super caput eius. Et posue 10
a ¶Filium Iosedech.

runt cidarim mundam super caput eius, & induerunt eum
vestibus. Et angelus domini stabat, & cõtestabatur angelus 11
12
a ¶Filium Iosedech ¶Christum. ¶In me.

domini Iesum, dicens: Hæc dicit dominus exercituum: 13
a ¶Ecce sanus factus es: iam no pec. ne de.ti.ali con. b ¶Ambulauerint membra tua. ¶Præcepta mea custodienda.

c Si in vijs meis ambulaueris, & custodiam meam custo- 14
15
a ¶In perfectis hoc est præmium tuum. ¶Tanquam pontifex.

dieris, tu quoque iudicabis domum meam, & custodies 16

✠ Tertull. Apud Zachariam in persona Christi, imo & A in ipsius nominis sacramento, verus summus sacerdos patris Iesus duplici habitu in duos aduentus deliniatur. Primò sordidis indutus est. idest carnis passibilis & mortalis indignitate, cum & diabolus aduersabatur ei, autor, scilicet, Iudæ traditoris, qui eum etiã post baptismum tētauerat. De hinc spoliatus pristinas sordes, exornatus podere, & mitra, & cidari munda, i. secundi aduentus: quoniam gloriã, & honorem adeptus demonstratur, &c.

Lib. aduers. Iudæos, cap. 14. & lib. 3. aduc. Marc. cap. 7.

✠ Iustin. Martyr. Sicut per Iesum filium Naue actiones prænunciantes olim gerenda per nostrum dominũ editæ sunt, ita reuelationem factã in B Babylonia sub Iesu sacerdote vestri populi, me posse referre ad Christum nostrum contẽdo, &c. Quemadmodũ .n. ille dicitur sordidatus, eo φ vxorem meretricem duxisse narratur, sic nos omnes Christiani sordidis vestibus, i. peccatis exuti, ignitique per verbum. vocationis eius, verè pontifices Dei redimur, &c.

Dialog. cum Tryph.

✠ Greg. Satan a dextris Iesu stetit, quia illũ ei populum rapuit qui dudum dilectus fuit. Sed quia in fine Iudaicus populus est crediturus (*reliquiæ, ait, saluæ fient.*) Satan a dextris dominus remouit, dicens: *Increpet dominus in te Satan*, & eiusdem populi liberationem indicans subdit, *quia elegit Ierusalem*. Qui nimirum populus quia ad gehennæ incendia perfidia duce defluebat, sed dum ad fidē reducitur, ab eadem æterno ignis incendio liberatur, statim de eo illic subditur: *Nunquid non est iste torris erutus de igne?* Vide Eusebium Cæsar. lib. 5. Demonstrationis euang. cap. 27.

Lib 20. mor. cap. 18.

Hieron. a *Satan stabat a dex. eius*. Allegorice. Quia illum populum ei rapuit, qui dudum ei dilectus fuit. Gentilitas, quæ C pro sinistro habita fuerat, credidit: & Iudaicus populus, qui pro dextro, ad perfidiam declinauit: Sed quia reliquię in fine saluę fient, dominus remouet Satan a dextris suis dicens.

Rom. 9. f. b *Increpet do. &c. i. Ie.* Eiusdem populi liberationem indicat, qui elegit Ierusalem. *Iste est tor. eru.* i. ab æterni ignis incendio liberatus, in quem duce perfidia defluebat.

1. Esdr. 14. e. Legitur in Esdr. & in Malach. quòd Iesus cum cæteris alienigenam duxit vxorem, vnde verè accusatur. Cum ergo de cunctis Iudææ vrbibus nunc Ierusalem sit electa, Deo nõ imputante ei peccata, quæ fecit: cur Iesum conaris obruere, qui quasi ticio semiustus de Babylonia euasit.

c *Si in vijs meis.* Post ablutionem sordidęque vestis, & restitutam dignitatē mundi sacerdotij, præcipitur Iesu filio Iosedech, vt custodiat vias Dei, & præponitur præmium, φ ideo sit perseueraturus iudex, & pontifex in tēplo Dei, & habiturus de numero angelorum, qui eo tempore ibi astabant, quorũ auxilia contra hostes circumuallaretur.

✠ Ruper. Isti duo Zorobabel & Iesus filius Iosedech, multum in hac parte mundo profuerũt, quia in reuersione de Babylonia principes extiterunt, tēplumque fundauerunt, & perfecerũt, loco vel genti recuperandæ studentes, vnde salus veniret, *quia salus ex Iudæis est*. Honorauit igitur eos Spiritussanctus, vt in nominibus vel figuris eorum venturi Christi mysteria significarētur, pro eo quòd eius aduentu, vel regno labor, & opuscorum famulabatur.

Alleg. Dirigitur sermo ad Christum pro nobis in carne pauperem factum, ad quem refertur sicut ad caput, quidquid de membris eius dicitur, & noster profectus, eius est victoria. *Cum ergo peruenerimus in virum perfectum in men. ætatis Christi.* ille iudicabit domum Dei, idest, nos, qui sumus ecclesia, pro meritis singulorum constituens in ecclesia prophetas, apostolos, doctores, & huiusmodi. Vnde: *Deus stetit in synagoga Deorum, in me. autem de. di. diuidēs singulis prout vult*. Et tunc dabuntur ei angeli ad ministrandum, idest homines, qui in carne constituti angelicam vitam ducent: qui non fluctuabunt, sed assistent ei in ecclesia cum Iesu stante stabiles.

Si in vijs meis ambulaueris, &c. ✠ Rup. Hæc ad illum hominem Iesum esse dicta, rectè intelligimus absque significationis vel mysterij clausura, quod ex eo vel maximè constat, quòd præmisso, *si in vijs meis ambulaueris*, ita personam vel causam illius hominis determinat, *tu quoque iudicabis domum meam, &c.* Cum enim dicit. *Tu quoque*, satis innuit ea, quæ præmissa sunt, & quæ sequentur, de alio dicta, & propter alium esse facta vel ostensa, &c.

a *Audi*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et Sa. sta. &c. vt ad. *accusando eum de transgressione filiorum suorum: sicut Eli fuit reprehensus a domino, & punitus de transgressione filiorum suorum* 1. *Reg.* 3. *non enim legitur, quod iste Iesus in persona propria vxorem alienigenam acceperit.*

2 Et dixit domi. &c. *Hic in Hebræo habetur nomen domini Tetragrammaton soli Deo appropriatum, vbi translatio nostra habet:* dominus. *Et quia ponitur hic ter, & loquendo quasi de persona alia, satis apertè ostenditur in Deo Trinitas personarum.*

3 Nunquid non iste. *s. Iesus.*

4 Torris est erutus de igne. *i. quasi titio semi combustus in tribulatione captiuitatis Babylonicæ, quasi diceret, Sic: & adhuc vis eum totaliter totum comburrere?*

5 Et Iesus erat indutus vestibus sordidis. *quia culpam incurrerat ex negligentia arguendi filios suos, & etiam alios ad quod tenebatur ex officio, cum esset pontifex summus.*

6 Et ait. *s. Michael.*

7 Ad eos, &c. *i. alijs angelis superioribus.*

8 Auferte vestimenta sordida ab eo. *Per hoc designabatur remissio culpę de qua pænituit: & filios suos, & populum ad abiciendum vxores alienigenas induxit.*

9 Et indui te mutatorijs. *i. gratia & virtutum indumentis.*

10 Ponite cidarim. *i. mitram, qua vtebatur summus pontifex: per hoc designatur, quod dignè exerceret officium, culpa per gratiam deleta.*

11 Et angelus domini *s. Michael.*

12 Contestabatur Iesum. *in bono ipsum confirmando.*

13 Hæc dicit dominus. *qui est ipsa veritas.*

14 Si in vijs meis ambu. *legem meam custodiendo.*

15 Et custodiam, &c. *reuerenter & debitè officium pontifici exercendo.*

16 Tu quoq; iudicabis, &c. *i. in officio pontificis perseuerabis.*

6 Et ✠ 1 Et

MORALITER.

† 5 *Et Iesus erat indutus vestibus sordidis.* Sed quia Iesus iste correctionem adhibuit ad monitionem Esdræ: Ideo sequitur.

8 *Auferte vestimenta, &c.* Et per hoc significatur, quòd prælatus bonæ vitæ si fuerit benè correctus de defectibus negligentiæ, vestimenta recuperat virtutis, & gratiæ. cur hoc promittitur sibi directio diuina, & angelorum custodia, cum dicitur.

11 *Et angelus domini stabat, & contestabatur.* & patet sententia.

† MORA-

a *Audi Iesu sacerdos magnę.* Promiserat Iesu filio Iosedech
A quòd iudicaret, & domum eius, & custodiret atria, & haberet angelos ministros angelicæ dignitatis. Nunc dicit ei & amicis eius, i. discipulis eius, & prophetis qui sunt viri portendentes, i. positi in signum futurorum, quòd plenā fœlicitatem, & perfectam beatitudinem sint habituri, quādo ille venerit cui nomen est Oriens. Qui ēt lapis angularis dr̄, coniungens duos parietes in vnū: Super quē septē oculi, de quibus Isa. *Et requiescet super eum spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & repleuit eum spiritus tuus*
B *domine.*

a ¶Vnde: Adorate dominum in atrio sancto eius. b ¶Te: um qui te custodiunt, quorum auxilio securus non timeas hostes. c ¶Angelis vel sanctis ¶In conspectu tuo. ¶Ad [illegible]. ¶Iustum.

ātria mea, & dabo tibi † ambulantes de his, qui nunc hic as- 1
a sistunt. Audi Iesu sacerdos magne, tu & amici tui, qui ha- 2
bitant coram te, quia viri† portendentes sunt. Ecce enim ego 3 4
b adducam seruum meum †Orietem: quia ecce lapis quē dedi 5 6
coram Iesu, super lapidem vnum septem oculi sunt. Et ecce 7 8
ego † cælabo sculpturam eius, ait dominus exercituum. & 9
auferam iniquitatem terræ illius in die vna. In die illa, dicit 10 11
dominus exercituum. vocabit vir amicum suum subter vi- 12
neam, & subter ficum. 13 14

b *Adducam seruū meum Orientem, &c.* * R. Ionathan. Ecce adduco seruum meum Messiam, & reuelabitur.

* Rup. Inde Oriens dicitur, quia lux vera est, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: & inde seruus, quia *semetipsum exinaniuit formam serui accipiens.*

Alleg. Iesus magnus sacerdos, dominus Saluator: Amici eius, apostoli, qui sunt portendentes viri, idest, facta eius mysticè accipientes vel aspicientes, & de præsentibus futura cognoscentes, qui cæcum natum sub populo Gentilium interpretatur. Qui etiam secundum aliam figuram Oriens dicitur pro lumine, & lapis, qui secundum Danielem de monte abscisus est pro robore, quo omnia regna conterit. Dicitur ergo Christo: Tu & apostoli tui, audite promissiones quas feci implendas in vobis: & statim vertitur sermo ad auditores loquens de ipso Christo: *Ecce enim ego addu. ser. meum,* dominum, scilicet, Christum: Qui etiam lapis est conterens inimicos. Quem ego de. co. Iesu filio Iosedech, quia post illum venit, & in facie eius datus est, quia per se intelligebat illum præfigurari: In quo vno septem oculi, quia in illo D fuit plenitudo totius gratiæ spiritualis.

* Greg. Nullus hominum operatione sancti Spiritus operationes septiformes simul omnes habuit, nisi solus mediator Dei, & hominum, cuius est idē Spiritus, qui de patre ante sęcula procedit. Bene ergo dicitur, *Super lapidem vnum septem oculi sunt.* Huic enim lapidi septem oculos habere, est simul omnem virtutem Spiritus septiformis grę in operatione retinere. Alius namq; prophetiā, alius scientiā, alius virtutes, alius genera linguarum, &c. accipit: ad habenda verò cuncta eiusdē Spirit⁹ munera nemo pertingit. At verò conditor noster infirma nostra suscipiens, quia per diuinitatis suæ potentiā simul se habere E omnes sancti Spiritus virtutes edocuit, micantes proculdubio pleiades iunxit, &c.

Lib. 28 mor. cap. 16.

† germen.

Seruat metaphoram lapidis: q. d. Hunc lapidem clauis crucis, & lancea militis faciam vulnerari: Et in eius passione delebitur iniquitas terræ, in vna die, de qua dicitur: *Hæc est dies quam fecit dominus, exultemus, & lætemur in ea.* Et in illa die passionis vocabit vir, i. perfectus vir in Christo, amicum suum, idest, credentes ex Iudæis vel Gentibus, vt sint sub vinea, cuius fructus *lætificat cor hominis,* & qui ait: *Ego sum vitis,* & subter ficum, idest, dulcissimam refectionem Spiritussancti.

Hieron. Remig. Rupert. Psal. 117.d. Ibid. 103. b. Ioan. 15. a.

LXX. Ecce ego foueam fodiam. Hoc Iudæi ad finem mundi referunt, quando veniet iudicaturus Christus, qui fodiet, idest, in medium proferet opera singulorum, & in illa die vocabit vnusquisque sanctorum amicos, idest, alios sanctos ad requiem, vt operum suorum virtute gaudeant.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dabo tibi am. de his, qui nunc hic assi. *i. de angelis hic assistentibus dabo tibi adiutores, & directores in officio tuo.*

2 Audi Iesu. *Hic consequenter ponitur consolatio Iesu sacerdotis de Christi incarnatione, quam summè desiderabant patres veteris testa. Ideo subditur:* Audi Iesu. *q. d. rem valde grandem ego sum tibi dicturus.*

3 Tu & amici tui. *i. illi, qui sunt parati ad abijciendum alienigenas vxores, & legem seruare.*

4 Quia viri por. sunt. *i. in futurum expectantes scilicet, Christi mysterium. Dicitur enim portendens a portendo, dis: quod est aliquid in longinquum designare vel expectare. Rab. Sal. dicit, quòd isti fuerunt Ananias, Misael, & Azarias, qui de Babylone redierunt cum Zorobabel, & Iesu sacerdote, & erant ei familiares, & amici. Et dicuntur hic viri portendentes, quia in eis fuit factum portentum, idest, mirabile signum, quando de camino ignis exierant illæsi, vt habetur Dan. 3.*

5 Ecce enim ego addu. ser. me. Orien. *In Hebræo habetur, germinantem, & exponit hoc Rab. Sal. de Zorobabel, qui dicitur hic germinans, eò quòd genuit Neemiam, vt ipse dicit, qui ædificauit ciuitatem Ierusalem, sicut pater suus templum ante construxerat. Sed hoc non videtur verum, quia 2. Macha. dicitur quod iste Neemias erat sacerdos, & sic de tribu Leuitica. Zorobabel autem fuit de tribu Iuda, vt patet Matth. 1. Et ideo aliqui expositores catholici dicentes cum Rab. Sal. quòd hæc scriptura intelligitur ad literam de Zorobabel, dicunt, quòd hic vocatur Oriēs, quia fuit ortus de tribu regia, & quia prosperatus fuit in ædificio templi: sed isti cum Rab. Sal. videntur Iudaizare, & magis quam antiqui Hebræi, vbi translatio nostra habet:* Ecce enim ego adducam seruum meum Orien. &c. *translatio Chaldaica apud Iudæos autentica sic habet:* Ecce ego adducam seruum meum Messiam, & reuelabitur. *Ex quo patet, quod de Christo ad literam intelligitur.*

6 Quia ecce lapis. *idest, Christus, qui dicitur* lapis abscisus de monte sine manibus, Daniel. 2. c.

7 Quem dedi coram Iesu. *Quia vidit eum per fidem futurum sicut Saluator dicit Ioa. 8. g.* Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum: vidit & gauisus est.

8 Super lapidem vnum. *i. Christum, qui est vnus in persona, licet in eo sit duplex natura.*

9 Septem oculi sunt. *i. septem dona Spiritussancti, quę in plenitudine quieuerunt in Christo homine, secundum quod dicitur. Esa. 11. a.* Requiescet super eum spiritus domini, &c. *Quod ad literam intelligitur de Christo etiam secundum dicta Hebræorum, vt ibidem fuit diffusius declaratum.*

10 Ecce ego cælabo sculp. eius. *quia corpus Christi fuit formatum, & figuratum in vtero virginis virtute diuina.*

11 Et auferam iniqui. terræ illius. *i. mundi totius. Vel per septem oculos vniuersitas angelorum designatur. vnde Dan. 4. angeli dicuntur vigiles, & Matth. 18. b.* Angeli eorum semper vident faciem patris. *Et isti septem oculi sunt super Christum, quia semper sunt attenti ad exequendum eius mandatum quia ipse est rex angelorum, & hęc expositio magis concordat literæ sequenti.*

12 In die vna. *i. in die passionis suæ. secundū quod dicitur Io. 1. d.* Ecce agnus Dei, ecce, qui tollit peccata mundi. *Considerandum autem, quod hic dicit Rab. Sa. quòd ipse nescit, quę sit ista dies, quia non potest assignare aliquam diem, super perfidiam Iudaicam (quæ negat Christum venisse) in qua terra Iudeę fuerit absque iniquitate, & ideo ex hoc quòd confitetur hanc ignorantiam, pręter eius intentionem confirmat catholicam veritatem.*

13 In die illa. *i. tempore Christi.*

14 Vocabit vir ami. suum. *Per talem modum loquendi significatur tempus magnę pacis in pluribus locis sacrę scripturę: & sic fuit in natiuitate Christi propter quod tunc descriptus fuit orbis, vt dictum est supra omnibus terris sub imperio Romanorum pacatis.*

* Cap.

MORALITER.

† 2 *Audi Iesu sacerdos magne.* Per hoc ostenditur, quòd bonus prędatus per Iesum significatus habere debet amicos, & familiares, qui sunt viri portendentes, idest, aliquid in longum expectantes: & tales sunt illi, qui non ponunt finem suum in bonis pręsentibus, & transitorijs, sed in futuris, & æternis.

5 *Ecce enim ego adducam, &c.* Hic ad literam ponitur reuelatio de aduentu Christi primo: propter quod de alia expositione pertranseo.

† MORA-

CAP. IIII.

T reuersus est angelus, qui loquebatur 1
in me, & suscitauit me quasi virũ, qui 2
a ¶Quietis vel ignorantiæ.
suscitat de somno suo. Et dixit ad me:
†Quid tu vides? Et dixi: Vidi, & ecce cã 3
delabrũ aureũ totum, & † lampas eius 4
¶Candelabri. a ¶Lampadis.
sup caput ipsius, & septẽ lucernæ eius 5
a ¶Candelabrum. b ¶Erant. ¶Quibus oleum infunditur in lucernis. †
super illud, & septem infusoria lucernis, quæ erant super ca- 6
¶Erant. ¶Euangelium.
put eius: & duæ oliuæ super illud: vna a dextris lampadis, & 7
¶Lex. ¶Lampadis
vna a sinistris eius. Et respõdi, & aio ad angelũ, ꝗ loquebatur 8
in me, dicens. Quid sunt hæc domine mi? Et respondit an-
gelus, qui loquebatur in me, & dixit ad me: Nunquid nescis
quid sunt hæc? Et dixi: Non domine mi. Et respondit, & ait

CAP. IIII.

A a *Et reuersus est*. Hieron. Remig. Nunquam videtur abiisse qui loquebatur in propheta: sed sciendum quoties humana fragilitas suæ relinquitur imbecillitati, Deum a nobis, & angelorum eius auxilium abire. Ergo & propheta stupore magnę visionis attonitus tota mente torpebat, & clarũ lumen veritatis videre non poterat. Vnde ad aliam visionem cernẽdam quasi de somno excitatur. Qui dormit illo somno, de quo dicitur: *Si dormit, saluus erit*: (Ioan. 11. b.) potest cantare cum sponsa: *Ego dormio, & cor meum vigilat.* (Cant. 5. a.) Ideo angelus interrogat excitatũ, vt illo respondente se nescire, nos ab angelo discamus.

B b *Et ecce candelabrũ.* Hebræus dicit, per candelabrum aureum, (Allego.) legem significari. Per lampadem (quę est in capite) Christũ, qui est caput legis, & illuminat mundũ. Per septẽ lucernas, quę in Christo plenę, quę super candelabrũ, quia dictante Spiritusancto lex scripta est. Per septem infusoria (quib. mittitur oleum in lucernas, vt luceant in candelabro) intelligitur, quod per legem septem gratię de cœlo descendunt ad hoĩes. Per duas oliuas, quę a dextris, & a sinistris: inter quas media lampas lucet, legem & prophetas interpretatur: Angelum quem propheta interrogat, sensum intelligit a Deo illuminatum, qui nobis voluntatem Dei indicat, qui non respondet, sed interrogat: nõ ex ignorantia, sed vt ad intelligendũ excitet. Non in exercitu, nec in robore verbũ dñi ad Zorobabel; ipse est interpretatio visionis de reductione populi, quæ non fiet multitudine bellatorum, sed spiritu Dei reductus est populus, & aduersarii deuastati. Per montem magnum, qui stat coram Zorobabel, diabolus interpretatur, ꝗ aduersatur Iesu, & eleuatur contra Zorobabel, & populum Iudæorum: sed vũ in plano, quia prostratus, & humiliatus sub pedib. Israel, quo inuito educit Deus lapidem primarium, i. Christum filium suum, qui semper auxilium fuit populo Israel: &

C gratia eius lapidis, in eos quos eduxit de captiuitate, exæquauit gratiam quam in patres eorum exercuit.

D * Ruper. Sicut in præcedentibus humilitatem passionis, ita in præsentib. gloriam intelligimus resurrectionis eiusdem domini nostri Iesu Christi. Quid .n. est candelabrũ aureum totũ, & lampas super caput ipsius, nisi Christus ipse decus & lumẽ omnium angelorũ & hominum, lampade suæ diuinitatis, quæ ex virtute resurrectionis mũdo innotuit, illuminans, quæ in tenebris sunt vel fuerũt? Lãpas super ipsum est Spiritussanctus ex quo resurrexit magis in eo manifestus: cuius septẽ dona septem lucernæ dicuntur. Et sicut singula infusoria singulas agunt lucernas, ita singuli spiritus ꝓpria quædam efficiunt opera, de quib. hi. qui

E Spiritumsanctũ acceperunt, sua mensura clarifiunt, vt videant homines, & bono exemplo ędificati glorificent Deum.

c *Et respondit angelus, qui loquebatur, &c.* * Greg. Ne quis prædictis Zachariæ verbis Angeli designatũ nomine vel Patrem, vel Filium, vel Spiritumsanctum putet, si textum scripturæ sacrę considerat, quod sentit velociter emẽdat, quæ nunquam Patrem, nunquam Spiritumsanctum, & non nisi per incarnationis suę prędicationem Filium vocat angelum. Vnde in Zachariæ verbis ostẽditur, quod verè angelus, idest, creatura loqueretur.

* Athana. Quę est ista tam impotens (hęreticorum) vecordia? Vbi scripturarum inuenerunt, angelum esse Spiritumsanctum? Iam cum scripturę nusquam Spiritumsanctum nuncupent angelum, quid habent, quo se in tã bruta temeritate excusent? Ecce inquiunt, in Zacharia scriptũ est: *Hæc dicit angelus, qui loquitur in me.* & certum est hic angelum Spiritum significare in eo loquentem. Hoc nunquã dicerent, si quod legunt attenderent. Ipse enim Zacharias cum visionem de candelabro vidisset, ita ait. *Ecce respondit angelus, qui loquebatur in me. Non cognoscis ista, quæ sint?* Ex quibus verbis angelum illum loquentem prophetæ non esse Spiritumsanctum, sed angelum duntaxat: Spiritum autem

NICOLAVS DE LYRA. CAP. IIII.

* Et reuer. est. *Hic consequenter ponitur consolatio Zorobabel ducis de consummatione templi futura quod ipse fundauerat: sed postea opus impeditum fuerat vsque ad secundum annum Darii regis Persarum, in quo Zorobabel, & ei adhærentes resumpserũt opus, vt dictum est supra Aggę. 1. Igitur presens capitulũ in duas partes diuiditur* (Diuisio.)*: quia primò huius consũmationis ponitur ꝓphetica visio. secũdò, huius visionis expositio, ibi:* Et respõdi. *Circa primũ dicitur.*

1 Et reuersus est angelus. *mihi pro custodia deputatus, qui ad horam disparuerat.*

2 Et suscitauit me. *Ad visionem enim propheticam oportet excitari, & eleuari mentem, & sequitur visio, cum dicitur.*

3 Vidi & ecce candelabrum aureum. *Videbat.n. visione imaginaria candelabrum aureum simile illi, quod fuerat in tabernaculo Moysi, de cuius materia, & forma dictũ fuit plenariè. Exo. 25.*

4 Et lampas eius. *i. sedes lucernæ, quę erat de auro mundissimo.*

5 Super caput ipsius. *i. in humanitate candelabri: Et accipitur hic lampas in singulari pro plurali, sicut Exod. 8. f.* Venit musca grauissima, *i. multitudo muscarum, quia septem erant sedes lucernarum, sicut & septem lucernæ. Vel potest dici, quòd hic sit specialis mentio de vna illarum, quę erat in medio stipitis candelabri: et tres hinc, & tres inde super sex calamos eius.*

6 Et septem infusoria. *i. vasa aurea cum quibus infundebatur oleum in lucernis.*

7 Et duæ oliuę. *i. rami oliuarum in superiori parte quasi formam spicarum habentes.*

8 Et respon. *Hic ponitur prędictæ visionis expositio: Et primò de significatione candelabri. secundò: de spicis oliuarum, ibi:* Et respon. *Circa primum sciendum, ꝙ candelabrum erat vnum de principalib. ornamentis templi: & ideo non ponebatur ibi nisi post completionem ipsius, & ideo per visionẽ cãdelabri designatur futura consummatio templi sub Zorobabel a quo fuerat inchoatũ: & hoc est qd dicitur.*

* 1 Hoc

MORALITER.

† 1 *Et reuersus est angelus, &c.* Sequitur.

3 *Vidi & ecce. &c.* Per quod significatur vniuersalis ecclesia, & etiam quęlibet cathedralis, Apoc. 1. d. *Septem candelabra aurea, septem ecclesię sunt.*

4 *Et lampas eius.* i. lampades: quia ponitur singulare pro plurali, sicut Exod. 8. f. *Venit musca grauissima*, i. multitudo muscarũ. Et ponit̃ hic lampas pro sede lucernę: & iõ sicut erant septẽ lucernę, ita septẽ lãpades: per quas significatur vniuersitas doctorũ, & prędicatorũ ecclesię, qui non docent vel prędicant p p quæstũ vel laudis humane applausum, sed propter honorem Dei, & salutem animarum. Et de istis sedib. lucernarum dr̃: *Anima iusti sedes est sapientiæ.*

† *Et septem lucernæ.* per quas significantur 7. virtutes, tres theologicæ, & quatuor cardinales.

6 *Et septem insu. in lu.* per quę significãtur septẽ dona Spiritussancti: Et ista sunt in doctorib. & ꝑdicatoribus bonis.

7 *Et duæ oliuę super il.* per quas significantur dilectio Dei & proximi: quę debet esse in prędicatoribus, quod dominus designauit Luc. 10. quando misit discipulos binos ad prędicandum: Quod exponens Greg. dicit: Binos ergo discipulos mittit in prędicationẽ, vt per hoc tacitus innuat quod qui erga alterum charitatem non habet, prędicationis officium nullatenus suscipere debet.

8 *Et respondi, &c.* Ab hoc loco vsq; ad finẽ capituli ponitur expositio literalis dictę visionis Ego aũt in hoc opere non ago de expositione literali, sed tũ de mystica vel morali: & ego iam ipsam posui, vt patet: & iõ pertransec

† MORA-

autem fuisse spiritum omnipotentis Dei, cuius ministerium obibat, famulabaturque hic angelus: Spiritumque esse indiuisum à deitate, &c.

Alleg. Candelabrum, ecclesia aurea, propter spiritalem intelligentiam scripturarum. Lampas Christus, qui in ecclesia fulget. Septẽ lucernę & infusoria earũ, gratię Spiritussancti, per quas oleũ misericordiæ Dei suscipit ecclesia. Duæ oliuæ, Moyses & Elias, idest, lex & prophetiæ, quæ de Christi passione prædicabant. Vel, oliuæ Euãgelium, quod à dextris, & lex, quæ à sinistris. Mons, diabolus, & Antichristus, qui audet se erigere contra Christum, ad Zorobabel dicens: *Hæc omnia tibi dabo: si procidens adoraueris me:* quẽ dñs calcauit. dicẽs: *Vade retro Satana: Scriptum est enim: Dominum Deũ tuum adorabis, & illi soli seruies.* Lapis primarius verbum quod est in principio apud patrem, quod educitur de sinu patris in carne, qui ęquat gratiam legis gratię Euãgelij, vt æquale munus accipiant, & credentes ex Israel & populus Gentium.

b *Quis enim.* Verè Zorobabel & socij eius cõfisi de auxilio Dei, pro nihilo habebũt dies regũ opus Dei impedire volẽtium: quia quamuis in purpura videant illos splendere, & exercitu circundatos, tñ intelligent vitam eorũ paruã, & malã, & nihil cõtra Deũ posse: & ideo lætabunt in expletione operis & videbũt auxilium Salvatoris, qui de stirpe Zorobabel promittitur, qui lapis pro fortitudine stãneus, murus fortis & robustus: Sicut .n. stannũ alia metalla ab igne defendit: Et cũ sit æs vel ferrũ natura durissimum, si absq; stãno fuerit vrit & crematur: sic omnis angelorũ & hominum fortitudo, si nõ hẽt auxiliũ Saluatoris ĩbecilla est, & fragilis.

Hieron.

Stanui natura.

† omnes dicent Gratia gratia illi .i. hei qoã pulcher est ille?

E

a ¶ Hæc est interpretatio visionis quam Deus reuelat. ¶ Istud.

ad me, dicens: Hõc est verbũ domini ad Zorobabel, dicẽs: 1

a ¶ idest multitudine. b ¶ Bellatorum. c ¶ Fit reductio p pl & vis a io inimicorum.

Non in exercitu nec in robore, sed in spiritũ meo, dicit do- 2

¶ Sed ¶ Es ¶ Alias contra; 3

minus exercituum. Quis tu mons magne corã Zorobabel 4

a ¶ Prostratus ab alto b ¶ Dominus c ¶ Christum qui primogenitus mortuorum 5

in plãnum? & educet lãpidẽ primarium, & † exęquabit gra- 6

tiam gratię eius. Et factũ est verbum domini ad me, dicens: 7

a Manus Zorobabel fundauerunt domũ istã, & manus eius 8

¶ Tunc a ¶ Zacharias iam 9

perficiẽt eã, & scietis quia dominus exercituũ misit mẽ ad 10

a ¶ Q. Pauci sunt qui despiciunt regale fastigium, sed Zorobabel despexit & socij eius. 11

¶ Descriptio humanæ ...

b vos. Quis .n. despexit dies paruos? Et lætabuntur & videbũt 12

¶ Et. a ¶ Quos vid tit in lapide 13

c lapidẽ stanneũ in manu Zorobabel. Septẽ sũt isti oculi dñi 14

¶ Illo nihil respondente. 15

q discurrũt in vniuersam terrã. Et respondi, & dixi ad eũ: 16

d Quid sunt duę oliuę istę ad dexterã cãdelabri & ad sinistrã 17

¶ Illo nihil respondente a ¶ Metaphora è ... a in simi itudinem spicarum rectæ erant arbores, & sicut supra spica aristis, sic istæ vallatæ ramis & folijs tectæ, surgebant in sublime ¶ De spicis suprà nõ quæsierat. 18

¶ Alias rami.

eius? Et respõdi secundò & dixi ad eũ: Quid sunt duæ spicæ

c *Septem sunt isti oculi domini, qui discur. &c.*

E

✻ Rupertus. Lapis stanneus in manu Zorobabel, est Christus natus ex eius genere. Stanneus autẽ quia gloria humanitatis eius vsque ad passionem mortis longè minor existit, quàm esse cœpit ex virtute resurrectionis. Erat etiam ante passionem habitans in illo omnis plenitudo diuinitatis, requiescebatque super eum Spiritus septiformis, hic designatus per septem oculos domini: sed quanto pretiosius stanno aurum, tanto gloriosior est post resurrectionem, quàm fuit ante passionem humanitas eiusdem mediatoris Dei & hominum.

a *Manus Zorobabel.* Principes reuertentium fundamentũ templi iecerunt & consummauerunt: & cum videritis in templo quòd nunc ædificatis culmen impositum, vos qui tunc dubitatis, nunc scietis, quòd ego Zacharias quidquid dixi, Deo inspirante annunciaui.

Allegorice. Zorobabel, Christus: qui fundat & perficit ecclesiam, in cuius manu corpus ipsius non plumbeum, sed stanneum, & ab omni peccato purissimum. Septem oculi, qui discurrunt in vniuersam terram, septem sunt spiritus: quia nihil latet dominum: sed præteritorum & futurorum & præsentium conscius est, & *reddet vnicuique secundum opera sua.*

✻ Rupertus. Sensus est. Domum istam manu factam, quã in metu & retardatione ædificare cœpistis, impedientibus aduersarijs in breui completam videbitis, ità vt ex ipsa velocitate operis scire debeatis, quòd dominus exercituum miserit me ad vos. *Quis enim despexit dies paruos?* Quod est dicere. Cui non mirum visum est, aliquando grande opus fieri intra dies paruos siue paucos? Sunt autem pauci dies ab anno secundo Darij regis, à vicesima quarta vndecimi mensis eiusdem anni, qua videlicet die ego loquor vobis in verbo domini, vsque ad tertium diem mensis Adar huius anni, qui sextus est Darij regis. Nimirum pauci dies ad tantum opus, videlicet tantum quatuor anni computantur, & tam paucis diebus opus illud completum fuisse scriptura Esdræ testatur.

d *Quid sunt du. o.* Quia hoc quod quæsieram, non respondit, quia supra me erat & audire non merui, minora interrogaui, secundum illud: *Pulsate & aperietur vobis.* Superius dictum erat de duabus oliuis, quod quia propheta non retinuit, hic interrogans audire non meretur: vel quod ibi obscurius dictum est, hic manifestius audire desiderat. Vel certè silentio angeli confutatur eius audacia, quia maiora se scire contendat. Hebræi dicunt, quia non totum quæsierat quod scire debuerat: ideo nihil hic responderetur ei de oliuis, sed ipse plenius quærit addens spicas, vel ramos oliuarum, de quibus suprà tacuerat.

Hiero.

Lucę 11.b.

suprà eod. a.

✻ Rupertus. Alij duas oliuas Mosen & Heliam significare volunt, alij legem & euangelium. Nos postremi quid dicemus? Nihil posse intelligi conuenientius, quàm duo data Spiritussancti. Bis namque datus est. Primò in remissionẽ peccatorum per passionem Christi. Secundò in diuisiones gratiarum, per gloriam eiusdem Christi resurrectione & ascensione glorificati & sedentis ad dexteram maiestatis in excelsis. Vna oliua à sinistris, quia datum primum ab humilitate passionis: & vna à dextris candelabri, quia diuisio gratiarum à gloria paterni confessus, credentibus in ipsum prouenit. ☞ Tertul.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hoc est verbum domini ad Zorobabel. *idest, visio prædicta est significatiua consummationis templi, sicut & verbum sensibile est signum rei significatæ.* 2 Non in exerci. *idest, non virtute humana consummabitur templum, sed diuina. ideo subditur.* 3 Sed in spiritu meo. *quia Deus inspirauit Dario consummare templum in Ierusalem inchoatũ: & ad hoc præbere necessaria, & remouere impedimenta, vt habetur 1. Esdr. 6.* 4 Quis tu mons magne? *idest, diabole per superbiam eleuate, qui opus templi impedisti, incitando ad hoc Gentiles & Cambysem filiũ Cyri.* 5 Corã Zorobabel in planum, *idest, deijciens ab intento, ita quòd amplius impedire nõ poteris.* 6 Et educet lapi. primarium: *idest, Zorobabel super lapidem fundamenti iam ante positum, educet a dificium in altum.* 7 Et exæqua. gra. *idest, sicut Cyrus dedit licentiam ædificandi, ita per impetrationem Zorobabel Darius dabit gratiam consummandi. Ideo sequitur.* 8 Manus Zorobabel fun. domum istam. *sub Cyro.* 9 Et manus eius perfi. eam. *sub Dario.* 10 Et scietis. *per impletionem verbi mei.* 11 Quia dominus ex. mi. me ad uos. *de ædificatione templi exhortando, p impletionem enim suæ prophetiæ apparuit manifestè, quòd fuerat à Deo missus sicut propheta verus.*

12 Quis enim despe. dies par. *idest, statum redeuntium de Babilone, qui despiciebãtur & affligebantur a Gentibus circumstantibus, vt patet. 1. Esdræ 4. quia tamen his non obstãtibus templũ fuit per Zorobabel consummatum ideo subditur.* 13 Et lætabun. *scilicet, Iudæi prius despecti & impediti.* 14 Et vide. la. stan. *In Hebræ. habetur, plumbatũ, per q designatur ædificiũ tẽpli rectè sublimatũ.* 15 In ma. Zoro. *i. per sollicitudinẽ & diligentiam eius. Consequenter exponit quod dictum est suprà de oculis super lapidem vnum. cum dicitur.* 16 Septem sunt isti ocu. *i. vniuersitas angelorum designata per septenarium, eo modo loquendi quo dixit Raphael angelus, Tobi. 12. d.* Ego sum vnus ex septem, qui stamus ante dominum: *omnes enim angeli assistunt coram Deo in quantum faciem eius clarè vident & omnes mittuntur in ministeriũ, secundum quod dicitur Heb. 1. d.* Omnes administratorij spiritus sunt, &c. *inquantum voluntatem eius exequũtur: licet enim superiores angeli nõ mittãtur ad exteriora exequenda, propter quod dicuntur assistẽtes, alij administrantes, tamen etiã superiores mittuntur ad inferiora: quia superiores illuminãt medios, & medij inferiores de agendis secundum ordinẽ diuinæ voluntatis. Ideo subditur.* 17 Qui discurrunt. &c. *qua omnes agunt ad ea, quæ fiunt circa humanã naturã.* 18 Et respondi. *Hic cõsequẽter ponitur expositio de duabus oliuis & spicis earũ, & rostris cãdelabri, & quia eadẽ est eorũ significatio: iõ datur una respõsio cũ subdit in fine ca. cũ dr.*

✻ 1 *Isti*

* Tertull. Mosen & Heliam Zacharias vidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nam hi sunt de quibus dictum est: Illi duo filij opimitatis assistunt domino vniuersæ terræ.

Li. 4. adu. Marc. c. 22.

Allegorice. Per duas oliuas, duo testamenta. Euangelium spirituale à dextris, lex corporalis à sinistris: & quia nec totum Euangelium, nec totam legem explanare possumus, quasi ramusculos, ex eis excerpimus, quia *ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus*. Alij duos ramos oliuarum, vel spicas & filios olei, idest, pinguedinis vel splendoris, sacerdotium interpretantur, & legem, quæ præbeant gaudium vniuersæ terræ. Alij Enoch & Eliam: quorum alter in præputio, alter in circuncisione placuit Deo, & cum corpore raptus est in cælum.

Hiero. Remig.

† in medio duarũ fistularũ aurearum, quæ a seipsis effunduntur in aurum.

a ¶ Lxx. duo rami, qui in manibus sunt duarum narium.

oliuarum: quæ sunt † iuxta duo rostra aurea, in quib. sunt
suffusoria ex auro? Et ait ad me, dicẽs: Nunquid nescis qd
sunt hęc? Et dixi: Non domine mi. Et dixit: Isti sunt duo fi- 1
lij olei: qui assistunt dominatori vniuersæ terræ. 2

NICOLAVS DE LYRA.

1 Isti sunt duo filij, &c. *idest, Zorobabel & Iesus pontifex, qui dicuntur filij olei, quia Zorobabel erat de tribu regia, Iesus autem de sacerdotali, dignitas autem vtriusque officij per vnunctionem debebat conferri tamen ista vnctio non fuit tempore secundi templi secundum Hebræos.*

2 Qui assistunt dominatori vniuersæ terræ. *fideliter insistentes operi eius in templi ædificatione. Rostra aurea secundum visionem imaginariam erant duę recuruationes in cãdelabro, in quib. pendebant infusoria. De oliuis autem & spicis earũ dictum est supra.*

CAP. V.

a ET conuer. Superius viderat ædificationem templi, aduentum Christi, populum de Babylone liberatum nunciauerat: sed ne ex visa fœlicitate extolleretur: videt & tristia, vt humilietur ex tristium comminatione.

B b *Volumen vo.* In quo omnium peccata descripta sunt, vt vnusquisq; recipiat secundũ peccata sua, siue bonũ siue malum, vnde dicitur. *libri aperti sunt.*

Dan. 7. c.

Li. 15. Moral. c. 8.

c *Ecce ego*. Gregor. Quid est volumẽ volans, nisi scriptura sacra? quæ dum de cęlestibus loquitur, ad superiora mentis nostræ intentionem leuat. Quia dum illam super nos esse aspicimus, † vana attẽdere, i. concupiscere deuitamus. Quæ latitudinem cubitorũ 10. lõgitudinẽ verò 20. habere perhibetur, qa

† ima.

C latitudo operationis nostræ simpla est, & longanimitas spei in duplum tenditur: quando pro bono opere, & hic nobis requies mentis, & illic gaudia æterna preparãtur: attestante veritate, quæ ait: *Si quis reliquerit domos aut agros, &c. centupli in hoc seculo & in. s. &c.* Centenarius numerus, decemplicato denario fit perfectus: Hic itaque centuplum accipit, qui & si nihil habuerit, ipsa tamen perfectione mentis iam in hoc seculo nihil habere quærit. Quia ergo per hanc duplũ pro simplo nobis redditur, rectè hoc volumen per 20. cubitos in lõgum tendit: & per 20. dilatatur. Sed quia hęc ipsa sacra eloquia ad ęternã damnationẽ sunt eis, qui illa vel scire nolunt, vel certè sciendo cõtemnunt, rectè de hoc volumine dicitur.

Matth. 19.

CAPVT V.

a ¶ Ad aliam visionem à lætis ad tristia.

ET cõuersus sum, & leuaui oculos meos, 1
a ¶ Lxx. Falcem volantem. i. iudiciariam Dei sententiam, quæ cunctorum delicta succidit.
a & vidi: & ecce volumen volans. Et dixit 2
b ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ecce ego 3
c video volumen volans: lõgitudo eius vi- 4
ginti cubitorum, & latitudo eius decem 5
d cubitorum, & dixit ad me: Hæc est maledictio, quę egredi- 6 7
tur super faciem omnis terræ, quia omnis fur, sicut ibi scri 8
¶ In volumine. ¶ Damnabitur. ¶ Quia.
ptum est, † iudicabitur, & omnis iurans ex hoc similiter iu 9 10
dicabitur. Educam illud, dicit dominus exercituum, & ue- 11
niet ad domum furis, & ad domũ iurantis in nomine meo 12
¶ Diu. ¶ Interius.
mendaciter, & commorabitur in medio domus eius, & 13
¶ Per simili.
e consumet eam & ligna eius, & lapides eius. Et egressus est 14

d Hæc est ma. Et cur maledictio dicatur, adiungit: *quia omnis fur sicut ibi scriptum est, iudicabitur.*

Dicũt quidã viginti & 10. q̃ sunt 30. ad ætatẽ Christi referri, qa *pater non iudicat quenquã: sed omne iudicium dedit filio.*

In viginti, q ex duab. decadibus efficitur, austera & tristia nunciãtur. In 10. E idest, vna decade meliora & prospera. In his ergo omnib. numeris prius tristia & posteà læta dicũtur, quia ad hoc corripit Deus, vt emendet, & per omnia supplicia eruditur Israel. Hæc est maledictio cõtra eos, qui putãt furtũ, & periuriũ esse parua crimina. Dicitur, quòd maledictio, q̃ in volumine vel falce descripta est, veniat super domum furis & periuri, ibi commorans, & omnia deuastans: quid ergo de his, quæ maiora reputantur crimina, sicut adulterium, homicidium, sacrilegium?

c *Et egressus est angelus.* Angelus, qui loquebatur in propheta est egressus de eo, & quasi dominus loquens præcipit, vt leuatis oculis videat peccata plurium, mensuram coaceruatam, perfecta & impleta delicta cunctorum, hæc amphora est oculus, idest, ostensio peccatorum, vt quorum vitia primitus latitabant dispersa, in vnum coaceruata oculis omnium panderetur. Quia dum egreditur. Israel de loco suo per captiuitatem cunctis Gentibus, qualis in terra sua fuerit monstratur. Per massam plũbi significatur grauissimũ pondus peccatorũ, & super hãc amphorã omniũ delictorũ, media sedebat impietas, i. idololatria, quæ exce-

NICOLAVS DE LYRA CAP. V.

1 ET conuer. *Hec est secunda pars principalis huius prophetiæ in qua ponitur prophetia spectantes ad tempus habitationis ciuitatis iam reædificatæ, & primò sub regno Persarũ, secundo, Græcorum, cap. 9. tertiò Romanorum. cap. 11. Sciendum tamen, qd hæc diuisio non est præcisa: sed frequenter de alio tempore inuenitur in una parte, & econuerso: quia sicut frequenter dictũ est supra, talis diuisio sic præcisa non inuenitur in prophetis, qui secundum tactum varium Spiritussancti de uno transeunt ad aliud, aliqua occasione habita. Et diuiditur in tres partes, quia primò ponitur expulsio multiplicis vitij, secundò, successio quadruplicis imperij ca. sequ. tertiò, solutio dubij. c. 7. Prima in duas secundum duplicem visionẽ. secunda: ibi:* Et egressus est. *Circa primum dicitur:* Et conuer. *ad capiẽdã diuinam reuelationem.* 2 Et vidi. *visione imaginaria.* 3 Et ecce. *idest, exiens de templo & ciuitate, cuius quantitas subditur.* 4 Longi. *secundum latitudinem templi.*

Diuisio.

Diuisio.

5 Et latitu. eius x. *ante faciẽ templi, ita quòd volumen illud videbatur de templo egredi.* 6 Et dixit ad me. *exponendo significationẽ voluminis.* 7 Hæc est maledictio. *i. pœna pro peccatis inflicta, sicut Ezech. 2. vidit librum in quo erant scriptæ lamentationes.* 8 Quæ egr. su. fa. &c. *cum Iudæis peccatoribus de Ierusalem & Iudæa captiuitatis ad diuersas partes orbis propter peccata furti & periurij, quæ ante destructionem ciuitatis vigebant ibi: unde & Sedechias rex traditus fuit in manus Nabuchodonosor propter peccatum periurij quod incurrerat erga ipsum, vt habetur. 2. Paral. vlt.* 9 Quia omnis fur. &c. *idest, in uolumine volante.* 10 Iudicabitur. *idest, punietur.* 11 Educam il. *extra Ierusalẽ & Iudæam: & per hoc signatur, quod reædificata Ierusalem talia peccata non abundauerunt in iudæa.* 12 Et veni. &c. *i. vltio diuina veniet super Iudæos captiuatos propter peccata ista.* 13 Et consumet. *i. totam progeniem transgressorum.* 14 Et egressus est angelus, qui loque. *Hic ponitur secunda visio.*

MORALITER.

† 1 *Et conuersus sum, &c.* Sequitur. 3 *Et ecce vol.* Per quod significatur sacra scriptura, quæ modo loquitur de diuinis, modò de humanis, modò de virtutibus, modo de diuitijs, modò de præmijs, modò de supplicijs, quasi volãs de uno ad aliud. 4 *Longitu. &c.* Per longitudinem verò uita futura, quæ æterna est significatur. Per latitudinẽ verò vita præsens, quę tẽporalis est. Et quia pro opere virtuoso vel vitioso quod tẽporaliter transit præmium vel pęna protenditur in æternũ. Et qui in ea benedicuntur adimplentes eã, & trãsgredientes maledicuntur, qui sunt multò plures, secundũ quod dicitur Eccle. 1. d. *stultorũ infinitus est numerus*, & Matt. 7. b. *Lata est via & spatiosa est porta, quæ ducit ad perditionem: & multi intrant per eam.* Ideo subditur. 7 *Hæc est male. &c. i.* omnis viuentis in terrenis cupiditatibus: & ideo subditur.

9 *Quia ois fur. &c.* Exprimit aũt punitionẽ furti & piurij, quę cõmunius accidunt inter homines. & p hoc designat aliorũ punitio peccatorũ. 14 *Et egressus est ang. &c.* Sequit.

dit omnia peccata Iſrael, & in ſuo ſcelere gloriabatur, ſed
A mittitur in medio Babylonis,& malo captiuitatis premitur ab angelo Dei, ut quæ prius lætabatur in ſcelere, æterno ſilentio conticeſcat.

afflixit populũ Babyloniũ, & ibi impietas eorũ ſedem poſuit: hoc fingunt ne q̃ de ſe dictum eſt, in ſe intelligatur. D

Duæ mulieres, quæ egrediuntur de terra ſua Iuda ſunt decẽ trib. quæ ab Aſſyrijs,& duæ q̃ a Chaldæis captæ ſunt. In alis quarum erat ſpiritus i. poteſtas diaboli qui à ſpiritu malo quaſi vento flatuque raptæ celeri volatu ferebãtur. Miluus auis rapaciſſima, per quẽ diabolus ſignat̃, cuius poteſtati traditur Iuda & Iſrael, vt ab eo in captiuitatem ducantur. Et illæ mulieres tulerunt amphoram vel mẽſuram, in qua clauſa tenebatur impietas ſub maſſa plũbi depreſſa per aerẽ E inter cęlum & terram. Genes. 11. a. Supra autẽ eruditus propheta de amphora, nõ quęrit quid portent, videns amphoram deferri, ſed quo portent: Et

a angelus, qui loquebatur in me, & dixit ad me, Leua oculos
tuos, & vide. Quid eſt hoc quod egreditur? & dixi: Quidnã
¶ Alias me ſua. a ¶ Per hanc amphoram ... vbi peccata populi.
b eſt? Et ait: Hęc eſt amphora egrediens. Et dixit: Hęc eſt ocu †
c ¶ Lxx. iniquitas. †
lus eorum in vniuerſa terra. Et ecce talentum plũbi porta
bat, & ecce mulier vna ſedens in medio amphorę. Et dixit: †
¶ Angelus †
Hęc eſt ĩpietas. Et proiecit eã in medio amphorę, & miſit †
¶ Quo autem & quibus portetur conclusa ſequens lectio docet ¶ Amphoræ
maſſam plũbeã in os eius. Et leuaui oculos meos, & vidi, &
d ecce duę mulieres egrediẽtes, & ſpirit⁹ in alis earũ Et habe †
bãt alas quaſi alas milui, & leuauerũt amphorã inter terrã
& cęlũ. Et dixi ad angelũ, q loquebatur in me Quo iſtę de-
ferunt amphorã? Et dixit ad me. Vt ędificetur ei domus in 1 2
¶ Excidit dentium. b ¶ Vt ibi æterna damnatione quiescat.
terra Sennãar, & ſtabiliat & ponatur ſibi ſuper baſem ſuã. 3 4

a *Leua oculos.* Volẽs Deus oſtẽdere prophetæ humanũ genus ex qua culpa maximè à Deo dilabatur, p imaginẽ amphorę quaſi patens os auaritiæ deſignauit. Auaritia quippe velut amphora eſt, quę os cordis in ambitu apertum tenet.

✽ Origenes. Iniquitas ſuper talentũ plũbi ſedere mõſtratur, ſicut Zacharias propheta dicit. Idcirco, qui ſaluus fit, per
B ignem ſaluus fit, vt ſi quid fortè de ſpecie plumbi habuerit admixtũ, id ignis decoquat, & reſoluat, vt efficiãtur omnes aurum bonum.

✽ Hieronymus. Ex Iſaia intelligimus altare Dei pleuũ eſſe carbunculis, hoc eſt, ignitis calculis, & prunis peccata purgantibus. Vnde ſcriptum legimus: *carbones ſuccenſi ſunt ab eo*. Et de ipſo domino dicitur: quod *ignis conſumens ſit*. Et Saluator in euangelio: *Ignem veni mittere ſuper terram*, vt baptizaret in Spirituſancto & igni. *Vniuſcuiuſq; enim opus quale ſit ignis probabit*. Et qui ſaluandus eſt, ſic ſaluabitur, quaſi per ignem tranſierit.

b *Hæc eſt amphora egrediens*. Amphora vel menſura ferebatur in aere, cui ipſe angelus nomen impoſuit: hic eſt oculus, i. oſtenſio omnium peccatorũ: & ecce mulier ſedẽs in medio amphoræ vel menſuræ, quæ eſt impietas: & cũ hęc ita cerneret, ecce maſſa plumbi inſtar lapidis ferebatur, vel ſuo impetu, vel Dei iuſſione, vel ab alio cuius nomen tacetur. Angelus autem, qui loquebatur in propheta exiens ab eo vniuerſa monſtrabat, qui mulierem præcipitẽ miſit in medio amphoræ, quæ prius ferebatur liberè, & ſuper amphoram ſedens omnibus apparebat: & ne fortè rurſus eleuaret caput & de ſua impietate gauderet, talentum plumbi in modum lapidis mittit in os amphoræ opprimens impietatem, & concludens ne poſſit erumpere.

c *Et dixit: Hæc eſt oculus eorum in vniuerſa terra.* Multos obtuſi ſenſus homines cernimus, & tamen in his, quæ appetunt auaritiæ ſtimulis excitantur: & qui ad bona videnda cæci ſunt, excitantibus præmijs ad peragenda vigilantes fiunt. *Et ecce talentum plumbi portabatur*. Quid eſt talẽtum plumbi, niſi eadẽ auaritia pondus peccati? Impietas in medio amphoræ proijcitur, quia nimirum in auaritia ſemper impietas tenetur. Maſſa plũbi in os mulieris mittitur, quia, ſ. impietas auaritiæ peccati ſui pondere grauatur.

d *Et ecce duæ mulieres*. Per duas mulieres, Iudæi interpretãtur regnum Mœdorum & Macedonum, quorũ vtrumq; afflixit

reſpõdetur ab angelo, vt ædificetur ei domus in terra Sennaar. Sennar campus Chaldæorum, vbi ædificata eſt Babylon. In Babylonem ergo deferunt hæ mulieres impietatem, vt ibi ædificetur ei certa domus. Verè enim in Babylone certa ſedes eſt impietatis.

Greg. Quid aliud in his duabus mulieribus accipimus, Li. 14 Moral. c. 26.
niſi duo principalia vitia, ſuperbiam, ſ. & inanem gloriã, quæ impietati abſq; vlla dubitatione coniuncta ſunt? Quę & in alis ſuis ſpiritum habere narrantur, quia in nationib. ſuis Satanę voluntati deſeruiunt. Spiritũ appellant de quo in Euangelio: *Cum immun. ſ. exi. &c. Et habebant alas quaſi alas milui*. Lucæ 11. c.
Miluus ſemper rapturæ ſtudet pullorũ. Iſtę mulieres ergo alas habent quaſi alas milui, quia actiones eius diabolo proculdubio ſimiles ſunt: quia inſidiantur ſemper rapturæ paruulorũ. *Et leuauerunt am. i. t. & cę.* Superbia & vanagloria habent hoc proprium, vt eũ quem infecerunt in cogitatione ſua, ſuper cęteros extollant: & modo per ambitum rerũ, modo per deſiderium dignitatũ quem ſemel captum tenuerint, in honoris altitudinẽ eleuent. Qui aũt inter cęlum & terram eſt in ima deſerit, & ad ſuperna minimè pertingit. Iſtæ mulieres, ſ. ſuperbia & inanis gloria F
mentem captam ita leuant, vt quoslibet proximos quaſi deſpicientes deſerant, & alta gloriantes petant: ſic nec ęqualitatem fraternitatis in proximis, nec tamen ſumma pertingere præualent. 1. Tim. 6. b
Senaar fœtor eorum: ſicut bonus odor ex virtute, ita econtrario fœtor ex vitio. *Radix enim omnium malorum eſt cupiditas*: & quia quodlibet malum per auaritiã generatur, dignum eſt, vt domus auaritiæ in fœtore conſtruatur. Sennaar vallis eſt latiſſima, quæ pro confuſione mentium atque linguarum Babylon dicta eſt: & quia per auaritiam, & impietatem certum eſt omnia mala exurgere, meritò hæ in confuſione perhibentur habitare.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

videbat enim propheta viſione imaginaria quãdam amphoram de tẽplo & ciuitate egredientem. in qua ſedebat quædam mulier ita, quod per os amphoræ apparebat deſuper. Videbat etiã talentũ plũbi portari ab angelo, qui depreſſit mulierem intra amphoram, oppilans os amphoræ talento vel maſſa plũbi: ne mulier poſſet egredi inde & deſuper apparere. Videbat vlterius duas mulieres alatas portantes illã amphoram ad Babylonis terrã. Per amphora autẽ, quæ eſt genus mẽſuræ deſignabat̃, q populus regni Iudæ doloſè egeret in mẽſurãdo ea, quæ uidebat: & propter hoc ductus fuit captiuus in Babylone. vt dicit Ra. Sa. ſed quia principaliter fuit ibi ductus propter idololatriã vt patet. 4. Reg. & 2. Paralip. in pluribus locis, ideò alij dicunt, & melius vt videtur q per amphorã, quæ genus eſt menſuræ, intelligitur multiplicatio peccatorũ in regno Iuda: & in tanta menſura, q diuina iuſtitia exigebat, vt vltio inferretur ſecundum menſurã peccatorum, ſecundũ illud Deut. 25. a. Secundũ mẽſurã peccati erit & plagarum modus. *Per mulierẽ in amphora ſedentẽ & deſuper apparentẽ, intelligitur idololatria, quæ eſt rectè contra Deũ: & ideo excepit peccata quæ ſunt contra proximum ideo vocatur impietas: quia ſicut cultus Dei vocatur pietas ſecundum Tullium: ita & idololatria impietas. Talentũ verò plũbi ſignat grauitatẽ peccati. Duæ mulieres amphorã portãtes in terrã Sennaar, quæ eſt eadem cum terra Babyl. vt patet Gen. 11. ſignificant duas tribus à quibus regnum Iuda nominatur regnum duarum tribuum, quæ propter peccatum idololatrię principaliter & alia conſequenter fuerunt captiuatæ & ductæ in Babylonẽ, & his dictis patet litera vſq; ibi.* 1 Vt ædifi. *i. idololatrię & cęteræ malitię.* 2 Domus. *i. manſio.* 3 Inter. Sen. *i. Babylonis cum peccatoribus ibi captiuatis.* 4 Et ponatur ibi ſuper baſem. *i. ſic ſituetur, quod non reuertatur in Iudæa, & ſic factum fuit, quia poſt reditum captiuitatis Babylonicę non legitur iſte populus ad idololatriam declinaſſe, niſi aliqui pauci tempore Antiochi, & magis timore tormenti, quam libidine peccandi.* ✽ CAP

MORALITER.

† *Et ait hęc eſt am. &c.* Per amphoram, quæ habet os latum & apertum, ſignificatur gula, ideò ſubditur.
† *Hęc eſt ocu. &c.* nã oẽs oculũ habent ad cibũ, & ad potũ.
† *Et ec. mulier, &c.* per quam ſignificatur luxuria: quia vẽter & genitalia membra ſunt vicina, & ex vicinitate membrorum deſignatur propinquitas vitiorum.
† *Et dixit: hęc eſt.* nam immunditia luxurię & gulę repugnat diuino, cultui, qui pietas nominatur.
† *Et mi. maſ.* per q̃ ſignificatur falſitas, q̃ luxurię eſt annexa.
† *Et ec. duę mu.* p quas ſignificatur copia tẽporaliũ & libertas ad libitũ, quæ gulam & luxuriã portãt per mundum.

ADDI-

ADDITIO.

A *In cap.5. vbi dicitur in postilla:* Ecce volumen volans, &c.

Expositio Postillatoris de duabus visionibus in hoc c. contentis non videtur consonare rationi nec literæ. Tum quia populi peccata, quæ iam transiuerant in præteritum, similiter & pœnæ, quæ pro eisdem peccatis fuerunt populo iam publicè inflictæ, irrationabile videtur, quòd propheta ea denunciaret sub visione imaginaria seu ænigmatica: cum iam essent omnibus quibus loquebatur patenter nota. Tum quia captiuitas Babylonica non legitur fuisse facta in pœnam furti, sed potius idololatriæ & homicidii, vt patet 4. Reg. & 2. Para. Tum quia illa, quæ sequuntur de amphora & de muliere & de aliis in secunda visione contentis impropriè applicantur proposito & inutiliter traderētur obscuræ, cum iam omnibus erant maximè manifesta. Vnde ad huiusmodi visiones propriè exponendas quædam videtur esse præmittenda.

Primum est, quòd Iudæi durante templo secundo, & post tempus Machabæorum cum incœpit secta Pharisaica oriri, finxerunt, quòd Deus dederat Moysi in monte Sinai duas leges. Vnam, scilicet scriptam, quę continetur in duabus tabulis & in toto Pentateucho: & aliam quam dederat Moysi non in scriptis sed oretenus: Et hæc lex oretenus (vt dicunt) data, vocatur apud eos secunda lex: & in ea continentur traditiones Pharisaicæ, quas dicunt deuterosas, tanquam in secunda lege prædicta contentas: Quæ quidem † peruersa lex fuit redacta in scriptis post destructionem templi secundi per centum annos ferè per quēdam, qui dicitur Rab. Iuda † Naa. per quem fuit collecta seu cōpillata in quodam volumi. in multis libris diuiso: Quod quidem, volumen vocatur apud eos Mystia, idest, secunda lex. Post verò per trecentos annos fere prædictum volumen scilicet, illa Mystia fuit expositum valdè prolixè & dispendiosè per multos libros, qui communiter dicitur Thalmud. Et est duplex. Primum dicitur Ierosolymitanum: quia fuit compositum Ierosolymis: & secundum dicitur Babylonicum: quia fuit cōpositum in terra Babylonis: & istud secundum est magioris autoritatis quàm primum: & tenetur communiter apud Hebræos tanquam expositio vera & irrefragabilis diuinæ, quæ continetur in Pentateucho & in prædicta Mystia.

† prætensa. † Monoa. B

Secundum præmitendum est, quòd in quolibet prædictorum operum præsertim in secundo continētur multa falsa & † erronea & iniqua & etiam absurda: quæ repugnant non solum diuinæ legi sed etiā naturali: & quantum possunt nituntur doctrinæ Christi (quæ cælestis & immaculata est) repugnare & eam deputare.

† enormia.

De ortu prædictæ falsæ doctrinæ, & quanta sit autoritas eius apud Hebræos diffusè habetur in libris eorum: sed breuiter & determinatè habetur in prologo. 14. librorum Rab. Moy. Aegyptij.

Tertium præmittendum est, quòd prædictum Thalmud continet multas absurdas doctrinas circa credibilia, prout dictum fuit suprà in additione circa Isaiam 34.

C *Quartum præmittendum est, quòd in dicto Thalmud continentur multa iniqua & enormia & inimica iuri et rationi circa agibilia. de quibus infrà aliquid dicetur.*

Consequenter circa expositionem harum visionum dicendum, qđ postquam propheta ostenderat propheticè regimen secundi templi in suo primordio esse bonum sub Zorobabel duce & Iesu pontifice: de quibus dixerat: Isti sunt duo filij oliuæ, qui assistunt dominatori vniuersæ terræ *Scilicet, iustè & fideliter operando in ædificatione templi, & in regimine populi: nunc autem prophetat quomodo circa finem durationis huius templi deteriorandus erat status populi per doctrinam legis nefandam, quæ in illis temporibus debebat oriri, & post destructionem templi in scriptis redigi: & ideo hoc dicit;* Et cōuersus sum. *s. ad videndum nouissima huius tēpli.* Et leuaui oculos meos *tanquā respiciens a longè.* Et vidi. *imaginaria visione.* Et ecce volumen: *per quod intelligitur illud volumen de quo supra dictum est, quod vocatur falsè apud Hebręos lex secunda: Et quia nullam habet autoritatem in scriptura sacra, ideo subdit:* Volans. *q. d. nullum habet fundamentum. Vel quia in scriptura dæmones volucres dicuntur, vt in c. 7. Luc. ideò illud volumē dicitur volare quasi habens motum demoniacum. Fuit enim hoc opus nefandum per demones semel recuperatum, vt dictum fuit in prædicta additione Isa. 34. Et quia hoc volumen preter præcepta decalogi vera lege Mosaica contenta addit alia ficta, asserens fuisse à Deo data Moysi oretenus: & à Moyse aliis successoribus, ideò dicit:* Longitudo eius 20. cubitorum, & latitudo eius 10. cubitorum *per q intelligitur q licet in tota latitudine legis diuinæ decem pręcepta continentur principalia: tamen hoc volumen se extendit vsque ad decem alia: quia in quolibet pręcepto dicit esse aliquid de lege scripta per Mosen, & aliquid additum de lege oretenus data: & secundum hoc pręcepta dicūtur esse duplicata. Sequitur:* Hæc est maledictio quæ egredietur super faciē omnis terræ. *Vocatur enim hęc doctrina nefanda maledictio: quia vt dicitur Iere. 48. b.* Maledictus q facit opus domini fraudulenter. *Constat aūt q huius voluminis seu doctrinę fabricatores opus domini, s. legem eius fraudulenter faciunt, fingentes pręcepta seu expositiones pręceptorum legis non sicut Deus pręceperat: ideo ipsū opus dicitur maledictio.* Quæ egredietur super faciem omnis terræ. *quia hęc doctrina vbiq; terrarum infunditur: vbi Iudęi sunt dispersi. Qualiter autē maledictio hęc defraudat diuinam legē ostēdit in duobus, dicens:* Quia omnis fur *(sicut ibi scriptum est)* iudicabitur. &c. *Ad q sciendum, q licet furtum fuit generaliter prohibitum inter præcepta decalogi Exod. 22. tamen in hac falsa doctrina continetur, q licitum est furari à Paganis seu Gētilibus: & sic exponunt verbum istud Abacuc 3. b.* vidit & dissoluit Gentes. *Similiter licet periurium sit à Deo prohibitū inter pręcepta in decalogo vbi suprà, & iterum Num. 30. de hoc amplius dicitur:* Vir cum iurauerit iuramentum ad obligandū obligationem *super animam suam, non irritabit verbum suum totum: sed quod egressum fuerit ex ore suo faciet: tamen isti falsi interpretatores dicunt, q quicunq; vnus sapiens, vel tres idiotæ possunt absoluere hominem a voto vel iuramento, quod est manifestè contra diuinam legem, vnde qui faceret secundum falsam interpretationē committendo furtum, esset damnatus: & hoc est q dicitur:* Quia omnis fur sicut ibi scriptum est, *s. in volumine nefando prędicto,* iudicabitur *i. damnabitur. Similiter dicendum est de periurio: & de hoc dicit:* Et omnis iurans, &c. *Et sequitur de damnatione furis & periuri prędictorum:* Educam illud dicit dominus. *s. illud volumen:* Et veniet ad domum furis & ad domum iurantis, &c. *idest, istud volumen erit causa destructionis illorum, qui talia fingunt & sequuntur, vnde prout ipsi tradunt super illud verbum furis, & Thren. 2. c.* Sedebunt ad terram seniores filiæ Sion, *tota ordinatio magna iudicum illius populi, qui dicuntur Canhedica, fuerunt interfecti à Nabuchodonosor, tempore Sedechiæ, eò quòd absoluerunt Sedechiam à iuramento, quod iurauit ipsi Nabuchodonosor de quo iuramento habetur 4. Regum 24. Similiter propter fraudes & vsuras quas committunt contra Christianos, & etiam Paganos, inter quos commorantur, frequenter occiduntur & deuastantur in diuersis regionibus: & de hoc dicit:* Et consumet eum & ligna eius & lapides.

Consequenter agit propheta in secunda visione de secundo opere nefando, s. Thalmud, de quo dicit: Et egressus est angelus & dixit: Leua oculos tuos: *quia (vt dictum est) per longum tēpus post compilationem prędicti voluminis fuit Thalmud compositū. De quo subdit:* Hæc est amphora egrediens. *& ubi translatio nostra habet, amphora, in Hebręo habetur Ephi. eadem enim dictio ponitur hic & Exod. 17. vbi dicitur: Gomor decima pars est Ephi: & sic hęc amphora seu Ephi est quędam mensura, & est sensus: quia Thalmud istud est expositio voluminis supradicti, vt dictum est, & sic est mensura qua contenta in illo volumine mensurantur, & sequitur:* Hæc est oculus eorum in vniuersa terra. *Et notandum, quòd vbi nos habemus in hoc loco Oculus: in Hebręo habetur quędam dictio, quę vno modo significat idem quod oculus, & alio modo significat idem quod color: & alio modo significat idem quod iniquitas. Et isto tertio modo intelligitur secundum. Lxx. interpretes, & sic est sensus, quòd sicut angelus dixerat, quòd supra dictum volumen erat maledictio, sic de ista amphora seu mensura seu ephi, angelus declarat, quòd est quędam iniquitas sicut prima: ideo post pauca dicit:* Hæc est impietas, &c. *& est quia hęc doctrina Thalmudica continet multas iniquitates inquantum ponit multa iura iniqua inter proximos, & multo magis inter extraneos. Est etiam impia erga Deum & parentes, quod propriè dicitur impietas, vt in secunda secundę quęst. 111. per totum.*

De iniquitate iurium Thalmudicorum, quę quasi innumerabilia sunt ponam quędam, quę occurrunt: ex quibus potest legens de aliis aliquid ęstimare. Dicunt enim in libro, qui dicitur Canhedrin, vbi agitur de testibus, quòd cum aliqui testes testantur falsum contra proximum, sic, quòd si non constaret de falsitate eorum coram iudice, proximus occideretur per iustitiam, q tunc si proximus fuerit occisus per falsa testimonia prædictorum, non sunt occidendi testes: sed si reperta fuerit falsitas eorum per indices antequam occideretur reus, tunc occidendi sunt testes falsi. Et hęc nituntur probare per literam Deut. 19. d. vbi dicitur: Si steterit testis mendax cōtra hominem, &c. *& infra.* Cumq; diligentissimè perscrutātes inuenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mēdacium reddent ei sicut fratri suo facere cogitauit. *Hęc in litera: Ex qua arguunt, q reddendū est falso testi sicut facere cogitauit. Non aūt reddendum est ei sicut fecit, & ideo si cogitauit, sed et fecit sic q occisus fuit ille contra quem mendaciū testatus: est tūc nō est occidendus testis falsus. Ex quo potest lector considerare quāta sit insania fabricantium hanc doctrinam qui asserunt maiorem pœnam deberi cogitanti aliquod malum tantum, seu loquenti, quam cogitāti, & loquenti, & explenti: cum tamen à fortiori possunt contrarium deducere: quia si cogitanti tantum & loquenti pœna talionis debetur, multo magis cogitanti loquenti & explenti, pręsertim cum in eodem loco scriptura de huiusmodi teste falso dicit:* Non misereberis eius sed animam pro anima, oculum pro oculo, &c. *Ex quo patet manifestè, quod si per falsum testimonium proximus perdidit oculum, quòd falsus testis debet pati similiter.*

Item in libro Canhedrin vbi de homicidiis agitur determinant, q crimen homicidij debet diffiniri per certū numerum iudicū qui dicūtur Canhedrin, quod si non fuerint concordes in condemnando vel liberando

A liberando reum, sicut contingit in multis causis inter iudices, quod tunc stabitur iudicio maioris partis, sic quod si maior pars condemnauerit reum, tunc reus est occidendus, & econtra. Dicunt tamen ibidem, quod si omnes canhedrin, scilicet, iudices ordinarij cõcorditer condemnauerint reum ad mortem, quod in illo casu reus est liberandus. Ad quod arguunt de quodam textu friuole sicut in præcedẽti. Ex quo habetur maxima insania prædictorum hoc Thalmud fabricantium, qui maiorem autoritatem dant parti quam toti, contra illud principium indemonstrabile, scilicet, quod totum sua parte est maius.

Item determinant in libro qui dicitur Babaineccia, quod si aliquis inuenit rem a proximo suo perditam in loco vbi rationabiliter presumendum est, quod dominus illius rei desperat de recuperatione eius, vt puta cum perdit eam in loco in quo concurrit magna multitudo hominum & huiusmodi, quod, tunc inuentor non tenetur restituere rem inuentam domino suo, cum tamen litera generaliter mandat restitui res perditas diligenter; Deuter. 22. Etiã ex dictamine naturalis rationis: quæ dictat: Quod tibi nõ vis fieri, alteri facere noli: talis restitutio est facienda.

Contra alienigenas etiam habent iura iniquissima: Determinãt B enim, quod si coram aliquo iudice Hebræo Gentilis, seu paganus cõtendat in iudicio cum aliquo Iudæo, quod tũc si iudex per aliquam legem Iudaicam posset Iudæum liberare seu ei fauere, quod faciat dicendo: Ista est lex nostra. Si autem hoc non posset nisi per leges paganorum, tunc iudicet eum secundum leges paganorum dicendo: Hæc est lex vestra. Si autem nec sic nec sic posset Iudæo fauere, dicunt quod tunc Iudex debet quærere cauillationes: seu dilationes taliter quod nunquam sententiam ferat contra Iudæum in causis Gentilium.

Item quod deterius est, determinant, quod sicut bonum est, vt homo conterat caput serpentis quãtumcunque serpens sit pulcher, sic bonum est occidere Gentilem seu Paganum quantumcunque bonus videatur: hoc ius tamen non exequuntur propter timorem periculi. Quanta sit iniquitas huius iuris, satis notum est de se: & repugnat etiam manifeste iuri diuino. In decalogo enim homicidium prohibetur simpliciter seu indifferenter, non excipiendo Gentiles nec Paganos Item Genes. 9. a. Quicunque effuderit humanũ sanguinem fundetur sanguis eius ad imaginem quippe Dei factus est homo Constat autem quod quilibet homo factus est ad imaginem Dei, siue Hebræus, siue Gentilis.

De impietate vero huius doctrinæ erga diuinum honorem & reuerentiam, patet ex his quæ dicta fuerunt in additione supradicta scilicet, Isaiæ. 34. vbi inter alia dictum fuit, quod ipsi asserũt in libro qui dicitur Barahoth, alias Bambot, quod Deus in certis temporibus dolens de destructione Ierusalem & dispersione populi C lis Israelitici dicit: Væ mihi, quia destruxi ciuitatem meam & combusi templum meũ, et transmigrare feci filios meos inter nationes: Quod maxime insanum est. Væ. n. miseriam significat, quę nullo modo attribuenda est Deo, nec plane, nec metaphorice. Miseria. n. nedum Deo, sed nec etiam beatis attribuitur.

Erga parentes vero patet impietas eorum per hoc quod dicitur Matth. 15. a. Munus quodcumque ex me est proderit tibi &c. vbi Christus confutat Pharisæos de inhonoratione parentum propter suas traditiones, vt ibidem in additione fuit sufficienter expositum. Ex quibus & alijs quamplurimis quæ valde difficile esset enarrare in huiusmodi doctrina contentis, de Pharisæis & Scribis, qui mendaciter eam finxerunt proprie verificatur illud Ieremiæ 8. c. Quomodo dicitis sapientes sumus, & lex Domini nobiscum est? Vere mendacium est operatus stylus mendax Scribarum et ad insinuandum causam suæ tantæ insaniæ subdit. Verbum Domini proiecerunt, & sapientia nulla est in eis. Nam postquam verbum Domini, scilicet, filium Dei proiecerunt, intantum caruerunt vera sapientia, quod ad huiusmodi nefandam doctrinam in scriptis ponendam modo prędicto processerunt.

Si autem obijciatur contra prædicta de hoc quod Dominus dicit Matt. vigesimotertio. a. Super cathedram Moysi sederũt Pharisæi & Scribæ, quidquid dixerit vobis facite. Ex quo videtur q doctrina eorũ sana erat: ex quo erat opere adimplenda, dicendum, quod illud verbum Domini intelligitur de doctrina Mosaicæ legis inquantum eam non excedebant nec mutabant per eorum traditiones: non autem de lege secunda per eos ficta, vt supra D dictum est, unde notanter dixit. Super cathedram Moysi, vt designaret quod loquitur de doctrina in lege Mosaica contenta.

Sequitur in litera: Et ecce talentum plumbi portabitur &c. vsque ibi: In eos eius. Ad quod sciendum, quod hæc doctrina Thalmudica a Pharisæis inuenta seu scripta non solum in sententia habet magnos defectus, vt dictum est, sed etiam in modo tradendi: Et hoc dupliciter. Vno modo, quia valde obscure & obfuscate tradit ea quæ ibi continentur, vnde quidam eorum de ipsa dicebat intelligendum esse illud quod dicitur in Psalm. 142. a. Collocauit me in obscuris sicut mortuos seculi. Secundo quia rationes & motiua sua vt plurimum sunt inualida & infirma, prout habetur ex supradictis eorum argumentis. Et ideo ad ostendendum primum dicit propheta: Ecce talentum plumbi portabatur: Et infra: Misit massam plumbeam in os eius. q. d. Sic obscure & obfuscate loquitur, ac si haberet magnum pondus plumbi in ore. Secundum aũt ostendit d. quod mulier sedebat in medio amphorę. Et infra. Et proiecit eam in medio eius, per E quod designatur quod eius rationes & motiua quæ sunt media ex quibus deducuntur conclusiones sunt infirma & inualida sicut mulier detenta & proiecta.

Sequitur: Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce duæ mulieres, &c. Pro quo sciendum, quod per istas duas mulieres intelliguntur prædictę duæ expositiones quarum quælibet dicitur Thalmud quod intelligitur per amphoram modo prædicto: Quę quidem mulieres dicuntur egredientes, scilicet de templo: quia ibi hãbuit primordium hæc doctrina, vt dictum est. Dicitur autem quod habebant alas quasi milui. Miluus autem est auis fraudulenta: & rapax impotentium auium, quod pertinet ad hanc doctrinã quæ homines imbecilles in potentia intellectiua fraudulenter decipit. Dicitur autem quod leuauerunt amphoram inter terram & cælum. Nam vt dicitur in glo. Qui inter cælum & terram est, ima deserit & ad superna minime pertingit, & sic doctrina Pharisaica per inanem gloriam mẽtem eleuat, vt proximos quasi despiciens deserat, nec tamen summa pertingere valet. Et sequitur in litera: Et dixi ad angelum: Quo istæ deferunt amphoram? &c. vsque in finem capituli. Per quod ostẽditur, quod hæc Thalmudica & Pharisaica doctrina fuit stabilita in terra Babylonis quæ est terra Sennaar, vbi tanquam super basem suam quiescit, Thalmud enim licet duplex sit, vt dictum est, Babylonicum tamen est principalius & maioris autoritatis tanquam ab omnibus Hebræis vniuersaliter approbatum, vt dictum est.

Et notandum, quod Iudæi qui sæpe in suis scripturis prophetant nescientes. exponunt istud verbum, Ecce duæ mulieres, de duobus vitijs, quibus Pharisæi erant maxime implicati, quorum vnũ dicunt esse hypocrisim, aliud vero elationem seu superbiam mentis De quibus quidem duobus vitijs confutabat eos Christus in Euangelio. De hypocrisi enim Matt. 23. b. Væ uobis scribæ & Pharisei hypocritæ, &c. & sic in multis alijs locis. De elatione seu superbia mentis, Lucæ 18. b. vbi dicitur: Duo homines ascenderunt in templum, unus Pharisæus, &c. vbi Pharisæos increpat tanquam confidentes de sua iustitia, & alios spernentes: & sic notantur de elatione superba mentis: vnde ibidem concludit: Qui se exaltat humiliabitur.

Replica. In cap. 5. Zachariæ, vbi Postilla. exponit ad literam visiones ibi contentas secundum intentionem glosæ ordinariæ. Burgen. derelicta glos. quam contra Postilla. grandipendere consueuit, mira imaginatur de Thalmudicis literis de quibus hic facit longum tractatum: quę quia fidei fauent, & traditiones contra legem reprobant, nõ reijcio: sed solum ad eius obiectiones contra Postilla. verius contra glo. dico. Cum enim primo arguit quod non uidetur congrue tradi sub figuris & ænigmatibus obscuris quę transierũt in præteritum. Dico quod in multis sacræ scripturę passibus præterita traduntur obscure sicut Moyses in Gen. Nathã propheta præteritũ peccatũ Dauid sub metaph. diuitis, & pauperis & ouiculę tractauit, vt patet. 2. Reg. 12. & in multis alijs locis. Et cum secundo arguit quod captiuitas Babylonica non fuit facta in penam furti, de quo hic dicitur in litera. Respondeo quod Isaias a principio suæ prophetię dixit: Principes tui socij furum, & generaliter idololatria furtum dici potest, quia per ipsam subtrahitur Deo sibi debitus cultus, &c.

A

CAPVT VI.

a ET conuersus sum, &c. Isti sunt, &c. Notandum. quod climata mūdi in scripturis sanctis secundum situm Ierusalem & templi appellantur.

Hiro. Remig. Quidam dicūt quatuor quadrigas, quatuor Euangelia, equos apostolos, quorum alii rufi martyrio, alij obscuri & nigri profunditate & cognitione mysterij, alij albi gratia virginali, alij varij & fortes, gratiam curationum & diuersarum virtutū habentes. Hæ quadrigæ mittuntur in quatuor mūdi cardines ad explendam Dei volūtatem, quibus dicitur ab angelo.

† supra. 1. b. & 2. a.

B Ite & perambulate terram, in cūctis terræ finibus Euangelium seminate. Ecce qui egre. in ter. aq. † a loco ubi steterunt. requieuisse dicitur spiritus domini vel angeli, quando in terra aquilonis durissima diaboli regna apostolica prędicatione subuersa sunt.

* Ruper. Leuemus cum propheta oculos nostros & prospectum extendamus per mūdum vniuersum. Et ecce mundus plenus est, & ex quo Apostoli de candelabro illo sunt illuminati cæpit impleri quadrigis feruētibus, & equis currentibus, de quibus & in Abacuc dicitur. Abac. 3. Ascendes super equos tuos, &c. Quadriga prima, in qua equi rufi, apostolorum est & martyrum. Secunda, in qua equi nigri, pœnitentiū est, qui ab Apostolorum temporibus incipientes, in his qui sanguinē Christi fuderāt, vitā nobis cænobialem sanxerunt, quæ vsque hodie perseuerat. Quadriga tertia, in qua erant equi albi, ordo est virginū

CAP. VI.

¶ Transiui ad aliam uisionem. a ¶ Altius ad cęlū. b ¶ Cordis.

ET conuersus sum, & leuaui oculos meos, & uidi, et ecce quatuor quadrigę egrediētes de medio duorū mon-

¶ Quod supra myrteta siue montes vmbrosos, hic æreos uocat

a ¶ Illi b ¶ Erant. c ¶ Qui nulla uetustate possunt cōsumi.

tiū, & montes, mōtes ærei. In quadri-

a ¶ Cruēti & sanguinarij erāt & Babylonica crudelitate terribiles.

b ¶ Regnū Mædorū & Persarū quod egrediens per Assueri regis ædictum mortem omnium Iudæorum tristi nuncio præferebat.

ga prima equi rufi, in quadriga secunda equi nigri, & in quadri

a ¶ Macedones sub quorum rege Antiocho Machabæorum victoriam legimus.

b ¶ Romani reges quorū alii clementes in Iudæos, vt Iulius Cæsar, alii persecutores, ut Vespasianus.

ga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varij et fortes.

a ¶ Quid significant

Et rñdi et dixi ad angelū qui loquebatur in me: Quid sūt hęc dñe mi? Et rñdit angelus, et ait ad me: Isti sūt quatuor

a ¶ Idest, quatuor plagæ mundi, quæ assistunt & parent domino, nihil enim hæc quatuor regna absque Dei fecerunt uoluntate

uenti cæli, qui egrediūtur † vt stent coram dominatore oīs terræ. In qua erant equi nigri egrediebantur in terram

D vtriusque sexus, totum candore suo perornans equitatum Iesu Christi. Quadriga quarta, in qua equi varii & fortes, pastorum atq; doctorū est, & omniū in quib. eminent illæ gratiarum diuisiones quas enumerat Apostol. 1. C. 12. Nū paruū hoc est, aut indignum inter illa magna quæ ventura erant, & de quib. dicēdum est?
1 Istos Ecclesiæ gen-
2 tiū ordines prophe
3 tica visione demon
† strari? Imo quis prophetarū de huius-
4 modi tacuit, & gen
5 tes saluandas? Duo
† porro montes quo
6 rum de medio vi-
† dentur egredi duo E
7 testamēta sunt, lex
8 & Euangeliū, dicū
9 turque montes propter
10 altitudinem, siue
11 dignitatem cæle-
12 stiū quę continent
13 sacramentorum.
14 Aerei aūt dicūtur
15 propter sonoritatē
16 atque diuturnitatē
17 vtriusque, quia nō
18 potest solui scriptu
19 ra. De medio horū quadrigæ egressæ sunt, quia vtrumque testamentū quatuor iam dicti ordines Ecclesiæ recipiunt. Hæ quatuor quadrigæ, quatuor venti cæli dicuntur esse, quia sicut venti perflando nebulas siue pruinas euertunt, & aerē sanio rem efficiūt, sic ordines isti in suis officijs stando, suscitant homines ad cognoscendum Deū creatorē suū, &c.

H Reg. b In qua erant equi nigri. Prima quadriga in qua equi rufi quid egerint, non dicitur: Quando enim propheta hoc referebat, iam Babyloniorum regnum præterierat, & totam Asiam Mœdi possidebant, sub quorum rege Dario anno eius secundo omnia uisa sunt quæ supra exposuimus. Nigri ergo equi egrediebantur in terram aquilonis ad euertendum, scilicet regnum Chaldæorum.

NICOLAVS DE LYRA.

C 1 ET conuersus sum, &c. *Hic ponitur successio quadruplicis regni, cui successiue seruierunt Iudæi. s. regni Chaldæorum, Persarum, Græcorum & Romanorum. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur dicta successio, secundo Iudæorum prosperatio, tamen sub seruitute, secunda ibi:* Et factum est. *Prima in duas: quia primo ponitur regnorum conditio, secundo eorum dilatatio, ibi:* In qua. *Circa primum dicitur.*

Diuisio.

2 Vidi. *visione imaginaria.* 3 Et ecce. *i. quatuor regna prędicta.*

4 Egredientes. *i. succedentes sibi in orbe secundum dicta prophetarum sanctorum qui de ipsis prophetauerunt, vt patet hic & Dan. 2. & in pluribus alijs locis. Et dicuntur isti prophetæ, montes, propter altitudinem contemplationis, & ærei propter stabilitatem virtutis: & duo quia fuerunt de duobus regnis. Aliqui. n. fuerunt de regno Iudę: & aliqui de regno Israel, ut patet in libris. Reg. & Paralip.*

5 In qua. *i. in regno Chaldęorum.*

6 Equi rufi. *in Hebręo habetur Rubei: quia Chaldęi multū sanguinem effuderunt, quia potissime de Iudæis in obsidione Ierusalem & eius captione.*

7 In qua. *i. regno Persarum & Mœdorum.*

8 Equi. *propter horrorem, quem incusserunt Persę & Mœdi Iudęis tempore Assueri, quia suadente Aman pręcepit omnes Iudæos per totum regnum suum interfici.*

9 In quadriga tertia. *idest, in regno Gręcorum.*

Ioseph li. 11. antiqui. c. 8.

10 Equi albi. *quia primus rex Alexander magnus licet veniret contra Ierusalem ad destruendum eam, tamen versus fuit in mansuetudinem, eo quod summus sacerdos, & alii sacerdotes ex reuelatione diuina exierunt obuiam sibi in pontificalibus & sacerdotalibus indumentis: & descendens de equo Deum cæli in summo pontifice adorauit, dicens: quod cum adhuc esset in terra sua Deus apparuit sibi in tali effigie, promittēs ei victorias de regibus terrę, vt habetur in Scholastica historia.*

11 Et in quadriga quarta. *i. in regno Romanorum.*

12 Equi varij. *quia aliqui imperatores fuerunt Iudęis mansueti, vt Augustus & Tyberius, & aliqui feroces, vt Caius, Nero, & Vespasianus.*

13 Et fortes. *quia regnū Romanorū in fortitudine excessit pręcedentia regna.*

14 Quid sunt hæc domine mi? &c. *i. quid significant hę quadrigę & equi.* 15 Et ait ad me. *visionem exponendo.*

16 Isti sunt quatuor. ven. cæ. *i. quatuor regna ad modum ventorum per terras discurrentia, vel quia orta fuerunt in quatuor partibus mundi, vnde oriuntur venti.*

17 Vt stent. *in potestate & dominio temporibus sibi prefixis a Deo a quo est omnis potestas terrena.*

18 In qua *Hic consequenter ostenditur vbi incęperunt bellare ad se dilatandum, tamen de quadriga prima in qua erant equi rufi non fit hic mentio, quia regnum Chaldęorum iam erat destructum per Cyrū et Dariū. In qua erant equi nigri. i. Persæ & Mœdi, vt dictū est.*

19 Egrediebantur in terram. *licet enim Chaldęa non esset in aquilonari parte respectu Mœdię & Persidis, vt in superiorib. dictum est. tamen regnum Chaldęorum extendebatur vsque ad partes aquilonares, vnde & ex illa parte collegit Nabuchodonosor exercitum ad veniendum contra Ierusalem, vt dictum fuit Iere. j. & in illis partibus quę sunt propinquę Mœdię & Persidi. incœperūt Persę & Mœdi impugnare regnum Chaldęorum.*

MORALITER.

* 1 *Et conuersus sum, &c.* Sequitur.

† *Ecce quatuor quadri.* Per quas mystice quatuor Euāgelia designantur, & per equos Euangelii prędicatores, qui dicuntur egredi de medio duorum mōtium de i. studio diligenti duorum testamentorum.

† *Et montes.* per quod significatur stabilitas & sonoritas vtriusque testamenti.

5 *In quadriga prima.* In Heb. habetur rubei, per quos significantur prædicatores Euangelii temporibus primitiuæ ecclesiæ, qui pro maiore parte fuerunt per martyriū suo sanguine rubricati.

† *In quad.* per quos significantur prædicatores Euāgelii tanquam malefici reputati, & sic in fama denigrati & in exilium deportati.

9 *In quadriga.* per quos significantur prædicatores tempore pacis puritate mentis & corporis dealbati.

11 *In quadriga quarta.* per quos significantur doctores ecclesiastici varijs Spiritussancti donis dotati. Et de istis quatuor modis subditur.

16 *Isti sunt quat.* sic nominati non a uanitate sed ab obediendi uelocitate.

18 *In qua erant equi.* i. idololatriæ subditam, secundum illud Iere. j. c. *Ab aquilone pandetur omne malum.* Idololatria vero maximum malum. Et de istis dicitur infra.

19 *Ecce qui egre.* idololatria inde sublata.

a *Et varij egress.* Reges Macedonum sequuntur vestigia Mædorum,& sicuti Mędi Chaldæos, ita Macedones Męd os & Persas,& Chaldæos sibi subiugauerunt.

b *Ecce qui egrediuntur.* Tradunt Hebręi quod albi equi.i. Alexāder & Macedones, qui post Mœdos sunt egressi in terrā aquilonis, requiescere fecerunt spiritū prophetalē in terra aquilonis, eo ꝙ contra Mędos Dei impleuerūt voluntatem,& in breui imperium Mœdorum & Persarū a Macedonibus sit deletum. Grandis.n. illorum qui premuntur consolatio est si scient hostes suos cito esse perituros.

c *Sume.* Munera q̄ offerunt aurum, & argentum.

minus iustitiæ, quia Christus *reddit vnicuiq; iuxta opera sua.* Ipsi dicitur: *Ecce vir oriens nomen eius.* Matt.16.d

✻ Rabbi Ionathan. Ecce vir, cuius nomen est Messias, futurus est vt reueletur,& magnificetur,& ipse ædificabit templum domini.

a ¶Idest, Romani fortes & robusti egressi sunt ad australem plagam,& totam terram celeri impetu vastauerant.

a aquilonis,& albi egressi sunt post eos, & vārij egressi sunt 1
ad terrā austri Qui aūt erant robustissimi exierunt,& q̄re 2
a ¶Alias d scedere. ¶Angelus qui loquebatur in me clamat ad Romanum imperium. 3
bant ire & discurrēre per omnē terram. Et dixit: Ite & pe- 4
a ¶Vestris peditus cuncta substernite. 5
b rāmbulate terram. Et perambulauerunt terram. Et voca- 6
c uit me,& locutus est ad me, d. Ecce qui egrediuntur in ter 7
8
ram aquilonis, requiescere fecerunt spūm meum in terra 9
aquilonis. Et factum est verbum dñi ad me d. Sume a trās 10
a ¶Ab illis qui de transmigratione redierunt. ab Oldai & ab aliis. b ¶Deprecatio domini.
migrātione ab Oldāi & a Tobia & ab Idaia, & venies tu 11
a ¶Qui custos & æditus erat templi domini, & ibi coronæ æterna statione quiescent.
in die illa,& intrabis domū Iōsiæ filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone,& sumes aurū & argentū, & fācies †
a ¶In domo Iosiæ.
a ¶Non vnam sed duas auri & argenti varietates distinctas. ¶Vnam ex illis.
coronās & pones ī capite Iesu filij Iosedech sacerdotis magni,& loqueris ad eum dicens: Hęc dicit dominus exercituum d: Ecce uīr † oriens nomen eius. Et subter eū † oriē-
a ¶Idest, Zorobabel qui ideo vocatur oriens, quod ex humili & captiuo in ducem populi cōsurget. b ¶Multitudo fidelium. 12
13

✻ Ruper. Ipsos sanctæ Ecclesiæ quatuor ordines, quos in quatuor quadrigis intelligendos esse diximus, ī gloria resurrecturos. & ex ipsis siue propter ipsorū saluationem coronādum esse dominum Iesum, quatuor viri isti portendunt Oldai, Tobias, Idaia, & Hen. *Ab istis* (ait) *sumes argentum & aurum, & facies coronas, & pones in capite Iesu, &c.* quia per singulas virtutes electorum suorum Dominus coronatur, imo in illis omnibus coronatis Saluator coronam accipit: quia ipsius gratia ipsius est opus omnis sanctorum corona. Locus vero in quo coronæ istæ fiant, domus est Iosiæ, idest, saluati: filii Sophonię, idest, uisitationis Do-
C mini, quo nomine recte intelligitur Ecclesia, quam Dominus sua visitatione saluauit,&c.

Hieron. Oldai deprecatio Domini. Tobias bonus Domini. Idaia notus Domini. Pro Oldai postea ponetur Helem, idest, somnium: & in quarto loco addentur Hen, id est gratia. Captiuitas autem Iudæorum, idest, populi Deū confitentis, sunt uitia & peccata Qui vero penitent reuertuntur in Ierusalem, idest, ecclesiam, ab his in pænitentia Deum deprecantibus & beneplacentibus Deo, & notis, idest approbatis a Deo, offertur aurum & argentum, de quibus fiunt coronæ in domo Iosiæ, qui dicitur saluatus & est filius Sophoniæ, i. visitationis domini quia visitatur a domino q prius ægrotauerat & saluatur. Hæ coronæ imponuntur Iesu, i. Christo, qui in mēbris reuertentib. coronatur q, est filius Iosedech, qui interpretatur do

✻ Iustinus Martyr. Propter nomen Iesu videmus ex quouis hominum genere multos sustinere omnia, potius quā id abnegent. Feruidior enim est sermo veritatis, & illustrat efficacius, quam solaris vis, intimos mentis cordisque sinus penetrans, & hoc est quod Zacharias dicit: *Oriens nomen eius.* Dialogo cum Tryph.

✻ Athanas. Sicut ex peccato Adę moriebatur homo, sic Christi viuificatu ītegritatem suam recuperauit. Ideoque cum creaturam intra sex dies conditā renouatione interpellasset, diem illam huic instaurationi cōsecratam voluit, quam in psalmo Spiritus prænunciat: *Hęc est dies quam fecit Dominus, &c.* Solis.n. instar Deus exoritur, illustrans vniuscuiusque animum. Hanc cum vidisset propheta ita locutus est: *Ecce vir Oriens illi cognomen, &c.* In illud. Oīa mihi tradita sunt a pat. † germinabit psal.117.

✻ Greg. Bene ipsa ecclesia dextra Orientis vocatur, de ipso quippe eiusdem capite scriptum est: *Oriens est nomen eius.* Nam quia ab oriente lux surgit, rectè Oriēs dicitur, cuius iustitiæ lumine nostræ iustitiæ nox illustratur. l.20.mor.c.18

✻ Rupertus. Nullus virorum pręter ipsum iure sic nominatur, quia solus hic semper est in ortu, & nullus vnquam illi est occasus. Cum occidere putabitur, maximè orietur, i. cum fuerit secundum carnem huic mūdo moriturus, tunc apud inferos timentibus Deum orietur, moxque super occasum ascendens, cælo & terræ orietur viuus,& nunquam moriturus. Oriens subter eum orietur, i. per eum in multitudine credentium dilatabitur,& in gloria resurgentium clarificabitur.

F Hieronimus. Non Iesum diuidimus nec duas personas de vna facimus. Sed qui Iesus dicitur, quia seruat, ipse est oriens, quia in diebus eius orta est iustitia. Sub hoc oriente orietur multitudo credentium, quæ ædificabit ecclesiam Deo, & ipse in singulis membris coronatus portabit gloriam illorum & ipse rex & pontifex psal.71.b

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et albi. *idest, Græci.*
2 Egressi sunt post eos. *quia Alexander magnus ibi debellauit Darium regem Persarum,& Porum regem Indorum.*
3 Et varij. *idest. Romani.*
4 Egressi sunt ad terram au. *ibi se dilatantes respectu situs Romæ.*
5 Qui autem erant robust. *isti sunt etiam Romani, qui supra dicti sunt varij & fortes.*
6 Exierunt & quære.&c. *quia se non dilatauerunt tātum ad vnam partem, sed ad omnes partes orbis, ideo sequitur.*
7 Et dixit. *s. dominus a quo est omnis potestas.*
8 Ite,& perambulate ter. *ex omni parte subiugando eam.*
9 Ecce qui egrediuntur. *impugnando regem Chaldæorum.*
10 Requiescere,&c. *Iram meam. Loquitur enim Deus de seipso ad modum hominis irati, cuius ira quiescit quando punit. Deus autē puniuit Chaldæos per Persas & Mœdos qui Balthasar regem interfecerunt,& regnum eius occupauerunt. Dan. 5.b.*
11 Et factum. *Hic consequenter ponitur Iudæorum consolatio de ædificatione templi,& honore ædificati. Circa quod sciendum, quod aliqui Iudæi de Babylone venerant apportantes munera auri, & argenti pro templi ædificatione & eius veneratione, & in reuelatione diuina pręceptum est Zachariæ, quod ex illo auro & argento faceret coronas & poneret eas in capite Iesu pontificis, ad denotādum profectum in ędificatione templi: & administratione pontificalis officij,& quod postea illæ coronę suspenderentur in templo ædificato, in loco patenti ad templi decorem,& offerentium memoriam. Ex his dictis patet litera paucis exceptis, quę discutientur.*
12 Ecce vir oriens. *i. Iesus pontifex in bono proficiens.*
13 Et subter eum orietur. *i. sub eo ædificiū tēpli ꝓsperabitur.*

MORALITER.

1 *Et albi,&c.* nam vbi idololatria remota est, pax est ibi reddita: & sic doctores castitate dealbati ibi pacifice habitauerunt.

3 *Et varij.* idest, ad Gentem iam illuminatam luce fidei, vt eam in ueritate fidei firmarent,& isti fuerūt quatuor principales doctores. s. Ambrosius, Hieron. Augustin. & Greg. qui dicuntur equi varij quia fuerunt varijs Spiritus sancti gratijs decorati.

5 *Qui autem erant,&c.* Isti fuerunt apostolici viri, de quibus scribitur Psal.xviij.a. *In omnem terram exi. sonus eorum.*

11 *Et factum. &c.* Per viros hic nominatos qui attulerūt aurum & argentum in templo domini offerēdum significantur doctores ecclesiæ qui offerunt in ea aurum sapientiæ scribendo,& argentum eloquentiæ docendo in scholis & populis prædicando.

† *Et facies co.&c.* Ex doctrina enim eorum facti sunt,& fient opera perfectionis, quæ coronæ dicuntur, eo quod per figuram circularem perfectio significatur,& quia ꝓpter opera perfectionis coronæ cælestes redduntur: & totum hoc cedet ad honorem Iesu Christi pōtificis summi & ad ædificationem ecclesiæ suæ sanctę.

sedebit in throno, tam regali quam pontificali, & consi-
A lium pacis erit inter vtrumque, quia vtraque gloria con sentiet in domino Iesu. Post coronatum Christum promittitur corona etiam his qui somniant cum per specu lum in ęnigmate, & quibus bonus est dominus, qui noti sunt a Deo, & eius gratia repleti visitātur ab eo, & q prius in Babylone gemebant, longè a Iudæa per singulos profectus ædificabunt domum Dei, & omnes pari mente cognoscēt quod Deus miserit prophetam ad eos.

Hieron. Ruper. a *Et coronæ erunt.* Hebræi dicunt Ananiam Azariam, & Misaelem de capti-
B uitate reuertētes aurum & argētum in munera templi, & coronas pontificis, & ducis attulisse, & Hen quē supra non dixerat, i. gratiam, Danielem, s. cū munere venisse, & ideo Helem pro Oldai positū est, vt ex interpretatione noīs quod somnium dr, ostendatur Danielem in captiuitate positū, & tres pueros regalis somnij mysteria cognouisse. Ipse enim Daniel & tres pueri orauerunt dominum, & ita

& ita consecutus est Daniel interpretationem somnij: D

Et coronę erunt. ✻ Tertull. Tolerantia iustorum non periet in finem. Quia & alibi: Honorabilis mors iustorum ex tolerantia sine dubio, quia & Zacharias. Corona (inquit) erit eis qui tolerauerint.

tur, & ædificabit templum dño, & ipse extruet templum
(a ¶ Post extructum templum. b ¶ Alteram coronam. ¶ Per principis potestatem.)
dño. Et ipse portabit gloriam & sedebit, & dominabitur
(a ¶ ... & Iesus filius Iosedech sedebit super sacerdotali sede. b ¶ Iunctis animis & consiliis populum Dei gubernabit.)
super solio suo. Et erit sacerdos sup solio suo, & cōsilium 1
(a ¶ Qui de regia & Leuitica tribu descenderunt. b ¶ Pro Oldai Helem ponitur. ¶ Alias Heleti.)
pacis erit inter illos duos, & coronæ erūt Helēm & Tobiæ
(a ¶ Notus domini. b ¶ Gratia. ¶ Hic quartum addit ut cum tria tantum posuit. c ¶ Visitatio domini. d ¶ Et hoc erit. ¶ In sempiternum.)
& Idaiæ & Hēn filio Sophoniæ memoriale in tēplo dñi.
(a ¶ A Deo per peccata. b ¶ Vbi habitat Deus.)
Et qui procul sunt venient, & ędificabunt in templo Do- 2 3
(a ¶ Tunc ex euentu rerum & prosperitate cognoscetis, quod domino iubente omnia prædixi.)
mini, & scietis, quia dominus exercituum misit me ad 4
(¶ Hæc omnia erunt si præceptis domini obedieritis.)
vos. Erit autem hoc, si auditu audieritis vocem Domini 5 6
Dei vestri.

Hieron. Coronæ prius impositæ capitibus duorum nominibus illorum a quibus oblatæ sunt consecrabuntur in templo Dei in sempiternam memoriam, & tunc de toto orbe Gentes quæ procul positæ sunt venient & ædificabunt in templo domini vnusquisque pro viribus suis.

b *Et qui procul sunt.* ✻ Rupert. Videmus quia hoc factū est, & fit, & fiet vsque in finem seculi, & nos maximè qui de gentibus adueni- E
mus continget, quia procul eramus, quod meminisse nos vult Apostolus, ubi ad Ephesios loquitur, *Memores estote, quod vos qui eratis sine Christo, & sine Deo in hoc mundo, nunc in Christo Iesu, vos qui eratis longè, facti estis prope in sanguine Christi.* Eph

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et consilium pacis erit inter illos duos. *idest, inter Iesum pontificem & Zorobabel ducem.*
2 Et qui procul sunt. *non solum Iudæi sed etiam Gentiles.*
3 Venient. *in Ierusalem ex deuotione.*
4 Et ædificabunt in templo domini. *offerendo munera pre-*
C *ciosa ad templi ædificationem necessaria, secundum quod habetur 2. Machabæorū. 3.* Fiebat vt & ipsi reges & principes locum summo honore dignum ducerent, & tēplum maximis muneribus illustrarent.
5 Et scietis. *per impletionem prophetiæ meę, & sic est verbum Zachariæ.*
6 Erit autem hoc si auditu audieritis. *Per hoc patet quod hæc promissio de bono futuro & aliæ consimiles frequenter intelliguntur in scriptura tali conditione, scilicet, si illi quibus fiunt, in bono perseuerent. Et similiter comminationes de malo pane si permaneant in peccatis. Sciendum autem, quod vbi translatio nostra hic habet:* Ecce vir oriens nomen eius. *Translatio Chaldaica apud Hebræos autentica sic habet: Ecce vir Messias nomen eius, & sic intelligitur ad literam de Iesu Nazareno, qui est vere Messias in lege & prophetis promissus. Qui dicitur hic oriens: quia secundum Deitatem æternaliter oritur a patre.* Et subter eum orietur. *quia tunc erat nasciturus secūdum humanitatem temporaliter de matre.* Et ipse ædificabit templum Domini. *idest, ecclesiam de fidelibus suis tanquam de lapidibus viuis.* Et ipse ex. tem. *Repetitio est eiusdem ad maiorem assertionem.* Et ipse por. *in sua resurrectione.* Et se. & do. & c. *in sua Ascensione ad dexteram Dei patris, ut dicitur Mar. vlt. d.* Assumptus est in cœlum & sedet a dextris F
Dei Et erit sacerdos. *vnde dicitur de eo ad Hebr. 7. d.* Hic autē eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Et consilium pacis erit inter, & c. *idest, inter Iudæos & Gentiles ex quibus facta est vna ecclesia sub vno pastore Iesu Christo. Cętera exponantur sicut prius. Nec mirādum, quod in principio huius partis loquitur scriptura de Iesu filio Iosedech, qui fuit figura re & nomine Iesu Christi filij Dei: quia propter similitudinē figuræ ad figuratum sacra scriptura frequenter transit sub vno contextu de vno ad alterum, sicut dictum fuit Isa. xiiij. quod, scriptura loquendo de rege Babylonis transit ad loquendum de dæmone per eū figurato, & similiter fit in pluribus alijs locis.*

✻ CAP.

ADDITIO.

✻ *In cap. 6. vbi dicitur in Postilla.* Hic ponitur successio qua druplicis regni.

Hoc capitulum sextum secundum cōtinuationem ad prædicta videtur sic exponendum, Nam postquam propheta scripserat de bono regimine secundi templi in suo principio, & hoc in. 4. capit. vbi dixit, Isti sunt duo filij oliuæ, & c. *vt supra expositum est, & consequenter in 5. cap. tractauit de doctrina Pharisaica seu Thalmudica nefanda, sub qua regimen secundi templi fuit post tempus Machab. vsque in finem: in hoc cap. 6. agit de regimine populi Dei per veram Euangelicam legem quæ diuulgata fuit prope destructionem templi, & postea, de quo dicit.* Et conuersus sum & leuaui oculos meos, *idest, trāsiui ad aliam visionem altiorē,* & ecce quatuor quadrigæ. *s. quatuor Euangelia.* Quorum equi alij rufi, *scilicet martyrio.* Alij nigri. *idest, obscuri profunditate mysterij.* Alij albi *gratia virginali.* Alij varij & fortes, *gratiam curationum & diuersarum virtutum habentes. Dicuntur autem istæ quadrigæ* egredi de medio duorum montium. *scilicet, de medio duorum testamentorum. Qui montes ex firmitate & soliditate suę doctrinę ærei dicuntur: & quia nulla vetustate consumi possunt. Et hi dicuntur* quatuor venti, egredientes vt stent coram dominatore vniuersæ terræ, *quia ad quatuor partes mūdi prę-*
Eph. 18. a *dicatio Euangelica discurrit, quia* in omnem terram exiuit sonus eorum, & c. *Sed robustissimus eorum dixit* quod perambulauerunt terram & requieuerunt seu requiescere fecerunt spiritum in terra aquilonis, *per quod designatur quod sedes apostolica in qua residet plenitudo ecclesiastici roboris debebat quiescere, idest, sedere Romæ quæ est in terra aquilonis, scilicet, respectu Ierusalem: vel quia licet in omnem terram exiuit Euangelica prædicatio: tamē in Europa quę est aquilonaris respectu terrę habitabilis requieuit spiritus Domini, scilicet, ecclesiastica potestas quę per spiritum Domini exercetur. Et notandum quod licet hæc expositio uideatur esse allegorica, præsupposito tamen secū dum continuationem ad pręcedentia, quod in hoc cap. loquitur propheta de regimine ecclesię post destructionem templi, vt dictum est, literalis debet censeri secundum regulas supra in quæstione super prologum Gene. positas.*

Replica. In cap. sexto, quatuor quadrigas Burgen. exponit ex quatuor Euangelijs, quę & si pro mystica expositione sustineri possit, tamen secundum literam non possunt reddi singula singulis. Nam non est ratio, quare vnum Euangelium habuerit equos rufos, aliud albos, aliud nigros, aliud varios, quia quamuis Euangelia, sint in stylo diuersa, est tamē vna omnium materia, vt patet per beatū Augustinum de concordia Euangelistarum, & per beatum Gregor. super Ezech. Et specialiter quadriga cum rubeis equis non dicitur processisse alijs procedentibus quasi per martyres equis rubeis significatos Euangelium non sic prosperatum. Aliæ enim quadrigę cum suis equis ad diuersas mundi partes dicuntur in litera processisse, tū tamē Euangelium & eius sonus in omnem terram per has & illas indifferenter exiuit. Vnde si expositio Burgen. accipitur vt mystica, non oportet figuram & figuratum per omnia concordare, vt dictum est supra circa capitulum primum Hoseę.

CAP. VII.

a ET factum est in anno quarto Darij regis, 1
factũ est verbũ Domini ad Zachariam,
in quarta noni mensis, qui est Casleu. Et 2
a ¶ Idest, ad templum quod iam erat instauratum 3
miserunt ad domum Dei Sarasar & Ro-
gomelech, & viri qui erant cum † eis ad 4 5
a ¶ Sciscitarentur a sacerdotibus.
precandum faciem Domini, vt dicerent sacerdotibus do- 6
mus Domini exercituum & prophetis loquentes: Nun-
a ¶ Modo cum restituta est Ierusalem: ¶ Propter memoriam destructionis. b ¶ Qui appellatur Iulius.
quid flendum est mihi in mense quinto, vel † sanctifi- 7 8
a ¶ Fletus & ieiunium sanctificatio dicitur quia per abstinentiam curati sanctificantur.
care me debeo sicut feci iam multis annis? Et factum est 9
a ¶ Tu propheta ex persona mea.
verbũ Domini exercituũ ad me dicens: Loquere ad omné
a ¶ Qui terreno affectu ieiunat vel comedit. b ¶ Abstineretis à cibis.
b populum terrę, & ad Sacerdotes dicẽs, Cum ieiunaretis &
a ¶ Planctu exteriori amissa temporali lætitia. b ¶ Quando capta Ierusalem.
c Quando Godolias occisus est ab Ismaele. d ¶ Desolationis templi & subuersionis Ierusalem.
plãgeretis in quinto & septimo p hos septuaginta annos, 10 11
a ¶ Nunquid proderat mihi quod ieiunabatis. b ¶ E contrario si quando comedistis vel manducastis. 12
nũquid ieiuniũ ieiunastis mihi? Et cũ comedistis & bibi- 13
a ¶ Non mihi: neque enim his rebus placatur Deus, sed bonis operibus. quia esca non commendat nos Deo. sed præcepta faciamus. 14
stis, nũquid nõ vobis comedistis & vobismetipsis bibistis? 15
a ¶ Q. Non muto sententiam, quæ dixi adhuc stante Ierusalem, dico post reædificatam. 16
c Nunquid nõ † sunt verba q̃ locutus est Dominus in manu 17

CAP. VII.

A ET factum est. * Ruper. Duo fermè intra hanc & præsentem visionẽ transierant anni. *Siquidem in anno secundo Darij, decimo mense, vicesima & quarta mẽsis, vidi* (ait) *per noctẽ, &c.* & hic in anno quarto Darij, in quarta mensis noni, verbũ Domini ad se factũ dicit, causam protinus inserens, propter quam anno siue die illo factum fuerit.

Hebræi autumant Sarasar & Rogomelech & cęteros, qui cum eis erant, fuisse Persas & duces regis Darij timentes Deũ, qui audientes templum B esse constructũ per legatos quęrebãt à sacerdotib. & prophetis si secundum priorem consuetudinẽ quinto mẽse, quo à Nabuchodonosor Ierusalẽ subuersa est, adhuc duraret causa ieiunij & fletus: cùm iam esset restituta Ierusalẽ, an potius causa restitutionis mutassent tristitiã in gaudium. Vt Persę timẽtes Deum sicut cum flentibus Iudæis fleuerunt, ita cum gaudẽtibus gaudeãt. Post C quam autem sciscitãtium expleta est legatio, fit sermo Dei ad Zachariã, imperans, vt loquatur ad vulgus & ad sacerdotes quid respondere debeant legatis.

b *Cum ieiunaretis.* * Greg. Solerter audiendum est quod per prophetam Dominus redarguit. *Cùm ieiunaretis, &c.* Non enim Deo, sed sibi quisque ieiunat, si ea quæ ventri ad tẽpus subtrahit, non egenis tribuit, sed ventri postmodum offerenda custodit.

* Idem. Illud ieiuniũ Deus approbat, quod ad eius oculos manus eleemosynarum leuat, quod cũ proximi dilectione agitur, quod cum pietate conditur. Hoc ergo quod tibi subtrahis, alteri largire: vt vnde tua caro affligitur, inde egentis proximi caro reparetur. Hinc etenim per prophetam Do- D minus dicit. *Cùm ieiunaretis, &c.* Sibi enim comedit & bibit, qui alimenta corporis, quæ sunt communia dona conditoris, sine indigentibus percipit.

* Ruper. Qui ieiunat vt per hunc pœnitentiæ laborem omnipotenti Deo de peccatis suis satisfaciat, & vitæ æternæ fructum recipiat, ille ieiuniũ Domino ieiunat, ille Domino non manducat. Qui aũt idcirco ieiunat, vt vel temporalẽ pęnam euadat sicut Achab, vel trãsitoriam laudẽ recipiat, sicut 3. hypocritæ, ille non Domino, sed sibi ie- E iunat. Dicat igitur. *Nunquid ieiunastis mihi?* Et subauditur, non quia non ieiunastis propter regnũ Dei, vel vt cælestem Ierusalem quam in Adã perdidistis, in aduentu seminis Abrahæ, Christi, recuperare mereamini.

†separare. s cibis. Matt. 6.

* Tertul. Iustitia, cõtinentia, & reliquis virtutibus Deus colitur. Deus gaudet fide nostra, innocentia, veritate, solis virtutibus nostris, quæ habitant non in ven- F tre, sed in animo, quasq; nobis acquirit diuinus timor & cęlestis metus, non terrenus cibus. Nã & Zacharias refert: Si manducetis aut bibatis, nonne vobis manducatis, &c.

Tract. de cibis Iudaicis.

c *Nunquid non sunt.* Q. Cur tanta scrupulositate quæritis, quã debeatis ieiunare & plangere: cum ego iam per Isaiam & per alios prophetas mandaui omni tempore esse ieiunandum a malis, & studendum in operibus misericordiæ. Hieron. Isaiæ 58.a.

* Ruper. Priores prophetas illos dicit, qui ante captiuitatẽ extiterũt, quorum de præcipuis vnus Esaias erat, per quẽ ita locutus est. *Quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam. Si uolueritis, & audieritis, &c.* Illi autem Isa. 1.

non

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VII.

* 1 ET factum est. *Hic interponitur solutio cuiusdam dubij, & diuiditur in duas, quia primò questio proponitur: & secundò soluitur, ibi.* Et factum est. *Circa primum sciendum, quòd post destructionem ciuitatis & templi tempore Sedechiæ, Iudæi postea ieiunauerunt annuatim illa die: & quia populus redierat de captiuitate, & templũ erat prope consummationem, ideo Iudæi qui remanserant in Babylone miserunt nuncios in Ierusalem ad prophetas & sacerdotes, quærẽdo si deberẽt ab illo ieiunio cessare, & hoc est quod dicitur.* Et factum est, *in cuius anno sexto templum fuit consummatum.*

2 In quarta. *s. die mensis 9. qui est Casleu, cui apud nos correspondet. Nouember: Et sic accipitur hic nonus mensis secundum ordinem festorum, in quo ordine Martius est primus: vt declaratũ fuit diffusè. Gen. 7. & Exod. 12.* 3 Et miserunt. *de Babylone.*

4 Ad domum Dei Sarasar. *Iste principalis erat inter nuncios.*

5 Ad precandũ. *quia omni bono negotio præmittenda est oratio.*

6 Vt dicerẽt &c. *qui debẽt respondere de lege & de alijs dubijs.*

7 Nunquid flendum est mihi. *idest, populo Iudaico.*

8 In quinto mẽse. *licet enim ciuitas fuerit capta quarto mense, tamen non fuit combusta vsque ad mensem quintum, vt dictum est supra. Iere. 39. & habetur. 4. Reg. vlt.*

9 Et factum est. *Hic consequenter quæstio proposita soluitur, in qua solutione sic proceditur: quia primò increpantur de modo ieiunandi præterito. secundò consolatur de bono futuro. cap. seq. tertiò completur quæstionis solutio, versus finem eiusdem cap. ibi:* Et factũ est. *Prima in duas: quia primò propheta arguit modum indebitum ieiunandi, secundò inducit ad rectum modum uiuendi ibi:* Et factum est. *Circa primũ sciendum quòd licet Iudæi in diebus ieiuniorũ suorũ abstinerent ab aliquibus cibis, non tamen abstinebant à uitijs: propter quod erat reprehensibiles, secundum quod diffusè ostenditur Isa. 58. a. ideo ibidem dicitur:* Nolite ieiunari sicut ad hanc diem: *Et hoc modo arguit eos prophetas dicens,*

10 Cum ieiunaretis & plange. in quinto. *s. mense pro ciuitatis & templi destructione.*

11 Et septimo. *pro interfectione Godoliæ, ad quam secuta est dispersio reliquiarum populi iudæ.*

12 Per hos LXX. annos. *scilicet captiuitatis.*

13 Nunquid ieiunium. *idest, ad honorem meum? q. d. non: quia non abstinuistis à peccatis.*

14 Et cum come. & bi. *lautè post ieiunium.*

15 Nunquid non vobis comedistis. *idest, ad vestram voluntatem? quasi diceret: Sic, & nihil pauperibus dedistis.*

16 Nunquid non sunt, &c. *de modo ieiunandi indebito:*

17 In manu prophetarum. *sicut allegatum est de Isaia: qui suo tempore arguit ieiunantes malè.*

MORALITER.

† 1 *Et factum est, &c.* Sequitur.

6 *Vt dicerent.* Per hoc ostenditur, quòd illi qui sunt diuinæ legis ignari recurrere debent ad prælatos & doctores ad quærendum in dubijs veritatem, & illi tenentur respõdere, Malach. 2. d. *Labia sacerdotis custodiunt scientiam.*

9 *Et factum est verbum, &c.* Sequitur: *Nunquid ieiunium ieiunastis mihi?* q. d. Non. Et per hoc ostenditur quòd abstinentia à cibis non est Deo accepta, nisi cum hoc sit abstinentia à vitijs, & ieiunium comitẽtur opera pietatis. Ideo subditur.

15 *Nunquid non vobis,* post ieiuniũ vos lautè reficiendo & nihil pauperibus conferendo.

16 *Nunquid non sunt verba, &c.* q. d. Non: immo contrariũ vnde Isaiæ 58. a. *Quare ieiunauimus & non aspexisti?* Et subdit.

non solum non audierunt, verumentiam clamantes, pro-
A phetas occiderunt, duro corde, &c. Itaque Dominus iustus ad cognoscendum, ipsi autem inexcusabiles: quia quod factum illis non est factum per properantem Domini impatiētiā, sed p ipsorū perseuerātē impœnitētiā.

Hieron. Remig. Leuit. 19.c. a *Iudicium verum iudicate. &c.* Moyses. *Sic magnū iudicabis vt paruum, nec accipies personam, & pauperi nō misereberis in iudicio, quia iudicium Dei est.* Hæc magis uolui, hęc q̄siui: hæc faciūt commendabile ieiuniū, quæ non faciētes traditi estis captiuitati: Non quęro ieiuniū desolationis, & mortis quinti & septimi mensis.

† Leu. 19.c. † Exo. 22.c. Iere. 22.a.

l. 4. ad Mar. cap. 16. ✻ Tertullian. Christus adiecit suplemēta cōsentanea disciplinæ creatoris. Atque adeo hoc statim renuciandum est,
B an disciplina patientiæ p̄dicatur penes Creatorem. Sic per Zachariā præcepit, ne vnusquisque malitiæ fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nā & rursus: *Malitiam*, inquit, *proximi sui vnusquisq; non recogitet*. Multo magis patientiam indixit iniuriæ, qui indixit obliuionem, &c. (Zach. 8.)

l. 4. ca p. 2. & 70. ✻ Irenæus. Zacharias in duodecim prophetis significās Iudęis volūtatē Dei, ait: Hæc dicit Dominus, iustum iudiciū iudicate, & ex quibus manifestum est,
C quia non sacrificia & holocaustomata quærebat ab eis Deus, sed fidem, & obedientiam, & iustitiam propter illorum salutem.

b *Et noluerunt attendere*. Possunt hæc referri ad eos qui in ecclesia nolunt audire Deum, sed cor aggrauāt, & ideo delin-

prophetarum priorum cū adhuc Ierusalē habitaretur: &
a ¶ In montana regione.
esset † opulēta, & ipsa & vrbes in circumitu eius, & ad au-
strum & in campestrib. habitaretur? Et factum est verbum 1
Domini ad Zachariam, dicens: Hæc ait Dominus exerci-
a ¶ Ne vobis improperetur, vsquequo iudicatis iniquitatem.
b ¶ Post iudicij veritatem sequatur clementia in cunctos, maxime in fratres, vel eiusdem sanguinis, vel eiusdem fidei.
a tuum, dicens: † Iudicium verum iudicate, & misericordiam 2
& miserationes facite, vnusquisque cum fratre suo. Et † vi- 3 4
a ¶ Quorum cura a Deo vobis committitur.
b ¶ Hunc peregrinatio, hunc egestas humilem facit. 5
duam, & pupillum, & aduenam & pauperem nolite † ca-
a ¶ Omnis homo frater, quia omnes ex vno patre.
b ¶ Nedum faciat.
lumniari: et malum vir fratri suo nō cogitet in corde suo. 6
a ¶ Cum hæc præceperam illi no. attende. 7
b ¶ Ex habitu corporis mea imperia respuentes.
b Et noluerunt attendere, et verterunt scapulam recedētes: 8
a ¶ Sicut aspis surda, & obturans aures suas.
b ¶ Non Dei. c ¶ Onere. d ¶ Deum præcipientem.
¶ Cordis. ¶ Sponte. ¶ Quasi.
et aures suas aggrauauerunt ne audirent, et cor suū posue-
¶ Durum lapidem.
c runt vt adamantē ne audirent legem: et verba quæ misit
Dominus exercituū in spiritu suo sancto per manum pro-
a Isaiæ, Holeę, qui mundas habuerunt manus.
¶ Ideo. ¶ Pro magnis peccatis.
phetarum priorū. Et facta est indignatio magna à Domi- 9
a ¶ Completa sunt verba Domini par pari referentis, vt sicut illi ambulauernnt ad eum peruersi, & ipse ad eos peruersus incederet.
b ¶ Dominus pręmiando.
no exercituum. Et factum est sicut locutus sum, et sicut nō
a ¶ Me. ¶ Ad me. ¶ Eos.
audierunt, sic clamabūt et non audiā, dicit Dominus exer-
¶ Immo. a ¶ Assyriorum, Mœdorum, Chaldæorum, Persarum & aliorum.
cituum. Et dispersi eos per omnia regna quę nesciūt, et ter- 10
a ¶ Omnis Iudæa. b ¶ A suis habitationibus. 11
¶ Regnis.
rā desolata est † ab eis, eò quòd non esset transiens et reuer-
a ¶ Quæ ad comparationem aliarum propter abundantiæ multitudinem lacte & melle manabat verterunt in solitudinem.
tens: et posuerunt terram desiderabilem in desertum. 12

delinquentes in ecclesia proijciuntur de terra confessionis, & fit indignatio Dei super eos, & dispersi sunt per omnia regna vitiorum: & desolata est terra eorum. Vel anima vel corpus non habens Deum habitatorem, nec in se spiritum reuertentem & terra quōdam desiderabilis, quæ erat hospitium Trinitatis, versa est in desertum & habitationem draconum.

c *Vt adamantem, &c.* Adamas lapis fortissimus, qui omnia metalla confringit, & à nullo confringitur: vnde indomabilis dicitur.

✻ Rupertus. De adamante illud mirandum, quòd cum tantę sit duritiæ, solo perfusus sanguine hirci, quod animal libidinosum est, statim dissoluitur. Vnde congrua similitudo est valde, *& cor suum posuerunt adamantem*, quia cum durissimæ ceruicis & cordis indomabilis essent contra Dominum, molissimi erant in omnium libidinum fluxum. Quam verò acerba est infelicium suggillatio dicere: *Et terra desolata est ab eis, &c.* Nam verè infœlicissimū est, & infœlicitatem desolationis pati, & insuper criminis argui, quòd ipsi desolationem ipsam fecerint, & quòd ipsa contra illos terra iustè videatur deflere, & conqueri, & dicere illis. Non Deus qui hoc fieri iudicauit, non Nabuchodonosor qui iudicio Dei super me ascendit, sed vos coloni pessimi, vos fecistis, & ex vobis causa est, quòd desolata & in desertum posita sum ego terra desiderabilis.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et factum est. *Hic consequenter inducit. populum ad debitum viuendi modum, cum subditur.*

2 Iudicium uerum. *non deferentes alicui contra iustitiam timore aut fauore.*

3 Et misericordiam. *quantum ad mentis affectum.*

4 Et miserationes. *quantum ad multiplicem effectum.*

5 Facite, &c. *cum personis indigentibus cuiuscunque conditionis aut sexus.*

6 Vir fratri suo. *idest, proximo suo.*

7 Non cogitet in corde suo. *malum. Ex quo patet falsitas Iosephi dicentis lib. antiquitatum. 12. quòd cogitatio non est peccatum, nisi procedat ad effectum.*

8 Et

8 Et noluerunt attendere. *ad verba prophetarum patres vestri qui erant in Ierusalem & regno Iudæ ante destructionem Ierusalem: sed magis prophetas persecuti sunt ad mortem.*

9 Et facta est indignatio magna. *qui per Chaldæos ciuitatem & templum destruxit, populum partim occidendo & partim captiuando. ideo sequitur.*

10 Et dispersi eos per omnia. *per multa, vt per regna Assyriorum Chaldæorum, Persarum & Mœdorum.*

11 Et terra desolata est ab eis, eò quòd non esset. *idest, propter eorum demerita.*

12 Et posuerunt. *idest, Iudæam, quæ fuit desiderabilis patribus sanctis, nō tam propter eius fertilitatem, quia terra Aegypti est fertilior, quàm propter mundi redēptorē, quia in ea operatus est salutē.*

* CAP.

MORALITER.

† ibidem ratio cum dicitur: *Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra, & omnes debitores vestros repetitis: Ecce, ad lites & ad contentiones ieiunastis, & percutitis pugno impiè:* ideo subditur de operibus iustitiæ & misericordiæ.

2 *Iudiciū verum iudicate, & misericordiam & miserationes, &c.* Et patet litera.

CAP VIII.

A a ET *factum est.* Iſraeliticus populus in captiuitate cum Aſſyrijs & Chaldæis fornicatus eſt: ſed poſtquã ab amatoribus ſuis illuſus, & priſtino decore nudatus eſt, memor priſtinæ felicitatis dicit: *Reuertar ad virum meum priorē*, & ille ſuſcipiens in coniugio dicit.

b *Zelatus ſum* Quanto prius indignatus ſum, ꝙ à multis amatoribus deturpata maculauerit thorũ meum, tãtò amplius nũc zelo eam quòd egit penitentiam, & ædificauit templũ in quo habitabo in medio eius.

✻ Ambroſi. Quia Deus magnus, ideo B et zelus eius magnus eſt, & pro vniuſcuiuſq; potẽtiæ qualitate, ita & zelus aut mediocris aut magnus eſt. Zelo vindicatur Ieruſalẽ, zelo Eccleſia cõgregatur, zelo fides acquiritur, zelo pudicitia poſſidet. Dominus quoque ait: *Zelus domus tuæ comedit me*, increpãs Iudæos ꝙ domũ orationis fecerint ſpeluncã latronum.

∴ Anaſtaſius Nicenus. Benignus quidem & iuſtus iudex Deus, nobis peccantibus nos ſæpe tradit aduerſarijs, non ad interitum ſed ad caſtigationem ac diſciplinam, vt per Hieremiam dicit. Et per Zachariam de Aſſyrijs: *Æmulatus ſum Sion zelo magno, & ego iraſcor ira magna aduerſus eos qui vos inuadunt, &c.* C Hic ergo diſcimus quod qui belligerantur & nos iniuria afficiunt, vltimum ſubibunt ſupplicium.

✻ Remigius. Loquitur de Ieruſalem quaſi vir de adultera vxore. Dilexit enim plebem Iſraeliticam, eamque caſto amore dote fidei ſibi ſociauit, ſicut Ezechiel pleniſſime declarat. Quæ poſtea relicto Deo fornicata eſt cum idolis diuerſarum gentium, propter quod tradita eſt in captiuitate, &c.

c *Reuerſus ſum.* Per Sion & Ieruſalẽ accipiũtur animę fidelium: ſpeculantes Deũ, & videntes pacẽ, quibus peccantibus iraſcitur Deus, tradens eas captiuitati, vt Deũ per mala ſentiant, quẽ per proſpera & bona non ſenſerãt. Et cũ ipſi penitentiã egerint dñs ad eos reuertetur, & in quibus prius regnabant mẽdacia vitiorũ, habitabit Chriſtus veritas, & vocabũtur mons domus Domini.

d *Adhuc habitabunt.* Tãta erit proſperitas omniũ rerũ, vt nullo hoſte remanente vterque ſexus vſque ad vltimã perueniat ætatem: & tremẽtes artus baculo regẽte ſuſtentẽt. Plateæ Ieruſalem, i. eccleſiæ ſunt virtutes in quibus habitãt ſenes, nõ ętate ſed *quorum cani ſunt ſenſus*: Hi habent E & baculos in manibus, i. correptionẽ diſcẽtes diſcipulis ſuis: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in ſpiritu lenitatis?* Et cum ſenibus habitabunt anus, de quibus Paulus: *Honora viduas, quæ veræ viduæ ſunt.* Implebitur ẽt ciuitas pueris & puellis ludentibus, quos Pſalmiſta ad canendũ Domino hortatur dicens: *Iuuenes, & virgines ſenes cum iunioribus laudent nomen Domini.*

Sap. 4. b. 1. Cor 4. d. 1. Tim. 5. a. Pſal. 148. b

e *Si videbitur.* ✻ Remig. Quia magna & incredibilia promittebantur ipſi Iſraeli, dubitare fortaſſis poterãt prę rerũ magnitudine. Idcirco nũc loquitur propheta ex perſona Dñi: Si vobis ô reliquię populi mei difficile videtur eſſe ꝙ ſpõdeo, nunquid mihi difficile erit qui omnipotens ſum?

Cum tempore perſecutionis conciliabula Chriſtianorum deſtruerentur, inſulæ exilijs fidelium implerentur, F diuini libri cremabantur: quis tunc crederet eccleſias cõſtruendas ab ipſis qui eas deſtruxerunt?

Cum reliquijs populi, qui de captiuitate venerant tantam fœlicitatem prophetaſſet, videbatur incredibile. Cõtra quod propheta: Non ſunt mea quę reſpõdeo, nec mea voce vtor, Dei ſunt promiſſa quæ replico. Hieron. Remig.

CAPVT VIII.

T factum eſt verbũ Domini exercituum 1
ad me, dicens Hæc dicit Dominus exer- †
a ¶ Afflixi Iudæos qui me dimiſſo, idola coluerunt.
b ¶ Quia magna peccata eorum.
cituum: Zelatus ſum Sion zelo magno, 2
a ¶ Quia cum multis amatoribus proſtituta maculauit thorum meum.
& indignatione magna zelatus ſum eã.
a ¶ Sed quia penituit. ¶ Sed.
Hęc dicit Dominus exercituum: Reuer- 3
a ¶ In templo ædificato.
ſus ſum ad Sion, & habitabo in medio Ieruſalẽ. Et vocabi- 4
a ¶ Quæ ante erat vrbs mendacij.
tur Ieruſalem ciuitas veritatis, & mons Domini exercituũ †
a ¶ In quo immolantur victimæ & ceremoniarum ordo ſeruatur.
mons ſanctificatus. Hæc dicit Dominus exercituũ: Adhuc 5
habitabunt ſenes & anus in plateis Ieruſalem, & viri bacu †
lus in manu eius præ multitudine dierũ. Et plateæ ciuitatis †
a ¶ In pace vibium io et fieri, vt laſciua ætas luſibus & choris gaudij concelebret.
b ¶ Geſtu corporis mentis lætitiam indicantes.
complebuntur infantibus, & puellis ludentibus in plateis †
a ¶ Ab his qui vident vrbem penitus deſtructam.
eius. Hæc dicit Dominus exercituum. Si videbitur diffici- 6
a ¶ Et quaſi impoſſibile eſt quod ſpondeo. b ¶ Puſillanimis c ¶ Quando ædificata eſt Ieruſalem. 7
le in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis: nun- 8
a ¶ Qui ore meo promitto cui nihil impoſſibile.
quid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituũ?

a Ecce

✻ NICOLAVS DE LYRA CAP. VIII.

1 ET factum eſt. *Hic poſt populi increpationem ponit propheta boni promiſſionem, vt bonus Samaritanus poſt vinum mordicatiuum infundens oleum lenitiuum. Et diuiditur in duas partes. quia primò ponitur dicta promiſſio, ſecundò, promiſſionis confirmatio, ibi:* Hæc dicit. *Promiſſio verò iſta eſt de proſpera habitatione ciuitatis Ieruſalem reædificatæ. Præmittitur tamen præterita caſtigatio, cum dicitur in perſona Dei.*

2 Zelatus ſum Sion. *ſicut vir vxorem, qui acriter corripit eã delinquentem. Et accipitur hic Sion pro populo qui ibi conueniebãt ad templum, & etiam pro templo, quia populus caſtigatus fuit per captiuitatem, & templum incenſum propter populi malitiam.*

3 Reuerſus ſum ad Sion. *in dulcedine clementiæ.*

4 Et habitabo in medio Ieruſalem. *quia poſt reædificationem templi ibi viguit cultus Dei, & etiam ibi erat multitudo populi, ideo ſequitur.*

5 Adhuc habitabunt ſenes & anus, &c. *Quia non interficientur in iuuentute ſicut antea. Cætera patent in litera.*

6 Hæc dicit. *Hic conſequenter ſequitur dictæ promiſſionis confirmatio. Et diuiditur in duas partes, quia primò confirmatur ratione, ſecundò exemplo, ibi:* Hæc dicit. *Ratio autem accipitur ex Dei potentia, cui nihil eſt difficile: & hoc eſt quod dicitur.*

7 Si videbitur di. *propter paucitatem enim plebis tempore Zachariæ videbatur hominibus, quòd de cætero Ieruſalem non poſſent ſufficienter populari: ſed hoc non obſtat potentiæ Dei, ideo ſubditur.*

8 Nunqd in oculis. *Et ſubditur modus populationis, cũ dicitur.*

✻ Ecce

MORALITER.

† 1 *Et factum eſt verbum domini, &c.* Sequitur.

† *Hæc dicit dominus.* Nominibus Sion & Ieruſalem ſecundum ſenſum allegoricum ſignificatur eccleſia, vt frequenter dictum eſt ſuprà, quę dupliciter poteſt accipi. Vno modo pro eccleſia vniuerſali: & ſic Deus non recedet ab ea, Matth. vlt. d. *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi.* Alio modo pro aliqua particulari eccleſia: & ſic Deus dicitur recedere ab ea, quando propter defectum boni prælati vitia multiplicantur: Et ad eam reuertitur, quando prouidet ei de bono prelato per cuius ſollicitudinem reſecantur vitia, & virtutes reformantur, & tunc illa eccleſia dicitur ciuitas veritatis, quia bonus prelatus ſtudet ibi ſtabilire triplicem veritatem, ſcilicet vitæ, iuſtitiæ, & doctrinæ.

† *Et mons.* nam ibi debitè celebratur officium diuinum.

5 *Adhuc ha. &c.* nam viri & mulieres morum maturitatem habentes habitant in dioceſi illa. Et de tali vera ſenectute dicitur Sapien. iiij. b. *Ætas ſenectutis vita immaculata.*

† *Et viri ba. &c.* Vir dicitur a uirtute, ideo ſignificat in moribus virtuoſum: Baculus in manu ſignificat poteſtatem iudicandi: tales autem iudices ſtatuit bonus prælatus in ſua dioceſi.

† *Præ mu.* ideſt, notitiarum diuinæ legis & humanæ, quę debent in bonis iudicibus eſſe.

† *Et plateæ.* i. iuuenibus taciturni & modeſtis. Eccl. xxxij. b. *Adoleſcens loquere in cauſa tua vix.* Ideo tales dicuntur infantes, quaſi non fantes.

† *Et puellis ludentibus.* ideſt, Deum deuote laudantibus. De tali ludo dixit dauid ij. Reg. vj. d. *Viuit dominus, quia ludam ante dominum, &c.*

† Et

A a *Ecce ego sal.* Quidam Iudæorum dicunt hæc esse completa sub Zorobabel, & Neemia ædificato templo, & muris ciuitatis extructis, & statu Iudaici populi restituto a Machabæis, & diuersis principibus qui vsq; ad Herodem rexere Iudæam. Alij ad consummationem sęculi referūt & sub Christo quē frustra præstolantur explenda commemorant. Possumus dicere hæc ex parte esse cōpleta tempore Zorobabel, quando reducto populo sub figura futuri, Deus habitauit in Ierusalem. Vnde appellatus est populus Dei, B & Dñs appellatus est Deus eorum: nō in mendacio, & iniquitate, sed in veritate, & iustitia. Et in ecclesia sub Christo maximè implętur, (Math. 8. d.) qñ *multi de oriente, & occidente veniunt, & accumbunt cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno celorum*, & discedente vmbra veteris legis, veritas Euangeli & iustitia Christi declaratur.

b *Confortentur man.* Cū Aggæus, & Zacharias iam exhortati fuissent populum ad ædificandū nunc iam secundū admonitionē eorū C extructo templo, hortantur nunc iterū, & duces, & populum, vt experti veritatē in his quæ prius audierant, nunc etiam accōmodent fidem his quæ modo promittuntur: nec timeant impetum Mœdorum, (Mich. 7. b.) nec insidias nationum per circumitum impedire volentium: sed confortentur per os prophetarum ex die quo iacta sunt fundamenta templi, vsq; ad diem quo superædificatum est templum, & audiant quæ sequuntur, (Io. 14. d.) dicitur ecclesiæ. *Confortentur manus, &c.* per bona opera in quibus fundatur domus Dei, quando iaciuntur fundamenta fidei, & extruitur templum, quando multitudo fideliū roboratur, & ita viuit, vt templū Dei esse mereatur. Sed hanc ædificationem quidquid boni operis habere videbantur, vel homines. i. rationabiles, vel iumenta. i. simplices, inde nullam mercedem apud Deū consequebantur: sed erant in eis bella, & discordiæ, & tribulatio: frater fratrem supplantabat, *& inimici hominis domestici eius*: quia carebant pace, quā Christus vadens ad patrem reliquit apostolis. Quidquid boni operis facit, vel Iudæus, vel hæreticus, vel Gentilis absq; fide Christi, sine mercede agit: sed recepta fide Christi q ꝓ peccatis captiui tenebātur in mū-

Hæc dicit Dñs exercituum. Ecce ego saluabo populum 1
a ¶ Multi venient ab oriente, & occidente, & recumbent cū Abrahā, & Isaac, & Iacob in regno cęlorū.
b ¶ Veniet ex Sion, qui eripiat & auertat iniquitatem a Iacob.
meum de terra orientis, & de terra occasus solis, & adducā
¶ Ecclesiæ.
eos, & habitabunt in medio Ierusalem; & erunt mihi in po
a ¶ Credentes b ¶ Erit vnus grex, & vnus pastor. c ¶ Protectorem
pulū, & ego ero eis in Deum in veritate, & in iustitia. Hæc 2
¶ Ad extera.
dicit Dominus exercituum. Confortentur manus vestrę q 3
b a ¶ Quarto anno Darij, quarto die mensis, qui dicitur Casleu. 4
b ¶ De promissione futurorum. c ¶ Qui cœperunt loqui a die quo fundari cœpit domus Domini.
auditis in dieb. his sermones istos per os prophetarum: in
¶ Qui prophetauerunt vt tem. ædifi
die qua fundata est domus Domini exercituum, vt templū
a ¶ Audire debetis quia [illegible]. b ¶ Antequam ædificaretur domus Dei omnis labor vester irritus, & tam homines quam iumenta in diuersis operibus cassis conatibus frustrabantur, foris aduersarij, domi seditio frater fratri insidiabatur: per hæc omnia pax rumpebatur.
ædificaretur. Si quidem ante dies illos merces hoīum non 5
erat, nec merces iumentorum erat, neque introeunti, & ex- 6
a ¶ Omnes inter se hostili odio dissidebant.
eunti erat pax præ tribulatione; & dimisi omnes homines
a ¶ Quia iam domus domini fundamenta sunt iacta, & templum ædificatum.
c vnumquemque contra proximum suum. Nunc autem nō 7
a ¶ Reuersis de captiuitate Babylonis. 8
iuxta dies priores ego faciam reliquijs populi huius, dicit
a ¶ Christus. b ¶ Quæ prius steriles. c ¶ Ariditatē, & famem prioris temporis futura abūdātia cōpensabit. 9
dñs exercituum; sed semen pacis erit. Vinea dabit fru- †
a ¶ Salutem humani generis. b ¶ Quæ prius auferebat. c ¶ Contra priorem ariditatem.
ctum suum, & terra dabit germen suum. Et cęli dabunt ro- †
a ¶ Pro ædificatione. ¶ Irrigatione pluuiarum, & rore nocturno omnia pullulabunt. †
rem suum, & possidere faciam reliquias populi huius vni-
¶ Quæ dixi
d uersa hæc. Et erit, sicut eratis maledictio in Gentibus do- 10
¶ O duæ tribus. ¶ Decem tribus.
mus Iuda, & domus Israel, sic saluabo vos, & eritis benedi 11
a ¶ Aduersarios rebellantes. b ¶ Promissione Dei. c ¶ Vt impleant opera quæ cæperunt. 12
ctio. Nolite timere: Confortentur manus vestræ, quia hæc
¶ Qui potest implere quæ promittit. a ¶ Captiuitati traderem.
e dicit Dominus exercituum. Sicut cogitaui, vt affligerem

D do, & Babylonio igne vrebantur, iam habent fructum vineæ quæ dicit. *Ego sum vitis vera.* His dat terra fructum, vt (Io. Ps.) qui in lachrymis seminauerunt, in gaudio metant, & cęli qui enarrāt gloriam Dei, dabunt rorem diuini eloquij, & hæc omnia i. pacem, & abundantiam terræ, habebunt reliquiæ populi, quas reliquit nobis Dominus Sabaoth.

c *Nunc autem, &c.* ✻ Remig. Quia inquit, iam templum ædificatum est, nequaquam faciam sicut prius feci huic populo, affligendo eum, sed dabo illis pacem: & famem pristini tēporis futura abundantia cō pensabo. ✻ Ruper. Nam qui tunc erat maledictio, ita vt diceret, E vel dici posset quippiam illi quem perire vellet. Sic tibi eueniat quomodo euenit miserabili populo, q terra sua in desertum redacta, & ciuitate Ierusalē cremata igne, captiuus abductus est ipse idem populus nunc est benedictio per Christum G semen pacis, quia *in ipso benedicentur omnes gentes.* Adhoc ipsum pertinet hoc quoq; quod protinus dicit. *Sicut cogitaui vt affligerem vos, &c.* Nam reuera ad F iracundiam prouocauerunt Dominū patres nostri Adā, & Eua, non solum transgrediendo præceptum, verumetiam defendendo peccatum, & propter hoc cogitauit, vt affligeret nos, & modo quodam non est misertus, quatenus alio modo melius misereretur.

d *Et erit, sicut era.* Promittit quæ ventura erant post ędificationem templi, vt sicut prius inter Gentes erant in maledictione, & sibilo, sic saluatæ, & reuersæ in Iudæam, erunt in benedictione.

Tempore persecutionis, Christiani Gentibus per circumitum sunt in maledictum, & in exemplum quia, offenderunt in Deum suum, sed postea reddita pace sunt in benedictione, quia Deus miseretur Ierusalem .i. visioni pacis: & Iudæ. i. fidem Domini confitentibus, Singuli etiā credentium qui propter vitia traduntur Sathanæ, cū egerint pęnitentiā, reuertentur in pristinum statum, & videbunt pacem Dei, & confessionis suæ gloriam possidebūt.

e *Sicut cogitaui.* Iratus 12. tribub. tradidit captiuitati; conuersus ad misericordiam, relicto Israel in captiuitate benefacit Ierusalem, & domui Iuda.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ecce ego salua. *quia reædificata ciuitate, & statu eius prosperante multi Iudæi de diuersis partibus mundi instinctu Dei venerūt ad habitandum ibi.*

2 Hæc dicit. *Hic consequenter confirmatur exemplo per hoc q antequam resumeretur reædificatio templi, populus erat in misero statu: & opere resumpto cœpit meliorari, ideo dicitur.*

3 Confortentur. *in templi opere.* 4 Qui auditis, &c. per os prophetarum. *s. Aggæi, & Zachariæ ad ædificiū tēpli exhortātiū*

5 Si quidem ante, &c. *i. homines, & iumēta laborabāt quasi frustra: quia non cedebat eis ad lucrum.* 6 Neque introeunti, &c. *Cogitaui propter insidias aduersariorum.* 7 Nunc autem. *i. post operis resumptionem.* 8 Non iuxta dies. *in quib. populus erat in miseria magna.* 9 Sed semen pacis erit. *i. populus poterit pacificè seminare, & metere, & erit etiam abundantia fructuum, ideo subditur.* Vinea dabit fructū suum, &c. 10 Et erit sicut eratis, &c. *quia quando Gentiles maledicebant alicui, dicebant.* Sic tibi contingat. *sicut miseris Iudæis.* 11 Sic saluabo. *de malis.*

12 Et eritis bene. *quia benedicens alicui dicet. Fiat tibi sicut Iudæis. Licet aūt istud aliqualiter fuerit impletū tpe templi cōsummati, & ciuitatis reædificatæ: tamen multò perfectius impletū fuit tempore Christi, & Apostolorum. Cętera patent vsq; ibi.* ✻ Hæc

MORALITER.

† 7 *Nunc autem, &c.* Sequitur.
9 *Sed semen pacis.* s. internæ, & fraternæ: & postea supernę
† *Vinea dabit fructum.* i. ecclesia quantum ad clerum.
† *Et terra dabit.* quantum ad communem populum.
† *Et cæli dabunt rorem suum, & possidere faciam reliquias, &c.* .i. doctores dabunt salutiferam doctrinam.
10 *Et erit, sicut eratis maledictio.* s. tempore mali prælati.
11 *Sic saluabo vos, & eritis benedictio.* s. tpe boni. Residuum huius capituli exponatur, sicut in expositione literali.

MORA-

A *Cogitaui vt benefaciam*: vt igitur permaneat mea sententia:& non fiat irrita pollicitatio, facite hæc quę pręcipio.

a *Veritatem & iudicium*. In iudicio prima est veritas,& iustitia: deinde sequitur misericordia hoc enim est iudiciũ pacis, vt iudex propositum habeat pacificare discordes.

vos, cum ad iracundiam me prouocassent patres vestri di-
¶ Vt vel sic vos erudirem ¶ In præsenti tempore.
cit dominus, & non sum misertus: sic conuersus cogitaui
in diebus istis, vt benefaciam Ierusalem,& domui Iuda. No-
lite timere. Hęc sunt ergo verba quæ facietis. Loquimini ve- 1
a ¶ Proximus omnis homo. 2
a ritaté vnusquisque cum proximo suo. Veritatem & iudiciũ 3
a ¶ Vbi sedebant ad iudicandum b ¶ Qui sanctus est nec affligit amicum, nec contra eum malignitatem machinatur in corde.
pacis iudicate in portis vestris, & unusquisque malum con- 4
tra amicum suum ne cogitetis in cordib. vestris,& iuramen 5
tum mendax ne diligatis. Omnia enim hęc sunt quę odi, di-
b cit dominus. Et factũ est verbum domini exercituum ad me
dicẽs: Hæc dicit dñs exercituum: Ieiunium quarti,& ieiuniũ 6
¶ Vertetur. 7
quinti, & ieiunium septimi, & ieiunium decimi erit domui 8
¶ Hoc tantum quærit Deus. 9
Iudę in gaudiũ,& in lętitiá,& solennitates præclaras. Veri- 10
tatem tantum,& pacem diligite. Hęc dicit dominus exerci- 11 12
¶ Vndique. ¶ Ecclesijs prius desolatis.
c tuum. Vsquequo veniant populi,& habitent in ciuitatibus 13
multis,& vadant habitatores vnus ad alterum, dicentes: Ea- 14
¶ Qui audit dicat veni. a ¶ Filium quæramus patris. Qui videt me, videt & patrem. ¶ Bene operando. 15
mus & deprecemur faciem domini, & quæramus domi-
¶ Prece, fide, opere. a ¶ Vt martyres.
num exercituum. Vadam etiam ego. Et venient populi mul 16
a ¶ Immolando.
ti, & Gentes robustæ ad quærendum dominum exerci-
a ¶ Non est locus veri sacrificij extra ecclesiam.
tuum in Ierusalem, & deprecandam faciem domini. Hæc
¶ Hæc prædicta fient
d dicit dominus exercituum: In diebus illis, in quibus 17

In pręceptis quę ad vitam pertinent,& sunt perspicua: nõ debemus quærere allegoriã, ne iuxta Comicũ quæramus nodum in scirpo.

✻ Remig. Quia inquit, vobis bona promisi, vt mea permaneat promissio, facite quæ præcipio. *Loquimini veritatem, &c.* B Proximũ oẽm hominem accipimus, quia ex vno parente omnes geniti sumus. Si enim solis carne proximis veritatẽ loqui præcipimur, ergo peregrinis, & alienigenis licebit mentiri. Quia verò consuetudinis illorũ fuit, vt in portis ciuitatis iudices sederẽt, & causas singulorũ discernerent, ne cogerentur agricolæ intrare vrbem, & dispendium sustinerent, sequitur. *Iudicium iudicate in portis vestris &c.*

C b *Et factum est ver.* Ad id quod supra Sarasar,& Rogomelech per legatos quæsierant vtrum in mense 5.& 7. deberent ieiunare, & plangere: an post ædificationem templi finire ieiuniũ, luctumq; deponere multis in medio positis quę facere prospera deberent: Tandẽ ex persona dñi respondet propheta. Ieiunium quarti mensis Iudæ arbitrantur, i. Iulij esse die septimo,& decima eiusdẽ mẽsis, quando Moyses de monte descẽdens tabula legis fregit;& iuxta Ieremiã muri ciuitatis tunc primũ sunt rupti. In quinto, i. in Augusto, propter exploratores terrę sanctæ orta est seditio in populo,& iussi sunt montẽ non ascendere: sed per quadraginta annos longis a terra sancta circumire dispendijs, vt exceptis duob. Iosue,& Caleb, oẽs in deserto morerentur. In hoc etiã mense, prius Nabuchodonosor,& postea Titus templũ Ierosolymis destruxit, & urbẽ Bethel cepit; ad quam confugerant multa milia Iudæorũ, Aratũ etiam templum in ignominiã oppressæ Gentis a Tito Annio Rufo. In septimo, i. Octobri, occisus est Godolias, & trib. Iudę,& Ierusalem reliquię dissipatę. Decimo, i. Ianuario Ezechiel in captiuitate positus, & populus captiuorũ audiuit templũ esse subuersum. 5. mense, Hæ sunt causę luctus,& ieiuniorum, quæ hactenus habuerunt: sed Deus D pollicetur hos dies vertendos in gaudium, & solennitates, si pacem, & virtutem dilexerint.

Ieiunium quarti,& quinti, septimi,& decimi vertetur in solennitates, in tantum vt ciuitates Iudææ quæ prius desertæ frequenti habitatione celebrẽtur, & vna ciuitas pergat ad alterã, & se mutuò cohortẽtur dicentes: Per septuaginta annos Ierusalẽ est oppressa luctu,& amaritudine: sed nunc pace reddita pergamus Ierusalem,& iuxta pręceptum legis victimas immolemus. Et respõdet alia ciuitas: *Vadam etiam.* E & tunc populi multi coniuncti,& Gẽtes innumerabiles, & fortes adorabũt dominum.

✻ Clemens Alex. (Li. 7. stroma.) Christianus vtitur hac vita tanquam aliena, quantum requirit necessitas. Nouit ipse ieiunij quoque ænigmata horum dierũ quarti inquam, & sexti: dr autem ille quidem, Mercurij, hic verò Veneris. Ecce enim ieiunat in vita,& ab auaritia, & a libidine, ex quib. omnia oriuntur vitia. Ieiunat ergo etiam ex lege a malis actionibus,& ex euangelij perfectione a malis cogitationibus. F

Mysticè tũc ieiunamus, *quando aufertur a nobis sponsus.* nec meremur eius pręsentiã: sed cũ reuersus cogitat benefacere, tristitia vertit ĩ gaudiũ, & fames pristina sermonis Dei presentia doctrinę eius,& cęlestis panis saturitate pẽsabat. (Hieron. Matth. 9.)

c *Vsquequo.* Quod secũdum literam de Ierusalem & Zorobabel dicitur, ad Christum, & ecclesiam refertur: ad quam de toto orbe populi concurrunt, vt offerant in templo sacrificia Deo, & tempore persecutionis magistri ecclesiæ promittunt credentibus, quòd rursum ædificandæ sint porchiæ, & pax reddẽda, & facies domini deprecãda.

d *In dieb. illis in quibus*, i. in aduẽtu Christi decẽ viri quos requirit dñs in Sodomis, apprehendent Christũ in carne cupientes hærere eius vestigijs quia Deus est cũ eo. Vel quicunq; de linguis, & nationib. crediderint, apprehendent apostolos qui de Iudęis sunt & dicẽt: Ibimus vobiscum, quia audiuimus per prophetas, quod Christus Dei filius vobiscũ est. Quòd in Isaia legitur: *Septẽ mulieres apprehendẽt* (Isa. 4. a.) *virum*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Hæc sunt ergo verba quę facietis. *Vbi concludit, quòd promissio dictorum bonorum implebitur in eis, si permaneant in iustitia. ideò subditur.*

2 Loquimini veritatem. *sine dolo & deceptione.*

3 Veritatem & iudicium pacis iudicate. *sine personarum acceptione.*

4 In portis vestris. *In portis enim ciuitatis sedebant antiquitus iudices, vt omnes tam indigenæ quam aduenę in promptu possent eos inuenire. Cætera patent.*

5 Et factum est. *Hic consequenter ponitur impletio solutionis quæstione supra posita. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur solutionis completio, secundò aduentus Christi denuntiatio, ibi:* Hæc di. *quia principalis intentio prophetarum est nunciare dies Messiæ, vt dicit Rab. Sal. infra seq. a. & alij doctores Hebræi: ideò frequenter loquendo de alijs interserunt de pertinentibus ad aduentũ Christi. Circa primum sciendum, quòd quæstio fuit mota de ieiunijs quinto mense, & septimo: & occasione huius fit mentio de alijs ieiunijs quæ apud Iudæos fiebant per anni circulum: cum dicitur.*

6 Ieiunium. *5. mensis in quo capta fuit ciuitas Ierusalem, vt patet 4. Reg. vlt.*

7 Et ieiu. *in quo templum, & ciuitas Ierusalem fuerunt combusta.*

8 Et ieiu. sep. *in die expiationis: & propter mortem Godoliæ, vt prędictum est.*

9 Et ieiu. de. *quia tunc Ezechiel, & populus existens in Babylonia, audierunt rumores de subuersione Ierusalem, & templi.*

10 Erit domui Iudæ. *i. vertetur ad eorum prosperitatem, & solatium, si tamen ieiunent debitè. s. a vitijs abstinendo, & opera iustitię faciendo, ideò sequitur.*

11 Veritatem tantum. *iustè & pacificè cũ proximo cõuersando.*

12 Hęc di. *Hic consequenter denuntiatur multiplicatio fidelium in aduentu Christi: cum dicitur in persona Dei.*

13 Vsquequo. *Continuatur sic cum pręcedenti litera:* Veritatem tantum,& pa. *iustè & pacificè cõuersando.* Vsquequo ve. *multi ad fidem Christi in lege, & prophetis promissi.*

14 Et habi. in ci. *per orbem diffusis, sicut videmus impletum per orbem vniuersum.*

15 Et vadant ha. &c. *se inuicem exhortantes ad bona opera.*

16 Vadam etiam ego. *Quia Deus in humana natura assumpta venit in Ierusalem, vbi oblatus fuit in templo, & frequenter orauit, & prędicauit populum exhortando.*

17 In diebus illis in quibus, &c. *Et quia sunt 70. lingnę, quę*

virum vnum.i. ecclesiæ Christum: in Zacharia per decem
A viros idem significatur: Per septem intelligitur ecclesia se
priformi gratia plena. Per decem ecclesia eadem, quia
quinque sensus carnis, & spiritus mundat, vt cum lampa-
dibus bonorum operum Christo occurrat. Iota etiam li-
tera, ex qua nomē Saluatoris exordiū sumit, non solum apud Græcos, sed ēt apud Hebræos denarium numerum significat. Qui ergo Christiano nomine censentur, & Christo adhærent, per denarium numerum signantur. Quidam ex Iudæis hæc sub Zorobabel dicunt esse completa, alij sub Christo suo implenda, quem venturum expectant.

Hieron. Remig. a *Decem homines*, i. ecclesiæ, quæ comparātur virginibus, quia quinarium numerum duplicant, & sunt sanctę corpore, & spiritu, qui etiā in præsenti bene regit sensus cor-
Matth. 25. poris, duplicato numero accipiet in futuro decē ciuitates.

a apprehendent decem homines ex omnib. linguis Gētium, 1
a Iesu qui de Iuda, & Apostolorum qui de Iudæis. b Ad patriam cælestem de virtute in virtutem. 2
& apprehendent fimbriam viri Iudæi dicentes: ibimus vo-
b A prophetis a Ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi.
biscum. Audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est.

* Remig. Possumus quoque per fimbriam viri Iudæi Paulum intelligere, nam fimbriæ pars minima est vestis, & ipse de se dicit, *Ego sum minimus Apostolorum, &c.* Hinc fimbriam apprehenderunt decem homines, quia doctrinam eius sequuntur omnes in Christum credentes iuxta id quod ipse dicit: *Imitatores mei estote.*

* Ruper. Verum cum credentes de gentibus multi, & nobis innumerabiles sint, cur dixit, *decem viri*, cum dicere potuisset, multi ex omnibus linguis? Ad hæc breuiter dicendum, quia tantis misericordia Dei contenta fuisset, si iustos in Sodomis inuenisset. Tantos ergo vult intelligi, quantos, ideo vir Iesus Christus secundum carnem Iudæus ex omnibus linguis gentium vocare, iustificare, & magnificare venit quantos ante sæcula præsciuit & *prædestinauit Deus conformes fieri imaginis filij sui.*

NICOLAVS DE LYRA.

* *multiplicatæ per decem faciunt septingentos, & iterum in palliis Iudæorum erant quatuor fimbriæ per quatuor angulos. Septingenti vero*
B *ducti per quaternariū faciunt duo milia octingentos. Et dicit hic. Rab. Sal. q̄ tot Gentiles de omnib. linguis sequentur quemlibet Iudeū conuersi ad Iudaismum. Et quia hoc non fuit impletum a reditu captiuitatis Babylonicę vsq; ad tempus istud secundum ipsum, ideo cogitur hoc reducere ad tempus futurum, in quo dicit Messiam futurum: quod dicit implendum, iam impletum est a tempore apost. lorū qui fuerunt Iudæi natione, quia ad prædicationem eorū in fortib. suis non solum de Gentilib. adhæserunt vni apostolo duo milia octingenti sed etiam multo plures ad fidem Christi conuersi. dicitur tamē hic.*

1 Appre. *Quia denarius est primus limes numerorum, vt habetur. 3. Physi. & sequentis numeri sunt replicationes denarij, vt 20. bis decem. 30. ter decem: & consequenter: et ideo per denarium notatur multitudo adhærentium apostolis ad sequendum Christum.*

2 Ex om. *Propter hoc donum linguarum in die Pentecostes fuit datum apostolis, vt fidem Christi prædicare possent in omnib. linguis.*

CAP. IX.

Com. in c. 7. Cantic. a *Onus verbi domi.* * Rab. Ioan. Futurum est a vt Ierusalē pertingat vsque ad portas b Damasci. Quę est huiusrei probatio? Quod scriptum est Zacharię 9. *Onus ver* c *bi Dei in terra Hadrach. Et Damascus erit requies eius.* Quid est Hadrach? R. Iudas & R. Nahmias sunt in hoc loco discordes. Nam R. Iudas quidem dicit quod est locus Damasci qui Hadrach vocatur, R. verò Nahmias ait, quòd hic est rex Messias, qui est *Had*, idest, acutus gentibus sęculi: & *Rach*, i. tenet Israeli. Alia expositio dicit, quod Hadrach est rex Messias, qui futurus est *Iehadrich*, idest, ad dirigendum vel adducendum vniuersum mundum per pœnitentiam ad faciem Dei
C sancti, & benedicti, &c.

Hieron. Remig. Lxx. assumpto. Oīs hęc visio, siue pōdus, & onus verbi Dei, pertinet ad vocationem Gentiū, & extractionem ecclesię: Et est ordo verborum: Hoc onus verbi dn̄i, est in terra

CAP. IX.

ONVS Verbi domini in terra Adrach, & 1
a Est. a In terra. b Scilicet.
Damasci requiei eius: quia † dominus est 2 3
oculus hominis, & omnium tribuum Is- 4 5
Indignatio. Erit. a Damasci vel terræ Adrach vt credant in domino Saluatore.
rael: Emath quoq; in terminis eius, & Ty 6

ra Adrach. Ad acutum. Rach. molle. Notat ergo verbū domini, austerum non credentibus: Molle & Clemens † iustis de Iudæa assumptis. Quidam Adrach, ad Iudæos excęcatos, Damascum ad Gentes assumptas referunt. Super Adrach ergo onus est austeritatis, in Damasco clemens, requies domini. Quia quæ ante conuersionem bibens sanguinem interpretatur, iam conuersa ad pœnitentiam requies domini dicitur. Ideo autē de vtroque populo construetur templum, quia domini est, quicunque de Gentibus, vel de Iudęis respicit Deum, & credit in eum.

b *Quia dominus, &c.* Lxx. Quia dn̄s respicit homines, & omnes trib. Israel: qui dn̄s, & fidem Gentium, & perfidiā Iudæorum absque personarum acceptione respicit: illi sententiæ pondus imponens in credentiū fide quiescens.

c *Emath quoque, &c.* Emath ipsa est eadē quę Anthiochia ciuitas

NICOLAVS DE LYRA. CAP. IX.

* 1 ONus ver. *Postquam positæ sunt prophetiæ respicientes tēpus Ierusalem reædificatę sub dominatu Persarum, hic ponuntur prophetiæ ad idem sub tempore regni Gręcorū: & diuiditur in duas partes, quia primo nunciatur consolatio Iudeis ex aduersariorum deiectione. secundò, ex Christi missione, ibi:* Exulta satis. *Tertiò, ex bonorum multiplicatione seq. cap. Primò verò partem exponit Rab. Sal. de subiectione terrarum, & ciuitatum quę nominantur hic tempore Messię, quem expectant Iudęi venturum: sed quia iam hoc transiit in pręteritum, ideo alij exponunt de victorijs Machabęorum. Sed quia victorię eorum non videntur aliqualiter tantum se extendisse, vt litera sonat, ideo alij exponunt, & melius vt credo de victorijs Alexandri magni, qui fuit primus rex in monarchia Grecorum: & destruxit monarchiam Persarum, & Medorum: igitur secundum hanc sententiam exponitur sic litera,* Onus ver. *i. prophetia de malo pœnæ superuenturo terris infra nominatis, & deyciente earum potestatem, sicut onus graue deijcit hominis portantis virtutem.*

2 In terra Adrach. *i. Syriæ.*

3 Et Damasci re. *Quia Damascus erat caput Syriæ, vt habetur Isa. 6. & ideo in ipsa quiescebat Syria sicut in metropoli, & fortiori ciuitate.*

4 Quia domi. *i. quia dominus prouidet, & disponit omnia super homines ventura, & potissimè respicit populum Israel inquantum assumpturus erat humanam naturam de eo. Hoc autem hic introducitur ad significandum, quòd tribulationes hic nunciatę super terras istas venturę per Alexandrum magnum, venerunt propter mala quæ fecerunt populo Iudæorum, saltem pro parte.*

5 Emath quoq;. *Nomē est ciuitatis Syriæ prope terminos Iudæ.*

6 Et Tyrus, & Sidon. *Similiter vt patet ex. 3. Reg.*

* Assum-

MORALITER.

† 1 *Onus verbi domini.* Secundum sensum literalem hic describitur destructio trium ciuitatum in Syria, per Alexandrum magnum, per quem significatur Deus ratione regiæ maiestatis, & literalitatis, quia sicut dicitur Iaco. 1. a. *Ipse dat omnibus affluenter, & non improperat.* & Apocal. 19. c. dicitur, quòd *est rex regum, & dominus dominantium.* Et sicut Alexander pugnauit contra Syriam, sic Deus contra superbiam. Sic ergo dicitur: *Onus verbi domi.* idest, pondus punitionis eius.

2 *In terra Adrach.* i. in Syria, quæ sublimis interpretatur. ideo superbiam significat, quę semper tendere facit ad sublimiora quam debeat.

3 *Et Damasci.* quę interpretatur bibens sanguinem, quod etiam competit superbiæ, quia facit sanguinem inferiorum bibere.

4 *Emath.* Quę interpretatur indignans quę proprietas est superbię.

6 *Et Tyrus.* Quę interpretatur, angustia. Superbus enim angustiatur de hoc, quòd non potest attingere excellentiam maiorum.

2 *In* † *Et*

Citas Syriæ. Vt impleatur hoc. *Adorabūt eū filiæ Tyri in muneri*
A *bus* Et mulier Chananæa a finibus Tyri, & Sidonis egressa est occurrens domino. Iudæi dicunt oēs populos hic
s.b. nominatos magno regi suo Christo quem expectant, serituros, ita vt nullus audeat eleuare manum contra, omnibus in circumitu pacatis.

✱ Ruper. Cuncta hæc cum significēt gratiam, tamen in litera vidētur sonare iram, q nimirū. Spiritus propheticus per magnā procurauit sapiētiam. Iudęos namq; constat semper odisse salutem, & idcirco vtile tūc erat verbis obscuris ac dubijs salutis gētium promissiones inuolui, ne Iudęis ipsa scriptura propter gētes
B fieret odibilis, quos oportebat eam custodiri profuturā venturis seculis, vt nunc videmus, qa custodita ab illis vsque ad nos peruenit.

a ¶Angustia b ¶Venatio c ¶Quia antequam crederent. ¶Mundanam.

a rus & Sidon. Assumpserunt quippe sibi sapientiam valde. Et † 1
ędificauit Tyrus munitionē suam, & † coaceruauit argētum 2
quasi humum, & aurum vt lutum platearum. Ecce dominus 3 4
† possidebit eam, & percutiet in mari fortitudinē eius, & hęc 5

a ¶Ignis ignobilis vel ponderata. b ¶Fortis vel imperium.

a igni deuorabitur. Videbit Ascalō, & timebit, & Gaza, & dole 6 †

a ¶Sterilis vel eradicata.

bit nimis, & Acharon quoniā † confusa est spes eius, & peri † 7
bit rex de Gaza, & Ascalon non habitabitur. Et sedebit † sepa 8 9

a ¶Azotum, ignis generans, vel ignis patrui, vel ignis mammillæ.

rator in Azoto, & disperdā superbiam Philisthinorū. Et aufe 10 11
ram sanguinē eius de ore eius, & abominationes eius de me 12
dio dentium eius. Et relinquetur etiam ipsa Deo nostro, & 13 14

¶Conculcata.

erit quasi dux in Iuda, & Accaron quasi Iebusæus. Et 15 16
c † circundabo domum meam ex his qui militant mihi eun- d 17
tes, & reuertentes, & non transibit super eos vltra exa- e 18

a ¶Quia per meam operationem mala ista sunt in te cessatura Exulta.

f ctor, quia nunc vidi in oculis meis. Exulta satis filia 16 20 21

✱ Ire. Si Iudęi cognouissent nos futuros, & vsuros his testimonijs quę sunt ex scripturis non dubitassent ipsi suas comburere scripturas, quę & reliquas oēs gentes manifestant participare vitę, & eos qui gloriantur domū se esse Iacob, & domū Israel, exhęreditari ostendūt a gratia Dei.

a *Assump. q. sap.* Intantum, vt sophismatibus & dialecticis argumentationib. resisterent verbis veri pacifici Christi: & argentum, i. nitorem eloquentię, & aurum, i. sensuum calliditatem (quę comparantur puluери & luto cōculcato) congregauit vt regnum idololatrię qđ munierat firmiter possideret. Sed nihil contra veritatem possunt: quia: Ecce dominus possidebat eam, euertens omnem altitudinem erigentem se contra scientiam Dei, & in amaris-
C simo mari huius seculi percutiet, vt nihil pristinæ sapientię, & tumoris in ea remaneat: sed excoquetur, & mundabitur igne quem dominus venit mittere in terram.

b *Videbit Asca.* Ascalon quę prius erat ignis ignobilis, & vsque ad mensuram, & pondus peccatorum excreuerat, & D Gaza quę fortis, & indomabilis, imperium sibi oīum pmittebat, & Accaron, quæ sterilis, & absque lege videbūt percussas Emath, & alias ciuitates prędictas, & dolebunt, & terrebunt agentes pœnitentiam, quia spes eorum destruetur: & nō erit rex in Gaza, & Ascalon habitatores non habebit, & sedebit separator, i. dominus qui separat grana a paleis in Azoto, vbi ignis quē dominus mittit in terrā, generat baptizatos in Spiritussancto, vbi est ēt fratruelis, & patru', quem in Cantico sponsa desiderat. Vbi est etiam ignis mammillę. Vnde apostolus: *Lac vobis po. de. non escam.* His expletis. (Luc. 12. f.; E; 1. Cor. 3. a.)

Disperdam su. Philisthijm cadētes poculo, qui inebrati erāt calice Babylonis: sed in aduentu Christi deposita superbia humilem Iesum sequentes, de quorum ore auferetur sanguis, i. verba blasphemiæ, & abominationes, i. cultura idolorum, & esus idololaticorum de medio dentium: Et his ablatis ipse populus Philisthijm relinquetur domino, vt repudiatis Iudęis, ipse sit dux in Iuda i. in populo cōfitente & Accaron quondam sterilis, & eradicata erit sicut Iebusęus, i. Ierusalem. Eadem ciuitas tribus nominibus dicitur.

c *Et cir.* inquit, *domum meam,* i. ecclesiam munitam per hos qui militant mihi varijs ministerijs, & ad meū imperium huc illucq; discurrūt, vel muniā auxilio angelorū.

d *Et non tran. su. eos. vl.* i. qui foras seducit, & victos trahit in captiuitatem.

e *Quia nunc vi.* i. per prophetas, & sanctos vidi Gentium ad vocationem: & ecclesiæ securitatem. Matth. 21. a

f *Exulta satis.* Hoc impletum est qñ exierunt Christo obuiam cum ramis palmarum clamando. *Benedictus qui venit in no. do. osa. in ex.* Sion & Ierusalem eadem ciuitas, ga Sion arx est in Ierusalem. ☞ Remig. F Matth. 21. a.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Assumpserunt. *s. terrenam, ideo subditur.*
✱ 2 Et ædifica. Ty. *Vt non timeret hominem.*
3 Et coaceruauit. *i. magna valde abundantia, & hoc ex mercibus quæ afferebantur ibi per mare ex terris diuersarum Gentium, vt habetur Ezech. 28. Sed quia sapientia terrena non valet contra dominum, ideo subditur.* 4 Ecce do. *Per Alexandrum.*
5 Et percutiet. *Tyrus enim erat vndique mari circunclusa: sed Alexander magnus, lignis & lapidibus, & terra impositis continguauit eam propinquo littori, & sic cœpit eam, & combussit.*
6 Videbit Ascalon. *Istæ enim ciuitates Philisthinorum erant sitæ super mare Mediterraneum, & propinquæ Tyro, & ei confœderatæ: & ideo videntes destructionem eius timuerunt destructionem propriam, ideo subditur.*
7 Quoniam confus. *Quā habebat in fortitudine, et auxilio Tyri.*
8 Et se. se. *Quæ ciuitas Philisthinorum. Et dicitur hic separator Alexander, qui bona terræ separauit, & diuisit suis bellatoribus: In Hebręo habetur. Et sedebit spurius in Azoto: & hoc conuenit Alexandro qui fuit natus de adulterio. Nectanebus enim per illusiones magicas sub specie Ammonis Dei Libiæ cognouit matrem Alexandri, & eum genuit, vt habetur in historia Alexandri.*
9 Et auferam. &c. *s. Alexandri, qui indignatus contra Iudæos dixit se velle destruere Ierusalem, & Iudęorū effundere sanguinē: sed viso summo sacerdote versus fuit in mansuetudinē: vt dictū est su. c. 6.*
10 Et abomi. *i. blasphemias de Deo Israel, quibus dicebat ipsum impotentem ad defendendum populum Israel contra ipsum.*
11 De medio den. *i. de lingua eius quæ est in medio dentium.*
12 Et relinquetur. *i. seruabitur.*
13 Etiam ipse. *quia Alexander Deo sacrificauit in Ierusalē secundum pontificis ostensionem, prout dicit Iosephus lib. antiquitatū* 11.
14 Et erit. *quia libertates populo dedit, vt ibidem habetur.*
15 Et Accaron qua. *quia illā ciuitatē subiecit Iudęis, sicut Ieb. fuit subdita per expugnationem Dauid. 2. Reg. 5.* 16 Et circun. do. *idest, templum.* 17 Ex his. *i. ex Iuda Machabæo, & fratrib. eius, qui templum contra duces Antiochi illustris recuperauerunt, & mūdauerunt 1. Mac. 4.* 18 Euntes. *i. ad bella contra aduersarios insurgentes: & hoc fuit post tempus Alexandri. vt patet. 1. Mach. 1.*
19 Et non, &c. *s. tributi. vnde 1. Mach. 13. dicitur anno* 170. *ablatum est iugum Gentium ab Israel.*
20 Quia nunc vi. in. *clementiæ afflictionem populi, & dicitur in persona Dei.* 21 Exulta. *Hic consequenter annunciatur aduentus Christi, quem summè desiderabant patres antiqui: Et diuiditur in duas: quia primò denuntiatur aduentus Christi, secundò multiplicatio fidelis populi, ibi.* Conuertimini. *Circa primum dicitur:* Exulta satis filia Sion. *quod patet impletum de domino Iesu Christo. Matth. 21. vbi allegatur hæc autoritas tunc impleta, quando Christus veniens in Ierusalem ad passionem suam fuit receptus in ciuitate, & in templo cum lætitia, & exultatione populi.* Diuisio. ✱ Ecce

MORALITER.

† *Et Sidon.* Quę venatio interpretatur, nam excellentiam maiorum attingere in quantum potest conatur.
6 *Videbit Ascalon.* Quæ interpretatur ignobilis, superbia verò omnē destruit nobilitatem. Vnde versus: *Si tibi copia, si sapientia formaq; detur, Destruit omnia sola superbia si comitetur.*
† *Et Gaza.* Quę interpretatur fortitudo. Superbus enim fortiorem se ęstimat, quam sit in veritate.
† *Et Acharon, &c.* Quę interpretatur turbans populū, qđ facit superbia. Prouerb. 13. b. *Inter superbos semper iurgia sunt.*
8 *Et sedebit, &c. in Azo.* Quę interpretatur incendium, & hoc competit superbię quę semper accendit animum superbi, per iram, & inuidiam: & ipsum finaliter inducit in gehennę flammam. Istas superbiæ conditiones dictas destruit Deus qui est noster Alexander magnus.
21 *Exulta satis filia Sion, iubila filia Ieru. &c.* Istud literaliter exposui ab aduentu primo Christi. ideo de alia expositione pertranseo.

† MOR...

A * Remig. Dicitur, *Exulta filia Sion, iubila filia Ierusalem*, quę cum ea vna est ciuitas: *ecce rex tuus*, omnium prophetarũ vocibus promissus: *venit tibi*, i. pro te vt te liberet: *iustus, & Saluator*. qui Hebraicè dr̃ Iesus, quoniam ipse saluum faciet populum suum a peccatis eorũ. *Ipse pauper* qui cũ diues esset, pro nobis pauper fieri dignat' est: *ascendens super asinam, & pullum* super vtrumque videlicet populum.

* Rab. Sal. Impossibile est vt interpreteris de alio q̃ de Messia cũ in nullo alio hoc videamus impletũ: *Dominabitur a mari vsque ad mare.*

Com. in ca. 1 Eccle. * Rab. Berachias, Sicut fuit redẽptor meus primus (Moyses, ita erit redemptor vltimus Messias. Qualis autem fuit redemptor primus? B Talis vt dictũ est Exo. 4. Et accepit Moyses vxorẽ suã, & filios suos, & equitare fecit eos super asinum. Sic facturus est redemptor vltimus, sicut dictum est Zachar. 9. Pauper, & equitans super pullum filium asinarum.

In c. 49. Ge. * R. Moyses Hadarsan. Cum venerit Messias in Ierusalem, ipse erit cingens asinum suum, & equitabit, & super eum veniet in Ierusalem vt ducat seipsum in paupertate vel humilitate, sicut scriptum est Zachariæ. 9.

Dialogo cũ Typh. * Iustin. martyr. Christus Hierosolymã petiturus iussit sibi adduci per discipulos asinam, & pullum, & sic inuectus est in eam vrbem quemadmodum de illo fuerat prophetatum, quo magis hoc facto Christus esse agnosceretur. Prædixerat id ita fore Zacharias Quemadmodũ autẽ Gentes significabãt pullus indomitus, sic asina clitellata vestrũ populum: gestatis. n. legem a prophetis impositam.

Lib. 4. c. 45. * Iren. martyr. Iudæi iudicabuntur. non cognoscentes neque intelligere volentes, qm̃ duos aduentus Christi oẽs annunciauerunt prophetę: vnum quidem in quo homo in plaga factus est sciens ferre imbecillitatẽ, & in pullo asini sedens, &c. ſm autem in quo super nubes veniet, &c.

C In illud Ite in pagũ qui. * Athan. Verissimum est Christum dñm in sensibili asino sedisse cum ex Bethania Hierosolymã proficisceretur: de ea. n. Zacharias in oraculis dixit. Salua igitur historia, perscrutor quę in ea defossa sunt. Ridebũt quidẽ ethnici nobis obtrectãtes, ꝙ Deus Christianorũ Christus in asello cõsederit, sed nobis nequaq̃ in dubio versatur eũ in carne venisse. Ideo. n. in carne peregrinatus est, vt quod perierat reduceret. Asinus hic filius iunior appellatur, sciamusque nos hũc pullũ esse quẽ abigei vinculis indissolubilib. obligauerũt. Verũ, fili' Dei amator hoĩum imperat discipulis: *Soluite et adducite, &c.* Vide Augustinũ li. 28. de ciu. c. 35. ac Eus. Cæsar. lib. 9. demonstrationis euangelicæ, cap. 17.

Hieron. a *Et disper.* Iuxta literam promittit Deus pater, quod nõ erunt prælia, omnibus in Christi natiuitate pacatis.

b *Ephraim.* fructificatio: & signat multitudinẽ hæreticorũ de quib. dr̃: *Filij Ephraim inten. & mitten. ar. con. sunt in di.* D De his etiam dr̃: *Hi in curribus, & hi in equis, n. a. in n. Dei nostri.* Sed equus eorũ fallax. iõ dispergitur de Ierusalẽ, & vocatur ad pñam per dicẽtes: *Nolite fieri sicut equus, et mulus.* Hoc nõ est extenuandũ per allegoriã, sed credendũ est verè esse cõpletũ iuxta illud: *Postula a me, & dabo tibi Gen. hæ. t. & p. t. ter. t.*

a ¶Omnium prophetarum vaticinijs repromissus.

Sion, iubila filia Ierusalem. † Eccẽ rex tuus veniet tibi iu-

a ¶Dominus iustus, & iustitias dilexit, æquitatem vi. vul. eius b ¶Iesus. c ¶Cum diues esset. d ¶Populum circumcisionis iugo legis pressum.

stũs, & saluãtor, ipse † pauper, & ascendens super † ãsinam, &

a ¶Populum Gentium nulla lege gubernatum, sed in præcipitia idololatriæ elisum, sed modo lectione domini rectos gressus facientem.

super pullum filiũ asinæ. Et disperdã quadrigã ex Ephraim,

a ¶Vt non mittantur ignita iacula ad percutienda corpora voluptuosorum. b ¶Filius

& equum de Ierusalẽ, & dissipabitur arcus belli. Et loquetur

a ¶Pacem do. vobis, pacem relinquo vobis.

pacẽm Gentibus, & potestas eius a mari vsque ad mare, & a

a ¶Alias fluminibus. ¶O Christe fili.
b ¶Passionis tuæ eos qui tenebantur vincti in carceribus inferni, in quo non est vlla refrigerans misericordia, quam diues quærebat, liberasti tua misericordia.

flumine vsque ad fines terrę. Tu† verò in sanguine testãmẽti

¶Huius mundi.

tui † emisisti vinctos tuos de lacu in quo nõ est aqua. Cõuer

a ¶Ergo. ¶Rursus dirigitur sermo ad eos qui vincti erant, & Christi misericordia liberandi. ¶Qui nunc tenemini terribili inferno, qui in aduentu Christi sperastis solutionem peccatorum. Conuer. ad mu. idest, habitationem Paradisi, vt pro breui tribulatione æternã recipiatis præmia.

c timini ad munitionẽ vincti spei. Hodie quoq; annuncians

d duplicia reddã tibi, quoniã † extendã mihi Iudã quasi arcũ,

* Remig. Nũc facit ꝓpheta apostrophen, imò Deus ipse loquitur ad filiũ suũ, & dicit: *Tu quoque, &c.* Denique in resurrectione Dñi multi sanctorũ qui in inferno vinculis peccati originalis tenebantur, surrexerunt cum eo, &c.

* Hebr. Deus sanctus, & benedictus ꝓmisit nobis, ꝙ eriperet nos de gehenna p meritũ circũcisionis. E Et vbi hoc dixit? Apud Zachariã. Etiã tu p sanguinẽ pacti tui, emisisti captiuos de puteo in quo nõ sunt aq̃.

* Aug. Quid per hunc lacum velit intelligi possunt diuersa sentiri, etiam ſm rectam fidem. Mihi tamen videtur non eo significari melius, nisi humanæ miserię siccã profunditatem quodammodo, & sterilem, vbi non sunt fluenta iustitiæ, sed iniquitatis lutum. De quo etiam in Psal. dicitur: *Et eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fecis.*

H Postquam pater nunciauit Sion Ierusalem de aduẽtu Christi, quòd mitis, & potens esset aduenturus, facit apostropham ad ipsum Christum, de quo est vaticinium.

Iudęi ita dicunt: O Christe quẽ expectamus venturũ, q regnaturus es in oĩ terra in sang. tes. tui, hostiarum. s. quæ ex pręcepto legis pręcipiebantur offerri, in qua lege testabaris bona danda filijs tuis, emisisti Israel populũ tuũ de lacu captiuitatis Chaldęorũ, in quib. nulla misericordia. Propterea ò Israelitæ q vincti eratis, & sperabatis in domino reuertimini ad munitissimã Ierusalẽ, qm̃ hodie habetis dñm pollicentem vobis, ꝙ pro breui iniuria captiuitatis oĩa duplicia recipiatis. F *Quoniã extendam mihi Iudam*: hoc ad Machabęorũ tpa referunt, qui vicerunt Macedones, & templum sordidatum idololatria post tres annos & dimidiũ mundauerunt. *Quasi arcũ impleui Ephraim*, eos hic significari putant, qui de decẽ tribub. quæ dñr Israel, venerunt sub Ezechia, quib. etiam Iosias regnasse memoratur.

In resurrectione Christi, iusti qui pro peccato Adę vincti in inferno tenebantur, resurrexerunt, & apparuerunt in Ierusalem multis. In signum huius laci Ioseph a fratribus missus est in lacum, vbi nõ erat aqua. Daniel a Chaldæis, Ieremias a Iudæis, Banaias quoque tempore niuis, & frigoris descendit in lacum, vt ibi leones interficeret.

c *Dupli.* In terra sua duplicia possidebunt. Et Apostolus: *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad fu. g. quæ r. in n.*

d *Quoniam extendam mihi.* per Iudam Saluator, qui a patre mittitur in mũdũ: qui est Sagittaruis, & arcus. Vñ: *Sagittę tuæ*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ecce rex tu. ve. ti. *i. ad salutem tuam. vnde dicit hic Rab. Sal. quòd scriptura ista non potest intelligi, nisi de rege Messia.*

2 Iustus & sal. *Saluauit enim nos per viam iustitię, seipsum morti offerendo.*

3 Ipse pau. *Pauperem enim vitam duxit a principio natiuitatis sug, vsque ad horam mortis, vt patet ex decursu Euangelij.*

4 Et ascen. super asi. & super pul. *super vtrumq; enim ascendit successiuè tunc veniens in Ierusalem, vt patet Matth. 21.*

5 Et disper. quadrig. ex. *quia nõ vi armorum triumphauit, sed euidentia miraculorum, vnde dicit hic Rab. Sal. ꝙ Messias non indigebit bellatorib. ad subiugandum sibi multitudinem Gentium. Sed erroneè dicit futurum quod iam est præteritum per prædicationem apostolorum: ideo subditur.* 6 Et loque. pa. *quę conuersę sunt, nõ violentia de persuasione pacifica.* 7 Et pot. eius. *quia in omnibus partibus orbis sunt aliqui fideles Christum confitentes: & Mat. vl. d. dicit:* Data est mihi o. pot. in cæ. & in ter.

8 Tu verò. *o Christe: Et mutatur modus loquendi de tertia persona ad secundam.*

9 In sanguine. *i. in virtute sanguinis tui in cruce effusi.*

10 Testamenti tui. *quia sanguis ille est cõfirmatio noui te. Mat. 26*

11 Emisisti vi. tu. & c. *i. patres in inferni limbo detentos eduxisti.*

12 Conuertimini. *Hic consequenter inducuntur populi ad fidem Christi. Aliqui tamen exponunt residuum huius c. de Iudæis qui fugerant tempore persecutionis regis Antiochi: sed audito, ꝙ Iudas Machabęus, & fratres eius pręualuerunt aduersus duces Antiochi, redierunt de diuersis partibus cum Iuda fortiter contra aduersarios pręliantes: & ad hoc satis potest applicari litera. Sed saluo meliori iudicio, mihi videtur melius exponi consequenter ad literam pręcedentem de vocatione ad Christi fidem, cum dicitur:* Conuertimini ad munitionem, *i. ad Christi fidem quæ est tanquam fortalitium credentibus, secundum illud Prou. 18. b.* Turris fortissima nomen do. ad ipsam currit iustus & saluabitur.

13 Vinct. *i. vincti ad inuicem charitate spe retributionis æternæ.*

15 Hodie quoque. *i. noui test. tempore: quod dicitur dies, ad Roma. 12. d.* Nox præcessit, dies autem appropinquauit.

16 Annuncians dupli. *Tempore enim noui test. prędicatur publicè duplex gloria fidelibus reddendi, s. animæ & corporis.*

17 Qm̃. *i. Iesum Christum de tribu Iuda secundum carnem natum.*

18 Quasi arcum. *In cruce: quo arcu est percussus dæmon.*

tuæ accut. po. Ipſe eſt & ſagitta, vnde: *Poſuit ſagittã electam, et in pharetra ſua abſcondit me*, i. verbũ in carne. Hac impletur Ephraim, vt cũ armatus fuerit ad bellũ, ipſe cũ Gentib. domini ſagittis vulneret. Ex cuius tribu primus Ieroboã populũ ſcidit q hereticos ſignat, & ò Sion, i. eccleſia *ſuſcitabo fi. tu.* ad vigiliã ſuper eccleſiã, per quos cõtraria dogmata & Gentilium Philoſophorum aſſertio deſtructur: qa ipſe dñs gladius fortium eſt, quo vulnerati inimici, fiũt amici. *Quoniam extendam.* Extẽſo Iuda in arcum: & Gentibus & hereticis occiſis à filijs Siõ apparet gloria domini, *& egredietur vt ful. ia. e.* Hic fulgur & ſplendor, & tuba & clangor dicitur quo excitantur ad audieudũ aures prius ſurdæ. Et vadet in. t. a. terret & comminatur, vt pęnitentia miſereatur, & poſtea ꝑtegit quos prius terruerat.

toris ſequentur, & per infirmitatẽ quidẽ carnis teneri vt ouiũ grex, ſed per patiẽtię virtutem duri vt lapides, & per obedientiã volubiles, & ad iuſſa peragenda currentes, &c. Vide Tertullianum lib. 4. aduerſus Marcionem capite 39. D

b *Et do.* Hæc ẽt referunt Iudæi ad tempora Machabæorũ, qb. vincẽtib. Antiochũ, dñi fuit pugna & victoria, cui⁹ potẽtia ſicut fulgur apparuit, & victis hoſtib. more turbinis diſpſis protexit Iudæos. Hiero.

c *Et de.* Protectis filijs Sion & dño terrẽte aduerſarios tanta erit ruina Græcorũ, vt nõ tantũ gladijs, ſed iactib. lapidũ obruant, & fiant ꝑda hoſtiũ. Filij Siõ, i. gratiæ protecti à Deo ſuo deuorabunt inimicos, & ſubijciẽt la. fun. comminationibus ſcripturæ rotatu oris emiſſis, de ſuperbis humiles faciunt. E

d *Et bibent.* amore æternorũ obliuiſcẽtur terrena & ſeipſos, Ebrietaſq; illa placebit Deo, ſicut ſacrificium altaris.

a ¶ Catholicos qui eccleſiam defendant. b ¶ Philoſophos praui dogmatis magiſtros.
impleui Ephraim. Et ſuſcitabo filios tuos ſuper filios tuos
¶ O fili.
a Grçcia, & ponam te quaſi gladiũ fortiũ, & dominus Deus
a ¶ Incendens & lucens
b ſuper eos videbitur, & exibit ut fulgur iaculũ eius. Et domi
¶ Non Aquilonis.
nus Deus in tuba canet, & vadet † in turbine Auſtri. Dñs
a ¶ Hebræi Græcos. ¶ Seruituti
c exercituũ proteget eos, & deuorabunt, & ſubijcient lapidi
a ¶ Victores quaſi ebrij etiam deſperatione pugnabunt.
d bus fundę Et bibentes † inebriabuntur quaſi vino, & reple
a ¶ Sic placebunt domino vt libamen ſuper altare, phialis enim ſuper altare liba fundebantur.
b ¶ Non vt armatus exercitus, & inſtructus a tabella idi contra Macedones pugnabit, ſed veniet ouium grex paratus ad mortem, & domino auxiliante ſuperabit.
buntur vt phialę, & quaſi cornua altaris. Et ſaluabit eos do
e minus Deus eorũ in die illa, vt gregem populi ſui quaſi la
a ¶ Quibus et ſancti duri, ſed tamen concuſſati eleuabuntur de humilitate ſua, vt ſint glorioſi in terra illius.
pides ſancti eleuabuntur ſuper terrã eius. † Quid enim bo
¶ Dei. a ¶ Ideſt, Lex quæ ſimplices erudit & delectat, vt eius auctoritate viantur ad colendum vnum Deum.
f num eius eſt, et quid pulchrum eius, niſi frumentũ electorum, et uinum germinans virgines?

† Quanta bonitas eius & q̃ta pulchritudo eius frumentũ iuuenes & vinum nouum creſcere facies virgines.

a *Et ponam te quaſi gladiũ fortium, &c.* ✻ Ruper. Ex quo Chriſtus emiſit vinctos ſuos de lacu, i. ex quo mortuus infernũ ſpoliauit, filios ſuos, i. Apoſtolos ſuſcitauit Deus pater ſuper filios Grçciæ, eo dicente: *Euntes docete omnes gentes, &c.* Poſuit Chriſtũ quaſi gladium fortiũ, vt fieret illud ꝙ eſt fortiſſimũ: *Veni ſeparare hominẽ aduerſus patrẽ ſuum, &c.* Hoc per miniſteriũ filiorũ Sion, i. per prædicationẽ Apoſtolorũ factum eſt. Vnde prædicationis illorũ tanta vis, tantus effectus? *Dominus Deus*, ait, *ſuper eos videbitur, & exibit vt fulgur iaculũ eius.* Quod eſt dicere. Illis proficiſcentib & prædicãtib. vbiq; Dominus cooperabitur, & ſermonẽ cõfirmabit ſequentib. ſignis. *Nam exire vt fulgur iaculũ eius*, hoc eſt coruſcare miraculis euãgeliũ eius. *Et Dominus in tuba canet, & vadet in turbine auſtri.* Quid eſt tuba canere, niſi futurũ iudiciũ audiente mũdo vniuerſo declamare? *Et deuorabunt eos*, ait, &c. Bona deuoratio, qua traijciunt in corpus Eccleſiæ: & *boni lapides funda*, q̃ ſunt reuelata eis ſacramẽta ſanctæ ſcripturæ, quib auditis ſiue intellectis, Grçcia ſe ſubiecit, gẽtilitas quaſi lapidata cõticuit, victa acqeuit. *Et bibentes*, ait, *inebriabũtur, &c.* Nõne Apoſtoli biberũt, et inebriati ſũt? Cũ n. accepiſſent Spiritũſanctũ, & loquerent varijs linguis, ſtupebãt dicẽtes, *Muſto pleni ſũt.* Et verè muſto pleni, ſed nõ quali muſto putabãt iſti: *Et replebũtur vt phialæ*, i. plenã habebũt facultatẽ non ſolũ ſcientię, verumetiã eloquentiæ. *Et ſaluabit eos.* Senſus hic eſt. Sicut paſtor gregẽ ſuũ, ita ſaluabit multitudinẽ credentiũ, & hoc inde proueniet, qa ſicut lapides rotundi facilè volui poſſunt, & citius mouentur ſm volũtatẽ eius qui vſpiã illos ducere vult, ita illi imperium Saluatoris

e *Saluabit eos.* i. ſancti quamuis graues onere carnis, ita alleuiabuntur, vt in alto poſſunt poni in ædificio Chriſti.

f *Frumentum electorum.* Frumentũ, Saluator, quia ipſe eſt *panis qui de cælo deſcendit*, & confirmat cor electorum qui bibitur ab his q ſancti ſunt corpore & ſpiritu, q introducti in cellã vinariam gaudentes ſequũtur agnum quocũq; ierit. Ioan. 6. d. Can. 2. a. Apo. 14 a.

✻ Remigius. Hoc vinum germinat virgines, quia quos amor Chriſti inebriat, omnia mundi oblectamenta ſpernunt, & quaſi ebrij & inſenſibiles mundo fiunt ac ſolum Chriſtum diligunt. Et dicunt cum Apoſtolo: *Itaque nos ex hoc neminem nouimus ſuper terram.* F 2. Cor. 5.

* Paſchaſ. Magnũ bonum & ſummæ benedictionis arcanũ in Euchariſtia Chriſti eccleſiæ præparatur, vbi Chriſtus eſt cõuiua delitiarũ & conuiuiũ. De hoc olim repromiſſo Zacharias admirãs ait: *Et quid bonũ eſt, & quid pulchrũ eius, niſi frumentum electorum & vinum germinans virgines?* Vbi notãdũ ꝙ non niſi electorũ eſt cibus, ex quo bonũ ſalutis eccleſiæ, & pulchritudo decoris præſtatur: qa & ſi quotidie ſordeſcit, exinde reparat, vt ſpõſa Chriſti ſine macula & ruga talib. inueniat reſperſa munerib. fœlix fructus vbertatis, ex quo virginitas germinatur, nã in hoc noſtri germinis vino, caſtitas corrumpitur, & ab iſto virgines procreantur. L. de corpore & ſa. Domi. c. 21.

Ideo Machabæi auxiliante Deo eijcient Macedones de terra Iſrael, vt mundetur templum, & legis præcepta ſeruentur, & eruditio ſcripturarum rurſus germinet virgines, i. populum credentem in vnum Deum, qui prius cultibus idololatriæ conſtuprabatur.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Impleui Ephraim. *i. apoſtolos, qui omnes vel ferè omnes fuerunt de regno decem tribuum, quod vocatur Ephraim frequenter in ſcriptura veteris teſtamẽti, eò ꝙ Ieroboam primus rex fuit de tribu Ephraim. Hos aũt apoſtolos impleuit dominus Spirituſancto. Act. 2.*

2 Et ſuſci fi. tu. Sion. *ideſt, apoſtolos.*

3 Super fili. tu. *In qua plures apoſtoli prædicauerunt fidem Chriſti, ideò ſequitur.*

4 Et po. te. &c. *Prædicando Dei verbum*, quod eſt gladius ſpiritus, *Epheſ. vj. c.*

5 Et do. Deus ſu. *In miraculis viſibilibus diuina uirtute fiendis ad inuocationem apoſtolorum.*

6 Et exibit vt ful. &c. *ideſt, effectus ſuæ poteſtatis ita manifeſtabitur, ſicut fulgur egrediens de nubibus.*

7 Et domi. Deus in tu. *In tuba. ſ. prædicationis per apoſtolos, de qua dicitur Iſa. lvij. a.* Quaſi tuba exal. vocem tuam.

8 Et uadet in tur. auſtri. *i. idola auferet, ſicut ventus turbinis ſtipulam.*

9 Dominus exerci. *i. angelorum.*

10 Proteget eos. *Dando eis conſtantiam contra perſecutiones tyrannorum.*

11 Et deuorabunt. *i. incorporabunt Chriſto gentes per ſuſceptionem fidei.*

12 Et ſubiicient, &c. *Iugo Chriſti.*

13 Lapidibus fundæ. *ideſt prædicationibus procedentibus ex charitate quæ per fundam deſignatur, eò quòd de chorda efficitur.*

14 Et biben. *ideſt, delectabuntur in conuerſione Gentium, ſicut illi delectantur qui bibunt vinum.*

15 Et repl. vt phia. *Meritis in dicta conuerſione.*

16 Et Quaſi cor. *ſcilicet holocauſtorum, vbi inter cornua ponebãtur carnes concremandæ ad honorem diuinum.*

17 Et ſal. in die illa. *i. tempore noui teſta. vt prædictum eſt.*

18 Vt gre. &c. *i. ſicut bonus paſtor diligenter cuſtodit gregem ſuũ.*

19 Quia la. ſancti. *ideſt, electi Dei.*

20 Eleuabuntur ſuper terram. *Primò, per meritum gratiæ, & poſtea per præmium gloriæ. Ex hoc autem quod dicitur hic:* Lapi. ſancti. *apparet manifeſtè, quòd propheta loquitur metaphoricè: quia lapides materiales non ſunt ſanctitatis vel vitij capaces. ideò ſubditur adhuc metaphoricè.*

21 Quid enim ho. *ideſt, quid eſt placens coram Deo?*

22 Niſi fru. ele. *ideſt, corpus Chriſti conſecratum in pane frumenti, quo nutriuntur ſpiritualiter electi.*

23 Et vinum. *ideſt, ſanguis Chriſti ſub ſpecie vini.*

24 Germinas vir. *ideſt, multiplicans virgines in Eccleſia Dei, ſequentes veſtigia Chriſti paſſi.*

* CAP.

CAP. X.

Hieron. Remig.

A a P[Etit. Plu.] Promittitur magna fœlicitas quæ tempore Machabæorum videtur impleta quando lex Isrælitica creuit in maius, & dominus cuncta prospera concessit destructis idolis, & sacerdotibus eorum falsitatis. Alij Iudæi dicunt hęc esse implenda tempore Christi sui.

CAP. X.

Petite pluuiam à domino in tēpore seroti no: & dominus faciet [Sic.] niues & pluuiā imbris. Et dabit eis singulis herbā in agro. [a Hæretici qui attendunt.] Quia simulacra locuta sūt inutile, & diui [Populo. a Alias seminatores.] ni viderunt mendacium, & seminatores [a Vana promittebant. b A diabolo in captiuitatem Babylonis quasi grex ...] locuti sūt frustra, & vanè cōsolabātur. Idcirco abducti sūt [a ... positi sunt. b Qui dicit: Ego sum pastor bonus.] quasi grex: affligentur quia non est eis pastor. Sup pastores [a ... peccatis pastorum. Petulcos, luxuriosos. Puniam. Postea verè.] iratus est furor meus, & † sup hircos visitabo. Quia visitauit dn̄s exercituum gregem suum domum Iuda, & posuit eos quasi equū gloriæ suæ in † bello. Ex ipso † angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prelij, ex ipso egredietur omnis exactor simul Et erūt quasi fortes † conculcantes lutū † via-

Peti. plu. Extremo a tempore iam mūdo declinante ad finem, quando iam debent impleri promissa prophetarū: Peti. à Deo b patre, plu. idest, Christum cuius doctrina corda nutriuntur: & ipse dominus Christus missus à patre fa B ciet niues ad refrigerādum: & pluuiam, c idest, abundantiam Euāgelici imbris ad irrigandam siccitatē terræ: per quā dabit singulis fidelib. her d bam boni operis in agro mundi. & tunc credentes in Christū tam de Gentibus quam de Iudæis intelligent se frustra coluisse simulacra & diuinorum vel somniantium frustrà audisse mendacia: & ideo a diabolo ducti sunt in captiuitatem & afflicti, non habentes Deum pastorem.

†prælio. † angelus. † conculcatores.

Petite pluuiam; Potest dici, quòd credentes in Christum adhortatur Deus, vt petant pluuiam in consummatione seculi, quando plenitudo gratiæ danda est, quia tunc destruenda sunt omnia simulacra. Quod de hæreticis etiam intelligitur & eorum dogmatibus, qui cum Christi nomen habeant, tamen non habent Christum pastorem: & ideo affligentur diabolica captiuitate.

C b *Quia simulacra*, &c. ✻ Remig. Hoc de hæreticis dicitur, q maximè in mundi termino abundabunt. Hi enim sub nomine Christiano decipient homines, attendentes spiritib. erroris & dæmoniorum. in hypocrisi loquentium mēdacia: qui vanè cōsolantur, quia falsum sibi suisq; promittūt: & quia hoc faciunt, abducti & captiuati sunt à diabolo, & traditi Satanæ in interitum carnis, & affligentur, quia nō habent

habent pastorem Christū, quē se habere falso promittūt. c *Super pastor.* Quidā Iudæi hęc in aduētu Christi implēda dicunt. Alij tēpore Machabæorum dicūt impleta hoc modo. Vnius sacerdotū populus ille traditus fuerat in manus psecutorū: sed postea suscitauit Deus Iudā Machabæū, & alios quos posuit quasi equi glorię in pręlio. Ex ipso Iuda, i. ex stirpe illius fuerūt duces in populo qui erant angulus, quia regia potestate populum continebant: & erant paxillus, i. sacerdotes fixi in domini templo, & arcus pręlij quia primi ad pręlium prosiliebant. ✻ Remigi. Sæpè contingit vt pro peccatis pastorum, populus affligatur, & tradatur aduersarijs. Nā Dauid peccante, multa millia Iudaici populi pestilētia deleta sunt. Itaque propheta dicit iratum Dominū super pastores, visitare super hircos, i. super populum, quia & ipsi magistros in culpa sequuntur, & quum postea in peccantes vltionem fecerit, visitabit in bono gregem suum domum Iuda, i. eos qui voce & moribus Deum confitentur. *Et ponet eos quasi arcum gloriæ*, quia præsidebit eis & reget illos, & in illis mirabilis apparebit.

d *Ex ipso egre. omnis exa.* Nulla dignitas erit in exercitu, quæ non illius arbitrio disponatur: & ipsi fortes conculcabunt Macedones in bello quasi lutum viarum, & hoc potuerunt, quia dominus erit cum eis. *Super pasto.* Nostri hæc referūt ad tempora persecutionis; quia pro vitijs sacerdotū sæpe traditur populus aduersarijs: & tamen postea miseretur domui Iuda, i. ore & corde confitentibus Deum, quos facit equos qui Deū ferant contra hostes in bellū & angelos nūcios diuinæ voluntatis, & paxillum columnam & firmamentum in domo Dei: per quos etiam disponetur omnis ecclesiastica dignitas, & ipsi in martyrio conculcāt aduersarios dicendo: *Non timebo quid faciat mihi homo.*

Et

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. X.

Diuisio.

✻ PEtite pluuiam. *Hic consequenter cōsolatur populum de bonorum multiplicatione: Et diuiditur in duas partes: quia primo propheta denunciat bonorum multiplicationē. secundò dispersorum congregationem, ibi:* Sibilabo eis. *Prima pars ab Hebræis expositoribus & catholicis communiter exponitur de abundantia terrænascentium, & de victorijs Machabæorum: & satis potest ad hoc applicari litera: sed saluo meliori iudicio videtur mihi exponenda de bonis spiritualibus hic per corporalia metaphoricè designatis, dicendo consequenter ad præcedētia & subsequentia, vt videbitur. In parte enim immediate præcedenti locutus fuerat propheta de uocatione ad fidem Christi & nutritione in ea, cibo & potu sacramentali, ad quæ disponit verbum diuinum Ideo consequenter dicit propheta.*

1 Peti. *idest, doctrinam Euangelicam, sicut dicitur Deu. 32.a.* Concrescat vt pluuia doctrina mea; fluat vt ros eloquiū meum. &c.

2 In tem. se. *idest, tempore noui testa. quod dicitur serotinum respectu temporis vete. testa. vnde dicitur. j. Io. ij. c.* Nouissima hora est: *per hoc quod dicitur hic.* In tempore ser. *videtur, quod non loquatur de pluuia materiali pro terrænascentibus, quibus pluuia primitiui temporis est tantum vel plus necessaria.*

3 Et dominus faciet ni. & plu. *idest, doctrinā Euangelicam, quæ dicitur nix, quia refrigerat concupiscentię æstum, & pluuia, quia multiplicat boni operis fructum.*

4 Dabit eis sin. her. *Sicut enim frumentū primò facit herba, postea spicam, & vltimò granum: sic fructificatio spiritualis de minus perfecto procedit ad debitum augmentum.*

5 In

5 In agro. *scilicet dominico, qui est ecclesia. Math. xiij.*

6 Quia simula. locu. sunt inuti. *Gentilibus enim ante conuersionem in idolis dabantur responsa, quæ non solum erant inutilia, sed etiam nociua.*

7 Et. &c. *talibus enim erant intenti Gentiles ante conuersionem ad fidem.*

8 Idcirco abducti sunt. *à recta via per varios errores.*

9 affligentur. *remanentes in erroribus.*

10 Quia non. *idest, doctor verus sed falsus. ideo subditur;*

11 Supra pa. *idest, sacerdotes idolorum & doctores Gentium.*

12 Iratus est furor me. *quia non solum sunt mali, sed etiā alios pertrahunt ad malum de quibus subditur.*

13 Et super. *idest, sup reprobos qui dicūtur. hædi vel hirci. Matt. xxv. Et accipitur hic visitatio pro malo pœnæ. Quod antē subditur.*

14 Quia visi. do. *accipitur visitatio in bonum: Vtroq; modo frequenter accipitur visitatio in scriptura.*

15 Domum Iu. *idest cœtum apostolorum Christum confitentiū, quia per domum Iuda intelliguntur Christum confitentes, etiam secundum Hebræos: vt dictum fuit Ierem. xx ij. & xxiij.*

16 Et posu. eos &c. *quia deduxit eos pro sua uoluntate ad declarandum gloriam maiestatis suę per opera miraculosa.*

17 In bello. *contra humani generis inimicum.*

18 Ex ipso. *idest, apostolorum cœtu & successorum suorum.*

19 Angulus. *coniungens Iudęos & Gentiles in una ecclesia.*

20 Ex ipso. *sustentans debiles & infirmos.*

21 Ex ipso ar. *contra hęreses & errores insurgentes, & maximè tempore Antichristi.*

22 Ex ipso egre. *idest, abijcietur.*

23 Omnis exa. *i. Antichristus cū suis satellitib. qui à domino* *fi

MORALITER.

1 *Peti. plu.* Capitulum istud exponunt ad literam Iudæi & aliqui doctores chatolici de multiplicatione bonorum temporalium in Iudæa post reditum de captiuitate Babylonica.

lonica. Ego autem literaliter exposui de multiplicatione bonorum spiritualium in aduentu Christi, propter quod expositio mea literalis est etiam spiritualis respectu aliarum. ideo de illa pertranseo.

† Moral.

a *Et erunt.* Hæc quoq; Iudæi vel sub Machabæis dicunt transacta, vel sub Christo implenda, cũ Iudas ita conculcauerit aduersarios tũc oĩs equitatus Græciæ corruet, & domus Iuda, i. tribuũ duarũ, & Ioseph, i. decẽ conuertentur de captiuitate in qua fuerãt, & erũt sicut ante captiuitatẽ per hoc q̃ exaudiam deprecãtes & Ephraim q̃ nũc captiui tenẽtur, postea laxati ad tantã lætitiam veniẽt vt eos vino madidos, arbitreris & filij eorũ cernentes triumphos patrum lætabuntur in domino per quẽ victoriam consecuti sunt.

Cũ Deus visitat domũ Iuda, i. ecclesiã confitentẽ, submergitur in mari rubro põpa diaboli, & superbia huius seculi, q̃ quatuor p̃turbationib. quasi quatuor rotis ad p̃cipitia trahũtur nisi per bonũ aurigã regantur, tunc dñs confortat domum Iuda, & do. Io. vt q̃ regnãte Ieroboam, diuisi sunt imperãte Christo sociẽtur in vnum gregem.

sed ẽt de Assyriis ad Iudæam & Galaad & Libanũ, quę loca decem trib. prius possederant, & tantus erit numerus reductorum, vt multitudinem terra non capiat.

d *Et de terra Aegypti &c.* Ruper Aegyptũ hunc mundũ Assur diabolũ, & Assyrios dæmones in scripturis significare notũ est. Est igitur sensus. Sicut in istã localem Aegyptũ descenderũt filii Iacob, & ibi multiplicati gemuerunt sub seruitio & deinceps carneus Assur calũniatus est cũ duxitq; captiuũ sine cã, q̃a nihil ꝯ Sẽnacherib & Salmanasar fecerat, ita in principio in Adã & Eua è paradiso descẽdit oĩs electorũ populus ĩ tenebras huius seculi, vbi Deus verũ lumẽ nõ vr, & diabolus sub tributũ mortis redegit eũ, inuidẽs illi, & odio hñs absque vlla cã, q̃a hõ diabolũ de cælo ruere nõ fecerat. Noĩbus aũt Galaad et Libani martyres, i. testes, & oẽs cãdidæ cõfessionis sanctos significari p̃spicuũ est. Hi conuertẽtur ad dñm sicut scriptũ est, *reminiscẽtur & cõuertẽtur ad dominũ oẽs fines terræ.* Ergo de p̃senti seculo neq̃ ereptos de p̃tãte malignorũ spũum liberatos *cõgregabo eos*, subaudit. ĩ vnũ, vt dicit Euãgeliũ, & tãta erit multitudo eorũ vt ęstimatione humana nõ possit inueniri quis vel q̃tus sit locus q̃ sufficere q̃at illis ad habitandũ.

Isa. 53. Exod. 1. 4. Reg. 19.

rum in prælio. Et bellabunt, quia dñs cum eis, & confundentur ascensores equorum. Et confortabo domum Iu-
a ¶Christi qui de Iuda. b ¶Christi qui famem mundi sua satiauit præsentia, sicut Ioseph famem Aegypti. c ¶De captiuitate.
dã, & domum Ioseph saluabo. Et conuertam eos, quia miserebor eorum, & erunt sicut fuerunt, qñ non proiecerã eos.
a ¶Vnum in fide. ¶Hæc omnia in persecutionibus possunt accipi Q desperatis omnibus seruos tuos exaudit Deus.
Ego n. dominus Deus eorũ & exaudiam eos. Et erunt quasi fortes Ephraim & lætabitur cor eorum quasi a vino. Et filij
a ¶Qui prius infirmi & debiles, sicut fortes, fructificabunt b ¶Cum biberint vinum de vite vera.
¶Imitatores eorum.
eorum videbunt & lætabuntur, & exultabit cor eorũ in domino. Sibilabo eis, & cõgregabo illos quia redemi eos. Et
a ¶Qui præbet omnia bona. b ¶Qualis pastor. c ¶De captiuitate. ¶Ad eidem. d ¶Dispersos. e ¶Sanguine agni. ¶Extento brachio.
multiplicabo eos, sicut ante fuerãt multiplicati, & seminabo eis in populis Et de lõgè recordabuntur mei, & viuent cũ filijs suis, & reuertẽtur. Et reducã eos de terra Aegypti, & de Assyrijs cõgregabo eos. Et ad terrã Galaad & Libani adducã eos, & nõ inuenietur eis locus: Et trãsibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, ẽt confundẽtur oĩa p̃funda fluminis. Et humiliabitur superbia Assur, & sceptrum Aegypti recedet. † Confortabo eos in domino, & in nomine eius ambulabunt, dicit dominus.
a ¶Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli.
a ¶Minas persecutoris b ¶Sic. ¶Tunc ¶Diaboli.
¶Et sic. a ¶Fortitudo mea & laus mea dominus ¶Filio. b ¶Christiano. c ¶Cum domino sicut Enoch. ¶De virtute in virtutem.

b *Sibila.* Habebunt signũ congregationis suę, vel sub Macedonibus, vel in consummatione mũdi meum sibilũ, quo me præsentem ostendã ad congregandũ. *eos.* His q̃ captiui erãt in peccatis signat dñs p̃ clementiã, vt cõgregẽtur ad eũ, sic vt ad redemptorẽ di. *Toll. te iugũ meũ sup. vo.*

d Hos multiplicat nõ carnali, sed spirituali benedictione, Hi seminantur in populis quibus dicitur: *Euntes docete omnes Gentes.* Et p̃ illos seminatos populi longe positi per idololatriã recordabũtur domini in cuius conspectu *adorabunt vniuersæ familiæ Gentiũ.* Et viuent cum fi. s. & reuer. vt prius mortui in infidelitate viuãt fide Hi sunt filij q̃bus Paulus lac ministrabat in potũ. *Et reducã eos de terra Aegypti, &c.* de terra in qua imperabat rex Pharao q̃ dicebat: *Mea sunt flumina, & ego feci ea:* & in qua terra dñabatur rex Assyriis, idest, magnus sensus. s. superbus Diabolus, q̃ ẽt arguẽs vel conuincẽs interpretatur. Hi tales ducũtur in terrã Galaad, idest, de carnalibus ad spiritualia Galaad n. testimoniũ transmigrationis interpretatur. Et ad Libanũ, i. dealbationẽ, vt de tenebris mũdi educti dealbẽtur. Et tũc nõ inuenietur locus in illis, q̃a nõ stringẽtur angustijs terræ sed cæli latitudine perfruentur.

c *Et se.* Vt dispersio ĩ populi, nõ videat esse diuisio, sed se mẽtis operatio, & filiorũ segete multiplicata viuent cum filijs suis, & reuertentur, non tantum de Aegypto,

e *Et transibit in maris freto, &c.* Dicunt Hebręi Iudęos nõ solum in Persas & Medos, sed etiam in Bosphorum & septemtrionalẽ plagã ab Assyrijs & Chaldæis esse trãslatos, & inde eos ex parte Dei clementia reductos vel reuocatos. vnde ait: *Transibit in maris fre.* i. angustias Propontidis quæ Constantinopolim & Calcedonem diuidit, & percutiet dominus, vadẽs ante populum suum fluctus maris, & confundentur omnia pro. flu. vt olim factum est siccato Iordane, vel rubro maris, & sic humiliatis inimicis gloriabuntur in terra Israel in nom. ine domini.

Allego. Præcedente domino transimus fretum huius seculi. In hoc mare vbi coartantur sancti, descenderunt apostoli: & primus dominus descendit, vt nos de amaris fluctibus liberaret, & calcato freto cõfundentur o. pro. flu. vt in fluminibus mundi prædicantes pede transeant & humiliato diabolo imperium eius a sanctis recedant & liberati cõfortabuntur, & gloriabũtur in dño dicentes: *Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi.*

In longinquis locis positi. *Psal. 21.* *Hieron. Remig.* *Iosu. 3. c. Exod. 14. e* *Gal. 6. d*

NICOLAVS DE LYRA.

su Christo interficietur. y. ad Thesalon. y. ideo sequitur postea.
1 Quia do. *s. dominus Iesus Christus.* 2 Et con. ascen. *id est milites Antichristi.* 3 Et confor. &c. *quia aliqui apostoli fuerunt de vtroq. regno, vel per domum Iuda intelliguntur fideles de Iudæis credentes: & per domum Ioseph qui interpretatur accrescẽs fideles de Gentibus qui sunt in magno numero.* 4 Et con. *recedendo ad veritatem fidei aliquos auersos ab ea tempore Antichristi.* 5 Et erunt si. *i. ante persecutionem Antichristi, in qua videbuntur fideles quasi a Deo proiecti.* 6 Et c. & c. *in fide firmati.* 7 Et fi. *i. ab eis edocti regenerati per baptismum.* 8 Et læta. *de deiectione Antichristi.* 9 Sibi. eis. *hic propheta denuntiat diuersorum congregationem, & dicit hic Ra. Sa. q̃ hæc congregatio referenda est ad tempus futurum. quod vocat tempus Messię, & in hoc dicit verum: sed quod dicit futurum iam impletum est p̃ Christum in vocatione fidelium, qui congregati sunt in vna ecclesia, non locali motione, sed fidei & charitatis vnione, & hoc est q̃ dicitur.* Sibila c. *inspirãdo spiritũ deuotionis.* 10 Et con. *fide & charitate.* 11 Quia red. *mea passione vnde, dicitur Io. xi. c.* q̃ Iesu moriturus erat nõ tantũ p̃ Gente, sed vt filios Dei qui erant dispersi, p̃ *varios errores Gẽtiũ.* cõgregaret ĩ vnũ *mõ p̃dicto.* *Et*

12 Et multiplicabo &c. *tempore Dauid & Salomonis in quo fuerũt multi fideles ecclesiæ, quia vna est ecclesia fideliũ a primo Abel iusto vsque ad vltimum electum, quia in fine mundi nasciturus est vt dicit Greg. homil. vy. & non solum tot, immo multo plures fideles multiplicati sunt tempore noui testamenti, quã veteris.* 13 Et seminabo. &c. *Per prædicatores missos ad diuersas partes orbis.* 14 Et de lon. *i. de longinquis partibus.* 15 Recordabũtur *i. beneficiorum meorum.* 16 Et uiuent. *vita gratię.* 17 Cum filiis. *i. imitatoribus suis* 18 Et reuer. *Quia de diuersis partibus orbis ante tempus Antichristi venient fideles & occupabunt Ierusalem & terram promissionis.* 19 Et non. *Hoc dicitur ad designandum manum multitudinem venientium.* 20 Et tran. *scilicet, dominus.* 21 In mari fre. *Dando eis transitum prosperum. ideo sequitur:* 22 Et percut. in ma. *Faciens os quiescere.* 23 Et confundentur. *i. terra Aegypti, ut dicit hic Ra. Sa. eo q̃ inundatur inũdat one Nili.* 24 Et humiliabitur. *In his terris habitãt Saraceni, qui a Christianis debellabũtur: q̃a lex Mahumeti a gladio incepit & per gladiũ tenetur. & gladio terminabitur.* 25 Confortabo eos in domino, *scilicet, Christianos.* 26 Et in nomine eius ambulabũt. *Non præsumẽtes de sua potentia, sed diuina.*

*CAP.

CAP. XI.

Hieron. Remig. A a Aperi Liba. Predicta captiuitate Israelitici populi per Assyrios & Babylonios, supposuit ēt de restauratione templi,& sequenti populi fœlicitate,nunc trāsit ad ea quæ per Romanos facta sunt in templo & Ierusalē pp vindictam sāguinis Christi, per Libanū itaq; templū significatur quod apertū est,vt intret Roma. exercitus. Per noīa arborū quæ supponuntur significātur B pricipes & sacerdotes illius populi.

Quæ. in scr. q.16. * Anastas. Nicenus ex epistolis.

Isidori. Pelusiotæ. Miraris dilecte, queādmodū Deus non parcit suis templis ac basilicis,quādo terre immittit timorem. Sed habes in scripturis accuratam huius rei declarationem. Si.n.arcæ sanctę non pepercit, sed eam dedit alienigenis cū eius sacerdotib.qui deliquerant,& multa sanctitudine,& cherubin,& vestes,& prophetiam, & chrisma,dedit conculcanda & polluenda gētib.ne sanctis parcit ecclesiis,& intemeratis sacramentis, vt cum ne sanctis quidē suis parcat,delinquentes inclinet ad metū & sanctificationē, læuiorem propter ea quę agunt expectantes cruciatū. *Vlulate*,inquit,*omnes,quia cecidit cedrus* fortib.cadentibus, erudiantur ac castigentur quę sunt imbecilliora. Cadētib n. impijs, inquit Salomon,iusti terrentur. Vide Eusebium Cæsariensem lib.8.Demonstrationis euang. c.4.

Hiero. Metaphora. b *Vox vlul.pa.*Per aliam metaphoram,quos magnificos vocauerat,nunc pastores,i. principes & doctores vocat, quos inuitat ad luctum,quia magnificentia eorum vastatur,i. templum de quo gloriabantur.

c *Vox.*Sicut altitudinē tēpli,iuxta sitū Iudeæ,terræ altitudini Libani cōparauit,quia Libano in terra promissionis nihil est excelsus aut nemorosius, sic Iordani q maximus in Iudæa est,iuxta quē morantur leones,fremitū iungi leonum pp ardorem sitis.vel ob deserti viciniā.vnde dr *Ascendit leo de Iordan*,i.Nabucho.contra Ierusalē de sedib suis,tanquam leo de cubili. Vox ergo leonum.i.frementiū Romanorū auditur cōtra Ierusal

d *Hec d'*.Quia apertus est Libanus, & oīs superbia Iordanis vastata. Idcirco *Hec dicit do.Deus m'* *Pasce peco. occi.*i.nūc interim nutriatur & crescat, quia postea ab hostib. occidendus est quasi oues & pecora.

*Remig. Vox est domini ad prophetam. Nunc interim nutriatur grex & crescat qui postea ab hostib capiatur.

C A P. XI.

a ¶Vt intret Romanus exercitus. b ¶Templū a Zorob. instauratū. ¶Vel ignis cuncta vastabit, & hostilis impetus duces & sacerdotes consumet

1 a Peri Libane portas tuas,& comedet i- †

a ¶Sacerdotes & principes mutua se deploratione lugeant. †

2 gnis cedros tuas. Vlula abies,quia ceci

a ¶Quod obscure posuerat,manifestius exponit.

3 dit Cedrus, quoniā magnifici vastati

a ¶Confusionis & ignominiæ. b ¶Quia templum quod inexpugnabili firmitate erat constructum a Romanis est deletum.

4 sunt. Vlulate qrcus Basan,qm succisus

5 ¶Auditur.

6 b est saltus munitus. Vox vlulatus pastorū, quia vastata est

7 a ¶Alias superb a. ¶Quos prius arbores postea pastores,nunc leones vocat Qui plorāt destructo

8 templo,in quo nutriebantur quidam iusti & potentes & bellatores quasi leones.

9 c magnificentia eorū. Vox rugitus leonū,qm uastata est su

10 ¶Acuæ decurrentis. ¶O Zacharia

11 d pbia Iordanis Hęc dicit dñs Deus meus,Pasce pecora oc-

12

Quæ pecora,Romani qui possidebāt iure victorum,occidebant,& non dolebant nec miserebantur,quæ seruabant ad vitam,vendebant,& lætabantur dicentes: *Benedictus dominus diuites facti sumus.*

* Rupert.Memoriter tenendum est,quia sicut ea quæ prius dicta sunt, misericordiam sonant Regis Sion, ita hæc iudicium prædicant eiusdem regis & iudicis oium. *Videns dominus ciuitatem,fleuit super illam dicens,quia si cognouisses & tu,&c.*Ciuitas illa pecus erat occisionis,i.populus destinatus sempiternæ morti,æternæ perditioni.

Quicunq; doctores tam in vet.test.q in nouo negligentius agūt,& minimos scandalizant,ipsi pecora occisionis nutriūt nec cōpatiuntur super illos sed vendūt sibi creditos,& ex mortib.aliorū diuitias consequūtur, laudantes eos qui prædam agūt, miseris,& iniquis benedicentes.

Nec mirum si hostes occidebant,& vendebant,cum ipsi eorum pastores non pepercerunt eis,& pro culpa eorū grex lupis traditus est.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

C A P. XI.

Diuisio. * A Peri Liban. *Istud capitulum variè exponitur ab Hebræis, & Latinis,& omnes expositores mihi videntur in aliquib. a litera dissonare,propter quod sine præiudicio intendo de diuersis expositionibus aliqua assumere, & aliqua addere ad literam concordādam. Pręsens igitur capitulum in tres partes diuiditur,quia primo describitur secundi templi destructio,secundo,destructionis ratio. ibi.*Hæc dicit,*tertio,Antichristi persecutio,ibi*: Et dixit dominus.*Prima pars non solum a Latinis sed etiam ab Hebręis antiquis exponitur de destructione templi facta per Romanos. vnde in libro qui dicitur Ioma apud Hebræos, dicitur quod ante destructionē templi portæ eius de nocte aperiebātur sine homine. & dixit Ra.Iohannam, templum quare destruis teipsum? Scio enim de te,quod finis tuus erit destructio: Super te namque prophetauit Zacharias.*

C

1 Aperi Li. portas tuas,& comedet ignis ce.&c. *Romani enim capta ciuitate incenderunt templum.*

2 Vlula abies, &c. *Quæ est te maior. Et subditur expositio.*

3 Quoniam magnifici vasta.*i. illi qui erant maiores in populo Iudæorum in Ierusalem existente, & ideo alij existentes in locis alijs debebant diffidere de seipsis.*

Vlu-

4 Vlulate quercus Basan. *i.habitatores, vltra Iordanem,vbi erat terra Basan,in qua tunc habitabant aliqui Iudæi.*

5 Quoniam succi.est saltus muni.*i. Ierusalem,quæ tanquam metropolis erat magis munita contra Romanos alijs ciuitatibus.*

6 Vox vlulat.pastor.*i.sacerdotum qui tunc regebant populū.*

7 Quia, &c. *idest templum de quo gloriabantur, & magnifice viuebant.*

8 Vox rugitus leonum.*i.prædonum, qui ante destructionem templi habitabant in Iudæa,ut dicit Ioseph.lib.de bello Iudaico.*

9 Quoniam va.*i.diuitiæ quæ sunt materia superbiendi.*

10 Iordanis.*i.Iudææ super Iordanem sitæ.*

11 Hæc dicit dominus. *Hic consequenter describitur prædictæ destructionis ratio,quæ fuit Iudæorum ingratitudo: Et diuiditur in duas partes,quia primo ponitur magnitudo beneficiorum diuinorū. Secundo ingratitudo Iudęorum, ibi:*Et dixi.*Prima in duas. quia primo ponuntur beneficia Dei in exitu de Aegypto,secundo,in Iudęæ territorio,ibi:*Et assumpsi.*Circa primum dicitur.* Hæc dicit dominus Deus meus,*recolendo beneficia Iudæis præstita.*

12 Pasce pecora occi.*i.dic quod pauit filios Israel qui dicebātur pecora occisionis in Aegypto,quia masculi nascētes,in flumine proiiciebantur,& adulti duris laborib. affligebantur,intantū quod vita eorum*

M O R A L I T E R.

1 *Aperi Libane,&c.* Capitulum istud exponunt ad literā Iudæi & doctores catholici communiter de cōbustione templi domini per exercitum Romanorum.

Moraliter autem potest exponi de combustione cleri per cupiditatis incendium qui tamen præ cæteris debent esse Dei templum. Et sic dicitur: *Aperi Libane portas tuas,*i. aperuisti omnes vias tuas cupiditati.

† *Comedet ignis.*s.cupiditatis & carnalitatis.

† *Cedros tuas.*i.maiores ecclesię.

2 *Vlula abies.*idest, inferiores clerici cupiditatem superiorum imitantes.

4 *Vlulate quercus Basan.*Quę pinguedo interpretatur. Ideo per istos religiosi pingues reditibus, significantur qui frequenter cupiditatem similem imitantur.

6 *Vox vlulatus pastorum,*qui deberēt clamare cōtra vitia.

Quia

7 *Quia vastata est magni. eo.*s. in virtuosis operibus & miraculosis, nam ante annos istos in ecclesiis cathedralib. erant homines tantarum virtutum, quod Deus per eos faciebat opera miraculorum, sed modo fiunt opera spoliationum.ideo subditur.

8 *Vox rugi.leonum,*i.crudelium pastorum.

9 *Quoniam vastata.*i.vitę clericalis. Iordanis enim interpretatur riuus iudicij. Clerici vero modo sūt in omni iudicio ecclesiastico & seculari,& eorum superbia deijcietur in morte cuiuslibet, tunc enim communiter deficit eis sensus,nec mirum quia vendiderunt ipsum.

11 *Hęc dicit.*quoniam populus cōis non pascitur a clero pabulo verbi & exempli,vt deberet, sed magis occiditur verbis malis,& exemplis. ideo dicit dominus prophetæ, per quē significatur prædicator bonæ uitæ & doctrinæ.

12 *Pasce peco.occi.quæ,&c.*curati & prælati mali.

* Occi-

a ¶Romani. b ¶Iure victoriæ. c ¶Immisericorditer. d ¶Pro tanta crudelitate.
cisionis quæ qui possederant occidebant & † non dole- 1
a ¶Quosdam reseruabant, non propter clementiam sed propter precium. b ¶Hoc dicebant Romani iudæi Deum peccatis suis offenderunt ideo oppressimus eos & precio eorum diuites facti sumus. 2
bant,& † vendebant ea, dicentes: Benedictus dñs, diuites 3
a ¶Quia pastores eorum non parcebant eis, & ideo ego non parcam habitatoribus Iudææ. 4
a facti sumus. Et pastores eorum non parcebant eis, & ego 5
b non parcam ultra super habitantes terram, dicit dñs. Ec- 6 7
c ce ego tradam homines, vnumquemque in manu proxi- 8
d e mi sui, & in manu regis sui, & concident terram & non 9 †
f eruam de manu eorum, & depascam pecus occi- 10
g ¶Ad vescendum. 11
sionis, propter hoc ò pauperes gregis. Et assum- 12
¶Humanum genus. 13
h psi mihi duas uirgas, vnam uocaui † decorem, & al- 14
i k 15 16

A a *Et pastores eorum &c.* ✻ Rupert. Ergo qui possederant, sacerdotes fuerunt auarissimi, & pontifices rapacissimi, & eiusmodi pastores animas occidebant, & nō dolebāt, imo gaudebant, quoniam de occisione animarum illorum aliquod emolumentum pecuniæ capiebant, atque hoc modo vendebāt infelicem populum tanquam possessionem suam, præoptātes de pereuntib. lucellum aliquod contrahere, quam de viuentibus, & Christū sequētibus suorum detrimentum saccu-B lorum incurrere. O quam inqui, quam impiè Deum existimabunt similē sibi, dum ita vendentes pecora illa dicebāt: *Benedictus dominus, diuites facti sumus.* Talis eorum benedictio, maledicta sit, quoniam & ipse dominus in alio propheta dicit: *Maledicam benedictionibus vestris, &c.*

b *Ecce ego tradam.* Post euersionem templi quæ ideo accidit, quia per 42. annos pænitere noluerunt, traditi sunt vnusquisque in manu proximi sui, quia mutua se nece trucidabant. *Ecce ego tra.* Quando Ierusalem obsidebatur a Romanis tanta inter ipsos Iudæos erant bella, & discordię ciuiles, vt in tres partes populus diuideretur, sicut in historiis legitur.

c *Et concident.* i. destruent Romani omnem terram, & vniuersas vrbes Iudæorum.

d *Et non eruam.* Eos de manu Romanorum, sed sub eis æterna captiuitate deprimentur.

e *Et de pas.* Vt semper Iudæi nutriantur ad mortē, quia domini est sententia.

f *O paupe.* i. iusti de Israel qui suscepistis Dei filiū, audite quæ dicūtur, & sequentis capituli sacramēta cognoscite.

g *Et assumpsi.* Quia superius dixerat irreparabilem vastitatem templi & Ierusalem, quia poterat hoc uideri de solo Iudaico populo dictum, qui interfectis prophetis, etiam ipsum Dei filium occidit dicens: *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* Nunc creator vniuersitatis exponit mysteria sui orbis dicens se habuisse duas vir-
C

gas, & in illis vinctum populum pauisse. *Et assum.* Crea- D tor vt pastoris habitum demonstraret, assumpsit virgas duas vel baculos.

h *Duas virgas assumpsi mihi, &c.* ✻ Rupert. Idest, Bis cum hominibus, vt essem Deus eorum, fœdus peperi. Primo cum Noe, & omnibus hominibus, dicens, *Ego statuam pactum meum vobiscum, & cum semine vestro post vos, &c.* Secundo cum Abrahā, & semine eius, dicēs, *Statuam pactum meum inter me, & te, & semen tuum post te, &c.* Assumpsi ergo duas virgas, idest, primo regimen omnium gentium, quia omnium creator sum deinde regimen seminis Abrahæ quoniam gentes in vias suas abierunt. Gen. 9. † non delinquebant, i. dicebant se nō peccasse. Gen. 15. & 17 † iucunditatem.

✻ Eusebius. Vides vt testamentum quidem suum uirgam priorem esse dixerit, alteram uero uirgam funiculum & tamen se vtramque abiectu rum minatur, quamuis prius dixerit: *Et capiam mihi ipsi Duas virgas, vnam vocaui pulchritudinem & alteram vocaui funiculum.* Pro quo Aquila quidem sic conuertit. Vnam vocaui decorem, & alteram funiculū Symmachus autem. Hanc quidem uocaui decorem, illam funiculum. Hoc igitur vniuersæ gentis pulchritudinis decorisque nomine, diuinam legem, & quod in ea continetur testamentum merito appellat. Funiculus autē ipsa gentis multitudo apud ipsum quoque Moysen uocata est, *Iacob funiculus hæreditatis eius.* li. 10. demōst euang. c. 4. E Deu. 32. (Dan. 3 1.)

i *Vnam vocaui decorem.* Idest, omne humanum genus, instaurato mundo sub Noe, antequam peccatis sorderet, sua benedictione protexit. Et ideo uocatio cunctarum Gentium decora dicitur, quia nihil iustius quam, vt omnium patrem, omnes innocent æqualiter ab eo geniti. Hieron.

k. *Et alte. vo. fu.* Cum essent termini Gētiū iuxta numerū angelorū Dei, *Iacob fuit populus Dei & funiculus hæreditatis eius. Et paui greg.* Israel, & cū Israel totū huma. genus hinc subdit. *Et succidi tres pastor.* Moys. & Aarō & Maria. Quorū Maria psal. 104. a Deut. 32. Nu. 20. a

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *amaritudinem deducebatur, vt habetur Exo. 1.*
1 Quæ qui possederant. *s. Aegyptij.*
2 Occidebant. *Modo prædicto.*
3 Vendebant ea. *Quia principes Aegypti habebant eos seruos, & vnus aliquando uendebat alij.*
4 Dicentes Benedictus dominus. *Qui tradidit istos manibus nostris.*
5 Diuite facti su. *Quia uendens gloriabatur de precio, & emens de mancipio.*
6 Et pastores eo. *i. domini eorum.*
7 Non parcebant eis. *A laboribus duris.*
8 Et ego nō parcam vltra super ha. ter. *i. Aegyptios quos multis plagis afflixit: & postea in mare submersit, Exo. 14.*
9 Ecce ego tradam ho. &c. *Quia multi eorum sequentes regem submersi sunt cum eo, & remanentes postea contendebāt ad inuicem quia vnus imponebat alteri quod fuerat in causa detentionis filiorum Israel in Aegypto contra præceptum domini, ex qua secutæ fuerant Aegypti.*
10 Et conci. ter. *i. lacerabunt se inuicem.*
11 Et pascam pecus. *i. filios Israel, quos pauit in deserto manna cælesti. 40. annis.*
Pro-
12 Propter hoc. *i. propter afflictionem quam sustinuerunt ab Aegyptys.*
13 O pauperes gre. *i. ò vos Hebræi qui fuistis in Aegypto depauperati.* F
14 Et assumpsi. *Hic consequenter recoluntur beneficia in Iudeas prastita, in quę perduxit populum ad honorem regium tempore Dauid & Salomonis. Et quamuis Salomon demeruisset annihilationem regni, tamen Deus hoc non fecit. sed regnum in duo diuisit. 3. Reg. 11. & hoc est quod dicitur*, Et assum. mi du. uir. *i. duos reges.*
15 Vnam voca. de. *s. Ieroboam qui locutus fuit populo pulchre promittens ei libertatem.*
16 Et alteram voca. *s. Roboam qui locutus fuit populo dure: di.* Pater meus cæcidit vos flagellis ego autem cædam, vos scorpionibus. *Est autem scorpio genus flagelli, a cuius manubrio dependent chordulę nodulos habentes ferεos aut plumbeos in extremitate, & ideo vocatur scorpio, Tum quia grauiter percutit. Tum quia in percutiendo fi. em chordularum super corpus percussi reflectit, sicut scorpio reflectendo caudam punget, propter quod Roboam hic vocatur funiculus.* Et paui greg. *idest, sustentaui populum Iudaicum in vtroque regno absque meritis eorum, cum declinarent ad idololatriam. propter quam subditur.* Et succidi tres pa. &c. *Qui fuerunt scilicet, Ioram rex Israel &* ✻ Oche- Scorpio.

MORALITER.
2 *Occidebant.* Exemplis malis.
3 *Et vendebant.* Quęrentes ex eis pecunias leuare.
4 *Dicen. Benedictus Deus di.* Gaudent enim de summa pecunia legatæ, & non de eorum salute.
8 *Et ego non par. &c.* Sed puniam tales pastores.
9 *Ecce ego, &c.* Permittendo dissensionis fieri inter eos.
† *Et in manu regis.* i. diaboli. *Qui est rex super omnes filios superbiæ,* Vt dicitur Iob. 41. d.
11 *Et pascam pecus.* i. simplices laicos dure tractatus a malis clericis. Et subditur modus pascendi, cum dicitur.
14 *Et assumpsi mi. di. du. vir.* i. duos ordines scilicet, prædicatorum & Minorum de quibus subditur.
15 *Vnā vo. &c. Et succi. &c.* Subtrahēdo gratiā meā ab eis

A Maria in primo mēse (quia Nisan dicitur) mortua est in deserto Sin, & in eodē loco & eodem mense propter aquam contradictionis, Moyses & Aarō condēnati sunt, ne intrarēt in terram promissionis, sic factum est, vt de tribu Iuda, præsenti morte succiderentur duo sententia futuræ mortis.

Diuisio.

li. 10. demon. euang. c. 4. † deuastatorē seu dissipantes. † abominabilis fuit mihi.

✱ Euseb. Cum dicatur, Et auferam tres pastores in mēse vno, arbitror sic tres ordines eorum significari, qui olim populo Dei prçerāt Regum, Pontificū, & prophetarū, qm ab his tribus quasi pastoribus oīa quæ ad illos veteres pertinebant, gubernabantur. Sed qñ tres isti pastores vno tēpore cōuersionem passi sunt, Saluatore vtique nostro ad ueniente (nā & rex

B præter legis extraneus præerat, & pōtifex a Romanis prouectus honorē obtinebat, nec propheta fuit vsq; ad Ioannem) merito tria illa dona sublaturū se vno tempore minatur. Et causam ostendit, d. *Quia vag erant super me.*

† reddite.

† Ma. 27. a

¶ Scilicet Iudæos.

a teram vocaui † funiculū, & paui gregem. Et succidi tres †
b pastores in mense vno, & † cōtracta est anima mea in eis. 1
c Siquidem & anima corū † variauit in me. Et dixi: Non pa 2
scam vos. Quod moritur moriatur, & q̄ succiditur succi 3 †
datur, & reliqui deuorent vnusquisque carnem proximi †
d sui. Et tuli virgā meam quæ vocabatur † decus, & abscidi 4 †

a ¶ Exponit quid per virg. in decorem intelliexerit, s. omnes nationes, quę a Deo abiiciuntur.

eam, vt irritum facerem fœdus meū quod percussi cum 5 6

a ¶ Quando assumptus est Israel.

omnibus populis, & in irritum deductū est in diē illa. Et 7 8

a ¶ Populus Israel. b ¶ Mandata mea ad meum honorem.

cognouerunt sic pauperes gregis qui custodiunt † mihi, 9 10

a ¶ Qui voluntas De est autē... Gentes negantes & in Abraham assumere Israel confitētem. b ¶ si placet libero arbitrio.

quia verbum domini est. Et dixi ad eos: Si bonum est in 11 12

a ¶ Quia nos paucos assumpsi, & Gentes abieci, seruate mea præcepta. b ¶ Vultis reddere m... nec meo nomine ... aperte renuite.

oculis vestris, † afferte mercedem meam, & si non quie- 13 14

a ¶ Facite quod vultis b ¶ Qui dixerunt. Omnia quæ præcepit dux faciemus, postea xxx argenteos dederunt Iudæ proditori pro meo sanguine.

e scite. † Et appenderūt mercedē meam triginta argenteos. 15 16 17 18

Hieron.

a *Et cōtracta.* Sup tres pastores quos p̄posuerāt gregi meo
b *Si quidem & anima eorū variauit in me.* Quia nō glorificauerūt me ad aq̄ cōtradictionis. Vel popul⁹ variis modis contra me pugnauit, huc & illuc inter me & idola fluctuans Ideo indignatus dixit ad Moysen: *Non pas. vos. sed quod mo. m. & quod s. &c.* Corpora omnium ruant in solitudinem, & versi in seditionem quasi bestiæ mutuis lacerentur morsibus, nullusq; terram promissionis intret.

D

c *Quod moritur moriatur, &c.* ✱ Anast. Nicenus ex. Theod. De prouidentia. Inuenimus Deū propter insignem hominum improbitatem sæpe relaxare habenas, & concedere, ut genus hominum feratur vt velit. Et hoc ipsum nos docens per Zachariam, dicebat Israeli. *Nō pascam vos. Quod moritur, moriatur.*

E

d *Et tuli virgam.* Assumpto Israel, equi funiculus est domini, totius orbis nationes a cultu Dei separatæ, idola coluerunt.

e *Et appenderunt.* Iudęi maliciosi interpretantur: Per triginta argenteos, triginta mandata legis, quæ facere iubebantur, & rursum. 36. alia quæ prohibebantur, & dicitur eis, vt argentum mandatorum domini reddant Deo suo plastę & factori, quod quia facere noluerunt, proiecti sunt.

Proiice

NICOLAVS DE LYRA.

Ochozias rex Iuda, & Iezabel: quæ cum Ioram filio suo regnum administrabat, vt habetur ex 3. & 4. Regum. Istos enim tres interfecit dominus per Iehu filium Namsi, eo quod erant idololatræ pessimi, vt patet 3. Reg. 9. ideo subditur. 1 Et contra. *i. retracta ab eis propter nimiam eorum maliciam ideo subditur.*

2 Siquidem, &c. *In multiplici actu idololatriæ.*

3 Et dixi non pa. vos. *i. demerita vestra exigunt, quod non sustentem vos, vnde 4. Reg. 10. g. dicitur:* In diebus illis cœpit dominus tædere, &c. *ideo subditur:* Quod moritur moriatur & quod succiditur, &c.

C 4 Reliqui deuorent vnusquisque. *Quia non solum occidebātur ab extraneis, immo etiam dissensionibus intestinis, & propter hæc mala, subditur.*

5 Et tuli virgam meam quæ vo. de. *i. regnum Israel quod dominus per Salmanasar tempore Hoseæ abstulit. 4. Regum 18.*

6 Et abscidi eam. *Quia illud regnum non fuit restitutum, nec captiuitas illa rediit.*

7 Vt irritum. *Li vt, tenetur hic consecutiue, quia hęc irritatio secuta, est.*

8 Quod per. *Quod, scilicet, non dominarentur Iudæis, quamdiu Iudæi seruirent fideliter mihi, & per talem modum loquendi dicitur Hosee. 2. d.* Et percutiam eis fœdus meum in die illa cum bestia agri, & cum volucre cæli, &c. *s. quod non noceat populo meo vt patet ibidem.*

9 Et in irritum. *Quando. n. regnum Israel fuit translatum in Assyrios, man. feste patuit, quod fœdus prædictum erat irritum.*

10 Et cogno. sic pau. gre. *i. pauperes populi Israel.*

11 Qui custodiunt. *s. legem.* 12 Mihi. *i. vt obediant mihi: & isti erant iusti in populo illo, quia maioribus erant depauperati, quia iniustos persequebantur.* 13 Quia verbum domi. *s. talis translatio regis & populi propter peccata. Hoc enim prædixit dominus per Moysen, Deu. 2.* Ducetque te dominus & regem tuum quem constitueris super te in Gentem, quā ignoras tu & patres tui, &c. *Iusti enim de populo Israel qui custodiebant legem Moysi, viderunt tunc hoc domini verbum esse impletum.*

14 Et dixi. *Hic consequenter ponitur Iudæorum ingratitudo, quę maxime apparuit in procuratione mortis Christi: & quantum ad hoc dicitur:* Et dixi ad. *i. ad Iudæos remanentes post captiuitatē prædictam, & etiam post captiuitatem Babylonicam.*

15 Si bonum. *i. seruite mihi de cætero fideliter pro beneficijs uobis a me collatis.* 16 Et si non quiescite. *s. a mea seruitute: hoc non dixit inducendo ad malum, sed per hoc insinuans, quod dimittit homines in libertate arbitrij bonum vel malum faciendi. Per hoc tamen quod dicitur hic:* Et si non. *Secundum modum loquendi datur intelligi, quod non seruirent Deo sicut grati, sed magis agerent contra eum vt ingrati, ipsum in natura assumpta persequendo. Ideo subditur.* 17 Et appen. mer. *i. precium pro corpore meo sibi tradendo, sicut merces equi dicitur precium, quo venditur & emitur.* 18 Triginta arg. *Ipsi Iudæ proditori, secundum quod habetur Matth. 26. & 27. vbi Matthæus spiritu sancto illuminatus dicit hanc prophetiam tunc fuisse impletam.*

✱ Et

MORALITER.

† *In men.* Idest pro eodem defecto. Mensis enim dicitur a mene quod est defectus. Et per istos tres pastores possunt intelligi episcopi, archidiaconi, & curati mali, qui deficiunt in cura regiminis populi, quærētes eius pecuniam & non salutem, ideo subditur.

2 *Siquidem.* Quia non quærit honorem diuinum principaliter sed quæstum suum.

3 *Et di. s.* eis propter suam maliciam.

† *Non pascum vos.* Pabulo gratiæ meæ.

† *Quod mori. i.* qui moritur de vobis morte culpæ, moriatur morte gehennę.

† *Et quod succiditur. suc. i.* succiditur de vita præsenti, succidatur perpetuo de societate Dei.

4 *Et re. de. &c.* Inter clericos. n. malos frequēter oriuntur dissensiones.

5 *Et tuli vir.* Nam libertas prędicandi, & confessiones audiendi pauperum religiosorum frequenter rescinditur & impeditur in præiudicium communis populi, ideo sequitur.

10 *Et cognouerunt. i.* populus communis.

13 *Quia verb. i.* eius vicarij pontificis summi, q dedit pauperib. religiosis potestatē prædicandi, & confessiones audiēdi quā rescindūt, put possunt pastores īferiores duri.

14 *Et dixi. i.* ad populares Christianos quibus Deus loquitur per prędicatores suos.

15 *Si bonum est, &c.* Mihi seruiendo fideliter, & deuote.

16 *Et si.* Tringita seruitutū Deo nō placet, nisi fiat libere

17 *Et app.* Triginta consurgunt ex ductu denarij per ternarium: & sic significat impletionem decalogi in fide trinitatis.

† Et

A a *Proijce illos.* Statuarium vel ſtatuarius, pondus. Inde ſtatuarius, i. ponderator.

b *Ad ſtatuarium.* Ideſt, ad fuſorem ſtatuarum, quod alii plaſten dicunt, i. fictorem vel figulum, vbi omniũ creatorem de precio iudicet, quod decorum ironicè vocat, q.d. Populus quem elegi in filios tã vili precio me vẽdendum emendumq; iudicauit.

* Ruper. Paſtor ille qui duas habuerat virgas, & vna contentus, alteram aſcidebat, i. vnum Iſraelitici populi gregem curãs cunctarũ Gentium tam multũ gregem a cura ſua reiecerat, & iſtum vnum gregem tanta cura tamque miris modis pauerat: talis inquam, ac tantus omnium Deus & dominus homo factus, per ſemetipſum mercedem ſuam requiſiuit, & talem mercedem appenderunt ei videlicet triginta argenteos in precium ſanguinis eius dederunt proditori. Et hoc appellat, *Decorum precium*. Nimirum cum ironia grauiſſima, quia non fuit decorum. Quis ergo rem huiuſcemodi ſatis appendere, vel dignè valeat eloqui, vere nullus niſi ſolus ſtatuarius, ſiue omnium plaſtes Deus. Idcirco, proiecit illos denarios in domum Dei ad ſtatuarium, vt ipſe qui ſolus nouit dignũ proferre ſuper hoc iudicium. Proieci, ideſt vt proijcerentur effeci, videlicet quod Iudas pœnitentia ductus retulit illos triginta denarios principibus ſacerdotum, d. *peccaui &c.*

* Fuſin. Iudas per molle oſculi blandimentum, execrabile iaculum proditionis infixit. Triginta vero argẽteis dominum appreciatum eſſe cupiditate proditoris, audi propheticã vocem: *Si bonum eſt in conſpectu veſtro, &c.*

¶ Pater ad filium, vel Deus ad prophetam. a ¶ Non dicit depone, ſed proiice ut iudicio fictoris merces domini ponderetur. b ¶ Alij conflatorum.

a b Et dixit dñs ad me: proiice † illos ad † ſtatuarium. Decorũ 1 2

a ¶ Al. dominus per prophetam. ¶ ... fuerat imperatum 3

precium, quo appreciatus ſum ab eis. Et tuli triginta argẽ 4

a ¶ Proiectis argenteis in templo abiens laqueo ſe ſuſpendit b ¶ Crucifixo domino & precio eius dato in ſepulturam non dicitur Deus dare ſententiam, contra Ieruſalem quæ erat propter pars eius & funiculus ſed modo proiicitur. 5 6

c teos, & proieci illos in domo dñi ad ſtatuariũ. Et præſcidi 7

¶ Populum peculiarem. b ¶ Non enim veni pacem mittere in terram, ſed gladium

d virgam meã ſecũdã q̃ appellabatur † funiculus, vt diſſoluẽ 8

¶ Fœdus & concordiam quæ inter Iudam & Iſrael fuerat ¶ Prophetam.

rẽ † germanitatẽ inter Iudam & Iſrael. Et dixit dñs ad me: 9

Bene autem mercedem ſuam dicit, velut imputantis & exprobrantis affectu. Pro innumeris bonis quibus eos affecerat, mercedem reſtituũt ei, mortem triginta argentorum æſtimatione penſatam. D

* Euſeb. Diligenter conſiderabis quæ Matt. 27. citantur ex Hier. *Et acceperunt triginta argenteos &c.* Cum non habeantur apud Hieremiam, nõ arbitrari oportet ea per quandam malitiam ex illo ſublata eſſe, an vero librarii erratũ fuiſſe qui negligẽtius ſanctorum euangeliorũ exemplaria confecerit, & ex negligentia in errorem inciderit, & pro Zacharia poſuit Hieremiam, &c. Aquila dum conuertit, *Et proieci argentum in domo domini ad figulum*, plane nos docet quemadmodum diuinum verbum inſtar figuli habitet in domo dñi, & eorum qui illuc accedunt aĩas informet ac renouet. Verumtamen cũ pretium appretiati in illa domo proiectum, eam ipſam ꝓfanã reddiderit, merito ſtatim adiũgit: *Et abieci alteram, &c.*

Li. 10. demon. euang. c. 4.

† Illud.

† figulum.

† diſſipantes.

E

c *Et proieci illos in do* Feci eos a proditore reddi ſacerdotibus Phariſęis. *Qui ex eo emerunt agrum figuli*. i. creatoris omnium in quo ſepeliuntur peregrini, & aduenæ legis ſanguine Chriſti redempti.

Hieron. Mat. 27. a

d *Vt diſſoluerem.* Sicut prius Iſrael & Iudas ab inuicem fuerunt ſeparati, ſic poſt Chriſtum apoſtoli & illi qui pęnitentiam egerunt rurſum dicuntur Iudas, i. dominum confitentes. Qui vero permanſerunt in duricia cordis, dicendo, *Non habemus regem niſi Cęſarem.* Vocantur Iſrael Ephraim, Ioſeph, Sic de eodem populo credentes diuidit, quibus non facit iritum teſtamentum Dei, ſed vſq; hodie manum porrigit, alios in infidelitate relinquit.

Ioan. 19. c

Adhuc

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dixit dominus ad me. *Zachariam.*

2 Proiice illos. *ideſt, hoc precium proijciendum.*

3 Ad ſta. *Ideſt, fuſorem ſtatuarum, vt dicunt expoſitores noſtri: per quem intelligitur ipſe Deus qui eſt formator omnium, & eſt ſenſus:* Proiice illud ad ſta. *ideſt prædic iſtud coram Deo ponendum vt videat, & iudicet hoc factum.*

4 Decorum precium. *Ideſt vile. Et hic eſt modus loquendi ironice: etiam ſecundum Hebræos, qui intelligitur oppoſitum, ſicut de nano ironice dicitur ecce magnus gigas.*

5 Quo appreciatus ſum ab eis. *ideſt emptus a Iudęis Iuda venditore quaſi dicat tam paruo & vili precio non debui appreciari: Hebræi dicunt quod hæc eſt litera: Proijce illud ad theſaurarium vel ad figulum. Dictio enim hebraica hic poſita eſt equiuoca ad theſaurarium & formatorem: Et formator poteſt dici figulus, qui format vaſa de terra & ſtatuarius qui format ſtatuas de alia materia: Translatio noſtra accipit hanc vltimam ſignificationem ſcilicet tertiam: Hebræi vero alij accipiunt primam, aliqui ſecundã & illorum acceptio magis conſonat Euangelio: vbi dicitur quod Iudas retulit. 30. argenteos ſacerdotibus qui cuſtodiebant theſauros templi. & quod ex illa pecunia emerunt agrum figuli: Matthæ. 27. a. Sic igitur poteſt hæc litera exponi.* Proijce illud ad the. *Ideſt, prædic precium Chriſti coram ſacerdotibus, qui erant theſaurarij proijciendum ſicut dicitur, Matt. 27. a. quod Iudas proiectis argenteis coram ſacerdotibus receſſit.* Vel proiice il. ad: *Ideſt, prædic. proijciendum ad emendum inde figuli agrum: tamen li ad non eſt intelligendũ cauſaliter, ſed cõſecutiue. quia emptio cõſecutia agri eſt ad illam proiectionem tam:* Decorum preciũ. *Exponatur ut ſupra.*

6 Et tuli. *Sic videbatur prophetę viſione imaginaria, ac ſi acciperet 30. denarios, & proijceret in domo domini per quod deſignabatur ſic fiendũ de ꝑcio Chriſti a Iuda proditore, qui proiecit illud in templo.* F

7 Et præſcidi. *Scilicet, regnum Iuda, Vt viſum eſt ſupra quod non fuit præciſum in captione Sedechiæ, quia illa captiuitas rediit de Babylone, & habuit populus duces vt Zorobabel & plurales alios: & poſtea aliquos reges ante aduentum Chriſti, ut habetur in Scholaſtica hyſtoria, ſed proprie fuit præciſum in deſtructione Ieruſalem per Titum & Veſpaſianum: quoniam tunc Iudęi fuerunt per orbem captiuati non habentes ducem nec principem, & illa captiuitas adhuc manet.*

8 Vt diſſoluerent. *i. inter Chriſtianos Chriſto de tribu Iuda ſecundum carnem adhærentes, quorum plures fuerunt ad literam de tribu Iuda: & Iudæos in infidelitate permanentes, & hoc fuit figuratum. 3. Re. 12. vbi dicitur, quod Iſrael ſeparauit ſe a Iuda, dicens:* Non eſt pars nobis in Dauid, vel quæ hæreditas in filio Iſai: &c. *Vnde & Iudęi ſunt odioſi Chriſtianis & econuerſo.*

9 Et dixit. *Hic conſequenter agitur de perſecutione Antichriſti. Et continuatur ſic literę precedenti, quia Iudęi pro maiori parte negauerunt verum Chriſtum ipſum repellentes, ideo iuſte permittentur a Deo recipere Antichriſtum qui falſo dicet ſe eſſe Chriſtũ, & ſic ab eo decipi. Et hoc prædixit Chriſtus. Ioan. 5. e.* Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me, ſi autem alius venerit in nomine ſuo illum accipietis. *Sic ergo proceditur, quia primo ponitur perſecutio Antichriſti breuiter & ſuccincte. Secundo magis diffuſe ſequenti ca. Circa primum dicitur.*

* Sume

MORALITER.

1 *Et dixit dominus.* Ideſt, pone ante Deum qui eſt formator omnium vt remuneret impletionem dictam decem mandatorum.

4 *Decorum.* In quo ſeruierũt mihi, & iſtud precium poteſt dici decorum abſolute, quia Deo placitum, Poteſt etiam dici iuxta ſenſum Iſraelẽ decorũ per oppoſitum ideſt, vile reſpectu obſeruationis decalogi cum conſiliis Euangelii.

7 *Et præſcidi.* i. vidi eam præſcindendam, quod factum eſt per reciſionem emolumenti quod prædicti religioſi de ſepulturis habent.

8 *Vt diſſoluerem. germ.* Li, vt, tenetur conſecutiue, Nam ex hoc ſecuta eſt diminutio charitatis inter fratres qui ſignificantur nomine Iſrael, eo quod ſunt intenti ſtudio, & ſacerdotes curatos qui ſignificantur nomine Iudæ, eo quod audire confeſſiones ad eos pertinet de iure.

7 Et

a *Adhuc sume.* Qui prius sumpserat virgas q̃ suo vicio
A diuersis tẽporibus præcisæ sunt, & tandẽ soluta germani tate, Gẽtiles in bonã oliuã sunt inserti: rursus præcipitur
Rom.11.c. assumere vasa stulti pastoris. i. vaticinium Antichristi.

* Remigius. Sicut Isaias vt captiuitatem futuram in
Isa.20. suo habitu ostendeat, ambulauit nudus & discalceatus sic & Zacharias habitum stulti pastoris. iubetur assumere, vt cum quẽ venturum nunciabat, qualis venturus esset ostenderet.

† succisa perdita.

* Rupert. Quo
Iere.18. Hieremias fuit ad domum figuli, vt ex dissipatione vasis, q̃ currebat in tota interitũ Israelis,
Ezech.12. & Ezechiel vt subuersionem Hierusalem & fugam Se
B dechiæ, non solum voce, sed & habitu demõstraret, pfodit parietem, & in humeris deportatur, sic & tu habitũ pastoris assume, vt stultum annuncies pastorem. &c D

b *Et carnes pi... come.* Si quis in charitatis & sapientiæ pinguedine vigebat, deuorabit & vngulas arietum, & ouium dissoluet, & peruertet ne recto pede gradiantur.

c *O pastor & ido um.* Tã sceleratus es, vt nõ cultor idolorum, sed idolũ nomineris, dũ vis ab hoĩb. adorari, qui derelinquis gregẽ a bestijs deuorari
Hier. quem dñs toto tẽpore custodierat. Iste pastor ideo consurgit in Israel, quia verus pastor dixerat: *Iam non parcam vos*: Hic alio nomine: *Abominatio desolationis*. Vocatur, *sessurus in templo Dei tanquam sit Deus*.

† pa... n... gou. eod.

E Ideo gladius dñi super brachium & oculum dextrum erit, vt robur eius, & omnis iactantia fortitudinis eius ariditate siccetur, & scientiam quã sibi falso noĩe promittebat, æternis tenebris obscuretur.

¶ Idest, insignia & habitum Antichristi, vt qualis venturus est non solum voce, sed & habitu ostendas. ¶ Peram, baculum, fistulam, sibilum.

a Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti. Quia ecce ego susci- 1
2
a ¶ Pastor bonus ægrotantia pecora visitat, dispersa perquirit, confracta affert, lassa fouentat. Malus pastor econtrario omnia peruersa agit. 3
tabo pastorẽ in terra, q derelicta nõ uisitabit: † dispersũ 4
5
b non quæret, & contritũ non sanabit, & id quod stat non e- 6
nutriet & carnes pinguiũ comedet & vngulas eorũ dissol- 7
¶ Descriptio pastoris ad ipsum sermo propheticus conuertitur 8
c uet. O pastor & idolum, & dereliquens gregem. Gladius 9
a ¶ Quo se acutius omnibus prophetis iactabat cernere sacramenta Dei intantum vt Dei filium se vocaret. 10
11
super brachium eius & super oculum dextrum eius. Bra- 12
chium, eius ariditate siccabitur, & oculus dexter eius te- 13
nebrescens obscurabitur.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sume tibi. *Idest, instrumenta, vt virgam & peram pastoralẽ & huiusmodi. Instrumenta enim cuiuslibet artis dicuntur vasa secundum proprietatem idiomatis Hebræi.*

2 Pastoris stulti. *In signum quod Iudæi recepturi sunt Antichristum qui erit tantæ amentiæ, quod dicet se esse Deum. 2. Thessal.* 2. a. Qui extollitur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur.

3 Quia ecce ego suscita. *i. suscitari permittam.*

C 4 Pastorem in terra. *i. Antichristum dominaturum in ea.*

5 Qui derelicta non visitabit. *i. nullum opus pietatis exhibebit, sed erit maximæ crudelitatis erga iustos. Ideo subditur.*

6 Et carnes pinguium comedet. *Eorum bona rapiendo.*

7 Et vngulas eorum dis. *Corporaliter eos affligendo, & occidendo.*

8 O pastor & idolum, *Idolum dicitur quod pro Deo colitur & non est. Et sic erit de Antichristo qui sedebit in templo Dei tanquam sit Deus. 2. Thessal. 2. b*

9 Gladius. *Idest, sententia Dei.*

10 Super brachium. *i. super virtutem eius corporalem.*

11 Et super ocu... *super animam in qua est intellectus qui dicitur oculus.*

12 Brachium. *Quia corpus eius per Michaelẽ de præcepto Christi fulminabitur.*

13 Et oculus dexter eius. *Quia eius anima ad tenebras exteriores in infernum deducetur.*

MORALITER.

1 *Adhuc sume, &c.* Istud vsque ad finem capituli literaliter exposui de Antichristo, potest etiam exponi de Liberio papa, qui dicitur pastor stultus, eo quod fuit finaliter Arrianus & illo tempore per ipsum & Lucium episcopum Arrianum facta est grauis persecutio Christianorum de qua scribit Rufinus sic: Eo quoque tempore Lucius Arrianæ partis episcopus post fugas ciuium & exilia post cædes & tormenta flammasque quibus innumeros condemnauit ad monasteria sui furoris arma conuertit, vastat eremum & bella quiescentibus indicit: tria milia simul aut eo amplius viros per totam eremum secreta & solitaria habitatione dispersos opugnare pariter aggreditur, mittit armatam peditum & equitum manum, & illi econtra gladijs obiectabant ceruices, & nihil aliud dicebant: *Amice ad quid venisti*. Et ideo de isto pastore stulto subditur.

Rufin.lib.11. hist.eccl. c.3.

F

6 *Carnes pinguium come. &c.* Et de pœna eius subditur.

9 *Gladius super.* Idest domini sententia præscindetur de præsenti vita, & obscurabitur in gehenna.

CAPVT XII.

Hieron. CAP. XII.

a *Onus verbi domini.* Ab hoc loco vsque ad illum locũ vbi dicitur: *Framea suscitare*, triplex expositio fit. Quidam enim Iu-

¶ In sequentibus verbis ostenditur quanto onere Deus pressurus sit Ierusalem. 1

a Onus verbi domini sup Israel. Dixit dominus ex- 2
3

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XII.

Onus verbi domini. *Istud capitulum aliquibus doctoribus nostris quãtum ad sui principium exponitur de destructione Ierusalem per Romanos: sed huic videtur obuiare, quod hic dicitur*: Sed & Iuda erit in obsidione contra Ierusalem. *Item quod subditur*: In die illa dicit dominus: Percutiam omnem equum in stuporem & ascensorem eius in amentiam: *Quia non legitur tribus Iuda fuisse cum Romanis in obsidione Ierusalem contra Iudæos obsessa: nec quod exercitus, Romanorum a Deo tunc fuerit sic percussus: immo valde prospere triumphauit de Iudæis, secundum quod declarat diffusè Iosephus in libris de Iudaico bello. Propter quod alij expositores nostri exponunt hoc de persecutione ecclesiæ primitiuæ a Iudæis & principibus Romanis. Sed hæc expositio videtur magis mystica quam literalis. Ponuntur etiam hic in textu aliqua quæ videntur ab hoc esse dissona, vt videbitur, Ra. Sa. vero exponit hoc capitulum & quasi omnia sequentia vsque ad finem huius prophetiæ de bello Gog & Magog contra Iudæos quos dicit per regem Messiam venturum debellandos. Sed hoc fundatur super falsum fundamentum, sicut dixi de Gog & Magog. Ezech. 38. Et qa ibidem dixi, quod per Gog & Magog intelligitur Antichristus & eius exercitus: ideo hic consimiliter, saluo tamen meliori iudicio videtur textus de persecutione Antichristi exponendus vsque ad finem huius prophetæ, licet aliqua alia interserantur: & ideo sicut dixi capitulo præcedenti, hic describitur persecutio Antichristi magis diffusè, Et diuiditur in tres partes primo persecutio Antichristi describitur. Secundo quæstio tacita soluitur capitulo sequenti ibi:* Framea suscitare. *Tertio propositum resumitur: ca. 14. Prima adhuc in tres, quia primo ponitur Antichristi persecutio, Secũdo eius deiectio, ibi:* In die illa. *Tertio. Iudæorum conuersio, ibi:* Et effundam. *Circa primum dicitur.*

1 Onus ver. *i. pphetia de afflictione futura ex ordinatione Dei*

2 Super Israel. *Idest, congregationem fidelium: ad quam nomen Israel in nouo testamento est translatum, sicut declaraui diffusè Isa. 44. & habetur ad Ro. 2.*

3 Dixit dominus, &c. *Hoc dicitur quia cælum ad modũ tentorij super terram extendi videtur.*

*Et

MORALITER.

1 *Onus verbi.* Istud literaliter exposui de persecutione Antichristi. Moraliter aũt põt exponi de grauamine populi Christiani ex malitia cleri peruersi, cum dicitur. *Onus verbi, &c.* idest graue põdus à deo præuisum super populum Christianum. Et quid sit illud subditur, cũ dicitur.

† *Ecce*

Iudæorum putant hæc iam ex parte completa a Zorobabel vſque ad Cnæum Pompeium, qui primus Romanorum Iudæam cepit, & templum ſicut dicit Ioſephus. Alij in fine mundi complenda qn̄ inſtaurata erit Ieruſalem, Chriſtiani verò quotidie hæc in eccleſia compleri dicunt vſq; ad finē mūdi.

A

& pro viriū veritate vaſtabūt. Sed grauis lapis dū leuabit̄ in leuātium corporib. ſciſſionem vel raſuram relinquet. D

c *In die illa*.i.qn̄ obſeſſa erit Ieruſalem, ita vt Iudas quoque obſidere eam cogatur, percutiet dn̄s, & carnaliter, & ſpiritualiter equos aduerſariorum, ita vt qui viderint per

¶Sicut pellem. ¶Alta mole ſolidauit. ¶Idest animam.

tendens cęlum & fundans terram, & fingens ſpiritum ho- 1
minis in eo. Ecce ego ponam Ieruſalem † ſuperliminare 2

a ¶Captus ab hoſtibus, & in aliorum tranſiens ſocietatem, cogetur obſidere ſuam metropolim. Ieruſalem.

3
4
crapulæ in omnib. populis in circumitu: ſed & Iuda erit in 5

¶Præter ſupradicta. ¶Hoc.ſ.

obſidione contra Ieruſalem. Et erit in die illa, ponam Ieru- 6 7
ſalem lapidem oneris cunctis populis. Oẽs qui leuabunt

a ¶Lapidem. b ¶Non impunè ferent. c ¶Onere lapidis. d ¶Quia contra Ieruſalem.

eum † conciſione lacerabuntur, & colligentur aduerſus 8
eam omnia regna terræ. In die illa dicit dominus, percutiā 9
omnem equum in ſtupore, & aſcenſorem eius in amentiā. 10
Et ſuper domum Iuda aperiam oculos meos, & omnem †
equū populorum percutiam cęcitate. Et dicent duces Iuda 11 12

a ¶Quia loqui libere non audebunt. b ¶Ne captiuentur. ¶Pro meo velle.
c ¶Obſeſſi vt qui ſua imbecillitate victi ſunt, tuo ſuperent auxilio.

in cordē ſuo: † cōfortentur mihi habitatores Ieruſalē in dn̄o 13 14

† calicem ſoporiferum.

Quid, aut cui aptandū ſit, ex interpoſitionis varietate prudēs lector intelligat. a
✱ Remig. Extendit Dominus cœlum velut tabernaculū, & ſecundum Pſalmiſtam, ſicut pellē. b Sicut .n. pellis corpus animalis vndique circundat, ſic cęlū ſuo ambitu omnia continet. c funda B uit terram quæ media eſt, & immobilem eam in ſua mole conſtituit, d finxit ſpiritum hominis in eo.i. animam in corpore hominis poſuit, & ex his duabus ſubſtantijs animal compegit. Iſte itaq; vniuerſitatis creator dicit ſe poſiturum Ieruſalem ſuperliminare crapulæ omnibus populis in circumitu, vt qui limen eius attigerit, inebrietur, & corruat.

✱ R. Ionathan. Ponam Ieruſalem quaſi ſcyphum plenum mero, aut inebriatiuo potu.

a *Ecce ego ponam*. Vt quicunq; limen eius inhabitādo attigerit, inebrietur: & crapula preſſus corruat. Vel ipſum ſuperliminare corruet, & opprimet eū a quo contingetur.

Alleg. Perſecutores qui contra domum Dei dimicant, inebriantur eo calice, quem Ieremias vniuerſis Gentibus propinat. *Vt bibant, & inebrientur, & cadent, & vomant, & inſaniant*. C Tempore.n. perſecutionis multi Chriſtiani pugnare contra eccleſiam compulſi ſunt: & leuant quidem lapidem, & manibus ſuis ſuſtentant priora Dei qua corripit peccatores: ſed ipſe, qui eleuat non erit impunitus Dei gladio contra ſe dimicante.

b *Lapidē oneris*. Mos erat in Iudęa. in aliquo celebri loco poni lapides rotūdos grauiſſimi pōderis, quos iuuenes p̄ varietate viriū probādarū, alij vſq; ad genua, alij vſq; ad vmbilicū vel ēt ſuper ceruicē extollebant, nec prius ad agonem deſcendebant qui ex eleuatione ponderis ſciret̄ cui cōparari deberet. Eſt ergo quis ſenſus. Ponā Ieruſalē Gentib. quaſi grauem lapidem ſubleuamentū, & leuabunt eā,

& pro

cuſſos ſtupeant, & aſcenſores eorum preſſi magnitudine periculi vertūtur in amentiam Et ſuper domū Iuda qui cogebantur pugnare contra ſuam metropolim aperiet os ſuum, quia miſertus eorum ſuo dignos facit aſpectu: ſed equos populorum percutiet æterna captiuitate.

✱ Ambroſius. De Aſcenſore manifeſtum eſt iudicium, E ꝙ reprehēſibilis habeatur qn̄ Moyſes ait in cantico. *Equū, & aſcenſorem proiecit in mare*. Et in Zacharia loquutus eſt Dominus dicens: percutiam omnem equum in amentia, & aſcenſorem eius in inſipientia. Non dixit ſolum equum ſed, & aſſenſorem. Vbi eſt.n. aſſenſor, qui non poteſt equum proprium gubernare? equus fertur in præceps, & indomito furore ſe in prærupta, & periculoſa raptatur. Quid igitur vobis in equis confiditis diuites. Mendax eſt equus ad ſalutem. Quid in curribus vobis plauditis. — L. de Nabuthe, cap. 15.

Alleg. Ecce laceratio lapidis quā in aduerſarios (qui Ieruſalem vexare conati ſunt) dn̄s comminatur: ꝙ & equos malos qui proni ſunt ad currendum in malum, & aſcenſores. i. dæmones, vel falſos magiſtros vertet in ſtuporem & in amentiam, vt nihil ſapere conuincantur: ſed palpabiles premant eos tenebræ, quales fuerunt qn̄ Aegyptiorum primitiua percuſſa ſunt. Sed ſuper populum confitētē qui timore videbatur eſſe in numero perſequentiū, aperiet oculos vt electos reſpiciat, & ſit eis lumen æternum. — Hieroni. — Exo. 10. e.

d *Et dicent duces*. Apertis oculis domini ſuper Iudā, & hoſtibus percuſſis cæcitate: duces Iuda qui cogebātur pugnare contra Ieruſalem, facient vota in cordib. vt Ieruſalem vincat, & ipſi victi cum hoſtibus vincant cum ſuis ciuib. F

Myſticè. Duces, & tribuni ſunt apoſtoli, & apoſtolici viri, qui nolunt ſibi coniungi, niſi habitantes Ieruſalem. i. in viſione pacis, & habitant in domino Deo ſuo. — Myſticè. Hiero. Remig.

In

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et fundans terram. *Quia nihil eſt ſub ea, cum ſit infimum elementum.* 2 Et fingens. *Quia anima a Deo creatur, & infunditur corpori organizato.*

3 Ecce ego ponam. *i. eccleſiam, quæ vocatur Ieruſalem. Iſa. 2. vt ibid. dictum fuit diffusè, & Apoc. 21. a.* Vidi ciuitatem ſanctam Ieruſalem deſcendentem de cęlo ſicut ſponſam, &c.

4 Super. *Ad ꝙ Hebræi impingunt, quia Antichriſtus, & eius exercitus poſt perſecutionē eccleſiæ deucitur, vt dictum eſt. In Heb. habetur. Bacinum amaritudinis, quia eccleſia amaricabitur in perſecutione Antichriſti: & poſtea ipſe & eius exercitus. Ideo ſubditur.*

5 Omnib. pop. *Quia de omnib. populis aliqui adhærebunt Antichriſto. Ideo ſubditur.* 6 Sed, & Iuda. *Quia tunc aliqui Chriſtiani timore ducti erunt in exercitu Antichriſti.* 7 Et erit in illa die. *Lapis.n. ponderoſus quando mouetur de loco ſuo affligit motores, ſic Antichriſtus, & eius exercitus quærentes tollere ſtabilitatem eccleſiæ, affligent, & turbabunt fideles. Et hoc eſt quod ſubditur.* Omnes qui leuabunt, &c. 8 Et colligentur aduerſus, &c. *i. aliqui de omnibus regnis adhærentes Antichriſto.* 9 In die illa. *Hic conſequenter ponitur Antichriſti & ſui exercitus deiectio, cum dicitur.* 10 Percutiam. *Quia ipſe fulminabitur, vt dictum eſt, & magna pars ſui exercitus peribit.* 11 Et ſuper domum Iuda. *i. ſuper Chriſtianos in eius exercitu exiſtente ex timore.*

12 Aperiam oculos meos. *Miſericordiæ: quia non peribunt cū cæteris, Antichriſto adhærentibus voluntariè. Ideo ſubditur.*

13 Et dicent duces Iuda. *i. principales in illis Chriſtianis niſi Antichriſto timore adhærentibus.* 14 Confortentur mihi habitato. Ieruſalē. *Quia Chriſtiani timore Antichriſti in eius exercitu futuri, deſiderabunt corde proſperitatē Chriſtianorum obſeſſorū, licet hoc oſtendere non audeant manifeſtè. Hęc autem litera videtur diſſona illi expoſitioni, quæ exponit paſſum iſtum de perſecutione primitiuę eccleſię per principes Iudęorum, vt patet in Actibus*

✱ *apoſtolorum*

MORALITER.

† 3 *Ecce ego ponam Ieruſalem*. i. eccleſiam pro clero acceptā.
4 *Super limi*. i. exceſſiuam in cibis, & portibus manifeſtè.
6 *Sed, & Iuda erit in obſidione, &c*. i. contra clerum. Poteſt etiam hoc dicere quilibet confitens veritatem.
7 *Et erit in die illa*. Tantum.n. pondus citationum, excommunicationem, interdictorum, & aliorum grauaminum ponitur ſuper populum Chriſtianum, quòd ſub onere iacet depreſſus. Vnde dicit Auguſtinus ad inquiſitiones Ianuarij. Ipſam religionem noſtram quam in pauciſſimis celebrationibus Dominus voluit eſſe liberam, quidam adeo ſeruilibus premunt oneribus, vt tolerabilior fit conditio Iudæorum qui non humanis præſumptionibus, ſed diuinis ſubijciuntur inſtitutis.
9 *In die illa dicit dominus*. ſ. mortis, quæ dicitur dies illa quia debet eſſe cunctis memorabilis.
10 *Percutiam om*. i. brutaliter viuentem, ſicut equus, & mulus.
† *Et aſcenſorem eius*. i. inducentem eum ad vilia.
11 *Et ſuper domum*. i. confitentium veritatē verbo & facto
12 *Aperiam oculos meos*. ſ. clementiæ.
13 *Et dicent duces Iuda in corde ſuo confortentur, &c*. Hoc fit quando boni religioſi, & alij deuoti orant deuotè pro emendatione cleri.

a *In die illa ponam duces Iuda.* Cum dominus interfecto ad
A uerſario ſpiritu oris ſui, pacem reddiderit eccleſiæ, tunc
2.Teſſ.2.b. duces Chriſtiani nominis deuorabunt in fructuoſas arbo
res, ſicut caminus ligna: & ſicut fax ſtipulam quæ caret
fructu. & omni vento circũfertur a dextera, & a ſiniſtra.
Via dextera parcitas ꝙ φιλαργυρία Græcè, ſiniſtra luxuries, media rectaq; frugalitas. Omnes ergo quales in dextra, vel in ſiniſtra ſunt flamma conſumet, quibus ſublatis eccleſia ad priſtinum redibit ſtatũ: & Tabernacula .i. conciliabula Chriſtianorum, toto orbe diſperſa, ſaluabit Deus, de quibus quaſi tentorijs cupimus ire ad Ieruſalem nõ manufactam.

† magnificetur gloria.

B

a ¶ Quando hæc dicent duces Iuda.

a exercituum Deo eorum. In die illa ponam duces Iuda ſicut 1

a ¶ Vt deuorent aduerſarios quibus ſimulata amicicia iungebantur. ¶ Vel ſtipula. ¶ Viri Iuda.

caminum ignis in lignis: & ſicut † facem ignis fœno: & †

¶ Eos qui declinauerunt ad dexteram.

deuorabunt ad dexteram, & ad ſiniſtrã omnes populos in

a ¶ Vltra non timens hoſtiles impetus.

circumitu. Et habitabitur Ieruſalẽ rurſus in loco ſuo in Ie- 2

a ¶ Vrbes, & oppida & villas tribus Iuda quæ vaſtatæ fuerant inſtaurabit, ſicut fuerant antequam vaſtarentur.

ruſalem: & ſaluabit dñs tabernacula Iuda ſicut in princi- 3

b pio: vt nõ † magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habi 4 5

¶ Subiectam plebem.

c tantium Ieruſalem contra Iudam. In die illa proteget dñs 6 7

d habitatores Ieruſalem. Et erit qui † offenderit ex eis in die 8

illa quaſi Dauid, & domus Dauid quaſi † Dei: ſicut ange- 9 †

e lus domini in conſpectu † eius. Et erit in die illa quæram 10

contere omnes Gentes, quæ venient contra Ieruſalem, 11 12

f & effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores

b *Vt non magnificè glorietur.* Non poteſt dicere domus regia & inclyti, & magnifici de tribu Iuda, & habitatore Ieruſalem quòd ſuo conſilio vel virtute gurbernetur tota tribus Iudæ, ſed ſciant quòd domini ſit in vtriuſque victoria.

Ideo obſeſſis principibus eccleſiæ, & in fugam verſis, ſaluat Deus omnes qui Chriſtiano cenſentur nomine, ne putent doctores eccleſiæ ſua ſapientia, ſed Dei auxilio pacem eccleſiis redditam.

Hieron. c *In die illa, &c.* In illo tempore, quando domino protegente Iudas a dextris, & a ſiniſtris percutiet aduerſarios, proteget Deus obſeſſos Ieruſalem, & tantam proſperitatem dabit, vt qui viliſſimus putabatur, ſit quaſi domus regia: & qui de domo regia erit, quaſi de domo Dei, quaſi nuncius Dei, & angelicæ dignitatis in conſpectu eorũ qui eo tempore erunt ſaluati.

C Proteget Deus habitatores eccleſiæ, pace poſt perſecutionem reddita, & ita glorificabit eos qui pro eccleſia militauerunt, vt etiam minimus qui quaſi homo in aliquo ſuo facto, vel verbo offendit, in ordine magiſtrorum ponatur: & magiſtri qui ſuum ſeruauerunt gradum ſint D quaſi domus Dei, & quaſi angeli Dei: hoc.n. in terra poſiti omni ſtudio quærimus vt angelis in cęlis æquales ſimus.

d *Et erit qui offenderit, &c.* * Greg Hæc dies miſericordiæ, quæ nobis de aduentu Redemptoris noſtri promiſſa eſt. Qui itaque offenderit, erit quaſi Dauid: quia peccator ad pęnitentiam redit. Domus autẽ Dauid quaſi Dei: quia reuerſus quiſque ad iuſticiam. Habitatio efficitur creatoris ſui, vt ſit ſicut angelus in conſpectu eius, quia miſericordiæ viſcera quæ in ſe expertus eſt, annunciando, & alijs propinat.

e *Et erit in die.* Hęc Iudæi ex parte iam facta, & plenius in cõſummatione mũdi futura commemorant.

Quãdo Chriſtus protegit eccleſiam, quærit etiam conterere Gentes aduerſarias, vt incipiant eſſe de eccleſia, quia creator diligit creaturam, & copiosè illuminat ſenſum eorum per Spiritumſanctum quem diffundit in cordibus eorum qui ſunt domus Dei: per quem multas gratias, & effectum orandi præſtat. Vnde. *Qui poſtulat pro ſanctis gemitibus inenarrabilibus.*

* Remigius. Quod dicit. Quæram conterere omnes gentes, in bonam partem accipiendum eſt. Conterit enim Dominus non ad perditionem, ſed ad emendationem, vt deſiſtant perſequi Ieruſalem, & ex hoſtibus fiant oues.

f *Et effundam ſuper domum Dauid, &c.* * Remigius. Verbo effuſionis largitatem dantis oſtendit, qua Deus gratiam Spirituſſancti tribuit. De qua Paulus. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritumſanctum qui datus eſt nobis.* Et per alium prophetam. *Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem.* Benè autem addidit. *Et precum.* Quia quos Spirituſſanctus repleuerit, eos ſtatim ad orandum accendit.

Didymus.

NICOLAVS DE LYRA.

apoſtolorum. Item illud quod poſtea dicitur hic. Et ſaluabit dominus Tabernaculum Iuda. *Quia Iudæi perſequentes eccleſiam primitiuam, non deſiderauerunt proſperitatem Chriſtianorum, nec fuerunt ſaluati aduenientibus Romanis contra Ieruſalem: ſed magis occiſi, & deſtructi.*

1 In die illa ponam duces Iuda, &c. *Quia Chriſtiani exiſtentes in exercitu Antichriſti, Antichriſto fulminato, & pereunte exercitus eius parte, timore depoſito contra reliquos remanentes de parte Antichriſti pugnabunt.*

2 Et habitabitur Ieruſalem rurſus. *A Chriſtianis pacificè mortuo Antichriſto, & eius exercitu diſſipato. Et accipitur hic Ieruſalem non ſolum pro eccleſia militante, ſed etiam pro ipſa ciuitate ad literam, in quantum Antichriſtus veniet ante ipſam, & ibidem interficietur, obtenta tamen prius ciuitate, & templo.*

3 Et ſaluabit dominus Tabernaculum Iuda. *i. res, & corpora Chriſtianorum cum Antichriſto timore exiſtentium, vt prædictum eſt.*

4 Sicut in principio. *i. antequam eſſent cum Antichriſto.*

5 Vt non magnificè glorietur domus Dauid, &c. *i. ne fideles impugnat ab Antichriſto ex timore ſequentes Antichriſtum deſpiciant Chriſtianos, dicendo ꝙ meritò periſſent ſicut infideles, ſi fuiſſent mortui cum alia Gente Antichriſti: non .n. contra ſuos venient voluntariè: ſed coacti timore: quo remoto ad ſuos reuertentur.*

Ideo ſequitur.

6 In die, &c. *Ab impugnatione Antichriſti.*

7 Et erit. *Qui timore ductus modo prædicto, vel deceptus ab Antichriſto: quia multi Chriſtiani tunc decipientur, credentes ipſum eſſe verè Chriſtum.*

8 Quaſi. *i. citò miſericordiam conſequentur, ſicut Dauid ſi verè pœniteat ſicut ipſe Dauid, vt patet. 2. Reg. 12. d. vbi dicitur, quòd ipſo confitente peccatum perpetratum cum Bethſabee, Nathan propheta ſtatim dixit ei.* Dominus tranſtulit peccatum tuum.

9 Et do. *i. ſicut illi qui ſtabunt in fide Chriſti.*

10 Et erit in die illa quæ. conte omnes. *i. Antichriſtum, & ei adhærentes, ita ꝙ eſt repetitio eius, quod ſupra dictum eſt ad maiorem aſſertionem.*

11 Et effu. *Hic conſequenter deſcribitur Iudæorum conuerſio. Et ſecundò eorum regeneratio, in principio capituli ſequentis. Circa primum ſciendum, quòd ſicut dicit ſanctus Methodius martyr, detecta falſitate Antichriſti per Enoch, & Eliam, Iudæi qui prius adhæſerunt ſibi conuertentur ad Chriſtum fideliter parati pro eius fide mori, ita quòd 144. milia coronabuntur martyrio ex omni tribu filiorum Iſrael, dicitur Apocalip. ſeptimo, a. Et hoc eſt quod dicitur.* Et effun. ſuper. *ideſt, Iudæos reuertentes ad Chriſtum.*

12 Et ſuper habitatores Ieruſalem. *i. ſuper omnes generaliter credentes in Chriſtum.*

* Spiritum.

MORALITER.

1 *In die illa ponam duces Iuda ſicut caminum ignis.* i. prædicatores ex feruore Charitatis.

† *Et deuorabunt ad dexteram, & ad ſiniſtram.* i. indifferenter ſine acceptione deſtruent vicia.

2 *Et habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo.* Nam per bonam emendationem cleri reſtituitur eccleſia ad ſtatum debitum.

7 *Et erit.* i. remiſſionem inueniet per ſuam pœnitentiã ſicut Dauid qui grauem incurrerat offenſam.

9 *Et do.* i. pęnitentium.

† *Sicut.* Nam verè pœnitentes erunt angeli in cęlo quod eſt domus Dei.

10 *Et erit.* i. dæmones. Qui Gentes dicuntur eo quòd in idololatris a Gentibus colebantur: ipſi verò per opera bona pœnitentium affliguntur.

11 *Et eſu.* Quia preces infuſionem gratiæ ſequentes ſunt efficaces.

† Et

❧ ✱ Didimus Alex. Ipſe Spiritusſanctus dictus eſt gratia, ſecundum illud. Et Spiritui gratiæ iniuriã faciens, in quo ſanctificatus eſt. In Zacharia quoque repromittit Deus ef fuſurum ſe, ideſt, abũdantiſſimè tributurum Hieruſalem Spiritum grati æ, & miſerationis.

✱ Irenæus. Quidã prophetæ Chriſtũ in gloria videntes, glorioſam eius apud patrem a dextris conuerſationẽ prædicebant; alij ſuper nubes, vt filium hominis venientẽ, & dicentes de eo. *Videbunt in quem compunxerunt*, aduẽtum eius ſignificabant.

a *Et aſpicient ad me.* Cum Iudæi videbunt Chriſtum regnantem in ſua, & patris claritate; dolebunt a ſe crucifixum, intelligentes fuiſſe vnigenitum, & primogenitum totius creaturæ.

Ieruſalem ſpiritum gratiæ, & precum. † Et aſpicient ad me 1
a quem confixerunt, & plangent eũ planctu quaſi ſuper vni 2
genitum, & dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte 3 4
primogeniti. In die illa magnus erit plãctus in Ieruſalem, 5 6
b ſicut planctus Adadremmon in campo Mageddon. Et plã 7

a ¶ Quæ dicebat. Sanguis eius ſuper nos: ſuper nos, & ſuper, &c. b ¶ Tribus c ¶ Tribus d ¶ Diuiſa alia ab aliis ¶ Viri de tribu Dauid plangent. 8

gẽt terræ † familiæ, & familiæ ſeorſũ. Familiæ domus Dauid † 9

¶ Viri de tribu Nathan.

ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorſum. Familiæ domus Nathã 10

a ¶ Viri de tribu Leui.

c ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum Familiæ domus Leui

a ¶ Viri de tribu Semei.

ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorſum. Familiæ Semei ſeorſum †

a ¶ Diuerſæ tribus.

& mulieres eorum ſeorſum Omnes familiæ reliquæ fami

a ¶ Tribus a tribu. b ¶ Singularum tribuum diuiſæ a viris ſuarum tribuum.

liæ, & familiæ ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

dicimus Iudæis. Vos occidiſtis Chriſtum, quamuis, hoc parentes eorum fecerint, ſic & iſti ſe dolebunt feciſſe quodammodo quod fecerunt illi ex quorum ſtirpe deſcendunt. Non dolebunt reatu criminis, ſed pietatis affecti.

b *In die illa.* Adadremmon vrbs eſt iuxtà Iezrael quæ hodie Maximianopolis vocatur in cãpo Mageddon. In quo Ioſias rex iuſtus a Pharaone Nechao vulneratus eſt ſuper quo lamentationes ſcribit Ieremias. Sicut ergo eo tempore poſt reges peccatores, omnis ſpes populi erat in Ioſia, & illo occiſo magnus planctus in vrbe commotus eſt, ita crucifixo Saluatore renouabitur planctus in Ieruſalẽ. In die iudicij, quando omnia nomina dignitatum deponentur, & impletum fuerit quod ſcriptum eſt, Ecce homo & opera eius: & palææ a tritico erunt ſeparatæ, tunc erit planctus magnus, non in alio loco, ſed in Ieruſalem. Plaga. n. a ſanctis incipiet, & reges & ſacerdotes, & prophetæ, & doctores tundent pectora manibus cum viderint eum quem crucifixerunt, regnantem in ſua, & patris maieſtate.

Adadremmon. Adadremmon. 4. Reg. 23. f. 2. Pa. 35. d. † Io. 16 g. Matt.

✱ Auguſtinus. Ex perſona Dei dicitur per prophetam. *Effundam ſuper domum Dauid, &c.* & tamen hunc Deum tã magna, & diuina facientem, ſeſe Chriſtus oſtendit, adiungendo. *Et aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, & plangent ſuper eos planctum, &c.* Penitebit quippe in die illa Iudæos, etiam eos qui accepturi ſunt. Spiritum gratiæ, & miſericordiæ, quod in eius paſſione inſultauerunt Chriſto, cũ ad eum aſpexerint in ſua maieſtate venientem, eumque eſſe cognouerint, quem prius humilem in ſuis parentibus illuſerunt, quamuis & ipſi parentes eorum tantæ illius impietatis authores reſurgentes videbunt eum, ſed puniendi iam non adhuc corrigendi. Non itaque hoc loco ipſi intelligendi ſunt, vbi dictum eſt. *Et effundam Spiritum gratiæ, & miſericordiæ, &c.* Sed de illorum ſtirpe venientes, qui per Heliam illo tempore ſunt crediturі. Et ſicut dicimus

c *Familiæ domus.* In Dauid trib. regia accipit. *In Nathan, prophetalis ordo.* In Leui, ſacerdotes. In Semei doctores. Ex hac .n. tribu magiſtrorum agmina pullularunt: reliquæ trib. tacentur, quæ non habent aliquod priuilegium dignitatis.

Quod verò ſeorſum plangunt, ſignificat quia tempore tribulationis non debemus ſeruire cõiugijs, & operib. nuptiarum. Igitur nunc trib. domus Dauid: & aliæ trib. ſeparantur ab vxoribus ſuis, vt plangant dominum Ieſum, de quo dixerant: *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.*

Quando abſtinẽdum ab vxoribus. Matth. 27. c.

❧ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Spiritum. *Inquantum illos reducet ad fidem veram.*
2 Et precum. *Quia alios fideles proteget ab impugnatione Antichriſti exaudiens preces eorum.*
3 Et aſpicient. *ſ. Iudæi qui tunc verè conuertentur.*
4 Quem confi. *Tunc. n. confitebuntur, quod Ieſus Nazarenus ab eis crucifixus. . a patribus eorum fuit, & eſt verus Chriſtus in lege, & prophetis promiſſus.*
5 Et plangent eum. *i. dolebunt de hoc, quod eum offenderunt in opere. Et mutatur hic modus loquendi de prima perſona ad tertiam, quod frequenter fit in prophetis, vt ſupra viſum eſt.*
6 Quaſi ſuper vnige. *i. ita dolebunt ex vera contritione, ſicut ſolet homo dolere de primogeniti ſui morte, qui dolor apud homines ſolet eſſe maximus.*
7 Et dolebunt ſuper. *Repetitio eſt eiuſdem ad maiorem expreſſionem. Et quia tunc in eccleſia non ſolum erit planctus de Chriſto modo prædicto, ſed etiam de Iudæis martyrizatis ab Antichriſto, qui plangentur a contribulibus ſuis remanentibus, ideò ſequitur.*
8 In die illa magnus erit planctus. *Sicut planctus Adadremmon nomen eſt ciuitatis propinquæ campo Mageddon, in quo fuit Ioſias occiſus, de cuius morte fuit magnus planctus in tota terra Iſrael, vt patet 2. Paralip. 35. d. & incepit in illa ciuitate Adadremmon, quæ erat propinqua loco occiſionis.*
9 Et plangent terræ familiæ, &c. *i. quælibet tribus mortuos de ſua tribu. Ra. Sa. verò dicit hic, quod quælibet tribus planget ſpecialiter mortuos ſuos in bello Gog, & Magog, & in hoc conuenit mecum quantum ad aliquid, quia per Gog, & Magog intelligo Antichriſtum & eius exercitum, vt dictum eſt ſupra.*
10 Familiæ domus Dauid. *Quia in loco orationis vbi ſolet fieri talis planctus, mulieres erant ſegregatæ a viris apud Hebræos. Et ſimiliter eſt apud Chriſtianos in eccleſia propter honeſtatem ſeruandam: & nominantur hic expreſſæ familiæ principaliores. Primò Regum cum dicitur.* Familiæ domus Dauid ſeorſum, &c. *Secundò prophetarum, ibi.* Familiæ domus Nathan, &c. *tertiò ſacerdotum, & Leuitarum, ibi.* Familiæ domus Leui. *Et quartò cuiuſdam notabilis viri, ibi.* Familiæ Semei. *Quintò, reliquæ in generali ibi.* Omnes familiæ, &c.

✱ CAP.

MORALITER.

† 3 *Et aſpicient.* Deuotè prædicando.
4 *Quem conſtruxerunt.* ſ. prius peccatis offendendo. *Et plangent.* Propter offenſas præteritas.
† *Sicut planctus Adadremmon.* Ideſt, ſicut planctus pro morte Ioſiæ.
9 *Et plangent terræ.* Per hoc notatur quod planctus pro peccatis eſſe debet in locis occultis, & ſequeſtratis.
† *Et mulieres.* Tempore namque planctus ab amplexibus eſt cauendum.

CAPVT XIII.

a ¶ Post Ascensionem Christi. ¶ Omnibus sitientibus b ¶ Ecc esiæ Christi.

a I N die illa erit † fons patens domui Dauid 1 2
& habitantibus Ierusalem, in ablutionem 3

a ¶ Minorum peccatorum. b ¶ Maiorum: nihil enim inmundius menstruata, quæ quidquid attigerit immundum facit: & huius tamen sordes abluuntur in Christi baptismate. c ¶ Quam crebro commemoraui.

†peccatoris & menstruatę. Et erit in die illa, dicit dominus 4

a ¶ Simulacra idolorum vel figmenta hæreticorum.) Sicut enim Idola manu artificis fiunt, ita peruersa doctrina hæreticorum quidquid simulat vertit in idolum & facit pro Christo adorari Antichristum.

b exercituum,† disperdam nomina idolorum de terra, & nõ 5

a ¶ Pseudo, & ab ethnicis sacerdotes idolorum prophetæ vocantur.

memorabuntur vltrà. Et pseudo prophetas & spiritũ im- 6

a Pseudo.

c mundum auferam de terra. Et erit cũ prophetauerit quis- 7 8

a ¶ Obliti paternæ pietatis & ardore diuinæ seruitutis, non expectantes publicum iudicium. 9

piam vltrà, dicent ei pater eius & mater eius qui genuerunt eum: Non uiues: quia mendacium locutus es in

a Quasi eo autore: b ¶ Verberibus & compedibus.

nomine domini. Et configent eum pater eius & mater

a ¶ Cum falso prophetans iudicio parentum condemnabitur, confundetur ex mendacio falsæ visionis.

eius, genitores eius cum prophetauerit. Et erit in 10

CAP. XIII.

A a IN *die illa &c.* Vt omnes renascamur in Christo, & in aqua baptismatis nobis peccata condonentur, & in aqua spiritualis doctrinæ sciẽtia scripturarum tribuatur. (Hieron.)

* Gregorius. Fons occultus est vnigenitus patris inuisibilis Deus. Fons patens est idem Deus incarnatus. Domus Dauid rectè dicitur, quia ex Dauid genere redemptor noster processit. Hi autem Hierusalem habitãt qui in visione pacis intimè mentem figunt. Peccator vero & menstruata est vel is qui deliquit in opere, vel mens quæ labitur in praua cogitatione. Dicatur ergo: *In die illa erit fons patens, &c.* Quia apertus iam nobis est fons misericordiæ redemptor noster, qui in domo Dauid incarnari dignatus est, vt peccatorem lauet à peruerso opere, & menstruatam mentẽ diluat ab immunda cogitatione. Patet fons, curramus cũ lachrimis, lauemus hoc fonte pietatis. In hoc fonte Dauid lotus est, cum rediit ad lamenta pœnitentię: lota est Maria Magdalena: lotus Petrus à negatione: lotus latro qui semetipsum in morte reprehendens, à culpa sua ablutus est confessione veritatis, &c. (Homil. 20. in Ezech.) (a) (B) († peccati & menstrui.) (†Ezech. 30. d) (b)

b *Disperdam nomina idolorum, &c.* * Augustinus. Idola vana, deceptoria, perniciosa, sacrilega Hermes trismegistus Aegyptius quia tempus quo auferrentur venturum sciebat, dolebat: sed tam impudenter dolebat, quam imprudenter sciebat. Non enim hoc ei reuelauerat Spiritus sanctus, sicut prophetis sanctis qui hæc præuidentes cum exultatione dicebant: *Si faciet homo Deos & ecce ipsi non sunt dij.* Et in alio loco: *Erit in die illo dicit Dominus, exterminabo nomina simulachrorum a terra, & non erit eorum memoria, &c.* Vide eundem Augustinum de eadem libro de diuinatione demonum, cap. 7. 8. & 9. Et libro primo de consensu Euangelistarum, cap. 19. 20. 21. 26. 27. 28. Item Euseb. l. 4. & 5. de præparat. euangelica. (l. 8. de ciui. c. 23.) (C) (D)

* Cyrillus. Alex. Misertus nobis vniuersitatis opifex, misit è cœlo redemptorem qui demolitus est idololatriam velut ciuitatem superbam & insolentem, opem suam conferentibus bellatoribus suis, id est, sanctis Apostolis, &c. (E)

* R. Mosel. Solus Iesus Nazarenus destruxit & abstulit à mundo idololatriam.

c *Et erit cum proph. ta, &c.* Sublatis nominibus idolorum de terra & immundo spiritu qui loquebatur in pseudoprophetis si quis illorum amplius aliquid ex persona domini voluerit prophetare, parentes ipsius proferant in illum sententiam mortis.

Nec

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIII.

* IN die illa. *Hic consequenter describitur Iudæorum regeneratio per baptismum. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur hæc regeneratio. Secundò. idololatriæ & falsitatis remotio. ibi:* Et erit. *Circa primum dicitur.* (Diuisio.)

1 In die illa. *In qua tetegitur falsitas Antichristi.*

2 Erit fons. *Quia omnes Iudæi tunc confluent ad baptismum.*

3 In ablutionem peccato. &c. *Per menstruatam intelligitur peccatum originale, quod contrahitur in matris ventre. Per peccatorẽ, peccatum veniale, vtcunque enim lauat baptismus in adultis ad baptismum venientibus quales erunt tunc venientes pro maiori parte, vt patet ex prædictis.*

4 Et erit in die illa dicit do. *Hic consequenter ponitur abiectio idololatriæ. Et secundò falsę prophetiæ. ibi:* Et erit. *Circa primum sciendum, quod licet per prædicationem apostolorum aliorumque succedentium doctorum idololatria cessauerit per mundum pro maiori parte, vt frequenter supradictum est, tamen adhuc aliquid remansit: quia in partibus aquilonaribus sunt aliqui populi & in magna multitudine, qui dicuntur Viuitarij, & illud viuum quod eis primò occurit qualibet die venerantur, vt Deum suum pro illa die: sicut relatione fide digna intellexi. Antichristus etiam faciet se adorari sicut Deum ut habetur. 2. ad Tessal. 2. Et ideo vsque post mortem eius nõ cessabit totaliter idololatria, tunc enim omnes viuent in fide catholica. Et hoc est quod dicitur:* Et erit in die illa. *Scilicet, mortis Antichristi.* (Diuisio.) (Viuitarij vbi & qualis Gẽs sit.)

5 Disperdam nomina idolorum de ter. *Quia sicut dictum est, tunc omnino cessabit idololatria. Et secundum ista, illud quod ego dixi in aliquibus locis suprà, scilicet, quòd ad prædicationem apostolorum & aliorum doctorum sequentium cessauit idololatria per mundũ, intelligendum est simpliciter, non tamen totaliter sicut æthiops dicitur niger simpliciter, quamuis sit albus secundum dentes: quæ albedo est modica respectu nigredinis: & ideo quasi nihil computatur secundum sententiam Phi. 2. Physicorum, vbi dicitur, quod illud quod est modicum, quasi nihil reputatur. Et etiam secundum communem modum loquendi: Illud quod est modicum, nihil dicitur. Et sic est in proposito, quia illa idolatria quæ remansit in aliquibus Gentibus barbaris, vt asseritur: illa est modica & quasi, pro nihilo computanda respectu illius quæ cessauit per alias partes orbis.*

6 Et pseudoprophetas. *Hic consequenter ponitur cessatio falsæ prophetiæ, cùm dicitur:* Et pseudoprophetas. *Idest, falsos, qui per suam maliciam fingunt se esse prophetas propter quæstum.*

7 Et spiritum immundum. *idest, prophetantes per prophetias à dæmone acceptas, & oẽbus aliis modis per responsa dæmonum.*

8 Auferam. *Quia nihil remanebit de tali prophetia.*

9 Et erit cum prophetaue. &c. *Idest, si aliquis vellet prædicto modo prophetare, amici sui etiam intimi non permitterent, sed ipsum grauiter punirent, Ideo sequitur.*

10 In die illa confun.pro. *Quia nullus audebit prophetam se dicere, nec etiam ostendere, Ideo subditur.*

* Nec

MORALITER.

† 1 *In die illa erit. fons.* Per fontem istum intelligitur largitas misericordiæ diuinæ. quæ aperitur omnibus ad Deum reuertentibus per opera pœnitentiæ.

4 *Et erit in die illa, dicit dominus exercituum, disperdam nomina idolorum.* idest, viciorum quorum nomina à verè pęnitentibus sunt exclusa. Ephesi. quinto. a. *Fornicatio autem & omnis immundicia, aut auaricia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, &c.*

6 *Et pseudoprophetas & spiritum immundum auferam de ter.* Per istos significantur hæretici, qui cum deprehenduntur à patre spirituali, & à matre grauiter puniuntur: & si fuerint obstinati traduntur iusticiæ seculari: & si reuertantur ad veritatem ecclesiæ, confitentur se fuisse punitos nõ ex odio, sed ex charitate.

† Framea

a *Nec cooperientur sacco.* Mos erat prophetis indui sacco, quando populum ad pœnitentiam prouocabant, vñ Isaię præcipitur vt auferat saccum de lumbis. & nudus incedat, quia non erat tempus pœnitentiæ, imminente iam captiuitate. Non ergo prophetali habitu simplices decipiet, sed agriculturæ deditus probabit se subiectum Dei sententiæ qua Adæ dicitur: *Maledicta terra in operibus tuis.*

sum propheta, homo agricola ego sum, &c. subauditur, æstimatione vestra, quia sic dixistis. *Quia propheta a Galilæa non surget.* Nunc pater, vtrum ego tanquam homo agricola, aut faber, literas scire non debuerim, cum econtra tot prophetas, & sapientes fecerim, & miserim ad vos: nunc inquam pater, vtrū homo fuerim, secū dum exemplum Adam, cum vos talem ac tantam propter istum sanguinem meum recepe ritis vindictā. Hæc inquit dicet cum fixus, & mortuus fuerit, & resurrexerit, & dicetur ei: *Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum?* — Ioa. 7. — Matth. 26.

a die illa, confundētur prophetæ vnusquisque ex visione sua, 1
cum Prophetauerint, nec cooperientur pallio † saccino, vt
¶Ipse conuictus.
mentiantur. Sed dicet: non sum propheta. Homo agricola
a ¶Humani generis princeps b ¶Vt comedam panem meum in sudore vultus, &c.
ego sum, quoniam Adam† exemplum meum ab adolescen- 2
a ¶Ab alijs. b ¶Cum ille ostenderit se natum ad hoc, vt in sudore comedat panem.
¶Quid commisisti, vt manus tuæ confixæ essent clauis?
tia mea. Et dicetur ei: Quid sunt plagæ istæ in medio ma-
a ¶In tantum fugabitur mendacium, & veritas obtinebit locum, vt etiam ipse qui suo punitus est vitio, se iuste perpessum fateatur. ¶Hæc vulnera accepi iudicio parentum condemnatus, qui non oderunt me, sed diligebant etiam dum punirent.
b nuum tuarum? Et dicet: His plagatus sum in domo eo 3
a ¶Angustia mortis. ¶Quæ occidit seruos, occidat, & hæredem. b ¶Qui dicit, Ego sum pastor bonus.
c rum qui diligebant me. † Framea suscitare super pastorem 4
¶Qui idem mecum. Vnde: Ego in patre, & pater in me. 5
meum, & super virū cohærentem mihi, dicit dominus exer 6
a ¶Ita suscitare ¶Vt percutias pastorem, & occidas. ¶Sic fugerunt b ¶Discipuli omnes relicto eo c ¶Eiectis superbis Iudæis humilis magister colligam humiles discipulos. 7
d cituū. † Percute pastoré, & dispergentur oues. Et conuertam 8

b *His plagatus sum.* Non mirum si pater oblitus carnalis affectus profert sententiam mortis cōtra peccantem filiū cum ex voluntate Dei patris vnicus filius, licet immunis a malo, traditus fuit in mortem pro delictis hominum.

B * Ruper. Ab eo quod dixerat. *Tu autem in sanguine testamenti tui, &c.* Vsque ad planctum iam dictum, sermo processit quo ordine res erant gerendæ a passione Christi vsque ad finem sæculi: fons autem patēs domus Dauid est baptismi sacramentum, in remissione peccatorum credentis ex circuncisione, & gentilitate. Eiusmodi autem prophetas qualis fuit Caiphas pontifex anni illius, & spiritus immundos abstulit Deus de terra, sua potestate, & per aduenietem exercitum Romanorū. *Et erit cum prophetauerit vltra, &c.* Propheta eximius surget, & de seipso prophetabit D. *Soluite templum hoc, &c.* Pater eius Iudaicus populus, & mater eius synagoga, qui secundum carnem genuerunt eum, falsis testibus submissis accusabunt eum, & clamabunt: *Reus est mortis.* Quod est dicere, *Non viues, quia locutus es in nomine Domini.* Dicendo te Christum filium Dei esse. Vt dictum, ita factum est, quia crucifixerunt eum. Deinde confusi sunt illi prophetæ, qui D. *Expedit vt vnus homo moriatur pro populo, &c.* Ex consilio suo, quia miro modo cum non sit factum qđ cogitauerunt, factum est quod dixerunt, *Omnes rident in*
C *eum, &c.* Hinc illis cōfusio magna, nobis autem credentib. honor. Et quomodo tunc operti fuerunt pallio saccino? Nimirum sicut hypocritę tristes, imò plusquam hypocritæ, plusquam tristes, quia homicidæ, & crudeles. Pauor ille quem simulauerunt corā populo ad eum exaspe randum, *Venient Romani, & tollent, &c.* Pallium fuit saccinum, quo operti occiderunt illum. *Sed dicet: Non sum propheta, &c.* Ironia grauissima est, aut etiam sarcasmos, id est, hostilis irrisio, iuxta illud: *Ego in interitu vestro ridebo.* Non sum

Quandiu, & quomodo, a quo, vel a quibus dicetur ei? Nimirum in sæcula sæculorum admiratione ineffabili, & a Deo patre (cui factus est obe- E
diens vsq; ad mortem) & a sanctis angelis qui in eum desiderant prospicere. dicetur ei: & ab omnibus quos sua morte redemit. Non dicet, his plagatus sum ab his qui diligebant me, sed in domo eorum qui diligebant me: nam qui plagas intulerunt, non dilexerunt me, erāt autem domus Abraham, Isaac, Iacob, & Dauid, & talium qui diligentes expectabāt me sibi promissum. Rursum, quæritis. *Quid sunt plagæ istæ?* Ego dico vobis quia testimonia sunt obedientiæ, signa voluntatis, & iussionis paternæ. Pater mihi proprio filio suo non pepercit, sed pro vobis omnibus tradidit me, dicens: *Framea suscitare super pastorem meum, &c.* Quod est dicere? O mors, conualesce super filium meum, pastorem bonum in vnitate personæ coniunctum Verbo, quod consubstantiale mihi est, &c. — Rom. 8.

c *Framea suscitare, &c.* Prophetata destructione idolorū, & pseudo prophetarum, & totius mendacij, subiungit de passione Christi, quæ patris voluntate adimpleta est, per quam passionem reprobatio falsitatis, & illuminatio facta est credentium. — Hieron.

F
d *Percute pastorem, & dispergentur oues.* Cum passione domini territi fugerunt apostoli, vt dicit Matthæus: tunc prophetiam istam impletam fuisse inducens Deum patrem loquentem: *Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.* Voluntate enim Dei patris, celebrata est passio Christi, in quo & iste propheta consentit dicens ex voce Dei, O framea percute pastorem, & dispergentur oues gregis. — Matth. 26.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Nec cooperientur pallio sac. *i. veste aspera, Tali enim veste vtebantur antiquitus prophetæ saltem aliqui, vt patet de Elia 4. Reg. 1. b. Et consimilem habitum accipiebant falsi prophetæ, vt magis crederetur eis.*

2 Adam exemplum meum. *i. intentus agriculturę exemplo ipsius Adę, de quo dicitur. Genesis tertio.* Emisitque eum dominus Deus de Paradiso voluptatis, vt operaretur terram, de qua sumptus est. *In Hebrę o habetur: Homo pecudiauit me, idest, conduxit me ad custodiendum pecora, quasi dicat:* Non sum propheta. Quid sunt in domo eorum qui diligebant me plagæ istæ?

3 Et dicet: His plagatus sum, &c. *i. ista non sunt mihi facta ex odio, sed ex amore pro mea correctionè.*

4 Framea. *Hic soluitur tacita quęstio. Et primò quęstio soluitur. Secundò, ex hoc multiplicatio fidelium concluditur, ibi:* Et erunt. *Quæstio vero ortum habet ex premissis: Quia dictum est quod fideles grauiter affligentur ab Antichristo, & satellitibus suis: ex hoc posset aliquis admirari, & quęrere: quomodo Deus sic permittet iustos affligi ab iniquissimo homine? Et respondetur quòd non est mirandum:* Quia proprio filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum. *Morte acerbissima condemnandum. Et hoc est quod dicitur:* Framea. *i. gladius acerbę afflictionis.* — Rom. 8.

5 Suscitare super pastorem meum. *i. super Christum qui dicit de seipso Ioan. 10. c.* Ego sum pastor bonus, &c.

6 Et super virum cohærentem mihi. *Quia humanitas Christi inseparabiliter iuncta est deitati. Rab. Sal. hoc exponit de imperio Romano per Messiam destruendo: propter mala quę fecit Romanum imperium populo Iudaico: & apparet quòd valde extortè, & malè exponit: quia imperatorem Romanum vocat nequam, & pessimum, & sic secundum eum non potest dici pastor Dei, nec inhęrens sibi: quia talis inherentia amicitiam significat. Vnde in Hebręo dicitur: Super virum mihi associatum quod de Christo optimè exponitur, vt dictum est.*

7 Percute pasto. *Hoc fuit impletum quando Apostoli in passione reliquerunt Christum, vt dicit Saluator Matth. 26. ex quo patet quod hic passus intelligitur de Christo.*

8 Et conuertam manum meam. *i. potestatem meam.*

* Ad

MORALITER.

† 4 *Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi.* Hoc ad literam exponitur de Christo Matthæi vigesimosexto. c. Moraliter autem potest exponi de bono prelato, quem Deus aliquando permittit temporaliter affligi ad augmentum sui meriti. Quia tamen ad hoc sequitur frequenter dispersio gregis per diuersa vitia. Sequitur.

2 Et

✱ R. Samuel. Marrochianus. Timeo, Domine mi, quod
A illud quod Zacharias dixit. Percutiam pastorē, & disper-
Lib. de aduentu Messiæ, ad R. Isaac, c. 19. gentur oues gregis fuit completum, quando nos percussimus pastorem istorum puerorum (Christianorum) & sanctorum Apostolorum: ex tunc enim dispersi sumus per vniuersum orbem, & isti filij nostri Apostoli, surrexerūt loco prophetarum, quod apparet ex hoc, qd Deus post illos non misit nobis prophetā, nec notificauit aliquid per visionem. Legatur Eusebius Cæsariensis lib. 6. de Demonstratione euangelica, cap. 18. & libro decimo, cap. 7.

†cōflabo eos sicut conflatur.

Hieron. a *Et ducam.* Iudæi
B hæc ad Christum referunt, & in vltimo tempore futura contendunt. Sed hoc inter nos, & illos est, quia nos iam expleta dicimus illi explenda commemorant. *Ignem veni* Luc. 12. f. *mittere in terram.* & Apostoli baptizati in spiritu Dei, & D igne dicunt, *Probasti nos Deus, igne nos examinasti.*

✱ R. Alfeci. Tria hominum genera sistentur in iudicio: perfectè iusti, omnino impij, & mediam sortem tenētes. Primi ad vitam futuri sęculi subitò obsignātur: secundi perinde ad gehennam, iuxta Danielis verba: medij descendunt in gehennam, ibique ex pectantes clamant, & ascendunt sicut scriptum est: *Et adduxi tertiam partem ad ignem, ibique expurgaui eos, vt purgatur argentum, &c.*

Isa.

✱ Tertullianus. Solum autem Deus iugulat suos, an E & torquet? Audio & alibi eum dicentem; Vram, illos, sicuti vritur argentum, & probabo illos, sicuti probatur aurum. Vtique per tormenta ignium, suppliciorum, per martyria fidei examinatoria.

manum meam ad paruulos. Et erunt in omni terra, dicit 1
a ¶Iudæorum, & Gentilium. b ¶Quæ pariter pereunt in passione Christi 2
¶Alias disperdentur. c ¶Pereuntibus incredulis Iudæis, & Gentibus, tertius populus Christianorum succer scit, & solus vitæ virtutum, & habitationi ecclesiæ reseruatur.
dominus, partes duæ in ea dispergentur, & deficient: & ter- 3 4
a ¶Et ne illa tertia pars sit relicta, & secura, per ignem tribulationis probatur.
a tia pars relinquetur in ea. Et ducam tertiam partem per 5 6
ignem: & † vram eos, sicut vritur argentum, & probabo eos, 7 8
a ¶Cum si probati erunt paruuli super quos Deus manum conuerterit, & per eos turba nationum crediderit, tunc credens populus vocabit Christum suo nomine, & illo dicente: Tu es populus meus, respondebit Tu es Deus meus.
sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, & ego 9
exaudiam eum. Et dicam, populus meus es: & ipse dicet do 10
minus Deus meus.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ad paru. *i. ad Apostolos qui dicuntur hic paruuli, eò quòd timore fugerunt in passione Christi, qui postea virtute diuina sic fuerunt firmati, & solidati, quòd gaudebant in tormentis, secūdum quod dicitur Act. 5. g.* Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.

2 Et erunt. *Hic incipit versus in Hebræo, vbi agitur de fidelium multiplicatione ad passionem Christi sequente, secūdum quod dicitur Ioan. 12. d.* Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet, si autē mortuum fuerit, multum fructum affert. *Sciendum igitur, quod post passionē Christi, & publicationem Euangelij, populum totius mundi in tres partes diuisus est: quarum vna est Iudęorum obstinatorum, alia est Gentilium in infidelitate remanentium: Et de istis dicitur.*

3 Partes duæ. *i. in terra.*

4 Dispergentur. *Et hic defectus potest dupliciter intelligi. Vno modo de defectu gratię, & virtutis, & sic a tempore publicationis*
C *Euangelij, in quo omnes tenentur ad fidem Catholicam, defecerunt duę partes istę. Alio modo de cessatione vtriusque sectę, & sic deficient in morte Antichristi, quando omnes Iudęi, & Gentiles conuertentur ad fidem Christi: Tertiò verò pars est Christianorum, de qua dicitur.*

5 Et tertia. *Idest, in terra alijs duabus deficientibus modis prædictis.*

6 Et ducam ter. *Scilicet acerbæ tribulationis quia Christiani primò fuerunt afflicti a Iudæis, vt patet in Actibus Apostolorum in pluribus locis, & postea a Romanis principibus, & alijs tyrannis: & grauius affligentur in persecutione Antichristi. Veruntamen quia hæc tribulatio est ad probationem electorum, & augmentum glorię ipsorum, ideò subditur.*

7 Et vram, &c. *Vt nulla in eis remaneat immunditia: Et quia preces talium, sunt exaudibiles, ideo sequitur.*

8 Ipse vocabit nomem meum. *Idest, inuocauit me in oratione deuota.*

9 Et ego, &c. *Ad nutum.*

10 Et ipse dicet. *Quia confitebitur me per fidem, & ego eum per approbationem.*

MORALITER.

† 2 *Et erunt in omni terra.* s. diœcesi dicti prælati.

3 *Partes duæ in ea dis. & defi.* Quia maior pars populi dimittit prælatum in persecutione tyranni.

5 *Et tertia pars, &c.* i. minor pars adherens sibi, quæ cum eo vritur igne tribulationis, sicut contigit de sancto Thoma Cantuariense, cuius cognatio tota post ipsum de An- F glia fuit crudeliter reiecta.

ADDITIO.

Quomodo idololatria cessauit.

In c. 13. vbi dicitur in postil. *Perdam nomina idolorum, &c. Quod autem idololatria post aduentum Christi primum cessauit per mundum, non solum simpliciter, sed etiam totaliter, satis habetur in multis locis, specialiter Isa. 2. d. vbi dicitur:* Et idola penitus conterentur. *Nec obstat quod dicitur de aliquibus Barbaris, quia hęc cessatio intelligitur secundum constitutiones, seu consuetudines reipublicę: quia nulla est Gens quę cogat colere idola, sicut fiebat ante aduentum Christi, licet in multis partib. remaneant aliqui non solum apud Barbaros sed etiam apud alias nationes peccantes in idololatria, sicut etiam inter fideles multi erant superstitiosa faciētes: cum hoc tamen stat quod idololatria penitus cessauit, cum nullus sit rex, nec aliqua potestas publica quæ ad cultum idolorum compellat, sicut ante aduentum Christi.*

Rep. In c. 13. vbi dicitur: Perdam nomina idolorum. *Exponit Postillator de tempore Antichristi, ante cuius mortem non cessabit in tota idololatria. Burg. autem per modum redargutionis dicit, quod post aduentum Christi primum cessauerit omnis idololatria non solum simpliciter, sed etiam totaliter. Sed illud non videtur verum ante tempora Syluestri, & Constantini, quando tota Respublica Romana fuit idololatriæ dedita, & cogebat ad idololatrandum: cui compulsioni restiterunt Sancti martyres vsque ad mortem inclusiuè. Vide huius materię correctionem sup. Dan. 2. & 7. de statua percussa.*

CAP. XIIII.

a *Ecce dies domini, &c.*

✱ Remigius. Postquam propheta introduxit Deum patrē loquētē de passione filij Domi-

a ¶Ciuitatis.
a ECCE dies domini veniunt, dicit dominus, 1

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XIIII.

Diuisio. ✱ 1 Ecce dies domini veniunt. *Hic consequenter resumitur persecutio Antichristi ad hoc quòd aliquid explicetur quod non est supra explicatum. Et diuiditur in duas partes, quia primò ponitur dicta persecutio. Secundò: ponuntur aliqua ad ipsam sequentia, ibi:* Et veniet. *Circa primum dicitur:* Ecce dies domini veniunt. *Idest a Deo dispositi, & pręuisi.*

✱ Et

MORALITER.

† 1 *Ecce dies domini veniunt.* Istud capitulum ad literam exposui, de Antichristi persecutione, cuius figura fuit, & est omnium fidelium persecutor propter quod exponi potest de persecutione facta sub Cosdroe rege Persarum,

Domini nostri, consequenter & de excidio Ierusalem ex
A voce eiusdem Domini loqui incipit, vt ostendat subuersionem illam propter necem Domini euenisse. Dies autē quos venturos comminatur, tempus illud est de quo dicit Isaias: Dies Domini indignatione plenus. &c.

& clementiæ suæ, quando exigentib. meritis quietem interrumpere, & flagella ad emendationem inferre cogitur. D

d *Et stabunt pe. eius.* Iudæi literam sequentes dicunt dominum stare super montem Oliueti, & ipsum montem in duas partes esse diuisum, vt contra Orientem vnius partis scissura habeat principiū, & altera pars fidem tēdat ad occidentē. Et in media valle præcipiti, alia pars montis ad aquilonem, alia ad austrum diuidatur. Rursus alia scissura fiet ab aquilone in austrū, & quatuor plagas oriētis, occidentis, aquilonis, & austri scissura tēdatur & ita mōte Oliueti in quatuor partib. diuiso, fugietis inquit, ad vallem quę est inter templum, & Sion. Hi enim duo montes templi, & Sion appellantur montes Dei, quia illa vallis montis Oliueti quæ præruptis hinc, & inde montibus cingitur, vsque ad montem templi qui sanctus est scissuram suam tendit. E

Mons Oliueti in quatuor diuisus.

* Ruper. Aduersus Ierusalem illā terrenam congregatæ sunt in prœliū omnes Gentes scilicet, Romani omnium Gentiū principes, & capta est ciuitas, & vastatæ sūt domus, &c. Qui ceciderunt in ore gladij, qui fame perierunt intus conclusi multò plures fuerunt, quam qui abducti sunt captiui, sed non omnes fuerunt populus ciuitatis. A totis enim regionib. (vt refert Iosephus) ad azymorum diem festum congregati fuerant, & bello subito circumfusi sunt. Et captiuorum quidem numerus qui in toto bello comprehensi sunt, nonaginta septem millia: collectus est occisorum vero per omne tempus obsidionis, vndecies centum millia. B

a ¶O Ierusalem. b ¶Quia Iudæi contra Christum astiterunt, & in vnum conuenerunt ad eum crucifigendum, & post passionem indulto tempore ad pœnitentiam, pœnitere noluerunt. ideo dominus hæc mala super eos induxit.

& diuidentur spolia tua in medio tui. Et cōgregabo omnes 1
a Gentes ad Ierusalem in prælium, & capietur ciuitas, & va- 2 3
¶Magna miseria Iudæorum
b stabuntur domus, & mulieres violabuntur. Et egredietur 4 5
¶Templum, & mons Sion.
media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi 6 7
c non auferetur ex vrbe. Et egredietur dominus, & præliabi- 8
a ¶Quæ vastauerunt Ierusalem. b ¶Quando Pharaonem in mari submersit, & pro populo suo dimicauit. 9
tur contra Gentes illas, sicut prœliatus est in die certaminis. 10
a ¶Non mouebuntur hi quibus dominus misertus fuit. b ¶Non in tenebris, non sole declinante post meridiem.
d Et stabunt pedes eius in die illa super montem oliuarū, qui 11
a ¶Vnde oritur sol iustitiæ.
e est contra Ierusalem ad orientē. Et scindetur mons oliuarū 12

Solet accidere, vt quæ subitò impetu ciuitate Dei sunt direpta extra ciuitatem Dei sunt direpta, extra ciuitatem diuidantur ne fortè hostes superueniant. Hic autem tanta depressio incumbit, vt rapina raptoribus in medio ciuitatis diuidatur, pro securitate victoriæ.

Iudæi hæc sub Gog, & Magog dicunt esse complenda: Alij temporibus Macedonum, & Aegyptiorum, & aliarum Gentium ex parte esse transacta.

a *Et vastabun.* Non solum capietur Ierusalem, cunctis Gentibus contra eam in prælium suscitatis, sed etiam domus in dolore dominorum vastabuntur, & mulieres in dolore maritorum polluentur: quia ita timebunt mortem: vt nec salutem puerorum, nec pudicitiam vxorum defendere audeant.

b *Et egredietur media.* In captiuitate quę per Romanos, & in alijs captiuitatibus septentrionalis inferiorque pars vrbis capta est. Mons verò templi, & Sion, in quo arx erat regni integra mansit. C

c *Et egredietur dominus.* Egredietur dñs de loco quietis, &

R. Samuel Marrochianus. De secundo aduentu Messię loquitur Zacharias, cum dicit, Imprimentur vestigia pedes eius, super montem oliuarum, &c. Et nos domine, non dicimus quod Deus in essentia sua, & natura habet pedes, nec carnem, nec ista quæ corporis sunt, sed habere pedes conuenit naturæ corporeę.

L. de aduentu Messiæ cap. 10.

* Remig. Cum Dominus in scripturis stare, vel ambulare, vel membra humana habere describitur, pro causarum varietate accipi debet. Egredi enim dicitur vel exurgere, quum sanctos in tribulatione positos liberat, vel quum persequutores eorum iusta vltione condemnat. Stare autem pugnantis, & adiuuantis est? Stant ita que pedes dñi illis pro quibus pugnat. Ambulat quoque, & mouetur illis, quib. iratus est. Sicut Adam legimus post cuius peccatum deambulat dominus ad aurā post meridiem. Gen. 3.

Et stabunt. Cum steterit: non stabit in valle, & locis humentibus, sed in monte qui non infructuosas arbores habet: sed oliueta in quibus lumen æternum alitur, & soluitur infirmitas, & requies lapsis datur. Hieron.

e *Et scinde. mons.* Scindetur media pars mōtis ad oriētē, in qua F

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Et di. *Ab Antichristo, & exercitu eius.*
2 In medio. *Capta, s. ciuitate, De quo subditur.*
3 Et congregabo omnes Gentes, &c. *Quia de omnibus Gentibus aliqui erunt in exercitu Antichristi.*
4 Et vastabuntur domus. *Quia inde bona rapientur.*
5 Et mulieres. *Antichristus enim adhærentibus sibi laxabit habenas concupiscentiæ.*
6 Et egredietur pars ciuitatis. *Vendita per satellites Antichristi.*
7 Et reliquum populi non auferetur ex vrbe. *Quia aliqui ibi morientur, & aliqui obedient Antichristo, partim timore, et partim decepti ab eo, vt dictum est supra. Et quoniam vbi deficit humanum remedium, solet adesse diuinum, ideo subditur.*
8 Et egredietur dominus. *Per effectum suæ iustitię.*
9 Et prœliabitur contra Gentes illas. *i. contra Antichristum & eius exercitum.*
10 Sicut præliatus est in die certaminis. *Quando regem Aegypti Pharaonem cum exercitu suo filios Israel insequentem submersit in mari rubro. Exod. 14.*
11 Et stabunt pedes eius in die illa, &c. *Quia in monte Oliueti fulminabitur Antichristus, vt dictum est supra. Et quia talibus Dei vindictis solet cum fulgure esse terræmotus, ideò probabiliter potest dici, quòd in fulminatione Antichristi erit etiam terræmotus, quo peribit aliqua pars sui exercitus, ideò subditur.*
12 Et scindetur mons Oliuarum ex media parte, &c. *Exponunt aliqui hanc scissionē in quatuor partes fieri, scilicet, ad Orientem, Occidentem, Aquilonem, & Meridiem. Rab. Sal. verò dicit ipsam fieri in duas partes, ita quòd vna pars montis inclinabitur ad Aquilonem, alia ad Meridiem: & scissura erit intermedia, ita quòd longitudo eius erit ab Oriente in Occidentem: & hoc consonat ei, quòd postea subditur.*

* Quoniam

MORALITER.

† rum, & de persecutione Homar rege Arabum: nam vterque cœpit Ierusalem successiuè tamen, & populum bonis spoliauit, & partim occidit, & captiuauit, partem tamen in ciuitate dimisit sub afflictione graui, & seruitute, ideo sequitur.

7 *Et reliquum populi non auferetur, &c.* Et hęc seruitus grauis durauit vsque ad tps Godefridi de Bullone, & aliorū principum qui ciuitatem, & populum liberauerūt a seruitute dicta cum auxilio diuino vi armorum. iō subditur.

8 *Et egredietur, &c.* i. Saracenicas quas debellauit per principes Christianos.

10 *Sicut*

10 *Sicut prę.* Quando in vltionem mortis Christi capta fuit Ierusalem a Romanis.

11 *Et sta.* Illa namque die qua dicti principes Christiani ceperunt Ierusalem, & præ labore fatigati vellet cessare ab insultu, visus fuit vnus in specie militis super mōtem Oliueti, qui cum clypeo faciebat signum ne discederent sed fortius insultarent. Et illud signum fuit a Deo datū, nam eodem die ciuitas fuit capta.

12 *Et scindetur.* Istud potest exponi de schismate Grecorū. Per montem enim Oliuarum potest ecclesia militans intelligi de qua dicitur Isa. 2. a. *In nouissimis diebus erit mons domus domini super verticem montium, &c.* Et sic dicitur. *Et scindetur mons, &c.* In qua parte habitant Græci.

† *Et*

qua sunt arbores plantatæ de gentibus, de quibus vna loquitur. *Ego autem sicut oliua fructificaui in domo domini.* & alia media pars quæ est circuncisionis incredulæ, scindetur ad Occidentem, ipsa dico diuisa valdè grande præruptione.

Psal. 51.b.

a *Et separabitur montis.* Postquam mons oliuarum, ad orientẽ, & occidentem vocatione Gẽtium, & abiectione Judæorum fuerit separatus, fiet alia scissura aquilonis, & austri, vt circuncisio quæ in occidẽte est, stet ad aquilonem, idest, sinistra parte, & Christianus populus qui in Oriente, stet ad austrum, i. ad dexteram partem.

† Asal.

† preciosa, & nox coagulata. i. tenebrosa.

b *Et fugietis ad vallem, &c.* Cum tanta erit duorum populorum in toto orbe diuisio, vt alij ad dextram, alij ad sinistram separentur, tunc quicunq; sanctus est, fugiet ad vallem montium Dei, idest, duorum testamentorum, quia illa vallis idest quiete sedes, & concordia duorum testamentorum tenditur non vsq; adeo vt idem sunt, sed vsque ad proximum. Duo enim testamenta magis vicina, & conuenientia quam vnita, multa enim veteris amisimus, & nouæ gratiæ multa suscepimus.

2. Par. 26.c.

c *Et fugietis.* Sicut sub Ozia terræmotus mortaliũ corda perterruit, & territos huc illucque dispersit, ita duorũ populorum separatio, & rursum in vnam fidem societas credentium inter duos montes placabili sede requiescet, quia vetus, & nouum testamentum, sibi coniungentur.

d *Et veniet dominus.* Post impletionem horum veniet dominus ad iudicium & sancti (qui alibi nubes vocantur) cum ipso. Cum dies aduentus eius fuerit impletus, non erit lux impijs, sed frigus, & gelu, pro refrigerata charitate, & malorũ multitudine: quibus depressis erit iustis vna, & ꝑpetua dies nequaquã luce, & tenebris sibi succedẽtibus: sed dominus erit lux oĩum.

† v. gou.

e *Et erit dies vna.* Quasi vna dies, & vnum tempus est a primo aduentu vsque ad secundum. ✻ Remig. Illa dies nota est domino. Non. n. potest ignorare, qđ ipse creauit. Cũ aũt dicit Nota est dño, ostendit ignotã esse hoĩbus, ipsisque angelis: dicente Domino: De die illa nemo nouit, &c.

f *Et erit in die.* Aquæ quæ de Ierusalem idest, ecclesia exeunt doctrina est Saluatoris: & baptismus quarum vna pars, vadit ad mare Orientale: idest, populum circuncisionis, qui in Apostolis, & per Apostolos electus est, & pars ad mare nouissi. *quia ab Oriente, & ab Occidente venient qui recumbent cum Abraham, & Isa. & Iacob.* Hæ aquæ nec æstate prosperitatis, nec hyeme persecutionis cessabunt. Cum tales aquæ vtrumque mare fuerit ingressæ, & amaras aquas

---

ex media parte sui ad Orientem, & ad Occidentem, † præ- †
a rupto grandi valdè. Et separabitur montis medium ad aqui
b lonem, & medium eius ad meridiem. Et fugietis ad vallem 1
montium eorum, quoniam coniungetur vallis montiũ vs- 2
a Proximitate et parum differant. 3
c que ad proximum. Et fugietis sicut fugistis a facie terræmo- 4
a Qui vsurpans sacerdotium lepra percussus est: ad cuius impietatem tota terra mota est. 5
tus in diebus Oziæ regis Iuda. Et veniet dominus Deus 6
d meus omnesque sancti cũ eo. Et erit, in die illa non erit lux, 7
a Iudicij non hominis, non enim poterit ignorare quam creauit. 8
e † sed frigus, & gelu. Et erit dies vna quæ nota est domino, nõ 9
a Non vicissitudo diei nec noctis. b Cum impijs obtenebrescet. 10
c Vespere. d Sanctis. e Quæ soli Deo nota est. 11
f dies neq; nox, & in tẽpore vesperi erit lux. Et erit in die illa: 12
a Quæ dant vitam b Quod mortuum dicitur, eo quod in eis aqua nihil possit viuere. 13
exibunt aquæ viuæ de Ierusalem medium earum ad mare 14
a Quod ducit ad Aegyptum. b Nec calore siccabuntur. nec hyeme constringentur. 15
Orientale, & medium earum ad mare nouissimum. In æstate 16
a Tunc cognoscetur Dominus Deus noster quam admirabile est nomen tuum. 17
& in hyeme erunt, & erit dominus rex super omnẽ terram. 18

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quoniam coniungetur vallis mon. *i. vallis Iosaphat quæ est inter montem Sion, & montem Olineti, ita quod habet montem Olineti ab Oriente, & montem Sion ab Occidente.*

2 Vsque ad proxi. *s. locum dictæ scissuræ: quæ scissio montis Oliueti iunget valli Iosaphat.*

3 Et fugietis. *Timore ducti.*

4 Sicut fugistis, &c. *Qui secundum quod habetur 2. Paral. 26. voluit sibi vsurpare Pontificis officium, & tunc fuit percussus lepra, & factus est terręmotus, vt de tali pręsumptione ostenderetur ira diuina.*

Diuisio.

5 Et veniet. *Hic consequenter ponuntur tria sequentia mortem Antichristi, s. finale iudicium, & bonorum præmium, ibi:* Et erit, & *status ecclesiæ post Antichristi exterminium, ibi:* Et reuertetur. *Circa primum dicitur:* Et veniet do. De. me. *Scilicet, ad iudicium, non tamen immediatè post mortem Antichristi, sed erit ibi tempus medium, vt plenius dixi Ezech. 39.*

6 Omnesque sancti. *Quia cum ipso iudicabunt reprobos, & maximè apostoli quibus dicitur Matth. 19. d.* Sedebitis, & vos super sedes duodecim iudicantes, &c.

7 In die il. *Scilicet, iudicij.*

8 Non erit lux. *Scilicet, reprobis, quorum erit maior numerus, secundum quod dicitur Matth. 7. b.* Lata est via quæ ducit ad perditionem, & multi intrant per eam.

9 Sed frigus. *i. horror, & timor, quæ per gelu, & frigus designantur, eò quòd ex frigore timor causatur, refugiente sanguine ad cor: & sic membra exteriora redduntur frigida, & trementia.*

10 Et erit. *Scilicet, iudicij.*

11 Quæ nota est. *Secundum quòd dicitur Matth. 24. c.* De die illa, & hora nemo scit, neque angeli in cœlo, sed pater solus: *per hoc tamen non excluduntur filius, & Spiritussanctus, quorum est vna notitia cum patre.*

12 Non dies neque nox. *Scilicet, propriè. Dies enim propriè est latio solis super terram, & nox latio eius sub terra. In generali vero resurrectione mortuorum corpora erunt incorruptibilia, & sic cessabit generatio, & corruptio in elementis: & motus cœli qui est causa generationis, & corruptionis, & sic non erit dies, & nox propriè, quę causantur ex motu solis.*

13 Et in tempore ve. erit lux. *i. cessante tempore, quod causantur ex motu cœli, erit lux perfecta beatis in gloria cœlesti, sicut dictum est de reprobis, quod non erit eis lux, sed frigus, & gelu.*

14 Et erit. *Hic ponitur secundum, scilicet retributio pręmij, cum dicitur.*

15 In die illa exibunt aquæ viuæ de Ierusalem. *Scilicet, cœlesti, cum dicitur Heb. 12. f.* Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem. *Et per aquas viuas intelligitur hic vita beata, secũdum quod dicitur Apoc. 7. d.* Agnus qui reget eos, deducet eos ad vitę fontes aquarum. *Quæ dicuntur hic exire de Ierusalem, quia deriuabuntur ad omnes beatos, ideo subditur.*

16 Medium earum, &c. *Quia beata vita deriuabitur æqualiter, supposita ęqualitate meritorum ad electos qui in principio mundi nati sunt, & ad alios qui in fine mundi sunt nascituri. Quod autem per mare intelligatur congregatio hominum patet Apoc. 17. vbi dicitur,* quòd per aquas multas intelliguntur populi multi. *Mare vero dicitur congregatio aquarum, Gen. 1.* Congregationesque aquarum appellauit maria.

17 In æstate. *idest perpetuo. Duratio enim perpetua a parte finis est de ratione beatitudinis, quę perpetuitas hic designatur per successionem ęstatis, & hyemis. Non quia tunc sint propriè, cum sint differentię temporis quod tunc cessabit, sed quia perpetuitas non potest significari a nobis nisi per partes temporis. Sic enim dicitur de æternitate diuina, Apoc. 1.* Qui est, & qui erat, & qui venturus est.

18 Et erit do. *Quia tunc cessabit prælatio, & dominium, non solum in hominibus, sed etiam in angelis, in quantum respicit officium administrationis, secundum quod dicitur 1. ad Cor. 15.* quòd Christus euacuabit omnem principatum & potestatem, cum tradiderit regnum Deo, & patri ideò subditur.

✻ In

MORALITER.

†† *Et ad occi.* Vbi sunt Latini.

3 *Et fugietis ad vallem montium meorum, &c.* i. fugere debetis ad obedientiam ecclesię Romanę, cuius mõtes magni s. Petrus, & Paulus sunt patroni.

5 *Et veniet dominus Deus meus, & omnes sancti eius cum eo, &c.* Hoc ad literam exponitur de aduentu Christi ad iudicium finale. Nec occurrit mihi alia spiritualis expositio conuenientior hic ponenda.

† MORA-

Tras aquas dulci flumine mitigauerint, tunc dominus erit
A rex su.o.t.

Vel per duo maria duo testamenta, quæ nisi flumine spiritalis intelligentiæ fuerint dulcorata amara sunt, litera occidente & spiritu viuificante.

a In die illa erit dominus vnus: & erit nomen eius vnum Et 1
† reuertetur omnis terra † vsque ad desertum, de colle ad 2
a ¶ Vbi est arbor mali granati. b ¶ Vsque australem plagam c ¶ Extendetur. 3
d ¶ In loco [illegible] 4
b Remmon ad austrum. Ierusalē exaltabitur, & habitabitur 5
e Orientalis. 6
in loco suo à porta Beniamin vsque ad locū portę prioris,
& vsque ad portam angulorum, & à turre Ananehel vsq;
ierusalem. a ¶ Nullus amplius hostis, nulla formido.
ad torcularia regis Et habitabunt in ea: & † anathema non 7
c erit amplius, sed † sedebit Ierusalē secura: Et hęc erit plaga 8
qua percutiet dominus omnes gentes quę pugnauerūt ad- 9
10

* Aug Qd legimus, credimus, et ꝙ cedimus pdicamus. Audi ergo quę sit origo nostra, & vbi eius aqua diffusa, in Zacharia sic habes: Exibunt aquæ viuæ de Hierusalem, mediū earum ad mare orientale, &c. Hæc est possessio, hæc hæreditas Christi, quæ à sanctis colitur, &
B perenni fonte rigatur, de qua ei dictum est: *Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Qui in ipsa est hæres ascriptus est: qui in ipsa nō est, iam damnatus, & morti destinatus est, dicente scriptura. Qui egressus fuerit fores domus tuæ: ipse sibi reus erit, &c.

a *In die illa erit.* dicunt Iudæi quando Christus in aurea Ierusalem regnabit non erunt idola, nec diuersa cultura, sed vnus dominus: & reuertetur omnis terra ad hoc quod deseruerat, vt omnes vnum Deum colant: & ponit nomina locorum, à quo loco vsque ad quem locum Ierusalē sit ædificanda. In qua dicunt circumcisionem exercendā, & legales hostias offerendas.

* Idacius. Clarus. Pater filius & Spiritussanctus vnus dicitur, & non diuisus in tribus, vt ipse sacrilega mente adfirmare conaris, sed in tribus personis & nominibus, vna probatur substantia Deitatis, Zacharia propheta dicēte: In die illa erit dominus vnus & nomen eius, vnum diē hanc quam designat futuri esse iudicij nemo est qui nesciat. Requiro à te quis erit rex, quis dominus vnus, aut quis nomen deitatis sortitur ex tribus? si pater, & ipse solus vnus dicitur Deus? Ab ipso ergo deitatis vocabulo
C filius, & Spiritussanctus alieni, quod absit à nobis fuisse probantur, quia scriptum est, *erit Dominus vnus, & nomen eius vnum*? Si verò vt res est, vnum nomen est Trinitatis quid me persuades credere, quod Prophetas & Apostolos non video prędicasse.

Allegorice. Cum dominus Iesus rex fuerit super omnem terram, tunc erit vnus dominus: de quo scribitur: *Scitote quoniam dominus ipse est Deus*, & vnum nomen omnium, praua religione calcata, tunc reuertetur omnis terra in qua habitauerunt Iudæi, vsque ad desertum, idest, vsque ad populum Gentium, qui prius desertus erat: quia sine noticia legis. & de colle ad Remmon, idest, ad excelsum: quia de terra & de deserto ad colles, & de collibus vsque ad montana consurgemus: & idem vsque ad austrum, plenæ lucis, & sic exaltabitur, ascendendo ecclesia, & habitabit in loco, vbi scriptum est: *In loco pascuæ ibi me coll.* & à porta Ben. incipiendo à virtute quam dextra significat, peruenient ad portam priorem, vt per eam ingrediantur ad cæteras. Post occurrit portą angu. vbi est lapis angularis, qui coniungit duos parietes in vnum. Post oc- E
currit turris Ananahel, qui dicitur gratissimus Dei. De hac turre dicit sanctus ad dominum: *Factus es spes mea, turris for. a fa. in.* qua turre nihil gratius est homini de laboribus mundi ad Deum suspiranti. Inde venitur ad torcularia regis, vt imitatores passionis Christi bibant vinum quod lætificat cor, introducti in cellā vinariam Dei. Et qui huiusmodi torcularibus inebriabuntur, habitabunt in cœlesti Ierusalem, in qua nō erit anathema, idest, maledictio & separatio à Deo, sed secura quies confidentibus in Deo. E

† veluti planicies.

† occisio.

b *Ierusalem exaltabitur & habitabitur, &c.* * Remigius. Hæc omnia de extructione Ierusalem terrenæ Iudæi, & iudaizantes Chiliastę à numero mille annorum, quibus se putant cum Christo suo fœliciter regnaturos in fine seculi, sibi repromittunt. Dicunt enim quod cum Christus in Ierusalem aurea & gemmata regnauerit iam non sunt futura idola, nec diuersa cultura. sed erit dominus vnus, & ipse solus nominabitur: & omnis terra reuertetur in antiquum statum, Ponitque vocabula locorum, a quo loco, vsq; ad quē locum ædificanda sit ipsa Ierusalem &c. *Et anathema*, inquit, *non erit*, idest, nullus metus, nullus hostiū impetus. Ἀνάθεμα Græcū verbū est, Latinè alienatio Dei dici potest. Tractus aūt sermo est à reb. quas homines vota facientes, templo affigebāt, & à se alienas faciebat, videlicet ab ἀνατιθέναι i. a sursum ponendo vel suspendendo. Hæc illi futura ad literā suspicantur: nos sensum mysticū perscrutamur, & quæ illi de terrena Ierusalē cōfingūt, interpretamur de cęlesti.

c *Et hæc erit pla.* Describit pœnas quas passuri sunt qui contra vrbem Dei pugnabunt, stabunt super pedes, & caro eorum tabescet & defluet, & oculi eorum putridi de suis foraminibus excident & lingua, quæ Dei populum blasphemabat, intra dentes computrescet. Arbitrantur F
Iudæi Gentes quæ Ierusalem impugnabunt tēpore Christi sui, talia mala passuras. Hieron.

Iuxta literam in historijs legimus hæc mala persecutoribus. Ecclesiæ contigisse. Caro Herodis & oculi eius cōtabuerunt linguæ multorum in fœtorem & saniem dissolutę sunt: præterea restant eis tormenta in futuro. Act. 12.

* Remigius. Hic perspicuè ostendit vana esse omnia quæ Iudæi de terrena Ierusalem opinantur Nam Romani nouissimè pugnauerunt contra Ierusalem, eamq; funditus deleuerunt, nec quicquam tale passi sunt. Ceterùm, de persequutoribus Ecclesiæ intelliguntur, qui omni instantia aduersus eam pugnauerunt, in quibus etiam corporaliter, hæc sæpissimè impleta sunt.

* Tertul. Dolemus ꝙ nulla ciuitas impunè latura sit nostrum sanguinis nostri effusionem. Sub Hilariano præside cum de areis sepulturarū nostrarū adclamassent: Areę non sint: areæ ipsorū non fuerunt Messes. n. suas non egerūt. Imbre anni pręteriti apparuit quid cōmeruerit genus humanum. L. ad Scapulam.

NICOLAVS DE LYRA.

1 In die il. *Hominum & angelorum.*

2 Et erit nomen eius. *In præsenti enim nominatur à nobis pluribus nominibus, quia nominamus eum sicut cognoscimus. In cognitionem autem Dei deuenimus ex perfectionibus creaturarum, quæ sunt plures & distinctæ, sed in patria videtur per se ipsum immediatè, & sic nominatur uno simplici nomine ab vna simplici perfectione.*

3 Et reuer. *Hic consequenter ponitur tertium, scilicet status Ecclesiæ post mortem Antichristi qui licet præcedat iudicium & beatorum præmium, tamen ponitur hic post, quia sacra scriptura non semper sequitur ordinem temporis, sed frequenter priùs facta ultimo narrantur. Et diuiditur in tres partes: quia primò propheta describit hunc statum. Secundò, resumit pœnam, Antichristi. & sui exercitus: vt addat aliquid ꝙ suprà non est explicatū, ibi.* Et hæc erit plaga. *Tertiò, redit ad propositum. ibi:* Et omnes. *Circa primum dicit:* Et reuertetur omnis terra. *Idest, omnes habitantes in terra ad dominum Iesum Christum mortuo Antichristo, vt supra dictum est.*

4 Vsque ad desertum. *Idest, à quacunque loco quantumcunque parum ab hominibus habitato.*

5 Exaltabitur. *Scilicet, ab Ecclesia. quæ fuerat ab Antichristo & suis depressa, vt supra dictum est. Potest etiam intelligi de Ierusalem ad literam, quæ capietur & deprimetur ab Antichristo, vt prædictum est, & post mortem eius exaltabitur.*

6 Et habitabitur in loco suo. &c. *Quia multi de Ierusalem captiuabuntur Antichristum: & timore eius fugient multi, qui ipso mortuo reuertentur, ita quod ciuitas in omnibus suis partibus habitabitur.*

7 Et anathema. *Idest, maledictio.*

8 Non erit amplius. *Qualis fuit tempore Antichristi.*

9 Sed sedebit Ierusalem secul. *Quia persecutio Antichristi erit vltima.*

10 Et hęc erit pla. &c. *Hic propheta resumit exercitus Antichristi exterminium, cum dicitur:* Et hæc erit pla. &c. *scilicet Antichristi & sui exercitus, qui pugnabunt contra Ierusalem, vt dictum est supra in principio huius capituli.*

4 Vsque

*Tabescet

humanũ. Ignes super mœnia Carthaginis proximè dede-
A runt Pristina tonitrua sonauerũt: Possumus exitus quorũdã præsidiũ tibi proponere, q in fine vitæ suæ recordati sũt delinquisse, ꝙ vexassent Christianos, Vigellius Saturninus q primus hic gladiũ ĩ nos egit lumina amisit. Claud' Herminianus in Capadocia, solus in prætorio suo vastatus peste, cùm viuus vermibus ebulisset: Nemo sciat, aiebat ne spe gaudeant Christiani. Sed & qui videntur sibi impunè tulisse, venient in diem diuini iudicij. &c.

Hieron. Allegorice. Deficientibus malis. succrescunt bona. Qui stant cum Deo: illis defluunt carnalia, oriuntur spiritualia.
B Defluentibus oculis qui terrena concupierant, ponuntur alij, quos propheta leuat ad habitantem in cælis. Putrescente lingua blasphema, nascitur illa quæ tota die meditabitur iusticiam Dei & laudẽ.

uersus Ierusalem, Tabescet caro vniuscuiusq; stantis super 1
pedes suos, & oculi eius cõtabescẽt in foraminibus suis, & 2 3
a ¶ Cum hæc mir. c. la in confusione hostium fuerit t. x leta. b ¶ Alias stupor n.
a lingua eorum contabescet in ore suo. In diè illa erit † tu- 4
multus domini magnus in eis, & apprehendet vir manum 5
a ¶ Præ formidine malorum pondere quæ superuenient
proximi sui, & cõseretur manus eius sup manũ proximi
a ¶ Contra metropolim suam, de quo supra dictum est. b ¶ A domino concessa victoria.
sui. Sed & Iudas pugnabit aduersus Ierusalem, & congrega- 6
a ¶ Quæ militauerunt contra Ierusalem. b ¶ Hæc in vitijs pretiosiora reputabantur. 7
buntur diuitiæ omnium Gentiũ in circumitu, aurũ & ar-
¶ Et.
b gentum, & vestes multę satis. Sic erit ruina equi & muli & 8
a ¶ Populus Iudæorum est camelus, qui legem Dei ruminat sed non findit vngulam, vt credat in patrem & Filium, nec diuidit literam à spiritu, & onere legis premitur.
cameli & asini & omnium iumentorum quæ fuerint in ca
¶ Hominum.
stris illis, sicut ruina hęc. Et oẽs qui reliqui fuerint de vni- 9
uersis Gentibus, quę venerunt contra Ierusalem, ascen- 10
a ¶ Per singulos annos.
dent ab anno in annum, vt adorent regem dominũ exerci
c tuum, & celebrent festiuitatem Tabernaculorum. Et erit: 11 12
d qui non ascenderint de familijs terræ ad Ierusalem, vt 13

† veniunt.

a *In die illa erit tumultus Domini magnus in eis, &c.* Cuncti qui in Ecclesia fuerint, mirabuntur subiectionem hostium & suam fęlicitatem, & manus mutua fide & necessitudine copulabunt., & Iudas qui prius cõfessus nomen Dei, & postea coactus à persecutoribus Dei populũ est persecutus, & ipse postea vertetur ad læticiam, & congregabit diuitias Gentium aurum sensus spiritualis, argentum diuinæ eloquentiæ, & vestes diuersarum virtutum, quibus induas populum Dei.

C Hæc sibi infœlix Iudæa promittit: sperans accipere aurum, quæ dominum triginta argenteis appreciauit.

b *Sic erit ruina equi.* Hæc Iudæi carnaliter implenda contendunt, ꝙ per domini victoriam admirabilem, sicut homines corruerunt, sic etiam bruta animalia in castris superentur.

Iumenta quæ vno nomine comprehendit, pro singulorum peccantium natura interpretanda sunt.

Corruentib. à priori statu, & in meliorem cõsurgentib. qui prius erat equus hinniẽs ad vxorẽ proximi sui, pbebit mollia terga Christo equiti. Qui mulus, i. sterilis virgo carne, non spiritu: conuersus ad Deũ non erit lignũ aridũ, sed habebit locũ in domo Dei & muris eius. Qui camelus. i. grauibus peccatis depressus, meditans legẽ Dei, Sed qa vngulam non findit. negligẽs quæ legit, portabit onera Christi. Qui asinus in frenis multos dominos prius ferebat, stratus vestibus apostolorum Saluatorem portat in Ierusalẽ.

D c *Et celebrent f. Ta.* Hęc quoq; Iudæi mille annorũ regno futura promittũt, ꝙ debeat celebrari festiuitas Tabernaculorum in memoriã beneficiorum Dei, quę facta patribus eorũ sunt habitantibus in Tabernaculis in deserto. Qui est in profectu & certamine, habitat in Tabernaculo, tanquam aduena & peregrinus: sed submerso Pharaone perueniet in terram promissionis, hic debet celebrare solennitatem Tabernaculorum, vt de Tabernaculo ad atria Dei, & de atrijs ad domum, & à domo ad templum festinet. E

* Remig. Festiuitas tabernaculorũ agebatur mẽse septimo, decimoquinto die mensis; in memoriã illius temporis quando in deserto, ubi non erant domus, in tabernaculis hospitabantur per septuaginta annos. Et nos mysticè quamdiu sumus in certamine, & nouimus nos esse peregrinos, & hospites super terram, habitamus in tabernaculis, confitentes quia non habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus, & ad eum toto desiderio suspiramus, dicentes cum Psalmista. *Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est, &c.*

d *Et erit qui non ascen.* Ierusalem, idest, Ecclesia, non est in locis humilibus, sed in monte sita, vt vndecunque possit videri, qui ergo vult adorare dominum ascendat ad montana Qui verò de familijs terræ est, idest, aliqua occupatione terrenæ vitæ depressus, & ideò Deum non potest adorare in montibus, terra illius non irrigatur cęli imbribus.

* Remig. De Ierusalem cęlesti ait Apostolus, *Illa quę sursum est Ierusalem mater nostra, libera est.* Ad hanc quicunque vult venire, necesse est ascendere de virtute in uirtutẽ: est enim ciuitas suprà montem posita. Qui nõ sunt huius ciues quales sunt Iudæi & hæretici isti non ascendunt; & idcircò non venit super eos imber pdicationis apostolicę, de qua dictũ est; *Nubibus mandabo ne pluant super eos imbrem.* Quod

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Tabescet caro vniuscuiusq; *i. deficiet pestilentia & morte.*
2 Et oculi eius contabescent. *Deficiente virtute visiua.*
3 In fora. *i. in locis suis, quæ sunt quædam foramina in capite.*
4 In die illa erit. *i. immissus à domino & quis ille sit, subditur.*
5 Et apprehendet vir ma. proxi. sui, *quia mutuis gladijs se interficient quantum ad aliquam partem illius exercitus, sicut de Philistæis turbatis dicitur 1. Re. 14.*
6 Sed & Iudas &c. *Exponatur, vt suprà 12. cap.*
7 Et congrega. &c. *scilicet Ierusalem ibi enim apportabuntur diuitiæ quas alibi rapiet Antichristus & eius exercitus: & ibi erit vitæ suæ terminus, vt dictum est.*
8 Sic erit ruina. *Quia animalia exercitus Antichristi percutientur pestilentia. sicut & hominis & ista duo non fuerunt superius explicata.*
9 Et omnes. *Hic prophetę resumit propositum. s. statum Ecclesiæ post Antichristum, quando omnes generaliter conuertentur ad Christum, vt suprà dictum est: & ideo dicitur: Et omnes quia aliqui venient cum Antichristo magis coacti quam voluntariè: & isti conuertentur ad Christum visa aliorum morte, ideo subditur.*
10 Et ascendent ab an. *Idest, in singularis annis, diebus solennis ad hoc statutis ab ecclesia.*
11 Vt adorent regem. *Idest, Christum, qui est rex non solum hominum, sed etiam angelorum.*
12 Et celebrent festiui. Tabernaculorũ. *Non accipitur hic festum Tabernaculorum prout Iudæi celebrabant, quia cultus ille cessauit à tempore publicationis Euangelij, ex tunc enim ille cultus fuit mortiferus: & est in cultum spirituale mutatus: Illa autem festiuitas Tabernaculorum fiebat in lege in memoriam quod filij Israel in deserto habitauerunt in tabernaculis: & sic procedendo intrauerunt terram promissionis, & figurabatur per hoc futurum tempore nouę legis, quòd fideles procedendo de virtute in virtutem tempore peregrinationis huius vitę intrarent terram viuentium aperta ianua per Christũ, et hoc modo celebrant boni Christiani per hunc mundum trãseuntes tanquam peregrini, vt deueniant ad patriam paradisi, & magis celebrabitur post mortem Antichristi omnibus Gentibus ad fidem Christi conuersis, potest etiam dici quod sicut Christiani celebrant festum paschę & pentecostes alio tamen modo quam Iudęi, sic etiã festum Tabernaculorum celebrando, officium & ieiunia quatuor tẽporum in septembri: in quo mense à Iudęis celebrabatur festum Tabernaculorum 15. die mensis. Et ista obseruatio Christianorum magis vigebit post mortem Antichristi. sicut & alię obseruantię nouę legis, vt dictum est.*
13 Et erit qui non ascen de familiis ter. *patet quod non loquitur hic de Ierusalem historicè, sed metaphoricè, inquantum per Ierusalem significatur militans Ecclesia, sicut dictum fuit diffusè Isa. 2. Non enim poterunt conuenire omnes familię terræ in ciuitate Ierusalem historicè quia de omnibus partibus mundi non possent sic singulis annis conuenire, nec etiam ibi capi, propter quod quendam glo. Hebraica super illud capitulum dicit: quod ciuitas in aduentu Messię dilatabitur vsque ad fines terrę. Quod non potest intelligi de aliqua ciuitate materiali, sed iam est adimpletum, quia Ecclesia nomine Ierusalem est significata. & vsque ad fines terrę est dilatata. quia in omnibus terrę partibus sunt aliqui Christiani, & magis implebitur mortuo Antichristo, quia tunc oẽs veniunt ad fidẽ Christi.*

*Non

a *Quod etsi familia.* Hæc omnia Iudęi carnaliter sperant futura, circuncisionem sibi & coniugia in mille annorũ imperio promittentes, ne impleatur in illis maledictio steri libus quæ per legem indicitur. Quandiu aliquis permanet Aegyptius vel Ethnicus, non potest subrigere gradum ad excelsa, ideò caret imbre Dei: & hoc peccatũ erit maximum Aegyptio & Assyrio, Chaldæo, Syro, Moabitæ, & cęteris Gentibus, si noluerint exire de terris suis vt desistant esse homines, & effecti Israelitę in quib. dolus nõ est, ascendant in Ierusalem vt per tabernacula veniant ad domum æternam.

b *In die illa, &c.* Iuxta literam tempore perpetue solennitatis & regni Ierusalem pacatis omnibus non erit opus equitatui, sed omnis ornatus & decor phalerarũ ad cultũ Dei est cõferendus, & multis vndique confluentibus ad sacrificia assiduè erunt lebetes in cultu sacrificiorum: sicut phialæ solẽt assiduè lucere coram altari, nec erit aliquis lebes ad alium vsum dedicatus.

* Remig. Quod in libello exaltationis sanctæ crucis legitur, hoc tunc impletum fuisse, quando Helena Augusta mater Constantini imperatoris clauos Dominicæ crucis iussit fieri salutares in freno equi regis, beatus Hieronymus pro quodam affectu sed ridiculo dicit cõfictum esse.

Cum lebetes fuerint versi in phialis, tunc qui relicti fuerint

a ¶ Dominicæ benedictionis

adorent regẽ dominũ exercituũ, non erit super eos imber. 1
a Quod etsi familia Ægypti non ascenderit, & non venerit, 2

a ¶ Imber. b ¶ Reputabitur.

nec super eos erit. Sed erit ruina qua percutiet dñs omnes 3
Gentes quę non ascenderint ad celebrandam festiuitatem

¶ Reputabitur.

tabernaculorũ. † Hoc erit peccatum Aegypti, & hoc pec- 4
catum omniũ Gẽtium quę non ascenderint ad celebran-
b dam festiuitatem Tabernaculorum, In die illa erit † ꝗ su- 5

a ¶ Aurum & argentum quo frenum solet ornari. b ¶ Mentes prius sacrificia legalia carnaliter affectantes, pro ꝑ [illegible] talentia carnium gustabunt flores virtutum, & ita consecrabuntur domino in visione pacis & confessione veritatis.

per frenum equi est sanctum domino, & erunt lebetes in 6
domo domini quasi † phialæ coram altari. Et erit omnis 7
lebes in Ierusalem & in Iuda sanctificatus domino exerci-

¶ Lebetibus.

tuum. Et venient omnes immolantes, & sument ex eis, & 8 9
c coquent in eis. Et non erit † mercator vltrà in domo do- 10
mini exercituum in die illa.

Finit Zacharias Propheta.

fuerint de vniuersis Gentib. carnes coquent victimarum, ne crudã comedant carnẽ, sed oĩs humor excoquatur, nec erit necessarius mercator qui de loco ad locũ merces deferat. Per equos insania libidinis intelligitur: ꝑ frenos sermo Dei, auro sapiẽtię argento eloquij cõpositus. Hoc freno retinetur libidinosus, ne in ꝑceps corruat: sed recto itinere ꝑgens, mollia terga domino ad sedendũ ꝑbeat, & cultui illius pronè sit consecratus, et lebetes in qbus coquebant carnes sacrificiorũ vertuntur in phialas, quia illi q carnaliter intelligebant de sacrificijs legalibus versi in spiritualem intelligentiã, fiunt lampades ardẽtes & lucentes in domo Dei.

† frontale equi

Cum mentes credentium erunt versæ in spirituales phialas ad suscipienda diuersa aromata virtutum tũc immolãtes Deo sacrificiũ laudis, coquẽt illud igne Spiritussancti, nec erit in domo orationis mercator, quia dominus de Ecclesia sua ementes & vendentes eiecit, &c.

Apoc. 4. b.

Matt. 21. b.

c *Et non erit mercator, &c.* * Ruper. Nomine mercatoris grauiter denotandũ se esse nouerit à Spiritusancto, quisquis in domo Domini, i. in proposito spirituali propriũ quid possidere præsumpserit, & delectari huic vitio nequissimo: *Non erit*, i. esse non debebit vltra talis mercator in domo Domini ne fortè pœnam quam Ananias & Saphira in corpore pertulerunt, ipse in anima patiatur.

Act. 5.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nõ erit sup eos imber. *Scilicet diuinæ gratiæ & Euãgelicæ doctrinæ eo modo loquendi quo dicit Deute. 32. a.* Cõcrescat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquiũ meum, quasi imber super terrã, &c. 2 Quod etsi fa. *Idest Gentiles, quia per Aegyptios intelliguntur etiam alij.* 3 Sed erit. *Scilicet, imbris prædicti carentia & per Aegyptios intelligantur Gentiles subditur.*

4 Hoc erit peccatũ. Aegypti, & hoc peccatũ. Gẽti. *Quasi dicat, Hoc quod dicta est de Aegypto, extenditur ad alias Gentes.*

5 In die illa, &c. *Quod exponit glossa quia mortuo Antichristo tanta erit pax, quòd non erit neccessarius vsus armorum & equorũ & ideo aurũ & argentũ ꝙ ante ponebatur in frenis, offeretur ad cultũ diuinum, q valde augmentabitur mortuo Antichristo, vt dictũ est.*

6 Et erunt lebetes in domo do. *i. vasa ad diuinum cultum apta, vt calices & huiusmodi, qui hic vocantur lebetes, quia hic propheta metaphoricè loquens exprimit cultum noui testamenti per ea quæ erant in cultu veteris testamenti, vt dictum est de festo Tabernaculorum Ierusalem: Et ad hoc designandum subditur.*

7 Quasi phialæ corã. *Phialæ sunt vasa ad vini poculum apta. Amos. 5. b.* Bibentes in phialis vinum.

8 Et veniẽt omnes. *immolantes. sacrificium nouæ legis, ꝙ est eucharistia.*

9 Et coquent in eis. *i. hoc sacrificium offerent in ardore charitatis, qui tunc vigebit in Christianis, & est hic metaphorica locutio, sicut & supra.*

10 Et non erit. *Quia viciũ simoniæ totaliter cessabit in Ecclesia. Sciendũ autẽ, quod expositores nostri communiter tres vltimas partes huius ca. exponũt aliter. Ab illo enim loco:* Et reuertetẽ omnis terra &c. *vsque ibi:* Sed sedebit Ierusalẽ secura: *inclusiuè exponunt de præmio beatorũ post iudicium, coniungendo literæ præcedẽti. Et quod subditur:* Et hæc erit plaga, *vsq; ad illũ locũ inclusiuè,* Sicut ruina. *Exponunt de supplicio reproborũ. Et quod subditur:* Et omnes qui reliqui fuerint, &c. *vsque ad finẽ cap. exponunt de profectu Ecclesiæ post mortẽ Christi, ita quod illud quod dicitur:* In die illa erit quod super frenũ equi est, sanctũ domino, *exponũt de tempore Constantini, in quo multũ fuit dilatata ecclesia: in cuius freno, mater eius Helena dicitur fecisse vnum de clauis Christi, & aliũ in eius galea, vt sic esset securus inter præliorũ pericula. Istas expositiones nõ prosequor in particulari, quia in glossis & aliorum postillis possunt à quolibet videri: videtur tamẽ mihi saluo meliori iudicio, quod expositio quam posui super istas tres partes, magis literæ istarum partium consonat, & etiam præcedenti.*

ADDITIO.

In cap. 14. *vbi dicitur in Postilla,* Et scindetẽ mons Oliuarũ, *Prout litera sonat planè: Scißura mõtis Olíueti in quatuor partes est intelligenda. Dicit. n.* Scindetẽ mõs oliuarũ ex media parte sui ad orientẽ & ad occidẽtẽ. *Et sic in hac prima scissura, media pars mõtis Olíueti erit Oriẽtalis & media pars Occidẽtalis. Nõ. n. dixit ab Oriente in occidẽtẽ, sed ad Orientem & ad Occidẽtẽ, & sequitur:* Separabitẽ montis mediũ ad Aquilonẽ & mediũ eius ad Meridiẽ. *Ex quo habetur alia scissura, secundũ quã media pars mõtis erit Aquilonaris, & media Meridionalis, & sic patet manifestè, ꝙ hæc diuisio fiet in quatuor partes ad modũ crucis Ra. Sa. verò fugit hanc planã expositionẽ, ne intelligatur mons Olíueti in forma crucis scindi: fugit enim signum crucis: sicut & diabolus pater eius.*

ADDITIO II.

In eodem cap. *vbi dicitur in Postilla. Potest etiã dici, ꝙ sicut Christiani celebrant festa Paschæ.*

Quidam expositores Hebræorũ dicũt, quod bellũ de quo hic loquitur, erit, tẽpore festi Tabernaculorũ: & propter hoc illud festũ celebrabitẽ postea cũ multo maiori solẽnitate q̃ antea: & hoc potest applicari ad propositũ nostrũ, quia si ista miracula fiẽt tẽpore huius festi. fideles remanẽtes inter tẽpus huius belli, & diẽ iudicij. rationabiliter debẽt statuere quod fiat illud festũ de nouo celeberimũ, sic quòd omnes teneãtur ad ecclesiam venire quæ est Ierusalẽ spiritualis, &c.

Repl. In cap. 14. *vbi dicitur:* Et scindetẽ mõs Oliuarum, *vbi Postillator allegat quosdam qui exponũt de scissura mõtis in quatuor partes per modum crucis. Allegat etiã Ra. Sa. qui dicit scissuram solum fieri ab Oriente in Occidentẽ. Cum videtur litera consonare, vt patet in postil. Sed Bur. motus contra Ra. Sa. dicit eũ fugere planam expositionem, quia fugit signum crucis sicut & diabolus pater eius. Sed tamen intentioni Burg. videtur obuiare fuga de qua dicitur in litera, quia crucis mysterium quod ad literam putat Burg. describere, non est materia fugæ sed refugij.*

A *Incipit prologus in Malachiam prophetam.*

† Leu. 21. d. & 22. a. D † Eus per Moysen populo Israel præceperat sacerdotes tabernaculi sui omni corporali vicio liberos, hostias omni vicio vacuas sibi offerre. Quibus legem suam ad regendum populum ob hoc dederat, vt per sacrificiorum oblationem internuncij Dei & hominum facti, populum præceptis cęlestibus facerent obedire. † Vnde sacerdotes angelos Dei esse, hoc in loco scriptura testatur. Sed quia tanti muneris gratiam contemnentes, supradictus populus ac sacerdotes sacrificia vicio deturpata: ipsi criminibus atq; impietatibus maculati Deo offerre cęperunt. Ideò per Malachiam prophetã Deus populum suum Israel increpãs ait. † Dilexi vos dicit dominus. Et dixistis: In quo dilexisti nos? Nonne frater erat Esau Iacob, dicit dominus: & dilexi Iacob, Esau autem odio habui. Esau autem fratrem Iacob non iniqua aut spontanea voluntate odio habitũ à Deo, vel sine meriti gratia Iacob dilectum manifestum est: cum secundum præscientiam suam Esau quidem effusionem fraterni sanguinis concupiscere, piscere, Iacob autem sui cognitione obseruandam legem desiderare cognosceret. Cuius rei gratia, supra dicto vsus est exemplo, dicens. Dilexi Iacob, Esau autem odio habui. Quamuis ex operibus memoratorum quorum liber Geneseos meminit, in quo vnusquisque eorum futurus erat proposito manifestè constet, vt scriptum est. † Creuerunt pueri, & erat Esau homo agrestis, sciens uenari: Iacob autem homo simplex manens in Tabernaculo. Nam reliqua quæ lectione comprehensa sunt præuaricationem populi Israel in obseruandis sacrificijs Dei increpationem quę in eundem (quod Deos alienos coluerit) significant.

(Marginal notes: † infra. 8. a. b — † infra 1. a. — B — D — C)

Incipit argumentum.

E M Alachias apertè, & in fine omnium prophetarum dicit de abiectione Israel, & vocatione Gentium. Non est mihi, ait, voluntas in vobis, dicit dominus exercituum: & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in Gentibus & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda.

CAP. I.

Hieron. procemio ad Minerii & Alex. Remig. Ruper. Strabus. Matt. 11. b.

a O *Nus verbi.* Malachi interpretatur angelus meus, vnde Origenes eum angelum fuisse putat, secundum quod de Ioanne dicitur. *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam:* quod nos omnino non recipimus, vt angelus de cœlo veniens assumpserit corpus humanum, vt Israeli q̃ à domino mandata sunt loqueretur. C Dicunt vero Hebræi hunc fuisse Esdram sacerdotem & post Aggæum & Zachariam prophetasse: & ideo non habere titulum quia liber Esdræ dicit ipsum. Esdram & alios secum ascendisse de Babylone anno 7. Artaxerxis regis Persarum. Et ideo putant ipsum Esdram (q & Malachias) sub Artaxerxe hãc prophetiã cõtexuisse.

✻ Aug. Propheta Malachiel siue Malachias, qui & angelus dictus est, qui etiam Esdras sacerdos, cuius alia in canonem scripta recepta sunt, ab aliquibus creditur, nã de illo hanc esse Hebræorum opinionem dicit Hieronymus. (L. 20. de ciu. c. 5.)

✻ Dorotheus Martyr. Hic Malachias post reditum populi è Babylone nascitur in Supha, & cum adhuc adolescens esset, vel alimoniam nutricem habuit admirabilẽ, & vitam honestam. Et quoniam vniuersus eum populus velut sanctum ac mansuetum venerabatur, vocarunt eũ Malachiam, quod idem est, atque angelus. Erat enim & specie corporis eleganti, imò quæcunque in prophetia dixit eo ipse die secundo visus est Angelus domini, sicut factũ est in dieb. quib. nullus erat princeps, vt scriptũ est in libro Iudicum. Mortuus est autem cum adhuc adolescẽs esset, & appositus patribus in agro ipsius. Eadẽ habet Epiphanius libello de prophetarum vita & interitu. (In synopsi)

Incipit Malachias Propheta.

CAPVT I.

¶ Alij sic, Onus verbi domini ad Israel in manu Malachiæ prophetæ a ¶ Iudam &. Beniamin ad quos solebat fieri sermo & visio Dei.

O Nus verbi domini ad Israel in manu Malachiæ 1
a ¶ Dum bonis à malis amorem remoui. b ¶ Temeritate qua peccant obliti beneficiorum Dei respondent. 2
3
prophetæ. Dilexi vos dicit dominus. Et dixistis: 4

R. Ioathan. Onus verbi Domini super Israel, in manu Malachi, cuius nomen vocatur Ezra Scriba.

Malachias Latinè interpretatur angelus, idest, nuncius. Quidquid enim dicebat, quasi à domino esset mandatum ita credebatur, & ita nomen eius septuaginta interpretes transtulerunt, dicentes: Assumptio verbi domini super Israel in manu angeli eius. Prophetauit autem nouissimus in Babylone, quando & Aggæus.

Sciendum quod abducto Israel, idest, decem tribubus in captiuitate, indifferenter pristino nomine & duę trib. (idest, Iudas & Beniamin) appellantur Israel.

Hic prophetatur graue pondus, quod Iudas pro peccatis portare compellitur, vt grauiora peccata deponat, vt sentiat per tormenta quem non senserat per beneficia: & ne pęna videatur in suos iniusta subijcit dominus. *Dilexi vos.* & ex dilectione corripio vos.

b *Ad Israel in manu.* Quia pondus appellat, graue quidem significat. Sed quia subditur, ad Israel, idest, ad emendationem

Postilla venerabilis patris fratris Nicolai de Lyra super Malachiam prophetam incipit.

CAP. I.

Diuisio. ✻ O Nus ver. *Hic incipit prophetia Malachiæ. Et diuiditur in duas partes, scilicet in proœmium & tractatum. Tractatus incipit ibi:* Dilexi vos, &c. *In prima parte describitur impositio officij prophetandi ipsi Malachiæ, cùm dicitur.*

1 Onus ver. *Idest, officium denunciandi verbum diuinum, Officium enim alicui impositum dicitur onus eius secundum communem modum loquendi quo frequenter vtuntur prophetæ. Secundò ostendit cui verbum domini sit denunciandum, cùm dicitur.*

2 Ad Israel. *Post reditum enim ex captiuitatis Babylonicæ quo tempore prophetauit Malachias, populus rediens nomen Israel obtinuit quia captiuitas decẽ tribuum non redit. Tertiò notificatur propheta, ex nomine, cùm dicitur.*

3 In manu Ma. *Idest, per ipsum Malachiam. Malachias autem interpretatur angelus domini. Ex hoc autem dixerunt, aliqui quod, fuit angelus in corpore assumpto, alij verò, quòd fuit Esdras scriba. Sed isti non habent autoritatem ex scriptura, ideò eadem facilitate contemnuntur, quia probantur.*

4 Dilexi vos dicit dominus. *Hic incipit tractatus. Circa quod sciendum, quod principalis intentio prophetarum fuit denunciare Christi aduentũ, vt diffusius dictũ fuit in principio Ieremiæ: & ideo* ✻ *Malachias*

MORALITER.

1 *Onus verbi domini ad Israel.* Sequitur.

† *Nonne*

A tionem illius populi,in altero aperte inimicitiarum cō fessio est,in altero consolationis pars & amicitiæ. In manu,idest,operibus. In quorum enim manibus est iniquitas,& quorum manus plenæ sunt sanguine, in his non fit sermo Dei,sed in his qui lauant manus inter innocētes, unde dicitur: *Sermo Dei factus est in manu Aggei vel Ieremię*,vt cętera taceā. Et quod de Babylonica captiuitate nunc reduxi, tractabo nūc quæ operatus sum in vobis ab ipsis cunabulis. Antequam Rebecca Esau & Iacob peperisset. In Iacob uos dilexi, in Esau Idumæos odio habui. Nec solum dilexi Iacob,& Esau odio habui antequā nascerentur,sed in po

B steros eorū amorē, & odium reseruaui. Quia montes Esau qui dicuntur Seir redegi in solitudinem,& urbes desertas a serpentibus & bestiis obtinere feci.

a In quo dilexisti nos?Nōne frater erat Esau Iacob dicit dn̄s 1
† & dilexi Iacob,Esau autem odio habui?Et posui† mon 2
tes eius in solitudinem, & hæreditatem eius in dracones 3 4
deserti. † Quod si dixerit Idumæa, † destructi sumus, 5 6

a ¶Quidem. b Rursum. c ¶Ciuitates. d ¶Domino prædicente,sciatis quod iram meam æterna eorum uastitas approbabit. 7

sed reuertentes ædificabimus quæ destructa sunt, hæc di 8
cit dn̄s exercituum: Isti ædificabunt,& ego destruam. Et 9 10

a ¶Odio meo rebus in Esau ostenso,amorem in uos,i.in Iacob factis approbabo,quia illis destructis uidebunt oculi uestri,& ex comparatione malorum quæ frater uester patitur, Dei in uobis beneficia sentietis. 11

vocabuntur termini impietatis,& populus † cui iratus est 12
dominus vsq; in æternum. Et oculi vestri videbūt,& vos 13 14
b dicetis, Magnificetur dn̄s super terminum Israel. Filius 15

a *Dilexi Iacob,Esau autem odio habui,&c.* * Augustin. Ambo gemini,natura filii iræ nascebantur,nullis quidē operibus propriis,sed originaliter ex Adam uinculo damnationis obstricti.Sed qui dixit, Miserebor cui misertus ero,& misericordiam præstabo cui misericors fuero, Iacob dilexit per misericordiam gratuitam, Esau autem odio habuit per iudicium debitum.Quod cum deberetur ambobus,in altero alter agnouit non de suis distantibus meritis sibi esse gloriandum,quod in eadem causa idem supplicium non incurrit,sed de diuinæ gratiæ largitate quia *Non volentis,neque currentis,sed miserentis est Dei.* Legatur rursum idem August.tom.4.lib.1.ad Simplicianum quæstione secunda.

Dilectio & odium Dei vel ex præscientia nascitur futurorū, vel ex operibus,alioq diligit Deus cūcta q̄ creauit,sed eos propriè diligit,qui viciorum sunt hostes,& il D los odit qui vicia amant,& destructa a Deo reædificare laborant.

Iudæi falso sibi blandiuntur, per Edom Romanos, per Israel se prophetari, ꝙ in cōsummatione sæculi destructo Romano imperio,idest, Idumęo, regnum orbis ueniat ad Iudæos.

Alleg. Israel, vir, vel sensus cernens Deum, vel directus cum Deo. A Deo diligitur, qui uult dilectionis Dei in se scire rationē. Cui respondet Deus Esau,idest,uicia,& Iacob, idest, uirtutes E ex uno cordis fonte procedere, quia ex libertate arbitrii in utramq. partem ut uolumus declinamus, sed priora nascuntur uicia per infantiam & pueritiam & iuuentutem,quę post sequens ętas corripit & supplantat. Maior frater hispidus,sanguinarius,venatione syluis & bestiis delectatur Minor.n. simplex innocenter habitat domū. Deus fines Idumęæ,idest, terrenæ mentis & sanguineæ redigit in solitudinem, & nihil de terra sinit crescere & esse perpetuum. Quod si impudens malicia quæ sunt Dei sermone destructa, rursus ædificare velit Deus instaurata a viciis destruit,& terminis hostium subuersis, tunc videt oculus Israelis & sancti qui dicunt: *Magnificetur dominus in terminis eorum:*qui Deū mente cōspiciunt.

b *Filius honorat pat.* Loquitur ad eos qui reuersi de Babylone, nondum ædificato tēplo, nec extructa ciuitate permanebāt in pristinis peccatis, Deum nec amore,nec timore uenerantes.Vult autem primum Deus, ut filii eius simus, & bonum uoluntate faciamus, quod conse qui uolumus,Si.n.hoc uolumus,saltē ut seruo nos habeat, & a malis p tormētorum formidinē recedamus. Per

Ipsis. † pauperes facti sumus. † quem detestatus est. Mich.5.b Dei filius seruusque quō efficiatur.

C

NICOLAVS DE LYRA.

* *Malachias primo arguit multiplex peccatum populi. Secundo denunciat aduentum Christi.cap.3. Et quia pænitentia de peccatis est dispositio ad receptionem redemptoris secūdum quod dicitur Math.3.a.*Pęnitentiam agite appropinquauit enim regnum cælorum.*Ideo prima diuiditur in duas partes, quia primo propheta arguit sacerdotes & populum coniunctim. Secundo magis diuisim,ibi.*Filius.*Igitur primo arguit omnes simul de ingratitudine,in persona Dei di.* Dilexi vos. *Et hęc ingratitudo patet ex responsione populi,cum dicitur.*

1 In quo dilexisti nos? *Quasi dicant: Non apparet erga nos tua dilectio specialis præ cæteris. Sed hæc responsio tanquam falsa excluditur,cum subditur in persona Dei.*

2 Nonne frater,&c. *Quasi dicat, Sic:quia fuerunt filij eiusdem patris & matris,vt patet Genesis 25.f.*

3 Et dilexi Ia. *Dando ei benedictionem paternam,& hæreditatis promissionē,quæ tamē annexæ erāt tunc tēporis primogeniturę.*

4 Esau autem. *Denegando ista sibi cum tamen esset primogenitus, vt patet Gen.25.& 27.Hęc autem dilectio Iacob & odium Esau,fuerant signa electionis & reprobationis ęternæ. Et sic allegat apostolus Rom.9.Et in hoc apparet dilectio Dei specialis ad populum Israel,qui descēdit a Iacob,& alio nomine dictus est Israel, Gene.32. Secundo ostenditur specialis dilectio ad Israel, & odium ad populum descendentem ab Esau per effectum.* F

5 Et posui montes eius. *i.terram Esau montuosam.*

6 In solitudinem. *Per Nabuchodonosor regem.*

7 Et hęreditatem eius,&c. *Talia enim animalia solent habitare in terra deserta & etiam in ruinis ædificiorum.*

8 Quod si dix.Idu. *i.populus Idumeæ.* Diuisio.

9 Destructi sumus,&c. *Terram nostram melius quam Iudęi reuersi ędificauerūt suam.Hoc excluditur cū subdit in persona Dei.*

10 Isti ædifica.& ego destruam, & vocabuntur termini impietatis. *i.terra in qua viguit impietas: propter quam iratus est dominus contra terram & populum in ea habitantem.*

11 Et oculi vestri. *O Iudæi.*

12 Videbunt. *Vindictam meam in Idumæis,qui semper fuerūt vobis molesti.*

13 Et vos dicetis magnificetur dominus. *i.appareat magnitudo eius.*

14 Super terminum Israel. *i.super terram Israel, ipsam & habitatores eius ab hostibus protegendo,& in bonis multiplicādo.*

15 Filius.&c. *Hic consequēter arguit sacerdotes & populum diuisim,& primo de peccatis in Deū,secundo in proxim.ū.c.sequenti.*

* *Prima*

MORALITER.

1 *Nonne frater erat Esau Iacob,&c.* Per Esau qui vanus interpretatur,homo vaneglori osus,& virtutibus vacuus significatur, Iob 11.c. *Vir vanus in superbiam erigitur &c.* Per Iacob qui interpretatur supplantator,intelligitur vir virtutis,qui sensualitatem ponit sub planta rationis.Primū Deus odit,& secundum diligit, Iac.4.b. *Deus superbis resistit humilibus autem dat gratiam.* Dicuntur tamen fratres quantum ad naturam,nam vterque est ad Dei imaginē. Propter qd̄ natura est diligenda,sed vicia detestanda.

5 *Et posui montes eius in solitudinem.* Conatus suæ superbiæ frustrando.

7 *Et hæreditatem eius in dracones.* i.in dæmones, cum quibus superbus ęternaliter damnabitur.

8 *Quod si dixerit Idumęa &c.* Hic ponitur si pro quia, qa superbus deiectus nititur resurgere,& contra stimulum calcitrare.

† *Et vocabuntur termini eius impietatis, & populus cui.&c.* Nam sitis superbię est iniquitas.

15 *Filius honorat pa.&c.* Licet omnes Christiani sint Dei filii per baptismum,tamē sacerdotes dicuntur eius filii speciales propter ꝙ debēt prę cæteris Deum patrē honorare,& frequēter præ cæteris eū inhonorāt: ideo subdit.

A Per hospitium adoptionis efficitur homo filius Dei per spūm seruitutis in timore fit Dei seruus. Filius honorat patrem, sicut scriptū est: *Sic luceat lux vestra coram hominib. vt videant opera vestra bona & glorificent patrē vestrū, q in cœlis est*. Seruus ēt honorat dominū non eadem charitate qua filius. Sed Deus sciens differentiam serui & filii, a filio gloriā, a seruo timorem qui est initium sapientiæ expetit, vt de timore serui ad gloriam filii transeamus.

Matth. 5. b

* Clemens Rom. Ter in die orate, præparantes vosipsos, vt sitis adoptione filiorum patris, ne si indignè vos il B lum patrem vocetis exprobretur vobis id, quod Israel filius primogenitus audiuit. Si sum pater vbi est gloria mea? Et si sum dominus, vbi est timor meus? Gloria enim patrum est filiorum sanctitas, & honor dominorum, timor seruorum, quemadmodum quod est horum contrariū, ignominia est, & domini expulsio. *Propter vos*, inquit, *nomen meum blasphematur inter gentes*.

li. 7. const. Apost. c. 25. † uilis. † 49. dist. c. Sacerdotes.

* Bern. Confundor, confundor audire, *Si ergo pater, vbi est honor meus*? Sed & si pater non esset, obrueret me beneficiis. Instaurat aduersum me testes huius corporis victum, & vsum temporis huius, & super omnia sanguinem dilecti filii clamantem de terra. Pudet igitur ingratitudinis. Quamquam ad confusionis cumulum, arguar etiam reddidisse mala pro bonis, & odium pro dilectione, &c.

Isai. Rom 2. Serm. 17. in Cantica.

* Idem. Honorem vult Deus qui ait: Si ego pater, vbi est honor meus? Verum, id pater. Sed si sponsum exhibeat, puto quia mutabit vocem, & dicet, Si ego spōsus, vbi est amor meus? Exigit ergo Deus timeri ut dominus honorari, vt pater, vt sponsus amari.

Ser. 83. Cantica.

a *Ad vos ò sacerdotes*. Corripit sermo diuinus episcopos & ministros ecclesiæ negligentes, vel oēs qui in Christo D baptizati Christi noīe censentur, cur nomen eius despiciant, quib. aperit causas offensæ, polluit panem, i. corpus Christi, qui indignus accedit ad altare, & mēsam dñi, & si non scelerata voce, scelerato opere despicit, vel, doctor ecclesiæ mensam diuinæ scripturæ polluit, si vel pro humana gloria, vel pro lucro temporali, vel fauore seculi auditorib. illā expendit. Iuxta traditionem Hebræorum debebant sacerdotes panem propositionis serere, merere, molere, coquere, & nunc sumitis quoscūque de medio, & temerariè dicitis.

a ¶Quamuis priusquam nasceremini, in Iacob sicut filios vos amare cœpi, tamē eligite quo vocabulo me nominetis, an pater vester sim, an dominus. Si pater vester sum, offerte honorem & pietatem. Si dominus, ne contemnatis, sed timete.

honorat patrem, & seruus dominū suū. Si ergo pater ego 1
sum, vbi est honor meus, & si dominus ego sum, vbi est ti 2 3 4
a mor me⁹, dicit dominus exercituū? † Ad vos ò sacerdotes 5 6

¶Sermo dirigitur. ¶Qui pasti seruitutem debueratis ad Deum tota mente conuertī, & nunc contemnitis, & eum quem occulta non fallunt, fuscitamini quasi ignat um, vt vultes consciientiæ impudenter dissimuletis, vultis autem scire in quo despexistis: Offertis super al. meū pa. pol.

qui despicistis nomē meū, & dixistis, in quo despeximus

a ¶Propositionis.

nomen tuū? Offertis super altare meum panem pollutum 7 8 9

¶Polluites. Opere.

b Et dicitis: In quo polluimus te? In eo ꝙ dicitis, mensa dñi 10 †

¶O ministri altaris.

c † despecta est. Si offeratis cęcū ad immolandū, nōne malū 11

a ¶Quacumque debilitate confectum.

est? † Et si offeratis claudū & languidū, nonne malū est? Of 12 13

a ¶Potius respueret, & sibi factam iniuriam putaret. & offers Deo quod non auderes homini offerre.

fer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciē tuā

b *In quo polluimus*. Sed dum sacramenta violantur, ipse cuius est sacramētum violatur.

Vel potest dici, ꝙ reuersi de Babylone nondum extructo templo habitantes in ruinis Ierusalem, nō habentes altare prioris gloriæ, putabant deesse sanctimoniam religionis, quia deerat ambitio sanctificationis.

c *Si offeratis cæcum ad immo*. Reuersi de Babylone illicitas Deo victimas offerebant, cæcas & claudas, quæ in Leuitico prohibebantur offerri.

* Aug. Iudæi sæpè reprehensi sunt, cum munera sua improuidè Dei altari offerent, quæ nec hominib. digna viderentur, dicente domino: Cæcas & luscas offertis mihi, non hæc suscipiam de manibus vestris. Offers præposito, aut duci tuo, si acceperit ea. Cum constet apud omnes personæ sublimi maxima offerri debere munera, Ideoque Caim munera refutata sunt. Incurrit enim peccatum, dum non æstimans quid Deo dignum esset, potiora reseruauit suis vsibus. Itaque non quia obtulit reprehensus est, sed quia indigna obtulit.

Alleg. Cæca est aīæ victima q̄ non illustratur Chrī lumine. Clauda est rogantis oratio, q̄ duplici mēte accedit ad

NICOLAVS DE LYRA.

* *Prima in duas, quia primo arguit sacerdotes, secūdo populares ibi:* Et vos. *Prima adhuc in duas: quia primo sacrificium sacerdotum excluditur tanquam malum, secundo sacrificium nouæ legis concluditur tanquam Deo acceptissimum ibi:* Non est. *Circa primū sciendum, quod licet totus populus Israel diceretur Dei filius, Exod. 4. s.* Filius meus primogenitus Israel, *tamen sacerdotes ad eius ministerium deputati dicebantur Dei filij, & serui modo speciali, & sic loquitur hic.* Filius honorat patrem. *i. tenetur honorare, quia habet ab eo esse, nutrimentum & documentum.*

C

1 Et seruus dominum suum. *Supple timebit, quia non est in Hebræo nec in libris correctis, sed subintelligitur.*

2 Si ergo pater ego sum. *Et accipitur hic est, pro quia: quia Deus est pater omnium per creationem, & specialiter Iudæorum per legis dationem, quæ non fuit data a ijs populis, Psal. 147.* Non fecit, taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis: *& adhuc specialis sacerdotum quos elegit ad suum ministerium.*

3 Vbi est honor meus. *Quasi diceret, non defertis mihi honorem vt debetis.*

4 Et si dominus ego sum. *s. per gubernationem vestri specialem.*

5 Vbi est timor meus? *Quasi dicat non apparet in vobis. Et sciendum quod vbi dicitur hic:* Et si dominus ego sum. *In Hebræo habetur, Si domini, pluraliter:* Ego sum. *In quo designatur in Deo pluralitas personarum in vnitate essentię quia nomen plurale coniungitur cum pronomine singulari.*

6 Dicit dominus exercituum ad vos ò sacerdotes qui despicitis nomen meum. *Ab illo enim loc.:* Filius honorat &c. *vsque ibi inclusiue.* In quo despeximus nomen tuum. *totum est vno versu in Hebræo. Ex quo patet, quod ab illo loco incipit arguere sacerdotes: Et subditur responsio domini.*

7 Offertis super altare meum panem pollutum. *Panes enim propositionis debebant per manus sacerdotum pistari, formari, & decoqui, & ipsi ad euitandum laborem faciebant per alios hoc fieri, vt dicunt aliqui, Alij vero dicunt, quod dicitur hic panis pollutus, eo quod erat de tritico per rapinam acquisito formatus.*

8 Et dicitis. *Vos male excusando.* In quo polluimus te? *Et subditur domini responsio.*

9 In eo quod dicitis. *i. facto ostendistis.*

10 Mensa domini. &c. *Per hoc. n. qđ ponitis ibi panē prædicto modo formatū, dehonoratis eā. Et ad hoc inducit exēplum, dicens.*

11 Et si offeratis claudum & lan. *s. animal indebitum super altare holocaustorum.*

12 Nonne malum est, *Q. d. Sic: quia hoc est prohibitū in lege.*

13 Offer illud du. tuo & c. *Q. d. si offeres illud principi terreno qui est cinis & puluis, non placeret sibi: nec propter hoc exaudiret preces tuas, & multo minus debent talia Deo offerri, ideo ducit eos ad pœnitentiam, dicens:* Et nunc deprecamini vultum Dei, &c.

MORALITER.

6 *Dicit dominus exer. ad vos. &c.* Inquantum pollutus labiis nominant ipsum & despici faciūt ab alii, per suum malum exemplum.

7 *Et dixistis, &c.* Nam sacerdotes mali nituntur excusare peccatum suum. Et subditur Dei respōsio, cū dicitur.

8 *Offertis super alt. &c.* i. Eucharistiam, quæ licet in se sit mundissima, tamen indigne offerēti cedit ad graue peccatum. Vel per panem potest hic accipi Dei verbum, quod ab eis propositum dicitur pollutum, quia sicut dicit Gregor. Cuius vita despicitur, restat ut eius prædicatio contemnatur.

† *Si offeratis cęcum, &c.* Cæcum offerre, est facere bonū opus de genere, tamen indiscrete. Claudum offerre est facere bonum opus praua intentione, sicut eleemosynā dare pauperi mulieri, vt scilicet ad fornicationem pertrahatur. Languidum offerre, est bonum opus de genere facere, tamen cum hoc viuere luxuriose. Talis autem oblatio non est accepta coram Deo ideo sequitur.

† Et

a dicit dñs exercituum. Et nunc deprecamini vultum*Dei, *quæso
vt misereatur † vestri: de manu enim vestra factũ est hoc: †
¶ Quod improperaui vobis.
† si quomodo suscipiat facies vestras, dicit dñs exerci-
a ¶ Ex hoc ostenditur acceptior Deo esse seruitus illa quæ in præsenti mercedem non postulat.
b tuũ.† Quis est in vobis qui claudat ostia, & incédat altare
¶ Qui muneri offertis.
1 meum gratuito? Nõ est mihi voluntas in vobis, dicit domi
a ¶ Sanguinem hircorum & taurorum, sed thymiama orationum.
2 nus exercituũ: & munus non suscipiã de mãnu vestra. †Ab
a ¶ Non in una Iudæa vel sola Ierusalem, vnde Saluator. Pater manifestaui nomem tuum hominibus, quos dedisti mihi.
3 4 ortũ enim solis vsque ad occasum magnũ est nomen meũ
5

adorandum. Languida & omni infirmitate depressa, quę non habet Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Huiusmodi preces si offerant ecclesiarum principi, aut cuilibet erudito sapienti que doctori, nònne repudiabuntur?

a *Et nunc &c.* Quia obtulistis debiles hostias, & omnia quæ dixi fecistis, agite pœnitentiam, si quomodo misereat nostri Deus. Nullus enim ex ministris meis est, à maiore vsque ad minimum qui non accipiat à me mercedem laboris sui de decimis & de his quæ à populo offeruntur.

b *Non est, &c.* Regula scripturarum est, vbi manifestissima prophetia de futuris texitur, per incerta Allegoriæ non extenuare quæ scripta sunt. Increpat ergo sacerdotes Iudæorum, qui offerunt non idonea ad immolandum, vt sciãt carnalibus victimis spirituales successuras.

B *DE ABROGATIONE sacrificiorum legalium, & institutione Missæ, idest, sacrificij corporis & sanguinis Christi, sub nouo testamento, ex hoc loco Malachiæ.*

Ex testimonijs Hebræorum.

1 *R.Samuel Marrochianus. Timeo domine mi, quod Deus eiecit nos à se, & sacrificium nostrum, & acceptauit sacrificium gentium, sicut dixit per os Malachiæ. *Non est mihi voluntas in vobis, &c.* Ergo apud Deum sacrificium gentium est mundius quàm nostrum. Et vnde est nobis domine mi, quod nos detestamur in gentibus sacrificium panis & vini, quod statuit Deus, & in nullo reprobat, sicut reprobat sacrificiũ carnium? Nam in pluribus scripturæ locis Deus præcepit fieri sacrificium de pane, & farina purissima, & acceptabit illud, & tale sacrificiũ est hodie gentium.

2 *R.Pinhas filius Iahir. Tempore Messiæ omnia sacrificia cessabunt, & sacrificium panis & vini nunquam cessabit, sicut dictum est, *Melchisedech obtulit panem & vinum*, Melchisedech, idest, Messias rex totius mundi, iustissimus, *excepit panem & vinum*, hoc est. separabit à cessatione sacrificiorum, sacrificium panis & vini, vt dictum est Psalmo 110. *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.*

3 *R.Iochai. Tempore Messiæ omnia sacrificia deficiẽt, sacrificium verò panis & uini nunquam deficiet, sicut scriptum est: *Ligans ad vitem ciuitatem suam*. Idest, corpus suum. Corpus enim ciuitas est animæ. Item: *Nunquid possum deserere vinum meum quod lætificat Deum & homines?* Et homines quidem lætificat: Deo autem in quo lætitiam affert? In sacrificio quod de ipso fiet.

4 * R.Ionathan filius Vzielis. Et erit sacrificium panis in terra, in capite montium ecclesiæ. Videat q habet oculos quod (sicut dictum est) ille est Messias, de quo loquitur totus Psalmus 72. Cum ergo Dauid ait: *Et erit placenta frumenti in terra, in capite montium*, vult dicere: quòd placenta panis fiet sacrificiũ in capitib. sacerdotũ, q sũt in ecclesia.

* R.Caha-

*R.Cahana. Hæc verba: *Ligans ad vitem ciuitatem suam &c. Lauabit in vino vestem suam*. ostendunt quod sacrificiũ qđ fiet ex vino, non solum trãsmutabitur in substantiam sanguinis Messiæ, sed etiã conuertetur in substãtiã corporis eius, & in sacrificio qđ fiet ex pane, non obstante qđ albũ sit velut lac, conuertetur substantia in sustantiam corporis Messię, erit que in ipso sacrificio substãtia sanguinis Messiæ rubra, vt vinum. Erunt item in sacrificio vini sanguis & caro Messiæ, & eadem erunt in pane. Quoniam corpus Messiæ non potest diuidi. Præterea, caro sine sanguine, & è cõuerso, sunt res mortuæ: corpus verò Messiæ post resurrectionem, quia glorificatum erit, semper viuet. 5 In cap.49. Genes. Gen.49.

D † Psal. 49.a. & 112.a.

*Iudas, Quare Num.28. Dicatur *panis facierum*, ratio est quia transmutabitur, cùm sacrificabitur, in substantiam corporis Messiæ, qui descẽdet de cęlis. Et ipse idem erit sacrificium. Et magistri dicunt, eam ob rem dictum esse *panem facierum*, quia in ipso sacrificio erunt duæ substantiæ, diuinitas & humanitas. 6 In cap.25. Exod & 28. Num.

E

*Rabbenu Haccados, ex R.Simeone. Hoc est sacrificium, quòd postquàm venerit Messias facient sacerdotes coram Deo sancto & benedicto. Tunc enim cessabunt, omnia sacra quæ prius fiebant. Facient autẽ sacrificium illud ex pane & vino. Tunc Deus misericordia implebitur, & virtute ingenti sanctorum verborum quæ ab ore sacerdotum manabunt, illud & omne sacrificium quod in vnaquaque ara celebrabitur in corpus Messiæ conuertetur. 7 lib. Reuela. secretorum.

Ex testimonijs Græcorum patrum.

* Clemens Rom. Die resurrectionis conuenire assiduè gratias agentes Deo, & confidentes de beneficijs quæ in nos contulit per Christum, liberans nos ab ignorantia, errore, vinculis vt careat reprehensione sacrificium nostrũ, & facilè ascendat in Deum, qui de œcumenica sua Ecclesia dixit: In omni loco offertur mihi incensum, & sacrificium mundum, quoniam rex magnus ego sum, & dominus omnipotens, & nomen meum admirabile inter gentes. 1 lib.7. con Apost. c. 31. trasl.Ostum.

* Iustinus Martyr. Verè pontifices Dei reddimur, sicut ipse Deus testatur dicens: quod vbique gentium offeruntur ei puræ gratæque victimæ. A nemine autem Deus victimas, nisi per sacerdotes suos accipit. Vnde certò constat, quòd huius nominis sacrificia quæ Iesus Christus tradidit, hoc est, Eucharistiam panis & poculi, vbique terrarum apud Christianos fiant, Deus accipiat. & grata sibi esse testetur. Vestra verò & à vestris oblata recusat dicens; *Victimas vestras non accipiam de manibus vestris: quoniam à solis ortu usque ad occasum, &c.* 2 Dialogum cũ Triph.

F

* Ireneus

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quis est in vo. *Quasi diceret: Nullus de vobis impendit mihi officia ista gratis, quia ostiarij templi & illi qui nutriebant ignem in altari, habebant inde magnum emolumentum.*

2 Non est mihi. *Hic consequenter concluditur sacrificium Deo gratum, excludendo prædictum offerendi modum, cùm dicitur:* Non est mihi. *Idest, beneplacitum propter malum vestrum.*

3 Et munus nõ suscipiã de manu vestra. *Quia sacrificia veteris legis non erant accepta, nisi ex bonitate offerentis, ideò dicitur Gen.4.a.* Respexit dominus ad Abel & ad munera eius, *Idest, ad bonitatẽ Abel principaliter, & ad eius munera cõsequẽter.*

4 Ab ortu enim solis, vsque ad occasum, &c. *Idest, per orbem vniuersum.*

5 Magnum est nomen meum in Gen. *Quod exponit Ra. Sa. dupliciter. Vno modo, quia licet Gentiles adorarẽt idola vt Deos, tamen dicebant Deum cæli & terræ excellentiorem illis dijs: sed ab hac expositione discordat quod subditur.*

* Et in omnibus

MORALITER.

† *Et nunc depre.* Vt misereatur vestri, & patet.

1 *Quis est in &c.* Hic arguit ingratitudinem sacerdotũ, di. *Quis est in vo.* Idest, seruiat in ecclesia gratis, quasi diceret nullus, quia de patrimonio crucifixi lautè viuunt, & pauci officium debitum faciunt, ideò de ipsis subditur.

2 *Non est mihi voluntas in uobis, &c.* Idest officium vestrum non est mihi gratum.

3 *Et munus.* Idest, inquantum est à vobis: tamen acceptum est inquantum est à Deo, sicut eucharistia est accepta Deo, licet sit à malo sacerdote oblata.

4 *Ab ortu enim solis vsque ad occasum, &c.* Idest, orationes simpliciũ bene viuentiũ acceptæ mihi sunt ubiq; terrarũ

A ✻ Iren. Martyr. Christus discipulis suis dans cõsilium
3 primitias Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indi-
lib. 4. adu. hæres. c. 32. genti, sed vt ipsi nec infructuosi, nec ingrati sint, eũ qui ex creatura panis est, accepit & gratias egit d. Hoc meũ est corpus. Et calicẽ similiter, qui est ex ea creatura quæ est secundũ nos, suum sanguinem confessus est & noui testamenti nouam docuit oblationem, quam Ecclesia ab Apostolis accipiens, in vniuerso mundo offert Deo ei qui alimenta nobis præstat, primitias suorum munerũ in nouo testamento, de quo in duodecim prophetis Malachias sic præsignificauit: *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus, & sacrificium non accipiam de manibus vestris: quoniam a solis ortu, &c.*

4
li. idem Euã. c. 10. ✻ Euseb. Cæsariens. Ab ortu solis vsque ad occasum, nomen meum glorificatum est in gentibus, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & hostia munda, &c. Igitur & sacrificamus, & incendimus, alias quidem memoriam magni illius sacrificij, secundum ea, quæ ab ipso tradita sunt mysteria celebrãtes, & gratias Deo pro salute nostra agentes, religiososque hymnos, & orationes sanctas illi offerentes, &c. Sacrificamus igitur Deo altissimo sacrificium laudis, & sacrificium Deo plenũ odorem afferens. Sacrificamus nouo more, secundum nouum testamentum, hostiam mundam.

5 ✻ Chrysost. Ecclesia quæ Christum vbiq; Christũ circumfert, a nullo prohibetur loco, sed in omni loco sunt
in psal. 95. B altaria, in omni loco doctrina. Hæc prędixit Deus p prophetam. Nam & ecclesiam exprimẽs synceritatem & alterius populi ingratitudinem traducens, ad illos loqtur: *Non est voluntas mea in uobis, nec accipiam victimas de manibus vestris, quoniam &c.* Vide quam luculenter, quamque dilucidè mysticam interpretatus est mensam, quæ est incruẽta hostia. Thymiama vero purum appellat sacras preces quæ post hostiam offeruntur: Est igitur hostia pura, prima quidem mystica mensa, cœlestis summeq; venerandum sacrificium.

6 ✻ Theodor. Nam omnium habitatores terrarũ, quas
Com. in hunc locum. sol exoriens & occidens suis radiis illustrat, cum vbique incensum offerent, tum etiam Sacrum purum, & mihi gratum conficient.

7 ✻ Damasc. Hoc illud (Eucharistia) est purũ, & incruen
li. 4. de fid. orth. c. 14. tum sacrificium, quod dominus a solis ortu vsque ad occasum oblatum iri per prophetam prædixit. Corpus ac sanguis Christi est, ad animæ & corporis nostri incolumitatem tendens, quod nec consumitur nec corrumpitur, verum ad nostram substantiam & conseruationẽ tendit, atque omne incommodum propulsat, eamque vim habet, vt spurcitiem omnem abstergat.

Ex testimoniis patrum Latinorum.

1 ✻ Martial. Discipulus Christi Iesu. Dum altaria demo
Epist. ad Burdeg. c. 3. num in puluerem redigerentur aram ignoti Dei ad consecrationem reseruari iussimus, qua dedicata in nomine Domini Dei Israel, & ipsius testis Stephani, cultum
C Dei in ea frequentari. Sacrificium. n. Deo Creatori offertur in ara, nõ homini nec angelo. Nec solum in ara sanctificata, sed vbique offertur Deo oblatio munda, sicut testatus est, cuius corpus & sanguinẽ in vitam ęternam
Malac. 1 offerimus. Quod Iudęi per inuidiam immolauerũt nos cũ salutis nostræ in ara sanctificata proponimus, sciẽtes hoc solo remedio nobis vitã præstandam & mortẽ effugandã: hoc. n. ipse dñs noster iussit nos agere in sui commemorationem. Luc. 22. Matth. 26. Mar. 14. 1. Cor. 11.

2 ✻ Tertull. Concurrit Malachiæ prophetia; Non est vo
lib. 3. adu. Marc. c. 22. luntas mea dicit dominus, & sacrificia vestra non accipiam, quoniam ab ortu solis vsque ad occasum, nomen meum glorificatum est in nationibus, & in omni loco sacrificium nomini meo offertur, & sacrificium mundũ, gloriæ, s. relatio, & benedictio, & laus & hymni. Quę omnia quum in te quoque deprehendantur, & signaculum frontium, & Ecclesiarum sacramenta, & munditiæ sacrificiorum, debet iam erumpere vbi dicas Spiritum creatoris tuo Christo prophetasse. *Idem sacrificium Eucharistiæ aperte confirmat, lib. de cultu fœminarum. cap. 11. lib. de corona militis: l. de vellandis virginib. lib. de exhortatione ad castitatem, lib. de oratione, lib. ad Scapulam, &c.*

3 ✻ Cyprianus Martyr. Quod sacrificium vetus euacua
lib. 1. testimoniorum adu. Iudæos. c. 16. & 17. retur, & nouum celebraretur, apud Esaiam. cap. 1. Item in Psalmo 4. Item in Psalmo quarto. Item apud Malachiam. *Non est mihi uoluntas &c. vox dicit Dominus &c.* Qđ sacerdotium vetus cessaret, & nouus sacerdos veniret qui in æternum futurus esset, in Psalmo 109.

Ser. de cœna dom. ✻ Idem. Propter mal ignantium insolẽtia altare suum Deus repellit, & sanctificationibus maledicit, odit sabbata, abominatur solemnia, odoramenta fætent, displicẽt holocausta. In his omnibus laborare se dicit Deus, nec D esse uoluntatem suam in ministris impuris indignatio ne districta testatur. Sed hierarcha pius quem Spiritus-sanctus compungit, excitat, inhabitat & sanctificat, eleuatione manuum crucis mysterium repræsentans, confidenter orat pro sua & populi ignorantia, &c.

✻ Augustinus. Malachias prophetãs ecclesiam quam 4
per Christum iam cernimus propagatam, Iudæis apertissime dicit ex persona Dei. *Non est voluntas mea, &c. In omni loco sacrificabitur & offeretur nomini meo oblatio munda, &c.* Hoc sacrificium per sacerdotium Christi secũdum ordinem Melchisedech, cum in omni loco a solis ortu vsque ad occasum iam videamus offerri, sacrificium autem Iudæorum cessasse negare non possunt, quid adhuc expectant alium Christum, &c.

✻ Idem. Cessaturas uictimas, quas in vmbra futuri offerebant Iudæi, & vnum sacrificium gentes *a solis ortu vsque ad occasum* sicut iam fieri cernimus, oblaturas, per prophetas Hebræos oracula increpuere diuina.

✻ Idem. Nouerunt qui legunt, qui protulerit Melchisedech, quando benedixit Abraham, & iam sunt participes eius, vident tale sacrificium nũc offerri Deo toto orbe terrarum Dei autem iuratio (Psal. 109.) incredulorum est increpatio. Et quod Deum non pænitebit, significatio est, quia hoc sacerdotium non mutabit. Mutauit gp pe sacerdotium secundum ordinem Aaron. Vnde propheta. *Non est mihi uoluntas in vobis, & hostiam non accipiam de manibus vestris.* Ecce quod est secũdum ordinẽ Aaron. E
Cur autem hoc non accipiat, addit: *Quia a solis ortu vsq. ad occasum, in omni loco incensum offertur nomini meo, & hostia pura.* Ecce quod est secundum ordinem Melchisedech.

✻ Idem. Aperite oculos (ô Iudæi) & videte ab oriente sole vsque ad occidentem, non in vno, sicut vobis fuerat constitutum, sed in omni loco offerri sacrificium Christianorum, non cuilibet Deo, sed ei qui ista prædixit, Deo Israel.

✻ Hieronymus. In omnem terram exiuit sonus Apo 5
stolorum & in terminos orbis terræ verba eorum, & in omni loco offertur Deo sacrificium, incensum, & hostia munda, quod propheticus sermo completus est.

✻ Idem. Scient Iudæi nequaquam taurorumque, hircorum sanguinem, sed thymiama, hoc est, sanctorũ orationes Domino offerendas, & non in vna orbis prouincia Iudęa, nec in vna vrbe Hierusalem, sed in omni loco offerri oblationem nequaquam immũdam, vt a populo Israel, sed mũdam, vt in ceremoniis Christianorũ.

✻ Remigius. *Non est mihi voluntas, &c.* Loquitur ad sa- F
cerdotes qui illicitas victimas offerebant, & ideo voluntas Dei quem exacerbabant non erat in eis. Simile etiam 6
docet carnalibus eorum victimis, spirituales victimas successuras, nec in vna tantum prouincia Iudæorum, sed in omni loco offerri, Deo mundam oblationem. Hoc est sacrificium quod nunc frequentat Ecclesia.

✻ Iulianus Pomerius. Archiepis. Tolet. Ecce dies quæ 7
prænunciati sunt, iam venerunt, nullusque sacerdos est secundum ordinem Aaron. Et quicumque ex eius genere est homo, cum videt sacrificium Christianorum toto orbe pollere, sibi autem honorem illum magnũ subtractum fuisse deficiunt oculi tabe mœroris, & præ amaritudinis. De hac reprobatione Malach. dicit. *Munus non suscipiam (dicit dominus) de manu vestra, &c. In omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda, &c.*

✻ Isidorus. Hispal. Sacrificium quod a Christianis Deo offertur, primum Christus instituit, qñ cõmẽdauit Apostolis corpus & sanguinẽ suum, priusquam traderetur, sicut legitur in Euãgelio. Hoc Melchisedech figuraliter in typum corporis & sanguinis Christi primus obtulit, primusque mysterium tanti sacrificii imaginarie expressit, præferens similitudinem Domini sacerdoti ęterni, cui dicitur: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Hoc ergo sacrificiũ celebrare Christianis præceptũ est, relictis ac finitis Iudaicis victimis, &c.

✻ Beda Venerabilis. Christus legalia sacrificia secundum ordinem Aaron prius instituta, conuertit in sacrificia panis & vini secundum ordinem Melchisedech qui primus ea obtulit.

✻ Petrus Venerabilis. Vide Iudæe, quomodo in loco 10
offertur Deo oblatio munda. Vide extructas per vniuersum orbem Christi ecclesias, altaria in omni loco sacrata, agnum Dei quem in cruci peremisti, super eadem altaria, in eisdem ecclesiis, omnipotenti patri incessanter pro mundi salute offerri, &c.

Et

a *Et vos polluistis illud.* Propterea ò sacerdotes Iudæorum A in omni loco offertur mihi oblatio munda, & est magnum nomen in Gentibus quia dicitis, Mensa domini cõta. est, quia deerat ornatus templi. Putabant reuersi de Babylone minorem esse cultum religionis, quos dominus redarguit. Vel ita põt dici. Polluistis nomẽ meum in eo ꝙ dicitis. Quid prodest si offeramus optima? qualiacumque offerãtur, igne sunt deuoranda.

b *Et dixistis.* Dixistis de captiuitate reuersi sumus, prædæ hostibus fuimus, labore viæ, & paupertate attriti sumus, qualiacumq; habemus offerimus, & hoc dicendo exufflastis. i. per exufflationem indigna fecistis vestra sacrificia: & ideo non suscipiam.

B c *Maledictus.* Quid quid humanus animus in excusatione sui peccati potest inuenire, & falsa satisfactione defendere hoc prouidens diuinus sermo, corrigit, & condemnat. Q. Quia offertis languida, & hæc de rapinis, & fletibus miserorum, & insuper dicitis de labore, & paupertate offerimus quod habemus, propterea audite quod infero. D *Maledictus dolosus, &c.* His verbis ostendit habere eos quæ E optima sunt, & offerre quæ mala sunt.

Alle. Potest per male dictum, & dolosum designari populus Iudæorum, qui de grege suæ gentis habebat masculum agnum scilicet qui tollit peccata mundi de quo fecerat votum, quòd veniente susciperet. Sed quando vidit hęrentem cornibus inter virgulta, noluit eum immolare, scilicet suscipere, sed obtulit debile eligens Barrabam: per quem signatur diabolus. Sed quia Christus erat rex magnus super omnia, ideò Gentes nomen eius cum formidoloso honore E venerantur. Aliter. Aliquando homo bene creatus a Deo habet ingenium aptum sacris disciplinis, sed tradit luxuriæ, & inertiæ, & habens masculum, offert debile, idest, orationem aliqua animi perturbatione corruptam: hic sentiet in se esse completum quod scriptum est. *Potentes potenter tormenta patientur.*

Io. 1. d. Gen. 22. b. Mat. 27. c.

† cibus eius contemptibi lis est ad manducandum.

† Amo. 5. f.

Sap. 6. a.

a ¶In ceremoniis Christianorum.

in Gẽtibus, & in omni loco † sacrificatur, & offertur nomi 1
ni meo* oblatio munda, quia magnum est nomen meũ in 2

a ¶Et cum nomen meum sit ita magnum futurum in Gentibus, vos principes Iudæorum illud polluistis. Sic enim vaticinium futurorum texit, vt præsens tempus non deleat

a Gentibus, dicit dñs exercituum. Et vos polluistis illud in 3

a ¶Altare pollutum putatis, & holocausta superposita, & ignem qui deuorat, Nec intelligitis Deum non quærere aurum, & gemmas, & multitudinem hostiarum, sed offerentis deuotionem.

eo quod dicitis, mẽsa dñi contaminata est, & † quod su- 4 5
perponitur contemptibile est cum igne qui illud deuorat: 6

b ¶Nec sufficit prioris sermonis impietas, sed dixistis etiam

& dixistis: Ecce de labore, & exufflastis illud, dicit dñs exer 7
cituum. Et intulistis de rapinis claudum, & languidum, & 8 9

¶Ergo ¶Tale.

c intulistis munus. † Nunquid suscipiam illud de manu ve- 10
stra, dicit dominus exercituum. Maledictus dolosus qui ha 11

a ¶Si non habes masculum, non nocet tibi maledictio.

bet in grege suo masculum, & votum faciens immolat de 12 13
bile domino. Quia rex magnus ego, dicit dominus exerci- 14 15

a ¶Etsi Iudæi contemnant.

tuum, & nomen meum horribile in Gentibus. 16

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et in omni lo. *Quia si Gentiles cum Deo cæli idola colentes Deo facerent oblationem, illa non esset munda coram Deo, quia ab idololatris esset oblata, & ideò cùm hoc ponit aliam expositionem dicens, ꝙ iste passus intelligitur de Iudæis inter Gentiles per orbem dispersis, Deum adorantibus deuotè, quorum oratio dicitur hic munda oblatio, & per eos nomen domini prædicatur magnum in terris Gentilium. Sed istud non videtur verum. Non. n. est verisimile, ꝙ illi qui erant dispersi inter Gentiles idololatras, tempore Malachiæ essent iustiores, & mundiores quam illi sacerdotes, qui redierant de Babylonica captiuitate: quos hic arguit, vt dictum est: sed magis sequebantur mores Gentilium inter quos habitabant. Propter quod dicendum ꝙ iste passus loquitur ad literam de sacrificio nouæ legis quod est Eucharistia, quod est mundissimum, & Deo acceptissimum. In omnibus etiam terræ nationibus sunt aliqui Christiani hoc sacrificium offerentes, & cum dicitur hic.*

2 Quia ma. est. *Loquitur propheta de futuro per modum præsentis propter certitudinem prophetiæ.*

3 Et vos pol. *Hic consequenter propheta arguit populares, quia illi qui debebant offerre oblationes mundas, & electas, offerebant de peioribus, vt videbitur infrà, & ideò hic arguuntur, cùm dicitur.* Et vos polluistis illud. *s. nomen meum, quantum in vobis est.*

4 In eo quod dicitis. *Sicut, & sacerdotes.*

5 Mensa domini conta. est. *i. potest ibi fieri licitè oblatio de minoribus bonis.*

6 Cum igne qui il. deuo. *i. cum igne qui seruatur semper in altari holocaustarum ad cremandum adipes sacrificiorum, qui poterat fieri ex quibuscunque lignis. Et eodem modo arguebant de sacrificiis ibi offerendis.*

7 Et dixistis. *Vos mendaciter excusando.*

8 Ecce de la. *i. cum magno labore potuimus talia sacrificia offerre propter paupertatem nostram.*

9 Et exuf. il. *i. bonum quòd debebat offerri, reduxistis quasi ad nihilum.*

10 Et intu, de ra. &c. *Ita quod erat ibi duplex peccatum, vnum contra proximum. s. rapina, & aliud contra Deum. s. offerendo lege prohibitum, ideò sequitur.*

11 Nunquid suscipiam. *Acceptando. Et quod ista intelligantur de popularibus offerentibus, ostenditur per hoc quod subditur.*

12 Maledictus dolo. &c. mas. *i. animal bonum, & aptum ad sacrificandum Deo.*

13 Et vo. fa. *De sacrificio Deo offerendo.*

14 Immolat debile. *i. animal languidum, vel alias ineptum ad offerendum.*

15 Quia rex ma. ego. *s. super omnem creaturam.*

16 Et nomen meum hor. *i. timendum.*

* NICO-

MORALITER.

3 *Et vos polluistis.* Exponatur, vt supra.

MORA-

ADDITIO I.

In cap. 1. Malachiæ, *vbi dicitur in Postilla.* Ego autem dilexi Iacob, &c.

Per dilectionem Iacob, videtur intelligi potius in hoc loco ipsa electio Iacob seu prædestinatio quæ fuit ab æterno. Similiter per odiũ Esau intelligitur eius reprobatio æterna seu ab æterno, & hoc videtur ex verbis Apostoli ad Rom. 9. c. dicentis. Cum enim nondũ nati fuissent, aut aliquid boni aut mali egissent, &c. *Et sic dilectio Iacob, & odium Esau in hoc loco non videtur dicenda signa electionis, & reprobationis, prout in postill. sed potius per eam intelliguntur ipsa electio, & reprobatio.*

ADDITIO II.

In eo. c. *Vbi dicitur in postil.* Quid in vobis claudat ostia? &c. *Litera Hebraica sic habet in hoc loco. Quis in vobis qui claudat ostia, & non incendatis altare meum gratis seu frustrà? non. n. est mihi voluntas in vobis, &c. quod quia ex demeritis eorum munera sua, & sacrificia non erant Deo grata, ideò Deus quasi appetebat ꝙ aliquis clauderet ostia templi: sic quòd nullus intraret ad incendendum altare. s. cum sacrificiis, & hoc est quod dicit litera. Quis in vobis qui claudat ostia? i. vtinam esset in vobis qui clauderet ostia templi. Et non incendatis altare meum. i. sic clauso templo, non incendetur super altare meum aliquid gratis. i. frustrà. Ratio autem quare Deus volebat, ꝙ clauderentur ostia templi, subditur cum dicit.* Non est mihi voluntas in vo. & munus non accipiam de manu vestra. *Q. d. non sunt accepti offerentes, nec oblata.*

REPL. *In principio Malachiæ, vbi dicitur: Iacob dilexi, &c. Postil. exponit vt assumptam a Deo ad probandum ingratitudinẽ filiorum Israel. Assumptum autẽ illud exponit per modum effectus manifesti; s. quia Iacob obtinuit benedictionẽ paternã, & hæreditatis promis-*

A

ADDITIO.

sionem, quæ erant annexa primogenituræ Esau abiecto, quod sine Dei dilectione ex parte vna, & odio ex parte altera fieri non potuit: qui sunt effectus dilectionis Dei manifesti, Burgen. autem vult φ dilectio & odium debeant hic recipi pro prædestinatione, & reprobatione, nō pro eorum effectibus, vt Postilla. Ad probandum suum propositum. Burgen. adducit apostolum ad Ro. 9. Ibi dico, φ apostolus adducit hoc dictum non quod ad effectum, sed admirans de causa: ostendens per processum quod illius non sit causa quærenda. Sic in propsito: si propheta in persona Dei volens populo ostendere, quòd eum diligeret: ostenderet per talia occulta sapientiæ Dei, qualia sunt prædestinatio, & reprobatio, probasset populo dubium, & ignotum per ignotius: sicut si hodie ingratis, & de dilectione Dei dubitantibus: dilectio Dei per viam prædestinationis persuaderi deberet, plus dubitarent de antecedente quam de consequente. D

CAP. II.

a *Et nunc, &c.* Fecistis quod impium est ad contēptum mei. Sed quia malo pœnitentiam peccatoris quam mortem, etiam nunc per commininationē vos reuoco. Sed si nolueritis, po. su. cor. mittam in vos veram penuriā, vt non mentientes, sed omnium rerū egestate coacti, dicatis vos non habere optima quæ offeratis. Vnde propriè sacerdotibus dicitur, φ si non dederint gloriam nomini domini per suam bonam conuersationem patientur egestatem omnium bonorum. Hi quia nō benedicunt sanctis ex vero corde, sed per dulces sermones seducunt corda innocentium, non merentur Dei benedictionem.

Ezech. 18. g. Hiero. Remig.

B

†etiam male dixi vix.

†corrumpam vobis semen.

CAP. II.

¶Igitur ¶O sacerdotes. ¶Est. a ¶Qui maioris dignitatis, & cui plus committitur, plus ab eo exigitur.

a Et nunc ad vos mandatum ô sacerdotes. Si 1
nolueritis audire, † & si nolueritis ponere 2
a ¶Bene viuendo. b ¶Quod magnum in Genib. s.
super cor, vt detis gloriam nomini meo, ait
dominus exercituum, † mittam in vos 3
a ¶Bonorum operum. b ¶His quæ meis benedictionibus possidetis, vel quidquid a vobis benedicitur, a me erit maledictum. c ¶His vestris benedictionibus.
b † egestatem, & maledicam benedictionibus vestris, & ma- 4
¶Ideo. a ¶Idest, noluistis intelligere quæ dicuntur.
c ledicam illis, quoniam non posuistis super cor. Ecce ego 5
† proijciam vobis brachium, & dispergam super vultum ve- 6 7
strum stercus solennitatum vestrarum, & assumet vos se- 8
cum. Et scietis quia misi ad vos mandatum istud, vt 9 10
a ¶Per Leui intelligamus Aaron & alios qui de stirpe Leui fuerant.
d esset pactum meum cum Leui, dicit dominus exercituum, 11 12

sed qui incrementum dat Deus. Hoc de corpore, & sanguine domini nostri, hoc etiā de baptismate, & chrysmate sentiendum est, & tenendum: quia virtus diuina secretius operatur in eis, & diuina solummodo hæc est virtus sine potestas, non humanæ efficaciæ, &c. Maledicam aūt benedictionibus vestris, hoc est, his quæ nūc meis benedictionibus possidetis: seu, quicquid a vobis benedicitur, maledicam: vel, quoniā non benedicūt sanctis ex vero corde: vel, quia qui iniquè agunt benedicuntur ab eis, adulanturq; peccatoribus, dummodo diuites sint. E

c *Ecce ego pro.* Pro peccatis ô sacerdotes auferam a vobis quæ secundum legem ex historijs accipiebatis; s. brachiū .i. armum animalis dextrum, & disper. su. vul. idest, facies vestras fœtentes reddam putrida commixtione stercoris, vt tales sitis qualia sunt illa, quæ offeruntur, & ipsum stercus assumet vos: sic vt non differatis ab ipso stercore, & ex eo φ vos abijcio, intelligetis me esse qui quondam elegi patrem vestrum Leui: & per Leui Aaron, & dedi vobis gloriam sacerdotis, vt firmo pacto mihi in æternum ministraretis. Voluit Deus homines, & maximè sacerdotes maculam non habere, & brachium bonis operibus ornare. Sed quia nos omnia contrarium vertimus, proijcit, & separat Deus brachium .i. opera nostra a sanctorum operibus: & cum præcipiatur nobis *vngere caput, & lauare faciem*. vel lauatis oculis Deum videamus: habemus facies pollutas stercore viciorum, & illud stercus quo litæ sunt facies assumit nos secum: quia oīa nostra ēt in stercus versa sunt, cum debuissemus mundi esse in solennitatib. Dei, & carnes agni comedere calciati.

d *Pactum.* Describit Deus quale habeat officium, & qualis debeat esse sacerdos. F

✱ Rupertus Sensus est. Quoniam noluistis audire, aut ponere super cor vestrum veritatem, misit Deus in vos egestatem, mandando nubibus suis ne pluant super vos imbrem, sicut nunc patet, quia neque prophetiam, neque aliam gratiam cęlestem habetis. Et maledixit benedictionibus vestris, & iuxta prophetam alium duplici contritione vos contriuit, vt non solum Romani tollerent locum vestrum, & gētem: verumetiam maligni spiritus animas auferrent.

b *Et maledicam benedictionibus, &c.* ✱ Hieronymus. Hoc est, quicquid a vobis benedicetur, per me erit maledictū. Hoc ergo intelligendum est de hæretico: illud autem ad Luciferianum de ecclesiastico peccatore.

1. quæst. 1. c. Maledicam.

1. quest. 1. c Multi.

✱ Gregorius. Siue per bonos, siue per malos ministros dispensetur, sacramentum tamen est, quia Spiritussanctus mysticè illud viuificat, qui quondam apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus. Nec bonorum meritis dispensatorum ampliatur, nec malorum attenuatur: quia *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat:*

C

☞ ✱ Remigius.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

✱ 1 Et nunc ad. *Hic consequenter arguit propheta sacerdotes, & populum de peccatis contra proximum licet cum hoc aliquid ponatur de peccatis contra Deum. Et diuiditur in duas partes, quia primò arguit sacerdotes, secundò populares, ibi.* Nunquid. *Circa primum ponitur monitio. cùm dicitur.* Et nunc ad vos. *q. d. debetis diligenter attendere.*

2 Et si no. *Puniam vos, ideò sequitur.*

3 Mittam in vos ege. *Quam supra modum timebant, quia auari & cupidi erant.*

4 Et ma. &c. *i. illis quæ consueuistis benedicere, scilicet vineis, & bladis, & huiusmodi, ita quòd erit penuria, ita exponit Ra. Sa. Et subditur causa.*

5 Quoniam non potuistis, &c. *s. exercere officium vestrum: debito modo colendo Deum, & populum instruendo.*

6 Ecce ego proijciam, &c. *Auferendo a vobis virtutem, & sustentationem.*

7 Et dispergam super vultum &c. *i. ex celebrationibus huiusmodi non reportabitis honorem: sed confusionem.*

8 Et assumet vos secum. *s. stercus, ita quòd eritis contemptibiles, sicut & ipsum.*

9 Et scietis &c. *Per experientiam meæ punitionis.*

10 Quia misi ad vos *Sacerdotes, & Leuitas.*

11 Mandatum istud. *De cultu Dei & doctrina populi.*

12 Vt esset pactum &c. *i. cum tribu Leui, quæ fuit ad hoc electa a Deo Num. 2.*

✱ Pactum

MORALITER.

† 1 *Et nunc ad vos.* Secundum sensum literalem hic arguit propheta sacerdotes Iudæorum de negligentia diuini cultus, & regiminis subditorum, quod nunc contingit in prælatis, & curatis pluribus Christianorum: propter φ eis dicitur in pœnam.

3 *Mittam.* i. carentiam scientiæ, & gratiæ, propter ingratitudinem enim Deus iustè subtrahit dona sua a promotis in ecclesia, quando negligunt officia diuina.

4 *Et ma. &c.* Frequenter. n. absoluunt ab illis de quibus non possunt propter ignorantiam, vel quod peius est, propter quæstum, vel fauorem.

6 *Ecce.* Subtrahendo a vobis protectionem angelicam.

7 *Et dispergam, &c.* Quia solennitates eorum hodie sunt communiter in conuiuijs, & potationibus excessiuis, & dissolutionibus ineptis.

9 *Et scietis.* Per experientiam pœnæ gehennalis.

10 *Quia.* Quod tamen non seruastis: & quid sit istud, ostēditur cum dicitur.

12 *Vt esset.* i. cum Gente sacerdotali.

† Pactum

* Remigius. Pactum enim fuit cum Leui patriarcha, ex Leui peruenit ad Aaron, & posteros eius. Pactum aũt vitæ non intelligas vitæ istius, quæ nobis & cunctis animantibus communis est, sed illius qui dicit. *Ego sum via, veritas, & vita. Dedi*, inquit, *ei timorem*, qui est initium sapientiæ: *& a facie nominis mei pauebit*, mentis habitu tremorem exagitati corporis ostendens, tremensque sermones meos. *Lex veritas fuit in ore eius*, hoc est doctrina simplex, & nulla mendacii macula fuscata, &c.

a *Labia .n. sacerdotis, &c.* * Remig. Hoc, & in Aggæo legimus. *Interroga sacerdotes legem*. Ad sacerdotes.n. disciplina pertinet, vt interroganti de lege, respondeāt. Hinc Paulus ad Titum formam describens sacerdotis. *Vt potens*, inquit, *sit exortari in doctrina sana, & contradicentes reuincere.*

* Dionysius. Areopag. Quæri solet ab his qui diuinorum librorum studio, & amore flagrant, si extrema integrè non communicant summis, quam ob causam Sacerdos homo inter homines, Domini omnipotētis angelus a Sacra Scriptura nominatur? &c. Nihil (vt reor) absurdum est, si Sacerdotem quoq; hominem Theologia angelum vocat, qui pro viribus angelicæ proprietati docendo participat, atq; ad angelorum similitudinem (vt homini possibile est) per nunciandi officium nititur. (Hieron. * cas eb.)

b *Vos autem, &c.* Ego volui, vt haberetis doctrinam, & veritatem. *Vos autem recessistis*. Quidquid dictum est priori populo, nobis dictum putemus: vt qui fuimus cultores Dei, veritati mēdaciũ nō pferamus.

c *Nunquid*. Sicut ex lectionibus Esdræ colligitur, reuersi de Babylonia tam principes, & sacerdotes quasi reliquus populus, vxores sui generis quæ paupertate, & labore viæ infirmitatem contraxerunt, eiecerũt, & filiabus alienigenarum ætate, & diuitijs florentibus se copulauerunt. (Esdr. 9. a.) Sicut ergo Esdras corripiebat peccantes, sic iste Malachias eos prouocat, vt eiectis alienigenis antiquas vxores recipiant (1. Esd. 10. b.)

Transgressus

Pactum meum fuit cum eo vitæ, & pacis: & dedi ei * timo- 1
a ¶ .i. doctrina Apostolorum nullo polluta mendacio, sed tota de fonte veritatis procedens. 2
rem, & timuit me, & a facie nominis mei pauebat. Lex veri 3
a ¶ Qui imitatur eum qui peccatum non fecit inuentus dolus in ore eius. 4
tatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuēta in labijs e- 5
a ¶ Quia, & ipse in se habuit pacem, & alios pacificauit. b ¶ Sicut Enoch qui translatus est.
ius. In pace, & in æquitate ambulauit mecum, & multos a- 6
a ¶ Si sacerdos non corripit delinquentes sacerdotis officium prætérit.
b ¶ Donec congruo tempore proferunt. 7
a uertit ab iniquitate. Labia .n. sacerdotis custodiunt scien- 8
a ¶ Si sacerdos de lege interrogetur, doceat, resistentes conuincat, alioqui se frustra dignitatē iactat, cuius non exhibet operationem. b ¶ Subditi. c ¶ Exponit nomen suum Esdras sacerdos Dei, idest, Malachi qui angelus domini appellatur, voluntatem Dei nuncians hominibus. †
tiam, & legem requiret ex ore eius, quia angelus dominus 9
a ¶ Recta quam monstrabam. b ¶ mala conuersatione vestra.
exercituum est. Vos aũt recessistis de via, & scandalizastis 10
a ¶ Vitæ, & pacis. & cæterorum quæ pertinent ad officium sacerdotis. 11
b plurimos in lege. Irritum fecistis pactum Leui, dicit dñs 12
a ¶ Qui prius gloriosi, & reuerendi. 13
exercituum. Propter quod & ego dedi vos contemptibiles 14
a ¶ Viles. b ¶ Inter omnia peccata sacerdotum quasi maximum notatur, quia non causas sed personas considerent. & despecto paupere iusto, diuites honorent.
& humiles omnib. populis, sicut nō seruastis vias meas, &
a ¶ Personarum b ¶ Abraham, a quo omnes Iudæi originem habent.
accepistis faciem in lege. Nunquid non pater vnus omniũ 15
a ¶ Qui ex Abraham omnium nostrum genus erigit. 16
c b ¶ Quare fratrum nostrorum abijcimus filias, & relicto pacto patrum accipimus vxores non ex lege? 17
nostrũ? Nunquid non vnus Deus creauit nos? Quare ergo 18

NICOLAVS DE LYRA.

1 Pactum meum. *i. lex.*

2 Fuit cum eo vitæ, & pacis, &c. *Fuit enim promissum a Deo quod populus in pace viueret si legem seruaret, & sic fuit adimpletum quandiu hoc seruauit, vt patet ex decursu veteris testamenti.*

3 Et dedi ei timorem. *s. Moysi, & Aaron, & pluribus ab eis descendentibus, qui Deum timuerunt.*

4 Lex veritatis fuit, &c. *Ad docendum populum.*

5 Et iniquitas non est inuenta, &c. *Quod enim Aaron fecit vitulum conflatilem, fuit ex timore mortis vt dictum fuit plenius, Exod. 32. nec ipsi, nec alij Leuitæ crediderunt, quod in vitulo esset aliquid numinis. Quod patet ex hoc quòd tota tribus Leui iunxit se Moysi ad interficiendum illos qui peccauerunt in idololatria vituli. Exod. 32.*

6 In pace, & in æquitate, &c. *Iustè, viuendo, & me deuotè colendo.*

7 Et mul. &c. *Populum docendo: hoc.n. pertinet ad officium Leuiticum, & potissime sacerdotum, ideo subditur.*

8 Labia enim sa. *Et subditur causa.*

9 Quia an. &c. *Habet enim officium angelicum scilicet colere Deum, & diligere populum, sicut angeli in ministerium missi propter salutem electorum,* semper vident faciem patris qui est in cælis Matth. 18.

10 Vos autem. *Sacerdotes, & Leuitæ huius temporis.*

11 Recess. *Quam tenuerunt Moyses, & Aaron, & alij iusti.*

12 Et scandalizas. *i. fuistis eis occasio delinquendi. Est.n. scandalum impactio pedis ad aliquid, quod facit incedentem ruere: malicia autem sacerdotum, & doctorum facit errare populum: vnde dicit Saluator.* Cæci sunt, & duces cæcorum: si autem cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt. *Propter quod dicit Greg. in pastoral. Cum pastor per abrupta graditur, consequens est vt grex ad præcipitium sequatur.* (Matth. 15. b.)

13 Irritum fe. pa. *De officio sacerdotij.*

14 Propter quod &c. contempt. &c. *i. abiectos.*

15 Et ac. fa. in le. *Iustificantes impium pro munere, sacerdotes.n. iudicabant populum maximè post reditum de Babylone.*

16 Nunquid. *Postquam reprehendit sacerdotes, & Leuitas de malo regimine populi, hic consequenter arguit cæteros de contemptu proximi, & primò in generali, cum dicitur.* Nunquid non. *q.d. Sic .s. Adam, vt dicunt aliqui, vel Abraham secundum alios, & est verbum prophetæ.*

17 Nunquid non vnus. *q.d. Sic: quia omnes animæ humanæ creantur a Deo immediatè.*

18 Quare ergo despi. *Propter paupertatem suam. q.d. non habemus causam.*

* Violans

MORALITER.

† 1 *Pactum.* i. exemplaris vitæ, & pacis fraternæ, & hoc fuit obseruatum a sacerdotibus primitiuæ Ecclesiæ, & postea longo tempore, de quibus adhuc subditur.

3 *Et dedi, &c.* s. filialem qui cauet Dei offensa.

4 *Lex.* Docendo populum publicè, & secretè.

5 *Et iniquit. &c.* Per viam exemplarem, & sanam doctrinam.

8 *Labia.* Idest, sacerdotum accipiendo singulare pro plurali.

† *Custodi.* i. custodire debent scientiam ad salutem animæ pertinentem, & subditur causa, cum dicitur.

9 *Quia an.* i. medius inter Deum, & populum: quia pro populo debet Deum exorare, & Dei mandata populo nũciare, & sic fuit temporibus præteritis. Et consequenter ostenditur quid sit modernis, cum dicitur.

10 *Vos.* s. mandatorum Dei.

12 *Et scand.* Ex modo vestro viuendi. Gregor. in pastorali. Cum pastor per abrupta graditur, consequens est vt ad præcipitium grex sequatur.

14 *Propter quod.* Idem grauius, & abiectius puniendo in gehennam.

16 *Nunquid.* Hic secundum sensum literalem arguuntur sacerdotes, & populus similiter de contemptu proximi, quod vicium etiam satis viget tempore præsenti. Et arguitur primò istud vicium, generaliter cum dicitur. *Nunquid non pat.* q.d. Sic. s. finem.

17 *Nunquid non vnus Deus creauit nos.* Quasi diceret. Sic, Et ad imaginem suam, ideò concludit.

18 *Quare ergo despicit vnusquisque fratrem suum.* Quia non habetur causa ex parte principij naturalis nec supernaturalis.

despicit vnusquisq; nostrum fratrem suum, violans pactũ 1
a ¶ Hoc peccato contaminatur tribus Iudæ quæ cum sacerdotibus, & Leuitis reuersa est de Babylone, decem tribubus retentis in captiuitate æterna.
a patrum nostrorum. Transgressus est Iuda, & abominatio fa 2
a ¶ Miscendo se, non Israel cum filiabus Gentilium idolis seruientibus.
cta est in Israel, & in Ierusalẽ: quia contaminauit Iudas san 3
¶ Dominus.
ctificationem domini quam dilexit, &† habuit filiã Dei a- 4
a ¶ Ad eos qui hoc fecerunt sermo prophetæ dirigitur vt a peccato maledictionis terrahantur. 5
b ¶ Siue sit sacerdos siue laicus, vna maledictione ferientur qui vno peccato tenentur. 6
b lieni. Disperdat dominus virum qui fecerit hoc magistrũ †
a ¶ Disperdat dominus. b ¶ Qui pro huiusmodi hominibus voluerit ad altare munus offerre quorum solum remedium est. non facere quod fecerunt 7
& discipulum de tabernaculo Iacob, et offerentiũ munus 8
c domini exercituũ. Et hoc rursum fecistis. † Operiebatis la- †
a ¶ Obstrictus lachrymis, & planctu miserorum. 9
chrymis altare domini fletu & mugitu, ita vt vltrà nõ respi
a ¶ Sacerdotum qui ista commiserunt, vel facientibus consenserunt.
ciam ad sacrificiũ, nec accipiam † placabile quid de manu
a ¶ Non accipis b ¶ Ideo non accipio c ¶ Commendauit tibi matrimonium legitimæ coniugis testimonio scripturæ dicentis. Propter hoc relinquat homo patrem, & mat. & ad vx. suæ, et c. d in. c. v
vestra. Et dixistis. Quam ob causam? Quia dominus testi- 10
a ¶ Coniunctam tibi in iuuentute, modo desertam in senectute. 11
ficatus est inter te, & vxorem pubertatis tuæ, quam tu 12
¶ Deberet esse. a ¶ Idest, coniunctionis a Deo institutæ qui de costa viri mulierem fecit & ideo non licet disiungi, quod Deo ex vno placui institui:
despexisti. Et hæc † particeps tua, & vxor fœderis tui. 13
a ¶ Vtrumque, virum & fœminam. ¶ Mariti vel Dei. 14
Nonne vnus † fecit, & residuum spiritus eius est? Et quid 15
d a ¶ Ne vincamini libidine, & alienigenarum amore. 16
vnus † quærit nisi semen Dei? Custodite ergo spiritum 17

a *Transgressus est Iuda, &c.* ✱ Ruper. Parum est ad istam
A declamationem solum illud respicere, quod reuersi de Babylone in eo transgressi sunt, quod quidam sacerdotes ac leuitæ tulerunt de filiabus Chananæorum cæterarumque gentium, & commiscuerunt se populis terrarum. Decet itaq; maiestatem loquentis Spiritus loquentis de spiritalibus attendere. Quomodo habuit Iudas filiam Dei alieni? Profectò lex cærimoniarum sine lege fidei, filia est Dei alieni. Vbi Iudas hanc contempsit, & legem cerimoniarum in cibis & potibus, & iustitijs carnis retinuit ibi transgressus est:
B & ex tunc habuit filiam Dei alieni, ex quo Christum occidit, quia quidquid ex tũc obseruare vr̃ in cerimonijs huiusmodi, non est religio veri Dei, sed religio alieni, abominatio & contaminatio sanctificationis domini quam dilexit peruersa dilectione, vt mallet Christum occidere, quã sanctificationem loci vel gentis amittere secundum timorem quem finxit dicens. *Si dimittimus eũ sic, venient Romani, & tollent, &c.* Et dispersi sunt tam magister quàm discipulus, & offerens munus Domini. i. tam seniores quàm populus: tam Pharisæi quam pontifices, tam de terrenis quã de cęlestibus tabernaculis Iacob.

† gemitu.

† socia.

† .s. Abrahã. Io. 11.

† sub. fecit quæsiuit semen Dei.

Hieron.

b *Qui fecerit, &c.* Non ait, qui fecit, ne abscidat veniam
C errori sed qui deinceps fecerit, vt timore maledictionis peccatores reuocet ad pœnitentiam.
D c *Et hoc rursum fecistis.* Operuistis altare meum lachrymis innocentium: dum offerebatis hostias de rapina lugentiũ pauperum. Similiter nunc estis causa, quare altare meum lachrymis cooperiatur, quia relictæ dum viderent alienigenas in thoris suis collocatas, ad auxilium Dei confugiebant, lachrymis & gemitu Deo inuidiam faciẽtes: quod humana non respiceret, & miserias non iuuaret. Quidã putant hæc esse dicta generaliter contra eos qui aliena rapiunt & diuitias cõgregat, de quibus & offerunt Deo munera, sed Deus non suscipit prohibitus lachrymis spoliatorum. Possunt & hęc
E dici contra eos qui propter amissionẽ temporalium rerũ non dirigunt spem in Deum nec quærunt æterna, sed indecoris, & fęmineis plãctibus orationẽ suam deturpant, ne a Deo suscipiãt. Isti habẽt vxorem adolescentiæ. i. naturalem legem scriptã in corde, quę etiam incredulos impellit dicere: Deus iudicet, Deus videat: & ipsi cũcta inter me, & te dijudicãda permitto. Hęc vxor residuũ spiritus nostri, quia nostro spiritui sẽper copulatur, quę si recedet a nobis, statim offendimus Deũ, vñ ingeminat. Custodite, non carnẽ quæ Deo placere non põt, non animalem animam, quæ non percipit quę sunt Dei: sed rationalem spiritum. qui interpellat gemitib. inenarrabilibus.
d *Et quid vnus.* Cũ vnus vtrũq; fecerit, iõ ẽt iũxit vt liberi nascantur

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Violans pactum pa. no. *i. legem datam patribus nostris, quę præcipit proximum diligere, secundò in speciali arguit contemptum vxoris, quæ debet esse vna caro cum viro dicitur.*
2 Transgressus &c. *Et ista transgressio specificatur, cũ subditur.*
3 Quia contaminauit Iudas sanctif. dom. *s. latriam.*
4 Quam di. *s. dominus.*
5 Et habuit. *s. Iudas. i. illi de regno Iudæ.*
6 Fili. Dei alie. *Reuertentes. n. de Babylone contempserunt vxores suas Iudæas, quæ ex frequenti partu, & labore itineris erant deturpatæ, & duxerunt vxores alienigenas, vt patet primi Esdræ 9. & primas tenebant in domibus suis quasi ancillas, mulieres verò docẽt pueros suos proprios mores, & sic alienigenæ vxores docebant filios a Iudęis genitos idololatrare, quod erat pessimum, ideò sequitur.* Disperdet dominus virum qui fe. hoc.
7 Magistrum & discipu. *i. magnum siue paruum.*
8 Et offerentium mu. *i. de tribu sacerdotali, quia in illa tribu inuenti sunt viri qui acceperant vxores alienigenas. 1. Esdræ 10. Et hoc rursum fecistis.*
9 Operiebatis la. &c. *Credentes expiare hoc peccatum absque emissione alienigenarum, quod tamen est falsum, ideò subditur. Ita vt non respiciam, &c.*
10 Et dixisti &c. *Quam ob causam non dimittitur istud delictum per solum sacrificium. Ad quod respondetur, cum dicitur.*
11 Quia dominus te. est inter te, & vxo. *De mutua cohabitatione, & dilectione, dicens per Adam prophetice Gene. 2. vt ibidem fuit declaratum: quam ob rem relinquet homo patrem suum, & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna.*
12 Quam tu desp. *Tenendo eam vt ancillam.*
12 Et hæc particeps tua. *i. socia, non ancilla.*
14 Et vxor fœ. &c. *cõsensum animorũ qui facit matrimonium.*
15 Nonne vnus fe. *q. d. Sic quia vnus Deus fecit Adam, & Euã*
16 Et residuum. *Ad hoc enim fecit Deus mulierem de costa viri, vt sicut vna caro sunt, ita sunt vnus spiritus, & vna anima per verã dilectionem.*
17 Et quid vnus. *q. d. Ad hoc est vnitio seu coniunctio matrimonij, vt inde procreetur semen ad cultum Dei, ideò subditur.*
18 Custodite. *i. bonam voluntatem ad vxorem.*

✱ Cum

MORALITER.

1 *Violans pactum patrum nostrorum.* Nam in veteri testa- † mento præceptum est. *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* & in nouo replicatur.

Matth. 19.

3 *Quia contaminauit, &c.* Hic secundò arguitur contemptus proximi spiritualiter, scilicet vxoris ideò subditur.
5 *Et habuit filiam Dei alieni.* Hoc ad literam dicitur de reuersis a captiuitate Babylonis qui acceperunt vxores alienigenas, vt dicitur Esdræ 1. & suas Hebræas contemnebãt. Et idem fit hodie quia multi Christiani sunt adulteri vxores proprias contemnentes. Et idem mysticè fit in prælatis, & curatis, qui circa negocia principum, & magnatum sunt occupati, suas ecclesias, & parochias sine sufficienti regimine relinquentes, ideò subditur pœna cùm dicitur.
† *Disperdat do. &c.* Siue paruus fuerit, siue magnus.
† *Et hoc rursum, &c.* Hoc dicitur propter aliquos qui ad horam pœnitent, sed de facto non emendant.
15 *Nonne vnus fecit &c.* q. d. Sicut Deus est vnitatis, & pacis, fecit virum, & vxorem vt sint duo in carne vna, sic ordinauit, quod vnus episcopus habeat vnam ecclesiam: & sacerdos, vnam parochiam; cui totaliter inhæreat custodiens ipsam, ideò subditur.
17 *Et quid vnus quærit, &c.* i. vnus episcopus in diocęsi sua,

† & sacer-

nascantur, & filij Dei de stirpe Israelitica. Cū ergo fœcundas vxores habeatis & liberis gaudeatis cur pulchritūdinē vxorū quęritis quę meretricib. apta est, non vxoribus.

a *Et vxorem adolescentiæ tuæ noli despicere.* ✲ Tertul. Præter ex causa adulterij, nec creator disiungit, quod ipse coniunxit, Moyse constituente, eum qui ex compressio ne matrimonium fecerat, non posse dimittere vxorem in omne tempus. Quod si ex violentia coactum matrimoniū stabit, quanto magis ex conuenientia voluntarium? Sicut & prophetiæ auctoritate. *Vxorem iuuentutis tuæ non dimittes.*

✲ Clemens. Rom. A Domino iūgitur viro mulier, quia Dominus dicit: *Relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna.* Neque verò post nuptias licet eam indemnatam eijcere: *Custodiet, inquit, spiritu tuo, & vxorem iuuentutis tuæ ne reliqueris.* Mulier enim est vitæ consors ac socia, in vnum corpus a Deo conflata. Qui verò contra scindit id in duo, quod est in vnum a Deo concretum, rationem rerum a Deo conditarum euertit, & illius prouidentiæ aduersatur.

✲ Idem. Vir igitur, & vxor iustis nuptijs coniuncti, mutuò se excitantes, sine obseruationibus orent, & quāuis non lauent, tamen erunt lustrati, &c.

a ¶ Quæ tibi virginali iuncta est matrimonio, perseueret vsque ad senectutem.

a vestrum, & vxorem adolescentiæ tuæ noli despicere. Cum 1

a ¶ Alias. Cum odio habueris eam, dimittite di. †

b odio habueris eam, dimitte, dicit dominus Deus Israel. Ope 2

rietautem iniquitas vestimentum eius dicit dominus exer- †

a ¶ Soluta obiectio ne ... b ¶ Custodiam spiritus vestri, v l. certe vxorem.

cituum. Custodite spiritum vestrum, & nolite despicere. †

b *Cum odio habueris, &c.* Quasi dicat. Sed dices: mihi: Præcipitur in lege, cum odio habuimus vxores, dimittamus eas. Ad quod respondeo tibi, non esse pręceptum, sed propter duritiam cordis tui permissum, quia quicunque excepta causa fornicationis iniquæ dimiserit vxorem, vestimentum eius idest, corpus quo anima vestitur operiet iniquitas, idest, pœna peccati, vt in quo peccauit, in ipso moriatur.

Ca.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Cum odio habueris eam dimitte, &c. *Dando ei libellum repudij, vt possit alteri nubere: & non sicut ancilla a te violenter teneri: hoc enim est minus malum, quam affligere vxorem sine causa, vt ancillam. Libellus enim repudij non fuit concessus, vt per se esset licitus, sed ad maius malum euitandum, vt diffusè declaraui Deuteronom. 24.a.*

2 Operiet autem iniquitas vestimentum eius dicit dominus, &c. *Idest, vestimentum viri. Sic enim sonat litera Hebraica, quæ non potest referri nisi ad masculum, & non ad fœminam secundum modum loquendi Hebraicum: & est sensus.* Operiet autem iniquitas, &c. *Quasi dicat per Dei vindictam sic apparebit iniquitas viri despicientis vxorem modo prędicto sicut apparet illud quod ponitur super vestimentum eius.*

✲ Cap.

MORALITER.

† & sacerdos in parrochia: non enim debet quęrere extraneam occupationem, sed suos subditos facere Dei filios per deuotionem, ideo subditur.

† *Vxorem adolescentiæ tuæ noli despicere, &c.* Idest, curam ecclesię tuæ noli negligere.

1 *Cum odio eam habueris, &c.* In ea nolendo morari.

† *Dimitte eam dicit dominus Deus Israel, &c.* Resignando superiori, vt sic alteri detur, qui fructificet ibi.

† *Custodite spiritum vestrum.* s. a Deo blasphemia, ideo subditur: *Laborare fecisti dominum in sermonibus vestris, &c.*

† MORA-

ADDITIO I.

In cap. 2. *vbi dicitur in postil.* Et maledicam benedictionibus vestris.

Hoc quod dicitur hic: Et maledicam benedictionibus vestris, secundum magistrum in 4. dist. 19. quidam referunt ad hereticos qui sunt ab ecclesia præcisi, & ad excommunicatos, quorum bnedictiones fiunt maledictiones his qui eorum sequuntur errores. Aliam etiam expositionem ponit, quam credo esse Græ. & est talis scilicet, quia malis sacerdotib. benedicitur, a Deo erit maledictus: quia benedicunt iniquè agentibus, & adulantur peccantibus, dum modo diuites sint. Hęc ille.

ADDITIO II.

In eodem cap. *vbi dicitur in postilla. Nonne vnus fecit.*

Hoc quod dicitur hic. Nonne vnus fecit, &c. aliter dicitur exponitur secundum quosdam Hebręorum expositores, & magis consonum literæ, vt videtur. Ad quod sciendum, quòd Abraham habens in vxorem liberam Saram de genere suo, accepit tamen aliam vxorem alienigenam. s. Agar ancillam Aegyptiacam Gen. 16. ex quo volebāt se excusare a peccato illi qui alienigenas vxores acceperāt habentes alias proprias: & hoc est quod dicitur. Nonne vnus fecit. *Scilicet Abraham qui erat vnus pater omnium Israelitarum.* Et residuum spiritus eius: *per hoc quod dicitur: Residuum intelligitur superabundans, eò quòd residuum cuiuscunque rei superabundat super ipsam rem. Q. d. non sumus inculpandi propter vxores alienigenas, eò quòd Abraham hoc fecit vt dictum est: & tamen spiritus eius. s. prophetiæ, & sanctitatis, superabundans fuit: & sic gesta eius sunt trahenda ad consequentiam. Ad quod respondetur per prophetam.* Et quid vnus quęrit nisi semen Dei? *Q. d. ille vnus hoc fecit non ex libidine carnali, sed quia Sara erit sterilis, ipsamet procurāte hoc fecit Abraham causa prolis habendæ, vt in c. Ge. supradicto. Et quia non fecit hoc Abrahā solum ad instantiam Saræ, vt dictum est: sed etiam nutu seu inspiratione diuina, ideo dicit.* Et quid vnus quærit nisi semen Dei? *hoc est dicere illud quod quęrebat Abraham non est intelligendum semen, seu prolem simpliciter: sed semen Dei, quia a Deo inspiratus hoc faciebat: & sic ostendit quòd non erant excusati per exemplum Abrahæ: & ideo hortatur eos:* Custodite ergo spiritum vestrum, & vxorem adolescentię tuæ noli despicere: *quia Abraham non fecit hoc despiciendo vxorem, sed rationibus prędictis. Et sequitur.* Cum odio habueris dimitte per libellum repudij *qui erat simpliciter licitus tempore veter. test. vt declaratum fuit in additione. Deut. 24.*

Replic. In cap. 2. *vbi dicitur.* Nonne vnus fecit, &c. *Burg. assumit contra postill. & glo. quam aliquando non scit nimis ponderare, quod ille passus debeat exponi de Abraham contra excusationem friuolam populi in litera positam, vt sit verbum populi contra Deum arguentis. Nonne scilicet Abraham habuit alienigenam vxorem sine reprehensione, quasi dicat quare reprehenditur in nobis? Sed in litera, & in eius processu est verbum prophetæ in persona Dei arguentis populum, & ita dicit glo. vnde posset hic Bur. multipliciter culpari: sed non est pœnitentis propositi nisi ostendere, eum malè contra Postillatorem moueri. Sed circa illum passum eiusdem cap.* Si odio habueris vxorem, dimitte Burg. *de materia illa se remittit ad 24. c. Deut. & ibi vide correctorium satis latum dirigi ad cap. 19. Matthæi.*

Hieron. Deut. 24.a. Matth. 19.a.

CAP. III.

A a LAborare feci. Populus autem reuersus de Babylone videns Babylonios, & cæteras Gentes idololatras valere corporum sanitate, & omnium mundana prosperitate affluere, se autem cultores vnius Dei infirmos esse corpore, nec habere etiã quæ ad cibum necessaria sunt, dicebat nõ esse Dei prouidentiam in reb. humanis, sed omnia casu agi, nõ Dei iudicio cui placent mali: & displicẽt boni, aut si Deus cuncta dijudicat, vbi est illius æquum, & iustum iudicium.

Hieron. Remig. Prosperitate malorum Iudæorum populus omnia casu agi non Dei iudicio æstimabat.

†Alioqui vbi

B b Ecce. Iudæi hoc de Elia propheta dictum intelligũt. Et quod sequitur. *Et statim veniet ad te.* s. ad suum Christum referunt in vltimo tẽpore vẽturum, sed quod templum inueniet? Iam enim destructum est omnino, aut si alius ante eum restituet, quid Christus eorum amplius facturus est cum ab alio restituta sunt omnia? Quidam ex persona Christi legunt, quod mittat angelum, idest, Ioannem prædicare baptismum pœnitentiæ, qui Christus statim de se quasi de alio subdit? Et statim veniet. Alij ex persona patris legunt. *Ecce ego mitto angelum meum qui præ. v.* & quod sequitur: statim veniet ad templum sanctum, scilicet de Saluatore intelligunt, cui Ioannes præparat viam in cordibus credentium, in quibus non poterat prius Deus ambulare propter prauitatem, & incredulitatem.

† nuncium.
† expurgabit.
† fœderis.
Matth. 11.

CAP. III.

¶Præter supradicta.
LAborare fecistis dominum in sermonibus 1
¶Sententia huius verborũ latius tractatur in Ps. Quã bonus Israel Deus.
vestris, & dixistis: In quo fecimus eũ labo- 2
rare? In eo quod dicitis: Oĩs qui facit ma- 3
lum, bonus est in conspectu dñi, & tales
a ¶Vos [illegible] dominum, & quæritis vbi est Deus iudicij? sed ego manifestum eum faciam, & in primo, & in secundo aduentu.
ei placent: † Aut certe vbi est Deus iudicij? † Ecce ego mit- 4 5
a ¶Hoc interpretatur dominus in Euangelio de Ioanne Baptista, qui etiam de se dicit: Elias iam venit.
tam † angelum meum, & † præparabit viã ante faciem meã.
a ¶Ad ecclesiam, vel vnumquemque credentium. b ¶Saluator qui omnium creator.
Et statim veniet ad templum suum dominator quem vos 6
¶Desideratis. a ¶Magni consilij. b ¶Qui iustè iudicat, qui personam non accipiat. 7
c ¶Ecce inquam veniet, qui iustè iudicabit, cui pater dedit omne iudicium. 8
b quæritis, & angelus † testamenti quem vos vultis. Ecce venit 9
a ¶Nullus humanus sensus poterat cogitare, quando venturus vel qualis futurus erit.
dicit dominus exercituũ. Et quis poterit † cogitare diem ad- 10

Notandum quòd dominus vel euangelistæ vel Apostoli alij, cum de hoc propheta vel de alijs testimonia proferant, non sequuntur verba vulgatarum translationũ, sed habentes scientiã Hebrææ linguæ ex Hebræo transferunt, non curantes de syllabis, & punctis verborum, dummodo sententiarum veritas transferatur.

D

✻ Tertul. Moyses angelum quidem dixit Christum, ob magnitudinem virtutum quas erat æditurus, & officium prophetæ, nũciantis scilicet diuinam voluntatem, sicuti, & præcursorem, futurum angelum appellat, per prophetam Spiritus dicens: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, idest, Christi.

✻ Eusebius. Cæsar. Significat porrò Deum verbum, quem angelum testamenti nominat, quemque etiam ipse Dominus omnipotens docet se mittere ante faciem suam dicens: *Ecce ego mitto angelum, &c.* Atqui eundem hunc quem angelum meum vocauit, rursus deinceps Dominum appellat, vbi adiungit illud. *Et repente veniet Dominus, & angelus testamenti.* Vnum verò, & eundem cum produxit, tum addit. *Ecce venit, & quis sustinebit, &c.* Quibus verbis secundum, & gloriosum illius aduentum significat. Sed qui omnia hæc canit, Dominus est omnipotens vniuersi Deus.

Notan- Athanas.

C F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. III.

✻ LAborare fecistis dominũ in sermonibus, &c. *Hic incipit ca. in Hebræo vbi incipit aduentus Christi denunciatio. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur occasio huius denunciationis: secundo ipsa denunciatio subditur, ibi.* Ecce ego mittam angelũ. *Circa primum sciendum, quòd populus Iudæorum saltem pro magna parte videns alias Gentes in hoc mundo prosperari, vt Chaldæos, & Persas, & Medos qui erant idololatræ, & se frequenter deprimi, & captiuari dicebat quòd Deus diligebat malos: & de seruitorib. suis non curabat, vel quòd de istis inferioribus prouidentiam non habebat: ex quo seruientes sibi sic negligebantur, & alij exaltabantur, & sic Deo imponebat malitiam malos diligendo, vel ignorantiam, merita, & demerita hominum non videndo: & vtrum quòd est erroneum, & Deo odiosum, ideo dicitur.*

1 Laborare fecistis dominum in sermonibus, &c. *Blasphematoris. Et loquitur scriptura de Deo quasi de homine afflicto de malo quod audit.*

2 In eo quod dicitis. *Erroneè.*

3 Omnis qui facit malum, bonus est, &c. *Ex dictis patet sententia.*

4 Aut certe vbi est Deus iudicij. *Idest, dijudicans inter bonos, & malos.*

5 Ecce ego mittam angelum meum. *Hic consequenter denunciatur Christi aduentus, in quo fit bonorum, & malorum discretio: quia in primo aduentu Christi factum est iudicium discretionis, vocando aliquos ad gratiam, cæteris dimissis iusto Dei iudicio, licet nobis occulto, sed in secundo aduentu fiet iudicium discussionis, malos puniendo, & bonos præmiando. Sic ergo proceditur: quia primò vterque aduentus denunciatur, & secundo prædictus error euacuatur, ibi:* Inualuerunt. *Prima in duas: quia primò ponitur dicta denunciatio: secundò, populi monitio, ibi.* Ego enim. *Prima adhuc in duas: quia primò nunciatur vterque aduentus, secundò vtriusque effectus, ibi:* Ipse enim. *Circa primum primò denunciatur primus aduentus Christi, cum dicitur in persona Christi.* Ecce ego mittam angelum meum. *i. Ioannem Baptistam, qui magis duxit in terris vitam angelicam, quam humanam. Quia enim hæc scriptura dicatur de ipso ad literam patet Matth. 11. b. vbi dicit Saluator de Ioanne.* Hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto ang. &c. Et præparabit *quia prædicatio, & baptismus Ioannis fuerunt quædã præparationes ad baptismum, & prædicationem Christi.*

Di

6 Et statim veniet ad templum suum. *Quia ibi Christus oblatus fuit, & ibi pluries prædicauit, & miracula fecit.*

7 Dominator quem vos quæritis. *i. Christus cuius aduentum summè desiderabant patres antiqui.*

8 Et angelus testamenti. *Quia Christus fuit nuncius noui testamenti, vt prædixerat Ieremiæ 31. Secundò denunciatur aduentus Christi secundus, cum dicitur.*

9 Ecce venit. *i. veniet certitudinaliter ad iudicium.*

10 Et quis poterit. *Q. d. nullus, vnde dicitur Matth. 24. c.* De die illa, & hora, &c.

✻ Et

MORALITER.

† 1 *Laborare fecistis dominum in sermonibus vestris.* Contra ipsum. Et qui sint sermones illi, subditur.

2 *In eo quod dicitis omnis: qui facit malum bonus est.* Multi namque videntes malos homines temporaliter prosperari, & bonos affligi, dicunt Deum delirare vel dormire, quod est falsum, nam iudicia eius vera sunt semper, & iusta, licet nobis sint occulta.

5 *Ecce.* Istud literaliter exponitur de Ioanne Baptista. Moraliter autem exponi potest de bono prædicatore qui dicitur Dei angelus idest, eius nuncius, qui præparat mentes audientium ad hoc, quòd vbi veniat Christus tãquam ad templum suum. 1. Cor. 3. d. Templum Dei sanctum est, quod estis vos.

† Et

a ¶Si nemo potest cogitare pro potentia maiestatis eius, quis eum poterit lippientibus oculis in sua claritate conspicere, qui est sol iustitiæ.
a uentus eius? Et quis stabit † ad videndum eum? Ipse enim 1
quasi ignis conflans, & quasi † herba fullonum. Et sedebit 2 3
a ¶Quidquid in auro idest, sensu nostro, & argento, idest, eloquio commixtum est ære, stanno, plumbo, camino Dei excoquitur, vt purum remaneat aurum, & argentum. 4
conflans, & emundans argentum † & purgabit filios Leui. Et † 5
colabit eos quasi aurum, & quasi argentū, & erunt domino 6
a ¶Et cum colati fuerint, offerent Deo iusta sacrificia b ¶Eorum qui offerunt, idest, Deum confitentibus, & pro Ierusalem. pacem Dei conspicientibus. 7
offerentes † sacrificia in iustitia. Et placebit dño sacrificium 8
¶ placuerunt. ¶Quomodo in principio placuere Deo, sic post peccatum, & pœnitentiam placere incipient omni sorde peccatorum purgata.
a ¶Magna fortitudo iudicij, cum ipse sit testis, & iudex.
b Iuda, & Ierusalē, sicut dies sęculi, & sicut anni antiqui. Et ac- 9
a ¶Qui modo tardus videor, dum differo. b ¶Hæc omnia fiunt occultè, sed a Deo proferuntur in medium ne diu lateant. 10 11
cedam ad vos in iudicio, & ero testis velox maleficis, & 12

✠ Athanas. Aduersus eos qui dicunt filium non esse A substantiæ Patris, quodque vna eademque sit authoritas, potentia regnum & diuinitas Patris, & Filij, dicit Propheta: De repente veniet Dominus ad templum sanctum suum Dominus quem vos quæritis. Dei igitur templum est, quod & suum Filium esse dicit, ne existimaretur diuersa esse Patris dominatio, & diuersum Filij regnum. Templum quod Salomon dedicauit Deo, hoc ipsum Filij templum nuncupauit propheta, cū ait: Subito ad templum suum veniet Dominus: ideoque Seruator loquitur: *Domus mea domus orationis vocabitur, &c.*

B a *Ipse enim* Dominus est ignis consumens, lignum, fœnum, stipulam, grauia peccata grauiter puniens: & his qui parua, & leuia committunt, est herba fullonum, vt lotis munditiam restituat, & lauet sordes filiorum Sion. Per filios Leui sacerdotalis intelligitur dignitas, & si sacerdotes colandi sunt, & purgandi, quid de cæteris dicēdum est, cum iudicium incipiat a domo Dei.

✠ Aug. Ex his videtur euidentius apparere, in iudicio quasdam quorundam purgatorias pœnas futuras. Vbi enim dicitur: *Quis sustinebit diem introitus eius, quia ingredietur quasi ignis conflatorij, &c.* Quid aliud intelligendum est? Nisi fortè, sic eos dicendum est emundari a sordibus, & eliquari quodammodo, cum ab eis mali per pœnale iudicium separantur. Sed cum dicit: *Et erunt Domino offerentes, &c.* Vtique ostendit eos ipsos qui emundabūtur deinceps in sacrificijs iustitiæ Domino esse placituros, ac per hoc ipsi a sua iniustitia mundabuntur, in qua domino hostiæ displicebant.

✠ Ambrosius. Si pro otioso sermone redditurus est vnusquisque rationem, quanto magis verba sacrilega grauibus supplicijs expiabit? *Igne nos examinasti*, inquit Dauid. Ergo omnes igne examinabimur. Et Malachias dicit: *Dominus introibit sicut ignis conflatorij, & sicut herba lauantium, & sedebit conflans, &c.* Igne ergo purgabuntur filij Leui, igne Ezechiel, igne Daniel. Sed hi etsi per ignem exami-C nabuntur, dicent tamen. Transiuimus per ignem, & aquam. Alij in igne, alijs rorabit ignis, vt Hebræis pueris. D Væ mihi si opus meum arserit, & laboris huius patiar detrimentum. Et si saluos faciet Dominus seruos suos, salui erimus per fidem, sic tamen salui quasi per ignem. Et si non exuremur, tamen vremur, &c.

✠ Remig. Qui habent sordes leuium peccatorū, spiritu iudicij purgantur: qui verò sanguinē hoc est grauib. peccatis infecti sūt, spiritu ardoris exurētur, & purgabūtur. (Com. in hūc locum.) († 50. dist c. purgabit. † conflabit.)

✠ Cyprianus. Fidelem emēdari, & reseruari in Psal. 115. docemur: *Emendans emendauit me Dominus, & morti non tradidit me.* Item apud Malachiam. *Sedebit conflans, & expurgans sicut aurum, & argen-* E *tum, & emundabit filios Leui, &c.* (Lib. 3. testim. adu. Iudæos cap. 57.)

✳ Oecumenius. Seruabitur homo dolorem passus, sicut verisimile est de eo qui per ignem transierit, sibique vnitas modicas sordes expurgarit. Solius namque Dei est perfectè peccato carere: homines verò & si quā maximè iusti fuerint, non perfectè puri sunt. Siquidem in multis labimur omnes. Et: Nullus purus est a peccato, ne si vnius quidem diei sit vita eius. Nam Malachiæ dictū est, quòd tamquam aurum in fornace, & tanquam herbam fullonum quosdam abluet Deus, & purificabit. (Com. in 3. c. epist. 1. ad Cor.)

✳ Orig. Veniendum est omnib. ad ignem. veniēdum est ad conflatorium. Sedet enim Dñs, & conflat, & purgat filios Iuda. Si quis multa opera bona, & parum aliquid iniquitatis attulerit, illud tanquam plumbum igni resoluitur, ac purgatur, & totum remanet aurum purū. Et si quis plus detulerit, plus exuritur, vt amplius decoquatur, &c. (Hom. 6. in Exod.)

✠ Theod. Quod ait, emundans sicut argentum; & aurū: sic etiam per beatus Paulus. *Quia in igne reuelabitur, & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit, &c.* Hoc enim loco propheticus sermo nobis Dominum, tanquam quendam opificem ostendit, sordes peccatorum velut herba quadā expurgantem, & ceu igne quodam animas nostras eiusmodi veneno liberantem, &c. (Com. in hūc locum.)

b *Et accedam ad vos.* Quę illo tpe dicebantur ad principes Iudęorum, nunc verò dicuntur ad principes ecclesiarum. (Vide Augu. lib. 20. ciuit c. 25. 26. 27 & li. 18. c. 35.) F

Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et quis stabit. *Idest, poterit stare.*
2 Ad videndum eum. *quia sicut primus eius aduentus fuit in humilitate, & mansuetudine, ita secundus erit in potestate, & terrore.*
3 Ipse enim quasi ignis conflans. *Hic consequenter ponitur effectus vtriusque aduentus, tamen in quodam generali, & primò primi, secundò secundi, ibi:* Et accedam. *Effectus autem primi fuit vocatio aliquorum ad fidem, quos in primitiua ecclesia probauit quasi aurum in fornace per tribulationes in Iudæa, vt patet in Actibus Apostolorum in pluribus locis: & postea per tyrannos in omnibus partibus orbis, & hoc est quod dicitur.* Ipse enim, &c. *Ad probationem electorum.*
4 Et quasi herba fullonum. *Qua vtuntur fullones ad purificandas vestes, & eas nitidas fiendas.*
5 Et purgauit filios Leui. *Apostolos quorum aliqui fuerunt de tribu Leui, & omnes fuerunt nouæ legis episcopi.*
6 Et colabit. *Ad perfectam mundiciam deducendo.*
7 Et erunt domino of. *i. eucharistiam, per varia legis sacrificia figuratam, sicut perfectum per plura imperfecta.*
8 Et placebit domino. *Quia istud sacrificium est Deo acceptissimum.*
9 Sicut dies, &c. *Vnde in canone Missæ dicitur. Sicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui iusti Abel, & sacrificium patriarchæ nostri Abrahæ, & quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech. Sciendum tamen quòd istud: sicut non designat æqualitatem, sed correspondet iam rei figuratæ ad figuram. Sicut enim res figurata excellit figuram, sic sacrificium nouæ legis quod est eucharistia, excellit omnia veteris legis sacrificia.*
10 Et accedam. *Hic ponitur effectus aduentus secundi, cum dicitur.* Et accedam ad vos in iu. *Quia Christus veniet in iudicium forma humana tamen gloriosa.*
11 Et ero, &c. *Quia illud iudicium breui tempore expedietur.*
12 Maleficis, &c. *i. quibuscunque peccatoribus: quia virtute Christi nota fient omnibus eorum peccata, & sententia iudicis iusta,*

ista

MORALITER.

† 1 *Et quis stabit ad vi. eum.* Quasi dicat nullus in præsenti: quia nemo scit vtrum amore vel odio dignus sit: & sic in seipso non videt Deum.
3 *Ipse enim.* i. peccata consumens.
4 *Et quasi.* Præbens nitorem virtutum.
5 *Et purgabit.* De quibus dicitur Deut. 33. a. qui dixerunt patri suo, & matri suæ, nescio vos. & isti sunt boni religiosi omnia dimittentes amore Christi: ideo debent esse purgati, & colati ab omni puritate peccati, ideo subditur.
7 *Et erunt domino, &c.* i. eucharistiam virtutes omnium sacrificiorum continentem.
8 *Et placebit dominus, &c.* i. Ecclesiæ.
9 *Sicut dies se. & sicut anni an.* Vnde in canone missæ dicitur. Sicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui iusti Abel, & sacrificium patriarchæ nostri Abrahæ, & quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech. Sciendum tamen, quòd *li, sicut,* non importat ęqualitatem, sed correspondentiā figurę ad rem figuratam. Sicut enim res figurata praecellit figuram, & veritas vmbrā, sic eucharistia quæ sacrificium est nouæ legis præcellit omnia veteris testamenti sacrificia.
10 *Et accedam, &c.* Hoc fit in morte quia tunc venit Deus ad iudicium cuiuslibet particulare.
11 *Et ero, &c.* Hoc dicitur, quia vita talium Dei iudicio communiter breuiatur.

† Ego

A a *Et qui calumniantur.* Pari ordine post maleficia,& adulteria, & periuria ponuntur,qui non reddunt mercedem mercenarijs,vel qui opprimunt pupillum,& viduam: ne ergo parua crimina putentur,quæ periurio, & adulterio comparantur.

D d *Si affigit hom.&c.* Lxx.supplantat,alij:Si fraudat:quod secundum historiam sanè de decimis potest accipi.Sed secundum quod ponitur affligit homo Deum , potest ad mysterium passionis dominicæ referri:configitis me cruci qui modo decimas subtrahitis.

Lib.de Trin. apud. Tertul. c 4. † vi retinent. † opprimunt.

b *Ego.* * Nouatianus . Deus id quod est,id semper est & qui est, semper ipse est:& qualis est semper talis est . Nã & incrementa originem monstrant,& detrimẽta mortem atque interitum probant. Et ideo, ego (ait) sum Deus, & non sum mutatus: statum suum tenẽs semper,dũ id quod natum non est conuerti non potest.

B Quia dixerat,dñs est quasi ignis conflatus, & quasi herb. cũ pro nobis nominetur angelus, vel ignis, vel aliud, ne ideo putetur aliquid mutabilitatis esse in natura ipsi⁹, inde dicit. *Ego enim.* Q. Vos quotidie mutamini per adulteria, & per cætera mala vestra:ego verò in iudicio nulla personarum varietate commutor, & cum seuerum, & iustum iudicem me esse fatear, tamen ò filij Iacob; nec diuersitate tormentorum estis consumpti in malitia , quia per pœnam malitia in vobis non est purgata , sed sine causa percussi vos disciplinam non recipientes.

Hieron. † Debet ne rapere homo quæ Dei,sũ quod vos rapitis mea. Et dixistis , in quo rapuimus tua . In decimis,&c. † propter maledictionem. *exercituum † donec sufficiat.

¶ Nolentes reddere.

a adulteris,& periuris,& qui† calumniantur mercedem mercenarij, & humiliant viduas, & pupillos, & opprimunt pe-

a ¶ Aduenam vel cathecumenum, qui nondum effectus est ciuis in ciuitate Christi. b ¶ Quod solum sufficit ad damnationem.

b regrinum , nec timuerunt me, dicit dominus exercituum. 1
Ego enim dominus, & non mutor, & vos filij Iacob nõ estis 2

a ¶ Nec semel nec nup[er] [illegible] c tactis vt erroris veniam mereamini . Sed hæreditariam habetis patrum impietatem recedendo a meis legitimis,nec custodiendo quæ præcepi

consumpti. A diebus enim patrum vestrorum recessistis † à 3 4

¶ Sed nunc saltem

c legitimis meis,& non custodistis. Reuertimini ad me,& re 5
uertar ad vos dicit dominus exercituum. Et dixistis in 6 7

a ¶ Non intelligentes se recessisse, impudenter quærunt. b ¶ Q. Qui non discessimus. c ¶ In hoc recessistis a me,quia configitis me,si homo potest Deum configere. d ¶ Non reddendo decimas nec dico ministris feminis quæ præcepi dari.

d quo reuertemur? Si affigit homo Deum, quia vos configitis 8 9

a ¶ Quia non reddidistis decimas,& primitias ideo estis in fame, & penuria maledicti estis,idest, amictis,& dum parua subtrahitis vbertatem possessionum vestrarum,& totam abundantiam frugum perdidistis.

me. Et dixistis:In quo configimus te?In decimis,& in primi 10 11
e tijs.† Et in penuria vos maledicti estis,& me vos† configitis 12

a ¶ Non pauci sed omnes communiter. b ¶ In thesauris templi vt habeant ministri mei cibos.

f gens tota. Inferte omnem decimam in † horreum meum,vt 13
sit cibus in domo mea:& probate me super hoc dicit domi- 14

a ¶ Tantas pluuias effundam vt cataractæ cæli credantur apertæ. ¶ Et sic. ¶ Largè & latè.

nus.* Si nõ aperuero vobis cataractas cœli,& effũdero vobis 15 16

a ¶ Ad sufficientiam. b ¶ Posset fieri vt magis per pluuias esset fœcunditas sed locusta vt Bruchus posset corrumpere ideo addit,increpabo.

benedictionẽ † vsq; ad abundantiã, & increpabo pro vobis 17

e *Configitis.* Tempore Esdrę tãta fuit fames,& multi pro penuria filios,& filias vendentes , & frumenta emẽtes, Leuitis decimas nõ soluerent. Qui etiã fruges in horreis congesserunt pro magnitudine pręcij decimas nõ soluebãt vnde compulsi ministri tẽpli fugerũt vnusquisque in regionẽ suam. Vnde dicit dominus se in suis afflictũ,& non accepisse decimas.

f *Inferte.* Vt sciatis vos ideo perdidisse abundantiam,quia fraudastis me parte mea, moneo , vt reddatis mihi mea, & ego restituã vobis vestra. Quod dictũ est de decimis, põt intelligi in populis Ecclesię,quib. pręcipitur non solum dare decimas, sed & omnia vendere, & dare pauperibus.Quod si facere nolumus,saltem in hoc Iudęos imitemur, vt pauperibus saltem aliquam partem demus, & sacerdotibus,& viduis debitum honorẽ deferamus:hoc qui non fecerit,dñm supplantare conuincitur.Si quando fames, & egestas omnium rerum opprimit mundũ , hoc ex ira Dei sciamus descẽdere,qui in pauperibus si eleemosynas non accipiat, se priuari affirmat sua possessione.

Possumus,& sic interpretari decimas,& primitias . Si quis doctus in lege põt alios erudire, nõ dẽt sibi attribuere; sed primũ grãs agat Deo a quo oĩa:deinde sacerdotib. eius,ac magistris a quib. doct⁹ est:alioq; penuria maledicetur.Si

Mysticè . Per filios Iacob qui sequũtur mala patrum, nec custodiunt mandata Dei, significantur illi qui constituti in ecclesia non recedunt a vitijs , sed falsum nomen Christianitatis sibi assumunt.

C c *Reuertimini.* Magna clementia,eos qui a se recesserant, ad reditum prouocat,vt ipse quoque ad eos redeat.

d Si

NICOLAVS DE LYRA.

* *ista tamen peccata specialiter exprimuntur quæ crudelitatem importãt,sicut et Matt.25.Vbi processus illius iudicij ponitur a Saluatore.*

1 Ego enim dominus. *Hic consequenter post effectum extremi iudicij ponitur monitio populi, quæ tunc non habebit locum, sed ante. Dicit igitur.*Ego enim dominus.*Ad quem spectat omnium generale iudicium.*

2 Et non mutor. *In meipso,licet sit mutatio in effectibus meis secundum varietatem meritorum,& demeritorum hominum.*

3 Et vos filij Iacob non estis consumpti . *Licet hoc meruissent mala vestra tamen saluaui aliquos ex mea misericordia.*

4 A diebus enim patrum, &c. *Quia citò post dationem legis in monte Sinai peccauerunt in adoratione vituli, Exod. 32.*

5 Reuerti.ad me. *Per veram pœnitentiam.*

6 Et reuertar ad vos. *Per clementiam.*

7 Et dixistis. *Vos malè excusando.*

8 In quo reuerte. *Q.d.Non declinauimus a Deo.Cuius contrarium ostenditur,cum subditur.*

9 Si affigit homo Deum,&c. *In Hebręo habetur.Si violentabit homo Deum,quia vos violentatis me. Loquitur enim scriptura de Deo sicut de homine,cuius bona per violentiam capiuntur. Decimæ verò ipsius Dei , sunt pro sustentatione ministrorum suorum quæ retinebantur iniustè a Iudæis laicis,ideo subditur.*

10 In decimis. *Quæ debebantur Leuitis.*

11 Et in primitijs. *Quę debebantur sacerdotibus:& ad hanc sententiã reducitur trãslatio nostra. Homo enim dicto modo violentatus secundum communem modum loquendi dicitur vsque ad cor cõfixus.*

12 Et in penuria &c. *In pœnam enim dicti peccati Deus immittebat sterilitatem terrę nascentium, ideo subditur.*

13 Inferte omnem decimam in horreum meum, vt sit cibus in domo mea.*s.Leuitarum.*

14 Et probate me. *i.effectum bonitatis meę, si de dictis decimis feceritis quod debetis:ideo subditur.*

15 Si non aperuero vo. &c. *Dando vobis pluuias , & rores ad fœcundationem terrę conuenientes.*

16 Et effudero vobis,&c.*i.bonorum temporalium multiplicationem.*

17 Et increpabo pro vobis deuorantem.*i.faciam quòd ventus vrens,locusta,& huiusmodi non deuorabunt seu peiorabunt terrænascentia.*

* Et

MORALITER.

† 1 *Ego enim dominus,&c.* A rectitudine iustitiæ.

3 *Et vos filij,&c.i.*a vestra malignitate consumpti.Per talem modum dicitur Prou. 12. a. *Verte impios, & non erunt.* Scilicet impij.Sed ècontrario isti manentes in sua malitia dicuntur non consumpti,ideo subditur.

4 *A diebus.* Quia tamen Deus semper suscipit pœnitentem subditur.

5 *Reuertimini,&c.* Ecce magna Dei clementia qui cum sit omnipotens,tamen rogat peccatores de concordia.

13 *Inferte.*

13 *Inferte.* Decimare est decimam partem dare,& nouem sibi retinere: Denarius autem numerus est perfectus , & ideo significat perfectionem,nouenarius autem imperfectus,& ideo significat imperfectionem. Igitur ille moraliter infert omnem decimationem in horreum Dei, qui de omnibus operibus suis quidquid est ibi perfectionis attribuit diuinæ bonitati , & quidquid est defectus, propriè fragilitati, & istis tanquam gratis Deus aperit cataractas suę gratię: quousque det eis abundantiam suę glorię, & tunc increpat vermem deuorantem: quia nihil tristabile poterit ibi esse.

† MORA-

A tur. Si autem Deum largitorem intellexerit, & his per quos a Deo eruditus est se humiliauerit, & in horreum Dei cibos intulerit, i. scripturæ alimenta populis ministrauerit, mãdabit Deus nubib. suis, vt pluant super eum imbrem. Increpabit ẽt pro eo contrarias potestates, nec erit sterilis vinea il le. s. qui dicit: Ego sũ vitis vera. Et afferet ei fœcunditatem, & tantam ex merito humilitatis beatitudinem cõsequetur, ut omnes Gẽtes dicant eum beatũ, B & in terra, i doctrina illius desiderent habitare.

*Theodor. Cum lex definiat primitias & decimas primas Deo offerẽdas, deinde reliqua sumenda esse, vos contra, omnia pariter in vestra granaria intulistis, nec vobis venit in mentem cogitare pauperum esse rapinam, primitiarum, & decimarum fraudationem sacerdotibus. Ideo non terræ conditionem dedi, quia assistentes rebus sacris conficiendis, & pro vobis hostias offerẽtes, ex oblatis mihi primitiis & decimis alãtur, & in diuino templo assidentibus pauperib. ex his administrent. Idcirco hac auaritia restin- C cta, reddite legitima sacerdotibus, experimento cognoscite vobis bonorum maiorem copiam fore.

a *Et beatos.* Cũctæ nationes p circumitũ mirabuntur fertilitatẽ terræ vestrę, intantũ vt oẽs habitare in ea desiderent, & abundantiæ rerum oĩum Gentib. exemplo sitis. D

b *Inualuerunt.* Repetit plenius q̃ dixerat. *Laborare fecisti sup. eo. in fer.* Et exponit latius querimoniam populi reuersi de captiuitate, qui existens in cultu vnius Dei multis miseriis affligebatur, videns idololatras in omnib. prosperari. Infirmato ergo & dicẽti, frustra colo Deũ, occurrit propheta in persona domini & rescidit verba plasphemiæ quæ ab infirmis dicũtur in creatorem.

¶ Vermes vel vicium aeris.

deuorantem, & non corrumpet fructum terræ uestræ, nec

¶ Sed implebit torcularia.

erit sterilis vinea in agro, dicit dominus exercituũ. Et beatos vos dicent omnes Gentes. Eritis. n. vos terra desidera-

a ¶ Semper plus & [illegible] accusatis Deum, quo [illegible] res suos negligit. ¶ Non intelligentes quam grauis est uestra blasphemia.

bilis dicit dominus exercituũ. Inualuerunt super me verba vestra dicit dominus. Et dixistis, quid locuti sumus contra

¶ Respondet [illegible] a ¶ Ab utilitate [illegible] ¶ Obseruando legem. c ¶ In præsenti pro Dei seruitute exiguam mercedem [illegible] non recipiunt.

te? Dixistis. † Vanus est qui seruit Deo: Et quod emolumen

a ¶ [illegible] contritione cordi, vnde Tota die contri ingredi

tũ, quia custodiuimus præcepta eius, quia ambulauimus tristes corã dño exercituũ? Ergo nunc beatos dicimus arro

a ¶ Qui contra Deũ super [illegible] & [illegible] blasphemant. b ¶ Po[illegible] scelera & blasphemias prosperis pfruuntur.

gantes. Siquidẽ ædificati sunt facientes impietates, & tentauerunt Deum, & salui facti sunt. Tunc locuti sunt timẽ-

a ¶ Fœlicitate [illegible] parentis se [illegible] b ¶ Verba prophetæ. ¶ Non dicit quid locuti sunt sed ex eo quod addit timentes Deum, datur intelligi quid sint locuti, s. quod ad timorem Dei pertinet.

a ¶ [illegible] loquentibus & cohortantibus se contra blasphemias attendo.

tes Deũ, unusquisq; cum proximo suo. Et attendit dñs &

a ¶ Verba quæ dicunt h[illegible] [illegible] Domini timentes, scripta sunt ut sint in memoria præscientiæ Dei, vt in die iudicii [illegible] blasphemis pœnas, & timentibus præmia reddat.

audiuit & scriptus est liber monimenti coram eo timen-

a ¶ Timentes me quid responderunt ad uerba blasphemiæ

tib. dominum, & cogitantibus nomen eius. Et erunt mihi

a ¶ Iudicium. b ¶ Peculiarem populum.

ait dñs exercituum in die qua ego faciam in peculium, &

a ¶ Quia omnis homo sub peccato. b ¶ In quo duplex affectus est & pietatis in filium & seruitutis in famulum c ¶ Per pœnitentiam.

& parcam eis sicut parcit uir filio suo seruiẽti sibi. Et con-

a ¶ Qui nunc blasphematis, ex beatitudine timentium & vestra miseria cognoscetis, quid sit inter iustum & impium

uertimini, & uidebitis quid sit inter iustum & impium, & inter seruientem Deo, & non seruientem ei.

*Theodor. Rursus morbum alium eos vexãtem curat. Præpostera n. mente prædicti obseruãtiam erga me inutilem, & infructuosã duxistis: & scelerate viuentes diuitiis redundare & voluptatibus diffluere dixistis, atq; cum mea † prouidẽtia curemini, me omni fælicitate carere existimatis, & beatam iudicatis aliorũ fęlicitatẽ.

† probauerunt.

c *Ergo nunc beatos:* Hieron. Possunt hæc de hereticis intelligi, Martione & Valentino, & cunctis qui non recipientes vetus testa. contra creatorẽ loquuntur, & profiten in sua impietate, & multos socios sceleris habent.

d *Tunc locuti sunt, &c.* Verba prophetæ. Quasi dicat Illis blasphemãtibus de iudicio Dei, iusti qui casto timore Deum timẽt loquentur adinuicem, cohortãtes se, quod retributio bonorum E vel malorum nõ sit in præsenti, sed in futuro, & qđ hõ non possit scire iudicia Dei, & de ęquitate eius disputare.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et beatos vos, &c. *Quæ sunt in circumitu vestro ex bonorũ vestrorum multiplicatione, ista tamen promissio est sub conditione scilicet, si fecerint bene, quod quia non fecerunt, promissio non fuit impleta.*

2 Inualuerunt. *Hic error supra positus remouetur. Et diuiditur in duas partes, quia primo dictus error repetitur, vt aliquid addatur, & secundo euacuatur, ibi:* Tunc locuti sunt timentes. *Circa primum dicitur, in persona Dei:* Inualuerunt super me ver. *contra me sunt multiplicata. Et quæ sint illa, subditur.*

3 Vanus est qui seruit Deo. *Quia ad hoc non sequitur aliqua eius retributio, quia sicut dictum est superius, negabant Deum habere prouidentiam de actibus humanis, vel iustitiam. Et ad vtrumque sequitur defectus bonæ retributionis, ideo subditur in persona talium.*

4 Et quod emolu. &c. *Quasi dicat. Nullum.*

5 Quia ambulauimus, &c. *i. ieiuniis afflicti, vnde in Hebręo habẽt.* Et qa ambulauimus *denigrati, & ideo vlterius cõcludebat.*

6 Ergo nunc. *i. in presenti vita.*

7 Beatos dicimus ar. *i. eleuatos in pompa & potentia, quia bene est eis in hac vita, nec expectatur alia.*

8 Siquidem. *In domibus & possessionibus.*

9 Et tentauerunt Deum. *ipsum prouocando & contemnẽdo.* Diuisio.

10 Et salui fac sunt. *Ex quo concluditur quod non habeat de malis eorũ notitiã, vel si habet quod de talibus non fecit iusticiam.*

11 Tunc locuti sunt. *Hic consequenter dictus error tollitur, & primo succincte, secundo magis diffuse cap. vlt. Circa primum dicitur.* Tunc locuti sunt timentes Deum. *Qui confitentur diuinam prouidentiam & eius iustitiam ad omnia se extendere.* F

11 Vnusquisque cum proximo suo. *De præmiatione bonorum & punitione malorum in seculo futuro, & subditur.*

13 Et attendit dominus, &c. *Hic accipitur &, pro idest. Si enim loquebantur ad inuicem.* Attendit dominus. *s. bona & mala quæ fiunt in præsenti vita.*

14 Et scriptus, &c. *i. ista sunt in diuina scientia indelebiliter.*

15 Et. *Qui non potest mentiri.*

16 In die. *i. in die iudicij.*

17 In pecu. *i. in populum amicabilem & familiarem.*

18 Et parcam. *A pœnis ęternis.*

19 Sicut parcit. *Qui castigat eum ne incurrat maius malum.*

20 Et conuer. *s. ad me vos qui estis in supradicto errore.*

21 Et *Quia licet iustus in præsenti castigetur, tamen per hoc conseruatur in bonis gratiæ, & postea in bona gloriæ deducetur.*

Si- *NI-

ADDITIO

In can. 3. *Vbi dicitur in postil. Ista tamen peccata specialiter exprimuntur.*

Ratio quare exprimuntur ista peccata scilicet maleficium & adulterium & periurium secundum glo. quia communiter ista peccata fiunt occulte, sed a Deo proferuntur in medium ne diu lateant, & ideo pręmisit. Et ero testis. *Quasi dicat. Licet de similibus peccatis non inueniantur, vt in plurimum testes, tamen ego ero testis. Adiungit etiam prædictis peccatis ista quæ sequuntur, scilicet qui non reddunt mercedem mercenarij, & viduas & pupillos opprimunt & peregrinum: ne parua putentur quæ periurio & adulterio comparantur, vt in glossa.*

CAPVT IIII.

¶Plenius inculcat de pœnis blasphemantium, & de præmiis timentium.
a ¶ Iudicii, quæ sanctis lux, peccatoribus tenebra. b ¶ Ad cremandos malos ut stipulam.

a Ecce enim dies ueniet succensa quasi † cami- 1
nus & erunt omnes superbi, & omnes fa- 2 3
cientes impietatem stipula. Et inflammabit, 4
¶ Cum combusserit eos, non relinquet in eis radicem maliciæ.
eos dies ueniens, dicit dominus exercituum, quæ non de-
a ¶ ita impiis e contrario. 5
b relinquet eis radicem & † germen. † Et orietur uobis ti- †
a ¶ Qui uere omnia iudicabit, nec bona nec mala, nec uirtutes nec vicia latere patietur. b ¶ Vt sanatos per pœnitentiam in humeris suis portet. 6 7
mentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis 8
¶Tunc. a ¶ Qui nunc seculo, quasi carcere inclusi estis. b ¶ Vnde Cupio dis. & esse cum Christo. ¶ Vel de uinculis relaxari. 9
c eius. Egrediemini & † salietis sicut † uitulus de armento, & † 10
a ¶ Nec hoc tunc lætitiæ contenti calcabitis impios. ¶ Dissoluti, aridi impotentes resistere. 11
d calcabitis impios cũ fuerint cinis sub plãta pedũ uestrorũ, 12
a ¶ Ad spiritualem intelligentiam inuitat. ¶ In futuro iuxta merita erit retributio, ergo dum est tempus metendi obseruate legem.
e in die qua ego facio dicit dominus exercituũ. Mẽmẽtote 13

CAP. IIII.

li. 20. ciu. cap. 27. A a Ecce enim di. * Augu. Hoc ad nouissimum iudicium pertinet: Dies venit ardens sicut clibanus, &c. Hæc distantia præmiorum atque pœnarum iustos dirimens ab iniustis, quę sub isto sole in huius vitæ vanitate non cernitur, quãdo sub illo sole iustitiæ in illius vitæ manifestatione clarebit. Tunc profecto erit iudiciũ, quale nunquam fuit.

*Theodor. Tum inquit, noscetis, quãtum discrimen inter iustum, & iniustum, & quantum differat Deo seruiẽs ab eo qui non seruit, ne arbitremini pręsentem in omne tempus duraturum B hæc enim extinguetur, & veniet dies aliqua ardẽs, sicut clibanus, & comburet eos.

† crescetis & pinguamini. lib. 5. dem. euang. c. 29. b *Et orietur vobis, &c.* * Euseb. Cæsar. Qui sæpe nominatus est dominus, & Deus, & angelus, & princeps imperatorum, & Christus, & sacerdos, & verbum, & sapientia Dei. & imago, nunc idem Sol iustitiæ dicitur. Hunc ipsum igitur is qui genuit pater non omnibus oriturum promittit, sed solis nomen suum timentibus, vt sic illis timoris erga se præmium Solis iustitiæ det lumen. Erit autem hic Deus verbum a quo illud dictum est. *Ego sum lux mundi, &c.* Io. 1. & 8.

c *Egrediemini & salietis, &c.* *Remigius Sol iustitiæ Christus est, cui Deus pater dedit iudiciũ quique omnia iuste iudicabit, vt nec uitia nec uirtutes latere patiatur. Hic orietur timentibus Deum occidet autem & obscurabitur plasphemis. Vnde dicent. *Lumen iustitiæ non luxit nobis, & sol non est ortus nobis.* Sap. 5. In aliis eius est sanitas, vt sanatos per pęnitentiam protegat, & ad caulas gregis sui in hu- C meris suis reportet. Tunc egredientur qui in huius seculi carcere clausi tenebantur, & salient quasi vituli de armento, placentes Deo renouati & nitidi, squalore mortalitatis obiecto.

lib. de Resur. car. c. 31. Ezechl. 37. *Tertullianus. Reuelatio ossium arefactorum facta Ezechieli, accipienda est in testationẽ resurrectionis, vt D Deus in illam spem erigeret Hebręos, æternę. s. salutis & necessarioris restitutionis. & auerteret a respectu præsentium rerum. Ad hoc enim & alibi prophetes: Exibitis de sepulchris velut vituli de uinculis soluti, & conculcabitis inimicos. In sũma, si propriè in Israelis statũ resurgentium ossiũ imago conteditur, cur etiam non Israeli tãtummodo, verũ & omnibus gentib. eadem spes annunciatur, & recorporandarum & redanimandarum reliquiarũ, & de sepulchris resuscitandorum mortuorum. E

d *Cum su.* Abrahã cooperatione diuinæ maiestatis dicit. *Ego sũ terra & cinis.* ideo uidit solẽ iustitiæ. Qui vero supbe dixit. *Ponam super si de. se. &c.* Deducetur ad terrã, & erit cinis sub pedibus sanctorum in die iudicii.

* Theodore. Siro, sicerunt iniucut erat diues Lazaria affectis, iniuriam facientes, sic sanctis martyribus, tyranni & persequutores iniqui. Deinde in memoriam redigit quæ de Domino Christo Moses prædixit, atque iubet summo studio legem legere, atque ei obtemperare, & nequaquam contradicere.

*Augustin. Hæc oportune commemorat, post declaratum tam magnum futurum inter obseruatores legis contemptoresque discrimen. simul etiam vt discant legem spiritualiter intelligere, & inueniãt in ea Christum per quem iudicem facienda est inter bonos & malos ipsa discretio. Non enim frustra dicitur. Si crederetis Moysi, crederetis & mihi. De me enim ille scripsit, Carnaliter quippe accipiendo legem, & eius promissa terrena rerum cælestium figuras esse nescientes, in illa murmura corruerunt, *Vanus est qui seruit Deo, &c.*

e *Mementote legis. Moysi serui mei.* Loquitur ad Israel, idest, ad omnes qui Deum sensu cernunt, vnde Beati mundo corde. q. ip. Deum uid. Greb

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

* Ecce enim. *Hic prædictus error remouetur magis explicitè ex præmiatione bonorũ & punitione malorũ & primò, ponitur malorum punitio: secũdo, honorum retributio ibi:* Et orietur. *Circa primum dicitur.*

1 Ecce. *Scilicet iudicij.*

2 Succensa. *Quia illam diem præcedet ignis conflagrationis ad purgationem elementorum, & eam sequetur ignis gehennę ad punitionem reproborum, ideo subditur.*

3 Et erunt. *Peccantes contra Deum.*

4 Et om. sa. im. *Per peccata contra proximum.*

5 Stipu. *Incendio gehennę deputata.*

6 Quæ non dere. *Quia post finalem sententiam non erit tempus nec locus reuertendi ad gratiam.*

7 Et orietur. *Hic consequẽter ponitur bonorum retributio. cum dicitur.* Et orietur, &c. *Timore filiali, quia habet charitatem, annexam.*

8 Sol iustitiæ. *i. Christus qui tunc apparebit electis retributor & saluator iustus.*

9 Et sa. s. orietur *quia per ipsum electi gloriam animæ & corporis consequentur.*

10 Egre. *Ad considerationem pœnæ reproborum quam euadetis.*

11 Et salietis. *Quia talis visio erit eis exultationis occasio. Tum propter eius euasionem. Tum propter diuinæ iustitię impletionem, secundum quod dicitur Psal. 57. b.* Lætabitur iustus cum viderit vindictam, &c.

12 Et calcabitis imp. cum fue ci. *i. afflicti pęna ignis gehennalis, quia corpora damnatorum non incinerabuntur, sed semper viuent & semper crucientur.*

13 Mementote. *Hic consequenter ponitur generalis monitio & maxime Iudæorum quorum plures conuertẽtur ante iudicium, ideo dicitur.* Mementote legis Moysi. *In qua fit mentio de aduentu Christi secundum quod dicit Saluator Ioann. 5. g.* Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi. F

* Quam

MORALITER.

1 *Ecce enim.* Hoc ad literam exponitur de die iudicij generalis. Moraliter autem potest exponi de die mortis, quæ est die iudicii particularis: ideo subditur.

2 *Succensa.* s. reprobis qui statim portantur ad pœnam ignis infernalis, ideo subditur.

3 *Et erunt, & c. quæ non dere.* i. spem reuertendi ad vitam pręsentem.

† *Et germen.* i. merendi virtutem.

7 *Et orietur vo.* s. electis.

8 *Sol iustitiæ.* i. lumẽ glorię perfecta tamen purgatione.

9 *Et sani.* Per dotem impassibilitatis in corporibus resumptis.

† *In pennis eius.* Per dotem agilitatis, ideo subditur.

10 *Egrediemini.* Hoc dicitur, quia damnatorum pęna electis est consolationis materia, Et quoniam ad gloriã consequendã requiritur præcedẽs meritum, ideo subditur.

13 *Mementote leg. Moysi.* i. Christi per Moysen figurati.

Et † Q. am

a ¶Quæ eſt Sina. b ¶Dirigendam.
a legis Moyſi ſerui mei, q̃ mandaui ei in Oreb ad omnem
a ¶In qua ſunt. ¶Quid agant. b ¶Recipiant.
b Iſrael præcepta & iudicia. Ecce ego† mittam vobis Eliam
prophetã, antequam veniat dies domini magnus & hor-
a ¶Si Elias non ante cor patrum conuertetur ad filium & cor filium ad patrum eorum, cum ueniet dies domini magnus iuſtis, horribilis impiis percutiet unus iudex non cœlum, nõ eos qui in cœlo uerſantur, ſed terram anathemat, id eſt, eos qui faciunt opera terrena
ribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum
a ¶Iudicaturus. ¶Separando oues ab hœdis.
ad patres eorum, ne forte † veniam & percutiam terram
† anathemate.

Finit Malachias Propheta.

A a *Oreb ſic.* Quia per legem omnium viciorum humor excoquitur.

b *Ecce.* Iudæi dicunt ante ſuum Chriſtum Eliam eſſe venturum, & omnia reſtauraturum. Vnde & Chriſto in Euãgelio proponitur quæſtio. *Quid eſt quod Phariſæi dicunt quod Elias venturus eſt.* Cui ipſe reſpondit. *Elias quidem veniet, & iam venit*, in Elia Iohannem intelligens. Poſt Moyſen, i. legem ſpiritualiter ſeruandam B dicit mittendum Eliam in quo prophetia ſignatur, quia antequã dominus in iudicio percutiat terram anathemate, mittet chorum prophetarum, qui ſignificatur in Elia qui interpretatur Deus meus. & eſt de oppido Thesbi; quod ſonat conuerſio ad pœnitentiam, hic Elias conuertet cor patrum Abraham, Iſaac & Iacob, & cæterorum prophetarum ad inſtructionem poſterorum de fide Saluatoris, in quẽ & ipſi crediderunt. & cor filiorũ ad patrem eorum, quia ſuſcipient fidem quam habuerunt. Vel cor patris ad filium, ideſt, Dei ad omnes qui ſpiritum adoptionis acceperint, & cor filiorum ad patres eorum. Vnde Iudæi & C Chriſtiani, qui nunc inter ſe diſcrepãt, pari in Chriſtum religione conſentient.

* Auguſtinus. Per hunc, Eliam magnum mirabilemque prophetam expoſita ſibi lege, vltimo tempore ante iudicium, Iudæos in Chriſtum verum eſſe credituros, celeberrimum eſt in ſermonibus, cordibuſque fidelium. Ipſe quippe ante aduentum iudicis Saluatoris non immerito ſperatur eſſe venturus, qui etiam nunc viuere

nunc viuere non immerito creditur. Cum venerit ergo, exponendo legem ſpiritaliter, quam nunc Iudæi carnaliter ſapiunt, conuertet cor patris ad filium, ideſt, cor patrum ad filios, vt etiam filii ſic intelligant legẽ, quemadmodum patres, ideſt, prophetæ intellexerunt. Vel, docendo, quod Pater diligat Filium, vt & Iudæi, quem prius oderant, diligant eundem, qui noſter eſt Chriſtus. Hæc ergo faciet Helias. *Ne forte*, inquit, *veniam, & percutiam terram pœnitus.* Terra ſunt enim qui terrena ſapiunt, ſicut Iudæi carnales vſque nunc, ex quo vitio contra Deum murmura illa venerunt. *Quia mala ei placent, &c.* Hãc eandem D. Auguſtini ſententiam de veri Heliæ vero aduentu ad finem ſeculi confirmant alii patres Latini Rupertus & Remigius com. in hunc locum, Anſelmus in vndecimo, ad Heb. Beda in cap. primo Lucæ, & lib. de temporum ratione, cap. 68 Gregorius lib 14. Moral. cap. 11. & lib. 9. cap. quarto, & lib. vndecimo, cap. decimo, & lib. 20. capit. 26. Proſper in dimidio temporis capit. 13. Ambroſius in cap. 1. Lucæ Lactantius libro ſeptimo, cap. 17. E Tertullianus lib. de reſurr. carnis. cap. 22. lib. de anima. c. trigeſimoquinto, & libro tertio carn. aduerſus Marcionem, Græci quoque patres Damaſcenus libro quarto, capitu. 27. Aretas in vndecimo Apocal. Theodoretus in decimo Danielis: Chryſoſtomus in 2. Theſſal. ſecundo, Dorotheus in Synopſi. Ephrem Syrus, & Hypolit. martyr orat de Antichriſto, &c.

† mitto.

Mala. 1. & 3.

Epiſtola

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quam mandaui. *Et Oreb. Exo. 20.*

2 Præcepta. *Scilicet decalogi, quæ ſeruanda ſunt tempore no. teſta.*

3 Et iudicia. *i. illa quæ continent iuſtum modum viuendi ad proximum: quæ ſimiliter ſeruantur in noua lege: licet nõ eodem modo quantum ad omnia, quia pręcepta iudicialia quæ ſeruantur in noua lege obligant vt de nouo inſtituta. De ceremonialibus vero nõ fit hic mentio: quia illa ſunt totaliter excluſa in noua lege: ita quod non poſſunt licite, eo quod erant reſpectu no. teſtam. figuræ, & ideo ceſſauerunt adueniente veritate.*

4 Ecce ego mittam. *Eliam prophetam qui ad hoc reſeruatur in vita cum Enoch, vt pędicent contra perfidiam Antichriſti ideo ſubditur.*

5 Antequam veniat dies. *i. dies iudicij, quam diem pręcedet perſecutio Antichriſti.*

Et

6 Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum, &c. *Reducendo illos qui tunc erunt increduli ad fidem Chriſti, in quem crediderunt patres antiqui, & ſic illi patres diligunt filios, & e conuerſo in charitate Chriſti.*

7 Ne forte veniam. *In Hebræo, non eſt forte, qui aduentus Chriſti ad iudicium certus eſt. Poteſt etiam dici ſecundum tranſlationem noſtram, quod non ponitur hic forte propter incertitudinem aduentus, ſed propter incertitudinem determinati temporis, vnde Chriſtus dicit Act. 1. a.* Non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta, &c.

8 Et percutiam terram. *ideſt, habitantes in terra generaliter.*

9 Anathemate. *i. ſempiterna ſeparatione ab ea, quia nullus homo habitabit terram vltra, ſed aliqui ſcilicet electi adhęrebũt Deo ſempiterna fruitione. Quam nobis concedat qui cum patre & ſpirituſancto viuit & regnat Deus in ſecula ſeculorum Amen.*

MORALITER.

1 *Quam mandaui, &c.* Ibi enim audiente populo Deus decem præcepta dedit, quæ Chriſtus in Euangelio repetit, etiam ad eorum obſeruantiam inducit di. Mat. 19. ca. *ſi vis ad vitam ingredi ſerua mandata.* Et ad idem faciendum inſtituit Apoſtolos & alios diſcipulos & ſucceſſores eorum, ideo ſubditur.

4 *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam.* Quilibet enim prædicator habẽs Dei zelum & ſalutis animarum Elias ſpiritualiter poteſt dici.

5 *Antequam veniet dies dominus magnus.* Ideſt, ante diẽ iudicij generalis, qui magnus erit electis propter magnitudinem boni quod tunc cõſequentur, & horribilis reprobis

bis propter horrorem pænæ ad quam damnabuntur.

6 *Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum, &c.* Multi enim patres conuerſi ſunt ad fidem catholicam per filios, & e conuerſo multi filii per patres, & ſic erit de futuro ante iudicium generale.

7 *Ne forte veniam.* Iſtud forte non importat dubiũ de aduentu Chriſti ad iudicium, quia certum eſt, quod veniet, ſed importat dubium temporis Iudicii, quod omnibus eſt ignotum.

8 *Et percutiam terram anathemate.* Per terram intelligun tur homines terreni in amore terrenorum totaliter fixi, qui tunc excommunicabuntur penitus a Dei ſocietate & electorum.

MO-

ADDITIO

In cap. 4. *Vbi dicitur in poſtil. Pręcepta ſcilicet decalogi. Vbi nos habemus in hoc loco pcepta & iudicia, in Hebręo habetur ceremonias & iudicia, vnde ex hoc loco eſtimãt Hebræi habere cõtra nos validũ argumentũ ad probandum, q ceremonialia non debẽt ceſſare tẽpore Meſſiæ, vt habetur cõmuniter in expoſitionibus eorũ ſed bene aſpicienti verã & propriã literę ſignificationem ex*

ac

A *hac autoritate non habent intentum, sed forte ex ea potest oppositum probari. Ad quod sciendum quod aliud est dicere.* Mementote legis Moysi, *& aliud est dicere: Seruate legem Moysi, &c. Nam ad seruandam legem requiritur facere ea quæ in lege præcipiuntur, & vitare ea quæ in lege prohibentur. Ad memoriam verò legis habendam hoc non requiritur: sed sufficit habere memoriam de lege in mente ad eius spiritualem intelligentiam percipiendam. Vnde in hoc loco propheta ad spiritualem legis intelligentiam inuitat secundum gloss. interlinearem, non autem exhortatur ad obseruantiam legis: & sic ex ista autoritate habetur quòd ceremonialia & iudicialia legis Mosaicæ de quibus hic tantum fit mentio sunt habenda in memoria modo prædicto, non autem seruanda, quòd est contra eos. Si enim propheta intenderet exhortari populum ad legem Mosaicam perpetuò obseruandam, vtique dixisset: Seruate, seu custodite legem Moysi: sed hoc non dixit: sed,* mementote legis, *ad innuendum quod supradictum est: Et notandum, quòd hanc differentiam inter custodire præceptum, & memoriam habere de præcepto seu de lege, ponit Ra. Moyses Gerundien. in expositione super Pentateuch. super illud verbum Exod. 20. b.* Memento vt diem sabbati sanctifices: *& illud verbum Deut. 5.* Obserua diem sabbati, *dicens quòd primum verbum importat præceptum affirmatiuum solum de memoria sabbati habenda: & secundum verbum importat præceptum de custodiendis omnibus quæ custodienda sunt in sabbato.*

ADDITIO III.

B In eodem cap. *Vbi dicitur in postill.* Et conuertet cor patrum ad filios.

Hoc quod dicitur de Elia: Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: videtur propriè exponendum de sancto Ioanne Baptista qui præcessit Christum in spiritu et virtute Eliæ, D *Luc. 1. Iste enim conuertit cor patrum ad filios, inquantum digito demonstrauit filijs Christum in quem cor patrum fide & desiderio tendebat: sed hoc in singulari vago, non autem in singulari demonstrato. Similiter conuertit cor filiorum ad patres eorum inquantum Christus quem filijs digito demonstrauit, est ille in quem patrum fides & desiderium tendebat saltem in singulari vago, & sequitur.* Ne forte veniam & percutiam terram anathemate. *Quasi dicat si sine præcursore precedente venissem deficiente demonstrante me deficeret fides mea: & sic terra esset percutienda anathemate, &c.*

Replic. In cap. 4. *Vbi dicitur.* Et conuertet cor patrum ad filios: *postill. exponit de Elia: quia hoc faciet prǽcurrendo secundum aduentum Christi. Bur. autem exponit de sancto Ioanne Baptista. Sed illa expositio est mystica, sicut Ioannes fuit mysticus Elias: quia uenit in spiritu & virtute Eliǽ: Expositioni etiam Bur. si literalis esse debeat occurrunt inconuenientia. Primum quia in litera dicitur de die prǽuenienda magna & horribili: Ioannes autem non prǽuenit diem horribilem, sed desiderabilem. Item dicitur de non conuersis per Eliam comminatoriè.* Ne fortè veniam & percutiam terram anathemate, *Ioannes autem non prǽcurrit talem percussorem, quia Christus non uenit post Ioannem iudicare, sed iudicari. Nec venit ut iudicet terram vel percutiat, sed vt saluetur mundus per ipsum. Huius salutis participes nos faciat Christus ipse Iesus in* E *secula seculorum benedictus, Amen.*

Epistola Rabani ad Ludouicum regem.

Domino excellentissimo & in cultu Christianæ religionis strenuissimo Ludouico regi: Rabanus vilissimus seruorum Dei in dño dñorum perpetuam optat salutem: Cum sim promptus animo ad parēdum atque seruiendū vestrę voluntati, quotidie cogito qd honorificentiæ vestræ gratū exhibeam vt mei memoria sedulò apud vos maneat: & deuotio mētis
C meæ erga obsequiū vestrum appareat. Vnde grandis mihi quæstionis angustia in animo versatur. cogitandi quid potissimum reuerētiæ vestræ offeram: quādo alij iuxta id quod sibi condecet, & opulentia rerum vires illis ministrat, multiplicia munera vobis deferunt. Ego autem ita per me hoc non efficere posse sentio, sed tamen vacuus à munere penitus non ero: quia iuxta paupertatem virium mearum, & ingenij tenuitatem, ea quæ in meditatione sāctarū scripturarū elaboraui offerre decerno: quæ licet nō sunt cōdigna prudētiæ vestrę tñ credo nō sunt vbique sperneda. Præterito siquidē anno trāsmisi vobis tractatū in Danielem prophetam, quē nō solum ex dictis maiorū, quinetiā ex nostrę paruitatis sēsu cōfecerā. Nunc verò quia tempus est illud quo Romana ecclesia cōstituit libros legi Machabæorum in ecclesia: eorundē librorum expositionem quam ante annos aliquot rogantibus amicis sensu hystorico simul, & allegorico dictauēram, excellentiæ vestræ defero, vt si aliquando sensum mysticum in eis vos dignoscere delectet, habeatis in prōptu quo illum explicitū īuenire valeatis; nō dico valde disertè & oratione rethorica, sed lucido sermone & catholica fide. Vos quoque si qd in prædicto opere reperiatis vobis gratū & ritè prolatū, eius gratię hoc deputetis à quo est omne bonum. Siquid autem minus rectè vel incōuenienter positū vobis ibidē videatur; imperitiæ meæ magis deputetis quam malitiæ: q quandiu in hoc corpusculo vixero, in Christi seruitio prout possibilitas fuerit laborare cōtēdo ipsius. n. est misericordiæ, vt q mihi in animo hoc dedit velle ipsū, me bono opere faciat cōsummare. De quo propheta ait: *Propè est dominus omnibus inuocantibus se in veritate, & nō derelinquet omnes qui sperant in se.* Diuinitas domini nostri Iesu Christi diu vos hic incolumes, & legis Dei veritatē amātes ad multorum salutem custodiat; & post huius vitæ cursum ad verā & ęternā beatitudinē peruenire cōcedat.

Incipit prologus beati Hieron. presbyteri in libros Machabæorum.

Machabæorum libri duo prænotant prælia inter Hebræorum duces gentémque Persarum: pugnam quoque sabbatorum, & nobiles Machabæi ducis triumphos: ex cuius nomine & libri iidem sunt nuncupati. Hæc quoque historia. continet etiam inclyta illa gesta Machabæorum fratrum, qui sub Antiocho rege pro sacris legibus dira tormenta perpessi sunt. Quos mater pia dum diuersis supplicijs vrgerentur, non solùm non fleuit, sed & gaudens hortabatur ad gloriam passionis.

Item alia epistola ad Rabani.

Reuerendissimo & omni charitatis officio dignissimo Geroldo sacri palatij archidiacono, Rabanus vilis seruorū Dei seruus in Chro salutē. Memini me in palatio Vāgionum ciuitatis cōstitutū, tecum habere sermonem de eminentia scripturarum sanctarū, & de difficultate diuinarum historiarum: in quibus nō solum per aliquanta loca propter varietatē rerum & situm prouinciarū obscurus est sensus, quinetiā pro tropos figurarum occultus est intellectus. Et quia eodē tempore commentarios in libros Regū nuper à nobis editos venerabili abbati Hilduino tradiderā: tu quidem prauitatem meam exhortatus es quatenus in lib. Paralipom. atque Macha. commērarios iuxta vestigia maiorū pari studio conderem: feci

Item alius prologus.

Machabæorum libri, licet non habeantur in canone Hebræorum, tamen ab ecclesia inter diuinorum

A feci quātum potui,& prioris libri expositionem,Ludouico Regi æditā dedi,sequentis vero tuæ sanctitati tradedā reseruaui,vt petitio tua non esset vana, neq; haberes me suggillandum,quasi tibi roganti nollem conferre, quod alijs gratis contulerim. Proinde quia iam confectū opus habes, vtere eo sicut decet seruū Christi cum cōione multorum,& quod solus impetraueras,ad plurimorum vtilitatem peruenire facias. De cætero quoque volo scire Sanctitatē tuā quoniā ipsum opus ideo partim de diuina historia, partim de Iosephi Iudæorū
B historici traditione, partim verò de aliarum Gentium historiis contexui,vt quia non tantum gentis Iudeæ,ac principum eius, sed & aliarum Gentium similiter in ipso lib.mentio fit, ex multorum lib. collatione veritas sacrę historię pateat,& sensus narrationis eius lectori lucidior fiat. Tu verò si quid in memorato tempore tibi gratum, atque vtile inueneris, largitori omnium bonorum gratias referas. Si quid aūt reprehensibile in eo esse prospexeris, nostrę infirmitati, & imperitiæ deputes, & apud clementem iudicē veniam impetrare nobis per sacras orationes festines. Sicq; optimo largitori dignum honorem,& fragili opifici oportunum conferes solatium. Fraternitatem tuam diuina maiestas prosperis successibus pollentem, & æternæ beatitudinis gaudia promerētem, omni tempore nostri memorem conseruare dignetur.

voluminum annotantur historias. Prenotant autem prælia inter Hebręorum duces,Gentesque Persarū, pugnam quoque sabbathorum, & nobiles Machabęi triumphos, fœdus quoque amicitiarum cum Romanorum ducibus, atque legationum. Machabęi septem fratres ab una matre Machabęa nomine geniti,custodientes legem,patris traditionem,non manducātes carnem porcinam,ob hoc ab Antiocho Rege sęuissimo in Antiochia martyrii gloria coronati sunt,cum matre sua, atque sepulti cum magna veneratione ibi quiescunt.

Hos Machabæorum libros Canonicos esse probatur.

Canon 84.Apost.Sunt oīb. vobis clericis simul,& laicis venerandi,ac sacri libri, veteris quidē testamenti, Mosis quinq; &c.De Machabęorū gestis tres, Iob vnus,&c.

✠ Augustinus. Machabæorum libros non quidem Iudęi, Iudæi,sed Ecclesia pro canonicis habet, propter quorun- D dam martyrum passiones vehementes, atque mirabiles, qui pro lege Dei ante aduentum Christi certauerunt

✠ Idem.Totus canon diuinarum scripturarum his libris continetur.Quinque Moysis,i.Genesi, Exodo, &c. Iob, Tobias,& Hester,& Iudith,& Machabæorū libri duo, & Esdræ duo,&c. L. de doctr. Christ.c.8.

✠ Idem. Hanc scripturam,quæ appellatur Machabæorum non habent Iudæi sicut legem,& Prophetas, & Psalmos, &c. sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobriè legatur, vel audiatur, maximè propter illos Machabæos,qui pro Dei lege sicut veri martyres a persequutoribus tam indigna, atque horrenda perpessi sunt. Lib.2.cont. secund epist. Gaudentii cap.23. E

✠ Innocen.Papa huius nominis primus. Qui libri recipiantur in canone sanctarum scripturarum, breuis annexus ostendit. Hæc sunt ergo quæ desiderata moneri voce voluisti:Moysi libri quinque,&c.item historiarum Iob, Hester,Iudith,Machabęorum,Esdrę,&c. Epist. ad Exuper.Tholos.

✠ Concil.Carthag.3. confirmatum a sexta synodo vniuersali:Placuit vt præter scripturas canonicas, nihil in Ecclesia legatur sub nomine diuinarum scripturarum.Sunt autē scripturæ canonicę Genesis,Exodus, Leuiticus, &c. Hester,Esdrę libri duo, Machabæorum libri duo, &c. Cap 47.

✠ Hier.Machabęorum libri licet non habeantur in canone Hebręorum,tamen ab Ecclesia inter diuinorū voluminum annotantur historias. Prologo.2. in li. Mach.

F ✠ Hegesippus. Machabęorum res gestas propheticus sermo paucis absoluit, reliquorum vsque ad incendium templi,& manubias Titi Cæsaris relator egregius historico stilo Iosephus. Prologo in li. 1. de excid. vrb.

Incipit liber primus Machabæorum.

CAPVT I.

1 ET factum est postquam percussit Alexander

C A P. I.

C ET *factum est*. Initium libri Machab. simile est principio libri Ezechielis prophetæ,vbi scriptum est: *Et factum est in tricesimo anno in quarto mense,&c.* Vnde primum nobis questio oritur. Cur is qui adhuc nihil dixerat, ita exorsus est dicens. a *Et factum est postquam,&c.* Et namque sermo coniunctionis est, & scimus quia non coniungitur sermo subsequens, nisi sermoni præcedenti. Qui igitur nihil dixerat,cur dicit: *Et factū est.* cum non sit sermo, cui hoc quod incipit subiungatur? Qua in re intuendū est,qa sicut nos corporalia, sic pphetæ,& scriptores diuinorū librorū sensu spiritualia aspiciunt:eisq;& illa sunt præsentiæ,quæ nostræ ignorantiæ absentia videntur. Vnde fit ut in mēte prophetarum ita coniuncta sint exterioribus interiora,quatenus simul vtraque uideāt, simulque in eis fiat,& intus verbū qđ audiunt,& foris qp dicūt.Patet igitur causa cur qui nihil dixerat,inchoauit dicēs: *Et factum est.*Deinde subiungit. *Postquam percussit Alexan.Philippi Rex Macedo, qui primus regna.*Itaque Alexandrum Philippi,& Olympiadis filiū, Darium Regem Persarum, atque Mædorum occidisse omnibus manifestum est. Quod & Daniel in uisione sua,qua hircum caprarum arietem ventilantem cornibus contriuisse describit,euidenter expressit. Sed quæritur quomodo dicatur Alexāder primus regnasse in Grecia,cum multi ibidem in diuersis locis antea regnasse reperiantur? Multo enim ante Argiuis, Atheniensibus, Lacedæmonijs,Corinthijs,& Lydis Reges præfuerunt, necnon in Macedonia, non primus Rex esse Alexander inuenitur,sed vicesimusquartus. Primus n.Rex Macedonum Carranus erat, eo tempore quo Hebræorum Iuda Azarias,qui & Ozias Rex fuit,& Hebr. Israel Rex Ieroboam, Latinorum quoque Procas Siluius, & Lacedæmoniorum Alcameus. Corinthiorūq; Alcxander,& Atheniensium Theseus. 4.Re 14.c. Ibidem. Sed ideo primus regnasse dicitur in Græcia Alexander,quia cæteris Regibus in singulis partibus antea regnantibus, primus ipse, & solus in tota Græcia regnauit.Nam subuersis Thebis, in Persas arma corripiens apud Granicum fluuiū inito certamine Darii duces superauit,& ad extremū ipsum pcussit arietē. & duo eius cornua cōfregit Medos,atque Persas,misitque eum sub pedibus,& vtrūque cornu suo subiugauit imperio.

Quod autem dicitur egressus de Cethim,de ipsa Græcia signat.Cethim enim fuit de posteris Noe, hoc est de filiis Iauam,filii Iaphet.fili Noe,Et Scythima insulam habuit,quę nunc dicitur Cyprus,ut Iosephus testis est,& ab ea omnes insulæ, & maritima loca Cethim Hebraicè, nominantur. Legamus Varronis de antiquitatibus libros:& Sisinii Capitonis,& Græcum Flegonta, cæterosque eruditissimos uiros,& uidebimus omnes pene insulas,& totius orbis littora,& terras mari uicinas,a Græcis accolis occupatas,qui ab Amano, & Tauro montibus omnia maritima loca usque ad oceanum possedere Britannicum.

Postilla venerabilis patris, fratris Nicolai de Lyra super libros Machabæorum, incipit.

CAP. I.

✠ 1 ET factum est postquam. *Post historiam Iudith quātum ad historias in sacra scriptura contentas sequitur historia in libro Machabæorum descripta ratione dicta in principio libri Thebiæ,licet per magnum tempus contigerit postea, nam historia lib.Iudith contigit tempore Cambysis filij Cyri,secundum communem expositionem doctorum nostrorum, quam secutus sum exponendo libr.illum,historia vero Machabæorum contigit tempore Antiochi Epiphanis Regis Syrię vt patet in princip. I.libr.Veruntamen historia uidetur intricata propter duos fratres, scilicet, Seleucum*

M O R A L I T E R.

† 1 *Et factum*.Per istū Alexādrū q largissimus fuit,& de terrę principib.triūphauit, Mysticè significari pôt Dns noster Iesus Christus,qui ex liberalitate maxima nō solum sua,

a Conſtituit,inquit,prælia mul.& omnium obti.muni.& interfecit reges ter.& accepit ſpolia multitu.gē.& ſiluit ter. in conſpe.

A

Alexandri prælia. Quin. Cu.t. Plutarc. Paulus Oroſius. lib.3.c.16.

(.Igitur Alexander magnus(ſicut tradunt hiſtoriæ) poſt Darij mortem Hircanos,ac Gyrodomanos ſubegit. Poſt hęc Parthorum pugnam aggreſſus eſt, quos diu renitentes deleuit propemodum,atq; vicit. Inde Thraces euertit,atq; Apamenos, ac Sopios,cęteroſque populos, qui in Caucaſi radice morabātur ſubegit,vrbe ibi Alexandria ſuper amnem Thanaim conſtituta. Sed humani ſanguinis inexaturabilis,ſiue hoſtium,ſiue ēt ſociorum, recentem tamen ſemper ſitiebat cruorem. Itaque pertinaci impetu in bella procurrēs,Choroaſmos, & Aciatas

B

indomitam gentem in deditionem accepit.Caliſthenem philoſophum, ſibique apud Ariſtotelem condiſcipulum cum plurimis aliis principibus, cum eum depoſito ſalutandi more,vt Deum non adoraret,occidit. Poſt hæc Indiam petit, vt Oceano,vltimoque oriente finiret imperium Niſan vrbem abijt,Dedalos montes,regnaq; Theophilis Reginæ expugnauit. Quæ cū ſe dediſſet cōcubitui regio,regnum redemit. Peragrata,perdomitaq; Alexander India, cū ad ſaxum miræ aſperitatis & altitudinis in quo multi populi loci eo confugerāt peueniſſet,cognouit Herculem,ab impugnatione eiuſdē ſaxi terremotu prohibitum,æmulatione permotus, vt Herculis acta ſuperaret,cum ſummo labore ac periculo ſaxo potitus, omnes loci eius gentes in deditionem accepit. Cum Poro fortiſſimo Indorum Rege cruētiſſimum bellum geſſit. Poſtea cum orientales populos ſingularum prouinciarum non ſine cruenta victoria cępiſſet conſcēſis nauibus cum Oceani littora peragraret, ad vrbem quandā, cui Rex Ambira prçerat peruenit. Sed in expugnatione ciuitatis magnam partem exercitus,ſagittis hoſtium veneno illitis,amiſit. Ac poſt herba,quæ per ſomnium ſibi oſtenſa eſt,in potum ſauciis data cum reliquis ſubueniretur, vrbem expugnauit,& cępit. Poſtquam circumactam ad Oceanum, & Indum flumen ingreſſus Babyloniam celeriter rediit,vbi eum cum exterritarum totius orbis ꝓuinciarum legati expectarent,hoc eſt Carthaginenſium,& totius Aphricæ ciuitatum,ſed & Hiſpanorum,Gallorum, Siciliæ,Sardiniçque plurimæ prçterea partis Italiæ,tantus timor in ſummo Oriente conſtituti ducis populos vltimi occidentis inuaſerat, ut inde peregrinam cerneres toto mundo legationem,quo vix crederes perueniſſe rumorem, vnde bene ſcriptum eſt.

D

Pau. Oroſ li. 3.c.17.& 18.

Pau 3.c.

E

a Philippi Rex Macedo, qui primus regnauit in Grecia, egreſſus de terra Cethim,Darium Regem Perſarum, & Mœdorum, conſtituit prçlia multa, & omnium obtinuit munitiones, & interfecit Reges terrę.

1 2 3 4 5

Et

NICOLAVS DE LYRA.

* & Antiochum Epiphanem,& eorum poſteros,qui ſe mutuo expulerūt de regno,guerra inter eos quaſi implacabili cōmota. Ad euidētiā igitur hiſtoriæ aliqd eſt hic ꝑmittendū de dicti regni ſucceſſione.

Sciendnm igitur,quod poſt mortem Alexandri magni eius monarchia in quatuor regna fuit diuiſa, ſ. Macedoniæ, Aſiæ, Aegypti,& Syriæ, ſicut Dan.8. fuerat prophetatum, ſed de duobus primis regnis non fit mentio in 1.Machab.lib.ſed procedit ſecundum proceſſum regni Syriæ. quod multum Iudæā afflixit reſiſtentibus prout poterant Machabæis,& aliqua regno Aegypti occaſionaliter interponit. Sciendum igitur, quod mortuo Alexandro magno primus regnauit in Syria Seleucus,& alii quatuor poſt ipſum & ſextus fuit Antiochus magnus qui duos habuit filios.ſ. Seleucum Philopatorem,qui ſibi ſucceſſit in regno tanquā primogenitus,& Antiochum Epiphanē qui traditus fuit Romanis Obſes, & audita morte patris, & inertia Seleuci ſui fratris uenit in Syriam, & ab aliquibus ciuitatibus receptus fuit,& tādem Syriæ regnum obtinuit,propter quod inter poſteros eius & poſteros fratris ſui de Syriæ regno fuit longa concertatio,& aliquādo ꝑualebat una pars,aliquando vero altera, & Syria de una poteſtate ad aliam tranſibat,ut patet in figura hic poſita, in cuius ſūmitate ponitur Antioch.magnus,& eius duo filij in duob.laterib. deſcēdēdo, & ſub eis eorū poſteri,pceſſus vero regni incipiendo ab Antiocho magno de poſteritate uni⁹ filij ad alterius poſteritatē vel in eadem poſteritate de patre ad filium,uel alium ſucceſſorē,patet in linea tranſuerſali de minimo facta. Et ad maiorem euidentiam ſuper quemlibet ſucceſſiuè regnum obtinentem poſui literas alphabeti ſecūndum proceſſus ordinem dicti regni: Et quoniam de ſummis Sacerdotibus Iudæorum in lib.Mach.fit mentio,ideo ſciendū, quod Iudas Alexandri tempore fuit Sacerdos ſummus, poſt eum Onias ſub quo Ptolemæus Sother Rex Aegypti multos Iudęos captiuauit, poſt eum Simō iuſtus,deinde Eleazarus frater eius:deinde Onias Simonis iuſti filius,qui vſque tunc fuerat puer,poſt eum Simon filius eius,deinde Onias filius eius tempore Antiochi magni, & Seleuci eius filij,cuius tempore Heliodorus ad ſpoliandum ærarium in Jeruſalem fuit miſſus,& hic Onias ſecundum Ioſephum li.12.antiquitatis Iudaicę c.6 habuit duos fratres,ſ.Iaſonē & Menelaū qui ſucceſſiuè licet uſurpatiuè tenuerunt ſummū Sacerdotium, quibus ſucceſſit Alchimus per inſtitutionē violentā Antiochi Epiphanis, quia nō erat de linea ſacerdotali licet deſcēdiſſet ab Aarō,vt habetur infra c.7.& tūc Sacerdotiū deuenit ad Machabęos,q Antiocho Regi,& eius factis quantum poterant reſiſtebant. Habebant etiam ibi aliquid iuris. nam Matathias pater eorum deſcenderat de illis 24. quos Dauid inſtituerat ad deſeruiendum templo Domini, per uices ſuas, 1.Paral. Sed quia huius primi libri, & ſecundi Machabæorum maior eſt auctoritas quā Ioſephi,cum ab Eccleſia recepti ſint ad legendum,ideo non eſt dimittendus textus propter Ioſephum,ſed magis è conuerſo. Secūdo uero li.4. c.dicitur expreſsè quod Iaſon fuerit frater Onię,& ꝙ Meneluas, & Lyſimachus fuerit frater Symeonis præpoſiti templi, & de tribu Beniamin,ſicut et iſte Symeon,vt hētur 2.li. c.3. De Alchimo uero hētur 2.li.c.4. ꝙ fuerat ſūmus ſacerdos tpe Antiochi Epiphanis,ſed eiectus fuit inde,eo ꝙ ritu Gentilium fuerat inquinatus, quē tamen reſtituit Demetrius Seleuci,ut habetur ibi, & 7.c.primi libri,& ideò ſecundum textum intendo exponere libros Machabæorum.

C

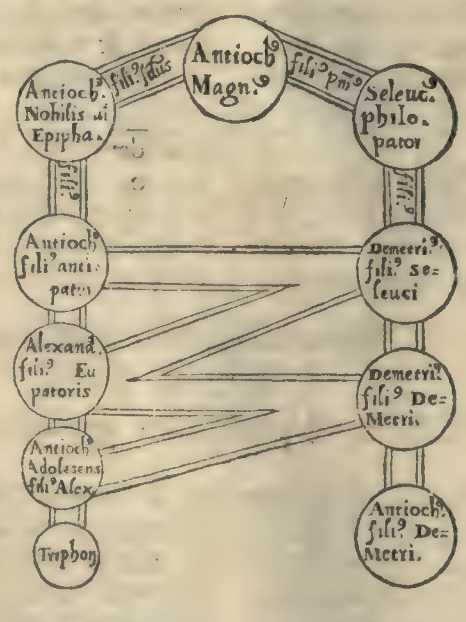
Quid poſt mortē Alexādri magni.

Sūmi Sacerdotis Iudæorum.

Ioſephus.

F

Sequitur figura Regum cum ſuis attinentijs.

Per figurā igitur præpoſitam patet proceſſus regni Syrię quantum ad principes, qui Iudæorū populum afflixerunt. Diuiſio tamen libri accipienda eſt ſecundū duces, qui populum Iſrael liberauerunt,tamē liber totalis primo in duas partes diuiditur ſecūdum duos libros partiales,primū,ſ.& ſecundum. Primus aūt liber diuiditur in quatuor partes, quia primo ponitur liberatio populi ſub Matathia,ſecundo ſub Iuda 3.capit.tertio ſub Ionatha. nono, cap. quarto,ſub Symeone,13. Prima in duas, quia primo ponitur deiectio populi, & templi facta per Antiochum Epiphanem. ſecundo, defenſiq facta per Matathiam c.ſeq. Prima adhuc in tres ſecundum triplicem percuſſionem per Antiochum factā, prima facta fuit per ipſum perſonaliter,ſecunda per eius ducem ibi,Et poſt duos annos.tertia per eius nuntios,& ſcripturam,ibi,Et ſcripſit. Circa primū primo deſcribitur,affligentis origo,ſecundo,afflictionis occaſio,ibi: In diebus illis,tertio afflictionis tempus,& ordo,ibi: Et præparatū eſt.quarto multiplex afflictorum oppreſſio,ibi:Et conuertit.Circa primum dicitur.

Diu

Et fact.eſt poſtquam.ſ.magnus.

1 Philippi rex Macedo.ſ.nam in tota Macedonia,quæ eſt quędam pars Græciæ,prius regnauerat pater eius, & plures alij, ſed iſtæ fuit prius monarcha non ſolum Græciæ, ſed etiam totius orientis,propter quod ab eo incipit Regnum Græcorum.

2 Darium Regem. Iſte Darius ſecundum Hebręos fuit filius Aſſueri,& Eſther reginæ,ſicut dictum eſt in principio libri Eſther & Daniel,& pluribus alijs locis,ſecundum alios vero hiſtoriographos fuit alius Darius,qui poſtea regnauit per longum tempus.

3 Conſtituit prçlia. Contra regna ſibi inſiſtentia.

4 Et omnium.Sibi reſiſtentium.

5 Munitiones.i.caſtra & fortalia & bona in eis repoſita.

MORALITER.

ſua,ſed etiam ſeipſum,nobis donauit, & de principibus & de poteſtatibus malignis potēter triumphauit,Coloſ. 2.c. Expolians principatus,& poteſtates traduxit confidenter palam triumphans illos in ſemetipſo.

& † Deci-

Et pertransiit vsque ad fines terræ, & accepit spolia mul- 1
a titudinis gentium, & siluit terra in conspectu eius. Et 2
congregauit virtutem & exercitum fortem nimis, & exal- 3
tatum est & eleuatum cor eius, & obtinuit regiones gen-
tium, & tyrannos, & facti sunt illi in tributum. Et post de- 4
b cidit in lectum, & cognouit quia moreretur. Et uoca- 5 6
uit pueros suos nobiles, qui secum erant nutriti a iu- 7
uentute sua, & diuisit illis regnum suum, cum ad- †
huc viueret. Et regnauit Alexander annis duodecim †

A a *Et siluit terra in con.* Eius, quia nullus ei rebellare audebat.

b *Et post dec.* Deuictis vbique gentibus vndiq. thesauros & opes earum Alexander abstulit. Vnde eo mortuo satellites atque milites eius propter opũ magnitudinem quas congregatas habebat, ac potentiam regni, ab inuicem dissentiebant, sicut Pōpeius Trogus eiusque breuiator Iustinus in libris historiarũ suarum ostendũt, scribentes quod defuncto Alexandro in thesauris eius centum milia talenta auri reperta sunt, B & in annuo vectigalis tributo trecenta milia. Denique Alexãder inter pericula præliorum Dei nutu seruatus, ad extremũ cũ in Babylone vrbe moraretur per insidias suorũ interfectus est, & maxime factione Antipatris ducis eius, qui p Cassandrum filium suum eius veneno extinxit, sicut prædictus Pompeius Trogus narrat dicens: Quia cum Babylonem reuertens multis dieb. otio datis intermissum olim conuiuium solerter Alexander institueret, totusque in lætitiam effusus, cum diei noctem peruigilem iunxisset, recedentem iam a conuiuio medicus Thessalus instaurata commessatione, & ipsum ac soboles eius inuitauit, vbi accepto poculo media potione repente velut telo confixus ingemuit, elatusque a conuiuio semianimis ita excruciatus est, vt ferrũ in remedia posceret, tactumque hominum velut vulnera indolesceret, amici causas morbi intemperiem ebrietatis disseminauerunt. Reuera autem insidiæ fuerunt. Nam memoratus Antipater cum charissimos amicos suos interfectos videret ab Alexãdro, seque magnis rebus in Grecia gestis, non tam gratum apud regem quam inuidiosum esse, a matre quoque eius Olympiade variis se criminationibus vexatum, ad occupãdum regem, Cassandrum filiũ dato veneno subornat, qui cum fratribus Philippo & C Iolla ministrare regi solebat, cuius veneni tanta vis fuit, vt non ære, non ferro, non testa contineretur, nec aliter ferri nisi in vngula equi potuerit, præmonito filio, ne alij quam Thessalo, & fratribus crederet. Hac igitur causa apud Thessalum paratum repetitumque conuiuium est. Philippus & Iollas prægustare ac tentare potum regis soliti, in aqua frigida venenum habuerunt quã prægustatæ iam potioni supermiserunt. Quarta die Alexander indubitatam mortem sentiens agnoscere se fatum domus maiorum suorum ait: Nam plerosque Aeacidarum intra tricesimum annum defunctos. Tumultuãtes deinde milites insidiisque perire regem suspicantes ipse sedauit, eosque omnes cum prolatus in editissimũ locum vrbis esset ad conspectum suum admisit, osculandamque dexteram suam flentibus porrexit. Cum lachrymarentur omnes, ipse vero sine lachrymis tantum verum sine vllo tristioris mentis argumento fuit, vt quosdam impatientius dolentes consolatus sit, quibus mãdata ad parẽtes eorũ dedit, adeo sicut in hostes, ita & in morte inuictus ei animus fuit. Cũ deficere eum amici viderent, quærunt quem imperii faciant hæredem: D Respondit: Dignissimum. Tanta illi magnitudo animi fuit, vt cum Herculem filium, cum fratrem Arideũ, cũ Roxanem vxorem prægnantem relinqueret, oblitus necessitudinem, dignissimum nuncupauit hæredem prorsus quasi nefas esset viro forti aliũ, quam virũ fortem succedere, aut tanti regni opes aliis, q̃ probatis relinqui. Hac voce veluti bellicũ inter amicos cecinisset, aut malum discordiæ misisset, ita vt omnes E in ęmulationẽ consurgunt, & ambitione vulgi tacitum sermonem & fauorem militum quærunt. Sexta die præclusa voce exemptum digito annulum Perdicæ tradidit. Quæ res gliscentem amicorum dissensionem sedauit. Nam etsi non voce nuncupatus est hæres, indicio tamen electus videbatur. Decessit Alexander habens annos triginta tres & vnum mensem.

Hæc autẽ quia in historia Machabæorum regni Alexandri mentio est facta, ideo ex libris Gentilium interposui, vt lector agnosceret non frustra virtutem Alexãdri enarrari, sed magnanimitate atque actione esse ipsũ præcipuum. Quod autem Alexander dicitur diuisisse regnum suum, cum adhuc viueret pueris suis qui secũ erant a iuuentute nutriti, non tam ipse hoc diuisit, quã illis diuidendum reliquit. (Iust. hist. lib. 13. Pau. Orosius li. 3. c. 23.) Igitur Alexander per 12. annos trementem sub se orbem ferro pressit, principes vero eius 14. dominati sunt, & velut optimam prædam a magno leone prostratam auidi discerpsere catuli, seque ipsos in rixam irritatos prædæ æmulatione fregerunt. Itaq. Ptolemæo primo Aegyptus & Aphricæ Arabiæque pars sorte prouenit. Confinem huic prouinciæ Syriam Laomedon Mytelenæus. Ciliciam, Philotas & Philo Illyrios accipiunt: Mediæ maiori, Acropatos, minori socer, Perdice pręponitur. Susania gens Syno, Phrygia maior Antigono Philippi filio assignatur. Lytiã & Pamphiliam Learchus, Cariam Cassander, Lydiam Menander sortiuntur, Leonato minor Phrygia euenit. Thracia & regiones pontici maris Lysimacho, Cappadocia cum Paphlagonia Eumeni datur. summus castrorũ tribunatus Seleuco Antiochi filio cessit Stipatoribus regis satellitibusq; Cassander filius Antipatri præficitur. In Bactriana vlteriore, & Indię regionib. prefecti priores qui sub Alexandro esse cœperunt, permanserunt. Seres inter duos amnes Hydaspem & Indũ constitutos * Thaxiles (Taxillas.) habebat, in Colonias in nudis conditas Phiton Agenoris filius mittitur, Parapomenos fines Caucasi mõtis Axiarches accepit. Draicas & Argeos Statanor, Bactrianos Amyntas sortitur. Sagilianos Scytheus, Nicanor Parthos, Philippus Hircanos † Phratrafernes (Phrataphartes.) Armenios, Neoptolemus Persas Peutestes, Babilonios. † Arthous (Arthomus.) Pelasgos Archesilaus Mesopotamiã, adepti sunt. Sed tamen inter cętera hęc regna quatuor tantum eminebant, hoc est Aegypti quod tenebat Ptolemæus Lagi filius Macedonũ quod Philippus, qui & Arideus frater Ale-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et pertrãsiit vsq; ad fines ter. *Habitabilis ex parte Orietis.*
2 Et siluit terra in con. *Quia nullus audebat sibi resistere verbo vel facto.* 3 Et congregauit virtu. *Hoc ponitur ad respondendum tacitæ quæstioni, quia posset quæri: Quomodo fecit tanta cum paruum esset regnum Macedoniæ? & respondetur, quod congregauit sibi exercitum valde fortem non solum de Macedonia, sed etiam de alijs locis, & bellatores undecumque sibi libenter adhærebat, nam in victorijs non retinebat sibi nisi bonum honorabile concedens alijs bonum vtile ex sua liberalitate.*
4 Et facti sunt. *Ad sui exercitus sustentamentum.*
5 Et post hæc decidit in lectum. *Aegritudine, valida.*
6 Et cognouit quia moreretur. *Habuerat enim de hoc responsum ab arboribus solis, & lunæ consecratis, a quibus quæsierat deuicto orbe terrarum rediret ad matrem suam & sorores charissimas, & responsum est quod non, quia cito esset moriturus.*
7 Et vocauit pueros suos nobiles. *i. socios familiares nullus .n. de filijs fuit si tamen aliquos habuit, legitur post eum regnasse.*
* Et

MORALITER.

5 *Decidit in lectum,* Assumẽs nostrę possibilitatis defectũ
6 *Et cognouit quia moreretur.* Nam ante mortem suam pluries prædixit, & voluntarie suscepit.
7 *Et vocauit pueros suos nobiles.* s. apostolos, qui licet de humili plebe fuerunt progeniti, tamẽ fuerunt nobiles virtute & spiritussancti charismatibus adornati, de qua nobilitate dicitur: Nobilitas sola est animum quæ moribus ornat.
Qui

† *Qui secum erant nutriti.* Pabulo verbi diuini.
† *Et diuisit illis regnum suum, dum adhuc viueret.* Nam imminente passione sua dixit eis Lucæ vigesimo secundo. c. *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum.* Item illud: *Et diuisit illis regnum suum.* Dicit glo. i. diuidendum tradidit. Et hoc modo potest exponi de ecclesia militante, quæ frequenter dicitur Christi regnum, cuius ordinationem & distinctionem per diuersos status & dioceses Christus apostolis & eorum successoribus cõmisit.

Alexandri possedit. Syriæ & Babylonis, quod Seleucus Nicanor sibi vendicauit. Asiæ, quod tenuit Antigonus, sicut in visione Danielis præmōstratum est, quod facto vno cornu maiore in capite hirci illius īsignis, orta sint pro eo quatuor cornua minora.

Dan.8.c.

In 2.capitul. Zach.

✱ Rupert. Cornu magnū de quatuor cornibus (quę vidit Zacharias) vnum fuit regnum Græcorum, sed diuisum est contra se metipsum, quia de regno vno regna quatuor facta sunt

a & mortuus est. Et obtinuerunt pueri eius regnū vnusquisque in loco suo, & īposuerunt sibi omnes diademata post mortem eius, & filij eorum post eos annis multis, & multi b plicata sunt mala in terra. Et exiit ex eis radix peccati. An c tioch⁹ illustris, filius Antiochi regis :q fuerat Romæ obses

† † † † 1 2 3 4 5 6

B quando Alexandro mortuo obtinuerunt pueri eius regnum vnusquisque in loco suo. Attende nunc Si regnū illud integrum permansisset, & vnum, nunquid contra illud Iudas Machabæus leuasset caput suum? Equidem potuisset hoc fieri per Dei auxilium, sed placuit Deo tali ordine fieri hoc ipsum, vt regnum diuisum infirmius existeret, & Romani imperii principatus eidem superueniret, suoque illud malleo tunderet ac deterreret.

In 12.capitu. Apoc.

✱ Idem. Mortuo Alexandro, surrexerunt pro eo quatuor duces eius, qui sibi imperium diuiserunt. Hoc est quod in Daniele legimus. c.8. Scriptum quoque in libro Machab. Obtinuerunt pueri eius regnum vnusquisque in loco suo. Quamuis autem vnius capitis quatuor cornua, idest, vni⁹ regni Macedonici reges quatuor fuerint, vno tantum ex illis aduersus prægnantem Draco rufus visus est, s. posteritate Seleuci, cuius in partē Syria, in qua continebatur Iudæa, obuenit. Ex illis namque qui regnauerunt in Syria exiuit radix peccati Antiochus. Epiphanes, i. illustris. Hoc vnum diadema ex illis quatuor, Draco rufus in sua causa contra mulierem induit, & illud sanguine sanctorum sæuus homicida cruentauit.

Rabanus.

a *Et obtinuerunt*. Decedente igitur Alexandro magno totum corpus regni Macedonum quod ipse non sine grandi labore coadunauerat, pueri eius per tyrannidem diripuerunt, & multis atque grauibus præliis dilaniauerunt, sicut in historiis gentium copiosissimè scriptū inuenitur. Sed ex his plurimis omissis scriptor præsentis historiæ ad Antiochum Epiphanem peruenit, qui plurimain Iudæos commisit mala, & locum sanctū polluit ac legem prophanauit. De quo sequitur.

Rabanus. Rupertus Lib.9.de vict.verbi. Dei capi.16. † Callinicus

C

b *Et exijt ex eis ra. pec.* Primus itaque post Alexandrum magnum regnauit in Syria Seleucus cognomento Nicanor annis 32. Secundus Antiochus, qui vocabatur Sother annis 19. Tertius Antiochus, qui vocabatur Theos annis 15. Quartus Seleucus, qui cognominatus est † Gallericus filius Antiochi annis 20. Quintus Seleucus Ceraunos filius Seleuci Gallerici, annis trib. Sextus Antiochus magnus, quē scriptura hic dicit Antiochi illustris patrē esse, q frater erat Seleuci Ceranni & filius Seleuci Gallerici regnauit annis triginta sex. Septimus Seleucus qui & Philopator nominatus est annis 12. Post quē Antiochus Epiphanes, qui & præclarus siue nobilis dicitur, frater Seleuci Philopatoris, & filius Antiochi magni annis 11. De quo modo scriptura narrat, quod ex eis exierit radix peccatrix, Antiochus illustris filius Antiochi regis qui fuerat Romæ obses. Qui merito radix peccati dicitur qui stirpis inutilis, ad peccata procliuis, & ad impietatem erat prōptissimus, sub quo legis Dei persecutio, & Machabæorū bella narrātur. Colligitur enim omne tempus regni Gręcorum a primo anno Seleuci Nicanoris vsque ad initiū regni Antiochi Epiphanis anni 137.

c *Qui fuerat Romæ obses, &c.* Seuer. Sulpitius. Scipio Africani frater bellauit aduersus Antiochum, quo bello victus imperii parte multatus est. Hic duos filios habuit, Seleucum & Antiochum quem obsidem Romanis dederat. Ita Antiocho magno mortuo, Seleucus eius filius natu minor regnum adeptus est. Tum Antiochus a Romanis dimissus, datusq; in locum eius obses Demetrius Seleuci regis qui eo tēpore regnabat filius Seleuco mortuo, anno imperii duodecimo, regnū frater Antiochus qui Romę obses fuerat, occupauit. Is post quinquenniū quam regnare ceperat Hierosolymam depopulatus est. Etenim Romanis graue stipendium pensitans, ipse immensis sumptibus pæne necessario cogebatur pecunias rapto q̄rere, neque vllam prædandi occasionē omittere.

✱ Eusebius. Post prælium quo in Termopylis est victus Antiochus, inter Romanos & eum cōuenit, vt mille talenta per annos singulos vectigalis noīe solueret.

✱ Rupertus. *Ex te.* Inquit Naum propheta, *Exibit cogitans Dominum malitiam, mēte pertractans præuaricationem.* Non vnus quilibet homo tantum, sed multitudo hominum præuaricatorum, sicut in Machabęis habemus scriptū: *In diebus illis exierunt ex Israel viri iniqui, &c.* Hoc fuit initiū dolorum.

✱ Idem. Multos fuisse in populo Iudæorum, etiā ante vltimam impietatem qua Christum occiderunt; & Apostolos eius persequentes verbum eius repulerunt, qui dicerent: *Omnis qui malum facit, bonus est in conspectu Domini, &c.* Illud indicat de libro Machabęorum taliter dictum: *In diebus illis exierunt ex Israel &c.*

✱ Hegesippus. Rex Antiochus cui nomē illustris, Antiochi regis filius vbi Aegyptum suo imperio adiunxit, in superbiam elatus, quod ei incerta bellorum prosperauissent, ritus Hebræorum negligi, ministeriaque prophanari iusserat, idque postulantibus plerisque Iudæis, statuere ausus.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et multiplicata sunt mala in terra. *Quia regnum Syrij & regnum Aegypti ab Alexandro descendentia afflixerunt populum Israel colentem dominum, & quia præmissa dicta sunt vt ad Antiochum illustrem deueniretur, ideo subditur.*

2 Et exiit ex eis. *s. a regibus Syriæ, vt patet in figura supra posita.*

3 Radix pec. *Nam ex eo pullulauerunt plura mala quam ex alijs præcedentibus.*

4 Antiochus illust. *i. pręclarus seu nobilis, & signat idē quod Epiphanes, quod est nomen Græcum, & dicitur ab Epi quod est supra & phanes, quod apparitio, quasi super alios eminens vel apparens.*

5 Filius Antiochi. *Magni.*

6 Qui fuerat Romæ obses. *Nam Antiochus magnus pater eius per Romanos fuit repressus ab infestatione vicinarum sibi gētium Romanis fœderatarum, & ad maiorem securitatem accepit obsidem filium suum iuniorem, qui audita morte sui patris & inertia Seleuci sui fratris: de Roma clam recessit, & in Syriam veniens aliquas ciuitates maritimas habuit, & tandē regnū, ideo subditur.*

MORALITER.

† † *Et obtinuerunt pueri eius regnum vnusquisque in loco suo.* Nam quilibet regimen spirituale accepit in sorte sua.

† *Et imposuerunt sibi omnes diademata.* s. diademata martirij, & doctrinæ.

† *Et filij eorum post eos.* Quia post apostolos fuerūt multi episcopi, qui sunt successores apostolorum, qui meruerunt diademata martyrum & doctorum.

† *Annis multis.* Hoc dicitur, quia postea per longum tēpus paulatim refriguit Charitas, in ministris ecclesiæ, in tantum, quod multi sunt magis intenti pompis & carnalitatibus, quam defensioni sui gregis & doctrinæ, ideo subditur.

1 *Et multiplicata sunt mala in terra.* In populis ex superiorum malis exemplis. Gregor. in pasto. Cum pastor per abrupta graditur, consequēs est vt ad præcipitium grex sequatur.

2 *Et exijt ex eis radix peccati Antioc.* i. prælatus cupidus & superbus. *Nam cupiditas est radix omnium malorum.* Vt dicitur. 1. ad Timot. 6. b. & Eccl. 10. b. *Initium omnis peccati est superbia.* Et radix ista multum diabolo procurante germinauit in ecclesia.

4 *Antiochus illustris.* Tales enim quia promouētur ad ecclesiæ dignitates, licet sint de infimo genere, tamen reputari volunt nobiles & illustres. Bernard in. super *Missus est.* Videas plerosque in ecclesia Dei de ignobilibus nobiles, de pauperibus diuites factos subito intumescere, pristinæ abiectionis obliuisci, genus quoque suum erubescere, & infimos dedignari parentes.

† In

a *In diebus illis exierunt*. Græca ac Romana narrat historia, A quod Antiochus Epiphanes contra Ptolemæum Philometorem Cleopatræ sororis suæ filium, cuius ipse auunculus erat dolos construxerit, vt eum regno Aegypti priuaret. Et cum post mortẽ Cleopatræ Alauius eunuchus nutritius Philometoris, & Leneus Aegyptum regerẽt, & repeterent Syriam quam Antiochus fraude occupauerat ortũ est inter auunculum, & puerum Ptolomæum prælium. Cumq; inter Pelusium, & montem B Cassium prælium commisissent victi sunt duces Ptolemæi. Porrò Antiochus parcẽs puero, & amicitias simulans, ascendit Memphis, & ibi ex morte Aegypti regnum accipiẽs, puerique rebus prouidere se dicens, cum modico populo omnem Aegyptum subiugauit, & abundantes atque vberrimas ingressus est ciuitates, fecitque quæ non fecerant partes eius, & partes partum illius, sicut in Danie. de eo scriptum est Nullus enim in regno Syriæ ita vastauit Aegyptum, & D omnes diuitias eorum dissipauit, & ita callidus fuit vt prudentes cogitationes eorum qui duces pueri erant sua fraude subuerteret.

b *Et ædificauerunt gymnasium in Hierosolymis, &c.* * Iosephus Menelaus, & filij Tobię ad Antiochũ discesserunt dicentes, quod vellẽt patrias relinquere leges, & conuersationem legesq; obseruare Gręcorum. Rogauerũt ergo eum vt permitteret eis Hierosolymis ędificare gymnasium cumq; concessisset circuncisionem E suam velauerunt, vt non apparerent in denudatione Græcis esse dissimiles: cæteraq; omnia relinquentes, quę in illis mos patrius imponebat, aliarum facta gentium ritusque sequebantur. [L. 12. antiq. c. 6.]

* Rup Est aũt gymnasium nudorũ exercitium quo iuuenes nudi luctantes se exercebant Velando aũt circuncisionem, recesserunt a testamento sancto, ꝙ pepigit Deus cũ Abraham [L. 9. de victoria verbi Dei c. 18.]

& regnauit in anno centesimo trigesimo & septimo regni 1
a Græcorum. In diebus illis exierunt ex Israel filij iniqui: & 2
suaserunt multis dicentes. Eamus & disponamus testamẽ- 3
tum cum gentibus, quæ circa nos sunt: quia ex quo recessi- 4 5
mus ab eis, inuenerunt nos multa mala. Et bonus visus 6
est sermo in oculis eorum. Et destinauerunt aliqui de 7 8
b populo, & abierunt ad regem, & dedit illis potesta- 9
tem, vt facerent iustitiam gentium. Et ædificauerunt 10 11
gymnasium in Hierosolimis secundum leges natio-
num: & fecerunt sibi præputia, & recesserunt a testa- 12 13 †
mento sancto, & iuncti sunt nationibus, & venundati 14
sunt, vt facerent malum. Et paratum est regnum in 15 16
conspectu Antiochi, & cępit regnare in terra Ægypti, †
vt regnaret super duo regna. Et intrauit in Ægyptum in 17

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et regnauit in anno centesimo. *Quod incepit ab Alexandro Magno, vt dictum est suprà. Dicunt tamen aliqui quod hæc numeratio incipit a primo anno Seleuci, qui immediatè successit Alexandro Magno in Syria. Sed hoc non videtur bene dictum: quia hic, & infra 6. cap. & Dan. 8. Alexander dicitur primus in regno Gręcorũ. Non obstat quod ipsi per tempora regum intermediorum numerant 137. annos a primo anno Seleuci vsque ad primum annum Antio- C chi Epiphanis, quia idem annus dicitus vltimus regis præcedentis, & primus immediatè sequentis: & sic bis computatur. Antiochus autem Epiphanes fuit nonus ab Alexandro Magno: & sic per talem computationem vnius anni bis computati habentur nouem anni minus secundum veritatem, qui fuerunt de tempore Alexandri Magni postquam regnauit in tota Græcia. Duodecim autem anni quibus dicitur regnasse incipiunt a tempore quo post patrem immediatè regnauit in Macedonia tantum: & sic regnum Græciæ inchoandum est ab eo.*

2 In dieb. illis. *Posita origine persecutoris, hic consequenter ponitur occasio persecutionis quæ processit ex malicia aliquorum de populo Israel: ideo dicitur.* In dieb. illis exierunt ex Israel filij ini. *Non solum in seipsis formaliter, sed etiam in alijs effectiue: ideò subditur.*

3 Et suaserunt multis dicentes, eamus & disponamus testa. *i. fœdus societatis.*

4 Cum gentibus. *Incircuncisis, & idolatris nos eis conformando, & subditur ratio.*

5 Quia ex quo recessimus ab eis. *Istud dictum videbatur habere colorem, quia ante captiuitatem Babylonicam populus Israel multum declinauit ad idololatriam, vt patet 3. & 4. reg. & tamen habuit reges potentes. s. in Samaria, & Ierusalem. Post reditum verò captiuitatis Babylonicæ vsque ad hoc tempus, ad idolatriam non declinauerat, & tamen regem non habuerat: & sub tributo regum aliorum seruiebat. Sed isti tacebant illud ex quo persuasio talis erat iniqua. s. quod propter idololatriam regum Israel, & Iuda, & subditorum suorum dicta regna fuerant destructa, & reges Israel, & Iuda cum suis populis captiuati.*

6 Et bonus visus est. s. in oculis eorum. *Quia respiciebant quantum, ad illud quod proponebatur, & non quantum ad illud quod tacebatur.*

7 Et destinaue. *i. firmiter ordinauerunt.*

8 Aliqui de populo. *i. pauci respectu aliorum.*

9 Et abierunt ad regem. *s. Antiochum idolatram.* F

10 Et dedit illis potestatem, vt faceret iustitiam gentium *i. vt secundum ritum incircuncisorum viuerent, & adhoc alios liberè possent inducere.*

11 Et ędificauerunt gymnasi. *i. scholam, in qua docerentur, & addiscerent leges, & statuta Gentilium. Et dicitur gymnasium, nam in schola disputat vnus contra alium sicut in gymnasio exercentur homines ad luctam corporalem.*

12 Et fecer. sibi præ. *Dimittendo filios suos incircuncisos.*

13 Et iuncti sunt nati. *Conformando se eis in vita, & moribus.*

14 Et venundati sunt. *i. totaliter dediti.*

15 Vt facerent malum. *Sicut de Achab dicitur 3. Reg. 21.* Eò ꝙ venundatus sis, vt faceres malum in conspectu domini.

16 Et paratum est regnum in conspectu Antiochi. *Hic cõsequenter ponitur afflictionis tempus & ordo. Nam eam fecit Antiochus in egressu de Aegypto. Ad cuius intellectum sciendum, quod sicut dixi super Danie. 10. Antiochus magnus ad confęderationẽ ipsius cum rege Aegypti, & econuerso, dedit filiam suam Cleopatram Ptolemæo Epiphani, ex quib. natus fuit Ptolemæus Philometor: igitur mortuo Ptolemæo Epiphane Antiochus illustris rex Syriæ accepit aliquas ciuitates regni Aegypti regnò suo propinquas, quasi tutor nepotis sui, qui puer adhuc erat: quas cum duces Aegypti repeterẽt pro puero, & ipse nollet reddere, motum fuit bellũ inter ipsos, & Antiochum: in quo deuicti fuerunt duces Aegypti: & per cõsequens Ptolemæus Philometor cum eis qui erat adhuc multum iuuenis, & Aegypto spoliata Antiochus venit in Ierusalem, vbi fecit multa, mala vt habetur in parte sequenti. In hac aũt parte describitur bellum dictũ, cum dicitur.* Et paratum est re. in conspe. An. *s. regnum Aegypti modo iam dicto: & patet litera paucis exceptis.*

17 Et intrauit in Aegyptum in multitudine gra. *s. ad sustinendum.*

* In

MORALITER.

2 *In diebus illis exierunt ex Israel filij iniqui.* Israel interpretatur videns Deum ideo per istos significantur mali religiosi, qui per vitam contemplatiuam esse debent inclusi, sed discurrere quærunt, & dissolutis sæcularibus familiaritate coniungi, & per consequens in moribus conformari sicut dicitur Psal. 105. f. *Et commixti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum, & factum est illis in scandalum.* Ideo sequitur.

† *Et recesserunt a testa. sancto.* i. a religionis voto.

14 *Et venundati sunt, vt facerent malum.* i. totaliter dedidit. Vnde dicit August. Sicut non inueni meliores illis qui in monasterijs profecerunt, ita non inueni deteriores, qui in eis defecerunt. [August.]

16 *Et paratum est re. in conspe. Antio.* Sicut dictum est per Antiochum significatur prælatus cupidus, & superbus. Et iam in tantum aliqui sunt cupidi, & superbi, qui volunt tenere plures ecclesias ideo subditur.

† *Vt regnaret super duo re.* Vnde contingunt contentiones & prælia.

☞ Abraham, in quo est promissio seminis qđ est Christus:
A cuius promissionis fidem in eo negauerunt quod circũcisionem signaculum fidei velando, præputia sibi fecerunt. & ita veraciter a testamento sancto recesserunt.

* Idem. De regno Grecorum nemo nescit quia blasphe-
In 13.c.Apoc. mauit, & blasphemiæ notam sibi iniussit quando Antiochus ascendens Hierosolym. multitudine graui, intrauit in sanctificationẽ cum superbia. De hac præuidens
a Daniel. *Et magnificatus est*, inquit, *vsq; ad fortitudinem cœli, & decidit de stellis, & con*
Dan. 8. b *culcauit eas, &c.*
Rabanus. a *Et con. Antio.* Cõsequenter autẽ de eodem rege in prædictis historijs narratur, quod postquã
B reuersus est expulsus ab Aegyptijs venisse eum in Iudæã: hoc est aduersus testamentum sanctum, & spoliasse templum, & aurum tulisse quam plurimum. Positoque in arce præsidio Macedonum, reuersum in terram suam, & post biennium rursum contra Ptolemæum exercitum congregasse ad Austrum. Cumque duo fratres Ptolemei Cleopatræ filij, quorum auunculus erat Antiochus, obsiderentur Alexandriæ legatos venisse Romanos, quorum vnus Marcus Publius Leuinas, cum eum stantem inuenisset in littore, & senatusconsultum dedisset quo iubebatur ab amicis populi Romani recedere, & suo imperio contentum esse: & ille responsum ad amicorum consiliũ detulisset, orbem dicitur fecisse Marcus in arenis baculo quem tenebat manu, & circunscripsisse regem atq; dixisse: Senatus, & populus Romanus præcipiunt, vt in isto loco respondeas quid cõsilij geras. Quibus dictis ille perterritus ait. Si hoc placet senatui, & populo Romano, recedendum est hinc atq; ita statim mouit exercitum. His cõ-
Iosephus antiquita. lib. 12. c. 6. sentanea Iosephus scripsit: quod reuersus propter Romanorum timorem ab Aegypto rex Antiochus ad Ierosolymam duxerit exercitum, quo perueniens anno. 143. post
C regnum primi Seleuci centesima quinquagesima tertia Olympiade, die vigesima, & quarta mẽsis Casleu, quẽ Macedones Appelleon nominant ceperit eam sine conflictione cuiuspiam, aperientibus ei portas his qui voluntati eius consentiebant, ingressusq; ciuitatem Ierosolymarum multos interemit, sibi contraria sapientes. Necnon etiam eos qui portam aperientes ciuitatem ei tradiderũt propter templi diuitias interfecerit, multasque auferens ab eo pecunias ad Antiochiam reuersus sit postquam autem spoliauit templum, ita vt vasa Dei, & lucernas aureas asportaret, & aram auream, & mensam, & sacrariũ, neque de velis abstinuerit, quæ ex bysso, & cocco erant: exhauriens autem & thesauros nil penitus derelinquens ad maximum Iudæos luctum propter hæc vsque perduxerit, nam & quotidianas immolationes quas Deo secundum leges offerebant celebrare prohibuit. Depredans autem totam ciuitatem quosdam interfecit, alios captiuos cum vxoribus & filijs deduxit, ita vt numerus multitudi
D nis captiuorum vsq; decemmilia existere videretur.

b *Et accepit altare aureum, &c.* * Beda. Post annos ferè trecentos quadraginta ab instauratione Ierusalem per Esdram, & Nehemiam, rex Græcorum nefandissimus Antiochus fraude capta ciuitate templũ sordibus idolorum profanauit, auferẽs inde, & confringẽs altare Domini aureum, mensam propositionis, candelabrum luminis, & cætera templi vasa aurea, quæ inuenire potuit. Ho. eccl.

* Eusebius. Cæsar. Quæ a Psal. 78. accepimus completa sunt in Antiochi temporibus qui vocatus est illustris: qui cum in Syria regnaret, irrumpit quidem in vrbem Ierosolymam, fœda-
E uit templum, & sanctuarium euertit.

* Chrysostomus. Daniel has præuidens Iudæorum calamitates, repetit hanc quæ sub Antiocho illustri facta est captiuitatem excidiumq; atq; desolationem templi, etiã ipsum tempus addidit: Machabæorum res significans, quæ acciderunt sub Iuda, Simeone, & Ioanne. Or Iud

Mysticè. Autem Antiochus hic qui intrauit in terram sanctam cum superbia, & deuastauit templum, & locum sanctum polluit superstitione Gentili, Typum tenet Antichristi, qui contra ecclesiam Christi crudeliter bellum gerit, & animas credentium (quæ verè templum Dei sunt) errore suo polluere contendit. De quo in Danielis prophetia sub figura istius Antiochi ita scriptum est. *Cor eius aduersus testamentum sanctuarij, & faciet ac reuertetur: & cogitabit aduersus eos qui dereliquerunt testamentum, brachia ex eo stabũt & polluent sanctuarium fortitudinis, & auferent iuge sacrificium, & dabunt abominationem in desolationem, & impij testamenta simulabunt fraudulenter, populus autem sciens Deum suum obtinebit, & faciet, & reliqua.* Nulli dubium est quin hæc quæ sub Antiocho Epiphane in imagine præcesserunt, hoc est vt rex sceleratissimus persecutus sit populum Dei, sæuitiam pręfigurent Antichristi, qui Christi populum persequetur,
F qui indignabitur contra testamentum Dei: & cogitabit aduersus illos quos vult legem Dei relinquere, polluetq; sanctuarium Dei homines videlicet ad imaginem Dei creatos diuersis vitijs corrumpendo. auferet iuge sacrificium quando hostiam laudis Christo Dei filio offerre in ecclesia prohibebit. abominationem desolationis in loco sancto statuet, quando diuinum cultum a Christianis sibi extorquebit exhiberi, ita vt in templo Dei sedens ostendat se tanquam ipse sit Deus Vnde multi nostrorum putant ob sęuitię, & turpitudinis magnitudinem Domicianum siue Neronem Antichristum fore. Sed licet ipsi Antichristi fuerint, quantum ad eius corpus pertinent & mẽbra ipsius sunt: tñ ipse omnium iniquorum caput iuxta finem mundi venturus est, qñ iuxta veritatis sñiam. *Erit tribulatio talis qualis nõ fuit ab initio mundi vsq; modo, nec fiet postea.* ☞ Verum

multitudine graui, in curribus, et elephantis, et equitib. et copiosa nauiũ multitudine. Et constituit bellum aduersus Ptolemæum regem Ægypti, et veritus est Ptolemæus a facie eius, et fugit, et ceciderunt vulnerati multi. Et cõprehendit ciuitates munitas in terra Ægypti, et accepit spolia terrę Ægypti. Et conuertit Antiochus, postquam percussit Ægyptum in centesimo et quadragesimo et tertio anno, et ascendit ad Israel, et ascendit Ierosolymam in multitudine graui. Et intrauit in sanctificationem cũ superbia, et accepit altare aureum, et candelabrum luminis, et vniuersa

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 In cur. *In quibus pugnabant reges antiquitus.* 2 Et eleph. *Portantibus castra lignea, in quibus erant homines armati desuper proijcientes iacula.* 3 Et equi. *Circa elephantos ordinatis, ne occiderẽtur ab aduersarijs.* 4 Et copiosa nauium multitudine. *Inuadens Aegyptum per terram, & per mare.* 5 Et conuertit. *Hic consequenter ponitur Iudæorum multiplex oppressio, cum dicitur*
6 Et conuertit Antiochus. *Iter suum.*
7 Postquam percussit Aegyp. *Modo dicto.*
8 In centesimo & quadragesimo & tertio. *s. regni Græcorum, & per consequens anno sexto regis Antiochi, vt patet ex prædictis.*
9 Et ascendit ad Israel. *Quia parata erat ad faciendum mala.*
10 Et intrauit in sanctificationem. *i. in templum quod iamdiu erat per Zorobabel, & socios eius reædificatum.*
11 Cum super. *Tractans contẽptibiliter vasa sacra: ideo subditur*
12 Et accepit. *In quo cremabatur thymiama ad honorẽ diuinum.*
13 Et candelabrum. *Nam super illo erant septẽ lucernæ aureæ.*
14 Et vniuersa vasa eius. *s. forcipes, & emunctoria, quæ omnia erant aurea, Exo. 25.*

* Et

MORALITER.

† 6 *Et conuertit Antiochus.* Sequitur.
9 *Et ascendit ad Israel.* Per quod significatur claustrum religionis, vt dictum est. Dicit autem Gregorius homil. 10. Certe iniquorum omnium diabolus caput est: propter quod caput est iniqui prælati, & ideo de vno fit transitus ad alium propter connexionem eorum. Ideo Antiochus qui prius significauit pręlatum iniquum, hic significare potest diabolum, qui ascendit ad Israel subuertendo statum religiosum, ideo sequitur.
12 *Et accepit altare aureum.* In quo cremabatur incensum: ideo significat orationem deuotã, sicut dicitur Ps. 140.a. *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Quę multũ est diminuta in locis religiosorum.
13 *Et candelabrum luminis.* Per quod significatur Sacrę Scripturę studium, sicut dicitur Ps. 118. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis.* Quod est multum diminutum in religione, & quasi ablatum Nam multi libentius student iura ciuilia, & aliqui philosophica, & aliqui curiosa, & inutilia. Et quod deterius est superstitiosa.
† Et

vasa eius,& mensam propositionis,& libatoria,& phialas, 1
&mortariola aurea, & velum,&coronas,& ornamentũ au 2
reũ,quod in facie tẽpli erat,&cõminuit omnia,&accepit 3 4
argẽtũ,& aurũ, & vasa cõcupiscibilia,& accepit thesauros 5
occultos quos inuenit,&sublatis omnib.abijt in terrã suã. 6 7
a Et fecit cędẽ hoĩum,& locutus ẽ superbia magna.Et factus 8
†
†

A Verum iuxta Ioannis,vocẽ. *Antichristi iam multi sunt.* Quia per membra sua idem malignus hostis iam misterium operatur iniquitatis, per hæreticos videlicet schismaticos atq; paganos,& seducit multos: tunc ẽt si fieri põt ipse scãdalizat electos,quia soluitur Satanas de carcere suo & totum furorem suum quãtum per mittitur, in Christi colas pfundit. Tollit ergo Antiochus de Ierusalem altare aureum:quãdo eos qui perfectiores esse videbãtur, & pro populi statu nõ mediocriter dominũ exorare,suasu maligno euellit de ecclesia.Tollit & candelabrum luminis,& vniuersa vasa eius,quãdo eos qui prędicationis officio fugebantur,& veluti luminaria per diuersas species dogmatũ in populo Dei lucere debuerunt,
B siue per metum siue per cupiditatem terrenam de ordine suo præcipitauit. Tollit ergo mensam propositionis ac vasa eius,quando scripturas sacras cum iniqua interpretatione confundere per hæreticos satagit, & eos qui in meditatione legis Dei velut vasa mensæ Dei,ac panes propositionis commanere videbantur,astutia nequitiæ suæ corrumpere,atq; in errorem seducere contendit. Velũ quoque,& coronas, & ornamentum aureum , quod in facie templi erat,idem antiquus hostis tollit: & cõminuit omnia quando literam legis Dei (in qua sapientia diuina ac mysteria cęlestia latẽt, & vbi corona perpetuæ mercedis, & bene laborantibus, & præcepta Dei seruantibus,in regno cœlesti, ac claritate perpetua percipienda promittitur) contritis sententijs ac sensu deprauato in alienum intellectum conuertit,animasq; sibi obedientes hoc modo decipit. Nam aurum argentumq; & thesauros occultos nihil aliud intelligo quam eloquij venustatẽ ac sensuum puritatem, cum thesauro virtutum quæ in occultis cordis apud fideles collocantur. Hæc omnia diabolus de regno Christi auferre molitur, cum possessores eorum his
C bonis spoliatos in baratrum suæ perditionis secum trahere conatur. Hinc quotidie planctus,& gemitus in ecclesia nascitur cum de casu proximorum per compassionem coetus fidelium,non mediocriter contristatur.

* Eusebius. Cæsarius Antiochus Epiphane cum de regione Ptolemæorum,quam subito inuaserat,Romani senatus præcepto recessisset,in Iudæam venit.ibique Iasoni pontificatũ tradidit:quo deinde expulso Menælaum successorem ei dedit. Deinde legem impugnat Iudæorũ,primum quidem omnem eorum prouinciam ad idololatriam compellens: qui parere noluerant, enecat. Postea Hierosolyman ascendens,templum,& vasa Dei,quæ ministerio fuerant conseruata,vastat in templo,Iouis Olympij simulachrum ponit,&c.

* Iosephus. Heb In dieb.illis cęperunt prælia magna,& horrenda grassari contra populũ Iudaicum. Nam cũ Antiochus regnaret in terra Aegypti eleuatũ est cor eius super modũ, misitq; per totũ dominiũ suũ ad oẽs populos, vt adorarent imaginẽ quę suã exprimebat effigiẽ. Et consentientibus

D sentientibus cunctis adorantibusq; venerunt quidam,inquit de populo nostro,Menelaus s.Simeon,& Alchimus, atq; alij multi impij gentis nostræ homines, & incitauerunt Antiochum vt mala inferret populo Israelitico.

* Rupertus. Dicendum quibus peccatis populus meruerit vt Deus per Antiochum eos affligeret. Malum ipsorum primum ab ipsis processit, ita vt exigeret iustitia fieri quod faciendum dixerat in Dauid: Deus. *Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum.* Iason itaq; & Menelaus,qui patrijs nominibus Iesu,& Oniæ relictis hæc græca nomina sumpserant,egerãt vt occideretur Onyas pontifex prius,propter quem leges optimè custodiebantur. Occisus itaq; est propter iustitiã primus in acie sanctorum martyrum Machabæorũ, vir in vita sua , & post mortem venerabile habens testimonium.&c. Hoc initium statim sequutus est profectus, & successit incrementum. Etenim sub ipsa arce Sion gymnasium constituerunt:deinde optimos quosq; ephęborũ in lupanaribus posuerunt. Propter impij Iasonis nefariũ scelus,Sacerdotes iã non circa altaris officia dediti erant, sed contempto templo,& sacrificijs neglectis, festinabant participes fieri palestræ, & præbitionis eius iniustæ, & in exercitijs disci, & patrios honores nihil habentes græcas glorias optimas arbitrabantur. Vbi tales erant Sacerdotes qualis putas erat populus. Qualis iuuentus,talis pseudopontificis alumna? Iam vtiq; locus,& tempus erat,vt veniret super eos sententia maledictionum quæ in Deuteronomio recitantur: quatenus fierent in exemplum subuersionis Sodomæ,& Gomorrhæ,&c. Hæc idcirco dicta sunt, vt appareat æquitas iusti iudicij Dei, quia nisi sola gratia reseruare voluisset gentem illam propter adimplẽdam promissionis de Christo veritatem non tantum scelestis manibus impij Antiochi, verumetiam tali pœnæ iustum fuisset illos subijci, quali Sodoma, vel Gomorrha succubuit. Nam grauius erat peccatum istorum scriptam legem habentium,quam Sodomorum non habentium.

L.9. de vict. verb.cap.17. 18.19. — Psal.88. — E — F — Deut.28. Gen.19. — Isa.1.

a *Et fecit cędem.* Omnis dignitas,& omnis ætas atq; omnis sexus dolet tumultuante persecutore,quia nulla persona immunis est a persecutione. Gemit quisque tam pro suæ tranquillitatis detrimento,quam etiam de fide cadentium damno. Quia sicut Paulus ait. *Sollicita sunt in Christi corpore pro se inuicem membra, & si patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra.* Vnde,& idem apostolus contra eos scribens,qui vanam gloriam amabant enumeratis laboribus suis quos ipse corporaliter sufferebat, subiunxit dicens. *Propter illa quæ intrinsecus sunt,instantia mea quotidiana solicitudo omnium ecclesiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur,& ego non vror? Si gloriari oportet,quæ infirmitatis meæ sunt,gloriabor.* Et alibi. *Gaudete ait cum gaudentibus,flete cum flentibus,idipsum inuicem sentientes,non alta sapientes sed humilibus consentientes.*

Raban. — 1.Cor.12. d. — 2. Cor. 11.d. — Rom.12.c.

Rupertus.

NICOLAVS DE LYRA.

*
1 Et mensam propositionis. *Super quam ponebantur duodecim panes calidi in die sabbathi pro duodecim tribubus Israel, & in hoc signabatur quod sacerdotibus debebatur a populo victus.*
2 Et libatoria. *i. vasa,in quibus probabantur liquida, de quibus fiebant libamina,quæ sunt oblationes de liquidis.*
3 Et phialas. *i. vasa in quibus reponebantur vnguenta, & thymiamata.*
4 Et mortariola aurea. *In quibus terebantur illa: ex quibus componebantur.*
5 Et velum. *Diuidentes inter sanctum, & sanctumsanctorum.*
6 Et coronas. *Existentes ibi ad ornamentum templi.*
7 Et ornamentum aureum. *i. cortinam aurifrigiatam.*
8 Et comminuit omnia,& accepit. *i. in puluerem redegit, vt dicunt aliqui expositores, sed non est verisimile,quod tam pretiosa vellet sic conterere:ideo dicitur quod comminuit,idest,a propria forma transmutauit, materiam retinens ad alios vsus ad suam vtilitatem.*

* Et

MORALITER.

†
1 *Et mensam propositionis.* In qua ponebantur panes ideo significat celebrationem Missæ,in qua consecratur panis vitæ. Hæc autem est oblata pro magna parte, quia sacerdotes religiosi solebant celebrare quasi quotidie:nunc autem multi celebrant valde raro,& sine debita præparatione.
2 *Et libatoria,& phialas,& mortariola aurea,& velum, & coronas,& ornamentum aureum.* Per ista significantur illa quæ valent ad tria prædicta.s.orationem, Sacræ Scripturæ lectionem,& Missæ celebrationem.
8 *Et accepit argentum.* Locutionis mundæ. Psal.11.b. *Eloquia domini eloquia casta,argentum igne examinatum.*
† *Et aurum.* Charitatis fraternæ,quę tanquam aurum,est preciosior inter virtutes ad proximum.
† *Occultos thesauros.* s.pœnitentiæ occultæ & orationes priuatæ. Ista namque nititur diabolus a religiosis auferre,& abstulit pro magna parte.

☞* Rupertus. Quis dubitet totum hoc additum esse iu-
A per iram Domini, & patris, seruos aut filios suos non per
L.9.de vict. verbi c.4. Zach.1. Psal.88. dere, sed corripere volentis? *Ego enim*, inquit, *Iratus sum pa-
rum*.s.visitando in virga iniquitates eorum & in verberi-
bus peccata eorum. Ipsi verò addiderunt malum, ad hoc tendente diabolo agitatore eorum, vt misericordiã meã auferrem ab eis, & irritum facerẽ verbum promissionis, tollendo legem, auferendo testamentum, & libros testamẽti, & ipsam quoque gentem, vt dũ non superesset gens vnde salus futura sperabatur, conse-
B quenter nec ipsa salus mundi Christus nasceretur.

Raban. a *Et post duos annos dierum misit rex principem.* Diximus superius, q Antiochus teneret Typum Antichristi: similiter idem perditionis filius hoc ĩ loco, princeps tributorum accipi potest quẽ princeps huius mundi, & rector tenebrarũ harum diabolus ad hoc incitat, vt in ciuitatibus Iudæ (hoc est in ecclesiis Christi) tributum peccatorum sibi soluere exigat. Tamen hoc non vbique vim agendo persecutionum expostulat, sed aliquando tormentis: aliquando blandimentis, aliquando minis & aperta sæuitia, aliquãdo autem fraude & do-
C lo. Vnde scriptum est. *Locutus est ad eos ver.pa.in do.* Sed qui crediderit ei sibimetipsi perditionem præparat. Agit .n. hoc idem hostis nefandissimus suasu maligno, & signis atque prodigijs mendacibus, vt eum homines Deum esse credant, & diuinum cultum illi exhibeant. Qui ergo sibi credũt hos in anima spiritualiter occidit. Qui autem resistunt corporali cruciatu eos affligit. Vnde euenit, qđ cum magno dolore mentis legendum est, vt perdat populum multum ex Israel, cum plurimos de Christiana religione in apostasiam conuertit. Accipit spolia ciuitatis, cum ornamenta ecclesiæ tollit. Succenditq; eam igne, cũ persecutione deuastat. Destruit domos eius, & muros in circumitu, cum plebes credentium dissipat ac defensores eorum: hoc est doctores enecat: captiuasque ducit mulieres,
D & natos, & pecora: quia illi qui molliciem animi habẽt & pueri sunt sensibus: ac carnalib. desiderijs seruientes more brutorum animalium viuunt, captiuati ac laqueo antiqui hostis maximè patent. Deuastatis ecclesijs Christi, & dispersis propter persecutionẽ ministris ipsius hostis malignus in loco eorum arcem impietatis erigere, blasphemos cultores substituere molitur quatenus si possibili sit per prauos homines nomen Christianum (quod solum in orbe præualuit) funditus deleatur, & diaboli voluntas in pollutione idolorũ, & multiplicitate peccatorum expleatur.

est planctus magnus in Israel, & in omni loco eorum. Et in 1
gemuerunt principes: & seniores, & iuuenes, & virgines in-
firmati sunt, & speciositas mulierum immutata est. Omnis
maritus sumpsit lamentum, & quæ sedebãt in thoro mari 2
tali, lugebant. Et cõmota est terra super habitãtes in ea, & 3
a vniuersa domus Iacob induit confusionẽ. Et post duos an-
nos dierum misit rex principem tributorum in ciuitates
Iuda, & venit Ierusalem cum turba magna. Et loquutus 4
est ad eos verba pacifica in dolo, & crediderunt ei. Et irruit 5 6
super ciuitatem repentè, & percussit eam plaga magna, &
perdidit populum multum ex Israel. Et accepit spolia ciui 7
tatis, & succendit eam igni, & destruxit domos eius, & mu 8
ros eius in circumitu, & captiuas duxerunt mulieres, & na
b tos, & pecora possederunt. Et ædificauerunt ciuitatem Da- 9
uid muro magno, & firmo, & turrib. firmis, & facta est illis 10
in arcem. Et posuerunt illic gentem peccatricem, viros
iniquos, & conualuerunt in ea. Et posuerunt arma, &
escas, & congregauerunt spolia Ierusalem, & reposue-
runt illic: & facti sunt in laqueum magnum. Et factum 11 12
c hoc ad insidias sanctificationi, & in diabolum malum in 13
Israel. Et effuderunt sanguinem innocentem per cir-
cumitum sanctificationis. Et contaminauerunt sanctifi-
cationem, & fugerunt habitatores Ierusalem propter
eos, & facta est habitatio exterorum, & facta est extra 14

b *Et ædificauerunt ciuitatem, &c.* * Iosephus. L. c.6. Incendit opti
E ma ciuitatis loca, & deponens muros, arcem ædificauit in interiori parte ciuitatis. (Nam alta, & eminẽtior pars erat a tẽplo) & propter hoc muniens eam muris altis, & turribus custodiam Macedonum ibi disposuit. Manebant ergo in arce homines impij, & moribus maligni, a quibus ciues multa acerba subinde patrabantur.

c *Et effuderunt.* Igitur habitatores Ierusalem fugiunt qñ R:
persecutione feruente alij corporaliter fugiunt, vt nõ scã
F dalizentur, alij mente fugiunt, & scandalum graue in animabus suis patiuntur: alij vsq; ad mortem in confessione Christi perseuerant, & liberi a persecutorum manibus in cœlos effugiunt vt remunerentur. Fitq; terra sancta habitatio exterorum, qñ membris Christi per martyrium coronandis in toto mundo multiplicatur numerus persecutorum, dies festi eius conuertuntur in luctum qñ ritus celeberimus religionis Christianæ nõ permittit habere sui fulgoris ornatum. Et Sabata eius in opprobrium, cũ spes quam habet in futura animarum requie aboletur, vel ab hoste eliditur fidelium. *Secundum gloriam eius multiplicata est ignominia eius.* Fœdatur.n.gloria ecclesiæ infidelium ignominia, quando inimico dominante gloria cœlestium sacramentorum, & honestas diuinorum officiorum impijs blasphemantibus maximum sustinet opprobrium.

☞ Et

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ingemue.prin.& se. *Tantis malis occurrere non valẽtes.*

2 Et commota est terra super habitantes in ea. *i.suo decore transmutata propter miseriam habitantium in ea.*

3 Et post du.an. *Hic consequenter ponitur persecutio quam fecit Antiochus per suum ducent fallacem ideo subditur.*

4 Et loquu. *Significans ei quòd venisset pro bono statu ciuitatis reformando.*

5 Et cre.ei. *Eum intra recipiendo.*

6 Et irruit super ciuitatem repentè. *Ciuibus non cogitantibus de defensione.*

7 Et destruxit. *Notabiles, & fortes ne post eius recessum Iudæi possent ibi tueri.*

8 Et muros eius in circumitu.& captiuas duxer. *Faciendo ibi multas aperturas, per quas equites, & pedites multi possent ingredi liberè si Iudæi vellent in aliquo rebellare.*

9 Et ædifi.ci.Da. *i.arcem Sion.*

10 Et facta est illis in arcem. *i. in fortalitium contra ciuitatis populum, ideo subditur postea.*

11 Et fa.sunt in la.ma. *Ad capiendum ciues, & spoliandum.*

12 Et factum est hoc ad insidias sanctificationis. *id est, loco templi, cultus diuinus ibi posset exerceri. Nam de arce poterant super Deus colentes iacula proycere eò quòd erat prope templum.* A

13 Et in diabolum malum alias magnum. *Homines.n.pessimi dicuntur diaboli per quandam similitudinem, & accipitur hic singulare pro plurali, diabolum.i.diabolos.*

14 Et fa.est.ha.exte. *i.extraneorum.*

* Sanctificatio

MORALITER.

† 1 *Et ingemuerunt principes, & seniores.* Nam valentes viri qui viderunt in religione sua feruorem deuotionis, & modo vident temporem relaxationis, molestè ferunt in cordibus suis.

3 *Et post duos annos dierum misit rex principem tributo.* Per istum principem tributorũ significatur princeps, vel prælatus, qui studet vi vel fraude rapere bona subditorum. Et iste mittitur a diabolo, qui dicitur rex super omnes filios superbiæ: quia promouetur vel instituitur ipso procurante. Et ad hoc subditur destructio cultus diuini, & pacis populi, sicut describitur hic diffusè.

† Et

semini suo, & nati eius reliquerunt eam. Sanctificatio eius
desolata est, sicut solitudo: † dies festi eius conuersi sunt in lu
ctum. Sabbatha eius in opprobriũ, honores eius in nihilum.
Secundum gloriam eius multiplicata est ignominia eius, & 1
a sublimitas eius conuersa est in luctum. Et scripsit rex Antio- 2
chus omni regno suo, vt esset omnis populus vnus. Et reli- 3
querunt vnusquisque legem suam, & consenserunt omnes 4
gentes secundum verbum regis Antiochi. Et multi ex Israel 5
consenserunt ei, & sacrificauerunt idolis, & coinquinauerunt 6
Sabbathum. Et misit rex Antiochus libros per manus nun- 7
tiorum in Ierusalem, & in omnes ciuitates Iudæ, vt sequeren- 8
tur leges gentium terræ, & prohiberent holocausta, & sacri- 9
ficia, & placationes fieri in templo Dei, & prohiberent cele- 10
brari Sabbathum, & dies solennes. Et iussit coinquinari san- 11
cta, & sanctum populum Israel. Et iussit ędificari aras, & tem- 12
pla, & idola, & immolari carnes suillas, & pecora communia, 13
& relinquere filios suos incircũcisos, & coninquinari animas 14
eorum in omnibus immunditijs, & abominationibus, ita vt 15
obliuiscerentur legem, & immutarent omnes iustificationes 16
b Dei. Et quicunque non fecissent secundum verbum regis 17
Antiochi morerentur. Secundum omnia verba hæc scripsit 18
omni regno suo, & præposuit principes populo qui hæc fieri 19
cogerent. Et iusserunt ciuitatib. Iudę sacrificare. Et congrega- 20
ti sunt multi de populo ad eos qui dereliquerant legem domi 21
ni, & fecerunt mala super terram, & effugauerunt populum 22
c Israel in abditis, & in abscõditis fugitiuorũ locis. Die quinta- 23

A a *Et scripsit.* ✻ Iosephus. Heb. Nec satis erat quod rex Antiochus quosdam occidit, & quosdam captiuos abduxit: sed dimisit quoque pręfectos in terra Iuda, qui affligerent populum. Dimisit & Philippum, qui prælium gereret aduersus populum Israel. Nam præceperat ei. Quicunque voluerit adorare statuam meam quam erexi, & vesci carne suilla, hũc permittes viuere: qui autem renuerit, illum absque vlla miseratione interficies. Prohibuit quoque ne populus Domini obseruaret sabbatũ, & ne circunciderẽt filios suos. Porrò Philippus erat vir animosus, fecitque iuxta verba regis. Nam prohibuit fieri vniuersam legẽ a populo Iudaico, fouit iniquos, & impios populi nostri, & occidit B multos quis erant de cœtu piorum.

Scriptura, & epistola spiritualis Antiochi, Philosophi sunt Gentilium, & hæretici atq; schismatici Christianorum, qui veritatẽ legis Christi atq; statum catholicę fidei subuertere cupiũt, quib. dolor est cultus diuinus, & religio Christiana sed quo magis errorẽ student sibi homines adunare, eo magis faciunt illos ab C inuicem discordare quia nec ipsi inter se inuicem cõcordant, sed varijs sectis dissentientes discrepant: & ideò minus se obsequentes, & in vnitate consotiare pręualent. *Inter superbos enim* (scriptura testante) *semper iurgia sunt.* Et iuxta veritatis sententiam. *Omne regnum in seipsum diuisum desolabitur, & domus super domum cadet.* Mandant libri, & epistolæ Antiochi, in Ierusalem, & in ciuitatibus Iudæ, vt sequantur leges Gentium terræ, & desinant holocausta, & sacrificia, & placationes facere in templo Dei: quia maxima cura maximumque studium est hæreticis atque

atque paganis, vt in Ecclesia Christi cultum diuinum, seu D confundunt, seu penitus extinguant, ne synceritas rectæ fidei per dilectionem operatur, in ara cordis credentis gratum holocaustum Deo offeratur: nec sacrificia mystica corporis, & sanguinis domini, cũ sacra fidelium oratione atq; placatione bonorũ actuum in vero templo Dei omnium creatori, & bonorũ largitori dignè exhibeantur. † Tob. 2.b. Prohibent celebrare Sabbathũ quia negant in cęlesti regno sanctarum requiẽ futuram esse animarum. Iubent ædificari aras, & tẽpla, & idola, quia mentes fideliũ malignorum spirituũ cupiunt efficere vasa. Immolari carnes suillas, & pecora communia: hoc E est immundã ducere vitam, & brutorum animaliũ more in luxuria atq; concupiscẽtijs carnis conuersari. Relinquere filios suos incircuncisos: hoc est nulla custodia, nulla continentia, nullaque discretione cogitationes sermones atque opera temperare, ita vt obliuiscãtur legem diuinam, & immutent iustificationes Dei in diuersorum scelerum facturã. F Et hæc omnia non solum sermonum, sed etiam diuersarum pœnarum fieri cogunt tormento, vnde sequitur.

b *Et quicunque.* Incandescit crudelitas quando feruet impietas sæuit immanitas: quando æstuat cupiditas. Omni regno suo Antiochus per scripturas indicit tormenta, & mortem ingerere cultoribus Dei. Sic & Antichristus per ministros suos scelestissimos varia exquiret pœnarum genera, quatenus Christi colas a statu religionis sanctissimę euellat, conterat atque disperdat.

c *Die quintadecima mensis Casleu.* Idem est apud Græcos qui apud Latinos dicitur December. In huius mensis die quinta-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Sanctific. *In toto enim templi creuerunt arbusta, vt dicitur infra 4.c.*

2 Secundum gloriam. *Tempore Salomonis.*

3 Multiplicata. *Antiochi illustris.*

4 Et scri. rex. *Hic consequenter describitur persecutio regis Antiochi per nuntios, et scripturam: In qua primo præcepit legem Mosaicam aboleri, ideo dicitur:* Et scripsit rex. *per decretum firmum.*

5 Vt esset omnis populus. *Regni sui.*

6 Vnus. *i. vnitur legis, & ritus.*

7 Et reli. vnus. *Gentilium, alium ritum habentium quam Antiochus.*

8 Et multi ex Israel con. ei. *Aliqui timore, aliqui fauore.*

9 Et misit rex Antiochus libros. *i. epistolas decretum suum continentes.*

10 Vt sequerentur le. gen. *Idololatrum.*

11 Et pro. *Quæ totaliter incendebantur ad honorem diuinum.*

12 Et sacrificia. *Pro peccatis oblata.*

13 Et placa. *i. sacrificia pacifica, de quibus habetur in Leuit.*

14 Et prohi. *Pro beneficio creationis omnium.*

15 Et dies so. *Vt Paschæ, Pentecostes, & huiusmodi.*

16 Et

61 Et iussit. *i. templi loca.*

17 Et sanctum. *Qui dicitur sanctus, quia prę cęteris populis erat ad diuinum cultum deputatus, vnde & res inanimatæ quæ diuino cultui deputantur, dicuntur sanctæ, vt vestes, & vasa, & similia.*

18 Et pecora. *i. immunda secundum legem Moysi.*

19 Et coinquina. anim. eo. in omni. immun. *idest, cibis lege prohibitis.*

20 Et abominationibus. *i. idololatrijs, quæ abominationes dicuntur in ve. test.*

21 Ita vt obliuisceren. *Per consuetudinem legi contrariam.*

22 Et immutarent. *i. oblationes, & sacrificia quæ offerebantur Deo cæli. Cætera patent vsque ibi.*

23 Et effugauerunt populum. *Quia nolentes idololatrare fugiebant occultè ad speluncas montium, vt habetur inf. se. c. Secundò, pręcepit idololatriam profiteri: ideo dicitur.*

24 Die quinta. mensis. *i. Decembris, vt dicunt aliqui: sed melius videtur quod correspondet Nouembri: nam apud Heb. est tertius a septimo mense computato vtroque, qui septimus correspondet Septẽbri nostro, aliquando tamen pro parte concurrit cum Octobri nostro, & per consequens Casleu similiter cum Decembri. Et ratio huius est, quia Iudæi faciunt menses lunationes, sicut plenius declaraui Gen. 7. & Exod. 12.*

✻ Quinto

M O R A L I T E R.

† 4 *Et scripsit.* Ista diaboli scriptura est infideliũ & hæreticorum peruersa doctrina: qua si quis imbuitur, de populo diaboli efficitur, & ad hoc diuinæ legis destructio sequitur, & eius obseruatores miserabiliter affliguntur.

1 Aedific

decima mensis Casleu, quinto & quadragesimo, & centesi- 1 2
mo anno: ædificauit rex Antiochus abominandum idolũ 3
desolationis super altare Dei, et per vniuersas ciuitates Iudę 4
in circumitu ædificauerunt aras, & ante ianuas domorum,
a et in plateis incendebant thura, et sacrificabant. Et libros le 5
gis Dei combusserunt igni scindentes eos, et apud quicun-
que inueniebantur libri testamenti domini, et quicunque 6
obseruabat legem domini, secundum ædictum regis truci-
dabant eum. In virtute sua faciebant hęc populo israel, qui
b inueniebantur in omni mense in ciuitatibus. Et quinta et
vicesima die mensis sacrificabant super aram quę erat† con- 7 8
c tra altare. Et mulieres quæ circuncidebant filios suos truci-

quintadecima, anno centesimoquadragesimo quinto re-
A gni Græcorũ, quod a primo anno Seleuci cõputare incipiunt, Antiochus Epiphanes abominãdũ idolũ desolationis, in tẽplo statuit Dei, hoc est simulachrũ Iouis Olympi.

In c.1. Ioelis. ✻ Rup. Cornu paruum magnificatum vsque ad fortitudinem coeli, &c. a Daniele prædictũ fuit. Antiochus illustris, filius Antiochi regis, qui ædificauit abominandũ idolum desolationis sup altare Dei, & tanta fecit quanta legentes horremus, tam in primo q̃ in secundo Machabęorum libris. (Dan. 8.)

L. 12. ant. c. 6. ✻ Ioseph. Coegit eos relinquẽtes patriam religionem, idolum venerari: ædificare etiam in vnaquaque ciuita-
B te, & vico templa Deorum, & aras collocantes immolare super eas porcos omni die præcepit. & ne quis circuncideretur, aut ne filij eorum. Insuper interminatus est tormenta grauissima, si quis pręter hæc facere inueniretur.

Rabanus. Ioseph l. 12. antiq. c. 6. Principatus aũt sui anno octauo quo videlicet anno in Samaria super verticem montis Garizim, Iouis peregrini siue hospitalis delubrũ ædificauit, ipsis Samaritanis, vt id faceret per epistolã precãtibus, sicut Iosephus testis est. Sed legimus in Euangelio ſm Matthæum, Saluatorẽ discipulis interrogantib. de signo aduentus sui, & consummatione sęculi, inter alia respondisse. *Cum ergo videritis desolationis abominationem quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat.* qñ ad intelligentiam prouocamur mysticum, monstrat esse quod dictum est. Scriptũ est autem in Daniele hoc modo: *Et in medio hebdomadis auferetur sacrificium meum, & Libamina, & in templo desolationum abominatio erit vsque ad consummationem temporis: & consummatio dabitur super solitudinem.* De hoc apostolus loquitur qđ homo iniquitatis aduersarius *eleuandus sit contra omne quod dicitur Deus, & colitur, ita vt audeat stare in templo Dei, et ostendere quod ipse dominus sit: cuius aduentus secundum operationem Sathanæ destruet eos, & ad solitudinem redigit qui susceperint.* Potest (Hieron. in 24. Matt.) autem simpliciter aut de Antichristo accipi, aut de imagine Cæsaris quam Pilatus posuit in tẽplo, aut de Adriani equestri statua, quæ in ipso sanctosanctorum loco vsque in præsentem diem stetit. Abominatio quoque secũdum
C veritatem scripturarum idolum nuncupatur: & idcircò additur desolatio, quod in desolato templo atque deserto idolum positum sit. Statuto autem idolo zeli in templo Dei per vniuersas ciuitates Iudæ, ministri regis nequissimi ædificant aras in circumitu, & ante ianuas domorum, & in plateis incendunt thura, & sacrificant quia regnante in mũdo Antichristo, stipulatores eius, & oẽs iniqui reiecto verò vnius Dei cultu, & spreta Dei domo quæ est sancta ecclesia, confusa mente turbatoq; ordine, in diuersis locis variorũ errorum, & multipliciũ scelerũ, dæmonis funesta deferrent sacrificia. Et bene dr̃, quòd in circumitu ædificauero aras, quia simplicitate veritatis relicta erroneas impietatis sequũtur sectas. (Psal. 11. b.) *In circumitu enim* (vt psalmista testatur) *omnes impij ambulant*, & ante ianuas ędiculorum, atque in plateis incendunt thura, & sacrificant qui introire ad altare Dei, ibidemq; incensum puræ (Matth. 7. b.) orationis Deo inferre non merentur, *sed in lata, & spaciosa via quæ ducit ad mortẽ*, actus suos ac verba secũ hosti deferũt maligno. Et libros ait legis Dei combusserunt igni scindẽtes eos. Libros Dei scindunt cõburuntq; igni, qui per cupiditatis ignem legis Dei sinceritatẽ, hæretica prauitate a rectitudinis suæ statu discindere cupiunt, sanctosque prædicatores quibus thesaurus testamentorum Dei commẽdatus est malitie suæ mucrone trucidare gestiunt. D

✻ Rup. De his Daniel prædixerat, reuelante angelo. *Cum creuerint iniquitates, consurget rex impudens facie: intelligens propositiones, & roborabitur fortitudo eius, &c.* (In ca. Apo. Dan.) Iste rex Antiochus extitit, qui vsque ad fortitudinẽ cęli, i. filios Israel qui angelorũ vallabantur auxilio, erexit magnificentiã suam ita, vt de sanctis plurimos idolatrię subijceret, & velut stellas coeli cõculcaret pedib. suis. Quod ait: *& vsque ad principem fortitudinis magnificatus est*, significat quod erectus sit contra Deũ, & sanctos illius persecutus, & ab eo tulerit iuge sacrificium quod mane, & vespere offerebatur, & polluerit atque deiecerit locum sanctificationis eius, & hoc non sua virtute, sed pp peccata populi. Atque ita factum est, vt veritas prosterneretur in terrã, & cultu idolorum florente, Dei religio conquiesceret. E

a *Et libros legis Dei combuss.* ✻ Ioseph. Si apud aliquem volumen inuentum fuisset sacrum, aut lex, is quoque crudeli sorte moriebatur.

✻ Optatus Mileuitanus. Leuior culpa est tradentis timore ac violentia libros sacros persecutoribus, quam negligentis qui ante mures posuit, aut sub stillicidio reliquit, nam voluntate negligens fuit. Et qui in fluuio perdidit, de temeritate peccauit, qui aũt metu mortis tradidit, homo homini dedit, integrum erat apud dantem, integrum apud recipientem. Si qui accipit, flammis tradidit, peccatum est accendentis nõ tradentis. Hęc si a maiorib. vestris Donatistis dicerentur, qñ illos repellere a nostra communione possemus? Si etiam Antiochi tempora commemorare voluissent, quibus Iudęi coacti sunt, vt libros in incẽdium darent, de Iudęis in illo tempore nemo dãnatus est, nec a Deo, vel ab aliquo angelo in quemquam Iudæum vlla dicta est sententia, quia peccatum fuerat imperantis, & minantis, non populi cum timore, & tremore tradẽtis.

b *Et quin.* Quid per vicenariũ numerũ, & quintũ nisi illi designanť qui quinq; sensib. corporis, & carnalib. desiderijs impliciti, legi Dei quę in duob. testamẽtis, & in duob. pręceptis, dilectione videlicet Dei, & pximi constat cõtraria faciũt ac sapiũt? Viginti ergo, & quinque, quinario numero in semetipso multiplicato cõficiunť. Meritoq; hic numerus desertorib. legis Dei cõparatur, qui per vnumquemq; sensũ corporis, hoc est p visum, auditũ, gustum, odoratũ, & tactũ pceptis diuinis q̃ in Pentateucho cõscripta sunt aduersantur, & iõ dr̃ ꝙ sacrificauerunt sup arã quę erat contra altare, quia in altari impietatis (qđ superbia erexerat cõtra altare fidei Catholicę) oẽs iniqui actuũ ac verborum suorũ diabolo infausta immolãt sacrificia. F

c *Et mulie.* Patet historię sensus qui exponit tormenta quę persecutores nefandi, & tunc in veteri testamento, & nunc similiter in nouo cultorib. Dei ingerunt. Nec facile est cuiquam enumerare omnia suppliciorum genera, quę tortores nequissimi martyribus Christi infligebant. Sed iuxta allegoriam qui per mulieres quę circuncidebant filios suos nisi honestæ fidelium personæ monstrãtur? quæ actus suos, & sermones atque cogitatus summa discretione circumspicientes, quidquid in eis superfluum reperiũt gladio spiritus amputare festinãt. Has spiritalis Antioch⁹ trucidare desiderat, quia aut corporaliter eas p tormẽta ferire,

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quinto, & quadragesimo, & centesimo. *s. regni Gręcorũ.*
2 Aedificauit. *statui fecit.* 3 Abo. *s. Iouis olympij.*
4 Desola. *Quia erat signum desolationis templi. Tertiò præcepit legem Mosaicam destrui, ideo dicitur.* 5 Et li. *Quarto præcepit omnes legis obseruatores trucidari, ideo dicitur.* 6 Et qui. *Et patet litera vsque ibi.* 7 Et quin. & vi. *die men. Caslev.*
8 Sacri. super aram quę erat con. alta. *s. Dei super quod* ✻ *erat*

MORALITER.

† 1 *Aedificauit.* Per quod significatur prelatus abominabilis propter defectum scientię, & vitę qui diaboli procuratione ponitur super ecclesiã Dei, de quo dicitur Zac. 1. d. *O pastor, & idolum derelin. gre.* ideo dicitur idolum desolationis, nam per eum desolatur ecclesia in spiritualibus, & temporalibus bonis, & huic idolo sacrificant sustinentes eum, & ministrantes sibi in operibus malis qui renuunt sacrificare, occiduntur, quia bona de quibus debent viuere, vi vel fraude rapiuntur.

† MORA-

ferire, aut spiritualiter per abnegationem in anima neca-
A re decertat. Interpretatur autem Antiochus paupertatis silentium. Et merito hoc nomine censetur qui expers spiritalis scientiæ, inops sacrarum virtutum est: hoc quod ipse minimè in se habet per inuidentiam in alijs persequitur, vnde bene subiungitur.

a *Et suspendebant* (inquit) *pueros suos. &c.* Quia illos qui non sensu, sed malitia sunt paruuli, & humiles spiritu: propter confessionem fidei interimere nō tardāt. Similiter & illos qui circunciderunt eos trucidabāt quia prędicatores sanctos qui cultro pietatis ac verbo Euangelicę doctrinę subditos suos coercētes castigāt: maximè psecutionū molestijs infestāt.

✻ Iosephus. Constituit Antiochus præpositos, qui cogerent Iudæos imperialia mandata perficere. Et multi quidem Iudęorum sponte, alij verò propter timorem pręceptа eius sequebantur. Probatissimi autem, & generosi detestabile facinus execrantes, patrijs legibus adhæserunt:
B propterea diebus singulis pœnis afflicti, & amara passi tormenta trucidabantur. Nam & verberati, & diuersis cruciatibus fatigati, adhuc viuentes crucis patibulo figebantur. Vxores verò, & filios quos circunciderunt præter voluntatem regis, laqueis suffocabant, parentum eos ceruicibus illigantes. D

b *Et multi, &c.* Nulla persecutio nullaque tribulatio sanctos Dei: qui prędestinati sunt, & vocati sēm pręscientiam Dei patris, a fide Christi vnquā euellere potuit, sed in veritate persistētes, nec idolothita māducabant, nec immunditia peccatorum coinquinari consentiebant, nec etiam legem Dei sanctam hæretica prauitate infringere atque corrumpere patiebantur, sed magis eligebant pro nomine Christi mori, quam consentire impietati. Vnde quidam illorum hac confidentia fretus ad discipulos scribens ita testatus est, dicens; *Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque angelus, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a Charitate Dei quæ est in Christo Iesu domino nostro.* Sed quę consolatio laborantibus seruis Dei missa sit, videamus. E

I. Cor. 8. g.
Rom. 8. g.

a dabantur secundum iussum regis Antiochi, & suspendebāt 1
pueros a ceruicibus per vniuersas domos eorum, & eos qui
b circunciderant illos trucidabant. Et multi de populo Israel diffinierunt apud se, vt non manducarent immunda, & elegerunt magis mori, quam cibis coinquinari immundis. Et noluerunt infringere legem Dei sanctam, & trucidati sunt. Et facta est ira magna super populum valde.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *erat idolum positum, & sic ara in qua sacrificabant idolo erat posita contra altare Dei.*

1 Et suspendebant pue. a. cer. *i. per colla funibus iuxta ceruices transeuntibus, Cætera patent.*

CAP. II.

a IN *diebus illis.* In libro Danielis (vbi huius loci mentio sub ænigmate facta est) ita scriptum reperitur; *Et impij in testamentum simulabunt fraudulenter. Populus autem sciens Deum suum obtinebit, & faciet, & docti in populo docebunt plurimos: & ruent etiā gladio, & in flamma, et in captiuitate, & in rapina dierum: Cumque corruerint subleuabuntur auxilio paruulo: & applicabuntur eis plurimi fraudulenter: & de eruditis ruent, vt conflentur, & eligantur, et dealbentur vsque ad tempus præfinitum: quia adhuc aliud tempus erit.* Quanta Iudęi ab Antiocho passi sunt pręsens historia Machabęorum refert, & triumphi eorum testimonio sunt, qui per custodia legis Dei flammas, & gladios, & seruitutem ac rapinas, & pœnas vltimas sustinuerunt, quæ futura sub Antichristo nemo est qui dubitet, multis resistentibus potentiæ eius, & in diuersa fugientibus. Quę Hebræi in vltima euersione templi quæ sub Vespasiano, & Tito accidit interpretatur, fuisse de populo plurimo qui scirent Deum suum, & pro custodia legis Dei interfecti sunt. *Cumque corruerint* (inquit) *subleuabuntur auxilio paruulo: & applicabuntur eis plurimi fraudulenter, & de eruditis ruent, vt conflentur, & eligantur, & dealbentur vsque ad præfinitū tempus, quia adhuc aliud tēpus erit.* C

Paruum auxilium Matathia historialiter significat, de vico Modim, quia aduersum duces Antiochi rebellauit, & cultum veri Dei seruare conatus est. Paruum autem auxilium inde vocat, quia non longo tēpore post inchoatam defensionem vixit, sed vno euoluto anno defunctus est. Et postea Iudas filius eius qui vocabatur Machabęus, pugnans cecidit, & cęteri fratres eius aduersariorum fraude decepti sunt. F

✻ Ioseph. Heb. Mathatias non ferens opprobriū incircuncisorū, fugit cum multis in montē Modaith, & zelū habens p Deo suo flens dixit: Heu mihi mater mea, quare me genuisti,

L. 3. histor. Iud. c. 7.

CAP. II.

a IN diebus illis surrexit Matathias filius Ioan- 1
nis, filij Simonis sacerdos ex filijs Ioarim ab 2
Ierusalem: & consedit in monde Modin. Et 3
habebat filios quinque. Iohannan qui co- 4 5
gnominabatur Gaddis, & Simeonem: qui †
cognominabatur Thasi, & Iudam, qui vocabatur Macha- †
bæus, & Eleazarum qui cognominabatur Abbaron, †

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

✻ IN diebus illis sur. Mata. *Posita deiectione populi per Antiochum Epiphanem. Hic consequenter ponitur aliqualis eius releuatio per Matathiam, vbi primò ponitur audacia zelantis. Secundò constantia tolerantis, ibi:* Et exclamauit. *Tertiò prouidentia morientis, ibi:* Et appropinquauerunt. *Circa primum: Primo ponitur planctus humiliationis. Secundò ausus confessionis, ibi:* Et venerunt illud. *Tertiò zelus æmulationis, ibi:* Et vt cessauit. *Circa primum præmittitur genus Matathiæ cum dicitur.*

1 In diebus illis surrexit Matathias filius Ioannis. *Et eius officium cum dicitur.*

2 Sacerdos ex filijs Ioarim. *Iste fuit vnus de vigintiquatuor sacerdotib. quos instituit Dauid ad augmentationem diuini cultus primo Paralipomenon 14. ca. Et dicunt aliqui quod iste vocatur ibi Ioachin qui habuit sortem vicesimam primam. Videtur tamē mihi quod melius dicitur ibi † Ioarib qui habuit sortem primam. Nomina enim Hebręa frequenter mutantur in vltima litera sicut, & latina: & hoc patet ex hoc quod infra 14. cap. dicitur quod Matathias fuerit ex filijs Iarib, quod idem nomen est quod Ioarib.* † Ioarib.

3 Ab Ierusalem. *Istud refertur ad illud quod supra ponitur. Surrexit nam inde recessit propter templi contaminationem.*

4 Et conse. in mon. Mo. *Vnde erat oriundus. Consequenter describitur proles eius, cum dicitur.*

5 Et ha. fi. quin. &c. *Interpretationes cognominum hic omitto: quia Hiero. in libro suo de interpretationibus nominum Hebręorum nonnullas ponit de libris Machabæorum: Et istæ quę sunt Remigij, & in fine Bibliæ communiter ponuntur sunt in pluribus impropriæ, & frequenter ab Hieronymo reprobatæ.*

✻ Hi

MORALITER.

† 1 *In diebus illis surrexit Matathias. &c.* Matathias qui interpretatur Deo datus vel domum Dei, bonum pręlatum significat qui datus est a Deo per sanctam voluntatē, & donum Dei: quia promotus est per instinctū Spiritussancti.

5 *Et habebat filios quinque, &c.* Qui interpretatur in quo est gratia, s. Dei bonorum.

† *Et*

† *Et Symeo.* Qui interpretatur audiens; mœrorem aure cordis, & corporis, afflictionem innocentum audiens per veram compassionem.

† *Et Iudam.* Qui interpretatnr confitens vel glorians, intentus ad diuinam laudem.

† *Et Eleazarum.* Qui interpretatur Dei mei adiutorium, & significat deuotum prædicatorem, vnde dicit Paulus de se, & alijs prędicatoribus 1. Cor. 3. c. *Dei sumus adiutores.*

† *Et*

me genuisti, vt viderem contritionem populi mei: Misit
A autem Iudam filium suum ad omnes ciuitates Iudaicas secretò dicens. Qui est in vobis, qui est Domini congregata est itaque turba piorum, & dixit ad eos Matathias: Vt quid multiplicamus verba? Hic aliud nihil agendum, quã orandũ & præliandum. Viriliter agite. Aggrediamur rẽ ipsam fortiter, & moriamur in prælio. Cõfortati sunt omnes, & dixit vn' ad alterum. Ad tabernacula tua ò Iuda. Iam dominium sibi vendicauit in terra tua gens Macedonũ, & rex Antiochus. Multum id tibi est. Acue gladium tuum Iuda,
B & serua animam tuam a Gente Macedonum, &c.

Huius Matathię filij sunt omnes sancti, q & corpus eius, & membra dicuntur. Sed quomodo quinario numero designari possint nõ inconuenienter quæritur. Tot enim leguntur filij Matathiæ historicè fuisse, hoc est Ioannam qui cognominabatur Gaddis, & Simeon qui cognominabatur Thasi, & Iudas qui cognominabatur Machabæus, & Eleazar q cognominabatur Abbaron, & Ionathas qui cognominabatur Apphus. Videamus ergo si alicubi iste numerus in nouo testamento eũdem rem exprimere inueniatur. Legimus quoque Paulum Apostolum ad Ephesios de Christo ita dicẽtem; *Qui descendit ip se est, & qui ascendit super omnes cœlos, vt impleret omnia, & ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autẽ prophetas, alia verò Euangelistas, alios autem pastores, & doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerij ad ædificationem corporis Christi.* Ecce hic quinque species denotantur in illis personis quas diuina vocatio ad magisterium ordinauit ecclesiæ. Sed consideremus, quõ ipsi filij Matathię cum interpretationib. nominum suorũ his speciebus possint aptari. Primus ergo filiorum illius nuncupationis Ioannam, qui cognominabatur Gaddis, Ioannam quoque dñs gratia eius. Gaddi autem hœdus siue tentatio mea. Bene ergo hęc nomina ordini apostolorum (nisi fallor) conueniunt, qui per domini gratiam ad culmen honoris huius electi sũt, sed tñ a peccatorib. multas perpessi sunt tentationes, atque iniurias, quod idẽ Saluator prædicere eis videtur, cum in Euangelio ait: *Ego vos elegi de mundo, vt eatis, & fructum plurimum afferatis, & fru. ve. maneat.* Et iterum. *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio lupo. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ, et reliqua.* Ecce qui gratia domini sunt repleti malorum omnium demonstrantur contumelijs non mediocriter afflicti. Secundus autem filiorum Matathię fuit Simeon, qui cognominabatur Thasi, qui in sequentib. plerisque locis Simon nominatur. Simon ergo siue Symeon interpretatur audiens siue audiuit tristitiam. Thasi exploratio gaudij. Nec inconuenienter hęc prophetarum ordini conueniunt, qui Spiritussancti gratia illuminati, & futuras pœnas malorum præuident, & ventura præmia sanctorum consolatione interna gustando prænoscunt, alijsque, & futura mala præcauere, & futura bona appetere persuadent. Tertius in ordine filius Iudas Machabæus fuit. Iudas .n. confitens vel glorificans interpretatur, & Machabæus bellator. Satisq; bene hęc denominatio conuenit euangelistis, qui Euangeliũ pacis, & glorię Christi prędicant toto orbe terrarũ expugnantque errores nefandos paganorũ atque hęreticorũ. Quartus autẽ filius hoc est Eleazar, qui cognominabatur Abaron, & in priore nomine Dei adiutoriũ, in sequenti verò generationẽ excelsam sonat. nõ immeritò pastorib. per figurã assimilatur, q adiutorio Dei satis roborati, excelsiq; fide ac virtutib. ꝓpositi in ecclesia constituuntur,

& Ionathan qui cognominabatur Apphus Hi viderũt ma- † 1
la quę fiebant in populo Iuda, & in Ierusalem. Et dixit Mata 2
thias. Væ mihi. Vt quid natus sum videre contritionem po- 3
puli mei, & contritionem ciuitatis sanctæ, & sedere illic, 4
cum datur in manibus inimicorum? Sancta in manu extra 5
neorum facta sunt, templũ eius sicut homo ignobilis. Vasa 6
glorię eius captiua adducta sunt, trucidati sunt senes eius 7 8
in plateis, & iuuenes eius acciderunt in gladio inimicorum. 9
Quæ gens non hæreditauit regnum eius, & non obtinuit 10 11
spolia eius? Omnis compositio eius ablata est. Quæ erat libe 12
ra facta est ancilla. Et ecce sancta nostra, & pulchritudo no- 13
stra, & claritas nostra desolata est, & coinquinauerunt eam 14

Li. 9. de vict. verb. cap. 28. ✻ Rup. Clamabat mulier in vtero habens, & parturiẽs, clamabat Ecclesia temporis illius fidem & spem in verbo promissionis habens; & cruciabatur vt pareret, i. desiderabat, & desiderando fatigabatur, vt promissiones suas de semine Abrahæ Deus adimpleret. Quis clamores temporis illius non audiuit? Væ mihi, inquit Matathias, vt quid natus sum videre contritionem populi mei, & contritionem ciuitatis sanctæ, & sedere illic. &c.

Rabbanus. Mysticè autem Matathias dum Saluatorẽ significat, qui princeps est populi Dei, & defensor electorum suorũ cuius filij pugnant pro domo Israel, defenderunt sanctuarium Dei ac legem diuinam. Interpretatur autem Matathias, donum Dei, cuius nominis arcanum ipsius incarnationis nobis patefecit sacramentum. Vnde & ipse ait in Euangelio. (Ioan. 3. b.) *Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat sed habeat vitam æternam.* Qui enim datus a Deo est, profectò Dei donũ est. Sed hęc de incarnatione ipsius tantum dicta sunt. Cęterum de diuinitate eius, qua æqualis est patri, & Spiritui sancto: simul cum patre, & Spiritusancto ipsam dispensationẽ facere credi oportet, sicut & Spiritussanctus donũ Dei legitur, sed tamen cum patre, & filio vnus Deus credi
C tur atque adoratur. Vnde in Euangelio, & missus legitur, & sponte venisse, vt est illud dominicum; (Ioan. 14. b.) *Rogabo patrem, et alium paracletum dabit vobis.* Et item. (Ibid. 15. d.) *Cum autem venerit,* ait, *paracletus, quem ego mittam vobis a patre spiritum veritatis, qui a patre procedit, ille testimonium probibebit de me.* Et alibi ipsa veritas ad Nicodemum ait: (Ioan. 3. a.) *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, & nescis vnde veniat, aut quo vadat.* Hic ergo Matathias narratur filius esse Ioannis filij Simeonis, sacerdos ex filijs Ioarim. Ioannes interpretatur gratia Dei Simeon audiens, Ioarim dñs exaltans. Rectè ergo hę interpretationes huic mysterio competunt, quia mediator Dei, & hominum gratia Dei dici potest. Vt est illud Apostoli: (Ebre. 2. e.) *Gratia Dei pro omnis gustauit mortem.* Et audiẽs quia ipse in Euangelio ait: (Ioan. 8 d.) *Quę audiui a patre, hęc loquor in mundo.* Et dñs exaltans de quo propheta ait: (Psal. 20. c.) *Exaltare domine in virtute tua.* Ipse enim merito sacerdos nominatur de quo scriptum est: (Ibi. 109. a.) *Iurauit dominus, et nõ pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum, &c.* (Quare quinque filij Matathiæ.)

Huius

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Hi viderunt mala. *Oculo compassionis, & dolor.*

2 Et dixit Matathias: Vę mihi, &c. *Q. d. Minus malum esset mihi simpliciter non esse, quam tanta mala populi, & contemptum cultus diuini videre.*

3 Sancta. *.i. loca, & vasa.*

4 In manu extraneo. *i. gentilium idololatrarum.*

5 Templum eius sicut homo ign. *Ignobiles enim vilibus operibus deputantur, & sic templum idololatria, & luxuria erat plenum, vt habetur infra 2. lib. 6. cap.*

6 Vasa glorię eius captiua abdu. sunt. *Nam Antiochus ea asportauerat, vt dictum est cap. prec.*

7 Quę gen. non hære. &c. *Hoc dicitur, eò quòd in exercitu Antiochi erant multi de diuersis nationibus collecti.*

8 Omnis compositio eius. *Tam spiritualis quam corporalis.*

9 Quę erat libera. *Tempore Dauid, & Salomonis, & plurium regum aliorum.*

10 Facta est anci. *sub Antiocho peruerso.*

11 Et ec. sancta nostra. *Quantum ad Dei cultum.*

12 Et pulchritudo no. *Quantum ad templi ornatum.*

13 Et clari. no. *Quantum ad legem, quę illuminat intellectum.*

14 Desolata est. *Hæc enim tria dissipauerat Antiochus per suum decretum, vt patet cap. precedenti.*

✻ Quo

MORALITER.

†† *Et Ionathan.* Qui interpretatur columba veniens. Ideò per ipsum significatur in vera simplicitate cordis ambulans, & amaritudinis felle carens: Et omnes istos habet bonus prelatus tanquam filios charissimos.

2 *Et dixit Matathias, &c.* Bonus enim prelatus cum filijs predictis plangit mala quæ fiunt in ecclesia per instinctum dæmonis: & per malos homines qui sunt eius membra.

† E

gentes. Quo ergo nobis adhuc viuere? Et scidit Matathias 1
& filij eius vestimenta sua, & operuerunt se cilicijs, & plā 2 3
xerūt valde. Et uenerunt illuc qui missi erant à rege Antio 4
cho, vt cogerent eos qui confugerant in ciuitatē Modin 5
immolare & accendere thura, & à lege Dei discedere. Et 6
multi de populo Israel consentientes accesserunt ad eos,
sed Matathias & filij eius constanter steterunt: Et respon- 7 8
dentes q missi erant ab Antiocho, dixerūt Matathiæ prin 9
ceps & clarissimus & magnus es in hac ciuitate, & ornatus 10 11
filijs & fratribus. Ergo accede prior & fac iussū regis sicut 12 13
fecerunt omnes gentes & viri Iuda, & qui remanserunt in 14
Ierusalem, & eris tu & filij tui inter amicos regis, & ampli 15
ficatus auro & argento & muneribus multis. Et respōdit 16 17

constituuntur, vt oues Dei sana fide bonisq; exemplis ad A viriditatem cœlestis patriæ ritè pascendo perducant. Nouissimus autem horum filiorum vocatus est Ionathas, cognomen habēs Apphus, optimè sanctis doctoribus iuxta interpretationem nominum suorum conueniens: Interpretatur enim Ionathas, colūbæ donū, a siue domini spontaneus, Apphus autē fugitiuus siue mille b simus. Et bene his nominib. doctores Christi exprimūtur qui Spiritus sancti gratia repleti mente spontanea domino se subijciunt, vt eius c vice legatione functi, legem Dei prædicent in mundo, & B homines terrena desideria fugere, atque sempiterna gaudia quęrere doceāt: quatenus ibi iuxta mil- d lenarij numeri significantiam Deo retribuente & plenitudinem mercedis accipiāt, vt verā beatitudinem cum Christo & angelis eius sine fine possideant. Sequitur, *Hi viderunt mala quæ siebant in populo Iuda & Ierusalem.* Quia isti vtique scandala diuersa quæ ab iniquis in ecclesia Dei perpetrantur condolendo agnoscunt, ac mucrone spiritali vindicare gestiūt, semetipsos hostiam ponere, ac per suorum salutē orti tradere non metuunt, vnde sequitur.

a *Et scidit Mata. vc. &c.* Quid est ergo vestimēta scindere, nisi corpora supplicijs tradere? Et quid operiri cilicio, nisi C iustos quasi peccatores puniri tormento? Cilicium quoq; fit ex hœdis asperum setigerumq; tegumentum. Nā hœdi ad delicta iure referuntur, quoniam & in iudicio domini in peccatorū partes sunt positi. Ergo dominus, quia carnē peccati assumpsit, cilicium se induisse commemorat. Nā si historicè accipimus nusquam eum legimus vsum fuisse cilicio. Ergo dum Iudæi per contumelias, & insidias essent molesti, ille diuinitatem suam carnis velamine tenebrosis mētibus occultabat, quia non merebantur agnoscere, quē tali impietate tractabant: Propter enim peccata populorum redemptor humani generis carnem suam tradidit ad mortem, & condoluit nostræ infirmitati. De quo ipse dominus per Isaiam ait: *Propter scelus populi mei percussi eum. Et iniquitates eorum ipse portabit, ideo dispartiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia: pro eo quod tradidit in mortem animam suam, & cum sceleratis deputatus est: & ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogauit.* Similiter & filij eius, hoc est Apostoli & martyres, ipsius exemplo edocti non dubitabant pro legitimis Dei, & fratrum suorum salute temporaliter mori, quatenus regni cœlestis gaudia cum sanctis Angelis pro hoc possent mereri. Vnde Ioan. Apostolus ait; *In hoc cognouimus charitatem Dei: quoniam ille pro nobis animam suam posuit, & nos debemus pro fratribus animam ponere.*

b *Et ve. &c.* Mittit namq; Antiochus spirituale in ciuitatē Modin quæ interpretat iudiciū, in ecclesiā videlicet sanctā, vbi iudicia legis Dei diligentissimè custodiūtur, vt eos qui confugerant illuc remedium animarum suarum q D rentes à lege Dei discedere cogant: peccatorùmque victimā & cultum impietatis diabolo exoluant. Sed hoc quod subiungitur, non sine gemitu lugere possumus, quia mul *quæso ti de populo Israel consentientes accesserunt ad eos, cum alios videmus tormentis coactos à religione pietatis apostatare, alios cupiditate istius mundi illectos retrorsū relabi; alios hereticorū astutia seductos decipi, alios etiā luxuria atque libidine propria ad pristinas vitiorū sordes reuerti. Attamen illud valdè lætificat, quod sequitur, quia *Matathias & filij eius con. stetetūt.* cum sine dubio E illi in veritate atque iustitia persistunt, qui veri Matathiæ, hoc est Iesu Christi filij esse meruerunt, eiúsque fidem atque mandata seruātes, æternæ vitæ præmia constanti animo per eius gratiā adipisci concupiscunt.

✲ Iosephus Heb. Principes regis procedentes ad Matathiā inuenerunt eū in monte Modaith accinctū armis bellicis, erantq; cū eo fratres eius, & filij eius, & quidā alii pauci viri, ex cœtu eorum qui zelum habuerunt pro lege Domini. Et cœperūt primū pacificè loqui cum Matathia dicentes: Matathia, vir honorabilis in populo tuo, fac præceptū regis & viues. Respondit magnifico spiritu suo. Præceptū regis mei ego facio. Et illi obstupescentes siluerunt, F & insidiabantur quomodo caperēt, & interficerent eum. *Lib.3.hist. Iud.cap.8.*

c *Et res. &c. & am. eris.* Siue per dolum, siue per vim semper machinatur antiquus hostis quomodo euertat cultū pietatis in ecclesia Christi. Ipse. n. qui ad tentandum redēptorem nostrum in deserto accessit, dicens; *Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant.* Et postquam eum super pinnaculum templi in sanctam ciuitatem constituit, dixit; *Si filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim, quia angelis suis mandauit de te, & in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.* Indèque eum transferens in montem excelsum, ostendit ei omnia regna mundi ac gloriam eorum, & dixit ei: *Hæc omnia tibi dabo procidens si adoraueris me.* Idem quotidie mēbris eius per ministros suos dolosè suggerit, quatenus pro ambitione seculari deferant viam iustitiæ, & faciant iussum regis nequissimi, qui regnat super vniuersos filios superbiæ. *Rabanus. Matt.4.a. Psal.90.a.*

d *Et respondit, &c.* Cōstātia Matathiæ cōfortabat animos filiorū suorū, sic & patiētia & lōganimitas dn̄i nostri Iesu Christi omniū credētiū corroborat fidē. Vnde discipulis suis, ait: *Nolite mirari, si odit vos mūdus, scitote qa me priorē vobis odio habuit. Neq; timeatis eos qui occidūt corpus, aīam autē occidere nō possunt, sed potius timete eū qui potest aīam & corpus pdere in gehennā. In patiētia vestra possidebitis aīas vestras, & erit merces vestra multa in cœlo. Qui autem pseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.* *1 Ioan.3.c. Matt.10.c. Luc.21.d.*

Et vt cessa

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quo ergo no. *Quasi dicat, melius est nobis mori quam talia videre.*
2 Et scidit ma. & fi. e. vestimenta sua & c. *In signum doloris.*
3 Et ope. se cili. *In signum humiliationis.*
4 Et planxerunt valde. *Pro malis prædictis.*
5 Et venerunt illuc. *Hic consequenter ponitur ausus confessionis Dei cultus, & diuinæ legis: & hoc transeuntibus ad eorū partes, ideò dicitur: Et venerunt illuc qui missi erant à rege, & patet.*
6 Et mult. de populo Israel consentientes. *Timore mortis.*
7 Sed Matathi. & fi. eius cōstāter. *in confessione Dei & legis.*
8 Dixerunt. *Volentes eum primo verbis adulatorijs subuertere.*
9 Princeps. *Dignitate.*
10 Et clarissimus. *Famæ celebritate.*
11 Et magnus es *Potestate.*
12 Et ornatus filijs. *Quinque.*
13 Et fratribus. *Idest, magna cognatione.*
14 Ergo ac. *Q. d. decet te. Secundò verbis promissorijs, cum dicitur.*
15 Et eris tu & fi. tui. *Quantum ad bonum honorabile.*
16 Et am. auro & ar. *Quantum ad bonum vtile.*
17 Et res. & c. *Vt magis appareret eius constantia, Et si omnes Gentes & c. Sequitur.*

8 Dixerunt ✲ Ego &

MORALITER.

† 2 *Et scidit Mata. &c.* Quia bonus prælatus & fideles sui crescentibus malis debent affligere corpora sua pro Dei misericordia impetranda, & stare viriliter in veritate diuina, ideo sequitur.

7 *Matathias & filij eius, &c. Princeps clarissimus, &c.* Per hoc significatur gnificatur diaboli malitia, qui non potens per apertas tentationes eos deijcere in peccata per quādam adulationēm quærit eos subuertere infigendo eorum memoriæ sua merita, sicut legitur in Collationibus patrum de quodā quem induxit ad proijciendum se in puteum asserens, quod tanti erat meriti apud Deum, quod non lædere, ut propter casum.

† *Et respondit.*

Rabanus. Iosep.Heb. li.3.capit.8.

A a *Et vt cessa.&c.* Respondens autem vnus ex Iudæis illis iniquis & filijs Belial, qui erant cum principibus Antiochi, ait: Miror de vobis o principes quàdiu non sumitis ultionē de Matathia. Cumque sic loqueretur, extraxit gladium suum & præscidit caput porci, sumensque illud, portauit ad altare quod extruxerūt in templo regis Antiochi, & posuit illud super ipsum, incēditque thimiama in honorē sculptilium Antiochi. Quod videns Matathias, cōmotus zelo Dei sui, & indignatione accensus, exemit gladiū suū insiliensq. in Iudęā illū, abscidit illius B caput, corpus autē truncum cecidit super altare. Trucidauit quoque principē unū gladio suo, effugauitque reliquos q aderant,&c.

Iudęus hic qui sacrificauit corā oculis omnium idolis significat malos Catholicos quod prauis operibus & peccatorum nota scandalizant proximos suos. In eo enim idolis sacrificare probantur, quo principalibus vitiis captiuati esse manifestātur. Vnde auaritiam Paulus Apostolus idolorum seruitutē appellat. Sed hos gladius Ma-

Eph.5.b

C tathiæ trucidat super Aram quia vltio æquissimi iudicis iustam in talibus exercet uindictam, Nec non & virum quem miserat Antiochus, qui cogebat immolare in ipso tèmpore occidit, quia in die extremi examinis non solum peccatores homines, sed peccatorum instigatores maligni videlicet spiritus æternæ damnationis meritam recipient pęnam. Simul & ara impietatis destruetur, quia post peractum iudicium vlterius peccandi facultas vlla non tribuetur iniquis. Quod autem sequitur, *Zelatus est legem sicut fecit Phinees Zam. filio Salom.* ostendit quod fortia facta sanctorum patrum præfigurabant redemptoris nostri in nouissimis temporibus nobilissimum actum.

Num.25.b

*Ambrosius. Zelū debet habere sacerdos, qui incorrupta studet seruare Ecclesiæ castitatem. Et ideo princeps sacerdotum dicit: *Zelus domus tuæ deuorauit me.* Et Phinees sacerdos, erat & nepos sacerdotis, & filius sacerdotis. Bonus zelus & vtilis in sacerdote, ne negligēs, ne remissus sit. Zelus Dei gratia est, qui exquirit qui superuenit, qui se iusti infundit pectori. Zelus Dei vita est. Zelum habuit Elias, & ideo raptus est ad coelum. Zelum habuit Matathias bar Ioannis, qui aduersus sacrilegia Antiochi excitauit Dei plebem. Zelum qui habet, omnes sibi inimicos suos putant, qui sunt hostes Dei, quamuis patrem, fratres, sorores. De omnibus dicit sicut Dauid: *Hostes facti sunt mihi.*

Octon.18. in psal. 118.

3.Reg.19. 4.Reg.2.

D Psal.

Matathias, & dixit magna voce: Et si omnes gentes regi †
Antiocho obediunt, vt discedant vnusquisque a seruitu-
te legis patrum suorū, & consentiant mandatis eius, ego 1
& filii mei & fratres mei obediemus legi patrū nostrorū, 2
Propitius sit nobis Deus, non est nobis utile relinquere
legē & iustitias Dei Non audiemus verba regis Antiochi
nec sacrificabimus transgredientes legis nostræ mādata, 3
a vt eamus altera uia. Et vt cessauit loqui verba hæc acce-
sit quidam Iudæus in omnium oculis sacrificare idolis
super aram in ciuitate Modin secundum iussum regis.
b Et vidit Matathias, & doluit, & contremuerunt renes e- 4
ius. Et accensus est furor eius secundum iudicium legis, 5
& insiliens trucidauit eum super aram. Sed & uirum quē 6
rex Antiochus miserat, qui cogebat immolare, occidit in
ipso tempore, & aram destruxit, & zelatus est legem,
sicut fecit Phinees Zambri filio Salomi. Et exclamauit 7
Matathias uoce magna in ciuitate, dicens: Omnis qui 8
zelum habet legis statuens testamentū exeat post me. Et
fugit ipse & filii eius in montes & reliquerunt quęcunq; 9

b *Et accensus est furor eius.* Cyprianus. Quod sic idololatriæ indignetur Deus, ut præceperit etiam eos interfici, qui sacrificare & seruire idolis suaserint, in Deuteronom. inquit. Quòd si rogauerit te frater tuus, aut filius, E aut filia, aut vxor, aut amicus, dicens, Eamus & seruiamus, diis alienis, &c. manus tua erit super eum, &c. Cuius præcepti, & vigoris memor Matathias, interfecit eū qui ad arā sacrificaturus accesserat. Quòd si ante aduētū Christi circa Deū colendū hęc præcepta seruata sunt, quanto magis post aduentum seruanda.

c *Et exclamauit Ma. voce magna in ciuitate.* Hæc verba Matathię præfigurabant domini nostri Iesu Christi doctrinam qua exhortatur nos quotidie relinquere vanitatem huius mundi, & quærere gaudia cælestis regni. Dicit enim ipse in Euangelio, *Qui non renuntiauerit omnibus quæ possidet non potest esse meus discipulus. Qui amat patrem suum aut matrem plus quam me, non est me dignus, Et qui nō baiulat crucem suam quotidie & sequitur me, nō est me dignus. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam. Qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Quid enim prodest homini si vniuersum mundum lucretur, animæ vero suę detrimentum patiatur. Aut quam dabit homo commentationem pro anima sua? Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum Angelis suis, & reddet vnicuique secūdum opera sua.* Fugit enim redemptor noster, & filii eius in montes, & relinquunt quæcunque habent in ciuitate, quando per ducatum ipsius veritatis altitudinem virtutum ascende F re cupimus, & ea quę ad luxum seculi pertinent, quasi superflua spernentes abiicimus. Inde est quod legitur in Euangelio, idem dominum duxisse discipulos suos in mōtes, & ibi sedisse, ibique docere eos, ibi orabat, ibique pascebat turbas, ut semper ad altiora & perfectiora suis exemplis nos prouocaret.

Ral. Luc. Ma. Luc. Ma. Lu. Ma.

Tunc

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ego & fi.&c. & fr. *Idest, cognati.*

*2 Obediemus legi patrum nostrorum. *Colentes vnum Deum verum. Cætera patent.*

3 Et vt ces. *Hic consequenter ponitur zelus æmulationis, quo interfecit Iudæum idolis immolantem. Et patet litera vsque ibi:*

4 Et contremuerunt renes: *Quia fortis motus cordis redundat ad corpus.*

5 Et accensus est fur. *Idest ira per zelum quia tamen excitabatur secundum rationis iudicium, ideo subditur.*

6 Secundum

6 Secundum iud. le. *sicut fortis, iræ passione vtitur laudabiliter ad promptius exequendum actum virtutis. 4. Ethic.*

7 Et zelatus est le. si fe. Phi. *Qui ex zelo legis interfecit Zambri cum scorto Madianitide, Num. 25.*

8 Et exclamauit Mat. voce mā. *Postquam descripta est zelātis audacia, hic consequenter describitur ipsius tolerantis constantia, quæ primò declaratur in hoc quod Matathias cum filiis suis non fuit fractus rigore asperitatis, magis eligens herbis viuere in deserto, quam legem transgredi, ideò subditur.*

9 Et fugit ipse & filij eius in montes. *Bona sua temporalia propter zelum Dei contemnentes.*

*Tunc

MORALITER.

† *Matathias, &c.* Per hoc significatur, quòd vir sapiens & bonus non acquiescit dæmonis persuasionibus, sed magis repellit, sicut legitur de beato Martino, quod diabolus apparuit ei in specie regis magnificè adornati, suadens Martino, vt adoraret eum eò quòd esset Christus. Cui respondit, Christus nō purpuratū, nec diademate renitētē, se venturū esse prædixit, & tūc diabolus cōfusus recessit.

3 *Et ut ces. loqui, &c.* Per hoc quod Matathias Iudæū idolis sacrificantem interfecit, significatur quòd bonus prælatus debet

debet Christianum à veritate fidei declinantem ferire gladio spirituali, & si pertinax fuerit, tradere iustitiæ seculari, feriendum gladio materiali, & similiter infidelem Christianum seducentem populum debet iudex secularis ad insinuationem ecclesiæ exterminare.

8 *Et excla.* Quia pastor ecclesiæ debet fideles in fide confirmare, & cum eis diuinum auxilium, & sanctorum implorare, ideò subditur.

9 *Et fugit ipse & fi.e.* De quibus dicitur Psal. 120.a. *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi, &c.*

†*Tunc*

a habebant in ciuitate. Tunc descenderunt multi quærentes 1
iudicium,& iustitiam in desertum,& sederũt ibi ipsi, & filij
eorũ,& mulieres eorum,& pecora eorum,quoniam inunda
uerunt super eos mala.Et renuntiatũ est viris Regis,& exer-
citui,qui erãt in Ierusalẽ in ciuitate Dauid,quoniam disces-
sissent viri quidam qui dissipauerunt mandatũ Regis in lo- 2
ca occulta in deserto: & abijssent post illos multi. Et statim
perrexerunt ad eos, & constituerunt aduersus eos prælium
in die sabbathorum,& dixerunt ad eos: Resistitis & nũc ad-
huc? Exite, & facite secundum verbum Regis Antiochi, &
viuetis. Et dixerunt:Non exibimus, neq; faciemus verbum
Regis vt polluamus diem sabbathorum: Et concitauerunt
aduersus eos prælium. Et non responderunt eis, nec lapi- 3
dem miserunt in eos:nec oppilauerunt loca occulta,dicen- 4
5
b tes:Moriamur omnes in simplicitate nostra, & testes erunt 6
super nos cęlum,& terra,quòd iniustè perditis nos. Et intu-
lerunt illis bellũ in sabbathis, & mortui sunt ipsi, & vxores
eorum,& filij eorum, & pecora eorum vsq; ad mille animas
hominum.Et cognouit Matathias,& amici eius, & luctum
7
c habuerunt super eos valde.Et dixit vir proximo suo.Si om- 8
nes fecerimus,sicut fratres nostri fecerunt,& non pugnaue- 9
rimus aduersus gentes pro animabus nostris,& iustificatio 10
11
d nibus nostris,citius disperdent nos à terra.Et cogitauerunt 12
die illa, dicentes: Omnis homo quicunq; venerit ad nos in 13

A a *Tunc descenderunt.* Istos, qui non cum Matathia, & filijs eius ascendebãt in montes,sed descenderunt in desertum, vt ibi sedentes quærerent iudicium,& iustitiam,quos melius per allegoriam accipere possumus quàm Iudæos,qui post acceptam gratiam baptismatis Christi, circumcisionem, & legem veterem obseruandã putabãt. Et bene hi in desertũ esse memorantur,qui luce scẽte Euãgelij veritate, desertam legis vmbram,quasi adhuc sibi necessariã repetebant. Sabbathũ legale obseruari debere prædicabant. Cum omnia hęc tẽporibus legis in figura præcesserint,& spiritualiter in nouo testamẽto B obseruãda sint.Cõtra quos Apostolus in epistolis suis copiosissimè disputat, asserẽs *finẽ legis esse Christum ad iustitiã omni credenti.* Isti ergo spiritualiũ hostium gladio meritò feriuntur, qui Christi gratiã sufficere sibi ad salutẽ non arbitrantur.

Possunt quoque iuxta tropologiã, in ipsis appetitorib. deserti desidiosi quoque intelligi,qui post perceptam gratiam Christianæ religionis satis sibi fieri æstimant, quod perceperunt charismata diuina, & inundationem baptismatis: nec volunt post ablutionem sordium,opera exercere virtutũ. Neque recordantur illius Euangelicæ parabolæ,qua saluator in Euangelio de immundo spiritu narrando disserebat,vbi dicit spiritum immundum exisse de homine, *& ambulasse per loca inaquosa quærendo requiem, & non inuenisse. Iterum cum septem spiritibus nequioribus se pristinam domum vacantem,ac scopis mundatam,& ornatam repetisse.* Tales quippe ab hostibus spiritualibus facilè obruuntur, quia scuto fidei,galea salutis,lorica iustitiæ,& gladio spiritus,cum quibus,inimicis resistere debuerãt,armari nõ curabant. Vnde subiungitur,quod *Matathias, & amici eius luctum habuer. super horum inter.* quia grandi dolore afficitur Ecclesia, quando aliquos de numero suorum per insidias,atque persecutionem malignorum hostium in peccatorum præcipitiũ agnoscit corruisse.

Moriamur

b *Moriamur omnes in simplicitate,&c.* ✻ Ruper. Qui vnctionẽ habet ex Deo, congemiscere didicit, & congemiscit sanctis egentibus,angustiatis, afflictis,in solitudinibus errantibus in montibus,quia multa mala sunt experti. Vna die vsque ad mille animas hominum in deserto interfecti sunt in die sabbathorum, eo quod vere bantur propter religionẽ,& obseruãtiã manu sibimet auxiliũ ferre. Moriamur, dixerũt, in simplicitate nostra, & testes erunt super nos cœlũ, & terra, quod iniustè perditis nos. Sed quid sequitur? Et dixit vir proximo suo: Si omnes fecerimus, sicut fratres nostri &c. Et hactenus (inquit Iosephus) manet nobis consuetudo pugnãdi, etiam si tali die bella consurgant.

D
L. 10. de vict. verb. c. 2.

E
L. 12. antiq. cap. 7.

c *Et dixit vir.* Valde igitur detestantur boni otiositatẽ, quę inimica est animę; & ideo potius eligũt cõtra inimicos spirituales quotidie virtutib confligere, quàm desidia inerti otiosè torpore, maximè cũ spem victoriæ non à se, sed per auxiliũ præsumant hẽre diuinũ. Nec sibi securitatẽ in præsenti,sed in futuro promittunt,quando destructis cunctis aduersitatib. *Nouissimè ipsa destruetur mors, nec erit vltrà luctus, neque clamor,neq; dolor,quoniam prima abierunt.* quando lætificabũtur Sancti in gaudio vultus Dei,& delectatione saluberrima fruẽtur in dextera eius vsq; ad finẽ.

F
Act. 1. c.
1. Cor. 15. g.
Apoc. 21.

d *Et cogitauerunt die illa, dicentes, &c.* ✻ Tertullianus. Septẽ dies vndecunque initium acceperint, sabbathi diem secum concludant necesse est,quo die non tantum Sacerdotes sint operati, sed & in ore gladij præda facta sit ciuitas ab omni populo Israel. Nec dubium est opus seruile eos operatos,cum prædas belli agerent ex Dei præcepto Nam & temporibus Machabæorum sabbathis pugnando fortiter fecerunt, & hostes Allophylos expugnauerunt, legemque paternam ad pristinum vitæ statum pugnando sabbathis reuocauerunt. Nec puto aliam eos legem defendisse, nisi in qua de die sabbathorum meminerant esse præscriptum. Vnde manifestum est ad tempus & præ-

L. adu. Iudæos, cap. 4.

sentis

NICOLAVS DE LYRA.

1 Tunc descenderunt multi, &c. *Qui iam ante fugerant ad loca magis montuosa.*

2 Qui dissipauerunt mandatum Regis, &c. *Ipsum implere denegando, & virum inducentem ad Regis obedientiam occidendo. Cætera patent vsque ibi.*

3 Et non responderunt eis ad votum. *Scilicet eorum, sed ad contrarium, ideo præmittitur:* Et dixerunt: non exibimus, &c.

4 Nec lap. mi. in eos. *Ad sui defensionem.*

5 Nec oppila. lo. *Ne quietem sabbathi violarent.*

6 Dicẽtes: Moria. omnes in simp. no. *Et sine dubio istud processit ex quadam simplici deuotione, quia licitum erat eis in die sabbathi: se defendere, vnde & Iosue 6. dicitur, quòd cuncti bellatores de voluntate Domini circumierunt vrbem Iericho semel in die, & hoc septem diebus in quibus dies sabbathi erat inclusus: propter quod Matathias, qui erat in lege peritus, declarauit, quòd licitum erat Iudæis in sabbato pugnare in necessitatis casibus.*

7 Et cognouit Matathias, &c. *Hic ostenditur secundò constantia Matathiæ, & eorum, qui cum eo erant, in hoc, quòd non fuerunt fracti terrore aduersitatis audita morte mille hominum, ideo subditur:* Et cognouit Matathias, & amici eius, *Mortem prædictorum.*

8 Et luctum habuerunt, &c. *Quia mortui erant ex indiscreta deuotione: ideo subditur.*

9 Et dixit vir proxi. suo, &c.

10 Pro animabus nostris. *Idest, pro vitis nostris, vt ita liceat loqui.*

11 Et iustificationibus nostris. *Idest, legis obseruationibus.*

12 Citius disperdent nos, &c. *& sic sequentur maiora mala.*

13 Et cogitauerunt, &c. *Istud ordinauerunt de consilio Matathiæ, vt dictum est.*

✻ Tunc

MORALITER.

1 *Tunc descenderunt multi, &c.* Per quos significantur simplices Christiani habentes zelum Dei, sed non secundum scientiam: & per hoc incurrunt damnum temporale, & aliquando spirituale.

† *Tunc con-*

ſentis cauſæ neceſſitatem conualuiſſe, vt non ad perpetui
A temporis obſeruationem huiuſmodi legem eis Deus ante dediſſet.

Lib. 1. offic. c.40.

✱ Ambroſius. Cum Iudæi eſſent parati ad repugnandum pro templo Dei, & pro legitimis ſuis, dolo hoſtium die laceſſiti ſabbathi, maluerunt vulneribus offerre nuda corpora, quã repugnare, ne violarẽt ſabbathum. Itaque omnes læti ſe obtulerũt morti. Sed Machabæi conſiderantes quod hoc exemplo gens omnis poſſet perire, ſabbatho etiam cum ipſi in bellum prouocarentur, vlti ſunt innocẽtium necem fratrũ
B ſuorum. Vnde poſtea ſtimulatus Rex Antiochus, cum bellum accenderet per duces ſuos Lyſiam, Nicanorem, Gordiam, ita cum orientalibus ſuis, & Aſſyrijs attritus eſt copijs; vt quadraginta, & octo millia in medio campi à tribus millibus proſternerentur.

bello die ſabbathorũ pugnemus aduerſus eum,& nõ mo
riemur omnes ſicut mortui sũt fratres noſtri in occultis.
a Tunc congregata eſt ad eos ſynagoga Iudæorũ fortis viri 1
bus ex Iſrael,omnis voluntarius in lege,& oẽs qui fugie- 2 3
bãt à malis, additi sũt ad eos,& facti ſunt illis ad firmamẽ 4
tum.Et collegerunt exercitum,& percuſſerunt peccatores 5
in ira ſua,& viros iniquos in indignatione ſua,et cęteri fu 6
gerũt ad nationes,vt euaderent.Et circuiuit Matathias,& 7 8
amici eius,& deſtruxerũt aras,& circũciderũt pueros in- 9
circũciſos quotquot inuenerũt in finib. Iſrael in fortitu 10
dine.Et perſecuti ſunt filios ſuperbiæ,& proſperatũ eſt o- 11 12
b pus in manib.eorum.Et obtinuerunt legem de manibus 13
gẽtium,de manib.Regum,& non dederunt cornu pecca- 14 15
c tori.Et appropinquauerũt dies Matathię moriẽdi,& dixit 16
filijs ſuis: Nũc confortata eſt ſuperbia, & caſtigatio, & tẽ- 17
pus euerſionis,& ira indignationis.Nũc ergo filij æmula 18 19
tores eſtote legis, & date aĩas veſtras pro teſtamento pa- 20
trũ,& mementote operũ patrũ,quæ fecerunt in generatio 21 22
nib. ſuis,& accipietis gloriam magnam, & nomen æter- 23
d num. † Abrahã nonne in tentatione inuentus eſt fidelis, 24 25

† Gen.22.6. Raban.

a *Tunc congre. &c.* Narrante ſcriptura manifeſtũ eſt, quòd Saluatore & Apoſtolis eius prædicantib. Euangeliũ, multi de Iudæorum populo veniebãt ad fidem credentes legi, & prophetis de aduentu Chriſti teſtantib. necnon de proſelytis, atq; de aduenis plurimi relinquentes idola ſua, ac ſuperſtitionem gentilitatis confluebant vndiq; ad audiendum verbum Dei, & additi ſunt ad numerum credentium; percuſſeruntq; peccatores in ira ſua, & viros iniquos in ĩdignatione ſua, cum zelo fidei inſtigati, malignos ſpiritus ab obſeſſis per
C errorem hominibus eijcientes, expulerunt, & fraudis ſuæ venena ipſis patefecerunt Inde quoque compulſi fugerũt ad nationes, iuxta illud Euangelij, quod ſanatis hominib.

Matth.8.d

dæmones
D dæmones permiſſi ſunt à Saluatore ire in porcos, vt immundi poſſeſſores vaſa immunditiæ poſſiderent.

b *Et obtinue. &c.* Obtinebant milites Chriſti legem de manibus gentium & de manibus Regum, quando in veritate Euangelij perſiſtentes nullo credebant errori: quin potius errantes prædicatione ſua, ſubijciebant veritati. Inde factum eſt, quòd plurimi eorum, qui per faſtum mundanum elati perſecutores antè fuerant Chriſtianæ religionis, ijdem poſtmodum conuerſi, eſſent aſſertores firmiſſimæ ueritatis. Et nõ dederunt cornu peccatori: quia non conſentiebant
E iniquitati. Iuxta illud Eſther quod in oratione ſua dicit: Ne tradas Domine ſceptrum tuum his, qui non ſunt.

c *Et appro. &c.* Exhortatio hæc Matathiæ, qua exhortabatur filios ſuos, vt æmulatores eſſent legis Dei, & darent animas ſuas pro teſtamento patrũ, bene conuenit Euangelicæ doctrinæ, quia ipſa veritas diſcipulos ſuos verbis, & exemplis inſtruebat, quomodo reſiſterent vniuerſis erroribus Iudæorum, paganorum, atque hæreticorum, & mundum prædicationibus ſuis ad fidem conuerterẽt. Ipſamque doctrinam ſuam atteſtatione legis, & prophetarum affirmabat, oſtendens eundem eſſe auctorem noui, qui & veteris teſtamenti.

d *Abraham nonne, &c.* ✱ Cyprianus. Ad hoc tentari homines a Deo, vt probentur, in Geneſi ſcriptum eſt. *Tentauit Deus Abraham, &c.* Et in Deuteronomio. *Tentat vos Deus, veſter, &c.* De hoc ipſo in Machabæis: Abraham nonne in tentatione inuentus eſt fidelis, &c.

Vos ergo

NICOLAVS DE LYRA.

1 Tunc congregata eſt. *Hic tertio declaratur eorum conſtantia, quia non fuerunt fracti labore anxietatis, quo viriliter hoſtibus reſtiterunt. ideo dicitur.* Tunc congreg. eſt ad eos. *Scilicet ad Matathiam, & eius amicos.*

2 Synago. Iu. for. viri. *Quantum ad robur corporis, & ſpiritus, ideo ſubditur.*

3 Omnis volun. in lege. *Ideſt, habens voluntatem ſeruandi legem.*

4 Et facti ſunt, &c. *Eligentes Matathiam in principem ſuum.*

5 Et percuſſ. &c. *Per zelum legis excitata.*

6 Et cæt. fu. ad natio. *Gentilium extra Iudæam exiſtentes.*

7 Et circui. &c. *Per loca Iudææ idololatria polluta.*

8 Et circum. pue. incircum. *Quos parentes eorum non fuerant ✱ auſi circumcidere mortis timore.*

9 Et perſe. ſunt fi. ſuperbiæ. *Ideſt, homines valdè ſuperbos, ſicut homines digni morte dicuntur filij mortis* 1. Reg. 21.

10 Et proſpe. eſt opus in ma. eorum. *Ideſt, Matathiæ, & filiorum ſuorum.*

11 Et obtinuerunt legem. *Ideſt, legis obſeruantiam.*

12 De manibus gentium. *Ideſt, repreſſa eorum potentia.*

13 Et non dederunt, &c. *Sed magis repreſſerunt, & ſic minus dicendo plus ſignificat.*

14 Et

14 Et appropinquauerunt, &c. *Deſcripta Matathiæ conſtantia, hic conſequenter deſcribitur eius prouidentia: nam videns appropinquare tempus ſuæ mortis, ordinauit in poſterum de defenſione legis: & primò ad eam filios ſuos animat, dicens.*

15 Nunc conforta. eſt ſuperb. *Scilicet Antiochi Regis, vt patet ex prædictis.*

16 Et caſtigatio. *Noſtra pro peccatis noſtris.*

17 Et tempus euerſionis. *Diuini cultus, & legis.*

18 Et ira. *Ideſt, pœna.*

19 Indignationis. *Scilicet diuinæ ſuo iuſto iudicio, licet nobis occulto.*

20 Nunc ergo fi. æm. eſto. legis. *Ideſt, zelatores, & defenſores ipſius, quia nunc eſt neceſſitatis tempus.*

21 Date animas, &c. *Periculo mortis vos exponendo.*

22 Pro teſtamento patrum. *Ideſt, patribus dato, Exo. 20. Secundò exempla patrum allegat, & primò in generali dicens.* Et mementote operum patrum, &c.

23 Et accipietis glo. magnam. *Ideſt, virtutis famam in præſenti, & nomen æternum in futuro. Conſequenter ponit exempla in particulari, dicens.*

24 Abraham nonne in ten. *Immolationis Iſaac Geneſ. 22. c.*

25 Inuentus eſt fide. *Quaſi dicat, ſic: quia paratus fuit ipſum immolare propter bonum obedientię.*

✱ Et repu-

MORALITER.

† 1 *Tunc congre. eſt ad eos ſyn. Iudęorum fortis, &c.* Scilicet ad Matathiam, & filios eius, per quos ſignificatur ꝙ ad bonũ pręlatum, & ſocios eius debent fideles per charitatem, & obedientiam ſuam adunari, & cum ipſis contra fidei, & morum impugnatores fideliter præliari.

14 *Et appropinq. dies, &c.* Per hoc dedit exemplum principibus, & prælatis, vt faciant teſtamentum de obſeruantia fidei, & morum poſteris ſuis, & amicis.

MORA-

& reputatū est ei ad iustitiam? † Ioseph in tempore angu- 1
stiæ suæ custodiuit mandatum, & factus est dn̄s Aegypti. 2 3
Phinees pater noster zelando zelum Dei accepit testamē- 4 5
tum sacerdotii æterni. † Iesus dum impleuit verbum fa- 6
ctus est dux in Israel. Caleb dum testificatur, in ecclesia ac 7 8
cepit hæreditatem, † Dauid in sua misericordia consecu- 9 10
tus est sedem regni in secula. † Elias dum zelat zelum le- 11 12
gis receptus est in cœlum. † Ananias, Azarias, & Misaël cre 13 14 15
a dentes liberati sunt de flamma. † Daniel in sua simplici- 16 17
tate liberatus est de ore leonum. Et ita cogitate generatio- 18 19 20
b nem & generationem, qua oēs qui sperant in eum, non in 21 22
firmantur. Et a verbis viri peccatoris ne timueritis, quia 23 24
gloria eius stercus & vermis est. Hodie extollitur, & cras 25 26
non inuenietur, q̄a conuersus est in terrā suā, & cogitatio 27
c eius periit. Vos ergo filii confortamini, et uiriliter agite in 28
lege, quia cum feceritis quæ uobis pręcepta sunt in lege a 29 30
dn̄o Deo vestro, in ipso gloriosi eritis. Et ecce Simō frater 31 32
d vester, scio quod uir consilii est. Ipsum audite semp, et ip- 33 34
se erit uobis pater. Et Iudas Machab. fortis uirib. a iuuen-
tute sua sit uobis princeps militiæ, et ipse aget bellum po- 35 36
e puli. Et adducetis ad uos omnes factores legis, et uindica-
te uindictā populi uestri. Retribuite retributionem genti
f bus, et intendite in præceptū legis. Et benedixit eos, et ap-

a *Daniel in sua simplicitate, &c.* *Cyprian. Dei arcana perspici non posse, & ideo fidem nostram simplicem esse debere, dicitur. *Videmus nunc per speculum in enigmate, &c.* Item apud Salomonem *In simplicitate cordis quærite illum, &c.* Item in Machabęis, Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum, &c.

b *Et a verbis viri peccatoris, &c.* * Cypria. Conuicia impiorum nō timemus, fustes & lapides, & gladios, quos verbis parricidalibus iactitāt, nō perhorrescimus. Quod in illis est, homicidæ sunt apud Deū tales, necare tamen nō possunt, nisi dominus permiserit. Et cum nobis semel moriē dum sit, illi tamen & odio, & verbis suis quotidie perimunt. Scribit vero *Verba viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius in stercora erit, &c.*

c *Vos ergo.* Legimus in Euangelio Iohannis, quod saluator ad passionē properans eadem nocte qua traditus est, post cænam mysticam & lauationem pedum quam discipulis suis præcinctus lintheo exhibuit, plurima exhortationis suæ præbuerit documenta, inter quę & passionem quæ eis in mundo erat futura prædixit, & gloriam futuri regni ac gaudium cælestis patrię promisit. Sed quia mors Matathiæ passionem præfigurat redēpto-
C ris, quomodo ecclesiæ magisterium ordinauerit per omne tempus præsentis vitæ audiamus.

d *Et ecce S.* Supra diximus q̄ † Simeon. audiēs interpretatur. Et bene dixit Simonē virū esse consilii, q̄a qui Spiritus sancti gratia docēte auditu instruūtur iterno, utiles per oīa atq; habiles sūt cōsilio. vnde psalmista ait, *Audiā quid loquatur dominus in me, quoniā lo. p. in p. s. &c.* Et in Apoc. *Qui audit (inquit) dicat veni.* Hortat̄ nos magr̄ cælestis, quatenus illos audiamus, quos ipse interius docēs salubres nobis esse fecit magistros. D

e *Et Iudas* (inquit) *Mach. for. viri sit vo. pr. mi. ip. age.*
*Iosep. Heb. Matathias dixit Iudæ. Scio fili, quod tu Apoc. 22. d
vir bellicosus, & Deus dedit tibi vires, & robur, atq; cor quasi leonis, & idcirco debes honorare dominum de substātia quam dedit tibi, & præliari li. 3. hist. Iudai. c. 9.
prælia eius, &c. His dictis, protulit cornu cum oleo, & effundēs super caput eius, vnxit eum ad prælia, uociferansq. vniuersus populus, & clangentes tuba dixerunt. Viuat unctus, &c. † Nu. 25. d

Quid per Iudam Machabæum, nisi primi prædicatores designantur euangelii, qui ab ipso saluatore eruditi, idonei fueruntad agēdum bellum Christiani populi. Sed quia Iudas confessio interpretatur, & plerisq. in locis typū tenet ipsius saluatoris sciamus tunc ordinaliter agi bellum nostrum, quando ipse dignatur dirigere cōsilium, & actum nostrum. Vnde ipsa veritas discipulis ait: *Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me māseritis, quia sine me nihil potestis facere. Et ecce ego sum vobiscum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.* Raban. E Iohan. 15. a F

f *Et benedixit.* Scriptum inuenitur in euāgelio, quomodo Saluator postquam finiuit cœnam (quam cum discipulis suis ante passionem suam habuit) vltimam prędicationem qua instruebat ipsa nocte discipulos ad extremum orationem ad patrem directa finierit, suosque discipulos ipsi seruandos commendauerit, dicens. *Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos.* & paulo post, *Sanctifica* (inquit) *eos in veritate, sermo tuus veritas est, sicut me misisti in mūdum, & ego misi eos in mundum, & pro eis sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate* Mat. 28. 34

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et reputatum est, &c. *propter bonam voluntatem.*
2 Ioseph in tempore, &c. *quia tunc erat venditus in seruum.*
3 Custodiuit man. *rennuens adulterium, Gen. xxxix. c.*
4 Et fa. est d. Aeg. *Gen. xlj. e.*
5 Phinees pa. no. &c. *sicut dictum est supra.*
6 Iesus. *i. Iosue.*
7 Dum impleuit, &c. *per Moysen sibi dictum.*
8 Factus est dux in Is. *Iosue. i.*
9 Caleb dum test. in ec. *virtutem Dei contra alios exploratores, Nu. xiiij.*
10 Acce. hęred. *Iosue. xiiij. c.*
11 Dauid in sua. mis. *qua pepercit Sauli qui bis cecidit in manu sua. j. Reg. xxiiij. & xxvj.*
12 Conse. est se. reg. in se *ij. Reg. vij.*
13 Elias dum zelat. ze. le. *occidendo prophetas Baal. iij. Reg. xviij. f.*
14 Ana. Az. Mi. cre. *corde vnū verū Deum & confitentes ore.*
15 Libe. sunt de flamma. *Danielis. iij.*
16 Daniel in sua simp. *i. orans Deum simplici corde.*
17 Libe. est de ore leo. *Dan. vj. Cætera patent vsque ibi.*
18 Et aner. *s. comminatorijs.*
19 Viri pecc. *s. Antiochi regis.*
20 Ne ti. *timore vestros animo deijciente.*
21 Quia glo. eius stercus & vermis est. *i. in stercus & vermē conuertetur. Et videtur hic Matathias prophetice loqui, nam in long. t. postea posito Antiocho vermes viuentes de carne eius exercitus grauabatur, infra li. ij. c. ix.*
22 Hodie exto. *potentia regni.*
23 Et cras non inue. *i. cito morietur.*
24 Quia conu. in terram suam. *i. reuersus, vt dictum supra cap. i.*
25 Et cogitatio eius. *quia non potuit perficere quod cogitabat de Iudæorum destructione.*
26 Vos erg. *Hic tertio filios suos ad defensionē legis ordinat, d.* Vos ergo filii conforta. *in domino & in potentia uirtutis eius.*
27 Et viriliter agite in lege quia cum feceritis. *pugnando pro eius defensione.*
28 In ip. *seruanda & implenda.*
29 Gloriosi e. *primo in spe, postea in re. Quod autem in aliquibus libris interponitur,* Cum feceritis. *non est de textu, nec habetur in libris correctis.*
30 Et ecce Simon frater vester scio quod vir consilii est. *i. prudens in dandis consilijs.*
31 Ipsum audite sem. *eius sequendo consilium.*
32 Et ipse vo. erit pa. *quia prudentia in bellis est magis necessaria quam fortitudo.*
33 Et iu. M. fo. vi. *ideo ad principatum militiæ aptus.*
34 Et ipse a. *de consilio tamen Simonis.*
35 Et ad. *quia virtus vnita fortior est seipsa dispersa.*
36 Retributionem gentibus. *ipsas puniendo pro malis illatis fidelibus. Cætera patent.*

A *ritate*, Et reliqua. Talibus enim locutionibus Matathias noster suos alumnos instruxit ac benedixit. Sicque positus est ad patres suos, quia omnia sicut de eo scriptum erat, sanctorum patrũ dicta passione sua ac resurrectione, atque ascensione, implendo confirmauit.

a *Et defu.* Supra dictum est, quod Matathias in cxlv. anno gentibus templum Dei prophanantibus surrexerit, & filii eius zelare legem Dei & vindicare sancta. Nunc quoque scriptura refert eundem Matathiam. cxlvj. anno defunctum esse. Vnde apparet, quod non amplius quam vno anno cum filiis suis post inceptã vltionẽ pariter vixerit, sicque defunctus est. Iste enim numerus annorum bene cõuenit per mysterium D dominicæ passioni, quia post plenitudinẽ temporis, qua Deus filium mittere decreuit, secundum attestationem legis & euangelii sexta ætate seculi, hominem qui sexto die creatus est sexta die passus sanguinis sui prætio pfectè redemit, ac reparauit. Quod autem sepultus dicitur a filiis in sepulchro patrũ suorum in Modin, significat passionis suæ memoriã quotidie a fidelib. in sancta ecclesia, vbi iudicii & æquitatis locus est congruè venerari planctumque salubrem ibidem celebrari, quia æternę vitę desiderio sancti viri accensi pro eius adeptu in cordium suorum cubiculis student salutiferis lachrymus compungi.

Ioseph. li. 12. antiquita. c. 7 & 8.

a positus est ad patres suos. Et defunctus est centesimo quadragesimosexto anno, & sepultus est a filiis suis in sepulchis patrum suorum in Modin, & planxerũt eum omnis Israel planctu magno.

B

CAP. III.

Rabbanus.

a ET *surrexit Iud.* * Rab. Isaac. Ben Shola. Machabęorum nomen fluxit, quod Mathathiæ filius, Iudas, militibus suis belli tesseram dedisset Mosis hanc sententiam, mi Chamoca Belim Iehoua. Idest, *Quis similis tui in dijs*, uel, *in fortibus Domine*. Nã cum eam in singulis ordinum vexillis, tanquam certæ victoriæ omen, per quatuor has literas Men, Caph, Beth, Ioth, inscribi iussisset, populo breuitatis causa legente Machabæi, paulatim obtinuit, vt huius tesseræ auctor Iudas, fratres, eorũ Machabæi dicerentur.

Exod. 15.

C

Li. 2. breuiari temporum.

*Philo Iudæus. Iudam Machabæum præcesserũt vndecim duces de domo Dauid per annos 163. Ioseph primus annis septem. Abner annis vndecim. Eli Matathias annis duodecim. Asar Maac nouem. Nagid decem. Agai Heli decem. Maslot Nahum septem. Amos Syrach quatuordecim. Mathathias Siloa decẽ. Iosephus iunior Arses sexaginta. Ianneus vel Iãna ultimus princeps Iudæorum de tribu Dauid annis sexdecim. Hunc sequitur Iudas Machabęus Asmonęorum primus.

Matathia decedente Iudas Machabæus filius eius successit in locum ipsius, quem adiuuabant omnes fratres eius & uniuersi qui se iunxerant patri eius. Quid ergo in hoc facto nobis innuitur, nisi quod redemptor noster postquam passione ac resurrectione sua completa ascendit in cælos, successores sibi in euangelica prædicatione misso de celo Spiritusancto apostolos primum ordinauit, qui merito Iudæ nomine, hoc est, confitentes cẽsentur: quia de ipsis Lucas in Euangelio ait: *Erãt semper in templo laudantes & benedicentes Deum.* Hos ergo omnes fratres sui, & vniuersi q se coniunxerant patri eius adiuuabant qa minoris ordinis uiri, & oẽs credentes, qui dogmate Christi ad fidẽ eius cõuenerũt, in attestatione euãgelij pro viribus choro apostolorum collaborabant.

Luc. 24. g.

b *Et præliabantur præ. Isr. cum læ. & di. glo. po. suo.* Quia ipse apostolicus cœtus, Spiritussancti gratia repletus, instanter vbique verbum Dei prædicabant gaudentes in tribulationibus, in necessitatibus, & in pressuris augendo & multiplicando vbique numerum in domino credẽtiũ.

CAP. III.

a ET surrexit Iudas qui uocabatur Machabæus filius eius pro eo, & adiuuabant 1 2
eum oẽs fratres eius, & vniuersi qui se
coniunxerant patri eius, & pliabantur 3
b prælium Israel cum lætitia. Et dilatauit 4
gloriã populo suo, & induit se loricã 5
sicut gigas, & succinxit se arma bellica sua in plijs, & pro- 6
c tegebat castra gladio suo. Similis factus est leoni in operi 7
bus suis, & sicut catulus leonis rugiẽs in uenatione Et pse 8 9
cutus est iniquos pscrutãs eos, & qui conturbabant popu 10

Induit se loricam sicut gigas, quia fortitudine fidei vndique se muniebat. *Succinxit se arma bellica*, iuxta illud Pauli apostoli quo docuit d. *State ergo succincti lumbos vestros in veritate & induti lorica iustitiæ & calceati pedes in præparatione euangelij pacis, in omnibus sumentes scutum fidei in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, & galeam salutis assumite, & gladium spiritus quod est verbum Dei.* Sicque contra hostes pugnabat, & protegebat castra ecclesiæ.

Ephe.

E

c *Et similis factus est leoni in ope. su. & sicut ca. leo. rug. in venatione.*

Rabi. l. 3. h 9.

* Iosephus. Hebr. Postquam Iudas sepeliuit patrem suum honorifice, induit loricam vt Gigas, & succinxit se armis bellicis suis, descendensque contra eos qui castra posuerũt per circumitum montis in quem confugerant, percussit ex eis octo millia & ducentos. Cum clamaret voce sua, resonabat uox eius instar rugitus leonis qui rugit in tempore quo inhiat predę, &c.

*Rupertus. In rebus bellicis regnum quorum Dauid primus extitit, de quo Sapiẽtia dicit, quia cum leonibus lusit quasi cum agnis & ab isto quoque vsque ad Iudam Machabæum, de quo scriptum est, Similis factus est leoni in operibus suis. nonne rota ista faciem habet leonis. F Narrat quippe fortitudinem tantam Regum Ducumque fidelium, quanta sufficere potuit aut debuit, quanta pro tempore & re, necessaria fuit contra leones, cæterasque feras diaboli, scilicet, primo contra gentes quæ in circumitu erant, deinde contra Assyrios, Persas Græcos per quos diabolus deliberauit extirpare arborem feracem

---

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. III.

* ET surrexit Iudas qui vo. *Post liberationem populi sub Matathia, consequenter describitur eiusdem liberatio sub Iuda. Circa quam primo describitur virtus ducis. secũdo conflictus eius, cum aduersarijs, ibi,* Et persecutus est. *Circa primũ dicitur.*

1 Et surre. Iudas. *ad populi defensionem post suum patrem.*

2 Et adiuuabant eum. *obedientes ei tanquam exercitus duci.*

3 Et præliaban. præl. Israel cum lætitia. *Signum enim habitus generati est delectatio in oper. ij. Ethic. & per hoc patet, quod habebat habitum fortitudinis.*

4 Et dilatauit gloriam po. *ad facta patris sui notabiliter addendo.*

5 Et induit se loricam sicut gi. *i. fortiter & audacter.*

6 Et succinxit se. *nam agilis erat & expeditus ad bellandum sicut homo succinctus ad ambulandum.*

7 Et protegebat castra. *s. Israel*

8 Similis factus est leoni, *de quo scribitur Prouerb. xxx. d.* Leo fortissimus bestiarũ, ad nullius pauebit occursum.

9 Et sicut catulus leonis rugiens in vena. *Cuius rugitu terrẽtur bestię & fiunt stupidæ, & sic gentes idololatræ audito nomine Iudæ.*

10 Et persec. est iniq. *Hic consequenter describitur conflictus Iudæ cum aduersarijs, & primo in generali, secundo in speciali, ibi,* Et congregauit Apollonius. *Circa primum dicitur.* Et pers. est iniq. p. e. *In locis abditis vbi se absconderant fugiendo.*

MORALITER.

1 *Et surre. Iu.* Per quem significatur successor idoneus boni principis vel prælati malos viriliter impugnando.

a lum suũ eos succẽdit flammis,& repulsi sunt inimici eius,
prę timore eius,& omnes operarii iniquitatis conturbati
sũt,& directa est salus in manu eius. Et exacerbabat reges 1
b multos,& lætificabat Iacob in operibus suis, & in seculũ 2 3
c memoria eius in benedictione. Et perambulabat ciuitates 4
Iuda,& perdidit impios ex eis,& auertit iram ab Israel. Et 5
noĩatus est vsque ad nouissimum terræ,& cõgregauit per 6
euntes. Et congregauit Apollonius gentes, & a Samaria 7
d virtutẽ multã & magnã ad bellandum cõtra Israel Et cõ 8
gnouit Iudas,& exiit obuiã illi, et percussit et occidit illũ, 9
e et ceciderunt vulnerati multi, et reliqui fugerũt, et accepit
f spolia eorum. Et gladium Apollonii abstulit Iudas, et erat 10
g pugnans in eo omnib. diebus. Et audiuit Seron princeps 11
exercitus Syriæ, q congregauit Iudas congregationem et 12
ecclesiã fidelium secũ, et ait, Faciam mihi nomen et glorificabor in regno, et debellabo Iudã et eos qui cũ ipso sunt, quia spernebant verbũ regis. Et præparauit se, et ascende

A cem fructus æterni, delere gentem de qua Christũ oportebat nasci secundum promissionem Dei, firmatam iuramento ad Abraham & Dauid.

Illi videlicet leoni admodum similis. de quo scriptũ est. *Vicit leo de tribu Iuda radix Dauid*. Et de quo Iacob patriarcha per figurã in benedictione mystica filiorũ suorũ inter cetera ait, *Catulus leo Iuda ad prędam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna, quis suscitabit eum?* Venatio itaque illa spiritalis fuit, quando spiritales venatores retibus euãgelii homines ad fidem rapiebant. Taliter ergo B Iudas mysticus persecutus, est iniquos,& qui conturbabant populũ suũ, succendit flammis, quia siue persecutores homines, siue ẽt malignos spiritus tali studio taliq. actu persequendo conturbationem non minimam flammis inuidiæ succensis ingerebat.

a *Et repulsi sunt.&c. Et exace.re.m.* Illos uidelicet qui resistere euangelio Christi moliebantur.

b *Et lætifica.Ia.in operi.suis.* quando credentium populũ confortauit verbo & exemplis, & in seculum misericordia eius in benedictione, secundum illud Sap. *Sapiẽtiam*, inquit, *sanctorum narrabunt omnes populi,& laudem eorũ pronuntiabit omnis ecclesia sanctorum.*

c *Et perambu.ciui.& perdi.impi.ex eis.* Quia explorando ecclesiarum fidem hæreticos qui contraria rectę fidei sapiebant anathemate perculerat,& nominatus est vsque ad nouissimum terræ, *quia in omnem terram exiuit sonus eorum,& in fines orbis terrę verba eorum.*

d *Et congregauit.* * Iosep. Apollonius dux Samariæ colligens exercitum, egressus est contra Iudam, ille autẽ occurrit ei,& committens cum eo pugnam, vicit, & multos eorum interfecit. Inter quos & ducem Apolloniũ armis exuens interemit, multamque prædam ab exercitu hostium auferens discessit.

Quid

D Quid per Apollonium, nisi Iudæorum sęuitia exprimitur qui ex Samaria virtutem multam contra Israel congregauerant, quia per obseruantiam literæ legalis fidem Christi quasi contrariam præceptis Dei debellare certabãt. Sed obuiam Apollonio Iuda exiit, percussitq. & occidit eũ, quia Christus in apostolis suis Iudæorũ errorem attestatione ipsius legis, & prophetarum debellãs contriuit, ostendendo quod vmbra legis, & prophetarũ præfigurabat veritatem euangelii.

Mystice. Iosephus antiquita.libr. 12.ca.9. Rabban.

e *Cecideruntque ex eis vuln.mul.* Quia p inuidiam sauciati multi ex Iudęis corruerũt. Reliqui vero fugerũt, hoc est salutẽ sibi ab ecclesiastico dogmate requisierunt. Quorũ spolia accepit Iudas, cũ oẽs ceremonias legis quas illi carnaliter habuerant, discipuli Christi ad spiritalem sensum conuertebant.

f *Et gla. Apollonij abstulit Iudas,& erat pugnans in eo omnib. diebus.* Gladium Apollonii non alium intelligimus quã sermonem legis & prophetarũ, quem prædicatores sancti tollentes omnibus in eo pugnant, cum a carnali populo historiam diuinę legis spiritali sensu apostolica traditione interpretatam auferẽtes omnium gentiũ debellãt errores, omnibusque diebus seculi huius gaudii virtus sanctæ ecclesiæ gloriosissimam parit uictoriam.

g *Et au. Seron.* Per Seron principem exercitus Syriæ, significatur potentatus istius mundi, qui bene nomine Syriæ censetur. Syria enim interpretatur sublimis siue humectans, quia mundus iste superbia extollitur, luxuriaque grauatur: Disponit itaque Seron debellare Iudã,& eos qui cum ipso sunt, cum fastus mundanus doctoribus sanctis & fideliũ populo insidias molitur, castraque impiorũ ad hoc congregat, ut per plurimorũ solatium, opprimat innocentes, confidẽs magis in potentia regni quã in uirtute Dei. Sed contra opinionẽ suam subuenit, *quia lapis abscisus de monte sine manibus conteret statuã superbã*

Seron princeps Syriæ. Dan.2.c

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et directa est sa.s. *Israel.*
2 In manu eius. *i. in potentia eius.*
3 Et exacerbat.r.mul. *Eorum gentes debellando.*
4 Et lætifica. Iacob. *i. populum Israel ipsum liberando.*
5 Et in seculum m.e. *Quod patet adimpletum, nam ad eius commendationem narrantur eius facta per orbem vniuersum.*
6 Et con.pereuntes. *s. factores legis quos interficiebant Gentiles.*
7 Et cong. Apol. *Hic consequenter describitur eius conflictus cum aduersarijs magis in speciali. Et primo, tempore Antiochi, Epiphanis, secundo, tempore filij sui Antiochi Eupatoris.ca.xj. tertio tempore Demetrij filij alterius fratris, scilicet, Seleuci primogeniti Antiochi magni.vij.cap. Prima in tres secundum triplex bellum quod habuit Iudas tempore Antiochi. Primum fuit cum regni ducibus. Secundum cum regis principibus, ibi,* Vt audiuit autem rex. *Tertium cum finitimis gentibus, cap.v. Prima adhuc in duas, quia primo ponitur bellum Iudæ cum Apollonio duce Samariæ, secundo, cum Seron duce Syriæ, ibi.* Et audiuit Seron. *Circa primum dicitur,* Et congreg. Apol. gentes. *Vt faceret sibi nomen, debellando Iudam.*
8 Et cogno. Iu. *Per exploratores suos.*
9 Et exiit obuiam illi. *Non permittens ei fine suos ingredi.*
10 Et gladium Apo.abstu. *In signum victoriæ, sicut Dauid gladium Golie.j.Reg.xvij.*
11 Et erat pu.in eo omnibus diebus. *Hoc dicitur ad denotandum gladij bonitatem:*
12 Et audiuit Seron. *Hic consequenter describitur bellum Iudæ cum Seron duce Syriæ. Circa quod primo ponitur ipsius Seron apparatus,& patet litera. Secundo Iudæorum metus, ibi,* Et exiuit Iudas obuiam illis cum paucis, *ideo timuerunt scilicet multitudinem fortem contra se venientem. Tertio ponitur per verba Iudę populi consolatio, ibi,* Et ait Iudas, Facile est concludi multos in manu paucorum, *& hoc virtute Dei cui non potest resisti, quam eis assistere affirmat, dicens.* Diuisio

* Ipsi

MORALITER.

7 *Et cong. Ap. gen.* Per Samaritanos qui partim legem tenebant,& partim repudiabant, significatur hæretici qui partim tenent legem Christi,& partim contemnũt. hos autem congregat Apollonius, idest, diabolus ad impugnandum bonum prælatum & eius populum de fide & moribus, sicut legitur esse factum temporibus Arrii & alium hæreticorum, sed bonus prælatus eis occurrit gladio uerbi Dei & excommunicationis sententia eos discerpens. Accipit autem gladium Apollonii, & cum eo pugnat contra cæteros hęreticos. Est enim gladius iste sacra scriptura, intellectu falso deprauata quam bonus prę latus accepit secundum intellectum, & sic confutat errores hæreticorum.

12 *Audiuit Seron princeps exercitus Syriæ.* Per Syriam quæ sublimitas interpretatur, superbia significatur, unde de diabolo quia ex est super filios superbiæ, dicitur Iob. xlj.d. *Omne sublime videt,&c.* ideo per Seron principem exercitus Syriæ significatur spiritus malignus qui specialiter tentat de uitio superbiæ. Et iste insurgit contra bonum prælatum nitens ex cõuersatione morũ & fidei & hereticorũ cõfutatione eũ inducere in elationis fastum sed bonus prælatus eũ debellat per humilitatis uirtutẽ

cra

conminuetque aurum argentum æs & ferrum, dabitur regnum populo sanctorum. Vicit leo de tribu Iuda radix Dauid, cui omnis potestas in cælo data & in terra.

Apoc.5.b Mat.28.d

a Et appropin. vsque Bethoron, & exiuit Iudas obuiam illi cum pau. Bene dicitur quod exercitus Seron appropinquaret Bethoron, quia vniuersum suũ actum profert cũ tumultu. Bethorõ n. interpretat̃ domus iræ. Cui Iudas obuiauit cum paucis, quia cœtus sanctorum non per iram, B sed per patientiam atque humilitatem respondet inimicis cui, præceptum est a domino dicente, *Esto consentiens aduersario tuo cito cum ieris in via cum eo. Ego autem dico vobis non resistere malo. Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe ei & alterã. Et ei qui vult tecum contendere in iudicio, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.*

Matt.5.d Ibidem.f Ibidem.

b *Vt viderunt, &c.* Verba timentium fragilitatem exprimunt quorundam subditorũ, qui magis imbecillitatem suam considerãtes pertimescunt casũ quam per robur fidei fiduciam habeant in Deum. Sed talium formidinem doctorum solertia piis exhortationibus compescens de futuro Dei adiutorio certã illis tribuit spem, qui protector est omnium fideliter in se sperantium.

runt cum eo castra impiorũ fortes auxiliarij, vt facerent
a vindictã in filios Israel. Et appropinquauerunt vsq; Betho
b ron, & exiuit Iudas obuiã illi cum paucis. Vt autem viderunt exercitum venientem sibi obuiã, dixerũt Iudæ, Quõ poterimus pauci pugnare contra multitudinem hãc tantam, & tam fortem? Et nos fatigati sumus ieiunio hodie.
c Et ait Iudas, Facile est cõcludi multos in manu paucorũ, & non est differentia in cõspectu Dei cęli liberare in multis, & in paucis, quoniam nõ in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est. Ipsi veniunt ad nos † 1
in multitudine contumaci & superbia, ut disperdant nos 2 3
& vxores nostras, & filios nostros, & ut spolient nos Nos 4 5
verò pugnabimus pro aĩab. nostris, & legibus nostris, & ipse dñs conteret eos ante faciem nostram. Vos aũt ne ti 6
d mueritis eos. Vt cessauit aũt loqui, insiluit in eos subito.
Et contritus est Seron, & exercitus eius in cõspectu ipsius,
e & persecutus est eũ in descensu Bethoron vsq; in cãpum.
Et ceciderunt ex eis octingenti viri, reliqui aũt fugerunt
f in terrã Philisthiim. Et cecidit timor Iudę ac fratrũ eius, & formido super oẽs gentes in circumitu eorũ, & peruenit 7
ad regẽ nomen eius, & de præliis Iudæ narrabant omnes
g gentes. Vt audiuit autẽ Antiochus rex sermones istos, ira 8

✱ Ioseph. Seron autem dux inferioris Syrię, audiens ꝙ multi transirent ad Iudam, & multa iam virtute circumseptus ad bellum accederet, statuit contra eũ dimicare, & colligens milites sub se cõstitutos, vel trãsgressores Iudæos, cõtra Machab. produxit exercitũ. Perueniẽs autem vsque ad Bettoram vi cum Iudæę, ibi exercitum locauit. Iudas autem occurens ei, & confligere disponens, quia milites ad pugnam videbat propter paucitatem & ieiuniũ desides, hortabatur dicens. Non per multitudinem vincendos hostes, aut expugnando esse credatis, sed pietate. & hoc euidentissimum habemus exemplum, maiores nostros, qui propter iustitiam, & sobrietatẽ, propriasque leges certantes, multa sæpius millia deuincerunt, Nam nullum læsisse maxima virtus extitit. Hæc dicens suasit eis contemnere multitudinem, & cõ-C fligens cum Syriis, duce eorum interfecto, conuertit cũctos ad fugam. Secutus autem eos vsque ad campum, occidit octo millia, reliqui autem fugati, ad maritima loca discesserunt.

li.12.ant.c.9

c *Et nos fatigati sumus ieiunio, &c.* ✱ Hieronymus. Patres veteris testamenti in afflictione constituti semper per ieiunium misericordiam & consolationem inuenerunt. In Exodo aduersus Amalec oratione Moysi & totius populi vsque ad vesperam dimicatum est. Iesus filius Naue stationem impetrauit solis, & lunæ, & inediam plusquam vnius diei victoris exercitus protelauit. Saul maledixit ei qui ante victoriã sumeret cibũ. Elias 40. dierum ieiunio vidit Deum in Horeb. Congregatum Samuel populum in Masphat, indicto ieiunio roborauit, & fecit hostib. fortiorem. Daniel, Machabęi, Iudith, & Esther ieiunio de hostibus triumpharunt, &c.

J.2.adu.Iou.

D

d *Et contrit. est.* quia sæpe patientia sanctorum furorẽ mitigat persequentiũ, & mansuetudo humilium prosternit audaciam superborum. Inde est quod Paulus docet, d. *Si esurierit inimicus tuus ciba illum. Si sitit, potum da illi. Hæc.n. faciens carbones ignis cõgeres super caput eius. Noli uinci a malo, sed uince in bono malum.*

Raba. Rom.

e *Et cecide.* Bene octonarium numerum summa cõcluditur salubriter cadentium, quia illi qui voluntariè cedunt veritati, & circuncisione spiritali omnes a se abscidũt spiritaliter voluptates, & octo beatitudinum student in se recolligere virtutes. Cæteri autẽ qui fugerunt, venerunt in terrã Philisthijm, quia cum quidam persecutorũ licet resistere nullo modo veritati possint, tamen magis eligunt confugere ad latibula errorũ suorũ quam † ecclesiæ; atq; obedire vtili consilio spiritalium magistrorũ. Et bene dictũ est fugisse eos in terram Philisthiim Philisthijm. n. ĩterpretatur ruina duplex. Duplicẽ. n. habet ruinam is qui primum cõcidit peccato, & deinde per semetipsum desperans perseuerat in malo.

Ibidem. E F † vel ec

f *Et cecid. ti.* Timor Iudæ & fratrũ eius super omnes gẽtes: cecidit cum potentia Christi per virtutes atque miracula in membris eius emicuit. Et peruenit ad regem nomen eius, quia potẽtatui prędicatio euangelii eius, & de præliis Iudæ narrabant omnes gentes cum victoriam redemptoris nostri, de morte ac mortis autore totius orbis prædicant nationes.

Mysti.

g *Vt autem aud.* Antiochi huius historici affectus quibus non mediocriter æstuabat, hoc est ira & superbia: bene exprimunt Antiochi spiritalis mores, quibus validissime totum infestat mundum, sed nunc per membra sua, iuxta autem finem mundi per semetipsum quando *tribulatio talis erit qualis non fuit ante, nec post futura erit.* Irascitur autem quando audit gloriam sanctorum & uirtutem atque cõstantiam eorum. Congregat autem exercitum, dans illi stipendia in annum, cum per præsentis uitæ commoda & honores, ambitiosos quosque incitat ad persecutionem fidelium. Intentusque fastu mundano ac cupiditate optimates suos eligit, ut prouideant regni negocia, quando ministros suos atque sequaces ad hoc ordinat, ut potentium rerum illecebras suggerant, ac prouocando ad uoluptates terrenas consentiens si-

Matth.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ipsi ueniũt ad nos in multitudine cõ.i. *in malis obstinati.*
2 Et superbia. *quam Deus a principio mundi deiecit in angelis sup[er]bientibus.*
3 Vt disperdant nos & uxores nostras. *iniuste nocumentũ nobis inferendo in personis proprijs & nobis coniunctis & rebus possessis pp quod habẽt iniustum bellum, nos autem iustum: ideo subditur.* ✱
4 Nos vero pugnabimus pro animabus nostris. *i. vitis nostris defendendis.*
5 Et legi. nostris *à Deo datis, ideo concludit*: Et ipse dominus. *quasi dicat per eum aduersariorum debellatio cum ditur.*
6 Vt cessauit au. lo. *& patet litera vsque ibi.*
7 Et peruenit ad re. *s. Antiochum Epiphanem.*
8 Vt audi. *Hic consequẽter describitur bellũ Iudæ cũ regis principibus ad hoc specialiter destinatis, pcæteres vero nõ fuerũt ad bellandũ missi, sed cũ essent positi ad custodiã terrarum Iudææ propinquarũ, intulerũt Iudęis bellum, vt sic ostenderẽt se zelare pro rege. Et diuiditur in duas partes, qa primo ponitur belli apparatus. Secũdo cõflictus ca. se. Prima in duas qa primo ponitur apparatus ex parte regaliũ, scũdo, ex parte Iudęorũ, ibi. Et vidit Iudas. Et notandũ ꝙ apparatus ex parte regaliũ semper est cũ ira & cupiditate, cum multitudine supba & potestate, ex parte vero Iudæorũ cũ oratione*

Diuisio

MORALITER.

Deo attribuens totam victoriam, dicens quod sequitur.
† *Non in multitudine ex. &c. sequitur.*

† *Vt audiuit autẽ Antiochus rex sermo. istos iratus est animo* qa diabolus qui per Antiochũ significatur, vt sup. dictũ est, qñ cognoscit victoriam iustorũ, & confusionem suorũ.

bi pertrahant. Filiorum enim nomine illi censentur qui
A imitatores sunt Antichristi. Hos .n. per optimates suos nutrit, cum per scelestissimos quosque varijs vitijs corrũpendo pabulum ignis æterni efficit. Hocq; præcipuè suis magistratibus præcipit, vt extirpent virtutem Israel, & reliquias Ierusalem, & constituant alienigenas pro eis, quia nulla intentio nullumq; studium magis diaboli est, quã vt euertat ecclesiã Christi, & robur fidei in electis mollificet, atque in loco virtutum vitia sub introducat.

...q.c.9 ✻ Ioseph. Audiẽs
B rex Antiochus, maximo furore commotus omnem propriam virtutem cõgregans, & multos ab insulis mercede conducens, parabat circa veris initium dimicare contra Iudam. At verò militibus stipendia distribuens, vidit thesauros deficere. Non.n. omnia vectigalia reddebãtur propter seditiones gẽtium. Nam cum magnanimus esset, ei non sufficiebant quę dudum collegerat. Deliberauit itaque primum ire ad Persidẽ, tributaq; prouinciæ congregare. &c. a

...ist. ✻ Seue. Sulpitius. Etenim tũ præcipuè grauiter pecuniæ inopia affectus erat. Nã deficiẽtib. Iudęis ab eo, qui ei vltra trecenta argenti talenta annua pensitauerant, præterea Græcis vrbib. multisq; regionib. persecu-
C tionis malo turbatis, ne gentilibus quidem pepercerat, D
quos deserere inueteratas superstitiones, & ad vnum ritũ deducere tentauerat, illis quidem quibus nihil sancti erat facilè relinquentibus, sed tamen omnibus metu ac clade affectis, vectigalia cessauerãt. Quib. rebus æstuant (etenim ipse olim omnibus regibus opulentior, suomet scelere inopiã persenserat) copias cum Lysias partitur, eiq; Syriã, & bellum aduersus Iudæos cõmittit. &c.

a *Et elegit Li.* Quid per Lysiam nisi fastus mundanus designatur: qui per tres viros hoc est, p tres ordines persecutorum bellum Christi ecclesiæ ingerit, hoc est per paganos, per hæreticos, & per falsos Christianos, quibus subrogãtur quadraginta milia virorum, & septem milia equitum, vt disperdant Iudam secũdum verbum regis. Quid per quadragenarium numerum, nisi vniuersitas temporis designatur, quo persecutionem in mundo tollera ecclesia? Quatuor .n. principales partes sunt orbis, hoc est oriens, occasus, septẽtrio, & meridies in quib. dilatata cõsistit eccl'a, q̃ vt cõgregaret fili' Dei descẽdit in mũdũ, vbi ante passionẽ suã *quadraginta diebus, & quadraginta noctib. ieiunauit*, vt ostẽderet tẽtationẽ nostrã in carne sua (q̃ de nr̃a mortalitate assumere dignat' ẽ per-

Rabanus. — Allego. E — Quadragenarius numerus & quaternarius quid mystice significent. — F — Mat.4.a.

tus est animo, & misit, & congregauit exercitum vniuer- †
si regni sui: castra fortia valde. Et aperuit ærarium suum, &
dedit stipẽdia exercitui in annũ, & mandauit illis, vt essent
parati ad omnia. Et vidit q defecit pecunia de thesauris 1
suis, & tributa regionis modica propter dissensionem, & 2
plagam quam fecit in terra, vt tolleret legitima quæ erant
a primis diebus. Et timuit ne non haberet, & semel, & bis in 3
sumptus, & donaria quæ dederat antè larga manu, & abũ-
dauerat super reges qui ante eũ fuerãt. Et cõsternatus erat
animo valde, & cogitauit ire in Persidẽ, & accipere tributa 4
regionum, & congregare argentum multũ. Et reliquit Ly- 5
siam hominẽ nobilẽ de genere regali super negotia regia a
flumine Euphrate vsq; ad flumẽ Ægypti, & vt nutriret An
tiochum filium suum donec rediret. Et tradidit ei mediũ 6
exercitum, & elephantos, & mandauit de omnib. quæ vole
bat, & de inhabitantib. Iudæam, & Ierusalem, & vt mitte-
ret ad eos exercitum ad conterendam, et extirpandã virtu
tem Israel, et reliquias Ierusalem, et auferendam memoriã
eorum de loco, et vt constitueret habitatores filios alienige
nas in omnibus finibus eorũ, et sorte distribueret terram
eorũ. Et rex assumpsit partem exercitus residui, et exiuit ab 7
Antiochia ciuitate regni sui, anno cẽtesimo et quadragesi 8
moseptimo, et transfretauit Euphratẽ flumen, et perambu 9 †
labat superiores regiones. Et elegit Lysias Ptolemęũ filium †
Dorymini, et Nicanorẽ, et Gorgiam, viros potentes ex ami † 10
cis regis, et misit cum eis quadraginta milia virorũ, et sep- 11

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *humilitate, cum Dei fiducia, & pietate. Circa primum primò ponitur regis ordinatio, secũdò, ordinationis executio, ibi.* Et rex assumpsit. *Circa primum dicitur.* Vt audiuit autem rex. *duces suos a Iudęis deuictos. Cætera patent vsque ibi.*

1 Et vidit quòd defecit pecunia de thesau. su. *Quia non sufficiebat ad tantum exercitum diu sustinendum.*

2 Et tributa regio. mo. propter dis. *Non.n. soli Iudæi rebellauerant, eò q cogebat eos ad colendum Iouis idolum, vt supra dictum est, sed etiam multi Gentiles alium ritum habentes, quorum aliqui colebant Herculem, alij Dianam, & sic de alijs quibus scripserat per decretum, vt dimitterent ritus suos propter Antiochi cultum, vt esset populus vnus, vt dictum est supra 1. cap. quod erat eis graue, ideò negauerant Antiocho tributa consueta.*

3 Et timuit ne n. ha. & semel, & bis. *i. vt non posset continuare sumptus militum sicut prius.*

4 Et cogitauit ire in Persid. *in qua erant diuitiæ multæ, vt posset inde defectum suum supplere: dimisit tamen in Antiochia quæ erat metropolis regni, Lysiam ad destruendum habitatores Iudææ, & populandum eam alienigenis gentibus: hæc autem ordinauit, sed non in omnibus sic euenit, & his dictis patet litera, paucis exceptis quę discurrentur.*

5 Et reliquit Lysiam hominem nobilem de ge. re. *in quo notatur eius aptitudo ad custodiam regni.*

6 Et tradidit ei medium exercitum, & elephan. *quia tradidit sibi medietatem exercitus tam in hominibus quam in animalibus, aliam verò medietatem secum duxit.*

7 Et rex assumpsit partem. *Hic consequenter ponitur ordinationis regis executio, & primò ex parte regis, cum dicitur.*

8 Et exiuit ab An. ciuita. regni sui. *s. metropoli.*

9 Anno centesimo, & quadragesimo septimo. *s. regni Græcorum, regni verò sui anno decimo, quia cœpit regnare anno centesimo trigesimo septimo regni Græcorum, vt dictum est suprà cap. 1. Secundò ponitur executio ex parte Lysiæ custodis regni, cum dicitur. Et elegit Lysias, &c.*

10 Viros potentes ex amic. *Vt sic essent magis voluntarij ordinationem regis exequi.*

11 Et misit cum eis quadra. *s. peditum. Cætera patent vsq; ibi.* ✻ Et

MORALITER.

† valdè turbatur, & quærit vias per quas possit iustos deijcere, & suorum debellationem vindicare ideo subditur.

† *Et congregauit exercitum vniuersi regni sui, &c. Et reliquit Lysi.* Per istum quem reliquit Antiochus super negotia regia, significatur tyrannus per procurationem diaboli cõstitutus in potestate terrena, & persequitur Iudam, & eius exercitum .i. bonum prælatum, & eius populum in bonis spiritualibus, & temporalibus, & etiam in corporibus, & hoc significatur per hoc quod subditur.

† *Et elegit Lysias Ptole.* Qui interpretatur suspendens aquas, ideo per ipsum significatur persecutio in spiritualibus impediendo studium vel doctrinam Sacræ Scripturæ: quod legitur Iulianus apostata Christianis fecisse.

† *Et Nicanorem.* Qui interpretatur stans lucerna, per quam significatur intelligentia tyranni ad malum intenta, secundum illud Prouer. 21. a. *Lucerna impiorum peccatum,* per hoc significatur astutia tyranni, in temporalibus rapiendis, sicut legitur de Iuliano apostata, q facultates, & patrimonia auferebat Christianis sub colore verbi Christi, Luc. 14. *Nisi quis renuntiauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.*

Ecclesia bona distrahere cupientes quo colore attentent.

† *Et Gorg.* Qui interpretatur diuisio, & significat persecutionem in corporalibus, per quam passi diuiduntur a præsenti vita.

participari voluiſſe. Vnde ab hora mortis eius vſque ad
A diluculum reſurrectionis conſtant horæ, quadraginta ſi
ipſa nona connumeretur. Poſt reſurrectionem quoque
non amplius quam dies quadraginta cum diſcipulis in
Act. 1. a. hac terra eſſe voluit huic eorum vitæ adhuc humana cõ
uerſatione commiſtus, & cum illis alimenta mortalium (quamuis iam non moriturus) accipiẽs vt per ipſos quadraginta dies ſignificaret ſe occulta præſentia quod promiſit impleturum quã do ait. *Ecce ego ſum*
Mat. 28. Septnarius numerus. *vobiſcum omnibus diebus vſque ad cõſummationem ſæculi.* Per ſeptenarium verò numerum quo equitum milia deſcribũtur, non aliud quã plenitudo perſecutionum demonſtratur, quia ſicut per ſeptenarium numerũ ſeptiformis gratia Spiritusſancti oſtenditur, ſic & ecõtrario legitur in euangelio: ꝙ ſpiritus nequam in hominem ſecum *introduxerat ſeptem ſpiritus nequiores ſe.* Et alibi, A muliere peccatrice legitur dominus ſeptem dęmonia eieciſſe Omnes ergo perſecutores recte diabolo inſtigante ad hoc coadunãtur, vt eccleſiam Chriſti deſtruant, & cõfeſſores omnipotẽtis Dei blaſphemare cõpellant, & hoc non ſegniter, ſed tota virtute perficiũt.

Mat. 12. d. Luc. 8.

a *Et p.* Quid per Ammaum niſi amatores mundi exprimuntur, qui per cupiditatem ſeculi negligãt habere amicitiam Dei? Vnde ſcriptum eſt. *Qui vult amicus eſſe huius ſeculi, inimicus Dei conſtituitur.* Et Ioannes inquit, *Qui diligit mundum, non eſt charitas Dei in eo.* Et merito hoc nomine tales nũcupãtur. Interpretatur enim Ammaus populus abiectus. Abiectione quippe digni ſunt, qui amorem præſentis ſeculi præferunt dilectioni Dei. Vnde ipſa veritas in euangelio ait. *Qui amat patrem ſuum aut matrem ſuam plus quam me, non eſt me dignus.* Nec incongruè Ammaus in terra campeſtri eſſe dicitur, quia lata ac ſpatioſa eſt via quæ ducit ad mortem, & multi intrant per eam.

Iacob. 4. a. 1. Io. 2. c. Mat. 10. d. Ibidem 7. b. C

Myſtice. b *Et audit.* Mercatores iſtos qui ambiunt ſeruitium Hebræorum non alios melius ſignificare arbitror quam malignos ſpiritus, qui deſiderant interitum fidelium, & hoc geſtiunt, vt per cupiditatem terrenam cœleſtem nobis auferant gloriam, & libertatem quam habemus in gratia Chriſti, in cultum ac ſeruitutem conuertant diaboli. Vnde in euangelio legitur, quod ipſe diabolus caput noſtrum mediatorem videlicet Dei, & hominum, *ducens in montem excelſum, oſtenderit ei omnia regna mundi ac gloriam eorum, atque tentando dixerit. Hæc omnia tibi dabo, ſi procidens adoraueris me.* Et bene dicitur, quod additi ſunt ad eos exercitus Syriæ, & terræ alienigenarum, quia luxurioſi quique, & alieni a vero Dei cultu iunguntur inimicis noſtris, & moliẽdo interitum noſtrum cooperatores ſunt immundorum ſpirituum.

D Ma

c *Et vi. Iu.* Aeſtuantibus perſecutorib. & pugnam contra fideles diſponentibus ipſi magis ad exemplum Iudæ ac fratrum eius incitãtur ad augmentum fidei, & profectum virtutum, iuxta illud Pſalmiſtæ, qui ait. *Dum ſuperbit impius, incenditur pauper* Talis ergo intentio debet eſſe ſeruorũ Dei, vt pugnent pro populo, & ſanctis ſuis, quia pro ſtatu fidei Chriſtianæ religionis, atque pro æterna ſalute debẽt contra ſpiritales nequitias, & contra prauos homines inſtanter dimicare adiutoriumq́; Dei aſſidua oratione implorare, quia ipſe eſt de quo ſcriptum eſt, *Adiutor in opportunitatib. in tribulatione, cui ſoli derelictus eſt pauper, & pupillo tu eris adiutor,* quia paterna pietate laborem, & dolorem conſiderat ſuorum. *conteret brachium peccatoris, & maligni, iudicat pupillo, & humili, vt non apponat vltrà magnificare ſe homo ſuper terram.*

E Pſal. Pſal.

d *Et congregati ſunt.* Illi qui ad dimicandum contra hoſtes congregati fuerant, venerunt in Maſphat contra Ieruſalem. Et quid per Maſphat (qui iudicium interpretatur) niſi vetus teſtamen. ſignificatur, locus orationis erat in Maſphat, quod proſpicit ſemper ad nouum teſtamentum, & teſtimonium præbet euangelio Chriſti. Illuc enim neceſſe eſt vt ſpiritales milites Dei cordis intentionem vertant, quatenus ex lectione diuina inſtruantur, qualiter contra hoſtes ſpiritales præliari debeant. Locus enim orationis erat in Maſphat ante in Iſrael, quia oracula diuina per libros legis, & prophetarum nobis innotuerunt, deinde per euangelium.

Rab

* Rupertus. Poſt regnum Perſarum atque Mœdorum, talia Iudæis acciderunt, ſub regno Græcorum propter quæ inclamare debuit Spiritus propheticus. *Accingite vos, & plangite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris, cubate in ſacco, &c.* Tunc enim ſecundum prophe-

In 1 Ioe F

tem milia equitũ, vt venirent in terrã Iuda, & diſperderent
a eam ſecundũ verbum regis. Et proceſſerunt, vt irent cum
vniuerſa virtute ſua, & venerunt, & applicuerũt Emmaum
b in terra cãpeſtri. Et audierunt mercatores regionũ nomen
eorum, & acceperunt argentũ, & aurum multum valde, & 1
pueros, & venerunt in caſtra vt acciperẽt filios Iſrael in ſer
uos, & additi ſunt ad eos exercitus Syriæ, & terræ alienige-
narũ. Et vidit Iudas, & fratres eius, q̃a multiplicata ſũt ma- 2
c la, & exercitus applicabat ad fines eorũ, et cognouerũt ver-
ba regis, quę mandauit populo facere in interitũ, et cõſum
mationẽ. Et dixerunt vnuſquiſq; ad proximum ſuum. Eri
gamus deiectionẽ populi noſtri, et pugnemus pro populo
noſtro, et ſanctis noſtris. Et congregatus eſt cõuentus, vt eſ †
ſent parati in præliũ, vt orarent, et peterent miſericordiã
et miſerationes. Et Ieruſalẽ non habitabatur, ſed erat ſicut 3
deſertũ. Non erat qui ingrederetur, et egrederetur de natis
eius, et ſanctũ conculcabatur. Et filij alienigenarũ erant in 4 5
arce, ibi erat habitatio gẽtiũ. Et ablata eſt voluptas a Iacob 6
et defecit ibi tibia, et cithara. Et cõgregati ſunt et venerunt 7 8
d in Maſphat cõtra Ieruſalẽ quia locus erat orationis in Maſ- 9

NICOLAVS DE LYRA.

*

1 Et audi.mer.no.eo. *In multitudine, & fortitudine, & credentes ꝙ ſtatim deberent Iudæos capere, præparauerunt ſe ad emendum illos in ſeruos, & ancillas, propter quod venerunt ad caſtra eorum.*

2 Et vidit Iudas. *Hic conſequenter ponitur apparatus belli ex parte Iudæorum, & primò per humilem & deuotam orationem, ſecundò per bellatorum diſpoſitionem, ibi.* Et poſt hæc. *Circa primũ patet litera ex prædictis vſque ibi.*

3 Et Ieruſalem non habitabatur, ſed erat ſicut deſertum. *Hoc interponitur ad reddendum cauſam quare non iuerunt in Ieruſalem ad orandum, cum ibi eſſet locus diuini cultus.*

4 Et ſanctum. *i. templi locus.*

5 Conculcaba *Et ſubditur a quibus.*

6 Et filij alienigenarum erant in arce, ibi erat habitatio gen. *Propinqua templo.*

7 Et congregati ſunt. *Iudæi.*

8 Et venerunt in Maſphat contra Ieruſalem. *i. venerunt adorare ibi verſa facie ad Ieruſalem, ſicut dicitur de Daniele quod orabat verſus Ieruſalem, Dan. 6. Et ſubditur cauſa orandi in Maſphat, cum dicitur.*

9 Quia locus erat orationis in Maſphat an. *i. prioribus tẽporibus.*

* In

MORALITER.

†

1 *Et audierunt merca. re.* Per quos ſignificantur illi qui tyrannos excitant ad affligendum populum exactionibus, & alijs grauaminibus, ſperantes inde reportare temporalia lucra, quod frequenter contingit, quia multa de talibus detinentur a miniſtris, & non veniunt ad manum tyrannicè præſidentis.

2 *Et vidit Iudas, & fratres eius.* Hic ponitur defenſio boni prælati, & populi deuoti, ideo ſubditur.

† *Et congregatus eſt conuentus vt eſſent parati in prælium, vt orarent, & peterent, &c.* Orationibus deuotis implorantes auxilium diuinum.

7 *Et congregati ſunt, & venerunt in Maſphat.* qui interpretatur iudicium, nam homines boni in tribulatione poſiti iudicio Dei iuſto reputant ſe pati.

† Et

phetiam Danielis, egressum est unum cornu modicum, & tulit iuge sacrificium Hic fuit Antiochus illustris, &c. Tunc vtique interijt de domo Dei sacrificium, & libatio, & propter hoc accinxerunt se. & planxerunt sacerdotes, & vlulauerūt ministri altaris, & cubauerunt in sacco ministri domini. Exēpli gratia. *Et congregati sunt (inquit) & venerunt in Masphat, & ieiunauerunt, & induerunt se cilicijs: & cinere in capite suo, &c.* Hos propheta prospiciens ieiunantes, & ieiunandi necessitatē habentes. Sanctificat (inquit) *ieiunium, vocate cœtū &c.*

a *Ieiunau. il. d.* quia continentiæ operā dabant. Induerunt se cilicijs, & cinere in capite suo, quia pœnitentiā pro peccatis suis, quæ per carnis fragilitatem contraxerunt agere Deo dignè decernunt. Et † sciderunt vestimenta sua cum corpus castigant, & carnalia in se desideria mortificant. Quod autem sequitur, quia

b *Expanderunt lib. le. de qui. scru. gen. simi.* Ostenditur q̃ memoriam diuinorum præceptorum bonis actibus demonstrent. qui dignè militare probantur. Lex enim domini irreprehensibilis, conuertens animas electorum, exprobat malefacta perfidiorum, & detestatur idolorum culturam, & omnem contradicit impietatis facturam. Attollunt sacerdotalia instrumenta, qui sacerdotij ecclesiastici dignè faciunt officia. Primitias, & decimas donant, qui initium, & perfectionem boni operis Deo deputant. Suscitant Nazaræos, qui impleuerunt dies, qui per castitatis munditiam gratam vitam omni tempore Deo exhibere student. Et clamant voce magna in cęlum, qui diuinitatē pijs precibus ac bonis actibus per misericordiam prouocant. Sicut n. clamor impiorum quem blasphemia, & prauis operibus proferunt: Deum irritat, sic confessio, & fides sanctorum quæ per dilectionem operatur, maiestatem diuinam in omni tempore placat.

c *De quib. scrutabantur gentes, &c.* ✱ Ruper. Sara a regibus expetita, significat pulchritudinem diuinę religionis, quæ etiam captiuis Iudæis, videbatur inter gentium erro-
1 res imitabilis, & æ-
2 mulabantur eam,
3 quamuis non castè
4 gentes quæ erant in
5 circuitu eorum. Vn-
6 de scriptum est, de
7 libris legis scrutabā-
8 tur gentes similitu-
9 dinem simulachro-
10 rum suorum, vide-
11 licet, vt more diui-
12 næ legis exhiberent
13 simulachris suis ri-
14 tum, vel ordinem
15 sacrificiorum, &c.
16 ✱ Ruper. Ambi-
17 tiosius in calamita-
18 te sua Deum depre-
19 cabantur, tales habē-
20 tes patronos, scilicet
21 Nazaræos qui plu-
22 rimum mereban-
23 tur de clementissi-
24 mo Deo, quia impleuerant dies suos, afflicti sacra continentia, votiua abstinentia.

In 20. c. Gen. In 6. c. Num. Rabanus.

a phat antè in Israel. Et ieiunauerunt illa die, & induerunt se cilicij, & cinerem imposuerunt capiti suo, & † diss uerunt vestimenta sua. Et expanderunt † libros legis, de quibus

b scrutabantur gentes similitudinem simulachrorum suorū

c & attulerūt ornaméta, & sacerdotalia, & primitias, & decimas, & suscitauerūt Nazaręos qui impleuerāt dies. Et clamauerunt voce magna in cęlum dicentes. Quid faciemus istis, & quò eos ducemus? Et sancta tua conculcata sunt, & contaminata sunt, & sacerdotes tui facti sunt in luctū, & in humilitatem. Et ecce nationes conuenerunt aduersum nos, vt nos disperdant. Tu scis quæ cogitāt in nos. Quomodo poterimus subsistere ante faciem illorum, nisi tu Deus adiuues nos? Et tubis exclamauerunt voce magna Et post

d hæc constituit Iudas duces populi, tribunos & centuriones, et pentacontarchos et decuriones. Et dixit his qui ædi

e

† destituerunt. † librum.

d *Et post hęc.* Tribunos appellat eos qui militibus mille præerant. quos Græci χιλιάρχους vocant. Centuriones qui centum, πεντακοντάρχους, qui quinquaginta, & decuriones, qui decem. ordinant enim prædicatores sancti subiectos suos, quatenus nil in eis inordinatum reperiatur, sed militia Christi rationabiliter perfungantur. Vnde Paulus auditoribus suis ait. *Omnia autem honestè, & secundum ordinem fiant.* Et iterum. *Nemo, inquit, coronabitur, nisi qui legitimè certauerit.*

I. Cor. 14. g. 2. Tim. 2. a. Deut. 20. b.

e *Et dixit his.* Scriptum est. n. in Deuter. *Homo formidolosus, & corde pauido non egrediatur ad bellum: vadat & reuertatur in domum suam, ne pauere faciat corda fratrum suorum, sicut & ipse timore perterritus est.* Quib. verbis edocet non posse quenquā professionē contēplationis, vel spiritalis militiæ arripere exercitū, qui adhuc nudari terrenis opib pertimescit. Ne rursus

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 In Israel. *Ibi. n. congregabatur populus Israel ad orandum dominum, vt habetur 1. Reg. 7.*

2 Et ieiunauerunt die illa. *ad se corā domino affligēdū in victu*

3 Et induerunt se cili. *id est affligendum in vestitu.*

4 Et cinerem imposuerūt capiti suo. *in signū humiliationis.*

5 Et dissuerunt vestimenta sua. *i. sciderunt in signum afflictionis.*

6 Et expanderunt libros legis. *ad ostendendum: q̃ parati erāt pro lege se exponere periculis mortis.*

7 De quibus scrutabantur gentes similitudinem simulacrorum suo. *Aliqui. n. Gentiles magis subtiles, & literati volebant arguere cultū idolorū ex libris Moysi, nam Exo. 25. præcipitur quod intra sanctumsanctorū ponerentur imagines cherubim. Sed hoc non valet, quia non ponebatur ibi ad hoc quod colerentur, sed ostenderetur quod angeli per cherubim repræsentati seruiūt Deo, cuius sedes figurabatur per propitiatorium quod remanebat vacuum, ad significādū, q̃ deitas nō pōt p̃ imaginē repsētari, vt diffusius dictū fuit ibid.*

8 Et attulerunt ornamenta sacerdotalia. *Et subditur causa quare ista adduxerunt ad illum locum, cum dicitur.*

9 Et clamauerūt voce magna. *ad impetrādū Dei misericordiā*

10 Quid faciemus istis. *nam extra Ierusalem non erat locus sacrificij. Nazaræi verò tenebantur offerre sacrificia in expletione voti sui, Num. 6. Similiter sacerdotes non poterant vti vestibus sacerdotalibus, nisi in ministerio tēpli, ad quod non poterant accedere propter Gentiles qui erant in arce, vt prædictum est, ideo subditur.*

11 Et quo eos ducemus. *q. d. non est alius locus.*

12 Et sancta tua. *i. templi loca.*

13 Conculcata sunt. *a Gentilibus.*

14 Et conta. *s. ex luxurijs, & idololatrijs ibidem exercitus.*

15 Et sacerdotes tui facti sunt in luctum. *non potentes tibi ministrare, sed solum miseriam suam lugere.*

16 Et in humilitatem. *i. deiectionem.*

17 Et ecce nationes con. &c. vt nos disperdant. *q. d. non sufficiunt eis mala nobis illata, nisi nos penitus deleant de terra.*

18 Et tubis exclamauerūt voce magna. *vt misericordiam implorarent, non solum vocibus humanis, sed etiam musicis instrumentis, sicut aliquando repulsantur ecclesiæ campanæ contra periculum fulguris & tempestatis.*

19 Et post hæc constituit Iudas duces populi. *Hic consequenter ponitur apparatus Iudæorum per exercitus dispositionem, cum dicitur.* Et post hæc constituit Iudas duces populi. *nam in periculis non est omittendum scienter, quod secundum humanam prouidentiam potest fieri, aliter videretur quędam tentatio Dei.*

20 Tribunos. *qui præessent mille bellatoribus.*

21 Et centuriones. *qui centum.*

22 Et pentacontarchos. *qui quinquaginta, & dicitur a penta, quod est quinque, & costes decem, & archos princeps, quia quinque decennarijs præsidebant.*

23 Et decuriones. *qui decem præessent.*

24 Et dixit his qui ædificabant dom. &c. *Sequitur secundū legem, quæ habetur Deu. 20. Et horum ratio fuit ibi dicta.*

✱ Et

MORALITER.

† 2 *Et ieiunauerunt.* sc. affligendo.

4 *Et cinerē imposuerunt super capita sua.* sc. humiliando. Hæc enim debent fieri tempore tribulationis, vt oratio de liberatione populi apud Deum, sit magis exaudibilis.

† *Et suscitauerunt Nazaręos.* Per quos significantur religiosi qui separati ab alijs in modo viuendi, & tempore tribulationis dēnt ad orandū p̃ cęteris excitari. Et ideò subdit.

9 *Clamauerunt voce magna in cœlum.*

19 *Post hæc constituit Iudas duces populi.* Quia non solum debent esse orationibus intenti, sed etiam in statibus suis bene ordinati.

24 *Et dixit his qui ędificabant domos.* Per istos significantur illi qui sunt temporalibus nimis intenti, & in delectatione carnali nimis effusi, propter quod ad spirituale prælīū non sunt apti, &c.

rursus infirmitate mentis ad pristinas sordes reuertatur, A suoque exemplo alios ab euangelica perfectione reuocet & fidelium vigorem infirmet. Iubentur itaq; tales, vt discedentes a pugna reuertantur in domum suam, quia nõ possunt duplici corde bella domini præliari. *Vir enim duplex animo inconstans est in omnib. vijs suis.* Tales quippe oportet, vt nec initium † renouationis arripiant, quibus melius est in actiua vita consistant, quam tepidè contemplationem exequentes maiori discrimine seipsos inuoluant. *Melius est.n.non vouere quam vouere, & non reddere*. Similiter, & ille a tali militia suspenditur, qui vxorem duxerit, qui plantauerit vineam velut propagines filiorum. Nõ enim potest seruire diuinæ militiæ seruus vxoris. Nec potest assequi studium contemplationis, qui adhuc in delectatione configitur carnis, *Nemo*, inquit Apostolus, *militans Deo, implicat se negotijs secularibus vt ei placeat cui se probauit.*

Iacob.1.b.
† renunciationis.
Eccl.5.a.
Actiuam uitam contemplatiua præeligere quibusdam consulendũ est.
2.Tim.2.a.

ficabant domos, & sponsabant vxores, & plantabant vineas, & formidolosis, vt redirent vnusquisque in domum suam secundum legem. Et mouerunt castra, & collocaue-
runt ad austrum Emmaum. Et ait Iudas, Accingimini, & 1
a estote filij potentes, & estote parati in mane, vt pugnetis
b aduersus nationes has quæ conuenerunt disperdere nos,
& sancta nostra, quoniam melius est nos mori in bello, 2
quàm videre mala gentis nostræ, & sanctorum. Sicut au- 3
tem fuerit voluntas in cęlo, sic fiat.

B a *Et mouerunt castra, & colloca.* Rectè exercitus Iudæ ad austrum Emmaum castra collocare dicuntur, quia milites Christi cum contra hostes suos præliari disponunt, calore fidei magis se animare quam frigore infidelitatis torpere eligunt.

b *Et ait Iudas, Accingimini.* ✻ Ioseph. Suos talibus hortabatur affatibus. Tempus quidem vobis non aliud necessarium est ò socij, nisi vt fortiter pericula contemnatis. D Nunc.n. licet viriliter certando accipere libertatem, quam & propter seipsam vobis charam, & pro diligentia colendi Deum plus desiderabilem esse confido. Tanquam ergo in hoc solo vobis positis, vt accipiẽtes eam, felicem & beatam renouetis vitam, quasi vt secundum leges, & cõsuetudines conuersemur. Agite, ne fortè per negligentiã nostrã Iudaicæ gentis semen intereat. Ita ergo pugnate, mortem pro maximo lucro putantes, vt si viceritis, cum libertate & patrijs legibus æternam gloriam possideatis. Parate ergo vos crastina die audacibus animis, vt bellum pro lege patria committatis. Iudas quidem incitãs socios ita loquutus est.

Talis debet esse doctrina sanctorum prædicatorum, talisque exhortatio, vt incitent animos auditorum suorum, roborentque corda illorum ad resistendum diabolo, & exercitui eius, spem quoque victoriæ soli Deo committant. R E

NICOLAVS DE LYRA.

Iosephus. 1 Et colloc. *Iosephus dicit Emmaus quæ distat a Ierusalem sexaginta stadijs, vt habetur Lucæ vltimo.*

2 Melius est.nos.mo. in b. *Iusto, quæ mors est virtuosa.*

3 Quam videre mala gentis nostræ, & sanctorum. *Quæ est vita probrosa, cui bona mors est præeligenda.*

C A P. IIII.

Rabanus. Misticè.

a E *T assum. Gorg.* Gorgias quinque milia in exercitum suum assumit, cum diabolus carnales quinque sensibus corporis debitos illecebra voluptatem sibi adunare contendit. Mille equites secum tollit, cum omne bellum suum in superbia, & contemptu mandatorum Dei agere disponit, quatenus contrariæ partis in hoc agmina superet cum eos præuaricare præcepta Dei suadet. *Initium enim omnis peccati superbia est*, vbi autor mortis sibi, & sequacib. suis inuenit ruinam. Et benedicitur, *quod nocte promouerit castra*. quia totam nequitiam suam per cæcitatem mentis in sibi subiectis explere concupiscit, vt nullo modo præuideant, qualis sibi ruina ex consensu peccati immineat.

Eccl.10.b.

C b *Et fi. qui e. ex ar.* Arx hic non altitudinem virtutum, sed extollentiam vanæ gloriæ significat. Illæ enim peccatoribus ducatum præbent, qui in superbiam se erigere audent.

C A P. IV.

a E T assumpsit Gorgias quinque milia viro- 1
rũ, & mille equites electos. Et mouerunt
castra nocte, vt adplicarent ad castra Iu- 2
b dæorum, & percuterent eos subitò. Et fi- 3
c lij q erãt ex arce, erãt illis duces. Et audi- 4
uit Iudas, & surrexit ipse, & potentes per 5

audent. Possunt, & maligni spiritus in his ducibus aduerti, quia ad eius partem pertinet qui dixit. *In cęlum ascendã, & ponam solium meum ad aquilonem, & ero similis altissimo.* Isti.n. duces iniquitatis in foueam, & voraginem scelerum consentientes sibi nunquam trahere desistunt.

c *Et audiuit Iudas, & surrexit ipse.* ✻ Ioseph. Gorgias p̃uios ducesq; itineris sui habebat aliquos de fugientibus Iudæis. Castris aũt in Emmaus lucescente die apparuit Iudas cũ tribus millibus plus minus armatis, vt cũque propter paupertatem. Qui respiciens aduersarios optimè septos, & studio militari dispositos, inuitauit suos dicens. Etiam nudis corporibus pugnare debemus, & Deum inuocare, qui sæpius nos inermes contra plures, & armatos fecit habere victoriam, &c.

Nota lector, q̃ pars aduersa quæ iuncta fuit Gorgiæ totam dispositionem sui belli in nocte facit, & Iudas atque sui sequaces in die, quia operatores scelerum, & executores R F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

Diuisio.

✻ 1 E T assum Gorgias.q. mi. *Postquam descriptus est pugnæ apparatus, hic consequenter describitur conflictus. Circa quẽ primo ponitur Iudæ decertatio, secundò deuictis aduersarijs templi purificatio, ibi,* Dixit autem Iudas. *Prima in duas, quia primò ponitur conflictus Iudæ cum exercitu misso a Lysia. Secundò cum ipso in persona propria, ibi.* Quicunque autem alienigenarum. *Prima adhuc in tres, quia primò ponitur Gorgię insidiatio. Secundò insidiantis delusio, ibi.* Et audiuit Iudas. *Tertio delusi fugientis confusio, ibi.* Et adhuc loquente. *Insidiatio verò Gorgiæ fuit, quia disposuit de nocte venire ad castra Iudæorum, & eos occidere ex improuiso. Et patet litera vsque ibi.*

2 Et filij. *s. alienigenarum.*

3 Qui erant ex arc. *i. numero illorum qui erant in arce Sion ad nocendum Iudæis quantumcunque poterant.*

4 Erant illis duces. *Quia sciebant loca circa Ierusalem per quæ frequenter discurrebant ad deprædandum Iudæos.*

5 Et audiuit Iudas, & surrexit ipse, & potentes percutere virtutem exercituum regis. *Hic consequenter ponitur insidiantis delusio, quia fraus Gorgiæ fuit reuelata Iudę, & tunc cum omnibus bellatoribus suis exiuit de tentorijs ad percutiendum partem exercitus regis, quæ remanserat in castris antequam Gorgias cum alia parte rediret, qui credens fugisse Iudęos in montibus, quęrebat eos, & interim Iudas aliam partem exercitus debellauit, & sic artem arte delusit, & his dictis patet litera paucis exceptis quæ discurrentur.*

MORALITER.

† 1 *Assum. Gor. q. m.* Qui interpretatur diuisio, & ideo significat dęmonem, qui per se, & per homines malos dissensionem ponere nititur inter bonos, sed cum bonus prælatus hoc audit, debet velociter occurrere ad remedium ad-

✻ *Ad*hibendum ne dissensionis ignis crescat, intantum quòd non possit extingui. Ideo sequitur.

5 *Et audiuit Iudas, & surrexit ipse, & potentes percutere virtutem exercituum regis.* Ad tollendum dissensiones, quo facilius fieri potest in principio, quod significatur per hoc quod subditur.

† *Ad*

executores errorum comitantur ſemper rectores tenebra
A rum, lucem odiendo diuinorum præceptorum, & obſcu
ſ5. d. ritatem diligendo ſecularium voluptatum. Vnde per Paulum dicitur: *Qui dormiunt, nocte dormiunt, & qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt. Nos autem qui diei ſumus, non ſumus noctis filij, neque tenebrarum.* Verum Iudas hoc eſt confeſſor Dei omnem apparatū belli in luce fidei, atq; meditatione legis Dei ordinat. Vnde cum tribus milib. virorum tātum in campo apparet, cū illis videlicet qui non in mundana potentia, ſed in fide patris, & filij, & Spiritusſancti fiducialiter agētes cum ſimplicitate mentis vitam honeſtam in hoc mundo ducere ſtudent.

a *Et nunc clamemus in cælum, &c.* ✻ Bernardus. Nunc filioli, clamemus in cœlū, & miſerebitur noſtri Deus noſter.
B Clamemus in cœlum, quia ſub cælo omnia labor, & dolor, vanitas, & afflictio ſpiritus. Denique prauū eſt cor hominis, & imperſcrutabile: proni ſē ſus eius in malum.

✻ Rup. Conuenerant exercitus multorum millium in terra Iuda, ipſi autem Iudæi cum pauci eſſent, & nunc clamemus (dixerūt) in cœlum, & miſerebitur noſtri Deus, & conteret iſtos an
C te faciem noſtram hodie. Plena eſt hiſtoria dierum illorum, rerumque geſtarum ſeries clamoribus huiuſmodi, qui verè ſecundum pręſcriptum myſterium, clamores erant mulieris in vtero habentis, & parturientis, & in pariendo magnum cruciatum habentis.

✻ Chryſ. Nihil fortius homine legitimè orante. Nam ſi ſæuum principem quendam qui neque Deum timebat, nec hominē reuerebatur placare potuit mulier, multomagis Deum alliciet qui ei iugiter aſſiſtit, vincit ventrem, & delitias eliminat. Si verò corpus tuum infirmum eſt ad ieiunium, non tamen eſt infirmum ad orandum, nec ad ventris deſpectum imbecille, &c.

b *Et*

cutere virtutem exercituum regis, quæ erat in Emmaum.
Adhuc enim diſperſus erat exercitus a caſtris. Et venit Gor- 1
gias in caſtra Iudæ noctu, & neminem inuenit. Et quærebat
eos in montibus, quoniam dixit: Fugiunt hi a nobis. Et cum †
dies factus eſſet, apparuit Iudas in campo cum tribus mili-
bus virorum tantum, quia tegumenta, & gladios non habe 2
bant. Et viderunt caſtra gentium valida, & loricatos, & equi- 3 4
tatus in circuitu eorum: & hi docti ad prælium. Et ait Iu-
das viris qui ſecum erant: Ne timueritis multitudinem eo-
rum, & impetum eorum ne formidetis. † Mementote quali- 5
ter ſalui facti ſunt patres noſtri in mari rubro, cum ſequere-
a tur eos Pharao cum exercitu multo. Et nunc clamemus in
cœlum, & miſerebitur noſtri dominus: & memor erit teſta-
menti patrum noſtrorum, & conteret exercitum iſtum ante
faciem noſtram hodie: & ſcient omnes gentes, quia eſt Deus
b qui redimat, & liberet Iſrael. † Et leuauerunt alienigenæ ocu
los ſuos, & viderunt eos venientes ex aduerſo. Et exierunt
de caſtris in prælium, & tuba cecinerunt hi qui erant cum 6
Iuda. Et congreſſi ſunt, & contritæ ſunt gentes, & fugerunt †
c in campum. Nouiſſimi autem ceciderunt in gladio, & per-
ſecuti ſunt eos vſque Gazerō, & vſque in campos Idumææ,
d & Azoti, & Iamniæ: & ceciderunt ex illis vſque ad tria milia
e virorum. Et reuerſus eſt Iudas, & exercitus eius ſequens †
eum. Dixitque ad populum: Non concupiſcatis ſpolia, †

b *Et leuauerunt alienigenæ oculos ſuos, & viderunt eos venientes, &c.* Venientibus ex aduerſo hoſtibus in prælium ſocij D
Iudæ tuba canunt, & conteruntur gentes, quia per tubæ ſonitum vox prędicationis exprimitur. Milites Iudæ tuba canunt, cum prędicatores Chriſti euangeliū in mundo annuntiant. Vñ conteritur hoſtes, qa huic fidei Chriſti ſubijciuntur gētes, necnon, & ſpiritales inimici virtute conterūtur Chriſti, atque gladio Spiritusſancti trucidati merguntur in profundum abyſſi.

c *Et perſecuti ſunt eos vſque Ga.* Nomina locorum vſque quò perſecutus eſt Iudas hoſtes ſuos, demonſtrant virtutis ſuæ efficaciam. Gazeron enim interpretatur iuxta lumen meum. Idumea rufa ſiue terrena. Azotus ignis patruelis. Iamnia mare ſiue dextera eius. E Et qd per Gazeron, niſi lumen fidei: & quid p Idumæam, niſi Gentilitas? Quid aūt per ignē patruelem niſi ardor charitatis? & quid per Iamniā niſi profunditas ſciētiæ, & effectus boni operis demonſtratur? Tamdiu ergo perſequitur chorus ſanctorum doctorū Gentilem populum, donec illum ab errore Gentilitatis ad lumen fidei perducat, & ignem charitatis in eo accendat, F prouocetque eum ad meditationem diuinæ legis, atq; ad ſtudium boni operis. Hæc enim perſecutio ſalutifera eſt, & interfectio ſalubris. Vnde ſubiungitur.

Allego.

d *Et ceciderunt ex illis vſque ad tria milia vir. &c.* Sicut enim tria milia fuerunt ſociorum Iudę qui perſequebantur: ſic & ceciderunt ex hoſtium parte tria milia virorum. Ceciderunt enim non vt funditus interirent, ſed vt poſt caſum erecti melius ſtarent: quia imbuti ſanctæ trinitatis fide ad eorum ſocietatem pertingere ſtudebant, quos ſe pio animo perſecutos eſſe agnoſcebant.

e *Et reuerſus eſt Iudas, & exercitus eius, &c.* Milites quoque Chriſti nequam imminente bello citò debent eſſe ſecuri de victo.

Vita præſens bello continuo peragitur, aliter in futura.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Adhuc enim diſperſus erat exercitus a caſtris. *Quia illa pars exercitus quam Gorgias ſecum duxerat, adhuc non redierat ad caſtra regis.*

2 Quia tegumenta. *i. arma ad ſe protegendum.*

3 Et gladios. *Ad inuadendum.*

4 Non habebant. *Propter inopiam, vt dicunt aliqui. Sed hoc non videtur verum: quia de ſpolijs exercitus Apollonij, & exercitus Seron acquiſierant arma in bona quantitate, vt patet capite præcedenti, & ideo libri correcti ſic habent:* quia tegumenta, & gladios non habebant, *& in hoc redditur cauſa quare Iudas apparuit in campo cum tribus milibus tantum: quia licet acquiſiuiſſent arma in præcedentibus victorijs, non tamen in tanta copia, quod poſſent armare vltra tria milia virorum bellatorum, & ſic eſt ſenſus, quia tegumenta, & gladios non habebant, ſ. ad armandum plures quam tria milia.*

5 Mementote qualiter ſalui facti ſunt patres noſtri in mari rubro, cum ſequeretur e. *Exod. 14. g.*

6 Et tuba ceci. qui erant cum Iud. *ad animandum bellatores ſuos ad prælium. Cętera patent.*

✻ Et

MORALITER.

† 1 *Adhuc enim erat diſperſus exercitus.* Et ſubditur pugnādi modus, cum dicitur.

† *Et cum dies factus eſſet apparuit Iudas in campo cum tribus milibus.* Per quod ſignificatur, quòd talis pugna debet eſſe in confidentia ſanctiſſimę trinitatis corde credendo, & ore confitendo. ideò ſubditur.

Et tuba. Per quod ſignificatur clamor fidelis confeſſionis, & deuotę orationis. Et ſequitur effectus debellationis, cum ſubditur.

† *Et contritæ ſunt gen.* Verè namque conteruntur, quando de malis ſuis pœnitent, & conſilio pacis acquieſcunt.

† *Dixitque ad po. ſ.* Iudas.

† *Non concupiſcatis ſpo.* Per hoc ſignificatur, quod pręlatus bonus debet inducere populum ſuum, vt non quęrat in vita pręſenti pręmium debellatione aliquorum vitiorum: nam adhuc imminet bellum: ſed finito bello contra vitia recipietur pręmium in ſecuritate magna, quod quidem bellum in morte iuſti finitur, & tunc pręmium ſecurè accipitur.

† *Et*

† *Et*

de victoria, sed tandiu debent preliari, donec certi sint de A conuersione hostium spiritualium. Cum enim persequẽdo hoīes peccatores seu infideles, eos conuerterint ad poenitentiam peccatorum, & ad fidem Christi quæ per dilectionem operatur bona opera, tunc oportet, vt eorũ colligant spolia, hoc est eorum vtantur scientia, ac pij laboris communicent industria. In auro .n. possumus accipere sapientiam. In argento, eloquentiam. In hiacyntho, cœlestem conuersationem. In purpura, per martyrium sanguinis effusionem. Tunc enim fructuosè colligimus has opes cum in fide recta inueni mus eas esse acce- B ptabiles. Si autẽ ad spiritales hostes hãc transferimus victoriam, tũc debemus esse securi, cũ post finem præsentis vitę non est necesse hostiũ insidias vereri. Tunc enim salubriter colligimus spolia, quãdo laboris nostri a Christo condigna accipiemus præmia. Vnde bene dicitur Iudas suos exhortari, vt non concupiscerẽt spolia, cum inimicorum tęua immi nebant bella. Cum penitus inimici superati erant, tunc C cum suis reuersus est ad spolia castrorum colligẽda: quia necesse est, vt prędicator quisque admoneat auditores suos vt inimicorum pręcaueant iacula, quandiu tempus est belli. Cum autem peruenerit tempus pacis ipsius videlicet pacis, quam Saluator discipulis suis promisit dicens: (Ioan. 14. d.) *Pacem meam do vobis*: tunc prelati simul, & subditi gaudiũ æternum habebunt de percepta remuneratione, quia nequaquam vltra pertimescent de sequẽti laborum lachrymarum dolore: Tuncque Deo adiutori suo laudes canendi tempus est. Vnde scriptum est.

(Deus quomodo agnoscitur, & glorificatur.) a *Et conuersi hymnum.* Salus magna est in Israel, quando numerus credentium multiplicatur in domino populorum, qui Saluatorem agnoscunt fide, confitentur ore, atque in bona glorificãt operatione. Siue aliter: Tunc in Israel salus erit magna, quando in ecclesia Christi aduersitas erit nulla. Et signanter additum est.

b *In die il.* In die vtique resurrectionis, qñ sponsa nobilissima in cęlesti regno superno iungetur sponso, qñ omnes sancti

quia bellum contra nos est: & Gorgias, & exercitus eius p o
pe nos in montibus, sed state nunc contra inimicos nostros,
& expugnate eos, & post hæc sumetis spolia securi. Et adhuc 1
loquente Iuda hæc, ecce apparuit pars quædam prospiciens 2 3
de monte. Et vidit Gorgias quòd in fugam cõuersi sunt sui, 4
& succensa sunt castra. Fumus enim qui videbatur declara- 5
bat quod factum est. Quibus illi conspectis timuerunt val- 6
dè, aspicientes simul, & Iudam, & exercitum in campo pa-
ratum ad prelium. Et fugerunt omnes in campo alienigena-
rum, & Iudas reuersus est ad spolia castrorum. Et acceperunt †
aurum multum, & argentum, & hiacynthum, & purpuram
a marinam, & opes magnas. Et conuersi hymnum canebant, †
& benedicebant Deum in cœlum, quoniam bonus est, quo
b niam in seculum misericordia eius. Et facta est salus magna
c in Israel in die illa. Quicunque autem alienigenarum euase 7
runt, venerunt & nuntiauerunt Lysiæ vniuersa quæ accide-
rant. Quibus auditis ille cõsternatus animo deficiebat, quia †
non qualia voluit, talia contigerunt in Israel, & qualia man
d dauit rex. Et sequenti anno congregauit Lysias electorum † 8
virorum sexaginta milia, & equitum quinque milia, vt de-
bellaret eos. Et venerunt in † Iudæam, & castra posuerunt in
† Bethoron, & occurrit illis Iudas cum decem milibus (†Bethsoris.)
viris. Et viderunt exercitum fortem, & orauit, & di-
xit: Benedictus es Saluator Israel, qui contriuisti impe- 9
tum potentis in manu serui tui Dauid, & tradidisti ca- 10

sancti in conspectu Dei non solum de animarum requie D suarum, sed ẽt de corporum gaudebunt immortalitate,

c *Quicunque autem ali.* Denique alienigenæ euadentes victoriam Iudæ annuntiant Lysiæ, quia qui non per sanctorum doctorum ministeria. Christi saluberrima capiũtur preda preceptorib. suis a quib. nutriuntur ad mortem (licet inuiti quia veritate coacti) gloriam annuntiant Christi. Lysias enim qui interpretatur generans, significat mũdi potentes, qui licet sint generati, nõ tñ baptismate Christi meruerunt regenerari. Hi ergo militum Christi audientes victoriam, consternuntur, aīo deficiuntque, quia non qualia volue- E runt, talia contigerunt in Israel. Et qualia mandauit rex, eorũ enim voluntas talis erat, vt nõ preualeret euangelij per sanctos doctores prędicatio: neque in domino credentium augeretur multitudo. Et (†Idu) talia etiam suis rectoribus hoc est immundis spiritibus placere sciebant: qa in prophanis idolorum simulachris diuino cultu ab hominibus venerati, hoc eis persuadebant, vt fidem Christi non reciperent, sed non prevalebant quia pater gloriam filij sui in vniuersis nationib. longè lateq; manifestabat. F

(Ephe) d *Et sequenti anno congregauit Lysias electorum virorum sexaginta mi ia equitum, &c.* Eligit Lysias sexaginta milia virorum, & equitum quinque milia ad bellandum contra Israel: cum omni tempore istius mundi (quod sex ætatibus distinguitur per quinque sensus corporeos, princeps huius seculi incitantibus tenebrarum harum rectorib. milites Christi diuersis vitijs laniando superare contendit: ac per malos homines bonorum meditatur necem. Sed occurrit illis Iudas cum decem milibus virorum, quia regis nostri exercitus in hoc est validior ceteris, quòd per omnia studet diuinis obtemperare preceptis, assiduasque preces ad dominum mittens eius confortatur manu, in cuius maximè confidit potentatu, & tamdiu insistit prelio donec inimici sui atque aduersaria turma spiritali ad perfectum iugulentur gladio. vnde in prece Iudæ subiungitur.

Deijce-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et adhuc lo. Iuda. *Hic consequenter ponitur Gorgię delusi confusio, quia fugit timẽs confligere cum exercitu Iudę. ideo dicitur.*

2 Ec. apparuit pars quędam. *s. illa pars exercitus regis quam secum duxerat Gorgias, vt prædictum est.*

3 Prospiciens de monte, & cæt. *in quo Gorgias quæsierat Iudæos.*

4 Et vidit Gorgias, quod in fugam, &c. *s. illi quos reliquerat in castris.*

5 Et succensa sunt castra. *eorum a Iudæis.*

6 Quibus ille conspectis, &c. Et fuger. *non audentes cum Iudæis confligere. Cætera patent.*

7 Quicunque autem. *Descripto conflictu Iudę cum exercitu misso a Lysia, hic consequenter ponitur eius conflictus cum exercitu Lysię in persona propria. Circa quod primò ponitur motiuum Lysię. Et patet eius apparatus cum subditur.*

8 Congrega. Lysias. ele. vi. *s. peditum. Secundò ponitur Iudę occursus, ibi: Et occurrit eis Iudas, &c. & oratio eius, cum subditur.*

9 Benedictus es Saluator, &c *i. Golię. hoc habetur. 1. Reg. 17.*

10 Et tradidisti castra alienigenarum. *1. Reg. 14. Tertio ponitur vtrorumque conflictus, cum dicitur:* Et commiserunt prelium, &c. *& patet litera.*

* Dixit

MORALITER.

† *Et acceperunt aurum multum.* per quod significatur remuneratio Dei pretiosa.

† *Et conuersi hymnum canebant.* nam in remuneratione patrię est laus perpetua.

† *Quibus auditis ille consternatus animo deficiebat.* Sicut dictum est supra p Lysiã significatur tyrannus, qui de victoria bonorum turbatur: & ideo quęrit vias, quomodo possit eis amplius nocere: quod significatur cum dicitur,

† *Et sequenti anno congrega. Lysias.* sed Iudas cum debellabat cum decem milibus virorum per quod significatur obseruatio decem decalogi mandatorum, per quam conteritur exercitus vitiorum.

† Dixit

stra alienigenarum in manu Ionathæ filij Saul, & armigeri
eius. Conclude exercitum istũ in manu populi tui Israel, &
cõfundantur in exercitu suo, & equitibus. Da illis formidi-
nem, & tabefac audaciam virtutis eorum, & commoueātur
a contritione sua: Deijce illos gladio diligentium te, & collau-
dent te omnes qui nouerunt nomen tuum in hymnis. Et
commiserunt prælium, & ceciderũt de exercitu Lysiæ quin-
b que milia virorum. Videns autem Lysias suarum fugam, &
Iudæorum audaciam, & quòd parati sunt aut viuere, aut mo
ri fortiter, abijt Antiochiam, et elegit milites, vt multiplicati
rursus venirent in Iudæam. Dixit autem Iudas, et fratres 1
eius: Ecce contriti sunt inimici nostri, ascẽdamus nunc mun †
dare sancta, et renouare Et congregatus est omnis exercitus,
et ascenderunt in montem Sion. Et viderunt sanctificatio- †
nem desertam, et altare prophanatum, et portas exustas, et 2 3
c in atrijs virgulta nata sicut in saltu vel in montibus, et pa- 4 †
stophoria diruta. Et sciderunt vestimenta sua, et plan- 5
xerunt planctu magno, et imposuerunt cinerem super ca- 6
d put suum, et ceciderunt in faciem super terram, et exclama- 7 8

a *Deijce eos.* Quinque sunt libri legis Dei, & quinq; sunt A sensus (vt prediximus) corporei: Qui enim secundum doctrinam legis restringit concupiscentiam carnis *auertendo oculos suos, ne videant vanitatem*, obturando aures suas ne audiant linguam detrahẽtem, & obscena carmina ac lusus mundanos, quibus frequenter auditis inquinat̃ interior homo, qui odoratum atque gustum suum continet, ne illecebra vtatur voluptatum, qui *coercet linguã suam a malo, & labia sua ne loquantur dolum. Diuertit a malo, & facit bonum, inquirit pacem, & persequitur eam.* Iste inimicos suos superãs victoriam capiet saluberrimã, & triumpho gaudebit largissimo. B Sed Lysias spiritalis licet semel, bis, terque contritus fugã inierit, tñ non desistit a cœpta nequitia, sed rediuiua iterũ resuscitat prælia.

* Chrys. Ad bellum euntes nõ tragœdias excitabant nõ pęnas canebãt, sicut nonnulli faciunt: non adsciuerunt tibicines, vt fit in alijs castris: sed Dei supernè auxilium inuocabant, vt adesset, opem ferret, & manum præberet, propter quem bellum gerebant, pro cuius gloria decertabant. Videamus ergo quid hæc castra Dei loquantur cum sint hostes aggressura. Quia enim nonnulli imbecillitatem, & paucitatem considerantes molliores erãt, eorum animos spiritusque excitans, instar precationis compositam exhortationem facit ad commilitones, & Deum alloquens, eos promptiores reddit, & alacriores. Neque enim tantum virium habuisset ad eos conuersa C oratio, sicut ad Deum directa.

b *Videns au. Lysias.* Bene dicitur, quòd Iudas contritis hostibus atque sopitis ad tempus bellis hortatur suos, quòd mundarent sancta ac renouarent: quia maximum studium habent sancti doctores, vt in quibuscunque læsa ab hostibus subiectorum sibi fuerit ecclesia, ad pristinum statum sanctæ conuersationis iterum restauretur. Iuxta tropologiam autem necesse est, vt vnusquisque fidelis mentem suam quam bene montis Sion vocabulo designatam possumus accipere, quia Sion speculum in- D terpretatur. Et *beati sunt mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* (Matth. 5. a.) Si aliquid per fraudem hostis in eo pollutum est factum instanti nisu expurget, donec ad integrum renouetur. Ibi enim, & desertam sanctificationem & altare prophanatum, & portas exustas intelligere possumus, quia ibi laudis hostia in altare fidei Deo immolabatur, & ingressus cœlestis vitæ meditabantur. In atrijs verò virgulta nascuntur: cũ in cordibus humanis superfluarum cogitationum multitudo generatur.

c *Pastophoria* (ait) *vide. di.* Pastophoria Græcè dicũtur thalami vel cubicula, E in quibus Leuitæ excubabãt in atrijs domus domini, quorum commemoratio fit in vltima visione Ezechielis prophetæ. Pastophoria ergo diruũtur cũ secreta mentis per desideria illicita dilaniantur. Sed hæc omnia maximè opus est, vt per pœnitentiam peccatorum, & emundationem morum, ac pias preces ad dominum instantissimè purificentur. Vnde rectè de exercitu Iudæ scriptum est: *Quod cum viderent sanctificationẽ desertam, sciderunt vestimenta sua, & planxerunt planctu magno.* (Supr. 2. b.)

d *Et exclamauerunt, &c. Tunc ordinauit Iudas vi.* Aptè dictum est, quod ordinauerit Iudas viros, vt pugnarent aduersus eos qui erant in arce, donec emundarent sancta: quia hoc ordinat redẽptor noster per prędicatores suos, quatenus milites ipsius aduersus eos qui inhabitant in arce superbiæ, hoc est homines inflationis spiritu elatos vel etiam malignos spiritus superbia tumentes instanter pugnent donec corda electorum ab omni labe iniquita- F tis expurgent.

* Seuerus Sulpit. (Lib. 2. sacræ hist.) Iudas pulsis hostibus, Hierosolymam regressus, purgare templum & restituere, animum intendit: quod euersum ab Antiocho, profanatumque a gentibus, fœdam sui speciem præbebat. Sed Syris arcem tenentibus, quæ continua templo, & loci natura superior atque inexpugnabilis erat, adiri subiecta non poterant,

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Dixit autem Iudas, & fratres eius. *Postquam descripta est Iudæ decertatio, hic consequenter repressis hostibus describitur templi purificatio. Et secundò purificatæ renouatio, ibi:* Et acceperunt lapides. *Tertiò, altaris dedicatio, ibi:* Et fecerunt dedicationem. *Circa primum primò ponitur lamentum destructionis, cum dicitur.*

2 Et vide. sancti. *s. ipsum templum.*

3 Et alta. *s. holocaustorum.*

4 Prophanatum, & portas exustas, &c. *Nam ibi positum fuerat idolum, vt dictum est supra 1. i.*

5 Et in atrijs. *s. in atrio sacerdotum, & in atrio virorum mundorum, & in atrio immundorum.*

6 Et pastophoria diruta. *i. domunculas circa atria sacerdotum ædificatas, in quibus offerentes hostias pacificas comedebant coram domino partem sibi contingentem. Nam de hostijs pacificis vna pars incendebatur ad honorem diuinum, alia cedebat in vsus sacerdotum. Tertia in vsus offerentium.*

7 Et sci. vesti sua. *In signum doloris, & humiliationis.*

8 Et exclamauerunt, &c. *De quibus habetur Num. 10. Et dicuntur tubæ signorum, quia per illas significabantur plura. s. conuocatio ad consilium, & congregatio ad festum, & motio castrorum, et exercitatio ad bellum.*

* Tunc

MORALITER.

† 1 *Dixit autem Iudas.* Sequitur.

† *Ascendamus nunc.* Bonus enim prælatus videns ecclesiam vitijs deformatam habito competenti tempore, debet statim eam visitare, & eius reformationi instare. ideo subditur.

† *Et ascenderunt in montem Sion, &c.* per quem significatur ecclesia malè frequentatur.

2 *Et viderunt sancti. dese.* Tunc enim sanctificatio deserta efficitur cum ecclesia malè frequentatur.

3 *Et altare.* Per quod significatur sacerdotium, quia sicut munus super altare offertur, sic eucharistia quæ est sacrificium nouæ legis super caput sacerdotum eleuatur: sic ergo altare prophanatur, quando sacerdotium carnis vitio polluitur.

† *Et portas exustas.* Quod fit, quando per cupiditatem simoniacam aliqui ingrediuntur.

5 *Et in atrijs, &c. sicut in sal.* In quo nascuntur arbores infructuosę. Igitur per hęc virgulta significantur infructuosi clerici, non facientes fructum in ecclesia Dei propter defectum scientię & vitę.

6 *Et pastophoria diruta.* Loca erant in quibus offerentes comedebant de sacrificijs pacificis coram domino, & ideo per ipsa significatur fidelium communio, quę tunc diruitur, quando Christi corpus indignè sumitur.

7 *Et scide. vestimenta sua.* Quia boni talia videntes in ecclesia tristantur, & lamentantur.

† Tunc

Erant,crebris eruptionibus prohibentibus. Aduersus hos
A Iudas validissimam suorum aciem obiecit. Ita opus sacrę ædis curatum,templumq; muro circundatum,constitutiq; qui perpetuum præsidium armati agitarent.

uerunt tubis signorum,& clamauerunt in cœlum. Tunc or 1
dinauit Iudas viros, vt pugnarent aduersus eos qui erant in
a arce,donec emundarēt sancta. Et elegit sacerdotes sine ma- 2
cula voluntatem habentes in lege Dei,& mundauerunt san †
cta, & tulerunt lapides contaminationis in locum immun- 3
b dum. Et cogitauit de altari holocaustorum,quod prophana 4
tum erat,quid de eo faceret. Et incidit illi cōsilium bonum, †
vt destrueret illud,ne fortè esset illis in opprobrium:quia cō
taminauerunt illud gentes,& demoliti sunt illud. Et repo- 5 6
suerunt lapides in monte domus in loco apto,quo ad vsque 7
veniret propheta,& responderet de eis. Et acceperunt lapi- 8
des integros secundum legem, & ædificauerunt altare no- 9 10
c uum secundum illud quod fuit prius, & ædificauerunt san- 11
cta,& quæ intra domum erant intrinsecus,& ædem,& atria 11 12
sanctificauerunt. Et fecerunt vasa sancta noua,& intulerunt 13
candelbrū,& altare incensorum,& mensam in templum. Et † †
incensum posuerūt super altare,& accenderūt lucernas quę 14

Rabbanus. a *Et elegit sacerd. sine ma. volun. habe. in lege Dei, & mundaue. sancti.* Quia eiectis his de officio ecclesiastico qui erroris lepram,vel scelerum maculam in se habebant, voluntarios atque moribus probos in fidē Dei elegit administratores verbi, vt sanctæ ecclesię conuenticula ab omni erroris contagione efficiat aliena.Ideo subiunctum est,qđ *tulerit lapides cōtamı. in locū immund.* quia hereticos qui noluerunt per † conuersationem (*† conseruatione.*) rectæ
B fidei,& sanæ doctrinæ lapides pretiosi fieri: anathemate perculsos atque de communione ecclesiæ eiectos omnibus patefecit,quod essent reprobi.

b *Et cogitauit.* Altare holocaustorum est fides pura, doctrina recta, & conuersatio munda Christi ministrorum. Sed hoc altare si prophanatum fuerit heretica prauitate, vel scelerum immanitate iam destruendum erit: hoc est a sacerdotij dignitate deponendum, ne fortè opprobrium sit sanctæ ecclesiæ, quòd habeat prauos, & facinorosos doctores, qui diabolica astutia seducti sunt.
Matth.5. Vnde dominus in euangelio discipulis suis ait: *Vos estis sal terræ: Quod si sal euanuerit, in quo salietur: ad nihilum valet vltra nisi, vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus.* De
Titum.3.c. quo, & Paulus scribens ad Titum ait: *Hæreticum hominem post primam, & secundam increpationem deuita. Sciens quia subuersus est qui huiusmodi est, & deliquit, cum sit proprio iudicio*
Rom.2.d. *condemnatus.* Hinc, & ad quosdā delinquētes ait: *Per vos nomen Dei blasphematur inter gētes.* Taliter ergo deposito altari
C mystico,reponi debēt lapides isti,*in mōte domus,in loco apto,* D *quoadusq; ve. prophe. respondeat de eis.* Quia peccantes redigi debent sub pœnitentia, donec per sanctos doctores dijudicetur pro cōmisso crimine conueniens satisfactio perpetrata. In loco aūt eorum lapides integri ſm legem substitui debent, vt fiat altare nouum ſm illud quod fuit prius: quia homines fide catholica sani scientia sanctarū scripturarum imbuti: bonis moribus religiosi, in locū regiminis vnde ceciderunt pręuaricatores surrogari debent secundum autoritates vtriusq; diuinę legis, vt sine reprehensione in nouitate vitę, & norma iustitię exhibeatur ministerium Deo in sancta ecclesia quā sibi acquisiui Christus pretio sanguinis sui sponsam, non habentem maculam
E neque rugam.

c *Et ædifi. san.* Aedificant sancti prędicatores sancta intra domum intrinsecus,& ædem,qñ subiectam plebem, & intrinsecus ornant scientia sanæ fidei, & forinsecus honesta conuersatione. Atrium sanctificant quando nouiter venientes ad fidem sacramentis diuinis imbuendo dedicant. Faciunt vasa sancta noua qñ corda hominum ad accipiendum verbum Dei reddūt habilia. Inferunt candelabrum, & altare incensorum, & mēsam in templum, quando doctrinę spiritalis lucem, sanctæ orationis puritatem,& scripturarum sanctarum meditationem in ecclesia Dei exuscitant. In candelabro ergo in qua lucere debent lucernæ, rectè sermonem euangelicæ doctrinę possumus aduertere, in quo sancti doctores igne sancti spiritus accensi lucere debent, *vt qui ingrediuntur lumen videant.* Vnde veritas ipsa in euangelio ait: *Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt.* Per altare incensorum nihil F

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Tunc ordinauit. *Hic secundò tollitur impedimentum purificationis, cum dicitur:* Tunc ordinauit Iudas, &c. *Vt sic essent occupati in sua defensione, vt non possent proycere sagittas vel spicula ad eos qui emundabant loca sancta. Et consequenter ponitur ipsa purificatio, cum dicitur.*

2 Et elegit sacerdo. *i. sanctæ vitæ, & integrę famæ.*

3 Et tulerunt lapides contamina. *i. lapides altaris, quod fecerant Gentiles ad immolandum idolo super altare holocaustorum posito, vt dictum est supra 1. cap.*

4 In locū immundū. *Lapides aūt altaris domini contaminatos posuerūt in loco mūdo sicut subditur:* Et cogitauit de altari,&c.

5 Et reposuerunt lapides in monte domus. *i. in monte Sion vbi erat domus domini.*

6 Quoadusque veniret propheta. *docens quid esset agendum de illis.*

7 Et acceperunt lapides integros secundum legem. *Hic consequenter describitur templi purificati renouatio, & primò quantum ad altare holocaustorum, cum dicitur:* Et acceperunt lapides integr. sc. legem. *quæ habetur Exod. 20. & Deut. 27.*

8 Et ædificauerunt altare nouum secundum illud. *i. ad similitudinem illius quod fuerat dissipatum.*

9 Et ędificauerunt sancta. *reparando ruinas quæ erant in prima parte templi, quæ vocabatur sancta.*

10 Et quę intra d. erant int. *reparando defectus existentes in secunda parte templi, quę dicebatur sanctasanctorum.*

11 Et ædem,&c. *i. ædificia quæ erant extra pro habitaculis sacerdotum.*

12 Et atria sanctificauerunt. *eradicando virgulta, & aspergentes lustrationis aqua.*

13 Et intulerunt candela. & alta. incen. *Hęc. n. tria erant in prima parte templi, mensa propositionis in parte Aquilonari, candelabrum in Australi, altare incensi in medio contra sanctumsanctorū.*

14 Et incensum posuerunt. *i. cremauerunt super altare.*

* Et

MORALITER.

† 1 *Tunc ordinauit Iudas.* Bonus enim pręlatus non solum debet ecclesiæ dissipationem lamentari, sed etiam insistere eius reformationi: in quo primò sunt impedimenta remouenda,& hoc significatur per hoc quod Iudas ordinauit bellatores contra illos qui in arce erant, per quos significantur dęmones, qui sunt in arce superbię: & quantum possunt impediunt reformationem ecclesię, contra quos pugnatur continua,& feruida oratione.

2 *Et ele. sacerdotes sine macula.* Culpę grauis,& infamię.

† *Voluntatem habentes in lege Dei.* Tales enim debent esse confessores,& prędicatores euāgelij, vt apti sint ad emundationem populi Christiani.

3 *Et tule. conta.* i altaris ab idololatris ędificati.

4 *In loc. immund.* quia quicquid ad idololatriā pertinet, est abominandum, lapides autem altaris templi reposuerunt in loco mundo, vt dicitur hic consequenter.

† *Et cogitauit de alta. holo.* quousq; surgeret propheta qui diceret quid agendum esset de ipsis, per quod significatur quod si aliqui Christiani contaminentur aliquo peccato publico,& enormi recludendi sunt in claustro ad agendū pœnitentiam ſm determinationem sapientis pręlati.

7 *Et acceperunt lapi. integros.* i. integrę famæ clericos, ex talibus enim debet ecclesia reformari.

9 *Et ædificaue. sanct. quæ intra domum erant.* Sequitur.

12 *Et atria, &c.* quæ erant extra templum, per quod significatur, quòd in viris ecclesiasticis requiritur munditia mentis interioris,& conuersationis exterioris.

13 *Et intulerunt candelabrum, & alta. incen. &c.* i. sanctę prædicationis verbum.

† *Et altare incensorum.* i. celebrationem diuinorum.

† *Et mensam.* i. eucharistiæ consecrationem.

† *Et*

& hic melius, quàm perfectam sanctorum vitam accipere possumus, vnde quotidie fragrat odor virtutum & sacri orationis in conspectu altissimi. Mensam ergo domini non aliam quàm sacram scripturam intelligimus, in qua refectio animarum consistit. Quod autem dicitur quod rò solenniũ post multũ tẽpus insperata religione, recepto res legis posuerũt vt posteri per octo dies hãc renouationẽ tẽpli celebrarent. Vnde & ab illo tẽpore hactenus hãc festiuitatẽ celebramus, vocãtes eã lumina, eò qđ præter spẽ hoc nobis splẽdidũ lumẽ colẽdæ religionis apparuit.

a *Appenderunt vela, & consum. omnia opera quæ fece.* In appensione velorum exprimitur occultatio mysteriorum. Nõ n. omnibus omnia patefaciẽda sunt diuinę legis mysteria, sed pro captu ingenij quorũlibet & profectu sciẽtiæ atque virtutum. Vnde dominus apostolis præcepit dicẽs: *Nolite sanctum dare canibus, neq; mittatis margaritas vestras ante porcos.* Et Paulus rudib. discipulis ait: *Lac vobis dedi potũ, nõ escam. Nondũ enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis.* De perfectorũ ergo sciẽtia alibi ait: *Et nos reuelata facie gloriam Dei conteplamur in eandem imaginem transformati tanquã a domini spiritu.* Consummant ergo omnia opera quæ faciẽda sunt in domo Dei, qui fide, sermone & opere student secundum ordinem implere omnia mãdata domini: Nec deest quicquam in perfectione, vbi humana voluntas diuinæ per omnia obtemperat voluntati.

super candelabrum erant, & lucebant in templo. Et posue
a runt super mensam panes, & appenderũt † vela, & cõsum- 1
b mauerunt omnia opera quæ fecerãt. Et ante matutinũ sur †
rexerunt quinta & vicesima die mensis noni: hic est mẽsis
Casleu, centesimi quadragesimi octaui anni, & obtulerũt 2
sacrificium secundum legem super altare holocaustorum
nouum quod fecerunt. Secundũ tempus & secundũ diem 3
in qua contaminauerunt illud gentes, in ipsa renouatũ est
in cãticis & citharis & cinaris & cymbalis. Et cecidit õis †
populus in faciẽ, & adorauerunt, et benedixerũt in cæ-
lum eum qui prosperauit eis. Et fecerunt dedicationẽ alta 4
ris diebus octo, et obtulerunt holocausta cum lætitia, et
c salutaria laudis. Et ornauerunt faciem templi coronis au 5
reis et scutulis, et dedicauerunt portas et pastophoria, †
d et imposuerunt eis ianuas. Et facta est lætitia in popu- †
lo magna valde, et auersum est opprobrium gentium. †

Festum luminum. Rabbanus. Mysticé. Mysticè autem renouatio templi, conuersio ex hoĩum ad pœnitentiam peccatorum, qui aliquib. erroribus atque facinoribus contaminati erãt. Tunc enim cãtandum, gaudendũ, lætãdum, atque iubilandum, atq; laudandum quibusq; fidelibus est, quãdo viderint proximos suos p correctionẽ morũ atque meditationẽ legis Dei in semetipsis instaurare, quod antè iã p negligẽtiã deciderat. Vnde etiã sacrũ euangeliũ narrat saluatorẽ dixisse, *in cælis, gaudiũ nasci su p vno peccatore pœnitẽtiam agẽte.* (Luc. 15.) Si de vno, quantò magis de multis exultatio erit conuersis ad veracem cultum Dei? quia sicut scriptum est: *In multitudine plebis dignitas est principis:* (Prou. 14. d.) illius videlicet principis, qui *vult omnes homines saluos esse, & ad agnitionem veritatis peruenire.* (Tim. 2. a.)

† velamina

b *Et ante matuti. &c.* * Iosephus Heb. Cumque composuissent ligna, non inuenerunt ignem sanctum, sed clamauerunt ad Dominum, & exilijt ignis è lapide qui erat altari superpositus, adijcientesq; ei ligna, durauit ignis ille vsq; ad tertiam captiuitatem.

De hac autem renouatione Iosephus ita narrat dicens: Quinta verò & vicesima mensis Casleu, quem Macedones Appelleon vocant, accenderunt lumina super candelabrum & adoleuerunt holocausta quæ obtulerunt in nouo altari. Hæc aũt facta sunt post tres annos eodẽ die quo mutata est eorũ religio ad prophanam idolorum consuetudinẽ. Nam templum destructũ ab Antiocho sic trib. annis permansit. Quinto enim anno & quadragesimo & cẽtesimo in templo facta sunt. Quinta & vicesima die Appellei mẽsis Olympiade centesima quinquagesimatertia. Renouatum verò est eodem die quinta & vicesima Appellei mensis, octauo & quadragesimo ac cẽtesimo anno, olympiade centesima & quinquagesimaquarta. Desolationem vero templi contigit fieri secundum Danielis prefationẽ, quam ante quadringentesimo & octauo prædixerat anno, per quam significauit quod Macedones illud destruerent. Celebrauit autem Iudas cum ciuibus suis pro renouatione templi sacrificia per dies octo, nullum genus delitiarum relinquens, sed pretiosissimis dapibus eos pascens. Deum autem laudibus & psalmis glorificabant, seseque mutuò cantibus delectabant. Pro renouatione vero

c *Et ornauerunt faciem templi coronis.* * Chrysost. (Hom. 18. in Actu. Apost.) Non est res noua templa habere ornata, & altaria Deo consecrare. Dic enim oro, si rex tibi præcepisset domum extruere, vt illic habitet, nonne omnia fecisses? Nunc igitur regia est Christi ecclesiæ constructione sumptum spectes, sed fructum computa.

* Hieronym. (Epist. ad Nepotianum.) Multi ædificant parietes, & columnas Ecclesiæ substruunt, marmore nitent, auro splendent laquearia, gemmis altare distinguitur, & ministrorum Christi nulla electio est.

* Idem. (Epist. ad Heliod. de obitu Nepotia.) Nepotianus erat sollicitus si niteret altare, si parietes absque fuligine, si tersa pauimenta, si ianitor creber in porta, vel a semper in ostijs, si sacrarium mundum, si vasa luculenta, & in omnes cærimonias pia sollicitudo disposita: non minus, non maius negligebat officium, vbicunque eum quæreres, in Ecclesia inuenires. Basilicas ecclesiæ, & martyrum conciliabula, diuersis floribus, & arborum comis, vitiumque pampinis abumbrabat, vt quicquid placebat in Ecclesia tam dispositione quam visu, presbyteri laborem & studium testaretur.

d *Et facta est lætitia magna, &c.* * Bernardus. (Ser. 13. d. Cantic.) Iudas Machabæus multis inclytus victorijs, cùm frequenter exultanti populo pacem fortiter pugnando tribuisset, nunquid gloriam quandoque partitus est alicui? Denique, *& facta est,* inquit, non gloria, sed *lætitia magna in populo.* Quid minus ab his omnibus fecit conditor omnium, quo minus & ipse debeat gloriari singulariter?

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et appenderunt vela. *vnum in introitu templi, aliud ante sanctum sanctorum.*

2 Cente. quadra. an. *regni Græcorum.*

3 Secund. tem. & sec. diem, in qua contami. il. *nam anno centesimo quadragesimoquinto, die vicesimaquinta mensis Casleu sacrificauerunt idololatræ super aram vt habetur supra 1. ca. & anno 148. di. 25. mensis Casleu obtulerunt Iudæi sacrificium in templo purificato: & sic reuolutis tribus annis eadem die renouatum est templum qua fuerat ante contaminatum: sicut fuerat ante prophetatum, Dan. 8.*

4 Et fece. ded. al. dieb. o. *Hic consequenter describitur templi renouati dedicatio. Et primò quantum ad altare, cum dicitur:* Et fecerunt ded. al. die. oct. *Et inde tractum fuit, quòd festa solennia octauam habent in nouo testamento.*

5 Et ornauerunt faciem templi coronis aur. & scutu. *Pro victorijs à Deo sibi datis.*

MORALITER.

† 1 *Et appenderunt vela.* cauendo ab elatione surgente ex laude humana.

† *Et ante matuti. surre.* quia non solum de die, sed etiam de nocte celebrandæ sunt laudes diuinæ.

† *Et citharis & cynaris & cym.* per quæ significantur variæ deuotiones mentis, quæ sunt in ecclesia.

5 *Et ornauerunt fa. tem.* Idest, aureolis martyrum virginũ & doctorum.

† *Et dedic. por.* ingressum simoniacum auferendo.

† *Et pastophoria, & imposuerunt eis ianuas.* Ad communionẽ deuotam inducendo.

† *Et facta est lætitia in po. ma.* Nam ex talibus debet gaudere populus Christianus.

¶ a *Et statuit Iudas.* Hanc quidem solennitatem ipse saluator
A in euangelio prædicatione sua legitur decorasse, vbi scri-
Beda in c. 10. Io. ptũ est: Facta sunt encenia in Ierosolymis, & hyems erat,
Ioann 10.e. & ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis, &c.
Encenia. Vnde sciendũ est, ꝙ encenia hæc quæ lectioni euangelica facta cognouimus, nõ ad primã templi dedicationẽ, sed ad vltimam pertinent, ꝙ ex eo facile colligitur, qa hyeme facta referũtur. Prima siquidẽ eius dedicatio à Salomone tempore autumni. Media à Zorobabel & Iesu sacerdote tẽpore veris. Vltima à Iuda Machabeo tempore hyemis est facta, qñ specialiter constitutũ esse legitur, vt eadem dedicatio per omnes annos in memoriam solennibus reuocaretur officijs, iuxta quod vsque ad tempus dominicæ incarnationis obseruatum fuisse supradicta sententia euangelij agnouimus. Hæc autẽ fuit causa secundæ & tertiæ dedicationis, quia Salomon quidem templi opus quod domino cõdidit, septem annis perfecit octauo autem anno decima die septimi mensis (qui à nobis October appellatur) in magna
B gloria dedicauit. Sed hoc templum post annos quadringẽtos triginta incenderunt Chaldæi, & Ierosolymorum vrbe destructa, populum Israel in Babyloniam adduxere captiuum, qui post annos septuaginta regnantibus Persis in patriam est remissus. Rursusq; ædificatum est templũ per annos quadragintasex, & tertia die mẽsis duodecimi, quẽ nos vocamus Martiũ, opus ad finem vsq; perductum. Cui videlicet tunc operi præfuere duces plebis strenuissimi vt diximus, Zorobabel de regio genere, & Iesus sacerdos magnus, sed & prophetæ Aggæus & Zacharias adiuuantes eos atque aduersus insidias impedientium opus hostium, cor populi roborantes. Inde post annos fermè trecẽtos & quinquagintasex nefandissimus Græcorum Antiochus, fraude capta Ierusalem templum idem sordibus idolorũ prophanauit, auferens inde & confringens altare domini aureũ, mensam propositionis, candelabrũ luminis, &c. q̃ supra commemorata sunt. Sed & Iudas Machabæus cum
† iustorum esset de genere sacerdotali collecto exercitu † Iudæorum aduersus Antiochi duces arma corripiens, eosq; de Iudæa expellens, persecutioni sæuissimæ finem imposuit, ac templum ab idolorum imaginibus emundans, noua rursus altaria & cætera vasa vel ornamẽta faciens, atque in tẽplo reponens, dedicauit ea simul cum templo. Quod purificauit & renouauit. 25. die mensis noni, qui apud nos appellatur December, & ad hyemem pertinere nulli dubium constat. Statuitque decretum, vt prædiximus annis omnibus diem enceniorum, idest, innouationis ac dedicationis templi festa deuotione celebrari sicut locus iste nunc testatur.

Rabbanus. Quæ profectò omnia sicut Apostolus docet in figura
Rom. 15.a. facta sunt nostri: & propter nos vtique scripta Ideoq; no-
C bis solertius spiritali ratione discutienda. Salomon quip-
Isaiæ 9.b. pe rex qui interpretatur pacificus ipsum redemptorẽ nostrum typicẽ designat. De quo Isaias ait: *Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis.* Templum quod ædificauit catholica eius ecclesia est, quam de vniuersis per orbem credentibus, quasi de viuis lapidibus in vnam suæ fidei, & charitatis compagem aggregat. Quòd autem septem annis ædificatum est templum, significat, quia per totum torum huius seculi tempus ꝙ septem diebus euoluitur, sanctæ structura ecclesiæ nũquam crescere desinit. Quòd octauo anno dedicatum est, & celeberrima illa ac maxima solennitas à Salomone rege cunctis filijs Israel tẽpore completæ dedicationis exhibita, insinuat mysticè, quia profectò in fine mundi numero electorum, diu desideratæ immortalitatis secura est festiuitas, & peracto vniuersalis resurrectionis miraculo, mox oẽs qui ad pacifici veri regis. s. Salomonis regnũ ptinẽt, æterna cũ eo gaudia patriæ cælestis intrabunt. Nã quia dñs noster octaua die, i. post septimã sabbati resuscitari à morte voluit: rectè numerus octonarius nostræ quoque resurrectionis festa ventura designat. Quod templum ab hostibus incensum, rursum domino miserante construitur. Quòd ab idololatris coinquinatũ denuo supernæ pietatis auxilio mundatur, varios sanctę ecclesię insinuat euentus, quæ nunc infidelium persecutione præmitur, nunc à persecutoribus reddita liberior tranquilla domino seruitute famulatur. Nunc in quibusdam suis membris hostis antiqui periclitatur insidijs. Nunc instan- E
te solertia doctorum fidelium, quos ad horam perdere videbatur, per pœnitentiam castigatos recipit. Quòd verò templum secundò quadraginta & sex annis ædificatũ est, ad significationem dominici corporis ꝙ de virgine assumpsit, spiritualiter respicit. De quo ipse Iudæis ait: *Soluite* (inquit) *templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud,* quia videlicet solutum passione corpus suum, ipse tertia die resuscitauit ad vitam. Ferunt siquidem physici, quod corpus hominis quadragesimo sexto die post conceptionis initium in membrorum distinctione formetur, atque ideo non casu gestum, sed diuinitus procuratum est, vt eo annorũ templum ædificaretur, quo dierum numero corpus dominicum quod per templum figurabatur in vtero virginali perfici oportebat. Quòd autem encenia per omnes annos celebrare sancitum est, hoc profectò nos admonet, vt memoriam dominicæ resurrectionis quam iam factã credimus, semper animo retinentes, nostram resurrectionẽ futuram sperando taliter agamus, vt non ad iudiciũ, sed sicut dominus his, qui bona egerint promisit, resurgere mereamur ad vitam.

b *Et ædificauerunt in te.* Aedificant sancti doctores montẽ M
Sion, qñ sanctam ecclesiam verbo, atque exemplo ad profectum virtutum prouocant. Per circumitũ muros altos cõstruunt, qñ eam tutamine catholicæ fidei ac opere præcum vndique muniunt. Turres firmas erigunt, quando spem totam in Dei bonitate eam ponere præcipiunt.

c *Ne quando gen.* Eam more pristino conculcent, vt nõ malignorum. s. spirituum nequitia: vel prauorum hominũ malitia eos amplius nocere preualeat. *Et collocauit (ait) illic exer. vt s. eum.* exercitus in Sion ad seruandum eam locatur, cum ministrorum turba, ad seruandæ legis Dei, ac sacra- F
mentorum cęlestium ritum in ecclesia subministratur. *Muniunt eam ad cu. Beth.* cum exhortationibus validis incitant ecclesiasticos vt regulariter culturam obseruent diuinam. Bethsura enim domus robusti interpretatur.

c *Vt haberet po. mu. con. fa. Idu.* hoc est vt fidei constantiam seruet aduersus hostes spiritales, & contra furentis mundi pertinaciam.

a Et statuit Iudas & fratres eius & vniuersa ecclesia Israel, vt 1
agatur dies dedicationis altaris in tẽporibus suis ab anno
in annum per octo dies, à quinta & vicesima die mẽsis Casleu cum lætitia & gaudio.
b Et ædificauerũt in tempore illo montem Sion, & per circumitũ muros altos & turres fir-
c mas: ne quando venirent gentes & conculcarent eũ sicut antea fecerunt. Et collocauit illic exercitũ, vt seruarent eũ,
d & muniuit eum ad custodiendam Bethsuram, vt haberet 2
populus munitionem contra faciem Idumææ.

¶ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et statuit Iudas & fratres eius vniuersa ecclesia Isr. vt ag. di. ded. *Iste est dies de quo dicitur, Io. x. c.* Encenia facta sunt in Ierosolymis & hyems erat. *Incipiebat enim hæc solennitas à vicesimaquinta die Casleu, cui respondet Nouember, & aliquando December in parte. Prima namque dedicatio tempore Salomonis facta fuit in Septembri. 3. Reg. 8. Alia in reditu Babylonicæ captiuitatis fuit in vere. Cætera patent vsque ibi.*

2 Vt haberet po. mu. con. *Sicut enim Esau persequebatur Iacob, Gene. xxvij. sic Idumæi ab Esau descendentes semper moles ti fuerunt Iudæis descendentibus a Iacob.*

* CAP.

MORALITER.

†† *Et ædificauerunt.* Per muros altos circa montem Sion significantur virtutes excellentes, quæ a philos. dicuntur hæc hæroicæ, a theologis diuinæ, quæ debent esse in prælatis ecclesiæ, per turres firmas, sanæ doctrinæ, ad defensionem fidei Christianæ.

† Et

CAP. V.

A *ET factum est.* Irritantur gentes cũ viderint culturę Dei renouari facturã qa siue hostes visibiles seu etiã inuisibiles, q inuidiæ æstibus cõtra fidei ae virtutũ pfectũ anhelant, irascunt, cruciãtur, ac persequũtur seruos Dei ad nihilum eos redigere volentes, quando cõsiderant illos in altari rectæ fidei bonorũ operũ restaurare velle obseruantiã. Inde dicitur quod.

b *Cogitabant t.genus, &c.* quia clarescente in mũdo euangelio Christi, & hominib. fidẽ Dei recipientib. torquebantur persecutores, & pœnis eos tractantes inde auertere studebãt.

B Similiter & hostes spirituales cũ viderunt aliquos ex desidia negligẽtiæ se restaurari velle in cultu pietatis moliunt eos gladio impietatis occidere, ac morte peccatorũ trucidare. Sed Iudas fortiter cũ scuto fidei hostibus resistẽs debellat filios Esau in Idumęa, qui chorus sanctorum doctorum idololatras qui spinetis vitiorum sunt asperrimi, & funestis sacrificiis atque luxuria mundana fœdissimi, gladio spiritus interimens, de contraris efficit subiectos, ac de hostibus facit amicos.

* Iosephus Heb. Factum est dedicationem, vt abiret Iudas ad terram Aedom. & egressus est contra illum Gorgias & exercitus eius, & cùm fugerent, á facie eius, persecutus est eos Iudas & commilitones eius, strauitque in

C die illa de Idumæis viginti milia corporum.

c *Et eos qui e.* Hi qui in memoratis locis, hoc est in Arabathane & Bean habitabant & circũsedentes filios Israel in laqueũ & scãdalũ fuerũt ĩsidiãtes eis, significãt Iudæos atq; hęreticos, qui cõtra ecclesiã Dei scãdala & insidias semp disponũt. Sed tales à Iuda & socijs eius in turrib. suis cõcludunt, cũ in superbiæ suæ machinationib p doctorũ industriã capiũtur, & errores eorũ anathematizant. Quorum turres incenduntur igni, cum omnibus qui in eis E sunt, quando auctores scelerum & inuentores errorum pro peccatis suis, & nunc exuruntur ardore diuini sermonis & in futuro examine, nisi condignam pœnitentiam antè egerint, igne concremabuntur perpetuæ vltionis.

d *Erant in laqueũ, & in scandalũ, &c.* *Tertul. Scandalum, nisi fallor, non bonæ rei, sed malæ exẽplũ est, ædificans ad delictũ. Bonæ res neminem scandalizãt, nisi malam mentem. (De vell. virgi. c. 3.)

e *Et transiuit.* Quid p filios Ammon (q interpretat filius populi mei) nisi schismatici & hæretici exprimunt, qui quõdã filij sanctæ ecclesię esse videbant, sed E inde recedentes, & in errorẽ se mittentes facti sunt filij diaboli. Vnde Ioannes Apostolus ait: *Ex nobis exierũt, sed nõ erãt ex nobis. Si ergo essent ex nobis, permansissẽt vtique nobiscum.* Hi habẽt Timothęũ ducẽ, hoc est hæresiarchas, qui iuxta nominis sui interpretationẽ apud eos laudantur. Sed iuxta intelligentiæ veritatem. apud nos nequam esse deprehenduntur. Timothæus enim beneficus interpretatur. Sed hæc opinio de hæresiarchis apud deceptos est. Apud nos autem venefici melius, quàm benefici nuncupantur, quia maleficijs suis venenum erroris audi F toribus suis miscent. Contra quos Iudas consurgens & superior existens victoriam capit, erroresque eorum destruendo, in Iudeam, hoc est in confessionem laudis Dei cum triumpho hostium regreditur. (Rabbanus. 1.Ioan.3.c. Heresiarchę.)

f *Et congregatæ sunt gẽtes.* Gẽtes, quę sunt in Galaad aduersus Israelitas cõgregant, vt tollant eos cũ multitudo hęreticorũ atque schismaticorũ ad hoc conuenit, vt scripturarum testimonijs secũdum sensum suũ deprauatis, expugnẽt catholicã fidem quæ est in sancta ecclesia. Galaad. n. interpretat aceruus testimonij. Qđ nomẽ bene conuenit his q scripturarũ meditationi insistũt. Sed fugiũt Israelitę in mu

CAP. V.

a ET factum est ut audirent gentes in cir
cumitu, quia ædificatũ est altare, & 1
sanctuariũ sicut prius, iratæ sunt val
b de:& cogitabãt tollere genus Iacob, 2
qui erant inter eos, & cęperũt occide
re de populo & psequi. Et debellabat 3
c Iudas filios Esau in Idumæa, & eos q
erant in Arabathane, quia circumsedebant Israelitas:& p
cussit eos plaga magna*. Et recordatus est malitiã filiorũ
d Bean, qui erant populo in laqueũ, & in scandalum, insidiã
tes ei in via. Et cõclusi sunt ab eo in turrib. & applicuit ad
eos, & anathematizauit eos, & incendit turres eorũ igni
e cũ omnibus qui in eis erant. Et transiuit ad filios Ammõ, 4
& inuenit manũ fortem, & populum copiosum, & Ti- 5
mothæum ducem ipsorum. Et commisit cum eis prælia
multa, & contriti sunt in conspectu eorum, & percus-
f sit eos, & cœpit Iazer ciuitatem & filias eius, & reuersus est 6
in Iudeã. Et congregatæ sunt gẽtes, quæ sunt in Galaad ad 7

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. V.

* 1 ET Factum est. *Hic ponitur tertius conflictus Iudæ Antiochi tempore, quẽ habuit Iudas cũ finitimis gentibus inuidentibus prosperitati Iudæorum, quæ facta est per Iudã & fratres eius, propter quod Iudæos habitantes inter eos occidebant, & propinquos terminis suis inuadebant & obsidebant, propter quod Iudas & frater eius contra gentes istas pugnabant. Circa quod sic proceditur. Quia primò ponitur afflictorum liberatio. Secundo aliquorũ Israelitarum præsumptio, ibi:* Et in diebus. *Prima in duas, quia primò ponitur conflictus Iudæ contra aliquos speciales aduersarios. Secundò cõtra alios ex diuersis gentibus commistos, ibi:* Et congregatæ sunt gentes. *Circa primum præmittitur causa conflictus, Iudæ in generali, cum dicitur.*

Et factum est, *i. Gentiles in circumitu Iudæ habitantes.*

2 Iratæ s. *Prosperitati Iudæorum inuidentes Et simile habetur. j. Esd. iiij. & Nehem. iiij.*

3 Qui erant in. eos. *Plures enim de filijs Israel fugientes persecutionem Antiochi Epiphanis, latenter iuerant ad habitãdum inter Gẽtiles prope Iudæã habitantes. Secũdò ponitur conflictus Iudæ in speciali. Et primò cõtra Idumæos & Arabathaneos & filios Bean. Nam isti prout poterãt Iudæis nocebant. Et patet litera vsque ibi.*

4 Anathema. *Sicut dicitur de Iosue, quod anathematizauit vrbem Iericho, Iosue vj. c. cuius habitatores omnes interfecit, & metalla quæ per ignem purgari poterant, diuino cultui deputauit pro necessarijs tabernaculi, vnde anathematizatio est nomen Græcum. Et dicitur ab ana, quod est sursum, & thesis positio: quia talia separantur ab vsibus humanis, & deputantur cultui diuino.*

5 Et tran. ad. fi. Am. *Isti etiã fuerũt molesti Iudæis quamuis eis debuissent esse beneuoli, eò q descẽderãt de Loth nepote Abrahæ.*

6 Et cœpit Iazer, &c. *i. villas sub domino Iazer existentes.*

7 Congregatæ sunt gen. *Hic consequẽter ponitur conflictus Iudæ cõtra aduersarios ex diuersis gentibus commistos. Circa quod primò ponitur causa conflictus. Secundò belli apparatus, ibi:* Vt aũt audiuit. *Tertiò bellantiũ virtus, ibi:* Et habijt Simon. *Causa verò confligendi fuit oppressio Iudæorum à commistis gentibus in Galaad & in Galilæa: propter quod Iudæi in illis partibus positi petierunt a Iuda & eius fratrib. adiuuari. Et patet litera paucis exceptis.* (Diuisio)

* Ec

MORALITER.

† 1 *Et factum est.* Sequitur: *Et debet Iudas fi. Esau.* Quæ intepretatur terrena, ideo per istos significantur principes terreni tyranizantes, contra quos bonus prælatus debet pugnare primò per monitiones sacras, & postea per ecclesiasticas censuras. ideò sequitur.

4 *Anathematiza. eos, &c. Et transiuit.* Qui interpretatur, populus meus, ideo per filios Ammon significantur hæretici qui fuerũt ecclesiæ filij, sed ab ea recesserunt per errorem circa aliquẽ vel plures articulorum fidei. j. Ioan. ij. c. *A nobis prodierunt, sed non ex nobis erant.* s. permanentes. Cõtra istos bonus prælatus vel doctor pugnat errorẽ eorum cõfutãdo p sacræ scripturæ veritatẽ, & si maneãt obstinati, per ecclesię censuram eos excommunicãdo & iustitię seculari tradendo.

7 *Et congregatæ sunt. g.* Per quas significantur infideles in aliqua terra vel ciuitate cum fidelibus manentes, & quãdo incipiunt eos inducere ad suam infidelitatẽ, debent fideles recurrere pro consilio & auxilio habendo ad superiores suos, sicut isti recurerunt ad Iudam et eius fratres.

† Et

A in munitionem, cum fideles, quique ad fidei confugiũt veritatem, auxiliumque sibi afferri poscũt a Iuda & fratribus eius, quia euangelio Christi per sanctorum prædicatorum ministeria defendi gestiunt contra Timotheũ spiritalẽ (de quo supra diximus, & socios eius.) Quod autem conquerunt Israelitæ de interfectione suorũ & captiuitate, ostendit nõ modicum apud fideles esse gemitũ, quando viderint aliquos suorum a veritate secedere, & in errorem prauorum corruere.

per Simonem qui in Galilæam, hoc est rotam mittitur, ursi prædicatores in gentes directi insinuantur? Qui cum trib. milibus, hoc est, cum plurimis sententiis de sanctæ Trinitatis fide prolatis contra aduersarios ire parantes per euangelicam prędicationem hostes deiicere, & credentes liberare decertant. Iudas autẽ Ionathas illos doctores exprimunt, qui in Iudęa verba Dei prædicantes, & siue Iudæos, siue etiam hæreticos scripturarum testimonijs abutentes, per veritatem sani intellectus debellare student. Et nota qđ contra Gentiles solus Simon cum suis mittitur. Contra Iudæos autem & hæreticos duo pergere cum pluribus moliuntur, quia in Gẽtib. sola idololatria cum errore paganico debellanda erat. In Iudæis quoque & hæreticis, partim veteranus vsus, partim noua superstitio per duorum testamentorum spiritalem sciẽtiam corrigenda fuerũt. Vbi octo milia virorum sumuntur, quia ibi siue circũcisio legis spiritaliter obseruãda, siue resurrectio Christi veraciter credenda esse docetur.

uersus Israelitas qui erant in finibus eorum, vt tollerent
eos & fugerunt in Datheman munitionem, & miserunt 1
literas ad Iudam & fratres eius, dicentes: Congregatæ sũt
aduersum nos gentes per circumitum, ut nos auferant,
& parant venire & occupare munitionem in quam con- 2
fugimus, & Timothæus est dux exercitus eorum. Nunc
ergo veni, & eripe nos de manibus eorum, quia cecidit
multitudo de nobis Et omnes fratres nostri qui erant in
locis Tubin interfecti sunt, & captiuas duxerunt vxores
eorũ & natos & spolia, & peremerunt illic ferè mille vi-
a ros. Et adhuc epistolæ legebantur. Et ecce alij nuntij vene- †
runt de Galilæa, conscissis tunicis nunciantes secundum
verba hæc, dicentes cõuenisse aduersum se a Ptolomaide
b & Tyro & Sidone, et repleta est omnis Galilęa alienige- 3
nis, vt nos consumant. Vt audiuit autẽ Iudas et populus 4
c sermones istos, cõuenit ecclesia magna cogitare quid faceret fratribus suis qui in tribulatione erant, & expugnabantur ab eis. Dixitq; Iudas Simoni fratri suo: Elige tibi †
viros, et uade et libera fratres tuos in Galilęa, ego autẽ et
frater meus Ionathas ibimus in Galadithim. Et reliquit
Iosephum filium Zachariæ et Azariam duces populi cũ
residuo exercitu in Iudęa ad custodiã, & pręcepit illis, d.
Pręstote populo huic, & nolite bellum committere ad-
uersus gentes, donec reuertamur. Et dati sunt Simoni uiri 5
d tria milia ut iret in Galilęam, Iudę autem octo milia in
e Galadithim. Et abiit Simon in Galilęam, et cõmisit prę- 6
f lia multa cum gentibus. Et contritę sunt gentes a facie e-
g ius, et persecutus est eos vsque ad portam Ptolomaidis.
Et ceciderunt de gentibus ferè tria milia uirorum, et ac-

Rabbanus. a *Et ecce alij*. Illi qui B de variis locis alieni genæ conuenerunt ad consumendũ populum Dei manifestè designant gentiũ plebes quę in infidelitate adhuc sũt bella ac persecutiones aduersus Christianos commouere. Sed auditis sermonibus quos diuersæ legationes ad Iudã, & socios eius detulerunt.

b *Conuenit ecclesia magna, &c.* Quia totius sanctæ ecclesiæ solicitudo ac cura est maxima, quomodo contra diuersos hostes, hoc est Iudæos, paganos, hæreticos atque schismaticos filios suos defendat. Hoc quoq. prudenti cõsilio ac toto nisu cũ his qui eruditiores ac fortiores uidentur esse in fide ac uirtutum opere agit, qualiter hostibus resistat, & suos opportunè defendat.

li. 3. de bello Iud. c. 2. *Ioseph. Duæ sunt Gallileæ q̃ superior & inferior appellantur, easque Phænice & Syria cingunt. Decernit vero ab occidente Ptolemais territorii suis finibus & quõdam Galilæorum, nunc autem Tyriorum mons Carmelus, cui cõiuncta est Gabaa equitum ciuitas, quæ sic appellatur eo quod equite ab Herode dimissi coloni eo deducebantur. A Meridie autẽ Samaritis & Scythobolis vsque ad flumen Iordanem ab Oriente vero Hippene & Gadaris sed & Gaulanitis definit, qui etiam regni Agrippæ fines sunt, &c.

c *Dixitque Iudas*. Sicut diuersæ sunt impugnationes ecclesiæ ab hostibus, sic distincta debent esse prælia spiritualium bellatorum. Dirigitur Simon in Galilęam cum tribus milibus viris, sicut in sequentibus ostenditur, ut liberet fratres suos. Iudas autem & Ionathas eunt in Galaadithim cum octo milibus. Et quid per

d *Et abiit Si.* Committit Simon prælia multa cum gentibus cum prædicatores sancti per totũ mundum idololatriam, & confusius gentium debellare certant errores.

e *Contritæ sunt gentes.* Cum pertinacia resistendi euangelio Dei deponunt.

f *Persecutus est eos vsque ad por. Ptolo.* Cum in suis adinuẽtionibus, quibus per studia vana machinabantur cõtradicere verbo Dei ipsa veritate superati capiuntur atque cõfessioni rectę fidei subiiciuntur. Vnde apte subiungitur.

g *Et ceciderunt de gentibus fere tria milia virorum.* Qui de superbiæ nequissimo statu in peccatorum pęnitentiam decidentes, melius per fidẽ rectã resurgendo in bonorũ operũ statu erigi merentur. Quorum spolia accipit Simon, cum quicquid in literarum scientia vel inuestigatione veritatis elabolauerũt, totũ in seruitiũ Dei doctor catholicus conuertere studet Vnde plurimi eorum qui liberalibus artibus sub Gentili conuersatione instituti fuerunt, ad dogma catholicum conuersi gloriosissime effulserunt.

Illos

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et fugerunt in Dath. *sic nominabatur illa munitio.*

2 Et Timothæus est dux exe. eo. *qui erat homo bellicosus & Iudæis molestus.*

3 Ptolo. *ciuitatem quæ postea dicta est Achon.*

4 Vt audi. au. *Hic consequẽter ponitur belli apparatus. Habito enim consilio Iudas cum una parte exercitus iuit ad liberandum Iudæos qui erant in Galaad, & Simon cum alia parte ad liberandum eos qui erant in Galilæa, & Iosephum filium Zachariæ & Azariam reliquit Iudas cum residuo exercitu in Iudæa pro custodia populi manentis in sua absentia.*

5 Et dati sunt Simon vi. *Quia cum paucioribus aduersarijs habebat confligere quam Iudas.*

6 Et abiit Si. in Ga. *Hic consequenter ponitur bellantium virtus, & primo Simonis & sui exercitus. Et patet litera vsque ibi.* in Galilæa.

MORALITER.

† *Et ecce &c. de Ga.* Quę interpretatur transmigratio, ideo significat religionem in qua fit trãsmigratio de uita seculari ad regularem, & quando impugnantur ab hominibus malis uel spiritus malignis, ita quod imminet periculum communitati, recurrendum est ad superiores pro tuitione habenda, sicut fecerunt isti manentes in

† *Dixitq; Iud. Si. f. su. Elige ti. v.* Per hoc ostenditur, quod ecclesiæ doctores & prælati debent succurrere velociter existentibus in periculo peccati, siue laici sint, siue religiosi.

6 *Et abiit Simon.* Simõ aũt interpretatur audiẽs siue obediẽs. Et ideo per hoc q̃ iuit ad succurrendũ Galilæis signi...

cepit spolia eorum. Et assumpsit eos, qui erant in Galilęa
& in Arbatis cum vxoribus & natis, et omnibus, quę erãt 1
in illis, et adduxit in Iudæam cum lętitia magna. Et Iudas
Machabæus & Ionathas frater eius transierunt Iordanem 2
& abierunt viam trium dierum per desertum. Et occurrerunt eis Nabuthæi, & susceperunt eos pacifice, et narrauerunt eis omnia, quę acciderant fratrib. eorum in Galaaditide, & quia multi ex eis comprehensi sunt in Barrasa & Bosor, & in Alimis, et ĩ Casphor, & Mageth, & Carnaim. Hæ omnes ciuitates munitæ et magnæ. Sed et in cęteris ci-
uitatibus Galaaditidis tenẽtur comprehensi. Et in crasti- 3
num constituerunt admouere exercitum ciuitatibus his, et comprehendere, et tollere eos in una die. Et conuertit Iudas et exercitus eius viam in desertum Bosor repente, et occupauit ciuitatem, et occidit oẽm masculum in ore gla-
dii, et accepit omnia spolia eorum, et succendit eam igni. 4
Et surrexerunt inde nocte, et ibant usque ad munitioñe. Et factum est diluculo, cum eleuassent oculos suos, et ecce populus multus, cuius non erat numerus, portãtes scalas et machinas, ut comprehenderent munitionem, et expu-
gnarent eos. Et vidit Iudas quia cœpit bellum, et clamor 5

A a *Illos autem, qui erant in Galilæa cũ vxoribus & natis & omnibus, quæ erant cum illis, adduxit in Iudæam cum lętitia magna.* Cum catholicos quoslibet sęculi actibus implicitos per doctrinam euangelii inde eruens ea, quæ sunt Dei tota solicitudine, totoque nisu appetere docet.

b *Et Iudas Machab. &c.* Contra eos qui captiuos Iudæos in Galaaditide tenuerunt, Iudas Machabæus & frater eius Ionathas cum comitibus suis directi transierunt Iordanem. *Et abierunt viã trium dierum per deser.* Ita prędicatores sancti ad conuocãdos homines ad fidem Christi, & ad expugnãdos Iudaicos atque schismaticos errores in mundum directi. Primũ transeũt Iordanem cum per baptismi sacramentum de tenebris infidelitatis in gratiam Christi primum transeundum docent. Attestante ipsa veritate, quod *nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritusancto, non possit introire in regnum Dei.* Deinde viam triũ dierum per desertum abeunt, quia sanctæ Trinitatis fidem, quam in baptismate fideles quique profitentur, toto tempore incolatus ipsius mundi cum bonis operibus obseruandam esse affirmant.

Quod autem Nabuthæi occurrerũt eis pacificè, & narrauerunt, quæ acciderant fratribus in Galaaditide, significat, quod dicta sanctorum prophetarũ doctoribus sanctis opportune solatium cõferunt, cum omnia, quę credentes in Christum passuri sunt tormenta, attestatione sua manifesta faciunt. Nabuthæi enim prophetantes interpretantur, erroresque quos filii perditionis contra veritatem euangelii Christi opponere machinantur, vero vaticinio prædicunt. Vnde Osee. *Vaccas Bethauen & habitatores Samariæ insequitur.* Et Amos: Sacrificantes de fermentato laudem vituperat, nec non eos, qui conuertũt in absynthium iudicium & iustitiam, & accipiunt munus, deprimuntq; pauperes in porta, detestatur.

Quod autem comprehensos esse quosdam ex Iudæis in Barasa & Bosor. Nabuthæi indicant. Bene nominis eorum interpretatio effectũ rei exprimit. Interpretatur enim Barasa & Bosor, tribulatio vel angustia, quia omnes iuxta Pauli uocem, *qui uolunt pie uiuere in Christo persecutionem patiuntur,* nec effugiet hæreticorum iniuriam, qui sanæ fidei seruare contendit doctrinam. Quos Ioannes apostolus in Apocalypsi sua cruciatum facere (sicut cruciatus est scorpionis, cum percutit hominem) describit, quia sicut scorpiones venenum in cauda portant, ita hęretici in consummatione fraudis malitiam occultant, quo magis incautos non aperta fronte, sed latentibus insidiis noceant. E

c *Et conuertit Iudas & exercitus eius viã in desertum Bosor repente, & occupauit ciuitatem, & occidit omnem masculum in ore gladij, &c.* In superioribus narrat ciuitates Galaaditidis, in quibus comprehensi sunt Iudæi, munitas fuisse et magnas quas Iudas statuit in una die comprehendere & tollere, quia per vnitatem fidei prædicatores sancti destruere disponũt omnes munitiones falsarũ doctrinarum, quas hæretici cõstituunt ad decipiẽdas animas innocentum, & captiuandas erroribus suis.

Nunc autẽ dicit Iudã in deserto Bosor occupasse ciuitatẽ, & occidere oẽm masculũ in ore gladii, & auferre spolia eorum & succendere eam igni, quia hoc magnopere student sancti doctores, ut occupata munitione hæreticorum omnem vigorem iniquarum sectarum quem per mundi philosophiam & inanem fallaciam † constituunt [† construũt.] gladio Spiritussancti (ꝙ est verbum Dei) destruãt, quatenus id quod per ostentationẽ suam illi finxerunt esse præcipuũ, isti demonstrent nugas esse & friuolum. Accipiunt aũt spolia eorum, cum testimonia scripturarũ sanctarum, quibus illi abusi sunt ab eis quasi ab iniustis possessoribus auferũt, ipsamque † confessionem [† cõfessionẽ.] iniquarũ doctrinarũ, quam illi nequiter composuerũt, per ignem iustę vltionis anathemate perpetuo comburunt.

Quod autem sequitur, quia surrexerunt inde nocte, demonstrat eos fuisse in tenebris erroris sui relictos.

d *Et factũ est diluculo, cum eleuassent oculos suos, & ecce populus multus, cuius nõ erat numerus, portãtes scalas & machinas, etc.* Quid per scalas atque machinas gentium nisi exaltatio atque contumacia superborum exprimitur, per quam ecclesiam Christi expugnare & subuertere cupiunt. Sed Iudas noster, qui totum apparatum belli in luce disponit, tribus ordinibus contra eos pugnat, hoc est sanctæ Trinitatis fide, siue triplici dogmate, i. historico, allegorico, atque tropologico. Exclamat tubis in cælum, qui forti prædicatione exaltat vocem, & intimo cordis clamore Deum auxiliatorem aduocat in oratione.

a Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et assumpsit eos, qui erant in Galilæa & in Arbatis cum vxoribus & natis, & omnibus, &c. *vt essent magis remoti ab aduersarijs, & per consequens magis tuti.*

2 Et Iudas Machabæus & Ionathas frater eius transierunt Iordanem, &c. *Hic consequenter ponitur virtus Iudæ & eorum, qui cum eo erant. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur aduersariorum debellatio. Secundo Iudæorũ assecuratio, ibi.* Et congregauit Iudas. *Prima in duas secundum duplicem Timothæi debellationem. Secunda ibi.* Post hęc autem verba. *Circa primam partem patet litera usque ibi.*

3 Constituerunt admouere exercitũ ciuitatib. his, & cõprehẽdere, & tollere eos, &c. *i. ipsum applicare ad inuadendũ.*

4 Et surrexerunt inde nocte, & ibant usque ad munitionem. *Vt ex impromiso irruerent super eos, qui obsederant Iudæos inclusos in munitione.*

5 Et vidit Iudas, quia cœpit bellum, & clamor ascẽdit ad cælum sicut tuba, &c. *Ad capiendum dictam munitionem.*

1 Et

MORALITER.

gnificatur, quod talis reformator debet mitti, qui sciat eos inducere ad obediendum humiliter in his, quæ pertinẽt ad statum religionis, & sic habetur triumphus de spiritibus malignis Prou. 21. *Vir obediens loquetur victorias.*

2 *Et Iudas Machabeus & Ionathas frater eius transierunt Iordanem, &c.* De Iuda Machabæo dicitur su. 2. c. quod erat fortis viribus, propter quod factus est princeps militiæ, Ionathas uero interpretatur donum columbæ, propter quod significat hominem sapientem, quia sapientia est primum & principale donum Spiritussancti; qui per columbã designatur, unde dicitur Isa. ii. a. *Et requiescet su. eũ spiritus sap. & in.* Per hoc igitur, quod Iudas Machabęus & Ionathas iuerunt ad reprimendum infideles, significatur, quod ad eos mittendi sunt homines literati, qui reprimãt eos ab infidelitate per donum sapiẽtię. Quod si non fiat procedatur contra eos per robur militiæ, sicut dicitur hic diffuse de infidelium debellatione multiplici per robur militiæ Iudæ Machabæi.

belli ascendit ad cęlum sicut tuba, & clamor magnus de
ciuitate. Et dixit exercitui suo: Pugnate hodie pro fratri-
bus vestris. Et venit tribus ordinibus post eos, & exclama 1
a uerunt tubis & clamauerunt in oratione. Et cognouerũt
castra Timothæi, quia Machab. est, & refugerunt a facie
eius Et percusserunt eos plaga magna, & ceciderũt ex eis
in die illa ferè octo milia virorũ. Et diuertit Iudas in Mas-
pha, & expugnauit & cepit eã, & occidit omnem mascu- 2
lum eius, & sumpsit spolia eius, & succendit eã igni. Inde
b perrexit & cepit Casbõ, & Maged, & Bosor, & reliquas ci
uitates Galaaditidis. Post hæc autem verba congregauit 3
Timothęus exercitũ aliũ, & castra posuit contra Raphon
trans torrentem Et misit Iudas speculari exercitũ, & renũ
ciauerunt ei, dicentes, quia conuenerunt ad eum oẽs gen
tes, & in circuitu nostro sunt. Et exercitus multus nimis.
Et Arabas conduxerunt in auxilium sibi, & castra posue-
runt trans torrẽtem, parati ad te venire in pręliũ. Et abiit
Iudas obuiam illis. Et ait Timotheus principibus exerci
tus sui: Cum appropinquauerit Iudas & exercitus eius ad 4
torrentẽ aquę, si transierit ad nos prior, non poterimus
sustinere eũ: quia potens poterit aduersum nos Si vero ti
muerit trãsire, & posuerit castra extra flumẽ, trãsfretemus
ad eos, & poterimus aduersus illum Vt aũt appropinqua 5
c uit Iudas ad torrentem aquæ, statuit scribas populi secus
torrentem, & mandauit eis d Neminem hominũ relique 6
ritis, sed veniant omnes in præliũ. Et trãsfretauit ad illos
d prior, & omnis populus post eum. Et cõtritæ sunt omnes

a *Et cognouerunt castra Timothæi, quia Machabæus est, &c.*

A Castra Timothęi cognito Machabæo fugerunt a facie eius. quia hæretici agnita virtute & veritate domini nostri Iesu Christi perterriti fugiunt, & percutiuntur plaga magna, quia in eis secundum iustitiam per doctores sanctos exercetur anathematis vindicta. Caduntque ex illis fere octo milia virorum, cum omnis cumulus errorũ quo contra veracem intellectum spiritalis circuncisionis, seu contra fidem resurrectionis domini nostri Iesu Christi & membrorũ eius cõtraire moliebantur, B ipsa veritate vincente destruitur. Hic est quod saluator in euangelio soluens typicum sabbathum, prima sabbathi, quę C & octaua dies est post septimã, resurrectionis suæ nobis patefecit sacramentum. Hinc & Paul. Apostolus docet circuncisionẽ, *non manu factam in expoliatione corporis carnis, sed spiritu Dei viui in cordibus credentium agi debere*: vnde & lex vetus præputium cordis docuit esse circuncidendum. (Colos.2.b)

b *Post hæc autẽ verba congregauit Timothæus, &c.* Postquam autem Timothæus semel atque iterũ victus est, non cessauit augere nequitiam suam, sed multiplicauit malitiam denuo instaurans exercitum contra Iudam & socios eius, quia hæreticis non satis est semel atq; iterũ in paruo numero contentiones agere, sed noua aduersus ecclesiam semper excitant bella, ac perfidiæ suæ multiplicia effundunt venena, castra ponunt contra Raphon trãs torrentem, quia summo nisu superbiæ suæ excitant furorem, mouentque bellorum tempestatem. Necnõ & Arabas, qui interpretantur campestres ducunt in auxilium quia voluptuosos, qui luxuriam huius sęculi sequũtur, in auxilium erroris sui assumunt. Vnde & Iouinianistæ non mediocrem contra ecclesiam erroris sui extraxere nequitiam. Sed Iudas horum mittit speculari exercitum, cum doctores sancti auditores suos admonent prauorũ præcauere tumultum, ne fraudis suę † astum ad internecionem simplicium perducant animarum. († actum.)

Quod autem Timothæus quasi collecturã faciẽs, ait principibus exercitus sui. Cum appropinquauerit Iudas & exercitus eius ad torrentem aquæ, si transierit ad nos prior non poterimus sustinere eum, quia potens poterit aduersum nos Si vero timuerit trãsire, & posuerit castra extra flumen transfretemus ad eos, & poterimus aduersus illum, ostendit, quod omnes hæretici fiduciam atq. constantiam pertimescunt rectè credentis populi, & eos se infirmiores agnoscant, quo illos in vnitate fidei considerant fortiores. Si autem aliquos de catholicis prospexerint in cogitatione legis Dei, atque in exercitio boni D operis fieri tardiores, horum sibi triumphum atque captiuitatem pollicentur gratulantes.

c *Vt autem appropinquauit Iudas ad torrentem aquæ.* Transiens Iudas torrẽtem aquæ statuit scribas populi, qui turbam post se exhortarentur ire in prælium. (Rab.) Cum redemptor noster audiens passionem crucis, Apostolos ordinauit, qui credẽtes in se doceret contẽnere tormentum corporeæ mortis, & cõfidere de potẽtia supernę uirtutis. Vnde est illud quod in euãgelio discipulis præcepit, d. *Cum audieritis prælia & seditiones, nolite terreri.* (Luc. Mat.) Et iterum: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Sed potius eum timete, qui potest animã & corpus perdere in gehẽnam:* Et iterum. *In patientia* (inquit) *vestra possidebitis animas vestras. Qui autem perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.* (Lu. Ma.) Et alibi: *Beati* (ait) *qui persecutionem patiuntur* E *propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* (Ma.) Hinc bene subiungitur: Transfretauit ad illos prior, & omnis populus post eum, quia oportebat, vt mediator Dei, & hominum primũ passionis suæ expleret F mysterium, & sic eius exemplo confortati iure cũ pro ipso patiendo mortem contemnere discerent ex vniuersis gentibus fideles.

d *Et contritæ sunt omnes gentes a facie eorum, & proiecerunt arma sua, &c.* cum diuersi hominum potentia virtutis Dei conteruntur errores. Proiecerunt arma sua, & fugerunt ad phanum quod est in Carnaim cum desertis cõtentiorum obstaculis, persecutores veritatis resistere nõ audentes in delubris errorum suorum se condendo inde quærunt tutelam, vnde habent ruinam. Carnaim autem interpretatur cornua. Cornua vero aptè pro regno atque defensione accipi possunt. Sed non adiuuit eos eorum opinio, imo fefellit, quia occupauit Iudas ipsam ciuitatem, & phanum succendit igni cum omnibus, quę erant in ipso, quando non solum omnem machinationem errorum hęreticorum atque persecutorũ destruit, imo omnes, qui ex eo confidunt saluator noster igne iustæ cõburit vltionis. Vnde dominus in Deuteronomio præcepit, dicens: (De.) *Si audieris in vna vrbium tuarum quas dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicentes aliquos, egressi sunt filij Belial de medio tui, & auerterunt habitatores vrbis tuæ, atque dixerunt: Eamus & seruiamus dijs alienis quos ignoratis; quære solicitè & diligenter rei ueritate perspecta. Si inueneris certum esse quod dicitur, & abominationem hanc opere perpetratam, statim percuties habitatores vrbis illius in ore gladij, & delebis eam, omniaque quæ in illa sunt usque ad pecora. Quidquid etiam*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et venit tribus ordinibus post eos, & exclamauerũt tubis & clamauerunt in oratione. *Diuisit enim exercitum suum in tres partes, irruens super aduersarios a tergo.*

2 Et diuertit Iudas in Maspha, & expugnauit & cepit eam, & occidit omnem masculum eius, & sumpsit spolia eius, & c. *Aliqui libri habent Masphat, & Mal, quia Masphat est locus in Iudæa, in quo fuerunt congregati Iudas & populus ad dominum deprecandum supra 3. cap.*

3 Post hæc autem verba cõgregauit Timothæus exercitum alium, & castra posuit contra Raphon trans torrentem. *Hic consequenter ponitur secunda Timothæi debellatio. Et patet litera vsque ibi.*

4 Et ait Timothęus principibus exercitus sui, & c. *Erat enim sortilegus, & per hoc factum sortilegizauerat de victoria sui contra Iudam vel econuerso.*

5 Statuit scribas populi secus torrentem, & mandauit eis dicens. *Isti enim habebant in scriptis nomina bellatorum, & per hoc poterant scire si omnes transirent.*

6 Trans fretauit ad illos prior, & omnis populus post eum. *Vt daret alijs audaciam transeundi.*

gentes a facie eorum,& proiecerunt arma sua,& fugerũt 1
ad phanum quod erat in Carnaim. Et occupauit ipsam ci
uitatem,& phanum succendit igni cum omnib. quæ erát
a in ipso. Et oppressa est Carnaim,& non potuit sustinere
contra faciem Iudæ. Et congregauit Iudas uniuersos I- 2
b sraelitas,qui erant in Galaaditide,a minimo vsque ad ma
ximum,& vxores eorum,et natos,et exercitum magnum
valde,vt venirent in terram Iudæ. Et uenerunt vsque E- 3
phrõ,& hęc ciuitas magna in ingressu posita munita val
de. Et non erat declinare ab ea dextra vel sinistra,sed per 4
mediam iter erat. Et inclu serunt se, qui erant in ciuitate 5
c & obstruxerũt portas lapidibus. Et misit ad eos Iudas ver 6
bis pacificis,d. Transeamus per terram uestram, ut eamus
d in terrã nostram,et nemo uobis nocebit, tantum pedib.
transibimus. Et nolebant eis aperire. Et pręcepit Iudas p̃- 7
dicare in castris, ut applicarent vnusquisq; in quo erat lo 8
co. Et applicuerũt se uiri uirtutis,& oppugnauit ciuitatẽ
illã tota die et tota nocte,et tradita est ciuitas in manu e-
ius. Et peremerunt oẽm masculum in ore gladii,& eradi 9
cauit eam,& accepit spolia eius,et transiuit per totam ci-

A *etiam supellectilis fuerit,congregabis in medio platearum eius,& cum ipsa ciuitate succendens,ita ut uniuersa cõsumas domino Deo tuo,& sit tumulus sempiternus.*

(margin: 6.ãist. Iud. c.1.) ✱ Ioseph. Heb. Iudas consecratus ad bellum, transito Iordane,venit in Galaad ad Timotheum,inuenitque eũ oppugnantem ciuitatem, quæ sita erat in monte Galaad, & inierunt vtrique prælium magnum, stantibus istis aduersus illos. Habebat autem Timotheus secum populũ multum & robustum, Iudas autẽ habuit paucos uiros. Et clamans ad dominum de profundo certa- B minis, eleuansque oculos suos, vidit quinque iuuenes sedentes super equos, quorum indumẽta erant aurea, & duo ex eis stabant pro Iuda, vnus stans ab vno, & alius ab alio latere, defendentes eum clypeis suis, & tres pugnabant aduersus Timotheũ. Factum itaque est cum vidisset eos Iudas, cognouit eos è cælo missos pro auxilio fidelium,& confortans adolescentes suos vim fecit exercitui Timothei,percussitque de exercitu eius viginti millia & quingentos. Fugiẽteque inde Timotheo per viam Iordanis,persecutus est eum Iudas,insequendo & cædendo. Et cum hinc quoque fugeret ad litus maris, peruenit ad Gazam,ubi instaurauit bellum, quoniam collectę sunt ad eum omnes copiæ Palestinę. Iudas vero appropinquam loco illi,irruit in eum more leonis,qui irruit in greges ouium, & uertens Timotheus tergum C suum ad fugam, dispersi sunt ab eo omnes milites eius quos insequentes milites Hasmonaim, percusserunt eos atque contriuerunt usque ad internecionem,&c.

(margin: ...aris.) a *Et congregauit Iudas vniuersos Israelitas,&c.* Iudas, Israelitas de Galaaditide cõgregat,cum redemptor noster per doctores suos verbo euangelii eos, qui ab hæreticis capti sunt,ad catholicam fidem reuocat, hoc est enim uenire ĩ terrã Iuda,recta fide & bonis opibus Deũ laudare.

b *Et venerunt vsque ad Ephron.* Diuersa gẽtium prælia, varia vitiorum atque errorum significant bella. Diximus, quod gentes illæ,quę fuerunt in terra Galaad & Israelitas captiuare contendebant,significarent hæreticos atq; Iudęos. Sed modo his oppressis, qui fuerũt in Carnaim iterum illi,qui fuerunt in Ephron resistere Iudæ & sociis,eius moliuntur,quia contritis diuersis hęreticis, adhuc illi,qui literam sequuntur ueteris testamenti,aditũ spiritalis intellectus aperire nolunt. Quid.n. per Ephron (quæ puluis mæroris,siue puluis inutilis interpretatur) nisi superuacua obseruãtia legis,temporibus gratię insinuatur? In qua Iudæi cõfidentes se includũt,& obstruũt portas lapidibus,qui vmbræ dediti, historicam traditionẽ legis (quæ in lapidibus scripta est) euangelii prædicatoribus opponunt, nec consentiunt ab ea ullo modo di D uelli,nec alios rectiorem sensum cõcedunt sequi. Vnde ipsa veritas ad tales in euangelio ait: *Væ vobis legisperiti, qui tulistis clauem scientiæ,ipsi non introistis,& eos qui introibãt* (margin: Lucæ 11.g) *prohibuistis.* Sed mittit *ad eos Iudas ver. pacificis*,dicens.

c *Transeamus per terram uestram, ut eamus in terram nostram, & nemo uobis nocebit, tantum pedibus, &c.* Quia prædicatores sancti iuxta mandatum domini primũ pacem offerunt aduersæ parti, vt fiat illud quod scriptum est: *Si ibi fuerit filius* E (margin: Luc.10.a) *pacis,requiescet super illum pax uestra. Sin autem,ad uos reuertetur. Transeamus* (inquiũt) *per terram uestram, ut eam. in ter. nost.* Ac si dicant, legamus librorum vestrorum historiam,vt ibi allegorico sensu promissam in cęlis repe riamus nobis patriam. Et nemo uobis nocebit,quia noster transitus innoxius uobis erit. Tantum pedibus transibimus,quando gressu bonorũ operum regnum supernum adire cupimus. Qui nolebant aperire,cum in tradita sibi lege nolebant cum euãgelii prędicatoribus communicare.

d *Et præcepit Iudas.* Quid est, quod Iudas prędicare pręcepit in castris, vt applicarent ad ciuitatem unusquisque, in quo erat loco, nisi quod doctores sancti auditoribus suis liberam in scripturis sacris tribuunt intelligentiam & unusquisque quod in lectione diuina siue per allegoriam, siue per tropologiam, siue per anagogen iuxta uotũ desiderii sui sibi aperiri quærit,superna gratia annuente intrandi accipiat facultatem.

Et nota,quod uiri uirtutis ibi applicare dicũtur,& op (margin: Psal.1.a) pugnare ciuitatem tota die,& tota nocte,quia nisi,quis virtutis sit,vt id opere implere desideret,quod didicerit magistrorum traditione, & instanter legem Dei meditatur tota die & tota nocte,hoc est omni tempore, victor prædictæ ciuitatis non erit. Vnde in Psalmista beatum virum ait, *Qui in lege domini meditatur die ac nocte, & non abijt in consilio impiorum,& in via peccatorum non stetit,& in cathedra pestilentiæ non sedit.* Quod autem dicit peremisse eos omnem masculum in ore gladii & eradicasse ciuitatem, sicque accepisse spolia eius cum transirent per totam ciuitatem super interfectos, & deinde transgredi F Iordanem,ostendit nobis,vt si legis domini uelimus esse possessores,& eius spolia, hoc est diuersos intellectus secũdum fidem rectam percipere, studeamus primum conterere superficiem literæ,& condemnare omnes hęreticorum errores,sicque transgrediamur Iordanem in campum magnum,hoc est per baptismi mundationẽ, in libertatem gloriæ transeamus,ubi nobis *luceat sol iustitiæ, in cuius pennis vera est sanitas, qui & illuminat abscondita tenebrarum,& reuelat occulta mysteriorum*, his qui eum

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et proiecerũt arma sua,&c. *Vt fugerẽt magis expedite.*
2 Et congregauit. *Postquam descripta est aduersariorũ debellatio,hic consequenter describitur Iudæorum assecuratio. Nam liberatos ab obsidione noluit inter aduersarios dimittere, sed adducere eos in Iudæam,ut essent ibi tuti. Et patet litera vsque ibi.*
3 Et venerunt usque Ephron, &c. *Vbi ponitur impedimentum superueniens in uia. Nam habitatores Ephrõ negauerunt eis transitum per suam ciuitatem,& non poterant transire per aliam viam, ideo subditur.*
4 Sed per mediam. *s. ciuitatem Ephron.*
5 Iter erat. *s. Iudæ & populo eius.*
6 Et obstruxerunt. *i. murauerunt eas.*
7 Et præcepit Iudas prædicare. *i. per præconem dicere.*
8 Vt applicarent. *i. vt insultum facerent contra ciuitatem.*
9 Et eradicauit eam, &c. *i. subuertit.*

✱ 1 Et

MORALITER.

† 2 *Et cõgregauit Iudas vniuersos Israelitas,qui erant,&c.* per hoc quod Iudas eduxit filios Israel de Galaad, vbi erant in periculo ꝓpter infideles circunstantes & adduxit eos in terram Israel cum fratribus suis,ostenditur,quod qlibet bonus superior si videat subditos suos esse periculose quantum ad fidem uel mores in aliquo loco, debet eos ad locum securitatis transferre.

A non simulationis fictione, sed fidei requirunt veritate. vnde sapientia admonet, d. *Sentite de domino in bonitate, & in simplicitate cordis, quęrite illum, quoniam inuenitur ab his, qui non tentant illum, apparet autem eis, qui fidem habent in illū. Peruersæ enim cogitationes separant a Deo, probata autem uirtus corripit insipientes, quoniā in maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, & auferet se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu.*

Sapien. 1. a
Ibidem.
Ibidem.

a *Et erat Iudas, &c.* Quod Iudas regrediens cum exercitu suo in terra Iuda cōgregans extremos, exhortabatur populum per totam viā donec venirent in terram Iuda doctores sanctæ ecclesiæ B suo exēplo instruit, qualem solicitudinem, quantumq. studium debeant habere erga subiectos, vt in via præsentis vitę verbum exhortationis illis impendere non negligant, sed docendo, admonendo, increpando, atq. C consolando semper eis prodesse studeāt, nullumque relabi a suo comitatu, atq. deperire, quantum in ipsis est permittant, sed magis festinent, ut conseruato numero in suam curam susceptorum, læti in terram Iuda iuxta Pauli sententiam, *ad montem Sion ac ciuitatem Dei uiuentis Ierusalē cælestem ac multorum milium angelorum frequentiam, & ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cęlis, & iudicem omnium dominum reuertantur*, eique tunc dignis laudibus gratias agant, cuius dono ad sedem quietis ac pacis peruenire poterunt.

Rabban.
Ecclesiæ doctores qua luce fulgere debent Christi fidelibus.
† fugit.
Heb. 12. f

b *Et in diebus quibus erat Iudas, & Ionathas, &c.* Quid per hos duos principes. Iosephum, scilicet, & Azariam, qui æmulatione virtutum Iudæ prouocati, per iactantiam sibi nomen in pręliis acquiri uoluerunt, nisi hypocritarum persona designatur qui non simplici intētione, sed fastu arrogantia uirtutes sanctorum imitari appetunt? Sed sicut illis non prospere euenerunt ea, quæ non bono animo gesserunt, ita & istis de conatu suo non vera gloria, sed sempiterna sequitur ignominia, quia de suorū nō merentur victoria gaudere, sed magis lugebūt de sua suorūque dānatione ppetua, unde recte subiūgitur.

c Et

uitatem super interfectos. Et transgressi sunt Iordanem in
a campo magno contra faciem Bethsan . Et erat Iudas con- 1
gregans extremos, & exhortabatur populum per totam
viam, donec venirent in terram Iuda. Et ascenderunt in
montem Sion cum lætitia & gaudio, & obtulerunt holo- 2
b causta, quod nemo ex eis cecidisset donec reuerterētur in 3
pace. Et in diebus quibus erat Iudas & Ionathas in terra
Galaad, & Simon frater eius in Galilæa contra faciē Pto- †
lemaidis, audiuit Iosephus Zacharię filius, & Azarias prin 4
ceps virtutis res bene gestas, & prælia, quæ facta sunt, & di
xit: Faciamus & ipsi nobis nomen, et eamus pugnare ad- 5
uersus gentes, quæ in circuitu nostro sunt. Et pcepit his, 6
qui erant in exercitu suo, & abierunt Iamniam, & exiuit
Gorgias de ciuitate & uiri eius obuiam illis in pugnam.
c Et fugati sunt Iosephus & Azarias vsq; in fines Iudææ, &
ceciderunt illa die de populo Israel ad duo milia uiri. Et fa
cta est † plaga magna in populo: quia non audierunt Iudā
d & fratres eius, existimantes se fortiter facturos. Ipsi autem 7
non erāt de semine uirorum illorum, per quos salus facta
est in Israel. Et uiri Iuda magnificati sunt ualde in conspe 8
e ctu oīs Israel & gentium omnium, ubi audiebatur nomē 9
eorum. Et conuenerunt ad eos fausta acclamantes. Et exi-
uit Iudas & fratres eius et expugnabant filios Esau in ter
ra, quę ad austrū est, & percussit Chebron & filias eius, et

E
c *Et facta est plaga magna in populo, quia non audierunt Iudā, & fratres eius, &c.* Merito ergo magnæ plagæ patitur casum, qui non Iudæ spiritalis salubre audit consilium. & quia non erant de numero electorum, qui spiritu Dei instigati opera virtutum gerunt, pro sua impudenti audacia turpiter confusi in extremis cum peccatoribus gemunt.

Rabban.

d *Et uiri Iuda magnificati sunt ualde, &c.*

✠ Amb. In Græco gentilem significat. Paulus, in Iudęo vero eū, qui ex genere sit Abrahę. Nam Iudæi ex tempore Iudæ Machabæi dici cœperunt, qui in causa cladis resistit sacrilegiis gentium, & fiducia Dei collegit populum, & defendit gonus suum. Fuit aūt ex filiis Aaron.

In 1. c. ad
E

Bene dicitur, q uiri Iuda magnificati sunt ualde in cōspectu omnium gentium, quia illi, qui recte fidei verā ita tenent confessionem, ut id impleāt opere quod prædicāt ore, merito omnium gentium uoce laudantur, & ueniunt ad eos fausta acclamātes. hoc est F seruos Dei pro custodia mādatorum eius beatificantes, laudes Iudæ referunt regi cælesti, iuxta illud Psalmistæ quod cōsideratis bonis ecclesiæ, ait: *Beatum dixerunt populum cui hæc sunt, beatus populus cuius est dominus Deus eorum.* Hinc & saluator noster in euangelio discipulis suis pręcepit, dicens: *Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant opera uestra bona, & glorificent patrē uestrum, qui in cęlis est.*

psal. 143
Matt. 5.

e *Et exiuit Iudas & fratres eius & expugnabant filios Esau in terra, quæ ad Austrum, &c.* Quid per Esau, qui per cupiditatem nescię vendidit primogenita sua minori fratri Iacob, nisi prior populus, qui propter cupiditatem terrenam, indignum se primogeniti honore ostendit. Et ob hoc dignitas tota ad gentium populum translata est. Et bene in terra, quæ ad Austrū est filii Esau manere dicuntur Iudaicus populus propter acceptam legē & scripta prophetarum, quę illis tradita sunt appropinquare videbātur lumini solis æterni. Sed quia mēte excęcati sunt, & iuxta lucē positi illā videlicet lucem, quę illuminat omnem hoīem venientem in hunc mundū, eā corā positam

Gen. 25
Ioan. 1.

NICOLAVS DE LYRA.

✠] 1 Et erat Iudas congregans extremos, & exhortabatur populum, &c. *Faciebat enim vltimam custodiam, ne aliquis ex debilitate seu alia occasione remaneret post armatos, & ab aduersariis insidiantibus caperetur.*

2 Et obtulerunt holocausta, quod nemo ex eis cecidisset, &c. *i. quod bellatores iam redierant & integro numero.*

3 Et in diebus quibus erat Iudas & Ionathas in terra Galaad. *Hic consequenter describitur quorundam Iudæorum præsumptio, scilicet, illorum, qui in absentia Iudæ & fratrum suorum remanserant ad populi custodiam, & præsumentes de sua uirtute exierunt ad pręliandum cum Gentilibus contra Iudę probibitionem, quæ habetur supra. Et patet litera vsque ibi.*

4 Et

4 Et Azarias princeps virtutis res bene gestas, & prælia, &c. *i. partis exercitus, quæ remanserat ad custodiam Iudę tantum, & non ad bella contra extraneos concitandum.*

5 Faciamus & ipsi nobis nomen, & eamus pugnare aduersus gentes, &c. *Ex quo patet, quod mouebātur ex præsumptione & laudis cupiditate.*

6 Et abierunt Iamniam, & exiuit Gorgias de ciuitate & viri eius obuiā, &c. *vbi habitabat Gorgia cū exercitu suo.*

7 Ipsi autem non erant de semine virorum illorum, &c. *i. Matathiæ & filiorum suorum & consanguineorum eorum.*

8 Et viri Iuda magnificati sunt valde in cōspectu omnis Israel, &c. *Propter crebras & magnas victorias.*

9 Et cōuenerunt ad eos fausta acclamātes. *i. eufortunia*

✠ *sine*

MORALITER.

† 3 *Et in diebus qbus erat Iudas & Ionathas in, &c.* Sequitur.

† *Audiuit Iosephus Zachariæ filius.* Per istos, qui audientes facta magnifica Iudę & Ionathæ ex ambitione acquirēdi sibi famā constituerunt prælia contra gentes, de quo reportauerunt confusionem & populus Israel plagam magnā, significantur illi, qui præsumunt exercere actū legendi

legendi vel pręedicādi, quo committitur bellum cum uitiis & spiritibus malignis, & tamen sunt ad hoc inepti propter defectum scientię vel uitæ, & sic reportant confusionem, quia de facili dicunt falsa, & propter vitæ defectum populus audiens scandalizatur, quia sicut dicit Gregor. homil. 37. Cuius vita despicitur, restat ut eius prædicatio contemnatur.

M O-

A sitam recipere noluerunt. Inde aptè per Iudam,& fratres eius expugnati memorantur, quia doctores sancti errorem illorum eis improperantes pro inobedientia iustè spretis atq; damnatis, ad gentium prædicationem conuersi sunt, erroremq; perfidorum, tam in ipsa synagoga, quã etiam in singulis personis mucrone verbi Dei percutiẽtes turres superbiæ quas illi aduersus euangelium Christi elatá mente erexerunt, igne debitę damnationis exurebant.

a *Et mouit castra,&c.* Nota lector, quòd omnes illas species B aduersariorum quas antè commemorauerat, nunc breuiter attingendo recapitulat, hoc est Iudæorum, Gentiliũ, atq; hæreticorum. Nam cum paulò antè expugnatos esse filios Esau narrauit, mox castra alienigenarum simul cũ aris, & spolijs deorum ipsorum succensa esse subiunxit. D Deinde perambulatam nunc Samariam commemorat, quia non solum Iudaica superstitio, sed & Gentilium error, atq; hæretica prauitas prædicantib. apostolis per euangelium Christi superatur, confunditur, destruitur, atq; ad nihilum redigitur, præsertim, cum *vicit leo de tribu Iuda radix Dauid, & quis resistet ei? De cælo iudiciũ iaculatum est, terra tremuit, & quieuit, dum exurgeret in iudicio Deus, vt saluos faceret omnes quietos terræ.* (Apoc. 5. b. / Psal. 73. b.) Quòd autem inter alia dicitur cecidisse sacerdotes in bello, dum sine consilio exeunt in prælium, nimis formidanda sententia est, ac prouidendum, ne quis dum attendit aliorum errores expugnare, petulantia sua atque incautela mortem sibi acquirat perpetuam.

a muros eius,& turres succendit igni in circumitu. Et mouit
castra, vt iret in terram alienigenarũ, & perambulabat Sa- 1
mariam. In illa die ceciderunt sacerdotes in bello, dum vo- 2
lunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in præliũ. Et 3
declinauit Iudas in Azotum, in terram alienigenarum, &
diruit aras eorum, & spolia deorum ipsorum succendit
igni, & cepit spolia ciuitatum, & reuersus est in terram
Iuda.

NICOLAVS DE LYRA.

siue laudes de eufortunijs magnificantes. Et dicuntur fausta, a faueo faues, quasi fortunæ fauores. Plures.n. de gentibus circa Iudæam habitantibus videntes, & audientes Iudæ fratrumq; suorum bonas .s. fortunas, venerunt ad eos facere amicitias.

1 Et perambulabat Samariam. *vbi habitabant Gentiles illuc missi de Perside, qui fuerunt semper molesti Iudæis, vt patet 1. Esd. & Nehem. Et reuertitur scriptura ad loquendum de prædictis, qui processerant ad bellum ex præsumptione, cùm dicitur.* E

2 In illa die.

3 Ceciderunt sacerdotes in bello, dum volunt fortiter, &c. *s. Iosephus, & Azarias supradicti, qui licet essent de sacerdotali genere, non tamen erant de sorte Ioacim, de qua fuit Matathias, vt habetur suprà in principio cap. 2.*

CAP. VI.

a ET rex *Antiochus.* Post impietatis opera plurima, quę gessit Antiochus in loco sancto, & in populo Dei, diuino iudicio iustè peremptus est, sicut ipse in sequentibus testatur dicens, se cognouisse, quia ꝓpterea inuenissẽt se mala, & inde periret tristitia in terra aliena, licet Polybius Megalopolita historicus, Iosepho teste C scribat, ideo eum perijsse, qa voluit tẽplũ Dianæ in Perside deuastare, hoc est in Elimaide Persarũ ciuitate. Sed hęc opinio nullo mõ a fidelibus recipitur, qui sciunt, ꝙ *omnes dij gẽtium dæmonia, & simulachra gentium argentum, & aurum opera manuum hominũ sunt.* (Psal. 113. b.) Qui autem contra Deum omnipotentem superbia intumuit, condignam vltionẽ recepit, sic & omnes impij, nec non & ipse nouissime filius pditionis, quia *extollitur super omne quod dicitur Deus aut colitur:* cuius hic Antiochus typus fuit, pp impietatis opera, q̃ fecit, superno visitatus iudicio F interiret, *quem dominus Iesus iuxta Pauli vocem interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui.* (2. The. 2. b.)

C A P. VI.

a ET rex Antiochus perambulauit supe 1
riores regiones. Et audiuit esse ciuita- 2
tem Elimaidem in Perside nobilissi-
mam, & copiosam in argento, & au-
ro, templumq; in ea locuplex valdè. 3
Et illic velamina aurea, & loricæ, & 4
scuta, quæ reliquit Alexander Philip
pi rex Macedo, qui regnauit primus in Græcia. Et venit
& quærebat ciuitatem capere, & deprædari eam, & non po 5
tuit: quoniam innotuit sermo his, qui erant in ciuitate. 6
Et surrexerunt in prælium, & fugit inde, & abijt cum tri- 7
stitia magna, & reuersus est in Babyloniam. Et venit, qui 8
nuntiaret ei in Perside, quia fugata sunt castra, quæ erant
in terra Iuda, & quia abijt Lysias cũ virtute forti in primis,
& fugatus est a facie Iudæorum: & inualuerũt armis, & vi-
rib: & spolijs multis, quæ ceperunt de castris, quæ excide-
runt: & quia diruerunt abominationẽ quã ædificauerunt 9
super altare, quod erat in Ierusalẽ: & sanctificationẽ sicut 10

a Et

NICOLAVS DE LYRA. C A P. VI.

* 1 ET rex Antiochus. *Descriptis victorijs Iudæ tempore Antiochi Epiphanis, hic consequenter describitur conflictus Iudæ tẽpore filij sui Antiochi Eupatoris. Et quia corruptio vnius est generatio alterius. Ideo primo ponitur mors Antiochi illustris. Secundò substitutio filij eius Antiochi Eupatoris, ibi.* Et cognouit Lysias. *Circa primum primò ponitur suæ mortis occasio, quæ fuit duplex. Vna quia fuit turpiter repulsus a quadã ciuitate Persidis valdè opulenta, quam quærebat subitò deprædari. Et hoc est quod dicitur.*

2 Et audiuit esse ciuitatem Eli. *hoc audiuit ab exploratoribus quos miserat ad inquirendum de ciuitatibus, in quibus posset accipere diuitias, & pecunias multas, nam ad hoc iuerat in Persidem, vt dictum est suprà 3. cap.*

3 Et illic velamina aurea. *ad decorem templi diuitijs pleni.*

4 Et loricæ & scuta. *ad memoriam suarum victoriarum.*

5 Et quærebat ciuitatem capere *dolosè.*

6 Et non potuit: quoniam innotuit, &c. *quia ciuibus reuelatus fuit eius dolus.*

7 Et abijt cum tristitia, &c. *quæ fuit occasio suæ mortis. Prima.* nam spiritus tristis exsiccat ossa, Prou. 17. d. *Secunda suæ mortis occasio fuit tristitia, super prædictam veniens de audita debellatione principum suorum in Iudæa, & prosperitate Iudæorum. Et hoc est quod dicitur.* (Tristitia mortis causa.)

8 Et venit qui nuntiaret ei in Perside, quia fu. &c. *Et patet litera vsque ibi.*

9 Et quia diruerunt abominationem .i. *idolum Iouis quod ædificauerat Antiochus super altare domini, vt supra cap. 1.*

10 Et sanctificationem, &c. *i. templum.*

* 1 Et

MORALITER.

† 1 *Et rex Antiochus.* Per ipsum significatur diabolus, vt dictum est supra. Et sicut iste conatus fuit spoliare ciuitatẽ, & templum diuitijs temporalibus, & iocalibus pretiosis, sic diabolus conatur spoliare clerum, & populum Christianum virtutum diuitijs, & Spiritussancti donis. Et sicut ciuibus resistentibus Antiochus fuit turpiter repulsus, sic diabolus confusibiliter repellitur, quando sibi viriliter resistitur, Iac. 4. b. *Resistite dia. & fu. a vo.*

prius circundederunt muris excelsis:sed et Bethsurã ciuita 1
tẽ suam. Et factum est, vt audiuit rex sermones istos ex pa- 2
uit, et cõmotus est ualde, et decidit in lectulũ, et incidit in
languorem præ tristitia, quia non est factum sicut cogita-
bat. Et erat illic per dies multos: quia renouata est in eo tri
stitia magna, et arbitratus est se mori. Et uocauit omnes 3
amicos suos, et dixit illis: Recessit somnus ab oculis meis,
et concidi, et corrui corde præ solicitudine. Et dixi in
corde meo: In quantam tribulationem deueni, et in quos
fluctus tristitiæ, in qua nunc sum, qui iucundus eram, et di
lectus in potestate mea. Nunc verò reminiscor malorum, 4
quæ feci in Ierusalem: vnde, et abstuli omnia spolia aurea, 5
et argentea, quæ erant in ea, et misi auferre habitantes Iu-
dæam sine causa. Cognoui ergo, quia propterea inuene-
runt me mala ista, et ecce pereo tristitia magna in terra alie
na. Et uocauit Philippum unum de amicis suis, et præpo- 6
suit eum super vniuersum regnum suum, et dedit ei diade- 7
ma, et stolam suam, et annulum, ut adduceret Antiochum
filium suũ, et nutriret eum, vt regnaret. Et mortuus est ibi 8
a Antiochus rex anno centesimo quadragesimonono. Et co 9
gnouit Lysias, quoniam mortuus est rex, et constituit re- 10
gnare Antiochum filium eius quem nutriuit adolescen- 11
b tem, et vocauit nomen eius Eupatorem. Et hi qui erant in 12
arce concluserant Israel in circuitu sanctorum. Et quæ re 13

A a *Et mortuus est ibi Antiochus.* Vnde, & typum tenet perse cutorum Christi, & ecclesiæ, non mirum, quod ex crudeli patre truculentus filius est genitus, qui opera nefanda nequissimi patris imitatus sit. De quo in Euangelio dominus ad Iudæos sæuos ac superbos ait. *Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestris vultis facere. Ille enim ab initio homicida erat.* Et rectè homicidæ filius homicidiũ facere meditatur, non solum corporale, sed etiã spirituale, hoc est necem animarũ, quæ in peccato, & in impietate moriuntur. (Io. 8. f.)

✻ Rupertus. De bestia Apocalyptica quidam dicent, *quis poterit pugnare cũ ea?* Sic fatui fatua loquentes, non recordabuntur, quod quondam Pharao cũ curribus, & equitibus suis, pugnante Deo pro Israele, in mare mersus sit: quod canes comederunt Iezabel: quod Nabuchodonosor ex hominibus eiectus est, & per septem tempora fœnum comedit, vt bos: quod Aman in patibulo appensus est: quod Antiochus viuens intrinsecus cõputruit & sicut Daniel prædixerat, sine manu contritus est: quod Nero minister diaboli, vt dedecorosè vixit, ita & turpius perijt. (In 13. c. Apo. Exod. 14. B 3. Reg. 19. Dan. 4. Hester. 7. 2 Mach. 6. Dan. 8.)

✻ Idẽ. Notandũ quia super singulos istorum talia cęlitus iudicia facta sunt, vt singulorum consideres euentũ, fateri non dubites propriè dictum esse, quia ceciderunt, &c. (In 17. c. Apo.)

✻ Idem. De Antiocho Epiphane Daniel prædixerat, *Et sine manu conteretur*, & ita factum est. Diuinitus quippe per- C cussus inuisibili, & insanabili plaga computruit, miseramque vitam miserè, vt dignus erat, finiuit. Igitur, *& agnus*, inquit, *vincet illos:* quippe qui & priusquam nasceretur, vicit primos. Vnde non dubitatur quin vincat, & residuos. Victoriæ eius participes facti sunt sancti siue electi eius: D ipsis enim laborantibus, adiuuando vicit agnus. (Ibidem. Dan. 8. Apoc. 17.)

✻ Idiota. Misericors, & miserator domine, dum considero iudicia tua, quæ incomprehensibilia sunt, & vias tuas inuestigabiles, timor & tremor concutiunt mentem meam, quæ nubilo ignorantiæ obscurata, nõ discernit ad quem finem tribulationes tuę tendãt. Aliquos namq; affligis probãdo sicut Iob, & Tobiam, qui cum probi sanctiq; essent, fuerũt tamẽ afflicti. Alios affligis & purgas, sicut Nabuchodonosor, qui flagellis resipuit. Alios affligis, & damnas, sicut Pharaonẽ, E qui flagellis magis induratus perstitit. Alios affligis, vt glorificeris, sicut accidit cęco nato. Alios affligis, & tribulas, & desperati moriũtur, vt hic incipientes infernum suũ, de tormento transeant ad tormentũ, sicut legitur de Antiocho, qui post acerbas afflictiones in doloribus mortuus est, & damnatus: de quo & similibus dixisti. *Dorsum, & non faciem ostendam eis, in die perditionis ipsorũ.* (L. 2. d patient. Hier.)

b *Et hi qui erant.* Qui autem sunt illi, qui in arce concludebant Israel in circumitu sanctorum, & quærebant eis mala semper ad firmamentum gentium, nisi qui in arce superbiæ se erigentes, veram religionem in Christicolis persequuntur, quatenus verbum Dei suffocent, & errorẽ atq; idololatriam instaurent? Contra quos Iudas prælia- F ri disponit, quia tota intentio sanctorum doctorum hoc disponere maximè satagit, vt errores expugnentur, & errantes veritatis eminentia superẽtur. Sed hoc studio commoti quidam de gentibus, vt sunt Philosophi; quidam etiam ex impijs Israel, qui sunt hæretici, prouocant principatum (Rabbi Mys.)

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et Bethsuram ciuitatem suam. *vt esset eis in fortalitium contra impulsus gentium.*

2 Vt audiuit rex sermones istos. *quia debellatus fuerat in Elimaide, & principes sui in terra Iudæ.*

3 Et arbitratus est se mori. *desperans de infirmitate sanari. Cætera patent vsque ibi.*

4 Et dilectus in potestate mea. *sed hoc erat a satellitibus suis, sed erat odiosus gentibus alijs propter superbiam, & malitiam suam.*

5 Nunc verò reminiscor. *pœna debita docente culpam.*

6 Et præposuit eum. *videns imminere de propinquo suũ interitũ*

7 Et dedit ei diadema. *i. insignia regalia ad insigniendum filium suum.*

8 Et mortuus est. *Cępit autem regnare anno 137. vt supra 1. cap. primus tamen annus, & vltimus fuerunt imperfecti, & anno 7. regni sui cœpit filios Israel grauiter affligere, & anno 9. posuit idolum super altare, vt patet ex prædictis supra 1. cap.*

9 Et cognouit. *descripta morte Antiochi, hic consequenter describitur substitutio filij sui, qui primò sublimatur in regnum. Secundo prouocatur contra Dei populum, ibi.* Et hi qui erant. *Circa primum dicitur.* Et co. Lysias. *quem reliquerat Antiochus ad custodiam regni & nutritionem filij sui, vt suprà 3. cap.*

10 Quoniam mortuus est rex. *Hoc cognouit per nuntium præuenientem Philippum, quem rex moriens instituerat tutorẽ filij sui.*

11 Et constituit. *Vt sic priuaret Philippum officio tutoris, & regni negotijs in seipsum retorquendo.*

12 Et hi qui erant in. *Hic consequenter rex nouus contra Iudæos prouocatur. Et primò ponitur huius prouocationis occasio. Secundò ipsa prouocatio, ibi.* Et iratus est rex. *Occasio verò prouocationis fuit accusatio Iudæorum erga ipsum de obsidione Macedonum, & quibusdam alijs. Et hoc est quod dicitur.* Et hi qui erant in arce. *Ad nocendum Iudæis, vt habetur suprà 1. cap.*

13 Concluserant Israel. *i. sic eos arctauerunt, quòd non poterant liberè exequi cultum diuinum.*

MORALITER.

† 2 *Et factum est, vt au.* Diabolus enim valdè tristatur de prosperitate bonorum, & de confusione satellitum suorum, & quamuis sit immortalis, tamen dici potest mori in Antiocho, cuius mors hic describitur, sicut Christus post resurrectionem immortalis factus quantum ad naturam humanam dixit se iterum crucifigendum in Petro. Et sic illi, qui sunt membra diaboli, vt raptores & vsurarij quando moriuntur faciunt testamentum Antiochi, qui moriens de rapinis nihil restituit, sed de coronatione filij sui diligenter ordinauit. Et similiter isti non cogitant ✻ 1 Et de restitutionibus faciendis, sed solum de filiabus, & filijs promouendis. (Egesippus l. 4. Ambr. ep. 33.)

9 *Et cognouit Ly.* Per istũ qui ex ambitione, & inuidia coronauit Antiochũ. s. vt post regẽ eẽt sup regni negotia. & sic istis priuaret Philippũ, cui dicta coronatio fuerat cõmissa, significatur quilibet inuidus, & ambitiosus. Et sicut iste Lysias ex hoc facto fuit occisus cũ Antiocho, vt habet c. se. sic iusto Dei iudicio similia faciẽtib. frequẽter contingit similia pati.

12 *Et hi qui erant.* s. ab accessu ad tẽplũ, & ideo per istos significant mali plati. qui licet sint in arce dignitatis ecclasticę tũ impediunt aliquando populum catholicũ ab accessu ad eccle-

principatum istius mundi in odium seruorū Dei, quate-
A nus hoc solatio adiuti impietatem suam facilius explere possint. Vnde legitur, ꝙ isti adeuntes regem, dixerunt ei.

a *Quousque non facies iudicium: & vindicas fratres nostros? Nos decreuimus seruire patri tuo, &c.*

b *Et iratus est.* Congregat typicus Antiochus exercitū nō solū a proprijs, sed etiam de extraneis: quia sęuitia persecutorum nō contenta est seditione interna, sed ēt forinsecus seruis Christi immania excitat bella. Instituunt pedites, ordinant equites, præparant elephātes, vt nihil desit eorū crudelitati: sed quicqd excogitare pōt impietas, totum pręparat atrocitas. Sed & figuraliter sicut pedites, & equites possunt designare lictores, & carnifices, ita & elephāti pp enormitatē corporū ac crudelitatē animorū, possūt designare fastū principū. Quibus benè conuenit, ꝙ bestijs ad exacerbandam iram, ostēderūt sanguinē vuę & mori, qa in effusione sanguinis martyrū excitata est sæuitia psecutorū. Et
C benè dicitur, ꝙ astiterunt singulis elephātis mille viri in loricis cōcatenatis, & galeæ in capitib. corū, & equites ordinati vnicuiq; bestiæ,

bant eis mala semper ad firmamentū gētium. Et cogitauit 1
Iudas disperdere eos, & conuocauit vniuersum populū, vt
obsiderent eos. Et cōuenerūt Israel, & obsederūt eos anno
cētesimo quinquagesimo, & fecerūt balistas, & machinas. 2
Et exierunt quidā ex eis, qui obsidebātur, & adiunxerunt 3
se illis aliqui ex impijs Israel, & abierunt ad regem, & dixe- 4 †
a runt. Quousq; non facies iudicium: & vindicas fratres no
stros. Nos decreuimus seruire patri tuo, & ambulare in præ 5
ceptis eius: & obsequi edictis eius, & filij populi nostri pp 6
hoc alienabant se a nobis. Et quicunq; inueniebātur ex no
bis interficiebantur, & hæreditates nostræ diripiebātur. Et 7
non ad nos tantum extēderunt manum, sed & in oēs fines 8
nostros. Et ecce applicuerunt hodie ad arcē in Ierusalē oc- 9 10
cupare eā, & munitionē in Bethsura munierunt. Et nisi prę... 11
ueneris eos velocius, maiora quàm hæc facient, nec pote- 12
b ris obtinere eos. Et iratus est rex, vt hæc audiuit, & cōuoca 13 14
uit oēs amicos suos, & principes exercitus sui, & eos, qui su 15
per equites erant. Sed de regnis alijs, & de insulis maritimis 16
venerunt ad eū exercitus cōductitij. Et erat numerus exerci
tus eius cētum milia peditum, & viginti milia equitum, & 17
elephanti trigintaduo docti ad præliū: & venerunt per Idu 18
mçam, & applicuerunt ad Bethsurā, & pugnauerunt dies 19 20
multos, & fecerunt machinas. Et exierunt, & succenderunt 21
eas igni, & pugnauerūt viriliter. Et recessit Iudas ab arce, et 22
mouit castra ad Bethzacharan cōtra castra regis. Et surrexit 23 24
rex ante lucem, et concitauit exercitus impetum contra 25
viam Bethzacharan. Et comparauerunt se exercitus in
prælium, et tubis cecinerunt. Et elephantis ostenderūt san- 26
guinem vuæ, et mori, ad acuendos eos in prælium. Et diui-
serunt bestias per legiones, et astiterunt singulis elephan- 27
tis mille viri in loricis concatenatis, et galeę ęreę in capi- 28
tibus eorum. Et quingēti equites ordinati vnicuiq; bestiæ 29
c electi erant. Hi ante tempus vbicunq; erat bestia ibi erant, 30
et quocunque ibat ibant, et non discedebant ab ea. Sed et 31

stiæ, qa plures sunt, qui fauēt adulationi principū. Quorū D loricæ cōcatenatæ sunt, hoc est doli prauorū cōsiliorū inuicē perplexi sunt. Et galeā æneā hēnt in capitib. suis, cum iniquitatis duritiā circundant mentibus suis. Vbi ēt equites adsunt ordinati, quia superbiæ elatio ibi nō deerit, vbi cōmunis naturæ p misericordiam non cōsideratur æqualitas, sed mūdani fauoris appetit vanitas.

c *Sed, & turres ligneæ, &c.* Quę impositæ bestijs trigintaduos in se continebāt viros, exprimūt fragilitatē potentię, qua semper se persecutione præualere martyrib. confidūt. Allegoricè.

* Plinius. Quod ad docilitatem attinet, Elephanti regem adorāt, genua submittunt, coronas porrigunt. Certum est, vnum tardioris ingeni (in accipiendis, q̃ tradebantur, sæpius castigatum verberibus, eadē illa meditantem noctu repertū. Circa dentes belli summa cura. Alterius mucroni parcūt, ne sit in plijs hebes: alterius operario vsu fodiūt radices, impellūt molles. Antipater author est, duos Antiocho regi in bellicis vsib. celebres ēt cognominibus fuisse: etenim nouere ea. Certè Cato, cū imperatorum noīa annalib. describeret, eum, qui fortissimè L.8. Nat. hist. cap. 1. 3. & 5. E

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et cogitauit Iudas, &c. *Vt diuinus cultus liberè posset exereeri*
2 Et fecerūt balistas. *Ad faciendum spicula contra arcis propugnacula.*
3 Et machinas. *Ad destruendum muros eius.*
4 Et exierunt quidam ex eis, qui obsi. *Occultè, & impiorū ex Israel fauore. Ideo subditur.* Et adiunxerunt se illis.
5 Nos decre. ser. pa. tuo & ambulare, &c. *Isti fuerunt de illis, qui iuerunt ad Antiochum Epiphanem impetrantes ab eo, vt faceret iustitias gentium in Ierusalem, vt suprà cap. 1.*
6 Et filij populi nostri. *s. Mathatias, & filij eius, & amici eius, qui præuaricatores legis obsidebant, vel occidebant.*
7 Et non ad nos tantum extenderunt manum. *Inferendo.*
8 Sed & in omnes fines. *Persequēdo amicos, & sectatores legis*
9 Et ecce applicuerunt hodie. *i. isto tempore.*
10 Ad arcem in Ierusalem. *Impugnando gentem tuam.*
11 Et munitionem in Beth. muni. *contra te, & regnum tuū.*
12 Et nisi præueneris eos velo. ma. quam hæc fa *contra te.*
13 Nec poteris obtinere eos. *Quoniam erunt nimis fortificati.*
14 Et iratus est rex. *Hic consequenter ponitur ipsius regis prouocatio ex qua primo disponitur belli aparatus. Secundò, conflictus, ibi* Et venerunt. *Circa primū dicitur.* Et iratus est rex, vt hæc aud. *Quia videbantur esse contra honorem suum, & bonum reipublicę.*
15 Et conuocauit omnes amicos suos. *Vt ei assisterent.*
16 Et principes exercitus sui, & eos. *Vt se ad bellū disponerent*
17 Et elephanti trigintaduo, &c. *Dicit .n. Philosophus libro de animalibus, quòd elephas est animal maximè disciplinabile.*
18 Et venerunt per. *Hic consequenter ponitur belli congressus. Et primo in munitione. Secundò in campo, ibi.* Et surrexit rex. *Circa primum dicitur.* Et venerunt per Idu. *Quæ terra erat Iudæis aduersaria, vt patet per prædicta quinque capita.* Diuisio.
19 Et applic. ad Bethsu. *Vbique erant Iudæi pro defensione loci.*
20 Et pugnauerunt dies multos. *Contra Bethsuram.*
21 Et fecerunt machinas. *Ad destruendum eam.*
22 Et exierunt. *s. Iudæi, qui erant in munitione obsessi.*
23 Et succende. eas. *Reuertentes ad munitionem: & defendentes eam.*
24 Et recessit Iu. ab arce. *vt succurreret Iu. in Bethsura obsessis.*
25 Et surrexit rex ante lucem. *Hic consequēter describitur bellum in campo. Circa quod primò ponitur belli præparatio, secundò belli congressio, ibi.* Et appropinquauit, *tertiò populi liberatio, ibi.* Et audiuit Lysias. *Circa primum dicitur.* Et surrexit rex ante lucem. *vt iret ad pugnandum contra Iudam.*
26 Et comparauerunt se, &c. *i. disposuerunt se ad pugnandum.*
27 Et astiterunt singulis elephantis mille viri. *s. pedites.*
28 In loricis concatenatis. *nam maculę loricarum sese complectuntur ad modum catenarum.*
29 Hi ante tempus vbicunque. *eam velociter præcedendo.*
30 Et quocunque ibat, ibant. *subsequendo.*
31 Et non discedeb. ab ea. *ne ab aduersarijs vulneraretur bestia.*

MORALITER.

† ad ecclesiam per excommunicationes, & interdicta irrationabiliter fulminata. Et sicut Iudas commisit prælium contra illos, sic summus pontifex reprimere debet istos.
† *Et adiunxerunt se illis ali. ex im. Is.* Per istos significantur apostatæ a fide, vel a religione, seu a societate ciuitatis, vel regni, & iungunt se cum aduersarijs istarum communitatum, vt possint eis inferre maius malum, quia nulla pestis grauior ad nocendum, quam familiaris amicus.
14 *Et irat' est.* Per regē istū paterni sceleris imitatorē, signifi

A tissimè præliatus esset in Punica acie, Sutrũ tradidit vocatum, altero dente mutilato. Antiocho vadum fluminis experienti renuit Aiax, alioquin dux agminis semper. Tũ pronunciatum eius fore principatum, qui transisset, ausumq; Patroclum, ob id phaleris argenteis, quo maximè gaudent, & reliquo primatu donauit. Ille, qui notabatur, inedia mortẽ ignominiæ prætulit. Mirus namq; pudor est victusq; vocem fugit victoris: terrã ac verbenas porrigit.

Elephantorũ nomina.

L. 6. hexameron. c. 5.

✻ Ambros. Elephãti magnum reb. bellicis vsũ ministrãt. Inde gẽs Persarum ferox bellis, valida sagittis, omniumq; telorum iactu, quia de superioribus ad
B inferiora validiore nisu tela torquentur, acies eorũ velut gradientibus turribus septa procedit. In medijs campis tanquam de muro dimicant, & velut in arce quadam collocati spectant magis bella quam subeunt. Ita alieni a periculis videntur tuti molibus bestiarũ. Quis.n eos adire audeat, cũ desuper iaculis facilè figatur, inferius elephantorum conteratur incursu? Denique cedunt illis acies, & armatorum cunei. Intollerabili namq; impetu in hostes ruunt, vt nullo agmine bellatorum, nulla cõstipatione militum, nullo clypeorum retardentur obiectu. Velut quidam mobiles montes versantur in prælijs, & vt colles alto eminent vertice, mugitus fragore omnium perturbãt confidentiam. Quid his faciat pedes, quamuis lacertis validus, & manu promptus, cum sibi septus armatorum populis gradienti murus occurrat? Quid faciat eques, cum equus eius perterrefactus tantæ bestiæ immanitate diffugiat? Quid faciat sagittarius, quum desuper ferrata virorum corpora iaculi ictum sentire non possint: bestiæ quoque nec nuda facilè penetrabilis ferro sit, & munita loricis obuias sine sui periculo acies secet, & conterat turmas.

C

Raban. a *Intus magister bestiæ, & residuum equitatum hinc & inde st.* ..qa crudelitas mentiũ, quæ totũ machinabatur malũ intus æstuabat in cordib. persecutorũ cui ẽt actus superbi forinsecus adminiculabantur in tortura innocentũ. His quoq; ita dispositis

D Iudas statuit turbis exercitum suum cõmouere: quia prædicatores sancti cum insistunt bella persecutionũ, nõ cessant verbis confortare animos auditorum. Et licet terrena gloria respondeat in pompa mundana, seu varia in cruciatibus tormentorum incandescant genera, tamen martyres Christi imperterriti manent † vindicis sui Iudę vtique spiritalis adhærentes lateri vincũt, atque prosternunt impiorũ audaciam.

† veri sui.

Rabanus. b *Et vidit Eleazar filius Saura vnam de bestijs loricatã loricis regis, & erat eminẽs, &c.* Notandum aũt, quòd hũc Eleazarum Iosephus fratrem esse Iudæ affirmat, de quo supra narratũ est quod esset vnus de quinque filijs Mathathiæ vocatus hoc nomine. Sed quæri potest quomodo dicatur esse filius Saura si filius fuit Matathiæ, nisi forte Matathias ipse alio nomine Saura vocatus sit. Et quid per Eleazarum, qui elephantẽ interficiẽs occubuit

E

nisi persona arrogantium designatur qui dum volũt fortiter aliquid gerere & tamen non simplici animo, sed elato in suis conatibus deuicti prosternuntur. Potest & non inconuenienter hæc res ad hypocritarum significationẽ transferri. Dum.n. hypocritæ contra luxuriam aut contra gulam, aut contra corporalia delicta per abstinentiam confligunt, carnemq; per ieiunium seu per vigilias, & cętera abstinentiæ opera domantes, nõ se a spiritualib. nequitijs bene obseruãt, ita vt aut ab elatione, aut ab inuidia aut a cupiditate nõ caueãt, quasi vincẽdo vincuntur, quia dũ alia vitia superãt in ipsa victoria incauti ab alijs cõterunt.

L. 1. O. c *Et iuit sub pedes elephantis, &c.* ✻ Ambros. Virtutem ducis Iudæ Machabæi de vno eius milite considerate. Namque Eleazarus cum supereminentem cæteris elephantem lorica vestitum regia aduerteret, arbitratus quod in eo esset rex, cursu concito in medio legionis se prorupit, & abiecto clypeo, vtraque manu interficiebat bestiam, atque intrauit sub eam & subiecto gladio interemit eam. Itaque cadens bestia oppressit Eleaxarum, atq; ita mortuus est. Quanta igitur virtus animi, primò vt mortẽ non timeret

F

turres ligneæ super eos firmæ protegẽtes, super singulas be 1
stias, & super eas machinę. Et super singulas virtutis viri tri 2
a gintaduo, q pugnabãt desuper, & intus magister bestię. Et 3
residuũ equitatũ hinc, & inde statuit in duas partes, tubis 4 5
exercitũ cõmouere, & perurgere constipatos in legionib. 6
eius. Et vt refulsit sol in clypeos aureos, & ęreos, resplẽduerunt montes ab eis: & resplẽduerunt sicut lãpades ignis. Et
distincta est pars exercitus regis p mõtes excelsos, & alia p 7 8
loca humilia, & ibant cautè & ordinatè. Et cõmouebantur 9
oẽs inhabitantes terram a voce multitudinis eorum, & incessu turbę, & collisione armorũ. Erat.n. exercitus magnus
valdè, & fortis. Et appropriauit Iudas, & exercitus eius in 10
prælių. Et ceciderunt de exercitu regis sexcenti viri. Et vidit 11
b Eleazar filius † Saura vnã de bestijs loricatam loricis regis, 12
& erat eminens super cęteras bestias. Et visum est ei, q in 13
ea esset rex, & dedit se, vt liberaret populũ suũ, & acquire- 14 15
ret sibi nomen æternum. Et cucurrit ad eã audacter in me 16
dio legionis, interficiens a dextris, & a sinistris: & cade-
c bant ab eo huc, & illuc. Et iuit sub pedes elephantis & sup-

† aua ram.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et super eas machinæ. *ad proijciendum iacula.*
✻ 2 Et intus magister bestiæ. *Regens gressus eius.*
3 Et residuum equitatum. *s. a dextris & a sinistris animaliũ.*
4 Statuit in duas partes tubis exercitum commouere. *nam sonus tubarum excitat ad audaciam.*
5 Et perurgere. *ad bellum.*
6 Constipatos in legionibus. *i. coniũctos ne acies, & legiones rumpantur ab aduersarijs.*
Diuisio. 7 Et distincta est pars exer. regis per mo. exce. *vt si Iudas, qui paucos habebat bellatores cõparatiue, fugeret ad mõtes, nõ euaderet.*
8 Et commouebantur. *admiratione vel quodam tremore.*
9 Omnes inhabitantes. *s. illam vbi poterat talis sonitus, & commotio percipi.*
10 Et appropriauit. *Hic consequenter ponitur conflictus: & primò in campo, secundò in fortalitio, ibi.* Castra autem regis. *Circa primum primo ponitur conflictus in generali, vt patet, secundo in speciali, cum dicitur.*
11 Et vidit Eleazar. *Dicit Iosephus quod ille fuit frater Iudæ, vnde & suprà 2. c. quartus filius Matathiæ Eleazarus nominatur: & idem est nomen quod Eleazar. Nomina.n. Hebræa ad Latinum tracta frequenter accipiunt hanc syllabam us in fine, vt Iacob Iacobus, Saul, Saulus, & sic de multis alijs. Sed contra hoc videtur, quia iste dicitur filius Saura. Sequendo dictum Iosephi potest dici, quod hic ponitur nomen matris, vt supra 2. cap. nomen patris. Vel quod Matathias fuit binomius, & alio nomine Saura dictus.*
12 Vnam de bestijs loricatam loricis regis. *per signa regia ibidem posita.*
13 Et visum est ei quod in ea esset rex. *in turre lignea super eam existente propter signa dicta, non tamen erat ita.*
14 Et dedit se. *s. vitam suam corporalem.*
15 Vt liberaret populum suum. *Bonum.n. proprium corporale propter salutem boni communis est exponendum. Ideo subditur.*
16 Et acquireret sibi nomẽ ęternum. *virtuosè moriendo. Credebat.n. probabiliter, quod si rex esset mortuus, statim fugeret eius exercitus.*

Nominibus aciei significant

MORALITER.

† catur diabolus, sicut & per patrem, qui tristatur de profectu bonorum. Ideo communicat contra eos exercitũ fortem, & magnum. s. peditum, & equitum, & elephantorũ. Per pedites significantur homines mali, & hæretici, laici tamen. Per equites verò literati, quia possunt plus nocere. Per elephantes significantur spiritus maligni, qui plus nocere possunt quàm homines mali. Sequitur infrà.
7 *Et distincta est pars exe. re.* Nã aliqui ibant per montes, per quos

✻ 1 Et quos significãtur superbi inducẽtes ad malũ per terrores, & alij ibãt per loca humilia: per quos significant subdoli inducentes ad malũ per promissa, & fallas† deceptiones.

† ten

11 *Et vi. Elea. fi. Sau.* Per istũ, q mori voluit, vt malos deuinceret: significant martyres, q moriẽdo tyrãnos deuicerũt, vñ dixit B. Vincẽtius Daciano. Vberiorẽ mihi pstas gloriã cũ acerbiora & exquisitoria tormẽta tecũ fuerit superata. Et ẽt Dacianus cõfessus fuit se victũ, dicẽs. Et qd huic amplius faciemus, q in omnib. qcunq; fecimus victi sumus.

† MORA-

timeret, deinde vt circumfusus legionibus inimicorum, A in confertos raperetur hostes, medium penetraret agmẽ, & contempta morte ferocior, abiecto clypeo, vtraque manu vulneratæ molem bestiæ subiret ac sustineret, post infra ipsã succederet, quo pleniore feriret ictu, cuius ruina inclusus, magis quam oppressus, suo est sepultus triũpho? Nec fefellit opinio virũ quam uis regius fefellerit habitus. Tanto enim virtutis spectaculo defixit hostes, inermem, occupatum, incursare non ausi post casum ruentis bestiæ sic trepidauerunt, vt impares se omnes vnius virtuti arbitrarentur. Denique rex Antiochus B qui cum centum viginti milibus hominum armatus venerat, & cum triginta duob elephãtis, ita vt ad ortum solis per singulas bestias velut montes quidam armorum corusco tanquam lampadibus ardentibus refulgerent, vnius territus fortitudine, pacem rogaret. Itaque Eleazarus hęredem virtutis suę pacem reliquit.

posuit se ei, & occidit eum, & cecidit in terram super ip- 1
a sum, & mortuus est illic. Et videntes virtutem regis, & im- 2
petum exercitus eius, diuerterunt se ab eis. Castra autem 3
b regis ascenderunt contra eos in Ierusalem, & applicuerunt 4 5
castra regis ad Iudæam, & montem Sion. Et fecit pacem cũ 6
his qui erant in Bethsura, & exierunt de ciuitate, quia non 7
erant eis ibi alimenta conclusis, quia sabbatha erant terræ. 8
Et comprehendit rex Bethsuram, & constituit illic custodiá
c seruare eam: & conuertit castra ad locum sanctificationis 9
dies multos. Et statuit illic balistas, & machinas, & ignis ia- 10
cula, & tormenta ad lapides iactãdos, & spicula, & scorpios 11
ad mittendas sagittas, & fundibula. Fecerunt autem & ipsi 12 13
machinas aduersus machinas eorum, & pugnauerunt dies 14
multos. Escæ autem non erant in ciuitate, eò quòd septi- 15
mus annus esset, & qui remanserant in Iudæa de genti- 16
bus consumpserant reliquias eorum quæ repositæ fuerant.
d Et remanserunt in sanctis viri pauci, quoniam obtinue-
rat eos fames, & dispersi sunt vnusquisque in locum suum.

a *Et videntes virtutem.* ✻ Chrysostomus. Quando graue bellum ingruebat, nec quicquã possent facere quod prodesset, se abscondebant. Nam hoc quoque fecere Apostoli: Non enim semper apparentes in media irruebant pericula, sed nonnunquã, & fugientes, & latentes secedebant. Postquam autem parum respirarunt, tanquam generosi quidam catuli ex latebris emergentes, statuerunt non se amplius solos seruare, sed alios quotcunque possent, &c.

b *Et applicuerunt castra regis, &c.* Promouet castra mysticus Antiochus ad Iudęam, & montem Sion: quia totum C apparatũ belli vertit ad subuersionem ecclesię Christi: Et D facit pacem cum his qui erant in Bethsura, cum non veram pacem, sed falsam offert his quos vult decipere, & per simulationem fallere. Sed illi tantummodo ad eum exeunt de ciuitate, quibus non erant alimenta conclusis, quia illi solummodo de ecclesiæ munimine seducti recedunt, qui non habent pabulum sciẽtię atque charitatis quo in animo pascantur: Qui & malè sabbathizant, cũ non virtutum studium sed segniciei otium diligunt: ipsiq; ab hoste captiuati in ejus dominium redeunt: qui pręcauere eius insidias nolunt. Quòd autẽ dicitur quòd.

c *Conuertit castra, rex, ad loc. sanctifi. dies mul.* Rabanus. E significat persecutores fideliũ nõ facilè cessare a persecutionis crudelitate, sed omnibus diebus vsque ad cõsummationem sęculi bella ingerere credentibus, quibusdam ad probationem, quibusdam verò ad deceptionem. Quia dum mystica mulier (quę per figuram Euę expressa est) caput conterit serpentis: ipse anguis venenatus nũquam cessabit insidiari calcaneo eius. Gen. 3. c. Quod autem subiungitur.

d *Et remanserunt in sanctis viri pauci, quoniam.* Significat ꝙ persecutione infideliũ feruente, plurimi eorũ qui facietenus in ecclesia, & non fidei constantia perseuerabãt in illa, disperguntur pp timorem pœnarũ: Iuxta illud quod dñs in euangelio pręd ixit nouissimis temporib. futuris: Erit.n. inquit pressura magna super terram, & ira populo huic, & cadent in ore gladij, & captiui ducentur in oẽs gẽtes, & Ierusalẽ calcabitur a gentib. donec impleantur tem F pora

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et occidit eum, & cecidit in terram, &c. *Percutiens in ventre, vbi non erat armatus.*

2 Et videntes. *s. Iudas, & eius exercitus.*

3 Virtutem regis. *cui non poterant resistere.*

4 Diuerterunt se ab eis. *caute recedentes, vt possent templum domini quod erat in Ierusalem seruare.*

5 Castra autem regis. *Hic consequenter ponitur bellum in fortalitio: & primo ponitur de fortalitio, quod erat in Ierusalem, & patet. Et interponitur de fortalitio Bethsuræ, quod primò cepit rex antequam iret in Ierusalem. Ideo dicitur.*

6 Et fecit pa. *Per talem modum quod dimitterent fortalitium saluis suis personis: Et subditur ratio talis pacis ex parte Iudęorum, cum dicitur.*

7 Quia non erant. *i. obsessis in Bethsura: Et subditur causa cum subditur.*

8 Quia sabbatha. *idest, annus septimus, in quo terra non colebatur nec seminabatur, vt habetur Leuit. 25. a. Sed contra hoc videtur quod dicitur ibidem:* Dabo vobis benedictionem meam anno sexto, & faciet fructus trium annorum: *propter quod non videtur quod annus septimus faceret aliquem defectum cibi, sed magis abundantiam. Dicendum quod istud Dei beneficium fuit ante captiuitatem Babylonicam, in qua cessauerunt aliqua Dei beneficia: Non enim postea leguntur habuiße Iudæi arcam testamenti, nec propitiatorium, nec responsa in rationabili summi sacerdotis, nec vnctionem regum, & pontificum: & hoc etiam confitentur Iudęi moderni, & habetur in libro Hebr. nomine Canhedrin Ierosolymitano. Et idem videtur fuiße de publicatione fructuum anno sexto. Et consequenter reuertitur ad obsidionem fortalitij Ierosolymitani, cum dicitur.*

9 Et conuertit castra ad locum, *idest, templi.*

10 Dies multos. *Quia locus erat fortis, & munitus propter quod non poterat cito expugnari.*

11 Et statuit. *ad defensores sagittandum.*

12 Et machinas. *ad muros concutiendum.*

13 Et ignis iacula, &c. *idest, instrumenta ad ignem Gręcum iaciendum.*

14 Et tormenta ad lapides iactandos, & spicula. *idest, petrarias, & magonnellos.*

15 Et scorpios ad mittend. *idest, instrumenta ad mittendum sagittas venenatas.*

16 Escę autem. *Hoc subditur ad ostendendum, quod non poterant diu tenere fortalicium.*

✻ 1 Et

MORALITER.

† 2 *Et videntes virtutem regis, & impetum exer. &c.* Per hoc significantur prudenter fugientes a sęculo: vbi non possunt resistere diaboli tentationibus, vt in claustro saluentur adiuti bonorum consilijs, & orationibus.

9 *Et conuertit castra ad locum sanctificationis, &c.* subijcere sibi. Quia non sufficit diabolo subijcere sibi simplices laicos, sed inuadit etiam clericos, & religiosos.

11 *Et statuit illic.* i. omnium tentationum modos, & genera. Sequitur.

† *Fecerunt autem.* nam clerici, & religiosi debent esse magis solliciti se munire contra malitias inimici.

† MORA-

pora nationum: & nisi breuiati fuissent dies illi, nō fieret

A salua oīs caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi.

Iosephus antiquit. lib. 12. cap. 14.

a *Et audiuit Lysias.* Quid Iosephus hic referat non indignum videtur huic operi inserere, nec graue debet videri lectori, si diuersarum historiarum inuicem conferuntur narrationes: qa alterutrum se iuuare videntur ad explanandum rei certitudinem historiæ † retexere veritatem. Narrat autem Iosephus hoc modo: Lysias verò dux & rex Antiochus cū Philippus a Perside veniens nuntiatus est eis commendatum sibi præsumpsisse imperium, & rempublicam Antiochi sibi velle defendere. Pretermittentes obsidionem ire aduersum Phi-

† quærebat.

B lippū decreuerunt: Quod consiliū nequaquam manifestum cæteris ducibus facere voluerunt. Sed iussit rex Lysiam ducibus dicere, diuturnam obsessionem, nihil eis posse proficere: quando & locum aduersariorum constaret esse munitum, & sibi victualium necessitas irrogaretur, & expediret pacem facere cum Iudæis, eosque relinquere proprijs vti ceremonijs: vnde hactenus a nobis prohibiti, existere videntur aduersi. Hęc dicens de Philippi tyrannide tacendum esse decreuit, ne exercitus sui dubia corda perciperet. Hæc Lysia dicente, exercitui, & ducibus sententia placuit. Tunc mittens rex ad Iudam, pacem promisit obsessis, & patrijs legibus eos viuere pollicetur. Hi verò suscipientes verba, & confirmatis sacramentis, & fide exierunt a templo. Intrans verò Antiochus, & inspiciens munitum locum, imprudenter sacramenta transgressus est, iussitque omnem exercitum in circumitu stantem, deponere muros vsque ad solum. Post hęc reuersus est ad Antiochiam, ducens secum Oniam principem sacerdotum, qui & Menelaus dicebatur.

dicebatur. Nam Lysias persuasit regi Menelaum occidere, si vellet pacatos esse Iudæos. dicens hunc fuisse initiū malorum, qui flexit patrem suum cogere Iudæos religionem patriam relinquere. Mittens ergo rex Menelaum ad Veriam Syriæ ciuitatem interfecit eum post decimum annum principatus sacerdotij eius, & vt ipse principatū habuit, impulit Iudæos transgredi leges. Princeps verò ordinatus est post Menelai interitum Alchimus, qui & Ioacim vocat⁹ est. Rex autem Antiochus inueniēs Philippum rebus imperantē debellabat eum, quē sub sua faciēs potestate occidit. Filius autem principis sacerdotum Oniæ de quo prędiximus, adhuc puerulus defuncto patre relictus est, videns quòd auunculum suum Menelaum rex interfecisset, & principatum sacerdotij Alchimo dedisset, & non existenti de genere sacerdotum. sed a Lysia flexus, vt transponeret honorem ab ea familia ad aliam domum, fugit ad Ptolomæum regem Aegypti, & honorem meruit ab ipso & Cleopatra vxore eius, locumque petijt in regione Eliopolitana vbi simile Ierosolymorum ædificaret tēplum. Quod autem Antiochus fœdus pepigit cum Israelitis, & iurauit illis, & principes eius nec tamen iuramentum seruauit, sed rupit iusiurandum, & violauit pactum: significat quod cum hęreticis & infidelibus nullo modo firma erit pactio fœderis: quia nequaquam apud eos fixa est obseruatio iuris. Vnde nullo modo cum vitijs, & vitiorum autorem feriendum est fœdus, licet pacem promittant, & prosperitatem simulent: sed omni tempore instanter contra eos dimicandum cum scuto fidei, & armis iustitiæ. Tunc autem cessandum a prelio quando hostis Antiochus non sæuit in mundo, sed demersus retruditur in inferno. (Mystice)

D E F

a Et audiuit Lysias, quòd Philippus quem constituerat rex Antiochus, 1
cum adhuc viueret, vt nutriret Antiochum filium suum, & regnaret: re-
uersus est a Perside, & Mœdia, & exercitus qui abierat cum ipso, &
quia † quærit suscipere regni negotia. Et festinauit ire, & dicere ad re-
gem, & duces exercitus: Deficimus quotidie, & esca nobis modica 2
est, & locus quem obsidemus est munitus, & incumbit nobis ordinare 3
de regno. Nunc itaque demus dextras hominibus istis, & faciamus 4
cum illis pacem, & cum omni gente eorum, & constituamus illis, vt am- 5
bulent in legitimis suis sicut prius. Propter enim legitima ipsorum 6
quæ despeximus irati sunt, & fecerunt omnia hæc. Et placuit sermo
in conspectu regis, & principum, & misit ad eos pacem facere, & rece-
perunt illam: & iurauit illis rex, & principes, & exierunt de munitione.
Et intrauit rex montem Sion, & vidit munitionem loci, & rupit citius
iuramentum quod iurauit, & mandauit destruere murum in gyro. Et 7
discessit festinanter, & reuersus est Antiochiam, & inuenit Philip- 8
pum dominantem ciuitati, & pugnauit aduersus eum, & occupauit ci-
uitatem.

C

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et audiuit. *Hic consequenter ponitur liberatio populi ex beneficio Dei, quia facit cum tentatione prouentum, & ideo misit rumores Lysiæ, per quos fuit compulsus solutionem obsidionis procurare, & hoc est quod dicitur:* Et au. Ly. *ad quod sequebatur elongatio Lysiæ a familiaritate regis, & regni negotijs quòd formidabat: ideo dissoluere obsidionem procurabat, dicens.*

2 Deficimus quotidie. *Nam aliqui interficiebantur, & aliqui infirmabantur, sicut solet accidere in obsidione.*

3 Et esca nobis. *ita quòd non poterimus diu tenere obsidionem.*

4 Et

4 Et locus. *s. hominibus armis, & cibis: hoc dicebat ad habendum intentum: tamen erat falsum sicut pręmittitur parte pręcedenti, vbi dicitur.*

Et remanserunt. *Quoniam obtinuerat eos fames.*

5 Et incumbit. *q.d. maiora negotia nos vrgent ad dimittendum hanc obsidionem, ideo concludit.*

6 Nunc itaque. *Modus enim hominum facientium pacem adinuicem erat dare mutuo dexteras manus. Cętera patent vsque ibi.*

7 Et vidit munitionem. *i. fortitudinem.*

8 Et rupit citius. *destruendo locum, ne si Iudęi rebellarent haberent ibi recursum.*

CAP. VII.

L. 12. antiq. cap. 15.

A *Nno centesi. &c.* ✱ Iosephus. Eodem tempore Demetrius Seleuci filius a Roma profug' Tripolim occupat in Syria: assumptoq; diademate, & contractis quotquot potuit militibus mercenarijs, regnū inuadit. Cumque

CAP. VII.

ANNO centesimo quinquagesimo et primo exijt 1
Demetrius Seleuci filius ab vrbe Roma, et ascen- 2
dit cum paucis viris in ciuitatem maritimam, et re- 3
gnauit illic. Et factum est, vt ingressus est domum regni 4 5

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VII.

1 ANno centesimo. *Postquam descriptus est conflictus Iudę tempore Antiochi Eupatoris. Hic consequenter describitur eius conflictus tempore Demetrij filij alterius fratris. s. Seleuci. Et diuiditur in duas partes, quia primò describitur ipsius Iudę pugna. secundò cū Romanis amicitia contracta. 8. c. Prima in tres. Nā primò circa Demetrium ostenditur adeptio regni secundò occasio belli, ibi.*

Diuisio.

Et venerunt ad eum. *Tertiò congressio prelij, ibi.* Et elegit rex. *Circa primum dicitur.* Anno centesimo quinquagesimo. *s. regni Grecorum.*

2 Exijt

2 Exijt Demetrius. *Videns enim se priuatum regno patris sui per patruum suum Antiochum Epiphanem, abijt Romam ad conquęrendum de eo, sed ipso viuente nihil profecit propter quod ipso mortuo redijt ad obtinendum regnum contra cognatum suum, maximè quia tunc regnum erat quodammodo diuisum per Lysiam, & Philippum, eò quòd quilibet volebat esse tutor Antiochi Eupatoris, & agere negotia regni, vt patet ex prędictis.*

3 Et ascendit cum. *s. Tyrum, vt dicit Iosephus.*

4 Et regnauit. *Quia multi venerunt ad eum recipientes ipsum tanquam regem, & dominum. Tum quia regnum sibi debebatur ex successione paterna. Tum propter diuisionem prędictam.*

5 Et factum est. *s. palatium Antiochiæ quę erat metropolis.*

✱ 1 Com-

A Cumque certatim ad eũ populi deficerẽt, excipiẽtes eum obuijs manibus etiã Antiochum regem, & Lysiam cõprehensos viuos ad eũ perduxerũt: qui mox iussu Demetrij necati sunt, post exactum regni Antiochi annũ alterum. De hoc autem Demetrio Pompeius Trogus in sua historia ita narrat, dicẽs:

bantur cõtra Israel regibus Benadab, & Hazael, multo sceleratius aiebãt intra ipsum ij de quibus dicitur: Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua destruxerunt, &c. D Deinde vsque ad euangelica tempora, quotiescunque extranei ingressi sunt portas Ierusalem, vt Babylonij, & Antiochus, & pp testamentum Domini multos occiderũt, viri iniqui ex ipso Israel extiterunt, q amplius quam gentiles pernitiosi fratribus fuerunt. Testis est tribulatio Hieremiæ, quem Babylonij seruauerunt, & suæ gentis homines tribulauerunt. Testis Machabæorum afflictio, quibus viri iniqui ex Israel, maximeque impius Alcimus, amplius quã Græcorum aliquis nocuerunt.

ɔ.34 Cum Antiochus recederet relicto paruulo admodũ filio suo, cui cum tutores a populo dati essent, patruus eius Demetrius q obses Romæ erat, cognita morte fratris Antiochi, senatum adijt, obsidem se viuo fratre venisse: quo mortuo, cuius obses sit se ignorare. Dimitti ergo se ad regnum petendum æquum esse: quod sicuti iure gẽ B tium maiori cesserit fratri, ita nunc sibi qui pupillum antecedebat ætate deberi: Cum se nõ dimitti animaduerteret a senatu tacito iudicio tutius apud pupillum quã apud eum regnum futurum arbitrante: specie venandi ab vrbe profectus hostis tacitus, cum fugæ comitibus nauem ascendit. Delatus in Syriam secundo fauore omnium accipitur, regnumque ei occiso pupillo, a tutoribus traditur.

patrum suorum, comprehendit exercitus Antiochum, & 1
Lysiam, vt adducerent eos ad eum, & Rex ei innotuit, & ait:
Nolite mihi ostendere faciem eorum, & occidit eos exerci-
a tus. Et sedit Demetrius super sedem regni sui, & venerunt 2
ad eum viri iniqui, & impij ex Israel: & Alchimus dux eorũ,
qui volebat fieri sacerdos. Et accusauerunt populum apud
regem, dicentes: Perdidit Iudas, & fratres eius amicos tuos,
& nos disperdidit de terra nostra. Nunc ergo mitte virum
cui credis, vt eat, & videat exterminium omne quod fecit
nobis in regionibus regis, & puniat omnes amicos eius, &
adiutores eorum. Et elegit rex ex amicis suis Bachiden qui 3
dominabatur trans flumen magnum in regno & fidelẽ re-
gi, & misit eum vt videret exterminium quod fecit Iudas.
Sed & Alchimum impium constituit in sacerdotium, & 4
mandauit ei facere vltionem in filios Israel. Et surrexerunt
& venerunt cum exercitu magno in terram Iuda, & miserũt
nuntios, & locuti sunt ad Iudam, & ad fratres eius verbis pa 5
cificis in dolo, & non intenderunt sermonibus eorum. Vi-
derunt enim quia venerunt cum exercitu magno, & conue- 6
nerunt ad Alchimum, & Bachiden congregatio scribarum 7
requirere quæ iusta sunt. Et primi Assidæi qui erant in filijs 8
Israel, & exquirebant ab eis pacem. Dixerunt enim: Homo 9
sacerdos de semine Aaron venit, non decipiet nos. Et locu-
tus est cum eis verba pacifica, & iurauit illi dicens. Non in-
feremus vobis malum, neque amicis vestris. Et crediderunt
ei, & comprehẽdit ex eis sexaginta viros, & occidit eos vna 10
die secũdum verbum quod scriptum est. † Carnes sanctorũ 11 12

E Rabbanus. Quid per Demetrium regem, nisi principes gentium qui persecutionem mouent contra ecclesiam Christi designatur. Mysticè. Quod bene nominis interpretatio ita explanat. Interpretatur enim vehementer innectens siue nimium persequens. Ad hunc ergo principem veniunt viri iniqui, & impij ex Israel, & Alchimus dux eorum, cum illi qui post fidẽ Christi perceptã ad apostasiam redierunt, religionẽ Christianã blasphemant, & ecclesiastico detrahunt cultui. †Psal.78.a. Quorum duces sunt hæretici, qui per ambitionem sublimitatis volunt ab oĩbus magni videri. Sed proditione huiuscemodi suscepta mittit Demetrius typicè Bachiden qui domi- F nabatur trãs flumẽ in regno, vt Alchimũ impiũ cõstituat in sacerdotium, & vltionẽ faciat in filios Israel: cũ per paganos quoslibet apud sęculum potentes (qui nedum meruerunt

a Et venerunt, &c. ✱ Aug. Non multo post Alcimus quidam per ambitionem, cum a genere sacerdotali esset alienus, quod nefas erat, pontifex est factus.

✱ Rup. Carnalis Israel spiritualem persequens ipse est Edom. Et re uera quandocunq; cœperunt alieni Ierusalẽ, Israel carnalis erat quasi vnus ex illis, imo peior atque infestior quam vnus quilibet ex eis. Quando Syri prælia- C bantur

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Comprehendit exercitus, &c. *In Demetrij fauorem.*

2 Et venerunt. *Hic consequenter ponitur occasio belli, quæ fuit accusatio Iudæ, & amicorum suorum per iniquos de Israel, & patet litera.*

3 Et elegit rex. *Hic consequenter describitur congressio belli: & primo contra Alchimum sacerdotem, secundò contra Nicanorem, ibi.* Vidit autem Alchimus. *Prima in duas, quia primò describitur Bachidis, & Alchimi dolus, secundò Iudę conflictus, ibi.* Et vidit Iudas. *Prima adhuc in duas, quia primò describitur perceptio doli, secundò, deceptio populi, ibi:* Et conuenerunt Alchimum. *Circa primum dicitur:* Et elegit rex ex amicis suis Bachiden. *qui dominabatur trans flumen, erat enim a rege constitutus ad illius terræ custodiam.*

4 Sed & Alchimum. *idest, constituit eum summum sacerdotem: cum tamen non esset de genere sacerdotali, vt dicunt aliqui. Alij verò dicunt quòd erat, sicut infra dicitur de eo:* Homo sacer. de. se. Aa. v. *tamen non erat de linea summorum pontificum ab Eleazar descendentium.*

5 Et locuti sunt ad Iudam. *Dicentes, quod venerant propter bonum statum terræ vt possent Iudam, & fratres eius occidere dolo sè, sed eorum dolus non habuit effectum.*

6 Et conuenerunt ad Alchimum. *Hic consequenter subditur deceptio populi.*

7 Congregatio scribarum. *quantum ad legisperitos.*

8 Et primi Assidęi. *i. quasi assiduè assistentes diuino cultui, & hoc per deceptionem Alchimi: Cuius ratio subditur cum dicitur:*

9 Homo sacerdos de semine. *Non tamen de familia summi sacerdotis. Secundum alios verò nec de semine Aaron erat, licet isti crederent in hoc decepti, sed primum videtur verius: quia magis est consonum textui in hoc loco, & etiam 2. lib. 14. cap. Cætera patent vsque ibi.*

10 Sexaginta viros. *notabiles in populo, in fama & virtute. Ideo subditur.*

11 Secundum verbum quod. *Psal. 78. a.*

12 Carnes sanctorum tuorum & san. ip.

✱ 1 Non

MORALITER.

† 2 *Et venerunt ad eum.* Per istum qui ambiebat sacerdotium, & per mendacia, & regiam potestatem obtinuit ipsum, significatur quilibet ambitiosus ecclesiasticæ dignitatis, & per mendacia, & brachio sæculari intrusus. Et sicut dicitur infra, iste Alchimus plura mala fecit Israel, quoniam occidit valentes viros, & promouit iniquos, & similiter intrusus per modum prędictum bonos occidit eos persequendo, & a statu honoris deijciendo, & sic facit in ecclesiam plagam magnam.

† MORA-

ruerunt Chriſti baptiſmate tingi, & in numero fidelium
A computari) hæreticis faſtus ſui præbet adminiculum, & veris confeſſoribus Chriſti tormentorum ingerit cruciatum. Sed licet tales perſonę Iudę, & fratribus eius verbis pacificis loquantur in dolo, non tamen intendunt ſermonibus eorum, quia nullo modo conſentiunt perfidiæ eorum.

a *Et vidit Iudas, etc.* Quid eſt quod Iudas vltionē in prævaricatorib. facit, niſi quod redemptor noſter vindicat electos ſuos, nec quemquā ſuorum in vacuum perire permittit? Sed duobus modis vindictam in his qui merentur exercet:
B Alios enim de fonte magnæ pietatis ſuę ad pœnitentiā erroris ſui prouocās, facit eos aduerſus ſemetipſos exurgere, vt puniant lamentis quòd praui egerunt cōmiſſis. Alios verò iuſto iudicio poſt perpetrata ſcelera incorrectos ī duritia ſua perſeuerare dimittit: vt eis poſtmodū dignas rependat pœnas, quod operibus meruerūt iniquis.

Quomodo Saluator exercet vindictā.

b *Et innotuit ſermo.* * Ioſeph Heb. Iudas præceperat militibus ſuis Haſmonæis, vt afferrent arma ſua bellica, ne fortè inquit, irruāt in nos ſubito hoſtes. Aſtiterūt itaq; ei milites Haſſinæi, ſicut præceperat eis, &c. Porrò Alchimus D videns amicitiam Iudę, & Nicanoris, abijt ad regem. Tūc rex ſcripſit Nicanori. Niſi miſeris mihi Iudam vinctum catenis æreis, ſcias te moriturum. Quod audiens Iudas fugit, & clanxit tuba, dans ſignum pro bello, & collectus eſt ad eum omnis Haſmoneorū exercitus, atque cuncti milites Haſſidæi, pergenſque in Samariam, manſit ibi, &c.

Lib. 3. hiſt. Iudai c. 11.
† quingenti viri.
* ex ſanctis & a ſenioribus.

c *Et miſit rex.* Per Nicanorem iſtum quem in alio loco prępoſitum elephātorum fuiſſe legimus, falſos apoſtolos ſiue pſeudoprophetas qui ex Iudęis ſuperbię ſuæ functioni nitentes ad eccleſiam gētiū veniebant, poſſumus intelligere. Hi ergo per ſimulationem in eccleſiam E Chriſti errorem introducere molientes, fingebant ſe eſſe pacificos, ſed vt in fine apparebit hoſtes ſęuiſſimos. De quibus Ioannes apoſtolus in Apoc. ſua ſcribens ait: *Qui dicunt ſe Iudęos eſſe, et non ſunt: ſed ſunt ſynagoga ſatanæ:* Quos magiſter gentiū in epiſtola ſua pſeudo apoſtolos nominat, operarios ſubdolos, qui transfigurantur in apoſtolos Chriſti: & non mirum cum ipſe ſatanas transfiguret ſe in angelum lucis:

Myſtice Rabanus 2. Mac
Apoc.
2. Cor.

tuorum, & ſanguinem ipſorum effuderunt in circuitu Ieruſalem, &
non erat qui ſepeliret. Et incubuit timor, & tremor in omnem popu-
lum, quia dixerunt: Non eſt in eis veritas, & iudicium. Tranſgreſſi ſunt 1
enim conſtitutum, & iuſiurandum quod iurauerunt. Et mouit Bachi- 2
des caſtra ab Ieruſalem, & applicuit in Bethzecha, & miſit, & compre- 3
hendit multos ex eis qui a ſe refugerant, & quoſdam de populo ma- 4
ctauit, & in puteum magnum proiecit. Et commiſit regionem Alchi- 5 6
mo, & reliquit cum eo auxilium in adiutorium ipſi. Et abijt Bachides 7
ad regem. Et ſatis agebat Alchimus pro principatu ſacerdotij ſui. Et 8
conuenerunt ad eum omnes qui perturbabant populum ſuum, & obti- 9
a nuerunt terram Iuda, & fecerunt plagam magnam in Iſrael. Et vidit 10
Iudas omnia mala quę fecit Alchimus, & qui cum eo erant filijs Iſrael 11 12
multo plus quam gentes. Et exijt in omnes fines Iudææ in circuitu, 13
& fecit vindictam in viros deſertores, & ceſſauerunt vltra exire in re- 14
gionem. Vidit autem Alchimus quòd pręualuit Iudas, & qui cum eo 15
erant, & cognouit quia non poteſt ſuſtinere eos, & regreſſus eſt ad re- 16
c gem, & accuſauit eos multis criminibus. Et miſit rex Nicanorem vnum, 17
ex principibus ſuis nobilioribus, qui erat inimicitias exercens contra 18
Iſrael, & mandauit ei euertere populum. Et venit Nicanor in Ieruſa- 19
lem cum exercitu magno, & miſit ad Iudam, & ad fratres eius cum do-
lo verbis pacificis, dicens: Non ſit pugna inter me, & vos. Veniam cum
viris paucis, vt videam facies veſtras cum pace. Et venit ad Iudam, &
ſalutauerunt ſe inuicem pacificè, & hoſtes parati erant rapere Iudam. 20
b Et innotuit ſermo Iudæ, quoniam cum dolo venerat ad eum, & con- 21 22
territus eſt ab eo, & amplius noluit videre faciem eius. Et cognouit 23
Nicanor, quoniam denudatum eſt conſilium eius: & exijt obuiam 24
Iudæ in pugnam iuxta Capharſalama. Et ceciderunt de Nicanoris 25
exercitu ferè † quinque milia viri, & fugerunt in ciuitatem Dauid. 26
Et poſt hæc verba aſcendit Nicanor in montem Sion, & exierunt 27
de ſacerdotibus * populi ſalutare eum in pace; & demonſtrare 28

C F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non eſt in eis veritas, &c. *In verbo.*
* 2 Et iudicium. *in facto. Et ſubditur cauſa.*
3 Tranſgreſſi ſunt enim. *eos occidendo quibus iurauerant pacem.*
4 Et miſit. *homines armatos.*
5 Et comprehendit. *Propter infidelitatem quam in eis viderant.*
6 Et commiſit regionem. *Iudææ.*
7 Alchimo. *regendam.*
8 Et reliquit cum eo. *i. viros bellatores.*
9 Et ſatis agebat Alchimus. *ideſt, quantum poterat nitebatur.*
10 Pro principatu. *ſ. firmando, & ampliando.*
11 Et conuenerunt. *impellendo eos ad Gentilem ritum.*
12 Et fecerunt plagam magnam, &c. *i. in illis qui erant obſeruatores legis.*
13 Et vidit Iudas. *Hic conſequenter deſcribitur Iudę conflictus ad extirpandum Bachidis, & Alchimi dolum, cum dicitur:* Et vidit Iudas. *oculo compaſſionis, & doloris.*
14 Multo plus quam. *Nam apoſtatæ legis ſunt Gentilibus nequiores.*
15 Et exijt in omnes fines Iudææ. *vt omnes malos extirparet.*
16 Et fecit vindictam in viros. *i. apoſtatas legis.*
17 Et ceſſauerunt. *ſcilicet Iudæi de fortalitio quod obtinebant in Ieruſalem.*
18 Vidit autem Alchimus. *Hic conſequenter deſcribitur bellum Iudæ contra Nicanorem: Et primò ponitur Nicanoris, & Alchimi dolus, ſecundo, conflictus, ibi:* Et cognouit Nicanor. *Circa primum pręmittitur dolus Alchimi accuſando Iudam, & fratres eius, cum dicitur.*
19 Et accuſauit. *falsò tamen, & iniuſtè. ſecundò ponitur dolus Nicanoris nitentis capere Iudam doloſè, & patet litera vſque ibi.*
20 Et ſaluta. *veraciter ex parte Iudę, ſed ex parte Nicanoris doloſè: ideò ſubditur.*
21 Et hoſtes. *Dum tamen haberent tempus aptum, & horam.*
22 Et conterritus eſt. *cautè recedendo.*
23 Et cognouit. *Hic conſequenter ponitur conflictus Nicanoris contra Iudam. Et diuiditur in duas partes ſecundum duplicem conflictum. ſecunda ponitur, ibi.* Et exijt Nicanor. *In primo vero conflictu Nicanor debellatus fugit: Et patet litera vſque ibi.*
24 Et fugerunt. *in qua erant Gentiles aduerſarij Iudęorum.*
25 Et poſt hęc. *i. facta. ſicut 2. Reg. 1. dicitur.* Quod eſt verbum quod factum eſt.
26 Aſcendit Nicanor. *ad locum templi quod erat in altiori parte quam turris Dauid.*
27 Et exierunt de. *quiā repręſentabat perſonam regis.*
28 Et demonſtrare. *Orandum eſt enim pro regibus, non ſolum pro bonis, ſed etiam pro malis, vt Deus conuertat eos ad ſe, nam ex eis dependet commune bonum.*

Diuiſio
Diuiſ
Pro orand

* 1 Et

MORALITER.

† 13 *Et vidit.* Per quem ſignificatur ſuperior poteſtas ad reprimendum tanta mala, & ſicut Alchimus non potens ſuſtinere virtutem Iudę fugit ad regem, ſic talis intruſus refugit ad brachium ſeculare, vt contra eccleſiam defendatur, & ſicut auxilium Alchimi gladio Iudę fuit deiectum, ſic ſuſtentatores intruſi ſunt excommunicationis gladio feriendi.

† MORA-

ei holocaustomata quæ offerebantur pro rege. Et irridens 1
spreuit eos, & polluit & locutus est superbè, & iurauit cum 2
ira dicens: Nisi traditus fuerit Iudas & exercitus eius in ma-
nus meas, continuò cùm regressus fuero in pace, succendam
domum istam. Et exijt cum ira magna, & irauerunt sacer-
dotes & steterunt ante faciem altaris templi, & flentes di-
xerunt: Tu elegisti domum istam domine ad inuocandum
nomen tuum in ea, vt esset domus orationis & obsecratio- 3
nis populo tuo. Fac vindictam in homine isto & exercitu 4
eius, & cadant gladio. Memento blasphemias eorum, & ne
dederis eis, vt permaneant. Et exijt Nicanor ab Ierusalem, 5
& castra applicuit ad Bethoron: & occurrit illi exercitus Sy- 6
riæ. Et Iudas applicuit in Adarsa cum tribus milibus viris.
Et orauit Iudas, & dixit: Qui missi erant à rege Sennache- 7
rib, domine, quia blasphemauerant te, exijt angelus & per- 8
cussit ex eis centum octogintaquinque milia: sic contere
exercitum istum in conspectu nostro hodie, & scient cæte-
ri, quia malè locutus est super sancta tua, & iudica illum se-
cundum malitiam illius. Et commiserūt exercitus prælium 9
tertiadecima die mensis adar, & contrita sunt castra Nica-
noris, & cecidit ipse primus in prælio. Vt vidit autem exer-
citus eius, quia cecidisset Nicanor, proiecerunt arma sua &
fugerunt: & persecuti sunt eos viam vnius diei ab Adazer
vsquequo veniatur in Gazara, & tubis cecinerunt post eos 10
cum significationibus. Et exierunt de omnibus castellis Iu-
dææ in circuitu, & ventilabant eos cornibus, & conuerte-
bantur iterum ad eos. Et ceciderunt omnes gladio, & non 11
est relictus ex eis nec vnus. Et acceperunt spolia eorum in 12
prædam, & caput Nicanoris amputauerunt, & dexterā eius, 13
quam extenderat superbè, & attulerunt & suspenderunt
contra Ierusalem. Et lætatus est populus valdè, & egerunt
diem illam in lætitia magna. Et constituit agi omnibus an-
nis diem istam tertiadecima die mensis adar, & siluit terra 14
Iuda dies paucos. 15

A eis: vnde non magnum est si ministri eius transfigurentur velut ministri iustitiæ, quorum finis erit secundum opera ipsorum. Hi ergo velut Nicanor extendentes manū contra templum domini blasphemant quia potentiæ Christi (qui est in ecclesia) velut minus validæ derogant dicētes fratribus, *quia nisi circūcidamini secundum morem Moysi, non potestis saluari*. Sic enim in actibus apostolorū eos docuisse legitur. Sed victoria per Iudam nostrum & socios eius adepta, caput blasphemum huic errori simul cum Nicanore & dextera prauæ actionis abscinditur, ne vltra maiestati diuinæ iniuria talis blasphemiæ irrogetur. Dicit enim nobis Paulus apostolus: B *Gratia estis saluati per fidem: & hoc non ex vobis. Donū enim Dei est, non ex operibus, vt ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura in Christo Iesu in operibus bonis quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus*.

* Iosephus Hebr. Porrò, Nicanor quærebat Iudam in cunctis domibus Ierusalem. Et cum Iudas audisset, succensus furore misit ad Nicanorē dicens: Quādiu accingis te, egredere in agrum, & ostendam tibi virum quem etiā intra penetralia quæsiuisti. C En is expectat te in conualle & planitie. Congregās ergo Nicanor omnes copias suas, abijt in occursum Iudæ, die sabbati. Iudæi autem qui comitabantur dixerūt ad eum. Obsecrò domine, ne quid D temerè agas: da gloriam ei qui instituit diem sabbati. Ait Nicanor. Quis instituit eum? Responderunt. Deus cuius sedes est in cęlis, & qui dominatur in vniuerso mundo. At Nicanor blasphemans loquebatur verba execrabilia, quæ scribi non conuenit. Quod cum audisset Iudas ait ad commilitones suos. Quousque otio torpemus, & non procedimus ad bellum, sumentes vltionem de blasphemo illo (Quis est canis ille mortuus & abiectus, qui audet opprobria dicere in eū, qui est robur & decus Israelis? Proficiscens itaque venit contra Nicanorē in ira & zelo magno: Nicanor quoque egressus est cum populo graui, & manu robusta, &c. Cōgressi sunt ipsa die, factumq; est certamē E magnum, & vidit Iudas in ipsa pugna Nicanorem habentē in manu sua gladium euaginatum, clamansq; ait: Contra te, ò Nicanor. Et cum curreret cōtra illum in virtute feruoris sui, auertit Nicanor humerū suū, & fugit à facie Iudæ. At Iudas apprehēdit eū, percussitq; gladio suo, & dissecuit in duas partes, deijciēs ipso ictu in terrā. Prostrati sunt F quoq; in illa pugna de populo Macedonū triginta millia, & residui fugerūt persequutus quoq; est eos Iudas eundo, & tuba clangendo &c.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et irridens spreuit. *Eorum oblationem non recipiens.*

2 Et polluit. *i. eorum sacrificia polluta reputauit. Cætera patent vsque ibi.*

3 Vt esset domus, &c. *Quæ fit verbis simplicibus.*

4 Et obse. &c. *Quæ fit per inuocationem alicuius rei sacræ, vt cum dicitur: Per passionem tuam libera nos domine, vel aliquid simile.*

5 Et exijt Nicanor. *Hic consequenter ponitur secundus conflictus, in quo Nicanor interfectus fuit. Sic ergo dicitur:* Exijt Nicanor ab Ierusalem & castra. *ad pugnandum contra Iudam.*

6 Et occurrit illi. *Ad fortificandum Nicanoris exercitum.*

7 Qui missi erant. *vt habetur iiij. Regum xviij.*

8 Exijt angelus & percussit. *quarti Regum decimonono.*

9 Et commiserunt. *i. Martij, vt dicunt aliqui: & hoc quia aliquādo pro vna parte concurrit cum Martio sed communius concurrit cum Februario, nam est vltimus mensis Hebræorum: primus autem mensis magis correspondet Martio, sicut plenius declaraui. Genes. vij. & Exod. xij.*

10 Et tubis cecinerunt. *Per sonum enim tubarum significabant exercitum Nicanoris deuictum, vt Iudæi in castellis existentes securi egrederentur & persequerentur fugientes.*

11 Et ventila. *Diuidebantur enim in diuersas partes fugiendo.*

12 Et conuerte. &c. *Quamlibet partem fugientium inuadendo.*

13 Et dexteram eius. *Contra templum comminando, quod in suo regressu succenderet ipsum.*

14 Et siluit terra, &c. *i. prælijs.*

15 Dies paucos. *Nam audita morte Nicanoris, Demetrius rex misit Bachidem ad impugnandum Iudæam, vt habetur in principio capituli ix.*

quan-o

*CAP.

CAPVT VIII.

A a

a ET audiuit Iudas nomen Romanorum, quia sunt potentes viribus, & acquiescunt ad omnia quæ postulantur, &c.

L. 3. hist. Iudaic. c. 15. * Iosephus Heb. In diebus illis cępit sub Iuda regnum quartum, Liuius. nempe Romanorum, quod excita- Plutarchus. tum est post regnum Græcorū, sicut fuit designatum per bestiam quartam quam vidit Daniel, quæ B comedebat, comminebat, & residuū pedibus conculcabat. Nam Romani pugnauerunt cōtra Antiochum regem Græcorum, qui in exercitu suo habuit

CAPVT VIII.

ET audiuit Iudas nomen Romanorum, quia sunt 1
potentes viribus, & acquiescunt ad omnia quæ 2
postulantur ab eis: & quicumque accesserunt 3
ad eos, statuerunt cum eis amicitias, & quia 4
sunt potentes viribus. Et audierunt prælia eo- 5
rum, & virtutes bonas quas fecerunt in Galacia, quia obti- 6
nuerunt eos, & duxerunt sub tributum. Et quanta fecerunt 7
in regione Hispaniæ, & quòd in potestatem redegerunt me- 8
talla argenti & auri quæ illic sunt: & possederunt omnem lo- 9
cum consilio suo, & patientia, locaque quæ valde longè erant 10
ab eis & reges qui superuenerant eis ab extremis terræ contri 11
uerunt, & percusserunt eos plaga magna. Cæteri autem dant 12
eis tributum omnibus annis. Et Philippum Persen Cethæorū 13
regem, & cæteros qui aduersus eos arma tulerunt, contriuerūt
in bello, & obtinuerunt eos. Et Antiochum magnum regem 14
Asiæ qui eis pugnam intulerat, habens centum viginti elephā 15
tes & equitatum & currus & exercitum magnum valde contri 16
tum ab eis: & quia cęperunt eum viuum, & statuerūt ei vt da- 17
ret ipse & qui regnarent post ipsum tributū magnum, & daret 18
obsides & cōstitutū, & regionē Indorū, & Lydos, & Mędos, de 19
optimis regionib eorū, & acceptas eas ab eis dederūt Eumeni 20
regi. Et q̄a qui erāt apud Helladā voluerūt ire & tollere eos, & 21
innotuit sermo his, & miserūt ad eos ducē vnū, & pugnauerūt 22

habuit centum viginti elephātes, atque populum multum & validum, equos & currus plurimos, & deiecerunt eum, coegeruntque ad danda ipsis tributa. Humiliauerūt denique superbiam Hannibalis, qui præfuit vrbi Carthagini, &c. D

* Rupertus. l. 5. & 16. Sub obscurum quiddam fratribus victoriosis in medio suæ claritatis accidit, Iudæ, Ionathæ, atque Simoni, q̄ videlicet victorijs clarificati vltro E miserunt societatem & amicitiam statuere cum Romanis potentibus & famosis, q̄uis super hac re non culpet eos scriptu ra

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VIII.

* ET audiuit Iudas nomen Romanorum, quia sunt potentes, &c. *Descripta Iudæ multiplici victoria, Hic consequenter describitur ipsius cū Romanis amicitia contracta. Et diuiditur in tres partes. Nam primò describitur Romanorum fama laudabilis, secundò Iudæorum legatio fidelis, ibi.* Et elegit Iudas. *tertiò, vtro-* C *rumque confœderatio amicabilis, ibi.* Et placuit. *Prima adhuc in tres. Nam primò describitur eorum fama ex crebris victoriis, secundò ex fidelibus amicitiis, ibi:* Cum amicis autem. *tertiò ex prudentibus eorum modestiis, ibi:* Et in omnibus istis. *Circa primum primò ponitur Romanorum laus in generali, cum dicitur:*

1 Et audiuit Iudas nomen Romanorum, &c. *Per publicam famam.*

2 Quia sunt potentes viribus, &c. *Iam enim sibi subiugauerant multa regna.*

3 Et acquiescunt ad omnia quæ postulantur, &c. *Dum tamen sit rationabilia.*

4 Et quicumque accesserunt ad eos, &c. *Nullorum amicitiam respuentes.*

5 Et audierunt prælia eorum, &c. *Hic consequenter ponitur fama Romanorum, magis in speciali & primò in Græcia, cum dicitur:*

6 Et virtutes bonas quas fecerunt in Galacia, &c. *quæ est quædam pars Gręcię, quam Senones Galli acquisierunt sub Brennio duce, & eam Gallaciam nominauerunt quasi Gallogręciam. Secundò in Hispania, cum dicitur:*

7 Et quanta fecerunt in regione Hispaniæ, &c. *Ad subiectionem, cuius montes Pyreneos immeabiles ante fecerunt serę per uios cum maximis sumptibus & labore.*

8 Et quòd in potestatem. *scilicet, suam.*

9 Redegerunt metalla. *id est, mineras.*

10 Argenti & auri quæ illic sunt, &c. *Quæ sunt in Hispania.*

11 Et possederunt omnem locum consilio suo, &c. *id est, prudentia sua bellica. vnde dicit Vegetius lib. de re militari: quòd in nullo leguntur Romani orbem terrę subiecisse sibi, nisi prudentia bellica & exercitio armorum. Nam Gręci erant eis astutiores, Hispani ferociores, Teutonici corpore maiores & fortiores. Gallici verò plures, vt ibidem deducit Vegetius.*

12 Patientia locaque quæ valde longe erant ab eis & reges qui superuenerant, &c. *Tolerando patienter laborem, qui* F *est in exercitio armorum. Cętera patent vsque ibi:*

13 Et Philipum Persen Cethæorum regem, &c. *Iosephus dicit: Cethęorum reges ita quod vterque erat rex in diuersis tamen partibus terrę illius, sicut aliquando in Gallia fuerunt plures reges: & ideo videtur quod hic ponatur singulare pro plurali, scilicet, regem pro reges, sicut frequenter fit in scriptura. vnde Exod. 8. s.* Venit musca grauissima. *id est, multitudo muscarum.*

14 Et Antiochum magnum regem Asiæ, &c. *Qui fuit pater Seleuci & Antiochi Epiphanis, vt dictum est suprà.*

15 Et daret obsides. *Quorum vnus fuit Antiochus illustris filius eius, vt supra 1. cap.*

16 Et constitutum, &c. *id est, illud quod ordinauerunt vltra annuum tributum.*

17 Et regionem Indorum. *supple obtinuerunt.*

18 Et Mœdos, de optimis regionibus eorum, &c. *supple expulerunt.*

19 Et acceptas eas ab eis. *vi armorum.*

20 Dederunt Eumeni. *confœderato sibi.*

21 Et quia qui erant, &c. *scilicet Eumenem regem & populum suum de dictis regionibus, quas dederunt eis Romani.*

22 Et innotuit sermo his. *id est, Romanis.*

23 Et miserunt ad eos. *defendendos.*

24 Ducem vnum. *Cum exercitu Romanorum.*

25 Et pugnauerunt. *Qui erant apud Helladam.*

MORALITER.

† 1 *Et audiuit Iudas nomen, &c.* Istud caput exponit glossa allegoricè de Christo, qui misit apostolos ad prædicandum gentibus, tanquam legatos pacis æternæ,

Moraliter autem potest exponi vt per Romanos, qui sublimes interpretātur, quorū probitas & fidelitas hic describitur: significētur ciues cælestes, q̄ sunt honore sublimes, & quorū in ecclesia probitas & fidelitas enarrat̄: Ad ipsos aūt bon⁹ ecclesię militātis pręlat⁹ mittit p̄ se & populo suo duos legatos ad q̄rendū pacē & amicitiā sēpiternā.

ra res gestas continens ipsorum. Nihilominus tamen ad-
A uertere promptum est, nō fuisse tutum coram Deo, neq; lege concessum Iudæis, vt expeterent amicitias gentium. verumtamen sicut fuerunt in vita sua, ita & post mortē gloriosi sunt, quia si quid pulueris aut puluere vanitatis admiserunt, omnino deletum est ita subsequente morte singulorum.

a *Et elegit Iudas Eupolemium filium, &c.* ✠ Rupert. Iudas primus miserat Romam, constituere amicitiam & societatē. Et interea Demetrius rex post casum Nicanoris & exercitus eius, apposuit Bachidē & Alcimum rursus mittere in Iudæam: & in illo prælio cecidit ille potens, qui saluū faciebat populū Israel. B Deinde Ionathas Romam miserat, renouare amicitiam, & post modū à Tryphone dolo circumuentus, atq; occisus est. Similiter Simon miserat, cum illis renouare amicitiam, nec multum post a genero suo Ptolomęo per insidias interfectus est. Tales euentus singulorum fines obscurare videntur, quòd videlicet in eo sibi cęleste diminuerint auxilium, dum quęrūt ab hominibus seculi quasi pacis & securitatis firmamentum.

Porro diligens animus causam aliam libētius arbitratur, scilicet quòd idcirco taliter in breui decesserint, quia sicut de sanctis dicit Apostolus: *Quibus dignus non erat mundus.* Ita & talibus ac tantis ducibus, vt diu permanerent, tunc tem-
C poris dignus non erat ille populus; vt potè iā quasi senex atque delyrus penè totus, præter paucos iustos, nimium D refrigescens à diuinæ religionis cultu.

Rabbanus. Quod Iudas qui mittit legatos ad Romanos constituere cum illis amicitiam & societatem, significat redemptorem nostrū per prædicatores suos euangelium pacis gentibus offerre & conuocare eas ad fidem suam. Allego. Quibus illi.

b *Rescripserunt in tabulis, &c.* quod postulati fuerant, *& miserunt in Ier. vt esset ibi apud eos me. &c.* quia gentes ad credulitatem Christi conuersæ, firmum fidei suæ statuunt pactum (quod signat æs longo tempore duraturum) & veræ confessionis monimentum tradunt in ecclesia catholica, vt ibi sit memoriale societatis eorum in perpetuū. Vnde per prophetam dicitur: E *Ecce dominus auditum fecit, & legatos ad gentes misit: & angelus faciei eius saluabit eos in dilectione sua: & indulgentia sua ipse redemit eos.* (Isa.62.d. Ibid.63.c.) Et item: *Parum est,* inquit, *vt sis mihi seruus ad suscitādas tribus Iacob, & fęces Israel cōuertendas: Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terrę.* (Ibid.49.b.) Et iterū: *Dedi te in fędus populi, vt suscitares terram & possideres hereditates dissipatas.* (Ibidem c.) Et quid est quòd Iudas duos legatos componendę pacis gratia ad Romanos misit, nisi quod redemptor noster ad conuocandas ad fidem & societatem pacis gentes, duo testamenta in mundum direxit? Siue aliter. Binos nūtius mittit propter sacramentum charitatis, quia duo sunt F præcepta charitatis, hoc est dilectionis Dei & proximi.

contra illos, & ceciderunt ex eis multi, & captiuas duxerūt 1
vxores eorum, & filios, & diripuerūt eos, & terram eorum
possederunt, & destruxerunt muros eorum, & in seruitutē
illos redegerunt vsq; in hunc diem. Et residua regna & in-
sulas, quę aliquando restiterant illis, exterminauerūt, & in
potestate redegerunt. Cum amicis aūt suis, & qui in ipsis 2
requiem habebant, conseruauerunt amicitiam, & obtinue 3
runt regna quæ erant proxima & quę erāt longè: quia qui
cumq; audiebant nomen eorū, timebant eos. Quibus ve-
rò vellent auxilio esse, vt regnarent, regnabant Quos autē
vellent regno deturbabant, & exaltati sunt valde: Et in om 4
nibus istis nemo portabat diadema, nec induebatur pur- 5
pura, vt magnificaretur in ea. Et quia curiā fecerūt sibi, & 6
quotidie consulebant trecentosuiginti consilium agentes
semper de multitudine, vt quæ digna sunt gerant, & cōmit 7
tunt vni homini magistratū suū per singulos annos domi
nari vniuersæ terræ suæ, & omnes obediunt vni, & non est 8
a inuidia, neque zelus inter eos. Et elegit Iudas Eupolemiū 9
filium Ioannis filij Iacob, & Iasonem filiū Eleazari, & mi-
sit eos Romā constituere cum illis amicitiam & societatē,
& vt auferrēt ab eis iugum Græcorum, quia viderūt quod 10
in seruitutem premerent regnū Israel Et abierunt Romam
viam multam valde, & introierunt curiam & dixerūt. Iu-
das Machabæus & fratres eius, & populus Iudæorum, mi-
serunt nos ad vos statuere vobiscum societatem & pacē,
& conscribere nos socios & amicos vestros. Et placuit ser- 11
mo in conspectu eorum. Et hoc rescriptum quòd rescri-
b pserunt in tabulis æreis, & miserunt in Ierusalem, vt esset 12

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ceciderunt ex eis multi, & capti. *Et patet litera.*

2 Cum amicis. *Hic consequenter ponitur fama Romanorum ex fidelitate amicitiarum cùm dicitur:* Cum amicis autem suis *qui fœdus inierunt cum ipsis.*

3 Et qui in ipsis requiem, &c. *Fœdus initum conseruantes. Cætera patent.*

4 Et in omni. *Hic consequenter describitur fama Romanorum ex modesto vsu circa culmen honorum cum dicitur.*

5 Nemo portabat dia. *idest, nullus vtebatur insignis regalibus. A principio enim vrbis conditæ fuerunt reges Romæ vsque ad Tarquinium superbum. Quo deiecto propter eius superbiam & tyrannidem populus consules præfecit regimini republicæ, deinde tribunos plebis & dictatores, & rursus consules rempublicam gubernauerunt vsque ad Iulium Cæsarem, qui primus arripuit imperium singulare. Patet igitur quod tempore Machabæorum consules pręerant reipublicę.*

6 Et quia curiam *idest, locum solennem, vbi conueniebant consules de bono regimine reipublicę tractantes.*

7 Et comittunt vni *qui vocabat consules ad consilium, sicut in multis ciuitatibus singulis annis vnus constituitur maior super alios consules.*

8 Et non est inuidia, &c. *Sic à principio fuit in Romana republica: propter quod intantum creuit augmentum, sed postea fuit oppositum propter quod ad tantum venit detrimentum, sicut patet ad sensum, vnde dicit Ioannes os aureum: Sicut concordia res paruę crescunt ita discordia maximè collabuntur.*

9 Et elegit. *Hic consequenter, describitur Iudęorum legatio fidelis: & patet litera vsque ibi.*

10 Et ut aufer. *Regnū enim Syrię deriuatum est à Gręcis, vt dictum est in principio libri: propter quod in illo regno & eius exercitu præerant multi Gręci, sicut patet ex supradictis. Cętera patent.*

11 Et placuit, *Hic consequenter ponitur Romanorum & Iudęorum confœderatio amicabilis: & patet vsque ibi.*

12 In tabulis æreis. *vt scriptura posset diutius permanere.*

MORALITER.

† Vnus legatus est humilis oratio, de quo dicitur Eccle. 35. c. *Oratio humiliantis se nubes penetrabit, donec appropinquet non consolabitur.* Alius legatus est eleemosyna charitatiua. Tobiæ 4. b. *Fiducia magna erit eleemosyna corā summo Deo:* qa fideliter facit legationem suam. Et isti duo legati procurant illis à quibus mittuntur cum cælestibus ciuibus conscribi: ideo potest eis dici illud Lucæ. 10. c. *Gaudete & exultate, quoniam nomina vestra scripta sunt in cælis.*

Gregor. A Et omnis charitas minus quam inter duos haberi nō potest. Nemo enim propriè ad seipsum habere charitatem dicitur, sed dilectione se in alterum tendit, vt esse charitas possit.

Luc. 10. a. Binos ad prædicandū in euangelio mittit dominus discipulos, quatenus hoc nobis tacitus innuat: quia qui charitatem erga alterum non habet, prædicationis officium suscipere nullatenus debet.

Ibidem. Bene autem dicitur, *quia misit eos ante faciem suam in omnem ciuitatē & locum quo erat ipse venturus.* Prædicatores enim suos dominus sequitur, quia prędicatio præuenit, & tunc ad mentis nostræ habitaculum dominus venit. Verba exhortationis præcurrunt, atque per hæc veritas in mente suscipitur.

apud eos ibi memoriale pacis & societatis Bene sit Romanis & genti Iudęorum in mari & in terra in æternum, gladiusq́; & hostis procul sit ab eis. 1 Quod si institerit bellū Romanis prius aut omnibus socijs eorum in omni dominatione eorū, auxiliū feret gens Iudęorum prout tempus dictauerit, corde pleno. 2 3 Et pręliantibus nō dabunt neq; subministrabunt triticum, arma, pecuniam, naues, sicut placuit Romanis, & custodient mandata eorū nihil ab eis accipientes. Similiter autem etsi genti Iudæorum prius acciderit bellum, & adiuuabunt Romani ex animo, prout eis tempus permiserit, & adiuuantibus non dabitur triticū, arma, pecunia, naues, sicut placuit Romanis, & custodient mandata eorum absque dolo. Secundum hæc verba constituerunt Romani populo Iudæorum. 4 Quod si post hæc verba hi aut illi addere vel demere ad hæc aliquid 5 6 voluerint, facient ex proposito suo: & quæcunq; addiderint vel dempserint, rata erunt. Sed & de malis quæ Demetrius rex fecit in eos, scripsimus ei dicentes: Quare grauasti iugum tuū super amicos nostros, & socios Iudæos? Si ergo iterum adierint nos, aduersum te faciemus illis iudicium, & pugnabimus tecum terra marique. D

NICOLAVS DE LYRA.

B 1 Gladiusque & hostis. *nocens eis.*
2 Auxilium feret gens. *i. prout tempus opportunum fuerit.*
3 Corde ple. *i. veraci et absque dolo. Cætera patent vsque ibi:*
4 Quod si, &c hi aut il. *idest, Romani vel Iudæi.*
5 Addere vel demere, &c. *Quæ scripta sunt.*
6 Aliquid volu. *idest, ex communi consensu vtrorumque. Cætera patent.*

CAP. IX.

L. 3. Hist. Iudaic. c. 23. a Interea vt audi. * Iosephus Heb. factum est post reuolutū annum, vt appropinquarent dies mortis Iudæ, & præciperet ei Dominus vel clauderet diem suū, colligeretурque ad populos suos Hassidæos. Obruit autem eum Bacchides cū triginta millibus fortium Macedoniæ: subitò irruens in eum habitantem in Lęsem, & habentem secum quasi tria millia virorum &c.

Rabbanus. Instaurat rursum Demetrius bellum per Bachidem & Alchimum contra Iudam, quia per paganos atque hæreticos C de fide Christi relapsos mūdi princeps contra ecclesiā quotidie nouis artibus veteres insidias ad nocendum instaurat: Cum quibus & *de.c.* misit, cum ad tale nefas perpetrandum validam auxiliatorum manum tradit. Contra quos Iudas cum tribus milibus vadit, quia contra hostes omnes fidei coetus doctorum cum fidelibus præliari disponit, vt per sanctæ Trinitatis fidem hostium cateruam sternat, quæ vana præsumptione superbiendo contra autorem suum se erigere audet. Sed videamus quid hinc scriptum sequitur.

b *Et viderunt.* Quia licet multi in confessione catholicę fidei videantur manere, tamen persecutione exardescēte apparebit, qui fixi fuerint in fide & qui faciete nus in ea esse videbātur. Vnde scriptum est in euangelica parabola quod exorto sole aruerunt segetes, quæ fuerant in petrosa, & terrā multam non habuerūt, quia qui firmas in corde credulitatis radices non tenent, ad tempus credentes, in tempore tentationis recedūt, de tribus ergo milibus nō remāserūt cum Iuda, nisi tātūmodo octingenti viri, quia reprobis E ab ecclesiæ societate defluentibus soli electi qui prędestinati sunt ad æternam beatitudinem percipiendam in stabilitate sanæ fidei permanebunt.

CAP. IX.

a Interea vt audiuit Demetrius, quia cecidit Nicanor, & exercitus eius in prælio, apposuit Bachiden & Alchimum rursum mittere in Iudæam, & dextrum cornu cum illis. Et abierunt viā quæ ducit in Galgala, & castra posuerunt in Masaloth, quæ est in Arbellis, & occupauerunt eam, & peremerunt animas hominum multas. In mense primo anni centesimi & quinquagesimi & secundi applicuerunt exercitum ad Ierusalem, & surrexerunt & abierunt in Berea viginti milia virorum, & duo milia equitū. Et Iudas posuerat castra in Laisa, & tria milia viri electi cum eo. b Et viderūt multitudinē exercitus, quia multi sunt, & timuerūt valde, & multi subtraxerūt se de castris,
1
†
2
3
4
5

a Et

NICOLAVS DE LYRA.

* Interea vt audiuit. *Descripto ducatu Iudæ Machabæi, Hic consequenter describitur ducatus Ionathæ fratris sui. Circa quod primò describitur mors Iudæ. Secundò substitutio Ionathæ, ibi:* Et factum est post obitum Iudę. *Circa primum primo ponitur bellī apparatus, secundò, conflictus, ibi:* Et mouit exercitus. *Prima in duas. Quia primo ponitur apparatus ex parte Gentilium, secundò, ex parte Iudæorum, ibi:* Et Iudas. *Circa primum dicitur:* In-

1 Interea. *i. dum legati Iudæorum cum Romanis tractarent de fœdere & amicitia.*
2 Et dex. *i. aciem fortem quę solebat astare regi à dextris.*
3 Et abierunt. *vbi Iosue filios Israel circumcidit, Iosu. 5. Cætera patent.*
4 Et Iudas. *Hic consequenter ponitur apparatus belli ex parte Iudęorum, & patet vsque ibi:*
5 Et multi. *Iudęi, recedentes occultè timore mortis.*

* 1 Et

MORALITER.

† 1 *Interea vt audiuit.* Per Demetrium qui interpretatur nimis persequens, significatur diabolus qui quando non potest præualere iustis per occultam tentationem, excitat contra eos corporalem tribulationem. vnde dixit sancto Martino: Quocunque perrexerit diabolus aduersabitur tibi. Et tunc excitabit contra eum latrones eum ferociter capientes. vnde subditur:

† *Apposuit Bachid.* Per quos significantur princeps iniquus & pontifex prophanus, & quando coniūguntur ad inuicem faciunt in ecclesia magnam stragem, sicut contigit tempore Arrij, quo Lucius episcopus fuit familiariter coniunctus principi Arriano, qui catholicos persequebatur. Vnde dicit Rufinus in historia ecclesiastica. Eo quoque tempore Lucius Arrianæ partis episcopus post fugas ciuium & exilia, post cædes & tormenta quibus innumeros condemnauit, ad monasteria furoris sui arma conuertit, vastat eremum & bella quiescentibus inducit: tria milia simul aut amplius viros per totam eremum solitaria habitatione dispersos aggreditur, mittens armatam peditum & equitum manum, & illi gladijs obiectabant ceruices, & nihil aliud dicebant nisi, *Amice ad quid venisti?* Sicut per Bachiden & Alchimum describitur hic facta strages magna Iudæ Machabęi & suorum. † MO-

&non remanserunt ex eis nisi octingenti viri. Et vidit Iu 1
das,quod defluxit exercitus suus,& bellum perurgebat eũ,
& confractus est corde,quia non habebat tempus cõgre- 2
gandi eos,& dissolutus est, & dixit his qui residui erant: 3
Surgamus,& eamus ad aduersarios nostros, si poterimus
pugnare aduersus eos.Et auertebant eum dicentes: Nõ po
terimus, sed liberemus animas nostras modo,& reuertá-
mur ad fratres nostros,& tunc pugnabimus aduersus eos.
Nos autem pauci sumus:Et ait Iudas: Absit istam rem face
re,vt fugiamus ab eis. Et si appropiauit tempus nostrum,
moriamur in uirtute propter fratres nostros, & nõ infera- 4
a mus crimen gloriæ nostræ. Et mouit exercitus de castris, 5
b & steterunt illis obuiã. Et diuisi sunt equites in duas par- 6 7
tes,& fundibularii & sagittarij præibãt exercitum ,& pri- 8
mi certaminis omnes potentes. Bachides autem erat in 9
dextro cornu, & proximauit legio ex duabus partibus & 10
clamabant tubis. † Exclamauerunt autem & qui erant ex
c parte Iudæ etiam ipsi, & commota est terra a voce exerci- 11
d e tuum,& commissum est prælium a mane vsque ad vespe-
rum. Et vidit Iudas quia firmior est pars exercitus Bachi-
dis in dextris, & conuenerunt cum ipso omnes constan-
f tes corde,& contrita est dextera pars ab eis, & persecutus
est eos vsque ad montem Azoti. Et qui in sinistro cornu
erant,viderunt quod contritum est dextrum cornu, & se-
g cuti sunt post Iudam, & eos qui cum ipso erant a tergo.
h Et ingrauatum est prælium, & ciciderunt vulnerati mul 12
ti ex his & ex illis. Et Iudas cecidit, & cæteri fugerunt.

A a *Et exe.* Quid est ꝙ promoto exercitu de castris equites in duas partes diuisi narrãtur,nisi qđ inter supbos, & arrogantes nunꝗ vnitas & firma cõcordia seruari potest? Testante scriptura quę dicit: *Inter superbos semp iurgia sunt.* [Prouer.13.b]

b *Et fundi.* (inquit) *& sa.præ.ex.* Quid per fundibularios, & sagittarios, nisi hi qui ad alliciẽdas hominum mentes ad idololatriam siue apostasiã,aut vanis prosperitatum promissionib. blandiendo,uelut rotatu fundę fideles puertere cupiũt, aut minis tormentorũ eos quasi sagittarũ ictib. terrendo decipere contendunt? B Apteque hi perire exercitũ describuntur, quia mos semper fuit persecutorum talibus studiis præuenire exactionem tormentorũ.

c *Et com.e.* Commota est (inquit) terra a voce exercituum, hoc est carnalium corda cõcussa sunt pauore persecutionum.

d *Et com.e.pr.a ma.* cum ab ortu lucescentis fidei vsque ad finem mundi castra diaboli aduersus ecclesiam Dei confligere non cessent,& aduersitates tribulationum nũquam bonis monere desistũt,quia iuxta Pauli sententiam: *Omnes qui piè viuere uolunt in Christo persecutionem patiuntur.* [2.Tim.3.c]

*Ioseph.Heb. Cum immineret Iudæ graue bellum a fronte & a tergo vt cognosceret quod Bachides staret C ab ista parte & fortissimi milites eius secum, transiliit in medium eorum, adhæserũtque ei quidam ex eis qui in Hasmonęis animosiores erant,& pergẽs cõtra Bach. ingrauatũ est bellum supra modũ. Et a principio quidẽ pręlii fusi sunt interfecti in terram duo milia. Et cùm Iudas in ipso certamine vidisset Bachidẽ,cucurrit in uirtute feruoris ad eum,& cædens milites illius strauit innumeros in terram,gladium uibrans ad dexteram & sinistram,ita ut cogeretur Iudas super eos incedere & calcare eos uelut iter, Accedens autem ad Bachidem,habebat gladium acutum,latum,euaginatum, & plenũ sanguine,timensque Bachides faciem eius(nam erat facies eius veluti aspectus leonis in die quo inhiat prædæ suæ, qñ.s. tremor & horror paret ex facie eius, uertens Bachides ceruicem suam,fugit per uiam Azoti. [Hist. Iud. 3.]

e *Vidit Iudas quia firmior est pars exercitus Bachidis in dextris,&c.* Coadunatis secum omnibus qui fuerant constantes corde, contriuit illam, dum coniunctis oportunis fidelium solatiis, doctores sancti Gẽtilium impetum verbo fidei expugnare, & ad tranquillitatem fidei perducere satagunt. Firmior enim illorum pars esse uidebatur qui aperte paganico errore per tormentorum immanitatem contra ecclesiam sęuiebant, quam illorum qui fictis amicitiis dolosè fratribus insidias disponebãt. Sed D Bachidis exercitũ Iudas usque ad finem Azoti persequitur,cum Gentilium furorem prædicatores euangelii ad incendium pij amoris perducere contendunt. Interpretatur.n. Azotus ignis patruelis uel incendium. Et bene ignis patruelis amor ille qui in patriarcharum cordibus seruabat dici potest, quem in filiorum mẽtib. strenuitas doctorũ formare desiderat, ut fiat illud quod de Elia scriptum est, *ut conuertat corda patrũ in filios, & incredulos ad prudentiam iustorũ præparetque domino plebem perfectam.* [Lucæ.1.b] [Rabanus.]

E f *Et qui in sin.* Dextro cornu,quod validius fuit decidẽte sinistrum cornu a tergo Iudam persequitur, quia sopita quodammodo Gẽtilium graui persecutione hæretici sinistra intentione sanctam ecclesiam dolose insidiando, atque occultè quasi a tergo lædendo, nequaquam persequi desinunt. inde sequitur. [† supra 4.b]

g *Et ing. est p.* Ingrauatum est pręlium quando pagani apta persecutione, & hæretici subdola seductione ecclesiam Christi impetunt. Caduntque multi vulnerati ex his & illis, cum mali inuidentes bonis nequitiæ suę telis sautiati discedunt. Et quidam de credentium numero tormentis malorum coacti blasphemare compelluntur. Quod ibi sepissimè euenit, vbi plebs auxilio magistrorum destituuntur. vnde subiungitur.

h *Et Iu.* * Amb. Quia fortitudo non solum secundis rebus,sed etiã aduersis probatur. spectemus Iudæ Machabæi exitũ. Is.n. post uictum Nicanorem regis Demetrii ducem securior aduersus viginti millia exercitus regis tum nongentis uiris,bellum adortus,uolentibus his cedere,ne multitudine opprimerentur, gloriosam magis mortem,quam turpem fugam suasit. *Ne crimen,* inquit, *nostræ relinquamus glorię.* Itaque commisso pręlio, cũ a primo ortu diei in vesperam dimicaretur, dextrum cornu in quo validissimam manum aduertit hostiũ aggressus facile auertit. Sed dũ fugiẽtes seqtur, a tergo vulneri locũ præbuit. Ita gloriosiorem mortem triumphis inuenit. [l.1.of.c.41.] F

*Hegesip. Iudas bello strenuus,consilio bonus,ac prę cæteris fide promptus,quam frequenter innumeras hostium copias parua manu fuderit, nõ est præsentis negotii. Quod tamen breui colligere datur,sæpe prosperis vsu successibus,excitauit in se magnam hostium multitudinem,qua circunfusus vndique dum cedere pudoris existimat refugientibus sociis, in prælium ruit, cæsisque quos aduersus ierat, a latere circumuentus, sed tamen vltus propriam mortem,occiditur. [l.1.excidii Hierosl.c.2.]

Quia trucidatis pastorib. greges ĩ diuersa fugere cogunt. [Rabanus.]

Sicut

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et bel. *quod non poterat conuenienter recedere absque aliquo exterminio suorum per aduersarios insequentes eum.*

2 Et con.e. *videns periculum utrobique.*

3 Quia non habebat tempus.. *qui recesserant de castris suis propter dictam causam.*

4 Moria.in vi. *pro iustitia certando.*

5 Et non inferamus crimen gloriæ nostræ,&c. *si moriamur fugiendo.*

6 Et mo.ex. *Hic consequenter ponitur conflictus, cum dicitur:* Et mouit exercitus *s. Iudæ.*

7 Et diuisi sunt equites. *exercitus Bachidis.*

8 In duas partes & fundibularii,&c. *vt facerent duo cornua siue duas alas equitum.*

9 Et pri.cer. *ad aduersarios deterrendum & penetrandum.*

10 Et proximauit legio ex duabus,&c. *exercitus Bachidis.*

11 Et com.est ter. *tantus.n. erat strepitus clamoris tubarum & collisionis armorum, quod terra videbatur commoueri.*

12 Et ingrauatum est prælium. *nam Iudas & sui erant inter aduersarios inclusi, & sic pugnabant acriter sicut de vita desperati.*

A Sicut in Zacharia propheta in presagio passionis Christi scriptum est: *Percute(inquit) pastorem, & dis.o.gr.* Quod euangelista in passione dñi, ubi ipso comprehẽso a turbis, discipuli omnes relicto eo fugerunt, ad testimoniũ introduxit, quia quod præcessit in capite necesse est ut sequatur in corpore.

Zach. 13. c

a *Et Ion.* Non potest transire sine discipulorũ tristitia, bonorũ magistrorum per occasum mortis temporalis ruina. Inde dicitur, quod fleuisset *Iudã o.po.Is.pla. ma.* Huic quoque simile in passione Stephani inuenitur scriptũ, *quod curauerũt Stephanum viri timorati, &*

Actu. 8. a

B *fecerunt super eũ planctum magnum.* Sed licet dolor abscessus suorum tangat fidelium mentes per compassionem, tamen non deerit eis consolatio, quam habent de futura animarũ requie per certam spẽ. Tristantur.n. sancti aliquo modo in corporis sui dolore, sed nimium lętantur animo de consignata sibi in cęlesti regno mercede, unde Saluator discipulis suis passionis magnitudine & triumphi sui certa remuneratione in euangelio prædicens ait: *Beati estis cum maledixerint homines, & persecuti uos fuerint. & dixerint omnem malum aduersum uos mentientes propter nomen meum: Gaudete in illa die & exultate quoniam merces vestra multa est in cælo.*

Matth. 5.

C *Et Ionathas & Simon tulerunt Iudam.* ✻ Iosephus. Corpus Iudæ ab hostibus sub pacto Simon, & Ionathas fratres eius redimentes, perduxerunt ad Modin villam, ubi & pater eorum sepultus erat, lugente eum per multos dies populo Hebræorum, & honorante secundum communem & legitimam consuetudinem. Finis quidem talis Iudam inuenit, virum fortem, & magnũ, & bellicosum & mandatorum patris sui memorem, & omnia pro libertate ciuium & facere & pati paratum. Tali ergo virtute plenus magnam sibi gloriam & monimenta seruauit, liberãs gẽtẽ a Macedonũ seruitute. Qui cũ principatũ sacerdotii tribus annis habuisset hoc ordine defunctus est.

li. 12. antiq. c. 18.

✻ Dion. Areo. Defuncti viri christiani corpus propinqui sancta propinquitate, morumq; similitudine, ipsum qui talis est prędicant quod ad optatum peruenerit victorię finem, auctorique victoriæ laudes cum gratiarum actione persoluunt, seipsos quoque orantes ad similem requiem admitti. Sumentes autem ipsum ad Põtificem ducunt, quasi coronis donandum sacris. Hunc ille libenter suscipit, eaq; peragit, quæ diuino instituto super sancte quiescentibus fiunt.

l. de eccl. hier. c. 7.

✻ Aug. Non sunt contemnenda corpora defunctorũ maximeque iustorum atque fideliũ, quibus tanquã organis & vasis ad omnia bona opera sanctus vsus est spiritus. Si enim paterna vestis, & annulus, ac si quid huiusmodi, tanto charius est posteris, quanto erga parẽtes maior extitit affectus, nullo modo ipsa spernenda sunt corpora, quę multo familiarius atq; cõiunctius q̃ quælibet indumenta gestamus. Unde & antiquorũ iustorũ funera officiosa pietate curata sũt: exequiæ celebratę, & sepultura puisa: ipsique dũ viuerẽt, de sepeliẽdis, vel ẽt trãsferẽdis suis corporib. filiis mãdauerũt. Et Tobias sepeliendo mortuos, Deũ pmeruisse, teste angelo cõmẽdatur. Ipse quoq. Dñs religiosæ mulieris bonũ opus prędicat prædicandumque comendat quod vnguentum preciosum super membra eius effuderit, atque hoc ad sepeliendum fecerit, &c.

l. 1. ciuit. c. 13.
Gene. 23. 25. 49. 50.
To. 2. & 12.
Matt. 26.
Mar. 14.

✻ Hiero. Modin vicus est iuxta Diospolim, unde fuerũt Machabæi quorum hodieque ibidẽ sepulchra monstrãtur. Sat itaque miror quomodo Antiochiæ eorum reliquias ostẽdant, aut quo hoc certo auctore credatur.

In loc. Heb.

b *Et cætera.* Multa sunt bella & uirtutes quas faciũt sancti imo dñs in eis, quarũ oĩum notitiã nemo pcipere po

Rabban.

test, sed in solius agnitione permanent autoris. Unde de ipsis dominus in euangelio ait: *Oues meæ vocem meã audiũt & ego dominus agnosco eas.* Et item: *Gaudete(inquit) & exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cælo.* Et item: *Vestri(ait) capilli capitis omnes numerati sunt, & capillus de capite uestro nõ peribit.* De quo & alibi scriptum est: *Nouit dominus qui sunt eius.* Et item: *Ipse solus nouit corda omniũ filiorum Adam* Hinc & in psal. propheta ait: *Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina uocat.* Et itẽ: *Mirabilis (ait) Deus in sanctis suis, ipse dabit uirtutem & fortitudinem plebi suæ.* Unde necesse est, ut dicãt singuli: Dicant & omnes: *Benedictus dominus qui fecit mirabilia magna solus. Et benedictum nomen maiestatis eius in æternum & in seculum seculi.*

E
Ioan. 10.
Luc. 10.
Matt. 10.
2. Tim. 2.
2. Paral.
Actu.
Psal. 146.
Ibid. 67.
Ibid. 71.

Et Ionathas & Simon tulerunt Iudam fratrem suum, & 1
a sepelierunt eum in sepulchro patrum suorũ in ciuitate
Modin. Et fleuerunt eũ oĩs populus Israel plãctu magno, †
& lugebant dies multos, Et dixerunt: Qũo cecidit potẽs,
b qui saluum faciebat populum Israel? Et cætera verba bellorum
Iudæ & virtutũ, quas fecit, & magnitudinis eius,
c non sunt descripta, multa.n. erant valdè. Et factũ est post 2
obitũ Iudæ, emiserunt iniqui in oĩbus finib. Israel, & exor 3
d ti sunt omnes qui operabantur iniquitatem. In dieb. illis 4

c *Et factum est.* In prioribus ubi de Matathiæ morte cõmemoratum est, scriptum reperitur, q ipse cẽtesimo & quadragesimosexto anno defunctus sit, in cuius locum surrexit Iudas filius eius, & pręliabatur prælium Israel. Similiter etiam in sequẽtib. scriptum inuenitur, q Ionathas post Iudã fratrem suum sumpserit principatũ, post quem Alchimus anno cẽtesimo quinquagesimotertio præcepit destrui muros domus sanctæ, & opera prophetarum, qui & mortuus est tempore illo. Iosephus autẽ narrat, q postquam Alchimus, qui & Ioachin, tenẽs principatum sacerdotii quatuor annis, interierit, sacerdotiũ Iudę populus contradiderit, ipsumq; dicit, postquã principatum sacerdotii trib. annis ministrauerit esse defunctum. In his omnib. conijci datur, q Iudas post mortem Mathatiæ patris sui ducatũ populi gereret septẽ annis, in quib. per quadriennium Antiochi duces de Iudæa dimicando expellens, & templũ ab idolorum imaginib. emũdans, patrias leges post hæc suis ciuib. reddidit olympiade centesimaquinquagesimaquarta. Sicq; accepit principatũ sacerdotii, & tres annos in eo expleuit. Unde & in chronicis inuenit Ionathas 6. anno Demetrij Sotheris, Iudæorum ducatum accepisse quem tenuit decẽ & nouem annis, post mortem videlicet patris sui Matatiæ, decem annis, olimpiade centesimaquinquagesimaquinta.

E
F

Illa ergo prauorũ infestatio quæ post obitũ Iudę inquietauerat filios Israel, mysticè significat quod ablatis bonis doctorib. dispendium non minimũ fideles sentiãt auditores, cum occasione percepta non solũ pagani, sed etiam hęretici grauib. persecutionibus fatigant ecclesiã Dei. Hinc Paulus Ierosolymam profecturus conuocatis maioribus Ephesiorum inter alia dixit: *Nunc ecce ego scio quia amplius non uidebitis faciem meam vos omnes per quos transiui prædicans regnum Dei. Quapropter contestor vos hodierna die, qua mundus sum a sanguine omnium. Nõ enim subterfugi quo minus annuntiarem omne consilium Dei vobis. Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritussanctus posuit episcopos regere ecclesiã Dei quam acquisiuit sanguine suo. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi, & ex vobisipsis exurgent uiri loquentes peruersa, ut adducant discipulos post se, propter quod uigilate memoria retinẽtes, qđ per triennium die ac nocte non cessaui lachrymis, monẽs vnũquemque vestrum, & nunc commendo vos Deo & uerbo gratiæ ipsius, quia potens est ædificare & dare hæreditatẽ in sanctificationibus.*

Mystice
Act. 20.

d *In diebus illis facta est fames m.* Fame oborta tradidit se Bachidi omnis regio, quia deficiẽtibus prædicatoribus propter famem verbi Dei vnde animę saginari debuerunt (quia secundum veritatis sententiam: *Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*) quidam tormentis coacti, quidam vero vanis suasionibus illecti de ecclesiasticorum numero tradunt se gentibus. Qui amicos ueri Iudæ (quem testante scriptura laudãt)

Matt. 4.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et Iona. *non tunc sed post prælium corpus eius ab hostib. redimendo, ut dicit Iosephus libro antiquitatis Iudicæ. xij.*

Diuisio

2 Et factum est post obitũ. *Descripta morte Iudæ, hic consequenter describitur substitutio Ionathæ. Circa quam primo ponitur instituendi necessitas, secundo, institutionis solemnitas, ibi:* Et congregati sunt. *tertio, inde consurgens aduersitas, ibi:* Et cognouit Bachides. *Circa primum dicitur.* Et factum est, &c. *Percusso enim pastore inuaserunt gregem lupi rapaces.*

3 Et exorti sunt. *Viuente enim Iuda erant quasi mortui, sed ipso mortuo erexerunt sua cornua.*

4 In diebus illis &c. *Tum ex defectu culturæ propter guerrã.*

MORALITER.

† *Et fleue. eum. o.p.* Per quod significat, quod mos boni principis vel prelati debet ab omnibus plangi.

4 *In dieb. illis facta ẽ fames magna valde, & tradidit se Bach. o.r.*

prin-

† Per

omnes fratres sui perscrutantur,& cum inuenerint, illu A dentes uindictam exercent in illos. Hanc ergo interpretationē cognoscit euenisse primis temporib ecclesiæ cultoribus Christi, omnis qui ecclesiasticam historiam legit. Sed & spiritales nequitiæ quæ antiqui hostis deseruiunt voluntati, cū viderint animas hominum pane verbi Dei carere, student eos in errorem mittere,& ad uitia pertrahere, quatenus de amicis Iudę efficiant prędam satanæ & vasa Dei pabulū ignis ęterni.

a *Et facta est.* Postquam.n. non est visus propheta in B Israel facta est tribulatio magna, qa cessante doctrina ī populo Dei peccatorū excreuit plaga, & C inde in eos verberū processit uindicta. Vnde necesse est ut doctores ecclesiæ sint studiosi ad docendū subiectos, & auditores sint intenti ad audiendū verbū Dei. Hinc quoque per Salomonē dr: *Doctrina bona dabit gratiam. Labia aūt sapientium custodiunt eos. Vbi non sunt boues, præsepe vacuū est, vbi plurimæ segetes, ibi manifesta fortitudo bouis. In omni opere bono erit abundantia, misericordia & ueritas præparant bona.* (l.3.c)

facta est fames magna valdè,& tradidit se Bachidi oīs re- 1
gio eorum cum ipsis. Et elegit Bachides impios uiros,& 2
constituit eos dominos regionis, q̃ exquirebant & pscru- 3
tabantur amicos Iudæ, & adducebant eos ad Bachidē, & 4
a vindicabat in illos. Et illudebāt. Et facta est tribulatio ma 5
gna in Israel, qualis nō fuit ex die qua non est uisus pro-
b pheta in Israel. Et congregati sunt oēs amici Iudę,& dixe 6
runt Ionathæ: Ex quo frater tuus Iudas defunctus est, vir
similis ei non est qui exeat cōtra inimicos nostros, Bachi-
den & eos, qui inimici sunt gentis nostræ. Nūc itaq; te ele
gimus hodie pro eo esse nobis in principem & ducem ad
c bellandum bellum nostrum. Et suscepit Ionathas tempo- 7
re illo principatum & surrexit loco Iudę fratris sui. Et co 8
gnouit Bachides, et quęrebat eum occidere. Et cognouit 9
Ionathas et Simon frater eius, et omnes qui cum eo e- 10
d rant, et fugerunt in desertum Thecue, et consederunt 11
e ad aquam lacus Asphar, et cognouit Bachides, et die 12 13
sabbathorum venit ipse, et omnis exercitus eius trans 14
Iordanem. Et Ionathas misit fratrem suum ducem popu- 15 16
li, et rogauit Nabuthęos amicos suos, ut commendaret il 17
f lis apparatum suum, qui erat copiosus. Et exierūt filii Ia-

b *Et congreg.* Quid est ꝙ post obitum Iudæ legitur Ionathas a populo ad sacerdotium eligi, ut suppleat locū fratris sui, nisi quod obeuntib. per martyrium primum doctorib. ecclesiæ, successores eorum administrāte Spiritus sancti gratia in locum ipsorum substituuntur? Cuius ad ministrationis efficaciam nominis Ionathæ interpretatio demonstrat. Interpretatur.n. colūbę donū sicut superius demonstratū est, admonēs prædicatores verbi quatenus dignè ducatus sui officium in plebe Dei gerant,& defensionem congruam contra hostes subditis impendant. Sed sicut prioribus, ita sequentib. populi Dei doctoribus ab infidelib. atque hęreticis truculenta nascuntur bella,& sæua hostiū aduersatur inimicitia. Vñ sequitur.

c *Et fuge. Iona.* Fugit Ionathas imminente bello cū suis in desertū Thecue, quia exardescente hostium persecutione doctores sancti cū suis sequacib. cælestis aulę precib. penetrant secretū, vt ibi inuocando omnipotentis Dei inueniant auxiliū, quē tota intētione cordis venire sibi postulāt in adiutoriū. Thecue.n. īterpretatͬ tuba siue clangor. Quod autem subiungitur. D

d *Et conse. ad aq. la.* Significat vocare compunctis lachrymis eos, quo facilius omnipotentis Dei impetrare satagant solatium, qñ nō alibi, sed eius pietatis solummodo expetunt refugium. Vnde Asphar interpretatur fodit sicue humus, quia qñ cor intus salubriter cōpūgitur, humor lachrymarum ab oculis ad prouocandum misericordiā Dei largius foris effunditur.

e *Et co. Ba.* Quid est ꝙ Bachides in die sabbathorum trans Iordanem cū exercitu venit cōtra Iudæos, nisi ꝙ persecutores Christianorū paci & quieti ecclesię inuidentes cum tumultu irrumpendo baptismi sacramentum conturbare,& fidei statū subuertere student? Et ad hoc Nabuthęos amicos suos in auxilium prouocant, quia hæreticos ad E contitionē fideliū, ęquè maleuolos sibi associant. Nabuthęi.n. ut quidā affirmant, prophetantes interpretātur. Et aptè hæretici hoc in loco prophetantes dici pnt, non vt sanæ fidei docendo cōmendent veritatem, sed erroris secundū cordis sui nequitiam depromant falsitatē. Vnde & in lege prophetæ qui vana somniabant,& diuinabant mendacia, secundū sententiā dñi F morti diiudicabantur. Quod certissimum est hæreticis euenire, qui se per schismatas & secta inutiles separant a Deo, & per errorem atque plasphemiam coniungunt diabolo.

✠ Ioseph. Ionathas cognoscēs Bachiden contra se venisse, mittit fratrem Ioannē qui Gaddis dicebatur, ad Nabuthæos Arabas, vt apud ipsos deponerent supellectilē, vsquequo pugnarent contra Bachiden, erant enim amici. Ioannem vero euntem ad Nabuthęos, insidiis collocatis in Madaba ciuitate, filii Amarei capiunt vna cum suis & rapientes omnia quæ portabant, occidunt Ioannem & omnes socios eius,&c. (l.13.antiq.c.1.)

f *Et exierunt filij Iambri ex Madaba.* Quid per filios Iābri, nisi uoluptuosi istius mundi exprimuntur, qui exire ex Madaba hoc est ex natiuitate dicuntur, cū concupiscentiam carnalem quā originaliter ex parte carnis contraxerunt, sine permutatione uisitare contendūt. Hi ergo. Com- (Rabban. Mysticè.)

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et tradidit se Bachidi. *Ad seruiendum sub tributo regi.*
2 Et elegit Bachides,&c. *De Israel.*
3 Et perscrut. *Quia cognoscebāt eos, & sciebāt latibula eorū.*
4 Et vindicabant. *Contemptibiliter eos iugulando.*
5 Et facta est. *Et hæc fuit necessitas instituendi ducē loco Iudæ.*
6 Et cong. sunt. *Hic consequenter describitur institutionis solēnitas, nam ad hoc fuit populus congregatus, ut electio Ionathæ fieret certius & solennius,& patet litera.*
7 Et co. Ba. *Hic consequenter describitur insurgens aduersitas. Et diuiditur in tres partes, quia primo persecutio Ionathæ, secundo mors Iohannis fratris sui interponitur, ibi:* Et misit fratrē suū. *tertio, scriptura ad primum reuertitur, ibi:* Et audiuit Bachides. *Circa primum dicitur:* Et cog. Bach. *institutionem Ionathæ.*
8 Et quę. cum occid. *diuersis viis & machinationibus, quas cognoscens Ionathas declinauit cautè, ideo subditur.* Et
9 Et fug. *quousque p. sset exercitum aggregare.*
10 Et cons. ad aq. *idest, iuxta aquam.*
11 Lac. *iste lacus est mare mortuū, q alibi dicitur lacus Asphalti.*
12 Et co. Bachid. *per suos exploratores.*
13 Et die sab. *in contemptum festiuitatis Iudaicæ, & ut Iudæi non defenderent se, sicut de quibusdam dictum est su. ij. c. vel saltem ut minus uoluntariè sumerent arma illa die.*
14 Et Io. mi. *hic consequenter mors Iohannis fratris Ionathæ interponitur, & primo ponitur eius occisio dolosa per insidias sibi positas in uia, ideo dicitur.* Et Io. *mittens aliquos de populo cum Iohanne ipsum præcedente.*
15 Et ro. Na. *vt habetur sup. 5. c.*
16 Vt com. *per modum custodiæ usque ad diem belli cū Bachide. Aliqui libri sic habent. Vt commodarent illis, &c. i. vt Nabuthæi accommodarent Ionathæ & fratribus eius tentoria sua & arma.*
17 Et exierunt fi. Iam. *insidiantes Iohanni.* Et

MORALITER.

✠ Per qđ significatur, qđ pp defectū prædicationis uerbi diuini & sumptionis eucharistiæ sacramēti, qbus homo spiritualiter uiuit populus traditur dæmonis potestati.

6 *Et cong. sunt o.* Per hoc ꝙ Iuda defuncto substitutus est Ionathas, qui interpretatur colūbę donū significatur, ꝙ post mortem boni prelati electores debent esse multū soliciti, vt habeant successorem qui sit plenus gratia Spiritus sancti, qui in specie columbæ apparuit in baptismo Christi. Per autem ꝙ Bachides quærebat Ionathā occidere, significatur quod diabolus multū est solicitus qualiter possit bonum prælatum subuertere, sicut dictū est sup. 3. c. de Andręa episcopo Fundanæ ciuitatis.

17 *Et exierūt.* Iābri dies amaricās interpretatur, & iō per

a *Compre. Io. & omnia quæ ha.* & abierũt habentes ea, cum
A aliquem de filiis ecclesiæ iam baptismatis vnda ablutũ, & gratia Dei renatum, per illicita desideria ad se rapiũt, & studia bona quib. militabat Deo peruertentes ad illecebras voluptatum peruertunt. Sed Ionathas & Simon vlcisci ea cupiẽtes, sponsum, qui duxit filiam vnius de magnis principib. Chanaan in ambitione magna cum omni suo apparatu & amicis suis subuertit atque occidit, quãdo doctores sancti aliquos eorũ quos toto nisu cõspiciũt
B voluptatib. mundi inhiare, & ad luxuriam procliues esse (quã princeps eius seculi ad decipiendum ardẽtes quosque in concupiscẽtia carnis proponit ad societatem suã omnes ptrahendo) ab intentione praua eripiunt, atq; in eis hoc quod nociuum fuit & reluctans diuinis mandatis mucrone diuini verbi occidunt. Talis n. victoria bene his cõdecet, qui ex magisterio cælesti didicerunt *diligere inimicos suos, & benefacere his qui oderũt se, orare pro persequentibus, & calumniantibus sibi, benedicere maledicentib. & nõ remaledicere.* Qui cæsorũ
C spolia accipiunt, qñ totos nisus eorũ in vsum ecclesiasticũ conuertunt. Vnde aptè subiungitur.
b *Et cõuersæ sunt nu. in luc. & uox mu. in la.* quia vanam lætitiam mũdi in luctũ pœnitentię, & varios locos ac carmina inutilia in psalmodiam diuinam cum compunctione lachrymarum sancti prædicatores docent eos commutare, quos salutifera præda rapiunt, & a uita carnali ac veteris actibus hominis funditus occidunt. Sicque reuertuntur ad ripam Iordanis, cum eos perducunt ad statũ Christianæ religionis, atque ad perceptionem sacri baptismatis, vt ibi euangelicus D expleatur ritus, pro quo labor exercebatur totus.

c *Et audiuit Bach.* Cum persecutores fidelium sabbatho spiritali quo vacant ipsi cultores Christi a terrenis cupiditatib. ad audiendum verbum Dei, & laudem domini concinendum, per inuidiam concitati perturbare eos contendũt. & sacramẽtum baptismi p pœnitentiam secularem contaminare nituntur. Ionathas mysticos suos incitat ad pugnam spiritualẽ, hoc est, vt per constantiam mentis & E robur fidei pugnẽt ex aduerso contra inimicos suos, non q dimicãdo aut feriendo eos lædant, sed per patientiã & mãsuetudinem tolerando, ac beneficiis remunerando melius vindicãt: secundũ illam sententiã saluatoris qua discipulis suis ait: *Audistis quia dictũ est antiquis: Oculum pro oculo, & dentẽ pro dente: Ego autem dico uobis non resistere malo, sed si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe ei & alterã. Et ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei et palliũ.* Et item. *In patientia vestra possidebitis animas uestras.* Hinc & Paulus ait. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit potum da illi. Hoc enim faciens carbones ignis cõgeres super caput eius. Noli vinci a malo, sed uince in bono malum. Talib. enim hostijs promeretur Deus,* qui dat victoriam suis seruis, & prosternit inimicos eorũ sub pedibus ipsorum. Vnde in posterioribus scriptũ est, quod Ionathas cum Bachide composuerit pacem, & quod iu F rauerit Bachides nihil se ei facturum mali omnib. diebus vitę eius, reddideritque ei captiuitatem, quam prius erat prædatus de terra Iuda.

Marginalia: Lucæ. 6. d; Mystice; Matth. 5; Lucæ. 21; Rom. 12; Ibidem; Infra c. 9

bri ex Madaba, & comprehenderunt Iohannẽ, & omnia 1
a quæ habebat, & abierunt habentes ea. Post hæc verba re- 2
nuntiatũ est Ionathæ & Simoni fratri eius, quia filii Iam
bri faciunt nuptias magnas, & ducunt sponsam ex Ma-
daba filiam vnius de magnis principibus Chanaã cum 3
ambitione magna. Et recordati sunt sanguinis Iohan- 4
nis fratris sui, & ascenderunt, & absconderunt se sub te
gumento montis, eleuauerunt oculos suos & viderunt, 5
& ecce tumultus & apparatus multus, & sponsus pro- 6
cessit & amici eius, & fratres eius obuiam illis cum tym
panis & musicis, & armis multis. Et surrexerũt ad eos ex
insidiis, & occiderunt eos, & ceciderunt vulnerati multi
& residui fugerunt in montes, & acceperunt omnia spo-
b lia eorum, & conuersæ sunt nuptiæ in luctum, & vox mu
sicorum ipsorum in lamentum. Et vindicauerunt vindi 7
ctam sanguinis fratris sui, & reuersi sunt ad ripã Iorda- 8
c nis. Et audiuit Bachides, & venit die sabbathorũ vsq; ad
oram Iordanis in virtute magna. Et dixit ad suos Iona-
thas, Surgamus & pugnemus contra inimicos nostros. 9
Non est n. hodie sicut heri & nudiustertius. Ecce n. bellũ
ex aduerso, aqua vero Iordanis hinc & inde, & ripę, & pa
ludes, & saltus, et non est locus diuertendi. Nũc ergo cla
mate in cælum, vt liberemini de manu inimicorum ve- 10
strorũ. Et cõmissum est bellum. Et extendit Ionathas ma
num suã percutere Bachiden, & diuertit ab eo retro, & 11
dissiliit Ionathas, & qui cũ eo erant in Iordanẽ, & trãsna
tauerunt ad eos Iordanẽ. Et ceciderunt de parte Bachidis
die illa mille uiri, & reuersi sunt in Ierusalẽ. Et ędificaue 12
runt ciuitates munitas in Iudæa, munitionẽ quæ erat in
Iericho, & Ammaũ, & in Bethoron, & Bethel, & Thãna-
thã, & Phara, & Thopo muris excelsis, & portis & seris.
Et posuit custodiã in eis, vt inimicitias exercerẽt I Israel.
Et muniuit ciuitatem Bethsuram & Gazaram & arcẽ, &
posuit in eis auxilia, et apparatũ escarum, & accepit filios 13

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et com. Io. *& ẽt occiderunt eũ, vt habetur in parte sequẽti.*
* 2 Post h. *Hic consequenter ponitur vindicatio Iohãnis, & patet litera vsque ibi.* 3 Cum am. m. *idest, cum apparatu magno & pompa.*
4 Et re. sunt. *Ex quo patet, qđ Iohannẽ occiderant, vt dictũ est.*
5 Et ecc. tu. *ex multitudine venientium.*
6 Et s. pro. *obuiã illi q adducebãt spõsam. Cętera patẽt vsq; ibi.*
7 Et re. sunt. *s. ad mare mortuũ i loco pdicto, q dicitur hic ripa Iordanis, nã Iordanis trãsit p ipsũ mare mortuũ vt habetur Ios. 3.*
8 Et au. *hic consequenter scriptura reuertitur ad illud quod supra propositum est, scilicet, persecutio Ionathæ ab ipso Bachide, & primo ponitur eorum conflictus, secundo, Alchimi decessus, ibi.* Et anno. cen. ter. *Bachidis recessus, ibi,* Et uidit Bach. *Circa primum patet litera ex prædictis vsque ibi.*
9 Non est en. h. *hoc dixit Ionathas ad animandum suos, ostendens quod non patebat locus fugæ.*
10 Et ext. *Tãtum n. valuit, quod eũ interfecisset nisi retrocessisset.*
11 Et dissiliit Iona. *ad persequendum Bachiden & eius gentẽ.*
12 Et reuersi su. *s. Bachides & sui. Cęte. patent vsque ibi.*
13 Et accepit filios p. *i. principalium Iudæorum.*
* Ob-

MORALITER.

Iambri voluptas carnalis significatur, quo dies dicitur: quia delectabilis est in principio, sed dicitur amaricans, eo quod tristabilis est in termino, vnde dicit Boetius. ij. de con. Tristes uero uoluptatum esse exitus quisquis libidinum suarum reminisci volet, intelliget. Igitur filii Iambri sunt homines uoluptatibus corporis dediti, & isti capiunt Iohannem, quando malis persuasionibus gratiosum iuuenẽ ad luxuriam pertrahũt, & sic eũ spiritualiter occidũt. Sed Ionathas & Simon uindicãt istud factum, quando sacri prædicatores gladio uerbi Dei, luxuriosos occidunt quantum ad vitã malã pristinã, ipsos p trahendo ad mũditiæ castitatẽ. De tali occisione dicitur Act. x. g. *Surge Petre oc. & man.* de cõuersione Corn. & amicorũ suorum de Gentilitate ad Christianitatis statum.
8 *Et au. Ba.* Per hoc significatur. q diabolus fortius impugnat hoĩes sanctos in solennibus diebus, eo quod peccatũ ex sanctitate tẽporis aggrauatur, & pp hoc homines deuoti tunc debent diaboli tentationibus reniti, & ad hoc alios exhortari, sicut Ionathas se & suos disposuit ad resistendũ fortiter Bachidi, vt dr̃ in litera sequẽti.
† Et

principũ regionis obsides, & posuit eos in arce in Ierusalẽ 1
a in custodiã. Et anno centesimoquinquagesimotertio mẽse 2
secũdo præcepit Alchimus destrui muros domus sãctæ in- 3 4
b terioris, & destrui opera prophetarũ. Et cœpit destruere. In- 5
tempore illo percussus est Alchimus, & impedita sunt ope 6 7
ra illius, & occlusũ est os eius, & dissolutus est paralysi: nec 8
c vltrà potuit loqui verbũ, & mandare de domo sua. Et mor 9
tuus est Alchimus in tempore illo cum tormento magno.
d Et vidit Bachides quoniã mortuus est Alchimus, & reuer- 10
e sus est ad regem, & siluit terra annis duobus. Et cogitaue- 11
runt omnes iniqui dicentes: Ecce Ionathas, & qui cum eo 12
sunt in silentio, habitant confidenter. Nunc ergo ad duca-
mus Bachiden, & comprehendet eos omnes vna nocte. Et
abierunt, & consiliũ ei dederũt. Et surrexit, vt veniret cum
exercitu multo. Et misit epistolas socijs suis occultè, q̃ erãt
in Iudæa, vt comprehenderent Ionatham, & eos qui cum 13
eo erant sed non potuerunt quia innotuit eis consilium eo
f rum. Et apprehendit de viris regionis, qui principes erant 14
g militiæ quinquaginta viros, et occidit eos. Et secessit Iona 15
thas, et Simon, et qui cum eo erant in Bethbessen, quæ est 16 17
in deserto, et extruxit diruta eius, et firmauerunt eam. Et
cognouit Bachides, et cõgregauit vniuersam multitudinẽ
suam, et his qui de Iudæa erant denuntiauit. Et venit, et ca-
stra posuit desuper Bethbessen, et oppugnauit eã dies mul

A a *Et anno cen.* Diximus superius, q̃ Alchimus contaminator legis, & proditor patriæ significaret hæreticos; qui testamentum Dei sectis nefandis prophanare, & ecclesiã Dei perturbare non metuunt. Hic modo. *Destrui m. domus san. int. & dest. opera pr.* demoliri commemoratur, qđ cõuenienter aptari põt ipsis hæreticis, qui nõ solum oracula prophetarum vanis traditionib. deprauare, sed et munimentũ fidei q̃ in cordibus credẽtiũ ad cõseruationẽ iustitiæ legis Dei intẽta mẽte custoditur, qualicunq; modo possint violare atq; dissipare cõtendunt, sed videamus, quid sequitur.

b *In tempore.* i. quia licet nimio fastu superbiant hæretici, licet ad tempus præualere fidelibus per subsidia potentum huius mundi videãtur, tamen omnipotentis Dei iuditio in fine subuertentur, & dissoluetur vigor prauæ volũtatis eorum, q̃ñ quod volũt ad effectum perducere non possunt. Nec et de domo sua hoc est de subsequẽti cõuersatione sua imminente iam superni iudicis sentẽtia ordinare licet, sed fiet illud quod per Psalmis. dicitur. *Disperdet dominus vniuersa labia dol. & lin. m. Qui dixerunt, linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt quis noster dominus est?*

c *Et mor. est.* quia perdurantibus hæreticis in sua nequitia vsq; in finem præsentis vitæ, *mors subsequetur, secunda, & mittentur.* iuxta sententiam Apocalyp. Io. *in stagnum ignis æterni. Et cruciabuntur igne, & sulphure in conspectu Angelorum Sanctorum, & in conspectu agni, & fumus tormentorum eorum ascẽdet in sæcula sæculorum. Nec habebunt requiem die ac nocte, qui adorauerunt bestiam, & imaginem eius. Et commanducant linguas suas præ dolore, & blasphemant Deum cæli præ doloribus, & vulneribus suis, & non egerunt fructuosam pœnitentiam ex operibus suis,* quia se ante dum licuit, purgare noluerunt ab erroribus suis.

d *Et vidit Ba. q. mo. est Al. & r. est ad re. & si. t. a. d.* Annis duob. siluit terra, cũ a psecutione infideliũ, & hæreticorũ infestatione pacẽ habuit ad tempus s̃m illud quod in Actibus Apost. legitur. *Ecclesia quidem per totam Iudæam, & Galilæam, & Samariam habebat pacem, & ædificabatur ambulans in timore domini, & consolatione Sancti Spiritus replebatur.* Sed quia diuturna, & permanens non erit pax, & securitas in præsenti vita, manifestat sequens sententia. vbi ita scriptum est. D

e *Et co.* Inuident hostes vniuersi paci, & quieti ecclesiæ Dei. Vnde extorti successũ felici bonorum, quærũt ad nocendum auxilia prauorum, quod designat epistola Bachidis occultè missa socijs suis qui erant in Iudæa vt cõprehenderẽt Ionatham, & eos qui cum eo erãt in Iudæa, quia cum persecutores sequi extrinsecus non præualent tormentis subuertere confessores Christi, construunt dolos intrinsecus p̃ falsos fratres, qui videntur in ecclesia cõmanere, vt quos illi non potuerunt gladio, hos illi decipiãt dolo, vnde, & Paulus Apostolus sæpe in epistolis suis conqueritur falsorũ fratrũ fraudẽ, qui subintroierunt, vt peruerterẽt veritatem euangelij, sed nõ potuerunt quia innotuit eis eorũ cõsiliũ. Agit. n. industria boni Doctoris, vt plebs sibi subiectorũ p̃uidere, & cauere sciat astutiã peruersorũ. E 1. Cor. 11. f.

f *Et appr.* (inquit) *de vi. re. q prin. e. mi. quin. vi. & occ. eos.* Qui sũt illi quinquaginta d̃ viris regionis, q̃ principes erãt militiæ, & occidebant a Bachide, nisi hi q̃ superficie literæ legali cõtẽti, Pẽtateuchũ legis nõ spiritaliter sed carnaliter in circũcisione, & ceremonijs superuacuis obseruare volũt? Quos redarguit Doctor gẽtiũ scribẽs ad Gala. vbi ait: *O insensati Galathæ, qs vos fascinauit? Quõ cõuertimini iterũ ad infirma, & egena elemẽta quib. denuo seruire vultis? Dies obseruatis, & mẽses, & tẽpora, & annos. Timeo ne forte sine cã laborauerim in vobis. Currebatis bene. Quis vos impediuit veritati nõ obedire? Persuasio hęc nõ est ex eo q vocat vos. Modicũ. n. fermenti totã massam corrũpit. Ego confido de vobis in domino, q̃ nihil aliud sapiatis. Qui aũt cõturbat vos, portabit iudicium quicunq; est ille.* Talibus aũt per fraudem hostis antiqui in animæ morte peremptis videamus quod sequitur. Gala. 3. a. Ibid. 4. b. Ibid. 5. b. Ibidem. vt suprà.

g *Et sec.* Quid est q̃ Ionathas tumultuãte Bachide se recolligit cũ suis in Bethbessẽt, q̃ est in deserto, & extruit diruta eius, cõfirmãs eã nisi cũ p̃dicatores sancti cũ viderint persecutorum præualere manũ, ita vt nõ possint cũ prædicationis verbo procedere in publicũ, ad tp̃s secedunt in loca secreta? quatenus ibi ieiunijs, & orationib. operã dẽt, & quicquid

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Obsi. *ne rebellarent se Ionathę sociando.* 2 Et anno centesi. *Hic consequẽter describitur Alchimi decessus, & primò ponitur cã, cũ dicitur.* 3 Præcep. Al. *i. sanctorum, q̃ erat interior pars templi.*
4 Et dest. *nã secundũ templum de quo loquitur ædificatũ fuit per exhortationẽ, & adiutoriũ Aggei, & Zachariæ prophetarũ 1. Esd. 6*
5 In tempore illo. *a Deo.* 6 Et impedita. *maligna.*
7 Et occlus. est. *quia factus est mutus.*
8 Et manda. de do. *i. non potuit ordinare de reb. suis, & famila.*
9 Et mor. est, &c. in tormen. magno. *Dei iuditio iusto.*
10 Et vidit Ba. *Hic cõsequẽter describitur recessus Bachidis de terra Iuda cũ dicitur.* Et vidit. *pp cuius institutionem in sacerdotem venerat in Iudæam, vt habetur in prin. huius ca. & sic habuit causã reuertendi.* 11 Et cogita. *Hic conse. primò ponitur eius reditus ad Iudæam, & secundò totalis eius recessus ab ea, ibi.* Et iratus. *Circa primum dicitur.* Et cogitauer. omnes ini. *de populo Israel.*
12 Ecce Iona. &c. habit. conf. *non præcauentes sibi de bello propter quod de facili poterant capi. Cętera patent vsque ibi.*
13 Vt com. Io. & eos qui. *latenter & dolosè.*
14 Et apprehendit. *s. Ionathas.*
15 De viris re. *i. Iudæis.*
16 Qui principes erant militiæ. *i. ductores illorum qui volebãt Ionatham, & socios eius capere.*
17 Et secessit Io. in Beth. &c. *Vt haberet fortaliciũ pro refugio.*
* 1 Et

MORALITER.

† 1 *Et anno cen.* per hoc qđ Alchimus præcepit destrui muros domus sanctæ significatur, q̃ malus prælatus destruere nititur sacras obseruationes Ecclesiæ, & per opera prophetarum significantur opera Apostolorum, nam & ipsi prophetiæ spiritum habuerunt. Destruit enim eorum paupertatem bona pauperum sibi retinendo, & eorum humilitatem vltra modum superbiendo, & eorum exemplaritatem statum Apostolicum, qui status Episcopalis operibus maculando. Ideo subditur eius finis, cum dicitur.
9 *Et mor. est Al.* Quia cum diuite Epulone sepelitur in Inferno.
17 *Et secess. Io. & qui. &c. in Beth.* q̃ domos oris florẽtis inter-

a tos,& fecit machinas. Et reliquit Ionathas Simonem fra- 1
trem suum in ciuitate,& exiuit in regionem, & venit cum 2
numero,& percussit Odaren,& fratres eius,& filios Phase- 3
ron in tabernaculis ipsorum,& cœpit cedere,& crescere in
virtutibus. Simon verò & qui cum ipso erant, exierunt de 4
ciuitate, & succenderunt machinas, & pugnauerũt contra
Bachiden,& contritus est ab eis,& afflixerunt eum valdè, 5
quoniam consilium eius,& congressus eius erat inanis. Et †
iratus contra viros iniquos, qui ei consilium dederant, vt 6
veniret in regionem ipsorum, multos ex eis occidit. Ipse au
tem cogitauit cum reliquis abire in regionem suam. Et co 7
gnouit Ionathas, & misit ad eum legatos componere pacẽ 8 9
cum ipso,& reddere ei captiuitatem. Et libenter accepit, 10
& fecit secundum verba eius, & iurauit se nihil ei factu-
b rum mali omnibus diebus vitæ eius. Et reddidit ei captiui-
tatem, quã prius erat prędatus de terra Iuda. Et conuersus a-
bijt in terram suam,& non apposuit amplius venire in fi-
nes eius. Et cessauit gladius ex Israel. Et habitauit Ionathas
in Machmas, & cœpit Ionathas ibi iudicare populum,& 11
exterminauit impios ex Israel. 12

A quicquid per incuriam inter populares conuersando de rectitudine vitæ suæ relabebatur, hoc separatim per instantiam boni studij iterum ad integrum renouatur. Bethbessen. domus oris florentis interpretatur. Flores enim os cum precibus atq; psalmodijs hymnisq; in laudibus Dei † consertis (†confectis.) dignè resonat. Quod videtur etiam dominus in euangelio discipulis mandare, vbi ait. (Mat. 10.c.) *Cum persecuti vos fuerint in vna ciui. etc.* Vnde ipsa veritas cum Iudæi cogitarent interficere eũ, (Ioan. 11.g.) *iam non in palam ambulabat apud Iudæos, sed abijt in regionem iuxta desertum in ciuitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis.* (Luc. 6.c.) Et alibi legitur ipse B exisse in montem orare, *vbi erat pernoctans in oratione Dei.* (Act. 4.2.) Sic, & Paulus, & Barnabas cum in Iconio prædicarent verbum Dei, & factus esset impetus Gentiliũ, & Iudęorum cum principibus suis, & contumelijs, & lapidibus afficerent,& lapidarent eos, intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ, & Lystram, & Dherben, & vniuersam in circumitu regionem ibi,& euangelizauerunt. Sed nequitia hostis antiqui nullum locum in mundo tutũ ab insidijs fieri permittit hinc & Bachides super Bethbessen ducit exercitum, vt oppugnet eum, & cultores Dei quietè viuere non permittat.

(14. hist. Iu. c. 1) a *Et reli. Io.* * Iosephus. Dixit Simon: Quamdiu volumus pati vitam istam malam? Quare nõ magis eligimus mortem, & egredimur contra hostes nostros? Egrediens C itaq; Ionathan noctu, irruit in tabernaculum Bachidis,& interfecit Adarahan,& fratres eius, qui fuerunt cum Bachide. Simon verò aperuit portam,& stipatus manu valida militib. scilicet Hasmonæis, egressus percussit castra Bachidis cæde magna,& combussit arietes, & cunctos aggeres. Fugiẽs autem Bachides secessit in desertum,& persequens eum Ionathan atque fratres eius, apprehendit eũ. Et præcatus est eos Bachides, promittens se redditurum ea, quæ captiua abduxerat, iurauitq; eis. Tunc dimiserunt eum, & ille restituta captiuitate non adiecit redire in terram Iuda, &c.

(Rabban.) Quid est quod Ionathas Simonem fratrem suũ in ciuitate reliquit, ipseq; exijt in regionem vt aduersarios persequeretur, nisi quod Sancti Doctores intus operam dant virtuti- D bus. & tamen foris cum fidei scuto, & gladio spiritus cõtra hostes ecclesiæ non sunt vniformes, quin potius varijs persecutionum generibus multiplices cum Iudęi, pagani, hæretici, atq; schismatici, necnon, & falsi Christiani ad nocendũ bonis construunt calamitates, sicut superius demonstratum est. Quod, & ipsa nomina suis interpretationibus non incõuenienter exponũt. (Allo) Odaren enim generatio eius, & Phaseron concisio interpretatur. Vnde per E Odaren, & fratres eius, illi denotari possunt, qui per vnitatem catholicæ cõfessionis, eiusdem se cũ bonis, & simplicibus fingunt esse generationis, sed alienos se ab ipsorum societate ostendunt factis iniquis. De quibus dicit Apostolus: (Tit) *Confitentur quidem se nosse Deum, fa. autem negant.* Per Phaseron autem cæteri, qui ab ecclesiæ vnitate non solum religione, sed etiam professione fidei discrepant, designantur. Tales schismata, & lites atq; calamitates veris Christianis parare nunquam desistunt, sed eorum machinamenta, & dolor duces spiritales in ipsos retorquent, nec eos milites Christi fraudibus suis nocere permittunt.

b *Et conuersus abijt.* Cessantibus turbinibus belli Ionathas in Machmas ingreditur, ibique inhabitans iudicat populum,& exterminat impios ex Israel: quia sopitis prauorum bellis prædicatores sancti hoc, quod prius de F mortalitate subditotum propter imminentes tempestates præliorum minuabitur, restaurare contendunt, & iustæ seruitutis pensum bonis moribus creatori suo reddere omni modo satagunt. Machmas enim historialiter vicus est grandis, qui vsque nunc in finibus Eliæ ostenditur, antiquum nomen retinens: nouemque ab ea milibus distans iuxta villam Rama. Interpretatur enim Machmas villæ tributum, vel decretum, quo videlicet sancta significatur ecclesia, vbi instanter Deo quotidie deseruitur,& vbi iuxta decreta legis Dei, iusta iudicia per doctores fidelium sedulo exercentur, atque prauorum nequitia a vero Israel procul exterminatur.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et reliquit. Ion. *s. Bethbessen ad eius custodiam.*
2 Et exiuit in regionem & ve. cum. *s. sufficienti bellatorum.*
3 Et percussit Odaren. *qui erant aduersarij Ionathæ, & populi sui.*
4 Simon ve. *quas fecerat Bachides ad impugnationem ciuitatis, & sic Simon præualuit in ciuitate, & Ionathas in regione.*
5 Et afflixerunt eum va. *nam homini superbo magna afflictio superare non posse.*
6 Et ira. *Hic consequenter describitur totalis recessus Bachidis a Iudæa cum dicitur.* Et iratus contra vi. *iusto Dei iuditio, cum essent proditores patriæ, & desertores legis diuinæ.*
7 Ipse autem cogitauit cum reliquis. *nam probrosum erat sibi in Iudæa manere.*
8 Et cognouit Ionathas. *eius recessum, & iram contra illos qui eum adduxerant in Iudæam.*
9 Et misit ad eum legatos comp. *i. ad componendum.*
10 Pacem cum ip. *sperans quod reciperet eam sicut, & fecit. Cætera patent vsque ibi.*
11 Et habitauit Ionathas in Mach. *Alias Machmas. locus est Iudææ, vt patet. 1. Reg. 13.*
12 Et cœpit Iona. *bonos exaltando, & impios puniendo, ex quo patet quòd habitabat satis pacificè.*

* CAP.

MORALITER.

† pretatur: Os verò florens est os deuotè Deum orans: & ideo per Bethbessen domus orationis significatur, ad quã refugiũt deuoti,& sic ab impugnationibus dæmonis sunt tuti: ideo subditur de Bachide dæmonem significante.

† *Et congressus eius er. &c.* quia præualet orationibus deuotis.

CAP. X.

A a ET anno cen.sex.al. Alex. Antio. Antiochum nobilem ipsum dicit, quem Græci appellant Epiphanem filium Antiochi magni, de quo superius plura narrantur.

fraterni liberaretur pepercit, ipsum aũt comprehensum victum Seleuciæ custodiri iubet. Nec Antiochenses iudicio territi a defectione destiterunt. Itaq; adiuuantibus, & Ptolemæo rege Aegypti & Atallo rege Asiæ, & Ariarathe rege Cappadociæ bello a Demetrio lacessiti subornãt D

CAP. X.

ET anno centesimo sexagesimo ascen- 1
dit Alexander Antiochi filius qui co-
gnominatus est nobilis, & occupauit 2
Ptolemaidam, & receperunt eum, &
regnauit illic. Et audiuit Demetrius
rex, & congregauit exercitum valde
copiosum, & exiuit obuiam illi in
prælium. Et misit Demetrius epistolam ad Ionatham ver- 3
bis pacificis, vt magnificaret eum. Dixit enim: Anticipemus
pacem facere cum eo, prius quàm faciat cum Alexandro
aduersus nos. Recordabitur. n. omnium malorum quæ fe- 4
cimus in eum, & in fratrem eius, & in gentem eius. Et de-
dit ei potestatem congregandi exercitũ, & fabricare arma,
c & esse ipsum socium eius, & obsides qui erant in arce iussit
tradi ei. Et venit Ionathas in Ierusalem, & legit epistolas in
auditu omnis populi, & eorum qui in arce erant. Et timue-
rũt timore magno, quoniam audierunt, ꝙ dedit ei rex po-
testatem congregandi exercitum. Et traditi sunt Ionathæ 5
obsides, et reddidit eos parentibus suis, et habitauit Iona- 6
thas in Ierusalem, et cœpit ædificare, et innouare ciuitatẽ.
Et dixit facientib. opera, vt extruerent muros, et montem
Siõ in circuitu lapidib. quadratis ad munitionem, et ita
fecerunt. Et fugerunt alienigenę qui erant in munitionib.
quas Bachides ædificauerat, et reliquit vnusquisq; locum 7
suum, et abijt in terrã suam: tantùm in Bethsura remanse- 8

* Nazianzen. Triplex est generis consideratio: aliud. n. supernè originem traxit, quo omnes per a æquè nobiles sumus, quippe ad imaginem Dei creati. Aliud a carne proficiscitur, quo qui- b dem haud scio, an quisquam nobilis dici possit, cum id totum corruptione conficiatur. Aliud, virtute, vel vitio agnoscitur, cuius vel vberius, vel exilius participes efficimur B prout opinor, diuinam imaginem vel conseruauerimus, ac deprauauerim'. Atq; hanc demum nobilitatem amplectitur quisquis verè sapiens ac philosophus fuerit. Nam quartum illud nobilitatis genus, qđ in principiũ diplomatibus edictisque consistit, tum vllo loco ac pretio habeo, cum pictã formæ elegantiam laudandam duxero, simiamque ob id reuereri cœpero, ꝙ C leo esse iussa sit.

Prompalium quendam sortis extremę iuuenem, qui Syriæ regnum velut paternum armis repeteret, & ne quid commelię deesset, nomẽ ei Alexandri inducitur, genitusq; ab Antiocho rege dicitur. Tãtum odium Demetrij apud omnes erat, vt æmulo eius non vires tantum regiæ, verum- E etiam generis nobilitas consensu omniũ tribueretur. Igitur Alexãder admirabili rerum varietate, pristinarum sordiũ oblitus, totius fermè orientis viribus succinctus, bellũ Demetrio infert, victumq; vita pariter ac regno spoliat, quamquam nec Demetrio animus in propulsando bello defuit. Nam & primo ꝑlio hostẽ fugauit, & regib. bellũ restituentib. multa milia ĩ acie cecidit. Ad postremum tñ inuicto animo inter†cõ- †fortissimos. fertissimos hostes fortissimè dimicãs F cecidit. In initio bel-

b Et audiuit De. De hoc autem bello Demetrij atq; Alexandri quid Pompeius Trogus eiusque breuiator Iustinus referant, non absurdum videtur considerare. Sic. n. in epitomate eiusdem Pompei Trogi lib. 35. scriptum est: Demetrius occupato Syriæ regno, nouitatis suæ otium periculosum ratus, ampliare fines regni & opes augere finitimorum bellis statuit. Itaque Ariarathi regi Cappadociæ propter fastiditas sororis nuptias infestus fratrẽ eius † Holofernem per iniuriam regno pulsum supplicem recepit, datumq; sibi honestum belli titulum, gratulatus restituere eũ in regnum statuit. Sed Holofernes ingrato animo inita cum Antiochensib. pactione offensis tũc Demetrio, pellere eũ regno a quo restituebatũ cõsiliũ cępit. Quo cognito Demetrius vitæ quidẽ, ne Ariarathes metu belli fra-

li Demetrius duos filios apud Gnidium hospitem suum cum magno pondere auri demandauerat, vt a belli periculis eximerentur, & si ita sors tulisset, paternæ vltioni seruarentur. Ex his maior Demetrius annos egressus pubertatis audita Alexandri luxuria, quẽ insperatæ opes, & alienæ felicitatis ornamenta velut captum inter scortorũ greges desidẽ in regia tenebãt, auxiliantib. Cretensib. securũ ac nihil hostile meruentẽ aggreditur. Antiochẽses quoq; veterẽ patris offensã nouis meritis correcturi se ei tradũt. Sed, & milites paterni fauore iuuenis accẽsi prioris scẽti religionẽ noui regis superbię ꝑferẽtes, signa ad Demetriũ trãsferũt, itaq; Alex. nõ minori ĩpetu fortunæ desertus q̃ elatus primo ꝑlio victus interficit deditq; pęnas & Demetrio quẽ occiderat & Anthio. cui' mẽtit' originẽ fuerat.
c Et venit Io. Demetrio pacẽ per epistolã deferenti Ionathas

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. X.

* ET anno. *Hic consequenter describitur ducatus Ionathæ tempore Alexandri filij Antiochi Eupatoris, cum quo Ionathas habuit pacem, & ideo describitur primò, confœderatio Ionathæ cum Alexandro, secundò, congressus Alexandri cum Demetrio, ibi.* Et congregauit. *Tertiò congressus Ionathæ contra Apollonium pro Alexandro rege, ibi.* In anno centesimo. *Circa primum Demetrius præuenit Iudæos suis epistolis fictè, quibus tamen Ionathas bene vtitur. Secundò Alexander scribit pacificè, cui creditur, ibi.* Et audi. Alex. *Tertio Demetrius scribit mendosè, & non auditur, ibi.* Et audi. Deme. *Circa primum dicitur.*

1 Et anno cen. *s. regni Græcorum.*

2 Qui cogn. *s. Alexander sicut auus suus Antiochus Epiphanes.*

3 Epistolam ad Ionatham verbis pa. *Fictè, & hoc Alexandri timore, ideo subditur.*

4 Recordabitur. *& sic iuuabit contra nos Alexandrum, Ionathas tamen illis epistolis vsus est ad bonum suæ gentis, qui per eas incussit timorem alienigenis, & recuperauit obsides de Iudæis quos acceperat Bachides, vt dictum est capite precedenti, & patet litera vsque ibi.*

5 Et habitauit Ionathas in Ieru. *Et subditur causa cũ dicitur*

6 Et cœpit ædificare, & innouare ciuitatem, &c. *Ad Dei cultum electam.*

7 Et fugerunt alienigenæ qui erant, &c. *Extra Ierusalem.*

8 Tantum in Bethsura remanserunt aliqui ex his. *i. de filijs Israel, qui erant apostatæ a lege Dei.*

* 1 Et

MORALITER.

1 *Et anno centesimo sexagesimo ascendit Alex.* Per guerram inter Alexandrum, & Demetrium Gentiles ex qua Ionathas, & alij fideles melius habuerunt, significatur ꝙ dominus aliquando inter malos suscitat brigã, vt boni maiorem habeant quietem. Et sic dicit Aug. ꝙ guerra dæmonum est pax hominum. Et dominus per Isaiam. 19. a. *concurrere faciam Aegyptios aduersus Aegyptios.*

☞ thas Ieruſalem inhabitans cœpit innouare ciuitatẽ, quia A licet perſecutores aliquando minis fideles terreant, aliquando verò blandimentis foueant, doctores ſancti tamen aſſiduè inſiſtunt ſpiritali ædificationi,& innouant ciuitatem eccleſiæ, quatenus eam hoſtes ſui neque fraude circumuenire poſſint. Inde eſt ꝙ montem Sion Ionathas a iuſſit facientib. opera lapidibus quadratis vndiq; munire, quia prædicatores euangelij præcipuè ſtudent caſtra eccleſiæ ſanctis ac fortib viris circũdare quos quadrati lapides deſignant, ne facilè hoſtibus pateat locus ciuitatem ſanctam inuadendi. Quadratum namque omne quocunque vertitur fixum ſtare cõſueuit, cui nimirũ figuræ corda aſſimilantur electorum, qui ita in fidei firmitate conſiſtere didi- B cerunt, vt nulla occurrentium rerum aduerſitate, nec ipſa etiam morte a ſui rectitudine ſtatus inclinari poſſint. Per Bethſuram quæ domus robuſtorũ interpretatur, aliquando eccleſia, aliquando verò ſcriptura ſacra deſignatur, in qua robuſti, hoc eſt doctores ſancti, & C apoſtolici viri commonere videntur. Sed ſicut in eccleſia præſenti boni, & mali conſiſtunt, donec ſagena domini bonos, & malos piſces trahẽs ad littus hoc eſt ad finem mundi, & ad iudicium extremæ diſcretionis perducat, ita Scriptura Sancta, & lectores habet pios qui eam catholico ſenſu rimantur, & prauos qui eam ad ſenſum ſuum per vim D trahendo deprauare conantur. Vñ Paulus Apoſt. ſcribens ad Timothæum ait. *Omnis ſcriptura diuinitus inſtituta eſt vtilis ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum, ad audiendum in iuſtitia, vt perfectus ſit homo, ei ad omne opus bonum inſtructus. Mali autem homines, & ſeductores proficiunt in peius errantes, & in errorem mittentes.* Hinc & princeps apoſtolorum dicit indoctos & inſtabiles ſcripturas ſacras deprauare ad ſuam ipſorũ perditionem. Deſinentibus ergo Gentilium perſecutionibus forinſecus, hactenus hæretici atque ſchiſmatici moliuntur bonis catholicis bella intrinſecus quia reliquerũt legem domini, & E uiam veritatis obſeruare noluerunt, Idcirco dicitur Bethſura eis ad refugiũ fieri, quia quicquid ſenſu nequam excogitauerint aut prauo eloquio protulerint, totum teſtimonijs Scripturę Sacrę non rectè intellectis confirmare ſatagunt.

2.T[...] 2 P[...]

Miſticè.

a *Et aud.* quòd reges Syriæ atq; Aegypti contendentes de regno, auxilium, & amicitiam Ionathæ ſinguli expetebant, non aliud ſignificare arbitror, niſi ꝙ carnales quiſque ſuperbi, & auari atq; voluptuoſi licet inter ſe ſemper diſſentiant, & veræ pacis fœdus nequaquam firmiter ſeruant nõ nunquam tamen videntes vnanimitatem; & concordiam Sacræ Scripturæ vel Sanctæ Eccleſiæ ipſi ☞ deferunt

rũt aliqui ex his qui reliquerãt legẽ,& pręcepta Dei. Erat
a .n hæc eis ad refugium Et audiuit Alexander rex promiſ- 1
ſa,quæ promiſit Demetrius Ionathæ,& narrauerũt ei præ
lia, & virtutes quas ipſe fecit, & fratres eius, & labores
quos laborauerunt· Et ait: Nunquid inueniemus ali-
quem virum talem? Et nunc faciemus eum amicum,& ſo
cium noſtrum: & ſcripſit epiſtolam, & miſit ei ſecundum
hæc verba, dicens. Rex Alexander fratri Ionathæ ſalutem.
Audiuimus de te, quòd vir potens ſis viribus,& aptus es 2
vt ſis amicus noſter. Et nunc conſtituimus te hodie ſum-
mum ſacerdotem gentis tuæ, & vt amicus voceris regis.
Et miſit ei purpuram, & coronam auream, vt quæ noſtra 3
ſunt, ſentias nobiſcum, & conſerues amicitias ad nos, & 4
induit ſe Ionathas ſtolam ſanctam ſeptimo menſe, anno 5 6
centeſimo ſexageſimo in die ſolemni Scęnophegiæ. Et con 7
gregauit exercitum, & fecit arma copioſa. Et audiuit De- 8
metrius verba iſta, & contriſtatus eſt nimis, & ait. Quid 9
hoc fecimus, quòd præoccupauit nos Alexander apprehẽ
dere amicitiam Iudæorum ad munimen ſui? Scribam, &
ego illis verba deprecatoria,& dignitates,& dona, vt ſint
mecum in adiutorio. Et ſcripſit eis in hæc verba: Rex De-
metrius genti Iudæorum ſalutem Quoniam ſeruaſtis ad 10
nos pactum, & manſiſtis in amicitia noſtra, & non ac-
ceſſiſtis ad inimicos noſtros; audiuimus, & gauiſi ſu-
mus. Et nunc perſeuerate adhuc conſeruare ad nos fi-
dem, & retribuemus vobis bona pro his quæ feciſtis no-
biſcum, & remittemus vobis præſtationes multas, & da- 11
bimus vobis donationes,& nunc abſoluo vos, & omnes 12
Iudæos à tributis, & pretia ſalis indulgeo, & coronas re- 13 14
mitto, & tertias ſeminis, & dimidiam partem fructus li- 15
gni, quod eſt portionis meæ, relinquo vobis ex hodierno 16 17
die,& deinceps, ne accipiatur a terra Iuda,& à tribus ciui
tatibus quæ additæ ſunt illi ex Samaria,& Galilæa, ex ho 18
dierna die,& in totũ tẽpus. Et Ieruſalẽ ſit ſancta,& libera 19 20
cũ finib. ſuis,& decimæ, & tributa ipſius ſint Remitto etiã 21

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et audiuit Alexander rex promiſſa quæ promiſit, &c. *Hic conſequenter rex Alexander ſcribit Ionathæ veraciter. Et patet litera vſque ibi.*

2 Rex Alexander fratri Ionathæ ſalutem. *Fraternitatis nomine apparet veritas amicitiæ.*

3 Et miſit ei purpuram. *i. veſtem purpuream.*

4 Et coro. aur. *quibus licitum erat vti illis, & non alijs qui erãt ſpeciales regis amici. Et ſic patet, quod ſalutauit eum non ſolum verbis fictis ſicut Demetrius, ſed etiam donis honorabilib. & precioſis.*

5 Vt quæ noſt. *in proſperis & aduerſis, & quod primum eſt veracium amicorum.*

6 Et indu ſe Io. *i. veſtem pontificalem.*

7 In die ſolenni ſcœno. *i. dedicationis templi primi, quod fecit Salomon: nam illa dedicatio fuit ſeptimo menſe, qui correſpondet Septembri. Dedicatio verò templi ſecundi fuit menſe, Adar. 1. Eſd. 6. qui eſt 12. apud Heb. & correſpondet Februario, licet aliquando concurrat ſaltem pro magna parte cum Martio.*

8 Et fecit arma copioſa. *tempore quo erat in pace propter contentionem Demetrij, & Alexandri adinuicem.*

9 Et audiuit Demetrius. *Hic conſequenter ponitur epiſtola ſecunda Demetrij ad Iudæos adulatoria & ficta. propter quod non fuit ei adhibita fides, & patet vſque ibi.*

10 Quoniam ſer. ad. *Fictè loquitur: quia non legitur Ionathas cum eo feciſſe aliquod pactum, ſed tantum epiſtola ſua vſus fuiſſe ad bonum, vt prædictum eſt.*

11 Et remitte. vobis præſtationes mul. *i. multa quæ conſueuiſtis nobis reddere.*

12 Et dabimus vob. *ita ꝙ non ſolum remittemus vobis debita, ſed etiam dabimus vobis ampla dona.*

13 Et pretia ſalis, *i. pecuniam quam debebatis regibus pro ſale fiẽdo. Eſt. n. terra Iudææ pro magna parte ſuper mare, & in aliquibus locis faciebant effluere aquas maris per alueos ſuper terram ſalem quæ conuertebantur in ſal ad calorem ſolis. Et illa loca dicebantur ſalinæ, de quibus fit mentio infrà. cap. 11.*

14 Et coronas remitto. *quas nobis debebatis.*

15 Et tertias ſeminis, &c. *i. frugum.*

16 Et dimidiam partem fructus ligni. &c. *i. arborum.*

17 Quod eſt port. meæ, relinquo vobis ex. &c. *De conſuetudine mihi debitæ.*

18 Et Ieruſalem ſit ſancta, & libera. &c. *Ab omni tributo, & exactione.*

19 Et decimæ, & trib. *Quæ ſolent nobis reddi.*

20 Ipſius ſint. *Ad bonum ciuitatis.*

21 Remitto. *Sequitur.* Qui cuſtodiant eam. *ſ. pro rege, vt di-*

* cit

A ❧ deferunt honorem, quia donum quod se non habere conspiciunt, in ipsa habitum venerantur. Nonnullique pro hoc eius quęrunt opitulationem, eiusque optãt habere amicitiam, vt inde opportunis solatijs adiuti per imitationem virtutum, & ipsi meliorentur.

a *Et quicunque confugerint in templum quod est Ierosymis, etc.*

✻ Cyril. Alexandrinus. Valde sapiẽter operam datis, vt quæ Christo probantur, & sentiatis, & faciatis: partim operibus, & irreprehensibili conspi-B cuæ fide, & vestras, & regum aulas, virginitatis gloria decoratis: partim sumptuosissima templa Christo erigitis: cõcessum enim, & hoc est cum alijs, ab ipso, animabus vestris, &c.

✻ Cyril. Hierosolymitanus. Isti qui nunc sunt Reges, pietatis ergo, argento inducentes, & auro sanctam hanc Ecclesiam resurrectionis, in qua nũc sumus, extruxerunt, & argenteis monimentis splendidam effecerunt.

✻ Eusebius Cęsar. Aderat (sub Constantino) cunctis velut diuino C munere infusa lætitia, maximè vidẽtibus ea loca, quæ paulò ante impijs tyrannorum machinis fuerant destructa, rediuiua constructione clariora, & celsiora consurgere, templaque excelsa pro humilibus

potestatẽ arcis quæ est in Ierusalẽ, & do eã summo sacerdo-
ti, vt constituat in ea viros quoscunque ipse elegerit, qui cu-
st odiant eam, & omnem animam Iudæorum quæ captiua 1
est a terra Iuda in omni regno meo relinquo liberam gratis,
vt omnes a tributis soluantur etiam pecorum suorum. Et 2
omnes dies solemnes, & Sabbatha, & Neomeniæ, & dies de- 3
creti, & tres dies ante diem solemnem, & tres post diem so- 4 5
lemnem, sint omnes immunitatis, & remissionis omnibus 6
Iudæis qui sunt in regno meo. Et nemo habebit potestatem 7 8
agere aliquid, & mouere negotia aduersus aliquem illorũ 9
in omni causa. Et vt adscribantur ex Iudæis in exercitu regis
ad triginta milia virorum. Et dabuntur illis copię vt opor-
tet, omnibus exercitibus regis, & ex ipsis ordinabuntur qui 10
sint in munitionibus regis magni. Et ex his constituentur su
per negotia regni quæ aguntur ex fide, & principes sint ex
eis, & ambulent in legibus suis, sicut pręcepit rex in terra 11
Iuda. Et tres ciuitates quæ additæ sunt Iudææ ex regione Sa-
mariæ, cum Iudæa reputentur, vt sint sub vno, & non obe-
diant alienæ potestati nisi summo sacerdoti, Ptolemaida, & 12
cõfines eius quas dedi donum sanctis qui sunt in Ierusalem 13 14
ad necessarios sumptus sanctorum. Et ego dabo singulis an- 15
nis quindecim milia siclorum argenti de rationibus regis
quæ me contingunt, & omne quod reliquum fuerit quod
non reddiderant qui super negotia erãt annis prioribus, ex 16
hoc dabunt in opera domus. Et super hęc quinque milia
siclorum argenti quę accipiebãt de sanctorum ratione per
singulos annos, & hæc ad sacerdotes pertineant qui mini-
a sterio funguntur. Et quicunque confugerint in templum
quod est Ierosolymis, & in omnibus finibus eius, obnoxij 17
regi in omni negotio dimittantur, & vniuersa quæ sunt
eis in regno meo libera habeant. Et ad ædificanda vel re- 18
stauranda opera sanctorum sumptus dabuntur de ratione
regis, & ad extruẽdos muros Ierusalem, & comminuendos
in circuitu, sumptus dabuntur de ratione regis, & ad
construendos muros in Iudæa. Vt audiuit autem Ionathas, 19
& populus sermones istos, non crediderunt eis, nec re-
ceperunt eos, quia recordati sunt malitiæ magnæ quam fe-
cerat in Israel, & tribulauerat eos valde. Et complacuit 20

libus conuenticulis eleuari. D

✻ Augustinus. Sed & nos pleraque instrumenta, & vasa ex auro, & argento habemus, in vsum celebrandorum Sacramẽtorum, quæ ipso ministerio cõsecrata, sancta dicuntur.

✻ Chrysostomus. Forum quidem ac balnea constituunt multi, Ecclesias verò nõ item, & omnia magis quã has Ideo oro ac supplico, & gratiam peto, immo & legem pono, vt nullus qui habet villam, appa E reat carere Ecclesia. Ne mihi dixeris, prope est, in vicinia est, magnus est sumptus, nõ magnum est commodum. Si quid habes in sumẽdum in pauperes, illuc insume. melius illuc quam ibi, educa magistrum, educa diaconum, & sacerdotalem ordinem. Venerabilis erit, & presbyter, postea & ad securitatem agri conducit Preces illic perpetuę propter te, laudes, & synaxes propter te, oblatio per singulos dies dominicos. Quid mirandum, quod alij extruunt clara sepulchra, vt posteri audiant quod il- F le extruxit: an qd tu Ecclesias excitas? Cogita quod vsque ad Christi aduentum mercedem habiturus sis, qui altare Dei excitaturus es.

❧ a Et

NICOLAVS DE LYRA.

✻ cit Iosephus, vnde & cap. sequenti dicit, quòd Ionathas congregauit gentem ad expugnandum arcem illam. Ex quo patet quod non erat sibi tradita.

1 Et omnem animam. *i. personam.*

2 Vt omnes a tributis soluantur. *ita quòd non solum sint liberi a tributo debito pro personis suis, sed etiã pro animalib. brutis.*

3 Et omnes dies solemnes. *qui celebrantur semel in anno, vt Pascha, & Pentecoste, & huiusmodi.*

4 Et Sabbatha. *qualibet hebdomada.*

5 Et Neomeniæ. *in quolibet mense.*

6 Et dies decreti. *ad solemnizandum, sicut dies victoriæ de interfectione Holofernis, & sui exercitus, vt habetur Iudith vlt. & de interfectione Aman. Esther. 9.*

7 Sint omnes immunitatis, & remissionis *ab omni exactione, & vexatione.*

8 Omnibus Iudæis qui sunt in regno meo. *quia multi valde remanserunt in ciuitatibus Babylonix, Persidis & Mediæ, qui cum Zorobabel in Iudæam non redierunt detenti amore vxoris quas acceperant ibi, & prolis quam genuerant, et bonorum temporalium quæ ibi acquisierant.*

9 Et nemo habebit potestatem. *s. in diebus prędictis.*

10 Et vt adscribantur ex Iudæis in exercitu regis ad triginta milia virorum. *quæ erant valde honorifica, & ad tutelam aliorum Iudæorum per regnum Syrię dispersorum.*

11 Et ambulent in legibus suis. *i. ita liberè custodiant legitima sua per totum regnum meum, sicut in Iudæa.*

12 Ptolemaida. *i. Achon.*

13 Et confines eius. *i. villæ sibi adiunctæ.*

14 Quas dedi donum. *idest, gratis.*

15 Sanctis qui sunt in Ierusalem. *i. sacerdotibus, & Leuitis diuino cultui deputatis.*

16 Ex hoc dabunt in opera domus. *s. Domini pro eius reparatione, & sacrificiorum oblatione. Consequenter tangitur de immunitate templi, cum dicitur:* Et quicunque confugerint in templum quod est Ierosolymis, &c.

17 Obnoxij regi in omni negotio dimittantur. *i. obligati pœnæ propter aliquam noxam.*

18 Et ad ędificanda, &c. Sumptus dabuntur de ratione regis *i. de suis redditibus proprijs.*

19 Vt audiuit autem Ionathas, & populus sermones istos, non crediderunt eis. *reputantes eos falsos, & merito propter malitiam suam præcedentem.*

20 Et complacuit eis in Alexandrum. *seruare cum eo fœdus amicitiæ.*

✻ 1 Et

A a *Et commiserunt prælium duo reges, et fugit exercitus Demetrij, & insecutus est eum Alexander, &c.* * Iosephus Rex Alexan li.13.ant.c.3. der magnum colligens conductum exercitum, & milites qui de Syria transierunt ad eum, contra Demetrium du xit: pugnaque commissa, & cornu sinistro Demetrij ad uersarij sunt fugati, & persecutione diutina multi eorum occisi sunt, castraq; direpta. Dextrum autem cornu in quo Demetrius præliabatur, deuictum est, alij quidē omnes recesserunt: Demetrius autem fortiter pugnans, non paucos hostiū prostrauit. Cumq; fugans alios equus eius cœni baratro inhæsisset, minimè fugere valens occi ditur. Nam viden- B tes hostes quid ei contigisset, reuersi circundederunt eū, & omnibus in eū iacula destinantibus, cum ille pedestris fortiter resisteret, postea multis perfossus vulneribus, nec valens sustentare, collapsus est, &c.

b *In anno centesimo sexagesimoquinto, &c.* Quid per Apollonium prefectū Cœlesyriæ (quem Demetrius cum exercitu direxit in Iudęam) nisi lictores, & terrenæ potestatis ministri designā tur, quibus commissum est a domi C nis suis, vt fidē Christi expugnent, atq; cōfessores eius blasphemare compellāt? Hi in equitum suorum numero confidentes, de adminiculo, s. superborum se extollentes insultant Ionathæ, quod potestatē exerceat in montibus cum sanctis doctorib. de spe quam habent de superno adiutorio illudunt prouocatq; eos in D campum, hoc est ad terrena desideria, & delitias mundi, quo facilius eos in imis cōuersantes obruere possint. Lata est.n. via quæ ducit ad mortē, & multi sunt qui intrant Myst per eam. Sed Ionathas, & Simon cum decem milibus contra Apolloniū, & castra eius confligunt, eumque superantes prosternunt, cum sancti prędicatores Christi, associato sibi fidelium numero, qui mandata decalogi ritè custodiunt contra persecutores fidei constāter dimicāt, & freti diuino adiutorio oēs inimicos suos qui cogitant eis mala vincētes superant. Ioppe .n. quę interpretatī pulchritudo aptè mūdum significat, cuius species carnalib. vr̄ esse pulchra, E qa carnis suæ in eo explere cupiunt desideria. Ibi quippe Ionathas custodiā Apolloni; expugnat, cū vanam Philosophiam mundi, & sectatores eius p veritatem Euāgelij turba doctorū debellando cōculcat. Pugnat, & idē cœtus sanctorū predicatorū contra Azotum qui interpretatur ignis patruelis; cum cupiditatē terrenarum rerum in hominib. extinguere cupit. Sed fugiūt F exercitus Apollonij in Azotum ad Dagon idolū suū, vt se liberent, cum infideles a demonijs quæ superstitio sè colunt quęrunt protectionem. Dagon enim interpretatur piscis tristitiæ significans diabolum, qui in pelago istius sęculi latitās, quos valet decipere certat. * Iusti-

eis in Alexandrum, quia ipse fuerat eis princeps sermonum
pacis, & ipsi auxilium ferebant omnibus diebus. Et con- 1
gregauit rex Alexander exercitum magnum, & admouit ca
a stra contra Demetrium. Et commiserunt prælium duo re-
ges, & fugit exercitus Demetrij, & insecutus est eum Ale-
xander, & incubuit super eos, & inualuit prælium nimis, do-
nec occidit sol. Et cecidit Demetrius in illa die. Et misit 2
Alexander ad Ptolemæum regem Ægypti legatos secun-
dum hæc verba dicens: Quoniam regressus sum in regnum
meum, & sedi in sede patrum meorum, & obtinui princi- 3
patum, & contriui Demetrium, & possedi regionem no-
stram, & commisi cum eo pugnam, & contritus est ipse, &
castra eius a nobis, & sedimus in sede regni eius: & nunc
statuamus adinuicem amicitiam, & da mihi filiam tuam
vxorem, & ero gener tuus, & dabo dona tibi, & ipsi digni- 4
tatem. Et respondit rex Ptolemæus dicens: Fœlix dies in 5
qua reuersus es ad terram patrum tuorum, & sedisti in sede
regni eorum. Et nunc faciam tibi quod scripsisti. Sed occur
re mihi Ptolemaidam, vt videamus nos inuicem, & spon-
deam tibi sicut dixisti. Et exiuit Ptolemęus de Ægypto, ipse
& Cleopatra filia eius, & venit Ptolemaidam anno centesi-
mo sexagesimosecundo. Et occurrit ei Alexander rex, &
dedit ei Cleopatram filiam suam, & fecit nuptias eius Pto-
lemaidæ sicut reges in magna gloria. Et scripsit rex Ale- 6
xander Ionathę, vt veniret obuiam sibi. Et abijt cum glo- 7
ria Ptolemaidam, & occurrit ibi duobus regibus, & dedit 8
illis argentum multum, & aurum, & dona, & inuenit gra-
tiam in conspectu eorum. Et conuenerunt aduersus eum viri 9
pestilentes ex Israel, viri iniqui interpellantes aduersus eum,
& non intendit ad eos rex. Et iussit spoliari Ionathan vesti-
mentis suis, & indui eum purpura. Et ita fecerunt. Et collo- 10
cauit eum rex sedere secum, dixitque principibus suis: Exi- 11
te cum eo in medium ciuitatis, & prædicate, vt nemo in- 12
terpellet aduersus eum de vllo negotio, nec quisquam ei 13
molestus sit de vlla ratione. Et factum est, vt viderunt qui
interpellabant eius gloriam quę prædicabatur, & oper-
tum eum purpura, fugerunt omnes. Et magnificauit
eum rex, & scripsit eum inter primos amicos, & posuit
eum ducem, & participem principatus. Et reuersus est Io-
b nathas in Ierusalem cum pace, & lætitia. In anno centesimo 14

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et congregauit rex Alexander exercitum magnum. *Hic consequenter describitur congressus Alexandri cum Demetrio: & patet litera vsque ibi.*

2 Et misit Alexander. *vbi ex Alexandri victoria contrahitur amicitia, & secundò subditur Ionathæ gloria, ibi. Et scripsit rex Alexander. Prima pars patet paucis exceptis quæ discurrentur.*

3 Et sedi in sede patrum meorum. *in Antiochia, quæ erat metropolis illius regni.*

4 Et dabo dona tibi. *regię maiestati condigna.*

5 Et ipsi dignitatem. *quia vocabitur, & erit regina.*

6 Et scripsit rex Alexander Ionathæ. *Hic consequenter describitur Ionathę gloria, cum dicitur:* Et scripsit rex Alexander Ionathę. *sicut amicus amico.*

7 Et abijt cum gloria Ptolemaidam. *i. cum apparatu magno.*

8 Et occurrit ibi duobus regibus, & dedit illis, &c. *scilicet Alexandro, & Ptolemæo.*

9 Et conuenerunt aduersus eum viri pestilentes ex Israel. *Nam a lege apostatauerunt, & alios ad apostasiam quantum poterant inuitabant.*

10 Et collocauit eum rex sedere secum, dixitque principibus suis. *in iudicio in conuiuio.*

11 Exite cum eo in medium ciuitatis. *Ad eius honorem, & aduersariorum suorum confusionem.*

12 Et prędicate. *i. per pręconem publicate.*

13 Vt nemo interpellet aduersus eum de vllo negotio. *Et patet litera.*

14 In anno centesimo sexagesimoquinto, &c. *Hic consequenter describitur conflictus Ionathę pro Alexandro. Vbi primò ponitur Apollonij comminatio. Secundò Ionathę animatio, ibi: Vt au-* Diuit
* diuit

* Iustinus Historiographus Initio belli Alexandri in Demetrium, Demetrius duos filios apud hospitem suum Gnidium cũ magno auri pondere demandauerat, vt belli periculis eximerentur: & si ita fors tulisset vltioni paternæ seruarẽtur. Ex his maior Demetrius annos pubertatis egressus, audita Alexandri luxuria, quẽ insperatæ opes, & alienæ foelicitatis ornamenta velut captiuum, inter scortorũ greges, desidem in regia tenebant, auxiliantibus Cretensibus, securum ac nihil hostile metuẽtem aggreditur. Antiochenses quoque veterem patris offensam nouis meritis correcturi, se ei tradunt. Sed & milites paterni fauore iuuenis accensi, prioris sacramenti religionem noui regis superbiæ præferentes, signa ad Demetrium transferunt, atque ita Alexander non minori impetu fortunæ desertus, quam elatus primo prælio victus interficitur. Deditque pœnas, & Demetrio quem occiderat, & Antiocho cuius mentitus originem fuerat.

A

B

a Et

sexagesimoquinto ve 1
nit Demetrius filius
Demetrij a Creta in 2
terram patrum suo-
rum. Et audiuit Ale-
xander rex, & con-
tristatus est valde, &
reuersus est Antio- 3
chiam. Et constituit 4
Demetrius rex Apol-
lonium ducem qui
præerat Cœlesyriæ,
& congregauit exer-
citum magnum, & 5
accessit ad Iamniam,
& misit ad Ionatham 6
summũ Sacerdotem,
dicens: Tu solus resi- 7
stis nobis? Ego au- 8
tem factus sum in de-
risum, & in oppro-
briũ, propterea quia 9
tu potestatem aduer-
sum nos exerces in
montibus. Nunc ergo
si confidis in virtuti-
bus tuis, descende ad nos in campum, com- 10
paremus illic inuicem, quia mecum est vir-
tus bellorum. Interroga, & disce quis sum ego, 11
& cæteri qui auxilio sunt mihi, qui & di- D
12 cunt quia non potest stare pes vester ante
faciem nostram: quia bis in fugam conuer-
13 si sunt patres tui in terram suam, & nunc
quomodo poteris sustinere equitatum, &
exercitum tantum in campo vbi non est la
14 pis, neque saxum, neque locus fugiendi?
15 Vt audiuit autem Ionathas sermones Apol
lonij, motus est animo, & elegit decem
millia virorum, & exijt ab Ierusalem, & oc-
currit ei Simon frater eius in adiutorium,
16 & applicuerunt castra in Ioppen, & exclu-
17 sit eum a ciuitate, quia custodia Appollo-
18 nij Ioppe erat, & oppugnauit eam. Et ex-
territi qui erant in ciuitate, aperuerunt ei,
& obtinuit Ionathas Ioppen. Et audiuit
Apollonius, & admouit tria millia equi-
19 tum, & exercitum multum, & abijt Azo-
20
21 tum tanquam iter faciens, & statim exijt E
22 in campum, eò quòd haberet multitudi-
nem equitum, & confideret in eis, & in-
secutus est Ionathas in Azotum, & prælium
23 commiserunt. Et reliquit Apollonius in
24 castris mille equites post eos occultè. Et
cognouit Ionathas, quoniam insidiæ sunt
25 post se, & circumierunt castra eius, & ie-
cerunt iacula in populum a mane vsque ad
vesperam.

C F

NICOLAVS DE LYRA.

* *diuit autem Ionathas. Tertiò, Alexandri congratulatio, ibi.* Et factum est. *Circa primum dicitur:* In anno centesimo sexagesimoquinto. *regni Græcorum.*

1 Venit Demetrius filius Demetrij a Creta. *vbi occiso patre suo ab Alexandro, ad parentes matris suæ iuerat pro refugio.*

2 In terram patrum suorum. *per Cretensium, inter quos creuerat, auxilium.*

3 Et reuersus est Antiochiam. *metropolim ciuitatem vt ibi congregaret exercitum ad pugnandum contra Alexandrum.*

4 Et constituit Demetrius rex Apollonium ducem. *in vna parte regni quæ vocabatur Cœlesyria, & erat regio maritima.*

5 Et accessit ad Iamniam. *quæ similiter est prope mare in Iudæa. Et ideo videtur illuc venisse per nauigium.*

6 Et misit ad Ionathan summum sacerdotem. *inuitando eum ad pugnam.*

7 Tu solus resistis nobis. *q.d. Credis tu diu resistere? quasi dicat. Non.*

8 Ego autem factus sum in derisum. *eò quòd non habeo te statim ad nutum meum.*

9 Propterea quia tu potestatẽ aduersum. *q.d. hoc non peruenit ex tua probitate, sed ex montium asperitate ad quos tu refugis, quia sunt inaccessibiles equitatibus nostris, ideo sequitur.*

10 Descende ad nos in campum. *i. ad terram planam.*

11 Interroga, & disce quis sum ego. *quasi dicat, si hoc scires, te mihi subijceres.*

12 Quia non potest stare pes vester ante faciem nostram. *in prælio, sed conuertitur ad fugam.*

13 Et nunc quomodo poteris sustinere. *impediens iter equitum, & peditum meorum.*

14 Neque locus fugiendi. *tibi, & tuis, quia statim caperemini ab equitatibus meis.*

15 Vt audiuit autem Ionathas. *Hic consequenter ponitur ipsius Ionathæ prouocatio: & patet vsque ibi.*

16 Et exclusit eum a ciuitate. *i. populus Ioppe Ionathan exclusit ab ingressu ciuitatis Ioppensis. Et subditur causa cum dicitur.*

17 Quia custodia Apollonij. *i. homines armati ex parte ipsius ibidem positi.*

18 Et oppugnauit eam. *scilicet, Ionathas Ioppe. Cætera patent vsque ibi.*

19 Et abijt azotum tanquam. *i. plane procedendo.*

20 Et statim exijt. *de castris.*

21 In campum. *Quasi paratus ad prælium. Et subditur causa.*

22 Eo quod haberet mul. *Et prælium commiserunt, non tamen statim, sed postea, & subditur causa.*

23 Et reliquit Apollonius in castris mille equites. *i. post recessum suum de castris.*

24 Occultè. *Vt Ionathas, & eius exercitus ignoranter includerentur inter aduersarios.*

25 Et circumierunt castra eius, & iecerunt iacula, &c. *ad euadendum insidias.*

* 1 Populus

MORALITER.

† 4 *Et constituit Demetrius rex Apollonium ducem qui præerat Cœlesyriæ, & congregauit.* Per istum Apollonium, qui prouocauit Ionathan ad descendendum de montibus, & pugnandum cum eo in campo plano, potest intelligi diabolus, qui suggerit aliquando homini deuoto descendere de monte contemplationis ad campum actionis, æstimãs eum ibi facilius superare, sed sicut Apollonius fuit deceptus, nam in campo per Ionathan fuit confusibiliter debellatus. Sic diabolus aliquando decipitur circa virum bonum, qui non solum præualet diabolo in monte contemplationis, sed etiam in campo actionis: quia quando descendit de contemplatione ad regendum, vel docendum populum ex charitate, facit maiorem fructum, & sic magis confundit diabolum, & reportat maius præmium apud Deum, & hoc notatur cum subditur infra.

† Et

1 Populus autem stabat sicut praeceperat Ionathas, & labora-
2 uerũt equi eorum. Et eiecit Simon exercitum suum, & com
misit contra legionem. Equites enim fatigati erant, & con-
triti sunt ab eo, & fugerũt. Et qui dispersi sunt per campum,
fugerunt in Azotum, & intrauerunt in Bethagon idolum 3
a suum, vt ibi se liberarent. Et succendit Ionathas Azotum, &
ciuitates quae erant in circumitu eius, & accepit spolia eo-
rum, & templum Dagon, & eos qui fugerunt in illud suc-
b cendit igni. Et fuerunt qui ceciderunt gladio cum his qui
c succensi sunt, ferè octo millia virorum. Et mouit inde Iona-
thas castra, & applicuit ea Ascalonam, & exierũt de ciuitate 4
d obuiam illi in magna gloria, & reuersus est Ionathas in Ieru
e salem cum suis habentibus spolia multa. Et factum est, vt au 5
diuit Alexander sermones istos, addidit adhuc glorificare
Ionathan. Et misit ei fibulam auream, sicut consuetudo est 6
dari cognatis regum. Et dedit ei Acharon, & omnes fines
eius in possessionem.

A a *Et succendit Ionathas Azotum, & ciuitates quae erant in circuitu eius, & accepit spolia eorum, & templum Dagon, &c.* quia Doctores sancti incendio districti anathematis, diabolum simul cum cupiditate mundi in perpetuum damnant, idololatrasq; gladio diuini verbi percutiunt, quia poenam quae eos in gehennam subsequetur praedicant.

b *Et fuerunt, &c.* Per octonariũ numerum, & circuncisio spiritalis, & dies resurrectionis (sicut saepe diximus) ostenditur, vbi omnes qui hic non circunciduntur spiritu Dei viui, in poenam tradũtur ignis perpetui.

B c *Et mouit inde.* Ionathas promouit castra, & applicuit ea Ascalonã, cum praedicatores sancti apparatum pij certaminis ad debellandum gentium errores, & ipsas ad fidem Christi conuertendas disponunt, quos illae cum deuotione suscipiunt, quando eis obedientiam in Euangelio gratanter impendunt. vnde recte subiungitur. D

d *Et reuersus est Ionathas in Ierusalem cum suis, &c.* quia cum Doctores noui testamenti praedicantes gentibus verbum Dei, se ditatos fide credentium conspiciunt, mox ad referendas Deo gratias in ecclesiã Christi redeũt, vt ei dignas laudes referant, cuius gratia donum hoc acceperunt: de quo grandi tripudio exultant.

e *Et factũ est.* Quid est quod Alexãder audiens factum Ionathę, addidit glorificare eum, dans ei regalem ornatũ, nisi quod principes gentium agnoscentes magnanimitatem, & fortitudinẽ ecclesię regię dignitatis ei deferunt honorem, quia illam E regis cęlestis cognoscunt veraciter esse sponsam, & tribuũt ei vrbes in possessiones, quoniam finiũ suarum tradunt illi in habitationem.

NICOLAVS DE LYRA.

Iosephus. lib. 13. antiq. cap. 6.

* 1 Populus autem stabat sicut praeceperat Ionathas. *Dicit enim Iosephus, quod exercitus erat ordinatus in quadro facta testudine de scutis ad excipiendum sagittas aduersariorum, donec eorum pharetrae essent euacuatae, vt sagittarij equites essent fatigati, & eorum equi: quo facto fuit quod sequitur.*

2 Et eiecit Simon exercitum suum. *faciens contra aduersarios fatigatos impetum.*

3 Et intrauerunt in Bethagon. *i. domum Dagon siue templũ. Erat autem Dagon idolum habens caput quasi piscis, vt dicunt He-*
C *braei, ideo sic nominabatur a Dag, quod in Hebraeo significat piscem in Latino.*

4 Et exierunt de ciuitate obuiam illi in magna. *resistere non audentes Ionathae.*

5 Et factum est, vt audiuit Alexander. *Hic consequenter ponitur Alexandri regis congratulatio. Nam congressus Ionathę fuerat pro eo, vt patet ex praedictis.*

6 Et misit ei fibulam auream, &c. *Erant enim quatuor insignia regalia, s. purpura, corona, fibula aurea, & sceptrum. Duo prima miserat ante ipsi Ionathę, vt dictum est circa principium huius cap. & nunc misit sibi tertium. quartum verò sibi soli seruabat, quod est proprium regiae maiestatis.* F

MORALITER.

† 5 *Et factum est, vt audiuit Alexander.* Deus enim dici potest Alexander magnus, qui sicut dicit beatus Iacobus: *dat omnibus affluenter, & non improperat.* Iacob.

CAP. XI.

1 ET rex Aegypti congregauit exercitum sicut are-
2 nam, quae est circa oram maris, & naues mul-
tas, & quaerebat obtinere regnum Alexan-

CAP. XI.

a ET *rex Aegypti cõgregauit, &c.* a

* Comestor. Interea egressus est rex Aegypti socer Alexandri, in virtute magna, quęrens obtinere regnum Alexandri in dolo, & aperiebantur ei ciuitates, & occurrebant ei, sic enim mandauit Alexander. Et transiens in singulis ciuitatibus relinquebat custodias. Vt autem appropinquabat Azoto, ostenderunt ei templum Dagon succensum, & caetera demolita, & eorum tumulos qui occisi fuerant, & dicebant: Sic fecit Ionathas: vt inuidiam facerent ei: & tacuit rex. Et occurrit Ionathas Ptolemaeo in Ioppen, & salutauerunt se. Et abijt Ionathas cum rege vsque ad flumen Eleutherum, & redijt in Ierusalem.

* Ioseph.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XI.

Diuisio.

* 1 ET rex Aegypti congregauit exercitum, &c. *Hic consequenter describitur ducatus Ionathae tempore regis Demetrij secundi. Circa quod primò describitur Alexandri regis obitus, secundò, Demetrij successus, ibi:* Et regnauit. *tertiò, Antiochi adolescentis aduentus, ibi:* Triphon autem. *Prima in tres, quia primò ponitur proditio Ptolemaei. secundò, confoederatio Demetrij: ibi.* Et misit legatos. *tertiò, prostratio Alexandri, ibi:* Et audiuit. *Circa primum dicitur;* Et rex Aegypti. *Hyperbole est, ad designandum sui exercitus magnitudinem multitudinem.*

2 Et naues multas. *quia regnum Alexandri quod quaerebat acquirere dolosè, partim erat super mare.*

* 1 Et

MORALITER.

† 1 *Et rex Aegypti.* Aegyptus tenebra interpretatur. ideo per regem Aegypti diabolus, qui est rex tenebrarum, significatur. Ipse verò filiam habet spiritualem, s. crudelitatẽ, sicut per oppositum misericordia cęlestis regis est spiritualis filia, prout in legenda sancti Ioannis eleemosynarij declaratur. vnde Christus Iudaeis crudeliter in mortem suam machinantibus, dixit Ioan. 8. f. *Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere.* Ex quo patet crudelitatem filiam diaboli esse. Et sicut rex Aegypti dedit filiam suam Demetrio, vt priuaret Alexandrum regno, sicut diabolus crudelitatem dedit Neroni, & alijs imperatoribus sibi similibus, vt priuaret Christum regno suo quod est ecclesia, intendebant enim instinctu diaboli totaliter destruere fidem Christi. Et sicut dicitur infra. *Rex Ptolemaeus mortuus est in die tertia mortis Alexandri.* sicut diabolus tertia die mortis Christi in qua resurrexit, & infernũ spoliauit: diabolus fuit turpiter confusus, quę confusio potest dici mors eius, sicut vulgariter dicitur de homine confusio, quòd ipse est mortuus.

† MORA-

✠ * Iosephus. Ptolemeus perueniens Ptolemaidē præter omnem spem habuit interfici insidijs Alexandri quas ei per Ammonium amicū parauerat. Manifestis aūt factis insidijs, Ptolemæus Alexandro scribit ad pœnā Ammonium petens, & ducens insidias ie ab eo passum & vindictā sumere iustum esse. Alexādro vero non concedente, Ptolemæus illum causam insidiarum extitisse, quapropter factus est ei odiosus. Antiochenis aūt etiā prius erat odibilis Alexāder propter Ammoniū, multa namque per eum passi fuerant, & pœnam quidem ab Ammonio pro delictis suis exegerunt, occidentes eum, qui tāquam mulier se properabat abscondere, habitu circundatus femineo. Ptolemæus itaq; accusans eum vt proditorem nuptiarū filiæ suæ, transgressoremque auxilij quod ei cōtra Demetrium deduxisset, soluit affinitatem. Nam & auferēs filiam suam, ad Demetriū legationem direxit, amicitiā cum eo componens, filiamque daturum se illi vxorē, & restituere paterno eū principatu compromittens. Demetrius verò gaudens, suscepit legationem & nuptias.

dri dolo, & addere il-
lud regno suo. Et exijt 1
in Syriam verbis pa- 2 3
cificis, & † aperiebant
ei ciuitates, & occur-
rebant ei, quia man-
dauerat Alexāder rex
exire ei obuiam, eò
quòd socer suus esset.
Cùm autem introiret 4
ciuitates Ptolemæus,
ponebat custodias mi- 5
litum in singulis ci-
uitatibus. Et vt appro-
piauit Azoto, osten-
derunt ei templū Da-
gon succensum igni,
& Azotum, & cætera
eius demolita, & cor-
pora proiecta, & eo- 6
rum qui cæsi erant in
bello tumulos quos
fecerant secus viam.
Et narrauerunt regi, 7
quia hæc fecit Iona-
thas, vt inuidiam face- 8
rent ei. Et tacuit rex. 9
Et occurrit Ionathas
regi in Ioppe cum gloria, & inuicem se saluta-
uerunt, et dormierunt illic. Et abijt Ionathas
cum rege vsque ad fluuium qui vocabatur
Eleutherus, et reuer-
sus est in Ierusalem.
Rex autem Ptolemę- 10

a *Rex autem Ptolemæus obtinuit dominium ciuitatum, &c.* Ptolemæus Euergetes qui a post Ptolemæum Philometorem regnauit in Alexandria vt chronicorum libri testantur, Alexandro filio Balo regi Syriæ filiam suam tradidit vxorem quam postea inimicitia inter se & generū exorta abstulit, & tradidit Demetrio filio Demetrij in vxorem cum regno quod abstulerat ab Alexandro, quod nunc scriptura commemorare videtur.

us obtinuit domi-
nium ciuitatum vs-
que Seleuciam Mari-
11 timam, et cogitabat in
12 Alexandrum consilia
13 mala. Et misit legatos
ad Demetrium, dicēs:
Veni cōponamus in-
ter nos pactum, & da-
bo tibi filiam meam
quam habet Alexander, & regnabis in regno
patris tui. Pœnitet enim me quòd dederim ei
14 filiam meam. Quæsiuit enim me occidere.
15 Et vituperauit eum, propterea quòd concu-
pierat regnum eius. Et abstulit filiam suam,
& dedit eam Demetrio, & alienauit se ab A-
lexandro, & manifestatæ sunt inimicitiæ eius.
Et intrauit Ptolemæus Antiochiam, & impo-
suit duo diademata capiti suo, Ægypti & Asiæ.
16 Alexander autem rex erat in Cilicia illis tem-
17 poribus, quia rebellabant qui erant in locis
18 illis. Et audiuit Alexander, & venit ad eum
in bellum. Et produxit Ptolemęus rex exer-
citum, & occurrit ei in manu valida, & fu-
gauit eum, Et fugit Alexander in Arabiam,
vt ibi protegeretur. Rex autem Ptolemæus
exaltatus est. Et abstulit Zabdiel Arabs ca-
19 put Alexandri, & misit Ptolemæo. Et rex
20 Ptolemæus mortuus est in die tertia, & qui
21 22 erant in munitionibus, perierunt ab his qui
23 erant intra castra. Et regnauit Demetrius anno
centesimo † septuage- († sexagesimo.)
† simoseptimo. In die-
bus illis congregauit

b *In diebus illis congregauit Ionathas, &c.* Quid est quòd ✠ Iona-

NICOLAVS DERA.

*1 Et exijt. *de Aegypto.*
2 In Syriam. *pergens.*
3 Verbis pacificis. *cum habitatoribus Syriæ vtens quasi querens bonum regni pro genere suo.*
4 Cum autem introiret ciuitates. *aliquas.*
5 Ponebat custodias militum. *ad obtinendum terram contra Alexandrum. Cætera patent vsque ibi.*
6 Et eorum qui cæsi erant in bello tumulos. *in quibus erant sepulti notabiles viri.*
7 Et narrauerunt regi. *vt habetur ca. praec.*
8 Vt inuidiam facerent ei. *prouocando eum contra Ionathas.*
9 Et tacuit rex. *sub dissimulatione transeundo. Cætera patent vsque ibi.*
10 Rex autem Ptolemæus obtinuit, &c. *regni Syriæ per custodias militum ibi positas, vt dictum est.*
11 Et cogitabat in Alexandrum. *generum suum.*
12 Consilia mala. *quærens eum priuare regno & vita.*
13 Et misit legatos. *Hic ponitur confœderatio Ptolemæi cum Demetrio Alexandri inimico. Et patet litera vsque ibi.*
14 Quæsiuit enim me occidere. *Dicunt aliquæ glosæ & aliqui historiographi, quòd hoc verum erat, quia eum intoxicare quæsierat. Sed hoc videretur falsum per literam præcedētem in qua dicitur, quòd Alexander mandauerat Ptolemæum honorificè recipi, similiter per literam immediatè sequentem, cum dicitur.*
15 Et vituperauit eum. *Ex quo patet, quòd crimen sibi falso imposuit cupiditate ductus, Prouerb. 18. a.* Occasiones quærit qui vult recedere ab amico. *Sciendum etiam quòd Iosephus circa historias huius libri multa dicit, quæ sunt dissona textui, propter quod illa tanquam friuola dimitto, quia liber iste maioris autoritatis est quàm sit Iosephus.*
16 Alexander autem rex erat in Cilicia illis temporibus *q.d. propter hoc tales proditiones facilius facere poterat Ptolemeus.*
17 Quia rebellabant qui erant in locis illis. *Propter quod iuerat rex ad reprimendum illos vel sedandum.*
18 Et audiuit Alexander, & venit ad eum in bellum. *Hic consequenter ponitur prostratio Alexādri per proditiones soceri sui. Cætera patent vsque ibi.*
19 Et rex Ptolemæus. *Postquam receperat caput Alexandri & sic videtur mortuus subito iusto Dei iudicio. Iosephus tamen dicit, quòd equus Ptolemæi in bello contra Alexandrum territus elephantis voce, proiecit eum, & tunc fuit lætaliter vulneratus: Sed viso capite Alexandri fuit aliquantulum consolatus, sed postea cito mortuus. Sed contra hoc videtur quod de prędicto bello pręmittitur.* Rex autem Ptolemæus exaltatus est. *quod subditur:* Et abstulit Zabdiel Arabs caput Alexandri. *Quod non fecisset in fauorem Ptolemæi si fuisset ex vulneratione ita propinquus morti.* (Iosephus lib 13. antiqui. c. 7.)
20 Et qui erant in munitionibus. *Syriæ à Ptolemæo positi, vt prædictum est.*
21 Perierunt ab his. *scilicet, Alexandri, vt dicunt aliqui. Sed hoc non videtur verum, quia debellatus erat à Ptolemæo, & ideo quod dicitur hic.*
22 Intra castra. *Intelligendum est Demetrij qui nolebat homines extraneos possidere fortalicia regni sui.*
23 Et regnauit Demetrius. *Hic consequenter ponitur successio Demetrij, & primò quantum ad obtentum dominium, cum dicitur:* Et regnauit Demetrius, &c. *secundò quantum ad prouocationem contra Ionathan per accusationem iniquorum Iudęorum, eò quòd obsideret arcem: & patet litera. Tertiò quantum ad Demetrij placationem, cum dicitur.*

✠ 1 Vt

MORALITER.

† *In diebus illis congregauit Ionathas, &c.* Per Ionathan qui interpretatur columbæ donum

† & per

A Ionathas eos qui erant in arce Ierosolymitana expugnat per eos qui sunt in Iudæa, nisi quòd doctores sancti sectantur eorum contumaciã qui exultatione cordis atque superbiæ innitentes, diuinis præceptis resistere parant? Contra quos facit machinas multas: quia multiplici disciplina ac diuersa scripturarum doctrina eos oppugnare, & ad humilitatem prouocare student. Sed sicut tunc quidã de his qui oderant gentem suam viri iniqui, adierunt regem accusantes Ionathan, sic & nunc hi qui disciplinam ecclesiasticam recipere nolunt, abominantur eos qui sibi iniquitatẽ suam auferre conantur, ac cusantes eos apud seculi potestates: quatenus eos in B odiũ illorum conuertant, & persecutionem eis incitent, sed non præualent, quoniam Deus adiutor & protector suorum est, & ex omnibus tribulationibus eorum liberauit eos.

Ionathas eos qui erant in Iudęa, vt expugnarent arcem quæ est in Ierusalem, & fecerunt contra eam machinas multas. Et abierũt quidam qui oderant gentem suam viri iniqui ad regẽ Demetrium, & renuntiauerunt ei, quòd Ionathas obsideret arcem. Et ut audiuit iratus est, & statim venit ad Ptolemaidam, & scripsit Ionathæ ne obsideret arcem, sed occurreret sibi ad colloquium festinato. Vt audiuit au- 1
tẽ Ionathas iussit ob- 2
sidere. Et elegit de se- 3
nioribus Israel & de sacerdotibus, & dedit se periculo: & accepit aurum & argentum & vestem, & alia xenia multa, & abijt ad regem Ptolemaidam, & inuenit gratiam in conspectu eius. Et interpellabant aduersus eum quidam iniqui ex gente sua. Et fecit ei rex sicut fecerant ei qui ante eum fuerant. Et exaltauit † eum in conspectu omnium amicorum eius, & statuit ei principatum sacerdotij, & quæcumque alia habuit prius pretiosa, & fecit eum principem amicorum.
a Et postulauit Ionathas † à rege vt immunem faceret Iudæam & tres toparchias, idest, Samariam & confines eius, & promisit ei talenta trecenta. Et consensit rex, & scripsit Ionathæ epistolas de his omnibus hũc modum continentes: Rex Demetrius fratri Ionathæ salutem & gen-
4 ti Iudæorum. Exemplum epistolæ quam scripsimus Lastheni parenti nostro de vobis, misimus ad vos vt sciretis. Rex Demetrius, Lastheni parenti salutem. Genti Iudęorum amicis nostris & con- E
seruantibus quę iusta sunt apud nos decreuimus benefacere propter benignitatem ipso-
5 rum quam erga nos habent. Statuimus ergo
6 illis omnes fines Iudęę & tres ciuitates, † Liddam & Ramathę, quę additę sunt Iudęæ
7 ex Samaria & omnes confines earum sequestrari omnibus sacrificantibus in Ierosolymis pro his quę ab eis prius rex accipiebat per singulos annos, & pro fructibus terrę & pomorum. Et alia quę ad nos pertinebant decimarum & tributorum, ex hoc tempore
8 remittimus eis, & areas Salinarum & coronas quæ nobis deferebantur, omnia ipsis concedimus, & nihil horum irritum erit ex hoc & in omne tempus. Nunc ergo curate facere horum exemplum, & detur Ionathę, & ponatur in F
9 monte sancto & in loco celebri. Et videns De-
10 metrius rex, quòd siluit terra in conspectu suo,

Raban. a *Et postulauit Ionathas.* Toparchias, hoc est villarũ vel oppidorum principatũ ea C loca nuncupat quæ Demetrius ex regno Samariæ addidit ad Iudęam, de quibus D in sequentibus narrat, hoc est Liddam & Ramathã. Lidda enim ciuitas est Palestinæ in littore maris magni sita, & Ramatha vrbs est Samuelis, de qua in I. Reg. narratur, iure ergo amicitiæ rex Demetrius Ionathæ concedens immunitatem Iudææ, addidit ciuitates prædictas, remittens decimarum & tributorũ censum, & areas salinarũ in quibus salis cõfectio reipublicæ debebatur. necnõ & alia debita quæ illi regio fastu deferebãtur iuxta confessionem cum Ionatha habitam omnia condonauit.

Triphon

Gr. het Ap

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vt audiuit autem Ionathas. *mandatum regis.*

2 Iussit obsidere. *idest, obsidionem arcis per alios continuare. Aliqui tamen libri habent: iussit non obsidere, idest, obsidionem dimittere. Et hoc magis consonat literę precedenti, & subsequenti.*

3 Et elegit de senioribus, &c. *vt venerabili societate & munerum multitudine & preciositate placaret regem, quod & fecit, & patet litera vsque ibi.*

4 Exemplum epistolæ, &c. *Iste Lasthenes erat Cretensis, attinens Demetrio ex parte matris, & qui Demetrio prouiderat de exercitu ad obtinendum Syrię regnum contra Alexandrum: propter quod Demetrius reputabat eum sicut patrem, & de factis notabilibus sibi scribebat, & ideo de gratijs Ionathę factis scripsit epistolas Ionathę & Lastheni eandem formam continentes, prius tamen scripsit Lastheni, & hoc est quod dicitur:* Exemplum epistolæ, *& sequitur epistolę continentia, cum dicitur.*

5 Statuimus ergo *Possidendos pacificè.*

6 Et tres ciuitates. *Tertia non nominatur hic.*

7 Ex Samaria. *in qua habitabant Gentiles ibi translati de Perside. 4. Reg. 17 Cętera patent vsque ibi.*

8 Et areas Salinarum. *idest, loca in quibus fiebat sal modo supradicto.*

9 Et ponatur in monte sancto & in loco celebri. *ad memoriam in futurum. Quarto describitur status Demetrij quantum ad exercitus dimissionem, cum dicitur.*

10 Et videns Demetrius. *& patet litera vsque ibi.*

*1 Et

†

MORALITER.

& per eius socios: possunt intelligi viri religiosi, qui moribus & scientia impugnant arcem superbiæ quæ est in omni peccato mortali. Sed aliquando verbis malignantium apud superiores impediuntur ab hac impugnatione, scilicet, quando potestas eorum in prædicando & confessiones audiendo restringitur vel suspenditur, per quod virtutum profectus impeditur. Sed cum superior potestas hæc considerat, verba malignantium contemnit, & dictos religiosos honorat, ideo subditur inferius.

† *Et exaltauit eum in conspectu omnium amicorum eius, & statuit ei principatum sacerdotij.* Sequitur.

† *Et postulauit Ionathas a rege vt immunem faceret Iudęam.* Sequitur autem post petitio regis à Ionatha, ibi.

† Nunc

A a *Triphon autem erat quidam partium Alexandri prius.* Qualiter autem Demetrius in odium exercitui suo venerit. Pompeius Trogus ostendit dicens: Recuperato paterno regno Demetrius & ipse rerum successu corruptus, vitijs adolescentiæ in segnitiem labitur, tantumque contemptum apud omnes inertia. quantum odiũ ex superbia pater habuerat, cõtraxit. Itaque cum ab imperio eius passim ciuitates deficerent, ad abolendam segnitiæ maculã, bellum Parthis inferre statuit. Cuius aduentum non inuiti oriẽtis populi videre, & propter Arsacydę regis Parthorum crudelitatem, & quòd veteri Macedonum B imperio assueti noui populi superbiã indignè ferebant. Itaque cum Persarũ & Elimæorum Bactrianorumque auxilius iuuaretur, multis prælijs Parthos vastatos fudit, ad postremum tamẽ pacis simulatione deceptus capitur, traductusq; per ora ciuitatũ, populis qui †defecerant in ludibrium fauoris ostenditur. Missus deinde in Hyrcaniam, benignè & iuxta cultum pristinæ fortunæ habetur.

& nihil ei resistit, dimisit totum exercitum suum, vnũquẽ
que in locum suũ, excepto peregrino exercitu quẽ traxit
ab insulis gentium, & inimici erãt ei omnes exercitus pa- 1
a trum eius. Triphon autem erat quidam partiũ Alexandri 2
prius, & vidit quoniã omnis exercitus murmurauit cõtra 3
Demetriũ, & iuit ad Emalchuel Arabẽ, qui nutriebat An 4
tiochum filiũ Alexandri, & assidebat ei vt traderet eũ ipsi, 5 6
vt regnaret in loco patris sui. Et enũtiauit ei quanta fecit 7
Demetrius, & inimicitias exercituũ eius aduersus illũ Et 8
b mansit ibi diebus multis. Et misit Ionathas ad Demetriũ 9 10
regẽ, vt eijceret eos qui in arce erant in Ierusalẽ, & qui in 11
pręsidijs erãt, quia impugnabãt Israel. Et misit Demetrius 12 13
ad Ionathan dicens: Non hæc tantum faciã tibi & genti 14
tuæ, sed gloria illustrabo te, & gẽtem tuam, cũ fuerit opor
tunũ. Nũc ergo rectè feceris si miseris viros mihi in auxi 14
liũ, quia discessit oĩs exercitus meus. Et misit ei Ionathas †
tria milia virorum fortium Antiochiã. Et venerunt ad regem, & delectatus est rex in aduẽtu eorũ. Et conuenerunt
qui erant de ciuitate, centum viginti milia virorũ, & volebãt interficere regẽ. Et fugit rex in aulam, & occupauerũt 16
qui erãt de ciuitate itinera ciuitatis, & cęperunt pugnare. 17 18
Et vocauit rex Iudæos in auxiliũ, & conuenerũt oẽs simul 19
ad eum. Et dispersi sunt oẽs per ciuitatẽ, & occiderũt in il- 20
la die centũ milia hominũ. Et succẽderũt ciuitatẽ, & cępe 21
c rũt spolia multa in illa die & liberauerũt regẽ. Et viderũt 22

C b *Et misit Ionathas ad Demetrium regem.* Quid est quod Ionathas à rege Demetrio petit, vt eijceret eos qui erant in arce in Ierusalem & in præsidijs qui & impugnabant Israel, D à quo econtrario postulat Demetrius auxilia aduersus inimicos, nisi quòd doctores sancti expetunt à gentium principibus, & ab omni populo erroris & superbiæ debellationẽ, & ipsi similiter a sanctis doctoribus postulant suffragium doctrinę, & orationis ad superãdos spiritales inimicos? Neuter enim ordo sine alterius opitulatione effectũ ministerij sui rite perficere valet, quia nec doctores sancti meritum lucrificãdi sine conuersione & obediẽtia subditorum, nec ipsi subditi salutem promereri possunt sine documẽto & instructione magistrorũ. Vterque.n. ordo, vt prædictum E est ab alio fulcit & ab alio adiuuat, vnde Paulus Thessalonicensibus ait: *Tunc viuemus si vos statis in Domino: quoniam gaudemus propter vos ante Deum nostrum.* (1. Tes. 3. c.) Et ait ad Corinthios. *Gloria* inquit, *vestra sumus, sicut & vos nostra, in die Domini nostri Iesu Christi.* (2. Cor. 1. c.)

c *Et viderunt qui erant de ciuitate, quòd obtinuißent Iudęi ciuitatem, &c.* (Rabbanus.) Quòd Iudæi victoriam capiẽtes de hostibus, cogebant eos pacem postulare, & dextras sibi dari, signat quod robur sanctæ ecclesiæ hostibus præeminet vniuersis & siue eos per F conuersio

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et inimici erant. *qui erant de regno Syriæ, nam à regnis præcedentibus consueuerant annonam accipere, non solum tempore belli, sed etiam pacis, vt sic essent parati pugnare pro rege tempore necessitatis.*

2 Triphon autem. *Postquam descriptus est Demetrij status, hic consequenter describitur Antiochi adolescentis aduentus. Et diuiditur in tres partes: quia primò ponitur aduentus Antiochi procuratio. Secundò, falsitatis Demetrij denudatio, ibi:* Et misit Ionathas. *Tertiò, aduentus Antiochi executio, ibi:* Post hæc autem. *Circa primum dicitur:* Triphon autem. *quia prius fuerat cum Alexandro, postea verò ipso decapitato fuit cum Demetrio.*

3 Et vidit quoniam omnis exercitus. *dicens eum honore regio esse indignum propter causam prædictam.*

4 Et iuit ad emalchuel. *alias Malchum, &c. post eius mortem.*

5 Et assidebat ei. *idest, assiduè stabat apud eum.*

6 Vt traderet eum ipsi. *tanquam tutori & ductori.*

7 Vt regnaret in loco patris sui. *Per hoc enim intendebat Triphon habere administrationem regni, sicut postea fuit de facto.*

8 Et enunciauit ei quanta fecit Demetrius, *vt illum induceret ad tradendum sibi Antiochum.*

9 Et mansit illic diebus multis. *non potens cito flectere Emalchuelem propter Antiochi pueritiam.*

10 Et misit Ionathas ad Demetrium regem. *Hic consequenter ponitur falsitatis Demetrij denudatio. Circa quam primò ponitur Ionathæ petitio, cum dicitur:* Et misit Ionathas ad Demetrium regem. *petens.*

11 Vt eijceret. *idest, eijcere posset.*

12 Eos qui in arce erant in Ierusalem. *quorum aliqui erant alienigenæ, aliqui verò Iudæi, sed tamen apostatæ. Ex hoc videtur, quòd illa litera quæ dicit suprà, Ionathan ad mandatum Demetrij remouisse obsidionem arcis, est uerior.*

13 Et qui in pręsidijs erant, quia impugnabant Israel. *in diuersis locis Iudææ ad impugnationem gentis Iudaicæ.*

14 Et misit Demetrius ad Ionathan dicens. *Hic secundò ponitur petitionis concessio. Et patet. & subditur concessionis ratio, cum dicitur.*

15 Nunc ergo rectè feceris si miseris viros. *Ad hoc enim concessit petitionem, vt Ionathas sibi mitteret bellatores ad sui defensionem, timens probabiliter insurgere contra se rebellionem, sicut & factum est. vnde subditur:* Et conuenerunt, &c.

16 Et fugit rex in aulam. *tanquam in locum tutiorem.*

17 Et occupauerunt. *ne aliquis ab extra posset ingredi ciuitatem in auxilium regis.*

18 Et cœperunt pugnare. *idest, ad pugnam se disponere.*

19 Et vocauit rex Iudæos. *antequam ciues essent congregati ad ipsum impugnandum. ideo subditur.*

20 Et dispersi sunt omnes per ciuitatem. *interficiendo eos qui volebant interficere regem.*

21 Et occiderunt. *præuenientes eos, antequam essent vniti & dispositi ad pugnandum, & sic poterant multos occidere.*

22 Et succenderunt ciuitatem. *non totam sed in vna parte ponentes ignem ad ciuium terrorem. ideo subditur.*

* 1 Et

MORALITER.

† 15 *Nunc ergo rectè feceris si miseris viros.* Per quod significatur, quòd pauperes religiosi necesse habent petere à potentibus huius mundi eleemosynarum subsidia, & econuerso potentes à religiosi orationũ suffragia, quæ frequenter plus eis valent † quàm arma bellica, sicut patet Exod. 17. c. († contra.) *Cùmque eleuaret Moyses manus, superabat Israel: si autem paululum remisisset, superabat Amalech.*

† *Et misit ei Ionathas tria milia virorum fortium Antiochiam:* per quos significantur religiosi, ad pugnandum cõtra diabolum orationibus, virtuosi in uirtute vnius Dei & trini.

† Et

qui erant de ciuitate, ꝙ obtinuissent Iudæi ciuitatē sicut
volebāt,& infirmati sunt mēte sua,& clamauerunt ad re- 1
gem cum precib. dicentes Da nobis dextras,& cessent Iu-
dæi oppugnare nos & ciuitatē, & proiecerūt arma sua &
fecerunt pacē.Et glorificati sunt Iudæi in conspectu regis,
a & in conspectu omniū qui erāt in regno eius,& nomina-
b ti sunt in regno. Et regressi sunt in Ierusalem habētes spo-
c lia multa. Et sedit Demetrius rex in sede regni sui,& siluit 2
terra in cōspectu eius,& mētitus est omnia quæcunq; di- 3 4
xit. Et abalienauit se à Ionatha, & non retribuit ei secūdū
beneficia quæ sibi tribuerat,& vexabat eū valde. Post hæc 5
aūt reuersus est Triphon & Antiochus cum eo puer ado- 6
lescēs,& regnauit,& imposuit sibi diadema. Et cōgregati
sunt ad eū omnes exercitus quos † disperserat Demetrius,
& pugnauerunt contra eū,& fugit & terga vertit. Et acce- 7
pit Triphon bestias,& obtinuit Antiochiā. Et scripsit An 8 9
tiochus adolescens Ionathæ dicens: Cōstituo tibi sacerdo
tiū,& constituo te super quatuor ciuitates,vt sis de amicis 10
regis Et misit illi vasa aurea in ministeriū,& dedit ei pote 11
statē bibendi in auro & esse in purpura, & habere fibulā
auream Et Simonē fratrem eius constituit ducem à termi 12
d nis Tyri vsq; ad fines Aegypti. Et exijt Ionathas & peram 13
bulabat trans flumen ciuitatis,& cōgregatus est ad eū om 14 15
nis exercitus Syriæ in auxiliū. Et venit Ascalonem, & oc-
currerunt ei de ciuitate honorificè. Et abijt inde Gazā, & 16
e concluserunt se qui erant Gazæ, & obsedit eā,& succēdit
f quæ erāt in circuitu ciuitatis, & pdatus est eā. Et rogaue- 17

conuersionem salubriter cedere facit, siue contemptores A in sua pertinacia insistentes iustè punit. quia ipsa à Saluatore suo Domino nostro Iesu Christo potestatem accepit *calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici* (Luc. 10.e.). De qua alibi in Euangelio loquens ad apostolum suum Petrum ait: *Tu es Petrus, & super hanc petram ędificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebūt aduersus eam* (Matt. 16.c.).

a *Et nominati sunt*, inquit, *Iudæi in regno*, quia cōfessores Christi gloriosi apparent in toto mundo. Sed hanc gloriā non sibi ascribunt sancti viri, sed regi suo, omniū videlicet bonorum largitori Deo, B vnde & subditur.

b *Regressi sunt in Ierusalem, &c.* Huiuscemodi gratias & Psalmista Deo se referre testatur dicens: *Annūciaui iustitiam tuam in ecclesia magna, ecce labia mea non prohibebo* (Psal. 39.b.). In ecclesia ergo fideles quique habentes spolia virtutū regrediuntur vt laudes dicāt Deo, cū non suis viribus, sed gratię diuinæ victoriam quā adepti sunt, deputāt, dicentes cū propheta: *Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam: Super misericordia tua & veritate tua* (Psal. 113.b.). C

Moraliter. c *Et sedit Demetrius.* Quòd Demetrius Ionathæ pro beneficijs retribuit mala, significat carnales & stultos: cum eis consulitur ad salutē, non respondere benefactoribus suis secundum debita beneficia, sed secundum obtusi cordis sui praua consilia. Quidquid enim eis agitur ad vtilitatem, illi totum reputant ad noxietatem & inuidiæ stimulo incitati, nequissimæ suæ eligunt deseruire voluntati.

Mystice. d *Et exijt Ionathas.* Per Ionathæ transitum vltra flumen prędicationem verbi ad eos qui nondū baptismate Christi abluti sunt, possumus accipere, quia prædicatores sancti aliquando Gentiles ad sacrum baptisma prouocant, aliquando fideles ad profectum virtutum excitant. Cum ergo trans flumen regreditur Ionathas.

Venit ad eum exer. Syr. quia quando apostoli de Iudæis ad Gentium prædicationem migrauerant, mox plurimi de Gentibus ad fidem & baptismum Christi conueniebant, qui adiutores prædicatorib. sanctis in Euangelio Dei fuerunt. quatenus paganos ad crudelitatem perducerent.

Perrexit Asia, quæ interpretatur appensa, vel ignis infamis.

Et occurrerūt ei de ci. hon. cum prædicatoribus sanctis hi qui ambitione seculi deseruiebant, audientes verbum Dei statim relicta cupiditate mundi, ad obediētiam concurrebant Euangelij.

Et abijt inde Gazam, & obse. eam, & conclu. Per Gazam quæ interpretatur E fortitudo exprimitur obstinatio infidelium, in qua se duræ mentes prauorū includūt: quia cedere veritati non consentiunt. Quam.

c *Obsedit eam, & suc.* cum doctores Christi vndique testimonijs sanctarū scripturarum perfidos coarctant, & errorum illorum machinationes debellando vastant, vnde:

f *Rogauerunt Ionathā dextram sibi dare Gazan.* Cum prauitate deuicta superborū iam diutius veritati resistere non valentes, F pacis sibi fœdera magistros ecclesiæ dare deposcunt, suosque filios eis obsides tradūt, hoc est, fidei pignora, erroris videlicet abnegationē, & obedientiæ subiectionē in ecclesiam præmittunt, quatenus cōuersionis suæ ad fidē spes certa reddatur.

* Iosephus. Ionathas concitatus ad obsessionem Gazæ, & afflictionem prouinciæ parabatur, Nam partem militiæ circa Gazam disponens, cum reliqua ipsa percurrens, cunctos prædabatur vel incendebat. Quæ cum vidissent Gazęi, nullumque auxilium à Demetrio sibi venisse conspicerent, & periculum præsens, adiutorium verò longè, optimum esse decreuerunt, hunc dimittentes, illi obedire facientes igitur ad Ionathan amicitias, auxilia promiserunt. Homines enim ante malorum peritiam vtilitates

NICOLAVS DE RA.

1 Et infirmati, &c. *& per consequens virtute corporis, nam à corde procedit sensus, & motus ad alia membra: propter quod deficiente corde deficiunt exteriora membra. Cætera patent.*

2 Et sedit Demetrius. *Hic consequenter describitur falsitatis Demetrij denudatio: nam habita pace denegauit omnia promissa Ionathæ, & hoc est quod dicitur:* Et sedit Demetrius. *idest, in Antiochia metropoli, repressa rebellione ciuium per auxilium Iudæorum.*

3 Et siluit. *quia non erat qui auderet sibi rebellare depressa metropoli ciuitate.*

4 Et mentitus est omnia. *de gratiis Ionathæ gentique Iudęorum fiendis.*

5 Et vexabat eum val. *per principes suos, inuadendo terminos Iudææ.*

6 Post hæc autem. *Hic consequenter describitur aduentus Antiochi adolescentis in regnum Alexandri patris sui. Circa quod primò ponitur regni obtentus. Secundò, cum Ionatha fœdus, ibi:* Et scripsit Antiochus. *Tertiò, huius fœderis effectus, ibi:* Et exiuit Ionathas. *Circa primum dicitur:* Post hæc aūt. *s. de Arabia in Syriam. Cętera patent vsque ibi.*

7 Et accepit. *idest, elephantos exercitus Demetrij.*

8 Et obtinuit Antiochiam. *metropolim ciuitatem, & per consequens alias multas.*

9 Et scripsit. *Hic consequenter ponitur confœderatio Antiochi cum Ionatha, erat enim rex nouus, & adhuc vnam magnam partem regni tenebat Demetrius: propter quod indigebat Ionathę confœderatione.*

10 Et constituo te super. *extra Iudęam existentes.*

11 Et misit illi vasa aurea in ministerium. *scilicet, mensę. ideo subditur:* Et dedit ei potestatem bibendi, &c.

12 Et Simonē fratrem eius. *inter quos includitur terra Philistijm.*

13 Et exijt Ionathas. *Hic consequenter ponitur dicti fœderis effectus, & primò Antiochi dominium dilatando, cum dicitur.*

14 Et perambulabat. *eas inducendo, vt obedirent Antiocho.*

15 Et congregatus est ad eum omnis exercitus, Syriæ. *qui oderat Demetrium, vt prędictum est.*

16 Et concluserunt se qui erant Gazæ. *nolentes eum recipere, nec à Demetrio recedere.*

17 Et prædatus est eam. *nam animalia, & plura Gazę bona, erant extra ciuitatem in suburbiis & villulis.*

MORALITER.

† 13 *Et exijt Ionathas, & perambulabat trans flumen ciuitatis, &c.* Per quod significantur religiosi, qui zelo fidei accensi transeunt ad prædicandum gentibus nondum renouatis per fluuium baptismatis, vbi multum proficiunt aliquando, sicut Ionathas in exercitu suo.

vtilitates non intelligunt suas, sed cum in malis fuerint A constituti, tunc mente percipiunt, & agunt quæ nihil læsi facere debuerunt.

Raln. a *Et au. Io.* Demetrii principes qui præuaricati sunt in Cades Galileę non incongruè potestates sęculares intelligi possunt, quæ licet inter fideles, propter catholicam cōfessionem annumerentur, (hæc enim Cades quæ interpretatur sancta, uel mutata, & Galilæa hoc est transmigratio facta per figuram exprimunt) sępe tamē tales fraudē moliūtur negotio regni terrestri. Quibus occurrit Ionathas, qa necesse est, ut istis solertia sanctorum doctorum occurat, ne fraudem quam disponunt animo, expleant facto.

b *Fra. aut suū Simonē relli. intra. pro.* Vt tuerretur eam intrinsecus contra petulantiam insolentium. Sic etenim sancti prædicatores, licet aliquando ad sæculi actus moderandos, & indisciplinatorum infestationes temperandas se porrigant: tamen nullo modo sui iuris ministerium ordinare intra Ecclesiam cessant, sed habent ibidem semper qui regularem in omnibus conseruent disciplinam, ut sicut in exterioribus utiles, sic in interioribus ubique inueniantur salubres.

c *Et applicuit Simon.* Quid per Bethsuram nisi lectio sanctarum scripturarum denotatur, quia Bethsura domus robustorū interpretatur. Et bene scriptura sacra domus robustorum dici potest, quia ibi quique robusti, & fortes uiri semper discendo, & bene operando inhabitant, qui cum Psalmista *in lege Domini meditantur die ac noct.* In hac enim domo aliquando hęretici falso inhabitare uidentur, cum scripturas legere, sed non intelligere omni- B no probantur. Vnde dicitur quod Simon.

d *Expugna. Betsu. die. mul. & c.æ. ciui.* Quia doctores sancti hoc habent maxime in conatu, hic toto agunt nisu, ut hæreticos expugnent, falsam eorum opinionē destruendo, scripturamque legis Dei ab eorum manibus eruāt, ponētes in ea præsidium, hoc est pios scrutatores, & me- C ditatores sapientię diuinæ, qui studeant recte intelligere & rite, proferre diuinum sermonem.

e *Et Ionathas.* Quid est ꝙ Ionathas ad aquā Genesar castra applicuit, nisi ꝙ cætus sanctorū pręedicatorū spiritu Dei accēsus, mūdanis fluctibus, & infideliū persecutionibus obuiare parat? Stagnū Genazareth idē dicunt esse ꝙ mare Galileę, vel mare Tyberiadis. Sed mare Galileę ab adiacente prouintia dictū. Mare vero Tyberiadis a pxima ciuitate, quæ olim Genereth vocata, sed ab Herode D tetrarcha instaurata, in honorem Tyberii Cæsaris, Tyberias est appellata. Porro Genesar a laci ipsius natura, quę crispantibus aquis de se sibi excitare auram perhibetur Græco vocabulo, quasi generans sibi auram dicitur: Neq; enim in stagni morem sternitur aqua, sed frequētibus auris spirantibus agitatur, haustu dulcis & ad potandum habilis. Sed Hebręæ linguæ consuetudine, E omnis aquarum cōgregatio, siue dulcis siue salsa, mare nuncupatur. Qui lacus influente Iordane. 160. stadiis in longitudine, & 60. extenditur in latitudine. Quia ergo stagnum siue mare præsens seculū designat. Ionathas noster cum suis, sæculari tumultu resistere properat.

runt Gazenses Ionathan, & dedit illis dextram, & acce-
pit filios eorum obsides, & misit illos in Ierusalē, & per- 1
a ambulauit regionem vsque ad Damascum. Et audiuit Io- 2
nathas, quia pręuaricati sunt principes Demetrij in Ca- 3
des, quæ est in Galilęa cum exercitu multo, volentes eum 4
remouere a negotio regni, & occurrit illis, fratrem autē 5
b suum Simonem reliquit intra prouinciam. Et applicuit 6
c d Simon ad Bethsurā & expugnabat eam dieb. multis, & 7
conclusit eos. Et postulauerunt ab eo dextras accipere, & 8
dedit illis, & eiecit eos inde, & cœpit ciuitatē & posuit in 9
e ea præsidium. Et Ionathas, & castra eius applicuerunt ad 10
f aquam Genesar, & ante lucē vigilauerunt in cāpo Asor,
g & ecce castra alienigenarū occurrebant ei in cāpo; & tē- 11
debant ei insidias in montibus, ipse aūt occurrit ex ad- 12
h uerso Insidiæ vero exurrexerunt de locis suis, et commi-
serunt prelium. Et fugerunt qui erant ex parte Ionathæ 13

f *Et an. luc. vi. in cam. Asor.* Hoc est, contra insidias diaboli vigilanti studio se obseruare curat. Asor enim interpretatur sagitta luminis. Et Apostolus de eodem apostata angelo scribens ait: *Ipse enim Satanas transfigurat se in angelu. Vnde non mirum, si ministri eius transfigurentur uelut ministri iustitiæ.* 2. Cor. 11. e

g *Alienigenarum oc. ei in cāpo, & tend. insi. in mon.* Quia siue maligni spiritus, seu etiam peruersi homines in luxuria, siue superbia præsentis uitæ, uel sæcularibus desideriis quoscunque possunt, seducere contendunt. Quibus necesse est, ut milites Christi currant ex aduerso, & confligant fortiter cum illis, ne forte consentiant persuasioni- F bus eorum, & uoluptatibus, atque illecebris dissoluātur. Sed commisso prælio.

h *Et fuge. hi qui ex par. fue. Iona. omnes, & ne. re. est ex eis nisi Mathathias Absa. & Iu. fi. Chalphi prin.* * Iosephus. Vidēs Ionathas hostes ad pugnā paratos, hortabatur suos. Illi vero qui a Demetrii ducibus per insidias erant locati, a retro Iudæos inuadunt. Qui cum timerēt ne in medio capti perirent, ad fugā se dederunt. Et ibi quidem oēs reliquerunt Ionathan, pauci uero cū eo numero quinquaginta remanserūt, & Matathias filius Absalomi, & Iudas Capsei, qui duces erant totius exercitus. Hi audacter & desperatè super inimicos irruentes, atrociter eos fugauerunt. Tunc vero milites Ionathæ qui discesserant, ut uiderunt hostes ad fugam uersos congregati persequebantur eos vsque ad Cedessam, ubi castra hostium erant. li. 13. antiq. c. 8.

Quia, Proh dolor, multi de ecclesiasticis ambitionē & volupta-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et accepit fi. eo. obsi. *Ne postea rebellarent.*

2 Et audiuit. *Hic secundo ponitur effectus predicti fæderis Demetrio repugnante, cum dicitur:* Et audiuit Ionathas. *Cōtra Antiochum ab ipso recedendo, & adhærendo Demetrio.*

3 In Ca. quæ est in Gali. *Hoc dicitur ad differentiam alterius, quæ dicitur Cadesberne, vbi sederunt filij Israel multo tempore Deuter. 1.*

4 Volentes eum remouere. *Sicut ei cōstituerat Antiochus.*

5 Fratrem autem suum. *Ad Iudęæ custodiam.*

6 Et applicuit Simon. *In qua erant aduersarij Iudæorum a Demetrio positi.*

7 Et conclusit eos *ita quod poterant exire, nec aliquid ab extra habere.*

8 Et postulauerūt ab eo. *Vt saluis personis recederēt inde.*

9 Et posuit in ea prę *i. armatos de genere Iudęorum.*

10 Et Iona. & cast. e. applicuerunt ad aquam Genesar. *i. ad mare Galileæ, quod etiam dicitur mare Genesar, siue Genezareth, quasi generans auram. Nam illud mare est uentosum.*

11 Et tendebant, *ignorante Ionatha.*

12 Ipse autem occurit ex aduerso. *illorum qui erant in campo.*

13 Et fugerunt qui erant. *Territi ex insidiarum repentina insurrectione.*

MORALITER.

† *Et appli. Si. ad Bethsu.* Quæ domus fortitudinis interpretatur, ideo ꝑ ipsam sacra scriptura significatur quæ Can. 4. b. dicitur. *Turris Dauid ædificata, cum propugnaculis, ex qua mille clypei pendent, omnis armatura fortium.* Hanc autem domum intrant hæretici, errorem suum confirmantes per sacram scripturam peruerse, sed per Simonem eiiciuntur quando per doctorem catholicum eorum falsitas confutatur, & boni introducuntur, quando dociles discipuli per ipsum erudiuntur.

10 *Et Io. & ca. eius ap. ad aquam Ge.* i. generātem aurā, ideo per hanc aquam significatur aqua sapientiæ salutaris, quę generat sibilū auræ lenis, ubi Dominus (vt dicitur. 3. Reg. 19. ad hāc aquam applicat Ionathas, & socij eius, idest, uiri religiosi, qui habent pugnare contra hæreticos per scripturam sacram, & contra spiritus malignos per orationem deuotam. Sed quoniam in hac pugna multi fiunt ignari, ideo sequitur.

13 *Et fug. qui.* Sed qñ vidēt exēpla magnæ uirtutis in superiorib. suis, ad pugnā uiriliter reuertūtur, [illegible]

A voluptatem istius mundi subuertuntur. Vnde in parabola Euangelica Dominus ait, *quod exortæ spinæ suffocauerunt segetem, hoc est diuitiæ & voluptates vitæ suffocant verbum, ita ut non ferat fructum.* Sed tamen Matathias, qui interpretatur donum Dei, & Iudas, hoc est confitens restant cum Ionatha, quia illi qui dono Dei illuminati, atque confortati sunt, ritè credendo, atque bene operando veraciter sũt Dei confessores, & hi perseuerant in castris Ecclesiæ, & hostem fortiter premunt, donec eum conterant, & suos, qui cedendo hostibus fugerant, castris pristinis iterũ restituant. Sed videamus quid fecerit Ionathas, quãdo milites sui versi sunt in fugam.

† fugerant.

a *Et scidit Io.* Sic enim præpositi, & magistri Ecclesiæ agere debent, quando suos lacescere in prælio ac terga hostibus vertere cõspiciunt, scindere vestimẽta sua, hoc est corpus ieiuniis, ac lachrymis affligere, & ponere terram in capite suo, hoc est fragilitatẽ corporis reuoluere in mente sua, & orare Deum pro delictis suis, vel populi, vt ipse, qui omnipotens est, operetur salutem erga infirmos, & reducat eos ad pristinam sanitatem. Sicq. exhortari unumquẽque oportet vt resipiscat a diaboli laqueis, qui captiuus fuerat ad eius uolũtatem, *& reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrũ quoniam multus est ad ignoscendum.* (Esa. 55. b; Ioel. 2.)

B b *Et cecider.* Nota quod alienigenæ ternario numero prosternũtur, quia per sanctæ trinitatis fidem uniuersi hostes Ecclesię cõteruntur, superantur, atq; prosternuntur. Et turba credentiũ regreditur cũ duce suo in Ierusalem mysticã, quæ est mater omniũ nostrorũ, vt ibi gratias, & laudes referãt Deo nostro in ęternũ, & in sæculũ sęculi. (Nota de nũero.)

omnes, & nemo relictus est ex eis, nisi Matathias filius
a Absalomi, & Iudas filius Calphi, princeps militiæ exer-
citus, & scidit Ionathas vestimenta sua, & posuit terram 1
in capite suo, & orauit. Et reuersus est Ionathas ad eos in 2
prælium, & conuertit illos in fugam, & † pugnauerunt. 3 4
Et uiderunt qui fugiebant partes illius, & reuersi sunt ad 5
b eum, & insequebantur cum eo omnes vsque Cades ad 6 7
castra sua, & peruenerunt vsque illuc. Et ceciderunt de 8
alienigenis in die illa tria millia uirorum. Et reuersus est
Ionathas in Ierusalem.

D E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et scidit Io. *i. paramenta quæ ponuntur ad decorem super arma, & hoc fecit in signum doloris.*
2 Et posuit terram. *Se humiliando.*
3 Et reuersus est. *i. aduersarios suos.*
4 Et conuertit illos. *Iam enim recedebant tanquam victores fugientibus Iudæis, sed Ionatas inuitans eos ad prælium, fecit eos conuertere ad se.*
5 Et vi. qui fu. partes illius *s. Ionathæ.*
6 Et reuersi sunt ad eum. *Eius exemplo animati.*
7 Et inseque. cum eo. *Aduersarios.*
8 Vsque Ca. *Vnde venerant ad prælium.*

MORALITER.

5 *Et viderunt qui fugie. partes illius, & reuersi sunt, &c.*

CAP. XII.

Lib. 13. antiq. cap. 8.

a ET *vidit Iona.* ✻Ioseph. Cum vidisset Ionathas omnia sibi Dei prouidentia secundum suam accidere voluntatem, legatos Romam destinauit, renouare cupiens olim cum gente Iudæorum amicitias celebratas. Suis etiam legatis præcepit, ut redeũtes ab Italia per Spartiatas trãsirent, a quos deberẽt ad memoriam amicitiæ, vel cognationis reducere, &c.

Raban. Mystice.

Quod mittit Ionathas epistolas ad Romanos, & ad Spartiatas, & ad alia loca, vt renouet pactum, & amicitiam cum eis, quam frater suus Iudas prior cum illis spõte iniit, demonstrat, quod magna sollicitudo sanctis debet esse prædicatoribus, vt pacem, quam Christus in mundo obtulit, ipsi toto studio renouare, atque conseruare vbique contendant, quia ipse filius Dei, q venit in terram, vt pacificaret in carne sua cœlestia, atque terrestria statim in exortu natiuitatis suæ voluit ab Angelis decantari: *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominib. bonæ voluntatis.* Quam vtique pacem mediator Dei & hominum iam homo factus suis discipulis commendauit (Luc. 2. b) d. *Habete sal, & pacem habete inter vos. Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* (Mar. 9. g; Ioan. 14) Pace etenim, & concordia vniuersũ corpus Christi adunatur, regitur ac stabilitur. Qui autem cũ proximis suis non vult habere pacem, in corpore Christi nullam habet societatem, nec iam ad æternam potest venire requiem, vnde se separauit per cõtentionem.

C b *Et hoc est † exẽplũ.* † rescrip. Qũo autem Spartiatæ fuerint de genere Abraham, facile non inuenitur, potuit tamen fieri, quia Abraham, plures filios, excepto Isaac, quem peperit ei Sara, habuit: de

CAPVT XII.

ET vidit Ionathas quia tempus eũ iuuat, & 1
elegit viros, & misit eos Romã statuere, & 2
renouare cũ eis amicitiam. Et ad Spartia-
tas, & ad alia loca misit epistolas secundũ 3
eandẽ formam. Et abierunt Romã, & in-
trauerunt curiã, & dixerunt: Ionathas sũmus Sacerdos, &
Iudæorũ gens miserunt nos, vt renouemus amicitiam, &
societatẽ secundũ pristinum. Et dederunt illis epistolas
ad ipsos per loca, ut reducerẽt eos in terrã Iuda cũ pace.
b Et hoc est exemplum epistolarum, quas scripsit Ionathas 4

F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XII.

* ET vidit Iona. *Hic consequenter describitur ducatus Ionathæ sub Antiocho filio Alexandri iam regnante, sub quo videns sibi prospere succedere, & nolens omittere de his quæ secundum humanam prouidentiam facere poterat, ad firmandum populum suum in pace. Primo cum extraneis se confæderauit. Secundo contradictores Alexandri Regis expugnauit, ibi:* Et audiuit Ionathas. *Tertio, Triphon eum defraudauit, ibi:* Et cum cogitasset Triphon. *Prima in duas, quia primo ponitur eius confæderationis epistolarum conscriptio. Secundo sentẽtiæ recitatio, ibi:* Et hoc est exemplum. *Circa primum dicitur.*

1 Et vidit Iona. *Dicitur autẽ tẽpus esse bonũ, & iuuare, quando contingũt in ea prospera, malũ autẽ, & nocere, quando aduersa.*
2 Et ele. uiros. *Ad talem legationem aptos. Sequitur.*
3 Misit epi. sec. eam for. *i. eandem sententiam de amicitia statuendo, & renouanda. Cætera patent.*
4 Et hoc est ex. *Hic consequenter ponitur recitatio sententię epistolarum. Et primo epistolę Ionathæ missæ Spartiatis. Secundo epistolę responsiuæ ab eis, ibi:* Et hoc rescriptum. *In epistola uero Ionathæ fit mentio de quinque. Primo de quędam epistola prius missa tempore Oniæ summi Sacerdotis a Rege Spartiatarum Iudæis. Et hoc est quod dicitur.*

✻Iam

MORALITER.

† 1 *Et vidit Ionathas quod tempus eum.* Per hoc autem quod Ionathas misit nuncios ad diuersa loca, & longinqua, significata fuit missio Apostolorum, & aliorum discipulorum per Christum ad diuersas partes orbis ad prædicandum Gentibus Euangelium pacis.

† Et

A de Agar videlicet, & Cethura, sicut scriptura manifestat, ut ab aliquo eorum origo processerit Spartiatarum. Sed Iosephus huius loci mentionem faciens, non videtur tātum cognationem Spartiatarum cum Iudeis, verumetiam aliquam societatem velle exprimere, quia Lacedæmoniorum epistolam scriptam taliter refert: Rex Lacedæmoniorum Arius Oniæ salutem. Legentes aliquam scripturam inuenimus ex uno genere Iudæos, & Lacedęmones extitisse, & familiaritatem cum Abraham socialiter
B habuisse. Iustum ergo est dum fratres existatis, & trāsmittere ad nos, & petere quæ vobis necessaria iudicatis, faciemus vero & nos idem, vestra propria simul, & nostra communia reputamus. Portitor literarum Domitius epistolas vobis defert quadrangulo scriptas, signaculum habentes, aquilam draconem vnguibus deportantem. Epistola igitur a Lacedęmoniorum Rege destinata textum huiusmodi continebat.

Spartiatis. Iona-
thas sūmus Sa-
cerdos, & senio-
res gentis & Sa-
cerdotes, et reli-
quus populus
Iudæorū, Spar-
1 tiatis fratrib. sa-
lutem. Iam pri-
dem missæ erāt
epistolæ ad O-
niam summum
Sacerdotē a Da-
rio qui regna-
bat apud vos,
quoniam estis
fratres nostri, si-
cut scriptum cō-
tinet, quod sub-
2 iectum est. Et su-
scepit Onias vi-
3 rum qui missus
4 fuerat cum honore, & accepit epistolas, in qui-
bus significabatur de societate, & amicitia.
Nos enim cum nullo horum indigeremus, ha-
5 bentes solatio sanctos libros, qui sunt in ma-
6 nibus nostris, maluimus mittere ad uos reno-
uare fraternitatem, & amicitiam, ne forte alie-
C ni efficiamur a vobis. Multa enim tempora
transierunt, ex quo misistis ad nos. Nos ergo
7 in
8 in omni tempore sine intermissione in die- D
bus solemnibus, & cęteris, quibus oportet, me-
mores sumus vestri in sacrificijs, quæ offeri-
9 mus, & in obseruationib⁹, sicut fas est, & decet
meminisse fratrum. Lætamur itaque de gloria
10 vestra. Nos autem circumdederunt multę tri-
bulationes, & multa prælia, & impugnauerūt
11 nos Reges, qui sunt in circuitu nostro. Nolui-
12 mus ergo vobis molesti esse, neque cæteris so-
13 cijs, & amicis nostris in his pręlijs. Habuimus
enim de cœlo auxilium, & liberati sumus nos
& humiliati sunt inimici nostri. Elegimus ita-
14 que Numenium Antiochi filiū, & Antipatrem
Iasonis filiū. Et misimus ad Romanos renoua- E
re cum eis amicitiam, & societatem pristinam.
Mandauimus itaque eis, vt veniant etiam ad
vos, & salutent vos, & reddant vobis episto-
las nostras de innouatione fraternitatis no-
strę. Et nunc benefacietis respondentes no-
bis ad hæc. Et hoc rescriptum epistola-
rum, quod misit Onias: Rex Spartiatarum
Onias, Ionathæ Sacerdoti magno salutem.
15 Inuentum est scriptura de Spartiatis, & Iu-
16 dęis, quoniam sunt fratres, & quia sunt de
17 genere Abraham. Et nunc ex quo hæc
cognouimus, benefacitis scribentes no- F
bis de pace vestra. Sed & nos rescripsimus
vobis, pecora nostra, & possessiones no-
stræ vestræ sunt, & vestræ nostræ. Man-
dauimus itaque hęc nuntiari uobis.
Et

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Iam pri. missæ erant ep. A Dario *Ioseph. li. 12. antiq. Iudaicę nominat cum Arium, & idem est nomen sicut in Latino Nicolaus & Colinus. Vocat tamen Spartiatas Lacedæmonios recitans epistolam in hac forma: Rex Lacedæmoniorum Arius Oniæ salutem: Legentes scripturam, inuenimus ex vno genere Iudæos & Lacedęmones extitisse, & familiaritatem cum Abraham socialiter habuisse. Iustum est ergo vt fratres existatis, & transmittere ad nos & petere quę vobis necessaria iudicatis. Faciemus vero & nos idem, & vestra propria simul vt nostra communia reputamus. Portitor literarum Domitius epistolas vobis defert quadrangulo scriptas, signaculum habentes aquilam draconem vnguibus deportantem.*

[margin: Ioseph. Imo Arium uocat 13. antiq. c.]

2 Et suscepit Onias virum. *A rege Spartiatarum seu Lacedæmoniorum.*

3 Cum honore. *Acceptans eius legationem.*

4 Nos enim cum nullo. *Hic secundo in epistola Ionathę ponitur causa scribendi, cum dicitur.* Nos enim cum nullo. *i. cum nos non essemus in aduersitate sed prosperitate, quasi dicat. Non scribimus uobis ex aliqua necessitate, a qua nunc velimus per vos releuari, sed ex sola amicitia, & charitate inter nos & uos nutriē.*

5 Habentes solatio sanctos libros. *Legis, & prophetarum.*

6 Qui sunt in manibus nostris, maluimus mittere ad vos renouare fraternitatem, &c. *i. non sumus pro nunc occupati in exercitio armorum, sicut tempore præcedenti, sed magis in lectione sanctorum librorum. Cætera patent ex dictis secundum Iosephum. Hæc litera:* Nos cum nullo horum indigeremus, &c. *Refertur ad scripturam, quam Lacedæmones dicebant se inuenisse, continentem, quod erant de genere Abraham, de qua dicit Ionathas, quod non indigebant illa scriptura ad propositum probādum, quia per libros sanctos, quos habebant Iudæi apud se hoc sciebant. Sed qui sint illi libri, non dicit Iosephus in particulari, tamē infra eodem c. dicam quid super hoc mihi uidetur.*

7 Nos ergo in omni tempore. *Hic tertio in epistola dicta fit mentio de fidelitate Iudæorum erga Spartiatas, cum dicitur,* Nos ergo in omni tempore. *Ex quo misistis ad nos pro amicitia & fraternitate.*

8 Memores sumus vestri in sacrificiis. *Quę fiebant de animalibus.*

9 Et in obseruationibus. *i. alijs oblationibus & vigiliis & & orationibus.*

10 Nos autem. *Hic quarto ponitur ratio, quare non scripserant Spartiatis tempore tribulationis, & bellorum, quæ acciderant Iudæis, cum dicitur.* Nos autem, &c. *Vt patet per prædicta.*

11 Noluimus ergo vo. mo. esse. *Petendo a uobis auxilium.*

12 Neque cæteris sociis & amicis nostris. *Et subditur causa cum dicitur.*

13 Habuimus enim de cælo au. *Quasi dicerent, Non dimisimus a uobis petere auxilium ex diffidentia de uobis, sed quia non fuit nobis necesse, Deo nobis auxiliant.*

14 Elegimus itaque Numenium. *Hic quinto fit mentio de nuntijs epistolæ. Per eosdem enim nuntios scripsit Ionathas Romanis & Spartiatis, sed quia Romani maiores erant, ideo prius iuerunt ad Romanos, & postea ad Spartiatas, & hoc est quod dicitur.* Elegimus itaque Numeium Antiochi fi. *Cætera patent ex dictis.*

15 Et hoc rescriptum epistolarū quod misit Onias: *Hic consequenter ponitur epistola responsiua Regis Spartiatarum ad Ionatham.*

16 Rex Spartiatarum Onias Iona. Sacerdoti magno. *Sic .n. uocabatur Rex Spartiatarum tempore Ionathæ, ille uero, qui prius regnauerat Oniæ tempore, Darius uocabatur, vt dictum est supra.*

17 Inuentum est scriptura de Sparti. *Non dicitur hic, nec ēt in Iosepho, quæ sit illa, sed potest dici probabiliter, quod sit scriptura Genesis, in qua fit mentio de Abraham, & eius genere. Et dicūt aliqui, quod Spartiatę descenderunt de Abraham per unum de filijs eius ex Cethura natum, qui ponuntur Gen. 25. Sed huic dicto dissonare uidetur quod supra dicitur eod. c. s. Lacedęmones cum Abraham familiaritatem socialiter habuisse, propter quod magis videtur, quod descenderint a Nachor fratre Abrahæ, qui cū Abraham socialiter uixit lōgo tempore, cuius etiam generatio scribitur Gen. 32. Cętera patent ex prędictis.*

A a *Et au. Io.* Quid autem significat, quod Ionathas aduersus Demetrij principes, qui aduersus eum egressi sunt pugnare, exiit ab Ierusalem, & occurrit eis in Amatithe regione, nisi quod sacer ordo doctorum aduersus persecutores Ecclesiæ, hoc est, Iudæos, Paganos, & Hæreticos semper debet esse paratus præliari, & eorum perfidiæ resistere? Quibus egrediens ab Ierusalem occurrit in Amatithe regione: quia licet a quiete internæ contemplationis, qua animi oculo intuentur celsitudinem creatoris, & supernorum magnitudinem præmiorum, ad tempus exeant, vt confligant cum hostibus, tamen a rectitudine veritatis nullo modo declinant. Nam Amathi, veritas mea interpretatur. Sed siue in conflictu disputationum contra errores eorum contendant, siue flagella eorum ac cædes patienter tolerent, iustitiæ tamen veritatem nullo modo relinquunt, eis tribuunt facultatem vt per fraudem aliquo modo in regionem Ecclesiæ sic ingrediantur, sed summopere nituntur, vt statim in initio doli prauitatem eorum conterant, & castra Ecclesiæ illæsa conseruent.

Rabbanus. Mystice.

b *Et misit speculatores.* Missis speculatoribus castra hostium Ionathas explorat, cum prædicatores sancti per viros industrios fraudem inimicorum inuestigant, quatenus eorum consiliis prauis compertis, dolum ipsorum facilius præcauere possint.

c *Qui renun. ei quod const. illic super. nocte.* Illi enim nocte parant venire, qui cæco corde opera meditantur tenebrarum agere. At contra.

D d *Ionathas præcepit suos vigilare, & esse in armis paratos ad pugnam tota nocte.* Quia proprium est electorum magistrorum, vt per uigiles ac cautos doceant esse subditos suos omni tempore illius vitæ, quo in certo degentes ad certum finem tendunt.

a Et audiuit Ionathas, quoniam † regressi sunt principes 1
Demetrij cum exercitu multo supra quàm prius, pugnare
aduersus eum, & exijt ab Ierusalem, & occurrit eis in A-
mathite regione. Non. n. dederat eis spatium, vt ingre- †
b derentur regionem eius. Et misit speculatores in castra
c eorum, & reuersi renuntiauerunt, quod constituunt super- 2 †
d uenire illic nocte. Cum occidisset aūt sol, præcepit Iona-
thas suis vigilare, & esse in armis paratos ad pugnam to
e ta nocte. Et posuit custodes per circuitum castrorum. Et
audierunt aduersarij, quod paratus est Ionathas cum suis in
B bello, & timuerunt, & formidauerunt in corde suo, & ac- 3
cenderunt focos in castris suis. Ionathas aūt, & qui cum 4
eo erant, non cognouerunt vsque mane. Videbant aūt 5
luminaria ardentia, & secutus est eos Ionathas, & non com-
prehendit eos. Transierunt. n. flumen Eleutherum. Et di- 6
C uertit Ionathas ad Arabas, qui vocabantur Zabedæi, &
percussit eos, & accepit spolia eorum. Et iunxit, & venit 7 8
Damascum, & perambulabat oem regionem illam. Si- 9
mon autem exijt, & venit vsque ad Ascalonem, & ad proxi 10
ma præsidia, & declinauit in Ioppen, & occupauit eam. 11
Audiuit. n. quod vellent præsidium tradere partib. Deme- 12 13
f trij, & posuit ibi custodes, ut custodirent eam. Et reuersus 14
est Ionathas, & conuocauit seniores populi, & cogitauit 15 16

† ingr.

e *Et audi. aduersarij quia para. est Ionathas, cum suis in bel. & ti. val. & accen. fo. in ca. & me. sunt fu. Quos sec. est Ionatas ta. non con. quia trans flu. iam po. inuenit.* Formidant aduersarii, quod se præparant in spiritale prælium ecclesiastici, & accendunt focos in castris suis, hoc est fingunt fortitudinem belli in turmis suis, sed in mane lucentis fidei persequitur spiritalis Ionathas hostes suos, quos tamen non comprehendit, idest ad credulitatem non perduxit, quia in amore fluctuantis sæculi illos æstuantes conspiciens irreuocabiles esse iudicauit. E

F f *Et reuer.* Quod Ionathas reuersus disposuit ædificare muros Ierusalem, & consilio inito cum senioribus populi præsidia construxit, & altitudinem magnam inter medium arcis, & ciuitatem, vt separaret eam a ciuitate, significat sanctos doctores postquam foren-

Raba. Mysti.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et audiuit Ionathas, quoniam regressi sunt. *Postquam descripta est confœderatio Ionathæ cum alijs gentibus, hic consequenter ponitur eius conflictus cum Demetrij principibus. Et primo ponitur eorum debellatio. Secundo Iudææ munitio, ibi:* Reuersus est Ionathas. *Prima in duas, quia primo ponitur Ionathæ conflictus. Secundo Simonis fratris eius, ibi:* Simon autem. *Circa primum dicitur:* Et audiuit Ionathas quoniam egressi sunt. *Ad uindicandum opprobrium, eo quod fuerant a Ionatha debellati, ut habetur capitulo præcedenti. Cætera patent usque ibi.*

D. nisio

2 Quod constituunt superuenire illic nocte. *i. ad castra Ionathæ, vt ea percuterent repente, propter quod Ionathas præcepit suis vigilare, & ad pugnam paratos esse.*

3 Et accenderunt. *Simulantes, quod ibi manerent tota nocte, sed eis accensis fugerunt.*

4 Ionathas autem, & qui cum eo, &c. *s. fugam eorum. Et subditur causa.*

5 Videbant, &c. *Ac si essent ibi homines.*

6 Et diuert. &c. *Secundum Iosephum: isti sunt qui supra. 9. cap. dicuntur filij Iambri, & occiderunt Ioannem Ionathæ fratrem.*

7 Et iun. *Exercitum suum vniendo.*

8 Et ve. Da. *Ad confirmandum populum cum Antiocho.*

9 Simon autem. *Hic consequenter describitur conflictus Simonis cum aduersarijs, cum dicitur.* Simon autem exiit. *De Ierusalem, ubi remanserat ad terræ custodiam.*

10 Et venit vsque ad Ascalonem, &c. *In quibus erant homines Demetrij tenentes ea.*

11 Et declinauit in Iop. *Et subditur causa.*

12 Audiuit enim quod vel. præ. *i. ciuitatis fortalitium.*

13 Tradere par. De. *Propterea festinauit capere ipsum pro parte Antiochi.*

14 Et re. est. *Hic consequenter ponitur Iudeæ munitio, cum dicitur.* Et reuersus est Ionath. *Aduersarijs partim fugatis, & partim occisis.*

15 Et conuo. senio. populi. *Pro consilio habendo.*

16 Et cogi. cum eis ædifica. *Ad terræ fortificationem.*

MORALITER.

1 *Et audiuit Ionathas quoniam ingressi sunt principes de.* Sequitur.

† *Non enim dederat eis spatium, vt ingrederentur regionem.* Per quod significatur, quod pugnans prudenter contra dæmonem, non dat sibi ingressum tentationis per delectationem maxime morosam, in principio repellit eum.

† *Cum occidisset autem sol, præcepit Iona. suis vigi.* Per noctem intelligitur totum præsens tempus propter obscuritatem ignorantiæ, in qua nocte diabolus insidiatur fidelibus, vt possit eis nocere, propter quod bonus prælatus qui per Ionatham significatur, hortatur eos ad vigilantiam virtutum, vt valeant resistere contra dæmonis insultum, secundum illud 1. Petri. 5. b. *Fratres sobrij estote, & vigilate, quia aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret, cui resistite fortes in fide.*

14 *Et reuersus est Ionathas, & conuoc. &c.* Per hoc quod Ionathas de prælio reuersus post victoriam fuit sollicitus edificare præsidia, significatur quod bonus prælatus licet uitia debellauerit, tamen debet esse sollicitus de præsidiis virtutum

† facien-

A forensibus bellis ad tempus occupati fuerint, intus de Ecclesiæ munitione cum spiritalibus viris tractare, ne fortè per hostes internos lædatur, ergo qui in arce ciuitatis erāt & insidiabantur ciuibus Ierosolymitanis, signant hæreticos, qui in arce superbiæ suæ collocati nūquam aduersus Ecclesiam dolos machinari desistunt: quos intercludit Ionathas mysticus spiritali pſidio, vt sint singulariter, & non emant, neq; vendāt, quia excommunicatione validissima ab Ecclesiæ vnitate eiecti sunt, nec eorū secta recipitur, nec ecclesiastica doctrina illis tanquā spurcissimis, & omni fœditate turpissimis porcis ad contaminandum vllo modo committitur; cō tradicente hoc ipsū, & prohibēte domino saluatore in Euāgelio vbi ait. *Nolite sanctum dare canibus, neq; mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas, & conuersi disrumpat vos.* Murus ergo, q cecidit super torrentem ab ortu solis, quem & reparauit Ionathas, significat eos, qui videbantur in Ecclesia aliqnam custodiam gregis sibi commissi gerere, sed in rebus transitorijs innitentes, atque ambitioni sæculi deseruientes, prolapsi sunt in voluptatibus istius vitæ, & a proprio statu ceciderunt, quos necesse est, vt sanctorum solertia restaurare contendat, & ad priorem firmitatem ecclesiastico dogmate roborando reducere.

B [margin: Mat. 7.]

C

a *Et cū eo.* Triphō iste hypocritarū, atq; hæreticorū figuram tenet, qui aliter agunt, aliterq; loquuntur, atq; aliud D intentione moliuntur. Contra quem Ionathas cum quadraginta millibus occurrit, qui contra tales Euangelica doctrina, & custodia mandatorū Dei necessaria est. Quisquis. n. secundum Euangelij documenta legis præcepta seruauerit, hostium cuneos securus penetrabit. Sed q Triphon dolo persuasit Ionathę, vt remitteret a se exercitū, secūq; pacificè perrexit, sicq; eum delusum captiuauit, atq; secum cōmeantes occidit: significat eorum ruinam, qui legitimè se non obseruant, neq; cautelam in circūspectione cordis, & conseruatione corporis habent. Hos. n. quia illā Euangelij doctrinam nō attendunt, E (vbi saluator discipulis suis præcepit dicens. *Vigilate, & orate, vt non intretis in tētationem.* Et item. *Attendite* inquit, *vobis a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimētis ouiū: intrinsecus aūt sunt lupi rapaces*) meritò hostium superat, atque interimit exercitus, quia magistri cęlestis doctrina ab illis non condignè seruatur. Porrò loco Ionathæ Simon frater eius Sacerdotio fungit, & populi ducatū gerit cū in pręsenti Ecclesia alijs decedētib. alij substituunt, q locū regiminis teneāt, & in castris spiritalib. milites Chri sedulò exerceāt, quatenus hostib. vniuersis belligerādo opportunè resistere valeāt. Sed Triphō typicus simili mō Simonē fictionib. falsis, vt fratrē eius deluserat, decipere conat:

[margin: Mat. 14. d.] [margin: Mat. 7. c.]

quia

cum eis ædificare præsidia in Iudæa, & ædificare muros in 1
Ierusalem, & exaltare altitudinem magnam inter mediū
arcis, & ciuitatis, vt separaret eam à ciuitate, vt esset in ip-
sa singulariter, & neque emant, neque vendant. Et conue-
nerunt, vt ædificarent ciuitatem, & ceciderunt muri, qui 2
erant super torrentem ab ortu solis, et reparauit eum, qui 3
vocatur Caphetheta. Et Simon ædificauit Adiada, & Se- 4 5
phela, & muniuit eam, & imposuit portas, & seras. Et cum 6
cogitasset Triphon regnare Asiæ, & assumere diadema, &
extendere manum in Antiochum Regem, timens ne for-
tè non permitteret eum Ionathas, sed pugnaret aduersus
eum, quærebat comprehendere eum, & occidere. Et exur- 7
gens abijt in Bethsan, & exiuit Ionathas obuiam illi cum
quadraginta millibus virorum electorum in prælium, &
venit Bethsan. Et vidit Triphon, quia venit Ionathas cum
exercitu multo, vt extenderet in eum manus, & timuit. Et 8
excepit eum cum honore, & commendauit eum omni-
bus amicis suis, & dedit ei munera. Et præcepit eis exerci-
tibus suis, vt obedirent ei sicut sibi. Et dixit Ionathæ: Vt
quid vexasti vniuersum populum, cùm bellum non sit no
bis? Et nunc remitte eos in domos suas. Elige autem tibi
viros paucos, qui tecum sint, & veni mecum Ptolomai- 9
dan, & tradam eam tibi, & reliqua præsidia, & exerci- 10
tum, & vniuersos præpositos negotij, & conuersus abi-
bo. Propterea enim veni: Et credidit ei, & fecit si- 11
cut dicit, & dimisit exercitum, & abierunt in terram Iu-
da. Retinuit autem secum tria millia virorum, ex quib. re 12
misit in Galilæam duo millia: mille aūt cum eo veneru nt

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et ædifi. mu. in Ieru. *Disposuit. n. facere murū magnū, & altum inter arcem, & reliquā ciuitatis partē, vt illi, qui erāt in arce, nō possent habere victualia de ciuitate, ideò subditur.* Et neque emant.

2 Et ceci. mu. *i. murus. Ita q ponitur ibi plurale pro singulari, sicut frequenter clausura ciuitatis dicitur murus, & muri in plurali.*

3 Super torren. *Cedrō, qui currit ex latere oriētali in Ierusalem.*

4 Et reparauit eum. *s. murum, qui ceciderat.* 5 Et Simon ædificauit. *Nomina sunt fortaliciorū, vel potius duarum portarū vnius fortalicij: ideò subditur. Et muniuit eam.* 6 Et cum cogi. *Hic vltimò describitur Ionathæ deceptio. Circa q sciendum, q Triphon audiēs Demetriū esse captū, & incarceratum ab Arsace Rege Persidis, & Mediæ, & ēt mortuorū, vt dicit Iosephus antiq. Iud. lib. 13. c. 9. & 10. cogitauit interficere Antiochū Regē, & assumere sibi regnū, sed quia timuit ne Ionathas, qui zelabat p Antiocho, impediret eū, ideò primò disposuit interficere Ionathā. Et secundū hoc illa, quę dicuntur hic, & c. seq. ponuntur hic per anticipationē: quia cōtigerunt post incarceratione Demetrij, quæ scribitur infrà in principio 14. ca. Sed hoc stare non pōt, cū textu huius libri, quia ibi dicitur, q hæc captio fuit an. 172. & c. 13. dicitur, q an. 170. ablatū est iugū gentium ab Israel, & cępit popul⁹ scribere in tabulis & gestis publicis an. primò sub Simone summo Sacerdote, magno duce, & Principe Iudæorū. Simō aūt in ducatu Ionathæ successit, & ideo cū liber iste sit maioris authoritatis, quā dictū Iosephi: dicendū, q illa quæ dicūtur hic & c. seq. nō ponūtur per anticipationē, sed secūdū tēporis ordinē. Sic ergo proceditur. Quia primò ponitur Triphonis fraudulēta malignitas. Secūdò Ionathæ nimia credulitas, ibi.* Et credidit ei. *Circa primum patet ex dictis literis vsque ibi.* 7 Exurgens abijt, &c. *Vt caperet, & interficeret Ionathan: sed videns, quod non poterat hoc facere per bellum, conuertit se ad fraudem, & dolum, ideò subditur.*

[margin: Iosephus.] [margin: Diuisio.]

8 Et exce. *Vt melius posset eū decipere: vt patet litera, vsq; ibi.*

9 Et ve. me. *i. Achon, quæ erat ciuitas magna de regno Syriæ.*

10 Et tradam eam, &c. & reli. præsidia. *Vel custodias nomine Regis.* Et con. abi.

11 Et cre. ei. *Hic cōsequenter describitur ipsius Ionatæ nimia credulitas, cum dicitur.* Et cre. ei. *Quia principalior erat in domo Regis Antiochi, cui Ionathas erat cōfœderatus, & amicus, vt patet ex supra dictis: & ignorabat machinationes Triphonis in mortem Antiochi.*

12 Ex quibus reb. *Eo q Principes Demetrij aliquando faciebant insultum in parte illa, vt dictum est sup. 11. cap. versus finem.*

✱ Clau. &c.

MORALITER.

† faciendis contra futuros insultus tentationum, non solū pro populo, sed etiam pro seipso, ne ex præterita victoria insurgat elatio, quæ ipsum deijciat à virtute: & sic victoriæ gaudium conuertatur in lamentationem, & luctum.

6 *Et cum cogit. Triph.* Per Triphonem, qui quærebat occidere Ionathan, ne ipsum impediret ab Antiochi adolescētis occisione dolosa, significatur dæmonis dolositas, qua quærit bonum prælatum, vel doctorem gladio peccati mortalis occidere, & sic infamare, ne per doctrinā suam impediat eum a simplicis populi subuersione. Quia cuius vita despicitur, restat vt eius prædicatio contemnatur, vt dicit Greg. Hom. 38.

11 *Et credidit.* Per hunc Ionathæ defectum, quo credidit Triphoni doloso, ex quo fuit captus & occisus, significat defectus illorum, qui post opera magna virtutū delusi visionib. fictis credunt dæmonum verbis, sicut dicitur in libro de collationib. patrum abbatis Moysi collatione 2. de illo, qui se proiecit in puteum, vt dictum est sup. c. 1. lib. 1.

quia nunquam antiquus hostis per se, suosque ministros
A cultoribus Christi insidias disponere cessat. Sed qui Simo
nis, hoc est, obedientis, & diuinis præceptis rite obtempe-
rantis dignè gerit officium, vniuersorum hostium, super-
no adiutus auxilio, potest deuitare scandalum.

Rabanus. Triphon verò, si mul cum Ionatha filios ipsius, quos ob fides accepit interfecit, licet eos promisserit simul cum patre seruandos, quia antiqu⁹ hostis quosque seducendo in peccati mortem impellit. Horũ profecto filios, hoc est
B opera, licet antea pacem blandiendo simulauerit, in fine æterno cruciatui digna manifestabit. Potest etiam Ionathas simpliciũ, qui sunt in Ecclesia Typum gerere, quos versutia callidorũ ad tempus captiuare videtur, cum corporalibus damnis eos affligit, quorum animæ tamen in fidei veritate persistentes, liberè post mortem carnis in lucem euadent perpetuã. Vnde & plurimi ipsorum post obitũ præsentis vitæ, victricia signa iuxta sua sepulchra hr̃e meruerũt, sicut Simon in sequẽtib. legit̃ patri, & matri, & fratrib. memoriale in sepulchris ipsorũ cõdidisse. Porrò sancti quos Saluator in simplicitate, & innocẽtia sua ꝑmanẽtes confortat
Mat. 10. c. dicẽs. *Nolite timere eos qui corpus occidũt, & post hæc nõ hn̄t qd*
Mat. 5. a. *faciant vobis: sed potius eũ timete, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in Gehennam ignis*, & itẽ: *Beati estis, ait, cũ maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersũ vos mentientes propter me. Gaudete in illa die,* D
Luc. 11. *& exul. quoniam mer. vestra multa est in cælo*. Et iterum. *Gaudete, inquit, & exul. quoniam nomina vestra scripta sunt in cælo*. De
Psal. 1. quibus, & Psalmista ait. *In memoria æterna erit iu. ab au. ma. non time.* Hi .s. post mortem magis valere, & felicius viuere creduntur, cum ipse rex, & dominus eorum Iesus videlicet Christus triũphos eorum signis, ac miraculis coruscantibus in toto orbe declarare cognoscitur. Ita vt iuxta memoriã reliquiarum ipsorum cæcis tribuatur visus, surdis auditus, & claudis gressus, & mutis E loquela, ac varijs ægritudinib. cura salubris per eorũ orationes præstetur. Et ècontrario ibidem periuri, ac malitiosi à dæmonijs inuadantur, flagitiosi, & increduli puniãtur, ipsiq; dæmones validis tormentis iuxta id, quod palam rugiendo profiteri coguntur, excrucientur.

Li. 1. Hier. ✻ Hegesippus. Iudæ successit Ionathas non minus virtutis similitudine par, quàm naturæ germanitate. Qui post multa in bellicis rebus opera, in rebus sacris officia, quæ circa templi purificationẽ spectata, & probata sunt, prætenta per dolum amicitiæ fide, intra vrbem hostium clausus, nec longo post interuallo necatus est. Ioannes etiam senior natu frater, & Eleazar iunior cæteris, pro religione mortem non recusarunt.

Vt autem intrauit Ionathas Ptolomaidam, clauserunt por 1
tas ciuitatis Ptolemenses, & comprehenderũt eum, & om- 2
nes, qui cum eo intrauerant, gladio interfecerunt. Et misit
Triphon exercitum, & equites in Galilæam, & in campũ
magnum, vt perderet omnes socios Ionathæ. At illi cum
cognouissent quia comprehensus est Ionathas, & perijt, &
omnes qui cum eo erant, hortati sunt semetipsos, & exie-
runt parati in prælium. Et videntes hi, qui insecuti fuerãt, 3
quia pro anima res est illis, reuersi sunt. Illi autem omnes 4
venerunt cum pace in terram Iuda. Et planxerunt Iona- 5 6
than, & eos qui cum eo erant valde. Et luxit Israel luctu
magno, & quæsierunt omnes gentes, quæ erant in circuitu
eorum conterere eos. Dixerunt enim: Non habent princi-
pem, & adiuuantem, nunc ergo expugnemus illos, & tolla
mus de hominibus memoriam eorum.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

C 1 Clau. &c. *Sicut mandauerat eis Triphon.*
2 Et comprehen. e. *Viuum. Cætera patent vsque ibi.*
3 Et viden. *Socios Ionathæ.*
4 Quia pro a. *i. vita.*
5 Res est il. *s. Ionathæ socijs.*
6 Reuersi. *s. non audentes cum eis confligere, propter hoc dixit Abner Ipsi Ioab. 2. Reg. c. 2. An ignoras qã periculosa sit desperatio*

CAP. XIII.

Et audiuit Simon, quòd cõgregauit Triphon 1
exercitum copiosum, vt veniret in terram
Iuda, & attereret eam: videns quia in timo-
re populus est, & in timore ascendit Ierusalem, & cõ- 2
gregauit populum, & adhortans dixit: Vos scitis 3
quanta ego, & fratres mei, & domus patris mei feci- 4
mus pro legibus, & pro sanctis prælia, & angustias 5 6
quales vidimus. Horum gratia perierunt fratres mei 7
omnes propter Israel, & relictus sum ego solus. Et 8 9
10 nunc non mihi contingat parcere animæ meę in om
11 ni tempore tribulationis. Non. n. melior sum fratrib. F
12 meis. Vindicabo itaq; gentem meam, & sancta, natos
13 quoque nostros, & vxores, quia congregatæ sunt
14 15 vniuersę gentes conterere nos inimicitiæ gratia. Et
accensus est spiritus populi simul, ut audiuit sermo-
nes istos, & responderunt uoce magna dicentes: Tu
es dux noster loco Iudæ, & Ionathæ fratris tui. Pu-
16 gna prælium nostrũ, & omnia quæcunq; dixeris no-
17 bis, faciemus. Et congregans omnes uiros bellatores
accele-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XIII.

✱ 1 ET au. Si. *Hic incipit quarta pars principalis huius libri primi, in qua agitur de ducatu Simonis. Et diuiditur in duas partes: quia primò describitur eius ducatus sub Antiocho adolescente, & De*
Diuisio. *metrio qui simul regnauerunt certantes de regno. Secundò sub Antiocho Demetrij filijo. c. 15. Prima in duas: quia primò describitur Iudææ pacificatio sub regimine Simonis. Secundò fœderis renouatio cum extraneis c. se. Prima in tres: nam primò Simon in ducem eligitur. Secundò Triphon repellitur ibi.* Et mouit Triphon. *Tertiò Iudæis libertas redditur, ibi.* Et elegit Simon. *Circa Simonis electionem primò ponitur eligendi causa. Secundò electionis forma, ibi.* Et accensus est. *Tertiò electi industria, ibi.* Et congre. &c. *Causa verò eligendi ducem fuit, quia capto Ionatha Triphon congregauit exercitum magnum ad delendum Iudææ populum, qui carens duce dissolutus erat timore. Quod audiens Simon voluit tanto malo obuiare, ideò subditur.*
2 Et con. *Ad ipsum confortandum.*
3 Vos sc. *Pro legibus seruandis.*
4 Et pro sanc. *i. templo, & cultu diuino venerandis.*
5 Prælia. *i. labores præliorum.*
6 Et ang. *Cordis, & corporis.*
7 Qua. vi. *i. experti sumus, & sustinuimus.*
8 Horum gr. *Vt patet per prædicta.*
9 Et nunc, &c. *i. vitæ meæ corporali.*
10 In o. tem. *Populi mei.*
11 Vind. ita. *Occisam, & captiuatam.*
12 Et san. *A gentibus contaminata.*
13 Quia con. *Et est hyperbole, ad designandum, ꝙ Triphonis exercitus erat congregatus ex multis gentibus.*
14 Con. nos. *i. odio solo sine culpa nostra.*
15 Et ac. *Hic consequenter ponitur electionis forma, cum dicitur.* Et ac. *Nam pari consensu, & voluntate elegerunt eum pro duce, ideò subditur.*
16 Et om. *Obediendo tibi vsq; ad mortem.*
17 Et con. *Hic consequenter ponitur electi industria, cum dicitur.* Et congre. *Vt essent parati contra Triphonem.*

✱ Acce-

MORALITER.

† 1 *Et au.* Per hoc autẽ ꝙ Simon mortuo fratre suo onus accepit pro gentis suæ defensione, significatur ꝙ bonus religiosus, qui per Simonẽ significatur eo ꝙ Simon obediens interpretatur, non debet fugere laborem in monasterij, vel Ecclesiæ regimine, quando ex boni prælati morte imminet periculum religionis, monasterij, vel Ecclesię ex dæmonis dolositate, vel tyranni malignitate.

† Et

A acceleravit omnes muros in Ierusalem con- 1
summare, & muniuit eam in gyro. Et misit Io
nathan filium Absalomi, & cum eo exercitũ 2
nouum in Ioppen, & eiectis his, qui erãt in ar 3
ce remãsit illic ipse. Et mouit Triphon a Pto
lemaida cũ exercitu multo, vt veniret in ter- 4
ram Iuda, & Ionathas cum eo in custodia. Si
mon autem applicuit in Addus contra faciẽ
campi. Et vt cognouit Triphõ, quia surrexit 5
Simõ loco fratris sui Ionathæ, & quia cõmis- 6
surus esset cũ eo præliũ, misit ad eũ legatos di 7
cens; Pro argento quod debebat frater tuus 8
Ionathas in ratione Regis propter negotia,
quæ habuit, detinuimus eum. Et nunc mitte
argenti talenta centum, & duos filios eius ob
sides, vt non dimissus fugiat a nobis, & re-
mittemus eum. Et cognouit Simon, quia 9
cum dolo loqueretur secum. Iussit tamen da 10
ri argentum, & pueros, ne inimicitiam ma- 11
gnam sumeret ad populum Israel dicentem.
Quia non misit ei argentum, & pueros, pro
pterea perijt. Et misit pueros, & centum ta-
lenta. Et mentitus est, & non dimisit Ionathã.
B Et post hæc venit Triphon intra regionem,
vt contereret eam, & gyrauerunt per viam, 12
quæ ducit Ador. Et Simon, & castra eius 13
ambulabant in omnem locum quocunque D
14 ibant. Qui autem in arce erant, miserunt
15 ad Triphonem legatos, vt
16 festinaret venire per deser
tum, & mitteret illis ali-
monias. Et parauit Tri-
phon omnem equitatũ,
17 vt veniret illa nocte. Erat
enim nix valde multa, &
non venit in Galadithim.
18 Et cum appropinquasset,
Baschamam, occidit Iona
19 than, & filios eius illic. Et
cõuertit Triphon, & abijt
in terram suam. Et misit
Simon, & accepit ossa fra-
tris sui Ionathæ, & sepeli-
uit ea in Modin ciuitate
patrum eius. Et planxe-
runt eum omnis Israel plã
ctu magno, & luxerunt
eum dies multos. a Et ędi-
ficauit Simon super se-
† pulchrum patris sui, &
fratrum suorum ædi-
ficium altum visu, lapide polito re-
tro &

a *Et ædi. Si.* Simõ pa tri, & matri, & fratribus ex lapide polito memoriã sup sepulchra fabricati cũ sãcti pdicatores facta præcedentiũ patrũ, ac finẽ gloriosũ ad exemplũ præcedẽtibus cõmemorando magna auctoritate ostendunt. Hoc est s. ante, & retro lapidẽ politum ponere, vt qualiter ante finem vitæ pio dogmate, & sãcta cõuersatione vixerint, & quale exẽplũ patientiæ ac longanimitatis suæ post obitum posteris reliquerint, manifestè auditoribus suis studeant fida narratione declarare. Quod autem sancti viri, patris, ac matris, atq; fratrũ nomine nũcupent ostẽdit Saluator in Euan- E

Rabban. Iosephus lib. 13. antiq. c. 9.

C

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Accelerauit. *Quos inceperat Ionathas, vt habetur in cap. præcedenti.*

2 Et misit Ionathan filium Absalomi. *Qui erat fidelis amicus sibi.*

3 Et cum eo exerci. *Et dicit nouum: nam ante posuerat ibi Simon custodes, vt habetur capite præcedenti: sed timebat ne traderent Ioppen Triphoni, propter quod misit alios, de quibus magis confidebat.*

4 Et mouit Triphon. *Hic consequenter ponitur repulsio conatus Triphonis, & hæc fuit duplex. Secunda ibi.* Et post hæc venit. *Circa primum patet litera vsq; ibi.* Simon autem applicuit. *Cũ exercitu suo.*

5 In Addus contra faciem campi. *Erat enim locus, vnde poterat planities terræ a longè videri.*

6 Et vt cognouit Triphon. *Institutus dux populi.*

7 Et quia commissurus esset aduersus eum prælium. *Ipsum reformidans conuertit se ad dolum.*

8 Dicens: Pro argento, quod debebat frater. *i. in computo de vectigalibus ab eo receptis, quod debebat reddere Regi.*

9 Et cognouit Simon, quia cum dolo loqueretur. *Nam erat homo prudens, propter quod supra 2. cap. dicitur. Vir consilij.*

10 Iussit tamen dari argentum. *Ad euitandum maius malum s. discessum populi ab eo per odium, & sic populus de facili perijsset existens sine duce, & dispersus, & per consequens perijsset cultus diuinus, ideò subditur.*

11 Ne inimicitiam magnam sumeret. *Et sic patet, ꝙ bene fecit, sicut bene proijciuntur merces in mari propter salutem corporum quod est maius bonum, & patet litera.*

12 Et post hæc. *Hic consequenter ponitur secunda Triphonis repulsio. Secundò innocentum ab eo occisio, ibi.* Et cum appropinquasset. *Circa primum dicitur.* Et post hæc venit Triphon intra regionem. *s. Iudææ.* F

13 Et Simon, & castra, &c. in o. locum quocunq; ibant. *s. Triphon, & castra eius, vt obuiarent eis in prælium ante quam vastarent terram Iudææ.*

14 Qui autem in arce erant. *s. in munitione Ierosolymitana contra populum Israel.*

15 Miserunt. *Occultè.*

16 Vt festinaret venire per desertum. *Vbi non obseruabat Simon.*

17 Erat enim. *Hoc ponitur ad ostendendum aduentus sui impedimentum: nam sicut dicit Iosephus. Tanta nix cecidit in deserto, quòd non potuit venire sicut disposuerat.* Iosephus lib. antiq. 13. 9.

18 Et cum appropinquasset *Hic consequenter ostenditur malignitas Triphonis in occisione innocentum, & primò Ionathę ducis: Secundò Antiochi Regis, ibi:* Triphon autem. *Circa primum dicitur.*

19 Occidit Ionathan, & filios. *In odium Iudęorum, & vt postea liberius occideret Dominum suum, vt dictum est capitulo præcedenti. Cętera patent vsque ibi.*

* Et

MORALITER.

† 2 *Et misit Ionathan filium Absalomi, &c.* Ioppe, quæ pulchra interpretatur, animã rationalem significat, quę Dei imagine insignitur: sed aliquando deceptione dæmonis vitijs deturpatur. Sed ad eam mittitur Ionathas qui columbæ donum interpretatur, propter quod Spiritumsanctum significat qui procuratione Angeli sancti, ad veram pœnitentiam animæ peccatricis ad eam mittitur, & sic eiectis inde vitijs a Spiritusancto inhabitatur.

13 *Et Simon, & castra, &c. in o. lo. quo. ibant.* s. Triphon, & exercitus eius, per quod significatur ꝙ bonus prælatus debet esse sollicitus considerare per quam partem diabolus ipsum inuadit, vel populum suum, & sic occurrere per sui, & populi diligentem custodiam, ne diabolus inueniat intrandi viam.

† *Et ædificauit Simon super sepulchrum patris sui.* Sepulchra patrum ædificare, est eorum merita ad aliorum informationem scribere, vel prædicare. Per septem verò pyramides significantur dona Spiritussancti, & septem virtutes. Per arma verò, qualiter contra mundnm, carnem, & diabolum, viriliter pugnauerunt. Per naues autem qualiter per mare præsentis sæculi ad portum salutis fœliciter trãsierunt: & hæc sunt ad informationem viuentium, ideo subditur.

Euangelio dicens. *Quicunque fecerit voluntatem patris mei, qui* A *in cœlis est, ipse meus frater, soror, & mater est.* Hinc. & Apostolus Paulus ad Cor. scribens ait. *Nam si decem mi l. a pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui.* Et de Timotheo ad Philippenses ait. *Experimentum autem eius cognoscite, quoniam sicut patri filius mecum seruiuit in Euangelio.*

Mat 12.d. 1. Cor. 4.d. Phil. 2.c.

a *Statuit, & Simon sep. pyra. vnam cō. vnā pa. ac ma. ac qua. fra.* Cum doctor quilibet, qualiter vnicuique personæ priorum patrum lux sapientiæ, quæ per septiformem spiritū fidelibus tribuitur collata sit, demonstrat.

b *Et his circumpos. colum. ma. & super celum. ar. ad memoriam. æter.* Cum firmitatē, & rectitudinem fi- B dei eorum, & in ipsa fide quomodo armis spiritualib. contra hostes pugnauerint, insinuat.

a tro, & ante, & statuit septem pyramides vnam contra vnā, 1
b patri, & matri, et quatuor fratribus. Et his circumposuit co 2
lumnas magnas, et super columnas arma ad memoriā æter 3
c nam, et iuxta arma naues sculptas, quæ viderētur ab homi †
nib. nauigantibus mare. Hoc est sepulchrum quod fecit in
d Modin vsq; in hunc diem. Triphon autem cum iter face- 4
rēt cum Antiocho Rege adolescente dolo occidit eū, et re- †
gnauit in loco eius. Et imposuit sibi diadema Asiæ, et fecit 5
plagam magnam in terra. Et ædificauit Simon præsidia Iu 6
dææ, muniens eam turrib. excelsis, et muris magnis, et por
tis, et seris, et posuit alimenta in munitionibus. Et elegit Si 7
e mon viros, et misit ad Demetriū Regē, vt faceret remissio- 8
nem regioni, quia actus omnes Triphonis per direptionē 9
fuerant gestj. Et Demetrius Rex ad verba ista respōdit ei, et 10
scripsit epistolam talē. Rex Demetrius Simoni summo Sa
cerdoti, et amico Regum, et senioribus, et genti Iudæo-
rum salutem. Coronam auream, et bainen quam misistis 11

Sermo. 34 de verbis Apost.

✠ Augustinus. Sed pro viribus cura sepeliendi, & sepulcra construendi suscipienda est, quia & hæc in scripturis sanctis inter bona opera deputata sunt. Nec solum in corporibus Patriarcharum, aliorumq; sanctorum & humanis cadaueribus quorumcunq; iacentium, verumetiam in ipsius Domini corpore prædicati, atq; collaudati sunt, qui ista fecerunt. Impleant hæc homines erga suos officia postremi muneris, & sui humani lenimenta mœroris. Verum illa quæ adiuuent spiritus defunctorum, oblationes, orationes, erogationes, multò pro eis obseruantius, instantius, abundantius impendant, qui suos carne, nō spiritu mortuos, nō solū carnaliter, sed et spiritaliter amant.

Lib de cura pro mort agenda c. 4.

✠ Idem. Prouisus sepeliendis corporibus apud memoriam Sanctorū locus, bonę affectionis humanę est erga funera suorum: quoniam si nonnulla religio est vt sepeliantur, non potest nulla esse quando vbi sepeliantur attenditur. Sed cum viuorum talia solatia requiruntur, quib. eorum pius in suos animus appareat, nō video quę sunt adiumenta mortuorum, nisi ad hoc, vt dū recolunt vbi sunt posita eorum, quos diligunt corpora, eisdē sanctis illos tā quam patronis susceptos, apud Dnm adiuuandos, oran- C do commendent. Quia non ob aliud, vel memoriæ, vel monumenta dicuntur ea, quæ insignita fiunt sepulchra mortuorum, nisi quia eos, qui viuentiū oculis morte sub tracti sunt, ne obliuione et cordib. subtrahantur, in memoriam reuocant, & admonēdo faciunt cogitare. Nā & D memoriæ nomen id apertissimè ostendit, & monumentum, eo q monceat mentem. i. admoneat nuncupatur.

L. 1. de Abraham c. 9. Gen. 23.

✠ Ambrosius. Festinauit Abraham pro loco sepulchri (Saræ vxoris suæ) pretium soluere, cum gratis daretur, vt non in alienis locis, sed nostris potius ædificemus tumulos parentum, vel proximorum. Hoc autem Abraham ideo fecit, quia non dum erant huiusmodi Dei templa, in quibus fidelium in Domino reliquię conderentur.

Rabanus

c *Et iuxta ar. na. sculp. quæ vide. ab homi. naui. mare.* Quia qualiter præcedentes iusti præsentis vitæ pelagus nauigio crucis Christi transierint, omnibus in mundi istius fluctibus laborātibus, ad spem solatij ipsorū E docendo intimant, vt cognoscant quoniam sicut illis prædictum nauigium salubriter contulit littus quietis ita & sibi crudelitas passionis Christi, & nostræ redemptionis in ipsa, si condigna eidem credulitati opera habere velint, portum salutis æternæ conferat.

Rabban

d *Triphon autem.* De hoc Pompeius ita refert. Dum hæc aguntur interim in Syriæ partibus, Triphon, qui se tutorem Antiocho Demetrij priuigno substitui a populo laborauerat, occiso pupillo regnum Syriæ inuadit. Quo diu potitus, tandem exolescente fauore recentis imperij, ab Antiocho puero admodum, Demetrij fratre qui in Asia educabatur bello vincitur, rursumq; regnum Syriæ ad sobolem Demetrij reuertitur.

e *Et ele.* Quod Simon ad Demetrium Regem viros misit vt faceret remissionem regioni: hoc (ni fallor) significat q sancta Ecclesia prædicatores suos ad principes istius mundi dirigit, quatenus eos verbo sibi fidei conciliet, & actus Triphonis figuralis, hoc est hæreticorum, atq; schismaticorum in irritum ducat, eorumq; superbiam, propter quam noluerunt mansuetudini ecclesiasticæ cedere, per rigorem exterarum potestatum conterant. Quibus & coronam auream ipsi legati deferūt, & Bainem (quod tradunt esse ornamentum colli ex annulis aureis confectum secundum morem prouintiæ) cum eis pro bono certamine æternæ vitæ coronam, & pro solatio oportuno, quo Ecclesiam suis dictis, atque defensionibus adiuuent præmia cœlestia repromittunt.

In

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et sta. sep pyra. *Est aūt pyramis ædificiū latius in inferiori parte, tendens superius in acutū, & dicitur a pyr, q est ignis qui est talis figuræ. Fecit aūt duas pyramides pro patre suo, & matre, & quatuor pro fratrib. septimam aūt pro se, & sic adhuc viuens fuit sollicitus de sua sepultura.* 2 Et his cir. colū. *Ad sustentamentum ædificij.* 3 Et su. co. ar. *Sculpta vt dicūt: aliqui verò arma vera, sicut suprà sepulchra militum ponunt scuta, & vexilla ad memoriam æternā, q mortui erant in defensione gentis suæ.* 4 Triphon autem. *Hic consequenter ponitur malignitas Triphonis in occisione domini sui regis: & patet litera vsq; ibi.* 5 Et fe. pla. *Sicut dicitur Pro. 29. a* Cum impij sumpserint principatum, gemet populus.
6 Et ædi. &c. pers. iu. *Triphonis malitiæ resistendo.*
7 Et ele. Sim. *Hic consequenter circa Iudæos describitur libertatis restitutio. Et primò ponitur eius adeptio. Secūdò executio, ibi.* In diebus illis. *Circa primū sciendū, q licet rex Demetrius fugisset de plio sicut victus, vt sup. 11. c. tamē postea recollegit se in vna parte regni, & aliqui principes, & milites recedētes ab Antiocho adhæserūt sibi pugnātes p eo cōtra Ionathā, vt dictū est sup. 11. c. & 12. sed postea Antio. occiso, & Triph. regnāte pro eo, Iudęi magis elegerūt adhærere Demetrio, a quo prius recesserant eo q mētitus fuerat Ionath. c pro missa, vt habetur sup. c. 11. quā Triphoni, qui Ionathā dolosè cęperat & ipsū cū filijs suis nequiter occiderat, & Demetrius libēter recepit eorū recōciliationē, vt cōtra Tripho. iuuarent eū, qui dolosè occupauerat regnū, & sic condescendit Iudæis ad eorum voluntatē, & hoc est quod dicitur.* Et elle. *Ad negotium aptos.* 8 Et mi. *Rogando.*
9 Vt fa. re. re. *s. Iudæę de tributis, & exactionibus impositis a Syrię Regibus.* 10 Quia act. omnes, Tr. per di. &c. *aliā litera habet, Per deceptionem erant gesti. Hęc clausula ponitur ad ostendendum quare Simon misit legatos ad Demetriū, quia omnes actus Triphonis erant per deceptionem, & dolum, vt pat ex prędictis vel per direptionem. i. dissipationem iustitię, & veritatis, & in idem redit, propter quod Simon cum eo fœdus noluit contrahere, sed magis contra eum. s. Demetrium adiuuare. Cętera patent vsque ibi.*
11 Cor. i. *ornamentum colli ex aureis annulis contextum, hoc misit Simon Demetrio, & ipse suscepit in signum factę reconciliationis.*

✠ Et

MORALITER.

† † *Quę viderentur, &c.* Ad instructionem futurorum, ideò præmittitur ad memoriam æternam.
4 *Triphon. &c.* Per Regē Antiochum adolescentē intelligi pōt ipse Adā, qui a Deo formatus supra cęteras creaturas statim fuit rex institutus, vt dr Ge. 1. Hūc aūt Triphon dolosus. i. diabolus ipsū dolosè occidit per peccatū mortale.
† *Et imposuit, &c.* i. potestatem super genus humanū q pp peccatum Adæ tenuit captiuum quousq; per Christum, qui dicitur secundus Adam. 1. Cor 15. fuit redemptum.

† In

a *In diebus illis.* Quid est quòd Simon Gazam oppugna- A re aggreditur, nisi quòd prędicatores sancti mundi errores debellare conantur? Gaza quę interpretatur fortitudo eius, significat gentium rigorem atq; duritiam. Cōstruit ergo machinas multas Simon aduersus Gazam: cum Doctores sancti diuersas species dogmatum ad capiendas gentium munitiones cōstruūt, quatenus eas prǣda salutifera in domum regis sui. Iesu videlicet Christi redigāt. Qui percussit turrim vnam, & comprehendit. cum superbiam gentilium strauit, eorumque corda in obedien- B tiam Euangelij adduxit. Qui autem eruperant capiebantur inter machinā in ciuitate, quia insolentia barbarorū licet euadere Euangelij rete quæsierit, tamen veridicis testimonij legis Dei circumligata, atq; compressa est.

b *Et factus est, &c.* Cum totus mūdus concussus est Euangelica prędicatione, Motus enim magnus factus est in ciuitate, quando gentium feritas excitata est ad persequendum confessores Christi, vt veri efficerentur martyres, qui fidei, ac dogmatis Christi erant assertores.

suscepimus, & parati sumus facere vobiscum pacem ma- 1
gnam, & scribere præpositis Regis remittere vobis quæ in- 2
dulsimus. Quæcunque enim constituimus, vobis constant 3
Munitiones quas ædificastis, vobis sint. Remittimus quoq; 4 5
ignorantias, & peccata vsque in hodiernum diem, & coro-
nam quam debebatis. Et si quid aliud erat tributarium in 6
Ierusalem iam non sit tributarium, & si qui ex vobis apti
sunt conscribi inter nostros, conscribantur, & sit inter nos 7
pax. Anno 170. ablatum est iugum gentiū ab Israel. Et cœpit 8 9
populus Israel scribere in tabulis, & gestis publicis, anno pri-
mo sub Simone summo Sacerdote, magno duce, & Principe
a Iudæorum: In diebus illis applicuit Simon ad Gazam, & 10
circumdedit eam castris, & fecit machinas, & applicuit ad 11
ciuitatem, & percussit turrim vnam, & comprehendit eam.
b Et qui eruperunt erant intra machinam, & ciuitatem, & fa- 12
c ctus est motus magnus in ciuitate. Et ascenderunt qui erant 13 14
in ciuitate cū vxoribus, & filijs supra murum scissis tunicis 15
suis, & clamauerunt magna voce a Simone postulantes dex-
tras sibi dari, & dixerunt: Non nobis reddas secundum ma-
litias nostras, sed secundum misericordias tuas, & seruiemus
tibi. Et flexus Simon non debellauit eos, eiecit tamen eos de 16
ciuitate, & emundauit ædes in quibus fuerant simulachra, 17
d & tunc intrauit in eam cum hymnis Dominum benedi- 18
cens. Et eiecta ab ea omni immunditia collocauit in ea vi- 19 20
ros, qui legem fecerant, & muniuit eam, & fecit sibi ha- 21 22
e bitationem. Qui autem erant in arce Ierusalem prohibe-
bantur egredi, & ingredi regionem, & emere ac vendere,
f & esurierunt valde, & multi ex eis fame perierunt.

c *Et ascender.* Qui sunt illi, qui cum vxoribus & filijs supra murum scissis tunicis ascenderunt, & a Simone dex- C tras sibi dari postulauerūt, nisi illi qui sollicitudinibus, & cupiditatib. huius mundi diutius impliciti, postmodum conuersi non vestimenta sua, sed corda per pœnitentiam scindentes dextras reconciliationis, ac societatis ab ecclesiasticis sibi dari expetunt? Quorū petitioni miserādo Simon spiritalis cōsentiens, nō anathematis gladio eos per- D cutit, sed de superstitione gētilitatis educens, errores eorū abscindendo amouit, quatenus habitationem cōdignam in eorum pectoribus domino Christo pręparet.

d *Et tunc intrauit.* Tunc etiam, quando errores eiecti fuerint Gentilium, cū laudib. Dei, doctores sancti in conuēticula intrabunt gētium. Tūc quoque viros qui legem faciunt, ibidem ponūt, quia viros cultores Christi pijs prędicatorib. ibi esse faciunt. Et muniunt eam, faciuntq; sibi ibidem habitationem, cum per Euangelium vndique fidei munimine Ecclesiam firmātes in eius domicilio ipsi magistri cō morando pro labo E re pio, quē pro confessione ipsorū impenderant, æterna prǣmia a iudice viuorū ac mortuorum in fine sibi retribuēda, expectāt. Rabanus.

e *Qui autem erant.* Hi qui erant in arce Ierusalē, & sæpius infestabant Iudęos, significant hæreticos, & schismaticos, qui in arce superbię suę se collocantes, lites, & bella mouent contra Catholicos. Quos vetat Simon egredi, & ingredi in regionē, & emere, & vendere, quia talib. doctores sancti cum Catholicis contradicunt omnem societatis habere communionem. Propter quod.

f *Mul. ex eis fa. perierunt.* Quia multi ex istis cū anathemati F zati extra cōionem Ecclesię sequestrati fuerint fame, verbi Dei & inedia spiritalis scientię dispereunt. Sed quia necessitate extrema cōpulsi, huiuscemodi sibi dextras cōionis dari ab Ecclesia postulauernnt, hoc eis ab ipsa indicitur

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Et scrib. præ. Re. *i. præpositis nostris.*
2 Remit. *A tempore Ionathæ.*
3 Quæcunque enim constit. *Tunc.*
4 Constant. *i. firmiter stant, nunc, & in futurum.*
5 Remit. quoq. &c. *i. si per ignorantiam fecistis aliquid contra me pro Antiocho.*
6 Et si quid. *Scilicet amicos.*
7 Conscri. *s. firma & libera: ideò subditur.*
8 Abla. est. *s. plenariè, antè verò fuerat ablatum partialiter, & imperfectè. Et quia istud fuit factum notabili: ideò subditur.*
9 Et cœpit pop. &c. *Tales enim annotationes temporum incipiunt ab aliquo euentu notabili, sicut Iudæi primo scripserunt ab exitu de Aegypto, postea de reditu a Babylone, & consimiliter hic a Pontificatu Simonis, & eius ducatu: sub quo libertas fuit eis restituta.* Dist.
10 In diebus illis. *Hic consequenter ponitur executio dictæ libertatis: & primo impugnando Gazam, secundò arcem ibi:* Qui autem erant. *Circa primum dicitur.* In die. il. Si. ap. ad. Ga. *Quæ multum erat nociua Iudęis.*
11 Et circum. eam ca. *i. bellatorum cuneis.*
12 Et qui erupe. *i. effugerant de turre capta.*
13 Erant intra. *i. refugerant ad quandam munitionem ciuitatis sic nominatam.*
14 Et factus. *s. timoris: ideò sequitur.*
15 Et ascend. *Et patet litera vsque ibi.*
16 Non debel. eos. *s. occidendo.*
17 Et emundauit ædes in qui. *Nam habitatores erant idololatræ.*
18 Et tunc intrauit in eam, &c. *Attribuendo illam victoriam Deo.*
19 Et eic. ab ea om. immun. *i. idololatria.*
20 Colloc. *Idest, Iudæos.*
21 Et mu. eam. *Contra aduersarios.*
22 Qui autem. *Hic consequenter ponitur impugnatio arcis, cum dicitur:* Qui au. e. in ar. Ie. prohi. *Scilicet per murum inter arcem, & ciuitatem ædificatum, vt dicitur supra cap. præcedenti: & per custodias armatorum superadditas a Simone. Cætera patent vsque ibi.*

* Et

MORALITER.

†10 *In diebus illis, &c.* Per quam intelligi potest Simoniaca promotio, quę non acquiritur per scientiam, & virtutem, sed per Gazam. Per arcem verò quę erat in Ierusalem; significatur promotio ecclesiastica, quę similiter non fit per scientiam, & virtutem, sed per generis nobilitatem. Simon autem eiecit de Gaza, & arce malos habitatores, & posuit ibi bonos, per quod significatur, quòd bonus prælatus dictas promotiones debet repellere, & idoneos ratione virtutis, & scientiæ promouere.

4 Et

Et clamauerunt ad Simonem, vt dextras acciperent, & dedit illis. Et eiecit eos inde, & mundauit arcem a contamina
a tionibus. Et intrauerunt in eam tertia, & vicesima die secũdi mensis, anno centesimo septuagesimo primo cum laude, & ramis palmarũ, & citharis, & cinaris, & cymbalis, & nablis, 1
b & hymnis, & canticis, quia cõtritus est inimicus magnus ex 2
c Israel. Et constituit, vt omnib. annis agerentur dies hi cum 3
lætitia. Et muniuit montem templi, qui erat secus arcem, & habitauit ibi ipse, & qui cum eo erant. Et vidit Simon Ioan- 4
d nem filium suum, quod fortis prælij vir esset, & posuit eum 5
ducem vniuersarum virtutum, & habitauit in Gazaris. 6

A citur pactum, vt relinquant errores suos, & anathematizent sectas nefarias, quib. antea adhæserunt, & mundent conscientiã suam ab omni nequitia hæreseon, & sic cõiuni Ecclesiæ restituantur, vnde conuenienter subiungitur.

Gen. 21. a. a *Et intraue.* Numeri isti, hoc est, centesimus septuagesimus primus, & vigesimus tertius sacris pleni sunt mysterijs. Nam centesimus, in quo Abraham Isaac promissionis filium genuit, vitæ significat perfectionẽ. Septuagesimus in quo captiuitas † Israelitarum resoluta est peccatorum significat remissionẽ. Sed quia hoc non nisi in Ecclesiæ consistit vnitate: propterea super septuagenarium numerum monas addita est. Porrò

† Ierosolymitarum.

B vicesimus tertius numerus sanctę Trinitatis fidem, cum
Matth. 22. d. duobus præceptis charitatis, in quibus tota legis plenitudo consistit, designat. Secundus autem mensis (in quo pascha facere iubebantur, illi, qui super animam hominis immundi erant) tempus gratię, & vocationis gentiũ ostẽdit. Cum ergo, s͂m hanc distinctionem, atque significantiã
Mysticè. mysticorum numerorũ victoria a fidelibus capitur, hoc est, vt sanctæ Trinitatis fidem cum duobus præceptis charitatis secundum Euangelicam doctrinam integram seruent, & vitæ perfectionem pro modulo suo habentes in Ecclesię vnitate, intellectu, & fide permanendo ad plenitudinem remissionis perueniant: sic tunc rite cum cantico, & ramis palmarum, hoc est cum laude vera, & certa victoria cœlestem intrabunt Ierusalem, vbi multiplices gratias, & laudes pro adepta salute, & securitate creatori suo perpetualiter referent.

b *Quia contritus est inimicus magnus, &c.* Et mors cũ ipso mortis auctore in perpetuum extat damnata. Nec refugit hãc expositionem sequentis sensus sentẽtię, vbi scriptum est.

c *Quia consti. vt omni. an. diei. hu. lęt. ageretur, et quod muni. mont. temp. qui erat secus arc. & habita. ibi ipse & qui.* Quia oĩ tẽpore istius vitę illius diei memoria in spe retinenda est, in qua triumphantes de morte per gratiã Redemptoris nostri vitæ restituemur æternę. Ideò in singulis annis resurrectionis dominicę solẽnia celebramus, vt indicem' nos p eius resur-

C

D resurrectionem, & victoriam de morte sperare, & nostrorum corporum resurrectionem, in fine sęculi futuram, & vitam in cœlesti regno perpetuam. Propter quod montẽ templi, qui est secus arcem munire debemus hoc est Christi incarnationem, quæ omnem altitudinem perfectionis sanctorũ perfectione sua transcendit, firma fide in corde tenere: & in hoc omni tempore vitę nostrę tam per nos, quam etiam per nobis commissos, siue per societatem coniunctos piè laborare, quatenus eius corpori coniuncti, atque coadunati simul cum ipso capite, regni cœlestis efficiamur hęredes. Cuius videlicet diei lætitiam, atque memoriam beatus Petrus Apostolus in epistola sua nobis cõmendat dicens: *Verum verò hoc non lateat vos carissimi, quia vnus dies apud Deum sicut mille anni, & mille anni sicut vnus dies.* 2. Pet. 3.
E *Non tardat Dominus promissionẽ suam, sed patienter agit pp vos, nolens aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Adueniet autem dies Domini sicut fur, in quo cæli magno impetu transient, elementa verò calore soluentur. Cum hęc igitur dissoluenda sint omnia, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus expectantes, & properantes in aduentum diei Domini, per quem cæli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent. Nouos verò cælos, & nouam terram, & promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat: Propter quod, carissimi, hęc expectantes satagite immaculati, & inuiolati ei inueniri in pace, & Domini nostri longanimitatem salutem arbitramini.* Vbi su.

d *Et vi. Si.* Simon Ioanni filiò suo cum videret, quòd vir esset, ducatum virtutum vniuersarum cõmisit, vt ostenderet, quòd nullus magistrorum, filio, vel discipulo suo debet committere potestatem, ac ordinem ecclesiastici regiminis, nisi antea eum videat esse virum, hoc est sensu probatum, & virtutum operibus studiosum. Sed quia in superioribus diximus Simonem sanctorum gerere figuram doctorum, potest in hoc loco per significationem exprimere principem pastorum, qui populo catholico sacri regiminis ministerium, & omnium virtutum dedit notitiam, atque effectum, cui & optimè conuenit quod in sequentibus scriptum est. F

☞ *Anno*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et ci. *Cinara, cinaræ est instrumentum musicum. Dictum a cieo cies, quod idem est quod moueo, moues, quia suo sono notabiliter mouet aerem.*

2 Et na. *i. citharis.*

3 Quia con. est ini. ma. *i. populus existens in arce, qui multum grauabat populum, & impediebat cultum diuinum. Cætera patent vsque ibi.*

4 Et vi. Si. *Idest fortis, & iustus, & industrius ad bellandum.*

5 Et po. eum du. vir. *i. bellatorum.*

6 Et ha. in Gazaris. *i. in Gaza, & eius suburbijs, s. Ioannes, vt resisteret aduersarijs.*

MORALITER.

† 4 *Et vi. Si. Io. fi. suum quod vir. for. prę. e. & po. eum du.* Per hoc ostenditur, quod iuuenes non sunt ad honores promouẽ-
Helynandus. di, donec fuerint virtutibus probati. Vnde refert Helynandus quòd Aelius Adrianus cum Romę prefecturã splendidius ageret ex senatore imperator est creatus, qui obsecrante senatu vt filium, quem habebat Cæsarem Augustum appellaret: Sufficere inquit debet, quòd ego inuitus regnauerim, cum non mererer. Principatus enim sanguine non meretur, sed meritis, & inutiliter regnat qui Rex nascitur, & non meretur: & proculdubio parentis affectum exuit, qui paruulos suos importabili subiecta mole extinguit. Hoc equidem est suffocare liberos, non promouere; alendi prius sunt, & in virtutibus exercendi, & cum in eo profecerint (vt probetur illos virtutibus antecedere qui debent honoribus anteire) inuiti ascendãt, & se ciuium suorum votis non subtrahant.

CAP. XIIII.

A Nno centesimo septuagesimosecundo congregauit 1
Rex Demetrius exercitum suum, et abijt in Mediã ad

CAP. XIIII.

Raban. a A *Nno centesimo. &c. congregauit rex Dem. exer. su.* Scriptum est in Isaia propheta de ipso domino Saluatore: *Multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis, super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet* Isa. 9. b

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIIII.

Diuisio. * 1 A Nno centesimo, &c. *Post adeptionem libertatis, hic consequenter agitur de renouatione amicitiæ, & familiaritatis. Et diuiditur in tres partes, quia primò ponuntur duo præambula. Secundò renouatio ipsa, ibi:* Et auditum est. *Tertiò dignitas pontificalis Simoni constituta, ibi:* Et hoc exemplum. *Primum præambulum est captio Demetrij Regis, cuius notatur tempus cum dicitur:* Anno cent. sept. sec. Regni Gręcorum: *& sic est in alijs intelligendum. Cætera patent.*

Et ✻

met illud, & corroboret in iudicio, & iustitia amodo, & vsque in
A *sempiternum.* Principatus autem illius,& imperium erit super solium,& super regnum Dauid post captiuitatem Babylonicam fuerat dissipatum, vt confirmet illud, & corroboret,& doceat esse perpetuum,ne cassa Dei promissio iudicetur. Et in Psalmo propheta dicit: *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis,donec tollatur luna.* Nemini enim alteri hæc conuenit promissio, nisi soli mediatori Dei, & hominũ Christo Iesu, qui pro nobis incarnatus per obedientiam crucis cœli, terræque possessor est factus. Cui Pater in Psal. per prophetam ait: *Postula a me,& dabo tibi gen-*
B *tes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.*

a *Siluit omnis terra Iuda omnibus diebus Simonis.* Quia terra Ecclesiæ a tempore incarnationis Christi vsque in sempiternum,licet forinsecus persecutiones ab inimicis toleret intus, tamen pace fruitur vera. Cui idem Saluator in Euangelio ait: *Pacem meam do vobis,pacem meam relinquo vobis.* Ipse.

b *Quæsiuit bona genti suæ, & placuit illis potestas eius, & gloria.* Omnia videlicet bona ab ipso collata sunt Ecclesię in remissionem peccatorum, & dominationem virtutum. Vnde complacet illis potestas eius,& gloria eius,quia illi
C soli seruire omni tempore elegit. Ipse.

c *Acce. Iop. in por. & fe. introi.* Cum ex gentium populo sibi fundauit Ecclesiam: vnde introitum fidei per Euangelium panderet gentibus totius orbis. Ioppe pulchritudo interpretatur: Et quid pulchrius est sanct. Ecclesi. cui sponsus in Cantico canticorum ait. *Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es,oculi tui columbarum, absque eo, quod intrinsecus latet, vnde.*

d *Dila. fi. gen.* Ecclesiæ,scilicet.

e *Et obti. re.* Totius mundi.

f *Et congreg. ca. mul.* De quo in Psal. scriptum est. *Ascendẽs in altum captiuam duxit captiuitatem,dedit dona hominibus.*

g *Et do. est Ga. & Beth. & arci.* Quia mundi fastum per Euãgelium domando, in proximum redigit dominium. D

h *Et abs. immun.* Peccatorum,atque vitiorum,mundans eam lauacro regenerationis.

i *Et non erat qui resisteret ei* De quo scriptum est. *In voluntate tua Domine vniuersa sunt posita,& non est,qui possit resistere voluntati tuæ. Tu enim fecisti cælum,& terram, & vniuersa, quæ cæli ambitu continentur: dominus vniuersorum tu es.* Esther.13.c.

contrahenda sibi auxilia,vt expugnaret Triphonem Et au-
diuit Arsaces Rex Persidis, & Mediæ, quia intrauit Deme-
trius confines suos, & misit vnum de principibus suis, vt
comprehenderet eum viuum, & adduceret eum ad se. Et
abijt, & percussit castra Demetrij, & comprehendit eum, &
a adduxit eum ad Arsacen,& posuit eum in custodiam. Et si- 1
b luit omnis terra Iuda omnibus diebus Simonis, & quæ- 2
siuit bona genti suæ, & placuit illis potestas eius, & glo- 3 4
ria eius omnibus diebus. Et cum omni gloria sua acce- 5
c pit Ioppen in portum, & fecit introitum in insulis maris. 6 7
d Et dilatauit fines genti suę, & obtinuit regionem. Et con- 8
e f gregauit captiuitatem multam, & dominatus est Gazarę, & 9
g Bethsuræ,& arci, & abstulit immunditias ex ea,& non erat
h i qui resisteret ei. Et vnusquisque colebat terram suam cum 10
k pace, & terra Iuda dabat fructus suos, & ligna camporum 11
l fructum suum. Seniores in plateis sedebant omnes,& de bo 12
m n nis terræ tractabant, & iuuenes induebant se gloriam, & 13 14
o stolas belli,& ciuitatibus tribuebat alimonias, & constitue 15 16
p bat eas,vt essent vasa munitionis, quoadusque nominatum 17 18
q r est nomen gloriæ eius vsque ad extremum terræ. Fecit pa- 19
s cem super terram, & lætatus est Israel lætitia magna

k *Et vnusquisque co. terr.* Cum pace corpus suum, scilicet virtutibus exercẽs, vel terram Ecclesiæ bonis operibus singuli quique sanctorum pro viribus colunt.

l *Et terra dabat fructus suos.* Caro videlicet nostra fructus bonorum operum affert. Similiter.

m *Et ligna.* Hoc est homines viriditate fidei semper florentes germina virtutum proferũt. E

n *Seniores in plateis sedebant omnes, & de bonis.* In senioribus possumus accipere prophetas, & Apostolos, & doctores sanctæ ecclesiæ, qui auditores suos consilijs iuuant,& sermonibus roborant. Iuuenes autem cœtus fidelium, quia gloria confessionis Christi freti, induunt se armis virtutum quo facilius possint conterere hostium exercitum. F

o *Ciuitatibus tribuebat alimon.* Hoc est Ecclesijs impendebat sermones doctrinæ. Quas.

p *Constitue. vasa mu.* Vt scilicet thesaurum sapientiæ spiritalis seruarent in cõscientia pura,& fide non ficta. Quod tamdiu fecit.

q *Quoadusque nominatum est nomen gloriæ eius vsque ad extremum terræ.* Quia in omnem terram exiuit sonus prædicationis Apostolorum,& in fines orbis terrę verba eorum. Vnde per Isaiam dicitur: *Auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, & terrorem brachij ostendet.* Psal. 18.a.

r *Fecit pacem super terram.* Quia ipse est pax nostra,qui fecit vtraque vnum.

s *Et læta. est Israel læ. ma.* Quia *lætabitur iustus in Domino, & sperabit in eo,& laudabuntur omnes recti corde.* Isa.30.g. Ephes.2.c. Psal.63.b.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et siluit. *Hic ponitur secundum præambulum, quod est pacificatio Iudææ sub Simonis regimine, cum dicitur.* Et siluit. *s. a pręlijs nociuis.*

2 Et quę. bo. gen. suę. *Principalius quam sibi, quia bonum quanto communius tanto diuinius.*

3 Et pla. illis. *Scilicet Iudæis, potestas Simonis quantum ad ducatum.*

4 Et gloria. *Quantum ad pontificatum.*

5 Et cum om. gl sua. *i. cum omnib. alijs, quę fecerat gloriose.*

6 Acce. Iop. In portum. *s. maris, ideo subditur.*

7 Et fecit introitum. *Ad quas Iudęi habebant liberum accessum per illum portum.*

8 Et congreg. cap. mul. *Hoc intelligitur dupliciter: Vno modo de gentilibus, quorum multos captiuauit. Alio modo de Iudęis, quorum multos de captiuitate redemit, & ad Iudęam reduxit.*

9 Et

9 Et dominatus est. *Sicut patet capite pręcedenti.*

10 Et vnusquisq. cole ter. suam, &c. *In quo notatur pacis securitas.*

11 Et terra Iuda dabat fructus suos. *Ecce terrę fertilitas.*

12 Seniores in plateis. *In quo apparet hominum longæuitas.*

13 Et de bonis terrę tractabant. *Ecce iustitiæ veritas.*

14 Et iuuenes induebãt se gloriam. *Ecce populi iucunditas.*

15 Et stol. bel. *i. arma bellica. Ecce strenuitas. Nam tempore pacis vtebatur talibus, vt si bellum insurgeret, scirent se armare, & possent facilius arma portare.*

16 Ciuitatibus. *i. ciuitatum pauperibus.*

17 Tribuebat. *Simon.*

18 Alimonias. *Id aptè ad sui defensionem, si esset necesse. Et quia tot bona prouenerunt sub Simonis regimini, ideò subditur de ipso.*

19 Quo. nomi. est no. glo. eius vsque ad ext. terrę. *i. valde longè: & est hyperbole: Cętera patent vsque ibi.*

* Sancta

MORALITER.

† 1 *Et siluit terra Iuda omnibus diebus Simonis, &c.* Hic describuntur bonæ conditiones Simonis satis diffusè, tamen videntur reduci ad tres in generali. Habuit enim magnum zelum de cultus Dei conseruatione, & de populi sui promotione in bonum,& eius obseruatione. Habuit etiam constantiam,& fortitudinem in repressione aduersariorum,& eorum debellatione. Et sic fuit deuotus Deo, vt illis populo suo,& terribilis aduersario: & ad ista melius facienda fuit sollicitus quærere multas amicitias bonorum,& potentum: Et quoniam fuit dux populi,& Sacerdos in istis dedit exemplum principibus & prælatis, vt similiter sint solliciti de prædictis. Et hoc pro moralitate huius cap. sufficiat.

† MORA-

a Et sedit vnusquisque sub vite sua, & sub ficulnea sua,& non
erat qui eos terreret. Defecit impugnans eos super terram,
Reges contriti sunt in diebus illis. Et confirmauit omnes hu
miles populi sui,& legem exquisiuit,& abstulit omnem ma
lum,& iniquum. Sancta glorificauit,& multiplicauit vasa 1
b sanctorum. Et auditum est Romæ, quia defunctus esset Io- 2
nathas,& vsque in Spartiatas, & contristati sunt valde. Vt 3
audierunt autem, quòd Simon frater eius factus esset sum-
mus Sacerdos loco eius,& ipse obtineret omnem regionem,
& ciuitates in ea, scripserunt ad eum tabulis æreis, vt reno- 4
uarent amicitias,& societatem, quam fecerant cum Iuda,&
cum Ionatha fratribus eius. Et lectæ sunt in conspectu ec-
clesiæ in Ierusalem. Et hoc exemplum epistolarum,quas mi
serunt Spartiatæ. Spartianorum principes,& ciuitates,Simo 5
ni Sacerdoti magno, & senioribus, & Sacerdotibus, & reli-
quo populo Iudęorũ fratrib. salutem. Legati,qui missi sunt
ad populum nostrum nuntiauerunt nobis de vestra gloria, 6
& honore,& lætitia, & gauisi sumus in introitu eorum. Et 7
scripsimus quę ab eis erant dicta in concilijs populi sic:Nu
menius Antiochi, & Antipater Iasonis filius, legati Iudæo-
rum venerunt ad nos,renouantes nobiscum amicitiam pri
stinam. Et placuit populo excipere viros gloriosè, & pone- 8
re exemplum sermonum eorum in segregatis populi libris
vt sit ad memoriam populo Spartiatarum. Exemplum autẽ
c horum scripsimus Simoni magno Sacerdoti. Post hęc autẽ 9
misit Simon Numenium Romam habentem clypeum au-
reum magnum pondo mnarum mille, ad statuendam cum
eis societatem. Cum autem audisset populus Romanus
sermones istos, dixerunt: Quam gratiarum actionem 10
reddemus Simoni, & filijs eius? Restituit enim ipse fra- 11
d tres suos, & expugnauit inimicos Israel ab eis. Et statue- 12
runt ei libertatem,& descripserunt in tabulis æreis,& posue 13 14
runt in titulis in mõte Sion. Et hoc est exemplum scripturæ. 15

☞ a *Et sedit vnusquisq; sub vite sua,& sub ficulnea sua,& non erat* A *qui eos terreret.* Iuxta illud quod in Michæa dicitur. (Mich. 4.) *Requiescet vnusquisque sub vinea sua,& sub ficulnea sua,& non erit qui exterreat.* Hæc est vinea quę in Euangelio loquebatur. (Ioan. 15.a.) *Ego sum vitis,& vos palmites, & pater meus agricola. Omnis qui non facit fructum bonum excidetur,& in ignem mittetur.* Huius fructus bibuntur,& comeduntur, & lætificãt cor hominis,& inebriant amicos sponsę, & in regno Dei noui bibũtur quotidie. Sub ficu autẽ requiescit,& nullas insidias formidat, qui dulcedine sancti Spiritus fruitur, & illius fructib. sa- B turatur, charitate, gaudio,pace,continentia,patientia, de huiusmodi dicitur plantatore: (Prou. 27.c.) Qui plãtauerit ficũ comedet fruct' eius. Qui tales ædificauerit domos,& plantauerit vineas, de quib. Apostolus loquitur: (1 Cor. 3.b. Psal. 127.a. Galat. 6.b.) *Ego plãtaui, Apollo rigauit, De' ãt incrementum dedit.* Comedet labores manuũ suarum. *Et seminans in spiritu, de spiritu metet vitam æternã.* Nec diaboli, & satellitũ eius fraudibus supplantabitur. *Et confirm. omnes humiles populi sui, & legem exquisiuit.* Humiles populi sũt sancti,quos in Euangelio (Matth. 5.a.) pauperes spiritu appellat. Opera quoque populi Dei non ve- C terascent,sed innouabuntur, & consummabuntur, vel confirmabunt quotidie,vt non ambulent in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus. Talem legem exquisiuit Simon noster,& abstulit omnem iniquum,& malum,cum modo per sanctos Doctores excommunicat hęreticos, atque schismaticos, & omnes impios: & in fine mundi mittet angelos, & colligent omnia scandala de regno eius.

(Rabban.) *Sancta glorificauit, & multiplicauit vasa sanct.* Cũ religionẽ noui testamenti ordinabiliter,& ritè in Ecclesia sua seruare facit,& multiplicat numerũ credẽtiũ, ac bene operantium: quia ipsi sunt vasa sanctorũ apta in ministeriũ Dei D ad accipiendum diuina charismata,& dona S.Spiritus.

b *Et audi. est, &c.* Quòd Simone Sacerdotium accipiente, (Myst.) diuersę gentes ad eum legatos mittunt,rogantes ea, quæ pacis sunt,significat,quod Apostolis,atque doctoribus noui testamenti post passionem Christi, & resurrectionem, atque ascensionem ad cœlos, Euangelium in mũdo prædicantibus; multitudo gentium ad fidem confluxerit,& pacem magnopere cum Ecclesia habere postulauerit, mittentes epistolas, hoc est secreta cordis sui per confessionẽ illis patefacientes, quatenus verbum veritatis accipiẽdo regulam iustitiæ ab E eis ediscerent. Tabulæ ærcę significant memoriale perpetuum. Scriptum est enim. (Psal.) *In memoria æterna erit iustus, ab auditione mala non timebit.* Aeris quippe metallum diu durabile est, atque sonorum, sic amicitia, atque societas sanctorum firmissimum, atque clarissimum mansionis suæ habet statum.

c *Post hæc autẽ, &c.* Simon mittens Romanis clypeum aureum, habentẽ pondus mnarum mille ad statuẽdam cum eis societatem, significat Doctores sanctos in prędicatione Euangelij gentibus promittere re- F gnum cœleste, & æternam beatitudinem, si fidem Christi recipere voluerint, Euangelicamque doctrinam vsque in finem vitæ seruare. Clypei enim rotunditas, & auri splendor, necnon & millenarij numeri perfectio, per figurã, æternę quietis coronam significant.

d *Et statuerunt ei libertatem, &c.* Ebul mẽsis est sextus apud Hebr. qui apud Gręcos dr̃, γορπιαῖος, apud Latinos verò Septẽber, sed dispari ordine numerorũ pp diuersas inchoationes annorũ, q̃ apud singulas gẽtes existunt. Nã Hebręi, qui primũ mensem habent Nisan, hoc est Aprilẽ, in sexto

. ☞ loco

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Sancta glo. *i. templum, & atria.*

2 Et multip. &c. *Quibus vtebantur Sacerdotes ad diuinum cultum.*

(Diuisio.) 3 Et auditum est Romę. *Hic consequenter describitur renouatio amicitiæ, & primò scribentibus extraneis, & secundò, scribentibus Iudęis, ibi.* Post hoc autem. *Circa primum dicitur:* Et audi. est Romę. *Et patet vsque ibi.*

4 Scripserunt. *Vbi ponitur scriptura Romanorum de renouatione amicitiæ cum Iudęis, quam fecerunt cum Iuda, vt habetur supra cap. 8. & cum Ionatha 12. cap. secundò ponitur scriptura Spartiatarum de renouatione amicitiæ cum Iudęis, cum dicitur.*

5 Spartiano. princi. & ciuitates. *i. ciuitatem rectores.*

6 Nuntiauerunt nobis de vestra glo. & honore. *Ex aduersariorum vestrorum debellatione, & restitutione libertatis, et pacis consecutione.*

7 Et scripsimus quę ab eis, &c. *i. in libris autenticis, in quib. erant scripta populi decreta. Et sequitur forma scribendi, cum dicitur.* Numenius Antiochi, & An. Ia. fi. &c.

8 Ponere exemplum sormonum eorum, &c. *i. in libris ad partem diligentissimè reseruatis.*

9 Post hęc autem. *Hic consequenter ponitur renouatio amicitię per nuntios Iudęorum. Et patet litera vsque ibi.*

10 Quam gratiarum actionem. *Q. d. non solum reddendę sunt sibi gratiæ, & honores pro amicitia, quam a nobis requisiuit, & propter xenium notabile, quod misit, sed etiam propter eius probitates, quibus aduersarios populi sui viriliter expugnauit.*

11 Et statuerunt ei libertat. *Ab omni tributo.*

12 Et descripserunt in tabulis ęreis. *Et ad memoriam in futuro.*

13 Et posuer. *s. Iudęi tabulas illas.*

14 In titulis. *i. cum alijs scriptis ad memoriam reseruatis.*

15 Et hoc est exem. *Hic consequenter describitur pontificalis dignitas Simoni, & eius hęredibus constituta ab omni populo Iudęorũ per scripturam autenticam, vel decretum, de quo dicitur.* Et hoc est exemplum. *Circa quam constitutionem primò per modum cuiusdã prologi ponitur tempus, cum dicitur.* (Diuisio.)

* Octauadecima

☞ loco habent suprà memoriã
A Elul. Græci autem qui suum
annũ inchoant à primo mẽ-
se eorum Aprile, hoc est à Ca
lendis Decembris decimum
mensem habent Gorpeium,
Latini autem qui antiquitus
primordium anni sui à Ca-
lendis Martijs habuere, Septẽ
brem septimum mensem
computauerunt.
☞ Et

Octauadecima die 1
mensis Elul, anno cẽ 2
tesimo septuagesimo
secundo, & anno ter- 3
tio sub Simone Sa-
cerdote magno ĩ Asa
ramel in cõuẽtu ma- 4
gno Sacerdotum, &
populi & principũ
gentis, & seniorũ regionis nota facta sunt hęc.
Quoniã frequenter facta sunt prælia in regio-
ne nostra. Simon autẽ Matathiæ filius ex filijs 5
Iarib, & fratres eius dederunt se periculo, & 6
restiterunt aduersarijs gentis suæ, vt starent 7
sancta ipsorum, & lex: & gloria magna glo- 8
rificauerunt gentem suam. Et congregauit 9
Ionathas gentem suam, & factus est illis Sacer
B dos magnus, & appositus est ad populum
suum. Et voluerũt inimici eorũ calcare sancta,
& atterere regionẽ ipsorum, & extendere ma-
nus in sancta sanctorũ. Tunc restitit Simon, & 10
pugnauit pro gente sua, & erogauit multas pe 11
cunias, & armauit viros virtutis gentis suæ, &
dedit eis stipendia, & muniuit ciuitates Iudæ,
& Bethsuram, quæ erat in finibus Iudæ, vbi e-
rant arma hostiũ antea, & posuit illic præsidiũ
viros Iudæos. Et Ioppen muniuit, quæ erat ad
mare, & Gazaram, quæ est in finibus Azoti, in
qua hostes antea habitabant, & collocauit illic
Iudæos, & quæcunq; apta erant ad correptio- 12
nem eorum posuit in eis. Et vidit populus actũ 13
Simonis, & gloriam quã cogitabat facere gẽti
suæ, & posuerunt eum ducem suum, & princi- 14
C pem Sacerdotum, eo quòd ipse fecerat hæc
omnia, & iustitiam, & fidem, quam conserua- D
uit genti suæ: & exquisiuit omni modo exalta-
re populum suum. Et in diebus eius prosperã-
tum est in manibus eius, vt tollerentur gentes
de regione ipsorum, & qui in ciuitate Dauid
in Ierusalem erant in arce: de qua procedebãt,
& contaminabant omnia, quæ in circuitu
15 sanctorum sunt, & inferebant plagam magnã
castitati. Et collocauit in ea viros Iudæos ad
tutamentum regionis, & ciuitatis, & exaltauit
16 muros in Ierusalẽ. Et Rex Demetrius statuit il-
li summum sacerdotium: Secundum hæc fecit
eum amicum suum, & glorificauit eum gloria
17 magna. Audiuit enim, quòd appellati sunt Iu-
dęi à Romanis amici, & socij, & fratres: & quia
18 susceperunt legatos Simonis gloriosè: & quia
Iudæi, & Sacerdotes eorum consenserunt eum E
19 esse ducem suum, & summum Sacerdotem in
20 æternum, donec surgat propheta fidelis, & vt
21 sit super eos dux, & vt cura esset illi pro sanctis,
22
23 & vt constitueret præpositos supra opera eo-
24 rum; & super regionem, & super arma, & su-
25 per præsidia, & cura sit illi de sanctis, & vt au-
26 diatur ab omnibus, & scribantur in nomine
27 eius omnes conscriptiones in regione, & vt
28 operiatur purpura, & auro, & ne liceat vlli ex
29 populo, & ex Sacerdotibus irritum facere
aliquid horum, & contradicere his, quæ ab
eo dicuntur, aut conuocare conuentum in
regione sine ipso, & vestiri purpura, & vti
30 fibula aurea. Qui autem fecerit contra hæc,
aut irritum fecerit aliquid horum reus e-
31 rit. Et complacuit omni populo statuere
Simonem: & facere secundum verba ista. F
Et

NICOLAVS DE LYRA.

✱1 Octauadecima die mensis Elul. *Idest, Augusti.*
2 Anno cente. septuagesimosecun. *Regni Græcorum.*
3 Et anno tertio sub Simo. sa. ma. *Et sic patet, quod descriptio huius institutionis, vel decreti facta est valde solenniter, scilicet per tempora Regum, & Pontificum, sicut prædicatio beati Ioannis Baptistæ Luc. 3.*
4 In conuentu magno Sacerdotũ, & po. *In quo describitur notabilis cœtus populi.*
5 Simon autem Matathiæ. *Hic secundò consequenter describitur multiplex ratio, propter quam pontificalis dignitas concessa est Simoni, & eius filijs, cùm dicitur:* Simon autem Matathiæ filius ex filijs Iarib. *Fuit enim iste Matathias Sacerdos de sorte, seu vice Iarib, sicut dictum est suprà cap. 2. sicut Zacharias pater Ioannis dicitur de vice Abiæ Luc. 1.*
6 Dederunt se periculo. *Vt patet ex prædictis.*
7 Vt starent sancta ipsorum. *Idest, templum.*
8 Et lex. *Quam volebat Antiochus abolere.*
9 Et gloria magna. *Idest, diuinus cultus, quem volebat destruere. Cætera patent ex prædictis vsque ibi.*
10 Tunc restitit Simon. *Vt patet ex prędictis cap. præcedenti.*
11 Et erogauit pe. mul. *De substantia sua pro sua gente defendenda.*
12 Et quæcunque apta erant ad cor. eorum. *Idest, ad reprehensionem aduersariorum: vt balistas, arcus, & consimilia.*
13 Et vidit populus. *Hic tertio consequenter ponitur dictæ constitutionis, siue institutionis actus, cùm dicitur:* Et vidit populus actum Simonis. *Idest, eius facta valde notabilia.*
14 Et posuerunt. *Supra cap. præced. posuerunt eum ducem suum. pro persona sua, & simplici verbo: hic autem posuerunt eum ducem, & pontificem, non solùm pro se, sed pro posteritate sua, & hoc firmauerunt, immutabili decreto. Cætera patent vsque ibi.*
15 Et inferebant pla. ma. *Idest, munditiæ templi, & cultus diuini: & quia mulieres Hebræas rapiebant aliquando, illis abutentes.*
16 Et rex Demet. &c. *Capitulo præcedenti.*
17 Audiuit enim quòd appelati sunt Iudæi. *Idest, non solum honorauit eum ex amore, vt ab eo iuuaretur vt dictum est capitulo præcedenti: sed ne a Romanis puniretur si ostenderet se aduersarium Simoni, & Iudæorum genti.*
18 Et quia Iudæi & sacer. &c. *Repetitio est eiusdem, quod prę-missum est, ad maiorem affirmationem.*
19 In æternum. *Idest, pro se, & sua posteritate.*
20 Donec surgat propheta fi. *Idest, Messias a Iudæis expectatus, & à prophetis promissus Deut. 18. c.* Prophetam sus. eis &c. *& tunc est adimpletum, quia filij Simonis tenuerunt principatum, & Sacerdotium vsque ad Herodem Ascalonitam, cuius tempore natus est Christus Matth. 2. qui est Rex, & Sacerdos in æternum.*
21 Et vt sit super eos dux. *In regimine temporalium.*
22 Et vt cura esset illi pro sanctis. *In regimine spiritualium.*
23 Et vt constitue. præposi. *Sub se in vtroque regimine.*
24 Et super arma & su. *Vt nullus moueat bellum sine eius licentia.*
25 Et vt audiatur ab omnibus. *Idest, ei obediatur in omnibus.*
26 Et scribantur, &c. *Idest, acta publica, dicendo: Actum anno tali Simonis.*
27 Et vt operiatur purpura, & auro. *Idest, vestibus auro textis, vel aurea corona.*
28 Et ne liceat. *Hic quarto ponitur dictæ concessionis confirmatio cùm dicitur.* Et ne liceat vlli. *De populo cuiuscunque conditionis, aut status.*
29 Irritum facere aliquid horum. *Et subditur consequenter pœna transgressorum, cùm dicitur.*
30 Qui autem fecerit contra hæc, &c. reus erit. *Scilicet mortis, vel alterius pœnæ secundũ modum, & quantitatem culpæ.*
31 Et cõplacuit omni populo. *Dicta ordinatio, Et quia ad hoc requirebatur consensus Simonis, Subditur:* Et sucepit Simon, &c.

✱ Et scri-

Et suscepit Simon, & placuit ei vt summo sacerdotio fungeretur: & esset dux, & princeps gentis Iudæorum & sacerdotum: & præesset omnibus. Et scripturam istam decreuit 1
ponere in tabulis æreis, & ponere eas in peribolo sancto- 2
rum in loco celebri. Exemplum autem eorum ponere in 3 4
ærario, vt habeat Simon, & filij eius.

a *Et suscepit Simõ, & placuit ei vt summo sacerdot. fungeretur, &c.*
A *in peribolo.* περίβολος Græcè dicitur murus atrij domus Domini, qui totum templum per quadrum ambiebat in circuitu: sicut beatus Hieronymus in expositione Ezechielis prophetæ libro 13. ostendit. In loco ergo celebri atrij interioris dom' Domini ponebantur tabulæ a æreæ: in quibus cõfirmatũ fuerat per scripturam sacerdotium Simonis, & filiorum eius.

Rabanus. Eccl. 42. b.

Mystice autem Christi sacerdotiũ, & filiorũ eius, hoc est populi Christiani in atrio domus Domini, hoc est in præsenti Ecclesia scriptura testificante confirmatur, & in omnibus Gentibus stabile, & perpetuum esse declaratur. Vnde est illud quod in Psalm. scriptum est: *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Et iterum; *Semel* (inquit) *iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit. Et sedes eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cœlo fidelis, &c.*
B Hominum consuetudo est frequenter iurare, vt eis possit aliquis credere. Deus enim semel iurauit, quia nulla varietate temporis immutatur. Iurare enim illi diximus esse ventura promittere. Nam eius se religioni constringit, qui non habet fortiorem. Dicit etiam in sancto suo, idest, in Christo qui dixit: *Custodi animam meam quoniam sanctus sum.* Addit quoque, *Si Dauid mentiatur*, si negatiuè positum est, quod etiam communis vsus habet. Semen D
Christi sunt omnes, qui ei fideli mente crediderunt, quia in ipsis futurum regnum seminatũ est, quod futura messis ostendit. Sicut & in 21. Psalmo ipse dicit: *Semen meum seruiet illi:* Manebunt ergo sancti in æternum, qui in excellenti, ac beata conuersatione demorantur: vnde illos propriè manere non dicimus, qui à regno Domini repellũtur. Thronus autẽ Dei hic intelligenda est anima fidelis, in qua reuera incidet, quãdo eam maiestatis suæ illuminatione compleuerit. Sic enim scriptum est: *Sedes sapientiæ anima iusti.* Addidit: *Sicut Sol in conspectu meo.* Lucida quippe erat anima illa iusti, quam sedem diximus Saluatoris. Dicendo autem, sicut Sol comparationem rerum visibilium facit. Nam si magnum est de creatura clarescere, multo melius de creatore lucere. Luna perfecta significat transmutationem corporum de corruptione in E
incorruptionem. Tunc enim perfecta erit corporum nostrorum natura, quando mortalitas, vel corruptio iam nõ erit vlla. Quod enim ipsa Luna quæ crescit, & decrescit, carnis humanæ mutabilitatem significet, in multis scripturarum locis demonstrari potest. Hæc quidem testimonia de Psalmis posuimus ad ostendendum veri Simonis firmissimum, & sempiternum esse sacerdotium.

Psal. 109. a
Ibi. 88.
Deus quare per se, & nõ per alium iuret.
Ps. 85. a.
Psal. 21. g.
Sap.: secundum aliam

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et scripturam istam decreuit ponere in tabulis æreis. * *Ad perpetuam memoriam.*

2 Et ponere eas in peribolo sancto. *Idest, in muro cingente templum. A' περὶ quod est circum.*

3 Exemplum autem eorum ponere in ærario. *Idest, in loco magis publico.*

4 Vt habeat Simon, & filij eius. *i. videant cum voluerint.*

CAPVT XV.

Et misit rex Antiochus filius Demetrij epi- 1
stolas ab insulis maris, Simoni Sacerdoti, 2
& Principi gentis Iudæorum, & vniuersæ
genti, & erant continentes hunc modum:
Rex Antiochus Simoni Sacerdoti magno,
& Genti Iudæorum salutem. Quoniam quidem pestilen- 3
tes obtinuerunt regnum patrum nostrorum, volo autem
vendicare regnum, & restituere illud sicut erat antea, &
electam feci multitudinem exercitus, & feci naues bellicas. Volo autẽ procedere per regionem, vt vlciscar in eos,

CAP. XV.

a *Et misit rex, &c.* Antiochus hic, qui Assidetes cognominatus est, filius fuit Demetrij Sotheris, frater autem Demetrij † minoris, qui post Alexandrum Philobalem regem in Syria regnauit. Demetrius autem Sother post Antiochum Eupatorem filium Antiochi Epiphanis, vt a Chronicon Eusebij, & Hieronymi testatur, regnauit annis 12. Post quem Ale-
C xander Philopalus annos regnauit, 10. Post hunc Demetrius filius Demetrij annos tres; qui captus a Parthis in Hircana ab Arsacide Rege retruditur. Post quẽ Antiochus Assidetes frater eiusdem Demetrij tenuit regnum annis 14. Post cuius interitum iterum restituitur Demetrio, quod postea tenuit annis 4. Qualiter autẽ Demetrio, & Antiocho fratribus regni successus proueniret, non graue videri debet lectori, si aliqua hinc de historia Pompeij Trogi intromittamus, qui in li. 36. de hoc ita refert: Igitur Antiochus memor quòd & pater propter superbiam inuisus, & frater propter segnitiem contẽptus fuisset, ne in eadẽ vitia incideret, recepta in matrimoniũ Cleopatra vxore fratris, ciuitates, quæ in initio fraterni imperij defecerãt, summa industria persequitur, F
dominatasq; rursus regni terminis adiecit. Iudęos quoq; q in Macedonico imperio sub Demetrio patre armis se in libertatẽ vẽdicauerãt, subegit: Quorum vires tãtę fuere, vt post hæc nullum Macedonum Regem tulerint, domesticisque imperijs vsi Syriam magnis infestauerint bellis. Item in

Raban. † iunioris.
Pomp. Trogus.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XV.

* Et misit rex, &c. *Hic consequenter describitur ducatus Simonis sub Antiocho vltimi Demetrij filio, & diuiditur in duas partes, quia primò describitur huiusmodi ducatus: secundò, ipsius Simonis obitus, circa medium se. ca. ibi:* Et Ptolemæus. &c. *Prima in tres: quia primò ponitur Antiochi cum Simone confœderatio, secundò fœderis ruptio. ibi:* Antiochus autem. *tertiò ruptionis punitio, in principio sequentis c. Prima, adhuc in tres, nam primò ponitur dicta confęderatio. secundò Triphonis insecutio, ibi:* Anno centes. &c. *tertiò cuiusdam superius dicti declaratio, ibi:* Venit autẽ. *Prima in duas: quia primò ponit scriptura confœderationis motiuum, secũdò, fœderis modum, ibi:* Nũc ergo. *Circa primum dicitur.*

Diuisio.

1 Et misit rex, &c. *Iosephus dicit ipsum fuisse fratrem eius: sed dicto Iosephi non est credendum contra auctoritatem huius libri, vt supra dictum est.*

Iosephus.

2 Epistolas ab insulis. *Adhuc enim non obtinebat regnum Syrię, ideò quęrebat confœderari cum Simone.*

3 Quoniam quidem pe. *Scilicet Triphon, & ei adhęrentes. Cętera patent.*

* Nunc

MORALITER.

† 1 *Et misit rex, &c.* Per istum Antiochum, qui antequam obtineret patris sui regnum, scripsit epistolas amicabiles Simoni, vt ab ipso haberet auxilium, & postea obtento regno alienauit se ab eo, & afflixit eum: significatur quilibet fraudulentus, qui positus in necessitate humiliat se corã illis, qui possunt eum iuuare, sed cum inualuerit, eis malefacit quantum potest.

† Et

A Item in libro 38. atq; 39. priori narrationi suæ ista subnectit. Namque Demetrius sicut, supra dictum est, cum bellum Parthis intulisset, multisque congressionibus victor fuisset, repente insidijs circumuentus, amisso exercitu capitur. cui Arsacides in Hircania non cultum tantum regiũ præstitit, sed & filiã in matrimonium dedit, regnũque Syriæ, quod peius absentiã Thriphon occupauerat, restituturũ promittit. Post huius mortẽ desperato reditu, nõ ferens captiuitatẽ Demetrius, priuata, etsi opulẽta. vita pertæsus tacitus in regnum fugam meditatur. Hortator illi, & omnes Galligmander amicus erat, qui post captiuitatem eius à Syria per Arabiæ deserta B ducibus pecunia cõparatis Parthico habitu Babylonẽ peruenerat. Sed effugientẽ Phrahartes, qui Arsacidi successerat, equitũ celeritate per compendiosos tramites occupatũ retrahit. Vt est deductus ad Regem, Gallimãdro quidẽ non tantum venia, verũetiam præmiũ fidei datum. Demetriũ autem & grauiter castigatũ ad cõiugẽ in Hircaniam remittit, arctoribusque custodijs obseruari iubet. Interiecto tẽpore cum fidẽ illi etiam suscepti liberi facerẽt, eodem amico comite, repetita fuga est. Sed pari infœlicitate prope fines regni sui deprehenditur, ac denuò perductus ad regem, vt inuisus, à conspectu submouetur. Tunc quoque vxori, & liberis dominatus in Hircaniam pœnalem sibi ciuitatem remittitur, talisque aureis in exprobationem puerilis leuitatis C donatur. Sed hanc Parthorũ tam mitem in Demetriũ clementiam non misericordia gentis faciebat, nec respectus cognationis, sed quod Syriæ regnũ affectabãt: vsuri Demetrio aduersus Antiochum fratrem prout res, vel tempus, vel fortuna belli exegisset. His auditis Antiochus, occupandũ bellum ratus exercitum quem multis finitimorum bellis indurauerat aduersus Parthos ducit. Sed luxuriæ non minor apparatus, quam militiæ fuit. Quippe octo millia armatorum secuta sunt trecenta millia lixarum, è quib. cocorum pistorũque maior numerus fuit. Argenti certè, auriq; tantum, vt etiam gregarij milites auro caligas figerent, proculcarentq; materiam, cuius amore populi ferro D dimicant. Culinarum quoq; argentea instrumenta fuere prorsus, quasi ad epulas non ad bellum pergerent. Aduenienti Antiocho multi orientales Reges occurrere tradentes se, regnaq; sua cũ execratione superbiæ Parthicæ. Nec mora congressioni fuit Antioch' trib. prælijs victor, cũ Babyloniam occupasset, magnus haberi cœpit. Itaque ad eũ omnibus populis † defluẽtibus, nihil Parthis reliqui propter patrios fines fuit. Cùm Phrahartes Demetrium in Syriam ad occupandum regnum cum Particho præsidio mittit, vt eo pacto Antiochus ad sua tuenda ad Parthiã reuocaret. Interim quoniã viribus nõ poterat, insidijs An- E tiochum vbique tẽtabat propter multitudinem hominũ omnem exercitum suum Antiochus per ciuitatem in Hibernia diuiserat, quæ res exitij causa fuit. Nã cum grauari se copiarum perditione, & iniurijs militũ ciuitates viderẽt, ad Parthos deficiũt, & in die statuta omnes apud se diuisum exercitũ per insidias, ne inuicẽ ferre auxilia possent, aggrediuntur. Quę cum nuntiata Antiocho essent, auxilium proximis laturus, cum ea manu, quę secum hiemabat, progreditur. In itinere obuiũ Regem Parthorum habuit aduersus quem fortius quàm exercitus eius dimicauit. Sed postremum tamen cum virtutes hostes vincerent, metu suorum desertus occiditur. Cui Phrahartes exequias regio more fecit, filiàmque Demetrij quam se- F cum Antiochus adduxerat, captus amore virginis, vxorem duxit. Pœnitere deinde dimissi Demetrij cœpit: ad quem retrahendum cùm turmas equitum festinatò misisset, Demetrium hoc ipsum metuẽtem iam in regno missi inuenerunt, frustràq; omnia conati ad Regẽ suũ reuersi sunt. Antiocho in Parthia cũ exercitu deleto, frater eius Demetrius obsidione Parthorũ liberatus, ac restitutus in regnũ, cũ omnis Syria in luctu propter amissum exercitũ esset, quasi Parthica ipsius ac fratris bella, qb. alter captus, alter occisus erat, prospere gessisset, Aegypto bellũ inferre statuit Regnũ Aegypti Cleopatra socru preciũ auxilij aduersus

† deficientib.

qui corruperunt regionem nostram, & qui desolauerunt ci-
uitates multas in regno meo. Nunc ergo statuo tibi omnes 1
oblationes, quas remiserunt tibi ante me omnes Reges, &
quæcunque alia dona remiserunt tibi, & permitto tibi face- 2
re percussuram proprij nummismatis in regione tua. Ierusa-
lẽ autẽ sanctam esse, & liberã, & omnia arma, quæ fabricata
sunt, & præsidia, quæ cõstruxisti, quæ tenes, maneant tibi. Et
omne debitũ Regis, & quæ futura sunt Regi, ex hoc, & in to-
tũ tẽpus remittũtur tibi. Cùm aũt obtinuerimus regnũ no- 3
strũ, glorificabimus te, & gentẽ tuam, & templum gloria ma-
gna, ita vt manifestetur gloria vestra in vniuersa terra. Anno 4
centesimo septuagesimo quarto, exijt Antiochus in terram
patrum suorum, & conuenerunt ad eum omnes exercitus,
ita vt pauci relicti essent cum Triphone. Et insecutus est
eum Antiochus Rex, & venit Doram fugiẽs per maritimam.
Sciebat enim, quòd congregata sunt in eum mala, & reli-
quit eum exercitus. Et applicuit Antiochus super Doram
cum centum viginti millibus virorum bellatorum, & octo 5
millibus equitum. Et circuiuit ciuitatem, & naues à mari 6
accesserunt, & vexabant ciuitatem à terra, & mari, & nemi- 7 8
nem sinebant ingredi, vel egredi. Venit autem Numenius,
& qui cum eo fuerant ab vrbe Roma, habentes epistolas Re-
gibus, & regionibus scriptas, in quibus continebantur hæc.
Lucius consul Romanorum, Ptolemęo Regi salutem. Legati 9
Iudæorum venerunt ad nos amici nostri, renouantes pristi- 10
nam amicitiam, & societatem, missi à Simone principe Sacer
dotum, & populo Iudæorum. Attulerunt autem & clypeum
aureum mnarũ mille. Placuit itaque nobis scribere Regibus

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Nunc er. *Hic consequenter ponitur confœderationis modus, cum dicitur:* Nunc er. *Idest, gratias, & concessiones Regum præcedentium.*

2 Et permitto tibi, &c. *Hoc addit ad concessiones Regum præcedentium. Cætera patent vsque ibi.*

3 Cum autem obtinuerimus. *Vbi fit promissio de futuro, quæ tamen non fuit impleta, vt habetur infra: nam obtento regno alienauit se à Simone & ideo tales promissiones videbantur simulatoriæ, quousque esset in Regni possessione.*

4 Anno cent. *Posita fœderatione cum Simone, hic consequenter ponitur insecutio Triphonis à Rege, & patet litera vsque ibi.*

5 Cum cen. vi. *scilicet peditum.*

6 Et circui. *Ponens in circuitu eius obsidionem à parte terræ, & naues à mari accesserunt, & sic fuit obsessa ciuitas per terram, & per mare.*

7 Et vexabant ciui. *Telis, & machinis.*

8 Venit autem. *Hic ponitur cuiusdam supradicti declaratio. Dictum enim fuit capitulo præcedenti quòd statuerunt Romani Simoni libertatem, & descripserunt in tabulis æreis, & non fuit ibi dictum quis esset tenor illius scripturę, & quis fuit nuntius: ideo hic declarantur ista, & primò quantum ad nuntium cum dicitur:* Venit autem Numenius, & qui cũ. *Secundò quantum ad scripturę tenorem, cùm dicitur.*

9 Lucius consul Romano. *Tunc enim Romana ciuitas per consules regebatur.*

10 Ptolemæo Regi salutem. *Scilicet Aegyptij. Cętera patent vsque ibi.*

✻ Visum

versus fratrem suum pollicente. Sed dum aliena affectat A (vt assolet fieri) propria per defectionem Syriae amisit. Siquidem Antiochenses primi duce Thriphone execrantes superbiam Regis, quae conuersatione crudelita is Parthicae intolerabilis facta erat, mox Apenenij, caeteraeque ciuitates exemplum secutae per absentiam Regis à Demetrio defecere. Ptolemaeus quoque Rex Aegypti bello ab eodem petitus, cum cognouisset Cleopatram sororem suam opibus Aegypti nauibus impositis ad filium, & Demetrium generum suum in Syriam profugisse, immittit iuuenem quendam Aegyptium, Protachi negotiatoris filium, qui regnum Syriae, & armis peteret, & composita fa B bula quasi per adoptionem Antiochi Regis receptus in familiam regiam esset, ne Syrijs quemlibet Regem aspernantibus, ne Demetrij superbiam paterêtur, nomen iuueni Alexander imponitur auxiliaque ab Aegypto ingentia mittuntur. Interea corpus Antiochi interfecti à Rege Parthorum in loculo argenteo ad sepulturam in Syriam remissum peruenit. Quod cum ingenti studio ciuitatum, & Regis Alexandri ad confirmandam fabulae fidem excipitur: quae res illi magnum fauorem populariũ conciliauit, omnib. C non fictas in eo, sed veras effundi lachrymas existimantibus. Demetrius autem victus ab Alexandro, cum vndique circumstantibus malis premeretur, ad postremum etiam ab vxore filijsque deseritur. Relictus igitur cum paucis seruulis, cum Tyrum religionem templi defensurus pe- D tisset, naui egrediens praefecti iussu interficitur.

Praedictis autem causis existentibus Rex Antiochus qua commotus est vndique ab aduersantibus varijs, quasi blandiens per epistolas loquitur Simoni, quatenus sibi eum conciliet ne maiori multitudine hostium oppressus vim sufferre non posset.

regionibus: vt non inferant illis mala, neque impugnent eos, & ciuitates eorum, & regiones eorum, & vt non ferant
1 auxilium pugnantibus aduersus eos. Visum est autem nobis
2 ab eis accipere clypeum. Si qui ergo pestilentes fugerint de
3 regione ipsorũ ad vos, tradite eos Simoni principi Sacerdo-
4 tum, vt vindicet in eos secundum legem suam. Haec eadem
5 scripta sunt Demetrio Regi, & Attalo, & Arabae, & Arsaci:
& in oẽs regiones, & Sansamae, & Spartanis & Delo, & Mydo, & Sidoni, & Cariae, & Samum, & Pamphiliam & Lyciã, & Alicarnasum, & Rhodũ, & Phaselida, & Choo, & Sidẽ, & Arado, & Gortinam, & Cnidum, & Cyprum, & Cyrenem.
6 Exemplum autem eorum scripserunt Simoni principi Sa-
7 cerdotum, & populo Iudaeorum. Antiochus autem Rex ap-
8 plicuit castra in Doram secundò admouens ei semper manus, & machinas faciens: & conclusit Triphonem ne proce-
9 deret. Et misit ad eum Simon duo millia virorum electorũ in auxilium, & argentum, & aurũ, & vasa copiosa: & noluit ea accipere, sed rupit omnia, quae pactus est cũ eo antea, &
10 alienauit se ab eo. Et misit ad eum Athenobium vnũ de a- a micis suis, vt tractaret cum ipso dicens: Vos tenetis Ioppen, & Gazaram, & arcem, quae est in Ierusalem ciuitates regni
11 mei: fines earum desolatis: & fecistis plagam magnam in
12 terra, & dominati estis per loca multa in regno meo: Nunc ergo tradite ciuitates, quas occupastis: & tributa locorum, quibus dominati estis extra fines Iudaeae. Sin autem, date pro
13 eis quingenta talenta argenti, & exterminij quod exterminastis, & tributorum ciuitatũ alia talenta quingenta. Sin autem veniemus & expugnabimus vos. Et venit Athenobius amicus Regis in Ierusalem, & vidit gloriã Simonis, & claritatem in auro & argento, & apparatũ copiosum, & obstu-
14 puit, & retulit ei verba Regis. Et respõdit ei Simon, & dixit b ei: Neque alienam terram sumpsimus, neque alienam detine-

a *Et misit ad eũ, &c. sed r. om. &c.* Diuersas calumnias per Athenobium missum suum falsò opponẽs illi quasi inuasor esset iuris alieni, indicens insuper ei tributum de possessa haereditate. Sed Simon inimico talia postulanti huiusmodi verba respondit.

b *Neque alien. terr. sumpsimus, &c.* Quòd Antiochus possessas per praelia ciuitates à Simone repetit, significat antiquum hostem semper sanctorum virtutibus inuidere, & iniusto seruitio sibi eos subiugare velle, sed eas Simon spiritalis sibi vendicando sui iuris esse dixit, ac patrum suorum haereditatem, nec vllã ibi hostem habere debere communitionem: quia possessio virtutum, propriè electorũ est: nõ reproborũ. Vnde terras Chananaeorũ in quas introducũtur filij Israel, filij Sem fuerant quondã in orbis diuisione sorti- F ti, quas deinceps per vim atque potentiã posteritas Cham † persuasionis iniquitate possedit. In quo & Dei iudicium rectissimum comprobatur, qui & illos de locis alienis qui malè occupauerant expulit, & istis sanctis tanquam patrum possessionẽ, quae

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Visum est autem no. acci. ab eis clypeum. *In foederis, & amicitiae signum.*

2 Si qui ergo pestilentes. *Iudaei.*

3 Vt vindicet in eos sec. leg. suam. *Inferendo debitã poenam.*

4 Haec eadem scri. sunt &c. *Scilicet Syriae, Ex quo patet, quod istud ponitur hic per recapitulationem, nam hoc contigit Demetrio patre Antiochi adhuc regnante; hoc etiam patet per illud, quod habetur: cap. [illegible] d. scilicet quod rex Demetrius fecit Simonem amicum suum, & glorificauit eum, & subditur ad hoc vna ratio, cùm dicitur: Audiuit .n. quia appellati sunt Iudei à Romanis amici, &c. ex quo patet quod tunc receperat literas istas de renouatione amicitiae inter Romanos & Iudeos.*

5 Attalo & Arabe, &c. *Vbi ponuntur plures Reges, & terrae, quibus Roma[illegible] scripserunt pro Iudeis in forma praemissa.*

6 Exemplum autem eorum scripse. Sini. *Vt sciret quid Regibus esset scriptum pro populo Iudaeorum.*

7 Antiochus autem. *Hic ponitur foederis Antiochi cum Simone, ruptio. Et hoc tripliciter, primò per signum, quia refutauit Simonis donum, & auxilium, & hoc est quod dicitur:* Antiochus autem Rex applicuit cast. in. do. secun. *Obsidionem enim soluerat propter hyemem, vel aliam causam.*

8 Admouens ei semper manus. *Idest, faciens ei insultus.*

9 Et misit ad eũ Simõ duo millia vi. & c. ar. & au. & va. copiosa, & nol. ea acci. *Vt ostenderet dissolutionem foederis, & amicitiae.*

10 Et misit ad eum. *Hic ponitur ruptio, foederis verbo, quia misit solemnem nuntium ad repetendum ciuitates plures, & tributa: & patet litera vsque ibi.*

11 Fines ear. desol. *Incedendo.*

12 Et fecistis pla. ma. *Homines interficiendo.*

13 Et extermi. *Idest pro exterminio locorum, & hominum. Caetera patent vsque ibi.*

14 Et obstupuit. *Idest, admiratus fuit de tanto statu Simonis. Caetera patent vsque ibi:*

MORALITER.

† 10 *Et misit ad eum Athenobi.* Qui interpretatur peccator latrans, ideò significat heresiarcham, qui latrat contra Christi fidem, & repetit ciuitates, quas Simon recuperauerat, per quas significantur personae Catholicae, quas bonus praelatus siue predicator de manu daemonis eruerat, sed Haeresiarcha eas ad suam haeresim retrahere quantum potest festinat.

mus,sed hęreditatem patrum nostrorum,quę iniustè ab
inimicis nostris aliquo tempore possessa est:Nos vero tps
habentes vendicamus hæreditatem patrum nostrorum:
Nam de Ioppe,et Gazara,quæ expostulas, ipsi faciebant
in populo plagam magnam,et in regione nostra,horum
da mus talenta centũ Et non respõdit ei Athenobius ver 1
bum. Reuersus aũt cum ira ad regem renunciauit ei ver-
ba ista,et gloriam Simonis,et vniuersa,quę vidit:et iratus 2
est rex ira magna.Triphon aũt fugit naui inOrthosiada.
Et constituit rex Cendebæũ ducẽ maritimũ,et exercitum 3
equitum,et peditum dedit illi.Et mandauit illi castra mo 4
uere contra faciem Iudęę,et mandauit ei ędificare Cedro 5
nem:& obstruere portas ciuitatis: & debellare populũ. 6
Rex aũt persequebatur Triphonem Et peruenit Cende- 7
bęus Iamniam,& cœpit irritare plebem, & conculcare Iu- 8
dęam,& captiuare populũ,et interficere, & ædificare Ce 9
dronem.Et collocauit illic equites,et exercitum,ut egres-
si perambularent viam Iudęę, sicut constituit ei rex.

A quæ prosapiæ eorũ in diuisione orbis fuerat deputata, restituit. Quæ figura in nobis quoq. stare certissima ratione cognoscitur. Nã voluntas Domini possessionem cordis nostri,nõ vitiis, sed uirtutibus naturaliter deputauit, a quę post præuaricationem Adæ insolescentibus uitiis, id est, populis Chananæis, a propria regione depulsę,cum ei rursum per Dei gratiam, diligentia B nostra, ac labore fuerint restitutę nõ tam alienas occupasse terras,quã proprias credendę sunt recepisse.

D videlicet inextermi nium populi Christiani cum exercitu lictorum, atq carnificum transmittit,vt conculcentve ram Iudæam, hoc est,ecclesiam, & captiuent per errorẽ, siue interficiant per blasphemiam fidelium populum. Iubetur prępterea Cendebæo, vt ædificet Cedronem, Cedrõ enim torrens, siue *Ioan.18.a.* vallis iuxta Ierusalem est ad orientalem plagam, cuius & Ioannes Euangelista in passione Do *Ibidem.* mini meminit: Ob hoc autem ædificari iussus est Cedrõ, vt obstruerentur portæ ciuitatis, & coangustaretur populus. Interpretatur autem Cedron, tristitia,siue mœror,siue dolor.Et aptè ille iussus est Cedronem ædificare, cui commendatum est Christi con- E fessoribus pœnarum dolorem infligere.

C a *Et consti.* Quid per Cendebęum ducem maritimum, quem Antiochus ad debellandum Iudæos mittit, nisi potentatus istius mundi, & persecutores religionis Christianę designatur? Quos Antioch.mysticus, Antichristus uide

NICOLAVS DE LYRA.

1 Reuersus autem cum ira ad regem. *Eo quod Simon non responderat secundum suam uoluntatem.*

2 Et iratus est rex. *Hic consequenter ponitur ruptio fœderis facti,quia rex præcepit inuadere Iudæos,ideo subditur.*

3 Et consti.rex Cen.duc.mari. *i. in terra supra mare mediterraneum sita,& Iudææ propinqua.*

4 Et manda.il. *i. acies armatorum ducere.*

5 Et man.ei.&c.Ce *i. fortalicium,sic nominatum,ex eo quod super torrẽtem Cedron esset situm,vt ex hoc posset melius impugnare Iudæam.*

6 Et obstrue. *s. Ierusalem hominibus armatis.*

7 Rex aut.persequ. *Qui de Doran latenter fugerat p nauem.*

8 Et perue. *Ad inuadendum Iudęã,ideo subditur.* Et cępit ir. F

9 Vt egres. *De Cedrone ex improuiso ad deprædãdum populum, & occidendum.*

MORALITER.

3 *Et consti.* Qui interpretatur zelotes,id est inuidus,ideò per ipsum significatur Diabolus tentans de inuidia, unde dicitur Sap.2.d. *Inuidia autem diaboli mors intrauit in orbẽ terrarum.* Hunc autem inferni constituit ducem maritimum,id est,super terram mari coniunctam, per quam significatur populus cupiditati terrenæ infixus, & alienæ prosperitati inuidens, amaritudini coniunctus, super talem populum habet dictus Dæmon dominiũ, sed occurrentibus sibi Simonis filiis,i.prędicatoribus,& cõfessoribus deuotis, qui sunt filij boni prælati,& exclamã *Rabbanus.* tibus sacris tubis,quę sunt prędicationis documenta,& in confessionibus sana consilia, in fugam conuertitur Cedebæus,& eius castra, id est, Diabolus principalis, & etiam eius satellites, qui sunt maligni spiritus, & homines mali instinctum eius sequentes.

CAP. XVI.

a Et ascen .Ioan.de Ga. ✱ Iosephus. Antiochus auaritia.vel prauitate sua Simonis obliuionem,una cũ ministratis pecuniis,& alimentis concepit, viresque militares cuidam Cendebæo amico tradẽs,ad deprædationem Iudææ,captiuitatemque Simonis misit. Sed cum Simon audisset, licet senex esset, tamen quod nihil ab Antiocho iustum fieri uidebat, concitatus ad audaciam super ætatem suam, iuuenilem fortitudinem accepit, & disposuit quidem filios suos cum bellicosissima parte militum, ipse uero per aliam partem cum reliquis uiribus perrexit ad bellum,multosque in uallibus montiũ ad insidias locabat, nullusque conatus eius euasit, sed omnem hostium vincens exercitum, in pace reliquam vitam agebat &c.

antiq.

Diximus superius, quod Simon summus Sacerdos significaret principem Sacerdotum,illum videlicet,qui p obediẽtiam crucis obtulit semetipsum patri pro nobis. Cuius duo filii duo sunt populi credentium,ex Iudæis.s. & Gentibus, his cõmẽdat virtutem belli cõtra hostes uniuersos, & inimicos ueritatis, hoc est contra Iudæos, Paganos, & hæreticos, nec non & contra malignos spiritus, quatenus defendãt fidem Christianam & protegant veros confessores Dei.

CAPVT XVI.

ET ascendit Ioannes de Gazaris,& nũtiauit, 1
patri suo Simoni,quæ fecit Cendebęus in 2
populo ipsorum.Et uocauit Simõ duos fi- 3
lios suos seniores Iudam,et Ioãnem,et ait
illis: Ego, et fratres mei, et domus patris
mei expugnauimus hostes Israel ab adolescentia usque
in hunc diem.Et prosperatum est in manib.nostris libe-
rare Israel aliquoties. Nũc aũt senui,sed estote loco meo

b *Estote*, inquit, *loco meo fratres,&c.* Qui sunt fratres isti, nisi de quibus ipsa veritas resurgens a mortuis ad

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVI.

✱ ET ascen *Hic consequenter describitur prædictæ ruptionis fœderis punitio,circa quam primo ponitur dispositio exercitus, secundo,conflictus,ibi:* Et surrexerunt. *Circa primum dicitur.*

1 Et ascendit Ioannes,&c. *In Ierusalem,quæ est in altiori situ quam Gaza.*

2 Et nuntiauit pa.&c. *Quia sine eius licentia nolebat pugnare cum Cendebæo,sicut fuerat ordinatum supra ca.14. per Sacerdotes & populum.*

3 Et uocauit Simon duos filios,&c. *Qui poterant ad bellum procedere.Cętera patent usque ibi.*

A ad mulieres ipsius sepulcrum visitantes in Euãgelio ait: *Ite nuntiate fratribus meis, vt eant in Galilæam, ibi me videbunt?*
Mat.28.b. In loco ergo Christi, & Apostolorum eius, sunt Sancti, qui facientes voluntatem cœlestis Patris, & veritatis victoriam, & animarum quærũt salutem, quib. auxilium de cœlo est, ab ipso vtiq. de quo in psalmo scriptum est.
Psal.67.g. *Mirabilis Deus in Sanctis suis, Deus Israel, ipse dabit uirtutem, et fortitudinem plebi suæ, benedictus Deus.*

a *Et elegit uiginti mi. viro. bel.* Quia eos solũmodo habiles ad spiritalem militiã deputãt, qui in duobus præceptis charitatis, mandatorum Dei executores, atq.

B operatores fiunt.

b *Et admo.* Quod dux ipse cum videret populum trepidantem ad transfretandum torrentem, transfretauerit primus, ostendit quod illi qui magistrorũ loco, & doctoris officio in ecclesia funguntur, timiditatẽ subiectorum suæ fidei, atque constãtiæ exemplo confortare debent, ac sacris tubis, hoc est dogmatibus diuinis in aciem cõtra hostes exacuere: Sicque Cendebæus spiritalis, & castra eius fugantur, & cadunt ex eis multi vulnerati, quia Diuinæ maiestatis virtutem tandem sentiunt timore concussi.

Rabban. Rom.11.c. c *Tunc vulneratus, &c.* Quod Iudas vulneratus est in prælio, & Ioannes insecutus est hostes, illud (ni fallor) significat quod Paulus ait: *Ex parte cæcitas contingit in Israel, donec plenitudo gentium subintraret, & tunc omnis Israel saluus fiet:* Quia tardante in fide Christi plebe Iudaica, gentium ecclesia fortiter hostes premit, donec eos aut salubri com-

C punctione ad pœnitentiam cõuertat, aut perseuerantes in nequitia minis futuram pœnam prędicando puniat. Cum autem tempora gentiũ complebũtur, & ipsarum plenitudo ad fidẽ subintrauerit, tunc oĩs Israel, hoc est oĩs ecclesia ex utroque videlicet populo salubri cõfessione per fidẽ, spem, & charitatẽ Christi munere salua erit. *Et*

&† fratris mei, & egressi pugnate pro gente nostra. Auxi
a lium vero de cęlo vobiscum sit. Et elegit de regione vigin 1
ti millia virorũ belligeratorum, & equites, & profecti sũt
ad Cendebæum, & dormierunt in Modin. Et surrexerũt 2
mane, & abierunt in campum. Et ecce exercitus copiosus 3
in obuiam illis peditum & equitum, & fluuius torrens e- 4 5
b rat inter mediũ ipsorum. Et admouit castra contra faciẽ 6
eorum ipse, & populus eius, & vidit populum trepidantẽ
ad transfretandum torrentem, & transfretauit primus. 7
Et viderunt eum viri, & transierunt post eũ. Et diuisit po 8
pulum, & equites in medio peditum. Erat autem equita- 9
tus aduersariorũ copiosus nimis. Et exclamauerũt sacris 10
tubis, & in fugam conuersus est Cendebæus, & castra e-
c ius, & ceciderunt ex eis multi vulnerati, residui aũt in mu 11
nitionem fugerunt. Tunc vulneratus est Iudas frater Ioã- 12
nis: Ioannes aũt insecutus est eos, donec venit Cedronem, 13 14
quam ædificauit, & fugerunt vsque ad turres, quæ erãt in 15
agris Azoti, & succẽdit eas igni. Et ceciderunt ex illis duo
d millia virorum, & reuersus est in Iudæam in pace. Et Pto
lemæus filius Abobi constitutus erat dux in campo Ieri- 16
cho, & habebat argentum, & aurum multum. Erat.n. ge- 17 18
ner summi Sacerdotis. Et exaltatum est cor eius, & uole- 19
bat obtinere regionem, & cogitabat dolum aduersus Si- 20

d *Et Ptol.* ✶ Hegesip. Rerũ Iudaicarum summã Simon D
recepit, ad quam non rudis, sed iam probatus fraternæ societatis triumphis appropinquauit. Vtinam & ipse tã perspicax ad fraudes cauendas, quam manu validus, bellandique artib. satis spectatus. Etenim cum, virtutis ope, cum Romanorum ducibus, regibusq. gẽtium amicitiam fœderauisset, Ptolemæi dolo generis sui, rogatus ad conuiuium, inter mensas, & pocula cum duob. filiis, qui aderant, circumuentus, atq; exutus armis, impiæ neci tradit. Lib. ... hæresi

E Myst. Quid per Ptolemæum nisi hypocritæ, atque uersuti homines figurantur? Hi ergo ficto disciplinatu bonis magistris adhærentes, simulantesque pietatem, cuius virtutem penitus ignorant, plerumque ad honorem ecclesiasticę dignitatis, ipsis magistris tribuentibus, perueniunt, hoc est enim summi Sacerdotis generum esse, illas vtiq. personas, quas boni magistri aqua, & verbo regenerãt in potestatem regiminis sui accipere. Sed cum accepto gradu propriæ potestatis esse cæperint, sæculi cupiditatibus seruientes, ipsos sui honoris auctores doli circũuentionib. supplãtare, atq; subuertere student.

F Occiduntque filios eorum, ac pueros pariter, cum nulli personæ secum cohabitanti parcunt, sed per pecunias, atque adulationes, potestatem ecclesiasticã occultis insidiis, seu manifestis persecutionibus infestant. Nec mirũ talem nequitiam aliquando pręualere in Ecclesia posse, cum legamus ecclesiæ caput per dolum Iudę proditoris Iudæis traditum, atque captiuatum. Simõ Magus à Philippo baptizatus est, sed nõ a nequitia mentis purgatus. Iulianus apostata a lictore ad persecutionẽ ipsius Ecclesiæ excitatur vsq. ad finẽ uitæ hostis truculentus incœpta malitia perseuerauit. Quales ẽt istius temporis ætas nonnullos habet, qui licet magistros suos non occidant gladio, tamen inuidia, atque odio persequi non cessant. *Et præ-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et elegit de regione, &c. vi. millia. *peditum.*

2 Et dormierunt, &c. *Accipientes requiem, ut essent magis expediti ad belli laborem.*

3 Et surrexerunt mane. *Hic consequenter ponitur belli conflictus, cum dicitur.*

4 Et abierunt in campum. *Parati ad bellum.*

5 Et fluuius torrens erat inter medium ipsorum. *s. duorum exercituum.*

6 Et admouit castra contra faciem eorum ipse, & populus eius. *s. ipse Ioannes.*

7 Et transfretauit primus. *Vt daret alijs audaciam transfretandi.*

8 Et diuisit populum. *Per acies.*

9 Et equites in medio peditum. *s. posuit ne equi ab aduersariis vulnerarentur.*

10 Et exclamauerunt sacris tubis. *Secundum præceptum legis Numeri.*

11 Residuit autem in muniti. fu. *s. in Cedronem.*

12 Tunc vulne. est Iu. *Hoc exprimitur ad denotandum animositatem Ioannis, qui non dimisit aduersarius persequi propter vulnerationem sui fratris.*

13 Donec ve. Cedr. *s. Cendebæus, quod patet ex hoc quod sequitur.*

15 Quam ędifi. & fug. &c. *s. a'ij, quia fugientes de bello vadunt per vias plures dispersi.*

15 Et succen. eas ign. *s. Ioannes, & eius exercitus.*

16 Et Ptole. filius Abo. *Descripta superius vita Simonis virtuosa, hic consequenter describitur mors eius prodigiosa, cuius motiuũ fuit ambitio, quæ ponitur, cum dicitur.* Et Ptol. fi. Abo. &c. *A socero suo Simone.*

17 In campo. Ier. *i. in vna parte Iudææ.*

18 Et exal. est. *Per superbiam.*

19 Et vole. &c. *i. totam Iudeam per ambitionem suam.*

20 Et cogit. *Hic secũdo ponitur obtinendi medium, quod fuit nequissima proditio, ideo dicitur.* Et cogita do. *Simõ autẽ perambu-*

MORALITER.

18 *Et exaltatum est cor eius, & volebat, &c.* Ideo per istum significatur homo malus in superbiam eleuatus. Et dicitur filius Abobi, qui interpretatur pater incantator, & significat Diabolum, qui nititur incantare illusionibus suis mentes hominum. Huius autem patris filii sunt omnes maligni, quibus dicitur Ioan. 8. f. *Vos ex patre Diabolo estis.* Et sicut Diabolus aliquando transfigurat se in Angelum lucis, vt decipiat, sic homo malignus fingit aliquando sanctitatem, vt ascendat, & sic efficitur gener regis quando obtinet dignitatem ecclesiasticam per deceptionem boni præsulis, qui per Simonem significatur. Sed quando inualescit diuitiis, mortem machinatur, sui promotoris intoxicatione vel † aliis

monem,& filios eius,vt tolleret eos. Simon autem peram
bulans ciuitates,quæ erant in regione Iudææ, & sollicitu-
dinem gerens earum descendit in Iericho ipse , & Mata- 1
thias filius eius,& Iudas, anno centesimo sepuagesimose-
ptimo,mense vndecimo. Hic est mẽsis Sabath. Et suscepit 2
eos filius Abobi in munitiunculam , quæ uocatur Doch, 3
cum dolo, quam ædificauit, & fecit eis conuiuium ma- 4
gnum, & abscondit illic viros. Et cum inebriatus esset Si- 5
mon,& filij eius,surrexit Ptolemæus cum suis,& sumpse-
runt arma sua,& intrauerunt in conuiuium , & occiderũt
eum, & duos filios eius,et quosdã pueros eius.Et fecit de-
ceptionem magnã in Israel,et reddidit mala pro bonis. Et
scripsit hæc Ptolemęus,et misit regi ut mitteret ei exercitũ 6
in auxilium,et traderet ei regionem,et ciuitates eorum, et
tributa. Et misit alios in Gazaram tollere Ioannem,et tri- 7
bunis misit epistolas,vt uenirent ad se, et daret eis argen- 8
a tum,et aurũ,et dona. Et alios misit occupare Ierusalem, et 9
montem templi. Et pręcurrens quidam nuntiauit Ioanni 10
in Gazara quia periit pater eius , et fratres eius, et quia 11 12
misit te quoque interfici . Vt audiuit autem vehemen-
ter expauit, et comprehendit uiros, qui venerant perde- 13
b re eum, et occidit eos . Cognouit enim quia quære-
bant eum perdere . Et cætera sermonum Ioannis , 14

A a *Et præcurrens*, *&c.* Ioannes quidem, patre per dolum necato, se cautius ab hoste obseruat, ac viros, qui eũ venerant perdere, occidit. cum quilibet ex fidelium numero gratia Dei saluatus, prouidus, ac sollicitus de sua salute seruanda, audita deceptione aliorũ, hostium insidias præcauere, ac machinationes eorum peruersas contere re studet. Non.n. solũ simplicitas cuiq; sufficit ad salutem seruãdam, sed cum simplicitate pariter debet esse prudẽtia. Vnde Saluator in Euangelio ait disci- B pulis suis: *Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut colũbæ.* Et Apost. ait: *Nolite pueri effici sẽsibus, sed malitia paruuli estote.* Debet ergo simplicitas a nobis haberi, vt nemini noceamus : debet & prudentia, ne C decipiamur ab aliis. Nec multũ distat inter decipere quemlibet, & ab alio decipi posse.

[margin: Simplicitas & prudẽtia.] [margin: ...o. b] [margin: ...r. 14. d]

b *Et cætera sermonum Ioannis.* Iste Ioãnes dux Iudęorum simul, & Pontifex virtutum vir fuit, ac multa opera mirifica confecit. Hic quoque aduersum Hyrcanos bellum gerens, & deuincens, Hyrcani nomen accepit, ac a Romanis ius amicitiæ postulans, decreto Senatus inter amicos relatus est. Qualiter autem Iosephus de eodem Hyrcano narret ad manifestanda ea, quę in fine libri Machabæorum breuiter dicta sunt, non incongruum videtur nobis hic ponere. Postquam enim de Simonis uictoria aliqua commemorauit, de fine eius taliter refert. Et hic autem moritur in conuiuio captus insidiis Ptolemæi generi sui, qui eius coniuge, duobusque filiis in custodiam conclusis , certos amicos misit, vt Ioannem tertium, cui & Hyrcanus fuit nomen, interficerẽt. Cognito aũt impetu, qui parabatur adolescens ad ciuitatẽ properabat, populo fretus, & propter memoriam paternæ virtutis, & quod iniquitas Ptolemæi cũctis esset inuisa. Voluit aũt Ptolemæus aliã portam ciuitatis ingredi, sed à populo reiectus est, qui maturius Hyrcanum susceperat. Et is quidem statim recessit in aliquod vltra Hiericon castellum, quod Dagon vocatur. Hyrcanus autem paternum honorem Pontificis assecutus, Postquam Deo sacrificia reddidit velociter Ptolemæum petiit, & matri simul & fratribus adiumento futurus, castellumque aggressus, aliis quidem rebus superior erat, iusto autẽ dolori cedebat. Ptolemeus enim quoties premeretur, matrem eius, fratresq; in murum perductos palam, vt possent conspici, verberabat: E eosdẽque præcipitaturus, nisi quam primum recederet minabatur. Vnde Hyrcanum quidem plus timor, ac misericordia quam iracundia cõmouebat: Mater vero eius nihil plagis, aut intentata nece perterrita manus ꝓtendens filium precabatur, ne uel suis fractus iniuriis parceret impio. Siquidẽ ipsa mortem sibi a Ptolemęo ꝓposită immortalitate duceret meliorẽ, dummodo ille pœnas eorum, quę in domum suam contra fas admisisset expenderet. Ioãnes aũt nunc obstinationem matris cogitãs, ac preces eius audiens ad irruendũ impellebatur, mõ verberari eam, lacerarique conspiciens effœminabatur, totusq. plenus doloris erat. Ob hoc autem diu tracta obsidione feriatus annus aduenit, quẽ septimo quoque orbe apud Iudęos cessare moris est, exemplo septimorum dierũm. Et in hoc Ptolem. obsidionis requiem nactus, fratrib. Ioannis una cum matre occisis, ad Zenonẽ confugit, qui Cothila cognominatus est, Phialdephię tyrãnum. Antiochus aũt ob ea, quæ per Simonem passus fuerat iratus, in Iudæam ducit exercitum, ibiq. assidens Ierosolymis Hyrcanum obsidebat. Ille aũt patefacto sepulcro Dauid, qui regum ditissimus fuerat, ablatisq. inde pecuniæ plus quã tribus millibus talentorum Antiocho persuasit trecentis ei talẽtis datis ab obsidione discedere, primusq. Iudæorũ priuatis opibus alere peregrina cæpit auxilia. Rursusque tũc quando Antiochus contra Mœdos bello suscepto tempus ei vindictæ prębuit, confestim aduersus ciuitates Syriæ perrexit, vacuas propugnatoribus esse ratus, quod erat verum. Medabam quidem & Samogam cum ꝓximis, nec nõ & Sicimã & Garizim ipse capit, & super his Cutheorũ genus adiacentia fano, loca incolentiũ exemplo eius quod est Ierolo lymis ædificato. Capit autẽ Idumeæ quoque non paucas alias ciuitates, & præterea Aboracũ & Marissam. In Samariam uero usque progressus (vbi nunc est Sebaste ciuitas ab Herode rege condita) ex omni parte eam concludit, filiosque suos Aristobolũ & Antigonũ obsidioni, præfecit. Quibus nihil renitẽtibus ad hoc famis necessitate qui erãt intra ciuitatẽ uenerũt, ut etiam

[margin: ...on. ... Ioseph. li. 13. ... c. 13.] [margin: ... antiq. ... 13. & ...] [margin: Feriat. annus.] [margin: Thesaurus Dau. d.] [margin: Ioseph. li. 13. antiq. c. 15.]

NICOLAVS DE LYRA.

lans ciuitates, vt videret & qualiter essent gubernata & contra aduersarios munita.

1 Descẽdit in Ierich. *Vbi gener suus erat dux ab eo cõstitutus.*
2 Hic est mẽ. Sa. *Debet scribi Sebeth, & correspõdet Ianuario.*
3 Et susce. &c. *Simulans amicitiam cum socero suo, & filiis eius, vt magis eos deciperet.*
4 Et fec. eis con. &c. *Vt facilius eos occideret, ideo subditur.*
5 Et cum ine. &c. *Conuenienter satiatus cibo, & potu eo modo loquendi quo dicitur Can. 5. a.* Comedite & bibite & inebriamini. *Cætera patent.*
6 Et misit, &c. *Hic tertio ponitur intentionis Ptolemęi frustratio per Ioannem, qui euadens eius dolum pugnauit fortiter postea contra eum, & defendit, & tenuit Iudæam ualde magnifice post patrem suum ideo dicit:* Et misit. *Alios satellites suos.*
7 In Ga. to. Io. *i. eum capere & occidere.*
8 Et tribu. *Exercitus Ioannnis.*
9 Misit epist. ut ue. ad se, &c. & præcu. *s. satellites Ptolemæi missos ad prædicta loca.*
10 Quidam. *De pueris Simonis, quia Ptolemæus non omnes occiderat, sed aliquos ex eis, ut dictum est supra.*
11 Nunciauit Io. *Vt euaderet dicta pericula.*
12 Vt audi. autẽ uehe. ex. *i. admiratus fuit de dolositate tãta.*
13 Et comprehendit ui. qui ue. perdere eum. *Et eodem modo prouidit alijs periculis solerter, & prouide, & sic Ptolemęus defraudatus fuit a sua pessima intentione.*
14 Et cętera sermonum Ioannis. *Quibus docuit populum.*

*Et

MORALITER.

aliis modis malis. Per Ioannem autem filium bonum Simonis, qui remanet, significari potest spiritus boni Pręlati qui non moritur, sed a Deo magnificè præmiatur.

A etiam insuetam carnē cogeretur attingere. Igitur Antiochum adiutorē sibi aduocāt, Spondium cognominatū, qui cū prompta eis voluntate paruisset, ab Aristobolo, & Antigono superatur, & ille quidē ad Scytopolim vsq. persequentib commemoratis fratrib. effugit. Hi vero in Samariam reuersi, & multitudinē intra murū iterum compellūt, & expugnāt ciuitatē, ipsāq. diruunt, & habitatores captos abducunt. Prosperè aūt gestis ita cedentib. alacritatem refrigescere non sinebant, sed cū exercitu Scytopolim vsq; ꝓcedentes, & ipsam percusserunt & agros intra Carmellum oēs inter se partiti sunt. Secundarū rerū Ioannis, & filiorū eius inuidia seditionē Gentiū cōcitauit, multiq. aduersus eos collecti non quiescebāt, donec aperto bello deuicti sunt. Reliquū vero tps Ioannes cum fortunatissimè

& bello rū eius, & bonarum virtutum, quib. fortiter gessit, 1
& ædificij murorum, quos extruxit, & rerum gestarū eius, 2
ecce hæc scripta sunt in libro dierum Sacerdotij eius, ex 3
quo factus est princeps Sacerdotum post patrem suum. 4 5

Finit liber primus Machabæorū habēs uersus duo millia trecētos.

Ioan. morit. & eius laus.

B viueret, & optime res per ann. 33. administrasset, quinq. relictis liberis moritur vir plane beatissimus, & qui nullā dedisset occasionem cur eius cā de fortuna quispiam quereretur. Denique tria, vel præcipua maximè solus habebat. Nā & gentis princeps, & Pontifex erat, & ꝓterea propheta cū quo Deus colloquebatur, vt futurorū nihil penitus ignoraret, quia ēt de duob. maiorib. filiis suis ꝙ rerū dñi permansuri non essent ante vidit, atque prædi- C xit. Tenuit aūt ipsum Pontificatum post patris obitum (secundū Chronicorū fidem) annis 26. Pater aūt eius Simon ante Pontifex fuit annis 8. Ante quem Ionath. frater eius. 18. Iudas quoq. frater Ionathę, & Simonis trib. tantum annis Pontificatū habuit, licet bella plura cū ducib. regum Syriæ ante gesserit. Post Ioannē quippe Aristobolus filius eius pontificatū apud Iudæos accepit, qui & rex pariter fieri volēs diadematis sumpsit insigne post quadringentos octogintaquatuor annos Babylonicæ captiuitatis. Hic Antigonū fratrē suū dolo īterfecit, & vno anno in regno expleto miserabili morte fratricida vitā finiuit. Cui successit frater eius Anneus, qui & Alexander in regnum, quod tenuit 27. annis, tam crudeliter, vt ēt irritata plebe sibi quærenti ab his, quidnam faciēs animos sibi plebis reconciliaret, responsum est, si moreretur. Vix. n. forte cum mortuo tam grauia perpessi in gratiā reuerterētur, vt odia aduersus defunctū deponerēt. Quib. excitatus, rebellandiq. assuetudine multis necatis, reliquos coegit in vrbē, cui nomen Beselel, cui expugnatio acerbiorē solito pestē inuexit, tā sæuo crudelitatis ꝓcessu, vt ex eo numero octogintos in medio ciuitatis crucifigeret. Quorū in conspectu coniuges eorum, filiosque iugulari iussit. Hæc spectabat accubans in medio concubinatū lætus inter uina, & ꝓcula: sed magis sanguine quā vino inebriatus. Hoc solo facto, amplius populū, ꝙ̄ bello terruit, ita ut ꝓxima nocte Iudæorū. 8. millia vltra Iudæam descenderēt. qbus fugæ finis mors Alexādri fo ret. Eo mortuo Alexādra vxor eius, ꝗ & Salima cognominata est, regnauit Ierosolymis annis 9. Dehinc, duob. fratrib. filiis Alexandri Hyrcano, & Aristobolo de īperio dimicātibus, occasionē habuere Romani vt Iudæā inuaderēt. Itaq. Pōpeius Hyrcano inuitāte Ierosolimā venit, capta vrbe, & tēplo reserato vsq; in sancta sanctorū accessit. Aristobolū iuniorē fratrē suū secū ducit, Pōtificatū vero cōfirmat Hyrcano, atq; Antipatrū Hærodis Ascalonitæ filiū procuratorē Palestinæ facit. Sicque Hyrcanus aīo deses adiuuāte Antipatro prædicto, & ꝓcuratore tenuit pōtificatū annis 34. Postea aūt Antipatro ꝑ venenū ī cōuiuio necato, Hęrodes filius eius successit in regnū, ꝗ ēt Hyrcanū interfecit. Hic ēt Herodes ꝓdicti Antipatri Ascalonitę & matris Cypridis Arabicę filius a Romanis Iudęorū suscepit prīcipatū, cuius tēpore Christi natiuitate vicina, regnū & sacerdotiū Iudeæ, ꝗ prius per successiones minorū tenebatur, distinctū est, cōpleta prophetia, ꝗ ita ꝑ Moysen loquitur: *Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de fæmoribus eius, donec ueniat cui repositū est, & ipse erit expectatio gētiū.* In hoc loco ēt Christus, quē Danielis scriptura præfat accipit finē. Nā vsq. ad Herodē, Christi. i. Sacerdotes erāt reges Iudęorū, ꝗ imperare cęperunt a. 65. olympiade, & ab īstauratione tēpli sub Dario, vsq. ad Hyrcanum, & centesimā, & octogesimā sextā Olympiadē, annis quadringentis octoginta trib. & medio transactis. quos Daniel quoq. signat d. *Et scies, & intelliges ab initio sermonis respondendi, & ædificandi Ierusalem vsq. ad Christi principatum hebdomades. 7. & hebdomades. 62.* Quæ 69. hebdomadæ faciūt annos quadringentos octoginta tres, in quib. Christi, i. Sacerdotes per vnctionem consecrati regnauerunt vsq. ad Hyrcanum, quo extremo oīum a Parthis capto, Herodes Antipatri filius nihil ad se pertinentē Iudæam ab Augusto, & Senatu accepit, filiique eius post eū regnauerūt vsque ad nouissimā captiuitatem Ierosolymorū, nequaꝗ̄ ex successione sacerdotalis generis Pontificib. constitutis, neq. perpetuitate vitæ secundū legem Moysi seruientib. Deo. Ignobiles vero quidā, & alio tpe alii, & nonnulli vnius anni, siue modico amplius, a Romanis Imperatorib. Sacerdotium emebāt. Quæ oīa ēt Daniel propheta vaticinatur ita d. *Et post hebdomadas septem, & septuaginta duas interribit Chrisma, & iudicium non erit in eo, & templum sanctum corrumpet populus duce veniente, & cędetur in cataclismo belli.* Et in sequentibus. *Et super templum,* inquit, *& abominatio desolationū, & vsq; ad consummationem temporis cōsummatio dabitur super desolationē.* Herodes Ananelū quedā de Babylone accitū Pontificē constituit Iudæorum, & post exiguum tēporis Aristobolū fratrē vxoris suæ nepotē Hyrcani successorem ei dedit. Quo post annū interfecto rursum Ananelo reddidit Sacerdotiū. Nec iā fuit successio legalis in Sacerdotium, sed, fine ipsius legis, & Sacerdotii appropinquante, confusa erant oīa. Hic aūt Hærodes strenuus fuit in actib. belli, & in gubernatione regni atq; in restauratione ædificiorum, sed infælicissimis, ac crudelissimis moribus. Apud Ierosolymā multas, & magnas ædes cōstruxit, Samariā olim in cinerib. sedentē, a fundamentis suscitās in honorē Augusti, Augustam, i. Sebasten, appellauit, & in Pamide id templum, quod Pamon vocatur extruxit. Cæsareā aūt in nomine Cæsaris condidit, quę prius turris Strationis vocabatur. Cōdidit ꝓterea Antidanā, & Antipatridā atque Hęrodianā in honorē patris Antipatri, & suum, extruxit. Innumerabilia quoq. opera in singulis vrbib. quas regebat solertissimè ædificauit. Sed inter hæc Hircanū, qui olim Sacerdos Iudæorū fuerat, de captiuitate Parthica regresū, & filiū eius, ꝗ Sacerdotio patri successerat, īterfecit. Sororē quoque eius, vxorē suā cū duob. filiis propriis iā adolescētibus, & matrē uxoris occisæ, socrum suā crudelissimè necauit. Sīqdē ipse Hęrodes ne ignobilis fortè, & Iudæorū semine argueretur extraneus, cōbussit libros oēs, quibus nobilitas gētis Iudææ in tēplo seruabatur ascripta, ut de ficiētibus ꝓbamentis, & ipse ad hanc ꝑtinere putaretur. Insuꝑ ēt vt suā sobolem regio illorū genere cōmisceret proiecta Doside fæmina Ierosolymitana, ꝗ̄ priuatus acceperat vxorem, & nato ex ea filio Antipatro, sociat sibi Mariannā filiā Alexādri, neptē Aristoboli fratris Hyrcani, ꝗ ante eū rex erat gentis Iudæorū. Hæc quinq. filios ei genuit, quorū duos Alexandrū & Aristobolū ipse necauit in Samaria, nec mora, post ēt matrē illorū, qua nil carius nouerat, simili scelere peremit. E qbus Aristobolus Hærodē ex Beronice susceperat filiū, quē in actibus apostolorū ab Angelo ꝑcussum legimus. Nec non ad ea ꝗ̄ supra crudeliter gesserat, ēt hoc addidit, vt uirū sororis suæ Salome interficeret. Et cū eā alii tradidisset vxorē ēt hūc necauit. Scribas quoq; & interpretes diuinæ legis simili scelere ocidit. Cū aūt Christi Domini nostri natiuitatē ꝗ in anno 32. regni eius in Bethleem natus est Magorū indicio cognouisset uniuersos paruulos iussit interfici. Sed postꝗ̄ regni sui. 37. annū expleuerat, morbo intercutaneo, & scaturiētibus toto corpore vermibus, miserabiliter digne moritur. Qualiter aūt de fine Hærodis Ioseph. narret nō incōgruū vr̄ huic opusculo nr̄o īserere, ꝗ hoc mō refert. Nā febrisqdē nō mediocris erat, prurigo aūt īntollerabilis habebat oēm corporis supficiē, assiduis aūt vexabatur colli tormētis, pedesq; tanꝗ̄ ex intercutis aquæ vitio tumerāt, gn ēt inflatio ventriculi, putredoq;

Margin notes: Ioan. morit. & eius laus. — Ioseph. li. 13. antiq. c. 17. — Aristobolus rex factus. Ioseph. li. 13. c. 18. & 19. — Ioseph. li. 13. antiq. c. 20. — Alexandra. Pompeius Ierusalē venit. — Ioseph. li. 14. antiq. c. 8. — Herodes Ascalonita. — Gen. 49. b — Dan. — Ibid. — Matt. — Ioseph. antiq. — D — E — F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et bellorum eius. *Quibus defendit eum.*

2 Et bonarum vir. quibus. *Inter quas fuit uictoria notabilis quam habuit de Hyrcanis, ex qua cognominatus est Hyrcanus.*

3 Et ędifi. mu. &c. *in Ierusalē & ī Iudæa ad terræ fortificationē*

4 Et rerum ge. eius. *Quæ fuerunt mirabiles & multæ, vnde dicit Iosephus lib. 13. quod ipse habuit spiritum prophetiæ.*

5 Ecce hæc scrip. sunt in li. dierum Sacerdotii eius. *Hūc autem librum non habemus, sicut nec plures alios de quibus fit mētio in libris Regum & Paralipomenon.*

testiculorum vermiculos generans, ac præterea creber an-
A helitus, & interrupta eum suspiria, membrorumq; omnium contractio fatigabat, vt qui hæc ad diuinitatem referrent pœnas eas esse dicerent Sophistarum. Ille autem quamuis cum tot vitiorum cruciatibus luctaretur, vitæ tamen cupidus erat, & remedijs excogitatis salutem spera-
...yram. bat. Deniq; Iordanẽ transgressus apud † Calliroen aquis calidis vtebatur, quæ in lacum feracem bituminis, qui Asphaltis vocatur effluẽtes, pro dulcedine potabiles sunt. Ibi autem corpus eius, quod medicis oleo calidiore foueri placuerat, in arcam plenam demersum ita dissolutum est, vt etiam lumina quasi mortuus resoluta torqueret. Deinde perturbatis qui eum curabant, ad clamorem quidem illorum respicere visus est. Desperata verò salute, & militibus quinquagenas drachmas, multamq; pecuniam rectoribus, atque amicis diuidi iussit. Cum autem rediẽs ad Hierichuntem venisset, atra iam bili correptus, & ipsa pene morte immutatus, factum nefarium excogitauit: collectos enim cuiusque vici ex omni Iudæa nobiliores in locum cui nomen est Hippodromo cõcludi præcepit.
...um. Deinde sorore Salome, & † Alexandro marito eius ad se vocatis: Scio inquit mortem meam festis, gaudijs celebraturos esse Iudæos: verum per alios lugeri potero: & clarissimos honores assequi sepulturæ, si quæ ipse præcipio feceritis. Hos viros, qui habentur in custodia cum animam
B efflauero, statim militibus circundatos occidite, vt etiam
...ita † inuisa mihi omnis Iudea, omnisq; domus illachrymet, & simul cum his mandatis, legatorum, quos Romam miserat, epistolæ sunt allatæ, quibus Acmen ancillam iussu Cæsaris interemptam, & Antipatrum morte damnatum esse indicabatur. Quin, & si pater eum in exilium dare mallet, id per misisse Cæsarem, scriptum erat. Hærodes autem paululum hoc nuntio recreatus, rursumque doloribus victus, nam inedia, tussisq; pariter violentia distendebatur, flatum præuenire conatus est. Sumptoq; malo etiã cultellum poposcit, sectum enim comedere consueuerat. Deinde circumspecto ne quis arbiter impediret, tanquã se percussurus dextram sustulit. Cum verò † Adabus con-
...dabus sobrinus eius accurisset, & manum continuisset, vlulatus maximus in regia statim, quasi rex esset mortuus excitatus est. Eoque propere audito Antipater fiduciam repetit, lætusq; iam custodes promissa etiam pecunia rogabat, vt se soluerent, atque dimitterent Quod eorum princeps nõ solum ne fieret obstitit, sed etiam regi velociter nũtiauit. Ille autem fortius exclamans, quàm vires ægrotantis valebant, continuò satellitibus missis occidit Antipatrũ, mor-
...ri Hero- tuumque sepelire præcepit in Hircania. Deinde rursum corrigit testamentum, & successorem quidem Archelaũ natu maximum Antipatri fratrem scribit, tetrarcham verò Antipam. Post interitum autem filij. 5. diebus exactis moritur, annos quidem 34. ex quo interfecit Antigonũ regno potitus 30. verò & 7. postquam rex a Romanis declaratus est. Anno itaque Imperij Augusti 47. mortuus est, pro quo substitutus ab Augusto filius eius Archelaus
C regnauit annis 9. idest, vsq; ad ipsius Augusti finem. Tũc enim non ferentibus vltra, sed accusantibus apud Augustum, ferocitatem eius Iudæis, in Viennam vrbem Galliæ relegatur, & ad minuendam Iudaici regni potentiam, insolentiamq; domandam quatuor fratres pro eo sunt tetrarchæ creati, Hęrodes, Antipater, Lysias, & Philippus. Quorum Philippus, & Hærodes, qui Antipas prius nuncupabatur etiam viuente Archelao, tetrarchæ fuerant ordinati. Post Archelaum verò Herodes tetrarcha Iudææ gentis tenuit principatum, annis 24. Cui Tyberius Imperator hanc dederat potestatem. Cuius anno 12. Pilatus Iudææ procurator ab eodem dirigitur, atque ibi per 10. annos continuos vsq; ad ipsum penè finem Tyberij perdurauit. Anno autem 15. Tyberij Cæsaris similiter, & re-
Hærodes gni Hærodis 15. (vt historiæ produnt) Ioannes filius Za-
Agrippa. chariæ in deserto iuxta Iordanem fluuium prædicans,
...c.1.d. Christum filium Dei in medio eorum adesse testatur: quem prædictus Hærodes Hærodiade vxore Philippi fratris sui suadente in conuiuio ob saltatricis puellæ petitio-
...6.a. nem decollari iussit, sicut sacrum Euangelium manifestè demonstrat. Ipse quoq; Dominus Iesus Christus hinc in populo salutarem viam annuntiat, signis, atq; virtutibus vera comprobans esse, quæ diceret. Similiter, & octauodecimo anno vtriusq; principatus Iesus Christus (secundũ prophætias, quæ de eo fuerant prælocutæ) ad passionem venit. Vbi huic Hærodi per Pilati missos præsentatus, nõ fide receptus, sed per fastum mundanum spretus, indutus
Luc 23.a. veste alba, iterum remissus est ad Pilatum, a quo per mi-

litum officium crucifixus, tertia die resurrexit a mortuis. D
Refert autem diuina scriptura initium Euangelicæ prædicationis anno 15. Tyberij Cæsaris inchoasse, & ipsum Iesum omne doctrinæ suæ tempus exegisse sub pontificibus, Anna & Caipha; cuius scilicet Annæ Pontificatus tẽpore incipiente, docere cœperat, & vsque ad initium Caiphæ protenderat. In quibus spatijs vix toti quatuor concluduntur anni. Legalibus porrò præceptis iam per illud tempus, & ambitione cessantibus nulli quippe Pontificatus honor, vitæ, vel generis merito reddebatur; sed Romana potestate alijs nunc item alijs summa Sacerdotij præstabatur, ita vt annuis successionibus mutaretur. Denique iam idem Iosephus refert quatuor per ordinem vsque ad Iosephus.
Caiphã Põtificatus officio post Annã esse perfunctos, his verbis scribẽs. Valerius Grachus, Anna sacerdotio deturpato, Ismaelem Pontificem designauit, filium Bassi, sed & hunc non multo post abijciens, Eleazarum Ananiæ Pontificis filium Pontificatui subrogauit. Post annum verò etiam hunc arcet officio, & Simoni cuidam Canisi filio Pontificatus tradidit ministeriũ. Quo nõ amplius, & ipse q̃ vnius anni spacio perfunctus, Iosephũ aliàs Iosippũ cui, & Caiphas nomen fuit. accepit successorem, ac per hoc, omne tempus, quo Dominus, & Saluator noster in terris docuisse describitur, intra quadriennij tẽporis spatia coarctatur. In quo quatuor istæ (quas Iosephus memorat) successiones Pontificum describũtur. Qualiter autem Hærodes Tetrarcha regnum amiserit, Iosephus prodit dicens: E
Accusator Herodis Tetrarchę Agrippa filius Aristoboli, quem pater Hærodis interfecit ad Tyberium venit. Illo autem non suscipiente accusationem residens Romæ, aliquorum quidem potẽtium notitias ambiebat. Maximis autem colebat officijs Germanici filium Gaium, cum ad huc esset priuatus, & quodam die inter copiosum epularum apparatum, qui apud eundem edebatur, ad vltimũ extensis manibus apertè cœpit Deum precari, celeriter illum mortuo Tyberio dominum cũctorum videre. Hoc cum quidam de familiaribus eius Tyberio nuntiasset, statim concludi iussit Agrippam. Qui sub grandi ærumna vsque ad mortem Tyberij in carcere per menses sex tenebatur. Sed defuncto eo post regnum annorum 22. dierũ trium succedens in Imperiũ Caius Cæsar, absoluit Agrippam a vinculis, & Tetrarchiam Philippi (iam enim iste decesserat) ei tradidit, regemque appellauit. Cumque venisset in regnum Agrippa, Hærodis Tetrarchæ cupiditates per inuidiam suscitauit. Irritabat autem eum maximè in spem regni Hærodias vxor, exprobrans ei concordiã, & dicens, quia per id quod noluerat ad Cæsarem nauigare, careret potestate maiore; nam cum Agrippam ex priuato regem fecisset, quomodo dubitaret illum ex Tetrarcha eodem honore donare? His adductus Hærodes venit ad Caium, a quo ob auaritiam vehementer increpatus ad Hispaniã fugit. Secutus quippe fuerat accusator Agrippa, cui etiam Tetrarchiam illius Caius adijcit. Atque Hærode quippe in Hispaniam peregrinante secum etiam F
vxore Hærodiade decessit. Pontius autem Pilatus præses eodem anno, quo Saluator passus est, secreto noctis imagines Cæsaris in templo statuit, vt Iosephus tradit. Et hæc primę seditionis, & turbarum Iudeis causa extitit. Postea verò sacrum thesaurum, quem Corbonam Iudęi vocant in aquæ ductum Ierosolymorum expendens secundę seditionis prebuit semina. Sed cum de Christianorũ dogmate idem Pilatus ad Tyberium referret, & de ipsius Redemptoris gestis passione, ac resurrectione aliqua memoraret. Tyberius retulit ad Senatum, vt inter sacra cętera reciperentur. Verum cum ex consulto patrum Christianos eliminari vrbe placuisset, Tyberius per edictum, accusatoribus Christianorum comminatus est mortem. Scribit Tertullianus in apologetico multos senatorum, Tertullian.
& equitum Romanorum ab eodem interfectos. Igitur Iudęos pro commisso scelere virtus diuina damnabat. Sed & ipse Pilatus: qui in Saluatorem iniqui iudicis functus officio est, ijsdem temporibus Caij tantis, & talibus malorũ cladibus cruciatus est, vt a propria se manu transuerberasse, & nefariam vitam vi abiecisse referatur. Nec enim poterat tanti piaculi minister impunitus euadere; sicut in historijs Grecorum inuenimus, eorum duntaxat qui olympiades scribunt, & annales rerum gestarum libros ad posteritatis memoriam condunt. Agrippa autẽ, qui & Hęrodes filius Aristoboli post interfectionem Iacobi filij Zebedęi Petrum Apost. misit in carcerem, & persecutionem credentibus in Christum excitauit, sed non impunitus euasit, sicut Lucas in actibus Apost. ma- Actu 12.a.

Valerius Graccus.

A nifestat, & Iosephus in 18 lib. antiquitatum commemorat: qui de eodem refert hoc modo. Tertium, inquit, annũ Imperij Iudææ totius expleuerat, cum fortè Cæsaream, quæ prius turris Strationis vocabatur, aduenit, vbi in honorem Cæsaris spectacula ciuibus erexit, votiuo, vt videbatur, salutis Cæsaris die. Cumque illuc totius prouinciæ viri honore, & facultatibus præditi conuenissent, secundo spectaculorum die indutus veste fulgenti ex auro, argentoq; mirabiliter contexta, incipiente die processit ad theatrum, vbi cum primò solis radios argenteæ vestis gremio suscepisset, repercusso splendore duplicatam spectantibus lucem, fulgor metalli vibrantis effudit, vt intuentibus perstringeret aciem aspectus, & hoc plus aliquid de eo, quàm humanæ naturæ est, artifex arrogantia mentiretur. Illico adulantis vulgi concrepant voces honorem sonantes, sed exitium conferentes, & hinc, atque inde ab eis conclamantibus Deus appellatur: vtque fieret propitius suppliciter exoratur, dicentibus populis, quòd nunc vsq; vt hominem te tenuimus, sed ex hoc iam suprà humanã te esse naturam fatemur. Sed rex acclamationem contra fas habitam non repressit, nec impietatem illicitæ adulationis exhorruit, donec respiciens paulò post imminentẽ, atque insistentem capiti suo Angelum vidit, eumq; sensit continuo exitij sui ministrum, quem prius non nouerat prouisorem honorum. Et ecce repente cruciatus eũ ex dolore incredibili ventris, atque inflatione corripuit. Respiciensq; ad amicos. En, inquit, ille ego Deus vester. Ecce propellor confestim, & deturbor ex vita. quoniam quidem diuina virtus nuper collatas in me falsas arguit voces, & qui modo dicebat immortalis a vobis, præceps iamiam rapior in mortem. Sed suscipienda est sententia; B quam Deus statuit. Nam, & viximus haud contemnẽdi, & longæuitatem, quæ beata putabatur, expleuimus. Et cũ hæc dixisset, vi doloris vehementius agitatus, instanter ad palatium reportatur. Cumq; diuulgatum esset eum propediem moriturum, ingens multitudo totius ætatis, & sexus conueniens, more patrio, supercilitia strati omnipotenti Deo pro regis incolumitate supplicabant. Omnis autem domus regia planctibus, & gemitibus personabat. Cum interim rex ipse in excelso solario recubãs, & deorsum respiciens, ac pronos prostratosque omnes cum fletibus præuidens, nec ipse quidem temperabat a lachrymis: verum continuis quinque diebus ventris doloribus cruciatus, vitam violenter abrupit, quinquagesimum ętatis, C & quartum agens annum, regni verò septimũ. Quatuor etenim sub Caio Cæsare annis regnauerat, Philippi Tetrarchiam tribus annis obtinens, quarto autem etiam Herodis sibi adiũgens, tribus autem reliquis annis sub Claudio Cæsare exactis. Post Agrippam patrem regnum Iudææ tenentem annis septem, filius eius Agrippa a Claudio substituitur in regnum, quod tenuit annis 26. hoc est vsque ad secundum annum Vespasiani, quando vrbis excidium factum est. Qualiter autem Iosephus de hoc narret, hoc in loco ponendum esse cẽsemus. Claudius, inquit, Agrippam filium Agrippæ Iudæorum regem constituit, Fęlicem verò totius prouinciæ, Samarię quoque, & Galileę, & regionis, quę dicitur trans Iordanem, procuratorẽ misit. Et post pauca addidit hæc etiam. Inflammatur autem, & seditio acerbissima a Pontificibus aduersum Sacerdotes, & primos plebis Ierosolymorum: Quorum singuli conquærentes sibimet perditorum iuuenum, & nouis rebus gaudentium manus, duces semetipsos proprię factionis instituebant. Qui confligentes ad inuicem, primò conuitijs lacescere, tum deinde & saxis inuicem sternere; nec quisquam erat qui coerceret, sed agebantur omnia tanquam in vrbe non habente rectorem. Igitur Pontifices in tantam venere penuriam, vt seruis suis ad areas missis, inuaderent decimas, quæ Sacerdotibus debebantur, & accidebat, vt nonnulli ex minoribus Sacerdotibus, D quorum alimoniæ direptæ vi fuerant inedia deperirent, ita seditionum violentia ius, fasq; confuderat. Item post pauca subiungit etiam hæc. Nonnunquam autem etiam in media ciuitate occurrentes sibi trucidabant, præcipuè in diebus festis sicarij plebibus admixti, occultatis pugionibus oberrantes, vt quisque designatus eis sicominus incederet, eum perimebant, & arte nefaria cum corruisset is, quem occulto vulnere strauerant, tumidè ipsi percussores velut indignari se simulabant, aduersus eos, qui hęc in media vrbe committerent, atq; hoc modo occulta eorũ facinora permanebant, & primum omnium ab his Ionathas Pontifex interficitur. Post illum quàm plurimi iugulantur, ita vt iam ipsis mortibus esset grauior metus mortis, dum vnusquisq; quasi in procinctu semper positus, per momenta singula speraret interfici. Cum autem Claudius annis 14. in imperio expletis mensibus septem, diebus 28. defunctus esset, Nero accepit imperium, quod tenuit annis 14. mensibus 7. & diebus 28. Huius secundo anno Festus Iudææ procurator successit Fęlici, a quo Paulus Romam vinctus mittitur, biennium in libera manẽs custodia. Post hoc ad prædicandum dimittitur; nec dum Nerone in tanta erumpente scelera quanta de eo narrant Historiæ, Iacobus frater Domini cum 30. annis Ierosolymorum rexisset Ecclesiam, septimo Neronis anno lapidatur a Iudæis, vindicantibus in illo, quòd Paulum interficere nequiuerunt. Festo magistratui Iudææ successit Albi- E nus, Albino Florus, cuius luxuriam, & auaritiã, cæteraq; flagitia non ferentes Iudæi contra Romanos rebellauerũt. Aduersum quos Vespasianus magister militiæ transmissus, plurimas vrbes Iudææ cœpit. Primus Nero super omnia scelera sua etiam Christianos persequitur. Quorũ eximios Romæ Petrum cruce, Paulum occidit gladio. Hic in re militari nihil omnino ausus, Britanniam penè amisit. Nam duo sub eo nobilissima oppida illic capta atque euersa sunt. Deniq; Nero cum a Senatu quæreretur ad pœnam è palatio fugiens ad quartum vrbis miliariũ in suburbano libertini sui inter Salariam, & Nomentanam viam semet interfecit, anno ætatis 32. atq; in eo omnis Augusti familia consumpta est. Post Neronem verò Galba in Hiberia, Vitellius in Germania, Otho Romæ imperium arripuerunt. Galba, 7. mense imperij sui in medio Romanæ vrbis foro capite truncatur. Vespasianus duobus prælijs superatos Iudæos ad muros compulit. Otho tertio regni sui mense apud Vitriacum, alias Venatium, propria manu occubuit. Vitellius a Vespasiani ducibus occisus in Tyberim proijcitur. Romanorum septimus regnauit Vespasianus annis 8. mensibus 11. dieb 22. Qui apud Iudæos Imperator ab exercitu appellatus, & bellum Tito filio commendans Romam per Alexandriam proficiscitur. Cuius secundo anno Titus Iudæa capta, & Ierosolymis subuersis sexcenta millia virorũ interfecit. Iosephus verò sciens affirmat sexcenta millia virorum gladio & fame perijsse, & alia centum millia captiuorum publicè venundata. Vt autem tanta multitudo Ierosolymis reperiretur, causam Azymorum fuisse refert. Ob quę ex omni gente Iudæi ad templum confluentes vrbe, quasi carcere sunt inclusi. Oportebat. n. in ijsdem diebus Paschæ eos interfici, in quibus Saluatorem crucifixerant. Colligitur autem omne tempus in similem annum Vespasiani, & nouissimam Ierosolymorum euersionem a quintodecimo anno Tyberij Cęsaris, & ab exordio Euangelicæ prædicationis anni 42. A captiuitate autem quam ab Antiocho perpessi sunt, anni 238. Porrò a Darij secundo anno, sub quo rursum templum ędificatum est, anni quingenti nonaginta. A prima autem ædificatione templi sub Salomone vsque ad nouissimam eius ruinam, quæ sub Vespasiano facta est an. mil. cent 2.

Ioseph. li. antiq. 18. c. 7.

Iosephus de Agrip.

Ner... peri... Act... 29.

Galb. Vesp. Otho. Vite.

Iosep.

Incipit

A *Incipit Secundus liber Machabeorum.*

SEcundus liber historiæ Machabæorum licet breuior sit priori eiusdem operis libro in historica narratione, antiquiora tamẽ quodam modo replicat tẽpora, excepto quod ille Alexandri magni Macedonis in principio sui facit breuem commemorationem; & Seleuci Regis cognomento Nicanoris in Iudæos commemorat iste beneficia, quem historia antiquitatum Iosephi, & chronicon Eusebij, testantur Iudæos republica sua dignos efficere, & æquum eis honorem cum habitatoribus Macedonibus, & Græcis deputasse. Similiter & Antiochus magnus (testantibus supra memoratis auctoritatibus) eos crebris epistolis laudat, & multiplicibus muneribus donat. Habet quoque idem liber diuersam a priore narrationem, sed tamẽ historiæ non destruit veritatem, qui licet multa prioris libri contineat testimonia, tamen per plura interserit quæ in illo non inueniuntur. Scriptus enim ab his videtur, qui morati sunt in terra Iuda, ad eos qui in exteris fuerunt regionibus, vnde ita idem incipit. D

CAP. I.

Incipit liber secundus Machabæorum qui non est de Canone Hebræorum.

CAP. I.

a FRatribus qui sunt per Ægyptum Iudæis, salutem 1
dicunt fratres qui sunt in Ierosolymis Iudæi, & 2
3

a FRatribus qui sunt per Aegyp. * Comestor. Secundus liber Machabæorum non est historiæ persecutio, sed prosecutæ recapitulatio. Est enim epistola quam scribit Iudas Machabæus, & Senatus Iudæorum Hierosolymitanorum, dispersioni Iudæorũ, quæ exulabat in diuersis regionibus, maximè in Aegypto, in B qua insinuant eis duas solemnitates recenter institutas, vt eas obseruarent. * Rupertus. In primis dicendum, cur Iudæi, vel ex quo tunc essent per Aegyptum, ad quos sic incipit prologus. *Fratribus qui sunt per Aegyptum Iudæis, salutem dicunt fratres qui sunt Hierosolymis Iudæi, &c.* Filius pontificis Onyæ, & ipse Onyas dictus, videns quod Rex Antiochus patrem suum Menelaum interfecisset, & principatum Sacerdotij dedisset Alchimo, non existente de genere Sacerdotum, fugit ad Ptolemæum Regem Aegypti, & locum petijt in Heliopolitana regione, vbi simile Hierosolymorum ædificaret templum. Hac occasione infinita examina Iudæorum ad Aegyptũ confugerunt. Asserebat enim Onyas se Esaiæ implere vaticinium. *Erit altare Domino in medio terræ Aegypti.* Rursus Ptolemæus filius Lagi multos captiuos a montanis Iudææ trahens ad Aegyptum commigrauit, &c. Textus autem huius literæ demonstrat, quia fratribus qui erant per Aegyptum, non tantum semel, sed bis scripserunt fratres Iudæi, qui erant Hierosolymis: & inter vtrũque scriptum tempus interfuit fermè decem, & octo annorum. Simul & hoc sciendum quia regnãte Demetrio, annus centesimus & sexagesimusnonus, quo primũ scripserunt, quartus, idemq; vltimus fuit principatus Ionathę fratris Iudæ. Annus aũt centesimus octogesimusoctauus quando secundò scripserunt, annus fuit vndecimus post C mortem Simonis fratris eiusdẽ Ionathæ, ac Iudæ. His ita se habẽtib. claret quis ille Antiochus fuerit, de cuius interitu gratulanĩ, narrãtes qualiter in Perside ceciderit, φ videlicet fuerit Antiochus filius Demetrij, qui & persecutus est Triphonem impium, sed & Iudæos in multis afflixit, & Simone adhuc viuente, & post Simonem filio eius Hyrcano principatum habente.

Rabanus. Demetrius hic sub quo se orasse pro Iudæis in Aegypto constitutis Ierosolymitæ commemorant, ipse est qui post Antiochũ Eupatorem Asiæ, & Syriæ regnauit, qui & ipse cognominatus est Sother, hoc est Saluator. In hunc E enim annorum numerus, qui computatus est, hoc est cẽtesimus sexagesimusnonus decurrit. Nam Antio. Epiph. qui post centesimum trigesimumseptimum annum regni Græcorum cœpit regnare: regnauit annis vndecim: Antiochus Eupator annis duobus, & Demetrius Sother annis duodecim: qui sunt anni a principio regni Seleuci Nicanoris Regis Syriæ, a quo regni Græcorum computãtur tempora vsque ad finem Demetrij centum sexaginta duo. Quibus si adijciantur anni septem de regno Alexandri, qui ignobilis, & viciosus, indignusque regia dignitate a Pompeio Trogo describitur, sed tamen regnum tenuisse narratur annis decem, fiunt centum sexagintanouem. Dicamus & aliter. Primus post Alexandrum Asiæ regnauit Antigonus annis decem, & octo, post quẽ Demetrius, qui & Poliaretas regnauit 17. annis Hic Demetrius 17. anno regni sui semetipsum Seleuco tradidit, & coniuncta est Asia regno Syriæ anno Seleuci Nicanoris 28. Si ergo ceperimus computare nunc seriem annorũ a primo anno regni Antigoni, qui regnauit in Asia annis 7. antequam Seleucus in Syria regnare cępisset præponentes eosdem 7. annos regni Seleuci, & eo modo computum annorum regnum Syriæ vsq; ad nouissimum annũ Demetrij Soteris perduxerimus, summa prioris numeri tota ibi inuenitur. Sed mirum quõ in sequentib. dicatur Iudas centesimo octuagesimooctauo cum senatu Aristobolo magistro Ptolemęi Regis dixisse salutẽ, & mandasse de purificatione tẽpli, quã ipsi facturi erant 5. & 20. die mensis Casleu, cum Iudas in priori lib. supradicto ibi. De Iuda verò Machab. F

Postilla Nicolai de Lyra super secundum librum Machabæorum incipit.

CAP. I.

* FRatribus, &c. *Liber iste secundus Machabæorum quædam est abbreuiatio cuiusdam magni voluminis a Iasone Cyrenæo conscripti habentis 5. libros partiales, in quibus facta Iudæ Machabæi, & sociorum eius diffusè tractantur, sed in hoc libro ponuntur breuiter, & succinctè, vt patet in fine capituli secundi, vt qui propter paupertatem prædictum volumen magnum comparare non possent, vel propter eius prolixitatem attędiati essent, legere istud compendium possent & de facili, & sine tædio percurrere legendo. Fuit autem cõpilatio hæc facta tempore Demetrij secundi, vt magis videbitur infrà. Et missa Iudęis habitantibus in Aegypto ab illis, qui erant in Iudæa. Qui hoc in huius libri pręfatione, rogauerunt eos aliquas solemnitates suscipere, quę ab eis fuerant rationabiliter institutæ. Igitur iste liber in duas partes diuiditur. s. in prologum, & tractatum, qui incipit 3. cap. in prima verò parte ponitur inuitatio ad obseruantiã duplicis festi. Secundò breuiter tangitur materia huius libri. c. se. Circa primũ primo scribens captãt illorum quibus scribunt beneuolentiam. Secundò inuitant eos ad festi duplicis obseruantiam, ibi.* Regnante Deme. *Tertiò suam inferũt intentionem, ibi.* Facturi igitur. *Circa primum captant dupliciter eorum beneuolentiam. s. eos amicabiliter salutando, & pro eis humiliter exorando, ibi.* Benefaciat vobis. *Circa primum dicitur.*

1 Fratrib. &c. *Qđ est nomẽ amicabile: nã frater dicitur quasi fere alter ipse. Et vocãt eos fratres, eo φ erãt đ eadẽ gẽte, et sub eadẽ lege*

2 Qui sunt per Aegyp. Iudæis. *s. dispersis. Ptolemęus. n. Lagi filius, qui post Alexandrum magnum primus regnauit in Aegypto, sicut suprà dictũ est in primi libri principio, & multos Iudęos captiuauit, quorum aliquos Ptolemęus Philadelphus ei succedens relaxauit in fauorẽ Lxx. interpretum, qui sibi lib. Moysi, & secundum aliquos totum vetus testamentum transtulerunt de Hebręo in Gręcum, multi tamen in Aegypto remanserunt, & procedente tẽpore acquisierunt bona temporalia, & per prolis procreationem multiplicati sunt, quibus Iudęi manentes in Iudæa scripserunt. Ideo subditur.*

3 Salutem dicunt, &c. *Et pacem bonam, nam bona guerra eligibilior est pace mala.* * Benefa-

MORALITER.

1 *Fratribus qui sunt, &c.* Hic ponitur quędam præfatio huius secundi libri, & durat vsque ad tertium capitulum exclusiuè. Hæc autem præfatio est quædam epistola a Iudæis habitantibus in Ierusalem, & Iudæa ad eos, qui habitant in Aegypto missa.

† Moraliter. autem per Iudæos habitantes in Aegypto, quæ tenebra interpretatur, significãtur catholici qui sunt simpliciter laici carentes lumine scripturarum. Per habitantes autem in Iersalem, & Iudæa, vbi viguit cognitio prophetica, significantur clerici in sacra pagina literati, a quibus laici salutantur, cum ad eos prædicatores mittuntur, pacem, & salutem gloriæ fideliter nuntiantes.

¶ dicto, legitur multo ante Demetrium, esse defunctus. Si- A quidem sexto anno Demetrij idem secundum chronicorum fidem inuenitur occisus. Sed quia incerti sunt ipsi auctores librorum, non absurde videntur in computatione temporum discrepare. Maxime cum in legalibus libris Septuaginta interpretũ editio, cum Hebraica veritate in computo annorum multum discordet.

L. 10. de vict. verb. c. 11. a *Benefaciat vobis Deus, &c.* ✻ Rupertus. Nunc appendendum qualis ista salutatio sit. Quomodo debuit fraterna charitas, ita salutauit, & imprecata est fratrib. suis Iudæis, quorum vtiq; cor non fuerat adapertum in lege. Si enim adapertum habuissent, nequaquam fecissent quod erat contra legem, & præceptum Domini, vt ædificarent templum, & altare in terra Aegypti, clauso corde, & auribus male apertis ad illam Isaiæ prophetiam. *Et erit altare Domini* (I sa. 19.) B *in medio terræ Aegypti.* Hoc namq; faciendo, præuaricatores se constituerant legis, & præceptorum Domini, secundum hanc prophetiam Danielis. (Dan. 11.) *Filij præuaricatorum populi tui extollentur, vt impleant visionem, & corruant.* Idcirco dicunt. *Et reconcilietur vobis, &c.* Subaudiendum, quia præuaricatores, vel filij præuaricatorum estis, habendo templum in terra Aegypti.

L. 10. de vict. verb. c. 11. ✻ Idem. Præmisso exordio, quo beneuolentia quæritur fratrum, sequitur narratio.

b *Regnante Demetrio, &c.* Iam dictum est, quia ille annus 169. quartus, idemque vltimus erat principatus Ionathæ, quando iam renouatum erat templum, atque emundatum a contaminatione, atque defensum ab impio Nicanore, qui rursus illud contaminare voluerat. Blasphemo itaque Nicanore perempto, & Deo cœli collaudato, qui locum suum immaculatum seruauit, habi- C toq; communi consilio, ac decreto, vt nullo modo dies il- D la absq; annua celebritate pertranseat. *Nos*, inquiunt, *scripsimus vobis.* Qui & ipsi debetis esse Iudæi, non solum gẽte sed fide Abrahæ, atque fidelis Dauid, ad quos repromissio facta, & confirmata est in loco quem elegit Deus, hoc est, Hierosolymis. *Scripsimus* (inquam) *vobis, in tribulatione, & impetu, &c.* Quæ fuit illa tribulatio, & impetus? *Ex quo recessit Iason, &c.* Hoc fuit initium idolorum, quod Iason impius, & non Sacerdos, sed ab impio rege fratri Oniæ, contra fas, superpositus, a sancta terra recessit, primum mente, deinde etiã corpore inuitus, & profugus. Cum. n. illi ambiẽti, & pecunias promittenti rex annuisset, & obtinuisset principatum statim ad gentilẽ ritum contribules suos trãsferre cœpit. Deinde cum in E malis proficiens, multas ciuium strages dedisset, finem insidiarum suarum confusionem cœpit, & profugus abijt, &c. *Ex quo*, inquiunt, *talis recessit, portas succenderunt, & effuderunt sanguinem innocentem.* Ante recessum, & apostasiam eius, sancta ciuitas in omni pace habitabatur, & ipsi reges locum summo honore dignum ducebant, & templum muneribus illustrabant.

✻ Idem. Templum autem sanctum, sacrificia sancta, & legitima, ciuitatem Hierusalem, & terram sanctam esse vbique scriptura libri huius tota intentione declamat, ad destruendam templorum adulterorum fiduciam, quorum alterum in monte Gazirim, alterum in Aegypto fuerat ædificatum. (Ibi. ca. ...)

c *Nos.* Iason autem ipse est frater Oniæ pontificis, quem sequentia istius libri narrant ad Antiochum Epiphanem, hoc est nobilem propter ambitionem summi Sacerdotij conuolasse, eique persuasisse vt Gentilem ritum Ierosolymis institueret. (Raban.)

¶ ✻ Ruper-

---

a qui in regione Iudæa, & pacẽ bonam. Benefa- 1
ciat vobis Deus, & meminerit testamenti sui, 2 3 4
quod locutus est ad Abrahã, & Isaac, & Iacob 5
seruorum suorũ fidelium, & det vobis cor om 6
nibus vt colatis eum, & facietis eius voluntatẽ 7 8
corde magno, & animo volẽti. Adaperiat cor 9
vestrũ in lege sua, & in pceptis suis, & faciat 10 11
pacem. Exaudiat orationes vestras, & recon- 12
cilietur vobis, nec vos deserat in tempore 13 14
malo. Et nunc hic sumus orantes pro vobis. 15 16
b Regnante Demetrio anno centesimo sexa- 17
c gesimo nono, nos Iudæi scripsimus vobis 18 19

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Benefaciat. *Hic consequenter captant eorum beneuolentiam pro eis exorando, dicentes.* Benefaciat vobis Deus. *In spiritualibus, & temporalibus.*

2 Et meminerit testamenti sui *i. firmæ promissionis.*

3 Quod locutus est ad Abraham *Gen. 12.*

4 Et Isaac. 26.

5 Et Iacob. 28. *Et supplendum est, qui sunt de numero seruorum suorum fidelium.*

Vel aliter literã sic iungendo. Et meminerit testamenti sui. *i. promissionis firmæ.* Seruorum suorum fidelium. *i. pro suis seruis fidelibus factæ.* Quod ad Abraam, Isaac, & Iacob locutus est. *Primò quantum ad patres illius testamenti.*

6 Et det vobis, &c. vt cola. *Fide, spe, & charitate, quibus colitur Deus cultu interiori, vt dicit August. in Enchiridio.*

7 Et faciatis eius voluntatem, &c. *Per effectum in cultu exteriori.*

8 Corde magno, & animo volenti. *Quia Deo non placent sacrificia coacta, sed voluntaria.*

9 Adaperiat cor vestrum in lege sua. *Studenda, & intelligenda.*

10 Et in præceptis, &c. *Opere adimplendis.*

11 Et faciat pacem. *Vt vacare talibus valeatis.*

12 Exaudiat orationes vestras. *Vobis condescendendo.*

13 Et reconcilietur vobis. *Peccata præterita remittendo.*

14 Nec vos deserat in tempore malo. *Vos in tribulationibus consolando.*

15 Et nunc hic. *i. in Ierusalem, & Iudæa.*

16 Sumus orantes pro vobis. *Q. d. ita debetis orare pro nobis, & acquiescere petitionibus nostris, maximè de solemnitatib. deuotis.*

17 Regnante Demetrio anno centesimo sexagesimo. *Hic consequenter inuitant eos ad obseruantiam duplicis festi. Secundum ponitur, ibi.* Et diem ignis. *Prima in tres: quia primò ponitur eorũ inuitatio. Secundò dicti confirmatio, ibi.* Anno centesimo. *Tertio: intenta conclusio, ibi.* Facturi igitur. *Circa primum notatur tempus, cum dicitur.* Regnante Demetrio, &c. *Dicit hic glo. Rabani, qđ iste fuit Demetrius filius Seleuci, qui regnauit tempore Iudæ Machabæi, vt patet 7. cap. 1. lib. Sed huic dicto manifestè contradicit qđ sequitur.* Anno centesimo sexagesimonono. *Hic autem Demetrius ante tempus hoc fuit mortuus, nã filius eius intrauit regnũ patrum suorum anno 165. vt habetur sup. 1. lib. 10. cap. & ante ipsum regnauerat Alexander duobus annis, qui interfecerat patrem suum, vt patet in principio eiusdem capituli 10. iste verò Demetrius filius primi Demetrij regnauit vsque ad annum 172. in quo fuit captus, & incarceratus, vt habetur primo lib. 14. cap. Ex quo patet, qđ iste Demetrius filius primi Demetrij adhuc regnabat anno centesimo sexagesimonono. Et ideo quod dicitur hic.* Regnante Demetrio anno centesimo sexagesimonono. *Intelligitur de ipso. Ipse verò ante captiuonem suam, cum Simone summo Sacerdote, & Gente Iudæorum renouauit amicitiam, & concessit ei plures libertates, & priuilegia, quam ante concesserant tempore Ionathæ, a lij reges prædecessores sui, vt habetur, decimotertio capitulo primi libri, propter hoc subditur ibi: Ablatum est iugum gentium ab Israel. Et fuit populus in magna lætitia, & pace bona toto tempore Simonis. Et sic est verisimile vt dicit super locum istum dominus Hugo Cardinalis, qđ illo tempore scripserunt Iudæis habitantibus in Aegypto de solennitatibus istis recipiendis. Licet. n. tempore Iudæ primum festum fuerit institutum, non tamen a Iudæis in Aegypto manentibus receptum, vt patet ex eius epistola sequente, in qua nulla fit mentio de hoc festo, licet scribatur Iudæis manentibus in Aegypto.*

18 Nos Iudæi. *Manentes in Ierusalem, & Iudæa.*

19 Scripsimus vobis. *De solemnitatibus hic contentis, & de alijs in hoc libro scriptis. Sed contra hoc obijcitur, quia sicut dictum est hęc scripserunt adepta libertate tempore Simonis, & Demetrio regnante, hoc fuit anno 170. vt habetur cap. 3. primi libri. Ad hoc potest dici, qđ hoc negotium fuit inchoatum anno centesimo sexagesimo nono, & consummatum anno sequenti. Hic autem ponitur data pro tempore inchoationis: ibi verò pro tempore consummationis. Dicitur autem.* Nos Iudæi, &c. *Quia idem populus fuit tempore Iudę, & Simonis, & cum hoc etiam eadem personę numero in multis, vt patet de Iuda & Simone, qui fuerunt fratres, & contemporanei, vt patet 2. cap. primi lib. Et idem erat de multis alijs.*

✻ In

MORALITER.

†18 *Nos Iudæi, &c.* Scripserunt autem de duobus principaliter, licet aliqua alia in hac præfatione, quæ interponuntur non multum sunt ad propositum: ideo ea dimitto. Primum autem est exhortatio ad obseruationem diei Scœnophegiæ, seu dedicationis templi.

† *MORA-*

in tribulatione, & impetu, qui superuenit nobis in istis annis, ex quo recessit Iason a sancta terra, & a regno. Portā succenderunt, & effuderunt sanguinem innocentem. Et orauimus ad Dominum, & exauditi sumus, & obtulimus sacrificium, & similaginem, & accendimus lucernas, & proposuimus panes. Et nunc frequentate dies Scœnophegiæ mensis
a Casleu. Anno centesimo octogesimo octauo, populus qui est Ierosolymis, & in Iudæa senatusque, & Iudas, Aristobolo magistro Ptolemæi Regis, qui est de genere Christorum Sacerdotum, & his qui in Ægypto sunt Iudæis, salu-
b tem, & sanitatem. De magnis periculis a Deo liberati

* Ruper. Commune decretum gentis Iudæorum fa-
A ctum Hierosolymis scripserunt ad eos qui erant in Ae-
10. de gypto, semel, & iterum. Per quod datur intelligi, quòd ad
erbi primam vicem non obtemperauerint, vtpotè aliud tem-
p.15. plum habentes, & templum quod erat Hierosolymis cōtemnentes, atq, idcircò festum dedicationis illius suscipere detrectabant. Proinde notādum quod prima admonitione, sequens aliquantulum acrior sit. Nam prima salutatio dulcis est: in secunda, fraterni nominis deest, dulcedo. Diciturque. *Populus qui est Hierosolymis, &c.* adiecto
B quasi cum supercilio, *Senatusque. & Iudas, &c.* Nomē quippe Senatus iudicialis intentionis est signum. Porrò, quis fuerit ille Iudas, non facilè ex historijs potest agnosci, nisi forte ille sit Iudas Essæus genere, qui sub illis temporibus extitit, qui (vt ait Iosephus) nunquam in his quæ prędixit, mentitus est.

a *Populus qui, &c.* Aristobol' hic fuit natione Iudęus, sed Peripateticus Philosophus esse agnoscitur, qui ad Philometorem Ptolemæum explanationum in Moysem commentarios scripsit vt Chronographi produnt: quo etiam tempore Syriæ, & Asiæ regnabat Antiochus Epiphanes. D

b *De magnis periculis a Deo liberati, &c.* * Rupert. Vide quomodo secundum intentionem, quam diximus, procedant dicta venerabilia, sanctam terram, sanctam ciuitatem pronunciantia; qui videlicet pulchri sermonis ornatus ab huiusmodi principio vsque ad finem ferè per omne libri corpus seruatur sine dubio contra æmulationes corū, qui alibi contra legem volebant habere tēplum, vel sanctasanctorum. (Vbi sup.c.16)

E Qualiter autem Antiochus Epiphanes, qui mala Iudeis vltra oēs reges, qui ante se fuerunt in Syria infligebat, regnum perdiderit, & vitam finierit, & liber prior historiæ istius commemorat, & Iosephus in historiarum, antiquitatis Iudaicæ libro duodecimo testatur, dicens; Rex Antiochus (Raban. Iosephus. Li.12. antiq. cap.13.)

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 In tribulatione. *i. de tribulatione.*

2 Et impetu, &c. *Scribendo enim de suæ libertatis adeptione, & festorum receptione, habuerunt tangere de pręcedenti tribulatione.*

3 Ex quo recessit Iason a sancta terra, & a regno. *Hic enim ambiens sacerdotium, iuit ad regem Antiochum incitans eum de translatione Iudæorum ad Gentilium ritum, vt habetur, infra 4. cap. Et istud fuit principium malorum, quæ fecit Antiochus Epiphanes in Ierusalem vt habetur supra 1. lib. & etiam infra in hoc secundo. Ideo subditur.*

4 Portam succen. *Idest portas ciuitatis, & templi, vt habetur 4. cap. lib. 1.*

5 Et effuderunt. *Vt habetur 1. lib. & in hoc secundo.*

6 Et orauimus ad. *Magis pugnantes orationibus, quam armis.*

7 Et exauditi. *Antiochi ducibus debellatis.*

8 Et obtulimus sacrificium, & similaginem. *In templo re-*
C *cuperato, & purificato, vt habetur 1. lib. 4. cap. Et dicitur hic sacrificium, oblatum de animalibus. Similago, farina est frumenti delicatissima, de qua fiebant panes propositionum.*

9 Et nunc frequentate. *i. singulis annis celebrate.*

10 Dies Scœnophegię. *i. purificationis templi, quam constituit Iudas octo diebus celebrari a quintadecima die mensis Casleu.*

11 Anno centesimo. *Hic consequenter ponitur declaratio, seu confirmatio dicti, s. de tribulatione, quæ superuenerat eis tempore Antiochi: & hoc fit per quandam epistolam in Aegyptum tempore Iudę missam, cuius tenor hic recolitur, cum dicitur:* Anno centesimo octogesimo octauo populus, qui est Ierosolymis, &c. *Sed hoc videtur falsum, quia data epistolæ pręcedentis, quæ fuit scripta post mortem Iudę quasi viginti annis talis est, anno 169. vt dictum est. Et sic Iudas longo tempore scripsisset post mortem suam, dicendum quòd in epistola Iudę numeratio annorum non incipit a principio regni Gręcorum sicut alia, sed ante, vt hic innuit glo. sed vbi incipit, non dicit. Potest autem dici rationabiliter, quod incipit a duodecimo anno regni Assueri: in quo mirabili modo liberatus fuit populus Israel a persecutione Aman, vt habetur Esther 3. cap. Et hoc propter duo. Primò, quia liberatio ista fuit valdè mirabilis, & notabilis. Iudæi verò incipiebant numerationes annorum a factis notabilibus, vt dictum est supra. Secundò: quia liberatio illa fuit similis istis temporibus Antiochi, propter quæ epistola Iudæ loquens de hac liberatione incipit ab illa numerare. Assuerus verò secundum computationem, quam posuit Dan. 9. regnauit annis 40. circiter, & sic a 12. anno regni eius inclusiuè, in quo fuit facta liberatio populi ab Aman persecutione, remanent de regno eius 29. anni, cui secundum Hebræos, quos in hoc secutus sum in præcedentibus successit Darius, ipsius & Esther Reginæ filius, qui regnauit sex annis vsque ad consummationem templi secundi, vt patet 1. Esd. 6. Neemiæ 15. vsque ad debellationem eius per Alexandrum magnum secundum Hebræos, sicut dixi plenius super librum Dan. A quo Alexandro incipit regnum Gręcorum, vt dictum est in principio primi libri, cuius regni fluxerant 148. anni, quando purificatum fuit templum per Iudam Machabæum, vt habetur, supra 1. lib. 4. cap. ducibus Antiochi debellatis. Isti verò anni simul iuncti faciunt annos 188. in epistola Iudę numeratos.*

12 Aristobolo magistro Ptolemæi. *s. Philometoris qui fuit nepos Antiochi Epiphanis, vt ostensum fuit Dan. 11. & adhuc ostendetur infra 4. cap. & per consequens fuit tempore Iudæ Machabæi, vt* F *patet ex supradictis 1. lib. Huius autem Ptolemæi dicitur Aristobolus magister, quia fecit sibi commentarios super libros Moysi, & erat natione Iudæus. Ideo subditur.*

13 Qui est de genere. *Vnctorum: Christus enim a Chrismate dicitur, descendit enim ab Aaron, tamen linea recta sacerdotalis non peruenit vsque ad eum.*

14 Salutem. *s. animæ.*

15 Et sanitatem. *Corporis. Et subditur epistolæ narratio. In qua ponitur primò euasio sui periculi. Secundò, prostratio Antiochi, ibi:* Nam cum in Perside. *Circa primum dicitur.*

16 De magis periculis. *Tempore Antiochi Epiphanis.*

17 A Deo. *Sua gratia, non virtute nostra vel meritis.*

* Magnificè

MORALITER.

† Moral. autem templum Domini est quilibet fidelis, sicut dicitur 1. Cor. 3. f. *Templum Domini sanctum est, quod estis vos.* Et hoc templum debet dedicari ad similitudinem materialis templi, in qua dedicatione Episcopus templum, vel ecclesiam circuit, & aqua aspergit. Et iste circuitus significat in nobis diligentem conscientiæ discussionem per peccatorum propriorum recordationem, & aspersio aquę benedictę effusionem lachrymarum per veram cōtritionem, de quibus dicitur Isa. 38. c. *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.* (Deicationis ...)

Item in pauimento ecclesię scribitur alphabetum Gręcum ab angulo in angulum transuersaliter, per quod significatur descriptio mandatorū in corde iusti. Pro. 7. a. *Scribe ea in tabulis cordis tui.*

Item in parietibus pingitur crucis signum, per quod in nobis significatur mortificatio carnis 2. Cor. 4. a. *Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes, vt & vita eius in nobis manifestetur.*

Iterum ponuntur candelæ ardentes iuxta crucem, per quod significatur, quòd carnis mortificatio, seu quodcunque aliud bonum, quod apparet exterius debet fieri ad honorem Dei, & ædificationem proximi, Matth 5. b. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.* Et Gregor. in homil. Sit autem opus bonum in publico, quatenus intentio maneat in occulto, vt de bono opere proximis prębeamus exemplum, tamen intentione, qua soli Deo placere quærimus, semper optemus secretum.

Secun-

magnificè gratias agimus ipsi, vtpotè qui aduersus talem Re 1
gem dimicauimus. Ipse enim ebullire fecit de Perside eos, 2 3
qui pugnauerunt contra nos, & sanctam ciuitatem. Nā cum 4
in Perside esset dux ipse, & cum ipso immensus exercitus ce- 5
cidit in templo Naneę, consilio deceptus Sacerdotis Naneę. 6 7
Etenim cum eā habitaturus venit ad locum Antiochus, & 8 9
amici eius, sed vt acciperet pecunias multas dotis nomine. 10
Cumque proposuissent eas Sacerdotes Nanex, & ipse cum 11
paucis esset ingressus intra ambitum phani, clauserunt tem- 12 13
plum. Cum autem intrasset Antiochus apertoque occulto 14
aditu templi mittentes lapides percusserunt ducem, & eos, 15
qui cum eo erant, & diuiserunt membratim, & capitibus 16
a amputatis foras proiecerunt. Per omnia Deus benedictus 17
b qui tradidit impios. Facturi igitur quinta, & vicesima die 18

☞ Antiochus superiorem prouinciam percurrens audiuit A ciuitatem Persarum diuitijs excellentem Elimaidam nomine, preciosissimumque templum in ea Dianæ, & omni specie ornamentorum plenum: insuper & arma, & loricas reliquisse audierat filium Philippi Regem Macedonum Alexādrum. Commotus ergo egreditur cōtra Elimaidam, & obsidebat eam. His verò, qui in ea erant minimè territis impetu eius, neque obsidione, sed pertinaciter repugnantib. pene deceptus discessit. Nam euntes ciuitatē fugauerunt, B & persequebantur eum vsque Babyloniam, vbi cum post multam suorū militum amissionem, venisset quidam de Iudæis nunciauit illi: & ducum perditionē, quos pugnare contra Iudęos reliquerat, & creuisse fortitudinem Iudæorum. Super priorem itaque curam: hoc crescente malo incurrit in ægritudinem. Qua diu tenente, & crescentibus passionibus intellexit quòd moreretur. Conuocansq; amicos morbum suum eis atrocem esse indicauit, confessus hæc ideò se pati quòd Iudæorum gentem affligens templum spoliasset. Deumque contempsisset, quo dicto illico expirauit. (Polybius.) Vnde miror Polybium Megalopolitam (qui vir bonus existens) dixit ideò perijsse Antiochū, quia voluit templum Dianæ in Perside deuastare. Nam qui nullatenus egit peccatum, sed tantum cogitauit, nullo D reatu tenetur. Si autem Polybio videtur, ideò Antiochū vitam fuisse multò plus verisimile creditur propter templi Ierosolymitani sacrilegium regem perijsse.

a *Per omnia Deus benedictus, &c.* ✠ Rup. Ista gratulatio (Li. r verb cap.) de impiorum interitu, ad commendationem spectat loci sancti, & eius cuius in Aegypto similitudinem fecerant templi Dei, quia verè solum illud sanctū deberet haberi, quo solius apparuerit manifesta quędā Dei virtus, vindictas exigens de his, quicunque inhonorassent illud, & quāuis propter peccata inhabitantium interdum acciderit circa locū despectio, non tamen impunè abirent, quicunque despectui locum habuissent. E

b *Facturi igitur, &c.* Hęc quippe, quę Ierosolymitani Iudęi scribentes ad eos, qui per Aegyptum fuerunt, Iudęos, (Raba.) de igne reperto in puteo in similitudinem aquę crassę cōuerso, neque in Esdrę, neq; in Neemię scriptis aut dictis alicubi reperire potuimus: Sicut nec illud quod in posteriorib. de arcę tabernaculi absconsione per Ieremiā asserunt, nullo modo in ipsius Ieremię lib. scriptum inueniri potest, vnde constat hęc illos aut maiorū suorū traditione didicisse, aut in apocryphis eorū libris exarata reperisse. ☞ Nos

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Magnificè. *Tanquam de beneficijs eius gratis.*
2 Vtpotè qui. *s. Syriæ, & Persidis, cuius regnum erat valde magnę potentię, & virtutis.*
3 Dimicauimus. *Debellatis eius ducibus.*
4 Ipse enim ebullire. *i. in magna multitudine venire.*
5 Fecit de Perside eos, &c. *Et patet ex dictis primo libro.*
6 Nam cum in Persi. *Hic consequenter fit narratio de Antiochi prostratione, cum subditur.*
7 Cecidit in templo. *Dicunt aliqui quod hoc dicitur de Antiocho Epiphane, qui fuit contemporaneus Iudę Machabęo. Et sic videtur hæc expositio pręcedentibus concordare. Sed huic obuiat* C *quod dictum est supra 1. lib. ca. 6. quòd Antiochus Epiphanes mortuus fuit languore in lecto suo, non in templo, nec gladio, sicut dicitur hic. Simile infra 9. cap. dicitur quòd mortuus fuit in montibus miserrimè reuertendo de Perside. Ad hoc autem respondent doctores, dicti, quòd pro tanto dicitur hic in templo Nanea cecidisse, eò quòd ibi mortui fuerunt amici eius, vt hic dicitur, qui erant robur sui exercitus, sicut de homine cui contigit magnum infortunium, dicitur communiter quod est mortuus, licet in persona sua sit viuus, & sic dicunt quòd de illo templo euasit Antiochus. Sed huic responsioni videtur obuiare quod subditur:* Clauserunt templum. *Cum intrasset Antiochus, & sic non videtur quòd euaserit, quia Sacerdotes mortem eius magis quærebant, quam aliorum. Ideò subditur:* Percusserunt ducem: *primò & principaliter.* Et eos, qui cum eo erant: *consequenter.* Et diuiserunt membratim. *Quòd autem per ducem intelligatur rex Antiochus, patet ex principio partis huius, vbi dicitur:* Nam cum in Perside esset dux ipse. *Idest, Antiochus Epiphanes, vt dicūt isti, igitur propter ista dicunt aliqui, quòd scriptura loquitur hic de morte Antiochi magni, qui fuit pater Antiochi Epiphanis. Et quia pater, & filius sunt quasi vna persona, nam pater quodammodo manet in filio, secundum illud Eccles. 30. a.* Mortuus est pater eius, & quasi non est mortuus: reliquit enim filium similem sibi. *Ideò non est mirandum si scriptura antè loquens immediatè transit de filio ad patrem. Frequenter enim in sacra scriptura fit talis transitus de vna persona ad aliam propter affinitatem, sicut ostendi in principio Gen. loquendo de modis exponendi scripturam sacram. Sic igitur intelligendo dicitur:* Nam cum in Perside esset dux. *Idest, Antiochus magnus,* cecidit in templo Nanex. *Nam fugatus de bello a Scipione Aphricano rediens ad terram suam, mortuus fuit in hoc templo, vt dixit plenius Danie. 11.* F
8 Consilio deceptus, &c. *Nam vt interficerent eum, eò quòd esset prędator templorum, induxerunt ad illud quod subditur.*
9 Etenim cum ea. *i. Nanęa.*
10 Habitaturus venit. *i. facturus ei reuerentiam.*
11 Et vt accipe. pe. *Hoc enim sibi promiserant Sacerdotes, quòd facta Dianę debita reuerentia traderent ei pecunias, quæ erant in templo.*
12 Dotis nomine. *i. quibus dotatum erat templum nec erant necessariæ ad sumptus templi, vel sacrificiorum.*
13 Cumque propo. *Vt magis allicerent eum.*
14 Clauser. *Quasi habentes ad eum negotium secretum.*
15 Apertoque occul. *Per quem introierunt homines ad eius mortem parati.*
16 Et diuise. *Propter quod corpus eius non fuit cognitum, nec honore regio sepultum, sicut dixi. Dan. 11.*
17 Per omnia Deus benedict. *Hoc dixerunt non zelo vindictę, sed iustitię diuinę, & in hoc terminatur epistola Iudę.*
18 Facturi, &c. *Hic ponitur conclusio Iudæorum, qui scripserunt Iudęis habitantibus in Aegypto tempore Demetrij intendentes eos inducere ad celebrationem purificationis templi: vt dictum est supra propter quod sic concludunt:* Facturi igitur. *i. nos celebraturi,* vicesimaquin. men. Casleu. *Idest, Nouembris.*

✠ Purifica-

MORALITER.

† Secundum autem est exhortatio ad obseruationem solemnitatis de datione ignis de cœlo tempore Neemię: de qua datione dicitur, quod orationem faciebant Sacerdotes, & sol qui prius erat in nubilo refulsit, & accensus est ignis magnus. Per solem istum significatur Dominus noster Iesus Christus, de quo dicitur Malach. 4. *Orietur vobis timentibus Deum sol iustitiæ.* Iste sol fuit in nubilo quandiu fuit in corpore mortali, sed postea refulsit, & maximè quando ad patris dexteram fuit assumptus: Per Sacerdotes orantes significantur Apostoli, & qui cum illis erant fideles, quibus orātibus Ghristus misit Spiritumsanctum in specie ignis super omnes in die Pentecostes: quo igne fuerunt illuminati intellectu scripturarum, & eloquentes effecti per donum linguarum, & sic ardentes in amore Christi, vt non timerent, sed magis gauderent pro ipso contumeliam pati. Et sic patet, quòd ignis iste fuit valde magnus virtute.

† *MORA-*

mẽsis Casleu purificationem templi, necessarium duximus 1
significare vobis, vt & vos quoque agatis diem Scœnophe- 2
giæ: & diem ignis qui datus est, quando Neemias ædificato 3 4
a templo, & altari obtulit sacrificia. † Nam cum in Persidem 5
ducerentur patres nostri, Sacerdotes, qui tunc Dei erãt cul- 6 7
tores, acceptum ignẽ de altari occultè absconderunt in val- 8
le, vbi erat puteus altus, & siccus, & in eo cõtutati sunt eum, 9 10
ita vt omnibus ignotus esset locus. Cum autem præterissent 11
anni multi, & placuit Deo vt mitteretur Neemias a rege Per
sidis, nepotes Sacerdotum illorum, qui absconderant, misit
ad requirendum ignem, & sicut narrauerunt nobis, nõ in-
uenerunt ignem, sed aquam crassam. Et iussit eos haurire, &
afferre sibi, & sacrificia, quæ imposita erant iussit Neemias
Sacerdos aspergi aqua ipsa, & ligna, & quæ erant superpo-
sita. Vtque hoc factum est, & tempus affuit, quo sol re-
fulsit, qui prius erat in nubilo, accẽsus est ignis magnus, ita 12
vt omnes mirarentur. Orationem autem faciebant omnes 13 14
Sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Ionatha in- 15
b choante, cęteris autem respondentibus. Et Neemiæ erat ora
tio hunc habens modum: Domine Deus omnium crea-
tor terribilis, & fortis, iustus, & misericors, qui solus es bo- 16
nus rex, solus præstans, solus iustus, & omnipotens, & 17 18
æternus, qui liberas Israel de omni malo, qui fecisti patres 19
electos, & sanctificasti eos, accipe sacrificium pro vni- 20 21
uerso populo tuo Israel, & custodi partem tuam, & san- 22
c ctifica. Congrega dispersionem nostram, libera eos, qui 23
seruiunt Gentibus, & contemptos, & abominatos respi-
ce, vt sciant gentes, quia tu es Deus noster. Affige oppri- 24
mente nos, & contumeliam facientes in superbia. † Consti-
tue populum tuum in loco sancto tuo, sicut dixit Moyses. 25 26

A se. Nos ergo quod incertum est derelinquentes, ad ea quæ certa canonicorum librorum attestatione esse manifestum est, calamum cõuertamus.

a *Cum in Persidem ducerentur patres, etc.* ✻ Ambr. (offic. 4.) Consideremus aliquid, quod in captiuitate gestum, summum tenuit honestatis decorem. Nullis enim aduersis honestas impeditur, quæ in his eminet, & magis præcellit quam in prosperis. Inter vincula itaque, inter arma, flã- B mas, seruitutem (q̃ liberis omni supplitio grauior est) inter pœnas morientium, excidia patriæ, viuorum formidinem, sanguinem peremptorũ, non excidit, cura honestatis maioribus nostris; sed inter euersæ patriæ cineres, & fauillas, in affectibus pijs resplenduit, & refulsit. Nam cum in Persidem ducerentur patres nostri, q tunc Dei omnipotentis cultores erãt, acceptum ignem de altari Sacerdotes Domini occultè in valle absconderunt. Erat illic velut patens puteus aquæ, secessu infrequens nec populari vsui patens, ab arbitris remoto loco: ibi obsignauerunt iudicio sacro pariter, ac si- C lentio ignem recon D ditum. Non illis studio fuit aurum defodere, argentũ abscondere, quod seruarẽt posteris suis: sed inter extrema suæ honestatis curã habentes, sacrum ignem seruandum putauerũt, ne eum vel impuri contaminarẽt, vel defunctorum sanguis extingueret, vel deformium ruinarũ aceruus aboleret, &c.

† i. q. i. sicut eunuchus.

b *Et Neemiæ erat oratio, &c.* ✻ Chrys. (Hom de oratio. Annæ.) Hic attende orationis vires, & cõditiones. Nam illa potissima est deprecatio, cum ab intimis voces ferũtur, hoc pręcipuè mentis est E exercitatæ non intentione vocis, sed animi feruore pręcationẽ absoluere. Sic orauit, & Moyses, (Exod. 32.) qui cum nihil voce resonaret, Deus tamen, *quid*, ait, *clamas ad me?*

c *Congrega dispersionem, &c.* ✻ Rup. (Libro 10. de vict. verbi Dei, cap. 19.) Vide quam subtiliter, quã moderatè, conueniat illos, & arguat vt legis præuaricatores. *Congrega*, inquit, *dispersos, &c.* (†. Deut. 38. d.) *Constitue populum in loco sancto tuo, &c.* Nimirum locum Dei sanctum Hierosolymis esse volentes: contra cuius electionem locus in Aegypto pręsumptus sanctus vtique esse non posset.

Sacerdotes F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Purificationem templi. *Sicut statuit Iudas, & fratres eius 4. cap. 1. lib.*

2 Necessar. *i. vtile.*

3 Duxi. signi. vo. *Amicis, & fratribus nostris.*

4 Vt & vos quoque aga. *Sicut & nos.*

5 Diem Scœno. *i. purificationis dictæ.*

6 Et diem ignis, qui datus est, quando Neemias ædificato, &c. *Hic consequenter ponitur inuitatio ad festum secundum. Circa quod primò ponitur festi ratio. Secũdò eius celebratio, ibi:* Orationem autem. *Tertiò eiusdem approbatio, ibi.* Vt verò manifestata. *Circa primum dicitur.* Et diem ignis qui datus est, i. *A Deo de cælo, similiter celebretis. Et subditur dationis tempus:* Quando Neemias. *De hoc tamen nulla fit mentio in Esdra, & Neemia. Et subditur dationis modus cum dicitur.*

7 Nam cum in Persidem, &c. *Iudæi verò de regno decem tribuum fuerũt ducti captiui in regnum Assyr. & Persidis, vt habetur 4. Reg. 18. a. Sed de illis non videtur hic scriptura loqui: sed de illis, & de regno Iudę, in quo erat templum, & isti translati fuerunt in Babylonem, propter quod dicunt aliqui, quod nomine Persidis hic intelligitur totum regnum Nabuchodonosor regis, sicut totum intelligitur per partem.*

Potest etiam aliter dici, quòd cum Nabuchodonosor contra Ierusalem venerunt multi de regno Persidis, qui habuerũt partem suam de captiuis, & sic duxerunt illos in Persidem.

8 Acceptum. *Holocaustorum.*

9 Absconderunt in valle. *s. Iosaphat, vt dicunt aliqui eò quòd est propinqua loco templi.*

10 Altus. *Idest, profundus.*

11 Et siccus & in eo, &c. *Idest, aqua carens. Cætera patent in litera vsque ibi.*

12 Accensus est ignis magnus, &c. *Non humanitus, sed diuinitus. Ideo subditur.*

13 Ita vt omnes mirarentur. *Non enim esset mirabile, si accensus fuisset ab homine.*

14 Orationem autem, &c. *Hic consequenter ponitur festi celebratio quantum ad eius initium, cum dicitur.* Oratio. *propter sacrificium, & dationem ignis ad eius consumptionem, sicut datus fuerat tempore Eliæ post aspersionem aquæ 3. Reg. 18.*

15 Ionatha inchoante, cæteris aut. &c. *Quia principalis erat inter cantores.*

16 Terribil. *Peccatoribus.*

17 Iustus. *Nam iustitia, & misericordia relucent in omnibus Dei operibus.*

18 Qui solus es bonus rex. *Per essentiam, alij verò per participationem tantum.*

19 Solus præstans. *Scilicet beneficia, nam alij pręstant nisi virtute diuina.*

20 Qui feci. *Scilicet Abraham, Isaac, & Iacob, quos elegisti per tuam misericordiam.*

21 Et sanctificasti eos, &c. *Per tuam gratiam.*

22 Et custodi partem tuam, &c. *Idest, populum Israel, qui in pluribus locis veteris testamenti dicitur pars, & hæreditas Domini.*

23 Congrega. *Non enim redierant omnes de Babylone, & in alijs regnis multi erant dispersi.*

24 Affige opprimentes nos. *Hoc dixit Neemias non zelo vindictę, sed iustitię.*

25 Constitue popul. *i. in Ierusalem, & Iudęa.*

26 Sicut dixit Moyses. *Deut. 30. Si ad cardines cæli fueris dissipatus, inde retrahet te Dominus Deus tuus.*

✻ Cum

a *Sacerdotes autem psallebant,&c.* * Hilarius. Quatuor genera orationũ Apostolus esse significat ad Timotheũ scribens,quæ complectitur hęc oratio. Exoro primò omnium fieri precationes,orationes, gratiarũ actiones, postulationes. Humilitatis nostræ est deprecari,magnificentię Dei est orari, fidei est postulare, confessionis & laudis est gratulari. * Amb. Neemias secum deduxit illorum Sacerdotũ nepotes, qui profecturi de patrio solo,sacrum (ne periret) ignem absconderãt. B Venientes autem, vt patrum sermone est proditum,non inuenerunt ignem, D sed aquã crassam, &c. Orabat Neemias psallebant Sacerdotes hymnum Deo,&c.

In Ps. 140.

† r.q.r. sicut eunuchus. Lib. 3. offic. cap. 14.

A a Sacerdotes autem psallebant hymnos, vsquequo consumptum esset sacrificium. Cum autem consumptum esset sacri 1
ficium, ex residua aqua Neemias iussit lapides maiores per- 2
fundi. Quod vt factum est,ex eis flamma accensa est,sed ex 3 4
lumine quod refulsit ab altari consumpta est. Vt verò mani 5
festata est res,renuntiatum est regi Persarum,quòd in loco, 6
in quo ignem absconderant hi,qui translati fuerãt Sacerdotes,aqua apparuit,de qua Neemias, & qui cum eo erant purificauerunt sacrificia. Considerans autem rex,& rẽ diligen- 7
ter examinans, fecit ei templum, vt probaret quod factum 8 9
erat. Et cum probasset, Sacerdotib. donauit multa bona, & 10
alia, atque alia munera, & accipiens manu sua tribuebat 11 12
b eis. † Appellauit autem Neemias hunc locum Nepthar, 13
quod interpretatur purificatio. Vocatur autem apud plu- 14 15
res Nephi.

b *Appellauit autem Neemias, &c.* * Rupertus. Diem illũ, siue sacrificium illud appellauit Neemias, Nepthar, qđ interpretatur, Purificatio,quæ alia,vel alterius rationis erat,quam Purificatio mẽsis Casleu,de qua supra diximus, quam appellabant purificationem tẽpli. Istam verò diẽ ignis, qui videlicet dies, cuius mensis quotus fuerit,non oportuit illis annuntiari,quia sciebãt, & olim celebrauerant.

Lib. de vict. verbi Dei.

E

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Cum autem consum. *Per ignem cælitus datum; erat enim oblatum in holocaustum,quod incendebatur totaliter ad honorem diuinum.*

2 Ex residua. *Quę non fuerat aspersa super sacrificia,& ligna.*

3 Neemias. *s. lapides laterales altaris.*

4 Ex eis flam. *Similiter diuinitus.*

5 Sed ex lum. *Quia maior flamma consumit minorem.*

6 Vt verò,&c. *Hic consequenter ponitur dictæ celebrationis approbatio,cum dicitur.* Vt verò. *i. dicta consumptio sacrificiorum per ignem cælitus datum.*

7 Considerans, &c. *Hoc non erat factum humanum, sed diuinum.*

8 Et rem. *Ne forte fuisset ibi aliquid fictitium.*

9 Fecit ei tem. *Si accipiatur hic factio propriè,iste rex fuit Darius,cuius anno 6. consummatum est templum secundum 1. Esd. 6. & hoc consonat dictis Hebræorum, qui inter Cyrum, & hunc Darium ponunt tantum duos reges, s. Cambysem, & Assuerum, vt dictum fuit 1. Esd. & 9. Dan. Nec obuiat,quod alibi dicitur rex iste Artaxerxes: quia secundum Hebręos illo tempore omnes reges Persarum* C *nomine regni vocabantur Artaxerxes,& cum hoc habebant nomen proprium personæ: vt Cyrus, Cambyses, & huiusmodi, sicut reges Romani dicuntur Cæsares nomine cõmuni,& cũ hoc habent nomen personale, vt Iulius, Augustus, Tyberius,&c. Secundum alios historiographos, Neemias fuit missus post templi consummationem,& secundum hoc, factio accipitur large,cum dicitur:* Fecit. *i. factum decorauit, & honorauit. Non enim potest dici,quòd rex in Perside fecerit templum Sacerdoti Neemiæ; nam extra Ierusalem non erat licitum Iudæis templum erigere,seu sacrificare, propter quod Neemias, qui sanctus erat, hoc non sustinuißet.*

10 Vt probaret. *i. vt facto approbaret, tanquam verum dictum miraculum in Ierusalem factum.*

11 Et cum prob. *i. approbasset.*

12 Sacerd. *Per ducem nomine ipsius Iudæam regentem.*

13 Et Accip. ma. sua. *i. non solum per prædictum ducem dedit eis munera, sed etiam in persona propria, quod tripliciter potest intelligi. Vno modo veniendo in Ierusalem ex deuotione; Alio modo per se metipsum disponendo in Perside dona Sacerdotibus in Ierusalem transmittenda; Tertio modo, quia ciuitate reædificata Neemias Sacerdos rediit ad regem, & cum eo aliqui alii Sacerdotes,quibus manu propria dona dedit.*

14 Appellauit autem Neemias hunc locum. *i. festum in hoc loco notatum.* F

15 Nepthar: quod interpretatur purificatio. *Et idem significat Nephi: Idem enim Idioma variatur secundum diuersas partes terræ: sicut Idioma Gallicum Parisiis, & in Picardia aliter pronuntiatur.*

CAP. II.

a I *Nuenitur autem in descriptionib. Ierem. &c.* * Rup. a Narrationibus tam veris, locum electum,templum sanctum, atque legitimum decertantes non potuisse illos habere in terra Aegypti, sed haberi in Hierosolymis, non nihil sibi deesse sentiebant: quia videlicet tabernaculũ, & arcam, & altare incensi, quòd fecit Moyses non habebant. Profectò æmulis ipsorum Iudæis, habentibus in Aegypto templum, videbatur quod gloria translata fuisset a Hierosolymis, qm̃ non haberent illa insignia, super isto quasi glorię detrimento, consolantur seipsos sic inferendo: *Inuenitur autem in descriptionibus,&c.* Consolatio hæc oportuna tunc extitit; magnam pro Dei legitimo templo, quod erat Hierosolymis, superexaltans coronã spei, ne vel propter hoc, quod non habebat tabernaculum, & arcam, & altare incensi, videretur Aegyptio templo non posse præferri.

Libro 10. de vict. verbi Dei, cap. 20.

Ibi. c.

CAP. II.

INuenitur autem in descriptionibus Ieremiæ 1
prophetæ, quòd iussit eos ignem accipere,
qui transmigrabant, vt significatum est, & vt
mandauit transmigratis. Et dedit illis legem, 2
ne obliuiscerentur præcepta Domini, & vt
non exerrarent mentibus, videntes simulachra aurea, &
argentea, & ornamenta eorum. Et alia huiusmodi dicens, hortabatur ne legem amouerent a corde suo. Erat 3
autem in ipsa scriptura, quomodo Tabernaculum, & 4

Et

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

* INuenitur,&c. *Posita inuitatione ad obseruantiam duplicis festi,& hoc per verba; hic consequenter ponitur inuitatio ad idem per Prophetarum dicta. Et diuiditur in duas partes, s. in partem principalem,& incidentalem,quæ incipit,ibi: Et qualiter construes. Prima in duas, quia inducit primò ad secundum festum, vt continuentur dicta attendis. Secundò ad primum,ibi: Similiter,& Salomon. Circa primum primò ponuntur Ieremię dicta,cum dicitur.*

Diuisio.

1 Inuenitur autem, &c. *Istas descriptiones non habebamus, nec etiam Hebræi.*

2 Et vt mandauit,&c. *Hoc benè habetur in epistola, quæ denominatur a Baruch,eò quòd fuit eius scriptor,& portitor; tamen tenetur commmuniter,quòd Ieremias fuit eius auctor.*

3 Erat autem, &c. *Scilicet, descriptionum prædictarum,quas non habemus.*

4 Quomodo tabernaculum. *Quæ fecit Beseleel in deserto, Exod. 36.*

* Iussit

Arcam iussit propheta diuino responso ad se facto comi- 1
tari secum, vsquequo exijt in montem † in quo Moyses 2
a ascendit, & vidit Dei hæreditatem. Et veniens ibi Ieremias, 3 4
inuenit locum speluncæ, & tabernaculum, & arcã, & altare 5
incensi intulit illuc, & ostium obstruxit. Et accesserunt qui- 6
dam simul, qui sequebantur, vt notarent sibi locum, & non
potuerunt inuenire. Vt autem cognouit Ieremias: culpans
illos dixit, quòd ignotus erit locus donec congreget Deus 7
congregationem populi, & propitius fiat. Et tunc Dominus 8
ostendet hęc, & apparebit maiestas Domini, & nubes erit si
cut & Moysi manifestabatur: † & sicut cùm Salomon pe- 9
tijt, vt locus sanctificaretur magno Deo manifestabat hęc. 10
Magnificè etenim sapientiam tractabat, & vt sapientiam 11
habens obtulit sacrificiũ dedicationis, & consummationis
templi, Sicut & Moyses orabat ad Dominum, & descendit 12
ignis de cęlo, & consumpsit holocaustum, sicut & Salomon 13
orauit, & descendit ignis de cęlo, & consumpsit holocaustũ.
Et dixit Moyses eò quòd non sit comestum, quod erat pro 14
peccato, & consumptum est. † Similiter & Salomon octo 15
diebus celebrauit dedicationem. Inferebantur autem in de- 16
scriptionibus, & commentarijs Neemiæ hæc eadẽ: & qua- 17
liter construens bibliothecam congregauit de regionibus
libros, & prophetarum, & Dauid, & epistolas regum, & de
donarijs. Similiter autẽ & Iudas ea, quæ didicerat per bel- 18
lũ quod nobis acciderat congregauit omnia, & sunt apud
nos. Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis.
Acturi itaq; purificationem scripsimus vobis: Bene ergo 19 20
facietis, si egeritis hos dies. Deus autem qui liberauit popu- 21

A a *Et veniens ibi Ieremias inuenit locũ, &c.* [Synopsi.] Doroteus Cypr. Episc. Hic propheta antequam caperetur templũ Arcam legalem, & quæ in ea erãt abripuit, & in petram quãdam abdi fecit, dixitque adstantibus: Profectus est Dominus Sinai in cęlum; Et iterum, Veniet legislator ex Sion cũ potentia, & signũ aduentus ipsius erit vobis, quando vniuersæ gentes lignũ adorabunt. Dixit etiam, Arcam illã nemo eripiet, præter Aaronem: & tabulas in illa reconditas nemo introspiciet, siue sacerdotum [..2.7.] B siue prophetarum, præter Moysen electum Dei. Et in die resurrectionis Arca primũ resurget, & ex petra prodibit, poneturque in montem Sina, & cõgregabuntur ad eam omnes sancti expectantes Dominum, & fugantes inimicum occident eũ venientem ad hanc petram, &c. *Eadem prorsus habet Epiphanius, lib. de prophetarum vita, & interitu. Attingit & strictim Theophylactus. Com. in 9. cap. epist. ad Hebræos, &c.*

[..b. offic. ..4.] ✻ Ambrosi. Vt cognouit Ieremias ꝙ affectassent Iudæi notare locum, dixit: Ignotus erit locus, donec congreget Deus

D Deus congregationem populi, & pro- [† Deut.34.a.] pitius fiat. Tũc Deus ostendet hęc, & apparebit maiestas Dñi. Congregationem porrò populi nũc tenemus, propitiationẽ Domini Dei nostri agnoscimus, quã propitiator operatus est passione. Arbitror, ꝙ nec ignem istum possimus ignorare, cũ legerimus, qꝫ [2.Reg.8.g.] baptizat Dominus Iesus in Spiritu sancto, & igni. Ille ignis typus Spiritus sancti fuit, qui descensurus erat post Dñi ascensionem, & remissurus peccata omniũ qqua E si ignis inflammat animum, ac mentem fidelem, &c.

[Lib. 1. hist. Iudaic. c. 17.] ✻ Iosephus Heb. In templo reparato post captiuitatem Babyl. arca nõ aderat, quia abstulerat eam Ieremias propheta, vna cũ omnibus cortinis, quas fecerat Moyses seruus Domini in deserto, & posuit eas in monte Nebo, vbi inuenit speluncam, in cuius concauitate posuit eas. Cumq; sequerẽtur Sacerdotes qui fuerũt in diebus illis, prophetã, vt aduerterãt locũ, respiciẽs Ieremias post se, & vidẽs eos, iratus iurauit dicens: Nõ sciet homo, neq; cognoscet locus, donec venero ego, & Elias famul⁹ Dñi, &c.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Iussit prophe. *Scilicet Ieremias.*

2 Diuino responso &c. *Ideſt, ex diuino mandato.*

3 Comitari secum. *Per aliquos, qui portabant ista.*

C 4 Vsquequo exijt in. *Scilicet Nebo in verticem Phasga, vt habetur Deuteron. vlti.*

5 Inuenit locum spelun. *Non à casu, sed ex diuina ostensione secundum istam scripturam.*

6 Et ostium. *Ideſt, introitum illius speluncæ incognoscibilem sua oratione reddidit. Ideò subditur:* Et accesserunt quidam.

7 Ignotus erit. *Hanc autem congregationem, & propitiationem expectant Iudæi futuram in aduentu Messiæ, & nos intelligimus esse factam in aduentu Christi, secundum quòd dicitur Ioan. 11. g. quod Caiphas cum esset pontifex anni illius prophetauit, quia Iesus erat moriturus pro Gente: & non tantum pro Gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.*

8 Et tunc Dominns. *Cum igitur ista non sit ostensa in aduentu Christi, quia secundum Hebræos à tempore captiuitatis Babylonicæ vsque nunc, habita non fuit Arca Domini, propter hoc locus iste videtur aliquibus falsus, vel saltem dubius, posset tamen ad hoc dici, quòd prædicta apparebunt in fine mundi in conuersione Iudæorum ad fidem Christi. Sed hoc videtur esse contra dictum Iere. cap. 3. Et non dicent vltrà Arca Domini. neque ascendet super cor, neque fiet vltrà. Item quod hic dicitur de absconsione Arcæ, & altaris incensi per Ieremiam, non habet magnam apparentiam, quia Ieremias in carcere fuit clausus vsque ad diem captionis Ierusalem per Chaldæos, vt patet Iere. 37. & 38. & sicut ante captionem ciuitatis ista non fecit, nec potest captionem vt videtur: quia capta ciuitate statim Chaldæi omnia pretiosa non solum aurea, & argentea. sed etiam ærea confregerunt, & totum rapuerunt, & asportauerunt. 4. Reg. 25. & Iere. vlt. propter quod non videtur verisimile, quòd Ieremiæ dimiserint Arcam Domini, & altare incensi, quæ erant de auro purissimo, vt habetur in Exod. igitur propter ista, & alia supradicta de morte Antiochi à tempore Demetrij, quæ cum difficultate magna pos*

sunt

sunt cum alijs scripturæ locis concordari, vt patet ex supradictis, Liber iste secundus, & maximè quantum ad præfationem reputatur à multis multum Apocryphus. Istud tamen maiorum iudicio derelinquo.

F 9 Et sicut cum. *Hic consequenter inducuntur ad propositum dicta Salomonis, & Moysi, cùm dicitur:* Et sicut. *2. Paral. 9. & 3. Reg. 8.*

10 Manifestabat hæc. *Scilicet nubes implens domum Domini. 3. Reg. 8. & 2. Paral. 5.*

11 Et vt sapientiam habens obtulit sacrificium dedicationis. *Post dedicationem. 3. Reg. 8.*

12 Sicut & Moyses orabat ad Dominum, & descendit ignis de &c. *Leuitic. 9.*

13 Sicut & Salomon. *2. Paral. 7.*

14 Et dixit Moyses eo. *Hoc habetur Leuitici. 10. vbi dicitur quòd Moyses increpauit Eleazar, & Ithamar, eò quòd hostiam pro peccato non comederant, sed inuenit eam exustam, & ideò cum dicitur hic.* Et dixit. *Subintelligendum est increpationes contra Aaron, & filios eius,*

15 Similiter. *Hic inducit ad primum festum, scilicet dedicationis per Iudam, & fratres eius institutum, per factum Salomonis, & dicta Neemiæ, cum dicitur:* Similiter, &c.

16 Inferebantur &c. *Quos non habemus, nec etiam Hebræi.*

17 Et qualiter. *Hic additur incidenter de libris conscriptis, & congregatis tempore Neemiæ: nam illo tempore Esdras sacerdos reparauit libros veteris testamenti, qui fuerant combusti per Chaldęos.*

18 Similiter, &c. *Ex quo videtur, quòd eius tempore, & etiam autoritate, fuerunt eius facta & fratrum suorum descripta.*

19 Acturi. *Hic vltimò ponitur. intenta conclusio, scilicet inductio Iudęorum habitantium in Aegypto ad celebrationem duorum festorum prędictorum, de quibus dicitur.*

20 Bene ergo. *Eos solennizantes, & vt hoc libentius faciant, dãt eis spẽ de diuinis beneficijs amplioribus obtinendis, cùm dicitur.*

21 Deus autem, &c. *Dans eis plenã libertatẽ tempore Simonis*

✻ *filij Matathię vt*

A lum ſuum & reddidit hæreditatem omnibus 1
& regnum, & Sacerdotium & ſanctificationẽ, 2
ſicut promiſit in lege, ſperamus quòd citò no- 3 4
ſtri miſerebitur, & congregabit de ſub cęlo 5
in locum ſanctum. Eripuit enim nos de ma- 6
gnis periculis,& locum purgauit. De Iuda ve- 7 8
rò Machabæo, & fratribus eius, & de templi 9
magni purificatione, & de Aræ dedicatione: 10
ſed & de prælijs,quæ pertinent ad Antiochum
nobilem,& filium eius Eupatorem, & de illu- 11
minationibus, quæ de cęlo factæ ſunt ad eos,
qui pro Iudæis fortiter fecerunt.ita vt vniuer-
ſam regionem,cum pauci eſſent, vindicarent, 12
& barbaram multitudinem fugarent, & fa- 13
moſiſſimum in toto orbe templum recupe-
B rarent, & ciuitatem liberarent, vt leges quæ 14
abolitæ erant reſtituerentur Domino cũ om- 15
ni tranquillitate propitio facto illis. Itemque 16 17
ab Iaſone Cyrenæo quinque libris compre-
henſa tentauimus nos vno volumine breuia- 18
re. Conſiderantes enim multitudinem libro- 19 20
rum, & difficultatem volentibus aggredi nar-
rationes hiſtoriarum propter multitudinem
rerum, curauimus volentibus quidem legere,
vt eſſet animi oblectatio, ſtudioſis verò, vt fa- D
cilius poſſint memoriæ commendare, omni-
bus autem legentibus vtilitas conferatur. Et
nobis quidem ipſis, qui opus hoc breuiandi
cauſa ſuſcepimus, non facilem laborem, imò
verò negotium plenum vigiliarum, & ſudoris
aſſumpſimus.Sicut hi,qui præparant cõuiuiũ,
& quærunt aliorum voluntati parere, propter
multorum gratiam libenter laborem ſuſtine-
21 mus:veritatem quidem de ſingulis auctoribus
22 concedentes: ipſi autem ſecundum datam for-
23 mam breuitati ſtudentes.Sicut enim nouæ do-
24 25 mus architecto de vniuerſa ſtructura curandũ
26 eſt, ei verò qui pingere curat,quæ apta ſunt ad
ornatum exquirenda ſunt, ita æſtimãdum eſt
27 28 & in nobis. Etenim intellectum colligere, &
ordinare ſermonem, & curioſius partes ſingu- E
las quaſque diſquirere, hiſtoriæ congruit au-
29 ctoritati: breuitatem verò dictionis ſectari,&
30 executiones rerum vitare breuianti conceden-
31 32 dum eſt Hinc igitur narrationem incipiemus
33 de præfatione tantum dixiſſe ſufficiat.Stultum
etenim eſt ante hiſtoriam effluere, in ipſa au-
tem hiſtoria ſuccingi.

NICOLAVS DE LYRA.

* *filij Matathiæ vt dictum eſt ſupra lib. 1. cap. 13. quo tempore iſti videntur ſcripſiſſe Iudæis commorantibus in Aegypto, vt dictum eſt cap. præceden.*

C 1 Et reddidit hęreditatem. *Scilicet habitantibus in Iudæa, nam habita pace quilibet poterat habitare in hæreditate ſua.*

2 Et regnum. *ideſt, locum regni, qui eſt Ieruſalem, vel per regnum intelligitur regimen populi, quod habuerunt ſucceſſiuè fratres Machabæi, ſimiliter cũ ſacerdotio. Non enim poteſt, dici, quòd tũc habuerunt regnum propriè, nam à captione regis Sedechiæ nullus fuit rex de Iudæis vſque ad Ariſtobolum nepotem Simonis prædicti, qui poſt captiuitatem Babylonicam primus ſibi impoſuit diadema regni, vt dicit Ioſephus lib. 13.*

3 Et ſanctificationem, *Ideſt. templum, & Dei cultum.*

4 Sicut promiſit, &c. *Deut. 30. a. Si ad cardines cæli fueris diſſipatus, inde retrahet te Dominus Deus, &c.*

5 Speramus. *Ex hac promiſſione.*

6 Quod cito, &c. *Maiora bona tribuendo.*

7 Et congregabit de ſub cœlo in locum, &c. *Vos, & alios Iudæos, qui eſtis diſperſi per mundum: & hoc impletum fuit per Chriſtum, quia ſecundum quod dicitur Ioan. 11. g.* Chriſtus paſſus

Ioan. 11. eſt, vt filios Dei qui diſperſi erant, congregaret in vnum: *ideſt, in vnam Eccleſiam charitate vnitam: Iſti vero intelligebãt de congregatione corporali Iudæorum in Ieruſalem, & Iudæa, ſicut & Iudæi moderni expectant hoc fieri in aduentu Meſſiæ: Intentio tamẽ legis, & prophętarũ, eſt de congregatione fidelium fienda per Chriſtum & de ſpirituali congregatione, quæ iam partim impleta eſt modo dicto, & perfectius implebitur cica finem mundi, quando omnes gentes conuertentur ad fidem Chriſti.*

8 Eripuit enim. *Vt patet ex proceſſu primi libri.*

9 Et loc. *Vt habetur ſupra primo libro cap. 4.*

Diuiſio. 10 De Iuda. *Præmiſſa inuitatione ad obſeruantiam duplicis feſti, hic compendioſè ponitur proceſſus huius libri ſecundi: Et diuiditur in tres partes, quia primò tangitur breuiter eius materia, ſecundò ſcribentium ratio motiua, ibi:* Conſiderantes enim. *Tertiò ſcribendi modus, & forma, ibi:* Veritatem quidem. *Prima pars patet ex dictis in primò libro vſque ibi.*

11 Et de illumin. *Ideſt, diuinis reuelationibus, & Angelicis apparitionibus, quæ in hoc ſecundo libro magis explicantur, vt patebit locis ſuis proſequendo.*

12 Cum pauci. *Malos puniendo.*

13 Et barbaram. *Iudæi enim barbaros reputabant omnes, qui non erant de lege ſua.*

14 Vt leges quæ. *Per edictum regis Antiochi, vt patet. 1. c. primi lib.*

15 Reſtituerunt. *Per Iudam Machabæum, & ſocios eius.*

16 Domino.

16 Domino. *Ideſt, hęc non fuerunt facta virtute humana, ſed diuina,*

17 Itemque ab. *Quia ſcripſit diffusè Iudę, & ſociorum eius facta.*

18 Tentauimus. *Ex quo videtur, quòd fuerint plures in hac compilatione.*

F 19 Vno volu. *Scilicet in hoc ſecundo libro, qui eſt ſatis breuis.*

20 Conſiderantes. *Hi conſequenter deſcribitur ſcribentium motiua ratio, quę eſt vtilitas legentium, qui gaudent breuitate, & ideò deſcripta breuiter, legunt libentius, & memorię commedant melius: propter quòd iſti, ſi plures fuerint, laborem abbreuiandi ſumpſerunt, & idem fuit motiuum, ſi vnus tantum abbreuiauit, & ex his dictis patet litera.*

21 Veritatem. *Hic conſequenter ponitur ſcribendi modus, & forma, cùm dicitur:* Veritatem quidem de ſingulis auctoribus concedentes. *Ideſt, concedimus vera eſſe, quæ ſcripſerunt alij diffusè.*

22 Ipſi autem. *Ideſt, nos.*

23 Secundum datam. *Quam breuitatis formam explicat per exemplum, dicens.*

24 Sicut enim. *Ideſt, principali artifici.*

25 De vniuerſa ſtructura curandum. *Scilicet de diſpoſitione fundamenti, parietum, & tecti.*

26 Ei verò qui pingere curat, &c. *Nam ad eum non pertinet factio domus ſed eius ornatus.*

27 Ita æſtimandum eſt & in nobis, &c. *Qui non habemus hiſtoriam ſcribere, ſed iam ſcriptam ab aliis abbreuiare, & ideo ſubdit opus hiſtoriographi, cùm dicitur.*

28 Etenim intellectum colligere, & ordi. &c. *Et ſimiliter ſubdit officium abbreuiantis hiſtoriographi dicta, cùm dicitur.*

29 Breuitatem verò. *Ideſt, ſententiam longam in breuibus verbis colligere.*

30 Et executiones. *Scilicet geſtarum.*

31 Vitare. *Quando faciunt magnam digreſſionem à principali intentione.* Breui. &c.

32 Hinc igitur. *Scilicet in principio ſeq. cap.* De præfat. tãtum dixiſſe ſufficiat.

33 Stultum etenim. *Videtur autem quod iſte, vel iſti, ſi plures fuerint, confiteantur ſuam ſtultitiam, quia multa poſita ſunt hic ante narrationem reſpectu ſequentium. Dicendum quo pręfatio propriè dicitur, illud quod narrationi, vel executioni pręmittitur per modum prologi, in quo breuiter continetur materia libri: & hoc incipit ab illo loco. De Iuda verò Machabęo &c. vbi ſatis breuiter tangitur materia libri, breuiandi cauſa, & ſcribendi forma, vt dictum eſt. Quod autem ponitur de inuitatione ad duorum feſtorum obſeruantiam, non propriè pertinet ad huius libri pręfationem, ſed magis eſt aliquid adiunctum, vt pręambulum ſicut dictum eſt ſupra.*

* NICO-

CAP. III.

a I Gitur cùm sancta ciuitas habitaretur in om 1
ni pace, leges etiam adhuc optimè custodi- 2
rentur propter Oniæ pontificis pietatem, & 3
an imos odio habentes mala: fiebat vt & ipsi 4 5
reges, & principes locum summo honore di 6
gnum ducerent, & templum maximis muneribus illustra 7 8
rent, ita vt Seleucus Asiæ rex de redditibus suis prçstaret 9
b oés sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinêtes. Si- 10
mon autem de tribu Beniamin præpositus templi con- 11
stitutus contendebat, obsistente sibi principe sacerdo- 12
tum, iniquum aliquid in ciuitate moliri. Sed cùm vincere 13 14

CAP. III.

A a I *Gitur cum, &c.* Chrysostomus. Vbique pacem peti- ad mus: nihil enim illi adæquari potest In Ecclesijs pacem, in precationibus, in supplicationibus, in præfationibus, & semel, atque iterum, & tertiò, & sæpè, eandem, qui Ecclesiæ præest impertit dicens: Pax vobis. Quamobrem? Quoniam ipsa mater est bonorũ omnium, ipsa causa est, & materia gaudij. Tantum bonum est pax, vt filij Dei vocẽtur, qui ipsam efficiunt.

19. ciu. c.13. * Augustin. Tantum est pacis bonũ, vt etiam in rebus terrenis nihil gratius soleat audiri, ni- B hil desiderabilius cõcupisci, nihil melius inueniri.

Idem. Nemo est, qui pacem habere nolit, qui bella faciunt vincere volunt, vt pacem gloriosam habeant: qui pacem turbant, non eam oderunt, sed eam volunt commutari. Latrones, vt tutius infesti sint paci cæterorum, pacem volunt habere sociorum. Et sæuissimæ feræ genus proprium quadam pace custodiunt coeundo, gignendo, pariendo, fœtus fouendo, &c.

b *Simon autem de tribu Beniamin, &c.* Iosephus Heb. Abierunt quidam nebulones, impij, & filij Belial de populo nostro ad Seleucum, dixeruntque: En venimus ad te, vt ostẽdamus tibi diuitias templi Ierosolymitani. Siquidem argenti, auri, & lapidum pretiosorum, qui sunt in eo, nõ est finis. Et certè hæc omnia supramodum decorare possent palatium regis Seleuci, &c.

Igitur quia varij sub diuersis regibus erant Pontifices, necessarium iudicauimus iuxtà narrationem historiographorum nomina recitare illorum Pontificum, qui C pontificatum regum temporibus habuerunt, necnon & eorum qui post captiuitatem Babyloniæ in gente Iudæa D fuerunt, vt eo clarior appareat historiæ veritas. Primus siquidem Sadoch Pontifex fuit templi, quod Salomon ædificauit. Post eum verò Achimaas filius in eius honorem successit, post hunc autem Ioram, & post eum Auxieramus. Deinde Nideas, post Nideam verò Sudeas, post hunc Hilus, Hilo verò successit: Ioathã, cui rursus Vrias, Vriæ vero Nerias, post Neriam autem Odeas fuit, post hũc vero Sellum deinde Helchias, post hunc Zara, & post hunc fuit Iosedech, qui captiuus in Babyloniam deductus est. Isti siquidem omnes in Pontificatum filij patribus per ordinem successerunt. E

Post Iosedech aũt filius eius Iesus sacerdotiũ accepit, Sub quo templum reædificatum est, & post hunc Ioachim filius eius. Defuncto autem & hoc, Ioannes filius eius honorem suscepit; finiente vero vitam Ioanne, succedit primatui Sacerdotum filius eius Iaddus, sub quo Alexander rex Macedo Ierosolimam venit. Post quem Onias filius eius clarus habetur, post hunc Simon filius eius, cui cognomentum iustus fuit, propter sollicitam in Deum religionem, & in ciues suos pronam clementiam. Deinde Iudæorum Pontifex Eleazarus frater Simonis suscepit templi ministerium, filio Simonis Onia paruò admodum derelicto, qui Eleazarus Ptolemęo Philadelpho petente septuaginta interpretes ad interpretandum legem diuinam transmisit. Post Eleazarum autem auunculus eius Manasses accepit sacerdotium, post Manassem vero Iudæorum pontifex Onias Simonis iusti filius clarus habetur, qui consueta Ptolemæo regni tributa non reddens ad iram eũ impulit. Verũ Iosephus vir inter suos nobilis F legatus

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

* I Gitur Cum, &c. *Sicut patet ex prædictis in libro secundo tangitur breuiter liberatio Iudæorum ab afflictionibus per Iudam Machabæum, & socios eius. In quo etiam aliqua ponuntur, quæ superius in primo lib. sunt omissa. Sciendum etiam, quòd historiographi communiter incipiunt ab aliquo præcedenti historiam, quam intendunt principaliter describere, vt sic conuenientius descendant ad suum propositum: & ideò verisimile est, quòd Iason Cyreneus, qui historiam Iudæ, & sociorum eius scripsit diffusè, incepit à tempore Pontificis Oniæ: & eodem modo liber iste, qui est abbreuiatio illius historiæ: vt dictum est, incipit simili modo. Propter quod in duas partes diuiditur: quia primò ponitur quædam liberatio templi tempore Oniæ, secundò subditur liberatio templi, & populi facta tempore Iudæ, cap. seq. ibi:* Sed post Seleuci. *Circa primum sciendum, quòd opposita iuxtà se posita magis elucescunt: & ideo primò ponitur templi veneratio præcedens, secundò eius conculcatio sequens, ibi:* Simon autem *Circa primum dicitur.*

1 Igitur cum sancta ciui. *Scilicet Ierusalem. Quę dicitur sancta, eo quod ibi vigebat cultus diuinus.*

2 Habitaretur in omni pace. *Sub tributo tamen regnũ Syrię.*

3 Leges etiam. *Scilicet datę Moysi.*

4 Adhuc optimè. *Nam à reditu captiuitatis Babylonicæ vsque ad tempus Antiochi Epiphanis non leguntur Iudęi, ad idololatriam, seu ritum Gentilium declinasse.*

5 Propter Oniæ pontificis pietatem. *Idest, diligentiam in diuino cultu, nam secundum Tullium pietas est cultus soli Deo debitus. Quod autem in aliquibus libris pręmittitur, dipositionem, non est de textu, nec in libris correctis.*

6 Et animos. *Scilicet aliorum Onię adhęrentium.*

7 Fiebat vt & ipsi reges. & princ. loc. *in Ierusalem ad diuinum cultum electum.*

8 Summo honore dignum. *In ea ędificatum.*

9 Maximis muneribus illustrarent, *Ita quod non solum honorabant verbo, sed etiam facto. Et ponitur exemplum cùm dicitur.*

10 Ita vt Seleucus. *Iste fuit filius Antiochi magni. & ei successit in regno, sicut ostensum est in principio primi libri.*

11 Simon. *Hic consequenter describitur ipsius templi conculcatio: Cuius primò ponitur occasio, & secundò subditur executio ibi:* Cùm que retulisset. *Circa primum dicitur:* Simon. *Quantum ad res exteriores, quia non fuit Sacerdos, cùm esset de tribu Beniamin.* Diuisio.

12 Contendebat. *Scilicet Onia,*

13 Iniquum. *Idest, cùm difficultate aliquid attẽtare. Et dicitur à multis vnde etiam infra 4. cap. dicitur, quòd amici huius Simonis sub alis ipsius homicidia perpetrabant.*

14 Sed cum vin. *Per se, & suos cogitauit hoc facere per regiam potestatem: ideò subditur.*

✻ Venit ad

MORALITER.

† 1 *Igitur cum sancta ciuitas.* Per hoc patet, quod Sacerdotum bona conuersatio, & deuota diuinorum celebratio principes inducit ad Dei reuerentiam, & honorem ecclesiæ, & diuini cultus ampliationem.

11 *Simon autem de tribu Beniamin, &c.* Per istum qui persuasit spoliare templum, significantur illi, qui persuadent tyrannis Ecclesias spoliare. Per regem qui ad hoc misit Heliodorum, significatur præcipiens hoc fieri. Per Heliodorum executor huius mali. Per Oniam vero Pontificẽ significatur bonus Prælatus, qui quantum potest conseruat Ecclesiæ libertatem. Per equitem vero armis aureis adornatum, significatur Christus tutor Ecclesiæ suæ, & defensor, sicut dicitur Apoc. 6. a. *Ecce equus albus, & qui sedebat super eum habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit vincens vt vinceret.* Per hoc autem quod Heliodori priores calces elisit & in terram deiecit, significatur quòd Christus damnificantes Ecclesiam, & ei inferentes contumeliam punit grauiter in hoc sęculo, vel grauius in futuro. Per duos iuuenes ipsum Heliodorum flagellantes, significatur virtus angelica fortiter, & prouidè exequens mandata diuina. Per hoc autẽ, quod Dominus ad preces Oniæ Heliodorum liberauit à morte, significatur quod ad prælati deuoti deprecationem peccantes liberat non solum à malo temporali, sed etiam spirituali, vnde subditur, quod Heliodorus hostia [illegible] eo oblata testabatur omnibus ea quę sub oculis suis viderat opera magna Dei.

MORA-

Oniam nõ posset, venit ad Apollonium Tharsęæ filiũ, qui 1
eo tempore erat dux Cęlesyrię & Phœnicis, & nunciauit ei 2
pecunijs innumerabilibus plenum esse ęrarium Ierosoly-
mis, & cõmunes copias immensas esse, quę non pertinẽt 3
ad rationem sacrificiorũ, esse autem possibile sub potestate 4 5
regis cadere vniuersa. Cumq; retulisset ad regem Apollo- 6
nius de pecunijs, quę delatę erant, ille accitum Heliodorũ,
qui erat super negotia eius, misit cũ mandatis, vt prędictã
pecuniam transportaret. Statimq; Heliodorus iter est ag- 7
gressus, specie quidem quasi per Cœlesyriam, et Phęnicem 8
ciuitates esset peragraturus, re autem vera regis propositũ 9
a perfecturus. Sed cùm venisset Ierosolymã, et benignè à sũ-
mo Sacerdote in ciuitate esset exceptus, narrauit de dato in

A legatus à Iudæis ad Ptolemæum missus, cum familiaritatem regis ob plurima meruisset in eum obsequia, dux Iudææ, & regionum finitimarum constituitur. Post Oniam autem Simon Oniæ filius Iudæorum Pontifex clarus habetur. Sub quo Iesu filius Syrach sapientiæ librum componens, quem vocauit panarethon, idest, virtutum omnium capacem, etiam Simonis in eo fecit mentionem. Post Simonẽ autem Onias filius eiusdem Simonis insignis habetur. (Eccle. 50. a.) Ad quẽ Lacedæmoniorum rex Aruis legatos mittit, qui sacerdotiũ habuit regnãte Syrię, & Asiæ Antiocho magno, & Seleuco Philopatore filio eius vsque ad Antiochum Epiphanẽ sub quo Pontifice oĩa hęc quę de Simone præposito B templi narrantur facta sunt regnante Syriæ & Asiæ Seleuco Philopatore, cui successit in regnum Antiochus Epiphanes. Simon autem præpositus templi Ierosolymorũ ad Apollonium Phœnicis ducem confugiens, multis ei muneribus repromissis sacerdotium sibi vendicare cœpit: Quo Seleucus audito, Heliodorum mittit ad negotiũ prouidendum: qui cum in Iudæam peruenisset, iniquè diiudicans, & multa perperam gerens diuinis aduersum se signis deterretur, & ad Seleucum reuertitur. Onias autem Sacerdos curauerat, vt Simon profugus fieret, &c.

(† Vsque: sed post Seleuci vitæ excessũ. &c. vbi incipit quartum capitulum secundum Rabanum)

Cùmq; retul. &c. † Denique hæc historia secundum Tropologiæ regulam insinuat: quia omnes qui superbia, atq; auaritia instigari sanctificationem Domini contaminare pollutis manibus indignè tractare præsumpserint, cęlesti iudicio sunt puniendi, quia veritate attestante: *Domus Dei domus orationis est cunctis gentibus*. (Isaiæ 56 c. Marc. 11. c.) Nec licet eam cuiquam facere speluncam latronum. Hinc & Psal ait *Domum tuam de. san. d. in lon. di.* (Psal. 92 a.) Nec licet ibi aliquid gerere, vel condere, sed solius Dei laudibus, & orationibus vacare, vnde & ipse Dominus in Euangelio eliminauit de templo vendentes, (Marc. 11. c. Ioan. 2. c.) C & ementes in illo, *& numulariorũ effudit æs, & cathedras vendentium columbas euertit.* Hisq; peractis, *erat quotidie docens intẽplo.*

Iuxta Allegoriam autem, Onias sacerdos Dei magnus, & figuralis templi custos, significat Dominum Saluatorẽ, qui à Deo patre pontifex factus in æternum secundũ ordinem Melchisedech, veri Dei templi quod est ecclesia, custos, & inhabitator est, quod nomen Oniæ satis exprimere videtur. Interpretatur enim Onias, dolor domini, siue dolens dominus. Et quis dolens dominus melius dici potest quam Redemptor noster? De quo per Isaiam dicitur: *Vidimus eum, & non erat aspectus, & desiderauimus eum despectũ & nouissimum virorum, & virum dolorum, & scientem infirmitatem. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit.* (Isa. 53. a. Ibid 53. b. Mysticè.) Heliodorus autem inuasor, aut spoliator ærarij Domini, Paganos, siue Iudæos, siue etiam hæreticos significat, qui sine reuerentia Dei donis abuti, & in nefarium actũ ea conuertere volunt, inuadunt enim Pagani thesaurum templi Dei, cum fidem, ac cultum Christi destruere conantur. Inuadunt & Iudæi, cum religionem Christianam veteris legis ceremonijs confundere cupiunt. Inuadunt etiam hæretici, quando veritatem Euangelij, & sinceritatem legis Dei falsis dogmatibus corrumpere gestiunt. D Sed Onia orante descendit eques terribilis, arma habens aurea. Ille videlicet de quo Ioan. in Apocalyp. sua scripsit dicens: *Vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum vocabatur fidelis, & verax, & cum iustitia iudicat. Oculi eius sicut flamma ignis, in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse, & vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocatur nomen eius verbum Dei.* (Apoc. Ioan.) Orantibus quidem membris Christi, succurit ipse eis in auxilium, *qui est via, veritas, & vita*, & ad debellandos inimicos, & terrendas prauorum præsumptiones. Cuius equus erat albus, quia natiuitas eius erat incorrupta: & vestis sanguinolenta, quia E mors carnis eius erat innoxia, ipseque terribilis, quia valde mirabilis, atque iudex iustissimus est. Hęc erat optimis operimentis adornatus, quia omnium virtutum decore splendet clarissimus. Cui arma erant aurea, quia opera eius mirifica. Ipsius enim dono, habet Ecclesia sua *scutum fidei, loricam iustitię, galeam salutis: & gladium spiritus, quod est verbum Dei*: (Ephe.) Quibus armis ipse quotidie in membris suis pugnat contra hostes suos. Hic videlicet eques cum impetu Heliodoro priores calces elisit, quia eius incarnationis sacramentum omnes prosternit hostes, hoc est Paganos, Iudæos, & hæreticos, quatenus confusi ab immanitate scelerum aliquando desistant. Illi ergo duo iuuenes, qui cum ipso equite apparuerunt, decori virtute, optimi gloria, speciosique amictu, & circumsteterunt Oniam ex vtraque parte, & flagelabant sine intermissione Heliodorum multis plagis verberantes, significant doctores vtriusque testamenti, qui circumstantes Christi incarnationem virtute fidei, & bonorum operum decori, gloria miraculorum optimi, & amictu sanctæ scientiæ, & sapientiæ speciosissimi, varijs temporibus existentes, prædicationibus suis verberant prauorũ insensibilitatem, & ad terrã deiicidere cõpellunt. Sicq; fiet, vt iste, qui ante tẽplũ aggressus est superb. p correctionẽ disciplinæ appareat inualidus. F (Prou.) *Quia non est sapientia non est, prudentia, non est consilium contra Dominum, quia omnia, quęcunque voluit fecit in cælo, & in terra, & in mari, & in omnibus abyssis, & non est, qui possit resistere voluntati eius. Dominus vniuersorum ipse est.* (Psal.) Quòd autem Onias offerens hostiam salutarem pro salute viri saluauit ipsum Heliodorum multa caligine circumfusum, significat, quòd misericordia Redemptoris nostri sæpè ingratis, & immeritis confert beneficium conuersionis, quatenus per eius gratiam (qui semetipsum obtulit hostiam salutarem pro mundi peccatis) exuantur ab erroribus suis, & liberentur à potestate Sathanæ (cui nequitia quondam captiuati erant, ad ipsius voluntatem) vt referant gratias Redemptori suo, & laudem eius prædicent in vniuersa terra.

a *Sed cùm venisset Hierosolymam, &c.* Iosephus Heb. (Lib 3. Iud. ca.) Irruenti Heliodoro in ciuitatem Ierusalẽ, dixit Sacerdos. Ob quid venit dñs meus ad seruos suos? Respõdit. Propter argentũ, & aurum, atque lapides preciosos, q̃ sunt in sanctuario vestro, quique

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Venit ad Apollonium qui Gentilis erat: *Vt sic per ducem regem induceret ad templi spoliationem.*

2 Et nunciauit ei pec. *Locus erat prope templum, in quo custodiebantur deposita valentium personarum, & etiam bona pro sustentatione pauperum collecta.*

3 Communes cõpias immensas esse, quę non pertinent ad rationem sacrificiorum. *Scilicet in illo ærario. Et dicuntur hic communes copiæ bona seruata pro communitate, quæ nõ pertinent ad rationem sacrificiorum, hoc addidit iste proditor, quia faciebat q̃ rex, qui pro sacrificijs sumptus dabat vt præmissum est, non libenter acciperet bona pro sacrificijs custodita: ideò subditur.*

4 Esse autem possibile. *Sine offensa Dei.*

5 Sub po. regis ca. vni. *i. fisco regio applicari pro bono regni.*

6 Cùmque. *Hic cõsequenter ponitur dicti contemptus executio, circa quam primò ponitur mandatum regis, cùm dicitur:* Cùmque retulisset ad regem, &c. & patet Secundò obedientia ducis, cùm dicitur.

7 Statimque Heliod. &c. *Vbi primò ponitur eius attentatio, secundò, populi trepidatio, ibi:* Non modica verò. *tertiò attentantis percussio, ibi:* Heliodorus autem. *quarto percussi sanatio, ibi:* Tunc vero. *Circa primum dicitur:* Statimque Heliodor. *Ad exequendum regis mandatum.*

8 Specie qui. *Idest, simulatoriè.*

9 Quasi per Cœlesyriam, & Phęnicem, &c. *Ad sciendum earum dispositionem, tantum ne Iudæi se munirent ad defendendum ærarium contra ipsum, Cetera patent vsque ibi.*

5 Sub

✱ Osten.

vestro, quique sunt proditi domino meo regi. Ait Sacer-
A dos. Et quare conatur rex diripere aurum, quod est in do-
off.c.29. mo Dei magni, in cuius manu est omnis anima?
a *Tunc summus Sacerdos ostendit, &c.* * Ambro. Illud sanè diligenter tuendum est, vt deposita viduarum intemerata maneant, & sine vlla seruentur offensione, nec solum viduarum, sed etiā omnium. Fides.n. exhibenda omnibus, sed maior est viduarum causa, & pupillorum. Denique hoc solo viduarum nomine, sicut in libris Machabæorum legimus,
B commendatum templo omne seruatum est. Nam cum indicium factū esset pecuniarum, quas in templo Hie-
C rosolymis maximas reperiri posse, Simō nefarius Antiocho Regi prodidit, missus in Hierusalem Heliodorus, ad templum venit, & summo Sacerdoti aperuit indicij inuidiā, & aduentus sui causam. Tunc Sacerdos deposita dixit esse viduarum victualia, & pupillorū quædā autem Hircani Tobię viri sancti, eaque demonstrauit. Argenti talenta quadringenta erant, auri vero ducenta. Quæ cum Heliodorus ereptum ire vellet, & regis vendicare commodis, Sacerdotes ante altare iactauerunt se induti sacerdotales stolas, & Deum viuū, qui depositis legē dederat

dicio pecuniarum, & cuius rei gratia adesset aperuit. In-
a terrogabat autem si verè hæc ita essent. Tūc Summus Sa-
cerdos ostendit deposita esse hæc ad victualia vidua- 1
rum, & pupillorum, quædam vero esse Hircani Tobiæ 2
viri ualde eminenti: in his, quę detulerat impius Si- 3
mon, uniuersa autem argenti talenta esse quadringen-
ta, & auri ducenta. Decipi uerò eos, qui credidissent lo- 4
co, & templo, quod per uniuersum mundum honora-
tur pro sui ueneratione, & sanctitate impossibile om- 5 6
nino esse. At ille pro his, quæ habebat in mandatis a re- 7
ge, dicebat omni genere regi ea esse deferenda. Consti- 8 9
tuta autem die intrabat de his Heliodorus ordinaturus. 10
Non modica uerò per uniuersam ciuitatem erat trepi- 11
datio. Sacerdotes autem ante altare cum stolis sacerdo- 12 13
talibus iactauerunt se, & inuocabant de cœlo eum, qui 14
depositis legem posuit, ut his qui deposuerant ea salua 15 16
custodiret. Iam verò qui uideret summi Sacerdotis uul- 17
tum mente uulnerabatur. Facies.n & color immutatus 18
declarabat internum animi dolorem. Circumfusa enim
erat mœstitia quædam uiro, & horror corporis per quē
manifestus aspicientibus dolor cordis eius efficiebatur.
Alij etiam congregati de domibus confluebant publi-
b ca supplicatione obsecrantes, pro eo quod in contem- 19
ptum locus esset uenturus. Accinctæque mulieres cilicijs 20
pectus, per plateas confluebant, sed & uirgines, quæ con
clusæ erant, procurrebant ad Oniam, alię autem ad
muros. quędam uerò per fenestras aspiciebant, u-
niuersæ autem protendentes manus in cœlum depre-
cabantur. Erat autem miseria commixtę multitudinis, 21

derat, flentes inuocabant custodem se præceptorum præ- D
stare suorum &c. Seruanda est igitur filij, depositis fides, adhibenda diligentia. Egregiè hinc vestrum enitescit ministerium, si suscepta impressio potentis, quā vel viduas, vel orphani tolerare non queant, Ecclesiæ subsidio cohibeatur, si ostendatis plus apud vos mandatum Domini, quā diuitis valere gratiā. Meministis ipsi quoties aduersus regales impetus pro viduarum, imo omnium depositis, certamen subierim. Cōmune hoc uobiscum mihi, recēs exemplum ecclesiæ Ticinensis proferam, quę viduæ depositum, quod susceperat, amittere periclitabatur, &c. *Vide locum, &c.*
b *Alij etiam congregati, &c.* * Ambrosi. (Li. 2. off. c. 29) Flebāt omnes, quod in contemptum locus venturus foret, si nec in Dei templo tuta fidei seruaretur custodia, accinctęq. mulieres pectus, & clausę virgines pul- E sabāt ianuas, ad muros alii currebant, per fenestras alii prospectabāt, omnes ad cœlum tendebant manus, orantes vt Deus suis adesset legibus. Heliodorus autem nec his territus, quod intenderat, vrgebat, F & satellitibus suis ærariū sepserat, cum subito apparuit illi eques armis præfulgens aureis, equus autem eius erat insigni ornatus opertorio, &c.

Appa-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ostendit deposita esse, &c. *In tribus s.n. annis fiebat quędā decima pauperibus distribuenda, quæ aliquādo vendebatur, & precium in templum ad custodiam mittebatur. Fiebant etiam cū hoc aliquæ collectiones a diuitibus, quæ similiter ibi seruabantur.*

2 Quædam vero, &c. *i. deposita ab eo.*

3 Viri ualde. *In virtute, & fama: & hoc dicitur ad ostendendum, quod ibi non id seruabantur deposita malorum hominum, vel infideliū. Vnde & Neemias fecit projici vasa Tobiæ Gentilis de gazophilatio domus Domini, Neemiæ 13. b.*

4 Decipi vero, &c. *i. commendassent deposita sua ibi custodiēda, & supplendum est, si portarentur regi.*

5 Impossibile omnino esse. *Hæc est constructio suspensiua, propter quod refertur ad interrogationem Heliodori, quæ præmittitur. Si vere hæc ita essent, scilicet quæ dixerat Simon, scilicet quod sine offensa Dei possent ad regem dicta deportari, & propter hoc Onias in sua responsione dicit impossibile esse, quia hoc non solum erat aliena rapere, sed etiam Dei templo contumeliam inferre.*

6 At ille. *s. Heliodorus.*

7 Pro his quæ habebat in mandatis, &c. *Cui volebat simpliciter obedire.*

8 Dicebat omni genere. *i. omnibus modis.*

9 Regi ea esse deferenda. *Ideo subditur.*

10 Constituta autem die intrabat de his &c. *Ad exequendum regis mandatum.*

11 Non modica vero per uniuersam ciuitatem erat trepidatio. *Hic consequenter ponitur populi trepidatio, ne contēptus afferretur Dei templo, ad quod euitandum subditur communis oratio: Et primo Sacerdotum, cum dicitur.*

12 Sacerdotes autem ante altare. *s. holocaustorum.*

13 Cum stolis sacerdotalibus iactauerunt se, *In signū humiliationis, ut preces eorū essent magis exaudibiles, secundum illud Ecclesi. 35.* Oratio humiliantis se nubes penetrabit.

14 Et inuocabant de cælo. *i. vt exaudirentur de cælo.*

15 Eum qui de depositis, &c. *Exodi vigesimo secundo.*

16 Vt his qui deposuerant ea selua custodiret. *Ab inuasione Heliodori.*

17 Iam vero qui videret. &c. *Supple sibi cōpateretur. Et subditur ratio, cum dicitur.*

18 Mente vulnerabatur, &c. *Quod consequenter declaratur per immutationem faciei, in qua magis quam in alijs partibus corporis relucet dispositio animi.*

19 Pro eo quod in contemptū locus esset venturus. *Nisi Deus adiuuaret, propter quod eius auxilium super hoc implorabant.*

20 Accinctæque mulieres ciliciis pectus, &c. *Se macerando, pro subsidio Dei impetrando.*

21 Sed & virgines, quę conclusę erant, &c. *i. domib. parentum, non exibant ratione verecundiæ, & pudicitiæ virginalis, tamen in illa turbatione exibant, præter morem solitum, currentes ad Oniam. Aliqui tamen exponunt hoc dicentes, quod aliquæ virgines nobiles prope templum custodiebantur inclusæ, vsquequo nuptui traderentur.*

22 Erat autem miseria commixtæ multitudinis. *Iudæorum cuiuscunque status, & sexus.*

& magni Sacerdotis in agone constituti expectatio. Et 1
hi quidem inuocabant Deum omnipotentem, ut credi 2
ta sibi his, qui crediderant cum omni integritate conser
uarentur. Heliodorus autem quod decreuerat perficie- 3
bat, eodē loco ipse cū satellitib. circa ærariū præsens. Sed 4
spiritus omnipotentis Dei magnam fecit suæ ostensio- 5
nis euidentiam, ita vt omnes, qui ausi fuerant parere ei,
ruentes Dei virtute in dissolutionem, & formidinē con- 6
a uerterentur. Apparuit enim illis quidam equus terribi-
lem habens sessorem, optimis operimentis adornatus, is
que cū impetu Heliodoro priores calces elisit. Qui autē 7
ei sedebat videbatur arma habere aurea. Alij ēt apparue 8
runt duo iuuenes virtute decori, optimi gloria, specio- 9
sique amictu, qui circumsteterunt eum, & ex vtraq; par-
te flagellabant, sine intermissione multis plagis verbe-
rantes. Subito autem Heliodorus concidit in terrā, eūq; 10
multa caligine circumfusum rapuerūt, atque in sella ge- 11
statoria positum eiecerunt. Et is, qui cum multis curso- 12
ribus & satellitibus prędictum ingressus est ærariū, por-
tabatur nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cogni
ta virtute. Et ille quidem per diuinam virtutem iacebat
mutus, atque omni spe, & salute priuatus. Hi aūt Domi-
nūm benedicebant, quia magnificabat locum suum, &
templum, quod paulo ante timore, ac tumultu erat ple
nūm, apparente omnipotente Domino, gaudio & læti- 13
tia impletum est. Tunc vero ex amicis Heliodori qui-
dam rogabant confestim Oniam, vt inuocaret Altissi-
mum, vt vitam donaret ei, qui in supremo spiritu erat
b constitutus. Considerans autem summus Sacerdos, ne
forte rex suspicaretur malitiam aliquam ex Iudæis cir-
ca Heliodorum consummatam, obtulit pro salute viri
hostiam salutarem; Cumque summus Sacerdos exora-
ret, ijdem iuuenes eisdem vestibus amicti astantes He-
liodoro dixerunt: Onię Sacerdoti gratias age: Nam pro
pter eum tibi Dominus vitam donauit. Tu autē a Deo
flagellatus nuntia omnibus magnalia Dei, & potestatē.
Et his dictis non comparuerunt. Heliodorus autem ho-
stia Deo oblata, & uotis magnis promissis ei, qui viue-
re illi concessit, & Onię gratias agens, recepto exercitu

A a *Apparuit, enim, illis quidam equus, &c.* ✱ Ambrosius, (In ps. 40.) Hic equus in figura & ante est demonstratus tempore Machabæorum, super quem sedebat dux ille militię cælestis, aureis armis refulgens, qui Heliodorum depeculatorē illū depositi vidualis, ceterorumque, quę sacrę commendata fuerant custodię, & strauit, & percussit, & prostratū Oniæ Sacerdotis, precibus vitali vsui reformauit. Vnde verè in eo arma aurea refulserūt. quia solus equum hunc sedit, & vicit, ī quo nullus culpæ immunis euasit.

✱ Iosephus. Hebr. (Lib. 3. hist. Iud. cap. 1.) Ingressus Heliodorus cum omnibus satellitib. suis, deambulansque in medio sanctuarij & intrās in sancta sanctorum: Dominus fecit illum, & eos, quos secum habuit audire vocem strepitus, & vehementissimæ commotionis, quæ etiam mōtes frangebat, & dissecabat petras, vt cuncti satellites eius fugere inciperent, abderenturque in B quibus possent locis, & relinqueretur Heliodorus solus. Qui cum leuasset oculos suos, vidit virum habentem C aspectum valde horribilem indutū veste aurea, unde micabant gemmæ pretiosę, incedentem, atque ingredientem, saltantem atque currentem contra Heliodorum, &c.

b *Considerans autem summus Sacerdos, &c.* ✱ Comestor. Seleucus de redditibus suis mittere solebat sumptus ad D ministerium sacrificiorū, sed ad suggestionem Simonis de tribu Beniamin qui erat præpositus templi, & inuidebat Oniæ summo Sacerdoti, misit Heliodorum ad spoliandum commune ęrarium. Frustra autem Heliodorus cō E tra Dei prouidentiā innixus, iram Dei persensit.

✱ Iosephus. Heb. (lib. 3 hist. Iud. cap. 5) Accedentes seniores Macedoniæ ad Oniam Sacerdotē, & flentes, rogabant eum. Obsecramus domine, ut ores pro nobis seruis tuis, & pro famulo tuo Heliodoro, vt viuam', & non moriamur. Cognouimus enim non esse Deum, præter Deum vestrum, & omnes Deos gentium vanos esse, atque inanes. Deus autem vester fecit uniuersum mundum, & in manu eius est omnis viuentis anima. Orante itaque Sacerdote ad Dominum, & offerente holocausta, atq; sacrificia, viderunt duos iuuenes dicen F tes ad Heliodorum; Surge, vade ad Oniam Sacerdotem, & prosterne te ante pedes eius in terrā, quoniam propter eū miserebitur tui Deus: Surgēs verò, abiit, & procidēs coram illo in terram, benedixit Dominum Deum Israel, & Sacerdotem, offerens argentum, & aurum in thesaurum domus Domini, & Sacerdoti, fugensque festinanter, conscenso equo, fugit in Macedoniam, ad regem Seleucum.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et magni Sacerdotis in agone constituti. *i. in anxietate mortis.*

2 Et hi quidem, &c. *Pro contemptu templi futuro. Cætera patent.*

3 Heliodorus autem quod &c. *Hic consequenter describitur exequentis persecutio, cum dicitur:* Heliodorum autem. *i. perficere intendebat.*

4 Sed spirit. omnip. Dei. *i. eius virtus.*

5 Magnam fecit suæ ostensionis, &c. *Conuertendo Heliodorum, & suos satellites in tantam mētis formidinem, & roboris dissolutionem, quod non poterant perficere illam executionem. Et subditur causa, cum dicitur.* (Diuisio.)

6 Apparuit enim illis quidam equus, terribilem habens sessorem. *i. Angelum loci defensorem, in specie hominis equitis apparentem.*

7 Heliodoro priores calces, &c. *i. priores partes pedum, & inde dicitur calcitrare.*

8 Alii etiam apparuerunt duo iuuenes. *i. Angeli in specie iuuenum apparentes.*

9 Virtute decori, &c. *Apparebant enim fortes, & pulchri, & bene ornati ad designandum Angelorum fortitudinem & pulchritudinem naturæ & ornatum gloriæ.*

10 Subito autem Heliodorus concidit in terram. *Ex eorum percussione.*

11 Eumque multa caligine circumfusum. *Ad designandum tenebrositatem mentis suæ.*

12 Rapuerunt, atque in sella gestatoria positum eiecerunt. *s. Sacerdotes, de loco sacro eum amouentes, eo quod uidebatur mortuus, videlicet morti propinquus, ne ex cadauere mortui contaminaretur locus. Cætera patent.*

13 Tunc vero. *Hic consequenter describitur ipsius percussi sanatio, & secundo subditur sanantis infamatio in principio seq. ca. Circa primum primo ponitur percussi sanatio, cum dicitur:* Tunc vero ex amicis Heliodori qui ro. *Et patet litera. Secundo ponitur sanati gratiarum actio, cum dicitur:* Testabatur autē. *Et Primo generaliter, cum subditur.* (Diuisio)

8 Alij

✱ Omni-

A repedabat ad regem. Testabatur autem omni- 1
bus ea, quæ sub oculis suis viderat opera ma-
gna Dei. Cum autem rex interrogasset Heliodo
rum, quis esset aptus adhuc semel Ierosolymam
mitti, ait: Si quem habes hostem, aut regni tui 2
insidiatorem, mitte illuc, & flagellatum eum re- 3
cipies,
4 cipies, si tamen euaserit, eo quod in loco sit ve- D
rè Dei quędam uirtus. Nam ipse qui habet in
cœlis habitationem visitator, & adiutor est lo-
ci illius, & venientes ad malefaciendum percu
tit, ac perdit. Igitur de Heliodoro, & ærarij cu-
stodia ita res se habet.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Omnibus ea, quæ sub oculis. *In sua flagellatione, & mirabili sanatione, secundo, coram rege specialiter, dicens.*

2 Si quem habes hostem, aut regni tui, &c. *De quo cautè velis te expedire.*

3 Mitte

3 Mitte illuc, & flagellatum eum recipies. *Hoc enim erat expertus in seipso.*

4 Si tamen euaserit. *s. mortem: Hoc autem addidit, quia firmiter tenebat se mortem non euasisse, nisi per preces Oniæ. Cætera patent.*

CAP. IIII.

Ioseph. antiq. lib. 12. c. 6. SEd post Seleu. &c. De hoc Iosephus ita narrat: Per idem tempus, Onia defuncto Principe Sacerdotū, fratri eius Antiochus Sacerdotii contulit principatum. Nam filius, quem Onias reliquerat, adhuc infans erat. Demon- B strabimus autē singula in loco proprio, quæ ad hūc puerum pertinere videbuntur. Iesu vero (nam hic erat frater Onię) principatum Sacerdotii Rex abstulit iratus, & dedit eum minori fratri eius nomine Oniæ. Simoni nāq; tres filii hi fuerunt, ad quos principatus Sacerdotij sicut prędiximus peruenit, Et Iesus quidem Iasonem nominauit se, Onias autem Menelaus est nominatus. Seditionē itaque prius princeps Sacerdotum Iesus aduersus Menelaum concitauit, & diuisa in vtrumque populi multitudine filij, pro parte Menelai, Tobiæ consistebant. Populi vero pars plurima Iasonem adiuuabat, vnde, laborantes Menelaus, & filii Tobiæ ad Antio- C chum discesserunt, ad notitiam eius producentes, quod vellent patrias relinquere leges, & conuersationem, & mores obseruare Græcorum. Rogauerunt ergo eum, vt permitteret eis ædificare gymnasiū Ierosolymis. Cūque concessisset, circumcisionem suam velauerunt, vt non apparerēt in denudatione Græcis esse dissimiles, cæteraque omnia relinquentes, quæ illis mos patrius imponebat, aliarum facta Gentium ritusque sectabantur. E Hæc Iosephus. Sed miror, quomodo ipse, Onia defuncto, dicat Antiochum fratri Iasonis Sacerdotium cōtulisse, cum hęc historia huic narrationi non concordet, sicut in sequentibus demonstrabitur. Deniq. Antiochus Epiphanes, cum de regione Ptolemæorum, quā subito inuaserat Senatus præcepto recessisset, Iudæam venit, ibique Iesu, qui & Iason, fratri Oniæ Pontificatum tradidit, F quo deinde expulso Oniā cognomento Menelaū successorē ei dedit. Itaque ob Sacerdotii dignitatem orta seditione inter principes ingentium miseriarum semina pullulauerunt. Hæc aūt factio superborum, atq; transgressorum legis Dei non allegoriam aliq̄ ad ędificationem vtilē nobis ingerit, sed, proh dolor, isto tpe Iason imitatores facinoris sui plures inuenit: cū hi, q in Ecclesia populo Dei, & sāguine filii eius vnigeniti

CAP. IIII.

SImon autem prædictus pecuniarum, & pa- 1
trię delator malè loquebatur de Onia, tan 2
quam ipse Heliodorū instigasset ad hęc, 3
& ipse fuisset incētor malorū, prouisorēq; 4
ciuitatis, ac defensorē gentis suæ, & ęmula 5
torē legis Dei audebat insidiatorē regni dicere mēdaciū. 6
Sed cum inimicitię intm̄ procederent, ut ēt p quosdā Si- 7
monis necessarios homicidia fierent: cōsiderans Onias 8
periculum contētionis, & Apollonium insanire, utpote 9
ducē Cœlesyriæ, & Phœnicis, ad augendā malitiā Simo- 10
nis, ad Regē se cōtulit, nō ut ciuium accusator, sed cōem 11
utilitatē apud semetipsum vniuersæ multitudinis consi 12
derans. Videbat. n. sine regali prouidentia impossibile 13
esse pacem rebus dari, nec Simonem posse cessare a stul 14
titia sua. Sed post Seleuci uitæ excessum, cū suscepisset 15

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

SImon autem prædictus. *Postquam descripta est Heliodori sanatio, hic consequenter ponitur sanātis infamatio cum dicitur.*

1 Simon autem prędictus. *De tribu Beniamin de quo fit mentio prope principium ca. præced.*

2 Pecuniarum & patr. de. *i. accusator, vt habetur ibidem.*

3 Male loquebatur de Onia. *Volens eum infamare, & per hoc odiosum reddere populo.*

4 Tanquam ipse. *s. Onias.*

5 Heliodorum instigas. ad. *s. ad spoliandum ærarium, licet exterius fingeret contrarium.*

6 Prouisoremque ciuita. *Ierusalem.*

7 Ac defensorem gentis suæ. *s. Iudaicæ.*

8 Et æmulatorem legis. *i. eius amatorem, vnde versus. Aemulor, inflatur, amat, inuidet, ac imitatur.*

9 Audebat insidiat, regni. *s. Iudææ, quæ licet tunc non haberet regem, tamen erat vnum regnum.*

10 Dicere mendacium. *Propriū crimen retorquens in Oniam.*

11 Sed cum. *Non solum verbis, sed etiam factis.*

12 Vt etiā. *i. familiares amicos, & dicuntur a necto, ctis, quia tales ad inuicem connectuntur.*

13 Homi. fi. *Occidebat. n. aliquos de amicis Onię.*

14 Considerans Onias. *Intrinsecæ, quę periculosior est illa, quæ est contra extraneos.*

15 Et Apol. *i. ardenter, & male conari.*

16 Ad re. *s. Seleucum qui adhuc viuebat, apud quem sperabat gratiam, & remedium inuenire per Heliodorum, quem suis precibus sanauerat.*

17 Sed post. *Descripta liberatione templi per Oniam, hic consequenter describitur liberatio templi, & populi per Iudam. Et primo tempore Antiochi Epiphanis, secundo, Antiochi Eupatoris. ca. 10. ibi: Nunc autem de Eupa. Tertio, tempore Demetrij filij Seleuci. cap. 14.* Diuisio. *Prima in duas, quia primo describitur populi tribulatio, secundo, tribulati liberatio, cap. 8. Prima adhuc in duas: quia primo ponitur inchoatio tribulationis per ambitionem Sacerdotij, secundo, tribulationis consummatio per inuasionem regis Antiochi: c. se. ibi:* His itaque gestis. *Prima diuiditur in duas: quia primo ponitur trium ambitio, secundo vnius, scilicet, Iasonis miserabilis terminatio in prin. se. c. Prima diuiditur adhuc in tres secundū ambitionem trium in principatu Sacerdotij sibi succedentium, secūda ibi.* Et post triennij tempus, *tertia, ibi:* Quam ob causam. *Prima adhuc in duas, in partem, scilicet principalem, & incidentalem, quę incipit ibi:* Misso autem. *Prima adhuc in duas, quia primo per ambitionem Iasonis ponitur Gentilitatis introductio, secundo, eiusdem consummatio, ibi* Cum aūt quinquennalis. *Circa primum dicitur.* Sed post Seleuci. *i. ipso mortuo.*

18 Cum susce. *Frater eius priuans regno nepotem suum, ut declaratum fuit in princi. primi lib.*

* Am-

MORALITER.

1 *Simon autem prædi. pecuni. & patriæ delator, &c.* Per istum qui malè loquebatur de Onia viro sancto significātur detractores pessimi, qui libentius denigrare nituntur famam bonorū, quā malorum: De quib. dicitur Prou. 2. c. Qui lętantur cum male fecerint, & exultant in reb pessimis, quorum vię peruersę, & infames gressus eorum.

17 *Sed post.* Sequitur.

A redempto præponuntur, deserta Euangelij doctrina, & vera religione a cultu vnius Dei, qui ibi cōmēdatur, ac insinuatur, prauis morib. ad occultam conuolant idololatriam, cum per ambitionem pecuniarū, & diuitias potestatis, luxuriosam vitā, & Deo detestabilē ducēdo adulatorum attendētes fauorem, multos secum trahūt ad perditionē. Isti profecto secundum Apostolum: *Confitentur quia se nosse Deum, fa. autem ne.* Nam quia victu, & vestitu moderato non sunt contenti, *Sed uolentes diuites fieri, inci. in tenta. & in la. dia. & desid. multa & inut. & noci. quæ mer. homines in int. &c. Radix enim omnium malorum est auaritia, quā quidam appetentes, errauerunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis.*

Titum 1.d 1.Tim.6.b

B

Ibidem.

a *Etenim ausus est sub ipsa arce, &c.*

In cap.3. Ioelis.

C * Rupert. Quod dicitur a Ioele: *Et posuerunt puerum in postribulum, &c.* Respicit regnum Græcorū, sub quo ita corrupti sūt Iudæi quoque ex imitatione illorum, vt puerū ponerent in postribulum. Sic enim in libro Machabæorum legimus: Super hæc promittebat Iason frater Oniæ & alia talenta centū quinquaginta si potestati eius concederetur, gymnasiū & ephœbiam ibi constituere. Et subinde. *Etenim ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere, & optimos quosque ephœborum in lupanaribus ponere.* Hoc (vt manifestius dicamus) illud est, quod Apostolus horribiliter detestans in gentibus, *Masculi* (inquit) *eorum relicto vsu naturali fœminæ, exarserunt in de-*

regnū Antiochus, qui nobilis appellabatur, ambiebat 1
Iason frater Oniæ summum Sacerdotium adito rege, 2
promittens ei argenti talenta trecenta sexaginta, & ex 3
redditib aliis talenta octoginta. Super hoc promittebat
& alia centum quinquaginta, si potestati eius concede- 4
retur gymnasium, & Ephębiā sibi constituere, & eos, q 5
in Ierosolymis erant Antiochenos scribere. Quod cum 6
Rex annuisset, & obtinuisset principatū, statim ad Gen- 7 8
tilēritum contribules suos transferre cœpit, & amotis 9
his, quæ humanitatis cā Iudæis a Regib. fuerant cōstitu- 10
tá, per Ioannem patrem Eupolemi, qui apud Romanos 11 12
de amicitia, & societate functus est legatione, legitima 13
a ciuiū iura destituens praua instituta sanciebat. Etenim 14
ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere, & opti- 15 16
mos quosq; Ephæborum in lupanarib. ponere. Erat aūt 17 18
hoc non initium, sed incrementum quoddam, & profe 19 20
ctus Gentilis, & alienigenæ conuersationis, pp impij, &
non Sacerdotis Iasonis nefarium, & inauditū scelus, ita
vt Sacerdotes iam non circa altaris officia dediti essent,
sed contempto tēplo, & sacrificiis neglectis festinarent
participes fieri palestræ, & pbitionis eius iniustæ, & in 21
exercitiis disci, & patrios quidem honores nihil haben- 22
tes, Græcas glorias optimas arbitrabantur: Quarū gratia 23
periculosa eos contentio habebat, & eorum instituta 24 25
ęmulabantur, ac per oīa his consimiles esse cupiebant, 26
quos hostes, & peremptores habuerāt. In leges n. diui- 27
nas impiè agere impunè non cedit, sed hoc sequens tem 28 29
b pus declarabit. Cum autem quinquennalis agon Tyri 30

D *desiderijs suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, &c.*

Rom.1

* Idem. Eiusmodi contumelias non saltem in occulto exercebant, verū quod deterius est, publicè & passim gloriabundi frequentabant. Vnde de hoc homine sacrilego dictum est: qa secundū exemplum gentium ausus est optimos quosq; ephęborum in lupanaribus ponere.

In cap. Apoc.

b *Cum autē* Regnante apud Iudæā Ozia qui & Azarias, rege leproso, & apud Israel Phacea, apud Athenienses quoque Aeschylo, & apud Latinos Amulio, secundo anno Aeschyli iudicis Atheniensium, prima olympias acta, in qua Chorębus Heliensis victor extitit. Helij agunt quinquennale certamē quatuor annis in medio expletis, in quib. principes anni constituuntur quatuor, quam olympiadem Iphitus filius Praxonidis siue Aemonis primus instituit. Ab hoc tempore Gręca de tēporibus historia vera creditur: nā ante hoc ut cuique visum est, diuersas sententias protulerunt. Hunc autem quinquennalē agonem tunc Antiochus apud Tyrum celebrasse describitur, & ea quæ deinde commemorantur de Iasone, & Menelao postea facta sunt. Iason quidē, qui proprium fratrem hoc est Oniam seniorē Simonis filiū) captiuauerat, a Menelao (hoc est minore Onia, q Binomius fuit) accusatus apud regē, atq; decept⁹ pfug⁹ ī Ammanit. expulsus ē regionē. Menelaus autem

Rabbanus 4.Reg. 2.Par.

E

F

NICOLAVS DE LYRA

* 1 Ambiebat. *Ipso adhuc viuente.* 2 Sum. sa. *Et quia nō poterat hoc licite, ideo quasi uit per uias illicitas obtinere. s. per pecuniam, ideo subditur.* 3 Adito re. *Et per translationem populi ad ritum Gentilium, ideo sequitur.* 4 Si potestati. *i. schola Gentilitatis, sicut dictum fuit. i. li. ca. 1.* 5 Et Ephæ. *i. postribulum pulcherrimorum iuuenum.* 6 Et eos. *quod profiteretur se Gētiliter uiuere.* 7 Quod cum. *Tum propter permissa, tum propter dilationem Gentilis ritus, qui sibi placebat, eo quod Gentilis erat.* 8 Et obti. *s. sacerdotij.* 9 Statim. *Illi enim libentius ei obediebant, eo quod de sua tribu erant, & per istos intendebat trahere alios, ideo subditur.* 10 Et amotis &c. *A re. Syris.* 11 Fuerant con. *ista impetrantem.* 12 Patrem Eu. *Eupolemus.* 13 Apud Ro. *Vt habetur supra. 1. li. 18. ca. Prædicta enim fauorabilia Iudæis, auferebat ab illis, qui nolebant recipere uitam Gentilitatis, vt sic cogeret ad recipiendum.* 14 Etenim au. *propter templum Domini.* 15 Gymnasium. *scholam Gentilitatis.* 16 Et op. quosque. *i. pulcherrimos iuuenes.* 17 In lupa. *Vt exercerentur in eis vitium contra naturā. Dicitur enim ephæbus, quasi valde lucidus.*

Erat

18 Erat autem hoc. *Tantum, scilicet* 19 Sed. *Cum hoc.* 20 Incremen. *Gentilitatis apud Iudæos. Cætero patent vsq; ibi.* 21 Festinarent parti. *Est autem palestra locus ubi exercetur lucta, sicut & gymnasium, & utrumque trahitur ad signandum scholam, eo quod ibi disputant studentes adinuicem. Et idem signatur hic nomine palestræ, eo quod supra nomine gymnasii.* 22 Et præbitionis. *i. traditionis suæ pessimæ doctrinæ. Et dicitur præbitio a præbeo, bes.* 23 Et in exer. *i. informari in exercitio talis doctrinæ.* 24 Et patrios. *i. diuinum cultum, in quo gloriabantur patres eorum.* 25 Græcas glo. *i. ritus & modos uiuendi in quibus gloriabantur Græci.* 26 Quarum gratia. *Aliquibus Iasoni assentientibus, alijs dissentiētibus, & sic schisma erat in populo, quod est valde periculosum.* 27 In leges enim. *Sicut enim pietas est cultus diuinus, ita impietas est contraria diuino cultui.*

28 Impunè non ce. *Quia non dimittitur dedecus culpæ sine decore iustitiæ.*

29 Sed hoc. *In sequentibus enim exprimuntur multa grauia, quæ venerant super populum propter istas transgressiones.*

30 Cum autem. *Postquā posita est Gentilitatis introductio, hic consequenter ponitur eius consummatio sal. ē quantum ad Iasonem*

* Sacer-

MORALITER.

† 1 *Ambiebat.* Per istum qui per dona multa, & magna pcurauit Sacerdotium, significantur simoniacè promoti in Ecclesia Dei, ex quo multa mala, scilicet, diuini cultus negligentia quantum ad clerum, & dissolutionis multimodæ, & luxuriæ exercitium, & per consequens recessus a Christiana conuersatione & uita quantum ad populum, sicut tangitur in litera consequenter.

30 *Cum autem.* Per Iasonem pessimum Pontificem mittentem pecunias in sacrificium Herculis qui sicut dicit Isid etymol. lib. 8 dicitur Deus fortitudinis, significantur mali Pontifices, & prælati, qui bona Ecclesiæ expēdunt in curiis regum, & principum, vt per hoc in suis maleficiis sustententur.

† *Et post*

autem principatum obtinuit: sed de pecunijs pro pontifi
A catu Regi promissis nihil agebat, quam ob causam simi-
liter, & ipse remotus est a Sacerdotio, succedente sibi Ly-
simacho: quo tenente sacerdotium Menelaus Antiocho
absente propter sedandos Tharsenses, & Malotas, ratus se
accepisse tēpus opor
tunum, aurea quæ-
dam vasa templo
furatus donauit An
dronico commiti,
quem Rex reliquit
ad tuendam regio-
nem. Vnde cōmo-
tus Onias senior fra
ter eius, quē Iason
captiuauerat, argue
bat Menelaum pro
impietate perpetra-
ta: ipse in loco tuto
se continens Antio-
B chiæ secus Daphnē.
Vnde Menelaus ac
cedens ad Androni
cum, rogauit vt O-
niam interficeret.
Qui cū venisset ad
Oniā, & datis dex-
tris cum iureiuran-
do, quamuis esset ei
suspectus, & suasis-
set de asilo procede
re, statim eum pere
mit, non veritus iu
stitiam. Ob quam causam non solum Iudæi, sed & aliæ
quoque nationes indignabantur, & molestè ferebant de
nece tanti viri iniusta. Hinc Iudæi simul, & Græci regres
sum Regem de Ciliciæ locis adierunt prodentes quod
factum fuerat. Ex hoc commotus Antiochus, vsque ad la
chrymarum effusionem recordatus defuncti sobrietatē,
& modestiam: accensusq; animo, Andronicum exutum
purpura circumduci per totam ciuitatem iubet, & in eo-
dem loco, quo in Oniam impietatem commiserat, sacri-
C legum vita priuari: Domino illi dignam pœnam retri-
buente. Multis .n. sacrilegijs in templo a Lysimacho com
missis Menelai cōsilio, diuulgata fama cōgregata est mul
titudo aduersum Lysimachum, alij lapides, alij verò fu-
stes validos arripuere: quidam vero cinerem in Lysima-
chum iecere, & multi quidē vulnerati, quidam ēt prostra
ti: omnes verò, in fugam conuersi sunt, ipsum ēt sacrile-
gum secus ærarium interfecerunt. De his ergo cœpit iu-
dicium aduersus Menelaum agitari. Et cum venisset rex D
Tyrum ad ipsum negocium detulerunt, viri tres missi a
senioribus. Et cum superaretur Menelaus promisit Ptole
mæo multas pecunias ad suadendum Regi. Itaque Ptole
mæus in quodam atrio positum quasi refrigerandi gra-
tia Regem adijt, & a
sententia deduxit,
& Menelaum qui-
dem vniuersæ mali
tiæ reum crimini-
bus absoluit, mise-
ros autem (qui etiā
si apud Scythas cau
sam dixissent, inno-
centes iudicarētur)
morte damnauit.
Sed cum falsus ru-
mor exisset, tanquā
a vita excessisset An
tiochus, assumptis E
Iason non minus
mille viris repente
aggressus est ciuita-
tem, & ciuibus ad
murum conuolan-
tibus, ad vltimum
comprehensa ciui-
tate, Menelaus fu-
git in arcem: Iason
verò non parcebat
in cęde ciuibus suis,
nec cogitabat pro-
speritatē aduersum
cognatos, malum esse maximum, arbitrans hostium, &
& non ciuium se trophæa capturum. Et principatum
quidem non obtinuit: finem verò insidiarum suarum
confusione cœpit, & profugus iterum abijt in Ammani-
tem. Ad vltimum in exitium sui conclusus ab Aretha
Arabum tyranno fugiens de ciuitate in ciuitatem om-
nibus odiosus, vt refuga legum, & execrabilis, vt patriæ,
& ciuium hostis, in Aegyptum extrusus est: & qui mul-
tos de patria expulerat, peregre perijt, Lacedæmonas pro
fectus. Menelaus autem cum apud Antiochum Eupato- F
rem simili modo vt antea apud Antiochum nobilem do
los meditaretur, Rex regum suscitauit animos Antiochi
in peccatorem, & suggerente Lysia hunc esse causam om
nium malorum, iussit (vt eis est consuetudo) comprehen
sum eodem loco necari. Erat aūt in ipso loco turris quin
quaginta cubitorū, aggestū vndiq; habēs cineris: Hęc pro
spectū hēbat in pceps, inde in cinerē deijci iussit sacrilegū
omnibus

celebraretur, & Rex pręsens esset, misit Iason facinorosos 1
ab Ierosolymis viros peccatores portātes argenti didrach- 2
mas trecentas in sacrificium Herculis, quas postulauerunt 3
hi, qui asportauerant, ne in sacrificijs erogarentur, quia
non oporteret, sed in alios sumptus eas deputari. Sed
hæc oblata sunt quidem ab eo, qui miserat in sacrificium
Herculis: propter præsentes autem datæ sunt in fabricam 4
nauium triremium. Misso autem in Ægyptum Apol- 5 6
lonio Maesthei filio propter primates Ptolemæi Philome-
toris Regis. Cūm cognouisset Antiochus alienum se a 7
negocijs regni effectum, proprijs vtilitatibus consulens,
profectus inde venit Ioppen, & inde Ierosolymam. Et 8
magnificè ab Iasone, & ciuitate susceptus, cum facula-
rum luminibus, & laudibus ingressus est, & inde in Phę-
nicem exercitum conuertit. Et post triennij tempus mi- 9 10
sit Iason Menelaum supradicti Simonis fratrem portan- 11
tem pecunias Regi, & de negocijs necessarijs respon- 12 13
sa perlaturum. At ille commendatus Regi cum magni- 14
ficasset faciem potestatis eius, in semetipsum retorsit 15

NICOLAVS DE LYRA.

* *sacerdotem, qui misit magnam pecuniam in sacrificijs Herculis expē dendam: tale vero sacrificium est Gentilitatis summum malum: ideo dicitur:* cum autem quinquen. &c. *i. lucta, vel hastiludium, seu aliquid huiusmodi, quod semel fiebat in quinque annis. Et istud de quo hic agitur, fiebat in venerationem Herculis.*

1 Et rex præ. *s. Antiochus nobilis.*

2 Misit Ia. faci. *i. facinoribus plenos: vnde versus.* Osus plena notat, bundus similat, bilis aptat.

3 Viros pec. *De sua secta: pp quod de illis confidebat: tamen erāt minus mali, quàm ipse, quia pecuniam, quam portabant pro sacrificijs Herculis, rogauerunt expendi in vsib. alijs: ideo sequitur postea.*

4 Propter præ. *i. propter præsentantes dictam pecuniam.*

5 Datæ sunt, &c. trire. *A tris, ꝙ est tres, & remus, mi. habebāt .n. illæ naues tres ordines remorum.* 6 Misso autem. *Hæc est pars incidentalis, in qua ponitur quoddam incidens illius temporis. Ptolemæus .n. Philometor cum adhuc esset puer successit patri in regnum Aegypti: & quia erat nepos Antiochi Epiphanis, vt pote filius suæ sororis, sicut ostendit plenius Dan. 10. ideo Antiochus accepit aliquas ciuitates de regno Aegypti, quasi curam gerens de regno nepotis sui: sed cum postea nollet eas reddere, principes Aegypti mouerunt contra eum bellum zelantes pro suo Rege: & sic fuit alienatus a negocijs nepotis sui, & hoc est quod dicitur:* Misso autē, &c. *Iste fuit missus a Rege Antiocho.*

7 Propter pri. Pto. *Nolentes quod Antiochus se intromitteret de negocijs Aegypti. De hoc .n. audierat Antiochus rumores, & voluit scire veritatem per istum Apollonium, quod & factū fuit: ideo subditur.* Cum cognouisset Antio. &c. 8 Proprijs vti. *s. vt ciuitates, quas prius acceperat tenere posset in augmentum sui regni. Cætera patent.* 9 Et post trienij tempus. *Post ambitionem Iasonis hic consequenter ponitur ambitio Menelai, cum dicitur.*

10 Misit Iason Menelaū. *Qui de sua mala secta erat: & sic in eo confidebat.* 11 Supradicti Simonis. *De tribu Beniamin, vt habetur cap. præcedenti.*

12 Fratrem. *i. in malitia sibi parem, vt exponunt aliqui sequentes dictum Iosephi dicentis, ꝙ iste Menelaus, & Iason fuerunt fratres Oniæ Pontificis: sed propter dictum Iosephi, qui vt certum est, multa falsa ponit, non videtur auctoritas huius libri dimittenda, nec eius litera extorte exponenda, maximè cum ad legendum sit receptus ab Ecclesia: propter quod saluo meliori iudicio videtur mihi, ꝙ iste Menelaus propriè dicatur frater Simonis de tribu Beniamin. Si vero cōtra hoc obijciatur, ꝙ iste Menelaus factus fuit summus Sacerdos, vt dicitur in litera, ꝙ retorsit in semetipsum summum sacerdotiū, quod debebatur filiis Aaron tantum. Dicendum, quod hoc non valet: nam hoc sacerdotiū obtinuit per Antiochū Regem idololatram, & Gentilem: propter quod non curabat de qua tribu Iudæorum Pontifex esset, sed solum de vtilitate tēporali, quam inde haberet: ideo subditur.*

13 At ille. *Per ministros assistentes sibi, quibus munera dederat Menelaus.* 14 Cum mag. &c. *Per munera, quę apportauerat, & nomine suo magis, quàm Iasonis obtulerat, & alia mittere de futuro promiserat, vt habetur infra.*

15 In semetip. *A Rege sibi concessum. Cætera patent vsq; ibi.*

* Et

M O R A L I T E R.

† 9 *Et post triennij tempus misit Iason Menelaum supradicti Simonis fratrem portantem pecunias Regi, &c.* Per hoc autem ꝙ iste Menelaus a Iasone missus eum defraudauit a sacerdotio, & pœnam pecuniariam imposuit: ostenditur ꝙ Deus iustè permittit aliquando malos homines defraudari, & supplantari ab his, qui sunt de sua familia, vt sic de suis maleficijs grauius puniantur.

❧ omnibus cum pro-
A pellentibus ad interitum: & tali lege præuaricatorem legis contigit mori, nec terræ dari Menelaum. Et quidem satis iustè. Nã quia multa erga arã Dei delicta commisit, cuius ignis, & cinis erat sanctus, ipse in cineris morte damnatus est. Refert autem Iosephus sicut in superiori libro ostẽdimus, quod filius principis sacerdotum Oniæ cum adhuc puerulus defuncto patre relictus sit, videns quia auunculum suum Menelaum Rex interfecisset, & principatũ sacerdotij Alchimo dedisset, non existenti de genere sacerdotum: sed a Lysia flexus, vt tran
B sponeret honorem ab ea familia ad aliam domum fugit ad Ptolemeũm regem Aegypti, & honorem meruit ab ipso, & vxore eius Cleopatra, locumq; petijt in regione Eliopolitana, vbi ciuitatem nominis sui condidit, templo ad similitudinem templi patris constructo. Alchimus verò aduersum Iudam Machabæum inimicitias gerens post non multum
C temporis ira Dei percussus interijt: ac sic cum omnium

Iosephus anti. lib. 12. c. 6.

summum sacerdotium, superponens Iasoni talenta argẽti trecenta. Acceptisque a Rege mandatis venit, nihil quidem dignum habens sacerdotio. animos verò crudelis tyranni, & feræ belluæ iram gerens. Et Iason quidem, qui 1
proprium fratrem captiuauerat, ipse deceptus profugus 2
in Ammanitem expulsus est regionem. Menelaus autem 3
principatum quidem obtinuit: de pecunijs verò Regi pro 4 5
missis nihil agebat, cum exactionem faceret Sostratus, qui 6
arci erat præpositus. Nam ad hunc exactio vectigalium 7 8
pertinebat, quam ob causam vtrique ad Regem sunt euo 9
cati. Et Menelaus amotus est à sacerdotio, succedente Lysi- 10
macho confratre suo: Sostratus autem prælatus est Cy- 11 12
prijs. Et cum hæc agerentur, contigit Tharsenses, & 13
Mallotas seditionem mouere, eò quòd Antiochi Regis 14 15
concubinæ dono essent dati. Festinanter itaque Rex ve- 16
nit sedare illos, relicto suffecto vno ex comitibus suis An- 17 18
dronico. Ratus autem Menelaus accepisse se tempus op- 19
portunum aurea quædam vasa è templo furatus donauit 20
Andronico, & alia vendiderat Tyri, & per vicinas ciuita- 21 22
tes. Quod cum certissimè cognouisset Onias, arguebat 23
eum, ipse in loco tuto se continens Antiochiæ secus 24
Daphnem. Vnde Menelaus accedens ad Andronicum rogabat, vt Oniam interficeret. Qui cum venisset ad

Iudæorum fauore D
Iudæ Machabæo sacerdotium decernitur. Quæ quidem omnia magis moralem, quam allegoricum ædificare videtur intellectum, cũ manifestè designet iustissimum iudicem, atque æquissimum retributorẽ singulis prout debita eorum postulauerint mercedem condignam restituere, hoc est, pijs, ac Deũ timentibus prẽmia æterna, impijs autem, & peccatoribus, & blasphæmis pœnam ignis perpetui. Nec vllus debet sibi blandiri pro ter E
rena felicitate, ac præsentis vitæ prosperitate si in peccatis degere voluerit, quasi impunè posse euadere. Nec etiam ille, qui bene agens validis tormentis, aut varijs tribulationibus in præsenti vita coangustatur, desperare debet de futura salute, si in iustitiæ perseuerauerit tramite: quia scriptũ est. *Multę tribulationes iustorũ, & de omnibus his liberabit eos Dominus.* Et: *Multa flagella peccatorum, sperantes autem in Domino misericordia circumdabit. Lętamini in Domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde.*

Moraliter

Psal 33. c

Ibid. 31.

❧ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et Iason quidem, qui proprium fra. *s. Oniam.*

2 Captiuauerat. *Ipso existente in Antiochia officium eius malè impetrauerat.*

3 Ipse deceptus. *Per Menelaum.*

4 Profugus. *Tum quia priuatus erat sacerdotio, tum quia soluere non poterat impositam sibi summam.*

5 Menelaus autem principatum. *s. sacerdotij.*

6 De pecunijs, &c. *Vt dictum est.*

7 Nihil agebat. *Et subditur causa, cum dicitur.*

8 Cum exactionem faceret. *Ideo non permittebat, ꝙ de leuatione pecunię se intermitteret Menelaus.*

9 Quam ob causam. *Hic consequenter agitur de ambitione Lysimachi: cuius primò ponitur institutio, secundo, eius destitutio, ibi.* Multis autem sacrilegijs. *Prima in duas: quia primò ponitur institutio Lysimachi, secundò, mors Onię iusti, ibi.* Et cum hæc agerentur. *Circa primum dicitur.* Quam ob causam vtrique. *s. Menelaus, & Sostratus.*

10 Ad Regem sunt euocati. *Eò ꝙ pecuniam promissam non mittebant. Sostratus verò quia Menelaum exactionem facere non sinebat, propter quod Menelaus ipsum accusabat.*

11 Et Menelaus amo. *Hoc procurante Sostrato, & alijs modis, quibus poterat per ambitionem, sicut dictum est suprà de Iasone: quod officium sui fratris Onię male procurauerat. Dicunt tamen hic expositores aliqui sequentes dicta Iosephi, quod iste Lysimachus non fuit frater Menelai, sed dicitur hic eius frater, eo ꝙ fuit sibi similis in malitia sicut dicitur ꝙ nihil, & Chimęra sunt fratres, sed hęc expositio videtur extorta, maximè quando scribitur historia, vbi non est vtendum metaphora, sicut est in proposito, propter quod melius videtur dici sequendo textum libri, ꝙ isti tres, s. Lysimachus, Menelaus, & Simon templi prępositus fratres fuerunt.*

12 Sostra au. &c. *Sicut frequenter mutantur Balliui Regis, insula verò Cypri subiecta tunc erat Antiocho Regi.*

13 Et cum hæc. *Hic interponitur mors Onię, cuius primò describitur occisio, secundò vindicatio, ibi:* Ob quam causam. *Circa primum pręmittitur temporis oportunitas, cum dicitur.*

Diuisio

14 Contigit Thar. & Mal. *i. ciues duarum ciuitatum.*

15 Seditionem mo. *Contra Regem Antiochum.*

16 Eò quòd an. re. con. *In datiuo casu.*

17 Dono. es. da. *Dolebant enim, ꝙ sub dominio talis mulieris essent positi.*

18 Festinanter, &c. *Ne maius malum oriretur contra ipsum, sed per quem modum non dicitur hic, sed verisimile est, quod donum illud retractauit, & concubinę suę aliter prouidit.*

19 Reli. suffe. *i. sub se facto, locum eius tenente.*

20 Vno ex &c. *In Antiochena ciuitate.*

21 Ratus. *i. opinatus, & dicitur a reor, ris.*

22 Menelaus accepisse se tempus oportu. aurea, &c. *Ad mortem Onię procurandam in Regis absentia per Andronicum cupidum. Cętera patent vsque ibi.*

23 Arguebat eum. *De furto notabili rei sacrę.*

24 In loco tuto se conti. &c. *In quo nullus sub pęna mortis audebat aliquem lędere: propter quod dicebatur asilum ab a quod est sine, & silen quod est tactus, quia non est fas alicui ibi tangere, & offendere alium. Cętera patent.*

✱ Ob

MORALITER.

† 13 *Et cũ hęc agerentur, contigit Tharsenses, & Mallotas seditionẽ mouere, eo quod Antiochi Regis, &c.* Per istos rebellantes Regi superbo, eò ꝙ dedignabantur subijci mulieris concubinę dominio, significantur illi, qui resistunt Diabolo regi superbiæ, eò quòd nolunt subijci sensualitati, quæ mulier dicitur ab August. super Gen. Et est lubrica ad corporis voluptatem.

21 *Ratus autem Menelaus accepisse se tempus oportunum, aurea quędam vasa è templo furatus donauit Andronico, & alia vendiderat Tyri, & per vicinas ciuitates.* Per istum qui machinabatur in mortem Oniæ, eò ꝙ eum arguebat de sacrilegijs suis, significatur quilibet criminosus, qui odit corripientem se de suis facinoribus. Vnde dicit Ioannes os aureum: Incurrit odium qui arguit criminosos. Per Andronicum verò qui falsis promissionibus eum extra asilum exire fecit, & sic eum crudeliter interfecit, significatur Diabolus qui viros iustos aliquando multis illusionibus pertrahit extra discretionis asilum, & sic eos iugulat, per peccatum, & ad hoc ponuntur exempla plurima in collatione Moysi ab.

† *Multis*

A Oniam,& datis dextris cū iureiurando,quā-
uis esset ei suspectus, & suasisset de asilo pro-
cedere,statim eum peremit non veritus iusti
tiam.Ob quam causam non solum Iudæi,sed 1
etiam aliæ quoque nationes indignabantur,
& moleste ferebant de nece tanti viri iniusta.
Sed regressum Regem de Ciliciæ locis adie-
runt Iudęi apud Antiochiam simul,& Gręci,
conquerentes de iniqua nece Oniæ. Contri-
status itaq; animo Antiochus propter Oniā,
& flexus ad misericordiam lachrimas fudit, 2
recordatus defuncti sobrietatem, & mode- 3
stiam.Accensusq; animis Andronicum pur- 4
pura exutum per totam ciuitatem iubet cir- 5
cumduci,& in eo loco,in quo in Oniā impie 6
tatem commiserat, sacrilegum vita priuari,
Domino illi condignam pœnam tribuente.
B Multis autem sacrilegijs in templo a Lysima 7
cho commissis Menelai cōsilio, & diuulgata 8
fama, congregata est multitudo aduersum 9
Lysimachum,multo iā auro exportato. Tur- 10
bis autē insurgentibus, & animis ira repletis
Lysimachus armatis ferè tribus millibus,ini-
quis manibus vti cœpit, duce quodam ty-
rāno ætate pariter,& dementia prouecto.Sed
vt intellexerūt conatum Lysimachi, alij lapi D
des,alij fustes validos arripuere:quidam verò
cinerem in Lysimachum iecere. Et multi qui
11 dem vulnerati,quidam aūt, & prostrati, om-
12 nes verò in fugam cōuersi sunt. Ipsum etiam
13 sacrilegum secus ærarium interfecerunt. De
14 his ergo cępit iudicium aduersus Menelaum
agitari.Et cum venisset rex Tyrum,ad ipsum
15 negociū detulerūt missi viri tres a senioribus.
Et cum superaretur Menelaus,promisit Pto-
16 lemæo multas pecunias dari ad suadendum
17 Regi. Itaq; Ptolemæus in quodam atrio posi
tum quasi refrigerandi gratia Regem adijt,
18 & deduxit à sententia,& Menelaum quidem
vniuersæ malitiæ reum criminibus absoluit:
19 miseros autem,qui etiam si apud Scythas cau
20 sam dixissent, innocentes iudicarentur, hos
21 morte damnauit.Citò ergo in iustam pęnam E
22 dederunt, qui pro ciuitate, & populo, & sa-
23 cris vasis causam prosecuti sunt. Quamobrē
24 Tyrij quoque indignati,erga sepulturam eo
25 rum liberalissimi extiterunt. Menelaus autē
26 propter eorum , qui in potentia erant,aua-
27 ritiam , permanebat in potestate, crescens
28 in malitia ad insidias ciuium.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ob quam cau. *Hic consequenter ponitur occisionis dictæ viri vindicatio.Et patet litera vsque ibi.*
2 Defuncti sobrietatem.*In potibus,& cibis.*
3 Et modestiam.*In verbis,& factis.*
C 4 Andronicum pur. *Tanquam de statu dignitatis depositū, & degradatum.*
5 Per totam ciui. &c. *Vt vindicta sceleris omnibus appareret.*
6 Et in eo loco.&c.*Vt sic culpæ responderet pœna.*
7 Multis autem. *Postquam supra posita est Lysimachi institutio,hic ponitur eius destitutio,& secundò Menelai restitutio,ibi.*De his ergo.*Circa primum dicitur.* Multis autem, &c. com.*s.in diuini cultus dissipatione, & vasorum aureorum furtiua subtractione.*
8 Menelai con. *Vt de auro partem haberet, & vt populo contra Lysimachum concitato ipse Sacerdotium recuperaret, sicut & factum fuit,vt ex sequentibus patebit.*
9 Et diuul.fa.*De dictis sacrilegijs a Lysimacho commissis.*
10 Congre.est mul.&c.*Iniquis manibus vti cœpit, multitudinē contra se commotam interficiendo per iniquos,quos armauerat.Cætera patent vsque ibi.*
11 Omnes vero in fu.con. sunt. *scilicet, qui erant cum Lysimacho.*
12 Ipsum etiam sacr.*s. Lysimachum secus ærarium interfecerunt.*
13 De his ergo. *Hic consequenter describitur Menelai restitutio, qui cum prædictis debuisset ad mortem condemnari:per pecunias tamen fuit restitutus ad principatum Sacerdotij.Dicit igitur.* De his ergo.*s.de auro furtiuè sublato de templo.*
14 Cępit iudi.&c. *Quia factum fuerat eius consilio. Et quia ad hoc secuta fuerat plurium occisio.*
15 Et cum superare.Menelaus, &c.*i. conuinceretur de dictis criminibus.*
16 Promisit Ptole.*Regi familiari.*
17 Ad suadendum.*Pro Menelao,& contra aduersarios suos.*
18 Et dedu.à sententia. *Quam cogitauerat dare contra Menelaum dans sententiam per contrarium.*
19 Miseros autem.*s.accusantes Menelaum.*
20 Qui etiam si apud.*Qui sunt barbari irrationales, & crudeles populi.*
21 Citò ergo.*i.præcipitanter,& malè.*
22 Iniustam poe.de.*Supple eis.*
23 Qui pro ciuita.*Ierusalem.*
24 Et po.*Fideli.*
25 Et sa.va.*Furto sublatis.*
26 Causam prose.*Contra Menelaum.*
27 Menelaus autem, &c. *Quia propter dona eius commendabant eum apud Regem.*
28 Permanebat in potestate.*Summi Sacerdotij.*

* CAP.

MORALITER.

† 7 *Multis autem sa.in templo.* Per istum Lysimachum, qui duce tyranno,ætate,& dementia prouecto, conciues suos impugnabat,vt tēplum Dñi spoliaret,significatur quilibet sacrilegus crudelis,qui sequitur instinctū dęmonis,qui est tyrannus crudelis, & prouectus ætate, & dementia .s.a principio sui casus. Per hoc autem ꝙ Lysimachus iuxta ærarium fuit interfectus, significatur, ꝙ homines raptores,& cupidi frequenter iuxta suas diuitias iugulantur.
15 *Et cum superaretur Menelaus.*Per istum Ptolemæum,qui pro pecunijs seduxit Regem ad dandum iniquam sententiam,significantur cupidi Principum Cōsiliarij, qui propter munera inducunt eos suis falsis persuasionibus ad liberandum iniquos,& ad condemnandum iustos.

CAP. V.

Rabanus. A a Eodem tempore. Portenta ergo aliquando portendunt prospera, aliquando verò præfigurant aduersa: sed semper iuxta id quod summus arbiter singulis rebus, ac temporibus conuenire diiudicat. Nec mirũ, quod in Machabæorum temporibus equites auratas stolas habentes, & hastis armatæ cohortes per aerem discurrere visi, ac armorum aureorum splendor fulgens ad veritatem prænuntiare futuram, & cladem Iudæis venturam, cũ ante subuersionem Ierosolymorum sub Vespasiano, & Tito, Iosepho testante, didicimus quod stella præfulgens, gladio per omnia similis, imminere desuper ciuitati, & cometes præterea exitialibus flammis ardere per totum visus est annum. Sed ante excidij tempus, ac belli, B cum populi ad diẽ festum Azymorũ cõuenirent octaua die mensis Xandici, qui est aprilis, noctis tempore hora nona tantus luminis fulgor aram, tẽplumq; circundedit, vt putarent omnes, diem clarissimũ factũ, & permansit spatio horæ dimidiæ. Quod imperitis quidẽ, & ignaris prosperũ videbatur. Sed legisperitos, C & probos quoq; doctores nõ latuit exitiale portentũ. In eadẽ quoq; festiuitate vitula sacrificijs admota, & aris assistẽs, inter ipsas ministrorum manus enixa est agnã. Sed & ianua interioris ædis, quæ respiciebat orientẽ, cũ esset solido ære induta, ac perinde immẽsi ponderis, q̃ vix viginti viris summo conatu impellentib. clauderet, ferreis quoq; vectibus. & seris munita, ac pessulis in altum demissis te- D neretur obstricta, repente hora noctis sexta apparuit sponte patefacta. Sed & transacto die festo, post aliquot dies, prima & vicesima die mensis Artemisi, qui Maius apud nos vocatur, prodigiosus apparuit visus, & fidem penè excedẽs: quod ferè falsum putaretur, nisi oculorum fidẽ confirmasset, malorum eorũ consecuta pernicies. Etenim prope solis occasũ visi sunt currus, & quadrigæ in omni regione per aerem ferri, & armatorũ cohortes misceri nubibus, & vrbes circumdari agminib. improuisis. In alio itidem festo die qui Pentecostes appellatur, noctu Sacerdo- E tes ingressi templũ ad ministeria ex more complenda: primò quidem, motus quosdã, strepitusq; senserũt, deinde voces subitas audiunt dicentes: Migremus hinc. Additur etiã his aliud terribilius. Etenim quidam Ananiæ filius, Iesus nomine, vir plebeius, & rusticus, ante quartum belli annum, cum ciuitas in pace, & abundantia perduraret, in die festo Tabernaculorum repente clamare cœpit. Vox ab oriente, vox ab occidente, vox a quatuor ventis, vox super Ierosolymam, & super templum, vox super sponsos, & super sponsas, vox super populum: & indesinenter die, noctuque per omnes plateas circumiens hæc clamabat, vsquequo quidam primores ex populo, viri velut infausti præsagij indignatione commoti, correptum hominem multis verberibus afficiunt. At ille nequaquam pro se aliquid

CAP. V.

a Eodem tempore Antiochus secundam 1
profectionem parauit in Ægyptum, 2
Contigit autem per vniuersam Ie- 3
rosolymorum ciuitatem videri dieb. 4
quadraginta per aera equites discur-
rentes, auratas stolas habentes, & ha- 5
stas quasi cohortes armatas, & cur- 6
sus equorũ per ordines digestos, & congressiones fieri co- 7
minus: & scutorum motus, & galeatorum multitudinem 8
gladijs districtis, & telorum iactus, & aureorum armorum 9
splendorem, omnisq; generis loricarum. Quapropter om 10
nes rogabant in bonum monstra conuerti. Sed cum falsus 11
rumor exisset, tanquam vita excessisset Antiochus, assum- 12
ptis Iason non minus mille viris, repente aggressus est ciui 13
tatem, & ciuibus ad murum conuolantibus ad vltimum 14
apprehensa ciuitate Menelaus fugit in arcem; Iason verò
non parcebat in cæde ciuibus suis, nec cogitabat prosperi
tatem aduersum cognatos malum esse maximũ, arbitrans
hostium, & non ciuium trophæa se capturum. Et principa
tũ quidem nõ obtinuit, finẽ vero insidiarũ suarũ confusio
nẽ accepit, & profugus iterum abijt in Ammanitẽ. Ad vlti 15
mũ in exitium sui conclusus ab Aretha Arabũ tyranno fu 16
giens de ciuitate in ciuitatem omnibus odiosus, vt refuga- 17
18

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. V.

Diuisio. * Eodem tempore. *Postquam superius est descripta Iasonis fuga, hic describitur eius miserabilis terminatio, cuius primò signum præmittitur, secundò signatum subditur, ibi:* Sed cum falsus rumor. *Circa primum dicitur.*

1 Eodem tempore. *s. Epiphanis.*

2 Secundam profectionem. *Prius. n. intrauerat Aegyptum quasi curam gerens nepotis sui. Sed alienatus a negotijs eius per primates Aegypti, vt dictum est cap. præce. secundò præparauit exercitum ad intrandum, ibi.*

3 Contigit autem. *Illo tempore.*

4 Per vni. *Non est per hoc intelligendum, q̃ singulis diebus fieret apparitio ista: sed quod infrà spatium quadraginta dierum pluries fuit visa, sicut Act. 1. c. dicitur, q̃ Christus post resurrectionem suam per dies 40. apparuit discipulis suis, & tamen non apparuit eis singulis diebus.*

5 Aura. *i. tunicas, quæ induuntur super arma ad decorem.*

6 Et cur. *i. dispositos secundum artem militarem.*

7 Et cong. *i. de prope.*

8 Et scu. *Quæ in pugna aliquando leuantur sursum, aliquando ad dexteram, aliquando ad sinistram mouentur.*

9 Et gal. *i. hominum galeas habentium.*

10 Multi. *idest, diuersimodè motis, nunc feriendo punctim, nunc cæsim.*

11 Quapropter. *i. q̃ talia essent signa futuri boni fuerunt tamen signa mali. s. depopulationis ciuitatis, primò per Iasonem, postea per Antiochum Epiphanem, sicut ante subuersionem Ierusalem per Romanos, apparuerunt signa multa, sicut narrat Iosephus lib. de Iudaico bello, quæ tamen hic propter prolixitatem omitto, & quia eorum aliqua ponuntur hic in glo.* Iosephus

12 Sed cum fal. *Hic consequenter ponitur signatum quantum ad Iasonis impetum, cum dicitur.* Sed cum fal. *s. de morte Antiochi.*

13 Assumptis. *Immo magis pluribus.*

14 Agressus. *Ierusalem vnde fuerat profugus per factum Menelai, vt dictum est cap. præce. Credebat. n. Iason Regem mortuum, & sciebat eius filium adhuc esse puerum, & sic credebat habere tempus aptum ad recuperandum Sacerdotium, quo priuatus fuerat per Antiochum. Cætera patent. vsque ibi.*

15 Abijt in Ammanitem. *Vnde venerat Ierusalem.*

16 Ad vltimum in exitium sui. *Ad suum exterminium.*

17 Conclusus. *Qui persequebatur eum. Et sic patet, q̃ non solùm erat odiosus Iudæis sed etiam Gentibus extraneis.*

18 Vt refu. *i. apostata a lege diuina.*

* Peregre.

MORALITER.

† 1 *Eodem tempore.* Sequitur. *Contigit autem.* Secundum sensum literalem, significabant cladem Iudæorum de futuro propinquam vt ex sequentibus patet. Moraliter autem significant dæmones, qui dicuntur aereæ potestates fidelẽ populum crudeliter impugnantes, Ephe. 6. d. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, &c.*

13 *Assumptis Iason non minus mil. vi. &c.* Per istũ Iasonẽ, qui tot mala fecit suis ciuib. & finaliter mortuus est illamẽtatus, & insepultus, significat̃ quilibet odiosus Deo, & hoĩb.

† de

legum, & execrabilis, vt patriæ, & ciuium hostis, in Ægy-
ptum extrusus est: & qui multos de patria sua expulerat, pe 1
regrè † perijt Lacædemonas profectus quasi pro cognatio- 2
ne ibi refugium habiturus: & qui insepultus multos abiece
rat, ipse & illamētatus, & insepultus abijcitur, sepultura ne- 3
que peregrina vsus, neque patrio sepulchro participans. His 4
itaq; gestis suspicatus est Rex, societatē deserturos Iudæos, 5 6
& ob hoc profectus ex Ægypto efferatis animis ciuitatem 7
quidem armis cœpit. Iussit autem militibus interficere, nec 8 9
parcere occursantibus, & per domos ascendentes trucidare. 10
Fiebant ergo cædes iuuenum, ac seniorum, mulierum, & na- 11 12
torum exterminia, virginumque, & paruulorū neces. Erant
autem toto triduo, octoginta millia interfecti, quadraginta 13
millia vincti, non minus aūt venundati, sed nec ista sufficiūt. 14 15
Ausus est etiam intrare tēplum vniuersa terra sanctius, Me- 16
nelao ductore, qui legum, & patriæ fuit proditor, & scelestis 17 18
manibus sumens sancta vasa, quæ ab alijs Regibus, & ciuita 19
tib. erant posita ad ornatum loci, & gloriam, contrectabat 20
indignè, & contaminabat. Ita alienatus mente Antiochus, 21 22
non considerabat, quòd propter peccata habitantium ciui- 23
tatem modicum Dominus fuerat iratus: propter quod & ac 24
cidit circa locum despectio. Alioqui nisi contigisset eos
multis peccatis esse inuolutos, sicut Heliodorus, qui missus
est a Seleuco Rege ad expoliandum ærariū, etiam hic statim
aduenieus flagellatus, & repulsus vtique fuisset ab audacia.

A quid loquens, sed nec eos quidem qui circumsteterant deprecans easdem voces pari obstinatione & clamore repetebat. Tunc principes intelligentes (vt res erat) quod immunis esset motus in viro, perducunt eū ad iudicē Romanum, apud quē flagris ad ossa vsque laniatus, neq; preces, neq; lachrymas fudit, sed eandem vocem miserabiliter, & cum quodā vlulatu emittens per singula pene verba proferebat. Addēs etiam hoc. Væ væ Ierosolymis. Hęc ergo omnia prodigia misera ciuitas perpessa ideo est, qa semper secundum legislatoris testimonium (B) seditiosè egit contra Dominum, & ingrata beneficiorum eius, seruos summi patris familias, qui ad eam ab illo missi sunt conuitiosè tractabant, atque interimebāt. Nouissimè verò ipsum interficientes hęredem extra castra proiecerūt. Vnde ipse Dominus in Euangelio increpans incredulam ciuitatem ait. (Math. 23.d.) *Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt. Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas suas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis do. vestra deserta.* Hoc enim præsagiebatur antiquitus: hoc posterioribus completum est temporibus, vt (C) homicidæ truculentissimi condignam reatus sui perciperent mercedem: ita vt partim fame necarentur, partim pestilentia perirent, partimque occisi, & captiui in totius orbis partes ab hostibus ducerentur. Sicque impletum

(D) pletum est illud Ieremiæ, quod de eadem gente, & ciuitate prophetauit dicens: (Tren. 1.a.) *Migrauit Iuda propter afflictionem, & multitudinem seruitutis. Habitauit inter Gentes, nec inuenit requiem. Omnes persecutores eius apprehenderunt eā inter angustias. Viæ Sion lugent, eo quòd non sint qui veniant ad solemnitatem. Omnes portæ eius destructæ, Sacerdotes eius gementes: Virgines eius squallidæ, & ipsa oppressa amaritudine.*

a *His itaque gestis suspicatus.* Postquam scriptor historiæ narrauit de Lysimachi, & Iasonis impiorum, & sacrilegorum interitu, cōmemorata insuper signorum, & prodigiorum visione in aere, ad narrationis ordinē redijt, hoc est ad Antiochi Epiphanis profectio- (E) nem de Aegypto: qui irritatus inde eò q senatus præcepto de regione Ptolemæorum quam subito inuaserat, iuss' est recedere, efferatis animis Iudęam venit, sicut in superiori libro demonstratum est, & ciuitatem Ierusalē armis cœpit, gentemque mulctauit, templum spoliauit, & multa nefaria in ipsa terra cōmisit.

Quòd autem Antiochus ipse Antichristi figuram præferat, sanctorum patrum traditione manifestissimum est. Quia Saluator habet Salomonem, & cæteros in ty- (F) pum aduentus sui: sic Antichristus pessimum regem Antiochum, qui sanctos persecutus est, templumque violauit, rectè typum sui habuisse credendus est.

Non

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Peregrè. *i. in aliena terra.*

2 Lacedæmonas. *Isti erant Spartiatæ, qui erant Iudęis confœderati, vt dictum est supra 1. lib. cap. 12. propter quod credidit ibidē habere refugium: sed inuenit contrarium, quia Spartiatæ cognouerunt mala quæ fecerat Genti Iudęorum, ideo subditur.*

3 Ipse, &c. *Et sic videtur quòd ibi fuerit occisus, & corpus eius proiectum bestijs, & auibus deuorandum.*

(Dist.) 4 His itaque. *Postquam descripta est inchoatio tribulationis Iudęorum propter ambitionem Sacerdotij: hic consequenter ponitur eius consummatio per oppressionem regis Antiochi. Circa quod primò ponitur vastatio plebis, secundò subuersio legis cap. seq. Prima in duas, quia primò ponitur vastatio plebis in Regis præsentia, secundò in eius absentia, ibi:* Igitur Antiochus. *Circa primum, primò ponitur vastatio populi, secundo violatio templi, ibi.* Sed nec ista. *Circa primum dicitur:* His, *s. quòd ciuitas Ierusalem a Iasone capta fuisset, & quòd Menelaus ab eo Pontifex destitutus in arcem confugisset, vt prędictum est.*

5 Suspicatus est. *i. Rex Antiochus.*

6 Societatem. *i. tributum sibi negaturos.*

7 Et ob. *Vnde reuertebatur de mandato Romanorum.*

8 Efferatis. *Tum propter repulsionem sui de Aegypto: Tum quia credebat Iudęos recessisse a suo dominio.*

9 Ciuitatem. *Qui Ierusalem.*

10 Armis. *Eo quòd erat intra se diuisa, vt patet per prædicta.*

11 Iussit. *Generaliter, absque sexus, vel ætatis distinctione.*

12 Erant autem. *Quo durauit, illa occisio.*

13 Octoginta millia. *Quia quærebantur in locis occultis, vbi se abscondebant.*

14 Quadraginta millia vincti. *Vt ducerentur in captiuitatem.*

15 Non minus autem venundati, &c. *In seruos, & ancillas mercatoribus, qui ad hoc venerant.*

16 Sed nec ista. *Hic consequenter ponitur templi violatio, cum dicitur.*

17 Ausus est, &c. *Quia dedicatum erat cultui diuino, cætera verò cultibus idolorum.*

18 Menelao du. *Qui ècontrario debuisset pro immunitate templi zelare, ideò sequitur.*

19 Qui. *Diuinarum.*

20 Et patr. *s. Iudæę.*

21 Fuit proditor, &c. sumens sancta vasa, quę ab alijs Re. &c. *s. Cyro, & Dario, vt patet 1. Esdr. ę, & Seleuco sup. 3. ca.*

22 Contrectabat indi. *Proprijs manibus.*

23 Et cont. *Applicando alijs vsibus.*

24 Ita alie. *Non quia perdidisset vsum rationis, sed quia non considerabat potentiam Dei, qui Heliodorum flagellauerat propter inuasionem templi supra 3. cap. quòd factum erat per regnum Assyriæ notorium, propter quod non est verisimile quin ad notitiam Antiochi deuenisset: sed Dominus propter peccata populi permittebat locum contemni sicut dixerat Dominus Salomonis 3. Reg. 9. Cętera patent.*

* Igitur.

MORALITER.

† de cuius morte nullus tristat' sed magis gaudet, & lętatur.

11 *Iussit autem.* Per istum Regem Antiochum, qui tot & tanta mala fecit Dei cultoribus significatur Antichristus, sicut dictum fuit Dan. 11. qui circa finem mundi multo plura mala est facturus.

18 *Menelao.* Similiter Antichristus per potestates fidei, & religionis multa mala faciet Christianis.

† *Qui*

a *Non propter locum,&c.* * Rup. Qui pro emerita fide di-
A gnus est, vt intret in sanctuarium Domini, causas alias
In cap. 8. Hoseæ. audit & reddit, quare super illam domum Domini aqui
la semel, & iterum venire debuerit. Semel namque venit
Nabuchodonosor, & eam domum incēdit. Iterum venit
Romanum imperium cum victricibus aquilis, & locū, & gentem irrecuperabiliter tulit. Primò permittēte Deo idcircò factum est, vt vetus illud Sacerdotium corriperetur. Secūdò, vt omnino tolleretur. Corripiendi namque, atque instruendi erant illius temporis tam populus, B quam Sacerdotes, vt scirent ipsi, & posteri, quia non propter locum gentē, sed propter gētem locum elegit Dominus. Et q̄a auro, & lapidib. quib. p̄ fulgebat illa dom⁹, nō magis quam fumo, aut fauilla delectatur, nisi cordiū corporumque templa sibi ad habitandum præparentur.

a Verum non propter locum gentem, sed propter gentem lo
cum Deus elegit. Ideoque & ipse locus particeps factus est
populi malorum, postea autem fiet socius bonorum, & qui
derelictus in ira Dei omnipotentis est, iterum in magni Dei
reconciliatione cum summa gloria exaltabitur. Igitur An- 1
tiochus mille, & octingentis ablatis de templo talentis velo
citer Antiochiam regressus est, existimans se præ superbia 2
terram ad nauigandum, pelagus verò ad iter agendum de-
ductorum propter mentis elationem. Reliquit autem præ- 3
positos ad affligendam gentem: Ierosolymis quidem Philip 4
pum genere phrygem moribus crudeliorem eo ipso a quo 5
est constitutus, in Gazarim autem Andronicum, & Mene- 6 7
b laum, qui grauius quā cæteri imminebant ciuibus. Cumq; 8
appositus esset contra Iudæos, misit odiosum principem 9
Apollonium cum exercitu viginti, & duob. millibus, & præ
cipiens eis omnes perfectæ ætatis interficere, mulieres, ac iu
uenes, ac virgines vendere. Qui cum venisset Ierosolymam †
pacem simulans quieuit vsque ad diem sanctum sabbathi, & 10
tunc feriatis Iudæis arma capere suis pręcepit. Omnesq; si- 11
mul, qui ad spectaculum processerāt trucidauit, & ciuitatē
c cū armatis discurrens in gētem multitudinē peremit. Iudas 12

c *Iudas.* Quomodo autem dicat Iudam Machabæum D esse decimum non inuenio, nisi fortè per enumerationē Pontificum, qui fuerunt in gente Iudæa temporibus regni Græcorū, fuerat autem temporibus Seleuci, & Nicanoris (a quo regni Græcorum historia computat annos) primus Pontifex Onias Iaddi filius, secundus Simon Onię filius, tertius Eleazarus frater Simonis, quartus Manasses auunculus Eleazari, quintus Onias Simonis iusti filius, sextus Simon Onię filius, septimus Onias Simonis filius, octauus alter Onias qui Iason est nuncupatus frater Oniæ prioris, nonus Menelaus frater Iasonis, decimus Iudas, E qui Alchimo tentante pontificatum Iudęorum inuadere diuinoque iudicio, destructo mirabili consensu omnium primi Sacerdotij accepit dignitatem. Spiritaliter Mystice. autem Iudas meritò dicitur esse decimus, quia decalogi pręcepta in fide, & deuotione perfectè inuenitur seruasse, ipsamque legē zelando ab hostium manibus primus post patrem armis defendisse, qui bene inter feras scribitur cum suis, in montibus vitam duxisse, & fœni cibo vesci quia sanctorum exempla secutus (ipsi enim sunt montes Dei) bestiales per secutorum mores contemnendo, vitam Deo placitam elegit, virtutum semper virenti pabulo se pauisse optimū duxit, quatenus indeficienti animæ victu nutritus, famem non sentiret perpetuam. Nobis autem lectio Actuum Iudę ita solummodo proficit, si constantiæ eius, ac sobrietatis virtutes imitari voluerimus; nec p̄ponam⁹ delitias

Rabban. Mystice. b *Cumq; appositus, &c.* Huius loci, & superior liber meminit: vbi & Iudæorū in sabbathi quiete interfectio, & Apollonij nequitia simul, & interitus eius per Iudam narratur. Quod autem Antiochus præcepit Apollonio omnes perfectæ ætatis interficere, mulieres ac iuuenes vendere, signat quòd antiquus hostis eorum necem maximè meditatur, quos perfectos in religione Christiana esse conspexerit. Eos autem qui molles, atque instabiles sunt, de quibus scriptum est: *Stultus vt luna* Eccl. 27.b. *mutatur:* ipsos varijs erroribus implicitos, per diuersa vitia ventilando de terra Ecclesiæ separans in profundum scelerum procul iactat.

C c *Iudas.*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Igitur. *Hic consequenter describitur vastatio populi in Regis absentia. Et diuiditur in duas partes, scilicet, in principalem, & incidentalem, quæ incipit, ibi:* Iudas autem. *Circa primum primò ponitur recessus Antiochi de Iudea spoliato templo. Et patet litera vsque ibi.* Diuisio.

2 Existimans. *Hyperbolica locutio est, ad exprimendum superbiæ suæ magnitudinem.*

3 Reliquit. *Iudęorum post suum recessum.*

4 Ierosolymis. *Idest, oriundum de Phrygia, in qua regione est Troia.*

5 Moribus. *s. Antiocho.*

6 In Giza. *Qui est mons in regione Samariæ.*

7 Qui grauius. *Quia Samaritani semper fuerunt molesti Iudęis, vt patet in Esdra, & Neemia.*

8 Cumque. *i. firmatus in proposito nocendi eis.*

9 Misit. *De cuius nequitia, & morte habetur 1. lib. 3. cap.*

10 Pacem. *Vt haberet ingressum in ciuitatem.*

11 Omnesque, &c. *Ex hoc videtur, quod armationem illam simularet fieri ad aliquem ludum exercendum, vt hastiludium, & huiusmodi ad quod videndum conuenerunt plurimi: & illos primò iussit interfici quantum ad viros ætatis perfectæ secundum iussum regis.*

12 Iudas. *Hæc est pars incidentalis in qua ponitur fuga Iudæ cum pluribus alijs ad loca deserta, eò quòd non poterant mala, quę fiebāt in Ierusalem impedire. Sic ergo dicitur:* Iudas qui di. *non in numero fratrum suorum, sed magis quintus, vt habetur supra 1. libro* F *cap. 2. sed in numero summorum Sacerdotum, vt dicit glo. non tamen incipiendo ab Aaron, quia multò plures fuerunt, sed a principio regni Gręcorum, quod vt dicunt glosato. aliqui, incēpit a Seleuco qui in Syria successit Alexandro magno, & tunc summus Sacerdos fuit Onias Iaddi filius, qui secundum hoc dictum fuit primus, Simon iustus secundus, Eleazarus filius Oniæ tertius, quartus Manasses Eleazari auunculus, quintus Onias Simonis iusti filius, sextus Simon Oniæ filius, septimus Onias huius Simonis filius, quem interfecit Andronicus, vt dictum est cap. pręced. 8. Iason. 9. Menelaus. 10. Iudas Machabæus. Hoc accipitur de glo. Rabani super locum istum, quæ accipitur de dictis Iosephi: sed videtur in duobus deficere quia. Primò Lysimachus successit Menelao secundum textum huius lib. supra 4. cap. qui maioris est auctoritatis, quam dictum Iosephi, videlicet Rabani: & sic eadem ratione, qua numerantur hic Iason, & Menelaus numerari debet Lysimachus in decimo loco, & non Iudas. Secundò deficit, quia ponitur regnum Gręcorum incipere a Seleuco: quod tamen incepit ab Alexandro magno, vt dictum est, supra 1. cap. 1. lib. propter quod videtur, quòd hęc enumeratio incipere debeat tempore Alexandri magni: & tunc secundum omnes historiographos Iaddus erat summus Pontifex Iudęorum, cui si connumeretur Onias filius eius, & alij consequenter nominati vsque ad Oniam, quem interfecit Andronicus, inuenitur quod iste vltimus Onias fuit nonus, & per consequens Iudas decimus, quantum ad intrantes legitimè, Iason autem, Menelaus, & Lysimachus sunt ab hoc numero eijciendi: Tum quia malè intrauerunt. Tum quia cultum diuinū dissipauerunt, vt patet ex supradictis, & sic non* * *fuerunt*

MORALITER.

† † *Qui cum venisset.* Per istum Apollonium, qui Iudæos grauiter impugnauit in die sabbathorum, significatur diabolus, qui diebus festiuis fideles deijcere nititur in peccata, eò quòd tunc duplicatur, scilicet, opus peccati, & transgressio festi.

12 *Iudas.* Per quem significatur bonus sęcularis decem pręceptorum obseruator: sed quia maiorem desiderat perfectionem, secedit in desertum religionis, ibi viuens austerè: ne coinquinetur mundana pollutione.

† *MORA-*

A delitias mundi, ac pompam huius sæculi iustitiæ, & veritati Dei, memores semper istius sententiæ domini cæ qua ait: *Quid enim prodi rit homini, si vniuersum mundum lucretur, animæ vero suæ* detrimentum patiatur? Et iterum: *Qui amat animam suam perdet. Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* Cap.

Matth.16.d. Ioan.12.d.

autem Machabæus qui decimus fuerat secesserat in desertum locum, ibique inter feras vitam in montibus cum suis agebat, & fœni cibo vescentes demorabantur, ne participes essent coinquinationis.

D

NICOLAVS DE LYRA.

* *fuerunt summi Sacerdotes secundum rem: sed tantum secundum nomen, & vsurpationem.*

1 Et fœni. *i. terræ nascentibus, quæ poterant in deserto reperiri: quia solo fœno non poterant sustentari.*

CAP. VI.

a Sed. Hęc eadem in lib. priori referuntur, quod Antiochus per legatos suos contaminauerit templum ædificando in illo idolū desolationis super altare Dei, cuius loci alle. ibi posuimus.

B b *Nam templum luxuria, &c.* * Rup. Quod dicit in Propheta. *Et puellam vendiderunt pro vino, etc.* Hoc lenonum est facere, qui puellas meretricari cogentes, luxuriam de luxuria mercantur, dum de corporum illarum turpi, & infami mercemonio, fœda, & canina sibi conuiuia faciūt, & exinde bibentes vinum: alienæ luxuriæ precium, propriæ faciunt libidinis incēdium. Hoc sub Græcorum regno non omninò tacetur factum. Sic enim scriptum est, templum luxuria, & comessationib. erat plenū, & scortantium cum meretricibus, &c.

Rabanus. Ioelis.

c *Nec simpliciter se quisquam Iudęum confitebatur, &c. & cum Liberi sacra celebrarentur, &c.* Liberum patrem Deum vini Gentiles esse dixerunt: cuius sacra Antiochus in natali suo maximè celebrari iussit, eò quòd illum

Rabbanus. Liber, pater.

E

CAP. VI.

Sed non post multum temporis misit Rex senem quendam Antiochęnum, qui compelleret Iudæos, vt se transferrēt a patrijs, & Dei legibus, contaminare etiā quod in Ierosolymis erat tēplum, & cognominare Iouis Olympij, & in Garizim, prout erant hi, qui locū inhabitabant Iouis hospitalis: pessima aūt, & vniuersis grauis erat malorum incursio. Nam templū luxuria, & comessationibus Gentium erat plenum, & scortantium cum meretricibus: sacratisque ædib. mulieres se vltro ingerebant, introferentes ea, quæ non licebat. Altare etiam plenum erat illicitis, quæ legibus prohibebantur. Neque autem sabbatha custodiebantur, neque dies solēnes patrij seruabantur, nec simpliciter se quisquam Iudæum confitebatur. Ducebantur autem cum amara necessitate in die natalis Regis ad sacrificia, & cum Liberi sacra celebrarentur, cogebantur hedera coronati Libero circumire.

C

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VI.

* 1 SEd non. *Postquam descripta est plebis vastatio. Hic consequenter describitur legis abolitio, & primò in regis absentia, secundo in eius præsentia, cap. seq. Prima in duas, quia primò introducitur Gentilitatis forma, secundo rebellibus imponitur pęna, ibi:* Erat autem. *Circa primū introducitur forma Gentilitatis: & primo quantum ad modum viuendi, cum dicitur.*

2 Misit. *i. vnum Sacerdotem Gentilem, idem enim significat senex in Græco, quod presbyter in Latine. Vnde 1. de anima, vbi translatio nostra habet. Si senex haberet oculum iuuenis, videret vtique vt iuuenis, in antiqua translatione habetur: Si presbyter haberet oculum iuuenis, &c.*

3 Qui comp. *Primo verbis persuasiuis, postea tormentis.*

4 Vt se. *i. a legibus datis in monte Sinai patribus, secundo quantum ad contaminationem templi, cum dicitur.*

5 Contami. *Dedicando ipsum cultui Iouis Olimpij, quod prius erat dedicatum cultui veri Dei.*

6 Et in. *Ad intellectum huius sciendum, quòd sicut dicit Iosephus antiquitatis Iudaicæ lib. 12. Sanaballath Samaritanus dedit filiam suam vxorem Manasse fratri summi Sacerdotis Iudęorum, qui volēs habere honorem sacerdotalem, rogauit socerum vt ędificaret sibi in monte Garizim templum, quod nominauit templum summi Dei, & hoc fuit tempore Alexandri magni: sed postea videntes Samaritani, quod Antiochus rex haberet Iudęos exosos, scripserunt Antiocho se nihil habere commune cum Iudęis, petentes quod templum apud eos ædificatum in monte Garizim Ioui dedicaretur: & hoc est quod dicitur:* Et in. *supple postulantes.*

7 Ili qui. *s. Samaritani.*

8 Iouis. *Idem erat cum Ioue Olympio: sed dupliciter nominabatur pro duobus locis, in quibus solemniter colebatur, sicut apud nos dicitur, sanctus Michael de monte Gargano, & de monte Tumba, licet sint talia multa loca, in quibus S. Michael veneratur.*

9 Pessima autem, &c. *Verè Iudęis.*

F

10 Grauis erat ma. &c. *Nā eis multa similia occurrebāt mala.*

11 Nam tem. *Deo dedicatum.*

12 Luxuria & co. &c. *s. oblationes idololatricas.*

13 Altare etiam. *Holocaustorum.*

14 Plenum erat il. *i. hostijs Gentilium immundis.*

15 Neque autem. *Hic tertio ponitur Gentilitatis introductio in uiolatione temporis sacri, cum dicitur:* Neque autem sab. custo. *quod tamen erat præceptum Exod. 20. in memoriam beneficij creationis.*

16 Neque dies so. pa. *i. a patribus obseruati: sicut dies paschæ in memoriam liberationis populi de Aegypto, & Pentecostes in memoriam dationis legis in monte Sinai: & sic de alijs, vt plenius fuit dictum in Exod. & Leui.*

17 Nec simpliciter. *i. manifestè.*

18 Se quisquam iu. &c. *Mortis timore, erant tamen aliqui, qui hoc constanter, & manifestè confitebantur, vt ex sequentib. apparebit, quia tamen erant pauci comparatiuè, ideò pro nullis reputantur, sicut dicitur communiter, quod nullus est in Ecclesia quando sunt ibi pauci respectu multitudinis, quæ deberet ibi esse, & 2. Physicorum dicitur, quod illud, quod modicum est, quasi nihil reputatur.*

19 Ducebantur aūt. *Hic quarto ponitur Gentilitatis introductio in veneratione idoli, cum dicitur:* Ducebantur autem. *s. Iudæi.*

20 Cum amara ne. *Nam hoc faciebant mortis timore.*

21 In die na. re. *Antiochi.*

22 Ad sa. *Quæ tunc fiebant solemniter ad honorem Bacchi, nam Rex credebat eum fauisse suæ natiuitati.*

23 Et cum. *i. Bacchi: vnde versus: Liber, idest, Bacchus, vel vir sine compede natus.*

24 Cogebantur. *Iudęi.*

25 Hedera coro. *i. habentes serta in capitibus de hedera: eò quòd habet similitudinem cum vite, & inuenitur viridis omni tempore, non sic autem vitis, & maximè tempore natalis dicti regis.*

26 Libero cir. *i. ad honorem eius chorizare.*

* Decretum.

MORALITER.

† 1 *Sed.* Per istum Regem significatur Antichristus, qui per senes, & literatos decipiet iuniores, & simplices, eos auertendo a religione Christiana, & faciet contaminari Ecclesiam, quę est templum Dei, & in tantum inualescet eius persecutio, quod pauci audebunt in publico se Christianos fateri.

23 *Et cum Liberi sacra, &c.* Liber idem est quod Bacchus, qui dicitur vini Deus, ideò Liberi sacra celebrant qui vinum excessiuè potant. Et dicuntur Libero circumire, i. chorizare, quia vini potatio excessiua inducit ad lætitiam ineptam, & ad luxuriam. Dicuntur etiā hedera coronati, quæ dicitur ab hęreo hęres, eò quòd arboribus inhærendo ascendit sursum: similiter ex nimio potu vini fumus ascendit ad cerebrum.

† Duę

Decretum autem exijt in proximas Gentilium ciuitates sug- 1
gerentibus Ptolemæis, vt pari modo, & ipsi aduersus Iudæos 2
agerent, vt sacrificarent: eos autem, qui nollent transire ad
instituta Gentilium interficerent. Erat ergo videre mise- 3
riam. Duæ enim mulieres delatæ sunt notos suos circumci- 4
disse, quas ad hubera infantibus suspensis cum publicè per 5
ciuitatem circumduxissent, per muros præcipitauerunt. Alij 6 7
verò ad proximas coeuntes speluncas, & latenter sabbathi diē 8
celebrantes, cum indicati essent Philippo, flammis succensi 9 10
sunt: eò quòd verebantur, propter religionem, & obseruan- 11
tiam, manu sibimet auxilium ferre. Obsecro autem eos qui 12 13
hunc librum lecturi sunt, ne abhorrescant propter aduersos 14
casus, sed reputent ea, quæ acciderunt, non ad interitum, sed 15
ad correptionem esse generis nostri. Etenim multo tempore 16 17
non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltio- 18
nes adhibere, magni beneficij est indicium. Non enim sicut 19 20
in alijs nationibus Dominus patienter expectat, vt eas cum
iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat, ita
& in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis, ita
demum in nos vindicet, propter quod quidem nunquam a 21
nobis misericordiā suam amouet, corripiens verò in aduersis 22
populū suum nō derelinquit. Sed hęc nobis ad commonitio- 23 24
nem legentium dicta sint paucis. Iam autem veniendum est 25

A illum natali suo fauere credebat. Nam liberum a liberamento appellari voluit, quod quasi mares in coeundo per eius beneficiū emissis seminibus liberentur. Propter quod idem Liber muliebri, & delicato corpore depingitur. Dicunt enim mulieres ei attributas, & vinum, propter excitandam libidinem. Vnde & frons eius pampino cingitur. Sed ideo coronam viteam, & cornu habet, quia cum gratè, & moderatè B vinum bibitur, lætitiam præstat: cum vltra modum excitat lites, idest, quasi cornua dat. Idem autem, & Lyæus a potu Lyęi, quòd multo vino membra soluantur. Iste & Græce Nysius a monte Indiæ Nyso, vbi dicitur esse nutritus. Cæterum est, & Nysa ciuitas, in qua colitur idem Liber, vnde Nisęus, dictus est. Sacra Liberi patris 1. Orphæus induxit in Græciam, primusque celebrauit in monte Beotię, ac Thabis, vbi Liber natus est, proximo, qui cum frequenter citharæ cantu personaret Citheron appellatus est, ea sacra etiā nunc Orphica nominantur, in quibus ipse postea dilaceratus, & captus est, & fuit per eadem fere tempora, quib. C

Faunus,

Faunus, sed quis D ętate pręcesserit dubitari potest. Siquidem per eosdem annos Latinus, Priamusque regnauerunt. Ijdem patres eorum Picus, & Laomedon, quo regnāte Orpheus cū Argonautis ad Iliēsium littus accessit.

a *Duæ. ij. mulieres delatæ sunt. &c.* ✻ Rup. Quintū caput Draconis insidiātis mulieri pręgnanti fuit regnum Macedonicum. Qualiter autē regnāte Antiocho Epiphane mulierē istam infestauerit: compellendo Iudęos. vt se transferrēt a patrijs, & Dei legibus: de quo videlicet Antiocho E scriptum est, quod misit contaminare templum Hieroso. & cognominare Iouis Olympij, Machabæorum passiones, & prælia testantur. Nam illud quod maximè ad nequissimam draconis intētionem pertinet, sic incipit, Duæ mulieres delatę sunt natos suos circuncidisse, &c. Quid ęnim intendebat per hoc, & per cætera quę sequuntur, nisi hoc vt conceptus mulieres, idest, Seminis Abrahę fides, cuius tęstimonium illis erat signaculum circuncisionis, funditus extingueretur? *Vide Iosephum Heb. lib. 3. histor. Iudaicarum, cap. 4.* F

Igitur

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Decretum. *Hic quintò ponitur introductio Gentilitatis in oblatione sacrificij: nam multi Iudęi non solum in Ierusalem, & Iudęa, sed etiam in ciuitatibus Gentilium habitabāt dispersi: & illis ciuitatibus mandatum fuit per Regis decretum, vt Iudæos habitantes ibi, compellerent ad dimissionem suæ legis: & susceptionem ritus Gentilis: & hoc est quod dicitur.* Decretum autem. *& patet ex dictis litera, hoc excepto.*

2 Suggerentibus. *Idest, sequacibus Ptolemæi, qui per falsam suggestionem deduxit Regem a sententia contra Menelaum ferenda sup. 4. c.*

Diuisio. 3 Erat ergo. *Introducta Gentilitatis forma. Hic consequenter remitentibus infligitur pœna, & primò pro circunsionis tenore, secundò pro sabbathi honore, ibi:* Alij verò. *In tertio, pro illiciti cibi horrore, ibi:* Igitur Eleazarus. *Circa primum dicitur.* Erat ergo videre miseriam. *Sic habent libri correcti: & est sensus:* Erat autem, *idest, contingebat nunc omnibus assistentibus videre miseriam, quę subditur.*

4 Duę enim mulieres dela. sunt. *i. accusatæ.*

5 Natos suos circum. *Quod apparebat ex præputij præcisione.*

6 Quas. *Sic habent libri correcti.*

7 Ad hubera infantibus. *Quod erat valde miserabile. s. quod pueri suspendio necarentur ad vbera, quibus deberent nutriri: propter quod pręceptum fuit Iudæis Exod. 23. c.* Non coquas hœdum in lacte matris suæ: *videbatur enim nimis durum, & crudele quòd hędus coqueretur in lacte vnde solebat viuere, sicut ibidem plenius fuit dictum.*

Diuisio. 8 Alij verò. *Hic consequenter ponitur pœna obseruantium sabbathum, & primò ponitur hęc pœna, secundo remouetur opinio falsa, ibi.* Obsecro autem. *Circa primum dicitur.*

9 Ad proximas coeuntes. *i. conuenientes.*

10 Speluncas & la. *Ibidem meditationibus diuinis, & orationibus vacando.*

11 Cum

11 Cum indicati essent. *Qui positus erat in Ierusalem ad affligendum Iudęorum gentem, vt habetur cap. pręcedenti.*

12 Flammis succensi sunt. *s. fumiteris, vt dicit Iosephus, quibus necati sunt in speluncis.*

13 Eo quod ve. &c. *Propter quod per Natathiam, et alios sapientes fuit declaratum sup. 1. lib. 2. cap. quod licitum erat eis se defendere in diebus sabbathorum.* Ioseph Iuda. l. 7.

14 Obsecro autem eos. *Hic consequenter remouetur opinio falsa, quia posset aliquis credere, quòd Deus permitteret Iudęis talia contigisse, ex eius odio contra eos: ad quod remouendum dicitur hic, quòd talia non sunt signum odij Dei, sed dilectionis: sicut pius pater proprium filium, quem diligit pro defectibus suis per flagella corripit, non autem alienum quem negligit. Et ex his patet litera paucis exceptis, quę discurrentur.*

15 Ne abhorre. *Genus nostrum, s. Iudaicum.*

16 Etenim multo *i. prout sentiunt secundum partem irrationabilem peccata continnare.*

17 Sed statim. *Per flagella cohibentia.*

18 Magni beneficij. *s. quod non seruantur ad pęnam futuram: sed purgantur ad vitam beatam.*

19 Non enim sicut in alijs nationibus, &c. *Idola colentibus.*

20 Dominus. *Earum punitionem differendo, vt sic appareat Dei misericordia maior expectando eorum pœnitentiam, & per consequens eius punitio iustior post talem expectationem, ideò cōcluditur.*

21 Propter quod quidem nunquam. *Nam ex amore corripit, vt dictum est.*

22 In aduersis, &c. *Ei patientiam tribuendo.*

23 Sed hæc. *Idem a nobis ad commonitionem legentium, ne credant pœnas nobis inflictas ex odio processisse.*

24 Dicta sint. *s. verbis, quia multa plura possent induci ad propositum ostendendum.*

25 Iam autem veniendum est. *s. pœnarum, quas electi pro legis obseruantia pertulerant.*

✻ Igitur.

MORALITER.

† 4 *Duę enim mulieres.* Per istas duas mulieres, quę cum paruulis suis fuerunt crudeliter interfectę, significantur martyres in sexu muliebri, & ętate puerili titulo fidei Christianę.

8 *Alij verò ad proximas, &c.* Hoc fuit moralizatum supra 1. lib. 2. cap.

14 *Obsecro autem eos, qui hunc librum lecturi sunt, ne ab. &c.* Hoc est, de se morale, ideò pertranseo.

† *Igitur*

a *Igitur Eleazarus.* Eleazarus hic, quem Antiochi crudelis-
A simi regis impietas porcinam carnem in senectute sua
edere cogebat: significat populum Christianum, quē An-
tichristi sæuitia iuxta finem mundi ad idololatriam, atq;
spurcitiam vitæ conuertere sataget. Interpretatur autem
Eleazarus, Deus meus adiutor, quod nomen aptissimè conuenit fidelium populo: Qui cum Psalmista Domino dicere nouit: *Adiutor meus es tu, Deus ne derelinquas me.* Et rursum: *Liberator meus Deus meus sperabo in eum.* Sed sicut nequissimi regis immanitas Eleazarum ad esum porcinæ carnis compellere nequiuit; ita nec electorum cetum Antichristi crudelitas
B contaminare aliqua immunditia vllo modo poterit.

* Ambrosi. Nec te Eleazare prætermittam, vt pote Sacerdotem Sacerdos, sed tuis iuuandus oratis, qui genere Sacerdos peritus in lege, maturus ęui, cum oblatus esses Antiocho persecutori, nec tentamentis potuisti capi, nec præmijs inflecti nec supplitiorum acerbitatibus frangi. Denique à blandimentis cœpit, quia iudicabat tormenta sua posse superari, Erubesco, inquit, canitiem tuam, & revereor senectutem, miror prudentiam. Cur abstinendum bonis epulis putas; quas natura largitur? Relaxa istiusmodi peruicaciam, expergiscere aliquando dum adhuc malo tibi persuadere, quam extorquere; ne victus supplitijs facias, quod refutas ratione inuitatus. Ad hęc respondit senex Nos Antioche: non intentione ducimur, sed reuerentia legis tenemur,
C quæ à suilla carne abstinendum præcipit. Pulcherrimā iudicas creaturam; negare tamen non potes, quòd potior sit temperantia quàm voluptas: potior, legis obedientia, quā pręuaricatio; Quòd si hoc leuè putas, vt carne vescamur suilla, qui in minimis legem contempserit, quomodo in D
magnis tenebit? Aut quomodo pretiosa est creatura huiusmodi cum eo quod sit pulcherrimum, defraudemur? Abstinentia autem nostra disciplina est castimoniæ. Discimus etenim resecare luxuriam, cupiditates vincere, excludere concupiscentias, delectationibus corporis obuiare. Fortitudinis quoque exercitium est, pœnis pro lege non cedere. Iustitiæ quoque insigne, atque prudentiæ, vt quod sequendum elegimus, timore Dei, morte proposita reseruemus. Non sum ita senex, vt mihi non iuuenescat animi fortitudo &c.

* Rupertus. Noli attendere quasi paruam passionis eorū causam, dum compellerentur comedere contra ius carnes porcinas. Illæ namq; non solū porcinæ verumetiam immolatitiæ erāt, i. dæmonibus immolatæ. Duplex ergo certaminis causa, qa videlicet carnes porcinas lex vt immundas prohibuerat, & immolatum idolis manducare.

b *Hi autem qui astabant, &c.* * Ambros. Et tunc quidam seu longęuam miseratus ætatem, seu tentamentis eum circūuenire desiderans. Responde, inquit, tantummodo te mā- ducaturum, nos te escæ eius immunem prestabimus. At ille clamans Nequaquam, inquit, continget mihi, vt fiam senex incentiuum, iuuenilis erroris, qui hucusq; erā forma salutaris instituti. His ergo ludibrijs, vt paululū viuā lucrabor, & totius vitæ labores addicam breui viatico senectutis? Senectus portus debet esse, non vitæ superioris F
naufragium. Non te negabo lex patria, non abiurabo vos sancta instituta maiorum, non decolorabo vos infulæ sacerdotales; non te perfidiæ puluere turpabo canities.

* Cyprianus.

6.c. 7.2. Iacob.& ... eata c. L. 10. de victoria verbi Dei. cap. 30. E L. de Iacob. vi. b. c. 10.

a ad narratione. Igitur Eleazarus vnus de primorib. Scriba 1
rū vir ætate prouectus, & vultu decorus, aperto ore hians 2
cōpellebatur carnem porcinam manducare: at ille glorio 3
sissimā mortē, magis quàm odibilem vitam complectēs, 4
voluntariè pręibat ad supplicium. Intuens autē quemad- 5
modum oporteret accedere patienter sustinens destinauit 6
b non admittere illicita propter vitæ amorē. Hi autem qui 7
astabant iniqua miseratione cōmoti propter antiquā vi- 8
ri amicitiam, tollentes eū secreto rogabant, afferri carnes, 9
quib. vesci ei licebat, vt simularetur māducasse, sicut Rex 10
imperauerat de sacrificij carnibus, vt hoc facto à morte li- 11
beraretur: & propter veterem viri amicitiā hanc in eo fa- 12
ciebāt humanitatem. At ille cogitare cępit ætatis, ac sene- 13
ctutis suæ eminentiam dignā, & ingenitæ nobilitatis ca- 14
nitiem, atq; à puero optimæ conuersationis actus, & secū-
dum sanctæ & à Deo cōditæ legis cōstituta: respondit citò
dicens: præmitti se velle in infernum. Non enim ætatē no- 15
stram dignum est, inquit, fingere, vt multi adolescentium 16
arbitrantes Eleazarum nonaginta annorū trāsisse ad vitā 17
18
19

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Igitur. *Hic consequenter describitur pœna pro horrore illiciti cibi inflicta, nam Eleazarus magis elegit mori, quam cibo lege prohibito coinquinari, non solum ex eius comestione, sed etiam ex comestionis fictione: nam ex hoc probabiliter videbat sequi transgressionem multorum, & hoc est quod dicitur.*

2 Elezarus. *Idest excellentioribus in scientia, virtute, & fama.*

3 Aperto. *Per violentiam carnificum.*

4 Compellebatur. *Quod est prohibitum in lege. Leui. 11.*

5 At ille. *Idest, gloriæ meritoriam, Christi tamen tempore consequendæ.*

6 Magis quàm odibilem vitam. *Idest vitiosam.*

7 Voluntariè. *Propter sequens præmium.*

8 Intuens. *Oculis cordis.*

9 Quemadmodum oporteret. *Ad beatitudinem.*

10 Destinauit. *Idest, perpetrare.*

11 Illicita propter vitæ. *Scilicet, præsentis.*

12 Amorem. *Nam bonum virtutis maius est, quam bonum vitæ corporalis, maius autem bonum non est exponendum pro saluatione minoris boni, sed magis è conuersò.*

13 Hi autem. *Ad exequendum regis mandatum.*

14 Iniqua miser. *Dicitur autem iniqua miseratio, eò quòd inducebat ad iniquitatem: licet enim comedere carnes illas, de quibus suadebant comedere Eleazaro esset ei licitum absolutè, tamen in illo casu erat illicitum, nam in tali fictione erat falsitas, & mendacium facto, & aliorum seductio, ex eo quia doctor legis erat, & ideò per illud factum alij tracti fuissent ad transgrediendum legem, ideò sequitur.*

15 At ille. *Propter virtutis, & scientiæ concomitantiam.*

16 Et ingenitæ. *Nobilitas enim generis prouenit ex generatione, nobilitas verò virtutis ex operatione quantum ad virtutes acquisitas, & ex datione diuina, quantum ad infusas: Et istę virtutes reddunt canitiem nobilem in ingenita nobilitate.*

17 Respondit. *Nam in habentibus habitum non requiritur longa deliberatio.*

18 Dicens. *Potius sustinere pœnam omnem, quàm facere talem fictionem, & subdit ad hoc rationem dicens.*

19 Non enim ætatem nostram dignum est inquit, &c. *Et per hoc maculam infamiæ quantum ad homines.*

* Atque

MORALITER.

† 1 *Igitur Eleazarus vnus de primoribus scribarum vir, ætate prouectus, & vultu decorus, &c.* Per istum significatur homo virtuosus & constans qui magis eligit mori pro Christiana veritate, quàm fictionem transgressionis fingere. Per carnifices autem constantiam eius imponentes superbiæ: significantur maleuoli, qui virtutes bonorum hypocrisi attribuunt, seu vanitati.

† MORA-

* Cyprianus. Non iuuenibus tantùm, sed & senibus A congruit fratrum imbecillitati consulere, ne senectus perire prouocet iuuentutem, ex qua debent omnia salutaria documenta procedere; sicut Eleazarus profitetur. Præmitti malo in infernum, quam patrias leges deserere. Non enim ætatem nostram dignū est, &c. Ille maluit vitā suam tormētis obijcere, quàm cuiquā magister perditionis existere: & nos vbi nulla tormēta sunt, luxibus solis noluimus saluandos fratres anteponere, nec contenti sumus sine vllis cruciatib. tam nobis prodesse, quā cæteris, cum ille noluerit viuere moriturus.

L. de singular. cleric.

* Idem. Sincera prorsus fides, & virtus integra, & pura, non regem Antiochum cogitat, sed Deum iudicem; & scit proficere sibi ad salutem non posse, si hominem falleret, quando Deus, qui conscientiæ nostræ iudex est, & solus timendus, nec derideri possit omninò, nec falli.

L. de exhortatione martyrum. c. 11. B

alienigenarum, & ipsi propter meā simulationem, & pro-
ter modicū corruptibilis vitæ tēpus decipiātur: & per hoc
maculam, atq; execrationem meæ senectuti conquiram. 1
Nā & si in præsenti tempore supplitijs hominum eripiar, 2 3
sed manū omnipotentis nec viuus, nec defunctus effugiā. 4
Quamobrē vita fortiter excedēdo, senectute quidem di- 5
gnus apparebo, adolescentib. aūt exēplum forte relinquā:
si prompto animo, ac fortiter pro grauissimis, ac sanctissi- 6
mis legib. honesta morte perfungar. His dictis confestim
ad suppliciū trahebatur. Hi aūt qui eum ducebāt, & pau-
lo ante fuerāt mitiores, in irā cōuersi sunt propter sermo-
nes ab eo dictos, quos illi per arrogātiā prolatos arbitra- 7
bantur. Sed cum plagis perimeretur, ingemuit, & dixit:
Domine, qui habes sanctam scientiam, manifestè tu scis,
quia cùm à morte possē liberari, duros corporis sustineo 8
dolores; Secundum animam vero propter timorē tuum li 9
a benter hæc patior. Et iste quidem hoc modo vita decessit, 10 11
non solū iuuenib. sed & vniuersæ genti memoriā mortis
suæ ad exemplum virtutis, & fortitudinis derelinquens.

* Iosephus. Eleazarus qui in pœna tacuerat, in sinistra D persuasione non tacuit; sed velut plus verbo suadentis edere carnes porcinas laceratus exclamat. Non ita imbecilles filij Hebræorum sumus, vt viam salutis deseramus, & tam citò transeunte affecti ludibrio, exemplum decipiēdis relinquamus. Modicū est quod vitam hic prorogat, nostra enim parua sūt quæ relinquimus: maxima autem quæ indubitato speramus. Nunquid tyranno vestro persuasione hac vestra inducti placere poterimus? In tuis, ò venerabilis pater Abrahā, manibus, & in sinū acgremium tuum venturi, grata voluntate moriemur, &c.

L. bz.

a Et iste quidem hoc modo &c. * Ambrosius. Suspensus itaq; cum hinc, atque inde grauiter verberaretur, nec iam ferrent senilia membra verberum pœnas, lassatis carnificibus, atque extensoribus, in terram deflexus inflexibilē mentem gerebat. Quid multa? In moriendo tormentis factus est cæteris magisterium perseuerantiæ, qui electus erat ad infirmitatis exemplum. Beatus igitur in quo non potuerunt tormenta rationem vincere. An non beatus, qui potuit virtute animi victor esse pœnarum, pietatisque remigio seruare integram in tantis fluctibus passionem?

E L. d. c. 1

* Nazianzenus. Nobis occurrit Eleazarus primitiæ eorum, qui ante Christum passi sunt, quemadmodum Stephanus eorum, qui Christum secuti sunt, Sacerdos & ætate prouectus, nec minus prudentia, quàm capite canus: antea quidem pro populo sacrificia, precesque offerens, nunc verò seipsum quoque Deo offerens hostiam C ex omni parte perfectam, vniuersæque plebis expiatricē; faustum, ac lætum certaminis præludium, loquens pariter, ac tacens cohortatio: septemque insuper filios offerēs, institutionis suæ fructum, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, omni legali sacrificio clariorem, & puriorem: Liberorum enim rectè facta parentibus adscribere, summæ est æquitatis, &c.

Ora. de Machabæis.

* Iose-

* Cyprianus. Sic igitur & nos dicati Deo viuimus, si suprà iustorum antiqua, & sancta uestigia iter facimus; per eadem documenta pœnarum, per eadem passionum martyria pergamus, hoc ampliorem gloriam computantes temporis nostri, quòd cum vetera exempla numerentur, exuberante postmodum copia virtutis, ac fidei, numerari non possunt martyres Christiani, testante Apocalypsi.

F L. de [illegible] mar. 11. Apo.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Atque execrationem. *Apud Deum, & Angelos sanctos.*
2 Meæ senectuti conquiram. *Et diuinum iudicium incurram, ideo subditur.*
3 Nam & si in præ. *Per talem fictionem.* Sed manum omnipotentis. *Ideò concluditur.*
4 Quamobrem vita fortiter excedendo. *Idest, eam pro lege Dei exponendo.*
5 Senectute quidem dignus apparebo. *Ad gloriam Dei, & ædificationem proximi.*

6 Pro

6 Pro grauissimis. *Idest, honestissimis, sicut homo honestus dicitur grauis moribus. Cætera patent vsque ibi.*
7 Per arrogantiam prolatos arbitraban. *Quod non erat verum, sed hoc dixerat per constantiam mentis ad Dei gloriam, & proximorum ædificationem.*
8 Cum à morte possem liberari. *Per dictam fictionem.*
9 Duros corporis sustineo dolores. *Secundum partem sensitiuam.*
10 Secundum animam verò. *Intellectiuam.*
11 Libenter hæc patior. *Sicut patiens, pro sanitate consequenda, libenter accipit potionem sensui gustus amaram, Cætera patent.*

CAPVT VII.

CAP. VII. a Contigit autem, &c. * Ambrosius. Non minorem de superbo rege Antiocho Machabæi pueri reuexerunt triumphū, quā parentes proprij: siquidem illi armati, isti sine armis vicerunt. Stetit inuicta septē puerorū cohors regijs cincta legionibus

L. 1. of. c. 41.

Contigit autem septem fratres vna cum matre sua 1 apprehensos compelli à rege contra fas edere car-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VII.

* 1 Contigit autē septem fratres. *Postquam descripta est compulsio ad Gentilitatem in regis absentia, vt patet ex dictis, hic consequēter fit idē in eius præsentia, vt ex sequētibus apparebit, & primo fit hoc in generali, secūdò in speciali, ibi: Vnus autē. Circa primū* * dicitur.

MORALITER.

† 1 *Contigit aūt.* Per septenariū numerū vniuersitas figuratur, eò quod 7. dieb. reuoluitur totū tēpus. & ideò per istos 7. fratres, qui erant durisimè cruciati pro lege Mosaica, figurata

† rata

gionibus, defecerunt supplicia, cessarunt tortores, non defecerunt martyres. Alius corio capitis exutus speciem mutauerat, virtutem auxerat, &c.

✱ Ioseph. Efferа Antiochi crudelitas Eleazaro graui ætate permota est, rediuiuo insanæ mentis ardore; is. n. credens se sapientia victum maioris ætatis, septem illustres pueros Hebræorũ Antiochiã adduci atrociter de eorũ castello Susando, præcepit. Quos in tenera adhuc ætate, eaque ad excipiendos dolores infirma versantes, vt fallaci oratione, ac varij cruciatus terrore peruerteret, talẽ

significent, nisi septenarium numerum sacrificio perfectæ consummationis implentes? Sic enim septẽ fratres in martirio cohærentes, vt primi fuerunt in dispositione diurna septem dies, annorum septem millia continentes, vt septẽ spiritus, vt Angeli septem, qui assistunt, & conuersantur ante faciẽ Dei, & lucerna septiformis in tabernaculo martyrij, & in Apocalypsi septem candelabra aurea, & apud Salomonẽ columnæ septem, super quas ædificat domum sapientia, ita & iste septem fratrum numerus, Ecclesias septem numeri sui quantitate complexus, secun-

Apoc. 8. a. *Apoc. 1. d.* *Prou. 9. a.*

a nes porcinas, flagris & taureis cruciatos. Vnus autẽ ex illis, 1
qui erat primus, sic ait: Quid quæris, & quid vis discere à 2
nobis? Parati sumus magis mori, quã patrias Dei leges præuaricare. 3
Iratus itaq; Rex iussit sartagines, & ollas æneas succẽdi, 4
quib. statim succensis, iussit ei, qui prior locutus fuerat 5
amputari linguam, & cute capitis abstracta, summas quoque manus, & pedes ei præcidi, cęteris eius fratribus, & matre inspicientib. Et cum iam per omnia inutilis factus esset, iussit ignem admoueri, & adhuc spirantẽ torreri in sartagi-

B edicti sui legem proposuit, vt qui sacrificij carnem noluisset ore accipere, exquisitis extemplo supplicijs subiaceret. Mater Salomona, natu maximus Machabæus, secundus Aber, tertius Machir, quartus Iudas, quintus Achas, sextus Areth, postremus Iacob nominabatur.

Quid per hanc matrem septem filiorum, nisi matris Ecclesiæ fœcunditas, quæ per septiformis spiritus gratiam, adoptiuos Deo patri filios generat, designatur? Quos Antiochi typici, hoc est Antichristi atrocitas, licet partim per ministros suos, partim per semetipsum, similiter cum matre diuersis cruciatibus laniet: ad blasphemiam tamen eos nequaquã pertrahere valet. Quę autem huic mulieri, & filijs eius pro labore quem in præsenti perpessi sunt, merces maneat in futuro, Isaias ostendit dicens: *Lauda, sterilis, quæ non paris, decanta laudem, & hymnum quæ non pariebas, quoniam multi filij desertæ, magis quam eius, quę habet virum, dicit Dominus: Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende: ne parcas, longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida: Ad dexteram enim, & ad sinistram penetrabis, & semen tuum Gentes hereditabit. Noli timere, quia confunderis, neque erubescas. Non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiæ tuæ obliuisceris, & opprobrij viduitatis tuæ non recordaberis amplius: quia dominabitur tui, qui fecit te; Dominus exercituum nomen eius, & redemptor tuus sanctus Israel, dominus omnis terrę vocabitur: Quia vt mulierem derelictam, & mœrentem spiritum vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescentia abiectam dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te: in momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui: Dixit redemptor tuus Dominus paupercula tempestate conuulsa absque vlla consolatione. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in Saphyris, & ponam Iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Vniuersos filios doctos à Domino, & multitudinem pacis filijs tuis, & in iustitia fundaberis: recede procul à calumnia.* Quod autem nouissimè post filios & mater consumpta est, demonstrat, quòd post triũphos singulorum filiorum Ecclesiæ, qui hostes vincentes liberis animabus requiem intrabunt æternam, nouissimè ipsa mater fidelium omnium in fine mundi consummabitur, & trophæum gloriæ de omnibus inimicis suis capiens regnum possidebit perpetuum.

Qualiter autem beatissimus doctor Cyprianus de eiusdem septem fratribus scribens ad Fortunatum more rhethorum, facundo sermone disserat: hoc loco inserendum cẽsuimus, qui inter cætera sic ait: Quid verò in Machabęis septem fratres, & natalium, & virtutum sorte consimiles signifi-

dum quod in primo libro regnorum legimus sterilem septẽ peperisse. Et apud Isaiam septem mulieres vnum hominẽ apprehendunt, cuius inuocari super se nomen exposcũt, & Apostolus Paulus, qui huius numeri legitimi, & certi meminit ad septem Ecclesias scribit. Et in Apocalypsi Dominus mandata sua diuina, & præcepta cęlestia ad septẽ Ecclesias, & ad earum Angelos dirigit. Qui nunc istic, nũc inuenitur in fratribus, vt consummatio legitima cõpleatur cum septem liberis planè copulatur, & mater, & origo & radix, quæ Ecclesias septẽ postmodũ peperit, ipsa prima, & vna suprà petrã Domini voce fundata. Nec vacat, quod in passionibus sola cum liberis mater est. Martyres enim qui se Dei filios in passione testantur, iam non nisi Deo patre censentur, sicut in Euangelio Dominus docet, dicens: *Ne vocaueritis vobis patrem super terram: Vnus est enim pater vester, qui in cælis est.* Qui verò ediderunt confessionũ præconia, quam præclara quàm magna documenta fidei præbuerunt. Rex Antiochus infestus, imo in Antiocho Antichristus expressus, ora martyrum gloriosa, & spiritu confessionis inuicta, contagio suilæ quærebat carnis maculare: Et cum flagellis grauiter verberasset, ac nihil promouere potuisset, sartagines iussit igniri quib. ignitis, & accẽsis eum, qui primus locutus fuerat, & magis iram Regis virtutis, ac fidei constantia prouocauerat, admoueri præcepit, & frigi, producta, & extracta prius lingua, quæ confessa Dominum fuerat. Quid martyrio gloriosius contigit? Lingua enim confessa nomen Domini prior, ipsa ad Dominum debuit proficisci.

1. Reg. 2. d. *Isa. 4. a.* *Apoc. 1. c.* *Matt. 23. a.*

a *Vnus autem ex illis qui erat primus, &c.* ✱ Ambr. Insultare licet tyranno, qui dũ callidè à sene incipiendum putat, magistrũ eligit, quo discipulos faceret fortiores, quorũ velut puerilem ætatem, præmijs prouocabat ad culpã, vrgebat terroribus ad formidinem. At illi non degeneres tãto duci respõdent. Quid nos cõtemnis vt pueros? Pueri sumus, sed fides cana est, sed valida disciplina. Experire certè, subijce quib. placet pęnis puerilia viscera, non inuenies corda puerilia, nec potentiores erunt tormentorum machinæ, quàm legitimæ obseruationis excubiæ. Quem vicit senectus, superabit æmula senectutis pueritia Sequimur patrẽ filij, discipuli doctorẽ. Iussit maximũ natu eligi. At ille ridẽs, Rectè inquit, naturæ ordinem seruas. Sed cur Dei legẽ temerandã putas? Et pro pietate qdẽ oẽs maximi sumus, sed tamen à me inchoatum gaudeo. Quid quæris Tyranne? confiteor nos summo Deo seruire. Quid plura? Adhibentur variarum genera pęnarum. Sed vicit pietas immanitatis furorem, exclusa est anima, non religio.

L. de Iacob. & vita beata. cap. 11.

Mortuo

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *dicitur.* Contigit. *Hoc non videtur contigisse in Ierusalem vel Iudæa: quia rex Antiochus non legitur illuc redijsse, postquam inde recesserat facta strage populi, & spoliatione templi, vt habetur supr. 5. c. propter quod videtur hoc contigisse in Antiochia, seu aliqua alia ciuitate notabili, ad quam venerat edictum regis de compulsione Iudæorum ibidem habitantium ad ritum Gentilium, vt habetur ca. præce.*

1 Flagris

1 Flagris & taureis cruciatos. *Flagrum flagri est summitas virgularum adnuicem ligatarum, quæ facit strepitum percutiendo, & pruritum per calefactionis modum Taurea taureæ est flagellum de coreo tauri factum.*

2 Vnus. *Hic consequenter ponitur compulsio in speciali: & primò ponitur afflictio fratris primogeniti qui pro se, & alijs dixit.*

3 Parati. *Idest, leges à Deo datas patribus nostris in mõte Sinai.*

4 Iussit sartag. *Propter veritatis confessionem.*

5 Iussit ei qui. *Idest adhiberi, seu apponi.*

✱ Quemad-

MORALITER.

† rata fuit vniuersitas martyrum pro lege Christiana, propter quod eorũ martyrium in Ecclesia celebratur, per matrẽ autem ipsorũ, quæ singulos hortabatur, vt cruciatũ pro lege

lege fortiter tolerarent, significatur sancta mater Ecclesia, quæ filios suos hortatur, vbique pro lege Christi, & iustitia constanter grauia sustinere; per hoc autem quod ipsa etiã passa est, significatur quòd Ecclesia patitur in filijs suis, sicut & Christus eorum pater pati dicitur in istis.

† MO-

ne, in qua cum diu cruciaretur cæteri vna cum matre inui-
cem se hortabantur mori fortiter, dicentes: Dominus Deus
aspiciet veritatem, & consolabitur in nobis, quemadmo- 1
dum in protestatione cantici declarauit Moyses. † Et in 2
a seruis suis consolabitur. Mortuo itaque illo primo hoc mo
do, sequentem deducebant ad illudendum, & cute capitis
eius cum capillis abstracta, interrogabant si manducaret
priusquam toto corpore per membra singula puniretur. At
ille respōdens patria voce dixit: Non faciam; propter quod
& iste sequenti loco primi tormenta suscepit, & in vltimo
spiritu constitutus sic ait: Tu quidem scelestissime in præ- 3
senti vita nos perdis, sed rex mundi defunctos nos pro suis
b legibus in æternæ vitæ resurrectione suscitabit. Post hūc ter- 4
tius illuditur, & linguā postulatus citò protulit, & manus 5
cōstanter extendit, & cum fiducia ait: Ex cęlo ista possideo,
sed propter Dei leges nunc hæc ipsa despicio, quoniam ab
ipso me ea recepturū spero, ita vt rex, & qui cum ipso erant
mirarentur adolescentis animum, quod tanquam nihilum
c duceret cruciatus. Et hoc ita defuncto, quartum vexabant 6
similiter torquentes. Et cum iam esset ad mortem sic ait:
Potius est ab hominibus morti datos spem expectare à Deo
iterum ab ipso resuscitandos. Tibi enim resurrectio ad vi- 7
d tam non erit, & cum admouissent quintum vexabāt eū. At 8 9
e ille respiciens in eum dixit; Potestatem inter homines ha- 10
bens cum sis corruptibilis, facis quod vis. Noli autem pu- 11
tare genus nostrum à Deo esse derelictum. Tu autem 12
patienter sustine, & videbis magnam potestatem ipsius 13 14

A a *Mortuo illo primo &c.* * Ambros. Secundus accessit, nec degener fratri munia piæ confessionis impleuit. Et (Vbi supra. 1. Cor. 11.) cùm detraheretur membrana capitis respondit. Aufertis quidem membranam, sed habeo galeam spiritalem, quā non potestis auferre. Et verè hanc galeam nemo auferre potest, sicut postea Apostolus docuit in Ecclesia Domini, quia caput viri Christus est. & eius sumus membra. Exuebant immanes bestiæ coriū capitis, & pardalicis feritatibus sæuiebant. At ille deficiens: Quàm dulce est inquit, mori ꝓ religione, q̃ suauis B omnis acerbitas mortis pro pietate: quia manet horū remuneratio laborum. Tua sunt rex, grauiora tormēta, tu tuis vehemētius torqueris suplicijs, quia vides te vinci in potestate.

(Vbi supra.) b *Post hunc tertius illuditur &c.* * Ambros. Tertium sibi statui iussit Et cum eum partim tētaret insidijs, partim cuperet terrore propellere, C respōdit ad eum. Non faciā voluntatem tuam, nō succumbā imperio tuo. Per beatam illam fratrum meorum passionem, & nobilem vitam, nō negabo piam germanitatem. Quæuis adhibeto supplicia, quibus magis vrgeas: hoc proficies asperitatę pœnarum, vt maiora testamenta nostræ germanitatis accipias. Iussit itaque ei linguā amputari. At ille exclamans. Victus es inquit. Antioche, qui organum vocis abscindi iubes. Confessus es te non posse respondere rationi, maioraque probas linguæ nostræ flagella, quam tua verbera Euadere te putas, si vocem eripias? Et tacentes Deus audit, & magis audit. Ecce aperui os meum laxaui linguam meam, abscinde linguam: sed non abscindes constantiam, non virtutem auferes, nō rationem obliterabis, non eripies testimonium veritatis, non eripies cordis clamorem &c.

(Vbi supra.) c *Et hoc ita defuncto, quartum vexabant &c.* * Ambrosi. Hoc perempto, iussit quartum vinciri ad rotam, vt eius vertigine membris omnibus solueretur. At ille cùm torqueretur immaniter: Dissoluis inquit, corporis membra, sed adiungis gratiam passioni, nec eripis solatium morti. Est enim vox tonitrui rota &c. Teres enim vita sine vlla offensione in quauis passione versatur, & infra hanc quoq; gratiæ rota currit Nā quo magis voluitur, plus probatur, &c.

Post in

D Post in secundo excogitatis acrioribus pœnis antequā cætera membra torqueret, cutem capitis cum capillis de (Raban. e Cyprian) traxit odio scilicet certo. Nā cū viri caput Christus est, & caput Christi Deus qui caput laniabat in martyre, Deū & (1. Cor. 11) Christū persequebatur in capite. At ille in martyrio suo & resurrectionis sibi prēmium de Dei remuneratione ꝓmittens, exclamauit, & dixit: Tu qui dē impotens ex hac († Deu. 3) præsenti vita nos perdis, sed mundi rex defunctos nos pro suis legibus in æternæ vitæ resurrectione resuscitabit. Tertius linguā postulatus cito protulit. Nam pœnam E linguæ execrandæ iā didicerat à fratre suo contēnere: manus quoque amputandas constanter ostendit. Multum beatus genere isto supplicij, cui contigit extensis ad pęnā manibus passionis dominicæ instar imitari. Nec non & quartus pari virtute tormenta contēnens ad retundendum regem cælesti F voce respōdens exclamauit & dixit: potius est ab hominibus morti datos expectare spem à Deo iterū ab eo resuscitandos: tibi.n. resurrectio ad vitā non erit.

d *Cum admouissent quintum vexabant.* * Ambrosius. Quin- (Vbi supra.) tus cum sisteretur, cæso prius eodem, iussit ignes admoueri, subijci incendia; Manabat è vulneribus cruor, & effossis vlceribus sanguis effusus ipsos flammarum extinguebat globos. At ille inter ignium crepitus audiebatur dicens, gratias tibi Domine, quod dedisti nobis dicere. *Transiuimus per ignem.* Et alibi: *Igne nos examinasti, sicut examinatur argentum.* Astabo tibi, sicut aurum, purgatus incendio: & si quid fuit culpæ ignis exussit.

Quintus præter quam carnificinam rabiem, & duros, variosque cruciatus fidei vigore calcabat, ad præscientiā quoq; & notitiam futurorum spiritu diuinitatis armatus, vel animatus, prophetauit regi indignationem Dei, & vltionem velociter secuturam.

e *Potestatem* (inquit) *inter homines habens cum sis corruptibilis, facis quod vis. Noli autem putare genus nostrum à Deo esse derelictum: sustine, & videbis magnam potestatem eius qualiter te & semen tuum.* Quale illud leuamentum martyrij fuit, quàm magnum quàm grande solatiū in cruciatibus suis nō tormēta propria cogitare, sed tortoris sui supplicia prędicare?

Post

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quemadmodum. *Deu. 32.*

2 Et in. *Hic consequenter ponitur afflictio secundi: & patet litera vsque ibi:* Prima. *Idest secundum doctrinam sanctorum patrum.*

3 Tu quidem. *Idest, in supremo gradu sceleris existens.*

4 Post. *Hic ponitur tormentatio tertij.*

5 Et linguam. *Non abhorrens eius præcisionem propter diuinæ legis obseruantiam, cętera patent.*

6 Et hoc ita defuncto. *Hic ponitur vexatio quarti: & patet vsque ibi:*

7 Tibi enim resurrectio ad vitam non erit. *Licet enim omnes in fine mundi resurgant immortales, quia tunc cessabit generatio, & corruptio, tamen soli boni resurgent ad vitam immortalem, quæ erit per gloriam animæ redundantem ad corpus per dotem impassibilitatis. Corpora verò malorum erunt immortalia, vt semper crucientur igne gehennę, vt habetur Matth. 25.* quæ est mors secunda. *Apoca. 20.*

8 Et cum ad. *Hic ponitur tormentatio quinti, cum dicitur &c.* Et cum *Idest applicassent quintum.*

9 Vexabant. *Simili modo sicut præceden.*

10 Facis quod. *voluntate nequissima,*

11 Nolli autem putare genus nostrum à Deo esse derelictum. *eo quod permittit nos à te cruciari, quia hoc facit ad augmentum meriti nostri.*

12 Patienter. *Idest modicum expecta, ita quod, ly patienter, non est hic nota virtutis, sed breuitatis vitę temporalis, ideò subditur.*

13 Et videbis. *citò,*

14 Magnam. *Cui non potest resisti.*

* *Qualiter*

a qualiter te,& ſemen tuum torquebit. Poſt hũc ſextum du- 1
b cebant,& is mori incipiens ſic ait.Noli fruſtra errare Nos 2
.n. propter noſmetipſos hęc patimur peccantes in Deum 3
noſtrum,& digna admiratione facta ſunt in nobis Tu au 4 5
tem ne exiſtimes tibi impune futurum,ꝙ contra Deũ pu- 6
gnare tentaueris. Supra modũ aũt mater mirabilis,& bo- 7 8
norũ memoria digna, quæ pereũtes ſeptẽ filios ſub vnius 9
diei tpe conſpiciens, bono animo ferebat, propter ſpem,
quam inDeo habebat,ſingulos illorũ hortabatur voce pa
tria fortiter repleta ſapiẽtia,& fęmineę cogitationi maſcu 10
linũ animum inſerens,dixit ad eos,Neſcio qualiter in vte 11 12
ro meo apparuiſtis.Neque.n ego ſpiritum,& animam do 13
naui vobis,& vitam, & ſingulorum mẽbra nõ ego ipſa cõ 14 15
pegi. ſed.n.mũdi creator qui formauit hominis natiuita 16
tem,quiq; omnium inuenit originẽ,& ſpiritũ vobis ite- 17
rum cũ miſericordia reddet,& vitam, ſicut nunc voſmetip 18 19
ſos deſpicitis pp leges eius Antiochus autem contemniſe 20
arbitratus,ſimul,& exprobrantis voce deſpecta,cũ adhuc 21 22
adoleſcentior ſupereſſet,nõ ſolũ verbis hortabatur,ſed & 23
cũ iuramento affirmabat diuitẽ ſe , & beatum facturũ, & 24
translatum a patrijs legib·amicum habiturũ, & res neceſ
ſarias ei præbiturum. Sed ad hæc cũ adoleſcens nequaquã
c inclinaretur,vocauit Rex matrẽ,& ſuadebat ei,vt adoleſcẽ
ti fieret in ſalutem.Cum aũt multis eam verbis eſſet horta 25
tus promiſit ſe ſuaſurã filio ſuo Itaq; inclinata ad illum ir 26
ridens crudelem tyrannũ,ait patria voce,Fili mi,miſerere
mei,quæ te in vtero nouẽ menſib. portaui, & lac triennio
dedi,& alui,& in ætatẽ iſtã perduxi.Peto† nate,vt aſpicias
d ad cęlũ,& terrã,& ad omnia,quæ in eis ſunt: & intelligas

a *Poſt hunc,ſextum ducebant.* * Ambroſ. Sexto quoq; tor A menta admota ſunt. At ille. Noli inquit,fruſtra errare,& tuæ hoc adſcribere poteſtati, ꝙ iſta aduerſum nos exerceas Noſtrorum hoc delictorum eſt pretium, vt peccantes puniamur. Et gratias Domino,quod hic a nobis dupli cia ſpeccata exiguntur,vt ibi nobis conſolatio deferatur, Gratias autem & tibi, ꝙ tam durus, & immitis es, vt talib. noſtris ſupplicijs Dominus in quem peccauimus, genti noſtræ ꝓpitius fiat. Nos quoq; ableuamus ærumnam, dũ fidei paſſionibus delectamur. (i ſupra.)

* Idem. Quod verbis gloriatus eſt ſanctus Laurentius factis probauit, vt viuus exureretur, & flammis ſuperſtes diceret Verſa,& manduca. (pſal. 104.) B Haud degener Abrahamidarum, & Machabæorum concertatus puerorum, quorum alij ſuper flammas canebant,alij cum exurerentur, nõ rogabãt vt parceretur,ſed in uehebantur vt amplius perſecutor inflammaretur. (...banus ex ...priano.)

In ſexto verò nõ virtus ſola ſed & humilitas prædicanda eſt, nihil ſibi martyrem vendicaſſe, ſed confeſſionis ſuę honorem ſuperbis vocibus ventilaſſe, peccatis potius ſuis adſcripſiſſe,ꝙ perſecutionem a Rege pateretur, ideo vero dediſſe,quod poſtmodum vindicaretur. Docuit eſſe martyres verecundos, de vltione fidere, & nihil in paſſione iactare.

b *Noli*(inquit) *fruſtra er.nos enim propter noſmetipſos hæc patimur peccantes in Deum noſtrum,tu autem ne te exiſtimes tibi impu. futurum.* C Aggreſſus pugnare cum Deo. Admirabilis quoq; mater, quæ nec ſexus infirmitate fracta, nec multiplici orbitate commota, morientes liberos ſpectabat libenter, nec pœnas illas pignorum, ſed glorias computauit tam grande martyrium Deo præbens virtute oculorũ ſuorũ, D quã præbuerunt filij eius tormẽtis,& paſſione mẽbrorũ.

c *Vocauit Rex matrem,& ſuadebat ei,&c.* * Ambroſ. Putauit Antiochus videns matrem ſollicitam, quod ſaluti filij nouiſſimi timeret,ipſi quoq; ſuadere cœpit, vt filium ab intẽtione ſua reuocaret. At illa voce patria dicebat filio, Tu ſolus ſuperes fili, ſumma votorum meorum tu poſtremus clauſiſti partus meos,tu poſtremus conclude gaudia mea.Miſerere mei,quę te in vtero tot mẽſium curriculo portaui, ne vno momento confundas ſenectutem meam, ne decolores tot fratrum tuorum trophæa, nec ſacrum eorum comitatum relinquas, E nec cõſortium deſeras. Te adhuc iſti expectant triumphi. Aſpice in cœlum, vnde hauſiſti ſpiritum;& aſpice in terram, quæ tibi ante alimoniam miniſtrauit,aſpice ad fratres, qui collegam requirunt aſpice ad matrẽ, quæ tibi lac dedit, redde mercedem pij ſanguinis, noli a fratrib. noli a matre diuelli, &c.

* Ioſeph Heb Ne timeas,fili mi,tyrannum iſtum, ſed morere pro Deo tuo: vtinam, fili mi, eſſes cum fratrib. tuis in magnifica gloria eorum, vt ego vos ſimul inueniam, adſimque vobis in die deſponſationis veſtræ,&c. (L. 3. hiſt. Iu. c. 6.)

d *Et intelligas quia ex nihilo,&c.* * Tertu. Regula fidei eſt illa, qua creditur. Vnum omnino Deum eſſe, nec alium præter mundi conditorem,qui vniuerſa de nihilo produxerit,per verbum ſuum primò omnium emiſſum, &c. (l. de præſcrip. c. 13.)

* Cypria. Quid in Machab. beatorum martyrum grauia tormenta,& multiformes ſeptẽ fratrũ pęnę & confortãs filios ſuos mater in pęnis,& moriẽs ipſa quoq; cũ liberis, nonne F (Epiſt. 56. quę eſt de exhortatione martirij.)

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Qualiter te &.*i.imitatores tuos.*
2 Torquebit.*æternaliter in gehenna.*
3 Poſt.*Hic conſequenter ponitur vexatio ſexti,& patet vſq; ibi.*
4 Nos.n.*licet.n.ſancti eſſent,& innocentes; tamen confitentur ſe pati propter peccata, imputantes ſibi aliorum delicta, eo ꝙ eſſent de eodem populo,& ſimiliter facit Dan.9.*
5 Tu au.*eius cultum auferendo, & eius populum crudeliter occidendo.*
6 Supra. *Hæc eſt pars ſeptima, qua interponitur matris conſtantia,cum dicitur.* Supra. *Nam antea non legitur fuiſſe aliqua tantæ conſtantiæ.*
7 Quæ pereun. *quantum ad vitam præſentem, ſed ſaluato quantum ad futuram,ideo ſubditur.*
8 Bono.*ſ.alterius vitæ.*
9 Singulos.*i.ſanctorum patrum doctrinæ conſona.ideo ſubditur*
10 Repleta.*ſanctorum patrum.*
11 Et fœmineæ.*quæ eſt de mollitie,& remiſſione.*
12 Maſculinum.*Qui tendit ad ardua,& difficilia.*
13 Dixit ad.*ex magno feruore.*
14 Neſcio qua.*tunc.n. apparet puer eſſe in vtero matris,quando incipit ſe mouere;motus aũt,& ſenſus ſunt ab aĩa, quæ eſt in puero per infuſionẽ:modus aũt infuſionis eſt ſoli Deo cognitus.iõ ſubditur.*
15 Neque.n.*i.animam intellectiuam,quæ eſt ſpirituali naturę.*
16 Et animam.*i.potentiam ſenſitiuam,quę eſt ipſi coniuncta.*
17 Et vitam.*i.operationes vitæ.*
18 Singulorum.*quia virtus formatiua non eſt a matre,ſed a patre,& illa etiam nihil agit,niſi in virtute primę cauſę.ideo ſubditur.*
19 Sed enim.*& patet ex dictis vſque ibi.*
20 Sicut nunc.*quantum ad vitam corporalem.*
21 Antiochus.*Hæc eſt octaua pars, in qua ponitur martyrium ſeptimi; præmittitur tamen eius perſuaſio,ſecundò ponitur eius vexatio,ibi.Cum hec illa. Circa primum primò ponitur perſuaſio a Rege: cum dicitur,* Antiochus.*per dictos filios,qui dicebant eum ſceleſtũ: & incendio gehennæ reſeruatum.*
22 Simul, &c. *quia vocem dictorum fratrum reputabat deſpectam, ſicut perſonas eorum deſpicabiles reputabat, & ſic duplici ratione reputabat ſe contemptum.ſ. ratione verborum, & perſonarum deſpicabilium.*
23 Cum,&c.*vt ſaltem illum ſuperaret.*
24 Non ſolum.*Et patet litera vſque ibi.*
25 Cum autem.*Hic ponitur perſuaſio iuuenis a matre,quę promiſit ſuaſuram ſe filio ſuo,& verum dixit,quia promiſſio abſoluta ſicut eſt iſta,intelligenda eſt de bono. ideo ſubditur.*
26 Irridens,&c.*Quia perſuaſio ſua erat ad virtutis bonum,& patet litera vſque ibi.*

A & nonne magna virtutis, ac fidei documenta testantur, & nos ad martirij triumphum suis passionib. adhortantur.

Rabanus. ex Cypr. Cũ sex occisis, & punitis superesset vnus ex fratribus, cui Rex diuitias, & potẽtias, & multa pollicebatur, vt cru delitas eius, ac feritas vel vnius subiecti solatio foueretur & peteret, vt ad filiũ deijciendum secum deprecaretur & ma ter, deprecata est filium, sed vt decebat martyrum matrem vt decebat legis, & Dei memorem, vt decebat filios suos non delicatè, sed fortiter diligẽtem. B Deprecata est enim, sed vt Dominum confiteretur, deprecata est ne a fratrib. suis, frater in cõsor tio laudis, & gloriæ separaretur, tunc se septem filiorum cõ putans matrem, si si bi contingeret filios septem Deo peperisse, potius quàm sæculo. Armans itaq; eum, & corroborãs, & fœliciori partu filium generans, Fili, ait, miserere mei, quæ in vtero te nouem mensibus portaui, & lac triennio dedi, & alui, & ad ætatem istam produxi. Oro, fili, vt aspicias in cœlum, & in terram, & omnibus quæ in eis sunt aspectis, intelligas, quia ex nihilo fecit

quia ex nihilo fecit illa Deus, & hominum genus, ita fiet, vt 1
non timeas carnificem istum, sed dignus fratribus tuis esse 2
ctus particeps suscipe mortem, vt in illa miseratione cũ fra 3
tribus tuis te recipiam. Cum hæc illa adhuc diceret, ait ado 4
lescens. Quẽ sustinetis? Nõ obedio præcepto Regis, sed præ 5
cepto legis, quæ data est nobis per Moysen. Tu vero qui in
uentor oĩs malitiæ factus es in Hebræos, non effugies ma
nũ Dei. Nos.n. pro peccatis nostris hęc patimur. Et si nobis 6
propter increpationem, & correptionem Dominus Deus 7
noster modicum iratus est, sed iterum recõciliabitur seruis
a suis. Tu autem, ô scelesté, & omnium hominũ flagitiosissi-
me, noli frustra extolli vanis spebus in seruos eius inflam- 8
matus. Nondum enim omnipotentis Dei, & omnia inspi-
cientis iudicium effugisti. Nam fratres mei modico nunc 9
dolore sustentato sub testamento æternæ vitæ effecti sunt, 10
tu verò iudicio Dei iustas superbiæ tuæ pęnas exolues. Ego 11
autem sicut, & fratres mei animam, & corpus meum trado
pro patrijs legibus, inuocans Deum maturius genti nostrę, 12
propitium fieri, teque cum tormentis, & verberibus confi- 13
teri, q̃ ipse est solus Deus. In me verò, & in fratribus meis
desinet omnipotentis ira, quæ super omne genus nostrum
iustè superducta est. Tunc Rex accensus ira, in hunc super
omnes crudelius desæuit, indignè ferens se derisum. Et hic
itaque mundus obijt, per omnia in Domino confidens. No
b uissimè autem post filios, & mater consumpta est. Igitur de
sacrificijs, & de nimijs crudelitatibus satis dictum est.

illa Deus, & hominum genus ita fecit. Ne timeas carnificem istũ, sed dignus fratribus tuis effectus suscipias mortem, vt in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiã. Magna laus est matris in exhortatione virtutis, sed maior in Dei timore, & in fidei veritate, q̃ nihil sibi, aut filio de sex martyrum honore permisit, nec fratrum precem pro futuram credidit abneganti ad salutem, persuasit potius passionis participem fieri, vt in iudicij die possit cum fratribus inueniri. Post hæc autem cum liberis suis commoritur, & mater. Neque.n. aliud iam licebat, quàm vt quæ martyres pepererat, & fecerat, consortio illis gloriæ iungeretur, & quos ad Deum præmiserat, ipsa quoque sequeretur.

L. contra Constant. Augu. a *Tu autem ò scelesté, & omnium hominum flagitiosissime, &c.* ✱ Hilar. Temerarium me fortè quisquam putabit, quia dicam Constantium Antichristum esse. Quisquis petulantiam istud magis quàm constantiã iudicabit, relegat Ioannem dixisse ad Herodem *Non tibi licet facere istud*. Mar. 6. Sciat a martyre dictum esse Regi Antiocho. Tu quidem iniquus C de vita præsenti nos perdes, sed Rex mũdi defunctos pro suis legibus in æternam vitam suscitabit. Et rursum. Non effugies manum Dei, &c. Non est istud temeritas, sed fides neque inconsideratio, sed ratio, neque furor, sed fiducia.

L. de Iacob c. 11. & 12. b *Nouissimè autem post filios, &c.* ✱ Ambro. Quis non beatã dixerit matrem Machabæorum, quæ septem filiorũ funeribus octauam se addidit ad laudem cœlestis triumphi. D ✱ Idem. Quis hanc beatam neget, quæ septem vallata muralibus, inter corpora filiorum nullum sensit mortis incursum? Quis dubitet de eius beatitudine, quæ septem turribus circumdata, in paradisi sedem caput extulit, quæ septem filiis cincta, sacratissimum Deo chorum, nõ solum canorum vocibus, sed etiam passionibus, ad cõcinendas Domini laudes cœlestibus inuexit altaribus? Aliæ matres reuocare a martyrio solent filios, nõ vocare, ista mater E num in hoc ponebat affectũ, si filijs vitam magis perpetuam quam temporalem suaderet. Spectabat pia mater filiorum certamina, & quamuis maternorum viscerũ conpassione quateretur, tamen pietatis studio prẽmebat dolorem, &c.

L. de Machabæis. ✱ Ioseph. Nouissimè filijs singulis cõsumptis, admirabilis tantorum athletarũ parens, in cruẽta penarum carnificina, flexis repente genibus corporis a Deo dissolutionem efflagitabat. Non.n. viuendi cupiditate, sed filiorum causa tantum tempus protraxisset. Antiochus faucibus stridet, matrem generosam affligi iubet, tyrannicè rapitur, teneris nudatur artubus, in altum manus alligantur, sæuis illiditur flagellis, lassis mœret huberibus, ac flammiuomæ addicta sartagini, ambustos vltrò filios cõ comitatur in pęnas, ac oratione protensis, surrectisq; manibus, pro grauidis matrib. fusa, cœlibem effudit spiritũ. O magistra iustitiæ, filios comitata victores. O patiẽtium forma non mulieribus solum sed viris futura veneranda præsentibus, colenda posteris admirationi non solum F genti nostræ, sed & sæculis futura. Splendoribus tuis luna succumbit, nec se quamuis mundum impleat, cum tuis fulgoribus comparabit, &c.

Orat. de Machabæis. ✱ Nazian. Hos igitur & Sacerdotes & matres, & filij ęmulentur. Sacerdotes quidem, in Eleazari spiritualis parentis honorem, qui non modò sermone, sed etiam opere, quod optimum erat ostendit, ac docuit. Matres, in generosæ matris honorem, verum amoris erga filiós argumentum edentes, ac Christo liberos suos exhibentes, vt per huiusmodi sacrificij genus matrimonio quoq; sanctitas cõparetur, filij denique, sacrosanctorum filiorum exemplo permoti, atq; adolescentiam non in fędis, & obscęnis affectibus, sed in certaminibus aduersus animi vitia susceptis conterentes, strenueq; cum quotidiano nostro Antiocho confligentes, qui membra omnia bello lacessit, varijsque modis persequitur, &c. *Videatur Chrysosto. Tom. 1. hom. 4 de verbis Isaiæ, & Hom. de natiuitate septem Machabæorum.*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Sed dig. *.i. ... um consortio per palmam martyrij.*
2 Vt in il *... fiet sanctis in resurrectione.*
3 Cum fratribus. *ad augmentum gloriæ vestræ, & meæ.*
4 Cum hæc illa, &c. *Hic consequenter ponitur eius vexatio, cum dicitur.* Cum illa adhuc, &c. *Ex magno feruore non expectauit finem verborum matris compleri.*
5 Quem sustinetis. *i. differtis vexare sub spe vana, quòd debeã Regi ... etc.*
6 Nos enim pro peccatis nost. &c. *exponatur sicut suprà de sexto fratre.*
7 Domin. De. no. mo. est ira. *Nam omnis pœna in præsenti, modica est respectu futuræ.*
8 Noli frust. extol. &c. *Sic habent libri correcti, quasi dicat, non pertinges ad illud, quod speras Dei iudicio impeditus.*
9 Nam fra. mei, &c. mo *respectu doloris futuri.*
10 Sub testamen. *i. promissione firma.*
11 Aeternæ vitæ effe. sunt. *quam sine dubio consequentur.*
12 Inuocans Deum ma. *i. cum pondere affectus.*
13 Teq; cum tor. &c. *In hoc videtur prophetice loqui, quia sic fuit impletum de futuro, vt patet infra. 9. cap. Cætera patent.*

✱ CAP.

CAP. VIII.

A a *Iudas vero Mach.* Ea quæ de Matathia patre Machabæi, & fratrum eius prioris libri narrat historia, scriptor præsentis libri breuitati studendo omittens, ad Iudæ actum, & prelia narranda se contulit, aliqua de eis narrans, sed plurima more suo omittēs. Sed quia iam allegoriam ipsius supra plurima ex parte exposuimus, qđ semel dictum est, non necesse credimus iterari. Si quis autem quęsierit qd sex millia virorum qui Iudæ in principio associati sunt significēt? Agnoscat per senarii, & millenarii numeri perfectionem, militum Christi ī fide, & sinceritate perfectā designari deuotionē. Vnde in actibus Apostolorū de primitiua Ecclesia in Iudæis scriptū est, *Multitudinis autē credētium erat cor vnum & anima vna, Nec quisquam eorum, quæ possidebat aliquid esse suū dicebat, sed erant illis omnia communia, & virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Domini nostri Iesu Christi, gratia magna erat in omnibus illis.*

Rabanus. B C Act. 4. f

CAPVT VIII.

Iudas vero Machab. & qui cū illo erāt,
introibant latenter in castella, & cōuo 1
cantes cognatos, & amicos, & eos qui 2 3
permanserant in Iudaismo assumen-
tes, adduxerunt ad se sex millia uiros, 4
Et inuocabant Dñm, vt respiceret in
populū, qui ab oīb. calcabatur, & misereretur templo q̄
cōtaminabatur ab impiis. Misereretur ēt exterminio ci-
uitatis, quę esset illico complananda, & uocē sanguinis
ad se clamātis audiret, memoraretur quoq; iniquissimas
mortes innocētū paruulorū, & blasphęmias nomini suo
illatas, & indignaretur super his. At Machab. cōgregata
multitudine intolerabilis gentib. efficiebatur. Ira. n. Dñi 5
in misericordiā conuersa est. Et superueniens castellis, & 6
ciuitatib. improuisus succēdebat eas, & opportuna loca 7
occupans non paucas hostiū strages dabat, maximè aūt 8
noctib. ad huiuscemodi excursus ferebatur, & fama vir-
b tutis eius vbiq; diffundebatur. Videns aūt Philippus pau 9
latim virū ad profectū venire, ac frequentius res ei cedere
ꝓspere, ad Ptolemęū ducē Cœlessyriæ, & Phœnicis scrip
sit, ut auxilium ferret regijs negotijs. At ille velociter mi
sit Nicanorē Patrocli de primoribus amicum, datis ei de 10 11
permixtis gentibus armatis, nō minus viginti millib. ut 12
vniuersū Iudæorū genus, deleret, adiūcto ei & Gorgia vi

9. de victo. verbi Dei. c. 7. i

*Rupertus. Sicut in fornacem Babylonicam tres pueri missi, in animo contrito, & spiritu humilitatis suscepti sunt, ita septem fratres cum matre sua passi, meruere suscipi sacrificium beneplacitum, per quod loco, & omni populo iram Domini placari dignum fuit. Vnde & statim post passiones illorum subiunctum est, Quia Iudas Machabæus, & qui cum illo erant, conuocantes cognatos, & eos qui permanserant in Iudaismo, assumentes, & inuocantes Dominum, ut misereretur templo, & ciuitati, & vocē sanguinis ad se clamātis audiret, memoraretur que iniquissimas mortes innocentiū paruulorū, & armis vti cœperunt, Deo confortante, & effectū tribuente. Ira. n. Dñi (inquit) in misericordiā conuersa est. D

b *Videns autem Phi.* In priori libro scriptum est, quod Antiochus profecturus in Persidem reliquerit intra regnum Lysiam hominem nobilē de genere regali super negotia regia, & ut nutriret Antiochū filium suum, & qđ ipse Lysias elegerit Ptolemęum filium Dorimi, & Nicanorem, & Gorgiam viros potentes ex amicis Regis, & miserit eos cū quadraginta millibus uirorum ut disperderēt Iudæos secundum verbū Regis. Nunc autem hic refertur quod Philipus scripserit ad Ptolemęū ducem ut auxiliū ferret regiis negotiis, ipseque miserit ad hoc Nicanorem datis ei uiginti millibus armatorum, adiuncto ei & Gorgia uiro militari. E Hūc. n. Philippum memoratus rex Antiochus reuertens de Perside in Babylonem ꝓposuit super uniuersum regnum suum, & dedit ei diadema & stolam suam & anulum, ut educaret Antiochum filium suum, & nutriret eum, & regnaret. Quem prædictus Lysias simul cum Antiocho iuniore reuertens Antiochiam, & inueniens dominantem ciuitati, expugnauit. F Vnde quæritur, quomodo dicatur Philippus ordinare per Ptolemæum transitum Nicanoris & Gorgiæ ad Iudæā, cū prior historia narret morante Antiocho seniore in Perside, & eūdem Gorgiā ducē, simul & Lysiā ordinatorē suū a Iudæis esse superatos, atque

1. Mac. 3. d Rabbanus. Quæstio.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VIII.

Diuisio.

IVdas vero, &c. *Descripta Iudæorum tribulatione per Regem Antiochum, hic consequenter describitur liberatio eorum per Iudam Machabæum: circa quam primo ponitur liberatio populi, secundo, purgatio templi. x. ca. Prima in duas. Quia primo ponitur liberatio populi a Regis ducibus, secūdo, a persona eius sequenti cap. Prima adhuc in duas. Quia primo ponitur Iudæ prosperatio, secundo, Principum Antiochi debellatio, ibi,* Videns autem Philipphus. *Circa primum dicitur.*

1 Iudas vero Machabæus, &c. *ab aduersarijs occupata. Nō. n. habebant tantū populū, qđ possent patenter cōmittere bellum.*

2 Et conuocantes cognatos. *de quibus magis confidebant, & qui ad hoc erant magis periti.*

3 Et eos qui permanserant, &c. *nam ad pugnandum pro lege erant voluntarij.*

4 Et inuocabant Dominum, &c. *sine cuius auxilio non poterant resistere tanto aduersariorum numero, Allegantes ad hoc rationes ex parte populi conculcati, & templi contaminati, & ciuitatis electæ ad cultum Dei, & sanguinis innocentis effusi, & nominis sui blasphæmati, & patet litera vsque ibi.*

5 Intolerabilis gen. *quia non poterant ipsius impetus sustinere, & subditur causa cum dicitur.*

6 Ira enim Domini in, &c. *& sic habebant auxilium Dei.*

7 Et superue. ca. *i. ab aduersarijs, qui non prouiderant sibi contra aduentum ipsius.*

8 Maximè au. *quia tunc hostes minus poterāt sibi prouidere.*

Diuisio.

9 Videns au. *Hic consequenter describitur principum Regis debellatio, & primo ponitur belli apparatus, secundo, conflictus ibi,* Ad hoc etiam, *Prima in duas. Quia primo describitur apparatus ex parte Gentilium, secundo ex parte Iudæorum, ibi,* Iudas autem. *Circa primum dicitur.* Videns au. *quem. s. Rex Antiochus reliquerat Ierosolimis ad affligendum populum Iudæorum, ut habetur supra. v. cap. Et dicunt aliqui quod iste est Philippus ille, de quo dicitur in fine capituli sequen. quod transferebat corpus Antiochi defuncti. Sed hoc non uidetur uerum, primo, quia iste erat in Ierusalem, alius autem in Perside cum Antiocho Rege quando fuit illud bellum. Secundo quia iste fuit Phryges genere, vt habetur supra. v. c. alius uero Regis collactaneus, ut habetur in fi. c. sequentis. Cetera patent vsque ibi.*

10 Misit Ni. *filij.*

11 De prim. ami. *sic habentes libri correcti. Erat. n. de principalibus amicis suis.*

12 Datis ei de. p. *Erāt. n. collecti de diuersis locis & ciuitatibus.*

*Const.

MORALITER.

1 *Iudas vero, & qui cum illo erant.* Sequitur: *Adduxerunt ad se sex millia.* Senarius est numerus perfectus, nam resultat ex suis partibus, unum enim, duo, & tria faciunt sex, similiter millenarius est numerus perfectus, quia resultat ex ductu centenarii per denarium qui est limes numerorum, ideo per istos significatur perfectio Apostolorum & aliorum doctorum Ecclesiæ primitiuę, qui deuotissime precibus, signis, & uirtutibus pugnabant contra infidelitatem Gentium, & Iudæorum, & ita prospere contigit eis, quod in breui tempore per orbem publicauerunt fidem Christianam, nam uiuentibus Apostolis hoc fuit impletum, sicut diffusius declaraui super illud Psal. 18. a. *In omnem terram exiuit sonus eorum, &c.*

A que fugatos,& hæc innotuiſſe Antiocho reuertenti, ip ſumq; ob hoc incidiſſe in languorem prę triſtitia, quia non eſt factum de Iudæis ſicut cogitabat. Hoc (niſi fallor) haud aliter ſoluitur niſi quod Philippus cōmẽdato ſibi imperio hoc idem ſtatutum reſcripſit ducib. Syriæ faciẽdum quod Lyſias antea iam facere moliẽdo incipiebat, ſed nō perficiebat. Nec ẽt ita vt diſpoſuit ipſe per ſuã miſſionẽ in Iudæis efficere valebat, vt ſequens hiſtoria demonſtrat.

B a *Conſti. autem. &c.* Hoc in ſuperiori libro breuiter cōmemoratum eſt. Tantum quod mercatores conuenerunt cum auro, & argento, ut coemerent filios Iſrael ſibi ĩ ſeruos, hic autẽ manifeſtius narratur, ꝙ ab Nicanore qui Regi promiſit de Mancipiis Iudęorũ ſupplere tributum Romanis dandum, inuitati ſunt ipſi mercatores ad coẽptionem Iudaicorum mancipiorum.

b *Iud. autem.* De iſto Nicanoris aduentu in Iudæam, qui ſub Antiocho fact⁹ eſt, prior liber manifeſtè non dicit, tantũ narrans per Lyſiam eum electum eſſe ſimul cũ Prolemęo, & Gorgia viris potentib. adiũcta ſimili comitũ turba, vt inuaderent, & diſperderẽt Iudæã. Sub

a ro militari, & in bellicis reb. experientiſſimo. Conſtituit aũt Nicanor Regi, vt tributum, ꝙ Romanis erat dãdum duo millia talentorũ de captiuitate Iudæorũ ſuppleret. Statimq; ad maritimas ciuitates miſit, cōuocãs ad coemptionẽ Iudaicorũ mancipiorũ, promittens ſe nonaginta mancipia talento diſtracturum, non reſpiciens ad vindi-
b ctã, quæ eum ab Omnipotente eſſet conſecutura. Iudas aũt vbi comperit, indicauit his, qui ſecum erant Iudæis Nicanoris aduentum. Ex quibus quidam formidantes, & non credentes Dei iuſtitiæ in fugam vertebantur. Alij verò ſi qui de his ſupererant, veniebant, ſimulque Dominum deprecabantur, vt eriperet eos ab impio Nicanore, qui eos priuſquã cominus veniret vẽdiderat. Et ſi nō pp eos, propter teſtamentum tamen, ꝙ erat ad patres eorum, & propter inuocationẽ ſancti, & magnifici nomini eius ſuper ipſos. Cōuocatis autem Machab. ſeptem millibus, qui cum ipſo erant, rogabat ne hoſtib. reconciliarentur, neq; metuerent iniquè venientium aduerſum ſe multitudinẽ hoſtium, ſed fortiter cōtenderent, ante oculos habentes contumeliã, quæ in loco ſancto ab his iniuſtè eſſet illata. Itemq; & ludibrio habitæ ciuitatis iniuriam, adhuc ẽt veterum inſtituta cōmiſſa. Nam illi quidem armis confidũt, ait, ſimul & audacia, nos aũt in oĩpotente Domino, qui pōt & venientes aduerſum nos, &
c vniuerſum mundum delere vno nutu cōfidimus. Admonuit aũt eos, & de auxilijs Dei, quæ facta ſunt erga pa-

D Sub Demetrio aũt eum eſſe illuc miſſum aſſerit, & per dolum velle capere Iudam, atque inuadere Iudæãm, ſed non præualere. Quod aũt ipſe Nycanor hypocritarum, qui omnia fictè faciunt, typum teneat, iam ſuperius dictum eſt. Sed Iudas cum ſeptem millib. contra Nicanorem, & ſocios eius confligit, ac vicit, qa per ſeptiformis gratiam Spiritus. populus Eccleſiæ cum rectoribus ſuis vincit hoſtes vniuerſos, nec de eo vnquam victoriam capit Iudæus, ſiue Paganus, ſeu hæreticus, vel ſchiſmaticus, ſiue vllus hypocritarũ, aut nequam, imo E ipſe. vero Rege ſuo vincẽte, trophæum gloriæ poſſidebit in ęternum.

c *Admonuit autem eos, &c.* ✱ Chry. Nō pro uxorib. liberis, & ancillis, patrięq; euerſione, & captiuitate, ſed pro lege, & patria republica pugnabant. Eorum aũt dux erat Deus. Cum ergo aciem dirigerent, & ſuas animas prodigerent, fundebant aduerſarios, non armis fidentes, ſed loco omnis armaturæ, pugnæ cãm ſufficere ducentes. Ad bellũ aũt euntes non tragædias excitabãt, vt fit in alijs caſtris, ſed Dei ſupernè auxilium inuocabãt, vt adeſſet, & opem ferret pro cuius gloria decertabant. Et

In pſal. 43. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Conſt. au. *i. firmiter promiſit.*
2 Nica. Re. *i. locum regis in hoc tenenti, nã Rex erat in Perſide vt dictum eſt.*
3 Vt tribut. *Erat. n. rex Antiochus tũc tributarius Romanorũ.*
4 De captiuita. Iud. ſup. *i. de prætio Iudęorum, quos in ſeruos, & ancillas venderent. ideo ſubditur.*
C 5 Statimque ad mari, &c. *ſupra. i. li. iij c. nō dicitur, ꝙ miſerit tamẽ datur intelligi p hoc qđ dicitur,* Et audierunt, merc. &c.
6 Nonaginta man. ta. *ſ. vno.*
7 Diſtractu. *Dicitur autem Mancipium quaſi manu captũ, qa per bellum capiebantur & in ſeruos vendebantur: ſeu redigebãtur.*
8 Iudas au. *Hic conſequẽter deſcribitur apparatus belli ex parte Iudæorũ, & primo ponitur aliquorum puſillanimitas: cũ dicitur.*
9 Ex quibus qui. formi. *magnitudinem, & fortitudinem exercitus venientis cum Nicanore.*
10 Et non cre. Dei iuſti. *i. minus debito cōfidẽtes de auxilio diuino, & ſic non credebant diuinę iuſtitię, quia non credebant quod Deus faceret iuſtitiam. i. vindictam de aduerſarijs eorum.*
11 In fugam vertebantur. *ſubtrahentes ſe occultè de ſocietate Iudæ.*
12 Alii vero. *Hic conſequenter ponitur aliorum animoſitas, & primo in generali, ſecundo, ipſius Iudæ in ſpeciali ibi.* Conuocatis autem. *Circa primum dicitur.* Alii uero, &c. *accipitur hic ſi pro quia, quia cum Iuda remanſerũt ſeptẽ millia, vt habetur infra.*
13 Veniebant, &c. *cum Iuda ad pugnandum.*
14 Simulque dom. depre. *magis initentes diuinæ protectioni quam ſuæ uirtuti.*
15 Qui eos pri. co. ve. *i. priuſquã ad bellandũ appropinquaret.*
16 Vendide. *vt prædictum eſt.*
17 Et ſi non pro. *i. propter eorum merita eriperet eos a Nicanore, ſaltem hoc faceret.*
18 Propter te. *i. propter promiſſionem factam a Deo patribus ſanctis de conſeruatione ſeminis eorum.* Vel

D. uiſio

Vel aliter, Propter teſta. *ideſt propter legem datam patribus, quam volebat deſtruere totaliter Antiochus, ut patet ex ſupra dictis, & ſimiliter volebant hæc facere duces eius.*
19 Et propter inuocat. *quia dicebantur præ gentibus cæteris Dei populus.*
20 Conuoc. au. *Hic conſequenter ponitur animoſitas Iudæ in ſpeciali, & primo ſuos animando, ſecundo, exercitum ordinando ibi,* Conſtituit itaque. *Prima in duas, quia primo Iudas ſuos animat rationibus, ſecundo exemplis, ibi,* Admonuit autem. *Circa primum dicitur.* Conuocatis au. Ma. *vt exiſtentes prope eum magis intelligerent eius uerba.*
21 Septem mil. *j. Mach. iiij. dicitur quod fuerunt tantũ tria millia, dicendum, quod ibi loquitur de ſufficienter armatis, unde ibidẽ ſubditur quia tegumenta & gladios non habebant. ſ. ad armãdum plures ſufficienter, ſed multi ex magno deſiderio moti ad pugnandum pro patria, & lege Dei fuerunt ibi quaſi inermes, & maxime quia dixerat Iudas melius eſſe mori quam uidere mala gentis & ſanctorũ, & ſic in uniuerſo fuerũt ſeptem millia vt hic dicitur. Et primo allegat rōnem ſumptã ex parte aduerſariorum, cum dicitur.*
22 Rogabat ne hoſt. *reddẽdo ſe eis ſub aliquibus cōditionibus.*
23 Neque metu. *q. d. in ſuis iniquitatibus capientur ſecundo adducitur ratio ex parte Dei, cum dicitur.*
24 Sed fortiter contende. *dimicando.*
25 An. oc. *Mentis.*
26 Haben. *vnde ſupra. j. lib. iij. c. vbi tangitur iſta materia dixit Iudas, Melius eſt nobis mori in bello, quam videre mala gentis noſtræ & ſanctorum.*
27 Itemque & ludibri. *ſ. Ieruſalem ad Dei cultum electæ.*
28 Adhuc etiam vet. *Habebant. n. Iudęi aliquas ordinationes extra legem Moyſi factas a ſenioribus propter bonum regimen populi. Tertio ponitur ratio ex parte auxilij, cum dicitur.*
29 Nã illi qui. ar. *i. tantũ in uirtute humana quæ eſt defectiua.*
30 Nos aut. in omnipo. Do. *cuius uirtus eſt firmitas infinita.*
31 Admo. au. *Hic cōſequenter Iudas ſuos animat exẽplis, cũ dicitur*

Diuiſio.

MORALITER.

1 *Conſtituit aũt Nicanor Regi, &c.* Iſte q Iudæos vẽdidit antequam teq̃ eos cæpiſſet reputans ante bellũ eos quaſi captos, ſignificat quẽlibet vltra modũ de ſua potẽtia pſumẽtem, qui

a *Et facto sibi adiutore Omnipotēte,&c.** Ioseph. Heb. veniēte
A ergo Nicanore cōtumaciter cōtra Iudā, egressus est Iudas
de acie fideliū, & inuocās Dominū ait, Deus excelse, q a diebus antiquis vsque nūc dominio potitus es, & cōpescis bella, in cuius manu virtus, & potētia est ad prosternendum & humiliādū, deprime, & humi a lia gentē istam ante humilem populum tuū, qa tu potes nobis subijcere populos, & sternere nationes
B sub pedib. nostris. Qua orōne cōpleta, clanxerūt Sacerdotes buccinis sacris, vociferanteque populo, irruit Iudas in præliū, & pcussit Nicanorē cęde magna &c.
b *Et Philarcē, qui cū Timotheo erat,&c.** Iosephus. Heb. Apprehēdit Iudas Philippū, quia mala intulerat terrę Iuda.
C Nā cum appro-

3. hist. Iudæ. c. 11.

Ibid. c. 12.

rentes, & quòd sub Sennacherib centum octogintaquinque millia pe- 1
rierunt, & de prælio, quod eis aduersus Galathas fuit in Babylonia, vt 2
omnes vbi ad rem ventum est Macedonibus socijs hæsitātibus, ipsi sex 3
millia soli peremerunt centum viginti millia propter auxiliū illis datū 4
5
de cęlo, & beneficia pro his plurima consecuti sunt. His verbis constan 6
tes effecti sunt, & pro legibus, & patria mori parati. Constituit itaque 7
fratres suos duces vtrique ordini, Simonem, & Iosephum, & Ionathā, 8 9
subiectis vnicuique millenis, & quingentenis, ad hoc etiam ab Esdra 10
lecto illis sācto libro, & dato signo adiutorij Dei, in prima acie ipse dux 11
a commisit cum Nicanore. Et facto sibi adiutore Omnipotente, interfece 12 13
runt super nouem millia hominum, maiorem autem partem exercitus 14
Nicanoris vulneribus debilem factam fugere compulerunt. Pecunijs 15 16
verò eorum, qui ad emptionem ipsorum venerant sublatis, ipsos vsq; 17
quaque persecuti sunt, sed reuersi sunt ora conclusi. Nam erat ante sab 18
bathum, quam ob causam non perseuerauerunt insequentes. Arma au 19
tem ipsorum, & spolia congregātes, sabbathū agebāt, benedicētes Do- 20
minum, qui liberauit eos in isto die, misericordię initium stillās in eos.
Post sabbathum verò debilibus, & orphanis, & viduis dimiserūt spolia, 21
& residua ipsi cum suis habuere. His itaque gestis, & communiter ab
omnibus facta obsecratione, misericordem Dominum postulabant, vt 22
in finem seruis suis reconciliaretur. Et ex his qui cum Timotheo, & Ba
chide erant contra se contendentes, super viginti millia interfecerunt,
& munitiones excelsas obtinuerunt, & plures prædas diuiserunt, æquā
portionem debilibus, pupillis, & viduis, sed & senioribus facientes. Et
b cum arma eorum diligenter collegissent, omnia composuerunt in locis
opportunis. Residua verò spolia Ierosolymam detulerunt, & Philarcen
c qui cum Timotheo erat interfecerunt, virum scelestum, qui in mul-
tis Iudæos afflixerat. Et cum epinichia agerent in Ierosolymis 23

D pinquaret Iudas, declinauit Philip. ab itinere, & diuertit in domū quandā vicinā. Tunc præcipientę Iuda deiecerūt domū super eum, cōbusserūtq; eum igni in loco illo, & vlti sunt Eleazarum, & sanguinē aliorū bonorū virorum, quem effuderat Philippus, reuersiq; ad cadauera, diripuerūt ea, & miserūt spolia in Ierusalē.
c *Et cum epinichia.* Pro epinichijs legi in alia editiōe dies victorię. Superatis ergo hostib. Iudas festum celebrat, quia cum sanctus quilibet p gratiā Christi de hoste antiquo triūphat gaudio spiritali repletus laudes condignas canere, ac gratia multiplices auctori suo dēt referre, nec decet fieri ingratū, qui se meminit diuina ope esse adiutum.
☞ CAP.

Rabanus.
E

NICOLAVS DE LYRA.

* *citur.* Admonuit aūt eos. *in exitu Israel de Ægypto, Exo. 14. ca.*
1 Et ꝙ sub, &c. *Ab Angelo Dei percussa, vt habetur. 4. Reg. 19.*
2 Et de prælio. *Istud bellum non habetur in scriptura sacra, nec alibi potui reperire. propter quod non possum dicere, nisi illud quod hic est in textu.*
3 Vbi ad rem, &c. *i. ad pugnandum actu.*
4 Macedonib. socijs. *in eodē exercitu existentibus cum Iudæis.*
5 Hæsitantibus. *i. formidantibus pugnare.*
6 Ipsi sex millia soli. *s. Iudæi.*
7 Peremerunt cen. vigin. *non propria virtute, sed diuina.*
8 Et b. &c. con. *s. a rege. Consequenter ponitur admonitionis effectus cum dicitur.* His verbis, &c.
9 Consti. itaque. *Hic consequenter ponitur exercitus ordinatio. cum dicitur.* Constituit ita. &c. *quia de eorum fortitudine, & fidelitate magis confidebat.*
10 Vtrique or. *s. equitum, & peditum, tamen in qualibet etiam acie erant aliqui equites, & pedites: & hoc secundum doctrinam Vegetij lib. de re militari, potissimè quando bellum committitur in loco aspero, vbi equites non possunt bene coniungi.*
11 Simonem & Io. &c. *supra. 1. li. 2. ca. vbi ponuntur fratres Iudæ non nominatur ibi aliquis Iosephus. Propter quod dicunt aliqui, ꝙ iste non fuit frater carnalis Iudæ, sed tantum legalis, vt de eadē lege, vel de eadem cognatione. Sed non est verisimile, ꝙ inter duos fratres Iudæ carnales. s. Simonem, & Ionathan ponatur tanquam frater eius alius, qui tamen sit extraneus. Propter quod videtur melius dicendū ꝙ iste fuit frater carnalis Iudæ, qui primo lib. nominatur Eleazarus, vnde 12. li. antiq. Iudaicæ dicitur, ꝙ iste Eleazarus cognominatus est Saphus, & videtur idem nomen quod Iosephus, abbreuiatum tamen, sicut Nicolaus per abbreuiationem aliquando dicitur Colaus.*
12 Subiect. vnicui. mil. &c. *Retinens in acie sua duo millia quingentos.*
13 Ad hoc etiam. *Postquam descriptus est belli apparatus, hic cōsequenter describitur conflictus, & primò ponitur conflictus cum Nicanore, secundo interponitur conflictus cū Timotheo, & Bachide, ibi* Et ex his. *Tertio reuertitur auctor ad loquendum de Nicanoris confusione ibi.* Facinorosissimus autem &c. *Prima adhuc in duas, quia primò ponitur Nicanoris debellatio, secundò, gratiarum actio, ibi.* Arma aūt. *Circa primū dicitur,* Ad hoc. *s. ad bellandū viriliter*

Diuisio.

14 Ab Esdra lecto. &c. *Vt præcipitur Deut. 20. Iste Esdras non fuit ille, qui legē reparauit, nam ille mortuus fuerat diu ante, sed fuit vnus de Sacerdotibus, eiusdem tamen nominis tempore Iudæ.*
15 Et dato signo adiutorii Dei. *Non dicitur hic quale fuerit, sed probabiliter potest dici, quòd fuit clangor sacrarum tubarum in aggressu belli.*
16 In prima acie ipse dux commisit, &c. *Iudas Machabęus.*
17 Interfecerunt super nouem millia hominum. *Sed in 1. lib. 4. c. dicitur ꝙ ceciderunt vsque ad tria millia. Dicendum, ꝙ illa tria millia ceciderunt in primo congressu belli, & in persecutione fugientium tot, alij ceciderunt, ita ꝙ in vniuerso fuerunt nouem millia, & amplius, vt hic dicitur. Cætera patent vsq; ibi.*
18 Sed reuersi sunt hora conclusi. *i. repressi. nam imminebat hora decima, a qua incipiebat obseruatio sabbathi. Sed hoc non videbatur impedire. quia. suprà 1. lib. 2. ca. iam erat declaratum, ꝙ licitum erat eis in sabbatho bellare. Dicendum, ꝙ verum est se defendendo, nam hoc est necessitatis, non autem inuadendo, seu persequēdo.*
19 Arma autem ipsorum, & spolia congregantes, &c. *Hic ob victoriam subditur gratiarum actio. cum subditur.*
20 Sabbathum agebant. *ab operibus seruilibus quiescendo, & diuinis laudibus vacando, ideo subditur.* benedicen. domi. &c.
21 Post sabbathum verò debi. & orpha. dimi. sp. &c. *Quia partem prædæ debilibus, & pauperibus dederunt. Cętera patent.*
22 Et ex his, qui cum Timotheo, & Bachide, &c. *Hic consequenter interponitur de conflictu cum Timotheo, & Bachide, qui plenius habetur 1. lib. 5. ca. Videtur tamen ꝙ iste Bachides sit alius ab illo, quem misit Demetrius cum Alchimo contra Iudæos: vt habetur, suprà 1. lib. 7. ca. nam plures erant principes, & milites eiusdem nominis sicut & modo. Cętera patent vsque ibi.*
23 Et cum Epinichia agerent in Ierosolymis. *i. solennitates de victorijs contra Timotheū, & Bachidē obtentis. Et dicitur ab epi-*
* quod

Diuisio.

MORALITER.

qui victorē se reputat ante belli cōgressum, cui bene dr̄ illud. 3. Reg. 20. b. Non glorietur accinctus. s. armis pugnaturus est vt discinctus. s. depositis armis post victoriā. Et

A eos qui sacras ianuas inc ēderunt, idest Cali 1
sthenem, cum in quoddam domicilium re- 2 3
fugissent incenderunt, digna eis mercede 4
pro impietatibus suis reddita. Facinoro- 5 6
sissimus autem Nicanor, qui mille negotian 7
tes ad Iudæorum venditionem adduxerat, 8
humiliatus auxilio Domini, ab his quos 9
nullos existimauerat, deposita veste gloriæ
10 per mediterranea fugiens, solus venit Antio D
11 chiam, summam infęlicitatē de interitu sui
exercitus consecutus. Et qui promiserat Ro-
12 manis se tributum restituere de captiuitate
Ierosolymorum, prædicabat nunc protecto
rem Deum habere Iudæos, & ob ipsum in-
uulnerabiles esse, eò quòd sequerentur leges
ab ipso constitutas.

NICOLAVS DE LYRA.

quod est supra, & Nic[?]us quod est victoria, vnde aliâ translatio habet, Dies victoriæ, vt dicitur in glo.

1 Eos qui sacras ianuas. *i.templi.*
2 Incenderunt, idest, Calisthenem. *Inter istos principalem.*
3 Cum in quoddam domicilium refugissent. *pro sui tuitione.*
4 Incenderunt. *& sic pœna correspondet culpę.*
5 Facinorosissimus autem. *Hic recitatur auctor ad loquendum de suprad cti Nicanoris confusione, cum dicitur.*
6 Qui mille, &c. *i. multos, ita quod ponitur hic numerus determinatus pro numero indeterminato, sicut aliquando fit in scriptura, prout fuit ostensum in Apocalypsi.*
7 Humili.au. Do. ab his, &c. *s. Iudęis.*
8 Quos nullos existimauerat. *i. nullius esse virtutis.*
9 Deposita veste gloriæ. *ne cognosceretur.*
10 Per mediterranea fugiens. *i. per loca occulta.*
11 Solus venit Antiochiam. *i. cum valde paucis. Hoc. n. modo dicitur princeps solus, quando habet paucos secum.*
12 Prædicabat nunc, &c. *Hoc dicebat magis ad excusationē sui de sua deuictione, & exercitus sui debellatione, quā ad exaltationē diuini nominis, & commendationē diuinæ legis, & obseruationē ipsius.*

MORALITER.

B quia sicut dicit beatus Iacob. 4. b Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Frequenter autem contingit, quod tales præsumptores a paucis de Deo, & non de se confidentibus debellantur, sicut contigit in proposito. E

CAP. IX.

a EOdem tem. Anti. inbo. Quæ in superiori libro de fine Antiochi breuiter annotata sunt, in hoc plenius explicant. Mysticè aūt ostendit persecutores Christianorum pro malefactis suis, atq; iniustitię operibus quę gesserāt, in futuro iustā a Dño pęnarū recepturos retributionem. Et qui hic conturbare fidelium corda nō metuebant, in extrema vltione internis doloribus sera cruciari pœnitentia, de quo in Sapientiæ libro scriptū est, *Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt, & qui abstulerunt labores illorum. Videntes turbabūtur timore horribili, & mirabūtur in subitatione insperatæ salutis, gementes præ angustia spiritus, dicentes intra se, pœnitentiam agentes. Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorum ęstimabamus insaniam, & finem illorū sine honore. Quomodo cōputati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorū est. Ergo errauimus a via veritatis, & iustitię lumen nō illuxit nobis, & sol intelligentię non est ortus nobis. Lassati sumus in via iniquitatis, & perditionis, & ambulauimus vias difficiles, viam Domini ignorauimus. Quid nobis superbia profuit, aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis? Transie. om. il. ve. vm. &c.*

b *Sed qui vniuersa conspicit, &c.* * Iosephus. Heb. Domin' F zelum

Rabbanus. Mistice. Sap. 5. a. Ibidem. Ibid. b. †2. Pa. 12. 6. I. hist. Iu. c. Et lib. 12. antiq c. 13.

CAP. IX.

a EOdem tempore Antiochus inhonestè re 1
uertebatur de Perside. Intrauerat enim
in eam, quæ dicitur Persepolis, & tenta 2
uit expoliare templum, & ciuitatem op
primere, sed multitudine ad arma con-
currente in fugam versi sunt, & ita cōti
git, vt Antiochus post fugam turpiter rediret, & cum cir-
ca Egbathanan venisset, recognouit quæ erga Nicanorē, 3
& Timotheum gesta sunt. Elatus autem in ira, arbitraba-
tur se iniuriam illorū, qui se fugauerant, posse in Iudęos
retorquere. Ideoq; iussit agitari currum suum, sine inter-
missione agens iter, cęlesti eum iudicio perurgente, eò quod 4
b ita superbè loquutus est, se venturū Ierosolymam, & con-
geriem sepulchri Iudæorum eam facturum. † Sed qui vni 5
uersa conspicit, Dominus Deus Israel percussit eum insa- 6
nabili, & inuisibili plaga. Vt. n. finiuit hunc ipsum sermo-
nem, apprehendit eum dolor dirus viscerum, & amara
internorum tormenta. Et quidem satis iustè, quippe
qui multis, & nouis cruciatibus aliorum torserat viscera, 7

C

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IX.

* 1 EOdem tem. *Descripta liberatione populi ab Antiochi ducibus, hic consequenter describitur liberatio populi a persona ipsius: & hoc per diuinam percussionem. Circa quā primò ponitur eius percussionis ratio: secundò ipsa percussio, ibi,* Sed qui vniuersa. *tertiò percussi humiliatio, ibi,* Hic igitur. *quartò, humiliati exterminatio, ibi,* Igitur homicida. *Ratio verò percussionis Antiochi fuit: quia non sufficiebant sibi mala, quę Iudeis fecerat, vt patet ex supra dictis, sed cum hoc anhelabat ad Gentem Iudęorum totaliter destruendam, & ciuitatem Dei Ierusalem funditus subuertendam, vt sic repulsionem sui de Perside: & debellationem ducum suorum in Iudęos vindicaret. Et his dictis patet litera paucis exceptis, quę discurrētur.*

2 Quæ di. &c. *Hęc est illa ciuitas, quæ primo li. 6. ca. dicitur Elimaida, & hoc proprio nomine, & hic Persepolis, eo quod erant metropolis Persidis.*

3 Circa Egba. *Hęc est ciuitas quę vocabatur Ecbathanis, 1. Esdrę. 6. & Iudith. 1.*

4 Cæl. iudi. perurgente. *idest impellente. Ad cuius intelligentiam sciendum, quod in hac festinatione duo erant. s. intentio Antiochi peruersa ad populi deletionem, & ciuitatis subuersionem, Et hoc non erat à Deo impellente, qui non est auctor mali culpę, sed erat ab Antiochi malitia. Aliud erat velocitas, ad quam secutus fuit casus Antiochi, & eius quassatio grauis, & hoc fuit Deo impellente, qui est auctor mali pœnę. de quo. dicitur Amos. 3. b.* Non est malum in ciuitate quod non fecerit Dominus.

5 Sed qui vniuersa. *Hic consequenter ponitur Antiochi percussio, cum dicitur.*

6 Percussit eū insa. *nā erat intra viscera, & mortuus fuit ex ea.*

7 Qui mul. & no. cru. *vt suprà patuit in septem fratribus.*

* Licet

MORALITER.

† 1 *Eodem temp. Antio. inbo.* In hoc cap. describitur mors Antiochi, q(vt suprà dictū est) figura fuit Antichristi. Et sicut iste mortuus fuit in montibus miserabiliter, intantū quod de eius fœtore suus exercitus grauabatur sic (vt dicunt nostri doctores) Antichristus in monte Oliueti ictu fulminis morietur, qui quidem ictus solet esse valde fœtidus, & ibidem peribit magna pars sui exercitus.

☞ zelum habuit pro ciuitate, & tēplo ſuo, & requiſiuit ſan-
A guinem fidelium hominum de manu Antiochi. Nam
percuſſit eum vlcere peſſimo, & dolore inteſtinorum, ta-
merſi ob iſtam infirmitatem minimè humiliatus fuerit.
Dixit.n. Accelerate curus, & equites, ac militares copias, vt vadam contra Ieruſalē, & exequar voluntatem meam. Quis poterit ſtare contra faciem meā? Nonne mare, & arida in poteſtate mea ſunt, vt pro arbitrio meo commutem creaturas eorū, vertam mare in terrā, & terram in mare? Contigit autem vt cum deſiit loqui, & veheretur, vt currus eius tranſiret cōtra
B elephantem quendam, & elephas vociferari inciperet, atque ex rugitu eius equiterrerētur, calcitrarent, & ſubuerterent currum, caderetq; Antiochus de curru, & confringerentur oſſa eius. Siquidem erat homo grauis, craſſus, & corpulentus. Et addidit Dñs plagā, ſuper plagā, vt inciperet totū corpus fœtore inſtar cadaueris proiecti tempore æſtatis in ſuperficiem campi, &c.

a *Et cum nec ipſe iam fœtorem, &c.* ✻ Cyprianus. In nullo gloriandum eſt quādo noſtrum nihil ſit in euāgelio κατὰ Ioānem: Nemo poteſt quicquā accipere, niſi datum fuerit ei de cęlo. De hoc ipſo in Machabæis: Iuſtū eſt ſubditū Deo eſſe, & mortalem nō paria Deo ſētire. Itē illic. *Et verba viri peccatoris ne timueritis.* (ad Quirin. c. 4.) (1. Mach. 1.)
C
b *Orabat autem hic ſceleſtus Dominū, &c.* ✻ Aug.

licet ille nullo modo à ſua malitia ceſſaret. Super hoc au- 1
tem repletus ſuperbia, ignem ſpirans animo in Iudæos, &
præcipiens accelerari negotium, contigit illum impetu 2
euntem de curru cadere, & graui corporis colliſione mem
bra vexari. Iſq; qui ſibi videbatur etiam fluctibus maris 3
imperare, ſupra humanum modum ſuperbia repletus, &
montium altitudines in ſtatera appendere, nunc humilia
tus ad terram in geſtatorio portabatur, manifeſtam Dei 4
virtutem in ſemetipſo conteſtans, ita vt de corpore impij 5
vermes ſcaturirent, ac viuentes in doloribus carnes eius 6
affluerēt, odore etiam illius, ac fœtore exercitus grauaretur.
Et qui paulo ante ſydera cœli contingere ſe arbitrabatur, 7
eum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris porta-
re. Hinc igitur cœpit ex graui ſuperbia deductus ad agni- 8
tionem ſui venire diuina admonitus plaga, per momenta 9
a ſingula doloribus ſuis augmenta capientibus. Et cum nec
ipſa iam fœtorem ſuum ferre poſſet, ita ait: Iuſtum eſt ſub
b ditum eſſe Deo, & mortalem non paria Deo ſentire. Ora-
bat autem hic ſceleſtus Dominum, a quo non eſſet miſe- 10
ricordiam conſecuturus, & ciuitatem, ad quam feſtinans
veniebat, vt eam ad ſolum deduceret, ac ſepulchrum
congeſtorum faceret, nunc optat liberam reddere, & Iu-
dæos quos nec ſepultura quidem ſe dignos habiturum,
ſed auibus, ac feris diripiendos traditurum, ac cum par-
uulis exterminaturum dixerat, æquales nunc Athenienſi- 11
bus facturum pollicetur, templum etiam ſanctum, quod
prius expoliauerat, optimis donis ornaturum, & ſancta va
ſa multiplicaturum, & pertinentes ad ſacrificia ſumptus,
de redditibus ſuis præſtaturum: ſuper hæc & Iudæum ſe
futurum, & omnem locum terræ perambulaturum, &
prædicaturum Dei poteſtatem. Sed non ceſſantibus do- 12
loribus, (ſuperuenerat enim in eum iuſtum iudicium Dei) 13
deſperans ſcripſit ad Iudæos in hunc modum deprecatio-
nis epiſtolam hæc continentem: Optimis ciuibus Iudæis,
plurimam ſalutem, & bene valere, & eſſe fœlices; Rex &
Princeps Antiochus. Si bene valetis, & filij veſtri, & ex ſen-
tentia vobis cūcta ſunt, maximas agimus gratias. Et ego in
infirmitate cōſtitutus, veſtri autem benigne memor, reuer
ſus de Perſidis locis, & infirmitate graui apprehēſus, neceſ-

✻ Aug. Omnes impij amaram habent in tormentis pę D
nitentiam, ſed non proficit eis ad remiſſionem: ſed con- (Serm. 66. de temp.)
ſcientia torquet ad augmentum pęnarum, quas patiūtur.
✻ Idem. Vtilis erit pœnitentia ſi ſit ſpontanea, Dominū quærens quem amiſiſſe doleat, ad illum anxians præter quē non eſt vita. Sunt plures quos penitet peccaſſe, ſed nō omnino, reſeruantes ſibi quædam in quibus delectētur, &c. Quem ergo pœnitet, omnino pœniteat, & dolorem lacrymis oſtendat, repræſentet vitam ſuā Deo per Sacerdotē, preueniat iudicium Dei per confeſſionem. Laboret pœnitens in Eccleſia eſſe, & ad Eccleſiæ vnitatem tendere. Niſi enim vnitas Eccleſiæ ſuccurrat, niſi E quod deeſt peccatori ſua opitulatione compleat, de manibus inimici non eripietur anima mortui. Ideoque nemo dignè pœnitere poteſt, quem non ſuſtineat vnitas Eccleſię. Iudas pęnitens iuit ad Phariſæos, reliquit Apoſtolus: nihil inuenit auxilij, ſed augmentum deſperationis. (l. de vera, & falſa pęnit. c. 9. 10. & 12.)
✻ Idem. Nos plurimorum habemus exempla, per quæ probare ſufficimus ſceleratos, & impios peccatorum ſuorū fine cōpleto, & hoc tēpore iudicari, & præſentem eis vitā negari, non minus quàm futuram. *Videatur idem Augu. lib. de prædeſtinatione, natura, & gratia, cap. 15. Et Gratianus cauſa 23. quæſtio. quarta, canone Nabuchodonoſor: can. Vaſis ira: & can. Ipſa pietas, &c.* (l. de vita Christiana. cap.)

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Licet ille nullo modo, &c. *propter dictam plagam, ideo Dominus addidit ſecundam cum ſubditur.*

2 Contigit illum impetu euntem. *per verſationem currus ex tali feſtinatione.*

3 Iſque qui ſibi videbatur, &c. *Hyperbole eſt, ad deſignandum ſuperbiæ ſuæ magnitudinem.*

4 Manifeſtam Dei vittutem in ſemetipſo. *ſ. factam ex duplici percuſſione.*

5 Ita vt de corpore impij vermes ſcaturirent. *ex putrefactione inteſtinorum.*

6 Ac viuentes in doloribus carnes. *per ſaniem apoſtematū.*

7 Et qui paulo ante ſydera cœli contingere. *Hyperbole eſt, ad exprimendum eius ſuperbiam.*

8 Hinc igitur. *Hic conſequenter deſcribitur percuſſi humiliatio, & primo coram Deo, ſecundò coram hominibus, ibi.* Sed non ceſſantibus. *Circa primum dicitur.* Hinc igitur cœpit ex graui ſuperbia deductus. *ab alto ad infimum.*

9 Ad agnitionem ſui venire. *quia vexatio dat intellectum. Iſa. 28. Cætera patent vſque ib.*

10 Orabat autem hic ſceleſtus Dominum, &c. miſericordiam conſecuturus. *Quod dupliciter poteſt intelligi. Vno modo quantum ad relaxationem pęnę corporalis, quæ non ſemper remittitur orantib. etiam verè pęnitentibus. Nā aliquando non expedit eis: & ſic licet forſitan verè pœnituerit, tamen, quantum ad euaſionem mortis corporalis non fuit miſericordiā conſecutus, ſed tantū quantū ad veniā peccatorū. Alio modo ēt quantum ad remiſſionē peccatorum, quod tenetur communiter dicendo, ꝙ eius pœnitentia non fuit vera: quia non fuit propter offenſam Dei, ſed tantum propter euaſionem corporalis flagelli: & ſic non fuit miſericordiam conſecutus, quantum ad remiſſionem culpæ, nec pęnę. Cætera patent vſque ibi.*

11 Aequales nunc Athenienſibus. *qui multas libertates habebant propter ſapientiæ ſtudium, quod vigebat ibidem.*

12 Et prædicaturum Dei poteſtatem. *omnia hæc ad euaſionem pœnæ promittebat ſecundum communem opinionem.*

13 Sed non ceſſantibus. *Hic conſequenter deſcribitur eius humiliatio coram hominibus. ſ. Iudęis, quos ante ſupra modum contempſerat, ſcribens eis epiſtolam deprecatoriam. Et patet vſque ibi.*

14 Et ex ſententia vobis cuncta ſunt. *i. ad voluntatem veſtrā vobis eueniunt.*

A sarium duxi pro communi vtilitate curam
habere, non desperans memetipsum, sed spē 1
multam habens effugiendi infirmitatem. Re 2
spiciens autem, ꝙ & pater meus quibus tem
poribus in locis superioribus ducebat exerci
tum, ostendit qui post se susciperet principa
tum, vt si quid cōtrarium accideret, aut diffi
cile nuntiaretur, scientes hi qui in regionib.
erant cui esset summa rerum derelicta, non
turbarentur: ad hęc considerans, de proximo 3
B potentes quosque, & vicinos temporib. in- 4
sidiantes, & euentum expectantes, designaui 5
Antiochū filium meum Regem, quem sæpe 6
7 recurrens in superiora regna multis vestrum D
8 commendabā, & scripsi ad eum quę subiecta
9 sunt. Oro itaq; vos, & peto memores benefi-
10 ciorū publicè, & priuatim, vt vnusquisq; con
11 seruet fidem ad me, & ad filiū meum. Cōfido
.n. modestè eum & humanè acturum, & se-
12 quentem propositum meum, cōem vobis fo
13 re. Igitur homicida, & blasphemus pessimè p
14 cussus, & vt ipse alios tractauerat, peregrè in
15 montibus miserabili obitu vita functus est.
16 Transferebat aūt corpus Philippus collacta-
17 neus eius, qui metuens filiū Antiochi, ad Pto
18 lemæum Philometorem in Ægyptum abijt.
19

E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non desperans memetipsum. *De infirmitate curari: in hoc videtur manifestè mentiri, quia supra dicitur, ꝙ non cessantibus doloribus desperans scripsit ad Iudæos, &c. Ex hoc enim videtur verum quod supra dictum est. s. quòd eius pœnitentia non fuit vera.*

2 Respiciens autem, ꝙ & pater meus. *adhuc viuens ordinauit de suo successore, vt in casibus magnis, & dubijs scirent homines regni ad quem deberent determinatè recurrere.*

3 Ad hæc considerans. *i. iuxta hæc cogitans.*

4 De proximo. *i. ꝙ Principes potentes iuxta regnum nostrum existentes diligenter attendant opportunitatem temporis, in quo possint nocere regno: quod potissimè contingit quando homines regni sunt in dubio ad quem debeant recurrere pro regni defensione.*

5 Designaui Antiochum. *Qui adhuc iuuenis erat.*

6 Quem sæpe recurrens. *s. Medię, & Persidis.*

7 Multis vestrum. *Tali modo loquitur, ne mendacium eius percipiatur: quia si diceret se scripsisse communitati, vel aliquibus personis eas nominando, statim posset percipi falsitas dicti sui: sed quia dicit multis nullum nominando, non poterat sic percipi, quia poterat quilibet opinari talem commendationem eum fecisse in secreto, & hoc verbo, vel scripto.*

8 Et scripsi ad eum. *s. dè substitutione ipsius in regnum, & de eius recommendatione.*

9 Memores beneficiorum. *Ex superioribus non apparet ali-* C *quod beneficium ab eo Iudæis præstitum, nisi vnum. s. de vindicta mortis Oniæ, supra posita cap. 4. & quantum ad hoc subditur.*

10 Publicè. *Hoc enim fuit publicum.*

11 Et priuatim. *Licet hoc videatur falsum propter magna mala, quæ fecit Iudæis, vt patet ex supradictis, tamen non poterat percipi in hoc suum mendacium: nam benefacta priuata non sic veniunt ad notitiam aliorum.*

12 Sequentem propositum meum. *i. voluntatem meam erga vos bonam.*

13 Communem vobis. *i. condescendentem vobis fore.*

14 Igitur homi. *Hic vltimo ponitur eius exterminatio, cum dicitur.* Igitur homicida. *vt patet ex suprà dictis in multis casibus.*

15 Pessimè percussus. *Nam ex hoc non fuit per veram pœnitentiam emendatus, ideò subditur.*

16 Miserabili. *Si enim emendatus fuisset, eius obtus miserabilis non diceretur.*

17 Transferebat autem. *Eius ad locum sepulturæ patrum suorum.*

18 Philippus collactaneus eius. *i. de eodem lacte nutritus. Hic est Philippus, cui tradidit diadema, & stolam suam, & anulum, vt institueret Regem filium suum, vt habetur 1. lib. 6. cap.*

19 Qui metuens filium. *Tum quia Lysias, qui filium Antiochi nutrierat, eum contra Philippum incitauerat, ne propter eum a negotijs regni elongaretur, tum quia Philippus ciuitatem regiam occupauerat, vt habetur ibidem, & infrà 13. cap. quam non potens descendere contra Regem, fuit ad Ptolemæum Aegypti Regem.*

CAP. X.

Machabæus autem, & qui cum illo erant 1
Domino se protegente templum qui
dem, & ciuitatem recepit. Aras autem
quas alienigenæ per plateas extruxe-
rant, itemque delubra demolitus est.
Et purgato templo aliud altare fece-
runt, & de ignitis lapidibus igne con- 2
cepto obtulerunt sacrificia post biennium: & incensum, 3
& lucernas, & panes propositionis posueruut. Qui-
bus gestis rogabant Dominum prostrati in terram, ne
amplius talibus malis inciderent. Sed etsi quando pec- a
cassent, vt ab ipso mitius corriperentur, & non Barba-
ris ac blasphemis hominibus traderentur. Qua die au-
tem templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit

CAP. X.

Machabæus aūt, & qui cum, &c.

Rabanus. a Qua die aūt, &c. Hæc festiuitas, quæ vigesimaquinta die mensis Casleu, qui apud Latinos vocatur December, legitur celebrata, simili modo & in priori libro commemoratur. Quod autem tabernaculorum festiuitatem eos ante in montibus, & in speluncis egisse narrat, propter ꝙ thyrsos, & ramos virides, & palmas pferebāt ei, qui prosperabat mundare locum suum, ostendit nobis in præsenti vita, vbi tribulationis, & doloris locus est, peregrinos nosmetipsos agnoscere debere, & vt ibi certem flores virtutum, & ramos bonorū operum semper virentes Deo patri, pro æternæ vitæ adeptu & cœlesti remunerationis mercede, offerre. Thyrsus. n. generaliter, est omnium herbarum, vel olerum medius frutex, dictus eo quòd

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. X.

* 1 Machabæus autem, &c. *Descripta liberatione populi, hic consequenter describitur purgatio templi, quæ diffusius describitur supra primo lib. 4. ca. & ibidem exposita est: propter quod in hac parte non restat nisi breuiter aliqua vocabula discurrere.*

2 Et de ignitis lapidibus igne concepto obtulerunt. *i. aptis ad hoc quòd inde excutiatur ignis.*

3 Post biennium. *s. in tertio anno a pollutione eius, eadem die, qua fuerat ante pollutum, vt habetur 1. lib. 4. c. & infra parte ista, & sic hoc fuit in completione triennij, sed non post triennium. Potest etiam aliter dici post biennium, non incipiendo a pollutione templi, sed a principio bellorum Iudę Machabęi, quibus post Regis recessum debellauit aduersarios Iudęorum.*

* Propter

MORALITER.

† 1 *Machabæus autem, & qui cum illo erant, &c.* Per istos qui recuperauerunt templum de ma-
† nibus.

quòd a terra sursum conscendit. Sic & ex terrena nostri
A corporis materia germen vtile debet ascendere, vt cultori cordis nostri qui per spiritus sui donum nos colit fructum acceptabilem semper reddamus.

Lib. 2. anti. cap. 1. *Qua die autem.* * Ioseph. Celebrauit Iudas recepti templi festiuitatē, per dies octo sacrificās, in quibus nullum honestæ voluptatis genus omissum est: sed populo quidē sumptuosum, ac splendidum epulū est exhibitū, in Dei verò laudem hymnis, & canticis personabant omnia. Tanta verò lætitia ob reductos ritus patrios, & priscam religionem occupauit plebis animos, maximè quòd ea
B fœlicitas ex insperato obtigerat, vt lex lata sit ad posteros, quę iuberet quotannis hoc festum reparari cum ceremonijs templi, & p octo dies celebrari. Et ex eo tempore mos hic apud nostros obtinuit, vocamusque hanc festiuitatem luminum, opinor, ideo quia ex insperato nobis illuxerit tanta fœlicitas.

Liro 10. de ri. verbi D. cap. 14. a *Et cum lætitia diebus octo egerunt in mo.* * Ruper. Manifestè dicit; quia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, causamque reddit, cur non in modum pri-
† scæ dedicationis quam fecit Salomon. Recordantes, ait, quod ante modicum temporis diem solemnem tabernaculorum in montibus, & speluncis, more bestiarum, ege- D
rint. Claret igitur quid dicant. *Frequentate dies Scænophegiæ mensis Casleu.* Idem enim est, ac si dicant. In modum Scœnophegiæ, id est, festiuitatis tabernaculorum quæ ex causa antiqua, mense septimo celebrabatur, celebrate mense nono istam quoq; festiuitatem purificationis tēpli, quæ inde purificatio dicitur, quia contaminatum fuerat ab alienigenis.

eadem die purgationem fieri vicesima, & quinta mēsis, qui
a fuit Casleu. Et cum lætitia diebus octo egerunt in mo-
dum tabernaculorum, recordantes quòd ante modicum
temporis diem solemnem tabernaculorum, in montibus,
& in speluncis more bestiarum egerant: propter quod thyr 1
sos, & ramos virides, & palmas pręferebant ei, qui prospera-
uit mundare locum suum: & decreuerunt communi præce-
pto, & decreto vniuersæ genti Iudæorum omnib. annis age-
b re dies festos istos. Et Antiochi quidē, qui appellatus est no- 2
bilis, vitæ excessus ita se habuit. Nunc autem de Eupatore 3 4
Antiochi filio impij, quæ sunt gesta narrabimus, breuiantes 5
mala, quæ in bellis gesta sunt. Hic enim suscepto regno 6
constituit super negotia regni Lysiam quendam Phœni- 7 8
cis, & Syriæ principem militiæ. Nam Ptolemæus qui dice- 9
batur Macer, iusti tenax erga Iudæos esse constituit, & 10 11
præcipuè propter iniquitatem, quæ facta erat in eos, & paci 12
ficè agere cum eis. Sed ob hoc accusatus ab amicis apud Eu 13
patorem, cū frequenter proditor audiret, eo quòd Cyprum 14 15
creditam sibi a Philometore deseruisset, & ad Antiochū no- 16

Rabanus. b *Et Antiochi quidem.* Prioris libri historia narrat, ꝙ Antiochus nobilis profecturus in Persidem constituerit Lysiam super negotia regia a flumine Euphrate, vsque ad flumen Aegypti, & vt ipsum nutriret Antiochum filium suum donec rediret. Nunc autem
E narratur ipsum Antiochum filium Antiochi nobilis, hoc est, Eupatorem eundem Lysiam super negotia regia constituere. Sed quia dicit se breuiasse in narratione mala, quæ in bellis gesta sunt, ea quæ Antiochus iunior bella per semetipsum gessit contra Iudæos, quando cum elephantis, & multitudine magna tam de suis, quam de alijs nationibus congregata ibidem venit, & quando Eleazar filius Saura maximum elephantorum interfecit, arbitratus in eo Regem consistere, ostendit se in ordine historiæ præterijsse.

Gor-

C F

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Propter quod thyr. *Est autem thyrsus frutex medius quarumcunq; herbarum, vnde procedūt rami hinc, & inde, & est nomē compositum a terra, & sursum, eo quòd a terra sursum conscendit.*

2 Nunc autem de Eupator. Antiochi, &c. *Descripta liberatione populi per Iudam tempore Antiochi nobilis, hic consequenter ponitur eius liberatio tempore Antiochi Eupatoris. Et diuiditur in duas partes quia primo præmittitur duplex præambulum, secundo acceditur ad propositum, ibi:* Gorgias autem. *primum præambulum est de modo scribendi ea, quæ sequuntur, cum dicitur.*

3 Narrabimus, breuiantes ma. quæ in bel. ge. sunt. *Per hoc vt dicit gl. Rabani, innuitur, quòd bellum huius Antiochi cōtra Iudęos, quod 1. lib. 6. cap. diffuse scribitur: hic ab ordine historiæ prætermittitur. Sed si Rabbanus intelligat, quòd in hoc secūdo libro prætermittatur simpliciter, non videtur verum nam infra. 13. cap. plenius ponitur, vt ibidem videbitur Domino concedente. Si autem intelligat, quòd prętermittatur secundum ordinem historiæ tantum, sic habet apparentiam dictum suum: nam hoc bellum videtur fuisse in principio regni sui: quod tamen ponitur hic in fine.*

4 Hic enim. *Hic ponitur secundum pręambulum, quod est de regni ordinatione: nam principes a Rege ordinati mouerunt contra Iudęos, vt ex sequentibus apparebit. Sic ergo dicitur:* Hic enim. *scilicet, Antiochus Eupator.*

5 Constituit super, &c. *Prius enim a patre eius fuerat constitutus super negotia regni in parte, s. a flumine Euphrate vsque ad flumen Aegypti, vt habetur 3. c. primi libri, sed iste constituit eum procuratorem suum super negotia regni generaliter. Et subditur causa huius institutionis, cum dicitur.*

6 Nam

6 Nam Ptolemæus, &c. *Iste enim videtur fuisse in eodem officio, sed fuit depositus duplici ratione. Prima est, quia erga Iudęos se habebat modestè contra intentionem Antiochi Epiphanis. Secunda est, quia notabatur apud Regem de proditione: quòd cum esset primò cum Rege Aegypti, relinquendo Cyprum sibi traditam ad custodiā, & postea transiens ad Antiochum Regem, non fideliter se habuisset: & sic dato sibi veneno perijt, et loco eius Lysias institutus fuit, & hoc est quod dicitur hic:* Nam Ptolemęus, &c. *q. d. ideo Lysias institutus fuit, quia Ptolemæus fuit destitutus, & veneno interfectus. Et quia hæc litera intricata est, & in aliquo detruncata, ideo iungatur sic, Nam Ptolemæus, qui dicebatur Macer: sic. s. cognominatus, ad differentiam illius Ptolemęi, qui supra 3. cap. induxit Antiochum Epiphanem ad dandum sententiam iniquam.*

Quare Ptolemæus fuit depositus.

7 Iusti tenax erga. *i. firmus seruator iustitię ad eos. Et subditur causa cum dicitur*

8 Esse constituit, & præcipue propter. *s. cum Iudęis iustè, & modestè.*

9 Et pręcipuè propter iniqui. *per Antiochum Epiphanem, vt patet per supradicta.*

10 Et pacificè agere cum eis. *in aliquam recompensationem dictę malitię contra eos factę.*

11 Sed ob hoc accusatus ab amicis apud Eupato. *s. ab amicis Eupatoris.*

12 Cum frequenter proditor audiret. *i. cum frequenter diceretur. Eupatori: hic Ptolemęus est vnus proditor.*

13 Eo quòd Cyprum creditam sibi. *i. traditam suę custodię.*

14 A Philometore. *Aegypti Rege.*

15 Deseruisset. *infideliter eam custodiendo.*

16 Et ad Antiochum nobilem translatus. *de eius familia factus.*

* Etiam

MORALITER.

nibus aduersariorum, & ipsum diligenter mundauerūt,
† significantur verè pœnitentes catholici, qui malignis spiritibus viriliter repugnantes, de manibus eorum liberant semetipsos, qui sunt templum Dei. 1. Cor. 3. d. *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Et hoc templum emundant ab omni pollutione cordis, & corporis per veram, & puram confessionem, & sic Deo gratias agunt de victoria contra diabolum, & Deo satisfaciunt de commissis per multiplicationem bonorum operum, quod significatur per palmarum deportationem, & thyrsorum, & viridium ramorum.

† *MORA-*

bilem translatus, etiam ab eo recessisset, veneno vitam fini- 1
a uit. Gorgias autem, cum esset dux locorum, assumptis adue- 2 3
nis frequenter Iudęos debellabat. Iudæi verò qui tenebant 4
opportunas munitiones, fugatos ab Ierosolymis suscipie- 5 6
bant, & bellare tentabant. Hi verò qui erãt cum Machabęo 7
per orationes Dominum rogantes, vt esset sibi adiutor, impe 8
tum fecerunt in munitiones Idumæorum: multaque vi in-
sistentes loca obtinuerunt, occurrentes interemerunt, & om
nes simul non minus a vigintiquinque millibus trucidaue-
b runt. Quidam autem cum confugissent in duas turres valde
munitas, omnem apparatum ad repugnandũ habentes, Ma
chabeus ad eorum expugnationem relicto, & Simone, &
Iosepho, itemque Zacchęo, eisque qui cum ipsis erant satis
multis, ipse ad eas quæ amplius perurgebant pugnas con-
uersus est. Hi verò qui cum Simone erant cupiditate ducti, a
quibusdam qui in turrib. erant suasi sunt pecunia, & septua
ginta millib. didrachmis acceptis, dimiserunt quosdam effu
gere. Cum autem Machabęo nuntiatum esset quod factum
est, congregatis principib. populi, accusauit, quòd pecunia 9
fratres vendidissent, aduersarijs corũ dimissis. Hos igitur pro 10
ditores factos interfecit, & confestim duas turres occupauit. 11
Armis autem, ac manibus omnia prosperè agendo in duab.
c munitionib. plusquã viginti millia peremit. Et Timotheus 12
qui prius fuerat a Iudęis superatus, cõuocato exercitu pere- 13
grinæ multitudinis, & cõgregato equitatu Asiano aduenit, 14

a *Gorgias autem.* Hunc Gorgiam, vt iam supra ostẽdimus, A prior liber narrat Lysiam simul cum Ptolemæo, & Nicanore elegisse ad impugnandam Iudæam, cuius ad impugnationem qualiter fuerit in priore, & in præsenti libro refertur: sed victoriam ad Iudæos cessisse declaratur. Nã quòd ipse Gorgias, qui gentes diuersas prouocabat ad bellandum contra Iudęos diaboli typũ teneat, superius iã dictum est, qui incitat infideles contra Ecclesiam Christi, & mouet bellum fidelibus eius. Sed gã ibi quinque millia virorum Gorgiam B elegisse in prælium scribitur, etiam hic secundum quinarij numeri in semetipso multiplicationẽ vigintiquinq; millia trucidate feruntur, significat, quòd omnes qui quinq; sensibus corporis p carnalia desideria diabolo militant, morte cõdigna mulctentur.

Mysticè.

b *Quidam aut.*, &c. Machabæo spiritali dimicante compulsi hostes in duas turres confugiunt, cũ hi qui fidem Christi expugnare nitebantur (licet nullo modo veritati Euãgelij resistere valentes, nec iudicium Domini futurũ pertimescentes) magis C eligunt in superbię, atq; idololatrię turres effugere, q̃ poenitentię dolorib. cõpuncti errores suos relinquere: contra quos Iudas cũ Simone, & Iosepho milites mittit, sed pecuniarũ amore aliqui eorũ detenti bellũ cõmissum peragere neglexerunt, quia sępe contingit vt hi, quib. sacerdotalis dignitas, ac spiritualis agonis militia commissa est per cupiditatem terrenam decepti, magis auaritiæ suæ satisfacere velint, quam contemptis terrenis commodis Christi voluntatem legitimè pugnando explere. Sed tales poenas D meritas non euadent: quin potius, cum veri Doctores spiritu Dei confortati hostes pręliando, ac superando extinxerint, ipsi ab eis anathematis vltione iustè punientur.

c *Et Timo.* Timotheus iste tenet Typum hęreticorum, Rabanus sicut in superiori libro demonstrauimus, qui tam per se, quam per aliorũ etiam suffragia fidẽ Christi ac veritatẽ Euangelij destruere semper nitũtur. Sed contra istorum nequitiam Doctores sancti a Domino auxilium petunt, ipsique spe certa de cęlesti confidentes adiutorio cõtra hostes fortiter pugnãt. Mysticè. Equites aũt quinque, qui in equis E apparuerunt cũ fręnis aureis decoris, ac Iudęis vocatum prę̃stabant, quinq; libros legis signãt, qui ad spiritualem scientiam redacti, ac de typico velamine literę ad sensum Euangelij spirituali scientia retracti, oportunum solatium suis prębent exequutorib. ac veros cõfessores Christi per duo præcepta charitatis dextra, leuaque tuẽtes, in aduersarios ignita sententiarum tela iaciunt, è quibus cæcitate mentis cõ F fusi, & repleti perturbatione sensus cadunt. Ex his autem viginti millia, & quingenti prosternuntur, cum omnes qui catholicæ doctrinę, quę in duabus testamentis est, & Spiritussancti gratiæ contraria sapiunt, veritate vincente superantur, atque deiiciuntur. Similiter & equites sexcenti conteruntur, cum superbia mentis eorum, qui se pręualere catholicis sperabant, superno nutu perfectè destruitur.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Etiam ab eo rece. *non exequendo circa Iudæos eius intentionem.*

2 Vene. *scilicet iniustè quantum ad causam de Iudæis quidquid sit ad alia.*

3 Gorgias autem. *Hic consequenter acceditur ad propositum, s. ad describendum conflictus Iudæ pro liberatione populi tempore Eupatoris. Et diuiditur in duas partes: quia primo describtur hic conflictus cum Regis ducibus, secundò cum persona ipsius. 13. cap. Primò diuiditur in quinque partes: secundum numerum ducum, & gentium, cum quibus Iudas, & eius socij pugnauerunt. Igitur primò ponitur eius conflictus cum Gorgia, & adhærentibus sibi, cum dicitur:* Gorgias autem cum esset dux locorum. *propinquorum Iudæ, s. Idumeæ, vt videtur per sequentia, & habetur expresse, 12. ca.*

4 Io. ve. qui te. op. mu. *inter Iudęam, & Idumęam.*

5 Fuga. *Gentiles.*

6 Ab Iero. *Per Iudęos ibidem existentes.*

7 Suscipiebant. *eis viriliter repugnando.*

8 Impe. *moti propter iniurias eorum. Cętera patent vsque ibi.*

9 Accu quod, &c. *Dimittendo effugere aduersarios Iudæorum, qui postea plures de Iudæis interfecerunt, & plures captiuauerunt.*

10 Hos igi. *s. Iudæos de dicta proditione conuictos.*

11 Interfecit. *sicut meruerant.*

12 Et Timo. *Hęc est secunda pars, in qua agitur de conflictu Iudę cum dicitur.* Et Timo. *vt dictum est supra, 8. cap.*

13 Conuo. ex. per. *i. Gentium extraneorum.*

14 Et cong. Asia. *i. equitibus de Asia.*

MORALITER.

† 3 *Gorg. autem.* Iste, qui multitudinem Gentium præparabat ad pugnam, figura fuit Arrij, qui multitudine populi stipatus disponebat se ad disputandum contra Alexandrum Alexandriæ Episcopum, qui tota nocte pręcedenti orationibus deuotis, & lachrymis, disponebat se ad resistendum; propter quod figuratus fuit per Iudam, & populum suum, & sicut pars Gorgiæ fuit confusa, ita pars Arrij sicut dicitur in Ecclesiastica historia. Per hoc autẽ quòd aliqui Iudęi dimiserunt pro pecunia aliquos de socijs Gorgię effugere: propter quod Iudas puniuit eos morte, significatur, quòd mali Christiani, qui fouent infideles in sua malignitate, punientur morte gehennæ, secundum illud. 3. Re. 20. g. *Quia dimisisti virum morte dignum, erit anima tua pro anima illius.*

12 *Et Timotheus.* In pugna huius Timothei contra Iudęos apparuerunt de coelo quinq; viri in equis fręnis aureis decoris, quorũ duo Iudam Machabęum incolumen seruabant, & in aduersarios tela iactabant. Per hoc significatur quod Angeli sancti dirigunt hoĩes, iustum bellum habẽtes, & eos adiuuant, & personam principis specialiter conseruant, nõ solum in campo, sed etiam in refugio malos destruendo. Et per quinq; viros in adiutorio exercitus Iudę apparentes, significantur quinque inferiores ordines, Angelorum, s. Virtutes, Potestates, Principatus, Archangeli, Angeli, qui secundum Doctores nostros mittuntur ad exequendum, circa creaturas, Domini voluntatem.

Timo- ✻ Macha. † MORA-

A quasi armis Iudæam capturus. Machabæus autem, 1
& qui cum ipso erant appropiante illo deprecaban- 2
tur Dominum caput terra aspergentes, lumbosque 3
cilicijs præcincti, ad altaris crepidinem prouoluti, vt 4
sibi propitius, inimicis autem eorum esset inimicus, 5
& aduersarijs aduersaretur, sicut lex dicit. Et ita post 6
orationem sumptis armis longius de ciuitate proce- 7
dentes, proximi hostibus effecti resederunt. Pri- 8
mo autem solis ortu vtrique commiserunt, isti qui- 9
dem victoriæ, & prosperitatis sponsorem cum virtu- 10
te Dominum habentes, illi autem ducem belli ani-
mum habebant. Sed cum vehemens pugna esset,
apparuerunt aduersarijs de cœlo viri quinque in 11
equis, frænis aureis decori ducatum Iudæis præstan-
tes, ex quibus duo Machabeum medium habentes
armis suis circumseptum incolumen conseruabant,
B in aduersarios autem tela, & fulmina iaciebant,
ex quo, & cæcitate confusi, & repleti perturbatione cadebant. Interfecti sunt autem viginti millia quingenti peditum, & equites sexcenti. Timotheus autem confugit in Gazaram præsidium munitum, cui præerat Che-
12 reas. Machabæus autem, & qui cum eo erant lætantes, obsederunt præsidium diebus quatuor. At hi, qui intus erant loci firmitate confisi, supra
13 modum maledicebant,
14 & sermones nefandos ia
15 ctabant. Sed cum dies quia illucesceret, viginti iuuenes ex his, qui cum
16 Machabæo erant accensi animis propter blasphemiam viriliter accesserũt ad murum, & feroci animo incendentes turres ascendebant, sed & alij similiter ascendentes turres, portasque succendere aggressi sunt, atque ipsos maledicos viuos cõcremare. Per continuum autem biduum præsidio vastato Timotheum occultantem se, in quodam repertum loco peremerunt, & fratrẽ illius Cheream, & Apollophanem occiderunt. Quib. gestis in hymnis, & cõfessionib.
17 benedicebant Dñm, qui magna fecit in Israel, & victoriam dedit illis.

a *Timo. autem.* Quid est quod Timotheus a Iuda superatus, in Gazaræ præsidium munitum cũ suis confugiens, inde male dictiones, confisus loci firmitate, iactabat in populum nisi quod hæretici ab vnitate rectæ fidei diuisi, ac separati, errorũ suorum latibulis se committentes, confidendo versutiæ suæ munimine, maledictionis verba iactant contra catholicos? Interpretatur enim Timotheus beneficus, siue magis veneficus, & Gaza, diuisio, siue præcisio. Sed Iudas cũ socijs quatuor diebus præsidium obsidens, tandem per viginti iuuenes animis accensis propter blasphæmiam munitionem irrupit, turres portasq; succendit, atque ipsos maledicos viuos concremauit. Cũ doctores sancti quatuor Euangelij libris hostes vndique obcludendo, per eos qui legis mandata per duo præcepta charitatis custodiunt, illorum machinas destruũt, atque ipsos igne doloris, ac pœnitentiæ viuos cõburunt, sicq; biduo duorum testamentorum præsidium cunctorum errorum deuastantes, verum Timotheum, hoc est diabolum, caput omnis erroris, atque auctorem totius mali in sua nequitia latitare volentem gladio verbi Dei interficiunt.

C — F

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Macha autem, &c. *Videntes quod virtute propria resistere non poterant.*
2 Appro. il. de. *vt ferret eis auxilium.*
3 Caput ter. asper. *s. in signum humiliationis: & afflictionis, quia sicut dicitur Eccl. 35. c.* Oratio humiliantis se, nubes penetrabit.
4 Ad alta. *s. holocausti.*
5 Crepi. prouo. *vt eorum oratio esset magis exaudibilis.*
6 Sicut lex di. *Deut. 7. a. vbi dicitur:* Tradetq; Reges eorum in manus tuas, nullus poterit resistere tibi.
7 Longi. de. ciui. *s. Ierusalem.*
8 Proce. *non permittentes aduersarios terram intrare.*
9 Resederunt. *ad aliquantulum quiescendum, & ad bellatores ordinandum.*
10 Isti quidem. *i. Iudæi confidebant de virtute diuina: Gentiles verò de sui ducis animositate, & sic de potestate humana.*
11 Appa. aduer. *i. Angeli in specie virorum. Cætera patent vsque ibi.*
12 Cui præe. Che. *frater Timothei, vt patet ex litera sequenti.*
13 Sup. mo. *Iudæ, & socijs eius.*
14 Et ser. ne. *blasphemias contra Deum.*
15 Iactabant. *i. superbè pronuntiabant.*
16 Accen. ani. *contra Deum, quas magis horrebant, quam propriam mortem.*
17 Quibus ge. *fortiter.* In hymnis & confessionibus benedi. do. *attribuendo sibi totaliter victoriam.*

CAP. XI.

a Sed pa. In priore huius historiæ a libro scriptum est, quod Lysias commẽdato sibi ab Antiocho, qui cognominatus est Epiphanes, siue nobilis, negotio regni, dimicauerit cõtra Iudæos: vbi cõmisso prælio interfecta sunt in exercitu Lysiæ quinq; millia virorũ. Vidensque Lysias suorũ fugã, & Iudæorũ audaciã, abijt in Antiochiam vt iterũ cõgregaret copias exercitus profecturus rursũ in Iudæam, Nunc aũt quia refertur, quod iterũ sub Antiocho Eupatore veniret in Iudæam, & ibi bello infeliciter gesto fugiẽs turpiter euaserit, apparet, quod idẽ Lysias sub vtroque Rege Antiocho, hoc est patre, & filio contra Iudæos pugnauerit,

CAPVT XI.

Sed paruo post tempore Lysias procurator 1
Regis, & propinquus, ac negotiorum 2
præpositus, grauiter ferens de his, quæ ac- 3
ciderant cõgregatis octoginta millibus, 4
& equitatu vniuerso veniebat aduer-
sum Iudæos, existimans se ciuitatem 5

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XI.

1 Sed par. *Hæc est tertia pars, in qua ponitur conflictus contra Lysiam. Et diuiditur in duas partes: quia primò describitur Lysiæ debellatio, secundò, ipsius cum Iudæis fœderatio, ibi:* Et quia nõ insensatus. *circa primum dicitur.*
2 Lysias procu. Regis. *generaliter in regni negotijs, vt habetur cap. præced.*
3 Et propin. *Nam erat de genere regali, vt habetur 1. lib. 3. ca.*
4 Graui. ferens de his quæ acci. *s. de debellatione ducum Regis.*
5 Existimans se ciuita. *scilicet Ierusalem.*

MORALITER.

† 1 *Sed paruo post tem.* In egressu Iudæ, & sui exercitus de Ierusalem, vt irent obuiam Lysiæ, qui cum exercitu magno veniebat ad destruendum Iudæam apparuit præcedens eos quidam eques in veste candida hastam vibrans, per quem significatur Christus, qui describitur Apoc. 6. a. *sedens super equum album, &c.*

* Gen-

† Ipse

gnauerit & in vtraq; pugna a Iudęis victus fuerit, sed tan
A dē sua cōfusione coactus, ac Philippi irruptione in regnū perterritus (sicut alibi demonstratum est) persuasit Regi pacem facere cum Hebræis, quam tamen non conseruauit.

Li. 12. antiq. cap. 14. * Ioseph. His auditis Antiochus puer iratus est, accersitisque amicis, & ducibus, iussit eos mercenariū parare militem, & per totam suam dictionem delectus habere, ita vt breui confectus sit exercitus peditum circiter cētum millium, equitum verò viginti millium: atque insuper duo, & triginta elephanti. Cum his copijs B egressus est Antiochia, commissa Lysię administratione vniuersi exercitus: & progressus vsque Idumæam, inde ascēdit vsque ad oppidū Bethsuram benè munitū, & expugnatu non facile, &c.

Rabbanus. Bethsura. a *Et appro.* Bethsura ciuitas in tribu Iuda, siue Beniamin fuit & est vsq; hodie Bethsura vicus euntibus nobis ab Elia Chebron vicesimo lapide, iuxta quē fons ad radicē montis ebulliens, ab eadem in qua gignitur sorbetur humo. Act. 8. c. Et Apostolorum actus referunt Eunucham Cādacis reginæ in hoc esse a Philippo baptizatum. C

Mystice. b *Vt autē Ma.* Quid Lysias Iudeorum hostis sęuissimus, qui Paganorū tenet principatum, qui Ecclesiam Dei grauissimis infestant persequutionib. significet: iam dictum est. Is cum confessores Christi grauissimis scādalis persequitur, ac fastu superbię suæ innitentes, inani fauore sibi subsequentiū extollitur Dei sanctuariū prophanare, & legē Dei conculcare corde molitur, sed in actibus suis secundum dispositam fraudē D non prosperatur: quin potius a militib. Christi, qui humilimis precibus supernum quærunt auxilium fugatur, atque prosternitur. Quibus ductor eques in veste candida, & armis aureis mittitur, quia ipsis mundissima Dei, & hominum incarnatio, ad conterendā vniuersorum hostium cōtumatiam cōceditur, cuius arma aurea, hoc est dicta, & exempla clarissima, atque pretiosissima sunt: nec est potestas in cœlo, neq; in terra, neque subtus terram, quæ huic possit resistere. Dan. 2. Sed sicut in Daniele prophetica visione pręsignatum est, lapis de mōte pręcisus sine manibus, E comminuit aurum, argentum, æs, ferrum; & factus est mons magnus, qui implet vniuersam terram, cuius regnum in æternum non dissipabitur, & regnum eius populo alteri non tradetur: comminuet, & consumet vniuersa regna, & ipsum stabit in æternum. Suscipient autem regnū sancti Dei altissimi, & obtinebūt illud vsq; in seculū, & in seculū seculorum.

c *Cumq; pariter prōpto aīo procederēt, etc.* Libro 3. Iud. cap. 1 *Ioseph. Heb. Dixit Iudas ad milites suos. Viriliter agite, vt fortiter stemus pro F populo Dei, & pro fratrib. nostris, moriamurq; fortiter, ne videamus mala, quę inueniunt populū nostrum. Factum itaq; est cum loqueretur verba ista, leuauit oculos suos, & vidit inter cœlum, & terram virum aurea indutū veste, & sedentem super equum, eratque similitudo equi instar flammei aspectus, in manu autem viri erat hasta, verte

quidem captam Gētibus habitaculum facturum, templum 1
verò in pecunię quæstum, sicut cętera delubra Gentium, ha 2
biturum, & per singulos annos venale Sacerdotiū: nusquam 3
recogitans Dei potestatem: sed mente effręnatus in multitu- 4
dine peditum, & in millibus equitum, & in octoginta ele-
a phantis confidebat. Ingressus autem Iudęam, & appropians
Bethsurę, quæ erat in angusto loco ab Ierosolyma interual- 5
b lo quinque stadiorum, illud pręsidium expugnabat. Vt au-
tem Machabæus, & qui cum eo erant, cognouerunt expu-
gnari pręsidia, cum fletu, & lachrymis rogabāt Dominum,
& omnis turba simul, vt bonum Angelum mitteret ad salu
tem Israel. Et ipse primus Machabæus sumptis armis cæte-
ros adhortatus est simul secum periculum subire, & ferre au
xilium fratribus suis. Cumque pariter prompto animo pro-
c cederent Ierosolymis, apparuit præcedens eos eques in veste
candida, armis aureis hastam vibrans. Tunc omnes simul 6
benedixerunt misericordem Dominum, & conualuerunt
animis, non solum homines, sed & bestias ferocissimas, &
muros ferreos parati penetrare. Ibant igitur prompti de 7
cœlo habentes adiutorem, & miserantem super eos Domi-
num. Leonum autem more impetu irruentes in hostes pro-
strauerunt ex eis vndecim millia peditum, & equitum mil-
le sexcentos: vniuersos autem in fugam verterunt: plures 8
verò ex eis vulnerati, nudi euaserunt. Sed & ipse Lysias tur-
piter fugiens euasit, & quia non insensatus erat, secum ipse 9
reputans factam erga se diminutionem, & intelligens inui- 10
ctos esse Hebræos omnipotentis Dei auxilio innitentes, 11 12
misit ad eos, promisitque se consensurum omnibus quæ 13
iusta sunt, & regem compulsurum amicum fieri. An- 14
nuit autem Machabæus precibus Lysiæ in omnibus vti-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Gentibus habita. *Iudęis interfectis, vel inde eiectis.*
2 Templum verò. *nam oblationes, & omnes prouentus intendebat conuertere in lucrum Regis.*
3 Nusquam recog. *sed solum humanam.*
4 Sed mente. *i. sine fręno rationis in superbiam eleuatus.*
5 Interuallo quinque sta. *quæ faciunt dimidium miliare, & quartam partem vltra, nam stadia octo faciunt miliare. Cætera patēt vsque ibi.*
6 Apparuit præce. eos. *i. Angelus in specie hominis equitis, per hastæ vibrationem designans eis victoriam affuturam.*
7 Et muros ferre. para. *Hyperbole est: ad exprimendum magnitudinem constantiæ, quam conceperunt ex dicta apparitione.*
8 Plures autem ex eis, &c. *proijcientes arma sua, vt sic velotius currerent.*
9 Et quia. *Hic consequenter describitur ipsius Lysiæ reconciliatio cum Iudęis. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur hæc reconciliatio, secundò eiusdem confirmatio, ibi:* Lysias. *Circa primum dicitur:* Et quia non. *minus dicendo plus significat, q. iste Lysias erat valde sensatus.*
10 Secum ip. re. *i. in animo suo considerans.*
11 Factam erga se dimi. *sui exercitus in bellatoribus, armis, tentorijs, & similibus, quę fugientes solent perdere.*
12 Et intelli. inui. *non virtute propria, sed diuina.*
13 Misit ad eos. *pro pace reformanda, nolens pugnare contra Deum.*
14 Et Regem compul. *non vi, sed precibus, & consilio, nam erat eius nutritius, vt patet primo lib. 3. c. & eius procurator generalis, vt dictum est cap. pręcedenti. & ita factum fuit. ideò sequitur.*

* Ea

MORALITER.

†† Ipse enim est qui prebet triumphum suis fidelib. non solum de inimicis inuisibilibus, cuiusmodi sunt dęmones, sed etiam de visibilibus, cuiusmodi sunt infideles. Per hoc autem quod Lysias cōsiderans virtutem Dei pacem fecit cum Iudęis, significatur quod quando infideles considerant in operibus miraculosis virtutem Dei, ad pacem catholicam conuertuntur.

† MORA-

A ☞ vertebatque tergum suum versus aciem Hasmonā, facie autem sua respiciebat castra Græcorum, habebatque manū extentam ad percutiēdum castra Græcorum. Et ait Iudas. Benedictus Dominus, qui misit Angelum suum ad saluãdum populū suum, & ad percutiendum aciē hostiū ipsorum, &c. a
* Dionysius. Areo. (cæle-... c. 15.) Quia simplex illa, multiformisq; sapiētia nudos et operit, ipsi quoq; cęlestium spirituum sacra operimenta atq; instrumenta inquantum B possumus, explicare pergamus. Per lucidā nēpe, atq; igneam vestem signare arbitror diuinam speciē secundū illam, quā diximus, ignis imaginem: illuminandi prǽterea vim, & ꝙ prorsus intelligibiliter illustrat, siue intellectualiter illustratur. Hastas verò, atq; secures, vim dissimilia diuidendi, discernentiumq; uirtutū C habilitatem, & efficien-

litati consulens. Et quæcunq; Machabæus scripsit Lysiæ
de Iudæis, ea Rex concessit. Nā erant Iudæis epistolæ scri- 1
ptæ à Lysia hunc si quidē modum continentes. Lysias po 2
pulo Iudęorū salutem. Ioānes, & Abessalon qui missi sunt
à vobis tradentes scripta postulabāt, vt ea quę per illos si-
gnificabantur implerem. Quęcunq; igitur Regi potuerūt 3
perferri, exposui, & quæ res pmittebat, concessi Si igitur 4
in negotijs fidem conseruaueritis, & deinceps bonorum 5 6
vobis causa esse tentabo. De cæteris autē per singula ver- 7
ba mādaui, & istis, & his, qui à me missi sūt colloqui vobi 8 9
scū. Bene valete. Anno centesimo quadragesimo octauo 10
Dioscori mensis die vicesima, & quarta Regis aūt episto- 11
la ista cōtinebat. Rex Antiochus Lysiæ fratri salutē. Patre 12 13
nostro inter Deos trāslato, nos volētes eos, qui sunt in re 14
gno nostro sine tumultu agere, & reb. suis adhibere dili- 15 16
gentiam, audiuimus Iudæos non consensisse patri meo, vt 17
transferrentur ad ritum Græcorum, sed tenere velle suum 18
institutū: ac propterea postulare à nobis cōcedi sibi legiti 19
ma sua. Volentes igitur hanc quoq; gentem quietam esse,
statuentes iudicauimus templum restitui illis, vt agerēt se 20
cundū suorum maiorum consuetudinem. Bene ergo fece
ris, si miseris ad eos, & dextrā dederis, vt cognita nostra vo
luntate bono animo sint, & vtilitatib. proprijs deseruiāt.
Ad Iudæos verò Regis epistola talis erat. Rex Antiochus 21
senatui Iudæorū, & cæteris Iudæis, salutē. Si valetis, sic est 22
vt volumus. sed & ipsi bene valemus. Adiit nos Menelaus 23
dicēs, velle vos descēdere ad vestros, qui sūt apud nos. His 24 25
ergo qui cōmeant vsq; ad diem tricesimū mensis Xādici,
damus dextras securitatis, vt Iudæi vtantur cibis, & legi-

cientiam, atque stre- D nuitatem intelligimus.

a *Anno centesimo quadragesimo, &c.* (Rabanus.) Mensis ille, qui apud Gręcos dicit Dioscorus, idē est qui & apud Latinos vocatur Iunius. Huic ergo mensi signa geminorū ascribuntur: Vnde poeta (Ouidius.) ait: Iunius æquatos cęli videt ire laconas. Nam gemini, i. Castor, & Pollux Græcè Dioscori vocantur, cuius rei testis est vrbs Cholcorū, quæ Amphio, & Circio geminorū aurigis facta, ex eorum E nomine Dioscori cognominata est. Nam Dioscori plęriq; aurigæ interpretantur. Sunt autem gemini vt diximus Castores Quod aūt Lysias timore Iudæorū coactus Antiocho persuasit cū Iudæis pactum inire, demonstrat hostes Ecclesiæ virtute diuina sępe superatos: & licet nō voluntate, tamen necessitate, illi cedere: cum id quod volūt ad effectum perducere non possunt. F

☞ *Anno*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ea Rex conces. *quæ tamen decens erat concedi pro tempore, vt patet ex litera sequenti.*

2 Lysias. *Hic consequenter ponitur reconciliationis confirmatio, & hoc per literas. Et diuiditur in quatuor partes secundum literas quadruplices, quæ patebunt prosequendo. Primò igitur ponitur tenor literarum Lysiæ ad Iudæos. Et patet litera vsque ibi.*

3 Quæcunque igitur Re. *bono modo.*

4 Exposui. *per literas, vel nuntium, quod patet ex rescripto Regis ad Lysiam, quod habetur in parte sequenti: & sic respondit sibi sicut absenti.*

5 Et quæ res permitt. *idest, quod decens, & iustum erat concessit, scilicet Rex. Sic enim habetur in libris correctis.*

6 Si igitur in nego. *scilicet regni.*

7 Fidem conser. *idest, fidelitatem.*

8 Bonorum. *vobiscum: alias:* bonorum vobis causa es. *apud Regem pro vobis interpellando. De cæteris vero quæ Rex non concessit.*

9 Manda. & istis. *quos ad me misistis.*

10 Et his qui à me missi sunt. *ad vos.*

11 Collo. vo. *Propter commune bonum. Et subditur data epistolę, cum dicitur.*

12 Anno cente. *regni Græcorum.*

13 Diosco. *idest, in Iunio. qui sic nominatur, eo quod sol in illo mense intrat signum Geminorum, qui Græcè Dioscori nominantur, & ab eis mensis Iunij Dioscorus appellatus. Sed contra dicta videtur esse quod dicitur primò lib. 9. ca. quod Antiochus Epiphanes mortuus fuit anno centesimo quadragesimo nono. Hæc autem litera data fuit post eius mortem: vnde in responsione filij sui subditur. Patre nostro inter Deos translato, &c. Similiter litera eius ad Iudęos data fuit anno 148. vt habetur infra eodem ca. dicendum, quod idem annus fuit qui primo libro dicitur centesimus quadragesimus nonus, & hic centesimusquadragesimusoctauus. Nam annus aliter incipit apud diuersos, sicut patet quod renouatio datæ anni, incipit in Italia à natiuitate Domini, in Francia verò ab eius resurrectione, propter quod illud quod fit tempore intermedio anno Domini 1329. secundum numerationem Franciæ diceretur esse factum anno Domini 1330. secūdum numerationem Italiæ. Et si renouatio datæ retardaretur vsque ad festum omnium Sanctorum, totum tempus intermedium esset huius conditionis. Sic autem fuit in proposito, nam mortuo Antiocho Epiphane, filius eius Antiochus Eupator statim regnare cœpit: & secundū diuersas inceptiones anni, ille annus centesimus quadragesimus nonus, & centesimus quadragesimus octauus dicitur. Et eodem modo in sequentibus soluatur.*

14 Regis autem. *Hęc est secunda pars, in qua ponitur responsio Regis Lysię de negotio prędicto, cum dicitur.*

15 Lysiæ fra. sa. *Erat enim de cognatione eius sicut prędictum est: propter quod vocat eum fratrem.*

16 Patre no. *Erat enim opinio Gentilium, quod patres eorum in morte transferebantur ad consortium Deorum, sicut de bonis Christianis dicimus, quod transferuntur ad consortium Angelorum.*

17 Sine tu. *idest, in pace viuere.*

18 Et re. *Quod non possunt nisi habeant pacem.*

19 Audi. *Sed magis volebant sustinere martyrium, vt patet per prędicta ca. 6. & 7.*

20 Iudi. *i. cultū templi liberum, nam iam templum habebant. Cętera patent.*

21 Ad Iu. *Hęc est tertia pars, in qua ponitur tenor literę Regis ad Iudęos, cum dicitur.*

22 Rex An. se. *i. collegio seniorum populum regentium. Et dicitur senatus à senes, & natus, quia senes ętate, & moribus ad hoc eligebantur.*

23 Si vale. *idest, voluntas nostra est, vt bene sit vobis.*

24 Adijt nos. *A vobis missus, & est hic alius à Menelao, qui vsurpabit sibi sacerdotium, vt dictum est suprà ca. 4.*

25 Dicens vel. *Sicut enim dictū est suprà 1. cap. per Reges Aegypti, & Syrię multi Iudæi erant dispersi extra Iudæam inter idololatras habitantes, propter quod aliqui periti in lege habitantes in Iudæa volebant eos visitare, ad confirmandum eos in legis obseruantia, petentes ad hoc securitatem à Rege, quam ipse concessit vsque ad tempus.*

* De

MORALITER.

† 12 *Anno centesimo quadragesimo, &c.* Hic ponuntur literæ de confirmatione dictæ pacis, vbi non apparet noua moralitas. ideò pertransco.

† *MO-*

A bus suis sicut & prius: & nemo eorum ullo modo molestiam patiatur de his, quæ per ignorantiam gesta sunt. 1 Misimus autem & Menelaum qui vos alloquatur. Valete. a Anno centesimo quadragesimo 2 octauo Xandici mensis quintadecima die. 3 Miserunt autem etiam Romani epistolam ita se habentem: Quintus Memius, & Titus Manilius legati Romanorum, populo Iudæorum salutem. D De his quæ Lysias cognatus Regis concessit vobis, & nos concessimus: de quibus autem ad Regem iudicauit referendum, confestim aliquem mittite diligentius inter vos conferentes, vt decernamus sicut congruit vobis. Nos enim Antiochiam accedimus. Ideoque festinate rescribere, vt nos quoque sciamus cuius estis voluntatis. Bene valete. Anno centesimo quadragesimo octauo quinta decima die mensis Xandici.

Xandicus mensis. a *Anno cente.* Mensis Xādicus Apud Athenienses, ipse est qui apud nos Aprilis nuncupatur, & apud Hebræos Nisan: apud quos iuxta legis præceptum idem mensis primus est in mensibus anni, in quo etiā Pascha celebrant.

NICOLAVS DE LYRA.

1 De his quæ. *Hoc dicitur propter bella contra duces suos gesta. Et subditur huius literę data, cum dicitur.*

2 Anno centesimo quadragesimo octauo. *qui correspondet Aprili, decimaquinta, scilicet aie.*

3 Mise.au. *Hic consequenter ponitur tenor literę Romanorum ad Iudęos, & patet litera, & est eiusdem data cum litera Regis precedente. Ex istis patet quod Lysias istas literas Regis, & Romanorum ad Iudęos procurauit, & postea scripsit Iudęis literam suam suprà positam, quę data fuit eodem anno. 24. die mensis Iunij: & post illas.*

CAP. XII.

Lib. 3. hist. Iud. c. 17. B a His fa. &c. ✻ Iosephus Hebr. Viri Iapho, & Iabne facientes malum magnum, deceperunt Iudæos qui erant in medio eorum, suadentes vt ingrederentur naues suas cum vxoribus & liberis, abeuntesque luderent cum eis in mari. Porrò illi credentes eis abierunt. Cumq; venissent ad locum profundū, submerserūt ex eis in mari ducentas animas. Quod cū nūtiatum esset Iudæ, fleuit, & prædicans ieiuniū, abijt ad Iapho, & obsedit eam, tradiditq; eam Deus in manum eius, &c.

Rabban: Ioppitæ. Ioppitæ verò isti de quib. narrat scriptura, habitatores C fuerunt oppidi Palestinæ, quod dicitur Ioppe: & est maritimum, in tribu Dan constitutum. Et vt de Gentilium fabulis aliquid perstringam, ibi vsque hodie saxa monstrantur præcelsa in littore maris sita, in quibus Andromeda relegata Persei quondam viri fertur liberata fuisse præsidio. Mystice. Secundum autem mysticum sensum, iidem Ioppitæ, qui habitantes iuxta mare Iudæis scādalum fecerant, significant hæreticos propè fluctus E turbulenti sęculi habitantes, qui Iudæis, hoc est veris confessoribus Christi semper insidiantur, & quoscunque possunt de eorum numero in erroris sui foueam pertrahere satagunt: quasi scaphas ergo Ioppitæ constituunt, in quibus Iudæos à littore abductos in profundum demergunt, cū hęretici dogmata ini quacondentes, pulchro sermone ea adornāt. Quod bene significare potest Ioppitarū nomen. Typice. Interpretatur enim pulchritudo, quatenus facilius simplices quosque linguæ volubilitate decipiant, quos cum à stabilitate rectæ fidei abstrahētes sibi coadunāt, in F perditionis baratrū incautos pręcipitant. Sed Iudas typic⁹ hoc inultum fore non sinit, quin potius homicidas in erroris sui tenebris latitātes reperiens: iustæ ultionis excruciat vindicta: eorumq; fraudes perpetuo igni debitas manifestans, cū ipsis auctoribus prauitatis anathematis gladio rectè percutit, nec eorum malitiæ virus vlterius occultatum latere permittit. Sed

CAP. XII.

a His factis pactionibus Lysias pergebat 1
ad Regem: Iudæi autem agriculturæ 2
operam dabant. Sed hi qui resederant 3
Timotheus, & Apollonius Gennei fi- 4
lius, sed & Hieronymus, & Demophon 5
superbus, & Nicanor Cypriaches non 6
sinebant eos in silentio agere, & quietè. Ioppitæ verò ta- 7 8
le quoddam flagitium perpetrarūt. Rogauerunt Iudęos,
cum quibus habitabant, ascendere scaphas, quas paraue 9
rant, cum vxoribus, & filijs, quasi nullus inimicitijs inter 10 11
eos subiacentibus. Secundum commune itaq; decretum 12
ciuitatis, & ipsis acquiescentibus, pacisque causa nihil
suspectum habentibus, cùm in altum processissent submerserunt non minus ducentos. Quā crudelitatem Iudas in suæ gentis homines factam, vt cognouit, præcepit viris

Sed

NICOLAVS DE LYRA.
CAP XII.

✻ His fa. *Hæc est quarta pars in qua describitur conflictus Iudæ cum Timotheo, & socijs eius. Et diuiditur in tres partes: quia primo huius conflictus causa ponitur, secundò dilatio interponitur, ibi:* Ioppitæ verò. *tertiò propositum resumitur, ibi:* Inde discesserunt. *Circa primum, ponitur continuatio ad ca. præce. cum dicitur.*

1 His fa. *scriptis ca. præce.*

2 Iu. autem. *Datis treugis, & pactionibus prædictis. q. d. ante non poterant vacare propter vrgentia bella. Consequenter subditur occasio conflictus Iudæ cum Timotheo, cum dicitur.*

3 Sed hi. *i. remanserunt in locis circa Iudæam post recessum Lysiæ.*

4 Timo. *Idest est alius ab illo qui suprà. 10. ca. legitur occisus: Multi enim duces, & milites erant eiusdem nominis, sicut & modò.*

5 Demo. su. *Cognomen eius est.*

6 Et Ni. Cy. *idest, princeps Cypri.*

7 Non sine. *nam insultus faciebant populo in extremitatibus Iudææ in absentia Lysiæ, propter quod Iudas decreuit debellare ipsum.*

8 Ioppitæ ve. *Hic consequenter ponitur dilatio conflictus Iudæ cum Timotheo propter quædam insurgentia, in quibus Iudas fuit occupatus: & primum fuit flagitium Gentilium in Ioppe habitantium, cum quibus habitabant multi Iudęi, quorum Ioppitæ plures submerserunt proditiosè, facientes eos ascendere nauiculas sub specie pacis, & amicitię, ad videndum ludum quem debebant in mari exercere, quod flagitium voluit Iudas ante omnia vindicare. Et patet litera paucis exceptis.*

9 Ascendere scaph. *idest, paruas nauiculas.*

10 Quas parauerant. *Ioppitę.*

11 Cum vxoribus, & filijs. *Iudęorum.*

12 Secundum commune itaque decr. *Decreuerant enim Ioppitę latenti dolo Iudęos sic submergere.*

✻ Sed

MORALITER.

† 8 *Ioppitę verò.* Per Ioppitas, qui pulchri seu decori interpretantur, quidam hæretici, qui magnam santitatem exterius prætendunt significantur, qui per verba dulcia incautos ad se trahunt, & sic eos in errorem damnabilē demergunt. Per hoc autem, quòd Iudas eos succendit, significatur, quod isti hæretici igne gehennæ sunt concremandi.

† Sed

qui cum ipſo erant, & inuocato iuſto iudice Deo, venit ad-
uerſus interfectores fratrum, & portum quidem nocte ſuc-
cendit, ſcaphas exuſſit, eos autem, qui ab igne refugerant
gladio peremit. Et cum hæc ita egiſſet, diſceſſit quaſi iterum
a reuerſurus, & vniuerſos Ioppitas eradicaturus. Sed cum co- 1
gnouiſſet, & eos qui erant Iamniæ velle pari modo facere
habitantibus ſecum Iudæis, Iamnitis quoque nocte ſuper-
uenit, & portum cum nauibus ſuccendit, ita vt lumen ignis
appareret Ieroſolymis ab ſtadijs ducentis quadraginta. In- 2
b de cum iam abijſſent nouem ſtadijs, & iter facerent ad Ti- 3
motheum, commiſerunt cum eo Arabes quinque millia vi
ri, & equites quingenti. Cumque pugna valida fieret, & au- †
xilio Dei proſperè ceſſiſſet, reſidui victi Arabes petebant a
Iuda dextras ſibi dari, promittentes ſe paſcua daturos, & in 4
cæteris profuturos. Iudas autem arbitratus verè in multis
eos vtiles, promiſit pacem, dextriſque acceptis diſceſſere ad
c tabernacula ſua. Aggreſſus eſt autem ciuitatem quandam 5
firmam, pontibus, & muris circumſeptam, quæ a turbis ha- 6
bitabatur Gentium promiſcuarum, cui nomen Caſphin.
Hi verò qui intus erant confidentes in ſtabilitate muro-
rum, & apparatu alimoniarum, remiſſius agebant, ma- 7
ledictis laceſſentes Iudam, ac blaſphemantes, & loquen- 8
tes, quæ fas non eſt. Machabæus autem inuocato

a *Sed cum.* Per Iamniam, quæ interpretatur mare, ſchiſ-
A maticorum conciliabulum, qui ſemper in tēpeſtate ſunt intelligi poteſt. Schiſma ergo (vt quidam volunt) ab ſciſſura animorum eſt vocatum. Eodem enim cultu, eodem ritu credit vt cæteri, ſolo congregationis delectatur diſſidio. Fit autem ſchiſma cum dicūt, omnes nos ſanctificamus immundos, & cætera ſimilia. Cognoſcit Iudas Iamnitas pari modo facere vt Ioppitæ: machinari inſidias Iudæis ſecum habitātibus, cum doctores ſancti dolum ſchiſmaticorum, fraudi hereticorum ſimilem comperientes, deceptionē ab eis metuunt fidelium, contra quos bellū mouent, & in tene-
B bris ſuperſtitionis eos inuenientes, ſimul cum machinis eorum per ignē excommunicationis exurūnt, ita vt incendium eorum appareat Ieroſolymis, id eſt, vt eorum erroris manifeſtaretur damnatio omnibus cultorib. veræ religionis. vnde & Paulus ſcribit ad Timotheum, ac in-
2. Ti. 3. a. ſipientium errores manifeſtando ait: *Hoc autem ſcitote, quod in nouiſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa, & erunt homines ſeipſos amantes, cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi, parentibus inobedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace, criminatores, incontinentes, immites, ſine benignitate, proditores, proterui, timidi, voluptatum amatores, magis quam Dei: habentes quidē ſpeciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes, & hos deuita. Ex his enim*
Ibid. *ſunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas, oneratas peccatis, quæ ducuntur varijs deſiderijs, ſemper diſcentes, & nunquam ad ſcientiam veritatis peruenientes: quemadmodum Iamnes,*
C *& Mambres reſtiterunt Moyſi, ita & iſti reſiſtunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem: ſed vltrà non proficient. Inſipientia enim eorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit.* Similiter & princeps Apoſtolorum commonens dolum nefandorum hominum præcauendum, ad fide-
2. Pe. 3. d. les ait: *Vos ergo fratres præſcientes cuſtodite vos, ne inſipientium errore tranſducti, excidatis a propria firmitate. Creſcite verò in gratia, & cognitione Domini noſtri: ipſi gloria, & nunc, & in die æternitatis. Amen.*

b *Inde cum.* Arabes, qui interpretantur humiles, ſiue D occidentales, poſſunt eos ſignificare, qui mundanam atq; ſæcularem ſapientiam diligunt, quæ meritò humilis, & occidentalis dicitur, quia veram ſapientiam, quę de cœleſtibus venit, imitari neſcit. Huic ergo intenti contra Iudā, & ſocios eius cum quinque millib. virorum, & equitib. quingentis confligūt, quia carnis ſenſibus, ac ſtudijs implici, omne quod eis p doctores ſanctos ſpiritalis ſenſus ingeritur quaſi contrarium, ac prophanum eſſe videtur. vnde & rebellare eis contendunt. Sed clareſcente veritate deuicti, ac cōſtantia ſanctorum prędicatorum ſuperati, ſibi dextras dare petunt, ita vt errores ſuos relin- E quentes, catholicæ fidei vnitatem appetant, ſeque cōfeſſorib. Chriſti aſſociare deſiderēt. Quibus ſpiritalis Iudas videns eos in multis vtiles fieri poſſe, permittit pacē, dat dextras, & illæſos abire permittit, qa ſæpe tales, qui philoſophia mūdi imbuti fuerant, & cum ad fidem Chriſti conuertūtur ad deſtruendam ſtultitiam, atque errorem Gentilium aptiores atque habiliores fiunt, & cū eis verbum fidei pleniter prędicatum fuerit, vtraque armatura inſtructi, cōtra perfidiā fortius pugnant. Hinc Salomon in ędificationem templi, 3. Reg. 5. b. Hiram Regis Tyri ad cędenda ligna de Libano auxiliū petit: quia in hac arte doctiores erant ſerui Hiram ſeruis ſuis: ſed non per ſeipſi ſoli huic operi inſtabant, quinetiā † aſſociari ſeruis Salomonis, ſtrenuè, ac decentes illud perficiebant. († aſſociatis.) Cuius rei figura in prompto eſt: quia nimirum Apoſtoli certius verbum Euāgelij quod a Dño audire no- F uerunt. Sed Gētiles ab errore conuerſi atque ad veritatē Euangelij per eoſdem Apoſtolos transformāti, melius ipſos Gentium errores nouerant: & quò certius nouerunt, eò artificioſius eos expugnare, atq; euacuare dedicerunt.

c *Aggreſſus, &c.* Ciuitatem hanc ſub cuius munitione Myſticè. plurimæ turbæ diuerſarum Gentium conuenientes habitauerunt, nihil melius quam mundi iſtius potentatum ſignificare arbitror, ſub cuius dominationem diuerſæ

adierunt

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Sed cum cogno. *Hic conſequenter ponitur vindicta de Iamnitis, qui ſimilem dolum volebant facere. Et patet litera vſque ibi.*

2 Ab ſtadijs ducentis qua. *Faciunt autem octo ſtadia vnum miliare, & ſexdecim vnam leucam.*

3 Inde cum iam abijſſent. *Hic conſequenter ponitur aliud impedimentum ſeu dilatio conflictus Iudæ cum Timotheo per Arabes mouentes in via bellū contra Iudam, & ſocios eius. Et patet vſq; ibi.*

4 Promittentes ſe paſcua daturos. *Terra enim illorum erat multum paſcualis, & Iudæi prope illam terram habitantes habebāt plura animalia: & ſic pax cum illis vtilis erat Iudæis.*

5 Diſceſſere ad tabernacula ſua. *ſ. Arabes, qui non habitant in ciuitatibus, ſed in tentorijs.*

6 Aggreſſus eſt autem, &c. *Hic ponitur alia dilationis cauſa ex obſidione cuiuſdam ciuitatis nociuæ Iudæis, cuius nomen erat Caſphin, & patet vſque ibi.*

7 Remi. age. *Quaſi parum curantes de obſidione, reputantes inexpugnabilem ciuitatem.*

8 Et lo. quę, &c. *ſ. blaſphemias contra Deum Iudęorum.*

✱ Tempo-

MORALITER.

† 1 *Sed cum cogno.* Per Iamnitas, qui marini interpretātur, ſchiſmatici, qui ſunt in tumultu tanquam in mari, ſignificantur, & ipſi ſimulantes, quòd zelo iuſtitię moueātur, incautos ad ſchiſma ſuum trahere nituntur, & per hoc incauti aliquando decipiuntur.

† *Cumque pugna va. fieret.* Per iſtam pugnam inter Arabes, & Iudæos, ſignificatur diſputatio inter doctores Gētiles, & catholicos, & cum rationibus, & ſcripturis ſuperantur, ad fidem, & pacem catholicam conuertuntur, & vtiles Eccleſię efficiuntur, ſicut patet de Auguſtino, & multis alijs.

6 *Aggreſſus eſt autem in ciui. qua.* Per quam figurata fuit Ieruſalem, quam dux Godefridus cum exercitu Chriſtiano viriliter aggreſſus fuit, & eā comprehēdens magnam ſtragem Saracenorum fecit, intantum quod ſanguis effuſus ferè vſque ad equorum genua attingeret, vt dicitur in hiſtoriali ſpeculo Vincentij, ſicut in hac ciuitate ſcribitur hęc effuſio magna ſanguinis fuiſſe.

† Doſi-

magno mundi principe,qui sine arietibus,& machinis † té- 1
poribus Iesu præcipitauit Iericho, irruit ferociter muris, & 2
capta ciuitate per Domini voluntatem innumerabiles cæ-
des fecit,ita vt adiacens stagnum stadiorum duorum latitu-
dinis,sanguine interfectorum fluere videretur. Inde discesse- 3
a runt stadia septingenta quinquaginta. Et venerunt in Cara- 4
cha ad eos, qui dicuntur Tibianæi, Iudæos, & Timotheum 5
quidem in illis locis non comprehenderunt, nulloque ne-
gotio perfecto regressus est,relicto in quodam loco firmissi 6
b mo præsidio. Dositheus autem, & Sosipater, qui erant du- 7 †
ces cum Machabæo,peremerunt a Timotheo relictos in pre
sidio decem millia viros. At Machabæus ordinatis circum
se sex millibus, & constitutis per cohortes, aduersus Timo-
theum processit habentem secum centum viginti millia
peditum,equitumque duo millia quingentos.Cognito au- 8
tem Iudæ aduentu Timotheus pręmisit mulieres,& filios,&
reliquum apparatum in pręsidium, quod † Carmon dici-
tur.Erat autem inexpugnabile,& accessu difficile propter lo
corum angustias.Cumque cohors Iudæ prima apparuisset, 9
timor hostibus incussus est ex pręsentia Dei, qui vniuersa
conspicit,& in fugam versi sunt alius ab alio, ita vt magis a 10
suis deijcerentur,& gladiorum suorum ictibus debilitaren- 11
c tur. Iudas autem vehementer instabat puniens prophanos,
& prostrauit ex eis triginta millia virorum. Ipse verò Ti-
motheus incidit in partes Dosithei, & Sosipatris, & multis 12
precibus postulabat vt viuus dimitteretur, eò quòd mul- 13
torum ex Iudęis parentes haberet, ac fratres, quos mor- 14

A adierunt Gentes, vt sub eorum defensione corporaliter tuerentur,carnisque suę libitu fruerentur.Huiusmodi ergo conuentus confisus in stabilitate murorum, maledictis lacesserunt Iudam,ac blasphemantes loquebantur ea, quę fas non erat:cum diuersę personæ hominum fauentes adulationi principum, eorumque beneficijs gaudētes cōtraria facere sanctis prędicatoribus, atque idola laudantes, verba blasphemiæ contra ipsam diuinitatem iactauerunt,Iudas ergo inuocato mundi principe, per ipsius adiutorium cœpit ciuitatem: quia B sancti doctores partim orationib. partim etiam dogmatibus contra aduersarios suos conflixerunt, donec ipsos Dei verbo per Domini voluntatem captauerunt principes: sicque inenarrabiles cędes conficiebant hominum, non vt interitu ęterno funditus perirent, sed vt mundo morientes, Christo fœliciter viuerent.Huiusmodi quoq; cædes Petro in actibus Apostolorum iussum est conficere, quando vas illud mysticum quatuor initijs mitti de cœlo in terram in extasi cōspexerat, in quo erant omnia quadrupedia, & serpentia terrę, & volatilia cœli: & dictū est ei: *Surge Petre,occide,& manduca.* Aīalia ergo C illa oēs Gentes significabant erroribus immundas, sed in nomine sanctæ Trinitatis sacro baptismate mundandas, quæ hominis imaginem relinquentes, per imitationem bestiarum, & serpentium sumpsere figuras, quas iubet vox illa cœlestis Petro occidere, & manducare: quia illum occidere in Gentibus id quod fuerant, & facere eos id quod ipse erat præcipiebat. Qui enim manducat cibum foris positum, in suum corpus traijcit. Præcepit ergo, vt nationes per incredulitatem ante fores positæ, interfecta præterita vita societati Ecclesię, quam significat Petrus,inserantur. Iuxta quod de seipso Apostolus Paulus ait: *Ego enim per legem Dei mortuus sum, vt domino viuam Christo.* Et item. *Viuo autem iam non ego: viuit verò in me Christus.* Nec illud etiam sine mysterio est,quod adiacens stagnum propter cędes hominum † confectum sanguine fluerere videbatur, quia sanguinis effusio cruentę vitæ amissionem signat. Quasi sāguine aqua infecta fluere vr̄,cū in Baptismatis Sacramento, vbi peccato fideles moriūtur, sanguinolenta opera,& carnalis vitæ sordes ablui cognoscuntur,quādo *exuitur vetus homo cū actibus suis,& inducitur nouus, qui secundū Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis.*

† Carnion. Act.10.b. — Ibidem. — Gal.2.d.

D Ibidem. — † ... — Col.

a *Et vene. in Cara.* Audiui quendam Hebręum differentem Tubianæos Iudæos illos nuncupari, qui ex alienigenis cōuocati in adiutorium Iudæ venerūt, & dictos Tubianæos, quasi alienis tubis cōductos. E
b *Dosithe. &c.* Isti duo duces, hoc est Dositheus, & Sosipater, sanctos prędicatores designant, qui viri Machabæi dispositione, hoc est fortissimi pręliatoris, de quo in Ps. scriptum est: *Dominus fortis,& potens in prælio:* cōtra omnes errores perfidorū belligerare designantur. Qui aptè binario numero notantur, quia duorum testamentorum spiritali scientia satis instructi, prelium Domini ritè conficere noscuntur. F Hi ergo a Timothæo relictos in pręsidio decem millia virorū interimunt, cum socios hæresiarcharum ad tuendam nequitiam suam, ab ipsis constitutos legi Dei contraria sentientes, per eiusdem legis auctoritatem, atq; seueritatem spiritali gladio iustè interficiunt.
c *Iudas autem vehe.* Quæritur quō Timotheus hic narretur ob precum suarū humilitatē a Iudę ducib. viuus dimissus, eò ꝙ multorū ex Iudæis parentes haberet, ac fratres, quos morte eius decipi cōtingeret, si ipse esset occisus, & paulò antè narrat, qđ ipse fuisset in Gazaræ pˢsidio a Iudæ mili-

Rabanus. — Psal.23. — Quæstio.

NICOLAVS DE LYRA.

Diuisio.

✻ 1 Tempo.Iesu. *qui alio nomine dictus est Iesus Naue.*
2 Præci.Ieri. *Vt habetur Iosue 6. Cętera patent.*
3 Inde disce. *Hic resumitur quod supra propositum fuit de conflictu Iudę cum Timotheo. Et primo ponitur conflictus contra Timotheum. Secundò debellatio cuiusdam ciuitatis aduersarię Iudæorum, ibi: Post horum fugam. Circa primum ponitur Timothei insequutio, cum dicitur:* Inde dis. *s. Iudas, & exercitus eius.*
4 Vene.in Ca. *credentes inuenire Timotheum in locis illis.*
5 Ad eos qui di. *Secundum gl. erant quidam populi cum Iudæis fœderati,& inde dicebantur Iudæi Tibianæi, quasi Tubianæi.i.aliena tuba vocati,seu conducti.*
6 Regres.est. *s. Timotheus.*
7 Reli.in quo. *i. multitudine armatorum ad resistendum Iudęis. Cætera patent vsque ibi.*
8 Timotheus præmi. *Quia de facili ab aduersarijs capiuntur.*
9 Timor hosti.in.est,&c. *& non ex magnitudine,vel fortitudine exercitus Iudę Machabęi.*
10 Ita vt ma. *Sicut contigit in exercitu Zebee,et Salmana, Iud.7. & 8. & in statione Philistinorum. 1.Reg.14.*
11 Iudas au.insta. *fugientes persequendo.*
12 Ipse ve.Ti.in.in par. *i. in illam partem exercitus,quam regebant. Et ceperunt eum viuum.* Et multis præcibus postulabat,&c. *allegans quod subditur.*
13 Eò quòd mul.ex Iudæis pa.ha.ac fratres. *in suis vinculis detentos.*
14 Quos morte eius. *idest,occidi in vindictam mortis eius. Cætera patent.*

✻ Post

MORALITER.

† *Dositheus autem,&c.* Per istos duos duces significantur Ecclesię prędicatores, qui charitate combinati magnā stragem faciunt aduersarijs Christi,eos occidendo a pristina mala vita: de qua occisione dictum fuit Petro Act. 10.b. *Surge Petre,occide,& manduca:* de cōuersione Cornelij,& eorum,qui cum eo erant a Gentilitate ad fidē Christianam.

12 *Ipse ve.Ti.* Per hoc autem,quod iste licet esset idololatra pessimus, tamen fuit viuens dimissus, ne Iudæi, quos tenebat captiuos,occiderentur,ostenditur,quòd mala minora permittenda sunt,vt maiora euitentur.

† Post

a te eius decipi eueniret. Et cum fidem dedisset restituturũ
b se eos secundum constitutum, illęsum eum dimiserunt
propter fratrũ salutem. Iudas autem regressus est a † Car
mon interfectis viginti quinque millibus Post horũ fu- 1
gam,& necem mouit exercitum ad Ephron ciuitatẽ mu
nitam, in qua multitudo diuersarum Gẽtium habitabat, 2
& robusti iuuenes pro muris consistentes fortiter repu- 3 4
gnabant. In hac autem machinę multę,& telorum erat 5
apparatus. Sed cum Omnipotentem inuocassent, qui po 6
testate sua vires hostium confringit, cęperunt ciuitatẽ,&
ex eis qui intus erant, vigintiquinque millia prostraue-
c runt. Inde ad ciuitatem Scytharum abierunt, quę ab Iero 7
solimis sexcentis stadiis aberat. Contestantibus aũt his,
qui apud Scythopolitas erant Iudæis, quod benignè ab
eis haberentur, etiam temporibus infęlicitatis, ꝙ mode-
stè secum egerint, gratias agentes eis,& exhortati etiam

† Carnion.

de millitibus peremptus? Si enim ibi tunc fuisset occisus, A nullo modo tũc hic viuus esset dimissus. Quod haud aliter (ni fallor) solui potest, nisi quod aut ibi per anticipationem dicatur occisus, aut alius ille Timotheus intelligatur, qui in Gazaræ præsidio est interfectus,& alius iste, qui per Dositheum, & Sosipatrem legitur dimissus. Quod autem Iudæ duces considerantes fratrũ vtilitatem, ac suorũ redemptionem, Timotheo pepercerũt, ostendit, quod aliquando cum errantibus mitius est agẽdum: B Non dico, vt eorum cõsentiatur iniquitati, sed pietate paterna compatiatur illorum infirmitati,& maximè in illis locis, vbi fructus aliquis de errãtium cõuersione speratur, quatenus mansuetudine ecclesiastica prouocẽtur a diaboli laqueis effugere,& cõuenire ad catholicã libertatem. Vnde in Aphricano concilio de Donatistis Hæreticis constitutum est, vt leuius cum eis ageretur, vbi ita scriptum est: Pertractatis,& consideratis omnibus quæ vtilitati Ecclesiæ conuenire videbantur, annuente, atque admonente spiritu Dei, elegimus cum memoratis hominibus quamuis de dominici corporis vnitate inquieta dissensione præcisis, leniter, & pacificè agere, vt quantum in nobis est, omnibus, qui eorum cõmunione & societate irretiti sunt, per uniuersas prouincias Aphricanas penitus innotescat, quam miserabili errore deuicti sunt, ne fortè sicut dicit Apostolus, nobis in C mansuetudine corripientibus diuersa sentientes, *det illis Deus pænitentiam ad cognoscendam veritatem,& resipiscãt de diaboli laqueis captiuati ab ipso in ipsius voluntatem.* [...h 4. a.]

a *Et cum fidem dedisset,* &c. * Iosephus Heb. Et ab eo tempore Timotheus nõ adiecit amplius inferre mala Iudęis cunctis diebus vitę suæ, sed iuramentum a se factum cõseruauit. Proficiscens autem Iudas abiit in desertum Arabiæ,& irruẽs in exercitum Regis Macedonum, superuenienśque uesperi, percussit eos & in fugam conuertit prosternens in terram uigintiquinque millia,&c. [...b. hist. d. 18.]

b *Iudas autem regressus est.* Diximus in prioris libri expositione, ubi de Timotheo tractatum est, quod eius exercitus significaret turbam hæreticorum, similiter & de Ephron urbis habitatoribus, quod illos figuraliter exprimerent, qui ritum Iudaismi tẽporibus gratię sequi existimauerũt, vt fuerunt ipsi Iudæi & Ebionitæ Hæretici, & cæteri q cum Euangelio legis cæremonias seruare uolebãt. Sed quia isti carnaliter sentientes spiritualem scientiã discere nolebant, nec intelligere poterant, quod finis legis est Christus ad iustitiã omni credenti, Iudæo s. atq; Gentili ideo uigintiquinque millia prostrata in bello Ephronitico leguntur, sicut in illo bello quod in Carmon confectum est, quia sapientia huius mundi stultitia D est apud Deum,& prudentia carnis mors est. *Litera. n. occidit, spiritus autem viuificat.* Vnde ibidem per Paulum dicitur: *Stultam fecit Deus sapientiam huius mundi.* Et iterum: *Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei. Stultitia. n. est illi, & non potest ea intelligere quæ spiritualiter examinãtur.* Hinc Iacobus Apostolus scribens ad dispersos ait; *Quod si zelum amarum habetis, & contentiones in cordibus vestris, nolite gloriari, & mendaces esse aduersus veritatem. Non est ista sapientia desursum descendens a patre luminum, sed terrena, animalis, & diabolica.* Cuius sectatores prĩceps Apostolorum fontes sine aqua, & nebulas turbinibus exagitatas appellat, quibus caligo tenebrarum reseruatur. E Sunt enim vanitates loquentes, pelliciunt in desiderijs carnis luxuriæ eos, qui paululum effugiunt, qui in errore conuersantur, libertatem illis promittentes, cum ipsi serui sint corruptionis. Iudas enim cum suis vsquequaque hostium turbas strauit, & victoriam habuit, quia doctores sancti ueritatis assertores, & vniuersi erroris expugnatores diuina ope adiuti, vbique de hostibus suis trophæum victoriæ capiunt. Vnde dicere cum Paulo possunt: *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu,& odorem notitiæ suę manifestat per nos in omni loco.* [1. Cor. 3. d. — 1. Cor. 3. b. — 1. Cor. 1. c. — Ibidem 2. d. — Iac. 3. d. — 2. Pet. 2. d. — ...cor. 10. a.]

c *Inde ad ciuitatem Scytharum abierunt,* &c. Scythopolitæ, qui Iudęos benigne tratantes, pro beneficiis suis à Iuda gratiam,& laudem promeruerunt, significant eos, qui doctores sanctos,& confessores rectę fidei recipiunt,& solatijs corporalibus pro uiribus adiuuãt, quorum merces in uacuum non peribit, maxime cum dominus in F Euangelio de talibus ad Apostolos dicat. *Qui recipit vos, me recipit:& qui recipit prophetam in nomine prophetæ mercedẽ prophetę accipiet, & quicunque recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet,& quicunque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidę tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Vnde & Ioannes scribens ad Gaium in epistola sua, ait: *Carissime, fideliter facis quicqd operaris in fratres,& hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in cõspectu Ecclesię, quos benefaciens deducis dignè Deo, cui pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gẽtibus, Nos ergo debemus suscipere huiusmodi, ut cooperatores simus veritatis.* Sic & Paulus huiusmodi laudauit scribens ad Corinthios. *Obsecro fratres nostris domum Stephanæ, & Fortunati, quoniã sunt primitię Achaię,& in ministeriũ sanctorũ ordinauerunt seipsos, vt & vos subiecti sitis huiusmodi,& omni cooperanti,& laboranti. Gaudeo autẽ in præsentia. Stephanæ,& Fortunati, & Achaicis, quoniam id ꝙ uobis deerat, ipsi suppleuerunt, refecerũt. n. spiritũ nostrũ & vestrũ. Cognoscite, ergo, qui huiusmodi sunt.* [Mystice. — Matt. 10. c. — 3. Ioan. b. — 1. Cor. 16. c.]

a Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Post horum fugam. *Hic consequenter describitur captio cuiusdam ciuitatis, quæ multa mala fecerat Iudæis.*
2 Et robusti iuuenes. *de ciuitate.*
3 Pro muris. *defendendis.*
4 Consistẽtes fortiter repugnabant. *exercitui Iudæ. Et subditur repugnandi facultas, cum dicitur.*
5 In hac autem. *quibus poterant inuadentes repellere.*
6 Sed cum omnipotentem. *Ex quo patet quod ciuitas illa nõ fuit capta virtute humana, sed diuina.*
7 Inde ad ciuitatem. *cuius habitatores erant beneuoli Iudæis, licet essent Gentiles, propter quod Iudas eis regratiando pertransijt, rogando, vt essent beneuoli de futuro, sicut fuerant de præterito, & sic patet litera vsque ibi.*

* 1 Die

MORALITER.

1 *Post horum fugam,& necem mouit exercitum ad Ephron.* quę interpretatur puluis mœroris, ideo per ipsam significatur mundana vanitas, quæ, vt puluis euanescit, & ad inferni mœrorem deducit. Hæc tamen ciuitas Dei operatione capitur, quando quis à mundana vanitate ad humilitatem ueræ poenitentiæ conuertitur.
7 *Inde ad ciuitatem Scytharum abierunt, quæ ab Ierosolymis &c.* Istis, qui beneuoli Iudæis, Iudas, & eius socij gratias egerunt, quia sicut ad bonum principem pertinet aduersarios impugnare, sic ad beneuolos agere grates,& amicitiã conseruare.

de cætero erga genus suum benignos esse, venerunt Iero
a solymã die solenni septimanarũ instante. Et post Penteco 1
sten abierunt cõtra Gorgiam præpositũ Idumææ. Exiuit 2
aũt cũ peditib. trib. millibus, & equitib. quadringentis.
b Quib. congressis contigit paucos ruere Iudæorũ. Dosith. 3
uerò quidam de Bachinoris eques, vir fortis, Gorgiã tene
bat, & cũ illũ vellet capere viuum, eques quidã de Thraci
bus irruit in eum, humerũq; eius amputauit, atq; ita Gor 4
gias effugit in Maresa. At illis, qui cũ Esdrin erãt, diutius 5
pugnantib. & fatigatis, inuocauit Iudas Dominũ adiuto 6
rem, & ducẽ belli fieri, incipiens uoce patria, & cũ hym- 7
nis clamorẽ extollens, fugam Gorgię militib. incussit: Iu
das aũt collecto exercitu venit in ciuitatem Odollam. Et 8
cum septima dies superueniret secundũ consuetudinem 9
c purificati, in eodem loco sabbathũ egerũt. Et sequẽti die 10
venit cum suis Iudas, vt corpora prostratorũ tolleret, & 11 12
cum parentib. poneret in sepulcris paternis. Inuenerunt
autẽ sub tunicis interfectorũ de donarijs idolorum, quæ
apud Iamniam fuerunt, a quibus lex prohibet Iudęos. 13

A a *Et post Pente.* [Mystice. Rabanus.] Gorgias præpositus Idumææ bene põt typum gerere diaboli, qui rubea, atque sanguinolenta semper delectatus conuersatione, specie tamen aliquando virtutum simulat, licet ipse per initia sedulo contra virtutes pugnet, unde simplices quoslibet de fideliũ numero astu deludens interficit, sed tamen victoria diuturna nõ potitur, quin potius per ducatum veri Iudæ militibus ipsius Dominum inuocãtibus adiutorem, ac precibus, atque hymnis insistẽtibus, pars aduersa timore confusa in fugam vertitur, & totius triũphi honor veris Dei cultoribus tribuitur. vnde Petrus scribens ad credentes in epistola sua ait: [1.Pet.5.b.] *Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt uos exaltet in tempore visitationis, omnem sollicitudinem uestram proijcientes in eum, quoniam ipsi cura est de uobis. Sobrij estote, & uigilate, quia* B *aduersarius uester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret, cui resistite fortes in fide.* Hinc & per Iacobum dicitur. [Iaco.4.b.] *Resistite diabolo, & fugiet a uobis.* Quod uero Dositheus Gorgiam uolebat capere uiuum, sed non poterat quia humero eius amputato hostis de manibus eius euasit, hoc per figuram ostendit, quia non humana fortitudine, sed ope diuina hostis antiquus uincitur. Nam q propria uirtute cum Pelagianistis confidens uictoriã se adipisci posse sperat de diabolo, is profecto non hostem vincit, sed nec sanitatis suę statum illæsum custodit.

b *Quib. congressis.* * Iosephus Hebr. [13.histor. Iudai.ca.19.] Cumque congressi fuissent, ceciderunt quidam ex fortissimis Hasmonæis in die illo. Nam vulneratus fuit Dositheus princeps militię, & percussus in humero suo, & parum absuit quin retrocessissent electi milites Hasmonæorum. Videns ergo Iudas stragem militum suorum, orauit ad Dominum, confortatisque militibus suis, percussit ex castris Gorgiæ plurimos, fuditque in terram, & clamans ait: Ad te o Gorgia. Transiliensque ad eum, extendit dexterã suã ut illũ percuteret. At Gorgias conuersus C re- D retrorsũ fugit a facie Iudę, piectisq; armis suis bellicis a se euasit, & nõ ẽ ultra cognitus viuus uel mortuus. &c.

c *Sequenti die.* Hi qui ab hoste propter idololatriam occultam prostrati sunt, quos melius significãt, quam eos qui se in secreto cordis per cupiditatem, atq; auaritiã cõtaminant. Quasi de idolorum donariis sub tunica gestant, qui virtutum opera causa cupiditatis terrenæ, seu ambitione humanæ laudis foris agitant, sed sub velamine pietatis, dolum nequitiæ intus celant: Tales merito ab hostibus prosternuntur, quia virus doli, quod coram aspectu hominum latuit, interni iudicis intuitum non fefellit. Quod autem cupiditas, atque auaritia idololatria sũt, ostendit Paulus dicens: E [1.Ti.] *Radix omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes errauerunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis.* Et iterum. *Hoc autem*, inquit, *scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei, propter hæc enim uenit ira Dei in filios diffidentiæ.* [Eph.5] Contra hoc uitium Saluator humanis mentibus medicari uolens, in Euangelio docet dicens, *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis, Alioqui mercedem non habebitis apud patrem vestrum, qui in cælis est.* Et iterum: *Videte*, inquit, *& cauete ab omni auaritia, quia non in abundantia cuiusquam uita est ex his quæ possidet.* [Mat.] [Luc.]

F Mysticus Iudas militibus suis propter simulationem casum euenire considerans, non deserit eos, sed paterna pietate consulit, tam precibus pro peccatis eorum interueniẽdo, quam etiam uerbo prędicationis, atque exhortationis errorem illorum corrigendo, quatenus pietatis cultui iterum restituti, cautius deinceps se obseruent, ne simili ruina iterum in deterius cadant, iuxta illud Euangelicum: [Ioan.] *Ecce sanus factus es, noli ultra peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.*

a At

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Die solemni. *i. die Pentecostes quæ enumeratis septem hebdomadibus plenis ab altero die sabbathi, in quo obtulerunt manipulũ primitiarum, præcipitur celebrari Leuit. 23.*

[Diuisio.] 2 Et post Penteco. *Hæc est pars quinta, in qua describitur bellũ contra Gorgiam, & primò ponitur hæc pugna, secundò de Iudæis mortuis cura, ibi,* Et sequenti die. *Circa primum patet litera vsque ibi: Contigit paucos ruere Iudæorũ Cuius causa ponitur infrà codẽ c.*

3 Dositheus verò. *Dicunt aliqui quod Bachinori erant Gentiles confœderati Iudæ, vel ab eo conducti: sed melius videtur quòd fuerunt Iudæi à ciuitate vnde erant sic nominati.*

4 Atque ita Gorgias. *nomen est fortalicij.*

5 At illis qui cum. *Iste Esdrin fuit de socijs Gorgiæ, & remansit in bello ipso fugiente.*

6 Et fatigatis. *s. socys Esdrin, vt dicunt aliqui. Sed melius videtur dici de socijs Iudæ: propter quod inuocauit auxilium diuinæ potentiæ.*

7 Incipiens voce. *i. secundum doctrinam patrum sanctorum, & sic illa victoria fuit magis oratione, quam gladio, sicut Exod. 17. orationibus Moysi victus fuit Amalech.*

8 Et cum septima dies, &c. *i. sabbathum.*

9 Secundum consuetudinem. *a qua lustrationis post contactum in prœlio mortuorum, vt præcipitur Num. 19.*

10 In eodem loco. *Diuinis laudibus vacando.*

11 Et sequenti die. *Hic consequenter ponitur cura de Iudæis in bello mortuis, & primò ratione corporum, secundò ratione animarum, ibi:* Atque ita. *Prima verò cura fuit de sepeliendis corporibus in paternis sepulchris secundum morem Iudæorum.*

12 Inuenerunt autem sub. *idest, de rebus preciosis cultui eorum dedicatis.*

13 A quibus lex. *Deuter. 7. Cætera patent.*

1 Atque

MORALITER.

2 *Et post Pentecost.* quæ terrena interpretatur, ideo per eius præpositum diabolus significatur, qui licet gladio materiali non uincatur, tamen hymnis, & orationibus effugatur. Mar. 9. d. *Hoc genus dæmoniorum non eijcitur, nisi oratione, & ieiunio.*

11 *Et sequenti die, &c.* Per hoc quod isti qui contra legem acceperant de donarijs idolorum fuerunt in bello prostrati, apparet, quòd Deus culpas hominum non solum punit in futuro, sed etiam aliquando in præsenti. Per hoc autẽ quòd Iudas misit Ierosolymam pecunias ad faciendũ sacrificia pro eorum salute, apparet quòd ipse Iudas eos credidit ante mortem pœnituisse: vnde subditur, quia considerabat quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam.

MO-

a Omnibus ergo manifestū factum est ob hāc causam eos corruisse, omnes itaq; benedixerūt iustū iudicium Domini, q occulta fecerat manifesta, 1 Atque ita ad preces conuersi, rogauerūt, 2 vt id quod factum fuerat delictum obliuioni traderet. b At vero fortissimus Iudas hortabatur populū conseruare se sine peccato, sub oculis videntes, quę

A a *Omnibus ergo manifestum, &c.* * Rupertus. Si mortę dignus est, qui idola colit, quanto magis, qui pro amore idololatriæ furtum facit. Imo si iustè aliqui Hebræorū, idcirco corruerunt, quia sub tunicis suis habebāt de donariis idolorum, quanto magis iustè necari debuerat, q ipsa furat' esset idola? Sed pepcit Deus Iacob, ut lateret furtum sua prouidētia, simulque Rachelis quę furtum fecerat astutia, &c. (in Gene. 31.)

b *At uero fortissimus &c.* Quod uero post exitum vitæ præsentis pro fidelium peccatis exorandum sit, & eleemosynarum opus agendum, quatenus hi pro quorum remedio res agitur a peccatis soluantur, & pręsens locus ostendit, & in Euangelio Dominus, ubi de Spiritus sancti blasphemia disputauit, iremissibile peccatū illud esse ostendens ait: *Qui dixerit uerbum contra Spiritum sanctum non remittetur* B *ei, neque in sæculo, neque in futuro.* Cum enim dixerit unum illud irremissibile esse peccatum, ostendit alia tam in pręsenti, quam etiā in futura uita posse remitti. Qualiter aūt pro defunctorū salute agendū sit, ostendunt sancti patres in scripturis suis. Vnde placuit unū capitulū de opusculis sancti Augustini huic opere inserere, lectori viam dantes his similia in aliorum patrum dictis requirendi. (…ra. in Enchir. c. 110.) Refert.n. memoratus pater in opere q ad Laurentium de fide, & spe, & charitate cōscripsit ita dicēs: Tēpus aūt q inter hominis mortē, & ultimā resurrectionem interpositū est animas abditis receptaculis continet, sicut vna quæque digna est vel requie, uel ærumna pro eo quod sortitus est in carne cū uiueret. Neq. negandū est defunctorū animas pietate suorū uiuentiū releuari, cum pro illis sacrificiū mediatoris offertur, vel eleemosynæ, quæ in Ecclesia fiunt, sed prosunt eis, q cū uiuerēt hæc sibi, ut postea possint pdesse meruerunt. Est.n. quidam uiuendi modus, nec tā bonus, ut nō reqrat ista post mortem, nec tā malus, cui nō psint ista post mortē. Est ergo talis in bono, ut hæc nō requirat. Et est rursus talis in malis, ut nec his valeat, cū hac uita trāsierit, adiuuari quo circa hic oē meritū cōparatur, quo possit post hāc uitā releuari quispiā, vel grauari. Nemo aūt putet se qđ hic neglexerit cū obierit a Dño promereri. Nō igitur ista, quę pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia C illi apostolicæ sunt aduersa sententiæ, quā dictū est: *Omnes enim stabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque secundum ea, quæ per corpus gessit, siue bonum, siue malū,* quia etiam hoc meritū sibi quisque cum in corpore uiueret cōparauit, ut ei possint prodesse. Non.n. omnibus prosunt. Et quare non omnibus prosunt, nisi pp differentiā uitæ, quā quisque gessit in corpore. Cū ergo sacrificia siue altaris, siue quarūcunq. eleemosynarū pro baptizatis defunctis offerūtur, p ualde bonis gratiarū actiones sunt, pro nō ualde malis, propitiationes sunt, p ualde malis ēt si nulla sunt adiumenta mortuorū qualescunque uiuorū cōsolationes sunt. Quibus aūt prosunt, aut ad hoc prosunt, ut plena sit remissio, aut certè, ut tolerabilior sit damnatio.

De precibus, & oblationibus pro defunctis. ex patribus Latinis.

* Augustinus. In Machabæorū libris legimus oblatum pro mortuis sacrificium. Sed & si nusquam in scripturis ueteribus legeretur, nō parua est uniuersæ Ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret, authoritas, ubi in pcibus Sacerdotis, quæ domino Deo ad altare fundūtur locū suū habet etiam commendatio mortuorum. (Li. de cura pro mortuis gerēda. c. 1.)

* Idē. Nō sunt prætermittēdæ supplicationes pro spiritibus mortuorū, quas faciēdas pro omnibus in Christiana, & Catholica societate defunctis, etiā tacitis nominibus, quorūcūque sub generali cōmemoratione suscepit Ecclesia, vt qbus ad ista desunt parētes, aut filii, aut cognati, vel amici, ab vna ex eis exhibeātur pia matre cōmuni. (Ibi. c. 4.)

* Idē. Orationib' sanctę ecclesię, & sacrificio salutari, & eleemosynis, quę p eorū spiritib. erogātur, nō est dubitandum mortuos adiuuari, ut cum eis misericordius D agatur a Domino quam eorum peccata meruerūt. Hoc .n. a patribus traditum uniuersa obseruat Ecclesia, ut p eis, qui in corporis & sanguinis Christi cōmunione defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium cōmemorantur oretur ac p illis quoque id offerri cōmemoretur, &c. *Vide eūdem Aug. lib. 21. de ciuitate, c. 23. & 24. libr. 9. cōfessionum, c. 12. & 13. Epist. 64 lib. de hęresibus, c. 53. Serm. 41. de sanctis Commen. in Ps. 37. libr. 50. homiliarū* E *ho. 16. li. de vera & falsa pœnitētia, c. 17. & 18. et alibi sæpe, &c.* (Ser. 4. de verbis apo.)

* Ambrosius. Date manibus Valētiniani Imperat. sancta mysteria. Pio requiē eius poscamus affectu Date sacramēta, cælestia mysteria. Animā piā matris oblationibus prosequamur. Extollite populi, mecū manus in sancta, ut eo saltē munere uicē eius meritis rependamus. (Ora. funebri de obitu Valentiniani.)

* Idem. Tibi nunc omnipotens Deus, innoxiam commendo animam (Satyri fratris sui) tibi hostiam meā offero, cape propitius, ac serenus fraternum munus, sacrificium Sacerdotis hæc mei tam liba præmitto, &c. (Orā. funebri de obitu fratris sui Satyri.)

* Lactantius. Sed & iustos cum iudicauerit (Deus,) ēt igni eos examinabit. Tum quorum peccata uel pondere, vel numero præualuerint præstringentur igni, atque amburentur, quos autem plena iustitia, & maturitas uirtutis incoxerit, ignem illum non sentient, &c. (lib. 7. c. 21.)

* Arnob. Cur nostra scripta ignibus meruerunt dari? Cur immaniter conuenticula dirui. In quibus summus oratur Deus, pax cunctis & uenia postulatur magistratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus & resolutis corporum uinctione. (li. 4. adu. gentes, in fine.)

* Cypr. Iam pridem Episcopi antecessores nostri in cōcilio censuerunt, ne quis frater excedens ad tutelam uel curam clericum nominaret, ac si quis hoc faceret, non F offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur. Neqūe enim apud altare Dei meretur nominari in Sacerdotū prece, qui ab altari Sacerdotes, ac ministros suos voluerit auocare, &c. (Epi. ad cle. & plebē Furitanorum.)

* Idem. Aliud est ad gloriam peruenire, aliud missum in carcere, non exire inde donec soluat nouissimū quadrātē, aliud statī fidei, & uirtutis accipe mercedē, aliud pro peccatis longo dolore cruciatum emundari, & purgari diu igne, aliud peccata omnia passione purgasse, &c. (Epi. ad Antonianum.)

* Tertull. Oblationes pro defunctis, pro natalitiis, annua die facimus. (Libr. de corona militis.)

* Idem. Vxor pro anima eius (viri defuncti) oret, & refrigerium ad postulet ei, & in prima resurrectione consortium, & offerat annuis diebus dormitionis eius. (Lib. de Monogamia.)

* Idem. Repete apud Deum, pro cuius spiritu postules, p qua annuas oblationes reddas. Stabis ergo ad Deū cum tot vxoribus, quot illa oratione commemoras, & offeres pro duab. & commemorabis illas duas per Sacerdotem de monogamia, ob pristinum de virginitate sancitum, circundatum virginibus, & vni viris, & ascendet sacrificium tuum libera fronte. &c. (Libr. de exhorta. ad castit.)

De eisdem, ex patribus Græcis.

* Damasc. Aduertite quid scriptura sacra de Iuda Machabæo memoriæ prodiderit, nimirū eū in Sion Regis magni ciuitate, cū populū cui pērat, ab exteris hostib. cæsum vidisset, sinusq; eorū excutiēs condita in ipsis idola cōperisset, statim expiādi hui' sceleris cā dño ad mēriam prōpto, atq. propēsō, p vnoquoq. eorū munera obtulisse, in eaq. re summæ pietatis, & charitatis munere persunctū fuisse. Vnde ēt factū est, vt diuina scriptura queadmodū omnib. aliis nominibus, ita hoc quoq; nomine summis eum laudibus euexerit, ac mirifice commendarit. (Orat. de fidelibus defunctis. mox ab initio.)

Theophyl. Oblationes, & distributiones, quæ fiūt pro defunctis, nō parū cōferunt eis, qui ēt in grauib. peccatis mortui sunt. Non omnino igitur posteaquā occidit Dominus, mittit in gehēnam, sed potestatem habet mittendi. Ne igitur cesses per eleemosynam, & intercessiones, propitium reddere Dominū, qui potestatem habet mittendi, non semper autem potestate hac utentem. (In c. 12. Luc.)

NICOLAVS DE LYRA.

1 Atque ita. *Hic consequenter, ponitur cura de animabus: & hoc dupliciter, scilicet, in orando.*

2 Vt id quod fa. *i. vt ad punitionem non reseruaretur ultra coram Domino, in quo tamen nulla cadit obliuio. Et mittendo pecuniam in Ierusalem, ut ibi offerretur sacrificium pro remissione peccati mortuorum, & patet litera. Sed forte uidetur alicui, quod illud factum fuisset frustra, eo quod uidentur ibi mortui fuisse in peccato mortali habentes secum donaria idolorum. Dicendum, quod Iudas, & socij eius debebant probabiliter iudicare quod illi pœnituissent in morte, & sic orationes & sacrificia ualebant eis, eo q… mortui fuerunt in statu salutis.*

facta sunt pro peccatis eorũ, qui prostrati sunt. Et facta collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Ierosolymam offerri pro peccatis mortuorum sacrificiũ, benè & religiosè de surrectione cogitans. Nisi enim eos qui ceciderant resurrecturos speraret, superfluum uideretur, & vanum orare

A ✱Theod. Pauperes quidẽ sociorũ vnũ quasi mortuũ efferentes accedũt (ad Epiphaniũ,) rogantq; dari sibi aliqd, quo illũ possint sepelire. Ille primũ obsecrant. b. obsequutus, statim p mortuo Deũ rogat, vt dimissis illi peccatis, quæ dum viueret, admisisset, impiorum numerum asciscere dignaretur.

In Philoth.

Homil. 3. ad Philippenses

✱Chryſ. Defleamus istos (defunctos,) pro virib. iuuemus eos, pcuremus illis aliquid auxilij, modici quidẽ, attñ iuuemus eos Quõ? qua rõne? Precãtes exhortemur & alios, vt pro ipsis orẽt, paũperib. indesinenter pro illis eleemosynas demus etc. Nõ temerè ab Apostolis sancitũ est, vt in celebratione venerãdorũ mysteriorũ memoria fiat eorũ. q hĩc decesserũt. Nouerũt. n. illis hĩc emolumẽtũ fieri, multũq; vtilitatis.

Homil. 32. in Matth.

✱Idem. Cur post mortem tuorum, pauperes conuocas Cur presbyteros, ut pcis velint orare, obsecras? Non ignoro te responsurum. ut defunctus requiem adipiscatur, ut propitium iudicem inueniat, &c.

B

Orat funcbri in laudẽ Cæsarii fratris sui.

✱Nazianzen. Cæsarii laudabile cadauer cũ multiplici hymniorum cantu deducitur, celebrique pompa ad martyrum sedes effertur; matre accensas faces gestante, lachrymis sapientiæ cedentibus, psalmorum cantu luctum consopiente. Atque alii quidem persoluimus, alia vero daturi sumus, anniuersarios honores, & commemorationes offerẽtes. At tu diuinũ caput, utinam cælos penetres, atq. in Abrahæ sinu cõquiescas, & Angelorũ chorea ĩspectes, & una cũ beatis uiris exultes, &c. Et nostras & eorũ q ad hospitiũ prius puenerunt, aĩas Deo cõmẽdemus. O Dñe oĩum creator suscipe nũc quidẽ Cæsariũ uelut primitias quasdã nostrę peregrinationis, &c.

In Liturgia.

✱Basilius. Qui in ipso perfectissimo & salutari festo, supplices expiationes, pro his, qui in infetis detinentur, suscipere dignatus es, te rogamus, &c. Memento Deus omnium dormientium in spe resurrectionis uitæ æternæ. Refrigera eos, ubi uisitat lux vultus tui, &c.

Catech. mystag.

✱Cyrillus Hierosol. Et nos p defunctis deprecationes adhibẽtes, quãuis sint peccatores nõ quidẽ coronam plectimus, sed Chrm p nostris peccatis mactatũ offerimus, vt & nobis & illis cũ q ẽ benignissimus, ppitiũ reddãus.

Cont. hæref. 78.

✱Epiphan. Prosunt aũt & preces, quæ pro vita defunctis fiũt, ẽt si totã culpã nõ abscindãt, &c. Ecclesia necessario hoc pficit, traditione a patribus accepta. Quis aũt poterit statu tũ matris dissoluere, aut legẽ patris, &c. In his qui vita defuncti sunt, ex nomine memorias faciũt, orationes ad Deum perficientes, ac cultus diuinos & mysteriorum dispensationes.

In testamento.

✱Efrẽ Syrus. Post trãsitũ meũ Fratres mei, assiduò in vestris orationibus mei memoriã faciatis. Accedẽtes nũc

C claudite mihi oculos sup eos manus ĩponẽtes reminiscamini aũt mei abiecti in vestris piis, & sãctis orationibus.

Quæst. 34. ad Antioch.

✱Athan. Nũ sentiũt aliqua beneficia, etiam peccatorum animę, cum super illis fiunt conuentus, & peractiones bonorum operum, & oblationum. Responsio. Nisi aliqua beneficia participarent ex illo, non utique in cura, & exequiis fieret commemoratio. At sicut vitis florescit extra in agro, & odorem sentit in uase uinum reclusum, sicque conflorescit etiam ipsum, ita quoque peccatorũ aĩæ piorũ precibus, & bonis operibus consolantur.

L. 8. c. 10. in epistol ad Rom.

✱Orig. Ipsa purgatio, quæ per pęnã adhibetur, quãtis tẽporibus, quãtisue sęculis de peccatoribus exigat cruciatus solus scire pôt ille, cui Pater oẽ iudiciũ tradidit, &c.

Homil. 6. in Exod.

✱Idem. Veniendum est omnibus ad conflatorium. Si quis plus plumbi illuc attulerit, plus exuritur, ut & si parum aliquid sit auri, purgatum tamen resideat.

Homil. 8. in Num.

✱Idem. Sunt peccata quæ si ignoranter admittimus, decernitur nobis, credo, & pręparatur ex præcepto Dei locus, ubi ad certum tempus habitare debeamus, & ob hoc secernuntur quædam ciuitates ad refugium.

L. eccles. hierar. c. 7.

✱Dion. Areo. Accedẽs diuinus antistes, sacrã deprecationẽ sup defunctũ peragit. Peracta autem solemni prece, cũ ipse summus Sacerdos, tũ cæteri quoque q vna adsunt ipsum cõsalutant. Precãtur aũt diuinã clementiã vt defuncto vniuersa peccata, q̃ p humanã infirmitatẽ cõtraxerat, cõdonet eũq; in luce viuẽtiũ regione cõstituat.

L. 6. constit. apost. c. 30.

✱Clemẽs Ro. Sine ulla exceptione cõuenite in cæmeteria, sacros libros ĩ his legẽtes, & psallẽtes pro his q dormierũt, proque fratribus nostris qui in Domino obierũt. & typum regalis corporis Christi, acceptabilemque Eucharistiam offerte. Atque in exitu mortuorum psallentes, eos deducite, si fideles fuerint in Domino. D

L. 8.

✱Idem. Sanctorum martyrum memoriam colamus, vt digni efficiamur certaminis ipsorum. Pro iis qui in fide quieuerunt, oremus.

L. 8.

✱Idem. De his qui qeuerunt in Chrõ, postq̃ Diaconus absoluit orationẽ, hæc addet: Pro qescẽtib. in Christo rogemus, vt Benignus Deus, qui ipsius animã suscepit, dimittat ei oẽ delictũ voluntariũ, & inuolũtariũ. Et propitius illi factus, collocet eũ in regione piorũ, in sinu Abrahę, Isaac, & Iacob, vnde abest dolor, tristitia, & suspirium. Episcopus dicat. Respice nũc Dñe, super hunc seruũ tuũ, quem recepisti in alteram uitam, & condona ei si quid uolens, uel inuitus deliquit: & Angelos placidos cõstitue ei, & colloca eũ in sinu patriarcharũ, pphetarũ, Apostolorũ, & oĩum qui tibi a sæculo placuerunt.

li. 8. c. 49.

✱Idem Peragatur dies tertius mortuorũ in psalmis, in E lectionibus, atque orationibus, pp eum qui tertia die resurrexit. Item nonus in cõmemoratione supstitũ, atque defunctorũ, et quadragesimus, scdm veterẽ formã Mosem. n. hoc mõ populus luxit. Nec nõ ãniuersariũ p memoria ipsius, deturq; de illius facultatib. paupibus in cõmemorõne ipsius. Hęc de piis dicimus, nã de impiis, & si oẽs mũdi facultates dares paupibus, tñ nihil eis pdesses.

Deut.

In litu

✱Iacobus. Frater Dom. Pro omni anima Christiana, afflicta, & vexata, misericordia, & auxilio Dei indigẽte, vt infirmi cõualescãt, captiui liberẽtur, patresq; ac fratres nostri, q ante obierũt ĩ pace reqescãt Dñm oremus &c.

In diu. liturgia.

✱D. Marcus Euang. Animabus patrum, & fratrũ nostrorum, qui antea in Christi fide obdormierũt, dona requiem Domine Deus noster. Diaconus deinde legit sacras tabulas, qbus defunctorũ catalogus cõtinetur. Sacerdos aũt se inclinãs præcatur Et horũ omniũ animabus dona requiẽ Dominator Dñe Deus noster, ĩ sãctis tuis tabernaculis ĩ regno tuo, largiẽs eis promissionũ tuarũ bona, q̃ oculus nõ uidit, nec auris audiuit. Eorũ inquam animabus dona requiẽ, easq; regno cælorũ dignare, &c.

De eisdem, & igne Purgatorio, ex veteribus Hebræorum Rabbinis.

In 18. c.

✱Rabbi Simeon, Ben Iochai, Deus sanctus, & benedictus, ubi a peccatorum sordibus (hominum defunctorũ spiritus) purgati sunt ascendere eos ex eo loco facit. &c. F Deus sãctus, & benedictus misericordia flectit, educitq; eos, & ascẽdere facit in locũ eis debitum & congruentẽ.

In 16. c.

✱R. Menachem Cionæus. Defuncti peccatores Israelis expectãt & eiulãtur, & postquã pœnas debitas luerint ascendũt ad ameniorem locum: & delitiis abundãtem.

Tractat Ros Hasanah. cap.

R. Isaac Alfeci. Tria hominum genera sistuntur in iudicio; perfecte iusti, omnino impii, & medium sortem tenentes. Primi ad uitam futuri sæculi scribuntur, & obsignantur. Secundi perinde etiam ad Gehennam. Medii quorum paria sunt merita, & demerita, descendunt in gehennam, ibique expectantes, clamant, & ascendunt, sicut scriptum est: *Dominus deducit ab inf. &c.*

1. Reg. 2. I. Menur Hamaor. clus. 1. p. 2. cap. 2.

✱R. Isaac Abuhab. His qui libidinibus peccauerunt, non est omnimoda perditio, exitiumque decretum, sed, pęna quædam temporaria, qua eorum peccata purgentur, quoad animus mundetur, & dealbetur, redeatque ad locum suum. Ac de his quidem dicunt Doctores, descendunt in gehennam, ibique cruciãtur duodecim mẽses. Quasi hoc dicãt magistri Detineri eorum animos in gehenna, quod sint praua desideria secutati, ut ibi pęnas luant, debitisque suppliciis expurgentur, & post expurgationem redeant ad mansiones sublimiores.

li. Hacidat Isaac.

✱R. Isaac Haramah. Aliquis reperitur cujus anima, magis uel minus adherescit corpori, quam alterius Hęc ægre a corpore soluitur. Nã ea puritate, qua ornatam esse oportuit, destituta, moram trahat necesse est, ac minus facile, ac expedite ad suum domiciliũ redeat Ideo ascendere & descẽdere cogitur p certa tẽporũ interualla, quo ad vltimo tãdẽ pura ascẽdit nec amplius addit vt descẽdat

Com in cap Gen

✱R. Rakanati Redde Deo spiritum tuũ talem, qualẽ cum tibi dedit. Est. n. hoc simile Regi, q pretiosas vestes domesticis diuidit. Cordati eas plicant, & in armariis

collo

collocant: stollidi tum cum sordidæ sunt, & inquinatæ
A hoc faciunt. Post tempus aliquod Rex requirit eas vestes: hi quidem producunt eas splendidas, & nitentes, hi verò sordidas. De illis lætatur Rex, his verò succenset. De prudentibus dicit: Condantur vestes meæ in thesauris meis. De stollidis verò: Dentur vestes meæ fulloni, ipsi verò sint in vinculis constricti vsque ad tempus, quo inde exeãt.

In Ps. 88. * R. Rabuenachi. Necesse est peccatorem venire in infernum, ad deradendum, & expurgandum inquinamenta transgressionum, quas fecerit, donec mundetur, & ascendat in locum quietis suæ.

[...]n. in Ps. [...]mine, ne [...] rore tuo [...] * R. Dauid Kimhi. Quamquam intelligeret Dauid ob peccatum sibi pœnam infligi, eamq; recepisset in hac vita; adhuc tamen de eo anxius erat, esset ne omnino peccatum abstersum, atque deletum in hac vita, an ne etiam in futuro sæculo pœnam aliquam purgatoriam deberet sustinere.

pro mortuis. Et quia considerabat, quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositā gratiam. Sancta ergo, & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, vt a peccatis soluantur.

* Hebræi. Libro Scholiorum Beth Ioseph, ad Ioredehab. Annis singulis anniuersario die mortis patris ieiunādum est, precesq; recitandæ. Quod si annus bissextilis est, primo quidem anno, primo mense Adar, ieiunabitur, & preces recitabuntur: sequentibus verò annis, secundo Adar. Cuius ratio inde sumi videtur, quod finis primi anni pertingit finem duodecim mensiū, iuxta illud vulgatū: Duodecim menses durat supplicium impiorum Israelitarum in gehenna: & postea ascendunt. — D — I. Schol. beth Ioseph.

* Hebræi, lib. Mahzor. Indulge quæso, parce obsecro, tum patribus, tum filijs. Tua enim est ò Domine propitiatio, & misericordia. Congregamini, & præstate vniuersi opera misericordię. Animæ vestræ, vita sempiterna perfruantur. Requiescat anima ipsius in cubili suo in pace. Iaceat in pace. Dormiat in pace, donec veniat consolator, qui pacem audire faciat, &c. *Videatur totum officium lugentium, &c.* — In officio functorum. — E

CAP. XIII.

B ANno centesimo quadra- 1
gesimonono cognouit
Iudas Antiochum Eupa
torem venire cum mul-
titudine aduersus Iudęā,
& cum eo Lysiam pro-
curatorem, & præposi-
tum negotiorum, secum habentem peditum
centum decem millia, & equitum quinque
millia, & elephantos vigintiduos, currus cū 2
falcibus trecentos. Commiscuit autem se il-
lis & Menelaus, & cum multa fallacia depre 3
C cabatur Antiochum, non pro patriæ salute, 4 5
sed sperans se constitui in principatum. Sed 6
Rex Regum suscitauit animos Antiochi in 7 8
peccatorem, & suggerente Lysia hunc esse 9
causam omnium malorum, iussit vt eis est
consuetudo, comprehensum in eodem loco
necari. Erat autem in eodē loco turris quin-
quaginta cubitorum, aggestum vndique ha-
bens cineris. Hæc prospectum habebat in
præceps. Inde in cinerem deijci iussit sacri-
legum omnibus eum propellentibus ad inte
ritum. Et tali lege præuaricatorem legis con-
tigit mori, nec terræ dari Menelaum. Et qui-
dem satis iustè: Nam quia multa erga aram
Dei delicta commisit, cuius
ignis, & cinis erat sanctus, ip
se in cineris morte dānatus
10 est. Sed Rex mēte effrēnatus
11 ve[a]niebat, nequiorē se patre
12 suo Iudæis † ostensurus. Qui-
13 bus Iudas cognitis, præcepit

CAP. XIII.

a *Sed rex.* Historia quæ bellum a Antiochi Eupatoris, & Lysiæ procuratoris eius cō tra Iudęos narrat in — Rabbanus. Historicè.

† ostensurum.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIII.

* 1 ANno centesimo quadr. *Descripto conflictu Iudæ cum Regis ducibus, hic consequenter ponitur conflictus eiusdē cum persona ipsius. Et diuiditur in tres partes, quia primo ponitur belli apparatus, secundò, conflictus, ibi.* Et dato signo. *tertiò Regis recessus, ibi.* Vt autē cognouit. *Prima in duas: quia primò ponitur apparatus belli ex parte Regis Antiochi: secundò, ex parte Iudæ Machabæi, ibi.* Quib. Iudas cog. *Prima in duas: quia primò ponitur Regis apparatus, secundò Menelai interitus, ibi.* Commiscuit autem. *Circa primum autem sciendum, quod ille belli apparatus, & etiam conflictus magis diffusè ponitur primo lib. 6. cap. tamen hic aliqua ponuntur, quæ videntur dictis ibidem dissonare. Primò quod dicitur, peditum centum, & decem millia, & equitum quinque millia, & elephantes vigintiduos: nam ibi habetur.* Centum millia peditum, & viginti millia equitum, & elephanti trigintaduo. *Potest dici, quod primò fuerunt centum millia peditum tantum, vt dicitur 1. lib. & postea fuerunt additi decem millia, quæ cum primis hic numerantur. De equitibus verò dicendum quod in vniuerso fuerunt viginti millia, sed tamen erant quinque millia electi præ cæteris existentes in acie Regis, & illi soli hic numerantur, & alij tacentur, &c. Et de elephantis potest dici eodem modo, quod vigintiduo erant præ cęteris fortiores, qui numerantur hic, & residui. 10. tacentur. in talibus enim frequenter numeratio diuersimodè accipitur.*

2 Currus cum. *Talibus enim antiquitus in prælijs vtebantur, vt habetur in libris Iosue, & Iudicum in pluribus locis: tamen de istis curribus non fit mentio in 1. lib. sicut etiam in Euangelijs: quod vnus Euangelista tacet, alius exprimit.*

3 Commiscuit autem. *Hic consequenter describitur Menelai interitus, qui retorsit in se summum Sacerdotium suprà 4. ca. de quo dicitur hic.* Commiscuit aut. *i. Iudæorum aduersarijs.*

4 Deprecabatur Antio. &c. *Pugnare fortiter contra Iudam Machabęum: ideo subditur.*

5 Non pro pa. sa. *Sed pro contrario: ideo subditur.*

6 Sperans se consti. *s. summi Sacerdotij per victoriam Antiochi a quo fuerat amotus per patrem eius suprà 4. cap.*

7 Sed Rex regum. *Qui iudex est cordium.*

8 Suscitauit animos Antiochi in, &c. *Menelaum.*

9 Et sug. Lysia hunc. *Nam propter eius ambitionem, & sacrilegia in templo commissa per eius consilium, vt habetur suprà 4. cap. sequuta est rebellio Iudęorum contra Regem. Cętera patent vsque ibi.*

10 Sed Rex. *Nam ex morte Menelai posset aliquis credere Regem Iudęis pacatū esse, ideo remouetur hoc cum dicitur.* Sed Rex mente effrænatus. *i. sine fręno rationis in superbiam elatus.*

11 Veniebat. *Contra Iudęam.*

12 Nequiorem se pa. *Sed per rumores contrarios ab hoc fuit impeditus, vt habetur infrà eod. cap.*

13 Quibus Iu. cognitis. *Hic consequenter describitur apparatus* * *Iudæ*

MORALITER.

† 1 *Anno centesimo quadr. &c.* Sequitur.

3 *Commiscuit autem.* Per istum, qui se coniunxit cū aduersarijs suæ gentis, vt per hoc obtineret summum sacerdotium, significatur quilibet ambitiosus, qui pro sua promotione consequenda flagitia facere non formidat: sed Deo iustè faciente non obtinuit propositum, sed magis interitum, quia de turre fuit præcipitatus in cineris aceruum, per quod significatur quòd tales ambitiosi præcipitandi sunt finaliter in cineres inferni.

7 *Sed rex.* Per illum significatur diabolus, qui Iob 41. d. dr rex super omnes filios superbiæ, & quærit quantum pōt fideles subuertere, p Iudā verò, qui malitiā eius cognoscēs

in priori libro commemorata simul,& iuxta allegoriam A explicata est. Sed illud quod cõsequenter narratur,quod in castris Regis nocte interfecta fuissent per Iudæos 14. millia,& maximus elephantorum cum his,qui superpositi erant, in priore narratione manifestius exprimitur, vbi refertur, quod Eleazarus filius Saura videns vnam de bestiis loricatam loricis Regis, & eminentem super cæteras bestias, cum æstimaret,quod in ea esset Rex irrumpens in legionem,subtus pedes elephantis cucurrerit, eumq; interfecerit. Qui cadẽs super ipsum pondere suo cum oppressit, & mortuus est. Cuius significatio spiritualis ibi explanata est, cum iactãtia superborum proprio nisu contri B ta monstratur, dicẽte scriptura. *Omnis arrogans abominatio est apud Deum*. Et item. *Ante ruinam exaltatur cor, & ante gloriã humiliatur*. Et alibi. *Superbis autem resistit Deus, & humilibus dat gratiam*. Et in euangelio dominus dicit. *Omnis qui se exal. humili. & qui se hum. exal*. Post hæc autẽ historia explicat qualiter Demetrius filius Seleuci Iudæam veniens, & C regno potitus, per Alchimum incitaretur aduersus Iudam, & socios eius, D vbi ita scriptum est. *Alchim.autem,&c.*

1.Mach.6.c. — Prou.16.a. 15.d.18.b. Iaco.4 b. — Luc.14 c.

a *Omnibus itaque.* * Chrysost. Igitur ieiunium mirare, pronisq; mentibus suscipe: quoniam quidem & in camino fert opem,atque in leonum custodit lacu,dæmonesq; fugat, & Dei reuocat sententiam, vitiorumq; furorem supprimit, & ad ipsam reducit libertatem, plurimamque in nostris cogitationibus quietem insinuat,&c. (Ho.1.)

b *Et dato.** Ioseph. Heb.factumque est in nocte, & accepit Iudas secum omnes milites Hasmonęos, irruensq; nocte in castra Regis,occidit de fortissimis quatuor millia, sed & grandiorem elephãtum. Cumque manè illuxisset,ordina E uit Rex aciem contra Iudam, & factũ est præliũ magnũ. Videns autem Iudas vnum ex elephantis nitescẽtem lorica aurea,qui cęteros magnitudine excellebat, suspicatus est Regem insidere ei, idcirco exclamauit dicens. Quis est in vobis, ô pueri? Et assiliens Eleazar frater eius,cũ cu rrit cõtra elephã tem, sternens in terram omnes, qui ei obuiam (l.3.hist. cap.20 — † quatuor millia. — † machin — † Rodoc)

populo,vt die,ac nocte Dominum inuocarent,quod sicut
sẽper,& nunc adiuuaret eos,quippe qui lege,& patria,san
ctoq; templo priuari vererentur, ac populum, qui nuper 1
paululũ respirasset,ne sineret rursus blasphęmis nationi-
bus subdi. Omnibus itaq; id simul facientibus,& petenti
a bus à Domino misericordiam cum fletu,& ieiunijs per tri 2
duum continuum prostratis, hortatus est eos Iudas, vt se 3
præparent. Ipse verò cum senioribus cogitauit priusquã 4
Rex aduomeret exercitum ad Iudæam,& obtineret ciuita
tem,exire,& Domini iudicio committere exitum rei. Dãs
igitur potestatem omnium Deo mundi creatori, & horta
tus suos,vt fortiter dimicarent, & vsq; ad mortem pro le-
gibus, templo, ciuitate, patria, & ciuibus, starent, circa
b Modin exercitum constituit. Et dato signo suis Dei victo- 5
riæ,iuuenibus fortissimis electis,nocte aggressus aulam re 6
gia in castris interfecit viros quatuordecim millia,& ma 7 8
ximum elephantorum cum his qui suppositi erant. Sum
moq; metu,ac perturbatione hostium repleuerunt castra,
rebusq; prosperè gestis abierunt. Hoc autem factũ est die 9
illucescente,adiuuante eũ Domini protectione. Sed Rex ac 10
cepto gustu audaciæ Iudæorum † arte difficultatẽ locorũ 11
tentabat, & Bethsuræ quæ erat Iudæorum præsidiũ muni 12
tũ,castra admouebat,sed fugabatur,impingebatur, mino 13 14
rabatur. His autem qui intus erant,Iudas necessaria mitte 15
bat. Enuntiauit autẽ mysteria hostib. † Rodochus quidam 16 17
de Iudaico exercitu, qui requisitus, comprehensus est, & 18
conclusus. Iterum Rex sermonem habuit ad eos, qui erãt 19

NICOLAVS DE LYRA.

* *Iudæ Machabæi. Et primò per orationes deuotas: de quibus magis, quam de armis confidebat, & patet vsque ibi.*

1 Ac populum,&c. pau. re. *i. consolatus fuisset per ciuitatis, & templi recuperationem, & aduersariorum multiplicem repressionem vt patet ex supradictis.*

2 Per tri. con. pro. *Horis s. ad hoc aptis quia in illo triduo oportuit eos refectionem accipere, & somnum, tempore competenti. Secundo ponitur apparatus per arma, & consilia, cum dicitur.*

3 Hortatus est,&c. præ. *Et per arma, & victualia.*

4 Ipse ve. *Occurrere Regi, antequam vastasset terram. Tertiò ponitur apparatus per exhortationes optimas ad confortandum animos bellatorum ad fortiter dimicandum, & patet litera.*

5 Et dato signo. *Hic consequenter ponitur conflictus. Ad cuius intellectum sciendum, quod Iudas cum Rege habuit in campo duplicem conflictum. Vnum circa finem noctis, de quo tacetur in 1. libro. Alium de clara die, & sole refulgente in clypeos aureos, & æreos, qui diffusè scribitur 1.lib.6.cap. Hic autem de vtroque conflictu breuiter, & commistim fit mentio: nam hic liber secundus est quædam abbreuiatio, vt dictum est supra 2.cap. Igitur de primo conflictu dicitur.* Et da. si. *i. victoriæ a Deo consequendę; quod autem fuerit hoc signum non dicitur hic, sed videtur fuisse quædam reuelatio facta Iudę, quæ non explicatur propter breuitatem sectandam.*

6 Iuuenib. *Ex hoc videtur quod in isto primo conflictu non fuerunt omnes, Iudæ socij, sed aliqui ad hoc specialiter electi: in secundo verò conflictu fuerunt omnes Iudæ bellatores, vt habetur 1.li.6.ca.*

7 Nocte aggressus, &c. *i. partem exercitus in qua erant Regis tentoria.*

8 Et maximum. *Istud fuit in eo conflictu, qui fuit clara die, vt scribitur 1.lib.6.cap. satis diffusè.*

9 Hoc autem. *Quia hoc fuit completum in fine noctis s. quantũ ad interfectionem duorum millium de hostibus. Aliqui tamen libri habent. Duodecim millia: & quantum ad perturbationem castrorum, non autem quantum ad elephantorum interfectionem, vt dictũ est.*

10 Sed Rex ac. *nam per dictam inuasionem habuit experientiam de audacia eorum.*

11 Arte. *i. prudenter, & cautè.*

12 Difficultatem locorum. *i. fortalitia.*

13 Tentabat. *supple capere: ideo subditur.*

14 Et Bethsuræ quæ erat,&c. *Iudæis armatis.*

15 Castra ad. *i. applicabat ad ipsum capiendum.*

16 Sed fugabatur. *nam intus existentes aliquando exeuntes subitò repellebant propè existentes, & aliquos occidebant, & redibant ad fortalitium, antequam totus exercitus posset armari.*

17 Enuntiauit autem,&c. *i. secreta Iudæ, & eorum, qui erant Bethsuræ.*

18 Rodochus quidam. *qui captus ab aduersarijs per tormenta ad hoc fuit compulsus.*

19 Iterum Rex. *de fortalitio reddendo saluis suis corporibus, qui consenserunt, eò quòd victualia eis deficiebant, vt habetur 1.li.6.ca.*

* 1 Abijt

MORALITER.

† monuit populum suum orationibus deuotis auxilium quærere diuinum, significatur bonus prælatus, qui monet populum sibi subditum resistere spiritibus malignis per orationum suffragia, procedentium ex fide firma 1. Pe.5.b. *Fratres sobrij estote, & vigilate, quia aduersarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret, cui resistite fortes in fide*. Per hoc autem quod Iudas occurit Regi antequam intraret terram Iudæ, significatur, quod bonus pugnator contra diabolum non debet permittere, quod ingrediatur terram cordis per delectationem, vel consensum, sed in principio tentationis ipsum repellere secundum poeticum dictum: Principijs obsta, sero medicina paratur. Et Iacobi 4. b. *Resistite diabolo, & fugiet a vobis*.

† *Vt autem*. Per hoc ostenditur quod Dominus aliquando brigam suscitat inter malos, vt per hoc boni pacem habeant. Et sic dicit Aug. quòd guerra dæmonum pax est hominum.

† MORA-

obuiā venerunt ex fortissi
A misRegis, percutiēs ad dex
teram, & sinistram, cadenti
bus ante ipsum interfectis
hinc, & hinc, immergens
itaque sese in medium pro
fundi belli, venit inter pe-
des elephāti, & fixo in vm-
bilicū eius gladio suo, ceci-
dit elephas super eū mor-
tuusq; est coram Dño, &
coram populo suo, relin-
quens nomen, & exemplū
fortitudinis, atq; luctum
apud populum suum, &c.

in Bethsuris, dexteram
dedit, accepit, abijt, 1
commisit cum Iuda, 2
superatus est. Vt au- 3
tē cognouit rebellasse 4
Philippū Antiochiæ,
qui relictus erat super
negotia, mente con-
sternatus, Iudæos de-
precans, subditusque
eis, iurat de omnibus

5 quibus iustum visum est, & reconciliatus ob D
6 tulit sacrificium, honorauit templum, & mu
nera posuit, Machabæum amplexatus est, &
fecit eum à Ptolemaide vsque ad Gerrenos
ducem, & principem. Vt autem venit Ptole-
maidam, grauiter ferebant Ptolemenses ami
7 citiæ conuentionē, qui indignantes ne fortè
8 fœdus irrumperet. Tunc ascendit Lysias tribu
nal, & exposuit rationem, & populum seda-
9 uit, regressusq; est Antiochiam. Et hoc modo
Regis profectio, & reditus processit.

B

NICOLAVS DE LYRA.

1 Abijt. *s. Rex de Bethsura relicta ibi suorum custodia: vt habetur. 1. lib. 6. cap.*

2 Commisit cum Iuda. *In hoc tangitur secundus conflictus, qui fuit de die clara, & alia die vt videtur, quàm primus.*

3 Superatus est *s. Iudas, & eius exercitus: nam videntes virtutem Regis, & impetum exercitus eius, diuerterunt se ab eis, vt habetur. 1. lib. 6. cap.*

4 Vt autem cognouit. *Hic consequenter describitur Regis recessus de Iudæa, vt iret contra Philippum, qui occupauerat Antiochiam: ex quo patet, quod istud bellum Antiochi contra Iudæam est idē cum illo, quod scribitur 1. lib. 6. ca. nam ibidem ponitur recessus Regis propter eandem causam. Aliqua tamen hic ponuntur, quæ ibi tacentur, & è conuerso, nam hic tacetur fractio iuramenti Regis, quæ ibidem exprimitur in destructione munitionis.*

E

5 Et reconciliatus obtulit sacrificium. *per Sacerdotes tamen. Cætera verò vsque propè finem huius capituli tacentur 1. lib.*

6 Machabęum amplexatus est. *in signum reconciliationis. Cętera patent vsque ibi.*

7 Ne fortè fœdus irrum. *s. Iudas, & eos grauaret: quod tamē non fecit: sed magis Rex fœdus rupit, vt dictum est.*

8 Tunc ascendit Lysias tribunal. *i. locum eminentem ad persuadendum Gentem, & exposuit rationem, dicendo quod propter bonum commune facta est conuentio Regis, & Iudę.*

9 Regressusque. *Hic autem omittitur qualiter inde fugauit Philippum, quia. suprà 9. cap. per anticipationem positum fuit.*

MORALITER.

4 *Vt autem cognouit.* Per hoc ostenditur quod Dñs aliquando brigam suscitat inter malos, vt per hoc boni pacē habeāt. Et sic dicit Aug. quod guerra dæmonū pax est hominū.

CAP. XIV.

Rabanus. a Alchimus autem, &c. Quod dicitur Regi talos simul cū corona aurea, & palma Alchimum obtulisse, ostendit quod ei regni dignitatem, & victoriam hostiū simul cum templi cultu per indicium munerum suorum portando promisit. Tali. Talos. n. dicit vasa offertoria esse iuxta modum turriū facta, cum quibus in præcipuis festiuitatibus offerebant, quorum similitudo hactenus in quibusdā locis habetur. Assidæi autem dicūtur C illi esse Iudæi qui sē per cultui diuino insudabant, ab assiduitate vocati, dictique Assidæi, quasi assidui, quales Iudas & sui auxiliatores in cultura Dei, & obseruatione legis ipsius fuere. Alij verò Assidæos a munditia vocatos asserunt, quasi mundos Iudæos, eò quòd se ab idololatria, & a ritu Gentilium separabant. Demetrius autem audita relatione Alchimi, cui & cæteri, qui inimici erant Iudæ, in accusatione fauebant, statim Nicanorem præpositum elephantorum ducem misit in Iudæam, datis mandatis vt ipsum quidem Iudam caperet, & eos, qui cum illo erant, dispergeret, & vt constitueret Alchimum maximi templi summum Sacerdotem, qui Iudæam veniēs primum pacis se finxit fędus cū Iudæis habere velle, posteà manifestata inimicitia monstrauit se esse hostē nequissimum, magis quàm fidelem amicum. Sed diuina virtute prostratus, blasphemię cōtra Deū prolatæ, & pertinatiæ suæ pœnas luit, F quæ omnia in prioris libri historia cōtinērur, licet aliqua, quæ ibi propter festinationem narrantis ommissa sunt, in huius libri narratione inserta reperiantur. Allegoriæ autem sensus iuxta modum ingenioli mei de hac eadem re ibi expositus est, nec iterare modo necesse est. Allego.

CAP. XIV.

Sed post triennij tempus cognouit Iu- 1
das, & qui cum eo erāt, Demetrium Se
leuci cum multitudine valida, & naui
bus per portū Tripolis ascēdisse ad lo
ca opportuna, & tenuisse regiones ad- 2
uersus Antiochum, & eius ducem Ly- 3
siam. Alchimus autem quidam, qui 4
sūmus Sacerdos fuerat, sed voluntariè coinquinatus est tē 5 6
porib cōmixtionis, cōsiderās nullo modo sibi esse salutē, ne 7
que accessum ad altare, venit ad Demetrium Regē centesi- 8 9
mo quinquagesimo anno, offerens ei auream coronam, & 10
palmā, super hæc & talos, qui templi esse videbātur. Et ipsa 11 12

a Razias.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XIV.

* Sed post. *Descripto Iudæ conflictu tempore Antiochi nobilis, & Eupatoris eius filij, hic tertiò ponitur eius conflictus tpe Demetrij Et diuiditur in tres partes: quia primò ponitur Demetrij sublimatio, secundo Iudę, sociorumq; eius accusatio, ibi.* Alchimus autem. *tertiò eorum exterminij iussio, ibi.* Qui statim. *Circa primum dicitur.* Eusebio.

1 Sed post. *Illud triennium accipitur a morte Antiochi Epiphanis, & in bronzatione filij sui Eupatoris. Quod secundum numerationē in hoc lib. positā contigit anno cētesimo quadragesimo octauo, vt dictum est, suprà 11. ca. Demetrius aūt regnum obtinuit anno cētesimo quinquagesimo qui est. i. annus 151. quo dicitur Demetrius intrasse regnum secundum computationem positam primo lib. ca. 7. & sic triennium non fuit completum, sed intelligitur per Synecdochen, sicut corpus Christi dicitur fuisse per triduum in sepulchro.*

2 Ascendisse ad loca. *. fortia, & munita.*

3 Et tenuisse. *quos ad mandatum Demetrij exercitus interfecit, vt habetur. 1. lib. 7. cap.*

4 Alchimus autem. *Hic consequenter describitur Iudæ sociorumq; eius accusatio, cum dicitur.* Alchimus autem. *non de iure, sed de facto intrusus, primò per Antiochum Epiphanem, quia licet esset de genere Aaron, tamen non descenderat ab eo per lineam Sacerdotalem, vt dictum fuit suprà 1. lib. cap. 7.*

5 Sed voluntariè coin. *cibis, & sacrificijs Gentilium.*

6 Temporibus. *i. quando Antiochus illustris cogebat Iudæos ad suscipiendum ritum Gentilium, ita quod inter Iudæos, & Gentiles nulla esset distinctio.*

7 Considerans. *corporis.*

8 Neque accessum, &c. *quamdiu Iudas staret in potestate.*

9 Venit ad Dem. *& sic in Regni sui principio.*

10 Offerens ei. *in signum victorię, & dignitatis regię.*

11 Super hæc, &c. *i. vasa offertoria in modum turrium facta, quibus vtebantur Sacerdotes in solemnitatibus magnis.*

12 Et ipsa quidem. *Vt donum suum Regi magis esset gratiosum. Cętera patent vsque, ibi.*

* 1. Ipsi

MORALITER.

† 1 *Sed post triennij tēpus.* Per Regē Demetriū, qui fuit aduersarius fideliū, significatur diabolus, qui per portū Tripolis, .i. per concupiscentiam tripartitam .s. carnis, oculorum,

¶ quidem die siluit. Tempus autem opportu-
A num dementiæ suæ nactus, conuocatus à De-
metrio ad consilium: & interrogatus quib.
rebus, & consilijs Iudæi niterentur, respon-
dit: Ipsi qui dicuntur* Assidæi Iudæorum, 1
quibus præest Iudas Machabæus, bella nu-
triunt, & seditiones mouent, nec patiuntur
regnum esse quietum Nam & ego defrauda
tus paretum gloria, dico autem summo sa-
cerdotio, huc veni primò quidem vtilitati- 2
bus Regis fidem seruans, secundò aūt etiam
ciuibus consulens. Nam illorum prauitate
vniuersum genus nostrum non minimè ve-
xatur. Sed oro his singulis, ò Rex, cognitis, &
regioni, & generi secundum humanitatem 3
B tuam promulgatam omnibus, prospice.
Nam quamdiu superest Iudas, impossibile
est pacem esse negotijs. Talib. autem ab hoc
dictis, & cæteri amici hostiliter se habentes 4
aduersus Iudam inflammauerunt Deme-
trium. Qui statim Nicanorem præpositum 5
elephantorum ducem misit in Iudæam, da-
tis mandatis, vt ipsum quidem Iudam cape-
ret viuum: eos verò qui cum illo erāt disper-
geret, & constitueret Alchimū maximi tem-
pli summū Sacerdotem. Tunc Gentes, quæ 6
de Iudæa fugerant Iudam, segregatim se Ni-
canori miscebant, miserias, & clades Iudæo-
rum prosperitates rerum suarum existiman-
tes. Audito itaq; Iudæi Nicanoris aduentu,
& conuentu nationum, conspersi terra roga- 7
bant eum, qui populum suum constituit, in 8
æternum custodiret, quique suam portionē 9
C signis euidentibus protegit. Imperante au-
tem duce, statim inde mouetunt, conuene-
runtque ad castellum Dessau. Simon verò fra-
ter Iudæ commiserat cum Nicanore, sed con
territus est repentino aduentu aduersario-
rum: Nicanor tamen audiens virtutem 10

*Hassidæi vocabantur Iudæi illi qui cōstantes mā serant in religione Mosaica: nec minis aut tormentis Antiochi cesserant.

comitum Iudæ, & animi magnitudinem, D
quam pro patriæ certaminibus habebant,
11 sanguine iudicium facere metuebat. Qua-
mobrem præmisit Possidonium, & Theodo-
tium, & Matthiam, vt darent dextras, atque
acciperent Et cum diu de his consilium age-
retur, & ipse dux ad multitudinem retulisset,
omnium vna fuit sententia amicitijs annue-
re. Itaque diem constituerunt, qua secretò in
ter se agerent, & singulis sellæ prolatæ sunt,
& positæ Præcepit autem Iudas armatos esse
locis opportunis, ne fortè ab hostibus repen
te mali aliquid oriretur, & congruum collo- E
quium fecerunt. Morabatur autem Nicanor
Ierosolymis, nihilque iniquè agebat, greges-
12 que turbarum, quæ congregatę fuerant di-
13 14 misit. Habebat autem Iudam semper ca-
rum ex animo, & erat viro inclinatus. Ro-
gauitque eum ducere vxorem, filiosque pro-
creare. Nuptias fecit, quietè egit, commu-
15 niterque viuebant. Alchimus autem videns
charitatem illorum adinuicem, & conuen-
16 tiones, venit ad Demetrium, & dicebat Ni-
17 canorem rebus alienis assentire, Iudamque
regni insidiatorem successorem sibi desti-
18 nasse. Itaque Rex exasperatus, & pessimis
huius criminationibus irritatus, scripsit Ni-
canori dicens, grauiter quidem se ferre de
amicitię conuentione, iussitq; Machabęum
citius mittere vinctum Antiochiam. Qui-
bus cognitis Nicanor consternabatur, & gra
uiter ferebat, si ea quę conuenerant irrita fa-
ceret: nihil lęsus a viro, sed quia Regi resiste-
re non poterat, opportunitatem obseruabat,
19 qua pręceptum perficeret. At Machabęus
20 videns austerius secum agere Nicanorem,
& consuetum concursum ferocius exhiben-
21 tem, intelligens non ex bono esse austeri-
tatem istam, paucis suorum congregatis

NICOLAVS DE LYRA.

*1 Ipsi qui dicuntur Assidæi Iudæorum. *i. assiduè vacantes diuino cultu: temporibus tamen ad hoc aptis.*

2 Primò quidem vtilitatibus Regis fidem seruans. *Mentitur sicut homo fallax, venerat enim ad obtinendum summum Sacerdotium.*

3 Secundum humanitatem tuam promulgatam. *i. secūdum benignitatem tuam vbique famosam.*

4 Et cæteri amici. *s. Alchimi.*

5 Qui statim Nicanorem præpositum elephantorū, &c. *Hic consequenter ponitur iussio Regis de exterminio Iudaicæ gentis. Et diuiditur in tres partes: nam ad hoc agendum primò Nicanor mittitur, secundò cum Iuda fœdere iungitur, ibi.* Nicanor tamen. *Tertiò fœdus huiusmodi rumpitur, ibi.* Alchimus autem. *Primum patet vsque ibi.*

Diui. fin.

6 Tunc Gentes, quæ de Iudæa fugerant Iudam. *Eò quod erant prævaricatores legis. Cætera patent vsque ibi.*

7 Et conuentu nationum. *Nam in precibus deuotis, magis quàm in armis confidebant.*

8 Qui populum suum constituit. *s. duraturum, nam lex vetus non est amota per Christum, sed magis perfecta, Mat. 5. b.* Non veni soluere legem, sed adimplere. *nec per consequens populus eius est amotus, sed perfectior factus, sicut frequenter ostendi in libris noui, ac veteris testamenti.*

9 Quique suam portionem signis euidentibus protegit. *Sicut dictum est pluries in hoc libro. Cætera patent.*

10 Nicanor tamen audiens virtutem. *Hic consequenter ponitur confœderatio Nicanoris, & Iudę, & patet litera paucis exceptis.*

11 Sanguine iudicium. *i. per effusionem sanguinis Iudęorum: propter quod elegit pacem facere cum eo. Et patet vsque ibi.*

12 Gregesque turbarum. *i. bellatorum.*

13 Quæ congregatæ fuerant. *Ad bellandum contra Iudam, & socios eius.*

14 Dimisit. *Ire ad loca sua, eò quod pax esset facta.*

15 Alchimus autem. *Hic consequenter ponitur ruptio dicti fœderis. Et primò ponitur huius ruptionis procuratio, eius secundò manifestatio, ibi.* At Machabæus. *Circa primum dicitur.* Alchimus autem. *Quęsiuit eam rumpere: eò quod haberet Iudam odiosum.*

16 Et dicebat Nicanorem. *s. ab vtilitate regni.*

17 Assentire. *falsò eum notans crimine, asserebat.*

18 Successorem sibi destinasse. *Quod similiter erat falsum. Cętera patent.*

19 At Machabeus. *hic consequenter describitur fœderis violati manifestatio. Et primò signis, cum dicitur.*

20 Videns austerius. *Quia dispositio cordis vix potest celari, quin appareat in exterioribus signis, vt in gestu, vultu, & aspectu.*

21 Paucis suorum congregatis. *Quib. dixit cōceptū sui animi.*

*1 Occultauit

A a Razias. Aug. Solent in literis gentilium ista laudari: in his autem Machabæorum libris quamuis homo ipse fuerit laudatus, factum tamen eius narratum est, non laudatum, & iudicando potius quam imitandum, quasi ante oculos constitutum, non sanè nostro iudicio iudicandũ, quòd nos quoque vt homines habere possemus, sed iudicio doctrinę sobrię, quæ in ipsis quoq; libris veterib. clara est. Longè quippe fuit Razias iste a verbis illis vbi legitur: Omne quod tibi applicitum fuerit, accipe: & in dolore sustine, & in B humilitate tua patientiam habe. Nõ fuit ergo iste vir eligendæ mortis sapiens, sed ferendæ humilitatis impatiens. Scriptum est quod voluerit nobiliter, & viriliter mori: sed nunquid ideo sapienter? Nobiliter scilicet, ne libertatem sui generis captiuus amitteret. Viriliter autem quòd tantas vires animi haberet, quibus idoneus esset, vt seipse perimeret, quod gladius cum implere non posset de muro se præcipitem dedit, & sic adhuc viuus abruptam cucurrit ad petram, atque ibi exanguis intestina sua produxit, quæ vtraque manu dissipata spergebat in populum, ac deinde postea defessus occubuit. Magna hęc sunt, nec tamen bona. Non enim bonum est omne, quod magnum est, quoniam sunt magna etiam mala. &c. Videatur Iosephus Hebræus lib. 3. historiarum Iudaicarum cap. 22.

† contẽptus.

C Rab. Hoc quidem legentes inuenietis ibi scriptum, ꝙ Razias propria manu sibi inferens mortẽ, elegisset nobiliter mori potius, quã subditus fieri peccatoribus, & cõtra natales suos indignis iniurijs agi: ne fortè simpliciores animi credant, cum necessitas vrserit, potius sibimetipsis primo actu, aliquo modo inferendam esse mortem, quam incidendum viuum in manus peccatorum, vtile fore arbitratus sum ex dictis venerandi patris Augustini huic operi nostro aliqua inserere, vñ lector sobrius quid sibi de talibus rebus agendum sit possit intelligere. Refert autẽ memoratus pater primo suo lib. de ciuitate Dei vbi, vtrũ alicui liceat seipsũ interficere copioso tractatu disputauit, ita dicens: At enim multi se interemerunt ne in manus hostium peruenirent. Non modo q̃rimus vtrum sit factum, sed vtrũ fuerit faciendum. Sana quippe ratio & exemplis anteponẽda est, cui quidem exempla cõcordãt, sed illa, quę tanto digniora sunt imitatione, quanto excellentiora pietate. Nõ fecerũt patriarchę, non prophetę, non Apostoli: quia & ipse dominus Christus, qñ eos si persequutionem paterentur, fugere admonuit de ciuitate in ciuitatem, potuit admonere vt sibi manus inferrẽt, ne in manus persequentium peruenirent. Porrò si hoc ille nõ iussit, aut monuit: vt eo modo sui ex hac vita emigrarent, quibus emigrantibus se mansiones æternas præparaturum esse promisit, quælibet exempla opponãt Gentes, quę ignorant Deum, manifestum est hoc non licere colentibus vnum verum Deum. Restat vt de homine intelligamus, quod dictum est: *Non occides*. Non alterũ, ergo nec te. Neq; enim qui se occidit aliud quam hominẽ occidit. Quasdam verò exceptiones, eadem ipsa diuina fecit aucto-

Aug de ciui. Dei. c. 23.

Vtrum liceat alicui seipsũ interficere.

† audens.

Mat. 10. c.

Aug. de ciui. Dei cap. 20. & 21.

D E

occultauit se a Nicanore. Quod cum ille cognouit fortiter se 1
a viro prçuentum, venit ad maximum, & sanctissimum tem
plum, & Sacerdotib. solitas hostias offerentibus, iussit tradi 2
sibi virum. Quibus cum iuramento dicentibus nescire se vbi
esset, qui quærebatur, extendens manum ad templum iura
uit dicens: Nisi mihi Iudam vinctum tradideritis, istud Dei
phanum in planitiem deducam, & altare effodiam, & tem- 3
plum hoc Libero patri consecrabo. Et his dictis abijt. Sa- 4
cerdotes autem protendentes manus in cœlum inuocabant
Deum, qui semper propugnator esset gentis ipsorum,
hæc dicentes: Tu Domine vniuersorum, qui nullius indiges,
voluisti templum habitationis tuę in nobis fieri. Et nunc
sanctesanctorum omnium Domine conserua in æternum 5
domum istam impollutam, nuper quæ mundata est. Razias 6
a autem quidam de seniorib. ab Ierosolymis delatus est Nica 7 8
nori, vir amator ciuitatis, & bene † audiens, qui pro affectu 9
pater Iudæorum appellabatur. Hic multis temporib. conti- 10
nentiæ propositum tenuit in Iudaismo, corpusque, & aĩam 11
† cõtentus tradere pro perseuerantia. Volens autem Nicanor
manifestare odium, quod habebat in Iudæos, misit milites

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Occultauit se, &c. *ne subitè caperetur ab ipso: secunda manifestatur verbis, cum dicitur, Quod cum ille cogno. &c. & sequitur.*
2 Iussit tradi, &c. *s. Iudam.*
3 Et tem. *i. Baccho, sicut dictum est, sup. cap. 6.*
4 Et his. *Cum indignatione de templo.*
5 Conserua. *contra Nicanoris contaminationem.*
6 Quę mu. *A sordibus luxuriæ, & idololatrię, vt habetur supra. 10. cap.*
7 Razias aut. *Hic consequenter ponitur fœderis violati manifestatio factis, & primò in inuasione Raziæ, secundo in impugnatione Iudæ. cap. vlt. Circa primum dicitur.* Razias autem quidam de seniori. *ætate, scientia, & moribus.*
8 Delatus est Nicanori. *i. accusatus, quòd esset amicus, & fautor Iudę.*
9 Vir amator ciuitatis. *i. boni communis.*
10 Et bene audiens. *pauperes, sicut & diuites ad eos instruendum, & dirigendum.*
11 Hic multis tem. *Ex quo patet quod continentia carnis tempore veteris testamenti fuit laudabilis.*

F

* Puta

MORALITER.

† & vitę superbiam, ascendit ad regnandum super mundum, propter quod huius mundi princeps nominatur Ioa. 12. Per Alchimum verò qui Demetrio coronam auream, & palmam obtulit, vt per hoc summum Sacerdotium obtineret, significatur ambitiosus intantum: quod facit diabolo sacrificium, vt per hoc promoueatur ad dignitatem, sicut refert Guillelmus in chronica de quodã nomine Gebertus, qui per hoc ascendit ad Archiepiscopatum Remensem, & postea ad Rauennensem, & post ad statum Papalem. Vnde factus fuit talis versus. Scandit ab r. Gebertus ad. r. post Papa mancus. r. Et per triplicem. r. significatur Remis, Rauenna, & Roma. Et de Theophilo legitur, quod homagium fecit diabolo, vt ad pristinam dignitatem restitueretur. Per hoc autem quòd iste Alchimus accusauit falso Iudam, & socios eius, & amicitiam inter Iudam, & Nicanorem dissolui procurauit, significatur quod promoti per diabolum in Ecclesia, cuiusmodi sunt omnes malè promoti, bonos infamant, & persequuntur, & per eos pax, & cõcordia inter principes dissipatur.

Gebertus promotus in episcopum per diabolum. Theophilus historiã Theophili recitant Eutychianus.

7 *Razias au.* De isto, qui comendari videtur hic, de hoc quod seipsum interfecit, dictum fuit diffusè in expositione literali. Mysticè verò, per istum, qui continentiam longo tempore seruauit, & pro vita bona, & affectu paterno ad populum suum pater Iudæorum vocatus fuit, significatur bonus prelatus habens ad populum sibi commendatum paternę pietatis affectum, & vitam exemplarem ad opera virtutum inducentem, propter quod occidit se ipsum secundum hominem exteriorem per pœnitentiæ asperitatem, vt viuificetur homo interior, & populus ędificetur. Et sic dicit Saluator Ioa. 12. d. *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam*, per animam intelligens sensualitatem.

Metaphrastes, Damianus, & Honorius Antoninus, &c. Mysticè.

† MORA-

authoritas, vt nō liceat hominem occidi. Sed his exceptis
A quos Deus occidi iubet, siue data lege, siue ad personam pro tempore expressa iussione. Non autem ipse occidit, qui ministerium debet iubenti, sicut adminiculū gladius est vtenti. Et ideo nequaquam contra hoc præceptum fecerunt quod dictum est: *Non occides*, qui Deo auctore bella gesserunt, aut personam gerentes publicæ potestatis secundum diuinas leges, hoc est iustissimæ rationis imperium sceleratos morte punierunt. Et Abrahā non solum non est culpatus crudelitatis crimine, verumetiam laudatus est nomine pietatis, quod voluit filium nequaquā sceleratè, sed obediēter
B occidere. Et meritò quæritur vtrum pro Dei iussu sit habendum, q Iephte filiā quę patri occurrit occidit, cum id se vouisset immolaturum Deo, quod ei redeunti de prelio victori primitus occurrisset. Nec Sanson aliter excusatur, qui semetipsum cū hostib. ruina domus oppressit, sit, nisi quia spiritus latenter hoc iusserat, qui per illū mira
D cula faciebat. His ergo exceptis, quos vel lex generaliter iusta, vel ipse fons iustitię Deus specialiter occidi iubet, quisquis hominem, vel seipsum, vel quemlibet occiderit, homicidij crimine innectitur. Et quicunque hoc in seipsis perpetrauerunt, animi magnitudine fortasse mirandi, non sapientiæ sanitate laudandi sunt: quamquam si ratio nē diligentius cōsulas, nec ipsa quidē animi magnitudo rectè nominatur, vbi quisque nonvalendo tolerare, vel quæque aspera, vel aliena peccata seipsum interemerit. Magis enim mens infirma deprehēditur, quæ ferre non potest, vel durā sui corporis seruitutē, vel stultā vulgi opinionem. Maiorque aīus meritò dicen-
E dus est, qui vitam ęrumnosam magis potest ferre, quam fugere, & humanum iudicium, maximeque vulgare, quod plerumque caligine erroris inuoluitur, præ consciētiæ luce, ac puritate contemnere.

Exod. 20.c. — Gen. 22.b. Heb. 11.b. — Iudi. 11.f. — An Iephte secundum Dei voluntatē filiam immolauerit. — Iud. 16 g. — Aug. lib. ciu. dicit

quingentos vt eum comprehenderent. Putabat enim si illū 1
decepisset, sese cladem maximam Iudęis illaturum. Turbis 2
autem irruere in domum eius, & ianuam disrumpere, atque
ignem admouere cupiētibus, cum iam comprehenderetur, 3
gladio se petijt, eligens nobiliter mori potius, quam subdi- 4 5
tus fieri peccatoribus, & cōtra natales suos indignis iniurijs 6
agi. Sed cum per festinationem nō certo ictu plagam dedisset, & turbæ intra ostia irrumperent, audacter recurrens ad murum, pręcipitauit semetipsum viriliter in turbas, quibus locum velociter dantib. casui eius, venit per mediam ceruicem. Et cum adhuc spiraret accensus animo surrexit, & cum sanguis eius magno fluxu deflueret, & grauissimis vulneribus esset sauciatus, cursu turbam pertransijt, & stans supra petram quandam præruptam, & iam exanguis effectus, complexus intestina sua vtrisque manibus proiecit supra turbas, inuocans dominatorem vitæ, ac spiritus, vt hæc illi iterum redderet, atque ita vita defunctus est.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Putabat enim si illum decepis. *alias deperisset, pertrahendo ad Gentilem ritum.*

2 Sese cladem maximam Iudæis il. *nam eius exemplo multi fuissent a : b c pe tracti.*

3 Cum iam com. *i. esset prope ad comprehensionem.*

4 Gladio se. pe. *seipsum percutiendo.*

5 Eligens no. po. mo. *Cuius duplex erat causa. Vna, ne fortè vi tormentorum inclinaretur ad Gentilem ritum, quod erat maximum malum, ideo subditur.*

6 Quam subditus. *ipsum ad idololatriam trahere quærentibus.*
C *Alia, ne in cōtemptum Dei cœli eius vita in ludibrio haberetur, sicut Sanson se interfecit Iudic. 16. & Saul 1. Reg. vlti. vt dictum fuit ibidem. Et in his duobus casibus dicunt Hebræi, quòd non solum licitum est, sed etiam meritorium interficere seipsum: quia talis interfectio ordinatur in Deum. Si autem hoc faciat aliquis propter semetipsum, vt pote ad euadendum longum, vel grauem cruciatum, vel infamiam sui, & suorum si moriatur vili morte, hoc semper est illicitum. Et vt dicunt aliqui hoc modo intelligendum est dictum Augustini quod habetur hic in glosa, quæ talis est. His exceptis, quos lex iusta generaliter, & ipse fons iustitiæ Deus specialiter occidi iubet, quisquis hominum vel seipsum, vel quemlibet alium occiderit, homicidij crimine innectetur. Vnde & scriptura libri huius, quę recepta est ab Ecclesia ad legendum pro informatione morum, non videtur hic Raziam arguere, sed magis commendare de suiipsius interfectione. Si autem predicta non sufficiunt ad eius excusationem, potest dici quòd fecit hoc per specialem instinctum Spiritussancti. Omnes enim*
F *homines sunt Deo mortis debitores: quod debitum Deus de quolibet potest repetere, quandocumque vult, & quomodocumque, vtpote per manum propriam, siue per aliam. Cętera patent in litera.*

Quomodo licitum est alicui seipsum interficere. — Aug. de ci. Dei. c. 21. — Heb. 9. g.

CAP. XV.

Nicanor autem vt comperit 1
Iudā esse in locis Samariæ,
cogitauit die sabbathi cum 2 3
omni impetu committere 4
bellum, Iudęis verò qui illū per necessitatem sequebantur, dicentibus ne itaférociter, & barbarè feceris, sed honorem tribue diei sanctificationis, & honora eum qui vniuersa conspicit. At ille infœlix interrogauit, & si est potens in cœlo,
5 qui imperauit agi diem sabbathorum. Et respondentibus illis: est Dominus viuus, ipse in cœlo potens, qui iussit agi septimam diem. At ille ait: Et ego potens sum super terram, qui impero sumi arma, & negotia Regis

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XV.

Diuisio.

1 Nica au. *Hic consequenter ponitur manifestatio violati fœderis in impugnatione Iudæ. Circa quod ponitur primò belli apparatus, secūdo conflictus, ibi:* Nica. autem. *tertiò laudabilis terminus ibi:* Cumque cessassent. *Prima in duas, quia primò ponitur apparatus ex parte Nicanoris, secundò ex parte Iudę Machabæi, ibi:* Machabæus autem. *Circa primum dicitur.*

2 Co. die sab. *i. potestate sua.*

3 Com. bel. *credens quòd Iudas, & socij sui minus se defenderent propter quietem diei sabbathi.*

4 Iudæis. *nam ad hoc sub pœna mortis cogebantur:* Dicentibus, &c. *Sequitur.*

5 Est dominus, &c. agi septimam diem. *s. celebrem, & quietum, vt habetur Exod. 20.*

* Ta-

MORALITER.

† 1 *Nicanor autem vt com.* Per istum qui contemnens actualiter Dei pręceptum de obseruatione sabbathi, præcepit arma sumi, significantur illi, qui actualiter, & ex certa malitia contemnunt Dei præcepta, vt suam faciant voluntatem. Per Iudam Machabęum qui cum Nicanore pugnaturus armauit suos optimis sermonib. ostenditur, quòd bonus dux tam in spiritualibus, quam in corporalibus debet suos subditos monere, & munire exhortationibus sanctis, & bonorum operum exemplis.

† † *Erat*

impleri. Tamen non obtinuit, vt consilium perficeret. Et Ni- 1
canor quidem cum summa superbia electus cogitauerat cō-
mune trophæum statuere de Iuda. Machabęus autem confi- 2
debat semper cum omni spe auxilium sibi a Deo affuturū, & 3
hortabatur suos, ne formidarent ad aduentum nationum, sed 4
in mente haberent adiutoria sibi de cœlo facta, & nunc spera 5
rent ab omnipotēte affuturam sibi victoriam. Et alloquutus
eos de lege, & prophetis, admonens etiam certamina, quæ fece 6
rant prius, promptiores constituit eos: Et ita animis eorum 7
erectis simul ostendebat Gentium fallaciam, & iuramentorū 8
præuaricationem. Singulos autem eorum armauit nō clypei, 9
& hastæ munitione, sed sermonibus optimis, & exhortationi
bus exposito digno fide somnio, per quod vniuersos lætifica-
a uit. Erat autē huiusmodi visus. Oniam, qui fuerat summus Sa 10
cerdos virum bonum, & benignum, verecundum visu, mode 11
stum moribus, & eloquio decorum, & qui a puero in virtuti- 12
bus exercitatus sit, manus protendentem, orare pro omni po 13
pulo Iudæorum. Post hoc apparuisse, & alium virum ætate, & 14
gloria mirabilem, & magni decoris habitudinem circa illū. 15
Respondentem verò Oniam dixisse: Hic est fratrum amator, 16
& populi Israel, hic est, qui multū orat pro populo, & vniuer- 17
sa sancta ciuitate Ieremias propheta Dei. Extendisse aūt Iere- 18
miam dexteram, & dedisse Iudæ gladium aureum dicentem: 19
Accipe sanctum gladium munus a Deo, in quo deijcies aduer 20
sarios populi mei Israel. Exhortati itaque Iudæ sermonibus 21
bonis valdè, de quibus extolli posset impetus, & animi iu- 22
uenum confortari, statuerunt dimicare, & confligere forti- 23
ter, vt virtus de negotijs iudicaret, eò quòd ciuitas san- 24
cta, & templum periclitarentur. Erat enim pro vxoribus, 25
& filijs, itemque pro fratribus, & cognatis minor sollici- 26

A a *Erat autem huiusmodi visus.* * Dionisius Areopagita. Quod autem & iustorum preces etiā in vita ista, & nedū post mortem, ijs solis prosint, qui digni sunt, scripturæ nos edocet sacrosancta traditio &c. [Roanus. L. de eccl. hier. c. 7.]

* Origenes Omnes sancti, qui de hac vita decesserūt, habētes adhuc charitatem erga eos, qui in hoc mundo sunt, si dicantur curam gerere salutis B eorum, & iuuare eos precibus suis, atque interuentu suo apud Deū, non erit inconueniens. Scriptum namque est in Machabæorum libris ita: Hic est Ieremias propheta Dei, qui semper orat pro populo, &c. [Homil. 3. in Cātic. cant.]

* Eusebius Cæsariensis. Certè, inquit, Plato, defunctorum animæ virtutem quādam habent; qua vel post mortem rebus humanis auxiliantur. Vera enim hęc opinio est, sed nisi prolixis rationibus probari non potest. [Li. 12. præpar. euang. 23.]

C Credere autem oportet huiusmodi sermonibus, quoniā a priscis valdè viris tradita sunt. Credendum ergo est etiā illis,

illis, qui ita hæc se habere, legibus confirmāt. Sic certè de Ieremia traditum fuisse Iudæi contendunt, Machabæorū liber retulit visum ipsum fuisse post mortem orare pro populo. D

* Petrus Comestor. Hinc habes authoritatem, quòd animas sanctorum efflagitare debem⁹, qd̄ pro nobis orēt, & intercedant. Per quod confutantur Iudæi, qui negāt alicuius sanctorum auxilium deposcendum.

* Cyprianus. Patriam nostram paradisum computamus. Magnus illic nos carorum numerus expectat, parentum, fratrum, filiorum, frequens nos, & copiosa turba desiderat, iam de sua incolumitate secura, & adhuc de nostra incolumitate sollicita, &c. [Sermo. de mortalitate.] E

Si quis autē quæsierit vtrum hęc visio ad mysteriū aliquod referri possit? Hoc (ni fallor) in ea sētire potest, qd̄ Onias Sacerdos Sacerdotalem significaret ordinem, & Ieremias propheta, qui interpretatur excelsus Domini, ipsum Dominum, & caput F expri- [Quæstio.]

* NICOLAVS DE LYRA.

1 Tamen non obtinuit, vt consilium perficeret. Et Nicanor quidem cum summa, &c. *s. de captione Iudæ, & sociorum suorum dispersione, secundum Regis mandatum cap. præcedente.*
2 Machabæus autem. *Hic consequenter ponitur apparatus ex parte Iudę, & primo per bonam exhortationem, secundò per deuotā orationem, ibi.* Et cum iam omnes. *Prima in duas, quia primò ponitur exhortationis actus, secundò effectus, ibi:* Exhortati itaque. *Prima in duas: quia primò ponitur exhortatio generalis, cū dicitur.* [Diuisio.]
3 Cōfidebat semper cum omni spe auxiliū sibi à Deo. *s. victoriæ affuturū, non virtute humana, sed diuina: ideo subditur.*
4 Et hortabatur suos ne formidarent ad aduentū nationum. *Allegans, quod maius auxilium haberent, scilicet, diuinum.*
5 Sed in mēte haberēt adiutoria sibi de cęlo facta, & nūc sperarent, &c. *Et sic ex beneficijs pręstitis sperarent de præstandis.*
6 Et alloquutus eos de lege, & prophetis. *Admonentibus pugnare pro patria, & legibus diuinis.*
7 Admonens etiam certamina, quæ fecerant prius, &c. *Quorum perderent laudem, & meritum, si fugerent, vt dissimulati.*
8 Simul ostendebat Gentium fallaciam, & iuramentorum. *s. Nicanoris, & suorum, qui fœdus fregerūt iuramēto firmatū.*
9 Singulos autē eorū armauit non clypei, & hastę, &c. *Hic consequenter ponitur exhortatio specialis per expositionem cuiusdam visionis factæ Iudę. Cuius series ponitur, cum dicitur.*
10 Erat autem huiusmodi visus. *i. visio in somnis Iudę ostēsa.*
11 Oniam qui fuerat summus Sacerdos. *vt habetur sup. 3. c.*
12 Virum bonum. *quantum ad mentis virtutem.*
13 Et benignum. *Erga pauperes.*
14 Verecundum visu. *i. horrentem omnem turpitudinem.*
15 Modestum moribus, & eloquio. *i. in omni actu, & gestu.*
16 Manus protendentem, orare pro omni populo Iudæorum. *Supplendum est hoc, videbat Iudas in visione.*
17 Post hoc apparuisse. *Ipsi Iudę.*
18 Et alium virum ætate, & gloria mirabilem, &c. *Ipsi Iudę. Et propter hanc admirationem subditur.*
19 Respondentem verò Oniam dixisse. *Ipsi Iudæ.*
20 Hic est fratrum amator, &c. *i. Iudęorum: & subditur nomen suum, cum dicitur.*
21 Ieremias propheta Dei. *Fuit enim vnus de magnis pphetis.*
22 Extendisse autem Ieremiam dexteram, &c. *Videbatur enim Iudę, quod Ieremias traderet sibi gladium, promittens quod aduersarios deuinceret per ipsum: & per istam visionem intellexit Iudas affuturam sibi victoriam, & sic exposuit bellatoribus suis, vt premittitur. Exposito digna fide somnio, i. reuelatione diuina in somnis facta: ideo istud tacetur primo lib. 7. c. vbi describitur istud bellū.*
23 Exhortati itaque Iudæ sermonibus bonis valde, &c. *Hic consequenter ponitur exhortationis effectus, cum dicitur:* Exhortati itaque Iudæ sermonibus bonis, &c. *Sequitur.*
24 Statuerunt dimicare. *constanter, & strenuè.*
25 Vt virtus de negotijs iudicaret, &c. *i. vt fortitudo bellantium litem inter eos, & aduersarios dirimeret.*
26 Erat enim pro vxoribus, & filijs, itemque pro fratribus, &c. *Minus enim timebant de morte propria, & suorum, quam de violatione templi in contemptum Dei.*

13 Et · * 1 Et

MORALITER.

† 10 *Erat autem huiusmodi visus.* per hoc quod Onias pontifex apparuit protendens manum in cęlum orando pro populo Iudæorum, significatur quod quilibet bonus pontifex, & curatus in oratione debet esse assiduus orando deuotè pro Christiano populo. Per Ieremiam prophętam significatur dominus noster Iesus Christus, qui Luc. 8. c. dicitur prophæta magnus: & ipse dat Iudæ gladium aureum i. prælato, vel doctori sacram scripturam, quę secundū Apostolum Ephe. 6. dicitur gladius: *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Dicitur autem aureus charitate, quæ finis est totius sacræ scripturæ. 1. Tim. 1. a. *Finis pręcepti est charitas.* Et Matt. 22. d. dicitur, quod *in duob. pręceptis charitatis tota lex*

† pendet,

☞ exprimat propheta
A rum. De quo Moy
Deut. 18 c. ses dicit. *Prophetum suscitabit vobis Dominus de fratrib. vestris, ipsum tanquam me audietis.* Et Isai. *Quiescite,* inquit, *ab homine cuius spiritus in naribus eius, quia excelsus reputatus est ipse.*
Isa. 2. d.
Sacerdotalis ergo ordo per homines, q in templo Dei sub veteri testamento diuino officio ritè fungebantur, non solum pro populi delictis exorabat, sed etiam incarna-
B tionem mediatoris nostri futuram demonstrabat: cuius ope mundus saluādus erat. De quo
1. Ioan. 2. a. Ioannes Apostolus in epistola sua ait: *Aduocatum habemus apud patrē Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, & non tantum pro peccatis nostris, sed etiam pro totius mundi.* Hic ergo dedit gladium aureum Iudæ cum diuinam scripturam sensu spiritali fulgētem ad munimē totius Ecclesię, defensionēq; populi sui sanctis cōcessit doctoribus, quatenus cōtra hostes vniuer

† supra 8. d.
4. Reg. 19.
Eccl. 48. d.
Gladius aureus Iudæ traditur.

sos armatura vterētur cœlesti, & hostium prosternerēt multitudinem. I
☞ a *Itaque*

tudo: maximus verò, & primus pro sanctitate timor
erat templi, sed et eos, qui in †
ciuitate erant non minima
sollicitudo habebat pro his,
qui congressuri erant. Et cū 1
iam omnes sperarēt iudiciū
futurum, hostesq; adessent, 2
atq; exercitus esset ordina- 3
tus, bestiæ, equitesq; oppor- 4
tuno in loco compositi: cōsi- 5
derans Machabęus aduentū multitudinis, & apparatum varium armorum, ac ferocitatem bestiarum, exten- 6
dens manus in cœlum, prodigia faciētem Dominum
inuocauit, qui non secundū
armorum potentiam, sed
prout ipsi placet, dat dignis
victoriam. Dixit autem in-
uocans hoc modo: † Tu do- 7
mine, qui misisti Angelum
tuum sub Ezechia Rege Iuda, & interfecisti de castris
Sennacherib centum octogintaquinque millia, & nūc
dominator cœlorum mitte
Angelum tuum bonum ante nos in timore, & tremore
magnitudinis brachij tui,
vt metuant, qui cum bla-
sphemia veniunt aduersus
populum sanctū tuum. Et
8 hic quidē ita perorauit. Ni-
canor autem, & qui cū eo
9 erant, & cum tubis, & canticis admouebant.
Iudas verò, & qui cum eo erant, inuocato Deo
10 per orationes congressi sunt, manu quidem
pugnantes, sed & Dominum cordibus orantes, prostrauerunt non minus trigintaquin-
11 que millia, præsentia Dei magnificè delectati. Cumque cessassent, & cum gaudio redirent, cognouerunt Nicanorem ruisse cum armis suis. Facto itaque clamore, & perturbatione excitata, patria voce omnipotentem Do-
12 minum benedicebant. Præcepit autem Iu- E
das, qui per omnia corpore, & animo mori
13 pro ciuibus paratus erat, caput Nicanoris, &
manum cum humero abscisam Ierosolymā
perferri. Quò cum peruenisset, conuocatis
14 contribulibus, & Sacerdotibus ad altare, ac-
15 cersijt & eos, qui in arce erant. Et ostenso
capite Nicanoris, & manu nefaria, quam
extenderat contra domum sanctam omni-
16 potentis Dei, magnificè gloriatus est. Linguam etiam impij Nicanoris pręcisam iussit particulatim auibus dari, manum autem dementis contra templum suspendi.
Omnes igitur cœli benedixerunt Dominum dicentes: Benedictus, qui locum
suum incontaminatum conseruauit. Su- III
spendit autem Nicanoris caput in summa arce, vt euidens esset, & manife- F

C

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et cum iam omnes sperarent iudicium futurum, &c. *Hic consequenter ponitur apparatus per orationem deuotam, & primo ponitur orandi necessitas, cum dicitur:* Et cum iam omnes sperarent iudicium futurum, *i. pręlium, contentionem determinans Iudę, & aduersariorum.*

2 Hostesque adessent. *de propinquo.*

3 Atque exercitus. *Nicanoris.*

4 Esset ordinatus. *secundum militarem disciplinam.*

5 Considerans Machabæus aduentū multitudinis, &c. *videns se non posse resistere virtute humana.*

6 Extendens manus in cęlum. *inuocans diuinum auxilium.*

7 Tu domine qui misisti Angelum tuum sub Ezechia rege Iuda, &c. *Hæc historia habetur 4. Reg. 19.*

8 Nicanor autem. *Præmisso apparatu, hic consequenter ponitur conflictus, qui erat ex parte Nicanoris proteruus, & superbus, & pomposus. ideo subditur.*

9 Cum tubis, & can. admouebant. *i. applicabant ad congressum ita lętanter, ac si Iudam, & socios suos iam tenerent comprehensos, ex parte verò Iudæ humilis, & deuotus, ideo subditur.*

10 Manu, &c. *pugnante in eis dextera, ideo subditur:* Præsentia Dei, &c.

11 Cumque cessassent. *Hic consequenter ponitur laudabilis terminus, primo in gratiarum actione: secundò, in celebritatis institutione, ibi,* Itaque omnes. *Circa primum primò ponitur laus diuina verbo, & patet. Secundò, facto, cum dicitur.*

12 Præcepit autem Iudas, &c. *Motus enim animi fortis redundat ad membra corporis.*

13 Caput Nicanoris, & manum cum humero abscisam Ierosolymam perferri. *sicut Dauid ad Dei laudem ibi portauit caput Goliath Philisthæi, vt habetur 1. Regum 18.*

14 Ad altare. *ad offerendum Deo sacrificium.*

15 Accersiit & eos, qui in arce erant. Et ostenso capite Nicanoris, *ad eos deterrendum.*

16 Linguam etiam impij Nicanoris, &c. iussit particulatim auibus dari. *propter blasphemiam ab eo prolatam. Cætera patent.*

✱ 1 Itaque

M O R A L I T E R.

† *pendet, & propheta.* Charitas autē quæ maior est cæteris virtutibus, per aurum significatur, quod preciosius est alijs metallis. Hoc autem gladio per pręlatos, & doctores cum auxilio diuinæ gratiæ deijciuntur aduersarij tam visibiles, quam inuisibiles fidei Christianæ.

† *Sed & eos, qui in ciuitate erant non minima, &c.* Per hoc ostenditur, quod inferiores populi debent sollicitè pro prælatis, & doctoribus Dominum exorare, qui pugnant fideliter pro sua, & populi salute.

12 *Pręcepit autem Iudas, qui per omnia corpore, & animo mori pro ciuib. paratus erat, caput Nicanoris, &c.* Per hoc autē, quòd lingua Nicanoris fuit præcisa, & particulatim auibus data, significatur, quòd anima blasphemi sit a dęmonib. grauiter punienda, qui nominantur aues Matth. 13. a. in parabola seminantis. Per hoc autem, quòd manus Nicanoris cum humero fuit præcisa, & contra templum suspensa: significatur, quòd potestas superbi, qua impiè vtitur, saltem in morte, si non ante, deficit, & eius anima inferni patibulo condemnatur. Per hoc autem, quòd hæc victoria instituta fuit solemniter celebrari, ostenditur, quòd pro victoria contra diabolum habita debent a populo Christiano laudes, & gratiæ Christo persolui: Cui est honor, & gloria in sęcula sęculorum. Amen.

a ſtũ ſignũ auxilij Dei. Itaque omnes communi cõſilio de- 1
creuerũt nullo modo diem iſtũ abſque celebritate præte-
rire: habere aũt celebritatẽ tertia decima die menſis Adar,
quæ dicitur voce Syriaca, pridie Mardochæi die. Igitur his 2
erga Nicanorẽ geſtis, & ex illis temporibus ab Hebræis ci
uitate poſſeſſa, ego quoque in his faciã finem ſermonis. Et
ſiquidẽ benè, & vt hiſtoriæ competit, & hoc ipſe velim: ſi
aũt minus dignè, concedendum eſt mihi. Sicut enim vi-
num ſemper bibere, aut ſemper aquam cõtrariũ eſt, alter
nis autem vti delectabile: ita legentibus ſi ſemper exactus 3
ſit ſermo, non erit gratus: hic ergo erit conſummatus. 4 5

A a *Itaque omnes communi, &c.* Narrat liber Eſther, quòd Aman Agagite ſuadente Rex Aſſuerus iuſſit omnes Iudæos in regno ſuo interfici, & ad hanc necẽ cõficiendam decreta fuit dies 13. menſis 12. qui vocatur Adar: bona quee eorum diriperent, ſed Domini nutu eadem ſententia conuerſa eſt in percuſſores eorum, ita vt memoratus Rex mediante Mardochæo Iudæo pòſt veteres conſcriptiones nouis epiſtolis miſſis mandaret, vt Iudæi ipſo die, quo B ſibi ab hoſtibus ſuis occiſio parabatur illi hoſtes, ac perſecutores ſuos interficerent. Quod & fecerunt in xiij. & xiiij. eiuſdem menſis die, de quo in eadem hiſtoria ſcriptum eſt ita: *Dies tertiuſdecimus menſis Adar vnus apud omnes interfectio* D *nis fuit, & 14. die cedere deſierunt, quem conſtituerunt eſſe ſolennem, vt in eo deinceps omni tempore vacarent epulis, gaudiis, atque conuiuiis.* Vnde modo ſcriptum eſt, quòd interfecto Nicanore, & manifeſtè auxilio Dei oſtenſo omnes Iudæi communi conſilio decreuerũt tertiamdecimã diẽ menſis Adar, qui voce Syriaca pridie Mardochæi dies dicitur, omni tempore ſolẽnem habere, & ita hæ duæ ſolennitates inuicem ſibi conueniebant. Hæc eſt iſta, E quæ in Machabæorum, & illa, quæ in Eſther legitur, vt in tertiadecima die, & in quartadecima menſis Adar habitæ pariter iungerentur.

Marginal notes: Rabanus. Eſter. 3. b. — Eſter. 9. d.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Itaque omnes communi conſilio decreuerunt nullo modo diem iſtum abſque celebritate præterire, &c. *Hic conſequenter ponitur celebritatis inſtitutio pro dicta victoria: Et patet litera. Notandũ tamen, quod hic non fit aliqua mentio de inuitatione Iudæorũ in Aegypto habitantiũ ad huius ſolemnitatis obſeruãtiã,* C *ſimiliter nec primo lib. c. 7. vbi de hac ſolemnitate fit mentio. Propter quod non videntur benè dicere illi, qui dicunt, quod poſitum eſt a principio tertij cap. huius ſecundi libri vſq; huc, poſitũ eſt principaliter ad incitandum Iudæos in Aegypto habitantes ad obſeruationem huius ſolemnitatis, propter quod proceſſus, quem tenui videtur mihi conſonus literæ huius libri.*

2 Igitur his erga Nicanorem. *Hic in fine ponitur breuis epilogatio circa prædicta. Et patet litera vſque ibi.*

3 Ita legentibus ſi ſemper exactus. *id eſt, diſquiſitus vſque ad partes ſingulas, qualis eſt ſermo hiſtoricus cui competit partes ſingulas diligenter inquirere, vt dictum eſt ſuprà cap. 2.*

4 Non erit gratus. *propter prolixitatem ſcripturæ, & vnitatem materiæ, quæ ſolent faſtidium generare, ſed ſermo abbreuia-* F *tus (qualis eſt in hoc ſecundo libro, qui eſt quædam hiſtoriarum abbreuiatio, vt ibidem dictum fuit) eſt magis delectabilis: propter quod ibidem dicitur, vt legentibus ſit animi oblectatio, &c.*

5 Hic ergo erit coſummatus. *ſecundum illud Iſa. 10. f. Conſummationem, & abbreuiationem dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ: quod fecit per impletionem myſterij verbi incarnati. cui cum Patre, & Spirituſancto ſit honor, & gloria in ſecula ſeculorum, Amen.*

FINIS LIBRI SECVNDI MACHABÆORVM.